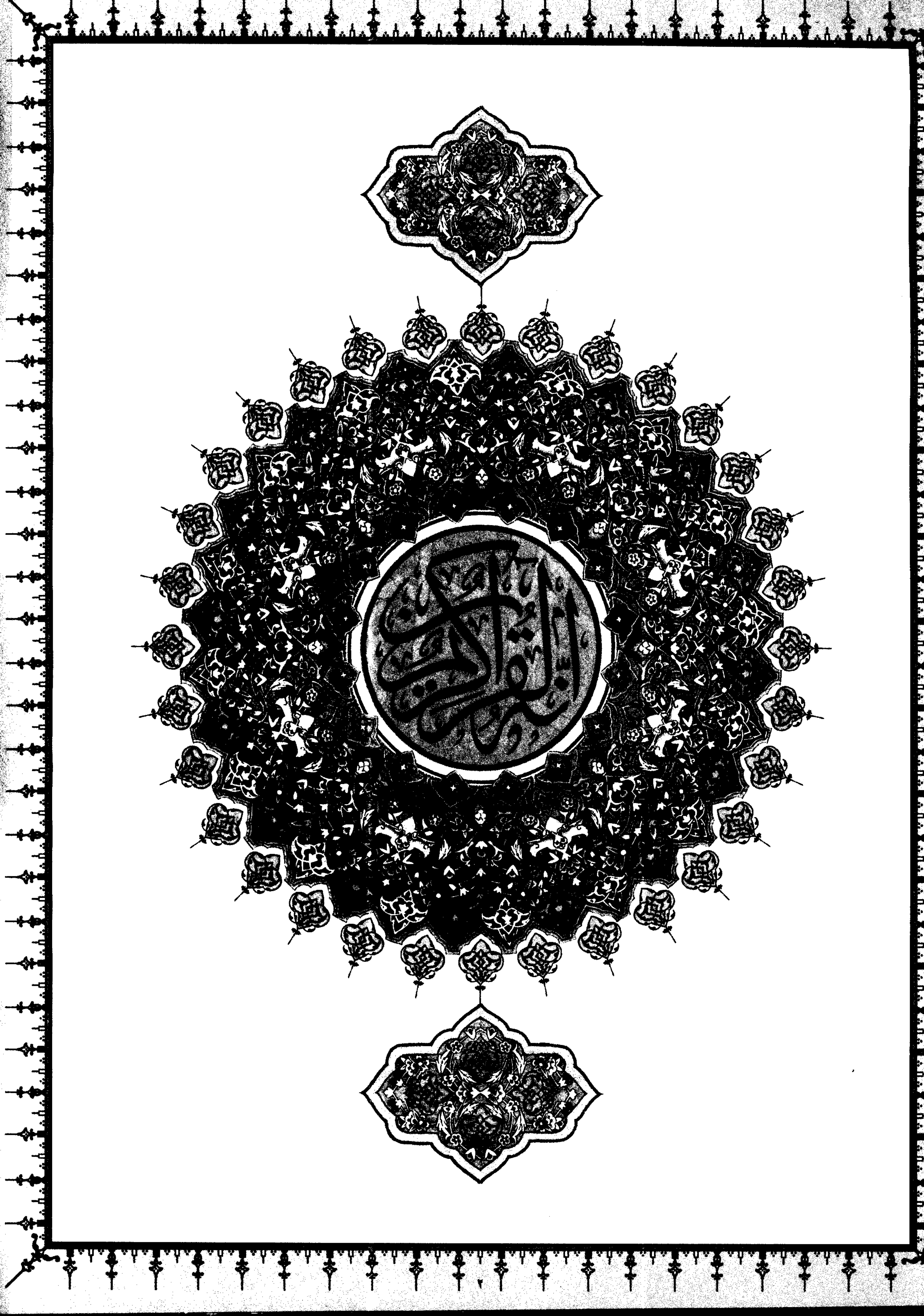
نوسینی:

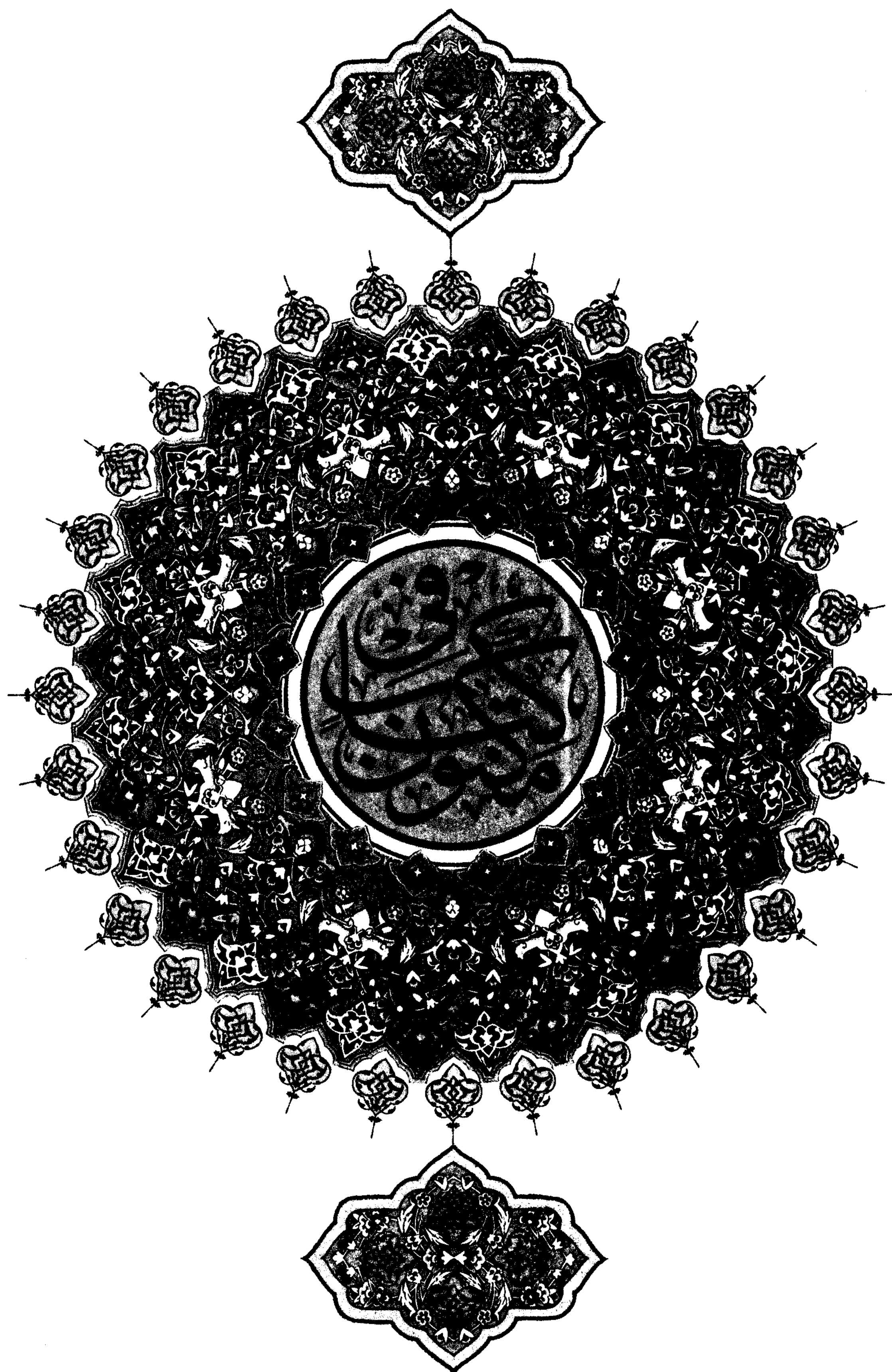
ئەحمەد کاکە مەحموود

تەفسیری ڕامان

له مانا و مەبەستی قورئان

القرآن الكريم

بەبکوژەکەی خۆی کردوگوتی: دوو ئامۆزاکەی خۆم کوشتمیان، بەڵام دوای ئەو قسەو گفتوگۆیە، نەژیاو خێرامردەوە.

(عەبدولوەهاب نەجار) لەکتێبی (قصص الأنبیاء)دا دەڵێ: مەسەلەی زیندووبوونەوەی کوژراوەکە بەو شێوەیە کە تەفسیرەکان باسی دەکەن، لەقورئان و فەرموودەکاندا هیچ دەقێکی لەسەر نەهاتووە، ئەوە بسەلمێنێ، بەڵکو لە درۆو دەلەسەی (بەنی ئیسرائیل) دەچێ و، ببێ ونەبێ تێهەڵکێشی ئەوانە، کەوابوو بێدەنگ بوون لەو جۆرە قسانە باشترو لەبارترە لەگەڵ دەقی قورئانەکەدا ﴿ ویریکم آیاته لعلکم تعقلون ﴾ خوای گەورە چەندین بەڵگەی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات -وەك ئەم رووداوە سەرسوڕهێنەرە- تا بەڵکو تێبگەن و بیر لە دەسەڵاتی خوای گەورە بکەنەوەو باوەڕی راست ودروست بێنن. (مەراغی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: بۆیە خوا لەناو گیانلەبەرانی تردا فەرمانی بەسەربڕینی مانگادا، چونکە ئەوانە گوێرەکە پەرستبوون، خوایش ئەیەوێ هۆشیاریان بکاتەوەو، خواکەشیان پێ سەربڕێ، تا بیرێك بکەنەوەو تێ بگەن کەچۆن دەبێ خودا سەربڕێ. دەبێ ئەوەیش بڵێن: هەر لەبەر ئەوەش بوو کەخوای گەورە هەرلەسەرەتاوە کوژراوەکەی زیندوو نەکردەوە.

دڵڕەقیی جوولەکە:

ئینجا دوای نیشاندانی ئەوهەموو بەڵگەو موعجیزانە، کەچی هەر سوودیان لێوەرنەگرتن، خوای گەورە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧٤: ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة أو أشد قسوة ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو مۆجیزانەش دڵەکانتان بوونە بەرد، بگرە لەبەرد رەقتریش، واتە: نەوەکانی یەعقووب هیچ پەندو ئامۆژگاریەکیان وەرنەگرت! ﴿ وإن من الحجارة لما یتفجر منه الأنهار ﴾ بێگومان تاشە بەردی وا هەیە، بە خوڕەم و تەوژم جۆگە ئاوی لێهەڵدەقوڵێ ﴿ وإن منها لما یشقق فیخرج منه الماء ﴾ وهەندێکیشیان شەقار شەقار دەبن ودڵۆپەدڵۆپە ئاوی لێ دێتە دەرێ ﴿ وإن منها لما یهبط من خشیة الله ﴾ وهەشیانە لەترسی خوا لەچیاکانەوە بەرئەبێتەوە، کەچی دڵی ئێوەی،(بەنی ئیسرائیل) بەهیچ شتێ نەرم نابێت ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ ئەمەش بزانن کە: هەرگیز خوا لە کاروکردەوەکانتان بێ ئاگاو خافڵ نییە.

بەتەمای باوەڕ هێنانی جوولەکە مەبن:

پەیامبەرو هاوەڵانی زۆر هەوڵیان دەداو، زۆریش سووربوون لەسەر باوەڕهێنانی جوولەکە، چونکە هەردوولایان (ئەمان وئەوان) خاوەنی نامەی ئاسمانی بوون و، لەیەکترەوە نزیكبوون؛ ئینجا لێرەدا قورئان ئینکاری ئەو بەتەمابوونەیان دەکا ودەفەرموێ: ﴿ ٧٥: أفتطمعون أن یؤمنوا لکم ﴾ ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران!) بە تەمان خەڵکێکی ئاوای وەك جوولەکە، بڕوا بهێنن و ئایینی ئێوە قبوڵ بکەن؟ ﴿ وقد کان فریق منهم یسمعون کلام الله ﴾

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (٧٠) قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (٧٣) ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٧٤) ۞ أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (٧٥) وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (٧٦)

خۆ دەستەیە کیشیان فەرموودەو قسەی خوایان بیست ﴿ ثم یحرفونه من بعدما عقلوه ﴾ لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی! ﴿ وهم یعلمون ﴾ دەشیانزانی لایان داوەو کارێکی هەڵەیان کردووە، بەڵام لەبەر عینادی وسەرپێچییان، کۆیان نەکردەوەو دەسبەردار نەبوون، کەوابوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن، لەولایشەوە ﴿ ٧٦: وإذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا ﴾ هەرکە بە بڕواداران دەگەن دەڵێن: ئێمە باوەڕمان هێناوە ﴿ وإذا خلا بعضهم الی بعض ﴾ هەرکە لەگەڵ یەکتریشدا کۆدەبنەوە ﴿ قالوا أتحدثونهم بما فتح الله علیکم ﴾ بە یەکتر دەڵێن: ئاخر چۆن دەبێ ئێوە ئەو قسانەی کە خوا لە تەوراتدا پێیداون و ئاگاتان لێیەتی -لەبابەت پێغەمبەر و ئیسلامەوە- لای موسڵمانەکان دەدرکێنن؟ ﴿ لیحاجوکم به عند ربکم ﴾ هەتا بیکەنە بەڵگە لای پەروەردگارتان و، لە دوارۆژیشدا زاڵ بن بەسەرتانا؟ ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆ تاکەی تێناگەن و بیرناکەنەوە؟ واتە:

سوورەتی (فاتیحە)

مەککەییەو (٧) ئایەتە، (٢٥) وشەیە، (١١٣) پیتە

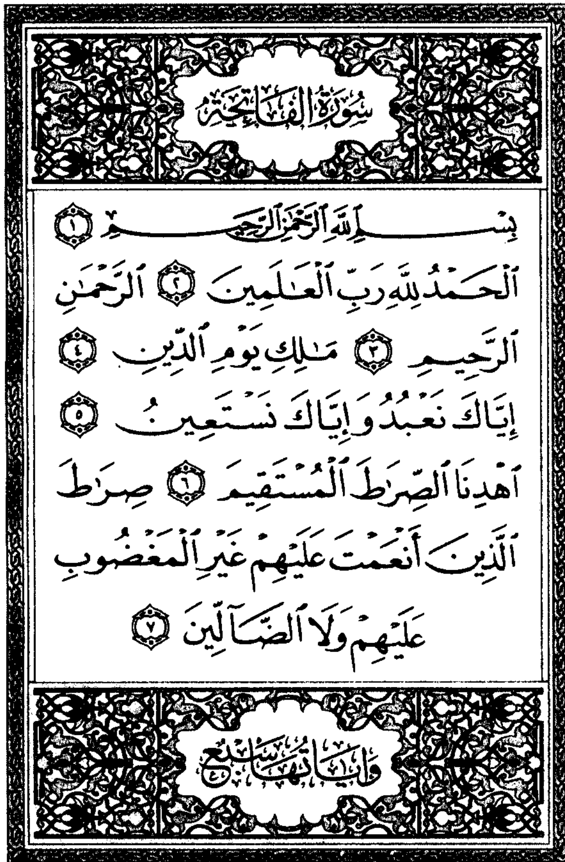
بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەبەرئەوە لەدانانی ڕیزبەندی سوورەتەکانی قورئاندا -نەك لەهاتنە خوارەوەدا- لەسەرەتای قورئانەوەیە پێی دەڵێن: سوورەتی (فاتیحە) و(أم الکتاب) دایکی کتێبان، لەفەرموودەیەکدا -ترمزی ریوایەتی کردووە- دەفەرموێ: ((الحمدلله رب العالمین أُمُّ القُرآنِ، وأُمُّ الکتابِ، والسَّبعُ المثانی والقرآنُ العَظِیمُ)). ئەم سوورەتە لە گەڵ کەمی ژمارەی ئایەتەکانیدا، ماناو مەبەستێکی ئێجگار فراوان و زۆر گرنگ دەگەیەنێ، هەرلە بناغە سەرەکییەکانی ئیسلامەوە، هەتا پایەو لقەکانی، ئینجا ئیمان و بیروباوەڕ، ئەوسا خواپەرستیی، ڕێکخستنی ئەحکامەکان، ڕۆژی دوایی و ڕستاخێز، ناوو سیفەتە جوانەکانی خواو وەرگرتنی یارمەتی هەرتەنها لەخۆی، خواپەرستیی تەنها هەر بۆئەو، داوای دامەزراندن و سەقامگیر بوون لەسەر ڕێگەو ڕێبازە ڕاستەکەی ئیسلام، ڕێگەی پەیامبەران و، پیاوچاکان و، خۆشەویستان و دۆستانی خوا، خۆ دوورگرتن لەهەموو ڕێگە لاروخێچەکان، لەگش ڕێچکەو توولە ڕێگاکان، هەر لەبەر ئەمەیشە خوێندنی لە نوێژەکاندا پێویست و واجیب کراوە، وە بەگەورەترین و بەپیتترینی سوورەتەکانی قورئان لەقەڵەم دراوە، چونکە لەبوخاریدا هاتووە: ((لأُعَلِّمَنَّکَ سورة هی أعظمُ السُّوَرِ فی القرآن: الحمد لله رب العالمین، هی السبعُ المثانی والقرآنُ العظیمُ الذی أُوتِیتُهُ)) واتە: سوێند بەخوا سوورەتێکت فێر دەکەم کەلەهەموو سوورەتەکانی قورئان مەزنترو گەورەترە..

دەبێ هەموو کارێ هەر بە ناوی خواوە بێ:

بەڵێ خوای گەورەو میهرەبان لەم سوورەتە کورتەدا مرۆ تێدەگەیەنێت کە دەبێ هەموو ئیش و کارو جم و جووڵ وبزووتن و هەوڵ و خەبات و تێکۆشانێکی تەنیاو تەنیا بە ناوی ئەوەوە بێ و، هیچ شتێکی‌تری ئاوێتە نەکرێ، ئەگینە دەبێتە کوفرو شیرك، چونکە بتپەرستەکانی ئەو دەمەش ناوی خوایان دەهێنا، بەڵام ناوی شتی تریشیان دەخستە پاڵی، بۆیە خوای باڵادەست لەم سەرەتای قورئانەوە فێرمان دەکا کە: نابێ ئێمەش بەهەڵەو پەڵەی موشریکاندا بچین، بۆیە بەم شێوەیە دەفەرموێ:

﴿١: بسم الله﴾ تەنها بەناوی خواوە ئەم سوورەتە ئەنێرمە خوارەوە، دەسا ئێوەش (ئەی ئیمانداران!) لەتەواوی جم و جووڵ و ئیش و کارەکانتاندا هەر بەناوی خواوە کار بکەن، (نەك بەناوی پاشاو سەرۆك و خاوەن هێزەکان و هەرشتێ ترەوە) وە هەر بۆ ئەو بکۆشن و هەوڵ بدەن، چونکە هیچ کەسێکی‌تر - بێجگە لەخۆی- هیچ شتێکی بەدەست نییەو، هیچ کارێکیش بەبێ ئەو

پیرۆز نابێت، ﴿الرحمن الرحیم﴾ بەخشەرو بە بەزەیی و دڵاوایە.

﴿٢: الحمدلله﴾ تەواوی جۆرەکانی سوپاس و ستاییش تەنها هەر بۆ خوایە

﴿رب العالمین﴾ کە پەروەردگاری ئادەمی‌و فریشتەو گشت ئاسمانەکان و زەویی‌و بوونەوەرە، پەروەردگاری تەواوی جیهانەکانە، کەوابوو ئایینەکەشی پەیام و نامەیەکی عالەمییە.

﴿٣: الرحمن الرحیم﴾ بەخشندەی بە بەزەیی میهرەبانە. بەزەییەکەی ئێجگار فراوانە، میهرەبانییەکەیشی بەردەوام و نەبڕاوەیە ﴿٤: مالک یوم الدین﴾ خاوەنی ڕۆژی پاداشت و تۆڵەیە، کەسێکی‌تر نییە -بێجگە لەو- شتێکی بەدەست بێت، بەتایبەتی لەو ڕۆژەدا، وەکو لە ئایەتێکی‌تردا دەفەرموێ: (یوم لاتملک نفس لنفس شیئا والأمر یومئذٍ لله) ١٩/٨٢..

دەبێ تەنیا بە بەرنامەی خوا کار بکەین:

بەڵێ پێویستە باشتر لە قورئانی پیرۆز وردبینەوەو تێبگەین، تا ڕێك وپێك ترو قووڵتر خۆمانی تەسلیم بکەین و، لەهەموو ئیش وکارەکانماندا هەر پەیڕەوی لەو بکەین، دەبێ هەرچۆنێ نوێژو ڕۆژووو حەجمان بە بەرنامەی خوا بەڕێوە دەبەین، هەرئاواش سیاسەت و ئابووریی و، کاری کۆمەڵایەتیی و فەرهەنگیشمان هەر بەو پێودانە بێت، بۆیە فەرمانمان پێدەکاو، پێمان دەڵێت کە: بەزمان ولەناخیدەڵەوە بڵێین: ﴿ ٥ : إياك نعبد ﴾ خوایە تەنها هەر ئەتۆ دەپەرستین، تەنیا بەرنامەو پرۆگرامەکەی تۆمان لاپەسەندە، هەر گوێ ڕایەڵ و ملکەچی تۆ دەبین، یەکتاپەرستیی (توحید الألوهیە)ی ڕاستەقینە -کە گەلێ کەس تێیدا دەکەوێتە هەڵەو، هەڵە دەبێ- بەم شێوەیە جێبەجێ دەبێ و لەلای خوا قبووڵە ﴿ وإياك نستعين ﴾ وە تەنها هەر لەتۆ داوای یارمەتیی وکۆمەك دەکەین، تەنها ئەتۆی کەبتوانی لەڕۆژە سەختەکاندا یارمەتیمان بدەیت و سەرمان خەیت بەسەر دوژمنیخۆت و ئێمەدا، (توحید الربوبیە)ی ڕاستەقینەش ئەمەیەو، دەبێ هەموو شتێکمان بگێڕینەوە بۆلای خوا ﴿ ٦: إهدنا الصراط المستقيم ﴾ خوایە ڕێنماییمان بکە بۆ ڕێگەو ڕێبازە ڕاستەکەی خۆت کەئایینی پیرۆزی ئیسلامەو شارەزامان بکە، وەهەر لەسەر ئەورێیەش بەهەمیشەیی سەقامگیرو دامەزراومان بکە ﴿ ٧: صراط الذين أنعمت عليهم ﴾ ڕێی ئەو کەسانەی کەنازو نیعمەت و بەخششی خۆتت بەسەردا ڕشتوون -لەپەیامبەران و، ڕاستگۆیان و شەهیدان و پیاوچاکان- ﴿ غير المغضوب عليهم ولا الضالين ﴾ نەك ڕێی ئەوانەی کە خەشم و قینی تۆیان بەسەردا ڕژا، وەك گەلی یەهوود، وە نەك ڕێی ئەوانەیش کە گومڕاو سەرلێشێواو بوون، وەك گەلی گاوران.

سەبارەت بە فەزڵ و گەورەیی ئەم سوورەتە گەلێ فەرمووده هەیە، لەوانە پێشەوا (ئەحمەد) گێڕاویەتیەوە: ((والذی نفسی بیده ماأنزلَ الله فی التوراة ولا فی الإنجيل ولا فی الزبور ولا فی الفرقان مِثْلَها، هی السبعُ المثانی والقرآنُ العظيمُ الذی أُوتِيتُهُ)). سوێند بەخوا نە لە تەورات و، نە لە ئینجیل و، نە لە زەبوورو، نەلەفورقاندا سوورەتێکی تر وەکو ئەم سوورەتی (فاتیحە)یە کە بە من دراوە، نەهاتووە.. جاتۆیش (ئەی ئیماندار!) زۆر بە وردیی و ملکەچکردنەوە بیخوێنەو پەیڕەویی بکە.

بسم الله .. بە هێواش، یان بە دەنگی بەرز بخوێنرێ؟:

لەبارەی (بسم الله الرحمن الرحيم)ـەوە: هەمیشە هاوەڵان بە (بسم الله الرحمن الرحيم) قورئانیان دەس پێدەکرد، وە بەکۆ دەنگی هاوەڵان (بسم الله الرحمن الرحيم)ـی سوورەتی (نەمل) ئایەتێکە لەئایەتەکانی قورئان، بەڵام ئەمە کە لەسەرەتای هەموو سوورەتەکانەوە (بسم الله..) هەیە، ئایا ئایەتێکی سەربەخۆیە؟ یا بەشێکە لەسەرەتای هەرسوورەتێ کە تێیدا نووسراوە؟ یان تەنها بەشێکە لەسوورەتی (فاتیحە)؟ یان هەرئایەتێك نییە لەقورئان؟ بەڵکو تەنها بۆجیاکردنەوەی سوورەتەکانە لە یەکدی. جابۆ ئەم وەڵامانە زانایانی پێشینان و پاشینان دەربارەی هەر یەك لەوبۆچوونانە قسەیان جیاوازە، بۆ نموونە: (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (إن رسول الله ﷺ كان لايَعْرِفُ فصلَ السورةِ حتی يَنْزِلَ عليه (بسم الله الرحمن الرحيم). (ئەبیداوود: کتاب الصلاه ٢٠٩/١) واتە: پێغەمبەر ﷺ سەرەتای سوورەتەکانی قورئانی بۆ لێك نەدەکرایەوە، هەتا (بسم الله..) دەهات. ئەبوعەبدڵڵای نیشابووریی(حاکیم) ئەم ڕیوایەتەی لە (مستدرك)دا هێناوە. وەلە (سەحیح)ـی (ئیبن خوزەیمە)شدا لە (ئوم سەلەم)ـەوە هاتووە: ((إن رسول الله ﷺ قَرَأَ البَسْمَلَةَ فی أول الفاتحة من الصلاة وعدّها آية)) کە پێغەمبەر ﷺ لە گشت نوێژەکانیدا لەسەرەتای (فاتیحە)ـەوە (بسم الله..)ی دەخوێندو بە ئایەتێکی فاتیحەشی دادەنا. (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (عەمری کوڕی هاروونی بەڵخیی)ش ئەمە ڕیوایەت دەکا، بەڵام ڕیوایەتەکەی لاوازە، جا ئەو هاوەڵانەی لێیان ئەگێڕنەوە کە(بسم الله..)یان بەئایەتێك لە گشت سوورەتەکان داناوە بێجگە لە سوورەتی (بەرائەت)، ئەم بەڕێزانەن: (ئیبن عەبباس، ئیبن عومەر، ئیبن زوبەیر، ئەبوو هورەیرە، عەلی ئەبی تالیب). لە پاشینانیش (تابعین): (عەتا، تاوس، سەعیدی کوڕی جوبەیر، مەکحوول، زەهری، عەبدوڵڵای کوڕی موبارەك، شافعی، ئەحمەدی کوڕی حەنبەل، ئیسحاقی کوڕی راهوەیە، ئەبو عوبەیدولقاسم، ئیبن سەلام-ڕەحمەتی خودایان لێ بێ- بەڵام پێشەوا (مالیك و ئەبی حەنیفە)و، هاوەڵانیشیان دەڵێن: نەلە فاتحەو، نەلە غەیری فاتحەدا ئایەت نییە.

جا ئاخۆ لەنوێژدا بەدەنگی بەرز دەخوێنرێ؟ یان بەدەنگی نزمو هێواش؟ بەڵێ ئەوانەی پێیان وایە ئایەتێك نییە لەسوورەتی فاتیحە، دەنگی بۆ بەرز ناکاتەوە، هەروەها ئەوکەسەش دەڵێ بەشێکە لەسەرەتای فاتیحە، ئەوانەش کە دەڵێن بەشێکە لەسەرەتای گشت سوورەتەکان لە نێو خۆیاندا قسەیان جیاوازە، پێشەوا شافعیو، زۆرێك لەهاوەڵان وەك: (ئەبووهورەیرە، ئیبن عومەر، ئیبن عەبباس، موعاویە، ئیبن عبدالبر و بەیهەقی لە عومەرو عەلی)ـەوە ئەیگێڕنەوە، وە لە ڕیوایەتێکی (غەریب)یشدا هاتووە

که هەر چوار خەلیفەکەش بەدەنگی بەرز لەنوێژا خوێندویانە.
لە (تابعین)یشدا ئەم بەڕێزانە بەدەنگی بەرز خوێندوویانە: (سەعیدی ئیبن جوبەیر، عیکرەمە، ئەبو قەلابە، زەهریی، عەلی کوڕی حوسەین، موحەممەدی کوڕی عەلی، سەعیدی کوڕی موسەییەب، عەتا، تاوس، موجاهید، سالم، موحەممەدی کوڕی کەعبی قورەزیی، ئەبی بەکری موحەممەدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم، ئەبوو وائیل، ئیبن سیرین، موحەممەدی کوڕی مونکەدیر، عەلی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس، موحەممەدی کوڕی نافیعی بەندەی ئیبن عومەر، زەیدی کوڕی ئەسلەم، عومەری کوڕی عەبدولعەزیز، ئەزرەقی کوڕی قەیس، حەبیبی کوڕی ئەبی سابیت، ئەبی شەعسا، مەکحوول، عەبدوڵڵای کوڕی مەعقیل، وەئیمامی بەیهەقی، عەبدوڵڵای کوڕی سەفران و موحەممەدی کوڕی حەنیفەشی زیاد کردووە. بەڵگەشیان ئەوەیە کە: (١) ئەبوو هورەیرە لەنوێژێکیدا بەدەنگی بەرز (بسم الله..)ی خوێند، کاتێکیش لێبوویەوە، وتی: ئەم نوێژەم پڕ بە پڕ وەکو نوێژی پێغەمبەر بوو ﷺ. نەسایی: کتاب الإفتتاح ٢/١٣٤. (٢). ئیبن عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ (بسم الله الرحمن الرحيم)ی بەدەنگی بەرز دەخوێند. (ئەبوو داوود، ترمزی). (٣) ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێ: لەشێوەی خوێندنەوەی پێغەمبەریان ﷺ پرسی: ئەویش وتی: (كانتْ قِرَاءَتُهُ مَدّا، ثم قرأ (بسم الله الرحمن الرحيم) يَمُدُّ بسم الله، ويمد الرحمن، ويمد الرحيم) بوخاری. (٤) لەتەك فەرموودەیەکی‌تریش کەپێشەوا (ئەحمەد) هێناویەتی. دەستەیەکیش دەڵێن: بە دەنگی بەرز ناخوێندرێ، ئەمەش رای هەر چوار خەلیفەکەو، عەبدڵڵای کوڕی موغەففەل و خەڵکێکی ترە لەپێشینان و پاشینان. لە فەرموودەیەکی (متفق علية) یشدا کە (ئەنەس) دەڵێ: (صَلَّيتُ خَلْفَ النبى ﷺ وأبى بكر وعمرَ وعثمانَ فكانوا يَسْتَفْتِحُونَ بالحمدلله رب العالمين). پێشەوا (موسلیم) یش ئەم ریوایەتەی دیکەی هێناوە: (لا يذكرون (بسم الله الرحمن الرحيم) فى أول قراءة، ولا فى آخرها) هەروەکو ئیمامی (بوخاری)ش هێناویەتی لە (کتاب الاذان، ١/١٨٩. ئەمەی باسکرا بەڵگەی ئەو کەسەیە کە لەنوێژدا (بسم للة..)ی بەدەنگی بەرز دەخوێنێ، ئەوکەسەش کە بەهێواش بیخوێنێ، ئەوا نوێژەکەی هەردوولا دروستە، بەڵام خوێندنەوەی بە دەنگی نهێنی و هێواش لە ڕەوشتی پێغەمبەرو خەلیفەکانەوە نزیکترەو، فەرموودەی (متفق علیە)یشی لەسەرە.

چەند زانیارییەکی پێویست:

※ سوورەت: بەبەشێ لەقورئانی پیرۆز دەڵێن کەلەسێ ئایەت کەمتر نەبێ. شیاوی باسیشە گش قورئان (١١٤) سوورەتە، درێژترینی سوورەتی، سوورەتی (بەقەرە)یە، و کورتترین و بچوکترین سوورەتیشی، سوورەتی (کەوسەر)ـە، درێژترینی ئایەتیشی، ئایەتی (٢٨٦)ـی سوورەتی (بەقەرە)یە، وە کۆرتترینی ئایەت، ئایەتی (مُدهامَّتانِ)ـی سوورەتی (الرحمان)ە.

※ ئایەت: بە واتای نیشانە هاتووە، ئایەتەکانی قورئانیش: (٦٢٠٠)و زیادەیە کە، لەنێوان (٤) تا(٤٠) ئایەت.

※ سوورەتی مەککەیی: بەو بەشە قورئانە دەڵێن کەلە (مەککە)دا هاتووە، ئەوانیش(٨٦)سوورەتن، (مەدەنی)یش: ئەو بەشە قورئانەیە کە لە (مەدینە)دا هاتووەتە خوارەوە، ئەمانیش (٢٨) سوورەتن.

※ سوورەتی (فاتیحە/٧)ئایەتە، ئیمامی شافیعیی (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) (بسم الله..) بەیەکەم ئایەتی قورئان دادەنێ، بەڵام زانایانی دیکە (الحمدلله) بەیەکەم ئایەت دادەنێن و (بسم الله..) بەئایەت دانانێن، جا بەپێی ئەم بۆچوونە ئایەتی شەشەم: (صراط الذين..)ـەیە، ئایەتی حەوتەمیش: (غير المغضوب عليهم ولاالضالين)ـە

※ هەرکەسێ ویستی بەشێ لەقورئان-سوورەتێ، یاکەمتر-بخوێنێ سوونەتە لەسەرەتایەوە بڵێ: (أعوذبالله من الشيطان الرحيم)، ئاماژە بەو ئایەتە کەدەفەرموێ: (فإذا قرأت القرءان فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم).

※ سوننەتە بۆ خوێندنی هەربەشێکی قورئان، کەم یان زۆر-سوورەتی (تەوبە) نەبێ-(بسم الله الرحمن الرحيم) یش بکرێ، هەروەها بۆ هەر کارێکی تری خێر و باش و شەرعی.

سوورەتی(بەقەرە)

مەککەییەو (٢٨٦) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەسوورەتە درێژەکانی قورئانەو، داکۆکیی لەسەر چەسپاندنی چەند ئەحکامێکی کۆمەڵایەتیی نێو موسڵمانان دەکات، پەنجە ئەخاتە سەر پایە گرنگەکانی ئیمان و بیروباوەڕ، جۆرەکانی خواپەرستیی، مامەڵەو کڕین و فرۆشتن، ئەخلاق و ڕەوشت و قییەم، کاروباری خانەوادەو خێزان و ژن بەشوودان و مارەیی و تەڵاق و لەیەك جیابوونەوە، "عیدەوحەیزی ژنان" وچەندین حوکمی تر.

جالەسەرەتاوە هەندێ لە سیفاتی موسڵمانان وبێباوەڕان و

دوورووەکان باس ئەکات، ئینجا سـەرەتای دروستبوون وداستانی باوەگەورەمان ئادەم ﷺ هەتا دەرچوو لە بەهەشت. ئەوسا بەدرێژە ئەڕواتە سەر باسی جوولەکە کە لەمەدینەدا دراوسێی موسڵمانەکان بوون، تەواوی پیلانەکانیان ئەخاتە ڕوو، وە هەر لەبەر خەیانەت وگزیکارییانە کە پتر لەیەك لەسەرسێی سوورەتەکە لەوان ئەدوێ،

دیسـانەوە چونکە موسڵمانەکان هێمان لەسـەرەتای دروستکردنی دەوڵەتدا بوون، ئەگەڕێتەوە سـەر دانانی چەند یاساو بەرنامەیەك بۆیان، بۆئەوەی لەخواپەرستییو مامەڵەیاندا کاری پێبکەن، وەك باسی حوکمی ڕۆژوو و حەج و جیهادو ناشیرین کردنی سوو(ریبا) لەناویاندا.

ئەم سوورەتە لەبەر بایەخدان بەو ڕووداوە گەورەیەی لەسەردەمی (مووسـا) پەیامبەردا ﷺ ڕوویدا، پێی‌دەڵێن: سوورەتی (بەقەرە) چونکـە ئەودەمـە جوولەکەیەك کوژراو بکوژەکـەی نەدەزانرا..! ئینجا بۆ دۆزینەوەی بکوژەکە مەشـوەرەتیان بەمووسا کرد، خوای کارجوانیش نیگای بۆ مووسـا کرد کە: دەبێ مانگایەك سـەرببڕن و پارچەیەکی لـە ئەندامێکی جەسـتەی کوژراوەکە بدەن، جابە فەرمانـی خوا زیندوو دەبێتەوەو، نـاوی بکوژەکە دیاریی دەکات. لەجێگای خۆیدا زیاتر ئەم باسە دێت.

ئەم سـوورەتە یەکێکە لەو (٢٩) سـوورەتانەی کە سـەرەتاکەیان بەپیتی پچڕ پچڕ لەیەك دەسـت پێ‌دەکات، وەك: (ص، ق، ن، گـە، یس، گس، حم، ألم، الر، گسـم، المـص، المر، کهیعص، حم، عسـق). (ئیبن کەسـیر) دەڵێت: پیتە دووبـارە بووەکانیان لێ‌دەرکە، ئەم (١٤) پیتەیان دەمێننەوە کەلەم وتەدا کۆ کراونەتەوەو کورتەکەی دەبێتە: (نَصٌّ حَكِيمٌ قَاطِعٌ لَهُ سِرٌّ).

زاناکان لەدیارییکردنی مەبەسـت لەم پیتانەدا قسـەی جیاوازیان هەیە، بەڵام قسەی ڕاستر ئەوەیە کە: ئەو پیتانە ئاماژەن بۆئەوەی کـە قورئان موعجیزەیەو هیچ کەسـێکیش ناتوانێ نموونەی تەنها سوورەتێکیشی لێ بێنێ.

سـەبارەت بە گەورەیی ومەزنی سوورەتی (بەقەرە) گەلێ فەرموودە هاتوون، کە ئەمانە برێکیانن:

((لاتَجْعَلُـوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ، فإن الشـيطان يَنْفُرُ مـن البيت الذى تُقْرَأُ فيه سـورةُ البقرة)) (موسـلیم، ترمزی) واتە: نەکـەن ماڵەکانتان وەك گۆڕسـتان لێبکـەن، (کرووکـپ)ی لێبکەن و قورئانـی تێدا نەخوێنـن، بەتایبەتـی سـوورەتی (بەقەرە)، چونکـە هەرماڵێك سوورەتی (بەقەرە)ی تیا بخوێنرێ؛ شەیتان بە پەلە لێی هەڵدێ و لەوجێگایەدا ناوەستێت.

* ((إقْرَأُوا سـورةَ البقرةِ. فَـإنَّ أخذَها بركةٌ، وتَرْكَها حَسْـرَةٌ، ولا يسـتطيعها البَطَلَة)) (موسلیم). واتە: هەمیشـە سوورەتی (بەقەرە) بخوێنن، چونکە خوێندنی ئەو سوورەتە، مایەی فەڕو پیتەو، واز لێهێنانیشـی مایەی پەشیمانیی و داخ و حەسرەت و خەفەتە، وە هەرگیز جادووبازەکانیش دەرەقەتی ئەوجێگایە نایەن و پێی ناوێرن کە ئەوی تێدا خوێنراوە.

* پێغەمبەریـش ﷺ کاتـێ کەکۆمەڵێکـی نارد بـۆ ئەنجامدانی کارێك، ئەوکەسەیانی کردەسـەرکردەو بەرپرسیان کە: سوورەتی (بەقەرە)ی لەبەربوو، پاشـان پێی‌فەرموو: ((إذْهَبْ فأنتَ أَمِيرُهُمْ)) (ترمزی)، واتە: دەسابچۆو، تۆ رابەروئەمیریان بە.

قورئان ڕێ نیشاندەری پارێزگارانە:

بەڵێ قورئانیپیرۆز ڕێنماو شـفای دڵانە، بەڵام دڵانێك کە ئامادەبن بۆ بیستن و وەرگرتن، ئامادەبن کەڵك و سوود لەم قورئانە وەرگرن، وەك چۆن نەخۆشـێك ئامادە دەبێ لەبەردەم پزیشکدا بۆ وەرگرتنی ئامۆژگارییەکانی و، بەکارهێنانی دەرمانەکانی، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ١: ألم ٢: ذلک الکتاب لاريب فيه ﴾

ئەم کتێبە (قورئان) بۆ کەسێك تێ‌بفکرێ هیچ گومانێکی تێدا نییە کە لەلایەن خواوەهاتووە، بۆیەلە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ألم تنزيل الکتاب لاريب فيه من رب العالمين).

روونکردنەوەیەک: (ذلک) لێرەدا لەجێی (هذا) دایە، جابۆیە (هذا) یش گۆڕدراوە بە (ذلک) هەتا گەورەیی و پایەو پلەی بڵندی قورئان دەرکەوێ، چونکە هەر وەکو لەزانستەکانی ڕەوان بێژیدا هاتووە: (ذلک) بۆ هەرشتێکی خاوەن پایەو پلەی بەرزی وەکو قورئان بەکار دێت، عەرەبە زمانەوانەکانیش دەڵێن: (ذا/ للقریب، و (ذاک/ للمتوسط، و (ذلک /للبعید).

﴿ هدى للمتقين ﴾ نوورو ڕێنمایە بۆ موسڵمانە پارێزگارەکان، واتە: بۆ ئەوانەی فەرمان و بڕیارەکانی خوا جێبەجێ دەکەن و، لەکارە ناپەسەندو حەرامەکانیش خۆ وەدووردەگرن، وەشفای دڵانیشە بۆ ئیمانداران، وەکو دەفەرموێ: (قل هو للذین آمنوا هدی وشفاء..) یان دەفەرموێ: (وننزل من القرآن ماهو شفاء ورحمة للمؤمنین). ﴿ ٣: الذين يؤمنون بالغيب ﴾ ئەوانەی بڕوایان بە گشت نهێنیی و نادیارەکان هەیە، وەکو بەهەشت و دۆزەخ و فریشتە و زیندووبوونەوە..هتد ﴿ ويقيمون الصلاة ﴾ و بەڕاستی وبە شێوەیەکی تێرو تەسەل و گشت کات لەکاتی خۆیدا نوێژەکانیان دەکەن.

تێبینی: لە بەرگرنگی ومەزنی نوێژ، (٦٧) جار لەقورئانی پیرۆزدا ناوی هاتووە. ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ وە لەوەش کردوومانە بەرزق و ڕۆزییان لە ڕێگای خێردا دەبەخشن و زەکاتی لێدەدەن، لە فەرموودەیەکی (متفق علیە) دا هاتووەو دەفەرموێ: ((بُنِیَ الإسلامُ علی خَمسٍ: شهادةِ أن لاإله إلا الله وأن محمدا رسول الله، وإقامِ الصلاةِ، وإیتاءِ الزكاة، وصومِ رمضان، وحَجِّ البَیْتِ)) واتە: ئیسلام لە سەرپێنج پایە دامەزراوە:

١) شایەتی بە تاك وتەنیایی خوای میهرەبان و بە پێغەمبەرێتی (موحەممەد ﷺ).
٢) جێبەجێکردنی نوێژ بە ڕێك وپێکی.
٣) زەکاتدان بەو شێوەیە خوا دەیەوێ.
٤) ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان.
٥) حەجی ماڵی خوا.

﴿ ٤: والذين يؤمنون بما أنزل إليك ﴾ وەئەوانەی بڕوایان بەو قورئان و کتێبە هەیە بۆتۆ دابەزێنراوە ﴿ وما أنزل من قبلك ﴾ وەبەو کتێب و نامە ئاسمانیانەش کە پێش تۆ بۆ پێغەمبەران دابەزێنراون، واتە: تەورات و ئینجیل و(سحوف)ـەکان.

(ئەبووداوود) ڕیوایەت دەکاو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إذا حَدَّثَكُمْ أهلُ الكتابِ فلا تُكَذِّبوهم ولا تُصَدِّقُوهُمْ،ولكن قولوا: آمنا بالذی أنزل إلیناوأنزل إلیکم))واتە: کاتێ خاوەننامەکان ئاخافتن بۆتان، ئێوە (ئەی ئیمانداران!) نە بەدرۆیان بخەنەوەو نە تەسدیقیشیان بکەن، بەڵکو بڵێن: باوەڕمان هێناوە بەو نامەیە بۆ ئێمەو بۆ ئێوە دابەزێنراوە. ﴿ وبالآخرة هم يوقنون ﴾ وە بڕوای بەهێزو یەقینیشیان بەهاتنی ڕۆژی دوایی هەیە. ﴿ أولئك على هدى من ربهم ﴾ ئەوانە – خاوەنی ئەو پێنج سیفەتانە– لەسەر ئەورێگەو ڕێبازەن لەلایەن پەروەردگاری خۆیانەوە ڕێنما کراون بۆی ﴿ وأولئك هم المفلحون ﴾ وە هەر ئەوانەش ڕزگارو سەرفرازن.

خوانەناس لە باوەڕ خۆی دەبوێرێ!:

لەئایەتەکانی پێشوودا هەندێ لەسیفاتی ئیماندارانی باسکرد، ئێستاش بەدوو ئایەت باسێکی کورتی خوا نەناس و بێباوەڕان دەکات، تاخەڵکیچاك و خراپ، بەختیارو کافرو کەڵلە ڕەق بەباشی بناسرێن و لای هەموان ڕوون و ئاشکرا بن، بۆیە ئەفەرموێ:

﴿ ٦: إن الذين كفروا ﴾ بێگومان ئەوانەش سەبارەت بە بەڵگەو ئایەتەکانی خوا، خوانەناس و بێباوەڕن ﴿ سواء عليهم ﴾ وەك یەك وایە بۆیان ﴿ أأنذرتهم أم لم تنذرهم ﴾ ئایا بیانترسێنی، یان نەیانترسێنی، واتە: ئاگاداریان بکەیت، یان نا ﴿ لايؤمنون ﴾ هەر باوەڕ ناهێنن، کەوابوو لەباوەڕنەهێنانیان دڵنیابە و بەتەمایان مەبەو خەریکی کاری خۆتبە ﴿ ٧: ختم الله على قلوبهم و على سمعهم ﴾ چونکە خوا بەهۆی گوناح و سەرپێچیانەوە مۆریبەدبەختیی بەسەر دڵ و گوێیاندا ناوە، هەرگیز ڕۆشنایی بڕوایان تێناچێ و هەق نابیستن، بۆیە پێغەمبەر ﷺ گەلێجار ئەم زیکرە لەسەرزاری بووو دەیفەرموو: ((یامُقَلِّبَ القلوبِ ثَبِّتْ قلوبَناعلى دینِک)) (ترمزی) ﴿ وعلى أبصارهم غشاوة ﴾ وە بەسەر چاویشیانەوە پەردەیەك هەیە، هەرگیز ڕێگای هەق و ڕاستی نابینن، چونکە لەئاستی ئەودا خۆیان کوێر کردووە، بۆیە ئەگەرچی بەچاو هەق ببینن، بەڵام بەدڵ وەریناگرن و بڕوای ناکەون ﴿ ولهم عذاب عظيم ﴾ هەر بۆیە سزایەکی زۆر مەزن و گەورەشیان بۆ هەیە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی(٦-٧):

١) سوننەتیخوا وایە کە: ئەو کەسانەی ئەهلی عینادو ئێرەیی بن و خۆ بەزلزان و سووربن لەسەرکوفرو بێ بڕوایی، لەهیدایەت و ڕینمایی بێبەشیان دەکا، چونکە ئەوان لەئاست ڕێگاراستەکەی ئەودا خۆیان کەڕو کوێرو لاڵ دەکەن و ڕێ دەرناکەن.

٢) وشیاریی و وریایی لەسووربوون و پێداگرتن لەسەر کوفرو

سته‌م و فه‌ساد، بۆ دواییش تووڕه بوونی خواو ناردنی سزاو قار لێگرتن.

دووڕووه‌كان بناسه‌!

جا دوای باسی هه‌ندێ له‌ نیشانه‌و سیفاتی باوه‌ڕدار و بێ

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰٓ أَبْصَـٰرِهِمْ غِشَـٰوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخَـٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ ٱللَّهُ مَرَضًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلْمُفْسِدُونَ وَلَـٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ كَمَآ ءَامَنَ ٱلنَّاسُ قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ كَمَآ ءَامَنَ ٱلسُّفَهَآءُ ۗ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلسُّفَهَآءُ وَلَـٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا۟ إِلَىٰ شَيَـٰطِينِهِمْ قَالُوٓا۟ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَـٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَـٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَـٰرَتُهُمْ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

باوه‌ڕان، دێت له‌ (۱۰) ئایه‌تدا باسی نیشانه‌ی دووڕووه‌كان ده‌كا، هه‌تا ئاشكرا ببێ كه‌ ترسناكی ئه‌وانه‌ زۆر گه‌وره‌ترو خراپتره‌ له‌مه‌ترسی له‌ خوانه‌ناس و بێ بڕوایان، بۆیه‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿ ۸: ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر ﴾ له‌و خه‌ڵكانه‌دا كه‌سانێك هه‌ن ده‌ڵێن: باوه‌ڕمان به‌خواو به‌ڕۆژی دوایی هه‌یه‌ ﴿ وما هم بمؤمنين ﴾ كه‌چی درۆ ده‌كه‌ن و، له‌راستیدا بڕوایان نییه‌، به‌ڵكو ده‌یانه‌وێ ئێوه‌ فریو بده‌ن و، ورده‌ ورده‌ لێتان نزیك ببنه‌وه‌و، له‌ دژتان پیلان بگێڕن و، پشێوی بخه‌نه‌ ناوتانه‌وه‌و ریزه‌كانتان تێك بده‌ن، بۆیه‌ ده‌فه‌رموێ: ﴿ ۹: يخادعون الله والذين آمنوا ﴾ ئه‌وانه‌ به‌نیازی خۆیان ده‌یانه‌وێ فێڵ و ته‌ڵه‌كه‌ له‌گه‌ڵ خوداو ئه‌وكه‌سانه‌دا بكه‌ن كه‌ بڕوایان هێناوه‌ ﴿ وما يخدعون إلا أنفسهم ﴾ به‌ڵام له‌راستیدا ته‌نها له‌گه‌ڵ خۆیان فێڵ وفه‌ره‌ج ئه‌كه‌ن و زیانه‌كه‌شی هه‌ر بۆ خۆیان ئه‌گه‌ڕێته‌وه‌و ته‌نها خۆیان ده‌خه‌ڵه‌تێنن ﴿ وما يشعرون ﴾ له‌ حاڵێكدا هه‌ستیش به‌و راستیه‌ ناكه‌ن! دیاره‌هۆی بێ هه‌ستیشیان هه‌ر ئه‌مه‌یه‌ كه‌: ﴿ ۱۰: فى قلوبهم مرض ﴾ دڵیان ده‌ردو نه‌خۆشیی و حه‌سوودییو گومان و ناپاكیی تێدایه‌ ﴿ فزادهم الله مرضا ﴾ جاخوایش رۆژ له‌دوای رۆژ ده‌ردو نه‌خۆشیه‌كه‌یانی زیاد كردن، جگه‌ له‌وه‌یش ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ سزایه‌كی سه‌خت و ئێش پێگه‌یه‌نه‌ریان بۆهه‌یه‌ ﴿ بما كانوا يكذبون ﴾ له‌به‌ر ئه‌وه‌ كه‌درۆیان كرد، به‌تایبه‌ت ئه‌و ده‌مه‌ی كه‌ ده‌یانگوت بڕوامان به‌خواو به‌رۆژی دوایی هه‌یه‌.

رێنمایی ئایه‌ته‌كانی (۸،۹،۱۰):

۱) خۆپاراستن له‌درۆو كاری دووڕوویی و فرت وفێڵ، دیاره‌ كه‌ ئه‌نجامی ئه‌و كارانه‌ش هه‌ر له‌سه‌ر خاوه‌نه‌كه‌ی ده‌شكێته‌وه‌.

۲) (منافیق) و دووڕوو، كه‌سانێكن كه‌ به‌زمان ئیمان ئاشكرا ده‌كه‌ن و، كوفرو بێبڕوایی له‌دڵ و ده‌روونیاندا ده‌شارنه‌وه‌.

(ئیبن عه‌بباس) -خوای لێ ڕازی بێ- ده‌ڵێ: دووڕووه‌كانی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر ﷺ (۳۵۰) پیاوو (۱۷۰) ژن بوون، ئه‌وانیش پێكهاتبوون له‌ كه‌سانێكی هۆزی (ئه‌وس) و (خه‌زره‌ج) و جووله‌كه‌، هاوڕێ له‌گه‌ڵ سه‌رۆكی دووڕووه‌ موشریكه‌كانیش: (عه‌بدوڵڵای كوڕی سه‌لوول).

﴿ ۱۱: وإذا قيل لهم لاتفسدوا فى الأرض ﴾ وه‌كاتێ پێیان بگوترێ: گێره‌شێوێنیو ئاشووب و خراپه‌كاری له‌م وڵات و زه‌ویه‌دا مه‌كه‌ن ﴿ قالوا إنما نحن مصلحون ﴾ ده‌ڵێن: هه‌رگیز ئێمه‌ گێره‌شێوێن و ئاژاوه‌چی نین، به‌ڵكو ئێمه‌ هه‌رچاكسازو رێكخه‌ری كاری چاك و باش بووینه‌! بۆیه‌ خوای گه‌وره‌ له‌م ئایه‌ته‌ دواییه‌دا به‌درۆیان ده‌خاته‌وه‌و ده‌فه‌رموێ: ﴿ ۱۲: ألا إنهم هم المفسدون ﴾ وشیاربن! كه‌ به‌ راستی هه‌ر ئه‌وانن موفسید و خراپه‌كارو گێره‌شێوێن ﴿ ولكن لا يشعرون ﴾ به‌ڵام به‌هۆی لووت به‌رزییانه‌وه‌ به‌خۆیان نازانن و هه‌ستیش ناكه‌ن كه‌ ئه‌نجامی ئه‌و درۆیانه‌ هه‌ر ده‌رئه‌كه‌وێ! ﴿ ۱۳: وإذا قيل لهم آمنوا كما آمن الناس ﴾ وه‌ كاتێ پێیان بگوترێ: ده‌سا ئێوه‌ش وه‌كو ئه‌و مه‌رده‌مه‌ ئیمانداره‌، ئیمان و باوه‌ڕێكی راسته‌قینه‌ بێنن ﴿ قالوا أنؤمن كما آمن السفهاء ﴾ ده‌ڵێن: جائایا ئێمه‌ش وه‌ك ئه‌و خه‌ڵكه‌ گێل و نه‌فامانه‌، (واته‌: وه‌ك سووهه‌یب و بیلال و عه‌ممار) بڕوا بێنین؟! گوایه‌: ئه‌وانه‌ ئه‌رنه‌فام و گێله‌ پیاو نه‌بوونایه‌، باوه‌ڕیان نه‌ده‌هێنا..!

ئینجا خوای گەورەش وتەکەیان رەت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ألا إنهم هم السفهاء ولكن لايعلمون ﴾ خەڵکینە چاك بزانن! کە ئەوانن گێل و نەفامیراستەقینە، بەڵام بەخۆیان نازانن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١-١٣):

١) لووتبەرزیی و خۆهەڵکێشانی نابەجێ و ناهەق، لەسیفەتی دووڕووانە، بێگومانیش کارێکی نامرۆڤانەو ناجوامێرانەشە.

٢) ئیسلاح و چاکسازی لەوڵاتدا هەر بە گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەری ئەو دەبن.

٣) فەسادو وێرانکاریش بە نافەرمانی و یاخیبوون لەخواو، لەپێغەمبەری خوا دەبێ.

٤) خراپەکاران هەمیشە خراپەو فەسادەکەیان بەئیسلاح و چاکسازی دادەنێن!.

فێڵ وفەرەجی دووڕووەکان:

لەم ئایەتانەی خوارەوەدا هەندێ لە کاروکرداری دووڕازییەکان دەخاتەروو، بۆ ئەوە موسڵمانان وشیاربینەوە و بە زمانی لووسیان نەخەڵەتێن، دەفەرموێ: ﴿ ١٤: وإذا لقوا الذين آمنوا قالوا آمنا ﴾ وە ئەو دووڕووانە کاتێ تووشی ئەوانە ئەبن باوەڕیان هێناوە، بۆ فریودانی ئیمانداران ئەڵێن: ئێمەش وەك ئێوە باوەڕمان هێناوەو موسڵمانین! ﴿ وإذا خلوا إلى شياطينهم ﴾ وەکاتێکیش دەگەنە لای فەرماندە شەفەیاتینەکانیان ﴿ قالوا إنا معكم إنما نحن مستهزؤن ﴾ دەڵێن: لەراستیدا ئێمە لەگەڵ بەرنامەوبیروباوەڕی ئێوەداین، ئێمە هەر گاڵتەیان پێدەکەین، ئەگینا چۆن دەچینە سەر بیرو باوەڕی ئەو گێل و نەفامانە؟! ﴿ ١٥: الله يستهزئ بهم ﴾ با ئەوانە هەر قسە بکەن، بەراستی خوای باڵادەست گاڵتە بەوان دەکات ﴿ ويمدهم في طغيانهم يعمهون ﴾ و یەك دوو ڕۆژێ مۆڵەتیان دەدات، تا پترخۆیان بەدبەخت بکەن و، لە سەرکێشی ولاڕێیی خۆیاندا سەرگەردان بن ﴿ ١٦: أولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى ﴾ ئەو ناپاکانەن هیدایەت و ڕێنوێنیان بە ڕێبازی چەوت وگومڕایی فرۆشت و، ڕێبازی ڕاست و دروستیان دۆڕاند ﴿ فما ربحت تجارتهم ﴾ جا ئەو سەوداو بازرگانییەیان سوودبەخش نەبوو، قازانجیان لێ نەکرد ﴿ وما كانوا مهتدين ﴾ وە ڕێگەی بەختیاریی و هیدایەتیان دەست نەکەوت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٤-١٦):

١) دژوارییی کاروکردەی دووڕووەکان.

٢) وشیاریی لە نزیکبوونەوە لەوانەی کەلەگەڵ کەسێکدا ڕوویەکیان هەیەو، لەگەڵ کەسێکیتردا ڕوویەکیتر، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق عليه)یشدا هاتووەو دەفەرموێ: ((شِرَارُكُمْ ذُو الوَجْهَيْنِ)) واتە: زۆر خراپەکانتان دووڕووەکانتانن. یان دەفەرموێ: ((.. و تَجِدُونَ شَرّ الناس ذا الوَجْهَيْنِ، الذى يأتى هؤلاءِ بوَجْهٍ، وهؤلاءِ بوجهٍ)). واتە: دووڕووەکانت بە خراپترین کەسی کۆمەڵگەت دەست دەکەون.

٣) هەندێ مرۆڤی وەك شەیتان هەن کە هەمیشە کارویپیشەیان بانگکردنی خەڵکییە بۆ ڕێبازی چەوتی کوفرو نافەرمانی خوا.

٤) تۆڵەو سزا بۆدوژمنانی دین، لای خوا بڕاوەتەوەو مسۆگەرە.

دوو نەزیلە و نموونە بۆ دووڕووەکان:

ئەم قورئانە پیرۆزە لەسەر باوونەریتی عەرەبەکان هاتووە، بەتایبەت بۆنموونە هێنانەوەو(تەشبیە)کردن، بۆیە لێرەدا دووجۆرە نموونەیان بۆ دەهێنێتەوەو هەریەکەیان (تەشبیە) دەکات بەحاڵ و بارودۆخێکەوە، بۆیەکەمیان دەفەرموێ: ﴿ ١٧: مثلهم كمثل الذى استوقد نارا ﴾ نموونەی ئەودووڕووەناپاکانە، وەك مەسەلەی کەسێکە، کە بۆ خۆی خەریکی هەڵگیرساندنی ئاگرێك بێت، تا ڕێی پێدەربکات ﴿ فلما أضاءت ما حوله ﴾ هەرکە ئاگرەکە هەڵگیرسا و دەوروبەری ڕووناککردەوە ﴿ ذهب الله بنورهم ﴾ خوا ڕووناکیەکەی بردن و کوژاندیەوە ﴿ وتركهم فى ظلمات لا يبصرون ﴾ لەناو تاریکستاندا، وێڵی کردن وهێشتنییەوە، دیارە ئیتر بەهیچ کلۆجێ نابینن و ڕێی هەقیانەت دەرناکەن ﴿ ١٨: صم بكم عمى فهم لايرجعون ﴾ ئەوانە چونکە هەق نابیسن و وشەی ڕاست بەزاریاندا نایەو، لەهەقیش تروسکایی ناکەن کەڕولاڵ وکوێرن، ئیتر پەشیمانیش نابنەوەو ناشتوانن بگەڕێنەوە بۆهەق و ڕاستی.

بەڵێ یەکەمجار ئەو دووڕووانە بۆ تروسکاییەك تا ڕێی پێدەرکەن زۆر هەوڵیاندا، بۆیە هەرکە ئیسلام هات قۆزتیانەوەو خەریکبوو لەتاریکستان خۆ ڕزگاربکەن، بەڵام پاش ئەوە بەپەلە پاشگەز بوونەوەو، باوونەریتی باووباپیرانیان تینی تێکردنەوەو پشتیان لەئیسلام هەڵکردەوەو کەوتنەوە ناوشەوە زەنگەکەوە، هەر وەك ئەو

کەسە کە ئاگرەکەی کردەوەو پاشان لێیکوژایەوە.

ئینجا بۆ مەسـەل و نموونەی دووەمیشیان ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٩: أو كصيـب من السماء فيه ظلمـات ﴾ یان وەك کەسـانێك وان کـە لە جێگایەکی زۆرتاریکدا، بارانێکـی بەخوڕەم و لێزمەیان لێ بباریٚ ﴿ ورعد وبرق ﴾ و تریشـقەو شـریخەی هەورە برووسکەو

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ ٱلَّذِى ٱسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّآ أَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُۥ ذَهَبَ ٱللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَٰتٍ لَّا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَٰتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَٰبِعَهُمْ فِىٓ ءَاذَانِهِم مِّنَ ٱلصَّوَٰعِقِ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ ۚ وَٱللَّهُ مُحِيطٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ ٱلْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَٰرَهُمْ ۖ كُلَّمَآ أَضَآءَ لَهُم مَّشَوْا۟ فِيهِ وَإِذَآ أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا۟ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَٰرِهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا۟ وَلَن تَفْعَلُوا۟ فَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٤﴾

چەخماخە سـەریان لێ تێکبدا ﴿ يجعلـون أصابعهم في آذانهم من الصواعق حذر الموت ﴾ ئەوانیش لەترسی مردن و ئەودەنگە قورس وسـەختەدا پل وقامکیان بئاخنە نـاو گوێچکەیان ﴿ والله محيط بالكافريـن ﴾ هەرچەند کاری واش بکەن، هەرگیز لەمردن رزگار نابـن، چونکە خوا چواردەورەی خوانە ناس و بێباوەڕانی داوەو، زاڵە بەسـەریانداو، قەت لەدەسـتی دەرناچن ﴿ ٢٠: يكاد البرق يخطـف أبصارهم ﴾ نزیکـە ئەو بـەرق و چەخماخەیە، چاویان لەجێـی خۆی بفرێنێ و کوێر ببن ﴿ كلما أضاء لهم مَشَـوا فيه ﴾ هەرکە ئەو بەرق و بزیسـکەیە ڕێگەیان بۆ ڕووناك کردنەوە، ئەوان لەبەر ڕووناکاکییەکەیـدا دەکەونەڕێ ﴿ وإذا أظلم عليهم قاموا ﴾ کـە ڕووناکییەش کوژایەوەو نەماو تاریك بوولێیان، ڕادەوەسـتن و هەڵوێسـتە دەکەن ﴿ ولو شاءالله لذهب بسمعهم وأبصارهم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویسـتبای هێزی بیستن و بینایی لەکاردەخستن ﴿ إن الله علـى كل شئ قدير ﴾ بێگومان خوا بەسـەر هەموو شـتێکدا دەسەڵاتی هەیەو بە توانایە.

لەم ئایەتانەدا خـوا دووڕووەکان بەرامبەر بـە قورئان دەچوێنێت بەچەند کەسـێك کە لە شەوێکی باراناوی و تاریکستاندا بزیسکەو چەخماخـە لێیـان بـداو، لەوکاتەدا فرسـەتی لێ بێنـن و چەند هەنگاوێـك بچن، بـەڵام کە ڕووناکییەکە نەمـاو کوژایەوە، خێرا لەسـەرێ بووەسـتن..! چونکە ئەمانیش هەرکـە قورئان بە پێی ئاواتەکانـی ئەوان بووبا، هەنگاوێکیان دەنـاو بەرەو پێش دەهاتن و، بە دڵیان بوو.. خۆئەگەر پێچەوانەی خواست و ئارەزووەکانی ئەوان بووایە، وەك ئەوە کە فەرمان بدابە جیهادو بەخشینی ماڵ و سامان لەرێی خوا –ئەوا تێیدا دەوەستان و پاشەوپاش دەگەرانەوە، وەکو لەجێگایەکی‌تردا باسی سروشـتیان دەکاو دەفەرموێ: (وإذا دعوا إلى الله ورسـوله ليحكم بينهـم إذا فريق منهم معرضون، وإن يكن لهم الحق يأتوا إليه مذعنين) نوور: ٤٨-٤٩.

یەکتاپەرستیی (توحيد الألوهيه):

پاش باسـکردنی هەرسـێ دەسـتەکە: (بـاوەڕدارو، بێباوەڕو، دووڕوو) ئیـتر سـەرجەم مەردم بانگ دەکات بۆ یەکتاپەرسـتییو ڕووڵەخواکـردن، دەفەرموێ: ﴿ ٢١: ياأيهاالناس اعبدوا ربكم ﴾ ئەی خەڵکینـە! تەنها پەروەردگاری خۆتان بپەرسـتن ﴿ الذی خلقكم والذين من قبلكم ﴾ کە ئێوەو پێشووەکانی ئێوەی لەنەبوون دروسـتکردووە ﴿ لعلكـم تتقون ﴾ چونکە ئاوا پەرسـتنێك هێزی پارێزگاری دروست دەکاو، بەڵکو ئێوەش خۆ بپارێزن ﴿ ٢٢: الذی جعل لكم الأرض فراشـا ﴾ خوایەکی وایە زەوی بۆ ئامادەکردوون و کردوویەتی بە ڕایەخ تا بەئاسانی لە سـەری بژین ﴿ والسماء بناء ﴾ و بەلای سەرووشتانەوە –وەك گومەزییو کۆشك– ئاسمانی ڕاگرتووە ﴿ وأنزل من السـماء ماء ﴾ لەو حەوایشـەوەئاوێکی بۆ بارانـدن ﴿ فأخرج به من الثمرات رزقا لكـم ﴾ ئینجا بەو بارانە جۆرەها میوەو ڕۆزی بۆ فەراهەم هێنان وشـینی کرد ﴿ فلا تجعلوا لله أنـدادا ﴾ جاکەوابـوو ئێوەش چاك بیپەرسـتن و، هیچ جۆرە هاوبەشـێکی بۆدامەنێن و، تەنها یاساو بەرنامەکەی ئەو وەرگرن ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ دەخۆ خۆێشتان چاك دەزانن کە ئەوجۆرە بتانە هیچیان بەدەسـت نییەو، تەنها خـوای گەورەیە رۆزیی و دارایی و سـامانتان دەداتـێ، لەفەرموودەیەکی (متفق عليـه)دا هاتووە: گەورەترین گوناح و تاوان لای خوا، قایەلبوونە بەشەریك بۆی، لە حاڵێکدا هەرئەویش دروسـتی کردویت، وە لە فەرموودەیەکی‌تردا هاتـووە: مافی خوایە بەسـەر بەندەکانییەوە کە: دەبێ بەباشـی بیپەرسـتن و هیچ شـتێ نەکەنە شـەریك و هاوتـای، وەکو ئەم

فەرمووده دەفەرموێ: ((لایقولَنَّ أَحَدُکُمْ ماشاءَالله وشاءَ فلانٌ،ولکن لِیَقُلْ:ماشاءَالله ثم شاء فلانٌ)) پێشەوا ئەحمەد. واتە: هیچکامێکتان نەڵێن: ئەگەر خواوفلانەکەس، حەزو مەیلیان هەبێ، بەڵکو دەبێ بڵێت: خـوا مەیلی هەبێ، پاشـان بڵێ: فڵانەکەسیش حەزی هەبێت

ئامارژەو رێنماییەکانی ئایەتی (٢١-٢٢):

١) پەرسـتنی ئەو خوایە -کە خوڵقێنەری ئەم ژیانەیە-، واجیب و پێویستە.

٢) ناسینی خوا بە(ئەسماو سیفات)ـەکانییەوە واجبە.

٣) شـیرك و هاوبەشـدانان -بـە هەمـوو جۆرەکانییەوە- قەدەغەوحەرامە.

٤) چەسپاندنی پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ.

٥) ئادەمـزاد سـەبارەت بەقورئان سـێ دەسـتەو تاقمن: پارێزگاران و شـوێنکەوتووی هەق. کەڵلە رەق و حاشـاکەر لە هەق و راستی. دوودڵ و بەگومان و بێ‌بار.

چەسپاندنی پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ:

پاش ئەوە لەئایەتەکانی پێشـوودا یەکتاپەرسـتیی خوای کارزانی چەسپاند، ئیستا لەم ئایەتانەشدا، راستی قورئان و پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ دەسەلمێنێ ودەفەرموێ: ﴿ ٢٣: وإن کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسـورة من مثله ﴾ ئەگەر سەبارەت بەو قورئانـەی ئێمە ناردوومانەتە سـەر بەندەی خۆمان موحەممەد ﷺ ئێـوە دوودڵ و بەگومانـن: ئاخۆ راسـتە یان نا؟ سـا دەی هەوڵ بـدەن هیچ نەبێ بچووکترین سـوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ وادعوا شـهداءکم مـن دون الله ﴾ بۆئـەوەش شـایەدو هاوباوەڕەکانتان، ئەوانـەی وا لەکاتی تەنگانەدا پەنایـان پیدەبەن -بێجگە لەخوا- بانگ بکـەن﴿ إن کنتم صادقین ﴾ ئەگەر ئێوە راسـت دەکەن کە دەڵێن موحەممەد خۆی هەڵیبەسـتووە، خۆ ئێوەیش خۆشـخوان و رەوانبێژن دەسافەرموون وەك کورتترین سوورەتی بێنن ﴿ ٢٤: فإن لـم تفعلوا ولن تفعلوا ﴾ خۆ ئەگەر هیچتان بۆ نەکرا، کە هەرگیز هیچیشتان بۆ ناکرێ ﴿فاتقوا النار التی وقودها الناس و الحجارة ﴾ دەسا وەرن باوەڕ بێنن وخۆتان بپارێزن لەو ئاگرەی کە دەستەچیلەو هەڵگیرسـێنەرەکەی جەسـتەی ئادەمیی و بەردە، ددان بەوەیشدا بنێن کە ئەم قورئانە لەلایەن خواوەیە، ئەگینا دەبنە سـووتەمەنی ئەوئاگرەی ﴿ أعدت للکافرین ﴾ کە ئێسـتا بۆکافران و بێ‌باوەڕان ئامادەکراوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٢٣-٢٤):

١) هاتنـی قورئـان، بەڵگەیـە لەسـەر پێغەمبەرێتـی موحەممەد ﷺ.

٢) دەسەوسـان وەسـتان و، ناتەوانایی ئادەمیی بەرامبەر بەهێنانی تەنها سوورەتێ لەقورئان.

٣) تەنهـا بەبـاوەڕو کاری چـاك ئادەمزاد لـە ئاگر دوور دەکەوێتەوە.

پاداشی موسڵمانە صاڵحەکان:

پاش ئەوەی سـزای خوانەناسـانی بەیانکرد، دێتە سـەر باسی پاداشـی ئیمانـداران و دەفەرموێ: ﴿ ٢٥: وبشـر الذیـن آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ! مـژدە بدە بەوانەی کە بڕوایان بەخواو بەپەیامبەرو بـە رۆژی دوایی هەیەو، ئاکارەچاك و پەسـەندەکان ئەنجام دەدەن ﴿ أن لهم جنـات تجری من تحتها الأنهار ﴾ کە بێ‌گومان بەهەشـت گەلێکیان بۆ هەیە، کەچەندین کانیاوو رووبار لەژێر دەرختەکانییدا دێن ودەچن ﴿ کلما رزقوامنها من ثمرة رزقا ﴾ هەر کە لەو بەرهەم و میوەی بەهشتانەیان بۆدێنن ودەیچێـژن ﴿ قالوا هذا الـذی رزقنا من قبـل ﴾ دەڵێن: خۆهەر ئێسـتا لە مەتـان بۆهێناین، ئەمـە هەرئەو رۆزییە بوو کەپێشـتر پێماندرا ﴿ وأتوا به متشـابها ﴾ دیارە ئەو میوەجاتەی لەبەهەشـتا بۆیـان دەهێنرێ، هەمـوو -لە چاکی‌و باشـییدا بەرەنگ- لەیەك دەچـن، بەڵام بە تـام ومەزە لێك جیـاوازن. (ئیبن ئەبی حاتەم) ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((أنهارُ الجنةِ تَفَجَّرُ تحت تِلالٍ، أو من تحت جبال المِسْـکِ)) واتە: رووبارەکانی بەهەشـت لە بن چەند گردو تەپۆڵکەیەك، یان لە ژێر چیای(میسـك)ـەوە هەڵدەقوڵێن ﴿ ولهم فیها أزواج مطهرة ﴾ لەو بەهەشـتەدا چەندین ئافرەت وهاوسەری پـاك وخاوێنیان بۆ ئامـادە کراوە ﴿ وهم فیها خالدون ﴾ وبە هەتا هەتاییش لەوێ ئەمێننەوەو ژیانێکی خۆش دەبەنەسەر.

خوا لە هێنانەوەی نەزیلە شەرم ناکات:

ئـەوە بوو لە چە نـد ئایەتی پێشـوودا رووبەرووی بـێ بڕوایان وەسـتایەوەو پێیگوتن: ئەگەر ئێـوە دەڵێن موحەممەد ﷺ بۆ خۆی قورئانی هەڵبەسـتووە، دەسـا فەرموون ئێوەش وەك ئەوقورئانێك بێنن، ئەوانیش پەکیانکەوت وپێیان نەکرا وەکو تەنها سوورەتێکی کورتیشـی بێنن، جا دیسـانەوە رەخنەیەکی‌تر دەگـرن ودەڵێن: ناوی هەنـدێ شـت وەك: (هەنگمێش، جاڵجاڵۆکـە، مێرووله)

لەقورئانداهاتــووە ئەگــەر قورئان– وەك ئــەوان دەڵێن فەرموودەی خوایە– هەق نەبوو باسی ئەوشتانەی تێدابوایە!! بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٦: إن الله لايستحي أن يضرب مثلا مـا بعوضة فما فوقها ﴾ بێگومان خوا لەوەکە مەسەل ونموونە بە (مێشوولە) و بچوکتریش لــەو، یان گەورەتر لەو بهێنێتەوە شــەرم ناکا، چونکە مەبەسـت لەونموونە هێنانەوە تێگەیاندنی خەڵکە، جا سەبارەت بەم مەسەل ونەزیلانە مەردم دەبنە دوو بەشــەوە، بەشێکی باوەڕی پێدەکەن، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فأما الذين آمنوا فيعلمون أنه الحق من ربهم ﴾ ئەوانــەی کــە بڕوایان هێناوە، چـاك دەزانن ئەوجــۆرە نموونانە هەقیقەتێکــەو لەلایــەن پەروەردگاریانەوەیــە، واتە: هەرچۆنــێ پەروەردگاریــان بەهــەق دەزانن، هــەروا نموونەکانیشــی بەهەق وراســت دەزانن و بڕوایان پێدەکەن، بەشــی دووەمیش: کەسانی خوا نەناس و بێباوەڕن و، هەردەم حاشـا لەراستی دەکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ وأما الذين كفروا فيقولون ماذا أراد الله بهذا مثلا ﴾ ئەوانەشـیان کە کافرو بێ بڕوان دەڵێن: دەبێ مەبەسـتی خوا لەم نموونــە هێناوەداچی بێ، واباســی ئەوجۆرە شـتانە دەکات؟!! واتە: ئەگــەر قورئان فەرموودەی خوا بوایە؛ باســی ئەوانەی تیا نەدەبوو! خــوای گەورەیــش لەوەڵامیاندا دەفەرمــوێ: ﴿ يضل به كثيـرا ويهدي به كثيرا ﴾خوا بەومەســەلانە گــەلێ کەس –لەبەر لاســاریی خۆیان– گومڕاو سەر لێشــێواودەکات، وە فرە کەسیشی –لەبــەر ئامادەیی خۆیان بۆ هەق وەرگرتن– پێ شــارەزاو ڕێنمایی دەکاو، دەرەنجـام بەهــەق دەگەن ﴿ وما يضل به إلا الفاسـقين ﴾ خۆ ئاشکرایشــە هەر ئەوکەسانەی پێگومڕا دەکا، کە خۆیان لاڕێ بن و لەســنوور دەرچووبن ﴿ ٢٧: الذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ﴾ لە سنوور دەرچووانیش ئەوانەن کە: پەیمان و بەڵێننامەی خوا –دوای تێگەیشــتن و مەحکەم گرێدانی– هەڵ دەوەشێنینەوە، واتە: لەســەرەتاوە بــڕوای پتەویــان بەهاتنــی پەیامبەرمــان (موحەممــەد) ﷺ هەبــووو چوونە ژێر فەرمانییــەوە، کەچیدواتر لێی پەشیمان بوونەوەوهەڵیان وەشاندەوە ﴿ ويقطعون ما أمر الله به أن يوصل ﴾ وهــەر پەیوەندییەکیش کەخوای گەورە فەرمانیدابوو دەبێ جێبەجێ بکرێت –وەك دۆستایەتیکردن لەگەڵ بڕواداران و گوێڕایەڵی پەیامبەران و سەردانی خزمان– ئەوان پشتگوێی دەخەن و دەیبڕن، وەکــو لــە سوورەتی(قیتال)یشــدا ئەم ئایەتــە هاتووەو دەفەرموێ: (فهل عسـيتم إن توليتم أن تفسدوا في الأرض وتقطعوا أرحامكم). ﴿ ويفسـدون في الأرض ﴾ وەلە زەویشدا فەساد بڵاو دەکەنــەوەو، کاری بەدکاریی و ناجوامێریی دەکەن ﴿ أولئك هم الخسـرون ﴾ تەنها خاوەنی ئــەم کارە ناپەســەندانە زیانمەندی راستی هەردووجیهانن.

دوای ئەوەکــە بە توندی دابەزییە ســەر ئەوانەی کــە بڕوایان بە مەســەل ونموونەکانی خواو پەیامبەر نییە، ئینجا بە شــێوەیەکی زۆر بێزاریی و رەتکردنەوە پێیان دەفەرموێ: ﴿ ٢٨: كيف تكفرون بـالله ﴾ خەڵکینە! ئێوەچۆن ســەبارەت بە خوای گەورەکافرو بێ بــاوەڕ دەبــن؟ ﴿ وكنتم أمواتا ﴾ خۆئێوە پێش ئــەم ژیانەتان بێ گیــان ومردووبــوون و، هەر لەتــوێڵی خاك دا بــوون ﴿ فأحياكم ﴾ ئینجا خوا گیانی بەبەرداکــردن و هێنانییە خانەی هەبووەکانەوە ﴿ ثـم يميتكم ﴾ دوای ئەوە بە ماوەیەك گیانتان لێ دەســێنێتەوەو دەتانمرێنــێ و، وەك یەکــەم جارتان لێ دێتــەوە ﴿ ثم يحييكم ﴾ دیســانەوە بــۆ جارێکی تر گیانتان پێ دەبەخشــێتەوەو زیندووتان دەکاتــەوە ﴿ ثـم إليـه ترجعون ﴾ ئەوســا ئیــتر بــۆ لێکۆڵینەوەو لێپرسینەوە، گشــتتان تەنهــا بۆلای خــۆی دەگەڕێنەوە، کەوابوو باوەڕ نەبوون بە دەســەڵات و هێزی خوایەکی بەتوانای وا، گێلی وخۆ وێڵ کردن وسەرگەردانییە.

نیشانەی دەسەڵات و توانایی خوا:

خوای کارزان لەم ئایەتانەدا هێندێ ئایەت و نیشانەی دەسەڵات و توانایی خۆی باس دەکات، هەتا پتر سەرنجی مرۆڤ رابکێشی بۆئیمــان و باوەڕ هێنان، بۆیە دەفەرمــوێ: ﴿ ٢٩: هو الذي خلق لكـم ما فـي الأرض جميعا ﴾ ئــەو خوایە کە لە زەویــدا –لەبەر سوودو قازانجی ئێوە– هەمووجۆرە شتێکی دروستکرد ﴿ ثم استوى إلى السـماء ﴾ لەپاشــان کەویستی ئاسمان دروســت بکا، کردیە حەوت ئاسمــان. (تەبەریی) لەم جێگایەد اچەند وتەیەك دەهێنێ بۆ تەفســیری بێژەی (إستوى)، لە پاشان هەموویان دەداتە دواوە، چونکــە لەگەڵ ماناو مەبەســتی زمانی عەرەبدا بــۆ ئەم جێگایە ناگونجێن، دواتردەڵێت: (الإسـتواء هنا يعني العلو والإرتفاع، علا عليها علو ملك وسـلطان، لا علو إنتقال وزوال). ﴿ فسواهن سبع سـموات ﴾ پاشان بەوێنەی حەوت ئاسمانیڕێك وپێك وقەشەنگ، ئاسمانەکانی ڕێکخســت ﴿ وهو بكل شئ عليم ﴾ هەر ئەویشە بە هەمووشــتێ زاناو ئاگایە، جائیتر زاتێکی خاوەن دەسەڵاتی ئاوا، چــۆن ناتوانێ ئێوە پاش مردن زیندوو بکاتەوە..؟! تێبینی: بێژەی سەماوات (١٩٠) جار لە قورئاندا هاتووە.

ئادەمزاد جێنشینی یەکترن:

خــوای کارجــوان لــە ئایەتەکانــی پێشــەوە منەتــی نایە ســەر بەندەکانی خۆی کە: تەواوی ئەوشتانەی لە زەویدان هەر بۆخێرو

قازانجی ئەوانی دروستکردووە، ئینجا دەست دەکات بە باسی دروستبوونی ئادەمیی خۆی باوە (ئادەم) عليه السلام و جێنشینکردنی لەزەویدا بۆ بەرێوەبردنی کاروباری ژیانی خۆیان وحوکمکردن بە بەرنامەکەی خوا لەناو بەندەکاندا، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٠: وإذ قال ربك للملائكة ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە ئەی موحەممەد! ﷺ کەپەروەردگارت بەفریشتەکانی گوت: ﴿ إني جاعل في الأرض خليفة ﴾ کەبە راستی من دەمەوێ جێنشینێك لە زەویدا بۆ ئاودانکردنەوەی زەویی دابنێم. زانایانی تەفسیر بۆ دیاریکردنی ئەو (خەلیفە)یە دووڕاو بۆ چوونی جیاوازیان هەیە: یەکێ دەڵێ: ئەو خەلیفەیە (ئادەم) پێغەمبەرەو عليه السلام، خوای میهرەبان کردوویەتی بە جێنشینی خۆی بۆ جێبەجێ کردنی فەرمان و بڕیارەکانی خۆی، یەکێکی دی پێیوایە ئەو خەلیفەیە هەم ئادەم و، هەم نەوەکانییەتی، بەدرێژایی رۆژگار دەبنە جێنشینی یەکتر. ئیمامی (تەبەری) یش دەڵێ: مەبەست بەو جێنشینە (خليفه)یە ئەو گەلانەن کە یەك لەدوای یەك دێن ودەچن، لەوەش دەچێ هەر ئەمەلە گەڵ رۆحی قورئاندا گونجاو تربێت، چونکە کەس ناتوانێ جێنشینی خوابکات. خوایش باشتر ئەزانێ. ﴿ قالوا أتجعل فيها من يفسد فيها ويسفك الدماء ﴾ فریشتەکانیش گوتیان: ئاخۆ تۆ کەسێکی وا دەکەیتە جێنشین کە کاریفەسادو بەدکاری وخوێن ڕێژی بکات..؟! ﴿ ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك ﴾ لەحاڵێکدا ئێمە هەر خەریکی تەسبیح تەحمیدی تۆین و، تۆبە پیرۆز رادگرین و، لە هەرشتێکی نەشیاوو نەگونجاوبە دوورت دەتگرین...؟! ﴿ قال إني أعلم مالا تعلمون ﴾ پەروەردگاریش لەوەڵامیاندا فەرمووی: بێگومان ئەوی من ئەیزانم ئێوە نایزان. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: کە فریشتەکان دەڵێن: (أتجعل فيها من يفسد فيها..) مەبەستیان رەخنەگرتن و سووکایەتی و حەسوودی و ئێرەیی بردن بە ئادەم نەبوو، بەڵکو پرسیارە لەحیکمەتیخوا بۆ دروستکردنی ئادەم و، جێنشینکردنی لەزەویدا، وەك بڵێن ئاخۆ حیکمەت چیبێ لە دروستکردنی ئادەمدا، لەکاتێکدا فەساد و بەدکاریی دەکەن؟!. خاوەنی تەفسیری (تەسهیل)یش دەڵێت: خوا خستیەدڵیانەوەکە: جۆری ئادەمیی بەسروشت بەدکار وخوێن ڕێژیان تێدایە، بۆیە ئەوپرسیارەیان کرد. بەهەرحاڵ باسی دروستکردنی باوە(ئادەم)- وەك مامۆستا (موحەممەد عەبدە) ئەڵێت- لە(متشابهات)ەو، تەنها خوای گەورە خۆی حەقیقەتەکەیچاك دەزانێ، بۆیە ئێمەیش بەو شێوەیە کە خۆی مەبەستیەتی ملمان کەچکردووەو بڕوامان پێ هێناوەو، تەسلیمی بووین.

ڕێنمایی ئایەتی (٣٠):

١) ئەوەی نەزان بێ دەبێ هەمیشە لە پیاوی زاناودانا بپرسێو،زاناش لە پرسیار کەران هەڵ نەشاخێ و، بە جوانی وەڵامیان بداتەوە.تێبینی:وشەی(مەلائیکە) لەقورئاندا(٦٨)جار هاتووە.

ڕێزی(ئادەم) لە فریشتە پترە:

ئینجا بۆئەوەی پتر رۆشن و ئاشکرا بێ کە: ئەم ئادەمزادە گەلێ توانای نهێنی ونادیاری تێدایەو، دەشتوانێ زۆر بەباشی کاروباری زەوی بەرێوە ببات، خوا فەرمووێ: ﴿ ٣١: وعلم آدم الأسماء كلها ﴾ خوا ناوی هەمووشتێکی،پێوست-بۆژیانی ئادەم خۆیی و نەوەکانیهەتا رۆژی سەڵا- فێری (ئادەم) کردو خستیە میشکییەوەو ئامادەی کرد کەبۆ هەموو سەردەمێ چی بکاو چۆن بژی. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: تەنانەت ناوی قاپ وقاچاغ و کەوچکیشی فێر کرد. ئایا دزانیت کە: ناوی (ئادەم) لەقورئانی پیرۆزدا(٢٥) جار بەم شێوەیەی خوارەوە هاتووە؟: سوورەتی (بەقەرە) ئایەتی: ٣٤،٣٣،٣١، ٣٧، ٣٥.(ئالی عیمران)ئایەتی: ٣٣ ،٥٩ .(مائیدە) ئایەتی: ٢٧.(ئەعراف) ئایەتی: ٣،٢٧،٢٦،١٩،١١ ،١٧ ،٣٥، ١ (ئیسراء)ئایەتی: ٧٠، ٦١ (کەهف) ئایەتی: ٥٠ (مەریم) ئایەتی: ٥٨ (تاها) ئایەتی: ١٢١، ١٢٠، ١١٧، ١١٦، ١١٥ (یاسین) ئایەتی: ٦٠. ﴿ ثم عرضهم على الملائكة ﴾ لە پاشان خستیە بەر دەم فریشتەکان ﴿ فقال أنبؤني بأسماء هؤلاء إن كنتم صادقين ﴾ فەرمووی: دەسائەگەرئێوە راست ئەکەن لەئادەم بەتواناترو باشترن بۆجێنشینییەتی،فەرموون ناوی ئەوشتانەم پێ بڵێن ﴿ ٣٢: قالوا سبحانك لا علم لنا إلا ماعلمتنا ﴾ ئەوانیش گوتیان: تۆ پاك وبێخەوشی، ئێمە هیچ زانیارییەکمان نییە، مەگەر ئەوەی خۆت فێرت کردبین ﴿ إنك أنت العليم الحكيم ﴾ بێگومان تەنها هەر ئەتۆی خوای زۆر زاناو کارجوان و، گشت کارەکانیشت پڕلەحیکمەت و لەجێیخۆیدان، جا دوای دەرکەوتنی بێ دەسەڵاتی فریشتەکان و ددان پێنانیان ﴿ ٣٣: فقال يا آدم أنبئهم بأسمائهم ﴾ خوا فەرمووی: ئەی ئادەم! دەساتۆ ناوی ئەوشتانەیان پێبڵێ ﴿ فلما أنبأهم بأسمائهم ﴾ ئینجا کەئادەم دەست بە جێ ئەوانی ئاگادار کردو ناوەکانی پێگوتن ﴿ قال ألم أقل لكم إني أعلم غيب السموات والأرض ﴾ خوا فەرمووی: ئەی -لە پێشەوە- من پێم نەگوتن کە: من گشت غەیب و نادیاریی ئاسمانەکان و زەویی ئەزانم ﴿ وأعلم ماتبدون وما كنتم تكتمون ﴾ وچاکیش ئاگادارم

بەو شتانەی کە ئێوە ئاشکرای ئەکەن، وەلەوەش دەیشارنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣١-٣٣):

١) زانست وزانیاری بێ‌سنووری خوا بۆفێرکردنی هەموو شتێ بە ئادەم.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

٢) شەرەف و فەزیلەتی زانست و زانایان لەبەرامبەر نەزانانەوە، وەکو لەم فەرموودەدا هاتووەکە ڕێزو پلەو پایەی زاناو فێرخواز ڕوون دەکاتەوە، بەشێوەیەك فریشتەکانیش باڵی ڕێزو حورمەت دادەنێن بۆکەسی زانا، بۆیە دەفەرموێ: ((وإن الملائكة لَتَضَعُ أَجْنِحَتَها رِضاً لِطالِبِ العِلْمِ)) (ئەبووداوود) ریوایەتی کردووە.

فریشتە بۆ قەدرو ڕێزی ئادەم سوژدە دەبەنە بەری:

ئایەتەکانی پێشوو گەورەیی‌و نرخی ئادەمی، لەگەڵ بێ‌توانایی‌و دەسەوسان وەستانی فریشتەکانیان لەبەرامبەر ئادەمدا دەرخست، جالێرەدا خودا فەرمان بەفریشتەکان ئەدا کە لەبەرامبەرئەوەوە سوژدەو کڕنووشی ڕێز بۆئادەم بەرن، بۆیەدەفەرموێ: ﴿ ٣٤: وإذقلنا للملائكة اسجدوا لآدم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەوەدەمەیان وەبیر بێنە کەئێمە بەفریشتەکانمان گوت: سوژدەو کڕنووش بەرنە بەرئادەم ﴿ فسجدوا إلا إبليس ﴾ ئینجا ئەوانیش دەست بەجێ کڕنووشیان برد، شەیتان نەبێت ﴿ أبى واستكبر ﴾ ئەو سەرپێچی‌کردو خۆی بەزلزانی ﴿ وكان من الكافرين ﴾ و بووبەیەکێ لەبێ‌باوەڕان، لەڕاستیدا خوا نەبێ هیچ کەسێك کونهو حەقیقەتی (فریشتە) نازانێ، ئەوەندە نەبێ کەهەریەکەیان و هەردەستەیان کاروبارێکیان پێ‌سپێردراوەو، ئەوانیش بەملکەچییەوە جێبەجێی دەکەن، (شەیتان) یش: هەرکاری شەڕو خراپەکاری دەکات، وەك لە فەرموودەوە وەرگیراوە. ئێمەش بەوشێوەیە کە قورئان وفەرموودە باسیان دەکەن، باوەڕ بەبوونیان دەکەین و ملکەچین.

ئاگاداریەك: زانایان سەبارەت بە (ئیبلیس) کە ئاخۆ فریشتە بووە وپاشان سەرپێچی کردووە، وەك هێندێ دەڵێن، یان هەر جنۆکەیەو لەناو فریشتەکاندا ژیاوەو، فەرمان بەسوژدەکە ئەویشی گرتووەتەوە..؟ ڕایان جیاوازە.

جا بۆ ئەم وەڵامە دوو ڕا هەیە، هەریەکەیشیان بەهەندێ بەڵگە پشتگیری لە خۆی دەکات، بەڵام پاش ڕامان لە هەردوو ڕاکە، ئێمە بەم بەڵگانەی خوارەوەدا دەتوانین بڵێین (ئیبلیس) هیچ کات وساتێ فریشتە نەبووە:

یەکەم: فریشتە هیچ کاتێك سەرپێچی لەفەرمانی خوا ناکات، وەکو دەفەرموێ: (لا يعصون الله ما أمرهم) ٦/٦٦.

دووەم: فریشتە زاوزێ ناکاو زوریەتی لەدوا ناکەوێت، بەڵام (ئیبلیس) زاوزێ ئەکا و زارۆڵەو نەوەی هەیە، وەکو خوا خۆی دەفەرموێ: (أفتخذونه وذريته أولياء من دوني..) ١٨/٥٠.

سێیەم: سروشتی فریشتەو ئیبلیس -وەك لە فەرموودەی ڕەواندا هاتووە- زۆر لێك‌جیاوازە: ((خُلِقَتِ الملائكةُ من نورٍ، وخُلِقِ الجانُّ من مارِجٍ من نارٍ)) فریشتە لە نوور بەدی هێنراوە، شەیتانیش لە بڵێسەو گڕی ئاگر، بێ‌گومان ئەمدووانەش زۆر لەیەك دوورن.

چوارەم: لە سوورەتی (کەهف)دا هاتووە: (ئیبلیس) لە توخم و ڕەگەزی جنییەکانە، وەکو دەفەرموێ: (فسجدوا إلا إبليس كان من الجن) ١٨/٥٠، (ئیبن کەسیر)یش لەتەفسیرەکەیدا هەر ئەم ڕاو بۆچوونەی هەیە.

ڕێنمایی ئایەتی (٣٤):

١) دەبێ‌لەبەرامبەر گشت نیعمەتەکانی خواوە شوکرانە بژێربین.

٢) دەبێ لەخۆبەزلزانین و حەسوودیی وئیرەیی خۆ دووربگرین، چونکە هەر ئەو دوو نەخۆشییە بوونە هۆی ئەوەی کە شەیتان سوژدە نەبا.

بـەڵێ.. حیكمەتـی خوا وابوو كە باوە (ئادەم)مان دروسـت بكاو، فریشـتە كڕنووشی بۆ ببەن، لە بەهەشـتدا نیشتەجێیان بكا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٥: وقلنا یاآدم اسـكن أنـت وزوجک الجنة ﴾ گوتمان: ئەی ئادەم! خۆتوو هاوسـەرەكەت (حەوا) لە بەهەشتدا نیشتەجێ ببن ﴿ وكلا منها رغدا حیث شئتما ﴾ و لە هەركوێیەحەز دەكـەن رزق و رۆزی بەفراوانی بخۆن ﴿ ولا تقرباهذه الشـجرة ﴾ بەڵام تەنهـا نزیكی ئەم درختە مەكەونەوە. قورئانی پیرۆز جۆری درەختەكـە دیـاری ناكات، بۆیە ئێمەیش هـەروا دەكەین و لێی بێدەنـگ دەبـین چونكە هەر خـوا خۆی دەیزانـێ ﴿ فتكونا من الظالمیـن ﴾ ئەگینـا ئەگەر بیخۆن لە سـتەمكاران دەبن ﴿ ٣٦: فأزلهما الشیطان عنها ﴾ ئینجا شەیتان پێیهەڵخزاندن ولەخشتەی بـردن ﴿ فأخرجهمامماكانـا فیـه ﴾ ئیتر لەونـازو نیعمەتە دەری پەڕانـدن و بە دەركردنیدان ﴿ وقلنا اهبطوا بعضكم لبعض عدو ﴾ وئێمەیـش پێمانگوتـن؛ مادەم ئـەو پارێزەتان شـكاند، ئیتر لێرە جێتان نابێتەوەو، دەبێ هەمووتان لە بەهەشت دابەزنە خوارەوە، هەندێكیشتان ببنە دوژمنی هەندێكتان، واتە: لەبەر ئەوە كە مرۆڤ بە سروشت حەزی لەدونیاو ژیان و ژیوارە، بێسۆ لەگەڵ یەكتر دەبنە ناحەزو نەیار، مەبەسـت بەوانەش لەم ئایەتەدا بچنە سەرزەوی: باوەئادەم و، دایەحەواو، شـەیتانینەحلەتییە، واتە: بەگوێكردنی شەیتان بووبەهۆی دەركردونیان لە بەهەشت، كەوابوو ئێوە وریابن بەرفەرمانی شـەیتان مەكەن ﴿ ولكم فی الأرض مستقر ومتاع إلی حین ﴾ و زەویش هەتا ماوەیەكی دیاریكراو بۆ مردنتان، نیشتنگەو جێگـەی ژیان و سـوود وەرگرتنتانە، پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((خَیْـرُ یـوم طَلَعَتْ فیه الشـمسُ یومُ الجمعةِ، فیه خُلِـقَ آدمُ، وفیه أُدْخِـلَ الجنةَ،وفیه أُخْرِجَ منها)) (موسـلیم). واتە: رۆژی جومعە لە گشت رۆژەكانی دونیامەزنترو باشترە: چونكە كەئادەم دروسكرا، رۆژیهەینی بوو، رۆژی هەینی برایە ناو بەهەشـتەوە، هەر رۆژی هەینیش بوو كرایە دەر.

ئینجا ئادەم پاش هەڵەكەیان بەخۆدا هاتنەوەو زانییان تووشی گوناح بوونەو،بۆیە لەخوا پاڕانەوە كەلێیـان ببوورێ، وەكو دەفەرموێ: ﴿ ٣٧: فتلقی آدم من ربه كلمات ﴾ ئادەم لەلایەن پەروەردگاریەوە بەئیلهام چەند وشـەو وتەیەكی پێگەیشت و گوتیان: (ربنا ظلمنا أنفسـنا وإن لم تغفرلنا وترحمنا لنكونن من الخاسرین) جا ئەویش بەو وشـانە لالـەو نزای لەخوا كـرد ﴿ فتاب علیـه ﴾ وخوایش تەوبـەی لێوەرگرت ﴿ إنه هوالتواب الرحیم ﴾ چونكە بەراسـتی هـەر خۆیەتی زۆر زوو نزاو پاڕانەوە لە تەوبەكەران وەردەگریت، زۆریش میهرەبان و دڵاوایە. خاوەنیتەفسیری(مەراغی)دەڵێت: لەم جێگایەدا چەند باسـێك هەیـەو، راڤەكەرانی قورئانیش درێژەیان پێداوە، بەڵام ئێمەكورتی دەكەینەوە:

یەكەم: سـەبارەت بە چۆنییەتی و شـێوەی دابەزینی باوە(ئادەم) ودایـە (حەوا) لە بەهەشـت بۆ سـەر زەوی، تەفسـیرەكان گەلێ ریوایەتیـان هێناوە، بـەڵام بەلای زانایانەوە زۆربەیان لە راسـت ناچن و دەشگونجێت كە دەست هەڵبەستی جوولەكەبن.

دووەم: مەسـەلەی دروسـتبوونی دایە(حـەوا) لـە پەراسـووی بابە(ئادەم) مانای ئەوە نییە كە هەر لە خودی ئادەم و پەراسووەكەی ئەو دروسـتكرابێ! بەڵكو مانای وایە كە (حەوا)ش هەر لەو توخم وتەرح و رەگەزەیە كە ئادەمی لێدروسـت بـووە، وەك خوا خۆی دەفەرمـوێ: (وخلق منها زوجها..) یان دەفەرموێ: (ومن آیاته أن خلق لكم من أنفسكم أزواجا..) ٣٠/٣١.

سـێیەم: ئەو فەرموودەیـە كە (بوخاری) و (موسـلیم) هێناویانەو دەڵێت: ((واسـتوْصُوا بالنساء خیرا، فإنهن خُلِقْنَ من ضِلْعٍ أَعْوَجَ..)) واتە: هەمیشـە بەرامبـەر بـە ژنـان، چاك بێژو چـاك كار بن، چونكـە ئەوان لـە پەراسـوویەكیلار بەدیهێنراون، پەراسـووش وەك دەفەرمـوێ: ((وإن أعوَجَ شـئٍ فی الضِلْعِ أعـلاهُ فإن ذَهَبْتَ تُقِیمُـهُ كَسَـرْتَهُ، وإن تَرَكْتَهُ لم یَزَلْ أعوجَ..)) واتە: بەراسـتی لارو خێچترینی بەشـی پەراسو، بەشی لای سەروویەتی، گەر بتەوێ راستی بكەیتەوە، دەیشكێنی، خۆ ئەگەر وازیشی لێ بهێنی، ئەوا هەمیشە بەلارو خیچی دەمێنێتەوە، كەواتە بەردەوام لەگەڵ ژناندا باش وتەبـا بن، هەتا بتوانـن پێكەوەبژین و، بـاری ژیانتان تێك نەچێت.

چوارەم: سـەرپێچی باوە ئـادەم و، خواردنـی لەدرەختە قەدەغە كراوەكە، پێش ئەوسـات و كاتە بووە، ببێتـە پێغەمبەر، چونكە پێغەمبـەران سـەرپێچی خودا ناكـەن و، ئەو كارەش بۆ شـانی پەیامبەران دەست نادا، جالەبەرئەوە:

أ) دەبێخواردنـی درەختەكە لەدەسـت ئەنقەسـت نەبووبێت، بەڵكو لـە رێـی لەبیرچوونەوە بووبـێ، بەڵام كە: بە(عیسـیان) ناوبراوە،چونكـە شـكاندنی ئەو فەرمانـە كارێكـی گەورەبووەو لەپێغەمبەران ناوەشێتەوە.

ب) ئـەو رووداوە لە(متشـابهات)ی قورئانـەو، ناگونجـێ مانـا راستەوخۆیەكەی خۆی لێبگیردرێ، بەڵكو دەبێ حەقیقەتەكەی بەخـوا حەواڵـە بكرێ، پێشینانیشـمان هـەر ئەمـە دەڵـێن. مامۆسـتا(خاڵ)یش لەم جێگایەدا-سـەبارەت بەمەسەلەی ئادەم- رای(موحەممەدعەبـدە)ی هێنـاوە، (سـەیید)یش: دەربارەی ئەو بەهەشـتەی كە باوە ئـادەم ودایە حەوای تیامانـەوەو، دەربارەی

حەقیقەتی فریشتە کێن وچین؟ یان ئیبلیس و شەیتان کێیە؟ ئاخۆچۆن خوا گفتوگۆی لەگەڵ کردن؟ چۆن وەڵامیان دایەوە؟ بۆ وەڵامی هەموو ئەوپرسیارانە دەڵێت: ئەمانە گشت لەو شتە نادیارانەن کە تەنها خودی خوای گەورە خۆی ئەیانزانێ‌و، دەم تێکوتانیشیان بێ‌کەڵکە، بەڵام ئیمان وبڕوابوون پێیان واجیب وپێویستە، ئیتردوای ئەوە هیچ پێوست ناکات ئێمە خۆمان لەو بەرەو ژوورو هەڵدێریە بدەین.

رێنماییەکانی ئایەتی (٣٥-٣٧):

١) رێزی بابە(ئادەم) و، رێزی نەوەکانی بەلای خواوە زۆرە.

٢) گوناح ونافەرمانیخوا دەبێتە هۆی لە دەستدانی نازوو نیعمەت.

٣) دەبێ تا دونیا مابێ دوژمنایەتی شەیتان لەبیر نەکرێ.

٤) تەوبەو پەشیمانی لە گشت گوناحێك و، هەرگیز نەگەڕانەوە بۆیان.

تێبینی: بێژەی(شەیتان) لەقورئاندا(٧٠)جارهاتووەو، (شەیاتین)یش (١٧)جار، (ئیبلیس) (١١)جار.

وەك لە ئایەتەکاندا دیارەخوای گەورە دووجار فەرمان بە دەرچوونی باوە ئادەم ودایە حەوا لەبەهەشتدا دەدا، جارێکیان بۆ نیشتەجێبوون و گوزەرانە لەسەر زەویدا تاماوەیەك کە باس کرا، دووەم جاریشیان ئەمەیە کە ئێستا ئەفەرموێ: ﴿ ٣٨: قلنا أهبطوا منها جميعا ﴾ ئەوجا گوتمان دەبێ هەمووتان لەبەهەشت دابەزنە خوارەوە -بۆ تاقیکردنەوەتان- ﴿ فإما يأتيكم مني هدى ﴾ ئەوسا هەرکە لەلایەن منەوە رێ نیشاندرێکتان بۆ هات، دەبێ پەیرەوی لێبکەن ﴿ فمن تبع هداي ﴾ جا هەرکەسێك پەیرەوی لە هیدایەت و رێ نیشاندەری منی کرد ﴿ فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون ﴾ ئیتر نەهیچ ترس و بیمێکیان دەبێ‌و، نە چاولەدوایش دەبن وخەفەت بخۆن بۆ پاشە رۆژیان، واتە: نە لە هاتنی قیامەت دەترسن، وە نەخەفەت دەخۆن بۆ ئەوەی لە دونیادا لەدەستیان چووە، لەسوورەتی(تاها)شدا دەفەرموێ: (قال اهبطا منها جميعا بعضكم لبعض عدو فإما يأتينكم مني هدى فمن اتبع هداي فلايضل ولايشقى). ﴿ ٣٩: والذين كفروا وكذبوا بآياتنا ﴾ ئەوانەش بە ئایەت و نیشانەکانی ئێمە بێباوەڕبوون و بە درۆیان خستنەوە ﴿ أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون ﴾ ئەوانە دەبنە هاوڕێی دۆزەخ و؛ بۆ هەتا هەتاییش تێیدا دەمێننەوە.

هاندانی (بەنی ئیسرائیل) بۆ موسڵمان بوون:

باسی دروستکردنی (ئادەم) پەیامبەری کردوو، ئەو هەموو نازو نیعمەتانەشی خستەپێش چاوو، لەتەواوی ئادەمزادیشی خواست کە بڕوابێنن، ئینجا دێتە سەر باسی جوولەکەو، گەڵێ نازونیعمەتیشیان وەبیر دێنێتەوە، تابەڵکو چاولەبەربن و بڕوابێنن.. جا لەبەر ئەوە کە پتر لارێیی و لاساریی جوولەکە بزانرێ، نزیکەی جزمێکی ئەم سوورەتە باس لە جوولەکە دەکات، واتە: لە ئایەتی ٤٠-١٤٢ لە خراپی و فەسادکاری ئەوان دەدوێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٤٠: يابني إسرائيل ﴾ ئەی کوڕان و نەوەی ئیسرائیل!. ئیسرائیل: بەواتای بەندەی خوا هاتووە!. زاناکان دەڵێن: مەبەست بە(ئیسرائیل): (یەعقووب)ی‌کوڕی (ئیبراهیم)ە، دروودو سڵاویان لەسەربێت، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: تاقمێ لە جوولەکە هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ پێی‌فەرموون: ئەرێ دەزانن کە: مەبەست بە ئیسرائیل(یەعقووب)ە؟ گوتیان: بەڵێ، ئەمیش فەرمووی: ((أللهم فاشهد)). (تەیالسی ریوایەتی دەکا). ﴿ اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم ﴾ بیر لەو نازو نیعمەتانەم بکەنەوە: پێمدان و رشتم بەسەرتاندا ﴿ وأوفوا بعهدي ﴾ ووەفاش بەو پەیمانە بکەن، کە لەگەڵ مندا گرێتاندا وبەئەمەك بن و، بەباشی گوێڕایەڵی بڕیارەکانم بن و، بڕوا بە موحەممەدی پێغەمبەرم ﷺ بێنن و بۆ مەردمیشی باس بکەن ﴿ أوف بعهدكم ﴾ ئەوا منیش بە پەیمانی ئێوە وەفا دەکەم و بە ئەمەك دەبەم لەگەڵتاندا، واتە: پاداشتتان ئەدەمەوەو دەتانبەمە ناوبەهەشتەوە ﴿ وإياي فارهبون ﴾ دەسا دەبێ تەنها لە من بترسن و، پەیرەوی هەر لە فەرمانی من بکەن ﴿ وآمنوا بما أنزلت مصدقا لما معكم ﴾ ودەبێ بەو قورئانەش ناردوومەتە خوارەوە باوەڕ بکەن، کە بەڕاستدانەری ئەو تەوراتەی لای ئێوەیە ﴿ ٤١: ولا تكونوا أول كافربه ﴾ وەلەباتی ئەوە ببنە یەکەم بڕوادار پێی، نەبنە پێشەنگ ویەکەم‌کەس لەوانەی کە باوەڕی پیناکەن، چونکە ئێوە خاوەن کتێبن و لە کتێبەکەتاندا باس لەم قورئانە کراوە ﴿ ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا ﴾ وە ئایەتەکانی من بە نرخ وبە بەهایەکی کەم مەفرۆشن؛ واتە دین و ئایینتان بە پارەو پوولێکی‌کەم و کەمبەها مەگۆڕنەوە ﴿ وإياي فاتقون ﴾ و دەبێ تەنها هەر لە سزاو تۆڵەی من بەراستی پارێز بکەن وبترسن.

راستیەکان مەشێوێنن:

خوای بەدەسەڵات فەرمان بەجووەکان دەکات کە هەق وناهەق تێکەڵ نەکەن و لەمەردمی نەشێوێنن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٢:

ولا تلبسوا الحق بالباطل ﴾ و جل و بەرگی کارو بەرنامەی باتڵ و نارەوا، مەکەنە بەرهەق و،هەق وناهەق تێکەڵ مەکەن و، لە خۆتان ولە خەڵکی مەشێوێنن ﴿ وتکتموا الحق ﴾ و ڕاست و هەقیش مەشارنەوەو حاشاتان نەبێ لێی ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ بۆخۆیشتان چاك ئەزانن کە ئەم قورئانە(کەلام)ی(ئەزەل)ی خوایەو ،دەبێ بێ‌سێ ودوو وەری بگرن ﴿٤٣: وأقیموا الصلاة وآتوا الزکاة وارکعوا مع الراکعین ﴾ فەرمانیان پێ بکە با بە تێرو تەسەل نوێژ ئەنجام بدەن و، بەشێکی داراییشیان بە زەکات بدەن و، لەگەڵ کڕنووشـبەراندا، کڕنووش بەرن، واتە: لەگەڵ موسڵمانەکاندا نوێژ بەکۆمەڵ بکەن.

تێبینی: لەبەر شکۆمەندی زەکات وگرنگی وپێویستی بۆ کۆمەڵگەی مرۆڤ، لە قورئاندا خوای میهرەبان (٣٢)جار ناوی بردووە.

خۆتان لە چاکە هەڵمەوێرن:

جوولەکەکان خەڵکیان هەڵدەنا بۆکردنی ئیش وکاری خێرو، پیاوەتی و جوامێریی، کەچی خۆشیان نەیان دەکرد! بۆیە خوای گەورە سەرزەنشتیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿٤٤: أتأمرون الناس بالبر ﴾ ئاخۆ کەی ڕاستە ئێوە فەرمانی چاکە بەخەڵکی بدەن ﴿ وتنسون أنفسکم ﴾ کەچی واخۆتان لەبیردەکەن و، گوێ نادەن؟! ﴿ وأنتم تتلون الکتاب ﴾ ولەکاتێکدا بۆخۆشتان کتێبی تەورات دەخوێننەوەو بەردەوام دەوری دەکەنەوەو، خوێندەوارن؟! ﴿ أفلا تعقلون ﴾ داخۆ بیرێکی وردو تیژ بەکار ناهێنن و، ژیرنابن و، لەو کارە ناپەسەندانە ناگەڕێنەوە؟! دیارە ئەم سەرکۆنەو سەرزەنشتکردنە بۆ هەموو جوولەکەو زانایەکە، لەهەر سەردەمێکدا بژی، چونکە دەبێ زاناکان سەرقافڵەو پێشەنگی کۆمەڵ و کۆمەڵگەبن، بۆ ئەنجامدانی هەموو کارێکی خێرو چاکەو، خۆلادان لەهەر کارێکی ناشیرین و ناپەسەند.

پێشەوا (عەلی) ﷺ لە بارەی زانای لاسارو، خوا پەرستی نالەبارەوە، چەندەجوان دەڵێت: (قَصَمَ ظَهْرِی رَجُلانِ: عالِمٌ مُتَهَتِّکٌ،وجاهِلٌ مُتَنَسِّکٌ) واتە: لەکارو باری دیندا، دوو کەس پشتی منیان شکاندووە: زانایەکی سنوور بەزێنی ئاینی خودا، خواپەرستێکی نەفام و نەزان..! هەزار ڕەحمەت لەو شاعیرەش کە ئەویش هەر لەم بارەیەوە دەڵێت:

لا تَنْهَ عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِیَ مِثْلَهُ

عارٌ عَلَیْکَ إذا فَعَلْتَ عَظیمُ

إبْدَأْ بنفسک فَانْهَها عن غَیِّها

فَإذا انْتَهَتْ عنه فأنْتَ حَکِیمُ

فهناک یُقْبَلُ إن وَعَظْتَ ویُقْتَدَی

بالرأی منک ویَنْفَعُ التعلیمُ

واتە: ئەگەر دەتەوێ مەردم گوێت بۆبگرێ وقسەت لێوەرگرێ، دەبێ پێش هەموو شتێك نەفسی خۆت ڕاست بکەیتەوەو لە خراپە لەغاوی‌کەیت، ئینجا ئەوکاتە ئیتر پەندو ئامۆژگاریت بەکەڵك

قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِیعًا فَإِمَّا یَأْتِیَنَّکُم مِّنِّی هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَایَ فَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِینَ کَفَرُوا۟ وَکَذَّبُوا۟ بِـَٔایَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِکَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ هُمْ فِیهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٩﴾ یَٰبَنِیٓ إِسْرَٰٓءِیلَ ٱذْکُرُوا۟ نِعْمَتِیَ ٱلَّتِیٓ أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِیٓ أُوفِ بِعَهْدِکُمْ وَإِیَّٰیَ فَٱرْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَکُمْ وَلَا تَکُونُوٓا۟ أَوَّلَ کَافِرٍۭ بِهِۦ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔایَٰتِی ثَمَنًا قَلِیلًا وَإِیَّٰیَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا۟ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَکْتُمُوا۟ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِیمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّکَوٰةَ وَٱرْکَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰکِعِینَ ﴿٤٣﴾ ۞ أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَکُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْکِتَٰبَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَٱسْتَعِینُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ وَإِنَّهَا لَکَبِیرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِینَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِینَ یَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَیْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾ یَٰبَنِیٓ إِسْرَٰٓءِیلَ ٱذْکُرُوا۟ نِعْمَتِیَ ٱلَّتِیٓ أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَأَنِّی فَضَّلْتُکُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِینَ ﴿٤٧﴾ وَٱتَّقُوا۟ یَوْمًا لَّا تَجْزِی نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَیْـًٔا وَلَا یُقْبَلُ مِنْهَا شَفَٰعَةٌ وَلَا یُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ یُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

دێ و سوودبەخش دەبێت بۆ ئەم و ئەو.(ئەبولعەتاهیە)ش هەر بۆ پشتگیری لەو مانایە زۆر جوانی گوتووە:

وَصَفْتَ التُّقَى حتى کأنک ذو تُقًی

وریحُ الخطایا من ثیابک تَسْطَعُ

واتە: چییە بە چەشنێ پەسنی (تەقوا) دەکەیت، دەڵێیت خۆت لە خوا ترس و(موتتقی)یت؟! کەچی هەر لەجل و بەرگەکەت، بۆنی گوناحان دێ.

یەکێکی تریش دەڵێت:

وغیرُ تَقِیٍّ یأمرُ الناسَ بالتُّقَی

طَبیبٌ یُداوِی الناسَ وهوعَلِیلُ

واتە: مرۆڤێکی بێ تەقواو کەمتەرخەم لەخوا ناسیندا، فەرمان بەخەڵك بدا بە (تەقوا)، وەکو پزیشکێکی نەخۆشە کە دەرمانی خەڵك بکاو، کەچی بۆ خۆیشی لەشبەبارەو نەخۆش!

بۆ خۆڕاگریی هانا بە نوێژ بەرن:

ئینجا بۆ زاڵبوون بەسەر نەفس و ئارەزووداو، بۆ گەیشتن بەئاوات و ئامانجەکانی دونیاو قیامەت، خوای گەورە ئەفەرمویّ: ﴿ ٤٥: واستعینوا بالصبر والصلاة ﴾ بۆ گەیشتن بە ئاواتەکانتان پەلامار بدەنە نوێژو خۆڕاگرتن. واتە: بیرکردنەوە لەپاداشتی ئارامگرتن و، لە پاڕانەوەو لاڵانەوە لەنوێژدا، دەبێتە هۆی سەرکەوتنتان، جا کەوابوو دەبێ ئارامتان ببێ و، درێژە بەنوێژەکان بدەن ﴿ وإنها لکبیرة إلا علی الخاشعین ﴾ بێگومان نوێژ خوێندن و خۆڕاگرتن لەسەرشانی چاکان و لە خواترسان نەبێ ئەرکێکی زۆر قورس و گەورەو گرانە ﴿ ٤٦: الذین یظنون أنهم ملاقوا ربهم ﴾ ئەوانەیش ئەوکەسانەن کە سوور دەزانن و بیروبڕوای پتەویان هەیە کە: لەرۆژی سەڵادا دەچنە خزمەتی پەروەردگاری خۆیان ﴿ وأنهم إلیه راجعون ﴾ و باوەڕی پتەویشیان هەیە کە تەنها بۆلای ئەو دەگەڕێنەوەو، لای ئەویش بەری کێڵگەی خۆیان دەچنەوە.

ڕێنمایی ئەم دوو ئایەتە:

١) وای! چەند کارێکی بەدفەڕە کەسێ فەرمان بەچاکە بداو، بۆ خۆیشی نەیکا! بێگومان گوناح و تاوانکردن کارێکی دزێوو ناشیاوە، بەڵام بۆ (زانا)و مامۆستایان دزێوترو نەشیاوترە.

٢) لەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوەی ڕووداوە دژوارو سەختەکاندا دەبێ پەنا ببەینە بەر نوێژ خوێندن و، خۆڕاگرو بە سەبر بین.

ئینجا لەبەرئەوەی کە جوولەکە لەخوا زۆر بێ ئاگاو غافڵبوون، بۆ جارێکی تر بانگیان دەکاتەوەو دەفەرمویّ: ﴿ ٤٧: یا بنی إسرائیل اذکروا نعمتی التی أنعمت علیکم ﴾ ئەی نەوەی ئیسرائیل! ئەو نازو نیعمەت و چاکانەتان لەبیر بێت من ڕشتم بەسەرتاندا و پێمدان، هەتا هەمیشە بۆ من سوپاسگوزار و ملکەچبن ﴿ وأنی فضلتکم علی العالمین ﴾ ئەی لەبیرتانە لەچاو خەڵکانی سەردەمی خۆتاندا، چۆن فەزڵ و ڕێزم لە ئێوە نا، واتە: لەباو باپیرانتاندا چەندین پەیامبەرو پاشاو پیاوی هەڵکەوتەم بەدیهێنا، دیارەئەو ڕێزلێنانە لەوان، ڕێزلێنانە لە ئێوەش، لەفەرموودەیەکدا -کە ئیمامی (ترمزی) هێناویەتی- دەفەرمویّ: ((ألا إنکم وَفَّیتُمْ سبعینَ أمةً أنتم خیرُها وأکرَمُها علی الله)) واتە: ئێوە بەسەر حەفتا ئوممەتدا تێپەڕیون و، بەلای خواوە لەهەمووشیان باشترو بەڕێزتر بوون، کە وابوو لەپلەو پایەکەتان شەرمێبکەن.

کەس بە هانای خوانەناسانەوە نایەت:

لێرەدا ئەو خەڵکە وشیار دەکاتەوە کە بەو نازو نیعمەتەوە سەرقاڵ نەبن و، ئاگاشیان لەهاتنی ڕۆژە سەختەکەی بەرێ بێت، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ ٤٨: واتقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئا ﴾ لەو ڕۆژە خۆپارێزن وبترسن کە کەس فریای کەسناکەوێ و توانای هەڵگرتنی هیچ شتێکی نییە بۆی، هەتا بارو کۆڵی سووك بکات، وەکو لەئایەتێکی تردا دەفەرمویّ: (ولا تزر وازرة وزر أخری) ﴿ ولا یقبل منها شفاعة ﴾ تکاو شەفاعەت و پاڕانەوەی کەسیش بۆ کەسێتر وەرناگیرێ، واتە: ئەگەر تکا کارێکیش دەست بکەوێت، هەر لێی وەرناگیردرێ.

(تەبەری) دەڵێت: تکاو شەفاعەت لەوکەسانە وەرناگیردرێ کەلەسەر کوفرو بێباوەڕی مردبن، ئەگینا لە فەرموودەیەکدا کە(بوخاری) و (موسلیم) هێناویانە هاتووەو دەفەرمویّ:((..إنی خَبَأْتُ دَعْوَتِی شفاعةً لأمتی، وهی نائلةٌ إن شاءالله منهم، مَنْ لایُشْرِكُ بالله شیئا)) واتە: بەڕاستی شەفاعەتی خۆم بۆ ئوممەتەکەم داشاردووەو، هەرکەسێك هاوبەشی بۆخوا دانەنابێ بە ئیزنی خوا پێی دەگات ﴿ ولا یؤخذ منها عدل ﴾ هیچ پارەو بریتی و بارەمتەیەکیشی "گریمان گەر هەشبێ" لێ وەرناگیردرێ ﴿ ولا هم ینصرون ﴾ و کۆمەکیشیان پێناکرێ بۆ ڕزگار بوونیان لەسزای خوا.

ڕوونکردنەوەیەک: مەسەلەی تکاو شەفاعەتی پەیامبەران -علیهم الصلاه والسلام- بۆگوناهباران لەدوارۆژدا بەم شێوەیە:

١) هەندێ ئایەت لەقورئاندا هەیە، کە تەماشایان دەکەیت بەڕواڵەت ڕەتی شەفاعەت دەکەنەوەو ددانی پیا نانێن بۆ نموونە ئایەتی: (..لا بیع فیه ولا شفاعة..) (٢/٢٥٤).

٢) هەندێکیشیان بەڕاشکاوی ددانی پێدا دەنێن، بەڵام دەڵێن: بەمەرجێ خوا مۆڵەت بداو ڕازی لەسەربێ، وەك دەفەرمویّ: (یوم یأت لا تکلم نفس إلا باذنه..) (١١/١٠٥)، یان دەفەرمویّ: (ولا یشفعون إلا لمن ارتضی) (٢١/٢٨) جا لەبەر ئەوەی ئەم دووجۆرە ئایەتانە لە قورئاندا هەن، زاناکان بوونەتە دوو دەستەوە: دەستەیەکیان ددان بەشەفاعەتدا دەنێن و، دەربارەی ئەو ئایەتانەش کە بە ڕەها "مطلق" هاتوون لەگەڵ ئەو ئایەتانەدا کە ددان بەتکادا دەنێن بەم جۆرە یەکیان دەخەن ودەڵێن: بێشك کە شەفاعەت بەبێ فەرمان وبڕیاری خوای گەورە نابێ. ئەودەستەکەی تریش ئایەتەکانی شەفاعەت هەروەکو خۆیان بێدەسکاری دەهێڵنەوەو، شەفاعەت دەدەنە دواوە. کەوابوو لەقورئاندا دەقێکی وا نییە کە

به راشـکاوانه ددان بنێـت بەبوونی شــەفاعەتدا، هەربۆیە لەناو زاناکانیشدا جیاوازی وناکۆکی پەیدابووە. بەڵام فەرموودەی ڕاست و(ســەحیح) هەیە کە ددان بەشــەفاعەتدا بنێت، وەك دەفەرموێ ((شـفاعتی لأهل الکبائر من أمتی، فمَنْ کَذب لم یَنَلْها)) (ترمزی) و (ئەبووداوود) ریوایەتیان کردووەو (ئەلبانی)یش دەڵێت: سەحیحە؛ واتە: تکاو شەفاعەتی من لەناو ئوممەتمدا بۆخەڵکە خاوەن گوناحە گەورەکانە، جا هەرکەسـێك باوەڕی بەشەفاعەت نەبێ، بێبەش دەبێ لێی.

خاوەنی تەفسیری(أچواو البیان) دەڵێت: بەپێی قورئان وفەرموودەو کۆی رای زاناکان شــەفاعەت بۆ موسڵمانان هەیە، بەڵام دەبێ بە فەرمان ومۆڵەتی خوابێ، وەك دەفەرموێ: (..من ذا الذی یشفع عنده إلا بإذنه) (٢٥٥/٢) یان دەفەرموێ: (یومئذ لاتنفع الشفاعة إلا من أذن له الرحمن) (١٠٩/٢٠) یان دەفەرموێ (لاتغنی شـفاعتهم شـیئا إلا من بعد أن یأذن الله لمن یشاء ویرضی) (٢٦/٥٣) هەروەك دەڵێ دەرگای شەفاعەت بۆ خوانەناس و بێباوەڕان داخراوە. (بەندە)ش بەلامەوە وایە کە: بێ سۆ شەفاعەت بۆ موسڵمانان هەیە.

ڕونکردنەوەیەك لەبارەی شـەفاعەتەوە: (لالەکایی) لە کتێبی (شـرح أصول إعتقاد أهل السـنة والجماعه) بەرگــی ٣ لاپەڕە (١١٦٠)دا دەڵێت: مەسـەلەی شــەفاعەت وتـکای پەیامبــەر ﷺ لە ڕۆژی قیامەتدا بەم جۆرەیە: دیارە کە خوای گەورە پێش هەمووشـتێك، خۆی لەم سـوورەتانەدا باسـی شــەفاعەت دەکات، بـۆ نموونە سـوورەتی: (زومەر/٤٤، بەقەرە/٢٥٥، یوونـس/٣، نەجم/٢٦، نە بـەء/٣٨، سـە بەء/٢٣، مـە ریـە م/٨٧، ئـە نبیـاء/ ٢٨، تاها/١٠٩). ئەوجا زاناکان ئەو ئایەتانەی کە ددان بە شــەفاعەتدا نانێن کۆیـان کردوونەتــەوەو یەکیــان خسـتوون. بێجگــە لەو ئایەتانەش چەندین فەرموودەی ڕاسـت و ڕەوان هەیە بۆ پشتگیری لــە بوونی شــەفاعەت، وەکو دەفەرمـوێ: ((إن لکل نبـیّ دعوةً مُسْـتَجابَةً، وإنی أُحِبّ أن أَدّخِرَ دعوتِی شـفاعةً لأمتی یوم القیامة)) موسلیم، واتە: بەراسـتی هەموو پێغەمبەرێك داواو داخوازییەکی قبووڵکـراوی لای خوای هەیــە، منیش پێم خۆشــە ئەو داوایەی خۆم بکەمــە زەخیرەی ڕۆژی بــەرێ بۆشــەفاعەتی ئوممەتەکەم. یـان وەکو ئەم فەرموودەیە: ((أُعْطِیتُ خمسـا لـم یُعْطَهُنّ أحدٌ من الأنبیاء قبلی، وذکر منها الشـفاعة)) بۆخاری وموسلیم، واتە: پێنج شـتم پێدراوە کـە بەهیچ پێغەمبەرێ بەر لەمـن نەدراوە: ئەوجا یەکەیەکە ناوی هێنان و، پاشان شەفاعەتیشی باسکرد. وە بەدەر لەمانــەش، (١٦) فەرمـوودەی (سـەحیح)ـی‌تر لەریوایەتی‌ترەوە دەربارەی بوونی شــەفاعەت هاتوون، هەروەها (مقامەل مەحمووود) کە لەئایەتی (ئیسـرا)دا هەیە مەبەست پێی‌ئەوەیە کەخوای‌گەورە لەناو هەموو پەیامبەراندا شــەفاعەتی بە موحەممەد ﷺ بەخشیوە. جگە لەوانــەش هێمان چەندین فەرموودەی (مشـهور) و (متواتر) هــەن و، ددان بــەوەدا دەنێن کەخەڵکانێـك دەچنە دۆزەخەوە، پاشان پێغەمبەر ﷺ شەفاعەتیان بۆ دەکاو دێنە دەرەوە. بۆیە ئەهلی سوننەت‌و جەماعەتیش لەسـەر ئەو ڕایەن کە تاوانبارانی (موحّد) بەپێی تاوانەکانیان دەسـوتێنرێن، بەڵام بۆهەمیشە لەناودۆزەخدا نامێننەوەو پێغەمبەرمان موحەممەد ﷺ شەفاعەتیان بۆدەکا.

ئەوانەیش کە نکوولی شەفاعەتیان کردووە دوودەستەن: (موعتەزیلە) و(خەواریـج)، ئەمانیـش لای ئەهلـی سـووننەت وجەماعــەت هەردووکیان بە گومڕاو سەرلێشێواو دادەنرێن.

(حافیـزی حەکەم)یـش /ڕەحمەتی خوای لێبــێ لەکتێبی (أعلام السنه المشهوره)دا شەفاعەت دەکات بە شەش بەشەوە:

١) شەفاعەتە گەورەکەی بەرپابوونی ڕۆژی قیامەت، کەخوای‌گەورە لــەو ڕۆژەدا خۆی داوەریی نێوان بەندەکانیدەکا، ئەمەیان تایبەتە بەڕابەرو پێشەوامانەوە موحەممەد ﷺ.

٢) شــەفاعەت بۆکردنــەوەی دەروازەکانی بەهەشـت، دیارە کە یەکەم کەسیش دەیانکاتەوە پێغەمبەرمان موحەممەدە ﷺ.

٣) شەفاعەت بۆ ڕزگارکردنی ئەو ئیماندارانەی بڕیاری دۆزەخیان بۆدراوە.

٤) شــەفاعەت بۆخەڵکانی ئەهلــی (تەوحید) کەلەناو دۆزەخ بێنە دەرێ.

٥) شــەفاعەت بـۆ بەرزکردنــەوەی پلـەو پایــەی هێنـدێ لەبەهەشتییەکان.

٦) شەفاعەت بۆ سوککردن وکەمکردنەوەی سزای (ئەبوو تالیب)ـی مامی پێغەمبەر ﷺ.

ئەمــە کورتــەی ڕاو بۆچوونی ئەهلی ســووننەت وجەماعەت بوو لەبارەی شەفاعەتەوە، هیواداریـن توانیبێتمان بەشێکی زۆری ڕوون بکەینەوەو، پێغەمبەری هێژایشمان شەفاعەتمان بۆ بکات.

بەنی ئیسرائیل لە فیرعەون ڕزگار دەبێ:

ئینجــا خوای گەورە یەکە یەکە نیعمــەت و چاکەکانی خۆی پتر بۆ (بەنی‌ئیسـرائیل) باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٤٩: وإذ نجیناکم مـن آل فرعون ﴾ نەوەکانی یەعقووب! بیر لەوە بکەنەوە کە باوو باپیرانتانمان لە هەڵـەتـی دڕندانەی فیرعەون و فیرعەونیان ڕزگار کرد ﴿ یسـومونکم سوء العذاب ﴾ کە هەمیشە ئێوەیان بەسەختی سـزا دەدا ﴿ یذبحـون أبناءکـم ﴾ کوڕەکانتانیان سـەردەبڕین و

﴿ ويستحيون نساءكم ﴾ ئافره‌ته‌كانتانيان ده‌هێشته‌وه بۆ كاره‌كه‌ری وخزمه‌تگــوزاری ﴿ وفى ذلكم بلاء من ربكـم عظيم ﴾ ئه‌و رزگار بوونه‌شتان له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارتانه‌وه تاقیكردنه‌وه‌یه‌كی گه‌وره بوو بۆتـــان ﴿ ٥٠: وإذ فرقنـا بكم البحر ﴾ یادی ئه‌و كاته‌ش بكه‌نه‌وه ده‌ریاكه‌م بۆ شـــه‌قكردن، واته: ئه‌و ده‌ریایه بوو به زه‌ویه‌كی وشك

وَإِذْ نَجَّيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ ٱلْبَحْرَ فَأَنجَيْنَٰكُمْ وَأَغْرَقْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِٱتِّخَاذِكُمُ ٱلْعِجْلَ فَتُوبُوٓا۟ إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

و، ئێـوه لـه دوازده جێگاوه لێی په‌ڕینـه‌وه ﴿ فأنجيناكم وأغرقنا آل فرعون ﴾ ئه‌وسـا ئێوه‌مان رزگار كردو، له‌وه‌و دواش فیرعه‌ون و شـوێنكه‌وتووه‌كانیمان نوقـم كردو خنكانـد ﴿ وأنتم تنظرون ﴾ ئێوه‌ش به‌چاوی سه‌ر بینیتان وتماشاتان ده‌كرد.

تێبینی:

١) ئـه‌و ده‌ریایه لێیانداو په‌ڕینه‌وه لێـی، ده‌ریای (قلزم) بوو، كه ئێسـتا پێی ده‌ڵێن ده‌ریای (سوور)، خوای گه‌وره ئه‌و ده‌ریایه كرده دوازده به‌شه‌وه، به ئه‌ندازه‌ی ژماره‌ی نه‌وه‌كانی یه‌عقووب.

٢) باسـی خنكاندنـی فیرعـه‌ون و رزگاربوونی به‌نی ئیسـرائیل له‌ده‌سـتی، له چه‌ندین سـووره‌تی قورئاندا هاتووه، وه‌ك ئایه‌تی (١٦٣)ی (ئه‌عـراف) و ئایه‌تـی (٥٢)ی (ئه‌نفـال) و(١٠٣)ی (ئیسراء) و (٦٣-٦٦)ی (شوعه‌را) و (٥٥)ی (زوخروف) و (١٧)ی (دوخان).

به‌نی ئیسرائیل خوویان دایه گوێره‌كه په‌رستن:

پاش ئه‌وه كه له‌ده‌ریاكه په‌ڕینه‌وه داوایان له‌مووسا كرد كه كتێبێكیان لـه لایه‌ن په‌روه‌ردگاریانـه‌وه بۆ بێنێ تـا كاری پێ‌بكه‌ن، كه‌چی سـه‌رگه‌ردان و سـه‌ر لێشـێواو بوون و له‌و ماوه‌یه‌دا ده‌ستیان كرده گوێره‌كه په‌رستن، له‌وباره‌وه خوای گه‌وره ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ٥١: وإذ واعدنا موسـى أربعين ليلة ﴾ ئه‌ی له‌بیرتانه به‌ڵێنمان به مووسادا و گوتمان: دوای چل شه‌وی‌تر ته‌وراتتان بۆ ئه‌نێرین ﴿ ثم اتخذتم العجـل من بعده ﴾ كه‌چی هه‌ركه ئه‌وهات به‌ده‌م به‌ڵێنه‌كه‌مانه‌وه، خێرا ئێوه گوێره‌كه‌تان په‌رست و كردتانه خوا! ﴿ وأنتم ظالمون ﴾ دیاره به‌م كاره بوونه سـته‌مكارو سنووری خواتان به‌زاند، درێژه‌ی ئـه‌م رووداوه له ئایه‌تی (١٤٢)ی (ئه‌عـراف) و (٨٦)ی (تاها) دا پتر هاتووه. ﴿ ٥٢: ثم عفونا عنكم من بعد ذلك ﴾ كه‌چی دوای ئه‌و هه‌موو كاره ناشـیاوانه‌تان، هێشـتای ئێمه هه‌ر چاوپۆشـیمان له تاوانه‌كانتان كردو سـزامان نه‌دان ﴿ لعلكم تشـكرون ﴾ به‌ڵكو سوپاسگوزاری بكه‌ن و جارێكی‌تر تاوانی وانه‌كه‌ن.

هه‌ر بۆ زانیاریی: له‌قورئانی پیرۆزدا (١٣٦) جار ناوی (مووسـا) له‌م سـووره‌تانه‌دا هاتووه: (به‌قه‌ره)١٢جار (ئالی عیمران)١ (ئه نبیاء)٣ (مائیده)٣ (ئه‌نعام)٣ (ئه‌عراف)١٩ (یوونس)٨ (هوود)٣ (ئیبراهیم)٣ (ئیسـراء) ٣ (كه‌هف)٢ (مه‌ریه‌م)١ (تاها)١٧ (ئه نبیاء)١ (حه‌ج)١ (مۆءمینـون)٢ (فورقـان)١ (شـوعه‌را)٨ (نه‌مل)٣ (قه‌سـه‌س)١٨ (عه‌نكه‌بووت)١ (سـه‌جده)١ (ئه‌حزاب)١ (سـاففات)٢ (غافیر)٥ (فوسسیله‌ت)١ (شـوورا)١ (زوخروف)١ (ئه‌حقاف)٢ (زاریات)١ (نه‌جم)١ (سـه‌ف)١ (نازیعـات)١ (ئه‌عـلا)١. ﴿ ٥٣: وإذ آتينا موسى الكتاب والفرقان ﴾ بیری ئه‌وكاته بكه‌نه‌وه كه كتێبی ته‌وراتی -جیاكه‌ره‌وه‌ی ره‌واو ناڕه‌وا- مان دابه مووسا ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ تا به‌ڵكـو رێنوێن و به‌ختیاربن و، رێگه‌ی حه‌ق بدۆزنه‌وه ﴿ ٥٤: وإذ قال موسـى لقومه يا قوم ﴾ ئه‌ی له‌بیرتانه ئه‌و ده‌مه‌ی كه مووسـا به‌هـۆزو گه‌له‌كه‌ی خـوی وت: ئه‌ی هۆزو گه‌لی مـن! : ﴿ إنكم ظلمتم أنفسـكم باتخاذكم العجـل ﴾ به‌ڕاستی ئێوه كه گوێره‌كه‌تان كرده خوای خۆتان و په‌رستان، به‌وه سته‌مێكی گه‌وره‌تان له‌خۆتان كردو پێی گوناهبارو تاوانبار بوون ﴿ فتوبوا إلى بارئكم ﴾ ده‌سـا په‌شیمان ببنه‌وه‌و بگه‌ڕێنه‌وه لای به‌دیهێنه‌رتان وته‌وبه بكه‌ن ﴿ فاقتلوا أنفسـكم ﴾ وه‌رن له‌باتـی ئه‌وه خۆتان بكوژن، واتـه: ئه‌وانه‌تان وا گوێره‌كه‌تان نه‌په‌رسـتووه، گوێره‌كه په‌رسته‌كان بكوژن، ئینجا ئه‌وانیـش فه‌رمانه‌كه‌یان جێبه‌جێ‌كرد، وه‌ك لـه ته‌وراتدا هاتووه. ﴿ ذلكم خيرلكم عند بارئكم ﴾ ئه‌و په‌شیمان بوونه‌وه‌و خۆكوشتنه،

بەلای پەروەردگارتانەوە، لە گوناەو نافەرمانی چاكترە بۆتان ﴿ فتاب علیكم ﴾ ئینجاخوایش دوای لەناوبردنی هەندێك، تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ إنه هو التواب الرحیم ﴾ چونكە بەراستی هەر خۆیەتی كە هێجگار تەوبە قبووڵكەرو، لێبووردەو میهرەبانە.

بەنی ئیسرائیل داوای بینینی خوا دەكەن!

ئەم ئایەتانەش باس لەوە دەكەن -پاش مراندونیان بەهەورەتریشەقە كەو زیندووكردنەوەیان- داوای دیتنی خوا دەكەن كە بینینی خوا لەتوانای مرۆڤدا نییە: بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٥٥: وإذقلتم یا موسى لن نؤمن لك حتى نرى الله جهرة ﴾ ئەی لەبیرتانە كە حەفتا كەستان لەگەڵ مووسادا چوونە كێوی (توور) بۆ داوای لێبووردن لەتاوانی گوێرەكە پەرستن، كەچی بە مووساتان گوت: هەتا بەئاشكرا و بەچاوی خۆمان خوا نەبینین، هەرگیز بڕوا ناكەین ئەم كتێبەت لەلایەن خواوە بۆهاتبێت؟! ﴿ فأخذتكم الصاعقة وأنتم تنظرون ﴾ ئینجا لەو دەمەدا هەورە تریشقە گرتنی وخۆیشتان بەچاو تەماشاتان دەكرد ﴿ ٥٦: ثم بعثناكم من بعد موتكم ﴾ پاشان دوای ئەومەرگەتان زیندوومان كردنەوە ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ تا بەڵكو سوپاسگوزار بن. ئایەتی (٢٠-٢٢) ی (مائیدە)ش هەر بەخشش وبەهرەیەكی‌تری خوا هەیە بەسەریانەوە باسی دەكا، هەرچەند لەوێش هەر نكوولی وسەرپێچیان كرد.

خواگەزۆو شیلاقەی بۆ باراندن:

ئینجا پاش باسكردنی لابردنی هێندێ بەڵاو موسیبەت لەسەریان، برێ لە نیعمەتی خۆی باس دەكا بۆیان ودەفەرموێ: ﴿ ٥٧: وظللنا علیكم الغمام ﴾ یەكێتر لەنازو نیعمەتەكانمان ئەمەیە كەكاتێ لە (میسر) دەرچوون ولەدەریاكە پەڕینەوەو كەوتنە ناو گەرمایەكی ئێجگار زۆرەوە هەورمان بەڵای سەرووتانەوە كردە سێبەر ﴿ وأنزلنا علیكم المن والسلوى ﴾ و گەزۆو مەلی شەلاقە (هەوێردە)مان بۆناردن. (سەلوا): پەلەوەرێكی گۆشت خۆشە بەقەد كۆترێك دەبێ و بەكوردی شەلاقەی پێدەڵێن. ﴿ كلوا من طیبات ما رزقناكم ﴾ گوتمان دەسا لەو رزق و رۆزیە پێماندراون بخۆن ﴿ وما ظلمونا ولكن كانوا أنفسهم یظلمون ﴾ كەچی سوپاسگوزاریتان نەكردو سپلەو بێوەفابوون، ئێمەیش رۆز یەكەمان لێ گرتنەوە، بەوەخۆیان ستەمیان لە خۆیان كرد، نەك لە ئێمە.

لاساریی و بەراوەژوویی جوولەكە:

پاش ئەوە لەگەڵ مووسا لەمیسر دەرچوون، خوا فەرمانی پێكردن كە: بچنە(بیت المقدس) و جیهادی(عەمالیق)ـە بێ‌دینەكان بكەن، كەچی لەوەخۆیان هەڵاوارد و بەگوێیان نەكرد، ئەوەتا دەفەرموێ: ﴿ ٥٨: وإذ قلنا ادخلوا هذه القریة ﴾ دیسان بیری بەخششێكی‌ترمان بكەنەوە، ئەو دەمە كە-دوای ئەو سەرگەردانییەی تێیدا بوون لەچۆڵ ودەشتی(سینا)دا- پێمانگوتن: بچنە ناو ئەم شارو ئاوایەی

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

(بیت المقدس)ـە وە ﴿ فكلوا منها حیث شئتم رغدا ﴾ حەز لە هەر نیعمەتێ دەكەن زۆرو فراوانە لێی بخۆن، واتە: جۆرەها خواردەمەنی تیا دەست دەكەوێ ﴿ وادخلوا الباب سجدا ﴾ وگوتیشمان هەر لە دەروازەی دیاریكراوی شارەكەوە بەرێزوو بەحورمەتەوە بچنە ژوورێ وسوژدەی شوكر بەرن ﴿ وقولوا حطة ﴾ وبشڵێن: پەروەردگاری ئێمە! تاوانەكانمان بوەرێنەولێمان خۆش ببە. ((حطة)): بەزمانی جوولەكە مانای لێبووردنە ﴿ نغفر لكم خطایاكم ﴾ ئەوكاتە ئێمەیش لە هەڵەو تاوانەكانتان دەبورێین ﴿ وسنزید المحسنین ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش پاداشی چاكە كاران زۆر بەزیادەوە دەدەینەوە ﴿ ٥٩: فبدل الذین ظلموا قولا غیر الذی قیل لهم ﴾ كەچی ستەمكارو لەسنوور دەرچووەكان هەڵسان، ئەو وشەو گوتارەی پێیان وترا بوو گۆڕییان ولە باتی سوژدەو ملكەچی كەوتنە گاڵتە و لەباتی ئەوەی‌بڵێن (حطة) وتیان (حَبّة). ﴿ فأنزلنا على الذین ظلموا رجزا من السماء بما كانوا یفسقون ﴾ ئینجا

لەبـەر ئەوەكە نافەرمانیان كرد ئێمەش لە ئاسمانەوە سـزایەكمان نارده سەریان.

مووسا ئاوی خواست بۆ پەیڕەوانی:

دیارە كە ئایەتەكانی ئەم سـوورەتە یەك لەدوای یەك هەرباسـی نیعمـەت و بەخششـەكانی خوایـان بۆدەكەن، بۆیە دیسـانەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٦٠: وإذ استسقى موسى لقومه ﴾ لەبیرتان بێت ئەوكاتە كەلە میسـر دەرچوون و تینوویەتی وبێ ئاوییەكی زۆرتان توشـبوو، مووسا بۆقەوم وكەسـەكەی داوای ئاوی كرد، ﴿ فقلنا اضرب بعصـاك الحجر ﴾ ئینجا ئێمەیش پێمان گوت: دەسـا بە داردەسـتەكەت لەوبەردە بدە ﴿ فانفجرت منه اثنتا عشـرة عينا ﴾ مووساش لە بەردەكەیداو دەست بە جێ دوانزە كانیاوی لێهەڵقوڵی، بـە ژمـارەی دوازدەتیرەكەیان، وەكو ئەفەرمـوێ: ﴿ قد علم كل أناس مشربهم ﴾ ئیتر هەموو تیرەیەك جێی ئاوخواردنەوەی خۆی زانـی، بێئەوەی تووشـی دەمە دەمـێ و چەلەحانێ ببن ﴿كلوا وأشـربوا مـن رزق الله ﴾ ئینجـا پێمـان وتن: دەسـا لەو رۆزی ونیعمەتـەی خوایە بخۆن وبخۆنەوە، واتە: ئەوە گەزۆو شـەلاقە بخۆن، ئەوەیش كانیاوی زۆر بێماندووبوون بخۆنەوە ﴿ ولا تعثوا فى الأرض مفسدين ﴾ ئیتر لە زەویدا بەدكاریو فەساد مەكەن.

خراپ بە چاك دەگۆڕنەوە:

ئینجـا لـێرەدا تاوانێكـی تریان دەخاتـەروو، ئەوەبوو هەمیشـە بروبیانـووی زۆریـان لە مووسـا دەگـرت، ئەویش پەیتـا پەیتا بیانووەكانـی دەبڕیـن، بـەڵام هەركۆڵیان نەئـەدا، چونكە لای فیرعـەون فـێری ببوون؛ بۆیـە ئەفەرمـوێ: ﴿ ٦١: وإذ قلتم يا موسـى ﴾ ئەی لـە بیرتانە ئەودەمە كەبە مووسـاتان گوت: ئەی مووسـا! ﴿لـن نصبر على طعـام واحد﴾ هەرگیز ئێمـە لەم چۆڵی سینایەدا لەسـەر یەك جۆرە خواردەمەنی: (گەزۆو شەلاقە) ئۆقرە ناگرین ورازی نابین ﴿ فادع لنا ربك يخرج لنا مما تنبت الأرض ﴾ لەبەرئەوە داوا لە پەروەردگارت بكە لەو رزق ورۆزیو بەروبوومەی زەوی دەیرووێنـێ ﴿ من بقلها وقثائها ﴾ لە سـەوزەوات و خەیارو ﴿ وفومها و عدسها وبصلها ﴾ سیر و نیسك و پیاز، بۆمان بەرهەم بێنێ ﴿ قال أتسـتبدلون الذى هو أدنى بالذى هو خير ﴾ مووسا لە وەڵامدا گوتی: چۆن ئێوە شتی خراپ بەچاك ئەگۆڕنەوە؟! واتە: سیرو پیاز بە گەزۆو شەلاقە ئەگۆڕنەوە؟! ﴿ اهبطوا مصرا فإن لكم ماسألتم ﴾ جا ئەگەر ئەتانەوێ لەم جۆرە خواردنە رزگارتان بێ، سەربەرەوخواربنەوە بۆ هەر شارێ پێتان خۆشە (بیابانی سینا بەجێ بێڵن)، چونكە بێگومان لـەوێ هەرچیتان بوێ هەیە ﴿ وضربت عليهم الذلة والمسكنة ﴾ لەبەر ئەو بیروباوەڕە لاسارانەیان تووشی سەرشـۆڕیو نانی ریسـواییو زەلیلی وبێ ئەنوانیی بوون كە ئیتر هەرگیز لە كۆڵیان نابێتەوە، چونكە تێناكۆشـن و جیهاد ناكەن، تا دوژمن لە وڵات و نیشتمانیان دەر پەڕێنن، بۆیە ﴿ وباؤا بغضب من الله﴾ بە ئەوپەڕی خەشم و قینی خواوە هاتنەوە ﴿ ذلك بأنهم كانوا يكفرون بآيات الله﴾ چونكە زۆر سپڵەو بێبڕوا بوون بەئایەت وبەڵگەومۆعجیزەكانـی خوا ﴿ ويقتلون النبييـن بغير الحق ﴾ هەر بەناهەق پەیامبەرانیان دەكوشـت (ئەشعیاو زەكەریاو یەحیا)یان سـەربڕی!! ﴿ ذلك بما عصوا وكانوا يعتدون ﴾ چونكە هەمیشە هەر سەر پێچیان دەكردو، خەریكی دەست درێژیكردن بوون و هەق وراستیەكانیان ژێر پێدەكرد، لەفەرموودەیەكدا هاتووەو دەفەرموێ: ((الكِبْرُ بَطَرُ الحق وغَمْطُ الناس)) (موسلیم). لەفەرموودە- یەكیتردا هاتـووە: ((أَشـدالناس عذابا يـوم القيامة رجل قتلـه نبى، أو قتل نبيا،وإمام ضلالة، وممثل من الممثلين)) (پێشەوا ئەحمەد).

ئیمان و ئاكاری چاكە مایەی بەختیارییە:

جا دوای باسكردنی هەندێ لە تاوان وناپاكییەكانی جوولەكە، ئەوسا بەكورتی ئەفەرموێ: ﴿ ٦٢: ان الذين آمنوا ﴾ بە راستی ئەوانەی وا بە بەرنامەكەی موحەممەد ﷺ بڕوایان هێنا ﴿ والذين هادوا ﴾ ویەیڕەوانی مووسـا، پێش هاتنی ئەم پەیامبەرە ﴿ والنصارى ﴾ و پەیڕەوانی عیسـا ﴿ والصابئين ﴾ وسابیئی مەزەبەكان،ئەوانە كە لە ئایینیمووسـاو عیسا لایانداو بوونە فریشتەپەرست ﴿ من آمن بالله واليوم الآخر ﴾ هەركەسێكیان بڕوای تەواوی بەخواو بە رۆژی دوایی هەبێ ﴿ وعمل صالحا ﴾ وئاكاری خێرو چاكە بكەن ﴿ فلهم أجرهم عند ربهم ﴾ لای پەروەردگاریان كرێ و پاداشتیان بۆ هەیە ﴿ ولاخوف عليهم ولا هم يحزنون ﴾ هیچ ترس وخەفەتێكیشـیان تووش نابێت، واتە: هەركەسێك لەسەر بەرنامەی هەرپەیامبەرێك بووبێ و، پاشانیش بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێ و، ئەهلی خـێرو چاكەیش بێت، ئەوە لای خوای گەورە نرخ وبایەخیخۆی هەیە، مەگەر ئەو ئایینەیان سڕابێتەوە.

جوولەكە پەیمانیانداو، شكاندیشیان!:

دیسـان بـاس هەر باسـی جوولەكەیە، چونكە ئـەوان دوای ئەو هەموونیعمەت وبەخششانە هەر سەرپێچیان دەكرد و پەیامبەرانیان دەكوشت وبەڵێنەكانیان هەڵئەوەشاندەوە، بۆیە ئێستاش ئەفەرموێ: ﴿ ٦٣: وإذ أخذنـا ميثاقكم ﴾ ئەی بیرتانە پەیمانمان لێ وەرگرتن

کــە کار بەتــەورات بکــەن ﴿ ورفعنا فوقكـم الطـور ﴾ وکێوی (توور)یشـمان وەك سێبەرێ بەسەرتانەوە ڕاگرت، تابەچاوی سەر دەســەڵاتمان ببینن ولەســەر هەق ئۆقرە بگرن ﴿ خذوا ما آتيناكم بقـوة ﴾ ئینجا پێمـان وتن: ئەو بەرنامەیەی پێمانــداون بە هەموو هێــزەوە بیگـرن؛ ئەگینا ئەم کێوە دەدەین بەسـەرتانا ﴿ واذكروا مافيه ﴾ وچیشــی تێدایە هەمیشــە لەبیرتان بــێ وبەوردیش کارو ڕفتاری پێبکەن ﴿ لعلكم تتقون ﴾ بەڵکو لە ئەنجامدا لەخواترس وخۆپارێزبن و، لەسنوورەکانی دەرنەچن ﴿ ٦٤: ثم توليتم من بعد ذلك ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو بەڵێن و پەیمانە ڕووتان وەرگێڕاو پشتتان لەڕێبازی خوا هەڵکردو پەیمانەکەتان هەڵوەشاندەوە ﴿ فلولا فضل الله عليكم ورحمته ﴾ خۆئەگەر بەزەیی و فەزڵ و میهرەبانی خــوا نەبووبا لەســەرتان، کــە تەوبەی لێ وەرگرتــن ﴿ لكنتم من الخسرين ﴾ لەدەستەی زیان لێکەوتوان و زەرەر مەندان دەبوون.

جوولەکە ڕێزی شەممە دە شکێنن ودە بنە بەراز:

پاش ئەوە خەڵکی گوندی (ئەیلە) پەیمانەکەیان شکاندو، بەرامبەر ڕۆژی شــەممەش –کە بەڵێنیان دابوو ڕێزی لێبگرن– کەوتنە فرت وفێڵ، خــوا دەفەرموێ: ﴿ ٦٥: ولقد علمتم الذيـن اعتدوا منكم في السـبت ﴾ وخۆبەحاڵی ئەوانەشتان زانی چیمان بەسەر هێنان، پاش ئەوە لەڕۆژی شــەممەدا دەســت درێژیان کردو ڕاوەماسـیان ئەنجامدا، پێشتر مووساش عليه السلام بۆئەوەی ئەو ڕۆژە زیاتر خەریکی خواناســی بن و لەهەڵپەی دونیا دووربکەونەوە، ئیش وکاری لەو ڕۆژەدا لێ یاساغکردن، کەچی قسەکەی مووسایان شکاند، ئەوجا خوای کارجوانیش گەورەترین تۆڵەی لێســەندن، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فقلنـا لهـم كونـوا قـردة خاسـئين ﴾ لەبەرئــەوە بڕیارمانداو پێمانگوتن: دەســا بچن ببنە مەیموونی ڕیســواو تڕۆکراوو پەست. جەمــاوەری زانایان دەڵێن: هەر بەواقیعی ئەوانە بوونە مەیموون، بــەڵام دوای ئەوە، تەنها ســێ ڕۆژ ژیــان و لەدونیامانەوە، پاش ســێ ڕۆژەکە ئیتر هەموو فەوتان و تیاچوون. (ئیبن جەریر)و (ئیبن حاتــەم) لە (موجاهید)ــەوە دەڵێن: ئەگەرچــی بوونە مەیموون، بەڵام وێنەو ســوورەتیان، لەسوورەت وسیمای ئادەمی نەسڕایەوە، بەڵکــو هــەر ئەوەبوو کە دڵ و کاروکردەوەیــان وەك کاروکردەوەی مەیموون دزێوو ناشــیرین وپەســت وریسـوا بوو. ئەم مەســەلەیە لەسوورەتی(ئەعراف)، ئایەتی(١٦٦)دا، زیاتر باسکراوە، دەتوانی ســوودی لێوەرگریــت. ﴿ ٦٦: فجعلناها نكالا لما بيـن يديها وما خلفها ﴾ ئینجا بەپەندو عیبرەتێکی وامان بردن کە هاوچەرخانیان و گەلانی پاش خۆشیان پەندیان لێوەربگرن ﴿ وموعظة للمتقين ﴾ بۆخواناسان و خۆپارێزانیش هەمیشە مایەی ئامۆژگاری بێت.

ڕێنمایییەکانی ئایەتی (٦٣-٦٥):

١) دەبێ وەفا بەپەیمان و ڕێکەوتننامەکان بکرێ.

٢) دەبێ بڕیارەکانی خوا بە وزەو بەتوند بگیردرێن.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَـٰرَىٰ وَالصَّـٰبِـِٔينَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْـَٔاخِرِ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَـٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا ءَاتَيْنَـٰكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنتُم مِّنَ الْخَـٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَـٰهَا نَكَـٰلًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَـٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّـٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾

٣) تەقــوا تەنها بە جێبەجێ کردنی بڕیارەکانی خوا چنگ دەکەوێ.

٤) حیلــەو فــرت وفێڵ بۆ حەڵاڵکردنــی حەرامکراوەکانی خوا، حەرامە.

٥) پاشەڕۆژو ئەنجامی فێڵ بازان.

جوولەکە لەبارەی (مانگا)کەوە زۆریان گوت و، خواش بەنی توند کردنەوە:

پاشان لەم چەند ئایەتەدا کە دێن بەخششێکی تریان دەخاتە پیش چاو، هەتا باشتر چاو لەبەربن بۆ خوای گەورە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٦٧: وإذ قـال موسـى لقومه إن الله يأمركـم أن تذبحوا بقرة ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنە کە مووســا بە هۆزەکەی خۆی گوت: بێگومان خوا فەرمانتان پێدەدا کە مانگایەك سەرببڕن، هۆی ئەو فەرمانەش ئەوەبــوو کــە: پیاوێکــی زۆر دەوڵەمەندیــان هەبــوو، یەکێ لە

میراتگرەکانی بۆئەوە بەزوویی سامانەکەی بە میرات دەستکەوێت، بەناهەق کوشتی وپاشان تەرمەکەیشی گواستەوە بۆ گوندێکی دیکە، ئەوساش میراتگرانی چوونە سەر خەڵکی گوندەکەو داوای خوێنیان لێئەکردن و دەیانگوت ئێوە کوشتووتانە! مووساش ﷺ بۆ ئاشکرا کردنـی بکوژەکـە هەوڵێکـی زۆری لەگەڵدان، بـەڵام ئەمان هەر راسـتیەکەیان نەدرکاند و، ئەوانیش هەرداوایان لەمووسـا دەکرد کە لەخوا بخوازێ بەنیگاو وەحی بەشـکوم بۆیان رۆشن بکاتەوە، ئەویش فەرمووی: بۆ ئاشـکرا بوونـی بکوژەکە خوا فەرمانتان پێ دەکات: مانگایەك سـەرببڕن وپارچەیەکی لە لاشـەی کوژراوەکە بدەن، ئەوسا بەفەرمانی خوای بەدەسەڵات زیندوو دەبێتەوەو پێتان دەڵێ: کێ کوشتوویەتی، ئەوانیش ﴿ قالوا أتتخذنا هزوا ﴾ وتیان: ئایا مەسخەرەمان پێ ئەکەیت و ئەمانکەیتە گاڵتە جاری خۆت؟! ئێمە چی دەڵێین و تۆیش چی دەڵێیت؟ دیارە بەلایانەوە ئەو قسەو باسە جێگەی سەرسوڕمان و مەسخەرە بوو ﴿ قال أعوذ بالله أن أكون من الجاهلين ﴾ مووسـایش وتی: پەنا ئەبەمە بەر خوا کەلە نەزان و نەفامانبـم وگاڵتەتان پێبکەم. ﴿ ٦٨: قالوا ادع لنا ربک يبين لنا ماهی ﴾ ئەوجا وتیان: جا کەوایە لەپەروەردگاری خۆت داوا بکە با بۆمان روون بکاتەوە ئەو مانگایە چۆن مانگایەکە و سیفەتەکانی چۆنـە؟ ﴿ قال إنه يقول إنها بقرة لا فارض ولا بكر ﴾ مووسـایش وتی: خوا ئەفەرموێ: ئەو مانگایە نەپیرێکی لە کارکەوتەیەو، نە جوانێکی کەم تەمەنە ﴿ عوان بين ذلک ﴾ بەڵکو ناوەنجی ومیانە سـاڵە ﴿ فافعلوا ما تؤمرون ﴾ دەسا ئیتر ئەوەندە قووڵ مەکەنەوەو بەزوویی چیتان فەرمان پێکراوە جێبەجێی بکەن و.. کەچی هێمان بەو وەڵامەیـش دڵیان ئاوی نەخواردەوە بۆیە ﴿ ٦٩: قالوا ادع لنا ربک يبيـن لنا ما لونها ﴾ وتیان لـە پەروەردگارت بخوازە بۆمان رۆشـن بکاتـەوە رەنگی چۆنە؟ ﴿ قال يقول إنهـا بقرة صفراء فاقع لونها ﴾ مووسـا وتی: خوا ئەفەرموێ: ئـەو مانگایە رەنگی تەواو زەردی تۆخە ﴿ تسر الناظرين ﴾ تەماشا کەرانی (بە سەیر کردنی) دڵخۆش ئەکا. ﴿ ٧٠: قالوا ادع لنا ربک يبين لنا ماهی ﴾ کەچی هەرخەریکـی بڕوبیانوو بون و دیسـانەوە وتیان: لە پەروەردگارت داوا بکـە با بەتەواوی بۆمان روون بکاتـەوە بزانین چۆن چۆنیە؟ ﴿ إن البقر تشـابه علينا ﴾ بەڕاسـتی ئەومانگایە لەبارەی رەنگ و گەورەو بچووکیـەوە لێمان تێکچووە و بۆمـان نادۆزرێتەوە ﴿ وإنا إن شـاء الله لمهتدون ﴾ بەراستی ئەگەر خوا خۆی بیەوێ رێنمایی دەکرێـین وئەیدۆزینەوە. ﴿ ٧١: قال إنه يقول إنها بقرة لا ذلول ﴾ مووسـا وتی: خـوا ئەفەرموێ: ئـەو مانگایە نەڕامکـراوە ﴿ تثير الأرض ﴾ بـۆ ژێـر نیرو زەویی کێڵان ﴿ ولا تسـقی الحرث ﴾ وە نە ئاوی کشــت وکاڵیشی پێدراوە، واتە: هیچ کارێکی پێ نەکراوە ﴿ مسلمة لاشية فيها ﴾ یەك رەنگەوهیچ پەڵەی تێدانییەو زەردێکی تەواوە ﴿ قالوا الأن جئت بالحق ﴾ ئەوسـا وتیان: وا ئێستا هەقت هێناو مەبەستەکەت خستە روو و حاڵی بووین ﴿ فذبحوها ﴾ ئینجا دوای ئەو سەر لێکردنەوەیە مانگایەکی ئاوایان پەیدا کردو سەریان بـڕی ﴿ وما كادوا يفعلون ﴾ هەرچەندە نزیك بوو سـەری نەبڕن (ئیبن جەریر) دەڵێ: ئەوەندە لەسەری رۆشتن، خوایش بەوشێوەیە بەنی توند کردنەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٧-٧١):

١) پەستی و بەد رەوشتی جوولەکەو، چەقەچەق وململانێ و زۆر وتنیان.

٢) رەخنە گرتن لە بڕیارەکانی خوا کاری موسـڵمان نییە، دەبێ خۆت بدەی بەدەسـتی بڕیاری خواوە، ئەگەرچی لە حیکمەتیشیان تێنەگەیت.

٣) ئیێنـکاری و خۆ دوورگرتن لە توندرەوی لە ئەنجامدانی فەرمانەکانــی خوادا، سـەرەنجامی وەکو لــە فەرموودەی (متفق عليه)دا هاتووەو دەفەرموێ: ((يَسّـرُوا ولاتُعَسّـرُوا وبَشّرُوا ولا تُنَفِرُوا)) وە بەهاوەڵانیشی فەرموو: ((إنما بُعِثْتُمْ مُيَسِرِينَ ولم تُبْعَثُوا مُعَسَّرِينَ)) (ترمزی).

کوژراوەکە زیندوو بوویەوەو، ناوی بکوژەکەی درکاند:

﴿ ٧٢: وإذ قتلتـم نفسـا فادارأتـم فيها ﴾ ئەو کاتەتـان بیردێ، کەسـێکتان کوشـت و لەنـاو خۆتانـدا کەوتنـە هـەوڵ وتەقەلا بۆدۆزینـەوەی بکوژەکـەو، لەخۆ دوورخسـتنەوەی و، هاتنە لای مووسـاو داوای روونکردنەوەتان لێکرد؟ زاناکان دەڵێن: ئەم ئایەتە هەرچەند لەخوێندنەوەدا کەوتۆتە دوای (وإذ قال موسـى لقومه إن الله يأمركم أن تذبحوا بقرە)ـەوە، بەڵام لەماناو مەبەسـتدا، لەپێش ئەوەوەیـە ﴿ والله مخرج ماكنتم تكتمون ﴾ جائەوەی شـاردتانەوە خوای گەورە دەریخسـت، وەکو ئەفەرموێ: ﴿ ٧٣: فقلنا اضربوه ببعضهـا ﴾ پێمانگوتـن پارچەیەك لەلاشـەی مانگا سـەربڕاوەکە لەجەستەی کوژراوەکە بدەن، ئەوسا دەستبەجێ کوژراوەکە زیندوو دەبێتەوەو پێتان ئەڵێ کێ کوشتوویەتی ﴿ كذلک يحی الله الموتى ﴾ هەر ئابەو شێوەیە خوا مردووانیش زیندووئەکاتەوە. (ئیبن کەسیر) لە (ئیبن عەبباس)ـە وە ئەڵێ: دوای جێبەجێ کردنی ئەوشێوەیە، دەسبەجێ کابراکە زیندوو بوویەوەو، دەمارەکانی لەشیشی فیشقەی خوێنیان بەسـت و، داسـتانەکەی خـۆی گێرایـەوەو، ئاماژەی

بەبکوژەکەی خۆی کردوگوتی: دوو ئامۆزاکەی خۆم کوشتمیان، بەڵام دوای ئەو قسەو گفتوگۆیە، نەژیاو خێرامردەوە.

(عەبدولوەهاب نەجار) لەکتێبی (قصص الأنبیاء)دا دەڵێ: مەسەلەی زیندووبوونەوەی کوژراوەکە بەو شێوەیە کە تەفسیرەکان باسی دەکەن، لەقورئان و فەرموودەکاندا هیچ دەقێکی لەسەر نەهاتووە، ئەوە بسەلمێنێ، بەڵکو لە درۆو دەلەسەی (بەنی ئیسرائیل) دەچێ و، ببێ ونەبێ تێهەڵکێشی ئەوانە، کەوابوو بێدەنگ بوون لەو جۆرە قسانە باشترو لەبارترە لەگەڵ دەقی قورئانەکەدا ﴿ ویریکم آیاتە لعلکم تعقلون ﴾ خوای گەورە چەندین بەڵگەی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات -وەك ئەم رووداوە سەرسوڕهێنەرە- تا بەڵکو تێبگەن و بیر لە دەسەڵاتی خوای گەورە بکەنەوەو باوەڕی راست ودروست بێنن. (مەراغی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: بۆیە خوا لەناو گیانلەبەرانی تردا فەرمانی بەسەربڕینی مانگادا، چونکە ئەوانە گوێرەکە پەرستبوون، خوایش ئەیەوێ هۆشیاریان بکاتەوەو، خواکەشیان پێ سەربڕی، تا بیرێك بکەنەوەو تێبگەن کەچۆن دەبێ خودا سەرببڕێ. دەبێ ئەوەیش بڵێین: هەر لەبەر ئەوەش بوو کەخوای گەورە هەرلەسەرەتاوە کوژراوەکەی زیندوو نەکردەوە.

دڵڕەقیی جوولەکە:

ئینجا دوای نیشاندانی ئەوهەموو بەڵگەو موعجیزانە، کەچی هەر سوودیان لێوەرنەگرتن، خوای گەورە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧٤: ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة أو أشد قسوة ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو مۆجیزانەش دڵەکانتان بوونە بەرد، بگرە لەبەرد رەقتریش، واتە: نەوەکانی یەعقووب هیچ پەندو ئامۆژگاریەکیان وەرنەگرت! ﴿ وإن من الحجارة لما یتفجر منه الأنهار ﴾ بێگومان تاشە بەردی وا هەیە، بە خوڕەم و تەوژم جۆگە ئاوی لێهەڵدەقوڵێ ﴿ وإن منها لما یشقق فیخرج منه الماء ﴾ وەهەندێکیشیان شەقار شەقار دەبن ودڵۆپەدڵۆپە ئاوی لێ دێتە دەرێ ﴿ وإن منها لما یهبط من خشیة الله ﴾ وەهەشیانە لەترسی خوا لەچیاکانەوە بەرئەبێتەوە، کەچی دڵی ئێوەی، (بەنی ئیسرائیل) بەهیچ شتێ نەرم نابێت ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ ئەمەش بزانن کە: هەرگیز خوا لە کاروکردەوەکانتان بێ ئاگاو خافڵ نییە.

بەتەمای باوەڕ هێنانی جوولەکە مەبن:

پەیامبەرو هاوەڵانی زۆر هەوڵیان دەداو، زۆریش سووربوون لەسەر باوەڕهێنانی جوولەکە، چونکە هەردوولایان (ئەمان وئەوان) خاوەنی نامەی ئاسمانی بوون و، لەیەکترەوە نزیك بوون، ئینجا لێرەدا قورئان ئینکاری ئەو بەتەمابوونەیان دەکا ودەفەرموێ: ﴿ ٧٥: أفتطمعون أن یؤمنوا لکم ﴾ ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران!) بە تەمان خەڵکێکی ئاوای وەك جوولەکە، بڕوا بهێنن و ئایینی ئێوە قبوڵ بکەن؟ ﴿ وقد کان فریق منهم یسمعون کلام الله ﴾

قَالُواْ ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ ٱلۡبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيۡنَا وَإِنَّآ إِن شَآءَ ٱللَّهُ لَمُهۡتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُۥ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٞ لَّا ذَلُولٞ تُثِيرُ ٱلۡأَرۡضَ وَلَا تَسۡقِي ٱلۡحَرۡثَ مُسَلَّمَةٞ لَّا شِيَةَ فِيهَاۚ قَالُواْ ٱلۡـَٰٔنَ جِئۡتَ بِٱلۡحَقِّۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذۡ قَتَلۡتُمۡ نَفۡسٗا فَٱدَّٰرَٰٔتُمۡ فِيهَاۖ وَٱللَّهُ مُخۡرِجٞ مَّا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلۡنَا ٱضۡرِبُوهُ بِبَعۡضِهَاۚ كَذَٰلِكَ يُحۡيِ ٱللَّهُ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتۡ قُلُوبُكُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَٱلۡحِجَارَةِ أَوۡ أَشَدُّ قَسۡوَةٗۚ وَإِنَّ مِنَ ٱلۡحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنۡهُ ٱلۡأَنۡهَٰرُۚ وَإِنَّ مِنۡهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخۡرُجُ مِنۡهُ ٱلۡمَآءُۚ وَإِنَّ مِنۡهَا لَمَا يَهۡبِطُ مِنۡ خَشۡيَةِ ٱللَّهِۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ أَفَتَطۡمَعُونَ أَن يُؤۡمِنُواْ لَكُمۡ وَقَدۡ كَانَ فَرِيقٞ مِّنۡهُمۡ يَسۡمَعُونَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُۥ مِنۢ بَعۡدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُواْ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعۡضُهُمۡ إِلَىٰ بَعۡضٖ قَالُوٓاْ أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمۡۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٧٦﴾

خۆ دەستەیە کیشیان فەرمودەو قسەی خوایان بیست ﴿ ثم یحرفونە من بعدما عقلوه ﴾ لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی! ﴿ وهم یعلمون ﴾ دەشیانزانی لایان داوەو کارێکی هەڵەیان کردووە، بەڵام لەبەر عینادی وسەرپێچییان، کۆیان نەکردەوەو دەستبەردار نەبوون، کەوابوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن، لەولایشەوە ﴿ ٧٦: وإذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا ﴾ هەرکە بە بڕواداران دەگەن دەڵێن: ئێمە باوەڕمان هێناوە ﴿ وإذا خلا بعضهم الی بعض ﴾ هەرکە لەگەڵ یەکتریشدا کۆدەبنەوە ﴿ قالوا أتحدثونهم بما فتح الله علیکم ﴾ بە یەکتر دەڵێن: ئاخر چۆن دەبێ ئێوە ئەو قسانەی کە خوا لە تەوراتدا پێیداون و ئاگاتان لێیەتی -لەبابەت پێغەمبەر و ئیسلامەوە- لای موسڵمانەکان دەدرکێنن؟ ﴿ لیحاجوکم به عند ربکم ﴾ هەتا بیکەنە بەڵگە لای پەروەردگارتان و، لە دوارۆژیشدا زاڵ بن بەسەرتانا؟ ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆ تاکەی تێناگەن و بیرناکەنەوە؟ واتە:

بەبکوژەکەی خۆی کردوگوتی: دوو ئامۆزاکەی خۆم کوشتمیان، بەڵام دوای ئەو قسەو گفتوگۆیە، نەژیاو خێرامردەوە.

(عەبدولوەهاب نەجار) لەکتێبی (قصص الأنبیاء)دا دەڵێ: مەسەلەی زیندووبوونەوەی کوژراوەکە بەو شێوەیە کە تەفسیرەکان باسی دەکەن، لەقورئان و فەرموودەکاندا هیچ دەقێکی لەسەر نەهاتووە، ئەوە بسەلمێنێ، بەڵکو لە درۆو دەلەسەی (بەنی ئیسرائیل) دەچێ و، ببێ ونەبێ تێهەڵکێشی ئەوانە، کەوابوو بێدەنگ بوون لەو جۆرە قسانە باشترو لەبارترە لەگەڵ دەقی قورئانەکەدا ﴿ ویریکم آیاتە لعلکم تعقلون ﴾ خوای گەورە چەندین بەڵگەی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات –وەك ئەم رووداوە سەرسوڕهێنەرە– تا بەڵکو تێبگەن و بیر لە دەسەڵاتی خوای گەورە بکەنەوەو باوەڕی راست ودروست بێنن. (مەراغی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: بۆیە خوا لەناو گیانلەبەرانی تردا فەرمانی بەسەربڕینی مانگادا، چونکە ئەوانە گوێرەکە پەرستبوون، خوایش ئەیەوێ هۆشیاریان بکاتەوەو، خواکەشیان پێ سەربڕی، تا بیرێك بکەنەوەو تێبگەن کەچۆن دەبێ خودا سەربڕێ. دەبێ ئەوەیش بڵێن: هەر لەبەر ئەوەش بوو کەخوای گەورە هەرلەسەرەتاوە کوژراوەکەی زیندوو نەکردەوە.

دڵرەقیی جوولەکە:

ئینجا دوای نیشاندانی ئەوهەموو بەڵگەو موعجیزانە، کەچی هەر سوودیان لێوەرنەگرتن، خوای گەورە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٧٤: ثم قست قلوبکم من بعد ذلک فهی کالحجارة أو أشد قسوة ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو مۆجیزانەش دڵەکانتان بوونە بەرد، بگرە لەبەرد رەقتریش، واتە: نەوەکانی یەعقووب هیچ پەندو ئامۆژگاریەکیان وەرنەگرت! ﴿ وإن من الحجارة لما یتفجر منه الأنهار ﴾ بێگومان تاشە بەردی وا هەیە، بە خوڕەم و تەوژم جۆگە ئاوی لێهەڵدەقوڵێ ﴿ وإن منها لما یشقق فیخرج منه الماء ﴾ وهەندێکیشیان شەقار شەقار دەبن ودڵۆپەدڵۆپە ئاوی لێ دێتە دەرێ ﴿ وإن منها لما یهبط من خشیة الله ﴾ وهەشیانە لەترسی خوا لەچیاکانەوە بەرئەبێتەوە، کەچی دڵی ئێوەی، (بەنی ئیسرائیل) بەهیچ شتێ نەرم نابێت ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ ئەمەش بزانن کە: هەرگیز خوا لە کاروکردەوەکانتان بێ ئاگاو خافڵ نییە.

بەتەمای باوەڕ هێنانی جوولەکە مەبن:

پەیامبەرو هاوەڵانی زۆر هەوڵیان دەداو، زۆریش سووربوون لەسەر باوەڕهێنانی جوولەکە، چونکە هەردوولایان (ئەمان وئەوان) خاوەنی نامەی ئاسمانی بوون و، لەیەکترەوە نزیك بوون؛ ئینجا لێرەدا قورئان ئینکاری ئەو بەتەمابوونەیان دەکا ودەفەرموێ: ﴿ ٧٥: أفتطمعون أن یؤمنوا لکم ﴾ ئاخۆ ئێوە (ئەی ئیمانداران!) بەتەمان خەڵکێکی ئاوای وەك جوولەکە، بڕوا بهێنن و ئایینی ئێوە قبوڵ بکەن؟ ﴿ وقد کان فریق منهم یسمعون کلام الله ﴾

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ أَفَتَطْمَعُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

خۆ دەستەیەکیشیان فەرمودەو قسەی خوایان بیست ﴿ ثم یحرفونه من بعدما عقلوه ﴾ لەپاشان دوای تێگەیشتن لێی، هەڵسان واتاو ماناکەیان گۆڕی! ﴿ وهم یعلمون ﴾ دەشیانزانی لایان داوەو کارێکی هەڵەیان کردووە، بەڵام لەبەر عینادی وسەرپێچییان، کۆیان نەکردەوەو دەستبەردار نەبوون، کەوابوو هەرگیز ئێوە بە تەمای ئیمانی ئەوانە مەبن، لەولایشەوە ﴿ ٧٦: وإذا لقوا الذین آمنوا قالوا آمنا ﴾ هەرکە بە بڕواداران دەگەن دەڵێن: ئێمە باوەڕمان هێناوە ﴿ وإذا خلا بعضهم الی بعض ﴾ هەرکە لەگەڵ یەکتریشدا کۆدەبنەوە ﴿ قالوا أتحدثونهم بما فتح الله علیکم ﴾ بە یەکتر دەڵێن: ئاخر چۆن دەبێ ئێوە ئەو قسانەی کە خوا لە تەوراتدا پێیداون و ئاگاتان لێیەتی –لەبابەت پێغەمبەر و ئیسلامەوە– لای موسڵمانەکان دەدرکێنن؟ ﴿ لیحاجوکم به عند ربکم ﴾ هەتا بیکەنە بەڵگە لای پەروەردگارتان و، لە دوارۆژیشدا زاڵ بن بەسەرتانا؟ ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆ تاکەی تێناگەن و بیرناکەنەوە؟ واتە:

راستی ئەو پەسن و سیفەتانەی پێغەمبەر کە لەتەوراتدا هاتوون، لای موسڵمانەکان مەدرکێنن و باسیان مەکەن.

ئینجا خوا لەسەر ئەو بیرو بۆچوونەیان، سەرکۆنەو سەرزەنشتیان دەکاو دەفەموێ: ﴿ ٧٧: أولا يعلمون أن الله يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ مەگەر ئەوانە کە بە یەکتر دەڵێن قسە ڕاستەکەیان لا مەدرکێنن- نازانن کە بێگومان هەر چی لە دڵا دەیشارنەوەو هەرچیش ئاشکرای ئەکەن، خوا هەردەیزانێ؟.

پاشان دوای ئەوە دێتە سەرباسی کەرە عەوامەکانیان کە بە کوێرانە دوای زانا بەدرەفتەکانیان ئەکەون وگوێ لەمشتیان دەبن، ئەفەرموێ: ﴿ ٧٨: ومنهم أميون لا يعلمون الكتاب ﴾ جوولەکە هەیانە کەرەعەوام و نەخوێندەوارن و، هیچ نووسین و خوێندنەوەیەك نازانن ﴿ إلا أماني ﴾ ئەمە نەبێ کە وا ئەزانن تەورات جگەلە چەند ئاوات وهیواو ئارەزوویەك کەبۆئەوان هاتووە، هیچیترنییە، وە بەخەیاڵ لەنێو خۆیاندا دەڵێن: ترسی دوا ڕۆژتان نەبێ، چونکە باووباپیرانمان گشت پەیامبەربوون و، لای خوا تکامان بۆ ئەکەن و، ئەویش لێمان خۆش دەبێ..هتد ﴿ وإن هم إلا يظنون ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا کە بڕوای تەواویان نییە، هەر لە ناوخەیاڵ وگوماندا دەژین، بۆیە پێیان وایە بەوجۆرە خەیاڵ و ئاواتانە ڕزگاریان دەبێ، مەبەست ئەوەیە کەجوولەکە خوێندەوارو نەخوێندەواریان، لای خوا یەکسانن بۆ جەزرەبەو سزادان.

وەیل بۆ ئەوانە دەسکاری نامەی خوا دەکەن:

بەشێکی زۆر لە جوولەکەکان نامەو تەوراتیان -لەبەرامبەر تەماحێکی دونیاوە گۆڕی و، حەرامیان پێ حەلاڵ کردو، حەلاڵیان پێ حەرامکرد! ئەوجا خوای باڵادەست لە بەرامبەر ئەوکارەیانەوە ئەفەرمووی: ﴿ ٧٩: فويل للذين يكتبون الكتاب بأيديهم ﴾ وەیل و سزای سەخت، بۆ ئەوانەیە کە بەدەستی خۆیان تەورات دەنووسنەوە ﴿ ثم يقولون هذا من عند الله ﴾ و پاشان دەڵێن: ئەمە لە لای خواوە هاتووە ﴿ ليشتروا به ثمنا قليلا ﴾ لەبەر ئەوە کەبەنرخ و بەهایەکی کەم بیفرۆشن و، کەمێك لە ماڵی دونیای پێ بەدەست بێنن! (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە ئەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە زانا کەللەپووچەکانیان هات، ئەوانەیان کە کەرە عەوامەکانیان چەواشەو سەرلێشێواو دەکرد، چونکە بە ئارەزووی خۆیان دەستکاری (تەورات)یان دەکردو، بەوەش نەخوێندەوار و بۆرە پیاوەکانیان فریو دەداو دەستکەوتێکی ماددیشیان بۆخۆیان بەدەست دەهێنا! . جا قورئان لەبەر گەورەیی ئەو تاوانەیان دووبارە هەڕەشەیان لێدەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ فويل لهم مما كتبت أيديهم ﴾ دیسانەوە هاوارو سزای سەخت بۆ ئەو دەست و قۆڵبڕانەی کە تەوراتیان گۆڕی و بەدەستی خۆیان نووسییانەوە! ﴿ وويل لهم مما يكسبون ﴾ هاوار لەوان چە کەسابەتێکی حەرام ودزێو بەدەست دەهێنن؟.

دیسانەوە باسی سەرلێشێواوییەکیتریان دەکات کە: خۆیان بە یارو هەڵبژاردەی خوا ئەزانی ﴿ ٨٠: وقالوا لن تمسنا النار إلا أياما معدودة ﴾ گوتیان: چەندە گوناحبار بین، هەرچەند ڕۆژێکی ژمێردراوو کەم نەبێت لە دۆزەخدا نامێنینەوە، مەبەستیان لەو چل ڕۆژەیە کە گوێرەکەکەیان تێدا پەرست! ﴿ قل أتخذتم عند الله عهدا ﴾ ئەی موحەممەد!ﷺ پێیان بڵێ: باشە ئێوە لەخواوە هیچ پەیمانێکتان وەرگرتووە کە: تەنیا چەند ڕۆژێکی کەم لە دۆزەخدا ئەبن؟ ﴿ فلن يخلف الله عهده ﴾ هەتا خوایش پێچەوانەی بەڵێنی خۆی کار نەکا ﴿ أم تقولون على الله مالا تعلمون ﴾ یان هەر لە خۆتانەوە شتێکی بێبناغە بەدەم خواوە دەڵێن؟ ﴿ ٨١: بلى من كسب سيئة ﴾ نەخێر، وانییە بەڵکو هەرکەسێك کوفرو تاوان ئەنجام بدا ﴿ وأحاطت به خطيئته ﴾ خراپەو تاوانەکانیشی گەمارۆی دابێ ﴿ فأولئک أصحاب النار ﴾ ئەوانە یاوەری ئاگری دۆزەخن ﴿ هم فيها خالدون ﴾ وە بە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە و لێی جیا نابنەوە، ئەگەرچی خۆیشیان بەکوڕی پێغەمبەران بزانن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٩-٨١):

١) خۆپاراستن لەو (فەتوا) ناهەقانەی کە لەبەردەستکەوتێکی دونیایی، حەرام حەڵاڵ دەکەن، یان بە پێچەوانەوە.

٢) نەسەب و ڕشتە هیچ کەڵکێ بە مرۆڤی لاسارو سەرلێشێواو ناگەیەنێ.

٣) هەمیشە دەبێ لەگوناحی گەورەو بچوك دوور بین، خۆئەگەر تووشیش بووین، پێویستە زوو بەپەلە تەوبە بکەین و کردەوەی چاکی بە دوادا بێنین.

تێبینی: هەندێ لە زانایان دەڵێن: مەبەست بەم تاوانە و (سیئە)یە، شەریك و هاوبەشدانانە بۆخوا، چونکە موشریك و هابەشدانەر، خوا لێیخۆش نابێ و، هەتا هەتایە لە دۆزەخدا ئەمێنێتەوە. بەشێکیتریان ئەڵێن: مەبەست پێی هەموو جۆرە تاوانەکانی ترە، کەوابوو ئەوکاتە تاوانبارەکە -ئەر موسڵمان بێت- بەهەتاهەتایی لەوێ نابێ، بەڵکو بەپێیگوناحەکانی دەمێنێتەوەو پاشان دێتەدەر. ﴿ ٨٢: والذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ و ئەوانەیش کەبڕوایان

بـە خواو بەفەرمانەکانی ئەو هێناو، کـردەوەی چاکیان ئەنجامدا ﴿ أولئـک أصحاب الجنـة هم فیهـا خالدون ﴾ ئەوانـە یاوەری بەهەشتن و بۆهەتاهەتاییش تیایدا ئەمێننەوە.

سەرنجێک: چوونە بەهەشـت بەستراوە بە ئیمان و باوەڕی تەواوو کاروکـردەوەی چاکەوە، نەك بەنەسـەب و نەژاد و نزیکایەتی بە پیاوچاکانـەوە، ئەوەبـوو کە (سـوفیان) بە پەیامبـەری گوت ﷺ (لەبارەی ئیسلامەوە) شتێکم نیشان بدە، کە ئیتر پێویست نەبێ لە کەسیتر پرسیاربکەم. ئەویش فەرمووی: ((قُلْ آمَنْتُ باللهِ فَاسْتَقِمْ)) واتـە: باوەڕ بە خـوا بێنەو، بەو بەم لاوبەولادا مەچۆ. (موسـلیم باب ١٢/ج٢/٤.

جوولەکە بەڵێنیانداو هەڵیان وەشاندەوە:

لەم چەند ئایەتەشدا هەرباسی تاوانەکانی جوولەکە دەکات کەکاتی خۆی لەگەڵ مووسـادا کردیان، ئەفەرمـوێ: ﴿ ٨٣: وإذ أخذنا میثاق بنی إسرائیل ﴾ لە بیرتانە ئەوحەلە پەیمانی بەهێزو پتەومان لە کوڕان و نەوەکانی یەعقووب وەرگرت؟ ﴿ لاتعبدون إلأ الله ﴾ کە بێجگە لەخوا نابێ هیچ شتێکیتر بپەرستن ﴿ وبالوالدین إحسانا ﴾ لەگـەڵ بـاوك و دایـك ﴿ وذی القربی والیتامی والمسـاکین ﴾ و خزمانی نزیك و، منداڵانی هەتیو و، خەڵکانی بێنەوا چاکە بکەن ﴿ وقولوا للناس حسـنا ﴾ و لەگەڵ هەموو خەڵکدا قسـەی چاك وباش بکەن، ڕووخۆش بن، دڵ فراوان بن، خووڕەوشتتان قەشەنگ وجوان بێ. کەئیمامی (ئەحمەد) لە(ئەبو زەڕ)ـەوە لە پەیامبەرەوە ﷺ ئەفەرموێ: ((لا تَحْقِرَنّ من المعروف شیئا، وإنْ لَمْ تَجِدْ فالْقَ أخاك بوجـهٍ مُنْطَلِقٍ)). ﴿ وأقیموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ ونوێژەکانتان بە پڕلەماناو ملکەچییەوە بکەن و، بەشـێکی دیاریکراوی سامانیشتان بـە زەکات بدەن ﴿ ثـم تولیتم إلا قلیلا منکـم وأنتم معرضون ﴾ کەچی پاش ئەوە، هەمووتان –تاقمێکی کەمتان نەبێ– پشتتان لەو پەیمانە کردو نافەرمان بوون.

لە مەدینەدا دووتاقم جوولەکە هەبوون، جوولەکەی (بەنی قورەیزە) و (بەنـی نەزیـر) یەکەمیـان هاوپەیمانـی هۆزی (ئـەوس) بوو، دووەمیشیان هاوپەیمانی هۆزی (خەزرەج)، جا کاتێ ئەو دوو هۆزە جەنگیـان دەبوو، جوولەکەکانیش لەگەڵ هاوپەیمانەکانی خۆیاندا دەچوونە جەنگـەوە، دەرەنجام هەر جوولەکە بـوو، جوولەکەی دەکوشت و سەروو ماڵیشی بە تاڵان دەبرد. ! لە(تەورات) یشدا ئەم کارە قەدەغەویاسـاغە، خۆ (ئەوس وخەزرەج) یش بێ باوەڕ بوون نەیاندەزانـی قەبرو قیامەت چییـە.. ! کەچی پاش کۆتایی هاتنی جەنگەکە، دەسـتە سـەرکەوتووەکە دەچوون پیتاك و(فیدیە)یان بە تاقمە شکسـتخواردووەکە ئەدا بۆ ئـازاد کردنی دیلەکانیان بەو بیانـووەوە کەگوایا (تـەورات) پێیان دەڵێت ئـەو فیدیەیە بدەن، لەهەمـان کاتدا هەرئەو تەوراتە براکوژیشـی لێ حەرام کرد بوون، کەچی بە ئارەزووی خۆیان برا کوژییان دەکردو دواتریش فیدیەیان دەدا.. ! جابۆ ڕاستکردنەوەی ئەو هەڵەیە خوای گەورەو میهرەبان

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

فەرمـووی: ﴿ ٨٤: وإذ أخذنـا میثاقکـم لا تسـفکون دماءکم ﴾ ئـەی لەبیرتانە پەیمانی پتەومان لێوەرگرتـن کە خوێنی یەکتر بە ناحەق نەڕێژن ﴿ ولا تخرجون أنفسـکم من دیارکم ﴾ و یەکتری لـە جێگاو زێدو ناوچـەی خۆتان دەرنەکەن ﴿ ثـم أقررتم وأنتم تشـهدون ﴾ پاشان بڕیارتاندا و بۆخۆشـتان شایەد بوون کەدەبێ ئەو پەیمانە نەشـکێنرێ و جێبەجێ بکرێ ﴿ ٨٥: ثم أنتم هؤلاء تقتلون أنفسکم ﴾ کەچی دوای ئەوەش ئێوە (ئەی بەنی ئیسرائیلی سـەردەمی پێغەمبـەر) بەربوونە گیانی یەکترو خۆتان دەکوشـت ﴿ و تخرجون فریقا منکم من دیارهم ﴾ و دەستەیەکیشـتان لە ماڵ وحـاڵی خۆ وەدەردەنێن ﴿ تظاهرون علیهم بالإثم والعدوان ﴾ و بە پشـتیوانی خەڵکانێکیتر دژیان دەوەستن و دەست درێژی دەکەنە سەریان ﴿ وإن یأتوکم أساری تفادوهم ﴾ و کەچی ئەگەر دیلیشتان لێ گـیرا، گشـتتان (فیدیە)یان بۆئـەدەن! ﴿ وهو محـرم علیکم إخراجهم ﴾ خۆ دەرکردنیشیان هەر زوو یاساغ کراوە لێتان، واتە:

(کوشـتن) و (دەرکردن) لە ناوچەو ولاتدا هـەردوو کارێکی حەرام و یاسـاغن کەچی ئێوە کوشـتنەکە پشـتگوێ ئەخەن و بەرئەبنە گیانـی یەکتر، خۆ ئەگـەر جوولەکەیەکیش دیل بکرێ گشـتتان (فیدیە)ـی بۆ ئەدەن بەبیانووی ئەوە کە لە (تەورات)دا فەرمانتان پێکـراوە، ئینجا خوای گەورە ئەو کارە گەندەڵەیان دەداتە دواوەو

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمْ تَظَٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسَٰرَىٰ تُفَٰدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ بِٱلرُّسُلِ ۖ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

ئەفەرموێ: ﴿ أفتؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض ﴾ باشـە! چۆن ڕەوای هەقە باوەڕتان بە بەشێکی بەرنامەکەی تەورات هەبێ و بە بەشـێکی تری کافربن وحاشـای لێبکەن؟! هەرگیز شـتی وا ناگونجێـت ﴿ فمـا جزاء من يفعل ذلک منکـم إلا خزی فی الحياة الدنيا ﴾ دیارە هەرکەسـێکتان کارو ڕەفتـاری ئاوا بکاو، پەیمانی خۆی هەڵوەشێنێتەوە، هەر لەم ژیانی دونیایەدا ریسوا وزەلیل دەبێ ﴿ يوم القيامة يردون إلی أشـد العذاب ﴾ و لە ڕۆژی قیامەتیشـدا بەتوندی جەزرەبە وسـزادەدرێن ﴿ ومـا الله بغافل عما تعملون ﴾ هەرگیز خواش لە هیچ کاروکردوەیەکی ئێوە، بێ ئاگاو خافڵ نییە. کەوابوو چۆن ئێوە بێشـەرمانە ڕەفتاری ئاوا ئەکەن..؟! ﴿ ٨٦: أولئک الذين اشـتروا الحيـاة الدنيا بالآخرة ﴾ ئەوانە کەسـانێکن ژیانـی قیامەتیـان بە ژیانی ئەم دونیایـە داوە ﴿ فلا يخفف عنهم العذاب ﴾ لەبەرئەوە هیچ کات سـزایان لێ سووک وکەم ناکرێتەوە ﴿ ولاهم ينصرون ﴾ لەلایەن هیچ کەسێکیشەوە هاوکاریی ویارمەتی نادرێن، تا لێی بێنە دەرێ.

لووت بەرزی جوولەکەو کوشتنی پێغەمبەرەکان:

دیسـان قورئـان بۆ جارێکیتر ئەو بەخششـانەی خوا بۆ کوڕان و نەوەی یەعقووب دەخاتە ڕوو، پاشـانیش سپڵەییان بەرامبەریان، دەفەرموێ: ﴿ ٨٧: ولقد آتينا موسى الكتاب ﴾ سوێندبێ بەخوا، ئێمە کتێبی (تەورات) مان دا بەمووسا ﴿ وقفينا من بعده بالرسل ﴾ و دوای ئەویـش پەیتا پەیتا پەیامبەرانمان نارد ﴿ وآتينا عيسـى ابـن مريـم البينات ﴾ وچـەن بەڵگەو مۆعجیزەیەکی ڕوونیشـمان بە(عیسـای کوڕی مەریم) دا تا پەیامبەرێتی خۆی پێ بسـەلمێنێ ﴿ وأيدناه بروح القدس ﴾ و بەفریشـتەی سروشیش (روح القدس/ جبريل) پشـتیوانیمان لێکرد، کەچـی ئەنجامی ناردنی ئەوهەموو پەیامبەرانە، هەر ئەمە بوو کە ئەفەرموێ: ﴿ أفكلما جاءكم رسول بما لاتهوى أنفسـكم اسـتكبرتم ﴾ کەی ئەمە ڕاست و ڕەوایە کە هەتا ئێسـتاش هەر کات پەیامبەرێکتان بۆ هاتبێ -کە پەیامەکەی لەگەڵ هەواو ئارەزووی ئێوەدا نەگونجابێ- نارەزاییتان دەربڕیوەو دەعیـەو تەکەببورتان بەسـەریاندا کردووەو باوەڕتـان نەهێناوە؟! ﴿ ففريقا كذبتم وفريقا تقتلون ﴾ ئەوسـاش بوونەتە دوودەستەوە: دەسـتەیەکتان باوەڕتان پێنەکردن و بە درۆتان خسـتنەوە، وەکو (عیساو موحەممەد) -سـڵاوی خوایان لەسەر بێت- دەستەیەکی تریشـیانتان کوشـتن، وەکو (زەکەریاو یەحیاو ئەشعیا) -سڵاوی خوایـان لێ بێـت-. تێبینـی: ناوی پـیرۆزی عیسـا (٢٥) جار لەقورئانـدا هاتووە. ﴿ ٨٨: وقالوا قلوبنـا غلف ﴾ جولەکەکان بە پێغەمبەریان دەوت: دڵمان لەناو پەردەو کالاندایەو، هیچ وەرناگرێ و لەقسەکانیشـت تێناگەیـن، خوایـش لەبەرامبـەر ئـەو خووە ناپاکەیانەوە فەرمووی: ﴿ بـل لعنهم الله بكفرهم ﴾ نەخێر، ئەوە نییـە دەیڵێن. بەڵکو هەر لەبەر بێباوەڕییان خوای کاردروسـت، لەمیهرەبانی خۆی دووری خستنەوەو نفرینی لێکردون ﴿ فقليلا ما يؤمنون ﴾ ئیتر زۆر بەکەم بڕوا دێنن.

جوولەکە چاوەنواڕی پێغەمبەر بوون،
کە هاتیش باوەڕیان پێنەکرد!

بەڵێ.. جوولەکە بەر لەهاتنی پێغەمبەرﷺ هەڕەشەیان لەموشریکەکان دەکـرد کە: بەم زوانە پێغەمبـەرێ دێ و، لەژێر بەیداخی ئەودا جەنگیان لەگەڵ دەکەن، جا کەهاتیش درۆیانکردو باوەڕیان نەهێنا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٨٩: ولما جاءهم كتاب من عندالله مصدق لما معهـم ﴾ هەرکە لەلایـەن خواوە کتێبێکیان بۆهات کەپشـتگیری

ئایەتەکانی تەوراتیشی دەکردو مژدەی بەهاتنی پێغەمبەریش دەدا ﴿ وكانوا من قبل يستفتحون على الذين كفروا ﴾ بەمەرجێ بەر لەهاتنی ئەوکتێبە مژدەیان بەهاتنی دەداو دەیانویست لە ژێر بەیداخی ئەودا بەسەر بێباوەڕاندا زاڵببن ﴿ فلما جاءهم ماعرفوا كفروا به ﴾ کەچی هەرکە ئەو پەیامبەرەیەهات، کەپێشتریش ئەیانناسی ولە تەوراتدا پێناسەی کرابوو، بروایان پێ نەکردو پشتیان تێکرد ﴿ فلعنة الله على الكافرين ﴾ دەسا نەحلەت ونفرینی خوا لەسەر ئەوجوولەکە بێباوەڕانە بێت کە باوەڕیان پێنەکرد ودرۆیانکرد ﴿ ٩٠: بئسما اشتروا به أنفسهم ﴾ ئای بە چ بەهایەکی زۆرخراپ وکەم بەها، خۆیانیان فرۆشت ﴿ أن يكفروا بما أنزل الله بغيا ﴾ بەرامبەر بەو قورئانە خوا ناردی کافرو بێ باوەڕ بوون وحەسوودییان برد ﴿ أن ينزل الله من فضله على من يشاء من عباده ﴾ کە خوا دەرگای فەزڵی خۆی لە هەرعەبدێك لە بەندەکانی خۆی بکاتەوەو فەرمانی خۆی پێ بسپێرێ ﴿ فباؤا بغضب على غضب ﴾ دەرەنجام دووجار تووشی رق وخەشمی خوای گەورەبوون" خەشم لەسەر بێ باوەڕییان بە پەیامبەر ﷺ، و خەشمێکیش لەسەر گۆڕینی تەورات" ﴿ وللكافرين عذاب مهين ﴾ دیارە بۆئەو بێباوەڕانە سزایەکی سەرسوڕهێنەرو ریسواکەر هەیە ﴿ ٩١: وإذا قيل لهم آمنوا بما أنزل الله ﴾ هەرکە پێیان بگوترێ: وەرن بەوبەرنامەیە کە خوا ناردوویەتی باوەڕ بهێنن ﴿ قالوا نؤمن بما أنزل علينا ﴾ دەڵێن: هەرچی بۆخۆمان هاتووە باوەڕی پێدەکەین، واتە: تەنها بە تەورات بڕوا دێنین ﴿ ويكفرون بما وراءه وهو الحق مصدقا لما معهم ﴾ ئیتر جگە لەو باوەڕ بەهیچ کتێبێکی تر ناکەن، هەر چەندە پشتگیری لە کتێبەکەی خۆشیان بکات، واتە: قورئان و ئینجیل ناسەلمێنن، لەحاڵێکدا کە هەرئەو(قورئانە)ش راست ودروستە وتەوراتەکەی ئەوانیش دەچەسپێنێ ﴿ قل فلم تقتلون أنبياء الله من قبل إن كنتم مؤمنين ﴾ پێیان بڵێ: باشە! ئەگەر بە کتێبەکەی خۆتان بڕواتان هەیە، ئەی بۆچی لەوەوبەر پەیامبەرەکانی خواتانکوشت، ئەگەر راست ئەکەن بڕوادارن..؟! واتە: بڕوای وا راست نییە ئەگەرنا پەیامبەرەکانتان نەدەکوشت ﴿ ٩٢: ولقد جاءكم موسى بالبينات ﴾ سوێند بە خوا مووساش بەڵگەو موعجیزەی زۆری بۆ هێنان وهاتە لاتان ﴿ ثم اتخذتم العجل من بعده وأنتم ظالمون ﴾ کەچی پاش ئەوە -کە بەدەعوەتی خوا- چوو بۆ کێوی توور، ئێوە گوێرەکەتان پەرست و کردتانە خوای خۆتان و بەوەش ستەمتان لە خۆتانکرد.

جوولەکە پاش پەیماندان و، راگرتنی کێوی (توور) بەسەریانەوە یاخیی بوون:

لێرەدا بۆ جارێکی تر هەندێ لە سەرپێچییەکانیان بە روویاندا دەداتەوە، تابەڵکو تەمێ خوارد ببن بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٩٣:

وَلَمَّا جَآءَهُمۡ كِتَٰبٞ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٞ لِّمَا مَعَهُمۡ وَكَانُواْ مِن قَبۡلُ يَسۡتَفۡتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُواْ كَفَرُواْ بِهِۦۚ فَلَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئۡسَمَا ٱشۡتَرَوۡاْ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمۡ أَن يَكۡفُرُواْ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بَغۡيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۖ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٖۚ وَلِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمۡ ءَامِنُواْ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ نُؤۡمِنُ بِمَآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا وَيَكۡفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَهُمۡۗ قُلۡ فَلِمَ تَقۡتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبۡلُ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٩١﴾ ۞ وَلَقَدۡ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذۡتُمُ ٱلۡعِجۡلَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَنتُمۡ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱسۡمَعُواْۖ قَالُواْ سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا وَأُشۡرِبُواْ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلۡعِجۡلَ بِكُفۡرِهِمۡۚ قُلۡ بِئۡسَمَا يَأۡمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٩٣﴾

وإذ أخذنا ميثاقكم ورفعنا فوقكم الطور ﴾ لە بیرتانە پەیمانێکی بەهێزو پتەومان لێ وەرگرتن کە بە تەورات کار بکەن، کێوی (توور)یشمان بەسەرتانەوە راگرت و پێمانگوتن: ﴿ خذوا ما أتيناكم بقوة واسمعوا ﴾ هەرفەرمانێکمان پێداون لە(تەورات)دا، دەبێ زۆر بەتوند بیگرن وبیبیسن و گوێڕایەڵی بن، واتە: بەوردی کردارو رەفتاری پێ بکەن ﴿ قالوا سمعنا وعصينا ﴾ کەچی گوتیان: بەڵێ بیستمان و، گوێڕایەڵیش نابین..! ﴿ وأشربوا في قلوبهم العجل بكفرهم ﴾ ئەوینی گوێرەکە پەرستی، تێکەڵی دڵ ودەروونیان ببوو، چونکە کافر بوون وباوەڕیان لەبیر چوویەوە ﴿ قل بئسما يأمركم به إيمانكم إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! بڵێ: ئەگەر بڕوادارین، بێشك بڕواکەتان تووشی شتی زۆر خراپ و نارەوای کردون. ئینجا رووبەڕوویان ئەوەستێ و ئەفەرموێ: ﴿ ٩٤: قل إن كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة من دون الناس ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: ئەگەر راست ئەکەن و باوەڕتان وایە کە

لەخواوە نزیکن و، ماڵی ئەودونیاش هەرتایبەتە بە ئێوەوەو، بەشی کەسی تری تێدانییە "وەك خۆتان ئەڵێن" ﴿ فتمنوا الموت إن كنتم صادقين ﴾ جائەگەر ئەوە راستە، دەسا داوای مردن بکەن، تازوو بچنە بەهەشتەوە؛ بەڵام دیارە قورئان سروشتیان ئەناسێ و ئەزانێ کە درۆ ئەکەن بۆیە پێیان ئەفەرموێ: ﴿ ٩٥: ولن يتمنوه أبدا بما

قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ ٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ عِندَ ٱللَّهِ خَالِصَةً مِّن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ ٱلنَّاسِ عَلَىٰ حَيَوٰةٍ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِۦ مِنَ ٱلْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُۥ نَزَّلَهُۥ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَـٰٓئِكَتِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَىٰلَ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَـٰفِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَـٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَـٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ كِتَـٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

قدمت أيديهم ﴾ بەهۆی ئەوکاروکردەوە نادروستەیانەوە، پێشی خۆیانیان خستوون، هەرگیز داواو ئارەزووی مردن ناکەن، ﴿ والله عليم بالظالمين ﴾ وخواش بە ستەمکاران –خۆیان و نەفسیەتیان– چاك زاناو بەئاگایە ﴿ ٩٦: ولتجدنهم أحرص الناس على حياة ومن الذين أشركوا ﴾ سوێندبێ بە خوا، تۆ دەبینی کەجوولەکە لەهەڵپە بۆ ژیانی ئەم دونیایە، لەتەواوی مەردم، بگرە لەو کەسانەش شەریك بۆخوا دادەنێن، سوورترو تامەزرۆترن! کەوابوو درۆ ئەکەن کە دەڵێن ئێمە گەلێکی کەم تەمەعین ﴿ يود أحدهم لو يعمر ألف سنة ﴾ هەر کام لەوانە ئاواتەخوازە و پێی خۆشە کە: هەزار ساڵ تەمەنی هەبێ وبژی! ﴿ وما هو بمزحزحه من العذاب أن يعمر ﴾ خۆ ئەر ئەو تەمەنە درێژەشی بدرێتێ، –کاتێ مردو گەڕایەوە لای خوا– بەوتەمەنە درێژەی لە سزای خوا دوور ناخرێتەوەو رزگار نابێ ﴿ والله بصير بما يعملون ﴾ وخواش بەو کاروکردەوە ئەوان دەیکەن زۆر بینایە، کەوابوو ئیتر ئێوە هەرگیز ناتوانن هیچ شتێکی لێ بشارنەوەو درۆی لەگەڵدا بکەن.

جوولەکە جبریل بەدوژمنی خۆیان دەزانن!:

پێشەوا (ئەحمەد) لە(ئیبن عەبباس)ـەوە –خوا لێیان رازیی بێ– دەڵێ: تاقمێ لەجوولەکە روویان لە پێغەمبەر ﷺ کردو وتیان: ئەبولقاسم! ئێمە پێنج شت لە تۆ دەپرسین، جائەگەر تۆ وەڵامت دایەنەوە، ئەوا باوەڕدەکەین تۆ پێغەمبەریت و، پەیڕەویشت لێدەکەین، ئەوجا وەك (ئیسرائیل/ یەعقووب) بەڵێنی لەکوڕەکانی خۆی وەرگرت، لەبارەی (یوسف)ـەوە عليه السلام بەڵێنیان داو گوتیان: (الله على مانقول وكيل) پێغەمبەریش ﷺ هەروا بەڵێنی دانێو بۆی دوویات کردنەوەو، فەرمووی: دەسا پرسیارەکانتان بڵێن: ئەوانیش وتیان: نیشانەی پێغەمبەرێتی چییە؟ فەرمووی: ((تَنامُ عَيْنَاهُ، وَلا يَنَامُ قَلْبُهُ)) واتە: پێغەمبەر هەردووچاوی دەنوێن، بەڵام هەرگیزدڵی نانوێ ولەخوا خافڵ نابێ؛ وتیان: ئەی ئەو تنۆکە ئاوە کە دەچێتە منداڵدانەوە، چۆن جارێ دەبێتە مێیینە، جارێکیش دەبێتە نێرینە؟ فەرمووی: ((يَلْتَقِي الماءانِ، فإذا علا ماءُ الرجلِ ماءَ المرأةِ أَذْكَرَتْ، وإذا علا ماءُ المرأةِ ماءَ الرجلِ أُنِّثَتْ)) واتە: کەهەردوو ئاوەکە لەجێی خویاندا بەیەك دەگەن، ئەگەرئاوی پیاوەکە سەرکەوت بەسەرئاوی ژنەکەدا، ئەوە کوڕی دەبێ و، خۆ ئەرئاوی ژنەکە سەرکەوت بەسە ئاوی پیاوەکەدا، ئەوا کچیدەبێ.

وتیان: دەباشە! یەعقووب چ شتێکی لە خۆی قەدەغە کرد؟ فەرمووی: ((كانَ يَشْتَكِي عِرْقَ النَّسا لايَجِدُ شَيْئا يُلائِمُهُ إلا أَلْبانَ كَذا وَ كَذا)) واتە: کاتی خۆی یەعقووب عليه السلام تووشی (عەرقوننەسا)بوو، بێجگە لە شیری (وشتر)یش شتێکیتری بۆباش نەبوو، ئەوجا لەبەرئەوە کە وشترەکە بمێنێتەوەو سەرنەبڕدرێ، گۆشتەکەی لەخۆی حەرامکرد، وتیان: راستت ئەکەیت. وتیان باشە ئەی ئەو (ڕەعد) ودەنگە لە هەورەکانەوە دێت چییە..؟ لەوەڵامدا فەرمووی: ((مَلَكٌ من ملائكةِ اللهِ(عزوجل) مُوَكَّلٌ بالسَّحابِ، بِيَدِهِ مِخْراقٌ مِن نار يَزْجُرُ بِهِ السَّحابَ، يَسُوقُهُ حينَ أَمَرَ اللهُ)) خوا فریشتەیەکیهەیە؛ کاروباری گشت هەورەکانی پێ سپێردراوە، ئەو (ڕەعد) وبروسکەیش ئێوە دەیبینن و دەیبسن، دەنگ و نەعرەتەی فریشتەکەیە. وتیان: راستت دەکەیت، بەڵام تەنیا پرسیارێکمان ماوە، ئەگەر بەراستی وەڵامیمان بدەیتەوە، ئەوا پەیمان و بەیعەتت دەدەینێ وباوەڕت پێدێنین، پرسیارەکەیش ئەمەیە: هەر پێغەمبەرێك فریشتەیەکی وەحی هاتۆتە لای و وەحی بۆهێناوە، باشە ئەو فریشتەیەی وەحیبۆتۆ دێنی کێیە؟ فەرمووی: (جوبریل)ـە عليه السلام. وتیان: جوبریل! ئەوجوبریلە کە

دەستووری جەنگ وکوشت و کوشتار دەدا؟! خۆ ئەوە دوژمنی ئێمەیە، ئەگەر لەباتی ئەوە گوتبات میکائیلە کە رەحمەت وباران و سەوزایی دێنێ، قبووڵمان بوو، ئەوسا خوای گەورە ئەم ئایەتەی نارده خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ۹۷: قل من كان عدوا لجبريل فإنه نزله على قلبك بإذن الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: هەر کە سێك خۆی بە دوژمنی جوبرەئیل دەزانێ، دەبا لە خەم وخەفەتدا بمرێ، چونکە بێگومان ئەوە بەفەرمانی خوا ئەم قورئانەی دابەزاندووە بۆسەر دڵ ودەروونی تۆ، ئیتر با جوولەکە هەر رقیان لێبێ و دوژمنایەتی لەگەڵ بکەن، وەك خۆیان هاوار ئەکەن و ئەڵێن: جوبرەئیل دوژمنی ئێمەیە..؟! ﴿ مصدقا لما بين يديه ﴾ ئەو قورئانەش ئەودەیهێنێ، پشتگیری لە کتێبەکانی بەردەستی دەکا، بەتەوراتەکەی ئەوانیشەوە ﴿ وهدى وبشرى للمؤمنين ﴾ وەرێنمایی وموژدەیشە بۆ بڕواداران، کەوابوو بڕوا نەبوونی ئەوانە بەقورئان ئەر هەر لەبەر ئەوە بێ کە جوبریل هێناویەتی، ئەوە شتێکی زۆرخراپ ونارەوا و ناماقوڵە. ﴿ ۹۸: من كان عدوا لله وملائكته ورسله وجبريل وميكال ﴾ هەرکەسێك دوژمنی خواو فریشتەو پەیامبەرەکانی ئەوو جوبریل ومیکائیل بێت، ئەوەبێسۆ کافرو بێباوەڕە ﴿ فإن الله عدو للكافرين ﴾ لەبەرامبەر ئەوەیشەوە، بێگومان خوا ناحەزو دوژمنی بێباوەڕانەو، مامەڵەی دوژمنایەتیان لەگەڵ ئەکات، چونکە هەرکەسێك دوژمنایەتی لەگەڵ دۆستەکانی خوادا بکا، وەك دوژمنایەتی لەگەڵ خودی خوادا کردبێ وایە.

بەڵگەی پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ:

﴿ ۹۹: ولقد أنزلنا إليك آيات بينات ﴾ سوێند بێ بەخوا ئەی موحەممەد ﷺ ئێمە بەڵگەو نیشانەیەکی زۆرو ئاشکرامان بۆناردویت، بۆ سەلماندنی راستی پەیامبەرێتیت ﴿ وما يكفر بها إلا الفاسقون ﴾ خۆ مەگەر هەر فاسق ولەسنووردەرچووەکان حاشاو نکوولی لێ بکەن ﴿ ۱۰۰: أوكلما عاهدوا عهدا نبذه فريق منهم ﴾ مەگەر بۆچی جوولەکە هەرجارێ بەڵێن وپەیمانێك دەدەن بەخوا خێرا دەستەیەکیان پشتگوێی دەخەنو هەڵیدەوەشێننەوە؟ ﴿ بل أكثرهم لا يؤمنون ﴾ بۆیە وایش ئەکەن، چونکە زۆربەی زۆرینەیان بڕوای پێناهێنن، ئیتر چۆن پەیمان دەبەنەسەر، (مالیکی کوڕیسەیف) ی جوولەکە، هەرکە پێغەمبەر هات، سوێندی خوارد کە: خوا سەبارەت بەو پێغەمبەرە، هیچ پەیمانێکی لێوەرنەگرتوون! ﴿ ۱۰۱: ولما جاءهم رسول من عند الله ﴾ دیسان دوای ئەوەش کەخوا ئەم پێغەمبەرەی ناردەلایان ﴿ مصدق لما معهم ﴾ و پشتگیری لەتەوراتەکەشیان دەکا ﴿ نبذ فريق من الذين أوتوا الكتاب كتاب الله وراء ظهورهم ﴾ دەستەیەك لەخاوەن کتێب و نامەکان، کتێب و نامەکانی خوایان پشتگوێ خست و خۆیانیان لێبێ ئاگا کرد، واتە: لەبەرئەوەی کە کتێبی تەورات پەسنی پێغەمبەری تێدابووە، لەگەڵ قورئاندا یەکیان دەگرت، زاناکان ئەویشیان فڕێدایە پشتەوە! بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ كأنهم لا يعلمون ﴾ هەردەڵێیت هەواڵ و نیشانەی وایان لەتەوراتدا نەزانیوە جا هەر بەوەیشەوە نەوەستان، بەڵکو بەجادوو و شتی واوە خۆیان سەرقاڵکرد وگوتیان: کاتی خۆیشی (سولەیمان) هەر بە جادووگەریی و سیحر، دەسەڵاتەکەی خۆی راگرتبوو..! بۆیە خوا بەدرۆی خستنەوە.

سەرگوزشتەکەی (هاروت) و (ماروت):

﴿ ۱۰۲: واتبعوا ما تتلوا الشياطين على ملك سليمان ﴾ هەندێ لە نەوەکانی (یەعقووب) کەوتنە شوێنی ئەوجادووە، شەیاتینی سەردەمی پاشایەتی ودەسەڵاتی سولەیمان عليه السلام دایان هێناو دەیانخوێند، واتە: کەوتنە شوێنی ئەوفروفێڵانەی دەربارەی حکومەتەکەی سولەیمان دەیانکرد ﴿ وما كفر سليمان ﴾ خۆئاشکرایشە کەسولەیمان کافرو جادووگەر نەبوو و ئەویش "جادووی دانەهێنا" وەك ئەوان دەڵێن ﴿ ولكن الشياطين كفروا ﴾ بەڵکو شایەتینەکان جادوویان داهێناو کافرو بێبڕوا بوون و لەسنوور دەرچوون ﴿ يعلمون الناس السحر ﴾ و خەڵکیشیان فێری جادوو ئەکرد ﴿ وما أنزل على الملكين ببابل هاروت وماروت ﴾ هەروەها کەوتنە شوێنی ئەو زانیاری و زانستیەی هاتبوویە سەر ئەو دوو فریشتەیە "هاروت وماروت" لە "بابل"ی عێراقدا.

لەوسەردەمەدا مەردم زۆر سەرقاڵبوون بە جادوو و فروفێڵ لەگەڵ یەکتردا، جا لەوکاتەدا خوای گەورە ئەودوو فریشتەی نارد تا جادوویان بۆ روون بکەنەوەو خەڵکی تێبگاو بەهەڵە نەچن و بزانن کە جادوو لەگەڵ موعجیزەی پەیامبەرێتیدا دووشتی لێكجیاوازن، وە لەهەمان کاتیشدا ئەو دوو فریشتەیە بەخەڵکەکەیان ئەوت: ئێمە تەنها مایەی تاقیکردنەوەین و هاتووین بۆ بەتاڵکردنەوەو هەڵوەشانەوەی سیحر، دەخیل سەد دەخیل ئێوە نەفێری ببن و، نە رەفتاریشی پێبکەن، بەڵێ.. کاری ئەو دوو فریشتەیە هەر ئەمە بوو، ئیتر لەمە بەولاوە شتێکیتر نەبوو، هەرچەندە بەداخەوە قسەی زۆر -تەنانەتی بەدەم ئیبن وعەبباسەوە- دەربارەیان دەگێرنەوە! ﴿ وما يعلمان من أحد حتى يقولا إنما نحن فتنة فلا تكفر ﴾ وە لەهەمان کاتدا هەر کەسێکیان فێری جادوو ئەکرد لە سەرەتاوە پێیان دەگوت: ئەم کارەی ئێمە تەنها بۆ تاقیکردنەوەو

فێر بوونی جیاکردنەوەی (مۆعجیزە) و(سـیحرە) و لەلایەن خواوە نێردراویـن، کەوابوو ئاگادار بە! خۆت کافر مەکە و فێری جادوو نەبیت، ﴿ فیتعلمون منهما ما یفرقون بە بین المرء وزوجە ﴾ بەڵام هەندێـك هـەر کۆڵیان نەدا تالەو دوو فریشـتەوە فێری ئەمە بوون کەبتوانن بەسیحر ژن ومێرد لێك بکەنەوە، واتە: مەردمەکە بەگوێی

وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحْرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَزَوْجِهِۦ ۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ ٱشْتَرَىٰهُ مَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنْ خَلَٰقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْاْ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوْاْ لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ خَيْرٌ ۖ لَّوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقُولُواْ رَٰعِنَا وَقُولُواْ ٱنظُرْنَا وَٱسْمَعُواْ ۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَّا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَلَا ٱلْمُشْرِكِينَ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْكُم مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

فریشتەکانیان نەکردو، فێری جادوو بوون وپاشان جادوو و سیحریان لەیەك دەکردو، جۆرەها کاری ناپەسەندو ناشەرعیان ئەنجام دەدا، هەرچەند ﴿ وما هـم بضارین بە من أحد إلا بإذن الله ﴾ بەبڕیاری خوا نەبووبا ئەو جادووگەرانە توانایان نەبوو زیانێك بەهیچ کەسێ بگەیەنـن ﴿ ویتعلمـون ما یضرهم ولا ینفعهم ﴾ هەر فێری شـتێ ئەبـوون کە زیانیـان لێبداو، هیچ قازانج وسـوودێکی نەبێ بۆیان ﴿ ولقد علموا لمن اشـتراه مالە فی الآخرة من خلاق ﴾ کە ئەوکارە ناپەسەندەشـیان ئەکرد، وە نەبێ لەڕووی نەزانینەوە بێت، بەڵکو ئەو(جولەکانە) چاك دەشیانزانی ئەوکەسەی کڕیاری جادووگەریی بێ، لەڕۆژی دواییدا هیچ کەڵك وسوودێکی پێناگاو لەبەهرەی خوا بێ بەشە، ئەوسا بۆئەوەی پتر لەسیحر تێبگەین چەند ئایەتێك وهاورێ لەتەك کورتە راڤەیەکی جادوودا باس دەکەین، جا ئەمانە هەندێك لەو ئایەتانەن کە لەبارەی (سیحر)ـەوە هاتوون،: (ولکن الشـیاطین کفروا یعلمون الناس السحر) (بەقەرە:١٠٢)، (فلما جاء السحرة) (یوونس:٨٠)، (وجاء بسحر عظیم) (ئەأعراف:١١٦).

زانایـان دەربـارەی بوون و حەقیقەت و راسـتی سـیحر، چەند قسەیەکیان هەیە:

١) هەندێکیـان دەڵـێن: سـیحر شـتێکەو حەقیقەتێکـی هەیە، دەشـتوانێ بەواقیعی و بەبەرچاوی بینـەرەوە رۆڵی خۆی ببینێ و، بۆیشی هەیە لەحاڵەتێکەوە بۆحاڵەتێکی دی هەرشتێ بگۆڕێ.

٢) هەندێکـی دی پێچەوانـەی رای ئەوانەن، وەك ئیمامی (ئیبن جەریـر) -ڕەحمەتی خوای لێ بێ- کـەدەڵێ: نارێکی و جیاوازی لەپێناسـە کردنـی (سـیحر)دا زۆر زۆرە، هەندێـك لەزانایـان دەڵـێن: سـیحر کۆمەڵێك فروفێل و چەواشـەگەری و خیدعەیە، سـاحیر بەسـەلیقەی خۆی وادەکا لە سـیحرلێکراوەکە، وابزانێ کە ئەوەی ئەیـکات حەقیقەتەو بنەڕەتێکی هەیە، وەك کەسـێك لـە دوورەوە(سـەراب) تراویلکەیەك دەبینێ و بۆخـۆی وادەزانێ ئـاوە، کەچی کاتێـك لێی نزیـك دەبێتەوە، ئەوجا دەزانێ ئاو نییە. هەندێکیدی ئەڵێن: سـاحیر دەتوانێ تەنانەت ئینسـانیش بکاتە گوێدرێژ!!، یان ئینسـان و گوێدرێژ بگۆڕێ بەشتێکی دی، دواتریش زانای پایەبەرز (لالەکائی) ئـەڵێ: ئەگەر نەیتوانیبا ئەم جۆرە شـتانە بکات، هەرگیز نەیشیدەتوانی جیاوازی بخاتە نێوان ژن و مێردەوە؛ کەوابوو دەشـتوانێ چۆلەکە بکات بە مرۆڤ یا.. هتد (ئیبن قەییم)یش ڕەحمەتی خوای لێبێ لەتەفسیری سوورەتی (فلـق) دەڵێ: ئـەم ئایەتەی: (ومن شـر النفاثات فـی العقد) ئەو فەرموودەیەش خاتوو عائیشـە- ڕەزای خوای لێبێ- دە گێڕێتەوە کە: سیحر لەپێغەمبەری خوا ﷺ کرا، ئەمانە هەردووکیان بەڵگەن لەسـەر ئەوە کە سیحر هەیەو راستە. بەهەرحاڵ ئەهلی (تەفسیر) و(حەدیـس) هەردوولا ئەڵێن: ئـەو ریوایەتانەی کە لە هاوەڵان و سەلەفەوە هاتوون بەڵگەن لەسەر ئەوە کە سیحر حەقیقەتی هەیە، وە ئـەو ئایەتـەش کە خوای گەورە دەفەرمـوێ: (فیتعلمون منهما ما یفرقون بە بین المرء وزوجە) دیسـانەوە هەرئەوە دەسەلمێنێ کە سـیحر لە تێکدانی پەیوەندی ژن ومێردا کاریگەریی خۆی هەیەو، بێجگە لەمانەش فەرموودەی راست ودروستیش هەیە کەپێغەمبەری خوا ﷺ سیحری لێکراوە. جەماوەری زانایانیش لەسەر ئەوەن کە: سیحر کاریگەریی خۆی هەیە. بۆ نموونە ئیمامی نەوەوی (ڕەحمەتی خوای لێبێ) لەشـەرحی (موسلیم)دا ئەڵێ: (والصحیح أن لە حقیقة وبە قطع الجمهور وعلیە عامة العلماء، ویدل علیە الکتاب والسـنة المشهورة)، بەڵام هەر (نەوەوی) خۆی دەڵێ: ئەو راو بۆچوونە کە دەڵێ: سـاحیر دەتوانێ ئینسان بگۆڕێ بە غەیری خۆی لەواقیعەوە زۆر دوورە، ئیتر خوای گەوەریش باشتر دەزانێ. (ئیبن حەزم)یش

-ڕەحمەتی خوای لێبێ- دەڵێ: (وذهب أهل الحق إلى أنه لا يقلب أحد عينا ولا يحيل طبيعة إلا الله عزوجل لأنبيائه فقط). (ئیبن حەجەر) یش -ڕەحمەتی خوای لێبێ- دەڵێ: شتێ کە جێگەی قسەو باس بێت ئەوەیە کە ئایا ساحیر دەتوانێ شتێك لەحاڵەتێکەوە بۆحاڵەتێکی دیکە بگۆڕێ؟ پاشان ئەڵێ: جەماوەری زانیان لەسەر ئەوەن کە سیحر ڕاستەو حەقیقەتێکی هەیەو کاریگەریی خۆیشی هەیە، بەڵام ناتوانێ هیچ شتێك لەحاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی دی بگۆڕێ، خوایش باشتر دەزانێ.

دەبێ ئەوەش بزانین کە سیحر یەکێکە لە گوناهە زۆر گەورەکان و دەبێ موسوڵمان زۆر خۆی لێ بپارێزێ، هەروەکو لە (سەحیح)ـی موسلیم و بوخاری)دا هاتووە، وەئیمامی (عومەرو، ئیمامی عوسمان و، جندوب و، خاتوو عایشەو، خاتوو حەفسە)یش- خوایان لێ ڕازی بێ- لەسەر ئەوەن کە دەبێ ساحیر بکوژرێ.

لەکتێبەکەی ئیمامی (ترمزی)یشدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((حد الساحر ضربة بالسيف)) جا ئەم حەدیسە هەرچەندە (ضعيف الإسناد)ـە، بەڵام ئیمامی (زەهەبی) دەڵێ: (والصحيح أنه موقوف على جندب بن عبدالله).

سەبارەت بە حوکمی ساحیریش ئیمامی (ئەحمەد) و ئیمامی (مالیك) -ڕەحمەتی خوایان لێ بێ- دەڵێن: دەبێ ساحیر بکوژرێ، بەڵام ئیمامی ئەحمەد ئەم قسەیەش دەکاو دەڵێ: ئەگەر ساحیرە کە لە (أهل الذمة) بوو، ئەوە ناکوژرێ، بەڵگەشی ئەو فەرموودە سەحیحەیە کە (لبيد بن الأعصم)ـی یەهوودی سیحری لە پێغەمبەری خوا کردو ﷺ نەشیکوشت، بەڵام ئیمامی شافعی و ئیمامی ئەبو-حەنیفە -ڕەحمەتی خوایان لێبێ- دەڵێن: ساحیر ناکوژرێت، جا لەهەر میللەتێك بێت (أهل الذمة) بێ یان نا.. بەڵگەشیان ئەوەیە کەپێغەمبەر ﷺ کاتێ ساحیرەکە سیحری لێکرد نەیکوشت، خوایش باشتر ئەزانێت. منیش دەڵێم: حوکمەکە دەدرێتە دەستی ئەمیرو ڕابەری دەستەی زانایانی سەردەم، ئەگەر ئەوان کوشتنیان پێ باش بوو، ئەوە دەکوژرێ، ئەگینا ئازاد دەکرێ (والله أعلم).

﴿ ولبئس ماشروا به أنفسهم لوكانوا يعلمون ﴾ بەڕاستی ئەگەر تێگەیشتبان ئەوشتەی کە ئەوان خۆیانیان پێفرۆشت، دەیانزانی چ کارێکی زۆر خراپ و ناپەسەند بوو.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٢):

١) دژایەتی قورئان وسوننەت، لەبەرئەوە کەکاری خراپ و فەسادو ستەمکاریيان حەرامکردووە، سەرەڕای کافربوون، دەرگای هەموو باتڵ و دزێوییەکیش لە مرۆڤ دەکاتەوەو، قورئانیان لا بچوك دەبێتەوە، پەنا بەیاسا دەستکردەکان ئەبەن و، بازاری بیدعە چییەکان گەرم دەکەن و، بەخۆشیان نازانن چ دەکەن؟!.

٢) گشت قازانج وزیانێك هەر بەدەستی خوایە.

٣) فێربوونی سیحرو بەکار هێنانی هەردوو کارێکی حەرامن، وەك (ئەبو حەنیفە، مالیك، ئەحمەد) -خوا لێیان ڕازی بێ- ئەڵێن، بەڵام هەندێ لەهاوڕێیانی ئەبوحەنیفە ئەڵێن: فێربوونی سیحر بۆ خۆپارستن، نەحەرامە و، نەکوفرە.

﴿ ١٠٣: ولو أنهم آمنوا واتقوا ﴾ خۆئەر ئەو جوولەکانە بروایان بەبەرنامەکەی خوا هەبا -وەك پێویست- وەلەسزایشی پارێزیان کردبا ﴿ لمثوبة من عند الله خير ﴾ دەیانزانی کە پاداشتێك لەلای خوایە باشترە بۆیان، لەو قازانجە دونیاییەی چاوەڕوانیان ئەکرد ﴿ لو كانوا يعلمون ﴾ ئەگەر بیانزانیباو، زانستی ژیرانەیان بخستایەتەکار.

تێبینی: لەو سەردەمەدا جادووگەرێکی زۆر پەیداببوو، جادووگەرەکانیش کاری زۆر سەرسوڕهێنەریان دەکرد و، زۆر کەسیش وایدەزانی ئەوکارەی ئەوان مۆعجیزەیەو خۆیشیان پەیامبەرن، جا لەبەرئەوە خوای باڵادەس ئەو دوو فریشتەی ناردو جۆری جادووەکەی فێر کردن، تا بتوانن جادوو مۆعجیزە لێك جیاکەنەوەو بزانن ئەوانەی کەداوای پەیامبەرێتی ئەکەن بێ بەڵگەیەکی زانستانەو باوەڕپێکراو، کارێکی زۆر ناپەسەند ئەکەن و جادووبازن، نەك پەیامبەر.

وشەی جوان و ناسک بڵێن:

لێرەدا دیسانەوە تاوانێکی‌تری جوولەکە ڕوون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٤: ياأيهاالذين آمنوا لا تقولوا راعنا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لەکاتی قسە کردن لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ مەڵێن (راعنا) بەومانایە کەگوایە باش گوێ بیستمان بە تا ئێمە مەبەستی خۆمانت پێ ڕادەگەیەنین و تۆش وەریگریت، چونکە وشەی ((راعنا)) هەر لەو وشەیە دەچێت کەجوولەکە بۆمانای بەدکاروخراپ لای خۆیان بەکاری دەهێنن، چونکە بەزمانی عیبری جوولەکە (راعنو) واتە: ئەی بەدکارو ساویلکە! دیارە مەبەستی ئەوان بەو وشەیە گاڵتەو لاقرتیکردنە بەپەیامبەر ﷺ، جا لەبەرئەوە کە (راعنا) نزیکە لە وشەی (راعنو)وەو، (راعنو)ش لەزمانی ئەواندا بەمانای مرۆڤی زۆرساویلکەو خراپە، نابێ ئێوە (ئەی موسڵمانان!) بەکاری بهێنن ﴿ وقولوا انظرنا واسمعوا ﴾ وەلەباتی بڵێن (راعنا) بڵێن (أنظرنا)،

چونکە ئەم وشـەیە تەنهـا مانای مۆڵەت خواسـتن و چاوەنۆڕی دەبەخشـێ، وەك خوا ئەفەرموێ: (وقولوا انظرنا واسمعوا) بڵێن: تەماشـامان بکەو، هۆشـت پێمانەوە بێت، ئێوەش گوێی بدەنێ و وتەکانی ببیسن، واتە: ئێوە وەك ئەوان مەبن کە دەڵێن: (سمعنا و عصینا) ﴿ وللكافرين عذاب أليم ﴾ بۆئەو بێباوەڕانە سزایەکی ئێش پێگەیەنەر هەیەو ئامادەیە.(ئیبن کەسیر)دەڵێ: لەم ئایەتەدا خوای گەورە موسـڵمانان قەدەغە دەکات، کە لە قسـەوگوتارو رەفتاردا، خۆ بە کافرانەوە بشـوبهێنن، وە سەبارەت بە فەرموودەی: ((مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ)) دەڵێ: ئەمە ئەوپەڕ هەڕەشەیە لەو کەسانە کەلە جەژن و قسـەو گوتارو جل وبەرگ و باری کۆمەڵایەتیدا، خۆ دەشوبهێنن بەخوانەناس و کافرانەوە. ئای کاشکا! ئەمڕۆ موسڵمانان کەمێك هۆشیار دەبوونەوەو ئەوەندە بەدوای لاسایی داب و نەریت و مۆدەبـازی بێگانە نەدەکەوتن و نەدەچوونە ژێر پەرچەمی ئەم و ئەوی دژ بە دین و وڵات و نیشـتمانمانەوە ﴿ ١٠٥: ما يود الذين كفـروا من أهل الكتاب ولا المشـركين أن ينزل عليكم من خير من ربكـم ﴾ خاوەن نامە بێبـاوەڕەکان، ئەوانـەی دینی خۆیان لە دەسـداو، ئەوانەش موشـریکن و هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، قەت پێیان خۆشنییە لە لایـەن پەروەردگارتانەوە، هیچ خێروبێرێکتان بۆ بێـت، چ جای ئەوەی پێیان خۆشبێـت، قورئانتان بەدیاری و خـەڵات بـۆ بێت ﴿ والله يختص برحمته من يشـاء ﴾ و خواش مەیلی خۆیەتی، هەرکەس خۆی حەزبکا رەحمەت و سۆزی خۆی بـۆ تایبەت دەکاو دەیکاتە پێغەمبەر ﴿ والله ذو الفضل العظيم ﴾ و دیارە خوا خاوەنی فەزڵ و بەخششی زۆر گەورەیە.

نەسخ و لەکارخستن لە قورئاندا:

جوولەکـەو هاوەڵدارەکان دەیانگوت: سـەیری موحەممەد ناکەن چۆن ئەمڕۆ شـتێك ئەڵێ و، سبەینێ شـتێکی تر؟! خوای گەورە لەوەڵامیانـدا فەرمـووی: ﴿ ١٠٦: ماننسـخ من آية أو ننسـها ﴾ ئێمـە لەقورئاندا هەر ئایەتێك بسـڕینەوەو لـەکاری بخەین، یان فەرامۆشی بکەین و لەبیری ببەینەوە ﴿ نأت بخير منها أو مثلها ﴾ ئێمـە لەباتی ئەوە، ئایەتێکیچاکتر و ئاسـانتر؛ یان هەروەکو ئەو دەخەینە جێی؛ تا لەپاشە رۆژدا ببێ بەمایەی پاداشتی گەورە تر و زیاتر؛ (تەبەری) بۆ لەکارخسـتنی ئایەتـەکان وگۆڕینیان، چەند نموونەیەك دێنێتەوە:

یەکەم: گۆڕینی قورس بۆئاسان، وەك لابردن وسڕینەوەی شەونوێژ لەسەر موسڵمانان.

دووەم: گۆڕینیئاسـان بۆقـورس، وەك گۆڕینی چەند رۆژێ رۆژوو -کەلەسـەرەتاوە هەبـوو- بـۆ رۆژووی مانگێکـی رەبـەق، ئەمە هەرچەندە قورسترە، بەڵام لەرووی پاداشتەوە گەورەترو باشترە.

سـێیەم: گۆڕین وسـڕینەوەی بڕیارێك بۆ بڕیارێکیتر وەکو خۆی، وەك گۆڕینی رووگە لە (بيت المقدس)ـەوە بۆ(کەعبە).

خـوای گەورە سـەیری بەرژەوەنـدی خەڵکی خـۆی دەکا،چاك دەزانێت کەئەمڕۆ بڕیارێك زۆر لەبارو گونجاوە، بەڵام بۆسـبەینێ نەگونجاوە، ئەوسـا ئەویش بە فەزڵی خۆی ئەیسڕێتەوە، چونکە: ﴿ ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير ﴾ مەگەر نەتزانیوە کە خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو دەسەڵاتدارەو هەرچیش بکات ئەیکات، ئەمڕۆ بڕیارێکە، بۆ سـبەینێ، بڕیارێکی ترە ﴿ ١٠٧: ألم تعلم أن الله له ملك السـموات والأرض ﴾ ئایا نەتانزاینوە کە بێ سۆ دەسەڵاتدارێتی ومولکایەتی گشت ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆخوایـە؟ ﴿ وما لكـم من دون الله من ولـي ولا نصير ﴾ ودیارە بێجگە لەخواش، هیچ یاوەرو کۆمەك کارێکتان نییە، بێ بەهاوارو هاناتانەوە.

ئـەم مەسـەلەی (نەسـخ) و سـڕینەوەیە، لەکۆنەوە بۆتـە هەراو کێشـەی ناو زانایان و،کتێب ونووسراوی زۆریان تێدا نووسیوەو، هەر یەکە بە باری راو بۆ چوونی خۆیدا رایدەکێشـێ و،پەسەندی دەکات، ئەگەرچـی لەکتێبەکانـی خۆمانـدا دەڵێ: جەمـاوەری زانایان لەسەرئەوەن کە: نەسخ لە(ئەوامیرو نەهییدا هەیە،قورتبی دەڵێ: (أنكرت طوائف من المنتمين للإسـلام المتأخرين جوازه وهم محجوجون بإجماع السلف على وقوعه فيالشريعة الإسلامية).

پرسیاری بێ جێ و ناشایست مەکەن:

﴿ ١٠٨: أم تريدون أن تسئلوا رسولكم كما سئل موسى من قبل ﴾ ئـەی یاران وهـاوەڵان! مەگـەر ئێوەیش ئەتانـەوێ داوای چەند بەڵگـەو مۆعجیزەیەکی گـەورە لەپەیامبەرەکەتان (موحەممەد ﷺ) بکەن سەرەڕای ئەو هەموو بەڵگانەی بۆتان هاتن هەروەك لەمەوبەر لەلایەن بەنی ئیسرائیلەوە داوا لەمووسا کرا! کەچی ئەوانەی لای مووسـا ﵇ هێشـتا دوای ئەو هەموو بەڵگانە بۆی هێنان گوتیان (أرنـا الله جهره)! جابۆئەوە لەوجۆرە خووە نارێکە بیانترسـێنێ خـوای گـەورە ئەفەرمـوێ: ﴿ ومـن يتبـدل الكفر بالإيمان ﴾ جاهەرکەسـێك کوفر بەئیمان بگۆڕێتەوەو، دین وباوەڕی راسـتی خۆی، بدا بەبێ ئایینی ﴿ فقد ضل سواء السبيل ﴾ بێگومان ئەوە رێگای راسـت و دروستی لێونبووەو،سەر لێشێواوە،خوای گەورەلە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ياأيها الذين آمنوا لاتسئلوا عن أشياء إن تبد لكم تسؤكم وإن تسئلوا عنها حين ينزل القرآن تبد لكم والله

غفور حلیم)، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((ذرونی ماترکتکم..)) (موسلیم). ﴿ ١٠٩: ودّ کثیر من أهل الکتاب لو یردّونکم من بعد إیمانکم کفارا حسدا من عند أنفسهم ﴾ زۆرێك لەخاوەننامەکان – لەبەرحەسوودی وناپاکی خۆیان- پێیان خۆشە دوای بڕواهێنانتان، کافرتان بکەنەوە ﴿ من بعد ماتبین لهم الحق ﴾ پاش ئەوەی کە هەق و ڕاستیان بەتەواوی بۆ ڕوون بوویەوەو زانییان کە: موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە. (ئوسامەی کوڕی زەید) ئەڵێ: جارێك پێغەمبەر ﷺ سواری گوێدرێژێك ببوو (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبە)یش، تەنزو تەشەرێکی لێدا، پێغەمبەریش بە(سەعدی) گوت: گوێت لێبوو چی گوت؟! سەعدیش پێی‌گوت: بیبەخشەو قسەکەی پشتگوێ بخە، پێغەمبەریش ﷺ – کەهەردەم کاری لێبووردنە- بەخشی، ئەو جا ئەم ئایەتە هات وفەرمووی ﴿ فاعفوا واصفحوا حتی یأتی الله بأمره ﴾ واتە ئێوە لێیان ببوورن و، چاوپۆشییان لێبکەن، تا فەرمان وبڕیاری خوا بە سەرکەوتن و ڕزگاربوون دێت ﴿ إن الله علی کل شیئ قدیر ﴾ بە ڕاستی خوا بەسەر هەمووشتێکدا تواناو دەسەڵاتدارە. ئینجا یەك دووهۆی سەرکەوتن بۆموسڵمانان باس دەکا وئەفەرموێ: ﴿ ١١٠: وأقیموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ بەردەوام نوێژەکانتان بەرێك وپێکی بکەن و کەمتەرخەمییان تیا مەکەن و، زەکاتیش بدەن بەوانەی پێیان دەشێ ﴿ وما تقدموا لأنفسکم من خیر تجدوه عندالله ﴾ وە هەرکارێکی خێرو چاکە، بۆ ئەولاتانی پێش بخەن، پاداشتەکەیتان لای خوا پێدەگاتەوەو ون نابێت، وەك خوای گەورە لەجێگای تردا ئەفەرموێ: (فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره..) وە بۆ خۆ دورخستنەوەیان لە گوناەو نافەرمانی ئەفەرموێ: ﴿ إن الله بماتعملون بصیر ﴾ بەراستی خوا بەگشت کاروکردەتان بینایەو، چاودێری کرداروکۆششتانە.

پڕو پاگەندەی جوولەکە!

هەمیسان قورئانی پیرۆز، پڕوپاگەندەیەکی‌تری جوولەکەکان باس دەکا و دەفەرموێ: ﴿ ١١١: وقالوا لن یدخل الجنة إلا من کان هودا أو نصاری ﴾ جوولەکە گوتیان: هیچ کەسێ -بێجگە لەجوولەکە- ناچێتە بەهەشتەوە، گاورەکانیش هەر بەوجۆرە گوتیان: نەساراو عیسایی نەبێت،کەسێ تر ناڕواتە بەهەشتەوە! دیارە بەردەوام هەردوولا هەوڵیان دەدا یەکتر بەدرۆبخەنەوەو، بەهەشت بۆخۆیان قۆرخ بکەن! ﴿ تلک أمانیهم ﴾ ئەم قسەو باسانە بەهەمیشە ئاوات وخەیاڵ پڵاویانە ﴿ قل هاتوا برهانکم إن کنتم صادقین ﴾ تۆش پێیان بڵێ: دەسا ئەگەر ڕاست بێژن لە بۆچووەکانتاندا، بەڵگەکانتان بهێنن ﴿ ١١٢: بلی من أسلم وجهه لله ﴾ بەڵێ..

ڕاستیەکەی ئەمەیە کە: هەرکەسێك بەچاکی و بێخەوش، خۆی بەدەست خواوە دابێ و، ڕووی هەرلە خوابێ و، لە فەرمانەکانی سەرپێچی نەکا ﴿ وهو محسن ﴾ وە لەهەمانکاتدا چاکە خوازیش بێت ﴿ فله أجره عند ربه ﴾ ئەوەپاداشتی‌لای پەروەردگاری خۆی وەردەگرێ ومسۆگەرە ﴿ ولا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ ونەترس

مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا۟ لَن يَدْخُلَ ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُۥٓ أَجْرُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

و بیمێکیان دەبێت لەقیامەتدا، نە خەم و خەفەتیش دەخۆن بۆ دونیا.

شەڕە قسەی مووسایی وعیسایی: دەستەیەك لەهەردوولا،تەنها خۆیان بەراست و دروست دەزانی! جابۆ دەمکوت کردونیان، خوا دەفەرموێ: ﴿ ١١٣: وقالت الیهود لیست النصاری علی شئ ﴾ جوولەکە دەیانگوت: مەسیحی وگاورەکان لەسەر هیچ بنەماو ئاینێکی بڕوا پێکراو نین و هیچکارەن ﴿ وقالت النصاری لیست الیهود علی شئ ﴾ وە گاورەکانیش دەیان گوت: جوولەکە ناهەقن و لەسەر هیچ بنەماو ڕاستیەك نین ﴿ وهم یتلون الکتاب ﴾ بەمەرجێ کە هەردوولاشیان کتێب و نامەی ئاسمانی دەخوێننەوە، جوولەکە (تەورات)، ئەمانیش (ئینجیل) کە هەردووکیان قسەو باسی ڕاست و باشیان تیایە، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا یەکتریان بەکافرو بێ‌باوەڕ دادەنا ﴿ کذلک قال الذین لا یعلمون مثل قولهم ﴾ خۆ ئەوانەیش کەهیچ نەزانن وەك ئەوانەی کە تەنها ماددەیان

بەلاوە شتە، هەر وەکو ئەوانە دەڵێن و قسە دەکەن و، باوەڕیان بەهیچ ئاینێکی ئاسمانی نییەو بێ پەردەش دەڵێن: ((الدين أفيون الشعوب/ ئايين ترياكی گەلانە!)) ﴿ فالله يحكم بينهم يوم القيامة فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ ئەوسا سەبارەت بەو ئیختیلاف و مشت و مڕەو کێشەیانە خوا لە ڕۆژی قیامەتدا دادگاییان دەکات و،

وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ ٱلْكِتَـٰبَ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَـٰجِدَ ٱللَّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ وَسَعَىٰ فِى خَرَابِهَآ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ ۚ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَـٰنَهُۥ ۖ بَل لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَـٰنِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا ٱللَّهُ أَوْ تَأْتِينَآ ءَايَةٌ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَـٰبَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ بَيَّنَّا ٱلْـَٔايَـٰتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۖ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَـٰبِ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بڕیاری دروست دەدات، تا دەرکەوێ، ئاخۆ جوولەکە ڕاستە، یان فەلە؟ ئەوکاتە خۆیان دەبیننەوە.

داخستنی مزگەوتەکان لەیادی خوا:

﴿ ١١٤: ومن أظلم ممن منع مساجد الله أن يذكر فيها أسمه ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارترو تاوانبارتر بێ، ڕێگە نەدا لەمزگەوتەکاندا یادی خوا بکرێ ﴿ وسعى فى خرابها ﴾ وبۆ وێرانکردنیشیان، تێبکۆشێ و، نەهێڵێ خوا پەرستیان تێدا بەکرێ، یان هەر بیانڕووخێنێ، وەك کۆمۆنیستەکان، کە تەنها لە (سەمەرقەند)دا چواردە هەزار مزگەوتیان لەناوی پیرۆزی خوا داخست! ڕۆمانەکانیش دوای (٧٠) ساڵ لە بەرزکردنەوەی عیسا عليه السلام بۆ ئاسمان، چوونە (بيت المقدس)ـەوەو بەردیان لەسەربەرد نەهێشت، تەنانەت پەیکەرەکەی (سولەیمان)یشیان ڕووخاند! ﴿ أولئک ماكان لهم أن يدخلوها إلا خائفين ﴾ ئەوانە هەر نەدەبوو بشچنە ناو مزگەوتەکانەوە، بەترس و بیمەوە نەبێت، واتە: لەباتی ئەوە کە ئەوان ئەمڕۆ ئاوا بەمزگەوتەکان بکەن، دەبوو موسڵمانان ڕیسوایان بکەن وملیان پێدانەوێنن، چ جای ئەوە کە بتوانن مزگەوتەکان بڕۆخێنن؟! بۆیە پێغەمبەر ﷺ پاش ئازادکردنی مەککە، فەرمانی دا کە ساڵی ئاینده نابێ کافرو موشریك حەج بکەن و بێنە ماڵی خواوە: ((ألا لايحجن بعد العام مشرك، ولا يطوفن بالبيت عريان، ومن كان له أجل فأجله إلى مدته)) (فتح الباری). ﴿ لهم فی الدنيا خزی ولهم فى الآخرة عذاب عظيم ﴾ بەشی ئەوانە لەدونیادا هەر ڕیسوایی و بەدناویە، لە پاشەڕۆژیشدا تووشی سزایەکی گەورەو گران دەبن.

لە نوێژدا ڕوو بکەرە ڕووگە:

﴿ ١١٥: ولله المشرق و المغرب فأينما تولوا فثم وجه الله ﴾ خۆرهەڵات و، خۆرئاوای دونیا، هەرهی خوایەو، خۆی خاوەنیانە، جاکەوابوو لە نوێژەکاندا ڕوو لە هەرجێگایەك بکەن، ڕووگەیەو خوا لەوێیەو ڕووی لێتانە.

لەوە دەچێ وەك ئیمامی (موسلیم) ئەڵێ ئەم بڕیارە پێش دیاریکردنی ڕووگەبووبێ، لەولاشەوە ئەو بۆچوونەی ئەوانی پووچەڵکردەوە کە گوایا تەنها لە(دێر) و (كنیسە)کاندا خواپەرستی ئەکرێ..! ﴿ إن الله واسع عليم ﴾ بێگومان زانستی خوا بەربڵاو و فراوانەو، لەهەموو شتێکیش بەئاگایە، خۆی چاك دەزانێ چۆن نەخشەی کارەکانی خۆی بکێشێ. جاکەوابوو ئەگەر ئەوان مزگەوتەکانیان لێ داخستن، ئێوە لە هە رجێگایەکی تردا دەتوانن نوێژەکانتان بکەن، چونکە گشت ئەملاو ئەولاکانی زەوی، بۆ ئێوە مزگەوتە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١٤-١١٥):

١) دەرکردنی خەڵکی لە مزگەوتەکان، تاوانێکی زۆر گەورەیە.

٢) دەبێ مزگەوتەکان لەکافران بپارێزرێن و، قبووڵیش نەکرێ بچنە نێویەوە، مەگەر موسڵمانان خۆیان ڕێگا بدەن ورازی بن.

٣) نوێژی سوننەت بەسەر وڵاخەوە -ڕووت لە ڕووگەوە بێ، یا نە- ڕەوایە.

٤) نوێژ خوێنی فەرز، هەتا دەکرێ دەبێ ڕووی لە ڕووگەوەبێ، مەگەر کاتێ کەنەخۆش بێ و نەتوانێ ڕووی تێ بکا، وە یان کاتێ ترسی هەبێ، وە یا جەنگاوەر

بێ و دوژمن لە رووی قیبلەوە نەبێ، یا لە دەس دوژمن هەڵهاتبێ، یا نەزانێ قیبلە لە کوێوەیە تا رووی تێبکا.

خوا کەی منداڵی هەیە؟!:

جوولەکە دەیانگوت: (عوزەیر) کوڕی خوایە! (نەسارا)یش دەیانگوت: عیسا!. هاوبەشدانەرانیش: فریشتەیان بە کچی خوا دادەنا..!! بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ١١٦: وقالوا اتخذ الله ولدا ﴾ هەرسێ لایەنەکە دەیانگوت: خوا منداڵی بۆخۆی راگرتووە ﴿ سبحانە ﴾ خوا لەوشتانە پاك وخاوێن وبێخەوشە، ئاخر چۆن ئەگونجێ منداڵی ببێ؟! ﴿ بل لە مافی السموات والأرض ﴾ نەخێر، بەڵکو هەرچی لەئاسمانەکان و زەویدایە- بە عوزێر و عیساو فریشتە یشەوە- هەموو موڵکی خوان ﴿ کل لە قانتون ﴾ وە هەر هەمووشیان ملکەچی فەرمان و ئیرادەو ویستی ئەون جا ئیتر بۆچی پێویستی بەوانەیە؟ ﴿ ١١٧: بدیع المسوات والأرض ﴾ بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەویە ﴿ وإذا قضی أمرا فإنما یقول لە کن فیکون ﴾ هەر کەویستیشی فەرمان وبڕیارێ بدا، تەنها ئەفەرموێ: ببە، ئەویش دەست بەجێ دەبێ.

لەپێشەوەئەوانەی دەمکوتکرد کە ددانیان بە تاك وتەنیایی خوادا نەدەنا، ئێستاش روو لەوانە دەکا کە لەبارەی پەیامبەرێتی پەیامبەرەوە ململانێ دەکەن: ﴿ ١١٨: وقال الذین لایعلمون ﴾ ئەوانەی وا بێئاگاو هیچ نەزانبوون- نامەیان نەبوو و،پەیرەوی هیچ پەیامبەرێکیشیان نەئەکرد- دەیانگوت: ﴿ لولا یکلمنا الله ﴾ باشە!بۆچی خوا روبەروو قسەمان لەگەڵ ناکاو پێمان ناڵێت کەتۆ پەیامبەریت؟! ﴿ أو تأتینا آیة ﴾ یان بۆ پشتگیری تۆ، بەڵگەو مۆعجیزەیەکمان بۆنایە؟! ﴿ کذلک قال الذین من قبلهم مثل قولهم ﴾ خۆ ئەوانەیش بەرلەوان بوون،هەرهەمان قسەیان دەکرد ﴿ تشابهت قلوبهم ﴾ لە ئینکاری وململانێ و دوان لە شانی قورئان ویەیامبەردا، دڵیان چوونییەکە و لەیەك دەچێ.

بەڵێ لەهەموو سەدەیەکدا کۆمەڵە خەڵکێکی گەوج وگێل، سەری ژەهراویان دەبزوێنن و، زۆر بێشەرمانە ئەو جۆرە قسانە دەکەن! ﴿ قدبینا الآیات لقوم یوقنون ﴾ خۆ بەراستی ئێمە بەڵگەو مۆعجیزەکانی خۆمانمان روونکردەوە وکەڵکی دەبێ بۆ خەڵکێکی یەقیندار،دیارە ئەوانە چونکە دڵیان نەخۆشەو، بەگومان ودوودڵن، بەهیچ بەڵگەیەك قایەڵنابن و بەهرە وەرناگرن ﴿ ١١٩: إنا أرسلناك بالحق بشیرا ونذیرا ﴾ ئێمە تۆمان بەڕاست و رەوان نارد ئەی موحەممەد! ﷺ کە: مژدە بە خەڵکانی ئیمانداروو ئاکارچاك بدەیت، مەردمی کافروبێباوەڕیش لەقاری خوابترسێنیت ﴿ ولا تسأل عن أصحاب الجحیم ﴾ وئیتر پاش ئەوە دەربارەی دۆزەخیەکان،تۆ بەرپرسنیت، واتە: ئەوانەی ئەوجۆرە وتانە ئەدرکێنن،ئەهلی دۆزەخن و، هیچ کاتیش رزگاریان نابێ لێی.

هەتا نەچیتە سەر دینی مووسایی وعیسایی،لێت رازی نابن:

﴿ ١٢٠: ولن ترضی عنک الیهود ولا النصاری ﴾ هەرگیز ئەم جوولەکەو فەلانە لە تۆخۆشیان نایە (ئەی موحەممەد ﷺ)! ﴿ حتی تتبع ملتهم ﴾ هەتا پەیڕەوی لە ئایین وبەرنامەیان دەکەیت، واتە: هەتا نەچیتە سەر دینی ئەوان هەرگیز بەتەمای رەزامەندی ئەوان مەبەو، باوەڕیش ناهێنن و،لەپیلان وئاژاوەگێڕیوفەسادو، خراپە کاری کۆتا ناکەن ﴿ قل إن هدی الله هو الهدی ﴾ دەسا ئەی پەیامبەرﷺ! پێیان بڵێ: بێگومان رێی راست ودروست، هەر ئەم بەرنامەو رێبازەی خوایە، واتە: هەر قورئان ورێنماییەکانی ئەو، راستە رێ و رێ نیشاندەرە، نەك رێبازو کوێرە رێگاکانیتر کەئێوەو هاوکارەکانی ئێوەی لەسەرە، پێغەمبەریش ﷺ دەیفەرموو: ((لاتَزالُ طائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِی یُقاتِلُونَ علی الْحَقِّ، لایَضُرُّهُمْ مَنْ خالَفَهُمْ حَتّی یَأْتِیَ أَمْرُ اللهِ)) (موسلیم). ﴿ ولئن اتبعت أهواءهم ﴾ سوێند بێ بەخوا ئەگەر پەیڕەوی لە هەواو ئارەزووی ئەوان بکەیت و بچیتە سەر کردەو وتەیان ﴿ بعدالذی جاءک من العلم ﴾ دوای ئەوەکە زانست و زانیاریت بۆهاتووو، یەقینت هەیە کە تەنها قورئان و دینی (ئیسلام) راست و رەوایە ﴿ ما لک من الله من ولی ولانصیر ﴾ ئیتر چاك بزانە کە بێشك هیچ سەرپەرست وچاودێرو کۆمەککارێکت لە خواوە بۆنابێ. لەهەموو سەردەمێکدا جوولەکەو گاور- هەرچەند ناوبەناو لەناو خۆشیاندا نارێكبووبن- بەڵام بۆپێشێل کردنی ئاینی ئیسلام و لاوازکردنی پەیامەکەی خوا، یەکیان گرتووەو هەرلە هەوڵدا بوون، دیارە هەر جارەش بەشێوازێك خەریكبوون، بۆیە خوای گەورە بەم ئایەتە باوەڕداران ئاگادار دەکاتەوە کە ئەوانە نەتانخەڵەتێنن و نەچنە سەر ئایینەکەیان و وریای پیلانەکانیان بن ﴿ ١٢١: الذین آتیناهم الکتاب یتلونه حق تلاوته ﴾ ئەوانەیان کە کتێب ونامەمان پێدان -تەورات و ئینجیل- و بە راست و دروستیش دەوری دەکەنەوەو دەیخوێنن و، کاری پێدەکەن ﴿ أولئک یؤمنون بە ﴾ دیارە ئەمانەیان باوەڕی تەواویان پێی هەیە و،لای خوا پەسەندن، کەوابوو دەبێ پەیڕەوی لەتۆش بکەن، چونکە تەوراتە دەسکاری نەکراوەکەیان فەرمانیان پێدەکا کە: باوەڕ بەو پێغەمبەرە بێنن لە ئاخر زەماندا دێت، ئەمانەیان راست وئیماندارن،نەك ئەوانەیان کە تەوراتیان گۆڕی و کاریان پێنەکردو لە تۆش یاخی بوون ﴿ ومن یکفر بە ﴾ هەرکەسیش

کافـرو بێبـاوەڕ بـێ پێی ﴿ فأولئک هـم الخاسـرون ﴾ ئەوانە زیانمەند دەبن و، دەچنە ریزی زیان لێکەوتوانەوە ﴿ ١٢٢: یابنی إسـرائیل اذکروا نعمتی التی أنعمت علیکم ﴾ ئەی کوڕان ونەوەی یەعقووب! یادی ئەوگشـت نیعمەت و بەخششانەم بکەنەوە رشتم بەسـەرتاندا ﴿ وأنی فضلتکم علی العالمین ﴾ و لە بیریشتان بێت

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ ۞ وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذۡ جَعَلۡنَا ٱلۡبَيۡتَ مَثَابَةٗ لِّلنَّاسِ وَأَمۡنٗا وَٱتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبۡرَٰهِـۧمَ مُصَلّٗىۖ وَعَهِدۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيۡتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلۡعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ رَبِّ ٱجۡعَلۡ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنٗا وَٱرۡزُقۡ أَهۡلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنۡ ءَامَنَ مِنۡهُم بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلٗا ثُمَّ أَضۡطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

کـە: فەزڵو ڕێزمدان بەسـەر تەواوی خەڵکـی جیهانی خۆتاندا ﴿ ١٢٣: واتقوا یوما لاتجزی نفس عن نفس شـیئا ﴾ وە لەو ڕۆژە خۆ بپارێزن کە: ڕۆژی نەفسی نەفسیەو هەرکەس بۆخۆیەتی ﴿ ولا یقبـل منها عدل ﴾ وهیچ بارمتە وبریتیەکیش لەباتی هیچ کەسـێك وەرناگیردرێ ﴿ ولا تنفعها شـفاعة ﴾ وە هیچ تکاو پاڕانەوەیەکیش بەهانـای کەس نایەو سـوودی نابێت ئەگەر بەبێ بـاوەڕ مردبێ ﴿ ولا هـم ینصرون ﴾ وە لە هیچ لایەکیشـەوە یارمەتی نادرێن و کۆمەك ناکرێن.

ئیبراهیم و ئیمامەت:

جا دوای باسکردنی مێژوویەکی دێرینی هۆزی جوولەکەو لاسارییان، واتە: ئەوانەی کەنامەیان بۆ هـاتو نافەرمانی خوایانکرد! دێتە سەرباسی نموونەیەکی پڕشنگداری گوێڕایەڵانیفەرمانی خوا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٢٤: وإذ ابتلی إبراهیم ربـە بکلمات فأتمهن ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنەوە، خوایپەروەردگار، ئیبراهیمی بەچەند وشەو کاروکـردەو فەرمان (لاإلـە إلاالله، قوربانی کردن بەئیسـماعیلی کوری) تاقیکردەوە، ئینجا ئەویش زۆر بە چاکیوجوامێرانە گشت فەرمانەکانی جێبەجێ کرد وئەنجامیدان، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرمـوێ: (وإبراهیم الذیوفی) (٣٧/٥٣). ﴿ قال إنی جاعلك للنـاس إماما ﴾ ئەوسـا کەئیبراهیـم لە هەمـوو تاقیکردنەوەکاندا دەرچوو، خوای گەورە پێیفەرموو: بەراسـتی لەپاداشی گوێڕایەڵی وجێبەجێ کردنی فەرمانەکانمدا، بڕیارمدا بتکەمە پێشەواو ڕابەری خەڵکـی دونیا ﴿ قـال ومن ذریتی ﴾ ئیبراهیمیـش گوتی: حەز دەکەم وەچەو زاڕۆڵەکانیشـم بەهرەمەندبـن وببنە ڕابەری خەڵکی ﴿ قـال لا ینال عهدی الظالمین ﴾ خوا فەرمووی: پەیام وپەیمانی مـن (پەیامبەرێتیوپێشـەوایەتی) هەرگیز بـە خەڵکانی بێباوەڕ وسنووربەزێن نادرێ. ئینجا زاناکانیشمان دەڵێن: (الظالم: لایصلح أن یکون خلیفة ولا حاکما ولا مفتیا ولا شاهدا ولا راویا) واتە: مرۆڤی سـتەمکار وناهەقیکار، بۆخەلیفەیی و، بۆداوەریی و، بۆموفتیی، بۆشایەدو، بۆگێڕانەوەی هەواڵ وفەرمووده دەسنادات، بە کورتی: پیاوی کافرو ستەمکار-لەتەرازووی ئیسلامدا- بەکەڵکی هیچ ئیش و کارێکی ئایینی وکۆمەڵایەتی موسڵمانان نایەت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٢٤):

١) بە پێشەوا بوون و وەرگرتنی (ئیمامەت) بە هۆی باوەڕی سـاف ویەقین و خۆڕاگری لەسەر ئەهلی هیدایەت نەبێ، وەدەس نایە، ئایەتی: (وجعلنا منهم أئمة یهدون بأمرنا لما صبروا وکانوا بآیاتنا یوقنون) (٢٤/٢٤) گەورەترین بەڵگەیە بۆ ئەو هەقیقەتە.

٢) (ولایـة العهد) واتە: دیاریکردنی جێنشـین و خەلیفە لەلایـەن پێشـەواوە بۆ خۆی هەرلە ژیانـی خویدا لەدینی ئیسلامدا ڕێگە دراوەو ڕەوایە، بەمەرجێك ئەو (وەلی عەهد)ـە خاوەن باوەڕ و زانیار وکۆشەر ودادگەرو خۆڕاگربێ.

٣) هەستان بە ئەنجامگەیاندنی داوا شەرعیەکان، شیاوی بەمرۆڤ دەدات بۆپێشەوایەتی. سەبارت بەخەلافەت هەر لە چەرخی هاوەڵانەوە سێبۆچوون هەبووە: یەکەم: لە ئال و بەیت بێت. دووەم: لەقورەیش. سێیەم: لە ناو توێژەکانی جەمـاوەردا کـێ شـیاوە؟ لـە ڕاو بۆچوونەکانی پێشـەوا (عومەر)ـیشـەوە ڕای سێیەم لە پەسەند دەچێت، بەڵام بۆ ئەوە ڕێز لەهەرسـێبۆ چوونەکە بگیردرێ، هەڵبژاردنێکی پـاك و شـەرعی لەناو هەرسـێتاقمەکەدا بکرێت باشـە.

تێبینی: ناوی ئیبراهیم ﷺ: لە (٢٥) سوورەتی قورئاندا (٦٩) جار هاتووە.

مەزنی و گەورەیی کەعبە:

﴿ ١٢٥: وإذ جعلنا البيت مثابة للناس وأمنا ﴾ ئەمەشت وەبیربێ کە: کەعبەمان کردە پەناگاو مەڵبەندی ئەمن وئاسایش وهێمنی وکۆبوونەوە بۆگشت خەڵکانی دونیا، بەشێوەیەك ئەر لەماڵی کەعبەدا بکوژ ببینرایە، کەس وکاری کوژراوەکە بۆیان نەبوو دەستی بۆ بەرن!. (بوخاری) دەڵێ: (عومەری کوری خەتتاب) -خوالێی ڕازی بێ- بەپەیامبەری گوت: خۆزگە جێ وەستانەکەی ئیبراهیمت دەکردە نوێژگە، ئینجا خوا ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى ﴾ جێ وەقامەکەی ئیبراهیم بکەنە نوێژگەی خۆتان، واتە: لەلای ئەوبەردەدا لەکاتی دروستکردنی کەعبەدا، ئیبراهیم دەیخستە ژێرپێی، نوێژو تاعەت بکەن ﴿ وعهدنا إلى إبراهيم وإسماعيل ﴾ ئینجا (ئیبراهیم وئیسماعیل)مان ڕاسپاردن ﴿ أن طهرا بيتي للطائفين والعاكفين والركع السجود ﴾ کەماڵەکەم -کەعبە- بۆئەوانەی تەوافی ئەکەن وبەدەوریا دێن ودەچن، و بۆئەوانەش ئیعتیکافی تێدادەکەن ولەوێ دەمێننەوە، وبۆ کڕنووشبەران وسوژدە بەران لەبت وبتپەرستی پاك بکەنەوە. تێبینی:

وشەی(ئیسماعیل)لە قورئاندا(١٢)جار هاتووە.

ماڵی خوا پاك ڕابگرن:

﴿ ١٢٦: وإذ قال إبراهيم رب أجعل هذا بلدا آمنا ﴾ ئەو دەمەش وە بیربێنە کە ئیبراهیم دۆعای کردو وتی: پەروەردگارەکەم ئەم جێگایە واتە: -کەعبە- بەشارێکی بێوەی وهێمن وئاسایش ڕابگرە ﴿ وارزق أهله من الثمرات من أمن منهم بالله واليوم الأخر ﴾ رزق وڕۆزی و میوەو (خواردەمەنی)یان پێ ببەخشە، بەتایبەتی ئەوانەیان باوەڕیان بەخواو بە ڕۆژی دوایی هەیە ﴿ قال ومن كفر فأمتعه قليلا ﴾ خواش فەرمووی: دۆعاکەت گیرائەکەم و، مرۆڤە بێباوەڕەکانیش، سەردەمێکی کەم، دەژێنم وخۆشی وەردەگرن و، لەنازونیعمەتی ئەم دونیایە ڕادەبوێرن. (قورتوبی) دەڵێ: وەرگرتنی رزق وڕۆزی وبژێوی لەسەران و دەسەلاتدارانی سەردەم، سێ حاڵەتی هەیە: یەکەم: ئەر دارایی و دەسکەوتەکانی دەوڵەت لەسەر بنەمای شەریعەتی ئیسلام بێت، دیارە حەلاڵ و ڕەوایە، چونکە هاوەڵان وپاشینانی ئەوان، لە دەستی(حەججاج) بژێویان وەر دەگرت. دووەم: ئەگەر لە حەلاڵ وحەرام تێکەڵ بوو- وەکو ئەمڕۆ-ئەو ئەر بگونجێ وەر نەگیردرێ، ئەگینا بۆ خەڵکانی ئاتاج ومۆتاج قەیدی نییە. سێیەم: خۆ ئەر دارایی دەوڵەت، بە ئاشکرا حەرام وناڕەوابوو، بێ‌سۆ لەحاڵەتی‌ئاوادا وەرگرتنی ناڕەواو نادروستە. ﴿ ثم اضطره إلى عذاب النار وبئس المصير ﴾ پاشان بەرەو سزای بەتینی ئاگر دەیپێچمەوە، ئای چ خراپ وشوومە جێگاو چارەی‌وا!. ئیبراهیم عليه السلام نازونیعمەتەکانی دونیاشی هەروەکو پێشەوایەتی‌و ئیمامەت تەماشا کرد، بۆیە تەنها بۆ باوەڕدارەکانی داوا کرد. (ئالووسی) دەڵێت: لەوسەردەمەدا میوەی بەهارەو هاوینەو پاییزە لەوشارەدا کۆدەبوویەوە.

دروستکردنی کەعبە:

﴿ ١٢٧: وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ﴾ ئەودەمە بخەوە یادی گەلەکەت کە: (ئیبراهیم وئیسماعیل) پایەو بناغەی کەعبەیان دادەڕشت و بەرزیان دەکردەوەو، بەدەم ئەوەشەوە زیکریان دەکردو دەیانگوت: ﴿ ربنا تقبل منا إنک أنت السميع العليم ﴾ پەروەردگاری ئێمە! ئەم خزمەت و کارەیەمان لێ‌وەرگرە، بەڕاستی هەر ئەتۆی زۆر ژنەوا بۆ پاڕانەوەو لاڵەمان، هەرخۆیشت فرە زاناو، ئاگاداری گشت نیازو مەبەستەکانمانی. بەڵێ مرۆڤی باوەڕدار دەبێ هەمیشە لە ئەنجامدانی ئاکاری چاکەو خێردابێ و، هەردەم لەخواش داوا بکا بۆ وەرگرتنی، وەکو ئایەتی: (والذين يؤتون ما آتوا وقلوبهم وجله..) (٦٠/٢٣) ڕاستی ئەم مەبەستەیە دوویات دەکاتەوە ﴿ ١٢٨: ربنا واجعلنا مسلمين لک ﴾ ئەی پەروەردگارمان! وابکە کە هەردووکمان لە تەواوی ئیش وکارەکاندا هەر ملکەچ و بەرفەرمانی تۆ بین، تا بتوانین هیچ شتێك نەکەینە شەریك و هاوبەشت ﴿ ومن ذريتنا أمة مسلمة لک ﴾ وە لەناو منداڵ و نەوەکانیشماندا ئوممەت و گەل و کۆمەڵێك ڕابێنە کە: ئەوانیش ملکەچ ودڵسۆزبن و، تەنها ڕوو لەتۆ بکەن ﴿ وأرنا مناسكنا ﴾ وە ڕێوو ڕەسمی حەجی ئەو شوێنە پیرۆزەشمان نیشان بدە، تابزانین چۆن بەرێك وتەواوی بتپەرستین و حەجت بۆ بکەین ﴿ وتب علينا إنک أنت التواب الرحيم ﴾ و یارمەتیمان بدە بۆ گەڕانەوە بۆلای خۆت و، تەوبەمان لێوەرگرە، چونکە بەڕاستی تەنها هەر ئەتۆی تەوبە وەرگرو دڵاوا لەگەڵ بەندەکانتدا.

ئیبراهیم داوای ناردنی پەیامبەر دەکا:

﴿ ١٢٩: ربنا وابعث فيهم رسولا منهم ﴾ پەروەردگارمان! هەر لە زاڕۆڵەو نەوەکانیاندا (نەوەکانی ئیبراهیم خۆی) پەیامبەرێك بۆ ئەوخەڵکی (حەرەم)ـە بەرێ بکە ﴿ يتلوا عليهم آياتک ﴾ تا

ئایەکانی تۆیان بەسـەرا بخوێنـێ ﴿ ویعلمهم الكتاب والحكمة ﴾ وفێری بەرنامەکەی تۆیان بکات، (قورئان و سوننەت) یان ئاشناو شـارەزا بکە ﴿ ویزکیهم ﴾ و نەفسـیان لەهەموو کارێکی خراپ و ناپەسـەند پاك ڕاگـرێ و، هەرخەریکی تۆناسـین بن ﴿ إنك أنت العزیز الحکیم ﴾ بە ڕاسـتی تەنها هەر ئەتۆ خوایەکی زاڵ و

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَـٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ ۚ وَلَقَدِ ٱصْطَفَيْنَـٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَـٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دەسەڵاتدارو کارجوان و جوانکاریت. بەڵێ.. دۆعاو نزاکەی ئیبراهیم گیرابوو و خوای میهرەبان پێغەمبەرێکی شەریف و دڵسۆزو ڕەوشت بەرز وەکو (پێغەمبەرمان موحەممەد)ی بۆ ناردن.

مەگەر گەوج لە دینی ئیبراهیم لابدا:

دوای ئەوە کەباسـی ڕاستی و شیاوی دین و ئایینەکەی ئیبراهیمی کرد، ئەوسـا دێتە سەر لۆمە کردن و سـەرکۆنەی ئەوانەی‌پشتی لێدەکـەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٣٠: ومن یرغب عن ملة إبراهیم إلا من سـفه نفسه ﴾ کێ هەیە بەدەر لەوکەسە خۆی گێل وگەوج بـکا، ئایینی ئیبراهیم بنێتە لاوەو لابدا لێی‌و، دەسـت بداتە بت پەرسـتی؟ ﴿ ولقد اصطفیناه فی الدنیا ﴾ سـوێندبێ بەخوا، ئێمە لەم دونیایـەدا ئیبراهیممـان هەڵبژاردوو، پایـەی پەیامبەرێتی و پێشـەوا یەتیمان پێ‌بەخشی ﴿ وإنه فی الأخرة لمن الصالحین ﴾ و لەدوا ڕۆژیشـدا وا لەریزی چاکان و سـاڵحاندا ﴿ ١٣١: إذ قال له ربه أسـلم ﴾ ئەو دەمە کەپەروەردگـاری هەڵیبژاردو پێی فەرموو: دەبـێ ملکەچـی بڕیارو فەرمانـی من بی و، خۆ تەسـلیمی ئێمە بکەیت، ئەوجا ئەویش ﴿ قال أسلمت لرب العالمین ﴾ گوتی: وا خۆم تەسلیم و ملکەچی فەرمانەکانی پەروەردگاری جیهان کردو، تەنیا ڕوو لەو دەکەم.

ئیبراهیم و یەعقووب کوڕەکانیان ڕادەسپێرن بەم ئیسلامە:

﴿ ١٣٢: ووصی بها أبراهیم بنیه ویعقوب ﴾ ئیبراهیم و یەعقووب، ئـەو ئایینەیان بەکوڕەکانیان وەسـیەت کردو ڕاسـپارد: ﴿ یابنی إن الله اصطفـی لکم الدین ﴾ گوتیان: ڕۆڵـەکانم..! بێ‌گومان بن کەخـوا ئـەم ئایینی یەکتاپەرسـتیەی هەڵبـژاردووە بۆتان ﴿ فلا تموتن إلا وأنتم مسـلمون ﴾ دەسـا ئێوەش هەوڵ بدەن کە تەنیاو تەنیا بەموسڵمانێتی بمرن، واتە: تەنها ساتێك لەم دینە کلا نەبن ودوور نەکەونەوە لێی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٠-١٣٢):

١) نـەزان و گێلـە پیـاو نەبـێ، کـێ ڕوو لەئیسـلام وەردەگێڕێ؟.

٢) ئایینی ئیسـلام، ئاینی هەموو پێغەمبەرانە، ئەگەرچی شێوەو شێوازی کاریشیان جیا بووبێ، دیارە بێجگە لەویش، هەموو دین و بیروو بیرۆکەیەك، داهێنراوو باتڵە.

٣) سـوننەتە هەموو کەسـێك "بەتایبەتی‌نەخۆش" پەیمان لەمنداڵ و کـەس وکاری خۆی وەرگرێ کە: تامردن دەس لەئیسلام بەر نەدەن و، لادین نەبن.

تێبینی: یەعقووب (١٦)جارناوی لە قورئاندا هاتووە.

جوولەکە ئەیانوت: یەعقووب فەرمانی بەکوڕەکانی کردووە کە دەبێ هەر لەسەر ئایینی جوولەکە بن، بۆیە خوا ئەوقسەیە دەداتەدواوەو دەفەرمـوێ: ﴿ ١٣٣: أم کنتم شـهداء إذ حضر یعقوب الموت ﴾ ئاخۆ لەسەرەمەرگی یەعقووبدا، ئێوە ئامادە بوون تابزانن لەوکاتەدا چی گوت بەکوڕەکانی؟ ﴿ إذ قال لبنیه ما تعبدون من بعدی ﴾ بە تایبەتـی ئەوکاتە کەپێی گوتـن: کوڕەکانم! دوای مردنی من چی دەپەرسـتن؟ ﴿ قالوا نعبد إلهک وإله آبائک إبراهیم وإسـماعیل وإسـحاق إلها واحدا ﴾ هەموو گوتیان: ئێمەش هەرخواکەی تۆو، خواکەی باووباپیرانی تۆ(ئیبراهیم وئیسماعیل و ئیسحاق)، بەتاك و تەنیایی دەپەرسـتین و، هیچ شـتێ ناکەینە شەریك وهاوبەشی ﴿ ونحن له مسلمون ﴾ وهەمووشمان تەنها بۆ ئەو تەسلیم وملکەچ

دەبین، لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (وله أسلم من فی السموات والأرض طوعا وکرها وإلیه یرجعون)، یان دەفەرموێ: (وماأرسلنا من قبلک من رسول إلا نوحی إلیه أنه لاإله ألا أنا فاعبدون) پێغەمبەریش دەفەرموێ: ((نحنُ معشرَ الأنبیاءِ أولادُ عَلاَّتٍ، دینُنا واحِدٌ)) واتە: ئێمەی پێغەمبەران، گشت وەکو کوڕی بابێکین، تەنیا دایکمان جیایە، مەبەست ئەوەیە کە هەموو لەبنەڕەتدا ئیش وکارمان یەکە، مەگەر لەهێندێ لق وپۆپدا فەرق وسوونێك هەبێ ﴿ ١٣٤: تلک أمة قد خلت ﴾ بەڵێ ئەمانە –ئیبراهیم وکورەکانی ئەو– ئوممەت وگەڵێك بوون کە تێپەڕیان کردوو ڕۆیشتن ﴿ لها ما کسبت ولکم ماکسبتم ﴾ هەرشتێکیان کردبێ چاك، یان خراپ هەر بۆخۆیانە، ئەوەش ئێوە کردووتانە هەر بۆخۆتان ئەبێ ﴿ ولا تسألون عما کانوا یعملون ﴾ و لەدواڕۆژیشدا پرسیاری کارو کردوەوەی ئەوانتان لێناکرێت.

یاسای خوا وایە کەهیچ کەسێك بەکردارو ڕەفتاری کەسێکی‌تر گرفتار نەبێ‌و، هەرشتێکیشی کرد، هەر بۆخۆی بێ، پێشەوا غەزالی(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەڵێت: هەکە باوکێکی برسی بەنانخواردنی کوڕەکەی تێربوو، وە یان بە ئاوخواردنی ئەو تێراوبوو، ئەودەمەش کوڕی تاوانبار بەهۆی باوکیەوە ڕزگار دەبێ. ﴿ ١٣٥: وقالوا کونوا هودا أو نصاری تهتدوا ﴾ خاوەن نامەکان بە موسڵمانەکانیان دەگوت: وەرن ببنە جوولەکە، یا فەلە، ئەوسا دەکەونە سەر ڕێی ڕاست! جابۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونە هەڵەیان، خوا فەرمووی: ﴿ قل بل ملة إبراهیم حنیفا وماکان من المشرکین ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ پێیان بڵێ: نەخێر، یەهوودییەت ونەسرانییەتی‌وامان ناوێ، بەڵکو ئێمە هەرلە ئایینی پاك و بێخەوشی (ئیبراهیم) پەیڕەویی دەکەین، چونکە ئەو لەهەموو بەرنامەیەکی لارو خێچ لایداوەو، هەرگیزیش لەهاوبەشدانەران نەبوو.

موسڵمان باوەڕی بە گشت کتێب و پێغەمبەرێک هەیە:

﴿ ١٣٦: قولوا آمنا بالله وما أنزل إلینا ﴾ ئەی برواداران! بڵێن: ئێمە باوەڕمان بەخواو بەو(قورئان)ـەبۆمان دابەزیوە هەیە ﴿ وما أنزل إلی إبرهیم وإسماعیل وإسحاق ویعقوب والأسباط ﴾ وە بەو بەرنامەیە کە بۆ (ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و نەوەکانیان) نێردراوە ﴿ وما أوتی موسی وعیسی ﴾ و بەوکتێبەش بە مووساو بە عیسا دراوە ﴿ وما أوتی النبیون من ربهم ﴾ و بەوپەیامەش بەهەموو پەیامبەرانی‌تر دراوە لەلایەن پەروەردگاریانەوە ﴿ لانفرق بین أحد منهم ﴾ هیچ فەرق وجیاوازییەکیش، ناخەینەنێوان هیچ کامێکیانەوە، واتە: باوەڕمان بە هەموان هەیەو، ئێمە وەکو ئەوانە ناکەین قورئان لە بارەیانەوە دەفەرموێ: (ویریدون أن یفرقوا بین الله ورسله ویقولون نؤمن ببعض ونکفر ببعض ویریدون أن یتخذوا بین ذلک سبیلا) ﴿ ونحن له مسلمون ﴾ وەبە تەنیاش ملکەچی فەرمانەکانی‌ئەوین، واتە: هەر فەرمانێ بەسەرماندا بدا، ئامادەین

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٣٥) قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (١٣٦) فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (١٣٧) صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (١٣٨) قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (١٣٩) أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَادَةً عِندَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (١٤٠) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٤١)

و سوپاسیشی دەکەین ﴿ ١٣٧: فأن آمنوا بمثل ما آمنتم به فقد اهتدوا ﴾ جا ئەر ئەوخاوەن نامانەو، خەڵکانی تر، وەکو ئێوە باوەڕیان هێنا، مانای وایە کە بەڕاست ورەوان کەوتونەتە سەر ڕێی ڕاست و ڕێنما بوون ﴿ وإن تولوا فإنما هم فی شقاق ﴾ خۆئەر لەهەق پشتیان هەڵکردو باوەڕیان نەهێنا، دیارە کە لەهەق وراستی لایانداوەو لە دژایەتی‌دان ﴿ فسیکفیکهم الله وهو السمیع العلیم ﴾ ئەوسا تۆش ئەی موحەممەد ﷺ! هەر خوات بەسە و، لەئازارو بێزاریان دەتپارێزێ وزاڵت دەکات بەسەریاندا، وزۆریش بیسەرو فەرزانە، واتە: بەهەموو سرپەو چرپەیەکیان ئاگادارە ﴿ ١٣٨: صبغة الله ﴾ ئەم ئایین وبەرنامەی خوایە، کە ئێستا تۆی لەسەرە، ڕەنگ ونەخشەیەکە، خوای لەکارزان بەدەستووری خۆی دایرشتووە ﴿ ومن أحسن من الله صبغة ﴾ دەبێ کێ لەخوا جوانتر ڕەنگ ونەخشە برێژێ؟ ﴿ ونحن له عابدون ﴾ وئێمەش گشتمان تەنها ئەو دەپەرستین وتەسلیمی ئەودەبین ﴿ ١٣٩: قل أتحاجوننا فی

الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ! پێیان بڵێ: ئایا بۆئێوە رەوایە لەبارەی دین و ئایینی خواوە، ململانێ و دەمەقاڵێ لەگەڵ من بکەن، لەگەڵ ئەوەیشدا خۆتان بە کوڕو خۆشەویستی ئەو ئەزانن؟! ﴿ وهو ربنا وربكم ﴾ و پەروەردگاری ئێمەو، پەروەردگاری ئێوەیشە، هەمووکارێ شایستەی خۆیەتی ﴿ ولنا أعمالنا ولكم أعمالكم ﴾ وکاروکردەی خۆمان بۆخۆمان و، کاروکردەی خۆشتان بۆخۆتان، واتە: ئێمە لە کارەکانیئێوە بێزارو بەرین، دیارە ئێوەش کارتان بەئێمە نییە، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن كذبوك فقل لي عملي ولكم عملكم أنتم بريؤن مما أعمل وأنا برئ مما تعملون) ﴿ ونحن له مخلصون ﴾ وە ئێمە بەدڵ پاك و بە دڵسۆزانە ئەو پەروەردگارە دەپەرستین و، ملکەچی دەبین، واتە: کاکڵەو حەقیقەتی ئایینداری، دڵسۆزی وخۆ یەکلاکردنەوەیە بۆخوا ﴿ ١٤٠: أم تقولون إن إبراهيم واسماعيل وإسحاق ويعقوب الأسباط كانوا هودا أو نصارى ﴾ یان بەلاتانەوە وایەو دەڵێن: (ئیبراهیم وئیسماعیل ویەعقووب وکورو نەوەکانی ئەو) جوولەکە یان فەلە بوون؟! ﴿ قل أأنتم أعلم أم الله ﴾ پێیان بڵێ- ئەی موحەممەد ﷺ! باشە خوا چاکتر دەزانێ یان ئێوە؟ دیارە کەخوا لەهەموان چاکتر بەئاگایەو دەزانێ، دەخۆ ئەو رایگەیاند کە: ئەوانە هیچیان نەجوولەکە بوونە، نەفەلە، وەکو دەفەرموێ: (ماكان إبراهيم يهوديا ولا نصرانيا ولكن كان حنيفا مسلما وما كان من المشركين) ﴿ ومن أظلم ممن كتم شهادة عنده من الله ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێ؛ شایەتیەکی لابێو لەخوای بشارێتەوە؟ خاوەننامەکان لەکتێبەکانیاندا هاتبوو کە: دینی پەسەندو قبووڵ لای خوا، هەردینی ئیسلامە، موحەممەدیش پێغەمبەری خوایە، ئەو بەرێزانەش هیچکامێکیان، نەجوولەکەو، نەگاور بوون ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ دەسا بزانن، هەرچۆنێ ئێوەهەقو راستیەکان بشارنەوە، هەرگیز خوا لەوکاروکردەیەتان دەیکەن، خافڵ وبێئاگا نییەو، حسێبی وردتان لەگەڵدەکات ﴿ ١٤١: تلك أمة قد خلت لها ما كسبت ﴾ ئەم پەیامبەرو نەتەوانە یان، ئوممەت وکۆمەڵێکبوون ومردن، وە بە خۆیانوکاروکردەیانەوە چوون وتێپەڕین و، هەرشتێکیشیان کردبێ پاداشەکەی بۆخۆیانە ﴿ ولكم ماكسبتم ﴾ ئێوەش هەرشتێکتان کردبێ هەر بۆخۆتانە ﴿ ولا تسألون عما كانوا يعملون ﴾ وەلەهیچ کاروکردەیەکی ئەوانیش بەرپرس نابن، واتە: هەرچەند خۆتان بەنەوەی ئەوانە بزانن، هەتا پەیرەوییان لێنەکەن و، بەچاکی بەدوایاندا نەچن، کەڵك وسوودیان لێنابینن بەتایبەتی ئەگەرباوەڕتان بەموحەممەد- نەبێت خوا نەناس وجەحەندەمین.

کۆتایی جزمی ١، (ولله الحمد والمنة)..

گۆڕینی ڕووگەو حیکمەتەکەی:

پەیامبەر ﷺ تا لەمەککەدا بوو، لە نوێژەکاندا -وەکو پەیامبەرانی (بەنیئیسرائیل)- ڕووی دەکردە (بەیتولمەقدیس) ئەگەرچی لەدڵیشەوە حەزی دەکرد خوا مۆڵەتی بدا رووبکاتە کەعبەی پیرۆز، بۆیە تا ئەورۆژە رووگە گۆڕا، بە جۆرێ نوێژەکانی دەکرد، سوچێکی (سەخرە) و (کەعبە)یشی دەگرتەوە، جا کەهاتە (مەدینە)ش شانزە مانگ هەر بەوحاڵەتەوە مایەوەو، بۆی نەگونجا ومۆڵەت نەدرا روو بکاتە کەعبە، بۆیە هەموو جارێ لەخوا دەپاڕایەوە، تا بەڵکو وەکو (ئیبراهیم) ﵇ مۆڵەتی بداو روو بکاتە کەعبە، ئەوسا بۆ وەڵامی ئەم مەبەستە -وەك (سیوتی) و (ئیبن کەسیر) دەڵێن- ئایەتی: (قد نرى تقلب وجهك..)ـە هاتە خوارەو.

ئینجا باسی هەندێ کەس دەکا کە بێ بیرکردنەوە، لە حیکمەت وئەنجامی ئەم ئاڵوگۆڕەیە: تانەو تەشەر وتەنز لە زاریانەوە دەردەچێ و، رەخنە دەگرن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٤٢: سيقول السفهاء من الناس ﴾ بێگومان خەڵکە دەم بە تاڵ و گێل ونەزانەکان- لەجوولەکەو کافرەکانی مەککەو مونافقەکانی مەدینە- رەخنە دەگرن و دەڵێن: ﴿ ما ولاهم عن قبلتهم التي كانوا عليها ﴾ باشە! دەبێ چ شتێ وای لێکردبن کە: واز لەو رووگەیە بێنن، جاران لەسەری بوونو گشت جارێ روویان تێدەکرد، واتە: (بەیتولمەقدیس) کە رووگەی پێغەمبەرانی پێشووە؟ ﴿ قل لله المشرق و المغرب ﴾ لە وەڵامیاندا بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ سەرجەمیخۆرهەڵات و خۆرئاوا، بگرە هەموولایەکی جیهان، هەرهی خوایە و ئەوخاوەنییەتی و، ئارەزووی خۆشیەتی کوێ دەکاتە قیبلە، جارێ (بەیتولمەقدیس)، جارێکیش؛ کەعبە، چونکە دەسەڵاتداری بێسنوورە ﴿ يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم ﴾ مەیلی لە هەرکەسێك هەبێ، ڕێنمایی دەکات بۆ رێی راست و، گرنگیش گوێڕایەڵیو دامەزراندنی دڵەکانە لەسەر ئەوەی کەخوا بۆیانی دیاری دەکات، کەوابوو دەبێ تەسلیمی فەرمان وبڕیارەکانی بین ﴿ ١٤٣: وكذلك جعلناكم أمة وسطا ﴾ هەرچۆنێ بۆ ئایینی پیرۆزی ئیسلام، ڕێنماییمانکردن، هەرئاواش لە تەواوی ئیش وکاردا، کردومانن بە ئوممەت وگەلێکی میانەڕەو، واتە: ئێوە ئەی موسڵمانان! نە وەکو (نەسارا) زێدە رەون، نەوەکو جوولەکەش کەمتەرخەمن، کەوابوو ئێوە ئوممەتێکی خێرخواز وهەڵبژێردراون ﴿ لتكونوا شهداء على الناس ﴾ تا لەسەر ئەوخەڵکە ببنە شایەت کە: بەڵێ.. پەیامبەر ﷺ پەیامەکەی خوایگەورەیبەراست ورەوان گەیاند ﴿ ويكون الرسول عليكم شهيدا ﴾ و پەیامبەریش بەسەر

گشتانەوە چاودێرو شایەت بێت: ئاخۆ کێ دوایکەوتوو، کێش سەرپێچی لێکرد، وەلەرۆژی قیامەتیشدا لەولاشەوە هەم پێغەمبەرو ﷺ هەم ئومەتەکەی ببنە شایەت بۆ پێغەمبەران کە بەرنامەکەی خوایان گەیاند بەئومەتەکەیان ﴿ وما جعلنا القبلة التی كنت علیها ﴾ ئەو قیبلەو رووگەیەش کە تۆ لە بەرا لەسەری بوویت، واتە: (بەیتولەقدیس) هەربۆیە گۆریمان ﴿ إلا لنعلم من یتبع الرسول ممن ینقلب علی عقبیة ﴾ تا بزانین و دەرکەوێ کێ لەپێغەمبەر ﷺ پەیرەوی دەکاو، کێش هەڵدەگەرێتەوە سەر رابوردوی خۆی، واتە: لەم ئاڵ و گۆرەدا دەر دەکەوێ کێ گوێ رایەڵەو، کێش لارو لاسارە، بەڵێ ئیسلام هەروەکو هەوڵ دەدا لە هەموو هۆکارێکی زەوی دڵەکان نەجات بدات، هەر ئاواش دەیەوێ لەهەموو رەگەزو عونسورێك رزگاری بکات، بۆیە جارێ رووی دەکاتە (بەیتولمە قدیس)، جارێکیش کەعبە ﴿ وإن كانت لكبیرة إلا علی الذین هدی الله ﴾ خۆ بێگومانە کە گۆرینی ئەو رووگەیە، بەم رووگە تازەیە لەسەر شانی هەندێك، زۆر دژوارو کارێکی گەورەو سەخت بوو، مەگەر بۆ کەسانێ وا کە خوا خۆی رێنمایی کردبن و گوێرایەڵیبن و خۆ تەسلیمی بکەن ﴿ وما كان الله لیضیع إیمانكم ﴾ و خۆ خواش پاداشتی ئەو نوێژو بروای جارانتانە بە فیرۆنادا، واتە: لەوەوپێش رووتان لەهەر جێگایەك کردبێ، ئێستا خوا بێ پاداشتان ناکا، چونکە تازە ئەوە رۆیشتووە و تێپەریوە، بەڵام ئەگەر لەمەودوا روونەکەنە ئەو رووگە تازەیە بەر پرسیار دەبن ﴿ إن الله بالناس لرؤف رحیم ﴾ بێگومانە کەخوا بەرامبەر بەخەڵك زۆر میهرەبان و دڵاوا و بەبەزەییە. پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناو ژنە دیلەکاندا ئافرەتێکی دیت کەمنداڵەکەی لێ بەجێمابوو هەرمنداڵێکی دەدی دەیگووشی بەخۆیەوە، هەتا منداڵەکەی خۆی دۆزیەوەو توند گووشی بەخۆیەوەو مەمکەی خستە دەمی، ئەوجا فەرمووی: پێتان وایە هەرگیز ئەم ژنە ئەو منداڵەی خۆیە فرێ دەداتە ناو ئاگرەوە؟ گوتیان: نەخێر ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوسا فەرمووی: دڵنیابن کەخوا بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی لەوە بەبەزەییترە. (موسلیم: ٤ /٢١٠٩).

جوولەکە دەزانن ئەم رووگەیە راستەو، حاشای لێدەکەن!

﴿ ١٤٤: قد نری تقلب وجهک فی السماء ﴾ بێشك دیتمانی ئەی پێغەمبەر! کە بەرەو ئاسمان چاو دەگێرییو دەروانییو پێت خۆشە روو بکەیتە کەعبە، جێگەی ئیبراهیم پەیامبەر ﴿ فلنولینک قبلة ترضاها ﴾ دەسا دڵنیابە، ئێمە لە نوێژەکاندا رووت بەرەو رووگەیەك وەردەگێرین کەخۆت پێت خۆشە، واتە: (مەسجیدولحەرام).

زاناکان دەڵێن: ئەمە مانای وایە کە ئەگەر چاوت لە کەعبەوە بوو، دەبێ لەنوێژدا بەرێك وپێکی رووی تێبکەی، ئەگینا ئەگەر روو لە هەرسوچێکی کەعبەیش بکەیت هەردەبێ و قەیناکات ﴿ فول وجهک شطر المسجد الحرام ﴾ جاتۆش رووت بەرەو (مزگەوت)ی(حەرام) وەرگێرە ﴿ وحیثما كنتم فولوا وجوهكم

﴿ سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِى كَانُوا۟ عَلَيْهَا ۚ قُل لِّلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَـٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا ٱلْقِبْلَةَ ٱلَّتِى كُنتَ عَلَيْهَآ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ ٱلرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ ۚ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـٰنَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى ٱلسَّمَآءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَىٰهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ ۗ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَـٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ بِكُلِّ ءَايَةٍ مَّا تَبِعُوا۟ قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٤٥﴾

شطره ﴾ وە ئێوەش ئەی ئیمانداران! لەهەرکوێ بوون، دەبێ روو بکەنە لای (مەسجیدولحەرام)ەوە، بەڵێ جیاکردنەوەی موسڵمانان لەبیرو باوەڕدا، لە رووگەو خواپەرستیدا، دووکاری زۆر پێویستن بۆیان و، دەبێ مرۆڤیموسڵمان لەسەری راوەستێ ﴿ وإن الذین أوتوا الكتاب ﴾ و بەراستیئەوانەش وا نامەیئاسمانییان پێدراوە، واتە: (گاور وجوولەکە) ﴿ لیعلمون أنه الحق من ربهم ﴾ چاك دەزانن کە ئەو گۆرانکارییە فەرمانێکی هەق وراستەو لەلایەن پەروەردگاریانەوەیە ولەکتێبەکانیشیاندا هەیەو ئاماژەی پێکراوە ﴿ وماالله بغافل عما یعملون ﴾ وخواش لەو چاووراو پرۆپاگەندەیە —سەبارەت بەو گۆرانکارییە— کردیان بێئاگا نییەو تۆڵەیان لێدەسێنێ ﴿ ١٤٥: ولئن أتیت الذین أوتوا الكتاب بكل آیة ﴾ بەراستی ئەر تۆ هەر نیشانەیەك بێنی و نیشانی خاوەن نامەکانی بدەیت (هەتا باوەرت پێبکەن) وشوێنتکەون و روو بکەنە رووگەکەت ﴿ ماتبعوا قبلتک ﴾ هەرگیزلەبەر ئێرەییو عینادی

خۆیان، روو لە رووگەکەت ناکەنو پەیڕەویت ناکەن ﴿ وما أنت بتابع قبلتهم ﴾ خۆدیارە ئەتۆش –پاش ئەوەی خوا رووی‌کردیتە کەعبە– روو ناکەیتە رووگەی ئەوان ﴿ وما بعضهم بتابع قبلة بعض ﴾ ئەوانیش روو ناکەنە رووگەی یەکترو پەیڕەوی لەیەکتر ناکەن، نە جوولەکە روولە رووگەی گاوران دەکا، نە ئەمانیش روو

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا۟ يَأْتِ بِكُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَٱخْشَوْنِى وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

لەرووگەی ئەوان دەکەن ﴿ ولئن اتبعت أهواءهم من بعدماجاءک من العلم ﴾ دوای ئەو زانست و زانیاریە لەخواوە بۆت هات و، بە نیگاش بۆت دەرکەوت کە هەق و راستی لە رووگەکاندا کامەیە، گریمان ئەگەر تۆ لە هەواو هەوەسی ئەوان پەیڕەوی بکەی ﴿ إنک إذا لمن الظالمین ﴾ بێ‌گومان ئەو کاتە لەریزی ستەمکاران دەبی ﴿١٤٦: الذین آتیناهم الکتاب ﴾ ئەوانە کتێب و نامەمان پێداون ﴿ یعرفونه کما یعرفون أبناءهم ﴾ چاك ئەو (پەیامبەر)ـە دەناسن و، هەرچیشی لەگەڵ خۆی هێناوە دەزانن راستە، هەرچۆنێ منداڵ و کورانی خۆیان دەناسن. (عبدوڵلای کوری سەلام)ی جوولەکە، پاش موسڵمان بوونی، گوتی: بەڵێ.. ئەوقسەیە راست ورەوایە، چونکە لە پەیامبەرێتی موحەممەد ﷺ هیچ گومانێکمان نییە، بەڵام دەگونجێ دایکی کوڕەکەم کارێکی خراپو دزێوی کردبێ. ﴿ وإن فریقا منهم لیکتمون الحق ﴾ بەراستی دەستەیەکیشیان نکووڵی ئەو هەقە دەکەن و راستی دەشارنەوە ﴿ وهم یعلمون ﴾ وچاکیش شارەزانو دەزانن کە: هەق و راستی کامەیە؟ بەڵام لەبەر ئێرەیی وعینادی خۆیان باوەڕناهێنن! وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إِنَّهُمْ لایَحْسُدونَنا علی شَيْئٍ کَما یَحْسُدونَنَا علی یوم الجمعةِ التی هدانا الله لها وضَلُّوا عَنْها، وعلی القبلةِ التیهدانا الله لها وضلوا عنها، وعلی قولِنا خَلْفَ الإمام:آمِین)) (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ ١٤٧: الحق من ربک ﴾ ئەمەحەق وراستەو لە پەروەردگارتەوەیە، نەك بە ئارەزوو وداخوازی کەسێك بێت ﴿ فلا تکونن من الممترین ﴾ دەسا هەرگیز تۆ (ئەی موحەممەد! ﷺ) لە ریزی تاقمی دوودڵان و بەد گومانان مەبە– دیارە مەبەست بەم ئاراستەیە تەنها قەومو گەلەکەیەتی و، هەڵنانی‌خۆشیەتی تا پتر سوور بێ لەسەر هەق، ئەگینە ئەو خۆی هەرگیز بەگومان ودوو دڵ نابێت.. بەڵێ دەبێ هیچ کات گوێ بۆ جوولەکەو گاورو بێ‌باوەڕەکانی‌تری سەردەم نەگرین؛ چونکە هەمیشە خەریکی دروستکردنی جۆرەها گومان ودوودڵین لەناو جیهانی ئیسلامدا ﴿ ١٤٨: ولکل وجهة هو مولیها ﴾ هەرگەل و میللەتێك رووگەیەکیان هەیەو، رووی تێ‌دەکەن، بەڵام ئێستا هەر قیبلەی‌ئێوە پەسەندە، کەوابوو لەگۆڕانی قیبلە لە (سەخرە) بۆ کەعبە، ئەوانە چ پشێوی وهەرایەك دروست ئەکەن؟ لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (لکل جعلنا منکم شرعه ومنهاجا ولو شاء الله لجعلکم أمه واحده ولکن لیبلوکم فیما آتاکم..). ﴿ فاستبقوا الخیرات ﴾ کەوابوو ئێوە (ئەی موسڵمانان!) گوێ بەوانە مەدەنو، هەمیشە هەوڵ بدەن و، بۆ کردنی هەموو کارێکی خێر، پێشبڕکێ بکەن، دیارە ئەم قیبلەیەش یەکێکە لەو کارە خێرانە ﴿ أینما تکونوا یأت بکم الله جمیعا ﴾ لە هەر جێگایەبن "دەشت و کێوو چۆڵ و بیابان" خوا هەموان دێنێ و لەقیامەتداکۆتان دەکاتەوە، ئە گرچ جەستەشتان لێك‌جیابێ، ئەوساش دەرئەکەوێ کێ راستەو کێش درۆزن ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ چونکە بە راستی خوا توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ﴿ ١٤٩: ومن حیث خرجت فول وجهک شطر المسجد الحرام ﴾ تۆ لەهەرشوێنێك دەرکەوتی، دەبێ لەنوێژدا روولە(مەسجیدولحەرام)بکەیت ﴿ وإنه للحق من ربک ﴾ دڵنیاشبە روولە کەعبەکردن راست و دروستەو لەلایەن پەروەردگارتەوە بڕیاردراوە ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ و لەو کارو کردەش ئێوە دەیکەن، هەرگیزخوا بێ‌ئاگا نییە ﴿ ١٥٠: ومن حیث خرجت فول وجهک شطر المسجد الحرام وحیثما کنتم فولوا و جوهکم شطره ﴾ و لەهەرجێیەکەوە دەرچویت و هاتیتە دەرەوێ، دەبێ لەنوێژدا روو هەرلە ((مەسجیدولحەرام)) بکەیت، وە ئێوەش ئەی موسڵمانان، لەهەر جێیەك بوون لەماڵەوە، یان رێبوارو راگوزەر بوون، دەبێ "لە نوێژدا رووتان هەر لە

مزگەوتی(حەرام)ـەوە بێ. بەڵێ دووبارەو سێبارە کردنەوەی فەرمان بە ڕوو لەکەعبە کردن: ئەوەدووجار فەرمووی: (..فول وجهك..) جارێکی‌تـر فەرمووی: (فولوا وجوهکـم..) بۆگرنگی و بایەخدانە بــە گۆڕانــی ڕووگە لــە (بیت المقدس)ــەوە بۆ کەعبــە، بێجگە لەوەش، ئەمەش دەگەیەنێ: کە چ لەمەککە دابن، چ لە دەرەوەی مەککــە، ئەبێ لە نوێژدا ڕوو هەر لــە کەعبە، یان لە جیهەت و ســووچی‌ئەوبکەن، واتە: خۆدەربازکردن نییە لەم بڕیارە ﴿ لئلا یکون للناس علیکم حجة ﴾ تا ئەو خەڵکەی جوولەکەو گاورە، هیچ بەڵگەیەکیـان دژی ئێوە بەدەســتەوە نەبێ و نەڵێن: جائەگەر ئەم پەیامبەرە ڕاسـت دەکات دەبــوو ڕووی لە ڕووگەی ئیبراهیم کردبا ﴿ إلا الذین ظلموا منهم ﴾ مەگەر ئەوانەیان لاســارو ستەمکاربن، دیارە بڕوبیانووی ئەوانە هەر ئەمێنێ، بۆنموونە: جوولەکە دەڵێن: بۆیە ڕووی لەکەعبە کرد چونکە مەیلی بۆ قورەیش هەیە و،ئەوانی خۆش دەوێ، هاوبەشـدانەرەکانیش دەڵــێن: دوای گەڕانەوەی بۆ ڕووگەکەمان (کەعبە) چاوەڕووانی گەڕانەوەی خۆیشــی دەکرێ بۆ ئایینەکەمان! ﴿ فلا تخشوهم ﴾ دەسا ئێوە لەو پیلانی ستەمکارانە مەترســن و، گوێ بۆ قسەشیان مەگرن ﴿ واخشونی ﴾ دەبێ هەر لەخۆم بترســن، لە من شــەرم بکەن‌و؛ پەیڕەوی لەم پەیامبەرەی منە بکەن و، هەر لەســەر ئەو ڕووگە تازەیەش بن ﴿ ولأتم نعمتی علیکـم ﴾ وە بــۆ ئــەوەی نازو نیعمەتــی خۆمتان بــۆ تواوبکەم، چونکە ڕووکردن لە ڕووگــەی ئیبراهیم و،پەیڕەوی لەئایینی ئەو، گەورەترین دەســکەوت‌و نیعمەتە ﴿ ولعلکم تهتدون ﴾ وە بەشکم شارەزای ڕێگەی ڕاست ببن.

ناردنی پێغەمبەر ﷺ شوکری دەوێت:

دوای ئەوە کەپتر لەسێیەکی سوورەتەکە، باسی نازونیعمەتەکانی هــۆزی جوولەکــەی کرد، ئێســتاش دێتە ســەر گفتوگــۆ لەگەڵ موســڵمانەکانداو گەلێ نازونیعمەتیان بۆ بــاس دەکا، یەکێ لەوانە هاتنی پێغەمبەرە ﷺ وەکو دەفەرموێ: ﴿ ١٥١: کما أرسلنا فیکم رســولا منکم ﴾ هەروەکو ئەو نیعمەتی قیبلەیەم پێدان، هەرئاواش لەناو خۆتاندا پەیامبەرێکمان بۆناردن، واتە، هەر بۆ تەواو کردنی نیعمەتەکانم ئەو پێغەمبەرەشـم بۆ نــاردن ﴿ یتلوا علیکم آیاتنا ﴾ ئایەتەکانی ئێمەتان بۆ دەخوێنێ ﴿ ویزکیکم ﴾ ولەهەمووخوویەکی ناپەســەند، دڵ ودەروونتــان پاکـژ دەکا ﴿ ویعلمکـم الکتــاب والحکمــة ویعلمکـم مالم تکونوا تعلمــون ﴾ و قورئان وحیکمەت و فەرموودەکانیشــتان فێر دەکات، وچەند شتی واتان فێردەکا کە لەمەوبــەر نەتاندەزانی ﴿ ١٥٢: فاذکرونی أذکرکم ﴾ دەســائێوە ئەی موســڵمانان! یــادی من بکەن، تا منیش یــادی ئێوە بکەم، پاداشتان بە چاکە بدەمەوە، لەفەرموودەیەکی ڕەواندا هاتووە: ((خــوا دەفەرموێ: ئەوەی لەدڵی خۆیــدا یادم بکات، منیش لای خۆم نێوی دەبەم، هەرکەسـیش لەناو کۆمەڵدا باسم بکات، منیش لەناو کۆمەڵێ باشــتر لــەوان -کۆمەڵی مەلائیکە- باســی دەکەم)). (فتح الباری:١٣/٣٩٥). ﴿ واشـکروا لی ولا تکفرون ﴾ وەدەبێ هەر سوپاسی من بکەن و، لە نیعمەتەکان حاشا مەکەن‌و، هەرگیز ناسپاسیم مەکەن وپشت لە بەرنامەکەم مەکەن، بەڵێ.. موسڵمانان تا بە تێرو تەســەلی ســوپاس و یادی خوایان دەکردو، تەنیاو تەنیا ڕوویان لەڕووگەکەی ئەودەکرد، خوایش ســەری دەخستن و ناوی بەرزدەکردنەوە لەدونیادا. لــە فەرموودەیەکدا هاتووە: ((من أنعم الله علیه نعمة فإن الله یحب أن یری أثر نعمته علی خلقه)) (پێشــەوا ئەحمەد). واتە: کەخوا نیعمەتێکی بەکەسێك بەخشی،حەز دەکا بە بەندەکانییەوە دیاربێ.

پەنا بەرنە بەر خۆڕاگری و نوێژ:

﴿ ١٥٣: یـا أیها الذین آمنوا اسـتعینوا بالصبـر والصلاة ﴾ ئەی گەلی‌خـاوەن باوەڕ! پەنا بەرنە بەر خۆڕاگری‌و نوێژ،هەتا لەســەر قۆناغــە گرژەکانــی ژیانتان خۆڕاگر بن، واتە: لەکاتی ناخۆشــی ونارەحەتییدا خۆڕاگربن و بەجوانی نوێژ بکەن،ئەوجا پاداشــتان زۆر دەبێت، لــە فەرموودەدا هاتووە: ((عجبا لأمر المؤمن لایقضی الله لــە قضــاء إلا کان له خیرا:إن أصابته ســراء فشـکر کان خیرا لــە، وإن أصابته ضــراء فصبر کان خیــرا له)) (موســلیم). ﴿ إن الله مـع الصابرین ﴾ بێ‌گومــان خوا لەگــەڵ ئارامگرانە و، لەگش گرفتێکا پشتگیریانە وسەریان دەخا، ئەگەرچی بەشەهید بوونیش بێت،پێشتریش فەرمووی: (واستعینوا بالصبر والصلاة وإنها لکبیرة إلا علی الخاشعین)

شەهید زیندووەو نامرێ!

﴿ ١٥٤: ولا تقولــوا لمــن یقتل فی ســبیل الله أمــوات ﴾ بەوانە لەڕێگای خــوادا دەکوژرێن وشــەهیددەبن،مەڵێن مــردوون ﴿ بل أحیاء ولکن لا تشـعرون ﴾ بەڵکو لــە بەرزەخان وزیندوون، بەڵام ئێوە هەســت بەوجۆرە ژیانەیان ناکەن، چونکــە ژیانی ئەوان لە کارەنهێنی وناديارەکانی خوایە، بۆیە بێ‌چەندوچوون ملکەچ‌بوون و تەسلیم‌بوون بە فەرموودەی خوای‌گەورە کارێکی‌پێویستە، چونکە قسەکردن لە بابەت جۆری ژیانی شەهیدەوە زیادەڕەوی و لە سنوور دەرچوونەو، بەتەواوی چۆنییەتییەکــەی دەرك‌ناکرێ، بۆیە خوا

ئەفەرموێ: ئێوە هەستی پێناکەن. لەفەرموودەیەکی(سەحیح)و باوەڕ پێکراودا هاتووەکە: شەهید لەلایەن خوای گەورەوە حەوت جۆرخەڵات دەکرێت:

١) هەر لەکاتی ڕژانی یەکەم دڵۆپی خوێنییەوە خوا لە تەواوی گوناحانی دەبورێ.

وَلَا تَقُولُوا لِمَن يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُم بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ ۞ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

٢) لەبەهەشتدا پلەوپایەی خۆی دەبینێ.

٣) لە جەزرەبەو سزای گۆر پارێزراو دەبێ.

٤) ترسی نەفخەی دووەمی نابێ.

٥) بەجوانی و زینەتی ئیمان ئەرازێنرێتەوە.

٦) چەندین (حورەلعەین)ی پێ ئەبەخشرێ.

٧) بۆ (٧٠)کەس لەخزم و کەس و کاری خۆی شەفاعەت دەکا.ترمزی،ئیبن ماجە،پێشەوا ئەحمەد، و(ئەلبانی)یش بەرەوانی داناوە.

موسڵمان دەبێ ئەزموون بکرێت:

﴿ ١٥٥: ولنبلونكم بشئ ﴾ بێگومان بن جاروبار تاقیتان دەکەینەوە! ﴿ من الخوف و الجوع ونقص من ألاموال والأنفس والثمرات ﴾ بە بەشێك لە ترس و برسیەتی و کەمکردنەوەو لەناوچوونی ماڵ و دارایی دونیا و زیانی گیانی و تیاچوونی بەروو بوو و دەسکەوتەکانتان؛ واتە: دەبێ چاك بزانن سروشتی ڕێگەی جیهادو سەرکەوتن ئەمەیە کە: مرۆڤ بەیناو بەین تووشی ئەم جۆرە زیانە رواڵەتیانە دەبێ، بەڵام دەبێ بەئارام و خۆگربێت ﴿ وبشر الصابرين ﴾ دەساتۆش ئەی موحەممەد! ﷺ بەوانە کەخۆڕاگرو بەئارامن مژدە بدە ﴿ ١٥٦: الذين إذا أصابتهم مصيبة ﴾ ئەوانەیکە تووشی هەربەڵاو نەهامەتیی و چورتمێك دەبن ﴿ قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون ﴾ وخێرا دەڵێن: ئێمە هەرهی خواین و،ئەو دروستیکردوین و، دەرەنجامیش لەقیامەتدا هەر بۆلای ئەو دەچینەوە ﴿ ١٥٧: أولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة ﴾ مژدەیان بدەرێ: دەکەونە بەر درووددو رەحمەتی پەروەردگاری خۆیان ﴿ وأولئك هم المهتدون ﴾ وشارەزاو ڕێنوێنکراو هەرئەوانن.

سەفاو مەروە دوو دروشمی خوا پەرستین:

بەڵێ لەپێشەوە لە باسی گۆڕانی رووگەدا ئەوەیگەیاند کە: مەککە جێگای حەج و چەرخەی دەوری ماڵی خوایە، جا (بوخاری)و(موسلیم) لە (ئەنەس)ەوە -خوایان لێ رازی بێ- دەڵێن: ئێمە لەسەرەتای هاتنی ئیسلامدا، هاتووچۆی نێوان (سەفاو مەروە)مان بەکارێکی جاهیلی وحەرام ئەزانی! تاخوای کارزان فەرمووی: ﴿ ١٥٨: إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ بەراستی هاتووچۆی نێوان (سەفاو مەروە) لە دروشم و نیشانەکانی ئایینی خوای گەورەن ﴿ فمن حج البيت أو أعتمر ﴾ ئینجا هەر کەسێك چوو بۆ حەجو، زیارەتی ماڵی خوایکرد، یان هەربۆ بەجێهێنانی عومرە چووو عومرەی کرد ﴿ فلا جناح عليه أن يطوف بهما ﴾ هیچ گوناهێکی ناگات کە: هاتووچۆی نێوان هەردوو تەپۆڵکەکەی (سەفاو مەروە) بکا، واتە: ئەگەرچی کاتی خۆیشی هاوبەشدانەرەکان سەعی ئەو جێگایەیان کردبێ و، دەستیان بە بتەکاندا هێنابێ و ماچیان کردبن، ئەمڕۆ بەفەرمانیخوا بۆ ئێوە رەوایە تەوافیان بکەن ﴿ ومن تطوع خيرا فإن الله شاكر عليم ﴾ هەرکەسێکیش لە پەردەی خۆ بەکەم زانیندا هەر چاکەیەك بکا وتەوافی زیاتر ئەنجامبدا، خواش پاداشی چاکەیان ئەداتەوەو، بەکردەوییشیان زاناو ئاگایە.

نەحلەتی خوا لەوانە حەق دەشارنەوە:

دیسان هەر لەسەر دڵ پیسی و ناپاکیخەڵکانی بێباوەڕ وجوولەکە دەڕواو ئەفەرموێ: ﴿ ١٥٩: إن الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات والهدى ﴾ بەراستی ئەوانەی ئەو بەرنامەو ڕێنمایە دەشارنەوە لەو کتێبەدا هەیە بۆ شارەزایی خەڵك ﴿ من بعد مابيناه للناس في

الكتاب ﴾ دوای ئەوەی لە (تەورات و ئینجیل)دا روونمان کردۆتەوە (وەکو سیفاتی پێغەمبەرو فەرمان بە بڕواهێنان پێی و..هتد ﴿ أولئک یلعنهم الله ﴾ خوا نفرینیان لێ دەکا ﴿ ویلعنهم اللاعنون ﴾ و تەواوی نفرینکەرانیش نفرینیان لێدەکەن.. دیارە ئەمە تایبەت نییە بە جوولەکەو گاورەکانەوە، ئەگەر چی لەبارەی ئەوانیشەوە هاتبێت، بەڵکو هەرکەسێك هەق و راستی لەم ئوممەتەی پێغەمبەرە ﷺ بشارێتەوە، یان بیگۆڕێوخەڵکی چەواشە بکا، ئەوانیش هەر بەر ئەو نفرینو نەحلەتە دەکەون. ﴿ ١٦٠: إلا الذین تابوا وأصلحوا وبینوا ﴾ جگە لەوانە پەشیمان بوونەوە وئاکاری چاکیان کردوو، شاردراوەکەیان ئاشکرا کردەوەو دەریانخست ﴿ فأولئک أتوب علیهم ﴾ منیش لەمانە تەوبە وەردەگرم ولێیان خۆش دەبم ﴿ وأنا التواب الرحیم ﴾ وهەربۆ خۆشم لەتەوبەکاران دەبوورمو، بەرامبەریان دلۆڤانم ﴿ ١٦١: إن الذین کفروا ﴾ ئەوانە کافرو بێ باوەڕن ﴿ وماتوا وهم کفار ﴾ و هەر بە کافری وبێدینیش لەدونیا دەمرن ﴿ أولئک علیهم لعنة الله والملائکة و الناس أجمعین ﴾ دەکەونە بەر نەحلەتو نفرینی خواو هەموو فریشتەو خەڵکان بە تێکرا ﴿ ١٦٢: خالدین فیها ﴾ لەو سزاو نفرینەیشدا هەمیشە دووچارن وئەمێننەوە ﴿ لا یخفف عنهم العذاب ﴾ سزایان سووک ناکرێ ﴿ ولا هم ینظرون ﴾ ومۆڵەتیش نادرێن بڕووبیانوویەك بۆ خۆیان بهێننەوە، (عومەری کوری خەتتاب) وپێشەواکانی دوای ئەویش -خوا لەگشتیان رازی بێ- لە(قنووت)و وتارەکانیاندا نەحلەتیان لە کافران دەکرد؛ بۆیە ئێستاش بێکێشەو هەرا زاناکان دەڵێن: نەحلەتکردن لەکافران بەشێوەیەکی گشتی، رەوایە.

جوولەکە لەهەمووشتێکدا تەسلیم وملکەچی زاناکانیان ببوون، تەنانەتی حەڵاڵ و حەرامیشیان هەربەدەست ئەوان بوو! دیارە خۆ تەسلیمکردنی کوێرانەی ئاوا لەسەر حسابی دینی خوا، هەڵەیەکی زۆر گەورەیە، چونکە ئەبێ تەنها خوای گەورە یاسای حەڵاڵ وحەرامی لابێ‌و، گوێ گرتن بۆ زانایانیش تەنها لە چوارچێوەی شەریعەتی ئیسلامدا دەبێ، بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ١٦٣: وإلهکم إله واحد ﴾ خواو پەرستراوی راستەقینەی ئێوە، هەر خوایەکی تاك وتەنیایە، واتە: هەرئەویش بۆی هەیە یاسای ژیان و بوونەوەر دەست نیشان بکاو، حەڵاڵ وحەرامیش دابنێت ﴿ لا إله إلا هو الرحمن الرحیم ﴾ غەیرەز خۆی هیچ پەرستراوێکی تر شیاوو راست نییە، هەربۆخۆشی زۆر بەبەزەیی وبەخشندەو دلۆڤانو میهرەبانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ناوەگەورەو پیرۆزەکەی خوا (إسم الله الأعظم) لەم دوو ئایەتەدایە: (وإلهکم إله واحد)، (الله لا إله إلا هو الحی القیوم). (عارضة الأحوذی: باب الدعوات/١٣/٦٢).

بەڵگەی بوونی خوداو تاك و تەنیایی زۆرە:

﴿ ١٦٤: إن فی خلق السموات والأرض ﴾ لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا، بەو هەموو ئەستێرەو کاکەشان و چیاو دۆڵ و بەرزی و نزمیەوە ﴿ واختلاف اللیل والنهار ﴾ وجیاوازی

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

و گۆرانکاری و هاتوچۆی شەوو رۆژاندا، جاری درێژ دەبنەوە، جارێکیش کورت ﴿ والفلک التی تجری فی البحر ﴾ و لەو کەشتیانەشدا کە بەناو دەریاکاندا هاتووچۆ دەکەن ﴿ بما ینفع الناس ﴾ بۆ بەرژەوەندی و قازانج بەخەڵك گەیاندن، ﴿ وما أنزل الله من السماء من ماء ﴾و لەو ئاوەدا خوای گەورە لەئاسمانەوە دەیبارێنێ ﴿ فأحیا به الأرض بعد موتها ﴾ ئینجا بەهۆی ئەو ئاوەوە زەوی دوای مردن و وشك هەڵگەڕانی زیندووکردەوە ﴿ وبث فیها من کل دابة ﴾ وهەموو جۆرە زیندەوەرێکی تیابڵاوکردەوە ﴿ وتصریف الریاح ﴾ ولەجوڵانەوەو هاتووچووپێکردن و گەڕانی بایەکان، هەرجارەی بەشێوەیەك، جارێك سارد، جارێك گەرم، جارێك گەردەلوول ﴿ والسحاب المسخر بین السماء والأرض ﴾ وەلەو هەورانەش وا لەنێوان ئاسمان زەویدا راگیراوو رامن ﴿ لآیات لقوم یعقلون ﴾ لە گشت ئەوانەدا چەندین نیشانەو بەڵگەی بە هێزهەیە بۆئەوانەی تێدەگەنو تێدەفکرێنو دەزانن ئەم هەموو شتانە

خاوەنی یاساو رژێمێکن و، لەخۆیانەوە پەیدا نابن و روونادەن، بۆیە لە فەرموودەیەکدا هاتووە: ((ویل لمن قرأ هذه الآیة فمج فیها)) واتە: دۆزەخ بۆئەوکەسەیە کەئەم ئایەتە ئەخوێنێتەوەو تەنها دەمی دەجوڵێتەوەو، کەڵك لەماناکەی وەرناگرن؛ مەبەست لەو کەسانەیە کەتێنافکرێن و بیری لێناکەنەوە، هەتا خوا بدۆزنەوەو بەتاك وتەنیا بیپەرستن.

رێبەران و پەیڕەوانیان:

ئینجا پاشەڕۆژی ئەوانە باسدەکا لەنیشانەکانی ئەم بوونەوەرە تێنافکرێن و شەریك بۆخوا دادەنێن! بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٦٥: ومن الناس من یتخذ من دون الله أندادا ﴾ هەندێ لەم خەڵکە هەیە لەگەڵ ئەوەشدا تێنافکرێ تاخوا بەتەنها بپەرستێ هێشتا چەند هاوتاو چەند هاوبەشێکی بۆ دائەنێ ﴿ یحبونهم کحب الله ﴾ خۆشیان دەوێن وەك خۆشە ویستی خودا، واتە: ئەوانیش هەر ئەوەندە بت و بەرنامەکانیان خۆش دەوێ ﴿ والذین آمنوا أشد حبا لله ﴾ ئەوانەش وا باوەڕیان هێناوە، خوایان لەهەموو شتێك زیاتر خۆش ئەوێ ﴿ ولو یری الذین ظلموا إذ یرون العذاب أن القوة لله جمیعا ﴾ ئەوانە وا ستەمیانکردوو هاوبەشیان بۆ خوا دانا، کاتێ ئەو رۆژە سەخت و سزایە دەبینن کەلەقیامەتدا دووچاریان دەبێ، ئیتر چاك بۆیان دەردەکەوێ ودەزانن: کەهەرچی هێزو توانا هەیە هەرهەموو بۆخوایە ﴿ وأن الله شدید العذاب ﴾ و سزای خواش توندو قورس وسەختە، ئیتر ئەمڕۆ لەدونیادا لەو شیرك وسەر لێشێواوییە دەهاتنە دەرێ ﴿ ١٦٦: إذ تبرأ الذین اتبعوا من الذین اتبعوا ﴾ ئەوکاتە کە سەرۆك وپێشەواکان، لەپەیڕەوانی خۆیان بێزار دەبن وحاشا دەکەن ﴿ ورأوا العذاب وتقطعت بهم الأسباب ﴾ کە بەچاوی خۆیان سزاکە دەبینن، هەموو پەیوەندی وهۆیەکی نێوانیان پچڕا ولێك ترازا؛ وە بە خزم وکەس وکارو گرۆهەکانیان هیچ هیوایەك نەما ﴿ ١٦٧: وقال الذین اتبعوا ﴾ شوێنکەوتووەکان بە سەرۆکە گومڕاکان دەڵێن: ﴿ لو أن لنا کرة ﴾ ئەگەر هەرتەنیا جارێ دەگەڕاینەوە سەردونیا ﴿ فنتبرأ منهم ﴾ ئەوسا ئێمەش یەخەمان لێهەڵدەتەکاندن وبەرائەتمان لێدەکردن ﴿ کما تبرأوا منا ﴾ وەك ئەمڕۆ رێبەرەکانمان خۆیان لەئێمە بەری کردو، حاشایان لێکردین ﴿ کذلك یریهم الله أعمالهم حسرات علیهم ﴾ خوا بەوشێوەیە کاروکردەی خۆیان نیشاندەداو دەبێتە کوڵو کەسەر بۆیان و لەئاگریشدان ﴿ وما هم بخارجین من النار ﴾ هەرگیزیش لەو ئاگری دۆزەخە دەرنایێن و رزگار نابن و، بەهەتاهەتاییش هاوڕێی دەبن. بەڵێ شوێنکەوتنی هەر تاغووتێکی ئەم دونیایە ئەنجامی هەربەم شێوەیە دەبێ لەم گفتوگۆیەدا باسکرا، بۆیە زۆر پێویستە بزانین کێ هەڵ دەبژێرین و،کێ دەکەینە رابەرو سەرکردە؟؟.

پاك و ڕەوا بخۆن و، بە شوێن شەیتاندا مەچن:

﴿ ١٦٨: یا أیها الناس کلوا مما فی الأرض حلالا طیبا ﴾ ئەی خەڵکینە! لەرزق ورۆزی سەرزەمین حەڵاڵێکی پاك، بخۆن، واتە: هەر خوایگەورە بپەرستن و، هەرشتێکیشی کردە خۆراکتان، حەڵاڵەو بیخۆن، ئەوەیشی یاساغکرد لێتان توخنی مەکەون ﴿ ولا تتبعوا خطوات الشیطان ﴾ هەرگیز بەشوێن هەنگاوەکانی شەیتانیشدا مەڕۆن وپەیڕەوی لێمەکەن ﴿ إنه لکم عدو مبین ﴾ ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە، دەسا وریابن، فریوتان نەداو نەتانخاتە ناو شیرك و کاری حەرامەوە، لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (إن الشیطان لکم عدو فاتخذوه عدوا إنما یدعو حزبه لیکونوا من أصحاب السعیر). ﴿ ١٦٩: إنما یأمرکم بالسوء والفحشاء ﴾ چونکە ئەو فەرمانتان پێدەدا هەر کاری خراپوداوێن پیسیو، فەحشا و زینا بکەن ﴿ وأن تقولوا علی الله مالا تعلمون ﴾ و هانیشتان دەدا شتیوا دەربارەی خوا بڵێن کە هەر زانیاریتان پێی نییە.

خوانەناسان کوێرانە شوێنی پێشینانیان کەوتن:

﴿ ١٧٠: وإذا قیل لهم اتبعوا ما أنزل الله ﴾ هەرکە بە پەیڕەوانی شەیتان بوترێ: هەر پەیڕەوی قورئان وئەو بەرنامەیە بکەن، خوا ناردوویەتیو، هەرگیز بەقسەی شەیتان مەکەن ﴿ قالوا بل نتبع ما ألفینا علیه آباءنا ﴾ پاساو دێننەوەو دەڵێن: ئێمە هەر لەوە پەیڕەو دەکەین کە باب وباپیرانمان لەسەری بوون و پەیڕەویان کردووە ﴿ أو لو کان آباؤهم لا یعقلون شیئا ولا یهتدون ﴾ ئەگەرچی باب وباپیرانیشیان هیچیان لە راستە رێ نەزانیبێ وهیدایەت و رێنما نەبووبن؟ ئەوانە هەرشوێنیان دەکەون؟ بەڵێ شوێنکەوتن و چاولێکەری لەباتڵ و پڕوپووچ، بەهیچ شێوەیە جێگەی قسەو باس نییە، کەچەندە کارێکی نارەواوخراپە، بەڵکو دەبێ هەرلە"هەق"و راستی وحەقیقەت پەیڕەوی بکرێو هەر ئەمەش کارێکی دروستو رەوایە ﴿ ١٧١: ومثل الذین کفروا ﴾ نموونەی ئەو کافرو بێ باوەڕانە ﴿ کمثل الذی ینعق بما لا یسمع إلا دعاء ونداء ﴾ هەروەکو نموونەی ئەو ئاژەڵەیە کە دەنگ دەدرێ بۆ رزگار کردونیان لەومەترسیانە دێنە رێیان، کەچی جگە لە خوڕینو دەنگێك شتێتر نابیسن وتێناگەن، دیارە بێ باوەڕەکانیش "لە گێلی و شوێنکەوتنی باب و باپیرانیاندا بێ هیچ لێکۆڵینەوەیەك" وەکو ئەو مەڕو ئاژەڵەیە کە شوانێك دەنگی دەداو هیچ شتێك نابیسێ،

جگـە لە دەنگ و هاوارێك نەبێ، ئەمانیـش هەرچەندە گوێیان لە قورئانەوە دەبێت، راسـتیەکەی وەرناگرن و نایبیسن! ﴿ صم بكم عمى فهم لا يعقلون ﴾ ئەوکەسـانە کەڕولاڵ و کوێرن، چونکە فامو ژیریـان لەدەسـت داوەو هیچ لەهەق حاڵی نابـن، بۆیە بەکوێرانە دوای هەمووکەسـێك دەکـەون ﴿ ١٧٢: ياأيها الذيـن آمنوا كلوا مـن طيبات ما رزقناكم ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕان! لەو نیعمەتە پێمانـدانو کردمانە رۆزیتان، کامی پاکە ئەوە بخۆن ﴿ واشـكروا لله إن كنتم إياه تعبدون ﴾ و سوپاسـی خواش بکەن، ئەر راسـتە تەنها ئەو دەپەرسـتن. واتە: گوێرایەڵی راسـتەقینەی ئەو بکەن، چونکە هەر شـتێکتان بۆ حەڵاڵ ئەکا، هەر شتێکیشـتان لێ یاساغ ئەکات، هەر لە بەرژەوەندی ئێوەیە، دەسا ئێوەش زۆر بەئەمەك بن و سوپاسی بکەن.

بەناچاری نەبێ گۆشتی مردارەوە بوو ناخورێ:

﴿ ١٧٣: إنمـا حـرم عليكم الميتة والدم ولحـم الخنزير ﴾ خوای گەورە تەنها هەر ئەمانەی لێ یاسـاغکردوون: لاکی مردارەوە بوو، خوێنـی رژاوو رەوان، واتـە: ئەو خوێنەی لـە هەرئاژەڵ و گیان لەبەرێـك دێتـەدەرێ و دەڕوا مەیخۆن. گۆشـتی بەرازیش لەگەڵ هەموو شتەکانیتریدا هەروا﴿ وما أهل به لغيرالله ﴾ وهەر ئاژەڵێکیش -کە بۆ سەربڕین - ناوی غەیری خوای لێ هێنرابێت، ئیتر لە بەر بت و جن و پاشـاو دەسەڵاتداران سەرببڕدرێ، یان بۆخواو پاشا، یـان بۆهەر شـەخسو پیرێـك ﴿ فمن اضطر غير بـاغ ولا عاد ﴾ بەڵام هەر کەسـێ لە بەر ناچاریو بێ ئارەزوو، هەر بە ئەندازەی پێویسـت بخوات وزیادە خۆری نەکات ﴿ فـلا إثم عليه ﴾ هیچ تاوان و گوناهێکی ناگات، لە خواردنی ئەوشـتانەدا، دیارە دەبێ بـەو پێیە بێت،زاناکان باسـیان لێکردووە ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ بەراستی خوا زۆر گوناحپۆش و دلۆڤانو میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی تەنگانەدا خواردنی حەرامتان بۆ حەڵاڵ دەکات.

جوولەکە هەمیشە حەق دەشارنەوە:

﴿ ١٧٤: إن الذيـن يكتمون ما أنزل الله مـن الكتاب ﴾ بێگومان کەسانێ کە ئەوەی خودا لە تەوراتدا ناردوویەتی-لەبەر بەرژەوەندی خۆیان و پارتەکەیان- کەتمانی دەکەن ودەیشـارنەوە ﴿ ويشترون به ثمنا قليلا ﴾ و بەنرخ و بەهایەکی کەم دەیفرۆشن،واتە: هەق و راستیەکان لە مەردم دەشارنەوە، هەتا لای سەرۆك ودەسەڵاتداران کەمـێ دونیایان دەسـکەوێ ﴿ أولئك ما يأكلـون فى بطونهم إلا النار ﴾ پڕ بەسکیان هەر ئاگر دەخۆن؛، واتە: ئەو بەهاو نرخەیە کە ئەوان ئەیخۆن لەو پێناوەدا هەر ئاگرەو، دەرەنجام لەقیامەتدا ورگیـان پڕدەکەن لە ئاگر ﴿ ولا يكلمهـم الله يوم القيامة ﴾ وخوا لە رۆژی قیامەتدا، قسەیەکی خۆشیان لەگەڵ ناکاو، توڕەیە لێیان ﴿ ولا يزكيهم ﴾ و لەگوناح و تاوان پاکیان ناکاتەوەو لێیان خۆش نابێت ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ بەڵکو سزایەکی ئێش پێگەیەنەریشان

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُواْ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ كَمَثَلِ ٱلَّذِى يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَآءً وَنِدَآءً صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَـٰتِ مَا رَزَقْنَـٰكُمْ وَٱشْكُرُواْ لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَيَشْتَرُونَ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا أُوْلَـٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا ٱلنَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُاْ ٱلضَّلَـٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ وَٱلْعَذَابَ بِٱلْمَغْفِرَةِ فَمَآ أَصْبَرَهُمْ عَلَى ٱلنَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ نَزَّلَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُواْ فِى ٱلْكِتَـٰبِ لَفِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

بۆ هەیە ﴿ ١٧٥: أولئك الذين اشـتروا الضلالة بالهدى والعذاب بالمغفـرة ﴾ ئەو سـەرگەردانانە رێگای راسـتیان بـە گومراییو، لێخۆشـبوونی خوایـان بەسـزا گۆڕییـەوە، هەر ناووسـیفەتیکی پێغەمبەر لە تەورات هەبوو، جوولەکە لەخەڵکیان شاردەوەو گومڕا بـوون ﴿ فمـا أصبرهم على النـار ﴾ دەبێ چۆن بتوانن لەسـەر ئاگرخۆراگـرن؟! ﴿ ١٧٦: ذلـك بأن الله نزل الكتـاب بالحق ﴾ چونکـە خوا تەوراتی بەهەق نارد، بۆ روونکردنەوەی حەقیقەت و راسـتیەکان و دەرخستنی سیفەت و رەوشتەکانی پێغەمبەر ﷺ کە ئەوان شـاردیانەوە ﴿ وإن الذين اختلفوا فى الكتاب ﴾ و بەراستی ئەوانەش لەسـەر ئەم کتێبـە ئیختیلاف وجیـاوازی و ناکۆکییان هەیـە، واتـە: جوولەکەو گاور، چونکە هەرئـەوان بوون کە هەر شتێکیان بەدڵ بووبا دەریاندەخست وهەرشتێکیشیان بەدڵ نەبووبا دەیانشـاردەوە ﴿ لفى شـقاق بعيد ﴾ لەدژایەتـیو دووبەرەکییەکی ناجـۆرو دوورودرێـژدان و هەرگیز هەق وراسـتی نادۆزنەوە، بۆیە

شایستەی دۆزەخن. دەسائێوەش ئەی ئیمانداران! وریابن! هیچ راستیەك نەشارنەوە، چونكە شاردنەوەی هەر نیشانەو بەڵگەیەكی زانیاریانە بۆ بوونیخواو راستی و واقعیەتی ئیسلام، وە یان بۆ دروستیو راستی بەرنامەی خوا، لەلایەن زاناكانەوە "لەهەر سەردەمێكدا" بەكەتمان و شاردنەوەی راستیەكان دائەنرێ، وەبەرئەو هەرەشەیە دەكەون.

هەر رێبازیی چاكە هەڵبژێرە:

﴿ ١٧٧ : لیس البر أن تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ﴾ چاكەو چاكەكاری هەر ئەوە نییە ئێوە -جولەكەو گاور- كاتی نوێژ- روو لە خۆرهەلاًت بكەن، یان خۆرئاوا، ئەگەر لەرووی گوێرایەڵیەوە نەبێ بۆ فەرمانی خوا، دیارە رووكردنە "مەسجیدولحەرام"یش هەروایە ﴿ ولكن البر من آمن بالله والیوم الآخر ﴾ بەڵكو چاكەی راست و دروست ئەمەیە كە باوەڕی راستە قینەی بەخواو بەرۆژی دوایی ﴿ والملائكة والكتاب والنبیین ﴾ وبەفریشتەو بەكتێبی ئاسمانیو بەپەیامبەرانی خوا هەبێ ﴿ وآتی المال علی حبه ذوی القربی ﴾ لەوماڵ ودارای یەش -هەرچەند خۆشەویستیش بێ لایان- بەشێكی بدەنە خزمەكانیانو دەستیان لێ نەنووقێنن و بێ بەشیان نەكەن ﴿ والیتامی والمساكین وابن السبیل ﴾ و بەشێ بدەن بە منالاًنی هەتیو و، خەڵكانیبێنەوا و رێبوار، لەرێگا جێماوانی بێخەرجی ﴿ والسائلین وفی الرقاب ﴾ و سواڵكەران" ئەوانەی ناچارن بەسواڵ و دەست پانكردنەوە" وەبە یەخسیران وكۆیلەكان، واتە: لەپێناو ئازادكردنی بەندەو دیلەكاندا ببەخشن ﴿ وأقام الصلاة وآتی الزكاة ﴾ و نوێژی تێرو تەسەل بكاتو، زەكاتیماڵ بدات ﴿ والموفون بعهدهم إذا عاهدوا ﴾ وە هەر بەڵێن و پەیمانێك گرێ دەدەن بیبەنە سەرو هەڵینە وەشێننەوەو وەفای پێ بكەن ﴿ والصابرین فی البأساء والضراء وحین البأس ﴾ و لەكاتی نەبوونی و دەستكورتی و نەخۆشی و بەربەرەكانێ لەگەڵ دوژمنندا خۆ راگربن ﴿ أولئك الذین صدقوا ﴾ مرۆ راستەكان ئەوانەن، پاش باوەرهێنان ئەو سیفەتانەیان تێدابێ "نەك تەنها بەروو كردنە خۆر هەلاًت وەكو گاورەكان، یان خۆرئاوا وەكو جوولەكە.. لەولایشەوە هەرشتێ كە بەرژەوەندی خۆیانی تیا بەدی نەكەن لە موسڵمانانی بشارنەوە، ﴿ وأولئك هم المتقون ﴾ ودیارە هەرئەوانەشن خواناس و پارێزگاری راستەقینە، چونكە بەكردارو رەفتاریش سەلماندیان كە بڕوایان هەیە و خۆپەرستنین و بۆ هەل ناگەڕێن.

تۆڵە سەندنەوەو حیكمەتەكەی:

﴿ ١٧٨ : یاأیهاالذین آمنوا كتب علیكم القصاص فی القتلی ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕدارن! لە بارەی كوژراوانەوە، بەشێوەیەكی دادگەرانە و یەكسانی و، بێ دەست درێژی و زیادە رەوی (قیساس)وتۆڵەمان لەسەر داناون: ﴿ الحر بالحر والعبد بالعبد والأنثی بالأنثی ﴾ ئازاد لە بری ئازاد، بەندە لە باتی بەندە، مێینە لەتۆڵەی مێینە ﴿ فمن عفی له من أخیه شئ ﴾ ئینجا هەركەسیش لەلایەن برای هاودینی خۆیەوە، واتە: لەلایەن كەس وكاری كوژراوەوە عەفوو چاوپۆشی لێكرا (لە كوشتنەوە)و، بەخوێن رازی بوو ﴿ فاتباع بالمعروف وأداء إلیه بإحسان ﴾ دەبا خوێن وەرگرەكە رێی چاك بگرێتە بەرو، بە پیاوانە و بەپێی باوونەریتی ناوچەكە رەفتار بكاو بجوڵێتەوە،لایەنی بكوژەكەش بەجوامێرانە ومەردانە خوێن بەكەس وكاری كوژراوەكە بدەن ﴿ ذلك تخفیف من ربكم ورحمة ﴾ ئەو لیبووردن وخوێن وەرگرتنە لەلایەن پەروەردگارتانەوە بارسووكی و بەزەییەكە بۆتان، كاری وا بۆ جولەكەو گاور نەكراوە. ﴿ فمن اعتدی بعد ذلك ﴾ دوای ئەم خوێنگرتن ولێبووردنە، هەركەسێك دەستدرێژیكرد بۆسەر خوێندەرەكان ﴿ فله عذاب ألیم ﴾ سزایەكی ئێش پێگەیەنەری بۆ هەیە، واتە: هەركات بكوژ لەتۆڵەو قیساس عەفوو كرا، یان خوێنیدا، كەچی پاش ئەوە دەستدرێژی كرایە سەری، بێگومان ئەو دەستدرێژیكارەیە تووشی سزایەكی دەردناك ئەبێ لەدونیاو لەقیامەتدا ﴿ ١٧٩ : ولكم فی القصاص حیاة یا أولی الألباب ﴾ ئەی خاوەنانی فام و ژیری! لەم تۆڵە وەرگرتنەوەدا ژیانی خۆش ومەزنتان هەیە، واتە: ئەم یاسایە دەبێتە مایەی مانەوەی ژیانی مرۆڤ و، خۆ دورگرتن لەكوشت وكوشتار، چونكە كابرای بكوژ بزانێ، كەسێ بكوژێ دەكوژرێتەوە، ئیتر دەسدرێژی بۆسەرگیانی ئەم وئەو ناكات ﴿ لعلكم تتقون ﴾ بەڵكو لەبەر ئەو یاسایە لەسنوورەكانی خوا خۆبپارێزن، ئاسوودەییو بەختیاری بۆ وڵات وناوچەكەتان بگەرێتەوەو خوێن رێژی نەكرێ.

چەند روونكردنەوەیەك:

١) تەنها دەوڵەت مافی وەرگرتنەوەی قیساسو تۆڵەی هەیە، پێویستە لەسەر موسڵمانان هەوڵبدەن دەوڵەتێكی ئیسلامیی وا دروست بكەن، بڕوای بە (قیساس) ببێ و بشتوانێ ئەنجامی بدا، بەتایبەت ئەمڕۆكە ئەم جۆرە بڕیارانە لەدونیادا پشتگوێخراون.

٢) جەماوەری زانایان یەكدەنگن بۆ كوشتنەوەی كۆمەڵە خەڵكێك" لەباتی كوشتنی تەنها كەسێك" ئەگەر هەموویان هاوبەش ببوون

لە ئەنجامدانی کوشتنەکەدا، چونکە ئیمامی (عومەر) هەر حەوت کەسەکەی کوشت کە هاوبەش ببونو لە کوشتنی لاوێکدا، پاشان وتی: (لو تمالأ علیه أهل الصنعاء لقتلتهم، ولم یخالفه أحد فکان إجماعا) واتە: ئەر خەڵکی (سەنعا)ی (یەمەن) گشت ئەرێ بکەن وبەشدار بن بۆ کوشتنی تەنیا کەسێك، هەموو دەکوژمەوە، ئەوسایش هیچ کامێك لە هاوەڵان دژی ئەم قسەیە نەوەستان، کەواتە بۆتە (ئیجماع).

٣) هەندێ لە زانایان پێیان وایە: پیاو لەباتی ژن ناکوژرێتەوە بەڵام جەماوەری زانایان ئەڵێن: پیاو بە ژن ئەکوژرێ.

٤) ئاخۆ باوك بەکوشتنی کوری خۆی دەکوژرێتەوە؟ بۆ ئەمەش جەماوەری زانایان دەڵێن: نەخێر، بەڵام پێشەوا (مالیك) بۆ ئەم وەڵامە روونکردنەوەیەکی هەیە: دەڵێ هەرکاتێ ئەو باوکە کورەکەی خۆیخست و سەری بری، دەکوژرێتەوە. خۆ ئەگەر بەردێکی بۆهەڵدا، وەیا دارێکی لێدا، وەیان بەئامێرێکیوا کوشتی، کوشندە نەبوو، ناکوژرێتەوە، چونکە لەوەناچێ نیەتی کوشتنی بووبێ، بێجگە لەوەش ئەم فەرموودەیە هاتووە: ((إدْرَؤُا الْحُدُودَ بالشبهات)). واتە: لە بەر هەر گومانێك بێت تۆڵەکان راگرن.

وەسیەت بۆ باب و دایک و خزمان پێویستە:

﴿ ١٨٠: کتب علیکم إذا حضر أحدکم الموت ﴾ لە سەرتان نووسراوە هەرکە کەسێکتان کەوتە سەرەمەرگ ﴿ إن ترک خیرا الوصیة للوالدین والأقربین بالمعروف ﴾ و ماڵ و دارایەکی لە پاش بەجێما، دەبێ بەشێوەیەکی پەسەند وەسیەت بکا کە باوك ودایك و خزمانی، هەرکەسە بەشی خۆی پێبگا، تاببێتە مایەی خۆشەویستی و دڵخۆشکردونیان ﴿ حقا علی المتقین ﴾ خەڵکانی خواناس وپارێزکار هەقە ئەم کارە بکەن، جا کەوابوو ئەوانەی لەخوا دەترسن، با باوك و دایك و خزمەکانیان لە میرات بێ بەش نەکەن ئەگەر چیهەشیان بێت بە هۆی کەسێکیترەوە بەش براوبووبێ، وەك کورەزا بەکور. بەڵێ.. هەندێ لەزانایان پێیان وایە: ئەم وەسیەتە بە ئایەتی میرات: (یوصیکم الله فی أولادکم..) سڕاوەتەوەو کاری پێناکرێت، چونکە دایك وباوك بە ئایەتیمیرات بەشیان دیاریکراوە، بەڵام سەبارەت بەو خزمانە بەشە میراتیان پێنابرێ، سوننەتە وەسیەتیان بۆ بکا و لەمیراتەکە شتێکیان بدرێتێ، (تەبەری) دەڵێ: نەخێر، نەسڕاوەتەوەو کاری پێدەکرێ. بەروونتر بڵێین: (ئیبن عەبباس، حەسەن، مەسرووق، تاووس، زەحاك، موسلیمی ئیبن یەسار، عەلای ئیبن زیاد، سەعیدی ئیبن جوبەیر، رەبیعی ئیبن ئەنەس، قەتادە، مۆقاتیلی ئیبن حیبیان)

گشت ئەم بەرێزانە دەڵێن: وەسیەت کردن بۆ ئەو کەس وکارە نزیکانە میرات نابەن، شتێکی هەقەو، بەئایەتی میراتیش لەبەین نەچووەو هەردەبێ شتێکیان بۆ دیاری بکرێ، لە سوورەتی(نیساء) ئایەتی(٨)داهاتووە: (وإذا حضر القسمة أولوا القربی والیتامی والمساکین فارزقوهم منه وقولوا لهم قولا معروفا). ﴿ ١٨١: فمن

﴿ لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّوا۟ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلْكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّۦنَ وَءَاتَى ٱلْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَٰهَدُوا۟ وَٱلصَّٰبِرِينَ فِى ٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلْبَأْسِ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُوا۟ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِصَاصُ فِى ٱلْقَتْلَى ٱلْحُرُّ بِٱلْحُرِّ وَٱلْعَبْدُ بِٱلْعَبْدِ وَٱلْأُنثَىٰ بِٱلْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ شَىْءٌ فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ وَأَدَآءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَٰنٍ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى ٱلْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ بِٱلْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ بَعْدَمَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثْمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

بدله بعدما سمعه ﴾ ئینجا هەرکەس دوای بیستنی وەسیەتەکە و ئاگادار بوونی، بیگۆڕێ وکاری پێ نەکا ﴿ فإنما إثمه علی الذین یبدلونه ﴾ ئەوکەسانە دەیگۆڕن تاوانبارن، وەسیەت کار گوناهێکی لەسەر نییە ﴿ إن الله سمیع علیم ﴾ بەراستی خوا زۆر بیسەرو زانایە، خۆی چاك دەزانێ هەر دەستکاریەك بۆ رێکخستن بێت، قەیناکاو پاداشی هەیە. ﴿ ١٨٢: فمن خاف من موص جنفا أو إثما ﴾ هەرکات کەسێ هەستی کرد کە وەسیەتکار لە وەسیەتەکەیدا ناهەق بووەو، خۆی تووشی گوناح کردووە ﴿ فأصلح بینهم فلا إثم علیه ﴾ هەوڵیدا میراتگرانی پێكبێنێت، گوناحێکی ناگات ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا لەگوناه دەبوورێ و، بەبەزەیی و دلۆڤانە.

ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان:

﴿ ١٨٣: یا أیها الذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەیباوەڕتان هێناوە!

﴿ كتب عليكم الصيام ﴾ بزانن ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانتان لەسەر نووسراوەو فەرز کراوەتە سەرتان ﴿ كما كتب على الذين من قبلكم ﴾ هەروەکولەسەر ئەوانەی لەپێشتانەوە بوون بڕیاردراو نووسرا، دیارە هەر هۆزو ئوممەتێك، جۆرێ ڕۆژووی بووە ﴿ لعلكم تتقون ﴾ بەڵکو بە تەقوا بن و، سنوورەکانی خوا بپارێزن و دەرگای گوناح لەخۆ-

فَمَنْ خَافَ مِن مُّوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَّعْدُودَٰتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُۥ وَأَن تَصُومُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلْقُرْءَانُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْهُدَىٰ وَٱلْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا۟ ٱلْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَإِنِّى قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ ٱلدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لِى وَلْيُؤْمِنُوا۟ بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

داخەن و، دەرگای هەموو خێرێ لەخۆ واز بکەن ﴿ ١٨٤: أياما معدودات ﴾ چەند ڕۆژێکی ژمێرراوو دیاریکراوە، زۆر نییە ﴿ فمن كان منكم مريضا أو على سفر ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان نەخۆش بوو، ئەگەر ڕۆژووی گرتبا نەخۆشیەکەی زیادی دەکرد؛ وە یان درەنگ چاك ئەبوویەوە، وەیان زۆری بۆدەهات و تەنگەتاو دەبوو، یان چووە سەفەر ﴿ فعدة من أيام أخر ﴾ ئەوجا ڕۆژووەکەیان شکاند، وەیان هەر لەبنە ڕۆژەوە نەیانگرت، دەبێ لەڕۆژانی تردا، چەند ڕۆژێ‌تر بە ڕۆژوو بنەوە ﴿ وعلى الذين يطيقونه فدية طعام مسكين ﴾ و ئەو کەسانەش ناتوانن بەئاسانی بەڕۆژوو بنو، زۆر بەسەختی بۆیان دەگیرێ، وەك پیرو نەخۆشی سەرجێگەو، ئافرەتی شیر دەروو، ژنی دووگیان؛ ئەوەپێویستە لەباتی هەر ڕۆژەی لە ڕۆژووەکە، خواردنی ژەمێ خۆراك، یا نرخەکەی بدەنە هەژارێ ﴿ فمن تطوع خيرا ﴾ ئەگەر کەسێك بە پێخۆشبوونی خۆی خۆراکی زیاتریدا ﴿ فهو خير له ﴾ ئەوە بۆخۆی باشە وقازانجی بۆخۆیەتی و، بەجیاپاداشی زیادەکەشی ئەدرێتەوەو لای خوا ون نابێ ﴿ وأن تصوموا خير لكم ﴾ خۆلەگەڵ ئەوەشدا، ئەر بە ڕۆژووبن گەلێ چاکترە بۆتان ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بتانزانیبا و بتوانن.

چەند ئاگاداریەك:

١) تاقمێ لە زانایانی پێشین (سەلەف) دەڵێن: هەر کەسێ لە سەرەتای مانگی ڕەمەزانەوە نیشتەجێ و(مقيم) بوو، لەپاشان چوویە سەفەر؛ بۆی نییە بە بیانووی سەفەرەکەیەوە ڕۆژووەکەی نەگرێ. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەمە قسەیەکی (غەریب) و نەناسراوە.

٢) دەستەیەك لە هاوەڵان ولە پاشینان دەڵێن: هەر کەسێ چوویە سەفەر؛ نابێ ڕۆژوو بگرێ.

٣) کۆمەڵێ لە زانایان ئەڵێن: نە ڕۆژوو لەسەفەراو، نە شکاندنەکەی واجیب نییە، بەبەڵگەی فەرموودەی: ((فَمِنَّا الصَّائِمُ وَمِنَّا الْمُفْطِرُ، فَلَمْ يَعِبِ الصَّائِمُ على الْمُفْطِرِ، ولا المفطرُ على الصائم)) (فتح الباري).

٤) ئیمامی شافعی و دەستەیەکی تر ئەڵێن: بە ڕۆژووبوون لەسەفەرا، لە شکاندنەکەی باشترە.

٥) کۆمەڵێکیش ئەڵێن: بەڵکو نەگرتنی باشترە.

٦) تاقمێکی تریش دەڵێن: گرتن و نەگرتنی یەکسانە (دیارە ئەمانە هەرەیەکەیان بەڵگەی خۆیانیان هەیە).

٧) ئایا قەزا کردنەوەی ڕۆژوو هەردەبێ بەدەم یەکەوە بێ وبەینی نەکەوێ؟ یا بەیناو بەین وپچڕپچڕ لە نێو مانگەکانیشدا دەبێ! ڕایەك ئەڵێ: هەر دەبێ بە یەکەوە بێ و، پچڕپچڕ نەکرێ. ڕایەکی تریش ئەڵێ: نەخێر، قەزا کردنەوەی واجیب نیە بەدەم یەکەوە بێ.

٨) قسەی ڕاست ئەوەیە کە یەك شایەدی دادگەر بەسە بۆ سەلماندنی (دیتنی مانگی یەك شەوەی ڕەمەزان، بەڵام بۆ چەسپاندنی دیتنی مانگی یەك شەوەی شەشەڵان؛ دەبێ دوو شایەت بن.

گەورەیی و مەزنی مانگی ڕەمەزان:

پاشان خوای گەورە وەسف وسەنای مانگی ڕەمەزان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٨٥: شهر رمضان الذي أنزل فيه القرآن ﴾ مانگی ڕەمەزان، ئەومانگەیە کە قورئانی تێدا نێردراوەتە خوارێ، واتە: لەڕەمەزاندا (دەست بەناردنی کراوە) ﴿ هدى للناس ﴾ ڕێنمایی مەردم دەکا بۆ گشت کارێکی چاك ﴿ وبينات من الهدى والفرقان ﴾ و چەندین بەڵگەو نیشانەی زۆر ڕوونی تێدایە بۆ شارەزای ڕێی هەق و، جیاکردنەوەی ڕاست و ناڕاست ﴿ فمن شهد منكم الشهر فليصمه ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان مانگی ڕەمەزانی

بەسەرهات، وەرێبوارو نەخۆش نەبوو، بروبیانووی شەرعیشی نەبوو، دەبێ بەرۆژوو بێت ﴿ فمن كان منكم مريضا أو على سفر ﴾ ئینجا ئەوکەسەشتان نەخۆش‌و لەش بەبارە، یا لەسەفەرەو رێبوارەو، رۆژووەکەشی دەشکێنێ ﴿ فعدة من أيام أخر ﴾ دەبێ لە رۆژانی دیکەدا، چەند رۆژێکی‌تر بەقەزا بگرێتەوە ﴿ يريد الله بكم اليسر ﴾ خوا ئاسوودەیی‌و کارئاسانی ئێوەی ئەوێ ﴿ ولا يريد بكم العسر ﴾ و لەئەنجامدانی فەرزەکاندا، نایەوێ بکەونە تەنگی‌و نارەحەتی ﴿ ولتكملوا العدة ﴾ ودەیەوێ بەئاسانی رۆژووی ئەوماوە تەواوبکەن ﴿ ولتكبروا الله على ما هداكم ﴾ و بەگەورەیی خوا بزانن وقایل بن، کە ئێوەی رێنماکرد ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ پێویستە سوپاسی بکەن لەسەر ئەو مۆڵەتدانەو سەخت نەگرتنەی.

خوا هاوارو نزای بەندەکانی دەبیسێ:

(تەبەری) ئەڵێ: پیاوێکی دەشتەکی هاتە لای پەیامبەر ﷺ وگوتی: ئاخۆ خوا نزیك بێت، تا بە چپە وهێواش بانگی لێ بکەین؟ یان دوورە تادەنگی لێ بەرز بکەینەوە؟ ئەوسا خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ١٨٦: وإذا سألك عبادي عني فإني قريب ﴾ هەرکاتێ بەندەکانم لە بارەی من پرسیارت لێدەکەن: ئایا من دورم لێیانەوە یان نزیك؟ دەبێ بزانن، من زۆر نزیکم لێیانەوە ﴿ أجيب دعوة الداع إذا دعان ﴾ بەهاناو پارانەوەی دوعا گۆیانەوە دێم و وەڵامیان ئەدەمەوە هەرکە لێم وەپارێن ﴿ فليستجيبوا لي ﴾ دەبا ئەوانیش فەرمان و داخوازی من وەڵام بدەنەوەو، فەرمانەکانم پشتگوێ نەخەن ﴿ وليؤمنوا بي ﴾ وباوەری تەواو بتەویان بەمن هەبێ ﴿ لعلهم يرشدون ﴾ بەشکو رێی راست بۆ خۆ بەدی بکەن. بەڵێ.. پارانەوەو نزاو لاڵە لەدەرگای پەروەردگاردا بناغەی برواو دڵسۆزی نیشان دانە، بۆیە پەیامبەران بایەخێکی زۆریان بەدۆعادەدا. لەفەرموودەی قودسیدا هاتووە: ((أنا عند ظن عبدي بي وأنا معه إذا دعاني)) (پێشەوا ئەحمەد). لە فەرموودەیەکی(متفق عليه)یشدا هاتووە: ((يُسْتَجَابُ لأَحَدِكُمْ مَالَمْ يَعجَلْ: يَقُولُ:دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ))

سەرجێیی ژنان و ئاوو خۆراك لە شەوانی رەمەزاندا:

(تەبەری) ئەڵێ: موسڵمانانی پێشوو نەدەبوو لە مانگی رەمەزانا "دوای نوێژی خەوتنان" ئاوو خواردن بخۆنەوەو بشچنەلای ژنەکانیان، ئینجا هەندێکیان (وەك عومەری کوری خەتتاب) ئەم سنوورەیان بۆ نەپارێزرا، ئەوجا بەناچاری ئەوکارەی خۆیانیان بۆ پەیامبەر ﷺ باسکرد، ئەوسا بۆچارەسەری ئەوە، خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ١٨٧: أحل لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم ﴾ چوونە لای ژنانتان و تێکەڵاوی کردن لەگەڵیاندا لە شەوانی رەمەزان بۆتان رێدرا ﴿ هن لباس لكم ﴾ چونکە ئەوان پۆشاك وجلکن بۆئێوە" هەر ئەبێ تێکەڵییان بکەن و، پێکەوەش بژین، خۆ بێ ئەوانیش ناتوانن ئارام بگرن" ﴿ وأنتم لباس لهن ﴾ ئێوەیش جل وپۆشاکی ئەوانن" دیسان خۆراگرتن بۆ ئەوانیش هەر قورس و گرانە" ﴿ علم الله أنكم كنتم تختانون أنفسكم ﴾ بەراستی خوا بۆ خۆی ئەیزانی کە ئێوە هەرگیز خۆتان پێ ناگیردرێ و ئەوسنوورە دەشکێنن و، لەگەڵ خێزانەکانتانا دروست ئەبن ﴿ فتاب عليكم ﴾ بۆیە بەو پەشیمان بوونەوەتان تۆبەی لێ وەرگرتن ﴿ وعفا عنكم ﴾ و چاوپۆشی لێکردن و لێتان خۆش بوو ﴿ فالئن بشروهن ﴾ ئیتر هەرلە ئێستاوە ئازادن ودەتوانن بچنەلایان ﴿ وابتغوا ما كتب الله لكم ﴾ وئەوەش خوا لەچارەتانی نوسیو لەنەوەو زارۆڵەی چاك داوای بکەن. واتە: دەبێ ئەو تێکەڵاوییە" تەنها بۆ رابواردن نەبێت، بەڵکو دەبێ نیازی پەیدابوونی منداڵو زیادبوونی وەچەشی لەگەڵ بێت" ﴿ وكلوا واشربوا ﴾ دەسا بەدرێژایی شەوگار بخۆن و بخۆنەوەو، بچنەلای خێزانەکانتان ﴿ حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر ﴾ هەتا ئەوکاتە هەودای سپیایی دەمەوبەیان لەنێو هەودای رەشی شەو لەرۆژهەڵاتەوە دەرئەکەوێ و جیا ئەبێتەوە." (بوخاری) ئەڵێ: ئەوانەی وا ئەیانویست رۆژوو بگرن تاڵە

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ فَٱلْـَٔـٰنَ بَٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ وَلَا تُبَٰشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَٰكِفُونَ فِى ٱلْمَسَٰجِدِ تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ ۞ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ وَلَيْسَ ٱلْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا۟ ٱلْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ ٱلْبِرَّ مَنِ ٱتَّقَىٰ وَأْتُوا۟ ٱلْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَٰبِهَا وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

دەزوویەکی سـپی‌یان بە قاچێکیانەوە ئەبەست و، تاڵێکی رەشیش بـە قاچەکەی تریانەوە، ئیتر تا ئەوانەیـان لێك جیانەکردایەتەوە دەسـتیان لەخواردن هەڵنەئەگرت، ئەوسـا بۆروونکردنەوەی ئەم کارە ئەو ئایەتە هاتوو، پێغەمبەرﷺ تێی گەیاندن کە: مەبەسـت هەوداو رشـتەی شـەوو رۆژە، نەك دەزووی سـپی‌ورەش. ئیمامی (موسـلیم) یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە ((لایغرنکم من سحورکم أذان بلال ولا هذا البیاض: الأفق المستطیل هکذا حتی یستطیر هکذا وأشـار بیده یعنی معترضـا)). ﴿ ثم أتموا الصیام إلی اللیل ﴾ لە پاشان رۆژووەکەتان ببەنەسـەرو تەواوی بکەن "هەرلە شەبەقەوە تا شـەو دێتو خۆرئـاوا دەبێت" ﴿ ولا تباشـرهن وأنتم عاکفون فـی المسـاجد ﴾ بەڵام ئـەو کاتەی کە لە مزگەوتـدا مات دەبن‌و خەریکی ئیعتیکاف دەبن و تێکەڵی ژنانتان مەکەن واتە: چوونە لای ژنانتان لە تەواوی شـەوەکانی رەمـەزان و غەیری رەمەزاندا بۆتان رەوایە، مەگەر کەسـێك لە مزگەوتدا نییەتی ئیعتیکاف و خەڵوەی هێنابـێ، دیارە نابێ ئەو کەسـەیە بەهیچ شـێوەیەك لە ژنەکەی نزیك بێتەوە، ئەگینە ئیعتیکافەکی هەڵئەوەشێتەوە" ﴿ تلک حدود الله فلا تقربوها ﴾ ئەمانە باسـکران گشـت سنووری خوان، دەسا ئێوەیش لێیان نزیك مەبنەوەو" ئەو سنوورانە مەشکێنن" ﴿ کذلک یبین الله آیاته للناس ﴾ ئا بەو شـێوەیە خوا نیشانەو بەڵگەکانی خـۆی بۆ مەردم رۆشـن ئەکاتـەوە ﴿ لعلهم یتقـون ﴾ بەڵکو خۆ بپارێزن و لەهەواو ئارەزوو پەیرەوی نەکەن و دووربکەونەوە.

ئیعتیکاف: خۆ دابرینە لە خەڵـك و مانەوەیە لەمزگەوتی جامیعە، پێغەمبەریـش ﷺ گەلێجار ئەو کارەی ئەنجام داوە، بەتایبەت لە دە رۆژی کۆتایی مانگی رەمەزاندا؛ بەلای کەمیەوە دەبێت شـەوو رۆژێك لەمزگەوتدا بمێنێتەوە؛ شـیاوی باسە بۆ ئەوەی نوێژەکەی هەینیشی بکات دەبێ هەر لە مزگەوتی جامیعەدا بمێنێتەوە.

خواردنی ماڵی یەکتر بە نارەوا حەرامە:

﴿ ١٨٨: ولا تأکلـوا أموالکـم بینکم بالباطل ﴾ سـامان‌و دارایی یەکتر بە نارەواو نادروسـت لەنێوخۆتانـدا مەخۆن، بەڵێ: دانانی یاسا و بەرنامە بۆ پاراستنی ماڵ و داریی‌و شێوەی خەرج کردنی، ئەگەرچی هی خۆیشـت بێت شتێکی زۆر پێویستە، ﴿ وتدلوا بها إلی الحکم ﴾ مەیشیدەن بەحاکمان‌و کاربەدەستان ﴿ لتأکلوا فریقا مـن أموال الناس بالإثم ﴾ تا بەنارەوا بەشـێك لـە ماڵ و دارایی مەردم بخۆن ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ بۆ خۆشتان چاك ئەزانن کە ئەو جۆرە کارانە نادروست و نارەوان.

بەڵێ ئیـش وکاری پارێـزەرو "موحامی"یەکانیـش زۆر نزیکە لەم هەرشـەیەوە، جا ئەگەر فریای خۆیان نەکەون‌و زۆر راست وەهەق‌رەو نەبن، ئەوا بەزوویی تێ‌دەکەون، بۆیە دەبێ هەرلەسـەرەتاوە داوای پـرووپووچ‌و بێجێ وەرنەگرن وتۆمـار نەکەن و بەرگری لێ نەکـەن، خۆ بە بریاری حاکمەکانیش نەحـەرام، حەڵاڵ دەبێ، نەحەڵاڵیش حەرام دەبێ، هەر لەبەرئەوەبوو ئەو ئایەتەی سەرەوە هات، ئـەم فەرموودەش کە (ئوممی سـەلەمە) هێنای رایگەیاند: ((ألا إنما أنا بشـر، وإنمـا یأتینی الخصم، فلعـل بعضکم أن یکون ألحن بحجته من بعض، فَأَقْضِيَ لَهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَق مُسلم فَإِنَما هِیَ قِطْعَـةٌ من نارِ، فَلْیَحْمِلْها أَوْ لِیَذَرْهـا)) متفق علیه. واتە: بزانن "کاتـێ کێشـەیەك دێتە لام بـۆ برانەوەی" وادەبـێ هەندێ لەو کێشـەدارانە لێزانترن لەهەندێکی‌تریان، ئەوجا منیش بەپێی ئەو بەڵگەیە بریاری خۆم دەدەم، دەسـا بزانن ئەوی من بریاری مافی موسـڵمانێکی بـۆ دەدەم "لەواقیعدا هی‌ئەویش نییـە" ئەوە پارچە ئاگرێکم بۆ دابریوە، ئەوسـا ئیتر خـۆی دەزانێ وەری‌دەگرێ، یا دەستی لێ‌هەڵدەگرێ.

مانگ نوێ بوونەوە:

﴿ ١٨٩: یسـئلونک عن الأهلة ﴾ لەبـارەی مانگ نوێ‌بوونەوەش پرسیارت لێ‌دەکەن ئەی موحەممەد ﷺ و دەڵێن: بۆچی لەسەرەتاوە زۆر باریـك وبچووکـە، لەپاشـان وردە وردە گـەورە ئەبـێ‌و، پرئەبێتەوە، بۆ دواییش بچووك ئەبێتەوەو، ئەوسـا بۆماوەیەك لە چاو ون ئەبێ؟ ﴿ قل هی مواقیت للناس والحج ﴾ پێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ کە ئەومانگە هیلال و نوێیە بەوشێوەیە دەیبینن، بۆ زانین ودیاریکردنی کاتەکانی خواپەرستی و راگرتنی ئاماری ساڵ ومانگەکانە بۆ رێکوپێك کردنی ژیانی خەڵك و، دۆزینەوەی مانگی بەرۆژوو بوون و، زانینی کاتی چوونە حەج.

(بەراء) ئـەڵێ: ئەم ئایەتەی (وأتـوا البیوت..)ـە لەبارەی ئێمەی (ئەنسـار)ـەوە هات، چونکە هەرکاتێ کەسێکمان حەجی کردباو بهاتبایەتـەوە، دەبوو لەدەرگـاوە نەچووبایە ماڵـەوە! جا رۆژێ پیاوێکمان کاتـێ گەرایەوە لەحەج، گوێی بـەوە نەداو لەدەرگاوە چوویە ماڵەوە! ئەوسا بۆدوایی خەڵکەکەمان لێیان کردە هەرا! جا بۆ رەتکردنەوەی ئەو هەرایە، ئەم ئایەتە هات. (پێشەوا بوخاری).

﴿ ولیس البر بأن تأتوا البیوت من ظهورها ﴾ واش چاك نییە ئێوە لە پشـتەوە بچنـە ناو ماڵەکانەوە بەتایبەت کە ئیحرام ئەبەسـتن وحەج ئەکەن، جاکاتێ ئەگەرێنەوە لەسەربانەوە ئەرۆنە ژوورەوە! ﴿ ولکن البر من اتقی ﴾ بەڵکو کاری چاك وپەسەند ئەوەیە کە لە سـنوورەکانی خوا خۆبپارێزن ﴿ وأتوا البیوت من أبوابها ﴾ دەسا

ئێوە لەدەرگــاوە بێنە ماڵەکانتانەوەو، واز لــەوکاری خۆتانە بێنن ﴿ واتقــوا الله لعلكم تفلحون ﴾ لە خوا دەبێ هەموو کات بترســن و بۆهەمــوو کارێك لــە دەرگای خۆیەوە بچنــە ژوورەوە، تا بەڵکو بەختیارو بەختەوەرو رزگاربن لە هەردوولا.

لەگەڵ شەڕ فرۆشاندا بجەنگن:

﴿ ١٩٠: وقاتلوا في سـبيل الله الذين يقاتلونكم ﴾ ئێوەش لەراهی خودا لەگەڵ ئەوکەســانەدا بجەنگێن کــە لەگەڵتان بە جەنگ دێن و، ئەیانەوێ لە ســەردانی ماڵی خوا رێتان لێ بگرن، ئەگەرچی لە مانگە خاوەن رێزەکان " الأشــهر الحرم "یشدا بێت ﴿ ولا تعتدوا إن الله لا يحــب المعتديــن ﴾ بەڵام وریابن! نابێ دەســت درێژی وزیادەرەوی بکەن لەکاتی رووبەڕووبوونەوەو جەنگدا، کێ جەنگی لەگەڵ کــردن هەر لەگەڵ ئــەوەدا بجەنگێن.. چونکە بەراســتی خــوا دەســت درێژکارانی خۆش ناوێت جا کەوابوو ئێوە دەســت پێشــخەر مەبــن لەجەنگدا، خۆئەگــەر کەسێکیشــتان لەجەنگدا کوشت جەســتەکەی تێك مەدەنو ناشیرین و بێڕێزی مەکەن و، لــچ ولێوو لووتی مەبڕن ﴿ ١٩١: واقتلوهم حيث ثقفتموهم ﴾ و لە هەرشوێنێکیش دەســتدرێژکەرانتان دەست کەوت و دەسەڵاتتان هەبوو بەســەریاندا ئەگەرچی لە زەوی (مزگەوتی حەرام)یشدا بن بیــان کوژن ﴿ وأخرجوهــم من حيث أخرجوكم ﴾ لەو شــوێنەش دەریانپەرێنن کە ئێوەیان لێدەرپەڕاند، واتە: وەکو ئەوان لەمەککە ئێوەیــان دەرکرد، دەئێوەش لەوێ ئەوان دەرکەن ﴿ والفتنة أشــد مــن القتل ﴾ خۆ فیتنەنانەوەو وەیشــوومە گــێڕان وعەزیەت دانی موسڵمانانیش بەوجۆرە نامرۆڤانە بۆئەوە لەئایینی خۆیان پەشیمانیان بکەنەوە زۆر لەکوشــتن خراپترەو، واتە: ئەگەر کەســێك کوشتنی بێباوەڕانی لاناڕەحەت بێت، بێگومان عەزیەت و ئەشکەنجە دانی موســڵمانەکان زۆر گەورەترو قورسترە ﴿ ولا تقاتلوهم عند المسجد الحرام حتى يقاتلوكم فيه ﴾ ئێوە لەســنووری مەســجیدولحەرامدا نابێ جەنگیان لەگەڵ بکــەن مەگەر ئەوان لەوێ جەنگتان لەگەڵ بکەن، واتە: هەرکەسـێك لەوکافرانە رۆیشتە کەعبەوە، ئیتر نابێ دەســتی بۆ بــبرێ، مەگەر ئەو دەســت بکاتەوە﴿ فــإن قاتلوكم فاقتلوهم ﴾ جا ئەگەر ئەوان لەگەڵتان جەنگان، ئێوەیش جەنگیان لەگەڵ بکەن و بیان کوژن ﴿ كذلك جزاء الكافرين ﴾ سزاو تۆڵەی کافرو بێ باوەڕان هەر ئاوایە.

چەند تێبینییەك:

١) هەندێ جار پێویســت دەکات دوژمــن بەخۆی نەزانێت کتوپڕ هێرشــی بۆبکرێت، دەشــکرێ لەو هێرشەدا هەندێ ژن و منداڵ و خەڵکانــی بێ تاوان پێوە ببن، ئایا حوکمی شــەریعەتی ئیســلام لەمەدا چییە؟ وەڵام: ئەگەر هیچ رێگایەکی تر نەبێت بۆ بەرپەرچ دانــەوەی هێرشــەکانیان و بۆ زاڵبوون بەســەر دوژمناندا بەوجۆرە نەبــێ، زانــاکان دەڵێن: هێرشــی ئــاوا رەوایەو هیــچ گوناهێکی لەسەر نییە.

وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ ثَقِفۡتُمُوهُمۡ وَأَخۡرِجُوهُم مِّنۡ حَيۡثُ أَخۡرَجُوكُمۡۚ وَٱلۡفِتۡنَةُ أَشَدُّ مِنَ ٱلۡقَتۡلِۚ وَلَا تُقَٰتِلُوهُمۡ عِندَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِيهِۖ فَإِن قَٰتَلُوكُمۡ فَٱقۡتُلُوهُمۡۗ كَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ ٱنتَهَوۡاْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٩٢﴾ وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ لِلَّهِۖ فَإِنِ ٱنتَهَوۡاْ فَلَا عُدۡوَٰنَ إِلَّا عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩٣﴾ ٱلشَّهۡرُ ٱلۡحَرَامُ بِٱلشَّهۡرِ ٱلۡحَرَامِ وَٱلۡحُرُمَٰتُ قِصَاصٞۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَٱعۡتَدُواْ عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾ وَأَنفِقُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلۡقُواْ بِأَيۡدِيكُمۡ إِلَى ٱلتَّهۡلُكَةِ وَأَحۡسِنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَأَتِمُّواْ ٱلۡحَجَّ وَٱلۡعُمۡرَةَ لِلَّهِۚ فَإِنۡ أُحۡصِرۡتُمۡ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۖ وَلَا تَحۡلِقُواْ رُءُوسَكُمۡ حَتَّىٰ يَبۡلُغَ ٱلۡهَدۡيُ مَحِلَّهُۥۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ بِهِۦٓ أَذٗى مِّن رَّأۡسِهِۦ فَفِدۡيَةٞ مِّن صِيَامٍ أَوۡ صَدَقَةٍ أَوۡ نُسُكٖۚ فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

٢) گــەلێ جــار بەناچاری بە تــۆپ و جۆرەها چەکی تری قورس و کوشــندە هێرش دەبرێتە ســەر دوژمن، لەهەمان کاتیشــدا شارو دێهــات و مزگــەوت و قوتابخانە وخەســتەخانەکانیش بەر زیان دەکــەون، ئایا حوکمی ئیســلام بۆ ئەوە دەبــێ چی بێت؟ وەڵام: ئەگەر خوانەناس و کافرەکان ئەوجۆرە چەکانەیان بەکارهێنا، ئەوا ئێمەیش بەناچاری بەکاری دێنین، بەڵام تابکرێ دەبێ لەوشوێنانە دەستپارێزی بکرێ.

﴿ ١٩٢: فــإن انتهــوا فإن الله غفــور رحيم ﴾ خۆ ئەگــەر ئەوان جەنگیان وەســتان و دەسبەردارتان بوون، ئەوە بێگومان خوا زۆر پۆشــەری گوناهانە، دلۆڤــان و میهرەبانە، تا بەڵکــو بگەرێنەوەو بڕواش بێنن ﴿ ١٩٣: وقاتلوهم حتى لاتكون فتنة ﴾ لەکوشــتنیان کوڵ مەدەن هەتا ئاژاوە و فیتنە لەناو دەچێ و، هێزو توانایشــیان نامێنێ عەزیەت و ئازاریشتان بدەن و، بۆخۆیان سەر شۆڕو ریسوا دەبــن ﴿ ويكــون الدين لله ﴾ ئایــین و دین و بەرنامــەی ژیان،

هـەر بەرنامـەو دینی خوا دەبێ و، زاڵیش دەبێ بەسـەر گشـت بەرنامەكانـی تـردا ﴿ فإن انتهوا فلا عـدوان إلا على الظالمين ﴾ ئینجـا ئەگەر ئەوان دەسـبەردار بوون و كۆتاییان بەشـیرك هێنا و، كوڵیـان بەدوژمنایەتـی و كاری نامەردانەیـان دا، ئیتر هیچ دوژمنایەتییـەك بەرامبەریـان نییـە، مەگـەر لەسـەر ئەوانەیان سـتەمەكارو شەڕفرۆشبن، هەركاتێكیش ئەمانە دەستیان لەناهەقی وبێ باوەڕی هەڵگرت، ئیتر لەگەڵ ئەوانیشدا جەنگ ناكرێ.

لە مانگە حەرامەكاندا بێ هۆ جەنگ ناڕەوایە:

پێغەمبەری خوا ﷺ و موسـڵمانەكان لە سـاڵی شەشـەمی كۆچیدا چوون بۆ عومرە، بەڵام موشریكەكان رێیان لێگرتن بچنە ناو شاری مەككەوە وعومرەكەیان بكەن، ئەمەش لەمانگی (زیقەعدە)دا بوو، دیـارە ئەمیش یەكێكـە لەمانگە قەدەغەكـراوەكان ونابێ جەنگی تێدابكـرێ، بۆیە لەگەڵیانـدا رێككەوت كەئەمسـاڵ بگەڕێتەوەو سـاڵی‌ئاینده بێتـەوە عومرەكەی بـكات، ئیمامی ئەحمـەد دەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ هەرگیز لەمانگە حەرامەكانـدا جەنگی نەكردووە، مەگەر شـەری پێفرۆشـرا بێ، ئەوسـا خوا فەرمووی: ﴿ ١٩٤: الشـهر الحرام بالشـهر الحرام والحرمات قصاص ﴾ مانگی حەرام بەمانگی حەرام و، شـكاندنی رێزی هەرخاوەن رێزێكیش تۆڵەی هەیە، واتە: ئەگـەر ئەوان لەمانگـە قەدەغەكراوەكاندا لەگەڵتان بەجەنگ بـێن، ئێوەیش بۆتان هەیە لەگەڵیـان بجەنگێن وحەقی بەرگریتان هەیە ﴿ فمن اعتدى عليكم ﴾ ئینجا هەركەسێك دەست درێژی كردەسـەرتان ودەستی پێش خسـت ﴿ فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم ﴾ ئێوەش هەربە ئەندازەی ئەو دەسـت بكەنەوە لێی، واتە: بێزیادەڕەوی تۆڵەی خۆتان بكەنەوە ئەگەرچی مانگی قەدەغەكراویـش بێ﴿ واتقوا الله واعلمـوا أن الله مع المتقين ﴾ وە لەخوا ترسـتان هەبێو پارێز بكەن و، چاكیش بزانن كە بەراستی خوا لەگەڵ پارێزكارانەو هەمیشـەیش پشتگیریان لێئەكات، واتە: ئەگەر لەلایەن ئەوانەوە بەچەك وتەقەمەنی قورس وگازی ژەهراوی لێتان درا، ئێوەش بەناچاری بەهەمان چەك و تەقەمەنی وەڵامیان بدەنەوە زیادەڕەو مەبن.

ماڵ لە رێی خوادا ببەخشن:

﴿ ١٩٥: وأنفقوا في سـبيل الله ﴾ تادەتوانن گیان و سامانی‌خۆتان لەرێی‌خـوادا بەخـت بكـەن، واتـە: هەمووجۆرەچـەك و پێداویسـتییەكی جەنگ بكڕن وخۆتانی بۆ ئامادەبكەن ﴿ ولا تلقوا بأيديكم إلى التهلكة ﴾ خۆشـتان بە دەسـتی خۆتـان بەفەتەرات مەدەن، ، بەم شـێوەیە كە دارایی نەبەخشـن و دەست لە جیهاد هەڵبگـرن ﴿ وأحسـنوا إن الله يحب المحسـنين ﴾ و خێرو چاكە بكەن، بەراسـتی خوا ئـاكار چاكانی خۆش ئـەوێ. (حوزەیفە) ئـەڵێ: ئایەتـی (وأنفقـوا في سـبيل الله..) لە بـارەی ئینفاق و بە خششـەوە لەرێی خوادا هات (بوخـاری)، ریوایەتێكی‌تر دەڵێ: لەوەدەمـەدا هەندێ كـەس بەهەڵە مانای ئـەم ئایەتەیان كرد، تا ئەبووئەییووبی ئەنسـاری وتی: مانای ئەو ئایەتە بەهەڵە مەكەن، چونكە لەبارەی ئێمەوە هات، ئەوەبوو كەدوای سەركەوتنی ئیسلام ودەسەڵات بەدەستگرتنی هەندێ لەخەلكەكەمان وتیان: ئێمە ئەو ماوەیە زیانێكی زۆرمان دیتووە لەبەر دینی‌ئیسلام وئێستاش ئیسلام سەركەوتووە، چاك وایە ئێمەش دەس بكەین بە پڕكردنەوەی كەم وكوڕیەكانـی رابردوومان و بۆخۆمان دانیشـین وبحەوێینەوە! جا خوای‌گەورەش ئەو ئایەتەی ناردو تێی گەیاندن كە: ئەو كارەی‌ئێوە خـۆ لەناو بردن و وازهێنانە لە جیهاد، سـەیری كتێبی (الصحيح المسند/ من أسباب النزول) بكە.

چەند تێبینییـەك:

١) ئەگـەر مۆڵەتی دوژمن بدرێت دەسـت پێش بخات، لەوانەیە زیانی گەورەمان لێبداو سـەركوتمان بكات، دە ئایا بۆمان رەوایە ئێمە دەست پێش بخەین؟

وەڵام: بـەڵێ.. لە هەل ومەرجێكی ئاوادا هیچ گومان و دوودڵی نیە كە پێش ئەوان دەستی خۆمان بوەشێنین.

٢) دوژمن لە زیان گەیاندن و زیادەڕەوی دەست ناگێڕێتەوە مەگەر بـەوە كەلە ماڵ ومنـداڵی بدرێ، ئایا لە هـەل و مەرجێكی ئاوادا كاری وەهـا رەوایـە؟ بەڵێ كاتێ كە دوژمن دەسـتپارێزی نەكاو لە هێرشـەكانی واز نەهێنـێ بەوە نەبێ كە لە مـاڵ و منداڵی بدرێ، دیـارە لە كاتی ئاوادا بە ناچاری لە ماڵ ومنداڵیان دەدرێ و باخ و باخاتیشیان دەسوتێنرێ.

٣) جەنگەكانی پەیامبەرو هاوەڵان، بە شێوەیێ كی‌گشتیی بەرگری لە عەدالەت وراسـتی بووە، چونكە ئەوان لە سەرەتاوە بە بەڵگەو نیشـانە خەڵكیان بانـگ دەكرد بۆلای ئیسـلام، خۆئەگەر هێزێك نەیهێشـتبێ و هەرەشـەی لە بانگبەرەكانی كردبێ، ئەمانیش بۆ پاراستنی گیانی بانگبەرەكانی وەڵامیان داوەتەوە، بێگومان هەموو ئەوجەنگانـە هەر لە ئـەوە بوون، نەك بۆ ئەوە كە بە زۆر خەڵكی موسـڵمان بكرێـت، ئایەتی: (أفأنـت تكره الناس حتـى يكونوا مؤمنين) باشـترین بەڵگەیە بۆ ئەو راسـتیە. جا كەوابوو ئەگەرلە بانگەوازەكەمان رێ گیراو، هەرەشـەش لـە بانگبەرەكانمان كرا، ئەوا ئێمەیش شیریان لێ هەڵدەگرین و كاری خۆمان ئەكەین.

حەج و عومرە بە کامڵی بە جێ بێنن:

پاش باسکردنی رۆژوو و، پاشانیش جیهاد، ئێستاش باسی حەج وعومرە دەکات ودەفەرموێ: ﴿ ١٩٦: وأتموا الحج و العمرة لله ﴾ هەربۆ خوا حەج وعومرە بەچاکی وبەتەواوی ئەنجام بدەن، واتە ئەگەر نیازی هەریەك لەوانەتان کرد، دەبێ زۆر بەرێك وپێکی جێبەجێیان بکەن وتەنها نییەتی خوایان لێ بێنن ﴿ فإن احصرتم فما استیسر من الهدی ﴾ ئینجا ئەگەر هەر رێگەشیان نەدان بچنە حەج، یان عومرە، ئابلۆقەی دوژمن کران، وەیان نەخۆشی رێی پێنەدان و نەتانتوانی ئەرکەکانیان تەواو بکەن، ئەوسا چەندە دەتوانن ئاژەڵ بکەنە قوربانی ولە ئیحرام بچنە دەرێ، چونکە پەیامبەریش ﷺ ئەوکاتە کە لە ساڵی رووداوی حودەیبییەدا رێگەیان پێگرت، قوربانی دا و ئیحرامی شکاند ﴿ ولا تحلقوا رؤسکم حتی یبلغ الهدی محله ﴾ وە نابێ سەرتان بتاشن، و ئیحرام بشکێنن هەتا ئاژەڵی قوربانی و هەدیەکانتان نەگاتە جێگەی دیاریکراوی خۆی، واتە: لەو جێگایەدا کە رێتان لێگیراوە، ئەو جێگایە حەرەم بێت، یان دەرەوەی حەرەم دەبێ ئێوەیش هەر لەوێ قوربانییەکانتان سەر ببڕن ﴿ فمن کان منکم مریضا ﴾ ئینجا هەرکەسێکتان نەخۆش و لەش بەبار بوو ﴿ أوبه أذی من رأسه ﴾ وە یان برین و ئازارێکی لەسەردا بوو ناچار بوو سەری بتاشێ ﴿ ففدیة من صیام أو صدقة أو نسک ﴾ ئەبێ یەکێ لەم کەفارەت وبریتیانە بدات، واتە: ئەگەر کەسێ پێش ئەوە قوربانیەکەی بگاتە جێگەی خۆی، ویستی سەری بتاشێ، ئەبی سێ رۆژ بەرۆژوو بێت، وە یان سەدەقەو خێرێك بکات (کە خۆراکی شەش هەژارە)، وەیان مەرێك یان بزنێك بکاتە خێر هەر لەوێدا ﴿ فإذا أمنتم ﴾ ئینجا هەرکاتێ ترستان لە دوژمن نەما، وە یان لە نەخۆشی ئاسوودە و دڵنیا بوونەوە، ﴿ فمن تمتع بالعمرة إلی الحج ﴾ ئەوجا هەر کەسێك لە سەرەتاوە ئیحرامی بەعومرە بەست و ئەرك وئەرکانەکانی بەجێ هێناو، پاشان ویستی بەهرە ببا لە عومرە و تەمەتتوع بکا هەتا کاتی ئیحرام بە جەج بەستن، ئینجا ئیحرامی بە حەج بەستەوە ﴿ فما استیسر منالهدی ﴾ چ حەیوانێکی لە دەست دێ دەبێ بیکاتە قوربانی ﴿ فمن لم یجد ﴾ ئەوجا هەر کەسێك بۆی نەکراو دەستی نەرۆیشت ﴿ فصیام ثلاثة أیام فی الحج ﴾ دەبێ لەباتی ئەوە -بەرلەرۆژی عەرەفە- سێ رۆژان لە رۆژەکانی حەج، بەرۆژوو بێت ﴿ و سبعة إذا رجعتم ﴾ وحەوت رۆژیش هەرکە گەڕانەماڵەوە ﴿ تلک عشرة کاملة ﴾ بەمە دەبێتە دە رۆژی تەواو، دەسا ئێوەش ئەمە پشتگوێ نەخەن ﴿ ذلک لمن لم یکن أهله حاضری المسجد الحرام ﴾ ئەو تەمەتتوع و ئیحرام بە عومرە بەستنە، ئینجا بە حەج، ئەو کەفارەتەش بۆکەسێکە کە خۆی و ماڵو منداڵی نیشتەجێی(مەککە)و مەسجیدولحەرام نەبن، واتە: خەڵکی دەرەوەی حەرەم بێت، ئەوسا موتعەی بۆهەیە، چونکەخەڵکانی مەککە زۆر بەئاسانی حەج وعومرە بکەن، بۆیە ئەو رووخسەتەیان بۆ نییە. هەرکاتێکیش بەبۆنەی نەخۆشییەوە گەمارۆدران ونەیانتوانی حەج، یا عومرە تەواو بکەن، هەمیسان بۆیان نییە قوربانی بکەن ولە ئیحرام بێنەدەرێ، بەڵکو هەردەبێ بەهەرجۆرێ بۆیان دەکرێ هەموو پایەکانی حەج وعومرە تەواوبکەن. ئیمامی (مالیك) وئیمامی(شافعی) دەڵێن: (موحسەر/ واتە: رێلێگیراو) بەنەخۆشی، نابێ قوربانی بداو لە ئیحرام بێتەدەرێ، بەڵکو ئەگەر ساڵێکیشی پێبچێ هەردەبێ بەو ئیحرامەوە بمێنێتەوە تا تەواف دەکات، بەڵام زانایانیتر دەڵێن ئەویش وەك (موحسەر)یتر وایە. ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله شدید العقاب ﴾ دەبێ بەچاکی لە خوا بترسن و، باش بزانن کەبەراستی خوا لەتۆڵەسەندا توندو تیژو سەختگیرە، دەسا هیچکاتێ سەرپێچی لێنەکەن و بەرنامەکەی نەگۆڕن.

مانگەکانی ئیحرام بە حەج:

﴿ ١٩٧: الحج أشهر معلومات ﴾ گەرمەی حەجکردن چەند مانگێکی دیاریکراون، ئەمەیش هەرلە ئیبراهیمەوە ﷺ هەتا ئێستا هەر وابووە، واتە: کاتی ئیحرام بەحەج بەستن تەنها مانگی شەشەڵان و ناوجەژنان و دە رۆژەی سەرەتای مانگی حەجە، کەوابوو پێش ئەوانە یا دوای ئەوانە ئیحرام بەحەج دانامەزرێ. ﴿ فمن فرض فیهن الحج ﴾ ئینجا هەرکەسێ بڕیاریدا لەو مانگانەدا حەج بکاو، ئیحرامیشی بۆ بەست ﴿ فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحج ﴾ دەبێ چاك بزانێت کە تخونی ژنان کەوتن و بەدکاریکردن و ناو وناتۆرە لێكهەڵدان ودەمەقاڵێ و قڕە لە گەڵ یەکتر کردن و شەڕ و هەرا لە حەجدا نین، واتە: ئەبێ دەست لەو کردەوانە هەڵگرێ، هەتا رێزی ماڵی خواو، رێزی کارو کردەوەکانی حەج و عومرەی تیا دەرکەوێ ﴿ وما تفعلوا من خیر یعلمه الله ﴾ دڵنیاشبن هەر کارێکی چاك ئەنجام بدەن خوا دەیزانێ و ئاگادارە پێی کەوابوو لە هەموو کاتا خێرخواز وئاکارچاکبن، بە تایبەتی لە کاتی حەجدا ﴿ وتزودوا فإن خیر الزاد التقوی ﴾ دەسا هەوڵ بدەن تۆشەو زادی سەفەری حەجتان ئامادە بکەن تا لە رێگا وباندا دەست لەمەردم پاننەکەنەوە و، ئاتاج و مۆتاج نەبن، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا چاکترین زەخیرەو توێشوو بۆتان تەقواو

پارێزگارییە لە دەستپانکردنەوە لە خەڵك و، دوور کەوتنەوە لە گوناح. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: (یەمەنی)یەکان دەهاتنە حەج و لەماڵەوە تۆشەیان هەڵنەئەگرت و دەیانگوت: ئێمە خەڵکێکین تەوەکولمان بە خوایەو پاڵمان بەوەوە داوە و پەکمان ناکەوێ، جا کاتێ ئەگەیشتنە (مەدینە) ئاتاج و مۆتاج دەکەوتن و پەنایان بەم و بەو

ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِى ٱلْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا۟ فَإِنَّ خَيْرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقْوَىٰ ۚ وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا۟ فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ۚ فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ عِندَ ٱلْمَشْعَرِ ٱلْحَرَامِ ۖ وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا۟ مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ ٱلنَّاسُ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَٰسِكَكُمْ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَذِكْرِكُمْ ءَابَآءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنْ خَلَٰقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

دەبردو دەستیان دەدایە سواڵ! ئەوسا ئایەتی: (وتزودوا...) هات و هەڵەکەی بۆ راستکردنەوە. (ئیمامی بوخاری). ﴿ واتقون یا أولی الألباب ﴾ ئەی خاوەنانی ئاوەزوو بیر! دەبێ لە یاساکانی من پارێز بکەن واتە: فەرمانەکانم جێبەجێ بکەن و سەرپێچی مەکەن.

بازرگانی لە سەفەری حەجدا ڕەوایە:

بوخاری لە(ئیبن عەبباس)ـەوە ئەڵێ: لەسەردەمی جاهیلیەتدا لە بازارەکانی: (عوکازو، میجەننەو، زولمەجاز) دا خەڵك كۆ دەبوونەوە بۆ بازرگانی، جاکاتێ ئیسلام هات ئەو کارەیان بە گوناح دادەنا و، نەدەبوو بچنە ئەو شوێنانە ئەگەر بۆ حەج هاتبن، ئەوسا ئایەتی: (لیس علیکم جناح..) هات و راستیەکەی بۆ رۆشنکردنەوە و فەرمووی. ﴿ ١٩٨: لیس علیکم جناح أن تبتغوا فضلا من ربکم ﴾ گوناحتان ناگات ئەگەر لە ماوەی حەجدا لە پەروەردگارتان رزق و رۆزی بخوازن و، بازرگانی بکەن، واتە: کە هاتن بۆحەج هەر بە مەبەستی خواوە بێن، ئەوجا لە پاڵ ئەوەشدا ئەگەر کرین و فرۆشتنیش بکەن بۆ ژیان و گوزەرانتان هیچ قەیدی نییە ﴿ فإذا أفضتم من عرفات ﴾ جا کە ویستتان لە (عرفات) داگەرێن و بێنە خوارێ بۆ "موزدەلیفە" ﴿ فاذکروا الله عند المشعر الحرام ﴾ هەر کە گەیشتنە (مەشعەرولحەرام) کە کێوێکە لە خوارووی موزدە لیفەوە زیکرو یادی خوا بکەن ﴿ واذکروه کما هداکم ﴾ وە سوپاسیشی بکەن لەبەر ئەوە کە هیچ شارەزاییتان نەبووختنییە سەر رێی راست و مەناسکی حەجی تێگەیاندن ﴿ وإن کنتم من قبله لمن الضالین ﴾ خۆ بە راستی ئێوە پێش هیدایەت و رێنمایی خوا سەر لێشێواو و گومڕا بوون و، نەتان ئەزانی بە شێوەیەکی راست و دروست ئاداب و ئەرکەکانی حەج ئەنجام بدەن.

چەند روونکردنەوەیەک:

١) کاتی وەستان لە رۆژی (عەرەفە)دا پاش نیوەرۆی رۆژی نۆیەمی زیحەججەیە، هەتا کەمێك بەرلەهەڵهاتنی خۆری رۆژی دەیەمی زیحەججە، واتە رۆژی جەژنی قوربان. ئەمە رای ئیمامی مالیك وئەبوحەنیفە وشافعی‌یە "خوا لێیان خۆش بێت" خۆئەگەر پێش ئاوابوونی خۆری رۆژی عەرەفە، سنووری عەرەفەی بەجێهێشت، ئەوا جەماوەری زانایان ئەڵێن: هەر حەجەکەی دروستە، بەڵام لە باتی ئەوە دەبێ پەزێ سەربڕێ.

٢) لەقسەیەکی پێشەوا شافعیدا هەیە کە: چوونە موزدەلیفە وشەو لەوێ مانەوە واجبە، جائەگەر حاجی بۆی نەکرا شەو لەوێ بمێنێتەوە، دەبێ فیدیەو بریتی بدا.

٣) داگەڕانە خوارەوە لە عەرەفاتەوە بۆ (مشعر الحرام)ی موزدەلیفە دوای خۆرئاوای رۆژی نۆیەمی مانگە، واتە: شەوی جەژن.

٤) مەبەست لە حەج وعومرەدا دەبێ تەنها رەزامەندی وخۆشنودی خوابێت، جادوای ئەو نییەتە وئەنجامدانی ئەرکەکانیان، ئەگەرکەسێك کرین وفرۆشتن ومامەڵەش بکات "بەشێوەیەکی پەسەندوجوان" رەوایەو گوناحی نییە. ﴿ ١٩٩: ثم أفیضوا من حیث أفاض الناس ﴾ لە پاشان لە هەر کوێوە خەڵك داگەڕان بۆ (مێنا) دەبێ ئێوەش هەر لەوێوە داگەڕێن واتە: ئێوە "ئەی قورەیش ودەوڵەمەندەکان" خۆتان لەو خەڵکە جیا مەکەنەوە، با هەمووتان یەکسان بن و خۆ بە گەورە دامەنێن و، گشت پێکەوە ئاداب و پایەکانی حەج جێبەجێ بکەن ﴿ واستغفروا الله ﴾ لەو نافەرمانی وسەرپێچییەتان داوای لێبووردن لە خوا بکەن ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ چونکە بەراستی خوا لەتاوان و گوناحان زۆر لێبووردەو دڵاوایە.

مەناسکتان بەجێ هێنا زیکری خوا زۆر بکەن:

بەڵێ لەسەردەمی جاهیلییەتدا کە لە مناسکی حەج ئەبوونەوە، گشت کۆدەبوونەوە ودەستیان دەکرد بە هەڵدان بە باووباپیرەیاندا و باسێکی خوایان نەدەکرد، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە و فەرمووی: ﴿ ٢٠٠: فإذا قضیتم مناسککم ﴾ جا کە ئەرك و پایەکانی حەجتان جێبەجێ کرد ﴿ فاذکروا الله کذکرکم آباءکم أو أشد ذکرا ﴾ هەر چۆنێ باس وخواسی باووباپیرانتان ئەکەن، هەر بەو جۆرەش بگرە لەوەش پتر ناوی خوا بێنن و یادی بکەن. ﴿ فمن الناس من یقول ﴾ هەندێ کەس هەیە لە کاتێ دۆعاو پاڕانەوەدا ئەڵێ: ﴿ ربنا آتنا فی الدنیا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! لەم دونیادا هەرچیمان پێ دەبەخشی، پێمان ببەخشە، ئیتر باسێکی قیامەتیان لە لا نیە ﴿ وما له فی الآخرة من خلاق ﴾ ئەو جۆرە کەسانە لە دوارۆژدا هیچ بەشێکیان نابێ و، بەشبڕاو دەبن لە رەحمەتی خوا چونکە تەنها دونیاویستبوون وداوای دونیایان کرد ﴿ ٢٠١: ومنهم من یقول ﴾ هەشیانە دەڵێ: ﴿ ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة ﴾ پەروەردگاری ئێمە! داوات لێدەکەین هەم لە دونیادا خێروچاکەمان پێ ببەخشە، رۆزی زۆر و لەشیساغ و، زانست و زانیاری هێزی خواپەرستی، هتد.. هەم لەدوارۆژیشدا نازو نیعمەتمان بدەرێ ﴿ وقنا عذاب النار ﴾ وە لەسزای ئاگریش بمانپارێزە ﴿ ٢٠٢: أولئک لهم نصیب مما کسبوا ﴾ دیارە ئەمانە چونکە خاوەنفام وژیرن، بەپێی کردەوە کەیان بەشیاندەبێ و، بەهرەوەر دەبن ﴿ والله سریع الحساب ﴾ خواش زۆر بەگورج و چەسپانی حیساب و لێپرسینەوەی هەموو شتێ دەکا، واتە: هیچ شتێکی لێتێك ناچێ و، بەپەلەش حیسابی هەرکەسە ئەدا بە دەستییەوە.

لە سێ رۆژەی دوای جەژنی قوربانەدا یادی خواتان لەبیر بێ:

﴿ ٢٠٣: واذکروا الله فی أیام معدودات ﴾ وە لەچەند رۆژێکی ژمێرراو و دیاریکراوا (١٣، ١٢، ١١، ١٠)ی مانگی حەج لەسەر یادی خوا بەردەوامبن، واتە: هەردەم خەریکی وتنی زیکری (ألله أکبر) بن ﴿ فمن تعجل فی یومین ﴾ ئینجا هەر کەسێك لەرەجمی شەیتانەکاندا پەلەی کرد دوو رۆژی پێشخست و، بۆ رۆژی سێیەم لەوێ نەمایەوە. ﴿ فلا إثم علیه ﴾ هیچ گوناهی ناگات ﴿ ومن تأخر ﴾ وە هەر کەسێکیش مایەوە تا رۆژی سێیەم بۆئەنجامدانی رەجمی شەیتانەکان ﴿ فلا إثم علیه ﴾ دیسانەوە هیچ گوناهی ناگات، واتە: بۆهەڵبژاردنی یەکێك لەم دووبارەیە بۆ خۆی سەربەستە گوناهێك نایەتە سەری ﴿ لمن اتقی ﴾ بەڵام ئەوپێش خستنەیە بۆ کەسێکە خۆپارێز بێ و، بیەوێ حەجەکەی بەرێكوپێکی بکا، واتە: لەرووی کەمتەرخەمی و گوێنەدانەوە نەبێ. ﴿ واتقوا الله ﴾ و لەتەواوی کاروبارتاندا لە خوا بترسن، بەتایبەت لە کاتی ئەنجامدانی مەناسکی حەجدا ﴿ واعلموا أنکم

۞ وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ۚ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ ۚ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِن زَلَلْتُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

إلیه تحشرون ﴾ وە بیشزانن کە بە راستی هەموتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو حەشر ئەکرێن.

پەسن و رەوشتی مرۆڤی دووڕازی:

(سەدی) ئەڵێت: ئەخنەس"ی کوری شورەیقی دووڕوو" هاتەلای پەیامبەر ﷺ ئیمان وباوەری خۆی دەربری و سوێندیشی خوارد کە: تۆم خۆش ئەوێ و، لە گەڵ ئێوەم ئیتر ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٢٠٤: ومن الناس من یعجبک قوله فی الحیاة الدنیا ویشهد الله علی ما فی قلبه ﴾ مرۆڤی وا هەیە سەبارەت بە ژیانی ئەم دونیایە بە قسەو گوفتاری سەرسامت دەکاو دەربارەی ئەوەش کە لە دڵیایە خوا دەگرێ بە شایەت کە هەرچی دەڵێ راستە ﴿ وهو ألد الخصام ﴾ کەچی لە دژایەتی کردندا زۆر بێویژدان وسەرسەختە ﴿ ٢٠٥: وإذا تولی سعی فی الأرض ﴾ هەرکە پشتی لێهەڵکردی ودوورکەوتەوە دەست دەکات بە کاری بەد فەری لەم سەرزەوییەدا

﴿ ليفسد فيها ويهلك الحرث والنسل ﴾ بۆ ئەوەی خراپەی تێدا بکاو، مەزراو کشت و کێڵگەو تۆرەمە لە ناو ببا ﴿ والله لا يحب الفساد ﴾ هەرگیز خوا لە بەد فەری خۆشی نایە ﴿ ٢٠٦: وإذا قيل له اتق الله أخذته العزة بالإثم ﴾ هەرکە پێیشی بگوترێ: دەبێ لەخوا ترست هەبێ، ئەوسا دەمارزلی، زیاتر بەرەو تاوان وگوناح دەیبات، ﴿ فحسبه جهنم ولبئس المهاد ﴾ جەهەنەمی بۆ بەس دەبێت، دیارە ئەو جێیەکی زۆر خراپە! ﴿ ٢٠٧: ومن الناس من يشري نفسه إبتغاء مرضات الله ﴾ لەناوخەڵکی، مرۆڤی وایش هەیە لەبەر ڕەزای خوایگەورە گیانی خۆی دەبەخشێ ﴿ والله رءوف بالعباد ﴾ خوایش لەتەك بەندەکانی خۆیدا بەبەزەیی ودلۆڤانە

ئیسلامت دەبێ گشت قبووڵ بێ:

﴿ ٢٠٨: ياأيهاالذين آمنوا ادخلوا فى السلم كافة ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕان! دەبێ هەمووتان ئامادەی چوونە ناوفەرمانی خوابن ﴿ ولاتتبعوا خطوات الشيطان ﴾ هەرگیزیش پێمەنێنە جێ پێی شەیتان ﴿ إنه لكم عدو مبين ﴾ چونکە دیارە کەشەیتان بەئاشکرا دوژمنتانە ﴿ ٢٠٩: فإن زللتم من بعد ماجاءتكم البينات ﴾ ئەوسا پاش ئەوە کەئەو بەڵگە ئاشکرایانەتان بۆهات، خۆتان خلیسکان ﴿ فاعلموا أن الله عزيز حكيم ﴾ دەبێ چاك بزانن بەڕاستی خوا زۆر بە تواناو بەدەسەڵاتە، ئاگا دارو کار جوان ولەکارزانە ﴿ ٢١٠: هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله فى ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر ﴾ ئاخۆ پەیڕەوانی شەیتان بێ لەمە لەڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە لە پەڵەهەورێکی سپیدا بێتە لایان وداوەرییان بکا، فریشتەکانیش بەڕیز ئامادە ببن بۆ تێپەڕانی بڕیارەکانی خوا، دادگایشیان ببڕێتەوەو، بنێردرێن بۆ دۆزەخ، دەبێ بەدەرلەمە چاوەڕوانی چیبن؟ ﴿ وإلى الله ترجع الأمور ﴾ ئەوساش ئەنجامی هەموو کارێ بهێنرێتەوە لای خوای گەورە و بەدادگەرانە داوەرییان بکات، ئیمامی (تەبەریی) لەفەرموودەیەکی درێژدا شێوەی هاتنی خوای گەورەی بۆدادگایی مەردم ڕۆشن دەکاتەوەو لەبەشێکی ئەو فەرموودەدا هاتووە: (.. فيشفعه الله ويأتى فى ظلل من الغمام..) واتە: خوا شەفاعەتی پێغەمبەر ﷺ وەردەگرێ و، خۆیشی دێت بۆدادگایی خەڵك.

بەنی ئیسرائیل بە چاکەی خوا نازانن!

﴿ ٢١١: سل بنى إسرائيل كم آتيناهم من آية بينة ﴾ لەبەنی ئیسرائیل" نەوەکانی یەعقووب" بپرسە! ئەرێ دەزانن کەچەندین بەڵگەو نیشانەی ڕوونمان بۆناردوون ئەبوایە پاش ئەوبەڵگانە عیبرەتیان گرتباو سوپاسگوزاری خوایان کردبا، کەچی زۆرێکیان پشتیان لێ هەڵکردن و گۆڕیانەوە بەکوفر، دڵنیابن ﴿ ومن يبدل نعمة الله ﴾ هەرکەسێ نیعمەت و بەخششی خوا بگۆڕێ، واتە: لەباتی ئەوە ئەو نیشانانە بکاتە هۆی ڕێنموونی بۆ خۆی کەچی لە خواپەرستی لابدات ﴿ من بعد ماجاءته ﴾ بەتایبەتی پاش ئەوە کەبەڵگەکانی بۆهاتن، بڕوای پێ هێنان، هەرکەسێ کاری لاساری ئاوا بکات، لەقیامەتا تووشی سزای خۆی ئەبێ ﴿ فإن الله شديد العقاب ﴾ بێگومانیشە سزاو تۆڵەی خوا زۆر گران وسەختە، خوای گەورە بەڵگەونیشانەیەکی زۆریدا بەجولەکەکان لەسەردەستی مووسادا (عليه السلام) کەچی باوەڕیان پێنەکردن و، لەباتی ئەوە پشتیان لەمووسا کرد ﴿ ٢١٢: زين للذين كفروا الحياة الدنيا ﴾ ژیانی ئەم دونیایە بۆ کافران وبێباوەڕان، جوان کراوەو ڕازێنراوەتەوە، بەشێوەیەك خۆیانی بۆدادەنێن ﴿ ويسخرون من الذين آمنوا ﴾ گاڵتەو گەپیش بەو کەسانە دەکەن باوەڕیان هێناوە، پێیان ئەڵێن سەیرکە ئەمانە ژیانی ئەم دونیایەیان چۆن لەخۆ حەرام کردووە؟! ﴿ والذين اتقوا فوقهم يوم القيامة ﴾ بالێرەدا ئەو کافرانە هەرلاقرتێی خۆیان بکەن، چونکە ئەو کەسانەی کە لەدونیادا پارێزگارییان لەسنوورەکانی خوا کردووە، لەڕۆژی دواییدا لەسەرووی ئەوانەوە دەبن و ژیانی خۆشی هەتا هەتاییشیان هەیە ﴿ والله يرزق من يشاء بغير حساب ﴾ خوا بۆهەرکەسێك خۆی بیەوێت رزق و ڕۆزی فراوانی ئەداتێ لەدونیاو لەقیامەتدا" بێ ژمارە ولێپرسینەوەو لێکۆڵینەوە.

مەردم گشت یەک بەرەبوون:

(ئیبن جەریر) دەڵێ: نێوان (ئادەم ونووح) دە سەدەبوو، ئەو خەڵکە هەموو لەسەر هەق وراستی بوون، پاشان هەراو ناکۆکیەکیان بوو لێك ترازان و ئەوسا بۆیەکخستنەوەیان پێغەمبەر گەلێکی نارد، وەك دەفەرموێ: ﴿ ٢١٣: كان الناس أمة واحدة ﴾ لەسەرەتاوە هەموو خەڵك یەك دەستەو یەك بەرە بوون، گشت لەسەر ئاینێکی پاك وراست ودروست بوون، بەبێ یەکتر نەئەژیان، ئەبو هاوکاری یەکتریان بکردایە، کەچی وردە وردە لەئەنجامدا جیاوازی وناکۆکی کەوتە نێوانیانەوەو لێكترازان ﴿ فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين ﴾ ئینجا خوا پەیامبەرانی نارد مۆژدە دەربن (بە پاداشت، بۆ ئەوانەیان بڕوایان هەیە) ترسێنەریش بن (بۆ ئەوانەیان، جیاوازی و ناکۆکی ئەکەن). ﴿ وأنزل معهم الكتاب بالحق ﴾ وە کتێب ونامەی هەق وراستیشی لەگەڵ ناردن؛ وا دەرئەکەوێ کە هەرپەیامبەرەی نامەی تایبەتی خۆی پێبووە،

ئیتر قەوارەکەی زۆر بووبێت، یان کەم، نووسرابێتەوە یان نا ﴿ لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیه ﴾ تا ئەوەی بوویە کێشەی نێوانیانو، ناکۆکی و دووبەرەکییان تێیدا هەبوو، بۆیان شی بکاتەوە، واتە: نابێ حوکمی لابەلایی بۆ خۆی بڕیار بداو هەق و ناهەق تێکەلاو بکا بەڵکو پێویستە بە یاسایەکی خوایی ئەو کارە بکاو، هەق وناهەق لێك بکاتەوە ﴿ وما اختلف فیه إلا الذین أوتوه ﴾ خۆ هەر ئەوانەیان لەو بەرنامەو کتێبەدا ناکۆکبوون، کە لەپێشدا کتێبیان پێدرابوو ﴿ من بعد ما جاءتهم البینات ﴾ ئەویش پاش ئەوهەموو بەڵگەو نیشانە روونانە بۆیان هاتن ﴿ بغیا بینهم ﴾ جیاوازی ودژایەتییەکەشیان هەر لەبەر ئێرەی و حەسادەتی ناوخۆیان بوو تا وایکرد پێك نەیەن، واتە: وەنەبێ راستیەکانیان لێ ون بووبێت، نەخێر بەڵکو تەنها حەسادەت بوو دەستە دەستەی کردن و رووبەڕووی یەك وەستان وهەقیان لێگومبوو ﴿ فهدی الله الذین آمنوا لما اختلفوا فیه من الحق بإذنه ﴾ ئینجا ئەوانەی باوەڕیان هێنابوو، خوای گەورە بەفەرمانی خۆی شارەزاو ڕێنوێنی کردن وتێیگەیاندن کەهەق وراستی لەچیدایەو قسەو بۆچونی کێ راستە ﴿ والله یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم ﴾ خوا حەز لەهەرکەسێ بکات ڕێنمایی ئەکات بۆ ڕێگەی راست ودروست وکێشەکەی یەکلا دەکاتەوە.

سەرنجێک: لەوە ئەچێت هەموو ئوممەت وگەلێك پەیامبەرێکی بووبێ بە نامەیشەوە، بەڵام بەهۆی دوورکەوتنەوەی زەمان تێکەڵ وپێکەڵیان کردبێت، بۆیە لای فارسەکان وهیندییەکان هەندێ نامە وکتێب هەیە باسی ئایینیانی تێدایە.

داوای یارمەتییان لەخوا کردو، خوایش فەرمووی: ﴿ ألا إن نصرالله قریب ﴾ ئاگاداربن ومزگێنی بێ کە بەراستی یارمەتی خوا بۆموسڵمانان نزیکەو بەم زوانە دێ. بەڵێ یاسای خوایە کە بەبێ چەشتنی عەزیەت و ئازارو ئەشکەنجە بە تایبەت لە گۆڕەپانی جەنگدا یارمەتی نایە.

سَلْ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ كَمْ ءَاتَيْنَٰهُم مِّنْ ءَايَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَن يُبَدِّلْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۘ وَٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ فَوْقَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾ كَانَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَبَعَثَ ٱللَّهُ ٱلنَّبِيِّۦنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ فِيمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَمَا ٱخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ أُوتُوهُ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَا ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلْحَقِّ بِإِذْنِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ ٱلْبَأْسَآءُ وَٱلضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوا۟ حَتَّىٰ يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ مَتَىٰ نَصْرُ ٱللَّهِ ۗ أَلَآ إِنَّ نَصْرَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ قُلْ مَآ أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

بە ختو خۆڕایی ناچنە بەهەشتەوە:

﴿ ٢١٤: أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ﴾ ئاخۆ ئێوە بەلاتانەوە وایە کەهەر بەئاسانی دەچنە بەهەشتەوە بەر لەدیتنی تەنگانەو ناخۆشی؟ ﴿ ولما یأتکم مثل الذین خلوا من قبلکم ﴾ کەچی ئەوەی بەسەر پێشینانتانا هاتووەو، تووشی گەلانی ئیمانداری پێش ئێوە بوو، هێشتا بەسەر ئێوەدا نەهاتووە ﴿ مستهم البأساء والضراء وزلزلوا ﴾ ئەوان تووشی گەلێ سەختی وهەژاری وناخۆشی وبرسیەتیوچەوسانەوە بوون، زۆر بەتوندی تەکانیان خواردوو کەوتنە چرکە چرك و لەرزە لەبەردەم نەهامەتییەکاندا ﴿ حتی یقول الرسول والذین آمنوا معه متی نصرالله ﴾ ئەو قۆناغە سەخت ونالەبارە ئەوەندە درێژەی کێشا پەیامبەر ﷺ و ئەو بڕوادارانەش لەگەڵیا بوون دەیانگوت: دەبێ یارمەتی خوا کەی بێت و، کەی بێت بەهانامانەوە؟! بەڵێ حاڵیان ئەوەندە بەد بوو ئارامیان نەماو،

ماڵ بە کێ دەبەخشرێت؟

﴿ ٢١٥: یسألونک ماذا ینفقون ﴾ لێت ئەپرسن ئەی پێغەمبەر ﷺ: چ جۆرە سامانێك ئینفاق بکەن و بە کێشی بدەن؟ دیارە ئەم خێرو بەخششە غەیری زەکاتە ﴿ قل ما أنفقتم من خیر ﴾ لە وەڵامدا پێیان بڵێ: هەرشتێکی چاکو خاوێن، بتانەوێ بیکەنە خێرو، لەرێی خوا بیبەخشن کارێکی پەسەندە ﴿ فللوالدین والأقربین والیتامی والمساکین وابن السبیل ﴾ و بیدەن بەباوك ودایك و خزمی نزیکتان و هەتیوان، بێ نەوایان و، ڕێبواران (ئەوانەی لە ڕێگا داماون). پێویستە مرۆڤ هەرگیز مافی باوك ودایك و خزمانی پشتگوێ نەخا، وە لە خێرو خێراتیشدا پێشیان بخا ﴿ وما تفعلوا من خیر فإن الله به علیم ﴾ نەهەر ئەوە، بەڵکو هەر چاکەیەکی تر ئێوە بیکەن خوا پێی بەئاگاو زانایە ویاداشیشتان ئەداتەوە.

جیهاد لەسەر موسڵمانان فەرزە:

﴿ ٢١٦: كتب عليكم القتال وهو كره لكم ﴾ لەسەرتان جەنگ نوسراوە -لەگەڵ بێباوەڕاندا بیکەن- دیارە جەنگیش شتێکی قورس و ناڕەحەتەو خۆشتان لێینایە، دڵ و دەروون حەزی

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ ۞ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

پێ ناکا چونکە کوشتن و برین، بەخت کردنی دارایی و، بەجێ هێشتنی نیشتمانی تیدایە" بەڵام ئەگەر چی ئاوایش بێت هەر جیهاد هۆی سەرفرازیتانە" ﴿ وعسى أن تكرهوا شيئا وهو خير لكم ﴾ لەوانەیشە لەشتێك حەزنەکەنو ناخۆش بێت لاتان، بەڵام خێروچاکەی تێدا بێتو بەخێریش گەڕێ ﴿ وعسى أن تحبوا شيئا وهو شر لكم ﴾ ڕەنگە حەزتان لەهەندێ شت بێو پێیشتان خۆش بێت کەچی شەڕو خراپ بێتو ئاکامەکەی باش نەبێ، مرۆڤ بە سروشت هەر دانیشتنی پێ خۆشە، بەڵام دانیشتن وخۆدزینەوە لەجیهاد ریسوایی و ژێردەستەیی بەدواوەیە ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ بێگومان خوا خۆی ئەزانێ چ شتێ چاکەو چ شتێ خراپە، بەڵام ئێوە نایزانن. (زوهری) ئەڵێت: جیهاد لەسەر هەموو کەسێك واجیبو پێویستە؛ ئیتر بەعەمەلی لە جیهادا بێت، یان دانیشتبێت، بۆ ئەوە کەهەرکاتێ داوای یارمەتی لێکرا، بۆ بەرەی جیهاد، وە یا هاواری بۆهێنرا، وە یا وترا بچۆ بۆ گۆڕەپانی جیهاد؛ دەبێ زوو وەڵام بداتەوە، بۆیە پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((لاهجرة بعد الفتح، ولكن جهاد و نية، وإذا استنفرتم فانفروا)). (بوخاری: کتاب جهادوالسیره، ص٢٧٨٣). هیجرەت لەسەرەتای ئیسلامدا فەرز بوو، چونکە موسڵمانەکان لەمەدینەدا ژمارەیان کەم بوو وپێویستییان بە قەرەباڵغی هەبوو، بەڵام کە مەککە ئازاد بوو خەڵکێکی زۆر چوونە ناو ئیسلامەوە، هیجرەتیش "بۆ مەدینە" نەما، بەڵام نیشتمان چۆڵکردن لەبەر جیهاد، تارۆژی قیامەت بەردەوامە، یان بەدڵ لێبڕان بۆ دوورکەوتنەوە لەکاری خراپ و، ئەنجامدانی کاری چاکە هەر بەردەوامە.

بەشەڕهاتن لە (أشهر الحرم) دا:

﴿ ٢١٧: يسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه ﴾ لێت ئەپرسن لەبارەی جەنگ کردن لەمانگی حەرامدا: ئاخۆ ڕەوایەو مۆڵەت هەیە، یا نا؟ پەیامبەر ﷺ (عەبدوڵڵای کوڕی جەحشی) پورزای خۆی لە مانگی جەمادی دووەمدا پێش ڕووداوی بەدر بە دوومانگ لەگەڵ هەشت کەسی کۆچەرییدا نارد، ئەوەبوو لە ڕێگادا ئەوقەی سێ کەسی قوڕەیش بوون و، یەکێکیان لێ کوژراو، دوانیان لێ دیل کران و هێنانیان بۆ خزمەت پەیامبەر ﷺ، ئەویش ئەو کارەی پێناخۆش بوو، چونکە ڕێکەوتی بەرواری یەکی" ڕەجەب" ی دەکرد واتە: مانگە قەدەغە کراوەکان، جا قوڕەیش لێیان کردە هەرا کە موحەممەد ﷺ لە مانگە حەرامەکاندا جەنگی حەڵاڵ کردووە خوای گەورەش فەرمووی: ﴿ قل قتال فيه كبير ﴾ لە وەڵامدا بڵێ: بەڵێجەنگ کردن لەم جۆرە مانگانەدا کارێکی زۆر گەورەو گوناهە، ﴿ وصد عن سبيل الله وكفر به ﴾ بەڵام ڕێگرتن لە ڕێگەی خواو بێ بڕوایی بەخواو﴿ والمسجد الحرام و إخراج أهله منه أكبر عندالله ﴾ جەنگ کردن لەمزگەوتی حەرامداو دەرکردن و دەربەدەرکردنی خەڵکەکەی، ئەمانە گشت لەلای خوا زۆر گەورەوگرانترن لەجەنگی مانگە حەرام کراوەکان، کەوابوو ئەو کارە کەلەدەستی عبدوڵڵاوە کەوتەوە لەو ڕێگرتنە لەدینی خواو، کافر بوون بەخواو، ئەشکەنجەو ئازاردانی موسڵمانان لەلایەن قوڕەیشەوە ئەو کارەی عەبدوڵڵایش لەوەی قوڕەیش گەورەتر نییە ﴿ والفتنة أكبر من القتل ﴾ وە ئاژاوە و فیتنە نانەوەش لە کوشتن و جەنگ کردن و زۆرهێنان بۆ موسڵمانان تاپاشگەزبینەوە لە جەنگ لە مانگی حەرامدا خراپترو گەورەترە ﴿ ولا يزالون يقاتلونكم حتى يردوكم عن دينكم إن استطاعوا ﴾ بێگومانبن هەمیشە ئەو بێباوەڕانە جەنگتان لەگەڵ دەکەنو هەرگیز کۆتایی ناهێنن و دەست هەڵناگرن "تائەگەر بۆیان بگونجێ" لە ئاییننتان

وەردەگـێڕن ﴿ ومن یرتـدد منکم عن دینه ﴾ جا هەرکەسـێکتان لەئاینی خۆی پاشگەز بێتەوە ﴿ فیمت وهو کافر ﴾ و بەکافرییش بمرێ ﴿ فأولئـک حبطت أعمالهم فی الدنیا والآخرة ﴾ ئەوانە کە بەکافـری دەمرن کارو کردەوەیان لە هــەردوو دونیا بەفیرۆ ئەڕوا، لەم دونیایەدا لە خێرو بێری ئیسلام بێ بەش ئەبن و، مامەڵەی بێ بڕواییان لەگەڵ ئەکرێ، لەولایش هیچ پاداشتێکی خێریان نابێت ﴿ وأولئـک أصحاب النـار هم فیها خالدون ﴾ دەشـبنە هاوەڵ و هاوڕێی دۆزەخ و، بەهەتاهەتایش لەوێ ئەمێننەوە.

ڕوونکردنەوەیـەک: ئیمامـی (مالیـك) و ئیمامـی (ئەبـو حەنیفە) ئەڵێن: هەرکەسـێ بە کافری، وە یا بە (مورتەدی) مرد، هەرچی کاروکـردەوەی چاکیشـی هەبێ بەفـیرۆ ئەڕواو باتـڵ ئەبێ، وە هەروەها ئیمامی(شـافعی) و بگرە کۆی زانایانیش ئەڵێن: تەنانەت ئەگەر تەوبەش بکا پاش لە دین وەرگەڕانەکەی‌و موسـوڵمان بێتەوە دەبێ هەموو کارەچاکەکانی بکاتەوەو قەزایان بکاتەوە، بۆ نموونە: ئەگــەر حەجـی کردبێ، دەبێ ئێسـتا دووبارە بیکاتــەوە، بەڵام ئیمامـی (شـافعی) بەتەنها خۆی ئــەڵێ: گێڕانــەوەو کردنەوەیان نــاوێ. لــە نێو زاناکانا کێشـەیەك هەیە: ئایـا مرۆیەکی لە دین وەرگەڕاوەو (مورتــەد) دەس بەجێ دەکوژرێ، یا مۆڵەت دەدرێ، ئەگەر موسڵمان نەبوویەوە ئەوسـا ئەکوژرێ؟؟ جەماوەری زانایان ئەڵێن: داوای تەوبەی لێ ئەکرێ، جائەگەر هەر سـوور بوو لەسەر کوفرەکـەی ئەوا ئەکوژرێ، بەڵام پێشــەوا (مالیـك) ئەڵێ: ئەگەر کەسـێ جوێنی بە پێغەمبەردا، ئەوە دەس بەجێ بێ‌ئەوەی داوای تەوبەی لێبکرێ ئەکوژرێ. دیارە هەموو خاوەن ڕایەکانیش بەڵگەی خۆیانیـان هەیــە. ﴿ ٢١٨: إن الذیـن آمنوا والذیـن هاجروا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوکۆچیان کردووو و دەربەدەر بوون ﴿ وجاهدوا فی سـبیل الله ﴾ و لەڕای خوادا جیهادیان کرد ﴿ أولئـک یرجون رحمة الله ﴾ ئەو بەڕێزانە بەتەمای ڕەحمەت و بەزەیی و میهرەبانی خواوەندن" بۆیە ئەوەندە خۆیان ماندووئەکەن ودەکۆشن" ﴿ والله غفور رحیم ﴾ بێگومانیش خوا پۆشەرو دلۆڤانە. کارەکــەی عەبدوڵلایش چونکە تێوە تــلان وناچاری بووە، ئەگەر هەڵەیە کێشی تیابووبێت، خوای‌گەورە چاوپۆشیان لێ ئەکات.

شەرابخواردنەوەو قومار کردن:

پێشــەوا (ئەحمەد) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ کاتێ ڕۆیشتە مەدینە، خەڵکێکـی زۆر عەرەق خۆرو قومارچی بوون بۆیە هاتن پرسـیاری حوکمـی ئەم دوانەیان لە پێغەمبەر ﷺ کـرد، جا بۆ ئەو وەڵامە ئایەتی: (یسـألونک عــن الخمر..)ی هات، بــەڵام لەبەرئەوەکە باسـی زمان و قازانجی عەرەق وقوماریشـی دەکرد، هێشـتا ئەو خەڵکـە بەتـەواوی قەناعەتیـان نەکرد کە شـەراب خواردنەوەو قومار یاسـاغ بن، تا جارێك پیاوێکی کۆچەری سـەرخۆش، پێش نوێـژی ئەکرد و قورئانەکەی تێکەڵ کـرد، ئینجا بەتوندتر لەوە، ئـەم ئایەتەش هاتە خوارەوە: (یاأیهاالذیـن أمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سکاری..) لەپاشان سەخت‌تر لەمیش ئایەتی: (یاأیها الذین أمنوا إنما الخمر والمیسـر والأنصاب والأزلام..) هات؛ ئەوسا ئیتر بەتەواوی دەسـتیان لەشـەراب خواردنەوەو قومار کردن هەڵگرت ﴿ ٢١٩: یسألونک عن الخمر والمیسر ﴾ لە بابەت بادەو شەراب و قومارەوە لێت ئەپرسن: ئاخۆ ئەوانە حەڵاڵوڕەوان، یان حەرامو ناڕەوان؟ ﴿ قل فیهما إثم کبیر ومنافع للناس ﴾ پێیان بڵێ: تاوان و گوناهیان گەورەیە، چونکە وتەی ناشیرین و، جمووجۆڵی ناپەسەندو، خواردنی سـامانی ئەم وئەویان بەناهەق تێدایە، بۆ خەڵکیش بڕێ قازانج و کەڵکیان بۆ هەیە" خۆشی و لەزەتێکی تێدایە بۆیان؛ باری ئابووری وبازرگانیش بۆ هەندێ‌کەس دەس‌دەدا ﴿ وإثمهما أکبر من نفعهما ﴾ بەڵام تاوان و زیانەکانیان لە سوودوو بەهرەکەیان زۆرترە ﴿ و یسـألونک ماذا ینفقون ﴾ لێشـت ئەپرسن چی ئینفاق بکەن لە ڕێگەی خــوادا..؟ ﴿ قل العفو ﴾ بڵێ ئەی پەیامبەر ﷺ زێدە لەخۆتان و، لەماڵ و منداڵتان، ببەخشـن ﴿ کذلک یبین الله لکم الآیـات ﴾ هەر ئا بەو شـێوەیە خوای‌گەورە بەڵگەو نیشـانەکانی خۆیتـان بۆ ڕوون ئەکاتەوە، هەر شـتێك قازانج و سـوود بەخش بێت بۆتان ڕەوا ئەکا، هەرشتێکیش زیان بەخش بێت لێتان یاساغ ئەکات" ﴿ لعلکـم تتفکرون * ٢٢٠: فی الدنیا والآخرة ﴾ بەڵکو بتوانــن لە ئاکامی کارو بــاری دونیاو قیامەتتان بیر بکەنەوە" هیچ کامێکیان پشت گوێ نەخەن" لەم ئایەتەوە: هەموو جۆرە شەراب و قومارێك ئەگەرچی ناوی جۆراوجۆری‌تریشیان لێ‌نرابێ قەدەغەن. باشـترین و پیرۆزترینی سـەدەقە ئەوەیە کە لە کاتی دەوڵەمەندی و دەسـەڵات و زیاد لە پێویسـتییەکانی خاوو خێزان بێت. ((إبدأ بنفسـک فتصدق علیها، فإن فضل شئ فلأهلک فإن فضل شئ عن أهلـک فلذی قرابتک، فإن فضل عن ذی قربتک شـئ فهکذا؛ أی: تصـدق به علی الفقراء و المسـاکین)) موسـلیم ڕیوایەتی کردووە. واتە: لەبــەرا چاوت لەخۆتەوە بێت، ئەوجـا منداڵ وخێزانت، پاشان خزمانی نزیکت، دواتر خەڵکانی‌تر.

لە مەڕ هەتیوان چۆن ڕەفتار بکەین؟

﴿ ویسألونک عن الیتامی ﴾ لەتۆ پرسیارئەکەن ئەی پەیامبەر ﷺ سـەبارەت بەهەتیوان، چۆن ڕەفتاربکەیـن؟ ئاخۆ ئاوو خۆراکیان

جيا بێت لێمان يان نا؟ ﴿ قل إصلاح لهم خير ﴾ بڵێ: هەردەم بەچاكەو چاكەكاری ئاگاتان لێيان بێت وبتوانن بەجيا ماڵەكەيان ڕاگرن، كارێكی چاكە بۆيان ﴿ وإن تخالطوهم فإخوانكم ﴾ خۆئەگەر لەگەڵ ئێوە دەژین‌و ماڵ وسامانی ئەوانتان لەگەڵ ماڵ وسامانی خۆتان لێكدا و وەك براو خوشكی خۆتان بن، ئەوە كارێكی

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِن تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ ۚ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۗ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۖ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۖ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

زۆرباشە، ﴿ والله يعلم المفسد من المصلح ﴾ خۆ خوا كەسانی فەسادكارو بەدكار لەكەسانی چاكە كار زۆر چاك دەناسێت ﴿ ولو شاء الله لأعنتكم ﴾ ئەگەر خوا بيويستبا، فەرمانی جياكردنەوەی ماڵی هەتيوانی ئەداو مەرجی سەختی لەسەر دائەنان ﴿ إن الله عزيز حكيم ﴾ چونكە بەڕاستی خوا هەرخۆی زاڵ و باڵادەستە، حەكيم وكارجوان‌و لە كارزانە بۆ ئەوكەسەی وا چاودێرو سەرپەرستی كاری هەتيوە، بەڵێ تێكەڵكردنی دارایی وسامانی هەتيو بەماڵی سەرپەرستی هەتيوەكەوە "لەگەڵ پێش چاوگرتنی بەرژەوەندی هەتيوەكەدا" بەمەرجێ خێرو سوودی ئەوە، زياتربێ بۆ هەتيوەكە كارێكی ڕەوايە، خۆئەگەر بەو تێكەڵكردنە ماڵی هەتيوەكە كەم ونوقسان دەبوو، ديارە ئەوە حەرام‌و قەدغەيە.

لە بت پەرستان ژن مارە ناكرێ و، ژنيشيان لێ ناخوازرێ:

﴿ ٢٢١: ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن ﴾ ژنانی خوانەناس وهاوبەشدانەر مارە مەكەن، تا باوەڕی دامەزراوو ڕاستەقينە دێنن، ئيمامی (تەبەری) دەڵێت: ژنانی خاوەن كتێب ونامە، بەر (نەهی) ئەم ئايەتە ناكەون، واتە: ژنانی ئەهلی كتێب دەتوانرێ مارە بكرێن.

، چونكە ئەمان بەئايەتی: (والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم..) لەسوورەتی (النساء) مارە كردونيان بۆ موسوڵمانان حەڵاڵ كراوە. پێشەوا (عومەر)يش ئەوكاتە كە ڕێی لە(تەلحەوحوزەيفە) گرت لە مارەكردنی ژنانی جوولەكەو گاور لەبەرئەوەبوو كەخەڵكێكی‌تر چاولەوان نەكاو، دەرەنجام دەست لەژنە موسوڵمانەكان هەڵبگيردرێ ﴿ ولأمة مؤمنة خير من مشركة ولو أعجبتكم ﴾ وە بەڕاستی كەنيزە يەكی برِوادار بۆ هاوجووت لە ژنێكی هاوبەش دانەر هێژاترو باشترە، ئەگەرچی ئەم ژنە خوانەناسە جوانيی‌وماڵ ودارايييەكەی سەرسامی كردبن و زۆريش حەزيان لێبكەن ﴿ ولا تنكحوا المشركين حتى يؤمنوا ﴾ ژنان‌و كچانی باوەڕدار لەخوانەناس‌وهاوبەش دانەران مارە مەكەن تا نەبنە خاوەن باوەڕی دامەزراو ﴿ ولعبد مؤمن خير من مشرك ولو أعجبكم ﴾ چونكە بێگومانە كە بەندەيەكی باوەڕدار لەپياوێكی ئازادی هاوبەش دانەرو خوانەناس هێژاتروچاكترە، هەرچەن ئەو موشريكە قەدوقيافەو پايەوپلەی سەراسيمەتان بكات ﴿ أولئك يدعون إلى النار ﴾ چونكە بەراستی ئەو هاوبەش دانەرانە خەڵكی بۆ نێو ئاگر بانگ دەكەن ﴿ والله يدعوا إلى الجنة والمغفرة بإذنه ﴾ خوايش بەفەرمانی خۆی بەرەو بەهەشت و ليبووردن بانگ دەكات ﴿ ويبين آياته للناس لعلهم يتذكرون ﴾ خوا بەڵگەونيشانەكانی خۆی وحوكمی خۆی هەميشە بۆخەڵك روون ئەكاتەوە، بەڵكو بير بكەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن. جاكەوابوو خواستن‌و مارەكردنی ژنانی موشريك و كافرو (مورتەددە)و لەدين وەرگەڕاوە باتڵ‌و قەدەغەيە، بەڵام ژنانی ئەهلی‌كيتاب "بێجگە لە موحاريب" خواستن‌و مارەكردونيان حەڵاڵە؛ وەبە هيچ جۆرێكيش ژنی موسڵمان و خاوەن باوەڕ نابێ لەموشريك وكافرو لەدين وەرگەڕاوەو ئەهلی‌كيتاب مارەبكرێ؛ دەبێ هەوڵ بدرێ كە بەهيچ شێوەيە لەگەڵ دام و دەزگای كافران لێك نزيك نەبينەوە، و دەبێ لەسەر ڕێژەی بنەمای (مووالات) و (موعادات) مامەڵەيان لەگەڵ بكرێ.

لە عوزری ژنانتاندا سەرجێيی مەكەن:

لەسەردەمی نەفاميدا "بەتايبەت جوولەكە" هەرئافرەتێك دەكەوتە بێ نوێژييەوە لەتەكيا دانەدەنيشتن و، نانيان لەگەڵ نەئەخواردن، لە پاشان خوا ئەم ئايەتەی خوارەوەی ناردو تێی‌گەياندن كە تەنها

کاری ژن ومێردی لەگەڵیا حەرامە، ئەگینا پێکەوە نانخواردن وپێکەوەخەوتن و..هتد حەڵاڵە.(موسلیم). ﴿ ٢٢٢: ویسألونک عن المحیض ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە تێکەڵی ژنان لەسەردەمی بێ نوێژی وحەیزیاندا لێت ئەپرسن؟ ﴿ قل هو أذی ﴾ پێیان بڵێ: ئەو خوێنە شتێکی زیاناویو قیزەونەو هەرکەسێك لێی نزیك ببێتەوە تووشی عەزیەت وئازار ئەبێ ﴿ فاعتزلوا النساء فی المحیض ﴾ جا کەوابوو ئێوەیش لەماوەی بێنوێژییاندا لێیان وەدووربن وتێکەڵی سەرجێیان مەکەن ﴿ ولا تقربوهن حتی یطهرن ﴾ وە نابێ نزیکیان ببنەوەو بچنەلایان، هەتاپاك ئەبنەوە ﴿ فإذا تطهرن فأتوهن ﴾ جاکە پاکیش بوونەوەو خۆشیان شوشت، ئەوجا دەتوانن بۆیان بچن و تێکەڵاوییان لەگەڵ بکەن ﴿ من حیث أمرکم الله ﴾ لەو جێیەوە خوا ڕێی پێداون، واتە: لە پێشەوە ﴿ إن الله یحب التوابین ویحب المتطهرین ﴾ بەڕاستی خوا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ کە لە گوناە پەشیمان ئەبنەوەو، خۆیان بەپاك وخاوێن ڕائەگرن "تەبیعەت پاکن لەکاتی حەیزدا، لەپاشەوەی قەدەغە کراو ناچنە لای ژنەکانیان" ﴿ ٢٢٣: نساؤکم حرث لکم ﴾ ژنەکانتان لەکاتی پاکیدا جێی کشتوکاڵتانن جیگەی سەوز بوونی تۆوتانن ﴿ فأتوا حرثکم أنی شئتم ﴾ کەوابوو لەهەر کوێوە دەتانەوێ بچنە کێڵگەکەتانەوە بەهەرکات وبەهەرجۆر ئەتانەوێ "هەر لەجێگەی سەوزکردنەوە بێ و، پاك بێ ﴿ وقدموا لأنفسکم ﴾ هەر شتێك کە هۆی قازانجە بۆتان" هەموو کردەویەکی خێر، دیارە ئەو منداڵەیش ئەگرێتەوە پێشی خۆتانی بخەن ﴿ واتقوا الله ﴾ دەبێ لە بڕیارەکانی خواش پارێز بکەن و سنووری مەشکێنن ﴿ واعلموا أنکم ملاقوه ﴾ چاکیش بیزانن کە بێگومان ئەچنە پێشگای خواو، بەدیداری شادئەبنو لێشتان ئەپرسێتەوە: چیتان کرد، چۆنتان کرد؟ ﴿ وبشر المؤمنین ﴾ برِوادارنیش دڵخۆش بکە بەو دیدارەو بە هەموو و نازو نیعمەتەکانی بەهەشت کە بۆیان ئامادەکراوە.

لەم دوو ئایەتەدا (٢٢٢-٢٢٣) وەردەگیردرێ کە: دەست تێکەڵ کردن لەگەڵ ژنەکانتاندا لەکاتی بێ نوێژی و زەیسانیدا قەدەغەو حەرامە، ژنی بێ نوێژو زەیسان تا خوێنەکەی تەواو نەبێ و نەوێسێتەوەو خۆی نەشۆرێ حەرامە چوونە لای، چوونە لای ژنان لە پاش (دبر) یەوە " بەدەنگی کۆی زاناکان"حەرامە. خۆ پاك کردنەوە لە گوناح و تاوان بەتەوبە، وە لە هەموو چڵك و چەپەڵی یەك واجبێکی ئیسلامی یە، رای جەماوەری زانایان لەسەر ئەوەیە هەر کەسێ لە کاتی حەیزدا چوویە لای ژنەکەی کەفارەتی لەسەر نییە، بەڵکو دەبێ تەوبە بکا، ئەو فەرموودەیەش کە دەڵێ: (الکفارة بنصف دینار أو دینار) بە لاوازیان داناوە.

بۆ واز هێنان لەکاری چاکە سوێند بەخوا ناخورێت:

﴿ ٢٢٤: ولا تجعلوا الله عرضة لأیمانکم أن تبروا وتتقوا وتصلحوا بین الناس ﴾ وە سوێندە کانتان بەخوا مەکەنە کۆسپ و بەرهەڵست بۆ کردنی چاکەو ڕێخستنی نێوانتان و خۆپارێزی و تەقواتان؛ واتە: ئەگەر سوێندتان خوارد بۆ نەکردنی هەر کارێکی چاك؛ با ئەو سوێندە نەبێتە لەمپەرو مانیع بۆ نەکردنی ئەو کارە خێرە، بەڵکو سوێندەکەتان بشکێنن و کەفارەتی بدەن وبچن ئەو کارە چاکانە ئەنجام بدەن ﴿ والله سمیع علیم ﴾ خوا زۆر بیسەرو زانایە ئاگاداری هەموو نیازو نییەتێکتانە ﴿ ٢٢٥: لا یؤاخذکم الله باللغو فی أیمانکم ﴾ بێگومان خوای گەورە بەو سوێندە بێ نیازو سەر زارەکیانە پرسیارتان لێ ناکاو لێتان ناگرێ واتە: ئەو سوێندانەی کە" لە خۆتانەوە بێ ئیرادەو نیاز! "ناوەڵڵاو بەڵێ وەڵڵا" لەدەمتان دەردەچن، گوناهتان ناگات گەر کاریان پێنەکەن ﴿ ولکن یؤاخذکم بما کسبت قلوبکم ﴾ بەڵکو لەسەر ئەوسوێندانە لێتان دەگرێ کە نییەتی دەڵتانی لەسەرەو ئاگاتان لەخۆتانە؛ واتە: هەر سوێندێ بەنیازو نییەت بوو و شکانتان، دەبێ تۆڵەو کەفارەتی بدەن، بەوپێیە کە لەسوورەتی (مائیدە)دا روونکراوەتەوە ﴿ والله غفور حلیم ﴾ و خوا زۆر پۆشەرو بەتاقەت ولەسەرخۆیە.

سوێند دەخۆن لەگەڵ ژنەکانیان نەنوون:

﴿ ٢٢٦: للذین یؤلون من نسائهم تربص أربعة أشهر ﴾ ئەو کەسانەی سوێند ئەخۆن لەگەڵ ژنەکانیان "دەس تێکەڵ نەکەن ونەخەون" هەتا چوار مانگ مۆڵەتیان دەدرێ بۆشکاندنی سوێندەکانیان و گەڕانەوە بۆسەر جێگەی خەوتنیان ﴿ فإن فاؤا فإن الله غفور رحیم ﴾ ئینجا ئەگەر لەو ماوەیەدا گەڕانەوە لایانو سوێندەکانیان شکاندو ڕێککەوتن و چوونەوە لای ژنەکانیان، ئەوە بێگومان خوا زۆر لێبوردەو چاوپۆشیکارو دلۆڤانە، دەبورێ لەوماوەیە.﴿ وإن عزموا الطلاق فإن الله سمیع علیم ﴾ خۆئەگەر"پاش ئەو چوارمانگە" بۆ تەڵاق دانیان هەرسوور بوون و لێبڕان و نەگەڕانەوە لایان، ئەوە بەڕاستی خوا بیسەرو زانایە.

بەکورتی: کەسێ سوێندی خوارد نەڕواتە لای ژنەکەی، ئەوە نابێ ئەوسوێندە لەچوارمانگ زیاتر تێپەڕێ، خۆئەگەر پێش چوار مانگەکە گەڕایەوەو چوویەوەلای ژنەکەی؛ دیارە ئەوە هیچی لەسەر نییە، تەنانەتی ئیبن عەبباس "خوای لێ ڕازی بێت" ئەڵێت: ئەگەر چوار مانگەکە تێپەڕیی و، ئەوکەسە هەر سوور بوو لەسەر قسەی خۆی ئەوە خۆبەخۆ یەك تەڵاقی ئەکەوێ ژنەکە (بائن)ـە دەبێتەوەو

ڕزگاری دەبێ لێی، ئەمە ڕاوبۆچوونی ئەبو حەنیفەیشە "خوا لێیان خـۆش بێت" خۆئەگەر هەر درێژەی دایــەو نەگەڕایەوەلای، ئەوا پاش چوارمانگ دادوەری شـەرعی بەزۆر پێی تەڵاق دەدا، چونکە دینی ئیسـلام، هەرچۆنێ نان ونەفەقەی داناوە، سەر جێگاییشی داناوە، بۆیە ئەگەر لەو چوارمانگەدا نەگەڕایەوە سەر جێگاکەی،

لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِن فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا
الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ
بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي
أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ
فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ
وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ۖ
فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن
تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَن يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
اللَّهِ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ
بِهِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِن ظَنَّا أَن
يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

دادوەر لێکیـان جیا دەکاتــەوە، پیاوەکە پێیخۆش بێت، یان نا! تەنانەتی (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: ئەگەر پیاوەکە تاقەی سـەرجێگای نەبوو، دادگا پێی تەڵاق دەدات.

عیددەی ژنی تەڵاقدراو:

﴿ ٢٢٨ : والمطلقات يتربصن بأنفسـهن ثلاثة قروء ﴾ ئەو ژنانەی -پاش چوونە لایان- تەڵاق دران، تا سێ پاکی دەبێ خۆیان بگرن ومێرد نەکەنەوە.

(قورء) لەسـەر قسـەی ئیمامی شـافعی و ئیمامی مالیك، پاکیە، یان دەڵێن: تا سێ حەیز دەبینن ئەگەر خاوەن حەیز بوون لەسەر وتەی (ئەبو حەنیفە) و ئیمامی (ئەحمەد) دەبێ دانیشن، لەپاشان ئارەزووی خۆیانە شوو بکەنەوە، یان نا ﴿ ولا يحل لهن أن يكتمن ما خلق الله في أرحامهن ﴾ بۆ ئەو ژنە تەڵاقدراوانە ڕەوا نییە ئەوەی خوا خسـتوویەتە منداڵدانیانەوە بیشـارنەوە، واتە: ئەگەر سکیان پڕبـــوو، وەیان لەحەیزدا بوون، نابێ کیتمانی بکەن، بەڵکو دەبێ هەر ڕاسـتیەکەی بڵێن ﴿ إن كن يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ ئەگەر باوەڕیـــان بە خواو بەڕۆژی دوایی هەیە دەبێ کیتمانی هەق نەکەن ﴿ وبعولتهـن أحق بردهن في ذلك ﴾ مێردەکانیان "لە پیاوانیتر" خاوەن هەقترن بۆدیسـان گەڕانەوەلایان، لەمـاوەی عیددەدا، تا ئەوە کە شــوو بە یەکێکی تر بکەن ﴿ إن أرادوا إصلاحا ﴾ ئەگەر لەو ماوەیەدا بیانەوێ "ئاشتی بکەن و" کاروباری خۆیان ڕێك وپێك بکەن، دیارە ئەو هەقی گەڕانەوەیە بۆ تەڵاقێکە، کە مافی گەڕانەوەی تێـدا هەبێ ﴿ ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف ﴾ ژنان هەرچۆنێ ئەرکی ژنانەیان لەسـەرە، مافی ڕەوای خۆشـیان لەسـەر پیاوان بەشـێوەیەکی پەسەندی کۆمەڵگەی ئیسـلامی هەیە، واتە: دەبێ هەردوولا مافەکانی یەکتر بپارێزن و، کەسێکیان ستەم لەویتریان نەکات، ئەگەر پیاوان لەسـەریان بێـت مارەییان بدەن و، ژیان و ژیواری باشیان بۆ پەیداکەن و، قەتیش ئەزیەت وئازاریان نەدەن، هەروایـش دەبێ ژنان ریعایەتی حـاڵ و ژیانی مێردەکانیان بکەن و، ڕووخۆش و، ڕوو گەشـبن لەتەکیانداو، زیادەڕەوو(موسـریف) نەبـن لەهیچ کارێکیاندا ﴿ وللرجال عليهن درجة ﴾ زیاد لەمەیش پیاوان پلەیەکیان بەسـەر ژنانەوە هەیە. (سەید قوتب) ئەڵێ: ئەو پلـە زیادەیە کە بۆ پیاوان هەیە ئەوەیە کە دەتوانێ دوای تەڵاقدان ژنەکـە بگێڕێتــەوە ژێر ڕکێفی خـۆی، بەڵام ئافرەتەکـە ناتوانێ ئـەو کارە بـکات، ئەگەرچی هەندێ لەزانایـان دەڵێن ئەو پلەیە هەرئەو(قەووامە)یە کەلە سوورەتی (نیساء)دا باسکراوە، خۆئەگەر" گریمان" ئەمەیش بێت، دیارەکە ئەوپلەیە پلەی (تەکلیف)ـە نەك (تەشـریف)، لەئایەتی (٥٩)ی (نەحل)یشدا هەرلەم بابەتە شتێك نووسـراوە، ﴿ والله عزيز حيكم ﴾ وە خواش دەسـەڵاتدارو زاڵە، لـەکارزان و کار بەجێیــە. چونکە مافی بە ژنان بەخشـی، پاش ئەوەی کە وەك کوتاڵ و کەل و پەل سەیر ئەکران!!

تەڵاق سیانەو، ژن دوو کەڕەت دەهێنرێتەوە:

﴿ ٢٢٩ : الطلاق مرتان ﴾ ئەو تەڵاقە کەمێرد بتوانێ تێیدا ژنەکەی بگێڕێتەوە بۆلای خۆی تەنها دووکەڕەتە ﴿ فإمسـاك بمعروف أو تسريح بإحسان ﴾ ئینجا دوایی (بۆ سێیەم جار) یا ئەبێ بەیاسایەکی چاك وقەشەنگ و، بە گوزەرانێکی پەسەند ڕابگیردرێو، ئیتر تەڵاق بەدەمیا نەبێت، یان بەشێوەیەکی باشو بێهەرا دەس لێك بەردانە واتە: لەهیچ حاڵێکا نابێ ستەمی لێبکات وبەخراپەناوی بەرێت، کەوابوو تەڵاق سـێ کەڕەتە، کەڕەتی یەکەم، ئەگەر هێمان ژنەکە لەمـاوەی عیددەدا بـوو، ئەوە بێ نیکاحی تـازە پیاوەکە ئەتوانێ

بیگێڕێتەوە لای‌خۆی، کەڕەتی‌دووەمیش هەر بەوشێوەیە، ئەوجا بۆکەڕەتی سێیەم: یا ئەبێ بە ڕێکوپێکی لای‌خۆی ڕای‌بگرێو، جارێکی تر تەڵاق نەخوا، وەیادەبێ بەچاکیو بێ‌هەرا تەڵاقی بداو، هیچ ستەمێکی لێ‌نەکات ﴿ ولا يحل لكم أن تأخذوا مما آتيتموهن شيئا ﴾ وە بۆتان ڕەوانییە "ئەی مێردەکان" کە لەو ماددەیە بە ژنانەکانتان داوە هیچ شتێکیان لێ وەربگرنەوە"لە بەرامبەر تەڵاقەکەیانەوە" ﴿ إلا أن يخافا ألا يقيما حدود الله ﴾ مەگەر ئەوکاتە ژن وپیاوەکە بترسن کەنەتوانن سنوورەکانی خوا بەباشی ڕاگرن ﴿ فإن خفتم الأ يقيما حدود الله ﴾ خۆئەگەر ترستان هەبوو" ئەی قازییەکان: " کەئەو ژن وپیاوە سنوورەکانی خوا ڕاناگرن، هەمیشە هەراو کێشەیانە ﴿ فلا جناح عليهما فيما افتدت به ﴾ لەحاڵی ئاوادا هیچ گوناهێکیان ناگات، کە ژنەکە دەس لەمارەییەکەی خۆی هەڵبگرێ لە بەرامبەر تەڵاقەوەو، واتە: "هەرکات گەیشتنە پلەی پێکەوە نەژیان، ژنەکە ئەتوانێ شتێك لەمارەیەکەی بدا، یان هەمووی بەمێردەکەی و تەڵاقی لێ‌وەرگرێ، وخۆی ڕزگاربکا. ئەمەیە کە لەشەریعەتی ئیسلامدا پێی ئەڵێن (خولع- خۆداماڵینن لەدەس پیاوی ناچیزە) ﴿ تلك حدود الله فلا تعتدوها ﴾ ئەم تەڵاقدان و گێڕانە وەی ژن بۆ ژێر ڕکێفی مێردو، یان خولع کردن لەگەڵیان.. هتد گشت سنوورو یاسای خوان، کەوابوو لێیان دەر مەچن ﴿ ومن يتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون ﴾ ئەوانەش کە لەسنوورەکانی خوا تێ‌دەپەڕن ستەمکارن، بەڵێ لەسەردەمی جاهیلیەتا، بگرە تا دەمێکیش لەسەرهەڵدانی ئیسلاما تەڵاقدان سنوورێکی نەبوو، پیاوی واهەبوو دەجارو بیست جار ژنەکەی خۆی تەڵاق ئەداو ئەیگێڕایەوە بۆنیکاحی خۆی، تا ژنێ لەوانە سکاڵای بردە لای خاتوو عایشە (ڕەزای خوای لەسەر بێت)، ئەویش بۆ پێغەمبەری ﷺ گێڕایەوە، ئەوجا ئەم ئایەتەی: (الطلاق مرتان..)ی هات. لەم ئایەتەوە وەرگیرا کە سێ تەڵاقە بەیەك کەرەت، وەك بڵێ: (أنت طالق ثلاثا) حەرامەو بیدعەیە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا جەماوەری زانایان سێ تەڵاقەکە بەیەك کەرەت دەخەن، ئەوسا ئەگەر ژنانێك لەگەڵ پیاوەکەی خۆیدا پێکەوە نەدەگونجان، بۆ چارەسەری ئەمە لەفیقهی ئیسلامیدا بەناوی (خولع) ەوە هاتووە: کە ژنەکە دەتوانێ بەمارەییەکەی خۆی ئازاد بکا، لەوحاڵەتە گرژیو ئاڵۆزییە کەلەگەڵ مێردەکەی دروستی کردووە، شیاوی باسە دەبێ ئەوەیش بزانین قسەی ڕاست ئەوەیە کە (خولع) بەمانای تەڵاقەو، ژمارەی تەڵاقی پێ‌کەم ئەبێتەوە. بەڵام ئاخۆ پیاو دەتوانێ زیاد لەوە وەختی خۆی کردوویەتی بەمارەیی ژنەکەی ئێستا لەبەرامبەر تەڵاقەکەیەوە لێی بسێنێ؟ بۆئەمە حەنەفییەکان ئەڵێن: ئەگەر تەڵاقەکە بەهۆی ناچیزەیی ئافرەتەکەوە بوو، ئەوە پیاوەکە کاتی خۆی چەندەی داوە بەمارەیی ژنەکەی ئێستاش دەبێ‌هەر ئەوەی لێ وەربگرێتەوە، خۆ ئەگەر تاوان تاوانی پیاوەکە بوو، ئەوا نابێ لەباتی تەڵاقەکە هیچ شتێکی لێ‌وەرگرێ، بەڵکو دەبێ بەخۆڕایی تلاقی بدات، دیارە ئەم یاسای(خولع) بەبنەماو چارەسەرێکی زۆر باشە بۆ خۆ ڕزگارکردنی ژنان لەدەس پیاوان.

دوای سێ تەڵاقە ژنەکەی بۆ حەڵاڵ نییە، مەر شوویەکی تر بکاو تەڵاق بدرێ:

﴿ ٢٣٠: فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره ﴾ ئینجا ئەگەر لەدوای ئەم دوو جارەش، بۆجاری سێیەم ژنەکەی تەڵاقدا، ئەوە ئیتر جارێکی‌تر ئەو ژنەی بۆحەڵاڵ نابێ تا دەچێ شوو بە پیاوێکی‌تر دەکاو لەگەڵیشی دەس تێکەڵ دەکاو" ئەوسا بە ئارەزووی خۆیشی تەڵاقی دەدات، یان دەمرێ، ئەوجا ئیتر ئەمیش دەتوانێ -پاش عیددە- مارەی بکاتەوە. هەر ئەمەیە"تەحلیل"ی شەرعی کەلەقورئاندا هاتووە، ئیتر بێجگە لەمە بەهەر جۆرو شێوەیەکی تر ئەم مەسەلەیە دەسکاری بکرێ، ئەوە پێغەمبەر ﷺ بە" التيس المستعار" سابرینی خوازراو، ناوی بردووە و دەشفەرموێ: ((لعن الله المحلل والمحلل له)) (مسند الإمام احمد ١/٤٥٠-٤٥١). واتە: نەحلەتی خوا لەهەردوو پیاوەکە-مێردی یەکەم و دووەم- کەوابوو جگەلەمە کە ئایەتەکە خۆی دیاریکردووە گشت جۆرێکی‌تر، ناشەرعی‌وناپەسەندەو حیلەوفرت وفێڵە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ فإن طلقها فلا جناح عليهما أن يتراجعا إن ظنا أن يقيما حدود الله ﴾ خۆ ئەگەر ئەو مێردەی دووەمەیش "بەئارەزووی خۆی" تەڵاقی‌دا ئەوساکە ئەوژن وپیاوە هیچ گوناهیان لەسەر نییە دووبارە بگەڕێنەوە لای یەکتر بۆ ژیانی ژنو مێردی، بەو مەرجەی کەوابزانن هەردووکیان دەتوانن سنوورەکانی خوا ڕاگرن و"بەیەکەوە بژین" ﴿ وتلك حدود الله يبينها لقوم يعلمون ﴾ ئەم یاسایانە گشت سنووری خوان و، ڕوونیان دەکاتەوە بۆئەوکەسانە بیر لەپاشەڕۆژی کارەکانیان دەکەنەوە. جاکەوابوو ژنی پاکتاوو سێ بەسێ کراو بەدوو مەرج نەبێ بۆ مێردەکەی‌حەڵاڵ نابێتەوە، یەکەم: بەشێوەیەکی شەرعی مارە بکرێ لەپیاوێکی ترو دەسیشی لەگەڵ تێکەڵ بکا، ئەوسا یا بەئارەزووی خۆی تەڵاقی بدا، یان بمرێ. دووەم: ئەبێ هەردوولا "ژن و پیاوەکە" یەقینیان هەبێت پاش گەڕانەوەکە دەتوانن پێکەوە بژین و ئەو حاڵەتەی پێشوو دووبارە نەبێتەوە.

لەگەڵ ژنی تەڵاقدراودا جوامێر بن:

﴿ ٢٣١: وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن ﴾ **ئەگەر ژنانتان تەڵاق داو ماوەی حەیە وچاوەڕوانیان تەواوبوو، واتە: هێمان دەرفەتیان هەبوو بگەڕێنەوە لاتان** ﴿ فأمسكوهن بمعروف أو سرحوهن بمعروف ﴾

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍۚ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا۟ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۥۚ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ هُزُوًاۚ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِۦۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَٰجَهُنَّ إِذَا تَرَٰضَوْا۟ بَيْنَهُم بِٱلْمَعْرُوفِۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِۗ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ ۞ وَٱلْوَٰلِدَٰتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَۚ وَعَلَى ٱلْمَوْلُودِ لَهُۥ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَاۚ لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦۚ وَعَلَى ٱلْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَن تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۗ وَإِنْ أَرَدتُّمْ أَن تَسْتَرْضِعُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُم مَّآ ءَاتَيْتُم بِٱلْمَعْرُوفِۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

ئەوسا ئێوەش یان بەشێوەیەکی چاك وجوامێرانە ڕایانگرن وبیانهێننەوە لای خۆتان وپێکەوە بژین، یان بەچاکی وشێوەیەکی جوان دەستیان لێ هەڵبگرن وتەڵاقیان بدەن، بەڵام وریابن مافیان نەخۆن ﴿ ولا تمسكوهن ضرارا لتعتدوا ﴾ **ئیتر نابێ ڕایان بگرن و بەقەستی ئازاریان بدەن، تا ناچاریان بکەن لەبەرامبەر تەڵاق ـدانیانەوە مارەییکەیانتان پێبدەن** ﴿ ومن يفعل ذلك فقد ظلم نفسه ﴾ **وهەرکەسێك کاری وابکات، بێگومان ستەمو ناهەقی لەخۆی کردووە** ﴿ ولا تتخذوا آيات الله هزوا ﴾ **گشت ئەوانە نیشانەو سنووری خوان، نابێ ئێوەش بەلاقرتێو گاڵتەوە بیانگرن** ﴿ واذكروا نعمة الله عليكم ﴾ **وەئەو نیعمەت و بەخششەی خوایە وەبیربێنن کە: پێغەمبەری بۆ ناردن ورێگای ڕاستی نیشاندان وئامۆژگاری کردن** ﴿ وما أنزل عليكم من الحكمة ﴾ **هەروا ئەو کتێب ونامەوحیکمەتەش کە دایبەزاندە خوارەوە بۆتان** ﴿ يعظكم به ﴾ **وئامۆژگاریتان پێیدەکات، وەبیر بێنن و سوپاسیشی لەسەر بکەن** ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله بكل شئ عليم ﴾ **ئەشێ لەخوا بترسن و چاکیش بزانن کەبەڕاستی خوا بە هەموو شتێك زاناو بەئاگایە.**

لەم ئایەتەدا وەرگیراوە کە: **پیاوی تەڵاقدەر بۆی حەڵاڵ نییە ژنەکەی بهێنێتەوە لای خۆیو ئازارو دەردەسەری بدا، تاناچاری بکا دەس لەمارەییەکەی هەڵبگرێ وتەڵاقی بەخۆڕایی لێوەربگرێ، هەروەك سووکایەتی کردن بەئایەتو حوکمەکانی خواو تێنەپەڕاندونیان کارێکی حەرام و کوفرە.**

دەست مەهێننە ڕێی ژنان بچنەوە لای مێردی پێشوویان:

﴿ ٢٣٢: وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن ﴾ **هەرکە ژنانتان تەڵاقداو گەیشتنە ئاخر ماوەی دیاریکراو بۆعادەی مانگانەیان و، حەیە یان تەواوبوو.**

﴿ فلا تعضلوهن أن ينكحن أزواجهن ﴾ **ئێوە ئەی کەس وکاری ژنان! ڕێیان لێ مەگرن شوو بە مێردە پێشووەکانیان بکەنەوە. ئیمامی (بوخاری) لە(مەعقەلی کوڕی یەسار)ـە وە دەگێڕێتەوەودەڵێ: مەعقەل خوشکەکەی خۆی لە پیاوێکی موسڵمان مارە کرد، ئەوجا پاش ماوەیەك تەڵاقی داو، عیددەیشی بەسەرچوو، پاشان حەزیان لەیەککردەوەو پیاوەکە ڕۆیشت لە (مەعقەل)ی برای ژنەکە خوازبێنی کردەوە، ئەویش پێی‌گوت: بڕۆ ئەی ڕژدو چروك! من وەختی خۆی ژنم پێدایت تۆ تەڵاقت دا! سوێندبەخوا هەرگیز ناگەڕێتەوە لات، ئەوسا خوای‌گەورەش ئایەتی: (فلا تعضلوهن أن ينكحن أزوا جهن)ی نارد، چونکە خوای گەورە دەیزانی کەئەو ژن وپیاوە پێویستیان بەیەکتر هەیە، جا کاتێکیش (مەعقەل) ئایەتەکەی بیست وتی: خوایە ئەوا بیستم و فەرمانتم بەجێ هێنا، لەپاشان کابرای بانگکردو خوشکەکەی بۆ مارە کردەوە.**

﴿ إذا ترضوا بينهم بالمعروف ﴾ **بە مەرجێ کە لەگەڵ هاوجووتی پێشوویاندا ڕێککەوتن"واتە: هەر ئافرەتێك تەڵاق درا، پاشان مێردە پێشووەکەی خواستیەوەو بەیەکیش ڕازیی‌بوون، دەبێ کەس و کارەکەی دەست نەهێننە ڕێگای و بۆی مارە بکەنەوە.** ﴿ ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ **کێ لەئێوە بڕوای بەخواو بەڕۆژی سەڵا هەبێ ئەم ئامۆژگارییە دەبیسێو کاری پێدەکات** ﴿ ذلكم أزكى لكم وأطهر ﴾ **ئەوانە سوودیان بۆتان هەیەو دەبنە بەهرەی پاکیتان** ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ **خواچاك ئەزانێ چ شتێك بۆئێوە چاکە، بەڵام ئێوە سەری لێ دەرناکەن نایزانن.**

لەو ئایەتەوە ئەم چەند شتە گرنگەیە وەردەگیرێ:

١) ڕێگرتن لە ژنی تەڵاق دراو هەرکە ویستی بگەڕێتەوە لای مێردە پێشوەکەی کارێکە حەرامە.
٢) (ولی) و سەرپەرشتیکار بۆ ژنان –بەتایبەت بۆ نیکاح– واجیب و پێویستە، چونکە کە خوا دەفەرموێ (ولا تعضلوهن)، لەگەڵ سەرپەرشتکارانی ژنانییەتی.
٣) پەندو ئامۆژگاری بۆیەکتر، گەلێ کەڵك بەخش و بەسوودە.

دەبێ‌تەنها دوو ساڵ شیر بە منداڵ بدرێت:

﴿ ٢٣٣: والوالدات يرضعن أولادهن حولين كاملين ﴾ دایکان تا دوو ساڵی تەواو دەتوانن شیر بەمناڵەکانیان بدەن، واتە: بەڵام نابێ لە دوو ساڵ تێپەڕێ، خۆ ئەگەر لەوماوەیە کەمتر بێت قەیناکات، چونکە دەتوانن ئەویش بەپێی باوونەریتی ناوچەکەو بەرژەوەندی خۆیان ڕەچاو بکەن ﴿ لمن أراد أن يتم الرضاعة ﴾ ئەو دوو ساڵەیش بۆ کەسێکە کە بیەوێ دەورانی شیرپێدان تەواو بکات؛ ئەگینا دووساڵ شیرپێدان پێویست نییە بەڵێ لەسەر باوك پێویستە شیردەرێك بۆ منداڵەکەی پەیدا بکات، ئیتر دایکی مناڵەکە خۆی بێ، وەیان هەر ژنێکی‌تر بێ، دیارە هەر دایکەکەی خۆی چاکترە هەرچەندە تەڵاقیش درابێت" ﴿ وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف ﴾ لەوماوەدا ئازووقەو جلكو پۆشاکی ئەودایکە شیردەرەیە "تەڵاق درابێ یانە" لەسەر باوکی منداڵەکەیە، دەبێ بەشێوەیەکی جوان و بەپێی باوی موسڵمانانی ئەوشوێنە ئەنجام بدرێت ﴿ لاتكلف نفس إلا وسعها ﴾ دیارە هیچ کەسێك بەدەر لەتوانا خۆی تەکلیف وداوای لێناکرێ؟ چونکە ﴿ لا تضار والدة بولدها ﴾ هیچ دایکێك لەبەر دژایەتی کردن لەگەڵ باوکی ئەو منداڵەدا مافی زیان گەیاندنی بەمناڵەکەی نی‌یە "واتە: مناڵەکە لێبسەنرێتەوە، یان ئازووقەی کەمی بدرێتێ" ﴿ ولا مولود له بولده ﴾ هەروا خاوەنی مناڵەکەیش، واتە (باوکی منداڵەکە) نابێ زیانی پێ بگات ﴿ وعلى الوارث مثل ذلك ﴾ ئەگەر منداڵ باوکی نەبوو لەسەر میرات بەرەکەی پێویستە جلكو بژێوی دایکەکەی فەراهەم کەن، هەرچۆنێ لەسەر باوکەکە پێویست بوو ﴿ فإن أردا فصالا عن تراض منهما وتشاور ﴾ خۆئەگەر دایك وباوك "هەردوو" بەڕەزامەندی وراوێژ لەگەڵ یەکتر ویستیان زووتر مناڵ لەشیر بگرنەوە ﴿ فلاجناح عليهما ﴾ هیچ گوناهێکیان ناگات بەڵام، یەکێکیان "بەتەنها"بۆی نییە بڕیاری بڕانەوەی بدات ﴿ وإن أردتم أن تسترضعوا أولادكم ﴾ خۆ ئەگەر ویستان دایەن شیر بداتە منداڵەکانتان لەبەرئەوە کە خۆی شیری نەبوو، یان هەر شیری پێ نەئەدا، وەیان لەبەر هەر هۆیەکی تربێ ﴿ فلا جناح عليكم إذا سلمتم ما آتيتم بالمعروف ﴾ بەمەرجێك بەپێی دابی ڕۆژ کرێیان بدەنێ، هیچ گوناهێکتان ناگات ﴿ واتقوا الله واعلموا أن الله بما تعملون بصير ﴾ دەبێ لە نافەرمانی خوا شەرم بکەن و پارێزتان هەبێ و یاساکانی ئەو پشتگوێ نەخەن، وەچاکیش بزانن کە بێگومان خوا بەگشت کردەوەکانتان بینایەو، هیچی لێ ون نابێت.

ڕێنماییەکانی ئەم ئایەتە:

١) لەسەر گشت دایکێك- ئەگەرچی تەڵاق دراویش بێ- پێویستەمناڵەکەی گۆش بکا، ئەوجا ئەگەر ویستی تەسلیمی خاوەنەکەی بکاتەوە.
٢) لای سەرووی ماوەی شیرپێدان، دوو ساڵی ڕەبەقە، بەبەڵگەی فەرموودەی: ((لارضاع بعد فصال، ولا يتم بعداحتلام)) ئەبوو داوود. وە بەپێی فەرموودەی ((لا يحرم من الرضاع إلا ماكان من الحولين)) (بوخاری).
٣) وەرگرتنی‌کرێ ومزە بۆشیرپێدان، حەڵاڵ ورەوایە.
٤) خزمانی نزیك –لە حاڵی هەژاریدا– نەفەقەیان لەسەر یەکترە.
٥) باوك، یا میراتگری‌باوك، دەتوانن دایەن بۆ مناڵەکە بگرێ. ئەگەر بەرژەوەندی کورپەلە وساواکەی تێدابوو.

ژنی شوو مردوو،دەبێ چوار مانگ و دە ڕۆژ چاوەڕوان بێت:

﴿ ٢٣٤: والذين يتوفون منكم ﴾ ئەوپیاوانەی لێتان ئەمرن ﴿ ويذرون أزواجا ﴾ و ژنەکانیان بەجێ دێڵن، ئیتر لەگەڵیاندا خەوتبن، یان نا ﴿ يتربصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشرا ﴾ ئەبێ –ئەوژنانە– چوار مانگ ودەشەو چاوەڕوان‌بن، " لەوماوەیەشدا تەنانەت نابێ خۆشیان ئارایش بدەن، واتە: وەك ژنێك خەیاڵی مێرد کردنی هەبێ خۆ نیشان نەدەن ﴿ فإذا بلغن أجلهن ﴾ ئینجا هەرکە گەیشتنە کۆتایی ماوەیانو عیددەیان بڕایەوە ﴿ فلا جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن بالمعروف ﴾ لەوەبەولاوە ئیتر هەرکارێکی پەسەندو شەرعی بەخۆ بکەن، قەیناکاو گوناحێ بۆ ئێوە نییە ئەی خاوەن ژنەکان! ئەی کۆمەڵی موسڵمانان! واتە: ئەگەر "پاش ئەوە" بە پێی یاسای ئیسلام و باوی وڵات" خۆیان نیشان بدەن و خۆ برازێننەوەو خۆ ئامادە بکەن بۆ شوو کردن قەیناکا ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ خۆ ئێوەش هەرکارێ بکەن، خوا پێی ئاگایە.

ڕێنمایی ئەم ئایەتەی (٢٣٤):

١) ژنــی مێرد مردوو، دەبێ چوار مانگ و دەڕۆژی هیجری قەمەری چاوەڕوان بێ وعیددەی خۆی ڕابگرێ.

٢) ئەگــەر ژنێك مێردەکــەی نادیارو(مفقود) بوو، ئاخۆ بۆ

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَن يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَن تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

ڕاگرتنــی ماوەی عیددەکــەی هەر لــەو ڕۆژەوە کە مردووە عیــددەی خــۆی دەژمــێرێ، یا لــەو ڕۆژەوە کــە هەواڵی مردنەکەی گەیشــتووە؟ قسەی ڕاســت" بۆ ئەم مەسەلەیە "ئەوەیە کە هەر لە ڕۆژی مردنەکەیەوە عیددەی ڕادەگرێو بۆی حسێب دەکرێ.

٣) ژنانی تەڵاق دراویش؛ وەك ژنانی مێردمردوو، دەبێ خۆ ئارایش نەدەنو خۆ نەڕازێننەوەو، لەماڵیش نەچنەدەرێ تا عیددەکەیان تەواو ئەکەن.

ژنی شوو مردوو دەبێ ناڕاستەوخۆ بخوازرێ:

﴿ ٢٣٥ : ولا جناح عليكم فيمـا عرضتم به من خطبة النسـاء ﴾ هیچ گوناهێکتان لەســەر نییە لە خواســتنی ژنە مێردمردووەکاندا (بەکینایە) و ناڕاســتەوخۆ، لەماوەی حەیە وعیددەدا، وەکو ئەوە بڵێــت: ئەگــەر خوا بۆم ڕێك بخـات دەمــەوێ ئافرەتێکی چاك بخــوازم ﴿ أو أكنتم فی أنفسـكم ﴾ یان بەدڵ حەزیــان لێ‌بکەن و بڕیاربــدەن کەمارەیــان بکەن و، نەیخەنــە ڕوو ﴿ علم الله أنكم ستذكرونهن ﴾ چونکە خوا خۆی چاك ئەزانــێ کە ئێوە (بەپێی سروشــت) هەرناویــان ئەبەن وباســیان ئەکــەن و، تواناتان نییە بەرامبەریــان خۆتان ڕابگــرن، هەر بۆیە خوایــش ڕەوایدا کە بە ناڕاستەخۆ دوایان بکەن، یان لەدڵتاندا هەبن ﴿ ولكن لا تواعدوهن سرا ﴾ بەڵام نەکەن بە نهێنــی وژێر بەژێریــی بەڵێنیان بدەنێ، واتە: لە ژێر پەردەوە پەیمانیان لێ وەرمەگرن کەدەبێ تەنها بەئێوە شــوو بکەن ﴿ إلا أن تقولـوا قولاًمعروفا ﴾ مەگەر بەقســەیەکی پەســەندو گونجاوو چاك ودروست، کەس وکاریان بدوێنن، پێیان بڵــێن: عیددەی تەواوکــرد ئاگادارم بکەن، واتــە: نابێ‌ئەو ژنانە مێردیان مردووە، لەماوەی عیددەیاندا بۆ خواستنیان قسەیان لەگەڵ بکرێ، مەگەر بەشــێوەی خستنە پێشــچاوو هێماو (تەعریچ) یان کەس وکاریان ئاگادار بکرێت ﴿ ولا تعزموا عقدة النكاح حتى يبلغ الكتاب أجله ﴾ باســی مارەکردونیان مەکەن تاماوەی عیددەکەیان -چوارمانگ ودەشەوەکە- تەواوئەبێت ﴿ واعلموا أن الله يعلم ما في أنفسكم فاحذروه ﴾ دەبێ چاکیش بزانن کە بەڕاستی خوای‌گەورە دەزانێت ئێوە چیتــان لە دڵدایە، کەوابوو لەوەی قەدەغەیەخۆتان دوور بگــرنو خۆلادەن ﴿ واعلموا أن الله غفور حليم ﴾ بشــزانن کە بێ‌گومان خوا لەگوناهان لێ بووردەیەو، زۆریش لەســەر خۆیە، ئێستا پەلەناکاو تۆڵەتان لێ ناسێنێ.

ڕینمایی ئایەتی (٢٣٥):

١) خواستنی ژنان لەماوەی حەیەوعیددەدا حەرامە.

٢) ئەگــەر پێــش تەواوبوونی عیددەیانــدا مارەکران، ئەو مارەکردنــە بەتاڵەو، دەبێ لێك جیابکرێنەوە، پاشــان بۆی مارەبکرێتەوە.

٣) لەهەموو ئیش‌وکارێکدا، دەبێ (الله)مان لەپێش چاوبێ.

تەڵاقدانی ژنان بەر لەنووستن لەگەڵیاندا:

﴿ ٢٣٦ : لا جنـاح عليكـم إن طلقتـم النسـاء ﴾ ئەگــەر لەگەڵ ژنەکانتانــدا نەگونجان و تەڵاقتــان‌دان، گوناحێکتان ناگات ﴿ ما لـم تمسـوهن أو تفرضوا لهـن فريضـة ﴾ پێش ئــەوە نزیکیتان لەگــەڵ کردبن و مارەیەکتان بــۆ دیاریکردبن، واتــە: تەڵاقدانی ژن پێــش چوونەلای و، پێش دیاریکردنــی مارەیی بۆی، گوناهی نییەو هیچیشــیان ناکــەوێ ﴿ ومتعوهن ﴾ دەبێ لەمــاڵی خۆتان یارمەتیەکیان بدەنێ ﴿ على الموسـع قـدره وعلى المقتر قدره ﴾

لەوەشدا دەستدار بە پێی توانای خۆی و، هەژارو دەسکورتیش، هەربە ئەندازەی توانای خۆی ﴿ متاعا بالمعروف ﴾ ئەم شتەش شیاوو خوا پەسەند بێ‌و بەپێی باوی موسڵمانانی ناوچە ﴿ حقا علی المحسنین ﴾ لەسە رچاکەکاران مافێکی پێویستە.
بەڵێ ئەم موتعەیە بۆ هەر ژنێك پێش گواستنەوە تەڵاق بدرێ، واجیب و پێویستە، بەڵام بۆ ژنانی تەڵاقدراوی پاش گواستنەوە سووننەتە.

ڕێنمایی‌ئایەتی (٢٣٦):

١) ژنانی تەڵاقدراو پێش نزیکی لەگەڵ کردونیان و، پێش‌دانانی مارەیی بۆیان (موتعە)یان بۆ واجیبە ودیاریکردنی ڕێژەکەشی بەپێی بوون‌و نەبوونی تەڵاقدەرەکەیە.
٢) ئەگەر ئافرەتێکی ئاوای بێ مارە، مێردەکەی بمرێ، ئایا (مهرالمثل)ی بۆدادەنرێ، یان تەنیا میرات دەباو عیددە ڕادەگرێ؟ لە وەڵاما دەڵێین: ئەگەر بەپێی (قیاس) بێت مارەیی بۆ دانانرێ، بەڵام ئیمامی (ترمزی) فەرموودەیەکی هێناوە سەبارەت بە دانانی مارەیی بۆئەو جۆرە ژنانە کە: (مهر المثل)یان بۆدادەنرێت.

ژن بەر لە نوستن تەڵاق بدرێت، نیوەی مارەیی دەبا:

لەم چەند ئایەتەدا خوای کارزان باسی ئەو ژنانە دەکات کە بەر لە سەر جێیی لەگەڵ کردن تەڵاق دەدرێن: ﴿ ٢٣٧: وأن طلقتموهن من قبل أن تمسوهن ﴾ ئەگەر ئێوە پێش چوونە لای ژنەکانتان، تەڵاقتان‌دان ﴿ وقد فرضتم لهن فريضة ﴾ و مارەییشتان بۆ دیاری کردبوون ﴿ فنصف ما فرضتم ﴾ دیارە نیوەی ئەو مارەیییەیان دەکەوێ بۆتان دیاری‌کردوون شیاوی باسیشە ئەگەر لەم حاڵەتەدا مێردەکە پێش ژنەکەی مرد، ئەوا ژنەکە تەواوی مارەیییەکەی ئەبات، خۆ ئەگەر ژنەکە پێش مێردەکەی مرد، دیسانەوە هەر تەواوی مارەیییەکە ئەڕوات بۆمیرات بەرانی ژنەکە ﴿ إلا أن يعفون أو يعفو الذي بيده عقدة النكاح ﴾ مەگەر ژنەکان خۆیان چاوپۆشیتان لێ بکەن ومافی خۆیانتان پێ‌ببەخشن، یان ئەوکەسە گرێدانی مارەکردنەکەی بەدەستە چاوپۆشی بکات، واتە: مەگەر ژنەکە خۆی بڵێ: هیچم ناوێ لێی، یان مێردەکە گشتی مارەیییەکەی بداتێ. (تەبەری) دەڵێت: ئەوکەسەی مارەکردنەکەی بەدەستە مێردەکە دەگرێتەوە، هەندێکیش دەڵێن نەخێر مێردەکە ناگرێتەوە، بەڵکو مەبەست پێی‌سەرپەرشتیارو (وەلی) ژنەکەیە. ﴿ وأن تعفوا أقرب للتقوى ﴾ خۆئەگەر ئێوە (ئەی پیاوان) ژنان ببوورن‌و، هەموو مارەیییەکەیان بدەنێ، وە یان ئێوە ئەی ژنان! دەست لەنیوەکەی خۆتان هەڵبگرن و هیچ لەپیاوەکەتان نەسێنن، بی‌شك هەردوو بارەکە پەسەندەو بە ئاکاری تەقوادارانەوە نزیکترە ﴿ ولا تنسوا الفضل بينكم ﴾ ناشبێ لێبووردوویی و کارچاکی و پیاوەتی نێوانتان لەبیربکەن، واتە: ئەگەر کەسێك ژنێکی تەڵاقدا، با ڕابردووی ژنەکەومالی خەزوورانی لەبیر نەچێتەوە، بەجۆرێ کارەکانی ئەنجام بدات، ڕیعایەتیان بکات ﴿ إن الله بما تعملون بصير ﴾ بێ‌گومان خوا بینایە بەهەرکارێ ئێوە دەیکەن.

ڕێنمایی‌ئایەتی (٢٣٧):

١) ژنێکی مارەیی دیاری بۆ کراوو تەڵاق دراوی پێش لەگەڵ نوستوو، نیوەی مارەیییەکەی دەکەوێ، مەگەر ژنەکە خۆی لێی‌دابەزێ، هەروەك پیاوەکەش بە ڕەزامەندی خۆی دەتوانێ دەس لە نیوەکەی خۆی هەڵبگرێ‌و بیبەخشێ بەژنەکە.
٢) هێشتنەوەی ئاکاری‌چاك وپیاوەتی لە نێوان هەردوو خێزانەکەدا (کەس وکاری ژنە تەڵاقدراوەکەو، پیاوە تەڵاقدەرەکە) کارێکی پێویستە. بە کورتی و پوختە: بۆ ژنانی تەڵاقدراو چوار حاڵەت هەیە، یەکەم: لەگەڵ نە نووستوو مارەیی دیاریی بۆ نەکراو، ئەم جۆرەیان (موتعە) یان دەکەوێ و، عیددەیان لەسەر نییە، دووەم: ژنێك بەرلە دەست تێکەڵکردن لەگەڵیاو، دوای دیاریکردنی مارەیی بۆی، تەڵاق بدرێ، نیوەی مارەیییەکەی دەبا (مەگەر مێردەکەی ئەو نیوەکەشی بۆ زیادبکا) عیددەشی لەسەر نییە، سێیەم: تەڵاق دراویی لەگەڵ نوستووو، مارە بۆ دیارییکراو، هەموو مارەیییەکەی دەباو، عیددەشی دەکەوێتە سەر. چوارەم: تەڵاقدراویی لەگەڵ جووت بووی‌بێ‌مارەیی، دیارە ئەمەش (مهر المثل) ی دەکەوێ و، دەبێ عیددەش ڕابگرێ.

نوێژەکان (بە تایبەتی نوێژی ناوەنجیی) بپارێزن:

لەم ئایەتەشدا خوای کارجوان فەرمان دەدات بە ڕاگرتنی گشت نوێژەکان: ﴿ ٢٣٨: حافظوا على الصلوات ﴾ هەموو نوێژەکان بپارێزن‌و، لەکاتی خۆیاندا ئەنجامیان بدەن و، مەیانفەوتێنن ﴿ والصلاة الوسطى ﴾ لەناویاندا گرنگی بە نوێژە ناوەڕاستەکە بدەن.
سەرنجێك: لەناو زاناکاندا ئیختیلاف و جیاوازییەك –سەبارەت بە دیاریکردنی ئەو نوێژە ناوەندیی‌و ناوەڕاستەیە– هەیە، بەڵام ڕای بەهێزیان ئەوەیە کە ئەو نوێژە ناوەنجییە نوێژی عەسرە ﴿ وقوموا

لله قانتين ﴿ هەمیشە بەملکەچییەوە بە فەرمانی خوا هەستن‌و، بێ دەنگو بەترسەوە نوێژ بکەن.

نوێژی ترس و تەنگانە:

لەم ئایەتەشدا باسێکی کورتی نوێژی ترس وتەنگانە دەکات: ﴿ ٢٣٩ :

حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم مَّتَـٰعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِى مَا فَعَلْنَ فِىٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَـٰتِ مَتَـٰعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾ ۞ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَـٰرِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ ٱللَّهُ مُوتُواْ ثُمَّ أَحْيَـٰهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَـٰتِلُواْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَـٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَٱللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

فإن خفتم فرجالاأو ركبانا ﴿ ئینجا ئەگەر ئێوە لەجەنگ، یان لە هەرشتێکی‌تردا ترستان هەبوو، بۆتانیش نەدەکرا بەشێوەی ئاسایی نوێژەکان بکەن، دەتوانن بەپیادەیی، یان بەسواریی، بیانخوێنن وئەنجامیان بدەن، ئیتر رووتان لەرووگەوە بێت، یان نا ﴿ فإذا أمنتم ﴿ جاکە ترستان نەماو ئەمین بوونەوە، واتە: وەزعتان ئاسایی بوویەوە ﴿ فاذكروا الله كماعلمكم مالم تكونوا تعلمون ﴿ ئینجا هەرچۆنێ خوا فێری ئەوشتانەی کردون و جاران نەتان دەزانین، یادی خوابکەن، واتە: بەشێوەی ئاسایی نوێژەکانتان بکەن.

رێنمایی ئایەتی: (٢٣٨-٢٣٩):

١) ئەبێ هەموو نوێژەکان –بەتایبەتی نوێژی عەسران‌و بەیانیان– لەکاتی خۆیانداو بەهەموو مەرجەکانیشیانەوە ئەنجام بدرێن.

٢) قسەی ڕاس لە دیاریکردنی ئەو نوێژە ناوەنجییەدا –بە بەڵگەی ئەو فەرموودە سەحیحەی: (شغلونا عن الصلاة الوسطى صلاة العصر)- ئەوەیە کە ئەو نوێژە ناوەڕاستە، نوێژی عەسرە.

٣) زەلیلی و ملکەچکردن "بەتایبەتی لە کاتی نوێژەکاندا" بۆخوای خاوەن دەسەڵات واجیبە.

٤) نوێژی ترس(صلاة الخوف) ئیتر لە بەر هەر شتێ ببێ، نوێژخوێن دەتوانێ بە پیادەیی، یان بە سواری ئەنجامی بدات، بۆ پتر زانیاریی لەم نەوێژە، لەئایەتی: (١٠٢)-ی سوورەتی (نیساء)دا هەموو جۆرەکانی (صلاة الخوف) باس‌کراوە.

تێبینی: بۆیە کتوپڕ باسی نوێژی هێنایەکایەوە، هەتا هەموان بزانن هەرکە کاتی نوێژ پێشهات، دەبێ بەخێرایی دەس لەهەموو ئیش و کارێك هەڵبگرین‌و برۆین بەلای نوێژەکانەوە. ﴿ ٢٤٠: والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجا وصية لأزواجهم متاعا إلى الحول غير إخراج ﴿ ئەو کەسانە لە ئێوە لەسەرە مەرگدان ودەمرن وژنەکانیان دوای خۆیان بەجێ دێڵن، با پێش ئەوەی گیانیان دەربچێ راسپێرن‌و وەسیەت بکەن کە ژنەکانیان" ئەگەر ویستیان" تاماوەی ساڵێك دەرنەکرێن‌و هەرلەجێی خۆیان بمێننەوەو خەرجیان بدەن؛ بەڵێ.. لەسەرەتای هاتنی دینی‌ئیسلامدا ژنی مێردمردو دەبوو بەو شێوە رەفتاری لەگەڵ کرابا؛ بەڵام دوایی هەربەئایەتی (٢٣٤)ی ئەم سوورەتە ئەو بڕیاروحوکمە سڕایەوە وگۆڕا بەچوارمانگ ودەرۆژ ﴿ فإن خرجن فلا جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن من معروف ﴿ خۆ ئەگر بەویستی خۆیان دەرچوون، (دیارە مافی خەرجییان نامێنێ) و گوناحێکیش لەسەر ئێوە نییە سەبارەت بەهەر کارێکی‌خوا پەسەندوو شیاو بۆ خۆتان دەیکەن "ئەگەر دوای عیددەش خۆیان نیشان بدەن بۆ شووکردن ئەوەشیان بۆهەیە" ﴿ والله عزيز حكيم ﴿ خوا باڵادەست و، کارجوان و کاردروستە، بیەوێ هەر شتێ بکا ئەیکات و هەموویشی خێرە ﴿ ٢٤١: وللمطلقات متاع بالمعروف ﴿ بۆ هەموو ژنانی تەڵاقدراو، موتعەیەکی گونجاوو ڕەوا واجیب و پێویستە "دیارە بەتایبەتی ئەوانەیان کە مێردیان لەگەڵ نەخەوتووەو مارەییشیان بۆ دیاری نەکراوە ﴿ حقا على المتقين ﴿ ئەم کارە لەسەر پیاوانی پارێزکارو لە خوا ترس بڕیارە (عەبدوررەحمانی کوری زەید) دەڵێ: کەئایەتی: (متاعا بالمعروف حقا على المحسنين) هات، پیاوێك گووتی: کەوابوو ئەگەر خێرم ویست، موتعەی دەدەمێ، ئەگەرنا نایدەمێ، پاش ئەو قسەیە ئەم ئایەتە: (وللمطلقات متاع بالمعروف

حقا علی المتقین) هات. ئەو زانایانە کەئەم ئایەتە دەکەنە بەڵگەی واجیبی موتعە، دەڵێن: هەموو ژنێکی تەڵاقدراو هەقی موتعەی هەیە ﴿ ٢٤٢: کذلک یبین الله لکم آیاته ﴾ هەر ئا بەو شێوەیە خوای گەورە نیشانەو یاساکانی خۆی لە بارەی تەڵاق و خولع وشیردانەوە..هتد بۆ ئێوە ڕۆشن ئەکاتەوە ﴿ لعلکم تعقلون ﴾ بەڵکو ئێوە بیربکەنەوەو تێ بگەن.

ڕێنمایی ئایەتی(٢٤٠-٢٤١):

١) دەبێ پیاوان لەسەرەمەرگدا وەسیەت بکەن کە ژنەکانیان "پاش خۆیان" تا ساڵێ لەو ماڵەدا "تێیدا ژیاون" دەرنەکرێن وخەرجیش بدرێن، ئەگەر خۆیان پێیان خۆش بوو. ئیمامی تەبەری ئەڵێ: ئەم ئایەتە بۆ ژنانی مێردمردوو ڕەحمەتە وحوکمەکەشی هەربەردەوامە، (شیخ الإسلام/ ئیبن تەیمییە) و (ئیبن قەییم)یش هەروا دەڵێن.

٢) (موتعە)یش دەبێ شتێکی وەهابێ شیاوی ژنی تەڵاقدراو بێت، دیارە کە هەرکەسەیش بەپێی تواناو دەسەڵاتی خۆیەتی.

هەزاران کەس لە ترسی مردن لەزێدی خۆیان هەڵهاتن!:

بەڵێ.. دەبێ هەموان دڵنیابن کە مردنی هەمووگەڵێك بەدەست کێشانەوەیەتی لەجیهاد، چونکە هەرگەلێ جیهادنەکا، زۆربەئاسانی دوژمن زاڵ دەبێ بەسەریاو ڕیسواو ژێر دەستەی ئەکاو خێروبێری وڵاتەکەشی دەخوات، زیندووکردنەوەیشی هەربە ڕاپەڕین و ڕوو بەڕووبوونەوەیە لەگەڵ دوژمن، ئەها خوا دەفەرموێ: ﴿ ٢٤٣: ألم تر إلی الذین خرجوا من دیارهم وهم ألوف حذر الموت ﴾ ئەرێ تۆ ئەوانەت نەدیت کە بەهەزاران کە سبوون و، ترسی مەرگ وای لێکردن وڵات ونیشتمانی خۆیان بەجێ بهێڵن ولە جیهاد -بەبیانووی (تاعوون) ەوە-هەڵبێن؟! ﴿ فقال لهم الله موتوا ﴾ خوایش پێیفەرموون دەسا بمرن! ئەوانیش هەموو مردن ﴿ ثم أحیاهم ﴾ پاشان لەسەرداوای پێغەمبەرەکەیان زیندووی کردنەوەو، گیانی جیهادی کردەوە بەبەریاناو پەلاماریانداو خۆیان ڕزگار کردەوە ﴿ إن الله لذو فضل علی الناس ﴾ بێگومان خوا سەبارەت بە خەڵکی خاوەن فەزڵ و بەخشە، بەیناو بەین تووشیان دەکا، هەتا لەخەوی خەفڵەت وەخەبەر بێن ﴿ ولکن أکثر الناس لا یشکرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی سوپاسگوزار نابن.

(سەیید قوتب) دەڵێ: پێویست ناکات بگەڕێین بە دوای ئەوانەدا هەڵهاتن، تابزانین کێ بوون؟ وە یان لەکوێ بوون؟ ئەگەرچی هەندێ قسەوباسیش هەبێ، چونکە ئەگەر زانینی پێویست بوایە، دڵنیابە خوا ڕوونی دەکردەوە.

ڕینمایی ئایەتی (٢٤٣):

١) هەرکە تاعوون و چاوەقووڵە و هەرپەتایەکیتر کەوتە ناوچەیەکەوە، نابێ خەڵکی ئەو ناوچەیە هەڵبێن و بچن بۆ وڵاتێکیدی، وەکو ئەم فەرمووده -ئیمامی (ترمزی) هێناویەتی- دەڵێت: ((بَقِيَّةُ رِجْزٍ أو عذابٍ أُرْسِلَ على طائفةٍ من بنی إسرائیل،فإذا وَقَعَ بأرض وأنتم بها فلا تَخْرُجُوا منها، وإذا وقع بأرض ولَسْتُمْ بها فلا تَهْبِطُوا علیها)) ئەو سزاو جەزرەبەیە بەسەر بەنی ئسرائیلدا هات،لای پێغەمبەرا ﷺ باسکرا، ئەویش فەرمووی: هەرکات لە جێگایەکدا ئەوسزایە پێشهات و، ئێوەیش لەوێ بوون، دەبێ هەر لەوێ بمێننەوەو دەرنەپەڕێن، خۆ ئەگرلەوێ نەبوون، مەچن بۆ ئەو شوێنە

﴿ ٢٤٤: وقاتلوا فی سبیل الله ﴾ ئیتر هەرگیز مەترسن و لە ڕێگای خوا بجەنگێن ﴿ واعلموا أن الله سمیع علیم ﴾ چاك بزانن کە بەڕاستی خوا ژنەواو زانایە، ئازاو ترسنۆك ئەناسێ ﴿ ٢٤٥: من ذا الذی یقرض الله قرضا حسنا ﴾ کێ ماڵی خۆی بە قەرزدەدا بەخوا، لە پێناوی سەرخستنی دینی خوادا، بەخشینێکی چاك و پاکو، بەدڵو دەروونێکی پڕ لەسۆزەوە..؟ ﴿ فیضاعفه له أضعافا کثیرة ﴾ هەتا خوایش چەند ئەوەندەی بداتەوە﴿ والله یقبض ویبسط ﴾ خوا مەیلی خۆیەتی ڕزق و ڕۆزی بەندەکان کەم بکاتەوە، یان زۆرو فراوانی بکات،واتە: لەبەخششدا ڕژدی وچرووکی بۆ جیهاد مەکەن، چونکە کلیلی ماڵ و دارایی هەر لای خۆیەتی ﴿ وإلیه ترجعون ﴾ وسەرنجام هەمووشتان هەر بۆ لای دێنەوە، تەنها هەر لای ئەویش دادگایی دەکرێن.

جوولەکە داوای (شا)یەک دەکەن، لەگەڵیا بچنە غەزا:

﴿ ٢٤٦: ألم تر إلی الملإ من بنی إسرائیل من بعد موسی ﴾ ئەرێ نەتزانیوە چەند کەسێك لە پیاو ماقوڵانی(بەنی ئیسرائیل) لە پاش مووساو لەسەردەمی (داوود)دا ﴿ إذ قالوا لنبی لهم ابعث لنا ملکا نقاتل فی سبیل الله ﴾ بە پەیامبەرەکەی خۆیانیان گوت: (شا)رابەرو ئەمیرێکمان بۆ هەڵبژێرە، تا لەژێر فەرمانی ئەودا، نەخشە ویلانی جەنگ دارێژین و، لەڕای خوادا جەنگ بکەین ﴿ قال هل عسیتم إن کتب علیکم القتال ألا تقاتلوا ﴾ پەیامبەرەکە وتی: باشە! ئەگەر

بریــاری جەنگتان بۆدراو، لەوانە نییە جەنگ نەکەن و پەشـیمان بنــەوە؟ ﴿ قالوا وما لنا ألا نقاتل فی سبیل الله ﴾ ئەوانیش وتیان: جا چۆن ئێمە لەپێناو دینی خوا خۆ دەبوێرین؟ ﴿ وقد أخرجنا من دیارنا وأبنائنا ﴾ خۆ دەشـبینی لەزێدی خۆمانیان وەدەرناوین، لە ئەولادو منداڵـان دورخراینەوە..؟ جا کە ئـەوە حاڵمان بێ، ئێمە

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا
لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ
هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ
قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا
مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا
إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ
لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ
قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ
مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ
عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ
يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾
وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا
تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۚ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

چـۆن جیهاد ناکەین؟! ﴿ فلما کتب علیهـم القتال تولوا إلا قلیلا منهـم ﴾ جا کـە فەرمانی جەنگیان بۆ دەرچــوو! هەر کەمێکیان نەبێت روویان وەرگێڕا و، پەشـیمان بوونـەوە و رایانکرد ﴿ والله علیم بالظالمین ﴾ و خوا بەناهەقیکاران زاناو بەئاگایە کە جیهاد ناکـەن ﴿ ٢٤٧: وقـال لهم نبیهـم إن الله قد بعث لکـم طالوت ملکا ﴾ جا کە ئەوان داوای سـەرکردەو ئەمیرێکی جەنگییانکرد پەیامبەرەکەیان پێی‌گوتن: دەسا دڵنیابن خوا بڕیاری داوە (تالووت) -کە سـەربازێکەو لەبنەماڵەی پاشـاکان نییە- پاشـاو ئەمیرتان بێت، وەك خۆشـتان داوای پاشـاو فەرماندەیەکتان کرد ﴿ قالوا أنی یکون له الملک علینا ﴾ کەچی‌هەندێکیان وتیان: جا کوا ئەو شایانی ئەم پاشایەتییە لەسەر ئێمە؟! واتە: لەبنەماڵەی سەرکردەو پاشـاکان نییە ﴿ ونحن أحق بالملک منه ﴾ ئێمە خۆمان لەو زۆر بە شیاوتر دەزانین بۆ سەرکردایەتی وفەرماندەیی ﴿ ولم یؤت سعة من المال ﴾ جگە لەوەیش، ماڵ وسـامانێکی وایشـی پێ‌نەدراوە، دیارە پاشـاو فەرمانـدەش بەلای ئەوانەوە دەبێ سـەروەتمەند بێ ﴿ قال إن الله اصطفـاه علیکم ﴾ پەیامبەرەکە وتی: بێ‌گومان خوا ئـەو (تالووت)ـەی بۆ هەڵبژاردوون و لەسـەری کردوونە فەرماندە ﴿ و زاده بسطة فی العلم والجسم ﴾ و زانست و زانیارییەکی زۆرو، قەڵافەتێکی بەهێزو، شان وشەوکەتێکی پتر لەئێوەی داوەتێ واتە: زۆر ئازاوخاوەن پلانی جەنگە.(ئیبن کەسیر) دەڵێ: دەبێ‌فەرماندە ئەم دووسیفەتەی تێدا بێت:

١) بەوکارە زاناو شارەزا بێت.

٢) لـەش وقەوارەو جەسـتەیەکی ڕێکوپێك وداڕێـژراو، بۆئەوەی خەڵك ڕێزی لێبنێن وبەرگـەی نارەحەتی وتەنگانە بگرێ ﴿ والله یؤتی ملکه من یشاء ﴾ خوا بیەوێ موڵك و پاشایەتی بە هەر کەس بـدا دەیدا، ئیتر بەئـارەزووی ئێوە نابێت ﴿ والله واسـع علیم ﴾ بەخششـیفراوان و بەر بڵاوە، لە هەمووشـتێك بەئاگایە، ئەزانێ کێ شـیاوی بەخشینیموڵك و دەسەڵاتە، تەفسیری (خاڵ)یش لەم شوێنەدا ئەڵێ: بۆیە خوا (تالوت)ی هەڵبژارد، چونکە:

١) بە سروشـت ئامادەتر بوو بۆ پاشـایی، کە ئەمە لە هەمووشت گرنگترە.

٢) زاناترو داناتر بوو بۆ هەڵسوڕاندنی کاروباری کۆمەڵ و گەل.

٣) جوانترو بەسەرو سیماتر بوو.

٤) یارمەتی خواشی لەگەڵ بوو.

خـوای گەورە ئەم گشـت هۆیانەی بـۆ ڕێك خسـتبوو، بێ‌ئەوەی کەدەخڵـی خۆی تێدابێـت ﴿ ٢٤٨: وقال لهم نبیهم إن آیة ملکه أن یأتیکم التابوت ﴾ و پەمبەرەکەیان پێی‌گوتن: پیرۆزی وڕاسـتی نیشـانەو دروشمی پاشـایەتی(تالووت) لەلایەن پەروەردگاریەوە، سـندووق و"تابووتـە" زەوتکراوەکەیـە، بۆتـان دێتـەوە: ئـەو سـندووقەش کاتێ خۆی (بەنی ئیسـرائیل) تەوراتیان تێ‌خستبوو وهەڵیـان گرتبوو، بـەڵام (عەمالیقـە)کان هاتن بەسـەریاندا زاڵ بوون و لێیان زەوتکردن ﴿ فیه سـکینة مـن ربکم ﴾ دڵنیابوونی تێدایە ﴿ وبقیة مما ترک آل موسـی وآل هارون ﴾ لەگەڵ هەندێ یادگارو کەلەپووری خانەوادەی مووساو هاروون، وەك: داردەست و پێڵاوو کاڵاکەی مووسـاو مێزەرەکەی هـاروون"ی برای، ئەمانە لەو تابووتەدان و دێنەوەدەسـتتان ﴿ تحمله الملائکة ﴾ فریشـتە هەڵیدەگـرن ودەیهێننـەوە بۆتان﴿ إن فی ذلک لآیـة لکم إن کنتم مؤمنین ﴾ بە ڕاسـتی لە گەڕانەوەی ئەوسـەندووقەدا، نیشـانەو بەڵگەی گەورە هەیە بۆتان، بۆ شـیاویی (تالووت) ئەگەر بەخواو بەڕۆژی دوایی باوەڕتان هەیە.﴿ ٢٤٩: فلما فصل طالوت بالجنود ﴾ جاکە تالووت لەشـکرەکەی لەشـاری (بیت المقدس) بردەدەرێ،

﴿ قال إن الله مبتليكم بنهر ﴾ پێی‌گوتن: بێگومان خوای‌گەورە دەیەوێ بەجۆبارێك تاقیتان بکاتەوە ﴿ فمن شرب منه فليس منى ﴾ ئەوسا هەرکەسێك لێی بخواتەوە لەمن نییەو بەکەڵك نایەت لەم سوپایەدا بێت، ئەو جۆبارو چەمەش کەوتبووە نێوان (ئەردەن)و (فەلەستین)ـەوەو پێی دەڵێن: جۆباری (شەریعە) ﴿ ومن لم يطعمه فإنه منى ﴾ وەهەرکەسیش هیچی لێ‌نەخواتەوە سەربەمنەو بەکەڵکی سەربازیی دێت ﴿ إلا من اغترف غرفة بيده ﴾ مەگەر کەسێك هەر بە لامشت لێی هەڵگۆزێ ولێی بخواتەوە، ئەوە قەیناکات ﴿ فشربوا منه إلا قليلا منهم ﴾ ئینجا لەگەڵ ئەورروونکردنەوەیەدا هەموو لێیان خواردەوە کەمێکیان نەبێت ﴿ فلما جاوزه هو والذين آمنوا معه ﴾ ئینجا کە تالووت وئەوانەی باوەڕیان لەگەڵیا هێنابووو لە چەمەکە پەڕینەوەو، لەتاقیکردنەوەکە دەرچوون (کەژمارەیان (٣١٣) کەسبوو، بەئەندازەی یارانی بەدر) ﴿ قالوا لا طاقة لنا اليوم بجالوت وجنوده ﴾ وتیان: ئەمڕۆ لەبەر زۆری ئەوانە وکەمی ئێمە، لە وزەو تواناماندا نییە بەرامبەر بەجالووت ولەشکرەکەی بوەستین وبجەنگێین ﴿ قال الذين يظنون أنهم ملاقوا الله ﴾ ئەوانەیان یەقینیان بوو بەدیداری خوا دەگەن گوتیان: ﴿ كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة بإذن الله ﴾ گەلێ‌جار بەفەرمانی خوا کۆمەڵێکی کەم بەسەر کۆمەڵێکی زۆردا سەرکەوتوون، واتە: زاڵبوون وسەرکەوتن بەژمارەی زۆروکەم نییە، بەڵکو هەربە ئیرادەو فەرمانی خوایە ﴿ والله مع الصابرين ﴾ خوا هەمیشە لەگەڵ دەستەی بەئارام و خوڕا گرانەو، هەردەم پشتگیریانە ﴿ ٢٥٠: ولما برزوا لجالوت وجنوده ﴾ جاکە تالووت وسوپا کەمەکەی، تووشی جالووت وسوپا زۆروو مەشق دیدەکەی بوو ﴿ قالوا ربنا أفرغ علينا صبرا ﴾ سوپاکەی (تالووت) نزایان کردو گوتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! وابکە گشت کاتێ‌سەبرمان بەسەردا بڕێژە، بەتابیەتی لەم گۆڕەپانی جەنگەدا خۆڕاگر بین ﴿ وثبت أقدامنا ﴾ پێمان لە گورەپانی جەنگدا بچەقێنەو سەقامگیربین، هەرگیز ترس نەچێتە دڵمانەوەو هەڵنەیێین ﴿ ٢٥٠: وانصرنا على القوم الكافرين ﴾ وبەسەر دەستەی بێباوەڕانی وەکو جالووت ولەشکرەکەی سەرمان بخە.. بەڵێ پێویستە موسڵمانان هەموو کاتێ بەتایبەتی لەگۆڕەپانی جەنگدا دڵیان هەرلای خوابێت، پەیتا پەیتا داوای کۆمەك ویارمەتی لێ‌بکەن ﴿ ٢٥١: فهزموهم بإذن الله ﴾ ئینجا تالووت، وسوپاکەی" بەفەرمانی خوا" جالووت وسوپاکەیان شکاند ﴿ وقتل داود جالوت ﴾ وداوود کەسەربازێك بوو لەگەڵ سوپاکەی تالووت (جالووت)ی فەرماندەی لەشکرەکەی ئەوانی کوشت، ئیتر لەشکر شکاو، (تالووت)یش خەلاتی داوودی کرد ﴿ وآتاه الله الملك والحكمة ﴾ لەوەودوایش خوا فەرمانڕەوایی‌و زانستی پێدا ﴿ وعلمه مما يشاء ﴾ وەهەرچی خۆی ویستی فێری ئەوی کرد، دروستکردنی"جل وبەرگی جەنگی، لەگەڵ ناووشۆرەتی باشداو کتێبی (زەبوور)یشی بۆناردو کردیە پێغەمبەر ﷺ ﴿ ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض ﴾ ئەگەرخوا هەندێك لەوخەڵکە بێباوەڕەی

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

بەهەندێ لەو مەردمە باوەڕدارە لەناونەبردابا ﴿ لفسدت الأرض ﴾ ئێستا ئەم زەویە خراپ و وێران ببوو، فەساد زەوی گرتبوویەوە ﴿ ولكن الله ذو فضل على العالمين ﴾ بەڵام خوا فەزڵو چاکەی لەسەرگشت جیهانیان هەیە، بەیناوبەین ستەمکاران بەدەستی خەڵکانی راست وخاوەن عەدالەت لەناو دەبات، وسیخورمەیەك لە باوەڕداران دەداو، وەخەبەردێن ولە بێباوەڕان رائەپەڕن ورایان دەماڵن ﴿ ٢٥٢: تلك آيات الله نتلوها عليك بالحق ﴾ ئەمانە بۆمان باسکردی "هەرلەباسی هەزاران کەسەکەوە هەڵهاتن لەنیشتمانیان و، دەسەلاتدان بە تالووت و.." گشت ئەمانە نیشانەکانی دەسەلاتی خوان کە بەڕاست ورەوان بۆت دەخوێنینەوە.

﴿ وإنك لمن المرسلين ﴾ و دڵنیابە (ئەی موحەممەد) ﷺ یەکێکی لەپەیامبەران، کەواتە پشت ئەستوربە لەسەر کاری خۆت.

رێنمایی ئایەتی (٢٥٠-٢٥١):

١) جیهادی شـەرعی دەبێ رابەرو فەرماندەیەکی شەرعی هەبێ، پێویستە ئەو فەرماندەش، بەکاروباری جەنگ زاناو کارامەبێت، فامیدەو ژیر بێ، بەلاشەو جیسمانی بێ.

٢) تاقیکردنـەوەو هەڵسـەنگاندنی لەشکر، بـۆ زانینـی ئەندازەی ئامادەیی بۆ جەنگ و خۆڕاگری لە کاتی تەنگانەدا پێویستە.

٣) جیهاد لە بەر لەناو بردنی فەسادو شەڕ فرۆشان فەرمانی پێکراوە.

٤) ژمـارەی سـوپاکەی تالووت (٣١٤) کـەس بوو، وەك ئـەو فەرمووده: ((إنکـم علی عدة أصحـاب طالوت)) بە هاوەڵانی (بـەدر)ی فەرموو ئێوەش هەر بەقەد هاوەڵەکانی (تالووت)ن، ئەوان (٣١٤) کەس بوون خوای گەورە سەری خستن بەسەر لەشکری کافراندا.

خاوەنی تەفسیری (مەراغی) ئەڵێت: ئەو چیرۆکانەی پێشەوە ئەم پەندانەیان تیا بەدی ئەکری:

١) هەرگەلێك بەرەو تیاچوون ملی نا، دەبێ بیربکاتەوەو بەگورجی هەموویـان بڕۆنە ژێر ئاڵای پیاوێکی دادگەریانەوە، وەك نەوەکانی یەعقووب.

٢) پێویسـتە پیـاو ماقووڵانـی وڵات جەماوەرەکەیـان بە خەبەر بکەنەوە.

٣) کاتێ جاماوەرەکە سـەر لێشێواو بوو، وادەزانن: بەڕێوەبەرانی وڵات دەبێ دەوڵەمەندو سەروەتمەند بن، بەڵام نە.. دەبێ کەسانێك بن شـارەزای زانسـت و زانیاری ئەو سەردەمە بن، با زۆر هەژارو بێ نەوایش بن.

٤) ئەوکاتـە سـەرکەوتن بە دەسـت دێت کە سـوپاکە گوێرایەڵی تەواویان بۆ فەرماندەکەیان ببێ.

٥) گەڵێجار گەلانی بێ دسـەڵات و ژمارە کەم بەسەر ژمارەیەکی زۆردا زاڵ ئەبێ، ئەگەر ئارامی ببێ‌و لەخوا بپاڕێتەوە.

٦) جەنـگ وبەگژاچـوون بـۆ ڕاماڵینـی تاوانباران، سـوننەتێکی خواییيە، هەندێ کاتیش کارێکی ناچارییە.

کۆتایی جزمی ٢، (ولله الحمد والمنه)..

هێندێ پێغەمبەر پلەی بەرزترە:

﴿ ٢٥٣: تلک الرسـل فضلنا بعضهم علی بعض ﴾ ئێمە بە هەموو ئـەم پەیامبەرانە "کە تۆش یەکێکیانی" شـانو شـەوکەتوپلەی تایبەتیمانـداوە، لەگەڵ ئەوەشـدا هەندێکیـان لەهەندێکی تریان "لەپلـەو پایەی پەیامبەریەتیدا بەرزتـرن، چونکە ئازارو بێزاریان لەوانـی تر پـتر دیتوە ﴿ منهم من کلم الله ﴾ بـۆ نموونە: هەیانە یەکسـەرە خـوا خۆی قسـەی لە گەڵ کـردووە، وەك (مووسـا) و(موحەممەد/ سـلاویان لێبێت،بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ورفع بعضهم درجات ﴾ و پلەو پایەی هەندێکیانیشی وەك (موحەممەد) ﷺ کە خوا خۆی لە بارەیەوە دفەرموێت: (وإنک لعلی خلق عظیم)- بردە سـەر هەموویانەوە، هەر وەك پلەی هەندێ پێغەمبەری تریشی لە (ئولولعەزم)ـەکان، لە چاو ئەوانیتردا سەرخست.. ﴿ وآتینا عیسی ابن مریم البینات ﴾ و بە (عیسـای کـوڕی مەریەم)یش چەندین بەڵگەو نیشانەی ڕوونمان بەخشی"وەك زیندوو کردنەوەی مردووان و، چاککردنـەوەی کوێرانـی زگماك" و هتـد.. ﴿ وأیدناه بروح القـدس ﴾ وەبە جوبریلی (ڕوحول قودوس) پشـتگیریمان لێکرد، دیارە ئەمانـەو ئەو چەنـد مۆعجیزانەی ترە کەلەسـوورەتی(ئالی عیمران) و (مائیدە)دا باسـکراون، گشت مانای پلە بەرزی عیسان ﴿ ولو شاء الله ما اقتتل الذین من بعدهم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویستبای -ئەوانەی کە لە دوای ئەم گشـت پەیامبەرانەوە هاتن-، باوەڕدار دەبوونو شەڕی یەکتریان نەدەکرد ﴿ من بعد ما جاءتهم البینات ﴾ بەتایبەتـی پاش ئـەو هەموو بەڵگەو نیشـانانە بۆیان هات، بەڵام دیارە خوا نەیویست لەو کارە بەزۆر ڕێیان لێبگرێ وباوەڕبێنن، بۆیە دەفەرمـوێ: ﴿ ولکن اختلفوا ﴾ بەڵام ئـەوان لەناو خۆیاندا تێك چـوون ودژایەتی‌و نەیاری یەکتریان کرد ﴿ فمنهم من آمن ومنهم من کفر ﴾ ئینجا هەندێکیان باوەڕیان هێناو، هەیشیانبوو بێ بڕواو خوانەناس مایەوە ﴿ ولو شاء الله ما اقتتلوا ﴾ ئەگەر خوا ویستبای بەر نەدەبوونە گیانی یەکتر و یەکتریان نەدەکوشت، چونکە هەموو شتێ هەربە دەستی ئەوە و، ئەو خۆی ئەتوانێ بە پێی ویستی خۆی بیکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ولکن الله یفعل ما یرید ﴾ بەڵام ئەوەی کە خوا خۆی دەیەوێ لە ڕووی حیکمەت و زانینەوە بیکا، دەیکا، ئیتر بەزۆر هیچ شـتێك بەکەس ناکات. بەڵکو ئەیخاتە بەر ئەقڵ و ویژدانـی خۆی وسەربەسـتی‌دەکات ﴿ ٢٥٤: یا أیهاالذین آمنوا أنفقـوا مما رزقناکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ببەخشـن هەندێك لەو ماڵ و سـامانەی پێماندداون ﴿ من قبل أن یأتی یوم لا بیع فیه ولا خلة ولا شـفاعة ﴾ پێش لـە هاتنی ڕۆژێك هیچ کڕین و فرۆشـتنێکی تێدا نییە(تا بەماڵ خۆتـان بکڕنەوە) هەروەك هیچ دۆسـتیی و تکاو شـەفاعەتێك سـوودی نابێ. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: دۆستایەتی تەنها لە نێوان بێ بڕواکاندا سوودی نییەو بێ

کەڵکە، تکاش هەر بۆ بێ بڕوایان نییە، ئەگینە-ئەگەر خوا خۆی بیەوێ و مۆڵەت بدات- بۆ موسڵمانان شەفاعەت هەیە، جا بۆ مەسەلەی شەفاعەتیش بگەڕێرەوە بۆ ئایەتی (٤٨)ی ئەم سوورەتە؛ لەوێ زیاترباسی شەفاعەتکراوە. ﴿ والكافرون هم الظالمون ﴾ و هەرکافروو بێباوەڕان ناهەقیکارو ستەمکارن، چونکە هەر ئەوانن بە تەواوی لە سنوور دەرچوون ولە خوا یاخی بوون، بۆیە هەرشتێکیش-لە دونیادا- بەخت بکەن لێیان وەرناگیرێ، دەسا ئێوە بەسەرو بە ماڵ جیهادیان بکەن.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٥٣-٢٥٤):

١) پایەو پلەی هەندێ لە پەیامبەران-سڵاویان لە سەر بێت -لە هەندێکیان بەپێی جیهادو تێکۆشان و خۆڕاگرتن- گەورەترە.

٢) (کەلام) سیفەتێکی بەرزی ئەزەلی خوایە، هەروەکو خوای گەورە خۆی لە کێوی توور لەگەڵ مووساو، لە (مەلەکووت)ی بڵندیشا لەگەڵ موحەممەد ﷺ وتووێژی کرد.

٣) بڕواو ئیمان، بێ بڕوایی و کوفر، هەریەك لەمانە بەستراوە بە ویستو خواستی خواوە، ویستی هەر کەسێك ئیمان بێنێت، دڵی گوشاد دەکات، نەیشیویست، دڵی قوفڵ دەبێت.

٤) ئیختیلاف و دەنگە دەنگ سەرچاوەی هەموو نەگبەتییەکەو، کارێکی زۆر دزێو وناپەسەندە، ئینفاق و بەخشین لە ڕێی خوادا واجیب و پێویستە، هۆشیاری بۆ خۆسازدان بۆ ڕۆژی بەرێ، بە ئیمان و کارو کردەوەی چاك دەبێت.

گەورەیی و مەزنی (ئایەتەلکورسی):

﴿ ٢٥٥: الله لاإلـه إلا هو الحـي القيوم ﴾ (الله) کە بێ وێنەو بێ هاوتایەوخاوەنی هەموو سیفاتی کامڵە، جگە لەو هیچ پەرستراوێکی -تری ڕاستەقینە نییە، هەر ئەوە هەمیشە زیندووی ڕاستەقینە و، ڕاگیرکەری بوونەورو؛ بەڕێوەبەری کاروباری دوروستکراوەکانی خۆیەتی و ڕاوەستاوەو بە زاتی خۆیە ﴿ لاتأخذه سنة ولا نوم ﴾ نەخەوە نووچکە دای ئەگرێ و، نەخەو دەیباتەوە ﴿ له مافى السموات وما فى الأرض ﴾ هەرچی هەبێ لە ئاسمانەکان و لە زەویدا هەرموڵکی ئەوە ﴿ من ذا الذى يشفع عنده إلا بإذنه ﴾ کێ بێت- لە ڕۆژی دواییدا- بتوانێ شەفاعەت بکات لای ئەو، هەتا ئەوخۆی مۆڵەتی نەدا؟ "دیارە کە هەتا ئەوخۆی مۆڵەت نەدات، هیچ کەسێك ناتوانێ تکا بکات، هاوبەشدانەرەکان پێیان وابوو کە: بتەکان دەتوانن شەفاعەتیان بۆ بکەن بۆیە ئەیانوت: (ما نعبدهم إلا ليقربونا إلى الله زلفى..) ٣٩/٣. ﴿ يعلم مابين أيديهم وما خلفهم ﴾ ئەوەی ئێستا لەبەردەستیانایەو دیارە، ئەوەیش کە لە پێش سەریانەوەیەو نادیارە، ئەو پێی ئاگایە، واتە: کاروباری

۞ تِلْكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَٰتٍ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدْنَٰهُ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلَ ٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ وَلَٰكِنِ ٱخْتَلَفُوا۟ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

دونیاو قیامەتیان تەنها هەر ئەو ئەیزانێ" ﴿ ولا يحيطون بشئ من علمه إلا بما شاء ﴾ هیچ کەسیش ناتوانێ بەپلەی زانینی خوادا بگا، مەگەر خوا خۆی بیەوێ، کەلەسەر زمانی پەیامبەران شتێکیان بۆ ڕوون بکاتەوەو ئاگاداریان بکا ﴿ وسع كرسيه السموات والأرض ﴾ کورسی خوای گەورە تەواوی ئاسمانەکان و زەوی داگرتووە. (کورسی) لای زمانەوانەکان "أهل اللغه" بە واتای: تەختی پاشایەتی هاتووە. بەڵام ئەو کورسییەی کە خوا بۆ خۆی قایەل دەبێو ئەفەرموێ: (وسع كرسيه) مەبەست جێ پێی پەروەردگار خۆیەتی-جل جلالە-، وەك (ئیبن عەبباس) ئەفەرموێت: (الكرسي: موضع القدمين، والعرش لا يقدر قدرة إلا الله عزوجل) (رواة الحاكم فى المستدرك، وقال انه على شرط الشيخين، وقد روى مرفوعا والصواب أنه موقوف).

بەڵێ هەر ئەمە کە ئیبن (عەبباس) دەیڵێ، ڕاووبۆچوونی زاناکانی سەلەفیشە، ئەم ڕیوایەتەیش کە دەڵێ: مەبەست بە (کورسی)

زانستو زانیاری خوایەو، (تأویل)یشی دەکەن، ڕیوایەتێکی پارێزراو نییە، دیسانەوە ئەو ڕیوایەتەش کە دەڵێت: مەبەست بە (کورسی) هەر عەرشە؛ (ئیبن کەسیر) دەڵێت– ئەوەیش ڕیوایەتێکی لاوازە.

شایەنی باسە (عرش)یش لە تەواوی دروستکراوەکانی خوا "بە کورسیشەوە، وەك (ئەبووزەر) دەیگێڕێتەوە" زۆر گەورەترە، ئەبووزەر دەڵێ (أن النبی ﷺ قال: ((ما السموات السبع والأرضون السبع عند الکرسی إلا کحلقة ملقاة فی أرض فلاة، وأن فضل العرش علی الکرسی کفضل الفلاة علی تلک الحلقة)) (والحدیث له طرق. وقد رواه أبو حاتم وابن حبان فی صحیحة وأحمد فی مسندة وغیرهم.)

واتە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەر حەوت ئاسمانەکان و هەر حەوت زەوییەکە لەچاو (کورسی) دا، دەڵێیت ئەڵقەیەکەو خراوەتە زەوییەکی چۆڵ و کاکی بەکاکی، ئەوسا عەرشیش لەچاو کورسی) دا دەڵێیت ئەو زەوییە کاکی بەکاکییەیە کە ئەو ئەڵقەیە تێ فڕێدرابێ. وە ئێمەش هەر بەو جۆرە کە خوای گەورە باسی "عەرش و کورسی" بۆ خۆی کردووە و سەلەف مانایان بۆ کردوین باوەڕمان پێیەتی، بێ هیچ (تەئویل) و (تعدیل)ێك. ﴿ ولا یؤده حفظهما ﴾ وە ڕاگرتن و پاراستنی ئاسمانەکان و زەوی بۆخوا گران و سەخت نییە ﴿ وهو العلی العظیم ﴾ و هەر ئەو بڵندو پایە بەرزو گەورەیە، لەدەسەڵات و تواناد‌ا هاوشانی نییە.

ڕێنمایی: ئەم ئایەتەی (٢٥٥):

١) پیرۆزترین و گەورەترینی ئایەتەکانی قورئان، ئایەتەلکورسییە، چونکە (١٨) جار ناوی پیرۆزی خوای تێدا هاتووە، لەنێوان ناوو ڕاناودا (ظاهر) و (مضمر)دا، پەنجا وشەش بێژەیە، (١٠) ڕستەیە، خۆ هەموو سوورەتەکەش هەر باس لە (ربووبییەت) و (ئولوهییەت) و (ئەسماء) و (سیفات)ی خوا ئەکا، پاش نوێژە فەرزەکان و، پێش خەوو، لە ناو ماڵا، بۆ تارنانی شەیاتینەکان خوێندنی سوننەتە و زۆر گرنگ. پێشەوا (ئەحمەد) یش ئەم فەرموودە لە فەزڵی ئەودا ئەهێنێ: ((إن آیة الکرسی تعدل ربع القرآن، وإن الزلزلة، والکافرون، والنصر، کل واحدة تعدل ربع القرآن، وإن الصمد تعدل ثلث القران)) واتە: فەزڵ و گەورەیی ئایەتەلکورسی –بە تەنها خۆی– لە چواریەکی قورئان دەدات، ئەم سوورەتانەش: (زەلزەلە، کافیروون، نەسر،) گەورەیی و خێری خوێندنی هەر یەکەیان هەروایە، بەڵام خوێندنی سوورەتی (سەمەد، واتە: ئیخلاس) خێری سێیەکی قورئانە. وە ئیمامی (نەسائی)یش ئەم فەرموودەیە باس ئەکات: ((من قرأ دبر کل صلاة مکتوبة آیة الکرسی لم یمنعه من دخول الجنة إلا أن یموت)). واتە: هەرکەسێك پاش نوێژە فەرزەکان ئایەتەلکورسی بخوێنێ، هەر کەمرد دەچێتە بەهەشتەوە.

لەئیسلامدا خۆسەپان نییە:

﴿ ٢٥٦: لا إكراه فی الدین ﴾ لەم دینی ئیسلامەدا داسپاندنو ناچار کردن و زەبرو زەنگ نییە بۆدینداری و وەرگرتنی ئاییینی ئیسلام، بەڵێ حوکمی ئەم ئایەتە تەنها خاوەن کتێب وخاوەن نامەکان ئەگرێتەوەو، مەنسوخ و سڕاوەیش نییە، واتە: هەر جوولەکە وگاور سەر ناخرێتە سەریان بۆ ئیسلامبوون. ﴿ قد تبین الرشد من الغی ﴾ چونکە بێگومانە کە ڕێگای چاك و ڕاست لە ڕێگای ناڕاست و کوفرو تووڵەڕێگاکان لێك جیاکراوەتەوە و ئاشکراو نمایانە، جا لەبەر ئەوە نایەوێ زۆر لە هیچ کەسێك بکرێت بۆ ئیسلامبوون و هەر کەسەش بەمەیلی خۆیەتی ﴿ فمن یکفر بالطاغوت ﴾ ئینجا هەرکەسێك باوەڕی بە "تاغووت" نەبێت، دیارە تاغووت ئەو کەسەیە کە لە سنووری خوا دەرچێ و، بەرنامە چەوتەکان قبووڵ کا، جا هەرکەس خۆی لەو جۆرە شتانە دوورگرت ﴿ ویؤمن بالله ﴾ و باوەڕی بەخوا هێنا ﴿ فقد استمسک بالعروة الوثقی ﴾ ئەوە بێگومانە دەستی بە هەنگڵو بەهۆکارێکی پتەووقایمەوە گرتووە ﴿ لا انفصام لها ﴾ کە هەرگیز هەڵناوەشێت و پسان وپچڕانیشی بۆنییە ﴿ والله سمیع علیم ﴾ وە خوایگەورەیش ژنەواو زانایە. زاناکان دەڵێن: (مەجوس) و (سوببی)یەکانیش، لەمەدا حوکمی جوولوکەو گاوریان هەیە، واتە: ئەمانیش هیچ جۆرە زۆرێکیان لێناکرێ بۆ وەرگرتنی دینی ئیسلام، بەڵکو هەر لەسەردینی خۆیان" ئەگەرپێیان خۆش بوو" دەمێننەوەو، سەرانەیان لێئەسەنرێ بەڵام خەڵکانیتری بتپەرست و هاوبەشدانەرو هەرجۆرە بێدینێکیتر لەو بابەتە "هەتا ئەو ڕۆژە باوەڕ دێنن" دەبێ جەنگیان لەگەڵ بکرێ ئەگەر توانراو بەرژەوەندی تێدابوو. هەموو یاساو دەستورێکی ئیسلامی پیرۆز ڕاست وهەقە، ئیتر بێجگە لەو گشت دەستورو بەرنامەیەکیتر ناڕاست وگومڕاییە. دەبێ پێش ئیمان و باوەڕهێنان بەخوایگەورە، دەبێ بەتەواوی لەگشت تاغووتەکانەوە دوور بکەوێ، خۆدیارە واتای (لا الـه إلا الله) یش بۆیەکەمجار نەفیو لادانی هەموو دەسەڵاتدارە ملهووڕەکان وتاغووتەکانی دونیایەو، پاشانیش تەسلیم بوونو باوەڕهێنانە بەخوای تاك وتەنیا. شیاوی باسیشە لەسەردەمی جاهیلییەتدا هەر ئەو بتەی وادەیان پەرست

پێیان دەگووت: (طاغیە)، بۆپشـتگیری ئەم قسەیە ئەم فەرموودە هاتووە: ((كانوا يهلون لمناة الطاغية)).

خوا یاری ئیماندارانە:

﴿ ٢٥٧ : الله ولی الذین آمنوا ﴾ هەر خوایە یارو یاوەری ئەو کەسانە باوەڕیـان هێناوە ﴿ يخرجهم من الظلمات إلى النور ﴾ چونکە لە هەمـوو ڕێبازە چەوت و تاریکسـتانەکانی کوفـرەوە دەریاندێنێ و بەرەو نوورو ڕۆشـنایی ئیسـلامیان دەبا ﴿ والذین کفروا أولیاؤهم الطاغـوت ﴾ ئەوانەش کە کافـرو بێبـاوەڕن، یارویاوەریان هەر تاغووت وشـەیتانە لەجنـیو، لەئادەمی ﴿ يخرجونهـم من النور إلـى الظلمات ﴾ لە ڕێبـازی نوورو ڕووناکی دەریـان دەپەڕێنن و بـەرەو ڕێبازە تاریکسـتانەکان ئەیانبەن ﴿ أولئـک أصحاب النار هـم فيها خالدون ﴾ ئەمانە دەبنە یارویاوەری ئاگری دۆزەخ و، بە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە.

جوابە جەنگێی نەمروود لەگەڵ ئیبراهیم (عليه السلام):

﴿ ٢٥٨ : ألـم تر إلى الذی حاج إبراهیم فی ربه ﴾ ئایا تۆ دیمەنی ئەو کەسـەت نەدیبـوو کەچۆن لەگەڵ ئیبراهیمدا "سـەبارەت بە پەروەردگاری" دەمەقـاڵێ و ململانێی دەکردو وایدەزانی هەرخۆی خوایـە؟! ﴿ أن آتـاه الملـک ﴾ لەبەرئەوە کە خوا پاشـایەتی ودەسەڵاتی پێدابوو، ئەوی کەخۆی بەخوا زانی بە عینادییەوە لێی پرسیو گوتی: ئەرێ تۆ پەروەردگارت کێیە؟ ﴿ إذ قال إبراهیم ربی الـذی يحيي ويميت ﴾ ئیبراهیمیش لەوەڵامدا گوتی: پەروەردگاری من هـەر ئەو زاتەیە کە ژیان دەبەخشـێت و، دەشمرێنێ، واتە: ژیان ومردن هەربەدەسـتی ئەوە ﴿ قال أنا أحي وأميت ﴾ کەچی ئەویش وتی: خۆ منیش کەسـانێ دەژێنم و، کەسانێکیش دەمرێنم ئـارەزووم لەهەرکەسـێك بـوو ئەوا ئەیکـوژم ودەیمرێنـم، وەیان چاوپۆشـی لێ ئەکـەم و دەیژێنم، دیارە ئەم وەڵامـە هەر لەڕووی عینادییەوە بـوو، ئەگینا ئەوە وەڵام نەبـوو. جاکە ئیبراهیم زانی وەڵامەکـەی ناڕاستە، بەڵگەیەکیتری هێنایەوە بۆچەسـپاندنی دەسـەڵاتی خوا ودەمکوت کردنی ئەو، بۆیـە دەفەرموێ: ﴿ قال إبراهيم فإن الله يأتي بالشـمس من المشـرق ﴾ گوتی: دەی باشە خـوا لەخۆرهەڵاتەوە خۆر دێنێ ﴿ فأت بها من المغرب ﴾ دەسـا تۆیش کە داوای خوایەتی ئەکەیـت لە خۆرئاواوە بیهێنە، واتە: یاسای بوونەوەر بگۆڕە ئەگەر تۆیش خوایت ﴿ فبهت الذي كفر ﴾ ئەوسا ئیتر ئەوسـتەمکارو بێباوەڕە حەپەساو نقەی لێبڕا ووەڵامی نەماو بوو بەقسـەی خۆیەوەو پەکیکـەوت ﴿ والله لا يهدي القوم الظالمیـن ﴾ بێگومانە کە خـوا هۆزو گەلی سـتەمکاران ڕێنمایی نـاکات، واتە: بەڵگە ونیشـانەکانی خۆیانیانی فێر ناکات، هەتا بتوانن سـەر لەهەقەوە دەرکەن، بۆ زیاتر ڕوونبوونەوەی شـێوەی شەڕە قسـەو مشت ومڕ، سـەیری (مونازە رە)کەی ئیبراهیم بکە لەئایەتی (٧٤)ی سوورەتی (ئەنعام)، لەگەڵ باوکی وهۆزەکەیدا.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

ڕێنمایی ئایەتی (٢٥٨):

١) نیعمـەت وبەخششـەکانی خـوا لەلایـەن خەڵکانـی خوانەناس وکافرەوە، هەمیشە نکوولیو ئینکاری دەکرێن.
٢) یارمەتیو هاوکاری خوا تەنها بۆ دۆستانی خۆی دەبێ.
٣) هـەرکات مرۆڤ چووە نـاو سـتەمەوەو کردیە کاری ڕۆژانەی، لە هیدایەتی خوا بێبەش دەبێ.
٤) قسەو مشت ومڕ (المجادلة والمناظرة) لەمەڕ ڕوونکردنەوەو چەسپاندنی بوونی خواو،ڕاستی دینی ئیسلامەوە دروست ورەوایـە، پێدەچێ ئەو دەسـەڵاتدارە، نەمروود، پاشـای (بابل)یەکان بووبێ..

سەرگوزشتەی عوزەیر:

﴿ ٢٥٩ : أوكالذی مرعلی قرية وهی خاوية علی عروشـها ﴾ یان

دەنگوباسـی ئەو کەسەت بیسـتووە کەبەقەراخ ئاوابیەکی وێراندا (بیـت المقدس) ڕابردوو دیتی، کە داروبەردی هەموو بەسـەریەکا کەوتووەو چۆڵ و وێرانەیەو دیوارەکانیشی بە میچەکەیەوە تەپیوە؟ ﴿ قال أنى يحى هذه الله بعد موتها ﴾ ئەوسـا بەسەرسـوڕمانێکەوە "لـە بەرخۆیەوە" وتی: ئاخۆ خـوا دوای وێرانبوونی ئەم گوندەو، مردنـی خەڵکەکەی چۆن دەتوانێ ئەمـە زیندوو ئاوەدان بکاتەوە؟ ﴿ فأماته الله مائة عام ثم بعثه ﴾ ئینجا خوا بۆماوەی سـەد سـاڵ مرانـدی وبێ گیان کەوت، پاشـان زیندووی کـردەوە، تا بەچاو دەسـەڵاتی ئەو (خوا)یـە ببینێ ﴿ قال كم لبثت ﴾ خوا لەسـەر زاری فریشـتە لێیپرسـیو فەرمووی: ئەرێ تۆ چەندەت پێچووە بـە مردوویی؟ ﴿ قال لبثت يوما أو بعض يوم ﴾ لەوەڵامدا وتی: وا ئەزانم ڕۆژێـك یا کەمتریش لە ڕۆژێك ماومەتەوە، زاناکان دەڵێن: ئـەو ڕۆژە کەمـردو بێ گیان کـەوت کاتی چێشـتەنگاو بوو، جا کاتێکیش زیندووی کردەوەو هەڵیسـاند کاتـی خۆرئاوا بوو، بۆیە ئەویـش ئـەو وەڵامەی دایەوە ﴿ قـال بل لبثت مائة عـام ﴾ خوا فەرمـووی: نەخێر، بەڵکو سـەد سـاڵت پێچـووە ﴿ فانظر إلى طعامك وشرابك لم يتسنه ﴾ ئەوسا لەگەڵ ئەوەیشدا تەماشایەکی خواردەمەنی و خواردنەوەکەشـت بکە، دەبینی تائێسـتاش تامو ڕەنگیان نەگۆڕاوەو فاسید نەبوون. ﴿ وانظر إلى حمارك ﴾ بشنوارە بۆ گوێدرێژەکەت چۆن ئێسـكو پروسـكی ڕزیـوەو، چۆنیش هەر ئێسـتا لەپێش چاوخۆتەوە زیندووی دەکەینەوە؟ ﴿ ولنجعلك آية للناس ﴾ بۆ ئەوە ئەم مەسـەلەی بەسەرهات و زیندووبوونەوەیەت بکەینە مۆعجیزەو پەندێك بۆخەڵك، هەتا دڵنیابن لە مەسـەلەی زیندووبوونەوە ﴿ وانظر إلى العظام كيف ننشزها ﴾ سەرنجی ئەم ئێسـقانانەش بدەو بزانە چۆن ئەیانبزوێنین وپێکیان دەلکێنینەوە، دوای ئەو ماوەزۆرەیە ﴿ ثم نكسـوها لحما ﴾ لەپاشان بە گۆشت دایان دەپۆشین هەروەك یەکەمجاری لێ ئەکەینەوە ﴿ فلما تبين له قال أعلم أن الله على كل شئ قدير ﴾ ئینجا کاتێ ئەو دەسەڵاتەی بۆدەرکـەوتو بۆی ڕوون بوویەوە، وتی: وا ئێسـتا چاك ئەزانم و بەچاویش دیتم کە بەراسـتی خوا بەسەر هەمووشتێکدا دەسەڵاتی هەیەو، دەتوانێ هەموو کارێ بکا.

سـەرنجێك: لەبەر ئەوەی کـە قورئان ناوی ئەو کەسـەی دیاری نەکـردووە بـەلای ئاواییەکـەدا تێپـەڕی، ئێمەیـش ناوەکەیمان دیاری نەکرد، چونکە زانایان لە بارەی دیاری کردنییەوە کێشـەو ناکۆکییـان هەیـە، گرنگیش هـەر ئەمەیە بزانـرێ کە خوایەك دەسـەڵاتی زیندووکردنەوەی کەسـێکی ببێ دوای مراندنی سـەد ساڵ، دیارە کە هەر ئەو خوایەش دەسەڵات و توانای هەیە "دوای هەزاران هەزار سـاڵ، یان ملیۆن ملیۆن سـاڵ گیـان بگێڕێتەوە بۆ لاشە ڕزیوەکان ئەم داستانەیە دەرگای پرسیارو وەڵام بۆ دۆزینەوەی ڕاستیەکان دەکاتەوە، هاوکات لەگەڵ ڕێخۆشکردن بۆ داواکردنی بەڵگەو نیشانە بۆ کارە ئاڵۆزەکانی لای مرۆڤ.

ئیبراهیم: خوایە! چۆن مردووان زیندوو دەکەیتەوە؟

﴿٢٦٠: وإذ قـال إبراهيـم رب أرنـي كيف تحـي الموتى ﴾ وە بیربێنـە وباسـی ئەمە بکە کە ئیبراهیم بۆ ئـەوەی لە پلەی "علم اليقين" وە بگاتە پلەی "عين اليقين" وتی: ئەی پەروەردگاری من! نیشـانم دە– با بەچاوی سـەر ببینم– کە تۆچۆن مردووان زیندوو ئەکەیتەوە؟ ﴿ قال أو لم تؤمن ﴾ خوا فەرمووی: مەگەر تۆ هێشتا بڕوات بەزیندوو بوونەوە نییە؟! ﴿ قال بلى ولكن ليطمئن قلبى ﴾ ئیبراهیـم وتی: بەڵی چاك باوەڕم هەیـە، کە تۆ دەتوانی مردووان زینـدوو بکەیتەوە، بەڵام حەز ئەکەم بـە چاو ببینم تا بەتەواوی دڵنیابم هەر لەمەیشەوە بوو پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((نحن أحق بالشك من إبراهيم إذ قال: رب أرني كيف تحيي الموتى، قال أو لم تؤمن؟ قال: بلى، ولكن ليطمئن قلبي)) (فتح الباري: ٤٩/٨). ﴿ قال فخذ أربعة من الطير ﴾ خوا فەرمووی: دەسـا چوار پەلەوەر بگرە وجوان سـەرنجیان بدە، ئەوسا هەرچواریش سەر بڕە، ﴿ فصرهن إليـك ﴾ ئینجا پەل پەلیان کەو خوینگۆشـتەکەیان تێکەڵ بکەو بیانکە چوار کوت ﴿ ثم اجعل على كل جبل منهن جزءا ﴾ پاشـان هەر کوتێکیان لەسـەر لوتکـەی کێوێك دانێ ﴿ ثم ادعهن يأتينك سـعيا ﴾ ئەوجا بانگیان بکە و؛ بـە فەرمانی خوا بەپەلە" زیندوو ئەبنـەوەو دێنە لات وهەر پارچەی لەگەڵ پارچەکەی خۆیدا یەك ئەگرێتـەوە ﴿ واعلم أن الله عزيز حكيـم ﴾ بزانە و بێگومانبە کە خوا چەندە دەسـتەڵاتدارە، کاردروستە "بییەوێ هەرئیشێ بکات ئەیکات و، پڕیشە لە حیکمەت".

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٠):

١) مرۆڤ بە سروشـت حەزی لە زانینەو هەر لە هەوڵدایە بۆی، لە هەر شتێ تێنەگا بۆی دەکۆشێ تێبگاو بیزانێ.

٢) خۆشەویستی خوا بۆ ئیبراهیم بێ سنوورە، بۆیە وەڵامی دایەوە و نیشانەشی خستە پێش چاوی تا پتر دڵنیا بێ.

٣) چەسـپاندنی ژیانێکی دووەم –پـاش مردن– بۆ پاداش و تۆڵە.

٤) زیاد بوونی ئیمـان و باوەڕ بە تێڕوانین وبیرکردنەوە لە نیشانەکانی خوای گەورە.

تێبینی: ئێمەش لەم کورتە تەفسیرەدا ناوی پەلەوەرەکانمان -وەك هەندێ ڕیوایەت دیارییان دەکات- دیاری نەکرد؟! چونکە قورئانیش ناوی دیاری نەکردوون، بێ لەوەیش ئەوەی کەلەم جێگایەدا گرنگ بێت هەرئەمەیە کە: زیندووکردنەوەی مردووان بۆخوا، کارێکی زۆرئاسانە، تەنها فەرمانێکی خوایی بەسە.

ئەوانە لەڕاهی خوا ماڵ بەخت دەکەن:

(قورتوبی) ئەڵێ: لە ڕووداوەکەی (تەبووك)دا (عوسمانی کوڕی عەففان) -ڕەزای خوای لێبێ- هەزار وشتر- لەگەڵ هەموو پێویستییەکدا-و هەزار دینار زێڕیشی لەبەردەم پەیامبەر ﷺ دانا، ئینجا پەیامبەر ﷺ دەستی تێ ئەخست و ئەیفەرموو: ئیتر دوای ئیمڕۆ عوسمان هەرچی بکات قەیناکات. لەولایشەوە (عەبدورڕەحمان)ی کوڕی (عەوف) هەشت هەزار درهەمی هێناو وتی: ئەی پەیامبەری خوا! چوار هەزاریشم بۆ منالەکانم داناوە، وا ئەو چوارهەزارەیشم بە قەرز بە خوادا، پەپامبەر ﷺ فەرمووی: خوا بەرەکەت وپیت بخاتە هەردووکیانەوە. جابۆ ئەوەخوا فەرمووی: ﴿ ٢٦١: مثل الذين ينفقون أموالهم فى سبيل الله كمثل حبة أنبتت سبع سنابل ﴾ نموونەی ئەو کەسانەی کە دارایی خۆیان لە ڕێگەی خوادا ئەبەخشن، هەر وەکو دانە تۆمێکە کەحەوت گوڵ دەردەکا ﴿ فى كل سنبلة مائة حبة ﴾ و هەر گوڵەی سەد دانەی تێدا بێ " کەوابوو تەنها دانە تۆمێك (٧٠٠) دەنکی پێوە دەبێ، واتە: پاداشتی گشت خێرو چاکەیەك بە لای خواوە یەك بەدە، تا حەوت سەدە ﴿ والله يضاعف لمن يشاء ﴾ و هێمان بۆ هەرکەسیش خوا خۆی بیەوێ چەند بەرامبەر پاداش دەدا ﴿ والله واسع عليم ﴾ چونکە خوا بەخششی یەکجار فراوانە، زۆر ئاگاو زانایە "ئەزانێ هەرکەس چەندە هەڵئەگرێ".

ڕێنمایی ئەم ئایەتی (٢٦١):

١) فەزیلەتی بەخشین لە ڕێی جیهادا، ئینفاق و سەدەقە بۆ جیهاد لە هەموو شتێ گەورەترە، سەدەقەو ئەنجامە باشەکانی. ﴿ ٢٦٢: الذين ينفقون أموالهم فى سبيل الله ﴾ ئەو کەسانەی کە سامانی خۆیان لە پێناوی خوادا ئەبەخشن ﴿ ثم لا يتبعون ما أنفقوا منا ولا أذى ﴾ پاشانیش هیچ جۆرە منەتێ ناکەن و بەچاویاندا نایدەنەوەو دڵی کەس ناشکێنن ﴿ لهم أجرهم عند ربهم ﴾ پاداشتیان لای پەروەردگاریان بەرچاو گیراوە ﴿ ولا خوف عليهم ﴾ نەهیچ ترسێکیان بۆ ئەبێ لە ڕۆژی قیامەتداو ﴿ ولا هم يحزنون ﴾ نە خەفتبارو زویریش ئەبن بۆ دونیایان.

﴿ ٢٦٣: قول معروف ﴾ قسەو گوفتارێکی خۆش و شیرین لە ڕووی نیازمەندانا، ﴿ ومغفرة ﴾ چاوپۆشی و لێبووردن لە هەڵەی

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ
تُؤْمِن قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ
ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا
ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَٱعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾
مَّثَلُ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ
أَنۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنۢبُلَةٍ مِّاْئَةُ حَبَّةٍ وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ
لِمَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ
فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ أَنفَقُوا۟ مَنًّا وَلَآ أَذًى لَّهُمْ
أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٢٦٢﴾ ۞ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ
أَذًى وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُبْطِلُوا۟
صَدَقَٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ كَٱلَّذِي يُنفِقُ مَالَهُۥ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ
وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ
شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا۟ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِي ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

داواکارێك ﴿ خير من صدقة يتبعها اذى ﴾ باشترە لە بەخشینێ کە عەزیەت ودڵ ئێشانی بە دوادا بێ بەرامبەر خێرپێکراوێك ﴿ والله غنى حليم ﴾ خوایش لە بەخشینی ئێوە بە تایبەت (بەومنەتەوە) زۆر بێ نیازو، زۆریش هێمنەو، خۆگرو لەسەر خۆیە، دەتۆرێ و، چاوپۆشی دەکا.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٢-٢٦٣):

١) منەتنان بەسەر خەڵکدا بەهۆی خێرو سەدەقەوە کارێکی حەرامە.

٢) هەرکات بەشی هەژاران نەبوو بدرێ، با قسەی خۆشیان لەگەڵ بکرێ، خۆ ئەگەر خێرخوازەکە تووڕە بووو قسەی خراپی کرد، تۆ وریابە تووڕە مەبەو، لێی ببوورە، دیارە کە قسەیەکی خۆش لەو سەدەقەیە گەلێ باشترە کە منەت

و ئـازاری بەدوادابـێ، بۆیە ئەفەرمـوێ: ((الكلمة الطيبة صدقة)) (موسلیم/٢٦٢٦/ باب/٤٤١) واتە: ئەر هیچ نەبوو بدرێتە داواکارەکە، خۆ قسەیەکی خۆش خێرو سەدەقەیە. یان دەفەرموێ: ((.. ولو أن تلقى أخاك بوجه طليق)) ئەر بە روویەکی گەشەوە پێشوازی براکەت بکەیت-لەو حاڵەتەدا نییە بیدەیتێ-کارێکی باش و پەسەندەو بە کەمی مەزانە یا دەفەرمـوێ: ((لايدخل الجنة مدمن الخمر، ولا عاق لوالديه ولا منان)) سـێ کەس ناچنە بەهەشتەوە: کەسێ هەمیشە عـارەق دەخواتەوە، کەسـێ ئـازاری دایـك وبابی دەدا، کەسێکیش شت ببەخشێ و بیداتەوە بە ڕوویدا.

ماڵ ببەخشن و مەیدەنەوە بە چاویاندا:

﴿ ٢٦٤: يـا أيها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والأذى ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! پاداشـی سەدەقەو بەخشەکانتان بە هۆی منەتنان و ئازار گەیاندنەوە بەفیرۆ مەدەنو باتڵ مەکەنەوە ﴿ كالذي ينفق ماله رئاء الناس ولا يؤمن بالله واليوم الآخر ﴾ وە کو کەسێك مەکەن کە بە ڕووپامایی وریاکاری ماڵی خۆی دەبەخشێت وئیمـان و بـڕواش بە خواو بـە ڕۆژی دوایی نییـە، بۆیە هەردەم لەکاتی بەخشیندا ئازاری دڵی مەردم ئەدات. ﴿ فمثله كمثل صفوان عليه تراب ﴾ ئەوکارەیان لەوە دەکا کە تاشـە بەردێکی زۆر ساف و لووس هەندێ گڵی بە سەرەوە بێت و تۆمیشی لەسەر چێندرابێ ﴿ فأصابة وابل فتركه صلدا ﴾ بارانێکی لێزمەو دڵۆپ گەورەی لێ ببارێو هیچ شـتێکی بەسەرەوە نەیەڵێتو تاشە بەردەکە بە ڕەق و تەقی بمێنێ "کردەوەی مرۆڤی ڕیابازیش هەر بەو شـێوەیە، هەموو خـێرو بێرێکی بەبا ئەچێ و بە حەوادا ئەڕوا،" وەکو دەفەرموێ: ﴿ لا يقـدرون علـى شئ مما كسـبوا ﴾ هیچ بەهرەیەکیـان لەو بەخشـینە دەست ناکەوێ "نە لە دونیادا، نەلە قیامەتدا، چونکە لەبـەر ڕەزامەندی خوا نەبووە" ﴿ والله لا يهدى القوم الكافرين ﴾ بێگومانـبن خوای گەورە هەرگیز هۆزو گـەلی بێ باوەڕان ڕێنمایی ناکات بۆ شتێك خێریانی تێدا بێت "چونکە تەنها ئیمانو باوەڕە-کـە مرۆڤ بۆ خێرو بێری هەردووجیهـان تێ ئەگەیەنێ،" ئەوان باوەڕیان نییە، خواش ڕێنماییان ناکات.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٤):

١) منەتنانو ئازار گەیاندن بە خەڵك لە سەدەقەو بەخشیندا قەدەغەیە.

٢) منەتنـەر، ئـازار دەر، ڕیـا چـی، سـەدەقەکانیان بێهودە وباتڵە.

٣) ڕیا حەرامەو بەشێکە لە شیرك.

﴿ ٢٦٥: ومثل الذين ينفقـون أموالهم ابتغاء مرضاة الله وتثبيتا من أنفســهم ﴾ نموونەی ئەوانەش کە داراییان بۆ بە دەسـت هێنانی ڕەزامەندی خوا دەبەخشـن و، دڵ وەدەروونیشـیان لەسەر پاداشی خوا سـەقامگیرە، لەو لایشـەوە بەو بەخشـینە "دڵ وەدەرونیان لە ڕژدی و چرووکـی پـاك ئەکەنـەوە" ﴿ كمثل جنة بربـوة أصابها وابل ﴾ گەشـە کردن وزیاد بوونی خێرەکەیان، هەر وەکو باخێکە بـە تەپۆڵکەیەکی بـەرزەوە بێو، بارانێکی دڵـۆپ گەورەی لێبدا ﴿ فآتت أكلها ضعفيـن ﴾ ئینجا باخەکەیان-لە چاو باخی تردا-دوو بەرامبـەر بەڕوو بوو بـدات ﴿ فإن لم يصبها وابل فطل ﴾ خۆ ئەگـەر بارانی لێزمەو دڵۆپە گەورەش لێینەدا، نمە بارانێکی وردو سووك و شەونم تێراوی کا، جا مرۆڤی خێرخوازیش کارو کردەوەی هەمیشـە لە برەودایەو، قەت بە فیرۆ ناچێ و، لای خواش قبوڵە ﴿ والله بمـا تعملون بصيـر ﴾ خوای گەورەیش سـەبارەت بەهەر کارێ ئێوە ئەیکەن (بە ڕیابێ، یانا) بینایەو دەیبینێ و بەپێی ئەوە حیسابتان دەکا.

کێ حەز دەکا خێرو خێراتی ببێتە قەرەقوو؟:

﴿ ٢٦٦: أيـود أحدكـم أن تكون لـه جنة من نخيـل وأعناب ﴾ ئاخۆ کێتان حەز بکاو پێی خۆشـبێت: باخێکی لە گشـت جۆرە خورماو، گشـت جۆرە ڕەزێك هەبێ ﴿ تجرى من تحتها الأنهار ﴾ و بـە خورەم ئاوی ڕووبار بەبنکی دارەکانیدا بڕوا و ﴿ له فيها من كل الثمـرات ﴾ هاتبنە بەروو هەموو جۆرە میوەیەکیشـیان تیابێت -سـەرەڕای خورماو تـرێ- ﴿ وأصابه الكبـر ﴾ پیرییش پەکی خسـتبێ ﴿ وله ذرية ضعفاء ﴾ لەگەڵ ئەوەیشـدا کۆمـەڵێ مناڵە وردەی لاوازو بێ هێزیشـی هەبێ و، نەتوانن بەهیچ ئیشێ هەڵسن ﴿ فأصابهـا إعصار فيه نار ﴾ لەناکاو گێژەڵووکەیەکی پڕ لە گڕەی لێهەڵـکا ﴿ فاحترقت ﴾ و بسـووتێ، ئیتر خۆی و مـاڵ و منداڵی بەسـەر گەردانی و هەناسە سـاردی بمێننەوە، دیارە کاری وا زۆر جێگەی نیگەرانی و داخ وحەسـرەتە، بێگومانبە ئەوکەسەش کە لە دونیادا دارایی بەخت دەکاو، پاشـان بە ڕیاو منەت و ئازاردان خێرەکـەی باتڵ دەکاتـەوە، هەر ئاوا لـە ڕۆژی قیامەتا ڕەنجەڕۆ دەبێت، لە کاتێکدا زۆریش پێویسـتیەتی و، زۆریش تەنگانەیەتی ﴿ كذلـك يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون ﴾ هەمیشـە ئابەو شـێوە خوا بەڵگەو نیشـانەکانی خۆی ڕوون ئەکاتـەوە بۆتان، تا

بەڵكو بە وردی بیری بكەنەوەو پەندو ئامۆژگاریان لێ وەرگرن و، لە كارو كردەوەی ڕیابازیی و، منەتخستنە سەرخەڵك كۆتا بكەن.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٥-٢٦٦):

١) مەسەل ونموونە هێنانەوە بۆ نزیك خستنەوەی ماناو مەبەست لە زەینی گوێ گراندا، شتێكی زۆر چاك و سوود بەخشە، بۆیە خوا ئەو یەك دوو نەزیلەیە هێنایەوە.

٢) خێرو سەدەقەی بێ منەت و بێ ئازار و بێ ڕیا، پاداشەكەی چەند بەرابەر دەبێت، خێرو بێری سەدەقەی پیاوی منەت كارو، ڕیابازو، ئازاردەریش، باتڵ و بێ خێر دەبێت.

٣) لێكۆڵینەوەو بیركردنەوە لە نیشانەكانی خوا بۆ چەسپاندنی بیرو باوەڕ كارێكی پێویستە.

لەماڵی پاك و حەلاڵ ببەخشن:

﴿ ٢٦٧: یا أیها الذین آمنوا أنفقوا من طیبات ماكسبتم ومما أخرجنا لكم من الأرض ﴾ ئەی ئەو كەسانەی باوەڕتان هێناوە! لەو ماڵە چاك وپاكە كە لە ڕێگەیەكی پەسەندوو حەلاڵەوە بەدەستتان هێناوە، لەوەش كە لە زەوی دەرمانخستووە بۆتان ببەخشن وە هەروەها لەو بەرووبووانەش لەزەویدا بۆمان ڕواندون ﴿ ولا تیمموا الخبیث منه تنفقون ﴾ بەدوای بەخشینی شتێكی ناپوخت و بێ كەڵكی وادا مەگەڕێن، واتە: مەچن خراپەكەی لێجیا بكەنەوەو بیدەن لەڕێگەی خوادا ﴿ ولستم بآخذیه إلا أن تغمضوا فیه ﴾ لەكاتێكدا -خۆخۆشتان بن- لەباتی ئەوهەژارە گەر چاوپۆشی نەكەن وەری ناگرن، باشە! ئەی خوای گەورە-كە لە هەموو شتێك بێنیازە- چۆن وەری ئەگرێ؟ ﴿ واعلموا أن الله غنی حمید ﴾ چاك بشزانن كە بە ڕاستی خوا لە گشت بەخشینێكی ئێوە دەوڵەمەندو بێ نیازە و، كەڵكەكەیشی‌بۆ خوتان ئەگەڕێتەوە، سوپاس كراویشە، تەنها هەر ئەویش شایەنی سوپاسە، واتە: بوونەوەر گشت پێویستی بەوە. ﴿ ٢٦٨: الشیطان یعدكم الفقر ﴾ لەكاتی بەخشیندا شەیتان بەڵێنی هەژاری ونەدارییتان پێدەداو پێتان ئەڵێت: ئەگەر ببەخشن، لات وهەژار ئەكەون! بۆ ئەوە دەست بنووقێنن ﴿ ویأمركم بالفحشاء ﴾ هێمان بۆ كاری ناشیاویش وەك (ڕژدی و چرووكی) ونەبەخشین و هەر تاوانێكی تر هەڵتان ئەنێت ﴿ والله یعدكم مغفرة منه وفضلا ﴾ خواش بەڵێنی لیبووردن و فەزڵ و بەهەرەی خۆیتان پێئەدا، واتە: بەڵێنتان دەداتێ كە ئەو سامانەی بەخششی تیا بكرێ، پیتی تێ بخات بۆتان ولە هەڵەو پەڵەكانیشتان ببورێ. ﴿ والله واسع علیم ﴾ خوا خاوەنی نیعمەتێكی فراوانە و، زۆر زاناو بە ئاگایە بە هەموو كردارو نیازێكتان. ﴿ ٢٦٩: یؤتی الحكمة من یشاء ﴾ دانایی و حیكمەتی خۆیشی دەدا بەهەركەسێ خۆی بیەوێ؛ "قورئان و فەرموودەكانی پێغەمبەری بە وردیی تێئەگەیەنێ" و فێری دەكات ﴿ ومن

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ
وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ
فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ
لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ
فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ
فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا
لَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم
بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ
﴿٢٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ
وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾
يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ
أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

یؤت الحكمة فقد أوتی خیرا كثیرا ﴾ بەهەر كەسیش حیكمەت و زانایی قورئان و فەرمووده بدرێ، دیارە خێرو چاكەیەكی زۆری پێ دراوە" دەرگای دونیاو قیامەتی لێ والا كراوە ﴿ وما یذكر إلا أولوا الألباب ﴾ خاوەن بیرو هوشمەندان نەبێ، كەسانی تر لەو بەهرەیە تێ ناگەن و ئامۆژگاری وەرناگرن؛ چونكە هەموو كات هەر مرۆڤە ژیرەكانن بە ئامۆژگارییەكانی خوا بەهرەمەند بوونە.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٦٧-٢٦٩):

١) زەكات هەم لەدراوا، هەم لە مەڕو ماڵاتا، هەم لەبەرو بووی زەویدا فەرز وپێویستەو دەبێ بدرێ.

٢) زەكات و بەخشین لە ماڵی خراپدا كارێكی نابەجێ وناپەسەندە.

٣) وریا بوون لە دەغدەغەو خەتەرەی شەیتان لەكاتی بەخشینی‌ماڵدا.

٤) مەزنی پلەو پایەی زانست و زانیاریی بەسەر ماڵ و ساماندا.

﴿ ٢٧٠: وما أنفقتم من نفقة ﴾ بە شێوەیەکی گشتی هەر شتێ ئێوە ئەیبەخشن" چاك، یان خراپ،" ﴿ أو نذرتم من نذر ﴾ وە یان هەر نەزرێ دەکەن لە سەرخۆتان بۆ ئەنجامدانی هەر فەرمانێکی خوا، وە یان بۆکردنی هەر گوناحێك، بۆنموونە: (نەزر بێت قسەت لە گەڵ نەکەم!) ﴿ فإن الله یعلمه ﴾ بێگومانبن خوا پێی ئەزانێ و، پێی بە ئاگایەو، پاداشیشتان ئەداتەوە ﴿ وما للظالمین من أنصار ﴾ و بۆ ستەمکارانیش" ئەوانەی وا زەکات نادەن، یان سامان لەرێی گوناهدا بەخت ئەکەن، لە رۆژی قیامەتدا هیچ جۆرە یارمەتی دەرێك نییە و کەس فریایان ناکەوێ، بەڵێ.. مەبەست بە هەر نەزرێك نزیك بوونەوە بێت لە خوا، ئەوە لای خوا پەسەندەو چاکەو، پێویستە جێبەجێش بکرێ، خۆ هەر نەزرێکیش لە رق هەستانەوە بێت-وەکو ئەوە بڵێت: ئەگەر لەگەڵ فلانە کەسدا قسە بکەم، ئەبێ چوار رۆژ بە رۆژووبم- ئەوە ئەم جۆرە نەزرە ناپەسەندەو دانامەزرێ ونابێ کاری پێبکرێت.

ماڵ بەخشین بەئاشکراو بەنهێنی:

﴿ ٢٧١: إن تبدوا الصدقات فنعما هی ﴾ ئەگەرئێوە خێرو سەدەقەو بەخشین بەئاشکرا بکەن، کارێکی باش وچاکتان کردووە، چونکە سەدەقە بەو جۆرە، دەبێتە مایەی چاو لێکردنی خەڵك لێتان ﴿ وإن تخفوها وتؤتوها الفقراء فهو خیر لکم ﴾ خۆ ئەگەر بە نهێنی بیکەن و بیشارنەوەو، دەستیهەژارانی پێبگرن، ئەم بارەیان باشترە، چونکە لە ریاو رووپامایی دەپارێزرێن ﴿ و یکفر عنکم من سیئاتکم و الله بما تعملون خبیر ﴾ و خوا لە هەرکارێ ئێوە ئەیکەن -ئاشکرایی و، نهێنیی- ئاگادارە. زانایان ئەڵێن: ئەگەر ئەنجامدانی ئەوخێرو چاکەیە لەماڵێکی زەکات بێت، ئەگەر بە ئاشکرا بدرێ، چاکترو باشترە، خۆ ئەگەر سەدەقەیەکی سووننەت و پیاوەتی بێت، بە نهێنێ بدرێ باشترە.

رێنمایی ئایەتی (٢٧٠-٢٧١):

١) هەڵنانی مرۆڤ بۆ ئەنجامدانی سەدەقە، هەرچەندە کەمیش بێ.

٢) خۆ دوور گرتن لە ریاو، لە بەخشینی ماڵی بەدو خراپ.

٣) سەدەقە کردن بە ئاشکرا -کاتێ بزانرێ ریای تێناکەوێ.

٤) سەدەقەی سووننەت بە پەنهانی بکرێ باشترە، وەك لەم فەرمووودەدا هاتووە: ((صدقة السر تطفیء غضب الرب)) واتە: سەدەقە کردن بە نهێنی، تووڕەیی خوا دەکوژێنێتەوە، یان دەفەرموێ: (سبعة یظلهم الله فی ظله یوم لا ظل إلا ظله، إمام عادل، وشاب نشأفی عبادة الله، ورجلان تحابا فی الله اجتمعا علیه و تفرقا علیه، ورجل قلبه معلق بالمسجد إذا خرج منه حتی یعود الیه، ورجل ذکر الله خالیا ففاضت عیناه، ورجل دعته أمرأة ذات منصب وجمال فقال: إنی أخاف الله رب العالمین،ورجل تصدق بصدقة فأخفاها حتی لا تعلم شماله ماینفق یمینه). واتە: حەوت کەس هەن-لە رۆژی قیامەتدا-خوای گەورە دەیانباتە بن سێبەری خۆیەوە، کە بێ لەو، سێبەرێ نابێ بۆ حەوانەوە لەو رۆژەدا: پێشەوایەکی عادڵ ودادگەر، لاوێك لە ناو خواپەرەستیدا پێگەیشتبێت، دووکەس هەر لەبەر خوا پێکەوە کۆ ببنەوە و، هەر لەبەر خوایش لێك جیاببنەوە، کەسێکیش هەمیشە دڵی بە مزگەوتەوە بەسترابێت هەردەم بچێ وبێت. پیاوێکیش لە چۆڵەوانیدا یادی خوا بکاو، هەر لە بەرخوایش بگری وئەسرین برێژێ. پیاوێکیش ئافرەتێکی خاوەن حەسەب و نەسەب وجوان بانگی بکات بۆ کاری دزێو وفاحشە لە گەڵیا، کەچی خۆی نەدا بە دەستەوە و بڵێ: من لەترسی خوا ناوێرم. پیاوێکیش کە خێرو سەدەقە بکات، ئەوەندە بە نهێنی بیکات، دەستی چەپی بە دەستی راستی نەزانێ. زەکات دەریش ئەگەر بزانێ خەڵکانی تریش چاوی لێدەکەن، دەبێ بە ئاشکرا بیکا.

﴿ ٢٧٢: لیس علیک هداهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ خستنە سەر رێگەی راستی ئەو خەڵکانە، ئەرکی سەرشانی تۆ نییە، واتە: ئەر رێنما نەبوون ونەکەوتنە سەر رێی راست، تۆ بەرپرس نابیت. ﴿ ولکن الله یهدی من یشاء ﴾ بەڵام خوا مەیلی لەهەر کەسێك هەبێ بیخاتە سەر راستە رێ، هیدایەت ورێنمای دەکا.

یارمەتیدەران لە"مەدینە"دا وەك ئیمامی تەبەری دەڵێت- لە نێوان هاوبەشدانەرەکاندا خزمو ناسراوو دۆستیان هەبوو، ئەوسا لە کاتی خێرو خێراتدا خۆیان ئەپاراست تا دەستی ئەوانە نەکەوێت، لەولایشەوە هەوڵیان لەگەڵ ئەدان کە باوەر بێنن وموسڵمان ببن، جا ئەم ئایەتەی: (لیس علیک هداهم...) لەگەڵ مۆڵەتدان بە (سەدەقەی سوننەت) پێیان هات ﴿ وما تنفقوا من خیر فلأنفسکم ﴾

هەرچی لە خێر(ماڵ) ببەخشن، کەڵك و سوودەکەی هەر بۆ خۆتان ئەگەڕێتەوە لە دونیاو، لە قیامەتدا ﴿ وما تنفقون إلا ابتغاء وجه الله ﴾ دیارە ئێوەش -ئەی ئیمانداران!- هەر لە بەر ڕەزامەندی خوا گشت خێرێ دەکەن ﴿ وما تنفقوامن خير يوف إليكم وأنتم لا تظلمون ﴾ هەر خێرێکیش دەکەن لەبەر خوا، پاداشەکەیتان بە چەند بەرامبەر دەدرێتەوە، بێ ئەوەی هیچ ستەمێکتان لێ بکرێ.

ئەمانە شیاوی خێرو خێراتن:

پاشان دێتە سەر باسی ئەوکەسانە کە شیاوترن خێرو خێراتیان بدرێتێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢٧٣: للفقراء الذين أحصروا في سبيل الله ﴾ خێرو بەخشین شیاوی ئەو موهاجیرە هەژارانەیە کە لە پێناوی ئایینی خوادا، ڕێیان لەجموجوڵ لێ گیراوەو، لەکردوو کەسابەت دەست و پێیان بەستراوە، چونکە خۆیان تەرخانکردووە بۆ جیهاد، بۆ خوێندن، بۆ هەرکارێکی دی کە خێری گشتی تێدا بێت.

﴿ لا يستطيعون ضربا في الأرض ﴾ ناتوانن -بە هۆی دوژمنانی ئیسلامەوە- بۆ خۆشیان هەوڵ بدەنو بگەڕێن بۆ بازرگانی و شتی وا، هەتا بەشکو پاروویە نان پەیدا بکەن.

﴿ يحسبهم الجاهل أغنياء من التعفف ﴾ ئەو کەسەی کە شارەزای ژیانیان نەبێ ونەیان ناسێت، لەبەر عیففەت و نەفس بەرزییان، وادەزانێت دەوڵەمەندو بێ نیازن، چونکە خۆیان لە خواردن و خواردنەوە زۆر بێ نیاز نیشان ئەدەن.

﴿ تعرفهم بسيماهم ﴾ تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بە سەرو سیمایاندا ئەیانناسیت -کە چەن نەفس بەرز وبێباکن لە ژیان، ئەگەرچی بێ دەسەڵات وهەژاریشن.

﴿ لا يسألون الناس إلحافا ﴾ بەزۆریش داوای هیچ شتێ لەخەڵك ناکەن ﴿ وما تنفقوا من خير فإن الله به عليم ﴾ ئێوەش هەر سامانێکی باش -لە ڕێگەی خوادا- ببەخشن، بێگومانبن خوا پێی ئاگایەو لای ون نابێت، -هەرچەند زۆر بە نهێنیش بێت.

ئەمانە کە ئەم ئایەتە باسی پەسنەکانی کردن، نزیکەی (٣٠٠-٤٠٠) کەسێك بوون، لە مەککەوە هیجرەتیان کردبوو وهاتبوونە مەدینە، پاشان بە هۆی سەرقاڵبوون بە (جیهاد)ەوە دەستیان بەسرابوو و، هیچیان پێ نەئەکرا، پەیامبەریش ﷺ ساباتێکی بۆ کردبوون و هەر خەریکی لەبەر کردنی قورئان بوون، هەر کاتێکیش بچوبا بۆ خەزایەك، لەگەڵ خۆی ئەیبردن، کە ئەیشگەڕانەوە پاسەوانی ماڵەکەیان ئەکرد.. جابۆ لەمەو پاشیش تا ڕۆژی قیامەت هەرکەسێ ئەو سیفەتانەی تێدابێت، شایستەی ئەو جۆرە دەسگیرۆیی و سەدەقەیە دەبێ، تا بتوانێ درێژە بە ئیش و کارەکانی بدا ﴿ ٢٧٤: الذين ينفقون أموالهم ﴾ ئەو کەسانەی کە ماڵ ودارایییان ئەبەخشن ﴿ بالليل والنهار سرا وعلانية ﴾ بە شەوو بە ڕۆژ، بە نهێنی و بە ئاشکرا، واتە: دەستیان قەت لە خێروخێرات نابڕێ" ﴿ فلهم أجرهم عند ربهم ﴾ لای پەروەردگاریان پاداشیان مسۆگەرە ﴿ ولا خوف عليهم ولاهم يحزنون ﴾ ئیتر نەهیچ ترسێکی ڕۆژی دوایی ڕوویان تێدەکاو، نە خەفەتبارو زویریش ئەبن" بۆ دونیایان"

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِن تُبْدُوا۟ ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ ۞ لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ ٱللَّهِ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُم بِسِيمَٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

ڕێنمایی ئایەتی (٢٧٢-٢٧٤):

١) سەدەقەی سوننەت بە کافرانیش دەشێ، پاداشتی سەدەقەکەیش هەر بۆخاوەن سەدقەکەیە.

٢) دەبێ هەمیشە ئیخلاس لە سەدەقەدا هەبێ.

٣) بە پێی نیازی خاوەن سەدەقەکە، پاداشی سەدەقەکەش دەگۆڕدرێ.

٤) فەزیلەتی عیففەت و سواڵ نەکردن و دەستپان نەکردنەوە لەم و لەو، هەرچەندە زۆریش ئاتاج و مۆتاج بێ.

٥) ئیلحاح وپێداگرتن لە داواکردن و سواڵدا کارێکی زۆر ناپەسەندو دزێوە.

٦) بەشەوو بە ڕۆژ، بەنهێنی و بە ئاشکرا، خێرو

سەدەقە دەکرێ.

٧) خـوا مزگێنی برواداره بەخشـەرەکان ئەدا کە: پاداش و کرێیـان لای خـوای خۆیان حەتمیی ومسـۆگەردەبێ و، نایشهێڵێ خەفەت بخۆن وخەمبارببن بۆ دونیایان.

حاڵیی سوود خۆرەکان

﴿ ٢٧٥: الذیـن یأكلـون الربـا لا یقومـون ﴾ ئەوکەسـانە سـوودئەخۆن، (دینارێك بە دوو دینار، یان بـە زیاتردەدەن) کە لە گۆر دەنرێن پاشـان زیندوو ئەکرێنەوەو ڕاسـت دەبنەوە ﴿ إلا كما یقوم الذی یتخبطه الشیطان من المس ﴾ وا ڕاست دەبنەوە هەر دەڵێی شـەیاتینی دەسـتی لێ وەشـاندوون. عەرەبەکان بە مرۆڤی پەرکەمـداروو فێدار دەیانگوت: جنۆکە دەسـتی لێ وەشـاندووە، ئەوجا قورئانی پیرۆزیش لەسـەر زمانی ئـەوان هات، بەکورتی: پیاوی سوود خۆر لە ڕۆژی قیامەتدا وەکو مرۆڤی پەتەریی و شێتی لێدێ ﴿ ذلک بأنهم قالوا إنما البیع مثل الربا ﴾ چونکە لە دونیادا دەیانگوت: مامەڵەو کڕین و فرۆشتنیش، هەر وەکو مامەڵەکردن بە سـوود وایە" واتە هەردوکیان بەلای ئەوانەوە یەکسـانن،" چونکە ئەوان باوەڕیان بە حـەرام وحەڵاڵ نییە؟ ﴿ وأحل الله البیع وحرم الربا ﴾ خۆ خواش کڕین و فرۆشـتنی ڕێداوەو؛ سـوود خۆریشـی حـەرام و یاسـاغکردووە. ﴿ فمن جاءه موعظة مـن ربه فأنتهى ﴾ ئینجا هەر کەسـێك ئامۆژگاری پەروەردگاری بۆهات وبە گوێشـی کردو وازی لە سوود خواردن هێنا ﴿ فله ما سلف وامره إلی الله ﴾ ئیتر ئێسـتا لە سوودێ کەلەبەرا خواردوویەتی، چاوپۆشی ئەکرێ چونکە ئەوە پێش یاسـاغبوونی ڕیبا بووە، لەمەودوایش حەواڵەی لای خـوا دەکرێ، ئەویش بۆی هەیە لێی خۆش ببێ ﴿ ومن عاد فأولئک أصحاب النار ﴾ هەرکەسیش -پاش ئەم بڕیارە- گەڕایەوە بۆ سـوود خواردن، دەبنە یارو هاوڕێی ئاگر ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بە هەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە چونکە ڕیبایان بەحەڵاڵ زانیوەو بەوەش کافر بوون.

خوا فەرو پیت لە ماڵی سووددارا هەڵ دەگرێ:

﴿ ٢٧٦: یمحق الله الربا ویربی الصدقات ﴾ خوا فەرو پیتی سوود خـۆری ناهێڵێ، واتە: هەر داراییەك ڕیبای تێدا بێت، دەرەنجام هـەر تیادەچێت، بەڵام خێرو خێراتی ماڵ و سـامانی سـەدەقە، خوا بەفەزڵی خۆی زیادی ئەکات وپیتی تێدەخات بۆ خاوەنەکەی ﴿ والله لا یحـب كل كفار أثیم ﴾ بەڕاسـتی خوا هەموو کافرو بێ باوەڕێکی دڵڕەق و گوناحکاری خۆش ناوێ، واتە: ئەوانەی سوود خۆری دەکەن وبە حەڵاڵیشـی دەزانن، خوا نەناس و دڵڕەق و بێ میهرەبانن بەرامبەر بە خەڵکانی هەژارو پەککەوتە، ئەگینە چۆن بە جوامێرانەوە مەردانە قەرزیان نادەنێ و، دەچن (فائیدە)و قازانجێك دەخەنە سـەریان؟ ﴿ ٢٧٧: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەڕاسـتی ئەو کەسـانە کە باوەڕیان هێناو، ئـاکاری چاکیان کرد ﴿ وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ و نوێژەکانیان بەهۆش و گۆشـەوە ئەنجامداو زەکاتیشـیان بە خەڵکانی شیاو بەخشی ﴿ لهم أجرهم عند ربهم ﴾ پاداشـیان وا بـە لای پەروەردگاریانەوە ﴿ ولا خوف علیهـم ولاهم یحزنون ﴾ نەهیچ ترسـیان ئەبـێ لە دواڕۆژدا، نە خەفەتبارو دڵگرانیش ئەبن بۆ دونیایان.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٧٥-٢٧٧):

١) تۆڵەی سـوودخۆر لـە ڕۆژی قیامەتـدا -ئەگەر تەوبە نەکا- مسۆگەرە.

٢) سوود بەبەڵگەی ئایەتەکەو چەندین فەرموودەی سەحیح و دروست، حەرامە.

٣) بەیع وکڕین و فرۆشتن -بە مەرجەکانییەوە- حەڵاڵە.

٤) هەڕەشەی سـەختی خوا بۆ کەمکردنەوە ولە ناوبردنی ماڵی سووددار، بەڵێنیشی بۆ زیاد کردنی ماڵی سەدەقەو پیت تێخستنی.

لەپاشماوەی سوود وازبێنن:

﴿ ٢٧٨: یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقی من الربا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ بە تەواوی ملکە چی فەرمان و، قەدەغە کراوەکانی خوابن" و لە گشت سنوورەکانی پارێز بکەن و، لـە پاشماوەی سوودەکەشـتان-کەبەلای ئـەم وئەوەوەیە واز بێنـن و، داوای مەکەن ﴿ إن كنتم مؤمنیـن ﴾ ئەگەر باوەڕداری ڕاسـتەقینەن، دەبێ گوێڕایەڵی تەواوی فەرمودەکانی خوابن و،لەو سـوودەش بێدەنگ بن ﴿ ٢٧٩: فإن لـم تفعلوا ﴾ خۆ ئەگەر واتان نەکرد و، دەسـتتان لە سـوود خۆری هەڵنەگرت" ﴿ فأذنوا بحرب مـن الله ورسـوله ﴾ ئەوسـا جەنگێکی گـەورە ڕابگەیەنن لەگەڵ خواو پەیامبەرەکەیدا ﷺ، چونکە سـوود خۆریدژایەتی کردنی فەرمانەکانـی خـواو پێغەمبـەری خوایە، واتە: سـوود خواردن ئیعلانـی جەنگە لە گەڵ خواو پێغەمبەر ﴿ وإن تبتم ﴾ وە ئەگەر دەسـت لە سوود خۆری هەڵگرن و پەشـیمان ببنەوە لێی ﴿ فلكم رؤس أموالكـم لا تظلمـون ولا تظلمـون ﴾ سـەرمایە کانی ماڵی خۆتان بە تەنهاو(بێ سـوود) بسـێننەوە لە قـەرزارەکان، ئیتر نە

ئێوە لە قەرزارەکان ستەم کەن و، واتە: "زیاد لە ماڵەکەی خۆتان وەرمەگرنەوە" وەنە لە لایەن ئەوانیشەوە ستەمتان لێ کرێ، "هەر بەو جۆرە کە کەمتر لە سەرمایەکەتان بدرێتەوە" ﴿ ٢٨٠: وإن كان ذو عسرة فنظرة إلى ميسرة ﴾ ئەگەر قەرزارەکەش دەست تەنگ ونەداربوو "دەبێ تا دەسەڵات پەیدا ئەکا بۆ بژاردنەوەی قەرزەکە ماوەی بدەن ﴿ وأن تصدقوا خير لكم ﴾ خۆ ئەگەر قەرزارەکەتان توانای دانەوەی نەبوو، ئێوە ئازادی بکەن وپێی ببەخشن گەلێ بۆتان باشترە ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانن ئەم کارە" چ خێرو پاداشێکی گەورەی تێدایە بۆتان"سەرمایەکەشتان دەبەخشی پێیان ﴿ ٢٨١: واتقوا يوما ترجعون فيه إلى الله ﴾ خەڵکینە! لە سزای رۆژێك بترسن کە هەمووتان تێیدا ئەهێنرێنەوە بۆ لای خوا ﴿ ثم توفى كل نفس ما كسبت ﴾ لە پاشان هەموو کەسێك پاداشی کارو کردەوەی خۆی بەتەواوی دێتەوە رێی ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ ستەمیشیان لێ ناکرێ "کەم و کورتی لە چاکەکانیاندا ناکرێ، زیادیش لە گوناهەکانیاندا" نادرێ بەکۆڵیاندا.

رێنمایی ئایەتی (٢٧٨-٢٨١):

١) تەوبەکردن لە سوود خۆری واجب وپێویستە.

٢) سوودو بازاری سوود خۆری، دەبێ لە لایەن (حاکم) یکی شەرعرەوە وە وێران بکرێت. (ئیبن خویزمند) ئەڵێ: ئەگەر شارنشینێك سوود خۆرییان کردە پیشەی خۆیان و بە حەڵاڵیان دادەنا ئەوا بە (مورتەد) دادەنرێن، خۆ ئەگەر لەگەڵ ئەوەیشدا بە حەرامیان دەزانی، هەر پێویستە رابەرو فەرماندەی موسڵمانان جەنگیان لەگەڵ بکا. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەگەرکەسێ بەردوام خەریکی سوودخۆری بوو، پێویستە(ئیمام- رابەر)داوای تەوبەی لێ بکا، جائەگەر دەستی لێ هەڵگرت ئەوەباشە! ئەگینە لەملی دەدرێ. فەرموودەی: (إجتنبوا السبع الموبقات.. آكل الربا) بۆسەختگیری لە سەرسوودە.

٣) (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەم ئایەتەی ﴿ واتقوا يوما.. ﴾ کۆتا ئایەتی قورئانە، کاتێ جوبریل هێنای وتی: لە سەرەتای ئایەتی (٢٨٠)ی سوورەتی (بەقەرە)وە دای بنێن، پەیامبەریش ﷺ دوای ئەوئایەتە تەنها (٢١) رۆژ، یان (٨١) رۆژ بەسەر دونیاوە ژیا/بەهەزاران درورودو سڵاوی لە سەربێت.

وام و مامەڵەی ماوەدار بنووسن:

ئینجا لە درێژترین ئایەتی قورئاندا، باسی (وام =قەرز) دان بەیەکتر بەبێ بەهرە ئەکا، لەگەڵ کورتە باسێکی بازرگانی و (رەهن) دا، ئەمەیش ئەوە ئەگەیەنێ کە بەلای دینی ئیسلامەوە

ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰاْ لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِى يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَٰنُ مِنَ ٱلْمَسِّ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰاْ ۗ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْ ۚ فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرْبِى ٱلصَّدَقَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِىَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَٰلِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَٱتَّقُواْ يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى ٱللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

هاوکاری کردنی یەکترو قەرز بەیەکتری دان، کارێکی زۆر پێویست وگرنگە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٨٢: يا أيها الذين آمنوا إذا تداينتم بدين إلى أجل مسمى فأكتبوه ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! هەرکات قەرزو قۆڵەی ماوەدارتان لەگەڵ یەکتردا کرد، وەیان کرین وفرۆشتنتان بەقەرزکرد بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بینووسن، هەتا بە باشی پارێزگاری بکرێت و، بۆ دوارۆژیش نەبێتە هەراو قرە" بەڵێ نووسین چاکترین هۆیە بۆ مانەوەی دۆستایەتی و برایەتی و مسۆگەر بوونی قەرزەکەیش، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ وليكتب بينكم كاتب بالعدل ﴾ با نووسەرێکی خاوەنداد، بەدادگەرانە بینووسێت و، وە بەلای هیچ لایەکدا نەڕوا و، "شارەزای یاسای کرین و فرۆشتنیش بێت" ﴿ ولا يأب كاتب أن يكتب كما علمه الله فليكتب ﴾ ناشی هیچ نووسەرێك سەرپێچی بکا لە نووسینی "قەباڵەکە"دا، هەرچۆنێ خوا فێری نووسینی کردووە، بابینووسێت "واتە: هەرکات داوایان لێکرد کە بۆیان بنووسێ، دەبێ بینووسێ و تەفرەیان نەدات"

﴿ ولیملل الذی علیه الحق ﴾ خۆ ئەگەر قەرزارەکەش خوێندەوار نەبوو تاخۆی بینووسێ، دەبێ بۆخۆی هەقەکە بەیان بکاو، نووسەرەکەیش بینووسێ ﴿ ولیتق الله ربه ﴾ دەبێ لە خوای پەروەردگاری خۆی بترسێ ﴿ ولا یبخس منه شیئا ﴾ ولە کاتی نووسینەکەدا کەمو کورتی لە هیچ شتێکی نەکات ﴿ فإن کان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ
كَاتِبٌ أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ
الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ
فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ
أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ
مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ
مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ
إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْأَمُوا
أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ
عِندَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا ۖ إِلَّا أَن تَكُونَ
تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ
وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِن تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا
اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

الـذی علیه الحق سفیها أو ضعیفا ﴾ ئینجا ئەگەر قەرزارەکە هەڵەشە ونەزان وکەم ئاوەز بوو؛ وەیان لە روانگەی ئەقڵەوە بێ هێزو لاواز بوو (مناڵ بوو، یابە ساڵا چووبوو) ﴿ أولا یستطیع أن یمل هو ﴾ وەیان نەیدەتوانی ئەوەی پێویستە بیڵێو بنووسرێ؛ (کەرولاڵ بوو) یان نەخوێندەوار بوو ﴿ فلیملل ولیه بالعدل ﴾ با چاودێرو سەرپەرشتکارەکەی بە دادگەرانە سەنەدەکە داڕێژێو، نووسەرەکەیش بینووسێ ﴿ واستشهدوا شهیدین من رجالکم ﴾ دەبێ دوو پیاوی موسڵمان لە خۆتان بۆ ئەو کارە شایەدبن" واتە: دەبێ موسڵمان و ئازادو باڵغیش بن ﴿ فإن لم یکونا رجلین ﴾ خۆ ئەگەر دوو پیاو دەسنەکەوتن ﴿ فرجل وامرأتان ﴾ با پیاوێك و دوو ئافرەتی وا ببنە شایەت ﴿ ممن ترضون من الشهداء ﴾ کە ئێوەش بە شایەتی دانیان ڕازی بن و پەسەندیان بکەن (دوو ژنەکە پێکەوەبن) ﴿ أن تضل أحداهما فتذکر إحداهما الأخری ﴾ تا ئەگەر یەکێك لەم دوو ئافرەتە لە بیری چوو، ئەوی تریان وە بیری بێنێتەوە " دوو ژن لە باتی یەك پیاو لە حساباتی پارەو قەرزو قۆڵەدا پێکەوە شایەت ئەبن، چونکە ئافرەتان زۆر کەم بەم جۆرە حساباتانەوە خەریك دەبن، بەڵام بێگومان لە بابەت ئیش وکاری ناو ماڵ و منداڵەوە لە پیاو بیری بەهێزترە، سەرەڕای ئەمەیش کە هەندێ کات یەك ژن بە دوو پیاو حساب ئەکرێت، وەکو لە مەسەلەی کڕین وفرۆتندا دوو ژن بە یەك پیاو دادەنرێت، وەلە هەندێ جاردا ژنێك بەدوو پیاو دادەنرێت، وەکو شایەتی تەنها ژنێك لەسەر مانەوەی کچێتی کچێك، یان شایەتی مامانێك بۆ لە دایك نەبوونیمنداڵ ویا..یا..، جا بۆ ئەوە کە خوێنەری بەرێز زیاتر لەم باسە -دوو ژن لە باتی یەك پیاو بەشایەت بن- ئاگادار ببێ دەتوانێ سەرێك لە(تەفسیری خاڵ) و، (سەربەستی لە ئیسلامدا) بدات. ﴿ ولا یأب الشهداء إذا ما دعوا ﴾ هەر وەختێکیش شایەتەکان بانگکران بۆشایەتیدان، یان بۆ هەڵگرتنی شایەتی، نابێ خۆبگرن و ئامادە نەبن ﴿ ولا تسأموا أن تکتبوه صغیرا أو کبیرا إلی أجله ﴾ هەرگیز نابێ لە نووسینی ماوەی قەرز -کەمبێ، یا زۆر- ماندوو ببنو لەشگرانی بکەن ویشتگوێی بخەن ﴿ ذلکم أقسط عند الله وأقوم للشهادة وأدنی ألا ترتابوا ﴾ ئەو نووسینە بەو شێوەیە لەلای خوا، دادگەرانە ترو پەسەندترە، چاکتریش دەتوانن شایەتی ڕاگرن و، بۆ نەهێشتنی گومانو دوودڵیش -چ بۆ شایەد، چ بۆ داوەر، چ بۆ قەرزار- باشترە ﴿ إلا أن تکون تجارة حاضرة تدیرونها بینکم ﴾ هەموو کات بینووسن، مەگەر وەختێ بازرگانی، ئاڵوگۆڕتان دەست بەدەستو بەنەقدی بێت ﴿ فلیس علیکم جناح ألا تکتبوها ﴾ ئەوسا گوناهتان ناگات ئەگەر نەینووسن ﴿ و أشهدوا إذا تبایعتم ﴾ شاهید بگرن لە کاتی کڕین و فرۆشتندا، ئیتر چ بە حازرو نەقد بێ، چ ماوەدارو بە قەرز بێ ﴿ ولا یضار کاتب ولا شهید ﴾ نابێ چ نووسەرو، چ شایەت، زیانتان پێ بگەیەننو ئازارتان بدەن، بەم شێوە کە هەقەکە نەنووسن و، شایەدی بە هەق نەدەن ﴿ وإن تفعلوا فإنه فسوق بکم ﴾ خۆ ئەگەر وانەکەن، ئەوە لەسنوور دەرچوونەو گوناح لەملی خۆتانە ﴿ واتقوا الله ﴾ و دەشێ لەخوا بترسن. ﴿ ویعلمکم الله ﴾ وە خوا فێری زانست و کاروباری ئایینتان ئەکات، "هەر شتێك لە بەرژەوەندی خۆتاندا بێت نیشانتان ئەدا ﴿ والله بکل شئ علیم ﴾ و خوایش بە هەموو شتێك زانایە" قازانج و زیانی هەموو شتێك ئەزانێ، بۆیە ئا بەو شێوەیە یاسای ژیانتان بۆ دائەنێت.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٢):

١) ئـەم ئایەتـە: ئاماژەیەکە بۆ (بیع السلم)، وەکو ئەم فەرمووده سـەحیحەش بە ڕاشکاوی باسی ئەکا: ((من أسلف فى تمر فليسلف فى كيل معلوم ووزن معلوم إلى أجل معلوم)) ئاشکرایشـە کە (سەلەم) و (سەلەف) یەك مانایان هەیە. (ئیبن جەریر) ئەڵێ: نووسـینی قـەرزوو قوڵە چ بە کڕین بێ و چ بە فرۆشتن بێت، یان بە سەلەم، واجیبە.

٢) هەر نیعمەتێك دەبـێ هاوکاری خەڵکی پێ بکرێ وەك ئەفەرموێ: (كما علمه الله فليكتب).

٣) دانانی بریکارو قسەکەر لەباتیخۆ دروستە.

٤) لە هەموو شـتێکا دادگـەری پێویسـتە، بەتایبەت لە نووسینی قەرزو فەرزدا.

٥) شایەد دانان بۆ نووسینی(سەنەد، کومپیالە) پێویستە.

٦) شـایەدیی سـەر ماڵ،دەبێ دوو پیـاوی ژیری ئازادی موسڵمان بن.

٧) هەمووشـتێ- بێجگـە لە زینا کە ئەو چوار شـایەدی دەوێ- بەکەمتر لە دووشایەد نابێ.

٨) دوو ژنی موسڵمان لە جێی شایەدی پیاوێك دا دەبێ.

٩) سەبارەت بە شایەدی بەندەو منداڵ: جەماوەری زانایان قسەیان وەر ناگرن، لە بڕی کاری سادەدا نەبێ. ١٠- قەرز زۆربێ، یان کەم، دەبێ بنووسرێ.

١١) مامەڵـە و بازرگانـی نێوان خۆتـان بەمەرجێ حازرو نەقدبێ، نووسینی پێویست نییە.

١٢) شـایەد بۆ کڕین و فرۆشـتنی (عەقار) زەویی، کشت وکاڵ و هەر شتێکی گرنگ واجیبە.

١٣) زیـان گەیانـدن بـە خاوەن هـەق لەلایەن شـایەدو نووسەرەوە قەدەغەو حەرامە.

١٤) تەقوا دەبێتە مایەی زیاد بوونی زانست وزانیاریی، تا داوەر بۆ خۆی شایەد بانگ نەکا پێویست نییە لە خۆیەوە بچێت شایەدی بدا، ئەگەر چی فەرمووده هەیە: سەبارەت بەو کەسـانەی بە مافـی ئاگادارن و بە قسـەیەکی ئەوان دەر ئەکـەوێ، لە حاڵەتـی وادا دەبێ لە خۆیانەوەو،-بێ پێوتن-بچن شـایەدی بدەن، دیارە شـایەتی وابەباشترین شایەتی ناوهێنراوە چونکە دەبێتە هۆی دەرخستنی مافێك، کە لە ڕێگای ئەوەوە نەبێت دەرنەکەوێت.

ئەر نەتان نووسی بارمتە وەرگرن:

﴿ ٢٨٣: وإن كنتم على سفر ولم تجدوا كاتبا فرهان مقبوضة ﴾ خۆ ئەگەر لەسەر سەفەر بوون -ئەی ئەوانەی قەرزو مامەڵە ئەکەن!- و خوێندەوارتان دەست نەکەوت، قەباڵەکەتان بۆبنووسێت، دەکرێ

وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِّلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۚ أَنتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

بارمتە وگرەوێك لای خاوەن قەرزەکە دابنێن، تا وەك سـەنەدێك لای بمێنێتەوە و دڵنیا بێت ماڵەکەی تیاناچێت ﴿ فإن أمن بعضكم بعضـا ﴾ ئینجا ئەگـەر بڕواتان بەیەکدی هەبـوو و ئەمین بوونو بارمتەی نەویست ﴿ فليؤدّ الذى اؤتمن أمانته وليتق الله ربه ﴾ جا با ئەو کەسـەی کە بە ئەمین دانـراوە، واتە: قەرزدارەکە لەکاتی خۆیدا سـپاردەکە " قەرزەکە" بداتەوە بەخاوەنەکەی‌و، لە خوای پەروەردگاری خۆی بترسـێ و، " گزی تیا نەکات" ﴿ ولا تكتموا الشـهادة ﴾ دووبارە ڕوو ئەکاتەوە شایەتەکانو: ئەفەرموێ: ئەی شایەتەکان! نابێ‌خۆتان لەشـایەتی بشارنەوە "هەرکات پێویست بـوو" ﴿ ومـن يكتمها فإنه آثم قلبه ﴾ وە هەرکەسـێك کیتمانی شـایەتی بکاو بیشارێتەوە، بە ڕاسـتیدڵی‌خۆی ژەنگاوی‌و تاوانبار دەکا ﴿ والله بمـا تعملـون عليـم ﴾ خۆخواش بەوکارانـەی ئێوە ئەیکەن زاناو ئاگایە "کەوابوو هیچ شتێك لە یەکتر مەشارنەوە".

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٣):

١) دانانــی بارمتــەو گرەو (ڕەهن) لای خــاوەن قەرزەکە، لەماڵەوە بێت، یان لە ســەفەردا بێت، -هەتا قەرزەکەی تیا نەچێ- کارێکی پەســەندو ڕەوایــە. بەڵێ..(ڕەهن) بە

وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَٰنٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ ٱلَّذِى ٱؤْتُمِنَ أَمَٰنَتَهُۥ وَلْيَتَّقِ ٱللَّهَ رَبَّهُۥ وَلَا تَكْتُمُوا ٱلشَّهَٰدَةَ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِّلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَإِن تُبْدُوا مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ ٱللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِۦ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

پێــی دەقی قورئان بە تایبەت بــەم ئایەتەی بەردەسمان، لە سەفەردابن. هەروا ئەگەر لە ماڵەوەش بن، بە سوننەت دانــراوەو بــە کۆی دەنگــی ئوممــەت چەســپێنراوە، لە فەرموودەیەکی (متفق علیه) دا هاتووە: (إن النبی ﷺ إشتری مــن یهودی طعاماً فطلب الیهــودی رهنا، فرهنه درعه ﷺ فمات ودرعه مرهونة فی ثلاثین صاعاً من شعیر).

٢) کاتێ دڵنیابوون لە تیانەچوونی ماڵەکەتان، ئەوا دەتوانن ڕەهــن وەرنەگرن جا گــرەو کراوەکە، ئەگــەر حەیوانێکی سواری بوو، یان مەرێکی خاوەن شیر بوو، یان خانوویەك بوو تێیدا دادەنیشتن، ئەوە هەقە خاوەنەکەیان سوودیان لێ وەربگــرێ، نەك خاوەن قەرز، واتــە: خاوەن پارەکە بۆی نییــە ئەوانە لە قازانجــی خۆیدا بەکاربێنــێ، خۆ ئەگەر خــاوەن قەرزەکــە چوویە خانووەکەوەو بــۆ خۆی بەکاری هێنا، ئەوا دەبێ کرێ بۆ خاوەنەکەی دابنێ.

٣) شــاردنەوەو کیتمانــی شــایەدی، یان درۆ کــردن لــە شایەتییدا، کارێکی حەرامەو لە گوناحە گەورەکانە.

هەر چیتان لەدڵ گرتبێ خوا لێتانی دەپرسێ:

﴿ ٢٨٤ : لله مــا فــی الســموات ومــا فــی الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانــەکان و هەرچــی لەزەویدایــە، هەمووهــی خوایە "تەنها ئەو دروســتی کــردووە، تەنها ئەویــش خاوەنییەتــی، کەواتە: دەبێ تەنها شــەریعەت و بەرنامەی ئەویش پیادە بکرێ" ﴿ وإن تبدوا ما فی أنفســکم ﴾ ئەگەر ئــەوەی لەناو دڵ ودەروونتاندایە، ئاشــکرای بکەن ﴿ أو تخفوه یحاســبکم به الله ﴾ یان بیشارنەوەو دەری نەخــەن، لە هەردوو حاڵەتەکەدا خوا لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دەکات. (ئیــبن عەبباس) دەڵێت: پاش لێکۆڵینەوەو لێپرســینەوە لــەو شــتانەی کە لەدڵو دەروونا ئەیشــارنەوە، خــوای گەورە لە بــرواداران خۆش ئەبێ و ســزای بێبڕوایــان دەدات، بۆیە (ئیبن عەببــاس) بەلایەوە وایە کە ئایەتی: (إن تبدوا ما فی أنفسکم أو تخفوه یحاسبکم به الله) نەسخ نەبۆتەوە. تەفسیرەکان لەم جێگایەدا جۆرەهــا قســەیان هەیە، بەڵام ئەم مانایەی مامۆســتا "خاڵ" بە لامــەوە لە هەمــوان جوانترە کە ئەڵێ "ئەگەر ئــەوەی لە دڵتاندایە لە ســیفاتی نەفسی، وەکو بێ بڕوایی و، حەســوودیی‌و، ناپاکی و بەخیلی، ئاشکرایان بکەن، یان بیانشــارنەوە، خوا بۆی هەیە حیســابتان لەگەڵ بــکات، چاك بە چاك و خــراپ بە خراپ". ﴿ فیغفر لمن یشــاء ﴾ ئینجا لە هەرکەسێك کەخۆی بیەوێ خۆش ئەبێ ﴿ ویعذب من یشــاء ﴾ هەر کەســێکیش ئــەو خۆی بیەوێ وە شــیاویش بێ -بە سزا- ســزای ئەدات" واتە: ئەگەر کردەوەو خەیاڵات گەیشــتبێتە ڕادەیەك کە بووبێ بە شــتێکی نەفســی و سرووشتی، ئەوە هەرگیز تەوبەو پەشیمانی بە دوایا نایەت. ﴿ والله علی کل شــئ قدیر ﴾ خواش بەســەر هەموو شــتێکدا دسەڵاتدارە "توانای لیبووردن و سزادانیشــی هەیە" ﴿ ٢٨٥: آمن الرسول بما أنزل إلیه من ربه والمؤمنون ﴾ ئەم پەیامبەرەو، ئەو ئیماندارانەی لەگەڵیان باوەڕیان هێنــاوەو لێیان ڕوونە کە ئەو بەرنامەیە لە لای پەروەردگاریانەوە هاتۆتە خوارێ ڕاســتەو دروست ﴿ کل آمن بالله وملائکته وکتبه ورســله ﴾ وهەمووشــیان بڕوایــان هێناوە بە تاك وتەنیایی‌خواو، فریشــتەکانی، کتێبەکانــی‌و پەیامبەرەکانی ﴿ لا نفرق بین أحد من رسله ﴾ دەشڵێن: ئێمە هیچ فەرقو جیاوازیەك لەنێــوان پێغەمبەرانی‌خوادا ناکەین، بڕوامان هەیە کە هەموو خوا ناردوونی، وەهەریەکەشــیان بە بەرنامەی خۆیەوە هاتووە، واتە: ئێمــە وەك جوولەکــەو گاورەکان ناکەین، بڕوامــان بە هەندێکیان

ببێ و، بە هەندێکیان باوەڕ نەکەین ﴿ وقالوا سمعنا وأطعنا ﴾ و ئەڵێن: وتەی خوامان بیست و گوێڕایەڵی فەرموودەکانی خواین، ساتۆش ئەی پەروەردگارمان! "هەرچی بفەرمووی ئامادەین" ﴿ غفرانك ربنا وإليك المصير ﴾ داوای بووردنت لێ ئەکەین، دەسا تۆیش لێمان خۆش ببە ئەی پەروەردگارمان! چاکیش دەزانین کە سەرەنجام گەڕانەوەشمان تەنها بۆ لای تۆیە.بەڵێ..بەو شێوەیە موسڵمانی کامڵ: گوێ بیستە، گوێڕایەڵە، ددان بە ناتەواوی و هەڵەکانی خۆیدا ئەنێ، بۆیە لەخوا داوای لیبووردن ئەکات، بۆیە لە پاشە ڕۆژ ئەترسێت.

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٥):

١) بەیانی ئەرکان و پایەکانی ئیمان بە خواو، فریشتەکانی و کتێب و پێغەمبەرانی ئەو.

٢) بڕوا بە هەموو پێغەمبەران واجیبە، هەروەکو بڕوا نەبوون بە هەندێکیان حەرامو کوفرە.

٣) ئیتاعە و بەگوێکردنی خواو پیغەمبەرەکەی، وخۆ بەدەستەوەدان و، ڕازی بوون بە هەموو بڕیارەکانی خوا پێویستە.

تەکلیف و ئەرکی بەدەر لەتوانا ناکرێ:

﴿ ٢٨٦: لا يكلف الله نفسا إلا وسعها ﴾ هەرچەندە خوا لە خەیاڵ وخەتەرەی دڵ و دەروون، دەپرسێتەوە، بیشارێتەوە 'یان دەریخاو بیخاتە ڕوو.. بەڵام لە گەڵ ئەوەیشدا -بەدەر لەتوانا- تەکلیف و ئەرکێ ناخاتە سەرشانی هیچ کەسێك ﴿ لها ماكسبت ﴾ هەر کەسێك کارێکی چاکی ئەنجام دا، پاداش و خێرەکەی بۆ خۆی دەبێت ﴿ وعليها ما اكتسبت ﴾ وەهەر خراپەیەکیشی کرد، بە زیانی خۆیەتی و، یەخەی خۆی دەگرێ.

ئینجا لە کۆتایی سوورەتەکەدا شێوەی موناجات وپارانەوەمان فێر ئەکا ودەفەرموێ: ﴿ ربنا لاتؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەگەر فەرمانێکی تۆمان لە بیرچوو، یان تێیدا بەهەڵەچووین، لێمان مەگرە ﴿ ربنا ولا تحمل علينا أصرا كما حملته على الذين من قبلنا ﴾ ئەی پەروەردگارمان..! هیچ تەکلیف و ئەرکێکی ئەوەند قورس و گران مەخە سەرشانمان- ئەگەرچی بشتوانین جێبەجێی بکەین- وەك ئەو ئەرکانەی لە سەر شانی ئەوانەی بەر لەئێمەت نا ﴿ ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەرکێکی وا بەسەرماندا مەدە، بۆمان هەڵنەگیرێ و لە تواناو وزەماندا نەبێت ﴿ واعف عنا ﴾ چاو پۆشیمان لێبکە ﴿ واغفر لنا ﴾ هەڵە و تاوانمان بپۆشە ﴿ وارحمنا ﴾ و ڕەحممان پێ بکە ﴿ أنت مولانا ﴾ هەر ئەتۆش سەرپەرستیارو پشت و پەنامانی ﴿ فانصرنا على القوم الكافرين ﴾ دەسابەسەر هۆزو بەرەی بێ باوەڕانو خوانەناساندا، سەرمان بخە، واتە: بەڵگەو نیشانەمان فێر بکە، با لە کاتی موجادەلەو دەمەقاڵێدا، وەلەکاتی ڕووبەڕوو بوونەوەو جەنگیشیاندا زاڵبین.(موعاز) هەر کە لە خوێندنی ئەم سوورەتە ئەبووەوە ئەیوت: (آمین فاللهم آمین).

ڕێنمایی ئایەتی (٢٨٦):

١) لابردنی ئەرکو باری گران و قورس لەسەر شانی ئەم ئوممەتە.

٢) تاوانێ لە حاڵی لە بیرچوون وهەڵەدا ڕوویدا، هیچ سزاو تۆڵەیەکی نییە.

٣) خۆشبوون لەو هەڵەو پەڵانەی بە دڵدا تێدەپەڕێت.

٤) فێربوون وخوێندنی ئەم دۆعایەی ئاخری سوورەتی (بەقەرە) سوننەتە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی هەمووکاتێ ئەیان خوێند، لە فەرموودەیەکیشدا - ئیمامی (موسلیم) لە (ئیبن مەسعوود)ـەوە هێناویەتی- دەفەرموێ: (من قرأ هاتين الآيتين من آخر سورة البقرة في ليلة كفتاه). واتە: هەر کەسێك-لە هەر شەوێکدا-ئەم دوو ئایەتەی ئاخری سوورەتی(بەقەرە)یە بخوێنێ، بۆ ئەو شەوە بەسیەتی.یان هاتووەو دەفەرموێ: (من قرأهما بعد العشاء مرتين أجزأته من قيام الليل، وكفتاه من شر الشيطان فلا يكون له عليه سلطان). واتە: هەر کەسێك پاش نوێژی خەوتنان دووجار ئەو دووئایەتە بخوێنێ، ئەوا لەباتی شەو نوێژی ئەو شەوە بۆی دەنووسرێت و، لە خراپەو شەڕی (شەیتان)یش پارێزراو دەبێ و، دەرەقەتیشی نایەت.

ئێمەش لەکۆتایی تەفسیری ئەم سوورەتەی (بەقەرە)دا، هەرئەم دۆعایە دەکەین: (ربنا لاتؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا، ربناولا تحمل علينا إصرا كما حملته على الذين من قبلنا، ربنا ولا تحملنا مالا طاقة لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا أنت مولانا فانصرنا على القوم الكافرين)، پاشانیش دەڵێین: (آمین فاللهم آمین)

سوورەتی (ال عمران)

مەدەنییەو (٢٠٠)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتەیش یەکێکە لە سـوورەتە درێژەکانی قورئانو، باسی دووخاڵی گرنگ ئەکات:

یەکەم: خواپەرسـتی ڕاسـتەقینەو، پەیامبەرێتی پێغەمبەرو ﷺ، ڕاستی و دروستی قورئانی پیرۆز..

دووەم: حەج و جیهادو سـوود خواردن و زەکات نەدان و.. هتد، باسـێکی جەنگـی (بەدر)و (ئوحـود) دەکات، شـیاوی ئاماژەبۆ کردنـە، کە نزیکەی(٨٣) ئایەتی ئەم سـوورەتە، سـاڵی نۆیەمی کۆچی لەمەدینەدا سەبارەت بە شاندەکەی خەڵکی (نەجران) هاتن، کە پێکهاتبوو لە (٦٠) سـواری هەڵبژێراوی دەمراسی هۆزەکەیان، هاتنـە لای پێغەمبەر ﷺ تا لەبارەی (عیسـا)وە قسـەوباس بکەن و بەپێغەمبـەری بسـەلێنن کە: گوایە عیسـا (خوا)یە! هەروەکو سوورەتی (بەقەرە) باسێکی درێژی جوولەکەکانی کرد.

جا ئابەم شێوەیەش دەست پێ‌دەکاودەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم ﴾ واتە: قورئان هەرلەم پیتانەی: (ئەلف، لام، میـم) و، وێنەیان پێکهاتووە، جا ئەگەر ئێوە باوەڕتان پێی نییە، دەسـا فەرموون وێنەی بێنن؟ ﴿٢: الله لا إله إلا هو ﴾ هەر(ألله)یە خواو پەرستراوی ڕاستەقینەی بە هەق، بێجگە لەخۆی، هیچ خواو پەرسـتراوێکی تر نییە، شیاوی پەرستن بێت ﴿ الحی ﴾ هەمیشە زیندووو، هەمیشـە بـووەو دەبێ ﴿ القیوم ﴾ پایـەدارو چاودێری گشـتکارو، ڕاگیرکـەری هەموو بوونەوەرە، واتـە: ئەمەیە خوای ڕاست و بەهەق، نەك عیسا خوابێ وەکو عیسایییەکان دەڵێن.

سـەرنجێك: لەفەرمـوودەی بـاوەڕ پێکـراودا هەیـە کـە: ناوە گەورەو پیرۆزەکـەی خوا (ئیسـمی ئەعزەم) لە (ئایەتەلکورسـی) و، لـە یەکەم ئایەتی (ئالی عیمـران) دایە: (الله لاإله إلا هو الحی القیـوم). ﴿ ٣: نزل علیك الكتاب بالحق ﴾ ئەم (قورئان)ـەی وردە وردەو،کەم کەم، بە هەق وڕاسـت و دروسـت، دابەزانۆتە سەرتۆ ﴿مصدقـا لمـا بين يديـه ﴾ پشـتگیری ئەوهەموو نامـە و کتێبە پێشـوانەی خۆیەتـی، واتە: ددان بەو کتێبانەشـدا دەنێت، بەر لەخۆیبوون ﴿ وأنزل التوراة والإنجيل ٤: من قبل هدى للناس ﴾ و لەپێش ئەم قورئانەیشـەوە (تـەورات و ئینجیل) ی دابەزاند، بۆ ڕێنوێنـی خەڵکانـی سـەردەمی خۆیان ﴿ وأنـزل الفرقان ﴾ پاش ئەوانیـش ئـەم (قورئان)ـەی دابەزاند، بۆجیاکەرەوەی ڕاسـتی و ناراستی، هەق وباتڵ ﴿ إن الذين كفروا بآيات الله ﴾ ئەوکەسانەی کە بەبەڵگەو نیشـانەکانی خوا بڕوایان نییـەو کافرن، لەکاتێکدا هەمووش پڕبە دەم هاواری بوونی خواو، تاك وتەنیایی خوا دەکەن ﴿لهم عذاب شـديد ﴾ بەڕاسـتی لەدوارۆژدا سزایەکی زۆر قورس و گرانیـان بۆ هەیـە ﴿ والله عزیز ذوانتقام ﴾ خۆ دیارە کە خواش زۆر باڵادەسـت و بەتوانایە، تۆڵەسـێنەرە لەبێ باوەڕان، بە هەر شـێوەیەك خۆی بیەوێ ﴿ ٥: إن الله لا يخفى عليه شئ فى الأرض ولا فى السـماء ﴾ نە لەزەوی، نە لە ئاسمان، هیچ شـتێك لەخوا شـاراوە نییە، ئاگاداری هەموو دەغدەغەو خەتەراتی دڵەکانیشـە ﴿٦: هـو الـذى يصوركم فى الأرحام كيف يشـاء ﴾ تەنها ئەوە، بتوانێ لەمناڵدانی دایکتاندا هەرچۆنێ حەزبکا،نەخشـەی سەروو سـیماوبیچمتان بکێشێ: یەکێ ڕەشـپێس، یەکێ سپیپێس،یەکێ نێر،یەکێ‌مێ، یەکێ‌باڵابەرز،یەکێ کورتە باڵا،واتە: بەئارەزووی خۆی نەخشـە دادەڕێـژێ و گەڵاڵەی هەموو شـتێ دەکات ﴿ لا إلـه إلا هو العزيـز الحكيم ﴾ جگە لەخۆی هیچ پەرسـتراوێکی‌تر نییە هەق بێت، هەرخۆیشـی باڵادەسـت و زاڵـە، زۆر کارزانو کاردروستە، هەموو شـتێکی لە جێگەی خۆیدایە، لە سوورەتێکی تردا لە بارەی دەسەڵات و زەبردەستی خواوە دەفەرموێ: (يخلقكم فی بطون أمهاتكم خلقا من بعد خلق فی ظلمات ثلاث..).

ئایەتە (موحکەم) و (موتەشابیە)ەکانی قورئان:

کاتـێ نوێنـەری گاورەکانـی (نەجـران) هاتـە لای پایامبـەر ﷺ پێیانگوت: باشـە! تۆیش سـەبارەت بەعیسـا، هـەر وەك ئێمـە ناڵێیـت کە: وشـەو ڕۆحی خوایـە؟ مەبەسـتیان ئەوەبوو کەبەبیروباوەڕی ئەوان عیسا ئادەمی نییە وخوایە! ئینجا خوا ئەم ئایەتـەی ناردو فەرمووی: ﴿٧: هـو الذى أنزل عليك الكتاب ﴾ هەر ئەوخوایە ئەم کتێبە(قورئان)ی دابەزاندە سەرت ﴿ منه آيات محكمـات هن أم الكتاب ﴾ هەندێکـی، چەند ئایەتێکی(تەئویل) هەڵناگرن و ماناو مەبەسـتەکانیان موحکەم و ڕۆشـن و دامەزراوو مـاك و بناغەن بـۆ ئایەتەکانی‌تری، واتە: نەگـۆڕاون و، قابیلی دەسـتکاری نین و،تێنەگەیشتوان ناتوانن لەمەبەستەکانی خۆیاندا بەکاریان بێنن ﴿وأخر متشـابهات ﴾ وئەوی‌تریشـی (موتەشابیە) ولێك‌چوون،واتە: بێژەو وشـەکانی مانای جۆراوجـۆر هەڵدەگرن و، بۆهەمووکەسێکیش ڕۆشـن نین، چونکە چەند واتاو مانایەکی قووڵ و، چەند مانایەکی جیالەوی‌تر دەبەخشن، بەڵام خوێندەوارە زانیارەکان لەبەر ڕۆشنایی ئایەتە موحکەمەکاندا، مانای ئەمانیش

دەزانن و چارەسەریان دەکەن ﴿ فأما الذین فی قلوبهم زیغ ﴾ ئینجا ئەوانەی لە دڵیاندا لادان و چەوتی هەیە و، هەمیشە ئامادەن بۆ فیتنەنانەوە ﴿ فیتبعون ما تشابه منه ﴾ هەرلە (موتەشابیه)ـەکان دەگەڕێن و، هەر لەوان پەیڕەوی ئەکەن و، بەئارەزووی خۆیان تەفسیریان ئەکەن ﴿ ابتغاء الفتنة ﴾ بە مەبەستی گێرە شێوێنی ولادانی خەڵکی لە ڕێگای ڕاست و خوڵقاندنی گومان بۆیان ﴿ وابتغاء تأویله ﴾ وە یان هەرچۆنێك دڵیان حەز بکا، مانایان بکەنو، تەفسیرو لێکدانەوەی هەڵەیان بۆهەڵبەستن، بەو ناوەوە کە هەرخۆیان خەمخۆری قورئاننو دەیپارێزن! ﴿ وما یعلم تأویلة إلا الله ﴾ لە کاتێکدا تەفسیرو لێکدانەوەی مانا ڕاستەکەیان، خوا نەبێ کەسێکیتر نایزانێ، کەوابوو ئێمە هەرتەسلیمبوونو ملکەچیمان لەسەرە، ئەوسا ئەگەر شتێکی وا هەبوو، ئەبێ لە ژێر ڕووناکی ئایەتەکانیتردا تەفسیر بکرێتەوە.

جەماوەری زانایان دەڵێن: ئایەتی (وما یعلم تأویلة إلا الله) (وەقف)ی تەواوە، واتە: لە خوێندنەوەدا، دەبێ قورئانخوێن لەسەر بڕگەی (إلاالله)دا بوەستێت، پاشان لە (والراسخون)ـەوە دەست پێ بکاتەوە، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە بە ڕاستی تەنها هەرخوا خۆی دەزانێ مەبەست لەئایەتی (متشابه) دا چییە؟ (تەبەری) دەڵێت: (أرجح الأقوال: فی‌معنی المحکم والمتشابه دون خلقه، کوقت خروج عیسی ووقت طلوع الشمس من مغربها، وقیام الساعة، وفناء الدنیا..) واتە: قسەی پەسەندو گونجاوو شیاو بۆ مانای (موحکەم وموتەشابیه) ئەوەبوو، نەك وەکو (نەسارا) و (خەوارج)ـەکان بە ئارەزووی خۆیان تەفسیری ئایەتەکانیان دەکردەوە، بۆ نموونە: لە ئایەتی: (..وروح منه..) ١٧١/٤ نەسارا سەریان لە خۆیان شێواند و وتیان: ئەمە مانای وایە کە (عیسا) کوری خوایە! هەقبوو لەبەر ڕووناکی ئەم ئایەتەدا: (إن هو إلا عبد أنعمنا علیه..) وەیان ئایەتی: (إن مثل عیسی عندالله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون) ٥٩/٣. تەفسیری ئایەتی (وروح منه..) بکەنەوە، ئەوسا بۆیان دەردەکەوت کە عیسا خوا نییە، بەڵکو بەندەی خوایە. (خەوارج)یش لەئایەتی (.. إن الحکم إلا لله..)دا خۆیان سەر لێشێواو کرد، بەتایبەت لە ڕووداوەکەی نێوان (عەلی کوری ئەبی‌تالیب)و(موعاوییە)دا، ئەوە بوو ئیمامی (عەلی) یان کافر کرد! بەتایبەتی لەو دەمەدا کە (ئەبوو مووسای ئەشعەری) کردبووە حەکەم بۆ کۆتا بڕیاری کوژاندنەوەی فیتنەو کێشەکەیان. ﴿ والراسخون فی العلم یقولون آمنا به ﴾ ئەوانەش کە لەزانستدا ڕۆچوو و دامەزراوو زۆرزانان دەڵێن: ئێمە باوەڕمان بە(متشابه) هەیە ﴿ کل من عند ربنا ﴾ هەردوو بەشەکەی

قورئان (محکم ومتشابه) لە لایەن پەروەردگارمانەوەیە، پێغەمبەر لەبارەی‌تێگەیشتن لەمەبەستی ئایەتەکان، دوعای بۆ(ئیبن عەبباس)کردوو فەرمووی: ((أللهم فَقِّهْهُ فی الدین، وعَلِّمْهُ التَّأْوِیلَ)) (فتح الباری). ﴿ وما یذکر إلا أولوا الألباب ﴾ خۆ لەڕاستیدا تەنها خاوەن بیرو، پیاوە زیرەك و دڵوشیارەکانن، بەوردیی بیرئەکەنەوەو

سُورَةُ آلِ عِمۡرَانَ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ﴿٣﴾ مِن قَبۡلُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلۡفُرۡقَانَۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَخۡفَىٰ عَلَيۡهِ شَيۡءٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٥﴾ هُوَ ٱلَّذِي يُصَوِّرُكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡحَامِ كَيۡفَ يَشَآءُۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٞۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمۡ زَيۡغٞ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنۡهُ ٱبۡتِغَآءَ ٱلۡفِتۡنَةِ وَٱبۡتِغَآءَ تَأۡوِيلِهِۦۗ وَمَا يَعۡلَمُ تَأۡوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوبَنَا بَعۡدَ إِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةًۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ ٱلنَّاسِ لِيَوۡمٖ لَّا رَيۡبَ فِيهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ﴿٩﴾

سوودی لێوەردەگرن ولەم حەقیقەتە تێ‌دەگەن. پێغەمبەری خوا ئەم ئایەتەی (هوالذی أنزل علیک القرآن منه آیات محکمات هن أم الکتاب وأخر متشابهات)ی، هەتا (وما یذکر إلا أولوا الألباب) خوێن‌دەوەو پاشان فەرمووی: ((فإذا رأیتَ الذین یَتَّبِعُونَ ماتَشَابَهَ منه، فأولئک الذین سَمَّی اللهُ فاحْذَرُوهُمْ)). ﴿٨: ربنا لاتزغ قلوبنا بعد إذ هدیتنا ﴾ ئەو ژیرو تێگەیشتوانە دەڵێن: پەروەردگارمان! دوای ئەوەی هیدایەتتدایــن ورێنماییت کردین، دڵەکانمان لەڕێی هەقی خۆت لامەدە، هەتا بکەوینە شوێنی فیتنەخوازەکان. ﴿ وهب لنا من لدنک رحمة ﴾ وە لە لای خۆتەوە ڕەحمەتمان پێ ببەخشەو، دڵمان لەسەر هەق دابمەزرێنە ﴿ إنک أنت الوهاب ﴾ بە ڕاستی هەر ئەتۆی بەخشندە و بەخشێنەری هەرەمەزن، پێغەمبەر لە بارەی دامەزراندنی دڵەکانەوەو، لادانیان، لە خوا دەخوازێ ودە فەرمووی: ((یامُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِی علی دِینِکَ)) پاشان ئایەتی: (ربنا لاتزغ قلوبنا بعد إذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة إنک

أنت الوهاب)ی خوێندەوە. ﴿٩: ربنا إنك جامع الناس ليوم لا ريب فيه ﴾ پەروەردگارمان! بەراستی هەرتۆ کۆکەرەوەی خەڵکیت "بۆپاداش وتۆڵە" بۆ ڕۆژێك کە بۆهاتنی گومانێك نییە. ﴿ إن الله لا يخلف الميعاد﴾ بە ڕاستی خوا لە بەڵێن و وەعدەکانی خۆی لاناداو پەیمان ناشکێنێ. بەڵێ هەمووکات بنیادەم بەرامبەر بەقورئان

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمۡ وَقُودُ ٱلنَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأۡبِ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡۗ وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿١١﴾ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ سَتُغۡلَبُونَ وَتُحۡشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدۡ كَانَ لَكُمۡ ءَايَةٞ فِي فِئَتَيۡنِ ٱلۡتَقَتَاۖ فِئَةٞ تُقَٰتِلُ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَأُخۡرَىٰ كَافِرَةٞ يَرَوۡنَهُم مِّثۡلَيۡهِمۡ رَأۡيَ ٱلۡعَيۡنِۚ وَٱللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصۡرِهِۦ مَن يَشَآءُۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبۡرَةٗ لِّأُوْلِي ٱلۡأَبۡصَٰرِ ﴿١٣﴾ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ ٱلشَّهَوَٰتِ مِنَ ٱلنِّسَآءِ وَٱلۡبَنِينَ وَٱلۡقَنَٰطِيرِ ٱلۡمُقَنطَرَةِ مِنَ ٱلذَّهَبِ وَٱلۡفِضَّةِ وَٱلۡخَيۡلِ ٱلۡمُسَوَّمَةِ وَٱلۡأَنۡعَٰمِ وَٱلۡحَرۡثِۗ ذَٰلِكَ مَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلۡمَـَٔابِ ﴿١٤﴾ ۞ قُلۡ أَؤُنَبِّئُكُم بِخَيۡرٖ مِّن ذَٰلِكُمۡۖ لِلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ عِندَ رَبِّهِمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَأَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞ وَرِضۡوَٰنٞ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿١٥﴾

دوو دەستەیە: بەشێکیان وەك خۆی تەفسیری ئایەتەکان ڕوون ئەکەنەوەو بەموو لێی لانادەن، ئەوی دیکەش بەپێی بەرژەوەندی خۆیان تەفسیری دەکەنەوە!.

ماڵ و ئەولاد بەهانا نایە ڕۆژی سەڵا:

﴿١٠: إن الذين كفروا لن تغنى عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شيئا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کە بەپەیامبەر ﷺ بێباوەڕو کافرن لەو ڕۆژەی قیامەتدا هەرگیز نە ماڵیان، نە منداڵیان لە سزای خوا بێ نیازیان ناکەن و، فریایان ناکەون هەرچەندە ئەمڕۆ خۆیانی پێ هەڵئەکێشن و شانازیی پێوە ئەکەن" ﴿ وأولئك هم وقود النار﴾ دەشبنە سووتەمەنی و دەستە چیلەی ئاگر ﴿١١: كدأب آل فرعون ﴾ خووو دابیان هەر وەکو خوو داب و نەریتی گەلی فیرعەون ﴿ والذين من قبلهم ﴾ وئەوانەش لەپێش ئەوانە بوون وایە ﴿ كذبوا بآياتنا ﴾ کە گشت جارێ ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنا ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ ئینجا خوایش بەهۆی گوناح و تاوانی خۆیانەوە گرتنی و "لەناوی بردن" ﴿ والله شديد العقاب ﴾ دڵنیابن خوا تۆڵەسێنێکی زۆر توندو سەختگیرە؛ واتە: سەرەنجامی قورەیشیش هەروەك ئەوانە تیا چوونو دۆزەخە، ئەوسا سامان ومنداڵیشیان هیچ کەڵکیان پێ‌ناگەیەنن" ﴿١٢: قل للذين كفروا ﴾ بەوانەی کە بێ بڕوان بڵێ ﴿ ستغلبون وتحشرون إلى جهنم ﴾ کە بەم زووانە "هەر لە دونیادا" تێ دەشکێن و ژێر ئەکەون، وە لەدوا ڕۆژیشدا بەرەو دۆزەخ کۆ ئەکرێنەوەو ڕادەپێچرێن "هەرچەندە ئەمڕۆ موسڵمانان لەئوحوددا بە ڕەواڵەت تێ شکابن" ﴿ وبئس المهاد ﴾ کە دۆزەخیش جێ خەوێکی خراپە!.

هەقە لەڕۆژی(بەدر) عیبرەت بگرن:

﴿ ١٣: قد كان لكم آية فى فئتين التقتا ﴾ بە ڕاستی لەو دوو کۆمەڵەدا لەجەنگی (بەدر)دا ڕووبەڕووی یەکتر وەستان، دەرسو ئامۆژگارییەك هەبوو بۆ ئێوە ئەی جوولەکە! ﴿ فئة تقاتل فى سبيل الله ﴾ دەستەیەکیان بۆ خوا دەجەنگێن ﴿ وأخرى كافرة ﴾ و دەستەکەی تریان کافرو بێ بڕوان و، لە پێناوی تاغووتانداو، دژبەخوا دەجەنگێن ﴿ يرونهم مثليهم رأي العين ﴾ بە چاوی خۆیان کۆمەلە بڕوادارەکەیان بە دوو ئەوەندەی خۆیان دەبینی، ئەوساش خوا ترسی خستە دڵیانەوە وتێ‌شکان ﴿ والله يؤيد بنصره من يشاء ﴾ دیارە خوا پشتگیری هەرکەسێك کە خۆی بیەوێو بەشیاوی بزانێ دەکات، بۆیە پشتگیری لە خەڵکی(بەدر) کردو سەری خستن ﴿ إن فى ذلك لعبرة لأولي الابصار ﴾ بەڕاستی لەو هاوکاریو سەرخستنەدا "لەگەڵ کەمی ئەمان و، زۆری ئەواندا" وانەو ئامۆژگارییەکی گەورە هەیە بۆ ئەوانەی بینایی خۆیان دەخەنە کارو خاوەن فامن؛ کەوا بوو هێزی مادیی بۆ مرۆڤەکان هەموو شتێك نییەو، سەرکەوتنیش بە زۆریو ژمارەو چەك و تەقەمەنی نییە، بەڵکو تەنها بە پشتیوانیو یارمەتی خوایە، ئەگەرچی پێویستە گشت ڕووبەڕوو بونەوەیەك چەك وتەقەمەنی خۆی بۆئامادە بکرێ.

بەزەرق و بەرقی ژینی دنیا چەواشە مەبن:

﴿١٤: زين للناس حب الشهوات ﴾ حەزوو ئارەزوو ﴿ من النساء ﴾ بۆ ژنان ﴿ والبنين ﴾ بۆکوڕانی زۆرو ﴿ والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة ﴾ بۆکۆماو کیسەی زێڕو زیوو ﴿ والخيل المسومة ﴾ بۆ ڕەوە ئەسپی نیشانداروو پڕخاڵ ﴿ والأنعام ﴾ وبۆ مەڕو بزن ووشترو گاو مەزراو کشتوکاڵ، ڕازێنراوەتەوە بۆخەڵكو لایان

شیرینکراوە، تەنانەت گەلێ جار ژیانی خۆشیانی تێدایەو ملی خۆیانی بۆ دەشکێنن کەچی هەرکەمی ناکەنەوە!! ﴿ ذلک متاع الحیاة الدنیا ﴾ دیارە ئەوانە هەموو نیعمەتی ژیانی ئەم دونیایەن و خوا بۆ مرۆڤی بەدیهێناون ﴿ والله عنده حسن المآب ﴾ خۆ جێگای حەوانەوەی زۆر خۆشتر و سەرەنجامی گەشەدارتر لەوانە، هەرلای خوایە، کەوابوو پێویستە ئادەمی ئەوەندە سەرنەکاتە ناوجەرگی ئەو شتانەوەو، هەموو مەبەستێکی هەر ئەوانە بن؛ ئەگینا خۆ خوای‌دلۆڤان ئەوانەی هەر بۆ کەڵك لێوەرگرتن دروستکردووە بۆمرۆڤ ﴿ ١٥: قل أؤنبئکم بخیر من ذلکم ﴾ بەو خەڵکە "کە چوونەتە ناوجەرگەی ئەوانەوە" بڵێ ئەی موحەممەدﷺ ئەرێ حەز ئەکەن باشتروچاکتر لەسەرجەم ئەوانەتان پێ ڕابگەیەنم؟ ﴿ للذین اتقوا عند ربهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ باشتر لەوانە، ئەمەیەکە: بۆ ئەوانەی لە شیر وتاوان خۆ دەپارێزن، لای پەروەردگاریان چەندین باخاتی بەهەشتیان بۆهەیە، کە چەندان چۆمە ئاوو ڕووبار، لەبن دارەکانیانەوە دەڕۆن ﴿ خالدین فیها ﴾ و بە ژیانی ئێجگاری وهەمیشەیی لەوێ دەبن ﴿ وأزواج مطهرة ﴾ وچەندین هاوسەرو ژنی پاك وخاوێنیشیان بۆهەیە ﴿ ورضوان من الله ﴾ بێجگە لەوانەش "هەموو" ڕەزامەندی خوایان پێ‌دەگا ﴿ والله بصیر بالعباد ﴾ بێ‌گومان ئەو خوایە بینایە بە حاڵی بەندەکانی خۆیو چاك"ئەزانێ چی لە دڵ و دەروونیاندایە. بەڵێ خۆشییو ڕابواردنی ڕاستەقینەو تێرو تەواو هەر ئەمەیە کە خوای گەورە خۆی بەیانی کرد نەك سۆزوو ئارەزوو کردنی ئەو شتانە، بە جۆرێ ئیتر بە لاتەوە وابێت کە ئەوانە هەموو شتێك بن ﴿ ١٦: الذین یقولون ربنا آمنا ﴾ خۆپارێزان ئەوانەن کە ئەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! بێ‌گومان ئێمە بەخۆتوو بە پەیامبەرانت بڕوا مان هەیە ﴿ فاغفر لنا ذنوبنا وقنا عذاب النار ﴾ دەسا تۆیش "بەبەزیی خۆت" لە گوناهەکانمان ببوورەو لەسزای ئاگریش بمانپارێزە.

سیفات گەلێکی ئیمانداران:

﴿ ١٧: الصابرین والصادقین والقانتین والمنفقین ﴾ ئیمانداران ئەمانە سیفەتیانن: خۆڕاگرن و شان ئەدەنە بەر فەرمانەکانی خوا، هەمیشە ڕاست بێژو ڕاستگۆن، بەشێوەك کەهەموو گیانیان بۆتە ڕاستی، ملکەچ و گوێ ڕایەڵن، هەمووکات خەریکی نوێژو خواپەرستین، سامان بەخشن، واتە: لەهەموو پرۆژەیەکی خێردا دەستیان لەخەرجدایە. ﴿ والمستغفرین بالأسحار ﴾ هەموو ڕۆژێکیش بەرەبەیان، لەخوا دەپاڕێنەوە لێیان خۆش بێت، واتە: بەر لەنوێژی بەیانی خەریکی شەو نوێژو، پاڕانەوەی لێخۆشبوونن.

گەواهی بۆ تاك و تەنیایی خوا:

﴿ ١٨: شهد الله أنه لاإله إلاهو والملائکة وأولوا العلم ﴾ خوا لەڕێگەی دروستکراوەکانییەوە شایەتی‌دەدا -خۆهەر خۆی بەسە بۆشایەتی- پاشان فریشتەو زاناکانیش شایەتی دەدەن کە:

ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ إِنَّنَآ ءَامَنَّا فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٦﴾ ٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلۡقَٰنِتِينَ وَٱلۡمُنفِقِينَ وَٱلۡمُسۡتَغۡفِرِينَ بِٱلۡأَسۡحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ وَأُوْلُواْ ٱلۡعِلۡمِ قَآئِمَۢا بِٱلۡقِسۡطِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلۡإِسۡلَٰمُۗ وَمَا ٱخۡتَلَفَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّا مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡعِلۡمُ بَغۡيَۢا بَيۡنَهُمۡۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنۡ حَآجُّوكَ فَقُلۡ أَسۡلَمۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡأُمِّيِّـۧنَ ءَأَسۡلَمۡتُمۡۚ فَإِنۡ أَسۡلَمُواْ فَقَدِ ٱهۡتَدَواْۖ وَّإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقۡتُلُونَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَيَقۡتُلُونَ ٱلَّذِينَ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡقِسۡطِ مِنَ ٱلنَّاسِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بێجگە لەخۆی هیچ پەرستراوێکی شیاوی ڕاستەقینە نییە ﴿ قائما بالقسط ﴾ گشت کاتێکیش لە نێوان بوونەوەردا، دادپەروەری ڕاگەتووە ﴿ لا إله إلا هو العزیز الحکیم ﴾ دووبارە غەیرەز لەخۆی، هیچ پەرستراوێکی‌تر نییە، باڵادەست و زاڵە، کارجوان و کارزانە، بۆیە هەمیشە بەدادگەرانە لەنێو گشت بوونەوەردا ئەجووڵێتەوە. بەڵێ ئەمە بۆ زانایان ئێجگار پلەو پایەیەکی گەورەیە، کە خوای‌گەورە "لەپاڵ خۆیو فریشتەکانیشیدا" بۆ تاك وتەنیایی خۆی، دەیانگرێ‌بەشایەت، هەقە ئەوانیش هەقرەوو هەقبێژبن وئەم لاو ئەولا نەکەن. ﴿ ١٩: إن الدین عند الله الإسلام ﴾ بێ‌گومان تەنها ئەم دینی ئیسلامەیە، پەسەند وقبووڵە لای‌خوا، چونکە پاڵاوتەو پوختەی تەواوی ئایینە ئاسمانییەکانی‌ترە، بۆیە لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (ومن غیر الإسلام دینا فلن یقبل منه) واتە: هەرکەسێك بەهەر دینێکی‌ترەوە بەرەو خوا بچێت، خوا لێی وەرناگرێ ﴿ وما اختلف الذین أوتوا الکتاب ﴾ ئەوانەش کەکتێبو

نامەیـــان پێدرا "واتە: جوولەکـــەو گاور" کە لەنـــاو خۆیاندا پێك نەهاتن ولەهـــەق لایاندا ﴿ إلا من بعد ما جاءهم العلم ﴾ هەر پاش ئەوەبـــوو کە بەڵگەو زانیاریی تەواویان بۆ هات دەربارەی ڕاســـتی ئـــەو ئایینـــەی وا موحەممـــەد ﷺ هێنای ﴿ بغیا بینهـــم ﴾ ئەویش هەر لەبەر عینادیی و حەسوودییەك بوولە ناویاندا هەبوو، چونکە دەیانزانـــی بەهاتنی دینی ئیســـلام، ســـەرۆکایەتی ئەوان لە کیس ئەچێـــت، بۆیە لەبـــاوەڕ هێنان بەدینی ئیسلام کلا بوون وبووبە هەراو کێشەیان!! ﴿ ومن یکفر بآیات الله فإن الله سریع الحساب ﴾ دەســـا دڵنیابن هەرکەسـێك باوەڕی بەئایەت و نیشـــانەکانی خوا نەبێت، باچاك بزانن کە خوا لەڕۆژی پرســـینەوەدا، بەچەسپانی بەحیســـابیان ڕادەگا، ﴿٢٠: فإن حاجوک فقل أسـلمت وجهی لله ومـــن اتبعن ﴾ خـــۆ ئەگەر دەمەقاڵێ و ململانێی ســـەختیان لەگەڵ کردی" ســـەبارەت بەعیســـاو هەرگوتیان خوایە تۆ لەوەڵامدا بڵێ: من خـــۆمو پەیرەوەکانم بەپاکـــی ڕوومان کردۆتە خواو تەســـلیم و ملکەچی بڕیارەکانی ئەوین و، هەرخۆیشـــی تاك وتەنیاو بێهاوەڵ وبێشـــەریکە ﴿ وقل للذین أوتوا الکتاب والأمیین ﴾ بەوانەش وا نامەیـــان پـــێ دراوە (لەجوولەکەو لە گـــاور) نەزانوبێنامەکانیش (لەهاوبەشدانەرانی قورەیش) بڵێ: ﴿ أأسلمتم ﴾ ئایا، دوای ئەو هەموو بەڵگانە ئێوەش "وەکو ئێمە" موسڵمان و ملکەچی خوا بوون؟ یان هەر ســـوورن لەسەر بێ باوەڕی خۆتان؟! ﴿ فإن أسلموا ﴾ جا ئەگـــەر ملکەچ و موســـڵمان بوون، واتە: هاتنە ســـەردینەکەی تۆو وازیان لە یەهودییەت ونەسرانییەت هێنا ﴿ فقد اهتدوا ﴾ ئەوا "بە هەقیقـــەت" ڕێگەی بەختیارییان دۆزیوەتـــەوەو ڕێنما بوون ﴿ وإن تولوا ﴾ خۆئەگەر ڕوویان وەرگێڕا لەئیســـلام و سەرپێچیان لێکردو باوەڕیان نەهێنا ﴿ فإنما علیک البلاغ ﴾ بێگومانبە ئەرکی تۆ تەنها هەرگەیاندنـــی پەیامەکەی خوایە "ئیتر لە بێبڕوایی ئەوان تۆ هیچ زیانێکت پێناگاو بەرپرسیاریش نیت".

﴿ والله بصیر بالعباد ﴾ بێگومان خوا بە بەندەکانی شارەزاو بینایە" تۆڵەو پاداشتیان" وەك پێویست" ئەداتەوە، موسڵمان بن، یان نا.

جوولەکە پێغەمبەران و ساڵحانی زۆریان کوشت:

﴿ ٢١: إن الذیـــن یکفـــرون بآیات الله ﴾ بێگومـــان ئەو جولەکەو گاورانە کە باوەڕیان بە ئایەت و نیشانەکانی خوا نییە ﴿ ویقتلون النبییـــن بغیر حـــق ﴾ و پەیامبەرانیش "بە ناهەق" ئەکوژن!. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: جوولەکە تەنها لەنیوە ڕۆژێکدا، سێ سەد پەیامبەریان کوشت!! ﴿ ویقتلون الذین یأمرون بالقسط من الناس ﴾ ئەوانەیش دەکوژن، کەفەرمانی چاکـــەو دادپەروەرانە بەخەڵك دەدەن، هەر لـــەو دەمەدا، "بێجگـــە لە پایامبـــەران" ســـەدو دوازدە پیاوچاك وخواپەرستیشیان کوشت ﴿ فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ مژدەی سزایەکی ئێـــش پێگەیەنەریان پێ بدە" دیارە ئەو ســـێ تاوانە: (بێ بڕوایی بـــە ئایەتەکانی خوا، کوشـــتنی پەیامبەران لە خـــوتو خۆڕایی، کوشـــتنی بانگبەرانی دینیئیسلام) تۆڵەیان هەر جەزرەبەو سزایە. ﴿ ٢٢: أولئک الذین حبطت أعمالهم فی الدنیا والآخرة ﴾ ئەوانەن کەلەدونیاو لەقیامەتـــدا کاروکردەوەکانیان بەفیڕۆیە ﴿ وما لهم من ناصرین ﴾ هیچ یارو یارمەتیدەرێکیشیان بۆ نییە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢١-٢٢):

١) بێباوەڕیو ســـتەم "هەریەکەیان" دەبنە هۆی تیابردنی خەڵکانی دونیاو، تووش بوونی سزای ئەولایان،

٢) کوشـــتنی بانگبەرانی دینی ئیسلام و، پێغەمبەران وەکو یەکن لای خوا! (ئیبن جەریر) لە (ئەبو عوبەیدە) وە ئەڵێ: لە پێغەمبەرم پرسی دەبێ چ کەسێ لە ڕۆژی قیامەتا سزای زۆر سەختی هەبێ؟ فەرمووی: ئەو کەسانە کە پێغەمبەران و، بانگبەرانی دینی خوا دەکوژن، پاشان ئایەتی: (إن الذین یکفرون بآیات الله..)ی خوێندەوە، دوایی فەرمووی: قەومی جوولەکـــە لەماوەی تەنیا ڕۆژێکا" ســـەر لە بەیانییە کەی" چل وســـێ پێغەمبەریان کوشت! جا (١٧٠) کەسی (بەنی ئیســـرائیل)ی ڕووبەڕوویان وەســـتان و لۆمەو سەرزەنشتیان کردن، کەچی بۆ ئێوارەکەشـــی، ئەوانیشیان کوشت! ئیتر لەو ڕۆژەوە ناســـراون! موشـــریكو هاوبەشدانـــەران، خوا کاروکردەوەیـــان بەفیڕۆدەبا، ئەوەی خـــوا هاوکاری نەکا، هیچ کەسێ ناتوانێ سەری بخا.

خاوەن نامەکان حوکمی خوایان قبووڵ نەبوو!:

﴿٢٣: ألم تر إلی الذین أوتوا نصیبا من الکتاب ﴾ ئاخۆ ئەوانەت نەدیتـــووە کە بەشـــێکی گەورەیـــان لە کتێبی تـــەورات و ئینجیل پێدرابـــوو ﴿ یدعون إلـــی کتاب الله لیحکم بینهـــم ﴾ کە هەربانگ ئەکـــران بـــۆ لای کتێب و نامەکـــەی خوا، واتە: (تـــەورات) و، (ئینجیـــل) هەتا ئەو کتێبە بڕیاری ڕاســـتەقینە بـــدا لەنێوانیانداو داوەرییـــان بکا ﴿ ثـــم یتولی فریق منهم وهـــم معرضون ﴾ کەچی دەســـتەیەکیان ڕوو وەردەگێڕنوپێـــی ڕازی نابنو هەر ســـەرپێچی دەکـــەن "دەبێ خوێندەوار پەیرەوی هەر لە ڕاســـتی بکات، ئەگەر چیزیانی خۆشـــی تیـــا بێت" ﴿٢٤: ذلک بأنهم قالوا لن تمسنـــا النـــار إلا أیاما معدودات ﴾ ئەو کەتمانـــی هەقەیش لەبەر ئەوەبوو

کە دەیانگوت: ئەگەر بشمانخەنە ناو دۆزەخەوە چەن ڕۆژێ نەبێ پێمان ناچێ "مەبەستیان لەوە ئەر (٤٠) ڕۆژە بوو کە گوێرەکەیان تیاپەرست ﴿ وغرهم فی دینهم ما کانوا یفترون ﴾ بەو درۆیەیان بۆ ئایینی خۆیان هەڵیان بەست سەریان لە خۆیان شێواند و فریویان خوارد" ئەوە بوو وتیان: ئێمە کورو خۆشەویستی خواین و، باووباپیرانیشمان پەیامبەر بوونە، تکامان بۆ ئەکەن" ﴿ ٢٥: فکیف إذا جمعناهم لیوم لا ریب فیه ﴾ ئینجا ئەبێ ئەو ڕۆژە حاڵیان چلۆن بێت، کە بێگومان هەرپێش دێت وهەموویان کۆ دەکەینەوە بۆ لێکۆڵینەوەو لێپرسینەوە ﴿ ووفیت کل نفس ما کسبت ﴾ و هەموو کەسیش بە سزاو تۆڵەی کاروکردەوەی خۆی ئەگا ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ وهیچ ستەمێکیشیان لێ ناکرێ، لەتەورات وئینجیل دا باسکرابوو کە هەرکات موحەممەد ﷺ هات، دەبێ خاوەن نامەکان پەیرەوی لێبکەن، کەنکوولی ئەو ڕاستیەیان دەکردو دەیانگوت: شتی وانییە لەتەورات وئینجیل دا، پێیان دەگوترا: باشە! ئەوکتێبانە بێنن باپێکەوە سەیریان بکەین، بزانین وانییە! هەڵدەهاتن ودەرۆیشتن وگوێیشیان لەسزانەبوو، چونکە دەیانگوت: ئەگەر وایشبێت، هەرچەند ڕۆژێکە!

چۆن شوکرانە بژێر بین؟:

ئینجا کاتێ پەیامبەر ﷺ فەتحی مەککەی کرد، بەڵێنی بەدەس گرتن وفەتحی ناوچەکانی (فارس) و (ڕۆم)یشیدا، ئەوجا دووڕووو جوولەکەکان کردیانە هەراو گوتیان: های های! موحەممەد! تۆ لە کوێو، ڕاستی ئەم قسەیەت لەکوێ!! شتی وا چۆن ئەبێ؟! مەگەر تۆ خاوەنی هەموو شتێکیو، دەسەڵات و موڵکی دونیاش هی تۆیە دیارە بەمەککەیش تێر نەبوویت؛ ئەوسا خوا فەرمووی: ﴿ ٢٦: قل اللهم مالک الملک ﴾ بڵێ: خوایە! ئەی خاوەن هێزو دەسەڵات! ﴿ تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء ﴾ هەرکەسێك خۆت بتەوێ دەسەڵات و موڵکی پێ ئەدەی، هەرکەسیش خۆت بتەوێ دەسەڵات وحکوومەتی لێ دەستێنی" دەسەڵاتداری بێ سنوورو بێ مەودا هەر ئەتۆی" ﴿ وتعز من تشاء وتذل من تشاء ﴾ هەرکەسیش خۆت بتەوێ باڵادەست و ڕێزداری ئەکەیو، هەر کەسیش خۆت بتەوێ زەلیل وسووکی ئەکەی ﴿ بیدک الخیر ﴾ گشت خێروچاکەیەك هەربەدەستی خۆتە ﴿ إنک علی کل شئ قدیر ﴾ بەڕاستی تۆ بەسەر هەموو شتێکدا بە تواناو دەسەڵات داری ﴿ ٢٧: تولج اللیل فی النهار وتولج النهار فی اللیل ﴾ شەو ئەبەیتە ناو ڕۆژ، ڕۆژیش ئەبەیتە ناو شەو" لەم زیاد ئەکەیت و، لەویش کەم ئەکەیت، یا بە پێچەوانەوە" ﴿ وتخرج الحی من المیت وتخرج المیت من الحی ﴾ زیندوو لەمردوو دەردێنیو، مردوویش لە زیندوو دەردەخەی" گیا ئەروێنی لەدانە، دانەیش ئەروێنی لەگیا، وە هەروەها ﴿ وترزق من تشاء بغیر حساب ﴾ هەرکەسیش خۆت بتەوێ بێ ژمارە ڕزق و ڕۆزی ئەدەیتێ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۖ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۖ وَتَرْزُقُ مَن تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَّا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

موشرێک و خوانەناس مەکەنە دۆس:

(عوبادەی کوری سامت) یەکێك بوو لە موجاهیدەکانی بەدرو پیاوێکی زۆر سالحیش بوو کاتێ پەیامبەر بۆ جەنگی خەندەق خۆی ڕێكخست پێی وت: ئەی پەیامبەری خوا! پێنج سەد کەس جوولەکەی هاوپەیمان و برادەرم هەیە؛ مۆڵەت بدە با لەگەڵ خۆم بیانهێنم بۆ ئەم جەنگە، وهاوکاریمان بکەن؛ ئەوساخوا فەرمووی: ﴿ ٢٨: لا یتخذ المؤمنون الکافرین أولیاء من دون المؤمنین ﴾ نابێ بڕواداران جگە لە بڕواداران کەس بگرن بە دۆست و بەیارمەتیدەروو پشت و پەنای خۆیان ﴿ ومن یفعل ذلک فلیس من الله فی شئ ﴾ هەرکەسێك لەفەرمانی خوا دەرچێو کافران بکاتە دۆستی خۆی، ئەوە هیچ بەشێکی پەیوەندیی ئیمانیی بە خواوە نییە. بەڵێ.. پەیوەندییو دۆستایەتی کردن لەگەڵ کافراندا ڕەوا نییە، بەڵام پەیمانبەستن کاتێ بەرژەوەندی ئیسلامی تیا ڕەچاوبکرێت ڕەوایە؛

وەك پەیامبەر لەگەڵ (خوزاعە) دا پەیمانی بەست و هاوبەشدانەرو موشریك بوون ﴿ إلا أن تتقوا منهم تقاة ﴾ مەگەر لێیان بترسنو، بتانەوێ لەشەڕیان خۆ قوتار بکەن و خۆ بپارێزن، ئەوە لەوکاتەدا چاك وایە بە ڕواڵەت دوژمنایەتی ودژایەتی نەکرێن، بۆ پشتگیری ئەمە ئیمامی (بوخاری) ئەم (ئەسەر)ـە لەئەبوو دەرداوە دێنێ: ((إنا لنكشر في وجوه أقوام و إن قلوبنا لتلعنهم)) (فتح الباری: کتاب الأدب / باب ٨٢/ص ٦١٣١.) واتە: بێگومان "وەکو موسڵمانان" لەڕووی خەڵکانی خراپدا، لێو بەزەردەخەنەین، بەڵام دڵمان نەعلەتیان لێ دەکاو، ڕقی لێیانە. (ئیبن بەتتال) دەڵێ: پێکەوە ژیان و(مودارات) بەشێکە لەڕەوشتی موسڵمانان. هەندێکەس (مودارات)و(مداهنە) تێکەڵ دەکاو وادەزانێ هەردوو یەك شتە! بەڵام ڕاستیەکەی ئەمەیە کە مودارات: ڕووخۆشی وقسەی نەرم ونیانە لەڕووی نەیاراندا، لەبەر دروستبوونی ئولفەت وهۆگری لەنێوان هەردوولادا! بەڵام (مداهنە): وەکو زاناکان دەڵێن: زیندەگییە لەگەڵ (فاسیق) وپیاوخراپانداو، لەگەڵ ڕەزا بوون بەو کارەی دەیکات دیارە ئەم(مداهنە)یە حەرامەو، (مودارات) ڕێی پێدراوە. (فتح الباری). ئیبن عەبباس ئەڵێ: (ليس التقية بالعمل، إنما التقية باللسان)، واتە: خۆ قوتار کردن لێیان تەنها هەر بەقسەو گوفتارە، نەك بەدڵ وکارو کردەوە هاوکاری بکرێن، دیارە ئەمەش تەنیابۆ موسڵمانانی بێ دەسەڵات وناتەواو ڕێی پێدراوە، بۆیە لەم سۆنگەیەوە دەوڵەتی ئیسلامیی دەتوانێ لەگەڵ دەوڵەتی نائیسلامییدا بەرژەوەندییەکانی خۆی گرێ بدا بەمەرجێ عەقیدەو ئایدۆلۆژی ڕۆڵەکانی وڵاتەکەی پارێزراو بێت، نەکەونە ژێر گوشاری سیاسی و ئابورییەوەو، وردەوردە نەدزرێن. ﴿ ویحذرکم الله نفسه ﴾ خوای گەورە دەیەوێ ئێوە هەر لە زاتی خۆی بترسنو وشیاربن. بەڵێ.. گەلێ جار لەقورئان وفەرموودەدا بێژەی (نەفس) بۆ خوا بەکارهاتووە، بۆنموونە لە سوورەی (٢٨/٣، ٢٠/٦، ٤١/٥٤)، لە فەرموودەیشدا وەك: (ولذلک مدح نفسه..) (بوخاری)، وە (کتب فی کتابة یکتبه علی نفسه..) (مسلم)، ئیمامی (بەیهەقی)یش ئەڵێت: (قال الشیخ: ومعنی قول الله سبحانه وتعالی إنه نفس، أی إنه موجود ثابت غیر منتف ولا معدوم) وە دەڵێت: (نەفس) بە چەند مانایەك هاتووە، بەڵام هەر ئەمەیان بۆ خوا دەگونجێت کە بڵێین: (إثبات الذات لله تعالی)، جا بۆیە ئێمەیش لەم تەفسیرە کورتەدا وشەی(نەفس) مان بە (زات) مانا دایەوە. سەیرێکی (الأسماء والصفات)ی ئیمامی بەیهەقی-بەرگی/٢بکە.

﴿ وإلی الله المصیر ﴾ وە چاکیش بزانن کە چارەنووس و گەڕانەوەی هەمووشتان لە قیامەتدا تەنها بۆ لای خوایە" دیارە ئیتر ئەو حەلە هیچ کەسێ ناتوانێ لە سزای ئەو بتانپارێزێ" ﴿ ٢٩: قل إن تخفوا مافی صدورکم أو تبدوه یعلمه الله ﴾ بڵێ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەوەی لەسنگ ودڵتانایە ئەگەر بیشارنەوە، یاخود ئاشکرای بکەن ودەریخەن، لای خوا چوونییەکە، چونکە ئەو بەهەمووی ئەزانێ، " واتە: بە هەر شێوەیەك دۆستایەتی و هاریکاری بێباوەڕان بکەن " بەئا شکراو بەنهێنی" لای خوا یەکسانەو ئاشکرایە ﴿ ویعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ وە هەرچییش لە ئاسمانەکان ولە زەویدایە؛ ئەوچاك پێی ئەزانێو پێیئاگاداره ﴿ والله علی کل شیء قدیر ﴾ ئەو خوایەش بەسەر هەموو شتێکدا بە تواناو دەسەڵاتدارە.

گش کەسێ کردەوەی "خاس و خراپی" خۆی دەبینێ:

﴿ ٣٠: یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محضرا ﴾ بترسن لەو ڕۆژەی کە هەموو کەسێك هەر چاکەیەکی کردبێت! دۆسیەوپەرەوەندەی بۆ کراوەو دەیبینێو "پێی دڵخۆش ئەبێت" ﴿ وما عملت من سوء تود لو أن بینها وبینه أمدا بعیدا ﴾ هەرکارێکی خراپیشی کردبێت "دیسان دەیبینێ و ئاوات خوازە کە لەنێوان خۆیو کارەخراپەکانیدا مەوداو ماوەیەکی زۆر دوور ببوایەو هەرچاوی پێ نەکەوتبا ﴿ ویحذرکم الله نفسه ﴾ هەر لە سزای زاتی خوای گەورە دەبێت خۆتان بپارێزنو، ئاگادار بن بەرێکو پێکی گوێڕایەڵی بکەن ﴿ والله رؤوف بالعباد ﴾ و خوا هەمیشە بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی میهرەبانو دلۆڤانە.

ئەر خواتان خۆش دەوێ، شوێنی پێغەمبەر کەون:

نوێنەری گاورەکانی(نەجران) هاتنەلای پەیامبەر ﷺ سەبارەت بە (عیسا) ململانییەکی زۆریان لەگەڵ کرد: جارێ ئەیانوت خوایە! جارێکی دی ئەیانوت کوڕی خوایە! دیسانەوە دەیانگوت سیفەتێکی خوایە! بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ٣١: قل إن کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئەگەر ئێوە خواتان خۆش ئەوێ و " ئەتانەوێ لێی نزیك ببنەوە" دەبێ پەیڕەوی لە شەریعەت وبەرنامەکەی من بکەن، ئەوسا خوایش ئێوەی خۆش دەوێ ﴿ ویغفر لکم ذنوبکم ﴾ ولە هەڵەو گوناهەکانیشتان خۆش ئەبێت ﴿ والله غفور رحیم ﴾ چونکە ئەو خوایە زۆر چاوپۆشیکارو، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە ﴿ ٣٢: قل اطیعوا الله والرسول ﴾ بڵێ: دەبێ گوێڕایەڵی خواو پەیامبەربن ﴿ فإن تولوا فإن الله لایحب الکافرین ﴾ خۆ ئەگەر ڕوویان وەرگێڕاو گوێڕایەڵ نەبوون چاك بزانن کە کافر بوون و، خوایش بێباوەڕانی

خۆشناویّ ﴿٣٣: إن الله اصطفى آدم ونوحا وآل إبراهيم وآل عمران على العالمين ﴾ بێگومان خوا ئادەم ونووح و ئیبراهیم وخانەوادەی ئیبراهیم و، ئالی عیمران (باوکی مەریەم)ی هەڵبژاردوو ڕێزی دان بەسەر هاوچەرخانیخۆیاندا وکردنییە پێغەمبەر، پەیامبەرایەتیش گەورەترین بەخشین و، بەرێزترین شەرەف و پایەوپلەیە ﴿٣٤: ذرية بعضها من بعض ﴾ هەمــوو زارۆ و نەوەی یەکن و لەیەکتری داکەوتون وگشت یەك خێزانن ﴿ والله سميع عليم ﴾ و خوا خۆی ژنەواو زانایە، ئەوان هەرچی بڵێن خوا ئەیبیسێ‌و، هەرشتێکیش لەدڵیاندا بێت، هەر پێی‌دەزانێ.

لەدایکبوونی خاتوونە مەریەم:

﴿٣٥: إذ قالت امرأة عمران ﴾ ئەوسـات وکاتە گرنگە وەبیربێنە کـە ژنەکەی عیمران وتـی: ﴿ رب إني نذرت لـک ما فى بطنى محررا ﴾ ئـەی پەروەردگارم! تۆ خۆت دەزانی کە بەڕاسـتی من بڕیارمـدا کەئەومناڵـەی کەوتۆتـە منداڵدانمەوە نـەزری تۆیکەم بۆخزمەتکردنی (بيت المقدس)، لەهەموو ئیشێ ئازادو سەربەستی کـەم، بـەڵێ دایکی خاتوو مەریەم پاش ئەوە کـە منداڵی نەدەبوو، ئەوسـا بەفەرمانـی خـوا دووگیـان بـوو، بڕیاریـدا کەهەرکات لەدایکبوو پێگەیشـت بیکاتـە مجێوری (بيت المقـدس)، چونکە بەتەمابوو خوایگەورە کـوڕی بداتێ، تاخزمەتی(بيت المقدس)ـی پێ بکات ﴿ فتقبل منى إنک أنت السـميع العليم ﴾ جا تۆیش ئەم نەزرەم لێوەرگرە، بەڕاستی تەنها ئەتۆی خوای ژنەواو بیسەرو زانا ﴿٣٦: فلمـا وضعتهـا قالت ربى إنى وضعتها أنثى ﴾ ئەوسـا کە منداڵەکەی داناو، دیتـی کچە "دیارە ئەویش بە تەمای کوڕ بوو" وتـی: ئـەی پەروەردگارم! داوای لیبووردنـت لێدەکەم، ئەوا من کچم بوە!! بە کەڵکی مجێوری نایەت ﴿ والله أعلم بما وضعت ﴾ خۆ خواش خۆی چاکـتر خەبەرداره لەوەی دیویە، دەزانێ پلەی ئـەو کچەی ئەو دیویە "لە زۆر کوڕان باشـترو چاکترە" ﴿ وليس الذكـر كالأنثى ﴾ دیارە ئەوکـوڕە ئەو داوای دەکرد وەك ئەم کچە نییـە دیویەتی، چونکە لەم کچەدا گەورەتریـن مۆعجیزە ئەبینێ ﴿ وإنى سـميتها مريم ﴾ حەننەی دایکی مەریم وتی: بەڕاسـتی من نـاوم ناوە مەریەم لـە زمانی ئەواندا بەواتای: خواپەرسـتیار ﴿ وإنى أعيذها بک وذريتها من الشيطان الرجيم ﴾ وە من خۆیشی‌و زارۆکەیشـم بەتۆ سـپارد، تالە شـەڕی شـەیتانی نفریـن لێکراو پارێزراوو دووربن، واتە: هەرچەند بۆ مجێوری ناشـێت، بەڵام با هەر خەریکی خواپەرستی بێت، خوایش بیپارێزێ ﴿٣٧: فتقبلها ربهـا بقبول حسـن ﴾ ئینجا پەروەردگاری ئەو بەشێوەیەکی زۆر جوان و پەسـەند ئەو مەریەمەی لێوەرگرت هەرچەندە مناڵیش بوو ﴿ وأنبتها نباتا حسنا ﴾ بە پەروەردەیەکی چاك وجوان پێی‌گەیاند چ ڕۆحی و دەروونی، چ جەسـتەیی ولاشەیی ﴿ وكفلها زكريا ﴾ زەکەریایشـی کردە مامۆستاو سەرپەرسـت و چاودێریکاری ئەو، واتە: چووە ژێرچاودێری زەکەریاوە، چونکە پیاوێکی زۆر سـاڵح

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوٓءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُۥٓ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفْسَهُۥ وَٱللَّهُ رَءُوفٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

وچاك وپاك بوو، مێردی پووری دایکیشـی بوو لەتیرو پشکدا ناوی ئەم دەرچوو بـۆ چاودێریکردنی خاتوو مەریەم ﴿ كلما دخل عليها زكريـا المحـراب وجد عندها رزقا ﴾ پاشـان کـە مەریەم گەورە بـوو هەر جارێکی زەکەریا لە حوجرەکەیدا سـەری لێدەدا دەیدی جۆرە میـوەو خۆراکێکی لایە لەو کات وجێگایەدا نەبوو، بۆیە بە سەرسوڕمانێکەوە ﴿ قال يا مريم أنى لک هذا ﴾ زەکەریا دەپرسێ: ئـەرێ مەریەم! تۆ ئەم میوەو ڕزق وڕۆزییەت لەکوێ بوو؟ ﴿ قالت هـو من عندالله ﴾ ئەویش گوتی: لەلایەن خواوە بۆم هاتووە ﴿ إن الله يرزق من يشـاء بغير حساب ﴾ بەڕاسـتی خوا بە هەرکەسێك بیەوێت ڕۆزی بدات، بێ ژمارەو بێ‌ماندووبوون و عەزیەتکێشـان دەیداتێ. لە (بوخاری) و(موسـلیم)دا هاتووە: ((كل بنى آدم يمسه الشـيطان يوم ولدته أمه إلا مريم وابنها)) واتە: هەر منداڵێ کە لە دایك ئەبێت شـەیتان تێی ئەکوتـێ وئەزیەتی ئەکا خاتوو مەریەم وکوڕەکەی نەبێت، چونکە دایکی مەریەم دۆعای بۆکردن وگوتی:

(إني أعيذها بك وذريتها من الشيطان الرجيم).

زەکەریا حەزی لە منداڵێکی چاك و پاکە:

﴿٣٨: هنالك دعا زكريا ربه ﴾ جا هەر لەوێ زەکەریا -کە ئەو هەموو لێوەشاوەیەی مەریەمی دیت- حەزی لە منداڵ کردوبانگی

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّى فِى ٱلْمِحْرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِى عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۖ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ٱسْمُهُ ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

لە پەروەردگاری خۆی کردو ﴿ قال رب هب لي من لدنك ذرية طيبة ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم! لە لایەن خۆتەوە زارۆڵێکی چاك و پاکم پێ ببەخشە، "ئەو دەمە زەکەریا خۆی بە تەواوی چوو بوو بەساڵا و، ژنەکەیشی پیرو نەزۆك بوو" ﴿ إنك سميع الدعاء ﴾ چونکە بەڕاستی تۆ خوایەکی ژنەوای، پاڕانەوەیت ﴿ ٣٩: فنادته الملائكة ﴾ ئینجا فریشتەکەی ئێمە (جوبرەئیل) بانگی لێکرد ﴿ وهو قائم يصلي في الحراب ﴾ کە ئەوکات لە میحرابەکەیدا وەستابوو و نوێژی ئەکردوو" خەریکی پاڕانەوەو لاڵە بوو"لەخوا ﴿ أن الله يبشرك بيحيى ﴾ بانگی لێکرد کە بەڕاستی خوایگەورە مژدەت پێدەدا، بە یەحیا ﴿ مصدقا بكلمة من الله ﴾ کە ددان بەگشت بێژەو وشەیەکی خوادا دەنێ؛ واتە: باوەڕی بە عیسایش هەیە کە بەوجۆرە "بێ باب" لەدایکبووە، ﴿ وسيدا وحصورا ونبيا من الصالحين ﴾ مرۆڤێکی مەزن و گەورەو ڕێزدارە لەناو گەلەکەیدا، زۆریش خۆڕاگرو دوورەپەرێزە لە ئارەزووی

نەفسی وکاری نابەجێدا لەگەڵ تواناو قابلیەتی بەدەنیشدا وەلە ئایندەدا دەبێتە پەیامبەرو لەڕیزی چاکاندایە. بێژەی (سەیید) بەلای شەرعزانەکانەوە بەکەسێ ئەڵێن: هەڵسێ بەچاکسازی حاڵی خەڵك لە کارو باری دونیاو ئاخیرەتیاندا، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أنا سيد ولد آدم ولا فخر))، وەیان سەبارەت بە (حەسەن) ی کچەزای فەرمووی: ((إن ابني هذا سيد، ولعل الله يصلح به بين فئتين عظيمتين من المسلمين)) (بوخاری ٧١٠٩ / باب-٢٠). واتە: ئەم کوڕەم-حەسەنی کچەزام-پیاوێکی ماقووڵ وخاوەن ڕێزە، ئومێدە ببێتە مایەی ئاشتی نێوان دوو دەستەی گەورە لە موسڵمانان. بەڵێ هەروایش بوو، چونکە هەرکە(عەلی) بابی کوژرا، پتر لە (٤٠) هەزار کەس هاتن پەیمانیان دایە، بگرە زۆرێکیش لەوانەی پەیمانیان بە بابی نەدابوو پەیمانیان بەمدا، ئەوسا نزیکەی (٧) مانگێك لە عێراق و خۆراسان مایەوە، بەڵام کاتێ لە گەڵ دەستەو بەستەی (موعاویە)دا خەریکبوو تێکبچن لە (ئەنبار)ی عێراقدا، ئیمامی حەسەن -خوا لێی رازی بێت- ئەو شەرو شۆڕەی زۆر پێناخۆشبوو، وە زۆر دەترسا لە ڕشتنی خوێنی موسڵمانان لە هەردوولا، بۆیە لەگەڵ موعاویەدا -لەسەر چەند مەرجێك- پێکهاتن وفتیلەی جەنگەکەی کوژانەوەو، بووبەهۆی ئاشتی نێوان هەردوولا، کەوابوو راستە (سەیید) بوو، دیندۆست بوو خۆنەویست ودونیا نەویست بوو ﴿ قال رب أنى يكون لي غلام ﴾ زەکەریا بەسەر سورمانێکەوە وتی: ئەی پەروەردگارم! جا چۆن من کوڕم دەبێت ﴿ وقد بلغني الكبر وامرأتي عاقر ﴾ من وا پیر بووم و ژنەکەیشم نەزۆکە؟! سەرسورمانەکەی زەکەریا لەوەبوو کە مناڵ بوون لەتەمەنێکی ئاوادا لە یاسای باوو نەریتەوە دوورە" ﴿ قال كذلك الله يفعل ما يشاء ﴾ گوتی: خوا هەرچی ئارەزوو بکات وادەکا، ئەم کارەی تۆیش براوەتەوەو هەردەبێ ﴿ ٤١: قال رب اجعل لي آية ﴾ ئەوجا زەکەریا" بۆ ئەوەی پتر دڵنیاو دڵخۆش بێت" وتی: ئەی پەروەردگارم! خۆت نیشانەیەکم بۆدیاریکە، بەڵگە بێت لەسەر بوونی منداڵەکە ﴿ قال آيتك إلا تكلم الناس ثلاثة أيام إلا رمزا ﴾ خوایش فەرمووی: نیشانەکەت ئەوەبێ کەتا سێ ڕۆژو سێ شەو، تۆ ناتوانیت لەگەڵ مەردمدا قسەیە بکەیت، مەگەر بە هێما و ئاماژە" بەسەر، یان بە دەست، کە لەگەڵ ئەوەشدا نەخۆش نیت"هەتا بگوترێ: نەخۆشی ڕێی پێنادات قسە بکات ﴿ واذكر ربك كثيرا ﴾ لەو ماوەیەشدا یادی پەروەردگارت زۆر بکە ﴿ وسبح بالعشي والإبكار﴾ و لە دەمەدەمەی ئێواران و بەیانیاندا پەروەردگاری خۆت پاك و بێخەوش ڕاگرە "ناوی

زۆر بێنــەو، لە تەسبیحاتیشــی کلا مەبە،" بۆ زیاتر ئاشــنا بوون بەم داستانەی (زەکەریا)یە -سلاوی لەسەربێ- بچۆ بۆ سەرەتای سوورەتی (مەریەم).

مەریەم خاتوون لەژنانی دنیا لەبان ترە:

﴿ ٤٢: وإذ قالــت الملائكة يا مريم إن الله أصطفاك ﴾ ئەو کاتەش وەبیربێنــە کــە فریشــتەکان- جوبرەئیل -بە فەرمانــی خوا- بە مەریەمی گوت! بەڕاســتی خۆا تۆی دەستنیشــانکرد بۆ کارێکی زۆرگرنگ، واتە: هەندێ خەسڵەتی پێداوی کە بە ئافرەتانی دونیای نەداوە" ﴿ وطهرك واصطفاك على نساء العالمين ﴾ پاكو خاوێنی راگرتری "لە هەموو کارێکی ناپەســەندەوە دووریت، هەڵبیژاردیت و بەرزی کردیتەوە بەســەر هەموو ژنانی جیهاندا" ﴿ ٤٣: يا مريم أقنتي لربك ﴾ دەســا مەریەم! تۆیش -لەبەرامبەر ئەوەوە- یەکلا بە بــۆ پەروەردگارت و، ملکەچ و خۆ بەکەمزانبە. ﴿ واســجدى واركعى مع الركعين ﴾ سوجدەو کڕنووش لەگەڵ ڕکوع بەراندا ببە، واتــە: لەگەڵ نوێژکاراندا نوێژ بکەو لەگەڵیان بە ﴿ ٤٤: ذلك من أنباء الغيب نوحيه إليك ﴾ ئەو باســەی "مەریەم و زەکەریایە" لەو هەواڵە شاراوەو نادیارەیە کە تۆ ئاگات لێنەبوو ئێمە بە وەحی پێت رائەگەیەنــین "ئەگینا هەرگیز تۆ نەتئەزانی" ﴿ وما كنت لديهم إذ يلقون أقلامهم أيهم يكفل مريم ﴾ ئەوکاتەیش ئەوان قەڵەمەکانیان دەهاویشتە "ناو دەریای ئوردونەوە" هەتا بزانن کامیان سەرپەرست و چاودێــری مەریەمی بۆدەبێت، تۆ لە لایاندا نەبوویت "دیارە لە ناوخۆیاندا لەســەر چاودێری کردنی مەریەم، هەر کەسە بۆخۆی دەیویست شــەرەفی بەخێوکردنی مەریەمی پێببڕێ! سەرئەنجام دەســتوورێکی خۆیانیان بەکارهێنا- وەك تیر وپشــك هاویشــتن" دەرەنجــام بۆ زەکەریا دەرچوو و (خاتوونە مەریەم) درایە دەســتی ئەو ﴿ وما كنت لديهم إذ يختصمون ﴾ وە ئەو کاتەش کە دەمەقاڵێ و هەرایشــیان بوو لەلایان نەبوویت، کەواتە: هەموو ئەمانە خوای باڵادەست پێیگوتویت و، مانای وایە تۆ پێغەمبەریت.

مەریەم خاتوون بە عیسا مزگێنی دەدرێتێ:

﴿ ٤٥: إذ قالت الملائكة يا مريم إن الله يبشرك بكلمة منه ﴾ لەوێ نەبوویت کە مەلائیکە (جوبرەئیل) بە مەریەمیان گوت: بەڕاستی خــوا موژدەی کارێکی ســەمەرەت پــێ دەدات، کوڕێکت ئەداتێ بێباوك، وهۆو ئەســبابی منداڵبوون، بەڵکو تەنها بەفەرمانی ببە، ئەویش دەبێت: (كن فيكون) ﴿ اســمه المسيح عيسى ابن مريم ﴾ ناوی عیســای کوڕی مەریەمەو، نازناوی مەســیحە. (مەسیح) لە زوبانی ئەواندا نازناوێکی پیرۆزە، وەك لەزمانی عەرەبدا دەڵێیت: ســدیق، فارووق.. ﴿ وجيها في الدنيا والآخرة ﴾ لەدونیاو قیامەتدا پیاوماقــووڵ وبەڕێزە ﴿ ومن المقربين ﴾ یەکێکیشــە لەنزیکەکانی خــوا ﴿ ٤٦: ويكلــم الناس في المهــد وكهلا ﴾ لە بێشــکەدا و بەگەورەییش لەگەڵ خەڵکدا قســەی سەیرو سەمەرە دەکا. ﴿ ومن

> وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ ۞ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

الصالحيــن ﴾ یەکێکیشــە لــە پیاوچاکان ﴿ ٤٧: قالــت رب أنى يكون لي ولد ولم يمســني بشــر ﴾ ئەوسا خاتوون مەریەم وتی: ئــەی پەروەردگــارم! جا من چۆن کوڕم دەبێ، خۆتا ئێســتا هیچ مرۆیــەك توخنم نەکەوتــووە! ﴿ قال كذلــك ﴾ جوبرەئیل وتی: فەرمانی خوایەو، هەروادەبێ ﴿ الله يخلق مايشــاء ﴾ خوا حەزی لەهەرشتێك بێدروستی ئەکات، بۆی هەیە بێباوك، منداڵ بخاتە منداڵدانەوە، دەشــتوانێ بێباوك ودایك مرۆڤ بەدی بێنێت وەکو ئــادەم ﴿ إذا قضــى أمرا فإنما يقول له كن فيكــون ﴾ چونکە هەر کەویســتی بڕیاری شتێك بدا، تەنها هەر ئەوەندە پێیدەفەرموێ: ببە! ئەویش دەستبەجێ: دەبێ.

قەدرو پلەی عیساو پەسنەکانی:

﴿ ٤٨: ويعلمه الكتاب والحكمة والتوراة والإنجيل ﴾ هەر بۆخۆشی -ئەو کوڕەی تۆ- شــارەزای نووسین و خۆشنووسیی و حیکمەت و

کارجوانیی و کاردروستیی و تەورات و ئینجیل ئەکات ﴿ ٤٩: و رسولا إلى بنی إسرائیل ﴾ دەشیکا بەپێغەمبەرێك بۆلای نەوەکانی یەعقووب، پێیان دەڵێ: من پێغەمبەرێکم بۆلای ئێوە ڕەوانە کراوم ﴿ أنی قد جئتكم بآیة من ربكم ﴾ لە لایەن پەروەردگارتانەوە بە نیشانەو بەڵگەیەکەوە هاتووم بۆلاتان ﴿ أنی أخلق لكم من الطین كهیئة الطیر ﴾ هەر لە قوڕ شکڵی پەلەوەر ساز ئەکەم ﴿ فأنفخ فیه فیكون طیرا بإذن الله ﴾ فووی پیا ئەکەم و، بەئیزنی خوا خێرا ئەبێتە پەلەوەرێکی زیندوو تاببێتە هۆی بڕوا هێنانتان ﴿ و أبرئ الأكمه والأبرص ﴾ جگە لەوە کوێری زگماك و پێست بەڵەکاوی چار ئەکەم ﴿ وأحیی الموتی بإذن الله ﴾ وە مردووان زیندوو ئەکەمەوە بە ئیزنی خوا (ئیبنی کەسیر) ئەڵێ: شکڵی پەلەوەری ساز کردو کەوتە گەردش و جمووجۆڵ (قورتوبی)یش ئەڵێ: چوار کەسیشی زیندوو کردەوە" ﴿ وأنبئكم بما تأكلون وما تدخرون فی بیوتكم ﴾ هەرچیش لەماڵەوەتان دەخۆنو هەرچیش تێیدا دەهێڵنەوە پێتان دەڵێمو لێتانی ئاگادار ئەکەم ﴿ إن فی ذلك لآیة لكم إن كنتم مؤمنین ﴾ بەڕاستی ئەوە بەڵگە و مۆعجیزەن بۆتان ئەگەر ڕاست بکەن ئەڵێن: بڕوامان بە نیشانەکانی خوا هەیە، ﴿ ٥٠: ومصدقا لمابین یدی من التوراة ﴾ بەو تەوراتەی بەرلە خۆم بووە بەباوەڕمو دەیسەلمێنم ﴿ ولأحل لكم بعض الذی حرم علیكم ﴾ بەئەرکی خۆمی دەزانم هەندێ شت کە لەسەرتان یاساغ بووە لە تەوراتدا "ئێستا من —بەفەرمانی خوا بۆتان حەڵاڵ —کەم" ﴿ وجئتكم بآیة من ربكم ﴾ بەڵگەیەکی ترم بۆ ڕاستی خۆم لەلایەن پەروەردگارتانەوە هێناوە بۆتان ﴿ فاتقوا الله وأطیعون ﴾ دەسا ئێوەش هەر لە خوا بترسن و بڕوا بەو بەڵگانە بێننو، فەرمانم بە جێ بێنن "کاتێ بانگتان ئەکەم بۆ خواپەرستی"

﴿ ٥١: إن الله ربی وربكم فاعبدوه ﴾ بێگومانبن پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوە هەر ئەوخوایەیە منی بەو شێوە دروستکرد، کەوابوو هەرئەو بپەرستن ﴿ هذا صراط مستقیم ﴾ ئەمە ڕێگەی ڕاست و دروستە من بۆ ئێوەم باس کرد، دەئێوەیش دەستی لێ بەرمەدەن.

حەوارییەکانی عیسا (عليه السلام):

﴿ ٥٢: فلما أحس عیسى منهم الكفر ﴾ ئینجا هەرکە عیسا هەستی کرد ئەوانە باوەڕی پێ ناکەن "پاش ئەو هەموو مۆعجیزانە ﴿ قال من أنصاری إلى الله ﴾ وتی: کێ بێ لەبەر خوا یارو یاوەرم بێ وپێکەوە بەرەوانی لە دینەکەی بکەین؟ ﴿ قال الحواریون نحن أنصار الله ﴾ شاگردە دڵسۆز ویاڵاوتەکانی وتیان: هەر خۆمانین لەبەر ئایینی خوا یاریدەدەریین؛ بە تەنیا ئامادەین خۆبەخت کەین بۆخوا ﴿ آمنا بالله واشهد بأنا مسلمون ﴾ باوەڕی دامەزراومان بەخوا هێناوەو، تۆیش شایەتبە عیسا! کە: بەڕاستی ئێمە موسڵمانو ملکەچی فەرمانی خواین ﴿٥٣: ربنا آمنا بما أنزلت ﴾ ئەی پەورەردگارمان! بەو بەڵگەو نیشانانە بۆت ناردین بڕوامان کرد﴿ واتبعنا الرسول ﴾ لە پەیامبەرەکەشت (عیسا) پەیڕەویمان کرد ﴿ فاكتبنا مع الشاهدین ﴾ دەسا تۆش لەگەڵ ئەوانەدا بماننووسە شایەتی یەکتایی خواو ڕاستی پەیامبەرەکەتن ﴿ ٥٤: ومكروا ومكرالله ﴾ لەولایشەوە دوژمنانی دینیخوا فێڵیان کرد بۆ کوشتنی عیسا! بەڵام خوا فرۆفێڵەکەیانی پووچەڵ کردەوەو، بەربوونە گیانی ئەوکەسە ناردبوویان بۆ کوشتنی عیسا و ئەویان کوشت ﴿ والله خیر الماكرین ﴾ بێگومانبن خوا باشتر چارەکەرە بۆهەڵوەشانەوەی فێڵو پیلانەکانیان.

خوا عیسای بردەوە بۆ خۆی:

﴿ ٥٥: إذ قال الله یا عیسى إنی متوفیك ﴾ ئەوەبوو فەرمووی: ئەی عیسا! بەڕاستی من دەتبەمەوە بۆلای خۆم و، هەتا ڕۆژێ ئەتگەیەنمە کاتی دیارییکراوی ئاسایی بۆ ژیانت دەمێنی و، ئەوسا ئەتمرێنم، واتە: ئێستا بەر لەهاتنی کۆتایی ژیانت ناهێڵم ئەوانە بتکوژن و بمریت ﴿ ورافعك إلی ﴾ ولەلای خۆیشم جێی بەرزت دەبێو، سەرت دەخەم بۆ ئاسمان بۆلای خۆم. زانایان لە شێوەی بەرزکردنەوەی عیسادا دوو قسەیان هەیە:

١) دەڵێن: لەم ئایەتەدا پاشو پێش هەیەو، لە بنەڕەتدا بەم جۆرەیە: (إنی رافعك إلی ومتوفیك) واتە: لە پێشدا بەرزت ئەکەمەوە بۆلای خۆم، ئەوساکە هاتیتە خوارەوە ئەتمرێنم.

٢) دەڵێن: ئایەتەکە هیچ ئاڵوگۆڕێکی تێدا نییەو، هەروەك ئێستایەو، ماناشی ئەوەیەکە ئەتمرێنم، ئەوجا بەرزت ئەکەمەوە بۆلای خۆم.

(سەیید قوتب) ئەڵێ: عیسا چۆن مردوو، چۆن بەرزبوویەوە؟؟ ئەم جۆرەشتانە لەکارە (غەیبیات) ونادیارەکانن، هەرچەند (تەبەری) ئەڵێت: مەبەست ئەوەیە کە خوا عیسای بەزیندوویی بۆلای خۆی بەرزکردۆتەوە، چونکە ئەو فەرموودانەیش کە یەکدەنگن بۆگەڕانەوەو هاتنەوەی عیسا لە ئاخرزەماندا بۆسەر زەوی، گشت (متواتر)ن؛ جاهەر بۆ پتر زانیاریی لەبارەی (عیسا)وە دەڵێم: عەقیدەی ئەهلی سوننەت وجەماعەت ئەوەیە کە: (عیسا) هەر بەزیندوویی "بەفەرمانی خوا" بەرزکراوەتەوە بۆئاسمان بۆلای خۆی، جا بۆ دوایی "پێشهاتنی ڕۆژی قیامەت" دێتە خوارێ و،

بەشـەریعەتی موحەممەد ﷺ حوکم وبڕیار دەداو کاردەکا، پاشان دەجال دەکوژێ و ڕووی سەر زەویی پڕ دەبێ لە دادو عەدالەتو فەڕو بەرەکەت، ئیتر لەگەڵ (الطائفة المنصورة)دا کەلەپێناوی حەقدا دەجەنگێن جیهادی خۆی دەکاو لەپشت سەر ئەمیرەکەیانەوە نوێژ دەکا، ئەمەیە کورتەی ڕاو بۆ چوونمان لەم مەسەلەدا ئیتر خوای گەورەش باشتر دەزانێ ﴿ ومطهرک من الذين كفروا ﴾ وەلە بەدکاری ئەوانە کەباوەڕیان نەهێناوە پاکت دەکەمەوە، واتە: ڕزگارت دەبێو ناهێڵم زیانت پێبگەیەنن ﴿ وجاعل الذين اتبعوک فوق الذين كفروا إلى يوم القيامة ﴾ وە ئەوانەش وا شوێنکەوتەی تۆ بوون و خاوەنی باوەڕ بوون، تا ڕۆژی قیامەت ئەگەر بەراستی لێی بنەون زاڵیان ئەکەم بەسەر بێباوەڕانو دوژمنانیاندا ﴿ ثم إلى مرجعكم فأحكم بينكم فيما كنتم فيه تختلفون ﴾ لەپاشان گشتتان هەر بۆلای خۆم دێنەوە، ئینجا منیش بەڕاست ودروست گێرەو کێشەی نێوانتان سەبارەت بەکاروباری عیسا بە دادپەروەرانە دەبڕمەوە ﴿ ٥٦: فأما الذين كفروا فأعذبهم عذابا شديدا في الدنياوالآخرة ﴾ ئەوکەسانەش باوەڕ یان پێ نەهێنای، لە هەردوو جیهاندا بەتوندی سزای قورس وسەختتان ئەدەم ﴿ وما لهم من ناصرين ﴾ و هیچ یارمەتیدەرێکیشیان بەهانا نایە ﴿ ٥٧: وأما الذين آمنوا و عملوا الصالحات فيوفيهم أجورهم ﴾ ئەوانەش کە باوەڕیان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە، خوایگەورە بەتەواوی پاداشتی شیاوی خۆیانهان دەداتەوە ﴿ والله لايحب الظالمين ﴾ خۆ بەڕاستی خواش ستەمکارانی خۆش ناوێ، ئیتر چۆن ستەم لەبەندەکانی خۆی ئەکات، ئیبن کەسیر دەڵێت: کەخوا (مەسیح)ی گەیاندە لای‌خۆی، هاوەڵەکانی بەش بەش بوون، هەیان بوو باوەڕی بەخوا هەبوو و دەیشیگوت: عیسا بەندەی خوایەو، کوری خاتوومەریەمە، هەیشیانبوو دەیگوت: کوڕی خوایە! هەیشیانبوو دەیگوت: خوایە! نزیکەی (٣٠٠) ساڵێك بەو عەقیدە شڕووڕەوەیانەوە مانەوە، ئینجا (قوستەنتین)ی پاشای (یۆنان) بووبە عیسایی‌و، بەئارەزووی خۆی دەسکاری دینەکەی کرد، گۆشتی بەرازی بۆ حەڵاڵ کردن و، لەنوێژدا ڕووی پێ کردنە خۆرهەڵات.. هتد لەڕۆژووەکەیاندا، دە ڕۆژی بۆ زیادکردن ﴿ ٥٨: ذلک نتلوه عليک من الآيات والذکر الحکيم ﴾ ئەو هەواڵانەی کە بۆتۆی ئەخوێنینەوە لە ئایەتەکانی قورئانن و ڕێنیشاندەرن و، پڕبەپڕ هەقیان پێکاوە دەربارەی عیسا: (ذلک عيسى ابن مريم قول الحق الذي فيه يمترون) مەریەم / ٣٤.

نەقڵی (ئادەم) و (عیسا) لەیەک دەچێ:

﴿ ٥٩: إن مثل عيسى عندالله كمثل آدم ﴾ بەڕاستی مەسەل و نموو نەی دروستبوونی عیسایش "کەجێگەی سەرسوورمانی ئەوانەیە، بووەتە جێگەی مشت ومڕیان" هەروەکوو مەسەل و

رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا۟ نَدْعُ أَبْنَآءَنَا وَأَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٦١﴾

نموونەی دروستبوونی ئادەمە لەلای خوا ﴿ خلقه من تراب ﴾ ئەوەبوو هەر لە گڵ قاڵبی بۆ ڕشت و، بیچمەکەی دروستکرد ﴿ ثم قال له كن فيكون ﴾ پاشان پێیگوت: ببە! خێرا ئەویش بوو؛ کەوابوو حاڵی عیسا سەرسوورهێنەر ترنییە لە حاڵی ئادەم، چونکە عیسا ئەگەرچی دایکی هەبوو، بەڵام خۆ ئادەم نە باوکی هەبوو؛ نەدایك، بەڵکو لە گڵ فەراهەمی هێنا، دەسا ئیتر ئەو هەموو مشت ومڕەتان لەچییە؟ ﴿ ٦٠: الحق من ربک ﴾ سەبارەت بەعیسا قسەی ڕاست هەرئەمە بوو پەروەردگارت بۆتی باسکرد ﴿ فلا تكن من الممترين ﴾ دەسا تۆیش لە گوماندارانی خۆت وە دوورخەو، بەرامبەر بەدەسەڵاتی من بۆچوونەکانت نەگۆڕێت.

گش دەزانن خوا تاک وتەنیایە:

﴿ ٦١: فمن حاجک فيه من بعد ما جاءک من العلم ﴾ ئینجا دوای ئەو هەموو زانین و ڕاستیانە "کە لەبارەی عیساوە" هاتە لات،

کەسێ ویستی قرەقرت لەگەڵ بکاو کێشەت بۆ بنێتەوە ﴿ فقل تعالوا ندع أبناءنا وأبناءكم ونساءنا ونساءكم و أنفسنا وأنفسكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: ئەگەر ڕاست دەکەن، دەسا وەرن با گشت پێکەوە، بانگی کوڕانو ژنانمان بکەین و لەجێگایەکدا کۆببینەوە، جا بۆ سبەینێ پێغەمبەر ﷺ (حەسەن) و (حوسەین) و (فاتیمە)ی کچی لەماڵ بردە دەرێ و پێی فەرموون: ((إن أنا دعوتُ فأمّنوا)) هەر کە من دۆعاو نزامکرد، ئێوەیش (ئامین) بکەن. ﴿ ثم نبتهل فنجعل لعنة الله على الكاذبين ﴾ ئەوجا پێکەوە دەسکەینە دۆعاو نزاو، لەعنەت ونفرینی خوا بکەین لەوانەی درۆزنن. پێشەوا ئەحمەد "خوای لێی ڕازی بێت" فەرموودەیەك ئەهێنێ دەڵێ: ((لوخرج الذين يباهلون رسول الله ﷺ لرجعوا لا يجدون أهلا ولا مالا))، واتە: ئەوانەی وا "موباهەلە" یان لەتەك پێغەمبەر ﷺ دەکرد، ئەگەر دەرچوونایەو ئامادەبوونایە بۆ (موباهەلە)کە، ئەوکات لەسەر ماڵوحاڵی وێران دەگەڕانەوە. ﴿ ٦٢: إن هذا لهو القصص الحق ﴾ بەڕاستی ئەوەی بۆمان گێڕایتەوە "دەربارەی عیساو دایکی" ڕاستیەکەی هەر ئەمەیەو بەهیچ شێوەیەك گومانی تێدا نییە ﴿ وما من إله إلاالله ﴾ هیچ پەرستراوێکی هەق، جگە لەخوا نییەو نابێ بپەرسترێ، چونکە غەیرەز خۆی کەسی دی نییە شیاوی پەرستن بێ ﴿ وإن الله لهو العزيز الحكيم ﴾ وە بەڕاستی هەر ئەویشە دەسەڵاتدارو باڵادەست وکارجوان ﴿ ٦٣: فإن تولوا فإن الله عليم بالمفسدين ﴾ ئینجا ئەگەر لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا هێمان ڕوویان لەهەق وەرگێڕاو کلا بوون، لێیان گەڕێ، چونکە خوا بەحاڵی بەدکاران زانایە، بۆخۆیشی تۆڵە لەگشتیان دەسێنێ، هەرکەسێك بەپێی شیاوی خۆی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٩-٦٣):

١) خوا هەمووکاتێ پشتیوانی لەپێغەمبەری خۆی ئەکا.
٢) شێوەی دەمکوتکردنی کافرانی نیشاندا.
٣) موباهەلە "کە بریتییە لە نفرین لەیەکتر کردن" لەدینی خوادا ڕێی پێدراوە، بەڵام دەبێ ساڵحان و دین کامڵان بیکەن.
٤) خوایگەورە تاكو تەنیا و بێشەریکە.
٥) هەڕەشەی خوا لە موشریکان وسەرپێچیکەران لە فەرمانی خوا.

﴿ ٦٤: قل يا أهل الكتاب ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەخاوەن نامەکان بڵێ: ﴿ تعالوا إلى كلمة سواء بيننا وبينكم ﴾ وەرن با ئێمەو ئێوە لەسەر وشەو بەرنامەیەك سووربین کە بۆ هەردوولامان چوونییەکەو یەکسانەو، پەیامبەرانیش هەموو هاودەنگ بوون لەسەریو، واز لەو تەفرەقەیە بێنن ﴿ ألا نعبد إلا الله ولا نشرك به شيئا ﴾ وەرن باجگە لەخوا کەسێکیتر نەپەرستین و، هیچ شتێکیش نەکەینە شەریك وهاوبەشی ﴿ ولا يتخذ بعضنا بعضا أربابا من دون الله ﴾ هەندێکیشمان لەباتی خوا نەکەینە خواو بپەرسترێن، واتە: لە نافەرمانی خوا گوێ بیستی یەکدی نەبین، جوولەکە عوزەیریان بەخوا دادەناو، گاورەکانیش عیسا! ﴿ فإن تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون ﴾ ئینجا ئەگەر هەر ڕوویان لەو قسە ڕاستەیە وەرگێڕاو بۆ یەکتاپەرستیی نەهاتن بەدەمتانەوە، بەڕاشکاوی پێیان بڵێن: دەسا ئێوە بەشایەت بن و بزانن کە بەڕاستی ئێمە موسڵمان وملکەچی بڕیارەکانی خواین و، سووریشین لەسەر دینی خۆمان و، خواش تاكو تەنیایەو، ئیتر نە عوزەیر خوایەو، نەعیسایش.

ئەهلی کیتاب لە بارەی دینی (ئیبراهیم)ـەوە قسە دەکەن:

﴿ ٦٥: يا أهل الكتاب لم تحاجون في إبراهيم ﴾ ئەی خاوەن نامەکان! ئێوە بۆچی لەبارەی ئیبراهیمەوە بەناهەق دەدوێن و، هەریەکەتان وا قسە دەکەن کە ئیبراهیم لەسەر دینی ئەوبێ؟! ﴿ وما أنزلت التوراة والإنجيل إلا من بعده ﴾ خۆ دەشزانن کە تەورات و ئینجیل زۆر لەپاش ئیبراهیمەوە نێردراون ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆچی لەو قسانەی دەیانکەن تێنافکرێن؟ خۆ ئیبراهیم بەر لەمووساو عیسا بووە ﴿ ٦٦: ها أنتم هؤلاء حاججتم فيما لكم به علم ﴾ وامان دانا کە ئێوە دەتوانن موجادەلە لەبابەت ئەوشتانەوە بکەن کە زانیاریتان دەربارەیان هەیە، واتە: لەبارەی دینی خۆتانەوە هەتا ئەو ڕۆژە موحەممەد هات، ئەگەر شتێکیش بڵێن دەکرێ ئاگاتان لێی بێت ﴿ فلم تحاجون فيما ليس لكم به علم ﴾ ئەی بۆچی لە شتێکدا کێشە دەکەن کە هیچ زانست وزانیاریتان دەربارەی نییە؟ "جارێ ئەڵێن ئیبراهیم لەسەر دینی جوولەکەیە، جارێکیش ئەڵێن لەسەر دینی گاورانە؟ ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ دیارەکە هەرخوا ئەوشتانە ئەزانێ، خۆی بەئاگایەو دەزانێ ڕاست وناڕاست چۆنە، بەڵام ئێوە هیچی لێ نازانن، کەوابوو زانیاریتان بەهەرشتێك نەبوو، لەخۆتانەوە قسەی لێمەکەن، بەڵکو حەواڵەی زانیاریی خوایگەورەی بکەن، ئێوە کە لەپاش ئیبراهیمەوە هاتوون، چۆن خۆتان دەکەنە خاوەنی وەدەڵێن: لەسەر دینی ئێمە بووە! ﴿ ٦٧: ماكان إبراهيم يهوديا ولا نصرانيا ﴾ دڵنیابن کە ئیبراهیم نە جوولەکە بوو، نەگاور ﴿ ولكن كان حنيفا مسلما وما كان من المشركين ﴾ بەڵکو خوا بە یەکزان

و یەکتاپەرست و ملکەچ و ڕاساڵ و موسڵمانێك بوو، تەنها ساتێکیش لە هاوبەش پەیداکەران نەبوو،ئیتر بۆ دەڵێن: (کونوا هودا أو نصارا تهتدوا)؟! ﴿ ٦٨: إن أولی الناس بإبراهيم للذين اتبعوه ﴾ ئەوانەی کە لە هەموو کەسێ بەئیبراهیمەوە نزیکترن، ئەوانەن کە ئەوسا شوێنی ئەکەوتن ﴿ وهذا النبی والذين آمنوا ﴾ و ئەم پێغەمبەرەو ئەوانەشن کە باوەڕیان پێ‌هێناوە، نەك ئێوەی جولەکەو گاور، کەوابوو خۆشەویستی و پەیڕەوی کردن، بەسەر زارەکی نابێت ﴿ والله ولی المؤمنين ﴾ بێگومان خوا پارێزەرو یارو یاوەری گشت ئیماندارانە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٤-٦٨):

١) هەرگیز ئادەمی لە ئەمن و ئاسایشدا ناژی، تا بە بنەمای یەکسانی: (..ألا نعبد إلا الله..)وە دەس نەگرێ.

٢) مێژووی ڕەواو ڕاست دەبێتە بەڵگەنامە، هەروەکو خوای گەورە سەرنجی جوولەکەو گاورەکانی ڕاکێشا بۆ پێشەوەی خۆیان.

٣) موجادەلەو کێشەی بێ‌بەڵگەو زانست لەهیچ کەسێك وەرناگیردرێ.

٤) یەهودییەت ونەسرانییەت، هەردوو بیدعەو داهێنراون و، بەهیچ کلۆجێ دین نیین.

٥) موسڵمانان ئەگەرچی زمان و خاك و وڵاتیان جیاوازو لەیەك دووربێ،بەڵام لەبنەڕەتدا، هەموو یەکن و پشتیوانیان خوایە،بۆیە فەرمووێ: (والله ولی المؤمنين).

خاوەن نامەکان دەیانەوێ ئێوە لەدین کلابن:

﴿ ٦٩: ودت طائفة من أهل الكتاب لو يضلونكم ﴾ دەستەیەك لەخاوەن نامەکان حەزیان دەکرد، ئێوەی (موسڵمان) گومڕا بکەن ﴿ وما يضلون إلا أنفسهم ﴾ کەچی‌مەگەر هەر خۆیان سەرلێشێواوو گومڕا بکەن ﴿ وما يشعرون ﴾ و بەم ڕاستیەش هەست ناکەن ﴿ ٧٠: يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله ﴾ ئەی خاوەن نامەکان! بۆچی بەئایەت و نیشانەکانی خوا بێ‌باوەڕ دەبن؟ خۆ هەموو بەڵگەن بۆ ڕاستی پێغەمبەر ﴿ وأنتم تشهدون ﴾ بۆخۆشتان شایەتن وئەزانن کەئەوئایەتانە ڕاست و دروستن. ﴿ ٧١: يا أهل الكتاب لم تلبسون الحق بالباطل وتكتمون الحق ﴾ ئەی خاوەن نامەکان! بۆچی بەرگی باتڵ و ناهەق ئەکەنەبەر هەق‌و ڕاستیەکانی پێ‌دەشارنەوەو خەڵکی چەواشە دەکەن؟ ﴿ وأنتم تعلمون ﴾ لەکاتێکداخۆیشتان چاك ئەزانن کەکامەهەقەو، کامەش ناهەق ﴿ ٧٢: وقالت طائفة من أهل الكتاب آمنوا بالذی أنزل علی الذين آمنوا وجه النهار ﴾ دەستەیەك لەخاوەن نامەکان بەهەندێکیانیان گوت: ئێوە وەرن لەتاقی بەیانیدا باوەڕ بەو قورئانە بێنن بۆ ئیماندارەکان هاتووە ﴿ واكفروا آخره لعلهم يرجعون ﴾ لەکۆتایی ئاخرو ئۆخری ڕۆژدا، واتە: تاقی ئێواران پەشیمان ببنەوەو بەدرۆی بخەنەوە، بەڵکو

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنجِيلُ إِلَّا مِن بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

موسڵمانەکانیش توشی دوودڵی ببن وبگەڕێنەوەو واز لە موحەممەد بێنن و بڵێن: جائەگەر ئیسلام ڕاست بووبا ئەوانەی ئەهلی کیتاب چۆن لێی پەشیمان ئەبوونەوە، لەکاتێکدا خوێندەوارن وکتێبیان بۆ هاتووە؟ ﴿ ٧٣: ولا تؤمنوا إلا لمن تبع دينكم ﴾ جوولەکە لەناو یەکترا گوتیان: تەنها بەوکەسانە باوەڕ بکەن کە لەسەردینی خۆتانن و، ڕازو نیازی خۆیشتان تەنها لای خۆتان بدرکێنن و، متمانە بەکەسی‌تر مەکەن و، تەنیاوتەنیا دینی خۆتان بەڕاست بزانن ﴿ قل إن الهدى هدى الله ﴾ بڵێ: بەڕاستی هەرخوایە ڕێگەی ڕاست نیشان دەدا، چونکە ڕێی ڕاست هەر هی ئەوە ﴿ أن يؤتى أحد مثل ما أوتيتم أو يحاجوكم عند ربكم ﴾ چونکە ئەگەر ڕازو نیازی خۆتان لای ئەموئەو بدرکێنن وا ئەوانیش فێری ئەو زانست وبەڵگانە دەبن پێتان دراون، ئەوسا بۆڕتان دەدەن، وە یان لای پەروەردگارتان فێر دەبن بەو بەڵگانە چەلەحانێتان لەگەڵ بکەن، مەبەستیان ئەوەیە نیشانەکانی هاتنی پێغەمبەر کەلە کتێبی

تەوراتــدا هەن، لای موسـڵمانەکان نەدرکێنرێـن ﴿ قل إن الفضل بیدالله یؤتیه من یشـاء ﴾ بڵێ: بەڕاستی ڕێزو فەزڵ و پەیامبەرێتی بەدەست ئێوە نییە، بەڵکو هەر بەدەستی خوایە، کێ حەز لێ بکا ئەو فەزڵەی دەداتێ ﴿ والله واسـع علیم ﴾ وە خوا پەرەدارەو، فرە زانە ﴿ ٧٤: یختص بر حمته من یشـاء ﴾ هەر کەسێك ئەو بیەوێ

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَلْبِسُونَ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ
وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ءَامِنُوا۟
بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكْفُرُوٓا۟ ءَاخِرَهُۥ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ
ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ
عِندَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ ٱلْفَضْلَ بِيَدِ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ
عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ
ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ۞ وَمِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ
يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِۦٓ إِلَيْكَ إِلَّا
مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لَيْسَ عَلَيْنَا فِى ٱلْأُمِّيِّۦنَ
سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾
بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ وَٱتَّقَىٰ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ
ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَا
خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا يَنظُرُ إِلَيْهِمْ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

بەر ڕەحمەت و میهرەبانی خۆی دەخاتو "پەیامبەریەتی ئەداتێ" ﴿ والله ذو الفضـل العظیم ﴾ خـوا خاوەنی چاکەو فەزڵو بەهرەی زۆر گەورەیە.

خاوەن نامەکان و هەڵگرتنی سپاردە:

﴿ ٧٥: ومـن أهل الکتـاب من إن تأمنه بقنطار یؤده إلیک ﴾ هەر لەناو خاوەن نامەکاندا کەسـی وا هەیە ئەگـەر ماڵ و داراییەکی زۆری لەلا دانێت، هەرکە داوای لێ بکەیت بەدەسپاکی دەتداتەوە، دیارە کەمتر بەئاسـانتر، (عەبدوڵلا ی کوری سەلام) هەزار ئۆقییە ئاڵتوونیـان لەلا دانا، بەپاکی دایەوە خاوەنەکەی ﴿ ومنهم من إن تأمنه بدینار لا یؤده إلیک ﴾ هی وایشـیان هەیە تەنها دینارێکی لەلا دانێیت بە سـپاردە ناتداتەوەو دەیخوات ﴿ إلا ما دمت علیه قائما ﴾ مەگەر خۆت لەسـەری ڕاوەستیت و داوای بکەیتەوەو، بە زۆر لێـی وەربگریتەوە ﴿ ذلک بأنهم قالوا لیـس علینا فی الأمیـن سبیل ﴾ بەهانەشیان ئەمەیە کە دەیانوت: خواردنی ماڵ وسامانی ئەو نەخوێندەوارانە (عەرەبە موسڵمانەکان) هیچ گوناحو تاوانێکیان نییە، چونکە ماڵی گشت کەسێکی غەیری خۆیان بەحەڵاڵ ئەزانن! ﴿ ویقولـون علی الله الکذب وهم یعلمـون ﴾ درۆ بۆ خوای گەورە هەڵدەبەسـتن (کەدەڵێن خوا ماڵی ئـەم و ئەوی بۆ حەڵاڵکردوین، بۆ ئەمەخۆشـیان ئەزانن کـە درۆ دەکەن ﴿ ٧٦: بلـی من أوفی بعهده واتقی فإن الله یحب المتقین ﴾ دیارە هەرکەسـێکیان پەیمانی خۆی جێبەجێ بکاو، پابەندبێت پێیەوەو لەسـنوورەکانی خواش خۆبپارێزی، بەوە دەبێتە پارێزکار، بە ڕاستی خوایش پارێزکارانی خۆش ئەوێت.

پەیمانشکێن لەو دنیا بێ بەشە:

﴿ ٧٧: إن الذین یشترون بعهد الله وأیمانهم ثمنا قلیلا ﴾ بێگومان ئەو کەسـانەی پەیمانـی خۆیان لەگەڵ خواو، وە سـوێندەکانیان بە بەهایەکی کەم ئەفرۆشـن، پەیمانیاندا هەرکـە پەیامبەر هات باوەڕ بێنن، سوێندیشـیان خوارد کـە هاوکاریی ویارمەتی بدەن، کەچی بەپارەو پوڵێکی بێبەها ئەوهەقەیان شاردەوە! ﴿ أولئک لا خلاق لهم فی الآخرة ولا یکلمهم الله ولا ینظر إلیهم یوم القیامة ولا یزکیهم ﴾ ئەوانە لەدوا ڕۆژدا هیچ بەشـیان نییە، خواش لەڕۆژی قیامەتدا، قسەی میهرەبانیان لەگەڵ ناکاو، بەچاوێکی دلۆڤانیشەوە تەماشایان ناکاو، گوناهیان پاك ناکاتەوە ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ وە سەرەڕای ئەوانەیش، گشت سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان بۆهەیە، چونکە سوێندو پەیمانەکەیان نەبردە سەرو درۆیانکردو، بەتەماحی دونیا هەقەکەیان ونکرد.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٥-٧٧):

١) جوولەکـە متمانەی پێ ناکـرێ و عەهدو پەیمان ناباتە سەرو، هەمیشە گزی و خەیانەت پیشەیانە.

٢) هەرکەسـێ درۆ بکا لەگەڵ خوادا، بێشك لەگەڵ ئەم و ئەودا، دەتوانێ پتر درۆ بەکا.

٣) جوولەکە پێیان وایە گەلانی تر پیس و ناپاکنو، ماڵ و منداڵیشیان حەڵاڵە بۆیان.

٤) خەیانەتی پەیمان شکاندن لەبەر خاتریماڵ و سامان لە هەموو شتێ گەورەترو سامناکترە.

خاوەن نامەکان کتێبی خوا دەگۆڕن:

﴿ ٧٨: وإن منهم لفریقا یلون ألسـنتهم بالکتاب ﴾ بەڕاسـتی هەر

لە خاوەن نامەکاندا هەیە" وەك (کەعبی کوڕی ئەشرەف) لە کاتی خوێندنەوەی تەوراتدا جۆرێك زمانیان بەیەکدا دەدەن بە مەبەستی ونکردن و شاردنەوەی سیفەتەکانی پەیامبەر ﷺ ﴿ لتحسبوه من الکتاب وماهو من الکتاب ﴾ بۆ ئەوەی ئێوە وابزانن گوایا ئەوەی ئەوان دەیخوێنن تەوراتە، کەچی لە تەوراتیشدا نییە بەڵکو تەنها پێچراوەو دروستکراوێکی خۆیانە ﴿ ویقولون هو من عند الله ﴾ دەشڵێن: ئەوە کە دەیخوێنن خوا گوتوویەتی وناردوویەتی ﴿ وما هو من عند الله ﴾ دڵنیاش بن لەلایەن خواوەوە نییە ﴿ ویقولون علی الله الکذب ﴾ بەڵکو درۆ بەدەم خوا ئەکەن ﴿ وهم یعلمون ﴾ خۆیشیان ئەزانن کە درۆ ئەکەن. دۆرانی چینی خوێندەوارو زانا، بەپارەو پوول وکورسی و، هەر تەماحێکی‌تر، خەسارەت وکەسەرێکی زۆر گەورەیە، چونکە شێواندنی جوگرافیا ومێژووی ڕابردوو، ون دەبێ و، ڕاستیەکانیش چەواشە دەکرێن.

هیچ پێغەمبەرێ بەکەس ناڵێ بمپەرستن:

گاورەکان دەیانگوت: عیسا فەرمانی‌داوە کە دەبێ ئەو بپەرستین! ئینجا خوا لە وەڵامیانا فەرمووی: ﴿٧٩: ما کان لبشر أن یؤتیه الله الکتاب والحکم والنبوة ﴾ بۆ هیچ مرۆڤێك ڕەوا نییە کەخوا کتێبو نامەی دابێتیو فێری وەردەکاریو لەکارزانی کردبێو پلەی پەیامبەرێتی پێ دابێت (وەکو عیسا) ﴿ ثم یقول للناس کونوا عبادا لی من دون الله ﴾ پاشان بە خەڵکی بڵێت: وەرن لە باتی خوا ببنە بەندەی من و، من بپەرستن، هەرگیز ئەوە رووی نەداوەو نابێ ﴿ ولکن کونوا ربانیین ﴾ بەڵکو بەخەڵکیان هەرئەمە گوتووە: وەرن ببنە زاناو، ملکەچی تەواوی فەرمانەکانی خوابن و، خوو سیفەتی خوایی بگرن ﴿ بما کنتم تعلمون الکتاب وبما کنتم تدرسون ﴾ چونکە ئێوە مەردم فێری نامەکەی خوا ئەکەن و، دەرسی خواناسی ئەخوێنن؛ پەیامبەری خوایش عیسا لەمە بەولاوە هیچ شتێ ناڵێت دە ئیتر ئێوە ئەو درۆ شاخدارەیە بۆ ئەکەن؟! ﴿٨٠: ولا یأمرکم أن تتخذوا الملائکة والنبیین أربابا ﴾ فەرمان بە هیچ کامیشتان نادەن بچن فریشتەو پێغەمبەران بکەنە خواو بیانپەرستن، خوا چۆن کەسێ دەکاتە پەیامبەر لەملاولەولاوە بڵێت لەگەڵ خوادا منیش، وەیان فڵانیش بپەرستن ﴿ أیأمرکم بالکفر بعد إذ أنتم مسلمون ﴾ ئاخۆ فەرمانتان پێ‌دەکا بەکوفرو لەدین وەرگەڕان، پاش ئەوەی ئێوە موسڵمان بوون و یەکلا بوونەوە بۆ خوا؟ زۆرێك هەن بەر ئەو هەڕەشەیە دەکەون و، مەردم دەکەنە کۆیلەی خۆیان و، بەهرەی دونیایان لێ‌وەردەگرن و، خۆیشیان لێ‌کەڕ کردووە، زانست وزانیارییەکەیان بەرەو خوا نەیبردوون بۆیە پەیامبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((نعوذ بالله من علم لا ینفع، وقلب لا یخشع..)) واتە: پەنا بەرخوا دەبەم لەزانستێك قازانجی نەبێت، لەدڵێکیش لەخوا شەرم نەکاو نەترسێ ﴿ ٨١: وإذ أخذ الله میثاق النبیین ﴾ ئەوکاتەیان وەبیر بێنەوە کەخوا پەیمانی بتەوو بەهێزی لە یەکەیەکەی پەیامبەران وەرگرت ﴿ لما آتیتکم من کتاب

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُۥنَ أَلْسِنَتَهُم بِٱلْكِتَٰبِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِن كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّۦنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَٱلنَّبِيِّۦنَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُم بِٱلْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّۦنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ ۚ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى ۖ قَالُوٓا۟ أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَٱشْهَدُوا۟ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ ٱللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

وحکمة ﴾ کەهەرچەندە کتێبو نامەی زانستیو حیکمەتم پێ‌دابن ﴿ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم ﴾ وەپاشان پەیامبەرێك هاتە ناوتانو ئەوەی ئێوەیشی بەڕاست زانی. خوا "هەرئەوکاتە" پەیمانی لێ‌وەرگرتن کە: ﴿ لتؤمنن بە ولتنصرنه ﴾ ئەبێ باوەڕی پێ بێنن و، هاوکاری ویارمەتیشی بدەن. ئیبنی عەبباس ئەڵێت: خوا هەر پەیامبەرێکی ناردبێت پەیمانی لێ‌وەرگرتووە کە "سەرەڕای خۆیشی" دەبێ هۆزو گەلەکەشی ئاگادار بکات؛ کە باوەڕ بەو پەیامبەرە بێنن، مەبەست ئەوەیە کە مووساو عیساش (علیهما السلام) هەر ئەو ڕۆژە بە گەلەکەیان ڕاگەیاندووە کە هەرکات موحەممەد ﷺ هات، باوەڕی پێ‌بێنن ﴿ قال أأقررتم وأخذتم علی ذلکم إصری ﴾ جا خوا بە پەیامبەرەکانی وت: ئایا ددانتان بەوەداناو پەیمانەکەی منتان وەرگرت؟ ﴿ قالوا أقررنا ﴾ وتیان: بەڵێ پەیمانمان داو، هەروا دەکەین ﴿ قال فاشهدوا ﴾ ئەوسا خوا فەرمووی: دەسا ئێوە لەناو خۆتانا بۆ ئەم بەڵێنە بەشایەت بن

﴿ وأنا معكم الشاهدين ﴾ وا منیش لە گەڵتانم وشایەتم لەسەر ئەو پەیمانە.

پێغەمبەران بەڵێنیان داکە: باوەڕ بە موحەممەد بێنن:

﴿ ٨٢: فمن تولى بعد ذلک فأولئک هم الفاسقون ﴾ ئینجا هەرکەسێك لەمە بەدواوە لەو پەیمانە پاشگەز بێتەوەو ڕووی لێ وەربگێڕێ، "فاسق" و لە سنوور دەرچووە، کەوابوو ململانێو خۆکلاکردنی فەلەو جوولەکەکان لەباوەڕ هێنان بەموحەممەد وبەرنامەکەی، ڕاکردنە لەڕاستیەکان وخۆدەربازکردنە لێیان و یاخیبوونیشە لەپێغەمبەرەکانیان.

بەدەر لە ئیسلام هیچ دینێ قبووڵ نییە:

﴿ ٨٣: أفغير دين الله يبغون ﴾ ئاخۆ دینێکیان دەوێ، غەیرەز دینیخوا (خاوەن نامەکان)؟ ئایین و بەرنامەکەی خوا دەبوێرن ﴿ وله أسلم من فى السموات والأرض طوعا وكرها ﴾ کە هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە بیانەوێ و، نەیانەوێ موسڵمان و مل کەچی فەرمانی ئەون و، هیچ کەسێك ناتوانێ لەژێر دەسەڵاتی خوا، خۆی لابدات ﴿ وإليه يرجعون ﴾ و هەموانیش تەنها هەر بۆلای ئەو دەگەڕێنرێنەوە، سەرئەنجامیش هەموو تۆڵەو پاداشتی خۆیان وەرئەگرن، هەرکەسێك بەدەر لەدینی ئیسلام، تێکۆشێ بۆ هەر بەرنامەیەکیترو، لەپێناویا خەبات بکات، کارێکی دژێوی کردووەو، لای خوایش زۆر بێزراوو قێزەونە. ﴿ ٨٤: قل آمنا بالله وما أنزل علينا ﴾ بڵێ: خۆمو گەلەکەم باوەڕمان هێناوە بەوقورئانە ﴿ وما أنزل على إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط ﴾ بەو پەڕاوانەش کە بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقووب و نەوەکانی ئەو (یووسف وبراکانی یووسف) هاتبوو، دەستەیەك لە زانایان دەڵێن: مەبەست بە (ئەسبات) نەتەوەو گەلی (بەنی ئیسرائیل)ـە، نەك نەوەکانی یەعقووب کەهەندێ ڕەفتاریان لێوەشایەوە لەگەڵ پلەی پەیامبەرایەتییدا نەدەگونجا. ئەمە راوبۆچوونی ئیمامی (بوخاری) و (ئیبن کەسیر). ﴿ وما أوتى موسى و عيسى ﴾ باوەڕیشمان بەو تەورات وئینجیلە کە بۆمووسا و عیسا هاتووە ﴿ والنبيون من ربهم ﴾ وە بەگشت پەیامبەرانی دی وەکو(داوودو سولەیمانوئەییووب) هەیە ﴿ لا نفرق بين أحد منهم ﴾ لەبەرامبەر هیچ کەسێکیشیاندا جیاوازییمان نییە وبڕوامان بەهەموویان هەیە، چونکە ئێمە وەك گاورو جوولەکە ناکەین ﴿ ونحن له مسلمون ﴾ تەنهاو تەنها ملکەچ وگوێڕایەڵی ئەوین، سەرپێچی لە هیچ بڕیارێکی ناکەین ﴿ ومن يبتغ غير الإسلام دينا فلن يقبل منه ﴾ هەرکەسێ بێجگە لەبەرنامەو شەریعەتی ئیسلام هەردینێك بۆ خۆی هەڵبژێرێ و بیکا بە بەرنامەی خۆی هەرگیز لێی وەر ناگیردرێ ﴿ وهو فى الآخرة من الخاسرين ﴾ و لەدوارۆژیشدا لەڕیزی زیانمەندانە.

خوا نەناس لەگیانەڵادا نە تەوبەی قبووڵە، نەبارتەقای:

﴿ ٨٦: كيف يهدى الله قوما كفروا بعد إيمانهم وشهدوا أن الرسول حق و جاءهم البينات ﴾ جا خوا چۆن ڕێنمایی گەلێك ئەکات دوای ئەوەی باوەڕیان هێناو شایەدییاندا کە ئەم پەیامبەرە ڕاستەو چەندین نیشانەو مۆعجیزەیان بۆ هاتبوو، کەچی سەر لەنوێ بێباوەڕ بوونەوە؟ (ئیبن عەبباس) -خوا لێی ڕازی بێ- ئەڵێ: پیاوێك لە یارمەتیدەرانی (مەدینە) ئیمانو بڕوای هێنا، پاشان وەرگەڕایەوەو پەیوەندیکردەوە بە هاوبەش دانەرەکانەوە، دوایی ناردی بۆلای خزمەکانی خۆی کە: بنێرنە لای پەیامبەر ﷺ بەڵکو عافوی بکاو تەوبەی لێوەربگرێ؟ ئەوسا ئەم ئایەتی: (کیف یهدی الله قوما کفروا بعد إیمانهم) هەتا(إن الله غفور رحيم) هات. (الحديث رجاله رجال الصحيح). ﴿ والله لا يهدى القوم الظالمين ﴾ دیارە ئەوجۆرە گەلانە ستەمکارن، هەرگیزیش خوایگەورە گەلی ستەمکار ڕێنمایی ناکات ﴿ ٨٧: أولئک جزاؤهم أن عليهم لعنة الله والملائكة والناس أجمعين ﴾ سزای ئەمانە هەر نفرینی خوایەو نفرینی فریشتەیە ونفرینی تەواوی خەڵکی ئەم دونیایەیە ﴿ ٨٨: خالدين فيها ﴾ و بە هەتا هەتاییش لەو نفرینەدا ئەمێننەوە ﴿ لا يخفف عنهم العذاب ولا هم ينظرون ﴾ سزایشیان قەت لەسەر سووك ناکرێ و، مۆڵەتی هێنانەوەی بروبیانووشیان پێنادرێ ﴿ ٨٩: إلا الذين تابوا الله من بعد ذلک وأصلحوا ﴾ مەگەر ئەوانەیان دوای ئەوکارە پەشیمان بوونەوەو تەوبە بکەن ﴿ فان الله غفور رحيم ﴾ چونکە بەڕاستی خوا بەرامبەر بەوانە زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە، ﴿ ٩٠: إن الذين كفروا بعد إيمانهم ثم ازدادوا كفرا ﴾ ئەوکەسانە کەدوای باوەڕ هێنان کافر بوونەوە، هەروا مانەوە لە بێباوەڕییدا هەتا مردن، مەبەست جوولەکەکانە، دوای باوەڕ هێنانیان بە مووسا، پشتیان لە عیسا هەڵکرد، کاتێ موحەممەدیش هات ﷺ ڕوویان لەویش وەرگێڕا ﴿ لن تقبل توبتهم ﴾ هەتا ئاوابن هەرگیز تەوبەیان لێوەرناگیرێ ﴿ وأولئک هم الضالون ﴾ بێگومان ئەوانە چونەتە ناو دەستەی گومڕاو سەر لێشێواوەکانەوەو بۆخۆیان سەرلێشێواون ﴿ ٩١: إن الذين كفروا وماتوا وهم كفار ﴾ بێگومان ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون و هەر بە بێباوەڕیش مردوون ﴿ فلن يقبل من أحدهم ملء الارض ذهبا ولو افتدى به ﴾ بێگومان هەریەکەیان

ئەگەر پڕی ئەم زەوییە زێڕیش بۆ کەفارەتی گوناحی خۆی بدا، هەرگیز لێی وەرناگیردرێ ﴿ أولئک لهم عذاب أليم ﴾ ئەوانە سزای ئێش پێگەیەنەریان بۆدەبێ ﴿ وما لهم من ناصرين ﴾ و هیچ یارمەتیدەرێکیش بەهانایانەوە نایە ﴿ ٩٢: لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون ﴾ هەرگیز ناگەنە هیچ پلەیەکی خێرو چاکە- تا لەوشتەی خۆتان خۆشتان دەوێ نەبەخشن لە بۆ ڕێی خوا ﴿ وما تنفقوا من شيئ فإن الله به عليم ﴾ بیشزانن هەر شتێك ببەخشن لەڕێی خوا، خوا پێی زاناو ئاگایەو هەربۆتان ئەهێڵێتەوەو، پاداشتانی ئەداتەوە. ئیمامی (بوخاری) و(موسلیم) ئەڵێن: پاش هاتنی ئەم ئایەتە، پێشەوا (عومەر) --خوا لێی ڕازی بێت- ویستی بەشەکەی (خەیبەر) ی کە لە هەمووشتێ لای خۆشەویستر بوو بدا لەڕێی‌خوا، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: وامەکە، بەڵکو باخەکە بهێڵەوە بۆ خۆتو، بەرەکەی ببەخشە.

ڕێنمایی ئایەتی (٩٢):

١) هەموو ڕاستی‌و چاکەیەك مرۆ ڕێنوێنی دەکا بۆ بەهەشت ئەم فەرموودەی: ((عليكم بالصدق فإن الصدق يهدي الى البر، وإن البر يهدي الى الجنة، ولا يزال الرجل يصدق و يتحرى الصدق حتى يكتب عند الله صديقا..)) هەر ئەو هەقیقەتە دەسەلمێنێ.

٢) کاتێکیش ئەم ئایەتەی (لن تنالوا البر..) هات هاوەڵان چەسپانیان کرد بۆ بەخشینی ماڵ، عومەر کەنیزێکی هەبوو زۆریش خۆشی ئەویست، لە ڕێی خوادا ئازادی کرد، (زەیدی کوڕی حاریسە)ش باشترین ئەسپی سواری هەبوو، هەرلە ڕێگای خوادا کردییە سەدەقە، (ئەبو تەلحە)ش باخەکەی (بەیرەحا)ی بەخشی، بێ لەمانەش (خوا لەگشتیان ڕازی بێ). دەستیان هەرلە خێردا بووە.

کۆتایی جزمی ٣، (ولله الحمد والمنه)..

هیچ خواردنێک لە بەنی ئیسرائیل حەرام نەبوو:

﴿ ٩٣: كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل ﴾ هەموو خۆراك وخواردەمەنییەکی پاك‌وحەڵاڵ، بۆ نەوەکانی (یەعقووب) حەڵاڵ و ڕەوابوو.. واتە: جۆرە شتێکی وایان لێ یاساغ نەبوو ﴿ إلا ماحرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة ﴾ ئەوە نەبێت کەیەعقووب پێش هاتنی تەورات، بۆ خۆی پارێزی لێ‌کردوو، بۆخۆی قەدەغەی کرد. پێشەوا (ئەحمەد) لەو بارەیەوە فەرموودەیەکی درێژ ڕیوایەت دەکا، لەبەشێ لەو فەرموودەدا هاتووەو دەڵێت: یەعقووب نەخۆشییەکی سەختی گرت، پاشان نەزری کرد کە: ئەگەر خوا شفای بدات، جارێکی‌تر گۆشت وشیری وشتر نەخواو پارێزی لێ‌بکا، ئەگەرچی حەزیشی لێ بکا، ئینجا خوا نەزرەکەی لێ‌وەرگرت‌و، شفای نەخۆشییەکەی دا، ئیتر لەمەوە جوولەکانیش، چاویان لەو کردو گۆشت وشیری وشتریان لەخۆیان یاساغ‌کرد! واتە: حەق

قُلْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ عَلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِى ٱللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ وَشَهِدُوٓا۟ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ ٱللَّهِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟ كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٩١﴾

نەبوو ئەوان ئەو گۆشتە لەخۆیان یاساغ بکەن، چونکە ئەوتەنها بۆخۆی پارێزی لێ‌کردو، هەر لەخۆی حەرامی‌کرد، جابۆ پتر زانیاری لێی، تەماشای تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە ﴿ قل فأتوا بالتوراة فاتلوها إن كنتم صادقين ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ بەجوولەکە بڵێ: ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن ئەڵێن هیچ شتێك بە بۆنەی ستەمی ئێمەوە یاساغ نەکراوە، بەڵکو خوا بەمەیلی خۆی حەرامی‌کردووە، دەسا تەورات بێنن و بیخوێننەوەو بزانن وایە؟ ﴿ ٩٤: فمن افترى على الله الكذب من بعد ذلك ﴾ جا دوای ئەوە ڕوون بوویەوە کە: هیچ خواردەمەنییەك لەپێشدا قەدەغە نەبووە، ئیتر هەرکەسێك لەسەر خوا درۆ هەڵبەسێ ﴿ فأولئک هم الظالمون ﴾ ئەوانەن ستەمکار ﴿ ٩٥: قل صدق الله ﴾ بڵێ: هەرچی خوا گوتوویەتی، ڕاستی فەرمووەو ئەو کارەی ئێوە لە ئاییني بابی (ئیبراهیم) دا نەبووە، بەڵکو خۆتان دروستتان کردووە ﴿ فاتبعوا ملة إبراهيم ﴾ دەسائێوەش هەر لەئاییني ئیبراهیم پەیڕەوی بکەن، نەك لەئایینێك

جوولەکەو گاور بۆخۆیان دایانهێناوە ﴿حنیفا﴾ کە ئیبراهیم هەرخوا -پەرستو هۆگری هەق بوو، لەهەموو ئاییینێکی پووچەڵ و نارەوا لای دابوو و تەنها بۆخوا ملکەچ بوو ﴿ وماکان من المشرکین ﴾ وەلە موشەریکان و هاوبەشدانەران نەبوو.

لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِن شَىْءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ ۗ قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ مَّقَامُ إِبْرَٰهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُۥ كَانَ ءَامِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

ڕێنمایی ئایەتەکانی(٩٣-٩٥):

لەشەریعەتەکانی تریشدا (نەسخ) هەربووە، وەکو ئەوەکە خوا هەندێ خواردەمەنی لەسەر جوولەکە، بەهۆی سەرپێچی خۆیانەوە حەرامکرد، پاش ئەوە کە بۆیان حەلاڵ بوو، درۆو دەلەسەی جوولەکە کە دەڵێت بابی ئیبراهیم(یەعقووب) بوو، گۆشت و شیری وشتری حەرامکرد.

یەکەمین ماڵ بۆ خواپەرستیی دروستکرا (کەعبە) بوو:

﴿ ٩٦: إن أول بيت وضع للناس للذى ببكة ﴾ بەڕاستی یەکەمین (ماڵ) بۆ مەردم سازکرا لەڕووی زەویدا، تا لەخواپەرستیدا ڕووی تێبکەن، ئەو ماڵەیە لە مەککەدایە، واتە: کەعبەی پیرۆز ﴿ مبارکا وهدى للعالمين ﴾ جێگایەکی زۆر پیرۆزو پڕ لەخێرو سەرچاوەی ژیانە، نیشانگەی خواناسینە بۆ هەموو خەڵکی جیهان، ئیمامی (موسلیم) لە (ئەبوزەری غەفاری)یەوە ئەڵێ: لەپێغەمبەرم ﷺ پرسی: یەکەمین مزگەوت لەزەویدا چ مزگەوتێك بوو؟ ئەویش فەرمووی: ((المسجدُ الحرامُ، قلت ثم أيّ؟ قال: المسجدُ الأقصَى، قلتُ: كم بينهما؟ قال: أربعون عاماً، ثم جُعِلَتِ الأرضُ لک مسجداً، فحيثما أَدْرَكَتْكَ الصلاةُ فَصَلِّ)) واتە: یەکەمین مزگەوت، مزگەوتی (حەرام) بوو، وتم ئەی پاش ئەو؟ فەرمووی: مزگەوتی (ئەقسا)ی(بیت المقدس) وتم: ماوەی دروستکردنی نێوانیان چەندساڵ بوو؟ فەرمووی: چل ساڵ، جا بۆ دوایی فەرمووی: ڕووی زەوی گشت بۆ تۆ کراوەتە مزگەوت، ئەوسا لەهەر جێگایەکدا بوویتو کاتی نوێژ هات، لەوێ نوێژەکەت بکە.

ئاسەواری ئیبراهیم و حەجی ماڵی خوا:

﴿ ٩٧: فيه آيات بينات مقام إبراهيم ﴾ چەند بەڵگەی ڕوون وئاشکرای تێدایە، واتە: لە کەعبەدا، یەکێکیان مەقامو ئاسەواری جێ پێیەکانی ئیبراهیمە، ئەوکاتە کەعبەیان دیوار ئەکرد و ئەوەستا، دەسا ئاخۆ جێگایەکی پیرۆزی وا شایستەی ئەوە نییە، بکرێ بە نوێژگاو تەنیا خوای تێدا بپەرسترێ؟! ﴿ ومن دخله كان آمنا ﴾ وە هەرکەسیشی تێچووبێ وپەنای پێبردبێ، ئەمین وبێ ترسبووە لە زیان ودەسدرێژی کردنە سەر. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: ئەگەر بکوژی بابیشم لەوێدا ببینم، لەبەر ڕێزو حورمەتی کەعبە، دەستی بۆ نابەم ﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا ﴾ خوا حەجی کەعبەی بڕیارداوە لەسەر مەردم، لەسەر ئەوەی توانای ڕێگای هەبێ ﴿ ومن كفر فإن الله غنى عن العالمين ﴾ وهەر کەسێکیش باوەڕی بەو حەجە نەبێ، ئەوە باچاك بزانێ کەکافرو بێباوەڕە، بەڕاستی خوایش لەتەواوی خەڵکانی جیهان، نەك تەنها هەر لەوان، بێ نیازە!.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٧):

١) بەحەج و تەوافی ماڵی خوا بەرەکەت دەس ئەکەوێ.

٢) ئەوکەسەی بتوانێ حەج بکاو، ئەوسا بێهۆیەکی شەرعی پشتگوێی بخاو نەیکا، کافر ئەبێ.

٣) لەماوەی تەمەندا یەکجار حەج فەرزە، چونکە فەرموودەی: ((لا، ولو قلتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ)) لە وەڵامی پرسیارێکدا، باشترین بەڵگەیە بۆئەوە.

٤) بێ نیازی خوا لەتەواوی بوونەوەر، لەگەڵ جێگای تریشدا هاتووە، بۆ نموونە: سوورەتی ئیبراهیم/٨: (وقال موسى إن تكفروا أنتم ومن فى الأرض جميعا فإن الله لغنى

حمید) وەلەسوورەتی (زومەر/٧)دا: (إن تكفروا فإن الله غني عنكم ولا يرضى لعباده الكفر) وە لەسوورەتی (تەغابون/٦)دا ئەفەرموێ: (فكفروا وتولوا واستغنى الله والله غني حميد) وە لەسوورەتی (یوونس/ ٦٨)دا ئەفەرموێ: (قالوا اتخذالله ولدا سبحانه هو الغني..) وە لەسوورەتی (فاتیر/١٥)دا ئەفەرموێ: (ياأيها الناس أنتم الفقراء إلى الله والله هو الغني الحميد).

خاوەن نامەكان لە دینی خوا لایاندا:

﴿ ٩٨: قل يا أهل الكتاب لم تكفرون بآيات الله ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەخاوەن نامەكان بڵێ: بۆچی ئێوە بەئایەتەكانی خوا -كە بەڵگەی ڕاستی پەیامبەرن- كافرو بێباوەڕن؟ ﴿ والله شهيد على ما تعملون ﴾ و خوا لەسەر هەموو كاروكردەوەیەكتان شایەدو ئاگادارە، ناترسن لە خوایەكیئاوا قارتان لێبگرێ؟ ﴿ ٩٩: قل يا أهل الكتاب لم تصدون عن سبيل الله من آمن ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ پێیان بڵێ: بۆچی ئێوەی خاوەن نامە، ڕێی خوا لە باوەڕدارەكان دەگرن و، ناهێڵن بكەونە شوێنی ڕێگاكەی و، ڕێبازەكەی دادەخەن لێیان ﴿ تبغونها عوجا ﴾ ئەتانەوێ بەلاروخێچی نیشانی خەڵكی بدەن و، ئەوموسڵمانانەشی لێپەشیمان بكەنەوە باوەڕیان پێهێناوە، بۆیە دەتانەوێ هەردەم سیفەتەكانی پەیامبەر ﷺ كە لەتەوراتدا هەن، بگۆڕن وڕاست و ناڕاست ئاوێتە بكەن ﴿ وأنتم شهداء ﴾ و بۆخۆشتان چاك ئەزانن وشایەدن كە هەر ئەو ڕێگایە موحەممەدی ﷺ لەسەرە، ڕاست ودروستەو، سەرجەم بەرنامەو ڕێچكەكانیتر گشت باتڵ وناهەقەن. (سەعدی) دەڵێت: ئەگەر لێیان پرسیبان: ئایا ناووسیفەتی موحەممەد ﷺ لەتەوراتدا هەیە؟ ئەیانوت: نەخێر، شتی وانییە! بۆ ئەوە مەردم لەودینە تازەیە بتەكێننەوە. ﴿ وما الله بغافل عما تعملون ﴾ دڵنیاشبن هەرگیز خوا غافڵ و بێئاگا نییە لەو كارە چەوتانە ئێوە ئەنجامیان دەدەن، بۆیە هەرجۆرێ ململانێ دەكەن، ئاوا خوا تۆڵەتان دەدا.

نابێ موسڵمان بە قسەی ئەهلی كتێب بكا:

(شەمماسی كوڕی قەیس)ی یەهوودی، هەركە موسڵمانەكانی (ئەوس)و (خەزرەج)ی دیت، زۆر بەخۆشی پێكەوە دەژین، خەریك بوو دڵی پڕ لەڕقی بتەقێ، بۆیە بەمەبەستی تێكدانی نێوانیان، جوولەكەیەكی ناردەلایانو ڕووداوە كۆنەكەی زەمانی جەنگی نێوانیانی هێنایەوەناو، جائەوانیش لەماڵ چوونەدەرێ و، شیریان لەیەك كێشاو هەردوو ڕژانە گۆڕەپان، ئەوسا پێغەمبەریش ﷺ چووە نێوانیان وئامۆژگارییەكی زۆری كردن و فەرمووی: ((أَبِدَعْوَى الجاهلية، وأنا بينَ أَظْهُرِكُمْ؟)) پاشان ئایەتی: (ياأيهاالذين آمنوا أن تطيعوا فريقا من الذين أوتوا الكتاب..) هات و، پەشیمان بوونەوەو ئیتر زۆر گریان وچوونەوە سەرباری ئاسایی خۆیان، بەڵێ.. ڕاست وەستان لەسەر دینی ئیسلام و، پشت هەڵكردن لە كۆشكەكانی(كرملن)و(كۆشكی سپیو..هتد) خاڵێكی گەورەو پێویستە بەتایبەتی بۆ ئەمڕۆی موسڵمانان، زۆر پێویستە موسڵمانان بە زیرەكانە بژین، هەتا بەناوی نەتەوەو(مەزهەب)ـەوە لەت وپەتیان نەكەن و، ژێرخانی ئابوورییان لەوە زیاتر وێران نەكەن، چونكە جوولەكەو فەلەو ئەڵقە لەگوێكانیان لەهەر جێگایەك بن، سەركەوتنیان لەتەفرەقەی موسڵماناندا دەبیننەوە، بۆیە دەبێ بەهیچ شێوەیەك ڕازی نەبین بەهیچ بەرنامەو نەخشەو پلانێك ئەوان بۆمان دابڕێژن،وەكو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٠: ياأيها الذين آمنوا إن تطيعوا فريقا من الذين أوتوا الكتاب يردوكم بعد إيمانكم كافرين ﴾ ئەی ئەوكەسانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر ئێوە -پاش ئەوە باوەڕتان هێنا- گوێ ڕایەڵیی لە دەستەیەكی دڵ پڕ لە ڕقی خاوەن نامەكان بكەن، ئەوا كافرتان ئەكەن و لەدینی ئیسلام لاتان دەدەن، بەڵێ ئەمە هەرچەند لەوكاتەدا لەگەڵ (ئەوس) و (خەزرەج)ی بوو، بەڵام تا ڕۆژی قیامەت هەموو موسڵمانێك دەگرێتەوە. ﴿ ١٠١: وكيف تكفرون وأنتم تتلى عليكم آيات الله وفيكم رسوله ﴾ ئێوە چۆن بێباوەڕ دەبن! خۆهەمیشە ئایەتەكانی خوا بەنیگا بۆتان دێن و، لەلایەن پێغەمبەرەوە ﷺ بەسەرتاندا ئەخوێنرێنەوەو، خۆیشی هەرلە ناوتاندایە؟! ﴿ ومن يعتصم بالله فقد هدى إلى صراط مستقيم ﴾ دڵنیابن هەركەسێك دەست بەدینو ئایینی خواوە بگرێت، بەڕاستی بۆ ڕێگا ڕاستەكەی ئیسلام، هیدایەت دراوەو ڕێنمایی كراوە.

بە هەقیانەت خوا بپەرستن:

﴿ ١٠٢: ياأيها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! دەبێ هەرچۆنێ پێویستە، ئاوا لەسنوورەكانی خوا پارێز بكەن... هەمیشە گوێڕایەڵ بن، هەرگیز سەرپێچی نەكەن، هەردەم خواتان لە یادبێت، هیچ كات لەبیری نەكەن، سوپاسگوزار بن، سپڵە مەبن، لەسوورەتی (تەغابون: ١٦)دا هاتووەو دەڵێ: (فاتقوا الله مااستطعتم) بەڵێ لەخوا ترسان بەپێی توانایە، ڕاستە، دەبێ هەتا گیانمان لەبەردابێ، لەخوا بترسین و بەرفەرمانی ئەو بین،بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ولا تموتن إلا وأنتم مسلمون ﴾ و دەبێ هەر بەموسڵمانێتی بمرن، واتە: هەتا زیندوون توند دەست بە ئیسلامەكەتانەوە بگرن و، دەستی لێ بەرمەدەن،

هەتا ڕۆژی کەمردن با بەدینەوە بچنەوە لای خوا.

هەموو بە دینی خواوە دەس وەرێنن:

﴿ ١٠٣ : واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا ﴾ بەتێکرا گشتتان دەســت بە ڕشــتەی ئاپینی خواو قورئانەکەیــەوە بگرن و، قەت

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ
رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم
مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ۚ
وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ ٱلنَّارِ
فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ
﴿١٠٣﴾ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا
تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُوا۟ وَٱخْتَلَفُوا۟ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ
فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱبْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ ٱللَّهِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ
ٱللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِٱلْحَقِّ ۗ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٨﴾

لێــی نەترازێن و، کارێکیش مەکــەن ببێتە هۆی پەرت بوونتان و، دەرەنجامیش دەســتە دەســتەو کۆمەڵ کۆمەڵ، لێی‌ڕاوەســتن و، تۆزتــان بەحەوادا بچێــت، بۆیە خــوا لەجێگایەکی‌تردا جەخت لەسەر ئەومەبەســتە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (وأطيعوا الله ورسوله ولاتنازعوا فتفشـلوا وتذهب ريحكم واصبروا إن الله مع الصابرين) (فتح الباري: ٥٠٤٨/٨). بێ‌گومان لە سەرەتای ئیسلامەوە هەرئەو یەکگرتن و یەکریزییە بوو، موسڵمانان توانییان لەماوەی (٣٠) ساڵدا بەرێژەیەکی کەمەوە لەچاو سوپاو لەشکری کوفرەوە، گەلێ ناوچەو وڵاتی دونیا ئازاد بکەن، دەســا با ئەمرۆش موسڵمانان یەکریز بن و قــەت لێك‌نەترازێن، هەتا خواش یارمەتیمان بداو ســەرمان‌خات ﴿ واذكروا نعمة الله عليكم ﴾ نیعمەت وبەخشــشــەکانی خوا وەبیر بێنــن ﴿ إذ كنتم أعداء فألف بين قلوبكم ﴾ ئەودەمە کە ئێوە — لە ســەردەمی نەفامیدا— دژ بەیەکتر بوون، ئینجا خوای بەبەزەیی، هۆگریی‌و تەبایی خســتە نێوان دڵەکانتانــەوە ﴿ فأصبحتم بنعمتة إخوانــا ﴾ ئەوجا ئێســتا بەهۆی بەخشــش و میهرەبانی خۆیەوە بوونە براو کینەی چەندین ســاڵە لە دڵتان دەرچوو، لەم ئایەتەدا باســی ئــەوە نەکراوە کە ئاخۆ ئــەو نەیاریــی و دژایەتییە لەگەڵ یەکــتردا چەندو چۆن بووە؟ بەڵام لەجێی‌تردا باســی دەکاو دەڵێ: گەیشــتبوویە پلەیەکــی وا خەریك بوو چارەســەر نەکرێت ئەگەر خوا نەیویســتایە، وەك لەسوورەتی (ئەنفال: ٦٢-٦٣)دا هاتووە: (وإن يريـدوا أن يخدعوك فإن حسـبك الله هو الذى أيدك بنصرة وبالمؤمنيــن * وألف بين قلوبهم لـو أنفقت مافى الأرض جميعا ما ألفـت بين قلوبهم ولكن الله ألـف بينهم إنه عزيز حكيم). ﴿ وكنتم علـى شـفا حفرة من النـار فأنقذكم منها ﴾ ئەو کات ئێوە لەســەر لێــواری چاڵێکی پڕ لەئاگردا بوون و رزگاری کردن لێی ﴿ كذلك يبين الله لكم آياته ﴾ خوا ئابەو شــێوە جوانەیە ئایەتەکانی ڕوون ئەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ بەشــکو ڕێی ڕاست بدۆزنەوەو ڕێنوێن ببن.

دەبێ کۆمەڵێ هەبن فەرمان بە چاکە بدەن و، ڕێ لە خراپە بگرن:

﴿ ١٠٤ : ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير ﴾ پێویســتە هەمیشە کۆمــەڵ ودەســتەیەك لەئێــوە ببێت ئەی موســڵمانان! مەردم بۆ ڕێــی خێرو چاکە بانگ بکەن ﴿ ويأمـرون بالمعروف وينهون عن المنكر ﴾ وفەرمان بەچاکە بدەن و،ڕێ لە خراپە بگرن ﴿ وأولئك هم المفلحون ﴾ دیارە ئەوانەن ســەرفرازو بەختیار کە: بەلێبڕاوانە هەڵدەسن بەوکارە پیرۆزەو خۆیانی بۆ یەکلا ئەکەنەوەو، بەراستی و دروســتی و، بێ‌ترس و لەرز لەکاربەدەستانی ڕۆژگار بەرنامەکەی خوا دەگەیەنن. پێغەمبەری ڕابەریشــمان دەفەرمــوێ: ((مَنْ رَأَى منكم مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بيده، فإن لم يَسْـتَطِعْ فبلســانه، وإن لم يستطع فبقلبه، وذلک أَضْعَفُ الإيمان)) یان ((وليس وراء ذلک من الإيمان حَبّةُ خَرْدَلٍ)) (موسلیم).

پەرت‌مەبن ولێک مەترازێن:

﴿ ١٠٥ : ولا تكونــوا كالذيــن تفرقوا واختلفوا من بعـد ماجاءهم البينات ﴾ ئێوە وەك ئەوجوولەکەو گاورانە مەبن، کە دوای چەندین بەڵگەو نیشــانەی ڕوون بۆیان هــات، پەرت‌بوون و دووبەرەکییان تێ‌کــەوت ودژی یەکدی وەســتان ﴿ وأولئك لهم عذاب عظيم ﴾ ئەوانە ســزایەکی گــەورەو گرانیان بۆهەیە، چونکــە لێك‌ترازان و دووبەرەکی و دژایەتی یەکتریــان کردو، پێچەوانەی فەرمانەکەی خوا ڕەفتاریان کرد! پێغەمبــەر ﷺ فەرمووی: ((بێ‌گومان خاوەن

نامەکان دینەکەیانیان شێواندو، بوونە (٧٢) دەستە، ئەم ئوممەتەش دەبنە (٧٣) دەستەو دەکەونە شوێنی هەواو ئارەزووی خۆیان، جا تەنیا ئەوانەیان بەهەشتین، کە لێکناترازێن و پێکەوە کاردەکەن..)) (پێشەوا ئەحمەد).﴿ ١٠٦: یوم تبیض وجوه وتسود وجوه ﴾ لەرۆژێکدا کەهەندێ کەس رووی سپی دەبێو، هەندێکیش روو رەش دەبن..﴿ فأما الذین اسودت وجوههم ﴾ ئینجا ئەوانەی وا رووڕەش دەبن پێیان ئەوترێ: ﴿ أكفرتم بعد إیمانكم ﴾ ئایا پاش باوەر هێنانتان کافر بوونەوە؟! ﴿ فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون ﴾ دەسا ئەمرۆ بەهۆی بێ باوەرییتانەوە ئەم سزایە بچێژن، لەجێگایەکیتردا خوا ئەفەرموێ: (ویوم القیامة تری الذین كذبوا علی الله وجوههم مسودة) واتە: ئەوانە وا بەدەم خواوە درۆیان کرد، دەیانبینی روویان رەشە، لەسوورەتی (یوونس: ٢٧)دا هاتووە: (والذین كسبوا السیئات جزاء سیئةٍ بمثلها وترهقهم ذلة ما لهم من الله من عاصم كأنما أغشیت وجوههم قطعا من اللیل مظلما) وهۆی سزای قیامەتیان، کاری فەسادو خراپەی دونیایانە، وەلە سوورەتی(عەبەس: ٤٠-٤٢)دا هاتووە: (وجوه یومئذ علیها غبرة * ترهقها قترة، أولئك هم الكفرة الفجرة) هۆی سزایان بێباوەریی ولە سنوور دەرچوونە، ئەوشتانە لەبنەرەتدا گشت یەکشتن، بەڵام بەچەند دەستەواژەیەکی جیاواز، لەقورئاندا هاتوون، لەسوورەتی (تاها: ١٠٥)دا (ونحشر المجرمین یومئذ زرقا) هاتووەکە: بەرووی رەش وچاوی شین وەرگەراویانەوە حەشر دەکرێن و کۆدەکرێنەوە. ﴿ ١٠٧: وأما الذین أبیضت وجوههم ﴾ ئەوانەشیان کە روویان سپی و گەش و جوانە ﴿ ففی رحمة الله هم فیها خالدون ﴾ بەهەتاهەتایی لەناو میهرەبانیو بەهەشتی خوادان ﴿ ١٠٨: تلك آیات الله نتلوها علیك بالحق ﴾ ئەمانە کە بەراستی و دروستی بۆت ئەخوێنینەوە، گشت ئایەتی خوان ﴿ وماالله یرید ظلما للعالمین ﴾ وخوایش هەرگیز ناهەقیو ستەم لە جیهانیان ناکا، بریارەکانی گشت پرن لەخێروچاکە بۆیانو، مەبەستیشی رێنماییانە، نەك ستەم.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٠٤ - ١٠٨):

١) دەبێ هەمووکات لەنێو ئوممەتی ئیسلامدا دەستەو تاقمێ ببن کە ئوممەتانیتر بانگ بکەن بۆ دینی ئیسلام.

٢) ئەگەر هێرش کرایە سەرئیسلام، دەبێ ئەو دەستە ئامادەیە بەرگری لێبکەن وجەنگیان لەگەڵ بکەن، هەروا لە هەموو شارو گوندێکا پێویستە ئەو کۆمەڵە دروست بکرێ.

٣) جیاوازی و ئیختیلاف حەرامە لەدیندا، ئەگەرچی ئێستا بەداخەوە موسڵمانان بەشێوەیەکی وا لێكترازاون، فەرموودەکەی پێغەمبەریان ﷺ لەخۆیاندا جێکردۆتەوە کە: دەفەرموێ: (تَفَرَّقَت الیَهُودُ علی احدی وسبعین فرقة، أو سبعین فرقة، والنصاری مثل ذلک، وتَفَرَّقَتْ أمتِی علی ثلاث وسبعین فرقة)، واتە: جوولەکە بوونە (٧٠) یان (٧١) دەستە، عیسایەکانیش هەروا، ئەم ئوممەتەی منیش دەبنە (٧٣) دەستە. (رواه الترمذی، وقال حدیث صحیح). بەڵێ وابوو، چونکە هەرلەو سەردەمە نزیکانەدا موسڵمانەکان بوونە(٦)دەستە: (حەرورییە، قەرامییە، جەهمیە، مورجیئە، رافیزە، جەبریە) دیسان هەریەکەش لەمانە بوویە(١٢)دەستەو، ئەوسا بەهەموویانەوە (٧٢) دەستەکەیان تەواوکرد، دیارە کەئەمانە هەمووشیان دۆزەخین، تاقمی ئەهلی سوننەت وجەماعەت نەبێ، ئەوجار ئەگەر ئێستاش سەیرێکی نێو دەوڵەتانی ناوچەکە بکرێ، دەبینرێ کەچۆن کراونەتە چەندین دەوڵەتۆکەو، حکومەتۆڵکەوە، دیارە کە دەرمان وچارەسەری ئەوحاڵەتەش تەنها ئەم فەرموودە سەحیحەیە: ((إن اللهَ یَرْضَی لكم ثَلاثا: یرضی لكم أن تَعْبُدُوهُ ولا تُشْرِكُوا به شیئاً، وأنْ تَعْتَصِمُوا بحبل الله جمیعا ولا تَفَرَّقوا، وأنْ تَناصَحُوا مَنْ وُلّاهُ الله أمرَكُم، ویَكْرَهُ لكم قِیلَ وقَالَ، وكثرةَ السؤال، و إضاعةَ المالِ)). خوا لەسێ شت رازییەو، لەسێ شت توورەیە: رازییە بپەرستن و، هیچ شتێك نەکەنە هاوبەشی، حەزدەکا سەرجەم دەستتان بەدینەکەی ئەوەوە بێ و، لێکنەترازێن، حەز دەکا هەرکەس دەبێتە (ئەمیر)تان دڵسۆزی بن، زقیشی لەسێ دەبێتەوە: گوتیگوتی وقسەی بێ جێ، داواو پرسیاری نابەجێ، سەرفیماڵ بەهەڵە خەرجی. بەڵێ خەڵكانی بیدعەچی و، پەیرەوانی هەواو ئارەزوو لەقیامەتدا روویان رەشە. ئەهلی سوننەت وجەماعت: هەر ئەو کەسانەن کەلەبارەی (عەقیدەو)(عیباداتە) وە، بەو بەرنامەیە کاردەکەن کەپەیامبەرو هاوەڵانی لەسەری بوون، بێگومان ئەمانە لەرۆژی قیامەتدا رویان سپی دەبێ، پەیامبەرﷺ ئەفەرموێ: ((إفترقت الیهود الی احدی وسبعین فرقة، وإفترقت النصاری علی أثنتین وسبعین فرقة، وستفترق هذه الملة إلی ثلاث وسبعین فرقة كلهن فی النار إلا واحدة فی الجنة، وقیل من هم یا رسول الله؟ فقال: هم الذین یكونون علی ما أنا علیه و أصحابی)).

٤) ئەنجامی گشت کاروبارێکی دونیا و قیامەت هەرلای خوایە.

﴿ ١٠٩ : ولله مافي السموات وما في الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و لەزەویدایە، گشـت هەرموڵکی خوایە، چۆن بیەوێ ئاڵووگۆڕی تیابـکات ئەیکات ﴿ وإلى الله ترجع الأرمور ﴾ ئەنجامی تەواوی کارەکانیش هەربۆ لای‌خوا ئەگەڕێنرێتەوە، بۆ خۆی حاکمی دونیاو قیامەتە.

وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ ٱلْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ وَإِن يُقَٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ ٱلْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا۟ إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقْتُلُونَ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ ۞ لَيْسُوا۟ سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ فِي ٱلْخَيْرَٰتِ وَأُو۟لَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

باوەڕدارانی ئەم دینە لە هەموان چاکترن:

﴿ ١١٠ : كنتم خير أمة أخرجت للناس ﴾ ئێوە چاکترین ئوممەت و کۆمەڵن، هێنراونەتە ئەم سـەر زەوییە بۆ کەڵك گەیاندن بەمەردمو ڕێنمایی کردونیان ﴿ تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر وتؤمنون بالله ﴾ بۆیە فەرمان بەچاکە دەدەن و، ڕێ لەکاری خراپەو شیرك دەگرن و باوەڕیشتان بەخوا هەیە، بەڵام گەلانی‌تر، وەك ئێوە ئەم سیفەتانەیان گشت تێدانییە. پێشەوا (عومەر) فەرمووی: ئەوکەسە پێی خۆشـە لەم ئوممەت و کۆمەڵی ئیسـلامە بێت، دەبێ باوەڕی بەخوا هەبێ‌و، فەرمـان بەچاکە بداو ڕێ لەخراپە بگرێت ﴿ ولو آمن أهل الكتاب لكان خيرا لهم ﴾ ئەگەر خاوەن کتێب ونامەکانیش باوەڕێکی ڕاستەقینەیان بە پێغەمبەر هێنابا، ئەوەیان بۆ چاکتربوو بـەلای خـواوە لەئیمانی چـەوت‌و ناڕاسـت ﴿ منهم المؤمنون وأكثرهم الفاسقون ﴾ ئەوانیش هەیانـە وەك (عەبدوڵڵای کوڕی سـەلام) باوەڕی بەپێغەمبەر هەیەو ئیماندارن، بەڵام زۆربەشـیان لەسنووری خوا دەرچوون و سنووریان شکاند، ئەگەرچی خۆیشیان بەباوەڕدار بزانن ﴿ ١١١ : لن يضروكم إلا أذى ﴾ هەرگیز ناشتوانن جۆرەزیانێکتان پێ‌بگەیەنن، مەگین هەربە زمان وقسـەی ناخۆش و نابەجـێ ونەشـیاو ﴿ وإن يقاتلوكـم يولوكم الأدبـار ﴾ ئەگەر لەگەڵیشـتان جەنگ بکەن، زۆر زوو پشـتتان تێ دەکەن وهەڵدێن وگۆڕەپان چۆڵ‌دەکەن ﴿ ١١٢ : ثم لا ينصرون ﴾ پاشـانیش بەهیچ شێوەیەك یارمەتی نادرێن و ناتوانن سەرکەون بەسەرتاندا، چونکە ئێـوە (خـیر أمە)ن ﴿ ضربت عليهـم الذلة أين‌ما ثقفـوا ﴾ لەهەر جێیەکیش بن زەلیل وریسـواو ژێر چەپۆکن، هەرگیز ڕزگار نابن لێـی و لەکۆڵیان نابێتەوە ﴿ إلا بحبل مـن الله وحبل من الناس ﴾ مەگەر هەرلەسایەی ئایینی خوا، واتە: هەرکاتێ ملکەچی ئیسلام وبەرنامەکـەی خوا بوون، ئەوا لەژێرچەپۆکی دێنەدەرو، بەڕێزەوە مافەکانیان بۆ جێبەجێ دەکرێ، یان مەگەر پەیمان لەگەڵ خەڵکدا بگاتـە فریایـانو بەیەکەوە ژیان بەسـەر بـەرن، واتە: هەرکاتێ سـەرانەیان دا، ئیتر بەڕێـزەوە بۆخۆیان دادەنیشـن، ئەگەرچی هەندێ دەڵێن: مەبەسـت بە (بحبل من النـاس) ئەوەیە کە لەژێر ڕکێفی پەنادەرێکا بن، وەك ئێسـتا کە هەرچـی ڕازو نیازیانە بە دەستی ئەمریکایەو سەرشـۆڕو ریسوای ئەون ﴿ و باءو بغضب من الله ﴾ بـە خەشـم و قینێکـی زۆری خواوە گەڕانـەوە ﴿ وضربت عليهم المسـكنة ﴾ مۆری بێ‌چارەیی و ڕیسـوایی و ژێردەستەییان بـە سـەرا درا ﴿ ذلک بأنهـم کانوا یکفرون بآیـات الله ﴾ چونکە ئینکاریی‌وونکـوولی ئایەتەکانی خوایان دەکـرد ﴿ ویقتلون الأنبیاء بغیـر حق ﴾ و بەناهەق پەیامبەرانیشیان دەکوشـت! ﴿ ذلک بما عصوا وکانـوا یعتدون ﴾ بـەردەوام هەرنافەرمانیو سـەرپێچیان دەکردو لە سنوور دەردەچوون.

ئەهلی کتێب هەموو وەک یەک نین:

﴿ ١١٣ : ليسـوا سـواء ﴾ خـاوەن نامـەکان لەو سـیفەتانەدا هەمـوو وەکو یەکنـین ﴿ من أهل الكتـاب أمة قائمـة ﴾ چونکە لەخاوەننامەکاندا کۆمەڵی وایان هەیە لەسەر فەرمانی خوا دامەزراون و، فەرمانەکانـی بەڕێکی جێبەجێ دەکەن ﴿ يتلون آيات الله آناء الليـل وهم يسـجدون ﴾ ورِوو لەخوان وهـەردەم ئایەتەکانی خوا بەشـەودا دەخوێننەوەو، خەریکی نوێـژ وکڕنووش بردنن بۆخوا، لەسـوورەتی (بەقـەرە: ١٢١) دا هاتووە: (الذیـن آتیناهم الکتاب یتلونـە حق تلاوتـە أولئک یؤمنون بە) واتە: بەڕاستی و بەهەق ئەوانـە تەورات دەخوێنن، کە بڕوایان پێی‌هەیە. وە لە سـوورەتی

(ئالی عیمـران: ١٩٩)دا هاتووە: (وإن من أهـل الكتاب لمن يؤمن بالله وما أنزل إليكم وما أنزل إليهم خاشـعين لله لا يشـترون بآيات الله ثمنـا قليلا)، واتە: باوەڕیـان بەخواو قورئان وتەورات هەیەو، هەرگیز بەرنامەو ئایەتەکانی خوا بە بەهایەکی کەم ناگۆڕنەوە. لە سـوورەتی (ڕەعد: ٣٦)دا هاتووە: (والذين آتيناهم الكتاب يفرحون بمـا أنـز ل إليک) کە بە قورئان زۆر دڵخۆش دەبن. لە سـوورەتی (ئەنعـام: ١١٤)دا هاتـووە: (والذين آتيناهم الكتـاب يعلمون أنه منزل من ربک بالحق) چاك دەزانن کە قورئان ڕاسـت ودروستە، لەسوورەتی/(ئیسراو: ١٠٧، ١٠٩)دا هاتووە: (إن الذين أوتوا العلم من قبلـه إذا يتلى عليهم يخرون للأذقان سـجدا) هەرکە قورئانیان بـۆ دەخوێنرێتەوە، بـە ڕوودا دەکەون و دەگرین، وەلەسـوورەتی (مائیدە: ٨٣) دا ئەفەرموێ: (وإذا سمعوا ما أنزل إلى الرسول ترى أعينهم تفيض من الدمع مما عرفوا من الحق) هەرکەقورئان ئەبیسن بەکوڵ دەگرین ودڵیان پڕئەبێ لەترسـی خوا ﴿ ١١٤: يؤمنون بالله واليوم الآخر ﴾ باوەڕیان بەخواو بەڕۆژی سـەڵا هەیە ﴿ ويأمرون بالمعـروف وينهون عن المنكـر ﴾ و فەرمان بەچاکە دەدەن و ڕێ لەخراپە دەگرن ﴿ ويسـارعون في الخيـرات ﴾ و بۆ ئەنجامدانی گشت کارێکی خێر لەناو یەکتردا تێژرەوی و تالووکەیانە ﴿ أولئک مـن الصالحيـن ﴾ ئائەوانە لە ڕیزی پیاوچاکانـدان ﴿ ١١٥: وما يفعلـوا من خير فلن يكفـروه ﴾ هەر کارێکی خێریش بکەن، قەت لێیـان ون ناکـرێ و، بێبەش نابن و لای خـوا پاداش ئەدرێنەوە ﴿ والله عليـم بالمتقين ﴾ و خوایش بەپارێـزکاران زاناو بەئاگایە، کـردەوەی هیچ کەسـێك لای ئەو نادیارو پەنهـان نییە ﴿ ١١٦: إن الذين كفروا لن تغني عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شـيئا ﴾ ئـەو کەسـانەی کافـرو بێباوەڕن، مـاڵ ومناڵیان هیچ شـتێکیان لێ ناگێڕێتـەوەو، لەسـزای خوا بێ نیازیان نـاکا، هەرچەندە لە پێناویاندا خۆیـان ماندوو کردبێت ﴿ وأولئـک أصحاب النار هم فيهـا خالدون ﴾ هاوڕێ و، یـاری ئاگری دۆزەخ هەرئەوانەن و، بە هەمیشـەش تێیدان ﴿ ١١٧: مثل ما ينفقون في هـذه الحياة الدنيا كمثل ريح فيها صر ﴾ نموونەی ئەو پووڵ و داراییەی ئەو بێباوەڕانە لەم ژیانەی دونیایەدا بەڕیاو ڕووبینی دەیبەخشن بۆئەوەی خەڵکی باسـیان بکاو ناوو شـۆرەت دەربکـەن، وەکو بـاو گەردەلوولێکی وشـککەرو سـووتێنەر وایە ﴿ أصابـت حرث قوم ظلموا أنفسـهم فأهلكته ﴾ کە لە کشـت و مەزرای ئەوکەسـانە بدات سـتەمیان لەخۆیان کردووە وسـەرپێچیان لەفەرمانەکانـی خوا کردبێ، جا باکەیـش هەمـوو کشـتوکاڵەکە لەناوبـەرێ و، هیچ سـوودێکی لێوەرنەگـرن، هەر ئا بەو شـێوەیەش خوایگەورە کـاروکردەوەی بێباوەڕەکان بە هۆی کوفرو تاوانەکانیانەوە دەسـڕێتەوەو بێسوود ئەبێـت بۆیان ﴿ وما ظلمهم الله ولكن أنفسـهم يظلمون ﴾ وخوا -لەوە کە لەڕۆژی قیامەتدا کردەوەکانیان بێکەڵك دەبێ- سـتەمی لێ نەکردوون، کەئاوای لێکردبن، بەڵکو خۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، چونکە باوەڕیان بەخوا نەبووو، لەڕێگەیەکی بێ نرخیشـدا

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَثَلِ رِيحٖ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتۡ حَرۡثَ قَوۡمٖ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَأَهۡلَكَتۡهُۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِنۡ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ بِطَانَةٗ مِّن دُونِكُمۡ لَا يَأۡلُونَكُمۡ خَبَالٗا وَدُّواْ مَا عَنِتُّمۡ قَدۡ بَدَتِ ٱلۡبَغۡضَآءُ مِنۡ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَمَا تُخۡفِي صُدُورُهُمۡ أَكۡبَرُۚ قَدۡ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٰٓأَنتُمۡ أُوْلَآءِ تُحِبُّونَهُمۡ وَلَا يُحِبُّونَكُمۡ وَتُؤۡمِنُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ كُلِّهِۦ وَإِذَا لَقُوكُمۡ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوۡاْ عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ قُلۡ مُوتُواْ بِغَيۡظِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِن تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٞ تَسُؤۡهُمۡ وَإِن تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٞ يَفۡرَحُواْ بِهَاۖ وَإِن تَصۡبِرُواْ وَتَتَّقُواْ لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔاۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ﴿١٢٠﴾ وَإِذۡ غَدَوۡتَ مِنۡ أَهۡلِكَ تُبَوِّئُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ مَقَٰعِدَ لِلۡقِتَالِۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

ماڵ و سامانەکەیان بەخت کرد.

بێجگە لە موسڵمانان، کەس مەکەنە هامرازتان:

﴿ ١١٨: ياأيهاالذيـن آمنوا لا تتخذوا بطانـة من دونكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بەدەر لە خۆتان، کەسێك مەگرنە دۆست ومەیکەنـە جێـی ڕازونیازی خۆتانو، نهێنییەکانـی خۆتانیان لا بدرکێنن، پێغەمبەر دەفەرموێ: ((خوا هەر پێغەمبەرێکی ناردبێ، یان هەر خەلیفەیەکی دانابێ، دووهاوڕازی بۆداناوە: هاوڕازێکیان فەرمانـی چاکەی پێدەکاو دنەی دەدا لەسـەری، ئەویکەشـیان کاری خراپەی خسـتۆتە بەردەمی وهانیداوە لەسـەری، ئیتر مەر خوا مرۆڤ بپارێزێ)) (فتح الباري). ﴿ لا يألونكم خبالا ﴾ لەکار تێکـدان و زیان پێگەیاندنتان، درێغ ناکەن و کۆڵنادەن ﴿ ودوا ما عنتم ﴾ پێیان خۆشەو ئاواتیانە ئێوە هەر لەدەردو ئازاردا بن ﴿ قد بدت البغضاء من أفواههم وما تخفى صدورهم أكبر ﴾ جگە لەوەش

کە بەئاشکرا دژایەتیتان دەکەن، هێمان ئەو رق و قینەیەش لەدڵیاندا دەیشارنەوە فرەترو گەورەترە لەوەی کە بەزاریاندا دێ، دڵیان پڕە لەپیلان و فروفێڵ بەرامبەرتان ﴿ قد بینا لکم الآیات ﴾ ئێمە نیشانەو بەڵگەی زۆرمان بۆ رۆشنکردەوە، هەتا بەو ئایەتانە دۆست ودوژمن لێك بکەنەوە ﴿ إن کنتم تعقلون ﴾ ئەر ئێوە تێ بفکرێن و دەرکی راستیەکان بکەن، ئەزانن کێ بگرنە دۆستو هاوراز، بەڵێ زۆر گرنگە موسڵمانان دۆست ونەیاری خۆیان بناسن، زۆریش پێویستە کارو باری خۆیان نەخەنە بەر دەس دوژمنانی دینی خوا، زۆریش مەبەستە نەکرێنە هاورازو کارو باری نهێنی و ئاشکرای موسڵمانان بزانن ﴿ ١١٩: ها أنتم أولاء تحبونهم ولا یحبونکم ﴾ ئاگاداربن ئەی کۆمەڵی باوەڕداران! ئێوە دوورووەکانتان خۆش دەوێ، کەچی ئەوان قەت ئێوەیان خۆش ناوێ ﴿ وتؤمنون بالکتاب کله ﴾ ئێوە باوەڕتان بە کتێبەکەی خۆتان و، بەکتێبەکەی ئەوانیش هەیە، کەچی ئەوان وانین! ، لەسوورەتی (شوورا: ١٥)داهاتووە: (وقل آمنت بما أنزل الله من کتاب)، وە لەسوورەتی (بەقەرە: ٢٨٥)دا ئەفەرموێ: (..کل آمن بالله وملائکته و کتبه ورسله..) واتە: هەموو باوەڕدارن بەگشت کتێبەکانی خوا، نەك تەنها بەقورئان باوەڕیان هەبێ ﴿ وإذا لقوکم قالوا آمنا ﴾ کاتێکیش پێتان بگەن -بەدووروویی‌و ناپاکی خۆیان -دەڵێن: باوەڕمان هێناوە. ﴿ وإذا خلوا عضوا علیکم الأنامل من الغیظ ﴾ کە تەنیا دەبن و لێتان دوور دەکەونەوە، لە بەر رکی‌خۆیان سەرپەنجەیان دەگەزن، واتە: زۆر رقیان لێتانە ﴿ قل موتوا بغیظکم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: دەك بەو دەردو رقەتانەوە بمرن، چونکە هەرنیعمەتی خۆی تەواو دەکات بۆموسڵمانان ﴿ إن الله علیم بذات الصدور ﴾ بەڕاستی خوا بەو نهێنییەی ناودڵیان زۆر زانایە، ئەزانێ چ پیلانێك بەرامبەر بەموسڵمانان لە سینگیاندایە ﴿ ١٢٠: إن تمسکم حسنة تسؤهم ﴾ ئەرچاکەو، خێرێکتان -وەکو دەستکەوتی جەنگی، یان سەرکەوتن- تووش ببێ، پێی نارەحەت دەبن‌و، خەفەت ومەراقی زۆری پێ‌دەخۆن ﴿ وإن تصبکم سیئة یفرحوا بها ﴾ خۆ ئەر نارەحەتی‌و ناخۆشیەکتان تووش ببێ، ئەوان پێی کەیفخۆش دەبن ﴿ وإن تصبروا وتتقوا لا یضرکم کیدهم شیئا ﴾ وئەگەر ئێوە ئەی موسڵمانان! لە بەرامبەر هەر نارەحەتیەك بێتە رێتان بەئارامبن و، لەشکاندنی سنوورەکانی خوا خۆ بپارێزن، ئەوا فرو فێڵەکەیان هیچ زیانێکتان پێ‌ناگەیەنێت ﴿ إن الله بما یعملون محیط ﴾ بێ‌گومان خوا دەورەی هەموو پیلان‌و کردەوەکانی داون‌و ئاگادارە پێیان.

خەزای ئوحود:

ئاگاداری: لە ئایەتی (١٢١)ـەوە هەتادەگاتە ئایەتی(١٨٠)ی ئەم سوورەتە، واتە: (٦٠)ئایەتی تەواو، سەبارەت بەجەنگی (ئوحود) هاتوون.. شیاوی ئاماژە بۆکردنە، جەنگی (ئوحود) لەساڵی سێیەمی کۆچیدا روویدا، جابەم شێوەیەش روداوەکە دەس پێ‌دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٢١: وإذ غدوت من أهلك ﴾ ئەوکاتە وەبیربێنە ئەی پێغەمبەرﷺ! کە لە بەرەبەیاندا ماڵ و منداڵی خۆتت جێ‌هێشت‌و چوویتە دەرێ بەرەو ئوحود، ئەو رۆژە رۆژی بەرەبەیانی شەممەو، (٧)ی شەشەڵانی ساڵی سێیەمی کۆچی‌بوو، پەیامبەر ﷺ لەودەمەدا بەخەو دیتبووی کە: شیرەکەی پارچەیەکی لێ‌بۆتەوەو، مانگایەکیشی بۆ سەربڕاوەو، دەستیشی بە زرێیەکی تۆکمەو مەحکەمەوە گرتووە.. دوایی وای لێکدایەوە کەچەند کەسێك لە خزم‌و هاوەڵانی دەکوژرێن‌و، کەسێکی نزیکی خۆیشی لەوجەنگەدا پێوەدەبێ‌و، قەڵا مەحکەمەکەیش کەدەستی پێوەگرتبوو شاری مەدینەیە.ئیمامی(موسلیم) ریوایەتی‌کردووە ﴿ تبوئ المؤمنین مقاعد للقتال ﴾ پێگەی جەنگت بۆبڕوادارەکان دیاری دەکرد، پلانی جەنگ و جێگەی سەربازگەت بۆ رێك دەخستن، دەستە دەستەت دەکردن، جێگەی تیروەشێن و، جێگەی ئەسپسوارو هەروەها.. ﴿ والله سمیع علیم ﴾ و خوا زۆر ژنەوایە بۆ قسەکانتان کە: مەشوەرتت پێ‌دەکردن و ئەوان چیان پێ‌دەگوتی، زۆر زانایە، دەزانێ چی باشە بۆتان ﴿ ١٢٢: إذ همت طائفتان منکم أن تفشلا ﴾ کە لەوکاتەدا خەریك بوو دوودەستەتان ئەی موسڵمانەکان! لاواز وسست بن و ورە بەردەن‌و هەڵبێن، ئەوسا پەیامبەر ﷺ بە (یەك هەزار) کەسەوە لە مەدینەوە بەرەو ئوحود چوو، جا لە سەربازگەی بێ باوەڕەکانەوە نزیك‌بوونەوەو بیستتان کە بێ باوەڕەکان (سێ هەزار) کەسن، ئیتر ئەودوو هۆزەی (بەنی سەلەمە)و (بەنی حاریسە) خاو بوونەوەو، ویستیان بەجێت بێڵن و رابکەن ﴿ والله ولیهما ﴾ بەڵام خوای سازکارو سەرپەرشتیکار، بەهانایانەوە هات‌و سەرەنجام سەری‌خستن بەسەر دوژمنداو نەیهێشت ورەیان برووخێ. بوخاری دەڵێ: جابری کوری عەبدوڵلا -خوا لێی رازی بێ- دەڵێت: ئەم ئایەتەی: (اذهمّت طائفتان منکم ان تفشلا..) لەبارەی ئێمە (دوو تیرەکەی: کورانی حاریسەو، کورانی‌سەلەمە)وە هات، وە لەبەرئەوە کە خوا پێمان فەرموو: (والله ولیهما..) خوا دۆست وسەرپەرشتیاریانە، هەرگیز حەزم نەدەکرد، نەهاتبایەتە خوارەوە! لەبەر ئەوە گوایا نهێنی ئێمە دەخاتە روو!. ﴿ وعلی الله فلیتوکل المؤمنون ﴾ دەبا باوەڕداران تەنها بەخوا

پشت ببەستن، دوای ڕێکخستنی هۆ جەنگییەکان.

بەدرتان لەبیربێ، کەمیشبوون و خواش سەری‌خستن:

﴿ ١٢٣ : ولقد نصركم الله ببدر وأنتم أذلة ﴾ بێ سۆ لەڕۆژی (بەدر)دا خوابەسەر دوژمندا سەری‌خستن و، ناتەواوو کەم و بێ‌دەسەلات و کزولاوازیشبوون، بەڵام چونکە (سەبر) و (تەقوا)تان هەبوو، خوا سەری خستن، ئێستایش ئەر هەروا بمێننەوە، خوا هەر سەرتان دەخات ﴿ فاتقوا الله لعلكم تشكرون ﴾ دەسا هەر لەخوا بترسن و خۆ بپارێزن، بەڵکو بتوانن شوکری بکەن.

ڕووداوی بەدر، ڕۆژی هەینی و، (١٧)ـی مانگی ڕەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچی بوو، ژمارەی‌موسڵمانەکان لەو جەنگەدا (٣١٣) کەس بووو، دوژمنیش -بەهەموو پێداویستییەکی جەنگی ئەوڕۆژەوە- نزیکەی هەزارکەس بوو، لەگەڵ ئەوەشدا خوا هەر سەری‌خستن، هەتا بزانن کەسەرخستن بەدەستی خوایە، بییەوێت ئەگەرچی پێداویستیشتان ناتەواوبێت، سەرتان دەخات، لەئایەتێکی تردا خوا دەفەرموێ: (ويوم حنين إذأعجبتكم كثرتكم فلم تغن عنكم شيئا..)

فریشتە لە ئوحوددا هاتنە یاریتان:

ڕاڤەکەرانی قورئان قسەیان جیاوازەکە: بەڵێنەکەی خوا بەناردنی فریشتە بۆ هاوکاری موسڵمانەکان، ئاخۆ ڕۆژی بەدر بوو، یان ئوحود؟ (ئیبن جەریر) ڕۆژی بەدەر پەسەند دەکاو پێی وایە ئەر لەئوحوددا بەشدارییان کردبا، موسڵمانەکان نەدەشکان، لەولایشەوە هاوبەشی فریشتە بەسراوە بەسەبرو ئارامی ئەوانەوە، خۆ ئەوان سەبرو ئارامیان نەبوو، هەتا خوا فریشتە بنێرێ بۆهاوکارییان ﴿ ١٢٤ : إذ تقول للمؤمنين ألن يكفيكم أن يمدكم ربكم بثلاثة آلاف من الملائكة منزلين ﴾ ئەودەمە وەبیربێنە ئەی پێغەمبەر! ﷺ (ڕۆژی بەدەر، یان ئوحود) کە بە باوەڕدارەکانت دەگوت: ئاخۆ ئەوەندەتان بەس نەبێ کە: پەروەردگارت لە فریشتەکانی خۆی(سێ هەزار) بنێرێتە خوارێ بۆهاوکاریتان، واتە: هێشتای بەو حاڵەتەشەوە، لەبەر کەمیتان ورەتان نەمابوو. تەفسیرنووس و مێژوونووسەکان لەوەدا هاودەنگن کەخوا لەوڕۆژەدا فریشتەی ناردو جەنگیشیان کرد، (ئەسەر)ێکی زۆرییش هاتووە کە فریشتە بە مێزەرەی سپی و ڕەش و زەردەوە چوونە ناو گۆڕەپانی جەنگەوە. (ئەبوو داوودی مازنی) دەڵێت: لە جەنگی (بەدر)دا کەوتمە دوای کابرایەك تا لەملی بدەم، جاپێش ئەوە من بیگەمێ، دیتم سەری پەڕی و هیچ کەسێکیش لەپێشمەوە نەبوو. ﴿ ١٢٥ : بلى إن تصبروا وتتقوا ﴾ بەڵێ ئەو ئەندازەیە بەسە، ئەرئێوە خۆڕاگربن و لە سنوورەکانی خوا پارێز بکەن ﴿ ويأتوكم من فورهم هذا ﴾ وخۆ لەم کاتەدا پەلامارتان بدەن ﴿ يمددكم ربكم بخمسة آلاف من الملائكة مسومين ﴾ پەروەردگارتان بەپێنج هەزار فریشتەی نیشانەدار کۆمەکتان‌دەکات. (ئیبن زوبەیر) دەڵێت: (مسومين)

إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰٓ إِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ ٱللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِۦ وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوا۟ ٱلرِّبَوٰٓا۟ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

بەواتای بەدروشم و بەناوونیشانی دیاریکراوەوە دێنە لاتان: مێزەرەو عەمامەیان زەردەو، لوفکە بە نێوشانیاندا بەربۆتەوە. (ئیبن جەریر) دەڵێت: بەڵگەی بەشداری نەکردنی فریشتە لەجەنگی ئوحوددا، بەهێزترە، تا لەبەڵگەی بەشداری کردونیان، چونکە موسڵمانەکان ئارام وسەبریان نەبووو نافەرمانی پێغەمبەرمان کرد، لەولاشەوە دڵنیابە ئەگەر بەشداریان کردبا، باوەڕداران تووشی ئەو هەموو کێشەوگرفتانە نەدەبوون وسەرردەکەوتن، بەڵام فریشتە لەبەدردا بەشدارییان کرد. ﴿ ١٢٦ : وماجعله الله إلا بشرى لكم ﴾ خوای کارجوان ئەوەیشی هەر بۆئەوە کرد: ببێتە مژدەیەك بۆئێوە ﴿ ولتطمئن قلوبكم به ﴾ وپێیشی دڵنیاو بەئارامبن. واتە: بۆیە خوا فەرمووی: (ألن يكفيكم..) و فریشتەیش هاتن تا ببێ بەمژدە بۆتان و دڵیشتان ئەستوور ببێ و، ئیتر لە زۆری ژمارەی ئەوان نەترسن ﴿ وما النصر إلا من عندالله العزيز الحكيم ﴾ ئەگینە خۆ سەرکەوتن تەنها بەدەستی خوای باڵادەست و کارجوانە، بەهێزو

فریشتەو هۆ ئەسباب نییە، چونکە ئەر بیەوێ سەرتانخات، بێئەوش سەرتان دەخات ﴿ ١٢٧: لیقطع طرفا من الذین کفروا ﴾ خوا ویستی لەو ڕۆژەدا بەشێ لە بێباوەڕان لەناو ببا، ئەوەبوو (٧٠) کەسیان – کە هەندێکیشیان ڕابەروسەرۆك بوون– کوژران، (٧٠) کەسیشیان دیلکران ﴿ أو یکبتهم فینقلبوا خائبین ﴾ یان بۆ ئەوە بیانشکێنێ و ڕیسوایان بکائەر نەکوژران، ئەوجا بە نائومێدی و خەجاڵەتەوە بگەڕێنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٢٤-١٢٧):

١) (موجاهید)و (عیکرەمە)و هەندێ تر دەڵێن: ئایەتی: (إذ تقول للمؤمنین) پەیمانو بەڵێن بوو بەموسڵمانان کە: ئەگەر (سەبر) و (تەقوا)یان هەبێ خواش بەژمارەیەك لەفریشتە پشتیوانیان لێدەکا، ئەمەش لەبەدردا ئاشکراو ڕوون بوو، بەڵام لە ئوحوددا نافەرمانیان لەفەرمانەکەی پەیامبەر ﷺ کرد، ئیتر ئەوهاوکاری و یارمەتییە نەهات و، ئەوانیش تێكشکان.

٢) بۆسەرکەوتن ئەگەرچی دەبێ، ژمارەی هاوسەنگ وچەك و تەقەمەنی پێویست هەبێ، بەڵام لەگەڵ گشت ئەمانەیشدا سەرکەوتن تەنیا هەربەدەستی خوایە، لە (بەدر)دا فریشتە لە دیمەنی مرۆدا بە واقیعی بەشداربوون وجەنگیان کرد.

﴿ ١٢٨: لیس لک من الأمر شئ أو یتوب علیهم ﴾ تۆ هیچ کارێکت بەکاری ئەوانەوە نییە، چونکە یا تەوبەیان لێوەردەگرێ و موسڵمان دەبن ﴿ أو یعذبهم ﴾ وەیان ئازارو سزایان دەدات، ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێباوەڕی ﴿ فإنهم ظالمون ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە ستەمکارنو، شایانی سزان.پێشەوا (موسلیم) دەڵێ: کاتێ لە (ئوحود)دا پەیامبەر ﷺ ددانی پیرۆزی شکاو ڕوخساری جوانی خوێناوی بوو، فەرمووی: ئاخۆ گەل وهۆزێ ئاوا دەم وچاوی پەیامبەرەکەیان خوێناوی بکەن، دەبێ چۆن بەختیارو سەرفرازبن، واتە: خوایە تۆڵەیان لێبسێنە؟ ئیمامی(بوخاری) دەڵێ: یەکەیەکە ناوی دەهێنان، پێشەوا(ئەحمەد) دەڵێ: لە ناویاندا ناوی ئەم سێ کەسەی هێنا: (حاریس، سوهەیل، سەفوان) دەرەنجامیش تەوبەیان کرد و گەڕانەوە ﴿ ١٢٩: ولله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان ولەزەویدایە، هەر موڵکی خوایەو خۆی باڵادەستە ﴿ فیغفر لمن یشاء و یعذب من یشاء ﴾ حەز بکا لە هەرکەسێك ببوورێ شیاویش بێت، دەبوورێ، لە هەرکەسیش حەزبکاو شیاوبێت، سزای ئەدا ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وخوا زۆرلێبوە ردەو میهرەبانە.

سوود خواردن (زۆر و کەمی) حەرامە:

﴿ ١٣٠: یاأیهاالذین آمنوا لا تأکلوا الربا أضعافا مضاعفة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! سوود، چین لەسەر چین مەخۆنو وەری مەگرن، وەك سەردەمی نەفامی، دەچوون بۆ نموونە: (١٠٠) دیناریان ئەدا بە (٣٠٠) دینار.. چونکە لەبنەرەتدا سوود بەهەموو جۆرێ شتێکی حەرامکراوە: وەك لەجێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (.. وحرم الربا..) ﴿ واتقواالله لعلکم تفلحون ﴾ دەسا لەخوا بترسن و لەنافەرمانی خۆتان پارێزن، بەشکو بەختیار ببن وببیەنەوە ﴿ ١٣١: واتقوا النارالتی أعدت للکافرین ﴾ ولەو ئاگرەی بۆ بێباوەڕان ئامادەکراوە خۆ پارێزن ﴿ ١٣٢: وأطیعوا الله والرسول لعلکم ترحمون ﴾ لەخواو لەپەیامبەر گوێرایەڵی بکەن، بەتایبەتی لەسوود خۆتان پارێزن، بەڵکو بەر ڕەحمەتی خوا بکەون. سوود خۆری بانقەکانی ئەمڕۆیش، لەسوود خۆری جاهیلیەتی ئەوکاتە دژوارترو خراپترە، چونکە ئەو ڕۆژە کەسێك شتێکی ئەفرۆشت بە شتێکیدی، ئەگەر کاتی هاتباو نرخەکەی نەبووبا بیدا، ئەوا دوای دەخست و زیادی دەکردبۆی، بەڵام ئێستا هەر یەکەمجار دراوێ دەدرێ بەدراوێ تا ماوەیەك، لەگەڵ ڕەچاوکردنی زیادەیەکەیش، پاشانیش دەس بەجێ لەسەری تۆمار دەکرێ.

پەلە بکەن لەئەنجامدانی کارە خێرەکاندا:

﴿ ١٣٣: وسارعوا إلی مغفرة من ربکم ﴾ پەلەو چەسپانی بکەن بۆ کردنی ئەو شتانە ئەبنە هۆی لیبووردنی پەروەردگارتان ﴿ وجنة عرضها السموات والأرض ﴾ وچوونە بەهەشتێکی فراوانیواوە کە: هەر پانتاییەکەی بە ئەندازەی ئاسمانەکان و زەوییە، بەڵێ.. لە سوورەتی(حەدید–٢١)یشدا هاتووە: (سابقوا إلی مغفرة من ربکم وجنة عرضها کعرض السماء والأرض). جارێکیان نوێنەری (هێرەقل) بەنامەیەکەوە هاتەلای پەیامبەر ﷺ لەنامەکەیدا نووسرابوو: ئەی موحەممەد! تۆ لە نامەکەتدا بانگتکردوین بۆ بەهەشتێك دەڵێیت: هەر پانتاییەکەی بەئەندازەی پانتایی ئاسمان وزەوییە، جائەرئەمە وا بێ، ئەی دۆزەخ لە کوێیە؟ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((فَأَیْنَ اللیلُ إذا جاء النهارُ؟)) واتە: کە ڕۆژهات، شەو دەبێ لەکوێ بێو چی لێبێت؟. (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ أعدت للمتقین ﴾ ئامادە کراوە (ئەو بەهەشتە) بۆ پارێزکاران. زانایان دەڵێن: ئەم ئایەتە بەڵگەیە بۆ ئەوە کە ئێستا بەهەشت ئامادە کراوەو هەیە.

هێندێ لەپەسنی بەهەشتیەکان:

ئینجا خوا هەندێ سیفاتی بەهەشتییەپارێزکارەکان باس ئەکاودەفەرموێ: ﴿ ١٣٤ : الذین ینفقون فی السرآء والضرآء ﴾ پارێزکارە بەهەشتییەکان ئەوکەسانەن کەلە خۆشی وناخۆشیدا، لە بوون ونەبووندا، ئەوان دارایی ئەبەخشن ﴿ والکاظمین الغیظ ﴾ و رك و غەزەبی خۆیان - لەکاتی توورە بوندا - دەخۆنەوەو کاری پێناکەن ﴿ والعافین عن الناس ﴾ و لەهەڵەی مەردم خۆش دەبن و تۆڵەناسێنن ﴿ والله یحب المحسنین ﴾ وخوایش خێرخوازانی خۆش ئەوێ﴿ ١٣٥ : والذین إذا فعلوا فاحشة ﴾ وهەرکە کارێکی دزێوو ناشیرین بکەن، واتە: گوناهێکی گەورە ئەنجام بدەن ﴿ أو ظلموا أنفسهم ﴾ یان ستەم لەخۆ بکەن،واتە: گوناهێکی بچووك بکەن ﴿ ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم ﴾ بە تالووکەو بەپەلە، خوا یاددەکەنەوەو، داوای لیبووردنی گوناهەکانیانی لێدەکەن ﴿ ومن یغفر الذنوب إلاالله ﴾ جادەبێ -بێجگە لەخوا- کێ گوناهان بپۆشێ؟ ﴿ ولم یصروا علی ما فعلوا وهم یعلمون ﴾ جا ئەوانە لەسەر تاوان وگوناحێ زانیویانە هەڵەیە،سوور و بەردەوام نین، خۆشیان ئەزانن کە سوور بوون لەسەر گوناح کارێکی زۆر خراپ و ناپەسەندەو، دەشزانن هەرکەسێك تەوبە بکات، خوا لێیوەردەگرێت. پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((ما أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ وإنْ عَادَ فی الیوم سبعین مرة)) ئەبوو یەعلی وئەبووداوود.

﴿ ١٣٦ : أولئک جزاؤهم مغفرة من ربهم ﴾ ئەو انە پاداشتیان لایپەروەردگاریان بەخشین ولیبووردنە ﴿ وجنات تجری من تحتها الانهار ﴾ و چەند باخێکی بەهەشتە، کەچەندین جۆگەو رووبار بەبەریاندا تێدەپەڕێ ﴿ خالدین فیها ﴾ و بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ نعم أجر العاملین ﴾ ئەها! چەن چاکە پاداش و کرێی ئاکارچاکان.

حیکمەتی رووداوەکەی ئوحود:

﴿١٣٧: قد خلت من قبلکم سنن ﴾ بەڕاستی پێش ئێوەیش روویدا چەند رێ ویاسایەك،وەك ئەوە لەئێوەروویدا -ئەیهاوەڵان- لەئوحوددا! بەڵام دەرەنجام خوا سەریخستن بەسەرکافرەکاندا، دەسا مژدەبێت ئێوەیش سەردەکەون. ﴿ فسیروا فی الأرض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین ﴾ جا بچن بەسەرزەویدا وبنۆڕن پاشەڕۆژی بەدرۆخەرەوان و بێباوەڕان چۆن بوو؟ ﴿ ١٣٨ : هذابیان للناس ﴾ ئەم قورئانە وتارو روونکردنەوەیەکیگەورەیە بۆگشت مەردم،هەمووشتێ روونەکاتەوەو، حاڵیگەلانی رابووردووش بەیاندەکات، چاك وایە پێی ژیربن ﴿ وهدی وموعظة للمتقین ﴾ رێنمایی و ئامۆژگارییشە بۆ خۆپارێزان، چونکە بەپلەی یەکەم ئەوانن پێی بەهرەمەند دەبن وگوێڕایەڵ دەبن.

ئینجا خو لەبەرامبەر رووداوەکەی (ئوحود)ـەوە دڵ نەواییان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٣٩ : ولا تهنوا ولا تحزنوا ﴾ لەجیهاد سست و کزو

وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُواْ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُواْ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾

بێ هێز مەبن و، خەفەت مەخۆن ﴿ وأنتم الأعلون ﴾ چونکە هەر ئێوەن بەرزو زاڵ، دەرەنجامیش سەر دەکەون ﴿ إن کنتم مؤمنین ﴾ ئەگەر باوەڕتان بێ. بەڵێ. بێگومان بیروباوەڕی موسڵمانان بەزرترە، پەیڕەوو پرۆگرامیان شیاوترە ﴿ ١٤٠ : إن یمسسکم قرح فقد مس القوم قرح مثله ﴾ خۆئەگەر ئێوە برینداریتان تووشبوو لە ئوحود، بێگومان ئەوخەڵکە دوژمنەشتان (واتە: هاوبەشدانەرەکان) وەك ئێوە بریندار بوون و، تووشی هەمان زام هاتن لەجەنگی بەدردا، هەرلەم سوورەتی (ئالی عیمران - ١٤٣) دا هاتووە: (ولقد کنتم تمنون الموت من قبل أن تلقوه فقد رأیتموه وأنتم تنظرون) دیسانەوە لەهەمان سوورەت، ئایەتی (١٤٠)دا ئەفەرموێ: (ویتخذ منکم شهداء)، وە ئایەتی (١٥٢)ی ئەم سوورەتە ئەفەرموێ: (حتی إذا فشلتم وتنازعتم فی الأمر وعصیتم من بعد ما أراکم ما تحبون منکم من یرید الدنیا ومنکم من یرید الآخرة ثم صرفکم عنهم لیبتلیکم) وەلە ئایەتی (١٥٣)یشدا ئەفەرموێ: (إذ تصعدون

ولا تلـوون علی أحد والرسـول یدعوکم فی اخراکم) مەبەسـتیش لەزەخم وبرینی موسڵمانەکان ئەوەبوو کەئەم چەند ئایەتەو وێنەیان دەستنیشـانیانکرد، برینی هاوبەشدانەرەکانیش (سوورەتی ئەنفال ـــ ١٢،١٣) ئاماژەی بـۆ ئەکاو دەفەرموێ: (إذ یوحی ربک إلی الملائکة إنی معکم فثبتوا الذین آمنوا سألقی فی قلوب الذین کفروا الرعب فاضربوا فوق الأعناق واضربوا منهم کل بنان * ذلک بأنهم شاقوا الله ورسوله ومن یشـاقق الله ورسوله فإن الله شدید العقاب) دەشـگونجێ کە زام و نارەحەتی هەردوولا هەر لەرۆژی (ئوحود)دا بووبـێ. ﴿ وتلک الأیام نداولها بیـن الناس ﴾ ئێمە ئەم رۆژگارەی سەرکەوتن و، تێکشکانە، لەنێو مەردمدا دەستاو دەستی پێ دەکەین، رۆژێ بـۆ ئێوەیەو، رۆژێکیش بۆئەوان ﴿ ولیعلم الله الذین آمنوا ﴾ بۆ ئەوە لەدونیادا خوا ئەو کەسـانە دەربخاو بەخەڵکیان بناسـێ باوەڕیان هێناوە، هەموو کەسـێك بزانـێ ئەوانە لەکاتی تەنگانەدا چـەن بەئارامـن. بەڵێ..بـاوەڕداران ناسـران و لەتاقیکردنەوەدا دەرچـوون و، درێژەیان بـەکاری خۆیانـداو، هەرگیزیش بیریان لەگەڕانـەوەو خۆدزینـەوە نەکـرد لەئوحـود، (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سـەلوول)ی ناپاك ودوورا نەبێ، کەبەخۆیو (٣٠٠) کەسـەوە پاشەکشـەی کرد بـۆ مەدینە، هەرئەوکارەی ئەویشـبوو، (بەنی حاریسە)و(بەنی سەلەمە)ی تووشـی دوودڵی کردو خەریك بوو تێك بشـکێن وبگەڕێنـەوە، جالـەم جەنگەدا موسڵمانەکان (٧٠) شـەهیدیان دا، چواریان بارکەران بوون و، لەنێوانیاندا (حەمزە)ی مامی پەیامبەرو ﷺ (موسـعەب) بەدی دەکران، ئەوانی تر گشـت لەئەنسـار بوون(خوا لەهەموان رازیی بێت) بێگومان بەوجیهادو چوونـە گۆڕەپانـەی جیهادەوە پـاك و ناپاك لێـك جیاکرایەوە، بـاوەڕدارو بێبـاوەڕ دەردەکـەوت ﴿ ویتخـذ منکـم شـهداء ﴾ وەچەند شەهیدێکیشـتان لێوەرگرێ، واتە: لەرێی خوادا بکوژرێن ورێزتـان لێ بنێ بەشـەهیدییو، بۆدواییش پـتر دیفاع وبەرەوانی لەدینەکـەی خوا بکەن ﴿ والله لایحب الظالمین ﴾ وخوا خەڵکانی ستەمکاری خۆش ناوێ ﴿ ١٤١: ولیمحص الله الذین آمنوا ویمحق الکافرین ﴾ وتا ئەو موسـڵمانە راسـتانە لەبێژنگبداو، کافرەکانیش لەناو بباوبفەوتێن، واتە: موسـڵمانی سەنگەر، لەموسڵمانی خەوت وخەواڵو دەرکەوێت. جا لەبەر ئەمانە گشت، خوادەستورو بڕیاری جەنگیدا لەگەڵ موشریکان.

بێ ئەزموون چۆن دەچنە بەهەشت؟:

﴿ ١٤٢: أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ﴾ ئاخۆ ئێوە پێتان وایە، هەروا بێ تاقیکردنەوە بەکوشـتارو جیهاد، بەئاسانی بچنە بەهەشتەوە؟ ﴿ ولما یعلم الله الذین جاهدوا منکم ویعلم الصابرین ﴾ کەهێشـتا جیهادکەرانوخـۆ ڕاگرانتـان -لەگوڕەپانـی جەنگـدا- لای خوا دەرنەکەوتوون وتاقینەبوونەتەوە. واتە: خوا حەزدەکا ببینێ ئەوانەی جیهـاد دەکەن و ئەوانەی ئـارام دەگرن، وەلەم ئایەتەشـدا خوا موسـڵمانەکان هەڵدەنـێ لە سـەرجیهاد و لەسەرسـەبر، چونکە بەهەشت بێ تاقیکردنەوە بۆ هیچ کەسێك دەست نادا، هەروەك لەم چەن ئایەتەیشدا روونکراوەتەوەو دەفەرموێ: (أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما یأتکم مثل الذین خلوا من قبلکم مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتی یقول الرسـول والذیـن آمنوا معه متی نصر الله ألا إن نصر الله قریب) (بەقەرە: ٢١٤)، و یان لە سوورەتی (تەوبە: ١٦)دا هاتووە: (أم حسبتم أن تترکوا ولما یعلم الله الذین جاهدوا منکم ولم یتخـذوا من دون الله و لا رسـوله ولا المؤمنین ولیجة والله خیر بما تعلمون) یان دەفەرموێ (ألم * أحسـب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا وهم لا یفتنـون * ولقد فتنا الذین من قبلهم فلیعلمن الله الذین صدقوا ولیعلمن الکاذبین) (عەنکبـووت/٣،١). بەڵێ..ئەوانەی وا کاتی خۆی ئامادەی جەنگی (بەدر) نەبوون، ئاواتیان دەخواسـت جەنگێکیان بۆ سـاز ببێ، هەتا لەپێناو دینیخوا بجەنگێن و، بە پلەی شـەهیدی بگەن، وەیان کافران بشـکێنن، کەچیئەو حەلە جەنگەکە فەرزکراو دەبوو بێنە گۆڕپانی جیهادەوەو بەئارامبن، وادەر نەچوون! ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ١٤٣: ولقد کنتم تمنون الموت من قبل أن تلقوه ﴾ سوێند بەخوا ئێوە بەر لەوە ئەمرۆ لەگەڵ مەرگدا رووبەڕوو ببنەوە، ئاواتی مردنتان دەخواست! ﴿ فقد رأیتموه وأنتم تنظرون ﴾ سا وا بینیتان و سەیرتان دەکرد، واتە: هۆیەکانی مردنتان بینی و سـەیرتان دەکرد براکانتان دەکوژرێـن و نزیك بوو ئێوەش بکوژرێن، دەسـا جەنگ بکەن وتێ بکۆشـن. پێغەمبەر دەفەرموێ: ((لاتَتَمَنّوْا لِقاءَالعَدُوّ،وَسَـلُوا العافِیَةَ، فَإذالَقیتُموهمُ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَموا أنّ الجنّةَ تحتَ ظِلالِ السُـیُوفِ)) واتە- ئاواتـی رووبەڕووبوونەوەی دوژمـن مەخوازن، هەمیشـەلەخوا بخوازن لەبەڵاتـان دوورگرێ، جائـەر رۆژێکیش بەدوژمن گەیشـتن بەئارامبـن، چاکیش بزانن بەهەشت لەژێر سێبەری شیرەکاندایە.

دەنگۆی مردنی پێغەمبەر ﷺ لە ئوحود:

(ئیـبن قومەیئە)ی موشـریك لەئوحودا بەردێکـی بۆ پەیامبەر ﷺ هەڵـداو ددانی پـیرۆزی شـکاندو، هاتە پێشـەوە بیشـیکوژێ، بەڵام(موسعەب) پەلاماری دایەو نەیهێشت، کەچی لە پاڵ ئەوەدا موسـعەبی شـەهیدکردو، جاریشـیدا کە: موحەممەدم کوشت، چونکە سەروسیماو شێوەی پێغەمبەرو موسعەب زۆر لەیەك ئەچوو،

وایزانــی پێغەمبەری کوشــتووە، جا بــەو دەنگــۆو پڕوپاگەندەیە هەندێ لەهاوەڵان خاوبونەوەو ترســان وگۆڕەپانیان بەجێ‌هێشــت و، خوایــش فەرمووی: ﴿ ١٤٤: و ما محمد إلا رســول قد خلت مــن قبله الرســل ﴾ موحەممەدیش تەنهــا هەرپێغەمبەرێکەو چیتر نییە، بەرلەویش گەلێ پەیامبەرانی تر هاتوونو رۆیشتوون و مردوون ودینەکەشیان دوای خۆیان هەر ماوەتەوە، ئەمیش هەر وەك ئەوان وایــە ﴿ أفإن مات أو قتل انقلبتم على أعقابكم ﴾ باشــە! ئەر ئەو وەفاتی‌کرد وەك (مووســا)و (عیســا) وەیان کوژراو شەهیدبوو وەك (زەکەریا)و (یەحیا) ئێوە پاشــگەز دەبنــەوەو لەدین وەردەگەرێن؟ بەڵێ ئەو رۆژەکە هاوبەشدانەرەکان بڵاویان کردەوەکە: پەیامبەرﷺ کوژراوە، ترس و بیمێکی زۆر کەوتە دڵی هەندێ لەموسڵمانەکانەوەو لەنێو گۆڕەپانەکەدا سست ولاواز بوون، ئەوسا خوایش بەو ئایەتە گلەیــی لێ‌کردن ﴿ ومن ينقلب على عقبيه ﴾ خۆ هەرکەســێکیش: پاشــگەز بێتەوەو لەدین وەرگەڕێ ﴿ فلن يضر الله شــيئا ﴾ باچاك بزانێــت کە هەرگیز ناتوانێ زیانێ بەخــوا بگەیەنێت، بەڵکوهەر لەخۆی زیان دەدات ﴿ وسيجزي الله الشاكرين ﴾ دڵنیاشبن کەخوا پاداشتی شوکرانەبژێران ئەداتەوەو سەریان دەخات.

تێبینــی: پێغەمبەرمان موحەممەدﷺ رۆژی دووشــەممە هیجرەتی کــرد بۆمەدینەو کاتی چێشــتەنگاو گەیشــتە ئــەوێ، هەر رۆژی دووشــەممەش بوو، کۆچی یەکجــاری کردو، بــۆ هەتاهەتاییش گەڕایــەوە لای خوای میهرەبان ودلۆڤان، رۆژی ســێ شــەممەو، شــەوی چوار شەممەبوو بە خاك ئەســپاردرا. (ئەنەس) ئەڵێ: ئەو رۆژە کــە هیجرەتــی کردو گەییــە (مەدینە)، شــارو دەورووبەری شــار پڕشــنگداربووو گەشــایەوە، ئەو رۆژەش کۆچی دوایی‌کرد، تاریکییو خــەم وخەفەت بەجارێ دونیای مەدینەی داپۆشــی، تەنانــەت لێمان تێکچوو بوو و خۆمانمان نەدەناســیەوە، هەربۆیە (عومەری کوڕی خەتاب) وتی: (إنّ الرسولَ لمْ يَمُتْ، ولنْ يَمُوتَ) بێ‌گومانم کە پێغەمبەرﷺ نەمردووەو، ناشمرێ! هەتا (ئەبووبەکر) هێوری کردەوەو چوویە ســەر میمبەرو وتی: (من كان يعبد محمدا فإن محمدا قد مات، ومن كان يعبد الله فإن الله حي لايموت)، واتە: خەڵکینە! هەرکەســێك موحەممەدی پەرســتبێ، ئەوا موحەممەد مرد، هەرکەســیش خوای پەرستبێت، ئەوا خوا زیندووەو هەرگیز نامرێت. پاشــان ئایەتــی (وما محمد إلا رســول قدخلت من قبله الرسل..)ی بۆ خوێندنەوەو خەڵکەکە هێور بوویەوە.

بەبڕیاری خوا نەبێ هیچ کەسێک نامرێ:

﴿ ١٤٥: وما كان لنفس أن تموت إلا بإذن الله ﴾ هیچ کەســێك چ پەیامبەرو خەڵکی‌تر بەویست و فەرمانی خوا نەبێ نامرێ، واتە: مردن پێش وپاش ناکاو، لای خوا ماوەی بۆدیاریکراوەو، نەبەچوونە جیهادەوە -بەر لەکات وساتی خۆی- زوودێت، وە نە بەپاڵدانەوەو خــۆ لەجیهاد دزینــەوە دوا دەکەوێت ﴿ كتابا مؤجلا ﴾ مردنی هەرکەسێك، کاتی نووسراوەو تۆمار کراوە، ئیتر خۆشاردنەوەی بۆ

وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَيَمْحَقَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُواْ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ٱلْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا وَسَيَجْزِي ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَٰبًا مُّؤَجَّلًا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْأٓخِرَةِ نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَسَنَجْزِي ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُواْ وَمَا ٱسْتَكَانُواْ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُواْ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِيٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْأٓخِرَةِ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

چییە لەگۆڕەپانی جیهاد، خوا دەفەرموێ: (وما يعمر من معمر ولا ينقص من عمره إلا فی كتاب..) ﴿ ومن يرد ثواب الدنيا نؤته منها ﴾ هەرکەسێك لەهەوڵەکانیدا تەنیا پاداشتی ئەم دونیایە حەز لێ‌بکا، واتە: تەنیا دەســتکەوتی جەنگی پێش چاو بگرێ ئێمەش بەشــی لێ‌دەدین، واتە: ئەویش بەدەســتی خوایــە بیدا، یا نەیدا ﴿ ومن يرد ثواب الأخرة نؤته منها ﴾ هەرکەســێکیش خۆشــیو نیعمەتی دوارۆژی گەرەك بێ، خوا هەرپێی‌دەدا، واتە: کەسێ هەربۆ دونیا بکۆشــێت، خوا مەیلی لەچەند بێــت دەیداتێ، بەڵام لە قیامەتدا بێبەش دەبێ، هەرکەســیش بۆ قیامەت هەوڵبدات، ئەوا قیامەت مسۆگەرەو، لەدونیاشدا -ئەرمەیلی هەبێ- بەشی‌دەدات، کەوابوو دونیاو قیامەت هەرلای خوایە ﴿ وسنجزي الشاكرين ﴾ بێ‌گومان لەدونیاولەقیامەتــدا پاداشتی‌سوپاسگوزاران دەدەینەوە، ئەوانەی کەخۆیان راگرت لەگۆڕەپانی جەنگدا لەهەردوولا سەربەرزن.

بۆدڵدانەوەی ئیمانداراەکانی ئوحود:

﴿ ١٤٦ : و كأيــن من نبي قاتل معه ربيون كثير ﴾ پەیامبەرانێکی زۆر لە رێی خوادا جەنگان و، لەگەڵ ئەوانیشــدا کۆمەڵێکی زۆری زانای خواپەرست وصالح، شــان بە شانیان لەبەر بەرزکردنەوەی وشــەی خــوا، جەنگــان و تووشــی ئێــش وئازارێکی‌زۆربــوون وەهەندێکیشــیان کوژران(وەکــو ئێوە) ﴿ فما وهنــوا لما أصابهم في سبيل الله ﴾ کەچی‌ئەوانەشــیان، وا مــان ونەکوژران، لەبەرئــەو نارەحەتییــە لەرێــی خــوادا دووچاریان بوو، هیــچ وەخت لاوازو خاوو بێهێز نەبوون ﴿ وما ضعفوا ﴾ وبێ تین وسســتیش نەبوون لەجیهاد ﴿ ومااســتكانوا ﴾ وسەریشــیان بۆدوژمن دانەخست و، پشــتیان لەجیهاد هەڵنەکرد دەســا ئێوەیش ئەی یارانی ئوحود! هەرگیز ماندوو نەبن ونەپسێن وبەئارامبن ﴿ والله يحب الصابرين ﴾ خواش خەڵکانی‌خۆگرو بەئارامی خۆش دەوێ، ئەوانەی کە هێزی دەروونیان ناپسێت و، تەسلیم بەدوژمن نابن و خۆ بەدەستەوە نادەن ﴿ ١٤٧ : وماكان قولهم إلا أن قالوا ربنا اغفر لنا ذنوبنا ﴾ پاش ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتانەشــیان هەردەیانگوت: پەروەردگارەکەمان! لەگوناحمــان خۆش‌ببــە ﴿ وإســرافنا فــى أمرنــا ﴾ و لەدرێغی‌و زیادەڕەویمان ببۆشــە ﴿ وثبت أقدامنا ﴾ ویتەوتر پێمان داچەقێنە لەگۆڕەپانی جەنگدا، تاهەرگیز نەپسێین وهەڵنەیەین ﴿ وانصرنا على القــوم الكافرين ﴾ ســەرمان بخە بەســەر هــۆزی کافراندا. بــەڵێ.. پاش ئەوجیهــادە درێژوو بێ وچانــە داوای دەوڵەمەندیی و پاداشــتی دونیا ناکەن و، لەگەڵ خــوای خۆیاندا زۆر بە وێالاو و بــە ئەدەبەوە دێنە ئاخافتن، بۆیە داوای هیچ شــتێکی دونیایان لێ‌نەکرد بۆخۆیان، جا لەبەرامبەر ئەوەشــەوە خوا هەمووشــتێکی پێ‌دان، لەهەمان کاتدا ئەم ئایەتی (وكأين من نبی) سەرزەنشتیشە بــۆ هەڵهاتووەکانی رۆژی ئوحود، واتە: هەق نەبوو ئێوەش هەڵێن وپێغەمبــەر ﷺ لەگۆڕەپانــدا بەجێ‌بێڵن ﴿ ١٤٨ : فآتاهم الله ثواب الدنيا وحســن ثواب الآخرة ﴾ ئینجا لەبەرئەوە خوایش پاداشــتی دونیاو ئاخرەتی پێ‌دان لەدونیا ســەری خســتن و چاکەو پاداشی دوا رۆژیشــی پێ‌دان، واتــە: لیبووردن و بەهەشــتی خۆی دانێ ﴿ والله يحب المحســنين ﴾ بــەردەوام خوا ئــاکار چاکانی خۆش ئەوێ بەراستی ئەوان جیهادی چاکیان کرد بۆخوا.

شوێنی فات و فیتی خوانەناسان مەکەون:

هەرکــە دوورازەکان لەئوحود گەڕانەوە خــێرا کردیانە فات وفیت لەموســڵمانەکان وگوتیــان: ئەگــەر ڕاســتبووبا موحەممــەد ﷺ پەیامبەرە، ئێــوە ئەوەتان دووچــار نەدەبوو! ئەوجا خوای گەورە بۆ ئــەوە بروادارەکان هۆشــیار بکاتــەوەو، هیــچ کات گوێرایەڵ وبەرفەرمانی دوژمن نەبن، فەرمووی: ﴿ ١٤٩ : ياأيهاالذين آمنوا إن تطيعــوا الذين كفروا ﴾ ئــەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر ئێوە گوێڕایەڵی کافرو بێ باوەڕان بکەن ﴿ يردوكم على أعقابكم ﴾ ئەوا لەدین پاشــگەزتان دەکەنەوە، چونکە ئەو تێکشکانە دەکەنە داوو ئێوەی پا تووشــی دوودڵی دەکەن ﴿ فتنقلبوا خاســرين ﴾ ئەو حەلە بەزیانمەنــدی دەگەڕێنەوە ﴿ ١٥٠ : بل الله مولاكم ﴾ گوێ بۆئەوانە مەگرن، دۆســت و یارمەتیدەر و ســەروەری ئێوە، تەنیاو تەنیا خوای گەورەیە ،هەر ئەو یارمەتی ئێوە دەدا، جاکەوابوو هەر گوێڕایەڵی ئەوبن و،مەکەونەشوێن پڕوپاگەندەی ئەوانە ﴿ وهو خير الناصرين ﴾ هەر ئەو(خوا)یشـە لەهەمووکەس چاکتر یارمەتیدەرو کۆمــەککارە ﴿ ١٥١ : ســنلقى في قلــوب الذين كفــروا الرعب ﴾ بێ‌گومان ترس ولەرز دەخەینە دڵی بێ‌باوەڕانەوەو ئەوسا دەشکێن، بــەڵێ ئەمە یاســای خوایە کە هەرکات کافران دەگەنە موســڵمانی راســتەقینە، ترســی بڕوادارەکان دەچێتە دڵیانەوەو، لەگۆڕەپاندا هەڵدێــنو رادەکــەن، هەر ئەمەیــە کەپێغەمبەریــش دەفەرموێ: ((أُعْطِيتُ خَمْسًــا لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ مِــنَ الأَنْبِيَاءِ قَبْلِــي: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِــيرَةَ شَــهْرٍ..)) (فتح الباري). ﴿ بما أشــركوا بالله ما لم ينزل به ســلطانا ﴾ لەبەرئەوەکــە بێ بەڵگەی خوایی، هاوبەشــیان بۆخوا دانا! دیارە ئەوکارە کارێکی زۆر ناڕەواو ناهەقەو، لەبەردەم هەقدا قــەت ئۆقــرە ناگرێ ﴿ ومأواهــم النار ﴾ و جێگــا و ئارامگەیان نــاو ئاگــری دۆزەخە ﴿ وبئس مثــوى الظالمين ﴾ و جــێ و رێی ستەمکارانیش خراپترین جێگا دەبێ لەدۆزەخدا.

کە ڕووتان لە تاڵانەکەنا،کێشە پەیدا بوو و شکان:

﴿ ١٥٢ : ولقــد صدقكــم الله وعــده ﴾ بێ‌گومــان، خــوا بەڵێنی بەئێوەداو جێ بەجێشــیکرد، ئەوەبوو تاقی بەیانییەکەی، ئێوە زۆر بەدڵســۆزانە هاتنــە گۆڕەپانەوەو جەنگتــان دەکرد، خوایش یارمەتیدان و لەوســەرەتایەوە سەری‌خســتن، وەکــو دەفەرموێ: ﴿ إذ تحســونهم بإذنــه ﴾ ئەوحەلە کە بەفەرمانــی خوا دوژمنتان دەکوشت و قەڵاچۆتان دەکردن، هەتا ئەوەندە بەجوان دەجەنگان پەیامبەریــش ﷺ فەرمووی: ((لكم النصــر ما صبرتم)) واتە: هەتا بەئارامبن، ســەرکەوتوو دەبــن، وابوو هەرلە ســەرکەوتندا بوون ﴿ حتى إذا فشــلتم وتنازعتــم في الأمر ﴾ هەتا ئەوکاتەی ترســان وسســت و لاواز بوون و،بووبەکێشــەتان لەسەرهەندێ دەسکەوت ﴿ وعصيتــم مــن بعــد ما أراكــم ماتحبــون ﴾ ئیتر پــاش دیتنی

سەرکەوتن وتالآنەکە، کەبەتەمای بوون، لاتانداو سەرپێچی فەرمانەکانی پەیامبەرتان کردو، بۆسەو کەمینی سەر شاخەکەتان چوڵ کردو، سەرئەنجام هەموو تێك شکان ﴿ منكم من يريد الدنيا ﴾ بووتان ماڵی دونیای دەویست، غەنیمەت و دەستکەوتی مەبەست بوو، بەتایبەتی کەلە سەرەتاوە کافرەکان شکان و چاوتان بڕییە کەل وپەلەکەیان ﴿ ومنكم من يريد الآخرة ﴾ هەیشتان بوو پاداش وخۆشی دواڕۆژی دەویست، گوێی بە دەستکەوتەکە نەدەداو کێوەکەی جێ نەهێشت ﴿ ثم صرفكم عنهم ليبتليكم ﴾ لەپاشان خوا دەستی ئێوەی لەو جەنگە کۆتا کردو یارمەتی خۆی لێگرتنەوەو تێ شکانو، بێباوەڕانیش زاڵبوون، خوا ئەوەی کرد هەتا تاقیتان بکاتەوەو دەرکەوێ چەن بەئارامن لەکاتی تێ شکان، بەڵێ.. ئەوانە لەگەڵ ئەوەیشدا ئاڵای خوایان بەرزکردبوویەوەو، موسڵمانیش بوون، بێ تاقیکردنەوە خوای گەورە سەری نەخستن، دەبێ خۆشەویستی دونیا لایان نەمێنێ و هەوڵەکانیان هەر لەبەر دینی خوا بێ و، خۆیان لە هەموو شتێ داماڵن ئەگینا سەرناکەون ﴿ ولقد عفا عنكم ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا خوای دلۆڤان ئێوەی لەو هەڵە بەخشی ولێتان خۆشبوو، چونکە ئەوان زۆرو ئێوە کەم و، بەدەس ئەنقەسیش نەبوو ﴿ والله ذوفضل على المؤمنين ﴾ خوا خاوەنی فەزڵ وڕێزە بۆ باوەڕداران، بۆیە لێیان خۆشبوو، بەڵێ بڕواداران تا بەچاکی ڕووبکەنە خواو بەرنامەکەی خوا، ئەواخوایش باشتر یارمەتیان دەدات، هەرچەندە هەندێ جار تووشی هەڵەیش ببن، موسڵمانانی ئەودەمە تەنیا هەڵەیەك بوو کردیان، ئاوا یارمەتییان لێگیرایەوەو شکستیان هێنا، جادەبێ موسڵمانانی ئەمڕۆ شیاوی چی بن؟ بێ شك هەر ئەم هۆیەیە، ئێستا بوونەتە ژێردەستەی جیهانیان، هیچ کیان و بوونێکیان نییە.

شێوازی هەندێ لەتێشکانەکەی ئوحود:

﴿ ١٥٣: إذ تصعدون ولا تلوون على أحد ﴾ ئەوحەلە کە هەڵاتنو بڵاوەتان کردو، وە بە کێوەکەدا سەردەکەوتن و لەترس دوژمندا لاتان بەلای هیچ کەسێکدا نەدەکردەوە ﴿ والرسول يدعوكم في أخراكم ﴾ پەیامبەریشﷺ لەپشت سەرتانەوە هەربانگی دەکردن و، ئەی فەرمووو: ((إليّ عِبَادَالله، إليّ عِبَادَالله، أنا رسولُ الله مَنْ يَكِرُّ فَلَهُ الجنةُ))، واتە: ئەو حەلە کەشکان وپەرتبوون، دەستەیەك بەرەو مەدینە گەرانەوەو، دەستەیەکیش چوونە سەر تاشە بەردەکانی (ئوحود) پێغەمبەریش ﷺ هەر ئەیفەرموو: بگەڕێنەوەو وەرنە لای من، بگەڕێنەوەو وەرنە لای من، ئەی بەندەکانی خوا! هەرکەسێك بگەڕێتەوە بەهەشتی بۆهەیە، کەچی ئێوە هەر ملتان ناو ئاوڕتان نەدایەوە! ﴿ فأثابكم غما بغم ﴾ ئینجا لەبەرئەوە کەئێوە خەم وخەفەتتان خستە دڵی پێغەمبەرەوە، خوایش هەر بەخەم وخەفەت جەزای دانەوە، لەبەرامبەر ئەوکارەتانەوە دوومەراقی گەورەی پێ چەشتن: یەکەم: خەمی تێکشکان. دووەم: خەمی ئەوە کە وتیان: پەیامبەرﷺ کوژرا! ﴿ لكيلا تحزنوا على ما فاتكم ولا ما أصابكم ﴾ تا بۆ ئەو دەستکەوتەی لەدەستتان چوو، بۆ ئەوکوشتن و برینانەشتان دووچارتان بوون لەوێ دڵگران نەبن ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ بێگومان بن کەخوا بەوکارانە دەیکەن، زاناو بەئاگایەو پاداشیشتان ئەداتەوە.

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَـٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّـٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَـٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَـٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ ۞ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَـٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُواْ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَـٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٥٢-١٥٣):

١) فەرمان شکاندنی فەرماندە بەتایبەتی لەکاتی جەنگدا دەبێتە هۆی تێکشکان.

٢) نافەرمانی لەخواو لەپێغەمبەرﷺ وئیختلافو کێشە لەنێو ئوممەتدا، ئاسەوارێکی ڕەشی دەبێ، لای کەمی تێکشکانی دونیایەو، لەدەستدانی دەوڵەت وحکومەتە.

٣) هەر موسیبەتێ تووشی مرۆڤ ببێ لای خوا لەوە گەورەتریش هەیە، تێشکانی (ئوحود) ئەگەرچی بەرەواڵەت تۆڵەو سزابوو، بەڵام لە واقیعدا نیعمەت و

تاقیکردنەوە بوو، چونکە موسڵمانەکان وشیاربوونەوە کە سەرکەوتن و تێشکان هەردوو بەسراون بەکۆمەڵێ هۆکارەوە لەسەرروویانەوە بەرفەرمانی و تاعەتی فەرماندە، دەبێ ئەو هۆکارانە پشتگوێ نەخرێن، تەنها جارێ نافەرمانی کردنی پێغەمبەر ﷺ دەبێتە مایەی چەندین شەهیدو برینداروو تێکشکان، خۆ حاڵەتی ئێستای موسڵمانانیش باشترین بەڵگەی ئەو راستییەیە، چونکە ئەر هاوەڵان یەکجار سەرپێچییان کردبێت، خۆئێستا سەدان وهەزاران سەرپێچی ولاساری هەیە!.

پاش ئەو خەمە، خوا بۆ ئۆقرەی دڵ خەواندنی:

﴿ ١٥٤: ثم أنزل عليكم من بعدالغم أمنة نعاسا ﴾ جاخوای میهرەبان پاش ئەوخەم وخەفەتە قورسە، هێمنیی و ئاسوودەییەکی باشی بۆناردن، سووکە خەوێکی لێخستن، هەتا بحەوێنەوەو وزەشتان دەمەزەرد بێتەوەو ئەو نارەحەتیەتان لە بیر بچێتەوە ﴿ يغشى طائفة منكم ﴾ خەوەنووچکەکە، هەندێکتانی گرتەوەو لەوخەم وخەفەتە حەوانەوە. پێشەوا (بوخاری) دەڵێ (ئەبوو تەلحە) وتی: من یەکێك بووم لەوانە خەوەنووچکە بردمیەوەو، چەند جارێك شمشێرەکەم لە دەست بەربوویەوەو هەڵمگرتەوە. دیاریشە کە خەو لەکاتی وادا بەڵگەی پشتگیری خوایە. ﴿ وطائفة قد أهمتهم أنفسهم ﴾ دەستەیەکیش (لە دوورازەکان) هەرخۆیانیان لا مەبەست بوو، لەبەرئەوە، لەخەوەنووچکەکە کە مایەی ئیسراحەت و حەوانەوەی دڵانبوو بێبەشبوون ﴿ يظنون بالله غير الحق ظن الجاهلية ﴾ گومانی ناهەقیان بەخودا دەبرد وەکو گومانی سەردەمی جاهیلییەت ﴿ يقولون هل لنا من الأمر من شئ ﴾ و ئەیانوت: ئایا ئێمە لەم کارە هیچمان هەیە؟ واتە: ئێمە بەزۆر هێنراوین، چونکە ئەگەر بەرای ئێمە بوایە ئەوا ئێمە لەمەدینە دەماینەوەو، دەرنەدەچووین‌و ئەم حاڵەشمان تووش نەئەبوو ﴿ قل إن الأمر كله لله ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ کەبێشك گشت کارێ هەربەدەستی خوایە، سەرکەوتن وسەرنەکەوتن، هیچ کەسێك بۆی نییە لەخۆیەوە فەرمان بدات، دەسا تۆش تەنها فەرمانی سەرشانی خۆت جێبەجێ بکەو گوێیان بۆمەگرە ﴿ يخفون في أنفسهم مالا يبدون لك ﴾ گەلێ کاری نهێنی لەدڵو دەروونیاندا دەشارنەوەو لای تۆ دەری‌ناخەن ﴿ يقولون لوكان لنا من الأمر شئ ما قتلنا ههنا ﴾ بۆ نموونە دەڵێن: ئەگەر ئێمە شتێکمان بەدەست بوایە، هەرگیز نەدەهاتین بۆ دەرەوەی مەدینەو لێرەیش بەکوشت نەدەچووین ﴿ قل لو كنتم في بيوتكم لبرز الذين كتب عليهم القتل إلى مضاجعهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: ئەگەرئێوە لەماڵی‌خۆشتان بووبان و نەهاتنایە گۆڕەپانی جەنگەوە، هێمان ئەوانەی وا کوشتنیان لەسەر نووسراوە، دەهاتنە جێی تەخت بوونی لاشەیان‌و لەوێ مەرگیشیان تووش دەبوو، واتە: لەقەدەری خوایگەورە دەرچوونیان نەدەبوو ﴿ وليبتلى الله ما في صدوركم ﴾ بۆیە خوا ئەو شتانەشتان بەسەردێنی، دەیەوێ دڵو دەروونتان تاقی‌بکاتەوە، گومانیش نییە کەبەڵاو نارەحەتی باشترین هۆکارە بۆدەرکەوتنی دڵسۆزیی‌و، ئاشکرابوونی لاریی‌ولاساریی مرۆڤ ﴿ وليمحص ما في قلوبكم ﴾ دەیشیەوێ هەرچی لەدڵتانایە لەبێژنگی بداو دەری بخا ﴿ والله عليم بذات الصدور ﴾خواش لەرازو نیازی دڵەکان زاناوئاگادارە.

ئەوانەتان لە ئوحود هەڵهاتن:

﴿ ١٥٥: إن الذين تولوا منكم يوم التقى الجمعان ﴾ بێگومان ئەوانەتان کەلەرۆژی بەرەنگاربوونەوەی هەر دوو دەستەی موسڵمان و بێباوەردا لەخەزای (ئوحود)دا پشتیان هەڵکرد ولەگورەپان هەڵاتن ﴿ إنما استزلهم الشيطان ببعض ماكسبوا ﴾ هەرلەبەرکارێ بوو پێشتر کردبویان، شەیتان هەڵی‌خلیسکاندن‌و تووشی ئەوهەڵەیەی کردن، پەیامبەر ﷺ بەجەنگاوەرە کانی فەرموو: لەسەر شاخەکە قەت نەجوڵێن، کەچی شەیتان فریوی‌دان و سەر شاخەکەیان بەجێ‌هێشت وئەوکارە روویدا! ﴿ ولقد عفاالله عنهم ﴾ وە بێگومان خوا لەسزای دوارۆژ بەخشینی ﴿ إن الله غفور حليم ﴾ بێگومان هەرخوایە زۆرلێبووردەو، زۆریش لەسەرخۆو هێمنە، پەلە ناکاو لەمرۆڤان دەبورێت.

ئێوە وەک خوانەناسان مەڵێن:

﴿ ١٥٦: يا أيها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين كفروا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەرتان هێناوە! ئێوە وەکو ئەو کافرانە مەبن ﴿ وقالوا لإخوانهم إذا ضربوا في الأرض أو كانوا غزى ﴾ کە بەبرا کافرەکانیان دەوت: کاتێ چووبانە سەفەری بازرگانی، وە یان جەنگی دوژمن و مردبان ﴿ لو كانوا عندنا ما ماتوا وما قتلوا ﴾ ئەگەر لای ئێمە مابان و نەچوونایە سەفەر یان جەنگ نەدەمردن و، نەدەکوژران. موسڵمان دەبێ ملکەچی پلان و نەخشەی خوا بێت، چ بۆ تەمەن و، چ بۆ رزق و رۆزیی و، چ بۆبەختیاریی و، چ بۆبەدبەختی، چونکە ئەمانە گشت هەر ئەورۆژە تۆمار کراون ئەوان لەپزدانی دایکییاندا بوون، ئیتر نە بەسەفەرو، نە بەغەزاو جیهاد ناگۆرێن و پاش وپێش ناکەن ﴿ ليجعل الله

ذلک حسـرة فی قلوبهـم ﴾ و رۆژانی بیروبـاوەڕی ئاوا، بۆئەوەیە کەخوا بیکاتەمایەی داخ و حەسـرەت لەدڵیاندا، چونکە باوەڕیان بەقەدەری خوا نییە! . پاشـان خـوا بیروبۆچونیوا دەداتەدواوەو، دەفەرمـوێ: ﴿ والله یحیی ویمیت ﴾ خوایە، گیان ئەبەخشـێو دەیژێنێ، هەرخۆشـیەتی گیـان ئەباتەوەو دەمرێنـێ ﴿ والله بما تعملـون بصیر ﴾ و خـواش بەهەر کارو کردەوەیـە ئێوە ئەنجامی دەدەن بینـاو بەئاگایـە﴿ ١٥٧ : ولئن قتلتم فی سـبیل الله ﴾ خۆ ئەگـەر ئێـوە لە پێناوی ڕێگای ئایینی خوا بە کوشـت چن ﴿ أو متـم ﴾ وەیان لەوکاتەدا بمرن خەریکی جیهادن ﴿ لمغفرة من الله ورحمة خیر مما یجمعون ﴾ دیارە لیبووردن و ڕەحمەت و میهرەبانی خوا، لەسەرجەم ئەوشـتەی ئێوە کۆی ئەکەنەوە باشترو چاکترە، خوا جیهادیان پێدەکات، تا لێیان خۆش ببێ، چونکە خەڵکانی کوژراوو مـردوو لە بەرەکانی جەنگدا، لەبەر ئەوەبەهەشـتیان بە گیانی خۆیان کریـوە، دەگەنە پلەی لیبووردن و میهرەبانی خوا، هەر ئەوەیە کە خوا لەجێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (إن الله اشـتری من المؤمنین أنفسـهم وأموالهم بأن لهم الجنة یقاتلون فی سبیل الله فیقتلـون ویقتلون وعدا علیه حقا فی التوراة والإنجیل والقرآن ومن أوفی بعهده من الله فاستبشـروا ببیعکم الـذی بایعتم به وذلک هو الفـوز العظیـم) (تەوبە: ١١١) یان ئەفەرمـوێ: (قل بفضل الله ور حمتـه فبذلک فلیفر حوا هو خیر مما یجمعون) (یوونۆس: ٥٨) یان دەفەرموێ: (ورحمة ربک خیر مما یجمعون) (زوخروف: ٣٢) ئەو ئایەتانە هەموو بەڵگەن کە ژیانی ئەم دونیا لەچاو ژیانی ئاخیرەتدا شـتێکی براوەو بێبایەخە، بۆیە خـوای میهرەبان دەیداتە هێندێ لەبـاوەڕداران ﴿ ١٥٨ : ولئـن متم أو قتلتم لإلی الله تحشـرون ﴾ دڵنیابـن ئەگەر لەسـەر جێش بمرن، وەیان لـە گۆڕەپانی جیهادا بکوژرێـن، بێگومانە لە هەردوو حاڵەتەکـەدا هەر بۆلای خوا کۆ ئەکرێنەوەودێنەوە بەردەسـتی خۆی، کەوابـوو هەوڵبدەن جیهاد بکـەن و، ڕەزامەندی خوا بە دەسـت بێنن. هەزار ڕەحمەتی خوا لـەم شـاعیرە کەلەوبارەوە چەنـد جوان ئەڵێ: (فـإن تک الأبدان للموت أنشـئت)، واتە: جا کە بەدەن و جەستەی مرۆڤ بۆمردن دروستکرابن، دەسا کوژرانی بە شیر لەرێی خوادا باشتر نییە؟.

دلۆڤانی و نەرم ونیانی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ١٥٩ : فبما رحمة من الله لنت لهم ﴾ بەهۆی ڕەحمەت و بەزەیی ومیهرەبانی خواوەیە، تۆ (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) ئەوەندە نەرمو نیان بووی لەگەڵیان، سەرەڕای ئەوهەموو سـەرپێچیو نافەرمانییەیان لەئوحـوددا کردیـان ﴿ ولو کنت فظـا غلیظ القلـب لانفضوا من حولـک ﴾ خۆئەگـەر کەسـێکی تـوورەو قسـەرەق ودڵرەقبای، دەوروبەریـان چۆڵ دەکردی و، لێـت دووردەکەوتنەوە ﴿ فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم فی الأمر ﴾ دەسا تۆ ئازارو هەڵەکانیان ببەخشـەو، لەخوایش داوای لێخۆشـبوونیان بۆ بکە، تالە هەڵەو تاوانەکانیان ببورێ، وەلەتەواوی کارە ستراتیژییەکانیشـدا پرس و

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيۡكُم مِّنۢ بَعۡدِ ٱلۡغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغۡشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمۡۖ وَطَآئِفَةٌ قَدۡ أَهَمَّتۡهُمۡ أَنفُسُهُمۡ يَظُنُّونَ بِٱللَّهِ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ ظَنَّ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ مِن شَيۡءٍۗ قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَمۡرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِۗ يُخۡفُونَ فِيٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبۡدُونَ لَكَۖ يَقُولُونَ لَوۡ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ مَّا قُتِلۡنَا هَٰهُنَاۗ قُل لَّوۡ كُنتُمۡ فِي بُيُوتِكُمۡ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَتۡلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمۡۖ وَلِيَبۡتَلِيَ ٱللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمۡ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمۡۚ وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ مِنكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ إِنَّمَا ٱسۡتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِبَعۡضِ مَا كَسَبُواْۖ وَلَقَدۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٞ ﴿١٥٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَقَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ إِذَا ضَرَبُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَوۡ كَانُواْ غُزّٗى لَّوۡ كَانُواْ عِندَنَا مَا مَاتُواْ وَمَا قُتِلُواْ لِيَجۡعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسۡرَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡۗ وَٱللَّهُ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوۡ مُتُّمۡ لَمَغۡفِرَةٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحۡمَةٌ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

راو مەشۆرەت و راوێژیان پێبکە.

شووراو راوێژ بنەمایەکی گرنگە لەئیسلامە:

ئیمامـی (بوخاری) لە(کتاب التفسـیر)ی (فتـح الباری: ٨/٥٨٥) دەڵێـت: لە (تەورات)دا هاتووە: (إنه ﷺ لیـس بفظٍّ، و لا غَلیظٍ، ولاسَخّابٍ فی الأسواق، ولا یُجْزِءُ السیئةَ، ولکن یَعْفُو ویَصْفَحُ). واتە: پێغەمبەر ﷺ هەرگیز قسـە رەق و، دڵرەق نەبووە، کاری خراپیشی بەکاری خراپ، پەرچ نەداوەتەوە، هەمیشە لێبووردەو بپۆشیهەڵە بووە، هـەر بۆیە بەرامبەر بە هەڵهاتووەکانی (ئوحود)یش زۆر نەرم و نیان بوو. بەڵێ ئەو ئایەتە بناغەو بنەمای مەشـورەت و راوێژە لە نێوان (ئەمیر) و ئەهلی حەل وعەقددا. پرس و راکردن بە خەڵکانی فامیـدە لە گشـت کارە گرنگەکانداو،، بۆدواییـش کارپێکردنی، یاسایەکی بەرزی شکۆداری شەریعەتی ئیسلامە. زاناکانمان دەڵێن: هـەر (ئەمـیر)ێ تەگبیرو راوێـژ بە ئەهلی دین و زانسـت نەکا،

ئەوەبەرکەنـار کردنـی ئەمیریوا واجیبە، لە کۆنیشـەوە وتراوە: پیاوی پرس و راکەر هەرگیز پەشیمان نابێ. هەر کەسێکیش خۆی بە شـتێکی عەجایـەب و عەنتیکە بزانێ‌ومەشـوورەت نەکا، ئەوا سەری لێ تێك‌دەچێ وکارەکەشـی لەدەست دەچێ، پێغەمبەر ﷺ لەو بارەوە دەفەرموێ: ((ما نَدِمَ مَنِ اسْتَشارَ، ولا خابَ مَنِ اسْتَخارَ،

وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

ولا عـالَ مَـنِ اقْتَصَدَ)). پێغەمبـەر پـاش پـرس و راوێژکـردن بە هاوەڵانیو وەرگرتنی رایان، ئیتر بە جوامێرانە بۆ جێبەجێ کردنی کارەکەی لێبڕاوەو پیادەشیکردووە، ئەگەرچی هاوەڵان بۆ دوایی لە راکەشـیان پەشیمان بووبن، بۆ نموونە: پرس و رایپێکردن: ئایا لەنێـو شـاری (مەدینە)دا لەگەڵ موشـریکاندا جەنگ بکەن یا لە دەرەوەی مەدینـەدا، هـاوەڵان دەرەوەی مەدینەیان پێ باشـبوو، خۆیشـی ناوشاری پێ باشـبوو، ئەجاپاش لێکۆڵینەوەیەکی ورد، چووە سەر رایەکەی ئەوان و، بەگورجی گەڕایەوە بۆماڵەوە، هەتا خۆی بۆئامادە بکاو، جلو بەرگی جەنگیبپۆشێ، پاشان هاوەڵان پۆزشیان بۆهێنایـەوەو پەشـیمان بوونەوە وچونە سـەر رایەکەی ئـەو، بەڵام پێغەمبـە ﷺ لە رایەکەی خۆی دانەبەزیـوو لێبڕا بۆ ئەنجامدانی. بەڵێ (عەزم)و لێبڕان کەخوا ئەفەرموێ: (فإذا عزمت فتوكل على الله..) ئاوا دەبێ. بۆخۆیشی دەفەرموێ: ((لا ينبغى لنبى لَبِسَ لأْمَتَهُ أنْ يَضَعَها حتى يَحْكُمَ الله بينه وبين أعدائه..)). واتە: بۆ هیچ پێغەمبەرێك ناشـێ، جل وبەرگی جەنگی لەبەرکاو، پاشـان هەتـا خوا کۆتایی بـەو جەنگە دێنێ‌داینێتەوە؛ بـەڵێ پەیامبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەوەیشدا کە لە ئوحوددا تەنیا نۆ کەسیلامایەوە، لە نۆ کەسـەکەیش حەوتیان کوژران وشەهیدبوون، کەچی هێشتا خـوا هەرفەرمانی پـێ‌دەدا کـە: داوای لێبـووردن بەتێکڕا بکا بۆهاوەڵانـی! ﴿ فإذا عزمت فتوكل على الله ﴾ ئینجا دوای پرس و راو مەشـوورەت وەختێ لێبڕایت بۆ ئەنجامدانی کارەکەت، پشت بەخوا ببەسـتەو بچـۆ کارەکەت پیادە بکە. (تەبـەری) دەڵێت: ئەگەرکارێکت بەلاوە رەواوحەق بوو و، بڕیاریشتدا بیکەیت، بچۆ ئەنجامیبـدە، ئەگەرچی لەگەڵ هاوەڵانیشـدا راوبۆچوونتان یەك نەگرێتەوە، لەسوورەتی(شـوورا)، ئایەتی(٣٨)، برێ باسی راوێژو ئەنجوومەنـی راوێژ کراوە، دەتوانی بچیتەوە ئەوێ ﴿ إن الله يحب المتوكلين ﴾ بەڕاستی خوا ئەوکەسانەی خۆش ئەوێ، پشت هەر بەو دەبەسـتن ﴿ ١٦٠: إن ينصركم الله فلا غالب لكم ﴾ ئەر خوا سـەرتان بخات وەك لەبەدردا سەری خستن، ئەوا بێخەم بن هیچ کەسێك ناتوانێ بەسەرتانا زاڵ ببێت ﴿ وإن يخذلكم فمن ذا الذى ينصركـم من بعده ﴾ خۆئەر وازیشـتان لێ بێنـێ و، لەیارمەتیتان دەسـت هەڵبگرێ، دەبێ ئیتر کێ بێ دوای ئەویارمەتیتان بدات؟ ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ دەبا باوەڕداران تەنها پشت بەخوا ببەستن کەوابوو سەرکەوتن و تێشکان هەموو بەدەستی خوایە.

بۆ هیچ پێغەمبەرێ فێڵ و فەرەج ناشێ:

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: لـە ڕۆژی(بەدر)دا لەغەنیمەتەکە پارچە قوماشێکی سوور لەنێو خەڵکەکەدا ون بوو، ئەوسا زۆر بێشەرمانە دووروووەکان خسـتیانە سـەر پەیامبەر!! ﷺ پاشان ئەم ئایەتەی: (وما كان لنبى..) هات و پاکانەی بۆ کرد. (ئیبن کەسـیر) ئەڵێت: ئـەو ئایەتە لە هەموو گزی و خیانەتێك پاکانەی بۆ پێغەمبەرکرد، نەك تەنها لە غەنیمەت، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٦١: وما كان لنبى أن يغل ﴾ بێگومان ناحەقیو گزییو خیانەت بۆ هیچ پەیامبەرێك شیاو نییەو ناشێ، لەگەڵ خەڵکیدا بیکا، بەتایبەتی لە دەستکەوتی جەنگدا ﴿ ومن يغلل يأت بما غل يوم القيامة ﴾ هەرکەسـێ گزیی و نادادی بکات، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو گزیی و تەشـقەڵەیە بەکۆڵیەوەیە -بۆئەوە ئابڕووی بچێت- دەبینرێ ﴿ ثم توفى كل نفس ماكسبت ﴾ لەپاشان هەمووکەسـێك بەگوێرەی کردەوەکەی خۆی بە تێروتەسـەلی سـزا دەدرێ ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وستەمی هیچ شتێکیشیان لێناکرێ.

پیاوی ئەمین و،پیاوی فێڵ و فەرەجلێدەر وەکو یەک نین:

﴿ ١٦٢ : أفمن اتبع رضوان الله كمن باء بسخط من الله ﴾ ئاخۆ کەسێ بەئاکاری چاکەوە شوێنی ڕەزامەندی وخۆشنوودیی خوا کەوتبێ؛ واتە: هەرگیز گزیی وخەیانەتی لەمەردم نەکردبێ، وەکو کەسێك وایە بەخەشم و قینی خواوە گەڕابێتەوە،واتە: فرت وفێڵی لەخەڵکی کردبێ؟! بێ‌سۆ یەکسان نین. لەئایەتی (١٧٣، ١٧٤)ی هەمان سوورەتدا سیفەت و وەسفی ئەوانە روون ئەکاتەوە کە شوێنی ڕەزامەندیو خۆشنوودی خوا کەوتوون، وەك ئەفەرموێ: (الذين قال لهم الناس إن الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم إيمانا و قالوا حسبنا الله ونعم الوكيل * فانقلبوا بنعمة من الله وفضل لم يمسسهم سوء واتبعوا رضوان الله والله ذو الفضل العظيم) ئەوانەیش کەوتنە بەر تووڕەیی خواوە، سوورەتی (مائیدە /٨٠) بە درێژی باسیان دەکاو دەفەرموێ: (ترى كثيرا منهم يتولون الذين كفروا لبئس ما قدمت لهم أنفسهم أن سخط الله عليهم وفي العذاب هم خالدون). ﴿ ومأواه جهنم وبئس المصير ﴾ شوێن وجێگای ئەوکەسە لادەرە دۆزەخەو، دۆزەخیش جێگایەکی زۆرخراپە، بەڵام پڕ بەباڵاو کالآیانە ﴿ ١٦٣ : هم درجات عندالله ﴾ بۆهەریەك لەئەهلی خێرو، لەئەهلی شەڕ،لای‌خوا چەند پلەوپایە هەیە،پلەو پایەی باوەڕداران و، پلەوپایەی دووڕووان، کەسێکیشیان ستەمی لێناکرێ ﴿ والله بصير بما يعملون ﴾ و خوا بەهەموو کردەوەیان بینایە،هیچ شتێکی لێون نابێت.

بەناردنی پێغەمبەرﷺ، چاو لە بەری منەتی خواین:

﴿ ١٦٤ : لقد من الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولا من أنفسهم ﴾ بێ‌گومان خوا منەتی نابە سەر باوەڕداراندا، چونکە هەر لەخۆیان پەیامبەرێکی میهرەبان ودڵۆڤانی بۆناردن، هەتا بەئاسانی وتووێژی لەگەڵ بکەن و لێی تێ‌بگەن ﴿ يتلوا عليهم آياته ويزكيهم ﴾ ئایەتەکانی خوایان بەسەرا دەخوێنێتەوەو، دڵ ودەرونیشیان لەهەرئاکارێکی دزێوو خراپ پاکژ دەکا ﴿ ويعلمهم الكتاب والحكمة ﴾ وفێری قورئان وحیکمەت وفەرموودەکانیشیان دەکات ﴿ وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين ﴾ بێ‌شك بەرلەهاتنی ئەوپێغەمبەرە، سەرلێشێواو بوونو هیچ شتێکیان نەدەزانیو، زۆریش بەدخوو بوون و، داروبەردیان دەپەرست، کچیان زیندەبەچاڵ دەکرد، بەژنان سووکایەتییان ئەکرد، بێ‌سنوورمەی و شەرابیان دەخواردەوە، لەسوورەتی(جومعە)شدا کورتەیەك هەر لەم باسە دواوین،دەتوانی تەماشای بکەیت.

هۆی تێکشکانەکەی ئوحود بەدەستی خۆتان بوو:

﴿ ١٦٥ : أو لما أصابتكم مصيبة ﴾ ئاخۆ کاتێ زیانتان پێ‌گەیشت لەتێکشکانەکەی ڕۆژی ئوحوددا و سەرتان سوڕما،بەتایبەتی کە (٧٠)کەستان شەهیدبوون؟ ﴿ قد أصبتم مثليها ﴾ کە بێ‌سۆ ئێوەش بەر لە(بەدر) دوو ئەوەندە زیانتان بەوانگەیاند: (٧٠) کەسیان کوژران و، (٧٠) کەسیشیان دیل‌کران ﴿ قلتم أنى هذا ﴾ گوتتان: هۆی دوو چاربوونمان چی‌بوو؟ ﴿ قل هو من عند أنفسكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: ئەوە هەر لەخۆتانەوە بوو تووشتان بوو، هۆی سەرەکی لە خۆتانەوە بوو، چونکە ئێوە فەرمانی پێغەمبەرتان شکاند ﴿ إن الله على كل شئ قدير ﴾ بێ‌گومان‌بن خوا بەسەر هەمووشتێکدا بەتوانایە، هەرچی حەزبکا ئەیکات. لەم ئایەتەدا هەر چەندە بە کورتی هۆی تێکشکانی موسڵمانەکان ئەخاتە گەردنی خۆیانەوە، لە ئایەتی (١٥٢)ی هەمان سوورەت زیاتر هۆی ڕووداوەکە ڕوون دەکاتەوە، وەکو لەپێشەوە ئەفەرموێ: (ولقد صدقكم الله وعدة إذ تحسونهم بإذنه حتى إذا فشلتم وتنازعتم في الأمر وعصيتم من بعد ما أراكم ما تحبون منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الآخرة ثم صرفكم عنهم ليبتليكم). ﴿ ١٦٦ : وما أصابكم يوم التقى الجمعان فبإذن الله ﴾ ئەوی ڕۆژی بەیەکگەیشتنیدوو کۆمەڵەکە -لەجەنگی (ئوحود)دا- دووچارتان بوو، هەموویبڕیارو فەرمانی خوای لەسەربوو ﴿ وليعلم المؤمنين ﴾ بۆ ئەوەی‌موسڵمانە بەهێزو دامەزراوەکان بناسرێن ودەرکەون ﴿ وليعلم الذين نافقوا ﴾ ئەودووڕووانەش بناسرێن،واتە: (عەبدوڵڵاو هاوڕێکانی) کە ئەوڕۆژە ورەی (٣٠٠) کەسی برد، کە سێیەکی سوپاکە بووو، لەگەڵ خۆو گێرانییەوە بۆمەدینە ﴿ وقيل لهم تعالوا قاتلوا في سبيل الله أو ادفعوا ﴾ لەرێگادا موسڵمانەکان پێیان‌گەیشتن وپێیان گوتن: وەرن لەرێگای خوادا جەنگ بکەن، یان دیفاع و بەرگری بکەن ﴿ قالوا لو نعلم قتالا لاتبعناكم ﴾ کەچی لەوەڵامدا وتیان: ئەگەر بزانین ئێوە تووشی جەنگ وکوشتار دەبن، دڵنیابن دەسمان لێ بەر نەدەدان و،دواتان دەکەوتین ودەجەنگاین، دیارە ئەمەش خۆ دزینەوەو جۆرە ڕاکردنێك بوو لەڕاستیەکان، ئینجاقورئان وەڵامێکی‌ئەمەیان ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ هم للكفر يومئذ أقرب منهم للإيمان ﴾ ئەوانەکە -ئەو ڕۆژە ئەوقسەیان کرد-، لەکوفرەوە نزیکتر بوون تا لەئیمان وباوەڕەوە، چونکە یارمەتی موسڵمانانیان نەداو ئەو بیانووەشیان بە فڕو فێڵ هێنایەوە ﴿ يقولون بأفواههم ما ليس في قلوبهم ﴾ ئەوەی بەزار دەیڵێن، غەیری‌ئەوەیە لەدڵیاندایە، واتە: چاك دەزانن تووش دەبن وهاوکاریشتان ناکەن! چونکە

دەیانبینی کە چۆن پاش (بەدر) لەهەمولایەکەوە لەشکرکێشی کراوە بۆتۆڵەکردنەوە، ئیتر چۆن جەنگ نابێت، بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ واللە أعلم بما یکتمون ﴾ خوا چاك دەزانێ بەوەی لەدڵادەیشارنەوە، درۆدەکەن کە دەڵێن: ئەگەر بزانین ئەوقەی شەڕ دەبن، ئێمەیش دەجەنگاین. ﴿ ١٦٨: الذین قالوا لإخوانهم وقعدوا ﴾ ئەو کەسانە کە بۆخۆیان دانیشتبوون و نەچووبوونە جەنگ و، بەبراو کەس و کاری شەهیدەکانیشیان دەوت: ﴿ لو أطاعونا ما قتلوا ﴾ ئەگەر بەگوێی ئێمەیان کردباو، نەڕۆشتنایە بۆ جەنگ، نەدەکوژران! وەکوئێمە نەچووین ونەکوژراین ﴿ قل فادرؤا عن أنفسکم الموت إن کنتم صادقین ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: دەسا مردن لەخۆتان لابدەن ئەگەر ڕاست ئەکەن نەچوونە گۆڕەپانی جیهاد هۆکارێکە بۆ نەمردنی مرۆڤ و، دەبێتەهۆی تەمەن درێژیی، چونکە خۆ ئێوە پاڵتان لێدایەوەو نەچونە غەزاو، دەشمرن.

لەڕێنماییەکانی ئایەتی (١٦٥-١٦٨):

١) موسیبەت و بەڵاو نەهامەتی، بەرهەمی گوناح و تاوانە، وەکو خوا لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وما أصابکم من مصیبة فبما کسبت أیدیکم)٤٢/٣٠.

٢) هەموو ڕووداوێك پێش خوڵقاندنەکەی لای خوا ئاشکرایە.

٣) هەندێ جارمرۆڤ بڕێ شت دەڵێ، ئەوەندە گران وناقۆڵایە دەیباتە سەر لێواری کوفر.

٤) وشیاریی و، خۆ پاراستن لەمردن، (قەزاو قەدەر) ناگێڕێتەوە.

کوژراوانی ڕێی خوا، هەمیشە زیندوون:

لەفەرموودەیەکدا –ئیمامی ئەحمەد لە مەسنەدەکەیدا هێناویەتی– هاتووە: پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: کە براکانتان لەئوحود دووچار بوون و شەهید کران، خوای کارجوان ڕۆحەکانیانی کردووە بە بەری کۆمەڵە پەلەوەرێکی سەوزداو، دەڕۆنە سەر ڕووبارەکانی بەهەشت و، لە میوەی جۆراوجۆری بەهەشت دەخۆن، پاشان دەچنە بەر چەند گڵۆپێکی زێڕین لەبن سێبەری عەرشدا، ئینجا کە ئەو گشت خۆشی و بەهرەیانە دەبینن، دەڵێن: ئەی خۆزگا: براو کەس و کارەکانیشمان بەمەیان زانیبا، هەتا لە جیهاد پاڵ نەدەنەوە؛ پاشان خوا فەرمووی: دەوا من لە باتی ئێوە ئاگاداریان ئەکەم، ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ١٦٩: ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللە أمواتا ﴾ وا مەزانن ئەوکەسانەی لەڕێی خوادا کوژران مردوون ﴿ بل أحیاء عند ربهم یرزقون ﴾ بەڵکو زیندوون ولای پەروەردگاریان بژێوی وەردەگرن و ڕادەبوێرن، ئێمەش لەدونیادا دەربارەی ژیانی شەهید هەرئەمەندە ئەزانینو، ملکەچی دەقی ئایەتەکانی قورئانین، بەڵێ لەم ئایەتەدا ڕوون نەکراوەتەوە: ئاخۆ خەڵکی دونیا دەزانن ئەو بژێویو ژیانە چۆنە؟ بەڵام لەسوورەتی (بەقەرە/١٥٤) دا بەراشکاوی ڕوون کراوەتەوەو دەڵێ: خەلکی ئەم دونیا لەو جۆرە ژیانە هیچ نازانن و تێناگەن: (ولاتقولوا لمن یقتل فی سبیل اللە أموات بل أحیاء ولکن لا تشعرون). ﴿ ١٧٠: فرحین بما آتاهم اللە من فضله ﴾ بەو نیعمەت و میهرەبانییە خوا پێیداون، دڵخۆش و دڵشاد و خۆشحاڵن ﴿ ویستبشرون بالذین لم یلحقوا بهم من خلفهم ﴾ ومژدەش بەو موجاهیدانە دەدەن، کە هێمان بەوان نەگەیشتوون وئێستا لەژینن وزیندوون لە گۆڕەپانی جیهاددان ولەدوای ئەوانەوەن ﴿ ألا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ مژدەیان دەدەنێ کە لە دوارۆژدا هیچ ترسێکیان نابێ و، هیچ خەفەتێکیش ناخۆن بۆ دونیایان ﴿ ١٧١: یستبشرون بنعمة من اللە وفضل ﴾ بەو نازو نیعمەت و بەخشش و بەهرانەی خوادڵیان خۆشە چونکە پاداشتیان چەند بەرامبەر وەرگرتۆتەوە ﴿ وأن اللە لا یضع أجر المؤمنین ﴾ بەوەش کەیفخۆشن کە خوای گەورەپاداشتی باوەڕداران لەناو نابا.

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٦٩-١٧١):

١) شەهید زیندووەو قەت نامرێ، موسڵمانانیش هەروا، بەڵام ژیانی شەهید کامڵ ترە.

٢) شەهید مزگێنی بەموجاهیدانی پاش خۆیان دەدەن، کە ئەوانیش وەکو ئەمان پاداشیان بۆ هەیە. ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودە دەهێنێ: (للشهیدِ ستةُ خِصالٍ: یُغْفَرُ فی أول دَفْعَةٍ، ویَرَی مَقْعَدَهُ من الجنة، ویُجارُ من عذابِ القبر، ویَأْمَنُ منَ الفزعِ ألأکبرِ، ویُوضَعُ علی راسه تاجُ الوقارِ، الیاقوتةُ منها خیر من الدنیا وما فیها، ویُزَوّجُ اثنتین وسبعین زوجةً من الحُورِ العین، ویَشْفَعُ فی سبعین من أقاربه). واتە: شەهید شەش جۆرخەڵات دەکرێ: لەیەکەم دڵۆپی خوێنییەوە خوا لێیخۆشدەبێت، پێگەی خۆی دەبینێ لەبەهەشتدا، لەسزای گۆڕ دەپارێزرێ، لەترسە گەورەکەی ڕۆژی سەڵا ئەمین دەبێت، تاجی ڕێزو شەرەفی لەسەر دەنرێت کە: تەنها یاقووتەیەکی لەدونیاو، لەتەواوی ئەوی لەدونیادایە باشترە، (٧٢) (حورولعەین)ی دەدرێتێ، شەفاعەت بۆ

(٧٠) کەس لەخزمانی نزیکی خۆیدەکات.

٣) هەرلەبەر فەزیلەتی شەهیدە کە بەکۆی دەنگی زانایان شەهیدی گۆڕەپانی جەنگی نێو کافرو موسڵمان، نە دەشۆردرێ و نە نوێژیشی لەسەر دەکرێ، وەکو ئیمامی (بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((وادْفنُوهُمْ بِدِمائِهِمْ..)). پێغەمبەر ﷺ بڕیاریدا (کەشەهیدەکانی ئوحود هەربە خوێنەکەیانەوە بێ‌شۆردن بنێژرێن).دەتوانی تەماشایەکی ئایەتی(١٥٤) ی سوورەتی(بەقەرە) بکەیت، چونکە لەوێش هێندێ لەبارەی شەهیدەوە نووسراوە.

خەزای حەمرائولئەسەد:

بەڵێ.. بێ‌باوەڕەکان لەسەرەتای جەنگەکەی (ئوحود)ـەوە تێك‌شکان، بەڵام کە دیتیان واموسڵمانەکان سەر شاخەکەیان چۆڵ‌کرد، خێرابەپەلە گەڕانەوە سەریان وشکاندونیان، ئەوساش پاش تێ کشکاندن بۆ ئەوە بەتەواوی زاڵ ببن بەسەریاندا ویستیان دوایان بکەون، ئەم هەواڵە بە پەیامبەر ﷺ گەیشت، ئەویش دەستبەجێ لەگەڵ (٧٠) کەسدا هەر لەوانە بەشداری جەنگی(ئوحود)یان کردبوو، لەمەدینە دەرچوون وگەیشتنە (حەمرائولئەسەد)، جاکە بێ باوەڕەکان زانییان، ترسیان لێ نیشت و هەڵهاتن، ئەوسائەم ئایەتە لەدەسخۆشی و ئافەرینی ئیماندارەکاندا هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ١٧٢: الذين استجابوا لله والرسول من بعد ماأصابهم القرح ﴾ ئەوهاوەڵانە کە لەپاش برینداربوونیشیان(لەئوحود) وەڵامی خواو پەیامبەریان دایەوە ﴿ للذين أحسنوا منهم واتقوا أجر عظيم ﴾ ئەوانەیان کە ئاکاری چاکیان کردو، دوای پەیامبەر کەوتن لە (حمراءالأسد) داو، پارێزگاری سنوورەکانی خوا بوون، پاداشتێکی گەورەو فراوانیان بۆ هەیە.

سوێند بەخوا بەتەنهاشبم دوایاندەکەوم:

﴿ ١٧٣: الذين قال لهم الناس إن الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم ﴾ ئەوهاوەڵانەی وا خەڵکێك وەکو (نوعەیمی کوڕی مەسعوود) پێی‌گوتن: بێ‌گومان ئەوخەڵکانە بۆلەناوبردنی ئێوە هەموو کۆبوونەتەوەو، ئەیانەوێ گەلە کۆمەڵتان لێ‌بکەن، ئەشێ بترسن‌و خۆتان تووش نەکەن، بەو وتەیەی ویستی هاوەڵان چاوترس بکا وهەڵبێن، ڕۆژێك بوو(ئەبووسوفیان) بەلەشکرێکی (دووهەزار) کەسیەوە خۆی ئامادەکردبوو بچێتە سەرمەدینە، بەڵام کە دیتیان موسڵمانەکان ئامادەن، ترس کەوتە دڵیەوەو بەخۆی وسۆپاکەیەوە گەڕایەوەو، نوعەیمی بانگکردو گوتی: نوعەیم! بەڵکو بچیت بەرهەرجۆرێك بووبێ، ترس بخەیتە بەرموسڵمانەکان، بەڵکو هەڵبێن و، بۆئەوەی ئەمیش تووشی نەنگ نەبێت، ئەوجا نوعەیمیش چوو ئەوکارەی ئەنجامداو هەڕەشەی لێ‌کردن بەهاتنی لەشرێکی زۆر بۆیان، بەڵام پەیامبەر ﷺ هەر زیکری (حسبنا الله ونعم الوكيل)ی دەخۆیندو دەیفەرموو: سوێند بەخوا، ئەگەر بەتەنها خۆیشم مابم،

وَمَآ أَصَٰبَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِ فَبِإِذۡنِ ٱللَّهِ وَلِيَعۡلَمَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُواْۚ وَقِيلَ لَهُمۡ تَعَالَوۡاْ قَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدۡفَعُواْۖ قَالُواْ لَوۡ نَعۡلَمُ قِتَالٗا لَّٱتَّبَعۡنَٰكُمۡۗ هُمۡ لِلۡكُفۡرِ يَوۡمَئِذٍ أَقۡرَبُ مِنۡهُمۡ لِلۡإِيمَٰنِۚ يَقُولُونَ بِأَفۡوَٰهِهِم مَّا لَيۡسَ فِي قُلُوبِهِمۡۚ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا يَكۡتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ ٱلَّذِينَ قَالُواْ لِإِخۡوَٰنِهِمۡ وَقَعَدُواْ لَوۡ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُواْۗ قُلۡ فَٱدۡرَءُواْ عَنۡ أَنفُسِكُمُ ٱلۡمَوۡتَ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمۡوَٰتَۢاۚ بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ وَيَسۡتَبۡشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمۡ يَلۡحَقُواْ بِهِم مِّنۡ خَلۡفِهِمۡ أَلَّا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ ۞ يَسۡتَبۡشِرُونَ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٧١﴾ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعۡدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡقَرۡحُۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ مِنۡهُمۡ وَٱتَّقَوۡاْ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدۡ جَمَعُواْ لَكُمۡ فَٱخۡشَوۡهُمۡ فَزَادَهُمۡ إِيمَٰنٗا وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هەردەچم بەدوایاندا ﴿ فزادهم إيمانا ﴾ کەچی بەهەڕەشەکەی (نوعەیم) بڕواو ورەیان بەهێزتر بوو ﴿ وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل ﴾ وتیان: ئێمە هەر خوامان بەسە، ئەویش چاکترین چاودێر و یارمەتیدەرە. وتەکەی (نوعەیم): (إن الناس قدجمعوا لكم..)، بوو بەهۆی زیادبوونی بڕواو وزەیان لەگۆڕەپاندا، زاناکان لەبەر چەند ئایەتێکی ئاوادەڵێن: (ئیمان) زیادو کەم دەکا، هەرکە زیادبوو، برواادارەکەش هەوڵ دەدا کاروکردەوەی زیاتر بکا، خۆئەگەر ئیمانەکەی‌سست و خاو بووەوە، ئەواکاروکردەوەشی کەم دەکا ﴿ ١٧٤: فانقلبوا بنعمة من الله وفضل ﴾ ئینجا لە ئاکامی ئەوپشت بستنەیان بەخواوەوە، بەبەخشش ونیعمەتێکی فراوانی خواوە گەڕانەوە مەدینە ﴿ لم يمسسهم سوء ﴾ وتووشی هیچ ناخۆشی‌و ناڕەحەتییەکیش نەبوون، لەو هەڕەشانە دەیانکرد ﴿ واتبعوا رضوان الله ﴾ هەر لە ڕەزامەندیی و خۆشنوودی خوا دەگەڕان ﴿ والله ذو فضل عظيم ﴾ خواش خاوەنی بەخشش و

بەهرەیەکـی زۆر گەورەیـە ﴿ ١٧٥ : إنما ذلکم الشیطان یخوف أولیاءه ﴾ دیارە ئەو هەڕەشــەی (نوعەیم)ـە، هەڕەشەی شەیتانەو دەیەوێ ئێوە بەهاودۆسـتانی خۆی بترسـێنێت، واتە : ئەوکارەی (نوعەیم)ـە هەر لەکاری شەیتان دەکا.﴿ فلا تخافوهم وخافونی إن کنتم مؤمنین ﴾ جائەگەر باوەڕتان بەهێزە، لەوان مەترسن، لەخۆم

فَانقَلَبُوا۟ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَٱتَّبَعُوا۟ رِضْوَٰنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓا۟ إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا۟ بِهِۦ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

بترسـن، خوا دەفەرموێ (ألیس الله بکاف عبده ویخوفونک بالذین من دونه) هەتا دەگاتە (قل حسبی الله علیه یتوکل المتوکلون).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٧٢-١٧٥):

١) مەزنیو فەزیلەتی ئـاکاری چاك وتەقوا، کە بێگومان هەردووکیان کلیلی هەموو خێرێکن.

٢) ڕێـزو فەزڵی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لە بەرامبەر خەڵکی ترەوە و، قەدرو نرخیان بەلای خواوە.

٣) گەورەیــی و بەرەکەتــی وتنــی وشــەی (حسبنا الله ونعـم الوکیل) لەکاتــی تەنگانەدا بەتایبــەت پێغەمبەران (موحەممــەد)و (ئیبراهیم/علی نبینـا وعلیهم أفضل الصلاة والسلام) لە قۆناغە تاڵو تفتەکانی ژیانیاندا دەیانگوت.

٤) شــەیتان هەمــووکات بە دۆسـتانی خۆی، بـڕواداران هەڕەشــە دەکاو دەترسێنێ، جا دەبێ موسـڵمانان لە خوا نەبێ لەکەس نەترسن و، تەوەککولیشیان هەر بەو بێ.

تەسلییەو دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ:

پێغەمبەر ئەوەندە حەزی دەکردخوانەناسەکان ئیمان بێنن، گەڵێجار تووشــی خەم وخەفەت دەبوو، ئەوجا خواش فەرمووی: ﴿ ١٧٦ : ولایحزنـك الذین یسـارعون فی الکفـر ﴾ بـەودووررووو کافرانە خەفەتبـار مەبە، کەپەلە دەکەن بـۆ دژایەتی تۆ ﴿ إنهم لن یضروا الله شیئا ﴾ ئەوانە هەرگیز ناتوانن کەمترین زیانێك بە خوا بگەیەنن ﴿ یریـد الله أن لا یجعـل لهم حظا فی الآخرة ﴾ خـوا ئەیەوێ لە دواڕۆژدا هیچ بەشـێکیان نەبێ، چونکە بـۆ خۆیان لەم ژیانەدا، بەئارەزووی خۆیان ڕێگەی لارو چەوت هەڵدەبژێرن ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ وبۆیە لەباتی پاداشی چاك، سزایەکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ١٧٧ : إن الذین اشتروا الکفر بالإیمان ﴾ بەڕاستی ئەو کەسانەی وا لەباتــی باوەڕ، بــێ بڕواییبان کڕی، واتــە: ئیمانیان گۆڕیەوە، بەکوفرو بێدینی﴿ لن یضروا الله شـیئا ولهم عذاب ألیم ﴾ هەرگیز ناتوانن بە هیچ جۆرێك زیانێ بە خوا بگەیەنن و، سزایەکی ئێش پێگەیەنەریشـیان بۆهەیە ﴿ ١٧٨ : ولایحسـبن الذین کفروا أنما نملی لهم خیر لأنفسهم ﴾ با ئەوکەسانەی کە ڕێبازی بێباوەڕییان گرتووە، پێیان وا نەبێ ئەو مۆڵەت و نیعمەتانە پێیان دەبەخشین، قازانج و خێرەبۆیان ﴿ إنما نملی لهم لیزدادوا إثما ﴾ بێگومان هەر لەبــەر ئەوەیە تەمەنیان درێژ ئەکەین و مۆڵەتیان ئەدەین، کەباری گوناحیان زیاتر بێ ﴿ ولهم عذاب مهین ﴾ و سزایەکی پەستکەرو ئابرووبەریشـیان بــۆ هەیە، لە ئایەتــی (٩٥، ٩٤ی/ ئەعراف)دا ڕوون کراوەتــەوە کە بۆیە بەڵاو نەهامەتی درا بەســەریاندا، بەڵکو بگەڕێنــەوە لای خوا، جا کە هەر درێژەیــان بە ملهووری خۆیان دا، ئەوسا خوا گوزەرانی خۆشی پێدان و، ئەوانیش سەرگەرمبوون پێی، هەتـا کتوپڕ گرتوونی، وەك لەجێگایەکـی تردا ئەفەرموێ: (وما أرسـلنا فی قریة من نبـی إلا أخذنا أهلها بالباسـاء والضراء لعلهم یضرعون ثم بدلنا مکان السـیئة الحسـنة حتی عفوا وقالوا قد مس آباءنا الضراء والسـراء فأخذناهم بغتة وهم لا یشـعرون). وله ئایەتــی (٤٢-٤٣): ئەنعام)دا ئەفەرموێ: (ولقد أرسـلنا إلی أمم مــن قبلك فأخذناهم بالباسـآء والضرآء لعلهـم یتضرعون * فلولا إذجاءهم بأسـنا تضرعوا..) دیســان، لەئایەتی (٤٤)ی (ئەنعام)دا ئەفەرمــوێ: (أخذناهم بغتة فإذا هم مبلسـون) ﴿ ١٧٩ : ماکان الله لیـذر المؤمنین علی ما أنتم علیـه ﴾ خواهیچ کات بڕوادارانی بێ تاقیکردنەوەو هەڵســەنگاندن، بەوحاڵەتەوە وان لەسەری، (کە دوو

رووو دڵسۆز، خەم خۆرو پاك تێكەڵن) نەهێشتۆتەوە، بەڵكو هەندێ جـار بۆ پاڵاوتنـی چاك و خراپ، بێ ئارام و بەئارام جۆرە بەڵاو نەهامەتـی دەنێرێ ﴿ حتى يميز الخبيث من الطيب ﴾ هەتا پیس و پـاك لەیەك جیا بكاتەوە، بێگومـان رووداوەكەی (ئوحود)یش چاكـتر هەڵسـەنگاندن وتاقیكردنەوەبوو، ئەوەبـوو (عەبدوڵلا ی كوڕی ئوبەی) وەك لە پێشـەوە وتمان بەخۆی و سێ سەد كەسەوە وەرەی‌بەزی و، نیفاقی‌دەركـەوت، كەوابوو داوای جیهادو هێندێ تەكلیف لە راست وناراسـت، دڵسۆزو ناپاك لێك‌دەكاتەوە ﴿ وما كان الله ليطلعكم على الغيب ﴾ خۆ خوائاگاداری كارە نادیارەكانیشی نەكردوون وغەیب نازانن، هەتا بەدڵ بزانن كێ چاكەو كێ خراپە.. بەڵكـو هەر دەبێ تاقیكردنـەوەو رووداو، مرۆڤی چاك و خراپ لە یەك جیا بكاتەوە، وەك لە ئوحوددا ﴿ ولكن الله يجتبى من رسله من يشـاء ﴾ بـەڵام دەكرێ خوا لەنـاو پەیامبەرانی خۆیدا مەیلی هەركەسـێكی ببێ، هەڵیبژێرێ و، هەندێ جاریش بێ‌تاقیكردنەوە ئاگاداری بكات كە: فڵانە كەس ناپاكە، ڕازو نیازی بەدفەڕە وەكو لەجێگایەكی‌تردا دەفەرموێ (عالم الغيب فلا يظهر على غيبه إلا من ارتضى من رسول)..﴿ فآمنوا بالله ورسله ﴾ دەسا دەبێ بڕوایەكی پتەوو ڕاسـتەقینەتان بەخواو بە پەیامبەرانی هەبێ ﴿ وإن تؤمنوا وتتقـوا فلكـم أجر عظيم ﴾ ئـەر باوەڕێكی ڕاسـتەقینە تان هێناو خۆیشتان لە سنوورەكان پاراست ودەرنەچوون، كرێی و پاداشتێكی یەكجـار گەورەتان پێ‌ئـەدرێ. لێرەدا جیهـادو جەنگی گۆڕەپان كۆتایی دێت. باس وخواسی‌رووداوەكەی (ئوحود) دەپێچرێتەوە.. هەرچەنـد ریوایەتێك دەڵێ ئایەتی (١٨٠) كەئێسـتا دێت هەر لەو (٦٠) ئایەتەیە كە سەبارەت بە رووداوەكەی ئوحود هاتوونە.

چكووس و رژد مەبن:

ئینجا موسڵمانان هەڵدەنێت بۆ بەختكردنی‌ماڵ و دارایی لە ڕێگەی خـوادا، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿١٨٠: ولا يحسـبن الذين يبخلون بما آتاهـم الله مـن فضله هو خيـرا لهم ﴾ با ئەو كەسـانە كە خوا لە فەزڵ ومیهرەبانی خۆی ماڵی پێ بەخشیون و، رژدی وچرۆكی تێدا دەكەن، وا نەزانن ئەو چكووسی وچرووكییە قازانجیانە ﴿ بل هو شر لهم ﴾ نەخێر، خێرو قازانج نییە بۆیان، بەڵكو مایەی زەرەرو زیانیانە، چونكە ﴿ سـيطوقون ما بخلوا به يوم القيامة ﴾ لەرۆژی قیامەتـدا بەو سـامانەی چرووكییان تێدا كـردووە، تۆق دەكرێتە ملیان، پێشـەوا (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیـرە)وە دەگێڕێتەوە كە پەیامبـەر ﷺ دەفەرموێ: ((مَنْ آتاهُ الله مالا فلم يُـؤَدِّ زكاتَهُ، مُثِّلَ لـه مالُهُ شُـجاعًا أَقْرَعَ (أى ثُعْبانًـا عظيمًا) له زَبِيبَتَـانِ، يُطَوّقُهُ يوم القيامـة، يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ (يعنى بِشِـدْقَيْهِ) يقول:أَنَامَالُک، أنا كَنْزُکَ)) لە پاشـان ئەم ئایەتـی (١٨٠) یەی خوێنـدەوە. بوخاری (كتاب التفسـير/٤٥٦٥) بابی:(ولايحسـبن الذين يبخلون بماآتاهم الله..) واتە: ئەوی خواماڵی پێ‌دەدا و، دەگاتە سـنووری زەكات وزەكاتی لێنـادات، لـەرۆژی قیامەتدا دەكرێتـە ئەژدیهایەكی سـەرتاس و دووخاڵی رەش، بەسـەر چاویەوەن، نیشـانەی زۆرترسـناكیە، ئەوسـا هەردووچەناكەی دەگرێت وپێـی‌دەڵێ: من ماڵەكەی تۆم، گەنجەكەی تۆم ﴿ ولله ميراث السموات والأرض ﴾ بێگومانیشبن كـە: ئاسمانەكان و زەوی هـەر بۆ خـوا دەمێننەوەو، هی ئەون، كەوابوو ببەخشن و چرووكی مەكەن ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ و خواش بەو كارە ئێوە ئەیكەن زۆر بەئاگایە.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (١٧٩-١٨٠):

١) بە سـپاردەو تەكلیفەكانی خوا، موسـڵمانی ڕاستبێژو، درۆزن لێك دەكرێنەوە.

٢) كارە غەیـب ونادیارەكان تەنها خوا دەیانزانێ، مەگەر یەكێ لەپێغەمبەرانی خۆی لێ بەئاگا بكا.

٣) بەهای بەهەشت: تەنها باوەڕو تەقوایە.

٤) ڕژدی‌و بەخیلـی لەماڵ‌وسـاماندا، كارێكـی بەدفـەڕو نەگبەتیە بۆ خاوەنەكەی.

٥) هەركەسێ خوا ماڵێكی پێداو هەقی شەرعی لێ‌نەدا، بەو ماڵەی خۆیە لە رۆژی بەرێدا سـزا ئەدرێ، بەبەڵگەی ئەم ئایەتەو، ئەو ئایەتـەی (تەوبە)یە كەدەفەرموێ: (والذين يكنزون الذهب والفضة..) لەگەڵ چەندین فەرموودەدا.

خوا لەموشریكان بەهەڕەشەیە:

(ئیـبن عەبباس)دەڵێ: كاتێ خوا فەرمـووی: (من ذا الذى يقرض الله قرضا حسـنا) جوولەكـەكان بۆ لاوازكردنی وزەی موسـڵمانان گوتیان: ئێمە دەوڵەمەنـدو داراین، خوایش هەژارو بێ‌نەوا، بۆیە داوای قەرزمان لێ‌دەكات! جا بۆ پووچەڵكردنەوەی قسەكەیان خوا فەرمووی: ﴿ ١٨١: لقد سمع الله قول الذين قالوا إن الله فقير ونحن أغنياء ﴾ بێگومان خوا وتەی ئەو كەسانەی بیست كە وتیان: خوا هەژارەو، ئێمە داراودەوڵەمەندین ﴿ سنكتب ما قالوا وقتلهم الأنبياء بغير حق ﴾ بێ سۆ ئەو قسەو گوفتارەیان و، ئەوبەناهەق كوشتنەی پەیامبەرانەیان لەسەردەنووسـین وتۆڵەیـان لێ‌دەكەینەوە ﴿ ونقول ذوقوا عذاب الحريق ﴾ تۆڵەیان لێ‌دەسێنین‌و پێیشیان دەڵێن: دەسا

سـزای سووتێنەر بچێژن ﴿ ١٨٢ : ذلک بما قدمت أيديكم ﴾ ئەو سـزایەش لەبەرئەوەیـە کە ئێوە ئەو کارانەتـان دەکرد ﴿ وأن الله ليس بظلام للعبيد ﴾ وبیشـزانن کە: هەرگیز خوا غەدر لەعەبدان نـاکا ﴿ ١٨٣ : الذين قالوا إن الله عهد إلينـا ﴾ ئەو جوولەکانەی گوتیان: بێگومان ئێمە خوا لەتەوراتدا وەسیەتی بۆ کردووین ﴿ ألا

لَّقَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا۟ وَقَتْلَهُمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَآءُو بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ ۞ لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

نۆمـن لرسـول حتى يأتينا بقربـان تأكله النار ﴾ کە بـاوەڕ بەهیچ پەیامبەرێك نەکەین هەتـا مۆعجیزەیەك دینێ و، بەچاوی خۆمان دەیبینـین و، مۆعجیزەیەکەیـش ئەمەبێت کەهەرکەسێك خێرو سەدەقەیەك بکات ئاگرێك (هەورە بروسکە)یەك لەئاسمانەوە بێت بیخوات، واتە: (بیسـوتێنێ) ئەوجا باوەڕی پێ دەکەین ﴿ قل قد جاءكم رسل من قبلى بالبينات وبالذى قلتم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: خۆ چەندان پێغەمبەرتان پێش من بە نیشانەگەلی ئاشکرا بۆهات ﴿ فلم قتلتموهم إن كنتم صادقين ﴾ دە سابۆ کوشتووتان و، باوەڕتان پێ نەکردن، ئەگەر ڕاسـت ئەکەن لەم قسەدا، دیارە ئێوە خەڵکێکی درۆزن وناڕاسـتن ﴿ ١٨٤ : فإن كذبوك فقد كذب رسل من قبلك ﴾ جائەر بەدرۆزنیـان دانایت وباوەڕیان پێ نەهێنایت، هیچ خەم وخەفەت مەخۆ چونکە گەلێ لە پێغەمبەرانی بەرلەتۆیش، بەدرۆزنیـان دانان و باوەڕیان پێ نەهێنـان ﴿ جاؤا بالبينات والزبر والكتاب المنير ﴾ بەکۆمەڵێ بەڵگەو نیشـانەی ئاشـکراو، کتێبی پـڕ لەحیکمەت و نامـەی شـارەزاکەرەوە هاتنـەلای هۆزەکەیان وباوەڕیشیان پێ نەکردن، کەواتە تۆیش وەکو ئەوان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٨١-١٨٤):

١) کوفری جوولەکەو بێ ئەدەبییان لەگەڵ خواو پێغەمبەرانی ئەودا، لەڕادە بەدەر بوو.

٢) کوشتنی ئەو گشت پێغەمبەرانە لەلایەن یەهوودەوە.

٣) ئاشـکراکردنی ئەودرۆیانەی جوولەکـە کە: گوایە خوا پەیمانـی لەگـەڵ بەسـتوون: هەرپێغەمبـەرێ هاتەلایان بڕوای پێ نەکەن، هەتا قوربانییەك دەکاو ئەوسـاش ئاگرێ پەیدادەبێ ودەیخوات.

٤) سەرەخۆشـی پێغەمبـەرو هەڵنانیشـی بۆخۆراگرتـن لەبەرامبەر تورەهاتی یەهوودەوە.

هەموو کەسێک تامی مردن دەچێژێ:

﴿ ١٨٥ : كل نفس ذائقة الموت ﴾ هەمووکەسێك بێ جیاوازی تامی مـردن دەچێـژێ، وەك خوا خۆی لەجێگایەکی تـردا دەفەرموێ: (كل مـن عليها فان) هەرچی لەم دونیایەدایـە تیادەچێ ﴿ وإنما توفـون أجوركـم يـوم القيامـة ﴾ ڕۆژی قیامەت، گشـت کرێ ویاداشـی خۆتانتان دەدرێتـەوە ﴿ فمن زحزح عن النـار وأدخل الجنـة فقد فاز ﴾ ئینجا هەرکەسـێ لەئاگـر دوور خرایەوەو برایە بەهەشتەوە، بێ شـك سـەرفرازو سـەرکەوتوو دەبێ ﴿ وما الحياة الدنيـا إلا متـاع الغرور ﴾ ژیانی ئەم دونیایەش، تەنها خۆشـیو لەزەتێکـی کەم و چەواشـەکارو فریودەرو، خشـتە بەرە، کەواتە وشیار بن! پێغەمبەری خوا فەرمووی: ((موضع سوط في الجنة خير مـن الدنيا وما فيهـا)) ئەوجا گوتی: ئەرحەزیش دەکەن ئایەتی: (فمن زحزح عن النار وأدخل الجنة فقد فاز) بخوێننەوە.

چەند ڕێنماییەک:

١) لەکاتی سـەرەمەرگدا زیکری (لاإله إلا الله) بخەنەسـەر زاری نەخۆشەوە.

٢) سـوورەتی (یـس)ی بۆ بخوێننـەوە، بەڵکو سـزاو ناڕەحەتی گیانکێشـانی بۆ ئاسان ببێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ما مِنْ مَيّتٍ يُقْرَأُ عنده يس إلا هُوّنَ عليه))، واتە: هەرنەخۆشـێك لەگیانـەڵا بـێ و، سوورەتی(یاسـین)ی لەسـەر بخوێنرێت، پلە ناڕەحەتەکانی سـەرە مەرگی بۆ ئاسان دەکرێت. یان ئەوفەرموودە کە (ئەبو داوود) ریوایەتی دەکا: ((إقْرَأوا يس على موتاكم)) واتە: سوورەتی(یاسین) بۆ نەخۆشەکانتان بخوێنن.

٣) کاتێ کە مرد دەبێ هەردوو چاوی بنرێ بەیەکا، ئەوسا بشۆردرێو کفن بکرێ و نوێژی لەسەر بکرێ وبەپەلەش بگەیەنرێتە گۆرستان ولە گڵکۆی موسڵماناندا بەپەلە بەخاك بسپێردرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إسْرَعُوا بالجنازة فإن تَکُ صالحةً فخير تقدمونها إليه، وإن تکُ غيرَ ذلک فشَر تَضَعُونَهُ عَنْ رِقابِکُمْ))، واتە: بەپەلە تەرمی مردوو بگەیەننە گۆرستان، چونکە ئەر ئاکارچاك بێت، ئەوا زوو دەیگەیەننە جێی خۆش، خۆئەر بەدکاریش بێت، شەرێکەوزوو لەکۆڵتان دەبێتەوە.

ئیماندار بەر ئەزموون دەکەوێ:

﴿ ١٨٦: لتبلون فی أموالکم وأنفسکم ﴾ سوێند بەخوا گیانو داراییتان(ئەی موسڵمانان!) بەبەڵاو نەهامەت بەر تاقیکردنەوە دەکەون، واتە: دەبێ بچنە گۆرەپانی جیهادو ماڵو سامان بەخت بکەن وتووشی زیانی سەروماڵی ببن. لەجێگایەکیتردا ئەو تاقیکردنەوەیە روونکراوەتەوە، وەك لەئایەتی (١٥٧،١٥٥)ی بەقەرەدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولنبلونکم بشیئ من الخوف والجوع ونقص من الأموال والأنفس والثمرات وبشر الصابرين * الذين إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون * أولئک عليهم صلوات من ربهم ورحمة وأولئک هم المهتدون). ﴿ ولتسمعن من الذين أوتوا الکتاب من قبلکم ومن الذين أشرکوا أذى کثيرا ﴾ وەلەوانەی کتێبیان پێدراوە لە پێش ئێوەوە ولەهاوبەشدانەرانەوە زۆرو زەبەندە قسەی نابەجێوناخۆش ئەبیستن و، پێی دڵتەنگ دەبن، بەڵام... ﴿ وإن تصبروا وتتقوا ﴾ ئەگەر ئێوە لە بەرامبەر وتەکانیانەوە خۆگربن و، لە کردارو وتارتاندا پارێز بکەن، سەرکەوتوو دەبن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ فإن ذلک من عزم الأمور ﴾ بەراستی کاری وا، لەکاری مەردانو جوامێران دەچێت، دەبێ بایەخو گرنگی بدرێتێ، سروشتی بوونەوەرەکە: هەرکەسێك بەرەو خوابچێت، دەبێ هەرکەس بەپێی توندوتۆڵی دینەکەی خۆی، ئازارو بێزاربچێژێ.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٨٥-١٨٦):

١) دونیا جێگای پاداش و تۆڵە نییە، بەڵکو جێگای هەوڵو کۆششو کارو کردەوەیە.

٢) رزگاری و، بەختیاری راستەقینە دوور بوونە لە ئاگرو، چوونە ناو بەهەشتە.

٣) ژیانی ئەم دونیا کاڵایەکە، نابێ پشتی پێوە ببەسترێ.

٤) تاقیبوونەوە کارێکی زەرووریو حەتمییە، جا لەبەرامبەریەوە سەبرو تەقوا بۆ موسڵمانان پێویستە.

٥) جوولەکەو گاورو موشریکان، هەردەم ئازاری موسڵمانان دەدەن، ئەوەبوو (فەحاس)ی یەهوودی وتی: ئێمە دەوڵەمەندین و،خواش هەژاروو بێ دەسەڵات!، نەساراش وتیان: عوزەیر کوری خوایە! موشریکان وتیان: (لات و عوززاو مەنات)شەریكو هاوبەشی خوان! (عەبدوڵڵای کوری سەلوول)یش بە پێغەمبەری گوت: نزیکی کۆرەکانمان مەبەوە، (کەعبی کوری ئەشرەف) بەهۆنراوەی نابەجێو ناقۆڵا ئازاری پێغەمبەروموسڵمانەکانیدەدا، گەلێ جار بەرامبەر بە ژنە موسڵمانەکان بەخراپە دەدوا، بۆیە لەئەنجامدا پێغەمبەر ﷺ (موحەممەدی کوری مەسلەمە)ی ناردو فورسەتی لێهێناو کوشتی.

خاوەن کتێبەکان هەق دەشارنەوە:

﴿ ١٨٧: وإذ أخذ الله ميثاق الذين أوتوا الکتاب ﴾ باسی ئەو خاوەننامانە بەکە خوا پەیمانی لێ وەرگرتن ﴿ لتبيننه للناس ولاتکتمونه ﴾ کە بەرێکوپێکی -ئەونامەیە بۆیان هاتووە- بەخەڵکی راگەیێنن و، هیچی لێنەشارنەوە ﴿ فنبذوه وراء ظهورهم ﴾ کەچی بەڵێنەکەیان فرێدایە پشتیانەوە و پشتگوێیان خست! ﴿ واشتروا به ثمنا قليلا ﴾ و بەهایەکی کەمیان پێکری، واتە: تەورات وئینجیلیان بە دونیایەکی کەم فرۆشت! ﴿ فبئس ما يشترون ﴾ ئای چەندە خراپ بوو ئەوەی کرییان و سەودایان پێکرد، چونکە لەباتی قیامەتی نەبراوە، دونیای فانیو تیاچوویان وەرگرت، (ئیبن کەسیر) دەڵێت: ئەم ئایەتە هەرەشەیە بۆگشت زانایەك، ئەوانەیان گەلێجار راستیەکان لەبەردەم دەسەڵاتداراندا دەشارنەوە،یان لەبەرامبەر تەماحێکیدونیاوە، یان سروشتیان تێكچووە، هەرکامێکیان بێت، لای خوا کارێکی زۆر دزێوو قێزەونە، هەقە هەرگیز لەجادە راستەکە کلا نەبن. ئەبووسەعیدی (خودری)یش دەڵێت: لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ کۆمەڵێ دووروو هەبوون، هەرکە پێغەمبەر ﷺ چووبا بۆغەزایەك،خۆیان لێدەدزیەوەو، کەیفیشیان پێدەهات، کەپێغەمبەر ﷺ دەشهاتەوە پۆزشیان بۆدەهێنایەوەو،هێمان پێشیان خۆشبوو سوپاس بکرێن، ئەوجا ئەو ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٨٨: لا تحسبن الذين يفرحون بما أتوا ﴾ وامەزانە ئەو کەسانەی دڵشادن بەوەی کە کردوویانە ﴿ ويحبون أن يحمدوا بما لم يفعلوا ﴾ و حەزیش دەکەن بۆ کارێ کە نەشیانکردووە،تاریف و سوپاس بکرێن ﴿ فلا تحسبنهم بمفازة من العذاب ﴾ تۆ وامەزانە لە جەزرەبە رزگاریان

دەبێ. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بەخاوەننامەکان هات، پێغەمبەر ﷺ شتێکی لێپرسین، ئەوانیش لێیان شاردەوەو شتێکی دیکەیان پێگوت، کەچی دواییش بەوکارەیان زۆردڵشادو خۆشحاڵ بوون!. ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ وسزای ئێش پێگەیەنەریان بۆهەیە. ﴿ ١٨٩: ولله ملک السموات والأرض والله على كل شئ

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَـٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟ فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَـٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَـَٔايَـٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿١٩٠﴾ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَـٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَـٰذَا بَـٰطِلًا سُبْحَـٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّـٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَـٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

قدیر ﴾ وخاوەنداریتی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆخوایەو، هیچ شتێکی لێبزرنابێت، چونکە بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٨٧-١٨٩):

١) خـوا پەیمانی تۆکمەو مەحکەمی لەزانایانی (بەنی ئیسرائیل) وەرگرت کە: هەرگیز هەق نەشارنەوە، دیارە زانایانی ئەم ئوممەتەش دەبێ چاکتر سوور بن بۆ دەرخستنی هەق و راستی و، تەئویل نەکردنی ئایەتەکان لەبەرخاتری ئەم وئەو.

٢) موسڵمان نابێ ڕێگا بدا مەدح وسوپاس بکرێ لە بەرامبەر شتێکەوە نەیکردبێ، بەڵکو ئەگەر کردبوویشی دەبێ بیشارێتەوە.

لە بوونەوەردا نیشانەگەلێ هەیە بۆ تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٩٠: إن في خلق السموات والأرض ﴾ بەڕاستی لەوشێوە دروستکردنە سەرسوڕهێنەرەی ئاسمانەکان و زەوی ﴿ واختلاف الليل والنهار لآيات لأولي الألباب ﴾ و ئاڵوگۆڕی شەوو ڕۆژ، چەندین بەڵگەو نیشانەی پتەو هەیە لەسەر بوونی خواو، تاك وتەنیایی، بۆ کەسانێ خاوەن ژیری و هۆشمەندن ﴿ ١٩١: الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ﴾ ئەوکەسانەی کە بەپێوەو بەدانیشتن و لەسەر تەنیشت و راکشان یادی خوا دەکەن ﴿ ويتفكرون في خلق السموات والأرض ﴾ لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی رادەمێنن و بیرئەکەنەوە ﴿ ربنا ماخلقت هذا باطلا ﴾ ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! هەرگیز تۆ ئەم دروستکراوە پڕ لە وردەکارییەت بێهودە و بێئامانج دروست نەکردووە ﴿ سبحانک ﴾ تۆ لەهەموو ناتەواوییەك پاك رائەگرین ﴿ فقنا عذاب النار ﴾ دەسا تۆیش لە سزای ئاگر بمانپارێزە. لە ئایەتی (٢٧)ی سوورەتی(صاد)دا هاتووە: (وما خلقنا السماء والأرض وما بينهما باطلا ذلک ظن الذين كفروا فويل للذين كفروا من النار) کە بێباوەران پێیان وایە ئەم بوونەوەرە لەخۆیەوەو بێهوودە دروستکراوە. ﴿ ١٩٢: ربنا إنك من تدخل النار فقد أخزيته ﴾ پەروەردگارا!.. بێگومان هەرکەسێ تۆ بیخەیتە ناو ئاگرەوە، ریسواتکردووەو، لای گشت مەردم ئابرووی چووە ﴿ وما للظالمين من أنصار ﴾ وبۆخەڵکانی ستەمکار وبێباوەر هیچ پشتیوانێك نییە ﴿ ١٩٣: ربنا إننا سمعنا مناديا ﴾ پەروەردگاری ئێمە! گوێمان لەجارچییەك بوو بانگی دەکرد، واتە: پەیامبەرﷺ، یان قورئان، هەرچەند (ئیبن کەسیر) دەڵێت: ئەو بانگ رایەڵە پێغەمبەرە ﷺ. ﴿ ينادي للإيمان ﴾ بانگی دەکرد بۆ باوەرهێنان ودەیگوت: ﴿ أن آمنوا بربكم فآمنا ﴾ بە پەروەردگارتان باوەر بێنن، ئەوسا ئێمەیش وەڵاممان دایەوەو بڕوامان هێناو شوێنی کەوتین ﴿ ربنا فاغفرلنا ذنوبنا ﴾ ئەیپەروەردگاری ئێمە! دەسا گوناهەکانمان بپۆشە ﴿ وكفر عنا سيئاتنا ﴾ و بەمیهرەبانی خۆت لەتاوانە وردەکانمان ببوورە، بیان سڕەوە ﴿ وتوفنا مع الأبرار ﴾ و لە گەڵ چاکان بمانمرێنە ﴿ ١٩٤: ربنا وآتنا ما وعدتنا على رسلک ﴾ پەروەردگاری ئێمە! ئەوەمان پێ ببەخشە لەسەر زمانی پەیامبەرانتەوە بەڵێنت پێدابووین ﴿ ولا تخزنا يوم القيامة ﴾ شەرمەزارو روو زەردی ڕۆژی قیامەتمان مەکە ﴿ إنک لا تخلف الميعاد ﴾ بەڕاستی تۆ لەپەیماندا لاریت نییەو دەیبەیتە سەر.

پەروەردگار بە هانای خاوەن دڵانەوە دێت:

کاتێ کە موسڵمانان بەو شێوەیە پاڕانەوە، پەروەردگاریش وەڵامی دانەوەو دۆعاکەیانی گیرا کرد، وفەرمووی: ﴿ ١٩٥: فاستجاب لهم ربهم أني لا أضيع عمل عامل منكم من ذكر أوأنثى ﴾ ئینجا پەروردگاریان وەڵامی دانەوە کە: بەڕاستی من کاروکردەی هەرکام لەئێوە - نێرو مێتان - زایە و بێ پاداش ناکەم ﴿ بعضكم من بعض ﴾ هەندێکتان لەهەندێکن، پیاو، لەژنەو، ژنیش لەپیاوەو گشتیشان لای من چوونیەکن، کەوابوو لە پاداشتیشدا یەکسانن، لەم ئایەتەدا پلەو یەکسانی ژنان و پیاوان لە پاداش وتۆڵەدا وەك یەك ڕادەگەیەنرێ، پاش ئەوەی‌ژنان هیچ حیسابێکیان بۆ نەدەکرا! ﴿ فالذين هاجروا وأخرجوا من ديارهم ﴾ جا ئەوکەسانەی هیجرەتیان کردو لەزێدو نیشتمانی خۆیان دەرکران ﴿ وأوذوا في سبيلي ﴾ ولەڕای مندا ئازار دران ﴿ وقاتلوا وقتلوا ﴾ و جەنگان لەگەڵ دوژمنانی منداو شەهیدکران ﴿ لأكفرن عنهم سيئاتهم ﴾ بەتەئکید تاوانەکانیان دەسڕمەوە ﴿ ولأدخلنهم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ و دەیانخەمە نێو چەند باخاتێکەوە، کە بە بەردرەختەکانیدا ڕووبارو چۆمە ئاو دەچێت ﴿ ثوابا من عندالله ﴾ ئەوە پاداشتێکە لەلای خوا وەری دەگرن ﴿ والله عندة حسن الثواب ﴾ لای خواش پاداشتی باش وچاك هەیە، واتە: بەهەشتی ڕازاوجوانیان بۆئامادەیە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٩٠-١٩٥):

١) بۆ بەهێز بوونی ئیمانو بڕوا، پێویستە لە بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی تێڕامانین بکەین.

٢) خوێندنی ئەم ئایەتانەی: (إن في خلق السموات والأرض..) تاکۆتایی سوورەتەکە، بەتایبەتی لەکاتی هەڵسان بۆ شەو نوێژ سوننەتە، لەبەر ئەو فەرموودە (متفق علیه)یە کە(ئیبن عەبباس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بۆ ماوەیەك لەگەڵ خانەوادەی خۆیدا قسەی دەکردو پاشان تا بەشی سێیەمی‌شەو دەنووست، ئەوسا هەڵدەسا لە ئاسمانەکان ورد دەبوویەوەو دەیگوت: (إن في خلق السموات والأرض...) جا هەڵدەساو دەست نوێژی دەگرت و سیواکی دەکردو، یانزە ڕکات نوێژی دەکرد، ئەوجا (بیلال) بۆبەیانی بانگی گوت، پاشان دوو ڕەکات سوننەتی بەرلە نوێژی بەیانی دەکرد، ئەوجا لەماڵ دەردەهات و بەر نوێژی بۆ دەکردن.

٣) هەمووکات یادی خوا بەپێوە، بە دانشیتن، بەڕاکشان، لەسەر تەنیشت سوننەتە، وەك خاتوو عائیشە (خوا لێی ڕازی بێت) ئەڵێ: ((إنَّ النبيَّ كان يَذْكُرُ اللهَ في كل أَحيانِهِ))، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ هەمیشە یادی خوای دەکرد.

٤) داوای پەنادان لەئاگری دۆزەخ بە بڕواو ئاکاری چاك و پاڕانەوە لەخوا سوننەتە.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

سُورَةُ النِّسَاءِ

٥) فەزیلەتی هیجرەت و جیهاد لەبەر خوا.

٦) ژن و پیاو لە پاداش و تۆڵەدا یەکسانن.

٧) هەوڵ بدرێ ژیان لەگەڵ چاکاندا بەڕێ بکرێ.

بەگەڕ و فڕی خوانەناسان چەواشە مەبن:

جاخوا بۆدڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ ١٩٦: لا يغرنك تقلب الذين كفروا في البلاد ﴾ هاتوچۆ و گەڕوفڕی خوانەناس وبێباوەڕان لە وڵاتان و شاران، تۆ چەواشە نەکا و سەرت لێ تێك نەدات ﴿ ١٩٧: متاع قليل ﴾ ئەوە کاڵاو گوزەرانێکی کەمەو تەواو دەبێ و دەگەڕێنەوە لای خوا بۆ لێکۆڵینەوە ﴿ ثم مأواهم جهنم ﴾ پاشان ڕێ و شوێنیان دۆزەخە ﴿ وبئس المهاد ﴾ ئای دۆزەخیش چ لانکێکی خراپە ﴿ ١٩٨: لكن الذين اتقوا ربهم لهم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ بەڵام ئەوکەسانەی لەسنوورەکانی پەروەردگاریان خۆدەپارێزن، چەند باخاتێکیان بۆ هەیە لە بەهەشتدا کە: ئاوو

رووبــار بەبەریاندا دەڕوا ﴿ خالدين فيها ﴾ و بە هەتاهەتاییش تیا دەبــن ﴿ نزلا من عندالله ﴾ ئەوە میواندارییەکە لای خوای گەورە، بۆیە ئەوگشت ڕێزەیان لێدەگرێ ﴿ وما عندالله خير للأبرار ﴾ خۆ ئەوەش لای خوایە بۆ پیاوچاکان باشترە.

خاوەننامەکانیش باوەڕداریان تێدایە:

لە(ئەنەس)ـەوە دەگێڕنەوە کاتێ کە (نەجاشی) مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إستغفروا لأخيكم)) داوای لێخۆشبوون بۆبراکەتان (نەجاشــی) بکەن، کەچــی خەڵکەکە وتیان: ســەیرە فەرمانمان پێدەدا، داوای لێخۆشبوون بکەین بۆ کافرو خوانەناسێ کە لەوڵاتی حەبەشەدا مردووە؟! ئەوجا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٩٩: وإن من أهل الكتاب لمن يؤمن بالله وما أنزل إليكم وما أنزل إليهم ﴾ بەڕاستی لەخاوەننامەکاندا وا هەیە، باوەڕی بەخوا بەو بەقورئانە بۆ ئێوە نێردراوەو، بەو کتێبانەیش بۆخۆیان ڕەوانەکراون هەیە، بۆ نموونە: (عەبدوڵڵای کوڕی سەلام) و هاوەڵەکانی و، (نەجاشی) و شوێنکەوتووەکانی باوەڕیان بەوانە هەبوو ﴿ خاشعين لله ﴾ خاکەڕان لەبەرامبەر خواداو لێیدەترسنو ملکەچی فەرمانەکانی ئەون ﴿ لا يشترون بآيات الله ثمنا قليلا ﴾ هەرگیز بەئایەتەکانی خوا بەهایەکی کەم ناکرن، هەرچی لەتەورات وئینجیلیشــدا هاتووە نایشــارنەوە ﴿ أولئــك لهم أجرهم عند ربهم ﴾ ئــا ئەوانە لای پەروەردگاریان مزەو پاداشــیان بۆ هەیە ﴿ إن الله سريع الحساب ﴾ بێگومان خوا زۆر زوو بە کارو حیســابدا دەگات، هیچی لێ ون نابێت، چونکە ئاگــای لەهەمووشــتێکە ﴿ ٢٠٠: ياأيهــا الذين آمنــوا اصبروا ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! لەســەر هــەر نارەحەتییەك دێتە ڕێتان، خۆڕاگربن ﴿ وصابروا ﴾ و لە خۆڕاگریشــدا پێشــەنگبن، واتە: دەبێ ئێوە ئارامتان لەهەمــوان زیاتر بێت، بەتایبەتی لەگۆڕەپانی جەنگدا ﴿ و رابطوا ﴾ وەدەبێ بۆپاراســتنی سنورەکانی دەوڵەتی ئیســلامی، هەمیشە پەیوەســت و ســازو تەیاربن و، هەمووکات لەســەنگەردا ئامادە بن ودیفاع لەسنوورەکانتان بکەن ﴿ واتقوا الله لعلكم تفلحون ﴾ ولەخوا بترســن، بەشکو برەوەو بەختیاربن. بەڵێ ئەم ســوورەتە -کە پڕە لە باسی (ســەبر)و(تەقوا).. -ئاماژەیە بە گرنگی ژیانی موجاهید، بەتایبەتی لەگۆڕەپانیجیهاددا.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٩٦-٢٠٠):

١) دەبــێ موســڵمان هەمیشــە وریاو وشــیار بــێ و، هیچ کات رزق و ڕۆزی فرەی کافران لەخشــتەی نەبا، چونکە شــتی وا نیشــانەی ڕەزامەندی خوا نییە، وەئەو نیعمەت و بەخششــانە کە خوا بۆ ئاکارچاکان ئامادەیکردوون لەم دونیایەو لەوەیش تێیدایە باشترە.

٢) ڕێزگەتــن لــە بــاوەڕدارە خــاوەن کتێبــەکان و، مــژدەی قورئانیــش بەبەهشــت پێیــان، بەتایبەتــی (عەبــدوڵای کوڕیسەلام)و(ئەســحەمە)ی (نەجاشــی). لەفەرموودەیەکی(متفــق عليــه)دا هاتووە: ئــەو وەختەکە (نەجاشــی) مــرد، پێغەمبــەر ﷺ هــەواڵی مردنەکــەی بەهاوەڵانــی گەیانــدو، پاشــان فەرمــووی: ((إنّ أخاكُمْ بالحبشــة قد مات، فَصَلُّوا عليه، فَخَرَجَ الى الصحراء، فَصَفَّهُمْ وصَلى عَلَيْهِ))، واتە: نەجاشی براتان لەحەبەشە مردووە، دەســا نوێژی لەسەر بکەن، پاشــان لەماڵ چوویە دەرێ و هاوەڵانی لەدەشت ریز کردوو نوێژی لەسەرکرد. خۆڕاگرتن وپەیوەســتبوون بەسەر سنوورەکانی ئیسلامەوە بۆ بەدەست هێنانی بەختیاری و ســەرکەوتنی دونیاوقیامەت هەمیشــە واجیبە. خۆپەیوەســت کردن بەســنوورەکانەوە (مورابيته) بۆ پاراســتنیان لە پەلاماری کافــران زۆر مەزنو گەورەیە، گەلێ فەرمودەش بۆئەوە هاتووە وەکو: ((رِباطُ يَوْم فی سبيل الله خَيْرٌ مــن الدنيا وما فيها)) (بوخاری)، خۆئامادەکردن و مانەوە لەســەنگەردا بۆپاراســتنی ڕێگای خوا تەنیا ڕۆژێك لەهەموو دونیا باشترە. یان: ((رِباطُ يَوْمٍ خيرٌ مِنْ صيامِ شَهْرٍ وَقِيامِهِ)). (موسلیم). (ریبات)ی تەنیا ڕۆژێك لەڕۆژووو شەو نوێژی مانگێك چاکترە.

سوورەتی (نیساء)

مەدەنییەو (١٧٦) ئایەتە

بەناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئــەم ســوورەتەش یەکێکــە لەســوورەتە درێژەکانی قورئــان وپڕە لەیاســای جۆراوجۆری شــەرعی، لەوانە: یاســای ڕێکخســتنی کاروبــاری دەرەوەی موســڵمانان، بایەخیــش دەدات بەکاروباری ژنــان، بەجۆرێــك کە دەتوانــین بڵێــین تەوەرەکەی هەرباســی کاروباری ژنانە، هەر لەبەرئەمەیشــە بەسوورەتی (النساو، ژنان) ناوبراوە، ئینجا باســێکی پێکهێنانی خێــزانو، دەوڵەتو، مافی هەتیوان دەکات بەتایبەتی کچۆڵە بێباوکەکان ئەوانەی وا باوکیان نەماوەو لەکۆشــی سەرپەرشــتی کاردا دەژین. قەدرو حورمەت و، کەرامــەت و ڕێزی ژنــان دەپارێزێ و، داوا لەپیــاوان ئەکات کە بەدیــن و ویژدانەوە ســەیری کاروباریان بکــەن ومافیان بۆ دابین

بکـەن لە: مارەیی‌و میرات‌و بژێـوی رۆژانەو چاك رەفتاری..هتد.
ئەندازەیەکیش بەدرێژە یاسـای کەلەپوور ومیرات بۆ گشت کەسێ دیاریی ئـەکات، پاش ئەوەی کە لەجاهیلییەتـدا گاڵتە بەمیرات ئەکـرا، کەبەڕاسـتی لەم یاسـای میراتەدا کە دینی‌ئیسـلام دای هێنـاوە گەورەترین دادگەری و یەکسـانی بەدی ئەکرێ، هەروەها باسـێکی ئەو ژنانەش ئەکات کە بەهۆی رشتەو شیرخواردن و ژن و ژن خواستنەوە حەرام دەبن مارەبکرێن.
پەیوەندیی نێوان ژن ومێرد رێك‌دەخات ودەشلێت پەیوەندی نێوان ژن وپیاو تەنها شـتێکی جەسـتەیی‌و تێرکردنی ئارەزووی جنسی نییە، بەڵکو پەیوەندییەکی بنەمادارو ئادەمییانەیە، هەروەك باسی ئـەوەش دەکا کەمارەیی نرخ وبەهای ژنان نییە، بەڵکو بەخشـش ودیارییەکە قورئانی پیرۆز لە سەر پیاوبۆی نووسیون، چونکە مارەیی هۆیە بۆ زیادبوونی خۆشەویستی و، پێکەوە بەستنی دڵەکان.
رەچاوکردنـی چەنـد نەخشـەو پلانێك بـۆ راگرتنـی پەیوەندی نێـوان ژن ومێرد لەکاتـی ئاڵۆزبوونی نێوانیـان و هێورکردنەوەی ئاڵۆزییەکـە، لەگەڵ دیاریکردنی ئەرك‌و دەسـەڵاتی پیاو بەرامبەر بەژنان، (قەوامە)و دەسـەڵاتی پیاوانیش روون‌دەکاتەوەو دەڵێت: قەوامـە مانای بەکۆیلە کردنی ژن بۆ پیـاوان نییە، بەڵکو قەوامە ئەرك وتەکلیفێکە خراوەتە سەرشانی پیاوان بۆ ژنان.
لەبازنەی خێزانەوە بۆ بازنەی کۆمەڵگە بە گشـتی ئەگوێزێتەوەو، بەرامبەر هەموو شـتێك فەرمان بەچاکـە دەداو، روونی دەکاتەوە کەبناغەی چاکە، سـۆزو میهرەبانی‌و دەسـتەبەر بوونە بۆیەکتری وئامۆژگاری وچاوپۆشـی و لیبووردنە لە یەکترو پاراستنی ئەمانەت و راگرتنـی دادگەرییە.. دیارە کۆمەڵگەیەك بەو شـێوەیە بنیات بنرێ زۆر بەهێزو بەتین دەبێت.
فەرمـان ئەدات کـە هەمـووکات ئامادەبن بۆ پاراسـتنی ئەمن‌و ئاسایشی دەرەوە (الأمن الخارجی) و هۆشیاربن لە پیلانی دوژمنان و ژێردەستەیی بۆیان و پێشێلیان نەکەن.
هەندێ یاسـا دادەنێ بۆ تەعامول کـردن لەگەڵ دەوڵەتانی نەیارو ناحـەز، وەیـان لەگەڵ دەوڵەتانـی بێلایەن وپێیـان دەڵێت کە موسڵمانان چۆن لەگەڵ دەوڵەتاندا رەفتاربکەن.
پاش فەرمان بەجیهادیش هێرشێکی توند دەکاتە سەر دوورووەکان، چونکـە ئەوانـن میکرۆبـی فەسـادو گێرەشـێوێنی و، مایـەی ساردکردنەوەی مەردوم لە جیهاد.
موسـڵمانان هۆشـیار دەکاتـەوە لەخاوەننامـەکان، بەتایبـەت جوولەکەکان.
لە کۆتاییدا باسی سەرلێشێواوی گاورەکان دەکا سەبارەت بە عیسا کە: ئەوەندە گەورەیان کرد هەتا پەرستیان و پاشان بەقسەی ئەوان کوژراو هەڵیانواسـی، لەگەڵ ئەوەیشـدا کە بـە خوایان ئەزانی! قورئان بانگیان دەکات کە واز لەو بیرو بۆچوونە پووچەیان بێنن و سەرجەم بگەرێنەوە بۆ یەکتاپەرستی.
هەر لەبەر ئەو هەموو مەسـەلە تایبەتمەندانـەی ژنانە پێی‌دەڵێن: (سـوورەتی گـەورەی ژنان) و بە سـوورەتی (تەڵاق)یـش دەڵێن: سوورەتی بچووکی ژنان.

ترستان لەخوا هەبێ و، ئاگاشتان لە خزمان بێ:

خـوای جوانکار لەم ئایەتەدا فەرمان بەتەقوا دەداو داوا دەکا کە: تەنها ئەو بپەرستن، بۆیە دەفەرموێ:
﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: يأأيهاالناس اتقوا ربكم ﴾ ئەی خەڵکینـە! لـەو پەروەردگارەتان پەرواتان بێ و بترسـن ﴿ الذی خلقكم من نفس واحدة ﴾ کە ئەو ئێوەی لە تاکە کەسـێك (ئادەم) عليه السلام دروسـتکرد ﴿ وخلق منها زوجها ﴾ وهەر لەوتاکە کەسەش هاوسەرەکەشـی (حـەوا) دروسـتکرد، لەم فەرمووده راسـت و رەوانەیشـدا هاتووەو دەفەرموێ: ((.. فإن المـرأةَ خُلِقَتْ من ضِلَعٍ، وإن أعْـوَجَ شـئ في الضِلَعِ أعلاه، فـإن ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَـرْتَهُ وإنْ تَرَكْتَـهُ لم يَزَلْ أعوجَ، فاسـتوصوا بالنسـاء خيـرا)) (فتح الباري: ٦/٣٣٣١). واتە: ئافرەت لەپەراسوو دروستکراوە، بێ‌شك بەشی هەرەلاری پەراسوو، بەشی سەروویەتی، جا ئەگەر بتەوێ راستی بکەیتەوە، ئەوا دەیشـکێنی، خۆ ئەگەر وازی لێبهێنیت، ئەوا هەر بەلاری دەمێنێتەوە! واتە: دەبێ ئارام وسەبرتان لە گەڵ ژناندا هەبێ ﴿ وبث منهما رجالا كثيرا ونسـاءا ﴾ ولـەو دووانەیش پیاوانێکی زۆرو، ئافرەتانێکـی زۆری بەدونیـادا بڵاوکردەوە لەگەڵ جیاوازی رەنگ وزمان ولێهاتوویی‌و لێوەشـاوەییان ﴿ واتقوا الله الذي تسـاءلون به والأرحام ﴾ ولەو خوایەی بترسـن کە بەناوی ئەو یەکتری سـوێند دەدەن‌و لـە یەکتر بـەو داوا ئەکەن، بۆنمونـە ئەڵێن: لە بەرخوا ئەوکارەم بۆ بکە، ئەو شتەم بدەرێ، وە هەروا خۆشتان لە مافی خزمایەتی بپارێزن وپشـت لەیەکتر نەکەن و، هاوکاری یەك بن و، لەکاتی بوون ونەبوون بەدەم یەکەوەبن. ﴿ إن الله كان عليكم رقيبـا ﴾ بێ‌گومان خوا بەوردی و هەمیشـەیی ئاگـادارو چاودێرە بەسەرتانەوە، دەزانێ ئەرکی سەرشانتان ئەنجام دەدەن، یان نا.

رێنمایی ئەم ئایەتە:

١) فەزڵ و گەورەیی ئەم ئایەتە، بۆیە هەرکە پێغەمبەر ﷺ وتاری بۆ هەر شتێك دابا، ئەم ئایەتەو، ئایەتی (يأأيها الذين

آمنـوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن إلا وأنتم مسـلمون)ی سـوورەتی(ئالی عیمران)و ئایەتی (یاأیهـا الذین أمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سـدیدا یصلح لکـم أعمالکم ویغفر لکم ذنو بکم ومن یطع الله ورسوله فقد فاز فوزا عظیما)ی سوورەتی (ئەحـزاب)ی دەخوێندو، پاشـان ئەیفەرمووو: ((أمابعد)).

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ وَءَاتُواْ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُواْ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓاْ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُواْ فِي ٱلْيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُواْ فَوَٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُواْ ﴿٣﴾ وَءَاتُواْ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤْتُواْ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِي جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَٱبْتَلُواْ ٱلْيَتَٰمَىٰ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُواْ ٱلنِّكَاحَ فَإِنْ ءَانَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَٱدْفَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُواْ ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ فَأَشْهِدُواْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

ئەوسا باسی‌مەبەستەکەی دەکردو وتارەکەی دەدا.

٢) گرنگـی فەرمان بـە تەقـوا، بۆیە لێرەیشـدا دووجار فەرمانەکە وتراوەتەوە، سەردانی خزمان ولێپرسنەوە لێیان پێویسـتەو، پێچەوانەکەشـی کارێکی‌حەرامە، ریعایەتی برایەتـی لەنێـوان مرۆڤەکانـا لەکاتی کڕین و فرۆشـتندا کارێکی پێویستە.

ماڵی هەتیوان بەناهەق مەخۆن:

﴿ ٢: وآتـوا الیتامـی أموالهم ﴾ ماڵ و سـامانی هەتیوان -هەر کەپێ‌گەیشـتن و باڵغ‌بوون- بەرێکوپێکـی بدەنەوە ﴿ ولا تتبدلوا الخبیث بالطیب ﴾ وناپاك بەپـاك مەگۆرنەوە، واتە: ماڵ ودارایی کـەم نرخی خۆتان، بەماڵ وسـامانی بەنرخی ئـەوان مەگۆڕنەوە ﴿ ولا تأکلـوا أموالهـم إلـی أموالکم ﴾ وماڵ وسـامانیان تێکەڵ بەماڵی‌خۆتان مەکـەن و،پێکەوە مەیخۆن ﴿ إنه کان حوبا کبیرا ﴾ بەڕاستی خواردنی ماڵ و سامانی هەتیو، تاوان‌و گوناهێکی ئێجگار گەورەیـە.﴿ ٣: وإن خفتم ألا تقسـطوا فی الیتامـی ﴾ خۆئەگەر ترسـان کە بە دادگەرانە نەتوانن رەفتـار لەگەڵ کیژە هەتیوەکاندا بکەن،ئەگەر مارەیان بکەن ﴿ فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع ﴾ دەسـا ئەو ژنانە مارە بکەن پێتان دەشـێن، دوان دوان، سـیان سـیان،چوارچوار،واتە:هەریەکێکتان دەتوانن هەتا چـوار ژن مارە بکەن، بەمەرجی عەدالـەت وتوانای ژیاندونیان، بۆیەدەفەرموێ: ﴿ فإن خفتم ألا تعدلوا فواحدة ﴾ خۆئەر ترسـان نەتوانن بەدادگەرانە وەکو یەك تەماشـای ژنەکانتان بکەن، دەبێ تەنهـا ژنێك مارە بکـەن ﴿ أوما ملکت أیمانکم ﴾ وەیان هەر بەو کەنیزانە دەسـتتان کەوتوون و بوونەتە موڵکتـان قەناعەت بکەن ﴿ ذلک أدنی ألا تعولوا ﴾ ئا بەو شـێوە نزیکترە کە غەدروسـتەم لە ژنان نەکەن.پێشەوا موسـلیم دەڵێت: (عوروەی کوڕی زوبەیر) مانای‌ئایەتی ((وإن خفتم..))ی لە خاتوو عایشـەی پووری پرسـی وئەویش گوتی: خوشکەزاکەم! لە سەردەمی جاهیلییەتدا کچۆڵەی هەتیوو بێ‌باب دەکەوتە لای کەسـێك کە سەرپەرسـتیاری بکا، هەتا گەورە دەبوو، ئەوجـا هەرچی هەبوو تێکەڵی ماڵەکەی خۆی دەکرد، پاشـان لـە بەرماڵەکەی حـەزی لێ‌دەکردو، دەیویسـت بەمارەیەکی کەمتر لە ژنانی‌تر مارەی بکاو بەشووی بدات، جا بۆ راستکردنەوەی ئەوهەڵەیەو، لابردنی ئەوستەمە لەژنان، خوا رێی لێ‌گرتن وفەرمووی: یا ئەوەیە کە مارەیی شیاوی خۆیانیان بدەنێ، ئەوسا مارەیان بکەن، وەیان بچن ژنانی‌تر مارەبکەن.

بەڵێ.. گومان نییە کە لە پێش دینی ئیسلامدا، بێ‌یاساو دیاریکردنی هیچ جۆرە سـنوورێك ژنانێکی زۆریان مارە دەکرد و تێکەڵ دەبوون لەگەڵیاندا، تەنانەتی تا سەد ژنیان حەڵاڵ‌کردبوو بۆخۆیان، بەڵام کاتێ کە ئیسـلام هات زۆر بە وردبینانە سـنوورێکی بۆ ئەو کارە دیاری‌کردو لای سـەرووی بە چـوار ژن دانا. ئەویش لەگەڵ پێش چاو گرتنی چەند مەرجێك، لەوانە:

یەکەم: نابێ زیاد لە چوار ژن مارە بکرێت.

دووەم: نابێ مافی هیچکامێکیان پێشێل بکرێ.

سـێیەم: دەبێ ئەو پیـاوە وەك خەڵکانی هاوشـانی خۆی بتوانێ بیانژیەنێ‌و دارابێ و، لە هەموو روویەکەوە تێریان بکات.

جا هەر لەم سـۆنگەیەوە زانـاکان بەکۆی دەنگ بڕیاریان داوە کە: هەرکەسـێك خۆی دڵنیابێت کەناتوانـێ دادگەر بێت لەگەڵ ژنە کەیدا، بۆ ئەوحەرام و یاسـاغە تەنهـا ژنێکیش مارە بکات، ئیتر چ جای دوان یان سـیان، یان چـوار. دیارە ئەم بوون و نەبوون و دادگەریی لای‌مێرد، مەسـلەیەکەو پەیوەندی بەئاییین‌و دینەوەیە،

واتــە: هەر تەنها ئایین بۆی هەیــە بڕیاری تێدا بدا، نەك داوەرو دادگا، چونکە ئەو بڕیارە شــتێکی نهێنیوەدەروونییە، هەر مەگەر تەنها ئایین چارەسەری بکات، دیسانەوە نەفەقەو تفاقیش شتێکی ڕێژەییە، کەسێك بۆ کەســێکیتر جیاوازەو هەواڵەی دەسەڵات و توانای ئەوکەســە خۆی دەکرێ، بۆیە لە قیامەتیشدا هەرکەسە بە پێی خۆی بەرپرسی ئەو کارە دەبێ وپرسیاری لێدەکرێت: ئاخۆ وەك پێویست خزمەتی هاوسەرەکەی خۆی کردووە، یان نا؟ لەولایشەوە ستەمو ناهەقیو چرووکی پەیوەندییان بە ئایندەو داهاتووەوە هەیەو، زۆرێکی زۆرینەی خەڵك پاشمارە کردن ئەنجامیان دەردەکەوێت، شــەریعەتیش لەســەر ئەگەرو ئیحتیمال کاروباری پاشەڕۆژ بڕیار نادات. چونکە لەوانەیە کەســێك ئێســتا دادگــەر نەبێ، وە یان ئیمکانییەتــی مــاددی نەبێت، بــەڵام دەگونجێ پــاش ڕۆژێکی دیکــە، پێچەوانــەی ئەوە بێت. لەگەڵ ئەوەیشــدا دینیئیســلام بڕیاری داوە: کە ئەگەر کەسێك ستەم لەژنەکەی بکات، وەیان لەتەکیا دەســت گوشــراوو چرووك بێت، ئەوە لەحاڵەتی ئاوادا، ژنەکــە مافــی جیابوونەوەی بۆهەیە، خۆئەگــەر ژنێك بە ئارەزوو پێخۆشــبوونی خۆی مێرد بەوجۆرە کەسانە بکا، ڕێی لێناگیردرێ و، عەقدەکەشــی دادەمەزرێ، من پێم وایە ئەو کەســانەی کە نە نــان وئاویان هەیەو، نە مەســکەن، وە نە بیانوویەکی شــەرعی، ســەرەرای ئەمانەش منداڵەکانیشــیان ڕەش و ڕووت و جێیەکیشی نییــە، تێیــدا دانیشــن، کەچی هێشــتا دەچن ژنــی دووەم، یان ســێیەم، یان چوارەم مارە دەکەن، ئەوە پێویســتەهەرگیز ڕێ بەو جۆرە نیکاحانــە نەدرێت، واتە: فرە ژنی "وەکــو لە دەقەکانەوە وەردەگیرێــت" دەبێبــۆ کاتــی زەرورەت و ناچاری و پێویســت بــەکار بهێنرێت، بۆنمونە: ئەوانەی وا منداڵیان نابێت، ئەوانە کە ژنەکانیان نەخۆشن و بە کەڵکی تێکەڵی ژنو مێردی نایەن، وە یان تووشی (برودەی جنسی) بوون و کەمتر خۆیان دەدەن بە دستەوەو ئارەزووی جنســی پیاوەکەیان تێر ناکەن.. ئەوانە بە قەناعەتی من ڕێیــان پێ بدرێ و یارمەتیــش بدرێن بۆ ئەنجامدانی کارە کەیان، دیارە ئەمیش لەگەڵ پێش چــاو گرتنی(عەدل)و(ئینفاق)دا، بەڵام ئەوانەی بیانوویەکی شــەرعییان نییەو، دەچن سواری داخوازیو ئارەزووی خۆیان دەبن و، لە هەمان کاتیشدا فەقیرو هەژارن و ئەو ژنانــەش دەســخەرە دەکەن، ئەوە لەحاڵەتی ئــاوادا دەبێ ڕێیان لێبگــیردرێ. بەتایبەت پاش دەرکەوتنــی ئەو هەمووگیرو گرفت و کێشــانە کە ئەمڕۆ لە فرە ژنییەوە ڕوو دەدەن. هەزار ڕەحمەت لە بەڕێزان (موحەممەد عەبدە)و(سەیید قوتب) کە بەلایانەوە فرە ژنی بۆئەو هەل ومەرجانەیە لە ســەرەوە باســکران، بۆیە ســەبارەت بــە فرە ژنی دەڵــێن: (حالة ضرورية، ولغلبة ســوء معاملة الرجال لزوجاتهــم عند التعدد، وحرمانهن من حقوقهــن في النفقة والراحة، وانتشار الفساد و العداوة بين أولاد الضرائر.. لهذا كله يجوز للحاكم الإســلامي أو لصاحب الدين، أن يمنع تعدد الزوجات صيانة للبيوت عن الفســاد) بەڵێ.. دەتوانرێ ئەم ڕاو بۆچوونە بۆ هەندێ کات، وەیــان بۆ هەنــدێ کەس بەتایبەت کاری پێ بکــرێ و، ڕێیان پێ نەدرێ پتر لەژنێك مارە بکەن.

(ســەیید قوتب) دەڵێت: فرەژنی مۆڵەتێکە بۆ دەسەبەر کردنی ئەو ســپاردە گەورەیە، بەڵام دەبێ لەوەخــتو دەرفەتی خۆیدا بێت، هەروەك تەڵاق شتێکی زەرووری وناچارییە.

دەبێ ماریی بەژنان بدەن:

﴿ ٤: وآتــوا النســاء صدقاتهــن نحلــة ﴾ وەك پێشکەشــیەك دەبێمارەیــی ژنان بدەن و، بە فەرزێکی خوایشــی بزانن، واتە: مارەیی ژنــان بڕیاری خوایــەو فەرزەو،مافی خۆیانەو، کەســێك بــۆی نییــە ڕێی لێبگرێ ﴿ فإن طبن لكم عن شئ منه نفســا ﴾ جائەگەر بە پێخۆشــبوونی خۆیان، شــتێکیان لــە مارەیەکەیان پێبەخشــین ﴿ فكلوه هنيئــا مريئا ﴾ ئەو حەلە ئێــوەش بیخۆن و نۆشی گیانتانی بکەن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢-٤):

١) هەموو ماڵێکی حەرام ناپاك وپیسە.
٢) هەموو ماڵێکی حەڵاڵ پاك و خاوێنە.
٣) ماڵی چاکی هەتیو نابێ بە ماڵێکی خراپ بگۆڕدرێ.
٤) (وەسی)و چاودێری هەتیو، نابێ ماڵی هەتیوەکە لەگەڵ ماڵیخۆی تێکەڵ بکاو بیخوا.
٥) زیاد لە ژنێك تا چوار -لەگەڵ ڕەچاو کردنی دادگەری و نەفەقەدا- حەڵاڵە.
٦) خوا مارەیی دانا بۆ ژنان چونکە عەرەب پێش ئیســلام مارەییيان بۆ ژنان دانەدەنــا، بۆیە دانانی مارەیی بۆ ژنان پێویســتە لە ســەر پیاوو نابێ هیچ شــتێك لەمارەیی ژنان بخورێ، مەگەر بە ڕەزامەندی خۆیان.

ماڵ مەدەنە دەستی کەم ئاوەز:

خــوای دلۆڤان ڕێ بــە مرۆڤیکەم ئــاوەزو نەزان وشــێت نادات کە: ســامان ودارایی بدرێتە لایان وبەئــارەزووی خۆیان خەرجی بکەن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٥: ولا تؤتوا السفهاء أموالكم ﴾ ماڵ

وسـامانی خۆتان مەدەنە دەسـتی جاحێڵ و نـەزان خەرجەکان، ئەو هەتیوانەش کەهێشـتا پێ نەگەیشتوون و نەزان خەرجن، ئەر سـامانێکیان هەبێ،لای خۆتان رایگرن ومەیدەنە دەستیان ﴿ التی جعـل الله لکـم قیاما ﴾ کە خوا کردوویە هۆی نـەش ونما و ژیانو گوزەرانتان، واتە: ماڵ وسامان کە هۆی گوزەران وژیانتانە، بەفیرۆ دایمەنێن و مەیکەنە دەستی مناڵە هەتیوو بێباب و بێسەرپەرست ﴿ وارزقوهـم فیهـا واکسـوهم ﴾ و رزق و رۆزیو جل و بەرگیان بـە پێی باوی ناو موسـڵمانان لەوماڵە بۆ دابین بکـەن ﴿ وقولوا لهم قولا معروفا ﴾ وبە قسـەی پەسـەندو دڵ خۆشکەر لەگەڵیان بدوێنو بڵـێن: وا نەزانن ئێمە سـامانەکەتان دەخۆین! !نەخێر، بەڵکو هەرکات ئێوە گەورەبوون و پێگەیشـتن، ماڵ ماڵی خۆتانە، لەم ئایەتەوە شـەریعەتی ئیسلام یاسای (حیجر) و قەدەغەکردنی سـەرف وخەرجـی ماڵ ودارایـی داهێنـا، جـا دەبێئەوانە کە مناڵن، یان شـێتن، وەیان جاهیل و نـەزان خەرجن، ماڵەکەیان لێبسـەندرێو، بدرێتە دەسـتی (وەصیی)وچاودێریـان، یان هەتا حاڵیـان چاك دەبێت، لەدادگا بۆیـان بپارێزرێ، بەڵام دەبێ بۆ ئەو ماوە خواردن وجـل وبەرگیان بۆ دابین بکرێت ﴿ ٦: وابتلوا الیتامی حتی إذا بلغوا النکاح ﴾ هەتیوان بخەنە ژێرتاقیکردنەوەوە، هەتا ئەگەنە تەمەنی باڵغ بوون و ژنخواسـتن وتوانای ژن ومێردی، واتـە: بە جارێ ماڵەکە گشـت مەکەنەوە مشـتیان، بەڵکو بەبینا وبەین شـتێکیان بدەنێ و چاودێریان بـن: ئاخۆ ئەزانن خەرجی بکەن؟ ﴿ فإن آنسـتم منهم رشـدا ﴾ ئینجا ئەر دیتـان بە فام و ژیرن و خاسو خراپ لەیەك دەکەنەوە ﴿ فادفعوا إلیهم أموالهم ﴾ ئەوسـا ئێوەیش بێ دواکەوتن پارەو سـامانەکەیان بدەنەوە، مناڵ هەرکە پێ گەیشت وباڵغ بوو، بەوە لەهەتیوی دەردەچێو، دەچێتە قۆناغێکی ترەوە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((لایُتمَ بعدَ أحتلام، ولا صُماتَ یومٍ إلی اللیل)) ئەبووداوود.

بە پێی ماندوبوون لە گەڵ هەتیودا نان بخۆن:

﴿ ولا تأکلوهـا إسـرافا وبدارا أن یکبروا ﴾ بەرلـەوە هەتیوەکان گەورەببن، ئێوە ئەی چاودێرانی هەتیوان! بە زێدەرەوییو بەپەلە ماڵەکەیان مەخۆن ﴿ ومن کان غنیا فلیستعفف ﴾ ئەوی‌دەوڵەمەندو دەسـەڵاتداربێت، دەبـێ خۆبپارێزێو هیچ شـتێك لەو سـامانە وەرنەگـرێ، بۆخـۆی، تەنانەتی‌بۆ چاودێریشـیان کرێی نەوێت ﴿ ومـن کان فقیرا فلیـأکل بالمعروف ﴾ کێش هـەژارو نەدارە، دەتوانـێ بەپێی‌پێویسـتی ژیانی خـۆی، بەپێی بـاوی رۆژ لێی بخـوات، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((کُلْ من مالِ یَتیمِکَ غیرَ مُسْرِفٍ ولامُبَذِّرٍ ولا متأثل مالا، ومن غیر أن تَقِیَ مالَکَ..)) ﴿ فإذا دفعتـم إلیهم أموالهـم ﴾ هەرکاتێکیش باڵغ‌بوون و،ویسـتتان ماڵ وسامانەکە بدەنەوە دەستیان ئەی چاودێران! ﴿ فأشهدوا علیهم ﴾ دەبێ شـایەتیان لەسەربگرن، هەتا بۆ دوایی کیشەو هەرا نەنێنەوە ﴿ وکفی بالله حسـیبا ﴾ خۆ هەر خواش‌بۆچاودێریی ولێپرسـینەوە بەسە، ئەگەر رەفتاری رێکوپێك نەکەن تۆڵەتان لێ ئەسێنێ.

پێش هاتنی دینی ئیسلام عەرەبەکان میراتیان بە ژن و منداڵ نەدەدا.. بەڵام کە قورئان هات بەشـە میراتی‌بۆ هەموان داناو فەرمووی: ﴿ ٧: للرجال نصیب مما ترک الوالدان والأقربون ﴾ لەوکەلەپوورەی لە دوای باوك و دایك و خزمانی نزیك، جێ‌دەمێنێ، نێرینە بەشی خۆی هەیە﴿ وللنساء نصیب مما ترک الوالدان والأقربون ﴾ وهەروا لەو میراتەش لە بـاوك و دایك و خزمانی نزیك بەجێ دەمێنیت، مێینەش بەشـی خۆی هەیە، هەرچەندە لە بەشـەکاندا جیاوازی وفـەرق وتەفاوت هەبێ ﴿ مما قل منـه أو کثر ﴾ ئەو میراتە کەم بێت، یان زۆر ﴿ نصیبا مفروضا ﴾ بەشـی هەرکەسـێك لەلایەن پەروەردگارەوە دیاریکراوەو براوەتەوەو دەبێ بیدرێتی، جا ئەندازەو رێژەی ئەم بەشـەیە لەم ئایەتەدا دیاریی نەکراوە؛ بەڵام هەر لەم ئایەتانەی سـوورەتی (نیسـاء)دا کە دەفەرموێ: (یوصیکم الله فی أولادکم..١١) وە لەئایەتی (١٧٦)دا کەدەفەرموێ: : (یسـتفتونک قل الله یفتیکم فی الکلالة) ئەو رێژەیە روونکراوەتەوە.

کەسانی بێ بەش لە میرات، دەبێ بە شدار بکرێن:

﴿ ٨: وإذا حضر القسمة أولوا القربی والیتامی والمساکین فارزقوهم منه ﴾ هەرکە لەکاتی دابەشکردنی کەلەپوورەکەدا خزمانی نزیکی مـردوو میرات نەگر، وەهەتیـوان و بێنەوایان لەوێ بوون، دەبێ لەومیراتە شتێکیان بدەنێو بێ‌بەشیان نەکەن، هەرچەند میراتیشیان نەکەوێ ﴿ وقولوا لهم قولا معروفا ﴾ وە بە رووی خۆشو جوانەوە قسەیان لەگەڵ بکەن، با رەنجە دڵ نەبن ولێتان نەتۆرێن.

ستەم لەمنداڵان مەکەن:

﴿ ٩: ولیخـش الذیـن لـو ترکوا من خلفهـم ذریة ضعافـا خافوا علیهم ﴾ ئەو کەسـانەش کە لەپاش خۆیان چەند وەچەو منداڵێکی بێ دەسـەڵاتو لاواز بەجـێ دێڵن، دەبا لەکاتی وەسـیەتکردندا ترسـی خوایان لەدڵدا بێو؛ شتێکی وا لە پاش خۆیان رانەسپێرن ناهەقی وسـتەم بێ،واتە: جۆرە وەسـیەتێ نەکەن، زیان بە ژیان و ژیـواری خێزانە جێماوەکـەی بگەیەنـێ و، بەوهۆیەوە لات و کەلـەلا بکەون، (سـەعدی کوڕی ئەبـی وەققاس) نەخۆشـبووو ویسـتی دووبەشـی ماڵەکەی بکاتە خێرو سـەدەقە، جێی ئاماژە

پێکردنە تەنیا کیژۆڵەیەکیشی هەبوو، ئەوجا پێغەمبەر ﷺ ڕێی لێگرت ونەیهێشت، ویستی نیوەی ببەخشێ، هەر ڕێی نەدا، کردیە سێیەك، ئینجا ڕێگەی داو، فەرموویشی هێمان سێیەکیش زۆرە، جابۆ دوایی فەرمووی: ((إنک أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَکَ أغنياءَ خيْر مِنْ أَنْ تَذَرَهُـمْ عالة يتكففون الناسَ)) (فتح الباری). واتە: پاش خۆت میراتبەرەکان بەتێرو تەسەل بەجێبێڵیت باشترە، هەتا بکەونە دەسگرتنەوە لای مەردم ﴿ فليتقوا الله وليقولوا قولا سديدا ﴾ دەبا لەخوا بترسن و هەمیشە بەرامبەر بەمافەکانیان قسەی باش و پەسەند بکەن.

هەرەشە لەماڵخۆرانی هەتیو:

﴿ ١٠: إن الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما ﴾ ئەوکەسانەی کە بەستەم وناهەق، ماڵو سامانی منداڵانی هەتیوو بێباب دەخۆن ﴿ إنما يأكلون في بطونهم نارا ﴾ بێسۆ تەنها ئاگر دەکەنە سك و ورگیانەوە، پێغەمبەریش ﷺ خواردنی ماڵی هەتیوی بەیەکێ لە گوناحە گەورەکان ئەژماردووە. (فتح الباری). ﴿ وسيصلون سعيرا ﴾ و بەزووییش دەخرێنە ناوئاگرێکی زۆر گەرم و بەگڕی دۆزەخەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧-١٠):

١) دانانی یاسای میرات لە ئایینی ئیسلامدا، جا هەرکەسێك لەخزمان و هەتیوان وبێنەوایان، ئەوانەی میرات نابەن، لەکاتی دا بەشکردنی میراتەکەدالەوێ بوون، دەبێ شتێکیان بدرێتێ، خۆئەگەر بەشیان نەدرا دەبا بە قسەیەکی خۆش بەڕێ بکرێن وهەوڵی رازی بوونیان بدرێ.

٢) ئامۆژگاری ئەو کەسە بکرێت لە گیانەڵلادایە کە: لە وەسیەتەکەیدا ناهەقی لەمنداڵەکانی نەکا.

٣) دەبێ زۆر بە چاوی سۆزەوە چاودێری هەتیوان بکرێ، خواردنی ماڵی هەتیو بەناهەقو ستەم، هەڕەشەی سەخت هەیە بەرامبەری و بەگوناهی گەورەش دانراوە، دیاریکردنی بەشێك لە میرات بۆ ئەو خزمانە میراتیان پێنابرێت، لەئایەتی (١٨٠)ی سوورەتی (بەقەرە)یشدا باسکراوەو ئەندازەیەك درێژەی پێدراوە، پێشەوا (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس) ەوە دەڵێت: ئەم ئایەتەی (٨)ی سوورەتی (نیساء)ـە نەسراوەتەوەو کاری پێدەکرێ، (ئیبن جەریر)یش هەروا دەڵێت، غەیری ئەمانیش زانایەکی زۆر هەمان راو بۆچوونیان هەیەو دەڵێن: ئەوانە بەشە میرات نابەن، دەبێ شتێکیان بۆ دیاری بکرێت.

ئایەتی میرات و، میراتگران:

لەسەردەمی نەفامیدا منداڵ و ژن میراتیان نەدەدرایە! ئەیانوت: ماڵو سامان بۆ کەسێك دەبێ بتوانێ سواری وڵاخ ببێو، شیر هەڵبگرێو بتوانێ، لەگەڵ دوژمن جەنگ بکا، ئینجا خوای دلۆڤان

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ ٱلْقِسْمَةَ أُو۟لُوا۟ ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينُ فَٱرْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ ٱلَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا۟ مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُوا۟ عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلْيَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلْيَتَٰمَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوْلَٰدِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

فەرمووی: ﴿ ١١: يوصيكم الله في أولادكم ﴾ ئاگاداربن! خوا سەبارەت بە کاروباری منداڵەکانتان وەسیەتتان بۆ ئەکاو پێتان ڕائەگەیەنێ ﴿ للذكر مثل حظ الأنثيين ﴾ کە دەبێ کەلەپوورتاندا دووئەوەندەی بەشی مێینە، بدەنە نێرینە، واتە: نێرینە دووبەشو مێینە نیوەی ئەو. لەم ئایەتەدا هۆی جیاوازیی ئەو بەشانەی دیاریی نەکردووە، بەڵام لەهەمان سوورەتدا ئایەتی (٣٤) دەڵێ: (الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض وبما أنفقوا من أموالهم) هۆکەی دیارییکردووەو لەبەرئەوەیە کە گەلێ ئەرکی ماڵ ومنداڵ و، گەلێ جموجۆڵ دەکەوێتە سەر پیاوان و، هیچ لەوانە ناکەوێتە سەرژنان، بۆ نموونە: ژیان وبژێوی گش ماڵ ومنداڵ، لەسەر پیاوانە، تەنانەتی ژنان کەپێدەگەن وبلووق دەبن و، هەتامێردیش دەکەن، نەفەقەیان لەسەر پیاوانە، هەر درانەلایمێردیش، دەبێ مارەییان بۆ دیاریی بکرێ و، مێردەکەشی وەکوخەڵکانی هاوشانی خۆی بەباشی بیبان ژیەنێت،

ئه‌گینا ده‌توانێ داوای جیابوونه‌وه‌ی لێبکات ﴿ فإن كن نسـاء فوق اثنتيـن ﴾ خۆ ئه‌گه‌ر ئافره‌ته میراتگـره‌كان دوان بوون، یان زیاتر ﴿ فلهـن ثلثا ما تـرك ﴾ دووبه‌ش له سێبه‌شـی میراته‌كه ده‌به‌ن ﴿ وإن كانـت واحدة فلها النصف ﴾ خۆئه‌ر مێیینه‌كه ته‌نها كچێك بوو؛ نیوه‌ی میراته‌كه بۆئه‌وه ﴿ ولأبويه لكل واحد منهما السدس ﴾ شـه‌ش یه‌كیـش ده‌درێ به هه‌ریه‌كه له بـاوك و دایكی مردووه‌كه ﴿ مما ترك إن كان له ولد ﴾ له‌و كه‌له پووره‌ی به‌جێیهێشـتووه، بـه مه‌رجـێ مردووه‌كه منالّی له‌پـاش به‌جێمابێ، ئیـتر چ نێرینه بێـت، چ مێینه ﴿ فإن لم يكن له ولد ﴾ ئینجا ئه‌گه‌ر هیچ منداڵی نه‌بـوو ﴿ وورثه ابواه ﴾ و ده‌بوو باوك و دایكی میراته‌كه‌ی بگرن ﴿ فلامه الثلث ﴾ سـێیه‌كی بۆ دایكی ده‌بێت ﴿ فإن كان له إخوة فلأمه السدس ﴾ ئینجا هه‌روه‌ك باوك ودایكی هه‌یه، ئه‌گه‌ر چه‌ند برایه‌كیشـی هه‌بـوو، دووان، یان زیاتر، ئـه‌وه له‌وحاڵه‌ته‌دا دایك شـه‌ش یه‌كی پێده‌درێ و، ئه‌وی تریشـی ده‌مێنێته‌وه بۆ باوكه‌كه، چونكـه ئازووقه‌و نه‌فه‌قه و هه‌موو پێداویسـتیه‌كانی ژنان له‌سـه‌ر پیاوانن ﴿ مـن بعد وصية يوصي بها أودين ﴾ مافی میراتبه‌ره‌كان دوای دانه‌وه‌ی قه‌رزو قۆڵه‌و پێكهێنانی وه‌سیه‌تی مردووه‌كه ده‌درێ ﴿ آباؤكـم وأبناؤكم لا تدرون أيهم أقرب لكم نفعا ﴾ ئێوه نازانن لـه باوانتان و نـه‌وه‌و كوره‌كانتان كامیان سـوودی زیاتره بۆتان، كه‌وابوو شوێنی یاسـای جاهیلییه‌ت ونه‌فامی مه‌كه‌ون: كه به‌شی منـداڵ و ژنانیان نه‌ئه‌دا ﴿ فريضـة من الله ﴾ بریارێكه خوا خۆی دیاریی‌كردووه بۆتان، نابێ هیچ كه‌سـێ ده‌سـتكاری بكات؛ كه‌وا بوو ئێوه‌یش ئا به‌و شـێوه‌یه میراته‌كه دابه‌ش بكه‌ن ﴿ إن الله كان عليمـا حكيما ﴾ بێ‌گومان خوا هه‌میشـه زانایه بـه‌وه‌ی چاكه بۆ میراتبه‌ره‌كان و، كار به جێشه؛ هیچ كارێكی بێ هووده نییه.

میراتی ژن و مێرد:

﴿ ١٢: ولكـم نصـف ما تـرك أزواجكم إن لم يكـن لهن ولد ﴾ لـه‌و میراته ژنانتان به‌جێی ده‌هێڵن ئه‌گـه‌ر منداڵیان نه‌بێ، كور، یان كچ، له دووبه‌ش به‌شـێكتان هه‌یه ﴿ فإن كان لهن ولد فلكم الربع مما تركن ﴾ ئه‌گه‌ر مناڵیشیان هه‌بوو، ئێوه (ئه‌ی مێرده‌كان) چواریه‌كتـان ئه‌كـه‌وێ له‌و كه‌له‌پـووره‌ی ئه‌و ژنانه‌تـان به‌جێیان هێشـتووه، ئه‌وی تریشی بۆمیرات به‌ره‌كانی‌تر ئه‌بێت ﴿ من بعد وصية يوصين بها أو دين ﴾ ئه‌مانه‌ش دوای ئه‌نجامدانی وه‌سیه‌تێك كردوویانـه، یان دانه‌وه‌ی قـه‌رزو قۆڵه‌یه‌ك له سـه‌ریانه ﴿ ولهن الربـع مماتركتـم ﴾ ژنه‌كانتان چواریه‌كی میراتتـان ده‌گرن ﴿ إن لـم يكن لكم ولـد ﴾ به‌مه‌رجـێ منداڵتـان نه‌بێ، جائه‌گه‌ر ته‌نها یـه‌ك ژنتان هه‌بـوو، هه‌مووچواریه‌كه بۆئـه‌و ئه‌بێت، خۆئه‌گه‌ر له‌ژنێك زیاتر بوون، ئه‌وا به‌یه‌كسـانی دابه‌ش ئه‌كرێ له نێوانیاندا ﴿ فـإن كان لكـم ولد ﴾ خۆ ئه‌گه‌ر مناڵیشـتان هه‌بـوو ﴿ فلهن الثمن مما تركتم ﴾ ژنانتان هه‌شـت یه‌كـی میراته‌كه‌یان پێده‌برێ ﴿ مـن بعد وصية توصـون بها أو دين ﴾ پاش دانـه‌وه‌ی قه‌رزێك له‌سـه‌رتانه، یان پێكهێنانی وه‌سـیه‌تێك كردووتانه، ﴿ وإن كان رجـل يورث كلالـة أوامرأة ﴾ خـۆ ئه‌گه‌ر پیاوێـك، یائافره‌تێك مردو(بـاوك و باپـیرو منداڵی نه‌بوو) ﴿ وله أخ أو أخـت ﴾ به‌ڵكو برایه‌ك یا خوشكێكی دایكی هه‌بوو، چونكه ئه‌گه‌ر خوشكی دایكی نه‌بـن میراته‌كـه‌ی جۆرێكی تره ﴿ فلكل واحد منهما السـدس ﴾ هه‌ریه‌كه‌یان شـه‌ش یه‌كـی میراته‌كه‌ی بۆهه‌یـه "بێ‌جیاوازیی له نێوان نێرو مێ‌دا" ﴿ فإن كانوا أكثر من ذلك ﴾ ئه‌گه‌ر براو خوشكه دایكـی یه‌كان له‌یه‌كێـك زیاتر بوون ﴿ فهم شـركاء في الثلث ﴾ هه‌موو یان سـێیه‌كی كه‌له‌پوره‌كه ده‌به‌ن "نێرو مێ‌یان به‌یه‌كسانی" ﴿ مـن بعد وصية يوصـى بها أودين ﴾ ئـه‌و میراتگرتنه‌یش دوای پێكهێنانی وه‌سـیه‌تێك كراوه؛ یان له‌دوای قه‌رزێ: له‌سـه‌ریه‌تی ﴿ غير مضار ﴾ نابێ وه‌سیه‌ته‌كه به‌جۆرێك بێ زیانبه‌خش بێت به كه‌له‌پوورگره‌كان، كه‌وابوو ئێوه‌ش گرنگی پێ‌بده‌ن ﴿ وصية من الله ﴾ ئـه‌م وه‌سـیه‌ته و ئه‌م بریـاره له‌خواوه‌یـه ﴿ والله عليـم حليم ﴾ ئـه‌و خوایه، ئه‌و بریـاره‌ی داوه بۆخۆی ئه‌زانێ چ شـتێ چاكه، ئاگادارو لـه‌سـه‌رخۆیه، بۆیه لـه‌سـه‌رپێچیكاران په‌له‌ناكا تۆڵه‌یان لێ‌بسێنێت.

لـێره‌دا پرسـیارێك ده‌كرێ: بۆچـی له‌میراتدا ژنـان وه‌ك پیاوان حسـابیان بـۆ ناكـرێ؟ لـه كاتێكـدا ژن لاوازترو موتـاج تره به دارایی؟! جا بۆ ئه‌مه وه‌ڵامێكی كورت ئه‌ده‌ینه‌وه‌و ده‌ڵێین: ئیسلام به‌پێی ته‌كلیف وئه‌ركی سه‌رشـانی مرۆڤه‌كان ئه‌ومیراته‌ی داناوه، گومانیش نییه له‌وه‌دا كه‌پیاوان خه‌رج وئه‌ركی سه‌رشـانیان زۆرترو گه‌وره‌تره‌و، پابه‌ندبوونی دارایـیشـیان زیاتره، چوون له ئیسـلامدا ته‌نهـا پیاو داوای بژێویی‌و ژیانی ژن ومنـداڵی لێ‌ده‌كرێ، هه‌رپیاو ماره‌یـی وه‌ك فه‌رزێكی خوایی پێشـكه‌ش به‌ژن ده‌كا. دابینكردنی خانو به‌ره‌و جل وبه‌رگ وخواردن وخۆراك وپێداویسـتییه‌كانی‌تر، ئه‌مانه هه‌رهه‌موو له‌سه‌رشانی پیاوه، خۆ هه‌ڵگرتنی ئه‌و ته‌كلیفه‌ش له‌لایـه‌ن پیاوه‌وه، بێ رێـزی وكه‌مقه‌دریی‌ژنان نییـه وه‌ك ده‌ڵێن! به‌ڵكـو سروشـتی ئاده‌مزاد كه یاسـای كۆمه‌ڵگه‌ی له‌سـه‌ر بنیات نـراوه وایه كه ئافه‌ره‌ت خانمی ناو ماڵ بێ وسه‌رپه‌رشتی منداڵ بـكا و نه‌برێتـه به‌ر ئه‌وخـۆره گه‌رمه‌ی عه‌ره‌بسـتان و ئه‌فریقیاو

دەشــتی شــارەزوور و بیتوێن، نابــێ پاچەکۆڵــەو دروێنەو گێرەو کێشــەو هەرئیشێکیتر لەگەڵ سروشتیدا نەگونجێت، پێی بکرێ، ئیشو کارەکانی دەرەوەی ماڵیش بدرێ بەسەرشــانی پیاواندا "کە بەڕاســتی ئەگەر سەیرێکی وردیی یاســای فسیۆلۆجیای هەردوولا بکرێ، بەباشــی دەرئەکەوێ کە ئەو دابەشــکردنە بەوشێوەیە پڕ بــە باڵای هــەردوو کیانە ئیشوکاری دەرەوەی مــاڵ کە بێگومان ئەوکاتەو ئێســتایش لــە ٩٥٪ی هەر ئاوا قورسو ســەخت بووە، ئاشکرایشــە تەواوی ژنانی جیهان نابنــە دکتۆرەو پارێزەرو وەزیرو سەرەك وەزیران..هتد، تا لە ئەرکو کێشەی ئاژەڵداری ڕزگاربن، لەولایشەوە ئیسلام بەرنامەی گشت شارو لادێیەکە، ئەوانەیش وا داوادەکــەن کەژنان لە دەرەوەی ماڵەوە کار بکەن، دەبێ ئامادەیش بن کە هەر بەیانی تائێوارەشان بدەنە بەر گێرەو کێشەو پاچەکۆڵەو شــوانی مەرو مــاڵات وکارە جۆراوجۆرە قورســەکانیتر. نە تەنها بۆ کاری دەوڵەتی ودائیرەکان کە بەیانیان بە ســەیارەو ئارایشەوە بکەونــە ڕێ، وا ئەزانم ژنان چەواشــە کراون، بۆیە داوای کاری دەرەوەی ماڵــەوە ئەکەن، چونکە دەزانم نە لێیان دێت ئەو کارانە بکــەن، وە نە ئامادەش دەبن، بێگومان ئەو ژنانەی دابەش بوون بە تەواوی جیهاندا، ئەگــەر لەماڵەوە بهێننە دەرەوە پڕ بەباڵایان تووشــی زەرەروزیان دەبن، دیارە ئــەو میراتەیش بەو ڕێژەیە پاش ڕەچاوکردنــی ئەوهەمــوو ئیعتیبارانە دانراوە، وەئــەوەش بەزەیی ئیسلامە بەرامبەر بەژن. نەك سەیرکردنی بەمرۆڤی ژمارە دوو.

دەرچوون لە فەرمانی خوا:

﴿ ١٣: تلــك حدودالله ﴾ ئەم یاســای میراتە -بۆتان باســکرا- ســنوورەکانی خــوان، دەبێ ئێوەش بەباشــی ئاگاتــان لێیان بێ ﴿ ومــن یطــع الله ورســوله ﴾ وەهەرکەســێك بەرفەرمانــی خواو پەیامبەرەکــەی بــکا وگوێڕایەڵیــان بێت ﴿ یدخله جنــات تجری مــن تحتها الأنهار ﴾ خوا دەیخاتە ناو چەنــد باخ و باخاتێکەوە، کــە ئاوو ڕووبــار بەبەریاندا دەچێت ﴿ خالدیــن فیها ﴾ وبە هەتا هەتایــش تێیایانــدا ئەمێننەوە ﴿ وذلک الفوز العظیم ﴾ ئەوەشــە ســەرکەوتن و بەختیــاری گــەورە ومەزن ﴿ ١٤: ومــن یعص الله ورســوله ﴾ وهەرکەســێکیش لــە فەرمانی خــواو پەیامبەرەکەی دەرچێ و، بە گوێیان نەکات ﴿ ویتعدحدوده ﴾ وسنووری خواش ببەزێنــێ ﴿ یدخله نارا خالدا فیهــا ﴾ ئەیخاتە ناو ئاگرێکەوە، بە هەمیشــەیش تێیدا ئەمێنێتەوە ﴿ وله عذاب مهین ﴾ و ســزایەکی ریسواکەریشــی بۆ هەیە، کەوابوو هەرگیز ســپاردەو وەسیەتەکانی خوا مەشکێنن، فەرموودەیەك دەڵێت: ژن وپیاوی وا هەیە، حەفتا

ســاڵ خواپەرســتی دەکەن، کەچی لەو ئاخرو ئۆخرەوە دەکەونە وەصیەتکردن و، ســتەم وناهەقی لەم ولەو دەکەن، جا بەو بۆنەوە دەچنــە نێو ئاگــرەوە، ترمزی گێڕایەتیــەوە. ﴿ ١٥: والتی یأتین الفاحشــة من نســائکم ﴾ ئەو ژنە موسڵمانانەشتان کاری فاحیشەو داوێنتــەری دەکەن، مێردیان هەبێ، یان نەبێ؟ ﴿ فاستشــهدوا

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً أَوِ ٱمْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ فَإِن كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

علیهن أربعة منکم ﴾ دەبێ چوار شایەت لە خۆتانیان لێبگرن ئەی موســڵمانان! بۆئەوکاتە جووتبوون ﴿ فإن شــهدوا فأمسکوهن فی البیوت ﴾ ئینجا ئەر شــایەتیان لەسەردان، دەبێ ئێوە لە ماڵەکاندا رایانگــرن وزیندانیان بکەن ﴿ حتی یتوفاهــن الموت ﴾ تا ئەمرن ﴿ أو یجعــل الله لهن ســبیلا ﴾ یان خوا دەرەتــانو ڕێگەیەکیان بۆ دائەنێت. بەڵێ..لەسەرەتای ئیســلامدا هەرئافرەتێ: داوێن پیسی کردبــا، دەبــوو لە ماڵ زیندانــی بکرێ هەتا ئەمرد، پاشــان خوا ســوورەتی (نــوور)ی ناردو ئــەم ئایەتەی ئێرەی نەســخ کردەوەو بڕیاری دا کە: ئەگەر مێردی کردبێت، دەبێت بەردە باران بکرێت هەتــا دەمرێت، خۆ ئەگــەر مێردی نەکردبێو، تووشــی ئەو کارە دزێوەبووبێ، سەد قامچیلێ دەدرێ، دیارە لەسوورەتی(نوور)دا پتر ڕۆشــنکراوەتەوە ﴿ ١٦: والذان یأتیانها منکم فآذوهما ﴾ ئەوژن و پیاوە موســڵمانە، یان ئەو کچ وکوڕەتان کە ئەوکارە دەکەن (زینا، یــان نێربازی) دەبێ ئازاریان بدەن، واتە: سەرزەنشــتیان بکەن،

تەریقیان بکەنەوە، بە پێڵاوو شتی وا لێیان بدەن.

تۆڵەی داوێنپیسی و کاری نێربازی، لەسەرەتای ئیسلامەوە بەوجۆرە بوو، هەتا دوا بریاری یەکجارەکی خوا هات ﴿ فإن تابا وأصلحا ﴾جائەگەرپەشیمان بوونەوەو خۆیانیان چاککرد، واتە: دەستیان هەڵگرت لەو کارەدزێوە ﴿ فأعرضوا عنهما ﴾ جائێوەش

وَٱلَّٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمۡ فَٱسۡتَشۡهِدُواْ عَلَيۡهِنَّ أَرۡبَعَةٗ مِّنكُمۡۖ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمۡسِكُوهُنَّ فِي ٱلۡبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلۡمَوۡتُ أَوۡ يَجۡعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلٗا ﴿١٥﴾ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَٰنِهَا مِنكُمۡ فَـَٔاذُوهُمَاۖ فَإِن تَابَا وَأَصۡلَحَا فَأَعۡرِضُواْ عَنۡهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ تَوَّابٗا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١٧﴾ وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ إِنِّي تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا ﴿١٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ فَإِن كَرِهۡتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَيَجۡعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيۡرٗا كَثِيرٗا ﴿١٩﴾

وازیان لێی بێنن وئازاریان مەدەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ئەر کەنیزەتان زینای کرد، تۆڵەی لێ بسێنن، بەڵام بۆدوایی کەس بۆی نییە تانەو تەشەری لێبدات. (فتح الباری). ﴿ إن الله كان توابا رحيما ﴾ چونکە بێ شك خوا هەمیشە لە تەوبەکاران دەبووریٚو بە بەزەییە.

تەوبە بەرلە گیانەڵا قبووڵە:

﴿ ١٧: إنما التوبة على الله للذين يعملون السوء بجهالة ﴾ بەڕاستی خوا تەوبە تەنها لەو کەسانە وەرئەگرێ کە بە نەفامی و نەزانی خراپە دەکەن ﴿ ثم يتوبون من قريب ﴾ پاشان لە ماوەیەکی نزیکدا پەشیمان دەبنەوە وتەوبە دەکەن ﴿ فأولئك يتوب الله عليهم ﴾ ئا ئەوانەخوا تەوبەیان لێوەرئەگرێ، پێغەمبەر دەفەرموێ: ((إن الله يَقْبَلُ توبةَ عبده مالم يُغَرْغِرْ)) (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ و خوایش هەمیشە زاناو کارجوانە، ئەزانێ بریارچۆن بدا ﴿ ١٨: وليست التوبة للذين يعملون السيئات ﴾ و تەوبەو پەشیمانی بۆ ئەوانە نییە کەبە درێژایی تەمەنیان، خەریکی گوناح و تاوانن ﴿ حتى إذا حضر أحدهم الموت ﴾ تاله سات و کاتی گیانەڵاو مردندا ﴿ قال إني تبت ألآن ﴾ دەڵێ: بێگومان لەوکارانەم پەشیمانم، دیارە ئەوجۆرە تەوبەیە لای خوا وەرناگیرێ، وەکو فەرموودەکەش بەراشکاوی ددانی بەوەدانا ﴿ ولا الذين يموتون وهم كفار ﴾ وە بۆ ئەو کەسانەش بەکافری ئەمرن تەوبە قبووڵ نییە، واتە، ئەگەر چی لەکاتی سەرەمەرگیشدا تەوبە بکەن، هەر لێیان وەرناگیرێ ﴿ أولئك أعتدنا لهم عذابا أليما ﴾ ئێمە سزایەکی ئێش پێگەیەنەرمان بۆئەوانە ئامادە کردووە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی(١٥-١٨):

١) تۆڵەی زینا بەر لەسرینەوەی بەئایەتی سوورەتی (نوور) و بریاری پێغەمبەر ﷺ لە بارەی ژن و پیاوی بەیەك گەیشتوو بەشێوەی شەرعی و، پاشان زیناکردونیان بەبەردە باران، بەڵام بەو مەرجانەی زانایان باسیان لێ دەکەن.

٢) دەبێ زووپەشیمان بنەوە ئەوانەی وا تۆبە ناکەن تا گیان دێتە سەر لوتیان و دەکەونە (غەرغەرە) لەوکاتەدا تەوبە لێیان وەرناگیردرێ، ئەو کافرانەیش کە هیوایان بەژیان نامێنێ ئەوسا تەوبە دەکەن هەروا.

بە زۆرداریی ژنان مەکەنە ماڵەمیرات:

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: لە سەردەمی نەفامیدا ئافرەت هەر وەکو کەلەپوور ئەم دەست و ئەو دەستی پێدەکرا، ئەرکەسێك مردبا، خزم وکەس وکارەکەی، دەهاتن یا ژنەکەیان مارە دەکرد، وەیان ئەیاندا بە کابرایەکیتر، یان نەیان دەهێشت جارێکیتر مێرد بکاتەوە، ئەوجا خوای گەورە فەرمووی: ﴿ ١٩: ياأيهاالذين آمنوا لا يحل لكم أن ترثوا النساء كرها ﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە! بۆئێوە ڕەوا نییە بە زۆرداری ژنان بکەنە میرات و دەستیان بە سەرابگرن ﴿ ولا تعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتيتموهن ﴾ نابێ تەنگەتاویان بکەن و ئازاریان بدەن، لەبەر ئەوە کە لەهەندێ لەومارەییەی پێتانداون دەسهەڵگرن ﴿ إلا أن يأتين بفاحشة مبينة ﴾ جامەگەر بەئاشکرا داوێن تەڕی و زینا بکەن، یان هەر کارێکیتری نابەجێ بکەن، دیارە ئەوکاتە ڕەوایە ناچار بکرێن و تەڵاق بدرێن ﴿ وعاشروهن بالمعروف ﴾ بە باوونەریتێکی پەسەندو جوان هاوکارییان بکەن و مامەڵەتان چاك بێت لەگەڵیاندا، وەکو ئێوە چاوەڕوانی چاکەلەوانە دەکەن ﴿ فإن

كرهتموهــن ﴾ ئینجا ئه‌گه‌ر به‌هۆی لاسـارییانه‌وه ژیان له‌گه‌ڵیاندا نه‌ده‌گونجـا ددان به‌خۆتاندا بگرن و ئێوه هه‌رچاك بن ﴿ فعسـى أن تكرهـوا شيئا ويجعل الله فيه خيرا كثيرا ﴾ چونكه گه‌لێ شـتی واهه‌یه ئێوه خۆشـتان لێنایه، كه‌چی خوا خێروچاكه‌یه‌كی زۆری تیا داناوه، پێغه‌مبـه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: ((خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي)) (ئه‌بوو داوود).

ئه‌گه‌ر كلورێك دراو ماره‌یی ژنان بێ لێیان مه‌سێننه‌وه:

﴿ ٢٠: وان أردتم استبدال زوج مكان زوج ﴾ ئه‌گه‌ر ویسـتتان ژنێـك بخه‌نه جێگـای ژنێكی‌تـره‌وه، واته: ژنێك تـه‌ڵاق بده‌ن‌و ژنێ‌تـر بێنن ﴿ وآتيتـم إحداهن قنطارا ﴾ به‌ژنه‌كه‌ی پێشـووتان زێرو داراییه‌كی زۆرتان دابوو ﴿ فلا تأخذوا منه شيئا ﴾ نابێ هیچ شـتێكی لێ وه‌ربگرنه‌وه. ئه‌گه‌رچی كلوورێكیش بێت، له‌م ئایه‌ته‌وه وا بـه دیـار ده‌كه‌وێ كه ره‌وایه مـاڵێ زۆر بكرێتـه ماره‌یی ژنان، ئه‌گه‌ر (عومه‌ر- خ) ماوه‌یه‌ك رێی لێ‌گرت وپاشان هاته‌وه سه‌ر رای گشـتی و، به‌ڵام بێ‌شك چه‌نده ئاسانكاری بۆ به‌یه‌كگه‌یاندنی كچ وكورێك بكرێ، هێمان هه‌ر كه‌مه، پێشه‌وا(عومه‌ر)یش وه‌كو سوڵته‌و فه‌رمانـره‌وا هه‌قیه‌تی نه‌هێڵێ كۆمه‌ڵێ گیروگرفـت بخرێته به‌رده‌م كیـژان ولاوانـه‌وه، له‌لایه‌ن هـۆزی خه‌زوورانه‌وه، یـان له‌لایه‌ن كۆمه‌ڵگه‌ی گه‌نده‌ڵ و فاسـیده‌وه، ئه‌مـه‌ش كه‌خوای گه‌وره رێگای داوه ماره‌یی‌ژنـان هه‌رچه‌نـده بێت قه‌یدی نییـه، بێ‌گومان ئه‌مه بۆگه‌رانه‌وه‌ی شه‌خصییه‌ت و كه‌سێتی ژنانه، به‌تایبه‌تی ئه‌و ده‌مه كـه: ژن كرابوویه میرات وكه‌له‌پوور، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شـدا فه‌رمووده گـه‌لێ هه‌یه‌وداواده‌كه‌ن كه: هه‌وڵبـدرێ زێـده ره‌وی له‌ماره‌ییدا نه‌كرێـت، به‌تایبه‌تی بۆ خه‌ڵكانی بێ‌تواناو بێ‌ده‌سـه‌ڵات، دینی ئیسـلام رازییه به‌هـه‌ر جۆرێك كه‌كـچ و كوره‌كه له‌سـه‌ری رێك ده‌كـه‌ون، رازییـه -به‌مه‌رجێ كچه‌كه رازیی بـێ- ماره‌ییه‌كه‌ی ئه‌ڵقه‌یه‌كی زێڕ بێت، یان سـووره‌تێكی قورئان بێت ﴿ أتأخذونه بهتانا وإثما مبينا ﴾ ده‌تانه‌وێ به بوختان‌و خۆتووشـی گوناح‌كردن به‌ئاشـكرا بیسـێننه‌وه لێیان درۆیان بۆهه‌ڵبه‌ستن‌و ناچاریان بكه‌ن ده‌سـت له‌ماره‌ییه‌كه‌یان هه‌ڵگرن؟ ﴿ وكيف تأخذونه ﴾ جا چۆن دروسـته لێیان وه‌رگرنه‌وه ﴿ وقد أفضـى بعضكم إلى بعض ﴾ كه ئێوه پێكه‌وه بوون‌و به‌یه‌ك گه‌یشـتبوون، واته: كاری شـه‌رعیتان كردووه ﴿ وأخذن منكم ميثاقا غليظا ﴾ و ئه‌وانیش په‌یمانێكی قایم و ئه‌ستووریان لێ‌وه‌رگرتوون، واته: نیكاح و ماره‌كراون بۆتان، ده‌سا خۆشه‌ویستی نێوانتان بخوێننه‌وه؟

رێنماییه‌كانی ئایه‌تی (١٩-٢١):

١) هه‌ڵوه‌شـانه‌وه‌ی باوی به‌میراتكردنی ژنان و ئازاردانیان به‌مه‌به‌سـتی ده‌سـت هه‌ڵگرتنیـان له‌ماره‌ییـان، مه‌گـه‌ر زینابكـه‌ن، یائیتاعه‌ی مـێرد نه‌كه‌ن، ئـه‌وكات ده‌توانێ

وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا۟ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنكِحُوا۟ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

نائاسـایی بێت له‌گه‌ڵیا، هه‌تا خـۆی بكرێته‌وه‌و ده‌س له ماره‌ییه‌كه‌ی هه‌ڵبگرێ، وه‌یان ته‌ڵاقی بدات له‌سـه‌ر زیاتر له‌ماره‌ییه‌كه‌ی خۆی.

٢) ماره‌یی ژنان هه‌رچه‌ند زۆربێ، بۆیان حه‌ڵاڵ و ره‌وایه، ئه‌گه‌رچی به‌ره‌كه‌تیش له‌وه‌دایه ماره‌یی كه‌م‌و سووك بێت.

٣) ده‌بێ ماوه‌ی‌په‌یمان و متمانه به یه‌كتر دان و، گۆڕینه‌وه‌ی خۆشه‌ویستی له‌یاد نه‌كرێت.

ژنی بابتان نه‌خوازن وماره مه‌كه‌ن:

(قه‌یـس) كـه بابی مرد ویسـتی -له‌سـه‌ر بـاوی جاهیلییه‌ت- باوه‌ژنه‌كه‌ی ماره‌بكا، جا باوه‌ژنه‌كه‌شـی خۆی به‌ده‌سـته‌وه نه‌داو گوتـی: من به‌كوڕی خۆمت ئه‌زانم، شـتی واچـۆن ده‌بێ، بۆیه ملی پێ‌نه‌داو، ده‌ره‌نجام چوون له‌پێغه‌مبه‌ریان پرسـی، ئه‌وسا ئه‌م ئایه‌تـه هات و فه‌رمووی: ﴿ ٢٢: ولا تنحكوا ما نكح آباؤكم من

النساء ﴾ ئەو ژنانە مەخوازن کە باوکتان مارەی کردوون بۆخۆیان، واتە: ژنی باوکت (باوەژن) یاساغە لێت، لەبەر حورمەت و رێزی باوکایەتی. لەم ئایەتەدا روون نەکراوەتەوە: ئاخۆ مەبەست بەنیکاح تەنها (عەقد)ـە، یان (عەقد) و (وطء)یشە؟ بەڵام لەسوورەتی (ئەحزاب:٤٩)دا هاتووە: (ياأيهاالذين آمنوا إذا نكحتم المؤمنات ثم طلقتموهن من قبل أن تمسوهن) کە مەبەست پێی تەنها (عەقد)ـە، واتە: هەر بەمارەکردنی بۆ باوك لە کوڕ حەرام دەبێ، ئیجماعی زانایان لەسەر ئەوەیە کە بۆ کوڕەکەیش هەروایە. ﴿ إلا ما قد سلف ﴾ مەگەر ئەوەی کە لەسەردەمی نەفامیدا بووە، بۆئەوە گوناهتان لەسەر نابێ، چونکە تێپەڕیوە، ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: خەڵکانی پێش ئیسلام باوەژنی خۆیانیان لەخۆ مارە ئەکرد! ﴿ أنه كان فاحشة ومقتا ﴾ چونکە بێگومان مارە کردنو سەرجێیی ئەمانە کارێکی زۆر ناپەسەندو، زۆر نابەجێ و بێزراوە ﴿ وساء سبيلا ﴾ رێبازێکی زۆر خراپ و ناشیرینیشە ئەو یاسایە.

ئەم ژنانە مەخوازن:

﴿ ٢٣: حرمت عليكم أمهاتكم ﴾ دایکتان، واتە: دایکی خۆتان و دایکی باوك و دایکی دایك حەرامە ﴿ وبناتكم وأخواتكم ﴾ و کچانتان و خوشکانتان، کوڕەزاو کچەزایش.. هەروا خوشکی باوك ودایکی بن، یان هەر باوکی یان دایکی بن ﴿ وعماتكم ﴾ وپورتان (خوشکی باوك) ﴿ وخالاتكم ﴾ پوورتان (خوشکی دایك) ﴿ وبنات الأخ وبنات الأخت ﴾ کچی براو کچی خوشك (برازاو خوشکەزا) ﴿ وأمهاتكم اللاتي أرضعنكم ﴾ ئەو ژنانەی بەساوایی شیریان پێداون (دایکی شیریتان) ﴿ و أخواتكم من الرضاعة ﴾ ئەو کچانەی هاوشیرتان بوون ﴿ و أمهات نسائكم ﴾ و دایکی ژنانتان (خەسووتان) ﴿ وربائبكم اللاتي في حجوركم ﴾ وئەو کچانەی خۆتان بەخێوتان کردون (زڕ کچ، کۆڵەبەس) ﴿ من نسائكم اللاتي دخلتم بهن ﴾ لەو ژنانە بن کەئێوە چووبنە لایان. بەڵێ ئەگەر ژنان پێش چوونەلایان تەڵاقدران، ئەرکچەکانیان مارەبکەن قەیدی نییە ﴿ فإن لم تكونوا دخلتم بهن ﴾ خۆئەگەر لەگەڵیان نەخەوتبوون ﴿ فلا جناح عليكم ﴾ گوناحێکتان لەسەر ناکەوێ کچەکانیان مارە بکەن،واتە: ئەر ئەو دایکە نیکاح کرا بۆ باب،پاشان –بەرلە گواستنەوە– تەڵا قدرا، کوڕ دەتوانێ کچەکەی مارە بکات، بەڵام پێچەوانەکەی نابێت ﴿ وحلائل أبنائكم الذين من أصلابكم ﴾ هەروەها قەدەغەیە حەڵاڵی ئەوکوڕانەیشتان مارەبکەن؛ کەبە راستی لەپشتی خۆتان بن، واتە: بووك، دیارە ئەمە ژنی کوڕەزاو کچەزایش ئەگرێتەوە، لەم ئایەتەوە وەرئەگیرێ کە ژنی بەکوڕ کراو(دعی) مارەکردنی یاساغ نییە.. ئەمەش بەئاشکراتر لەسوورەتی (ئەحزاب:٣٧)دا هاتووە: (فلما قضى زيد منها وطرا زوجناكها لكي لا يكون على المؤمنين حرج في أزواج أدعيائهم إذا قضوا منهن وطرا وكان أمر الله مفعولا) وە لە سوورەتی (ئەحزاب:٤)دا ئەفەرموێ: (وماجعل أدعيائكم أبنائكم ذلكم قولكم بأفوا هكم) دیسان لەسوورەتی(ئەحزاب:)دا هاتووە: (ماكان محمد أبا أحد من رجالكم).

مارەکردنی ژنی کوری شیریش قەدەغەیە، لە فەرموودەیەکی (متفق عليه)دا هاتووە: (يَحْرُمُ من الرضاع مايَحْرُمُ من النَّسَبِ)، واتە: هەر ژنێك بەهۆی (نەسەب)و رشتەوە مارەکردنی حەرام بێت، بێگومان بەشیر خواردنیش حەرام دەبێت. ﴿ وأن تجمعوا بين الأختين ﴾ دوو خوشکیش پێکەوە کۆبکەنەوە وببیانکەنە هاوسەری خۆتان رەوا نییە، واتە: نابێ دوو خوشك بکەیتە ژنی خۆت لەیەك کاتدا، دوو پووریش، یان ژنێك وپووری هەروا ﴿ إلا ماقد سلف ﴾ مەگەر لەرابووردوودا بەسەرتانا هاتبێ، لەسەردەمی نەزانیو نەفامیدا کردبێتان، ئەوە تێپەڕیوەو لەسەرتان ناکەوێ ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ بەراستی خوا سەبارەت بەوانە، هەمیشە و بەردەوام زۆر لێبووردەو دلۆڤان و میهرەبانە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٢٢-٢٣):

شێوەکانی ژن مارەکردنی سەردەمی جاهیلییەت، ئەوشێوەیان نەبێ ئیسلام ددانی پێداناوە هەموو جۆرەکانیتری حەرامە، بەتایبەتی ژنی باوك (باوەژن) هەر بەمارەکردنی لەلایەن باوکەوە لەکوڕ قەدەغە ئەبێ، وە بەفەرموودەی (موتەواتر)یش ژن لەگەڵ پووردا، وە لەگەڵ دایکی ژنەکە خۆیدا، سەرجێیی لەگەڵ کرابێ یاننا؟ خۆ ئەگەر مارەی بکا، پاشان بەر لەچوونەلای تەڵاقی بدا، دەتوانێ کچەکەی مارە بکا، وەك لەفەرموودەی (متفق عليه)دا هاتووە: ((إذا نَكَحَ الرجلُ المرأةَ فلا يَحِلّ له أن يتزوجَ أمَّها، دَخَلَ بالبنت أو لم يَدْخُلْ، وإذا تزوج الأم فلم يدخل بها ثم طلقها فإن شاء تزوج البنت))، واتە: هەرکە پیاو ژنێکی مارەکرد، بۆی نییە دایکەکەشی بخوازێ، ئیتر سەرجێیی لەگەڵ کچەکەدا کردبێت، یان نا، بەڵام ئەگەر دایکەکەی خواست و، پێش سەرجێیی تەڵاقیدا، دەتوانێ کچەکەی بخوازێ. دایکی شیری و کچ وخوشکەکانی(بەمەرجەکانی خۆی) کەلە کتێبەکاندا نووسراون، هەورەها پورو برازاو خوشکەزای شیری، و بەهۆی ژن خواستنیشەوە باوەژن

(تێکـەڵی لەگەڵ کرابێ یان نـا)، کوڵەوەس (زڕکچ) ئەگەر لەگـەڵ دایکەکەیـدا دەسـتی تێکـەڵ کردبـێ، بووك، کوڕەکەی چووبێتەلای یان نـا؟ قورتوبی) ئەڵێ: هەرکاتێ پیـاوێ ژنێکی مارە کردو، نیکاحەکـەی بە تاڵ دەرچوو، سەرجێیشـی لەگەڵ کـرد، ئیتر بۆ بابیو بـۆ کوڕی و بۆ باپیرەی و بۆ هەموو نەوەکانی ئەو پیاوە حەرام ئەبێ.

کۆتایی جزمی ٤، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٢٤: والمحصنات مـن النسـاء إلا ما ملكت أيمانكـم ﴾ ئەو ئافرەتانەیشـتان پێ‌ناشـێ مێردیان هەیەو ئازادن، یان کەنیزەن، مەگەر ئەو کەنیزانەی لەجەنگدا دەستتان‌کەوتوونو بوونەتە ماڵتان، ئەمانە ئەگەرچی مێردیشیان هەبێت حەڵاڵن بۆتان، بەومەرجە دوو گیان نەبن، خۆئەگەر دووگیان‌بوون، ئەوەپاش دانانی سـکەکەیان مارە کردونیان حەڵاڵ دەبێ، دیسان بەم مەرجەش موسڵمان ببن و باوەڕ بێنن، وەیان ئەو کەسەی کە بەبەشی جەنگی وەری‌دەگرێ، ڕەفاقەتـی لەگەڵ بکا بـە مولکیەت. ئەم ئایەتـە لە ڕووداوەکەی ڕۆژی (حونەیـن/ ئەوتاس)دا هاتە خوارێ، ئەوڕۆژەی کە هەندێ ژن دیل‌کرابوون و، هاوەڵانیش نەیان دەزانی چۆن ڕەفتاریان لەگەڵ بکەن، ئەوسا ئەو ئایەتە هاتە خوارێ. ﴿ كتاب الله عليكم ﴾ خوا خۆی ئەم سـنوورانەی بۆدیاری‌کـردوون و بۆی بڕیار داون، دەبێ ئێـوەش چاك ڕەفتاریان لەگەڵ بکـەن ﴿ وأحل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغـوا بأموالكم ﴾ بێجگـە لەوانە ڕێتان پێـدراوە کە بە ماڵ ودارایی خۆتان ئافرەتانی‌تر تا چوارمارە بکەن بەشـێوەی شەرعی ﴿ محصنين غير مسـافحين ﴾ و بەداوێن‌پاکی، نەبەداوێن پیسـی وناجوامێرانــە، واتە: لەمارەکردونیاندا دەبێ یاسـاو مەرجەکانی نیـکاح ڕەچاو بکرێن، ئەگـەر نا ئەوکارەیە بە(سـەفاح) و داوێن پیسـی وزینا دادەنرێ ﴿ فما استمتعتم به منهن فآتوهن أجورهن فريضـة ﴾ ئینجا لە گـەڵ هـەر ژنێکیاندا بوونە هاوسـەر دەبێ لەبەرامبـەر ئەولەزەتەوە مارەییان بدەنـێ؛ چونکە خوای گەورە بۆی دیاری‌کردوون، کەوابوو هەرچۆنێ ئێوە لەزەتیان لێ وەرئەگرن بەهۆی مارەکردونیانەوە، دەبێ ئاوایش مارەییان بدەنێ، ئەمەیش لەئایەتی (٢١/نیساء)دا فەرموویەتی: (وكيف تأخذونه وقد أفضى بعضكـم إلى بعـض)، وە لە ئایەتی/٤٠(نیسـاء): (وآتوا النسـاء صدقاتهـن نحلة)، وە لە سـوورەتی (بەقـەرە): (ولا يحل لكم أن تأخـذوا مما آتيتموهن شـيئا) ئەو مارەییە بە ڕوونتر باسـکراوەو هاتووەو مەبەستیش بەم ئایەتە: ((فما استمتعتم بة منهن)) مارە کردنە بەهەتاهەتایـی و مارە پێدانیانە. زاناکانیش دەڵێن: ئەم ئایەتەی: (فما اسـتمتعتم بـة منهن..) مارە کردنی هەمیشـەیی دەگەیەنێت، نەك نیکاحـی کاتی ولەزەت وەرگرتن بۆماوەیـە، کە پێیدەڵێن: (نكاح المتعه) ئەگەرچی وشـەی (أجورهن)یشـی تێـدا هاتبێ و، تۆزێ گومان لەمەسەلەکەدا پەیدا بکا، چونکە بێ‌گومان کەبێژەی (أجورهـن) لەجێگای‌تـردا بەمانای مارەیـی هەتاهەتایی هاتووە،

﴿ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (٢٤) وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٢٥) يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (٢٦)

وەك لەسوورەتی(نیسـاء)دا فەرموویەتی: (فانكحوهن بإذن أهلهن وآتوهن أجورهن) وە لە سـوورەتی (مائیدە: ٥)دا فەرموویەتی: (و المحصنات مـن المؤمنات والمحصنات من الذين أوتوا الكتاب من قبلكـم إذا آتيتموهن أجورهن) هەرچەنـدە دەڵێن: (ئیبن عەبباس و ئوبـەی کوڕی کعب و سـەعیدی کوڕی جوبەیرو سـەدی) بەم شێوەیان خوێندۆتەوە: (فما أسـتمتعتم به منهن إلى اجل مسمى)، گوایـا بەپێی ئەو خوێندنەوەیە دەبێ (نكاح المتعه) ڕێی پێ‌درابێ، بـەڵام زانایانی دیکە بەم بەڵگانـەی خوارەوەئەو بۆچوونە دەدەنە دواوەودەڵێن:

١) وشـەی (إلى أجل مسمى) کەلە(ئیبن مەسـعوود)ـەوە هاتووە، بەتـەواوی ڕوون نەبووەتـەوە کە ئاخۆ لەقورئانـە یان نە؟ چونکە هاوەڵان گشـت یەك دەنگ بوون کە نابێ لە قورئانەکەی پێشـەوا عوسماندا بنووسـرێت، زانایانی (ئوصول)یش ئەڵێن: (إن ما قرأة الصحابـي على أنة قرآن، ولم يثبت كونة قرآنا لا يسـتدل به على

شیٔ). ئەوەی هەر هاوەڵێك بەقورئانی بخوێنێتەوە، بەڵام ئیسبات نەبووبێ قورئانە، ناکرێ بەبەڵگە بۆ هیچ شتێك.

٢) گریمان ئەگەر وەك (خـبر الآحاد)یش بێ، کە هەندێك دەڵێن ئەبێتە بەڵگە، وە یان تەفسیری هـاوەڵان بێت، ئەوە بەم بەڵگە بەهێزانە ڕەت کراوەتەوە:

یەکـەم: کـۆی زانایـان لەسـەر ئەوەیـە کـە (نـکاح المتعـة) سڕاوەتەوەو نەماوە.

دووەم: فەرموودەی ڕاست و دروست هەیە، وەك پێشەوا (موسلیم) هێناویەتـی وەدەفەرمـوێ: ((یا أیهاالناس إنی قـد کنت أذنت لکم فی الإسـتمتاع من النسـاء، وإن الله قد حرم ذلک إلی یوم القیامة، فمن کان عندة منهن شیٔ فلیخل سـبیلة، ولا تأخذوا مما آتیتموهن شـیئا))واتە: ئەی خەڵکینە! من بەرلە ئێسـتا بەشێوەیەکی کاتیی مۆلەتمدان بەهـرەو لەزەت لە ژنان وەرگرن، بەڵام دڵنیابن کە لەم ڕۆژەوە خوای لەکارزان تارۆژی قیامەت حەرامی کرد، ئەوجا ئەو کەسـەی ژنێکی بەو جۆرەیلابێ، بارێگـەی بداو بچێ بۆخۆی مێرد بکاو ئێوەش مارەییەکەی بدەنێ.

-٣ گریمان ئەگەر ئەم ئایەتەش (نکاح المتعه)بگەیەنێت، ئەوا دیسان هەر بە چەند فەرموودەیەکی ڕاسـت و دروسـت هەڵوەشاوەتەوە، ئەوەتە جارێك سـڕینەوەی لە خەیبەردا لەسـەر زمانی(عەلی کوڕ ئەبووتالـب)دا هاتووە: (عـن علی بن أبی طالـب...: البخاری فی المغازی، حدیث رقم (٤٢١٦)وفی النکاح، حدیث(٥١١٥)، والذبائح، حدیث (٥٥٢٣). ومسـلم فی النکاح)، جارێکی تریش لە (فەتحی مەککە) دا ڕاگەیەنرا.(مسلم حدیث (٢١)کتاب النکاح). ﴿ ولا جناح علیکم فیما تراضیتم به من بعد الفریضة ﴾ هیچ گوناهێکتان لەسەر نابێ گەر لەسەر کەمکردنەوەی مارەیی ڕیبکەون لەنێوان خۆتاندا: ژنەکـە هەندێکی لێ لاببات، یان مێردەکە بۆ ژنەکەی زیادبکات، واتـە: ژنەکە دەتوانێ مێرد لەمارەیی ئازاد بکا، مێردیش دەتوانێ بـۆی زیاد بکا ﴿ إن الله کان علیما حکیما ﴾ چونکە بێگومان خوا هەردەم زانایە بە بەرژەوەندییەکانی مەردم، کاردروستیشە، هەرچی بە کەڵکیان بێت ئەوەیان بۆ دادەنێ ﴿٢٥: ومن لم یسـتطع منکم طولا ﴾ ئەوجا هەرکەسێکیشـتان لەبەر دەسـتەنگی ماڵیی، تواناو دەسەڵاتی نەبوو ﴿ أن ینکح المحصنات المؤمنات ﴾ ژنانی ئازادی داوێنپاکی بڕوادار مارە بکات ﴿ فمن ما ملکت أیمانکم من فتیاتکم المؤمنات ﴾ با لەو کیژە(کەنیـزە) بڕوادارانە بوونەتە ماڵتان مارە بکات، واتە: تا دەتوانێ دەبێ ژنێکی ئازاد و موسڵمان بخوازێت، جا ئەگەردەسـەڵاتی ئەوەی نەبوو ئەوجا کەنیزە مارە بکا، بەمەرجێ ترسـی تووش بوونی زینای هەبێ، ئەگەر کەنیزە مارە نەکا، خۆ

ئەگەر کەسـێ ژنێکی ئازادی داوێنپاکی باوەڕداری هەبوو، دیارە ئیتر نابێ کەنیـزە مارەبکا. ﴿ والله أعلم بإیمانکم ﴾ خواش لەهەر کـەس چاکتر ڕادەی ئیمانتان دەزانێ، تەنها ئەو ئەزانێ باوەڕتان هەیە یا نا، چونکە باوەڕ شـتێکی نهێنییە ﴿ بعضکم من بعض ﴾ ئێـوە هەمووتان لەتیرەی یەکترن، کەس لەکـەس مەزنو گەورەتر نییـە، چونکە هەمووتان لەئادەمن، جاکەوابـوو عارتان لێنەیەت ئەوکەنیزانە مارە بکەن ﴿ فانکحوهن بإذن أهلهن ﴾ بەپێی مۆڵەت ودەسـتووری خاوەنەکانیـان مارەیان بکەن ﴿ وآتوهـن أجورهن بالمعروف ﴾ چۆن باوە لەناو خۆتاندا مارەییان بدەنێ، فروفێڵیان لەگەڵ مەکەن و بە سووك وکەم تەماشایان مەکەن ﴿ محصنات غیر مسـافحات ﴾ بەو مەرجە ئەوانیـش داوێنپاکبن و داوێنپیس نەبن ﴿ ولا متخـذات أخدان ﴾ وبە نهێنیش دۆسـت و یاری نێرینەیان نەبێ بـۆ ڕابواردنیان ﴿ فإذا أحصن ﴾ جـا ئەگەر مێردیان کرد ﴿ فإن آتین بفاحشة ﴾ وئینجا ئەگەر داوێنپیسییان کرد ﴿ فعلیهن نصف ما علی المحصنات من العذاب ﴾ ئەوە نیوەی ئازاری ژنانی شـوودارو ئازادیان لە سـەرە، واتە: تەنها پەنجا شەلاقیان لێدەن لەگەڵ (٦) مانگ دوور خستنەوە ﴿ ذلک لمن خشی العنت منکم ﴾ مارەکردنی ئەو کەنیزانە بۆ ئەوانەیە ڕەبەنی ئازاریان دەداو ترسی تووشی هەڵەیان هەیەو توانای مارەکردنی ژنی ئازادیان نەبێ، وەك جەمـاوەری زانایان جگە لە ئەبوو حەنیفـە ئەڵێن: ئەبووحەنیفە (خ) پێـی وایـە: هەرکەسـێك ژنی ئـازادی نەبێـت، دەتوانێ کەنیزەی موسـڵمان، یان خاوەننامە مارە بکات، ئیتر دەسـەڵاتی مـارە کردنی ژنـی ئازادی هەبێ، یان نەبێت؟ ترس تووشـبوونی زینای هەبێ، یان نا؟ بە بەڵگەی ئایەتی: (والمحصنات من الذین أوتوا الکتاب من قبلکم..). بەڵێ ژنانی کەنیزە - کە ئیسـلام ڕێگا دەدا ژن ومێردیـان لەگەڵ بکرێـت- ئەوژنانە بوون کە لە جەنگە ئیسـلامییەکاندا دیـل دەکران و بێ مێرد دەکەوتـن، جا بۆ ئەوە بێبەش نەبن لـە تێکەڵی ژن ومێردی، پاش تەواو بوونی عیددەیان مارە دەکرێن ﴿ وأن تصبراو خیر لکم ﴾ لە هەمانکاتدا خۆراگربن و کەنیـزە مارەنەکەن تا خوادەرووتان لێدەکاتەوە، چاکترە بۆتان، چونکـە نەوەکانتان نابنە کۆیلـە و بەندە ﴿ والله غفور رحیم ﴾ و خوایش زۆر لێبووردەیە، دلۆڤانو میهرەبانە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٤-٢٥):

١) مـارە کردنی ژنی خـاوەن مێرد بۆ هیچ کەسێك ڕەوا نییـە، مەگەر لە مێردەکەی جیا بێتـەوە بە تەڵاق، یا بە مردن، پاشـانیش عیددەی بە سـەر بچێ، بەڵام کەنیزەی

جەنگیئەگـەر چـی مێردیشـی هەبێ، پـاش برواهێنانی و بەسـەر چوونـی عیـددەی مـارە دەکـرێ، چونکە بە ئیسلامبوونی ژنەکە لە یەك حەرام ئەبن.

٢) مارەیی بۆ ژنان واجب و پێویستە، ژنان دەتوانن هەندێ لە مارەییەکەیان ببەخشن بە مێردەکانیان.

٣) هەرکەنیزەیەك موسـڵمان بووو زینای کرد، ئەوە نیوەی ژنە ئیمانداریکی ئازاد تۆڵە دەدرێ.

٤) مارەنەکردنی کەنیزە -ئەگەرچی دەسەڵاتی مارەکردنی ژنی ئازادیشی نەبێ- باشترە، چوون

ئیمامـی (عومەر) دەڵێ: هەرکەسـێ کەنیزەمارەبـکا، منداڵەکەی دەبێتـە بەندە. ﴿ ٢٦: يريد الله ليبين لكـم ﴾ خوا دەیەوێ بەو بریارانــە دەیـدا هەرچی بە کەڵکتـان بێت لە حــەڵاڵ و حەرام بۆتان روون بکاتەوە ﴿ ويهديكم سـنن الذين من قبلكم ﴾ ولەرێو شوێنی پێشینانیشتان -پەیامبەران و پیاوچاکان- شارەزاو رێنماتان بکات، تائیوەیش چاو لــەوان بکەن ﴿ ويتوب عليكم ﴾ وتەوبەو پەشیمانیشـتان لێ وەرگـرێ ﴿ والله عليم حكيـم ﴾ و خـواش زۆر زانایە بە ئەحواڵی بەندەکانی، کارزان و کار جوانە بۆ دانانی پلان وئەحکام بۆ یان ﴿ ٢٧: والله يريد أن يتوب عليكم ﴾ خوا ئەیەوێ تەوبەو پەشیمانیتان لێوەرگرێت.

سەرنجێك: دووپاتکردنوەی تەوبە لێرەدا ئاماژەیە بەوە کە بەزەیی خـوا فراوانەو، بۆئەوەی ئەوانیش لە تەوبەکردن کۆڵ نەدەن ﴿ و يريد الذين يتبعون الشـهوات ﴾ ئەو کەسـانەش دەکەونە شوێنی هەواو ئارەزوو ئەیانەوێ ﴿ أن تميلوا ميلا عظيما ﴾ بەتەواوی ئێوە لە خشـتە بەرن و لارێ بن و هەرخەریکی کاری دزێوو نا شیاوبن ﴿ ٢٨: يريـد الله أن يخفف عنكم ﴾ خوا ئەیــەوێ بەم بەرنامانە کاروبارتـان بۆ ئاسـان بکات ﴿ وخلق الإنسـان ضعيفا ﴾ چونکە ئادەمیـزاد لـە بارەی ئەویندا بـە لاواز وکز وبێ هێز دروسـتکراو لەبـەردەم ئارەزووکانیدا گەلێ جـار خۆی بۆ ناگیرێ" بۆیە خواش مۆڵەتی مارە کردنی کەنیزەی بۆ داون.

به سەوداو مامەڵەو رازی بوون نەبێ،ماڵی یەکدی مەخۆن:

﴿ ٢٩: يا أيهاالذين آمنوا لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل ﴾ ئەی ئەوکەسـانەی باوەرتان هێناوە! ماڵ و سـامانی یەکتری لەخوتو خۆرایی مەخۆن، واتە: بە دزیی و گزیی و داگیر کردن و بەرتیل و(یانسیب)و نوشتەوفاڵ گرتنەوەو.. هتد ﴿ إلا أن تكون تجارة عن تراض منكم ﴾ مەگەر لە رێگەی سەوداو بازرگانی و رەزامەندی نێو خۆتانەوە بێت، واتە: هۆی ناپەسەند بەکار مەهێنن بۆ زیادکردنی دارایی خۆتان، بەڵکو دەبێ هەر رێگەی بازرگانی وکرین و فرۆشتن بگرنــە بەر، کە ئەویش چاکتریــن رێگایە بۆ ژیانتان ﴿ ولا تقتلوا أنفســكم ﴾ و لەناو یەکتردا جەنگ و ئـاژاوە مەکەن و، بەناهەقو نارەواش یەکـتری مەکوژن، وە یان خۆتان مەکوژن ﴿ إن الله كان

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ۚ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

بكم رحيما ﴾ چونکە بەراسـتی خوا دەربارەی هەمووتان دلۆڤان و میهرەبانە کوشـتنی خۆو مرۆڤ بەناهەق یاسـاغ کردووە ﴿ ٣٠: و من يفعل ذلك عدوانا و ظلما ﴾ هەرکەسـێکیش کاری نارەوای وابکات بەنیازی دوژمنایەتی و سـتەم کردنەوە ﴿ فسـوف نصليه نــارا ﴾ لەئایندەدا دەیخەینە ناو ئاگرێکی گەورەوە تا بسـووتێ و سـزا بچێژێ ﴿ وكان ذلك على الله يسـيرا ﴾ ئەوەش بۆخوا زۆر ئاسـانە ﴿ ٣١: إن تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه ﴾ ئەگەر ئێوە لەو تاوانــە گەورانە خــۆ دووربگرن ﴿ نكفر عنكم سيآتكم ﴾ ئێمەش لەهەڵەو پەڵەتان دەبوورین ﴿ وندخلكم مدخلا كريما ﴾ دەتانبەینە جێگایەکی بە قەدرو عیزەت بە هەشتتان دە دەینێ.

چاو مەبرنە ماڵی یەکتر:

ئیمامـی (ئەحمەد) لـە (موجاهید)ـە وە ئەگێرێتـەوە: کە (ئوم سـەلەمە-خوای لێی رازی بێت) وتی: ئەی پەیامبەری خوا! ﷺ

پیــاوان دەچنە گۆڕەپانی جیهادەوە ژنان ناچن، لەمیراتیشــدا دوو ئەوەنــدەی ژنان دەبەن! ئینجا خوای گــەورە فەرمووی: ﴿ ٣٢: ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض ﴾ نابێ ئاوات بۆ شتێ بخوازن کەخوا فەزڵ و ڕێزی هەندێکتانی بەســەر هەندێکا داوە، واتە: ئەگەر کەســێك داراییەکی یا هەرشــتێکی‌تری پێ‌درابێ، هەرگیز ئێوە چاوی تێ مەبڕنو حەســوودی پێ مەبەن ﴿ للرجال نصيب مما اكتسبوا ﴾ چونکە پیاوان پاداشــت و مافیان بەپێی هەوڵو کۆششی خۆیان ﴿ وللنساء نصيب مما اكتسبن ﴾ ئافرەتانیش لەبەرامبــەر کردەوەیــان مافو بەشــی خۆیان هەیــە کەوابوو با هەمووکەسێك تێ‌بکۆشێ وئێرەیی بەیەکتر نەبەن ﴿ واسئلوا الله من فضله ﴾ ئێوە دەبێ هەمیشــە لەخــوا داوای ڕۆزییو چاکە بکەن، چونکــە هەرئــەو دەهندەو بەخشــندەیە ﴿ إن الله كان بكل شئ عليما ﴾ لەبەرئەوە کە خوا بۆخۆی بەهەموو شــتێك زانایەو چاك دەزانێ، کە بەرژەوەندی هەریەکە لە بەندەکانی خۆی لەچیدایە، بۆیە لەبەشــی هەریەکەیاندا فــەرق وتەفاوت هەیە ﴿ ٣٣: ولكل جعلنــا موالــى ﴾ بۆ هەرمــیرات بەرێك چەند کەســێکمان داناوە بەمیراتگر ﴿ مما ترک الوالدان والأقربون ﴾ کە لەومیراتەی باوك و دایك وخزمی نزیك بە جێیان هێشــتووە میرات بگرن، وە دەبێ بەدادپەروەریش دابەشــی بکــەن ﴿ والذين عقدت أيمانكم ﴾ ئەو کەسانەش کە پەیمانتان لەگەڵ بەستوون هەرکات مردنو ماڵێکیان لەدوا بەجێما، لە ســەردەمی نەفامیــدا دەیانگوت: ئەگەر خوێنی بکەوێتە سەرم، دەبێ ئێوە خوێنم بۆ بدەن، ئەگەر منیش مردم ئێوە مــیراتم لێ ببەن ﴿ فآتوهم نصيبهم ﴾ دەبــێ ئێوە مافی خۆیانیان پــێ بگەیەنن هاوکارییان بکەن و خیانەت لەیەکتر نەکەن، بەڵێ: ئەمە لەناویاندا باوبوو هەتا خوای‌گەورە بەئایەتی (وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض) لە سوورەتی (ئەنفال) ئەوکارەی هەڵوەشاندەوە و میراتی بردەوە سەر بنچینەی مردووەکە ﴿ إن الله كان على كل شيء شهيدا ﴾ بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکا هەمیشە شایەت و ئاگــادارە، هەر بەپێی ئەوەیش کە ئەوخەڵکــە کردویانە تۆڵە و پاداش ئەداتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٢-٣٣):

١) ئــارەزوو خواســتن بۆمــاڵ و ســامان و کارنەکردن بۆ پەیداکردنی، شتێکی دزێوو نەشیاوە.

٢) ئێرەیی و حەسوودی بردن بەم وبەو کارێکی حەرامە.

٣) هاوارو دۆعا لای خوای میهرەبان هۆیەکن بۆ جێبەجێ بوونی مەبەستەکان.

٤) دامەزرانــی یاســای میرات بــردن لەیەکتری و پەیمان بەســتنی برایەتی، دەبێ مافی خۆی بدرێتێ، بەڵام هەقی میرات بردنی نییە.

٥) دەبێ هەمیشە چاودێری و بەئاگایی خوا ڕەچاو بکرێ.

دەسەڵاتی پیاوان بەسەر ژناندا (قەووامە):

﴿ ٣٤: الرجال قوامون على النساء ﴾ پیاوان مافی بەڕێوەبەرێتیان بەســەر ژنانەوە هەیەو، دەتوانن چاودێرییان بکەن، ژنانیش دەبێ بەپێی پلان و نەخشەی ئەوان ڕەفتار بکەن.

لێرەدا پێویســتە کورتە باسێـک دەربــارەی (قەووامە) و دەســەڵاتی پیاوان بەسەر ژناندا بنووسین:

وا ئــەزانم ئەم مافی چاودێری و کاربەدەســتیەی پیاوان بەســەر ژنانــەوە، ســەردڵی زۆرێك لەعەلمانییەکانی گرتــووەو زۆریش پیان قورســەو بۆیان قبوڵ ناکــرێ! بەتایبەت ئەوانەیــان وا ئەیانەوێ خۆیــان لای ژنان خۆشەویسـت کەن و، ڕۆژ تا ئێــوارە گریەیان بۆدەکــەن، بۆیەش هەرئەوانە بێ ســنوور ژنانیــان بەرەڵڵا کردوو ناردونیانــە ســەنگەری دژی مێردەکانیانــەوەو بەڵێنیــان پێ‌داون کە بەیەك وشــەیش گوێڕایەڵی نەکــەن!! عەلمانییەکان بەوجۆرە! ئەوخەڵکــە دیندارەیــش کــە بــەوردی یاســای (قەووامە)یــان وەرنەگرتــوە، ئەمەیــان بەهەڵ قۆســتەوەو لای زۆربەیان ژن بووە بە کۆیلەو دەبێ هەمووشــتێکی ژنان هەر بەدەســتی ئەوان بێت! ئەگەرچی جەنابیشــی هیچــی لێ نەزانێت..! جا لەبەر ئەمە لەم جێگایەدا بە کورتەیەك دەڵێین:

(قەووامە) مانای ژن بە کۆیلەو بە بەندەکردنی نییە بۆ پیاوان وەك ئەوانە لێی تێ‌گەشــتوون بەڵکو ئاراستەو ڕێنماییەکی خواییە بۆ شــێوەی کارو ڕەفتاری پیاوان لەگەڵ ژناندا، (تەوجیە)ی خواییە بۆیــان کــە دەبێ زۆر بــە چاوی ڕێــزەوە ئەو ســپاردەو ئەمانەتە خواییە، لە چاویان باشــتر بپارێزن، مافیان دابین کەن لە خانوو جل و بەرگ و خواردن وخۆراك و پەروەردەو هۆشــیارکردنەوەی لە گێروگرفت و ڕووداوەکانی گێتیان بۆ مسۆگەر بکەن، وە لە سەرماو گەرماو برســییەتی و تینویەتی بیانپارێــزن، هیچ کات بێ نازیان نەکەن، کەمتر نەبن لە ژنانی هاوشــانی سەردەمی خۆیان، پیاوان نەهێڵن هەست بەنەبوونی وموحتاجی بکەن، هەربۆیە لەکاتی بێ (نەفەقە) ییدا دەسەڵات بەژن دراوە دەست لەپیاوەکەی هەڵبگرێ، وەیــان بەکورتتر بڵێین: ئەو پلەو دەســەڵات و پایە کە بە پیاوان دراوە، بەرپرس بوون و ئەرك لە سەرشان نانە (مولیه التكليف)ـە،

نەك بەزیاتر دانانی پیاوانە بەسەر ژناندا (تەفزیل) و (تەشریف) گومانیش نییە بۆ پیاوان، کە هەر خێزانەی دەبێ بەرێوەبەرو چاودێرێکی هەبێ، بۆ ئەوەی ئیش وکارەکانی بەرێکی جێبەجێ ببن تا نەبێتە (فەوزا)و کێ بەرکێ، وایش ئەزانم پاش هەموو لێکدانەوە یەك ئەوجار پیاوان ئەو (تکلیف)ـە کراون. خوشکانی بەرێز! ئەگەر ژیان هەر بریتی بێت لەوە کەلە دەزگایەکی دەوڵەتیدا ببیتە کارمەند، پاشان بەسەیارە بێیت وبڕۆیت وسەری هەموومانگێك پارەیەکی باش بخەیتە گیرفانتەوە، ئەوە لەوحاڵەتەدا نەك هەرپیاوان بەڵکو تۆیش دەتوانی (قەووامە) و ئەرکەکانی ناو خێزان بەدەست بگری.. بەڵام خۆ ئاشکرایە کەنان پەیداکردن هەروەك لە دەزگایەکی دەوڵەتدا دەبێت خۆدیارە ئەمەیش رێژەیەکی کەمە لە نێو ژناندا چونکە بەشێکی زۆریان بەبازرگانی و، پیشەسازی و، کشتوکاڵ و، گێرەوکێشە و، هەزاران جۆری تری ژیانی لادێ و گوند نشینەکانیشەوە خەریکن، دڵنیام لەوکاتەدا هەرگیز تۆ بەو (قەووامە)یە رازی نابیت ئەگەرچی زۆریشت لێ بکەن، بەڵکو خۆت بەناسك ونۆڵ دادەنێیت و، پیاویش بە مرۆڤێکی جەستە بەهێزو زەبر، دەڵێیت هەقی پیاوە هەڵسێ بەئیش وکاری مەزراو کشتوکاڵ.. هتد. ئومێدەوارم چ عەلمانی چ ئیسلامی لەم مەسەلەدا زیادەڕەوی نەکەن و پڕبەپڕمافی خۆی بدەنێ. ﴿ بما فضل الله بعضهم على بعض ﴾ ئەم (قەووام)ـەیش بۆیە دەدرێ بە پیاوان، چونکە خوای گەورە فەزڵی هەندێکیانی داوە بەسەر هەندێکدا، چونکە پیاوان جەستەو لاشەیان توندو تۆڵترو بەهێزترە لەژنان و، لەگەڵ کارەکانیشدا شیاوو گونجاو ترن وە هەروەها.. ﴿ وبما أنفقوامن أموالهم ﴾ سەرەڕای ئەوەش پیاوان ئەرکی ماڵ و دارایی بەخت کردونیان بۆ بەرێوە چوونی ماڵ لەسەرە؛ دەبێ مارەیی و ئازووقە بدەن بە ژنان ﴿ فالصالحات قانتات ﴾ جا ژنانی ژیرو چاك و پاك ئەوانەن کە ملکەچی فەرمانی مێردەکانیان بن ﴿ حافظات للغيب ﴾ دوور لە شوویان شەرمی خۆیان دەپارێزن‌و گزییان لێ ناکەن، بەتایبەت کاتێ کە مێرد دیارنەبێت هەرگیز ناتوانن خیانەتی لێبکەن ﴿ بما حفظ الله ﴾ وەك خوا فەرمانی داوە گوێرایەڵ دەبن ﴿ واللاتي تخافون نشوزهن ﴾ ئەو ژنانەش ئێوە لە سەرپێچی و مل نەدانیان دەترسن. لەم ئایەتەدا تەنها باسی (نشوز)و سەرپێچی ژنان رادەگەیەنێت، بەڵام هەر لەم سوورەتی (النساء/ ١٢٨)دا هاتووە: (وإن امرأة خافت من بعلها نشوزا أوإعراضا) کە دان بە سەرپێچی و مل نەدانی پیاوانیشدا دەنێت و دیارە کە ئەوانیش لاساری و (نشوز)یان بەرامبەر ژنان دەبێت ﴿ فعظوهن ﴾ جا لەوحاڵەدا بۆ یەکەم جار: ئامۆژگارییان کەن و، لەخوا بیانترسێنن ﴿ واهجروهن فى المضاجع ﴾ بۆدووەم جار: ئەگەر ئامۆژگاری بێهودە بوو، جێ خەویان بۆ ماوەیەك لێجیا کەنەوە ﴿ واضربوهن ﴾ بۆ سێیەم جار: ئەگەر بەوەیش ڕاست نەبوونەوە، گەر لێشیان بدەن و تەمێیان کەن دەبێ، بەڵام بە لێدانێکی سووك و بریندارییان نەکەن‌و لەدەم و چاویان نەدرێ و

الرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ وَبِمَآ أَنفَقُواْ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡۚ فَٱلصَّٰلِحَٰتُ قَٰنِتَٰتٌ حَٰفِظَٰتٞ لِّلۡغَيۡبِ بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُۚ وَٱلَّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ وَٱضۡرِبُوهُنَّۖ فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ﴿٣٤﴾ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا ﴿٣٥﴾ ۞ وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ وَيَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبُخۡلِ وَيَكۡتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦۗ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴿٣٧﴾

ئاسەواری بەجێ بمێنێ. لەفەرموودەی سەحیحدا هاتووە: ((واتقوا الله فى النساء، فإنهن عندكم عوان ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداتكرهونه، فإن فعلن فاضربوهن ضربا غير مبرح، ولهن عليكم رزقهن و كسوتهن بالمعروف))، (موسلیم كتاب الحج ٨٨٩/٨٩٠)، زانایان یەك دەنگن لەوەدا کە نابێ بەو لێدانە ئێش و ئازاریان پێ بگا، لە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە: ((لا تضربوا إماء الله)) (ئەبوو داوود، نەسائی). ﴿ فإن أطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ﴾ ئینجا ئەگەر بەم هۆیانە لەیاخی بوون‌و ملنەدان وازیان هێناو گوێرایەڵی بوون، ئیتر ئێوەش هیچ ڕێگەیەکی تر مەگرنە بەر بۆ ئازاردانیان وستەم لێکردنیان ﴿ إن الله كان عليا كبيرا ﴾ بەڕاستی خوا جێ بەرزو بڵندە، گەورەو زانایە، هەرکەسێك دەستدرێژی بکات، تۆڵەی لێ ئەسێنێ.

ئەر ژن و پیاو پێکەوە هەڵیان نەکرد، لە هەردوولا (کەیخوا) بگرن:

﴿ ٣٥: وإن خفتم شقاق بينهما ﴾ خۆ ئەگەر ترستان لە بشێوی و ناکۆکی ژنو مێرد هەبوو، دەتانزانی پێکەوە هەڵناکەن ﴿ فابعثوا حكما من أهله وحكما من أهلها ﴾ جا کەسێکی دادوەر لەخزم و بنەماڵەی مێردەکەو، دادوەرێکیش لەخزم و کەس و کاری ژنەکە بنێرن بۆ دۆزینەوەی هەڵەکانیان و، ئەوسا دانانی چارەسەرێك بە هەر جۆرێك کە ئەوان بەچاکیان دەزانی ﴿ إن يريدا إصلاحا يوفق الله بينهما ﴾ ئەگەر هەردووك رازی بوون پێك بێنەوەو نییەتیان پاك بوو ئەوا خواش یەکیان ئەخات وپێکیان دێنێتەوەو پیرۆزی ئەخاتە کارەکانیانەوە ﴿ إن الله كان عليما خبيرا ﴾ بەڕاستی خوا بەردەوام زانایە بەئەحواڵی گشت کەسێ، ئاگادارە بەبەرژەوەندی بەندەکانی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٤-٣٥):

١) چەسپاندنی سەرپەرستیاری و (قەووامە)ـی پیاوان بەسەر ژنانەوە.

٢) ڕێزو قەدر لێنان لە ژنە سالحەکان، چارەسەری نافەرمانی و مل نەدانی ژنان (نشوز).

٣) برووبیانو دۆزینەوە بۆ لێدان و ئازاردانی ژنان حەرامە.

٤) فەرمان بە(تەحکیم) و ناوبژیکردن لەکاتی ناکۆکی نێوان ژن و مێردا بۆ دەرخستنی هۆی ناکۆکی و پێکەوە نەژیان و پاشان یەك بخرێنەوە، یان لێك جیا بکرێنەوە.

بەندایەتی خوا بکەن و هیچ شتێ مەکەنە شەریکی:

﴿ ٣٦: واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا ﴾ ئەی خەڵکینە! تەنها خوا بپەرستن و هیچ شتێك مەکەنە هاوبەشی، نە مرۆڤ، نە دار، نە بەرد.. نە بتان ﴿ وبالوالدين إحسانا ﴾ و بە کاروکردەوەی چاك و شیرین لەگەڵ باوك ودایکتانا ڕەفتار بکەن، باهەمیشە قسەتان خۆش بێت لەتەکیان، کردارتان پاکو پەسەند بێت بەرامبەریان، رزق و ڕۆزی و بژێوییان بدەنێ ﴿ وبذي القربى ﴾ وە دەربارەی خزمانی نزیك ﴿ واليتامى والمساكين والجار ذي القربى والجار الجنب ﴾ وهەتیوان و هەژاران و بێ نەوایان و دراوسێی دیوار بەدیوارو، دراوسێی دوورو بێگانە ﴿ والصاحب بالجنب ﴾ و هاوەڵ و هاوڕێی هەمیشەییتان، وەکو خێزان، هاوڕێی خوێندن، ئەوکەسەی بە هەمیشە لەلاتانە ﴿ وابن السبيل ﴾ وبەوانەی ڕێبوارو ئاوارەو نەناسراوو لەڕێ جێماون ﴿ وما ملكت أيمانكم ﴾ وئەوانەی بوونەتە ژێردەستەو بەندەو کەنیزەتان هەروا ئاکار چاك بن ﴿ إن الله لايحب من كان مختالا فخورا ﴾ چونکە بەڕاستی خوا ئەوانەی خۆش ناوێت لووت بەرزو دەعیە بازو خۆ بەزلزانن، پێغەمبەریشمان (موحەممەد) ﷺ فەرموودەیەکی فەرمووە: گشت جۆرە دراوسێیەك دەگرێتەوە: ((خير الأصحاب عندالله خيرهم لصاحبه، و خير الجيران عندالله خيرهم لجاره)) (مسند احمد،) واتە: هاوەڵی چاك وباش لای خوا، ئەوکەسەیە لەگەڵ هاوەڵ وهاوڕێکەیدا باش بێت، دراوسێی چاك وباشیش لای خوا، ئەوەیە کە بۆدراوسێکەی چاك وباش بێت.

ڕژدو چرووك مەبن و هانی ئەم و ئەویشی بۆ مەدەن:

﴿ ٣٧: الذين يبخلون ويأمرون الناس بالبخل ﴾ ئەوکەسانەش کە چرووکی و پیسکەیی دەکەنە پیشەی خۆیان و، هێمان فەرمانیش بەخەڵکی دەدەن بەچکووسی وچرووکی! ﴿ ويكتمون ما آتاهم الله من فضله ﴾ وە ئەو خەڵاتەیش خوا پێیداون لەماڵ و سامان و زانستی، لە خەڵکی ئەشارنەوە و ناهێڵن هیچ کەسێ سوودی لێ وەرگرێت، دیارە کاری وا، پیشەی خوانەناسانە ﴿ وأعتدنا للكافرين عذابا مهينا ﴾ ئێمەیش بۆ خوانەناسان و حاشاکەرانی نیعمەتەکانیخوا، بەتایبەتی بۆ ئەوانەیان چرووکی و پیسکەیی ئەکەن سزایەکی ڕیسواکەرمان ئامادەکردووە ﴿ ٣٨: والذين ينفقون أموالهم رئاء الناس ﴾ ئەو کەسانەش کە بۆ رووبینی ماڵ ودارایییان بەخت ئەکەن واتە: مەبەستیان بەو بەخششە ڕەزامەندی خوا نییە.. ﴿ ولا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ﴾ دیارە بۆیەئاوا دەکەن، چونکە بڕوای ڕاستەقینەیان نە بە خوا هەیە، نە بە ڕۆژی دوایی، ئەگینا ڕەفتاری ئاوایان نەئەکردو شەیتانیشیان هاوڕێ نە ئەبوو ﴿ ومن يكن الشيطان له قرينا ﴾ و هەرکەسێکیش شەیتان هاوەڵ و هاودەم و هاوڕێی بێت و ڕێی بۆ دابنێت ﴿ فساء قرينا ﴾ جا هاوڕێیەکی زۆر خراپی بۆخۆی گرتووە، بۆیە ئەوکارە ناشیاوو نارێکانەشی پێدەکات ﴿ ٣٩: وماذا عليهم لو آمنوا بالله واليوم الآخر ﴾ ئەوانە چ زیانێکیان تووش ئەبوو، ئەگەر بەڕێکی بڕوایان بەخواو بەڕۆژی دوایی هێنابا ﴿و أنفقوا مما رزقهم الله ﴾ و لەو رزق و ڕۆزییەش کەخوا پێی بەخشیون بەشێکیان بەخت کردبا، بێگومان ئەگەرئاوایان کردبا جگە لەسوودو قازانجی هەردوولا زیانێکیان نەدەکرد ﴿ و كان الله بهم عليما ﴾ و خواش هەمیشە بەکاروباری ئەوان زانایە، بەنیازو نییەتیان ئاگادارە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٣٦-٣٩):

١) دەست نیشان کردنی مافی (١٠) دەستە لەم ئایەتەداو فەرمان بەجێبەجێ کردنی وەکو: پەرستنی خوا بەتاکو تەنیاو، چاکەکردن لەگەڵ دایك و باوك و... هتد.

٢) دەعیە نواندن و خۆ بەزلزانین و خۆهەڵکێشان حەرامە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ لەم فەرموودەدا ئەفەرموێ: ((إن الله لا ینظر إلی من جر ثوبه خیلاء))، واتە: خوای کارزان بەچاوی میهرەبانییەوە تەماشای ئەوکەسانە ناکا کە بۆدەعیەو فیز جل و بەرگیان بەدوای خۆیاندا رادەکێشن.

٣) رژدی و چرووکی و، شاردنەوەی زانست و هەقیقەت قەدەغەیە، وەك دەفەرموێ: ((إیاکم والشح، فإنة اهلك من کان قبلکم، أمرهم بالقطیعة فقطعوا، وأمرهم بالفجور ففجروا)) (مسلم/کتاب البر ٢/١٣٣)، واتە: وریابن لە چرووکیو پیسکەیی، چونکە هەرپیسکەیی بوو خەڵکانی پێش ئێوەی لەناوبرد، پەیوەندییەکانی نێوان خزم و کەس و کاری هەڵوەشاند، کاری ناشیاوو خراپی پێکردن، لە ریوایەتێکیتردا هاتووە: (حملوهم علی أن سفکوا دماءهم واستحلوا محارهم)، واتە: بۆ رشتنی خوێنی یەکتری و، حەڵاڵ کردنی حەرامەکانیان هانیدان. بەڵێ ریاو روپامایی و ریابازی کارێکی ناشیرین و ناپەسەندن، هاودەم و هاورێکردنی بەدکاران وخراپکاران، کارێکی دزێو و ئابرووبەرە.

بەسەنگی وردیلەیەکیش ستەم لەکەس ناکرێ:

﴿ ٤٠: إن الله لا یظلم مثقال ذرة ﴾ بێگومان خوا بەسەنگی بچووکترین گەردیلە (زەررە).. ستەم لەهیچ کەس ناکا ﴿ و إن تک حسنة یضاعفها ﴾ و ئەگەر بەئەندازەی گەردیلەیەك چاکە بوو، خوا بەرەکەتی بەسەردا دەرێژێ و دوو ئەوەندە پاداشتی ئەداتەوە ﴿ ویؤت من لدنه أجرا عظیما ﴾ و لای خۆی پاداشتێکی گەورەی پێدەبەخشێ ﴿ ٤١: فکیف إذا جئنا من کل أمة بشهید ﴾ ئەبێ حاڵی بێباوەڕان ئەوڕۆژە چۆن بێ کەئێمە لەهەر گەلێك شایەتێك دێنین شایەتییان لەسەر بدات ﴿ وجئنا بک علی هؤلاء شهیدا ﴾ تۆش دەکەینە شایەت ئەی پێغەمبەر ﷺ لەسەر هەموو ئەوانە؟ (عەبدوڵلای کوری مەسعوود) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ پێی وتم: هەندێ قورئانم بۆ بخوێنە، منیش وتم: چۆن بۆتی بخوێنم؟ خۆ قورئان بۆتۆ هاتووە، فەرمووی: بەڵێ راستە بۆمن هاتووە، بەڵام پێم خۆشە لەغەیری خۆمەوە بیبیسم، جا منیش سوورەتی (نیساء)م بۆ خوێند، هەتا گەیشتمە ئەم ئایەتەی: (فکیف إذا جئنا..) فەرمووی: بەسە، پاشان دیتم هەردوو چاوی پڕبوون لەفرمێسك!. (فتح الباری: ٧١٢/٨). ﴿ ٤٢: یومئذ یود الذین کفروا و عصوا الرسول ﴾ جا لەو رۆژەدا ئەوانەی وا بێباوەڕ

وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍۭ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا۟ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ يَشْتَرُونَ ٱلضَّلَٰلَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

بوون و لەفەرمانی پەیامبەر سەرپێچیان کردووە ئەخوازن ﴿ لو تسوی بهم الأرض ﴾ کە لەگەڵ خاکدا یەکسان بوونایەو زیندو نەکرابانەوە ﴿ ولا یکتمون الله حدیثا ﴾ دیارە ئەو رۆژە ناتوانن هیچ قسەیەك لەخوا بشارنەوە، چونکە هەمووئەندامەکانی لەشیان شایەتیان لەسەر ئەدەن. بەڵێ لەم ئایەتەدا روون نەکراوەتەوە ئاخو چۆن کردەوەکانیان دەخرێنە روو، بەڵام لەسوورەتی (یس٦٥)دا هاتووە: (الیوم نختم علی أفواههم و تکلمنا أیدیهم وتشهد أرجلهم بما کانوا یکسبون) ئەم ئایەتە روونی کردۆتەوە کە هەرچەندە ململانێ و چەلەحانێ بکەنو بڵێن: (والله ربنا ما کنا مشرکین) الأنعام/ ٢٣.. یان بڵێن: (ما کنا نعمل من سوء) النحل/ ٢٨. بێ کەڵکە و، هەر پێیان دەردەخرێ.

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٠-٤٢):

١) دادگەری و لوتف و میهرەبانی خوا زۆر زۆرە!.

٢) پلە سەختەکانی رۆژی قیامەت، ئەوەندە قورسن کافران دەخوازن کە هەر گڵ بوونایە.
٣) گەورەیی‌و فەزیلەتی ئەم سوورەتی (نیساء)یە.

بەلەش قورسی و سەر خۆشی نزیکی نوێژ مەبنەوە:

﴿ ٤٣ : یاأیهاالذین آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكاری ﴾ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە! لە کاتێکدا سەر خۆشن، نزیکی نوێژ مەکەونەوە، دیارە ئەم ئایەتە لەپێش یاساغکردنی شەراب و عەرەقەوە هاتۆتە خوارەوە، وەئەمە یەکەم هەنگاوە دەهاوێژرێ بۆ حەرامکردنی شەراب، چونکە پاش ئەم ئایەتە بەدوو قۆناغی تر ئینجا بە یەکجاری حەرام دەکرێ ﴿ حتی تعلموا ما تقولون ﴾ هەتا دەزانن چی دەڵێن! ئەوەتە لەباتی ئەوە لە نوێژەکانتاندا بڵێن: (قل یاأیها الكافرون لا أعبد ما تعبدون)، دەڵێن: (قل یاأیها الكافرون، أعبد ما تعبدون). ﴿ ولا جنبا إلا عابری سبیل حتی تغتسلوا ﴾ وە لەکاتی لەشگرانیدا- تا خۆتان ئەشۆن- نزیکی مزگەوت مەبنەوە، مەگەر ڕێبوار بن و لە سەفەردابن. جا ئەگەر ڕێبوار بوون و ئاویش نەبوو ولەشیشتان بێ نوێژ بوو، لەباتی خۆشتن تەیەممو بکەن، ئەوجا نوێژەکەتان بکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿ وإن كنتم مرضی أو علی سفر ﴾ خۆ ئەگەر نەخۆش بوون، یا لە سەفەردا بوون ﴿ أو جاء أحد منكم من الغائط ﴾ یان یەکێکتان لەسەر پێش ئاو هاتەوە ﴿ أو لامستم النساء ﴾ یان تخوونی ژنەکانتان کەوتن.

زاناکان لە مانای ((أولامستم النساء)) دا ناکۆکن، بەلای ئەم بەڕێزانەوە: (عەلی کوڕی ئەبوو تالیب و، ئوبەی کوڕی کەعب و، موجاهیدو، تاوس و، حەسەن و، عوبەیدی کوڕی جوبەیر) و هەندیکیتریش، لە (ئیبن عەبباس)ـە وە دەگێڕنەوە: کەمەبەست پێی تێکەڵیکردنی ژن و پیاوە، کەوابوو: بەلێککەوتنی هەر ئەندامێکی ژن وپیاو لە یەکتر، دەستنوێژ ناشکێ، مەگەر سەرجێیی بکەن. ئیمامی (تەبەری) یش لە تەفسیرکردنەوەیدا دەڵێ: ((أی عاشرتم النساء بالجماع)). واتە: لەگەڵ ژنانتاندا جووتبوون، ئەوکاتە دەستنوێژتان دەشکێ. بەڵگەیشیان ئەم فەرمودە سەحیحەیە کەدەڵێ: (أنه قبل بعض نسائه ثم صلی ولم یتوضأ) واتە: پێغەمبەر ﷺ برێ لەخێزانەکانی خۆی ماچ دەکردو، بێ دەستنوێژ گرتنەوەش نوێژی دەکرد. ((وقالت عائشة -رضی‌الله عنها-: كان رسول الله ﷺ یتوضأ ثم یقبل، ثم یصلی ولا یتوضأ)). خاتوو عایشە (خ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی دەگرت و وا دەبوو یەکێ لە خێزانەکانی ماچ دەکردو، پاشان بێ دەستنوێژ گرتنەوە نوێژی دەکرد. بەخاتوو عائیشەیان گوت: دەبێ غەیرەز تۆ کێی ماچ کردبێت؟! ئەویش هاتە پێکەنین. (وحدث عروة عن عائشة:أن رسول الله ﷺ قبل بعض نسائه ثم خرج الی الصلاة ولم یتوضأ، قلت من هی إلا أنت؟ فضحكت)رواه أبوو داوود والترمزی وإبن ماجه.) (بەندە) یش پاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر قەناعەتم هاتە سەر ئەم رایەی دواییە، خوایش بەو خۆی زاناترەو چاکتر دەزانێ.

خاوەنی (فی ظلال القرآن) -پاش هێنانی چوار ڕاو بۆ چوونی لێك جیا- ئەڵێت: (والذی نرجحه فی معنی ((أو لامستم النساء)) أنه كناية عن الفعل الذی یستوجب الغسل، وبذلك نستغنی هنا عن كل الخلافات فی مسألة الوضوء). واتە: ئەوی پەسەند بێ بەلامانەوە لە مانای (أولامستم النساء..)دا ئەوەیە کە(کینایە)یە لە شتێکدا خۆ شۆرین پێویست دەکات. ئێمەش هەر ئەم مانایەمان دەچێتە دڵەوە کەدەڵێ: مەبەست بە (لامستم النساء) تێکەڵی ژن و پیاوە. ئەڵبەت بێجگە لەوکۆمەڵە وانایانە، کۆمەڵە زانایەکیتر هەن کە دەڵێن: مەبەست پێی لە یەك کەوتنی پێستی ژن وپیاوە، نەك جیماعو تێکەڵی. ﴿ فلم تجدوا ماء ﴾ جا لەو حاڵەتانەدا هیچ ئاوێکتان دەست نەکەوت، بۆ دەست نوێژ، یان بۆ خۆ شۆرین ﴿ فتیمموا صعیدا طیبا ﴾ ئینجا گڵێکی پاك پەیدا بکەن ﴿ فامسحوا بوجوهكم وأیدیكم ﴾ دەم چاوو دەستەکانتانی بیەنوون، لەباتی دەسنوێژو خۆشتن بەئاو ﴿ إن الله كان عفواغفورا ﴾ بە ڕاستی خوا زۆر لێبووردەیە، ڕێگەتان بۆ ئاسان ئەکات، زۆریش بپۆشە لەکاری هەڵەو نەزانین.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٣):

١) لەش قورس نابێ لە مزگەوتدا بمێنێتەوە، بەڵام دەتوانێ بەپەلە بە نێویدا تێپەڕێ، وە ناشتوانێ قورئان بخوێنێ، وەکو دەفەرموێ: ((لا یقرأ الجنب ولا الحائض شیئا من القرآن)) (ئیبن ماجە).
٢) لەشگران دەبێ بەئاو خۆی بشۆرێ، خۆئەگەر ئاو نەبوو تەیەمموم بکاو ئینجا ئەگەر گڵ دەست نەکەوت بۆ تەیەمموم، -وەکو کۆمەڵە زانایەکی زۆر دەڵێت- بە هەمووشتێکیتر، (وەك بەرد، زیخ، لم..) دروست ورەوایە. چونکە عەرەبەکان لەمانای (صعیداً..)دا دەڵێن: (المراد بالصعید هنا هو كل ما صعد علی وجه الأرض ولم تدخله صنعة البشر كالتراب والحجر والرمل والشجر والنبات..).

خاوەننامەکان ڕێیان هەڵە کردو حوکمی خواشیان گۆڕی:

﴿ ٤٤: ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبامن الكتاب ﴾ ئاخۆ ئەوانەت نەدیوە ئەی پێغەمبەر! ﷺ کە بەشێك لە (تەورات) یان پێدراوە، واتە زاناکانیان ﴿ يشترون الضلالة ﴾ کەچی لەباتی هیدایەت و ڕێنمایــی گومڕایی و ڕێی هەڵە بۆخۆ دەکڕن ﴿ ويريدون أن تضلوا السـبيل ﴾ دەشـیانەوێ ئێوەش وەك خۆیان ڕێگە هەڵە بکەن. لە ســوورەتی (بەقــەرە: ١٠٩)دا هاتووە: (ود كثيـر من أهل الكتاب لــو يردونكم من بعد إيمانكم كفارا حســدا من عند أنفســهم) وەلە سوورەتی (آل عمران: ٦٩)دا هاتووە: (ودت طائفةمن أهل الكتاب لو يضلونكم وما يضلون إلا أنفســهم وما يشـعرون). ﴿ ٤٥: والله أعلـم بأعدائكم ﴾ وە خوای بەهەق، لە خۆتان بەنیازو جموجوڵی دوژمنانتــان زاناترە ﴿ وكفى بالله وليا وكفى بالله نصيرا ﴾ و تەنها خوای کارســازو یارمەتیدەرتان بەسە، دەسائێوەش تەنها هەربەو پشت ببەستن ﴿ ٤٦: من الذين هادوا ﴾ ئەو دوژمنانەتان بڕێکیان لــەو جوولەکانــەن ﴿ يحرفـون الكلم عن مواضعه ﴾ کــە گوتارو فەرمــوودەی خــوا لە جێی خــۆی ئەگۆڕن و مەبەســتەکانی هەڵ دەگێڕنەوە ﴿ ويقولون ســمعنا وعصينا ﴾ وە بەکینەو گاڵتەشــەوە بە تۆ دەڵێن: بیستمان و گوێشمان نەدا!! ﴿ واسمع غير مسمع ﴾ دەســا تۆیش گوێ بگرە بۆمان، ئەی موحەممەد ﷺ یاخوا قەتیش نەبیسـیت، واتە: خوا کەڕ وکاســت بکا، یان بتمرێنێ ونەژییت ﴿ وراعنا ﴾ هەروەها لەکاتی قسەو وتووێژدا پێت دەڵێن: ((راعنا)) ئەم وشەیە لەزمانی عەرەبیدا بەواتای مۆڵەتمان بدەو پەلەمان لێمەکە هاتووە، بەڵام لەزمانی خۆیاندا مەبەستیان پێی جنێوو سووکایەتی کردنــە بەپێغەمبەر ﷺ ﴿ ليا بألسـنتهم وطعنا فـی الدين ﴾ لەبەر تانەوتەشــەر دان و لاقرتی بەدین کردن، زمانیان دەلالچ دەگرن، هەتا بەو کردارەیان هەق و ناهەق تێکەڵ بکەن و مانا ڕاستیەکەی بشــارنەوە! ﴿ ولو أنهم قالوا ســمعنا وأطعنا ﴾ خۆئەگەر لەباتی ئەوە گوتبایان: بیســتمان و گوێڕایەڵیین بۆت ﴿ واسمع وانظرنا ﴾ وقســەمان ببیســەو، مۆڵەتمان بدە تا تێدەگەین ﴿ لكان خيرا لهم وأقــوم ﴾ دیارە ئەوە چاکترو ڕاســتتربوو بۆیان لایخوا ﴿ ولكن لعنهــم الله بكفرهــم فلا يؤمنون إلا قليلا ﴾ بەڵام بەهۆی ســپڵەیی و بێباوەڕییانەوە خوا نفرینی لێکردنو، لەئەنجامیشــدا کەمێکیان نەبێت باوەڕێکی ڕاست ناهێنن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٤-٤٦):

١) لەبەرامبەر گزی وفرت وفێڵی یەهوودەوە هەر لەسەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ تا ئەمڕۆ بۆ بڕواداران تەنیا خوا بەسە.

٢) دەرخســتنی نیازو نییەتی بەدفەڕی جوولەکە بەرامبەر بە پێغەمبەر ﷺ.

٣) باوەڕی کەم ولاواز، ئاســەوارێکی چاك بۆ خاوەنەکەی ناخاتەوە.

وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِأَعۡدَآئِكُمۡۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَلِيّٗا وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ نَصِيرٗا ﴿٤٥﴾ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَيَقُولُونَ سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا وَٱسۡمَعۡ غَيۡرَ مُسۡمَعٖ وَرَٰعِنَا لَيَّۢا بِأَلۡسِنَتِهِمۡ وَطَعۡنٗا فِي ٱلدِّينِۚ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ قَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَا وَٱسۡمَعۡ وَٱنظُرۡنَا لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۡ وَأَقۡوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٤٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ ءَامِنُواْ بِمَا نَزَّلۡنَا مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبۡلِ أَن نَّطۡمِسَ وُجُوهٗا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدۡبَارِهَآ أَوۡ نَلۡعَنَهُمۡ كَمَا لَعَنَّآ أَصۡحَٰبَ ٱلسَّبۡتِۚ وَكَانَ أَمۡرُ ٱللَّهِ مَفۡعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفۡتَرَىٰٓ إِثۡمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَآءُ وَلَا يُظۡلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرۡ كَيۡفَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَۖ وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثۡمٗا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ نَصِيبٗا مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِ يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡجِبۡتِ وَٱلطَّٰغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ هَٰٓؤُلَآءِ أَهۡدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ سَبِيلًا ﴿٥١﴾

ئەی خاوەننامەکان! بەم قورئانەش باوەڕ بکەن:

﴿ ٤٧: ياأيهاالذين أوتوا الكتاب ﴾ ئەی ئەوانەی لەپێشەوە کتێب و نامەتان پــێدراوە ﴿ آمنوا بما نزلنا ﴾ باوەڕ بێنن بەم قورئانەی دامانبزاندوێتــە خوارەوە ﴿ مصدقا لما معكم ﴾ کە ددان دەنێ بەو کتێبەی ئێوەدا ﴿ من قبل أن نطمس وجوها ﴾ بەر لەوە چەند دەمو چاوێك ســاف بکەین. شـێوەی مرۆڤیان لێ داماڵین ﴿ فنردها على أدبارها ﴾ و وەکو پشتی سەریانی لێ بکەین، واتە ئیتر ڕێ دەرنەکەن و بــە ئامانج نەگــەن ﴿ أو نلعنهم كما لعنا أصحاب السـبت ﴾ یا خود نفرینیان لێ بکەین، هەروەك چۆن نفرینمان لە وانە کرد ڕۆژی شەممەیان شکاندو بوونە مەیموون، لە سوورەتی (بەقەرە: ٦٥)دا: (ولقد علمتـم الذين اعتدوا منكم فی السـبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسـئين)وەلە سوورەتی(ئەعراف: ١٦٦)دا: (فلما عتوا عن ما نهوا عنه قلنا لهم كونوا قردة خاسـئين) وەلە سوورەتی (مائیدە: ٦٠)دا:

(..من لعنة الله وغضب علیه وجعل منهم القردة والخنازیر) هاتووە بۆ ئەوە کە نفرین لێکردنە لێیان، شێواندنی ڕەنگ و ڕوخساریان بوو، دەموچاویان وەکو پشتی سەریانی لێهات، نەلووت، نەبرۆ هیچی تێدا نەماو، وەکو داروبەردیان لێهات نەهەست ونەشعووریان نەما ﴿ وکان أمــر الله مفعولا ﴾ دیارەکە خــوا فەرمان بەهەرچی بدا، هەمیشە وبەردەوام دێتەدی.

بەتەوبە نەبێ خوا لەشیرک نابوورێ:

﴿ ٤٨: إن الله لا یغفــر أن یشــرک بــه ﴾ بێگومان هەرگیزخوا لە دانانیهاوبەش بۆی نابوورێ ﴿ ویغفر ما دون ذلک لمن یشــاء ﴾ لەخوار شیرکەوە لە هەر گوناهێك دەبوورێ بۆ هەر کەسێك خۆی بیەوێت ﴿ ومن یشرک بالله فقد افتری إثما عظیما ﴾ وهەرکەسێك هاوبەش بۆ خوا دابنێ، بەڕاستی درۆو گوناهێکی گەورەی کردووە. بەڵێ لەچەند جێگایەکیتردا هاتووە: کەخوا کاتێ لە (موشــریکان) خۆش نابێت کە لەو شــیرکە پەشــیمان نەبنەوەو لەســەری بمرن ئەگینا لێیــان ئەبوورێ، وەك لەجێگایەکیتــردا ئەفەرموێ: (إلا مــن تاب وآمن وعمل صالحــا) (فورقان: ٧٠)، یــان دەفەرموێ: (قــل للذین کفروا إن ینتهــوا یغفر لهم ما قد ســلف) (ئەنفال: ٣). لە جێگایەکیتری هەمان سوورەتی (نیساء: ١١٦)دا دانانیشەریك بۆخوا، بەتــەواوی هۆی دوورکەتنەوەیــە لەڕەحمەتی خوا، وەکو دەفەرمــوێ: (إن الله لایغفر أن یشــرک به ویغفر ما دون ذلک لمن یشــاء ومن یشــر بالله فقد ضل ضــلالا بعیدا) وە هەر لــە قورئاندا هاتووە کە بەهەشــت لەسەر موشــریکانو هاوبەشدانەران حەرام و یاســاغە، وەك دەفەرمــوێ: (.. إنة من یشــرک بــالله فقد حرم الله علیــة الجنة ومأواة النار..) (مائیــدە: ٧٢) یان دەفەرموێ: (ونادی أصحــاب النــار أصحاب الجنــة أن أفیضوا علینا مــن الماء أو مما رزقکــم الله قالوا إن الله حرمهما علی الکافرین) (ئەعراف: ٥٠). لە جێگایەکی تریشــدا ڕوونی دەکاتەوە کە هەرگیز موشریك لە ئاگری دۆزەخ ڕزگاری نابێت، وەك دەفەرموێ: (ومن یشرک بالله فکأنما خرمن الســماء فتخطفه الطیر أو تهوی به الریح فی مکان ســحیق) (حــەج: ٣٠)وە هاتــووە کە: ئەمن و ئاســایش و ڕێنمابوون تەنها بۆ ئەوکەســانەیە کە شــیرکیان تێکەڵ بــە ئیمانەکەیان نەکردووە وەك: (الذیــن آمنوا ولم یلبســوا إیمانهم بظلم أولئک لهم الأمن و هم مهتدون) (ئەنعام: ٨٢).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٨):

١) هاوبەشدانان بۆ خواو بێ باوەڕیی، لە زیندە بەچاڵکردن و هەمووتاوانێکیترگەورەترە.

٢) هەموو نافەرمانییەك قابیلیبەخشینە، (شیرك)و (کوفر) نەبــێ، ئەڵبەتە شــیرك لق و پۆپــی زۆرەو، لێرەدا لەبەر درێژبوونەوە بۆمان باس ناکرێ.

﴿ ٤٩: ألــم تر إلی الذین یزکون أنفســهم ﴾ ئایا تەماشــای ئەو جوولەکــەو گاورانەت نەکــردووە خۆیان دەپاڵێــون و، پاکانە بۆ نەفــس و دەروونی خۆیان ئەکەن و هەرخۆیان بەپیاوچاك دائەنێن و ئەڵێن: ((.. نحن ابناء الله وأحباؤه..)) واتە: هەر ئێمەین دۆست وخۆشەویستی خوا! ﴿ بل الله یزکی من یشاء ﴾ نەخێر، تەزکیە بە دەست ئەوان نییە، بەڵکو خوا حەزی لەهەرکەسێك بوو، ئەو بۆ خۆی دەیپاڵێوێ و دڵ و دەرونی پاك دەکاتەوە، دیارە هەرکەسێك کە خوا خۆی پەســەندی بــکاو تەزکیەی بکات، لێیشــی خۆش ئەبێــت. لە ســوورەتی (نەجم: ٣٢)دا: (هو أعلم بکم إذ أنشــأکم مــن ألأرض وإذأنتــم أجنة فی بطون أمهاتکم فلا تز کوا أنفســکم هو أعلم بمن اتقی) هاتــووەو دەڵێت: هەرگیز نابێت بێ باوەڕکان -بەتایبەتی خاوەننامەکان- پاکانە بۆخۆیان بکەن، لە سوورەتی: (مائیــدە: ١٨): (نحن أبناء الله وأحباؤه) و لەســوورەتی (بەقەرە: ١١١): (وقالو لن یدخل الجنة إلا من کان هودا أو نصاری) هاتووە کەلەو دوو جێگایەدا شــێوەی خۆهەڵکیشان وتەزکیەکەیانی دیاری کردووە!! ﴿ ولا یظلمون فتیلا ﴾ و بەئەندازەی هەودای باریکی ناوکە خورمایەك ســتەمیان لێناکرێ، مەبەست بەبێژەی (فتیلا) مەســەلو نموونەیە بۆ گشت شــتێکی کەمبایەخ و کەم وبچووك، واتە: تەنانەت لە شــتی هەرە بچووکیش ســتەم لە هیچ کەســێ ناکــرێ ﴿ ٥٠: انظر کیف یفترون علی الله الکذب ﴾ جا ســەرنج بدە لەگەڵ ئەو هەموو تاوانانەیاندا چۆن درۆو قســە بەناوی خواوە هەڵدەبەســن و ئەڵێن: ئێمە نەوەیەکی بێ گوناح وپاکین، دۆستو خۆشەویســت و نەوەی خوایــن! ﴿ وکفی به إثمــا مبینا ﴾ وئەو درۆیەی بەسە وەکو گوناهێکی ڕوون و ئاشکرا بۆ خراپەکارییان.

پاکانــەو تەزکیــە بۆ خۆکردن بەهەر مەبەســتێك بێــت کارێکی حەرامــە، (عەمری کــوری عەتا) ئەڵێ: کچێکمــان هەبوو ناومان نــا (بــەڕڕە)، بەواتای چــاكو چاك کار، هــاوەڵان پێیان وتم کە پێغەمبەرﷺ ڕێی لەو جۆرە ناوانە گرتووەو، فەرموویەتی: ((أتزکون أنفسکم، الله أعلم بأهل البر منکم)) پاشان ناوەکەیان گۆڕیو ناویان نا(زەینــەب)، کەوابوو هەرجۆرە ناوێکیتر لەو بابەتە، بۆنموونە: (زکــی الدین، محیالدین، بهاء الدین..) بــەر ئەوحوکمە دەکەوێ، چونکــە تەنیا خوا مافی تەزکیــەی بۆ هەیە لە نێو (ملأ الأعلی) و

لەنێو خەڵکی زەویشدا. دادگەری لە پاداش و تۆڵەدا لەنێوان گشت مرۆڤەکاندا: (ولا یظلمون فتیلا).

خاوەن نامەکان بتەکان و تاغووت دەکەنە حەکەم:

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: (کەعبی کوڕی ئەشرەف) هاتە مەککە، قورەیش پێیانگوت: تۆ کە لە خاوەننامەکانی، ڕاتان بەرامبەر بە ئێمەو (موحەممەد) چییە؟ ئەوە ئێمە پەیوەندی خزمایەتیمان نەپچڕاندووە، وشتر وماڵات سەردەبڕین بۆهەژاران، ئاوو شیر دەدەینە حاجییەکان..؟ (موحەممەد)یش کەسێکی وەجاخ کوێرەو، بۆتە مایەی لێکترازانی خزمان و، شوێنکەوتووەکانی! جا دەبێ ئەو چاك بێت، یان ئێمە؟! (کەعب)یش گوتی: دیارە ئێوە لەخۆی ولەشوێنکەوتووەکانیشی باشترن، لە وەڵامی ئەو قسەو باسەدا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥١: ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب ﴾ ئاخۆ سەیری ئەوانەت نەکردووە کە بەشێك لەکتێبی (تەورات)یان پێدراوە؟ ﴿ يؤمنون بالجبت والطاغوت ﴾ کەچیباوەڕیان بەبت و، تاغووتو فاڵگرتنەوەو جادووو شەیتان هەیە، واتە: پەیڕەوی لەبەرنامە دونیاییەکان دەکەن!! ﴿ ويقولون للذين كفروا ﴾ بەموشریك و بێباوەڕەکان ئەڵێن: ﴿ هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلا ﴾ ڕێ و ڕێبازی ئەوانە(موشریك وکافرەکان) لە ڕێیباوەڕدارەکان نمایان ترە ﴿ ٥٢: اولئك الذين لعنهم الله ﴾ ئائەوانەن خوا نفرینی لێکردوون ولە میهرەبانی خۆی دووریخستوونەتەوە ﴿ ومن يلعن الله فلن تجد له نصيرا ﴾ دیارە هەرکەسێك خوا نەحلەت و نفرینی لێبکات، هەرگیز تۆ هیچ یارمەتیدەرێکت بۆ دەست ناکەوێ ﴿ ٥٣: أم لهم نصيب من الملك ﴾ ئاخۆ هیچ دەسەڵاتێکیان هەیە؟ تا بەئارەزووی خۆیان داوەری بکەن، بەشی ئەم بدەن و ئەو بێبەش بکەن ﴿ فإذا لا يؤتون الناس نقيرا ﴾ ئەگەر وا بێ، ئەوەندە چرووکن بە ئەندازەی توێکڵی پشتی دنکە خورمایەك بەشی کەس نادەن، واتە: ئەگەر دەسەڵاتی سامانی خەڵکیان هەبووبا هیچ شتێکیان بەش نەئەدان ﴿ ٥٤: أم يحسدون الناس على ما آتاهم الله من فضله ﴾ یان ئێرەییو حەسادەت بە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی ئەبەن لەبەرئەوە کەخوا ئەوپلەو دەسەڵاتەی –لەفەزڵ ومیهرەبانی خۆی– پێداون؟ ﴿ فقد آتينا آل إبراهيم الكتاب والحكمة ﴾ جا بەڕاستی بە نەوەی ئیبراهیمی پەیامبەر عليه السلام –کە جوولەکەش بەرەی ئەون– کارزانیو پەیامی پەیامبەرایەتیمان پێبەخشین ﴿ وآتيناهم ملكا عظيما ﴾ و دەسەڵاتێکی مەزن و گەورەشمان پێدان. دەسەڵاتەکەی (یوسف) و (داوود) و (سولەیمان –سڵاویان لەسەربێ) بەناوبانگە

دەسا ئیتر ئەوان بۆچی ئەوەندە حەسادەت بەموحەممەد ﷺ ئەبەن؟ ﴿ ٥٥: فمنهم من آمن به ومنهم من صد عنه ﴾ ئینجا هەندێکیان باوەڕیان پێ هێناو، برێکیشیان ڕێیان لێگرت، ئیتر دەبێ بەرامبەری تۆ چۆن بن؟ ﴿ و كفى بجهنم سعيرا ﴾ و ئاگری هەڵگیرساوی دۆزەخ بەسە لەبەرامبەر نکوولییەکانیانەوە ﴿ ٥٦:

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُۖ وَمَن يَلۡعَنِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمۡ لَهُمۡ نَصِيبٌ مِّنَ ٱلۡمُلۡكِ فَإِذٗا لَّا يُؤۡتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمۡ يَحۡسُدُونَ ٱلنَّاسَ عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦۖ فَقَدۡ ءَاتَيۡنَآ ءَالَ إِبۡرَٰهِيمَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَءَاتَيۡنَٰهُم مُّلۡكًا عَظِيمٗا ﴿٥٤﴾ فَمِنۡهُم مَّنۡ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنۡهُم مَّن صَدَّ عَنۡهُۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا سَوۡفَ نُصۡلِيهِمۡ نَارٗا كُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُودُهُم بَدَّلۡنَٰهُمۡ جُلُودًا غَيۡرَهَا لِيَذُوقُواْ ٱلۡعَذَابَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمٗا ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدۡخِلُهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۖ لَّهُمۡ فِيهَآ أَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞۖ وَنُدۡخِلُهُمۡ ظِلّٗا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ ۞إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا وَإِذَا حَكَمۡتُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحۡكُمُواْ بِٱلۡعَدۡلِۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعَۢا بَصِيرٗا ﴿٥٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ﴿٥٩﴾

إن الذين كفروا بآياتنا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بەئایەت و نیشانەکانی ئێمە بێباوەڕن ﴿ سوف نصليهم نارا ﴾ لەدواڕۆژدا دەیانبەینە ناوئاگرێکی بڵێسەدارو گەرمەوە ئەیانبرژێنێ ﴿ كلما نضجت جلودهم ﴾ هەرجارەی کەپێستی جەستەیان داپلۆخاو سووتا ﴿ بدلناهم جلودا غيرها ﴾ چەند پێستێکیتریان بۆئەگۆڕین لەجێی ئەودا ﴿ ليذوقوا العذاب ﴾ تاپتر ئەوسزایە بچێژن. لەفەرموودەیەکدا هاتووە: لەقیامەتدا جەستەی جەهەننەمییەکان گەورە ئەکرێت، بەشێوەیەك کە نێوان نەرمایی گوێی هەریەکەیان بەئەندازەی کێوی ئوحودی لێدێ. (ئیمامی ئەحمەد) ﴿ إن الله كان عزيزا حكيما ﴾ بەڕاستی خوا دەسەڵاتداری کاردروستە، هەرگیز لەخۆوە سزای هیچ کەس نادات ﴿ ٥٧: والذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوکەسانەش کەباوەڕیان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە ﴿ سندخلهم جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ بێگومان لەدواڕۆژدا ئەیانبەینە ناو باخ و باخاتی واوە، کە بەبن

درەختەکانیــدا کانی و ڕووبار دێت و دەروا ﴿ خالدين فيها أبدا ﴾ هەتا ســەریش هەر لــەوێ ئەمێننەوە ﴿ لهم فيهــا أزاج مطهرة ﴾ ژنانــی پــاك و خاوێنیان دەدەینــێ کە لە هەموو شــتێکی نارەواو قێــزەون دوورن ﴿ وندخلهــم ظــلا ظليلا ﴾ و دەشــیان بەینە بن سێبەری چڕو پڕەوە، ئیتر لەوێ نە سەرماو، نەگەرما، تینیان تێ ناکات. لەم ئایەتەدا ســێبەری بەهەشت بەوشەی (ظليل) هاتووە، وە لــە جێگایەکی‌تردا بە (دائم) هاتووە وەك: ((أكلها دائم)). وە لە سوورەتی (الواقعه: ٣٠)دا: هاتووە: (وظل ممدود). وە لەسوورەتی (المرسـلات/٤٠)دا: (إن المتقين في ظلال وعيون) هاتووە، واتە بە کۆهاتووە. وە لە ســوورەتی (یــس/٥٦)دا: (هم وأزاجهم في ظلال على الآرائک متكئون) هاتووە بە واتای ئەوەکە: بەهەشــتییەکان لەگەڵ ژن و هاوسەرەکانیان لەسەرتەختی ڕازاوەن و پێکەوە پاڵیان لێداوەتــەوە، دیارە ئەم جۆرە لێکدانــەوەی جیاواز لەیەك فراوانی نازونیعمەتەکانی بەهەشت دەگەیەنێ.

لەم فەرموودەیەشــدا هاتووە: ((إن في الجنة لشــجرة يسير الراكب في ظلها مأة عام لا يقطعها، شــجرة الخلــد)) (تــەبەری: ٤٩٢/٨). لەبەهەشتدا درەختێکی گەورەو نەبڕاوەی واهەیە، سوارچاك سەد ساڵ بڕوا، ئەوسا هێمان بۆی نایبڕێت.

هەرچی ئەمانەت بێ بیدەنەوە دەسی خاوەنەکەی:

﴿ ٥٨: إن الله يأمركــم أن تــؤدوا الأمانات إلى أهلها ﴾ بێ‌گومان خوا فەرمانتان پێ‌دەدا کە هەموو ئەمانەت و ســپاردەیەك بدەنەوە دەست خاوەنەکە ی ﴿ وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل ﴾ و هەرکات دادگایی نێوان مەردوم دەکەن، بە دادگەرانەو یەکسانی داوەری بکەن، واتە: بەلای هیچ کەسێکدا دامەبڕن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((إن الله مع الحاكم مالــم يجر، فإذا جار وكله الله إلى نفسه)) (ئیبن ماجە: ٧٧٥/٢)، واتە: خوا پشتگیری لە(داوەر) دەکا هەتا ناهەقی نەکا، هەرکە ناهەقی‌کرد، خوا وازی لێ‌دێنێ و دەیداتە دەستی خۆی! ﴿ إن الله نعما يعظكم به ﴾ بەڕاستی خوای بەهەق بەجوانترین شێوەو، بەشێوازێکی زۆر چاك ئامۆژگاریتان ئەکات، کەوا بوو ئێوە ئەوســپاردانەی لاتان بدەنــەوە بەخاوەنەکانیان و، هەمووکاتێش بەدادگەرانە بڕیار بدەن ﴿ إن الله كان سميعا بصيرا ﴾ بێ‌گومان خوا هەمیشــە ژنەوایە بۆ گشــت شتێ، بینایە بۆ دیارو نادیار. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إد الأمانة إلى من أئتمنک، ولا تخن من خانک)). (پێشەوا ئەحمەد: ٤٠٤/٣). واتە: سوپاردە بدەوە دەستی خاوەن سپاردەکە، هەرگیز خەیانەت و گزی مەکەن، تەنانەتی لەگەڵ ئەوکەسەشدا خەیانەتی لێ‌کردوویت.

گوێڕ ایەڵی خواو پێغەمبەرو کار بەدەستانی خۆتان بن:

﴿ ٥٩: ياأيهــا الذين آمنــوا أطيعوا الله وأطيعوا الرســول ﴾ ئەی ئەوکەســانەی باوەڕتان هێناوە! گوێڕایەڵی فەرمانی خواو پەیامبەر بــن لەهەموو کاروبارێکدا ﴿ وأولي الأمر منكم ﴾ وە بەر فەرمانی کاربەدەستان‌وکارسازانی خۆتان بن، واتە: بەقسەی ئەوکاربەدەست و زانایان بکەن، کە لە خۆتان‌بن. واتە: لە چوارچێوەی شەریعەتدا گوێڕایەڵیان بن ﴿ فإن تنازعتم في شــئ ﴾ ئینجا ئەگەر لەشتێکدا کێشە و ناکۆکیتان بوو ﴿ فردوه إلى الله والرسول ﴾ جا بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پەیامبەر ﷺ، واتە: باتەنها قورئان وسوننەت داوەرو حەکەمتان بن. بەڵێ پێویستە لە هەموشتێکدا بگەڕێینەوە لای خواو پەیامبــەر ﷺ، دیــارە کەبڕیــاری پەیامبەریش ﷺ هــەر بڕیاری خوایە، وەك لە ســوورەتی (نیســاء: ٨٠)دا هاتووە: ﴿ ومن يطع الرســول فقد أطاع الله ﴾ کەوابوو نابێ بەهیچ جۆرێك کێشەکانتان بەرنــە لای تاغووتەکانی ســەردەم، وەك ئەفەرموێ: (ألم تر إلى الذيــن يزعمــون أنهم آمنوا بمــا أنزل إليک و مــا أنزل من قبلک يريــدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به ويريد الشــيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا) ٦٠/٤. وە نابێ بەهیچ تاغووتێك باوەڕت هەبێ، ئەوجا دەبیتە موســڵمانی کامــڵ و خاوەن باوەڕ، وەك لەســوورەتی (بەقەرە: ٢٥٦)دا هاتووە: (فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد أستمســک بالعروة الوثقى) ﴿ إن كنتم تؤمنون بالله واليــوم الآخر ﴾ ئەگــەر باوەڕتان بەخواو بــەڕۆژی دوایی هەیە، دەبــێ ئاوابێت ﴿ ذلک خير و أحســن تأويــلا ﴾ ئەوگێڕانەوەی کێشەو هەرایە بۆلای قورئان و سوننەت، جوانترو چاکترە بۆتان، چاکترین ڕەفتاریشە بۆداهاتووتان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٨-٥٩):

١) دەبــێ هەموو ســپاردەو ئەمانەتێ بپارێزرێ و، پاشــان لەکاتــی پێویســتدا بدرێتەوە بە خاوەنەکــەی، ئەگەرچی خاوەنەکەی پیاو خراپ و موشریك و کافریش بێ.

ســەرنجێك: ئەگــەر بــێ ئیهمــالی و درێغی ئەوکەســەی ســپاردەکەی لایە، ســپاردەکە تیاچوو، ناکەوێتە ســەری وەکــو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((لا ضمان على المؤتمن)) (رواه الدار القطني).

٢) دادگــەری و عەدالــەت -بەتایبەتــی لە(قــەزاوەت)و داوەریــدا- فەرمانێکــی خواییــەو پێویســتە جێبەجــێ بکرێت، دەبێ ئیتاعەی خواو، پێغەمبەرو سەرپەستیارانی

موسڵمانان (واتــە: زانایان و، فوقەهــا)کان بکرێ، هەر ئەمەیە (ســەهلی کوری عەبدوڵڵا) ئەڵێ: هەتا خەڵکی رێز لە سوڵتانی موسڵمانان و زانایانیان بگرن، هەمیشە لەخێردا ئەبــن، خواش‌کاروباری دونیاو ئاخیرەتیان بۆ ســاز ئەکا، خۆ ئەگەر ســووکایەتیان پێ‌بکەن، ئەوا بەرنامەی دونیاو دوا رۆژیان لێ تێك ئەچێ.

٣) هەموو کێشــەکان دەبێ بۆ چارە سەر بدرێنەوە دەستی قورئان و سوننەتی پێغەمبەر.

٤) بەختیــاری وســەر فــرازی دونیاو ئاخــیرەت هەر بۆ ئەم ئوممتەیە.

٥) رزگاری مرۆڤ لەوەدایە هەموو کارەکانی بەپێی کیتاب و سوننەت جێبەجێ بکا.

کێشە مەبەنە لای تاغووتەکان:

پیاوێکــی جوولەکەو یەکێکــی دووڕوو کێشــەیەکیان هەبوو، جا بۆچارەســەرەکەی جوولەکەکە وتی: بابچینــە لای (موحەممەد) داوەرییمــان بکا، کابــرای دووڕووش وتی: نەخێر، با بچینە لای (کەعبی کوری ئەشــرەف)ی جوولە کە، ئینجا جوولەکەکە وتی: مــن دەڵێم بابچینــە لای پەیامبەرەکەتان، کەچی تۆ بۆلای کەعبم دەبەیت؟! ئەوســا کابــرای دووڕوو بەناچاری لەگەڵیا چوو بۆلای پەیامبەر ﷺ و دەرەنجام کێشەکە بەقازانجی جوولەکەکە برایەوە، ئەوســا دووڕووەکــە وتی: من بەبریاری (موحەممــەد) رازی نیم، دەبێ بچینە لای (عومەری کوری خەتتاب) بەڵێ هەر کە رۆیشتنە لای عومەر، جوولەکەکە پێی‌گوت: ئەوە بزانە کە پێشتر رۆشتینە لای (موحەممــەد)و بریــاری بۆ مندا، کەچی وا ئێســتا ئەم بەناو موســڵمانە قایــل نابێ و هێناومی بۆلای تــۆ، وتی: جا چۆن ئەم قســە وایە؟ وتی: بەڵێ. ئەوســا عومەر گوتی کەمێك چاوەڕوان بن هەر ئێســتا داوەریتان ئەکەم. عومەر هەڵســاو بــە پەلە گەرایەوە ماڵــەوەو شمشــێرەکەی خــۆی هێنــاو دای لەملــی دووڕووەکەو، فەرمووی: هەرکەســێك رازی نەبێت بەحوکم و بریارەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئابەوشــێوەیە داوەری ئەکەم، ئیتر ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٦٠: ألم تر إلى الذين يزعمون أنهم آمنوا بما أنزل إليــك ﴾ ئەرێ ئەوانەت نەدیــوە وا دەڵێن باوەڕیان بەو بەرنامەو قورئانەیــە دابەزێنــراوە بۆت هەیــە ﴿ وما أنزل مــن قبلك ﴾ و بەوپەیامــەش پێش تۆ دابەزێنــراوە باوەڕ دەکــەن ﴿ يريدون أن يتحاكموا إلى الطاغوت ﴾ دەیانەوێ بۆبرینەوەی داواو کێشەکانیان بچنەلای تاغــووت و بەرنامە شــەیتانییەکان؟! ﴿ وقد أمروا أن يكفروا به ﴾ لەکاتێکدا فەرمانیان پێدرابوو بەوبەرنامە شــەیتانیانە بــاوەڕ نەکــەن و کارنەکــەن ﴿ ويريد الشيطان أن يضلهم ضلالا بعيدا ﴾ و شــەیتانیش دەیەوێ گومڕایان بــکات بەگومڕا کردنێکی یەکجار دورو بێ ســنوور، بۆیە ئاوا ســەر بۆ بەرنامە دونیاییەکان شــۆڕ دەکەن! ﴿ ٦١: وإذا قيل لهم تعالوا إلــى ما أنزل الله و إلى

أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

الرســول ﴾ کاتێکیــش بەو دووڕووانــە بگوتــرێ: وەرنەلای ئەم بەرنامەو شەریعەتە خوا دایبەزاندووەو، وەرنە لای ئەم پەیامبەری خوایە، تا کێشەکەتان بۆ ببرێتەوە ﴿ رأيت المنافقين يصدون عنك صدودا ﴾ کەچی دووڕووەکان دەبینی بەتوندی رووت لێ‌وەرئەگێڕن و، قەتیــش بــەو بەرنامەو بریــارەی تۆ رازی نابن! لەســوورەتی (منافيقون: ٥)یشدا هاتووە: (وإذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله لووا رؤســهم ورأيتهم يصدون وهم مستكبرون) کە نەك تەنها بۆچارەسەری کێشەکانیان نایەنە لای پێغەمبەر ﷺ، بەڵکو ئەگەر بۆئەوەیش بێ کــە پەیامبەر ﷺ داوای لێبووردونیان بۆ بکات هەر مــل بــادەدەن و نایەن! ﴿ ٦٢: فكيــف إذا أصابتهــم مصيبة بما قدمت أيديهــم ﴾ جاکاتێ -بەهۆی ئەوکردەوە خراپەیانەوە وەبەر خۆیانیان‌داوە- نەهامەتییەکیان تووش دەبێ ﴿ ثم جاوك يحلفون بالله ﴾ پاشان بەهاوار هاوار دێنە لات و سوێند بەخوا دەخۆن ﴿ إن أردنا إلا إحســانا وتوفيقا ﴾ کە ئێمە لەبردنی کێشەو ئاژاوەکانمان

بۆلای غەیری موحەممەد ﷺ تەنها چاکسازیو برینەوەی کێشەو ئاژاوەکانمان مەبەست بووە، بەرژەوەندی وا داوایکردووە ﴿٦٣: أولئک الذین یعلم الله ما فی قلوبهم﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن خوا ئەزانێ چ مەبەست ونیازێك لەدڵیاندایە ﴿فأعرض عنهم﴾ جا تۆیش پشتگوێیان بخەو لێیانگەرێ و پۆزشیان لێوەرمەگرە ﴿وعظهم﴾ و بەجوانی ئامۆژگارییان بکە، با لەوە زیاتر درۆو دەلەسەو فروفێل نەکەن ﴿وقل لهم فی أنفسهم قولا بلیغا﴾ وە بە وتەیەکی جەرگبرانە لەگەڵیان بدوێ، بەشێوەیەك کە هیچ قسەیان نەمێنێ و خۆ بدەن بەدەستەوەو لەدرۆو دەلەسە دەست هەڵبگرن.

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٠-٦٣):

١) بردنی هەر کێشەیەك بۆلای غەیری قورئان و سوننەتی پێغەمبەر، کارێکی ناپەسەندو حەرامە. مل نەدان بە پیاوە (تاغووت)ـەکان واجبێکی شەرعییەو دەبێ خەڵکیش بۆ برانەوەی کێشەکانیان هەر بۆلای قورئان و سووننەت بانگ بکرێن.

٢) خەڵکانی نەزان و نەفام دەبێ پشتگوێ بخرێن و، پۆزش و قسەیان لێوەرنەگیردرێ و، بە چڕوپڕیش ئامۆژگاری بکرێن، هەتا مل رادەکێشن.

بەرفەرمانی پێغەمبەر واجبە:

﴿٦٤: وما أرسلنا من رسول إلا لیطاع بإذن الله﴾ وە هەرکەسێکمان بە پەیامبەرێتی ناردبێت، تەنیا هەر بۆ ئەوە بووە کە دەبێ بە فەرمانی خوا گوێرایەڵی بکرێ، واتە: گشت پەیامبەران لەسەر بریاری خوا دەبێ بەگوێیان بکرێ، دیارە (موحەممەد)یش ﷺ یەکێ لەو پەیامبەرانەیەو، دەبێ گوێرایەڵی بن ﴿ولو أنهم إذ ظلموا أنفسهم﴾ وئەگەر ئەو دووروانە وەختێ ستەمیان لەخۆیانکرد، بەوە کێشەکانیان بردە لای تاغووتەکان ﴿جاؤک فاستغفروا الله﴾ هاتبنایە لای تۆ ئەی موحەممەد ﷺ! و داوای لێبووردونیان لە خوا کردبا ﴿واستغفر لهم الرسول﴾ و پەیامبەریش (واتە: تۆی پێغەمبەر) داوای لیبووردنت بۆ کردبان ﴿لوجدوا الله توابا رحیما﴾ بێگومان خوایان بە تەوبە وەرگروو میهرەبان دەست دەکەوت.

تا شەرعی خوا نەکەنە بەرنامە، موسڵمان نین:

﴿٦٥: فلا وربک لا یؤمنون﴾ نەخێر وەك ئەوە نییە دووروەکان دەیزانن، سوێندبێ بەپەروەردگارت ئەی پێغەمبەر نابنە باوەڕدار ﴿حتى یحکموک فیما شجر بینهم﴾ تا بۆ یەکلا کردنەوەی کێشەکانی نێوانیان تۆ دەکەنە داوەر ﴿ثم لا یجدوا فی أنفسهم حرجا مما قضیت﴾ و ئەوساش بەرامبەر بەوبریارەی تۆ داوتە، هیچ تەنگیەکیان دەست نەکەوێ لەدەروونیاندا ﴿ویسلموا تسلیما﴾ و بەچاکیش تەسلیم و ملکەچ ببن. بەڵێ دەبێ ملکەچیو رەزامەندی تەواومان بۆهەموو بریارەکانی خواو پەیامبەر ﷺ هەبێ، وەك لەسووورەتی(نوور: ٥١) یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (إنما کان قول المؤمنین إذا دعوا إلى الله ورسوله لیحکم بینهم أن یقولوا سمعنا و أطعنا..).

رێنماییەکانی ئایەتی (٦٤-٦٥):

١) دەبێ گوێرایەڵی لەهەموو (ئەمر) و (نەهی)یەکانی پێغەمبەر ﷺ بکرێ.

٢) هەموو گوناحێ گەورەو بچووك سنوور بەزاندن و ستەمەو دەبێ تەوبەی لێبکرێ.

٣) پێویستە بەهەموو بریارێکی خواو پێغەمبەر ﷺ رازی بین.

﴿٦٦: ولوا أن کتبنا علیهم أن اقتلوا أنفسکم﴾ گریمان ئەگەر ئێمە لەسەر ئەوانەمان نوسیبا کە دەچنە لای تاغووتەکان بۆ چارەسەری کێشەکانیان کە: دەبێ بۆ وەرگرتنی تەوبەو پەشیمانی لەو کارەیە یەکتر بکوژن و بچنە غەزا ﴿أو اخر جوا من دیارکم﴾ یان دەبێ لە نیشتمانتان بچنە دەرێ لەبەر خوا، هەروەك بەجوولەکەکانی بەر لەئێوەمان گوت ﴿ما فعلوه إلا قلیل منهم﴾ زۆر کەمێکیان نەبێت، وەڵامیان نەئەدایەوەو نەیان ئەکرد، بەڵام خۆ خوای گەورە تەکلیفی لەتوانا بەدەر ناکا ﴿ولو أنهم فعلوا ما یوعظون به﴾ دیارە ئەگەر بەپێی ئامۆژگاری و فەرمانەکانی خواو پەیامبەر رەفتاریان کردباو ئەم فەرمانەیان ئەنجامدابا ﴿لکان خیرا لهم وأشد تثبیتا﴾ ئیتر بۆ دونیاو قیامەتیشیان چاك دەبووو باوەریشیان پتەوتر دەبوو ﴿٦٧: وإذا لأتیناهم من لدنا أجرا عظیما﴾ ئینجا ئێمەش بۆ خۆمان پاداشتێکی گەورەمان پێ دەبەخشین ﴿٦٨: و لهدیناهم صراطا مستقیما﴾ ئەوساش بەتەواوی ئەمانخستنە سەر رێگەی راست و لەسەری دامەزراومان ئەکردن ﴿٦٩: ومن یطع الله والرسول﴾ و هەرکەسێکیش بەر فەرمانی خواو ئەم پەیامبەرەبێ ﴿فأولئک مع الذین أنعم الله علیهم﴾ دەبێتە هاورێی ئەوکەسانە کە خوا چاکەو بەهرەی خۆی بەسەرا رشتوون، واتە: لەسەر رێگای ئەوان دەبن لە دونیاو لە دوارۆژدا ﴿من النبیین والصدیقین﴾ لەپەیامبەران و راستگۆیان ﴿والشهداء والصالحین﴾ و شەهیدانی رێگەی خواو

سـالّحان و کارچاکان ﴿ وحسـن أولئک رفیقا ﴾ دیارە ئەمانە چ هاودەم و هاورێیەکی چاك و بێ وێنەن، دەسـا هەرکەسـێك پێی خۆشـە کە لەقیامەتدا لەگەڵ ئەمانەدا بێت، دەبا خۆی بۆ ئامادە بکات بۆیـە لەریوایەتێکی (مەرفوع)دا هاتـووە: پیاوێك هاتەلای پەیامبەر ﷺ وتی: بێگومانبە، من تۆم لە خۆم و ماڵ و منداڵەکانم خۆشـتر ئەوێ، کاتێکیش کە لە ماڵەوەم هەر لە یادمی و، هەرگیز بـێ تۆش ئۆقرە ناگرم، بەڵام کە بیرم لەمردنی خۆم و تۆم کردەوە ئەوسـا زانیم کە تۆ لەگەڵ پەیامبەران دەچیتە بەهەشتو جێگەی خۆت، ترسم لێ نیشت کە جارێکیتر نەتبینمەوە! ئینجا ئایەتی: (ومن یطع الله والرسول) هاتە خوارەوە.(ئیبن کەسیر)ئەمەی هێناوە ﴿ ٧٠: ذلک الفضل من الله ﴾ ئەو قەدرو رێز لێنانە لەخواوەیەو خوا خۆی ئەو حورمەتەی گرتوون ﴿ وکفی بالله علیما ﴾ و هەرخۆیشی (الله) بەسە کە بەهەموو شتێ دەزانێ و پاداش دەداتەوە.

هەمیشە هۆشیار و ئامادە بن:

﴿ ٧١: یاأیها الذین آمنوا خذوا حذرکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێنـاوە! دەبێ هەمـووکات وریابن و هۆشـی خۆتانتـان هەبێو ئامادە بـن بۆ رووبەڕووبوونەوەی دوژمنانـی دینی خوا ﴿ فانفروا ثبات ﴾ دەسـا دەسـتە دەسـتە، تیپ تیپ، بچنە جیهاد ﴿ أو انفروا جمیعا ﴾ وە یان هەمووتان پێکەوە بچنە غەزاو هەڵمەت بەرن بەپێی پێویسـت، مەبەسـت ئەوەیە کەهیچ کات گۆڕەپان چۆڵ نەبێ، ئەگینا موسـڵمانان سوك و ریسـوا ئەبن ﴿ ٧٢: وإن منکم لمـن لیبطئن ﴾ بێگومان دەسـتەیەك لەدوورووەکانتـان لەناودایە سستی دەکەنو خەڵکیش لەجیهاد سارد ئەکەنەوە ﴿ فإن أصابتکم مصیبة ﴾ ئینجا ئەگەر ئێوە تووشی بەڵاو نەهامەتێك بوون، وەکو: کوشـتن، یان تێکشـکان لەگۆڕەپاندا ﴿ قال قد أنعـم الله علی إذ لم أکن معهم شـهیدا ﴾ هەریەك لەو دوورووانە ئەڵێت: بەراسـتی خوا چاکەو بەهـرەی گەورەی لەگەڵدا کردم کـە لەگەڵ ئەوانەدا ئامـادە نەبووم، هەتا منیش وەك ئەوان دووچـار بوو بام ﴿ ٧٣: ولئـن أصابکم فضل من الله ﴾ خۆئەگەر لەفەزڵ و بەهرەی خواوە دەسـکەوت و سەرکەوتنێکتان بۆ بوو ﴿ لیقولن کأن لم تکن بینکم و بینـە مودة ﴾ بەراشـکاوی هەروەك کەسـێك کەلەپێشـدا هیچ پەیوەندیو ئاشـنایەتیەکتان نەبووبێـت، دەڵێ: ﴿ یا لیتنی کنت معهـم فأفوز فـوزا عظیما ﴾ ئـەی خۆزگایە! منیـش لەگەڵیاندا بووبام، ئەوسا منیش لەو دەستکەوتە بەشدار دەبووم و بەئاواتێکی گەورە دەگەیشتم.

هەر بۆ خوا بچنە غەزا:

﴿ ٧٤: فلیقاتل فی سبیل الله الذین یشرون الحیاة الدنیا بالأخرة ﴾ دەسا با ئەوانە جەنگ بکەن و بچنە غەزا کە لەبەر خوا دەیانەوێ دەس لەم ژیانی دونیایە هەڵگرن و، قیامەت بەدونیا بکڕن ﴿ ومن

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوٓا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَٰرِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّءَاتَيْنَٰهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَٰهُمْ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّـۧنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّٰلِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَىَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ ۞ فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا بِالْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

یقاتل سـبیل الله ﴾ هەر کەسـەش دەچێتە غـەزا لەپێناوی خوادا ﴿ فیقتـل ﴾ چ بکوژرێـت و شـەهید بکرێ ﴿ أو یغلب فسـوف نؤتیـە أجرا عظیما ﴾ یـان زاڵ ببێ وسـەرکەوێ، ئێمە لەودونیا پاداشـتێکی گەورەی پێئەبەخشـین. بەڵێ موسـڵمان چ بکوژرێ، یان زاڵ ببێ، هەر دووبارەکەی بۆئەو هەر سـەرکەوتنو پیرۆزییە، وەك لەسوورەتی (التوبە :٥٢)یشدا هاتووە: (قل هل تربصون بنا إلا إحدی الحسنیین).

بۆ رزگاری خەڵکانی بێ هێزو ژنان و منداڵان جیهاد بکەن:

﴿ ٧٥: ومالکم لا تقاتلون فی سـبیل الله ﴾ ئەی ئیمانداران! ئێوە بەچ بەهانەو بیانوویەك ناچنە غەزا لەڕێی خوا ﴿ والمسـتضعفین مـن الر جال والنسـاء والولدان ﴾ و لەبـەر رزگارکردنی پیاوان و ژنان و منالآنی لاوازو چەوسـاوەو بـێ دیفاع ﴿ الذین یقولون ربنا أخرجنامـن هذه القریـة الظالم أهلها ﴾ ئەوانـەی کە ئەڵێن: ئەی

پەروەردگاری ئێمە! تۆ لەم شـارەی (مەککەیە) کە دانیشتووەکانی ستـەمکارن رزگارمانکە، چونکە ئازاری زۆرمان دەدەن و رێیشمان نـادەن کۆچ بکەین ﴿ واجعل لنا من لدنك وليا ﴾ دەسـا لەلایەن خۆتـەوە پشـتیوان و کارسـازێکمان بـۆ بەدیبێنە ﴿ واجعـل لنا مـن لدنك نصيـرا ﴾ و هەر لـەلای خۆتەوە -بەفـەزڵی خۆت-

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱلطَّٰغُوتِ فَقَٰتِلُوٓا۟ أَوْلِيَآءَ ٱلشَّيْطَٰنِ ۖ إِنَّ كَيْدَ ٱلشَّيْطَٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا۟ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا۟ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا۟ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

یارمەتیدەرێکمان بۆ بەدیبێنە، پاشان خوای دلۆڤانیش بەهانایانەوە هاتوپەیامبەری ﷺ بۆ ناردن و، مەککەی بۆ ئازاد کردن ﴿ ٧٦: الذين آمنوا يقاتلون في سبيل الله ﴾ ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە، لەرێی خوادا کوشـتار دەکەن ﴿ والذين كفروا يقاتلون في سـبيل الطاغوت ﴾ وئەوکەسـانەش کافرو بێباوەڕن، لەرێگەی تاغووت و شـەیتاندا کوشـتار دەکەن ﴿ فقاتلوا أولياء الشيطان ﴾ دەسا ئێوە لەگەڵ دۆسـتان و یارانی شـەیتاندا غەزا بکەن و بجەنگێن ﴿ إن كيد الشـيطان كان ضعيفا ﴾ بێگومان پیلان و فرو فێڵی شـەیتان -لەچاو دەسەڵات و توانای خوادا- لاوازو بێ هێزە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٧٤-٧٦):

١) جیهـادو جەنـگ لەبەر دینـی خواو بـۆ رزگارکردنی خەڵکانـی کزوبـێ دەسـەڵات و، هەڵوەشـانەوەی دام و دەزگای لە خوا یاخییان فەرز کراوە.

٢) موجاهید دونیای خۆی دەدا بەپاشەڕۆژ وقیامەت.

٣) موجاهید چ بکوژرێ و شـەهید ببێ، یان بە غەنیمەت و دەسـتکەوتەوە بگەرێتـەوە، لەهـەردوو حاڵەتەکـەدا سەرفرازو سەرکەوتووە.

٤) نابێ باوەڕداران لەترسـی دوژمنانی دینی خوا دەسـت لەجیهاد هەڵبگرن، چونکە هێزی ئەوانە لەشەیتانەوەیەو، نەخشەی شەیتانیش هەرچەندە ببێ لاوازە.

جیهاد فەرز کرا گوتیان بۆ غەزات لەسەر نووسین؟

هەنـدێ لە موسـڵمانان کە هێمـان لە مەککەدا بـوون هاتنەلای پەیامبـەر ﷺ وتیان: تائێمە هاوبەشمان بۆ خوا دائەنا و موشـریك بوین، سـەربڵندو بـێ ترس بویـن، کەچی کە باوەڕمـان هێنا، بووینە ژێر دەسـتە و ترسنۆكبووین! دەسا مۆڵەتـی جیهادمان بـدە بابچین غەزایان بکەین؟ ئەویش ﷺ فەرمووی: من تائێسـتا تەنها بەچاوپۆشی و لیبووردن فەرمانم پێکراوە، نە بەجەنگ. جا کە لەسـەر داواکەی خۆیان جەنگ فەرز کرایە سـەریان، ترسیان لێنیشـت و خۆیان گرتە دواوە (أخرجـه الحاكم فقال: رجالة رجال الصحيـح).. ئینجا ئەم ئایەتە هات و فەرمـووی: ﴿ ٧٧: ألم تر إلى الذين قيل لهم ﴾ ئاخۆ سـەیری ئەوانەت نەکرد پێیان گوترا: ﴿ كفـوا أيديكم وأقيموا الصلاة وأتوا الزكاة ﴾ دەسـت لەجەنگ بگرنەوەو شـەڕمەکەن، چونکە کاتی جەنـگ نەهاتووە، وەلەباتی جیهـاد نوێژەکانتـان بکـەن و زەکات بدەن، هەتا خـوا مۆڵەت دەدات ﴿ فلما كتب عليهم القتال ﴾ جاکە چوونە مەدینەو جەنگ و جیهادیان لەسەر فەرز کرا ﴿ إذا فريق منهم يخشون الناس كخشية الله ﴾ یەکسەردەستەیەکیان ئەوەندە لە رووبەڕوو بوونەوەی خەڵکی ئەترسـان، کە لەخواش هەر ئەوەندە ئەترسان ﴿ أو أشد خشية ﴾ یاخۆ زیاتریش دەترسـان ﴿ و قالوا ربنا لم كتبـت علينا القتال ﴾ و لەترسا گوتیـان: ئەی پەروەردگارمان! بۆچی ئێسـتا جەنگت فەرز کردە سـەرمان؟ ﴿ لولا أخرتنـا إلى أجل قريب ﴾ خۆزگە تا ماوەیەکیتر دوات خسـتباین، تا بەمردنـی خۆمان دەمردین، نە بەکوشتن ﴿ قل متاع الدنيا قليل ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ! بڵێ: ژیان و گوزەرانـی ئەم دونیایە کـەم و کورتە لەچاو قیامەتدا ﴿ والآخرة خير لمن اتقى ﴾ ژیانی ئاخیرەت بۆ ئەوانەی لەخوا دەترسـن زۆر باشـترە لەم ژیانی دونیایە ﴿ ولا تظلمون فتيـلا ﴾ وبەئەندازەی ئەو رشتەیە لەناو قڵیشی ناوکە خورمادایە سـتەمتان لێناکرێ، واتە: کەمترین ستەم لەکەس ناکرێ ﴿ ٧٨: أينما تكونوا يدركـم الموت ﴾ دڵنیایشـبن لە هەر جێگایەکدا بن، مردن پێتان دەگات،

ئیـتر خۆلادان لە خــەزا ئێوە رزگار ناکات لە مردن، جا کەوابوو بـۆ چ لەجیهــاد هەڵدێن؟ و خۆ دەدزنەوە ﴿ ولـو کنتم فی بروج مشـیدة ﴾ ئەگەر لەناو کۆشك و قەڵای سەخت و قایمشدا بن هەر دەمرن، جا کەوابوو لە جەنگ رامەکەن ﴿ وإن تصبهم حسنة یقولوا هذه من عندالله ﴾ هەر خۆشی وچاکەیەکیان بێتە ڕێ، دەڵێن ئەمە لــە خواوەیە ﴿ وإن تصیبهم ســیئة ﴾ خۆ ئەگەر ناخۆشــییەکیان تــووش بوو ﴿ یقولوا هــذه من عندک ﴾ بەپێغەمبــەر ﷺ ئەڵێن: ئەمــە لەلایەن تۆوەبوو، واتە: نەهامەتی و شــوومی تۆیە!! ﴿ قل کل مــن عندالله ﴾ پێیان بڵێ: ئــەی پێغەمبەر! ﷺ هەموو -هات و نەهامەتییــەك- هەر لــە خواوەیەو، ئەوخۆی دروســتی ئەکاو بەفەرمانی خۆیەتی و، مەبەستیشی تاقیکردنەوەی ئێوەیە، چونکە تەنها ئەو خۆی ئەتوانێ کەڵك و زیان ببەخشێ ﴿ فما لهؤلاء القوم لا یــکادون یفقهون حدیثــا ﴾ ئەوە ئەو خەڵکــە چیانە؟ خەریکە لەهیچ شــتێك تێنەگەن و لەحەقیقەت حاڵی نەبن و، لەمەبەست و نیازەکانی قورئان خۆ گێلکەن؟! ﴿ ٧٩: ما أصابک من حســنة فمن الله ﴾ هەرخۆشی و چاکەیەکت تووش بوو لەخواوەیە ﴿ وما أصابک من ســیئة فمن نفسک ﴾ وهەر ناخۆشی وخراپەیەکیشت تووش بوو لە خۆتەوەیە، واتە: بەرهەمی کرداری دەســتی خۆتە، خۆت بەخۆتی ئەکەیت ﴿ وأرسلناک للناس رسولا ﴾ وئێمە تۆمان نــاردووە بە پێغەمبــەر بۆ تەواوی خەڵکی ﴿ وکفی بالله شــهیدا ﴾ وخواش بەســە ئاگادارو شــایەت بێت بۆ گەیاندنی بەرنامەکەی خواو، وەڵامی ئەوان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٧-٧٩):

١) تالووکەو پەلە وترس و کەم ورەیی، کارێکی ناشیاون و، ئەنجامێکی بی فەڕیان دەبێت.

٢) ئاخیرەت بۆ خۆ پارێزان لە هەموو دونیا باشترە.

٣) هەرگیــز بــە خۆلادان لە جیهــاد و هەڵهاتن مردن دوا ناخرێت.

٤) خێرو شەڕ، چاك و خراپ، هەموو بە بڕیاری خوا دەبێ، هــەر چاکەیەکت بۆ پێش هات لە خواوەیە، هەموو خراپە یەکــش لەلایەن خۆتەوەیە، خۆت بۆ خۆتی هەڵدەبژێری، ئەگینە هەرگیز خوا بە کاری خراپە رازی نییە.

بەرفەرمانی پێغەمبەر، بەرفەرمانی خوایە:

﴿ ٨٠: من یطع الرســول فقد أطاع الله ﴾ هەرکەســێك گوێڕایەڵی پەیامبەر ﷺ بکات، ئەوە بەڕاستی گوێڕایەڵی خوای کردووە، چونکە بەرفەرمانی پەیامبەر، بەرفەرمانی خوایە ﴿ ومن تولی فما أرسلناک علیهم حفیظا ﴾ وهەر کەسیش پشت هەڵبکات و گوێڕایەڵی نەکات، ئەوەئێمە تۆمان نەناردووە کەپارێزەرو چاودێربی بەسەریانەوە، دیارە کە بەرپرسیاریش نابێت لێیان، بەڵکو تەنها ڕاگەیاندن وتەبلیغت لەســەرە ﴿ ٨١: ویقولــون طاعــة ﴾ ولەنــاو دووڕووەکاندا هەیە

مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٞ فَإِذَا بَرَزُواْ مِنۡ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ ٱلَّذِي تَقُولُۖ وَٱللَّهُ يَكۡتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۖ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلۡقُرۡءَانَۚ وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ أَذَاعُواْ بِهِۦۖ وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَٱتَّبَعۡتُمُ ٱلشَّيۡطَٰنَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٨٣﴾ فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأۡسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأۡسٗا وَأَشَدُّ تَنكِيلٗا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةً حَسَنَةٗ يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٞ مِّنۡهَاۖ وَمَن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةٗ سَيِّئَةٗ يَكُن لَّهُۥ كِفۡلٞ مِّنۡهَاۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقِيتٗا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٖ فَحَيُّواْ بِأَحۡسَنَ مِنۡهَآ أَوۡ رُدُّوهَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

دەڵێن: بۆ هەموو ئیش و کارێ گوێڕایەڵ و فەرمانبەرداریین ﴿ فإذا برزوا من عندک ﴾ جا هەر کە لەلای تۆ دەرچوون و دوورکەوتنەوە ﴿ بیت طائفة منهم غیر الذی تقول ﴾ دەستەیەکیان دژی قسەکانی تۆ شــەو دەکەنەوە، واتە: لەلای خۆتا گوێیان بۆ ئەگرتی، کەچی کاتێ دوور دەکەوتنەوە شەویان بەکێشەوپیلان دەبردە سەر ﴿ والله یکتب ما یبیتون ﴾ و خوا دەینووسێ هەرپیلانێك بەشەودا دەیکەن ﴿ فأعــرض عنهم ﴾ جا تۆ وازیان لێبێنە ﴿ وتوکل علی الله ﴾ و هەر بەخوا پشت ببەستە ﴿ وکفی بالله وکیلا ﴾ و بەسە کارسازت تەنها خوا بێ.

ئەر قورئان کاری غەیری خوا بوایە نارێک دەبوو:

﴿ ٨٢: أفــلا یتدبــرون القرآن ﴾ ئاخۆ ئــەو دووڕووانە بۆچی لە ماناو مەبەســتی قورئان وردنابنەوە کــە چەندە وردو پڕحیکمەتە، هەتا باوەڕ بێنن ﴿ ولو کان من عند غیرالله ﴾ خۆئەگەر لە غەیری

خـوا بووبا ﴿ لو جـدوا فيه اختلافا كثيرا ﴾ بێگومان شـێواوی و دژایەتییەکـی زۆریان -لەرووی ڕەوانبێژی و خۆشـخوانی و ماناو مەبەسـتەوە- تیا بەدی ئەکرد، بەڵام چونکە فەرموودەی خوایە، دەبینی لەهەموو کەم وکورتی و ناتەواوی ودژایەتییەك دوورە.

تا سەرکردە نەزانێ هەواڵەکان بڵاو نەکەنەوە:

﴿ ٨٣: وإذا جاءهـم أمر من الأمن أو الخوف ﴾ هەرکە هەواڵێکی خۆش وەك بەدەسـت هێنانی ئەمن و ئاساییش و سەرکەوتن، یان هەواڵێکی‌ناخۆش و ترسـناکیان پێ‌بگا ﴿ أذاعوا به ﴾ سـەربەخۆ بڵاویان دەکردەوەو لای هەموو کەس دەیانکردە هەرا، بێ لێکۆڵینەوە ئاخـۆ ئەو هەواڵە ڕاسـتە، یان نا؟چاك وایە بشـاردرێتەوەو کپ بکرێتـەوە، یان بەڵاو بکرێتەوە؟ واتـە: دەبوو بزانرابا ئەو هەواڵە ڕاسـتە یان نا؟ بەرژەوەندی تێدایە بڵاو بکرێتەوە، یان نا، ئەوسا بڵاو بکرایەتەوە؟ ﴿ ولو ردوه إلى الرسول وإلى أولي الأمر منهم ﴾ خۆ ئەگـەر بیانبردایەتەوە بۆلای پەیامبـەر ﷺ و فەرماندەکانیان ﴿ لعلمـه الذين يسـتنبطونه منهـم ﴾ ئەوا خاوەن سـەلیقەکانیان دەیانزانی هەواڵە ڕاسـتەکەی لێ‌دەربێنن ﴿ ولولا فضل الله عليكم ورحمتـه ﴾ ئەگەرفەزڵ ومیهرەبانی خوا بەسـەرتانەوە نەبوایە، کەلەسـەر ئیمـان دایمەزراندن ﴿ لاتبعتـم الشـيطان إلا قليلا ﴾ کەمێکتـان نەبێ پەیڕەویتان لە شـەیتان دەکردو، بە وەسوەسـەو دەغدەغەی خۆی لەخشـتەی دەبردن، بەڵام بەفەزڵ و ڕەحمەتی خۆی نەیهێشت وپاراستنی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٠-٨٣):

١) گـوێڕایـەڵی و فەرمانبـەرداری پێـغەمبـەر ﷺ، بڕیارێکی‌خوایی واجیبە، چونکە فەرمانی خوای لەسەرە.
٢) دەبـێ بـۆ بەهێز بوونی‌ئیمـانو باوەڕمان لـە نەبوونی ناکۆکی و دژایەتی و هەڵە لە نێو قورئاندا تێ‌بفکرێین.
٣) دەبێ هەموو هەواڵەکان، بەتایبەتی هەواڵەکانی بەرەی جەنگ، هەر فەرماندە جەنگییەکان -پاش لە بێژنگ دانیان- ڕایان‌بگەیەنن و بڵاویان بکەنەوە.
٤) خەڵکێکی زۆر هەیە کە هەر بەبیستنی جۆرە هەواڵێك، خێرا دەگۆڕێ و ورە لەدەست دەدات.

ئەر بەتەنیاش بیت بچۆرە جیهاد:

﴿ ٨٤: فقاتـل فـي سـبيل الله ﴾ ئینجـا لەپێنـاوی ئایینی خواو ڕزگارکردنی لاوازەکاندا کۆشـتاروخەزا بکە ئەی پێغەمبەر! ئەگەر بەتەنها خۆیشت بیت ﴿ لا تكلف إلا نفسك ﴾ تۆهەر لەهیدایەت و ئەرکی خۆت بەرپرسـیت ﴿ وحـرض المؤمنين ﴾ و دنەو هانی باوەڕدارەکانیش بدە بۆ جیهادو جەنگ دژی خوانەناسان ﴿ عسى الله أن يكف بأس الذين كفروا ﴾ بێ‌گومان‌بە خوا بەهۆی ئەوجیهادەوە لەزەبرو زۆرو خراپەی ئەو بێ‌باوەڕانە دەتانپارێزێ.

تێبینـی: (تەبـەری) دەڵێ: هەموو کردارێکی (عەسـا) کەبێژەی (الله) بـکاری بێـت بۆحەتمیـی و واجبـە، واتـە: تەحقیـق و حەتمیەت دەگەیەنێت، نەك بۆ هیواو ئومێد. ﴿ والله أشد بأسا ﴾ و هێزوهەڵەتی خوا لەوان سـەختترە لەجەنگدا ﴿ وأشد تنكيلا ﴾ لە سزاو تۆڵەیشدا توندترو تیژترە. بەڵێ هەر بەجیهاد دەستدرێژیی بێ‌باوەڕان لە کۆڵ ئەکەوێت، بۆیە پێویسـتە موسـڵمانان بە وتارو سـیمینار و بڵاوکراوە بۆ ئەو مەبەستە هۆشـیار بکرێنەوە ﴿ ٨٥: من يشـفع شفاعة حسـنة ﴾ هەرکەس تکای هەرکارێکی چاك بکا و، مەبەستیشـی بەدەسـت هێنانـی ڕەزامەندی خـوا بێ، وەك چاککردنی نێوان موسـڵمانان، یان دەنگی خۆی بخاتە پاڵ دەنگی هەژاران ومافخوراوان و پشتگیری لە هەق بکات ﴿ يكن له نصيب منها ﴾ بەشـێکی باشی لەو خێرو چاکەیە بۆ دەبێ، واتە: خوای گەورە پاداشـتی چاکی دەداتەوە ﴿ ومن يشـفع شـفاعة سيئة ﴾ وهەرکەسێکیش تکا بۆ هەرکارێکی خراپە بکاو هەوڵی سەر خستنی بدا، واتە: تکا بۆ کاری ناڕەوا و خراپە بکاو، هاوکاری خەڵکانی خراپ بکات، بۆ تێکدانی نێوان موسڵمانان و، پشتگیری لە ناهەق و باتـڵ بـکا ﴿ يكن له كفل منها ﴾ بەشـێکی لـەوکارە خراپەیە بـۆ دەبـێ و تۆڵە دەدرێ لـە بەرامبەریـەوە﴿ وكان الله على كل شـئ مقيتا ﴾ و خوایش هەمیشـە بەسـەر هەمووشـتێکدا بەتواناو چاو دێرە، پاداشـت و تۆڵەی هەمووکەسـێك بەپێی شیاوی خۆی ئەداتـەوە ﴿ ٨٦: وإذا حييتم بتحية ﴾ و کاتێ بەهەرجۆرێك چاك وچۆنی و سـڵاوتان لێ‌بکرێ لەلایەن موسڵمانانەوە ﴿ فحيوا بأحسن منها أو ردوها ﴾ جا ئێوە بەجوانتر لەو چاك و چۆنی لەباوەڕداران بکـەن، یان هەر هیـچ نەبێت وەکو خـۆی وەڵام بدەنەوە، واتە: ئەگەر ئەو گوتی: (السـلام عليكم) ئێوە لە وەڵامدا بڵێن: (وعليكم السـلام ورحمة الله)، خۆئەگەر گوتی: (السلام عليكم ورحمة الله) ئێوە بڵێن: (وعليكم السـلام ورحمـة الله وبركاته). ﴿ إن الله كان على كل شئ حسيبا ﴾ بە ڕاستی خوا بەحسابی هەمووشتێك دەگاو لەگشت کەسـێك دەپرسێتەوەو پاداشتی هەموو کارێکیش ئەداتەوە ﴿ ٨٧: الله لا إلة إلا هو ﴾ کە ئەوخوا بەدەسەڵاتە خۆی نەبێ، هیچ پەرستراوێکی دیکە بەهەق نییە شیاوی پەرەستن بێت ﴿ ليجمعنكم إلى يوم القيامة لا ريب فيه ﴾ سـوێند بەخوا خۆی،ئێوە هەموو بۆ

رۆژی قیامەت -کەهاتنی هیچ گومانێکی تێدا نییە- کۆئەکاتەوە.

ئاگاداریـی: قورتوبی ئەڵێ: (وكل لام بعدهانون مشـددة، فهو لام القسـم) واتە: هەموو لامێك بچێتە سـەر هـەر کردارێك و (ن)ـی گـیراو بەدوایدا بێت، وەکو (ليجمعنكم) يان (لتبعين) بۆ سـوێند دەبـێ.﴿ ومـن أصدق مـن الله حديثـا ﴾ جاکێ لە خوا قسـەو گوفتاری راسترە؟!.

دەبێ بەرامبەر دوورووبەکرا بن:

ئیمامی (موسـلیم)لە (زەید)ـەوە(خوا لێیـان رازی بێت) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ لەگەڵ چەند کەسێکدا رۆیشت بۆ (ئوحود)، بەڵام هەر لـە رێگەدا گەلێکیان (وەك ئوبەی و هاورێکانی) گەرانەوە، ئینجا لەبەرامبەرئەو کارەیەوە هاوەڵان بوونە دوو دەسـتە: دەستەیەکیان وتیـان: دەبێ جەنگیان لەگەڵ بکەین و بیانکوژین. دەسـتەیەکی تریان وتیـان: نابێ جەنگیان لەگەڵ بکەیـن، چونکە بەرواڵەت بروادارن! جاخوا فەرمووی: ﴿ ٨٨: فما لكم فى المنافقين فئتين ﴾ چیتانە (ئەی بڕواداران) سـەبارەت بەو دوورووانە دوو دەسـتەن؟ بۆ بە تێکرا بڕیاری کوفریان نادەن ﴿ والله أركسـهم بما كسبوا ﴾ خـۆ خوا ژێرەو ژووری کـردوون و بەکافـر دایناون،چونکە چاك ئەیانناسـێ، کەوابوو ئێوەش دوودڵ مەبن بەرامبەریان و بشـزانن کە کافرن و تۆڵەیان هەر کوشـتنە ﴿ أتريدون أن تهدوا من أضل الله ﴾ ئاخۆ کەسـێك خوا گومـرای کردبێت،ئێوە دەتانەوێ رێی راستیـنیشـان بدەن؟! ﴿ ومن يضلل الله فلن تجد له سـبيلا ﴾ خۆ دیارە هەرکەسێك خوا خۆی گومڕای بکات، هەرگیز ناتوانیت هیچ رێگەیـەك بۆ دەربازبوونی بدۆزیتەوە ﴿ ٨٩: ودوا لو تكفرون كما كفروا ﴾ دوورووەکان ئـاوات ئەخوازن و ئەیانەوێ- وەك خۆیان خوانەناسـن، ئێوەش بێ باوەڕ بن و لەدین وەرگەرێن ﴿ فتكونون سواء ﴾ ئەوسا هەموو وەك یەکتان لێ بێ و یەکسان بن لەگومراییدا ﴿ فـلا تتخـذوا منهم أولياء ﴾ جا ئێـوە دۆسـتایەتییان مەکەن ومەیانگرنە دۆسـت ﴿ حتى يهاجروا فى سبيل الله ﴾ تا لەرێی خوا کۆچ دەکەن وبە باشیخۆیان یەکلا دەکەنەوە بۆ خوا ﴿ فإن تولوا ﴾ خۆ ئەگـەر روویـان وەر چەرخاندو کۆچیان نەکـرد ﴿ فخذوهم واقتلوهـم حيث وجدتموهم ﴾ ئەوا ئێوەش لەهەر کوێ دەسـتتان کەوتن بیانگرن و بیانکوژن ﴿ ولا تتخذوا منهم وليا ولا نصيرا ﴾ و لەهیچ کامیشیان دۆست و یارمەتیدەر مەگرن، تا ئەوکاتە ئەوانیش لەمەککـە باردەکەن و پەیوەندییان بەوانـەوە ئەپچڕێ ﴿ ٩٠: إلا الذين يصلون إلى قوم بينكم وبينهم ميثاق ﴾ ئەو کەسانەیان نەبێ پەنا دەبەنە بەر تـیرەو هۆزێك کە پەیمانو بەڵێن لە نێوانتاندایە،

واتـە: بوونەتە هاوپەیمانی هاوپەیمانتـان، لەکاتی وادا ئەوانیش وەك هاوپەیمانەکانتان خوێنیان پارێزراوەو نابێ لەگەڵیان بەجەنگ بێن ﴿ أو جاؤكم حصرت صدورهم أن يقاتلوكم أو يقاتلوا قومهم ﴾ یـان مەگەر ئەو کەسـانەی بە ناچاری هاتبنـە لاتان و دوودڵ بن لەگەڵتـان جەنگ بکەن، یان تووشـی خزم کوشـتن ببن، چوون

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجۡمَعَنَّكُمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا رَيۡبَ فِيهِۗ وَمَنۡ أَصۡدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثٗا ﴿٨٧﴾ ۞ فَمَا لَكُمۡ فِي ٱلۡمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيۡنِ وَٱللَّهُ أَرۡكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓاْۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَهۡدُواْ مَنۡ أَضَلَّ ٱللَّهُۖ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلٗا ﴿٨٨﴾ وَدُّواْ لَوۡ تَكۡفُرُونَ كَمَا كَفَرُواْ فَتَكُونُونَ سَوَآءٗۖ فَلَا تَتَّخِذُواْ مِنۡهُمۡ أَوۡلِيَآءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَخُذُوهُمۡ وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡۖ وَلَا تَتَّخِذُواْ مِنۡهُمۡ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٌ أَوۡ جَآءُوكُمۡ حَصِرَتۡ صُدُورُهُمۡ أَن يُقَٰتِلُوكُمۡ أَوۡ يُقَٰتِلُواْ قَوۡمَهُمۡۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمۡ عَلَيۡكُمۡ فَلَقَٰتَلُوكُمۡۚ فَإِنِ ٱعۡتَزَلُوكُمۡ فَلَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ وَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سَبِيلٗا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأۡمَنُوكُمۡ وَيَأۡمَنُواْ قَوۡمَهُمۡ كُلَّ مَا رُدُّوٓاْ إِلَى ٱلۡفِتۡنَةِ أُرۡكِسُواْ فِيهَاۚ فَإِن لَّمۡ يَعۡتَزِلُوكُمۡ وَيُلۡقُوٓاْ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فَخُذُوهُمۡ وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ ثَقِفۡتُمُوهُمۡۚ وَأُوْلَٰٓئِكُمۡ جَعَلۡنَا لَكُمۡ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٗا مُّبِينٗا ﴿٩١﴾

هـەروەك لەگەڵتـان نین، دوژمنایەتیشـتان ناکەن، جـا کەوابوو خەڵکانی ئاوا مەکەنە دوژمن ولەگەڵیان بە جەنگ مەیەن، باهەربە بێ لایەن بمێننەوە ﴿ ولو شاء الله لسلطهم عليكم فلقاتلوكم ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویسـتبای زاڵی دەکردن بەسەرتاناو بەجەنگ دەهاتن لە گەڵتاندا، بەڵام وا ئێسـتا خوا دڵی راگرتـوون ونایانەوێ لەگەڵتان نەیـار بن ﴿ فإن اعتزلو كم ﴾ جا کە ئـەوان خۆیان لاداوە لێتان ﴿ فلـم يقاتلوكم ﴾ و جەنگیان لەگـەڵ نەکردوون ﴿ وألقوا إليكم السـلم ﴾ وبۆ خۆیان رێ و رێبازی ئاشـتییان گرتۆتە بەر ﴿ فما جعل الله لكم عليهم سبيلا ﴾ خواش هیچ رێگەیەکی نەداوە بە ئێوە دەسیان بۆ بەرن و جەنگیان لەگەڵ بکەن ﴿ ٩١: ستجدون أخرين يريدون أن يأمنوكم ﴾ بە تەئکید برێتریانتان دەسـت دەکەوێ، ئەیانـەوێ ئێـوە ئەمین بکەن و ترسـیان نەبێ لێتـان ﴿ ويأمنوا قومهم ﴾ و قەوم هۆزەکەشیان ئەمین بکەن و لێیان نەترسن، ئەوسا ئەگەر ئێوە سەرکەوتن بەسـەر موشریکەکاندا دەڵێن: ئێمە لەگەڵ

وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٍ أَن يَقۡتُلَ مُؤۡمِنًا إِلَّا خَطَـًٔاۚ وَمَن قَتَلَ
مُؤۡمِنًا خَطَـًٔا فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤۡمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ
أَهۡلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُواْۚ فَإِن كَانَ مِن قَوۡمٍ عَدُوٍّ لَّكُمۡ
وَهُوَ مُؤۡمِنٌ فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤۡمِنَةٍۖ وَإِن كَانَ
مِن قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ
إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ وَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤۡمِنَةٍۖ فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ
فَصِيَامُ شَهۡرَيۡنِ مُتَتَابِعَيۡنِ تَوۡبَةً مِّنَ ٱللَّهِۗ وَكَانَ
ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَن يَقۡتُلۡ مُؤۡمِنًا
مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ
ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ
لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنًا تَبۡتَغُونَ
عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٞۚ
كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ
فَتَبَيَّنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿٩٤﴾

ئێوەین! کاتێکیش موشریکەکان بەسەر ئێوەدا زاڵ بوون دەچنەوە لای قەوم و هۆزی خۆیان و لەگەڵ ئەوان دەبن و بتان دەپەرستن ﴿ كلما ردوا إلى الفتنة أركسوا فيها ﴾ ئەوسا هەرکاتێکیش بۆیان بکرێت، بێ سێ و دوو دەچنەوە ناو شیرك وبێ دینییەکەی خۆیان ﴿ فإن لم يعتزلوكم ﴾ جائەگەر لە بەدفەری و ئاژاوە نانەوە خۆیان لانەدا لێتان ﴿ ويلقوا إليكم السلم ﴾ و پێشنیازی ئاشتی و ملکەچیشیان دەرنەبڕی بۆتان، واتە: ڕێگای ئاشتییان نەگرتە بەر ﴿ ويكفوا أيديهم ﴾ و دەستیشیان لەکوشتن و برینتان هەڵنەگرت ﴿ فخذوهم واقتلوهم حيث ثقفتموهم ﴾ ئەوسا ئێوەش لەهەر جێگایەکدا دەستتان بەسەریاندا زاڵ بوو بیانگرن ودیلیان بکەن، خۆ ئەگەر دەستدرێژی کاریش بوون بیانکوژن ﴿ وأولئكم جعلنا لكم عليهم سلطانا مبينا ﴾ بۆ ئەوانەی وا دژایەتیتان دەکەن، دەسەڵاتمان پێتانداوە -لەبەرئەو خیانەت و گزیکاریەیان- ئێوەش دژایەتییان بکەن و چۆن بۆتان گونجا بیانکوژن. ﴿ ٩٢: وما كان لمؤمن أن يقتل مؤمنا ﴾ ڕێنەدراوە هیچ باوەڕدارێك باوەڕدارێکی دیکە بکوژێت، بۆیە ئەوهەموو وردەکاری و (ئیحتیات)ـەشکراوە ﴿ إلا خطأ ﴾ بەخەتا وبە هەڵە نەبێت، ئەگینا کوشتنی موسڵمان -بە ناهەق- هەرگیز ڕەوا نییە ﴿ ومن قتل مؤمنا خطأ ﴾ و هەرکەسێك مرۆڤێکی باوەڕداری بەهەڵە کوشت، دەبێ لە تۆڵەیدا دوو شت ئەنجام بدات ﴿ فتحرير رقبة مؤمنة ﴾ یەکەم: ئازاد کردنی کۆیلەیەکی باوەڕدار، چونکە گوناهێکی گەورەی کردووە ﴿ ودية مسلمة إلى أهله ﴾ دووەم: خوێنێك بە کەس وکارەکەی بدرێ ﴿ إلا أن يصدقوا ﴾ مەگەر بیکەنە سەدەقەو بیبەخشن. ﴿ فإن كان من قوم عدو لكم ﴾ خۆ ئەر کوژراوەکە لە تیرەیەکی خوانەناسی دوژمنتان بوون ﴿ وهو مؤمن ﴾ وموسڵمانیش بوو، ئەوا یەك شتی دەکەوێتە سەر، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فتحرير رقبة مؤمنة ﴾ بەندەیەکی باوەڕدار ئازاد بکات، واتە: خوێنی نادرێ ﴿ وإن كان من قوم بينكم وبينهم ميثاق ﴾ خۆئەگەر ئەومرۆڤە ئیماندارە کوژراوە لە تیرەیەکی خوانەناسی سوێندخۆرو هاوپەیمانتان بوو ﴿ فدية مسلمة إلى أهله ﴾ ئەبێ تۆڵەی خوێنەکەی بە میرات بەری کوژراوەکە بدرێ ﴿ وتحرير رقبة مؤمنة ﴾ و بەندەیەکی برواداریش ئازاد بکا ﴿ فمن لم يجد ﴾ جا هەرکەسێك بەندەی دەست نەکەوت، واتە: توانای کڕینی نەبوو، یان هەر بەندە نەمابوو، وەکو ئێستا ﴿ فصيام شهرين متتابعين ﴾ ئەوە دوو مانگی ڕەبەق لەسەر یەك بێوچان بەڕۆژوو دەبێ، مەگەر نەخۆش بێت ﴿ توبة من الله ﴾ تا خوا پەشیمانی لەبکوژەکە وەرگرێ ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ وخواش زانای کاردروستە، ئەزانێ چ بڕیارێك چاکە بۆ ئادەمیزاد.

کوشتنی موسڵمانێ بە ئەنقەس تۆڵەی جەحەنەمە بەردەوام:

﴿ ٩٣: ومن يقتل مؤمنا متعمدا ﴾ وهەرکەسێك بەدەستی ئەنقەست مرۆڤێکی خاوەن باوەڕ بکوژێ ﴿ فجزاؤه جهنم خالدا فيها ﴾ سزاو تۆڵەی هەر دۆزەخەو بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێنێتەوە ﴿ وغضب الله عليه ولعنه ﴾ غەزەب و تووڕەییخوا لە سەرەو نفرینیشی لێکردووە ﴿ وأعد له عذابا عظيما ﴾ و سزایەکی گەورەو قورسیشی بۆئامادە کردووە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٢-٩٣):

١) مرۆڤی خاوەنباوەڕ، هەرگیز ناتوانێ بەدەس ئەنقەست کەسێکیباوەڕدار بەناهەق بکوژێ.
٢) تۆڵەی کوشتنی مرۆڤ بەهەڵە: ئازادکردنی بەندەیەکی باوەڕدارە، دەبێ خوێنەکەیشی بدرێ بەکەس و کارەکەی.
٣) ئەگەر کوژراوەکە لەهۆزێ بوو پەیمانیان لە گەڵ مۆرکرابوو، دەبێخوێن بە کەسوکارەکەی بدرێ و، بەندەیەکیش ئازاد ئەکرێ.

٤) ئەگەر کوژراوەکە موسڵمان بوو، بەڵام سەربە هۆزێکی کافرو دژوار بوو، بۆ ئەوە تەنیا بەندیەك ئازاد دەکرێت.
واتە: خوێنیان پێنادرێ.

٥) هەرکەسێ بەندەی دەس نەکەوت، دەبێ دوومانگی رەبەق –بە دوای یەکدا- بەرۆژوو بێ.

٦) کوشتنی دەس ئەنقەست: یا تۆڵەو (قیصاص)ی لێ وەردەگیردرێ، یان بە تەنیا خوێنی دەدرێ، خۆئەگەر کەس و کارەکەی هیچ کامێکیان ئەنجام نەدا بۆ کەس وکاری کوژراوەکە، ئەوا خوا لە قیامەتدا پاداشتی دەداتەوەو بۆخۆیشی کارێکی باشیکردووە.

کە چوونە جیهاد هەمووشتێ لێک بدەنەوە:

ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: کابرایەکی دەوڵەمەند باوەڕی هێناو، موسڵمانەکانیش بێ ئاگابوون لێی، جاکاتێ هات و سڵاوی لێکردن، ئەوان وتیان: ئەمە بۆئەوە سڵاو ئەکا ئێمە نەیکوژین و، مەڕ وماڵاتەکەی بپارێزێ، بۆیە لێیان قەبووڵ نەکردو کوشتیان!! جا ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٩٤: یا أیها الذین آمنوا إذا ضربتم فی سبیل الله ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ لەبەر ڕێی خوا دەچنە جیهاد، یان هەرکارێکی تر دەکەن ﴿ فتبینوا ﴾ بەباشی بکۆڵنەوە لەو خەڵکەی پێیان ئەگەنو لەخۆتانەوە بە کافریان دامەنێن ومەیانکوژن ﴿ ولا تقولوا لمن ألقی إلیکم السلام لست مؤمنا ﴾ وئەوکەسە داوای ئاشتی دەکاو دەیەوێ فەرمانبەردار بێ، ئێوە پێی مەڵێن: ئیماندار نیت. ﴿ تبتغون عرض الحیاة الدنیا ﴾ دەتانەوێ بەوە سامان و دارایییەکی ژیانی دونیا بەدەست بخن ﴿ فعندالله مغانم کثیرة ﴾ خۆ بەلای خواوە غەنیمەتێکی زۆر وفراوان هەیە ﴿ کذلک کنتم من قبل ﴾ ئێوەیش –بەر لەمە- هەر ئاوا بوونو ئیمان هێنانتان هەر بەو شێوە بوو لێیشتان وەرگیرا ﴿ فمن الله علیکم ﴾ جاخوا بەبەزەیی خۆی ڕێزی گرتن و منەتی نایە سەرتان و دینی خۆی سەرخست و، ئێوەش ئیمانی خۆتانتان دەربڕی ﴿ فتبینوا ﴾ جا بۆجارێکیتر پێیان دەڵێتەوە: لە کارەکانتان بکۆڵنەوە ئەوسا ئەنجامیان بدەن. واتە: پەلە مەکەن لەبڕیاردا وردو لە سەرخۆبن ﴿ إن الله کان بما تعملون خبیرا ﴾ بەڕاستی خوا هەمیشە لەوکارو کردەوە دەیکەن بەئاگایەو، هەر بە پێی ئەوەش پاداشت وتۆڵەتان ئەداتەوە.

ڕێنمایەکانی ئایەتی (٩٤):

١) دەبێ بۆ جیهاد ڕێگەی دوورو درێژ ببڕێ.

٢) دەبێ لەو شتانە بکۆڵینەوە کە کردنیشیان بەهەڵە زیانێکی گەورەی لێ دەوەشێتەوە.

٣) وەرگرتنی پەندو ئامۆژگاری لەڕووداوەکان.

لَّا يَسْتَوِي ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُواْ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي ٱلْأَرْضِ ۚ قَالُوٓاْ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُواْ فِيهَا ۚ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا ٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُوْلَٰٓئِكَ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ ۞ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ يُدْرِكْهُ ٱلْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي ٱلْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ۚ إِنَّ ٱلْكَٰفِرِينَ كَانُواْ لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

موسڵمانی جەنگاوەرو دانیشتوو کەی وەک یەکن:

پێشەوا (بوخاری) لە(بە راء)ـەوە دەگێڕێتەوە: کاتێ کەئایەتی: (لایستوی القاعدون من المؤمنین..) هاتەخوارێ، پێغەمبەرﷺ (زەید)ی بانگکرد تابۆی بنوسێ، ئەویش دەفەی شانی حەیوانێکی هێناو ئایەتەکەی لەسەر نووسی، پاشان کورەکەی (ئوممی مەکتوم) هات و سکاڵای نابینایی خۆی کردو رایگەیاند کە لە بەر نابینایی ناتوانێ بچێت بۆ جیهاد، دەبێ چارەی چی بێت، ئەوجا بەشەکەی تری هات و فەرمووی: (..غیر اولی الضر..). ﴿٩٥: لایستوی القاعدون من المؤمنین غیر أولی الضرر والمجاهدون فی سبیل الله بأموالهم وأنفسهم ﴾ واتە: ئەو دانیشتووە برواداڕانە –جگە لەوانەیان نوقوستانن- و موجاهیدانێ کە بەماڵ و بەگیانیان لەڕێی خوادا تێ دەکۆشن یەکسان نین، واتە: کەسێك لە گۆرەپاندا بێو جیهاد بکات، لەگەڵ کەسێکی دانیشتوودا یەکسان

نین، مەگەر ئەو دانیشتووە عوزرێکی شەرعی هەبێت، وەك شەلی و کوێریی وهەر ناتەواوییەکی تر، یان فەرماندەکەی مۆڵەتی دابێت وگۆرەپانی جێ هێشتبێت. بەڵێ لەم جێگایەدا فەزڵی هەندێ لە موجاهیدانی بەسەرهەندێکی دیکەدا نەداوەو، سەرجەم چوونییەك باسیان دەکا، بەڵام لە سوورەتی (حەدید:١٠)دا بە ڕاشکاوی دەبینرێ کە هەندێکیان فەزڵیان هەیە بەسەر هەندێکی تریاندا، وەك دەفەرموێ: (لا یستوی منکم من أنفق من قبل الفتح وقاتل أولئک أعظم درجة من الذین أنفقوا من بعد وقاتلوا وکلا وعد الله الحسنی). ﴿ فضل الله المجاهدین بأموالهم وأنفسهم علی القاعدین درجة ﴾ ئەوموجاهیدانەی کە بەماڵ وبە گیانیان جیهاد دەکەن، خوا بە پلەیەك فەزڵی داون بە سەر دانیشتواندا، تەنانەتی بەسەر ئەوانەشدا بیانوویان هەیە، یان مۆڵەت دراون. بەڵێ.. ئەو کەسەی ئامادەیی جیهادی هەیەو، بیانوویەك دەستی دەگرێو بۆی ناگونجێت،لای خوا هەر بەموجاهید ئەدرێتە قەڵەم، بەڵام ئەڵبەتە وەك ئەو موجاهیدە نییە کە بەسامان و بەگیان لەگۆرەپاندایە ﴿ وکلا وعدالله الحسنی ﴾ وخوا بەڵێنی پاداشتی بەرزو بەنرخ و چاکی داوە بەهەر دوولایان– واتە: بە خەڵکانی دانیشتووی بە بیانووو، موجاهیدی نای گۆرەپان ﴿ وفضل الله المجاهدین علی القاعدین أجر عظیما ﴾ وخوا بەکرێ و مزەیەکی مەزن فەزڵی موجاهێدانی داوە بەسەر خاڵکانی دانیشتوودا ﴿ ٩٦: درجات منه ﴾ ئەویش چەندین پلەیە بە فەزڵی خۆی ﴿ ومغفرة ورحمة ﴾ هاورێ لەگەڵ لیبووردن و میهرەبانی ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وخوا هەمیشە لێبووردەی میهرەبانە، بیانووو پۆزش لە بیانووداران وەرئەگرێ و،پاداشی کۆشەران فراوان دەکات.

نابێ لەناو موشریکاندا دانیشی:

پێشەوا (بوخاری) لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەگێرێتەوە: کە هەندێ لە موسڵمانان بە هۆی ماڵ و سەروەتیانەوە لە مەککە کۆچیان نەکردو، گەلێ جار دەبوونە مایەی زۆربوون وقەرەڵەباڵغکردنی هۆزی بێباوەران لە برامبەر هێزی پێغەمبەرەوە ﷺ هەندێ جاریش بێ باوەرەکان بەزۆر دەیانبردن بۆ گۆرەپانی جەنگ و دەشکوژرا، ئینجا خوای‌کارزان ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٩٧: إن الذین توفاهم الملائکة ظالمی أنفسهم ﴾ بێگومان ئەوانەیان کە فریشتە گیانی‌کێشان، لەکاتێکدا ناهەقییان لەخۆیان کرد، چونکە (دار الشرك)یان بەجێ نەهێشت و کۆچیان نەکرد بۆ نیشتمانی ئیمان (مەدینە) ﴿ قالوا فیم کنتم ﴾ بەر لەوە ئەڵێن: باشە ئێوە لەکوێبوون، بۆچی لێرە کۆچتان نەکردو لەگەڵ موشریکەکاندا

مانەوە؟! ﴿ قالوا کنا مستضعفین فی الأرض ﴾ ئەڵێن: ئێمە لەو وڵاتەی مەککەدا بێ دەوسەڵات و لاواز کرابووین، نەمان دەتوانی بۆهیچ لایە کۆچ بکەین و بەناچاری هەر لەوشوێنە ماینەوە ﴿ قالوا ألم تکن أرض الله واسعة ﴾ فریشتەکان ئەڵێن: ئایا زەویی خوا فراوان و ئاواڵە نەبوو ﴿ فتهاجروا فیها ﴾ تا لەوێ کۆچ بکەن و برۆنە جێگایەکی ترو، بە ئازادانە خوا پەرستی خۆتانتان کردبا؟ ﴿ فأولئک مأواهم جنهم وساءت مصیرا ﴾ جا لە قیامەتدا ئەنواو جێگایان جەحەننەمەو، ئەویش چارەنوو– سێکی‌ناڵەبارو خراپە ﴿ ٩٨: إلاالمستضعفین من الرجال والنساء والولدان ﴾ ئەو پیاوو ژنو منداڵانە نەبێ ﴿ لایستطیعون حیلة ﴾ کە توانای هیچ خۆدەربازکردنێکیان نییە ﴿ ولا یهتدون سبیلا ﴾ وشارەزای رێگەش نین ورێ دەرناکەن ﴿ ٩٩: فأولئک عسی الله أن یعفو عنهم ﴾ جا بێگومان خوا لەوانە ئەبوورێ ﴿ وکان الله عفوا غفورا ﴾ وخوا هەمیشە گوناه پۆشی لێبووردەیە، لەخاوەن بیانوانیش بیانوو وەردەگرێت.

رێنماییەکانی ئایەتی (٩٥-٩٦):

١) فەزڵی موجاهید بەسەر ئەو کەسانەدا جیهاد ناکەن ودانیشتوون حەتمیە.

٢) بڕواداری خاوەن پۆزش و بەبیانوو، کرێ و مزەی موجاهیدانی گۆرەپانیان هەیە، بەمەرجێ توانایان نەبووبێ بچنە غەزاو لەدڵیشەوەحەزیان لێ‌کردبێ، پێغەمبەریش ﷺ کاتێ موسڵمانەکان لەغەزای (تەبوك) بوون و هەندێ هاوەڵان بە هۆی نەخۆشیەوە جێمابوون لەوبارەیەوە فەرمووی: ((إن بالمدینة رجالا ماقطعتم وادیا، ولا سرتم مسیرا إلا کانوا معکم حبسهم المرض)) (بوخاری). واتە: پیاوگەلێ لەمەدینەدا بە هۆی نەخۆشیەوە جێ‌ماون، دڵنیابن ئێوە هەرشیوو دۆڵێ دەبرن ئەی موجاهیدان! ئەوانە شەریك وهاوبەشتانن. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا موجاهیدانی فیعلی‌سەر گۆرەپان، پلەی تایبەتی خۆیانیان هەیە.

کۆچ بکە بۆ خوا، دەکەویتە فەرحانەوە:

﴿ ١٠٠: ومن یهاجر فی سبیل الله ﴾ هەرکەسێك لەبەردینی خوا لە زێدی خۆی کۆچ بکات ﴿ یجد فی الأرض مراغما کثیرا وسعة ﴾ لەو وڵاتەدا کە بۆی دەچێ گەلێ جێگاو شوێنی باشی حەوانەوەی بۆدەبێ و دەکەوێتە فەرەحانییەوە. (تەبەری) لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەگێرێتەو دەڵێت: کاتێ ئایەتی: (إن الذین توفاهم

الملائکـة..) هاتەخوارێ، پیاوێك لە مەککەدا بەهۆینەخۆشـیەوە نەیتوانیبـوو کۆچ بکا، جا لەترسـیئەوە کە لـە (دار الکفر)دایە، بەخزم و کەس وکارەکەی وت: تکاتان لێدەکەم بەزوویی لەمەککە بمبەنـە دەرێو.. بەرەو مەدینە بـە رێم بکەن، لە ریوایەتێکیتردا هاتووە: بەرێکـەوت بۆ مەدینە، بەڵام پێش ئەوە بە پێغەمبەر ﷺ بگا لە مەدینە، لەرێگادا گیانی سپارد، جا لەوبارەیەوە ئەم ئایەتە هاتـە خوارێ وفەرمووی: ﴿ ومن یخرج من بیته مهاجرا إلی الله و رسوله ﴾ و هەرکەسێك لەماڵی خۆی دەرچێو کۆچ بکا بۆلای خواو پەیامبەرەکـەی ﷺ ﴿ ثم یدرکه الموت ﴾ پاشـان لە رێدا مردنی پێگەیشـت، پێش ئەوەی بگاتە ئەو جێگایەی بۆی دەچێ ﴿ فقد وقع أجره علی الله ﴾ ئەوە بێگومان پاداشـی کەوتۆتە سـەرخواو مسـۆگەر دەبێت ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وخوایش هەمیشـە تاوانپۆشی میهرەبانە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٩٧-١٠٠):

١) هەرکات بروادارن رێیو شوێنی خواپەرستیان لێبەسرا، دەبێ لـەو جێگایە هیجرەت بکا بـۆ وڵاتێکیتر کەبتوانێ لەوێ بەئازادانە خواپەرستی بکات.

٢) مانـەوە لـە (دارالکفـر)و هیجرەت نەکـردن تێیدا، بە گوناحی گەورە دانراوە.

٣) کەسێك جیهادی لە کۆڵ بکەوێ، هەر ئاوا هیجرەتیشی لەسەر لادەچێ.

٤) کەسـێ لەماڵ دەرچووو پاشـان لە رێگـادا مرد، ئەوە پاداشـی کاملی هەیە، (ئیبن عەبباس) ئـەڵێ: (زەمورەی کـوری جوندوب) کۆچی کرد بـۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەڵام بەر لەوە بگات لای لەرێگەدا مرد، ئەوسـا ئایەتی: (ومن یخرج مـن بیته..) هات. کۆچ ئەوەیە کە: لەشـارو ئاوایی کافرەکانەوە کەسـێ بچێت بۆ وڵات و ئاوایی موسڵمانان، دیـارە ئەم کۆچـەش بەفـەرز دانـراوە. بـۆ بارکردنیش هۆگـەلی هەیـە، بـۆ نموونـە: ئیمامی(مالیك) ئـەڵێ: لە هەرجیگایەك جنێو بە(سەلەف) و پێشینانمان بدرێ، نابێ لەوجێگایە دابنیشی.

٥) لـە هەر وڵاتـێ حەرامخۆریی زاڵ بوو بەسـەر حەڵاڵ خۆریدا هیجرەت پێویستە.

٦) هـەر موسـڵمانێ لەخـۆی، یـا لەمـاڵ و منـداڵو شەرەفیدەترسا، دەبێهیجرەت بکات.

٧) هـەر وڵاتێـك زانایەکـی وای تێـدا نەبێ شـارەزای ئەحکامەکانیدینی خوابێت، پێویستە لەوێ دەرچێ.

کورتکردنەوەی نوێژەکان:

﴿ ١٠١: وإذا ضربتـم فـی الأرض فلیس علیکـم جناح أن تقصروا مـن الصلاة ﴾ کاتێ بە سـەفەر چوون بەوڵاتـدا -بۆ جیهاد، یان بـۆ بازرگانی- ئەوە لە حاڵێ وادا هیچ گوناهێکتان لەسـەر نابێ، کـە نوێژە چوار رکاتیەکان کورت بکەنـەوە ﴿ إن خفتم أن یفتنکم الذین کفروا ﴾ ئەگەر ترستان بوو بێباوەڕەکان تووشی پیلانێکتان بکـەن: (بتانکوژن، بتانگرن ئازارتان بدەن). جا بۆ دوایی خەڵکە موسـڵمانەکە هاتنە لای پێشـەوا (عومەر) ﷺ وتیان: خۆ ئێسـتا ترسمـان نەماوە، ئاخۆ هەر ئەتوانین نوێـژەکان کورت بکەینەوە؟ ئەویش فەرمووی: منیش هەمان پرسـیارم لە پەیامبەر ﷺ کردو لە وەڵامـدا فەرمووی ((صدقة تصدق الله بها علیکـم فأقبلوا صدقتة)) (پێشـەوا ئەحمەد). واتە: ئەوە سـەدەقەومیهرەبانییەکی خوابوو لـە گەڵ ئەم ئوممەتەدا کردی، دەسـا ئێوەش لێـی وەرگرن، بێ لەمەیـش لـەو سـەردەمەدا زۆرینەی خەڵـك دەچوونە سـەفەر بەمەبەستیخۆپاراسـتن وخۆحەشـاردان لە کافرەکان وخۆدزینەوە لـە جیهاد، بۆیـە ترس لە کافران، دەکاتە هـۆی کورتکردنەوەی نوێـژەکان، جا بۆیـە پێچەوانەکەی وەرناگـیرێ، واتە: هەرکە ترسـەکە نەما، نوێژەکـەش کورت نەکرێتەوە، بـۆ بەڵگەی ئەمە ئوسولییەکان دەڵێن: (والمنطوق إذا خرج مخرج الغالب، أوعلیحادثة فلا مفهوم له، کقوله تعالی: (ولا تکرهوا فتیاتکم علیالبغاء إن أردن تحصنـا..). ﴿ إن الکافریـن کانوا لکم عدوا مبینا ﴾ بەڕاستی بێ باوەڕان هەمیشە بە ئاشکرا دوژمنتانن.

نوێژی ترس و شێوەی کردنەکەی:

(ئیبن کەسـیر) لە (ئەبـوو عەییاش)ـەوە -کەپێشـەوا (ئەحمەد، حاکـم، ئیبن جەریـر) ریوایەتی دەکـەن- ئەگێڕێتـەوە و ئەڵێ: لەگەڵ پەیامبەری خوادا ﷺ لە (عوسـفان) دا نوێژی نیوە رۆمان دەکرد، بێ باوەڕەکانیش بە سـەرۆکایەتی (خالیدی کوری وەلید) لەبـەر دەممماندا (لەلای رووگـەوە) بوون، جا کـە دیتیان وائێمە خەریکی نوێژین وتیان: خوزگە هەر ئێسـتا بەیەکدەسـت دەماندا بەسـەریاندا!! پاشـان وتیان: خۆ بەینێکی تر کاتی نوێژی تریان دێت، خۆ ئاشـکرایە کەموسڵمانەکان نوێژیان لەخۆیان و لە ماڵ و منداڵیان خۆش تردەوێ، (عەییاش) دەڵێ: لە نێوان نوێژی نیوە رۆو عەسردا (جوبریل) ئەم ئایەتەیهێناو فەرمووی: ﴿ ١٠٢: وإذا

کنت فیهم فأقمت لهم الصلاة ﴾ کاتێ لەناوهاوەڵانتدا بوویت ئەی پێغەمەر! ﷺ واتە: لەسەفەردا، ئینجا ویستت نوێژی بەکۆمەڵیان بۆ بکەیت و، کاتی ڕووبەڕووبوونەوەش بوو لەگەڵ کافراندا ﴿ فلتقم طائفة منهم معک ﴾ با دەستەیەکیان لەگەڵت هەڵسن ونوێژ دابەستن، ئەوانی تریشیان لەڕووی دوژمن ڕابووەستن، واتە:

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا۟ فَلْيَكُونُوا۟ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا۟ فَلْيُصَلُّوا۟ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا۟ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓا۟ أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا۟ حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا ٱطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا۟ فِى ٱبْتِغَآءِ ٱلْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا۟ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

ئەگەر دوژمن لەنێوان ئێوەو قیبلە دابوو، هاوەڵەکانت بکە بەدوو دەستەوە ﴿ ولیأخذوا أسلحتهم ﴾ ودەبێ هەموو -نوێژخوێن و پاسەوان- چەکەکانیان بەدەستەوە بگرن ﴿ فإذا سجدوا فلیکونوا من و رائکم ﴾ جا کاتێ ئەم دستە کە لە گەڵ تۆ سوژدە دەبن، بە پلە بچن لە دوای ئێوەوە ڕابووەستنو پارێزگاریتان بکەن، واتە: دەستەی یەکەم رکاتێك لە نوێژەکەیان لەگەڵ تۆ دەکەن، ئەوسا بەپەلە جیا دەبنەوەو بۆ خۆیان ئەویتری تەواودەکەن ودەبنە پاسەوان ﴿ ولتأت طائفة أخری لم یصلوا ﴾ ودەبێ ئەو دەستەکەی تر کەهێمان نوێژیان نەکردووەو پاسەوانن بێنە پێش ﴿ فلیصلوا معک ﴾و لەگەڵ تۆدا نوێژ بە جەماعەت بکەن ﴿ ولیأخذوا حذرهم وأسلحتهم ﴾ و دەبێ وریایی خۆیان وەرگرن و چەکەکانیشیان بەدەستەوە بگرن ﴿ ود الذین کفروا لو تغفلون عن أسلحتکم وأمتعتکم ﴾و بی باوەڕەکان پێیان خۆشە کە ئێوە -بەهۆی نوێژەکەتانەوە- لەچەك و کەل و پەلەکانتان غافل و بێ ئاگا ببن ﴿ فیمیلون علیکم میلة واحدة ﴾ ئەوسا ئەوانیش بە یەك دەست پەلامارتان بدەن و هێرش بێننە سەرتان، کەوابوو نابێ هەموو بە یەکجار پێکەوە نوێژ بکەن، بەڵکو دەبێ دەستەیەك بەچەکەوە پاسەوانتان بن هەتا لێدەبنەوە ﴿ ولا جناح علیکم إن کان بکم أذی من مطر أو کنتم مرضی ﴾ وە ئەگەر نارەحەتی و ئازارێکتان هەبوو وەکو باران، یان نەخۆش وبریندار بن، ئەوە لەوکاتانەدا هیچ گوناهتان لەسەر نییە ﴿ أن تضعوا أسلحتکم ﴾ چەکەکانتان دانێن لەکاتی نوێژەکاندا ﴿ وخذوا حذرکم ﴾ وهەردەبێ هۆشیاری و وریایی خۆتان وەرگرن، واتە: تا ئەتوانن ئامادە باش بن بۆ دوژمن و خۆتان بپارێزن لێیان ﴿ إن الله أعد للکافرین عذابا مهینا ﴾ دیارە کەخوا بۆ بێباوەڕەکان سزایەکی ئابڕووبەڕوو ڕیسواکەری ئامادە کردووە. بەڵێ خوای گەورەو دلۆڤان لەبەر باران و هەرشتێکیتری دژوار مۆڵەتی موسڵمانان دەدا چەکەکانیان لەشان داگرن، بەڵام لەوکاتەشدا هەردەبێ هوشیار و وریابن، کەوابوو ئەگەر موسڵمانان هەمیشە ئامادە باش بن بۆ جیهاد خوای بەدەسەڵات کافران دەشکێنێ و ریسوایان دەکات.

دوای نوێژی ترس یادی خوا زۆر بکەن:

﴿ ١٠٣: فإذا قضیتم الصلاة ﴾ جا هەرکات لە نوێژەکەتان دەبنەوە ﴿ فاذکروا الله قیاماو قعودا و علی جنوبکم ﴾ دەسا بەڕاوەستان و بەدانیشتنەوەو بەڕاکشان و لەسەر تەنیشت یادی خوا بکەن، بەشکو خوا سەرتان بخات ﴿ فإذا اطمأننتم فأقیموا الصلاة ﴾ جا کاتێ دڵنیادەبن و ترستان نامێنێ، ئیتر بەئاسایی وەك جاران نوێژەکانتان ئەنجام بدەن ﴿ إن الصلاة کانت علی المؤمنین کتابا موقوتا ﴾ بەڕاستی نوێژ لەسەر باوەڕداران فەرزێکە، کات و شێوەیکردنەکەی لای خوا دیاریکراوە، ئەگەر حاڵێتکی نائاسایی پەیدا نەبوو نابێ لێی لابدرێت. لەم ئایەتەدا کات بۆئەنجامدانی نوێژەکان دیاری نەکراوە، بەڵام لەسوورەتی (ئیسراو:٧٨)دا: (أقم الصلاة لدلوک الشمس إلی غسق اللیل و قرآن الفجر إن قرآن الفجر کان مشهودا) وە لەسوورەتی (ڕووم:١٧-١٨)دا: (فسبحان الله حین تمسون و حین تصبحون وله الحمد فی السموات و الأرض وعشیاو حین تظهرون) وەلە سوورەتی (هوود:١١٤): (وأقم الصلاة طرفی النهار وزلفامن اللیل) وەختەکەیان دیاریکراوە و، پێغەمبەریش ﷺ لەگەڵ (جبریل) دا هەردوو پێکەوە لەکاتی خۆیدا نوێژیان کرد.

بەڵێ.. پێشخستن و دواخستنی نوێژەکان لەکاتی دیاریکراویاندا، واتە: (جەمعە تەقدیم وجەمعە تەئخیر) ڕێی پێدراوە، وەك پێشەوا (موسلیم) هێناویەتی لەباسی (حەج)دا: ((ثم أذن ثم أقام فصلی

الظهر، ثم أقام فصلى الظهر، ولم يفصل بينهما شـيئا)) ئەبوو داوودو پێشەوا ئەحمەد وترمزی و ئیبنی حیببان و داره قوتنی و بەیهەقی و حاکیم لە(موعاز)ـەوە ریوایەت ئەکەن و دەڵێن: ((إن النبی ﷺ کان إذا ارتحل قبل أن تنزغ الشـمس أخـر الظهر حتى يجمعها إلى العصر، يصليهما جميعا، وإذا ارتحل بعد بزوغ الشـمس صلى الظهر والعصر جميعا ثم سـار، وكان إذا ارتحـل قبل المغرب اخر المغرب حتى يصليها مع العشاء وإذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب)). ئیبن عباسـیش ئەڵێت: ((أنه ﷺ كان فى السفر إذا زاغت الشمس من منزله جمع بين الظهر والعصر قبل أن يركب، فإذا لم تزغ فى منزله سـار حتى إذا حانـت العصر نزل فجمع بين الظهر والعصر، وإذا حانت المغرب فى منزله جمع بينها وبين العشـاء، وإذا ارتحل فـى منزله ركب حتى إذا كانت العشـاء نزل فجمع بينهما)) رواه أحمد والشـافعي فى مسنديهما..((عن أنس: كان النبيى ﷺ إذا رتحل قبل أن تزيغ الشـمس أخر الظهر إلـى وقت العصر، ثم جمع بينهما، وإذا زاغت صلى الظهر ثم ركب)) (بوخاری/ح١١١١).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠١- ١٠٣):

١) پێغەمبـەر ﷺ زۆر جاران هەم بەقسـە، هەم بەکردەوە دووپاتی کورتکردنەی نوێژەکانی دەکردەوە، بەڵام زاناکانمان لەمەدا قسـەیان جیاوازە کە: ئاخۆ ئەو کورت کردنەوەیە واجیبـە، یا سـووننەتە؟ هەندێ دەڵـێن: واجیبە، چون خاتوو (عائیشە) ئەڵێ: ((فرضت الصلاة ركعتين ركعتين))، بـەڵام جەماوەری زانایـان پێیان وایە کـە: کورتکردنەوە (سـوننەت)ـە. هەندێکی دیکەش ئەڵێن: ئەوکەسـەیە بە ئارەزووی خۆیەتـی: دەتوانێ کورتی کاتەوە. دەشـتوانێ بەئاسـایی بیکا، بەڵام قسـەی پەسـەندیان ئەمەیە کە: کورتکردنەوە سوونەتێکی (مۆئەککدە)و دوپات کراوەیە.

٢) نوێژی ترس و شێوەی کردنەکەیشی دانی پێدا نراوە.

٣) گەورەیی نوێژ بە جەماعەت، تەنانەتی لەکاتی ترس و جەنگیشدا تەئید کراوە.

٤) ناوهێنانی خوا هەمووکات سـوننەتە بەتایبەتی لەکاتی رووبەرووبوونەوەدا.

٥) نوێژ فەرزەو کاتەکەشی دیاریکراوە، وەکو حەج فەرزە و کاتی خۆی هەیەو نابێ لێی لابدرێت.

٦) مووسـافیر دەبێ لەشوورەی گوندەکەی، یان شارەکەی دەرچێ ئەوجار دەتوانێ نوێژەکان کورت بکاتەوە.

٧) گەر ڕێبوارێك لەپشـت ئیمامێکـی تەواوکەری نوێژەوە نوێژی دابەست بەجەماعەت، دەبێ ئەویش وەك ئەوئیمامە نوێژەکەی تـەواوکا، بەڵام ئەگەر کەسـێك (موقیم) بوو و نوێژی لەتەك ئیمامێکی مووسافیر کرد، قەیدی نییە، بەڵام بۆ دوایی دەبێ خۆی تەواوی بکا.

لە بەدوادا چوونی دوژمندا سستی مەکەن:

﴿ ١٠٤: ولا تهنـوا فى ابتغاء القوم ﴾ لە بەدواداچوون و راونانی لەشـکری کوفر ودوژمندا سست و کەمتەرخەم مەبن، دەبێ هەموو کون و قوژبنێکیان لێ بگرن، پێشەوا (قورتوبی) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لـە جەنگی ئوحددا هاتە خوارێ، ئـەو دەمەی‌پەیامبەری خوا ﷺ فەرمانی‌دا کە شـوێنی بـێ باوەڕەکان کـەونو ڕاویاننێن لەهەمان کاتدا موسـڵمانانەکانیش بەخەسـتی بریندار ببوون. بڕیاریش بوو هەر ئەوانە لە گەڵیان بچن کە لەجەنگی ئوحوددا بەشـدار ببوون پاشـان ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ إن تكونـوا تألمون فإنهم يألمـون كما تألمـون ﴾ واتە: ئەگەر ئێوە لەوانەوە تووشـی ئێش و ئـازارو بریـنداریو نارەحەتی ببن، بێگومان‌بـن ئەوانیش هەر وەکـو ئێوە توشـی جەزرەبە ئەبـن کەچی ئـەوان ئارامیان هەیە وکۆڵنـادەن، کەوابوو دەبێ ئێوە باشـتر خۆڕاگرن وڕاویان بکەن، چونکە: ﴿ وترجون من الله مالا يرجون ﴾ ئێوە هومێدتان خوایە، بەتەمان لەلایەن خواوە دەسـتکەوتان هەبێـت، ئەوان بە تەمای ئـەوەش نـین، واتە: ئێـوە بەتەمای پاداشـی قیامەتـن، ئەوان بەتەمـای نین ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ خوا هەموو وەختێ بەو نارەحەتیەی دووچارتان ئەبێت زانایە، کار رەوایە، لەوشـتانەدا فەرمانتـان پێ‌دەکات، وەکو خۆی لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (ولا تهنوا ولا تحزنوا وأنتم الأعلون إن كنتم مؤمنين، إن يمسـكم قـرح فقد مس القوم قـرح مثله..) (آل عمـران ١٣٩-١٤٠).. یان دەفەرموێ: (فلا تهنوا وتدعوا إلى السلم وأنتم الاعلون والله معكم ولن يتركم أعمالكم) (محمد: ٣٥).

هەر بەقورئان حوکم بکە:

پیاوێك بەناوی (توعمەی کـوڕی ئوبەیریق)ـەوە کڵاو خوودەیەکی لەماڵی (قەتادە)ـی دراوسـێیدا دزیو لـەلای (زەید)ی جوولەکەدا شاردیەوە، پاشـان گومان خرایە سـەر توعمەوداوای خوودەکەی لێکرا، ئەوسـا ئەویش سوێندیخوارد کە نەیبردووەو ئاگایشی لێی نییە، بەڵام بـۆ دوایی لای جوولەکەکە دۆزرایەوە، ئەویش وتی: توعمە لـێرە دایناوە، خەڵکێکیش لە جوولەکە کان شـایەدیان بۆ داو کەوتە سـەر توعمـە، ئینجا هۆزەکەی توعمـە (بەنی زەفەر)

چوونە لای پێغەمبەر ﷺ تا بەرگری لەم بکەن و بیخەنە سەر جوولەکەکە، پاشان ئایەتی (إنا أنزلنا..)هاتو دزیەکە کەوتە سەر توعمەوله ترسا هەڵهات بۆ مەککە و لەئاییین وەرگەڕا، ئەوسا پاش ماوەیەك لەوێیش چوو بۆ دزی و دیوارێکی کون کردو، دیوارەکە کەوت بەسەریاو مرد. ﴿ ١٠٥: إنا أنزلنا إليک الکتاب بالحق ﴾

وَٱسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَٰدِلۡ
عَنِ ٱلَّذِينَ يَخۡتَانُونَ أَنفُسَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمٗا ﴿١٠٧﴾ يَسۡتَخۡفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسۡتَخۡفُونَ
مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمۡ إِذۡ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرۡضَىٰ مِنَ ٱلۡقَوۡلِۚ وَكَانَ
ٱللَّهُ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلۡتُمۡ
عَنۡهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنۡهُمۡ يَوۡمَ
ٱلۡقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿١٠٩﴾ وَمَن يَعۡمَلۡ
سُوٓءًا أَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهُۥ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا
رَّحِيمٗا ﴿١١٠﴾ وَمَن يَكۡسِبۡ إِثۡمٗا فَإِنَّمَا يَكۡسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكۡسِبۡ خَطِيٓـَٔةً أَوۡ إِثۡمٗا
ثُمَّ يَرۡمِ بِهِۦ بَرِيٓـٔٗا فَقَدِ ٱحۡتَمَلَ بُهۡتَٰنٗا وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا ﴿١١٢﴾ وَلَوۡلَا
فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكَ وَرَحۡمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ أَن
يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمۡۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن
شَيۡءٖۚ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمۡ تَكُن تَعۡلَمُۚ وَكَانَ فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكَ عَظِيمٗا ﴿١١٣﴾

ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ تۆ ناردووە کە بێگومان هەمووی راستو هەقە ﴿ لتحكم بين الناس بما أراک الله ﴾ ساتۆیش بەم قورئانە هەروەك خوا ڕێی پێ نیشان داویت دادپەروەرانە داوەری مەردم بکە. ﴿ ولا تكن للخائنين خصيما ﴾ و مەبە پشتیوان و لایەنگر بۆ گزیکاران و خائینان و ناپاکان ﴿ ١٠٦: واستغفر الله ﴾ و بەردەوام لەخوا داوای لێبووردن بکە لەهەر نیازێك کە بەدڵتا بێت لەبارەی پشتیوانی کردنی خائینانەوە، ئەگەرچی بە بەرژەوەندیت دانا بێت و نیازێك بە دڵتا هاتبێت ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ بەڕاستی خوا هەموو کات زۆر لێبووردەو، دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ١٠٧: ولاتجادل عن الذين يختانون أنفسهم ﴾ قەت بەرگری لەوکەسانە مەکە، کە تەنانەتی لەگەڵ خۆشیان خیانەتیان کردووە، وەکو (ئوسەیدی کوڕی عوروە) کە بەهۆی دزی و خواردنی ماڵە سپاردەکەوە سەرپێچی لەخوا کرد ﴿ إن الله لايحب من كان خوانا أثيما ﴾ بەڕاستی خوا حەزناکا لە چارەی ئەوکەسانە گزیکارو گوناهبارن، ئەی ئیتر چۆن دەبێ موسڵمان بەرگری لەخائینان و گوناهبارن بکا؟! ﴿ ١٠٨: يستخفون من الناس ﴾ ئەو دووڕووانە تاوان لەمەردوم ئەشارنەوەو شەرم دەکەن لێیان ﴿ ولا يستخفون من الله ﴾ کەچی لەوخوا گەورەیە شەرم ناکەن ئەو کابرا دزە، شتە دزراوەکەی لەخەڵك دەشاردەوە، بەڵام لەخوا شەرمی نەدەکرد! ﴿ وهو معهم إذ يبيتون ما لايرضى من القول ﴾ بەمەرجێ هەموو وەختێ خوا لەگەڵیانەو ئاگاداریانە، بەتایبەتی ئەو دەمەی کە ئەوان بەشەودا قسانێکیان دەکرد کە هەرگیز (خوا) پێی رازی نییە ﴿ وكان الله بما يعملون محيطا ﴾ خۆ هەر کارێك ئەوان بیکەن، بێگومانە کە خوا لێی بەئاگایەو، ناتوانن هیچ شتێکی لێ بشارنەوەو، تۆڵەو پاداشیشیان ئەداتەوە ﴿ ١٠٩: ها أنتم هؤلاء جادلتم عنهم فی الحياة الدنيا ﴾ وا ئێوە گریمان هەتا لەسەر دونیا بن (ئەی هۆزی توعمە!) توانیتان لەو دزو خائینانە وەك (توعمەی ئوبەیریق) پشتیوانی بکەن ﴿ فمن يجادل الله عنهم يوم القيامة ﴾ باشە! ئەی لە دوا ڕۆژدا کێ دەتوانێ لەبەرامبەر خواوە راوەستێ و، لەسەریان بکاتەوە ﴿ أم من يكون عليهم وكيلا ﴾ یان کێ هەیە لەو رۆژەدا پارێزگار و پشتیوانیان بێت و کارەکەیان لەئەستۆ بگرێ؟ دیارە هیچ کەس نییە، جاکەوایە هەرگیز دیفاع لە ناهەقی مەکە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٥-١٠٩):

١) حوکم و بڕیاردان بە غەیری قورئان و سوننەت کوفرە.

٢) پشتیوانی لە ستەمکاران و تاغووتان و گزیکاران حەرامە.

٣) داواکردن لە خوا بۆ بەخشینی تاوانەکان، چ بچوك چ گەورە کارێکی پیرۆزو پێویستە.

٤) ڕق و قین لە تاوانکاران و پیاو خراپان ڕق و قینێکی پیرۆزە.

٥) وە بیر هێنانەوەی رۆژەکانی قیامەت بە پەندو ئامۆژگاری.

هەر هەڵەیەکت کرد تەوبەی لێبکە:

﴿ ١١٠: ومن يعمل سوءا أو يظلم نفسه ﴾ هەرکەسێکیش هەر کارێکی خراپ و نالەبار بکات، دزی، یان هەرچیتر وە یان ستەم لە خۆی بکات ﴿ ثم يستغفر الله ﴾ پاشان لەخوا داوا بکا لێی ببوورێ ﴿ يجدالله غفورا رحيما ﴾ ئەوا دەبینێت کەخوا زۆر لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ١١١: ومن يكسب إثما ﴾ هەرکەسێك هەر گوناحو تاوانێك بکا ﴿ فإنما يكسبه على نفسه ﴾ دیارە زیان

و ئۆباڵه‌كه‌ی ته‌نها له‌سه‌ر خۆی ده‌كه‌وێ، واته: خۆی گیرۆده‌ ئه‌بێت، وه‌ك خوای گه‌وره‌ له‌جێگایه‌كی تردا ئه‌فه‌رموێ: (ولا تكسب كل نفس إلا عليها ولا تزر وازرة وزر أخرى) (الأنعام/١٦٤) یان ده‌فه‌رموێ: (ومن أساء فعليها..) (الجاپیه/١٥). ﴿ وكان الله عليما حكيما ﴾ بێگومان خوا هه‌مووكات زاناو به‌ ئاگایه‌ له‌وكه‌سانه‌ی گوناح ده‌كه‌ن، كاربه‌جێو له‌كارزانه‌ تۆڵه‌ ته‌نها له‌و كه‌سه‌ ده‌سێنێت كه‌ گوناهه‌كه‌ی كردووه‌ ﴿ ١١٢: ومن يكسب خطيئة أو إثما ﴾ هه‌ركه‌سێك به‌ هه‌ڵه‌ یان به‌قه‌ست، تاوانێكی لێ رووبدات، ئیتر ئه‌و تاوانه‌ بچوك بێت یان گه‌وره‌ ﴿ ثم يرم به بريئا ﴾ له‌پاشان بیخاته‌ سه‌ر بێتاوانێك و پێی مجرۆ بكات ﴿ فقد أحتمل بهتانا وإثما مبينا ﴾ بێگومان ئه‌وكه‌سه‌ بارێ درۆو گوناحی ئاشرای له‌كۆڵ خۆی ناوه‌ ﴿ ١١٣: ولولا فضل الله عليک ورحمته ﴾ خۆئه‌گه‌ر فه‌زڵ و میهره‌بانی و ره‌حمه‌تی خوا به‌هانای تۆ نه‌هاتبایه‌ ئه‌ی پێغه‌مبه‌رﷺ! ﴿ لهمت طائفة منهم أن يضلوک ﴾ ده‌سته‌یه‌ك له‌وانه‌ ته‌مایان تێكردبوویت گومرات بكه‌ن، واته: ده‌یانویست تۆ پشتگیری له‌تاوانباران بكه‌یت، ئه‌وه‌بوو دووڕووه‌كان ویستیان توعمه‌ی ئوبه‌یرقی مونافیق و دووروو دز رزگار ببێ و، كابرای جووله‌كه‌ی بێتاوان تێوه‌ بگلێت، به‌ڵام خوای گه‌وره‌ نه‌یهێشت ئه‌وه‌ رووبدا ﴿ وما يضلون إلا أنفسهم ﴾ خۆمه‌گه‌ر هه‌رخۆشیان به‌وكاره‌ گومرا و لارێ بكه‌ن ﴿ وما يضرونک من شئ ﴾ دڵنیاشبه‌ ئه‌وان ناتوانن هیچ جۆره‌ زیانێكت پێبگه‌یه‌نن، چونكه‌ خوا پشتیوانته‌و ئه‌تپارێزێت ﴿ وأنزل الله عليک الكتاب و الحكمة ﴾ له‌ گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا خوا قورئان و ورده‌كاری و حیكمه‌تی بۆناردیت و، واته: ئه‌وانه‌ چۆن ئه‌توانن سه‌ر له‌تۆ تێك بده‌ن ﴿ وعلمک مالم تكن تعلم ﴾ زۆر شتی فێر كردی كه‌ پێشتر نه‌تده‌زانی، وه‌كو به‌رنامه‌ی په‌یامبه‌رانی پێش خۆت‌و، چه‌ندان كاریتری گرنگ و مه‌زن ﴿ وكان فضل الله عليک عظيما ﴾ تۆش هه‌میشه‌ چاكه‌و میهره‌بانی زۆر گرنگت له‌ خواوه‌ له‌گه‌ڵ كراوه‌.

زۆرینه‌ی سرپه‌و چرپه‌ بێ هووده‌یه‌:

﴿ ١١٤: لا خير فی كثير من نجواهم ﴾ زۆربه‌ی سرته‌ سرت و چپه‌كانیان هیچ خێرو به‌هره‌یه‌كی تێدا نییه‌، مه‌به‌ست له‌ چپه‌ و نهێنییه‌كانی (هۆزی به‌نی ئوبه‌یریق)ـه‌. ئه‌وه‌بوو خڕ ده‌بوونه‌وه‌و راوێژیان ده‌كرد كه‌: چۆن (توعمه‌) له‌و كاره‌ دزێوه‌ بپه‌رێننه‌وه‌، به‌ڵام كه‌ڵكی نه‌بوو بۆیان، پاشان قورئانی پیرۆز رێی له‌ هه‌موو پیلان وسرته‌ سرتێك گرت، وه‌ك فه‌رمووی: (لا خير فی كثير من نجواهم).

﴿ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

٩) ﴿ إلا من أمر بصدقة أو معروف أو إصلاح بين الناس ﴾ جا مه‌گه‌ر كه‌سێك فه‌رمان بدات به‌سه‌ده‌قه‌و كاری چاكه‌و پێك هێنانه‌وه‌ی مه‌ردمو فه‌رمان بدا به‌ ناو بژی و ئاشتبوونه‌وه‌ی نێوان خه‌ڵك بۆ ئه‌م كارانه‌ به‌هه‌رجۆر راوێژو چپه‌ بكرێ و، به‌نهێنی هه‌نگاو بنرێت، هه‌ر خێرو چاكه‌یه‌، واته: هه‌ركۆڕو كۆبوونه‌وه‌یه‌ك كه‌ ساز ده‌درێ بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و كارانه‌ زۆر باش وپه‌سه‌نده‌. به‌ڵێ ئه‌گه‌رچی له‌م جێیه‌دا ئه‌و ئیسلاح و رێكخستنه‌ نێوان گشت مه‌ردم ده‌گرێته‌وه‌، به‌ڵام له‌چه‌ند جێیه‌كی‌تردا ئه‌و ئیصلاح و رێكخستنه‌یه‌ دیاریكراوه‌ كه‌ مه‌به‌ست پێی چاك كردنی نێوان موسڵمانانه‌، هه‌روه‌ك له‌سووره‌تی (الحجرات/١٠)دا ئه‌فه‌رموێ: (إنما المؤمنون إخوة فأصلحوا بين أخويكم) دیسان هه‌ر له‌ئایه‌تی (٩)ی هه‌مان سووره‌ت: (وإن طائفتان من المؤمنين اقتتوا فأصلحوا بينهما) هاتووه‌، هه‌روه‌ك له‌سووره‌تی (الأنفال/١)دا ئه‌فه‌رموێ: (..فاتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم..). ﴿ ومن يفعل ذلک ابتغاء مرضات الله ﴾ له‌گه‌ڵ جێگای‌تردا هاتووه‌ كه‌ رێنه‌دراوه‌ به‌هه‌ر قسه‌و باسێك به‌نهێنی بكرێت، مه‌گه‌ر قسه‌و باسێك به‌رژه‌وه‌ندی موسڵمانانی تێدا بێت، وه‌ك ئایه‌تی: (يا أيها الذين آمنوا إذا تناجيتم فلا تتناجوا بالإثم والعدوان ومعصية الرسول وتناجوا بالبر والتقوى واتقوا الله الذی إليه تحشرون * إنما النجوى من الشيطان..) (المجادله/ ١٠-

جا هه‌رکه‌س به مه‌به‌ستی ره‌زاو خۆشنوودی خوا به‌نهێنی کار بکا، بۆ هه‌رکارێکی په‌ســه‌ند ﴿ فســوف نؤتیه أجرا عظیما ﴾ له‌دواییدا پاداشێکی گه‌وره‌و بێ‌سنووری ئه‌ده‌نێ ﴿ ١١٥ : ومن یشاقق الرسول من بعد ماتبین له الهدی ﴾ هه‌رکه‌سێك پاش ئه‌وه‌ی ڕێگه‌ی هه‌ق و راســتی بۆده‌رکه‌وت‌و شاره‌زای دینی خوا بوو (وه‌کو ئوبه‌یریق)، دژایه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ بکا ﴿ ویتبع غیر سبیل المؤمنین ﴾ و ڕێگا و ڕێبازێ بگرێته به‌ر، که ڕێگای راستی باوه‌ڕداران نه‌بێت ﴿ نوله ما تولی ونصله جهنم ﴾ ئێمه‌یش رووی ئه‌که‌ینه ئه‌و به‌رنامه‌و ڕێگایه به‌ئاره‌زوی خۆی له‌دونیادا هه‌ڵیبژاردووه، ئیتر ئێمه وازی لێ‌دێنین و، هه‌قمان نییه به‌ســه‌ریه‌وه و، له‌قیامه‌تیشدا ئه‌یخه‌ینه ناوئاگری تــاودراوی دۆزه‌خه‌وه ﴿ وســاءت مصیرا ﴾ ئــای که دۆزه‌خ جێ‌و ڕێیه‌کی زۆر سامناك وخراپه و، بۆیان ئاماده‌کراوه.

ڕێنماییه‌کانی ئایه‌تی (١١٤-١١٥):

١) چپه‌و سـرته سـرتی دووکـه‌س، بـێ ره‌زامه‌نـدی سێیه‌میان حه‌رامه.
٢) هه‌موو کۆبوونه‌وه‌یه‌کی نهێنی خێری تیدا نییه، ئه‌گه‌ر بۆ کۆکردنه‌وه‌ی خێرو سـه‌ده‌قه، یان بۆ فه‌رمان به‌چاکه، یان بۆ ڕێکخستنی نێوان دووکه‌سی ناکۆك نه بێ.
٣) ده‌رچـوون له‌نه‌خشـه‌و پلانـی ئه‌هلـی سـوونه‌ت و جه‌ماعـه‌ت، و په‌یـره‌وی کردن له‌ده‌سـت و تاقمه سـه‌ر لێشێواوه‌کان کارێکی قه‌ده‌غه‌و حه‌رامه.

خوا له‌موشریکان نابوورێ:

﴿ ١١٦ : إن الله لایغفـر أن یشـرک به ﴾ بێ‌گومان خـوا له‌وانه خۆش نابێ هاوه‌ڵ و هاوه‌به‌شـی بۆ دانـێن ﴿ ویغفر ما دون ذلک لمن یشـاء ﴾ تاوانی که‌متر له‌شـیرك بۆ هه‌رکه‌سێك خۆی بیه‌وێ وشایسته بێت ئه‌بورێ ﴿ ومن یشرک بالله فقد ضل ضلالا بعیدا ﴾ ده‌ســا بزانن که هه‌رکه‌ســێك شــه‌ریك و هاوبه‌ش دابنێت بۆخوا، به‌ڕاستی له‌راده‌به‌ده‌ر گومڕاو سه‌رلێشێواوه ﴿ ١١٧ : إن یدعون من دونه إلا إناثا ﴾ ئه‌وانه له‌جیاتی خوا هاناو په‌نا ده‌به‌نه به‌ر دو بتی وا که‌زۆربه‌یــان بۆ خۆیان ناوی مێینه‌یــان لێ‌ناون، وه‌کو: (لات، عوززا، مه‌نات) ﴿ وإن یدعون إلا شـیطانا مریدا ﴾ دیاره هه‌رهانا ده‌به‌نه‌به‌ر شــه‌یتانێکی ده‌رکراو وگومڕاو له‌سنوور ده‌رچوو، چونکه ئــه‌وه هه‌ڵیان ده‌نێت بۆ ئه‌وجۆره کردارانه! مه‌به‌ســت به‌م ئایه‌ته په‌رســتن و گوێڕایه‌ڵی له‌شــه‌یتانه، وه‌ك له‌ســووره‌تی (یس/٦٠): (ألم أعهد إلیکم یا بنی آدم ألا تعبدوا الشـیطان) یان له‌ســووره‌تی (مریم/٤٤): (..لاتعبد الشیطان..) هاتووه. ﴿ ١١٨ : لعنه الله ﴾ خوای گه‌وره له ره‌حمه‌ت و میهره‌بانی خۆی ئه‌و شــه‌یتانه‌ی بێبه‌شکرد ﴿ وقــال لأتخذن من عبادک نصیبا مفروضا ﴾ ئه‌ویش به ملهوڕی خۆی گوتی به‌خوا: شــه‌رت بێت له‌به‌نده‌کانی تۆ به‌شــێك دابڕم بۆخــۆم، هــه‌روه‌ك له‌ســووره‌تی (الإسـراء/٦٢)دا: (ارأیتک هذا الذی کرمت علــی لئن أخرتنی إلی یوم القیامــة لأحتنکن ذریته..) بۆچۆنییه‌تی وشێوه‌ی سه‌رلێشێواوکردونیان هاتووه. وه له‌سووره‌تی (السـبأ/٢٠)دا: (ولقد صدق علیهم إبلیس ظنه) هاتووه که: چۆن شــه‌یتان بۆچوون و گومانه‌که‌ی خۆی برده ســه‌رو خه‌ڵکێکی زۆر وه‌دووی قســه‌ی که‌وتن، هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی (الحجر/٣٩-٤٠): (ولأغوینهم أجمعین * إلا عبادک منهم المخلصین) وه له‌ســووره‌تی (النحــل/١٠٠): (إنما ســلطانه علی الذین یتولونــه والذین هم به مشرکون) هاتووه که: شه‌یتان هه‌رگیز ده‌سه‌ڵاتی به‌سه‌ر موسڵمانه راســت و دڵســۆزه‌کاندا نابێ. ﴿ ١١٩ : ولأضلنهــم ولأمنینهم ﴾ هه‌روه‌ها وتوویه‌تی هه‌ر ده‌بێت له‌راســته ڕێ ســه‌ر لێشــێواوییان بکه‌م‌و دڵیان پڕکه‌م له‌ئاوات و ئاره‌زووی ناراســت و ســه‌ر قاڵیان که‌م، بۆیه به‌وخه‌ڵکه‌ی ده‌گوت: زیندووبوونه‌وه‌و هیچ حیســاب و کیتابێ نییه، وه‌هه‌روه‌ها ﴿ ولآمرنهم فلیبتکن آذان الأنعام ﴾ مه‌رج بێ بۆخۆم فه‌رمانیان پێبده‌م، گوێی ئاژاڵ و مه‌ڕوماڵاتیان دابدڕن، یا ببیڕن و ببکه‌نه نیشــانه‌ی حه‌رام بوونیان، به‌ڵێ له ســه‌رده‌می نه‌فامیــدا هه‌ر وشترێك پێنج ســکی کردبا، دیارییــان ئه‌کرد بۆ بته‌کانیان و گۆشتیان نه‌ئه‌خوارد ﴿ و لأمرنهم فلیغیرن خلق الله ﴾ وه ده‌بێ فه‌رمانیشیان پێ‌بده‌م که: شکڵ و بیچمی دروستکراوه‌کانی خوا تێك بــده‌ن و بگۆڕن (ئیبنی عه‌بباس و، موجاهیدو، زه‌حاك) ده‌ڵێن: مه‌به‌ســت له‌م گۆڕین و ده‌سکاری کردنی خه‌ڵکی خوایه، تێکــدان و گۆڕینی دینی خوایه لێیــان، (ته‌به‌ری)ش هه‌ر ئه‌مه‌ی پێ باشــه. منیش هه‌ر وا ئه‌زانم که مه‌به‌ست به‌و گۆڕینه، گۆڕینی دین‌و(فیتره‌ت)یانــه، ئه‌گه‌رچــی هه‌نــدێ ماناو مه‌به‌ســتی‌تریش بگه‌یه‌نێت. وه‌ك هه‌ندێ له راڤه‌که‌رانی قورئان له‌م شوێنه‌دا ئاماژه به‌هه‌ندێ شــتی تر ئه‌که‌ن، وه‌ك کوتانی خاڵ و، ڕێکوپێککردن و هه‌ڵگرتنی برۆو، شاش کردنی ددان و، هه‌ڵکێشانی مووی روخسارو رووومه‌ت، بۆ پشــتگیری قســه‌که‌یان ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ش ده‌هێنن: ((لَعَنَ الله الواشِـمات والمُسْتَوْشِـمات، والنامِصات والمُتَنَمِصات، وَ المُتَفَلِجاتِ لِلْحُسنِ المُغیِّراتِ خَلْـقَ الله)). بوخاری/ کتاب اللباس/ ٥٩٣١. موســلیم / کتاب اللباس والزینــه /١٦٧٨ واته: نه‌عله‌تی خوا له‌و ژنانه که: خاڵ ده‌کوتن بۆ ژنانی‌تر، له‌و ژنانه‌ش خاڵیان بۆ ده‌کوتن، له‌و ژنانه‌ش روخســار هه‌ڵده‌گرن و، له‌وانه‌ش روویان

بـۆ هەڵدەگرن، لــەو ژنانەش ددانەکانیان باریك و شــاش دەكەن و بــەوە خۆیان لەخەڵك دەگۆڕن. لەســوورەتی (الروم/٣٠) : (فأقم وجهــک للديــن حنيفا فطرت الله التــی فطر النــاس عليها لاتبديل لخلق الله) بەڕاشــکاوی پشتگیری ئەو ڕاستیە ئەکات کەدەڵێ: ئەو گۆڕینە شــێواندنو گورینی دین و فیترەتە ﴿ ومن يتخذ الشــيطان وليــا من دون الله ﴾ جا هەرکەســێ لەباتی خوا شــەیتان بکاتە دۆســت و یارمەتیدەر بۆ خۆی و واز لە ئایینی خوا بێنێ ﴿ فقد خســر خسرانا مبينا ﴾ بەڕاستی زەرەرو زیانێکی ئاشکرای کردووە، چونکە قیامەتی لەکیس دەدا ﴿ ١٢٠ : يعدهم و يمنيهم ﴾ شەیتان هەمیشــە بەڵێنی ســەرکەوتن و بەختیارییان پێدەداو، بەئاوات و ئارەزوو دڵخۆشــیان ئەکا ﴿ وما يعدهم الشــيطان إلا غرورا ﴾ خۆ لەڕاستیشــدا بەڵێنی شــەیتان هەردرۆو فریودان و چەواشــەکردنە ﴿ ١٢١ : أولئک مأواهم جهنم ﴾ جێ و ڕێی ئەمانە دۆزەخە ﴿ ولا يجدون عنها محيصا ﴾ بێ‌لەو پەناگەیەکی‌تریان دەست ناکەوێ و، هەرگیز ڕزگاریان نابێت لێی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١٦-١٢١):

١) تەواوی گوناحان بەبچوك و گەورەیەوە بێجگە لەشیرك، خوای میهرەبان دەیانبــوورێ ئەگەر خۆی حەزکا، (عەلی کــوری ئەبی تالیــب) ئــەڵێ: لەقورئانــدا ئایەتی‌تر نییە وەك ئــەم ئایەتــەی: (إن الله لايغفر أن يشــرک به، ويغفر ما دون ذلک لمن يشــاء) لام خۆشەویســتر بــێ/ (ئیمامی (ترمزی) هێناویەتی). بتپەرستان و ئارەزوو هەوا پەرستان، لەبنەڕەتدا گشت شەیتان پەرستن.

٢) بەڵگەی شــەیتان پەرســتی ئەنجامدانــی گوناحەکانە بەبچوك و گەورەیانەوە.

٣) خاڵکوتــان و برۆ و روخســار هەڵگرتن و، ددان شــاش و باریــك کــردن و، داخکردنی حەیوان و، خەســاندنی ئــاژەڵ و ئادەمــزاد کارێکــی یاســاغ و حەرامــە. چەکی شەیتان هەمیشــە درۆو دەلەسەو ئارەزوو بازی و لە خشتە بردنی (جن) و مرۆڤە.

﴿ ١٢٢ : والذين آمنوا وعملــوا الصالحات ﴾ ئەوانە کە باوەڕیان هەیــەو ئــاکاری چاك ئەنجــام دەدەنو بە گوێی شــەیتان ناکەن ﴿ ســندخلهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بێگومان ئەیانبەینە نــاو چەند باخ و باخاتێکی بەهەشــتەوە کە جۆگــەی ئاوو ڕووبار بەبەریانــدا دەڕوا ﴿ خالدين فيها أبدا ﴾ هەتا ســەریش هەرلەوێ ئەبــن ﴿ وعدالله حقا ﴾ دیارە ئەو بەڵێنەی خــوا پێیداون هەقەو جێبەجێی دەکا ﴿ ومن أصدق من الله قيلا ﴾ جا چ کەسێك لەخوا ڕاست بێژترە لە بڕیارەکانیدا؟.

وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدۡخِلُهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۖ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٗاۚ وَمَنۡ أَصۡدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلٗا ﴿١٢٢﴾ لَّيۡسَ بِأَمَانِيِّكُمۡ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِۗ مَن يَعۡمَلۡ سُوٓءٗا يُجۡزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدۡ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ﴿١٢٣﴾ وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ نَقِيرٗا ﴿١٢٤﴾ وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبۡرَٰهِيمَ خَلِيلٗا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٖ مُّحِيطٗا ﴿١٢٦﴾ وَيَسۡتَفۡتُونَكَ فِي ٱلنِّسَآءِۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِيهِنَّ وَمَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ فِي يَتَٰمَى ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِي لَا تُؤۡتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرۡغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَٱلۡمُسۡتَضۡعَفِينَ مِنَ ٱلۡوِلۡدَٰنِ وَأَن تَقُومُواْ لِلۡيَتَٰمَىٰ بِٱلۡقِسۡطِۚ وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمٗا ﴿١٢٧﴾

مرۆڤ بەئاوات بە ئامانج ناگات:

﴿ ١٢٣ : ليــس بأمانيکــم ولا أمانــی أهــل الکتاب ﴾ پــاداش و بەرزونزمکردن و بەڵێنەکانــی خوا نە بەئاوات و ئارەزووی ئێوەیە ئەی موسڵمانان! وەنە بەئــاوات و ئارەزووی خاوەننامەکانیشــە بەڵکــو بەهــەوڵ و تێکۆشــان وگوێرایــەڵی کردنی خوایــە. ئیبنی عەببــاس ئەڵێت: خوای گەورە بەم ئایەتە تەماحی خستنە بەر بۆ هەوڵ وتێکۆشــان لــە دونیا و قیامەت ﴿ من يعمل ســوءا يجز به ﴾ هەرکەسێك هەرکارێکی نــارەواو خراپ بکا، دڵنیا بن هەر بەوکارەی خۆیە جەزرەبە دەدرێ. ﴿ ولا يجد له من دون الله وليا ولا نصيــرا ﴾ بێجگە لەخوا هیچ چاودێرو یارمەتیدەرێکی دەســت ناکــەوێ بەهاواریەوە بێــت ﴿ ١٢٤ : ومن يعمل مــن الصالحات مــن ذکر أو أنثــی وهو مؤمن ﴾ هەرکەسێك نێر بــێ، یان مێ هەرئەوەندە کە خاوەن بــاوەڕ بێت و ئاکار چاك بێت ﴿ فأولئک

یدخلــون الجنة ولا یظلمون نقیرا ﴾ دەچنە بەهەشــتەوەو کەمترین ستەمیشیان لێناکرێ، ئەگەرچی بە ئەندازەی خاڵی وردیلەی ناوکە خورمایەکیــش بێت (النقیر: النکته فی قهر النواه) ﴿ ١٢٥: ومن أحسن دینا ممن أسلم وجهه لله وهو محسن ﴾ ئاخۆ دینداریێك هەبێ ئایینی لەوکەســە باشتر و چاکتر بێ کەخۆی دابێتە دەستی خواو ئاکارچاکیش بێ ﴿ واتبع ملة إبراهیم حنیفا ﴾ و کەوتبێتە شــوێنی ئایینــی پاکی ئیبراهیمێ کە لەهەمووشــتێ لایدابــێ و، هەرتەنها بەرەوخــوا هاتبێ؟ ﴿ واتخذ الله إبراهیــم خلیلا ﴾ لە کاتێکدا خوا ئەو ئیبراهیمەی کردۆتە دۆســت و خۆشەویستی خۆی، دەسا ئێوە پەیڕەوی لێبکەن ﴿ ١٢٦: ولله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ شــیاوی باسیشە خوا هەرچی ئەکات لەبەر پێویستی خۆی نییە، چونکە هەرشتێك لە ئاسمانەکان و، لەزەویدایە هی خوایە ﴿ وکان الله بکل شــئ محیطا ﴾ هەرئەویشــە کە بە هەمووشــتێك بە ئاگاو زانایە، هیچی لا ون نابێت.

ماڵی کیژە هەتیوەکان مەخۆن:

﴿ ١٢٧: ویستفتونک فی النساء ﴾ هاوەڵانت ئەی پێغەمبەرﷺ! لەبــارەی ژنانەوە، هەتیوبن یان هەتیو نەبن، لێت ئەپرســن کە: دەبێ چ مافێکیان لەســەر بێت بۆیان؟ ﴿ قل الله یفتیکم فیهن وما یتلی علیکم فی الکتاب ﴾ تۆش پێیان بڵێ: خوا خۆی لەم کتێبەدا کــە بۆتان دەخوێنرێتــەوە فەتواو وەڵامتان ئەداتــەوەو بۆتان ڕوون ئەکاتــەوە ﴿ فی یتامی النســاء اللاتی لا تؤتونهــن ما کتب لهن ﴾ ســەبارەت بە میراتی ئەو کیژۆڵە هەتیوانە لاتانن و دەتانەوێ لەو مارەیی و میراتە خوا بۆی نووســیون بێبەشــیان کــەن، بەڵێ لەم جێیەدا ڕوون نەکراوەتەوە کە ئەوەی لەم قورئانەدا دەخوێنرێتەوەو دیاری دەکرێ بۆ ژنان چییە؟ بەڵام هەرلەســەرەتای ئەم سوورەتە خۆیەوە بە ئایەتی: (وإن خفتم ألا تقسـطوا فی الیتامی فانکحوا ما طاب لکم من النساء) ڕوون کراوەتەوە کە مەبەست خواردنی مافی ئەوکچە هەتیوانەیە کــە لەژێر ڕکێفی ئەواندان و، هەتا خەڵکیش لــە مارەکردنــی ئەو کچە هەتیوانەدا بترســن و ســڵ بکەنەوە و، بچــن ژنانیتر مارەبکەن ﴿ وترغبــون أن تنکحوهن ﴾ دەتانەوێ لەخۆتانیــان مارەبکەن و مارەییشــیان نەدەنێ! دیــارە خوا ڕێتان لێدەگرێ مارەییان بخۆن و میراتیان نەدەنێ ﴿ والمســتضعفین من الولدان ﴾ هەروەها فەرمانتان پێدەدات لەبابەت کوڕانی مێرمنداڵ و خەڵکانی لاوازەوە کە: بەڕێك وپێکی میراتیان بدەنێ و ستەمیان لێنەکەن، ﴿ وأن تقوموا للیتامی بالقســط ﴾ دەبێ لەگەڵ گشــت هەتیوانیشــدا بەعەدالەت و جوامێرانــە ڕەفتار بکەنو بجوڵێنەوە، بــەڵێ لــەم جێگایەدا شــێوەی دادگــەری لەگەڵ منداڵانــدا ڕوون نەکراوەتەوە، بەڵام لەســوورەتی (الأنعـام/ ١٢٥) دا دەفەرموێ: (ولاتقربــوا مــال الیتیــم إلا بالتــی هی أحســن) وە لە ســوورەتی (البقــرە/٢٢٠): (قل إصلاح لهـم خیر وإن تخالطوهـم فإخوانکم والله یعلم المفســد من المصلح) وە لەسوورەتی (الچحی/٩)دا (فأما الیتیم فلا تقهر) وە لەســوورەتی (البقــرە/١٧٧): (وآتی المال علی حبــە ذوی القربی والیتامی) شــێوەی ڕەفتــاری دادگەرانە لەگەڵ هەتیوانــدا هاتووەو ڕوونکراوەتەوە. ﴿ ومــا تفعلوا من خیر فإن الله کان بــە علیما ﴾ و هەرکارێکی خێر وچاکــە بکەن وەك دادگەری لەگــەڵ ژنان و هەتیواندا، دڵنیابــن خوا پێی ئاگاو زانایە. (ئیبنی عەبباس) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لە بارەی ئەوکەســانەوە هاتەخوارێ کەکیژۆڵەی هەتیویــان لابوو بەخێویان دەکرد، بەڵام وەك عادەت و بــاوی نالەبــاری خۆیــان شــتێکیان فرێدەدایە ســەری، بەوە دەبوونە ماڵیان! ئینجا ئەگەر جوان وشــۆخ و شــەنگ بووبا نەیان ئەهێشــت کەس بیخوازێ و داوای بکات، کاتێکیش مردبا گشت ســامانەکەیان دەخوارد. ئەوجا خوا فەرمووی: (و یســتفتونک..) هەروەها دەڵێت: ســەردەمی پێش ئیســلام کیژۆڵــە و کوڕانی مێر منــداڵ میراتیان نەئەدانــێ، جا خوا فەرمــووی: (.. وأن تقوموا للیتامی بالقسط) (پێشەوا بوخاری ئەم ڕیوایەتەی هێناوە).

قوشقی بوونی پیاو لەهاوسەرەکەی:

﴿ ١٢٨: وإن امــراة خافت من بعلها نشــوزا أو إعراضا ﴾ ئەگەر ژنێــك هەســتی کرد مێردەکەی لاســارەو قوشــقی بــووە، ﴿ فلا جنــاح علیهمــا أن یصلحا بینهمــا صلحا ﴾ هیچ گوناهــێ نییە ئەو ژن و پیاوە هەوڵی ئاشــتییو پێکهاتن بدەن و چاوپۆشــی لەهەندێ مافی یەکتربکەن ﴿ والصلح خیر ﴾ دیارە ئاشــتی و ڕێککەوتن لەو دردۆنگــیو لاســاری و ناچیزەیــی پیاو و تــەڵاق و جیابوونەوەیە چاکترو باشترە ﴿ وأحضرت الأنفس الشح ﴾ خۆ ڕژدی و بەخیلی و ســووربوون لە ســەر مــاڵی دونیاش لە نەفــس و دەروونی هەموو مرۆڤێکا هەیە بۆیە لەوانەیە ژنەکە دەســت لە مارەییەکەی خۆی هەڵنەگرێ و، پیاوەکەش نەگۆڕدرێ ئاژاوەکە هەر بمێنێتەوە ﴿ وإن تحســنوا وتتقوا ﴾ جا ئەگەر لەگەڵ خێزانەکانتاندا چاکە بکەن، هەرچەندە ئەوانیش هەر خراپ بن و خۆ لە لاســاری و ناچیزەیی بپارێزن ﴿ فإن الله کان بما تعلمون خبیرا ﴾ بێگومان خوا بەهەموو کاروکردەوەیەکتان ئاگایە. پەیامبــەری خوا ﷺ بەرنامەی دانابوو بۆکاتی مانــەوە لای خێزانەکانیو کاتەکانی بۆدابەش کرد بوون، لەگــەڵ ئەوەشــدا هەرئەیفەرموو: ((اللهم هذا قسمی فیما أملک،

فـلا تؤاخذنـي فيما تملـك ولا أملك))مەبەسـتی ئـەوە بوو كە خوایە! خۆت چـاك دەزانی كەمن لەو كارانەدا دەسـەڵاتم هەبێ بەسـەریاندا ژنەكانم لە یەكتر جیا ناكەمەوەو، هەریەكەیان مافی خـۆی دەدەمێ، بەڵام ئەگەر یەكێكیان خۆشەویسـتی لەدڵدا پتر بوو، سا تۆ لێم مەگرە. خاتوو عائیشە خوا لێی ڕازی بێ، ئەڵێت: ئەگـەر پیاوێك دوو ژنی هەبووبـاو، یەكێكیانی حەز لێ نەكردبا، وەیـان بەكەڵكی ژن و مـێردی نەهاتباو بیویسـتایە تەڵاقی بدا، ژنەكـە دەیوت تەڵاقم مەدەو، سـەبارەت بەكاروباری منیش ئازاد بـە، جائیتر ئەم ئایەتـە: (فلا جناح علیهما..)هـات، بوخاری و موسلیم هێناویانە، ئەگەرچی هەندێ جیاوازیشیان هەبێ.

هـەر چەن بكۆشـن ناتوانـن لەگـەڵ ژنانتانـدا (بێجیـاوازی) ڕەفتار بكەن:

﴿ ١٢٩: ولـن تسـتطیعوا أن تعدلوا بین النسـاء ولـو حرصتم ﴾ دڵنیاشبن هەرگیز ناتوانن هەرچەند هەوڵیش بدەن كە بە یەكسانی و بێ جیاوازی لەگەڵ ژنانی خۆتاندا ڕەفتار بكەن. زانایان دەڵێن: مەبەست بەم(عەدالەت)ە لەم ئایەتەدا كە جێبەجێ نابێ لە نێوان ژن و مێردا تەنهاخۆشەویستی دڵ و دەروونییە، چونكە دەگونجێ پیاو یەكێ لەهاوسـەرەكانی لا خۆشەویسـت تر بێ لەدڵدا، دیارە ئەوەیـش هیچ گوناهێكی تێدا نییە بەومەرجە كاری پێنەكا ﴿ فلا تمیلـوا كل المیل فتذروها كالمعلقة ﴾ جاكەوابوو ئەوەندە دووریان مەخەنـەوە لەخۆتـان، هەتا بیانكەنـە هەڵپەسـاردەو داماو بن، واتـە: نە تەڵاق درابێت تا بچێت بۆ خۆی شـوو بكات، نەوەك مێرددارێش بێت مافـی خۆی وەرگرێـت ﴿ وإن تصلحوا وتتقوا فـإن الله كان غفـورا رحیما ﴾ ئەگەر لەگەڵیان پێـك بێنو لەگوناح خـۆ بپارێزن و لـە خوار بوونەوە لەبڕیارەكانی خـوا بەرامبەریان پارێز بكەن، ئەوا بەڕاسـتی خوا لێبووردەو بە ڕەحمەو میهرەبانە

﴿ ١٣٠: وإن یتفرقـا یغن الله كلا من سـعته ﴾ خـۆ ئەگەر پاش هەوڵێكی زۆر بۆ پێكهێنانیان هەر بەیەكجاری دەس لێك بەردەن، خـوای گەورە هەردوولایان بێ نیاز ئەكاو لەدەستگوشـادی خۆی دەرروویان لێدەكاتەوە، واتە: پەكێ كەسیان لەسەر ئەوی دیكەیان ناخاو لەوانەشـە هاوسەرێكی باشـتر بە مێردەكە بداو، مێردێكی چاكتریش بەژنەكە بدا ﴿ وكان الله واسـعا حكیما ﴾ چونكە خوا هەر بۆخۆی دەسـت گوشـادو كارزانو كارجوانـە ﴿ ١٣١: ولله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ بێگومان هەرچی لە ئاسمانەكان و زەویدایـە هەربۆخۆایەو هەرئەویـش خاوەنییەتی ﴿ ولقد وصینا الذیـن أوتوا الكتاب من قبلكـم وإیاكم ﴾ بە ڕاسـتی ئێمە ئێوەو ئەو كەسـانەش لەپێش ئێوەدا كتێبمان دانێ ڕامان سـپاردن ﴿ أن اتقـوا الله ﴾ كەدەبێ هەر لەخوا بترسـن و بەباشـی فەرمانەكانی جێبەجـێ بكەن ﴿ وإن تكفـروا فإن لله مافی السموات وما فی الأرض ﴾ خۆئەگـەر بێ باوەڕیش بن، و حاشـای لێبكەن، چاك بزانن كە هەرچی لەئاسمانەكانو زەویدایە هەر هیخوایە ﴿ وكان الله غنیا حمیدا ﴾ و بۆخۆشی لەگشت كەس بێ نیازو دەوڵەمەندی

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

سـوپاس كـراوە ﴿ ١٣٢: ولله مافی السـموات و ما فی الأرض ﴾ بـەڵێ هەرچی لەئاسمانـەكان و لە زەویدایە هەر بۆخوایە، دەسـا كـەی پێویسـتی بەئێوەیـە؟ ﴿ و كفی بالله وكیـلا ﴾ هەرخواش بەسـە بریـكار بـێ ﴿ ١٣٣: إن یشـأیذهبكم أیها النـاس ویأت بآخرین ﴾ ئەی خەڵكینە! ئەگەر خوا بیەوێ گشـتان تەفرو توونا دەكاو، لـە جێگەی ئێوەدا خەڵكێكی‌تر دینێ، ئەم ڕاسـتیە چەند جـارێ لەقورئانی پـیرۆزدا دووپاتكراوەتەوە، وەك لەسـوورەتی (الأنعام/١٣٣): (إن یشأ یذهبكم و یستخلف من بعدكم مایشاء كما أنشـأكم من ذریة قوم آخرین) وە لەسـوورەتی (محمد/٣٨)دا: (و إن تتولوا یستبدل قوما غیركم ثم لایكونوا أمثالكم) وە لەسوورەتی (إبراهیم/١٩-٢١)دا: (إن یشأ یذهبكم ویأت بخلق جدید وما ذلك علـی الله بعزیز). ﴿ و كان الله علی ذلك قدیرا ﴾ و خوا هەمیشـە لەسەر كاری وا بەتوانایە ﴿ ١٣٤: من كان یرد ثواب الدنیا فعند الله ثواب الدنیا والآخرة ﴾ هەركەسێك خۆشیوپاداشتی ئەم دونیایەی

بوێ، باچاك بزانێ کەخۆشیو پاداشتی دونیاو دوارۆژیش هەرلای خوایە، ئیتر بۆچی ئەوکەسە هەرتەنها دونیای دەوێت؟! ﴿ وکان الله سـمیعا بصیـرا ﴾ خواش بـەردەوام ژنەوای بینایـە ئاگاداری کاروکردارتانە و، هەر بەپێی ئەوەیش پاداش و تۆڵە ئەداتەوە.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُواْ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓاْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزْدَادُواْ كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًۢا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ ٱلْمُنَٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُواْ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُواْ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

بێ جیاوازی کاری مەردم رایەڕێنن:

﴿ ١٣٥ : یاأیهاالذیـن آمنـوا کونـوا قوامیـن بالقسـط ﴾ ئـەی ئەوکەسـانەی باوەڕتان هەیە! بەدادپەروەری و یەکسـانی هەڵسن بـۆ ئەنجامدانی کاری مەردم، بەشـێوەیەك هیچ کات سـتەمتان لێنەوەشێتەوە ﴿ شهداء لله ﴾ هەمیشەش شایەدی لەسەر هەق بدەن بۆخوا، ﴿ و لو علی أنفسـکم أوالوالدین و الأقربین ﴾ ئەگەرچی ئەوشـایەتییەش بەزیانی خۆتان و، دایك و باوك و خزمانیشـتان بێـت، دەبێ ئێوە هەر بەرێکـی جێبەجێی بکەن بێ لادان ﴿ إن یکـن غنیـا أو فقیرا فـالله أولی بهمـا ﴾ ئەگەر شـایەتی بۆ دراو دەوڵەمەند بـێ، یان هەژار، دڵنیابن خوا باشـترە بۆیان لەئێوە، چونکە ئەوخۆی چاك ئەزانێ بەرژەوەندییان لەچیدایە ﴿ فلا تتبعوا الهوی أن تعدلوا ﴾ کەوابوو مەکەونە شـوێنی هەواو ئارەزووتان تا لەهەق لابدەن، واتە: خزمایەتی تینتان تێنەکات بۆ شـاردنەوەی شـایەدییەکە بەهەق ﴿ وإن تلووا أو تعرضـوا ﴾ خۆئەگەر زمان بپێچن بەیەکاو لەهەق مل بابدەن، یان خۆتانی لێ لابدەن و هەقەکە بگۆڕن ﴿ فـإن الله کان بما تعملون خبیرا ﴾ بێگومان خۆتان چاك ئەزانـن کەخوا بەوکارە دەیکەن هەمیشـە ئاگایـە. کەواتە وریابن کەتمانی هەق مەکەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: شـایەتی باش و پەسەند ئەوەیە بەرلەوە داوای لێبکرێ شایەتی بدات، ئەو شایەتە خۆی دەبێت لەبەر خوا شـایەتی بدات/ (موسلیم گێڕاویەتیەوە). دەسـا تۆش نەلەبەر دەوڵەمەندی کەسـێك و، نـە لەبەر هەژاری کەسێکی دیکە شایەتییەکە مەشێوێنە.

ئەی ئیمانداران! ئیمانتان کامڵکەن:

﴿ ١٣٦ : یـا أیهـا الذین آمنوا آمنوا بالله ورسـوله والکتاب الذی نزّل علی رسـوله والکتاب الذی أنزل من قبل ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! دەبێ باشتر و باشتر باوەر بێنن بەخواو بەپێغەمبەرەکەی و بەوکتێبەیش بەش بەش ناردی بۆ پێغەمبەری خۆی موحەممەد ﷺ و بەوکتێبانەیـش بەرلەقورئان ناردنی، وەکو تەورات و ئینجیل و پەڕاوەکانیتر، هەتا ئیمانتان کامڵتر بێ و، هەمووشـتان هەسـت بەبرایەتی و تەبایی بکەن لەژێر سایەی دینی خوادا ﴿ ومن یکفر بالله وملائکته وکتبه ورسله والیوم الآخر ﴾ هەرکەسێکیش باوەڕی نەبێ بەخواو بەفریشـتەکانی و، بە کتێبەکانیو بەپەیامبەرەکانی و، بـەرۆژی دوایی ﴿ فقد ضـل ضلالا بعیدا ﴾ ئەوە لەڕادە بەدەر لەڕێگەی هەقەوە دوورەو چاوەڕوانی هیدایەتی لێناکرێ.

دووڕووەکان حولحولی مەزەبن:

﴿ ١٣٧ : إن الذیـن آمنـوا ثـم کفروا ثـم آمنوا ثم کفـروا ثم از دادوا کفرا ﴾ بەراسـتی ئەو دووڕووانەش کـە یەکەمجار باوەڕیان هێناو پاشـان پەشـیمان بوونـەوەو، دووبارە بروایـان هێنایەوەو، هەر بەشـوێنیا کافر بوونەوە. ئەوسـا بێ باوەڕی خۆیان زیاتر کرد هە تامردن هەرکافر بوون ﴿ لم یکن الله لیغفرلهم ﴾ هەرگیز لەڕێی ئەوەدا نییە خوا چاو پۆشـییان لێبکا ﴿ ولا لیهدیهم سبیلا ﴾ و بۆ ڕێگای راست و دروستیش شارەزایان بکا.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٥-١٣٧):

١) دەبێ لەکاتی داوەری و شایەدی داندا دادگەربین.
٢) شایەدی ناهەق و، کیتمانی شایەدیی، کارێکی حەرامە، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((ألا أنبئکم بأکبـر الکبائر؟ قلنا بلی یا رسول الله، قال: الشرك بالله، وعقوق الوالدین، وکان

متكئا فجلس وقال: ألا وشهادة الزور، ألا وشهادة الزور، وما زال يكررها حتى قلنا ليته سكت)).

٣) مرۆڤ هەتــا ئەمرێت دەبێ هەر لەســەر بڕواو ئیمانی خۆی دامەزراو بێت.

٤) پایەكانی ئیمان و باوەڕ: باوەڕبوونە بەخواو بەفریشــتە و بەكتێــب و بەپێغەمبەران و بەڕۆژەكەیتر، لەتەك قەزاو قەدەردا، وەكو دەفەرموێ: ((إنا كل شيء خلقناه بقدر)).

٥) لەدیــن وەرگەڕاو (مورتەد) بــەلای هەندێ لەزانایانەوە سێ ڕۆژ مۆڵەتی پەشیمانی دەدرێتێ، جائەگەر لەوماوەیەدا پەشــیمان نەبوویەوە دەكوژرێ، ئەوساش نە نوێژی لەسەر دەكرێ و، نەلە گۆرستانی موسڵماناندا دەنێژرێت، هەندێ دەڵێن مۆڵەت نادرێ و یەكسەر دەكوژرێ.

﴿ ١٣٨: بشــر المنافقين بأن لهــم غذابا أليما ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ بەودووڕووانە موژدە بدە كەسزایەكی ئێش پێگەیەنەریان هەیە، دیــارە كەئەڵێت موژدەیان بدەرێ مەســخەرەیان پێدەكا، ئەگینە موژدە بەخۆشــیو رابــواردن دەدرێ نەك بەســزا ﴿ ١٣٩: الذين يتخــذون الكافريــن أولياء مــن دون المؤمنيــن ﴾ دووڕووە كانیش ئەوكەسانەن دۆســتی كافرو خوانەناســان دەكەنو، لەباوەڕداران دەتەكنەوەو، خۆشیان لەچارەیان نایەت و، كار بۆكافران دەكەن ﴿ أيبتغــون عندهــم العزة ﴾ ئاخۆ بەتەمان عیــززەت و حورمەت و ســەركەوتنیان لای ئەوانەوە دەســكەوێ؟! هەرئەم دەردەیە لەم سەردەمەی خۆشماندا كەبەشێكی زۆر لەموسڵمانان دەبینرێن شوێنی كۆمەڵانی تازە دروستكراو كەوتوون و خۆشیان دەوێن و چاوەڕوانی رێز و حورمەتیان لێوە دەكەن! ﴿ فإن العزة لله جميعا ﴾ خۆ بەڕاستی هەرچــی قەدرو رێزی دونیاو قیامەت هەیە، تەنها هەربەدەســتی خوایەو هەرلای ئەویش دەست ئەكەوێ، كەوابوو بۆچی پشتگیری لــەم ولــەو دەكەن، ئەی مەگــەر خوا نافەرموێ: (مــن كان يريد العــزة فلله العزة جميعــا..) یان نافەرموێ: (ولله العزه ولرســوله و للمؤمنيــن ولكن المنافقين لايعلمون) ئیتر لەكوێ بەشــوێنكەوتنی دوژمنانی دینی خوا سەركەوتوو دەبن؟! ﴿ ١٤٠: وقد نزل عليكم في الكتاب ﴾ خۆ بەڕاســتی خوای گەورە لەم قورئانەدا بەئێوەی راگەیاندووە ﴿ أن إذا ســمعتم آيات الله يكفر بها ويســتهزأ بها ﴾ كە هەركات زانیتان و بیســتان ئایەتەكانی خوا كەسانێك باوەڕیان پێناكەن و گاڵتەیان پێدەكــەن ﴿ فلا تقعدوا معهم حتى يخوضوا في حديث غيره ﴾ هەتا ئەوباسە ئەگۆڕن و دەچنە سەر قسەیەكیتر و واز لەوكارەیــان دێنن، ئێــوە لەگەڵیان دامەنیشــن ﴿ إنكم إذا مثلهم ﴾ ئەگینا ئێوەش لە گوناح و تاواندا وەك ئەوان دەبن، وەك بەڕاشكاوی لەسوورەتی (الأنعام/٦٨): (وإذا رأيت الذين يخوضون في آياتنا فأعرض عنهم حتى يخوضوا في حديث غيره) بۆ پشتگیری و دووپاتكردنەوەی ئەومەبەســتە هاتووە، خۆئەگەر لەبیرتان چوو و لەگەڵیاندا دانیشــتن، پاشان وەبیرتان هاتەوە، دەبێ دەسبەجێ پشــتیان لێ هەڵبكەن و لە كۆڕەكەیان هەڵســن. وەك لەســوورەتی (الأنعام/٦٨)دا ئەفەرموێ: (وإما ينسينك الشــيطان فلا تقعد بعد الذكرى مع القوم الظالميــن). ﴿ إن الله جامع المنافقين و الكافرين فــي جهنم جميعا ﴾ دیارە خوای گەورەش لەڕۆژی قیامەتدا گشــت دووڕوو و بێبــاوەڕەكان لە دۆزەخ كۆ دەكاتەوە، هەروەك ئەوان لە دونیادا گشتیان قسەیان یەك بوو بۆ دوژمنایەتی موسڵمانان.

دووڕووەكان بۆ ڕۆژێ دەگەڕێن:

﴿ ١٤١: الذيــن يتربصــون بكــم ﴾ ئەو دووڕووانــەی وا هەردەم چاوەڕوانی دەرفەتێك دەكەن لێتانو هەر لەمەڵاسدان بۆتان ﴿ فإن كان لكم فتح من الله ﴾ سا ئەگەر خوا ئێوەی سەرخست و زاڵبوونو دەستكەوتێكتان دەسكەوت ﴿ قالوا ألم نكن معكم ﴾ ئەڵێن: ئەی مەگەرئێمەش لەگەڵ ئێــوە نەبووین و پێكەوە جیهادمان نەكرد؟! ﴿ وإن كان للكافرين نصيب ﴾ خۆئەگەر بێباوەڕانیش بەشــێكیان دەستكەوتو سەركەوتن بەرسەرتانا وەكو لەڕۆژی ئوحودا ﴿ قالوا ألم نستحوذ عليكم ونمنعكم من المؤنين ﴾ ئەڵێن: ئەی مەگەر ئێمە نەبووین نەمان هێشت باوەڕداران پێتان بگەنو زیانتان پێبگەیەنن؟ كەوابوو ئەبێ بەشــی ئێمەشــی لێبدەن ﴿ فالله يحكــم بينكم يوم القيامة ﴾ خوا دوایی و ڕۆژی ســەلا بڕیاری راســت و دروســتان بــۆ دەدات، لەبەرئەوەی لەدونیادا بەتــەواوی هەق و ناهەق لێك ناكرێتەوە ﴿ ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا ﴾ دیارە كــە خواش هەرگیز رێ نادا بێباوەڕان دژی موســڵمانان بن و زاڵ بن بەســەریاندا، بەتایبەتی لەڕۆژی قیامەتدا، وە لەم دونیایەشدا هەرگیز نابێ موســڵمانان ژێر دەستەی خوانەناس و بێباوەڕان بن وحوكم و یاسای ئەوان جێبەجێ بكەن.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (١٣٨-١٤١):

١) بە دۆستكردنی بێباوەڕان و كافران و هاریكارییان كارێكی حەرامە، بۆنموونە: لەكاروبــاری ئاییندا پەنایان پێببرێ و بكرێنــە كۆمەك، بــۆ ئازاردانی تاقمێ لە موســڵمانان، چونكە ئەوكاتە كە موشــریكێك چوویــەلای پێغەمبەر ﷺ گوتی: من هاتووم یارمەتی تۆ بدەم لە جەنگدا، ئەویش لە

وه‌ڵامدا فه‌رمووی: ((إرجع فإنا لانستعين بمشرك)). واته: بگه‌ڕێوه‌، چونكه‌ ئێمه‌ ڕێمان پێ‌نه‌دراوه‌ موشریكان بكه‌ینه‌ هاوكارو له‌جه‌نگه‌كاندا هاریكاریمان بكه‌ن.

٢) عیززه‌ت و حورمه‌ت هه‌رگیز لای غه‌یری خوا به‌ده‌ست نایه‌.

الذين يتربصون بكم فإن كان لكم فتح من الله قالوا ألم نكن معكم وإن كان للكافرين نصيب قالوا ألم نستحوذ عليكم ونمنعكم من المؤمنين فالله يحكم بينكم يوم القيامة ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا ﴿١٤١﴾ إن المنافقين يخادعون الله وهو خادعهم وإذا قاموا إلى الصلاة قاموا كسالى يراءون الناس ولا يذكرون الله إلا قليلا ﴿١٤٢﴾ مذبذبين بين ذلك لا إلى هؤلاء ولا إلى هؤلاء ومن يضلل الله فلن تجد له سبيلا ﴿١٤٣﴾ يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا الكافرين أولياء من دون المؤمنين أتريدون أن تجعلوا لله عليكم سلطانا مبينا ﴿١٤٤﴾ إن المنافقين في الدرك الأسفل من النار ولن تجد لهم نصيرا ﴿١٤٥﴾ إلا الذين تابوا وأصلحوا واعتصموا بالله وأخلصوا دينهم لله فأولئك مع المؤمنين وسوف يؤت الله المؤمنين أجرا عظيما ﴿١٤٦﴾ ما يفعل الله بعذابكم إن شكرتم وآمنتم وكان الله شاكرا عليما ﴿١٤٧﴾

٣) به‌كۆی ده‌نگی زاناكانیش ڕه‌زامه‌ندی به‌ڕێبازی كوفر، هه‌ر كوفره‌.

ده‌غه‌ڵی دووڕووه‌كان:

﴿ ١٤٢: إن المنافقين يخادعون الله وهو خادعهم ﴾ بێگومان دووڕووه‌ ده‌غه‌ڵه‌كان به‌خه‌یاڵی خاویان ده‌یانه‌وێ فێڵ له‌ خوا بكه‌ن و بیخه‌ڵه‌تێنن! ئه‌و بره‌ ملكه‌چی و به‌رفه‌رمانه‌شیان هه‌ر بۆئه‌وه‌یه‌، به‌ڵام خوا خه‌ڵه‌تێنه‌رو ته‌فره‌ده‌ری ئه‌وانه‌، فرو فێڵه‌كانیان زۆر به‌ ئاسانی پووچه‌ڵ ئه‌كاته‌وه‌و سه‌ر ناگرن ﴿ وإذا قاموا إلى الصلاة قاموا كسالى ﴾ هه‌ركه‌ ده‌چن بۆ نوێژ كردنیش ده‌بینی به‌ ته‌وه‌زه‌لی ڕاست ئه‌بنه‌وه‌و هه‌ڵده‌سن، چونكه‌ به‌ ته‌مای پاداشت و خۆشنوودی خوا نین، هه‌روه‌ك له‌سووره‌تی (التوبه/٥٤): (ولا يأتون الصلاة إلا وهم كسالى) وه‌ له‌سووره‌تی (الماعون/٤-٥): (فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون) ئه‌و مه‌به‌سته‌ هاتووه‌و دووپاتكراوه‌ته‌وه‌.

﴿ يراؤن الناس ﴾ له‌ به‌رامبه‌ر خه‌ڵكدا ڕووپامایی ده‌كه‌ن و بۆ ڕووبینی نوێژ ئه‌كه‌ن! تا پێیان نه‌ڵێن كافرن ﴿ ولا يذكرون الله إلا قليلا ﴾ زۆر كه‌میشیان یادی خوا ئه‌كه‌ن ﴿ ١٤٣: مذبذبين بين ذلك ﴾ له‌ نێوان ئیمان و كوفردا دوو دڵن، هێمان خۆیان یه‌كلا نه‌كردۆته‌وه‌، بۆیه‌ هه‌م له‌لای موسڵمانه‌كانداهه‌ن و، هه‌م له‌لای كافره‌كانیش ﴿ لا إلى هؤلاء ولا إلى هؤلاء ﴾ نه‌ ئه‌وه‌یه‌ بچنه‌ لای ئه‌مانو موسڵمان بن، نه‌ ئه‌وه‌یشه‌ به‌یه‌كجاری‌خۆ بده‌نه‌ لای ئه‌وان وكافربن، واته: نه‌له‌و لان و نه‌له‌م لان، ده‌یانه‌وێ له‌ونێوانه‌دا هه‌ردوولا ڕازی بكه‌ن ﴿ ومن يضلل الله فلن تجد له سبيلا ﴾ دیاره‌ ئه‌وانه‌ گومڕاو ڕێ لێ‌گۆراون، هه‌ركه‌سێكیش خوا گومڕای بكات به‌هۆی لاساری ئه‌وكه‌سه‌ خۆیه‌وه‌ قه‌ت تۆ ناتوانی هیچ ڕێگایه‌كی خێری نیشان بده‌یت.

ڕێنماییه‌كانی ئایه‌تی(١٤٢-١٤٣):

په‌سن و سیفاتی دووڕووه‌كان: ته‌مه‌ڵی و سستی كردنه‌ له‌نوێژه‌كاندا، ئیمامی مالیك له‌كتێبی (الموطأ)دا هێناویه‌تی: ((إن النبى ﷺ قال: تلك صلاة المنافقين -ثلاثا- يجلس أحدهم يرقب الشمس حتى إذا كانت بين قرنى الشيطان، أو على قرنى شيطان، قام فينقر أربعا لايذكر الله فيها الا قليلا)) دووڕووه‌كان پاڵی لێده‌ده‌نه‌وه‌و لێی داده‌نیشن هه‌تا خۆر هه‌ڵدێ، پاشان به‌په‌له‌و خافل و بێ ئاگا هه‌ڵده‌ستن بۆنوێژه‌كه‌یان و، چوارجار ده‌نووك له‌زه‌وی ده‌ده‌ن و ده‌چن! ئه‌مه‌ هه‌ره‌په‌سن و سیفه‌تی پیاوی دووڕوویه‌، ئه‌گه‌رنا موسڵمان نوێژه‌كانی له‌كاتی خۆیاندا و زۆریش به‌زه‌وق و خۆشییه‌وه‌ هه‌ڵده‌ستێ بۆیان، ئیمامی موسلیم ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ ده‌هێنێ: ((مَثَلُ المُنافِقِ كَمَثَلِ الشاةِ العائِرَةِ بَيْنَ الغَنَمَيْنِ "المُتَرَددة بين قطيعين من الغنم" تَعيرُ الى هذه مَرَّة والى هذه أُخرى)). واته: مرۆڤی دووڕوو هه‌ر ده‌ڵێی مه‌ڕه‌ شێته‌یه‌، جارێ ده‌چێته‌ ناو ئه‌و مێگه‌له‌كه‌و، جارێ دێته‌ ناو ئه‌م مێگه‌له‌كه‌.

خوانه‌ناسان مه‌گرن به‌ دۆس:

﴿ ١٤٤: ياأيها الذين آمنوا لا تتخذوا الكافرين أولياء من دون المؤمنين ﴾ ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌ڕتان هێناوه‌! به‌ده‌ر له‌ موسڵمانان خه‌ڵكانی بێباوه‌ڕ به‌ دۆست و پشتیوانی خۆ مه‌گرن ﴿ أتريدون أن تجعلوا لله عليكم سلطانا مبينا ﴾ ئاخۆ ئه‌تانه‌وێ به‌ڵگه‌یه‌كی ئاشكرا

دژی خۆتان دەربارەی دووڕوویيتان بدەنە دەستی خوا، جا ئەوكاتە دووچار ببن؟ ﴿ ١٤٥: إن المنافقين في الدرك الأسفل من النار ﴾ دیارەكە دووڕووەكان لەچینی هەرە خواری ئاگری دۆزەخدان ﴿ ولن تجد لهم نصيرا ﴾ و تۆش هەرگیز ناتوانیت یارمەتیدەرێكیان بۆ پەیدا كەی ﴿ ١٤٦ إلا الذين تابوا وأصلحوا ﴾ مەگەر ئەوانەی تەوبە بكەن‌و خۆ ساز بدەنەوە ﴿ واعتصموا بالله ﴾ و بەباشی دەست بەقاپی خواوە بگرن ﴿ وأخلصوا دينهم لله ﴾ وله باتی رووپامایی كردن بە پاكی ویەكلایی دینداری بۆ خوا بكەن ﴿ فأولئك مع المؤمنين ﴾ ئەوسا لەبەهەشتدا لەگەڵ باوەڕداراندا ئەبن ﴿ وسوف يؤت الله المؤمنين أجرا عظيما ﴾ دیارە لە دوارۆژیشدا خوای گەورە پاداشێكی زۆر مەزن بە ئیماندارەكان دەدات ﴿ ١٤٧: ما يفعل الله بعذابكم إن شكرتم وآمنتم ﴾ خوا چ نیازو مەبەستێكی بەسزادانی ئێوە هەیە، ئەگەر ئێوە شوكرانە بژێرو سوپاسگوزاربن و باوەڕی دامەزراوتان هەبێت؟ واتە: خوا هەرگیز سزای بەندەی شوكرانە بژێرو باوەڕدار نادا ﴿ وكان الله شاكرا عليما ﴾ هەمووكات خوا پاداش دەرەوەی بەندە چاكەكانییەتی و، لەهەموو شتێكیش بەئاگاو زانایە، هەركەسێ سوپاسگوزاری بێت و باوەڕی پێ هێنا بێت، ئەویش پاداشی بەچاكە دەداتەوە.

كۆتایی جزمی ٥، (ولله الحمد والمنه)..

بۆ غەدر لێكراو نەبێ، ڕێ بە وشەی تاڵ و تفت نادرێ:

ستەم لێكراو دەتوانێ هەمووقسەیەك لەڕووی ستەمكاردا بكات، ئەگەرچی لیبووردنیش پەسەندترو باشترە، وەكو دەفەرموێ: ﴿ ١٤٨: لايحب الله الجهر بالسوء من القول إلا من ظلم ﴾ خوای گەورەو دلۆڤان هەرگیز پێی‌خۆش نییە هیچ كەسێك دەنگ بەرزكاتەوەو قسەی ناخۆش و ناحەز لەڕووی ئەم و ئەودا بكات، نابێ كەسێ نزای شەر لەكەسێ بكا، بەناوو ناتۆرەو، ناوی ناخۆش ناوی ببا، مەگین كەسێك ستەم و ناهەقی لەگەڵكرابێت، ئەوحەلە ڕێی هەیە باسی هەقی خۆی بكاو،ناوی ستەمكارەكە بەرێت، ئەگەرچی‌لەوكاتەشدا هەر بێدەنگی و ئارامگرتن باشترە، وەكو لەجێگای تردا دەفەرموێ: (ولمن انتصر بعد ظلمه فأولئك ما عليهم من سبيل) (شورا/٤١). واتە: ئەوكەسانەی لەپاش ستەم لێكردن، تۆڵەی خۆیان دەسێننەوە، خەتا بار نابن، لەفەرموودەشدا هاتووە: ((المُسْتَبّانِ ما قالا، فعلى البادئ منهما مالم يَعْتَدِ المَظْلُومُ)) ئەبوداوود. واتە: ئەو دوو كەسەیە كە جنێو بەیەكدی دەدەن، گوناحەكەی دەكەوێتە سەر دەسپێشخەرەكەیان، بەمەرجێ غەدر لێكراوەكە زیادەڕۆیی نەكا. ﴿ وكان الله سميعا عليما ﴾ خوای گەورە هەمیشه بیسەرە، گشت قسەو وتوو وێژێك دەبیسێ، زانایەبەوەی لەنێوانیاندا ڕوودەدات. ﴿ ١٤٩: إن تبدوا خيرا أو تخفوه أو تعفوا عن سوء ﴾ خۆئەگەر ئێوە چاكە بكەن، بەئاشكرابێ، یان بەنهێنی، یان لەكردارو ڕەفتارێكی نالەبار چاوبپۆشن، لەگەڵ تواناو دەسەڵاتدا ﴿ فإن الله كان عفوا قديرا ﴾ بێ سۆ خوا هەمیشه

﴿ لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

دەسەڵاتدارە بۆ عەفوو كردن و لیبووردن، لەفەرموودەشدا هاتووە: ((ما نقص مال من صدقة، ولا زاد الله عبدا بعفو إلا عزا، ومن تواضع لله رفعه الله)) (موسلیم). واتە: هیچ ماڵ و داراییيەك لەبەخشین كەم ناكا، هەر بەندەیەكیش عەفوو بكا، هەمیشە سەر بەرزە، ئەوەی لەبەر خوا، خۆ بەكەمەبزانێ و لەجێگای خۆی بێتە خوارێ، حەتمەن خوا بەرزی دەكاتەوە.

حاشا لە هەندێ پێغەمبەران كوفری تەواوە:

﴿ ١٥٠: إن الذين يكفرون بالله ورسله ﴾ بێگومانە ئەوانەی وادڵیان دژی خواو پێغەمبەرە كانییەتی ﴿ ويريدون أن يفرقوا بين الله ورسله ﴾ و دەشیانەوێ لەنێوان خواو پێغەمبەرەكانیدا فەرق و جیاوازی دانێن ﴿ ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ﴾ ودەڵێن: ئێمەباوەڕ بەهەندێكیان دەكەین، هەندێكیشیان بەجێی باوەڕ نازانین ﴿ ويريدون أن يتخذوا بين ذلك سبيلا ﴾ ودەشیانەوێ

لەو نێوانەدا ڕێگەیەك بۆ خۆیان دیاری بكەن ﴿ ١٥١: أولئک هم الكافرون حقا ﴾ بێ دوو دڵی، ئەمانە كافروخوا نەناسن، چونكە ئەو داوایەیان ناپەسەندە، وە بڕوا بوون بەخوا، بەگشت فەرمان و بڕیارەكانیشی دەبێ، ئەگینە ئەو داوایە، داخوازییەكی بێهوودەو بێ ناوەڕۆكە ﴿ وأعتدنا للكافرين عذابا مهينا ﴾ وە ئێمەسزایەكی ئابڕوبەرمان بۆئەو خوا نەناس و كافرانە،ئامادە كردووە، وەلە جێگای تریشدا دەفەرموێ: (وضربت عليهم الذلة والمسكنة وباؤا بغضب من الله..). (بەقەرە: ٦١) ﴿ ١٥٢: والذين آمنوا بالله ورسله ولم يفرقوا بين أحد منهم ﴾ ئەوانەش كە باوەڕیان هەیە بەخواو بەپێغەمبەرەكانی و لەناویانیشدا هیچ فەرق و جیاوازیەك ناكەن، وەك ئەم ئوممەتی موحەممەدە ﷺ كە بەراستی بێ فەرق وسوون چوونە ژێر ئەركی خۆیانەوە، وەكو لەجێگای تردا دەفەرموێ: (آمن الرسول بما أنزل إليه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته وكتبه ورسله لانفرق بين أحد من رسله..).(بەقەرە: ٢٨٥). واتە: ئەم پێغەمبەرەو ئەوانەش لەگەڵ ئەو باوەڕیان هێناوە، گشت لێیان ڕوونە كە ئەوقورئانە لەلایەن پەروەردگاریانەوە هاتووەو، هیچ فەرقێكیش ناخەن لەناو پێغەمبەرەكانیا، بەڵكو باوەڕیان بەگشتیان هەیە. ﴿ أولئک سوف يؤتيهم أجورهم ﴾ ئەوانە لەدوارۆژدا خوا پاداشی شیاوی خۆیانیان دەداتێ ﴿ وكان الله غفورا رحيما ﴾ وخواش گوناهپۆشە، لەتاوان و گوناهەكانیان دەبوورێ، میهرەبان و دلۆڤانە.

ململانێ و عینادی جوولەكە:

﴿ ١٥٣: يسألک أهل الكتاب أن تنزل عليهم كتابا من السماء ﴾ خاوەننامەكان، داوات لێ دەكەن كە كتێبێكی تایبەتیان لەئاسمانەوە بۆ بێنی،نووسرابێ بۆ فلانەكەس، هەروەكو چۆن تەورات بەكاملی و گشت پێكەوە هات بۆ مووسا، دیارە (قورەیش)یش هەمان بیانوویان لێگرتی و گوتیان: (وقالوا لن نؤمن لک حتى تفجر لنا من الأرض ينبوعا) ئیسراء/٩٠. واتە: بڕوات پێناكەین تا لەم زەمینە كانییەكمان بۆ هەڵدەقوڵێنی. ﴿ فقد سألوا موسى أكبر من ذلك ﴾ بێ سۆ هەر ئەوانە مەزنترو گەورەتر لەوەیان لەمووسا خواست بوو: ﴿ فقالوا أرنا الله جهرة ﴾ گوتیان: دەبێ بەئاشكرا خوامان پێ نیشان بدەیت! ﴿ فأخذتهم الصاعقة بظلمهم ﴾ جا لەسزای ئەو قسە ناڕەواو ناهەقەیانەدا، هەورە تریشقەیەكی سەخت گرتنی، لەسوورەتی (بەقەرە)شدا هاتووە: (وإذ قلتم يا موسى! لن نؤمن لک حتى نرى الله جهرة فأخذتهم الصاعقة وأنتم تنظرون.ثم بعثناكم من بعد موتكم لعلكم تشكرون) (٥٥- ٥٦).

واتە: ئەوساش كە بەمووساتان گوت: ئێمە بڕوات پێ ناهێنین تا بەئاشكرا خوا نەبینین! ئیتر هەر لەبەرچاو خۆتاندا برووسكە گرتنی، ئەوسا پاش ئەوەی مردن، زیندوومان كردنەوە، بەڵكو شوكرانە بژێر بن. ﴿ ثم اتخذوا العجل من بعد ماجاءتهم البينات ﴾ پاشانیش -دوای دیتنی چەند بەڵگەیەكی زۆر ڕوون و ئاشكرا لەسەر دەستی مووسا- گوێرەكەیان پەرست، وەخوا لە زمان ئەوانەوە دەگێڕێتەوە كە گوتیان: (إجعل لنا إلها كما لهم آلهة) ئەعراف/١٣٨. واتە: مووسا! خوایەكمان وەكو خواكانی ئەوان بۆ دابین بكە! ﴿ فعفونا عن ذلک ﴾ ئێمەش چاوپۆشیمان لێكردن ﴿ وآتينا موسى سلطانا مبينا ﴾ بەڵگەو دەسەلاتێكی ئاشكرامان دا بە مووسا. ﴿ ١٥٤: ورفعنا فوقهم الطور بميثاقهم ﴾ بەهۆی پەیمانێ كەدایان، كێوی (توور)مان لەسەریان بەرز ڕاگرت، پاش ئەو لاساری و سەرلێشێواوییەیان ﴿ وقلنا لهم ادخلوا الباب سجدا ﴾ پێمانگوتن: لەو دەرگاوە بەسوژدەوە بچنە ناو (بيت المقدس) وداوای لیبووردن لەخوا بكەن، كەچی قسەكەیان شكاندین و، لەباتی ئەوە بڵێن (حِطّة) گوتیان ((حنطة فی شعرة)). ﴿ وقلنا لهم لا تعدوا فی السبت ﴾ پێشمان گوتن: لە ڕۆژی شەممەدا دەستدرێژی مەكەن و، سنوور مەشكێنن و، بەو یاسایە ڕەفتار بكەن بۆتان دیاری كراوە ﴿ واخذنا منهم ميثاقا غليظا ﴾ پەیمانێكی بەهێزو پتەویشمان لێ سەندن كەلاساری نەكەن، كەچی نەیانبردە سەر، وەكو لە سوورەتی (ئەعراف)دا زیاتر ڕوونكراوەتەوە لەسەرەتای ئایەتی: (واسألهم عن القرية التى كانت حاضرة البحر ١٦٣) واتە: دەربارەی ئەو شارە -گوندی(ئەیلە) كە دەكەوێتە قەراخی دەریاوەو نێوان شاری (مەدیەن) و كێوی (توور)ەوە- لێیان پرسە؟

تاوانەكانی جوولەكە:

﴿ ١٥٥: فبما نقضهم ميثاقهم وكفرهم بآيات الله وقتلهم الأنبياء بغير حق وقولهم قلوبنا غلف ﴾ ئەوجا لەبەر پەیمان شكاندونیان و باوەڕ نەبوونیان بەنیشانەكانی خواو لەناهەق كوشتنی پێغەمبەرانیان و گوتەیان: ئێمە دڵمان داخراوە (بەر جەزرەبەو نفرینی خوا كەوتن). وەكو لە جێگای تردا دەفەرموێ: (وقالوا قلوبنا فی أكنة مماتدعونا إليه). ﴿ بل طبع الله عليها بكفرهم ﴾ نا دڵیان دانەخراوە، هەر خوا خۆی دڵی مۆر كردوون و قەت خێرو قسەی باش وەرناگرێ، چونكە قەومێكی نالەبارو لارن ﴿ فلا يؤمنون إلا قليلا ﴾ ئیتر بەشێ كەمیان نەبێ باوەڕ ناهێنن.

بوختانی جوولەکە دەربارەی (مەریەم)
و لاف لێدانی کوشتنی عیسا عليه السلام:

﴿ ١٥٦: وبكفرهم وقولهم على مريم بهتانا عظيما ﴾ لەبەر کافر بوون و ئەو بوختانە گەورەیەی بۆ خاتوونە (مەریەم) کردیان، گوایا زینای کردبێت! ﴿ ١٥٧: وقولهم إنا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله ﴾ وە لەبەر ئەوەش کە دەیانگوت: ئێمە عیسای کوڕی مەریەممان کوشت -کە پێغەمبەری خوایە، خوای گەورە بە درۆیان دەخاتەوەو دەفەرمووێ: ﴿ وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم ﴾ کەچی نەتوانییان بیکوژن و، نەتوانیشیان لەقەنارەی بدەن، وەکو خۆیان کردیانە هەرا، بەڵکو سەریان لێ تێکچوو بوو، پیاوێکیان دێت لەبیچمو شکڵدا وایان زانی (عیسا)یەو لەقەنارەیان دا ﴿ وإن الذين اختلفوا فيه لفي شك منه ﴾ وە ئەوانەی دەربارەی ئەو کێشەیانە، لەدوودڵیدان ﴿ مالهم به من علم إلا اتباع الظن ﴾ هیچ زانستییەکیان بەوە نییە، جگە لە شوێنکەوتی گومان نەبێ، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ وما قتلوه يقينا ﴾ بەیەقین و بێگومان نەیانکوشتووە ﴿ ١٥٨: بل رفعه الله إليه ﴾ بەڵکو خوای گەورە بەرەو خۆی بەرزی کردەوە، لەسوورەتی(ئالی عیمران) ئایەتی(٥٥)دا، ئەم مەسەلەی بەرز کردنەوەی (عیسا)یە، درێژتر باسکراوە، جابۆ پتر تێگەیشتن و بەئاگابوونت لێی، دەتوانی بگەڕێیتەوە لای ﴿ وكان الله عزيزا حكيما ﴾ خواش هەمیشە و بەردەوام بەدەستەڵات و کارزانە، خۆی دەزانێ چی دەکات، هەرکەسێك پەنای پێبرد، دەیپارێزێ و، سەری دەخات.

﴿ ١٥٩: وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمن به قبل موته ﴾ کاتێ عیسا لەئاسمان دێتە خوارێ، گشت خاوەن کتێبەکان بەر لەمەرگی عیسا بڕوای پێدێنن.

(بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((والذي نفسي بيده، لَيوشِكَنّ أن ينزل فيكم ابن مريم حَكَما عَدْلا، فيَكْسِرَ الصليبَ، ويقتُلَ الخنزيرَ، ويَضعَ الجزيةَ، ويَفيضَ المالُ حتى لا يَقْبَلَه أحد، حتى تكونَ السجدةُ خيرا من الدنيا ومافيها)) (فتح الباري: ٦/٥٦٦). واتە: سوێندم بەوەی گیانی منی بەدەستە، خەریکە کوڕەکەی مەریەم عليه السلام بێتە خوارەو بۆ ناوتان، ئەوسا ببێتە داوەرێکی دادگەرو دادپەروەرو، خاچ(سەلیب) بشکێنێ و، بەراز نەهێڵێو بیکوژێ و، سەرانە هەڵبگرێ وژیانو بژێویش ئەوەندە زۆرببێ، کەسێك نەبێ شتێك لەکەسێکی تر وەر گرێت، هەتا تەنها سوژدەیەك "بۆخوا بەرن" لەگشت دونیا چاکتر دە بێت.

﴿ ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا ﴾ وەلە ڕۆژی بەرێدا (عیسا) دەبێتە شایەت لەسەریان، کەپەیامەکەی خوای گەورەی بەرێك وپێکی پێگەیاندوون و، تێیشیگەیاندوون کە ئەو بۆ خۆی بەندەی خوای تاکو تەنیایە، نەك کوڕو ڕۆڵەی خوا، وەکو ئەوان دەڵێن. وەلەکۆتایی سوورەتی (مائیدە)شدا دەفەرمووێ: (وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون

فبما نقضهم ميثاقهم وكفرهم بآيات الله وقتلهم الأنبياء بغير حق وقولهم قلوبنا غلف بل طبع الله عليها بكفرهم فلا يؤمنون إلا قليلا ﴿١٥٥﴾ وبكفرهم وقولهم على مريم بهتانا عظيما ﴿١٥٦﴾ وقولهم إنا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم وإن الذين اختلفوا فيه لفي شك منه ما لهم به من علم إلا اتباع الظن وما قتلوه يقينا ﴿١٥٧﴾ بل رفعه الله إليه وكان الله عزيزا حكيما ﴿١٥٨﴾ وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمنن به قبل موته ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا ﴿١٥٩﴾ فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم وبصدهم عن سبيل الله كثيرا ﴿١٦٠﴾ وأخذهم الربوا وقد نهوا عنه وأكلهم أموال الناس بالباطل وأعتدنا للكافرين منهم عذابا أليما ﴿١٦١﴾ لكن الراسخون في العلم منهم والمؤمنون يؤمنون بما أنزل إليك وما أنزل من قبلك والمقيمين الصلوة والمؤتون الزكوة والمؤمنون بالله واليوم الآخر أولئك سنؤتيهم أجرا عظيما ﴿١٦٢﴾

الله..) (١١٦) واتە: ئەوکاتەش وەبیر بێنە کە خوا بەعیسا دەڵێ: ئەرێ عیسای کوڕی مەریەم! تۆ بەو خەڵکەت گوتووە: کەدەبێ -غەیرەز خوا- تۆو دایکت وەکو دوو خوا بپەرستن؟.

لەبەر ناهەقیکاری جوولەکە نازو
نیعمەتێکی زۆریان لەسەر حەرام کرا:

﴿ ١٦٠: فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم ﴾ لەبەر ئەو ستەم و ناهەقیەی جوولەکە کردیان، چەندین شتی حەڵاڵ و ڕەوامان لەسەر قەدەغە کردن و بێبەشبوون لێی ﴿ وبصدهم عن سبيل الله كثيرا ﴾ وە لەبەر ئەوەش کە زۆرکەسیان لەرێگەی خوا وەرگەڕان ورێیان لێگرت، وەك لە سوورەتی(ئالی عیمران)دا دەفەرمووێ: (كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة..) (ئایەتی: ٩٣/). واتە: هەموو جۆرە خواردەمەنییەك بۆ کوڕان و نەوەی ئیسرائیل

رەوابوو، بێ لەوەی کە ئیسرائیل (یەعقووب) پێش هاتنی تەورات خۆی لێلاداو پارێزی لێکرد، ئەوسا ئەمانیش لەبەر ناهەقی خۆیان گـەلێ رزق و رۆزییان لێگیرایـەوە، وەك دەفەرمووێ: (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذى ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما إلا ما حملت ظهورهما أو الحوايا أو ما أختلط بعظم ذلک جزيناهم ببغيهم وأنا لصادقون) (ئەنعام:١٤٦)واتە: ئێمە گشـت زیندەوەری نینۆکدارو پیوی گاو مەرمان لەمووسـاییەکان قەدەغە کرد، پیوێ نەبێ بەپشـت ئەوانەوە بێـت، یان لەگـەڵ ریخۆڵەکانیان بێ، یـان ئەو پیوە تێکەڵ بە ئێسـکیان بووبێت، ئەو تۆڵەیەش چونکە ناهەقبوون و لەرێی راست کلابوون و لایاندا، بێ سۆ ئێمە راست دەکەین. ﴿ ١٦١: وأخذهم الربا وقد نهوا عنه وأكلهم أموال الناس بالباطـل ﴾ وە لەبـەر سـوود خواردونیان، کەرێیـان لەخواردنی گیرابـوو، هەروەها لەبەر خواردنی دارایی مەردم بەفیرۆو هەوانتە ﴿ وأعتدنا للكافرين منهم عذابا أليما ﴾ ئێمەش بۆ ئەو کافرو سپڵانە سـزایەکی بەژانمان ئامادە کردووە. ﴿ ١٦٢: لكن الراسخون فى العلم منهـم ﴾ بـەڵام مـەلازۆر زاناکانیـان ﴿ والمؤمنون ﴾ و خەڵکـە بـرواداره کەیان ﴿ يؤمنون بما أنزل إليـک وما أنزل من قبلـک ﴾ بروایان بەو کتێبە هەیە بۆ تۆ نێردراوەتە خوارەوەو، وە بەوەش باوەریان هەیە وا بەر لەتۆ ناردراوە ﴿ والمقيمين الصلاة ﴾ بەتایبـەت ئەوانەی وابە باشـی نوێژ بەجێ دێنـن ﴿ والمؤتون الـزكاة والمؤمنون بالله واليوم الآخـر ﴾ هەروەها زەکات دەرانیان و، ئەوانەشـیان بەخواو بەرۆژی بـەرێ باوەریان هەیە ﴿ أولئک سنؤتيهم أجرا عظيما ﴾ بێگومان بەوانە پاداشێکی گەورەو گرنگ دەبەخشین، واتە: بەهەشتیان دەدەینێ.

بۆ تۆو بۆ پێغەمبەرانی تر، چوونییەک وەحیمان کرد:

﴿ ١٦٣: إنا أوحينا إليک كما أوحينا إلى نوح والنبيين من بعده ﴾ ئێمە وەحیمان بۆ تۆ کرد، هەروەکو بۆ (نووح) و پێغەمبەرانی دوای ئەویشمان کرد ﴿ وأوحينا إلى إبراهيم وإسماعيل وإسحاق ويعقوب والأسباط وعيسى وأيوب ويونس وهارون وسليمان ﴾ هەروەها بۆ (ئیبراهیم و ئیسـماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و نەوەکانی و عیساو ئەیێووب و یونس و هاروون و سـولەیمان) یشـمان کردو بەرنامەی ئیـش و کاریانمـان تێگەیاندن ﴿ وآتينا داود زبـورا ﴾ (زەبوور) یشمان بەخشی بە (داوود) (عليهم الصلاة والسلام).

بیست و پێنج پێغەمبەر ناویان لەقورئاندا هاتووە:

﴿ ١٦٤: ورسـلا قـد قصصناهم عليک من قبل ﴾ وە لەپێشـەوە چەندپێغەمبەرێکی تریشـمان ناردووە، ئەوانە هێندێکیان بوون کە لەئایەتی (١٦٣) دا باسـکران ﴿ ورسـلا لم نقصصهم عليک ﴾ و پێغەمبەرگەلێکـی تریش هەن، کە لەقورئاندا بۆم باس نەکردویت.

تێبینـی: ئەمانەیـش ئەوپێغەمبەرانـن لە قورئانـدا ناویان هاتووە: (ئـادەم، ئیدریـس، نـووح، هوود، سـالح، ئیبراهیـم، لووت، ئیسماعیل، ئیسحاق، یەعقووب، یووسف، ئەیووب، شوعەیب، مووسا، هاروون، یونس، داوود، سولەیمان، ئیلیاس، ئەلیەسەع، زەکەریـا، یەحیا، عیسـا، زەلکیفـل، پێغەمبەرمان(موحەممەد) سـەڵاویان لێ بێت. ﴿ وكلم الله موسى تكليما ﴾ خوای میهرەبان بۆ خۆی –راستەوخۆ– قسەی لە گەڵ مووسادا کردووە، بۆیە پێی دەگوترێ (کەلیم).

بۆچی پێغەمبەران رەوانە کران؟

﴿ ١٦٥: رسـلا مبشـرين ومنذريـن لئلا يكون للنـاس حجة بعد الرسـل ﴾ گشـتیان پێغەمبەری مژدەدەرو ترسێنەر بوون، تا دوای ئـەو پێغەمبەرانە هیچ بەڵگە وبیانوویەك بۆ ئـەو خەڵکەیە نەمێنێ لەلای خوا، ئەگەر لارو لاسـار بوون ﴿ وكان الله عزيزا حكيما ﴾ خوا خۆی گشت کات دەسەڵاتدارە، لەکارزانە، وەك دەفەرموێ: (ولوانا أهلكناهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا أرسلت إلينا رسولا فنتبـع آياتک من قبل أن نذل ونخزى)طه/١٣٤. واتە: ئەگەر ئێمە بەر لەم قورئانە ئەوانمان بەسزایەك لەناو بردبا، دەیانگوت: ئەی پەروەردگارمان! بەر لەوە ئێمە ریسـواو سـەر شۆرو زەلیل ببین، بۆچـی تـۆ پێغەمبەرێکی خۆتت نەنـاردە لامان شـوێنی ئایەت ونیشانەکانی بکەوتباین؟

پێغەمبـەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((لا أحَدَ أغيرُ مـن الله، من أجل ذلک حـرم الفواحش ما ظهر منها وما بطن، ولا أحدَ أحبُ إليه المدح من الله عـز وجل-من أجل ذلک مدح نفسـه، ولا أحدَ أحبُّ إليه العذر مـن الله، من أجل ذلک بعث النبيين مبشـرين ومنذرين)) وفى لفظ (من أجل ذلک أرسـل رسـله وأنزل كتبه) (فتح البارئ/١٤٦/٨). واتە: هیچ کەسێ نییە لەخوا بە غیرەتتر بێت، هەر بۆیەش کاری نەشـیاوو دزێوی بەئاشـکراو نهێنی رەوا نەدا، کەسـێکیش نییە بەقەدەر ئەو سوپاس وستایشی پێخۆش بێت، هەر بۆیە (مەدح)ی خۆی دەکا، وەهیچ کەسێك نییە بەئەندازەی خوا (عوزر)و پۆزشی لاخۆش بێت، هەر لەبەر ئەوە بوو گشت پێغەمبەرانی بەمژدەدەرو ترسـێنەر ناردو کتێبیشـی لەتەك ناردن. ﴿ ١٦٦: لكن الله يشهد بما أنزل إليک أنزله بعلمه ﴾ بەڵام خوایکارجوان ئاگادارە کە ئەو قورئانەی بەزانست وزانیاری خۆی دابەزاندووە بۆت ﴿ والملائكة

یشهدون ﴾ وفریشتەکانیش ئاگایان لێیەو چاك دەزانن کە خوا موحەممەدی کردووە بەپێغەمبەر و، ئەو قورئانەشی بۆناردووە، ئەگەرچی خەڵکیش قڕە قڕو دەمبازی بکەن! خوای گەورە بۆ خۆی لە سوورەتێکی‌تردا دەفەرمووێ: (لا یأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه تنزیل من حکیم حمید). ﴿ وکفى بالله شهیدا ﴾ ئاگاداربوونی خوای گەورە بەسە بۆ ئەو راستیە ﴿ ١٦٧: إن الذین کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بەراستی ئەوانەی بێ باوەڕن و ڕێگەی ڕاستی خوا لەخەڵك دەگرن و ناهێڵن شوێنی‌هەق کەون ﴿ قد ضلوا ضلالا بعیدا ﴾ بێ‌سۆ لە ڕادە بێ باوەڕن و ڕێیانگوم کردووە و سەرلێ‌شێواون ﴿ ١٦٨: إن الذین کفرواو ظلموا ﴾ بێ سۆ ئەوانەی لەدینی خوا لایانداوکاری ناهەقی و ستەمیان کرد ﴿ لم یکن الله لیغفر لهم ولا لیهدیهم طریقا ﴾ ئەوە خوا نەلێیان خۆش دەبێ و، نەرێگەبییەکیان نیشان دەدا بۆ خێرو چاکە کردن ﴿ ١٦٩: إلا طریق جهنم خالدین فیها أبدا ﴾ بەڵام ڕێی جەهەندەم ئامادەیە بۆیان و، بەهەتا هەتایی تیا قەتیس دەمێننەوە ﴿ وکان ذلک على الله یسیرا ﴾ ئەوەش بۆ خوا زۆر ئاسانە ﴿ ١٧٠: یا أیها الناس قد جاءکم الرسول بالحق من ربکم ﴾ خەڵکینە! ئەم پێغەمبەرە (موحەممەد ﷺ) بەئاییننێکی هەق و ڕاستەوە لەلایەن پەروەردگارتانەوە هاتۆتە لاتان ﴿ فآمنوا خیرا لکم ﴾ دەسا باوەڕی پێ بێنن، خێرو قازانجتانە ﴿ وإن تکفروا فإن لله ما فی السموات والأرض ﴾ خۆ ئەگەر کافرو خوانەناس بن وپەیڕەوی لێنەکەن، ئەوە چاك بزانن هەرشتێ لەئاسمان و زەویدایە هی خوایەو، لە موڵکی ئەوهیچ کەمناکاو، ئێوەیش لەدەستی‌دەرناچن، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وقال موسى إن تکفروا أنتم ومن فی‌الأرض جمیعا فإن الله لغنی حمید) ﴿ وکان الله علیما حکیما ﴾ خواش هەمیشە زانای کار ڕەوان و لەکارزانە.

زیدەڕۆیی لە شانی عیسادا:

﴿ ١٧١: یا أهل الکتاب لا تغلوا فی دینکم ولا تقولوا على الله إلا الحق ﴾ ئەی خەڵکانی خاوەننامە! هەڵڕۆیی و زیدەڕۆیی لەدینەکەتاندا مەکەن، شتێ ڕاست نەبێ، ئێوە دەربارەی خوا مەڵێن. فەلەکان دەربارەی‌مەسەلەی عیسا عليه السلام زۆرلەسنوور دەرچوون و، گەیاندیانە ڕادەی خوا و بە خوا زانین! پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێ: ((لا تُطْرونی کما أَطْرَتِ النصارى عیسى ابنَ مریم، فإنما أنا عبد، فقولوا: عبدالله ورسوله)) (أحمد ١/٢٣) ئیمامی بوخاریش بەم شێوەیە ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((فإنما أنا عبد فقولوا: عبدالله ورسوله)) (فتح الباری/٦/٥٥١).واتە: خەڵکینە! لەبارەی منەوە زیدەڕۆیی مەکەن، وەکو گاورەکان دەربارەی عیسا هەڵڕۆییان کردو ئەوەندەیان پیا هەڵدا، کردیانە کوڕی خوا! بەراستی من تەنها بەندەیەکم، ئێوەش لەوبارەی منەوە هەر ئەوەندە بڵێن کە: من تەنها بەندەو ڕەوانەکراوی خوام ﴿ إنما المسیح عیسى ابن مریم رسول الله وکلمته ألقاها إلى مریم وروح منه ﴾ (مەسیح کوڕی مەریەم) هەر پێغەمبەری خوا بووە، خوای بەتوانا وشەی خۆی هاویشتە ناو پزدانی مەریەم وگیانێکیشە لە خواوە، (جوبریل)ی نارد بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە، ئەویش هەر چۆنی پێی سپێردرابوو کارەکەی ئەنجامدا، وەکوخوا بۆ خۆیشی لەسوورەتیکی تردا دەفەرموێ: (ماالمسیح ابن مریم إلا رسول قد خلت من قبله الرسل وأمه صدیقة کانا یأکلان الطعام..) مائدە/٧٥. یان دەفەرموێ: (إن مثل عیسى عند الله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون)ئالی عیمران/٥٩.واتە: نموونەی (عیسا)ش بەلای خواوە، هەر لەنموونەی ئادەمە، لەگەڵ دروستی کردوو پاشان پێی‌گوت: ببە بە ئادەم، ئەویش خێرابوو، عیساشی هەر ئاوا دروستکرد، ئێوەیش لەوە بەولاوە مەچن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((من شهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، وأن محمدا عبده ورسوله، وأن عیسى عبدالله ورسوله وکلمته ألقاها إلى مریم وروح منه، وإن الجنه حق، والنار حق، أدخله الله الجنه على ماکان من العمل))

۞ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَـٰرُونَ وَسُلَيْمَـٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَـٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّـٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَـٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

(فتح الباریٰ/٦/٥٤٦).واتە: ئەوەی ئەوشایەتیە بدات کە: غەیرەز خوا خوایەکی تر نییە شیاوی پەرستن بێت، تاك وتەنیاو بێ شەریك وبێهاوبەشە، (موحەممەد)یش ﷺ بەندەی خوایەو خۆی ناردوویەتی، عیساش بەندەو پێغەمبەری خوایەو ئەو ناردوویەتی‌و بە بڕیارو فەرمانی ئەو بووە و هاویشتوویەتی پزدانی خاتوونە

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسۡتَنكِفَ ٱلۡمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبۡدٗا لِّلَّهِ وَلَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ ٱلۡمُقَرَّبُونَۚ وَمَن يَسۡتَنكِفۡ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيَسۡتَكۡبِرۡ فَسَيَحۡشُرُهُمۡ إِلَيۡهِ جَمِيعٗا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمۡ أُجُورَهُمۡ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡتَنكَفُواْ وَٱسۡتَكۡبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيّٗا وَلَا نَصِيرٗا ﴿١٧٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُم بُرۡهَٰنٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكُمۡ نُورٗا مُّبِينٗا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱعۡتَصَمُواْ بِهِۦ فَسَيُدۡخِلُهُمۡ فِي رَحۡمَةٖ مِّنۡهُ وَفَضۡلٖ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَيۡهِ صِرَٰطٗا مُّسۡتَقِيمٗا ﴿١٧٥﴾

مەریەم و، ڕۆحێکە لەلایەن خۆیەوە و، ددانیش بنێت بەڕاستی و دروستی بەهەشت و دۆزەخدا.. ئیتر بێ سۆ "کارو کرداری هەر چۆنی بێت" خوای گەورە دەیباتە بەهەشتەوە ﴿ فآمنوا بالله ورسله ﴾ دەسا ئێوە باوەڕ بێنن بە خواو بەپێغەمبەرانی ئەو ﴿ ولا تقولوا ثلاثة ﴾ مەڵێن خوا سێن، واتە عیسا و دایکی مەکەنە هاوبەشی، بۆیە لە سوورەتی (مائیدە)شدا دەفەرمووێ: (لقد كفر الذين قالوا إن الله ثالث ثلاثة وما من إله إلا اله واحد..)مائیدە/٧٣. واتە: ئەوانەی کە گوتیان خوا سێهەمینە لەسێ خوایان، بێگومان لەدین لایانداوە، جگە لەخوای تاك و تەنیا هیچ کەس بۆ پەرستن ناشێ، وەدەربارەی ئەوانەش پێیان وابووخوابوو فەرمووێ: (لقد كفر الذين قالوا إن الله هو المسيح ابن مريم..) (مائیدە/٧٢). ﴿ انتهوا خيرا لكم ﴾ کۆتایی بەو قسانە بێنن، بۆ ئێوە باشترە ﴿ إنما الله إله واحد ﴾ بێ شك هەر(الله) تاکە خوایە ﴿ سبحانه أن يكون له ولد ﴾ پاك وبێخەوشە لەو تۆمەتە کە: منداڵی هەبێ ﴿ لە مافی السموات ومافي الأرض ﴾ هەرچی لەناو ئاسمانەکان و زەویدایە هەر هی ئەوە ﴿ وكفى بالله وكيلا ﴾ وخواش هەر خۆی بەسە بۆ پێکهێنانی کاروبارو، بەڕێوەبردنی بوونەوەر، هیچ پێویستییەکی بە عیساو خەڵکی تر نییە.

پێغەمبەران و فریشتەکان لە بەندایەتی خوا حاشا ناکەن:

﴿ ١٧٢: لن يستنكف المسيح أن يكون عبدا لله ولا الملائكة المقربون ﴾ مەسیح هەرگیز لەوە حاشای نەکردووە کە عەبدو بەندەی خوایە، بەڵکو شانازی کردووە بەندەی خوابێ و قەت خۆی بەگەورەو زل نەزانیوە لەئاستی بەندایەتی خوادا، فریشتانی نزیك بەخواشەوە هەروەها، بۆیە دەفەرمووێ: ﴿ ومن يستنكف عن عبادته ويستكبر ﴾ هەر کەسێك بەبەندایەتی خوای گەورە ڕازی نەبێ و فیزو دەعیە بنوێنێ ﴿ فسيحشرهم إليه جميعا ﴾ بێگومان خوا هەموویان لای خۆی کۆ دەکاتەوە، ڕۆژی سەڵا داوەریان دەکاو هەق و ناهەق لێك دەکاتەوە ﴿ ١٧٣: فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات فيوفيهم أجورهم ويزيدهم من فضله ﴾ جا ئەوانەی خاوەن باوەڕو کار چاکن، ئەوە بێ لەپاداشی خۆیان، خوا پتر چاکەیان لەگەڵ دەکا ﴿ وأما الذين استنكفوا واستكبروا ﴾ بەڵام ئەوانەی کە لەخوا لایانداوەو لووتیان بەرز بووە ﴿ فيعذبهم عذابا أليما ﴾ ئینجاخوا سزاو جەزرەبەی بەئێش وبە ژانیان دەدا ﴿ ولا يجدون لهم من دون الله وليا ولا نصيرا ﴾ هیچ دۆست ویارمەتیدەرێکیان نابێ - جگە لە خوا- وەخواش دۆستو یاریدەریان نییە.

پەسنەکانی قورئان:

﴿ ١٧٤: يأأيها الناس قد جاءكم برهان من ربكم ﴾ ئەی خەڵکینە! لە پەروەردگارتانەوە بەڵگەیەکی گەورەو مەزنتان بۆ هاتووە، تاهیچ کەسێك بڕو بیانووی نەمێنێ ﴿ وأنزلنا إليكم نورا مبينا ﴾ و نوورو ڕۆشنایەکی ئاشکرامان دابەزاندووە بۆتان، دیارەمەبەست لە و(بورهان)و (نوور)ـە، قورئانی پیرۆزە ﴿ ١٧٥: فأما الذين آمنوا بالله واعتصموا به ﴾ ئینجا ئەوانەی باوەڕیان هێناو، دەستیان گرت بەرشتەی خواوە ﴿ فسيدخلهم في رحمة منه و فضل ﴾ جا بە تەئکید خواش دەیانخاتە بەر ڕەحمەت و بەزەیی خۆی و پتریش ﴿ ويهديهم إليه صراطا مستقيما ﴾ بەرەولای خۆی شارەزای ڕێی ڕاستیان دەکا. بەڵێ هەموو کات موسڵمان دەزانی ڕێی ڕاست لەکوێیەو، هەر لەوێیشەوە هەنگاو هەڵدەگرێت، چونکە خاوەنی(نوور)و(بورهان)ـە.

کە سێک بمرێ نەباب و نە منداڵی هەبێ (کەلالە):

﴿ ١٧٦: يستفتونك ﴾ لێت دەپرسن: دەربارەی کەسێ باوك و منداڵی نییەو دەمرێ، چی بکەن بەکەلەپوورەکەی؟ (جابیر) دەڵێ: جارێکیان نەخۆشبووم و پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە سەرەخۆشیم و، لەو کاتەدا بێهۆشکەوتبووم، پاشان دەستنوێژێ دەگرێ و لە ئاوی دەستنوێژەکەم -بەفەرمانی خوی- لێ دەپرژێنێ و بەهۆش دێمەوە، جا ئاگادار بووم ئەو پرسیارەیان لێکرد، ئەوجا خوایش ئایەتی میراتی نارد/ (ئەحمەد:٣/٢٩٨). دیارە ئەم ئایەتی (يستفتونك..) وەکو زاناکان دەڵێن دواهەمین ئایەتە هاتووە ﴿ قل الله يفتيكم في الكلالة ﴾ پێیان بڵێ: خوا خۆی وەڵامیئەوەتان دەداتەوە. جا بۆ تەفسیری(کەلالە) هێندێ دەڵێن: بەکەسێك دەڵێن کە نەباوك و نەمنداڵی هەیەو دەمرێ، هێندێکی دی دەڵێن: ئەوکەسەیە کە تەنها منداڵی نەبێ و بمرێ، وەکو ئەم ئایەتەی بەردەستمان دەفەرموێ: ﴿ إن إمرؤا هلك ليس له ولد ﴾ ئەر کەسێك مردو هیچ منداڵی نەبوو﴿ وله أخت فلها نصف ماترك ﴾ هەر تەنها خوشکێکی هەبوو ئەوە نیوەی میراتەکەی دەبا ﴿ وهو يرثها إن لم يكن لها ولد ﴾ خۆ ئەگەر خوشکەکەش بمرێ و، هیچ منداڵلەپاش نەبوو، ئەوە براکەی تەواوی میراتەکەی دەبا ﴿ فإن كانتا اثنتين فلهما الثلثان مما ترك ﴾ خۆئەگەر هەر ئەو مردووە، دوو خۆشکی لێ بەجێمان، ئەوە دووبەشیان لەسێ بەشی بۆ هەیە، هەروەهاش ئەگەر لەدوو خۆشك زیاتر بوون ﴿ وإن كانوا إخوة رجالا ونساء ﴾ خۆئەگەر چەند خوشك و چەند برایەك لەپاش مردووەکە جێمانو هیچ منداڵیشی نەبوو ﴿ فللذكر مثل حظ الأنثيين ﴾ ئەوە هەر نێرینەی دوو ئەوەندەی مێینە میراتی بەردەکەوێ ﴿ يبين الله لكم أن تضلوا ﴾ خوای گەورە ئەو یاسایەتان بۆ روون دەکاتەوە، نەوەکو لێتان تێك بچێ و مافی یەکتر زەوت بکەن ﴿ والله بكل شئ عليم ﴾ دیارە خواش بەهەموو شتێك زانایە، ئەو خۆی چاك دەزانێ کێ لە میراتەکە چەندە بەشی بدرێت، جابۆ پتر ئاگادار بوون لە وردەکاریەکانیمەسەلەی میرات، دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ ئایەتی(١٢، ١١)ی سوورەتی (ژنان) ئەگەرچی رەخنەگران و(عەلمان)یەکان لە بەر خۆشەویستییەکی شەهوانی و کوێرانەی ژنان، خۆیانکەڕو کوێرکردووەو، هەرگیز هەق نابیسن، ئەگینە وادەزانم ئەوەندە لەو بابەتە نووسراوە بۆ مرۆڤی ژیرو ئاقڵ بەس بێت، سەرە ڕای ئەمانەیش، دەبێ بزانن کە هەموو مەسەلەکانی ژنان، وەمیراتیش یەکێکیانە، بەگۆترەو سادە بڕیاریان لەسەر نەدراوە، بەڵکو زۆر وردەکاری تیا بەکار هێنراوە، کە ئەر لەوەکەمتر، یان زیاتر بێت ژیانی ئەودوومرۆڤە (نێرومێیە)تێك دەچێ و لارەسەنگ دەبێ و، ژنانیش"بۆخۆیان" هاواریان لێبەرز دەبێتەوە، بۆنموونە: (نەفەقە)ی ژنان لەسەر باوك و براو کەس و کارو مێردە، دیارە ئێستا ئەوژنانە کە لەدەزگایەکدا کارمەندن وهاوکاری باش دەکرێن، قبووڵیان نییەو بەسووکایەتی ژنانیدەزانن ودەڵێن: ژنان دەبێ بۆ خۆیان بژێوی پەیدا بکەن! وادەزانم ئەو خانمانە کە ئەو قسەیەدەکەن، هەر ئەو کاتەیە رازی دەبن بژێویان لەسەرخۆیان بێت لەجێگایەك کارمەندبن، چونکە ئەگەر ببنە کشتیارو کرێکار، کۆلکێشی وپاچە کۆڵەو شوانی پێبکەن، ئەوا لە باتی جارێك هەزارجارهاواریان لێ بەرز دەبێتەوەوداوادەکەن کە: ژنان خانمی ماڵ بن و نان و نەفەقەیان لە سەر پیاوان بێ و نەچنە بەر سەرمای زستان و، گەرمای گەرمی هاوێن، جامن نامەوێ لەم جێگایەدا زیاتر بچم، وەکو گوتم کتێبی زۆری لەسەر نووسراوە، باخانمەکان و، ئەوانەی گریەیان بۆدەکەن خۆیان بچن بەویژدانەوە دیراسەیەکیان بکەن.

زۆر زۆر سوپاس بۆخوای باڵادەس کە پشتیوانی لێ کردم بۆ تەواوکردنی ئەم کورتە تەفسیرە بۆ سوورەتی (نیساء).

سوورەتی(مائیده)ـە

مەککەییەو (١٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (مائیدە)یەش وەك سوورەتە هاوڕێکانی خۆی: (بەقەرە، نیساء، ئەنفال) گرنگییەکی زۆر دەدات بەیاساو داڕشتنی بەرنامە بۆ رووداوەکان، لەپاڵ تیشك خستنە سەر بیروباوەڕی خاوەننامەکان.

ئەم سوورەتە سراوەو (مەنسووخ)ـی تێدا نییەو، (١٨) بڕیاری فەرزو واجبیاتی خوایی تێدایە.

ئەم سوورەتە لەکاتی گەڕانەوەی پەیامبەر ﷺ لە(حودەیبیە)دا هاتەخوارەوە، سەرجەم باسی حوکمە شەرعییەکان دەکات، ئەوەش لەبەر ئەوەیە کە هێشتا دەوڵەتی ئیسلامی لەسەرەتای پێ گەیشتنیدا بوو، دیارە تادادەمەزرێ و لەهەڵەو پەڵە دوور دەبێ، پێویستی بەگەلێ یاساو رێنمایی ئاوای خوایی هەیە.

ئەمەیش کورتەیەکی ئەوحوکمانەیە کەئەم سوورەتە لێیان دەدوێ: رێکەوتن وپەیمان بەستن، شێوەی حەیوان سەربڕین، نێچیر راوکردن، ئیحرام بەستن بەحەج، یا بە عەمرە، مارەکردنی ژنانی خاوەننامەو کتێب، پاشگەز بوونەوە لەئیسلام، نوێژو دەست نوێژ،

یاسای دەست بڕینی دز، یاسای تۆڵەی ڕێگرو (ئیفساد) کارو عارەق خۆر و قومارباز، کەفارەتی سوێن شکاندن، نێچیر کوشتن بەبەرگی ئیحرامەوە، وەسیەتکردن پێش مردن..هتد.

سەرەڕای ئەمانەیش هەندێ داستان و چیرۆك دەگێڕێتەوە بۆ پەندو ئامۆژگاری، بۆ نموونە: چیرۆکی (بەنی ئیسرائیل) لەگەڵ

يَسۡتَفۡتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِي ٱلۡكَلَٰلَةِۚ إِنِ ٱمۡرُؤٌاْ هَلَكَ لَيۡسَ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَهُۥٓ أُخۡتٞ فَلَهَا نِصۡفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمۡ يَكُن لَّهَا وَلَدٞۚ فَإِن كَانَتَا ٱثۡنَتَيۡنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۚ وَإِن كَانُوٓاْ إِخۡوَةٗ رِّجَالٗا وَنِسَآءٗ فَلِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۗ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ أَن تَضِلُّواْۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ﴿١٧٦﴾

سُورَةُ المَائدَة

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ أُحِلَّتۡ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌۗ إِنَّ ٱللَّهَ يَحۡكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢﴾

مووسادا عليه السلام کە هێمایە بۆگشت یاخیبوون و سەرکێشیو لەسنوور دەرچوونێكو تۆڵەکەشی.

پاشان داستانی هەردوو کوڕەکەی بابە گەورەمان ئادەم ﷺ، کەهێمای ململانێی ئەهلی خێرو شەرە تادوا ڕۆژی دوایی..

ئینجا باسی عەقیدە هەڵوەشاوەکەی جوولەکەو گاوران و پەیمان شکێنیان دەکات، کەچۆن هەموو وەخت پەیمانیان دەبەست و دەیانشکاندو(تەورات) و (ئینجیل)یان دەگۆڕی و بڕوایشیان بە پەیامەکەی پێغەمبەر ﷺ نەدەهێنا.

بە هێنانی دیمەنێکی ترسناك و ترسێنەری ڕۆژی دوایی، کۆتایی دێت، بەتایبەتی دیمەنێك لەگەڵ عیسای کوڕی مەریەم دا عليه السلام ئەو کاتە کە خوای گەورە پرسیاری لێدەکاو دەفەرموێ: (أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي ألهين من دون الله) ئەهای ئەو ڕۆژە،چ ڕۆژێکی قورس وسەخت ودژوارە!.

بەڵێنتان جێبەجێ بکەن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ياأيهاالذين آمنوا أوفوا بالعقود ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! گشت پەیمانێك جێبەجێ بکەن و، لەئەنجامدانیا بەئەمەك و بەوەفابن. بەڵێ.. هەرچی خوا فەرمانی بەکردنی دابێ، وەیان ڕێی بە کردنی نەدابێ، وەکو پەیمان تەماشا دەکرێ و، دەبێ وەفای پێبکرێت. پیاوێك بە(عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود)ی گوت: وەسیەتێکم بۆبکە! ئەویش گوتی: هەرکە لەقورئاندا گوێت لە (ياأيها الذين آمنوا)وەوەبوو، دەبێ چاك وەری بگریت، چونکە حەتمەن،یان بڕیاری چاکەیە، وەیان ڕێگرتنە لەخراپە. (خەیسەمە) دەڵێ: لە جێی هەموو (ياأيها الذين..)ـەکانی قورئان، لە تەورات دا (ياأيها المساكين) بووە.

ئاژەڵی حەرام و، حەلاڵ:

خوای گەورەو میهرەبان لەم ئایەتانەدا ماڵات وولاتی حەڵاڵ و حەراممان بۆ ڕوون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ أحلت لكم بهيمة الأنعام ﴾ خواردنی گۆشتی وشترو گاو مەڕو بزن -دوای سەربڕینیان- حەڵاڵکراوە بۆتان، هەروەها بەچکەی هەرکامێکیشیان، ئەردوای سەربڕینی لە ناوسکیا گیانی تێدا نەمابێ، وەکوپێغەمبەر دەفەرموێ: ((كُلُوهُ إنْ شِئْتُمْ، فإن ذكاتَهُ ذكاةُ أُمِّهِ)). (ئەبوداوود، ترمزی). ﴿ إلا ما يتلى عليكم ﴾ ئەوپەلەوەرو ئاژەڵە نەبێ کە: لەم سوورەتەدا هەرئێستابۆتان دەخوێنرێتەوە لەئایەتی: (حرمت عليكم الميتة) دا.﴿ غير محلى الصيد وأنتم حرم ﴾ بەڵام تا لە ئیحرامدان، ڕاو کردن بەڕەوا دامەنێن، واتە: لە بەرگی ئیحرامدا ڕاوکردنی نێچیری حەیوانی وشکایی -ئەگەرچی گۆشتیشی بخورێ- حەرام ویاساغە، دیارە ئەمانە بڕیارو سنووری خوای گەورەن و،دەبێ ئاگاداربن ﴿ إن الله يحكم ما يريد ﴾ بە ڕاستی خواش هەر چۆنێکی ویست، بڕیاردەدات، چونکە ئەو چاکتر دەزانێ چی حەڵاڵ بکا و، چیش حەرام بکات، واتە: (بەحیرە، و سائیبەو، وەصیلە و، حام)- کە دواتر باسیاندێ- وعەرەبەکان لەخۆیانیان حەرامکردبوون، بەقسەی ئەوان حەرام نابن،چونکە خوا حەڵاڵی کردون، دیاریشە بڕیاری وا، کەس بۆی نییە هەڵی وەشێنێتەوە.

دەسکاریدروشمەکانی خوا مەکەن:

﴿ ٢: ياأيهاالذين آمنوا لاتحلوا شعائرالله ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! (ئەمر) و (نەهی) و دروشمەکانی خوا -بە تایبەتی

دروشمەکانی حەج وعەمرە- دەسکاری مەکەن و، پشتگوێیان مەخەن ﴿ ولا الشهر الحرام و لا الهدى ولا القلائد ﴾ وە لەمانگە قەدەغەکراوەکانیشدا، شەڕ ڕەوا مەکەن و، هەرحەیوانێکش ناوی قوربانی و (هەدیی) لەسەربێت بۆ ماڵی خوا، مەرجەکانی مەشێوێنن‌و دەستی بۆ مەبەن و، هەرئاژەڵێکیش دیاریکرابێ و نیشانەی لەمل کرابێ بەمەستی کردنی‌بە قوربانی، نیشانەکەی لێمەکەنەوەو لەناوی مەبەن. بەڵێ..ئەر حەیوانێکیان بۆ خوا نەزر کردبا، دەهاتن شتێکیان لەمل دەکرد، تاببێتە بەڵگەی نەزر کردنی بۆخواو، کەسیش نەتوانێ دەستی بۆببا، قورئان هات کە ئەو کارەیان ئەنجام بدەن و، فێڵ وفەرەجی تێدا نەکەن ﴿ ولا آمين البيت الحرام ﴾ وە لەوانە ڕێ مەگرن،کە بەنیازن تەواف‌و زیارەتی (کەعبە) بکەن ﴿ يبتغون فضلا من ربهم ورضوانا ﴾ وبە ئومێدی فەزڵ ورۆزی‌و خۆشنوودی پەروەردگاریان دەس بخەن ﴿ إذا حللتم فاصطادوا ﴾ جا هەر کە خۆتان حەڵاڵ‌کردەوە، واتە: ئیحرامتان شکاندو، حەرەمتان جێهێشت، ڕاوو نێچیرگرتنتان بۆ ڕەوایەو، دەتوانن ڕاو بکەن ﴿ ولا يجرمنكم شنآن قوم أن صدوكم عن المسجد الحرام ﴾ هەرگیز رکی کۆنی ئەوانەکە: لە (حودەیبیە)دا ڕێیان لێگرتن لە زیارەتی مزگەوتی حەرام، هەڵتان نەنێت ﴿ أن تعتدوا ﴾ کەئێستا ئێوەش دەستیان پێ بگەیەنن و تۆڵەیان لێبکەنەوە ﴿ وتعاونوا على البر والتقوى ﴾ لەسەر چاکەو هاوکاری‌و کۆمەك‌و پارێزگاری، یارمەتی یەکتر بدەن، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولا يجرمنكم شنآن قوم على أن لاتعدلوا إعدلوا هو أقرب للتقوى..) ﴿ ولا تعاونوا على الإثم و العدوان ﴾ بەڵام بۆ گوناح و تاوان و دەست درێژی و، لەسنوور دەرچوون، هاوکاری وکۆمەکی یەکتر مەکەن، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: ((أُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أو مَظْلُومًا)) واتە: هاوکاری و یارمەتی براکەت بدە، ستەمکار بێ، یان ستەم لێکراو، جاهاوەڵان لەوقسەیە سەرسامبوون! بۆیە گوتیان: بەڵێ ستەم لێکراوەکە ڕاستەو جێی خۆیەتی هاوکاری بکەین، بەڵام ئەی چۆن یارمەتی ستەمکارە کەبدرێت؟! ئەویش فەرمووی: دەستی بگرەو مەهێڵە ستەم بکات، ئەوەدەبێتە یارمەتی بۆی. (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ واتقوا الله إن الله شديد العقاب ﴾ دەبێ لەسزای خوا بترسن، چونکە بەڕاستی خوا بەرامبەر بە نافەرمان، خاوەن تۆڵەیەکی زۆر بەهێزو توندە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٢):

١) پەیمانی خوا لە گەڵ بەندەکانی‌و، پەیمانی مرۆڤەکان لەگەڵ خۆیاندا بپارێزن.

٢) گۆشتی مەڕو ماڵاتی مردارەوەنەبوو حەڵاڵە.

٣) ڕاوی نێچیری وشکایی -وەك نێچیری دەریایی- بۆ حاجیان وعومرەکەران لەبەرگی ئیحرامدا حەرامە.

٤) ڕیزگرتن لە (شەعائیر)و دروشمەدینییەکانی خوا پیوەیستە.

٥) دەستدرێژی تەنانەتی بۆسەر کافرانیش کارێکی حەرامە.

٦) پێویستە موسڵمانان هەمیشە لەسەر جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی خوا، یارمەتی و هاوکاری یەکتر بکەن و، بەسەبرو بە ئارامیش بن، ئەم فەرموودەی پێغەمبەرەش هەر لەوبارەوە هاتووەو دەفەرموێ: ((المُؤْمِنُ الّذِى يُخَالِطُ النـاسَ ويَصْبِرُ على أذاهم، أَعْظَمُ أجراً من الذى لايُخَالِطُ الناسَ ولا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ)) (پێشەوا ئەحمەد).

وریا بن! خواردنی ئەم شتانە حەرامە:

﴿ ٣: حرمت عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير ﴾ خواردنی گۆشتی مردارەوە بووو، هەرخوێنێ لە هەر ئەندامێکی حەیوان بێتە دەرێ و بڕوا، حەرامە بۆتان ئەی موسڵمانان! ، بەڵام خوێنی گیرساوو نەچوو، وەك خوێنی جگەر، سپڵ، حەڵاڵە، هەروەها ماسیی‌و کوللەش بێ سەربرینیان حەڵاڵن و دەخورێن، وەك پێغەمبەر دەفەرموێ: (أُحِلَّ لنا مَيْتَتَانِ وَ دَمانِ، فَأَما المَيْتَان فالسَمَكُ والجَرادُ، وأما الدَمانِ: فالكَبِدُ والطِحالُ) (مەسنەدی شافعی). هەروەها گۆشتی بەرازیش پیسەو لەسەرتان یاساغکراوە ﴿ وما أهل لغيرالله به ﴾ وهەر ئاژەڵێکیش کەلە وەختی سەربڕیندا ناوی غەیری خوای لێ بهێنرێ ﴿ والمنخنقة ﴾ وماڵاتی خنکاوو ﴿ والموقوذة ﴾ و لێدراوی مردارەوە بوو﴿ والمتردية ﴾ وهەڵدێراوو لەشاخبەرەوە بوو ﴿ والنطيحة ﴾ و مردارەوە بوو لە شەڕە قۆچدا ﴿ وما أكل السبع ﴾ وهەرچی درندە پەلاماری دابێ و مردارە بوو بێ ﴿ إلا ما ذكيتم ﴾ مەگەر بەرلەگیان دەرچوونی، فریای چەقۆ کەوتبێ وسەرتان بڕیبێ؛واتە: ئەگەر هەریەك لەوانە پێش گیاندەرچوونی بەردەسکەوت و سەربڕا، خواردنی حەڵاڵ دەبێ ﴿ وما ذبح على النصب ﴾ وەهەرچی بۆ بتەکانیش سەربڕا حەرامە ﴿ وأن تستقسموا بالأزلام ﴾ وهەرچیش لەسەر قوماری تیر دابەش دەکرێ و، مەبەستەکانی پێ دیاری دەکرێ،قەدەغەوحەرامە.

(ئەزلام) بریتی بووە لەسێ (قەدەح) هەریەکەیان یەکێ لەم دەستەواژەیان لە سەرنووسیبوو: (أَمَرَنى رَبّى، نَهَانِـى رَبى، غَفَلَ)،ئەگەر کەسێك ویستبای هەر کاری بکات، دەچووشتێکی

هەڵدەدا بۆسەر یەکێکیان، پاشان هەرکامێکیانی بۆ دەرچووبا، دەچوو بە پێی ئەوەیان کاری دەکرد! ئەوسا کەدینی ئیسلامی پیرۆز هات، ئەو کارەی هەڵوەشاندەوە و لە جێی ئەودا، بۆ دۆزینەوەی هەرکارێکی راست و خێروچاك (صلاة الإستخارە)ی دانا، هیوادارم پەیرەوی لەمە بکرێت، پێشەوا (ئەحمەد) بۆ شەرعییەت

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

و شێوەی (ئیستیخارە)، ئەم فەرموودەیە دێنێ وەدەفەرموێ: ((إذا هَمَّ أحَدُكُم بالأمر فَلْيَرْكَعْ ركعتَيـنِ مِنْ غَيْرِ الفريضة، ثم لْيَقُلْ: اللّهُمَّ إني أستخيرُكَ بِعِلْمِكَ، وأستقدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وأسألُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظيم، فإنك تَقْدِرُ ولاأَقْدِرُ..)) هەتا کۆتایی فەرموودەکە. ﴿ ذلكم فسق ﴾ کردنی هەرکارێ لەوانە، لەسنوور دەرچوون و نافەرمانی خوایەو، تۆڵە دەدرێ ﴿ اليوم يئس الذين كفروا من دينكم ﴾ ئیتر وا (ئەمرۆ) رۆژی عەرەفەیە ئەوانەی کەکافرو بێباوەڕن، لەگەیاندنی زیان بە دینەکەتان، واتە: بێ ئومێد و بێهیوا تەماح بڕبوون لەوە کە ئێوە لە ئایینەکەتان واز بێنن و بگەڕێنەوە سەر دین و ئایینی ئەوان، دەشزانن کە ئیتر هەرگیز زاڵ نابن بەسەرتانا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الشيطانَ قديَئِسَ أن يَعْبُدَهُ المُصلّونَ في جَزيرَةِ العرب، ولكِنَ بالتَّحْريشِ بَيْنَهُمْ)) موسلیم/٢١٦٦. ﴿ فلا تخشوهم واخشون ﴾ کەوابوو لەوان مەترسن، وەهەر لە من بترسن و پارێزگاری لەسنوورەکانی مـن بکەن ﴿ اليوم أكملت لكم دينكم ﴾ وا لەئەمڕۆوە بەرنامەو ئایینەکەتانم بە پایانگەیاند، واتە: لەبارەی عەقیدەوجیهادەوە، لەبارەی حەڵاڵ وحەرامەوە، هەمووشتێکم بۆ تەواو کردن ﴿ وأتممت عليكم نعمتي ﴾ وەنیعمەت و بەخششی خۆمم بۆ تەواوکردن سەرم خستن بەسەر دوژمنانتانا و ڕێنماییم کردن بۆ ڕێگەی ڕاست، ئیتر نەپێویست بە پێغەمبەری تـر هەیەو، نە قورئانێ دیکە. ﴿ ورضيت لكم الإسلام دينا ﴾ ئیسلامیشم بە بەرنامەو ئایین بۆ هەڵبژاردن و، نابێ هیچ کاتێك لێی لابدەن و خۆ کلا بکەن ﴿ فمن اضطر في مخمصة ﴾ ئینجا لەگەڵ حەرامکردنی ئەو شتانەشدا، هەرکەسێك لەبرسانا ناچار بوو بۆ خواردنی هەریەکێ لە قەدەغە کراوەکان و، مەترسی ئەوەی هەبوو گەر شتێ نەخوا لەبرسا بمرێ، دەتوانێ لێیان بخوات ﴿ غير متجانف لإثم ﴾ بەمەرجێ نەیەوێ خۆی تووشی گوناح بکاو، زێدەڕەوی بکات ﴿ فإن الله غفور رحيم ﴾ بەڕاستی خوایش زۆر لێبووردەیە، ئەگەر لە کاتێ‌وادا شتێ بخوا لێی ناگرێ، زۆریش بە میهرەبانو دلۆڤانە، ئەوەتا لەکاتی تەنگانەدا شتی یاساغکراوتان بۆ حەڵاڵدەکات، ئەمەیش فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ کەلەو بارەوە دەفەرموێ: ((إن الله يُحِبُّ أنْ تُؤتَى رُخَصُهُ، كَما يَكْرَهُ أنْ تُؤتَى مَعْصِيَتُهُ)) (ئیبن حیببان).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣):

١) گۆشتی بەرازو هەموو شتێکی مردارەبووحەرامە. هەرشتێکیش کەسەرەنجامەکەی بە (تیر/ ئەزلام) دەربکەوێ (وەك أمرني ربي، نهاني ربي..) قەدەغەیە بەکار هێنانی.

٢) هەرحەیوانێك لە بەرامبەر گۆڕی هەر پێغەمبەر و پیاو چاکێکەوە، یان لەبەر پێی هەر سەرۆك وپاشایەکەوە، سەر براحەرامە. هەر حەیوانێ لەحاڵی ژیانداسەر برا، ئەگەرچی لەگیانەلایشدا بێت حەڵاڵە. دەبێ تەنها لەخوا ترسمان هەبێ.

داهێنانی هەرکارێکی بیدعە لەدیندا حەرامە. مرۆڤی برسی و ناچار -بەمەرجێ مەبەستی بەزاندنی سنوورەکانی خوا نەبێ- دەتوانێ لەگۆشتی مردارەوەبوو بخوا. هەر ئامێرێکی تیژ بڕ -بەدەر لەئێسك و ددان- حەیوانی پێ سەردەبڕدرێ، بەو مەرجە کە ڕەگو دەمارەکانی لاملی ببڕدرێ و، لەکاتی سەربڕینیدا خوێنیش دەر بڕێ. نەرم ونیانی و میهرەبانی لەگەڵ حەیوانەکەدا "بەر لەسەر بڕینی" کارێکی سوننەتە. دەبێ ئامێری سەبڕین تیژبێ،

حەیوانەکە ڕووی لەڕووگە بکرێ و، هەتا بەتەواوی –پاش سەربڕین– سارد نەبێتەوە، چەرمەکەی لێ نەکرێتەوە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إنَ الله كَتَبَ الإحْسَانَ على كُلِّ شَيْءٍ، فإذا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا القِتْلَةَ، وإذا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذِّبْحَةَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، وَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ)) (موسلیم). ئەم فەرمووده هەموو ئەو شتانەی لەخۆگرتووه باسمانکردن، واتاکەیشی ئەوەیەکە: بێ سۆ خوای دلۆڤان لەسەرتانی نووسیوە کەدەبێ بەرامبەر بە هەمووشتێك، چاك ڕەفتار بن، جاهەرکە ویستتان کەسێ بە حەقی شەرعی بکوژنەوە، دەبێ بەشێوەیەکیچاك و باش وشەرعی بیکوژنەوە، هەرکاتێکیش دەتانەوێ (مالات وبالندیەك) سەر بڕن، دەبێ بەئاسانی سەری ببڕن و، یاسای شەریعەت ڕەچاو کەن و، چەقۆکەتان تیژ بکەن و، ئیسراحەت بە سەربڕاوەکە بدەن.

هەرچی جانەوەری ڕاو، بیگرێ حەڵاڵە:

﴿ ٤: یسألونک ماذا أحل لهم ﴾ لێت دەپرسن: چی حەڵاڵو ڕەوایە بۆیان ﴿ قل أحل لکم الطیبات ﴾ پێیان بڵێ: هەموو خۆراکەچاك و پاکەکانتان بۆ حەڵاڵە، مەبەست لەوشتانەیەکە قورئانو فەرمووده، یان بە کۆی زانایان، یان بەقیاس، لە حەرامەکان جیاکراونەتەوە ﴿ وما علمتم من الجوارح ﴾ وئەوەش کەباڵندەو تاژی شکاری بۆتانی ڕاودەکەن و، بەباشی فێری ڕاوتان کردبن ونێچیرتان بۆ بگرن ﴿ مکلبین ﴾ و ڕاتان هێنابن و تالیمتان کردبن بۆڕاو ﴿ تعلمونهن مما علمکم الله ﴾ و شێوەی ڕاوکردنتان فێر کردبن، وەك خوا ئێوەی فێرکردووە، هەرشتێ ئاوا هاتە بەردەستتان حەڵاڵە بیخۆن، پێغەمبەریش لەبارەی(باز)ـەوە فەرمووی: ((ماأمْسَكَ عليكَ فَكُلْ)) تەبەریی. ﴿ فكلوا مما أمسكن علیکم ﴾ دەسا بخۆن لەو نێچیرەی کەئەوانە بۆ تان دەگرن و، خۆیان لێی ناخۆن ﴿ واذکروا اسم الله علیه ﴾ بەڵام کاتێ بەرەڵای دەکەن ناوی خوای لێ بێنن، و بڵێن: (بسم الله). (بوخاری) و (موسلیم)– خوا لێیان ڕازیی بێت– دەڵێن: پەیامبەر فەرموویەتی: ((إذا أرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ، وذكرتَ اسمَ اللهِ عليه فَكُلْ مِمّا أَمْسَكَ عليكَ، وإن أدركْتَه وقد قَتَل وأَكَلَ مِنْهُ، فلا تَأْكُلْ مِنْهُ شيئا فإنما أَمْسَكَ على نَفْسِهِ)).واتەهەرکات سەگی ڕاوت هاندایە گیانیهەرماڵات و پەلەوەرێك، ناویخوای لێ بێنە، ئیتر هەرشتێکی بۆگرتی و، خۆی لێی نەخوارد تۆ لێی بخۆ، خۆ ئەگەر گرتیی و لێی خوارد، لێی نەخۆیت.

بەڵێ ڕاوو نێچیر گرتن بەشێکی زۆر گرنگی باری ئابووری و ژیانە، دیارە گەلێ کەسیش دڵی پێوەی بەسراوەو حەزی لێدەکات، جا بۆیە ئیسلامیش ئەو جۆرە حەزلێکردنو داخوازیانە دەنرخێنێ ویاسای بۆ دیاریی دەکات، پەیامبەریش ﷺ دەفەرموێ: هەرکات سەگی تالیم کراو مەشق دیوت، هانداو ناوی خوات لێ هێناو ڕۆیشت بۆ نێچیرەکەو دەستی گەیاندێ، گرتی و کوشتی، بەئارەزووی خۆت لێی بخۆو حەڵاڵە، بەڵام ئەگەر گرتی ولێی خوارد، نابێ تۆیش لێی بخۆیت، چونکە بۆ خۆی گرتووە، جا نیشانەی سەگی مەشق پێکراوو تالیمدراوو ڕاهێنراو بەم شێوەیە:

١) هەرکاتێ هانت دا و بەرەڵڵات کرد لە هەر نێچیرێ، دەبێ‌دەست بەجێ بەگوێت بکاو بچێت.

٢) هەرکات پێت‌گوت: نەچیت، دەبێ‌خێرا بوەستێ‌ونەچێت.

٣) هەرکات گیاندارو باڵندەیەکی گرت، نابێ لێی بخوات.

بەڵێ بەم مەرجانەی سەرەوە سەگی تالیمدراو، یان باز، یاشاهین، یان هەڵۆ..هتد هەرچی بگرن ئەگەرچی گیانیشیان تیا نەمێنێ و بمرێ گۆشتەکەی دەخورێ، وخۆی بە چەقۆ حساب دەکرێ ﴿ واتقوا الله إن الله سریع الحساب ﴾ ولەخوا خۆ بپارێزن و لەسزای بترسن، چونکە بەڕاستی خوا بەچەسپانیی حیسابتان لەگەڵ دەکات.

خواردەمەنی ئەهلی کتێب و نیکاحی ژنانیان حەڵاڵە:

﴿ ٥: الیوم أحل لکم الطیبات ﴾ لە ئەمرۆبە دواوە هەمووشتێکی چاك و پاکتان بۆ ڕەوایە ﴿ وطعام الذین أوتوا الکتاب حل لکم ﴾ وسەربڕاوی دەستی ئەوانەی نامەیان پێدراوە ڕەوایە بۆتان و دەتوانن بیخۆن ﴿ وطعامکم حل لهم ﴾ وە خواردن و سەربڕاوی دەستی ئێوەیش بۆ ئەوان حەڵاڵە و ڕێی پێدراوە، واتە: ئەگەر ئێوە بەمەبەستی نزیکبوونەوەی موسڵمانان و خاوەننامەکان لەیەکدی، شتیان بدەنێ گوناهتان ناگات، تا بەڵکو لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام تێ بگەن. بەڵێ..خوا لە بەردی بناغەی خێزاندا ڕێگای کردۆتەوە بۆ ژن و، ژن خواستن و خواردنی گۆشتی دەستی خاوەننامەکان، واتە: ڕێگە بە موسڵمانان دراوە کە لەئەهلی کتێب ژن بێنن و، لە حەیوانی سەربڕاوی دەستیان و خواردونیان بخۆن، بەڵام ئەو کەسانەی کە لە زنجیرەی یەکتاپەرستی دەرچووبن –وەك ئاگر پەرست و پاشگەزبووەکان لەئیسلام– بەهیچ شێوەیەك ڕێگا نییە ژنیان لێ بێنین و، لە گۆشتی حەیوانی سەربڕاویشیان بخۆین. ﴿ والمحصنات من المؤمنات والمحصنات من الذین أوتوا الکتاب من قبلکم ﴾ وژنانی ئیمانداروداوێنپاك و (حوڕ)و ئازادیشتان بۆ حەڵاڵە، هەروەها ئەوژنە داوێنپاکانەش کە لە پێش ئێوە کتێب و نامەیان پێدراوە (لەو جوولەکە وگاورانە) بڕوایان بە تەورات و

ئینجیل هەیە ﴿ إذا آتیتموهن أجورهن ﴾ بەمەرجێ مارەییەکانیان بدەنێ ﴿ محصنین غیر مسافحین ﴾ وئێوەش وەکو ئەوان داوێنپاك بن، و شەروال پیس و زیناکار نەبن ﴿ ولا متخذی أخدان ﴾ ودۆستی مێینەی ژێربەژێریشتان بۆ کاری‌داوێن پیسی‌نەبێ، وەکو لەئایەتێکی تر دا لە پەسنیاندا دەفەرموێ: (محصنات غیر مسافحات ولا متخذات أخدان) ئەگەرچی (عەبدوڵلا کوری عومەر) ڕێی نەدەدا ژنی نەسرانی مارە بکرێت، چونکە دەیگوت: دەڵێن عیسا کوری خوایە! جا چ شیرکێك لەوە گەورەترە، کە قورئانیش دەفەرموێ: (ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن) ﴿ ومن یکفر بالإیمان فقد حبط عمله ﴾ بێ‌گومان هەرکەس بروای بە بەرنامەی ئیسلام نەبێ و پاشگەز بوویەوە، ئەوەبەراستی هەمووکارو کردەوەچاکەکانیشی پووچەڵ دەبنەوە ﴿ وهو في الآخرة من الخاسرين ﴾ ولەدوارۆژیشدا یەکێکە لە ریزی زیان مەنداندا. بەڵێ بەپێی ئەم ئایەتە مرۆڤی(مورتەد)و لەدین وەرگەڕاوە هەر کردەوەیەکی چاکیشی هەبێ باتڵ وپووچەڵ دەبێتەوە، بەڵام لەجێی تردا ئاماژە دەکات کە: کاتێ کردەوەکانی پووچەڵ دەبنەوە کە ئەو کەسە بەبێ‌باوەڕیی‌و کافری سەر بنێتەوەو بمرێ، وەك لە سوورەتی (بەقەرە: ٢١٧)یشدا هاتووەو دەفەرموێ: (ومن يرتدد منكم عن دينه فيمت وهو كافر..)

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤،٥):

١) دەبێ بۆ گشت کاروباری ژیانت، بەتایبەتی دەربارەی حەڵاڵ وحەرام لەزانایەکی شەرعزان بپرسی.

٢) گۆشتی نێچیر بەم مەرجانەی‌خوارەوە حەڵاڵە: یەکەم: ڕاوێکراوەکە تالیمکراوبێ. دووەم: ئەو کاتە بەرەڵا دەکرێ و دەنێردرێ بۆنێچیرەکە (بسم الله)ی بکرێ. سێیەم: کاتێ نێچیرەکەی گرت، لێی‌بخوا. چوارەم: ئەو کاتە دەنێردرێ بەنییەتی‌حەڵاڵکردنەوە بنێردرێ. پێنجەم: هەر حەیوانێ بەتفەنگ، یان بەهەر ئامێرێکی تری تێژ –نەك بە دار، یان بە بەردی پان..– گیانی لەدەستدا حەڵاڵە.

٣) مارەکردنی ژنە (کیتابیەکان)، بەو مەرجەکە: ئازادو داوێنپاك‌بن و بەشێوەی شەرعی مارە بکرێن حەڵاڵە.

٤) (نكاح المتعه) لای ئەهلی سوننەت وجەماعەت نارەواو حەرامە.

٥) زۆرجار نافەرمانی و کاری تاوانو گوناح، سەردەکێشێ بۆکوفر.

٦) هەمووکاروکردەوەیەکی مرۆڤی لە دین وەرگەڕاوە، باتڵ و پووچەڵە، خۆ ئەگەر بۆ دوایی پەشیمان بوویەوەو هاتەوەلای ئیسلام، ئەوا کارەکانی پێش (ریددە)کەی هەر لەدەس چووە.

٧) خاتوو (عایشە) دەڵێ: لە سەفەرێکدا لەگەڵ پەیغەمبەر بووین، هەرکە گەیشتە (ذات الجيش) ملوانکەکەم بچڕاو ون بوو، ئەوجا بەو بۆنەیەوە پەیامبەر ﷺ و هاوەڵان گشت ماتڵ بوون و لەوێ مانەوەو، ئاویش دەست نەدەکەوت بۆنوێژ، ئینجا خەڵکەکە ڕۆشتنە لای (ئەبووبەکر)ی بابم و گوتیان: خۆ دیتت (عائیشە) چی کرد بە پەیامبەر و بەو خەڵکە و، وا ئێستاش ئاویان لانییە؟! جالەو کاتەدا کە پەیامبەر ئیسراحەتی دەکرد و سەری لە کۆشمدا بووو خەوتبوو بابم هات و وتی: عایشە! دەزانی چۆن پەیامبەر و ئەو خەڵکەت ڕاگرتوو ئاویش نییە؟ گلەیی و سەرکۆنەیەکی زۆری کردم و لێم‌تووڕە بوو، دەستێکیشی کوتایە کەلەکەم، لەبەر پەیامبەر دڵم نەهات هاوارو جم وجۆڵ بکەم، جا کاتێ ڕۆژ بوویەوەو ئاو بۆ دەست نوێژ نەبوو، خوای میهرەبان ئایەتی (تەیەمموم)ی نارد، پاشان(ئوسەید) وتی: ئەی بنەماڵەی ئەبووبەکر! ئەمە یەکەم چاکەو پیرۆزیتان نییە بۆ موسڵمانان، عایشە دەڵێ: پاشان سەیر دەکەم ملوانکەکەم لە ژێر وشترەکەدایە. (متفق علیه).

باسی دەستنوێژ:

﴿٦: یاأیهاالذین آمنوا إذا قمتم إلى الصلاة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! هەرکە ویستتان هەڵسن بۆ نوێژ و دەست نوێژتان نەبوو ﴿ فاغسلوا وجوهكم وأيديكم إلى المرافق ﴾ دەم و چاوو دەستتان لەگەڵ ئانیشکتاندا بشۆرن ﴿ وامسحوا برؤسكم وأرجلكم إلى الكعبين ﴾ ومەسحی سەرتان بکێشن و،پێتان لەگەڵ قاپتاندا بشۆرن.

بەڵێ.. ئەم وشەی (وأرجلكم)بەسێ جۆر خوێنراوەتەوە: یەکەم و دووەم: کە بەبۆرو سەر (الرفع والنصب) موتەواتیرە.

سێیەم: –کەژێر (خفض)ە– شازەو لەرای گشتی دەرچووە، جا خوێندنەوەی (وأرجلكم) بەسەر هیچ گرێیەکی تێدا نییەو لەگەڵ مەبەست و عەقیدەی ئێمەدایە، بەڵام (وأرجلكم) (بەژێر)ی (لام)ەکە ئاڵۆزییەك دەخولقێنێ و، لەگەڵ بیرو بۆ چوونی‌ئێمە ناگونجێ، چونکە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەندە هەیە و دەچن بەگژ (مەسح)کردنی پێدا لەباتی شۆرین، وەکو: دەفەرموێ: ((.. ويل للأعقاب من النار)) و چەند فەرموودەیەکی تریش کە

(بوخاری) و (موسلیم) دەیانهێنن لەجێگەی خۆیاندا، ئیتر جگە لەوەی کە (عوسمان و عەلی و ئیبن عەبباس و موعاویەو عەبدوڵڵای کوری زەید) دەڵێن: (أن رسـول الله غسل الرجلين في وضوئه، إما مـرة، أو مرتين، أو ثلاثا) (بوخـاری). واتە: هەردەم پێغەمبەر ﷺ لەدەستنوێژیدا جارێ، یان دووجار، یان سێ‌جار پێی دەشۆری.

بۆ مەسـەلەی (خوف)یش: زانایان —شیعەو خەواریج نەبێت— یەك‌دەنگـن بۆ بەکارهێنانی چ لە سـەفەردا، چ لـە ماڵەوە. ئاخۆ شـۆرینی پێ لە (مەسـح)ـی باشـتربێ؟ ئەم وەڵامە کێشـەیەکی تێدایـە، ئاخۆ ئەگـەر خوفەکـە درابێت (مەسـح)ـی دەکرێت؟ بۆئەمەش زانایان قسەیان جیاوازە. ماوەی مەسحی خۆی چەندە؟. جەماوەری زانایان دەڵێن: ماوەی مەسحی خوف لە سەفەردا (٣) رۆژ و(٣) شەوە، لەماڵەوەیش یەك شەوو یەك رۆژە، دەستەیەکیش دەڵێن: (مەسح) بێ ماوەیە. ئاخۆتەنها (مەسح)ی بەشی سەرەوەی خوف پێویسـتە، یان بەشـی ژێرەوەیشـی دەیەوێ؟ بۆ هەردوولا ئیختیلاف و رای جیا هەیە.

ئاخۆ گۆرەوی مەحکەم و ئەسـتوور (مەسـح)ـی بەسەرا دەکرێت؟ ئەمیش هەرجێگەی قسەو باسە.

﴿ وإن كنتـم جنبا فاطهروا ﴾ جائەگەر لـەش گران بوون، دەبێ تەواوی جەسـتەو تەنتان بشـۆرن‌و خاوێنی کەنـەوە ﴿ وإن كنتم مرضى أو على سـفر ﴾ خۆئەگەر نەخـۆش و لەش بەبار بوون‌و، بەکارهێنانی ئاویش زیانی دەبوو بۆتان، وە یان لەسـەفەردا بوون ﴿ أو جـاء أحد منكم مـن الغائط ﴾ وەیان یەکێکتـان لە جێگای ئەدەبـدا بێتەوە ﴿ أو لامسـتم النسـاء ﴾ وە یان لەگـەڵ ژنانی هاوسەرتان، سـەرجێیتان کرد (لەسـوورەتی (نیساء)دا سەبارەت بەمانای (لامسـتم..)کورتە باسێك نووسـراوە دەتوانی بگەرێیتەوە ئەوێ) ﴿ فلم تجدوا ماء ﴾ ئاویشتان دەست نەدەکەوت بۆ خۆ شتن، یان بۆدەستنوێژ ﴿ فتيمموا صعيدا طيبا ﴾ ئەو کاتە بە تۆزێکی پاك تەیەموم بکەن ﴿ فامسـحوا بوجوهكم وأيديكم منه ﴾ ڕوومەت و دەسـتی خۆتانی پێ(مەسـح)بکەن: دوو جار دەست بە تۆزەکەدا بدەن بۆ هەردووکیان. دەسـتەیەك لە زانایان دەڵێن: هەمووشتێکی زەویی — گڵ، ڕمڵ، بەرد، کانگە، خوێ..هتد— ڕەوایە تەیەمومی پێ‌بکرێ. ئەمەیش رای (ئیمام مالیك و ئەبوو حەنیفەو سـەوریی)و هەندێ لەزانایانی‌ترە، پیشـەوا (شـافعی)یش بۆخـۆی دەڵێت: تەیەموم تەنها بەگڵ دەکرێ، بەڵێ..ئەگەر سەیری ڕۆحی قورئان و ئاسانکاریەکانی ئیسلام بکرێ کەدەفەرموێ: (وماجعل عليكم في الدين من حرج) زۆر بەئاسـانی دەتوانرێ رای یەکەم هەڵبژێردرێ. چەند ڕێنمایەك لە بارەی تەیەمومەوە:

١) تـەواوی موسـڵمانان یەك دەنگن کە تەیەموم بۆ بێ دەسـت نوێژیی بچوك دەکرێ، بۆ لە شـگرانیش هەروا زانایەکی (تابعین) نەبێ.

٢) چەند جاردەست لەتۆزەکە بدرێ؟ دەستەیەك دەڵێن: یەکجار بۆ دەم و چاوو هەردوو دەست بەسە، ئەمەیش رای پێشەوا (ئەحمەدو

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا قُمۡتُمۡ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ وَأَيۡدِيَكُمۡ إِلَى ٱلۡمَرَافِقِ وَٱمۡسَحُواْ بِرُءُوسِكُمۡ وَأَرۡجُلَكُمۡ إِلَى ٱلۡكَعۡبَيۡنِۚ وَإِن كُنتُمۡ جُنُبٗا فَٱطَّهَّرُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُم مِّنۡهُۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجۡعَلَ عَلَيۡكُم مِّنۡ حَرَجٖ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهُۥ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٦﴾ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّـٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿٩﴾

عەتاو مەکحوول و ئەوزاعی و ئیسحاق)ـە، هەر ئەمرایەش لەگشت رایەکانی تر بە هێزترە، چونکە فەرموودەی (متفق عليه)لەسەرە.

٣) ئایا مەسحی دەست تائانیشك پێویستە، یان تەنها هەردوو لەپی دەس؟ بۆ هەردووکیان قسـە هەیە، بـەڵام پێ‌دەچێ کە تەیەموم تەنها بۆ هەردوو لەپ بەهێزتر بێ.

٤) ئایا تەرتیب لە ئەندامەکانی تەیەمومدا پێویسـتە؟ زانایان بۆ ئەمەش رای جیایان هەیە.

٥) بەیـەك تەیەموم دوو فەرز یا زیاتـر دەکرێ، یان نا؟ هەندێ وەك ئیمامـی (ئەحمەدو حەسـەنی بەسـریی و ئەبـوو حەنیفە) دەڵێن: بەڵێ زیاد لە فەرزێکی پێ دەکرێ. بەڵام پێشـەوا (مالیک و شـافعی) دەڵێن: تەیەمومێـك یەك فەرزی پێ‌دەکـرێ. ﴿ ما يريـد الله ليجعل عليكم من حرج ﴾ خوا نایەوێ لە دینداریيدا هیچ جۆرە نارەحەتیەك بخاتە سەرشـانتان و سەخڵەتتان بکا ﴿ ولكن يريد ليطهركـم ﴾ بەڵکو ئەیەوێ لەگوناهو تـاوان پاکتان بکاتەوە

﴿ وليتم نعمتة عليكم ﴾ وبە تەواوی بەخششی خۆی بەسەرتانا برێژێ ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ بەڵكو سوپاسی چاكەو بەهرەكانی بكەن ﴿ ٧: واذكروا نعمة الله عليكم ﴾ ئەوگشت نیعمەت و بەخششانەتان لەبیربێ، كەخوا دەربارەی كردن ﴿ وميثاقه الذی واثقكم به ﴾ و ئەو پەیمانەشتان لەبیرنەچێ لەگەڵ خوادا گرێتاندا ﴿ إذ قلتم سمعنا وأطعنا ﴾ ئەو دەمە كە بەیعەتتان بەپێغەمبەر داو گوتتان: بیستمان و گوێ رایەڵ و بەرفەرمانین، مەبەست بە بەیعەتەكانی سەرەتای ئیسلامە كە: چوونە ژێر هەموو جۆرە ئامادەبییەك لەگەڵ پێغەمبەردا ﴿ واتقوا الله إن الله عليم بذات الصدور ﴾ دەساهەمیشە لە خوا پەرواتان هەبێ و، لێیبترسن وسەرپێچی حوكم وبریارەكانی مەكەن، چونكە بە راستی هەرچی لەسنگ و لە دڵەكاندایە ئەو دەیزانێ.

راست و بێخەوش شایەتی بدەن:

﴿ ٨: یا أیهاالذین آمنوا كونوا قوامین لله ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! هەمیشەو بەردەوام هەوڵ بدەن كە لەبەرخوا دادگەرو راست و، پابەندی گشت بڕیارو فەرمانەكانی بن ﴿ شهداء بالقسط ﴾ بە دادگەرانە شایەتی بدەن و، بەلای هیچ لایەكدا مەبرن،تەنانەتی منداڵەكانیشتان. (نوعمانی كوری بەشیر) دەڵێ: باوكم هەدیەو بەخششێكی دامێ، پاشان دایكم (عەمرەی كچی رەواحە) گوتی: هەتا پێغەمبەری خوا بەم بەخششە، ئامادەو ئاگادار نەبێت، من رازی نابمو نامەوێ، پێغەمبەریش هات تابزانێ و سەیری بكا، ئەوسا بەباوكمی فەرموو: مەگەر هەر ئاوا بەشی هەموو منداڵەكانت داوە؟ گوتی: نەخێر! پێغەمبەریش فەرمووی: ((إتَّقُوا اللهَ واعْدِلُوا فی أولادِكُمْ، إنّی لا أشْهَدُ علی جَوْرٍ)) (متفق علیه). لەریوایەتێكی تردا هاتووە: ((أكُلَّ وَلَدِكَ نَحَلْتَ مِثْلَهُ))، واتە: لەخوا بترسن و لە گەڵ گشت منداڵەكانتاندا راستو دادگەر بن، بێگومانبەمن ئامادەی هیچ جۆرەكارێكی ستەم و ناهەقی نابم، واتە: دەبێ وەكو بەئەندازەی ئەمە، بەهەموو منداڵەكانت بدەیت، ئەگینە ستەم وناهەقیە، نوعەیم دەڵێ: ئیتر بابم گەرایەوەو ئەوكارەی هەڵوەشاندەوە (فتح الباری: ٥/٢٥٠). ﴿ ولا یجرمنكم شنآن قوم علی ألا تعدلوا ﴾ خەشم و قین و دوژمنایەتی هیچ كەس و هیچ لایەك، واتان لێ نەكات بە عەداڵەت رەفتار نەكەن ﴿ إعدلوا هو أقرب للتقوی ﴾ دەبێ لەگەڵ مەردم دادگەر بن، هەرچەندە ئەوان ناعەدالەت و نارێكیش بن، چونكە بێگومان رەفتاری دادگەری و یەكسانی بە تەقواوە نزیكترەو پارێزگاری سنوورەكانی خوای پێدەكرێت ﴿ واتقوا الله إن الله خبیر بما تعملون ﴾ و هەر لەخوا بترسن، چونكە بەراستی هەركارێ بكەن، خوا ئاگادارە لێی ﴿ ٩: وعد الله الذین آمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة وأجر عظیم ﴾ ئەوكەسانەش بڕوایان هێناوەو ئاكاری چاك ئەنجام دەدەن، خوا بەڵێنی لێبووردن و پاداشی زۆرو گەورەی پێداون، بەبەزەیی خۆی دەیانباتە بەهەشتەوە ﴿ ١٠: والذین كفروا وكذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش نكوولی تاك وتەنیایی خوا دەكەن و، بڕوا بە بەڵگەو نیشانەكانمان ناكەن و بەدرۆیان دەزانن ﴿ أولئك أصحاب الجحیم ﴾ ئەوانە هەموو هاورێی دۆزەخن و، هەرگیز لێی دوور ناخرێنەوەو رزگاریان نابێ لێی.

چاكەی خواتان لەبیربێ:

﴿ ١١: یاأیهاالذین آمنوا اذكروا نعمة الله علیكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ یادی نیعمەت و بەخششەكانی خوا بكەنەوە بەسەرتانەوەو لەبیرتان نەچن ﴿ إذ هم قوم أن یبسطوا إلیكم أیدیهم ﴾ ئەوجارە كەهۆزی جوولەكەی (بەنی نەزیر) ویستیان دەستی خیانەتتان بۆ درێژ كەن و پەلامارتان بدەن، (ئیبن جەریر) لە(عیكرەمە)وە دەڵێ: پەیامبەر ﷺ خۆی و، هەندێ لەهاوەڵانی رۆیشتن بۆلای هۆزی (بەنی نەزیر) بۆجێبەجێ كردنی كارێكی گرنگ، ئەوسا ئەوانیش ئەوەیان بەهەلزانی و پیلانی خیانەتیان بۆ دارشت و ویستیان هەم خۆی و هەم هاوەڵەكانی بكوژن! جالەو حاڵەتە ناسكەدا، بەفەرمانی خوای گەورە (جوبرەئیل)هاتو لەوكارەساتە ئاگاداری كردو، خوایش لەو پیلانە رزگاری كردن، ئیتر بۆ لەبیرنەكردنی ئەو بەخششە ئایەتی: (فكف أیدیهم عنكم..) هات.

رووداوەكەش بەم جۆرە بوو: لەلایەن موسڵمانەكانەوە دووكەس بەهەڵە كوژران، ئەوجا كەس و كارەكەیان هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ داوای خوێنیان لێكرد، پێغەمبەریش ﷺ خۆی و هەر چوار خەلیفەكانی و (عبدالرحمانی كوری عەوف) -دروودی خوایان لێبێ- چوونە لای (بەنی نەزیر) تا بەپێی رێككەوتننامەكەی نێوانیان كە: دەبێ لە حاڵەتی ئاوادا هاوكاری یەكتری بكەن، بەشێ لە خوێنەكە بدەن، ئەوسا كە نزیكی مەدینە بونەوە پێشوازییەكی گەرمیان لێكردو جێگایەكیان بۆ حەوانەوەی ئامادەكردو بەڵێنی هاوكاریشیان دایە، بەڵام ئەو رۆژەیان بەهەل زانی و هەندێ خەڵكیان ئامادە كرد كەبچنە سەربانی ئەوخانووەی تێیدا دانیشتبوون، تا بەردئاشێكی گەورە بخەن بەسەریا! بەڵام خوای گەورە ئاگاداری كرد، ئیتر دەسبەجێ خۆی و هاوەڵانی هەستان و گەڕانەوە مەدینە، ئیتر بەو بۆنەوە پێغەمبەر ﷺ رێكەوتننامەكەی

نێوانیانی هەڵوە شاندەوەو خۆی بۆ دەرکردونیان ئامادە کرد، وەك لە سوورەتی (حەشر)دا هاتووە. دیارە خەیانەتو پیلانی ئاوا یەکەمجاریان نەبوو، بەڵکو چەند جارێ شتی ئاوایان لێ دووبارەو سێ باره بۆتەوە ﴿ فكف أيديهم عنكم ﴾ خوایش دەستی گرتن و نەیهێشت زاڵبن بەسەرتانا ﴿ و اتقوا الله ﴾ دەسا لەخوا پەرواتان بێ و بترسن ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ بڕوادارانیش دەبێ تەنها پشت بە خوا ببەستن. تا هەمووکات فریایان کەوێت.

خاوەننامەکان پەیمان دەدەن و بەر پێیشی دەخەن!:

﴿ ١٢: ولقد أخذ الله ميثاق بنى إسرائيل ﴾ بێگومان خوا پەیمانی پتەوی لە(نەوەکانی یەعقووب) وەرگرت: کە بەر فەرمان و گوێڕایەڵ بن ﴿ وبعثنا منهم اثنى عشر نقيبا ﴾ و هەر لەخۆیان دوازدە رابەرو چاودێرو سەرۆکمان نارد، لەهەر هۆزێك فەرماندەیەکی هەڵبژارد بۆ جێبەجێ کردنی پەیمانەکە، جابۆ دوایش هەرئەوانە بوون کە مووسا ﷺ ناردنییە سەر (کەنعان)یەکان لە فەلەستین. (ئیبن ئیسحاق) دەڵێ: هەڵبژاردنیئەو دوازدە رابەرە لەوڕۆژەدا بوو کە مووسا، بۆجەنگی زۆرداره کەنعانییەکان رووی لەفەلەستین کرد ﴿ وقال الله إنى معكم ﴾ وخوا پێی فەرموون: بەراستی من لەگەڵ ئێوەم ﴿ لئن أقمتم الصلاة وآتيتم الزكاة ﴾ ئەگەر ئێوە بەرێك وپێکی نوێژبکەن و زەکات بدەن ﴿ و آمنتم برسلي وعزرتموهم ﴾ وبەپەیامبەرەکانم باوەڕتان هەبێ و، قەدرو رێزیان لێ بینێن و یارمەتیان بدەن ﴿ و أقرضتم الله فرضا حسنا ﴾ و ماڵی خۆتان بەقەرزو (وام)ێکی جوان وپەسەند بدەنە خوا، واتە: لەرێگەی خوادا ماڵ و سامانتان بەخت بکەن ﴿ لأكفرن عنكم سيئاتكم ﴾ ئەوسا منیش گوناهەکانتان دەپۆشم ﴿ ولأدخلنكم جنات تجرى من تحتها الأنهار ﴾ وئەتانبەمە ناو چەند باخاتێکیبەهەشتەوە کە: چۆم و رووبار بە خوڕ بە بەریاندا دەڕوا ﴿ فمن كفر بعد ذلك منكم ﴾ ئینجا دوای ئەوپەیمانە هەرکەسێکتان رێی بێ بڕوایی گرتەبەرو، پەیمانەکەی هەڵوەشاندەوە ﴿ فقد ضل سواء السبيل ﴾ باچاك بزانێ کە: رێگە ڕاست و رەوانەکەی خوای ونکردووە ﴿ ١٣: فبما نقضهم ميثاقهم ﴾ ئینجا بەهۆی پەیمانشکاندنەکەیانەوە ﴿ لعناهم وجعلنا قلوبهم قاسية ﴾ لە بەزەیی خۆمان و،لەهەق وراستی دوورمان خستنەوەو،دڵیانمان ڕەشکردو، خێرو بەزەییان تێدا نەماو،هیچ ئامۆژگارییەکیان وەر نەدەگرت ﴿ يحرفون الكلم عن مواضعه ﴾ و وشەی پەیمانەکەی خوایان لەجێی خۆی گۆڕی،بە وشەیتر و بەئارەزووی خۆیان هەقیشیان کردە ناهەق و،کەوتنە دوای هەواو ئارەزووی خۆیان و،نەیانتوانی بەباشی لەپەیمانەکە تێبگەن وکەڵك وەرگرن ﴿ ونسوا حظا مما ذكروا به ﴾ وبەشێکی زۆری ئەوەی ئامۆژگاریانی پێکرابوو، لەبیر خۆیانیان بردەوەو رەفتاریان پێنەکرد! ﴿ ولا تزال تطلع على خائنة منهم ﴾ هەتا ئێستاش کارو کرداری گزیکارییان، دەبینیو دەبیسی و، هەرخەرێکی پیلان ونەخشەی شەڕن، چونکە هەردەم پیشەیان

وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ هَمَّ قَوۡمٌ أَن يَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ فَكَفَّ أَيۡدِيَهُمۡ عَنكُمۡۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١١﴾ ۞ وَلَقَدۡ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَبَعَثۡنَا مِنۡهُمُ ٱثۡنَيۡ عَشَرَ نَقِيبٗاۖ وَقَالَ ٱللَّهُ إِنِّي مَعَكُمۡۖ لَئِنۡ أَقَمۡتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَيۡتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ وَءَامَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرۡتُمُوهُمۡ وَأَقۡرَضۡتُمُ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنٗا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَلَأُدۡخِلَنَّكُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۚ فَمَن كَفَرَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ مِنكُمۡ فَقَدۡ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ لَعَنَّٰهُمۡ وَجَعَلۡنَا قُلُوبَهُمۡ قَٰسِيَةٗۖ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٖ مِّنۡهُمۡ إِلَّا قَلِيلٗا مِّنۡهُمۡۖ فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ وَٱصۡفَحۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٣﴾

خیانەتە ﴿ إلا قليلا منهم ﴾ بە شێکی زۆر کەمیان نەبێت ﴿ فاعف عنهم واصفح ﴾ جا تۆ لە گەڵ ئەوەیشدا، چاوپۆشییان لێ بکەو، لێیان مەگرە شایەت بێنە سەر رێی هەق وراستی. جەماوەری زانایان دەڵێن: حوکمو بڕیاری ئەم ئایەتە لەم شوێنەدا، سڕاوەتەوەو کاری پێناکرێ ﴿ إن الله يحب المحسنين ﴾ بە ڕاستی خواش چاکە کارانی خۆش ئەوێ ﴿ ١٤: ومن الذين قالوا إنا نصارى أخذنا ميثاقهم ﴾ وە هەروەها پەیمانمان لەوانەش وەرگرت گوتیان: ئێمە نەسارایین، بۆئەوە یارمەتیدەری ئاینی خوا بن ﴿ فنسوا حظاما ذكروا به فأغرينا بينهم العداوة والبغضاء إلى يوم القيامة ﴾ کەچی ئەو بڕیارو ئامۆژگاریە کرابوون زۆرێکیان لەبیرکرد، ئینجا ئێمەیش تا ڕۆژی بەرێ دوژمنایەتی و رکەبەرایەتیمان لەنێوانیاندا بەرپاکرد ﴿ وسوف ينبئهم الله بما كانوا يصنعون ﴾ لە خوا ئاگاداریان ئەکات لەوکارانەی ئەیانکرد.

قورئان نوورو ڕووناكییە:

﴿ ١٥: ياأهل الكتاب قد جاءكم رسولنا ﴾ ئەی خاوەننامەكان! بەراستی پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ هاتەلاتان ﴿ يبين لكم كثيرا مما كنتم تخفون من الكتاب ﴾ زۆرێ لەوەی كەئێوە لەنامەكەتاندا

وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَهُمۡ
فَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ فَأَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَاوَةَ
وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَسَوۡفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ
بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ
قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا
كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن
كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ
مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ
سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى
ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ
﴿١٦﴾ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ
ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ
أَن يُهۡلِكَ ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي
ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ
وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٧﴾

دەتانشاردەوە ئەو دەریدەخات بۆتان، وەك لە (آل عمران: ٢٣)دا هاتووە: (ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب يدعون إلى كتاب الله ليحكم بينهم ثم يتولى فريق منهم وهم معرضون) وەبەشی لەوەی دەیانشاردەوە ناونیشان و سیفاتی پەیامبەر بوو ﷺ وەك لەسوورەتی (بەقەرە: ٩٨): (وكانوا يستفتحون على الذين كفروا فلما جاءهم ما عرفوا كفروا به فلعنة الله على الكافرين)دا هاتووە، حاشاشیان لەوە ئەكرد كە خوای كارجوان بەهۆی لاری ئەوانەوە بووبێ كە هەندێ خواردنی حەڵاڵ و خاوێنی لەسەر حەرامكردبن، وەك لەسوورەتی (نیساء: ١٦٠): (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم) وە لە سوورەتی (ئەنعام: ١٤٦)دا فەرموویەتی: (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما) وەدەشیانگوت: هەر شتێك بۆ یەعقووب حەرام نەبووبێت بێگومان لەسەر ئێمەش حەرام نەبووە، كەچی قورئان بە درۆیان ئەخاتەوە، وەك لە سوورەتی (آل عمران: ٩٣)دا فەرموویەتی: (كل الطعام كان حلا لبني إسرائيل إلا ما حرم إسرائيل على نفسه من قبل أن تنزل التوراة قل فأتوا بالتوراة فاتلوها إن كنتم صادقين) وديسان گاورەكانیش مژدەكەی عیسایان بەهاتنی پەیامبەر ﷺ شاردەوە، وەك لەسوورەتی (سەف: ٦)دا هاتووە: (وإذ قال عيسى ابن مريم يا بني إسرائيل إني رسول الله إليكم مصدقا لما بين يدي من التوراة ومبشرا برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد). ﴿ ويعفو عن كثير ﴾ وە لەزۆرێكیشی بێدەنگ ئەبێو چاوپۆشی ئەكا ﴿ قد جاءكم من الله نور وكتاب مبين ﴾ بێگومان لەلایەن خواوە نوورو نامەیەكی ئاشكراو ڕوون هاتەلاتان.

قورئان دەتخاتە سەر ڕێی هێمنی و ئاشتیی:

﴿ ١٦: يهدي به الله من اتبع رضوانه سبل السلام ﴾ بێگومان خوای پەروەردگار بە قورئان ڕێنماییئەوكەسە دەكات بۆ هەموو ڕێو ڕێبازی هێمنیو ئاشتی دەكەونە شوێن ڕەزامەندی و خۆشنوودی ئەو ﴿ ويخرجهم من الظلمات إلى النور بإذنه ﴾ وەبە فەرمانی خۆی لە گشت ڕێگە تاریكەكانی شیرك و كوفر دەریان دێنێ بۆ ڕووناكی ئیمان ﴿ ويهديهم إلى صراط مستقيم ﴾ و بۆ ڕێبازو ڕێی ڕاست ڕێنماییان ئەكات.

عیساییەكان موشریك و كافرن:

﴿ ١٧: لقد كفر الذين قالوا إن الله هو المسيح ابن مريم ﴾ بێگومان ئەوانەی گوتیان: خوا خۆی عیسای كوڕی مەریەمەو لەودا جێی بوتەوە! بێباوەڕو كافرن ﴿ قل فمن يملك من الله شيئا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بە نەسارا بڵێ: كێ دەسەڵاتی كەمترین شتیهەیە بەرامبەر بەخوا، تا ڕێ لەبڕیارەكانی بگرێت ﴿ إن أراد أن يهلك المسيح ابن مريم وأمه ومن في الأرض جميعا ﴾ ئەگەر ویستبای (مەسیح)ی كوڕەكەی مەریەم، و دایكی و هەرچی تریش لەزەویدایە لەناو ببات، جا ئەگەر مەسیح خوا دەبوو –وەكو ئەوان دەڵێن– دە سا با بڕیاری خوا ڕەت بكاتەوە؟ خۆ ئاشكرایە كە كەسێكیوا نییە، كە وابوو ئەو قسە نابەجێیانەش نەكەن ﴿ ولله ملك السموات والأرض وما بينهما ﴾ خۆ گشت موڵكایەتیو دەسەڵاتداریتی ئاسمانەكان و زەوی و هەرچیش لەنێواندایە هەر بۆ خوایە ﴿ يخلق ما يشاء ﴾ ویستی لەهەر شتێك بێت دروستی ئەكات، بۆیە زۆر ئاساییە عیساش بێ باوك دروست بكا ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ چونكە خوا بەدەسەڵات بەتوانایە لەسەر هەموو شت ﴿ ١٨: وقالت اليهود والنصارى نحن أبناء الله وأحباؤه ﴾ و جوولەكەكان و فەلەكان گوتیان: ئێمە كوڕان و

خۆشەویستو دۆستانی تایبەتی خواین و خاوەن ڕێزین لای ئەو، چونکە ڕۆڵەو نــەوەی پەیامبەرانین ﴿ قل فلم يعذبكم بذنوبكم ﴾ ئــەی موحەممەد ﷺ پێیــان بڵێ: جا وایە! ئەی بۆچی لەســەر گوناهەکانتان سزاتان ئەدات؟! ﴿ بل أنتم بشر ممن خلق ﴾ نەو، ئاوا خۆتان دامەنێن، ئێوەیش هــەر ئادەمزادن وەك خەڵکی‌ترخوا دروســتی کردوون ﴿ يغفر لمن يشــاء ﴾ هەرکەســێك خوا خۆی بیەوێ لێی خۆش دەبێ ﴿ ويعذب من يشــاء ﴾ ویستیشــی سزای هەرکەسێك بدات ئەیدات، بەڵام لەپاڵ دادپەروەریدا ﴿ ولله ملك الســموات والأرض ومابينهما ﴾ و هەرچی لەئاسمانەکان و زەویی و، هەرچی لەنێوانیاندایە، هەر هی‌خوایەو چۆنیشــی ویســت وا دەکات ﴿ وإليه المصير ﴾ ســەرەنجام و گەڕانەوەی هەموویشــی هەر بۆلای ئەوەو پاداشــی هەمووانیش هەر لای خۆیەتی ﴿ ١٩: يا أهــل الكتاب قد جاءكم رســولنا ﴾ ئــەی خاوەننامەکان! ئەوا پەیامبــەری ئێمە (پێغەمبەر ﷺ) هاتە لاتان و، دەبێتە پێغەمبەری هەمــوان و، دەبێ گشــت بــاوەڕی پێ‌بێنن و، پەیــڕەوی لێ‌بکەن ﴿ يبين لكم على فترة من الرســل ﴾ پــاش ماوەیەك کە زنجیرەی پەیامبەران بچراو نەهاتن، وائێســتا ئەم پێغەمبەرە دێتە لاتان و، باســی ئەوماوەیەتان بۆ ڕوون دەکاتــەوە، واتە: ئەوماوەی (٦٠٠) شــەش ســەد ســاڵە -وەکو هێندێ دەڵێن- کە زنجیــرەی هاتنی پەیامبەرانــی تیاپچراو نەنێردران، ئەم پەیامبەرە نوێیە دێتە لاتان و، ســەر لەنوێ بەرنامەتان بۆ نوێ دەکاتەوەو لەرابوردو بەئاگاتان دەکات، پێغەمبــەر خۆی ﷺ ئەفەرمــوێ: ((إنَّ أَوْلَى الناسِ بابْنِ مريمَ لأَنَا، ليسَ بَيْنِي وبينَهُ نَبِيٌّ))(فتح الباري). واتە: بەراســتی من لە هەمووکەســێك بەکوڕەکەی (مەریەم)ـەوە عیسا عليه السلام نزیکترم، چونکــە لەنێوانماندا هیچ پێغەمبەرێك نەبووە ﴿ أن تقولوا ما جاءنا من بشير ولا نذير ﴾ لەبەرئەوە کە لەڕۆژی دواییدا نەڵێن: لەخواوە هیچ مژدەدەرو ترسێنەرێکمان بۆ نەهات ﴿ فقد جاءكم بشير ونذير ﴾ دەسا ئەوا مژدەدەرو ترســێنەرتان هاتە لا، ئیتر هیچ بیانوویەکتان نەما ﴿ والله على كل شيء قدير ﴾ خوایش بەســەر هەمووشتێکدا دەســەڵاتدارەو دەتوانێ تۆڵەی یاخییان بداو، پاداشی بەرفەرمانان مسۆگەر بکات.

قودسی پیرۆزو،یاخیبوونی جوولەکە:

﴿ ٢٠: وإذ قــال موســى لقومــه ﴾ ئەوکاتەیــان وەبیربێنە کە: مووسا بەگەلەکەی خۆی‌گوت: ﴿ يا قوم اذكروا نعمة الله عليكم ﴾ ئــەی هۆزی من! دەبێ ئێوە یادی نیعمەت و بەخشــشــەکانی خوا بکەنەوە بەســەرتانەوە ﴿ إذ جعل فيكم أنبياء ﴾ چونکە ئەوهەموو پەیامبەرانەی دەســتە دەســتە لەنێوخۆتاندا بۆنــاردن ﴿ وجعلكم ملوكا ﴾ و پاشایەکی زۆریشی هەرلەخۆتان فەراهەم هێناو، ژیانێکی خۆشتان بەسەر بردوو، لەفیرعەونیش ڕزگارتان بوو ﴿ وآتاكم مالم يؤت أحدا من العالمين ﴾ و بەخششی وای پێ‌دان کە لەم جیهانەدا بەهیچ کەسێکی نەدابوو: دەریاتان بۆ لەت‌بوو، دوژمنتان نقوم‌بووو

وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥۚ قُلۡ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمۖ بَلۡ أَنتُم بَشَرٞ مِّمَّنۡ خَلَقَۚ يَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۚ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٩﴾ وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوۡمِ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡأَرۡضَ ٱلۡمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِي كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَرۡتَدُّواْ عَلَىٰٓ أَدۡبَارِكُمۡ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوۡمٗا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدۡخُلَهَا حَتَّىٰ يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِن يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمَا ٱدۡخُلُواْ عَلَيۡهِمُ ٱلۡبَابَ فَإِذَا دَخَلۡتُمُوهُ فَإِنَّكُمۡ غَٰلِبُونَۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٢٣﴾

لەئاو خنکا.. ﴿ ٢١: يا قوم ادخلوا الأرض المقدسة التي كتب الله لكــم ﴾ ئەی گەلەکەم! بچنە ئەو زەوییە پیرۆزەوە (بيت المقدس) کــە خــوا بڕیاری داوە، بیکاتــە جێگاو بارەگاتــان ﴿ ولا ترتدوا علــى أعقابكم ﴾ و لەجیهاد پاشەکشــە مەکــەن و مەگەڕێنەوەو، لەترســی دوژمن هەڵمەیەن ﴿ فتنقلبوا خاســرين ﴾ ئەوسا زیانبارو خەســارەتمەند ببن ﴿ ٢٢: قالوا يا موسى إن فيها قوما جبارين ﴾ کەچی وتیان: ئەی مووســا! ئێمە دەزانین کــە گروپ و گەلێکی زۆرسەرکەش و بەتواناو ستەمکاری لێیەو، ئێمە دەرەقەتیان نایەین ﴿ وإنــا لن ندخلهــا ﴾ و هەرگیز ناچینە ئەوێ ﴿ حتــى يخرجوا منها ﴾ هەتا ئەوانە نەچنە دەر لێی﴿ فإن يخرجوا منها ﴾ جائەگەر -بێ جەنگو سەرئێشــە- لــەوێ بچنە دەرێ ﴿ فإنــا داخلون ﴾ بێ‌گومان ئەوکاتە ئێمەیش دەچینە ناویەوە ﴿ ٢٣: قال رجلان من الذين يخافون ﴾ بەڵام دوو پیاوی ســاڵح و لەخوا ترس (يوشع، کالــب) لەدوانــزە فەرماندەکەیان ﴿ أنعم الله عليهمــا ﴾ خوا نازو

نیعمەتی خۆی رشتبوو بەسەریاندا بەبڕوای بەهێزو چاوی نەترس و دڵی دامەزراوەوە بە قەومەکەیانیان گوت: ﴿ ادخلوا علیهم الباب ﴾ لەدەروازەی شارەوە بچنە سەریان و یەك هێرشی سەخت بکەن و، لێیان مەترسن ﴿ فإذا دخلتموه فإنکم غالبون ﴾ جا هەر کە چوونە ناوشارەوە، ئیتر بەراستی ئێوە زاڵ دەبن ﴿ وعلى الله

قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا ۖ فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى ۖ فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ۞ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱبْنَىْ ءَادَمَ بِٱلْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ ٱلْءَاخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٍ يَدِىَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّىٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثْمِى وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾

فتوکلوا إن کنتم مؤمنین ﴾ ودەبێ بۆ سەرکەوتنش تەنها پشت بەخوا ببەستن، ئەگەر ئێوە بڕوای راستەقینەتان هەیە ﴿ ٢٤: قالوا یا موسی إنا لن ندخلها أبدا ماداموا فیها ﴾ کەچی وتیان: ئەی مووسا! دڵنیابە هەرگیز ئێمە ناچینە ئەوشارەوە تا ئەوانی لێ بێت! ﴿ فاذهب أنت وربک فقاتلا إنا هاهنا قاعدون ﴾ جا ئیترتۆ فەرمووخۆت و پەروەردگارت، بچن جەنگیان لەگەڵ بکەن، ئێمە وا لێرە دانیشتووین‌و نایەینە جەنگ، وەڵامیان بۆ مووسا عليه السلام، ئاوابوو! بەڵام وەڵامی (سەعد) ڕۆژی (بەدر) بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەمە بوو گوتی: سوێند بەوزاتەی تۆی بەڕاست و ڕەوا ناردووە، ئەگەر بچیتە نێو دەریاوە، ئێمەش بەپەلە خۆمانی تێ‌دەخەین. ﴿ ٢٥: قال ربی إنی لا أملک إلا نفسی وأخی ﴾ ئەوجا مووسا وتی: پەروەردگارم! خۆت دەزانی کە بەراستی من تەنها دەسەڵاتی خۆم و براکەمم هەیە، ئێمە دەرەقەتی ئەوان نایەین ﴿ فافرق بیننا وبین القوم الفاسقین ﴾ دەسا تۆ ئێمە لەو گەلە ستەمکارو لەسنوور دەرچووە لێك‌جیابکەوەو هەموو کەسێکیش بەتۆڵەو پاداشی خۆی بگەیەنە ﴿ ٢٦: قال فإنها محرمة علیهم أربعین سنة ﴾ جا خوا فەرمووی: دەوا ئەو زەوییە پیرۆزەیان (شام و فەلەستین) لێ یاساغەو نابێ پێی تێ‌بخەن و، دەبێ‌بۆ ماوەی چل دانە ساڵ ﴿ یتیهون فی الأرض ﴾ لەوزەوییەدا بەوێڵی و سەرگەردانی بسووڕێنەوەو ڕێگە دەر نەکەن ﴿ فلا تأس علی القوم الفاسقین ﴾ ئەوسا تۆیش بۆ ئەم گەلە یاخی و سەرپێچی‌کەرە خەم وخەفەت مەخۆ، تەفسیری (تەسهیل) لە(ئیبن عەبباس)ـەوەدەڵێ: شەوانە دەڕۆیشتن، بەڵام کە ڕۆژیان لێ‌دەبوویەوە سەیر دەکەن، هەرلەجێگای خۆیان‌دان، چل ساڵ ئەوە کارو پیشەیان بوو.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٤-٢٦):

ترسنۆکی و بێ‌جورئەتی یەهوودو بێ‌ئەدەبیان بەرامبەر بەخواو بەپێغەمبەرانیان! بێزاری و بەرائەت لەکاری خراپی خراپکاران و داوای خەشم و تووڕەیی خوا بۆیان، بایەخ نەدان و خەم و خەفەت نەخواردن بۆ ستەمکاران، بەتایبەت ئەو دەمەی وا سزای خوایان بۆ دێ.

سەرگروشتەکەی (هابیل) و (قابیل):

﴿ ٢٧: واتل علیهم نبأ ابنی آدم بالحق ﴾ ئەی‌پێغەمبەرﷺ! تۆ بەسەرهات و ڕووداوەکەی نێوان هەردوو کوڕەکەی ئادەم (هابیل و قابیل)یان بەڕاست و ڕەوان بۆ بخوێنەوە، تاچاك بزانن کە ئەنجامو پاشەڕۆژی مرۆڤی ستەمکارو فێڵباز بێ ئاکامەو، بەشکو عیبرەتیشی لێ‌وەربگرن ﴿ إذ قربا قربانا ﴾ ئەو حەلە کەهەردووکیان بەمەبەستی نزیکبوونەوە لەخواو، گیرابوونی مەبەستەکەیان، یەکێ قوربانی و خێرێکیان کرد ﴿ فتقبل من أحدهما ﴾ ئینجا لەیەکێکیان (هابیل) کە ڕاستو، لەخواترس بوو وەرگیرا ﴿ ولم یتقبل من الآخر ﴾ ولەوی تریان (قابیل) وەرنەگیرا، چونکە مرۆیەکی کەڵلە ڕەق و لەخوا نەترس بوو. تەفسیری تەبەری دەڵێ: (عەبدوڵڵای کوڕی عومەر) دەڵێ: هابیل باشترین ماڵو سامانی خۆی بەخشی و بەخت کرد، ئەوسا خوایش لێی وەرگرت، بەڵام چونکە (قابیل) خراپترین سامانی خۆی بەخت کرد، خواش ڕەتی‌کردەوەو لێی وەرنەگرت ﴿ قال لأقتلنک ﴾ کەچی ئەمەیان کە قوربانییەکەی لێ وەرنەگیرا وتی: بەراستی من دەبێ تۆ بکوژم، ئەی چۆن خێرەکەی من وەرنەگیرا؟ ﴿ قال إنما یتقبل الله من المتقین ﴾ (هابیل) وتی: جا من چی بکەم، بەڕاستی خوا تەنها لەپارێزکاران خێرو قوربانی‌وەردەگرێ ﴿ ٢٨: لئن بسطت إلی یدک لتقتلنی ﴾ ئەگەر

تـۆش دەسـت بۆ من درێژ بکەیـت کە بمکوژی ﴿ ما أنا بباسط يدى إليک لأقتلک ﴾ هەرگیز من دەست لەتۆ ناکەمەوە تۆ بکوژم ﴿ إنی أخاف الله رب العالمين ﴾ چونکە بەراستی من لەسزای خوای پەروەردگاری جیهانەکان دەترسم ﴿ ٢٩: إنی أريد أن تبوء بإثمی وإثمک ﴾ دەمەوێ تاوانو گوناهی کوشتنی من و، تاوانو گوناهی گیرا نەبوونی قوربانی و خێرەکەی خۆیشت هەڵگریت، من نامەوێ خۆم گوناهبار بکەم ﴿ فتکون من أصحاب النار ﴾ جا بەوهۆیەوە ببیتە هاوڕێی ئاگری دۆزەخ ﴿ وذلک جزاء الظالمين ﴾ و ئەوەیشـە دەبێ تۆڵەی ستەمکاران ﴿ ٣٠: فطوعت له نفسه قتل أخيه ﴾ ئینجا نەفس و دەروونی (قابیل)، کوشتنی هاروونی برای لا شـیرین و ئاسـان کردوو بەکارێکی چاکی دایە قەڵەم! ﴿ فقتله فأصبح من الخاسـرين ﴾ بۆیە فورسـەتی لێهێناو کوشتی و چووە ڕیـزی زیانمەندانەوە ﴿ ٣١: فبعث الله غرابا يبحث فی الأرض ﴾ ئینجا خوا قەلە ڕەشـەیەکی ناردو، بەدەنووك و چنگ خەریك بوو زەوییەکە بکۆڵێ و گڵەکەی فرێ بدا، بۆ قەلە ڕەشێکیتری مردارەوە بـوو ﴿ ليريه کيف يواری سوءة أخيه ﴾ هەتا نیشـانی بکوژەکە بدات، ئەویش چۆن لاشـەی براکەی لەخاکا بشـارێتەوە ﴿ قال يـا ويلتی أعجزت أن أکون مثل هذا الغراب ﴾ ئەوسـاکە بکوژەکە (قابیل) ئەوەی دی وتی: داخ و حەسـرەت بۆ من! چون نەمزانی وەك ئەم قاڵاوە بکەم لاشەی هاوڕێکەی خۆی شاردەوە ﴿ فأواری سـوءة أخی ﴾ منیش لاشەو تەنی براکەم بشارمەوە ﴿ فأصبح من النادمين ﴾ ئینجا بەو کردەوە چووە ڕیزی پەشیمانان و، پەنجەی حەسرەت وپەشیمانی گەست.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٢٧-٣١):

١) دەبێ بەهەموو کارێکی چاك، بەخواوە نزیك ببینەوە.

٢) گەورەیی تاوانی حەسوودی و شوێنەوارە بەدفەڕەکەی.

٣) کـردەوەی چاك هەر بەئیخلاسو بە مەرجی ڕێکبوونی لەگەڵ شەرع وەردەگیردرێ.

٤) (قابیل) یەکەم کەسـێ بوو کە تاوانی کوشتنی داهێنا، بۆیـە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((مَا مِنْ نَفْسٍ تَقْتُلُ نَفْسـاً ظُلْماً إلا كان علـى ابنِ آدمَ الأولِ كِفْلٌ، ذلك بأنه أول مَنْ سَـنّ الْقَتْلَ))، واتە: هەر لەوکاتەوە هەتا ڕۆژی سەلا هەرکەسێك بەناهـەق بکوژرێـت، بەشـێك لەوتاوانە دەکەوێتە سـەر گەردنـی کـوڕە یەکەمەکـەی ئـادەم ﷺ، چونکە ئەو یەکەم کەس بوو کوشتنی داهێنا. شـاردنەوەو لەگۆڕنانی مردوو واجیب و پێویسـتە، باشترین دووکوڕەکەی ئادەم: بەناهەق کوژراوەکەیانە.

مرۆڤ دەبێ ڕێز لە مرۆڤ بگرێ:

﴿ ٣٢: من أجل ذلک ﴾ جا لەبەر بێ فەڕی و خراپی ئەو کوشتنە

مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

ناردوست وناڕەوایە، وە بۆ ئەوە جارێکی تر، کاری وا ڕوو نەداتەوە ﴿ کتبنا علی بنی إسرائيل ﴾ لەسەر نەوەکانی (یەعقووب)مان بڕیاردا ﴿ أنه من قتل نفسـا بغير نفس ﴾ کە هەرکەسێك بەناهەق مرۆڤێك بکوژێ ﴿ أو فسـاد فی الأرض ﴾ یان بـێ ئەوە کارێکی خراپ و گەندەڵی لەوڵاتدا کردبێ (وەك ڕێگرتن و شەریکدانان بۆخوا، وەیان هەر هۆیەکی تر لەو بابەتانە کە دەبێتە هۆی کوشتنەوە) ﴿ فکأنما قتل النـاس جميعا ﴾ وەکو هەموو خەڵکی سـەر زەوی کوشـتبێ ﴿ ومن أحياها فکأنما أحيا الناس جميعا ﴾ هەرکەسێکیش مرۆڤێکی بێ تاوان لەمەرگ ڕزگار بکا، وابزانێ کە تەواوی خەڵکی لەمەرگ ڕزگار کردووە و ژیانی پێبەخشیوە. بەڵێ ئەو دووبارەیە هەردووکیان قەدرو ڕێزنانە لەئادەمی و پاراسـتنییەتی لەکوشتن ﴿ ولقد جاءتهم رسلنا بالبينات ﴾ خۆ بەردەوام پەیامبەرانیشمان بەچەند بەڵگەی ڕوونەوە هاتنە لایان، تا بەڵکو لەهەق لانەدەن ﴿ ثم إن كثيرا منهم بعـد ذلک ﴾ کەچیدوای هاتنەکەشیان گەلێکیان ﴿ فی الأرض

لمسرفون ﴾ بە پیاوکوژو سنوور بەزێن دەرچوون لە زەویدا!.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٢):

١) خوا بەنی (یەهوود)ی توندکردەوە، بۆیە پاش ئەو هەموو خوێن ڕشتنەیان تۆڵەی سەختی بۆ دانان.

٢) فەسادو خراپکاری (بەنیئیسرائیل) وەنەبێ لەنەزانینەوە بووبێ، نەخێر، بەڵکو شوێنی هەواو ئارەزووی خۆیان کەوتن و، لەئەنجامیشدا غەزەبی لێگرتن، مەبەست بەمانەش کەلەم ئایەتانەدا هاتوون، هەر ئەوانن لە: (غیر المغضوب علیهم)١/٧. یان (یاأیهاالذین آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله علیهم..)٦٠/٣١دا باسکراون.

تۆڵەی ئەوانەی دژی خواو پێغەمبەر خراپە دەکەن:

(ئیبن کەسیر) -وەك لە بوخاریدا هاتووە- دەڵێ: کاتیهۆزی (عورەینە)، لەئیسلام پاشگەز بوونەوەو، پاشان شوانەکەی پەیامبەریان ﷺ کوشت و، وشترەکانیشیان بەتاڵان برد، ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٣: إنما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله ﴾ بێگومان تۆڵەو جەزرەبەی کاریخراپی ئەوانەیدژایەتی لەگەڵ خواو پێغەمبەری ئەودەکەن و، دژی ئەو دەجەنگن و دەکوژن و هێرش دەکەنە سەر شارو گوندەکان ﴿ ویسعون فی الأرض فسادا ﴾ بەردەوامیش لە عەرزدا هەوڵی فەسادوکاری گەندەڵیو خراپەکاری دەدەن و، ڕێ لە خەڵکیش دەگرن، تۆڵەیان ئەوەیە کە: ﴿ أن یقتلوا ﴾ ئەوانە یان خەڵکیان کوشتووە، دەبێ بەتوندی و بێ بەزەییانە بکوژرێن ﴿ أو یصلبوا ﴾ ئەوانەشیان خەڵك دەکوژن و سامانیشیان دەبەن، دەبێ هەڵواسرێن و لەدار بدرێن ﴿ أو تقطع أیدیهم وأرجلهم من خلاف ﴾ ئەوانەشیان تەنها سامانی خەڵك بە تاڵان دەبەن، دەبێ یان دەست و پێیان -ڕاست و چەپ- ببردرێ ﴿ أو ینفوا من الأرض ﴾ یان شار بەدەربکرێن، لەشارێکەوە بۆ شارێکی تر، وەیان زیندانی بکرێن، ئەگەر تەنها خەڵکیان دەترسان، واتە: نەکەسیان دەکوشت و نەداراییشیان دەبرد ﴿ ذلک لهم خزی فی الدنیا ﴾ لەدونیادا ئەوە ریسوایی و سەرشۆڕییە بۆیان ﴿ ولهم فی الآخرة عذاب عظیم ﴾ و لەدوارۆژیشدا سزایەکی گەورەیان بۆ هەیە. بەڵێ.. ئەم مەسەلەی دژایەتی و ڕێگرتنەیە درێژەیەکی هەیەو، لەکتێبە فیقهییەکاندا وەك پێویست باسکراوە، بۆیە لێرە ئێمە درێژەی نادەینێ ﴿ ٣٤:إلا الذین تابوا من قبل أن تقدروا علیهم ﴾ مەگەر ئەوانەیان پێش ئەوە بیانگرنو دەسەڵات پەیدا کەن بەسەریاندا، پەشیمان ببنەوە، دیارە ئەو دەمە ئیتر مافی خوایان لەکۆڵ دەکەوێ و، تەنیامافی ئادەمییان لەسەر دەمێنێ و، دەبێ ئەو ماڵە بدەنەوە، یان بیبژێرن ﴿ فاعلموا أن الله غفور رحیم ﴾ بشزانن کە بەراستی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە، هەرکەس گەڕایەوەلای، لێیخۆش دەبێ.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٣-٣٤):

دیاریکردنی تۆڵەی ڕێبڕو ئەوانەی کە لەدەسەڵاتی سەرداری ئیسلامی سەردەم، دەردەچن و هێزو تواناو چەکیان هەیەو، دەچنە شاخ و دەشت و دەرو، دەست دەکەنە هێرش بردنە سەر موسڵمانان، جا ئەوانە خۆیان دەکوژرێن و، ماڵ و سامانیان دەبرێت، تۆڵەی دونیاشیان ئەوەیە کە لەئایەتەکەدا باسکراوە، لەقیامەتیشدا خوا لەگوناحەکانیان دەبووری: ((فَمَنْ وفَىَ مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ، وَمَنْ أصابَ مِنْ ذلك شيئا فَعُوقِبَ بِهِ فهو كَفّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أصابَ مِنْها شيئا وسَتَرَهُ اللهُ فَأَمْرُهُ إلى اللهِ إن شاءَ عَذَّبَهُ وإنْ شاءَ غَفَرَ لَهُ)). واتە: ئەوی بۆ تۆڵەوجەزرەبە لێ وەرگرتن، خۆی بەدەستەوە بدا، پاداشەکەی دەکەوێتە لای خوا، ئەوەش کاری لەوانە دەکاو ئەوجار تۆڵە دەدرێ، دەبێتە کەفارەت و مایەی پۆشینی گوناحانی، هەر کەسێکیش تووشی کاری لەوانە بوو، ئەوجار خواش لێیداپۆشی، ئەوەحەواڵەی خوایە، ویستی سزای دەدا، یان لێی خۆش دەبێ. (موسلیم/ کتاب الحدود: ١٣٣٣).

جەماوەری زانایان دەڵێن: جەردەش (بەعەرەبی(لص) حسابی (موحاریب) ی بۆ دەکرێت، جا بۆ یەکەمجار داوای لێدەکرێ واز بێنێ، خۆئەگەر هەر وازی نەهێنا، ئەوا جەنگی لەگەڵ دەکرێ، ئەوسا ئەگەر تۆ لەپێناو دیفاعدا کوژرایت، شەهیدو بە هەشتی ئەبی، خۆ ئەگەر جەردەکە کوژرا، خوێنی بەفیڕۆ دەچێت، (ئەبو هورەیرە) -خوای لێ ڕازی بێت- بۆ پشتگیری ئەو ڕاستیە ئەم فەرموودەیە دێنێکە: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر گوتی: ئەر مرۆڤێك ویستی دەس بەسەر ماڵەکەمدا بگرێت؟ فەرمووی: نەیدەیتێ، وتی: ئەی ئەگەر جەنگی لەگەڵ کردم، فەرمووی: جەنگی لەگەڵ بکەوبیکوژە، گوتی ئەی ئەگەرئەو منی کوشت؟ فەرمووی: تۆ شەهیدیت، گوتی: ئەگەر من ئەوم کوشت؟ فەرمووی: لەدۆزەخدایە. جەماوەری زانایان دەڵێن: هەڵبژاردن و دیاریکردنی یەکێ لەو سزایانە بەرامبەر بە جەردە، یان بۆ ڕێبڕ و (محارب) ئیختیاری ئیمام و پێشەوایە، ئەو دەتوانێ بەپێی

بەرژەوەندی ئەوکاتەی موسڵمانان، یەکێ لەو سزایانە دیاری بکا، بەو مەرجە بێژەی (أو) لەئایەتەکەدا بۆ (تەخییر) دابنرێ، وەکو هەندێ دەڵێن: ئەگەرنا بەپێی تەفسیرەکەی ئێمە هەرکەسێ -بەر لەگرتنی- تەوبە بکا، لێی دەبووردرێ، مەگەر خۆی داوای تۆڵە بکا، وەیا ماڵەکەی لامابوو، ئەوە لێی وەردەگیردرێ و دەدرێتەوە دەستی خاوەنەکەی، ڕەحمەت و میهرەبانی خوای گەورە زۆر زۆرە.

لە خوا بترسن و بچنە جیهاد:

﴿ ٣٥: یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دەبێ لەنافەرمانی خوا خۆ بپارێزن و، بەردەوام بەرفەرمانی بن ﴿ وابتغوا إلیه الوسیلة ﴾ بۆ نزیکبوونەوەشتان بەخواوە، هەر هۆکارو کردەوەیەك دەزانن نزیکتان دەکاتەوە لای ئەو، دەشێ ئێوە هەوڵی بۆ بدەن و بیکەن، هەتا ڕەزامەندی ئەو بەدەست بێنن ﴿ وجاهدوا فی سبیله ﴾ لەپێناو ڕێگەی خواشدا هەمیشە کۆشش بکەن و، هەوڵ بدەن و بچنە غەزا ﴿ لعلکم تفلحون ﴾ بەشکو لەهەردوو جیهاندا سەرفرازو بەختیار بن ﴿ ٣٦: إن الذین کفروا ﴾ ئەوانەی خوانەناسو بێ باوەڕن ﴿ لو أن لهم ما فی الأرض جمیعا ﴾ ئەگەر هەرچی خێرو بیرێك لەزەویدایە هیئەوان بێت ﴿ ومثله معه لیفتدوا به ﴾ و ئەوەندەی تریشی لەگەڵ بخەن، بۆ ئەوەی (فیدیە)و بریتی بێ بۆ خۆ ڕزگارکردونیان ﴿ من عذاب یوم القیامة ﴾ لەسزای ڕۆژی قیامەت ﴿ ما تقبل منهم ولهم عذاب ألیم ﴾ لێیان وەرناگیردرێ، وسزایەکی ئێش پێگەیەنەریشیان بۆ هەیە ﴿ ٣٧: یریدون أن یخرجوا من النار ﴾ هەمووکات هەوڵ دەدەن و دەیانەوێ لەو ئاگرو سزایە بێنە دەرێ و خۆ ڕزگار بکەن ﴿ وماهم بخارجین منها ﴾ بەڵام هەرچی هەوڵ بدەن قەد لێی نایەنە دەرێ و دەرباز نابن ﴿ ولهم عذاب مقیم ﴾ وسزایەکی نەبڕاوەشیان بۆ دەبێ.

ڕێنماییيەکانی ئایەتی (٣٥-٣٧):

١) گشت کات دەبێ لەخوا تەقوات هەبێ و، هەوڵی نزیکبوونەوە لەو بدەیت، وەدەبێ بەردەوام لەپێناو ئەودا جیهاد بکرێ.

٢) بەدەست هێنانی (وەسیلە)واتە: پەیداکردنی هەر هۆیەکی خۆ نزیك کردنەوە بەخواوە واجیبە، زانایان لەپێناسەی (وسیلە)دا دەڵێن: ((فکل قربة هی وسیلة تقرب من رضا الله، وعلیه فکل الأعمال الصالحة هی وسیلة)) هەموو کارێکی چاك و باش، هۆکاری نزیکبوونەوەیە لەخوا، کەوابوو گش ئاکارێکی باش (وەسیلە)یە. وە لەفەرموودەی سەحیح دا هاتووە: ((ما تَقَرَّبَ إلَيَّ عَبْدٌ بشئٍ أَحَبّ إلَيّ مما افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ)). واتە: هیچ بەندەیەك ناتوانێ بەباشترو چاکتر لەفەرزەکان، لەمنەوە نزیك بێتەوە.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ فَلَن تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

((وەسیلە)) بە جێگاو بارەگایەکی هەرەبەرزیش لە بەهەشتدا دەڵێن، وەك پێغەمبەر دەفەرموێ: ئەوەی بانگ ببیسێ و پاشان بڵێ: ((اللهم ربّ هذه الدعوةِ التامةِ،والصلاةِ القائمةِ، آتِ محمداً الوَسِيلَةَ والفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقاماً محموداً الذي وَعَدْتَهُ)) شەفاعەتی منی بۆ پێویست دەبێ، یان دەفەرموێ: ((ثم سَلُوا لِيَ الوسيلةَ، فإنها منزلة فی الجنة لا تنبغی إلا لعبد من عباد الله، وأرجو أن أکون أناهو، فمن سأل لی الوسیلة حلت له الشفاعةُ)) (فتح الباری).

ڕوونکردنەوەیەك: ڕاڤەکەرانی قورئان یەکدەنگن کە(وەسیلە) بریتیە لە هەموو کاروکردەوەیەکی چاك. (ئالووسی) دەڵێ: هەندێ کەس لەڕێی ئەم ئایەتەی: (وابتغوا إلیه الوسیلە..)وە، پەنا دەبەنەبەر (ساڵحان)و چاکان و دەیانکەنە (وەسیلە)ـی نێوان خواو بەندەکانی‌و، خاتریان دەبەنەبەر خواو دەڵێن: (أَللّهُمَّ إنا نُقْسِمُ

علیک بفلان أنْ تُعطِیَنَا کذا) هەشـیانە پەنا دەبەنە بەرمردوو، یان بەر پیاو چاکێکی نادیار و (غاییب)و دەڵێ: (یا فلانُ أدعُ الله تعالی لیرزقنی کذا و کـذا) وادەزانن ئەوە، بەکارهێنانی (وەسـیلە)یە! فەرمووده‌یەکی ئاواش لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕنەوە: (إذا أعْیَتکم الأمـورُ فعلیکم بأهل القبور، أوفاسـتغیثوا بأهل القبـور)، جا لەم سـۆنگەیەوە (ئالووسـی) –پاش ئەوە کە ڕێدەدا (تەوەسسـول) بە پێغەمبەر ﷺ لە حاڵی ژیان و مردندا بکرێت، ئەگەرچی ئەوەی پێ باشـە کەهەر بە ناوەکانی خواوە بـێ- دەڵێت: زۆرجار خەڵکێك پەنـا دەبەنە بەر (ئەولیا)کان، بە مردوویی، یان لە ژیاندا، دەڵێ: (یا سـیدی فلانُ أغِثْنِی..) بێ شـك ئەم جۆرە تەوەسسـول و پەنا بردنە بەر، شیاوی موسڵمان نییەو، نابێ نزیکی بکەوێتەوە، بەڵکو گەلێ لە زاناکانمان بە (شیرك)یشـیان داناوە، خۆ ئاشـکرایە هەر کەسـێك هاوار لە زیندوویەك (غاییب)، یان لەمردوویەکی نادیار دەکات، وادەزانێ دەسەڵاتی هێنانی خێرو، لادانی شەڕی هەیە! ئەگینـا ئەو هاوارە ناکات. هەق و ڕاسـتی ئەمەیە کە: پێویسـتە موسـڵمان لە هەموو جۆرە شـتێکی‌ئاوا دوور بگرێ و، تەنیاو تەنیا لەخوا هاوار بکات. (تەبەرانی) دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ دووڕاییەك زۆرئازاری موسڵمانەکانی‌دەدا، ئینجا ئەبووبەکر (خوا لێی ڕازی بێ) گوتی: بابچین پەنا بەرینە بەر پێغەمبەر ﷺ بەڵکو لـەم دووڕووە ڕزگاربین، ئەویش ﷺ فەرمووی: ((إنه لا یُسْـتَغاثُ بِی، إنما یُسْـتَغاثُ بالله تعالی)) پەنا بەمن نابرێ، بەڵکوهەر خوایە پەنای پێ‌دەبرێ. بێ‌شـك هاوارو‌پەنا بردنە بەر گۆڕو گۆڕسـتان، کارێکـە دەبێ خۆمانی لێ دووربگریـن، بەتایبەتی خەڵکە بەفام و خاوەن ئاوەزەکان، ئینجـا ئەمەش کە بەیناو بەین کابرای‌پەنابەر موشـکیلەکەی جێبەجێ دەبێ، نابێ ببێتە مایەی شەرعییەت‌دان بـەو هـاوارو هانایـە، چونکـە بێ‌گومـان ئـەو بەدەمەوەهاتنە، (ئیبتلا)و(فیتنە)یـە، خۆهەندێ جاریش (شـەیتان) خۆی دەکاتە کەسـەهاوار بـۆ براوەکەو، هاوارکەرەکەش بەوشـکڵ وسـیمای شەیتانە، وادەزانێ ئەوکەسەیە ئەم هانای پێ‌بردووە، بێ لەوەش بە (کەرامەت)ـی دەزانێ بۆی! جابۆ پتر بە ئاگابوون لەم مەسەلەیە، دەتوانی خۆت تەماشایەکی تەفسیری (ئالووسی) بکەیت.

سزای دز:

بـەر لەهاتنـی دینـی ئیسـلام، بڕینـی دەسـتی دزو خوێـن و(قەسـامە)وچەن شـتێ تر، باوبوون وهەبوون، هەرکەئیسلامیش هات، ئەوانەی گشـت سـەلماند وهەندێ مەرجی تریشـی خستە سـەریان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٣٨: والسارق والسـارقة فاقطعوا أیدیهما ﴾ دەستی پیاوو ژنی دز، لەتۆڵەی دزیکردندا ببڕن ﴿ جزاء بما کسـبا نکالا مـن الله ﴾ لە تۆڵەو سـزای دزیکردندا، بڕیارێکە لەخواوەدراوە، دەبێ ئەنجامی بدەن، پێغەمبەر دەفەرموێ: ((لَعَنَ اللهُ السارِقَ یَسْرِقُ الْبَیْضَةَ فَتُقْطَعُ یَدُهُ، ویَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ یَدُهُ)) (متفق علیه). یان دەفەرموێ: ((تُقْطَعُ یَدُالسـارِقِ فی رُبُعِ دینارفَصَاعِداً)). (بوخاری)و(موسـلیم) ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ وخواش زۆر بەتواناو باڵادەسـت و، کاربەجێ وکارزانە، هەموو شتێکی پڕ لەحیکمەتە ﴿ ٣٩: فمـن تـاب من بعد ظلمه وأصلح ﴾ ئینجا کەسـێ دوای ستەم و ناهەقییەکەی، پەشیمان بوویەوەو خۆی ڕێك و پێك کردەوە ﴿ فـإن الله یتـوب علیه ﴾ بێ‌گومان خواش، تەوبـەو گەڕانەوەی لێ وەرئەگـرێ. (ئیبن عەببـاس) و (موجاهید)دەڵێن: پاش ئەوە کە یاسای دەست بڕین درا بەسەریا، خواش تەوبەی لێ‌وەردەگرێ ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ٤٠: ألم تعلم أن الله له ملك السموات والأرض ﴾ ئەرێ تـۆ نەتزانیوە کە بەڕاسـتی دەسـەڵاتداری و خاوەنداریێتی ئاسمانـەکان و زەوی تەنها هی‌خوایـە، هەرچی بکات، دەیکات ﴿ یعذب من یشـاء ویغفر لمن یشـاء ﴾ بۆیە خـوا خۆی بیەوێ، سـزای هەر کەسێك بدات، سـزای دەدات، هەرکەسێکیش خۆی مەیلی لێبێ و شـیاوبێ، لێی خۆش دەبێ ﴿ والله علی کل شـئ قدیر ﴾ خواش بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو بەدەسەڵاتە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٣٨-٤٠):

١) تۆڵەی ژن و پیاوی دز: بڕینی دەسـتی ڕاستیانە، هە تا دەگاتە مەچەکیان، بەو مەرجە کە دزراوەکە لەجێی شیاوی خۆیدابووبـێ‌و، ئەمیـش بەنهێنی بردبێتی و، نرخیشـی (١/٤)ی دینارێکـی زێڕبێ و، دزەکەش باڵغ و ژیر بێت، جـا پاش دەس بڕینەکە، وەکـو: (ترمزی و، ئەبووداوود، نەسـایی) ڕیوایەت دەکەن دەسـی لەملی هەڵدەبەسترێ، هەرکاتێکیـش تەوبە بکاو هەرچی بـردووە بیداتەوە، خوا لێی وەردەگرێ.

٢) دز تا نەبرێتـە لای دادوەر تەوبەی لێ وەر دەگیردرێ، ئەگەرچی دەستیشی نەبڕدرابێ، بەڵام کە برایە لای حاکم ودادوەر، ئیتر هەردەبێ دەستی ببڕدرێ.

٣) دەبێ مـرۆی ئیماندار، بەرامبەر بەبڕیارەکانی خوا، خۆ بەدەستەوە بدا.

٤) بەکـۆی دەنگـی زانایان ئەر(باوك)شـتێ لەماڵی کوڕی بدزێ، دەستی نابڕدرێ، لەبەر فەرمووده‌ی: ((أَنْتَ وَمَالُكَ

لأبِيكَ))، بۆ پێچەوانەکەیشـی، ڕای پەسەند ئەمەیەکە: ئەر کوڕیش لەماڵی بابیا دزی کرد، دەستی نابڕدرێ.

هەڵوێستەیەک: دەبــێ لە کۆمەڵگەی ڕاسـتەقینەی ئیسـلامدا، ئەوەندە پێداویسـتییەکانیژیانی مرۆڤ جێبەجــێ بکرێن، براوبڕ بیر لە دزی نەکاتەوە: ژیانی و گوزەرانی و، پەروەردەی دەسەبەر بکرێت، لە دابەشـکردنی ئیش و کارو ماڵ و سـاماندا، عەدالەت ودادوەری ڕەچاو بکرێت، دەبێلەگەڵ ئەمانەیشـدا، خاوەنداریتی تاکیش (ملكية فردية) لەسـەر بنەمای حەلاڵ پەرەی پێبدرێ و، بشـکرێتە دەزگایەکی خێر بۆ کۆمەڵگا، جا ئەرئاوا کرا بۆگشـت کەسـێك، دڵنیابە ئیتر بیر لەدزیی نامێنێ، خۆئەگەر کەسێکیش پاش ئەوهەموو دەسـتە بەربوونە دزی کرد، ئیتر هەقیەتی دەستی بـبڕدرێ، چونکە دزیەکەی تەنیا بۆ دەسـت درێـژی لە(ئەمن)و ئاسایشـی وڵات و کۆمەڵ و کۆمەڵگابووە، نەك بۆ ژیان و بژێوی، بــەڵام لەگــەڵ ئەمانەشـدا ئــەر (شـوبهە) و ئیشـکاڵێك هەبوو لەدزیکردنەکەیدا، دەستی نابڕدرێت.

بــەڵێ.. تاك هەمــوکات مافی خۆیەتی بەئـارەزووی خۆی بخواو بخواتەوە، جل وبەرگی جوان و قەشەنگی هەبێ، خانوو بەرەو باخ و باخاتی هەبێ، جێی حەوانەوەو ئیسـراحەتی هەبێ، بەڵێ هەقە کۆمەڵ، یان دەوڵەت -کەجێگری کۆمەڵە- ئەم چەن پێداویستیانە جێبەجـێ بکا بۆ تاك: یەکەم: ئەگــەر توانای کارکردنی هەبوو، دەبــێ فێری کاری بکــەن، دەبێ کاروئامــێری کاری بۆ فەراهەم بێنــن، خۆ ئەر نەیدەتوانی کار بـکات، جا ئیتر کار نەبوو بیکا، یــان ئامێرەکەی نەبوو، یــان دەیتوانی کاربکا، بــەڵام کار نەبوو بیکا، یان بەشێوەی کاتی هەبوو، یان بەردەوام هەبوو، بەڵام پێی نەدەژیا، دەبێ لەم ڕێیانەوە ژیانیمسۆگەربکرێت:

یەکەم: لە ڕێی خێزان وبنەماڵەکەی خۆیەوە، ئەوانەیان، نەفەقەی ئەمیان لەسەرە.

دووەم: لە ڕێیدەسەڵاتدارانی گەڕەکەوە.

سـێیەم: لە (بيت المال) بەشـێ زەکاتی دەدرێتـی، جائەگەر بە زەکاتەکە نەدەژیا، ئەوسا دەوڵەت ژیانی ئەو خەڵکەهەژارە دەخاتە سەر شانی دەوڵەمەندەکان.

جائەگــەر ئاوا بەدەم هــەژارو بێ نەواوە بچین، کــێدزی دەکا؟ خۆئەگــەر لەوحاڵەتەشـدا هێشـا هــەر دزی کــرد، دیارەلەبەر برسـیەتی نەبووە، بەڵکو بۆ پێکەوەنانی ماڵ و سـامانە لەرێگەی ناشــەرعییەوە، ئیسـلامیش ڕێگە بەکەس نادا لە خت و خۆرایی ئاسایشـی کۆمەڵگە بخاتە خەتەرو ترس و لەرزەوە، ماڵ و سامانی ئەم و ئەو فەرهوود بکات.

هەموو تاکێك لەکۆمەڵگەی ئاوادا، هەقیەتی لەڕێی حەڵاڵەوە (نەك لەڕێی سـووتخواردن و گزی و دەسبەسـەراگرتن و (ئیحتیکار) و، خواردنــی کرێ و مزەی کرێکاران) ماڵ وسـامان پێکەوە بنێ، جا ئەگەر کەسێ دزی کرد "پاش ئەوە بەشی خۆی ژیانی بۆ مسۆگەر کرا"، دیارە هیچ بڕووبیانوویەکی شەرعی نییەو، دەبێ جەزرەبەو تۆڵە بدرێ.

بــەڵام ئەگــەر بیانوویەکی شــەرعی هەبــوو، وەیــان لەوماڵەدا دزیویەتیشـوبهەیەك هەبوو، لە حاڵەتی ئاوادا یاسـای ((إِدْرَأُوا الْحُـدُودَ بالشُّبُهَاتِ)) دێتــە پێش. بۆیە (عومەر (د.خ) لە وشـکە سـاڵیەکەدا دەسـتی دزی نەدەبڕی، وەیان ئەوکاتە خوڵامەکانی (ئیـبن حاتب) لەپیاوێکــی هۆزی (موزەنییە) وشـترێکیان دزی، پــاش لێکۆڵینــەوە لەهــۆی دزیکردنەکە، دەرکــەوت کەلە لایەن (ئاغا)کەیەوە برسـیکراون، بۆیــە دزییان کردووە! ئیتر دەسـتی نەبڕین و، وشترەکانیشـی بەئاغاکەیان بژارد، بۆ ئەوە ژیر ببێ و جارێکیتر خوڵامەکان برسی نەکا.

شــەریعەتی ئیسـلام بەرلــە تۆڵە وەرگرتــن، هەمــوو ڕێگەیەکی (ویقایە) و خۆپارسـتن دەگرێتەبەرو، بڕو بیانووی کەس ناهێڵێت بۆتاوانکردن، پاشان ئەر تاوانێك ڕوویدا، تەنیا تۆڵەی تاوانبارەکە دەدات، ئەوانــەی هەر بەناهەق تەماح دەکەنە سـەروماڵ وحاڵی خەڵکی. ماڵێکیش کە دەدزرێ ودەستی دزی لەسەر دەبڕێ، دەبێ لە جێی مەحکەم وشـیاوی خۆیدا دانرابێ، بە نهێنی و پەنامەکی برابێت، نرخ و بەهایەکیشـی هەبێ، وەکـو لای زاناکان بڕیارە، چواریەکی دینارێکی زێڕ بێ.. کەوابوو ئەر کەسـێ ماڵی لا دانراو، دزی لێکــرد، یان خوڵامێك (خزمەتکارێك) کە ڕێی پێدراوە بەناو ماڵدا دێت و دەچێ شـتێکیدزی، دەسـتیان نابڕێت، یان ئەگەر بەرووبــوو لە کێڵگەدا، یان پێش ئــەوە بخرێتە خەرمانەوە دزرا، دەسـتی دزەکەی نابڕدرێ.. وە..وە، بەدەر لەوانەش دەبێماڵەکە بەشــی دزەکەی پێوە نەبێ، کەوابوو ئەگەر لە هاو شەریکی خۆی دزیکرد، یــان لە (بيت المال) دزیکرد، دەسـتی نابڕێ، بەڵکو یاسی(تەعزیر)وسەرزەنشـت دێتە پێش، بە قامچی و شەلاق، یان بەندیخانەو زیندان، یــان ئامۆژگاری، ژێر دەکرێت، وە یان هەر کەس بە پێی حاڵی خۆی، دادوەر جۆرە تەعزیرێکیدەکات، بەڵێ.. ئەم گومان و(شـوبهە)انە، وەکو برسـییەتی و ئاتاج و موتاجی و، شــەریکی و هاوبەشــی و، پێڵێنەر (موعتەریــف) لە ئیعترافەکەی پەشیمان بێتەوە، یان شایەتەکان نکوولی بکەن، هەریەك لەمانە ڕێ بەدەست بڕین دەگرن

(فوقها)و پێشەواکانیشمان گەلێ شتیان بە شوبهە داناوەو رێ لە دەست برین دەگرن، بۆ نموونە: هەر شتێك لە بنەڕەتدا حەلاڵ بێ‌وماڵی گشتیی بێ، وەکو کانیاوو دەریاو ئاوەکان، یان ڕاوو نێچیرکوشتن، بەلای (ئەبووحنیفە)وە دەبێتەشوبهەو، رێ لە دەست برین دەگرێت، کۆمپانیا گشتییەکانیش هەروا، دیسان دزینی ئەوشتانە کە زوو فاسیدو خراپ دەبن، وەکو هەندێ خۆراك و، میوەو سەوزەجات و گۆشت و نان و هەرشتێکیتر لەو بابەتە. خوێنەری هێژا! ئەم چەند نموونەیە بۆ سەماحەتی ئیسلام و، ڕێگرتن لە بڕینی دەستی دز بە شوبهەو گۆمان بەسە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إِدْرَءُوا ا لْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ)). عومەری کوری خەتابیش (د.خ) دەڵێ: (لأن أعطل الحدود بالشبهات أحب إلي من أن أقيمها بالشبهات). بێ‌شك بە دانانی تۆڵەی دەست برین، شەریعەتی ئیسلام‌دەتوانێ هۆ نەفسییەکانی دزی ریشەکەن بکات، پاش ئەوە کە هەمو رێیەکی لە دزی گرت..دیارە کە بڕینی دەستی دز، لەسەر ئەم بنەمایە دانراوە، نەك هەرکەسێ دزی‌کرد، بیانووی ببێ، یان نەیبێ دەستی ببڕێت، ئاشکرایشە تەنیا چارەسەرێك بۆ کاری دزێوی دزی، هەرئەو تۆڵەی دەست برینەیە، هەرئەوەیە دەتوانێ وای لێ‌بکات کە جارێکیتر بیر لە ماڵ و سامانێکی کەسێکیتر نەکاتەوەو، هەمیشەش چاوی لە دەستی خۆیەتی‌و دەزانێ بۆچی براوە، بەڵام زیندانی کە یاساکانی ئەمڕۆ هەڵیان بژاردووەو پەسەندیان کردووە، بێ‌سۆ ئەو دۆزە نابینێ‌و، هەر ئەوەندەیە کە دزەکە بۆماوەیەك لە ئیش و کار ڕاگیراوەو، هەرکە ئازاد بوو دەگەڕێتەوە سەرکارەکەی خۆی، لە جارانیش زیاتر.

لەبەر کرداری جوولەکە دڵت تەنگ مەکە:

پیاوێکی‌جوولەکە لەگەڵ ژنە جوولەکەیەکدا کاری ناشەرعییان کردبوو، پاشان وتیان: بچنە لای موحەممەد بپرسن: جائەگەرئەو لەتۆڵەیدا بڕیاری شەلاقیدا، ئەوا بە گوێی بکەن، ئەگینا هەرچی دەڵێ گوێی مەدەنێ، ئەوسا "وەکو بوخاری وموسلیم" دەڵێن، ئایەتی: (ياأيها الرسول لا يحزنك..) هاتە خوارێ. (موسلیم و ئەبووداوودو پێشەوائەحمەد)یش دەڵێن: جوولەکەکان تۆڵەی زیناکار "کە (بەردەباران) بوو" گۆڕییان بە شەلاق لێدان و ڕوورەشکردن، جا هاتن لە پەیامبەریان ﷺ پرسی: ئاخۆ حوکمی زیناکار چییە، بەومەبەستە کە پەیامبەریش ﷺ لەسەر ئەوە کە ئەوان پیانخۆشە ئەرێ بکا،ئەویش فەرمووی: ((اللهم إني أولُ منْ أحيا أمرك إذ أماتُوه))، ئیتر فەرمانی بە بەردەباران دا، خوای گەورەش ئایەتی (يا أيها الرسول لايحزنك الذين) هەتا ئایەتی (٤٥)ی ناردو فەرمووی: ﴿ ٤١: يا أيها الرسول لا يحزنك الذين يسارعون في الكفر ﴾ ئەی پەیامبەری خوا! ﷺ ئەوکەسانە دڵ تەنگت نەکەن، لە بێ باوەڕیدا تیژڕەوی و پێشڕەوی دەکەن و ڕاو بۆچوونی خۆیان دەخەنە بەر بڕیارو فەرمانی خواوە ﴿ من الذين قالوا آمنا بأفواههم ﴾ ئەوانەیان بەدەم و زمان دەڵێن: بڕوامان هێناوە ﴿ ولم تؤمن قلوبهم ﴾ کەچی بەدڵ بڕوایان نەهێناوە ﴿ ومن الذين هادوا ﴾ و ئەوانەشیان بوونەتە جوولەکەو هەردەم ﴿ سماعون للكذب ﴾ گوێ بۆ درۆ هەڵدەخەن و،کاری پێ‌دەکەن ﴿ سماعون لقوم آخرين لم يأتوك ﴾ گوێ بۆ کەسانێکیتری جاسوس و خوانەناس دەگرن کە: هێمان نەهاتوونەتە لای تۆ، وەك جوولەکەکانی (خەیبەر)و (فەدەك) لەباتی ئەوە کە گوێ بۆتۆ بگرن، کەچی گوێیان بۆ خەڵکی تر دەگرت و، بەبڕیاری ئەوان ڕەفتاریان دەکردو قسەی تۆشیان دەبردە لای ئەوان ﴿ يحرفون الكلم من بعد مواضعه ﴾ وشەو بڕیارەکانی خوا لەجێگەی خۆیدا دەگۆڕن،ئەوەبوو بەردەبارانی زیناکاریان بە قامچی لێدان گۆڕی! ﴿ يقولون إن أوتيتم هذا فخذوه ﴾ دەڵێن: بچن لە موحەممەد بپرسن: جا ئەگەر وەك ئەوەی خۆمان بڕیاریدا،واتە: قامچی لە باتی بەردەباران، ئەوا لێی وەرگرن وبە گوێی بکەن ﴿ وإن لم تؤتوه فاحذروا ﴾ خۆ ئەگەر ئەو بڕیارەی خۆمانی نەدا، وشیاربن و خۆتانی لێ بپارێزن و بە گوێی مەکەن ﴿ ومن يرد الله فتنته ﴾ هەر کەسێ خوا بیەوێ بەسەختی تاقی بکاتەوەو گومڕای بکات ﴿ فلن تملك له من الله شيئا ﴾ هەرگیز تۆ ناتوانی لە خواوە شتێکی بۆ بکەیت و، لەو جەزرەبەیە ڕزگاری بکەیت ﴿ أولئك الذين لم يرد الله أن يطهر قلوبهم ﴾ ئەمانە خەڵکانێکن خوانایەوێ لەچڵك و چەپەڵی‌و شیرك، دڵیان پاك بکاتەوە ﴿ لهم في الدنيا خزي ﴾ بەشیان لەم جیهانەدا ڕیسواییە ﴿ ولهم في الآخرة عذاب عظيم ﴾ لەدواڕۆژیشدا سزایەکی زۆر سەخت و گەورەیان هەیە ﴿ ٤٢: سماعون للكذب ﴾ هەمیشە بۆ درۆو پڕوپاڵانتەو قسەی نادروست، گوێ هەڵدەخەن ﴿ أكالون للسحت ﴾ حەرامخۆر و بەرتیل خۆرن ﴿ فإن جاؤك ﴾ جا ئەگەر جارێ بۆ بڕیارو داوەری کێشەکانیان هاتنە لای‌تۆ ﴿ فاحكم بينهم أو أعرض عنهم ﴾ ئارەزووتە لەنێوانیاندا داوەری بکەیت، یان ڕوویان لێ وەربگێڕی و گوێیان نەدەیتێ، چونکە بەدڵ نەهاتوونەتە لات و ڕاست ناکەن ﴿ وإن تعرض عنهم ﴾ خۆئەگەر ڕوویان لێ وەربگێڕی و داوەرییان نەکەیت ﴿ فلن يضروك شيئا ﴾ هەرگیز ناتوانن هیچ زیانێکت پێ‌بگەیەنن (ئیبن عەبباس، موجاهید، عیکرەمە، حەسەن،

سـوودی، زەیدی ئیبن ئەسـلەم، عەتـای خوراسـانی و..هتد) دەڵـێن: ئەو ئایەتەی: (فإن جاؤک..) بەئایەتی: (وأن احکم بینهم بما أنزل الله) سـڕاوەتەوەو دەبێ تەنیا بەقورئـان داوەرییان بکات ﴿ وإن حکمت فاحکم بینهم بالقسـط ﴾ خۆئەگەر داوەریشت کرد لەنێوانیاندا، دەبێ بەدادگەرانە بێت ﴿ إن الله یحب المقسـطین ﴾ بەراسـتی خـوا خەڵکانی دادپـەروەر و، دادگـەری خۆش دەوێ ﴿ ٤٣: وکیف یحکمونک ﴾ سەیرە ئەوانە دێنە لات و، دەیانەوێ تۆ بکەنە دادوەر بۆ کێشەکانیان ﴿ وعندهم التوراة فیها حکم الله ﴾ وخۆشـیان (تەورات) یان لایەو بەروونی حوکـم و بڕیاری خوای تێدایەوکاریشـی پێ ناکەن؛ واتە: هاتنەکەیان بۆ لای تۆ ڕاسـت نییـە ﴿ ثم یتولون من بعد ذلـک ﴾ دێن بۆداوەری،کەچی دوای داوەرییەکەی تۆ، پشـت هەڵدەکەن و ڕازی نابن و ڕوو وەردەگێڕن ﴿ ومـا أولئـک بالمؤمنین ﴾ دیارە ئەوانە هەر بـڕوادار نین، نە بەتۆ، نەبە تەوراتەکەی خۆشیان.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤١-٤٣):

١)خـەم وخەفـەت نەخـواردن بۆقسـەی ناپەسـەندی کافروخوانەناسان، کاریکی شەرعی و سوننەتە.

٢) گـوێ گرتـن بـۆ درۆ لەبـەر ناچـاری نەبـێ کارێکی حەرامە.

٣) گۆڕینی بڕیارو (کەلام)ی خوا، قەدەغەوحەرامە.

٤) داوەر دەتوانـێ لە نێـوان خاوەننامەکاندا داوەری بکا، دەشتوانێ بیان نێرێ بۆلای زاناکانی خۆیان.

٥) دادگـەریو یەکسـانی و بـێ لایەنگـری لـە حوکمدا پیویستە، ئەگەر چی بریار بۆ دراوەکەش ناموسڵمان بێ.

٦) ددان نـان بـە کوفری (جوولەکـە)دا، چونکە زاناکان دەڵێن: هەرکەسێ شوێنی حوکمی غەیری خوا کەوێ کافر دەبێ، خۆ دیارە جوولەکەیش ئەوە حاڵیانە.

سـەیرو سـەمەرە لەوەدایە کە زۆربەی موسڵمانی ئەمڕۆش هەر بەیاسای ئەم لاو،ئەولا کاردەکەن!.

کارکردن دژی فەرمانی خوا،لەدین وەرگەڕانە:

﴿ ٤٤: إنا أنزلنا التوراة فیها هدی ونور ﴾ ئێمە تەوراتمان نارده خوارێ،بێشـك بۆ هەموو خێروچاکەیەك، ڕێنمایی و ڕووناکایی تێدایە ﴿ یحکم بها النبیون الذین أسلموا للذین هادوا ﴾ هەموو ئەو پەیامبەرانەی (بەنی ئیسرائیل) -کە بەرفەرمان وملکەچی بڕیاری خوا بوون- هەربەو تەوراتە داوەری مووساییەکانیان دەکرد، واتە: ئێسـتا جوولەکە لەرێی ڕاست لایانداوە ﴿ والربانیون والأحبار ﴾ و زانا خوا ناس و شەرعزانەکانیشـیان هەروا ﴿ بما استحفظوا من کتـاب الله ﴾ و ئەوانەش کە پارێزگاری تەوراتیان پێ سـپێررا بوو پـاش نەوەی یەکەم کەنەهێڵن تێکەو لێکـە بکرێ ﴿ وکانوا علیه شـهداء ﴾ و شایەتیش بوون لەسـەری ودەیانزانی ڕاست و هەقە،

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِۚ فَإِن جَآءُوكَ
فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْۖ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن
يَضُرُّوكَ شَيْـًٔاۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِۚ
إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ
ٱلتَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَۚ
وَمَآ أُو۟لَٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا
هُدًى وَنُورٌۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ
هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ
ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ
وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًاۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ
بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ
قِصَاصٌۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥۚ وَمَن
لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

نـەك وەکو ئێوە ئەی یەهوودیسـەردەم! کـە تەوراتتان گۆڕی و حوکمتـان پێنەکرد! ﴿ فلا تخشـوا الناس واخشـون ﴾ کەوابوو لەمەردم مەترسـن، بەڵکو دەبێ تەنها لەمن بترسن و، بەرفەرمانم بن ﴿ ولا تشـتروا بآیاتی ثمنا قلیلا ﴾ ئایەت و نیشـانەکانی من بەبەهایەکـی زۆر کەم مەفرۆشـن، هـەق مەشـارنەوە و کیتمانی مەکەن، خوا چۆن فەرمان دەدا، ملڕاکێشن وتەسلیم بن ﴿ ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الکافرون ﴾ هەرکەسێك بەو کتێب وبەرنامە خوا ناردوویەتی حوکـم و بڕیار نەدات، ئیتر لەبەرئەوە بـێ کە بەکـەم و کورتی بزانـێ، یان هەر بڕوای پـێ نەبێ، وە یـان لەبەر هـەر هۆیەکیتر بێ، دیارە هەرکەسـێکی وا لەوکافرو بـێ باوەڕانەیەو لە چوارچێوەی دینی خوا دەچێتە دەرێ. (شـێخ حەسـەنی بەسـری) دەڵێت: ئەم ئایەتی (ومن لم یحکم بما أنزل الله) ئەگەر چی دەربارەی جولەکە هاتبێ، بەڵام لە گەڵ ئەوەیشدا گشتگیرەو، هەموو موسڵمانان و خاوەن دینێك دەگرێتەوە.

(عەلی کوری ئەبی تەڵحە)ش لە (ئیبن عەبباس)ەوە دەڵێ: ئایەتی: (ومـن لم یحكم بما أنزل الله فأولئـک هم الكافرون) مانای ئەوەیە کە: هەرکەسـێ ئینکاری و نکوولی هەرشتێ لە (ما أنزل الله) بکا، پێی کافر دەبێت، بەڵام ئەوکەسـە کەباوەری پێدەکاو، حوکمیشی پێنـاکا، دەبێتـە پیاوێکی ناهەقیکارو فاسـیق /ئیـبن جەریری تەبـەری. (ئیبن تاوس)یش دەڵێ: (ولیس کمن یکفر بالله وملائکته وکتبه ورسله). وقال الثوری: من ابن جریج عن عطاء قال: کفردون کفر؛ ظلم دون ظلم، وفسق دون فسق (ئیبن جەریر) واتە: ئەوکەسە کە باوەری بەشـەریعەتی ئیسـلام هەیەو، بەڵام لەبەرهەر هۆیەك بێت، حوکمی پێناکات، ئەمە وەکو ئەوە نییە کە باوەری بەخواو بەفریشتەو، بە کتێب وپێغەمبەرەکان نەبێ.(سەوری)یش دەڵێ: ئەو جۆرە کەسـانە، جۆرە کافرێکن وکافری تەواو نین.گەلێ لەزاناکان دەڵـێن: ئەمە مانـای ئەوەیە کە ئەر پیاوێك ژنێکی کوشـت، لە باتیـدا دەکوژرێتەوە، بەبەڵگەی ئەم فەرموودانـەش: ((إنّ الرّجُلَ یُقْتَلُ بالمرأة)) (نەسـایی). یان ئەم فەرمووده: ((المُسْلِمُونَ تَتَکَافَأُ دِمَاؤُهُمْ))

تۆڵەی چاوو لووت و گوێ و، هەر زەخمێکی تر:

﴿ ٤٥: وکتبنـا علیهـم فیها ﴾ ئێمـە لەتەوراتدا لەسـەر (بەنی ئیسـرائیل)مان نووسـی و بریارماندا ﴿ أن النفـس بالنفس ﴾ کە تۆڵـەی کوشـتنی گیانێـك، گیانێکە، واتە: ئەرکەسـێك کوژرا، تەنها بکوژەکەی دەکوژرێتەوەو، نابێ دەس بۆ کەسـێکی تر ببرێت ﴿ والعین بالعین ﴾ وچاو لەباتی چاو ﴿ والأنف بالأنف ﴾ و لووت لەباتی لووت ﴿ والأذن بالأذن ﴾ و گوێ لە باتی گوێ ﴿ والسـن بالسن ﴾ ددان لە جیاتی ددان ﴿ والجروح قصاص ﴾ وهەموو زام و برینێکیـش، بە گوێرەی‌خۆی قیسـاس و تۆڵەی هەیە، کەچی لەگەڵ ئەوبریارەدا، هێمان هەرسەرپێچیان کردو، بۆخەڵکی خۆیان ئامادەبـوون، تۆڵە بکەنەوە، بەڵام بۆدانـەوەی هەقی خەڵکی‌تر، لارو لاسـاربوون و، گـەلێ لەبریارەکانی خوایان گـۆری! ﴿ فمن تصدق به ﴾ جاهەرکەسـێ لە کابرای تاوانبار خۆش بوو وبەخشی و کردیـە خـێر ﴿ فهو کفارة له ﴾ ئەو کارەیـە دەبێتە کەفارەت و سـرینەوەی گوناحەکانی و، خواش لـەو خۆش دەبێ ﴿ ومن لم یحکـم بما أنزل الله ﴾ و هەرکەسـێك بەپێی ئـەو بەرنامەیە خوا ناردوویەتـی داوەری و بریارنەدات ﴿ فأولئک هم الظالمون ﴾ بێ سۆ لە ریزی ستەمکاران وسنووردەرچووان دەبن.

عیساو ئینجیلەکەی:

﴿ ٤٦: وقفینـا علـی آثارهـم بعیسـی ابـن مریـم ﴾ بـە دوای پێغەمبەرەکانی (بەنی ئیسـرائیل)دا عیسـای کوری مەریەمیشمان نـارد ﴿ مصدقا لما بین یدیه من التوراة ﴾ کە باوەری بەو تەوراتە هەبـوو، بەر لەخۆی هاتبوو ﴿ وآتیناه الإنجیل فیه هدی و نور ﴾ و(ئینجیل)یشمان دایە کە رینمایی و رووناکی تێدابوو ﴿ مصدقا لما بین یدیه من التوراة ﴾ وتەسدیقی (تەورات)یشی دەکرد ﴿ وهدی وموعظة للمتقین ﴾ بۆ خواناسـان و خۆپارێزان رێنماو ئامۆژگاری بوو، واتـە: پاش ئەوانە ئیتر هەقبوو لەخراپەو خراپەکاری سـڵ بکەنەوە ﴿ ٤٧: ولیحکم أهل الإنجیل بما أنزل الله فیه ﴾ وە شوێن کەوتووانـی (ئینجیل)یش، دەبێ هەربە پێی ئـەو رێنمایانە خوا تێیدا دایبەزاندوون بریار بدەن، واتە: بروایان بەهەمووی هەبێ و، حوکم بەهەموویشـی بکەن ﴿ ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئک هم الفاسـقون ﴾ وئەوکەسـانەش بەو بەرنامە –خوا ناردوویەتی– بریارو حوکم نەدەن، دیارە یاخی و ناپاك و لە سنوور دەرچوون. بـەڵێ.. خوامان تـاك وتەنیایـە، بەدیهێنەرودروسـتکەرمان تاك وتەنیایە، پاشـاوخاوەنمان تاك وتەنیایـە، کەوابوو دەبێ حاکم و دادوەریشـمان (واتە: شەریعەتی ئیسلام) تاك و تەنیابێ، دانەری حوکـم وئەحکام، هەردەبێ تاك و تەنیابـێ، وە هەرخواش مافی لابردن و گۆرینی برگەو ماددەیەکی‌هەیە، دەبێ لەیەك شەریعەتیش پەیرەوی بکـرێ، بێ‌گومان قەبووڵکردنی ئیسـلامێکی ئاوا، لای خواپەسـەندەو بەدینداری دادەنرێت، پێچەوانەی ئەمەو حوکم بە غەیری (ما أنزل الله)..(کوفرو زوڵم وفیسقە).

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٤-٤٧):

١) دەبێ هەر لەخوا بترسـین و، هەر فەرمانەکانی ئەویش جێبەجێ بکەین، ئینکاری یاسـاکانی خـواو، حوکم پێ نەکردونیان و، سـووکایەتی پێکردونیان و پەسەند کردنی هەندێکـیو پشـتگوێ خسـتنی هەندێکی تری، بێ‌شـك کوفرە.

٢) تۆڵـەو (قیسـاس) و خوێـن لـە نەفس و، لـە برین و زەخمەکانـدا واجیبە، بـۆ نموونە: هەردوو چـاو خوێنی تـەواوی دەکەوێ، یەك چاوێکی سـاغ نیو خوێن، لووت خوێنی تەواو، هەردوو گوێ خوێنی تەواو، یەك ددان پێنج وشتر، هەردوو لێو خوێنی تەواو، زمان،خوینی تەواو.

٣) زیـادەرەوی لەتۆڵەدا –دووکەس لەباتی یەك کەس، یا

لەباتی بکوژەکە خزمێکــی بکوژرێتەوە- کارێکی حەرامە.
لە کتێبی(ئینجیل)یشدا تۆڵە وقیساس هەر هەبووە،کەوابوو ئێوەش -عیسایی وموسایی- کار بەوبڕیارانە بکەن.

هەر بەقورئان بڕیار بدە:

پاش باسکردنی (تەورات) دێتە سەرباسی قورئان و، رایدەگەیەنێت کەدەبێ تەنیــا بەوحوکم و بڕیار بدەن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٨ : وأنزلنــا إليــك الكتاب بالحــق ﴾ ئەم کتێبەی (قورئان)یشــمان، هاوڕێ لەگەڵ هەموو ڕاستییەکدا ناردە خوارێ بۆت ﴿ مصدقا لما بين يديه من الكتاب ﴾ تەسدیقی ئەو کتێبانەش دەکات بەرلەخۆی هاتوون ﴿ ومهيمنا عليه ﴾ و چاودێرو پارێزەرو شایەتیشــە بۆیان، ئەمینــداری هەمووکتێبەکانــی بەر لەخۆیەتی، ئەم هەر شــتێکی بەڕاست، یان ناڕاست دانا، هەر ئەوەیە ﴿ فاحكم بينهم بما أنزل الله ﴾ دەسا تۆش لەنێوان گشــت خەڵکاندا، تەنانەتی جوولەکەو گاورەکانیــش هەر بەپێی ئەوبەرنامەیــە کار بکەو بڕیاربدە، خوا ناردوویــە ﴿ ولا تتبع أهواءهم عما جاءك مــن الحق ﴾ ولەو هەق و ڕاســتیەلەخواوە بۆت هاتــووە لامەدەو، مەکەوە شــوێنی هەواو ئارەزوویان ﴿ لكل جعلنا منكم شــرعة ومنهاجا ﴾ بۆ هەر یەکێ لە ئێوەش ئەی موسڵمانان و ئەهلی کیتاب! یاساو بەرنامەیەکمان دانا، بــۆ ئەوە کاری پێ بکەن و، لێی لانەدەن،واتە: پلە بەپلە بەدوای یەکدا کتێــب وبەرنامەمان بۆ ناردن،هەتا کۆتــا بەرنامە(قورئانی پیرۆز) ئیتر پــاش هاتنی ئەو، دەبێ هەموو لەدەوریا خڕ ببنەوەو، کار هەربەو بکەن ﴿ ولو شاء الله لجعلكم أمة واحدة ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویســتبای هەمووتانی دەکردە یەك گــەل و یەك ئوممەت و، هەرلەســەرەتاوە یەك بەرنامەشــی بۆ دادەنان ﴿ ولكــن ليبلوكم فيما آتاكم ﴾ بەڵام بەوشــتانە پێمانداون ویستی تاقیتان بکاتەوە، تادەرکــەوێ کــێ گوێڕایەڵە، کێش ســەرپێچی دەکا، ئەمڕۆ دین وئاییینێکە، ســبەینێ شــەریعەت و بەرنامەیەکە، هەتا دەرکەوێ کامتان بەئاســانی وبێچەندو چۆن تەســلیم دەبــێ و بەرفەرمانە ﴿ فاســتبقوا الخيــرات ﴾ کەوابوو گشــتان پێشــبڕکێ بکەن، بۆ ئەنجامدانی هەموو کارێکی چاکەوخێر ﴿ إلى الله مرجعكم جميعا ﴾ دڵنیاشــبن هەموو هەر بۆلای خوا دەگەڕێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم فيه تختلفون ﴾ ئەوســاش زۆر بەوردی لەوشــتانە ئاگارتان دەکا، ناکۆکی و کێشەتان بوو، پاشانیش هەرکەسە بەپێی کارو کردەوەی خۆی، پاداش و تۆڵە وەردەگرێت.

بەقورئان کێشەی مەردم بخەمڵێنە:

﴿ ٤٩ : وأن احكم بينهم بما أنزل الله ﴾ دیسان دەبێ هەر بەوبەرنامە لەناوجوولەکە وگاورو خەڵکانی تریشدا،حوکم وبڕیار بدەیت، خوا ناردوویــە ﴿ ولا تتبع أهواءهم ﴾ نابێ شــوێنی هــەواو ئارەزووی

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

ئەوانە بکەوێ و، چەواشەت بکەن.
(ئیبن عەبباس) دەڵێ: تاقمێ لە زانایانی یەهوود وەك (ئیبن سوریا، کەعب، شــاس) خڕ بوونەوەو گوتیان: با بچینە لای موحەممەد، بەڵکــو بتوانــین لە خشــتەی بەرینو فریوی بدەیــن، چونکە خۆ ئەویــش هەر وەك ئێمە ئادەمییــە، بچین پێی بڵێین کە: لە فڵانە مەســەلەدا پشتگیری لەئێمە بکە، ئەوســا ئێمەیش لەهەندێ شتا پەیڕەوی لەتۆ دەکەین، دیارە خۆیشــت چاك دەزانێ کە: ئەر ئێمە شــوێنت کەوین، هۆزەکانی تریش چاومان لێدەکەن، بەڵێ هەستان و چوونە لای و، مەبەســتەکانیان لا درکان، بەڵام ئەو ﷺ بەهیچ شــێوەیەك بەگوێی نەکردن و،نەیانتوانی لەڕێی ڕاست بیترازێنن، ئینجائەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی: ﴿ واحذرهم أن يفتنوك عــن بعض مــا أنــزل الله إليك ﴾ هۆشــیار بە! لــەو ڕێنمایانەی خوابــۆی نــاردوی، لا ڕێت نەکەن وکلا نەبیــت ﴿ فإن تولوا ﴾ ئینجــا ئەگەر لە داوەری بڕیاری تــۆ، روویان وەرگێڕاو، نەهاتنە

سەرنەخشەی تۆ ﴿ فاعلم أنما يريد الله أن يصيبهم ببعض ذنوبهم ﴾ چاك بزانەكە: خوا دەیەوێ –بەهۆی تاوانەکانیانەوە– تۆڵەیان لێ بسێنێت ﴿ وإن كثيرا من الناس لفاسقون ﴾ خۆ بێگومان زۆرینەی خەڵك لەرێ دەرچوون و لایانداوە.

دابی جاهیلییەتی بەر لەئیسلام مەهێننەوە:

﴿ ٥٠: أفحكم الجاهلية يبغون ﴾ ئاخۆ ئەمانە دەیانەوێ، داب و یاسای جاهیلیەتی بەر لە ئیسلام زیندوو بکەنەوە و بریارو حوکمی خـوا، وەلانێن وەك ئەوان؟! ﴿ ومن أحسـن من الله حكما ﴾ جا دەبێ بریارو حوکمی کێ جوانترو باشتر بێت، لەحوکم و فەرمانی خوا ﴿ لقوم يوقنون ﴾ بۆئەوانە کە هیچ شك و گومانێکیان نییەو، ئەهلـی یەقینن؟ چونکـە هەرئەمانە چاك دەزانن کە شـەریعەتی ئیسـلام لەهەمـوو بەرنامەکانی تـر گونجاوترە بکرێتە دەسـتوورو سـەرچاوەی دەسـتوور، بێ دین و لادەرەکان نازانن و تێناگەن، ئامادەش نابن تێبگەن!.

(تەتار)ەکان بەیاسـاکەی (جەنگیزخـان) کاریان دەکرد! کە پێك هاتبـوو لـە چەندفەرمـان و بریارێکی تێکەڵ لە دینی ئیسـلام و جوولەکـەو گاور، هـاورێ لەگەڵ هەندێ راوبۆچوونی خۆشـی، پاشـان چینی پاش ئەوان کەهاتـن پەیرەوییان لێکـردو فەزڵیاندا بەسەر شـەریعەتی خوادا! دیارە کاری ئاوا، دەرچوونە لەئیسلام و، مرۆڤـی پێ کافر دەبـێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((أَبْغَضُ النـاسِ إلى الله ﷻ مَنْ يَبْتَغِي في الإسـلام سُـنَّةَ الجاهليةِ، و طَالِبَ دَمَ امرئٍ بغير حق، لِيُرِيقَ دَمَهُ)) (تەبەریی). کەوابوو زۆر پێویسـتە کـە: موسـڵمانان بەتایبەتی حکومـەت ودەوڵەتـەکان بگەرێنەوە بـۆلای بەرنامە پیرۆزەکەی ئیسـلام و،هەر ئەویش بکەنە یاسـاو دەستوور بۆ وڵات.

رێنماییەکانی ئایەتی (٤٨-٥٠):

١) دەبێ لە هەمووشتێکدا هەر بەقورئان و سووننەت، حوکم و بریاربدرێـت، نابێ هیچ شـەریعەت و بەرنامەیەکی‌تر، بکرێ بە یاساو بەرنامەوحوکم و بریاری پێ بدرێ.

٢) نابێ پەیرەوی لە هەواو ئارەزوی خەڵکی بکرێ.

٣) حیکمەتـی جیاوازی نێوان شـەریعەتە ئاسمانییەکان، ئیبتیلاو تاقیکردنەوەیە.

٤) زۆربەی زۆرینەی موسـیبەت و بـەڵا هەر لەگوناحەوە سەر هەڵدەدا.

٥) شەریعەتی ئیسلام لەگش شـەریعەتەکانی‌تر، لەهەموو روویەکەوە تێرو تەسەل ترە.

مووسایی و مەسیحی مەکەنە دۆس:

﴿ ٥١: يـا أيها الذين آمنوا لا تتخـذوا اليهود والنصارى أولياء ﴾ ئـەی ئەوانـەی باوەرتان هێناوە! مووسـایی و عیسـایی مەکەنە دۆسـت و پشـتیوانتان، واتە: نـە یارمەتیان بـدەن و، نەداوای یارمەتیشـیان لێ بکەن، وە بەهیچ جۆرێك (مـوالات) و هاوکاری و خۆشەویسـتیان نەبـێ بۆیان ﴿ بعضهم أوليـاء بعض ﴾ چونکە ئەوانە هەندێکیان پشـتیوان و یارمەتیدەری هەندێکیانن و، لەبەر ئێوەش دەسـت لەدینـی خۆیان هەڵناگرن و، گشتیشـیان بۆ ئێوە دەبنە یەك دەستەو بەستەو، لەرۆژی خۆیدا گەلەکۆمەتان لێدەکەن ﴿ ومن يتولهم منكم ﴾ و هەرکەسێکیشـتان دۆستایەتییان لەگەڵ بـکاو، بیانکا بە یارمەتیدەرو دۆسـتی خـۆی، وە یان هاوکاری و هاورێیان بکات ﴿ فإنه منهم ﴾ بێ شـك ئەوکەسـە هەر لەوانەو بەوان دادەنرێ، ئەگەرچی بەناسنامەیش موسڵمان بێت ﴿ إن الله لا يهدي القوم الظالمين ﴾ بێگومان خوا هیدایەت و رێنمایی گەلی ناهەقو سـتەمکار ناکات، دیارەئەوانە کە دەبنە دۆست وهاوکاری جوولەکەو فەلەو دوورازی، سـنووری خوا دەبەزێنن و ستەمکارن، خواش هاوکاریی خەڵکانیئاوا ناکات. ئەبومووسـای ئەشـعەریی نووسـەرێکی نەسـرانی هەبوو!، کاتێ پێشەوا (عومەر) پێی زانی دەریکردو رێی نەدا، ئیش وکاری موسـڵمانان بخرێتە بەردەسـتی (وەك لەرێنماییەکانیشـدا دێـت) ﴿ ٥٢: فترى الذيـن في قلوبهم مرض ﴾ دەبینی ئەوانە کە لەدڵیاندا بەرامبەر بەدینی ئیسلام گومان و نەخۆشـی هەیە (وەکو ئوبەی وهاو وێنەکانی ئەو) ﴿ يسارعون فيهم ﴾ بۆ بەدۆست بوونیان پەلەو تێژرەوی دەکەن و خۆ دەکێشنە ناویانەوە ﴿ يقولون نخشى أن تصيبنا دائرة ﴾ ئەمە دەکەنە بیانووو دەڵێن: دەترسـین دووچاری بەڵاو رووداوێك ببین، بۆیە دەیانکەینە پشتیوان و ئاشنای خۆمان، شایەد رۆژێ موسڵمانەکان لەجەنگەکاندا سەرکەون، ئەوسا ئێمەش هیچ پەنایەکمان نەمێنێ، خاوەننامەکان دەکەینە دۆسـت، بالەورۆژە دژوارەدا پەنامـان بدەن ویارمەتیمان بـدەن ﴿ فعسـى الله أن يأتي بالفتح ﴾ بێگومان خـوا بەم زووانە دەرگای خێرو سـەرکەوتن لە پەیامبەر و موسڵمانان دەکاتەوە، ئەوە بوو مەککە ئازادبووو، جوولەکەی (بەنی قورەیزە)شـی ریسواکرد ﴿ أو أمـر من عنده ﴾ یان فەرمانێك لەلایـەن خۆیەوە دەربکات بۆ ئابرووبردنی ناپاکان، وەکو دانانی سـەرانەو جیزیە لەسەریان ﴿ فيصبحوا على ما أسـروا في أنفسـهم نادمين ﴾ ئەوسا ئەو تاقمە

دووروووو ئیمــان لاوازانە، لەســەر ئــەوكارە درێــوو نیازەگڵاوەیان -لە دڵاشــاردبوویانەوە- پەشــیمان ببنەوە، واتە: هیــچ كارێكیان پێنەكــرێ بۆیان و، پەنجەی پەشــیمانی بگــەزن ﴿ ٥٣: ویقول الذین آمنوا ﴾ ئەوســا كە پیرۆزی هات، ئەوانەش بروایان هێناوە بە سەرسورمانێكەوە بە گاورو جوولەكەكان دەڵێن: ﴿ أهؤلاء الذین أقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ ئاخۆ ئەمانە بوون -دوو رووەكان- كە زۆر بە توندی سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ إنهم لمعكم ﴾ كە هەتا سەر لەگەڵتانن و پشــتیوانتانن، كەچی ئەوا خوا سری هەڵاڵین و دەری خست درۆیان لەگەڵ كردن ﴿ حبطت أعمالهم ﴾ ئەوكارانەی ئەوان كردیان بەفیرۆ چوون ﴿ فأصبحوا خاســرین ﴾ دواییەكەش زیانكار و زەرەمەند بوون و، هیچ پاداشێكیان بۆ نەبوو.

رێنماییەكانی ئایەتی (٥١-٥٣):

١) دۆســتایەتی لەگــەڵ جوولەكەو نەســاراو كافرانی تردا حەرامە، بەڵام لە بواری بازرگانی و ئاوەدانی و پیشەسازی -ئەگەر پیویست بوو- قەیدی نییە.

٢) هاوكاری بێباوەڕان و مورتەددان بەزیانی موســڵمانان و بەوەرگەڕان لەدین دادەنرێ.

٣) دۆستایەتی بێباوەڕان، هەمیشە لەئیمان كزییەوە سەری هەڵداوە، بۆیە ئەنجامەكەیشی هەر كافر بوونە.

ئەبوو مووســای ئەشــعەری نووســەرێكی گاوری هەبوو، پێشــەوا عومەر پێــی گوت: دەری بكە بابڕوات، پاشــان ئەم ئایەتە: (یــا أیها الذن آمنوا لاتتخذوا..)ـی بۆ دوویاتی مەبەســتەكەی خوێندەوەو، تێیگەیاندن كە: نابێ ئەوانە لەئێــش وكاری موســڵمانانەوە نزیك بخرێنــەوەو، بكرێنە دۆست وئاشناو پشتیوان.

پاشگەزبوونەوە لەئیسلام و ئەنجامەكەی:

﴿ ٥٤: یا أیها الذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوكەسانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ من یرتد منكم عن دینە ﴾ هەركەسێكتان لەئایینی خۆی (واتە: لە دینی ئیســلام) پاشــگەز بێتەوەو وەرگەڕێ ﴿ فســوف یأتی الله بقــوم ﴾ جا خوا لەمەولا كەســانێك دێنێت، ئەوەندە بەرفەرمانی دەبن ﴿ یحبهم و یحبونە ﴾ خۆشــی دەوێــن و، ئەوانیش ئەویان خۆش دەوێ ﴿ أذلة علی المؤمنین ﴾ ولەئاستی خاوەن باوەڕاندا، خۆ بە كەمزان و بەســۆزن ﴿ أعزة علی الكافرین ﴾ و بەرامبەربە كافروبێ بــاوەڕان، خۆ بەگەورەزان و ســەربڵندو دەروون بەرزن، توندو تیژو بەهەڵەتن ﴿ یجاهدون فی ســبیل الله ﴾ بۆ ڕەزامەندی خواش تێ دەكۆشن و جەنگ دەكەن ﴿ ولا یخافون لومة لائم ﴾ و لە تەشەرو لۆمەی لۆمەكرانیش ناترسن و باكیان نابێ، پێغەمبەری خــوا دەفەرموێ: ((مایَنْبَغِی للمؤمن أنْ یُذِلَّ نَفْسَــهُ)) بۆ موســڵمان ناشــێ خۆی زەلیل وریســوا بكات، گوتیان: چۆن موسڵمان خۆی

﴿ یَـٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْیَهُودَ وَٱلنَّصَـٰرَىٰٓ أَوْلِیَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِیَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن یَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا یَهْدِی ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِینَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى ٱلَّذِینَ فِی قُلُوبِهِم مَّرَضٌ یُسَـٰرِعُونَ فِیهِمْ یَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ أَن تُصِیبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن یَأْتِیَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ فَیُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ نَـٰدِمِینَ ﴿٥٢﴾ وَیَقُولُ ٱلَّذِینَ ءَامَنُوٓا۟ أَهَـٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِینَ أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَیْمَـٰنِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَـٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَـٰسِرِینَ ﴿٥٣﴾ یَـٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ مَن یَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِینِهِۦ فَسَوْفَ یَأْتِی ٱللَّهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِینَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِینَ یُجَـٰهِدُونَ فِی سَبِیلِ ٱللَّهِ وَلَا یَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ یُؤْتِیهِ مَن یَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِیمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِیُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِینَ یُقِیمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَیُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن یَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَـٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾ یَـٰٓأَیُّهَا ٱلَّذِینَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِینَ ٱتَّخَذُوا۟ دِینَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ ٱلَّذِینَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِیَآءَ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِینَ ﴿٥٧﴾

ریســوادەكات؟ فەرمووی: ((یَتَحَمَّلُ مِــنَ الْبَلاءِ مَالایُطِیقُ)) ئەوەندە بچێتــە ژێر بەڵاو نارەحەتــی، دەرەنجام بــۆی هەڵنەگیرێ و ورە لەدەس بدات ﴿ ذلک فضل الله یؤتیە من یشاء ﴾ ئەو خۆشەویستی و تێكۆشانە، فەزڵ و بەخششی خوایە، بەهەركەسێك خۆی بیەوێ دەیدا ﴿ والله واســع علیم ﴾ و خواش فەزڵ و میهرەبانی فراوانە، زۆریش زانایە، دەزانێ كێ شایستەی ئەو بەخشینەیە.

دەبێ تەنیا خواو پێغەمبەرەكەی و باوەڕداران بكەنە دۆست:

﴿ ٥٥: إنما ولیكم الله ورسولە والذین آمنوا ﴾ پشتیوان و دۆستی ئێوە ئەی موســڵمانان! هەرخواو پەیامبەرەكــەی و باوەڕ دارانن، نــەك جوولەكەو گاورو ئەلقە لە گوێكانیان ﴿ الذین یقیمون الصلاة ویؤتــون الزكاة وهم راكعــون ﴾ ئەوانیش ئەوانەن بەرێك و پێكی نوێــژ دەكەن و زكات دەدەن و، هەمیشــەش دیاردەی كڕنووش و ملكەچی بۆ فەرمانەكانی خوایان پێوە دیارە ﴿ ٥٦: ومن یتول الله

ورسـولە والذین آمنوا ﴾ وهەرکەسێکیش دۆستایەتی لەگەڵ خواو پەیامبەری خواو، ئەوانەدا بکا، بڕوایان هێناوە، ئەوا دەبنە حیزب و گرووپی خوا ﴿ فإن حزب الله هم الغالبون ﴾ بێگومانیش تەنیاو تەنیا حیزب و کۆمەڵی خوا سەرفرازو زاڵ و سەرکەوتوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٤-٥٦):

١) ڕاگەیاندنــی هەواڵــە غەیبیــو نادیارەکان لــە لایەن قورئانەوە، پاشانیش بە ڕاست دەرچونیان، بەڵگەی ئەوەن کە قورئان فەرموودەو (کەلام) ی خوایە.

٢) فەزیلــەت وپلەو پایەی ئیمامی (ئەبووبەکر) و هاوەڵانی بەتایبەتــی هۆزی (ئەبوو مووســای ئەشــعەری/یەمەنی). (ئیبن ئیسحاق) دەڵێ: بێجگە لەعەرەبی مەدینەو، مەککەو، (بەحرەین) هەموو ئەو خەڵکە لە دین وەرگەڕانەوەو، بوونە دوو بــەش: هەندێکیان هەر زەکاتیان نــەدەدا، هەندێکی دیکەیــان بــە تەواوی (دین)یان خستە ئــەولاوە، جا بۆ ڕاستکردنەوەیان ئیمامی (ئەبووبەکر)وهاوەڵانی، جەنگیان لەگەڵ کردن.

٣) خۆشەویستی خواو ڕێز بۆ بڕواداران و، پەستکردنی بێ بڕواو کافران و گەورەیی جیهادو سەقامگیر بوون لە سەری و گوێ نەدان بە لۆمەی لۆمەکەران.

٤) فەزیلەتــی نوێــژ کــردن و زەکات دان و ڕکـووع بردن بۆ خوا.

٥) سەرپەرستــی و چاودێــری خوا بۆ بــڕواداران، مانای زاڵکردن و سەرخستنیانە.

ئەوانەگاڵتە بە دینتان دەکەن، مەیانکەنە دۆس:

﴿ ٥٧: یــا أیهــا الذین آمنــوا ﴾ ئەی گەلی خاوەن بــاوەڕ! ﴿ لا تتخــذوا الذین اتخذوا دینکم هزوا ولعبا ﴾ لەگەڵ ئەو کەســانەدا لاقرتــیو گاڵتە بەدینتان دەکەن دۆســتایەتی مەکەن ﴿ من الذین أوتــوا الکتاب مــن قبلکم والکفــار أولیاء ﴾ چ ئەوکەســانەبن، پێــش ئێوە کتێــب و نامەیان بۆ هاتووە، چ ئەوانەبن موشــریك و بێبــاوەڕن، واتە: ئەوکەســانە ڕێــز لە دینو ئاییننتــان نانێن، و ســووکایەتی پێدەکەن، ئێوەش ڕیزیان لێ مەنێن و دۆســتایەتیان لەگەڵ مەکــەن و، مەیانکەنە هاوکارو هاوڕێی خۆتان ﴿ واتقوا الله إن کنتــم مؤمنیــن ﴾ و دەبێ پارێز لەخوا بکــەن و، هەرگیز لاری ونافەرمانی نەکەن، ئەگەر ئێوە بەڕاستی بڕوادارن.

بێ دین گاڵتە بە بانگ و نوێژ دەکات:

﴿ ٥٨: وإذا نادیتــم إلی الصــلاة اتخذوها هزوا ولعبا ﴾ هەرکە بۆ نوێژکردن بانــگ دەڵێن، ئەمانە لاقرتی و گەمەو گاڵتەی پێدەکەن ﴿ ذلــک بأنهم قوم لا یعقلون ﴾ ئــەوەش چونکە گەلێکی نەفام و بــێ عەقڵ و بێ ئاوەزن و، بیر لەپاشــەڕۆژی خۆیــان ناکەنەوە، دیــارە کارو ڕەوشــی وا، داب ونەریتــی گش شــوێنکەوتووەکانی شــەیتانە، وەکە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((إذا سَـمِعَ الأذَانَ أدْبَرَ ولَهُ حُصَــاصٌ -ایْ ضُرَاطٌ- حتی لایَسْــمَعَ التأذِینُ، فــإذا قُضِیَ التاذینَ أقْبَلَ، فإذا ثُوِّبَ للصلاة أدْبَرَ، فإذاقُضِیَ التَّثْوِیبُ أقْبَلَ، حتی یَخْطُرَبَیْنَ المَــرْءِ وقَلْبِهِ فیقول: اذْکُرْکذا، اذْکُرْکذا، لِمَالَـمْ یَکُنْ یَذْکُرُحتی یَظَلَّ الرجلُ لایَدْرِی کَمْ صَلَّی، فإذا وَجَدَ احَدُکُمْ ذلِکَ، فَلْیَسْــجُدْ سَجْدَتَیْنِ قَبلَ الســلامِ))، (متفــق علیه). ئەوانە زۆر دڵگــران دەبن بەنوێژوو خواپەرســتی موســڵمانان و، زۆریــش پێیــان ناخــۆش دەبێت، ئەربۆشیان بکرێ، دریغی ناکەن لەداخستنی مزگەوتەکان!.

خاوەن کتێبەکان ڕکیان لە ئیماندارەکانە:

﴿ ٥٩: قــل یا أهــل الکتــاب ﴾ بەوخاوەننامانە -گاڵتــە بەنوێژ دەکــەن- بڵێ: ﴿ هــل تنقمون منا إلا أن أمنا بــالله وما أنزل إلینا وما أنزل من قبل ﴾ کە مەســخەرە دەکــەن و تانەوتوانج دەگرن، مەگــر هەر لەبەرئەمە نییە کە ئێمە باوەڕمان بەخواو، بەوقورئانە نێردراوەتــە لامــان و، بەوکتێبانــەش هەیــە، پێش ئــەم قورئانە ناردراون ﴿ وأن أکثرکم فاسقون ﴾ ودەشزانین کە بێگومان بەشی زۆرتان لە سنوور دەرچوون و لاتان داوە، بۆیە ئاوا ڕێ بە بەختی خۆتان نابەن؟﴿ ٦٠: قل هل أنبئکم بشر من ذلک مثوبة عند الله ﴾ پێیــان بلێ: ئاخۆ دەتانەوێ لای خوا ئاگاردارتان بکەم لە ســزاو تۆڵەی خراپتر لەوە؟ واتە: ئێوە ئێمە بەخراپ دەزانن! بەڵام چاك بزانــن کــە خەڵکانێ خراپن ﴿ من لعنــە الله وغضب علیه ﴾ خوا نفرینی لێکردون و خەشم و قینی لێهەڵگرتوون ﴿ وجعل منهم القردة والخنازیــر ﴾ و هەندێکیشــیانی کردە مەیمــوون و بەراز ﴿ وعبد الطاغوت ﴾ وبت و تاغووت و شــەیتانیان پەرست ﴿ أولئک شر مکانــا ﴾ جێگای ئەمانە لەگشــت جێیەك خراپترە ﴿ وأضل عن ســواء الســبیل ﴾ و لە ڕاســتە ڕێ، زۆر لاڕێ و لادەرن، ئەمانە گومــڕاو بــەدکارو بەدفەڕن، نــەك ئیماندارەکان، خــوای گەورە لەوەســفی ئیمانداراننــدا دەفەرمــوێ: (أصحاب الجنــة یومئذ خیر مستقرا و أحسن مقیلا).

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٧-٦٠):

١) نابێ یەهوودو نەسـارا، بکرێنە دۆست و یارو یارمەتی بدرێن، وەیان یارمەتیان لی وەربگیردرێ، بە تایبەتی دڵرەق و ستەمکارەکانیان، (جوبیر) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کەویستی بچێـت بۆ ئوحـود، تاقمـێ لەجوولەکە هاتـن خۆیانیان ئامادەکرد لەگەڵیا بچن، ئەوسا پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی ((إنّـا لانَسْـتَعِينُ على أَمْرِنَا بالمُشْـرِكِين)). بەد ڕەوشـتی یەهوودو بێ ئەقڵیان.

٢) یەهوود زۆر هەوڵدەدا بۆگومڕا کردنی موسڵمانان.

٣) یەهوود بوونە (مەیموون)، وەکو لە سوورەتی (بەقەرە)، ئایەتی (٦٥) دا هاتووە. شاعیرێکیش دەڵێ: (فلعنة الله على اليهـود إن اليهود إخـوة القرود) جوولەکە لـە قیامەتدا لە هەمووکەس جێ و ڕێیان خراپترە.

﴿ ٦١: وإذا جاؤكم قالوا آمنا ﴾ هەرکە دێنە لاتان —ئەو جوولەکەو دووڕووانە— بەدرۆ دەڵێن: ئێمەیش موسـڵمانین و بڕوامان بە ئایین و بـە پەیامبـەر هێناوە ﴿ وقد دخلوا بالكفـر وهم قد خرجوا به ﴾ کەچی هەر بە بێ باوەڕی هاتنە ژوور لایتۆو، هەر بەبێ باوەڕیش چوونـە دەرێ، واتە: هاتنەکەیان هیـچ کەڵکێکی نەبوو بۆیان و، هەر بەکوفرەوە هاتن و، هەر بەکوفریشـەوە دەرچوون ﴿ والله أعلم بما كانوا يكتمون ﴾ و خوا بەوەی لەدڵ و دەرونیاندا شاردیانەوە، لەگش کەسـێ زاناتـرە ﴿ ٦٢: وترى كثيرا منهم يسـارعون فى الإثم والعدوان ﴾ زۆرێ لەو جوولەکانە دەبینی، پەلەو چەسـپانی دەکەن بۆ ئەنجامدانی تاوان و دەست درێژی ﴿ وأكلهم السحت ﴾ و خواردنـی ماڵی حەرام، چونکە کاری وابۆتە پیشـەیان ﴿ لبئس ماكانوا يعملون ﴾ دیارە کە کارێکی زۆرخراپیانکرد.

دەبێ خواناس و زانا ڕێ لە حەرامخۆری بگرن:

﴿ ٦٣: لـولا ينهاهـم الربانيون والأحبار عن قولهـم الإثم وأكلهم السـحت ﴾ بۆچ پێشـەواو زانایانی خوایی و زانا بلیمەتەکانیان، یەهـوود لەوتەی تاوان و خواردنی ماڵی حـەرام ناگێڕنەوە؟ واتە: هەقە زاناو داناو پیاوەچاکەکانیان، نەهێڵن ئەوانە سەر بکەنە ئەو جۆرە تاوانانە ﴿ لبئس ماكانوا يصنعون ﴾ بەڕاستی ئەو بێدەنگیو گوێ نەدانەی زاناو پێشەواکان کارێکی زۆر نادروست و خراپە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦١-٦٣):

١) لەسـەردەمی پێغەمبەردا ﷺ دەستەیە دووڕووی یەهوود لەمەدینە هەبوون.

٢) جوولەکـە زۆر بایەخ بەگوناح و تاوان دەدەن، خراپیو نەشـیاوی بێ دەنگـی زاناکان لەبەرامبەر گشـت کارێکی (مونکـەر) و فەسـادەوە، تەنانەتی هەندێ لە (سـەلەف) دەڵـێن: (إن هذه الآية أشـد آيـة وأخطرها علـى العلماء) واتە: بەڕاسـتی ئەم ئایەتە، لەگشـت ئایەتەکانی قورئان —خەتەرترو سامناکترە بۆ— زاناکان.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَىٰهُمُ ٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ ٱلْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ يَدُ ٱللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا۟ بِمَا قَالُوا۟ ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۚ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

جوولەکە دەڵێن خوا دەستی بەستراوە!:

﴿ ٦٤: وقالـت اليهود يـد الله مغلولة ﴾ (فەنحـاس)ی یەهودی نەفام ونەزان گوتی: خوا دەسـتی زنجیر کراوەو بەسـتراوە، بۆیە وا ڕژدو چروکەو، ڕزق و ڕۆزی بە بەندەکانی خۆی نادا! ﴿ غلت أيديهم ﴾ دەك دەسـتی ئـەوان کەلەبچەوئیفلیج بێ و، شـەلەل لێـی بداو، هەرئەوانیشـن ڕژدو چـرووك ﴿ ولعنوا بمـا قالوا ﴾ وەلەبـەر ئەو قسەشـیان نفرینی خوایـان لێکرا، بۆیە بـەردەوام چکووس وبەخیڵن ﴿ بل يداه مبسـوطتان ﴾ نەخێر دەسـتی خوا

نەبەسراوە، وەکو ئەوان دەڵێن، بەڵکو هەردوودەستی خوا هەمیشە و بەردەوام واڵاو گوشـادن ﴿ ینفق کیف یشاء ﴾ هەرچۆنێك خۆی بیەوێ، دەیبەخشـێ. پێشـەوا (ئەحمەد- خوای لێ رازی بێ) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((إنَّ يَمِينَ اللهِ مَلأى، لايَغيضُها نَفَقَةٌ سَحَّاءُ الليلَ والنهارَ، أرَأيْتُمْ مَا أَنْفَقَ منذُخَلَقَ السـمواتِ والأرضَ، فإنه لَمْ يَغِضْ

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَٰهُمْ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا۟ مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم ۚ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

مافي يَمِينِه. -قال: وعَرْشُـهُ على الماءِ، وفي يده الأخرى الفَيْضُ- أو القَبْضُ- يَرْفَعُ ويَخْفِضُ)). وقال: (يقول الله تعالى: أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ) / (متفق عليه). ﴿ ولیزیدن کثیرا منهم ما أنزل إلیک من ربک طغیانا وکفرا ﴾ بێ شك ئەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت نێررا لەباتـی ئەوەبڕوای پێ بهێنن، کەچی زۆرێکیان زیاتر ڕۆدەچن لە سەرکەشـیو بـێ باوەڕیدا! بەڵێ‌قورئان بۆ مـرۆی ئیماندار دەبێتە مایـەی ڕێنمایی ورەحمەت، کەچی بۆ مرۆڤـی تاوانبارو دڵ ڕەق، یاخی‌تر دەبن! وەکو دەفەرموێ: (قل هو للذین آمنوا هدی وشفاء والذین لایؤمنون فی آذانهم وقر وهو علیهم عمی..) ﴿ وألقینا بینهم العـداوة والبغضاء إلی یـوم القیامة ﴾ ئێمەش تـارۆژی قیامەت، دوژمنایەتی‌وکینـەو رقە بەریمـان لەنێوان (جوولەکـەو گاور)اندا بەرپاکـرد، واتە: هەرگیـز دڵیان هۆگری یەك‌نابێ و، هەمیشـە خەریکی دووبەرەکـیو دوژمنایەتین ﴿ کلما أوقـدوا نارا للحرب أطفأها الله ﴾ هەرچەن ئاگری شەڕیشـیان هەڵگیرسـاندبێ، خوا

بۆخۆی کوژاندوویەتەوەو نەیانتوانیوە زیانت لێبدەن ﴿ ویسعون فی الأرض فسادا ﴾ هەمیشەش لەوڵاتدا، لەهەوڵدان بۆ بڵاوکردنەوەی فەسادو خراپەو گێرە شێوێنی ﴿ والله لایحب المفسدین ﴾ بێگومان خـواش خەڵکی‌خراپەکار و گێرەشـێوێنی خۆش‌ناوێ ﴿ ٦٥: ولو أن أهـل الکتاب آمنوا واتقوا ﴾ خۆئەگەر خاوەن کتێب و نامەکان بڕوایـان هێناباو، لەنافەرمانی خوا خۆیان پارازتبا ﴿ لکفرنا عنهم سـیئاتهم ﴾ هەرگوناهـێ کردبوویان، دەمانپۆشـی ﴿ ولأدخلناهم جنات النعیم ﴾ و دەمان بردنە ناو چەندین باخ و باخاتی پڕبوو لە خۆشی و نیعمەت.

کارکردن بەبەرنامەی‌خوا، مایەی خۆشگوزەرانییە:

﴿ ٦٦: ولو أنهم أقاموا التوراة والإنجیل ﴾ و ئەگەر مووسـایی و عیساییەکان، هەسـتان بە کارکردن بەتەورات و ئینجیل ﴿ وما أنـزل إلیهم من ربهم ﴾ و ئەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگاریانەوە نێردراوە بۆیان ﴿ لأکلوا من فوقهم ومن تحت أرجلهم ﴾ ئەو دەمە لای سەروویانەوەو لەبەر پێیانەوە، نازونیعمەتی خوایان دەخوارد، واتـە: خـوا بەرەکـەت و پیتی ئاسمـانو زەوی بـۆ دەباراندن، لەئایەتێکی‌تردا دەفەرموێ: (ولو أن أهل القری آمنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والأرض..) ﴿ منهم أمة مقتصدة ﴾ هەیانە ژیرو میانەڕەون ﴿ وکثیر منهم ساءما یعملون ﴾ زۆریکیشیان خراپ و بەدفەرانە کاردەکەن، لە جێیەکی تردا هاتووە: (ومن قوم موسی أمة یهدون بالحق وبه یعدلون).

هەرچی لە خواوە هاتووە، دەبێ ڕابگەیەنرێ:

﴿ ٦٧: یـا أیهـا الرسـول بلغ ما أنـزل إلیک من ربـک ﴾ ئەی پەیامبـەر! ﷺ هەر فەرمـان وبریارێك لە لایـەن پەروەردگارتەوە بـۆت هاتووە، بێ دوودڵی وترس لەهیچ کەسـێ ڕایگەیەنە ﴿ وإن لم تفعل فما بلغت رسـالته ﴾ خۆئەگـەر وات نەکرد، چاك بزانە کە بەتـەواوی پەیامەکەی خوات نەگەیاندووە، خاتوونە عایشـە دەڵێت: ئەر پێغەمبەر بیتوانایە ئایەتێك لەقورئان بشارێتەوە، ئەوا ئایەتی: (وتخفی فی نفسـک ماالله مبدیه وتخشی الناس والله أحق أن تخشاة..) دەشارتەوە. (بوخاری وموسلیم). ﴿ والله یعصمک من الناس ﴾ دڵنیاشبە خوا لە ئازارو پیلانی ئەو خەڵکە دەتپارێزی، هەر کە بیانەوێ دووچاری بەڵایەکت بکەن، لەو بارەوە خاتوو عائیشە -خوالێی رازی بێت- دەڵێت: پەیامبەر ﷺ هەمیشـە پاسـەوانی هەبوو، هەتا ئایەتی (والله یعصمک من الناس) ی بۆهات، ئەوسـا فەرمووی: خەڵکینە! ئێتر ئێوە بچن بەلای کارتانەوە، چونکە من

خوا دەم پاریزیْ. (متفق علیه). ﴿ إن الله لا یهدی القوم الکافرین ﴾ بیْگومان خوای گەورە هیدایەت و ریْنویْنی هۆزو گەلی بیْ باوەران ناکات، بەلْیْ پیْغەمبەر ﷺ بیْ کەمو زیاد پڕ بەپڕ شەریعەت و بەرنامەکەی خوای گەیاندو هاوەلاْنیشی کردەشایەد، لە (حجة الوداع)دا نزیکەی (١٤٤) هەزار کەس لەهاوەلاْن گویْ بیستی بوون کە فەرمووی: خەلْکینە! ئیْوە کە پرسیاری منتان لیْدەکریْت، چ دەلْیْن؟ گوتیان: (نَشْـهَدُ أنکَ قَدْبَلّغتَ وأَدّیْتَ ونَصَحْتَ). ئەوجا ئەویش پەنجەی بۆ ئاسمان بەرزەوەکرد و فەرمووی: ((اللهمّ هَلْ بلغتُ؟ اللهم هل بلغت)) (موسلیم). ﴿ ٦٨: قل یا أهل الکتاب لستم علی شیء ﴾ بلْیْ: ئەی خاوەننامەکان! ئیْوە لەسەر هیچ بەرنامەو ئاینیْکی دروست و رەوان نین ﴿ حتی تقیموا التوراة و الإنجیل ﴾ هەتا بەپیْی تەورات و ئینجیل ﴿ وما أنزل إلیکم من ربکم ﴾ و ئەوەی لەلایەن پەروەردگارتانەوە بۆتان هاتووە نەجولْیْنەوە، واتە: دەبیْ ئیقامەی تەواوی کتیْبەکانی خوا بکەن ﴿ و لیزیدن کثیرا منهم ما أنزل إلیک من ربک طغیانا و کفرا ﴾ بیْگومان لەباتی گویْرایەلْی لەو قورئانەی لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت هات ئەی پیْغەمبەر! ﷺ زۆریْکی خاوەننامەکان سەر کەشترو بیْباوەڕتر دەکا ﴿ فلا تأس علی القوم الکافرین ﴾ دەساتۆش بۆ گەل و کۆمەلْی بیْ باوەران هەرکە بڕوا ناهیْنن، غەمبارو دلْ غەمگین مەبە ﴿ ٦٩: إن الذین آمنوا والذین هادوا ﴾ بیْگومان ئەوانەی بڕوایان هیْناو ئەوانەش جوولەکەن (شویْنکەوتووانی مووسا) ﴿ والصابئون والنصاری ﴾ سوبیبیانو فەلەکانیش، (سابیبە): بەچەند جۆریْك تەفسیر کراوەتەوە، بەلاْم ئەوە یان زۆرتر بچیْتە دلْەوە ئەمەیە کەئەوانە کۆمەلیْك بوون لەپیْش هاتنی ئیسلامدا، هەر خوایان دەپەرست، بیْ ئەوەی مەزهەبیْکی دیارییان بۆ خۆیان هەبوویْ ﴿ من آمن بالله والیوم الآخر وعمل صالحا ﴾ هەرکامیْکیان بڕوای دامەزراوی بەخواو بەرۆژی دوایی هەبیْو ئاکاری چاك بیْ ﴿ فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون ﴾ نەهیچ ترسیْکیان لەدوارۆژدا هەیە، نە دلْ زویریشن بۆدونیایان، بەلْکو بەئارەزووی خۆیان، دلْخۆش دەکریْن.

ریْنماییەکانی ئایەتی (٦٧-٦٩):

١) دەبیْ پیْغەمبەران بەتەواوی وبیْماتلْبوون سپاردەکەیان رابگەیەنن، پیاو هەق بلْیْ پیْغەمبەریشمان موحەممەد ﷺ وەکو پیْغەمبەرانی تر، باش هەستا بە ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی.

٢) ئەم ئایەتە دەمکوتی ئەوانە کە دەلْیْن: پەپیْغەمبەر ﷺ کیتمانی هەندیْ لە وەحییو سپاردەکەی خوای کردووە! دایکی موسلْمانان خاتوو عائیشە ئەلْیْ: ئەگەر پیْغەمبەر ﷺ توانیبای تەنها شتیْکی کەمیش بشاریتەوە، ئەوا ئایەتی (عبس وتولی)ی دەشاردەوە.

٣) عیسمەت و پاریْزراوی لە گشت شتیْك تەنها بۆ پیْغەمبەرە ﷺ. خاوەننامەکان بەکافرو بیْ بڕوا دادەنریْن، مەگەر ئەوانەیان بڕوا بە موحەممەدیش بیْنن و پەیڕەوی لە پەیامەکەشی بکەن.

٤) خەلْکانی عینادو خۆ بەزلزان هەتا بیْت بەبەلْگەو نیشانەکانی خوا، سەرکیْشتر دەبن.

﴿ ٧٠: لقد أخذنا میثاق بنی إسرائیل ﴾ بیْگومان ئیْمە پەیمانی بەهیْزو پتەومان، لە نەوەی یەعقووب وەرگرت وپیْمانگوتن کە: هەمیشە گویْرایەلْ وبەرفەرمانبن ﴿ وأرسلنا إلیهم رسلا ﴾ و گەلیْ پەیامبەریشمان بۆ ناردن، بۆ تیْگەیاندنی ئەو مەبەستە ﴿ کلما جاءهم رسول بما لاتهوی أنفسهم ﴾ کەچی هەرجارەی یەکیْ لەو پەیامبەرانە،بە پیْچەوانەی ئارەزووی ئەوان شتیْکی بۆ هیْنابان، ئیتر بەهۆی لاساری خۆیانەوە ﴿ فریقا کذبوا وفریقا یقتلون ﴾ دەستەیەك لەپەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دادەناو دەستەیەکیشیان هەر بەکوشتن شەهیدیان دەکردن ﴿ ٧١: وحسبوا ألا تکون فتنة ﴾ پیْشیان وابوو هەرگیز سزاو بەلاْیان بۆ نایەو، خوا لەسەر ئەوکارە لیْیان ناگریْ ﴿ فعموا وصموا ﴾ ئینجا دەربارەی حەق و راستی کویْرو کەر بوون ﴿ ثم تاب الله علیهم ﴾ پاشان خوا پەشیمان بوونەوەو تەوبەی لیْوەرگرتن ﴿ ثم عموا وصموا کثیر منهم ﴾ بەلاْم دیسانەوە بەشیْکی زۆریان، لەئاستی راستی و هەقدا، پاش ئەوە خوا تۆبەی لیْوەرگرتن کویْرو کەر بونەوە ﴿ والله بصیر بما یعملون ﴾ خواش بە هەموو ئەو شتەی ئەوان دەیکەن بینایە و، تۆلْەشیان لیْ وەردەگریْ.

ئەوانەی دەلْیْن خوا خۆی مەسیحی کوری مەریەمە،لەدین وەرگەڕاون:

﴿ ٧٢: لقد کفر الذین قالوا إن الله هو المسیح ابن مریم ﴾ عیساییەکان-ئەوانەیان دەلْیْن: خوا خۆی مەسیحی کوری (مەریەم)ە-بیْگومان کافرن، چونکە خوا بۆ خۆی تاك وتەنیایەو، (مەسیح)یش هیْمان هەر لەبیْشکەدا بوو گوتی: (إنی عبدالله آتانی الکتاب وجعلنی نبیا)هەتا ئەوە کە گوتی: (وإن الله ربی وربکم فاعبدوه هذا صراط مستقیم) ﴿ وقال المسیح یا بنی إسرائیل ﴾

مەسیحیش کاتێ ڕەوانە کرا گوتی: ئـەی نەوەکانی یەعقووب! ﴿ اعبدوا الله ربی وربکم ﴾ دەبێ‌ئێوە هەر ئەو خوایە بپەرستن کە پەروەردگاری منیش و پەروەردگاری ئێوەشە ﴿ إنه من یشرک بالله ﴾ چاك بزانن کە هەرکەسێك شەریك و هاوبەش بۆخوا دابنێ ﴿ فقد حرم الله علیه الجنة ﴾ بێ شـك خوا بەهەشـتی لەسەر یاساغ دەکا

وَحَسِبُوٓاْ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُواْ وَصَمُّواْ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُواْ وَصَمُّواْ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ يَـٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱعْبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّـٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَـٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلَـٰهٍ إِلَّآ إِلَـٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُواْ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ ٱلطَّعَامَ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلْـَٔايَـٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

﴿ ومأواه النار ﴾ جێ و شوێنی ئاگرە. پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەیەوە دەفەرمـوێ: ((إن الجَنَّةَ لا يَدْخُلُهَا إلا نَفْسٌ مسـلمةٌ – وفی لفظ – مؤمنةٌ)) (فتح الباری). واتە بەدەر لەموسـڵمان کەسی‌تر ناچێتە بە هەشـتەوە. ﴿ وما للظالمین من أنصار ﴾ ستەمکارانیش هیچ جۆرە یارمەتی‌دەرێکیان بۆ نییەو ڕزگار نابن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٠-٧٢):

١) هەمیشــە مێژووی یەهوود پڕە لەکاری بەدفەڕو تاوان و قەتڵ و عام.

٢) خــوا گەلێ ڕێــزی لەجوولەکــە ناوە، کەچــی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوان زۆر لاسارو لاڕێ بوون.

٣) ددان نـان بەکوفری ئەو تاقمە نەسـارانەدا کەدەڵێن: (مەسیح)خوایە.

٤) بەهەشت بۆ کەسێ هاوبەش بۆ خوا دابنێ نییە.

﴿ ٧٣: لقـد كفر الذیـن قالو إن الله ثالث ثلاثـة ﴾ بێ‌گومان ئەو گاورانەی گوتیان: خوا سـێهەمینە لەسـێ دانـە خوا کە، کافرو بێ‌بـاوەڕن. گاورەکان دەسـتەیەکیان دەڵـێن: (خوایەتی) دابەش کراوە لەنێوان خواو عیساو مەریەمدا! بۆیە خواش فەرمووی ئەوانە کافرن ئەم قسانە دەکەن، لەکۆتایی سوورەتەکەدا دێت: (وإذ قال الله یا عیسـی‌ابن مریم أأنت قلت للنـاس اتخذونی وأمی إلهین من دون الله قال سـبحانک..).﴿ وما من إله إلا إله واحد ﴾ خۆ جگە لە خوای تاك‌و تەنیا، هیچ پەرسـتراوێك بۆ پەرستن ناشێ،ونییە ﴿ وإن لـم ینتهوا عما یقولون ﴾ خۆئەگەر کۆتایی بەو قسـانەیان نەهێنن ﴿ لیمسـن الذین كفروا منهم عـذاب ألیم ﴾ ئەوا لەڕۆژی سەڵادا سـزایەکی ئێش پێگەیەنەر، تووشی ئەوانەیان دەبێ‌لەدین لایانداوە ﴿ ٧٤: أفلا یتوبون إلی الله ویستغفرونه ﴾ جا ئایا حەق نییــە ئەوانە لەوتاوانە گەورەیە پەشـیمان ببنەوەو داوای لیبووردن لەخــوا بکــەن؟ ﴿ والله غفــور رحیم ﴾ خــواش زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە، لەگەڵ ئەوهەڵانەشـدا –پـاش تەوبە– دەیان بەخشـێت ﴿ ٧٥: ما المسـیح ابن مریم إلا رسـول ﴾ مەسیحی کــوری مەریەمیش تەنیاوتەنیا پێغەمبەرێـك بووەو هیچی‌تر ﴿ قد خلت من قبله الرسـل ﴾ بەرلەویش بێ سـۆچەند پەیامبەرێ بوون و تێ‌پەڕین ﴿ وأمه صدیقة ﴾ و دایکیشـی ژنێکی زۆر ڕاسـت بوو ﴿ كانـا یـأكلان الطعام ﴾ هــەردوو وەکو خەڵکی‌تـر خواردونیان دەخواردو پێویستیان بەخۆراك هەبوو، جا ئەر خوابوونایە، چۆن پێویستیان بەخۆراك دەبوو؟ ﴿ انظر كیف نبین لهم الآیات ﴾ دەسا سـەیر بکە و بزانە چـۆن ئێمە ئەوهەموو نیشـانەو بەڵگانەیان بۆ شـی دەکەینەوە؟ ﴿ ثـم انظر أنی یؤفكون ﴾ دیسـانەوە بڕوانە و چاك‌بزانە، دوای ئەوهەموو ڕوون کردنەوەیە چۆن لەئاسـتی‌هەقدا ترازێنران و نەچوون بەلای ڕاسـتیدا و بەردەوام درۆ هەڵدەبەستن؟ ﴿ قـل أتعبدون مـن دون الله مـا لا یملک لكم ضـرا ولا نفعا ﴾ پێیان بڵێ: ئاخۆ کەی ڕاسـتە ئێوە بێجگە لەخوا کەسـێکی وەك عیسا دەپەرسـتن کە: دەسەڵاتی نییە هیچ زیان و سوودێکتان پێ بگەیەنێت؟ ﴿ والله هوالسـیمع العلیم ﴾ خۆ هەرتەنها خوا خۆی بیسەندەی ڕاسـتەقینەیە، بەئاگاو زانایە بە هەڵسوکەوتتان، واتە: دەبۆچی لەپەرستنی ئەو کلابوون و لاڕێ بوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧٣-٧٦):

١) بەتاڵ کردنەوەی بیرو بڕوای نەسارا لەبارەی بڕیاردانی بوونی سێ خوا.

٢) بێـزاری و نکـوولی عیسـاو دایکی عیسـا لەوکەسـانە

بەخوایان دادەنین.

٣) کردنەوەی دەروازەی تەوبە لە نەسارا.

٤) عیساو دایکی هەردوو ئینسانن نەك خوا بەپێی ئەوەکە هەردووکیـان دەخۆن و دەخۆنەوە، دیارە ئەمەش پەسـنی مرۆڤە، نەك خواو بەدیهێنەر.

شیرک دانان بۆ خواو، زیادەڕۆیی لەدیندا:

﴿ ٧٧: قـل یا أهل الکتاب لا تغلـوا فی دینکم غیر الحق ﴾ ئەی پێغەمبـەر ﷺ! بەخاوەننامەکانی (نەسـارا) بڵـێ: کاری نارەواو زیادەڕۆیـی لەئایینـی خۆتانـدا بەناهەق مەکەن، مەڵێن: عیسـا خوایــە، یان کوڕی خوایــە ﴿ ولا تتبعوا أهواء قــوم قد ضلوامن قبـل ﴾ ومەکەونە شـوێنی هەواو ئـارەزووی ئــەو جوولەکانەش کەهەر بەرلە هاتنی ئەم پەیامبەرە، گومڕابوون و دەیانگوت: عیسا زاییینەی زینایە! ﴿ وأضلوا کثیرا ﴾ و خەڵکێکی زۆریشیان لەڕێ گومڕا کردو لەخشـتە برد ﴿ وضلوا عن سواء السبیل ﴾ وخۆشیان لەڕاستە ڕێگە گومڕاو کلابوون و دوورکەوتنەوە.

نەعلەتی خوا لە کافرانی بەرەی ئیسرائیل:

﴿ ٧٨: لعن الذین کفروا من بنی إسـرائیل علی لسان داود وعیسی ابن مریم ﴾ لەســەر زمانی (داوود)و (عیسـای کـوڕی مەریەم)، نفرین و نەعلەت، لەو (بەنی ئیسـرائیل)ـە کافروبێ باوەڕانە کرا. (قورتوبـی) ئەڵێ: جا کەوابوو نەعلەت و نفرین کردن لە خەڵکانی کافروبێبـاوەڕ ڕەوایە. ﴿ ذلک بما عصوا وکانوا یعتدون ﴾ چوون ئەوانە لەسـنوور دەرچوون و پیشەیان هەر دەستدرێژی بوو ﴿ ٧٩: کانـوا لا یتناهـون عن منکر فعلـوه ﴾ ونەریتیشـیان وابوو ڕێیان نەدەگـرت لەوخراپەو تاوانانە دەیانکرد ﴿ لبئس ماکانوا یفعلون ﴾ ئـای چ کارێکی زۆر خراپیان کرد ﴿ ٨٠: تری کثیرا منهم یتولون الذین کفـروا ﴾ زۆرێ لەودووڕوو و جوولەکانە دەبینی، کە لەگەڵ خوانەناس و هاوبەشدانەرەکان، پەیوەندی دەبەستن و دەبنە دۆست و پشـتیوانیان ﴿ لبئس ما قدمت لهم أنفســهم ﴾ ئای چ شـتێکی خراپیان ـبۆ پاشــە ڕۆژی خۆیان‌ـ پێشخسـت ﴿ أن سـخط الله علیهم ﴾ کە ئەنجامەکەی ئەوە بوو: خوا تووڕە بوو لێیان ﴿ وفی العذاب هم خالدون ﴾ ولە سزایشدا بەهەتاهەتایی لە ڕۆژی دواییدا دەمێننــەوە ﴿ ٨١: ولو کانوا یؤمنون بالله والنبی وما أنزل إلیه ﴾ ئــەر ئەوانە بەدڵ باوەڕیان، بەخواو بە پەیامبەرو بەو بەرنامەیەی بـۆی دابەزێنراوە هێنابا ﴿ ما أتخذوهـم أولیاء ﴾ ئەو کافرانەیان نەدەکردە دۆسـت و هاوڕێیخۆیان ﴿ ولکن کثیرا منهم فاسقون ﴾ بەڵام زۆربەیان تاوانبارو لە سـنورو دەرچوون، بۆیە سـەر لە هیچ شتێك ناکەنەوە.

چەند ڕێنماییەک:

١) زیادە ڕەوی و داهێنان و کاری (بیدعە) لە عەقیدەو خوا

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾ ۞ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

پەرستیدا، کارێکی نارەواو حەرامە.

٢) ئەنجامـی نافەرمانـی خـواو، دەسـت درێـژی و، هەڵەڕۆیی، بێبەشـبوونە لەڕەحمەتی خواو، زیانمەندی و خۆ لەدەسدانە لەدونیاو لەقیامەت.

٣) بـێ دەنگـی بەرامبـەر بـە (مونکەر)وقسـەورەفتاری ناشـەرعی، کارێکیحەرامـەو، ئەنجامیشـی بەزیـان دەشکێتەوە سەر کۆمەڵ و کۆمەڵگە بەگشتی.

٤) بە دۆسـتگرتنی کافـران و ئەهلی فەسـاد، کارێکی نەشیاووناپەسەندو قەدەغەیە.

٥) هـاوکاری کردنـی خوانەنـاس و بێبـاوەڕان ـدژ بە باوەڕداران‌ـ کوفرو لەدین دەرچوونە.

کۆتایی جزمی ٦، (ولله الحمد والمنه)..

جوولەکەو موشریک سەر سەختانە دژایەتی موسڵمانان دەکەن:

﴿ ٨٢: لتجدن أشد الناس عداوة للذين آمنوا اليهود والذين أشركوا ﴾ بێ گۆمان جوولەکەو هاوبەشدانەرەکانت دەست دەکەوێت ئەی پێغەمبەر! کە: پتر لەهەمـوو خەڵکانی‌تر، دژایەتی ئیماندارەکان دەکەن، چونکە دڵیان پڕە لەکینەو رك وئێرەیی وعیناد، لەکۆنیشەوە پیشـەیان هەر کوشـتنی پێغەمبەران و بانگبەرانی رێی هەق بووە ﴿ ولتجـدن أقربهم مودة للذين آمنوا ﴾ و بێ‌گومان دەبینی و بۆت دەرئەکەوێ کە: بەسـوزترینی خەڵکانی جیهان بەرامبەربەوانەی باوەڕیان هێناوە ﴿ الذين قالوا إنا نصارى ﴾ ئەوکەسانەن گوتیان: ئێمە نەساراو یاری عیساین، واتە: ئەمان لە یەهوود زۆر نزیك ترن بـە باوەڕدارەکانەوە لەلایەنی خۆشەویسـتیەوە ﴿ ذلک بأن منهم قسيسـين ورهبانا ﴾ چونکە برێکیان قەشـەو زانان و خواپەرست و رەبەن و گۆشـەگیرن و، خۆیان یەکلا کردۆتەوە بۆخوا، هەردەم ئینجیـل دەخوێننـەوەو، دەزانن چ راسـتیەکی تێدایـە ﴿ وأنهم لا يسـتكبرون ﴾ وفیزاوی نـین و خۆ بەزلـزان و دەعیەباز نین. (تەبەری) دەڵێ: ئەم ئایەتی (وإذا سـمعوا..) لەبارەی (نەجاشی) و هاوەڵەکانییەوە هاتە خوارێ.

سـەرنجێك: بەداخەوە خەڵکێکی زۆر وادەزانن ئەم ئایەتەی: (..و لتجـدن أقربهم مودة للذين آمنوا الذين قالوا إنا نصارى..) وەسـف و سـەنای (نەسارا)ی ئیسـتایەو، دەشـکرێ بکرێنە براو دۆستی موسڵمانان، چونکە (بەلای ئەوانەوە) مەسیحیەکان وەك جوولەکە دژایەتی موسڵمانان ناکەن! دیارە ئەمە راو بۆچوونێکی لاوازوهەڵەو ناتـەواوە، چونکە قورئان زۆر بە تونـدی ئاگادارمان دەکاتەوە کە هەرگیز جوولەکەو گاور نەکەینە دۆسـت ویارمەتی دەری خۆمان، وەك خوا خۆی دەفەرمـوێ: (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا اليهود والنصـارى أولياء بعضهم أولياء بعـض..) ٥١/٥. یان دەفەرموێ: (ولن ترضى عنک اليهود ولا النصارى حتى تتبع ملتهم..) ١٢٠/٢، وە مێـژووی جەنگەکانـی خاچپەرسـتەکان بەڵگەیەکی دیکەیە، ئینجا ئەم ئایەتی: (ولتجدن أقربهم مودة للذين آمنوا..) سەبارەت بە کۆمەڵێکی تایبەتی (نەسارا)ی حەبەشە هات، واتە: ئەوانە کە (نەجاشی) ناردنییە لای پەیامبەر ﷺ، جاهەرکە گەیشتن، ئەویش برێ قورئانی بەسـەردا خوێندنەوە، ئەوانیش خێرا راستیەکانیان سەلماندو، بە کوڵ دەستیان کردە گریان، وەك کۆتایی ئایەتەکەش ئەمە دەسـەلمێنێ ودەفەرموێ: (وأنهم لا يستكبرون * وإذا سمعوا ما أنزل إلى الرسـول ترى أعينهم تفيض مـن الدمع مما عرفوا من الحق يقولون ربنا آمنا فاكتبنا مع الشاهدين).

﴿ ٨٣: وإذا سـمعوا ما أنزل إلى الرسـول ﴾ هەرکـە گوێیان لەو قورئانـەوە دەبێ بۆ پەیامبەر ﷺ دابەزێنراوە ﴿ ترى أعينهم تفيض من الدمع ﴾ ئەبینی ئەسـرین لەچاویان دەرژێ و، دڵیان ترسـی خـوای لێدەنیشـێ و بەکوڵدەگرین ﴿ ممـا عرفوا مـن الحق ﴾ چونکە لەئاستی راسـتی و حەقیقەت چاك تێگەیشتوون و بۆیان دەرکەوتووەو ناسیویانە ﴿ يقولون ربنا آمنا فاكتبنا مع الشاهدين ﴾ ئەوسـاش لە ناخی دڵەوە ئەڵـێن: پەروەردگارمان! ئێمە باوەڕمان هێنا بەو قورئانەی خۆت ناردت، سا تۆیش لەگەڵ شایەتاندا ناومان بۆ راستی و هەقیانەتی قورئان بنووسە ﴿ ٨٤: وما لنا لا نؤمن بالله وما جاءنا من الحق ﴾ دەشـڵێن: جاچیمانە باوەڕ بەیەکتاپەرستی خواو، بەو راسـتیەی لە قورئاندا هاتووە نەهێنین؟! ﴿ ونطمع أن يدخلنا ربنا مع القوم الصالحين ﴾ بەتەماشین پەروەردگارمان لەگەڵ پیاوچاکانـدا بمانباتـە بەهەشـت؟ ئیمامی (تەبـەری) دەڵێ: ئەم ئایەتی (وإذاسـمعوا..) لەبارەی (نەجاشی) خۆی و هاوەڵەکانییەوە هاتـە خوارێ، ئەو دەمەی کە (جەعفەری کوری ئەبوو تالیب) لە حەبەشـە قورئانی بـۆ دەخوێندن، ئەوان تێرگریان و بەفرمێسـك ریشـیان تەڕبوو، هەندێ ریوایەت دەڵێ: نەجاشی بۆ خۆی کەوتە رێ بێـت بۆلای پێغەمبەر، بەڵام لـە رێگەدا کۆچی دوایی کرد و مرد، پێغەمبەریش ﷺ هەر لەمەدینەوە نوێژی لەسەر کرد ﴿ ٨٥: فأثابهم الله بما قالوا جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ ئینجا خواش لەبەرامبەر ئەوقسەوە کردیان و پاڕانەوە: بە چەندان باخ و باخاتی بەهەشـت، کە جۆگـەو رووبارێکی زۆر بە خـوڕ بەبەریاندا دەڕوا پاداشتی دانەوە ﴿ خالدين فيها ﴾ و هەتا سەریش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ و ذلک جزاء المحسـنين ﴾ وئەوەش پاداشتی گشت کارچاکانە ﴿ ٨٦: والذيـن كفـروا وكذبـوا بآياتنا ﴾ ئەوانەش کـە نکوولی یەکتاپەرسـتییان کردو باوەڕیان بەنیشانەو ئایەتەکانی ئێمە نەبوو ﴿ أولئک أصحاب الجحيم ﴾ ئەوانە هاوەڵی ئاگرو دۆزەخن و، لێی دوور ناکەونەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٢-٨٦):

١) دژایەتـی یەهوودو موشـرێکان بەرامبەر بە ئیسـلام و موسڵمانان.

٢) (نەسارا) راست بێژەکانیان بە موسڵمانانەوە نزیکن.

٣) فەزیلەتی خۆ بەکەمزانین و، بێ فەڕی خۆ بەزلزانین.

٤) ئـەم ئوممەتـە فـەزڵ و رێـزی بەسـەرئوممەتانی تردا هەیە.

٥) خاوەننامـەکان کاتـێ فەزڵیـان ئەبـێ کە بەراسـتی

موسڵمان ببن.

٦) ئەنجـام و چارەسـەری کافـران و بـەدرۆ خـەرەوان هەر دۆزەخە.

گۆشەگیری و ڕەبەنییەت لە ئیسلامدا پەسەند نییە:

(بوخـاری) لـە (ئیـبن عەبـبـاس)ەوە -خوالێیـان ڕازی بێت- دەڵێت: هەندێ لە هاوەڵان، ژنهێنان و گۆشـتخواردنیان لە خۆ حـەرامکـردو، تەنانەتی وتیان: ئاسێری پیاوەتیمان دەبرین و واز لە دونیا دێنین و خۆمان دەکەینە گەڕۆك و سـەیاح و، گۆشـەگیر ورەبـەن، ئینجـا خوا ئەم ئایەتـەی نارده خـوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٨٧: یاأیهـا الذیـن آمنوا لا تحرموا طیبـات ما أحل الله لكم ﴾ ئەی ئەوکەسـانەی باوەڕتان هێناوە! ئەو شـتە پاکانە خوا ڕەوای داون بۆتان بە ناوی زوهدو خواناسـییەوە لەخۆتانی حەرام مەکەن ﴿ ولاتعتـدوا إن الله لایحب المعتدین ﴾ لـە ڕادەش تێمەپەڕن و بەسـەر سـنوورەکانی خوادا دەسـتدرێژی مەکەن، چ لەحەڵاڵدا، چ لەحەرامـدا، واتە: جـل وبەرگی جوان و، خـواردن و خەوو ئیسـراحەت و، هاوسـەری ژنان لەخۆ حەرام مەکـەن، چونکە ڕۆح و چـاوو گـوێ و، ماڵ و خێزان و میـوان و خزمان، هەقیان لەسەرتانەو، دەسـت هەڵگرتن لەمانە زیادەڕەوی وسنوور بەزانە، دڵنیاشـبن خوا خەڵکانی سـنوور دەرچووی خۆش ناوێ ﴿ ٨٨: وکلوا مما رزقکم الله حلالا طیبا ﴾ دەسا ئێوە لەو ڕزق و ڕۆزیە پاك وحـەڵاڵ و خاوێنە، خوا پێی داون بخـۆن و، لەخۆتانی قەدەغە مەکـەن ﴿ واتقوا الله الـذی أنتم بە مؤمنون ﴾ و لە نافەرمانی ئەو خوایە بترسن، باوەڕتان پێی هەیە.

کەفارەت و بارتەقای سوێند:

﴿ ٨٩: لایؤاخذکـم الله باللغـو فـی أیمانکم ﴾ خوا بەسـوێندی سـەرزارەکی و بێ مەبەسـت و بێ نیـاز، وەك بڵێیت (نا، واللە، بـەڵێ، واللە) ناتانگرێ و جەزرەبەتـان نادا ﴿ ولکن یؤاخذکم بما عقدتم الأیمان ﴾ بەڵام بەو سـوێندانە دەتانگرێ و سـزاتان دەدا، کە بەدڵ گرێیان دەدەن و لەناخی دڵتانەوەن و نایشـیانبەنە سـەر ﴿ فکفارتە إطعام عشـرة مسـاکین ﴾ جا دەبێ لە کەفارەتی ئەم جۆرە سوێندانەدا خۆراك بە دەکەسی بێ نەواو هەژار بدەن ﴿ من أوسـط ما تطعمون أهلیکم ﴾ لەو خۆراکە مام ناوەندییە، کە ئێوە ڕۆژانە بەماڵ و منداڵ و خێزانی خۆتانی دەدەن ﴿ أو کسـوتهم ﴾ یـان دەبێ دەهەژار پۆشـتە بکەن ﴿ أوتحریر رقبـة ﴾ یان دەبێ کۆیلەیـەك ئازاد بکەن ﴿ فمن لم یجـد فصیام ثلاثة أیام ﴾ ئینجا هەرکەسێك ئەوانەی نەبوو، دەبێ سێ ڕۆژان بە ڕۆژوو بێ ﴿ ذلك کفارة أیمانکم إذا حلفتم ﴾ ئەوسـێ جۆرەیە باسـکران، کەفارەت و تۆڵەی ئەوسـوێندانەیە بەئەنقەسـت خواردوتانن ودەیانشکێنن ﴿ واحفظوا أیمانکم ﴾ دەسـا سـوێندەکانتان ڕاگرن و بیانپارێزن، بەناچاری نەبێت مەیانشـکێنن ﴿ کذلک یبیـن الله لکم آیاته ﴾

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

ئا بەوشـێوەیە خوا یاسـاکانی خۆی ڕووندەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلکم تشکرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاری پەروەردگارتان بکەن.

تێبینی: مرۆڤ لەوکەفارەتەدا (موخەییەر) و سەرپشکە، هەرکامێکیان هەڵبژێرێ دەتوانێ. پۆشاکیش: ئەوی لەناوخەڵکانی ماقووڵدا پێی بڵێن (پۆشاك) دەبێ. خۆراکەکەش: یان دەبێ (٦٠٠) گرام بێت، یان دەبـێ نرخەکەی بدات، ڕۆژووەکەش: مەرج نییە هەر سـێ ڕۆژەکە بەسەریەکەوە بێت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٧-٨٩):

١) حەرامکردنـی حـەڵاڵ و، حەڵاڵکردنی حـەرام، لە موسڵمان ناوەشێتەوە.

٢) کەم وێنەیی سووربوونی هاوەڵان لەسەر خوا پەرستیی.

٣) زیادەڕەوی و (غلو) و لەدینیشدا حەرامە.

٤) دەبێ کەفارەتی سوێند پاش خستنی بدرێت.

٥) زۆر سوێندخواردن، ئەگەر لەسەر هەقیش بێ کارێکی ناپەسەندو(مەکروە)ە.

٦) سوێند بەغەیرەز خوا حەرامە، بە بەڵگەی ئەم فەرموودە پێغەمبەر فەرموویەتی: ((مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ أَشْرَكَ أو كَفَرَ)) (ترمزی). یان دەفەرموێ: ((ألا إن الله ينهاكم أن تحلفوا بآبائكم، فمن كان حالِفاً فَلْيَحْلِفْ بالله أو لِيَصْمُتْ)).

٧) سوێند خواردن بۆکردنی هەرکارێکی (مەندوب)، یان بۆ رێگرتن لەهەرکارێکی ناپەسەندو (مەکروە)، لە شەریعەتی ئیسلامدا رێی پێدراوە بشکێندرێ و، کەفارەتی بدرێت، ئەگەر بەرژەوەندی لەوەدابوو، بەڵام ئەگەر سوێندەکە بۆ تەرکی (واجیب)ێك بوو، یان بۆ کردنی (حەرام)ێك بوو، ئەوە لەم حاڵەتەدا خستنەکەی واجیبە.

٨) سوێند سێ جۆری هەیە: یەکەم: سوێندی (باتڵ / لەغوو) ئەوە کەفارەتی بۆ نادرێ، وەکو ئەوە کەسێك بڵێ: (ئەرێ وەڵلا، ناوەڵلا) جا لەبەرئەوەکە ئەم جۆرە سوێنانە لەناخی دڵەوە نایەن، نەگوناحیان هەیەو نەکەفارەت، دووەم: سوێندی درۆو (غەمووس): واتە: درۆکردن و سوێند خواردن، بەدەس ئەنقەس، ئەم جۆرەشیان لەبەر گەورەیی گوناح و تاوانەکەی، کەفارەتی نییە، مەگەر هەرتەنها تەوبە لای ببا. سێیەم: سوێندێکە کەفارەتی بۆ دەدرێ، ئەمەیش ئەوەیە کەکەسێك بەدەس ئەنقەس سوێند ئەخوا بۆ کردنی کارێك یا بۆ نەکردنی، لەپاشان سوێندەکەی ئەشکێنێ، دیارە ئەم جۆرە سوێندەیان لەم سوورەتەدا باسکراوە. ئیمامی (بوخاری) لەبارەی سوێندی (غەمووس)ەوە ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((أن النبی ﷺ سأله أعرابی قائلا یا رسول الله:ماالکبائر؟ قال: الإشراک بالله، قال: ثم ماذا؟ قال: عقوق الوالدین، قال: ثم ماذا؟ قال: الیمین الغموس..قلت وما الیمین الغموس؟ قال: التی ینقطع بها مال أمریء مسلم هو فیها کاذب)) واتە: سوێندی (غەمووس) یەکێکە لە تاوانە گەورەکان و لەبەر گەورەیی گوناحەکەی کەفارەتی بۆنادرێ، دەسا ئێوە خۆتانی لێلادەن.

شەرابخۆری و قومار بازی:

﴿ ٩٠: یاأیها الذین آمنوا إنما الخمر والمیسر ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەر! بێگومانبن کەعارەق خۆری (مەشرووبات) و قومار بازی و کاغەزی (یانصیب) ﴿ والأنصاب والأزلام ﴾ وئەو بەردەی حەیوانیبتەکانی لەسەر، سەر دەبرێ بۆ بتەکان و، فاڵگرتنەوە بۆ دەرکەوتنی بارێکی چاك، یان خراپ، یان بۆ تاقیکردنەوەی بەخت، وەك عادەت و باو بوو﴿ رجس من عمل الشیطان ﴾ ئەمانە گشت پیسن و لەکاری شەیتانن ﴿ فاجتنبوه لعلکم تفلحون ﴾ دەسا ئێوە خۆتانی لێ دووربگرن، تا بەڵکو لە دونیاو لەقیامەتدا رزگارو بەختەوەربن ﴿ ٩١: إنما یرید الشیطان أن یوقع بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ﴾ شەیتان هەر ئەیەوێ بەشەرابخواردن و قومارکردن، دوژمنایەتی وقین بخاتە ناوتان ﴿ ویصدکم عن ذکر الله وعن الصلاة ﴾ و لەیادی خواو لە نوێژکردن رێتان لێ بگرێ و، وەرتانگێرێ ﴿ فهل أنتم منتهون ﴾ ئاخۆ ئیتر ئێوە لەو کارانە دەسبەردار دەبن؟ واتە: دەبێ لەوشتانە دەست هەڵبگرن کە: خوا حەرامی کردون، بەڵێ کاتێ ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بە پەلە هاوەڵان وتیان: پەروەردگارمان! ئەوا دەستمان لە هەموو ئەو شتانە هەڵگرت، دەستمان هەڵگرت بەهەتاهەتایی! پاشان هەر عارەقێکیشیان هەبوو خێرا رشتیان. (ئەبووهورەیرە خوای لێ رازی بێت دەڵێ: ئەودەمە کە پێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە، خەڵکەکەی سەرگەرمی مەشرووبات و قومارکردن بوون، ئەوسا لەپێغەمبەریان ﷺ پرسی: ئاخۆ ئەمانە حەرام بن، یان نا؟ جابۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتەی سوورەتی (بەقەرە)یە هات و فەرمووی: (یسئلونک عن الخمر و المیسر قل فیهما إثم کبیر و منافع للناس..) بەڵام ئەو کۆمەڵگەیە لەبەرئەوە کە خوا فەرموو بووی: ((فیهما إثم کبیر..)) وا حاڵی ببوون کەهێشتان حەرام نەکراوە، بۆیە هەر کۆڵیان نەدا لێیان، هەتا رۆژێك پیاوێکی مەست و سەرخۆش بەر نوێژی دەکردو، لەپێش نوێژیەکەدا قورئانەکەی شێواندو تێکەڵی کرد! ئیتر ئایەتێك لەوە توندتر هات و فەرمووی: (یاأیهاالذین آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سکاری حتی تعلموا ما تقولون..) پاش ئەم ئایەتەش خەڵکەکە هەر دەیان خواردەوە، بەڵام هەوڵیان دەدا نەکەوێتە کاتی نوێژەکانەوە، دیسان خوای گەورە ئایەتێکی سەختتری ناردو فەرمووی: (یاأیها الذین آمنوا إنما الخمر و المیسر و الأنصاب و الأزلام رجس من عمل الشیطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون) ئیتر ئەوسا براوبڕ دەستیان لێ هەڵگرت، (پێشەوا ئەحمەد). کەوابوو حەرام بوونی مەشروبات و قومار بە سێ قۆناغدا تێپەڕیوە. ﴿ ٩٢: وأطیعوا الله وأطیعواالرسول واحذروا ﴾ و دەبێ بە بەردەوام گوێڕایەڵی خوا بن و، بەرفەرمانی پەیامبەربن و، وریاشبن هەمیشە لەوشتە ناپەسەندانە دوور بگرن ﴿ فإن تولیتم ﴾ جا ئەگەر لەقسەم دەرچوون و، رووتان لە ئامۆژگارییەکانم وەرگێڕا ﴿ فاعلموا أنما علی رسولنا البلاغ المبین ﴾ ئەبێ بزانن کە بەراستی پەیامبەر جگەلە راگەیاندنی پەیامی خوا هیچیتری لەسەرنییە، سزاو

تۆڵه‌یش هه‌ربه‌ده‌ستی خوایه.

(ئیبن عه‌بباس) ئه‌ڵێت: کاتێ ئایه‌تی حه‌رامکردنی ئاره‌ق هات، هاوه‌ڵان وتیان: ئه‌ی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ! باشه! ئه‌وانه‌مان که ئاره‌ق خۆر بوون وئێستا مردوون چی بکه‌ن؟! جا بۆ وه‌ڵامی ئه‌و پرسیاره وه‌کو (ئیبن جه‌ریر) ده‌ڵێ ئه‌م ئایه‌ته هات وفه‌رمووی: ﴿ ٩٣: لیس علی الذین آمنوا وعملوا الصالحات جناح فیما طعموا ﴾ بۆ ئه‌وانه‌ی وا ئێستا باوه‌ڕیان هێناوه‌و ئاکارچاکن، پێشتریش "پێش حه‌رام بوونی مه‌شرووبات" خواردوویانه‌ته‌وه، هیچ گوناهێکیان له‌سه‌ر نییه ﴿ إذا ما اتقوا وآمنوا وعملوا الصالحات ﴾ به‌مه‌رجێ ئێستا خۆ پارێزبن و، باوه‌ڕیان هه‌بێ و کرده‌وه‌ی چاك ئه‌نجام بده‌ن ﴿ ثم اتقوا وآمنوا ﴾ بۆ دوا رۆژیش له خوا پارێزبکه‌ن و، له‌سه‌ر ئیمانه که‌یان توکمه‌و سابتن ﴿ ثم اتقوا وأحسنوا ﴾ له پاشا هه‌ر پارێزکارو چاکه‌کاربن و، هه‌میشه‌یش له‌هه‌وڵدابن بۆ نزیکبوونه‌وه به خواوه ﴿ والله یحب المحسنین ﴾ وخوا ئاکارچاکانی خۆش ئه‌وێ. به‌ڵێ هه‌ر له‌به‌ر گرنگی ته‌قواو ئیمان بوو، که ئه‌وه‌نده جار خوای گه‌وره له‌ئایه‌ته‌که‌دا هه‌ردووکیانی دوویات کرده‌وه.

ڕێنماییه‌کانی ئایه‌تی (٩٠-٩٣):

١) هه‌مووجۆره عاره‌ق و مه‌شرووباتێ، له‌گه‌ڵ جۆره‌کانی قومارو فالگرتنه‌وه‌و کتێب گرتنه‌وه‌و هه‌مووجۆره فرووفێڵێکی‌تر له‌و بابه‌ته قه‌ده‌غه‌و حه‌رامه.

٢) پێویسته به‌زوویی ده‌ست له‌وشتانه هه‌ڵ بگیردرێ، وه‌کو هاوه‌ڵان زۆر به‌تالووکه وتیان: (إنتهینا یا ربنا)!.

٣) عاره‌ق و قومار دوو کاری ناپه‌سه‌ندن و، دژایه‌تی و خه‌شم و قین له نێوان (مه‌شرووب) خۆران و یاریکه‌راندا دروست ده‌که‌ن، ئیتر ڕێ له‌یادی خوا گرتن و دوورخستنه‌وه‌یان له‌نوێژ له باس نایه.

٤) جێبه‌جێ کردنی فه‌رمانی خواو فه‌رمانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ واجیبه.

٥) ده‌بێ ئێمه گشتمان تامردن ته‌قواو پارێزمان هه‌بێ.

﴿ ٩٤: یا أیهاالذین آمنوا لیبلونکم الله بشئ من الصید ﴾ ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌ڕتان هێناوه! خوا به‌شتێك له نێچیری وشکانی له‌کاتی ئیحرامدا تاقیتان ئه‌کاته‌وه که دێته به‌ر ده‌ستتان ﴿ تناله أیدیکم ورماحکم ﴾ که زۆر به‌ئاسانی به‌ده‌ست و به نێزه‌کانتان ده‌توانن ڕاوی بکه‌ن، دیاره که ڕاوی ئه‌وجۆره نێچیرانه به‌به‌رگی (ئیحرام)ـه‌وه حه‌رامه، که‌چی که له حوده‌یبییه‌دا بوون نێچیره‌کان ئه‌هاتنه نزیکی بارو باره‌گاکانتانه‌وه‌و زۆریش به‌ئاسانی ده‌تانتوانی بیانگرن، یان بیانکوژن، به‌ڵام چونکه له به‌رگی ئیحرامدا بوون خوای گه‌وره بۆ تاقیکردنه‌وه لێی یاساغ‌کردن ﴿ لیعلم الله من یخافه بالغیب ﴾ تا ده‌رکه‌وێ چ که‌سێ به‌په‌نامه‌کی و به نهێنیش له‌خوا ئه‌ترسێ و، له حه‌رامه‌کانی دوور ئه‌که‌وێته‌وه ﴿ فمن اعتدی بعد

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

ذلک ﴾ ئینجا هه‌رکه‌سێك پاش ئه‌و ئاگاداریه سه‌رپێچی و ده‌ست درێژی‌کرد ﴿ فله عذاب ألیم ﴾ سزایه‌کی ئێش پێگه‌یه‌نه‌ری بۆ هه‌یه.

نێچیر کوشتن له‌ئیحرام دا حه‌رامه:

﴿ ٩٥: یاأیها الذین آمنوا ﴾ ئه‌ی ئه‌وکه‌سانه‌ی باوه‌ڕتان هێناوه! ﴿ لاتقتلوا الصید وأنتم حرم ﴾ هه‌تا له ئیحرام دان هیچ جۆره نێچیرێکی وشکانی مه‌کوژن، گۆشتی بخورێ، یانه‌خورێ ﴿ ومن قتله منکم متعمدا ﴾ هه‌رکه‌سێکتان به‌ده‌ست ئه‌نقه‌ست کوشتی و له‌ئیحرامیشدا بوو، به‌ڵام له‌م گیانله‌به‌رو جانه‌وه‌رانه نه‌بوو که ناویان له‌بوخاری و، موسلیمدا هاتووه: ((خمس فواسق یقتلن فی‌الحل والحرم: الغراب، والحدأة، والعقرب، والفأرة، والکلب العقور)) واته: ئه‌م پێنج شته گشت کاتێ له‌حه‌ره‌م و له‌ده‌ره‌وه‌یدا کوشتنیان مۆڵه‌تی پێ‌دراوه: قه‌له‌ڕه‌شه، داڵه کوڵاره، دووپشك،

مشـك، سـەگی لاگیر ﴿ فجزاء مثل ما قتل من النعم ﴾ لەتۆڵەی ئـەوەدا دەبـی وێنەی نێچیرە کوژراوەکە لەمەڕو بزن و وشـترو گا کەفارەت بدات ﴿ یحکم به ذوا عدل منکم ﴾ دووکەسی دادگەرێ زاناشـتان بڕیاری لەسـەربدەن وبڵێن: ئەمە بۆ بارتەقاو کەفارەتی نێچـیرە کوژراوەکە دەشـێ ﴿ هدیـا بالغ الکعبـة ﴾ ئەوکەفارەتە

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَـٰعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ ٱلْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ ۞ جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلْكَعْبَةَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ قِيَـٰمًا لِّلنَّاسِ وَٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَٱلْهَدْىَ وَٱلْقَلَـٰٓئِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَـٰغُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِى ٱلْخَبِيثُ وَٱلطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ ٱلْخَبِيثِ ۚ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَـٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَـٰبِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَسْـَٔلُوا۟ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا۟ بِهَا كَـٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ ٱللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَـٰكِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

بهێنێتـە هەرێمـی کەعبەو هەرلەوێش سـەری بـبڕێ و، بیداتە هەژاران ﴿ أو کفارة طعام مساکین ﴾ یان لەجێی قوربانییەکە ئەگەر هاووێنـەی حەیوانە کوژراوەکە نەبوو خـواردن بدرێ بەخەڵکانی بێ نـەواو هەژار، هەر هەژارەی مشـتێ خـۆراك ﴿ أو عدل ذلک صیاما ﴾ یان بەئەندازەی قیمەتی ئەونێچیرە چەند ڕۆژێك بە ڕۆژوو بـن، واتە: دەبێ حەیوانە کوژراوەکـە بکرێ بە پارەو، ئەو پارەیە چەندە خواردن بکات، لە باتی هەر مشـتەی ڕۆژێك بە ڕۆژوو بن ﴿ لیذوق وبال أمره ﴾ تا تۆڵەی ئەوسـەرپێچییەی خۆیە بچێژێ ﴿ عفاالله عما سلف ﴾ خوا لەکاری سەردەمی نەفامیی و پێش ئەم قەدەغـە کردنەیە خۆش بـووە ﴿ ومن عاد فینتقم الله منه ﴾ ئینجا کەسـێك بچێتەوە سەرباری نێچیر کوشتن دوای حەرام بوونی، خوا تۆڵەی لێدەکاتەوە ﴿ والله عزیز ذو انتقام ﴾چونکە خوا زۆربە دەسـەڵات و، تۆڵە سێنە، هەرکەسـێك لەفەرمانەکانی سەرپێچی بکات، زۆر بەئاسانی دەتوانێ تولەی لێ بسێنێ.

ڕاوی دەریا بەئیحرامەوە دەکرێت:

﴿ ٩٦: أحـل لکـم صید البحـر وطعامه ﴾ هەموو جـۆرە نێچیرو خواردەمەنییەکی دەریاکانتان بۆ ڕەوایە، ئیتر لە ئیحرامدا بن، یان نا ﴿ متاعا لکم وللسـیارة ﴾ تا ببێتـە بژیوی ئێوەو، ڕێبواران و، هەمووکاتـێ کەڵکی لێوەرگرن ﴿ و حرم علیکـم صید البر ما دمتم حرما ﴾ وهەتا لە بەرگی ئیحرامیشـدا بن، ڕاوی وشکانی قەدەغەو یاساغە بۆتان ﴿ واتقوا الله الذی إلیه تحشرون ﴾ دەبێ لەو خوایە بترسن کە دەبرێنەوەلای ئەوو، لەبەر دەست ئەودا کۆدەکرێنەوەو، پاداشتان ئەداتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٥-٩٦):

١) کاتێ هـاوەڵان لە(حودەیبیە) بـوون، نێچیرێکی زۆرو زەبەنە لەبەر دەسترەسیاندا دەهات و دەچوو، ئەوسا خوای میهرەبان بۆ تاقیکردنەوەیان حەرامیکرد کە بەهیچ جۆرێ دەسـتی بۆبەرن، جـا ئەوانیش فەرمانەکەیـان جێبەجێ کرد، لەمەیشدا زۆر لە (بەنی ئیسرائیل) یەکان گوێڕایەڵتر و باشتر هاتنە مەیدان.

٢) بـە بەرگـی ئیحرامەوە ڕاوکـردن و نێچیر گرتن بەدەر لەنێچـیری دەریایـی حەرامە، کوشـتنی ئـەو جانەوەرە بەئازارانە نەبێ، (وەك مارو دووپشـك و قەلەڕەشەو مشك و شـێرو پڵنگ و گورگ و.. هتد) ئەمانە چ بە ئیحرامەوە و، چ بەغەیری ئیحرامەوە، لە (حەرەم) و، لە دەرەوەیشـیدا مۆڵـەت بە کوشـتنیان دراوە، ئەم فەرمـوودەی: ((خمس فواسـق یقتلن فی الحل و الحرم: الحیـة، والغراب الأبقع، و الفأرة، و الکلب العقور، والحدأة)) هەر ئەو ڕاستییە دەڵێ

﴿ ٩٧: جعـل الله الکعبة البیت الحرام قیاما للناس ﴾ خوایدلۆڤان کەعبە (بیت الحرام)ی کردۆتە هۆی پایەدار بوون و سەقامگیربوون بـۆ ژیانی مـەردم لە هـەردوو جیهاندا، ئەوەتە لـە دونیادا بۆتە جێگەی ئاسـایش و نیعمەت و خۆشگوزەرانی، بۆ خەڵکانی لاواز و بێدەسـەڵات بەتایبەتـی، بۆ دوارۆژیش نیشـانەی بەختیاری موسـڵمانانە ﴿ والشـهرالحرام ﴾ مانگە حەرامەکانیشـی گێڕاوە بەهۆی ژیان وئیسـراحەت بۆیان، چونکە مانگە قەدەغە کراوەکان ئـاژاوەو جەنگیـان تێدا قەدەغە کـراوەو خەڵـکان دەحەوێنەوە ﴿ والْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ﴾ قوربانی بێ نیشانەو، نیشانەداریش هەروا، واتـە: ئەو وشـترانەیش کـە گەردنبەند دەکرێتە ملیـان و ئامادە

دەکرێن بۆ خوا ﴿ ذلک لتعلموا أن الله یعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ ئەوەش هەتا بزانن کە: هەرچی لەناو ئاسمانەکان و زەویدایە، خوای گەورە پێی دەزانێ ﴿ وأن الله بكل شئ عليم ﴾ وە بە هەمووشتێکیش بەئاگایە، خۆی چاك ئەزانێ چی باشە بۆژیان ومانەوەیان ﴿ ٩٨: إعلموا أن الله شديد العقاب ﴾ دەبێ ئەوەش بزانن کە بە ڕاستی خوا لە سزاداندا زۆر توندو سەختگیرە بۆکەسێ لەبڕیارەکانی سەرپێچی بکات ﴿ وأن الله غفور رحيم ﴾ بێگومانیشبن کە هەر خوایە تاوان پۆشە، دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ٩٩: ما على الرسول إلا البلاغ ﴾ ئەرکێ لەسەر پەیامبەرە ﷺ، هەر گەیاندنی پەیامەکەی خوایە ﴿ والله يعلم ما تبدون وما تكتمون ﴾ ئیتر خوا بۆخۆی لەوشتانە ئێوە بە ئاشکرا دەیکەن و، لەوانەش بەنهێنی دەیکەن و ئەیشارنەوە زاناو ئاگادارە.

پرسیاری بێ جێ و نەشیاو مەکەن:

﴿ ١٠٠: قل لا يستوي الخبيث والطيب ﴾ بلێ: پیس وپاك، چاك و خراپ، حەڵاڵ و حەرام، وەك یەك نین لای خوا ﴿ ولو أعجبك كثرة الخبيث ﴾ ئەگەر چی زۆرییماڵە پیس و خراپە کەش سەرسامت بکا، چونکە ماڵ و سامانێکی حەڵاڵ و کەم، زۆر باشترە لەماڵێکی زۆری حەرام، وەکو دەفەرموێ: ((ما قل و كفى، خير مما كثر و ألهى)) واتە: کەمێکی خود کەفاف، زۆر باشترە لەزۆرێکی سەرقاڵکەر ﴿ فاتقوا الله يا أولي الألباب ﴾ جاکەوابوو گشتان هەر لەخوا بترسن، ئەی خاوەنانی عەقڵ و ژیری! ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ تابەشکو لەدونیاو لەقیامەتدا بەختیارو سەرفراز بن. لەم ئایەتانەی خوارەوە خوای گەورە ئەدەبی موسڵمانان دادەدا و ڕێیان لێدەگرێ کە پرسیار لە هەندێ شت بکەن کەڵك و سوودی تیا نەبێت بۆیان، بۆنموونە ئەیان پرسی: باوکم کێیە؟ یان وشترەکەی گوم دەبوو ئەیوت: وشترەکەم لەکوێیە؟ جا بۆ سەرزەنشتکردنیان (وەکو بوخاری ریوایەتی دەکات) خوا فەرمووی: ﴿ ١٠١: يا أيهاالذين آمنوا لا تسألوا عن أشياء ﴾ ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! لەو شتانە لە پەیامبەر ﷺ مەپرسن ﴿ إن تبدلكم تسؤكم ﴾ کە ئەگەر بۆتان ڕوون بکرێتەوە غەمبارو نارەحەت دەبن ﴿ وإن تسألوا عنها حين ينزل القرآن ﴾ ئەگەریش پرسیارەکە هەڵگرن بۆ ئەوکاتەی قورئان بێتە خوارەوە ﴿ تبدلكم ﴾ ئەوسا وەڵامەکەتان بۆ شی بکرێتەوە، لەوانەیە تووشی نارەحەتی ببن، کەوابوو لەو جۆرە شتانە پرسیار مەکەن، نەوەك بەنتان توند بکرێتەوە، لە فەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە کە: گەورەترین گوناهی موسڵمان لەوەوە پەیدا دەبێت لەشتێك بپرسێت و حەرام نەکرابێت، کەچی بەبۆنەی پرسیارەکەی ئەوەوە حەرام بکرێت ﴿ عفا الله عنها ﴾ خوای دلۆڤان لەو جۆرە پرسیارە ناپەسەندەی پێشووتان بوورا ﴿ والله غفور حليم ﴾ چونکە خوا بۆ خۆی هەمیشە لێبووردەیە، زۆریش لەسەرخۆو هێمن و پەلەنەکەرە لەسزاو تۆڵەدا ﴿ ١٠٢: قد سألها قوم من قبلكم ﴾ خۆ خەڵکانێکیش بەر لەئێوە پرسیاریان لەوجۆرە شتانە کرد ﴿ ثم أصبحوا بها كافرين ﴾ پاشان کە وەڵام درانەوە کافر بوون پێیان و ڕەفتاریان پێ نەکرد، بۆ نموونە: گەلەکەی سالح عليه السلام، داوای وشترەکەیان لێکردو پاشانیش باوەڕیان پێنەهێنا!.

تەفسیری بەحیرەو سائیبەو وەصیلە:

﴿ ١٠٣: ماجعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام ﴾ خوا لەم چوار جۆرە وشترە: (بەحیرە، سائیبە، وەصیلە، حام) کەڵك وەرگرتنی حەرام نەکردووە، بەڵێ هەر وشترێك پێنج سکی کردباو، ئاخرەکەیان نێر بووبا، هەڵدەسان گوێیان کون ئەکردو بەرەڵایان دەکردو نەیاندەهێشت کەس باری لێ بنێ، وە یان سواری ببێ، بەمەیان دەگوت: (بەحیرە) (سائبە)یش: ئەوەبوو کەسێك ئەیوت: ئەگەر لەم نەخۆشییە چاك بوومەوە، مەرج بێت ئەو وشترەیەم (سائبە) بێ، واتە: بۆ خۆی بەرەڵلا بێ و، نابێ هیچ سوودێکی لێ وەربگیردرێ، (وسیلە)ش: ئەو وشترەیە کە بە سکێك نێرەیەك و مێچکەیەکی دەبوو، ئەوسا ئەیانوت: ئەوا لەبەر خاتری ئەم وشترە مێچکەیە نێرەکەش سەرنابڕین، ئیتر دەبوویە (وصیلە)و ئازاد دەبوو. (حام)یش ئەو وشترە نێرە بوو کە بەهۆی ئەوەوە وشترێکی مێینە دەسك بکات، ئیتر پێیان دەگوت: خۆی لەسەر بڕین ڕزگار کرد! ئینجا کاتێ کەئیسلام هات هەموو ئەمانەی ڕەت کردەوەو، ڕێی بەوخەڵکە سەرلێشێواوەدا گۆشتیشیان بخۆن و سوودیتریشیان لێ وەرگرن، ﴿ ولكن الذين كفروا ﴾ خوا حەرامی نەکردبوون، بەڵکو کافرو بێ باوەڕەکان، خۆیان بۆخۆیان حەرامیان کردبوو ﴿ يفترون على الله الكذب ﴾ هەمیشە لە سەر خوا درۆو پڕو پاڵاتە هەڵئەبەستن، واتە: هەرخۆیان حەڵاڵ حەرام ئەکەن و، حەرام حەڵاڵ ئەکەن! ﴿ وأكثرهم لا يعقلون ﴾ زۆربەشیان نەزان و بێ ئەقڵ و بێ دەرکن، بۆیە ئەو بریارانە بۆخۆیان ئەدەن و، پێشی خوا دەکەون ﴿ ١٠٤: وإذا قيل لهم ﴾ هەرکات پێیشیان بگوترێ: ﴿ تعالوا إلى ما أنزل الله وإلى الرسول ﴾ گشت وەرن بۆلای ئەو کتێبەی خوا ناردوویەتی و، بێن بەرەو فەرمانی پەیامبەری ئەو ﷺ، هەتا ڕێتان بۆ ڕوون بێتەوە ﴿ قالوا حسبنا ما وجدنا عليه آباءنا ﴾ ئەڵێن: ئێمە هەر ئەو ئایینەمان بەسە کە لە

باوباپیرانمانەوە دەسمان کەوتــووە، وەهەر تەنها لەویش پەیڕەوی ئەکەیـن ﴿ أولـو كان آباؤهم لا يعلمون شيئا ولا يهتدون ﴾ کە باوو باپیرانیشــیان هیچیان نەزانیوە وڕێیــان دەرنەکردووە، ئاخۆ هەردوایان بکەون؟ ﴿ ١٠٥: يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم ﴾ ئــەی گەلی خاوەن باوەڕ! خەریکی پاکســازی دەروونی خۆتان بن

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ
لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ
بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ
فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ
وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ
أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ
اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ
مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ
أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ
أَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

و، خۆ بگونجێنن لەگەڵ خواداو هەمیشــە هۆشتان بە خۆتانەوەبێ ﴿ لا يضركم من ضل إذا اهتديتم ﴾ ئەوساکە بڕواتان هێناو ڕێتان دۆزییەوەو ئامۆژگاری خەڵکیشــتان کرد، ئیتر خەڵکانیگومرا بوو ناتوانــن زیانتان پێ نابگەیەنن، هەرچەنــدە پیلان بگێڕن ﴿ إلى الله مرجعكم جميعا ﴾ هەموو شــتان هەربۆلای خوای گەورە دێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا هەرچیتان کردووە ئاگادارتان دەکات لێی و، پاداشیشتان ئەداتەوە.

پیاوێکی موسڵمانی هۆزی (بەنی سەهم) لەگەڵ دوو پیاوی گاوردا (تەمیم و عەدیی) چوونە سەفەرێك و لە ڕێگەدا (سەهم)ییەکە مردو هیچ موسڵمانێك لەو دەورووبەرەدا نەبوو تا وەسیەتیان لابکات، جا کە دوو فەلەکە کەلەپوورەکەیان بردەوە بۆ میراتبەرەکانی دەفرێکی زیوینیان لێگلدایەوە بۆ خۆیان، پەیامبەر ﷺ ســوێندی دان کەهیچ شتێکیان لا نەدابێ، پاشان لە مەککەدا دەفرەکە بینرا دەفرۆشرا!! فرۆشــیارەکان وتیــان: ئێمــە لە(تەمیــم) و(عەدی)ــان کڕیوە، میراتبەرانی مردووەکەیش ســوێندیان خوارد کە ئەو دەفرەزیوە ماڵی فلانی خزمیانە، ئیتربۆ وەڵامی ڕاســتی ئەم ئایەتە -وەك بوخاری و ترمزی هێناویانە- هات وفەرمووی:

﴿ ١٠٦: ياأيها الذين آمنوا شهادة بينكم ﴾ ئەیئە وانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ إذا حضرأحدكـم الموت ﴾ هەرکات یەکێکتان مەرگی هات ﴿ حين الوصية اثنان ﴾ ویستی وەسیەتێ بکا، دەبێ لەکاتی وەســیەتەکەدا دووکەســی ﴿ ذوا عدل منكـم ﴾ دادگەر لەخۆتان بکاتە شــایەد ﴿ أو آخران من غيركـم إن أنتم ضربتم في الأرض فأصابتكـم مصيبة الموت ﴾ خۆئەگەر چوونە ســەفەر و مەرگتان ئەوقە بوو، موسڵمانیشتان دەست نەکەوت، دەتوانن دوو کەستر لە غەیری خۆتان بکەنە شایەد ﴿ تحبسونهما من بعد الصلاة فيقسمان بالله إن ارتبتم ﴾ جائەگەر لەو دوو شایەدە بەد گومان بوون، هەتا دوای نوێژی عەسرهەردوو ڕاگرن، ئەوسا دەبێ سوێندی بخۆن ﴿ لا نشـتري بـه ثمنا ﴾ کە: ئێمە لەبەرهیچ کەسـێك دینمان بە هیچ شتێك نافرۆشین ﴿ ولو كان ذا قربى ﴾ هەر چەندەئەو کەسە کە بە سوێندەکەی ئێمە شتێکی دەستکەوێ خزمیشمان بێت ﴿ ولا نكتم شـهادة الله ﴾ و شایەتی خوایش نەشــارینەوە ﴿ إنا إذا لمن الآثمين ﴾ ئەگینە تاوانبارو گوناهبار دەبین ﴿ ١٠٧: فإن عثر على أنهما استحقا إثما ﴾ ئینجا ئەگەر -دوای سوێند خواردنەکە-زانراو دەرکەوت کە دوو شــایەتەکەی پێشــوو درۆیان کــردووە و خۆیان تاوانبار کردووە ﴿ فآخران يقومان مقامهما من الذين اسـتحق عليهم الأوليان ﴾ دەبێ دوو کەسی شیاوو نزیکتر لە میراتبەرانی مردووەکە لە جیاتی ئەو دوو شــایەدە پێشووە درۆزنە" گوناهبارە" بێنە پێش ﴿ فيقسـمان بالله لشـهادتنا أحق من شهادتهما ﴾ ســوێندی بخۆن وبڵێن: ســوێندبەخوا ئەم شــایەتیەی ئێمە لە شایەتیەکەی ئەوان ڕاســترو هەقترە ﴿ وما اعتدينا ﴾ لە هەقیــش لامان نەداوە ﴿ إنا إذا لمن الظالمين ﴾ دەنا لە ستەمکاران دەبین، ئینجا پاش سوێند خواردنەکە ماڵەکە دەدرێتەوە بە میراتبەرانی مردووەکە. ﴿ ١٠٨: ذلك أدنى أن يأتوا بالشهادة على وجهها ﴾ ئەوەش باشتر و نزیکترە بەوەوە کە ئەو دوو شایەتە وەك خۆی شایەتییەکە بدەن و، گزی تیا نەکەن ﴿ أو يخافوا أن ترد أيمان بعد أيمانهم ﴾ وەیان بترسن کە بە ســوێندی ئەوانی دیکە، سوێندەکانی ئەمان ڕەت بکرێنەوە ﴿ واتقوا الله واسـمعوا ﴾ دەســا لە خوا بترسن و لە سوێندەکانتانا درۆوگزی مەکەن و، هەمیشــە هەق بگرنە گوێ و، کاری پێبکەن ﴿ والله لا يهـدي القـوم الفاسـقين ﴾ خوایکارجوانیش هەرگیز خەڵکانی لەسنوور دەرچوو، شارەزاو ڕێنما ناکا بۆ ڕێی ڕاست.

تێبینی: ئەگەر لەجێگایەکدا موسڵمان دەســت نەکــەوت بکرێ

بەشایەت لەسەر هەر وەسیەتنامەیەك دەتوانرێ جوولەکە و گاور، یان ئاگرپەرست بکرێنە شایەت لەسەر وەسیەتەکە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٦-١٠٨):

١) وەسیەتکردن چ لەماڵەوە، چ لەسەفەردا سوننەتە.
٢) بە شایەد گرتنی موسڵمان لەسەر وەسیەتکردن واجیبە.
٣) ئەگەر موسـڵمان دەسـت نەکەوت بۆ شـایەدی، ئەوا ناموسـڵمانیش دەبێ، بەومەرجە وەکـو ئیمامی (ئەحمەد) ئەڵێ ئەم ئایەتە مەنسوخ نەبێ، دیارە قسەی ڕاستیش لەناو زاناکاندا هەر ئەمەیەکە (مەنسووخ) نییە.
٤) سوێندانی خەڵکی پاش نوێژی عەسر، لەبەر گرنگیدان بە سوێندەکە، وەکو لەفەرموودەدا هاتووە سوننەتە.
٥) ئەگـەر (دادوەر) لەشـایەدەکان دوودڵ بـوو، دەتوانێ سوێندیان بدا.

پێغەمبەران پرسیاری قەومەکەیانیان لێدەکرێت:

﴿ ١٠٩: یوم یجمع الله الرسـل ﴾ لەو ڕۆژە بترسن کە خوا گشت پەیامبەرەکانـی خۆی کۆدەکاتەوە ﴿ فیقول ماذا أجبتم ﴾ ئەوجار لێیـان ئەپرسـێو ئەفەرموێ: ئەرێ چـۆن وەڵامێکتـان درایەوە لەلایەن ئەو گەلانـەوە نێردران بۆلایان، کاتێ بانگتان دەکردن بۆ ڕێی ڕاست؟ ﴿ قالوا لا علم لنا ﴾ جا لەبەر شەرم وئەدەبیخۆیان و، سـەختی ڕۆژەکە ئەڵێن: خوایە! ئێمە هیچ زانیارییەکمان لە وبارەیەوە نییە ﴿ إنک أنت علام الغیوب ﴾ چونکە بێگومان تەنها هەر ئەتۆی کیەبە تەواوی لەحاڵی گشت نادیارەکان بەئاگای.

عیسا! ئەم چاکانەت لەبیر نەچێ:

﴿ ١١٠: إذ قـال الله یاعیسـی ابـن مریم ﴾ دەبێئەو بەخشـش و بەهرانەتـان لـە بیربێ کەخوای لـەکارزان بە عیسـای کوری مەریەمیداو، پێی فەرموو: ﴿ أذکر نعمتی علیک وعلی والدتک ﴾ عیسا! یادی بەخششەکانی من بکەوە کە بەخشیم بە خۆت و دایکت ﴿ إذ أیدتک بروح القدس ﴾ ئەودەمە کە بە جوبرەئیل پشتگیریم لێکردیت و، بەمەریەمی دایکیشت مژدەماندا ﴿ تکلم الناس فی المهد وکهلا ﴾ کە لەبەر پاکانە بۆ دایکت و، دەرکەوتنی پلەوپایەی بەرزی خۆیشت، هەم بەمنداڵی و لەبێشکەدا، هەم بەگەورەیی ولە هەرەتی دەسەڵاتدا، دەتوانی لەگەڵ ئەو خەڵکانەدا وەڵامی ژیرانە بدەیتەوەو، قسـەی پێغەمبەرانە بکەیـت. ﴿ وإذ علمتک الکتاب والحکمة والتوراة والإنجیل ﴾ ئەمەیشت لەبیر بێت عیسا! کەمن تۆم فێری نووسـین و وردەکاری و تـەورات و ئینجیل کرد ﴿ وإذ تخلـق من الطین کهیئة الطیر بإذنی ﴾ وە ئەمەش کاتێ بەفەرمان و یارمەتی من شـێوەی پەلەوەرێکت لەقوڕ دەنەخشان وساز دەکرد ﴿ فتنفـخ فیها ﴾ ئینجا فووت پیادەکـرد ﴿ فتکون طیرا بإذنی ﴾ بە فەرمان و دەسەڵاتی من دەبووبە باڵندەیەك و دەفڕی ﴿ وتبرئ

﴿ يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ قَالُوا۟ لَا عِلْمَ لَنَآ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ بِإِذْنِى فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِى وَتُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ بِإِذْنِى وَإِذْ تُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِى وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى ٱلْحَوَارِيِّـۧنَ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِى وَبِرَسُولِى قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَٱشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾

الاکمـە والابرص بإذنی ﴾ دیسـان وەهەر بە ئیـزن وفەرمانی من کوێـری زگمـاك و بەڵەکت چاك ئەکـردەوە ﴿ وإذ تخرج الموتی بإذنـی ﴾ هەربە کۆمەك و ئیزنی من بوو توانیت مردوو لەگۆڕ دەر بهێنـیو زیندووی بکەیتەوە ﴿ وإذ کففت بنی إسـرائیل عنک ﴾ ئەو کاتەیشـت لەبیربێت کە دەستی جوولەکەم لێ بەدوور گرتیت و نەمهێشت زیانت لێدەن ﴿ إذ جئتهم بالبینات ﴾ ئەو دەمە کەتۆ ئەوهەموو نیشانە ڕوونانەت بۆ هێنان ﴿ فقال الذین کفروا منهم ﴾ جاکافرو بێ باوەڕەکانیشـیان وتیان: ﴿ إن هذا إلا سـحر مبین ﴾ ئەمـە ببێ و نەبـێ جادوویەکیئاشکرایە ﴿ ١١١: وإذ أوحیت إلی الحواریین ﴾ ئەی عیسـا! بیری ئەو بەخشـشـەیش بکەوە کە دڵسـۆزەکانتم تێگەیاند ﴿ أن آمنوا بی وبرسولی ﴾ دەبێ بڕواتان بە مـن هەبێ و بەپەیامبەرەکەشـم، واتە: پشـتیوانی لێ بکەن و باوەڕتان پێی هەبێت ﴿ قالوا آمنا واشهد بأننا مسلمون ﴾ وتیان: خوایە! باوەڕمـان هێنـا تۆشـایەت بە، کە ئێمە هەر موسـڵمان و

گوێڕایــەڵی تۆین ﴿ ١١٢: إذ قال الحواريون ياعيسى ابن مريم ﴾ بیربکەوە کە حەوارییە دڵسۆزە شوێنکەوتووەکانت وتیان: ئەی عیســای کوڕی مەریەم! ﴿ هل يستطيع ربك ﴾ ئــەرێ دەکرێ پەروەردگــارت ﴿ أن ينزل علينا مائدة من السماء ﴾ لەئاسمانەوە خوانێکمــان بــۆ بنێرێتــە خــوارەوەو هەمــوو جــۆرە خواردنێکی

> قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ وَٱرْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّىٓ أُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ أَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ ٱللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ ٱلصَّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌۢ ﴿١٢٠﴾

تێدابێت؟ ﴿ قال اتقوا الله ﴾ عیسا وتی: خەڵکینە! لەخوا بترسن و واز لەوجۆرە قسـانە بێنن ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر ڕاسـتە باوەڕتان بە دەسـەڵاتی خـوا هەیە ﴿ ١١٣: قالوا نريد أن نأكل منهـا ﴾ گوتیان: ئاخر ئەمانەوێ لێی بخۆین ﴿ وتطمئن قلوبنا ﴾ و دڵنیایش ببین لەسـەر یەکتاپەرستیی خواو، ڕاستی تۆ ﴿ ونعلم أن قد صدقتنا ﴾ و باشتریش بزانین کە تۆ ڕاستت لەگەڵ کردوین ﴿ ونكون عليها من الشاهدين ﴾ و بشبینە شایەت کە ئەوخوانە بەڵگەی دەسەڵاتی خوایەو، باوەڕیشمان بتەوتر ببێ.

هاتنی (خوانە) کە بۆ قەومەکەی عیسا:

﴿ ١١٤ قال عيسى ابن مريم ﴾ عیسای کوڕی مەریەم وتی: ﴿ اللهم ربنا أنزل علينا مائدة من السماء ﴾ ئـەی خوای پەروەردگارمان! بەمیهرەبانــی خۆت لەو ئاسمانەوە خوانێکمــان بۆ بنێرە خوارەوە ﴿ تكون لنا عيدا لأولنا وآخرنا ﴾ کە بۆ ئەمانەمان ئێسـتا هەین و بــۆ ئەوانەیش دوایی دێن، ببێتە جەژن و مایەی خۆشــی، واتە: ئەو ڕۆژە بکەینە جەژن و خۆشــی بۆ گشت لامان ﴿ وآية منك ﴾ و نیشانەیەکیش بێ لەتووە بۆ ڕاستی پەیامبەریەتی من ﴿ وارزقنا وأنت خير الرازقين ﴾ دەسا بژێوی و ڕۆزییەکی بێ ماندوو بوونمان بدەرێ، چونکە هەر ئەتۆی چاکترین ڕۆزیدەران ﴿ ١١٥: قال الله إني منزلها عليكم ﴾ خوا وەڵامی دانەوەو فەرمووی باشــە! وا من ئــەو خوانەیەتان بۆ دەنێرم ﴿ فمن يكفر بعد منكم ﴾ ئینجا دوای ئەو خوانە ئیتر هەرکەسێکتان بێباوەڕ بێت بە پەیامبەرەکەم عیسا عليه السلام ﴿ فإنـي أعذبـه عذابا لا أعذبه أحدا من العالمين ﴾ ئەوا من ســزایەکی توندی وای ئەدەم کە تائێســتا لەنــاو خەڵکی جیهاندا سزای هیچ کەسێکم وا نەدابێ.

سەرەنجێك: زاناکان بەکۆی دەنگ دەڵێن: خوای میهرەبان وەڵامی دانەوەوخوانەکەی بۆ ناردن.

عیسا لەشیرک حاشا دەکا:

﴿ ١١٦: وإذ قال الله يا عيسى ابن مريم ﴾ ئەوکاتەش وەبیربێنە کە خوای کارزان لە ڕۆژی قیامەتدا بە عیســای کوڕی مەریەم ئەڵێ: ﴿ أأنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين من دون الله ﴾ ئەرێ تۆ بەوخەڵکەت گوت کە لە جیاتی خوای تاك وتەنیا خۆت ودایکت بکەنە دوو خوا؟! ﴿ قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ماليس لي بحق ﴾ عیســایش دەڵێ: خوایە! من هەمیشــە تۆ بە پاك و خاوێن ڕائەگرم و، هەرگیزیش بۆمن ناشێ شتێکی ناڕاســت و ناشــیاوی وا بەرامبەر بە تۆ بڵێم ﴿ إن كنت قلته فقد علمته ﴾ ئەگەر ئەو قسەیەم کردبێ، بێشك تۆ خۆت دەزانی ﴿ تعلم ما في نفسي ﴾ هەرچی لەناخــی مندایە تۆ ئەیزانیت ﴿ ولا أعلم ما في نفسك ﴾ بەڵام من دەربارەی ئەوەی لە نەفس وزاتی تۆدایە شــتێکی ئەوتۆ نازانم ﴿ إنك أنت علام الغيوب ﴾ بە ڕاستی تەنها هەر خۆتی بەهەموو نادیارەکان زانایت ﴿ ١١٧: ما قلت لهم ألا ما أمرتني به ﴾ چیت فەرمان پێکــردوم، منیش هەرئەوەم پێگوتــوون ﴿ أن اعبدوا الله ربي وربكم ﴾ پێم وتوون: کە تەنها هەر (الله) بپەرســتن، کە پەروەردگــاری من وئێوەیە ﴿ وكنت عليهم شـهيدا مادمت فيهم ﴾ هەتا لە ناویشــیاندا بوم ئاگاداریان بووم ﴿ فلما توفيتني كنت أنت الرقيـب عليهم ﴾ کە مردیشم بەفەرمانی خۆت، ئیتر تۆ بۆخۆت چاودێرو ئاگاداریان بوویت ﴿ وأنت على كل شئ شهيد ﴾ دیاریشە کە تۆ بوخۆت بەسـەر هەمووشتێکا بە ئاگای ﴿ ١١٨: إن تعذبهم فإنهم عبادك ﴾ ئێستایش ئەگەر تۆ سزایان بدەیت، بێگومانەکە بەندەی خۆتن و، کەســیش بۆی نییە هیچ بڵێت ﴿ وإن تغفر لهم

فإنک أنت العزیز الحکیم ﴾ ئەگەر لێشیان ببووریت، ئەوەخۆت چاك دەزانی و، بۆخۆشت دەسەڵاتدارو کارجوانی.

هەر راستیە بەکەڵک دێ:

﴿ ١١٩: قال الله هذا یوم ینفع الصادقین صدقهم ﴾ خوای بە هەق پاش ئەوهەموو ئامۆژگارییە کردنی، فەرمووی: ئیتر ئەمرۆ راستگۆیان، راستگۆییان کەڵکیان پێ‌دەگەیەنێت، واتە: تەنیا یەك خواپەرستان قازانجیانە ﴿ لهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بۆخوا پەرستانی راستگۆ، لەبەهەشتدا چەند باخاتێك هەیە، وبەبەریاندا چەندین رووبار بەخوڕ دەچێت ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ بەهەتاهەتاییش تێیاندا ئەمێننەوە ﴿ رضی الله عنهم ﴾ خوای میهرەبان لێیان رازییە، واتە: کردەوەکانی وەرگرتوون ﴿ ورضوا عنه ﴾ و ئەوانیش لەخوا رازین ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾ هەرئەوەیش سەرکەوتن و سەرفرازی گەورەیە ﴿ ١٢٠: لله ملک السموات والأرض وما فیهن ﴾ ئاسمانەکان و زەوی و، هەرچیش لەنێوانیاندایە گشتی موڵکی خوایە، واتە: هەموو شتێك هەرئەو دروستی کردووە، بۆیە نە پێویستی بەژن هەیە نە بەمنداڵ ﴿ وهو علی کل شیئ قدیر ﴾ هەرئەویشە بەسەر هەمووشتێکیشدا بەتواناو بەدەسەڵاتە، ئەتوانێ هەموونیعمەتێ بەبەندەکانی ببەخشێت، بۆیە ئێمەیش وەك (بەندە)یەکی خۆی هەمیشە داوای فەزڵ و بەخششی لێ‌دەکەین.

سوپاسی فرەو زۆر بۆخوای خاوەن بەهرە، کە یارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (مائیدە).

سوورەتی (ئەنعام)ـە

مەککەییەو (١٦٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (ئەنعام)ـەش یەکێکە لەسوورەتە درێژەکانی مەککە، جوغز و بازنەکەشی، هەرباسی عەقیدەو بناغەی ئیمان و باوەڕە، ئەڵبەتە جیاوازی لەگەڵ سوورەتە مەدەنییەکاندا لە ئامانج و بۆچووندایە، چونکە سوورەتە مەککەییەکان وەکو سوورەتە مەدەنییەکان باسی ڕۆژوو و حەج و تۆڵە و یاسای خێزان و جەنگ و ئاشتی ناکەن، بەڵکو تەنیا لەبارەی ئەم شتە سەرەکییانەوە دەدوین، وەکو:

١) خوایەتی خوای کارزان (الألوهیه).

٢) وەحی و پەیامی قورئان.

٣) زیندووبوونەوەوپاداش و تۆڵە، هەر لەبەرگرنگی ئەم سێ شتەیش بوو کە نزیکەی (١٣) ساڵ لەمەککەدا هەر لەو بارەوە قورئان دەهات. ئیمامی(تەبەری) لە (عەبدوڵڵا)ی کوڕی (عومەر)ـەوە لەبارەی فەزیلەتی ئەم سوورەتەوە دەگێڕێتەوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (نزلت علی سوره الأنعام جمله واحده، وشیعها سبعون

سُورَةُ الأَنْعَام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ۖ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ۖ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

ألفامن الملائکه لهم زُجلٌ بالتسبیح والتحمید). واتە: ئەم سوورەتی (ئەنعام)ـە گشت بە یەکجارو بەسەر یەکەوە بۆم هات و، حەفتا هەزار فریشتەیش لە تەشریفاتیا بوون و، بەدەنگی بەرز سپاس و تەسبیحاتیان دەکرد.

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الحمدلله الذی خلق السموات والأرض ﴾ هەمووجۆرە سوپاس و ستایشێك تەنهاو تەنها بۆ ئەوخوایە کەئاسمانەکان و زەوی بەدیهێنا ﴿ وجعل الظلمات والنور ﴾ و تاریکاییەکان و رووناکیشی داهێنا، دیارە ڕێگاکانی گومرایی و، سەرلێشێواوی زۆر زۆرن، بۆیە قورئانی پیرۆز بەکۆ هێنای و فەرمووی: ((وجعل الظلمات)). بەڵام چونکە ڕێگەو ڕێبازی بەختیاری و سەرفرازی تەنیا هەریەك ڕێگایە، کەدینی ئیسلامە بە(موفرەد)و تاك هێنای و فەرمووی: (النور). ﴿ ثم الذین کفروا بربهم یعدلون ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوانەی کە کافرو بێ‌باوەڕن، دێن هاوبەش بۆ پەروەردگاریان دادەنێن و،

بتان ئەکەنە هاوبەش بۆی!؟ کەبەراستی ئەمەیشیان لە هەمووشتێ زیاتر جێگەی سەرسوڕمانە! ﴿ ٢: هوالذی خلقکم من طین ﴾ هەر ئەو پەروەردگارە بوو کە (بابی) ئێوەی (ئادەم ﷺ) بۆ یەکەمجار لەقوڕ بەدیهێنا ﴿ ثم قضی أجلا ﴾ لەپاشان کاتێکی بۆ ژینیان دیاری کردو بڕیاریدا ﴿ وأجل مسمی عنده ﴾ وادەیەکیشی بڕیاردا بۆ کۆتایی هەموو جیهان ﴿ ثم أنتم تمترون ﴾ کەچی ئێوە دوای ئەو هەموو بەڵگانەیش لەسەر دەسەڵاتی خوا، هێمان هەر دوودڵ و بەگومانن لەزیندووبوونەوە! ﴿ ٣: وهوالله فی السموات وفی الأرض ﴾ لەئاسمانەکان و لەزەویدا خوا هەر ئەوخوایە کەناوی (الله)یە ﴿ یعلم سرکم وجهرکم ﴾ لەگشت کاری نهێنیو ئاشکراتان ئاگادارە ﴿ ویعلم ماتکسبون ﴾ خەریکی هەرکارێکیش بن چاك چاك پێیدەزانێ، جاکەوابوو هەر ئەوخوایە بپەرستن کە خاوەنی ئەو گشت سیفەتانەیە.

ئەم بێژەی (الله)یە لەم ئایەتەدا: (وهو الله فی السموات...) بەسێ جۆرتەفسیر کراوە، یەکەم: بەمانای مەعبوودو پەرستراوە، واتە: هەرئەوە پەرستراوی ڕاستەقینەو بەرهەق لەگشت ئاسمانەکان و زەویدا، هەروەکو لەسوورەتی (٤٣/٨٤) یشدا دەفەرموێ: (وهو الذی فی السماء إله وفی الأرض إله) دووەم: فەرمایشتی: (یعلم سرکم وجهرکم) لە نێوان (وهوالله) و لەنێوان (فی السموات وفی الأرض) دایەو دەبێتە: (وهو الله یعلم سرکم وجهرکم فی السموات وفی الأرض) واتە: هەر ئەوەکە لەئاسمانەکان و زەویدا بە گشت کارە نهێنی و ئاشکراکانتان دەزانێ، هەروەکو لەسوورەتی (٦/٢٥): (قل أنزله الذی یعلم السر فی السموات والأرض..) هاتووەو پشتگیری ئەو مانایە دەکا.

سێیەم: ئیمامی (تەبەریی) دەڵێ: دەبێ لەکاتی خوێندنەوەیدا لەسەر بێژەی (فی السموات) دا ڕابوەستی و بڵێیت: (وهو الله فی السموات) ئەوسا (وفی الأرض)ی پەیوەست بکەیت بەپاشەکەیەوەو بڵێیت: (یعلم سرکم وجهرکم فی الأرض)، جا بەپێی ئەم مانای سێیەمە دەبێتە: (ألله ﷻ مستو علی عرشه فوق جمیع خلقه، مع أنه یعلم سر أهل الأرض وجهرهم). ئایەتی (أأمنتم من فی السماء..)ی سوورەتی (ملك) و ئایەتی: (الرحمن علی العرش استوی)ی سوورەتی (طه) پشتگیری لەومانایە دەکەن، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: دوای ئەمە زانایان یەکدەنگ وەستان دژی (جەهەمی)یەکان کەدەڵێن: خوا لەگشت جێگایەکدایەو بێ(مەکان)ە. تەفسیری ئەو ئایەتەشیان بەهەر سێ شێوەکە کردۆتەوە.

موشریک زۆر ئەهلی عینادە:

﴿ ٤: وما تأتیهم من آیة من آیات ربهم ﴾ هەر بەڵگەو نیشانەیەك لە بەڵگەو نیشانەکانی خوای پەروەردگار بێتە لای هاوبەشدانەرەکان بۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی و ڕاستی پەیامبەر ﷺ ﴿ إلا کانوا عنها معرضین ﴾ ئەوەندە سەر سەختن ئیللاو بیللا هەر ڕووی لێوەردەگێڕن و حاشای لێدەکەن ﴿ ٥: فقد کذبوا بالحق لما جاءهم ﴾ ئەوەتە هەرکە ئەم قورئانەشیان بۆ هات، باوەڕیان پێ نەهێنا و بەدرۆیان دانا! ﴿ فسوف یأتیهم أنباء ما کانوابه یستهزء ون ﴾ دڵنیابن لە دوارۆژدا ئەنجامی بەدرۆخستنەوەی ئەوبەڵگانەیان پێدەگا کە ئەوان گاڵتەیان پیدەکرد و تۆڵەش وەرئەگرن ﴿ ٦: ألم یروا ﴾ ئاخۆ ئەو بێباوەڕانە نەیانبینیوەو عیبرەتیان وەرنەگرتووە ﴿ کم أهلکنا من قبلهم من قرن ﴾ کە خەڵکێکی زۆرمان لە پێش ئەوانەوە قرکردو فەوتاند؟ ﴿ مکناهم فی الأرض مالم نمکن لکم ﴾ و دەسەڵات و توانایەکی وامان پێدابوون کە بەئێوەمان نەدابوو ئەی قورەیش دەسا بۆکوێ چوون؟! ﴿ وأرسلنا السماء علیهم مدرارا ﴾ وە لە ئاسمانیشەوە بارانێکی بەلێزمەو بە خوڕمان بۆ باراندن ﴿ وجعلنا الأنهار تجری من تحتهم ﴾ وامان کرد کەجۆگە و رووبارو کانیاوی زۆرو زەبەنە لە ژێر کۆشك و باخەکانیانەوە دەردەچوو ﴿ فأهلکناهم بذنوبهم ﴾ ئینجا بە هۆی تاوانەکانیانەوە قڕمانکردن و لەناومان بردن ﴿ وأنشانا من بعدهم قرنا آخرین ﴾ وپاش لەناوبردنی ئەوانیش خەڵکێکیترمان دامەزراندو بەدی هێنا، دیسان ئەوانیشمان بەهۆی لاساری خۆیانەوە لەناوبرد، دەسا ئێوەیش وریابن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤-٦):

١) پشت لەحەقکردن وکارپێنەکردنی، مانای باوەڕ نەبوونە پێی.
٢) مەسخەرەو گاڵتەکردن بە دین، دەبێتە هۆی هاتنی سزا.
٣) عیبرەت و پەند وەرگرتن لەمێژووی گەلانی ڕابووردوو تیاچوو.
٤) گشت ئۆممەتێك بە هۆی گوناحی خۆیەوە تیاچووە.

﴿ ٧: ولو نزلنا علیک کتابا فی قرطاس ﴾ ئەگەر لەباتی ئەم قورئانە کەئێستا بۆت هاتووە نووسراوەیەکیترمان لەسەر کاغەزو لاپەڕەیەك دابەزاندبا ﴿ فلمسوه بأیدیهم ﴾ جا دەستیان لێدابا و

بیناباییـان بۆ نەمانی گومـان و دوو دڵییان ﴿ لقال الذین کفروا ﴾ هێشتای کافرو بێباوەڕەکان، ئەوەندە نالەبارو ئەهلی عینادن هەر ئەیانـوت: ﴿ إن هـذا إلا سـحر مبین ﴾ ببێ و نەبـێ ئەمە هەر جادوویەکی ئاشکراو نمایانەو، ئێمەی پێ چاوبەست کراوە!

بەلای موشریکانەوە پێغەمبەر نابێ مرۆ بێ:

﴿ ٨: وقالـوا لـولا أنـزل علیه ملـک ﴾ دەشـیانگوت: ئەرێ بۆخوا لەئاسمانەوە فریشـتەیەکی بۆ نەناردەخوارەوە و، شـایەتی پێغەمبەرێتی بۆ بدات، ئەگەر راست ئەکات دەڵێ پەیامبەرم ﴿ ولو أنزلنا ملکا لقضی الأمر ﴾ دیارە ئەگەر ئێمە فریشـتەمان بۆئەوکارە ناردبـاو، ئەوانیش وەکو باوی خۆیان باوەڕیان نەهێنابا، بێگومان کارلەکار دەترازاو سـزایان بۆئەهات ﴿ ثم لا ینظرون ﴾ پاشانیش مۆڵـەت نەئەدران تەنهـا چاوتروکانێکیش بژین ﴿ ٩: ولو جعلناه ملـکا ﴾ گریمان ئەگەر وەك خۆیان پێشـنیاریان کـرد گێرابامان بەفریشـتەیەك لەباتی ئەوە کە پەیامبەر مرۆڤە ﴿ لجعلناه رجلا ﴾ هەر دەبوو لەشـکڵ وسـیمای پیاوێکمان دانابا، چونکە ئەگەر لە بیچمی فریشـتەدا بێتەلایان، هەرگیز قەبووڵی ناکەن ﴿ وللبسـنا علیهم ما یلبسون ﴾ و ئەوساش ئەوەی وائێستا لێیان تێکەل بووەو دەڵێن پێغەمبەر ئەبێ فریشـتەبێت، هەر هەمان رەخنە دەگرنەوەو لێیـان تێك دەچێـت، کەوابـوو پێغەمبەر هەردەبێ بەشـەربێت ﴿ ١٠: ولقد استهزئ برسـل من قبلـک ﴾ بێگومان بەگەلیك لەپێغەمبەرانی بەرلەتۆش مەسخەرەو گاڵتەکراو نەشپسان، کەوابوو تۆش وەك ئەوان بـە ئارام بەو ددان بەخۆتا بگرە ﴿ فحاق بالذین سـخروا منهم ما کانوا به یستهزءون ﴾ ئەوسا لەئەنجامی ئەوگاڵتە پێکردنەدا سـزاو جەزرەبە یەخەی گرتن ﴿ ١١: قل سـیروا فی الأرض ﴾ پێیـان بڵێ: بچـن بە وڵاتـی بێباوەڕەکاندا ئەوانەی یاخیبوون گەشتێ بکەن ﴿ ثم انظروا کیف کان عاقبة المکذبین ﴾ ئەوسا تەماشاکەن، بزانن پاشەڕۆژی ئەوانە چۆن بوو کە ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ دادەنا؟

رێنماییەکانی ئایەتی (٧-١١):

١) هەڵگرانـی پەیامی خوا تەنیا هـەر مرۆڤ بوون، نەك فریشتە.

٢) گاڵتەو سـووکایەتی کـردن بەپێغەمبەران و بانگبەرانی دینی خوا، داب ونەریتی مرۆڤە لاسـارەکانەو نەگۆڕاوەو، هەربووەو، هەردەیشبێ، بۆیە دەبێ گشتمان زۆر بەتابشت و خۆڕاگر بین.

٣) ئەنجامی بەدرۆ خەرەوان هەر تیاچوونە.

دەبێ گش ملکەچی فەرمانی خوابین:

﴿ ١٢: قل لمن مافی السموات والأرض ﴾ بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ

> وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ قُل لِّمَن مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُل لِّلَّهِ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ ۞ وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّىٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

ئـەوی لە ئاسمانـەکان و زەویدایە، موڵکی کێیە؟! ﴿ قل لله ﴾ تۆ بۆخـۆت بڵێ: هەموو هەرموڵکی خوایە، نەك هیبتەکان ﴿ کتب علی نفسه الرحمة ﴾ لەسەرخۆی نووسیوە کە دەبێ بە رەحمەت و میهرەبان بێت بەرامبەر بە بەندەکانی خۆی ﴿ لیجمعنکم إلی یوم القیامة لاریب فیه ﴾ دڵنیابن لەرۆژی قیامەتدا کە هاتنی بێگومانە هەمووتان بۆی کۆ ئەکاتەوە، جا ئەوکاتە پاداشت و تۆڵە وەرئەگرنەوە ﴿ الذین خسروا أنفسهم فهم لا یؤمنون ﴾ ئەوکەسانەش کە زیانیان بـە خۆیانگەیاندو، خۆیان دۆڕاند، باوەڕ ناهێنن و ددان بە یەکتا پەرستیدا نانێن ﴿ ١٣: وله ماسکن فی اللیل والنهار ﴾ هەرچی لە شەوو رۆژدا ئارام دەگرێت،گشت موڵکی ئەوە و، لەژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ وهو السـمیع العلیم ﴾ هەرخۆیشـی هەمیشـە بیسەرو زانایـە ﴿ ١٤: قـل أغیر الله أتخذ ولیا ﴾ بڵـێ: دەتانەوی منیش وەکوخۆتان لەخوا بەولاوە، کەسـێکیتر بەدۆست و یارمەتیدەری خـۆم بـزانم؟! ﴿ فاطـر السـموات والأرض ﴾ کەبەدیهێنەری

ئاسمانەکان و زەوییە﴿ وهو يطعم ولا يطعم ﴾ رۆزیش بەگشت دروست کراوەکان دەداو، خۆیشی لەرۆزی بێ نیازە؟ ﴿ قل إني أمرت أن أكون أول من أسلم ﴾ پێیان بڵێ: فەرمانم پێدراوە کەیەکەمین موسڵمان و، یەکەمین کەس بم خۆ تەسلیم بەخوای گەورەم بکەم ﴿ ولا تكونن من المشركين ﴾ وەفەرمانم پێدراوە

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

نابێ لە هاوبەشدانەران بیت ﴿ ١٥: قل إني أخاف إن عصيت ربي عذاب يوم عظيم ﴾ بڵێ: ئەگەرمنیش وەکوئێوە سەرپێچی لەخوای پەروەردگارم بکەم وبتان ببپەرستم، دڵنیابن ئەوکارە بەمن ناکری، چونکە من لەئازاری رۆژێکی مەترسیدار دەترسم ﴿ ١٦: من يصرف عنه يومئذ ﴾ ئەوەی لەو رۆژەدا رووی لەو سزایە وەرگێردرێ ﴿ فقد رحمه ﴾ ئەوە بەراستی خوا میهرەبانی لەگەڵ کردووەو بەر بەزەیی خۆی خستووە ﴿ وذلك الفوز المبين ﴾ دیارە هەرئەوەیش بەئاشکرا بەختیاری و سەرفرازییە.

چاکەو بەڵا هەر بەدەستی خوایە:

﴿ ١٧: وإن يمسسك الله بضر ﴾ ئەوخوایەدەسەڵاتدارێکی‌وەهایە ئەگەر تووشی هەرجۆرە بەڵاو زیانێکت بکات ﴿ فلا كاشف له إلا هو ﴾ بەغەیرەز خۆی هیچ کەسێ ناتوانێ لای ببا ﴿ وإن يمسسك بخير فهو على كل شئ قدير ﴾ خۆ ئەگەر خێروچاکەیەکیشت پێبگەیەنێت، دیارە هەرخۆی بەسەر هەمووشتیکا دەسەڵاتدارەو حەزلە هەرچی بکا دەتوانێ ئەنجامی بدا، وەك ئەم فەرموودە سەحیحەش کەئیمامی ترمزی دەیهێنێ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بە (ئیبن عەبباس)ی فەرمووە: ((يا غلام! أذا سألت فاسأل الله وإذا استعنت فاستعن بالله، واعلم أن الأمة لوا اجتمعوا على أن ينفعوك بشيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتب الله لك، ولو اجتمعوا على أن يضروك بشيء لم يضروك إلا بشيء قد كتب الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف)). واتە: ئەی لاوەکە! هەرکە ویستت داوا بکەیت، هەر لەخوای بکە، ویستیشت داوای هاوکاری و کۆمەك بکەیت، دەبێ هەر لەخوای بکەیت، چاکیش بزانەکە ئەگەر هەموو خەڵکان کۆ ببنەوەو بیانەوێ قازانجێکت پێبگەیەنن، بەدەر لەوە کەخوا خۆی بریاری دابێت، ناتوانن هیچ قازانجێکت پێبگەیەنن، ئەگەریش کۆ ببنەوەو بیانەوێ زیانێکت پێبگەیەنن، ناتوانن، مەگەر ویستی خوای لەسەربێت، چونکە قەڵەمەکان (لەئەزەلدا) هەرچییان نووسی، نووسییان و، مەرەکەبەکەش وشکەوە بووەوە ﴿ ١٨: وهو القاهر فوق عباده ﴾ هەر خۆشیەتی زاڵ و دەست رۆیشت و بەسەرهەموو عەبدەکانیدا ﴿ وهو الحكيم الخبير ﴾ هەرئەویشە لەکارزان و کارجوان و بەئاگایە بە کاروباری بەندەکانی.

قورتوبی دەڵێ: موشریکەکان وتیان بە پێغەمبەرﷺ: کێ هەیە شایەدی لەسەر پێغەمبەرێتی تۆ بدا؟ جابۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ١٩: قل أي شئ أكبر شهادة ﴾ پێیان بڵێ: شایەتی کێ لەهەموو شایەتیەك مەزنترو گرنگترە بۆ راستی پەیامبەرێتی من؟ ﴿ قل الله شهيد بيني وبينكم ﴾ بڵێ: خوا کە لەهەموو شایەتێك گەورەترو بەئاگاترە لە نێوانماندا شایەتە بۆ راستی من ﴿ وأوحي إلي هذا القرآن لأنذركم به ومن بلغ ﴾ بۆیە ئەم قورئانەشم وەحی بۆکراوە، کە ئێوەو هەرکەسێکی‌تریش دەنگی ئەم قورئانەی دەگاتێ، پێ بترسێنم و، ئاگادار کەمەوە ﴿ أإنكم لتشهدون أن مع الله ألهة أخرى ﴾ چلۆن ئێوە ئەی کافرو بێ باوەڕان! شایەتی ئەدەن کە لەگەڵ (الله)دا چەند خوایەکی‌تر هەبێ؟ ﴿ قل لاأشهد ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەرئێوەشایەتی وابدەن، دڵنیابن کەهەرگیز من شایەتی نادەم (الله) هاوبەشی ببێ، بەڵکو بەهەموو توانام نکوولی ئەوە ئەکەم، چونکە هەرگیز ژێری رێگە نادا بەشتی وا ﴿ قل إنما هو إله واحد ﴾ بڵێ: ئەوخوایە، هەرتاك وتەنیایەو، کەسێ‌تر شایەنی پەرستن نییە ﴿ وإنني برئ مما تشركون ﴾ و لەشەریك دانانی ئێوە بۆ خوا، بەراستی‌من بەری وبیزارم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٧-١٩):

١) بۆ هەمووشتێك دەبێ پەنا هەربە بەخوا ببرێ، وەك لەسوورەتی (یونس) وچەندین سوورەتی تردا دووپاتی ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولا تدع من دون الله ما لا ینفعک ولا یضرک...) ١٠٦.

خوا شایەدی بۆ راستی پێغەمبەر ئەدا بە ناردنی قورئان و نیشانە گەلێ بۆی.

٢) هەرکەس ئەم قورئانەی پێگەیشت، دەبێ وشیارەوبێ و بروبیانووی نەماوە.

٣) بنەمای ئیسلام لەسەر وشەی پیرۆزی (لا إله إلا الله) دادەمەزرێ، هەروەك بیزاریو حاشایشە لەهەموجۆرە (شیرك)ێك.

﴿ ٢٠: الذین آتیناهم الکتاب ﴾ ئەو جولەکەو گاورانەیکتێب و نامەمان پیدابوون ﴿ یعرفونه کما یعرفون أبناءهم ﴾ هەروەکو کوڕەکانی خۆیان دەناسن، هەرئاوایش (پەیامبەرﷺ) دەناسن، چونکە لەتەورات و ئینجیلدا سیفەتە بەرزوجوانەکانی هاتووەو بەئاگایشن لێیان ﴿ الذین خسروا أنفسهم ﴾ ئەو کەسانەی زیانیان لەخۆیان دا بە هەڵبژاردنی ڕێگا چەوتەکان ﴿ فهم لا یؤمنون ﴾ ئیتر باوەڕ ناهێنن بە موحەممەد ﷺ چونکە هەرخەریکی ململانێ و عینادی خۆیانن ﴿ ٢١: ومن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ دەبێکێ لەوکەسە ستەمکارتر بێ کەدرۆ بەدەم خواوە هەڵبەسێت وبڵێ: لەقیامەتدا بتەکان شەفاعەتمان بۆدەکەن؟ ﴿ أو کذب بآیاته ﴾ وە یان بەئایەتەکانی خوا باوەڕ نەکاو، بەدرۆیان دانێت؟ ﴿ إنه لا یفلح الظالمون ﴾ بەراستی ستەمکاران و درۆ هەڵبەستان قەت سەرفرازو ڕزگار نابن.

لەشیرکی موشریکان دەپێچینەوە:

﴿ ٢٢: ویوم نحشرهم جمیعا ﴾ ئەوڕۆژە وەبیر بێنە کە هەمووموشریکەکان -پاش زیندووکردنەوە- کۆ ئەکەینەوە بۆ لێپرسینەوە لەکاروکردەوەیان ﴿ ثم نقول للذین أشرکوا ﴾ پاشان بەو کەسانە هاوەڵیان بۆ خوا دانا ئەڵێین: ﴿ أین شرکاؤکم الذین کنتم تزعمون ﴾ لە کوێن ئەوانە ئێوە بە گومان کردبووتانن بەهاوەڵی خوا و، پێتان وابوو شەریکی خوان؟! دەسا ئێستا بیانهێنن ﴿ ٢٣: ثم لم تکن فتنتهم ﴾ لەپاشان لەوەڵامدا هیچ عوزرو بیانوو ووەڵامێکیان نییە ﴿ إلا أن قالوا والله ربنا ما کنا مشرکین ﴾ ئەمە نەبێ کەبەڕاشکاوی ئەم درۆیە بکەن و بڵێن: سوێند بەخوای پەروەردگارمان هەرگیز ئێمە هاوبەشمان بۆ خوا دانەناوە ﴿ ٢٤: أنظر کیف کذبوا علی أنفسهم ﴾ دە تەماشاکە تەنانەتیچۆن لەگەڵ خۆشیاندا درۆ ئەکەن، هەروەك لە دونیادا درۆیان دەکردو ئەیان وت: (ما نعبدهم إلا لیقربونا...) ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ ئەو درۆودەلەسەیش هەڵیان بەستبوو لە سەر خوا لە کیسیان چووووسوودیان لێنەبینی ﴿ ٢٥: ومنهم من یستمع إلیک ﴾ هەرکە تۆ قورئان ئەخوێنیتەوە هەیانە دێت گوێت بۆ رائەگرێ و، هیچ کەڵکیشی لێوەرناگرێ. ﴿ وجعلنا علی قلوبهم أکنة ﴾ لەبەر کوفرەکەیان پەردەمان بەسەر دڵیاندا کێشاوە ﴿ أن یفقهوه ﴾ بۆئەوە لێت تێنەگەن ﴿ وفی آذانهم وقرا ﴾ لەبەرلاری ولاسارییان گوێیانیشمان گران وقورسکردوەو ناهێڵین هیچ خێرێ ببیسن ﴿ وإن یروا کل آیة لا یؤمنوا بها ﴾ ئەوەند سەرسەختن کە ئەگەر هەرچی بەڵگەو نیشانەیش هەیەبەچاو ببینن، هێمان هەر باوەڕناکەن ودداننانێن پێیدا، ئەی لەسەرداوای ئەوان مانگت بۆ لەت نەکردن، کەچی باوەڕیان نەهێناو وتیان ئەو کارە جادووە! ﴿ حتی إذا جاؤک ﴾ ئەوساکەیش کەهاتنە لات ﴿ یجادلونک ﴾دەکەونە شەڕە قسەوچەلەحانێ لەگەڵت ﴿ یقول الذین کفروا ﴾ کافرو بێباوەڕەکان دەڵێن: ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ بێگومان ئەم قورئانە هەر ئەفسانەو (ئوستورە)ی پێشووەکانە، لەوە بەولاوە شتێکی دی نییە ﴿ ٢٦: وهم ینهون عنه وینأون عنه ﴾ هەم ڕێ لەخەڵکی دەگرن لەبیستنی قورئان و، هەم بۆخۆیشیان خۆیانی لێدوور ئەگرن ﴿ وإن یهلکون إلا أنفسهم وما یشعرون ﴾ بەم کارەشیان هەر خۆیان لەناو دەبەن و بەخۆش نازانن.

پاش دیتنی سزا خۆزگە هیچ نابەخشێ:

﴿ ٢٧: ولو تری إذ وقفوا علی النار ﴾ ئەر ئەوکاتە هاوبەشدانەرەکان ببینیکە لە بەرامبەر ئاگردا ڕاگیراوو بەند کراون، بێگومان کارێکی زۆر سامناك و گەورە ئەبینی ﴿ فقالوا یا لیتنا نرد ﴾ ئینجا لەو ڕۆژەدا ئەڵێن: ئای خۆزگە جارێتر دەگێڕراینەوە بۆ دونیا ﴿ ولا نکذب بآیات ربنا ﴾ و بە بەڵگەو نیشانەکانی پەروەردگارمان کافرو بێباوەڕ نەدەبووین ﴿ ونکون من المؤمنین ﴾ ولەبڕواداران دەبووین ﴿ ٢٨: بل بدا لهم ما کانوا یخفون من قبل ﴾ دیارەئەوخۆزگەو پەشیمانییەیان ڕاست نییە، بەڵکو کار لەکار ترازاو، ئەو کارە خراپانەشیان کاتی خۆی لە خەڵکیان ئەشاردەوە، ئێستا کەوتنە روو و بۆیان دەرکەوتن و، بۆخۆشیان حاڵی بوون

﴿ ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه ﴾ و ئەگەر گریمان بشـگێڕرێنەوە بۆ دونیا، ئەو کارانەرێیان لێدەگیرا، هەمیسـان دەچوونەوەسەریان و هەردەیانکـەن ﴿ وإنهـم لكاذبـون ﴾ بە راسـتی درۆ ئەکەن و لـە درۆزنانـن ﴿ ٢٩: وقالوا إن هـی إلا حیاتنا الدنیـا ﴾ هەتا لە دونیاشـدابوون دەیانگـوت: بێجگە لەم ژیانـەی دونیایەمان هیچ

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَـٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَـٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ ۖ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَـٰكِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى۟ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِى ٱلسَّمَآءِ فَتَأْتِيَهُم بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾

ژیانێ‌تر نییە ﴿ وما نحن بمبعوثین ﴾وقەتیش زیندوو ناکرێینەوە، واتـە: نە ژیانێ‌تر هەیەو، نە زیندوو بوونەوەش ﴿ ٣٠: ولو تری إذ وقفوا علی ربهم ﴾ وئەگەر ئەوکاتە کە لە پێش پەروەردگاریاندا رادەگیردرێـن بۆ لێکۆڵینەوە بیانبینی!! ﴿ قال ألیس هذا بالحق ﴾ خوا پێیـان ئەفەرموێ: دە ئاخۆ ئەم زیندوو بوونەوەیە راسـت و رەوان نەبـوو؟ ﴿ قالوا بلی وربنا ﴾ ئەوانیش ئەڵێن: بەڵێ سـوێند بە پەروەردگارمان" راسـت و رەوان بوو ﴿ قال فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون ﴾ پێیان ئەفەرموێ: دەسا بە هۆی ئەوەی لەدونیادا کافـرو بێ‌بـاوەڕ بوون، ئێسـتا فەرمـوون سـزاوجەزرەبەی ئەوە بچێـژن ﴿ ٣١: قد خسـر الذین کذبوا بلقاء الله ﴾ بەراستی ئەو کەسانەی دیداری خوایان بەدرۆ ئەزانی و، باوەڕیان نەدەکرد بە زیندووبوونەوە، بێ‌سۆ بە تەواوی زیانمەند بوون ﴿ حتی إذا جاءتهم الساعة بغتة ﴾ تا لە ناکاو قیامەت و زیندوو بوونەوەیان لێ پێشدێ و، ئەوانیش هەر خەریکی دوژمنایەتی و،ململانێن لەگەڵ قورئاندا

﴿ قالـوا یا حسـرتنا علی مـا فرطنا فیها ﴾ کاتـێ قیامەتیان هات ئەڵێن: ئەی ئاخ و داخ! بۆ ئەوەندە ئێمە سستی و، درێغیمان کرد لە دونیادا لەئەنجامدانـی‌کاری چاکەدا ﴿ وهم یحملون أوزارهم علـی ظهورهـم ﴾ وئەوانیـش باری قورسـی گوناهـی خۆیانیان بەکۆڵەوەیە ﴿ ألا ساء مایزرون ﴾ بزانن! کە باروکۆڵەکەیان زۆر خـراپ و ناڵەبـارە ﴿ ٣٢: وما الحیاة الدنیـا إلا لعب ولهو ﴾ بە ئاگابن! کە زۆربەیژ یانی ئەم دونیایە هەر گاڵتەو گەپە ﴿ وللدار الآخرة خیر للذین یتقون ﴾ دڵنیابن ئەو ماڵەکەی‌تر، بەهەشـت بۆ ئەوانەی کە پاریزگاری لەفەرمانەکانی خوا ئەکەن چاکترە ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا ئیتر بیرناکەنەوەو، ژیر نابن کەپاداشتی قیامەتتان بۆ چاکترە؟.

دڵدانەوەی پێغەمبەر:

﴿ ٣٣: قـد نعلـم إنـه لیحزنک الـذی یقولون ﴾ چـاك ئەزانین بەوقسـانەی کـە کافروبێ‌بـاوەڕەکان بەرامبەر بە تـۆ دەیکەن و دەڵێن، گوایە بەقسـەی ئەوان تۆ شـاعیرو شـێتبی! ئەوسـاش بەو وشە ناپەسـەندەیان دڵ زویر ئەبیت ﴿ فإنهم لا یکذبونک ﴾ لەراستیشـدا لەسـەر بنەمایـەك بەدرۆزنت نازانـن، بەڵکو چاك ئەزانـن تۆ راسـتگۆیت ﴿ ولکن الظالمین بآیـات الله یجحدون ﴾ بەڵکولەبەر ئەمەیەکە سـتەمکارو بێ‌باوەڕەکان، کردوویانە بەپیشە کەهەردەم نکـوڵی‌و ململانێ ئایەتەکانی خوا بکـەن ﴿ ٣٤: ولقد کذبت رسـل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا و أوذوا ﴾ فرەیەك لەپەیامبەرانی بەر لەتۆ سـوێند بە خـوا لەلایەن گەلەکەیانەوە بە درۆخرانەوەو، ئازارو ئەشکەنجە دران و، باوەڕیان پێ‌نەکردن و، دەدانیشـیان بەخـۆدا گرت ﴿ حتی أتاهم نصرنـا ﴾ هەتا یارمەتی ئێمەیان پێ‌گەیی، دەسا تۆش وابە. ﴿ ولا مبدل لکلمات الله ﴾خۆ هیچ کەسـێکیش نییـە بتوانێ بڕیـار و بەڵێنەکانی خـوا بگۆڕێ بەرامبەر بەیارمەتی پێغەمبەران ﴿ ولقد جاءک من نبإ المرسلین ﴾ دیاریشـە کەهەواڵی پەیامبەرانت پێ‌گەیشتووە کەچۆن ئازاردران و، چۆنیش توانییان لەبەرامبەریەوە خۆ ڕاگربن هەتا سـەرئەنجام کۆمەکی خوایان بۆ هات وسەرکەوتن ﴿ ٣٥: وإن کان کبر علیک إعراضهـم ﴾ وئەگەر روو وەرچەرخانی ئەوانەت لا گەورەوگران و قورس بوو ﴿ فإن استطعت أن تبتغی نفقا فی الأرض ﴾ دەسا ئەگەر ئەتوانیـت بچۆ لەزەویـدا زاغە و تونێلێك بۆ خـۆت بکۆڵە ﴿ أو سلما فی السـماء فتأتیهم بآیة ﴾ یان بچۆ پەیژەیەك بە ئاسمانەوە بنێ وپیا سەرکەوە، هەتا نیشـانەو موعجیزەیەکی وایان بۆبێنی، بەڵکـو ئەوانە بێنیتە ژێر بارو بڕوات پێ‌بکەن، مەبەسـت ئەوەیە

که نایه‌وێ په‌یامبه‌رئه‌وه‌ند سوورو بێتاقه‌ت بێت بۆ بروا هێنانیان ﴿ ولو شاء الله لجمعهم علی الهدی ﴾ وه نه‌بێت له‌ده‌س‌ده‌رچوو بن، نه‌خێر، چونکه‌ئه‌گه‌ر خوا ویستبای له‌سه‌ر ڕێگه‌ی ڕاستی و به‌ختیاری به‌زۆرهه‌موو کۆ بکاته‌وه، زۆر به‌ئاسانی ده‌یکرد، به‌ڵام ده‌بێ باوه‌ڕی وا چ که‌ڵکێکی هه‌بێ؟ ﴿ فلا تکونن من الجاهلین ﴾ جا ئیتر نابێ تۆ له‌و که‌سانه‌بیت که حیکمه‌تی خوا له‌وه‌دا نازانن که بۆچی‌ده‌بێ مه‌ردوم به ئاره‌زووی خۆیان بڕوابێنن، نه‌ك به زۆر ﴿ ٣٦: إنما یستجیب الذین یسمعون ﴾ ئه‌مه‌یش بزانن که‌به‌راستی ته‌نها ئه‌وانه وه‌ڵام ده‌ده‌نه‌وه‌و باوه‌ڕ دێنن که به‌دڵ گوێ ئه‌گرن و ئه‌بیسن ﴿ والموتی یبعثهم الله ﴾ ئه‌وکافروخوانه‌ناسانه‌ش که وه‌کو مردوو وانه‌و باوه‌ڕ ناهێنن، خوا زیندوویان ده‌کاته‌وه، دیاره ئه‌وانه‌ی وا به‌دڵ نابیسن و بێباوه‌ڕن، وه‌کو مردوو که‌ڕوکاسن وله‌هیچ شتێك حاڵی‌نابن ﴿ ثم إلیه یرجعون ﴾ پاشانیش گشت ده‌گێڕرێنه‌وه بۆلای خۆی و پاداشیان ئه‌داته‌وه.

موشریکه‌کان له‌به‌ڵگه‌ی تر ده‌گه‌ڕێن:

﴿ ٣٧: وقالوا لولا أنزل علیه آیة من ربه ﴾ بێباوه‌ڕه‌کان وتیان: بۆچی جگه له‌م قورئانه نیشانه‌و موعجیزه‌یه‌کی‌تری له لایه‌ن په‌روه‌ردگاریه‌وه بۆ نه‌هاته خوار، تابیبێته‌به‌ڵگه‌ی ڕاستی بۆی؟! ﴿ قل إن الله قادر علی أن ینزل آیة ﴾ پێیان بڵێ: بێگومانه‌که خوا به توانایه هه‌ر به‌ڵگه‌و نیشانه‌یه‌ك ئه‌وان داوای ئه‌که‌ن بینێرێ. ﴿ ولکن أکثرهم لا یعلمون ﴾ به‌ڵام زۆربه‌یان نازانن که‌پاشه‌ڕۆژیان چۆن ئه‌بێ ئه‌گه‌ر ئه‌و نیشانه‌یه هات، ئایا ئه‌مێننه‌وه، یاله‌ناو ئه‌برێن؟ ﴿ ٣٨: وما من دابة فی الأرض ﴾ گشت ڕه‌وکه‌ر و گیانله‌به‌رێکی ئه‌م زه‌وییه ﴿ ولا طائر یطیر بجناحیه ﴾ هه‌موو باڵنده‌یه‌کیش که به دوو باڵان ده‌فڕێ ﴿ إلا أمم أمثالکم ﴾ هه‌مووئه‌مانه چه‌ند ئوممه‌تێکن وه‌کو ئێوه دروستکراوی خۆمانن و یاسای تایبه‌تیمان داناوه بۆ ژیانیان و موتاجمانن ﴿ ما فرطنا فی الکتاب من شیء ﴾ له‌هیچ شتێك که‌مته‌رخه‌میمان نه‌کردووه له (لوح المحفوظ)دا ﴿ ثم إلی ربهم یحشرون ﴾ له پاشانیش هه‌موو بۆلای په‌روه‌ردگاریان کۆ ده‌کرێنه‌وه‌و توێژینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کرێ وپاداش وتۆڵه وه‌رده‌گرنه‌وه ﴿ ٣٩: والذین کذبوا بآیاتنا ﴾ ئه‌و که‌سانه‌ی ئایه‌ته‌کانی ئێمه به‌درۆ داده‌نێن و باوه‌ڕیان پێ‌ناکه‌ن ﴿ صم وبکم فی الظلمات ﴾ که‌ڕولاڵن له‌ناو تاریکاییه‌کاندا سووڕ ده‌خۆن ﴿ من یشاء الله یضلله ﴾ خوا خۆی بیه‌وێ که‌سێ گومڕا بکات، ئه‌یکات له‌به‌رلاساری و سه‌رسه‌ختی خۆی ﴿ ومن یشأ یجعله علی صراط مستقیم ﴾ حه‌زی له هه‌رکه‌سیش بێ بیخاته سه‌ر ڕێگه‌ی ڕاست، ئه‌وا به‌ئاسانی ده‌یخاته سه‌ر شاڕێگه‌که‌ی خۆی.

ڕێنماییی ئایه‌ته‌کانی (٣٦-٣٩):

١) باوه‌ڕ به‌خواو به دیداری و، به پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی، به‌ختیاری و سه‌رفرازی هه‌ردوو جیهانه، هه‌روه‌کو کوفرو

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (٣٦) وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (٣٧) وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ (٣٨) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٣٩) قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (٤٠) بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ (٤١) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ (٤٢) فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٤٣) فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ (٤٤)

بێ بڕوایی به‌دبه‌ختی وشه‌رمه‌زاری دونیاوقیامه‌ته، مرۆڤی بڕوادار هه‌میشه وریاو (زیندووه)و، به‌رژه‌وه‌ندی خۆی ده‌زانی له‌چیدایه، خوا ئایه‌ت و نیشانه نانێرێ -که ئه‌وانه داوای بکه‌ن- چونکه هه‌رکه ناردی و بڕوایان پێ نه‌کرد، له ناو ده‌چن.

٢) جووڵنده‌و ئاژه‌ڵ وگیان له‌به‌ر، هه‌ریه‌که‌یان بۆخۆی ئوممه‌ت وکۆمه‌ڵێکن- وه‌کو ئێوه- وهه‌موویشیان ملکه‌چی فه‌رمان و بڕیاره‌کانی خوان.

٣) گشت ڕووداووگۆڕانکاریه‌کان له (أم الکتاب)دان و، له‌ئه‌زه‌ڵدا هه‌ر له‌وێ بڕیاریان له‌سه‌ردراوه.

کاتی سزا موشریکانیش له‌خوا ده‌پاڕێنه‌وه:

﴿ ٤٠: قل أرأیتم إن أتاکم عذاب الله ﴾ به‌و موشریکانه بڵێ: پێم بڵێن: ئه‌گه‌ر سزای خواتان بۆ هات ﴿ أو أتتکم الساعة ﴾

یــان قیامەتتان هات ﴿ أغیر الله تدعون إن کنتم صادقین ﴾ ئاخۆ -لەوکاتەدا- جگە لە خوا هاوار بۆ کەسی تر دەبەن فریاتانکەوێت، ئەگەر ڕاست ئەکەن ئەڵێن بتەکان کەڵك بەخشن؟ ﴿ ٤١: بل إیاه تدعــون ﴾ نا، تەنها هاوار لە خوا ئەکەن ﴿ فیکشــف ما تدعون إلیه إن شــاء ﴾ ئەوســا ئەویش ئەگەر ویستی و ئارەزووی هەبوو، ئــەوا نزاکەتان گیرا ئەکا و، دەرووتان لێ ئەکاتەوەو کۆسـپەکەتان بۆ تەخت دەکات ﴿ وتنســون ما تشرکون ﴾ ئەو بتانەیش ئێستا بە هاوبەشی خوایان دادەنێن لەو ڕۆژەدا لەبیریان دەکەن ﴿ ٤٢: ولقــد أرســلنا إلی أمم من قبلك ﴾ ســوێند بە خــوا بەر لەتۆش ئــەی پێغەمبــەر ﷺ! پەیامبەرێکــی زۆرمان نــاردە لای گەلانی پێشــووو باوەڕیان پــێ نەهێنان ﴿ فأخذناهم بالبأســاء والضراء ﴾ ئینجــا ئێمەیش بە هــەژاری وبە نەخۆشــی وبەجۆرەها بەڵای تر قاڕمــان لێگرتــن ﴿ لعلهم یتضرعون ﴾ تا بەڵکو ســەردانەوێنن بۆ پەروەردگاریــان و بیدار ببننــەوەو ڕوومان لێ بنێنەوە ﴿ ٤٣: فلولا إذ جاءهم بأســنا تضرعوا ﴾ دەســا کە ســزاکەمان ئەوقەیان بووو قاڕمان لێگرتن، بۆلەبەرمان نەپاڕانەوەو خۆیان نەدا بە دەســتەوە، هەتا ئێمەیش ڕزگاریان بکەین؟ ﴿ ولکن قســت قلوبهم ﴾ ئەوەیان نەکرد، بەڵکو لە باتی ئەوە دڵیان ڕەشەوە بووو لەسەر بێ باوەڕییان ســوورتر بوون ﴿ وزین لهم الشیطان ما کانوا یعملون ﴾ شەیتانیش ئەوشیرك‌و تاوانانەی لەســەری بوون بۆی ڕازاندنــەوەو لە پێش چاوی جوانکردن وهەروا لەســەر بێباوەڕی مانەوە ﴿ ٤٤: فلما نســوا ما ذکروا بــه ﴾ جا کە ئەو هەمــوو ئامۆژگاریەیان لەبیرخۆ بــردەوە کە لەســەر زمانی پەیامبــەران کرابــوون ﴿ فتحنا علیهم أبــواب کل شــئ ﴾ ئینجا ئێمەیــەش بۆ خەفڵاندونیــان و، وەك (إســتدراج)ێکیش، دەروازەی هەموو خێرێکمــان بۆ واڵا کردنەوەو ڕزق ورۆزییەکی فرەمان ڕشــت بەســەریانداو، ئەوانیش خۆشی‌و نیشوە گرتنی ﴿ حتی إذا فرحوا بما أوتوا ﴾ هەتا بەوماڵ و منداڵەی پێماندابوون، دەعیەو فیزگرتنی و لەڕێی ڕاست لایاندا ﴿ أخذنا هم بغتة فإذا هم مبلسون ﴾ ئەوسا ئێمەیش کتوپڕێك قاڕمان لێگرتن و، ئەوانیش لەوهەموو خۆشگوزەرانییە بێ هیوا و ناهۆمید بوون ﴿ ٤٥: فقطع دابر القوم الذین ظلموا ﴾ ئینجا ئەوانەی کە ناهەقی وســتەم پیشــەیان بوو، هەموو خێرو خۆشــیەکیان لەکیس چوو و دوابڕاو بوون ﴿ والحمد لله رب العالمین ﴾ سوپاس و ستایشی بێپایانیش بۆخوای پەروەردگاری جیهانەکان، دەســاتۆش ئەم بەسەرهات و ڕووداوانە بۆ ئوممەتەکەت بگێڕەوە، بەڵکو عیبرەتی لێوەرگرن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٠-٤٥):

١) مرۆڤــی موشــریك وخوانەناس زۆر سەیروســەمەرەیە! کاتێ نەهامــەت و تەنگانەیەك دەبینــێ، بەهەڵەو دەوان هاوار دەبات بۆخوای گەورە، هەرکە ڕزگاریشی بوو، خێرا ڕوو وەردەگێڕێ و پشت دەکاتەوە خوا!!.

٢) ئوممەتــان و گەلانی‌یاخی‌هەرکــە لارێ و کلابــوون و، خــواش تۆڵەی‌دان وهەر ژێر نەبــوون و نەگەڕانەوە بۆ ڕێی ڕاســت، هێمان هەر لە گەڵ ئەوەشــدا خــوا دەرگای ڕزق و ڕۆزییــان لێ واڵا دەکا و گوزەرانیــان خۆشتردەکا، خۆ دیارە کەکاری وا خەفڵاندن و(ئیستدراج)ـە، ئەگینە کتوپڕ دەیانگرێ وقڕیان دەکا و لەناو دەچن.پێشەوا (ئەحمەد) لە (عوقبەی کوڕی عامــیر)ەوە دەگیرێتەوە کە: پێغەمبەر ﷺ فەرمــووی: ((إذا رأیــت الله یعطــی العبد مــن الدنیا علی معاصیه ما یحب، فإنما هو إســتدراج، ثم تلا رسول الله ﷺ (فلما نســوا ما ذکروا به فتحنا علیهم أبواب کل شــئ حتی إذا فرحوا بما أوتوا أخذناهم بغتة فإذاهم مبلســون)). واتە: هەرکــە دیتت کەخوا نیعمەت و ڕۆزی بەوخەڵکە یاخی و نافەرمانبەرانــەدا، چاك بزانە کە ئەوە (ئیســتیدراج)ـەو، وردە وردە بە ماڵ و سامان و کوڕو ئەولاد سەریان دەخاو، کتوپڕ لێیان دەســێنێتەوەو دەیانگرێ و ڕزگاربوونیان نییە، پاشان ئەم ئایەتەی: (فلما نسوا ما ذکروا به..) خوێندەوە.

٣) بەڵێ قڕبوون و تیاچوونی ســتەمکاران گشت لە شووم و بەدفەڕی خۆیانەوەیە.

٤) گوتنی زیکری (ألحمدلله) لە ئاخرو کۆتایی هەمووکارێکی خێرەوە سوننەتە.

﴿ ٤٦: قل أرأیتم إن أخذ الله ســمعکم وأبصارکم ﴾ بەو بێباوەڕە یاخییانە بڵێ: باشــە! ئەگەر خوا هەســتی گوێ و چاو و بیستن و دیتنتانی وەرگرتەوە ﴿ وختم علی قلوبکم ﴾ و مۆریشــی بەسەر دڵتاندانــا ﴿ من إله غیر الله یأتیکــم به ﴾ دەبێ بێجگە لەخوا کێ هەبێ بتوانێ بۆتانی بگێڕێتەوەو پێتان بداتەوە؟ ﴿ أنظر کیف نصرف الآیات ﴾ دەسا بڕوانە چۆن بەگشت جۆرێ بەڵگە دێنینەوە لەسەر یەکتاپەرســتی خۆمان ﴿ ثــم هم یصدفون ﴾ کەچــی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هەر ڕوو وەردەگێڕن لەهەق و ڕاستی!! ﴿ ٤٧: قل أرأیتکم إن أتاکم عذاب الله بغتة أو جهرة ﴾ پێم بڵێن: ئەی ئەگەر لە ناکاو، یان بەئاشکرا بەڵاو سزای خواتان بۆ هات ﴿ هل یهلک

إلا القوم الظالمون ﴾ بێجگە لە ستەمکاران دەبێ کێی‌تر تیابچێت؟ واتە: هەر ئێوە تیا دەچن ﴿ ٤٨: وما نرسل المرسلين إلا مبشرين و منذرين ﴾ پەیامبەرانیش هەر بە مژدەدەر و ترسێنەردەنێرین ﴿ فمن آمن وأصلح ﴾ جا هەرکەسێك باوەڕی هێناو ئاکاری چاکی ئەنجامدا، واتە: دوای ئەو پێغەمبەرانە کەوت ﴿ فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون ﴾ ئیتر نەلە هیچ شتێك ترسیان دەبێ بۆ پاشەڕۆژیان، وەنە هەرگیز خەفەتباریش ئەبن بۆ دونیایان ﴿ ٤٩: والذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو کەسانەش کە بەڵگەو نیشانەکانی ئێمە بەدرۆ دادەنێن و، بەدوای پێغەمبەراندا ناچن ﴿ يمسهم العذاب بما كانوا يفسقون ﴾ بەهۆی لەسنوور دەرچونیانەوە سزایان ئەوقە دەبێ.

پێغەمبەر کلیلداری گەنجینەکانی خوا نییە:

﴿ ٥٠: قل لا أقول لكم عندي خزائن الله ﴾ پێیان بڵێ: خۆ من بەئێوە ناڵێم کلیلداری گەنجینەکانی خوام، تاهەرچیم لێ بخوازن بتوانم جێبەجێی بکەم ﴿ ولا أعلم الغيب ﴾ ناشڵێم لەگشت غەیب و نادیارێك دەزانم، هەتا ئاگاداری هەموو شتێکبم ﴿ ولا أقول لكم إني ملك ﴾ ناشڵێم من فریشتەم، بەڵکو هەر ئادەمیم ﴿ إن أتبع إلا ما يوحى إلي ﴾ پەیڕەوی هەر لەو وەحی و نیگایەش ئەکەم کە خوا بۆم دەنێرێ ﴿ قل هل يستوي الأعمى و البصير ﴾ دەسا بڵێ: ئاخۆ نابیناو بینا وەکو یەکن؟! واتە: پەیڕەوانی هەق و پەیڕەوانی ناهەق، یان بڵێین: بێباوەڕو بڕوادار وەکو یەکن؟! ﴿ أفلا تتفكرون ﴾ دە بۆچی بیر ناکەنەوە؟ ﴿ ٥١: وأنذر به الذين يخافون أن يحشروا إلى ربهم ﴾ تۆ بەم قورئانە ئەوکەسانە بترسێنە کە دەترسن ڕۆژێك پێش‌بێت لای پەروەردگاریان کۆبکرێنە ﴿ ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع ﴾وەدەشزانن کەجگە لەویش هیچ دۆست و یارمەتیدەرو تکاکارێکیان نییە ﴿ لعلهم يتقون ﴾ بەشکو "لەم دونیایەدا" لە خوا بترسن و،کارێکی‌باش بکەن بۆقیامەتیان.

هاوبەشدانەرەکان – وەکو(ئیبن ماجە و ئیبن جەریر)دەڵێن– ئەو دەمە کە (سوهەیب وعەممارو بیلال و خەبباب)، و دەستەیەکی تر لەموسڵمانە بێ نەواو هەژارەکان، لە دانیشتنەکانی پێغەمبەردا ﷺ ئامادە دەبوون، وتیان: دەبێ تۆ ئەوانە لەخۆت دوور بخەیتەوەو نەیێنە لات، ئەوجار ئێمە دێینە لات و شوێنیشت ئەکەوین! ئیتر ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥٢: ولا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي ﴾ تۆهەرگیز ئەوکەسانە تار مەنێ کەبە بەیانیان و ئێواران یادی پەروەردگاریان ئەکەن ﴿ يريدون وجهه ﴾ و بەدڵ و دەروونیش هەر ڕەزامەندی ئەویان ئەوێ ﴿ ماعليك من حسابهم من شئ ﴾ چونکە تۆ هیچ کارت بەکاری ئەوانەوە نییە ﴿ وما من حسابك عليهم من شئ ﴾ و ئەوانیش هیچ کارێکیان بەسەر تۆوە نییە، بەڵکو حیسابی هەردوو لاتان لای خوایە ﴿ فتطردهم فتكون من الظالمين ﴾ تاریان مەنێ با نەچیتە

> فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَمَسُّهُمُ ٱلْعَذَابُ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾

ڕیزی‌ستەمکارانەوە. لەم ئایەتەدا خوای گەورە ومیهرەبان ڕێ لە پەیامبەر ﷺ دەگرێ کە ئەو موسڵمانە کزو لاوازانە بتۆرێنێ، دیارە کەئایەتی (١٨/٢٨): (واصبر نفسك)، وە (٦/٥٢): (وإذا جاءك الذين يؤمنون..)، وە ئایەتی (١١/٢٩): (وما أنا بطارد الذين آمنوا..)، وە ئایەتی (١١/٣٠): (وما أنا بطارد المؤمنين..)، وە ئایەتی (١١/٣٠): (وياقوم من ينصرني من الله إن طردتهم..) گشت ئەمانە بۆ پشتگیری و دووپاتکردنەوەی ئەو مەبەستەیە ﴿ ٥٣: وكذلك فتنا بعضهم ببعض ﴾ ئێمە هەر ئا بەو شێوەیە هەندێکیان بە هەندێکی‌دی تاقی‌دەکەینەوە دەوڵەمەند بەهەژار، بێ پایە بە پایەدار ﴿ ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا ﴾ هەتا دەڵێن: ئاخۆ خوا لە نێوانماندا ئەمانەی بەرچاکەی خۆی خست و منەتی نایە سەریان و هەڵیبژاردن بۆئیمان وباوەڕ؟! واتە: ئێمە شایستەی ئەو منەتە بووین کەخوا هیدایەتمان بدات، نەك ئەوخەڵکەلات ولاوازە ﴿ أليس الله بأعلم بالشاكرين ﴾ ئاخۆ خوا لەوان باشتر

سوپاسکاران ناناسێ؟ حیکمەتی خۆی وایە کەخەڵکی بەیەکتر تاقی بکاتەوە: هەندێکی بەدەوڵەمەندی وماڵ و دارایی، هەندیکیشی بە پێغەمبەرێتی پلە و مەقام، موشریکەکانیش بە نەزانی خۆیان لە خۆبایی بوون و رەخنەیان لە هەژارەکان گرت، ماناو مەبەستی ئەم ئایەتانەش کە دەفەرموون: (٦/٥٣): (کذلک فتنا بعضهم

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُم بِبَعۡضٖ لِّيَقُولُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآۗ أَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلۡ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡۖ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَ أَنَّهُۥ مَنۡ عَمِلَ مِنكُمۡ سُوٓءَۢا بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ وَلِتَسۡتَبِينَ سَبِيلُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلۡ إِنِّي نُهِيتُ أَنۡ أَعۡبُدَ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِۚ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهۡوَآءَكُمۡ قَدۡ ضَلَلۡتُ إِذٗا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُهۡتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلۡ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبۡتُم بِهِۦۚ مَا عِندِي مَا تَسۡتَعۡجِلُونَ بِهِۦٓۚ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ يَقُصُّ ٱلۡحَقَّۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡفَٰصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوۡ أَنَّ عِندِي مَا تَسۡتَعۡجِلُونَ بِهِۦ لَقُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡۗ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٨﴾ ۞وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَۚ وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۚ وَمَا تَسۡقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعۡلَمُهَا وَلَا حَبَّةٖ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡأَرۡضِ وَلَا رَطۡبٖ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ﴿٥٩﴾

ببعض..)، (وقال الذین کفروا..ما سبقونا إلیه..)، (أی الفریقین خیر مقاما وأحسن ندیا) (٧٣/١٩). ئەو حەقیقەتە دوویات دەکەنەوە.

رێنماییەکانی ئایەتی (٥٠ - ٥٣):

١) پێغەمبەران گشت بنیادەمن.

٢) پێغەمبەر ﷺ نە(غەیب) دەزانێ و، نەدەشتوانێ دەسکاری بوونەوەر بکا.

٣) مرۆڤی ئیماندار وبێ ئیمان وەکو یەك نین، موسڵمان بە چاوساغ و بینا دادەنرێت، کافریش وخوانەناسیش بە کوێرو نابینا.

٤) پێکەوەژیان لە گەڵ خەڵکانی هەژارونەبووو، ئەهلی تەقواو بڕوادار رەوشتێکی بەرزی دینی ئیسلامەو، بە سوننەتی داوەتە قەڵەم.

٥) دەوڵەمەندی و هەژاری، پایەداری و بێ پایەیی، هێزداری و بێ هێزی، ئەمانە گشت بۆ تاقیکردنەوەن.

٦) هەر خەڵکانی شوکرانە بژێر شیاون چاکەیان لەگەڵ بکرێ.

﴿ ٥٤: وإذا جاءک الذین یؤمنون بآیاتنا ﴾ تۆش هەرکات ئەوکەسانە کە بڕوا بە نیشانەکانی ئێمە دێنن دێنە لات ﴿ فقل سلام علیکم ﴾ رێزیان لێبگرەو بە سنگێکی فراوانەوە بڵێ: سڵاوتان لەسەر بێت ﴿ کتب ربکم علی نفسه الرحمة ﴾ دڵنیابن کە پەروەردگارتان لەسەر خۆی نوسیوە بەبەزەیی‌و بە رەحم بێت لەگەڵتان ﴿ أنه من عمل منکم سوءا بجهالة ﴾ و هەرکەسێکیشتان لەنەزانی خۆیەوە گوناهێ بکا ﴿ ثم تاب من بعده وأصلح ﴾ لەپاشان پەشیمان ببێتەوەو ئاکاری چاك رەچاو بکات ﴿ فأنه غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوایش لەبەرامبەر ئەوکەسەوە زۆر پۆشندەو لێبووردەیە بۆ گوناحانیان، زۆریش میهرەبان و دلۆڤانە ﴿ ٥٥: وکذلک نفصل الآیات ﴾ ئێمە هەر ئا بەو شێوەیە هەمیشە ئایەت و بەڵگەکانی خۆمان بۆمرۆڤەکان روون ئەکەینەوە بەشکوم شوێنی هەق بکەون ﴿ ولتستبین سبیل المجرمین ﴾ دەشمانەوێ رێگەو رێبازی تاوانباران روون بێت وهەقیش ئاشکرا ببێ ﴿ ٥٦: قل إنی نهیت أن أعبد الذین تدعون من دون الله ﴾ بەو موشریکانەبڵێ: بەڕاستی من رێم پێنەدراوە ئەوشتانە بپەرستم کە ئێوە لەباتی خوا ئەیانپەرستن ﴿ قل لا أتبع أهواءکم ﴾ پێشیان بڵێ: من هەرگیز لە هەواو ئارەزووی ئێوە پەیڕەوی ناکەم ﴿ قد ضللت إذا ﴾ دڵنیام کە ئەگەروا بکەم لا رێ ئەبم و رێگەی راست ون ئەکەم ﴿ وما أنا من المهتدین ﴾ و لەسەر رێگای راست نابم.

پێغەمبەر بەڵگەی بەهێزی هەیە:

﴿ ٥٧: قل إنی علی بینة من ربی ﴾ پێیان بڵێ: بێگومان‌بن کە من لەلایەن پەروەردگارمەوە بەڵگەی پتەوم پێیە بۆ بڕواهێنان، قورئانم بۆهێناون ﴿ وکذبتم به ﴾ کەچی ئێوە بڕواتان پێنەکرد و بە درۆتان دانا! ﴿ ماعندی ما تستعجلون به ﴾ ئەوبەڵاو سزایەش ئێوە بەپەلەن بۆی لای من نییە ﴿ إن الحکم إلا لله ﴾ چونکە هەموو حوکم و بڕیارێك هەر هی خوایە، هەمووشتێ هەر بەدەستی ئەوە ﴿ یقص الحق ﴾ وهەر ئەویشە هەق شیتەڵ وبەیان دەکا ﴿ وهو خیر الفاصلین ﴾ هەرئەویشە بە باشترین شێوە هەق و ناهەق لێك‌دەکاتەوە، هەرئەویشە دەتوانێ تۆڵە و سزای تاوانباران بداو، ستەمیش لەکەس نەکات، دیاریکردنی کات و رۆژی هاتنی سزاکەش تەنها لای خوایە، وەکو لەم سوورەتەو،

لەچەند سوورەتێکی‌تردا ئەفەرموێ: (قل لوأن عندی ما تستعجلون به..) (٦/٥٨)، وەئایەتی (٢٩/٥٤) و (١٠/٥٠) و (٢٩/٥٣) ئەمانە هەمــوو دووپاتی ئەو ڕاستیە دەکەنەوە ﴿ ٥٨: قـل لو أن عندی ماتستعجلون به ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر ئەو سزایە وا ئێوە بە پەلەن بـۆی لای من بوایـە ﴿ لقضی الأمر بینی وبینکم ﴾ ئەوا کاری من و ئێوە هەرزوو یەکلا دەبووەوەو سـزاتان بـۆ دەهات ﴿ والله أعلم بالظالمین ﴾ خواش لەهەموو کەس بە موشـریکان و سـتەمکاران زاناتـرە. خاتوو عائیشـە -خوا لێی رازی بێـت- لەپێغەمبەر ﷺ دەپرسـێت: ئاخـۆ ڕۆژێکی سـەختترت وەکو (ئوحـود) دیتبێ؟ فەرمـووی بەڵێ: ئەوەی لەلایەن قەومەکەی تۆوە (ڕۆژی عەقەبە) تووشـم بوو، سـەختتر بوو لەڕۆژی ئوحود، چونکە داوام لە(ئیبن عەبدیالیل)ـی سـەرکردەی (تاییف) کرد پەنام بدا،پەنای نەدام، ئیتر منیش زۆر بێ‌تاقەت بووم و ئۆقرەم نەگرت، هەتا چوومە(قرن الیعالب/شـوێنێکە شـەوو ڕۆژێ لەمەککەوە دوورە) پاشـان سەرم بەرزکردەوە دەبینم هەورێك بەراسەرمەوەیە و سێبەری بۆ کردوم و، جوبریلی تێدایە و پێی‌گوتم: خوا قسەو گوفتاری ئەوانەی بیست، ئەوا ئێسـتاش فریشـتەی وێرانکەرو تێکدەری شاخەکانی ناردۆتە لات، چ فەرمانێکی پێ‌دەکەی ئامادەیە، فریشتەیەکەیش سڵاوی کـردو گوتـی: ئەر دەڵێیت ئەو دوو شـاخە دەدەم بەسـەریاندا، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: نە،شـتی‌وا مەکە، بەشکوم لەئاییندەدا خوای گەورە لەنەوەو زارۆڵەی ئەمانە، نەوەو وەچەیەکی وا بەدی بێنێت،کە زۆربەرێك وپێکی خوا بپەرستن (متفق علیه).

بەڵێ بەپێی ڕواڵەت ئایەتی: (قل لوأن عندی‌ماتسـتعجلون..) و ئەو فەرمووده خاتوو عایشـە گێڕایەوە، یەك‌ناکەون و ناکۆکن، چونکە ئایەتەکەدەڵێت: ئەرئەوسزایە -ئەوانە بەتالووکەن بۆی- بەدەستی موحەممەد بووبا، کار لەکار دەترازاو تیادەچوون، فەرموودەکەیش دەڵێ: خوای گەورە فریشـتەی ناردوو کارەکەی خستە بەر دەستی پێغەمبەر کە: ئەر مەیلی ببێ دەتوانێ فەرمان بەو فریشتەیەبدات: شـاخەکە بکوتـێ بەسـەریاندا، کەچی میهرەبانـی نواند و ڕێی نەدا بەوکارەیە. (ئیبن کەسـیر) بۆ یەکخسـتنی نێوان ئەم ئایەت وفەرموودەیە دەڵێ: ئەوسزایە لە ئایەتەکەدایەو ئەوان داوایانکرد، دیارەکەبەدەسـتی پێغەمبەرنییە، بۆیە فەرمووی: ئەگەر بەدەست مـن بووبا بەپەلـە بۆم دەهێنان، بـەڵام لەفەرموودەکەدا وا هاتووە کە ئەوان داوای سـزایان نەکردووە،بەڵکوخوای‌میهرەبان لەلایەن خۆیەوە بەزەیی جووڵاو فرشتەکەی ناردو ئەویش گوتی: ئەرفەرمان بدەیت ئەو دوو شـاخە دەکوتم بەسـەریاندا پێغەمبەریش قەبووڵی نەکرد، کەوابوو هیچ ناکۆکییەك لەنێوانیاندا نییە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٤-٥٨):

١) پێویسـتە لەگەڵ پرسیارکەراندا هەمیشـە نەرم ونیان و لەسەرخۆ بین و توندو سەختگیری نەکەین.

٢) پەیڕوانـی هەواوئـارەزوو باتـڵ، زوو تـووش دەبـن و تیائەچن.

٣) موسـڵمانی بانگبـەری ئیسـلام دەبێ خوا بـە هەموو سیفەتەکانییەوە چاك بناسێت.

٤) هەڵگرانـی مەشـخەڵی بانگـەوازو گەیاندنی‌دینی‌خوا، دەبـێ لـە بەرامبـەر گشـت ڕووداوو گیروگرفتەکانـەوە زۆربەئارام و خۆڕاگربن.

﴿ ٥٩: وعنـده مفاتـح الغیـب لا یعلمها إلا هو ﴾ کلیلی گشـت گەنجینەکانـی غەیب، تەنهـا لای خوایەو،تەنهـا هەر ئەویش پێیـان دەزانێت و، تەواوی کارە نادیارەکانیش لای ئەوئاشـکرا و دیارن، ئیمامی (بوخاری و، پێشەوا ئەحمەد)ئەم فەرموودەیە دێنن کە: خاتوو (عائیشـە) دەڵێ: ((من زعم أن رسول الله ﷺ خبیر بما یکـون فی غد، فقـد أعظم علی الله الفریـة، والله یقول:((قل لا یعلم من فی السـموات والأرض الغیب إلا الله)) (أخرجه مسـلم). بەڵێ پەیامبەری‌خوا ﷺ دەبێ بەڕاشکاوی بەهەموو مەردم بڵێ: من هیچ کاریکی غەیب و نادیار نازانم، بۆیە خوا فەرمانی‌پێ‌دەکات بڵێ: (قـل لا أقول لکم عندی خزائن الله ولا أعلم الغیب..) خۆئەوکاتەش کەخاتـوو عائیشـە تۆمەتبارکـراو، بوختانەکەی بۆ هەڵبەسـرا، پەیامبەر ﷺ ئەگەرچی بەهیچ شێوەیەك لێی بەدگومان نەبوو، بەڵام بەشـێوەیەکی(عین الیقین)یش ئاگای لەهەواڵەکە نەبوو، هەتاخوا خۆی پاکانـەی بۆکردو فەرمووی: (أولئک مبـرؤن ممایقولون)، (ئیبراهیـم)ی پێغەمبـەر ﷺ ئـەو کاتـە فریشـتەکان هاتنەلای، بەپەلە گوێلکێکی بۆ سـەربرین، چونکە نەیزانی فریشتەن، هەتا خۆیـان وتیان: (إنا أرسـلنا إلی قوم لوط) (١١/٧٠)، ئەوسـاکە هاتنەلای (لووت)، ئەویش نەیزانی فریشـتەن، بۆیە: (سیئ بهم وضـاق بهم ذرعـا) (١١/٧٧)، (یەعقـووب) عليه السلام لەبەر دووری یوسـف (ئاوی‌مرواری) سـەرچاوی گرت وکوێربوو، چونکە هیچ هەواڵێکـی لێی نەبـووو نەیئەزانی لەکوێیە؟ خۆ (سـولەیمان)یش عليه السلام گشت شەیاتین و باکانی لەبەردەستا بوو، کەچی هەواڵێکی ئەوتـۆی لەخەڵکی (مەنـدەب)و هۆزی (بەڵقیـس) نەئەزانی، تا پەپووسـلێمانەکە هات وتی: (أحطت بما لـم تحط به وجئتک من سبإبنبإ یقین) (٢٧/٢٢)، (نووح) عليه السلام ئەودەمە کەکوڕەکەی خنکاو

هاواری لێ بەرزبوویەوە، نەیزانی ئیماندارو باوەڕدار نەبووە، بۆیە گوتی: (رب إن ابنی من أهلی..) ئەوسا خوایش فەرمووی: (یانوح إنه لیس من أهلک..) (١١/٤٦)، جاکەوابوو گشت پەیامبەران و فریشتەکانیش، ئەگەر خوا لەنادیارو (غەیب) شتێکیان لێ بەئاگا نەکا، هیچ نازانن، وەکو لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (.. وما کان الله لیطلعکم علی الغیب..) (٣/١٧٩)، دیارە سەبارەت بەغەیب و نادیار جگە لەوەحی هەرچی بگوترێ کوفرو بێ باوەڕییە، بۆیە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((من أتی عرّافا فسألە عن شئ لم تقبل لە صلاة أربعین یوما)) أخرجه مسلم، وقال القرطبی: فمن قال إنه ینزل الغیث غدا، و جزم به فهو کافر، أخبر عنه بأمارة إدعاها أم لا؟ وکذلک من قال: إنه یعلم ما فی الرحم فإنه کافر، فإن لم یجزم و قال: إن النوء، ینزل الله به الماء عادة، وأنه سبب الماء عادة، وإنه سبب الماء علی ما قدره وسبق فی علمه لم یکفر، إلا أنه یستحب أن لا یتکلم به).

عەراف: بەو کەسە دەڵێن: پێی وایەو دەڵێ: من هەموو کارێکی نادیارو غەیب دەزانم! ﴿ ویعلم ما فی البر والبحر ﴾ هەرچیش لە وشکانی و دەریادایە ئەو ئەیزانێ ﴿ وما تسقط من ورقة إلا یعلمها ﴾ هیچ گەڵا دارێکیش بێ ئاگاداری ئەو ناوەرێت ﴿ ولا حبة فی ظلمات الأرض ﴾ هەردانەیە کە لەناو تاریکایی زەویدا بێ ﴿ ولا رطب ولا یابس ﴾ و هەرچی تەڕو وشکیشە ﴿ إلا فی کتاب مبین ﴾ گشتی ئەوانە لەناو کتێبێکی ئاشکرادایە وەکو (لوح المحفوظ)، واتە: خوای‌کارزان بە گشت بوونەوەر –بەگیاندارو بێ‌گیانییەوە– زانست و زانیاری هەیە.

بەرلە مردن و دوای مردن هەرخوا خاوەنە:

﴿ ٦٠: وهو الذی یتوفاکم باللیل ﴾ هەر ئەوخوایە کە بەشەودا دەتانخەوێنێ و، هەستان لێ‌دەسێنێ و، وەك مردووتان لێ‌دێت ﴿ و یعلم ما جرحتم بالنهار ﴾ وبەرۆژیشدا هەر تاوانێ بکەن پێی‌دەزانێ ﴿ ثم یبعثکم فیه ﴾ ئەوسا بەرۆژ راتاندەپەرێنێ و هەڵتان دەسێنێ ﴿ لیقضی أجل مسمی ﴾ تا ماوەی دیاریکراوی خۆی بەسەر دەچێ و، ئەگەنە کۆتایی تەمەنتان دەژین ﴿ ثم إلیه مرجعکم ﴾ لە پاشان دەتانمرێنێ و هەردەچنەوە لای خۆی ﴿ ثم ینبئکم بما کنتم تعملون ﴾ پاشانیش ئاگادارتان ئەکا لەهەرچی کردوتانە ﴿ ٦١: وهو القاهر فوق عباده ﴾ هەر خۆیەتی زاڵ و دەسەڵاتدار بەسەر بەندەکانییدا ئەگەر بیەوێ هەموو تەسلیم و ملکەچی فەرمانی ئەو ئەبن ﴿ ویرسل علیکم حفظة ﴾ فریشتەی چاودێرو پارێزەریشتان لەسەر دائەنێ و، لەجنییەکان دەتانپارێزن و، کردەوەکانیشتان دەژمێرن ﴿ حتی إذا جاء أحدکم الموت ﴾ جا کە وەختی مردنی یەکێکتان هات ﴿ توفته رسلنا ﴾ فریشتەکانمان گیانی دەکێشن ﴿ وهم لا یفرطون ﴾ خۆ لەجێبەجێ کردنی فەرمانەکانی خوادا، هەرگیز کۆتایی و سستی ناکەن ﴿ ٦٢: ثم ردوا إلی الله مولاهم الحق ﴾ لەپاشان دوای زیندووو بوونەوە هەموو دەگەرێنەوە لای خوا، کەگەورەو سەروەری راستەقینەی هەموانە ﴿ ألا له الحکم ﴾ دەبا گشت هۆشیار بن! کە داوەری و بڕیار هەربەدەستی ئەوە ﴿ وهو أسرع الحاسبین ﴾ بە خێراتر لە هەرحیسابگرێکیش حیسابی گشتیان دەکا.

رێنماییەکانی ئایەتی (٥٩ – ٦٢):

١) مەودای دەسەڵات و تواناو حیکمەتی خوای خاوەن بەزەیی بێ‌سنوورە.

٢) هەمووکارێکی غەیب و نادیار، دیارو ئاشکرا تەنیا خوا خۆی دەیزانێ.

٣) مەودای (قەزا) و(قەدەری) خوا هەمووشتێ دەگرێتەوە، تەنانەتی هەرگەڵادارێك لەدار بەربێتەوە، ئاگای لێیەتی.

٣) (مەعاد)و لێپرسینەوەو تۆڵەو پاداش، بڕیارێکی حەتمی خوایەو هەر پێش دێت.

بەخشش و کەرەمی خواو، هەڵمەت و قاری:

﴿ ٦٣: قل من ینجیکم من ظلمات البر والبحر ﴾ پێیان بڵێ: لە تاریکییەکانی وشکایی و، دەریادا، بەتایبەتی کاتێ رێتان لێ‌ونده‌بێ، کێ‌رزگارتان دەکات؟ ﴿ تدعونة تضرعا وخفیة ﴾ ئەوکاتەکەبەگیردێن، بە ئاشکراو بە نهێنی، بگرە بە هەموو شێوەیەك، لێی دەپارێنەوەو دەڵێن: ﴿ لئن أنجانا من هذه لنکونن من الشاکرین ﴾ ئەگەر پەروەردگار ئەمجارەش لەم بەڵاو تەنگەژەیە رزگاری‌کردین، پەیمان بێت لە شوکرانە بژێران‌بین ﴿ ٦٤: قل الله ینجیکم منها ومن کل کرب ﴾ بڵێ: لەو هەموو نارەحەتیو تەنگەژەیەو، لەهەمووئاستەنگێکی تریش، خوارزگارتان دەکات ﴿ ثم أنتم تشرکون ﴾ کەچی پاش ئەوە لەباتی سوپاسگوزاری شەریك و هاوبەشی بۆ بڕیار ئەدەن!! ﴿ ٦٥: قل هو القادر ﴾ بڵێ: دەسەڵاتی هەیەو دەشتوانێ ﴿ علی أن یبعث علیکم عذابامن فوقکم ﴾ لەسەرووتانەوە سزایەکتان بۆ بنێرێ، بەهەورەتریشقەو باوبۆران و..هتد ﴿ أومن تحت أرجلکم ﴾ یان لەژێر پێتانەوە بەبوومەلەرزەو رۆچوونی زەوی، گیرۆدەتان بکات ﴿ أویلبسکم شیعا ﴾ یان بتانکاتە چەند دەستەوبەستەیەکی ناکۆك و نەگونجاو

لــە گەڵ یەكتردا و، توشی كێشـەو گرفتتان بكا ﴿ و یذیق بعضكم بـأس بعض ﴾ وبەهەندێكتان ئازارو جەزرەبەی هەندێبدا ﴿ أنظر كیف نصرف الآیات ﴾ دەبڕوانە چۆن بە هەمووشـێوەیەك بەڵگەو نیشـانەیان بۆدەگۆڕین و نیشـانیان دەدەین ﴿ لعلهـم یفقهون ﴾ بەشـكو تێبگەن و وردبنەوە لێیان و بگەڕێنەوە سـەر ڕێی ڕاست وبەرنەبنە گیانی‌یەكتر.

ڕێنماییی‌یەكانی ئایەتی (٦٣-٦٥):

١) چ بەڵگەیەك لەمە بەهێزتر بێت لەسـەرناهەقی‌و باتڵی (شـیرك)ی (موشـریكان) كە: دەبینی لە كاتـی تەنگانە و تەنگژەدا، هاوار هەربۆ خوای گەورە ئەبەن، چونكە دەزانن پەنادەرو ڕزگاركەر لەكاتی بەڵاو موسیبەتدا تەنیا خوایە.

٢) وشیاربوونەوەو،خۆپاراسـتن لەهـەر ئیختیـلاف و كێشەیەك سەر بكێشـی بۆ بەشبەشبوون و كوتلە بەندی، ئیمامی موسـلیم ئـەم فەرمووده دێنـێ: ((إن الله زوی لی الأرض (أی جمعها) فرأیت مشـارقها و مغاربها، وإن أمتی سـیبلغ ملكها مازوی لـی منها، وأعطیـت الكنزین الأحمر والأبیض، وإنی سـألت ربی لأمتی ألا یهلكهم بسنة مجاعة، ولا یسـلط علیهم عدوا من سـوء أنفسهم فیستبیح بیضتهم، وإن ربـی قال لی یامحمد! إنـی إذا قضیت قضاءفإنه لایرد، وأنی أعطیتک لأمتک ألا أهلكهم بسـنة عامة، وألا أسلط علیهم عدوا من سـوی أنفسهم یستبیح بیضتهم ولو أجتمع علیهـم من بأقطارهـا، أو قال:من بیـن أقطارها حتی یكون بعضهم یهلک بعضا، ویسـبی بعضهم بعضا)).مەبەست لەم فەرمـووده ئەمەیە كەگەل و نەتەوەی موسـڵمان،هەتایەك ڕیزو یەك دەسـت بن و، نەبنە چەند دەستەوبەستەیەك، هیچ هێزێك ناتوانێ‌زاڵ ببێ بەسەریاو، ببنە دیل و كۆیلەی ژێردەستیان.

﴿ ٦٦: وكـذب به قومک وهو الحق ﴾ وقورەیشـی هۆزت (ئەی پێغەمبەر!) ئـەم (قورئان)ەیان بـە درۆداناو،بڕوایان پێ‌نەكرد، خۆدیاریشـە كە هەرقورئان ڕاسـت و دروستە ﴿ قل لست علیكم بوكیـل ﴾ پێیانبڵـێ: خۆ مــن بەرپرس و چاودێـری ئێوەنیم، تـا بەزۆر بڕواتــان پی بێنم ﴿ ٦٧: لكل نبإمسـتقر ﴾ هەمووكارو هەواڵێكیـش لای خوا كاتی خۆی هەیەو، ئەمڕۆ یا سـبەینێ هەر پێش‌دێت، ئەوسا هەموو ڕاست و ناڕاستێك دەرئەكەوێ ﴿ وسوف تعلمون ﴾ لەئایندەشدا چاك ئەزانن كەئاوایە.

لەگەڵ ئەوانەدا لەئایەتەكانی خوا خراپ دەدوێن دامەنیشە:

﴿ ٦٨: وإذا رأیـت الذیـن یخوضـون فی آیاتنا ﴾ هــەر كە ئەو موشریكانەت دیت خەریكن لەبارەی ئایەت و نیشانەكانی ئێمەوە خــراپ دەدوێن و گاڵتــە ئەكەن ﴿ فأعرض عنهــم ﴾ ڕوویان لێ

وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَـٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَـٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ ٱلْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَـٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِۦ قَوْمُكَ وَهُوَ ٱلْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَـٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَـٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾

وەرچەرخێنــەو، خێرا هەسـتەوجێیان بهێڵە ﴿ حتی یخوضوا فی حدیث غیره ﴾ تا قسەكەیان ئەگۆڕن‌و واز لەو گاڵتەو مەسخەرە دێنن ﴿ وإما ینسـینک الشیطان ﴾ ئەگەر شـەیتان ئەم ئامۆژگاریەشی لەبیربردیتەوەو لەگەڵیان دانیشتیت ﴿ فلا تقعد بعد الذكری مع القوم الظالمیـن ﴾ جا دوای ئەوە،هەركـە بە بیرت هاتەوە، ئیتر دوای ئەوە نابێ لەگەڵ ئەوخەڵكە سـتەمكارە دانیشێ، بەڵكو دەبێ زوو جێیان بهێڵی ﴿ ٦٩: وما علی الذین یتقون من حسابهم من شئ ﴾ ئەو كەسـانە كە لەوانە خۆ دوور دەگرن و، پارێز ئەكەن وهەرگیز ناچنە كۆڕەكانیانەوە، ئیتر هیچ حیساب و گوناهێكی ئەوانەیان لە ئەستۆ نابێ،ئەگەر لاقرتیش بكەن ﴿ ولكن ذكری لعلهم یتقون ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا ئێمە هەر فەرمان دەدەین كە ئێوە دوور بن لێیان، بەڵكو بیری بكەنەوەو خۆ پارێزن لە گاڵتە ومەسخەرەكردن بەدینی‌ئیسلامی پیرۆزوقورئانی‌بەفەڕ. (سەدی) ئەڵێ: كەخراپكاران ئێوە ببینن لەگەڵیان دادەنیشن، ئیتر هیچ شەرمێكتان لێ ناكەن و

لە گاڵتە کردن ومەسـخەرە بەقورئان کۆڵ نادەن. (قورتوبی) ئەڵێ: (فی هذه الآیة رد علی من زعم أن الأئمة الذین هم حجج وأتباعهم، لهم أن یخالطوا الفاسـقین و یصوّبـوا آراءهم تقیة. وقال الطبری: لا تجالسوا أهل الخصومات. قال أبن العربی: هذا دلیل علی أن مجالسة أهـل الکبائر لا تحل. وقـال ابن خویزمنداد: من خاض فی آیات الله

وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَنَدْعُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُۥٓ أَصْحَٰبٌ يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ ٱلْحَقُّ ۚ وَلَهُ ٱلْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

"مؤمنـا أوکافرا" ترکت مجالسـته وهجر، وکذلـک منع أصحابنا الدخول إلی أرض العدو ودخول کنائسهم و البیع، و مجالسة الکفار أهل البدع)، واتە: ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسـەر ئەوانە کە دەڵێن: ئیمامەکان وپەیڕەوکەرانیان گشت حوججەت و بەڵگەی خوان، جا "لەبـەر تەقیە" وخۆپاراسـتن، دەتوانن لەگەڵ پیـاو خراپاندا خۆ تێکەڵ بکەن و،گوێبۆقسەیشـیان بگـیردرێ! ئیمامی (تەبەری) دەڵێ: هەرگیز لەگەڵ ئەوانەدا دامەنیشن گاڵتەوگەپ بەئایەتەکانی خوادەکـەن. (ئیبنولعەرەبی) دەڵێ: ئەم ئایەتـە بەڵگەی ئەوەیە کەنابێ لەگەڵ ئەهلی (کەبیرە)دا دابنیشـین. (ئیبن خوەیزمەنداد) دەڵێ: هەرکەسێك ڕۆچوو لە گاڵتەو مەسخەرە بەئایەتەکانی خوا، دەبێ واز لە خۆی وکۆڕەکەی بهێنرێ. جا بۆ باشـتر تێگەیەشـتن لەماناو مەبەستی ئەم ئایەتە، سەیرێکی تەفسیری ئایەتی (١٤٠)ـی (نیسـاء) بکە لەم تەفسیرەدا ﴿ ٧٠: وذر الذین اتخذوا دینهم لعبا ولهـوا ﴾ تۆ واز لەوانە بێنە کە ئایینی (فیتری) خۆیان بە گەمەو گاڵتـە گرتووە ﴿ وغرتهـم الحیاة الدنیا ﴾ ژیانی ئـەم دونیایەش بەتەواوی فریوی داون و، قیامەتیان لەبیرچۆتەوە، ﴿ وذکر به ﴾ دەسـا تۆ بەم قورئانە هەمیشە ئامۆژگاریان بکەو، سزای قیامەتیان وەبیربێنە ﴿ أن تبسل نفس بما کسبت ﴾ وبابشزانن کە هەرکەسێك بکەوێتە زیندانی بـێ دەرەتانیکارو کردەوەی خۆیەوە ﴿ لیس لها من دون الله ولی ولا شـفیع ﴾ وجگە لـە خوا هیچ کەس یارمەتی ناداو، هیچ کەسـیش تکابـۆ رزگاربوونی نـاکا ﴿ وإن تعدل کل عـدل لا یؤخذ منهـا ﴾ تەنانەتی هەرچی ماڵی دونیایشـیهەیە لە فیدیـەو بریتی خۆیدا بیدا، هێمان لێی وەرناگیرێ ﴿ أولئک الذین أبسـلوا بما کسـبوا ﴾ ئەمانە لەبەر کارو کردەوەیخراپ و،لەبەر بێباوەڕییان، لە دۆزەخدا بەند دەکرێن و، بۆهەمیشـەیش گرفتار دەبن ﴿ لهم شـراب من حمیم وعذاب ألیم ﴾ ئـاوی کوڵبەکوڵیان دەدەنێبوخواردنەوەیان و، سـزای بە ئێشـیان هەیە ﴿ بما کانوا یکفرون ﴾ چونکە خوانەناس وبێباوەڕ بوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٨-٧٠):

١) لەهەر جێگایەك بێحورمەتی بەرامبەر بەقورئان ودینی (ئیسلام) بکرێ، مانەوەو دانیشتن لەوجێگایەدا حەرامەو، دەبێ بەپەلە جێ بهێڵرێ، (سـەلەف)یش یەك دەنگن کە لەگـەڵ ئەهلی (کەبائیر)دا بەتایبەت لەکاتی ئەنجامدانیدا کۆڕو دانیشتن وپەیوەندی ڕەوا نییە.

٢) (فوزەیلی کوڕی عەیان) ئەڵێ: هەرکەسێ بیدعە چییەکی خۆش ویست، خوا کاروکردەوەی باتڵ ئەکاتەوە.

٣) ئەگەرلەبەر لاوازی و کزی وبێ دەسـەڵاتی ئەوکەسە، یان لەبەر لاوازی گشـتی موسـڵمانان نەتوانرا ئەو جێگایە چوڵبکرێـت، ئـەوە هەردەبێ یـان بەزمان، یـان بەدڵ بیزاریو ئینکاری ئەو کارە دزێوو ناپەسەندەیە بکرێ.

٤) هەرکەسێ بە کوفرەکەیەوە بمرێ، هەرگیز لەئاگری دۆزەخ رزگاری نابێ.

نموونەی مرۆی لەدین وەرگەڕاوە:

ئیبن کەسـیر لە(سـەدی)یەوە ئـەڵێ: کاتـێ هاوبەشـدانەرەکان بەموسڵمانەکانیان وت: وەرن پەیڕەوی لە ئایین ودینی ئێمە بکەن و، وازبێنن لەموحەممەد ودینەکەی! جابۆئەو وەلامە خوایگەورە ئـەم ئایەتـەی: (قـل أندعوامـن دون الله..)ی ناردە خـوارێ و فەرمووی: ﴿ ٧١: قل أندعوا مـن دون الله مالاینفعناولایضرنا ﴾ پێیـان بڵێ: ئاخۆ دەتانەوێ جگەلە خوا هاواربۆ شـتیتر بەرین و

بیپەرستین، کەنەسوودێکمان پێ ئەگەیەنن، ئەگەر بیانپەرستین، ونە زیانیشـمان پێ ئەگەیەنن، ئەگەرنەیانپەرسـتین ﴿ ونرد على أعقابنـا ﴾ پاشەو پاشـیش وەرگەڕێین ویشت لە ئایینیخوا بکەین ﴿ بعد إذ هدانا الله ﴾ پاش ئەوەی خوای دلۆڤان شارەزای ڕاستەڕێی کردین؟ ﴿ كالذى اسـتهو ته الشـياطين فـىالأرض حيران ﴾ وەکو کەسـێ کەشـەیاتینی هەڵخەڵەتاندبێ‌و، چەواشـەو سەرگەردان بووبێت و لەزەویدا بسـووڕێتەوە ﴿ له أصحاب يدعونه إلى الهدى ائتنـا ﴾ ئەوسـا هەندێ لە هاوەڵانی خـۆی بانگی لێبکەن و پێی بڵێن: وەرە لای ڕێگای ڕاسـت و لەگـەڵ ئێمەبە، کەچیلەگەڵ ئەوەیشـدا، پەیرەوی هەر لە شەیاتینی بکات! ﴿ قل إن هدى الله هو الهدى ﴾ بڵێ: ڕێی ڕاسـت هەرئەو ڕێگەیە خوا دیاریکردووە ﴿ وأمرنا لنسـلم لرب العالمين ﴾ وفەرمانیشمان پێدراوە لەلایەن خواوە کە خۆ بدەینە دەسـتی پەروەردگاری جیهانەکان وتەسلیمی ئەو بین، واتە: ئێوە پاش وەرگەڕان لە ئیسلام- وەکو پیاوێك وانە لەگەڵ چەند هاورییەکدا بە ڕێیەکی ڕاستدا برۆن، جا پیاوەکە رێ گوم بکا، دەسـتەیە شەیاتین ڕەفتار بەملاوبەولای ڕێگەدان بانگی لێ بکەن و سەرلێشـیواوی بکەن و، هەریەکەیان بیبەن بەلایەکدا، بـەڵام هاورێکانی بانگی لێ بکـەن وبڵێن وەرە لای ئێمە، ڕێگەکە لێرەوەیە، کەچی ئەو هەر مل بادا، ئەو جا ئێوەش لادانتان لەرێی ڕاسـت هەر وەکو ئەوکەسـە وایە کە پەیامبەر ﷺ لەسەر ڕێگایەك وەستابێ و بڵێ: لێرەوە وەرە ئەمەیە ڕێگەی ئایینی ئیسلام. کەچی ئـەو هـەر روو وەربگێرێ (تەبـەری) ﴿ ٧٢: وأن أقيمـوا الصلاة واتقوه ﴾ پێمان گوتراوە: کە بەردەوام نوێژ بکەن و لە خوا بترسن و بەهەمیشەیی سنوورەکانی بپارێزن ﴿ وهو الذى إليه تحشرون ﴾ وە ئـەو خوایەیە هەمووتان هەرلای ئەو کۆدەکرێنەوە ﴿ ٧٣: وهو الذى خلق السموات والأرض بالحق ﴾ هەر ئەویشە کە ئاسمانەکان و زەوی بەڕاست و بەهەق بەدیهێناوە ﴿ ويوم يقول كن فيكون ﴾ هەر ڕۆژێکیـش بفەرموێ: "بەڕۆژی قیامەت" ببە، دەسـتبەجێ دەبـێ ﴿ قولـه الحق ﴾ خوایەکی وایە کە هەر وتەو قسـەی ئەو ڕاست و دروستەو، قسە هەرقسەی ئەوە ﴿ وله الملك ﴾ موڵك و دەسەڵاتیش هەر هی خۆیەتی ﴿ يوم ينفخ فى الصور ﴾ بەتایبەتی ئـەو ڕۆژە کـە فوو بە شـەیپور "صـور"دا دەکرێ ﴿ عالـم الغيب والشـهادة ﴾ گشـت شـتێکی نادیارو دیار دەزانێ ﴿ وهم الحكيم الخبير ﴾ هەر ئەویشە کار جوان و زاناو ئاگادار بەهەموو شتێك.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٧١ - ٧٣):

١) پاشـگەزبوونەوە لەدینـی ئیسـلام، کارێکیحـەرام وقەدەغەیە.

٢) گوێڕایـەڵی لـە ئەهلیباتـڵ و بەقسـە کردونیـان کارێکی حەرامە.

ئیسـتا هەر دینی ئیسـلام، دینـی ڕاسـتەقینەی خوایەو پێی ڕازییە.

٣) دەبـێ دیـن و شـەریعەتی ئیسـلام بە هەمـوو پایەو لقەکانییەوە وەربگیرێ و پیادەبکرێ.

٤) (مەعـاد)و زیندووبوونـەوە بۆحسـاب و لێکۆڵینەوە لە گشت کاروکردەوەیەك هەقەو دێت.

ئیبراهیم ئامۆژگاری بابی دەکا:

﴿ ٧٤: وإذ قـال إبرهيـم لأبيـه آزر ﴾ ئەو کاتە وەبـیر بێنە کە (ئیبراهیـم) ئامۆژگـاری (ئـازەر)ی باوکیدەکـرد و پێیگـوت: ﴿ أتتَّخـذ أصناماألهة ﴾ ئەرێ تۆ بتگەلێك چـۆن بەخوا دەگریی ودەیانپەرسـتی؟! ﴿ إنـى أراك وقومـک فـى ضـلال مبين ﴾ بێگومـان مـن دەبینم هەم خـۆت و،هەم نەتـەوەو خزمەکانەت لـەرێ لاتـان داوەو بەئاشـکرا سەرلێشـیواون ﴿ ٧٥: وكذلـك نـرى إبراهيم ملكوت السـموات والأرض ﴾ هەرئاوا مەلەکوت و دەسـەڵاتی فراوان وبێسنووری خۆمان نیشـانی ئیبراهیم دەدەین لـە ئاسمانەکان و زەویـدا (قورتوبی) ئەڵێ: (ملكـوت: أى ملك، وزيـدت الواو والتاء للمبالغة فى الصفة مثل: الجبروت). هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئەودەمە خوا ئەودەسـەڵات ومەلەکووتەینیشانی ئیبراهیـم دا لە ئاسمـان وزەویـدا، تەمەنی (١٥-١٧)سـاڵ بوو ﴿ وليكون من الموقنيـن ﴾ هەتا لە جەرگەی ئەوانەدابێ یەقینی تەواویان بە بوون ویەکتایی پەروەردگاریان هەیە ﴿ ٧٦: فلما جن عليه الليل ﴾ جا کە شـەو بەسـەرهات و تاریکایی شـەو دونیای داپۆشـی ﴿ رأى كوكبا ﴾ سەیرێکی ئاسمانی کردو ئەستێرەیەکی ڕووناکـداری بەدیکـرد ﴿ قال هـذا ربى ﴾ وتی: ببـێ و نەبێ ئەمـە پەروەردگارمە. جا لەبەرئەوە ئەوکات گەلەکەی بت وخۆرو مانگ و ئەسـتێرەیان ئەپەرست، ئەمیش نەرم نەرمێ بۆیان چووو هەمووشـیانی پووچەڵ کردەوە ﴿ فلما أفـل قال لا أحب الآفلين ﴾ جـا هەرکەلەچاو ئاوا بوو ونەما، وتی: من هیچ شـتێکیئاوا بووم خـۆش نـاوێ ﴿ ٧٧: فلما رأى القمر بازغا ﴾ کە دیتیشـی مانگ هـەڵات ﴿ قال هذا ربى ﴾ وتی:ئەمەیە پەروەردگارم ﴿ فلما أفل قـال لئن لم يهدنى ربـى ﴾ جاهەر کە ئەمیش ئاوا بووو نەما وتی: بێگومانم کە ئەگـەر پەروەردگارم هیدایەتم نەدات ﴿ لأكونن من القوم الضالين ﴾ منیش لەوخەڵکە گومڕاو سەرلێشێواو دەبم ﴿ فلما

رأى الشمس بازغة ﴾ ئەوجا هەركە خۆری دیت هەڵهات ﴿ قال هـذا ربى ﴾ گوتی: ئەمەیانــە پەروەردگارمە ﴿ هذا أكبر ﴾ ئەمە لەمانگ و ئەســتێرەكانی‌تر گەورەترە ﴿ فلما أفلت ﴾ جا كەئەمیش ئاوا بووو لەچاو ون‌بوو ﴿ قال يا قوم إنى برئ مما تشركون ﴾ وتی گەلە كەم! بە راستی من لەو بتانەی ئێوە ئەیانكەنە هاوبەشی خوا

۞ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّىٓ
أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ إِبْرَٰهِيمَ
مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾
فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّى فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ
لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا
رَبِّى فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِى رَبِّى لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّى هَٰذَآ
أَكْبَرُ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾
إِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
حَنِيفًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥ قَالَ
أَتُحَٰٓجُّوٓنِّى فِى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ
إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا أَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا
تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ
سُلْطَٰنًا فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

تەكیمەوەو بێزارم ﴿ ٧٩: إنى وجهت وجهى للذى فطر السموات والأرض ﴾ دڵنیابــن وا مــن رووم‌كردە رووی پــیرۆزی ئەوزاتە كە ئاسمانــەكان و زەوی بــەدی هێنــاوە ﴿ حنيفا ﴾ لە هەمووشــیرك وكارێكــی پڕو پووچ و بەتاڵیش لامــداو، رووم تەنها لەزاتی پاكی بێخەوشــی ئەوكرد ﴿ وماأنا من المشــركين ﴾ وە لەوكەسانەش نیم هاوبەشی بۆ دادەنێن.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٧٤ - ٧٩):

دەبێ بێزاری وحاشا لەهەموو جۆرە شیرك و، لەهەركارێكی خراپ دەربرێت، گەرچی بەرامبەر بەكەس وكارو خزمانیش بــێ، هەروەكو (ئیبراهیم) عليه السلام ئینــكاری ونكوولی لەگەڵ باب و خزمانی خۆیدا كرد، شیاوی ئاماژە بۆ كردنەگەل و هۆزەكەی ئیبراهیم (صابئە) و ئەستێرەپەرست‌بوون.

شیرك لە هەموو شتێ گەورەترە:

﴿ ٨٠: وحاجة قومة ﴾ هەركە ئیبراهیم لەبتەكان دووركەوتەوە، ئیتر هــۆزوو گەلەكەی كەوتنە شەرەقســە و دەمەقاڵێ لــە گەڵیا ﴿ قال أتحاجونى فى الله وقد هدان ﴾ ئەویش وتی: ئایا ئێوە ســەبارەت بەبــوون وتاك وتەنیایی خوا قــرە قرو دەمبازیم لەگەڵ ئەكەن، كە من خوا خۆی بە چەندین بەڵگەی روون و ئاشكرا شارەزاو رێنمایی كردووم ﴿ ولا أخاف ماتشــركون به ﴾ لەو بتانەش ناترســم ئێوە ئەیانكەنە هاوەڵ و شەریكی خوا ﴿ إلا أن يشاء ربى شيئا ﴾ بەڵام پەروەردگــارم خۆی حەزبكا، تووشــی بەڵاوشــتێكم دەكا، ئەگینا هەرگیز بەدەســتی ئەوانە تووشی هیچ شتێ نابم ﴿ وسع ربى كل شئ علما ﴾ خۆ پەروەردگاریشــم ئاگای‌لە هەموو شتێكە ﴿ أفلا تتذكرون ﴾ دەسـائێوە بیر ناكەنەوە لەوكارە هەڵانە دەیانكەن؟! ﴿ ٨١: وكيف أخاف ما أشركتم ﴾ من چۆن لەو دارو بەردەدەترسم ئێوە كردووتانن بە هاوبەش و شــەریكی خوا ﴿ ولا تخافون أنكم أشركتم بالله ﴾ بەڵام ئێوە ناترسن لەوە شەریك و هاوبەشتان بۆخوا دانــاوە؟! ﴿ ما لــم ينزل به عليكم ســلطانا ﴾ بەمەرجێ خوا هیچ بەڵگەو نیشانەیەكی بۆپشتگیری ئەوانە نەناردۆتە خوارەوە، واتە: بێ زانست و بەڵگە هەر لەخۆتانەوە بتان دەپەرستن ﴿ فأى الفريقين أحق بالأمن ﴾ ئاخۆ كام دەستەمان (ئێمە، یان ئێوە) هەقدارترین بە ئاســایش وئەمن لەرۆژی‌قیامەتدا؟ ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەرئێوە خاوەن زانســت و زانیاری بن، ئەمــە لێك‌دەدەنەوە ﴿ ٨٢: الذين آمنوا ولم يلبســوا إيمانهم بظلم ﴾ ئەو كەســانەی بروایان هێناو، لەهەمان كاتدا ناحەقی و شــیركیان تێكەڵ بە ئیمانەكەیان نەكرد ﴿ أولئك لهم الامن ﴾ ئاسایش ونەبوونی ترس لەسزای خوا هەر بۆ ئەوانە، نەك بۆ بت‌پەرستەكان ﴿ وهم مهتدون ﴾ وهەر ئەوانیشن رێنمایی‌كراو بۆ رێگەی ڕاست و، بەهەقیانەتیش لەسەرینی.

پێشــەوا(ئەحمەد)دەگێڕێتەوەو دڵێ: كاتــێ ئــەم ئایەتی: (الذين آمنــوا ولم يلبســوا إيمانهم بظلــم..) هاتە خوارێ، هــاوەڵان زۆر پێیان سەخڵەت‌بووو‌گوتیان: ئاخۆ كەسێك هەبێ ستەمی نەكردبێ لەخــۆی؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەبەســت بەو (ســتەم)ـە لە ئایەتەكەدایە (شیرك)ـە، واتە: دانانی شەریكە بۆ خوا، مەگەر ئەو ئایەتانەتــان نەخوێندۆتەوە كە (لوقمان) بە كورەكەی خۆی‌گوت: (يا بنى لا تشرك بالله إن الشرك لظلم عظيم).

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٨٠-٨٣):

١) (موناظــەرە) وگفتوگــۆ رووبــەرووی باتــڵ بێــژان و

موشریکان، بەمەبەستی روونکردنەوەی هەق و دەرخستنی راستیەکان، بەشکو بێنە سەر رێی ڕاست وهیدایەت ببن، کارێکی پێویست ورێ‌پێ‌دراوە لە ئیسلامدا.

٢) دەستەو بەستەی‌موشریکان وخوانەناسان، لە هەمووکاتدا عەقڵیەتێکی‌سەیرو سەمەرەوداخراویان هەیە.

٣) ئەوکەسەش شیاوبێت بەئەمنییەتی خواو، لەسزایشی ترسی نەبێت، هەرئەوەیە کە هاوبەش و شەریکی بۆ دانەنێ.

﴿ ٨٣: وتلك حجتنا آتيناها إبراهيم على قومه ﴾ ئەمە چەند بەڵگەیەك بوون نیشانی ئیبراهیممان داو سەرمان خست بە سەر گەلە بت پەرستەکەیدا ﴿ نرفع درجات من نشاء ﴾ کێیشمان ئارەزووبێ وەکو ئیبراهیم عليه السلام پلەوپایەی بەرز دەکەینەوەو سەری دەخەین بەسەرگەلەکەیدا ﴿ إن ربك حكيم عليم ﴾ بێ‌گومانەکە پەروەردگارت زۆر کارجوان و، زۆریش زانایە، خۆی چاك ئەزانێ چی بکات.

ئیسحاق و یەعقووب هەردوو بە (پیری) درانە ئیبراهیم (علیهم السلام):

﴿ ٨٤: ووهبنا له إسحاق ويعقوب ﴾ ئیبراهیمیش پاش ئەوە هیوای منالی نەمابوو، ئیسحاق و یەعقووبمان پێ‌بەخشی و بە پەیامبەرێتی شەرەفمەند بوون وەکو ئەفەرموێ: ﴿ كلا هدينا ﴾ هەمووشیانمان رێنمایی رێی ڕاست کردوو بوونە پەیغەمبەر ﴿ ونوحا هدينا من قبل ﴾ بەر لە ئیبراهیمیش نووحمان رێنمایی کردو بوویە پێغەمبەر ﴿ ومن ذريته داود وسليمان ﴾ لە ناو زارۆڵەو نەوەکانی ئیبراهیمیشدا داوودو سولەیمان ﴿ وأيوب ويوسف وموسى وهارون ﴾ و ئەییووب و یوسف و مووساو هاروونیشمان شارەزا کردن وبوونە پێغەمبەر ﴿ وكذلك نجزي المحسنين ﴾ ئێمە هەر ئاوا پاداشی چاکە کاران ئەدەینەوە ﴿ ٨٥: وزكريا ويحيى وعيسى وإلياس ﴾ زەکەریاو یەحیاو عیساو ئیلیاسیشمان شارەزاو رێنماکردو بوونە پەیغەمبەر، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ كل من الصالحين ﴾ هەمووشیان لەپیاو خاسانی خوا بوون ﴿ ٨٦: وإسماعيل واليسع ويونس و لوطا ﴾ ئیسماعیل و ئەلیەسەع و یونس و لووتیش هەروەها ﴿ وكلا فضلنا على العالمين ﴾ وە هەمووشیانمان زیاتر لەگشت خەڵکی سەرزەوی‌رێزو قەدر لێنان ﴿ ٨٧: ومن آبائهم وذرياتهم وإخوانهم ﴾ ولە باوو باپیران و نەوەکانیان و براکانیاندا کۆمەڵێکی زۆرمان لێ رێنمایی کردن ﴿ و اجتبيناهم وهديناهم إلى صراط مستقيم ﴾ و برێکیانمان هەڵبژاردن بۆ پێغەمبەرێتی و، شارەزای رێی ڕاست و دروستمان کردن ﴿ ٨٨: ذلك هدى الله ﴾ ئەوەیە رێی ڕاستی خواو، رێنما یش هەربەدەستی خۆیەتی ﴿ يهدي من يشاء من عباده ﴾ لە بەندەکانی خۆی کێ حەز لێبکا، شارەزاو رێنمایی‌گشت کارێکی خێری ئەکات ﴿ ولو أشركوا ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر ئەو

ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلۡكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيۡنَٰهَآ إِبۡرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦۚ نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٞ ﴿٨٣﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ إِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ كُلًّا هَدَيۡنَاۚ وَنُوحًا هَدَيۡنَا مِن قَبۡلُۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيۡمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحۡيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلۡيَاسَۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَٱلۡيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطٗاۚ وَكُلّٗا فَضَّلۡنَا عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنۡ ءَابَآئِهِمۡ وَذُرِّيَّٰتِهِمۡ وَإِخۡوَٰنِهِمۡۖ وَٱجۡتَبَيۡنَٰهُمۡ وَهَدَيۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهۡدِي بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۚ وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ لَحَبِطَ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَۚ فَإِن يَكۡفُرۡ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمٗا لَّيۡسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًاۖ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

پەیامبەرانە عليه السلام هاوبەشیان بۆخوا دانابا ﴿ لحبط عنهم ما كانوا يعملون ﴾ هەمووکارەکانیان سەرجەم پووچەڵ ئەبوویەوە، باشە دەبێ حاڵی خەڵکانی‌تر چۆن بێت، ئەگەر هاوبەش وشەریك بۆخوا دابنێن؟ ﴿ ٨٩: أولئك الذين آتيناهم الكتاب والحكم والنبوة ﴾ ئەوانەبوون ئێمە کتێب و نامەو تێگەیشتن و پەیامبەرێتیمان پێ دان ﴿ فإن يكفر بها هؤلاء ﴾ ئینجا ئەگەر ئەمانەی سەردەمی تۆ ئەی موحەممەد! کافروبێ بروابن بەپەیغەمبەرێتی‌ئەوانەو، بە ئایەتەکانمان ﴿ فقد وكلنا بها قوما ﴾ بەراستی ئەوکارە دەدەینە دەستی تاقم و گەلێکی‌تر، وەکو (ئەنساروموهاجر) ﴿ ليسوا بها بكافرين ﴾ ئەوان کافرو بێ بروا نابن پێیان و دەشیان پارێزن وتەسلیمیان دەبن ﴿ ٩٠: أولئك الذين هدى الله ﴾ ئەوپێغەمبەرو نەوەو شوێنکەوتوانەیان بوون، خوابۆخۆی‌شارەزاو رێنوێنی کردن و، بەهەق رێگایان گرت ﴿ فبهداهم اقتده ﴾ سا تۆیش ئەی موحەممەد ﷺ هەر لەشوێن ئەوانەوە بچۆ و، چاولە سیفەتەکانی

ئەوان بکە ﴿ قل لا اسئلکم علیه أجرا ﴾ پێیان بڵێ: لەبەرامبەر گەیاندنی بەرنامەکەی خواوە، داوای هیچ مزەو کرێیەکتان لێ ناکەم ﴿ إن هو إلا ذکری للعالمین ﴾ ئەم (قورئانەیش) تەنها پەندو ئامۆژگارییە بۆ هەموو خەڵکانی جیهان.

بەڵێ ڕاستە، قورئان بۆ ئەوانەی گوێی بۆ دەگرن و، دڵیان وشیارە،

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

پەندوو ئامۆژگارییەو، قازانج و خێری لێ دەبینن.

پێغەمبەر ئادەمییەو بەرنامەیشی بۆ هاتووە:

(ئیبن عەبباس) و(موجاهید) ئەڵێن: ئایەتی (وما قدروا الله حق قدره..) لەبارەی قورەیشەوە هاتە خوارێ، ئیمامی (تەبەری)ش هەر ئەوقسەیەی پەسەندکردووە. هەندێکیش دەڵێن: سەبارەت بە جوولەکەکان هات. ئێمەیش لەم تەفسیرە کورتەدا لە سەر راو بۆ چوونی دەستەی دوایی مانامان لێداوە، چونکە دەقی قورئانەکەش پشتگیری لەوە ئەکا، خوایش باشتر ئەزانێ. ﴿ ٩١: وما قدروالله حق قدره ﴾ کەچی (جوولەکە)وەك پێویست رێزیان لەخوا نەگرت ونەیانناسی ﴿ إذ قالوا ما أنزل الله علی بشر من شئ ﴾ کاتێ گوتیان: خوا هیچ نامەو وەحیێکی بۆ هیچ ئادەمییەك نەناردووە! دیارە ئەم عینادیی و ئێرەیییەیان، تەنیا لە رقی قورئاندایە، بۆیە ئینکاری هەموو وەحی و سروشێك دەکەن بە (تەورات)ـەکەی خۆشیانەوە!! ﴿ قل من أنزل الکتاب الذی جاء به موسی ﴾ پێیان بڵێ: باشە! ئەو نامەی(تەورات)ـە مووسا هێنای کێ دایبەزاند ﴿ نورا وهدی للناس ﴾ کە بوویە ڕووناکی و، رێنمایی بۆ مەردم؟ ﴿ تجعلونه قراطیس ﴾ کە ئێوەئێستا لەنوسخە رەسەنەکەی پەرە پەرەی دەکەن ﴿ تبدونها وتخفون کثیرا ﴾ بەشێکی کەمی کە بەقازانجتان بێ بۆ خەڵکی دەرئەخەن و، باسی دەکەن و، زۆرێکیشی کە بەزیانی خۆتانی بزانن ئەیشارنەوە، وەك ئەو پەسن و سیفەتە جوانانەی سەبارەت بەپەیامبەر ﷺ لە تەوراتدا هاتوون ﴿ و علمتم مالم تعلموا أنتم ولا آباؤکم ﴾ باشە ئەگەر خوا هیچ نامەیەکی نەناردووە! ئەو هەواڵانە کە لەم قورئانەدا بەئێوە راگەیەنرا کە نەخۆتان و، نە باوباپیرانتان دەتانزانین کێ فێری کردن؟ ﴿ قل الله ﴾ دەسا بڵێ: هەر خوای گەورەبوو ئەو قورئانەی نارد ﴿ ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون ﴾ ئیتر وازیان لێبێنە باهەر بەقسەی نابەجێی خۆیانەوە سەرقاڵبن وگاڵتەومەسخەرە بکەن، ئەوسا چاك ئەزانن" ﴿ ٩٢: وهذا کتاب أنزلناه مبارك ﴾ ئەم قورئانەش بۆمان دابەزاندوویت نامەیەکی پیرۆزەو، مایەی بەختەوەری هەموو خەڵکانە بە مەرجێ پەیرەوی لێبکن ﴿ مصدق الذی بین یدیه ﴾ بەراست دانەری ئەو کتێبانەشە لەپێشیەوە بوون وەکو(تەورات و ئینجیل و..) ﴿ ولتنذر به أم القری ومن حولها ﴾ دامان بەزاند هەتا تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ خەڵکانی شاری مەککە و، ئاواییەکانی دەوروبەری مەککەی پێ بترسێنی ﴿ والذین یؤمنون بالآخرة ﴾ جا ئەو کەسانەی بڕوایان بە ڕۆژی دوایی هەبێ ﴿ یؤمنون به ﴾ ئەوا بڕوایش بەم قورئانەدەکەن ﴿ وهم علی صلاتهم یحافظون ﴾ بە بەردەوامیش هۆشیان بە نوێژەکانیانەوەیە و، چاودێری و پارێزگاریان ئەکەن و، لەکاتی خۆیاندا بەچاکی و پاکی ئەنجامیان دەدەن.

ئەوەی بڵێ: (وەحیی)م بۆ هاتووە، لێی ستەمکارتر نییە:

﴿ ٩٣: ومن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ دەبێچ کەسێك لەوە ستەمکارتربێ کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وبڵێ: خوا هیچ شتێکی بەوەحی نەناردۆتە خوارێ، نەتەورات، نەقورئان!! ﴿ أو قال أوحی إلی ﴾ یان بڵێت: من لە لای خواوە وەحیو سروشم بۆ کراوە وەکو(موسەیلەمەی ئەسوەدی عەنسی) کەبێشەرمانە داوای پێغەمبەرێتی دەکرد! ﴿ ولم یوح إلیه شئ ﴾ لەراستیشدا هیچ شتێکیبۆ وەحی نەکراوە ﴿ ومن قال سأنزل مثل ما أنزل الله ﴾ وەیان بڵێ: منیش دەتوانم وەکو ئەو کتێبانە بنێرم، خوا ناردونی؟ ﴿ ولو تری إذ الظالمون فی غمرات الموت ﴾ وئەگەر لەوکاتەدا

کە ستەمکاران لە نارەحەتی و پەلەقاژەی مەرگدان ببینی چۆن گرفتاربوون ﴿ والملائكة باسطوا أيديهم ﴾ فریشتەی گیانکێشانیش دەستیان لێدەکەنەوەو لێیان دەدەن ﴿ أخرجوا أنفسكم ﴾ و پێیان دەڵێن: دەگیانی خۆتان لەجەستەتان دەربهێنن وبینێرنە لای قارو تووڕەیی خوای گەورە، دیارە ئەوانیش بۆیان دەرنایەو، فریشتەکانیش لەپشتەوە تێیان دەسرەوێنن ﴿ اليوم تجزون عذاب الهون ﴾ پێشیان دەڵێن: وا ئەمڕۆش بە ئەو پەڕی سەرشۆڕیی‌و ریسواییەوە جەزرەبەو تۆڵە ئەدرێن ﴿ بما كنتم تقولون على الله غير الحق ﴾ چونکە لە دونیادا لەسەرخوا درۆتان هەڵدەبەست و قسەی نابەجێتان دەکرد ﴿ وكنتم عن آياته تستكبرون ﴾ ولەبەرامبەر ئایەتەکانیشیەوە خۆتان بەزل دەزانی ﴿ ٩٤: ولقد جئتمونا فرادى ﴾ لە رۆژی دواییدا خوا بە بێباوەڕەکان ئەفەرموێ: وا ئەمڕۆ بێ ماڵ و حاڵ و رووت و قووت وتاك و تەنیا بێسۆ هاتنەوە لامان ﴿ كما خلقناكم أول مرة ﴾ هەروەك چۆن لەسەرەتاوە بێماڵ و حاڵ ورووت وقووت دروستمان کردن ﴿ وتركتم ما خولناكم وراء ظهوركم ﴾ وهەرچیشمان پێدابوون لەماڵ وسامانی دونیا، لەدوای خۆتان گشتتان جێهێشت ﴿ ومانرى معكم شفعاءكم الذين زعمتم أنهم فيكم شفعاء ﴾ ئەوانەیش نابینین بەهاناتانەوە بێن کەپێتان وابوو شەریك وهاوبەشی خوان، هەتا تکاو شەفاعەتتان بکەن ﴿ لقد تقطع بينكم ﴾ ئەوا هەرچی ئەسباب وهۆی پەیوەندی نێوانتان بوو پچڕاو نەما ﴿ وضل عنكم ما كنتم تزعمون ﴾ ئەو شتانەش ئێوە بە خەیاڵ واتان دەزانی تکاتان بۆ ئەکەن، هەموو تیاچوون و بەهیچ دەرچوون.

بەم بەڵگانە باش خوا بناسە:

﴿ ٩٥: إن الله فالق الحب والنوى ﴾ بێگومان هەرخوایە دانەودەنك وناوکەی جۆراوجۆری دانەوێڵە لە ژێر زەوییدا دەقڵیشێنێ، واتە: هەردەسەڵات وتوانایی ئەوەکە ناوك لەت ئەکا وکشت وکاڵی لێدەڕوێنێ‌و، درەختی لێ سەوز دەکا ﴿ يخرج الحي من الميت ﴾ زیندوویش لەمردوو دەردێنێ، گیا لەدانەوێڵەی وشك دەروێنێ ﴿ ومخرج الميت من الحي ﴾ و دەرهێنەری مردوویشە لە زیندوو ﴿ ذلكم الله فأنى تؤفكون ﴾ ئەوە ئەو کارانە دەکا خوای پەروەردگارتانە، دەسا ئێوە لە بڕواهێنان چۆن کلادەبن و لا ئەدرێن؟ ﴿ ٩٦: فالق الإصباح ﴾ هەرخۆشیەتی تاریکایی شەوگار لادەداو، سپێدەی بەرەبەیان دێنێ و دونیا رووناك ئەکاتەوە" ﴿ وجعل الليل سكنا ﴾ و شەویشی بۆ ئیسراحەت و پشوودان دانا، هەمووشتێك تیایا ئارام ئەگرێ ﴿ والشمس والقمر حسبانا ﴾ و خۆرو مانگیشی بە ئەندازەو حسێبێکی ورد راگرتووەو، هەریەکەیان لەخولگەی خۆیدا زۆر بە وردی دێن ودەچن ﴿ ذلك تقدير العزيز العليم ﴾ ئەوەش ئەندازەگیری خوای خاوەن دەسەڵات و زانایە ﴿ ٩٧: وهو الذي جعل لكم النجوم ﴾ هەر ئەویشە کە ئەستێرەکانی کردووە بەنیشانە بۆ ئێوە ﴿ لتهتدوا بها في ظلمات البر والبحر ﴾ تا

﴿ إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَىِّ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ٱنظُرُوٓا۟ إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا۟ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتٍۭ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

لەتاریکییەکانی وشکایی ودەریاو زەریاکاندا رێیان پێ دەرکەن ﴿ قد فصلنا الآيات لقوم يعلمون ﴾ بەڕاستی ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ خەڵکانێکی زاناو ژیر رۆشن دەکەینەوە ﴿ ٩٨: وهو الذي أنشأكم من نفس واحدة ﴾ هەر ئەویشە کە هەموو ئێوەی لە تەنیا کەسێك (ئادەم)ـی بابتان بنەڕەت دانا ﴿ فمستقر ومستودع ﴾ ئەوسا لەمناڵدانی دایکتاناو، لەپشت بابتانا مەحکەم دایمەزراندن ﴿ قد فصلنا الآيات لقوم يفقهون ﴾ بەڕاستی ئێمە نیشانەکانی خۆمان بۆ خەڵکانێك کە لە راستیەکان تێبگەن، روون‌دەکەینەوە ﴿ ٩٩: وهو الذي أنزل من السماء ماء ﴾ هەرئەو دەسەڵاتدارەیە کە لە هەورەکانەوە بەئەندازەی پێویست دەباراند ﴿ فأخرجنا به نبات كل شيء ﴾ ئینجا هەموو جۆرە رووەکێکمان لێدەرهێنا ﴿ فأخرجنا منه خضرا ﴾ ئەوساش هەر لەوە، سەوزەگیاو گوڵ و گوڵزارو شینایی لێدەروێنین ﴿ نخرج به حبا متراكبا ﴾ لەویش چەندین دەنکە کەڵەکە کردووی لەسەر یەکی لێ پەیدا دەکەین، وەکو گوڵە گەنم

و جـۆ و مەرەزەو.. هتد ﴿ ومن النخل من طلعها قنوان دانية ﴾ وە لەگوڵی دارخورمایش هێشووی چڕو پڕوو شۆڕەوە بوو فەراهەم دێنین ﴿ وجنات من أعناب والزيتون والرمان متشابها وغير متشابه ﴾ وە چەن باخێك لە ڕەزو لە داری زەیتوون و لە بنە هەناری هاو وێنەو لەیەکچوو لە گەڵادا، جیاوازو لە یەك نەچوو لە تامدا، بەرهەممان هێنا ﴿ انظروا إلى ثمره إذا أثمر و ينعه ﴾ دەسا وەختێ وەبەردێن و میوەیان پێ‌دەگا، جوان تەماشـای بەرهەمی هەریەکەیان بکەن و بزانـن ئەو هەمـوو ئاڵ و گۆڕە کێ دەیکا؟ ﴿ إن في ذلكم لآيات لقوم يؤمنون ﴾ بەراسـتی لەوچەند شتانەدا گەلێ نیشانەی گەورەو مـەزن هەن بۆ گەلێك بیەوێ باوەڕ بەخوا بکا ﴿ ١٠٠: وجعلوا لله شـركاء الجن ﴾ چەندە مایەی سەرسـوڕمانە کە موشریکەکان ئەو جنۆکانەیان کردە هاوبەشـی خوا!! لەباتی ئەوەی کە تەنها خوا بپەرسـتن. ﴿ وخلقهم ﴾ خۆ دەشـزانن کە تەنها خـوا بۆ خۆی دروسـتی‌کردوون ﴿ وخرقوا له بنين وبنات بغير علم ﴾ وە هەر بە نەزانی خۆیان و، بەدرۆ و دەلەسـە کـوڕو کچیان دایە پاڵی خوا، واتە: گوتیـان: (عوزەیر) کوڕی خوایەو، فریشـتەیش کچییەتی ﴿ سبحانه وتعالى عما يصفون ﴾ خۆ خواش زۆر پاك و بێ عەیب و بەرزو بڵند و بێ‌خەوشـە لەوشتانە ئەوان دەیدەنە پاڵی ﴿ ١٠١: بديع السـموات والأرض ﴾ بەدیهێنـەری ئاسمانەکان و زەوییە، بێ ئەوە لەسـەرەتاوە نەخشـەیەکیان بووبێ ﴿ أنى يكون له ولد ولم تكن له صاحبة ﴾ باشـە خوایەکی بێ نیازی وا چۆن نەتەوەو منداڵی هەیە، کە ئەو لە بنەرەتدا ژنو هاوسەری نەبێت؟ ﴿ وخلق كل شئ ﴾ هەموو شـتێکیش بە بتەکانی ئەوانیشـەوە هەرخۆی دروستی‌کردووە ﴿ وهو بكل شئ عليم ﴾ و بە هەموو شتێکیش زۆر زانـاو بە ئاگایە ﴿ ١٠٢: ذلكم الله ربكم لا إله إلا هو ﴾ هەر ئەو خوایەیە پەروەردگاری ئێوە، ئیترجگە لەو هیچ پەستراوێکی‌تر نییە بۆ پەرسـتن بشێ ﴿ خالق كل شئ فاعبدوه ﴾ دروستکەری هەموو شتێکیشـە، دەسا ئێوەش بەشێوەیەکی‌شیاو بیپەرستن ﴿ وهو على كل شئ وكيل ﴾ هەرئەویشە پارێزەر و چاودێری هەموو شتێك.

خوا بە چاو دەرك‌ناكرێ و نابينرێ:

﴿ ١٠٣: لا تدركـه الأبصـار ﴾ هیـچ چاوێك دەرکی نـاکاو بۆی نابینرێ ﴿ و هو يدرك الأبصار ﴾ لە کاتێکدا ئەو هەموو چاوەکان دەرك دەکاو دەبینێ و بە وردیش ئاگای لەهەموو شـتێکە ﴿ و هو اللطيف الخبير ﴾ تەنها ئەویشـە کارناسـك و وردبین و ئاگادار بە هەموو شتێك.

(سـەلەفی سـاڵح) لەم دیتن و نەدیتنەی خوای گەورەیەدا چەند تێبینی وقسـەیەکیان هەیە: یەکـێ دەڵێ: لە دونیادا هەرگیز خوا بۆهیچ کەسـێك نابینرێو دەرك‌ناکرێ، ئەگەرچی لەقیامەتیشـدا ببینرێ، بۆیە خاتوو (عائیشـە/خوا لێـی رازی بێت) دەڵێ: (من زعـم أن محمدا أبصر ربه فقد كذب علـى الله) فإن الله تعالى قال: ((لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار)).

(ئیبن عەبباس)یش پێچەوانەی قسـەکەی‌خاتوو (عایشـە) دەڵێ. هەندێکی دیکە دەڵێن: نە لە دونیاو نە لە قیامەتدا خوا نابینرێ!! دیارە ئەمەیش بە ڕەواڵەت پێچەوانەی ئایەتی:(وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة) (٧٥/٢٢-٢٣)،وەپێچەوانەی ئایەتی: (كلا إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون) (٨٣/١٥)یە.

بە چاوی دڵ بنۆڕن بۆ خوا:

﴿ ١٠٤: قـد جاءكـم بصائـر من ربكم ﴾ بە ڕاسـتی لـە لایەن پەروەردگارتانەوە چاوی هەقبین و، دڵی وشـیارو، هۆی تێگەیاندن و بەڵگـەی ڕوونتـان بۆهات، هەتا ڕێی ڕاسـت بدۆزنەوە ﴿ فمن أبصر فلنفسه ﴾ ئینجا هەرکەسێك ڕێی‌دەرکردو، بە دڵ تێ‌گەیشت و، باوەڕی هێنا، بێ‌گومان بۆخۆی قازانجە ﴿ ومن عمى فعليها ﴾ و هەرکەسـێکیش لەئاستی ڕاستیەکان چاوی دڵی کوێرو نابینابوو، دیـارە گوناهو تاوانەکەی دەکەوێتە سـەرخۆی ﴿ ومـا أنا عليكم بحفيـظ ﴾ خۆ منیـش پارێزەرو چاودێری ئێوە نیـم، هەتا بتوانم لەکاری ناپەسەند لاتاندەم ﴿ ١٠٥: كذلك نصرف الآيات ﴾ ئێمە هەرئاوا گشـت بەڵگەو نیشانەکان ئاڵووگۆڕ دەکەین و، جۆراو جۆر دەیانخەینـە ڕوو، تاهەق وناهەق دەرکەوێ ﴿ وليقولوا درسـت ﴾ کەچی بێ‌باوەڕەکان لەباتی ئەوە باوەڕ بێنن، گەیشتنە ئەو ڕادەیە بڵـێن: تۆ بۆ خۆت ئـەم قورئانەت لای ئەم و ئـەو خوێندووە، نـەك لە خـواوە هاتبێ ﴿ ولنبينـه لقوم يعلمـون ﴾ دەشمانەوێ ئەوقورئانە ڕوون بکەینەوە بۆخەڵکانێك لە شت تێ‌دەگەن ودەزانن ﴿ ١٠٦:اتبـع ما يوحى إليك من ربـك ﴾ دەبێ‌هەر لەوفەرمانە پەیڕەوی بکەیت کە لـە لای پەروەردگارتەوە بەوەحی بۆت دێت ﴿ لا إله إلا هو ﴾کە جگە لەو پەروەردگارەش هیچ پەستراوێکی‌تر شـیاوی پەرستن نییە ﴿ وأعرض عن المشركين ﴾ تۆئێستا واز لە موشریکان و هاوبەشدانەران بێنە و، ڕوو هەر لەخوا بکە ﴿ ١٠٧: ولو شـاء الله ما أشـركوا ﴾ دیاریشـە ئەگەر خوا ویستبای ئەوانە هاوبەشـی بۆ دانەنێن، نەیاندەتوانی هاوبەشـی بۆ دابنێن، بەڵکو ئەهاتنە سەر ڕێی ڕاسـت، چونکە هەموو شتێ بەبڕیارو فەرمانی ئـەو دەبێ ﴿ وما جعلناك عليهم حفيظا ﴾ ئەمەش بزانە کە تۆمان نەکردۆتە بەرپرس و چاودێرو ژمێریاری کارو کردەوەیان ﴿ وماأنت

علیهم بوکیل ﴾ وپارێزەر و بریکاری کاروباریشیان نیت.

جنێو بە بتیکافران مەدەن، هەتا خوانەناسانیش بە (خوا)ی ئێوەی نەدەن:

(ئیـبن عەبباس) دەڵێت: بێبـاوەڕەکان بە پەیامبەریان ﷺ وت: دەبێ یا تۆ بەرامبەر بە خواکانی ئێمە واز لە قسەی خراپ بێنی، یان ئێمەش سـووکایەتی بـە خواکەی تۆ دەکەیـن. (قەتادە)یش ئەڵێت: موسـڵمانەکان قسەی سـووکایەتییان بە بتەکان دەکردو، بێباوەڕەکانیـش جنێویـان بە خـوای موسـڵمانان دەدا، ئەوجا ئەو ئایەتـە هات وفەرمووی: ﴿ ١٠٨: ولا تسـبوا الذین یدعون مـن دون الله ﴾ ئێوە جنێوو قسـەی خـراپ دەربارەی ئەو بتانە مەکەن، کە ئەو خەڵکانە لە باتی خوا ئەیانپەرسـتن ﴿ فیسبوا الله عـدوا بغیر علم ﴾ ئەوجا ئەوانیش بـە دژایەتی و نەزانین، جنێو بە(الله) بدەن.

(قـال العلمـاء: حکمها باق فی هذه الأمة علـی کل حال، فمتی کان الکفار فی منعة وخیف أن یسـب الإسلام، أوالنبی (ﷺ)، أوالله، فلا یحل لمسـلم أن یسب صلبانهم ولا دینهم ولا کنائسهم، ولا یتعرض إلی ما یؤدی إلی ذلک، لأنه بمنزلة البعث علی المعصیة. وفی الآیة -أیضاً- ضرب من الموادعة، ودلیل علی وجوب الحکم بسد الذرائع، وفیهادلیـل علی أن المحق قد یکف عن حـق له إذا أدی إلی ضرر یکـون فی الدیـن) قورتوبی دەڵێت: زانـاکان دەڵێن: ئەم بریاری جنێو نەدانە بە پەرسـتراوی خوانەناسـان، هەموو کات لەناو ئەم ئوممەتەدا بەردەوام دەبـێ و دەمێنێتەوەو دەبێکاری پێ بکرێت، کەوابـوو هەرکات کافرەکان بە دەسـەڵات و قودرەتمەند بوون و، لەوانەبوو جنێو بە دینی ئیسـلام، یان بە خوای گەورە بدەن، وە یان سووکایەتی بە پێغەمبەر ﷺ بکەن، قەت لەوحاڵەدا ڕەوا نییە موسڵمانەکان جنێو بە دین و بە کەنیشتەو، بە خاچەکەیان بدەن، تەنانەتی نابێ شتێ بورووژێنرێت سەر بکێشێ بۆ ئەوکارە، چونکە کاری ئاوا وەکو ئەوەوایە دنە بدرێت لەسەر نافەرمانی و یاخی بوون لەخوا. وە ئەم ئایەتە (موادەعە)و وازهێنان لە کافرانیشی تێدایەو، دیسـان بەڵگە بۆ ئەوەیش کە بریار بە (سد الذرائع) دەدرێ و پێی قایل دەبین، هەروەکو ئەم راستیەشی تێدایە کە: خاوەن ماف گەڵێ جار دەبێ دەست لە مافی خۆی هەڵبگرێت، ئەگەر کارێکی‌خراپ و ناشیاو لە داواکردنەکەیدا دەوەشایەوەو، زیانێکی‌دینی لێ‌پەیدادەبوو ﴿ کذلک زینا لکل أمة عملهم ﴾ گەرچۆنێ ئەوانە بەرگری لەخوا ناهەقەکانیـان دەکـەن، هەرئاوایش بۆ هەموو دەسـتەو کۆمەڵێك کارو کردەوەکانیـان بۆ دەرازێنینـەوەو، بەرگرییان لێدەکەن ﴿ ثم إلی ربهم مرجعهـم ﴾ بۆدواییش هەردێنـەوە لای پەروەردگاریان ﴿ فینبئهم بماکانوایعملون ﴾ ئەوسـایش لەگشت کاروکردەوکانیان بەئاگایان دەکات. پەیامبەر ﷺ لەبارەی قسەی خراپ و جنێودان بەیەکتری دەفەرموێ: (ملعون من سـب والدیه، قالوا کیف یسـب الرجل والدیه؟ قال: یسب أبا الرجل، فیسب أباه، ویسب أمه، فیسب أمـه). (حدیث صحیح). واتە: ئەوەی جنێو بە دایك و بابی خۆی بدات نەحلەتـی لێکراوە؛ گوتیان: چۆن دەبـێ مرۆڤ جنێو بە دایك و بابی خۆی بدات؟ فەرمووی: ئەم جنێو بەدایك و بابی ئەم دەدا، ئەویش جنێوەکە بەدایك و بابی ئەم دەداتەوە.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

﴿ ١٠٩: وأقسـموا بـالله جهـد أیمانهـم ﴾ بەگشـت هێزیانەوە سـوێندیان بە خوا خوارد ﴿ لئن جائتهم آیة ﴾ کە هەر مۆعجیزەو نیشـانەیەکیان بۆبێت ﴿ لیؤمنن بها ﴾ بـاوەڕی پێ بکەن ﴿ قل إنما الآیات عند الله ﴾ پێیان بڵێ: تەواوی بەڵگەو نیشانەکان تەنها بە دەسـتی خوان و، من هیچ دەسەڵاتێکم نییە، شتێکی‌سادەشتان بۆ بێنم ﴿ وما یشـعرکم أنها إذا جاءت لا یؤمنون ﴾ ئێوە چوزانن کە ئەگەر ئەو مۆعجیزانەشـیان بۆ بێت، ئـەوان هەر باوەڕ ناکەن ﴿ ١١٠: ونقلـب أفئدتهم وأبصارهم ﴾ ئیـتر ئێمە دڵ و چاویان لەئاستی هەق وەردەگێرین ولەکار دەخەین ﴿ کما لم یؤمنوا به أول مرة ﴾ هەروەك چۆن لە سـەرەتاوە بڕوایان پـێ نەهێنا، کەوابوو

هەربەڵگەیەکی‌تریش بێنین هەربڕوای پێ‌ناکەن ﴿ ونذرهم في طغيانهم يعمهون ﴾ ئێمەش لە سەرلێشێواوی خۆیاندا دەیانهێڵینەوە باهەمیشە لەگێژاودا بتلێنەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠٨-١١٠):

هەر قسەو کردارێ ببێتە مایەی جنێودان لەلایەن موشریك و بێباوەڕانەوە بەخواو بە پێغەمبەر ﷺ ئەو قسەو کردارە حەرام دەبێت.

١) لەبەر هەر حیکمەتێك خوای خۆی چاك دەزانێ هەمووکارێکی دزێوو خراپ لای خاوەنەکەی جوان و شیرین دەکرێت، ئەوسا دەیکات.

٢) هیدایەت و ڕێنمایی تەنیا بە دەستی خوایە، بۆیە گەلێ جار مۆعجیزەش دێ و خەڵکەکە هەر بڕوا ناهێنن!.

کۆتایی جزمی ٧، (ولله الحمد والمنة)..

لەپێشەوە کافرەکان سوێندیان خواردو گوتیان: (لئن جاءتهم آية ليؤمنن بها..) کە ئەگەر بێ لە قورئان نیشانەو ئایەتێکی تریان بۆ هاتبا، بێ سۆ باوەڕیان پێ‌دەکرد! یان گوتیان: (.. لن نؤمن حتى نؤتى مثل ما أوتي رسل الله..) یان گوتیان: (.. لو لا أنزل علينا الملائكة أو نرى ربنا..) جا بۆ ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بەتەمای ئیمانیان نەبێت، فەرمووی: ﴿ ١١١: ولو أننا نزلنا إليهم الملائكة ﴾ ئەگەر فریشتەشمان ناردبایە لایانو بە چاو دیتبانیان وەك خۆیان داوایان‌کرد ﴿ وكلمهم الموتى ﴾ و مردووەکانیش زیندوو بوونایەتەوە وقسەیان لەگەڵ کردبان بۆ ڕاستی تۆ ﴿ وحشرنا عليهم كل شيء قبلا ﴾ و هەموو ڕابوردوانیشمان ڕوو بە ڕوویان کۆ کردبایەتەوە وشایەتی ڕاستی تۆیان دابا ﴿ ما كانوا ليؤمنوا إلا أن يشاء الله ﴾ باوەڕیان نەدەهێنا مەگەر خوا ئارەزووو ویستی لێ‌با، ئەگینا هەرگیز باوەڕ ناهێنن، دەیارە ئەمە بێ هیواو مەیووس‌بوونە لە باوەڕهێنانیان، هەتا پێغەمبەریش ﷺ بەتەمایان نەبێ ﴿ ولكن أكثرهم يجهلون ﴾ بەڵام زۆربەیان نەزان و بێ ئاگان لەم ڕاستیانە.

هەموو پێغەمبەرێک ناحەزێکی بنیادەمی و جنی هەبووە:

﴿ ١١٢: وكذلك جعلنا لكل نبي عدوا شياطين الإنس والجن ﴾ هەر چۆنێ قورەیش نەیارودژی تۆن ئەی پێغەمبەر! ﷺ دڵنیابە بۆ هەموو پەیامبەرێکی‌دی شەیاتینی‌دژونەیارمان، لەئادەمی‌و، لەجننی داناوە، (وەرەقەی کوری نەوفەل) بە پێغەمبەری گوت: هەرپێغەمبەرێك هاتبێ، وەکو تۆ دژایەتی کراوە (متفق عليه). پەیغەمبەر بە (ئەبووزەڕ)ی‌فەرموو: لە شەیاتینی بنیادەم و جنۆکە، پەنات بردە بەر خوا؟ ئەویش گوتی: دەبۆ لە مرۆڤیشدا شەیاتین هەیە؟! فەرمووی: بەڵێ، (تەبەری).

بەکورتی: هەموو مرۆڤێکی سنوور بەزێن شەیتانە، کەوابوو هەموو سەرکەشێك دەبێتە شەیتان، بۆیە دەفەرموێ: (الكلب الأسود شيطان) (موسلیم: کتاب الصلاه/٣٦٥). ﴿ يوحي بعضهم إلى بعض زخرف القول غرورا ﴾ کە هەندێکیان "بۆفریودان" گوتەی ڕازاوەو بێ ناوەڕۆك بە هەندێ خەڵکی‌سادە ڕادەگەیەنن "بەمەبەستی لە خشتە بردن وچەواشەکردن وترساندونیان لەڕێی‌هەق" دەساتۆیش بەئارامبە ﴿ ولو شاء ربك ما فعلوه ﴾ دڵنیابە کە ئەگەر پەروەردگارت ویستبای ئەوانە دژوو نەیار نەبن و، ئەوجۆرە قسانە هەڵنەبەسن، هەرگیز نەیان ئەتوانی ئەو کارە بکەن، بەڵام حیکمەتی خۆی لەوەدایە کە هەر پێغەمبەرەی دژوو نەیارێکی‌هەبێ ﴿ فذرهم وما يفترون ﴾ دەسا تۆش لەخۆیان ولەو درۆو دەلەسەیە هەڵی‌دەبەستن وازبهێنەو، درێژە بەکاری‌خۆت‌بدە، چونکە تۆ خوا سەروەرو پشتیوانتە ﴿ ١١٣: ولتصغى إليه أفئدة الذين لا يؤمنون بالآخرة ﴾ و دەبا ئیتر ئەوانەی وا بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نییە، هەردڵی بدەنێ‌و، گوێی بۆ ڕاگرن ﴿ وليرضوه وليقترفوا ماهم مقترفون ﴾ وقسەکەیان پەسەندبکەن و پێی ڕازی بن و، هەرتاوانێکیش ئەکەن با بیکەن" چونکەتەنها ئەو کەوەدەنانە دوایان دەکەون و، پاشە ڕۆژیشیان هەر لای خۆمانە.

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١١-١١٣):

١) خوا مەیل و ویستی لە هەر شتێ ببێ، بێ‌گومان هەر ئەوە دەبێ، حەزیش بە شتێ نەکا، هەر گیز نابێ، ئەمەیە مانای (ئولوهییەت و ربوبییەت)ی خوای گەورەو، قەزاوقەدەر کە لەئەزەلدا بڕیاری لەسەر داوە.

٢) سەرەخۆشی و دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ بەوە کە هەر پێغەمبەرێك وەکو تۆ دژوو نەیاری لە نێو شەیتانەکانی بنیادەم و جندۆکەدا هەبووە، بەڵام خوا پێغەمبەرەکەی خۆی سەر خستووە بەسەریانا.

٣) مرۆڤ هەردەم دەبێ ورياو وشيار بێ، تا لە خشتە نەبرێ، چونکە فریودان و لە خشتە بردن تەنها چەکێکە بۆ شەیتان.

٤) ئەو دڵانە کە کافرو خوانەناسن، هەمیشە بۆ فەسادو خراپەو کاری باتڵ ئامادەترن، تالەو دڵانەی کە بڕوادارن.

﴿ ١١٤: أفغير الله أبتغي حكما ﴾ پێیان بڵێ: ئاخۆ ڕەوایە جگە لە خوای بەدەسەڵات کەسێتر بکەمە داوەری نێوانمان؟ هەتا شایەتی بدات کامان ڕاست ئەکات؟ ﴿ وهو الذي أنزل إليكم الكتاب مفصلا ﴾ کە هەر ئەویشە ئەم قورئانەی بە ڕۆشنکراوەیی دابەزاندۆتە خوارەوە بۆتان و، سەرجەم بڕیارەکانیشی ڕوونن ﴿ والذين آتيناهم الكتاب ﴾خۆ ئەوانەیش وا نامەمان پێداون ﴿ يعلمون أنه منزل من ربك بالحق ﴾ چاك ئەزانن کە ئەو قورئانە لە لای پەروەردگارتەوەیەو، گشتیشی ڕاست و دروستە ﴿ فلا تكونن من الممترين ﴾ دەسا تۆ هەرگیز لە خەڵکانی دوو دڵ و بەگومان مەبە،گومانت نەبێ کە ئەم قورئانە خوا ناردوویە ﴿ ١١٥: وتمت كلمة ربك صدقا وعدلا ﴾ و گشت وتەکانی پەروەردگارت (قورئان) و سەرجەم بڕیارەکانی، لە ڕاستی ودادگەریدا، تەواو بە پایانگەیشتوون و بێوێنەن ﴿ لا مبدل لكلماته ﴾ نابێ هیچ کەسێ دەسکاری وئاڵووگۆڕیان بکا ﴿ وهوالسميع العليم ﴾ هەرئەو خۆی چاك ئەبیسێ و، باش زاناو ئاگادارە بەهەمووشتێك.

زۆرینەی خەڵك گومڕا و سەرلێشێواوە:

﴿ ١١٦: وإن تطع أكثر من في الأرض ﴾ ئەگەر لە زۆربەی خەڵکانی ئەم سەر زەوییە،کە بێ باوەڕن پەیڕەوی بکەیت ﴿ يضلوك عن سبيل الله ﴾ لە ڕێگەی خوا لات ئەدەن و چەواشەو سەر لێشێواوت ئەکەن ﴿ إن يتبعون إلا الظن ﴾ چونکە خۆیشان هەر دوای دوو دڵی و بەدگومانی دەکەون ﴿ وإن هم إلا يخرصون ﴾ وهەر بە تەخمین وبەد گومانی لەپڕوپووچ خەریکن ودەگەڕێن،ئەگینە هیچ بەڵگەیەکی ئەو تۆیان نییە.

ئەو حەیوانە حەڵاڵە، کەسەر دەبڕێ بەناوی خواوە بێ:

﴿ ١١٧: إن ربك هو أعلم من يضل عن سبيله ﴾ بێگومان پەروەردگارت زۆر باشتر بە ئاگاو زانایە لەحاڵی ئەو کەسانە لە ڕێی خوا لایانداوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدين ﴾ وباشتریش ئەو کەسانە دەناسێ شارەزای ڕێگەی ڕاستن و ڕێنمان.

ئیمامی (ترمزی) ئەڵێ: کۆمەڵە خەڵکێك هاتنە لای پێغەمبەرﷺ وتیان: ئەوحەیوانە ئێمە خۆمان دەیکوژینەوە بەپاکی دەزانین و لێی دەخۆین، حەیوانێکیش کە بە قسەی خوا بکوژرێتەوە، واتە: بەو شێوە ئێوە دەڵێن سەر ببڕێ، بەپاکی نازانین ولێی ناخۆین، ئاخۆ ئەم ڕاوبۆچوونە چۆن بێ؟ جا بۆ ئەو وەڵامە ئەم ئایەتە هاتو فەرمووی: ﴿ ١١٨: فكلوا مما ذكر اسم الله عليه ﴾ دەسا ئێوە ئەی موسڵمانان! لە گۆشتی ئەو ئاژەڵانە بخۆن کە لە کاتی سەر بڕینیاندا ناوی خوایان لە سەرهێنراوە ﴿ إن كنتم بآياته مؤمنين ﴾ ئەگەر ڕاستە بڕواتان بە ئایەت و بەڵگەکانی خوا هەیە، واتە: لەو حەیوانانە مەخۆن کە: یان مردارەوە بوون،یان بۆغەیری خوا سەربڕاون ﴿ ١١٩: وما لكم ألا تأكلوا مما ذكر اسم الله عليه ﴾ دە بۆ چی ئێوە لە گۆشتی ئەو پەلەوەرو ئاژەڵانە ناخۆن

﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا إِلَّآ أَن يَشَآءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ الْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

کە ناوی خوایان لەسەر دێ؟ ﴿ وقد فصل لكم ما حرم عليكم ﴾ خۆهەرشتێکی لێحەرامکردبن، بەباشی بۆی شیکردونەتەوە، واتە: بەتەواوی حەڵاڵ و حەرامی بۆ لێك جیاکردونەتەوە،دەسا ئێوەیش تخونی حەرامەکان مەکەون ﴿ إلا ما اضطررتم إليه ﴾ مەگەر شتێك لە ڕووی ناچارییەوەبێ، واتە: هەر چەندە ئەو پەلەوەرو ئاژەڵە نارەواو یاساغ بێ و ناوی خوای لێ نەهێنرابێ، لەکاتی ناچارییدا بۆتان ڕەواو حەڵاڵ دەبێ خواردنی ﴿ وإن كثيرا ليضلون بأهوائهم بغير علم ﴾ خۆ زۆرێ لەو مەردمەش هەر بە ئارەزووی خۆیان و، بێ هیچ جۆرە زانست و زانیارییەك خەڵکێك سەر لێشێواو ئەکەن، واتە:بەئارەزووی خۆیان حەڵاڵ، حەرام ئەکەن و،حەرام، حەڵاڵ دەکەن! ﴿ إن ربك هو أعلم بالمعتدين ﴾ بە ڕاستی پەروەردگارت لەحاڵی خەڵکانی زێدەڕۆو، سنوور بەزێن لە هەموو کەسێ بەئاگاو زاناترە ﴿ ١٢٠: وذروا ظاهر الإثم وباطنه ﴾ خەڵکینە! ئێوە لە تاوان وگوناهانی ئاشکراو نهێنی، خۆ بپارێزن

و وازبهێنن ﴿ إن الذين يكسبون الإثم ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی وا گوناح وتاوان دەکەن ﴿ سيجزون بما كانوا يقترفون ﴾ بێ سۆ لە تۆڵەی گوناهە ئاشکراو نهێنییەکانیاندا سزا دەدەرێن ﴿ ١٢١ : ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه ﴾ هەر پەلەوەرو حەیوانێ لە کاتی سەر بڕیندا ناوی خوای لە سەر نەهێنرابێت، ئێوە لە گوشتەکەی

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

مەخۆن ﴿ وإنه لفسق ﴾ بێ‌گومان ئەو جۆرە خواردنە، تاوان و گوناحەو لە ڕێگە دەرچوونە ﴿ وإن الشياطين ليوحون إلى أوليائهم ﴾ وبشزانن کە شەیاتینەکان هەمیشە شتی پڕوو پووچ ئەخەنە دڵی دۆستەکانیانەوەو، دنەیان دەدەن ﴿ ليجادلوكم ﴾ بۆ ئەوە موجادەلەو دەمە قاڵێتان لەگەڵ بکەن و، کێشەوگرفتان بۆ بنێنەوە ﴿ وإن أطعتموهم إنكم لمشركون ﴾ خۆ ئەگەر بە گوێتان کردن لە گوتەو کارو بۆچوونەکانیاندا، . دڵنیابن ئێوەیش موشریك وهاوبەشدانەرن، چونکە پەیڕەوی کردنی غەیری بەرنامەی خوا، کوفرو هاوەڵدانانە بۆ خوا.

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (١١٨-١٢١):

١) خواردنی گۆشتی هەموو ئاژەڵێکی سەر بڕاو بە دەستی موسڵمان حەڵاڵە.

٢) (بسم الله..) کردن لەسەرهەموو ئاژەڵو پەلەوەرێك لەکاتی سەر بڕینیدا واجب و پێویستە، بۆیە هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: (بسم الله) کردن لە کاتی سەر بڕیندا واجیبە، کەوابوو بە پێی ڕای ئەمانە هەر موسڵمانێك ئاژەڵێکی سەربڕی و بەدەست ئەنقەست ناوی خوای لەسەر نەهێنا، ئەو گۆشتە حەرامە لای ئەو دەستەیە.

٣) هەندێك ئەڵێن: ئەگەر بە هەڵەو لە بیر چوون بوو، قەیدی نییەو دەخورێ.

٤) دەبێ پەیڕەوی لەفیقهی زانایان بکرێو، لە هەوا بازانەوە دووربگرین.

٥) دەبێ لەهەموو گوناحەکان -بەدەست‌بەر بگرین، یان بەدڵ- خۆ بپارێزین.

٦) هەموو جۆرە سەربڕاوێك بە دەستی هاوبەشدانەرو ئاگرپەرست و، خوانەناس و(مورتەدی)وخەڵکانی عەلمانیی ناخورێ، بۆیە پێوستە موسڵمانان هەرگیز لای ئەوانە گۆشت نەکرن.

موسڵمان زیندووەو، خوانەناس مردوو:

﴿ ١٢٢ : أو من كان ميتا فأحييناه ﴾ ئاخۆ کەسێك مردووبێ‌و، ئینجا زیندوویکەینەوە، واتە: کافرو بێ‌بڕوابێ، پاشان ئیمان وباوەڕ بخەینە دڵیەوەو باوەڕ بێنێ ﴿ وجعلنا له نورا يمشي به في الناس ﴾ و ڕووناکی و نووریشی بدەینێو، ڕێی خۆی پێ‌دەرکاو، بەسەر بەستی لە ناو مەردمدا هاتوو چۆ بکات ﴿ كمن مثله في الظلمات ﴾ وەکو کەسێ وایە لەناو تاریکییەکانی شیرك و سەرلێشێواویدا بێت ﴿ ليس بخارج منها ﴾ کە هەرگیزیش نەتوانێ خۆی لێ ڕزگار بکاو بێتە دەرێ؟ دیارە هەر ئەو کەسەیە زیندەو خاوەن نوور، ئەمەش نموونەی ڕێگاو ڕێبازی ڕاستی مرۆڤی بڕوادارە، ئەویشیان مەسەل و نموونەی مرۆڤی لاسارو، ڕێگا چەوتەکەی بێ‌باوەڕانە، وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ. ﴿ كذلك زين للكافرين ما كانوا يعملون ﴾ وەکو چۆن ئیمان و بڕوا لای بڕواداران جوانو ڕازاوەیە، هەروا ئەو کەسانەش بێ بڕواو کافرن، کارە خراپەکانیان لاجوانە و،هەموو کارێکی‌خراپ ودزێو بەچاك‌دەزانن!.

فرت و فێڵی تاوانباران و،چارەنووس و ڕێ و شوێنیان:

﴿ ١٢٣ : وكذلك جعلنا في كل قرية أكابر مجرميها ﴾ هەرچۆنێ گەورەپیاوانی مەککە -شارەکەی تۆ- دەستیان دایەکاری خراپ ونامەردانە، هەر ئاواش پیاوخراپ و تاوانکارانمان لەناوچەی هەر پەیغەمبەرێکدا کردە سەرکردەو دەسەڵاتدارو گەورەو ڕابەریان

﴿ ليمكروا فيها ﴾ هەتا دەستیان دایە فروفێڵ و چەواشەکاری تێیداو، رووبەرووی پەیامبەرەکان وەستان، کەوابوو تۆش لە گەلە لاسارەکەت دڵزویر مەبە ﴿ وما يمكرون إلا بأنفسهم ﴾ خۆ فرو فێڵیش هەر لە خۆیان دەکەن و، ئەنجامەکەشی هەر لەسەر خۆیان دەکەوێ ﴿ وما يشعرون ﴾ هەستیشی پێناکەن ﴿ ١٢٤: وإذا جاءتهم آية ﴾ هەرکە مۆعجیزەو بەڵگەیەکیان بۆ دێ بۆ ڕاستی پەیامبەر ﷺ ﴿ قالوا لن نؤمن حتى نؤتى مثل ما أوتي رسل الله ﴾ دەڵێن: تا ئەو بەڵگانە بە پەیامبەرانی خوا دراون، بەئێمەیش نەدرێن، هەرگیز باوەڕ ناکەین ﴿ الله أعلم حيث يجعل رسالته ﴾ خۆ خوا خۆی باشتر دەزانی، پەیامی خۆی لە کوێ دابنێ‌و، چ کەسێ بکات بە پەیامبەر ﴿ سيصيب الذين أجرموا صغار عند الله وعذاب شديد بما كانوا يمكرون ﴾ دڵنیابن ئەوانەی کە ناهەقیکارو تاوانباربوون، سووکی و سەر شۆڕی و، سزایەکی زۆر توندیان لای خوا تووش دەبێ ﴿ ١٢٥: فمن يرد الله أن يهديه يشرح صدره للإسلام ﴾ ئینجا ئەو کەسە کە خوا بیەوێ ڕێنمایی بکات بۆ دینی ئیسلام، دڵ و سنگی فراوان و گوشاد ئەکاو، پاداشی قیامەتی لا شیرین ئەکاو، ئەوجا زۆر بەئاسانی دینی ئیسلام قبووڵدەکات، پێغەمبەری‌خوا دەفەرموێ: ئەو موسڵمانە زیرەکە کە هەمیشە مردنی لەبیر بێ و، هەوڵەکانی بۆ خۆسازدان بێت بۆ پاش مردن، لێشیان پرسی: دڵان چۆن گوشادوفراوان دەبن بۆ وەرگرتنی دینی ئیسلام..؟ فەرمووی: نوورێك لەلایەن خواوەوە دەهاوێژرێتە ناویەوە، ئەوسا بەرچاوی روون دەبێتەوەو رێی پێدەردەکا، گوتیان: نیشانەیەك بۆ ئەوە هەیە؟ فەرمووی: بەردەوام بیرکردنەوە لە یانەی نەمری و، دوورکەوتنەوە لەخۆشەویستی دونیای فریودەرو، خۆ ئامادەکردن بۆ پاش مردن نیشانەیەتی (تەبەریی). ﴿ ومن يرد أن يضله ﴾ کێش خۆی حەز بکا گومرای بکا ﴿ يجعل صدره ضيقا حرجا ﴾ وا بە توندی نەفەس تەنگی ئەکا ﴿ كأنما يصعد في السماء ﴾ دەڵێی بەرەو ئاسمان سەردەکەوێ ﴿ كذلك يجعل الله الرجس على الذين لا يؤمنون ﴾ ئەو کەسانەی وا بڕوا ناهێنن، هەر بەو شێوازە خوای گەورە شەیتان زاڵ ئەکات بەسەریاندا ﴿ ١٢٦: وهذا صراط ربك مستقيما ﴾ ئەم شەریعەت و بەرنامە ڕێکە، ڕێی پەروەردگاری تۆیە، سەرجەم ڕاستەو لاڕێی تێدا نییە ﴿ قد فصلنا الآيات لقوم يذكرون ﴾ بێگومان بۆ ئەوانەی لە ئامۆژگاری کەڵك و سوود وەردەگرن، بە ڵگەکانمان روون دەکەینەوە ﴿ ١٢٧: لهم دار السلام عند ربهم ﴾ ئەو خاوەن باوەڕانە لە پەروەرندەی خۆیانەوە (دار السلام-بەهەشت)یان بۆ هەیە ﴿ وهو وليهم ﴾ کە هەر ئەو پەروەردگارە -لەدونیاو، لەقیامەتدا- پشتیوان و یاریدەریانە ﴿ بما كانوا يعملون ﴾ ئەو پاداشەیان لەبەر ئەو کارە چاکانەیە ئەنجامیاندان ﴿ ١٢٨: ويوم يحشرهم جميعا ﴾ ئەو ڕۆژەیان وەبیر بێنە کە خوای گەورە تەواوی ئادەمی و جینی وئاغاو پەرستراوەکانیان کۆ ئەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ يا معشر الجن قد استكثرتم من الإنس ﴾ ئەی دەستەو کۆمەڵی جنییەکان!

فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهْدِيَهُۥ يَشْرَحْ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُۥ يَجْعَلْ صَدْرَهُۥ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى ٱلسَّمَآءِ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ ٱللَّهُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَٰطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ ۞ لَهُمْ دَارُ ٱلسَّلَٰمِ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ قَدِ ٱسْتَكْثَرْتُم مِّنَ ٱلْإِنسِ ۖ وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ ٱلْإِنسِ رَبَّنَا ٱسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا ٱلَّذِىٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا ۖ وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾

بەڕاستی ئێوە خەڵکێکی زۆرتان لەبەرەی ئادەمیی رامکردوگومراتان کردن ﴿ وقال أولياؤهم من الإنس ﴾ مرۆڤە دۆستە رامکراوەکانیان دەڵێن: ﴿ ربنا استمتع بعضنا ببعض ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ڕاستە بریکمان لەبریکی‌تر کەڵکی وەرگرت و بەهرەمەند بوون، جینییەکان بە ئیتاعەی ئێمەی مرۆڤ بەهرەیان بردوو خۆشحاڵ بوون، خۆشمان بەجێبەجێکردنی فەرمانی ئەو جنۆکە ئاغانەمان دڵشاد بووین، وا ئێستا گیرۆدەی‌کاری خۆمان‌بووین ﴿ وبلغنا أجلنا الذي أجلت لنا ﴾ ئەو ئەجەل و وادەیەش بۆت دیاری‌کردبووین، پێی‌گەیشتین و مردین، واتە: تەمەنی چاکیشمان بەسەر برد، هەق‌بوو بیر بکەینەوە، کەچی هەرلارو لاسار بووین ﴿ قال النار مثواكم ﴾ خوا فەرموێ: لەتۆڵەی ئەوەدا ئاگری دۆزەخ جێگای گشتتانە ﴿ خالدين فيها إلا ما شاء الله ﴾ و بەهەتا هەتاییش تێیدا دەبن، مەگەر خوا بەمەیلی خۆی بیگۆڕێ، یان سزانەدا، واتە: هەر ئەو ماوە(بەرزەخییە) بێ‌سزا دەبن کە دەنێردرێن بۆ

دۆزەخ ﴿ إن ربك حكيم عليم ﴾ بەراستی پەروەردگارت زۆر لە کارزان و کارجوانــە، زۆریــش بەئاگاو زانایــە ﴿ ١٢٩: وكذلك نولـى بعض الظالميـن بعضا ﴾ و هەروەك جننــی و ئادەمی کەڵك لــە یەکتر وەردەگــرن و، جنییەکان ئادەمییەکان دەچەوســێننەوەو زاڵدەبن بەسەریاندا، هەر ئاوایش هەندێ لە ستەمکاران دەخەنە ژێـر دەســەڵاتی برێکــی تریان و ریســواو سەرشـۆڕیان دەکەن، پاشــانیش یەکتر لەناو ئەبەن ﴿ بما كانوا يكسبون ﴾ بە هۆی ئەو کارە ناپەسەندانەوە دەیانکردن.

وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَءَاتٍ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ ٱلْحَرْثِ وَٱلْأَنْعَٰمِ نَصِيبًا فَقَالُوا۟ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَٰدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا۟ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

خوانەناس شایەتی لەخۆی دەدا:

﴿ ١٣٠: يامعشـر الجن والإنس ﴾ ئەی کۆمەڵی جننی و ئادەمی! ﴿ ألم يأتكم رسـل منكـم ﴾ مەگەر هەر لە خۆتــان (لەئادەمی) چەند پەیامبەرێکتان بۆ نەهاتن ﴿ يقصون عليكم آياتي ﴾ ئایەت و نیشـانەکانی منتان بۆ بخوێننــەوە ﴿ وينذرونكم لقـاء يومكم هذا ﴾ وله گەیشتن ودیمانەی ئەم رۆژەتان بترسێنن ﴿ قالوا شهدنا علـى أنفسـنا ﴾ کاتێ هیچیان بـۆ نامێنێتەوە ئەڵـێن: بەڵێ ئەی پەروەردگار! شایەتی لەسەر خۆمان ئەدەین: بەڵێ پەیامبەرانی تۆ هاتن و، نامەکەشیان گەیاندپێمان ﴿ وغرتهم الحياة الدنيا ﴾ ئەوجا خوایگــەورە فەرمووی: ئەم ژیانــە زرق وبرقەی گێتیە فریوی‌دان ﴿ وشهدوا على أنفسهم ﴾ و شایەتیشیان لەسەر خۆیان دا ﴿ أنهم كانوا كافرين ﴾ کە راستــیەکەی ئەمەیە: کافرو خوانەناس بوون ﴿ ١٣١: ذلك أن لم يكن ربك مهلك القرى بظلم ﴾ ناردنی ئەو پەیامبەرانە لەبەر ئەوەیە کە ئێوە چاك بزانن هەرگیز پەروەردگارت هیچ شارو گوندێکی بەناهەقی - قرنەکردووە ﴿ وأهلها غافلون ﴾ و دانیشتووەکانیشی خافڵ و بێ ئاگاو بێ تاوان بووبن، واتە: هەتا ئێمە پەیامبەرنەنێرین و، ئەوانیش لێی لا نەدەن، قاریان لێناگرین ﴿ ١٣٢ ولـكل درجات مما عملوا ﴾ بۆ هەر مرۆڤێك -چاك، یان خــراپ- لە بەرامبەر ئــەو کارەی کردوویەتی، چەندین پلەو پایە هەیە، وپاداش وتۆڵەش وەردەگرن ﴿ وما ربك بغافل عما يعملون ﴾ خۆ پەروەردگاریشـت هەرگیز لەو کارەی ئەیکەن بێ ئاگاو خافڵ نییە، واتە: هەوڵ وتێکۆشانی هیچ کەسێك بزرنابێ.

رێنماییەکانی ئایەتی (١٢٩-١٣٢):

١) بەرەی جننی زاڵدەبن بەسەر بەری ئینسانداو، کاری خراپ وبێفەریان پێدەکەن و، گومراو سەرلێشێواو دەبن.

٢) وریابە بە ژیانی ئەم دونیایە فریو نەخۆیت.

٣) هاتنــی پێغەمبــەران بــۆ نیشــاندانی ریگەی ڕاســتەو نەمانی‌بروبیانوو و بەڵگەی خەڵکە.

٤) پاداش و تۆڵە هەر بەپێی کارو کردەوەیە.

﴿ ١٣٣: وربك الغني ذو الرحمة ﴾ وە پەروەردگاری تۆ لەتەواوی خەڵکی، بێ نیازەو، خاوەن بەزەیی و دلۆڤانە ﴿ إن يشأ يذهبكم ﴾ ئەگەر بیەوێ لاتان ئەباو لە ناوئەچن ﴿ ويسـتخلف من بعدكم ما يشـاء ﴾ لە پاش ئێوەیش حــەزی لە هەرچینێکی‌تربێ لەجێتاندا دایدەنێ ﴿ كما أنشـأكم من ذرية قوم آخرين ﴾ هەرچۆنێ ئێوەی لــە تۆرەمەو نــەوەی گەلێکی‌تر خستــەوە ﴿ ١٣٤: إن ما توعدون لآت ﴾ بێگومان هەر بریارێکتان بۆ دەدرێ -لە پاداشــت وتۆڵە- بــێ دواکەوتن پێش‌دێــت ﴿ وما أنتم بمعجزين ﴾ خۆ ناشــتوانن پەکــی خوابخــەن ونەهێڵن کارەکانــی ئەنجام بــدات ﴿ ١٣٥: قـل يا قوم اعملوا على مكانتكم ﴾ -ئــەی پێغەمبەر! ﷺ- بڵێ: ئەی هۆزەکەم! هەرچی لە دەســتان دێت، دریغی مەکەن و، هەر بەو شــێوەیە کار بکەن هەڵتان بژاردووە بۆخۆتان، واتە: کەخۆتان بەراست دەزانن، دەسا لەسەر ئەو کاری خۆتانە بەردەوامبن ﴿ إني عامل ﴾ بێگومان منیش هەرخەریکی کاری خۆم دەبم ﴿ فسـوف تعلمون من تكون له عاقبة الدار ﴾ ئەوسـاچاك ئەزانن پاشەرۆژی چاك و باشی ئەو ماڵەکە بۆ کێ ئەبێت؟ ﴿ إنه لا يفلح الظالمون ﴾

بێگومـــان هەرگیز ســتەمکاران بەختیارو رزگــار نابن، واتە: ئێوە سەرلێشێواوو ناهەقن، منیش ڕاست ولەسەرهەقم.

ڕێنماییيەکانی ئایەتی (١٣٣-١٣٥):

١) خـــوای گـــەورە لـــە هەمـــوو بوونـــەوەر دەوڵەمەندتـرو بێ نیازە.

٢) دەسەڵات و توانایی خوای کارجوان بۆ لەناو بردنی ئەو خەڵکانەو، هێنانی دەستەیەکیتر لە جێی ئەواندا.

٣) بەڵێنەکانی خوا هەرگیز دواناکەون.

٤) هاوبەشـدانەران ئەگـەر بـەردەوام بـن لەسـەر ئـەو کارەیان، ئەوا بەتوندی سزایان بۆ دێ.

کارو کردەوەی خوانەناسان!:

﴿ ١٣٦: وجعلـوا لله ممـا ذرأ مـن الحـرث والأنعـام نصيبـا ﴾ لەبەروبـووی ئەو کێڵگەوکشـت و ئـاژەڵ ومەڕوماڵاتە خوا خۆی دروسـتیکردبوو، هەر بەشـێکیان بۆخوا دانا!! بەشەکەی تریان جیایـان کردەوە بۆ گەورەو بتەکانیان! ﴿ فقالوا هذا لله بزعمهم ﴾ ئەوسـاش بێ بەڵگەو لێکدانـەوە، بەڵکو هەر بـە خەیاڵی خۆیان وتیـان: ئەمە بۆخوایـە!! ﴿ وهـذا لشـركائنا ﴾ وئەمەیش هی هاوبەش و (بتەکان)مانە ﴿ فما كان لشركائهم فلا يصل إلى الله ﴾ جا ئەوەی هیبت و هاوبەشەکانیان بوو، هەرگیز نەئەگەیشتە لای خوا ﴿ وما كان لله فهو يصل إلى شركائهم ﴾ کەچیئەوەی بەشی خوابـوو ئەگەیشـتە لای بتەکانیان!! دیارە لـە کارو بۆچوونێکی زۆر نارەواو هەڵەدا بوون، چونکە لەوەگەڕێ کەشـەریکیان بۆخوا دانابوو، لـە دابەشکردنەکەیشداهەرناراسـت دەرچوون، ئەوەتە بەشـەکەی خوایش دەخەنە سەر بەشـی بتەکانیان و، لەوەیشدا هەر درۆیانکرد! ﴿ سـاء ما يحكمون ﴾ چ خراپ بڕیارێك ئەدەن، چونکە هێمان بتەکانیان لاخۆشەویستربوو لە خوا.

موشریکان منداڵەکانیان دەکوژن:

﴿ ١٣٧: وكذلـك زيـن لكثيـر مـن المشـركين قتـل أولادهم شـركاؤهم ﴾ شەیاتینەکان هەروەك ئەوکارەیان بۆ ئەو موشریکانە رازاندەوە، هەروا (بتەوانە) موشـرکەکانیش وایانکرد کە زۆرێ لە هاوبیرەکانیان کوشـتنی منداڵەکانیان لا جوان وپەسەندبێت! بۆیە دەیانتوانی کیژەکانیـان زیندەبەچاڵبکەن ﴿ ليردوهـم ﴾ بۆئەوە لەناویان بەرن ﴿ وليلبسوا عليهم دينهم ﴾ وبۆ ئەوە ئاینەکەیانیان لێ بشێوێنن ﴿ ولو شاء الله ما فعلوا ﴾ دڵنیابن ئەگەر خوا ویستبای ئەو کارە نەکەن، نەیاندەکرد، دەیتوانی بەزۆریش بێت لەو هەڵەیە بیانگێڕێتـەوە ﴿ فذرهم وما يفترون ﴾ دەسـاتۆش لە خۆیان و لە درۆو دەلەسەکەیان "کە ئەیانگوت خوا شەریك و هاوبەشی هەیە" وازبهێنە، خوایگـەورە خۆیبەدەردیانەوە دێت ﴿ ١٣٨: وقالوا هذه أنعام وحرث ﴾ ودەیانگوت: ئەم ئاژەڵ ومەڕو ماڵات و کشت

وَقَالُواْ هَٰذِهِۦٓ أَنْعَٰمٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ إِلَّا مَن نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَٰمٌ لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا ٱفْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُواْ يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُواْ مَا فِى بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِنَا وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ قَتَلُوٓاْ أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُواْ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفْتِرَآءً عَلَى ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّواْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ ۞ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُواْ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ وَلَا تُسْرِفُوٓاْ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

وکاڵ وکێڵگەیە ﴿ حجر لا يطعمها إلا من نشاء بزعمهم ﴾ قەدەغەو یاسـاغن و نابێ هیچ کەسـێك -بێ ئیزنی ئێمـە- لێیان بخوات بـە دەرۆی ئەوان، واتە: بە دەرۆی خۆیان دەیانگوت: خواردونیان حەرام وقەدەغەیە مەگەر بۆ کەسـێك خۆمـان بمانەوێ ﴿ وأنعام حرمـت ظهورها ﴾ دەشـیانگوت: ئەم ماڵات و وشـترانەش نابێ کەس سوارییان ببێ، نە بۆ حەج و، نە بۆ هیچ شتێکیتر ﴿ وأنعام لا يذكرون أسم الله عليها ﴾ هەروا ئەم ماڵاتەش کە لە هیچ کاتێکا نابـێ ناوی‌خـوای لەسـەر بهێنرێت، چونکە تەنهـا بۆ بتەکانن ﴿ افتراء عليه ﴾ ئەمەیش درۆ لە سـەرخوا دەکەن کە دەڵێن خوا فەرمانی پێکردوین و، بەدینداری دادەنێن!! ﴿ سيجزيهم بما كانوا يفترون ﴾ بێگومانبن لەبەر ئەودرۆو دەلەسەیانە خوا تۆڵەیان ئەدا ﴿ ١٣٩: وقالوا ما بطـون هذه الأنعام خالصة لذكورنا ﴾ جۆرێکی تری درۆو کارە نارەواکانیان ئەمە بوو کە دەیانگوت: هەرشـتێ لە سـکی ئەم ئاژەڵانەدایە هەربۆ نێرینەو پیاوەکانمان حەڵاڵ و ڕەوایە

﴿ ومحـرم علی أزواجنا ﴾ بۆ ژنان و مێینەکانمان ناڕەواو حەرامە ﴿ وإن یکن میتة فهم فیه شـرکاء ﴾ خۆ ئەگـەر مردارەوە بووبا، ژن و پیاویان تێدا بە شداردەبوون!! بەڵێ هەرکە مرۆڤ لە یاسای خوا لابدات، ئابەو شێوەیە خۆی سەرلێشواو دەکاو جۆرەها یاسای ئاڵۆز بەسـەر خۆی و گەلدا دەسەپێنێ، بۆیەدەبێ‌مرۆڤ هەمیشە تەسـلیم وملکەچـی بڕیارەکانی‌خوای‌گەورەبـێ و، تاڵـە موویەك لانەدات، بۆیــە دەفەرموێ: ﴿ سـیجزیهم وصفهم ﴾ بێ‌سـۆ خوا تۆڵەی ئەو درۆو دەلەسەیەیان دەدا ﴿ إنة حکیم علیم ﴾ بێ‌گومان هـەر خۆیەتی لەکارزان و کار جـوان، زۆریش داناو زانا، ئەزانێ چ کارێکی دزێوو ناپەسـەندیان کردو، دەشزانێ چییان شایستەیە ﴿ ١٤٠: قد خسـر الذین قتلوا أولادهم سفها بغیر علم ﴾ بە ڕاستی ئەوانەی -بەگەوجی‌و نەزانی منداڵەکانی خۆیانیان کوشت، لەبەر هەژاری، یان لەبـەر دەمارگیری! دیارە کـە لەدونیاو لەقیامەتدا زیانیانکـرد ﴿ وحرمـوا ما رزقهم الله ﴾ وە بـەدەر لەوەش رزقی خوایـان لێ حەرامکردبوون ﴿ إفتـراء علی‌الله ﴾ بەدرۆوەدەلەسـە لە سـەر خوا، گوایا بەفەرمانی خوا بـووە! ﴿ قدضلوا وما کانوا مهتدیـن ﴾ بێ‌گومان گومڕا بوون و ڕێی ڕاسـتیان نەدۆزییەوە و، هەمووشتێکیشـیان لە دەستدا. خوای کارجوان لۆمەو سەرکۆنەی هاوبەشـدانەرەکانی‌کرد، لەبەر ئەوە کە کافرو بێ باوەڕن بوون و، هاوبەشـێکی هەمە جۆرەیان بۆ دانابوو، لـە کاتێکا بە تەنها ئەو خوایــە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەگەر کێڵگەیـەك، یان باخێ، یـان ئـاژەڵ و ماڵاتێکیان هەبووبا، بەشـێکیان لێ‌دادەنا بۆ خواو، بەشێکیشـی بۆ بتەکان و، بۆدواتریش بەشەکەی خوایان دەخستە نێوبەشی بتەکانەوە، هەروا وشـتری (بەحیرە، سایبە، وصیلە، حـام) یان دادەنا بۆ بتەکان و لـە خوایان حەرام دەکرد!! و هەر حەیوانێکیشیان بکوشتایەتەوە بۆ خوا، تا ناوی بتەکانیان نەبردبا نەیـان دەخوارد!! کەچی ئەوەی بۆ بتەکانیان سـەردەبڕی قەت نێوی خوایان لەسەر نەئەهێنا!! هەروەها لەترسی برسییەتی، یان لەبـەر عەیب وعار، منداڵەکانی خۆیانیان دەکوشـت!! ئەوەندەش نەفامبوون ئەگەر مەڕو ماڵاتەکەیان نێرینەی بوایە، سەریان دەبڕی و بەشی ژنانیان لێ نەئەدا.

وە هەر(ئیـبن عەبباس) دەڵێ: ئەگـەر دەتەوێ نەفامی عەرەبەکان بزانیـت، بچـۆ لەئایەتـی (١٣٠)ـی سـوورەتی (ئەنعام)ـەوە بخوێنەوە: (قد خسـر الذین قتلوا أولادهم سفها بغیر علم، وحرموا مـا رزقهم الله افتراء علی الله قد ضلوا و مـا کانوا مهتدین) ئەوجا دەزانی کە چەندە نەزان و نەفامبوون.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٣٦-١٤٠):

١) داهێنانی هەر یاسـایەکی دژ بە شەرعی‌خوا، قەدەغەو حەرامە.

٢) هەرشـتێ نـەزر بکـری بـۆ دارو بەرد، یان بـۆ گۆڕو گۆڕسـتان، یان بۆ پیرو ئەولیاکان، ئـەو نەزرە قەدەغە و حەرامەو دانامەزرێت.

٣) خەڵك کوشـتن بـە ناهەق و، ڕێگرتن لـە منداڵ بوون (تحدید النسل) بێ هیچ بەرنامەو هۆیەکی شەرعی کارێکی ناپەسەندو حەرامە.

هەرخوایە گشت باغ و باغات و بەرووبوو بەدی دێنێ:

﴿ ١٤١: وهو الذی أنشأ جنات معروشات وغیر معروشات ﴾ پاش باسـکردنی ئەوهەموو هەڵانەیان، لەم ئایەتەدا دایان ئەچڵەکێنێ و، ئەیەوێ بیان هێنێتەوە سـەر ڕێی ڕاسـت و تێیان بگەیەنێت کە نابێ ئەوجۆرە کارە نابەجێیانە بکەن، چونکە هەموشـتێ هی خوایـە، ئەمانەش و ئەوانەیش، بۆیە ئەفەرموێ: خوا هەرئەو بە دەسەڵاتەیە کە جۆرەها باخاتی وەدیهێناوە، هێندێکیان داربەست و کەپری دەوێ، هەندێکیشـیان کەپرو داربەستی‌ناوێ ﴿ والنخل والـزرع مختلفـا أکله ﴾ هەروا جۆرەها خورماو مەزراو کشتیشـی وەدی هێنـا، کە تام وبۆن و ڕەنگیشـیان لێك‌جیاوازە ﴿ والزیتون والرمان متشـابها ﴾ وە زەیتوون و هەناریشی بەدیهێنا، کە گشت جۆرەکانی بەرواڵەت لە یەکتر دەچن ﴿ وغیر متشـابه ﴾ و لە تام و ڕەنگـا جیـاوازن و لە یـەك ناچن ﴿ کلوا من ثمـره إذا أثمر ﴾ دەسا هەرکە میوەکەیان پێ‌گەیشت، بۆتان هەیە لێیبخۆن ﴿ وآتوا حقه یوم حصاده ﴾ وە لەڕۆژی دروێنەو میوە چنینیشـدا بەشەکەی خـوا جیابکەنەوەو (زەکات)ـی لێ‌بدەن و، هـەژارەکان دڵخۆش بکەن ﴿ ولا تسـرفوا ﴾ بەڵام زیادە ڕەویی مەکەن و، لەسـنوور دەرمەچن، بەتایبەتی لە بەخششـدا، واتە: هیچ شـتێ بە ناهەق وەرمەگـرن و، بەناهەقیش بـەم و بەوی مـەدەن. ﴿ إنه لا یحب المسـرفین ﴾ بێ‌گومان‌بن خوا زیـادە ڕەوانی خۆش‌ناوێ، واتە: باهەمیشە دەستتان بە دەم هەژارەکانەوە بێ و، لەو خێرو بێرە بێ بەشـیان مەکەن، بەڵام دەبێ‌لەسـنووری خۆیدا بێ و، بەچەشنێ نەبێت کە گشت سـەروەتەکەتان ببەخشن و، ئەوساش بەدەستی خاڵی بۆخۆتان دابنیشـن ﴿ ١٤٢: ومن الأنعام حمولة وفرشـا ﴾ وەلەناو ئاژەڵەکاندا بڕێکی بۆ باروسـواری‌و، بڕێکیشـی بۆ کوڵکەو خوری وخواردن بۆ دروسـت‌کردن ﴿ کلوا مما رزقکم الله ﴾ دەسا

لەو گشــت بژێویی و، رزق و رۆزییە خــوا پێی‌داون بخۆن ﴿ ولا تتبعوا خطوات الشیطان ﴾ هەرگیزیش دوای نەخشەو هەنگاوەکانی شــەیتان مەکەون،واتە : لە خۆتانەوە هیچ شــتێ حــەرام مەکەن و،هیچ شــتێکیش حەڵاڵ مەکەن ﴿ إنه لکم عدو مبین ﴾ چونکە (شەیتان) بە ئاشکرا دوژمنتانە ﴿ ١٤٣ : ثمانیة أزواج ﴾ لە ئاژەڵ وماڵاتیشدا هەشــت جووت (گۆشت خوراوی) بۆ دروست کردن، وەکودەفەرمــوێ: ﴿ من الضــأن اثنین ﴾ لە جــۆری مەردا دووان "مــەرو بــەران" ﴿ ومن المعز اثنین ﴾ و لە جۆری بزنیشــدا دوان -نێرو مێی- تگەو بزن ﴿ قل أآلذکرین حرم أم الأنثیین ﴾ بڵێ: ئا خۆ خوا نێری ئەو دووانەی یاساغکردووە، یان مێینەکانیان؟ واتە: ئەوانە کە کشــت وکاڵ وئاژەڵ و مەرو ماڵات لەخۆ حەرام ئەکەن و، پێیــان وایەکە: خوا لەســەری قەدەغە کــردوون، پێیان بڵێ: کاری وا زۆر جێگەی سەرســورمانەو، زۆریــش لەژێرییەوە دوورە ﴿ أمااشــتملت علیه أرحام الأنثیین ﴾ یــان ئەوی حەرامکردووەلە منداڵدانــی مێیینەکاندایــە؟ جائەگەر ئەوانە قســەی ئاوا بکەن، ئەوەهیچــی وانییــە، چونکە گــەلێ جار گۆشــتەکەیان ئەخۆن و سواری وشــترەکان ئەبن، کەوابوو ئەم قەدەغە کردنەیان لە کوێوە هێنا؟ ئەگەر لە بەر نێرینەکان بێت، دەبێ هەموونێرینەکان لێیان حەرامــبن، خۆ ئەگەر لەبــەر مێیینەکانیش بێت، دیســان دەبێ مێیینەکان هەموو حەرامبن لێیان، دەسائیتر ئێوە ئەمەتان لە کوێ هێناکــە: بتوانن هەنــدێ حەرامبکــەن و، هەندێکیش حەڵاڵ؟! ﴿ نبئونی بعلم إن کنتم صادقین ﴾ دەسا ئەگەر راست ئەکەن -لە داواکەتاندا-کەدەڵێن خوا(بەحیرەوسایبەو وەصیلەو حام)ی‌حەرام کردووە،بەڵگەیەکی‌راست ورەوانم نیشان بدەن ﴿ ١٤٤ : ومن الإبل اثنیین ومن البقرالإثنین ﴾ لە جۆری وشــتریش دوانی "نێرو مێ‌و" لــە جۆری گایش دوانی‌نێرومیــێ بۆفەراهەمهێنان ﴿ قل أآلذکرین حرم أم الأنثیین أما اشتلمت علیه أرحام الأنثیین ﴾ هەمیسان بڵێ: باشــە! نێرەکانی حەرامکــردووە، یان مێیینەکانیــان، یان ئەوی لەمنداڵدانی مێیینەکاندایە؟ ﴿ أم کنتم شهداء إذ وصاکم الله بهذا ﴾ یان ئێوە لەوێ‌بوون ئەوکاتەکە خوا ئەم مەبەستەی پێ‌راسپاردن؟ واتــە: کاتێ ئــەو جۆرە ماڵیاتانەی لێ‌حەرامکــردن ئێوە بۆ خۆتان ئاگــادار بوون؟! ﴿ فمن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ جادەبێ چ کەسێ لەوکەسە ستەمکارترو سەرکێش‌تر بێت، کە درۆودەلەسە لە سەر خوا هەڵبەسێت؟ ﴿ لیضل الناس بغیر علم ﴾ وبێ‌ئەوە هیچ جۆرە زانیارییەکی‌لەوبارەوە هەبێ، وخەڵکیش گومرا وسەرلێشێواو بــکا ﴿ إن الله لا یهدی القوم الظالمین ﴾ بە راســتی خوای‌گەورە گەلێ ستەمکار ئاشناو شارەزای رێگەی‌راست ناکات. ئەمەیش سەر لێشــێواوییەکی تری عەرەبەکان بوو کە لە پێش ئیسلامدا هەندێ مەرو ماڵات و میوەیان لە خۆ حەرامدەکرد، پاشــان خوای گەورە بــۆی روونکردنــەوە کە بەتواناییخۆی باخی پــڕ لە درەختی لاق بەرزو، لاق نزمی بــۆ بەدیهێناون، ئەوەبوو فەرمووی: (وهوالذی أنشــأ جنات معروشات)ئەوســایش جۆرەهاحەیوانی بۆ سواری و، بۆگۆشــتەکەیان دروســتکردو فەرمووی: ((ومن الأنعــام حمولة وفرشا..)) ئینجا لێرەدا جۆری ئاژەڵەکانی بۆ باس‌کردن، فەرمووی: ((ثمانیــة أزواج..إن الله لا یهدی القوم الظالمین)) رایشــیگەیاند کە هیچ شــتێك لەوانەی حەرام نەکردووە لێیان، جا ئیتر ئەو یاسای حەرامکردنەیان لە کوێ هێناو کردیان بەدین؟!

ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۖ مِّنَ ٱلضَّأْنِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْمَعْزِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ ٱلْإِبِلِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصَّىٰكُمُ ٱللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ ٱلنَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُل لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ ۚ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ وَٱلْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلْحَوَايَآ أَوْ مَا ٱخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

رێنماییەکانی ئایەتی (١٤١-١٤٤):

١) خواردنی خورماو ترێ و هەنارو زەیتون حەڵاڵە.
٢) دەبێ‌خورمــاو زەیتــوون و دانەوێڵە -بــە مەرجەکانی خۆیان- زەکاتیان لێ‌بدرێ.
٣) خواردنی بەشــێ لە خورماو ترێ بە فەریکەیی- بەرلە زەکات لێ‌دەر کردنیان- حەڵاڵە.
٤) گۆشتی مەرو بزن و وشترو گا -نێرو مێیان- حەڵاڵە.
٥) مافی هەڵوەشــانەوەی یاســا جاهیلیــەکان و، (حەرام

وحەڵاڵ‌کردن بەتەنیا هەقی خوایە.

٦) گفتو گۆ بەشێوەی (مونازەرە)و رووبەڕوو لەپێناوی ناساندنی بەرنامەی هەق و بەرنامە باتڵەکاندا کارێکی ڕەوایە.

ئەم شتانەن لێتان قەدەغەن:

﴿ ١٤٥: قل لا أجد فيما أوحي إلى محرما على طاعم يطعمه ﴾ بەوانە کە لە خۆیانەوە ئەو ئاژەڵ ومەڕو ماڵاتە یاساغ ئەکەن بڵێ: لەوشتانەدا خوایگەورە بە وەحی بۆی ناردوم، شتێك نابینمەوە خواردنی لە کەسێك حەرام بێ، باشە! ئێوە ئەو هەموو شتانەتان چۆن حەرامکرد؟ ﴿ إلا أن يكون ميتة أو دما مسفوحا أو لحم خنزير ﴾ بێجگە لە مردارەوە بوو؛ یان خوێنێکی ڕژێندراو، یان گۆشتی بەراز ﴿ فإنه رجس ﴾ کە بێگومانە ئەو (بەراز)ە هەموو گیانی پیس و قیزەونە ﴿ أو فسقا أهل لغير الله به ﴾ یان مەگەر ئاژەڵێ کە بە ناوی غەیری خواوە سەربڕابێ، دیارە ئەوجۆرەسەربڕینەش فیسق و لە سنوور دەچوونەو، خواردنی یاساغە، دەسا چاك بزانن کە هەر ئەو جۆرە شتانە حەرامن، نەك ئەوانەی وا ئێوە بە ئارەزووی خۆتان حەرامیان ئەکەن ﴿ فمن اضطر غير باغ ولا عاد ﴾ ئینجا هەرکەسێك بە ناچاریو بەبێ ئارەزوو، ئەو حەرامانە بخواو، لە ئەندازەی پێویست نەچێتەدەر، هیچ گوناهێکی ناگا ﴿ فإن ربك غفور رحيم ﴾ چونکە بەڕاستی پەروەردگارت -بەتایبەتی لە کاتیوادا- زۆر لێبووردەیە، زۆریش بەرحم و میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی ئاوادا ڕێگەتان لێ ناگرێ، بەپێی پێویست حەرامیش بخۆن ﴿ ١٤٦: وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ﴾ گۆشتی هەموو ئاژەڵێکی نینۆکدارو (سمدار)مان وەك وشترەمراویو.. لەسەر جوولەکەکان حەرامکرد ﴿ ومن البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما ﴾ پیوو چەوری گاو مانگاو مەڕیشمان لەسەر حەرامکردن ﴿ إلا ماحملت ظهورهما أو الحوايا ﴾ پیوو چەوری سەرپشت و ڕیخۆڵەکانیان نەبێ ﴿ أو ما اختلط بعظم ﴾ یان ئەو پیوەی تێکەڵی ئێسك بووبێ، واتە: چەوری قەبرغەو دووگ ﴿ ذلك جزيناهم ببغيهم ﴾ ئەو تۆڵە و قارەشمان، لەبەرسەرکەشی و یاخی بوونیان بوو، چونکە ئەوان پەیامبەرێکی زۆریان کوشت، ماڵ وسامانێکی زۆری مەردومیان بە تالان برد..! ئەوسا خوا زۆری بۆ هێنان و، ئاوا بەنی توندکردنەوە، واتە: حەرامکردنی ئەوانە بەهۆی تاوانی خۆیانەوە بوو، نەك لەبەر ئەوەبێ کەکاتی خۆی (یەعقووب) لە سەرخۆی حەرامی کردبێ، وەك ئەوانە دەڵێن، هەر بۆیە لەشوێنێکی تردا فەرمووێ: (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات..). ﴿ وإنا لصادقون ﴾ بێگومان ڕاستگۆو دادپەروەریش بووین، هەرچییان پێ کرا هەقیخۆیان بوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوا جوولەکە لەناو بەرێت! لەبەرلاساری خۆیان پیوو چەورییان لێ قەدەغە کرا، کەچیبەفێڵ هەڵسان تواندیانەوەو فرۆشتیان و پارەکەییان خوارد! (متفق عليه). ﴿ ١٤٧: فإن كذبوك فقل ربكم ذو رحمة واسعة ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو هاوبەشدانەرو جوولەکانە باوەڕیان پێنەکردیت و، بەدرۆیان خستیتەوە، تۆیش بڵێ: پەروەردگارتان ئێجگار خاوەن ڕەحم و خاوەن بەزەییەکی فراوانە، پەلە ناکات بە سزادانتان، ئەگینە هەرئێستا جەزرەبەیدەدان ﴿ و لا يرد بأسه عن القوم المجرمين ﴾ خۆ هەرگیز سزاو قاریشی لەهۆزی تاوانباران، ڕەت ناکرێتەوە، واتە: هەرکاتێ قاری لە هۆزێ گرت، ڕەت بوونەوەی نییە، کەوابوو هوشیار بن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٤٥ - ١٤٧):

١) هەموو جۆرە مردارەوە بوویەك، کە لەم سوورەتی (ئەنعام)ـەولە سوورەتی (مائیدە) باس کراون گۆشتیان حەرامە، وە بەفەرموودەی ڕەوانیش -جگە لەوانیش- ئێسترو کەری ماڵیش هەروا.

٢) هەر درندەیەکی کەڵبەدارو، هەموو پەلەوەرێکی قولابدار حەرامکراون.

٣) گوناحکردن، گەلێ جار دەبێتە مایەی بێ پیتی و بێ بەرەکەتی رزق و، بڕانی خێرو خۆشی لای خوا.

موشریکان دەڵێن: ئەر خوا ویستبای موشریک نەدەبووین:

﴿ ١٤٨: سيقول الذين أشركوا ﴾ ئەوکەسانەی هاوەڵیان بۆ خوا دانا، بێ گومان بۆخۆ رزگار کردنی خۆیان ئەڵێن: ﴿ لو شاء الله ما أشركنا ولا آباؤنا ﴾ ئەگەر خوا ویستبای کەخۆمان و، باوو باپیرانمان هاوبەشی بۆ دانەنێین، قەت هاوبەشمان بۆ دانەدەنا ﴿ ولا حرمنا من شئ ﴾ و هیچ شتێکیشمان لەخۆ یاساغ نەئەکرد ﴿ كذلك كذب الذين من قبلهم ﴾ ئەوانەیش لە پێشیانەوەبوون هەرئاوا وەکو ئەمانە باوەڕیان بەپێغەمبەران نەهێناو، کەوتنە درۆو دەلەسە هەڵبەستن و، بەدرۆیان خستنەوە ﴿ حتى ذاقوا بأسنا ﴾ هەتا سزاو قاری ئێمەیان بۆهات وچەشتیان ﴿ قل هل عندكم من علم ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر بەڵگەیەکی زانستیان لایە بۆ ڕاستی بۆچوونەکانیان ﴿ فتخرجوه لنا ﴾ جابا بۆمانی دەربخەن؟ ﴿ إن تتبعون إلا الظن ﴾ دیارە ئێوە تەنهادوای گومان وسەر لێشێواوی

دەکەون ﴿ وإن أنتم إلاتخرصون ﴾ وەهەر لەخۆتانەوە دەخەمڵێنن و درۆ دەکەن، ئەگینە هیچ بەڵگەیەکتان لا نییە ﴿ ١٤٩: قل فلله الحجة البالغة ﴾ دەسا تۆ بڵێ: بەڵگەی زۆر ڕەساو بەقووەت و تێرو تەواو، هەرهــی خوایەو، ئێوە هیچ بەڵگەیەکی شیاوو بەکەڵکتان لا نییە ﴿ فلوشــاء لهداکم أجمعین ﴾ خۆ ئەگەر خودا ویســتبای بەڵگەی ڕەساتان دەست بخات، هەمووتانی شارەزاو ڕێنما دەکرد. ﴿ ١٥٠: قل هلم شــهداءکم الذین یشهدون أن الله حرم هذا ﴾ بڵێ: دەســا ئەو شایەتانە بێنن شــایەتی دەدەن کە خوایگەورە بۆخۆی ئەم شــتانەیحەرامکردووە ﴿ فإن شــهدوا فلا تشــهد معهم ﴾ جا گریمان ئەگەر ئامادە بوون و شــایەتییاندا، تۆ شــایەتییان لەگەڵ مەدە، واتە: بڕوایان پێ مەکە، چونکە درۆزن وقسەهەڵبەسن ﴿ ولا تتبع أهواء الذین کذبوا بآیاتنا والذین لا یؤمنون بالآخرة وهم بربهم یعدلون ﴾ نابێ پەیڕەوی لە هەواو ئارەزووی ئەو کەســانە بکەیت کەئایەت و نیشــانەکانی ئێمــە بەدرۆ دادەنــێن و، بەئارەزووی خۆیان حەڵاڵ و حەرام ئەکەن و، بە ڕۆژی دواییش باوەڕناکەن و، هاوتاو هاوبەشیش بۆپەروەردگاریان دادەنێن و بت دەپەرستن.

ئەم سفارشانە باش وەرگرن:

جــا پاش باســکردنی ئەو شــتانە کەئــەوان بەئــارەزووی خۆیان حەرامیانکردن لەســەر خۆیان، دێتە سەرباســی ئەوشتانە خوای گەورە لەبەر زیان وناشــییاویان حەرامیکردوون، لەگەڵ ئەمەشدا (١٠)ڕاســپاردەو وەســیەتنامە باس دەکات کە: گشت شەریعەتە ئاسمانییەکانیش تێیدا یەکدەنگ بوون، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٥١: قــل تعالوا اتل ما حــرم ربکم علیکــم ﴾ بەو کافرو بــێ باوەڕانە بڵــێ: وەرن با ئەوشــتانەتان بــۆ بخوێنمەوە کــە پەروەردگارتان یاساغیکردوون لەسەرتان: ﴿ ألا تشرکوا به شیئا ﴾ یەکەم: نابێ هیچ شتێك بکەنە شەریك و هاوبەشی خوا، واتە: شیرك قەدەغەو حەرامە، دەبــێ ئێوە پێــی قایل نەبن. ﴿ و بالوالدین احســانا ﴾ دووەم: لەگەڵ باوك و دایکدا هەمیشــە ئاکارچاكبن. ﴿ ولا تقتلوا أولادکــم من إملاق ﴾ ســێیەم: لە ترســی برســێتی و هەژاری، منداڵەکانتان مەکوژن، بەڵێ.. کەسی وایان هەبوو –لەبەر هەژاری ونەداری بێ جیاوازی– نێرومێی ئەکوشت!.

هەندێ لە زاناکان ئەم ئایەتە ئەکەنە بەڵگەی حەرامیەتی (عەزڵ)و ڕێگرتــن لە زگبوون، بەڵام تاقمێ تــر درێژەیەکی دەدەنێ و دەڵێن لەبەر چەند هۆیەك حەڵاڵە..!. ﴿ نحن نرزقکم وإیاهم ﴾ چونکە هەر ئێمەین ڕزق و ڕۆزی بە ئێوەو، بە وانیش ئەدەین. ﴿ ولا تقربوا الفواحش ماظهر منها وما بطن ﴾ چوارەم: بە ئاشــکراو بە نهێنی توخنیتاوان وکارە دزێوەکان –ئاشکراو نهێنییان– مەکەون، واتە: نزیکی هیچ جۆرە گوناهێ: –گەورەو بچووك، ئاشــکراو نهێنی– مەکەونەوە ﴿ ولا تقتلوا النفس التی حرم الله إلا بالحق ﴾ پێنجەم: کەسێکیش مەکوژن، خوا کوشتنی بەهەق نەبێ یاساغکردووە، واتە ئێــوە بەهەق نەبێ مەردوم مەکوژن، پەیامبەرمان ﷺ چەندە جوان

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا۟ بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَآ ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ ٱلْحُجَّةُ ٱلْبَٰلِغَةُ ۖ فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا۟ فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ ۞ قُلْ تَعَالَوْا۟ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُم مِّنْ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

ڕاڤــەی ئەو هەق و ناهەقەی کردووە بەم فەرموودەیە: ((لا یحل دم امــرئ إلا بإحدی ثــلاث: الثیب الزانی، والنفــس بالنفس، والتارک لدینــه المفارق للجماعــة)) (بوخاری وموســلیم) ﴿ ذلکم وصاکم به ﴾ خوایگەورە بۆخۆی ئەمانەی بە ئێوە ڕاســپاردووە ﴿ لعلکم تعقلون ﴾ بە شــکوم بیر بکەنەوەو وریاو ژیر بن، چاك و خراپ، هــەق و ناهەق لەیەك بکەنــەوە ﴿ ١٥٢: ولا تقربوا مال الیتیم إلا بالتی هی أحسن ﴾ شەشەم: هەرگیز نزیکی ماڵ و دارایی هەتیوان مەکەونەوە بە شێوەیەکی چاك وجوان نەبێ ﴿ حتی یبلغ أشده ﴾ تا بۆ خۆی ئەگاتە حاڵەتی پر هێزی و توانایی خۆی و، باڵغ و کامڵ ئەبێت، ئەوســا ئیتر ئەگەر لەژێر دەســتی ئێوەشدا بوو، بیدەنەوە دەســتی خۆی. ﴿ وأوفــوا الکیل والمیزان بالقسـط ﴾ حەوتەم: با پێوانەو کێشــانەتان دادگەرانە بێ، واتە: مامەڵەتان ڕێك وپێك و، دوور لە گزی و خیانەت بێت ﴿ لا نکلف نفسـا إلا وسـعها ﴾ خۆ ئێمەش لەتوانا بەدەر، تەکلیف و داوا لە هیچ کەسـێك ناکەین

بوعەدالەت ودادگەری. ﴿ وإذا قلتم فاعدلوا ولو كان ذا قربى ﴾ هەشتەم: هەركە قسەیەكتان كرد، یان بڕیارێكتاندا، دەبێ دادگەر بن تێیدا، ئەگەرچی ئەو بڕیارە دژی خزمانی نزیكی خۆشتان بێ. ﴿ وبعهد الله أوفوا ﴾. نۆیەم: دەبێ بەرامبەر بەپەیمان و ئامۆژگارییەكانی خوا بە ئەمەك و بەوەفا بن، واتە: هەر مامەڵەو

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

ڕێكەوتننامەیەكتان هەبوو، بەجوانی جێبەجێی بكەن و، لەبەر ئەم وئەو، قورئان وفەرموودەكان پشتگوێمەخەن ﴿ ذلكم وصاكم به ﴾ خوا ئەمانەی بەئێوە ڕاسپاردووەو ئامۆژگاری و، وەسیەتی پێكردوون، دەسا ئاگاتان لەخۆتان‌بێت ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەڵكو هەر لەبیرتان بن و ئامۆژگارییان پێوەرگرن.

تەنیا لە ڕێبازی ئیسلام پەیرەوی بكەن:

(ئیبن مەسعوود) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ ڕۆژێ هێڵێكی ڕاستی كێشا، پاشان فەرمووی: ئەم هێڵە ڕاستە نموونەی ڕێگاو ڕێبازی خوایە، ئینجا چەند هێڵێكی‌تری بەڕاست و چەپدا كێشاو، فەرمووی: ئەمانەش نموونەی لاڕێ و كوێرە ڕێگاكانە، چاكیش بزانن لەسەر هەر یەك لەو كوێرە ڕێگانە شەیتانێك لە ئادەمی وەستاوەو، خەڵكی بۆ بانگ دەكات، ئینجا گوتی مەبەست ئەمەیە كەخوا ئەفەرموێ: ﴿ ١٥٣: وأن هذا صراطی مستقیما فاتبعوه ﴾ ئەم هێڵە ڕاستەیە بەرنامەو ڕێبازەكەی منە، دەسا ئێوەیش ئەی ئیمانداران! هەمیشە شوێنی بكەون و هەر بەودا بچن. ﴿ ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبیله ﴾ دەیەمی دە سپاردەكە خوا ئەفەرموێ: مەكەونە شوێنی ڕێچكەكانی‌تر، ئەوسا لە شارێگەكەی خوا بترازێن و پەرِاگەندە ببن ﴿ ذلكم وصاكم به لعلكم تتقون ﴾ ئەوانە گشت وەسیەت و ڕاسپاردەو ئامۆژگاری خوان، دەسا بەڵكو ئێوەیش بیانپارێزن وسنووورشكێنی نەكەن ﴿ ١٥٤: ثم آتینا موسى الكتاب تماما على الذى أحسن ﴾ لەپاشان (تەورات)مان دا بەمووسا، لەبەر تەواو كردنی چاكەو نیعمەتی خۆمان لەسەر ئەوە چاكەكار بوو لە ئوممەتی مووسا ﴿ و تفصیلا لكل شئ ﴾ وە ڕوونكەرەوەش بۆ هەمووشتێك، بەتایبەتی هەر شتێ ئەوان نیازمەند بوون پێی ﴿ و هدى و رحمة ﴾ بە ڕێنمایی و ڕەحمەت و بەزەیی بۆتان، تابتوانن لەرێگە چەوتەكان خۆتانی پێ ڕزگار بكەن ﴿ لعلهم بلقاء ربهم یؤمنون ﴾ بەشكو بەدیدارو لیقای پەروەردگاریشیان لە دوارۆژدا باوەڕ بكەن، ئەوجا لەگوناح بگەڕێنەوە ﴿ ١٥٥: وهذا كتاب أنزلناه مبارك ﴾ ئەم قورئانەش ناردمانە خوارێ كتێبێكی پیرۆز و پڕ پیتە ﴿ فاتبعوة واتقوا لعلكم ترحمون ﴾ دەسا گشتان پەیرەوی لێبكەن و، بیكەنە پێشەوای خۆتان، و لە خواش خۆ بپارێزن، بەشكو لەهەردوولا میهرەبانیتان لەگەڵ بكاو، سزا نەدرێن.

قورئان بەڵگەیە بەسەرتانەوە:

﴿ ١٥٦: أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على طائفتین من قبلنا ﴾ ئەم قورئانەمان نارد بۆئەوە ئێوە نەڵێن: نامەو كتێب تەنها بۆ دووكۆمەڵ ودوو دەستەی بەر لە خۆمان (واتە: جوولەكە وگاور) دابەزێنراوەو، ئێمە بێ‌نامەو كتێبین ﴿ وإن كنا عن دراستهم لغافلین ﴾ وبە ڕاستی ئێمە لە خوێندنەوەی كتێبەكانیان ئاگادار نەبووین ﴿ ١٥٧: أو تقولوا لو أنا أنزل علینا الكتاب لكنا أهدى منهم ﴾ هەتا نەشڵێن: ئەگەر ئێمەش وەكو ئەوان نامەمان بۆ هاتبا، لەوان‌باشتر شارەزا ئەبووین وڕێمان دەردەكرد ﴿ فقد جاءكم بینة من ربكم وهدى ورحمة ﴾ دەوا ئێستا لە لایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگەو نیشانەیەكی ڕوون و، ڕێنمایی و بەزەییەكتان بۆهات، ئیتر هیچ بروبیانوویەكتان نەما ﴿ فمن أظلم ممن كذب بآیات الله ﴾ جا دەبێ چ كەسێك لەو كەسە ستەمكارتربێ، كەپاش ئەوكتێبە بڕوای بە ئایەتەكانی خوا نەبێ و بەدرۆیان بزانێ ﴿ وصدف عنها ﴾ و ڕوویان لێ وەرگێڕێ؟! ﴿ سنجزی الذین یصدفون عن آیاتنا سوء العذاب بماكانوا یصدفون ﴾ دڵنیابن بەزوویی سزایەكی

زۆرخراپی ئەوکەسانە دەدەین، ڕوو لەئایەتەکانمان وەرئەگێڕن، هەر لەبەرئەوکارە کردیان.

بۆچی هەر ئەمڕۆ سبەینێ دەکەن لەئیمان و تەوبەدا؟:

﴿ ١٥٨: هل ینظرون إلا أن تأتیهم الملائکة ﴾ ئاخۆ ئەوانە کە تەوبە ناکەن و ناگەڕێنەوە لای خوا، تەنیا چاوەڕوانی ئەمە ناکەن کتوپڕ فریشتەی گیانکێشان بێتە لایان وگیانیان بکێشێ؟ ﴿ أو یأتی ربک ﴾ یان پەروەردگارت لە وێستگەی قیامەتدا بێتە لایان بۆ داوەری نێوانیان؟ ﴿ أو یأتی بعض آیات ربک ﴾ یان نیشانەکانی پەروەردگارت بڕێکیان -بەرلە هاتنی ڕۆژی دوایی وەك خۆر هەڵاتن لە خۆرئاواوە- بێن وسەرهەڵبدەن و، دەرگای تەوبەیان لێدابخرێت ﴿ یوم یأتی بعض آیات ربک ﴾ خۆ ئەو ڕۆژە کە هێندێکی نیشانەکانی پەروەردگارت دێن وسەرهەڵدەدەن ﴿ لا ینفع نفسا إیمانها لم تکن آمنت من قبل ﴾ ئیتر هەر کەسێك بەرلەوە باوەری نەهێنابێ و، ئەوڕۆژە باوەڕ بهێنێ، هیچ قازانجێکی لێناکات ﴿ أو کسبت فی إیمانها خیرا ﴾ یان بییەوێ لەوماوەیەدا چاکەیەك بەدەست بهێنێ، هەمیسان بێسوود دەبێت، کەوابوو بەرلەو ڕۆژە باوەڕ بهێنن و، کارێکی باشیش وە دەست بخەن بۆخۆتان ﴿ قل انتظروا ﴾ بڵێ: دەسا ئێوە چاوەڕوان بن هەتا ئەوڕۆژە دێت، جا خۆتان دەبیننەوە ﴿ إنا منتظرون ﴾ ئەوا ئێمەش بۆ خۆمان چاوەڕوانین.

دینەکەتان پەرزو بڵاو مەکەن ولێک مەترازێن:

﴿ ١٥٩: إن الذین فرقوا دینهم ﴾ بێگومان ئەوکەسانەی دینی خۆیانیان پەرت و بڵاوکرد ﴿ و کانوا شیعا لست منهم فی شیء ﴾ و بوونە چەند دەستەو بەستەیەکی جیاوازو لێکترازاو، تۆ کارێکت بەوان نییە ﴿ إنما أمرهم إلی الله ﴾ بەڕاستی بڕیاری چارەنووسیان هەرلای خوایە، ئەو خۆی چاك دەزانێ جەزرەبەو تۆڵەیان چۆن بدات ﴿ ثم ینبئهم بما کانوا یفعلون ﴾ پاشانیش بە هەرکارێ کردوویانە ئاگاداریان دەکات.

ئەم ئایەتی: (إن الذین فرقوا دینهم و کانوا شیعا لست منهم فی شیء..) ئەگەرچی لەبنەڕەتدا ڕووی لە(یەهوودو نەصارا)یەو، ئەوان بوون ئایینی خۆیانیان پەرتکردو هەڵوەشاندەوە، بەڵام ئێستا هەموو موسڵمانانی دونیا دەگرێتەوە، ئەوانەیان لەقازانجی ئەم دینی ئیسلامە کارناکەن و، دەستەدەستە لێیوەستاون ﴿ ١٦٠: من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها ﴾ هەرکەسێك لەم دونیایەدا چاکەیەك بکا، لەڕۆژی قیامەتدا دەبەرامبەر چاکەی لەگەڵ دەکرێتەوە ﴿ ومن جاء بالسیئة فلا یجزی إلا مثلها ﴾ هەرکەسێکیش خراپەیە بکا، تەنها بەئەندازەی ئەوخراپەیە تۆڵە وجەزرەبە ئەدرێ، واتە: زیاد لە تاوانەکەی خۆی تۆڵە نادرێ بەسەریا وەکو دەفەرموێ: ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ بەهیچ شێوەیەکیش ستەم لەهیچ کەسێکیان ناکرێت.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَۗ يَوۡمَ يَأۡتِي بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفۡسًا إِيمَٰنُهَا لَمۡ تَكُنۡ ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيۡرٗاۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَا وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلۡ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ دِينٗا قِيَمٗا مِّلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلۡ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحۡيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرۡتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَبۡغِي رَبّٗا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيۡءٖۚ وَلَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍ إِلَّا عَلَيۡهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَكُمۡ خَلَٰٓئِفَ ٱلۡأَرۡضِ وَرَفَعَ بَعۡضَكُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلۡعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٞ رَّحِيمُۢ ﴿١٦٥﴾

هەرئیسلامە ڕاستەڕێگە:

﴿ ١٦١: قل إننی هدانی ربی إلی صراط مستقیم ﴾ ئەی پێغەمبەر! بڵێ: بەڕاستی پەروەردگارم ڕێنمایی کردوم بۆ ڕێگەیەکی ڕاست ﴿ دینا قیما ملة إبراهیم حنیفا ﴾ ڕێنماییکردوم بۆ دین و ئاینیکی زۆر ڕاست و پایەدار، ئایینی پاکی (ئیبراهیم)، کە ڕووی لە هەر لارێ و نارەوایەك وەرچەرخاندبوو، تەنهاو تەنها ڕووی لە خوا بوو ﴿ وما کان من المشرکین ﴾ تەنها ساتێکیش لە هاوبەشدانەران نەبوو ﴿ ١٦٢: قل إن صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی ﴾ دیسان بڵێ: بە ڕاستی نوێژ وحەج و قوربانی و ژیان ومردنم ﴿ لله رب العالمین ﴾ گشت هەر بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ١٦٣: لا شریک له ﴾ کە هیچ هاوەڵێکی بۆ نییە ﴿ وبذلک أمرت ﴾ هەر بەوەش فەرمانم پێ دراوە، دەبێ هەر بۆ خوا بژییم وبمرم ﴿ وأنا أول المسلمین ﴾ دیارە کە یەکەم کەسیشم

لەڕیزی موسڵمانانی ئەم ئوممەتەدا.

بەدەر لەخوا کەس بەپەروەرێن مەزانە:

﴿ ١٦٤: قل أغير الله أبغي ربا ﴾ هەمیسان بڵێ: ئایا بۆ من دەبێ جگە لە خوا کەسێکیتر بە پەروەردگاری خۆم بخوازم، واتە: بیکەمە گەورەی خۆم؟ دیارە قەت شتی وا نابێ ﴿ وهو رب كل شئ ﴾ خۆ هەرئەویشە پەروەردگاری هەموو شتێك ﴿ ولا تكسب كل نفس إلا عليها ﴾ وهەرکەسێك هەر کارێکی خراپ بکا بەزیانی خۆی تەواو دەبێ ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخرى ﴾ و هیچ کەسێك باری گوناهی هیچ کەسێکیتر هەڵناگرێ.ئەم ئایەتە وەڵامە بۆ (وەلید) و وێنەی ئەوکە دەیگوت: وەرن لەمن پەیرەوی بکەن، ئەوسا منیش گوناحتان هەڵدەگرم!. (ئیبن عەبباس) ئەمەی گێڕاوەتەوە. هەندێکی دی ئەڵێن: لەسەردەمی جاهیلیەتدا باب لەباتی کوڕ، کوڕ لەباتی باب، خزمی نزیك لەباتی خزم سزا دەدرا! ئەوجا ئەوئایەتە هات بۆ راستکردنەوەی ئەو هەڵەیە،بەڵام (قورتوبی) ئەڵێ: ئەمە کە: کەس گوناحی کەس هەڵناگرێ تەنها بۆ رۆژی قیامەتە. ﴿ ثم إلى ربكم مرجعكم ﴾ پاشان هەربۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێنەوە ﴿ فينبئكم بما كنتم فيه تختلفون ﴾ ئینجا لەوشتانە ناکۆكبوون وهەراتان بوو لە سەریان ئاگادارتان دەکاو، لەراستیەکان تێتان دەگەیەنێت ﴿ ١٦٥: وهو الذي جعلكم خلائف الأرض ﴾ هەر ئەویشە ئێوەی کردە جێنشینی یەکتری لەسەر رووی ئەم زەوییەدا، واتە: دەتانهێنێ بەدوای یەکتردا ﴿ ورفع بعضكم فوق بعض درجات ﴾ هەندێکتانی بەچەند پلەیەك سەرخست بەسەر هەندێکیتردا، لەبوون ولەنەبووندا،بۆیە هەیە پاشاوداراییە، هەیە گەداونەداره ﴿ ليبلوكم فيما آتاكم ﴾ تا تاقیتان بکاتەوە لەوەدا پێی داون، واتە: هەتاخۆتان وخەڵکانیتریش بزانن ئاخۆ شوکرانە بژێر دەبن یا نە؟ ﴿ إن ربك سريع العقاب ﴾ بێگومان بە پەروەردگارت زوو بە پەلە تۆڵە دەستێنێ لەیاخییان ﴿ وإنه لغفور رحيم ﴾ و لەتاوان و گوناح دەبووڕێ و، زۆریش پۆشەرو دڵاوایە. پێغەمبەریشمان "موحەممەد" لەوبارەوە دەفەرموێ: ئەگەر موسڵمان زانیبای خوای گەورە چ تۆڵە و جەزرەبەیەکی هەیە، هەرگیز بەتەمای بەهەشت نەدەبوو، کافریش ئەگەر زانیبای رەحمەت و بەزەیی خوا چەندە فراوانە، هەرگیز لەبەهەشت بێهیوا نەدەبوو، چونکە خوای دلۆڤان رەحم وبەزەیی خۆی کردووە بەسەد بەشەوە، تەنها بەشێکی خستۆتە سەر رووی ئەم زەوییە، ئەو میهرەبانییو سۆزو خۆشەویستییە گشت لەوەوە هەڵقوڵیوە.

لەکۆتاییدا: سوپاسی بێکۆتایی بۆ پەروەرندەی خاوەن دەهندەی بەبەزەیی کە: شارەزاو رێنمایکردم بۆ نووسینی ئەم کورتە تەفسیرەی سوورەتی (ئەنعام).

سوورەتی(ئەعراف)ـە

مەککەییەو (٢٠٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە یەکێکە لە سوورەتە درێژەکانی (مەککە)ـەو، یەکەم سوورەتیشە بەو شێوە درێژەیە هەواڵ وداستانی پەیامبەران -عليهم السلام- باس دەکات، جا ئەوەی لێرەدا زۆر گرنگ و مەبەست بێت، هەروەك لە گشت سوورەتەکانیتری مەککەشدا هەروایە، بریتییە لە بناغەو بنەما سەرەکییەکانیدینی ئیسلام، وەکو: (یەکخواپەرستی، زیندووبوونەوەو پاداشت و تۆڵە، سروش و وەحی و پەیامەکەی پێغەمبەر). باسیگەورەیی ومەزنی قورئان دەکات کە چۆن بۆتە موعجیزەیەکی زۆر گرنگی هەتاهەتایی، چۆن بۆتە بەهرەو خەڵاتێکی خوای دلۆڤان بەسەر مرۆڤەکانەوە.. کەوابوو دەبێ بە توندیش دەستی پێوە بگرن و، هەرگیز لێیدوور نەکەونەوە.. بۆ ئەوە لەهەردوولا بەختیار ببن. ئەوەیان بیر ئەخاتەوە کەهەموو لە یەكباب(ئادەم) دروستکراون و،وەبیریان دێنێ چۆن رێزی لێناون و فەرمانی بە فریشتەکان کردووە سوژدەو کڕنووشی بۆ بەرن، لە پاشا هوشیاریان ئەکاتەوە لە فێڵ و فەرەجی (شەیتان) کە: چەندە دوژمنێکی سەرسەختە بۆیان، هەر لە (ئادەم)ـەوە هەتا (خاتەم) و، بگرە تا دونیا دونیاش بێت، دەسا دەبێ ئێوەیش بە دوژمنی ئاشکرای خۆتانی بزانن. داستانی باوە(ئادەم) و(شەیتان)هەر لە سەرەتایەوە هەتا دەرچوونی لە بەهەشت و، هاتنە خوارەوەی بۆ سەرزەویی باسدەکات کە:هەرهەمووی مانای ململانێی هەقە لە گەڵ ناهەق، چاکەیە لەگەڵ خراپە، هە تا دونیا کۆتایی دێت. هەر بۆیە خوایش لەم سوورەتەدا چوار جار بە رستەی:(يا بني آدم، يابنيآدم)! مرۆڤ هۆشیار ئەکاتەوە لەسەر دوژمنایەتیشەیتان،هەتا رۆژی دوایی. دیمەنی هەرسێ تاقم ودەستەکەو گفتو گۆی نێوانیان: موسڵمانەکانی یارانی بەهەشت، بێ بڕواکان وهاوڕێیانی دۆزەخ، هاوەڵان ویارانی ئەعراف،باس دەکات.. خۆشحاڵی بەهەشتییەکان و، بەدبەختی و خەم و پەژارەی دۆزەخییەکان و، تۆمارکردنی نفرین و دوور بوونیان لە میهرەبانیی و سۆزی خوای میهرەبان بەرامبەریان.. ئینجا لە نێوان هەردووکیاندا(شووره)یەك دادەنرێو کۆمەڵێ موسڵمانانی لە سەر ڕادەوەستن، هەر دوولایان دەناسن، بەهەشتییەکان بە ڕوویگەش

و سپی و پرشنگداریانەوە، دۆزەخییەکانیش بە ڕووی ڕەش و گرژو نالەباریانـــەوە. کەمێك بە درێژەیش باســی داســتانەکەی (نووح) و(هوود) و(سالح) و (لووت)و (شوعەیب)و (مووسا)–علیهم الصلاە والسلام– دەکات.. لە سەرەتاوە بە پیری پەیامبەران (نووح) عليه السلام دەست پێ دەکات.. ئەو هەموو ئازارو عەزیەت و ئەمبەرو ئەو بەرەی پێیانکرد لە ســەر بەرنامەکەی خــواو، ئەویش چۆن بەجوامێرانە ئارامیگــرت و خۆی بە دەســتەوە نەدا. داســتانەکەی (مووســا) و(فیرعەون) و ئەو هەموو ململانێیە لەگەڵ مووســادا عليه السلام کردیی‌و دەرەنجــام ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتییە ڕووی کردە جوولەکەکان، بە هۆی ســەرپێچییانەوە لەمووسا عليه السلام. ئینجا خراپترین نەزیلەو نموونە دێنێتەوە بۆ زانا خراپکارەکانیجوولەکە "ئەوانەیان وا دوای راســتی و هەق نەکەوتن و خۆیان کردە کۆمەککاری ئەم و ئەو".. نموونەیان بە وێنەی ســەگێك دەهێنێتەوە کە هەردەم زمانە ملاسێ بکاو، زمانی بە قوردا بێنی و،هەرگیز ئیسراحەت لەخۆی نەبینێ.. وەکودەفەرموێ: (ولو شئنا لرفعناه بها ولكنه أخلد إلى الأرض واتبع هواه فمثله كمثل الكلب إن تحمل عليه يلهث أو تتركه يلهث). بۆیە ئەو نموونەیانــە بۆ دێنێتەوە هەتا هەموو کەســێك بزانێت کەهەر زانایەك زانســتەکەی لە جێگــەی خۆیدا بــەکار نەهێناو، بەڵکو کردییــە هۆکاری خۆ ژیانــدن و هەر ڕۆژەی لــە دەرگایەکیدا بۆ پاروویــە نان!! ئەوە با حیســابێك بۆ خۆی بــکات، چونکە خوا زۆر لێی بێزارەو،بەتەواوی ئابڕووی خێزان و خانەوادەی زانایانی بردووە. سوورەتەکە لەکۆتاییدا بە سەلماندنی یەکتاپەرستیی دەرگا لەخۆی دادەخاو،بەتوندی دائەبەزێتە سەر ئەوانە کەجگە لە خوا ئــەم و ئەو ئەکەنە خوای خۆیان،واتە: فەرمانیان پێدەکەن "دارو بەرد، پاشــاو سەرۆك، کوڕ،ژن وماڵ، هەواو ئارەزوو دەپەرستن". لەگەورەییئەم ســوورەتەدایە کە پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی شێواندا لە هەردوو رکاتەکەدا ســوورەتی (ئەعراف)ی خوێند/ وەکونەســایی دەگێڕێتەوە ودەڵێت: (عن عائشــە أن رســول‌الله ﷺ قرأ فی صلاە المغرب بســوورە (الأعراف)، فرقها ركعتين) إســناده صحيح. بەم شێوەیەش دستێ دەکا ودەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: المص ﴾ ئەم پیتانەش، وەك لەپێشەوە باسمانکرد، هێماو ئاماژەن بۆ ئیعجازو ڕەوانبێژی قورئان، هەروەك (تەحەددی)یە بۆ عەرەبە بێباوەڕەکان وپێیان دەڵێ: ئەگەر گومانێکتان لەم قورئانەدا هەیە، دەســا فەرموون تەنیا ســوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ ٢: کتاب أنزل إلیک ﴾ ئەمە کتێب ونامەیەکە، لەلایەن خــواوە دابەزێنراوە بۆت ئەی موحەممەد! ﷺ ﴿ فلا یکن فی صدرک حرج منه ﴾ نابێ لە بەر قسەی ناپاکان خۆت دڵتەنگ بکەیــت ﴿ لتنــذر بە ﴾ بۆتهــات هەتا خەڵکی بێبــاوەڕی پێ بترسێنی ﴿ وذکری للمؤمنین ﴾ وبشبێتە ئامۆژگاری و، یاداوەری بۆ کۆمەڵی بڕواداران، چونکە بە تەنها ئەوانن وەك پێویست قازانج و کەڵکــی لێوەرئەگــرن ﴿ ٣: اتبعوا ما أنزل إلیکــم من ربکم ﴾ خەڵکینە! هەرچی لە لایەن پەروەردگارتانەوە دابەزێنراوە بۆتان،

سُورَةُ الأَعْرَافِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَٰتًا أَوْ هُمْ قَآئِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَىٰهُمْ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿٧﴾ وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّٰكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَٰكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَٰكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِآدَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿١١﴾

پەیرەوی بکەن ﴿ ولا تتبعوا من دونه أولیاء ﴾ بێجگە لەو مەکەونە شوێنی ســەر پەرستیارو کاربەدەســتانیتر ﴿ قلیلا ما تذکرون ﴾ ئێوە زۆر کەم بیر ئەکەنەوەو ئامۆژگاری وەرئەگرن!.

هەواڵی شارو گوندە قڕکراوەکان:

﴿ ٤: وکم من قریة أهلکناها ﴾ گوندو شارو ئاواییەکی زۆرمان – لەوانەی سەرپێچیان کرد– لەناو برد ﴿ فجاءها بأسنا بیاتا ﴾ بەوشێوە کە هەر لە ناو جەرگەی شــەودا سزای ئێمەیان بۆ هات ﴿ أو هم قائلون ﴾ یان لەکاتی(قەیلوولە)وحەوانەوەی نیوەڕۆدا بوون، واتە: لە کاتی پشوودان و حەوانەوەو ڕابواردن و خەفڵەتا، کتوپڕ گرتمانن ﴿ ٥: فما کان دعواهم إذ جاءهم بأسنا ﴾ کەسزاکەمان بۆیانهات، قسەو هاوارێکیان نەما ﴿ إلا أن قالوا إنا کنا ظالمین ﴾ ئەمە نەبێت کــە دداننیان بەتاوان وگوناحی خۆیاندا ناو گوتیان: بێگومان ئێمە خۆمان ستەمکار بووین و، فەرمانی خوامان شکاند، بۆیە وا ئێستا

ئەوەمان بەسەرهات ﴿ ٦: فلنسألن الذین أرسل إلیهم ﴾ دڵنیابن لەو کەسانە پەیامبەرانیان بۆ هاتووە دەپرسینەوەو دەڵێین: ئاخۆ کاتێ بەرنامەی خواتان پێ ڕاگەیەنرا لەلایەن پێغەمبەرانەوە، وەڵامتان چی بوو بۆیان؟ لە جێگایەکی تریشدا ئەفەرموێ: (ثم إن علینا حسابهم) ٢٦/٨٨" ﴿ ولنسألن المرسلین ﴾ وە لە پێغەمبەرەکانیش دەپرسین: ئەرێ بەرنامەکەی خواتان گەیاند..؟ ﴿ ٧: فلنقصن علیهم بعلم ﴾ ئینجا بە ڕاستی سەرلەبەر چییانکردووە بێ زیادو کەم وەك خۆی بۆیان ئەگێڕینەوە و، لە نامەی کاروکردارییاندا بۆیان دەهێنرێ ﴿ وما کنا غائبین ﴾ قەتیش ئێمە لێیان بێ ئاگاو نادیار نەبوین، هەتا نەزانین چیانکردووە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: گەورەو بچووك و، وردو درشتیان پێ دەڵێن ﴿ ٨: والوزن یومئذ الحق ﴾ وە کێشانەو لێکدانەوەی کاروکردەوەی گشت ئەوخەڵکانە، لەو ڕۆژی قیامەتدا بەراستی و دادگەرانە دێتە پێش و، ستەم لەهیچ کەسێش ناکرێت ﴿ فمن ثقلت موازینه ﴾ ئینجا هەر کەسێك تای تەرازووی کردەوەکانی گران و قورس بێت لای‌خوا، واتە: کاروکردەوەی‌دونیای چاك بێت ﴿ فأولئک هم المفلحون ﴾ دیارە هەر ئەوانە بەختیار و سەرکەوتوو سەرفرازن ﴿ ٩: ومن خفت موازینه ﴾ کەسێکیش کە تای تەرازووی کارو کرداری سووك وبێ‌بەهابوو، واتە: خوانەناس بوو ﴿ فأولئک الذین خسروا أنفسهم ﴾ ئەوانەش، ئەوانەن کە زیانیان بە خۆ گەیاندوخۆیان فەوتاند ﴿ بما کانوا بآیاتنا یظلمون ﴾ چونکە لەبەرامبەر ئایەت و نیشانەکانی ئێمەوە ستەمیان کردو، ڕوویان لێ‌وەرگێڕان، جا ئێستاش خۆمان ئەزانین چیان پێ ئەکەین.

لەزەویی بژێویمان پێ‌داون:

﴿ ١٠: ولقد مکناکم فی الأرض ﴾ سوێند ئەخۆم ئێمە، ئێوەمان ئەی ئادەمزاد! لەم زەوییەدا دامەزراندو نیشتەجێ‌کرد ﴿ وجعلنا لکم فیها معایش ﴾ وەهۆی ژیان و ژیواریشمان تێیدا سازدا بۆتان، ئەوەندە پێی‌بژین ﴿ قلیلا ما تشکرون ﴾ کەچی زۆر کەمتان شوکرانە بژێری‌و سوپاسم دەکەن!.

فریشتە سوژدە دەبا، ئیبلیس یاخی دەبێ:

﴿ ١١: ولقد خلقناکم ﴾ سوێند بە خوا ئێوەمان (باوکەئادەم) لە قوڕ دروستکرد ﴿ ثم صورناکم ﴾ پاشان بەو شکڵە جوانەیە وێنەو نیگارتانمان کێشا ﴿ ثم قلنا للملائکة اسجدوا لآدم ﴾ پاشان بە فریشتەکانمان وت: گشتتان کڕنووشی ڕێز بۆ ئادەم بەرن ﴿ فسجدوا إلا إبلیس لم یکن من الساجدین ﴾ هەموو ئەوانیش کڕنووشیان برد، شەیتان نەبێت، ئەو لە ڕیزی کڕنووشبەران خۆی هەڵاورد، چونکە دەعیەو فیزوو خۆ بەزلزانین نەی‌هێشت ﴿ ١٢: قال ما منعک ألا تسجد إذ أمرتک ﴾ خوا فەرمووی: باشە! من کەفەرمانم پێدای سوژدە بەریت بۆ ئادەم، چ شتێك ڕێی لێ‌گرتیت "ئەی شەیتان" کڕنووش نەبەیت؟

تێبینییەك: زانا(نەحوو)زانەکان هەندێکیان دەڵێن: (لا: هنا زائدة، زیدت لتأکید الجحد).

(ئیبن جەریر)یش دەڵێ: (إن ((ما منعک)) مضمن معنی فعل آخر تقدیره: ما ألزمک واضطرک أن لا تسجد إذ أمرتک). (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (وهذا القول قوی حسن. والله أعلم). ﴿ قال أنا خیر منه ﴾ وتی: لەبەر ئەوە کە من لەو چاکترو بەڕێزترم، چۆن دەبێ (فاضل) سوژدە بۆ (مەفضول) بەرێت ﴿ خلقتنی من نار ﴾ تۆ منت لە ئاگر دروستکرد ﴿ وخلقته من طین ﴾ و ئەویشت لە قوڕ دروستکرد، لە بەر ئەوە سوژدە نابەم ﴿ ١٣: قال فاهبط منها ﴾ خوا فەرمووی: دەسا لەو پلە تە –بەهەشت، یان (ملکوت الأعلی)– وەرەخوارێ ﴿ فما یکون لک أن تتکبر فیها ﴾ تۆ بۆت نییە بەسەر کەسدا فیز بکەیت لەم شوێنەدا. زۆربەی تەفسیر کەرانی قورئان دەڵێن: ڕاناوی (منها) لەم جێگایەدا بۆ بەهەشت دەچێتەوە، بەڵام هەندێکیان دەڵێن: بۆ ئەو پلەو دەرەجەیە دەگەڕێتەوە کە لە (ملکوت الأعلی)دا شەیتان هەی‌بوو ﴿ فاخرج إنک من الصاغرین ﴾ دەسا هەر ئێستا دەرچۆ، بەراستی تۆ لە ڕیزی سووك و ڕیسواکاندایت ﴿ ١٤: قال أنظرنی إلی یوم یبعثون ﴾ شەیتان وتی: خوایە! تا ئەو کاتەی گشت خەڵکان دەمرێن و زیندوو ئەکرێنەوە مۆڵەتم بدە ﴿ ١٥: قال إنک من المنظرین ﴾ خوایش فەرمووی: بێ‌گومان لە مۆڵەتدراوەکانی و، تا ڕۆژی زیندوو بوونەوەیش هەردەمێنیت، بەڵێ.. هێشتنەوەی شەیتان هەتا ڕۆژی زیندووبوونەوەی گشت خەڵکی، لەبەر ئیبتیلا وئیرادەو بڕیارێکە خۆی دەی‌زانێ ﴿ ١٦: قال فبما أغویتنی لأقعدن لهم صراطک المستقیم ﴾ ئەوجا شەیتان کەوتە ململانێ وعینادەوەو وتی: چونکە گومڕاتکردم، شەرتبێ ڕێ ڕاستەکەی تۆیان لێ‌بگرم ﴿ ١٧: ثم لآتینهم من بین أیدیهم ومن خلفهم وعن أیمانهم وعن شمائلهم ﴾ ئەوساش لە بەردەم ولەدوایانەوەو، لەڕاست ولەچەپیانەوە بۆیان‌بێم وبچمە جەستەیانەوەو دونیاوقیامەتیان لێ‌چەواشەبکەم ﴿ ولا تجد أکثرهم شاکرین ﴾ "ئەوکات دەبینی کە زۆربەیان سوپاسگوزارو یەکتاپەرست نابن، گوێ بە فەرمانت نادەن و بەدوای مندا دێن، بەداخەوە ئیبلیس گومان و سوێندەکەی خۆی بردە سەرو، ملی خەڵکێکی زۆری شکاندو گومڕاو سەرگەردانی کردن، وەکو

خوایگەورە لەجیگایەکیتردا دەفەرموێ: (ولقدصدق علیهم إبلیس ظنـه..) ﴿ ١٨: قال اخرج منها مذءوما مدحورا ﴾ خوا فەرمووی: دەســا لەو پلەتە لە ئاسمان، یان لە بەهەشت بە ئابروو چوویی و پەستی و دەرکراوی بچۆرە دەرێ ﴿ لمن تبعک منهم لأملأن جهنم منکم أجمعین ﴾ دەڵنیابە دۆزەخ لە خۆت وئەوانەی دوات دەکەون پرئەکــەم، لە تۆڵەی ئەو لاســاری و بێ گوێیــەدا ﴿ ١٩: ویاآدم اســکن أنت وزوجک الجنة ﴾ بەئادەمیشمان گوت: ئەی ئادەم! تۆخۆت و هاوسەرەکەت دوایدەرکردنیشەیتان لە بەهەشتدا ساکن و ســەقامگیر بن و بمێننەوە ﴿ فکلا منها حیث شئتما ﴾ هەرچیش لەوێ ئارەزووتانە بخۆن ﴿ ولا تقربا هذه الشجرة ﴾ بەس توخنیئەو درەختەیــە مەکەون بۆم دیاریکــردون. ﴿ فتکونا من الظالمین ﴾ کەلێتان خوارد لە سنوورشکێنان و ستەمکاران دەبن.

شەیتان باوە ئادەم و دایە حەوا دەخەڵەتێنێ:

﴿ ٢٠: فوســوس لهماالشــیطان لیبــدی لهما مــا وری عنهما من ســوءاتهما ﴾ شــەیتان لێیــان نەگەڕاو چــووە بن کلێشــەیانەوە، بۆئــەوە شــەرمێنگاو عەورەتیان -کە لەوان داپۆشــرابوو- دەرخاو شــەرمەزاربن ﴿ وقــال مــا نهاکما ربکمــا عن هذه الشــجرة ﴾ و پێیگوتــن: پەروەردگارتان کەنەیدەهێشــت ئێوە لــەمدارە نزیك ببنــەوەو لێیبخۆن ﴿ إلا أن تکونا ملکیــن ﴾ هەر بۆئەوەبوو ئێوە نەبنــە فریشــتەو، وەکو ئــەوان خێروشــەڕنەزانن ﴿ أو تکونا من الخالدیــن ﴾ یــان هەرگیز نەمرن و بە هەتا هەتایی لە بەهەشــتدا بمێننەوە، خۆ ئەگەر بۆ بەهێز بوون بێت لەســەر خوا پەرســتی، خواردنی ئەو درەختە قەیناکات ﴿ ٢١: وقاســمهما ﴾ شــەیتان زانی بەو ئاســانییە بروای پێناکەن، بۆیە ســوێندی بۆ خواردن و وتی: ﴿ إنی لکما لمن الناصحین ﴾ بە ڕاســتی من لە دڵسۆزان و خێر خوازانم بۆتان و بەدڵ ئامۆژگاریتان دەکەم، "نامەوێ فریوتان بــدەم بۆچیباوەڕناکەن!" ﴿ ٢٢: فدلاهما بغرور ﴾ ئینجا بە فرو فێڵ وسوێندەکەی، فریویدان وتەماحی خستە بەریان ولەخشتەی بردن ﴿ فلما ذاقا الشــجرة ﴾ ئینجا هەر کەلە بەری درەختەکەیان چەشــت ﴿ بدت لهما سوءاتهما ﴾ خێرا جل و بەرگەکەیان لەبەرا داماڵراو عەیب و عەورەتیان دەرکەوت بۆ یەکتر ﴿ وطفقا یخصفان علیهما من ورق الجنة ﴾ بە پەلە بەگەڵای بەهەشــت دەستیانکرد بە داپۆشــینی عەورەتیــان، خۆ هەرخواش ئەزانــێ ئەوگەڵایە لە چیبووە؟ ﴿ وناداهما ربهما ﴾ ئەوســا پەروەردگاریان بانگیکردن: ﴿ ألم أنهکما عن تلکما الشجرة ﴾ ئایا ڕێم لێ نەگرتن لەو درەختە بخۆن؟ ﴿ وأقل لکما إن الشیطان لکما عدو مبین ﴾ وپێیشم نەوتن: شەیتان بۆتان دەوژمنێکی ئاشکرایە نەتانخەڵە تێنێ؟ ﴿ ٢٣: قالا ربنا ظلمنا أنفســنا ﴾ وتیان: پەروەردگارمان! تاوانی خۆمانبووو، هەرخۆشمان بووین ســتەممان لــە خۆمانکــردو، فەرمانەکەتمان شــکاند ﴿ وإن لم تغفر لنا وترحمنا ﴾ و ئێستاش ئەگەرلێمانخۆش نەبێ و، میهرەبانیمان لەگەڵ نەکەیت ﴿ لنکونن من الخاسرین ﴾ دەچینەریزی زیانمەندانەوە.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

گشت لەبەهەشت دەر پەڕێنران:

﴿ ٢٤: قــال اهبطوا بعضکم لبعض عدو ﴾ خوا فەرمووی: دەســا هەر ئێســتا هەمووتان داگەڕێنە خوارێ و، بشــبنە دوژمنی یەکتر (ئیبن کەســیر)ئەڵێ: ئەوەی مەبەستە لەم داگەڕێنە خوارەوەدا باوە ئادەم و شەیتانە، وەك لە سوورەتی (طه) دائەفەرموێ (إهبطا منها) هەرچەند (خاتوو حەوا) یش لەوێ بووبێ ﴿ ولکم فی الأرض مستقر ومتاع إلی حین ﴾ هەتاماوەیەکیش جێ وشــوێنی ژیان ومانەوەتان لەزەویــدا بــۆ هەیە ﴿ ٢٥: قــال فیها تحیون ﴾ خــوا فەرمووی: لــەوێ دەژیــین و ﴿ وفیهــا تموتون ﴾ ولەوێش ئەمــرن ﴿ ومنها تخرجون ﴾ و لەوێش دەردەهێنرێن بۆ وەرگرتنی پاداشت و تۆڵەی ڕۆژی حەشرتان ﴿ ٢٦: یا بنی آدم قد أنزلنا علیکم لباسا ﴾ ئەی ڕۆڵەکانی ئادەم! بێگومان ئێمە جل وبەرگێکمان پێداون ﴿ یواری

سوآتكم وريشا ﴾ عەیب و عەورەتتان دادەپۆشێ و، هۆی جوانی و خۆ ئارایشدانیشە ﴿ ولباس التقوى ذلك خير ﴾ بەڵام جلوبەرگی تەقواو پارێزکاریی و، شەرم وشکۆو کردەوەی چاك و دەرنەچوون لە سنوورەکانی خوا، ئەوە لەهەمووباشترە، دەسائێوە بە تەقواوە خۆ پەیوەستکەن. ﴿ ذلك من آيات الله ﴾ ئەو بەخششانەش

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

برێکن لەنیشانەکانی دەسەڵات و توانایی خوا، ئەوە لەئاسمانەوە باران دەبارێنێ و، لۆکەو کەتان و خوری و کورك و هەموو شتێکی پێ بەرهەم دێنێ و، ئێوەیش بەئارەززوی خۆتان هەموو جۆرە جل وبەرگێکی لێدروست دەکەن ﴿ لعلهم يذكرون ﴾ بەشکو پەند بگرن و بیر بکەنەوەو بگەڕێنەوە لای خواو شوکرانە بژێربن.

ئەی بنیادەم! شەیتان نەتان خەڵەتێنێ:

﴿ ٢٧: يابني آدم لا يفتننكم الشيطان ﴾ ئەی نەوەکانی ئادەم! وریا بن شەیتان فریوتان نەداو، لە ئایین وەرتان نەگێڕێ ﴿ كما أخرج أبويكم من الجنة ﴾ هەروەك باوك و دایکتانی بەفروفێڵ لە بەهەشت بەدەرکردندا ﴿ ينزع عنهما لباسهما ﴾ و جل و بەرگەکەشیانی لێداماڵین ﴿ ليريهما سوءاتهما ﴾ بۆئەوە عەورەتی خۆیانیان نیشان بداو بیبینن.

بەڵێ دیارەکە مەبەستی شەیتان تەنهاوتەنها دەرخستنی عەورەتە و، ئابڕوو بردن و سووککردنی بنیادەمە، بۆیە ئەمڕۆش قوتابییەکانی دەبینی -لێرەو لەوێ- برەوو رەواج دەدەن بە داماڵینی جل وبەرگ،وە بە هەموو هێزێکیانەوە بانگهێشەی ژنان دەکەن بۆ خۆ رووتکردنەوەو، خۆ دەرخستن و تێکەڵبوون بەپیاوان و، هەڵهاتن لە داب و نەریتە ئیسلامییەکان، بەناوی ژیارو پێشکەوتن و شارستانییەتەوە.. ! لەپشت ئەوەیشەوە مەبەستەکە دیارەو ئاشکرایە کە: تێکدان و خراپکردنی کۆمەڵ و کۆمەڵگەیە، بە درووژاندنی ئارەزووە جنسییەکان و، نەهێشتنی ئەخلاق و حورمەت ورێزی نامووس و، بێ غیرەتکردنی مرۆڤەکان لە ئاستی شەرەفیاندا.. ئاشکرایە کە بەرزکردنەوەی ئاڵای کۆن و تازە لەلایەن شەیتان و قوتابییەکانەوە هەربۆ ئەو مەبەستەیە، ئەگەرچی ئێستا شێوەو ڕەنگ و دەنگیشی گۆڕابێت، بەراوبۆچوونیمن ئەوسووکایەتییە کە ئەمڕۆ بەژنان دەکرێت لەلایەن عەلمانییەکانەوە، لەمێژووی کۆن وجاهیلییەتیشدا نەکراوە! من نامەوێ لەم کورتە تەفسیرەدا هێندێ لەوسووکایەتیانە باس بکەم بەژنان دەکرێن، ئەگینە هیچ پلەیەك نەماوەتەوە بۆیان مایەی قەدرو ڕێز بێت بۆیان ﴿ إنه يراكم هو وقبيله من حيث لا ترونهم ﴾ وشیار بن لەشەیاتینەکان! چونکە هەمیشە خۆیان و، کۆمەڵەو دەستەو بەستەیان ئێوە دەبینن، بەڵام ئێوە ئەوان نابینن.

هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئەم ئایەتە بەڵگەی ئەوەیە کە (جن)یەکان هەرگیز نابینرێن! . هەندێکیش ئەڵێن: ئەگەرچی ئاواش بێ، بەڵام هەر رەواو دروستە ببینرێن. چونکە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەنە هاتوون کە هەر لەم دونیایەدا دەبینرێن، لەسوورەتی (ئەحقاف) و (جن)یشدا زیاترلەمبارەیەوە نووسراوە، دەتوانیسەیری بکەیت ﴿ إنا جعلنا الشياطين أولياء للذين لايؤمنون ﴾ بەراستی ئێمە شەیاتینەکانمان کردۆتە دۆست و یارمەتیدەری ئەوکەسانە بڕوایان بەخوا نییە، هەتا پترسەرلێشێواو ببن، واتە: کافرو خوانەناسەکانن هەردەم گوێڕایەڵییان دەکەن. ﴿ ٢٨: وإذا فعلوا فاحشة ﴾ ئەوەندەش سادەو نەزانن هەرکاتێ کارێکی بەدفەڕ و ئابڕووبەر بکەن، وەك گەڕان بە دەوری کەعبەدا بە ڕووتی و، شەریك و هاوبەشدانان بۆ خوایگەورە، ئەوسا سەرزەنشت بکرێن لەسەر ئەو کارە ﴿ قالوا وجدنا عليها آباءنا ﴾ ئەڵێن: باوباپیرانیشمان وادیتووە، بۆیە ئێستا ئێمەش بەدوایاندا دەچین! ﴿ والله أمرنا بها ﴾ خوایش فەرمانی پێکردووین وابکەین!! ﴿ قل إن الله لا يأمر بالفحشاء ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: بەراستی هەرگیز خوا فەرمان بە کاری دزێوو ناشیاوی وا نادا ﴿ أتقولون على الله مالا تعلمون ﴾ چۆن لە سەر خوا شتێکی ناهەق دەڵێن و شتێنەشیاو

هەڵدەبەستن، کە ئاگاتان لێ نییەو نازانن ڕاستە؟! ﴿٢٩: قل أمر ربی بالقسط﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: پەروەردگارم هەمووکات فەرمانی بە دادگەری و کاری چاك کردووە، نەك بە خراپەکاری و فاحیشە، وەکو ئەوانە ئەڵێن ﴿وأقیموا وجوهکم عند کل مسجد﴾ وە لەکاتی هەموو کڕنووش و"نوێژێکیشدا" تەنها ڕوو لە خوا بکەن "و خۆتان هەر بۆ خوا یەکلا بکەنەوە" ﴿وادعوه مخلصین له الدین﴾ وەبە دڵێکی پاکەوە بەردەوام لەو بانگ بکەن و، دینداری و ملکەچی بۆئەو بکەن و" هەر ئەو بپەرستن ﴿کما بدأکم تعودون﴾ بزانن هەروەکو لە سەرەتاوە ئێوەی لە نەبوون بەدیهێنا، هەر ئاواش گشتان زیندوو دەکاتەوەو ئەگەڕێنەوە لای ئەو ﴿٣٠: فریقا هدی﴾ دەستەیەکیانی ڕێنمایی‌کرد بۆ ڕێگای ڕاست و دروست و بەرێی چاکدا چوون ﴿وفریقا حق علیهم الضلالة﴾ ودەستەیەکیشیان -بەهۆی کاروکرداری خۆیانەوە- گومرابوونیان لە سەر چەسپا ﴿إنهم اتخذوا الشیاطین أولیاء من دون الله﴾ چونکە ئەوان لە باتی خوا شەیتانیان کردە یاریدەرو دۆستی خۆیان ﴿ویحسبون أنهم مهتدون﴾ ووایشیان ئەزانی لەسەر ڕێی هەقن و ڕێنمان.

که ویستتان بچنه نوێژەوه جل و بەرگی جوان لەبەر بکەن:

پێشەوا(موسلیم) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە دەگێڕێتەوەو ئەڵێ: لەسەردەمی نەفامی و جاهیلییەتدا، ژنان بەرووتی تەوافی کەعبەیان دەکردو دەسوورانەوەو، تەنها پەڕۆیەکیان لەسەر شەرمینگایان دادەناو دەیانگوت: ئەگەرچی ئەمڕۆ هەمووی یا هەندێکی بە دەرەوەبێ، لەوە زیاتر بە حەڵاڵ و ڕەوای نازانم دەرکەوێ!! ئەوجا لە بەرامبەر ئەوکارە دزێوەوە خوای گەورە فەرمووی: ﴿٣١: یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد﴾ ئەی ڕۆڵەکانی ئادەم! هەرکە دەچنە مزگەوت بۆ نوێژو هەر خوا پەرستییەکی‌تر، جل وبەرگی جوان وپاك وخاوێن لەبەر بکەن. ﴿وکلوا واشربوا ولا تسرفوا﴾ دەساڵە حەڵاڵ بخۆن و، بخۆنەوەو، هەرگیز زۆر خۆریی و زیادەڕەوی مەکەن ﴿إنه لا یحب المسرفین﴾ چونکە خوا خۆشی لەوانە نایە ئەندازەشکێنی‌دەکەن و،لەسنوور دەردەچن. هەندێ لەزانایانی (سەلەف) دەڵێن: خوای گەورە تەواویی بابەتە پزیشکییەکانی لەنیوەی‌ئەم ئایەتەی: (کلوا واشربوا ولا تسرفوا)دا کۆکردۆتەوە، (ئیبن عەبباس)لەتەفسیری‌ئەم ئایەتەدا دەڵێ: هەرچی دەخۆی بخۆ، هەرچیش لەبەر دەکەیت لەبەری بکە، بەمەرجێ‌نەگاتە زیادەخۆری و، دەعیەو فیز کردن. (بوخاری/کتاب اللباس ١٨٢/٧) ﴿٣٢: قل من حرم زینة الله التی أخرج لعباده والطیبات من الرزق﴾ بڵێ: کێیە، جل وبەرگی جوان و خشڵ و ڕزق و ڕۆزی و بژێوی خاوێن و پاکژی -کە خوا بۆبەندەکانی ڕەوا داوە- حەرام و یاساغ‌کردووە؟ واتە: هەمووشتێکی چاك و پاکی دروست‌کردوە بۆ مرۆڤەکان و حەڵاڵیشی‌کردووە بۆیان.

۞ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَكُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلۡ مَنۡ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزۡقِۚ قُلۡ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا خَالِصَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلۡ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلۡإِثۡمَ وَٱلۡبَغۡيَ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَأَن تُشۡرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٞۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ يَنَالُهُمۡ نَصِيبُهُم مِّنَ ٱلۡكِتَٰبِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوۡنَهُمۡ قَالُوٓاْ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالُواْ ضَلُّواْ عَنَّا وَشَهِدُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَنَّهُمۡ كَانُواْ كَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾

(قورتوبی)ئەڵێ: ئەم ئایەتە جوانترینی جل وبەرگ و، خشڵ و خۆڕازاندنەوەی حەڵاڵ‌کردووە بۆ مرۆڤەکان، بەتایبەت لەڕۆژەکانی هەینی و دووجەژنەکە و، بۆنە شەرعییەکاندا، کەوابوو دونیا لەخۆ حەرامکردن قەدەغەیە ﴿قل هی للذین آمنوا فی الحیاة الدنیا﴾ بڵێ ئەو زینەت و جوانییە بۆ ئەو کەسانەیە کە لەم ژیانی دونیایەدا باوەڕیان هێناوە، واتە: ئەو جوانیی و زینەتە لە بنەڕەتدا هەر شایانی ئیماندارانە، ئەگەر چی‌لای مرۆڤی ئیماندار دونیا کەم بەهاو بێ‌بایەخە، بۆیە دەبینی گەلێ جار کافر سەروەتی لە موسڵمان زۆرترە ﴿خالصة یوم القیامة﴾ بەڵام لەڕۆژی دواییدا هەر تایبەتی موسڵمانانە. کەواتە ئەم گشت نازونیعمەتی دونیایە لەبنەڕەتدا هەر بۆ موسڵمانان دروست‌کراوە، ئیتر بۆچی وەك پێویست لەدونیادا نەژین وهەوڵی بۆ نەدەین و، بەناوی زوهدو تەقواوە دونیا لەخۆحەرام بکەین؟! ﴿کذلک نفصل الآیات لقوم یعلمون﴾ هەروەك حەڵاڵ و حەراممان بۆ باس‌کردن، هەرئاوایش

بەڵگەکانی خۆمان بۆخەڵکێکی زانا وتێگەیەشت شیتەڵ دەکەین، هەتا بەهەڵە رەفتار نەکەن.

پەروەردگار هەر ئەمانە بەکاری دزێوو نارەوا دەزانێ:

﴿ ٣٣: قل إنما حرم ربی الفواحش ما ظهر منها وما بطن ﴾ بلێ: ئەی پێغەمبەر ﷺ! پەروەردگارم هەر کاری خراپ و دزێوو ناشیرینی حەرامکردووە، ئاشکراو نهێنی ﴿ والإثم والبغی بغیر الحق ﴾ وهەم تاوان و گوناح و لەسنوور دەرچوون و، دەستدرێژی کردن بۆ سەر خەڵك بەناهەق ﴿ وأن تشرکوا بالله ما لم ینزل به سلطانا ﴾ وبێ هیچ بەڵگەیەکی خوایی، شەریك وهاوبەش دانێن بۆخوا ﴿ وأن تقولوا علی الله ما لا تعلمون ﴾ و لە ئاخاوتن و قسەکردن، دەربارەی خوا بە بێزانین و، بەبێ بەڵگە درۆ هەڵبەسن، خوای گەورەودلۆڤان هەر ئەمانەی حەرامکردووە، نەك جل وبەرگی جوان و، خۆرازاندنەوەو خۆ ئارایشدان و، خواردنی پاك وحەڵاڵ ﴿ ٣٤: ولکل أمه أجل ﴾ ئەمەیش بزانن کەبۆ هەموو ئوممەت وگەلێك، وادەو ماوەیەك هەیە بۆلەناوبردن وقرکردونیان ﴿ فإذا جاء أجلهم ﴾ جاهەر کە کۆتایی ماوەکەیان هات ﴿ لا یستأخرون ساعة ﴾ نە سات وکاتێك دوادەکەون ﴿ ولا یستقدمون ﴾ ونەپێشیش دەکەون لەوسات ووەختەی بۆیان دیاریکراوە، ئەوسایش گشت دەچنەوە لایخوا. ﴿ ٣٥: یا بنی آدم إما یأتینکم رسل منکم ﴾ ئەی رۆڵەکانی ئادەم! هەر کە پەیامبەرانێ لە خۆتان دێتە لاتان ﴿ یقصون علیکم آیاتی ﴾ و ئایاتەکانی مەنتان بۆ دەخوێننەوە، دەبێ هەموو بە قسەیان بکەن ﴿ فمن اتقی وأصلح ﴾ ئینجا هەر کەسێکتان پارێزکاربێ و کاروباری چاك بکا ﴿ فلا خوف علیهم ﴾ ئیتر نە ترس و بیمیکیان لە سەردەبێ بۆ قیامەتیان ﴿ ولا هم یحزنون ﴾ ونە دڵ زویرو خەفەتباریش ئەبن بۆ دونیایان ﴿ ٣٦: والذین کذبوا بآیاتنا ﴾ ئەو کەسانەش کەلەمدونیایەدا بەڵگەو نیشانەکانی ئێمەیان بە درۆ دانا ﴿ واستکبروا عنها ﴾ و بەرامبەریان خۆیان بە گەورە زانیی و، روویان لێ وەرگێران ﴿ أولئك أصحاب النار ﴾ ئەمانە دەبنە هاوریی ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە.

رابەرە گومراکان خۆ لە پەرستیارەکان بزر دەکەن:

﴿ ٣٧: فمن أظلم ممن افتری علی الله کذبا ﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێت کە لە سەرخوا درۆ هەڵبەسێ و، بێ بەڵگە بلێ ئەمە حەڵاڵەو، ئەوە حەرامە ﴿ أو کذب بآیاته ﴾ یان ئایەتەکانی خوا بە درۆ بخاتەوەو باوەریان پێنەکا؟ ﴿ أولئك ینالهم نصیبهم من الکتاب ﴾ ئەمانە لە دونیادا دەگەن بە بەش ونەسیبی خۆیان لە رزق وکارو کردەیەك خوابۆی نووسیوون، واتە: چی لە چارەیاندا نووسرابێ -لە خۆشی ولە ناخۆشی- دێتە رێیان و ئەوقەیان دەبێ، بۆ دواییش چاکەکانیان بەرێدەکرێن بۆبەهەشت و، خراپەکانیشیان بۆجەهەننەم ﴿ حتی إذا جاءتهم رسلنا یتوفونهم ﴾ هە تا کە(فریشتە) نێرراوەکانمان دێنە لایان و،بەوپەری نارەحەتییەوە گیانیان ئەکێشن ﴿ قالوا أینما کنتم تدعون من دون الله ﴾ پێیان ئەڵێن: باشە! ئەو بتانەی کە لە باتی خوا ئەتانپەرستن ئێستا لە کوێن، با ئەمرۆ فریاتانکەون؟ ﴿ قالوا ضلوا عنا ﴾ ئەڵێن: لێمان بزر بوون وازیان لێهێناین و، بە باتڵ وناهەقدەرچوون ﴿ وشهدوا علی أنفسهم أنهم کانوا کافرین ﴾ ئەو حەلە بە دژی خۆیشیان شایەتی ئەدەن ودەڵێن: بەڵێ.. لە دونیادا کافرو خونەناسبووین.

هەر کەس دەچێتە دۆزەخەوە نەحلەت لەهاوڕەوشتانی خۆی دەکا:

﴿ ٣٨: قال ادخلوا فی أمم قد خلت من قبلکم من الجن والإنس فی النار ﴾ خوا بە موشریك وکافرەکان ئەفەرموێ: دەسا لە گەڵ ئەوجننی و،ئینسانانە کە پێکەوە هاوبیربوون و بەر لە ئێوە لە بەینچوون، بچنە ناو ئاگرەوە ﴿ کلما دخلت أمة لعنت أختها ﴾ ئەوسا هەر ئوممەت و گەلێك دەچنە ناو ئەو ئاگرەوە،نفرین لەو خەڵکە هاوبیرەیخۆیان دەکەن ﴿ حتی إذا ادارکوا فیها جمیعا ﴾ هەتا کە هەموو پێکەوە لەوێ کۆدەبنەوە ﴿ قالت أخراهم لأولاهم ﴾ تاقمی (پەیرەوکاران)یان بە تاقمە سەرۆکەکانیان ئەڵێن: ﴿ ربنا هؤلاء أضلونا ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەمانەبوون ئێمەیان لەدونیادا گومرا کرد ﴿ فآتهم عذابا ضعفا من النار ﴾ دەسا تۆیش دوو بەرامبەر لە ئاگری دۆزەخدا سزایان بدە ﴿ قال لکل ضعف ﴾ خواش دەفەرموێ: بۆ هەردوولاتان سزای دوو بەرامبەر هەیە، سەرۆکەکان لەبەر کوفرەکەیان و، گومراکردنی ئێوە، ئێوەیش لەبەر بێ بروایی و، شوێنکەوتنی ئەوان" ﴿ ولکن لا تعلمون ﴾ بەڵام ئێوەنازانن دەستە دۆزەخییەکانیتر، چەندە سزایان سەختە، ئەگینە سەبووریتان بۆدەهات ﴿ ٣٩: وقالت أولاهم لأخراهم ﴾ ئینجا دەستە یەکەمەکەیان، واتە: سەرۆك وپێشەواکانیان، بەشوێنکەوتەو پەیرەوەکانیان ئەڵێن: ﴿ فما کان لکم علینا من فضل ﴾ حا بۆ ئێوەی شوێنکەوتەی ئێمە،هیچتان لەئێمە زیاتر نییە،واتە: ئێمە هەرچیمانکرد، ئێوەیش کردتان، بۆیە هەموومان یەکسان دەرچووین لەسزادا ﴿ فذوقوا العذاب بما کنتم تکسبون ﴾

دەسابەهۆی ئەو تاوانانەوە کردتانن، ئەم سزایە بچێژن.

دەروازەکانی ئاسمان لەخوانەناسان دادەخرێن:

﴿ ٤٠: إن الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها ﴾ ئەوکەسانەش ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دانـاو، باوەڕیان پێنەکـردن و، لەئاسـتیان خۆیان بەگەورە گرت ﴿ لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة ﴾ هەرگیز دەروازەکانی ئاسمـان بۆ رۆحیان و، بۆ کاروکردەوەیان ناکرێنەوەو، ناشچنە بەهەشتەوە ﴿ حتى يلج الجمل في سم الخياط ﴾ هەتا وشـتر نەچێ بەکونی دەرزی درووماندا، واتـە: خۆ هەرگیزئەمە دەسـت نادات، کەواتە دەسـت نادات ئەوانیش بچنە بەهەشـت ﴿ وكذلك نجزي المجرمين ﴾ وهەر ئا بەو شێوەیە تۆڵەی گشت تاوانباران ئەدەین لە دوارۆژدا ﴿ ٤١: لهم من جهنم مهاد ﴾ رایەخیان ئاگرە لە دۆزەخدا ﴿ ومن فوقهم غواش ﴾ ولێفەی سەریشیان هاڵاوی ئاگرە، واتە: بەرەی ژێریان و، لێفەی سەریان هەردوو هەر ئاگرە، ﴿ وكذلك نجزي الظالمين ﴾ دیارە گشت ستەمکاران ئابەو شێوە سەختەیە تۆڵە ئەدەین.

ساڵحەکان جێگەیان بەهەشتە:

﴿ ٤٢: والذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوکەسـانەش باوەڕیان هێناو، ئاکاری چاکیان ئەنجامدا ﴿ لا نكلف نفسا إلا وسعها ﴾ ئێمە لەتوانا بەدەر، هیچ ئەرکێ ناخەینە سەر هیچکەسێ، بەڵکو هەموو کەسـێ بەپێی وزەو توانای خۆیەتـی ﴿ أولئك أصحاب الجنة ﴾ ئەمانە دەبنە بەهەشـتی ﴿ هم فيها خالـدون ﴾ و بەهەتاهەتاییش لـەوێ ئەمێننـەوە. جا بۆ تـەواو کردنـی نازونیعمەتەکانی خۆی بـۆ موسـڵمانەکانی بەهەشـت ئەفەرمـوێ: ﴿ ٤٣: ونزعنـا ما فـی صدورهم من غـل ﴾ بەرلەوە بچنە بەهەشـتەوە هەرچی لە سـینگیاندابێ لە کینەو ناکۆکی وحەسـوودی دای دەماڵین، بۆیە پێغەمبەردەفەرموێ: هەرکە موسڵمانان لە ئاگر رزگار دەبن، ئەوسا لەسـەر پردێك -لەنێوان بەهەشـت و دۆزەخـدا- رادەگیردرێن، بۆئەوە کە هەموو کەسـێك تۆڵـەی گوناهەکانی دونیای وەرگرێ، جا کە خاوێن کرانەوە، ئەوسـا مۆڵەت دەدرێن بچنە بەهەشتەوە، دەسـا سـوێندم بەو خوایەی گیانی منی بەدەستە، هەموو کەسێك بەوجێگایەی بەهەشتەی لەماڵەکەی دونیای شارەزاترە. (بوخاری/ کتـاب المظالم -٣/١٦٧- ١٦٨). ﴿ تجري مـن تحتهم الأنهار ﴾ لـە ژێر کۆشـکەکانی ئەو بەهەشـتەدا چۆم و رووبـار دەچێت، بێگومانـە ئەوهەموو رێـك وپێككردنە بۆ رازاندنـەوەی دیمەن و سـیمای جێگاکەیانە و، حورمـەت و ریزلێنانە بۆیـان ﴿ وقالوا الحمـد لله الذی هدانا لهذا ﴾ جا کاتێ ئەوگشـت رێزەی خوایانە دی ئەڵێن: سوپاس تەنها بۆ ئەو خوایە کەلەدونیادا ئێمەی خستە سەر ئەم رێگەیەو، رێنمایی‌کردین بۆکارو کردەوەی باش و، لێرەیش پاداشـی ئاوای داینـەوە ﴿ وما كنا لنهتدي لـو لا أن هدانا الله ﴾ خـۆ ئەگەرخوی رێنمایـی نەکردباین، هەرگیز رێماندەرنەدەکردو

> قال ادخلوا في أمم قد خلت من قبلكم من الجن والإنس في النار كلما دخلت أمة لعنت أختها حتى إذا اداركوا فيها جميعا قالت أخراهم لأولاهم ربنا هؤلاء أضلونا فآتهم عذابا ضعفا من النار قال لكل ضعف ولكن لا تعلمون ﴿٣٨﴾ وقالت أولاهم لأخراهم فما كان لكم علينا من فضل فذوقوا العذاب بما كنتم تكسبون ﴿٣٩﴾ إن الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط وكذلك نجزي المجرمين ﴿٤٠﴾ لهم من جهنم مهاد ومن فوقهم غواش وكذلك نجزي الظالمين ﴿٤١﴾ والذين آمنوا وعملوا الصالحات لا نكلف نفسا إلا وسعها أولئك أصحاب الجنة هم فيها خالدون ﴿٤٢﴾ ونزعنا ما في صدورهم من غل تجري من تحتهم الأنهار وقالوا الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق ونودوا أن تلكم الجنة أورثتموها بما كنتم تعملون ﴿٤٣﴾

بەختیارنەدەبووین ﴿ لقد جاءت رسل ربنا بالحق ﴾ سوێند بە خوا پەیامبەرانی پەروەردگارمان "بە پەیامی ڕاست و دروستەوە" هاتنە لامان، ئێمەیـش بروامان پێکردن وشـوێنیانکەوتین و، ئەمرۆش بەختیاربوویـن ﴿ ونـودوا أن تلكـم الجنة ﴾ جا کە بەهەشـت دەبینن لەلایەن فریشـتەکانەوە" بانـگ دەکرێن و، پێیان دەگوترێ ئەم بەهەشتەیە، ئەو بەهەشتەبوو بەڵێنتان پێدرابوو ﴿ أورثتموها بما كنتم تعملـون ﴾ وا ئەمرۆ بە هۆی (ئەو کارو کردەوە چاکانەوە لـە دونیادا ئەنجامتـانـدان، پێتـاندرا وبوونە خاوەنـی، واتە: بەهۆیماندووبوونی خۆتانەوەبـوو، وەك ئەم فەرموودەیە "ئیمامی موسـلیم هێناویەتی" دەڵێ: ((لن يدخل أحدا منكم عمله الجنة...)) هیچ کەسێکتان بەکاروکردەوەی خۆی ناچێتە بەهەشتەوە، ئەگەر فەزڵی خوا نەبێت.

جەحەننەمی پڕی دنیا پەشیمانن:

﴿ ٤٤ : ونادى أصحاب الجنة أصحاب النار ﴾ جا کە بەهەشتییەکان لەجێی خۆیاندا سەقامگیربوون، بانگی جەهەننەمییەکان دەکەن وپێیان دەڵێن: ﴿ أن قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا ﴾ ئەو بەڵێنەی

وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدۡ وَجَدۡنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقّٗا فَهَلۡ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمۡ حَقّٗاۖ قَالُواْ نَعَمۡۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُۢ بَيۡنَهُمۡ أَن لَّعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيۡنَهُمَا حِجَابٞۚ وَعَلَى ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٞ يَعۡرِفُونَ كُلَّۢا بِسِيمَىٰهُمۡۚ وَنَادَوۡاْ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَن سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡۚ لَمۡ يَدۡخُلُوهَا وَهُمۡ يَطۡمَعُونَ ﴿٤٦﴾ ۞ وَإِذَا صُرِفَتۡ أَبۡصَٰرُهُمۡ تِلۡقَآءَ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِ قَالُواْ رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٗا يَعۡرِفُونَهُم بِسِيمَىٰهُمۡ قَالُواْ مَآ أَغۡنَىٰ عَنكُمۡ جَمۡعُكُمۡ وَمَا كُنتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمۡتُمۡ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحۡمَةٍۚ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَنۡ أَفِيضُواْ عَلَيۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ أَوۡ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُۚ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمۡ لَهۡوٗا وَلَعِبٗا وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۚ فَٱلۡيَوۡمَ نَنسَىٰهُمۡ كَمَا نَسُواْ لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هَٰذَا وَمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ﴿٥١﴾

پەروەردگارمان پێی دابووین لەدونیادا کە بمانباتە بەهەشتەوەو، ڕێزوحورمەتمان لێبنێت، واپێیگەیشتین و جێبەجێ بوو ﴿ فهل وجدتم ما وعد ربكم حقا ﴾ ئاخۆ ئێوەش -ئەوسزایەی بەڵێنی پێدابوون- بەراست دەرچووو ئەنجامەکەیتان دەستکەوت؟ ﴿ قالوا نعم ﴾ ئەڵێن: بەڵێ پێیگەیەشتین ودەسمانکەوت ﴿ فأذن مؤذن بينهم ﴾ ئینجا لەو ناوەدا جارچییەك هاوار دەکاو ئەڵێ: ﴿ أن لعنة الله على الظالمين ﴾ دەسا هەرچی ستەمکارە، بەرنەحلەتی خوا کەوێ ﴿ ٤٥ : الذين يصدون عن سبيل الله ﴾ ئەوانەی کە خەڵکی لە ڕێی ئایینی خوا لادەدەن و، ڕێگری لێدەکەن ﴿ ويبغونها عوجا ﴾ هەوڵیش دەدەن بە لاروخێچی نیشانیخەڵکی بدەن ﴿ وهم بالآخرة كافرون ﴾ سەرەڕای ئەوانەیش، بڕوایان بە دوا ڕۆژ نییە!!.

ئەعراف و یارەکانی ئەعراف:

﴿ ٤٦ : وبينهما حجاب ﴾ و لە نێوان هەردوو دەستەکەدا بەهەشتی و دۆزەخی پەردە شوورە یەك هەیە، وەکو لە سوورەتی (حەدید)، ئایەتی(١٣)دا باسی دەکاو دەفەرموێ: (فضرب بينهم بسور له باب) ﴿ وعلى الأعراف رجال ﴾ وە بە سەر شوورەکەی نێوان بەهەشت ودۆزەخەوە کۆمەڵێ(ژن و)پیاویموسڵمان هەن.

تێبینی: (ئەعراف)بە شوورەیەکی بەرز دەڵێن کە لە نێوان بەهەشت و دۆزەخدایەو، ئەوژن و پیاوە موسڵمانانەی لە سەرەوەستاوەو، سەیری ئەو خەڵکانە دەکەن کە چاکەو خراپەیان یەکسانەو، ڕاگیردراون تا کۆتا بڕیاری خوایان بۆ دەردەچێت. ﴿ يعرفون كلا بسيماهم ﴾ هەمووشییان بەسەروسیما دەناسن، دۆزەخییەکان بە ڕووی ڕەش و، بەهەشتییەکانیش بە ڕوویگەش وسپیانەوە. ﴿ ونادوا أصحاب الجنة ﴾ و لەیارانی بەهەشت بانگ ئەکەن و ئەڵێن: ﴿ أن سلام عليكم ﴾ سڵاوی خواتان لەسەر بێت، یاخوا لەسزاو تۆڵە پارێزراو بن و هەر لەخۆشیدابن ﴿ لم يدخلوها ﴾ شیاوی باسە هێمان هەرلە (ئەعراف) قەتیس ماون و نەچوونەتە بەهەشتەوە ﴿ وهم يطمعون ﴾ و بە تەمان تێی بچن، چونکە خوا تەماحی ناوەتە بەریان ﴿ ٤٧ : وإذا صرفت ابصارهم ﴾ وکاتێکیش چاویان لەبەهەشتییەکان وەردەگێردرێ ﴿ تلقاء أصحاب النار ﴾ بەرەو ڕووی دۆزەخیەکان دەڕوانن و بەو حاڵە زۆر خراپەیانەوە دەیانبینن ﴿ قالوا ربنا لا تجعلنا مع القوم الظالمين ﴾ دەڵێن: پەروەردگارمان! تکات لێ دەکەین مەمانخە ریزی ئەوانەوە ستەمیانکردووە. ﴿ ونادى أصحاب الأعراف رجالا ﴾ هەرئەو (ئەعراف)یانە لەپیاو سەر زلە (دۆزەخی)یەکانی قورەیش بانگ دەکەن ﴿ يعرفونهم بسيماهم ﴾ کە بەسەروسیماو دیمەنیان دەیانناسن ﴿ قالوا ما أغنى عنكم جمعكم وما كنتم تستكبرون ﴾ و ئەڵێن: دیارە ئەو حەشامەت و زۆریەو، ئەو دەعیەو لووت بەرزی و خۆبەزل زانینەتان لەبارەی باوەڕ هێنانەوە، هیچ کەڵکێکی پێنەگەیاندن و بێنیازی نە کردن لە سزای ئەم ڕۆژە؟ ﴿ ٤٨ : أهؤلاء الذين أقسمتم لا ينالهم الله برحمة ﴾ ئایا ئەمانە (بیلال و، سەلمان و..) کەئێستا لەبەهەشتدان هەرئەو باوەڕدارانە نەبوون کەئێوە سوێندتان خوارد: بەر ڕەحمەت وبەزەیی خوا ناکەون و ناڕۆنە بەهەشت، دەسا وابوو؟ ﴿ ادخلوا الجنة ﴾ خوا پێیان ئەڵێ: دەسا لەپێش چاو ئەوانەوە بچنە بەهەشتەوە ﴿ لا خوف عليكم ولا أنتم تحزنون ﴾ نە هیچ ترستان لەسەرە بۆ ڕۆژەکانی قیامەت، نە دڵگرانیش ئەبن بۆ پاشینانتان.

جەحەننەمی تامی نیعمەتی بەهەشت ناکەن:

﴿ ٥٠ : ونادى أصحاب النار أصحاب الجنة ﴾ ئینجا

دۆزەخییەکانیش لەبەهەشـتییەکان بانگ ئەکـەن و پێیان دەڵێن: ﴿ أن أفیضـوا علینـا من المـاء أو مما رزقکـم الله ﴾ تکایە قومێ لەو ئـاوە، یان کەمێك لـەو ڕۆزییە خوا پێـیداون بەشمان بدەن ﴿ قالـوا إن الله حرمهمـا علی الکافرین ﴾ دەڵـێن: بێگومان خوا هەردووکیانی بـۆ کافران حەرامکردووە ﴿ ٥١: الذین اتخذوا دینهم لهوا ولعبا ﴾ ئەو کەسـانەی کـە ئایینەکەیانیان کردۆتە گاڵتەجار ﴿ وغرتهم الحیاة الدنیا ﴾ وژیانی ئەم دونیایە فریویداون ﴿ فالیوم ننسـاهم کما نسـوا لقاء یومهم هذا ﴾ وا ئەمـڕۆش ئێمە لەبیرمان کردن، چونکە ئەوان لەدونیادا گەیشتنی ئەم ڕۆژەیان لەبیر خۆیان بردبووەوە ﴿ و ماکانوا بآیاتنا یجحدون ﴾ و ئایەت و نیشـانەکانی ئێمەشیان ئینکار دەکرد.

بڕوبیانوو لەجەحەننەمی وەرناگیردرێ:

﴿ ٥٢: ولقـد جئناهـم بکتاب فصلناه علی علـم ﴾ بێگومان ئێمە لەگەڵ پێغەمبەرەکانماندا نامەیەکی وامان بۆهێنان کە بە زانست و زانیاری، ڕاست و ناڕاستمان تێیدا لە یەکداوەتەوە ﴿ هدی ورحمة لقـوم یؤمنـون ﴾ و ڕێنمایی و میهرەبانیشـە بـۆ گەلێك بیانەوێ باوەڕ بێنن، چونکە هەر ئەو باوەڕدارانەن ئامادەیی باشیان تێدایە سـوودی لێوەگرن ﴿ ٥٣: هـل ینظرون إلا تأویلـه ﴾ ئاخۆ جگە لەچاوەڕوانی بۆ پێشهاتنی ئەنجامی هەڕەشەکانی خوا لەقورئاندا، چاوەڕێـی چی بکـەن؟ ﴿ یوم یأتی تأویلـه ﴾ ڕۆژێ کە ئاکام و ئەنجامیشـی دێ و ڕوون دەبێتەوە ﴿ یقول الذین نسوه من قبل ﴾ ئەوسـا ئەوانەی کە لە پێشـدا ئەم ڕۆژەیان لـە بیر خۆ بردبووەوە ئەڵـێن: ﴿ قد جاءت رسـل ربنا بالحق ﴾ بەڕاسـتی پەیامبەرانی پەروەردگارمـان بـە بەرنامەیڕاسـت ورەوانـەوە هاتنەلامان و، ڕێیڕاسـتیان بۆ ڕوونکردینەوەو، یاخیـش بووین لێیان، وا ئەمڕۆ گـیرۆدە بووین ﴿ فهل لنا من شـفعاء فیشـفعوا لنـا ﴾ بڵێی ئەمڕۆ تکاکارێـك هەبێت، لای پەروەردگارمان تکامـان بۆ بکا؟! واتە: خۆزگـە کەسـێك دەبوو! ﴿ أو نرد فنعمل غیر الـذی کنا نعمل ﴾ یان کاشکا دەگونجا بەرەو دونیا بگێڕراینەوە، هەتا کارو کردەوەی باشـتر لە جارانمان دەکـرد.؟! واتە تەنها ئـەم دوو ڕێگە هەیە بۆچارەسـەر، دیارە ئەمانیش هیچیان دەست نادەن ﴿ قد خسروا أنفسـهم ﴾ بە هەقیقەت خۆیان دۆڕاندو، زیانمەند بوون ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ و ئەودرۆو دەلەسـەیەش هەڵیانبەسـت-کەدەیانگوت: بتەکان فریامان دەکەون باتڵ بوو و لەبەین چوو.

ئاسمان وزەمین لە شەش ڕۆژاندا وەدی هاتووە:

﴿ ٥٤: إن ربکم الله الذی خلق السـموات والأرض فی ستة ایام ﴾ بەڕاسـتی هەرخوای پەروەردگاری ئێوە بـوو توانی ئاسمانەکان و زەوی لەماوەی شـەش ڕۆژدا دروسـت بکات، خۆئەگەر ویستبای

وَلَقَدْ جِئْنَاهُم بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ ۚ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

بەچاو تروکاندنێك دروسـتی ئەکردن، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: شەش ڕۆژەکـە ئەمانە بوون: یەکشـەممە، دووشـەممە، سێشـەممە، چوارشـەممە، پێنج شـەممە، هەینـی، هەر لەڕۆژی هەینیشـدا بوو کە بابە (ئادەم) دروسـتکرا، هەنـدێ لەزاناکان دەڵێن: هەر ڕۆژەی لـەم ڕۆژانە ئەندازەی هەزار سـاڵ بوو ﴿ ثم استوی علی العرش ﴾ ئەوسـایش بەوشێوەیە کە شایسـتەو شیاوی زاتی خۆی بێت "جل جلاله" چووە سـەر عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی، دیارە ئەوخۆی چۆنی مەبەسـت بێت لەو چوونە سەر عەرشە، ئێمەش هەر بەوجۆرە باوەڕمان پێی هەیە، هەروەك (سەلەف)یش ئەڵێن: (أی اسـتواءً یلیق بجلاله من غیر تشـبیه ولا تمثیل ولا تعطیل ولا تحریف کما هو مذهب السـلف وکما قال الإمام مالک "رحمه الله": إمرار الصفات تمر کما جاءت بلا تشبیه ولا تعطیل فلا یقال: کیف؟ ولم؟ ونحن نؤمن بأن الله علی العرش کیف شـاء، وکما شاء بلاحد، ولا صفـة یبلغهـا، أو وصف یحدها حاد، نمر الآیـة والخبر و نؤمن

بما فيها، ونكل الكيفية في الصفات إلى علم الله عزوجل. صفوة التفاسير- م١/ص/٤٥٠ ئەویش لە (محاسن التأويل ٧/٢٧٠٨).

(ئیبن کەسیر)یش دەڵێ: سەبارەت بەم ئایەتی: (ثم استوى على العرش..)ـە، قسەو بۆچوونی زۆر هەیە، بەڵام ئەم جێگایە شوێنی ئەو درێژە پێدانە نییە، بەڵکو هەر ئەوەندە بەسە کە ئێمەیش بە ڕێی پێشینانماندا وەکو: ئیمامی (مالیك، ئەوزاعی، سەوری، لەیس، شافعی، ئەحمەد، ئیسحاق) کە بەبێ چۆنییەتی و، شوبهاندن و، لە کارخستنی سیفەتەکان بەسەریاندا بچین.

(نوعەیمی کوڕی حماد)ی "مامۆستای بوخاری" دەڵێ: (من شبه الله بخلقه فقد كفر، و من جحد ما وصف الله به نفسه فقد كفر، وليس فيما وصف به نفسه ولا رسوله تشبية). لە(ئیبن قەییم) دەپرسن: ئەگەر دوو کەس لە پەیڕەوانی شافعی بکەونە چەلەحانێ لەگەڵ یەکتر، ئەوجا یەکێکیان بڵێ: هەرکەسێ پێی وانەبێ خوا لە ئاسمانە، سەرلێشێواوو سەر لێتێکچووە، ئەوەی دیکەش بڵێ: نەخێر! خوا بێ جێ و مەکانە، ئایا ئەم دوو بووچوونە کامیان لەسەر عەقیدەی ئیمامی شافعیە؟ لەوەڵامدا وتی: عەقیدەی شافعیی و، عەقیدەی پێشینەکانی ئیسلام، وەك ئیمامی (مالیك، سەوری، ئەوزاعی، ئیبنولموبارەك، ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و ئیسحاق)هەر وەکوعەقیدەی زانا بەڕێزەکانی‌تره، وەك (فوزەیلی کوڕی عیاز، ئەبو سولەیمانی دارانی، سەهلی کوڕی عەبدوڵڵای تەسەتتوری) چونکە لە نێوان هیچ لایەك لەو بەڕێزانەو وێنە یاندا، هیچ ناکۆکی و جیاوازی لە بەرامبەر بنەماکانی ئاییندا نەبووە. ئەوەتە پێشەوا شافعی لە سەرەتای کتێبی (الرساله)دا دەڵێ: (الحمد لله الذي.. هو كما وصف به نفسه و فوق ما يصفه به خلقه).

(ئیبن کەسیر)لە کتێبی(البداية والنهاية) دا دەڵێ: (ڕەبیعی مامۆستای شافعی و پیاوە هەڵکەوتووەکانی مەزهەبی شافعی، بە بێ باسکردنی هیچ چۆنایەتییەك سیفەتەکانی خوا دەسەلمێنن، یان بە کورت ترو پوختت تر ڕای ئیمامی شافعی لەمەڕ سیفاتی خواوە لەم سێ خاڵەدا ڕادەگەیەنین:

١) يثبت لله جميع الأسماء والصفات التي نطق بها القرآن ودلت عليها السنه الصحيحه إثباتا بلا تشبيه وتنزيها بلا تعطيل على حد قوله تعالى: (ليس كمثله شئ وهو السميع البصير).

٢) ينزه الله سبحانه وتعالى عن مشابهه خلقه مع إثبات حقيقه هذه الصفات.

٣) التوقف عن الخوض فيما لا مجال للعقل فيه مع اليأس وقطع الطمع عن إدراك كيفيه هذه الصفات كما روى ابن أبي حاتم بسندة عن أبي إسحاق بن محمد قال: سمعت الشافعي يقول: (إن للعقل حدا ينتهي إليه كما أن للبصر حدا ينتهي إليه). سەیری کتێبی (آداب الشافعي ومناقبه) بکە.

(ئیمامی زەهەبی) دەڵێ: شەیخولئیسلام -ئەبولحەسەنی هەکاری- ئەبووموحەممەدی مەقدیسی" حافیظ لە ئەبو سەورەوە، لەئەبو شوعەیبەوە، ئەوانیش لە موحەممەدی کوڕی ئیدریسی شافعی یەوە (ناصر الحديث) دەڵێن: (القول في السنة التي أنا عليها ورأيت عليها الذين رأيتهم مثل سفيان ومالك وغيرهما: الإقرار بشهادة أن لا إله إلا الله وأن محمد رسول الله، وأن الآله على عرشه في سمائه يقرب من خلقه كيف شاء وينزل إلى سماء الدنيا كيف شاء.. وذكر سائر الإعتقاد).

وللسلف (رحمهم الله) في تفسير الإستواو أربع عبارات:

١) العلو ٢) الإرتفاع ٣) الصعود ٤) الإستقرار.

بۆ زیاتر ئاگاداری لە بۆ چوون و عەقیدەی زانای پایە بەرزو پێشەوا شافعی، سەبارەت بە (ئەسما) و(صیفات)ی خوا "جل وعلا" سەیری کتێبی (منهج الإمام الشافعي "رحمه الله" في إثبات العقيدة) بەرگی/٢، ئامادەکردنی(موحەمەد کوڕی عەبدوررەحمان کوڕی ئەلەقل) بکە. ﴿ يغشى الليل النهار ﴾ ڕۆژ بە شەو دائەپۆشێ، ڕۆژیش ﴿ يطلبه حثيثا ﴾ بە پەلە دەکەوێتە شوێنی شەو ﴿ والشمس والقمر والنجوم ﴾ پەروەردگارتان خۆرو، مانگ و، گشت ئەستێرەکانی دروستکرد ﴿ مسخرات بأمره ﴾ هەموویشان لە ژێردەستی ئەودا ڕامکراون و، بە پێی یاسای ئەویش دێن ودەچن ﴿ ألا له الخلق والأمر ﴾ چاکیش بزانن! کە دروستکردن و تەگبیر و فەرمانی بۆ بەڕێوەبردنی هەموو بوونەوەر، هەر بەدەستی ئەوە ﴿ تبارك الله رب العالمين ﴾ زۆر بە بەرەکەت و گەورەیە خوایەك کە پەروەردگاری گشت جیهانە ﴿ ٥٥: ادعوا ربكم تضرعا وخفية ﴾ دەسا بە سەر کزی و بە پەنامەکی، لە پەروەردگارتان بلاڵێنەوە ﴿ إنه لا يحب المعتدين ﴾ بەڕاستی خوا دەستدرێژکاران و لەسنوور دەرچووانی خۆش ناوێ، بەتایبەتی لەپاڕانەوەو لاڵەدا، بەوجۆرە کە زۆر دەنگ بەرزبکەنەوەو، هاوار هاوار دەست پێ بکەن، وەیان داوای بێ جێ و بێ‌سنوور بکەن لەخوای گەورە. (ئیبن ماجه) لە بۆ پشتگیری ئەوقسەیە، ئەم فەرموودەیە دێنێ:((سيكون قوم يعتدون في الدعاء)) صحيح الإسناد. ﴿ ٥٦: ولا تفسدوا في الأرض بعد إصلاحها ﴾ خەڵکینە! دوای باشبوونی ئەم زەوییە" بە هۆی ناردنی پەیامبەرانەوە "عليهم الصلاه والسلام" هەرگیز ئیفسادو خراپەکاری تیا مەکەن ﴿ وادعوه خوفا وطمعا ﴾ وهەمیشە بەترس وبە ئومێدەوە لە خوا داوا بکەن ﴿ إن رحمة الله قريب من المحسنين ﴾ بە ڕاستی ڕەحمەت و بەزەیی خوا لە چاکەکارانەوە نزیکە، جا کەوابوو

ئێوەش هەمیشــەوبەپەلە چاکە بکەن، بۆیە لە(ئەسەر)دا هاتووە: (بەڵێنەکەی خوا، بەخوا پەرستیی بەرنەســەر، چونکە بڕیاری خۆیەتی کە: ڕەحمەت و بەزەیی ئەو هەمیشــە لە چاکەخوازانەوە نزیکە. (ئیبن ئەبی حاتەم).

هەر خوایە باران دەبارێنێ و بەروو بوو شین دەکا:

﴿ ٥٧: وهو الذي يرسـل الرياح بشـرى بين يدى رحمته ﴾ هەر ئەوخوا خاوەن دەسەڵاتەیە کە (باکان)پێشهاتنی باران –بەبەزەیی ودلۆڤانیخۆی– بە مژدەدەر هەڵدەکا ﴿حتى إذا أقلت سحابا ثقالا﴾ هەتاکاتێ باکان هەورە قورســە پڕ لە ئاوەکان هەڵدەگرن بەحەواوە ﴿ سـقناه لبلد ميت ﴾ ئێمەش بۆ وڵاتێکی مردووو، واتە: تینوو بێ ئاوو وشـکی دەخەینــەڕێ ﴿ فأنزلنا به المـاء ﴾ ئینجا ئاوی پێ دەبارێنین ﴿ فأخرجنا به من كل الثمرات ﴾ و بەو ئاوەیە لە هەموو جۆرە بەرو بوویەکی پێ ســەوز ئەکەین و دەڕوێ ﴿ كذلک نخرج الموتى ﴾ هەر بەو شـێوەیەش مـردووەکان لە گۆڕ دێنینە دەرێ و زیندوویان ئەکەینەوە ﴿ لعلکم تذکرون ﴾ بەشکو ئێوە بیر بکەنەوە لە دەسەڵاتی خواو، باشتر بڕوا بێنن بە زیندوو بوونەوە.

ئەم چەنــد ئایەتانەی خوارەوەش هەرهەمانمەبەســت و مانامان بۆدوویات دەکەنەوە: (ومن آياته أن يرسل الرياح مبشرات..)، (وهو الذي ينزل الغيث من بعدما قنطوا وينشـر رحمتة)، (فانظر إلى آثار رحمة الله كيف يحيي الأرض بعد موتها إن ذلك لمحيي الموتى..).

﴿ ٥٨: والبلد الطيب يخرج نباته بإذن ربه ﴾ ئەوگڵو زەویە چاك وپاکەیە، بە فەرمانی پەروەردگاری خۆی، ســەوزاییو گیایباشی لێشـینەدەبێودەڕوێ، مرۆڤــی خاوەن باوەڕ وەك ئــەو زەویەچاك وپاکەیــە، چونکــە هەرئــەوە بەرێكوپێکــی عەقیــدەو بیروباوەڕ وەبەردێنــێو، هەمیشــەیش ملکەچــی فەرمانی خوایــە، وەك لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ:(..وأنبتها نباتا حسنا..)٣/٣٧. ﴿ والذي خبث لايخرج إلانكدا ﴾ ئەو زەوییەش خراپ وکرو بێکەڵكبێت، هەر دڕك وداڵ وگیای بێکەڵکی لێ شین دەبێ. "دیارەمرۆڤی لاسارو بێ باوەڕیش وەکو ئەو زەوییە خا وەن دڕك ودالەیە، هەر گیز خێرو چاکەی لێیناوەشێتەوە، ئەگەر چی هەوڵی زۆریشی لەگەڵ بدرێ، ئــەم فەرموودەیەش – کە ئیمامی بوخاری دەیهێنێ ودەفەرموێ: (..ومثل ما بعثنى الله به من العلم والهدى..) بەراشکاوی ئەوراستییە دوویاتدەکاتەوە ﴿ كذلک نصرف الآيات لقوم يشـكرون ﴾ ئێمە هەرئا بەو شـێوەیەو، بەپێی پێویست بەڵگەی هەمەجۆر دێنینەوە وئاڵوگۆر ئەکەین بۆ کەسانێ سوپاسگوزارو شوکرانە بژێربن.

کورتە باسێکی نووح:

پاش باســی بابە (ئادەم)مان، دێتە سەر باسی پێغەمبەرانیتر، وە لە(نووح)ـەوەدەست پێدەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٥٩: لقد أرسلنا نوحا إلى قومه ﴾ ســوێند بە خــوا بەپێغەمبەرێتی(نووح)مان ناردە لای

وَٱلۡبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَٱلَّذِي خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ
إِلَّا نَكِدٗاۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَشۡكُرُونَ ﴿٥٨﴾
لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم
مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿٥٩﴾
قَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٦٠﴾ قَالَ
يَٰقَوۡمِ لَيۡسَ بِي ضَلَٰلَةٞ وَلَٰكِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ
﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمۡ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمۡ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ
مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبۡتُمۡ أَن جَآءَكُمۡ ذِكۡرٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَلَىٰ
رَجُلٖ مِّنكُمۡ لِيُنذِرَكُمۡ وَلِتَتَّقُواْ وَلَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَأَنجَيۡنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ فِي ٱلۡفُلۡكِ وَأَغۡرَقۡنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ
بِـَٔايَٰتِنَآۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ ۞ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمۡ
هُودٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ
﴿٦٥﴾ قَالَ ٱلۡمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِي
سَفَاهَةٖ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ
لَيۡسَ بِي سَفَاهَةٞ وَلَٰكِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٦٧﴾

هــۆزو نەتەوەکەی خۆی ﴿ فقال يا قــوم اعبدوا الله ﴾ جا گوتی: ئــەی هۆزی من! هەر (الله) بپەرستن ﴿ ما لكـم من إله غيره ﴾ کەبێ لەوهیچ خوایەکیترنییە شیاویپەرستن بێت، واتە: نابێ لە بەرنامەی هیچ کەسـێکی تر پەیــڕەوی بکەن ﴿ إني أخاف عليكم عذاب يوم عظيم ﴾ چونکە ئەگەرئێوە بڕوا نەهێنن، بەراســتی من لە ســزای ئەو ڕۆژە گەورەیە لێتان دەترسـم کەپێشدێت ﴿ ٦٠: قال الملأ من قومه ﴾ کەچی پیاوە گەورەکانی هۆزەکەی لەوەڵامدا پێیانگوت: ﴿ إنا لنراک فی ضلال مبين ﴾ بە ڕاســتی ئێمە توولە ســەر لێشـێواوییەکی ئاشـکراو نمایاندا دەبینین! ﴿ ٦١: قال يا قــوم ليس بى ضلالة ﴾ نووحیش فەرمــووی: ئەی هۆزی من! من گومڕا نیم ولە هەقلانەداوە، وەك ئێوە دەڵێن ﴿ ولكنى رسول من رب العالميــن ﴾ بەڵکومن نێرراوو پەیامبەری پەروەردگاری هەموو جیهانەکانم ﴿ ٦٢: أبلغكم رسـالات ربى ﴾ هاتوومە ڕاسـپاردەو پەیامەکانــی پەروەردگارمتــان پێڕابگەیــەنم ﴿ وأنصح لكم ﴾

و ئامۆژگاری خێریشتان بکەم ﴿ وأعلم من الله ما لاتعلمون ﴾ وەسەبارەت بەزاتی خوا، من شتیوا دەزانم، ئێوە نایزانن، ئەزانم کە لەسەر بێباوەڕی تۆڵە دەدرێن. ﴿ ٦٣: أو عجبتم أن جاءكم ذكر من ربكم على رجل منكم ﴾ نووح عليه السلام پێیگوتن: ئەرێ ئێوە لەوەسەرتان سورماوە کە لە لایەن پەروەردگارتانەوە نامەوئامۆژگاری بۆ پیاوێك لەخۆتان هاتووە؟ ﴿ لینذركم ﴾ بۆئەوە لە سزای خوا بتانترسێنێ ﴿ ولتتقوا ولعلكم ترحمون ﴾ وخۆشتان بپارێزن لە تۆڵەی خوا، سا بەڵکو لەئەنجامدا بکەونە بەر ڕوحم وبەزەیی ئەو، باشە ئەگەر پیاوێك لەخۆتان بێت بۆکارێکیوا بۆچی سەراسیمە دەبن؟ ﴿ ٦٤: فكذبوه ﴾ کەچی بە درۆیان خستەوەو بڕوایان پێنەکرد! ئەویش لەخوا پاڕایەوە کە خۆی وئیمانداران ڕزگار بکات ﴿ فأنجيناه والذين معه في الفلك ﴾ ئەوسا ئێمەش، نووح و ئەوانەی لە گەڵیا چووبوونە کەشتییەکەوە ڕزگارمانکردن لە نقومبوون. ئەم ئایەتی (فأنجيناه وأصحاب السفينة)یش کە لە سوورەتێکی دیکەدا هاتووە هەربۆ چەسپاندنی ئەو ڕاستییەیە. ﴿ وأغرقنا الذين كذبوا بآياتنا ﴾ وئەوانەش کە ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنا، لە ئاودا نوقممان کردن، لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (..مما خطيئاتهم أغرقوا..). ﴿ أنهم كانوا قوما عمين ﴾ چونکە بە ڕاستی ئەوانە لەئاستیهەق وڕاستییەکان هۆزێکیئابیناو کوێر بوون، ڕێگەی هەقیان ونکرد، ئەوجا خوا ئەوانی لەناو برد و پێغەمبەر (نووح)ی عليه السلام سەرخست، وەك لەجێیەکیتردا دەفەرموێ: (إنا لننصر رسلنا..). (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لەناو کەشتییەکەدا (٨٠) پیاوێك ڕزگاریان بووو، یەکێکیان ناوی (جرهم) بووو، بە عەرەبی ئاخافتنی دەکرد.

کورتە باسێکی هوود: ﴿ ٦٥: وإلى عاد أخاهم هودا ﴾ هوودی برایشیانمان کردە پێغەمبەرو ناردە لای گەلیعاد.

عاد: کوڕی (سامی کوڕی نووح) بوو لەچیای (ئەحقاف)ی (یەمەن) ئەژیان، مەبەست لە ئایەتی (ألم تر كيف فعل ربك بعاد..لم يخلق مثلها في البلاد)یش هەر گەلەکەی (هوود)ـە عليه السلام. هەروەکو ئایەتی: (فأما عاد فاستكبروا في الأرض بغير الحق وقالوا من أشد منا قوه..) ئەوهەقیقەتە دوویات دەکاتەوە. ﴿ قال يا قوم اعبدوا الله ﴾ وتی: ئەی هۆزو نەتەوەی من! دەبێ تەنها خوا بپەرستن ﴿ ما لكم من إله غيره ﴾ چونکە جگە لەو، هیچ خواو پەرستراوێکیشیاوتان بۆ نییە ﴿ أفلا تتقون ﴾ دەسا بۆ لە سزا ناترسن و خۆناپارێزن؟! ﴿ ٦٦: قال الملأ الذين كفروا من قومه ﴾ کەچی سەرۆك وناودارەکانی گەلەکەی، "ئەوانەیان باوەڕیان نەهێنابوو" وتیان: ﴿ إنا لنراك في سفاهة ﴾ بە ڕاستی ئێمە تۆ بە خەرەفاو و، ڕێگومکردو ئەبینین و" لە گێژاوی بێ عەقڵیدا دەژیت ﴿ وإنا لنظنك من الكاذبين ﴾ ئەوەی ڕاستیبێ وادەزانین تۆ لە درۆزنە کانیت وپێغەمبەر نیت! ﴿ ٦٧: قال يا قوم ليس بي سفاهة ﴾ هوود فەرمووی: هۆزی من! من خەرەفاوو نەفام و بێ مێشك وسەرلێشێواونیم ﴿ ولكني رسول من رب العالمين ﴾ بەڵکو پێغەمبەرێکم لەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوە نێردراوم بۆلایئێوە ﴿ ٦٨: أبلغكم رسالات ربي ﴾ پەیامەکانی پەروەردگارمتان پێڕائەگەیەنم ﴿ وأنا لكم ناصح أمين ﴾ چاکیش بزانن من ئامۆژگارێکی دڵسۆزو هێمن و ئەمینم بۆتان ﴿ ٦٩: أو عجبتم أن جاءكم ذكر من ربكم على رجل منكم ﴾ ئەرێ لەوە سەرتان سورماوە کە لەلایەن پەروەردگارتانەوە نامەیەکیئامۆژگاری بۆکەسێکتان هاتووە ﴿ لينذركم ﴾ بۆئەوە لەقاری خوا بتانترسێنێ؟ ﴿ واذكروا إذ جعلكم خلفاء من بعد قوم نوح ﴾ ئەوەتان لەیادبێ کە خوای گەورە –لە دوای هۆزی نووح– ئێوەی جێنشین کرد. ﴿ وزادكم في الخلق بسطة ﴾ لەخەڵکانی سەردەمیخۆیشتان قەڵافەتی باشتری پێدان "واتە: جەستەی گەورەو بەرزو بەخۆو بەهێز" ﴿ فاذكروا آلاء الله ﴾ دەسا بەخششەکانی خوا بێننەوە بیر و سوپاسی بکەن ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشکو بەختیارو سەرفرازبین ﴿ ٧٠: قالوا أجئتنا لنعبد الله وحده ﴾ کەچی یاخیبوون و پێیانگوت: ئەتۆ هاتووی پێمان بڵێت کە: ئێمە تەنها خوا (الله) بپەرستین؟! ﴿ ونذر ما كان يعبد آباؤنا ﴾ لەو خوایانە وازبێنین کە باوباپیرانمان ئەیانپەرستن؟! ﴿ فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصادقين ﴾ بەهەر بەڵاو سزایەکیش هەڕشەمان لێدەکەیت بیهێنە بۆمان، ئەگەر ڕاست ئەکەیت پێغەمبەریت ﴿ ٧١: قال قد وقع عليكم من ربكم رجس وغضب ﴾ هوود فەرمووی: دە بێگومانبن بەهۆی گوناح وتاوانەکانتانەوە سزاو قاری پەروەردگارتان کەوتەسەرتان وکارلەکارترازا ﴿ أتجادلونني في أسماء سميتموها أنتم وآباؤكم ﴾ ئاخۆ ڕاستە ئێوە لەبەرچەند بتێك –کەخۆتان وباوانتان ناوتان لێناون– شەڕە قسەو دەمبازی دەکەن لەگەڵم و، هیچیشیان بەدەست نییە!. بەڵێ...ئەوەندەش پەست ونزمبوون، چەند بتێکیان دەپەرست و، هەریەکەشیان ناوێکیان لێنابوون، بۆ نموونە: یەکێناوی نرابوویە (سودا) یەکێ (سەموود) یەکێتر هەبا.. هتد ﴿ ما نزل الله بها من سلطان ﴾ خۆ خوایش هیچ بەڵگەیەکی بتەوی دانەبەزاند بوو بۆ ڕاستیان ﴿ فانتظروا إني معكم من المنتظرين ﴾ دەسا ئێوە چاوەڕوانبن هەتا سزای خواتان بۆ بێ، وا منیش لەگەڵ ئێوە چاوەڕوانم، بزانین کێ دووچار ئەبێ؟ ﴿ ٧٢: فأنجيناه والذين معه برحمة

منا ﴾ ئینجا لەچاکـەو بەزەیی خۆمانەوە هوودو ئەوانەی لەگەڵیا بوون رزگارمانکردن لەو قارو سـزایە بۆیان هات. ﴿ و قطعنا دابر الذین کذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەشـیان کە بەڵگەو ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ داناو خوانەناسبوون، بنەبڕمانکردن، بەو شێوەیە ئەمچەند ئایەتانـە دەڵێن: (ما تذرمن شـئ أتت علیــه إلا جعلته کالرمیم) ٤٢/٥١، یـان: (وأما عـاد فأهلکوا بریح صرصـر عاتیة) ٦/٦٩، یـان: (کأنهم أعجاز نخل خاویة) ٧/٦٩، لەگەڵ ئایەتی: (أتبنون بکل ریع آیة تعبثون وتتخذون مصانع لعلکم تخلدون وإذا بطشـتم بطشـتم جبارین) ١٢٨/٢٦–١٢٩. ﴿ وما کانوا مؤمنین ﴾ چونکە بێباوەڕ بوون.

کورتە باسێکی گەلی سەموود:

﴿ ٧٣: وإلـی ثمود أخاهم صالحا ﴾ بۆلای هۆزی (سـەموود)یش برای خۆیانمان (سالح) ناردە لای سەموود.

(سـەموود): قەبیلەیەکبوون ئەوکاتە لـە وڵاتی (حیجر) لە نێوان (حیجازو شام)دا دادەنیشـتن، پەیامبەر ﷺ کە ساڵی (٩) نۆیەمی کۆچی بەوێـدا تێپەڕی بۆ تەبـووك، بەهاوەڵانی فەرموو: هەرکە بەلای ئەو سـزادراوانەدا تێدەپەڕن، با دەم بەگریانەوە بن. (متفق علیــه). ﴿ قـال یا قوم اعبـدوا الله ما لکم من إله غیــره ﴾ وتی: ئەی هۆزی من! خوا بەتاك وتەنیایی بپەرستن، چونکە جگە لەو هیچ خوایەکیتر بۆ ئێوە نییە شـیاوی پەرستن بێت. بەڵێ گشت پەیامبەران یەك داواو، یەك مەبەسـتیان هەبووە، ئەویش خوا بە یەکناسـین وخۆ تەسـلیمکردنیئەو بووە: وەك لەسوورەتێکیتردا ئەم ئایەتە هاتووە ودووپاتی ئەو راسـتیە دەکاتـەوەو دەفەرموێ: (وما أرسـلنا مــن قبلک من رسـول إلا نوحی إلیه أنــه لا إله إلا أنافاعبـدون). ﴿ قـد جاءتکـم بینـة من ربکـم ﴾ ئەوا لەسـەر داوای خۆتان بەڵگەیەکی زۆر ئاشـکراو روونتـان بۆهات لەلایەن پەروەردگارتانـەوە، تاببێتە بەڵگەی راسـتی من ﴿ هـذه ناقة الله لکم آیة ﴾ بەڵگەکەش ئەم وشـترەی خوایە کەبۆ ئێوەی ناردووە، ئەی گەلی سـەموود! ﴿ فذروها تأکل فی أرض الله ﴾ دەسا وازی لێبهێنـن بابۆخۆی لەم زەوییەی خوادا بلەوەڕێت ﴿ ولا تمسـوها بسـوء ﴾ و دەخیلتان بم بەهیچ شـێوەیەك زیانتان بۆی نەبێ و، دەسـتی بۆ مەبــەن و، ئازاری مەدەن ﴿ فیأخذکـم عذاب ألیم ﴾ نەك تووشـی سزایەکی ئێش پێگەیەنەر ببن. ئەم چەند ئایەتانەش هەرباس لەومەسـەلەیە دەکەن وەکو دەفەرموێ: (ونبئهم أن الماء قسمة بینهم کل شرب محتضر) ٢٨/٥٤، یان دەفەرموێ: (هذه ناقة لها شـرب ولکم شـرب یوم معلوم) ١٥٥/٢٦. ﴿ ٧٤: واذکروا إذ جعلکـم خلفاء من بعد عاد ﴾ لەبیرتان بێت پاش لەناوچوونی گەلی عاد، کە خوای میهرەبان ئێوەی کردە جێنشینی ئەوان ﴿ وبوأکم فی الأرض ﴾ و لەم سـەر زەوییەدا سـەقامگیریکردن ﴿ تتخذون من سـهولها قصورا ﴾ بۆخۆتان لە پێدەشـتەکانیدا کۆشك وخانوو باڵەخانـەی نایابی لێبەرز دەکەنـەوە ﴿ وتنحتون الجبال بیوتا ﴾

أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى ٱلْخَلْقِ بَصْۜطَةً فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ ٱللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَٰدِلُونَنِى فِىٓ أَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَمَا كَانُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

و لە شـاخ وکێوەکانیشـدا خانوو دەتاشن و هەڵیان دەکۆڵن و تێیدا نیشـتەجێ دەبن ﴿ فاذکـروا آلاء الله ﴾ جا کەواتە با هەمووکات نیعمەتەکانیخواتان لەبیربێ و، شوکرانە بژێر بن ﴿ ولا تعثوا فی الأرض مفسـدین ﴾ هەرگیزیش پــێ دامەگرن لەم زەوییەی خوادا لەسەر خراپەکاری و وێرانکاری و، فەساد کاری ﴿ ٧٥: قال الملأ الذین استکبروا من قومه ﴾ کەچیناوداراني هۆزەکەی – ئەوانەیان خۆیان بەگەورەو زل دادەنا لەئاسـتی بـاوەڕدا گوتیان: ﴿ للذین أسـتضعفوا لمن آمن منهم ﴾ بەو کۆمەڵە باوەڕدارە چەوساوەو بێ دەسـەڵاتەیان ﴿ أتعلمـون أن صالحا مرسـل من ربـه ﴾ ئا خۆ ئێـوە دەزانن وباوەڕتان وایەکە: سـالح لە لایــەن پەروەردگاریەوە نێرابێ؟ دیارە بە گاڵتەوە ئەم قسـەیە دەکەن ﴿ قالوا إنا بما أرسل به مؤمنون ﴾ ئەوانیش وتیان: بەڵێ بە ڕاستی ئێمە بەوەی کە ساڵح پێینێردراوە بڕوادارین ﴿ ٧٦: قال الذین استکبروا إنا بالذی آمنتم به کافرون ﴾ ئەوانەی کە دەعیە بازو خۆیان بەزل ئەزانێ وتیان:

دەسابزانن! ئەو پەیامەی ئێوە بڕواتان هێناوە پێی، ئێمە ئینکاری و حاشـای لێ دەکەین ﴿ ٧٧: فعقروا الناقة ﴾ ئینجا وشترەکەیان پەلپەلکردوکوشـتیان ﴿ وعتـوا مـن أمـر ربهم ﴾ لـە فەرمانی پەروەردگاریان دەرچوون وياخیبوون. (قەتادە)دەڵێ: ئەوکەسـەکە وشـترەکەی پەلپەلکرد تەنیا یەك‌کەسیان‌بوو، بەڵام لەبەر ئەوەکە

وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ جَعَلَكُمۡ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعۡدِ عَادٖ وَبَوَّأَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا قُصُورٗا وَتَنۡحِتُونَ ٱلۡجِبَالَ بُيُوتٗاۖ فَٱذۡكُرُوٓاْ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ ٱلۡمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسۡتُضۡعِفُواْ لِمَنۡ ءَامَنَ مِنۡهُمۡ أَتَعۡلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحٗا مُّرۡسَلٞ مِّن رَّبِّهِۦۚ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلَ بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا بِٱلَّذِيٓ ءَامَنتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُواْ ٱلنَّاقَةَ وَعَتَوۡاْ عَنۡ أَمۡرِ رَبِّهِمۡ وَقَالُواْ يَٰصَٰلِحُ ٱئۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دَارِهِمۡ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنۡهُمۡ وَقَالَ يَٰقَوۡمِ لَقَدۡ أَبۡلَغۡتُكُمۡ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحۡتُ لَكُمۡ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلُوطًا إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦٓ أَتَأۡتُونَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنۡ أَحَدٖ مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمۡ لَتَأۡتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهۡوَةٗ مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِۚ بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ ﴿٨١﴾

خەڵکەکانی‌تـر بێزاربیان لە کوشـتنەکەی دەرنەبڕی و، پێی‌رازی بوون، خوایش کارەکەی دایە پاڵ‌هەموویان وپێکەوەش گشـتیانی سـزادان، وەکو لەجێگایەکی تردا ئەفەرمـووێ: (فکذبوه فعقروها فدمـدم علیهم ربهم بذنبهم فسـواها..) ١٤/٩١. یـان دەفەرموێ: (وآتینا ثمود الناقة مبصـرة فظلموا بها..) ٥٩/١٧. یان دەفەرموێ: (فعقـروا الناقـة..) ٧٧/٧. ﴿ وقالوا یا صالح ائتنا بما تعدنا إن كنت من المرسـلین ﴾ ئەوسا وتیان: ئەی ساڵح! دەسا ئەگەر ڕاستە تۆ پێغەمبەریت، ئەو بەڵاو سزایەمان بۆ بێنە هەڕەشەت دەکرد لێمان ﴿ ٧٨: فأخذتهم الرجفة ﴾ ئەوسـا کتوپـڕ بوومە لە رزەو، هەورە تریشقەیەکی‌سـەخت گرتنی ﴿ فأصبحوا فی دارهم جاثمین ﴾ جا هەمـوو لە ماڵـەوە بەدەما کەوتن ومـردن ﴿ ٧٩: فتولی عنهم ﴾ جا دوای لەناوچوونیان ودوای ئەوهەموو هەوڵە (سـاڵح)لەگەڵ‌یان وکەڵکـی نەبوو، لێیان دوورکەتەوە ﴿ وقال یا قوم ﴾ ووتی: ئەی هۆزەکـەم! ﴿ لقد أبلغتكم رسالة ربی ﴾ بە ڕاسـتی من پەیامی پەروەردگـارم پێڕاگەیانـدن ﴿ ونصحـت لكـم ﴾ وزۆریـش بە خێرخـوازی ئامۆژگاریـم کردن و ترسـاندمن لە سـزا ﴿ ولكن لا تحبـون الناصحین ﴾ بـەڵام من چی‌بکەم، کەئێـوە ئامۆژگارانتان خۆش‌ناوێ، هەتا خۆتان تووشی‌ئەوسزایەکردو تیاچوون!!.

کورتە باسێکی لووت:

﴿ ٨٠: ولوطا إذ قال لقومه ﴾ (لووت)ی برازای(ئیبراهیم) یشمان نـاردە لای هۆزی خۆی و، پاش بـڕوا هێنانی بە ئیبراهیم کۆچی کرد بۆ وڵاتی شـام، پاشـان خوا کردی بەپەیامبەرو ﷺ ناردی بۆ (سـدوم)و گوندەکانی دەوروبەری، ئەویش بە مەردانە کاری خۆی ئەنجام‌داو ئامۆژگاری زۆری کردن کە: دەست لەو کارە دزێوو زۆر ناپەسـەندەیە هەڵگرن، کە ئەوەندە خراپ و ناشـرین بوو، پێش ئەوان کەسـێکی دی نەی کردبوو، ئەوساش پێی‌گوتن: ﴿ أتأتون الفاحشة ﴾ ئایا ئێوە کاری شوورەیی و، فاحیشەی وا ئەکەن؟ ﴿ ما سـبقكم بها من أحد مـن العالمین ﴾ کە بەرلە ئێوە هیچ کەسـێك لە جیهانـدا نەی‌کردووە، (وەلیدی کوری عەبدولەلیك/ خەلیفەی ئەمەویەکان و، دروستکەری مزگەوتی دیمەشـق). دەڵێ: ئەگەر خـوای گەورە ئەو کارە دزێوەی هۆزی (لـووت)ی باس نەکردبا، هەرگیـز نەم‌دەزانی نێر لەگەڵ نێردا جـوت دەبن! ﴿ ٨١: إنكم لتأتون الرجال شـهوة من دون النسـاء ﴾ ئەرێ ئێوە بۆ ئارەزووی جینسـی خۆتان لەباتی ژنان لەگەڵ پیـاوان جووت دەبن؟ واتە: ئەوەنـدە زیادەڕەوو سـەرکەش و باغین، کاری وادەکەن! ئەوسا وەك لەئایەتێکی‌تردا هاتووە لووت ویسـتی بیان‌خاتەوە سـەر ڕێی ڕاسـت و لەوکارە دووریان بخاتەوە، بۆیە فەرمووی: (هولاء بناتی إن كنتـم فاعلیـن) ١١/٧٩. ﴿ بل أنتم قوم مسـرفون ﴾ نا، ئێوە خەڵکێکن سرووشـتان تێك چووە و لە (فطـرت) دەرچوون و زێدە ڕۆییتان کـردووە، بۆیە کارێ دەکەن ئاژەڵیـش نایکات. ﴿ ٨٢: ومـا كان جـواب قومه ﴾ کەچـی وەڵامی گەلەکـەی لووت هەر ئەوەندەبـوو ﴿ إلا أن قالـوا أخرجوهم من قریتكـم ﴾ کە وتیان: (لـووت) و شـوێن کەوتووەکانی لەشـارو گوندەکانتـان دەربکەن ﴿ إنهم أناس یتطهرون ﴾ چونکە ئەوانە کەسـانێکن دەیانەوێ بە پـاك و خاوێنی بژیـن! لەوکارانە ئێمـە دەیان‌کەین ئەوان خۆیان بەپـاك دەنوێنن، دیارە بە لاقرتێییەوە ئەم قسـەیە ئەکەن ﴿ ٨٣: فأنجینـاه وأهله إلا إمرأته ﴾ ئـتـیر ئێمەش خۆی و بنەماڵەکەیمان لەوسـزایە ئەوقەیان بوو ڕزگارکرد، تەنیـا ژنەکەی نەبێ. خوای گـەورە دەفەرموێ (فأخرجنا من كان فیها مـن المؤمنین فما وجدنا فیهـا غیر بیت من المسـلمین). ﴿ كانت من الغابریـن ﴾ چونکە

ئەوكەوتە تەك بەجێماوان و بەرێ و شوێنی ئەوانداچووو گزیكاری بەمیوانەكانیكرد ﴿ ٨٤: وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ بۆ لەناوبردونیان بارانێكی نائاساییمان باراندە سەریان، واتە: بەردەبارانمان كردن و بەردی ژهراویمان بەسەرا رشتن، وەك لە جێیەكیتردا دەفەرموێ: (وأمطرنا عليهم حجارة من سجيل منضود، مسومة عند ربك..) ٨٢/١١، پێشەوا (ئەبوو حەنیفە) لەم ئایەتەوە دەڵێ: مرۆی نێرباز دەبێ لەشاخێكەوە بەر بدرێتەوەو، پاشانیش بەردەباران بكرێ، پێشەوا (شافعی) لە وتەیەكیدا دەڵێ: ئەو جۆرە كەسانە ژنیان هێنابێ، یا نا، دەبێ بەردەباران بكرێن ﴿ فانظر كيف كان عاقبة المجرمين ﴾ دە بنوارە بزانە پاشە رۆژی تاوانباران چۆن بوو.

كورتە باسێكی شوعەیب:

﴿ ٨٥: وإلى مدين أخاهم شعيبا ﴾ بۆ (مەدیەن)یش (شوعەیب)ی برایانمان نارد.

(مەدیەن): هەم بە هۆزەكەی و، هەم بەشارەكەیشی (كە لە رێی حیجازەوە نزیكی مەعان)ـە دەوترێ، وەك دەفەرموێ: (..ولما ورد ماء مدين..) ٢٣/٢٨. وە هەروا (أصحاب الايكه) یشیان پێدەگوترێ ﴿ قال ياقوم اعبدوالله مالكم من إله غيره ﴾ پێیگوتن: ئەی هۆزی من! هەر خوا بەتاك وتەنیایی بپەرستن، چاكیش بزانن كە بێجگە لەو هیچ خوایەكیترتان نییە كە شایستەی پەرستن بێت ﴿ قد جاءتكم بينة من ربكم ﴾ بەراستی بەڵگەیەكی گەورەی روونیشتان لەلایەن پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە، لەسەر راستی پەیامەكەم و راستكردنەوەی باری چەوتی كۆمەڵایەتی ئێوە ﴿ فأوفوا الكيل والميزان ﴾ دەبا پێوانەو كێشانەشتان بەرامبەربێ، مافی مەردوم بەناهەق مەخۆن ﴿ ولا تبخسوا الناس أشياءهم ﴾ لە شتومەكی مەردوم مەدزنەوە، بێ بەهاو كەم تەماشای ماڵی خەڵكی مەكەن و، فروفێڵ و حیلەیان لێمەكەن، هەربۆ ئەمەیە كە لە جێیەكی دیكەدا ئەفەرموێ: (ويل للمطففين الذين..) ﴿ ولا تفسدوا في الأرض بعد إصلاحها ﴾ لە زەویشدا دوای چاك كردنی ولادانی فەساد دەست مەكەنە گێرە شێوێنی و، خراپەكاری و ستەم ﴿ ذلكم خير لكم ﴾ هەرئەو ئامۆژگارییانە بۆ ئێوە باشترن لە دژ وەستانیان و بەگوێ نەكردونیان ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر بڕواتان هەبێ و راست بكەن و، دڵان بە وتەكەمدا بنێنن ﴿ ٨٦: ولا تقعدوا بكل صراط توعدون ﴾ لەسەر رێگاكاندا دامەنیشن و هەڕەشە لەوكەسانە بكەن دێن بۆلای شوعەیب و، دەیانەوێ بڕوا بەخوا بێنن، بەڵێ.. ئەو سەرلێشێواوانە ئەمەیان كردبووە خووی خۆیان كە: هەركەسێك هاتبا بۆلای "شوعەیب" هەڕەشەیان لێدەكرد!

﴿ وتصدون عن سبيل الله من آمن به ﴾ سەرەرێگاكانیان لێمەگرن و، رێگەی دینی خوا لەو كەسانە ببەستن باوەڕیان بەخوا هێناوە ﴿ وتبغونها عوجا ﴾ هەوڵیش بدەن بە لارو چەوتی نیشانی بدەن! داخستنی رێگاو بانەكان لە خەڵكانی هاتووچۆكەر، بەناویگومرگ و ئازار دانی مەردم، كارێكیزۆرنارێك وناپەسەندە ﴿ واذكروا إذ

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

كنتم قليلا فكثركم ﴾ ئەی ئەوەتان لەبیرە كەبە ژمارە كەم بوون و خوا زۆری كردن و دەسەڵاتی پێدان، دەسا وەرن سوپاسی بكەن ﴿ وانظروا كيف كان عاقبة المفسدين ﴾ دەسا تەماشا بكەن وبزانن خراپكاران كاتێ لایاندا بێت پاشە رۆژیان چۆن بووە؟ ﴿ ٨٧: وإن كان طائفة منكم آمنوا بالذي أرسلت به ﴾ ئەوسا ئەگەر دەستەیەكتان باوەڕیان بەو پەیامە هێنا بە منا نێردراوە ﴿ وطائفة لم يؤمنوا ﴾ و دەستەیەكیشتان بڕواتان نەهێنا ﴿ فاصبروا حتى يحكم الله بيننا ﴾ دەئارامتان هەبێ، هەتا خواخۆی لە نێوانماندا داوەری دەكا ﴿ وهو خير الحاكمين ﴾ و ئەویش لە گشت داوەرەكان چاكترە، ئاشكرایشە كە پاشە رۆژی باش هەر بۆ بڕوادارانە، تیاچوون وفەوتانیش تەنیا بۆ بێ باوەڕانە.

كۆتایی جزمی ٨، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٨٨: قال الملأ الذين استكبروا من قومه ﴾ پیاوە ناودارەكانی

گەلەکەی شوعەیب -ئەوانەیان کە لەناو گەلەکەیاندا ناودارو دیاری بــوون و خۆیان بەگەورەو مەزن ئەزانی- وتیان: ﴿ لنخرجنک یا شعیب والذین آمنوا معک من قریتنا ﴾ شوعەیب! بێگومان بە ئێمە تۆش و ئەوانەش وا لەگەڵ تۆ بروایان هێناوە لەشـارو وڵاتەکەماندا دەر ئەکەیـن ﴿ أو لتعودن فی ملتنا ﴾ وەیان ئەبـێ بگەڕێنەوە

۞ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَنُخْرِجَنَّكَ يَٰشُعَيْبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَٰرِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ ٱفْتَرَيْنَا عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِى مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْفَٰتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لَئِنِ ٱتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩١﴾ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۚ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ شُعَيْبًا كَانُوا۟ هُمُ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ ءَاسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا۟ وَّقَالُوا۟ قَدْ مَسَّ ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

ســەردین و ئایینی ئێمە، واتە: ئێوە تەنها هەر ئەم دوو ڕێگایەتان بــۆ هەیە: یا بەجێ هێشــتنی زێدی‌خۆتان، یــان گەڕانەوە بۆ نێو دیــن و ئایینی ئێمە ﴿ قال أولو کنا کارهین ﴾ شــوعەیب گوتی: باشــە! ئەگەر پێشــمان ناخۆش‌بێ، ئێوە هەر بەزۆر لەدین وەرمان دەگێرن و، لەنیشــتمان دەرمان دەپەڕێنن؟! ﴿ قــد افترینا علی الله کذبــا إن عدنا فی‌ملتکــم ﴾ ئەگەر بگەڕێینەوە نــاو دین وئایینی ئێوە، بێ‌سۆ درۆمان لەسەر خوا هەڵبەستووە، کەخۆمان بەئیماندار دادەنــاو، لەشــیرك کەنارمان دەگــرت ﴿ بعدإذ نجانــا الله منها ﴾ بەتایبەتــی پاش ئەوە کە خوا ڕزگاری کردین لێی ﴿ وما یکون لنا أن نعود فیها ﴾ و هەرگیزبۆمان ڕەوا نییەو شــیاو نییە بگەڕێینەوە نێو ئەو ئایین وبەرنامەیە ﴿ إلا أن یشـاء الله ربنا ﴾ مەگەر خوای پەروەردگارمــان حەزبکاو، لەمیهرەبانی خــۆی بێ‌بەشمان‌کات، دیارەئەو کات دەســەڵاتمان نییە ﴿ وســع ربنا کل شئ علما ﴾ زانســتی پەروەردگارمان هەموو شتێکی گرتۆتەوە، ئاگای لەئێستاو لەرابوردوویــە ﴿ علــی الله توکلنا ﴾ پشــتمان تەنها هــەر بەخوا بەســتووە، (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: شــوعەیب پیاوێکی زۆرسـاڵح ونوێژخوێن بوو، جا کە قســەی‌زۆری لەگەڵ کردن و، بێ کەڵك و قازانــج بوو، لێیان بێ‌ئومێد بووو کەوتــە دۆعاو نزا لێیان و وتی: ﴿ ربنــا افتح بیننا وبین قومنا بالحق ﴾ پەروەدگارمان! تۆ لە نێوان ئێمەو هۆزەکەماندا بەهەق و دروســت داوەری بەکەو، هەق وناهەق لێك بکەوەو، زاڵمان بکە بەســەریاندا ﴿ وأنــت خیر الفاتحین ﴾ تۆ لە هەمــوو داوەرێك چاکتریت، بڕیاری تۆ دوورە لەســتەم، گرێ کوێرەکانــی ژیانمان هەر بەتۆ ئەکرێنەوە ﴿ ٩٠: وقال الملأ الذین کفــروا من قومه ﴾ پیــاوە ناودارەکانی هۆزەکــەی -ئەوانەی کە بڕوایــان نەهێنابوو- بەخەڵکەکەیان وت: ﴿ لئن اتبعتم شـعیبا ﴾ ئەمە ســوێندی بێت ئەگــەر ئێوە پەیڕەوی لە شــوعەیب بکەن و وەڵامی داواکەی بدەنەوە ﴿ إنکم إذا لخاسـرون ﴾ بێ‌گومان‌بن لە زیانمەندان ئەبن ﴿ ٩١: فأخذتهم الرجفة ﴾ ئەو سا بوومە لەرزەو، بڕووسکەیەکی سەختی وا گرتنی ﴿ فأصبحوا فی دارهم جاثمین ﴾ هەمــوو لە نــاو خانووەکانــی خۆیانــدا بێ‌گیان‌کەوتــن و مردن، شــوعەیب و موسڵمانەکانیش ڕزگاربوون، وەکو لە جێگایەکی تردا ئەفەرمــوێ: (ولما جاء أمرنا نجینا شـعیبا والذین آمنوا معه برحمة منا وأخذت الذین ظلموا الصیحة..). ﴿ ٩٢: الذین کذبوا شـعیبا ﴾ جا ئەوانەی وا شــوعەیبیان بە دۆر خستەوەو باوەڕیان پێ‌نەکرد، وا لەنــاو چوون ﴿ کأن لم یغنوا فیهـا ﴾ دەت‌گوت هەر گیز لەوێ نەژیــاون، کە چی بــە موسڵمانەکانیشــیان دەگوت شــەرتبێ‌لەم وڵاتــەدا دەرتان‌کەین! جاهەمیســان دەفەرمــوێ: ﴿ الذین کذبوا شـعیبا ﴾ ئەو کەسانەی شــوعەیبیان بە درۆزن داناو، بڕوایان پێ نەهێنا ﴿ کانوا هم الخاسرین ﴾ بۆ خۆیان بوونە زیانبارو تیا چوو، نــەك شــوعەیب و موســڵمانەکان ﴿ ٩٣: فتولی عنهـم ﴾ ئینجا "پاش ئەو سزایە بۆیان‌هات" شــوعەیب ڕووی لێوەرچەرخانن و، بەناویاندا ڕۆیشــت ﴿ وقــال یا قوم لقد أبلغتکم رسـالات ربی ﴾ بەئێــش و داخــەوە وتی: هۆزەکەم! بەراســتی مــن پەیامەکانی پەروەردگــارم پێتان‌گەیاند ﴿ ونصحت لکم ﴾ و بە دڵســۆزانەش ئامۆژگاریم‌کردن، کەچی "لەباتی باوەڕهێنان" گوێتان بۆ نەگرتم و پشتتان لێ‌هەڵکردم! ﴿ فکیف آسی علی قوم کافرین ﴾ دەسا ئیتر پاش ئەوهەموو هەوڵەم، چۆن بۆ تیاچوونی گەلێکی بێ‌باوەڕی وەك ئێوە من خەفەت بخۆم.

شارو گوندەکانی پێش تۆشمان ئەزموون‌کرد:

﴿ ٩٤: وما أرسـلنا فــی قریة من نبی ﴾ هــەر پەیامبەرێکمان بۆ

هەر شـاروو گوندێك ناردبێ‌و، باوەڕیـان پێ نەکردبێ ﴿ إلا أخذنا أهلها بالباسـاء والضراء ﴾ ئێمەش بە نەخۆشی و، هەژاری و زیان گرتوومانــن، وتاقییمانکردونەتـەوە ﴿ لعلهم یضرعون ﴾ تا بەڵکو ملکەچ بـبن و بپاڕێنەوە لێمـان و، لەو لاسـاریيەیان بگەڕێنەوە.

﴿ ٩٥: ثم بدلنا مکان السـیئة الحسـنة ﴾ لەپاشـان ئەو ناخۆشی و دەسـتکورتییەمان گۆڕی بەخۆشی و، گوشادی ﴿ حتی عفوا ﴾ هەتا دووبارە سـەرو ماڵیان گەشـەی کردەوەو زۆر بوونەوە، بەڵام هەر نەهاتنە سـەرهێڵ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ وقالوا قد مس آباءنا الضراء والسـراء ﴾ ولەجیاتی سوپاسـگوزاری و پەشیمان بوونەوە وتیان: بەراسـتی باوباپیرانیشـمان هەرئاوا ناخۆشـی و، زیانیان دووچار بووەو پاشـان دەرووبان لێکراوەتەوە، واتە: ئەمە شـتێکی سروشتییەو بۆخۆی لە بوونەوەردا روو دەدا و، ئێمە بە قاری خوای نازانین! ﴿ فأخذناهم بغتة وهم لایشـعرون ﴾ ئیتر لەناکاوو کتوپڕ "بێ ئەوە هەسـت بکەن و پەشیمان ببنەوە" گرتمانن و دووچارمان کردن، واتە: بەهەردوو جۆرەکە بە بوونی‌و، بە نەبوونی ڕەفتارمان لەگەڵکردن، کەچی ئەوان هەر ناسوپاس بوون!.

چاکی و سەڵاحەت دەبێتە مایەی بژێوی باش:

﴿ ٩٦: ولـو أن أهل القـری آمنوا واتقوا ﴾ ئەگـەر خەڵکی ئەو گوندو شـارانە بڕوایـان هێنابا و، لە خوا ترسـیان بووباو کاریان بەبەرنامـەی ئەوکردبـا ﴿ لفتحنـا علیهـم بـرکات من السـماء والأرض ﴾ ئێمـەش دەرگـای گشـت خـێرو پیتێکـی ئاسمان و زەوییمـان بە ڕوویاندا واڵا دەکردو"لە ئاسمان وزەوی ڕسـقمانەدا، دیـارە خەڵکانی شارنشـین زیاتر بەهۆی ڕابواردن و سـەرگەرم بوونیانـەوە بەدونیـاوە، هەرکەمێکیان بڕوا دەهێنـا و بەرەو هەق دەهاتــن، وەکـو لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (فلـولا کانت قریة آمنت فنفعهـا إیمانها إلا قوم یونـس..)٩٨/١٠.. یان دەفەرموێ: (فآمنوا فمتعناهم إلی حین) ١٤٨/٣٧.. یان دەفەرموێ: (وماأرسلنا فی قریة من نذیر..) ﴿ ولکن کذبوا ﴾ بەڵام لەباتی ئیمان، ئەوانە هـەر ملیان نـەداو بڕوایان بە پەیامبەرەکان نەکـردو بە درۆزنیان دانــان ﴿ فأخذناهم بما کانوا یکسـبون ﴾ ئینجا ئێمەیش بەهۆی کارە خراپەکانیانەوە بەسەختی گرتمانن ﴿ ٩٧: أفأمن أهل القری أن یأتیهم بأسنا بیاتا وهم نائمون ﴾ ئاخۆ ئەو خەڵکی گوندو شارانە "کـە بڕوا ناهێنن" دڵنیان لەوەکە بەشـەودا بەڵای ئێمەیان تووش نابێ‌و، بۆخۆشـیان هەر لەخەوا بـن؟ ﴿ ٩٨: أو أمن أهل القری أن یأتیهم بأسـنا ضحی ﴾ ئاخۆ ئەو خەڵکی شـارو گوندنشـینانە ئەمین‌بن لەوە کە لە دەمی چێشـتەنگاودا سـزایان بۆ بێ ﴿ وهم یلعبـون ﴾ ولە گەرمەی گەمەو گاڵتەدابـن؟ ﴿ ٩٩: أفأمنوا مکر الله ﴾ بلێیت لەمەکرو هێزو دەسـەڵات و سـزای خوا دڵنیابن؟ کە چۆن زۆرلەسـەرخۆ لە بنیان دێنێ و خافڵیشـن ﴿ فلا یأمن مکر الله إلا القوم الخاسرون ﴾ خۆ مەگەر هەر گەل وهۆزی زیانمەندان لـە مەکر و تۆڵەی خوا دڵنیابـن ﴿ ١٠٠: أو لم یهد للذین یرثون

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِن بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾

الأرض مـن بعد أهلها ﴾ ئاخـۆ ئەوانە ئـەم زەوییەیان بەمیرات بۆدەمێنێتـەوە، دوای لەناوبردنی خەڵکەکەی، نەیانزانیوە ﴿ أن لو نشاء أصبناهم بذنوبهم ﴾ کە ئەگەر ئارەزوومان هەبێ، لەدوای لەناوبردنی پێشـووەکان، ئەمانیشـمان بەهـۆی گوناهەکانیانەوە لەناو دەبەردن، هەروەك پێشـووەکانی ئەوانمان بەهۆی لاساری و لادانـی خویانەوە دووچارکـرد ﴿ ونطبع علی قلوبهم ﴾ و مۆریش بەسـەر دڵیانـدا دەنێین ﴿ فهم لا یسـمعون ﴾ ئیتر هیـچ پەندو ئامۆژگارییەك وەرنەگرن و نەبیسـن. بەڵکو هەر بەرەو سەرکەشـی مـل بنێن. وەك خوای گەورە لەچەند جێگایەکی‌تردا ئەو راسـتیە دوویـات دەکاتەوەو دەفەرموێ: (أفلم یهد لهم کم أهلکنا من قبلهم من القرون یمشون فی مسـاکنهم) ٢٦/٣٢، یان دەفەرموێ: (أولم تکونوا أقسمتم من قبل ما لکم من زوال) ٤٤/١٤، یان دەفەرموێ: (وکم أهلکنا من قبلهم من قرن هل تحس منهم من أحد..) ٩٨/١٩، یـان دەفەرموێ: (فکأین من قریة أهلکناها وهی ظالمة وهی خاویة

على عروشـها وبئر معطلة وقصر مشـيد)٢٢/٤٥. ﴿ ١٠١: تلك القـرى نقص عليک من أنبائها ﴾ ئێمە برێك لە هەواڵ ئەم شـارو گوندانەت "کە وێرانمان کردن" بۆباس دەکەین هەر لە گوندەکانی (نووح)ەوە هەتا مەدیەنی شوعەیب"، تا دەرکەوێ کە ئێمە هەمیشە یارمەتـی پەیامبەرەکانمان داوەو ستەمکارانیشـمان لەناو بردووە.

﴿ لقد جاءتهم رسـلهم بالبينات ﴾ سوێند دەخۆم پەیامبەرگەلێکیان بە چەندین بەڵگەو نیشـانەی روونەوە بۆهاتن بۆ رێنمایی وشارەزا کردونیـان، وەك لە شـوێنی تردا دە فەرمـوێ: (وما كنا معذبين حتى نبعث رسـولا)١٧/١٥، یان دەفەرموێ: (ذلک من أنباء القرى نقصه عليک منها قائم وحصيد) بۆ دووپاتی ئەو راستـیانە. ﴿ فما كانـوا ليؤمنوا بمـا كذبوا من قبـل ﴾ کەچی "لەگەڵ ئـەو هەموو بەڵگانەشـدا" وەك لە پێشدا بڕوایان نەبوو، هەر وا –بۆ دواییش– بڕوایـان نەهێنـا ﴿ كذلک يطبع الله على قلـوب الكافرين ﴾ خوا ئابەو شـێوەیە مۆر دەخاتە سەر دڵی گشـت بێ بڕواکان "ئیترهیچ خێرێك ناچێتە دڵیانەوە.

سەرگروشتەی (مووسا) و فیرعەون:

﴿ ١٠٢: وما وجدنا لأكثرهم من عهد ﴾ خۆ زۆربەی ئەوانەشمان بە وەفـادارو بەئەمەك نەدی، هەتـا بەڵێنەکانیان ئەنجام بدەن، واتە: پەیمان شکێنیان کردو، زۆریش بێ ئەمەك دەرچوون، ئەوسا ئێمەیش‌لە بەر ئەوە لەناومان بردن، وەك لە شوێنی‌تردا بۆ دووپاتی ئەو راستـیە دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فى كل أمة رسـولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت) ٣٦/١٦. ﴿ وإن وجدنا أكثرهم لفاسـقين ﴾ بێ‌گومان زۆربەشیانمان "بەفاسق" و سنووربەزێن دیت و، پەیمانی خۆیانیان شـکاند ﴿ ١٠٣: ثم بعثنا من بعدهم موسـى بآياتنا إلى فرعون وملأه ﴾ لە پاش ئەوپێغەمبەرانەوە: –نووح، هوود، ساڵح، شـوعەیب– (مووسا)شمان بە چەند نیشانەیەکی ئاشکراوە نارد بۆ لای (فیرعەون)ی "پاشای میسر" ودەسەڵاتدارەکانی ئەو ﴿ فظلموا بهـا ﴾ کەچی "لەبەرئێرەیی وعینادیان" بـە بەڵگەکانمان بڕوایان نەکردو دژیان وەسـتان ﴿ فانظر كيف كان عاقبة المفسـدين ﴾ جا تەماشـا بکە، بزانە پاشـە ڕۆژی ئەو خراپکارانـە چۆن بوو؟ ئایا هەموویانمـان لەدەریاکـەدا نەخنـکان؟! ﴿ ١٠٤: وقال موسـى يـا فرعون ﴾ مووسـاش وتی: ئەی فیرعەون! ﴿ إنى رسـول من رب العالميـن ﴾ بێ‌گومان من ڕاسپاردەی پەروەردگاری گشـت جیهانـەکانم ﴿ ١٠٥: حقيق على أن لا أقول على الله إلا الحق ﴾ واش‌ڕەوایە بۆ من کە هەر شتێ ڕاست و دروست بێ بۆخوا هەرئەوە بڵێم، واتە: چۆن شایسـتەی خوایەتی خۆی‌بێ، زیادو کەم نەڵێم ﴿ قـد جئتكم ببينة من ربكم ﴾ دەسـاوا لـە پەروەردگارتانەوە بە بەڵگەیەکی زۆر ڕوون و ئاشـکراوە هاتوومەتە لاتان ﴿ فأرسل معى بنى إسـرائيل ﴾ فیرعەون! دەبێ تۆش بەنی ئیسـرائیلییەکانم لە گـەڵ بنێری و، لە کۆیلایەتـی بەرەڵڵایان بکەیت، تا بیانبەم بۆ (بيت المقدس) ﴿ ١٠٦: قال إن كنت جئت بآية فأت بها ﴾ فیرعەون وتی: باشـە !ئەگەر نیشـانەو بەڵگەیەکت لەگەڵ خۆت هێناوە، وەك خۆت ئەڵێیت، دەسـا بیهێنە بزانین چییە؟ ﴿ إن كنت من الصادقين ﴾ ئەگەر ڕاسـتە پەیامبەریت ﴿ ١٠٧ فألقى عصاه ﴾ جا مووسا عەسـاکەی خۆی‌فڕێ‌دایە زەویی ﴿ فإذا هى ثعبان مبين ﴾ لەناکاو بووبە ئەژدیهایەکی‌گەورەی ئاشکرا.

(ئیـبن عەبباس) ئەڵێت: دەمی دڕی‌بوویەوەو بە پەلە بەرەو ڕووی فیرعەون چوو، ئەویش کە دیتی وا بەرەو ڕووی دێت، لە ترسـانا لەسەر تەختەکەی خۆی فڕێ‌داو، دەستە دامێنی مووسا بوو–عليه السلام– کـە بەڵکو وازی لێی بێنێت، ئەو جا مووسـاش مارەکەی گرت و بوویەوە بە عەساکەی جاران!.

زمانەوانـەکان دەڵـێن: (ثعبـان) بـە نێرەمارێکی گـەورە دەڵێن.

﴿ ١٠٨: ونزع يده ﴾ جگە لەوەش دەسـتی خۆیشـی لە گیرفانی خۆی هێنایەدەر ﴿ فإذا هى بيضاء للناظرين ﴾ دەبینن کتووپڕ بۆتە نوورێکی‌سپی و بێخەوش بۆ تەماشا کەران.

(ئیبن عەبباس) دەڵێت: دەستی "وەك تیشکی‌خۆر" نێوان ئاسمان و زەویی ڕووناك‌کردوە، بێ ئەوە هیچ جۆرە نەخۆشییەکی هەبێ، وەکو نەخۆشی بەڵەکی ونەخۆشییەکانی‌تر.

مووسا دەکەنە جادووگەر!:

﴿ ١٠٩: قال الملأ من قوم فرعون ﴾ پیاوە ناودارەکانی هۆزەکەی فیرعەون وتیان: ﴿ إن هذا لساحر عليم ﴾ بە ڕاستی ئەم مووسایە جا دووگەرێکـی زۆر زانـاو بە مەهارەتەو، هەر بـەو جادوویەش ﴿ ١١٠: يريـد أن يخرجكـم من أرضكم ﴾ ئەیەوێ گشـتتان لەم وڵاتی خۆتانە " میسـر" دەرپەڕێنێ ﴿ فماذا تأمرون ﴾ جائێسـتا فەرمانتـان بە چییە؟ ﴿ ١١١: قالوا أرجـه وأخاه ﴾ ئەوانیش بە فیرعەونیان وت: تۆ خۆی و(هاروون)ی برای لای خۆت گل بدەوە با لە لای خۆت‌بن و، هیچ شـتێکیان بەرامبەر مەکە ﴿ وأرسـل فى المدائن حاشرين ﴾ وکۆ کەرەکانیش بنێرە بۆ تەواوی شارەکانی ژێر دەسـەڵاتی خۆت ،باهەرچی جادووگـەرە هەمووکۆ بکەنەوەو بیانهێنـن ﴿ ١١٢: يأتونـک بـكل سـاحر عليم ﴾ تـا هەرچی جادووگەری دەسـەڵاتدارو زۆر زانە بێنن بـۆلات ﴿ ١١٣: وجاء السـحرة فرعون ﴾ ناردیـان و جادووگەرەکان هەمـوو هاتنە لای

فیرعەون ﴿ وقالوا إن لنا لأجرا إن كنا نحن الغالبين ﴾ و وتيان: باشە! ئەگەر ئێمە زاڵبووین و سەرکەوتین بەسەر مووسادا، دەبێ تۆ مزەو کرێیەکی باشمان بۆ دابنێیت و خەڵاتمان بکەیت؟ ﴿ ١١٤: قال نعم ﴾ فیرعەون وتی: بەڵێ باشە ﴿ وإنكم لمن المقربين ﴾ بێگومانیش‌بن لەنزیکان و دەستەی مەشوەرەت و تایبەتمەندانی خۆم ئەبن ﴿ ١١٥: قالوا يا موسى إما أن تلقى ﴾ ئەوجا جادووگەرەکان وتیان: ئەی مووسا! یا تۆ "بەرلەئێمە" عەساکەت بهاوێژە ﴿ وإما أن نكون نحن الملقين ﴾ یان ئێمە پێش تۆ دەی‌هاوێژین؟ لەوە دەچوو پێیان‌خۆش بێت دەست بخەنە پێش ﴿ ١١٦: قال ألقوا ﴾ مووسا وتی: دەئێوە بهاوێژن ﴿ فلما ألقوا سحروا أعين الناس ﴾جاکە ئامێری جادووەکەی خۆیانیان هاویشت، خەڵکەکەیان چەواشەو چاوبەستکرد و، پێیان وابوو ئەو شتانە "ئەوان هەڵیان داون" هەموومارن ﴿ واسترهبوهم ﴾ بۆیە ترسان و، ترسێکی بەتین کەوتە دڵیانەوە ﴿ وجاؤا بسحر عظيم ﴾ لەراستیشدا لەپێش چاو ئەوانەوە جادوویەکی زۆر گەورەو مەزنیان نواند، چونکە هەر کەسێك دیتبای دەهاتە لەرزەو ئەترسا.

مووسا سەرکەوت و،جادووگەرەکان موسڵمان بوون:

﴿ ١١٧: وأوحينا إلى موسى ﴾ وەحیمان کرد بۆ مووسا ﴿ أن ألق عصاك ﴾ کە تۆش داردەستەکەت بهاوێژە ﴿ فإذا هى تلقف ما يأفكون ﴾ جا ئەویش هاویشتی و، هەرچی کەرەسەی جادووی ئەوان بوو هەڵی‌لووشی ﴿ ١١٨: فوقع الحق وبطل ما كانوا يعملون ﴾ ئینجا هەق و راستی دەرکەوت و، هەرچی کاری پڕوو پووچی ئەوان‌بوو چرووك بوو ﴿ ١١٩: فغلبوا هنالك ﴾ هەر لەوێشدا فیرعەون و دارو دەستەکەی ژێر کەوتن و تێك شکێنران ﴿ وانقلبوا صاغرين ﴾ بە سەرشۆڕی وتێشکاوی گەڕانەوە ﴿ ١٢٠: وألقى السحرة ساجدين ﴾ جادووگەرەکانی فیرعەونیش گشت باوەڕیان هێناو سوژدەیان برد، کە ئەوەیان لەمووسا دی ﴿ ١٢١: قالوا آمنا برب العالمين ﴾ وتیان: وا باوەڕمان بەپەروەردگاری جیهانەکان هێنا ﴿ ١٢٢: رب موسى و هارون ﴾ کە پەروەردگاری (مووسا)و(هاروون)یشە ﴿ ١٢٣: قال فرعون آمنتم به قبل أن آذن لكم ﴾ فیرعەون وتی: چۆن پێش ئەوە من مۆڵەتتان بدەم، ئێوە بڕواتان بەمووسا هێناوە؟! ﴿ إن هذا لمكر مكرتموه فى المدينة ﴾ بێگومان ئەم کارەی ئێوە پیلانێکە "بەرلەوە بێنە ئەم گۆڕە پانەوە" لەشاردا سازاندوتانە ﴿ لتخرجوا منها أهلها ﴾ هەتا هاوڵاتە (قیبتییەکانی) لێ‌دەرپەڕێنن و، لەباتی‌ئەوان هۆزەکەی خۆتی تیا نیشتەجێ بکەن ﴿ فسوف تعلمون ﴾ لەمەو پاش چاك ئەزانن چیتان پێ ئەکەم.

مووسا بەرهەڕەشەی فیرعەون دەکەوێ:

﴿ ١٢٣: لأقطعن أيديكم وأرجلكم من خلاف ﴾ دڵنیابن دەستی راست و، پێی چەپتان ئەبڕم ﴿ ولأصلبنكم أجمعين ﴾ هەمووشتان لەدار ئەدەم و ئەتانکەمە عیبرەت.

حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِىَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوٓا۟ أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَآءَ ٱلسَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا۟ إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ نَحْنُ ٱلْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا۟ ۖ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ سَحَرُوٓا۟ أَعْيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ ۞ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ ٱلْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا۟ هُنَالِكَ وَٱنقَلَبُوا۟ صَٰغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿١٢٠﴾

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: دەست و پێ برین و لەقەنارەدان، فیرعەون دای‌هێنا ﴿ ١٢٥: قالوا إنا إلى ربنا منقلبون ﴾ جادووگەرەکانیش وتیان: گرنگ نییە، چوون ئێمە هەر بۆ لای پەروەردگارمان دەچینەوە، تۆش چیت لەدەست دێ بیکەو درێغی مەکە ﴿ ١٢٦: وما تنقم منا ﴾ دیارە تۆش هەر لەبەر ئەمە رقت لێمانەو عەزیەتمان دەکەیت ﴿ إلا أن آمنا بآيات ربنا لما جاءتنا ﴾ کە کاتێ ئایەت و بەڵگەکانی پەروەردگارمان بۆمان هاتن، باوەڕمان پێ هێنان ﴿ ربنا أفرغ علينا صبرا ﴾ دەسا ئەی خوای پەروەردگارمان! ئارامی و تابشتمان بە سەردا بڕێژە ﴿ وتوفنا مسلمين ﴾ و بە موسڵمانەتیش بمان‌مرێنە، واتە: هێزی ئیمان لەدڵاندا تۆکمە بکە، هەتا بەرگەی ئەشکەنجەو ئازاری فیرعەون بگرین. (ئیبن عەبباس) "خوا لێی ڕازی بێت" دەڵێت: ئەوانە کە فیرعەون لە قەنارەی‌دان پێش نیوەڕۆکەی جادووگەرو کافر بوون، کەچی بۆ ئێوارەکەی بوونە شەهیدی ڕێگای خواو سەربڵند بوون.

دەستەوبەستەکەی فیرعەون دەکەونە قەلاچۆ کردنی نەوەکانی ئیسرائیل:

﴿ ١٢٧ : وقال الملأ من قوم فرعون ﴾ پیاوە ناودارەکانی هۆزەکەی فیرعـەون بەویان وت: ﴿ اتذر موسـى قومه ﴾ ئاخـۆ تۆ واز لە

قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرۡعَوۡنُ ءَامَنتُم بِهِۦ قَبۡلَ أَنۡ ءَاذَنَ لَكُمۡۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكۡرٞ مَّكَرۡتُمُوهُ فِي ٱلۡمَدِينَةِ لِتُخۡرِجُواْ مِنۡهَآ أَهۡلَهَاۖ فَسَوۡفَ تَعۡلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيۡدِيَكُمۡ وَأَرۡجُلَكُم مِّنۡ خِلَٰفٖ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنۡ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتۡنَاۚ رَبَّنَآ أَفۡرِغۡ عَلَيۡنَا صَبۡرٗا وَتَوَفَّنَا مُسۡلِمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوۡمَهُۥ لِيُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَنَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡ وَإِنَّا فَوۡقَهُمۡ قَٰهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِ ٱسۡتَعِينُواْ بِٱللَّهِ وَٱصۡبِرُوٓاْۖ إِنَّ ٱلۡأَرۡضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۖ وَٱلۡعَٰقِبَةُ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوٓاْ أُوذِينَا مِن قَبۡلِ أَن تَأۡتِيَنَا وَمِنۢ بَعۡدِ مَا جِئۡتَنَاۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمۡ أَن يُهۡلِكَ عَدُوَّكُمۡ وَيَسۡتَخۡلِفَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدۡ أَخَذۡنَآ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ بِٱلسِّنِينَ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾

مووساو گەلەکەی دێنی ﴿ لیفسدوا فی الأرض ﴾ هەتا بە ئازادانە دەسـت بکەنە ئیفسادو گێرە شێوێنی و ئەم وڵاتەت لێ تێك بدەن؟ ﴿ ویذرک و آلهتک ﴾ ودەست لەپەرستنی خۆت و پەرستراوەکانت هەڵگری و نەیانپەرستێ؟ ﴿ قال سنقتل أبناءهم ﴾ فیرعەونیش وتی: ناهێلین دەرچن، چونکە بەم زووییە نێرینەو کورەکانیان ئەکوژین و بنە بڕیان ئەکەین ﴿ ونستحی نساءهم ﴾ و ژنەکانیشیان بۆ ڕاژەو کارەکەری‌و خزمەتگوزاری دەهێڵینەوە ﴿ وإنا فوقهم قاهرون ﴾ خۆ بێگومانیشە ئێمە بەسەریاندا زاڵ و سەکەوتوو دەبین و لەدەستمان دەرناچن ﴿ ١٢٨ : قال موسى لقومه ﴾ ئەوسا مووسـاش "دوای ئەو هەرەشـەو گورەشانە" بەهۆزەکەی خۆی وت: ﴿ استعینوا بالله واصبروا ﴾ هەر لە خوا یارمەتی بخوازن و، پەنا هەر بەخوا بەرن و بەئـارام و خۆراگریش بن ﴿ إن الأرض لله ﴾ بێگومان ئەم گۆی زەوییە ماڵ و موڵکی خوایە ﴿ یورثها من یشاء من عباده ﴾ حەز بە هەرکەسـێك لەبەندەکانی خۆی بکاو شیاویش بێ، میراتیەتی‌ئەو زەوییـەی دەداتـێ و، ئەیکاتە میراتبـەری ﴿ والعاقبة للمتقین ﴾ وپاشـەڕۆژی باش و ڕووناکیش هەربـۆ پارێزگارانە ﴿ ١٢٩ : قالوا أوذینا من قبل أن تأتینا ﴾ بەنی‌ئیسرائیلییەکان بەمووسایان وت: تـۆ پێش ئەوە بێیتە لامان، ئێمە هەرئەشـکەنجەو ئازار دەدراین و ئیسراحەتمان بەخۆمانەوە نەدیتوو نەحەواینەوە، چونکە بەر لە دایك‌بوونـت نێرینەکانمان دەکوژران و، مێیینەکانیشـمان دەکرانە کارەکـەر ﴿ ومن بعد ما جئتنا ﴾ دوای هاتنیشـت هەرئـەو ئازارو سـزایە دراین و چەوسـاینەوە، ئیتر نازانین کەی ڕزگار ئەبین؟! ﴿ قال عسـى ربکم أن یهلک عدوکم ﴾ مووسا وتی: بێگومانەکە پەروەردگارتـان دوژمنتـان لەناوئەبات. (تەبەری) دەڵێ: (عسـى من الله واجب)واتە:گشـت کردارەکانی ((عسـى)) لەقورئاندا بۆ حەتمییەتـە ﴿ ویسـتخلفکم فی الأرض ﴾ و ئێـوە دەخاتە جێی ئـەوان لەم وڵاتەدا ﴿ فینظر کیف تعملـون ﴾ ئەوجا ببینێ‌ئێوەش چۆن ڕەفتار ئەکەن؟.

ئالی فیرعەون بەر قات وقڕی دەخەین:

﴿ ١٣٠ : ولقد أخذنا آل فرعون بالسـنین ونقص من الثمرات ﴾ بەڕاستی بەگرانی‌و وشکە ساڵی و کەم بوونی بەروبووم و، میوەجات و داهات، قارمان لە دەسـتەو بەسـتەی فیرعەون گرت ﴿ لعلهم یذکرون ﴾ تا بەشکو داچڵەکێن و بە خەبەر بێنەوەو پەند وەرگرن ﴿ ١٣١ : فـإذا جاءتهـم الحسنة ﴾ کەچی هەر کـە هەرزانیی‌و خۆشگوزەرانیان بۆهاتبا ﴿ قالوا لنا هذه ﴾ لەباتی شوکرانە بژێری دەیانگوت: ئەمە لەبەرشـان وحاڵی‌خۆمانە! ﴿ و إن تصبهم سیئة یطیروا بموسى ومن معه ﴾ خۆئەگەر پاش ئەوخۆشگوزەرانییە هەر گرانی‌و ناخۆشییەکیان تووش هاتبا، لەمووساو لەوخەڵکەی لەگەڵیا بوون، ڕەشـبین دەبوون ﴿ ألا إنما طائرهم عند الله ﴾ هوشیاربن! ئـەوەی لە قازانج ولە زیانیان بێـت، هەر بەبڕیاری خوایە، نەك لەبەر شـوومی مووسـاو ئەوانە بێ لە گەڵی بوون ﴿ ولکن أکثرهم لا یعلمـون ﴾ بـەڵام زۆربەیـان ئەم ڕاسـتییە نازانـن ﴿ ١٣٢ : وقالوا مهما تأتنا به من آیة ﴾ پاش هێنانی‌بەڵگەو نیشانەیەکی‌زۆر لەلاین مووسـاوە پییانگوت: مووسـا! هەر ئایەت و بەڵگەیەکمان بۆ بهێنیت ﴿ لتسـحرنا بها ﴾ هەتا جادوومان لێ بکەیت و، چاو بەسمانی پێ‌بکەیت و، بتەوێ لەو حاڵە لامان بدەیت ﴿ فما نحن لک بمؤمنین ﴾ هەر باوەڕت پێ‌ناکەین.

خوا قاری لەگەلەکەی فیرعەون گرت:

﴿ ١٣٣ : فارسـلنا علیهـم الطوفـان والجـراد ﴾ ئینجـا ئێمەیش

بارانێکـی بەتۆفان و بە لێزەمەو،کوللەمان نارده سـەریان بۆ لەناو بردنی خۆیان و،فەوتاندنی کشتوکاڵ و مەزراکانیان.

لە (سـونەنی ئەبـووداود/ کتـاب الأطعمـه ٣٥٧/٣)دا هاتووە: لەپێغەمبەریان ﷺ پرسی سەبارەت بەخواردن و نەخواردنی کوللە، لـە وەڵامدا فەرمووی: ((أكثر جنود الله، لا آكله، ولا أحرمه)) کوللە فرەترینی سـوپاکانی خوایە، نە دەیخۆم و نە حەرامیشی‌دەکەم.

﴿ والقمـل ﴾ (سوون)یشـمان ناردەسـەریان، دانەوێڵەکەیانـی دەخوارد و کەڵکی نەدەما، وە یان گەنەو ئەسپێمان تێبەردەدان، هەتا خۆیان و ئاژەڵەکانیان ئازار بدەن ﴿ والضفادع ﴾ (بۆق)یشمان نارده سـەر کاسـەو کەوێلیـان" ﴿ والـدم ﴾ و خوێنمـان کرده سـزایان،بەزۆری‌خوێنی لووتیان بەر ئەبوو، یان کانی ئاوەکانیان پڕ دەبوو لە خوێن" وە یان گەلێکیان خوێنی لە شیان بەرئەبوو، وە یان خوێنیان پیس ئەبوو و تووشـی فشار ئەبوون، وە یان خوێنیان فیشقەی ئەبەست و تووشی ئیفلیجی ئەبوون. ﴿ آيات مفصلات ﴾ گشـت ئەمانە ئایەت و نیشـانەی ڕوون و ئاشکراو لێك‌جیان، بۆ راسـتی مووسـامان ناردن ﴿ فاسـتكبروا وكانوا قوما مجرمين ﴾ کـە چی دەعیەو فیزگرتنی وئیمانیان نەهێناو، لەبنەڕەتدا گەلێکی تاوانکارو تاوانبار بوون بۆیە ئەوەندە یاخی ولاسـار بوون ﴿ ١٣٤: ولمـا وقع عليهم الرجس ﴾ هەرکە ئەوسـزایە هاتە سـەریان و بە چاودیتیان ﴿ قالوا يا موسـى ادع لنا ربک ﴾ وتیان ئەی مووسا! لـە پەروەردگارت بخـوازەو بپاڕێرەوە ﴿ بما عهد عندک ﴾ لە بەر پەیمانێـك کە لەگەڵ تۆدا کردوویەتی لەبەر ئەوپلەی پەیامبەرێتیە پێی‌داوی ﴿ لئن كشـفت عنا الرجز ﴾ دڵنیابە ئەگەر ئەو سزایەت لەسـەر لابردیـن ﴿ لنؤمنن لـك ﴾ مەرجبێ باوەڕت پـێ بێنین ﴿ ولنرسلن معک بنی إسرائيل ﴾ و نەوەکانی یەعقووبیشت لەگەڵ بنێرین، واتە: ئێمە وازیان لێی دێنین و تەسـلیم دەبین ﴿ ١٣٥: فلما كشـفنا عنهم الرجز ﴾ کەچی کاتێ سـزاکەمان لەسـەرلادان ﴿ إلى أجل هم بالغوه ﴾ تا ئەو ماوە دیاری‌کرابوو بۆ لەناو بردن و نقومکردنیـان، کە ئیتر هەقبوو باوەڕبێنن ﴿ إذاهم ينكثون ﴾ بۆ جارێکی‌تر خێرا پەیمانەکەیان دەشکاند.

فیرعەونمان خنکان و، بەنی ئیسرائیل بوونە جێنشین:

﴿ ١٣٦: فانتقمنـا منهـم ﴾ جـا ئێمەیـش تۆڵەمـان لێ‌سـەندن ﴿ فأغرقناهـم في اليـم ﴾ و لە دەریای(نیـل)دا نقوممان کردن و خنـکان ﴿ بأنهم كذبوا بآياتنـا ﴾ چونکە ئایەت و مۆعجیزەکانی ئێمەیـان بەدرۆدانـا ﴿ وكانوا عنها غافلين ﴾ خافـڵ وگێل و بێ ئاگاشـبوون لێیان، بۆیە هەوڵی بەدرۆ خستنەوەیان دەدا" ﴿ ١٣٧: وأورثنا القوم الذين كانوا يستضعفون مشارق الأرض ومغاربها التي باركنا فيها ﴾ ئەوسا ئێمە خۆرهەڵات و خۆرئاوای "وڵاتی شام" کە پڕپیتمان‌کردبوو، کردەبەش ومیراتی ئەو گەلەی بێ‌دەسەڵات و کزو داماو کرابوون، وەکو لەشـوێنێکی‌تردا شێوەی ئەو میرات پێ‌دانە ڕوون دەکاتـەوەو دەفەرموێ: (كم تركوا من جنات وعيون وزروع

فَإِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلۡحَسَنَةُ قَالُواْ لَنَا هَٰذِهِۦۖ وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةٞ يَطَّيَّرُواْ بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمۡ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُواْ مَهۡمَا تَأۡتِنَا بِهِۦ مِنۡ ءَايَةٖ لِّتَسۡحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحۡنُ لَكَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيۡهِمُ ٱلرِّجۡزُ قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَۖ لَئِن كَشَفۡتَ عَنَّا ٱلرِّجۡزَ لَنُؤۡمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرۡسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُمُ ٱلرِّجۡزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمۡ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ فَأَغۡرَقۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡيَمِّ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوۡرَثۡنَا ٱلۡقَوۡمَ ٱلَّذِينَ كَانُواْ يُسۡتَضۡعَفُونَ مَشَٰرِقَ ٱلۡأَرۡضِ وَمَغَٰرِبَهَا ٱلَّتِي بَٰرَكۡنَا فِيهَاۖ وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلۡحُسۡنَىٰ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُواْۖ وَدَمَّرۡنَا مَا كَانَ يَصۡنَعُ فِرۡعَوۡنُ وَقَوۡمُهُۥ وَمَا كَانُواْ يَعۡرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

ومقام كريم..) ٤٤/٢٥-٢٦. ﴿ وتمت كلمة ربک الحسنى على بنى إسرائيل ﴾ ئەوساش بەڵێن و بڕیارە زۆر پیرۆزەکەی پەروەردگارت کەفەرمووبووی (ونريدأن نمن على اسـتضعفوا فىالأرض ونجعلهم أئمـه ونجعلهم الوارثين) بـۆ نەوەکانی یەعقووب بەراسـتگەڕاو بوونە پاشاومیراتگری وڵاتی میسر ﴿ بما صبروا ﴾ چونکە بە ئارام و بەتابشت‌بوون بەرامبەر بەئازارەکانی فیرعەون ودام ودەزگاکانی ﴿ ودمرنا ما كان يصنع فرعون وقومه وما كانوا يعرشـون ﴾ هەر بیناو کۆشـك وخانوو بەرەیەکیش فیرعەون و دەسـتەو بەستەکەی ئەو دروستیان‌کردبوو،هەمووەمان وێران کردو کوتامان بەسەر یەکا.

لەدەریا پەڕینەوەو بە پەیکەری (بت)ێ گەیین:

﴿ ١٣٨: وجاوزنا ببنى إسـرائيل البحر ﴾ و نەوەکانی یەعقووبمان لە دەریای (قولزم) -کەئێسـتا کەنداوی (سـویس)ی پێی ئەڵێن- پەڕاندەوە ﴿ فأتوا على قوم يعكفون على أصنام لهم ﴾ ئەو ساهاتنە

لای کۆمەڵ و قەومێك، کە هەردەم خەریکی پەرستنی بتەکانیان بوون و کزۆڵەیان لە بەردەمیاندا کردبوو ﴿ قالوا یا موسى إجعل لنا إلها ﴾ وتیان: مووسا! دەساتۆش خوایەکمان بۆ پەیداکە "با بیپەرستین" ﴿ کما لهم آلهة ﴾ وەکو ئەوانە چەند خوایەکیان بۆخۆیان داناوەو دەیانپەرستن ﴿ قال إنکم قوم تجهلون ﴾

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ ۞ وَوَٰعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ ٱنظُرْ إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحَٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

مووساش وتی: بە ڕاستی ئێوە گەلێکی نەفام و نەزانن، بۆیە بە گەورەیی خوا نازانن وئەو جۆرە شتانە داوا دەکەن!!.

(ئەبوو واقیدی لەیسی) دەڵێت: هاوەڵان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ بەرەو (حونەین) دەرچوون و، لەرێگادا دارێکی گەورەی سەوزیان دیت و، داوایان لێکرد کە: وەکو کافرەکان دارێکی تایبەتی خۆیانیان هەیە و، دەچنە بنی و شیعر وهۆنراوە دەڵێن و، ڕم و کەوانەکانیشیانی لێ هەڵدەواسن و، بەوکارەیان پیرۆزی دەکەن و، لەوێ قەتیس دەمێنن! دە با ئێمەیش ئەم دارە پیرۆز بکەین و چەکەکانمانی لێهەڵواسین و بیپەرستین!. ئەویش فەرمووی: (الله أكبر)! ئەمە هەر لەو قسەیە دەچێکە هۆزەکەی مووسا داوایان لە مووسا کرد و گوتیان: (اجعل لنا إلها کما لهم آلهة قال إنکم قوم تجهلون) لتر کبن سنن من قبلکم حذو القذة بالقذة حتی لو دخلوا جحر ضب لدخلتموه / ترمزی. ﴿ ١٣٩: إن هؤلاء متبر ما هم فیه ﴾ بێگومان ئەو حاڵەتەی ئەوانی تێدایە "کەبتەکان دەپەرستن، سەرەنجامی تیاچوون و نابوودی وهیلاکەتە ﴿ وباطل ما کانوا یعملون ﴾ وهەر چیش دەکەن بێ کەڵك و باتڵە، واتە: خۆیان وبتانیان دوابراون ﴿ ١٤٠: قال أغیر الله أبغیکم إلها ﴾ مووسا وتی: باشە ئێوە دەتانەوێ جگە لە خوا، خوای ترتان بۆ بخوازم بۆیپەرستن؟! ﴿ و هو فضلکم علی العالمین ﴾ کە هەر ئەوییشە فەزڵتانی داوەبە سەر خەڵکانی سەردەمی خۆتاندا ﴿ ١٤١: وإذ أنجیناکم من آل فرعون ﴾ ئەمەشتان لەبیر بیت کە لە دەستی بنە ماڵەو دەسەڵاتدارانی فیرعەون رزگارمان کردن ﴿ یسومونکم سوء العذاب ﴾ کە سزای زۆر خراپیان پێدەچەشتن، وزەلیل و ڕیسوایان ئەکردن ﴿ یقتلون أبناءکم ﴾ نێرینەو کورەکانتانیان ئەکوشت و، بنەبریان ئەکردن ﴿ ویستحیون نساءکم ﴾ ومێینەو ژنەکانتانیان زیندە ڕائەگرت و بە یەخسیری دەیانهێشتنەوە بۆ کارەکەری و خزمەتگوزاری ﴿ وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم ﴾ دیارە لەوەدا تاقیکردنەوەیەکی گەورەو مەزن بوو بۆتان لە لایەن پەروەردگارتانەوە ﴿ ١٤٢: و واعدنا موسی ثلاثین لیلة ﴾ وەبەڵێنی (٣٠) شەوەمان بەمووسا داو گوتمان دوای تێپەڕبوونی ئەو ماوەیە دەبێ بێیتە کێوی (توور) بۆ پاڕانەوەو وەرگرتنی تەورات ﴿ وأتممناها بعشر ﴾ وە دەشەوی تریشمان خستەسەری وبەوە بوویە چل شەویتەواو.

بەڵێ.. مووسا بەڵێنی بە هۆزەکەی خۆیدا کە ئەگەر خوا فیرعەونی دوژمنیبۆ لە ناو ببات، بەرنامەیەکی تێروتەواوی ژیانیان لە لایەن خواوە بۆ دێنێ، جا کە فیرعەون و دام و دەزگاکەی تیاچوو و خنکان، مووساش داوای لە خوا کرد کە: کتێب و نامەیەکیوای بۆ بنێرێ، خوایش -جلا جلاله- فەرمانی پێکرد کە: دەبێ (١٠)ڕۆژ لەمانگی (زیحەججە)شی بخاتە سەر، تابێ بە چل شەوی تەواو، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فتم میقات ربە أربعین لیلة ﴾ بەوە ماوەدیاری کراوەکەی پەروەردگاری بوو بە چل شەو، چونکە(٣٠)شەوی مانگی زیقەعدە و، دە ڕۆژی یەکەمی مانگی زیحەججەیش چلیتەواودەکات.

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئاخر ڕۆژی بەڵێنەکە یەکەم ڕۆژی جەژنی قوربان بوو، هەر لەو ڕۆژەشدابوو خوا قسەی لەگەڵ (مووسا) کرد، هەرئەو ڕۆژەیش بوو ئەم دینی ئیسلامە بە پایانگەیشت و، ئایەتی: (الیوم أکملت لکم دینکم..) هات. ﴿ وقال موسی لأخیه هارون ﴾ مووسا بە هاروونی برای گوت: ﴿ اخلفنی فی قومی ﴾ هەتا لەناو نەتەوەو خزماندا دێمەوە تۆ جێنشینمبە ﴿ وأصلح ﴾ و هەمیشەیش خەریکی چاکسازییبەو، خزمان هەر بەرەو خوا ببە ﴿ ولا تتبع سبیل المفسدین ﴾ وقەت بە ڕێیخراپکاراندا مەچۆو ئاگادار بە! دیارە ئەم ئاراستەیە بۆ دووپاتکردنەوەیە، ئەگینە

هاروون پێغەمبەرەو کاری هەر چاکسازییە.

مووسا دەخوازێ پەروەردگاری ببینێ:

﴿ ١٤٣ : ولما جاء موسى لميقاتنا ﴾ ئەوسا کە مووسا هات بۆشوێنی موناجاتەکە لە گەڵمان ﴿ وكلمه ربه ﴾ و پەروەردگاری کەوتە قسە و گفت و گۆ لەگەڵی وگوێی لەدەنگییەوەبوو ﴿ قال رب أرني أنظر إليک ﴾ مووسا بۆ پتر دڵنیایی وخۆشەویستی بەپەرۆشەوە گوتی: پەروەردگارم! خۆتم پێ‌نیشان‌دە، زۆر ئارەزوومە بت‌ببینم ﴿ قال لن ترانی ﴾ خوا فەرمووی: مووسا! هەرگیز لەم دونیایەدا تۆ ناتوانی بمبینێ، چونکە بونییەی ئادەمیزادی ئێستا ئەم دونیایە، توانای بینینی خوای نییە ﴿ ولکن انظر إلی الجبل فإن استقر مکانه فسوف ترانی ﴾ بەڵام لەم کێوە بڕوانە، من خۆمی‌نیشان دەدەم، جائەگەر ئەو "کە بونییەی‌لەتۆ بتەوترە" لە جێی‌خۆی‌ماو، نەبزووت، ئەوساش تۆدەتوانی بمبینی، ئەگینە نامبینی ﴿ فلما تجلی ربه للجبل ﴾ جاهەرکە پەروەردگاری بۆ کێوەکە خۆی دەرخست ﴿ جعله دکا ﴾ هەر بە جارێ کێوەکەی رووناک‌کردەوەو هەپروون هەپرووني کرد ﴿ وخر موسى صعقا ﴾ و مووساش بێهۆش‌کەوت وبوورایەوە ﴿ فلما أفاق ﴾ ئینجا کە بەهۆش‌هاتەوە ﴿ قال سبحانک تبت إليک ﴾ وتی خوایا! پاك وخاوێنی وبێ‌خەوشی هەر بۆ تۆیە، هەر شتێکیش تۆ لەکەدار بکا، دوور رات‌دەگرم لێی‌و، پەشیمانیشم لە داواکەم ﴿ وأنا أول المؤمنين ﴾ ومن یەکەمین کەسم لەناو بەنی ئیسرائیلییە برواداره‌کاندا ئیمانم بە گەورەیی و دەسەڵاتی تۆیە.بەڵێ.. زۆربەی راو بۆچوونی زاناکان لە سەر ئەوەیە کە: هیچ کەسێك لەم جیهانەدا خوای‌گەورەی نەدیتووە نایشیبینێ، تەنانەتی‌دیتنەکەی پەیامبەریش ﷺ دەڵێن هەر بە دڵ بووە، نەك بە چاوی سەر.

(ئیبن کەسیر) ئەڵێت: بێژەی ((لن)) لەم ئایەتەی (لن ترانی)یەدا لای زۆرینەی زاناکان بۆتە کێشە، چونکە و شەی ((لن)) بۆ بەربەست‌کردنە لەرووودانی هەرکارێك بە هەتا هەتایی، (نەحوو)زانەکان دەڵێن (لنفی التأبید). موعتەزیلەکانیش ئەمەیان کردۆتە بە ڵگەی‌خۆیان کە: خوا نە لە دونیادا، نەلە پاشە رۆژدا نابینرێ، بەڵام ئەمە لە هەموو بۆ چوونەکان لاوازترە، چونکە گەلێ‌فەرموودەی (موتەواتر) هاتووە کە: موسڵمانان لەقیامەتدا خوا ئەبینن، دیسان ئایەتی (لا تدرکه الأبصار) یشیان هەر بە بینین لێك‌داوەتەوە، واتە: بەلای‌ئەوانەوە قەت خوا نابینرێ، نەلە دونیادا؛ نە لە پاشە رۆژدا، جا بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ئەم مەسەلەوە، سەرێ‌لە سوورەتی (نەجم) بدە، چونکە لەوێ پتر روونکراوەتەوە ﴿ ١٤٤ : قال یا موسى إني اصطفيتک على الناس برسالاتي وبکلامي ﴾ بەڵێ مووسا گەیشتە میقاتەکە وخوا فەرمووی: مووسا! بێ‌گومان‌بە من بەم پەیام وقسانە لەگەڵم‌کردیت، هەڵبژاردوی و فەزڵم‌دایت بەسەر ئەوخەڵکەدا ﴿ فخذ ما آتيتک ﴾ دەساتۆش هەرچیم پێ‌داوی توندتوند بیگرەوکاری پێ بکە ﴿ وکن

قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي ٱصۡطَفَيۡتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِي وَبِكَلَٰمِي فَخُذۡ مَآ ءَاتَيۡتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبۡنَا لَهُۥ فِي ٱلۡأَلۡوَاحِ مِن كُلِّ شَيۡءٖ مَّوۡعِظَةٗ وَتَفۡصِيلٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٖ وَأۡمُرۡ قَوۡمَكَ يَأۡخُذُواْ بِأَحۡسَنِهَاۚ سَأُوْرِيكُمۡ دَارَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصۡرِفُ عَنۡ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَإِن يَرَوۡاْ كُلَّ ءَايَةٖ لَّا يُؤۡمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلرُّشۡدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلۡغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗاۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآءِ ٱلۡأٓخِرَةِ حَبِطَتۡ أَعۡمَٰلُهُمۡۚ هَلۡ يُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَٱتَّخَذَ قَوۡمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِنۡ حُلِيِّهِمۡ عِجۡلٗا جَسَدٗا لَّهُۥ خُوَارٌۚ أَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمۡ وَلَا يَهۡدِيهِمۡ سَبِيلًاۘ ٱتَّخَذُوهُ وَكَانُواْ ظَٰلِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ وَرَأَوۡاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ ضَلُّواْ قَالُواْ لَئِن لَّمۡ يَرۡحَمۡنَا رَبُّنَا وَيَغۡفِرۡ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

من الشاكرين ﴾ وله شوکرانەبژێرانیش بە.

بەرنامە لە چەند (تەنەڵە)یەکدا بەمووسا دەدرێ:

﴿ ١٤٥ : وکتبنا له في الألواح من کل شئ ﴾ وەلەو(لەوح)وتەتەڵانە، بەمووسامان دان، حوکمی هەموو شتێکمان بۆ نووسی، واتە: ئەوەی ئەوان پێویستیان پێ‌بوو بۆمان نارد.

(ئەلواح)کۆی (لەوح)ە، مەبەست ئەو تەتەڵانەیە بەرنامەو شەریعەتەکەی مووسای تێیدا نووسرابوو ﴿ موعظة ﴾ تا ببێ بەپەند و ئامۆژگاریی‌بۆیان ﴿ وتفصیلا لکل شئ ﴾ و شیی‌کەرەوەی هەموو حەڵاڵ و حەرامێك ﴿ فخذها بقوة ﴾ جا تۆش مووسا! زۆر بەهێزو بە توند ئەو (ئەلواح)انە بگرە ﴿ وأمر قومک أن یأخذوا بأحسنها ﴾ فەرمان بە گەلەکەشت بدە هەرە چاکەکەیان بگرن و رەفتاری‌پێ بکەن، مەبەست ئەوەیە کەتەتەڵەکانی تەورات (حسن)و(أحسن)ی تێدایە، بۆنموونە (قصاص)وتۆڵە وەرگرتنەوە رێی پێ دراوەو کارێکی

(حسـن)ە، عەفەوو لیبووردنیش هەروا، بەڵام کارێکی (أحسن)ە. دەسا ئێوە کاربە (أحسن)ەکەی بکەن. ﴿ سأوريكم دار الفاسقين ﴾ دڵنیاشبن خانەو لانەی سنوور بە زێنەکانتان -لە سەفەرەکانتاندا- نیشان دەدەم، ئەوسادەبینن چیمان پێکردون.

ئەهلی فیز لەئایەتی خوا کەڵک وەرناگرێ:

﴿ ١٤٦ : سأصرف عن آياتي الذين يتكبرون في الأرض بغير الحق ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کەبە ناهەق لە سەرزەوی تەکەببوورو دەست درێژی ئەکەن، لە وەرگرتنی نیشانەکانی خۆمیان لا ئەدەم و، ناهێڵم لێیـان تێبگەن ﴿ وإن يروا كل آية لا يؤمنـوا بها ﴾ وئەگەر هەر ئایەت و بەڵگەیەکیش ببینن بۆ یەکتاپەرستی، ئەوان هەر باوەڕی پێناکەن و بە جادووی دادەنێن! ﴿ وإن يروا سـبيل الرشد ﴾ یان ئەگـەر رێیبەختیاری و سـەفرازی ببینن ﴿ لا يتخذوه سـبيلا ﴾ وەری ناگرن و پێیدا ناچن. ﴿ وإن يروا سبيل الغي يتخذوه سبيلا ﴾ خـۆ ئەگەر رێیخراپەکاریو سـەر لێشـێواوی ببینن، خێرا وەری دەگـرن و کاری پێدەکەن! ﴿ ذلك بأنهم كذبوا بآياتنا ﴾ ئەوەش چونکەئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆدادەنا ﴿ وكانوا عنها غافلين ﴾ و خافـڵ و بێ ئاگاشـبوون لێیان و سـەرنجیان نەدانێ ﴿ ١٤٧ : والذين كذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة ﴾ ئەوکەسـانەش نیشـانەکانی ئێمـە و، هاتنـی دوا رۆژیـان بەدرۆ دانـا ﴿ حبطـت أعمالهم ﴾ کارەچاکەکانیان پووچەڵ بوویەوەو لەناو چووو، هیچ سوودێکیان لێ وەرنەگرت ﴿ هل يجزون إلا ما كانوا يعملون ﴾ ئاخۆ بەوە نەبێت کردوویانە، سزا وجەزرەبە ئەدرێن؟.

سەرگورشتەی گوێرەکە پەرستنەکە:

﴿ ١٤٨ : واتخـذ قوم موسـى من بعده من حليهم عجلا جسـدا له خوار ﴾ پـاش چوونەکەی مووسـا بۆ کێـوی (تـوور) گەلەکەی -لەخشـڵ و زێرەکەیـان- گوێرەکە یەکی بە بۆرەیـان بۆخۆیان سـازدا وپەرستیان! پیاوێکی(سامری)ناویان هەڵسا بە ئەنجامدانی ئەو کارەو سەرپەرشتی کرد، دەرنجام ئەو گوێرەکە بێ گیانەی لە شێوەی پەیکەردا لێکەوتەوەو پەرستیان! ﴿ ألم يروا أنه لا يكلمهم ﴾ مەگەر نەیاندی ئەو گوێرەکەیە قسەیان لەگەڵ ناکات ﴿ ولا يهديهم سـبيلا ﴾ و بۆ رێیراستیش رێنماییيان ناکات ﴿ إتخذوه ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا کردیانە خوای خۆیان!! ﴿ وكانوا ظالمين ﴾ وبەرامبەر بە خۆیان سـتەمکاربوون و چوونە ریزی موشـریکانەوە ﴿ ١٤٩ : ولما سـقط في أيديهم ﴾ کە رێیراسـتیان لەدەستکەوت ﴿ ورأوا أنهم قد ضلوا ﴾ و زانییان کە بەڕاسـتی گومڕاو سـەرگەردانبوون ﴿ قالـوا لئن لم يرحمنا ربنا ﴾ پەشـیمان بوونـەوەو وتیان: ئەگەر پەروەردگارمـان بـەر میهرەبانـی خۆیمان نەخـا ﴿ ويغفر لنا ﴾ ولێمـان نەبـووورێ ﴿ لنكونـن مـن الخاسـرين ﴾ بێگومـان لە زیانمەنـدان دەبین ﴿ ١٥٠ : ولما رجع موسـى إلـى قومه غضبان أسـفا ﴾ کاتێ مووسـا لە کێوی(تـوور) بە تووڕەیـی وخەفەتێکی زۆرەوە گەڕایەوە ناوهۆزەکەی ﴿ قال بئسـما خلفتموني من بعدي ﴾ تێیخوڕین و وتی: بەڕاسـتی لەدوای من جێنشـینێکیزۆر خراپ بـوون! چۆن ئەو کارە زۆر خراپ و بەدەتانە کردو، ئاییني منتان گۆڕی؟! ﴿ أعجلتم أمر ربكم ﴾ ئاخۆ لە بڕیارەکانی پەروەردگاری خۆتـان پەلەتـان کـرد؟ "نەتانتوانی خۆتان بگـرن هەتا من چل رۆژەکـە تەواو ئەکەم و دێمـەوە؟!" و فەرمانی پەروەردگارتان دێ ﴿ وألقى الألواح ﴾ و لە خەفەت ودڵ پەرێشانی خۆیشیدا (لەوح) وتەتەڵەکانی هاویشت وخستی! ﴿ وأخذ برأس أخيه يجره إليه ﴾ قژی سـەری (هاروون)یبرای گرت و بەرەو لای خۆی کێشـای، وەکـو هەر مرۆڤێك لـە کەس وکاری خۆی تـووڕە ئەبێ، لەکاتی کردنیهـەر کارێکی ئـاوادا ﴿ قال ابن أم ﴾ هـاروون وتی: ئەی دایك براکەم! دیارەکە (مووسـا)و (هـاروون) برای باوك و دایکی یەکن، بەڵام کەبەو ناوەوە بانگی ئەکات، بۆسەرنج راکێشانی و، بزواندنیهەست ونەستیبرایەتییەتی، بۆیە ئەو وشەیە بەکارهێناو گوتی: دایك براکەم ﴿ إن القوم اسـتضعفوني ﴾ بێگومان ئەوهۆزە گوێرەکە پەرستە زۆریان لێ سەندم و، بێ دەسەڵات و لاوازیانکردم ﴿ وكادوا يقتلوننـي ﴾ و ئەوەندەیـش ململانێم لەگـەڵ کـردن وەختبوو بشـمکوژن ﴿ فلا تشـمت بي الأعداء ﴾ دەسـا تۆیش کارێ مەکـە دڵی دوژمنانم پێخۆشـکەیت ﴿ ولا تجعلني مع القوم الظالمين ﴾ منیش لەگەڵ خەڵکەگوێرەکە پەرسـت وسـتەمکارەکە مەخـە، چونکە من هیچ دەسـەڵاتێکم نەبـوو ﴿ ١٥١ : قال رب اغفرلـي ولأخي ﴾ کەبۆ مووسـا دەرکەوت" دەسـەڵاتی هاروونی تێدا نەبـووە، وتی: پەروەردگارم! لە خۆم و لە براکەم خۆش ببە ﴿ وأدخلنا في رحمتك ﴾ و بەر بەزەیی خۆتمان بخە ﴿ وأنت أرحم الراحمين ﴾ وهەر ئەتۆش لە هەمووخەڵکانی میهرەبان، بەمیهرەبان تـری ﴿ ١٥٢ : إن الذين اتخذوا العجل ﴾ بە ڕاسـتی ئەوانەی کە گوێرەکەیان کردە خواو بەردەوامبوون لە سەر پەرستنی وەك سامری و شـوێنکەوتوانی ﴿ سـينالهم غضـب من ربهم ﴾ بـە تەئکید لە تۆڵەی ئەوەدا بەرقارو غەزەبی پەروەردگاریان دەکەون لە ئاخیرەتدا ﴿ وذلة في الحياة الدنيا ﴾ و لە ژیانی ئەم دونیایەشدا ریسواو سەر شۆڕدەبن، ئەوە بوو بەربوونە گیانی یەکترو، یەکتریان دەکوشت! ﴿ وكذلك نجزي المفترين ﴾ ئیترهەرکەسـێك درۆهەڵبەسێ ئێمە

"وەکـو ئەوانە" جەزرەبەو تۆڵەی دەدەیـن ﴿ ١٥٣ : والذين عملوا السيئات ﴾ ئەو کەسانەش گوناح وتاوانی کوفریان کرد ﴿ ثم تابوا من بعدها وآمنوا ﴾ لە پاشـان پەشـیمان بوونەوەو بڕوایان هێناو، هەتا مردنیش لەسەری مانەوە ﴿ إن ربک من بعدها لغفور رحيم ﴾ بێگومـان پەروەردگارت پاش ئەو پەشـیمان بوونەوەیە، بپۆش و لێبووردەیەکی، دلۆڤان و میهرەبانە.

مووسا لەتووڕەییەکەی هێدی دەبێتەوە:

﴿ ١٥٤ : ولما سكت عن موسى الغضب ﴾ جا کە ڕقەکەی مووسا هێدی بوویەوە "سەبارەت بە هاروون و گەلەکەی" ﴿ أخذ الألواح ﴾ تەختـەو تەتەڵەکانـی هەڵگرتـەوە "ئەوانـەی کەتەوراتیـان تیا نووسـرابوویەوەو ئـەو پەرتـی کردبـوون" ﴿ وفی نسـختها هدی ورحمـة للذین هم لربهم یرهبـون ﴾ کە ڕینمایی وبەزەیی تێدا بوو بۆ ئەوانەی لە دەسـەڵاتی پەروەردگاریان دەترسـن، واتە: لەگەڵ ئەوەیشدا هیدایەتی ئەوانی تێدا مابوو.

حەفتاکەسی بەنی ئیسرائیل دەچنە موناجاتی خوا:

﴿ ١٥٥ : واختار موسى قومه سبعين رجلا لميقاتنا ﴾ ئەوساموسا لە گەلەکەی خۆی بـۆ موناجاتی خوا، حەفتا پیاوی هەڵکەوتەی دەسنیشـانکرد لەوانەی گوێرەکەیان نەپەرسـتبوو، بچنە کێوی (توور)بـۆ لیبـووردن لەوانەی گوێرەکەیان پەرسـتبوو پەشـیمان بوونـەوە، جا بۆ ئەوە لەخوا کات و ژوانی وەرگرت، کەچیکاتێ گەیشتنە ئەوێ گوتیان: دەبێ بە چاوی خۆمان خوا ببینین! ﴿ فلما أخذتهم الرجفة ﴾ جا لە تۆڵەی ئەوەدا کە وتیان: ((أرنا الله جهرة/ دەبێخواببینین ئەوسـا بڕوا دەهێنین)) بوومە لەرزەیەکی سـەخت گرتنی و مردن و، مووسـاش خەم و پـەژارە دایگرت ﴿ قال رب لو شئت أهلكتهـم من قبل و إيـاي ﴾ ووتـی: پەروەردگارم! ئەر ئارەزووت هەبا، ئەوا پێش ئامادەبوونمان لەکیوی(توور) گشتمانت دەمراند ﴿ أتهلكنا بما فعل السفهاء منا ﴾ ئایابەهۆی کاروکردەوەی گێلە پیاوو جاهیلەکانمان، هەمووومان لەناو دەبەیت؟.

ئیمامـی (تەبەریـی) ئەڵێت: خـوا فەرمانی بە مووسـا کرد کە: کۆمەڵێـك لـە خەڵکەکەی بەرێ بۆ کێوی تـوورو داوای لیبووردن بکەن ئەویش بردنی ،کەچی بە مووسایان وت: هەرگیز بڕوا ناکەین ئەوە خوا بێ قسەت لەگەڵ ئەکا، هەتا بە چاوی سەر ئەیبینین، ئیترلەتۆڵەی ئەوەدا تریشـقەیەکی گەورە لیێدان وگشتیان مردن، جاپاش ئەوە مووسـا کەوتە پاڕانـەوەو وتـی: پەروەردگارم! جا مـن کاتێ گەڕامەوە بە (بەنی ئیسـرائیل) چ بڵێم لـە بەرامبەر تیا چوونی ئـەو حەفتا کەسـەوە؟! خۆزگا منیش و ئەوانیشـت بەر لەمە لەناو بردبا. (سـەددی) ئەڵێت: مووسا گریەو پاڕانەوەیەکی زۆری کرد، هە تا خوا هەموویانی زیندوو کردەوە، وەك لە جێگای تـردا ئەفەرموێ: (ثم بعثناكـم من بعد موتكـم..)"٥٦/٢" ﴿ إن هـی إلا فتنتـك ﴾ خوایا! دیارە ئـەو ڕووداوە هـەر ئەزموون و

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي وَلِأَخِي وَأَدۡخِلۡنَا فِي رَحۡمَتِكَۖ وَأَنتَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ ٱلۡعِجۡلَ سَيَنَالُهُمۡ غَضَبٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَذِلَّةٞ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُفۡتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِهَا وَءَامَنُوٓاْ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعۡدِهَا لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى ٱلۡغَضَبُ أَخَذَ ٱلۡأَلۡوَاحَۖ وَفِي نُسۡخَتِهَا هُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلَّذِينَ هُمۡ لِرَبِّهِمۡ يَرۡهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَٱخۡتَارَ مُوسَىٰ قَوۡمَهُۥ سَبۡعِينَ رَجُلٗا لِّمِيقَٰتِنَاۖ فَلَمَّآ أَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ قَالَ رَبِّ لَوۡ شِئۡتَ أَهۡلَكۡتَهُم مِّن قَبۡلُ وَإِيَّٰيَۖ أَتُهۡلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَّآۖ إِنۡ هِيَ إِلَّا فِتۡنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَآءُ وَتَهۡدِي مَن تَشَآءُۖ أَنتَ وَلِيُّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَاۖ وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡغَٰفِرِينَ ﴿١٥٥﴾

تاقیکردنەوەی خۆتـە بۆهەمووومان﴿ تضل بها من تشـاء وتهدی من تشـاء ﴾ مەیلی خۆتە هەر کەسـێکی پێ‌گومرابکەیت و، هەر کەسێکیش شارەزاو ڕێنمابکەیت ﴿ أنت ولينا ﴾ تەنها هەر ئەتۆی سەرپەرسـت و گەورەمان ﴿ فاغفر لنا وارحمنا ﴾دەسـاتۆش لێمان خۆش ببـەو، بەزەییت پێماندا بێتەوە ﴿ وأنـت خير الغافرين ﴾ باشترین بەخشێنەر هەر ئەتۆی ﴿ ١٥٦ : واكتب لنا فی هذه الدنيا حسـنة وفی الآخرة ﴾ لەم دونیایەو لەو دونیایە "ژیانێکی خۆش و چاکمان بۆ بنووسە" ﴿ إنا هدنا إليک ﴾ بێگومان ئێمە بۆ لای تۆ گەڕاینەوە ﴿ قال عذابی أصيب به من أشـاء ﴾ خواش فەرمووی: مەیلم لە هەر کەسێ هەبێ سزا وجەزرەبەی خۆمیدەدەم ﴿ ورحمتی وسـعت کل شئ ﴾ بەزەیی و میهرەبانیشـم ئەوەندە زۆرە هەموو شتێکی داگرتووەو، بەشیهەمووکەسێك دەکات ﴿ فسأكتبها للذين يتقون ﴾ بۆ ئەوکەسانەی دەنووسم کە پارێزکاری لە گوناە وخراپە ئەکـەن ﴿ ویؤتون الزكاة ﴾ و زەکات ئەدەن ﴿ والذين هم بآياتنا

یؤمنون ﴾ و بە ئایەت و کتێبەکانیشمان باوەڕیان هەیە.

سیفەتەکانی پێغەمبەرمان (موحەممەد):

﴿ ١٥٧: الذین یتبعون الرسـول النبی الأمـی ﴾ ئیمانداری کامڵ ئەوانەن دەکەونە شـوێنی ئەو پەیامـدارو هەواڵدەری خوایە، کە

﴿ وَٱكۡتُبۡ لَنَا فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗ وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِنَّا هُدۡنَآ إِلَيۡكَۚ قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنۡ أَشَآءُۖ وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ فَسَأَكۡتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنۡهُمۡ إِصۡرَهُمۡ وَٱلۡأَغۡلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتۡ عَلَيۡهِمۡۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴿١٥٧﴾ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِيِّ ٱلۡأُمِّيِّ ٱلَّذِي يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِن قَوۡمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

نەخوێندەیە، مەبەست بە ئوممی) کەسێکەهیچ شتێکی نەخوێندبێ و نەنووسـیبێ! کەوابـوو کەسـێکی وەك موحەممـەد ﷺ لەگـەڵ ئەوەیشـدا نەیخوێندووە ئەو پەڕ پلـەی پەیامبەرایەتی تیا بەدی دەکرێ، ئەمە مەبەسـتە لە وشەی (الأمی)، نەك خوانە خواستە مانای ئەزانین و جەهل بێ، ئیمامی (بوخاری)یش ئەم فەرموودەیە هێناوە: ((نا أمة أمیة لا نکتب ولا نحسب)) واتە: ئێمە ئوممەتێکین نەدەنووسـین و، نەحیسـابگرین. ﴿ الذی یجدونە مکتوبا عندهم فـی التوراة والإنجیل ﴾ ئـەو پێغەمبەرەی کە ناوو سـیفەتەکانی لەتەورات ولە ئینجیلدا نووسراوەو لای خۆیان دەستیان دەکەوێ، واتە: زۆر بە چاکی ئەیناسـن ﴿ یأمرهم بالمعروف ﴾ فەرمانیان بـە چاکە پـێ دەکا ﴿ وینهاهم عن المنکر ﴾ و لە شـتی خراپ و ناپەسەند رێیان لێ دەگرێت ﴿ ویحل لهم الطیبات ﴾ و هەمووشتێکی پاك وخاوێنیان، بۆحەڵاڵ دەکا ﴿ ویحرم علیهم الخبائث ﴾ وهەموو شـتێکی پیس و زیانبەخشـیان لێیاسـاغ ئەکات، وەك شەراب و گۆشـتی بەرازو ریبا...هتد ﴿ ویضع عنهم إصرهم والأغلال التی کانـت علیهـم ﴾ و بـارو تەکلیفی قـورس و، کـۆت و زنجیرێ لەسەریان شـەتەكدرابوو لایدەبا، مەبەست لابردنی ئەوشتانەیە کە لەسەر شانیان قورس و گران بوون: وەك خۆکوشتن بۆپەشیمان بوونـەوە لەپەرسـتنی گۆیلکەکـەو، حەرامییەتـی دەسـتکەوتی جەنگـی.. هتـد، واتـە: بەهاتنی ئـەو پەیامبەرە ﷺ ئەو شـتە قورسانە گشت هەڵگیران، وەکو خۆی ئەفەرموێ: ((بعثت بالحنیفیة السمحة..)) واتە: بەشەریعەتێکی چاك وپاك وپڕسەماحەتەوە کرامە پێغەمبەر، وەهەروا بە دوو نوێنەرەکەی خۆی بۆ(یەمەن) —موعازو ئەبوومووسـا—ی وت: ((بشـروا ولا تنفروا ویسـروا ولا تعسروا وتطاوعـا ولا تختلفـا..)) (بوخاری و موسـلیم). واتـە: کەدەچن مـژدەو مزگێنیدەر بـن و، خەڵکی تارمەنێن و، ئاسـانکاربن و، قسـەی یەکتربیبسن و، هەراو کێشەمەنێنەوە ﴿ فالذین آمنوا بە ﴾ ئینجـا ئەوانەی بڕوایان بەو پەیامبەرە هێنا ﴿ وعزروە ونصروە ﴾ و بەرێـزو حورمەتەوە رایانگرت و، هاوکاری و پشـتگیری لێکرد بەجیهادو تێکۆشـان ﴿ واتبعوا النور الذی أنزل معە ﴾ ودوای ئەو رووناکیەش کەوتن لەگەڵیا نێردراوە ﴿ أولئک هم المفلحون ﴾ ئەو خەڵکانە ئەمانە سیفەتیانبن، بەختیارو سەرفرازن.

پەیامەکەی پێغەمبەر گشتگیرە:

﴿ ١٥٨: قـل یـا أیها النـاس ﴾ ئەی پێغەمبـەر! ﷺ بڵێ: ئەی خەڵکینە! ﴿ إنی رسـول الله إلیکم جمیعا ﴾ چاك بزانن کە: من پەیامبەرونێردراوی خوام بۆلای سـەرجەم ئێوە، نەك تەنها بۆلای هەندێکتان، وەك ئەم فەرمووده (پێشەوا ئەحمەد ٣٠١/١) پشتگیری ئەو راستییە دەکا ودەفەرموێ: ((أعطیت خمسا لم یعطهن نبی قبلی —ولا أقوله فخرا— بعثت إلی الناس کافة: الأحمر والأسود، ونصرت بالرعب مسیرة شـهر، وأحلت لی الغنائم ولم تحل لأحد من قبلی، وجعلت لی الأرض مسجدا وطهورا، وأعطیت الشفاعة فأخرتها لأمتی یوم القیامة، فهی لمن لا یشـرک بالله شـیئا)) واتە: بە فەخریشەوە ناڵێم، پێنج شـتم پێدراوە، هەتا ئێستا بەهیچ پێغەمبەرێکی بەرلە خـۆم نەدراوە: من نێردراوم بۆ هەموو خەڵك، بۆ سـوورو رەش.. بۆ گشـت ئادەمزاد، بەڵام پێغەمبەرانی تـر هەریەکە بۆلای هۆزو گەلێکی تایبەتی رەوانە کران، وەبە ترس خستنە ناو دڵی دوژمنەوە مەودای مانگـە رێیەك یـاریدرام، وەدەسـتکەوتە جەنگییەکانم بـۆ حەڵاڵ کـرا، کەبۆ گەلانیتر حەڵاڵ نەبـووە، وەهەموو زەویم بۆکرایە نوێژگەو پاککەرەوە، وەشەفاعەتم پێبەخشراو، هێشتمەوە بۆ قیامەتی ئوممەتەکەم، بۆ ئەوانەیان (شەریك) بۆخوا بڕیار نادەن.

﴿ الذي له ملك السموات والأرض ﴾ من ئەوخوایە ناردوومی کە دەسەڵاتداریێتی تەواوی ئاسمانەکان و زەویی تەنها هی ئەوە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ ئەونەبێ، هیچ پەرستراوێ بەهەق نییە ﴿ يحيي ويميت ﴾ ژیان ئەبەخشێ و، گیان دەستێنێ ﴿ فآمنوا بالله ورسوله النبي الأمي ﴾ دەسا ئێوەش بە خواو بەو پەیامبەرە هەواڵدەرە نەخوێندەوارەی خوا بڕوابکەن ﴿ الذي يؤمن بالله وكلماته ﴾ کە ئەوەی بۆ خۆی بڕوای کامڵی بە خواو بە هەموو وشەکانی ئەو هەیە ﴿ واتبعوه لعلكم تهتدون ﴾ دەبێ ئێوەش شوێنی بکەون، سابەڵکو بەختیار و شارەزای ڕێگەی هەقببن ﴿ ١٥٩ : ومن قوم موسى ﴾ وەلە گەلەکەی مووسادا وەك ئەوخەڵکە لاسارەی تێدایە، هەرلەو هۆزو گەلەشدا ﴿ أمة يهدون بالحق ﴾ ئوممەت و دەستەیەکی واهەیە ڕێگەی ڕاست و دروست دەدەنە بەرو خەڵکیش بەهەق ڕێنما ئەکەن ﴿ وبه يعدلون ﴾ و هەر بە هەقیش دادگەری و حوکم ئەکەن ﴿ ١٦٠ : وقطعناهم اثنتى عشرة أسباطا أمما ﴾ وەلە بەرئاسانکاری ئێش وکارەکان (بەنی ئیسرائیل)مان کردە دوازدە دەستە، بۆ ئەوەی هەر دەستەی‌سەرۆك و(نەقیب)ی خۆی بناسێ و، کاروباری خۆی بەڕێتەوە لای ئەوو، سەری‌مووساش سووك ببێ ﴿ وأوحينا إلى موسى إذ استسقاه قومه ﴾ ئەو کاتەش کە هۆزەکەی مووسا تینوویەتی زۆری بۆ هێناو داوای ئاویان لێ‌کرد، ئێمە سرووشمان بۆ کرد ﴿ أن إضرب بعصاك الحجر ﴾ کە بە دار دەستەکەت لەو بەردە بدە، ئەویش لێ‌یدا ﴿ فانبجست منه اثنتا عشرة عينا ﴾ ودەست بە جێ دوازدە کانی لێ‌هەڵقوڵی "بە ژمارەی خۆیان" ﴿ قد علم كل أناس مشربهم ﴾ ئیتر هەموو دەستەیەکیان ئاوە خۆرەی خۆی دەزانی ﴿ وظللنا عليهم الغمام ﴾ وە لەو دەشتەگەرمەی (کەنعان)ەشدا هەورمان کردە سێبەر بۆیان ﴿ وأنزلنا عليهم المن والسلوى ﴾ گەزۆو (شەلاقە)شمان ناردە سەریان و، بەئاسانی کەڵکیان لێ‌وەردەگرتن ﴿ كلوا من طيبات ما رزقناكم ﴾ پێمان گوتن: سا لەوگشت شتە پاکانە پێمان بەخشیون بخۆن وسوپاسمان بکەن، کەچی ئەوان لەباتی ئەوە ناسوپاسییان کردین و وتیان: (..لن نصبر على طعام واحد..) ٢/٦١. ئێمەش گوزەرانمان لێ تاڵکردن ﴿ وماظلمونا ﴾ وەنەبێ بەوکارەیان توانیبێتیان ستەمێ لە ئێمە بکەن ﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵکو هەر لەخۆیان ستەمیان کرد، خۆیان‌خستە بەر قاری خوا، بەهۆی بڕووبیانوویەکی زۆریانەوە ﴿ ١٦١ : وإذ قيل لهم اسكنوا هذه القرية ﴾ ئەی پێغەمبەر! وەبیری ئەو جوولەکانە بێنە کەوتوونەتە سەردەمی تۆوە، ئەو دەمە بەپێشووەکانیان وترا –پاش گەڕانەوەیان لە ماوەی سەرگەردانییەکەیان– بچنە ئەم شارەوە (بيت المقدس) ﴿ وكلوا منها حيث شئتم ﴾ لەهەرلایەکیش هەرچی ئارەزووتانە بیخۆن ﴿ وقولوا حطة ﴾ کە دەشچنە ناو شارەکەوە بڵێن: خوایا! گوناهەکانمان هەڵبوەرێ ﴿ وادخلوا الباب سجدا ﴾ وە لە دەرگاکەیەوە بەدەم سوژدەوە بچنە ژووری و سوپاسی خوا بکەن ﴿ نغفر لكم خطيئاتكم ﴾ ئەوسا ئێمەیش لە هەڵە ویەڵەکانتان

وَقَطَّعۡنَٰهُمُ ٱثۡنَتَيۡ عَشۡرَةَ أَسۡبَاطًا أُمَمٗاۚ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ
إِذِ ٱسۡتَسۡقَىٰهُ قَوۡمُهُۥٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡحَجَرَۖ
فَٱنۢبَجَسَتۡ مِنۡهُ ٱثۡنَتَا عَشۡرَةَ عَيۡنٗاۖ قَدۡ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٖ
مَّشۡرَبَهُمۡۚ وَظَلَّلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلۡغَمَٰمَ وَأَنزَلۡنَا عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَنَّ
وَٱلسَّلۡوَىٰۖ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡۚ وَمَا
ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذۡ
قِيلَ لَهُمُ ٱسۡكُنُواْ هَٰذِهِ ٱلۡقَرۡيَةَ وَكُلُواْ مِنۡهَا حَيۡثُ
شِئۡتُمۡ وَقُولُواْ حِطَّةٞ وَٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا نَّغۡفِرۡ
لَكُمۡ خَطِيٓـَٰٔتِكُمۡۚ سَنَزِيدُ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٦١﴾
فَبَدَّلَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡ قَوۡلًا غَيۡرَ ٱلَّذِي قِيلَ لَهُمۡ
فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ رِجۡزٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ بِمَا كَانُواْ
يَظۡلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَسۡـَٔلۡهُمۡ عَنِ ٱلۡقَرۡيَةِ ٱلَّتِي كَانَتۡ
حَاضِرَةَ ٱلۡبَحۡرِ إِذۡ يَعۡدُونَ فِي ٱلسَّبۡتِ إِذۡ تَأۡتِيهِمۡ
حِيتَانُهُمۡ يَوۡمَ سَبۡتِهِمۡ شُرَّعٗا وَيَوۡمَ لَا يَسۡبِتُونَ
لَا تَأۡتِيهِمۡۚ كَذَٰلِكَ نَبۡلُوهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

دەبوورین ﴿ وسنزيد المحسنين ﴾ هێمان بۆ ئەوانەی ئاکارچاکن، پاداشی زیاتریش دەدەین ﴿ ١٦٢ : فبدل الذين ظلموا منهم قولا غير الذي قيل لهم ﴾ ئینجا ئەو قسەی پێیان وترابوو کە: دەبێ لە کاتی‌چوونە ژوورەوەدا بڵێن: ((حطة)) خوایا! گوناهەکانمان هەڵبووەرێ، کەچی‌ستەمکارەکانیان هەڵسان و گۆڕیان و وتیان: (حنطة في شعيرة)! وە لە باتی ئەوە کە بە کڕنووشەوە بچنە نێو شارەوە، بە پشتاو پشتێ چوونە ژووری!! ﴿ فأرسلنا عيلهم رجزا من السماء بما كانوا يظلمون ﴾ جا ئێمەیش بەهۆی ئەو ستەمەوە کردیان، لە ئاسمانەوە سزایەکمان ناردە سەریان. سەیرێکی سوورەتی(بەقەرە)، ئایەتی شەست بکە،لەوێ تەفسیری ئەم ئایەتانە روونتر کراوە ﴿ ١٦٣ : وسئلهم عن القرية التي كانت حاضرة البحر ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەربارەی شارەکەی (ئەیلە)وە کەدەکەوێتە قەراخی –دەریای سوورو، نێوان مەدیەن وکێوی توور– لێیان بپرسە: چی بەسەرهات و، هۆی بەسەرهاتەکەی چی‌بوو؟!

﴿ إذ يعدون في السبت ﴾ کاتێ کە لە ڕۆژی شەممەدا نافەرمانی خوایان دەکردو، ماسییەکانیان لەو ڕۆژە قەدەغە کراوەدا ڕاو دەکرد! ﴿ إذ تأتيهم حيتانهم يوم سبتهم شرعا ﴾ چونکە لە ڕۆژی شەممەدا ماسییەکان، بەزۆری لەسەر ئاوەکە دەردەکەوتن و، بە ئاسانی "وەك تاقییکردنەوەیەك" بۆیان دەگیردران ﴿ ويوم لا يسبتون لا

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ٱللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا۟ مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦٓ أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ وَأَخَذْنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ بِعَذَابٍۭ بَـِٔيسٍۭ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا۟ عَن مَّا نُهُوا۟ عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟ قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ ٱلْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنَـٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ ٱلصَّـٰلِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَـٰهُم بِٱلْحَسَنَـٰتِ وَٱلسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَـٰذَا ٱلْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُۥ يَأْخُذُوهُ ۚ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَـٰقُ ٱلْكِتَـٰبِ أَن لَّا يَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ وَدَرَسُوا۟ مَا فِيهِ ۗ وَٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلْكِتَـٰبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

تأتيهم ﴾ بەڵام ئەو ڕۆژە کە شەممە نەدەبوو، دیارنە دەمان و" خۆیان دەرنەئەخست، ئەوانیش لە شەممەدا پشوویان بۆدەگرت و بۆ ڕۆژی یەکشەممە ئەیانگرتن وبەمە سنووریان بەزان وياخیبوون ﴿ كذلك نبلوهم ﴾ ئاوا تاقییان ئەکەینەوە –لە تۆڵەی سەرپێچی خۆیاندا– ﴿ بما كانوا يفسقون ﴾ بە هۆی ئەوەی نافەرمانیان کردو لە سنوور دەرچوون.

(أصحاب السبت) لە ڕۆژەکانی هەینیدا دەهاتن حەوزێکیان دروست دەکردو ماسییەکانیان تێدەکردو تێ دا دەمانەوە، ئەوسا تا شەممە بوایە دەستیان بۆ نە ئەبردن، بەڵکو –وەك فێڵێك– دەچوون ڕۆژی یەکشەممە دەریان دەهێنان!!.

هەندێ لەجوولەکە سەرپێچی دەکەن و دەبنە مەیموون:

﴿ ١٦٤: وإذ قالت أمة منهم ﴾ وەبیربێنن کە دەستەیەك لە خراپەکارەکانیان بەپیاو چاکە کانیان "کاتێ ئامۆژگارییان دەکردن" دەگوت: ﴿ لم تعظون قوما ﴾ بۆچی ئێوە ئامۆژگاری کەسانێکی وا ئەکەن؟ ﴿ الله مهلكهم ﴾ کە خوا دەیەوێ لەناویان بەرێ ﴿ أو معذبهم عذابا شديدا ﴾ یان بەتوندی سزایان بدا؟! ﴿ قالوا معذرة إلى ربكم ﴾ وتیان: لەبەر پۆزشیلای پەروەردگارتان، بەڵکو بەوئامۆژگارییە توانیبێتمان ئەرکی سەرشانی خۆمان جێبەجێ بکەین. ﴿ ولعلهم يتقون ﴾ شایەد ئەوانیش خۆبپارێزن لە نافەرمانی خوا ﴿ ١٦٥: فلما نسوا ما ذكروا به ﴾ جا کە ئەو پەند و ئامۆژگارییەیان لە بیرخۆ بردەوە و هیچ سوودێکی پێ نە گەیاندن ﴿ أنجينا الذين ينهون عن السوء ﴾ ئێمەیش ئەوانەیانمان ڕزگارکرد کە ڕێیان لە خراپە دەگرت ﴿ وأخذنا الذين ظلموا بعذاب بئيس بما كانوا يفسقون ﴾ زۆربە توندی سزای ئەوانەشمان‌دا ستەمیان لە خۆ کردو، سنوورەکانیان بەزاند ﴿ ١٦٦: فلما عتوا عن ما نهوا عنه ﴾ جا کە بێباکانە درێژەیان بەوکارەیان‌دا ڕێگیری کرابوون لێی ﴿ قلنا لهم ﴾ پێمان وتن: ﴿ كونوا قردة خاسئين ﴾ دەسا لەتۆڵەی ئەوەدا ببنە(مەیموون) بە دوورەوە خراوی و سووك و ریسوا، واتە: وەك مەیموون سووك و بێ ڕێز و بێ حورمەت بن، بەکورتی وەکو تەفسیر کەرانی قورئان دەڵێن: دانیشتوانی گوندەکە بەهۆی تاوانەکانیانەوە بوونە سێ دەستە: دەستەیەکیان سەرپێچییان کردو سزای توند دران. دەستەیەکیتریان دەستیان لە خراپە هەڵگرت و ڕزگار بوون. دەستەیەکی تریان لەئاست گشت ناهەقییەك بێ دەنگ بوون، خوای گەورە خۆی چاك ئەزانێ ئەمانەیان چیان بەسەر هات؟.

جەماوەری زانایان لەسەر ئەوەن کە: سەرۆکەکانیان بوونە مەیموون و بەراز، بەڵام دوای سێ‌ڕۆژ، تیاچوون و مردن، وەك لە جێگای تردا خوا ئەفەموێ: (وجعل منهم القردة والخنازير..) ﴿ ١٦٧: وإذ تأذن ربك ﴾ ئەمەش وەبیر بێنە کە پەروەردگارت پێشوەکانیانی تێ‌گەیاند ﴿ ليبعثن عليهم إلى يوم القيامة من يسومهم سوء العذاب ﴾ کە تا ڕۆژی قیامەت کەسانێکی وا زاڵ دەکەم بەسەریاندا کەهەمیشە خراپ ترین سزایان پێ بچێژێ، ئەگەر باوەڕ بە پێغەمبەر نەهێنن.

بەڵێ.. وابوو، سەردەمێك بە(بختنصر)، ماوەیەك بەگاورەکان، ئەوجا بە (هیتلە ر)، سەرەڕای ئەوانەیش موسڵمانەکان هەموو کاتێ دەرس و پەندی قارەمانییەتیان دادەدان، خوا یاربێت بەم زووانەش چاوەڕوانی‌کۆتاجەنگیان لەگەڵ موسڵمانەکاندا دەکرێ، هەروەکو پەیامبەر ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (لا تقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون اليهود..). ﴿ إن ربك لسريع العقاب ﴾ بێگومانە کە پەروەردگارت زۆر زوو بەتۆڵەدا دەگا ﴿ وإنه لغفور

رحیم ﴾ و زۆریش پۆشەرو لێبووردەو، دلۆڤان و میهرەبانە.

جوولەکە بەم لاو بەولادا تەرە دەبن:

﴿ ۱٦۸: وقطعنا هم في الأرض أمما ﴾ یەهوودمان لە زەویدا پەرت کردن و بوونە چەند دەستەو بەستە ی لێکترازاو و هەر دەستەیان کەوتە جێیەکەوە ﴿ منهم الصالحون ﴾ هەیانبوو پیاو چاك وساڵح دەرچوو ﴿ ومنهم دون ذلك ﴾ و هەیشیانبوو چاك دەرنەچوو ﴿ وبلوناهم بالحسنات والسیئات ﴾ بە خۆشی و ناخۆشی تاقییمانکردنەوە ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ تابەڵکو بگەڕێنەوە بۆ لای خوایخۆیان و واز لە کوفر بێنن ﴿ ۱٦۹: فخلف من بعدهم خلف ﴾ کەچی لەپاشیانەوە جێنشینێکی بێ خێرو ناساڵح و بەدکار بەجێماو هاتە جێگایان، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: ﴿ ورثوا الكتاب ﴾ وکتێبی تەوراتیان گرتەدەست، ﴿ یأخذون عرض هذا الأدنی ﴾ کە هەر بۆ ماڵ و کاڵای ئەم دونیا پەستە تێدەکۆشان لە باتی ئەو ڕۆژەکەی تر ﴿ ویقولون سیغفر لنا ﴾ ئەمە کاریانەو دەشڵێن: بێ‌سۆ ئێمە هەرزوو لە لایەن خواوە تاوانەکانمان دەبەخشرێن ﴿ وإن یأتهم عرض مثله ﴾ خۆئەگەر دیسان کاڵایەکی وەك ئەوەیان دەست کەوتبا، ئەگەر حەرامیش بووبا ﴿ یأخذوه ﴾ ئەوەند سروشت نزمن وەری دەگرن، واتە: بەردەوام خەریکی دونیان و، شوێنی ئاواتی پڕو پووچ دەکەون و، هەرگیز لە خراپە ناگەڕێنەوە ﴿ ألم یؤخذ علیهم میثاق الكتاب ﴾ ئاخۆ لەوتەوراتەدا پەیمانی پتەویان لێ وەرنەگیراوە؟! ﴿ أن لا یقولوا علی الله إلا الحق ﴾ کەبەرامبەر بەخودی خوا هەق نەبێ‌چیتر نەڵێن ﴿ ودرسوا ما فیه ﴾ ئەوەی لە تەوراتیشدا بوو هەموویان توێژی بوویەوەو دیراسەیان کردبوو، کەچی هەر گوێیان نەدا! ﴿ والدار الآخرة خیر للذین یتقون ﴾ خۆ ئەو ماڵەکەی تر "ڕۆژی قیامەت" بۆ ئەو کەسانەی کە لە خوا دەترسن، باشترە لە لادان و ئەم دونیایەیان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا تێناگەن و ژیر نابن؟ ﴿ ۱۷۰: والذین یمسکون بالكتاب وأقاموا الصلاة ﴾ ئەو کەسانەش کە هەمیشە دەست بە کتێبەکەی (تەورات)ـەوە دەگرن و، بەباشیش نوێژ دەکەن، دیارە بەو کارەیان دەبنە پیاوی چاك وساڵح ﴿ إنا لا نضیع أجر المصلحین ﴾ بێگومان هەرگیز ئێمەش پاداشی چاکسازان زایە ناکەین. دیارە تا ئێرە لاساری جوولەکەکانی باسکرد، ئێستایش دێتە سەرباسی قار لێگرتنیان، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ۱۷۱: وإذ نتقنا الجبل فوقهم ﴾ ئەرێ لە بیرتانە ئەوکاتە کێوەکەی (توور)مان لەبن هێناو بەلای سەریانەوە ڕاگرت ﴿ کأنه ظلة ﴾ دەتگوت پارچە هەورێکە بە حەواوە ﴿ وظنوا أنه واقع بهم ﴾ و وایان دەزانی ئەگەر فەرمانی خوا جێبەجێ نەکەن، بەسەریاندا ئەکەوێ ﴿ خذوا ما آتیناکم بقوة ﴾ پێمان وتن: ئەوفەرمان و بڕیارانەی پێمانداون، توند بیانگرن و کاریان پێ بکەن ﴿ واذکروا ما فیه لعلكم تتقون ﴾ وە هەرچیشی تێدایە هەر لەیادتان بێ و، ڕەفتاری پێ بکەن، بەشکو خۆ بپارێزن لە نافەرمانی خوا.

وَإِذ نَتَقنَا ٱلجَبَلَ فَوقَهُم كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعُۢ بِهِم خُذُواْ مَآ ءَاتَينَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱذكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُم تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾ وَإِذ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِم ذُرِّيَّتَهُم وَأَشهَدَهُم عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم أَلَستُ بِرَبِّكُم قَالُواْ بَلَىٰ شَهِدنَآ أَن تَقُولُواْ يَومَ ٱلقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَن هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَو تَقُولُوٓاْ إِنَّمَآ أَشرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعدِهِم أَفَتُهلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلمُبطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلأٓيَٰتِ وَلَعَلَّهُم يَرجِعُونَ ﴿١٧٤﴾ وَٱتلُ عَلَيهِم نَبَأَ ٱلَّذِيٓ ءَاتَينَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنهَا فَأَتبَعَهُ ٱلشَّيطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَو شِئنَا لَرَفَعنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخلَدَ إِلَى ٱلأَرضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلكَلبِ إِن تَحمِل عَلَيهِ يَلهَث أَو تَترُكهُ يَلهَث ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلقَومِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا فَٱقصُصِ ٱلقَصَصَ لَعَلَّهُم يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَآءَ مَثَلًا ٱلقَومُ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَأَنفُسَهُم كَانُواْ يَظلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلمُهتَدِي وَمَن يُضلِل فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلخَٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

خوا پەیمان لەزاڕۆو زێچی ئادەم دەگرێ: کە بیپەرستن:

﴿ ۱۷۲: وإذ أخذ ربك من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە کە پەروەردگارت لەپشتی نەوەکانی ئادەم وەچەو نەوەی وەدەرهێنا ﴿ وأشهدهم علی أنفسهم ﴾ و پەیمانی لێوەرگرتن و، کردنی بەشایەد لەسەرخۆیان بۆ یەکخواپەرستی، ئەوجا فەرمووی: ﴿ ألست بربکم ﴾ ئەرێ من پەروەردگاری ئێوە نیم؟ ﴿ قالوا بلی شهدنا ﴾ گشت وتیان بەڵێ؛ ئێمەشایەتی ئەدەین تۆ خوای ئێمەیت. هەندێ لە ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: ئەم وتووێژو قسەو باسە واقیعییەو حەقیقەتی هەیە، بەڵگەشیان ئەو ڕیوایەتەیە کە (ئیبن عەبباس) ئەیهێنێ و ئەڵێ: هەرچی زاڕۆو نەوەی عەولادی ئادەم هەبوو کەخوا حەزبکا دروستیان بکات تاڕۆژی قیامەت، بەجارێ هەموویانی لە پشتی ئادەم هێنایە دەرێ

و، پەیمانی لێ وەرگرتن کە: دەبێ هەر ئەو بپەرستن و، شەریك و هاوبەشی بۆ دانەنێن، جا خواش کەفیل و دەستەبەری ڕۆژی ئەوان ئەبێ (رواه أحمد والنسائي والحاكم). بەڵام (ئیبن کەسیر) پێی وایە: کە ئەو بەڵێن و پەیمانە شتێکی فیعلی نییە، بەڵکو نەزیلەو تەمسیلە، مەبەستیش بەو شاهێدی دانە ئەوەیەکە: خوای گەورە گشت عەولادی ئادەمی بە(فیترەت) لەسەر یەکتاپەرستی دروستکردووە، وەك (شێخ حەسەنی بەسری)یش دەڵێ؛ بەڵگەیش ئەوەیە کەخوا لەئایەتەکەدا دەفەرموێ: (من بني آدم) و نافەرموێ: (من آدم)، وەفەرموێ: (من ظهورهم) نەیفەرموو: (من ظهره).

(ئیبن کەسیر) ئەڵێت ڕیوایەتەکەی ئیبن عەبباس)یش (مەوقوف)ە، نەك (مەرفوع). ﴿ أن تقولوا يوم القيامة ﴾ نەکا ڕۆژی قیامەت بڵێن: ﴿ إنا كنا عن هذا غافلين ﴾ بەراستی ئێمە لەم یەکتاپەرستییە بێئاگاو خافڵ بووین، ﴿ ١٧٣: أو تقولوا إنما أشرك آباؤنا من قبل ﴾ یا نەڵێن: باووباپیرانمان -لەپێش ئێمەوە- هاوەڵیان بۆخوا دانا، ئەوسا ئێمەش چاومان لێکردن، ئەگینا وا نە ئەبووین ﴿ وكنا ذرية من بعدهم ﴾ خۆئێمە کۆمەڵێ زارۆو منداڵی دوای ئەوان بووین و، چاومان لەوان کردو، ئاگامان لەهیچ شتێ نەبوو ﴿ أفتهلكنا بما فعل المبطلون ﴾ ئاخۆ "خوایا!" دەتەوێ ئێستا بەهۆی کاروکرداری ناهەق بێژان و بەتاڵکارانەوە لەناومان ببەیت؟! ﴿ ١٧٤: وكذلك نفصل الآيات ﴾ هەرئاوا ئایەت و بەڵگەکانی خۆمان ڕۆشن ئەکەینەوە، تا مەردوم تێفکرێن وهەق وناهەق لێك بکەنەوە ﴿ ولعلهم يرجعون ﴾ وبەشکو لە سەرلێشواویی بگەڕێنەوە..

نموونەی زانای لارو لاسار:

ئینجا خوای گەورە نموونەی زانا خراپەکانی سەردەم دێنێتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ١٧٥: واتل عليهم نبأ الذي آتيناه آياتنا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەنگ و باسی ئەوکەسە سەر لێشواوەیان بۆ بخوێنە کە بەڵگەو نیشانەی خۆمانمان پێدا.

(عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) ئەڵێ: ئەوزانایە (بەلعەمی کوڕی باعورا)یە، کاتی خۆی مووسا ناردی بۆ ئامۆژگاری پاشای (مەدیەن) و، پاشاکەش ڕێزێکی زۆری لێگرت و، لە ئەنجامی ئەو ڕێز لێگرتنەوەوە چووە سەر ئایینی ئەوان و، نەگەڕایەوە لای مووسا! هەندێ ڕیوایەتیش لە ئیبنی مەسعوودو، غەیری ئەویشەوە ئەڵێن: ئەو پیاوە پیاوێکی سالح بووە، پێش ئەوە بەنی ئیسرائیلییەکان بچنە فەلەستین ئەو لەوێ بووە، بەڵام چوونکە لەوە دڵنیانین کەجوولەکە دەسکاری ئەو ڕیوایەتەیان نەکردبێ، ناتوانین متمانە بخەینە سەری. لەولایشەو ڕیوایەتەکان جیاوازیی و، پشێویی و، ئاڵۆزیەکی زۆریان تێدایە، بۆ نموونە: ڕیوایەتێ: ئەڵێت: ئەو پیاوە ناوی (بلعام كوڕی باعورا)یەو لەبەنی ئیسرائیلییەکان بووە، یەکێ دیکە ئەڵێت: لە دەسەڵاتدارەکانی فەلەستینە، یەکێکی تر دەڵێت: پیاوێکی عەرەبە، ناوی (ئومەییەی کوڕی سەڵت) بووە، هەندێ تر دەڵێن هاوچەرخی پەیامبەر بووەو، پێیان وتووە (أبو عامر الفاسق). هەندێتر دەڵێن: نەخێر، هاوچەرخی مووسا بووە. هەندێکیتر ئەڵێن: نەخێر پاش مووسا بووە.. جا لەبەر ئەو ئاڵۆزیە، دیاری نەکردن و دان نەنان بە هیچ کامێکیاندا چاکترو گونجاوترە لەگەڵ دەق و ڕۆحی قورئانەکەدا، چونکە نە لە قورئاندا، وە نە لە فەرموودەیەکی"مەرفوع"دا دیاری کراوە. بەڵام گرنگ ئەمەیە کە بزانرێ: ئەوانەی وا بڕوا ناهێنن و ملکەچ نابن بۆ ئایەتەکانی خوا پاش ئەوەی بۆیان ڕوون کراوەیە، هەر لە دوودڵی و ئەمبەرو ئەو بەردا ئەبن، حاڵیان وەك حاڵی سەگێکی ماندوو وایەو، هەرگیز سروشتی خۆی تێك نەداو، هەر هاسکە هاسکی خۆی بکا، ئەو جۆرە زانا سەر لێشێواوانەش ئایەتەکانیان چ بۆ بخوێنرێتەوە، یان نەوە؟.. لە ئەمبەرو ئەو بەری خۆیان ناکەون و هەر ڕۆژەی لە سەنگەرێکدان و، لە دەرگایەك دەدەن!!.

﴿ فانسلخ منها ﴾ خۆی لێدارنین و یەخەی لێ هەڵتەکاندن "واتە: خۆی کافر کردو نەگەڕایەوە بۆ هەق" ﴿ فأتبعه الشيطان ﴾ ئینجا شەیتان دوای هەنگاوەکانی خۆی خست ﴿ فكان من الغاوين ﴾ جاچووە ناو ڕیزی گومڕایانەوە ﴿ ١٧٦: ولو شئنا لرفعناه بها ﴾ ئەگەر ویستبامان پلەی بەرزیمان بەو ئایەتانە دەدایەو، دوایناهەقیی نەدەکەوت ﴿ ولكنه أخلد إلى الأرض ﴾ بەڵام ئەو خۆی بەزەویدا نووساند، واتە: دونیای هەڵبژاردو ڕووی تێکرد ﴿ واتبع هواه ﴾ وپەیڕەوی لە هەواو ئارەزووی خۆی کرد، دەرەنجام سەرگەردان بوو ﴿ فمثله كمثل الكلب ﴾ نەزیلەو نموونەی ئەو جۆرەکەسانە -لە پەستییدا- وەك نەزیلەی ئەو سەگە هارە وایە ﴿ إن تحمل عليه يلهث ﴾ ئەگەر تاری بنێیت و بۆی بچیت، ئەو لە ماندوویی خۆیدا زمانت لێ دەردەکێشێ ﴿ وإن تتركه يلهث ﴾ و ئەگەر وازیشی لێ بهێنی، هەر زمان دەردێنێ و، خەریکی هاسکە هاسکی خۆی ئەبێ. "واتە: هەر زۆرت بۆ هێنا هەڵدێ و هاسکە هاسکی پێ دەکەوێ، وازیشت لێ هێنا هەروایەو دێتە سەرت! ئەو کەسەیش کە خۆی بوارد لە ئایەتەکانی خوا، بزانێ یان نەزانێ، سروشتی تێکچووەو قەت ناگۆڕێ و، هەر سووکەو هەر ڕۆژەی لە لایەکە ﴿ ذلك مثل القوم الذين كذبوا بآياتنا ﴾ ئەو بەسەرهات و چیرۆکەیە نموونەی بەسەر هاتی ئەو کەسانەیەکە:

ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دانا و کاریان پێ نەکردن "جا جوولەکە بـن، یـان نا ﴿ فاقصص القصـص ﴾ جا تۆیش ئەم داسـتانەیان بۆ بگـێڕەوە ﴿ لعلهم یتفکرون ﴾ بەڵکو بـیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن و، لەرێی راسـت کلا نەبن ﴿ ١٧٧ : ساء مثلا القوم الذین کذبوا بآیاتنا ﴾ چەند خراپە نەزیلەو سەرگوزەشتەی ئەو کۆمەڵەی کە ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دانا ﴿ وأنفسـهم کانوا یظلمون ﴾ ستەمیشـیان هەر لە خۆیان کرد، نـەك لە ئێمە، خۆیان زیانمەند بوون وریگای هەقیان بزر کرد ﴿ ١٧٨ : من یهد الله فهو المهتدی ﴾ هەر کەسـێك خوا رێنمایی بکات -بۆ لای هەق- دیارە هەر ئەوە بە ختیارو سەرفرازوشـارەزای راسـتیە ﴿ ومن یضلل فأولئک هم الخاسـرون ﴾ وهەر کەسیش -بەهۆی لاساریی خۆیەوە- گومڕای بکا، لە ڕیزی زەرەرمەندان‌دایە.

هەرلە(ئەزەل)دا خەڵکانی جەحەننەمی دیاری کراون:

﴿ ١٧٩ : ولقـد ذرأنا لجهنـم کثیرا من الجن والإنس ﴾ وبێـسـو زۆرێکمـان لە جنۆکە ولە ئادەمی بـۆ دۆزەخ بەدی هێنا، چونکە لە ئەنجامـدا بە ئـارەزووی خۆیان رێگای بەدبەختـی دەگرنە بەر، واتە: بەر لەوە دروستیان بکەین دەمانزانی کێ‌چاکە دەکاو، کێش خراپـکارە، بۆیە ئێمەش بریاری وامـان‌دا ﴿ لهم قلوب لا یفقهون بها ﴾ دڵیان هەیە، کەچی هەقی پێ وەرناگرن و تێ ناگەن لەهەق ﴿ ولهم أعین لا یبصرون بها ﴾ و چاویان هەیە، کەچی دەسەڵاتی خوای پێ‌نابینن ﴿ ولهم آذان لا یسمعون بها ﴾ وهەستی بیستنیان هەیە، بەڵام پێی‌نابیسـن. واتە: دڵ و چاوو گوێ و..هتد ئامێری وەرگرتن و وردبوونەوەن و، بە هەق گەیشـتنن، بەڵام بە داخەوە ئەوانە نە بیر ئەکەنەوە، نە وردیش ئەبنەوە، نە راستیش ئەبیسن ﴿ أولئک کالأنعام ﴾ ئەمانە وەك ئاژەڵ ومەرو بزن و وشـترو گان ﴿ بـل هم أضل ﴾ بەڵکو ئەوان لە ئاژەڵیش وێڵترن، چونکە ئاژەڵ دەگەرێ لە شـوێن سـوودو کەڵکی خۆی، وەلـە زیان و زەرەری خـۆی رادەکات ﴿ أولئک هم الغافلون ﴾ ئەوانەن خافڵ وبێ‌ئاگا لە ئایەتەکانمان.

ناوە پیرۆزو جوانەکان هەر هی خوان:

﴿ ١٨٠ : ولله الأسـماء الحسـنی ﴾ ناوەکانی خوا هەموو جوان و پرشـکۆن ﴿ فادعوه بها ﴾ دەسا ئێوەیش هەر بەو ئاوانەوە بانگی بکەن، لاڵەو نزاو داواهەر بەوانە بکەن.

(بوخاری ومسـلیم وترمزی وئیبن ماجـە) ریوایەت دەکەن کە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن لله تسـعة وتسـعین إسـما مائة إلا واحـدا، من أحصاها دخل الجنـة، و هو وتر یحب الوتر)). وەترمزی بـە تەنیا خۆی ئەمە لە پێغەمبەرەوە -زیاد لە ریوایەتی یەکەم- دەگێڕێتەوەو ناوە جوانەکان ئەژمار دەکات: ((وهو الله الذی لا إله إلا هو الرحمن الرحیم، الملک، القدوس، السـلام، المؤمن، المهیمن، العزیز، الجبـار، المتکبر، الخالق، الباریء، المصـور، الغفار، القهار، الوهـاب، الرزاق، الفتاح، العلیم، القابض، الباسـط، الخافض، الرافع، المعز، المذل، السمیع، البصیر، الحکم، العدل، اللطیف، الخبیر، الحلیم، العظیم، الغفور، الشـکور، العلی، الکبیر، الحفیظ، المقیت، الحسیب، الجلیل، الکریم، الرقیب، المجیب، الواسـع، الحکیم، الودود، المجید، الباعـث، الشـهید، الحق، الوکیل، القـوی، المتین، الولـی، الحمید، المحصی، المبدیء، المعید، المحـی، الممیت، الحی، القیوم، الواجد، الماجـد، الواحد، الصمد، القـادر، المقتدر، المقـدم، المؤخر، الأول، الآخر، الظاهر، الباطن، الوالی، المتعالی، البر، التواب، المنتقم، العفو، الـرءوف، مالک الملـک، ذوالجلال و الإکرام، المقسـط، الجامع، الغنی، المغنی، المانع، الضـار، النافع، النور، الهادی، البدیع، الباقی، الوارث، الرشید، الصبور)).

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

بەڵێ ئەمە ئـەو(٩٩) ناوە پیرۆزە یە کە لە قورئان و فەرموودەکاندا هاتـوون و(ترمزی)یش کۆی‌کردوونەتەوەو لەکتێبەکەی خۆیدا بەو شێوە نووسـیونی، دەبێ ئەوەش بزانرێ کە ناوە پیرۆزەکان تەنها

لـەو (٩٩) ناوەدا نەبڕاونەتەوە، وەکو پێشـەوا (ئەحمەد) لە جێی خۆیدا لەوبارەوە فەرمـوودەی هێناوە. ﴿ وذروا الذین یلحدون فی أسـمائە ﴾ لەوانەگەڕێن دەس وەردەدەن لەناوەکانی خوا و بەدەس ئەنقەسـت دەیانگۆڕن، واتە: لەماناو مەبەست لایان دەدەن، یان ناوی تـری بۆ دادەنێن! بۆنموونە: موشـریکەکان لـە باتی ئەوە کەنـاوی (الله)بێنــن، دەیانگوت (لات)، یان لە باتـی ئەوە بڵێن (عزیز) ئەیانوت: (عزی)..هتد. ﴿ سـیجزون ما کانوا یعملون ﴾ دڵنیابـە ئەوانە بـە تۆڵەی کـردەوەی خۆیان ئەگـەن. هاوەڵانی پەیامبـەر ﷺ جـاری وابوو دەیانگـوت "یاالله" جاری وایشـبوو دەیانگـووت "یارەحمان" (ئەبوجەهل)یـش گوێی لەوە بوو وتی: موحەممەد لەلایەکەوە دەڵێت یەك خوا هەیە، کەچی لەپاڕانەوەدا هـاوار و هانـا بۆ چەند خوایەك ئەبا؟! جالـە وەڵامی ئەوەدا ئەم ئایەتە ی (ولله الأسـماء الحسـنی..) هاتە خوارێ. تەفسیری (ئیبن کەسـیر). ﴿ ١٨١: وممن خلقنا أمة یهدون بالحق ﴾ لەومرۆڤانەدا دروسـتمانکردون، هەمیشـە ئوممەت و گەلی واهەیە کە: بە ڕەو ڕێگای ڕاست و دروست خەڵکی هیدایەت ئەکەن ﴿ وبە یعدلون ﴾ و بەهەقیـش بڕیار ئـەدەن و داوەری ئەکەن، ئەگەرچی دونیایش پڕبـێ لە سـتەم، واتە: لەناو ئوممەتی هەمـوو پێغەمبەرێکدا پیاو چـاك و(داعیە)هەڵکەوتووە: وەکو لـە فەرموودەیەکی (متفق علیە) داهاتـووەو دەفەرمـوێ: (لا تـزال طائفة من أمتـی ظاهرین علی الحـق لا یضرهم من خذلهـم ولا من خالفهم حتی تقوم السـاعة). واتە: لەئوممەتی مندا هەتا قیامەت دێت پشتیوانانی هەق نابڕێن، سەرپێچیئەم و ئەویش زیانێکیان پێ ناگەیەنێت ﴿ ١٨٢: والذین کذبـوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش بڕوایان بە ئایەت و نیشـانەکانی ئێمە نییـەو بە درۆیان دانان ﴿ سنسـتدرجهم من حیـث لا یعلمون ﴾ هێدی هێدی ئەیانگرین بێئەوە بەخۆشـیان بزانن. (ئیسـتیدراج) ئەوەیە هەرکە گوناحێ دەکەن، لەباتی ئەوە خوای گەورە تۆڵەیان لێبسێنێ، گوزەرانیان باشتر دەکا، ئەوانیش چەواشە دەبن و زیاتر سەردەکەنە ناو تاوان و گوناح، ئیتر کتوپڕ خوا قاریان لێ دەگرێت ﴿ ١٨٣: وأملی لهم ﴾ وماوەیەکیش مۆڵەتیان ئەدەم و، سـزایان دوا ئەخەم هەتا پترمەستیدونیا دەبن ﴿ إن کیدی متین ﴾ دڵنیابن پلانم بۆلەناو بردونیـان زۆر ورد و بەهێزە ﴿ ١٨٤: أولم یتفکروا مـا بصاحبهم من جنـة ﴾ ئاخۆ بیریان نەکردۆتـەوە، تا بزانن کە هاوڕێکەیان "موحەممەد ﷺ" هەرگیز تووشـی شێتی نەبووە؟ ئەمە وەڵامـی ئەو ئایەتەیە کە دەفەرموێ: (یاأیها الذی نزل علیە الذکر إنـک لمجنون). ﴿ إن هـو إلا نذیر مبین ﴾ ئەو هەر پەیامبەرێکی ترسێنەری ئاشـکرایە بۆ هەر خاوەن دڵێك، ئیتر چۆن پێی ئەڵێن شـێتە..؟! ﴿ ١٨٥: أو لم ینظروا فی ملکوت السموات والأرض ومـا خلـق الله من شـئ ﴾ ئایا بـۆ زانینیدەسـەڵاتی گەورەییو فراوانیـی خـوا، لەئاسمانەکان و زەوی و لەوهەموو شـتانەی ترە کە خوا دورسـتی کـردوون ڕانەماون تاملکەچ بن؟ ﴿ وأن عسـی أن یکـون قـد اقترب أجلهم ﴾ خۆ لەوەش دەچـێ ئاکامیان نزیك بووبێتەوەو دەرفەتیان نەمێنێ بۆ بەدەستهێنانی کردەوەی چاك؟! ﴿ فبأی حدیث بعدە یؤمنون ﴾ جا ئەگەر بەم قورئانە بڕوا نەکەن و دانەچڵەکێن، دەبێ بەچ قسـەیەکیتر بڕوا بکەن ﴿ ١٨٦: ومن یضلل الله فلا هادی لە ﴾ خوا ڕێ لە هەرکەسـێك بگۆڕێ "بەهۆی لاسـاری ئەوکەسـە خۆیەوە" ئیتر هیچ ڕێبەرێکی بۆ نییە دەستی بگرێ ﴿ ویذرهم فی طغیانهم یعمهون ﴾ سەرە ڕای ئەوەش وازیان لێدێنێ باهەر لەناو سەرکەشی خۆیاندا سەرگەردان بن.

هاتنی ڕۆژی سەڵاو نیشانەکانی:

هاوبەشـدانەرەکان وتیـان: ئـەی پێغەمبەر! ﷺ ئەگەر ڕاسـت دەکەیت تۆ پەیامبەری خوایت، دەسـا پێمان بڵێ: ڕۆژی قیامەت کـەی دێت؟ جا خوا ئەم ئایەتەی دابەزاندو فەرمووی: ﴿ ١٨٧: یسألونک عن الساعة ﴾ لە بابەت ڕۆژی قیامەتەوە لێت دەپرسن: ﴿ أیان مرسیها ﴾ کەی ڕوودەداو دێتە دی؟ ﴿ قل إنما علمها عند ربـی ﴾ پێیان بڵێ: تەنها پەروەردگـارم دەزانێ کەی دێت ﴿ لا یجلیهـا لوقتهـا إلا هو ﴾ ئەو نەبێ هیچ کەسـێك ناتوانێ لەکاتی خۆیدا بیخاتە ڕووو دیاری بکا ﴿ ثقلت فی السـموات والأرض ﴾ هەڵهێنـان و زانینـی هاتنـی کاتی قیامەت بۆگشـت ئەوانەی لە ئاسمانـەکان و زەویدان قورس و سـەختە ﴿ لا تأتیکم إلا بغتة ﴾ هەر کتوپڕێك بۆتان دێ.

(تەبەریـی) ئەم فەرموودەی پێغەمبـەرە دێنێ: کە ڕۆژێ قیامەت دەرگا بە مەردم دەگرێ، خەڵکیش بێئاگایە لێی، یەکێ گۆلاوەکەی چـاك دەکا، یەکێ ئاوی مەڕو پاتاڵەکـەی دەدا، یەکێ لەبازاڕدا کاڵاکەی دەنوێنێ، تەرازووەکەی بەرزکردۆتەوە، نزم کردۆتەوە.

یان لـە فەرموودەیەکـی تردا هاتـووە: هەتا خۆر لـە خۆرئاواوە هەڵنەیـەت، قیامەت نایـەت، جا هەرکە هەڵهـات وخەڵکیش دیتیان، ئەوجا گشـت باوەڕ دێنن، دیارە ئیتر ئەو کاتەیە لە هیچ کەسـێك باوەڕ وەرناگـیرێ، ئەگەر بەر لەوە بـاوەڕی نەهێنابێ. ﴿ یسـألونک کأنک حفـی عنها ﴾ جۆرێك لەتۆ ئەپرسـن –ئەی موحەممەد ﷺ!– وەك تۆ لە زانینیهاتنەکەیدا پسـپۆڕبیت ﴿ قل إنما علمها عند الله ﴾ تۆیش بڵێ: تەنها هەر خوا خۆی دەیزانێ "هیـچ کەسـیتر نایزانێ، ئیـتر ئەوانیش با ئەوەندە لەسـەری

نــەڕۆن ﴿ ولكــن أكثــر الناس لا يعلمــون ﴾ بەڵام زۆربــەی ئەم مەردمە ڕاستیەکان نازانن.

پێغەمبەریش(موحەممەد) بۆ خۆی شتێکی بەدەس نییە:

﴿ ١٨٨ : قل لا أملك لنفسي نفعا ولا ضرا إلا ما شاء الله ﴾ بڵێ: من خاوەنی هیچ شتێك –چ سوود، چ زیان– بۆ خۆشم نیم، مەگەر ئەوەندە خوا مەیلی هەبێت، ئیتر من لە کوێ هاتنی ڕۆژی قیامەت ئــەزانم؟" ﴿ ولو كنــت أعلم الغيب ﴾ ئەگەر مــن غەیب ونادیارم زانیبا بی وەحی ﴿ لاســتكثرت من الخير ﴾ ئەوحەلە خێرو بێری زۆرم بۆ خۆم گیردەکەوت ﴿ وما مسني السوء ﴾ وقەتیش خراپەو زیانم تووش نەئەبوو ﴿ إن أنا إلا نذير وبشــير ﴾ هەموو بزانن من تەنها ترســێنەرو موژدەدەرم ﴿ لقوم يؤمنون ﴾ بۆ کەســانێ بڕوا دەکەن بەپەیامبەریەتی من.

هەمووڵەیەک کەسن(ئادەم):

﴿ ١٨٩ : هوالــذي خلقكم من نفس واحدة ﴾ هەر ئەو خوایەیە کە ئێوەی لە تەنها کەسێك (ئادەم)دروستکرد ﴿ وجعل منها زوجها ليســكن إليها ﴾ وهەرلەویش (حەووا)ی هاوسەری –بۆدڵ ئارامی ئەو– فەراهەم هێنا ﴿ فلما تغشاها ﴾ جا کە ئادەم لە گەڵیاجووت بــووو ﴿ حملت حمــلا خفيفا ﴾ ئەویــش لەســەرخۆ دووگیان بوو ﴿ فمرت به ﴾ جا ماوەیەکیش بەوســکەوە مایەوە، واتە: تا کاتی لەدایکبوونــی گوزەراندی و کاری ڕۆژانەیشــی پێوە دەکرد ﴿ فلما أثقلــت ﴾ جا کە چوویە قۆناخی ســەختیو قورســییەوە، واتە: لەدایکبوونی نزیك بوویەوە ﴿ دعوا الله ربهما ﴾ هەردوو لە خوای پەوەردگاریــان پاڕانــەوەو وتیان: پەروەردگارمــان: ﴿ لئن آتيتنا صالحا ﴾ شەرتبێ ئەگەر منداڵێکی نێرینەی چاکمان پێ ببەخشێ ﴿ لنكونن من الشاكرين ﴾ لە خەڵكانی شوکرانە بژێربین ﴿ ١٩٠ : فلما آتاهما صالحا ﴾ جاهەرکە منداڵێکی نێرینەی ســاڵح و ڕاساڵی دانــێ ﴿ جعلا له شركاء فيما آتاهما ﴾ ئەوەی خــوا پێیدابوون کردیانە شــەریك وهاوبەش بۆی و، پەیمانەکەی خۆیانیان شکاند ﴿ فتعالى الله عما يشركون ﴾ جا خوا بەرزو بڵندە، پاك وبێخەوشە لەوە ئەوانە دەیکەنە هاوبەشی.

بــەڵێ.. ئەگــەر ســەیرێکی ئــەم ڕووداوو داســتانەیە بکــرێ، وا دەردەکەوێ –لە چاوی‌ئێمەوە– زۆر ئاڵۆزە، چونکە ئەگەر بەوردی سەیری داڕشتنی قورئانەکە بکرێ دەبی بابە (ئادەم)و دایە (حەوا) منداڵەکەیان کردبێتە هاوبەشی خوا!! ئیتر چۆن؟ لە بەر چی؟ ئێمە شتێکی بەهێزمان بە دەستەوە نییە بۆ چۆنییەتییەکەی، ئەگەرچی فەرموودەیەك هەیە پێشەوا (ئەحمەد)و(تیرمزی)هێناویانە، ئەویش ئیمامــی (ئیبنــی کەســیر) لە بارەیــەوە ئەڵێت: لە ســێ ڕێگەوە ناتــەواوو (مەعلوول)ــە، بێجگە لــەوەش دەڵێت: ئەو فەرموودەیە (مەوقووف)ـە. ئەگەر هەرشتێکی تر لەو بابەتەوە هەبێ بە لاوازی دادەنێ. وە هەروەها بەرێزی دەڵێت: ئیمام (حەسنی بەسری) پێی

قُل لَّآ أَمۡلِكُ لِنَفۡسِي نَفۡعٗا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ وَلَوۡ كُنتُ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ لَٱسۡتَكۡثَرۡتُ مِنَ ٱلۡخَيۡرِ وَمَا مَسَّنِيَ ٱلسُّوٓءُۚ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ ۞ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَجَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا لِيَسۡكُنَ إِلَيۡهَاۖ فَلَمَّا تَغَشَّىٰهَا حَمَلَتۡ حَمۡلًا خَفِيفٗا فَمَرَّتۡ بِهِۦۖ فَلَمَّآ أَثۡقَلَت دَّعَوَا ٱللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنۡ ءَاتَيۡتَنَا صَٰلِحٗا لَّنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُمَا صَٰلِحٗا جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ فِيمَآ ءَاتَىٰهُمَاۚ فَتَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُشۡرِكُونَ مَا لَا يَخۡلُقُ شَيۡـٔٗا وَهُمۡ يُخۡلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسۡتَطِيعُونَ لَهُمۡ نَصۡرٗا وَلَآ أَنفُسَهُمۡ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدۡعُوهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمۡۚ سَوَآءٌ عَلَيۡكُمۡ أَدَعَوۡتُمُوهُمۡ أَمۡ أَنتُمۡ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمۡثَالُكُمۡۖ فَٱدۡعُوهُمۡ فَلۡيَسۡتَجِيبُواْ لَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمۡ أَرۡجُلٞ يَمۡشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَيۡدٖ يَبۡطِشُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ أَعۡيُنٞ يُبۡصِرُونَ بِهَآۖ أَمۡ لَهُمۡ ءَاذَانٞ يَسۡمَعُونَ بِهَاۗ قُلِ ٱدۡعُواْ شُرَكَآءَكُمۡ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

وایەکە: مەبەســت بەم ڕووداوە بابە (ئادەم) و دایە (حەوا) نییە، پاشان ئیبن کەسیر دەڵێت من بۆخۆم ئەم ڕایەم بە دڵە، بەڵگەیشم ئایەتــی (فتعالى الله عما يشــركون)ــە، منیــش وەك خۆم هەرئەو بۆچوونەم پێ‌چاکە، چونکە شتیوا بۆ پەیامبەران زۆر نەگونجاوە، ئەی‌چۆن دەبێت خانەوادەی پێغەمبەران هەر ئەوەندە لە بیروباوەڕو عەقیدە تێ‌گەیشتبن؟ چۆن دەبێ نەزانن چ شتێك دەبێتە شیرك بۆ خوا؟ چۆن دەبێت نەزانن کە هەموو شتێك بەدەستی خوایە؟ چۆن دەبێت خوا بییەوێ منداڵ بمرێنێ و، شەیتان نەیەڵێت؟ تەنانەت ئەمە زۆر سامناك ترە لە خواردنی درەختەکەی بەهەشت، چونکە یەکەم: ئەو خواردنە نابێتە شــیرك. دووەم: پاکانەیشی بۆ کراوە بە ئایەتی (ولم نجد له عزما) ســێیەم: دەگونجێت کە ســەرەتای ئایەتەکە باس لەئادەم و حەوا بێت و، ناوەڕاستەکەی بۆ گێڕانەوەی شتێك بێت کە لە سرووشت و تایبەتمەندی نەوەکانی ئەوان بێت. واتە: وەچەکانمانیان، چونکە بنیادەمن لە سرووشــتیانەوە نزیکە

داوای شتیوا بکەن و، پاشانیش بە پێچەوانەوە ڕەفتار بکەن.

خواکانتان - بەدەرلە خوا - بێتوانان:

﴿ ١٩١ : أیشرکون ما لا یخلق شیئا ﴾ ئایا دەبێ شتێك بکەنە هاوبەشی خوا، کە نەتوانێ هیچ شتێك دروست بکات؟ ﴿ وهم یخلقون ﴾ دەبێ خۆشیان -هاوبەشەکان- دروست بکرێن، واتە: خۆ ئەوبتانە خۆیان دروست کراون، ئیتر چۆن ئەپەرسترێن؟ ﴿ ١٩٢ : ولا یستطیعون لهم نصرا ﴾ و بەهیچ شێوەیەکیش ناتوانن هیچ یارمەتی و کۆمەکی پەرستیارەکان بدەن ﴿ ولا أنفسهم ینصرون ﴾ تەنانەتی ناتوانن کۆمەك بەخۆیشیان بکەن و، خراپەیەك لە خۆیان بگێڕنەوە، ئیتر چۆن دەیانپەرستن ﴿ ١٩٣ : وإن تدعوهم إلی الهدی ﴾ خۆ ئەگەر بانگیشیان بکەن بۆ ئەوەی ڕێی ڕاستتان نیشان بدەن ﴿ لا یتبعوکم ﴾ هیچ نابیسن و بە دەنگتانەوە نایەن ﴿ سواء علیکم أدعوتموهم أم أنتم صامتون ﴾ بانگیان بکەن، یا بێدەنگبن و دەنگ نەکەن، یەکبارە بۆتان، واتە: داوایان لێ بکرێ، یان نەکرێ یەکسانە ﴿ ١٩٤ : إن الذین تدعون من دون الله عباد أمثالکم ﴾ بێگومان ئەوانەی کەئێوە -بێجگە لە خوا- بانگیان ئەکەن و ئەیانپەرستن؛ هەر بەندەو دروستکراون وەك خۆتان ﴿ فادعوهم فلیستجیبوا لکم ﴾ دەسا بانگیان بکەن با وەڵامتان بدەنەوە ﴿ إن کنتم صادقین ﴾ ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن ئەوانە شتێکیان بە دەستە ﴿ ١٩٥ : ألهم أرجل یمشون بها ﴾ ئا خۆ ئەوانە -لانی کەم- دەتوانن وەك ئێوە لەسەرپێ بچن بۆ پێویستییەکانیان ﴿ أم لهم أیدیبطشون بها ﴾ یان دەستیان هەیە هەڵەتی پێ بەرن بۆ ڕەتدانەوەی نەیار وناحەزیان ﴿ أم لهم أعین یبصرون بها ﴾ یان چاویان هەیە پێی ببینن؟ ﴿ أم لهم آذان یسمعون بها ﴾ یان گوێیان هەیە پێی ببیسن؟" جا ئەگەر ئەوانە -هەرهیچ نەبێ- بە ئەندازەی ئێوە تواناو دەسەڵاتیان نییە، باشە! چۆن هاواریان لێدەکەن وئەیانپەرستن؟ ﴿ قل أدعوا شرکاءکم ثم کیدون ﴾ بڵێ: دەسا هاوار لە بتەکانتان بکەن، پاشانیش -بەهەمووتانەوە- نەخشەو پلانیلەناوبردنم دابڕێژن ﴿ فلا تنظرون ﴾ بە هیچ شێوەیەکیش مۆڵەتم مەدەن، واتە: ئێوە هەرچی بکەن، من بە خەیاڵدا نایەت و نرخی بۆ دانانێم، چونکە خوای گەورە لەمەکروحیلەی ئێوە دەمپارێزێ ﴿ ١٩٦ : إن ولیی الله الذی نزل الکتاب ﴾ بە ڕاستی گەورەو سەرپەرستیکاری من هەر ئەوخوایە کە: ئەم قورئانەی ناردۆتە خوارەوە ﴿ وهو یتولی الصالحین ﴾ و هەر بۆخۆیشی چاودێریو سەرپەرشتی سالحان و چاکان ئەکات ﴿ ١٩٧ : والذین تدعون من دونه ﴾ خۆ ئەوانەی ئێوە -کە بێجگە لە خوا- هاواریان لێ دەکەن ﴿ لا یستطیعون نصرکم ﴾ نەدەتوانن یارمەتی ئێوە بدەن ﴿ ولا أنفسهم ینصرون ﴾ ونەیارمەتیخۆیشیان بدەن ﴿ ١٩٨ : وإن تدعوهم إلی الهدی لایسمعوا ﴾ ئەگەر داوای هیدایەتیان لێ بکەن بۆ ئەوەی خێرتانی تێدایە، نابیسن، ئیتر چۆن دەتانەوێ وەڵامتان بدەنەوەو یارمەتیتان بدەن ﴿ وتراهم ینظرون إلیک ﴾ وادەبینی -بە ڕەواڵەت- بۆتدەڕوانن ﴿ وهم لا یبصرون ﴾ کەچی هیچ نابینن لە هەقیقەتدا.

لەهەڵەی یەکتر چاو بپۆشن:

﴿ ١٩٩ : خذ العفو وأمر بالعرف ﴾ هەمووکات بۆ جێبەجێکردنیئیش وکارەکانت ڕێگەی ئاسان بگرە بەر و، عەفوو لیبووردنیش ڕەوشتت بێ و، هەردەم فەرمان بە چاکەبدە ﴿ وأعرض عن الجاهلین ﴾ و لەخەڵکانی نەفامیش روو وەرگێڕەو، سەر مەخەرە سەریان و، لە ڕێگەی بانگەوازە(دەعوە)وە برۆو هەنگاو بنێ، واتە: پاش بەڵگە هێنانەوە بۆیان، ئەگەر هەر سوور بوون لە سەر کاری نەفامیخۆیان، پشت گوێیان بخەو بە کاری دەعوەوە خەریكبە ﴿ ٢٠٠ : وإما ینزغنک من الشیطان نزغ ﴾ وهەرکاتێکیش لە شەیتانەوە وەسوەسەیەکت بەدڵا هات و، هەڵی نایت بۆکردنی کارێکی ناشەرعی و حەرام ﴿ فاستعذ بالله ﴾ تۆش پەنا هەر بە خوا بەرەو خۆت بدە لای ئەو ﴿ إنه سمیع علیم ﴾ چونکە بە ڕاستی ئەو زۆر ژنەواو، زۆر زانایە بەگوتارو ڕەفتاری مرۆڤ ﴿ ٢٠١ : إن الذین اتقوا ﴾ بێگومان ئەوانەی کە لە شیرك و کاریناشەرعیی پارێزدەکەن ﴿ إذا مسهم طائف من الشیطان ﴾ هەر کە وەسوەسەو خەتەراتێکیان لە شەیتانەوە پێدەگا ﴿ تذکروا ﴾ بەخێراییدادەچڵەکێن و بیر ئەکەنەوەو لەسەر ڕێگەیخوا پێدادەگرن ﴿ فإذا هم مبصرون ﴾ دەبینی -زۆر زوو- چاویان ئەکرێتەوەو لەگوناهان دەگەڕێنەوە ﴿ ٢٠٢ : وإخوانهم یمدونهم فی الغی ﴾ برا خراپە ئادەمییەکانیان -ئەوانەی کە هەردەم بەدوای شەیتاندا ئەڕۆن و لەخوا ناترسن- هاوکارییان دەکەن و تێدەکۆشن تازیاتر سەرلێشێواویان بکەن ﴿ ثم لا یقصرون ﴾ ئیترکۆتا ناکەن وناگەڕێنەوە بۆ ڕێیهەق ﴿ ٢٠٣ : وإذا لم تأتهم بآیة ﴾ وە هەر کات داوای مۆعجیزەیەکت لێبکەن و تۆیش بۆت ئەنجام نەدرێت ﴿ قالوا لولا اجتبیتها ﴾ ئەڵێن: باشە! بۆ خۆت -ئەی موحەممەدﷺ- بۆ ڕێکی ناخەی؟ ﴿ قل إنما أتبع ما یوحی إلی من ربی ﴾ پێیان بڵێ: من تەنها پەیڕەوی لەوە ئەکەم لە لایەن پەروەردگارمەوە بە وەحی و سروش بۆم دێ ﴿ هذا بصائر من ربکم ﴾ ئەم قورئانەو ئایەتەکانی کۆمەڵە مەشخەڵێکی

پەروەردگارتــن، ئایــەت و مۆعجیزەی تری ناوێ وبەســە بۆ ڕێ دەرکــردن ﴿ وهـدی ورحمة لقـوم یؤمنون ﴾ و ڕێ نیشـاندەر و میهرەبانییە بۆ کۆمەڵێك باوەڕ دێنن وکاری پێ دەکەن.

کەقورئان دەخوێنرێ گوێی بۆ رادێرن:

﴿ ٢٠٤: وإذا قرئ القرآن فاستمعوا له ﴾ وە هەر کە ئەم قورئانە دەخوێندرێ زۆر بــەوردی -ئێوە ئەی ئیمانداران!- گوێی بدەنێ ﴿ وأنصتـوا لعلكم ترحمون ﴾ و کڕو بێدەنــگ بن و هەراو هوریا مەکەن، ســابەڵکو خوا لە بەر ڕێزلێنـان و قایلبوون بەگەورەیی وڕێــزداری قورئان، بەزەیی پێتانا بێتــەوە، واتە: بە پێچەوانەی هاوبەشدانەرەکانەوە، کە ئەوان لەکاتی خوێندنی قورئاندا دەیکەنە هەراو هۆسەو دەڵێن: (لا تسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه..).

بەیانی و ئێوارە بەترسەوە لەخوا بپارێوە:

﴿ ٢٠٥: واذكـر ربـك في نفسـك تضرعا وخيفـة ودون الجهر من القول ﴾ بەلارەملی و ترســەوەو بەنهێنی و لەسەرخۆ، هەمیشە گەورەیی خــوای پەروەردگارت یاد بکە، لە فەرموودەیە کی(متفق علیه)شـدا هاتــووە: کــە (ئەبوو مووســای ئەشـعەری) دەڵێ: لە ســەفەرێکدا هەندێ لە خەڵکەکە لە دوعــا کردندا دەنگیان بەرز کــردەوە، پێغەمبــەری ﷺ گوێی لەخەڵکەکەوەبــوو بەدەنگی بەرز دۆعایــان کرد! فەرمــووی: ((أيها النـاس إربعـوا (إرفقوا)، على أنفسـكم، فإنكم لا تدعون أصم ولا غائبا، إن الذي تدعونه سـميع قريب)) واتە: بەهێواش ولەســەرخۆ دۆعابکــەن، چونکە ئێوە لە کەسـێکیکەرو دوور داوا ناکــەن، خوای ئێوە نزیــك و ژنەوایە. ﴿ بالغـدو والآصال ﴾ هەموو بەرەبەیان و، دەماو دەمی ئێوارانێك ﴿ ولا تكـن من الغافلين ﴾ وهەرگیز لە بــێ ئاگایان مەبە، واتە: لەوانە پەند وەرناگرن.

ئاگادارییەك: ئیمامی ئەحمەد لە (ئەبوو هورەیرە) دەڵێ: پێغەمبەر نوێژێکــی بەدەنگی بەرز خوێندو،پاشــان فەرمــووی: ئەرێ هیچ کەسـێکتان لەگەڵ من سوورەتی(فاتحە)و ســوورەتی تری خوێند؟ پیاوێك گوتی بەڵی من خوێندم، فەرمووی: باشە! بۆ دەبێ لەگەڵ مــن قورئان بخوێنــرێ؟! واتە: ئێوە گوێ بگرن بۆ پێشـنوێژەکە، ئەوســا خەڵکەکــەش وازیان لــە خوێندنی ســوورەتی (فاتیحە)و قورئانیتر هێنا لەونوێژانەدا بەدەنگی بەرز دەخوێنرێن.

(عەبدوڵــڵای کــوری موبارەك)یـش دەڵێ: لە نوێــژە (جەهرییە) کاندا، نابێ (مەئمووم) هیچ شـتێك بخوێنــێ، ئیمامی (مالك)و، ئیمامی (شــافعی) لــە قەولی(قەدیم)یـدا و، ریوایەتێـك لە ئیمام (ئەحمەد)یشــەوە هەروا دەڵــێن، بەڵام (ئەبووحەنیفــە)و ئیمامی (ئەحمەد) دەڵێن: کە(مەئمووم) هەرنوێژێك (جەهری، یان سڕیی) بەکۆمەڵ بیکات (قیرائە)ی لەســەر نییە. بەڵام ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: هەموو کاتێك (قیرائە)ی لەســەرە. (ئیبن جەریر)یش دەڵێ: مەبەســت لەم کڕوو بێ دەنگییە لەکاتی خوێندنی قورئاندا: کڕوو

إِنَّ وَلِـِّۧيَ ٱللَّهُ ٱلَّذِي نَزَّلَ ٱلۡكِتَٰبَۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَطِيعُونَ نَصۡرَكُمۡ وَلَآ أَنفُسَهُمۡ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدۡعُوهُمۡ إِلَى ٱلۡهُدَىٰ لَا يَسۡمَعُواْۖ وَتَرَىٰهُمۡ يَنظُرُونَ إِلَيۡكَ وَهُمۡ لَا يُبۡصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ ٱلۡعَفۡوَ وَأۡمُرۡ بِٱلۡعُرۡفِ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ إِذَا مَسَّهُمۡ طَٰٓئِفٞ مِّنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبۡصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخۡوَٰنُهُمۡ يَمُدُّونَهُمۡ فِي ٱلۡغَيِّ ثُمَّ لَا يُقۡصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَإِذَا لَمۡ تَأۡتِهِم بِـَٔايَةٖ قَالُواْ لَوۡلَا ٱجۡتَبَيۡتَهَاۚ قُلۡ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّيۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمۡ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ فِي نَفۡسِكَ تَضَرُّعٗا وَخِيفَةٗ وَدُونَ ٱلۡجَهۡرِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ ٱلۡغَٰفِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسۡجُدُونَ ۩ ﴿٢٠٦﴾

بێدەنگییــە لەکاتی نوێژو وتارەکانی جەژنــی قوربان و، جەژنی ڕەمــەزان، ڕۆژی هەینیدا، چونکە فەرموودە هەیە فەرمان دەدا کە لە پشــت پێشنوێژو، لەکاتی وتارەکاندا بێدەنگ بن. ﴿ ٢٠٦: إن الذين عند ربك ﴾ ئەو فریشتانەی کە لای پەروەردگارتن و نزیکن لە میهرەبانی ئەوەوە ﴿ لا يستكبرون عن عبادته ﴾ هەرگیز خۆ بە گەورە نازانن و ســەر پێچی لە پەرستنی ئەو ناکەن وەك هاوبەش دانەرەکان نین کە دەعیە نەهێڵێ بیپەرســتن ﴿ ويسـبحونه ﴾ لە هەر شــتێ شایســتەی ئەو نەبێ بە پاك و خاوێــن ڕایئەگرن و، تەنها بەگەورەیی ئەو قایل ئەبن ﴿ وله يسجدون ﴾ هەر بۆئەویش ســوژدەو کڕنووش ئەبەن و، تەنها ئەو دەپەرســتن، دەسا ئێوەش وابن. جەماوەری زانایان ئەڵێن: ئایەتی(وله يسـجدون) بۆ قورئان خوێنەران و گوێگران جێی ســوژدەیە، وە لە دیاریکردنی جێگای ســوژدەکانی قورئان و ژمارەیاندا، زاناکان کێشــەیانە، بەڵام لای سەرووی بۆچوونەکان ئەمەیە کە: سووژدەکان لەقورئاندا پازدەن،

لە کۆتایی ئەم سوورەتی (ئەعراف)ـەوە دەسپێی دەکەن و لە کۆتایی سوورەتی (عەلەق)دا تەواو دەبن، مالکی و شافعییەکان دەڵێن: لە تەواوی ئەو پازدە شوێنەدا لە کاتی خوێندونیاندا سوژدە بردن سووننەتە.

لە کۆتایی ئەم سوورەتەوە زۆر سوپاسی بێ پایانی خوای کارزان دەکەم کە یاریدام بۆ تەواو کردنی تەفسیرەکەی.

سوورەتی (ئەنفال)

مەدەنییەو (٧٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بایەخ بەبەرنامەو لایەنی یاسا دەدا، بە تایبەتی یاسا بۆ جیهاد، چارەبۆ هەندێ بابەت دادەنێت کە پاش رووداني جەنگەکان پەیدا دەبن، بۆنموونە: یاسای جەنگ دادەبەزێنێت-ئەگەر ناچار کران بۆ جەنگ ولەگەڵ چەند رێنماییەکی تردا بۆ کاتی رووبەرووبوونەوە لەگەڵ دوژمنانی دینی خوادا.. دەستور ویاسا بۆ دیل و دەسکەوتەکانی جەنگ. ئەم سوورەتە پاش رووداوەکەی (بەدر) هاتە خوارێ کە: بەراستیبە رووداوێکی زۆر پیرۆز لە مێژووی موسڵماناندا دەژمێردرێ، چونکە دەرگای واڵا کرد لەبەردەم گشت غەزاکانی تردا، سوپاس و شوکرانە بژێری بوو لە بەرامبەر ئەو سەرکەوتنە پیرۆزەوە.. تەنانەتی هەندێ لە هاوەڵان بەم سوورەتەیان دەگوت: سوورەتی (بەدر)، چونکە زۆر بەدرێژە باسی رووداوەکەی رۆژی بەدر ئەکات، شیاوی باسە رووداوەکە لە مانگی رەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچیدا بوو، رووداوەکەش بە سەرکەوتنی هەق دەژمێردرێ بەسەر ناهەق و پروو پووچدا، بەر پەرچ دانەوەیەکیشە بۆ ئەو هەموو سەرکێشی و دەستدرێژییە دەکرایە سەر موسڵمانەکان، هۆی رزگار کردنی ئەو پیرەمێردو ژن و منداڵانە بوو کە: بێ دیفاع مابوونەوەو هەر رۆژەی بروبیانویەکیان پێ ئەگرتن، بەتایبەتی ئەوانەی لە مەککەدا لە بەر دەستیاندا بوون و دەیانگوت: (ربنا أخرجنا من هذه القرية الظالم أهلها..) ئەو سا خوای میهرەبان وەڵامی دانەوەو ئەو غەزایەی بۆ رێكخستن و، دەرەنجام بوو بەمایەی سەرکەوتنی موسڵمانەکان بە سەر بتپەرستەکاندا، لەگەڵ کەمی ژمارەیان و ناتەواوی چەك و تەقەمەنی ئەوکاتەیان بەرامبەر بە دوژمنان و، خۆئامادە نەکردونیان بۆ جەنگەکە، چونکە موسڵمانەکان بۆ ئەوە هاتبوون ماڵ وسامانە زەوتکراوەکەیان لە قورەیش بسێننەوە.. بۆیە رێگەیان لەکاروانەکە گرت، بەڵام دەرەنجام ئەو جەنگە لابەلایە رووی‌دا، بەکورتی: ئەو رووداوەی (بەدر)ی گەورە جێگای تایبەتی خۆی هەیە لەمێژووی موسڵماناندا، چونکە پۆزەی دوژمنانی دینی خوای تێدا شکێنراو، بوو بە وانەی سەرکەوتن و عیززەت و سەرفرازی هەردوو دونیا بۆ موسڵمانان. لە کاتی گێرانەوەی رووداوەکەدا شەش جار خوای کارجوان -ناوبەناو- بە (یا ایها الذین آمنوا..) بانگ دەکاتە موسڵمانەکانکە: زیاتر خۆ بگرن و ئارامیان ببێ لە بەرامبەر ئەو رووداوانەوە بەرەنگاریان دەبنەوە، چونکە پیرۆزیی و عیززەت لە روو بەروو بوونەوەو لە خۆ ئامادە کردندایە.. دەبێ ئەمەش بزانن ئێوەکە داوای بروا و ئیمان دەکەن، نابێ هیچکات خافڵ بن لە دوژمنتان، بۆیە جارێ داوایان لێ‌دەکات کە هیچکات لە رووبە رووبوونەوەدا هەڵنەیەن و پشت هەڵنەکەن، ئەگینا بە توندترین شێوە سزاو تۆڵە دەدرێن، جارێکی تر داوایان لێ دەکات گوێ رایەڵیی خواو پەمیامبەر بن ﷺ و، سەرپێچی لەفەرمانەکانیان نەکەن، جارێکی تریش پێیان دەڵێت ئەو بەرنامەی پەیامبەر ﷺ ئەوانی بۆ بانگدەکات مایەی زیندەگیی و، ژیان و ژیوارێکی خۆش و بەختیاری هەردوو جیهانە. بانگیان دەکات کە: هەرگیز نهێنی یەکانی خۆیان نەخەنە بەردەستی بێ بروایان و، لەملاو لەولا بڵاویان نەکەنەوە هەتا دوژمن نەزانێ خەریکی چین، چونکە بڵاوکردنەوەو درکاندنی نهێنییەکان دەبێتە خیانەت و گزیکاری لە خواو لە پەیامبەر ﷺ و لە موسڵمانان. پێیان دەڵێت: کە"تەقوا" مایەی هەموو سەرکەوتنێکەو، بەرزترین بەروو بووی دەبێ، کە وابوو هەمیشە دەبێ لە خوا بترسن و، لەهەموو جموجوڵەکانتان بەئاگابن، پێیان دەڵێت: هەرگیز پەرت و تەفرەقەو پەراگەندە نەبن، ئەگینا تێ‌دەشکێن و هێزو پێزتان بە با دەروات، چونکە هەموو سەرکەوتنێك لەپاڵ وەحدەت و یەکریزی دایە. لە کۆتاییدا پێیان دەڵێت کە لەناوخۆیاندا یەکتریان خۆش بوێ، دەڵێ: گشت موسڵمانانی‌دونیا، بە یەك گەل و،یەك ئوممەت دەدرێنە قەڵەم.. پێشیان دەڵێ: نابێ لە نێوان موسڵمانان و بێ باوەراندا پەیوەندی لەسەرحسابی دین وئاقیدە هەبێ، ئەگەرچی خزمایەتیش لە نێواندا هەبێ. ئەمە کورتەی"ئەهداف" و ئامانجەکانی سوورەتی (ئەنفال) بوو. لەخوای دلۆڤان دەخوازم سوود بەخش‌بێت.

ئەنفال چییە؟

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١ يسألونک عن الأنفال ﴾ هاوەڵان لەبابەت ئەو دەستکەوتەی جەنگی (بەدر)ەوە لێت‌دەپرسن: ئاخۆ بۆ کێ‌بێ و، چۆن دابەش ئەکرێ؟ ﴿ قل الأنفال لله والرسول ﴾ پێیان بڵێ: حوکمی(ئەنفال) بە دەست خواو پەیامبەرە، واتە:

شێوەی دابەشکردنەکەی تایبەتە بەوانەوە ﴿ فاتقوا الله ﴾ دەبێ ئێوەش لەخوا ترستان هەبێو، سەرپێچی لە بڕیارەکانی نەکەن ﴿ وأصلحوا ذات بينكم ﴾ ونێوان خۆتان بسازێنن و، دەبێ گشتان یەکبن و جیاوازی و کێشەتان نەبێت و، یەکتر ئاشت بکەنەوە ﴿ وأطيعوا الله ورسوله ﴾ وگشت کاتێ لە فەرمانی خواو، لەقسەی پەیامبەری ئەو، گوێڕایەڵی بکەن، بەتایبەتی دەربارەی دەستکەوتەکەی بەدر. (عوبادە) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لەبارەی ئێمەی ئەهلی بەدرەوە هاتە خوارێ، چونکە ئێمە بووین لە شێوەی دابەشکردنی دەستکەوتەکەدا کێشەو ناکۆکیمان بوو، ئەوسا خوایش ئەنفالەکەی لێ سەندینەوەو خستیە بەر دەست پەیامبەری خۆی ﷺ، پێشەوا(ئەحمەد)ریوایەتیکردووە. ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ کە بڕواتان هێناوە، دەبێ ملکەچبن.

موسڵمانە راستەکان بناسە:

﴿ ٢: إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم ﴾ باوەڕدارانی راستەقینەو دڵسۆز هەر ئەوانەن کە هەرناوی خوا هێنرا، دڵیان لەبەر گەورەییئەو دەکەوێتە لەرزەو، ترسی لێدەنیشێت ﴿ وإذا تليت عليهم آياته ﴾ هەرکە ئایەتەکانیشی دەخوێنرێنەوە بەسەریاندا ﴿ زادتهم إيمانا ﴾ باوەڕیان زیادو بەهێز ئەبێ.

ئیمامی (بوخاری) و، گەلێ لە زاناکانی تر ئەم جۆرە ئایەتانە دەکەنە بەڵگەی زیادبوونی ئیمان و باوەڕ، هەروەکو جەماوەری ئەم ئوممەتەیش هەر رایان وایە، تەنانەتی پێشەوا (شافعی) و، ئیمامی (ئەحمەد) و هەندێکیدی باسی (ئیجماع)ی لەسەر دەکەن.

﴿ وعلى ربهم يتوكلون ﴾ هەر بەپەروەردگاریشیان پشت ئەبەستن، واتە: پشت وپەنایان هەر ئەوە ﴿ ٣: الذين يقيمون الصلاة ﴾ ئەوانەشن کە بەرێکو پێکی نوێژ ئەکەن ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لەو بژێوەیش بەشماندراون لەرێی خوادا دەبەخشن، بەناوی زەکاتەوە بێت، یان بەناوی سەدەقەوە ﴿ ٤: أولئك هم المؤمنون حقا ﴾ باوەڕدارانی راستەقینە هەر ئەوانەن، چونکە کردەوەیشیان خستۆتە پاڵی ئیمانەکەیان ﴿ لهم درجات عند ربهم ومغفرة ورزق كريم ﴾ بەلای پەروەردگاریانەوە پلەو پایەیەکی زۆرو، لیبووردن و رۆزی بەردەوام و چاك و پاکیشیان هەیە،

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٤):

١) تەقواو خۆ پارێزی لەبەزاندنی بڕیارەکانی خوا.

٢) ڕێکخستنی نێوان موسڵمانان و، پاراستنی تەبایی و ئاشتی نێوانیان.

٣) بە یەکخواپەرستی و تاعەت، ئیمان زیاد ئەکا، بە سەرپێچی و نافەرمانیش ئیمان کەم ئەکا.

٤) باوەڕداران هەندێکیان باوەڕیان کاملە، هەندێکیشیان کەم و کورت و ناتەواوە.

سُورَةُ الأَنفَال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنفَالِ ۖ قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِن بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَن يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

٥) نیشانەی ئیمانکاملی ئەمەیە کە لەم ئایەتەنەدا روونکراوەتەوە.

پەیڕەوی لە پێغەمبەر ﷺ بکە پیشەی خۆت:

﴿ ٥: كما أخرجك ربك من بيتك بالحق وإن فريقا من المؤمنين لكارهون ﴾ هەرچۆنێ دەستەیەك لەموسڵمانەکان، دەرچوونی تۆیان لە ماڵەکەت (لە مەدینە) پێناخۆش بوو، ئەگەرچی بەفەرمانی پەروەردگارت بووو کارێکی رەواو دروستیش بوو، هەر ئاواش دابەشکردنی دەستکەوت و (ئەنفال)ـەکەیان ـبەو شێوەیەـ پێناخۆش بوو، بۆ دواییش بەخێریان تەواو بوو ﴿ ٦: يجادلونك في الحق بعد ما تبين ﴾ هێمان ـپاش دەرکەوتنی هەق وراستیـ ئەوان دەمەقاڵێ و موجادەلەت لەگەڵ دەکەن سەبارەت بەو بڕیارە راستەیە "بڕیاری جەنگ لەگەڵ کافراندا" دەڵێن: خۆ ئێمە بۆ جەنگ نەهاتووین، بەڵکو هەر بۆ کاروانەکە هاتووین، جا لەبەرئەوە

دەبێ بگەڕێینەوە" واتە: ئەگەر چی پێشیان خۆش نەبوو تۆ خۆت خاوەنی (ئەنفال)ـەکەبیت و بەکێی ئەدەیت بیدەی، بەڵام خیر لەوەدابوو ﴿ کأنما یساقون إلی الموت ﴾ وا دەمەقاڵێ و ململانێت لەگەڵ دەکەن دەڵێیت بۆ مردونیان لێدەخورن ﴿ وهم ینظرون ﴾ و بە ئاشکرا مردن دەبینن و لە پێش چاویانەوەیە، چونکە ئەمان هەم ژمارەو هەم چەکیان لە بێباوەڕەکان کەمتر بوو ﴿ ٧: وإذ یعدکم الله إحدی الطائفتین أنها لکم ﴾ ئەی لەبیرتانە! خوا بەڵێنی یەکێ لەدوو تاقمەکەی پێدان -کاروانەکە، یان سوپاکە- ئەوە بوو کاروانێك بە بازرگانییەکی زۆرەوە لە وڵاتی شامەوە -بە سەرۆکایەتی ئەبوو سوفیان- دەگەڕایەوە، پەیامبەریش ﷺ بەوەحی وبە سرووش ئاگادار کرابوو کە: یەکێ لەو دوو دەستەیە -سوپاکە، یان قافڵەکە- دەسکەوتی ئێوە دەبێ، ئەوسا پەیامبەریش ﷺ مەشورەتی بە هاوەڵانی کرد، چی بکەن باشە؟ ئەوانیش لەبەرئەوە خۆیانیان ئامادە نەکرد بوو بۆ جەنگ، حەزیان لە قافڵەکە دەکرد. ئینجا کە لەو دەمەدا کەهەراوکێشەیان لەناوپەیدا بوو، پەیامبەریش ﷺ تووڕەو دڵگرانبوو لێیان، پاشان هاوەڵان ئامادەیی خۆیانیان دەر بڕی بۆجەنگەکەو، تەنانەتی بیشیان خاتە دەریاوە هەرئامادەن.. پاشان ئەویش موژدەی سەرکەوتنی پێدان (سیرەی ئیبن هیشام). ﴿ وتودون أن غیر ذات الشوکة تکون لکم ﴾ حەزتان دەکرد ئەوقەی دەستە بێچەکەکە بن، واتە: کاروانەکە، نەك لەشکرو سوپاکە ﴿ ویرید الله أن یحق الحق بکلماته ﴾ خۆ خواش دەیەوێ بەڵێنەکەی خۆی بچەسپێنێ، دەیەوێ دینی هەق وراست (دینی ئیسلام) زاڵ بکا ﴿ ویقطع دابر الکافرین ﴾ و ڕەگ و ریشەی بێ باوەڕانیش ببڕێ ﴿ ٨: لیحق الحق ویبطل الباطل ﴾ ئەوە دەکا هەتا هەق و راستی سەقامگیر بکاو، ناڕەواو ناهەقیش، هەڵوەشێنێ ﴿ ولو کره المجرمون ﴾ با تاوانبارانیش پێیان ناخۆش بێت.

هانا دەبەنە بەر خوا، ئەویش دێت بە هانایانەوە:

﴿ ٩: إذ تستغیثون ربکم ﴾ وەبیربێنن ئەودەمەدا کە ناڕەحەت و دڵ نیگەران بوون و، هاناتان بۆپەروەردگارتان بردو پێغەمبەریش -وەك موسلیم هێناویەتی- رووی کردە رووگەو فەرمووی: ((اللهم أنجزلی ما وعدتنی، اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام فلن تعبد فی الأرض أبدا)) خوایا! بەڵێنەکەی خۆتم بۆ جێبەجێ بکە، خوایا! ئەگەر ئەم دەستەیە لەناو بچێت، ئیتر تو هەرگیز ناپەرستریێت، جا لەو دەمەدا ئەم ئایەتە هاتوو فەرمووی: ﴿ فاستجاب لکم ﴾ ئەوا پەروەردگارتان وەڵامی دانەوە ﴿ أنی ممدکم بألف من الملائکة مردفین ﴾ کە: دڵنیابن بە شوێنییەکدا هەزار فریشتە بۆ پشتیوانیتان ئەنێرم ﴿ ١٠: وما جعله الله إلا بشری ﴾ و خوا ئەوەی هەر بۆ ئەوەکرد کە ببێتە مژدەی سەرکەوتنتان ﴿ ولتطمئن به قلوبکم ﴾ ودڵیشتان ئۆقرە بگرێ پێی ﴿ وما النصر إلا من عندالله ﴾ و ئەوەش بزانن کە سەرکەوتن ویارمەتیش تەنها لای خوایە ﴿ إن الله عزیز حکیم ﴾ بە راستی خوا زۆر بەتواناو بەدەسەڵاتە، زۆریش کارجوان و لەکارزانە، ئەوەتە جیهاد فەرز دەکات هەتا نەیارو دوژمنەکانتان سەرکوت ببن.

خوا لە بەدردا بۆ ئۆقرەی دڵهاوەڵانی خەواند:

﴿ ١١: إذ یغشیکم النعاس أمنة منه ﴾ ئەوەشتان لە بیر بێت -کە بەرۆژێ پێش جەنگەکە- بەخەوەنووچکە لەوکاتی ناڕەحەتی و ترسەدا هێمنی و ئاسوودەیی دایگرتن.

(عەلی) کوری ئەبوو تالێب) ئەڵێت: لەو رۆژەدا هەموو خەومان لێکەوت، پەیامبەر خوا نەبێت ﷺ ئەو لە بن دەرختێکدا هەر نوێژی ئەکرد و، هەتا بەیانی لە خزمەت پەروەردگاریدا پاڕایەوەوداوای یارمەتی لێکرد ﴿ وینزل علیکم من السماء ماء ﴾ بارانیشی لە ئاسمانەوە بۆتان نارد ﴿ لیطهرکم به ﴾ تاله چڵك وچەپەڵی رێگە پاك و خاوێنتان بکاتەوە ﴿ ویذهب عنکم رجز الشیطان ﴾ وبەدگومانی وهەموو خەیاڵات و نیازێکی نەگونجاوی شەیتانیشتان لێوە دوورخات ﴿ ولیربط علی قلوبکم ﴾ ودڵنیاتانکات لەسەریارمەتی خۆی ﴿ ویثبت به الأقدام ﴾ ولەگۆرەپانی جیهاددا پێتان مەحکەم و سەقامگیر کا.بەڵێ.. موسڵمانەکان پێش ئەوە بگەنە(بەدر) چڵك و چەپەڵی رێگەو، تینوویەتی و، هەر حاڵەتێکی تری ناهەمواریان تووشببوو، جا خوای گەورە -وەك کەرامەت و رێزلێنان بۆیان- ئەو بارانەی بۆ باراندن و،ئەوانیش خۆیانیان پێخاوێن کردەوە. ﴿ ١٢: إذ یوحی ربک إلی الملائکة ﴾ وەبیرتان بێت کە پەروەردگارت نیگای بۆ فریشتەکان کرد: ﴿ أنی معکم ﴾ کە بچن هاوکارییان بکەن، بە راستی خۆیشم لەگەڵتانم ﴿ فثبتوا الذین آمنوا ﴾ و غیرەت وەبەر بروادارەکان بنێن و، موژدەیسەرکەوتنیان بدەنێ و، دڵ ئەستووریان بکەن ﴿ سألقی فی قلوب الذین کفروا الرعب ﴾ بۆخۆیشم زوو ترس و بیم ئەخەمە دڵی کافرو بێ باوەڕەکانەوە، هەتا هەڵبێن وجەنگییان پێنەکرێت ﴿ فاضربوا فوق الأعناق ﴾ دەسا ئێوەش -ئەی فریشتەکان!- بە توندی لەملیاندەن ﴿ واضربوا منهم کل بنان ﴾ وهەموو پەنجەو سەر پەنجەکانیان بپەڕێنن، هەتا لە کار ئەکەون و، بە ئاسانی دیل ئەکرێن، وەیان ئەکوژرێن واتە: سەروو دەستیان بپەڕێنن، هەتاجەنگییان پێنەکرێت ﴿ ١٣: ذلک بأنهم شاقوا الله ورسوله ﴾ ئەوەش چونکە دژایەتی خواو

پێغەمبەرەکەی دەکەن ﴿ ومن یشاقق الله ورسوله ﴾ هەر کەسیش لەگەڵ خـواو پێغەمبەری ئەودا دژایەتی و ململانێ بکا ﴿ فإن الله شـدید العقاب ﴾ بە ڕاسـتی خوا تۆڵەی زۆر بەهێزە، سەختگیرە ﴿ ١٤: ذلکم فذوقوه ﴾ دەسا لەدونیادا ئەو سزایە بیچێژن ﴿ وأن للکافرین عذاب النار ﴾ بێگومانیشبن لە دوا ڕۆژدا سزای ئاگر بۆ کافرەکان ئامادەیە.

لەبەر زۆری دوژمن هەڵمەیەن:

﴿ ١٥: یاأیهاالذیـن آمنـوا ﴾ ئـەی گـەلی خاون بـاوەڕ! ﴿ إذا لقیـتم الذین کفروا زحفـا ﴾ هەرکە لە مەیدانی جەنگدا تووشـی بـێ باوەڕان بوون و بە زۆری هێرشـیان بۆهێنـان و کەمکەم لێتان نزیـك دەبوونەوە ﴿ فلا تولوهم الأدبار ﴾ نابێ پشـتیان تێ بکەن و، هەڵبێن و ڕابکن، بەڵکـو دەبێ بەرامبەریان خۆڕاگربن ﴿ ١٦: ومن یولهم یومئذ دبره ﴾ هەرکەسێك لە ڕۆژی ڕووبەڕوو بوونەوەدا پشتیان تێبکات و خۆی بدزێتەوەو شوێنی خۆی چۆڵبکات ﴿ إلا متحرفـا لقتال ﴾ مەگەر بۆ شەڕکردن لە شوێنێکەوە بۆشوێنێکیتر، بەمەبەسـتیئەوە جارێکیتر خۆی سـاز بداتەوە بۆ هێرش، وەیان بـۆ ئەوە بێت فێڵ لەبێ‌بڕواکان بکات، ئەوسـا خـێرا بگەڕێتەوە سـەریان بۆ جەنگ، دیـارە لـەم حاڵەتانەدا قەیـدی نییە ﴿ أو متحیزا إلی فئـة ﴾ یان جێ‌گۆرکێ بکاو خۆی بگەیەنێتە تاقمێکی تری جەنگاوەرەکان، بۆ ئەوە هەموو پێکەوە باشـتر جەنگ بکەن، وەك دەڵێ: (الحـرب خدعـة). ﴿ فقد باء بغضب مـن الله ﴾ ئەوە بەدەر لەوحاڵەتانە، خەشـم وقینێکی زۆری خوای دەکەوێتە سـەر ﴿ ومأواه جهنم ﴾ وجێ وڕێیشی دۆزەخ دەبێ ﴿ وبئس المصیر ﴾ ئای دۆزەخیش چارەنووسێکیخراپە.

خوا خۆی خوانەناسانی کوشت لە بەدردا:

﴿ ١٧: فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم ﴾ لەپاش ڕووداوەکەی (بەدر) خەریكبوو هاوەڵان جوامێری و قارەمانییەتی خۆیانیان باس دەکرد، ئەوجا خوا فەرمووی: لەڕاستیدا ئێوە بێ باوەڕەکانتان نەکوشت لە بەدرا، چونکە شتی وا لە توانای تۆدا نەبوو، بەڵکو خوا بۆ خۆی هاوکاریکردن و کوشـتنی و، لەناوی بردن و، ئێوەشی سەرخست ﴿ ومـا رمیت إذ رمیت ولکن الله رمـی ﴾ ئەودەمە کە تیرەکانت هاویشـت ئەی پێغەمبەر! ﷺ خوانەناسانتان تێ‌شکان، لەواقیعدا هاوێژەرەکە تۆ نەبووی، چونکە تێشـکانی ئەوانـە لەتوانای تۆدا نەبوو ئەگەر خوات لەگەڵ نەبووبا، کەوابووخوای باڵادەسـت بوو تیرەکانی هاویشـت و بەو شێوە ترسی خستە دڵیانەوە، بەتایبەتی

ئـەو دەمە کە گڵ و زیخەکـەت بۆ هەڵدان، چونکە ئەوەندە خۆڵ و زیخ کەیشـایەنی ئەوەیە سـوپایەکی گەورەی ئاوا سـەرگردان وتەفروتوونا بکات. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ لامستێك خۆڵی هەڵگرت وبەرەو روخساری موشریکەکان هەڵییدا فەرمووی: ((شـاهت الوجوه)) واتە: خوایا! ئەم دەم و چاوانە گشـت کوێرو

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

زەرەتاڵ بکەیـت! ئینجا هەریەکە لەوانە پارچـە خیزو خوڵێکی بەرکـەوت و لەترسـانا پشـتیان هەڵکـردو تێ‌شـکان ﴿ ولیبلی المؤمنین منه بلاء حسنا ﴾ ئەوکارە بۆ ئەوەشبوو کەخوایلەکارزان بڕوادارەکان چاك تاقیبکاتەوە، واتە بەهرەو نیعمەتێکیتری خۆی بەموسڵمانان بناسێنێ، ئەوە بوو ئەو هەموو دەستکەوتە جەنگییەی پێدان و، بێ باوەڕکانیشـی تێ‌شـکان ﴿ إن الله سـمیع علیم ﴾ بێگومان خوا زۆر بیسەرو ژنەوایە، بۆخۆی نزاکەی پەیامبەری ﷺ بیسـت ووەڵامیشـی دایەوە، زانایشە بە دڵسـۆزی و ئیخلاسیان ﴿ ١٨: ذلکـم وأن الله موهن کید الکافرین ﴾ ئەو کارانە بۆئەوەیە بزانن کە: بێگومانە خوای گەورە فرت وفێڵی خوانەناس وکافران ریسواو بێئاکام دەکات (زهری) ئەڵێت: ڕۆژی بەدر(ئەبووجەهل) وتی: خوایا! هەرکامێکمان ئێمەوتاقمی موحەممەد کاممان خراپەو مافی خزمایەتی پێشـێل کردووە، دەمەوێ ئەمرۆ لەناوی ببەیت. خوای گەورەش ڕووی قسەی دەکاتە بێ باوەڕەکان و، بە لاقرتییەوە

پێیان ئەڵێت: ﴿ ١٩ : إن تستفتحوا ﴾ ئەگەر سەرکەوتنتان دەوێت ﴿ فقد جاءكم الفتح ﴾ بەڵێ وا یارمەتی خواتان بۆ هات، بەڵام بەشی ئێوەی تێدا نەبوو، چونکە ئێوە گوتتان: (اللهم إن كان هذا هو الحق فأمطر علينا حجارة من السماء..) وا بۆتان هات! ﴿ وإن تنتهوا ﴾ جا ئەگەر لە جەنگ و دژایەتی پەیامبەریش ﷺ واز

فَلَمۡ تَقۡتُلُوهُمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمۡۚ وَمَا رَمَيۡتَ إِذۡ رَمَيۡتَ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبۡلِيَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡهُ بَلَآءً حَسَنًاۚ
إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمۡ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُوهِنُ كَيۡدِ
ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٨﴾ إِن تَسۡتَفۡتِحُواْ فَقَدۡ جَآءَكُمُ ٱلۡفَتۡحُۖ
وَإِن تَنتَهُواْ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۖ وَإِن تَعُودُواْ نَعُدۡ وَلَن تُغۡنِيَ عَنكُمۡ
فِئَتُكُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَوۡ كَثُرَتۡ وَأَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ وَأَنتُمۡ
تَسۡمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ قَالُواْ سَمِعۡنَا وَهُمۡ
لَا يَسۡمَعُونَ ﴿٢١﴾ ۞إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ ٱلصُّمُّ ٱلۡبُكۡمُ
ٱلَّذِينَ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوۡ عَلِمَ ٱللَّهُ فِيهِمۡ خَيۡرٗا لَّأَسۡمَعَهُمۡۖ
وَلَوۡ أَسۡمَعَهُمۡ لَتَوَلَّواْ وَّهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ
وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ
تُحۡشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةٗ لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ
مِنكُمۡ خَآصَّةٗۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢٥﴾

بێنن ﴿ فهو خير لكم ﴾ بۆدونیاو قیامەتتان قازانجتانە ﴿ وإن تعودوا نعد ﴾ ئەگەر بشگەڕێنەوە سەر جەنگ و، ئاژاوە نانەوە بۆ موسڵمانان، وائێمەیش تێهەڵدەچینەوەو، وەك ڕۆژی بەدرتان لێ ئەکەینەوە ﴿ ولن تغني عنكم فئتكم شيئا ولو كثرت ﴾ دەستەو کۆمەڵەکەشتان چەندە زۆربێت، لە هیچ سزایەك بێ نیازتان ناکا، وەکو ڕۆژی بەدر خۆتان دیتان چۆن دەستەو بەستەکەتان تەفرو توونا بووو هیچ کەڵکی نەبوو بۆتان ﴿ وأن الله مع المؤمنين ﴾ بێگومان خوا لەگەڵ باوەڕداراندایەو، یارمەتییان ئەدا.

گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەر بن ﷺ:

﴿ ٢٠ : ياأيهاالذين آمنوا اطيعواالله ورسوله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! گوێ بیستی خواو پەیامبەرەکەی بن ﴿ ولا تولوا عنه وأنتم تسمعون ﴾ وپشت لە فەرمانەکانی مەکەن کە: دەشبیستن چیتان بۆباس دەکات ﴿ ٢١ : ولا تكونوا كالذين قالوا سمعنا ﴾ وەك ئەو موشریك و بێ باوەڕانە مەبن کە: گوتیان چوو بەگوێمانا! ﴿ وهم لايسمعون ﴾ کەچی نەچوو بەگوێیانداو کەڵکیان لێ وەرنەگرت!.

کۆمەڵێك لەهۆزی (بەنیعەبدوددار) گوتیان: ئێمە سەبارەت بەو کتێبە موحەممەد ﷺ هێناویەتی کەڕولاڵین و نابیسین، وەلەگەڵ (ئەبووجەهل)یشدا چوونە بەرەکانی جەنگ، ئەوجا خوا فەرمووی:

﴿ ٢٢ : إن شر الدواب عند الله ﴾ بێگومان بێفەرترینی ڕەوکەرو جوڵندە لای خوا ﴿ الصم البكم الذين لا يعقلون ﴾ ئەوخەڵکە کەرو لاڵەیە تێناگات، واتە: بیر لەئایەت و بوونەوەر ناکاتەوەو خۆی گێل دەکا، بێشك ئەوانە لەهەموو گیانلەبەران پەستترن ﴿ ٢٣ : ولو علم الله فيهم خيرا ﴾ خۆئەگەرخوا زانیبای خێرێك بەناو چاویانەوەیە ﴿ لأسمعهم ﴾ کارێکی دەکردکە: وشەی هەق و ئامۆژگاریەکانی قورئان ببیسن، بەڵام بۆخۆی دەزانێ کە: خۆ ماندو کردن لە گەڵیان بێ کەڵکە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ولو أسمعهم ﴾ گریمان پێیشیان ببیسێ ﴿ لتولوا وهم معرضون ﴾ ڕوویان وەردەگێڕاو دەرۆیشتن و باوەڕیان نەدەهێنا، چونکە لە (ئەزەل)دا خوا دەزانێ هەرگیز باوەڕ ناهێنن! کەوابوو تۆش خەریك مەبە لەگەڵیان.

بە دەنگ خواو پێغەمبەرەوە بچن:

﴿ ٢٤ : يا أيها الذين آمنوا استجيبوا لله و للرسول إذا دعاكم لما يحييكم ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! هەرکە خواو پێغەمبەر بانگییان کردن بۆئەنجامدانی ئەوکارەی ئێوە دەژێنێتەوە، (واتە: گوێڕایەڵی لەقورئان، جیهاد، ڕەوشتی پاك و بەرز...هتد) خێرا وەڵامیان بدەنەوەو فەرمانەکەیان جێبەجێ بکەن ﴿ واعلموا أن الله يحول بين المرء وقلبه ﴾ چاکیش بزانن کە بێگومان خوا دەتوانێ لەنێوان مرۆڤ ودڵیدا لەمپەردانێ و، نەهێڵێ تووشی هیچ خێرو چاکە یەك ببێت، بۆیە دەبێ مرۆڤ هەمیشە لەخوا بترسێ وخۆی بداتە دەستی ئەو، هەرلەبەر ئەوەش بوو پەیامبەرمان ﷺ بەردەوام ئەیفەرموو: ((يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك..)) خوایا! کەئاڵوگۆڕی گشت دڵەکان بەدەستی خۆتە، دەسا دڵم لەسەر دینی خۆت تۆکمە بکە ﴿ وأنه إليه تحشرون ﴾ ئەمەش براوەتەوە کە هەمووتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو پاداشت و تۆڵەش وەرئەگرنەوە.

لە بەڵاو فیتنەی گشتگیر خۆ بپارێزن:

﴿ ٢٥ : واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصة ﴾ لەوفیتنەو بەڵایەش خۆپارێزن و بترسن، کە کاتێ دێت، تەنها

ئەوقـەی ئەوانەتان نابێت ناهەقیان کردووەو دەسـتیان تێیدایە، بەڵکو یەخەی هەمـوان -گوناحبارو، بێگوناح، چاك و خراپ- دەگرێتەوە، یان وەك دەڵێن (تەڕو وشـك) پێکەوە دەسووتێ، بۆیە (بوخـاری) لە فەرموودەیەکـدا هێناویەتی: ((إن النـاس إذا رأوا الظالـم فلم يأخذوا على يديه، أوشـك أن يعمهـم الله بعذاب من عنـده)) واتە: کەخەڵکی سـتەمکاریان دی و، دەسـتیان نەگرت لەخراپەکـەی، نزیکە خوای بە توانا جەزرەبـەی هەموان بدات ﴿ واعلموا أن الله شـديد العقاب ﴾ بشـزانن کە بێگومان تۆڵەی خوا توندو سـەختە (سـەدی) ئـەڵێ: ئەم ئایەتـە لەکاتی خۆیدا بەتایبەتی بۆئامۆژگاری (بەدر)یەکان هات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سـەد مەخابن لەڕووداوەکەی (جەمەل)دا تووشیئەو هەموو بەڵاو فیتنەیە بوون و لەناو خۆیاندا وەجەنگ هاتن!

ئەوسا چەن کەم و بێ دەسەڵات بوون؟!:

﴿ ٢٦: واذكروا إذ أنتم قليل مسـتضعفون فى الأرض ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێننەوە کە ئێوە ئەی موسـڵمانان! لە مەککەدا کەم وکزبوون و لاواز و دەسـەپاچەش بوون ﴿ تخافون أن يتخطفكم الناس ﴾ و دەترسان خەڵك بتانڕفێنن و بتانکوژن ﴿ فآواكم ﴾ لەوکاتەدا خوای میهرەبان پەنایدان و، شاری (مەدینە)ی کردە پەناگاتان ﴿ وأيدكم بنصره ﴾ و لە ڕۆژەکەی (بەدر)دا یارمەتی‌دان و پشتگیریی لێکردن و سەری‌خسـتن ﴿ ورزقكم من الطيبـات ﴾ و ڕۆزی پاك وچاکی پێ‌بەخشین، کاروانەکەی‌کردە دەستکەوتتان ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ گشت ئەمانەی بۆکردن بەشکو شوکرانە بژێرین.

لە دینی خوا دەغەڵی مەکەن:

﴿ ٢٧: یـا أيهـا الذيـن آمنوا لا تخونـوا الله والرسـول وتخونوا أماناتكم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! گزی و خیانەت لەخواو لـە پێغەمبەرو لە سـپاردەکانتان مەکەن، واتـە: نەیار و دوژمنی ئەوان مەکەنە یارو دۆسـتی خۆتـان و، نهێنییەکانیان لابدرکێنن ﴿ وأنتـم تعلمون ﴾ بۆخۆیشـتان چاك ئەزانن کـە گوناهو تاوانی خەیانەت‌کردن چەندە گەورەیەو، دەشـگەڕێتەوە سـەر ئەسـتۆی ئێوە. ئەم ئایەتە (وەك شـێخی سیووتی) ئەڵێ سەبارەت بە (ئەبوو لوبابە)هاتە خوارێ، ئەودەمە کە پەیامبەر ﷺ ناردی بۆ لای (بەنی قورەیزە) لەسەر داوای خۆیان سوڵح و سازشیان لەگەڵکا، جائەوانیش مەشـۆرەتیان پێ‌کردو گوتیان: بە بڕیاری(سـەعد)ڕازین، کەچی ئامـاژەی بە قورگی‌کرد! واتە سازشـیان لەگـەڵ کەن تیا ئەچن! ﴿ ٢٨: واعلموا أنما أموالكم وأولادكم فتنة ﴾ بشزانن کەبێگومان هەمـوو ماڵ و سـامان و منداڵتـان هۆی تاقی‌کردنـەوەن بۆتان، بۆ ئەوەیـە دەرکەوێ ئاخۆ ئێوە چۆن هەڵسـوکەوتیان لەگەڵ ئەکەن؟ بڵێیـت لەبەر ئەوان بەرژەوەندی ئیسـلام وەلانە نێن؟ ﴿ وأن الله عنده أجر عظيم ﴾ ئاشکرایشـە پاداشـی زۆرو زەبەنەو فراوان هەر لای خوایـە. (ئەبـوو لوبابە) لەنێـو (بەنی قورەیزە)دا سـامان و

وَاذْكُرُوٓاْ إِذْ أَنتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَاعْلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُواْ لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَٰكِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا قَالُواْ قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَآ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُواْ اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَآءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾

منداڵەکەی جێ‌مابوو، لەبەر ئەوەبوو ئەو نەرمییەی لەگەڵ نواندن و ئەو(تەسـریح)ـەیدا! ﴿ ٢٩: يا أيهـا الذين آمنوا إن تتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئەگەر لە خوا بترسن و پارێزگاری بڕیارەکانی بکەن ﴿ يجعل لكـم فرقانا ﴾ نووڕێکتان دەداتێ‌بتوانن چـاك و خراپـی پـێ لێك جیاکەنـەوەو ڕێتـان بـۆ ڕوونکاتەوە ﴿ ويكفر عنكم سـيئاتكم ﴾ ولە گوناهەکانی پێشووشـتان ببوورێ ﴿ ويغفرلكـم ﴾ و تاوانەکانیشـتان ببەخشـێ ﴿ والله ذو الفضل العظيم ﴾ و خواش بۆخۆی خاوەنی بەهرەی زۆر گەورەو مەزنە.

لەبیرت بێ چ پیلانێکیان بۆ دارشتیت!

(ئیبن عەبباس)دەڵێـت: ئەنجوومەنی قورەیش لـە(دار وننودوە) کۆبوونەوە، بۆ ئەوە دەربارەی پەیامبەر ﷺ نەخشـەو پلانێکی‌ورد دابڕێژن! جاپاش وتوو وێژێکی زۆرو، شـەڕە قسەیەکی نێوانیان، بڕیاریانـدا بیکـوژن..! (جوبریل)یـش بـە فەرمانیخـوا خێرا

هەواڵەکەی دابەزاند، ئیتر پەیامبەر ﷺ، خۆی بۆ کۆچکردن ئامادە کرد، ئینجا پاش ئەوە کەگەیشتە (مەدینە) بەوجۆرە کە ژیننامە دەیگێڕێتەوە خوا پیلانەکەی قورەیشی بۆگێڕایەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٠: وإذ یمکر بک الذین کفروا ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنەکە بێ باوەڕەکان دەیانویست فێڵت لێ بکەن ﴿ لیثبتوک ﴾ کە: یا بتگرن و بەندت بکەن ﴿ أو یقتلوک ﴾ یان بتکوژن ﴿ أو یخرجوک ﴾ یان -هەر هیچ نەبێ- لە مەککە دەرت پەڕێنن ﴿ ویمکرون ویمکر الله ﴾ بەڵێ.. فڕت و فێڵی خۆیان دەکەن، دیارە خوایش پلانی خۆی دادەڕێژێ بۆ پووچەڵکردنەوەی پیلانەکەیان ﴿ والله خیر الماکرین ﴾ دڵنیاشبن خوا لەهەموو پلانداناڕێك باشترە بۆ پووچەڵکردنەوەی فڕت و فێڵی پیلانگێڕان. سەیری (ئیبن هیشام) و (ئەسبابو ننزوول)ـی سیووتی بکە.

وادەزانن دەتوانن وەک قورئان بڵێن!:

﴿ ٣١: وإذا تتلی علیهم آیاتنا ﴾ هەرکە ئایەتەکانمان بۆ قورەیش بخوێنرێنەوە ﴿ قالوا قد سمعنا ﴾ ئەوەندە یاخی و سەرکەشن ئەڵێن: گوێمان لێبووو بیستمان ﴿ لو نشاء لقلنا مثل هذا ﴾ خۆئەر مەیلمان بێت هەر وەکو ئەمە دەڵێین ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ ئەمە (موحەممەد)دەیڵێت هەر، قسەو ئەفسانەی پێشینانە (نەزری کوڕی حاریس) دەچێتە (حیرە) و هەندێ چیرۆك و داستانی(کیسرا) و(قەیسەر) و (کلیلە)و(دمنە)دەهێنێ، جا کە پێغەمبەر ﷺ قورئانی بۆ ئەخوێندەوە دەڵێت: (لو نشاء لقلنا مثل هذا..)! ﴿ ٣٢: وإذ قالوا اللهم إن کان هذا هو الحق من عندک ﴾ وە بیر بێنە ئەو دەمەکە قورەیش وتیان: خوایا! ئەگەر ڕاستە ئەم قورئانە هی تۆیە ﴿ فأمطر علینا حجارة من السماء ﴾ لە ئاسمانەوە بەردە بارانمان بکە وەکو قارت لەگەلانی تر گرت ﴿ أو إئتنا بعذاب ألیم ﴾ وە یان سزایەکی ئێش پێگەیەنەرمان بۆ بێنە، دیارە ئەمە گەمەو لاقرتی دەکات و، ئەوپەڕ نیشانەی نەفامی و سەرسەختییانە، ئەگینا دەبوو لە باتی ئەوە داوای بەردەباران بکەن، لەخوا بپاڕێنەوە ڕێنماییان بکات، چونکە وەك (ئیبن کەسیر) دەڵێت: دەبوو بیانوتایە (اللهم إن کان هذا هو الحق من عندک فاهدنا له ووفقنا..) نەك داوای بەردە بارانی خۆیان بکەن!! بەڵێ.. ئەو دەمەکە ئەبووجەهل وتی: (اللهم إن کان هذا هو الحق..) ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٣٣: وما کان الله لیعذبهم وأنت فیهم ﴾ هەتا تۆ لە ناویاندابیت ئەی پێغەمبەر! ناکرێ خوا سزایان بدا، ئەگەرچی بۆخۆشیان داوای بکەن، چونکە تۆ ڕەحمەت و میهرەبانی و، بەزەییت بۆ هەموان ﴿ وما کان الله معذبهم وهم یستغفرون ﴾ براوەتەوە کە: هەرکەسێك، یان هەر گەلێك -دوای کوفرو هەرتاوانێك- داوای لیبووردن بکات، ناکرێ خوای دلۆڤان قاری لێ بگرێت، ئەگەرچی خراپیشبن.

دوای کاری خراپ، خوا چۆن جەزرەبەیان نەدا؟

﴿ ٣٤: وما لهم ألا یعذبهم الله ﴾ جا بۆخوا سزای ئەوانەیان نەدا ﴿ وهم یصدون عن المسجد الحرام ﴾ کە ڕێگەی مزگەوتی(حەرام) لە موسڵمانان دەگرن، بەتایبەتی ساڵی ڕووداوەکەی حودەیبیە ﴿ وما کانوا أولیاءه ﴾ خۆ ئەوانە خاوەنی مزگەوتی (حەرام) نین، هەتا هەقیان بێت ڕێ بەخەڵکی تر نەدەن ﴿ إن أولیاءه إلا المتقون ﴾ چونکە هەر خۆ پارێزانن هەقی خاوەنێتیان هەیە ﴿ ولکن أکثرهم لایعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن، بۆیە سادەو نەزانەکانی قورەیشیش ئەیانوت: ئێمە خاوەن و سەرپەرشتی ماڵی خواین!! بە ئارەزووی خۆمان، کێ مۆڵەت بدەین بۆ زیارەتی کەعبە، کێش بگێڕینەوە!.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: قورەیش بە ڕووت و قووتی و چەپڵەو فیکەو هەراو هۆسە بەدەوری کەعبەدا دەسوورانەوەو تەوافیان دەکرد! جا خوای گەورەش بەو ئایەتە ئەو نوێژەیانی پووچەڵکردەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٥: وما کان صلاتهم عند البیت إلا مکاء وتصدیة ﴾ نوێژو پاڕانەوەو لاڵەشیان لە لای(کەعبە) دا لەڕووی ڕاستی و گوێڕایەڵییەوە نییە، بەڵکو هەر فیکەو چەپڵەو هەراو هۆسەیە ﴿ فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون ﴾ سا لەبەر بێباوەڕیتان ئەوسزای گرتن و کوشتنە لەبەردردا بچێژن (المکاء: الصفیر، والتصدیة: التصفیق).

خوانەناسان ماڵی خۆیان خەرج دەکەن بۆ بەستنی ڕێبازی خوا:

(ئیبن جەریری تەبەری)دەڵێت: ئەو دەمە کە قورەیش لە (بەدر)ا شکان وتیان: خزمینە! خۆ بینیتان (موحەممەد) چی پێکردین؟! دەسا ئەمڕۆ ڕۆژی هیممەت و غیرەتە.. ڕۆژی هاوکاری وکۆمەکە، بەڵکو تۆڵەی کوژراوەکانمان بکەینەوە. ئیتر ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٣٦: إن الذین کفروا ﴾ بێگومان ئەوانەی بێ باوەڕن ﴿ ینفقون أموالهم لیصدوا عن سبیل الله ﴾ ماڵ و سامانی خۆیان بەخت دەکەن بۆ ڕێگرتن لە ڕێبازی خوا ﴿ فسینفقونها ﴾ جا بە تەئکید بەردەوام بەختی دەکەن بۆ ئەو مەبەستە ﴿ ثم تکون علیهم حسرة ﴾ پاشان ئەبێتە مایەی ئێش وداخ بۆیان و، پەشیمان ئەبنەوە ﴿ ثم یغلبون ﴾ سامانەکەیان بەخت دەکەن، بەڵام بۆ دوایی هەر ژێر ئەکەون وتێ دەشکێن

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

﴿ والذين كفروا إلى جهنم يحشـرون ﴾ دڵنیابن گشت بێباوەڕان بەرەو دۆزەخ ئەبرێن وکـۆ ئەکرێنەوە ﴿ ٣٧: ليميز الله الخبيث من الطيب ﴾ بۆئەوە خوای کاردروسـت پیس و پاك لێك هەڵاوێرێ، موسـلمان وکافور لێك جیا بکاتەوە ﴿ ويجعـل الخبيث بعضه على بعض ﴾ ومرۆڤی پیس و ناپاك، خوانەناس و بێدین لەسـەر یەك هەڵچنێ ﴿ فيركمه جميعا فيجعله في جهنم ﴾ جا گشـتیان پێکەوە لـە دۆزەخدا خڕبکاتەوە ﴿ أولئك هم الخاسـرون ﴾ بێبەخت و زەرەرمەندی راسـتەقینە هەر ئەوانەن ﴿ ٣٨: قل للذين كفروا ﴾ بـە بێ باوەڕەکانیـان بڵێ: ﴿ إن ينتهوا يغفر لهم ما قد سـلف ﴾ ئێسـتاش ئەگەر دەسـت لە بێدینی و جەنگ هەڵبگرن وموسڵمان ببن، لە هەرچی ڕابووردویانە چاو پۆشـیدەکرێ (لەدەورەی کوفرو خوانەناسـیدا هەرشـتێکیان کردبـێ عەفوە) ﴿ وإن يعـودوا فقد مضت سـنة الأولين ﴾ خۆ ئەگەرجارێکیتر تێبچنەوە بۆ سەنگەرو کوشـتار، دیارە که بەسەرهاتی پێشـووەکان تێپەڕیوە چۆن بووە بۆ وێرانکردنی وڵات و لەناوبردنی ماڵ و سـامانیان، واتە: ئەوان چیان بە سـەر هات، بە سـەرئەمانەیش دێت ﴿ ٣٩: وقاتلوهم حتـى لا تکـون فتنة ويكون الديـن كله لله ﴾ هەتا کوفرو شـیرك لەبـندێ و، بە هەتا هەتایی کۆتایی دێ و، دینداری هەر بۆ خوا دەبێ، ئێوەش ئەی موسـڵمانان! بەردەوام بەجەنگ بێن لەگەڵیان ﴿ فإن انتهوا ﴾ جا ئەگەر لەکاری خراپ و دزێوو شـیرك وکوفر دەسـبەردار بوون ﴿ فإن الله بما يعملون بصير ﴾ ئەوسـا هەرچی بکەن خوا پێی بینایە ﴿ ٤٠: وإن تولوا فاعلموا أن الله مولاكم ﴾ خۆ ئەگەر پشـتیان هەڵکردو گوێیان نەگرت، چاك بزانن که خوا بۆخۆی (مەولا)و پشتیوانتانە ﴿ نعم المولى ونعم النصير ﴾ خوایش چ گەورەو مەولایەکی چاکە، چ پشتیوان و کۆمەککارێکی باشە!. لەکۆتاییدا زۆر سوپاسی خوا دەکەم، کەیارمەتیدام بۆ تەواوکردنی جزمینۆیەم، لە سوورەتی ئەنفال.

کۆتایی جزمی ٩، (ولله الحمد والمنة)..

بەشکردنی (غەنیمەت و فەیء):

لەسـەرەتای سـوورەتەکەدا فەرمووی: (یسـئلونک عـن الأنفال..) لەبارەیدەسـکەوتەکەی (بـەدر)ەوە لێـت دەپرسـن: ئاخۆ چۆن دابەش دەکرێ و بۆکێدەبێت؟ جابۆ وەڵامی ئەوپرسیارە خوای لە کارزان فەرمـووی: ﴿ ٤١: واعلموا أنما غنمتم من شـئ ﴾ دەبێ بزانن ئەی بڕواداران! کە هەر جۆرە دەسـتکەوت و غەنیمەتێکتان دەسـکەوت لەمـاڵ و سـامانی بێ بـاوەڕان، زۆر بـێ، یان کەم ﴿ فأن لله خمسـه وللرسول ولذى القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل ﴾ دەبێ یەك لە پێنجی بۆخواو بۆپەیامبەرو خزمانی و، بۆ هەتیوان و هەژاران و ڕێبواران بێت، واتە: دەستکەوتی جەنگی ئەکرێ بە پێنج بەشەوە: بەشێکی بۆ ئەوانەیەو، چوار بەشەکەی تریشـی بەم شێوەیە بەسەر جەنگاوەرەکاندا بەشدەکرێت: بەشی یەکەمی بۆ خواو بۆ پەیامبەر دادەنرێت، واتە: ئەم بەشـە ئەدرێ بەوانە کە لە ڕێگای خوادا تێدەکۆشـن و، لە سنوورەکانی وڵاتی ئیسـلامیدا ئەمێننـەوەو، خەریکی خۆئامادەکردنـن بۆ جیهادو، چاودێـری وڵات و نیشـتمان دەکەن و، لە کافـران دەی پارێزن، هەروا بۆ هەر شتێکی تر کە بەرژەوەندی و، خزمەتی ئیسلامی تێدا بێت سـەرف دەکرێـت. دیاریکردنی ئەندازەی بەشـەکانی تریش حەواڵـەی خەلیفەو ئەمیری ئەوکاتە ئەکـرێ، ئەو چۆنی بەلاوە باش‌بوو، وا دابەشـی دەکات ﴿ إن كنتم آمنتم بالله وماأنزلنا على عبدنـا يوم الفرقان ﴾ ئەگەر باوەڕتان بە خواو بەو بەرنامەیە هەیە ناردوومانـە بـۆ عەبدو بەندەی خۆمان (موحەممـەد ﷺ) لە ڕۆژی جیاکردنەوەی ڕاست و ناڕاسـت دا، واتە: لە ڕۆژەکەی بەدردا ﴿ يوم التقى الجمعان ﴾ ڕۆژی بە یەکگەیشتنی هەردوو دەستەکە، دەسـتەی بڕواداران و، دەستەی بێدین و بێباوەڕان ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ خوا توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە، و یستی لە هەرشـتێك بوو بیکا، ئەیکات، لەو ڕۆژەدا ویستی موسڵمانەکان

سەرخات "ئەگەر چی ژمارەو چەکیشیان کەم بوو" سەری‌خستن، موسوڵمانەکان (٣١٣) کەس‌بوون، کافرەکانیش نزیکەی (١٠٠٠) کەس‌بوون، بەفەرمانی خوا توانییان (٧٠) کەسیان لێ‌بکوژن و، (٧٠)شیان لێ‌دیل بکەن.

ڕوونکردنەوەیەك: هەرشتێ بەشەڕو جەنگ دەست‌بکەوێت،

﴿ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ إِن كُنتُمۡ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ عَبۡدِنَا يَوۡمَ ٱلۡفُرۡقَانِ يَوۡمَ ٱلۡتَقَى ٱلۡجَمۡعَانِۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذۡ أَنتُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُم بِٱلۡعُدۡوَةِ ٱلۡقُصۡوَىٰ وَٱلرَّكۡبُ أَسۡفَلَ مِنكُمۡۚ وَلَوۡ تَوَاعَدتُّمۡ لَٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِي ٱلۡمِيعَٰدِ وَلَٰكِن لِّيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗا لِّيَهۡلِكَ مَنۡ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٖ وَيَحۡيَىٰ مَنۡ حَيَّ عَنۢ بَيِّنَةٖۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذۡ يُرِيكَهُمُ ٱللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلٗاۖ وَلَوۡ أَرَىٰكَهُمۡ كَثِيرٗا لَّفَشِلۡتُمۡ وَلَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ سَلَّمَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذۡ يُرِيكُمُوهُمۡ إِذِ ٱلۡتَقَيۡتُمۡ فِيٓ أَعۡيُنِكُمۡ قَلِيلٗا وَيُقَلِّلُكُمۡ فِيٓ أَعۡيُنِهِمۡ لِيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗاۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمۡ فِئَةٗ فَٱثۡبُتُواْ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٤٥﴾

پێی دەڵێن (غەنیمەت)، هەرچیش بێ جەنگ و هەرا دەسکەوت وەکو "ماڵی سەرانەو، خەراج و، ماڵی بێ میراتگرو هەروەها.." پێیدەڵێن: (فەیء) ئەگەرچی هەندێ لە زاناکان دەڵێن: هەردوو وەك یەکن. (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: ئەمانە هەردوو دەدرێنە دەستی ئەمیرو پێشەوا، چۆنی بەچاك‌زانی، وا بەشی دەکا، تەنانەتی "جیا لەبەشی خۆی" شتێکی بۆ هەڵدەبژێردرێ، وەکو لەڕۆژی (بەدر)دا شیری (زولفەقار) درایە پێغەمبەر ﷺ.

خوا موسڵمانەکانی لەبەدردا سەرخست:

﴿ ٤٢: إذ أنتم بالعدوة الدنیا ﴾ ئەو ڕۆژەتان وەبیربێت ئەی بڕوادارەکان! کە لەگەڵ بێ باوەڕەکاندا بە یەك گەیشتن، ئێوە لە داوێنەی نزیکتر بوون (لە خوارووی شیوەکەدا) و نزیك بە مەدینە ﴿ وهم بالعدوة القصوی ﴾ وئەوانیش "بێباوەڕەکان" لە داوێنەی دوورو، لای سەرووی مەدینەدا دامەزرا بوون ﴿ والرکب أسفل منکم ﴾ کاروانەکەش لە خوارتری ئێوەوە بوو بە چوار کیلۆمەتر ونیو بەرەو دەریاو دەستیان پێ‌نەدەگەیی ﴿ ولو تواعدتم لأختلفتم فی المیعاد ﴾ وە ئەر ژوان و(مەوعید)تان بۆجەنگەکە دانابا، ئەوا ئێوە لەسەر کاتەکە ناکۆك دەبوون دوا ئەکەوتن، واتە: وا بە ئاسانی ڕێك نەدەکەوتن و لەبەرکەمی ئێوەو، زۆری ئەوان جەنگەکەتان نەدەکرد، وەك ئێستا نەدەبوو کە کتوپڕ ڕوو بەڕوو وەستان و سەرکەوتن ﴿ ولکن لیقضی الله أمرا کان مفعولا ﴾ بەڵام بێ خۆئامادەکردن چوونە جەنگەکەوە، بۆ ئەوەی بڕیارێك لای خوا بڕاوەتەوە (سەرخستنی ئیسلام و موسڵمانان و، تێ‌شکانی دوژمنان وکافران) بێتەدی ﴿ لیهلک من هلک عن بینة ویحیی من حی عن بینة ﴾ و تا ئەوەی دەبێ بمرێ و تیا بچێ و، ئەوەش بڕیارە بژی و زیندەبێ باهەردوولا بەبەڵگەی ئاشکرابێ، واتە: کێ موسڵمان دەبێت، با لە سەر بەڵگە موسڵمان بێت، کێش کافرو خوانەناس دەبێت، با ئەویش پاش بەڵگە بێت. ﴿ وإن الله لسمیع علیم ﴾ بێ‌گومان خوا وتەکانتان ئەبیست کە: چۆن دەپاڕێنەوە، بە کردەوەکانیشتاندا دەزانێ شیاوی سەرخستنن، بۆیە لەبەدردا سەری‌خستن.

خوا کافرو موسڵمانی بەکەم ئامار هێنایە بەرچاو یەك:

﴿ ٤٣: إذ یریکهم الله فی منامک قلیلا ﴾ ئەوەش وەبیر بێنە کە: خوا لە خەونتدا ژمارەی دوژمنانتی بەکەم وبێ بایەخ نیشان‌دایت، هەتاهاوەڵانتی لێ ئاگادار بکەیت و، ئەوانیش دڵقایم ببن بەیارمەتی خوا. (موجاهید)ئەڵێ: خوای گەورە ئەوانی لە خەودا بەکەم نیشانی پەیامبەردا ﷺ، جا ئەویش بۆ هاوەڵانی گێڕایەوە، دەرەنجام بەسەرکەوتن دڵنیابوون و سەریشکەوتن ﴿ ولو أراکهم کثیرا ﴾ ئەرئەوانی بەزۆرنیشان‌دابایت ﴿ لفشلتم ﴾ لێیان ئەترسان و سست دەبوون ﴿ ولتنازعتم فی الأمر ﴾ و لەناو خۆتانیشدا ناکۆك وپەرت دەبوون ﴿ ولکن الله سلم ﴾ بەڵام خوا لەوە پاراستنی و، نەی‌هێشت تووشی ئەوە ببن ﴿ إنه علیم بذات الصدور ﴾ چونکە بێ‌گومانە بەوەی لەدڵ و دەروون‌دایە زاناو بەئاگایە ﴿ ٤٤: وإذ یریکموهم إذا التقیتم فی أعینکم قلیلا ﴾ ئەی لەبیرتانە کە: لەکاتی بەیەکگەیشتندا لەگۆڕەپانی جەنگدا بەکەم نیشانی‌دان لەبەر چاوتاندا، هەتا لێیان سڵ نەکەنەوەو بەدڵنیاییەوە بۆیان بچنە پێشێ ﴿ ویقللکم فی أعینهم ﴾ و ئێوەشی لەبەرچاوی ئەواندا بەکەم نیشاندا ﴿ لیقضی الله أمرا کان مفعولا ﴾ هەتا ئەوەی بڕیاری لە سەر داوە جێبەجێی‌کا، وەك سەرخستنی‌موسڵمانان ﴿ وإلی الله ترجع الأمور ﴾ کارەکانیش

هەموو هەر بۆلای خوای دانا دەبرێنەوە.

هێندێ نەخشەو پلانی جەنگ:

﴿ ٤٥ : ياأيهاالذين آمنوا إذا لقيتم فئة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ لەگەڵ دەستەیەك لە دوژمنان بەیەك دەگەن لەجەنگدا ﴿ فاثبتوا ﴾ بەرامبەریان مەحکەم و دامەرزاو بن و هەرگیز هەڵ نەیەن ﴿ واذكروا الله كثيرا ﴾ وەیادی خوا زۆر بکەن ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشکوسەر فرازبن و سەرکەون ﴿ ٤٦ : وأطيعوا الله ورسوله ﴾ وە گوێ ڕایەڵی لە فەرمانەکانی خواو پەیامبەری ئەو بکەن ﴿ ولا تنازعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم ﴾ وقرە قرو کێشەش لەگەڵیەکتردا مەکەن، هەتا هێزو تواناتان بچێو، ئەوساش کزو لاوازو سست ببن ﴿ واصبروا إن الله مع الصابرين ﴾ ئارامتان بێت -کاتێ بەدوژمن گەیشتن- چونکە دڵنیابن خوا لەگەڵ ئارامگراندایە.

کەش و فشی قورەیش ئەودەمە چوونە بەدر:

﴿ ٤٧ : ولا تكونوا كالذين خرجوا من ديارهم بطرا ورئاء الناس ﴾ ئێوە وەکو ئەوانە مەبن کە لەبەر ڕووپامایی بۆخەڵك لەماڵەوە دەرچوون و، فشەو کەشەیان دەکرد، مەبەست لەو یاخییانە کافرەکانی قورەیشە، چونکە ئەودەمە کە دەرچوون بۆ بەدر (ئەبو جەهل)وتی: سویند بە خوا هەتا نەچینە (بەدر)و عەرەقی تیا نەخوێنەوەو، وشتر سەرنەبڕین و، کیژۆڵەو کەنیزە گۆرانیمان بۆ نەڵێن و، هەموو عەرەب پێ نەزانن -هەتا لێمان بترسن- ناگەڕێینەوە! ﴿ ويصدون عن سبيل الله ﴾ وڕێی خوایش لەخەڵك دەبەستن ﴿ والله بما يعملون محيط ﴾ وخۆ خواش بە هەموو کارێکی ئەوان زاناو ئاگایەو، گەمارۆی داون، ئیتر چی دەکەن وچی دەڵێن بۆخۆیان ئازادن ﴿ ٤٨ : وإذ زين لهم الشيطان أعمالهم ﴾ شەیتان ئاکاری ناپەسەندی ئەو کاتەی ئەوانی لا جوانکردن، هەتا بچن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ بجەنگێن ﴿ وقال لا غالب لكم اليوم من الناس ﴾ وفریوی دان و پێی گوتن: ئەمڕۆ کەسێك نییە لە ناو خەڵکدا بتوانێ بەسەر ئێوەدا زاڵ ببێ ﴿ وإني جار لكم ﴾ و منیش بۆخۆم هاوکارو پشتیوانتانم ﴿ فلماتراءت الفئتان ﴾ جاکە هەردوو کۆمەڵەکە یەکتریان دیت و ڕوو بە ڕوو بوونەوەو، ڕۆژی خۆی هات ﴿ نكص على عقبيه ﴾ شەیتان پاشەوپاش دزەی بۆ کردو هەڵهات ﴿ وقال إني بريئ منكم ﴾ وتی: بێسۆ من لەگەڵ ئێوە نیم و بەریم لێتان ﴿ إني أري ما لاترون ﴾ چونکە ئەوەی من دەی‌بینم و دەی‌زانم، ئێوە نای‌زانن و نای‌بینن، من دەبینم بەئاشکرا فریشتە دێنە خواری‌و هاوکاری ئەولا دەکەن ﴿ إني أخاف الله ﴾ چاك بزانن من لە سزای خوا ئەترسم ولەگەڵ ئێوە نیم ﴿ والله شديد العقاب ﴾ سزاو تۆڵەی خواش زۆر سەختە بۆ تاوانباران ﴿ ٤٩ : إذ يقول المنافقون ﴾ وەبیر بێنە کە دووڕووەکان ﴿ والذين في قلوبهم مرض ﴾ وئەوانەی لە دڵیاندا نەخۆشی و بەدگومانی هەبوو

وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ ٱلْيَوْمَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَإِنِّى جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَآءَتِ ٱلْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكُمْ إِنِّىٓ أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ ۚ وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾ كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۙ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

دەیانگوت: ﴿ غر هؤلاء دينهم ﴾ ئەوانە -واتە: موسڵمانەکان بەقسەی ئەوان- بە ئایینەکەیان خەڵەتاون وچەواشەبوون، بۆیە خۆیان ناوە بەم جەنگەوە! ئەگینە بەوژمارە کەمەوە چۆن جەنگ دەکرێت؟ خواش فەرمووی: ﴿ ومن يتوكل على الله ﴾ با ئەوانە هەر قسە بکەن، چونکە هەرکەسێك پشت بەخوای گەورە ببەستێ، خوا یارمەتی ئەدات ﴿ فإن الله عزيز حكيم ﴾ چونکە بێ‌گومانە کە ئەو خوایە زۆر دەستەڵاتدارو بەتوانایە، کاردروست و کار جوانە، هەموو شتێکی پڕ لە حیکمەتە ﴿ ٥٠: ولو ترى إذ يتوفى الذين كفروا الملائكة ﴾ ئەر لە سەرە مەرگدا بێ باوەڕان ببینی کە: چۆن فریشتەکان گیانیان ئەکێشن، ئەوا شتێکی سەرسوڕهێنەر ئەبینی ﴿ يضربون وجوههم وأدبارهم ﴾ دەبینی لەو حاڵەتەدا دەم و چاوو پشتیان دەکوتن ﴿ وذوقوا عذاب الحريق ﴾ و پێشیان دەڵێن: دەسا سزای سووتێنەری دۆزەخ بچێژن ﴿ ٥١ : ذلك بما قدمت أيديكم ﴾ ئەو سزاو لێدانەش لەبەر ئەو کارە خراپانەیە لە پێشەوە دەتانکرد

﴿ وأن الله ليس بظلام للعبيد ﴾ وبێگومانیشبن هەرگیز خوا غەدر لە بەندەکانی خۆی ناکاو، بە ناهەق و نارەوا سزای هیچ کەسێك نادات ﴿ ٥٢ : كدأب آل فرعون ﴾ شێوەی تاوانکاری ئەمانەیش دەڵێیت بەدکاری فیرعەون و نزیکەکانی فیرعەونە ﴿ والذين من قبلهم ﴾ و ئەوانەش کە لە پێشیانەوە بوون، وەکو گەلی نووح و

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ ۞ وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

هوودو.. هتد ﴿ كفروا بآيات الله ﴾ حاشایان لەئایەتەکانی خواکرد ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ خوایش بە هۆی گوناح و تاوانەکانیانەوە قاری لێگرتن ﴿ إن الله قوي شديد العقاب ﴾ ئاشکرایشە کە خوا زۆر بەهێزە، تۆڵەی زۆر سەختە ﴿ ٥٣ : ذلك بأن الله لم يك مغيرا نعمة أنعمها على قوم ﴾ ئەو سزایەش لەبەر ئەوە تووشیان بوو، چونکە: خوای گەورە هەر بەهرەو بەخششێکی بەهەرگەلێك دابێ، لێی نەگۆڕیوەو،لێی تێك نەداوە ﴿ حتى يغيروا ما بأنفسهم ﴾ هەتا ئەوان بیری خۆیانیان نەگۆڕێبی، واتە: مەگەر ئەوحەلە بێبڕواو سپڵە دەرچووبن، ئەوسائەویش قاری لێگرتوون، خوای میهرەبان پێغەمبەری بۆناردن باوەڕیان پێنەکرد، ئەویش جەزرەبەیدان ﴿ وأن الله سميع عليم ﴾ بە ڕاستی خوا زۆر بیسندەیە، زۆر زانایە، دەزانێچیدەکەن و چیدەڵێن، پاشان بەپێی ئەوە سزاو تۆڵە دەدا ﴿ ٥٤ : كدأب آل فرعون والذين من قبلهم ﴾ ئەوانە بە دەردی داروەدەستەکەی فیرعەون و، ئەوانەی لە پێشیانەوە بوون (هوودو لووت..) چوون ﴿ كذبوا بآيات ربهم ﴾ چونکە باوەڕیان بە ئایەتەکانی پەروەردگاریان نەکرد ﴿ فأهلكناهم بذنوبهم ﴾ ئینجا ئێمەیش بە هۆی گوناهەکانیانەوە لەناومان بردن ﴿ وأغرقنا آل فرعون ﴾ هەرچی سەربە فیرعەونیش بوون لەدەریادا خنکانمانن و نقوممان کردن ﴿ وكل كانوا ظالمين ﴾ کە هەموویان ستەمکار بوون و باوەڕیان بەیەکخواپەرستیی نەبوو ﴿ ٥٥ : إن شر الدواب عند الله ﴾ بێگومان خراپترین ڕەوکەر وجوڵندە بە لای خواوە ﴿ الذين كفروا فهم لا يؤمنون ﴾ ئەوانەن بێ باوەڕن ﴿ ٥٦ : الذين عاهدت منهم ﴾ ئەوانەی پەیمانت لەگەڵ بەستن ﴿ ثم ينقضون عهدهم فى كل مرة ﴾ پاشان جارلەدوای جار پەیمانەکەیان هەڵدەوەشێننەوە ﴿ وهم لايتقون ﴾ و هەرگیز لەشەڕ و ئاژاوەش خۆ لانادەن، مەبەست لەو پەیمان شکێنانە جوولەکەی (بەنی قورەیزە)یە، چونکە ئەوانبوون کە پەیامبەر ﷺ پەیمانی لەگەڵ بەستن بۆ ئەوە هاوکاریی موشریکەکان نەکەن، کەچی پەیمانەکەیان شکاندو لەڕۆژی بەدردا هاوکاری وهاوبەشی قورەیشیان کرد! پاشان وتیان پەیمانەکەمان لە بیر چووە، بەڵام وانە بوو، چونکە چەندجارێك پەیمانیان‌داو هەرئاوا شکاندیان!!.

کافران تەمێ بکەن:

﴿ ٥٧ : فإما تثقفنهم فى الحرب ﴾ ئینجا ئەگەر لە جەنگدا زاڵبوویت بەسەریاندا ﴿ فشرد بهم من خلفهم ﴾ وایان لێبکە بائەوانەی لە پشتیانەوەن پەرت و بڵاوبن و پەندو عیبرەت وەرگرن ﴿ لعلهم يذكرون ﴾ بەشکو بیر بکەنەوەو دەست لە خیانەت هەڵگرن، واتە: بەڵکو ئەوانە ببنە پەند بۆ خەڵکانی تریش، تا جارێکی تر نەئەوان ونەخەڵکانی تر، بیر لە جەنگ وئاژاوە نەکەنەوە لەگەڵتان.

سوێن و پەیمانیان بە ئاشکرا بدە دواوە!:

﴿ ٥٨ : وإماتخافن من قوم خيانة ﴾ گەر ترست لە هەرهۆزێ (وەکو بەنی نەزیرو، بەنی قورەیزە) هەبوو: گزیت لێ بکەن و پەیمان بشکێنن ﴿ فانبذ إليهم على سواء ﴾ جا تۆیش بە ئاشکراسوێند و پەیمانەکەیان بەسەرا بدەوە، تا بەرامبەر یەك دەبن، واتە: با هەردوولا بزانن کە ئیتر پەیمان لە نێواندا نەماوەو هەوڵی حاڵەتێکی تر بدەن ﴿ إن الله لا يحب الخائنين ﴾ بە ڕاستی خوا گزیکارانی خۆشناوێت، ئەوانەی ماناو ڕێزی پەیمان نازانن و، فێڵ لەیەکدی دەکەن.

پێشەوا (ئەحمەد/ خوا لێی رازی بێت) دەڵێ: لەنێوان (ڕۆم)ـەکان و (موعاوییە)دا پەیمانێك مۆر کرابووو، لەلای ئەوانەوە بەرەو

هەڵوەشانەوە دەچوو، بۆیە (موعاوییە) ویستی لەناوچەکەیاندا بمێنێتەوە هەتا ماوەی پەیمانەکەی کۆتایی دێ و، بەخۆیان نەزانن پەلاماریان بدا! (عەمری کوری عەبەسە)ی پێگەیشت و گوتی: (الله اکبر، الله اکبر)! چۆن وادەبێ، مەگەر تۆ پەیمانت لە گەڵیاندا نییە؟ واتە: دەبێ ماوەی ئەو پەیمانەت تەواوبکەیت، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکەسێك پەیمانێکی هەبێ، نابێ دەسکاری بکا هەتا ماوەکەی تەواو دەبێ، یان ئاگادار دەکرێ، پاشان (موعاوییە) ناوچەکەی بەجێهێشت. ﴿ ٥٩: ولا يحسبن الذين كفروا سبقوا ﴾ با ئەو بێ باوەڕانە -کەلە(بەدر)دەرچوون ونەکوژران- وابیر نەکەنەوە کە: ئیترلەمردن رزگاربوون ﴿ إنهم لا يعجزون ﴾ بێگومان‌بن لەدەست دەرنەچوون و، هەرگیزیش ئێمە دەستەو سان ناکەن و، جارێکی تریش هەر دەشکێنرێن.

ئێوەش باش خۆتان ئامادەی جەنگ بکەن:

﴿ ٦٠: وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ﴾ هەتا بۆتان دەکرێ و لە تواناو وزەتان‌دایە چەك و جبەخانەی جەنگ و، ئەسپی‌چابوکی سواری -دژی دوژمنانی دینی خوا- ئامادە بکەن ئەی باوەڕداران! واتە: بە پێی ئەوکات وسەر دەمە تێیدان چەك وفرۆکەو تانك و رۆکێت و هەموو جۆرە پێویستییەك رێك بخەن ﴿ ترهبون به عدوالله وعدوكم ﴾ دوژمنی خواو، دوژمنی خۆتانی پێ بترسێنن، چونکە ئەر بزانن توانای جەنگتان هەیە ناتوانن شەڕتان پێبفرۆشن ﴿ وآخرين من دونهم لا تعلمونهم ﴾ بێ‌لەوانیش ئەودوژمنانەش بترسێنن ئێوە نایان‌ناسن ﴿ الله يعلمهم ﴾ هەرخوا چاك ئەیان‌ناسێ ﴿ وما تنفقوا من شئ في سبيل الله ﴾ هەرشتێکیش لە رێگەی خوادا ببەخشن ﴿ يوف إليكم ﴾ بەکاملی خوا دەی‌بژێرێ بۆتان و پاداشتی وەردەگرن ﴿ وأنتم لا تظلمون ﴾ و بە هیچ شێوەیەکیش ستەمتان لێ ناکرێ.

پێغەمبەر ﷺ لەسەر میمبەرەکەی خۆیەوە فەرمووی: ((وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة، ألا إن القوة الرمي، ألا إن القوة الرمي))، واتە: خەڵکینە! چاك بزانن ئەو(هێزە) خوای‌گەورە لەئایەتەکەدا داوا لە موسڵمانان دەکا ئامادەی بکەن تیر هاویشتنە، دەسا ئێوەش خۆ ئامادە بکەن. (پێشەوا موسلیم).

ئەر ئاگربەسیان راگەیان، تۆش قەبووڵی بکە:

﴿ ٦١: وإن جنحوا للسلم فاجنح لها ﴾ ئەگەر دوژمنانی دینی خوا مەیلی ئاشتەوایی و ئاگربەسیان کردو ملیان راکێشابۆی، تۆیش ئەی پێغەمبەر! دەتوانی قبوڵی بکەیت و، وەڵامیان بدەیتەوە، بەمەرجێ بەرژەوەندی و، سەروەری و سەربەرزی موسڵمانانی‌تێدا بپارێزرێ، ئەگینا هەموو جۆرە ئاشتی و سازشێك حەرام و یاساغە، خوا لەجێگایەکی تردا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (فلا تهنوا وتدعوا إلى المسلم وأنتم الأعلون) ٣٥/٤٠.

(قەتادە) ئەڵێ: ئەم فەرمانی ئاگر بەس و ئاشتییە، پێشی فەرمان بە جیهادو، پێش ئایەتی: (قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر) ٢٩/٩بووە، واتە ئەو ئاگربەسە(نەسخ) بۆتەوەو، هەردەبێ جەنگیان لە گەڵ بکرێت ﴿ وتوكل على الله ﴾ و هەر بەخوایش پشت ببەستە ﴿ إنه هوالسميع العليم ﴾ چونکە تەنها خۆیەتی بیسندە، زانا، ئاگادار بە هەموو شتێك، پەیمانەکەی پێغەمبەریش ﷺ لەحودەیبیەدا لەسەر بەرچاوگرتنی ئەم بنەماو خاڵانەبوو بۆ ئایندەی موسڵمانان، بۆیە ئاگربەستەکەی بۆ ماوەی (٩) ساڵ قەبووڵکرد ﴿ ٦٢: وإن يريدواأن يخدعوك ﴾ وئەگەر ویستیان بەوئاگربەس وسازشە فێڵت لێ بکەن ﴿ فإن حسبك الله ﴾ جا بێگومان تۆ تەنها خوات بەسە ﴿ هو الذى أيدك بنصره وبالمؤمنين ﴾ هەر ئەو خوایەش بوو کە لە رۆژی بەدرا بە کۆمەکی خۆی و، بە دڵسۆزی باوەڕداران پشتیوان کردیت ﴿ ٦٣: وألف بين قلوبهم ﴾ وهۆگری و تەبایی خستە دڵ و دەرونیانەوە، مەبەست لە موسڵمانانی‌هۆزی (ئەوس) و (خەزرەج)ـە، ئەوان‌بوون پاش ئەو هەموو کێشەو دوژمنایەتییە مێژووییەی سەردەمی نەفامییان -بەفەزڵی‌ئیسلام- ئاشت‌بوونەوەو بوونە برا ﴿ لو أنفقت ما فى الأرض جميعا ﴾ ئەگەر هەرچی لەم زەوییەدایە بەختت کردبا لەپێناوی ئەو ئاشتەواییەدا ﴿ ماألفت بين قلوبهم ﴾ نەدەتوانی دۆستی وتەبایی ئاوا لەدڵیاندا جێگیر بکەیت لە نێوان دڵەکانیاندا ﴿ ولكن الله ألف بينهم ﴾ بەڵام خوای دلۆڤان -بە میهرەبانیی و توانایی خۆی- ئاشتی‌کردنەوەو هۆگری خستە نێوانیان ﴿ إنه عزيز حكيم ﴾ بێگومان ئەوخۆی دەسەڵاتداری لەکارزان و کارجوانە، بۆیە پێغەمبەر ﷺ گەلێ جار ئەو نیعمەتەی برایەتییەی وەبیر دەهێنانەوە، بەتایبەتی لە (حونەین)دا فەرمووی: مەگەر ئێوە رێتان ون نەکردبوو، خوا بەهۆی منەوە رێگەی نیشان‌دان، هەژارو دەست کورت نەبوون، بەبۆنەی منەوە خوا ژیاندنییەوە، پەرت و سەرلێشێواو نەبوون، خوا هۆگری خستە نێوانتانەوە، هەموو جار دەیان‌گوت): بەڵێ)وسوپاسی خواو پێغەمبەریان دەکەرد، منەتیان هەڵدەگرت (متفق عليه). ﴿ ٦٤: ياأيها النبى حسبك الله ﴾ ئەی پەیامبەر! تۆ هەر خوات بەسە بۆ چاودێری وپاراستنت ﴿ ومن اتبعك من المؤمنين ﴾ بۆ ئەو برِوادارانەش پەیڕەویت لێ ئەکەن هەر خوا بەسە.

هانی موسڵمانان بده بچنه جەنگ:

﴿ ٦٥ : یاایها النبی حرض المؤمنین علی القتال ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ هانـی باوەڕدارەکان بده بابچنه جەنـگ، لەگەڵ پێش چاو گرتنی گشـت هۆکارەکانی جەنگ بە پێی توانا بۆ سـەرکەوتن ﴿ إن یکن

وَإِن يُرِيدُوٓاْ أَن يَخۡدَعُوكَ فَإِنَّ حَسۡبَكَ ٱللَّهُۚ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَيَّدَكَ بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡۚ لَوۡ أَنفَقۡتَ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مَّآ أَلَّفۡتَ بَيۡنَ قُلُوبِهِمۡ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٦٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ عَلَى ٱلۡقِتَالِۚ إِن يَكُن مِّنكُمۡ عِشۡرُونَ صَٰبِرُونَ يَغۡلِبُواْ مِاْئَتَيۡنِۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّاْئَةٞ يَغۡلِبُوٓاْ أَلۡفٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَفۡقَهُونَ ﴿٦٥﴾ ٱلۡـَٰٔنَ خَفَّفَ ٱللَّهُ عَنكُمۡ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمۡ ضَعۡفٗاۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّاْئَةٞ صَابِرَةٞ يَغۡلِبُواْ مِاْئَتَيۡنِۚ وَإِن يَكُن مِّنكُمۡ أَلۡفٞ يَغۡلِبُوٓاْ أَلۡفَيۡنِ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسۡرَىٰ حَتَّىٰ يُثۡخِنَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنۡيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٦٧﴾ لَّوۡلَا كِتَٰبٞ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمۡ فِيمَآ أَخَذۡتُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٦٨﴾ فَكُلُواْ مِمَّا غَنِمۡتُمۡ حَلَٰلٗا طَيِّبٗاۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٦٩﴾

منکم عشـرون صابرون ﴾ ئەگەر ئێوە بیست کەسی خۆ ڕاگرتان هەبێ لەم قۆناغەدا ﴿ یغلبوا مأتین ﴾ دەشێ بەسەر دوو سەد کەسدا زاڵ بن (یەك بەدە) واتە: دەکرێ یەك کەستان بەرامبەری دەکەس ڕاوەسـتێت ﴿ وإن یکن منکم مائة یغلبـوا ألفا من الذین کفروا ﴾ هەروا ئەگەر سـەد کەسـی خۆڕاگرتان هەبێ، ئەوا بەئیزنی خوا زاڵدەبن بەسەرهەزار کەسی کافردا ﴿ ذلک بأنهم قوم لا یفقهون ﴾ چونکه ئەوانه خەڵکانێکی تێ نەگەیشتوون.

بـەڵێ.. وەك (ئیبن عەبباس)ئـەڵێ: لـه سـەرەتای هاتنی دینی ئیسـلامەوە دەبوو یەککەس بەرامبەر دەکەس ڕاوەسـتابا، چونکه موسـڵمانەکان کەم و لاوازو بێ دەسـەڵات بوون، دیارە بڕیاریوا لەسەرشانیان قورس و سەختبوو، بۆیە نەسخ بوویەوەو فەرمووی: ﴿ ٦٦ : الآن خفف الله عنکم ﴾ هەر ئێستا خواکاری بۆ ئاسانکردن ﴿ وعلـم أن فیکم ضعفا ﴾ و زانی کە وزەو دەسـەڵاتتان کەمەو، کـز ولاوازن ﴿ فـإن یکن منکـم مائة صابرة ﴾ جا ئەگەر سـەد کەسیخۆڕاگرو بە ئارامتان هەبێ ﴿ یغلبوا مأتین ﴾ دەرەقەتی دوو سەد کەسیان دێن ﴿ وإن یکن منکم ألف ﴾ خۆ ئەگەر یەك هەزار کەسی خۆ ڕاگرتان هەبێ ﴿ یغلبوا ألفین بإذن الله ﴾ ئەوا بە فەرمان و بڕیـاری خوا دەرەقەتی دوو هەزار کەسـیان دێن،بۆ دواییش وا بڕیاردرا کە: ئەگەر ژمارەی موسـڵمانان نیوەیژمارەی خوانەناسان بوو،دەبێبەرامبەریـان بجەنگـێن وخۆڕاگربـن، خۆئەگـەروا نەبوو،دەتوانن لەوشەڕە خۆ لابدەن ﴿ والله مع الصابرین ﴾ خوایش لەگەڵ خۆڕاگرانه.

نابێ بەر لەدەسەڵات دیل ڕابگیردرێ:

ئیمامی(مسـلیم) ئەڵێ: (عومەری کـوڕی خەتتاب/خوا لێی ڕازی بـێ) وتـی: کاتێ کە لە بـەدرا قورەیـش حەفتایـان لێکوژراو، حەفتاشـیان لێ دیلکرا، پەیامبەر ﷺ لـە بارەی دیلەکانەوە پرس و ڕاوێژی بەهاوەڵان کرد: ئایا چی بکرێ باشـە! (ئەبوو بەکر/خوا لێی ڕازی بێ) وتی: من پێم چاکە فیدیەو بریتیان لێ وەربگیردرێ، تا خۆمانی پێ بەهێز بکەین، لەو لایشـەوە بەڵکو لە ئایندەدا خوا ڕێنمایان بکاو موسـڵمان ببن، پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەی کوڕی خەتتـاب! تۆ ڕات چییە؟ (عومەر) یش وتـی: من وام پێ چاکە فلانـی خزمم بدەیتە دەسـت با بیکوژم، (عەقیل)ی ئامۆزایشـت بدە دەستی (عەلی)با بیکوژێ، فلانەکەسیش بدە دەستی (حەمزە) بـا بیکوژێ، تا هەموو کەسـێ بزانێ کە: ئێمە لەگـەڵ کافراندا نەرم ونیان نین، بەتایبەتی ئەوانەیان سەرۆك و پێشەوای کوفرن، پەیامبەریـش ﷺ ڕاو بۆچوونەکەی(ئەبووبەکـر)ی قەبووڵ کرد!، (عومەر) گوتی: جا بۆ سبەینێ چووم دیتم وا پەیامبەرو ئەبووبەکر -هـەردوو- خەفەتبارن و ئەگریـن، منیش وتم: پێـم بڵێن چی قەومـاوە؟! فەرمووی: بۆ ئەوە دەگریم کە هاوەڵان فیدیەو بریتیان هەڵبژارد، ئینجـا خوا ئەم ئایەتەی دابەزاندو فەرمووی: ﴿ ٦٧ : ماکان لنبی أن یکون له أسـری ﴾ بە هیچ پەیامبەرێك ڕێنەدراوە کە دیلی هەبـێ و،دیل ڕاگرێ،یان بریتی وەرگرێ ﴿ حتی یثخن فی الأرض ﴾ هەتا هێزو دەسـەڵات بەدەست دەگرێت ﴿ تریدون عرض الدنیا ﴾ ئێوە دەتانەوێ لەززەت و کاڵای دونیاتان دەسکەوێ لەوەرگرتنـی بریتیـدا ﴿ والله یرید الآخرة ﴾ خوایش پاشـەڕۆژی ئـەوێ بۆتان، ئەیەوێ پاداشـی گەورەو مەزنتان دەسـتکەوێ و، پاشه ڕۆژ هەڵبژێرن.

تێبینییەك: ئەم گلەیی وعیتابە ڕوولەو کەسـانە دەکات پێغەمبەر ڕاوێـژی پێکـردن وئەوانیش فیدیەیـان هەڵبـژارد ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ خوا بۆخۆی زۆر بەدەسـەڵات وزۆریش کارجوانە ﴿ ٦٨ :

لولا کتاب من الله سبق ﴾ ئەرپێشترلەخواوە بڕیار دەرنەچووبا کە سزای هەڵەکار –بە ئیجتیهاد– نەدات ﴿ لمسکم فیما أخذتم عذاب عظیم ﴾ لەو بریتی ورگرتنەتاندا سزایەکی گەورەتان دووچار ئەبووو قاری لێدەگرتن ﴿ ٦٩: فکلوا مما غنمتم حلالا طیبا ﴾ دەسا لەو دەسکەوتە گرتووتانە بخۆن بە حەڵاڵی وپاکی ﴿ واتقوا الله ﴾ وەلە خوا بترسن ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر لێبووردەیە، زۆر دلۆڤان و میهرەبانە، لەهەڵەی نەزان دەبوورێ، کۆڕی زانایان دەڵێن: پێشەوای موسڵمانان خۆی سەر پشکە –سەبارەت بەدیل– ئاخۆ دەیانکوژێ، وەکو یەخسیرەکانی (بەنی قورەیزە) یان فیدیەو بریتی وەردەگرێ وەکو دیلەکانی (بەدر) وەیان دیل بەدیل کا ﴿ ٧٠: یا أیها النبی قل لمن فی أیدیکم من الأسری ﴾ ئەی پەیامبەر ﷺ بەدیلەکانی ژێر دەستت بڵێ: ﴿ إن یعلم الله فی قلوبکم خیرا ﴾ ئەگەر خوا بزانێ چاکەیەك لەدڵتانایە، بڕوایەکی پاك وچاك دەبێ بەدینی ئیسلام ﴿ یؤتکم خیرا مما أخذ منکم ﴾ لەوەی لێتان وەرگیراوە باشترتان دەداتێ ﴿ ویغفر لکم ﴾ و گوناهە پێشووەکانیشتان دەبوورێ.

پێشەوا (موسلیم)دەڵێ: ئەودەمە کە لە (بەحرەین)ـەوە ماڵ و سامانێك دەسکەوت و هات، (عەبباس)ی مامی پێغەمبەر ﷺ بە پێغەمبەری گوت: خۆت دەزانی کە: من هەم فیدیەی خۆم و، هەم هی (عەقیل)یشم داوە، ئێستا هەقە لەو ماڵەیە قەرەبووی بکەیتەوە بۆم، ئەو جا ئەویش پارچە قوماشێکی ڕاخست و چەندەی حەز لێبوو بردی ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وخواش زۆر چاوپۆشە لەهەڵەو تاوان، زۆریش دلۆڤانە. ئەو کاتە کە پەیامبەر ﷺ فیدیەکەی لێوەرگرتن زۆربە قورسیان زانی، جابۆ وەڵامی ئەوە ئەو ئایەتەی سەرەوە هات و، تێیگەیاندن کە: بە قازانجیان تەواو دەبێ ﴿ ٧١: وإن یریدوا خیانتک ﴾ خۆ ئەگەر –دیلەکان– دەیانوسیت بەئیسلام بوونەکەیان فرت و فێڵ و خیانەتت لەگەڵ بکەن و، لەدڵەوە بەڕاستیان نەبوو ﴿ فقد خانوا الله من قبل ﴾ بەڕاستی پێش دیل کردنیشیان لەگەڵ خوا خیانەتیان کردو ناراس بوون ﴿ فأمکن منهم ﴾ ئەوسا خوایش ئێوەی زاڵکرد بەسەریاندا و تێیشکاندن، جا ئێستاش ئەگەر شتی وا بکەنەوە ئێمەش وایان لێدەکەینەوە ﴿ والله علیم حکیم ﴾ خوا زانایە، لەکارزان و کارجوانە، ئەزانێ چی باشە بۆ مەردوم.

موهاجرو ئەنسار بوونە یەکدەستە:

ئەم سوورەتی(ئەنفال)ـە بە باسێکی (موالات)کۆتایی دێت، هەتا هەموو کەسێك دۆست و پشتیوان و (وەلیی)خۆی بناسێ و لێی‌لانەدا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٧٢: إن الذین آمنوا ﴾ بێ‌سۆ ئەوانەی باوەڕیان هێنا ﴿ وهاجروا ﴾ ولە زێدو وڵات و نیشتمانی خۆیان –لەبەر خۆشەویستی خواو پەیامبەرەکەی– کۆچیانکرد ﴿ وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم فی سبیل الله ﴾ ولەڕای خوادا –بەسامان وگیانیان– جیهادیان کرد ﴿ والذین آووا ونصروا ﴾

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُواْ خِيَانَتَكَ فَقَدۡ خَانُواْ ٱللَّهَ مِن قَبۡلُ فَأَمۡكَنَ مِنۡهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ وَإِنِ ٱسۡتَنصَرُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ فَعَلَيۡكُمُ ٱلنَّصۡرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ﴿٧٢﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍۚ إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَفَسَادٞ كَبِيرٞ ﴿٧٣﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ حَقّٗاۚ لَّهُم مَّغۡفِرَةٞ وَرِزۡقٞ كَرِيمٞ ﴿٧٤﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنۢ بَعۡدُ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ مَعَكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ مِنكُمۡۚ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ﴿٧٥﴾

و ئەوانەش کە کۆچەرەکانیان بەخۆوە گرتووو یارمەتییان‌دان ﴿ أولئک بعضهم أولیاء بعض ﴾ ئەمانە گشت دەبنە خزم و کەس و کاری یەکتر ومیراتیش لە یەکتر دەبەن ﴿ والذین آمنوا ﴾ ئەوانەش کە باوەڕیان هێنا ﴿ ولم یهاجروا ﴾ وهەر لە مەککەشدا مانەوەو کۆچیان نەکرد "بۆ مەدینە" ﴿ مالکم من ولایتهم من شئ ﴾ ئێوە هیچ هەقێکتان بەسەریانەوە نییە، واتە: میرات لە یەك نابەن و، لەسەرتان نییە یارمەتیشیان بدەن، وە لە دەسکەوتی جەنگیش بەش‌نابەن ﴿ حتی یهاجروا ﴾ هەتا ئەوانیش وەکو ئێوە لە وڵاتی کوفر هیجرەت دەکەن ﴿ وإن استنصروکم فی الدین فعلیکم النصر ﴾ خۆ ئەگەر داوای یارمەتییان لێکردن بۆ پاراستنی ئایینەکەیان، دەبێ ئێوەش یارمەتییان بدەن و سەریان‌خەن بەسەر دوژمنانی هەردوولاتاندا ﴿ إلا علی قوم بینکم وبینهم میثاق ﴾ مەگەر دژی ئەوانە لەگەڵ ئێوە هاوپەیمانن و ڕێکەوتننامەیان مۆرکردبێ ئەگەر چی‌کافریش بن، لەو دەمەدا نابێ یارمەتییان

بدەن ﴿ والله بما تعملون بصير ﴾ خوا بە هەموو کردەوەکانتان بیناو بەئاگایە، بەم ئایەتانە پەیوەندی و دۆستایەتی لەنێوان ئیمانداران و خوانەناساندا قەدەغە کرا.

خوای بە بەزەیی موسـڵمانەکانی کردە سێ بەشەوە: کۆچکەران، پشـتیوانان، کۆچ نەکەران. کۆچکەران پێش دەخا، چونکە ئەوانن بناغەی دینی ئیسلام، پاشانیش باسی پشتیوانان دەکات، چونکە لەو رۆژە تەنگەدا دەسـتی کۆچ کەرەکانیان گرت و، خوایش مافی (وەلایە)ی خسـتە نێوانیانەوە، ئەو موسڵمانانەش کۆچیان نەکرد هەتا کۆچ نەکەن مافی(وەلایە)یان نییە.

خوانەناسانیش گشت یەکتاقمن و، نابێ بکرێنە دۆس:

﴿ ٧٣: والذيـن كفروا بعضهم أولياء بعض ﴾ ئەوانەش خوانەناس و بێ باوەڕن دۆسـت وهـاوکاری یەکترن، کەوابوو نابێ -لەلایەن موسـڵمانانەوە- یارمەتـی وهاوکاری بکرێـن ﴿ إلا تفعلوه ﴾ خۆ ئەگەر ئێوە بەو شێوە نەکەن فەرمانتان پێکراوە؛ واتە: موسڵمانان نەکەنە دۆسـت وهاوکارو، خوانەناس وکافرانتان کردە دۆسـت و هاوکار ﴿ تكن فتنة في الأرض وفساد كبير ﴾ کارەساتێکی گەورەو فەسادو ئاژاوەیەکی سـامناك لەرووی زەوی سەرهەڵدەدا، چونکە موسـڵمانەکان بێ هێزو لاواز دەبن و، بێ باوەڕەکان بەهێز دەبن. بەپێـی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ خەڵکـی دوو ئایینی لێك جیاواز میرات لەیەك نابەن، هەروەکو موسڵمان لەکافرو، کافر لە موسڵمان مـیرات نابەن، پاشـان ئایەتی: (والذيـن كفروا بعضهـم أولياء بعض..)ـی خوێندەوە.

ئیمانداری راستەقینە بناسە:

﴿ ٧٤: والذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا في سـبيل الله ﴾ ئەوانەش بروایـان هێنـاوەو کۆچیـان کردووەو تێکۆشـاون لـە ڕای خوادا ﴿ والذيـن آووا ونصـروا ﴾ ئەوانـەش" کۆچکەرەکانیان پەناداو یارمەتییان دان ﴿ أولئك هم المؤمنون حقا ﴾ ئەمانەن باوەڕداری بەهەق ﴿ لهم مغفـرة ورزق كريم ﴾ لیبووردن و ڕۆزییەکی باش و قەشـەنگیان هەیە ﴿ ٧٥: والذين آمنوا من بعد ﴾ ئەوانەش دواتر باوەڕیان هێنـا ﴿ وهاجروا وجاهدوا معكـم ﴾ وهیجرەتیانکردو لـە گـەڵ ئێوەشـدا جیهادیانکـرد ﴿ فأولئك منكـم ﴾ ئەوانە لەئێوەن، ئەگەرچی پاداشـی ئێوەشـیان نەبێت، کەوابوو دەبێ ئەمانەیش یارمەتی و هاوکاریـی بکرێن ﴿ وأولوا الأرحام بعضهم أولـى ببعض في كتـاب الله ﴾ خزم بۆخزم -بـە پێی کتێبی خوا نزیکترن- بۆ میرات لە یەکتر گرتن. ئەم ئایەتە ئەو جۆرە میرات بردنە هەڵئەوەشـێنێتەوە کە بە هۆی برایەتی و هاوپەیمانییەوە لە یەکتریـان دەگرت، دەیگێڕێتەوە بۆ سـەر بنەماکەی خۆی کەبە خزمایەتییە. ﴿ إن الله بكل شـئ عليم ﴾ بە ڕاستی خوا بە هەموو شتێك زانایە، هەموو شـتێك لای ئەو حیکمەتێکی تێدایە، واتە: ئەگەر میراتگری پشـتیی نەبوو، خزمە نزیکەکان شایستە ترن لە بێگانەکان.

سوپاسـێکی بێ وێنە، بۆ خوای تاك وبێ وێنە، کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (ئەنفال).

وصلى الله وسلم وبارك على محمد وآله وصحبه و كل من والاه.

سوورەتی (تەوبە)ـە

مەدەنییەو (١٢٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە گرنگییەکـی تایبەتیدەدا بەلایەنی یاسـا وبەرنامە بۆ کارە پێویسـتییەکان، یاسـا بۆ پەیوەندی ناوخۆیی و، دەرەوەی موسـڵمانان لەگەڵ دەوڵەتاندا دەنووسـێ. ئیمامـی (بوخاری) لە (بەراء)ی کوڕی (عازەب)ـەوە ئەگێڕێتەوە کە: سوورەتی (بەرائە) لەدوای گشت سوورەتەکانی قورئانەوە هاتۆتە خوارەوە.

ئەم سوورەتە دوو ئامانجی سەرەکی هەیە:

یەکـەم: دانانـی بەرنامـە بۆشـێوەی چۆنییەتـی مامەڵـەو هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ موشریك و خاوەننامەکاندا.

دووەم: باسـی ئـەو کەسـانە دەکات کـە: پەیامبـەر ﷺ کاتێ بانگیکردن بۆ خۆئامادەکردن بـۆ جەنگی(ڕۆم)ـەکان هەر ئەمڕۆو بەیانیان دەکردو نەچوون.

دوو ڕوونکردنەوە:

١) ئەگەر بەوردیی سـەرنجی دەقەکانی سوورەتی (بەرائە) بدرێ و، ئەو ریوایەتانەی دەربارەی هاتنی سـوورەتەکە وتراون لەگەڵ ڕووداوەکانـی ژیانی پەیامبەردا ﷺ بەراوردێ بکرێن، دەرئەکەوێ کە: تەواوی سـوورەتەکە لە سـاڵی نۆیەمی کۆچیدا هاتووە، بەڵام نەك لەسـەریەك، بەڵکو بە سـێ قۆناغدا تێپەڕیوە.. یەکەمیان: لەمانگی(ڕەجـەب)ی هەمان سـاڵداو پێش ڕوودانـی (تەبووك). دووەمیان: لەکاتی خۆ ئامادە کردندا بۆ ئەو غەزایەو لە ناوەڕاستیدا. سێیەم: پاش گەڕانەوە لە تەبووك.. سەرەتای سوورەتەکە بۆ کۆتایی ئایەتی (٢٨) لە ئاخرو ئۆخری سـاڵی نۆیەمدا هات، کەمێك پێش هاتنی کاتی حەج.

٢) پـاش ئـەوە پەیامبـەر ﷺ لـە تەبـووك گەڕایـەوە ویسـتی

بچێت بۆ حەج، بەڵام نیازەکەی گۆڕی و فەرمووی: ئێستا هاوبەشداکارەکانیش بە رووت و قووتی دێن بۆ حەج و بە دەوری (کەعبە)دا ئەسووڕێنەوە!! جا لەبەر ئەوە من ئەمەوێ ئەمساڵ حەج نەکەم، هەتا ئەوانە بەو شێوەیە نەبینم، جا لەبەرئەو (ئەبووبەکری) کردە ئەمیروچاودێرو سەرپەرستی حەجی ئەوساڵەو ناردی. ئینجا بۆ دوایی سەرەتای سوورەتی (تەوبە) هات و(عەلی کوڕی ئەبو تالیب)یشی بە دوای ئەبووبەکردا نارد، بۆ ئەوە کە ئەم چوار بڕیارە بخوێنێتەوە بەسەر موشریك و خوانەناسەکاندا:

١) نابێ جارێکیتر هیچ کەسێك بە دەوری کەعبەدا بە رووتی تەواف و چەرخە بکات.

٢) دوای ئەمساڵ هیچ هاوبەش پەیداکارێك نزیکی (کەعبە) نەبێتەوە.

٣) هەر رێکەوتننامەیەك لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ مۆرکراوە، ئەوە تا ئەو کاتە کاری پێدەکرێت بۆی دیاریکراوە.

٤) تەنها موسڵمان دەچێتە بەهەشتەوە.

سەرەتای ئەم سوورەتە -وەکو سوورەتەکانی دیکەی قورئان- (بسم الله الرحمن الرحیم)ی تێدا نییە، چونکە لەتووڕەیی و رك و قینی خوا بەرامبەر بە موشریکەکان باس دەکات.

خوا چارەی موشریکانی ناوێ:

﴿ ١: براءة من الله ورسوله إلى الذين عاهدتم من المشركين ﴾ ئەمە بێزاریی و دەستبەردانیخواو پەیامبەرەکەی لەو موشریکانە کە ئێوە پەیمانتان لەگەڵ بەستن وراستیان نەکرد لە گەڵتاندا.

ئەو عەرەبانە کە لەو دەوروبەرەدا بوون وپەیمانیان مۆر کردبوو، وردە وردە دەستیان دایە هەڵوەشاندنەوەی پەیمانەکەیان، ئەوسا خوایش فەرمانیدا بە پەیامبەر ﷺ کە ئەویش پەیمانی خۆی لەگەڵیان هەڵوەشێنێتەوە و چوار مانگیشیان مۆڵەت بدات بۆچارە سەری خۆیان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢: فسيحوا في الأرض أربعة أشهر ﴾ با بۆ ماوەی چوار مانگ بە ئاسوودەیی وهێمنی و بێهیچ ترسێك بۆخۆیان بەسەربەستیی بێن و بچن و، هیچ کەسێکیش بەنیازی خراپەوە سەیریان نەکات ﴿ واعلموا أنكم غير معجزي الله ﴾ وپێیشیان بڵێن با بزانن: کە ئێوە هەرگیز لە دەست خوا دەنارچن و، ناتوانن دەستەوسانی بکەن ﴿ وأن الله مخزي الكافرين ﴾ وبشزانن کە: خوا ئابڕووبەرو ریسواکەری گشت دوژمنان و بێ باوەڕانە، لە دونیادا بە دیل کردونیان دەداو، کوشتنیان حەڵاڵ دەکا، (موحەممەدی کوڕی ئیسحاق) ئەڵێ: ئەوانە کە خوای گەورە بەرائەتی لێکردن، دوو کۆمەڵبوون لە هاوبەشدانەرەکان: یەکێکیان لەگەڵئەوەیشدا کە ماوەی پەیمانەکەی کەمتر بوو لە چوار مانگ، ماوەکەی بۆدرێژ کرایەوە بۆ چوار مانگ، ئەویکەشیان لەگەڵ ئەویشدا کە ماوە بۆ پەیمانەکەی دیاری نەکرا بوو، بۆیکرایە چوار مانگ، هەتا باشتر بە خۆیاندا بچنەوەو کۆتا بڕیاری خۆیان بدەن، چونکە پاش ئەو ماوەیە ئیتر جەنگ دەکرێ لەگەڵیان ﴿ ٣: وأذان

سُورَةُ التَّوْبَةِ

بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢﴾ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُۥ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَٱحْصُرُوهُمْ وَٱقْعُدُوا۟ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

من الله ورسوله إلى الناس ﴾ و ئەمە ئاگاداریە کە لە لایەن خواو پەیامبەرەکەیەوە ﷺ بۆ هەمووخەڵك ﴿ يوم الحج الأكبر ﴾ کە سەرەتاکەی ڕۆژی یەکەمی مانگی حەجی (ئەکبەر)ـە، واتە ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربان) رادەگەیەنرێت.

(موجاهید) ئەڵێت: مەبەست بە حەجی گەورە: ئیحرام بە حەج بەستنە، حەجی بچووکیش ئیحرام بەستنە بە عومرە، چونکە ئەرك و پایەکانی ئەم لە حەج کەمترە.

هەندێك لە زاناکان دەڵێن: ڕۆژی حەجی ئەکبەر: ڕۆژی عەرەفەیە، هەندێکی دیکە ئەڵێن: ڕۆژی جەژنی قوربانە.(تەبەری)ش ئەمەی هەڵبژاردووە، چونکە پەیامبەر ﷺ کاتێ (عەلی)نارد فەرمووی: (إذهب بهذه القصة من سورة براءة وأذن في الناس يوم النحر اذا اجتمعوا بمنى:أنه لا يدخل الجنة كافر، ولا يحج بعد العام مشرك، ولا يطوف بالبيت عريان، ومن كان له عهد عند رسول الله فهو له إلى مدته) واتە: دەبچۆ ئەم داستانەی سوورەتی (بەرائە)یان

بۆ بخوێنەوەو، لەرۆژی جەژنی قوربانیشدا کە خەڵك لە (مینا) کۆ دەبێتەوە، ئەم بڕیارەیان پێڕابگەیەنە کە: کافرو خوانەناس ناچێتە بەهەشت، ساڵێکیتر نابێ هیچ کەسێکی (موشریك) حەج بکاو خەڵکی بە رووتی تەواف بکا، هەرکەسێکیش پەیمانێکی لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ هەبێ، بەردەوامە تاکاتی خۆی ﴿ أن الله بریئ من المشركین ورسوله ﴾ هەموو ئاگاداربن! کە بێگومان خواو پێغەمبەرەکەی بەرین لە موشریکەکان، واتە: ئیتر هیچ ئیعتیبارێك بە پەیمانیان نییە ﴿ فإن تبتم فهو خیر لكم ﴾ جا ئەگەر پەشیمان ببنەوە وبگەڕێنەوە بۆ یەکخواپەرستیی، باشترە بۆتان لە مانەوەتان لەسەر شیرك ﴿ وإن تولیتم ﴾ وئەگەر پشتیشتان لە ئیمان وباوەڕ هەڵکرد ﴿ فاعلموا أنكم غیر معجزی الله ﴾ چاك بزانن کە ئێوە هەرگیز لە دەست خوا دەرناچن، ناتوانن دەستەوسانی بکەن ﴿ وبشر الذین كفروا بعذاب ألیم ﴾ ئەوکەسانەش بێ باوەڕن بە سزایەکی ئێش پێگەیەنەر مژگێنیان بدە!.

لەگەڵ پەیمانشکێن مامەڵەی تایبەتی دەکرێ:

﴿ ٤: إلا الذین عاهدتم من المشركین ﴾ واتە: لەگەڵ هەموویان پەیمان هەڵوەشێننەوە، مەگەر ئەو موشریکانە کەپەیمانتان لەگەڵ بەستوون و هەڵیان نەوەشاندۆتەوە ﴿ ثم لم ینقصوكم شیئا ﴾ و هیچ مەرجێکیشیان لێکەم نەکردووە، واتە: خیانەتیان لەگەڵنەکردوون ﴿ ولم یظاهروا علیكم أحدا ﴾ ودژی ئێوەش کۆمەکی هیچ کەسێکیان نەکردووە بۆ هێرش هێنانە سەرتان، نەبە چەك و نە بە پیاو ﴿ فأتموا إلیهم عهدهم إلى مدتهم ﴾ ئێوەش پەیمانی ئەوانە ڕاگرن هەتا کاتەکەیان تەواو دەبێت، ئەگەر چی لە چوار مانگیش زیاتر بێت ﴿ إن الله یحب المتقین ﴾ بێگومان خوا پارێزکارانی خۆش ئەوێ، ئەوانەی ڕێزی ڕێکەوتننامە ئەگرن، جا کەواتە ڕێزگرتن لە پەیمان و ڕێکەوتننامە بنەماو بناغەیەکی پیرۆزی دینی ئیسلامە ﴿ ٥: فإذا انسلخ الأشهر الحرم ﴾ ئینجا کە مانگە حەرام و خاوەن ڕێزەکان بڕانەوە، واتە: ئەوانەی کە جەنگیان تیا قەدەغەکراوە، کە ئەوانیش ئەم چوار مانگەن: (زیقەعەدە، زیحەججە، موحەررەم، ڕەجەب) وەکو لەئایەتی(٣٦)ی ئەم سوورەتەشدا هاتووەو دەفەرموێ: (منها أربعة حرم ذلك الدین القیم فلا تظلموا فیهن أنفسكم..) ﴿ فاقتلوا المشركین حیث وجدتموهم ﴾ دەسا ئێوەش لە هەرجێگایەکدا موشریکەکانتان دەستکەوت بەمەرجێ (ژن و منداڵ و گۆشەگیر نەبن) "لە حەرەم و لە دەرەوەی حەرەم، لەچوار مانگەکان و، لەغەیری چوار مانگەکانیشدا" بیانکوژن ﴿ وخذوهم ﴾ و بیانگرن و "دیلیان بکەن" ﴿ واحصروهم ﴾ وگەمارۆیان بدەن و "مەهێڵن بەملاو بەولادا بچن" ﴿ واقعدوا لهم كل مرصد ﴾ وەلە هەموو کەمین و ڕێگەیەکیشدا بۆیان دانیشن ﴿ فإن تابوا ﴾ ئینجا ئەر پەشیمان بوونەوە لە هاوبەشدانان بۆخوا ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ و بەرێکو پێکی نوێژیان ئەنجامدا ﴿ وآتوا الزكاة ﴾ و زەکاتیان جێبە جێ کرد ﴿ فخلوا سبیلهم ﴾ ئێوەیش ڕێگەیان بۆ چوڵ بکەن و"هەقتان بەسەریانەوە نەبێ، با بێن و بچنە ناو حەرەمیشەوە" ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بە ڕاستی خوا لەگوناح زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە بەرامبەر بە تەوبەکاران.

ئەرموشریک داوای پەنا بکا، داڵدە دەدرێت:

﴿ ٦: وإن أحد من المشركین استجارك فأجره ﴾ ئەر یەکێك لەو موشریکانە پەنای پێهێنایت، پەنای بدە، داڵدەی بدە ﴿ حتى یسمع كلام الله ﴾ هەتا بە باشی فەرمایشتیخوا دەبیسێ و لێی حاڵی دەبێ، واتە: قورئانی بۆ دەخوێنیت و لێی تێدەگات ﴿ ثم أبلغه مأمنه ﴾ پاشان بیگەیەنە وەجێیەك کە هێمن وئاسوودەبێ و، لەهیچ نەترسێت، زانایان ڕایان وایە: ئەوکەسانە دێنە وڵاتی ئیسلامییەوەو بۆ هەر شتێك هاتبن –بە مەرجێ بە شێوەی پرس و ڕا هاتبن و مۆڵەتدرابن– ئەوا پارێزراو دەبن. ﴿ ذلك بأنهم قوم لا یعلمون ﴾ چونکە ئەوانە گەلێکن نازانن ئیمان وبڕوا چییە، سابەڵکو بەو پەنادانە بیرێ بکەنەوەو لەئیسلام تێبگەن ﴿ ٧: كیف یكون للمشركین عهد عند الله وعند رسوله ﴾ چۆن بۆموشرێکان پەنا هەبێت بەلای خواو پێغەمبەرەکەیەوە؟کاتێ ئەوان پەیمان هەڵوەشێننەوەو لەسەر بێباوەڕی خۆیان بمێننەوەو بەئاسوودە بێن وبچن؟ ﴿ إلا الذین عاهدتم عند المسجد الحرام ﴾ بۆ ئەو کەسانە نەبێت کە لەلای مزگەوتی (حەرام) دا پەیمانتان لەگەڵ بستن و، ئەوانیش پەیمانەکەیان هەڵنەوەشاندەوە، وەکو هۆزی (خوزاعە) ﴿ فمااستقاموا لكم ﴾ ئەوانە هەتا بە ڕێکو پێکی لە سەر پەیمانەکەیان بن و وەفاداربن ﴿ فاستقیموا لهم ﴾ دەبێئێوەیش پەیمانەکەیان بە ڕێکو پێك ڕاگرن و وەفاداربن. پێغەمبەری خوا پەیمانی لەگەڵ قورەیشدا بۆماوەی دەساڵ مۆر کرد، هەتا ئەوان خەیانەتیان نەکرد ئەم وەفای بەپەیمانەکەیخۆیکرد ﴿ إن الله یحب المتقین ﴾ بە ڕاستی خوا پارێزکارانی خۆشدەوێ، ئەوانەی وەفادارن و پەیمان شکێن نین.

بەڵێ.. پێغەمبەر ﷺ لە مانگی زیقەعەدەی ساڵی شەشەمی کۆچی لە (حودەیبیە) ئاگر بەستی لەگەڵ قورەیشدا، بۆماوەی (١٠) ساڵ مۆر کرد، ئیتر خۆی و موسڵمانەکان پابەند بوون پێیەوە، هەتا قورەیش پەیمانەکەیان شکاندو هاوکاری (بەنی بەکر) یان

کرد دژی (خوزاعه)ی هاوپەیمانی پێغەمبەر ﷺ، ئەوسا ئەمیش ناچاربوو لە(٨)ی رەمەزاندا لەشکری بردەسەریان و فەتحی مەککەی کردو ئەوانەیان ئیمانیان هێنا -کە نزیکەی (٢) هەزار کەس بوون- ئازادبوون. ﴿ ٨: کیف وإن یظهروا علیکم ﴾ چۆن پەیمان لەگەڵ ئەوانەدا دەبەسرێت کە ئەگەر زاڵ بن بەسەرتانا ﴿ لا یرقبوا فیکم إلا ولا ذمة ﴾ نە ڕەچاوی خزمایەتیتان لەگەڵ دەکەن و، نە هاوپەیمانێتی ﴿ یرضونکم بأفواههم ﴾ بە زمانی لووسیان ڕازیتان ئەکەن ﴿ وتأبى قلوبهم ﴾ ودڵیان ئیبا دەکات ﴿ وأکثرهم فاسقون ﴾ زۆربەشیان سنوور بەزێن و پەیمان شکێنن ﴿ ٩: أشتروا بآیات الله ثمنا قلیلا ﴾ ئایەتەکانی خوایان بە نرخ و بەهایەکی زۆر کەمی دونیا فرۆشت بە(ئەبوو سوفیان) ﴿ فصدوا عن سبیله ﴾ بەرهەڵستی خەڵکیشیان کرد لە ڕێگەی خوا ﴿ إنهم ساء ما کانوا یعملون ﴾ بە ڕاستی کارێکی زۆر خراپیان کرد ﴿ ١٠: لا یرقبون فی مؤمن إلا ولا ذمة ﴾ لەگەڵ هیچ خاوەن باوەڕێکدا ڕەچاوی خزمایەتی و هاوپەیمانی ناکەن، هەرکات دەسەڵاتیان بوو بەسەرتانا دەستی خۆیان ئەوەشێنن" ﴿ وأولئک هم المعتدون ﴾ ئەمانەن دەستدرێژ کاری ڕاستەقینە و پەیمانشکێن، دەسا ئێوەش زیرەك و هۆشیار بن بەرامبەریان ﴿ ١١: فإن تابوا وأقاموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ ئینجا ئەگەر لە شیرك و بتپەرستی پەشیمان بوونەوەو ملکەچی شەریعەتی خوا بوون و، بە ڕێکو پێکی نوێژیان کردو زەکاتیان دا ﴿ فإخوانکم فی الدین ﴾ دەبنە برای دینیتان ﴿ ونفصل الآیات لقوم یعلمون ﴾ و ئێمە ئایەتەکانمان بۆخەڵکی بزانێ شی دەکەینەوە.

ڕابەرانی کوفر پەیمان نابەنە سەر:

﴿ ١٢: وإن نکثوا أیمانهم من بعد عهدهم ﴾ ئەر دوای ئیمزاو مۆر پەیماننامەکەیانیان هەڵوەشاندەوە ﴿ وطعنوا فی دینکم ﴾ و توانج و تەشەریان لە ئایینەکەتان گرت ﴿ فقاتلوا أئمة الکفر ﴾ دەسا ئێوەش سەرانی کوفرو خوانەناسییبکوژن. زاناکان ئەڵێن: هەر کەسێ توانج و تەشەر لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام بدا هەقە بکوژرێ. ﴿ إنهم لا أیمان لهم ﴾ چونکە بە ڕاستی ئەوانە مانایهیچ پەیمانێکیان لا نییە ﴿ لعلهم ینتهون ﴾ جەنگیان لەگەڵ بکەن، هەتا بەڵکو کۆتایی بەگێرەشێوێنی و خراپەکاری و، توانج و تەشەریان بێنن.

لەگەڵ پەیمانشکێنەکان بجەنگن:

﴿ ١٣: ألا تقاتلون قوما نکثوا أیمانهم ﴾ دەبێ بۆ لەگەڵ خەڵکانێکدا نەجەنگێن کەپەیمانی خۆیانیان هەڵوەشاندەوە و، تانەو تەشەریان لە ئایینەکەتان دا ﴿ وهموا بإخراج الرسول ﴾ و لێبڕان بۆ دەرپەڕاندنی پەیامبەر ﷺ لە مەککەدا؟!. لەم سوورەتە دا نالێ کە بەعەمەلیی لەمەککە دەریانکرد، بەڵام لەچەند جێگایەکی تردا هاتووەو دانی پێدادەنێ، بۆنموونە: لەسوورەتی

كَيۡفَ يَكُونُ لِلۡمُشۡرِكِينَ عَهۡدٌ عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِۦٓ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّمۡ عِندَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۖ فَمَا ٱسۡتَقَٰمُواْ لَكُمۡ فَٱسۡتَقِيمُواْ لَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيۡفَ وَإِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ لَا يَرۡقُبُواْ فِيكُمۡ إِلّٗا وَلَا ذِمَّةٗۚ يُرۡضُونَكُم بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَتَأۡبَىٰ قُلُوبُهُمۡ وَأَكۡثَرُهُمۡ فَٰسِقُونَ ﴿٨﴾ ٱشۡتَرَوۡاْ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلٗا فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِهِۦٓۚ إِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرۡقُبُونَ فِي مُؤۡمِنٍ إِلّٗا وَلَا ذِمَّةٗۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُعۡتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِۗ وَنُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِن نَّكَثُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُم مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُواْ فِي دِينِكُمۡ فَقَٰتِلُوٓاْ أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ إِنَّهُمۡ لَآ أَيۡمَٰنَ لَهُمۡ لَعَلَّهُمۡ يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تُقَٰتِلُونَ قَوۡمٗا نَّكَثُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُمۡ وَهَمُّواْ بِإِخۡرَاجِ ٱلرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمۡ أَوَّلَ مَرَّةٍۚ أَتَخۡشَوۡنَهُمۡۚ فَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخۡشَوۡهُ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٣﴾

(١١/٦٠) دەفەرموێ: (یخرجون الرسول وإیاکم)، یان لەسوورەتی (١٣/٤٧) دا دەفەرموێ: (وکأین من قریة هی أشد قوة من قریتک التی أخرجتک..) یان لەسوورەتی (٩/٤٠) دا دەفەرموێ: (إلا تنصروه فقد نصره الله إذ أخرجه الذین کفروا..) یان لەسوورەتی (٨/٣٠) دا دەفەرموێ: (وإذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک أو یقتلوک أو یخرجوک) یان لە سوورەتی (٧٦/١٧)دا دەفەرموێ: (وإن کادوا لیستفزونک من الأرض لیخرجوک منها...) ﴿ وهم بدؤکم أول مرة ﴾ بۆ یەکەمجاریش هەر ئەوان بوون دەستیان بە جەنگ کرد لەگەڵ ئێوەدا، ئەوانبوون لەگەڵ خوزاعەدا -کە هاوپەیمانی ئێوە بوون- بە جەنگ هاتن، دە بۆ ئێوەش هەقتان نییە جەنگیان لەگەڵ بکەن ﴿ أتخشونهم ﴾ ئایا لێیان دەترسن و شەڕیان لەگەڵ ناکەن؟ ﴿ فالله أحق أن تخشوه إن کنتم مؤمنین ﴾ خۆ خوا شایستە ترە کە لێی بترسن، ئەگەر باوەڕدارن و، ددان بەوەدا دەنێن کەئەبێ تەنها لەو بترسن ﴿ ١٤: قاتلوهم یعذبهم الله

بأيديكم ﴾ لەگەڵیان بجەنگن –ئەی بڕواداران!– ئەوسا خوایش بە دەستی ئێوە سزایان دەدا ﴿ ويخزهم ﴾ و لەبەردەستیشتاندا ریسوایان ئەکات ﴿ وينصركم عليهم ﴾ و سەرتان ئەخات بەسەریاندا ﴿ ويشف صدور قوم مؤمنين ﴾ و کارێ دەکا کوڵی دڵی بڕوادارانیش –بەتایبەتی (خوزاعە/ دابمرکێ بەسەرخستنی ئاینی ئیسلام و

قَٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا۟ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَا رَسُولِهِۦ وَلَا ٱلْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا۟ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ شَٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ فَعَسَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ ۞ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ ٱلْحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَجَٰهَدَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾

تۆڵە سەندنەوە لێیان ﴿ ١٥: ويذهب غيظ قلوبهم ﴾ وە ڕك و تووڕەیی دڵیشیان لا دەبات و دلخۆش دەبن ﴿ ويتوب الله على من يشاء ﴾ کێیش تەوبە بکاو پەشیمان بێتەوەو خواش حەز لەچارەی بکا، تەوبەی لێوەردەگرێت، بۆنموونە: (ئەبوو سوفیان، عیکرمە، سولەیم) وبرێ تریان بڕوایان هێناو لێیان قەبووڵکرا ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خوا زۆر زانایە، زۆریش کارزان و کارجوانە.

موسڵمان تاقی دەکرێتەوە بەجیهاد:

﴿ ١٦: أم حسبتم أن تتركوا ﴾ ئایا پێتان وایە –ئەی بڕواداران!– کە بێ تاقیکردنەوە دەرچن و، ڕاستگۆو درۆزن دەرنەکەوێ؟ ﴿ ولما يعلم الله الذين جاهدوا منكم ﴾ کە –هێشتا لەپێش چاوخەڵکەوە– بۆخوا دەرنەکەوتووە موجاهیدتان ﴿ ولم يتخذوا من دون الله ولا رسوله ولا المؤمنين وليجة ﴾ و ئەوانەشتان کەبەدەر لەخواو، لە پەیامبەرەکەی و، لە ئیمانداران، کەسیان نەگرتووە بە جێی ڕازو نیازیان، تا نهێنییەکانیان لابدرکێنن ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ خوەرکارێکیش بکەن خوا پێی بەئاگایە، کەوابوو جیهادو تەکلیف و ئەرك و واجیبات بۆدەرکەوتنی مرۆڤە سەر ڕاست ولاسارەکان شتێکی زەروورییە.

لە موشریکان ئاوەدانکردنەوەی مزگەوت ناوەشێتەوە:

لەوسەردەمەدا کاروباری مزگەوتی (حەرام) کەوتبووە لای موشریکەکان! خواش فەرمووی: ﴿ ١٧: ماكان للمشركين أن يعمروا مساجد الله ﴾ بۆ خەڵکانیهاوبەشدانەر شیاوو ڕەوا نییە ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتەکانی خوا ﴿ شاهدين على أنفسهم بالكفر ﴾ بۆخۆشیان شایەتی بێباوەڕیتی خۆیان دەدەن، کارو ڕەفتاریان هی بێ بڕوا و بت پەرستانە، واتە: بێ بڕوا لێیناوەشێتەوە مزگەوت ئاوەدان بکاتەوە، بەتایبەتی خۆیشی هاواربکات وبڵێ: من عەلمانیم، یان بە دەوری کەعبەدا بسوورێتەوەو بڵێت: (لبيک لا شريک لک، إلا شريكا هو لک، تملكة وما ملک) ﴿ أولئك حبطت أعمالهم ﴾ بۆهەمیشە کاروکردەوەی ئەمانە پووچە ﴿ وفي النار هم خالدون ﴾ و بەردەوامیش لە ئاگردان ﴿ ١٨: إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر ﴾ بە ڕاستی هەر بەوکەسە دەکەوێ مزگەوتەکانی خوا ئاوەدان بکاتەوە کە بڕوای بەخواو بە ڕۆژیی دوایی هەیە ﴿ وأقام الصلاة وآتى الزكاة ﴾ وبەجوانی ودروست هەڵدەسێ بە ئەنجامدانی نوێژو زەکات دەدات ﴿ ولم يخش إلا الله ﴾ و لە خواش نەبێت لە هیچ کەسێ ترسی نییە ﴿ فعسى أولئك أن يكونوا من المهتدين ﴾ بێگومانبن ئەوانە –ئەو کردەوە چاکانە دەکەن– لە ڕیزی شارەزا کراواندان. (ئیبن عەبباس)دەڵێ: هەموو وشەیەکی(عسى) لەقورئاندا، مانای (واجب) دەگەیەنێت، بۆنموونە: خوا کە بە پێغەمبەرمان (موحەممەد) ﷺ دەفەرموێ: (عسى أن يبعثک ربک مقاما محمودا) مانای وایە بێشك وگومان (مەقامەلمەحموود)ی دەداتێ.(ئەبووحەییان) یش هەروا دەڵێت، ئەمەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکە پیاوێکتان دیت هۆگری مزگەوت بوو، ئێوە شایەتی ئیمانی بۆ بدەن، چونکە خوا دەفەرموێ: (إنما يعمر مساجدالله..) (مسند الإمام أحمد).

ئاو بەحاجی بەخشین و چاودێری کەعبە، وەکو ئیمان و جیهاد نین:

﴿ ١٩: أجعلتم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام ﴾ ئایا ئێوە ئاو دان بەحاجییەکان و ئاوەدانکردنەوەی مزگەوتی (حەرام)تان گێڕاوە ﴿ كمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد في سبيل الله ﴾ وەك کاری ئەوەی بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هێناوەو جیهادی کردووە لە

ڕێگەی خوادا؟!.

موشریکەکان بەوجۆرە کارانە خۆیانیان هەڵدەکێشاو کەش وفشیان دەکرد بەسەرموسڵمانەکاندا! خوای گەورەیش بەوئایەتە ڕەتی دانەوەو پێی‌گوتن: هەرگیز ئەو کارانە ناگەنە پلەی ئیمان وجیهادکردنی موسڵمانەکان، وەکو دەفەرموێ: ﴿ لا یستوون عند الله ﴾ ئەودوانە "بڕوادارو بێ بڕوا" لای خوا یەکسان نین، کاری موشریکەکان کاریان بێهوودەیەو، موسڵمانەکانیش کاریان پیرۆزو پڕپیتە ﴿ والله لایهدی القوم الظالمین ﴾ و خواش ڕێنمایی خەڵکانی‌ستەمکار ناکات بۆ کاری خێرو چاك، بۆیە ئاودان بەحاجییەکان و ئاوەدان کردنەوەی مزگەوتی حەرام بەباشتر دادەنێن لەئیمان وجیهاد ﴿ ۲۰: الذین آمنوا وهاجروا ﴾ ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناو لەزێدی خۆیان کۆچیان کرد ﴿ وجاهدوا فی سبیل الله بأموالهم وأنفسهم ﴾ و لە ڕێگەو ڕێبازی خوا -بە ماڵ و سامان و گیانیان- جیهادیان کرد ﴿ أعظم درجة عند الله ﴾ بەلای خواوە پایەو پلەیان مەزنترو بەرزترە، لەوانە کە بە خەیاڵی خۆیان ئاو دەدەن بە دەم حاجییەکانەوەو مزگەوتەکان پاك وخاوێن دەکەن وموشریکیشن ﴿ وأولئک هم الفائزون ﴾ هەر ئەوانەش بەختیارو سەرفرازن ﴿ ۲۱: یبشرهم ربهم برحمة منه ورضوان ﴾ پەروەردگاریشیان مژدەی میهرەبانی و ڕەزامەندی مەزنی خۆیانی دەداتێ ﴿ وجنات لهم فیها نعیم مقیم ﴾ و چەند باخ و بێستانیکی واشیان دەداتێ، کە تێیدا گوزەران و نیعمەتی نەبڕاوەیان بۆ دەبێ ﴿ ۲۲: خالدین فیها أبدا ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەبن ﴿ إن الله عنده أجر عظیم ﴾ بێگومان خوا پاداشی زۆر گەورەی لایە بۆ بڕواداران.

موشرێکان مەکەنە دۆس ئەر خزمی نزیکیش بن:

﴿ ۲۳: یا أیهاالذین آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ لا تتخذوا آباءکم وإخوانکم أولیاء إن استحبوا الکفر علی الإیمان ﴾ ئەر باوو باپیران و براکانتان کوفریان لا باشترو چاکتر بوو لەئیمان وباوەڕ، مەیانکەنە دۆستی خۆتان و خۆشەویستی وپەیوەندیتان بۆیان نەبێ ﴿ ومن یتولهم منکم ﴾ وهەرکەسێکتان ئەوانەی خۆش‌بوێ وبیانکاتە دۆست و(بگانە)ی خۆی ﴿ فأولئک هم الظالمون ﴾ دیارە ئەو جۆرە کەسانە ستەمکارن (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: دەبنە موشریك و هاوبەشدانەر بۆ خوا.

بەڵێ: حوکمی‌ئەم ئایەتە تا ڕۆژی قیامەت بەردەوامەو، دەبێ تەواوی موسڵمانان تەنهاو تەنها بۆ خوا خۆشەویستی و(موالات)یان هەبێ و، هەرلەگەڵ ئەهلی خوادا بن ﴿ ۲٤: قل إن کان آباؤکم وأبناؤکم وإخوانکم وأزواجکم وعشیرتکم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ: ئەر باوك و کوڕو براو، ژن و خێزان و کۆمەڵ و خێڵ و خزمانتان ﴿ وأموال اقترفتموها ﴾ و ماڵ و سامانێك پەیداتان کردووە ﴿ وتجارة تخشون کسادها ﴾ وبازرگانییك دەترسن ڕەواجی نەمێنی ﴿ ومساکن ترضونها ﴾ و مەسکەن و

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُم بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَٰنٍ وَجَنَّٰتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢٦﴾

خانوو بەرەیەك خۆشتان دەوێن ﴿ أحب إلیکم من الله ورسوله وجهاد فی سبیله ﴾ هەریەك لەمانەتان لەخواو لەپەیامبەرەکەی وله جیهادو تێکۆشان لە ڕێی خوادا لا خۆشەویستتر بێ ﴿ فتربصوا ﴾ چاوەڕوان بن ﴿ حتی یأتی الله بأمره ﴾ هەتا فەرمان لە خواوە بەسزاتان دێ ﴿ والله لا یهدی القوم الفاسقین ﴾ خوایش ڕێنمایی لە شەرع دەرچوان ناکات بۆ هیچ خێرو چاکەیەك.

بەڵێ پێغەمبەر ﷺ کاتێ فەرمانی بە هیجرەت و بارکردن لە مەککەوە بۆ مەدینە دا، خەڵکەکەوتە مەشۆرەت بەیەکتری، هیوایان هەبوو ژنەکەی، یان کوڕەکەی، یان هەرخزم وکەس وکارێکی نزیکی.. دەستە دامێنی دەبوو بارنەکاو نەچێت بۆ مەدینە، ئەوسا ئەو ئایەتەی سەرەوە هات بەوشێوەیە ئاراستەی کردن. ئیمامی ئەحمەدو ئەبوداوود ئەم فەرموودەی پێغەمبەرە دێنن: ((إذا تبایعتم بالعینة وأخذتم بأذناب البقر ورضیتم بالزرع وترکتم الجهاد سلط الله علیکم ذُلاًّ لایَنْزِعُهُ حتی ترجعوا إلی دینکم))

واتە: هەرکات کرین وفرۆشتنتان بە فێڵ وفەرەج بووو دەستتان گرت بەکلکی گاکانەوە (واتە: بە جووت و کشت وکاڵ ومەزراوەوە سەرقاڵبوون) و، وازتان لەجیهاد هێنا، خواش ریسواتان دەکا، مەگەر بگەڕێنەوە بۆلای دینەکەتان.

سەرکەوتن هەرلای خوایە:

﴿ ۲۵: لقد نصركم الله فى مواطن كثيرة ﴾ بێگومان خوا لەگەلی جێگادا هاوکاری کردن و یاریدان و سەریخستن، لەگەڵ کەم وکورتی و ناتەواویتاندا ﴿ ويوم حنين ﴾ بەتایبەتی لەڕۆژی (حونەین) دا. (حونەین: دۆڵێکە دەکەوێتە نێوان مەککەو تایەف)ـەوە. بەهۆی لەخۆبایی بوونتانەوە تێكشکان وخوا هات بەهاناتانەوە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إذ أعجبتكم كثرتكم ﴾ ئەو دەمەی کەبە زۆری خۆتان بایی‌بوون ونازییتان و، بیرتان لە دەسەڵاتی خوا نەکردەوەو گوتتان: هەرگیز ئەمرۆ بەم ژمارە زۆرەوە "کەئاماری دەگەیشتە دوازدە هەزارکەس" ناشکێین! ئەگەرچی ئەوان چواردە هەزار کەس‌بوون، وەکو ئیمامی (بەیهەقی) ریوایەتی دەکات ﴿ فلم تغن عنكم شيئا ﴾ کەچی ئەو حەشامەتە هیچ کەڵکی بێ نیازی نەکردن وهەر تێكشکان ﴿ وضاقت عليكم الأرض بما رحبت ﴾ زەویش بەو گوشادو فراوانییە لەترساندا تەنگ بوو لێتان ﴿ ثم وليتم مدبرين ﴾ پاشانیش پاشە کشەتان کردو هەڵهاتن! واتە: سەرکەوتن تەنها لە دەستی خوادایە، بەزۆری و کەمی‌دوژمن نییە، بۆیە دەبێ هەموو کات خوامان لەبیر بێت ﴿ ۲٦: ثم أنزل الله سكينته على رسوله و على المؤمنين ﴾ دوایی ئارامی و ئۆقرەی ناردە سەر دڵ ودەروونی پەیامبەرەکەی و، برواوادارەکان، هێزی دەروونیان بۆ گەڕایەوەو ترسیان نەما ﴿ وأنزل جنودا لم تروها ﴾ ولەشکرێکی زۆریشی نارد بۆهاوکاریتان و، نەشتاندین ﴿ وعذب الذين كفروا ﴾ و بێباوەڕەکانیشی سزادا، کوژران ودیلکران و سامانیان لەدەست دا ﴿ وذلک جزاء الكافرين ﴾ هەرئاوایە سزای کافران و بێباوەڕان ﴿ ۲۷: ثم يتوب الله من بعد ذلك على من يشاء ﴾ دوای ئەوسزایەش حەزی لەچارەی هەرکەسێك کردو بەشیاوی زانی، تەوبەی لێوەرگرت و لێی‌بووراو شارەزای دینی ئیسلامی کرد ﴿ والله غفور رحيم ﴾ وچوون خوا بۆخۆی زۆر لێبووردەیە، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە. بەڵێ رووداوەکەی (حونەین) رۆژی شەممە، (٦)ـی مانگی شەوالی ساڵی (۸)ـی کۆچی، بە(۱۹) رۆژ پاش فەتحی مەککە رووی‌دا، پێغەمبەر ﷺ بەخۆی و(۱۲) هەزار کەسەوە لەمەککە چوونە دەرێ، شیاوی باسە (۲) هەزاریان لە موسڵمانە نوێیەکان بوون و، نەشارەزای جەنگ بوون، هۆی جەنگەکەش زۆرێکی زۆرینەی عەشیرەت وهۆزەکان رووبەروو وەستان و خۆیان ئامادەی پەلامارێك کردبوو، دەرئەنجام لەسەرەتاوە موسڵمانەکان بەشێوەیەکی سەیرو سەمەرە تێكشکان و، لەو (۱۲) هەزار کەسەیە تەنها (۱۰۰) کەسیان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ مانەوە، ئەمیش هاواری زۆری لێدەکرن بگەڕێنەوە، بەڵام کار لەکار ترازابوو و ئاوڕیان نەدایەوە! ئەوجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوایە! دەسا یارمەتیمان بۆ بنێرە، پاشان فەرمانی‌دا بە(عەبباس)ـی مامی کە یەکەیەکە هەڵهاتووەکان بەناوی خۆیانەوە بانگ بکاتەوە، ئەوانیش کە زانیان پێغەمبەر ﷺ گۆرەپانەکەی چۆڵ نەکردووەو هەردەڵێت: (أنا النبى لا كذب * أنا ابن عبدالمطلب) تیپ تیپ و پۆل پۆل گەڕانەوەو جەنگ گەرم بوو، پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((الآن حمى الوطيس)) وائێستا جەنگ گەرم بوو، ئیتر لامشتێ خۆڵی هەڵگرت وهاویشتیە نێو کافرەکانەوەو، هەریەکەیان بەشی خۆی بەرکەوت و لێڵایی هات بەسەر چاویا، لەئەنجامدا پاش چەند کاتژمێرێك خوانەناسەکان تێكشکان و موسڵمانەکان سەرکەوتن و ئەو چەند ئایەتەش لەسەرەوە خوێنرانەوە هاتە خوارێ. والحمدلله رب العالمين.

رێ بەموشریک نادرێ بچێتە مزگەوتی (حەرام)ـەوە:

﴿ ۲۸: ياأيها الذين آمنوا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ﴿ إنما المشركون نجس ﴾ چاك بزانن هەرچی هاوبەشدانەرو موشریکە ناپاك و پیسن لە بیرو باوەڕو نییەتیاندا، لە باوونەریتیاندا ﴿ فلا يقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا ﴾ دوای ئەمساڵەیان (ساڵی نۆیەمی کۆچی) نابێ‌نزیکی (کەعبە) ببنەوە، ئەمە ئەو ساڵە بوو کە (ئەبووبەکر) رضي الله عنه حەجی پێ‌کردن و سوورەتی(بەرائە)یش هات ﴿ وإن خفتم عيلة ﴾ خۆ ئەگەر لە هەژاری دەترسان، بەنەهاتنی ئەوان بۆ کرین و فرۆشتن بۆ بازاڕەکانی مەککە ﴿ فسوف يغنيكم الله من فضله إن شاء ﴾ دڵنیابن ئەگەرخوا بیەوێ لە رۆزی خۆی دەوڵەمە ندتان دەکا، واتە: دەرگایەکی‌ترتان بۆ دەکاتەوە وگوزەرانتان باش دەکات ﴿ إن الله عليم حكيم ﴾ چوون بە راستیخوا زانایە، لەکارزان و کار جوانە، کەوابوو حەرامە موشریکان بچنە مزگەوتی(حەرام). دیارە گومانیش نییە کە هەر گیز نابێ خانوو بەرەیشی تیا دروست بکەن، وەدەبێ لە نیوەدورگەی عەرەبیدا وەکو (مەککە، مەدینە، یەمامە، یەمەن)و دەورو بەریان دەر بکرێن، مەگەر بە رێبواری هاتووچۆ بکەن ﴿ ۲۹: قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ﴾ لەگەڵ ئەوانەشدا بجەنگێن "ئەی برواداران" کە بەخواو، بە رۆژی دوایی

بێ باوەڕن ﴿ ولا يحرمون ماحرم الله ورسـوله ﴾ وهەر شـتێكیش خـواو پەيامبەرەكەی ئەو حەرامیان كردبـێ، ئەمان بە حەڵاڵ و ڕەوای دادەنـێن ﴿ ولا يدينون دين الحـق ﴾ و ملكەچی ئەم دين و ئايينە هەقەش نابن، كەتەنها ئەو دينەش ڕاسـت و دروسـتە".
﴿ من الذين أوتوا الكتاب ﴾ ئەوانەش دەبێ ئەو جەنگەيان لەگەڵ بكرێت، خاوەن كتێب نامەكانن، مووسـايی و عيسـايين ﴿ حتى يعطـوا الجزية عن يـد ﴾ جەنگيان لەگەڵ بكەن هەتا بەدەسـتی خۆيـان سـەرانە دەدەن ﴿ وهـم صاغرون ﴾ و ملكـەچ دەبن بۆ شـەرعی پيرۆزی ئيسـلام، واتە: ملكەچـی فەرمانی خوا دەبن و لەژێر ركێفی ئيسـلامدا باجوو سـەرانەی خۆيان دەدەن ودەژين، ئيمامی شـافعی ئـەڵێ: باج وسـەرانە تەنها لە ئەهلـی كتێب و خاوەننامەكان وەردەگيردرێ.

سـەرنجێك: هەرمووسايی و عيساييیەك باوەڕی بە موحەممەد ﷺ نەبێ، مانای وايە بەسەرجەم پێغەمبەران باوەڕی نييە و، پەيڕەوی لەهەواو نەفس و ئارەزووی خۆی دەكا، نەك لە تەورات و ئينجيل، چونكـە لەواندا هاتـووە: دەبێ باوەڕبە (موحەممـەد) بێنن، هەر لە بەر ئەوەش بوو بڕياری جەنگی لەگەڵدان. شـياوی باسە ئەم ئايەتە سـاڵی نۆيەمی كۆچیو پاش سەقامگير بوونی نيوە دوورگەی عەرەبی هـات بۆ فەرمان بەجەنگ لەگـەڵ خاوەننامەكاندا، بۆيە پێغەمبەر ﷺ لەمەدينەو لە دەورووبەری مەدينە (٣٠) هەزار كەسی كۆكردەوە بۆ هێرش بردنە سەر (ڕۆم)ـەكان.

تێبينـی: سـەرانە بڕيارێكـی خواييیە لـە بەر پاراسـتنی ئەمن وئاسايشی نيشتمان و پێشكەشكردنی پرۆژە خزمەت گوزاريەكانەوە دەبێ نێرينەی باڵغ و ئاقڵ و فاميدەو دەسـت ڕۆيشتوو ئەو سەرانە بدا، وەكو موسڵمانەكان زەكات دەدەن و دەچنە سەربازی و، پارەو پولێكيان لێ دەسەنرێت لەبەرامبەر پرۆژە خزمەت گوزاريەكانەوە، خۆ ئەگەر ئەوانيش چوونە ژێر تەكليفی پرۆژە خزمەتگوزاريەكانەوەو سەربازيان كرد، ئەوكات سەرانەكەيان لەكۆڵ دەكەوێ.

جوولەكە (عوزەير) دەكەنە كوڕی خوا، فەلەش عيسا!:

﴿ ٣٠: وقالـت اليهود عزير ابن الله ﴾ جوولەكە وتيان: (عوزەير) كـوڕی خوايە! ﴿ وقالت النصاری المسـيح ابن الله ﴾ فەلەكانيش –پاش عيسـا بە سێ سەدە– وتيان: مەسـيح (واتە: عيسا) كوڕی خوايـە! كەوابوو جەنگيان لەگەڵبكەن، چونكە كافرو موشـريكن ﴿ ذلـك قولهم بأفواههـم يضاهئون قول الذين كفـروا من قبل ﴾ ئەو قسەيەشـيان كە هـەر بەزار دەی‌كەن لە قسـەی كافرەكانی پێش خۆيان دەچێ، موشـريكەكان دەيانگـوت: (لات، عوززا، مەنات) خوامانن ودەيانپەرسـتين، ئەمانيش (عوزەير)و(عيسـا) بەخوادەزانن! ﴿ قاتلهم الله أنى يؤفكون ﴾ بەر نفرينی خوا بكەون، چۆن ئاوا لەهەق خۆ كلا دەكەن؟ ﴿ ٣١: اتخذوا أحبارهم ورهبانهم أربابـا مـن دون الله ﴾ لە بری خوا مـەلاو ڕەبەنەكانی خۆيانيان كردەخـوا! واتە: حەراميان بۆ حەڵاڵكردن، وەكو ئەو فەرموودەيە

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٢٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ فَلَا يَقۡرَبُواْ ٱلۡمَسۡجِدَ ٱلۡحَرَامَ بَعۡدَ عَامِهِمۡ هَٰذَاۚ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ فَسَوۡفَ يُغۡنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦٓ إِن شَآءَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿٢٨﴾ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ عُزَيۡرٌ ٱبۡنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ ٱللَّهِۖ ذَٰلِكَ قَوۡلُهُم بِأَفۡوَٰهِهِمۡۖ يُضَٰهِـُٔونَ قَوۡلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَبۡلُۚ قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُۖ أَنَّىٰ يُؤۡفَكُونَ ﴿٣٠﴾ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٣١﴾

–ترمزی لەعەديەوە– لە سـەر زاری پەيامبەر ﷺ دەی گێڕێتەوەو دەڵێ: خاچێكـم لەملدا بووو چوومە خزمەتـی پێغەمبەر، كەمنی ديت ئـەم ئايەتەی‌خوێنـدەوە: (إتخـذوا أحبارهـم ورهبانهم..) پاشـان(عەديی)گوتی خـۆ ئـەوان: سـوژدەبۆمەلاو ڕەبەنەكانيان نابەن، بەڵكو دەسـكاری حەڵاڵ و حەراميان بۆدەكەن ﴿ والمسيح ابـن مريم ﴾ و فەلەكانيش عيسـای كـوڕی مەريەميان كردەخوا! ﴿ وما أمروا إلا ليعبدوا إلها واحدا ﴾ خۆ وافەرمانيشـيان پێ‌درابوو كـە: دەبێ‌هەرخـوای تاك و تەنيا بپەرسـتن ﴿ لا إلـه إلا هو ﴾ كە جگە لەخۆی هيچ پەرسـتراوێكی تر بە هەق نييە ﴿ سـبحانه عما يشـركون ﴾ خوا لەوشتانە، پاك وبێخەوشـە، بێ‌باوەڕەكان دەی‌كەنە هاوتاو هاوبەشی.

خاوەننامەكان گەرەكيانە نووری ئيسلام بكوژێننەوە:

﴿ ٣٢: يريـدون أن يطفئـوا نـورالله بأفواههم ﴾ ئەيانـەوێ بە

فووی دەمیان نوورو رۆشنایی خوا "ئایینی ئیسلام" بکوژێننەوە" بەبڵاوکردنەوەی پروپاگەندەو رێگرتنی خەڵك لێی ﴿ ویأبی الله إلا أن یتم نوره ﴾ خۆخوایش ئەیەوێ هەر ئەم نوورو رۆشنایی ئایینی خۆیە هەبێو، بە پایانی بگەیەنێت و سەری‌بخات ﴿ ولو کره الکافرون ﴾ ئەگەرچی بێ باوەڕەکانیش پێیان ناخۆش

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بێت ﴿ ٣٣: هو الذی أرسل رسوله بالهدی ودین الحق ﴾ هەر ئەوخوایە خۆیەتی‌پەیامبەری خۆی نارد بە ڕێ نیشاندەری ئایین و رێبازی حەق و حەقیقەت ﴿ لیظهره علی الدین کله ﴾ بۆ ئەوە بەسەر گشت ئایینەکانی تردا زاڵی‌کات، وەکو ئەم فەرموودە رەوانە هاتووەو دەفەرموێ: (إن الله زوی لی الأرض مشارقها ومغاربها، وسیبلغ ملک أمتی مازوی لی منها) واتە: خوا خۆرهەڵات و خۆرئاوای رووی زەوی پێچایەوە بۆم -وەکو نەخشە- هێنرایە پێش چاوم ودیتم، پاشان فەرمووی: رۆژێ دێتە پێش ئوممەتی من تەواوی ئەو شوێنانە -لەم نەخشەیەدا بۆم تۆمار کراوە- دەگرێتە دەست. ﴿ ولو کره المشرکون ﴾ ئەگەر چی هاوبەشدانەرەکانیش حەزنەکەن وپێیان خۆش نەبێت.

لەزانای خراپ و، عابیدی نەزان دووربکەرەوە:

﴿ ٣٤: یاأیها الذین آمنوا إن کثیرا من الأحبارو الرهبان ﴾ ئەی ئەوانە باوەڕتان هێناوە! بێ‌سۆ بەشی زۆری فرەزانەکانی جوولەکەو، گۆشەگیرو رەبەنی فەلەکان ﴿ لیأکلون أموال الناس بالباطل ﴾ بە تاڵان و هەوانتە ماڵ و سامانی مەردوم ئەخۆن ﴿ ویصدون عن سبیل الله ﴾ و رێی خوایشیان لێ دەگرن و، ناهێڵین دینی ئیسلام قەبووڵکەن!! (ئیبن کەسیر) دەڵێ: مەبەست لە زانا خراپەکان و، خواپەرستە گومراکانیانە، وەکو (سوفیانی کوری عویەینە)ش لەبارەی هەموو زانایەکی خاپ وسەرگەردانەوە ئەڵێت:(من فسد من علمائنا کان فیه شبه من الیهود، ومن فسد من عبادنا کان فیه شبه من النصاری)، واتە: هەر زانایەکمان -زەرەی خۆی تاڵ کردو رەوشتی تێك‌چوو، دڵنیابن لێکچوانێکی بە(یەهوود)ـەوە هەیەو، بەشێ لەسیفەتی جوولەکەی تێدایە، هەر کەسیش لەعابیدەکانمان تێك‌چووو دەستی‌دایە خراپەکردن، دیارە ئەویش بەشێ لەسیفاتی فەلـەو گاورەکانی تێدایە. (عەبدوڵـلا ی کوری موبارەك)یش لەم هۆنراوەیەدا چەند جوان دەڵێ:

و هل أفسد الدین إلا الملوک

و أحبار سوء و رهبانها؟

واتە: باشە! بەدەر لەپاشاو لە مەلاخراپەکان و، لەعابیدە رەبەنەکان، کێی‌تر (دین)ـی تێك‌دا؟

﴿ والذین یکنزون الذهب والفضة ﴾ ئەوانەش زێرو زیو کۆ ئەکەنەوە ﴿ ولا ینفقونها فی سبیل الله ﴾ و لە رێی خوادا بەختی ناکەن ﴿ فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ جا تۆش بەسزایەکی ئێش پێگەیەنەر مژدەیان بدەرێ! ﴿ ٣٥: یوم یحمی علیها فی نار جهنم ﴾ رۆژێ کە ئەو زێرو زیوە لەناو ئاگردا سوور ئەکرێتەوەو گەرم ئەکرێ ﴿ فتکوی بها جباههم و جنوبهم وظهورهم ﴾ ئینجا نێوچاوو کەلەکەو پشتیانی پێ‌داخ ئەکرێ و دەسوتێنرێ ﴿ هذا ما کنزتم لأنفسکم ﴾ و پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو زێرو زیوەیە خڕتان کردەوە بۆ خۆتان و، بەختتان نەکرد بۆ رێی خوا! ﴿ فذوقوا ما کنتم تکنزون ﴾ دەسا سزاکەی بچێژن.

بەڵێ بەخشینی ماڵ وسامان لەرێی خوادا شتێکی سەرەکی وخاڵێکی گرنگە لەدینی ئیسلامدا، تەنانەت پیاوێکی وەکو (ئەبوو زەڕ) رای وایە کە زیاد لەنەفەقەی ماڵ ومنداڵ، کۆکردنەوەو دانانی هەر پارەو پوڵێك (لەبانق ولە هەرجێگایەکی تردا) قەدەغەو حەرامە، بۆیە چوو بەگژ (موعاویە)و (عوسمان)دا (خوا لێیان رازی‌بێ).

ساڵ دوانزە مانگە:

﴿ ٣٦: إن عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا فی کتاب الله یوم خلق السماوات والأرض ﴾ بێ‌گومان هەر ئەو رۆژە کەخوا دونیای

داهێناو، ئاسمانەکان و زەوی دروستکرد، ژمارەی مانگەکانیشی لە(لەوحولەحفوون)دا بەدوازدە مانگ دانا، ئیتر بەگۆڕین و پاش و پێشکردنی خوانەناس و موشریکەکان ئەو یاسایانە ناگۆڕدرێ ﴿ منها أربعة حرم ﴾ ئەم چوارەیان: (زیقەعەدە، زیحەججە، موحەڕەم، ڕەجەب) ڕێزی تایبەتییان هەیەو جەنگیان تێدا حەرامە ﴿ ذلك الدين القيم ﴾ ئەمە بڕیاری ڕاستەقینەی خوایە، ئاڵ و گۆڕ ناکرێ و، نابێ لە خۆتانەوە بچن جەنگیان تیابکەن ﴿ فلاتظلموا فيهن أنفسكم ﴾ دەسا ئێوەش لەومانگانەدا ستەم وناهەقی لەخۆتان مەکەن، شەڕفرۆشییان تێدا مەکەن ﴿ وقاتلوا المشركين كافة ﴾ ئێوەش هەمووتان بە یەك دەست و بەگەلە کۆمەکی لەگەڵ هەموو موشریکاندا بجەنگن ﴿ كمايقاتلونكم كافة ﴾ هەرچۆنێ ئەوان بەیەکدەست لێتان دەدەن و جەنگتان لەگەڵدەکەن ﴿ واعلموا أن الله مع المتقين ﴾ چاکیش بزانن خوا لەگەڵ پارێزکاراندایە، هەرکەسیش خوای لەگەڵ بێت هەمیشە سەرکەوتوو ئەبێ.

نابێ بڕیاری خوا دەسکاری بکرێ و بگۆڕدرێ:

﴿ ٣٧: إنما النسيء زيادة في الكفر ﴾ بێگومان ڕاگوێزان و دواخستنی حورمەتی مانگێك بۆمانگێکی تر و، ئاڵ و گۆڕیان زیاد کردنە لە کوفرو خوانەناسی.

عەرەبەکان لەبەرئەوەی کە هەر خەریکی جەنگ و ئاژاوە بوون، هەندێ جار ئەو چوار مانگە قەدەغە کراوەیان دەگۆڕێ بۆ ئەو مانگانە جەنگیان تێدا قەدەغە نەبوو، هەتا شەڕەکەیان حەڵاڵ بکەن، دیارە ئەم فرت و فێڵ وخۆ دزینەوە لەبڕیارەکانی خوا کوفرو زیاد کردن بوو لە کوفر ﴿ يضل به الذين كفروا ﴾ ئەو بێ باوەڕانەی پێگومڕا دەکرێ ﴿ يحلونه عاما ﴾ کە ساڵێ شەڕ لە مانگە قەدەغەکراوەکاندا حەڵاڵ دەکەن ﴿ و يحرمونه عاما ﴾ و ساڵێکیش یاساغی ئەکەن ﴿ ليواطئوا عدة ما حرم الله ﴾ هەتا بەو کارەیان ژمارەی ئەو چوار مانگەیە کەخوا شەڕی تێدا یاساغکردوون -لەگەڵ مانگە ڕەواکاندا- بەرامبەر بکەنەوە ﴿ فيحلوا ما حرم الله ﴾ ئیتر لەو ڕێگەوە ئەو مانگانەی کە خوا یاساغی کردوون حەڵاڵیان دەکەن ﴿ زين لهم سوء أعمالهم ﴾ کردەوەیخراپ و ناشیرینی خۆیانیان لا جوانکرا، بۆیە ئاوا ڕەفتار دەکەن ﴿ والله لا يهدي القوم الكافرين ﴾ هەرگیز خوا خەڵکانی بێ بڕوا شارەزا ڕێنمایی ناکات بۆ ڕێی هەق و وەرگرتنی.

بۆچی بۆ جیهاد نابزووتن؟:

﴿ ٣٨: يا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! چیتانە کەپێتان دەگوترێ: بچنە جیهاد لە ڕێی خوادا ﴿ أثاقلتم إلى الأرض ﴾ لەشگران وتەمەڵن و، بەزۆر خۆ دەنووسێنن بەزەویداو، دوای پێغەمبەر ناکەون بۆخەزای (تەبووك) ﴿ أرضيتم بالحياة الدنيا من الآخرة ﴾ ئاخۆ لەبەرئەوە بێ کە ژیانی ئەم دونیایەتان لە قیامەت پێ

إِنَّمَا ٱلنَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ ۖ يُضَلُّ بِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُحِلُّونَهُۥ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُۥ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا۟ عِدَّةَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ فَيُحِلُّوا۟ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ أَعْمَٰلِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مِنَ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُوا۟ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُۥ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلسُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ ٱللَّهِ هِىَ ٱلْعُلْيَا ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

باشتربێ؟ ﴿ فما متاع الحياة الدنيا في الآخرة إلا قليل ﴾ جائەر لەبەر ئەوەبێت، خۆ ژیانی ئەم دونیایە لە چاوژیان و گوزەرانی دوا ڕۆژ، شتێکی زۆر کەم و بێ بایەخە، پەیامبەریش ﷺ لەبارەی خۆ ئامادە کردنەوە بۆجیهاد دەفەرموێ: ((من مات ولم يغز ولم يحدث به نفسه، مات على شعبة من نفاق)) (رواه مسلم). ﴿ ٣٩: إلا تنفروا يعذبكم عذابا أليما ﴾ ئەر گشت بەجارێ بەرەو مەیدانی جیهاد لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ دەرنەچن، خوا سزایەکی ئێش پێگەیەنەرتان ئەداو، دوژمنیش زاڵ ئەکات بەسەرتانا ﴿ ويستبدل قوما غيركم ﴾ ئێوە لادەباو خەڵکێکی تردەخاتە جێگاتان، ئەوجا ئەوان وەکو ئێوە نابن و، دیفاع لەپێغەمبەر دەکەن و، وەڵامی دەدەنەوە بۆجیهاد ﴿ ولا تضروه شيئا ﴾ خۆ بەدواکەوتنیشتان لەجیهاد ناتوانن بەرهەڵستی بووەستن و، هیچ جۆرە زیانێکی پێبگەیەنن ﴿ والله على كل شئ قدير ﴾ وە خواش بەسەر هەمووشتێکدا بەتوانایە، دەتوانێ لەناوتان ببات و، خەڵکێکی تر

بهێنێته جێگاتان، مەبەست لەم ئایەتە هەڵنانی موسڵمانەکانە بۆ جەنگی تەبووك و، ئەم ئایەتەی: (یاأیهاالذین..) ش سەبارەت بە دوا کەتووەکانی جەنگی (تەبووك) هاتە خوارێ. کەوابوو لەکاتی زەروورەت و پێویستدا دەبێ گشتتان دەرچن و ڕاپەڕن، چونکە ئامادەبوون بە ئەندازەی پێویست،کارێکی‌نووسراوو فەرزە.

خوا بۆ خۆی پێغەمبەر ﷺ سەردەخات:

﴿ ٤٠: إلا تنصروه فقد نصره الله ﴾ ئەگەر ئێوه یارمەتی پەیامبەر نەدەن و، لەگەڵی نەچن بۆ جەنگی (تەبووك)، دڵنیابن خوا یارمەتی دەدا، هەر چۆن یارمەتی‌دا ﴿ إذ أخرجه الذین کفروا ﴾ ئەودەمە کە بێ باوەڕەکان –لەمەککە– دەریان پەڕاندو، ناچاریان کرد کۆچ بکات بۆ مەدینە ﴿ ثانی اثنین ﴾ کە یەکێك‌بوو لە دوو کەسان، واتە: لەودەمەدا کە تەنیا دوو کەس‌بوون، (پەیامبەر ﷺ و ئەبوو بەکر رضي الله عنه) جاخوا لەو کات وساتە تەنگەدا ئەبووبەکری کردە پاڵپشت ویشتیوان بۆی ﴿ إذ هما فی الغار ﴾ کە لە ئەشکەوتەکەی کێوی (سەور) دا بوون.

کێوی سەور: شاخێکە دەکەوێتە نزیك شاری مەککەوە، پێغەمبەرو هاوەڵەکەی لەوێ سێ ڕۆژ مانەوە، پاشان (٨) ی مانگی ڕەبیعی یەکەمی، ساڵی‌یەکەمی کۆچی، بەرامبەربە (٢٣ /٩ /٦٤٤) ز گەیشتنە مەدینەو،پێشوازیەکی گەرم وگوڕیان لێ‌کرا، بەو شێوەیە لەکتێبەکانی تەفسیرو ژیننامەدا باس‌کراوە ﴿ إذ یقول لصاحبه لا تحزن إن الله معنا ﴾ کە لەو دەمەدا پەیامبەر ﷺ بە هاورێکەی خۆی (ئەبوو بەکر)ی‌دەگوت: خەمی منت نەبێ و، لەبەر من دڵ تەنگ مەبە، دڵنیابەخوا لەگەڵمانە،ئەمەش ئەو کاتەبوو کە بێ باوەڕەکان دوایان کەوت‌بوون و ئەوەندەش نزیك‌بووبوونەوە ئەرتەماشای بەرپێی خۆیانیان کردبا ئەمانیان دەدیت،بۆیە ئەبووبەکر لە گیانی پێغەمبەر ترساو بێ تاقەت‌بووو، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: ترست نەبێ، چونکەخوا لەگەڵمانە ﴿ فأنزل الله سکینته علیه ﴾ ئینجا خوا ئارامیی و هێمنی و ئۆقرەی خۆی ناردە سەر ئەبووبەکر ﴿ وأیده بجنود لم تروها ﴾ وپێغەمبەریشی بە لەشکرێ –کە ئێوه نەتان دیت– لە فریشتەکان پشتگیری کرد ﴿ وجعل کلمة الذین کفروا السفلی ﴾ وە وشەو شیرکی موشریك وبێ باوەڕەکانیشی بن خست و تێك‌شکان ﴿ وکلمة الله هی العلیا ﴾ وە هەر وشەی خوا بەرزو بڵندە، واتە: تەوحیدو یەکخواپەرستی، شیاوی ئاماژە بۆ کردنیشە تەنها جەنگێك بۆخوایەو پەسەندە لای، کە لەبەر بەرز ڕاگرتنی بڕیارو ئەحکامەکانی خوا بێت،وەکو پێغەمبەری پێشەوامان دەفەرموێ: ((من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا فهو فی سبیل الله)) متفق علیه. ﴿ والله عزیز حکیم ﴾ وخواش بۆخۆی زۆر بەدەسەڵات وکارزان وکاردروستە.

دەبێ گشت بچنە جیهاد:

ساڵی ڕووداوەکەی جەنگی (تەبووك)، خوای میهرەبان فەرماندەدا بەگشت موسڵمانەکان کە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ ڕێ بگرنە بەرو بچنە غەزا دژی (ڕۆم)ـە خاوەننامە کافرەکان، ئەم فەرمانەشی فەرمانێکی حەتمی بوو و، خۆ لادان نەبوو لێی! وەك دەفەرموێ: ﴿ ٤١: إنفروا خفافا و ثقالا وجاهدوا بأموالکم وأنفسکم فی‌سبیل الله ﴾ دەبێ گشتتان (سووکبارو گرانبار، پیرولاوو گەنج، ئازاو بەجەرگ، ترسنۆك و بێورە) بەماڵ و سامان، بە دڵ و بەگیان لەڕێی خوادا جیهاد بکەن ﴿ ذلکم خیرلکم إن کنتم تعلمون ﴾ گەر بشزانن ئەوە قازانجتانەو، بۆتان چاکترە تا خۆ نوساندن بە زەویداو، پێغەمبەریش لەتەبووك بێت.

بیانووی دوو ڕووەکان:

ئینجا خوای پاشا حاڵی دووڕوو و دواکەوتووەکانی شەڕی (تەبووك) دەگێڕێتەوە کە: چۆن خۆیان و خەڵکیان پەشیمان دەکردەوە لەجیهاد، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤٢: لو کان عرضا قریبا وسفرا قاصدا ﴾ خۆ ئەگەر ئەوەی بانگ کران بۆی لە(تەبووك) دەسکەوتێکی‌نزیك وسەفەرێکی بێ‌ڕەنج وبێ‌ماندووبوون بووبا ﴿ لا تبعوك ﴾ لەبەر ئەوە بەئاسان دوات ئەکەوتن و لەگەڵت دەرئەچوون ﴿ ولکن بعدت علیهم الشقة ﴾ بەڵام ئەو مەودا دوورو ناڕەحەت و دژوارەیان لاگران وسەخت بوو، بۆیە بروو بیانوویەکی زۆریان هێنایەوەو ڕێیان بۆ خۆ دزینەوە خۆش‌کرد ﴿ وسیحلفون بالله ﴾ بۆ دواییش دێن بە خوا سوێند ئەخۆن ودەڵێن: ﴿ لو استطعنا لخرجنا معکم ﴾ ئەر توانیبامان "واتە: وڵاخ و داراییمان هەبووبا" لەگەڵتاندا دەردەچووین بۆخەزاکە ﴿ یهلکون أنفسهم ﴾ بە هۆی ئەودرۆودەلەسەوە خۆ لەناو دەبەن ﴿ والله یعلم إنهم لکاذبون ﴾ خواش چاك ئەزانێ درۆزنن ودرۆئەکەن ﴿ ٤٣: عفا الله عنك لم أذنت لهم ﴾ خوا لێت خۆش بێ، بۆچی –بێ تاقیکردنەوە– مۆڵەتت بەدووڕووەکاندا نەیەن بۆ خەزاکەی تەبووك؟ ﴿ حتی یتبین لك الذین صدقوا ﴾ ئیزنت نەدابان تا ئەوانەت بۆ دەردەکەوتن ڕاستیان دەکرد ﴿ وتعلم الکاذبین ﴾ ومونافق و درۆزنەکانیشت دەناسی؟ ﴿ ٤٤: لا یستأذنك الذین یؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ دڵنیابە ئەوانەی بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە، هیچ‌کات نایەن داوای مۆڵەتت لێ بکەن بۆ

دانیشـتن و نەچوونە جیهاد، بەڵکو ئەوان هەمووکات چاوەڕوانی فەرمانـی تـۆن ﴿ أن یجاهدوا بأموالهـم وأنفسـهم ﴾ فەرمانیان پێبدەیت کەبە سامان و گیانیان جیهاد بکەن، چونکە ئەزانن خوا چ پاداشتێکی بۆ موجاهیدان دیاریکردووە ﴿ والله علیم بالمتقین ﴾ وخواش زۆر زانایە بەحاڵی خۆپارێزان ﴿ ٤٥: إنما یستأذنک الذین لا یؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ هەمیشە هەر ئەوانە داوای مۆڵەتت لێدەکـەن –نەچنەجیهاد– کەبڕوایان بەخواو بەڕۆژی دوایی نییە ﴿ وارتابـت قلوبهـم ﴾ و لەڕاسـتی دینی ئیسلامیشـدا دوودڵن ﴿ فهـم فـی ریبهم یتـرددون ﴾ بەردەوامیش لـە دوودڵی خۆیاندا سەرگەردانن و دەتلێنەوە.

مرۆڤی دوو ڕووو درۆزن:

﴿ ٤٦: ولو أرادوا الخروج لأعدوا له عدة ﴾ ئەگەر بیان ویستایە لەگەڵت دەرچن بۆ جیهاد، چەك و توێشوو هەموو پێویستییەکیان بـۆ ئامادە دەکرد ﴿ ولکن کره الله انبعاثهـم ﴾ بەڵام چونکە خوا هاتنیانـی پێخـۆش نەبوو ﴿ فثبطهم ﴾ گرێی خسـتە بەردەمیان و، ورەیـان نەماو پاڵیان لێدایەوە ﴿ وقیل اقعـدوا مع القعدین ﴾ و پێشـیان گوترا: دەبچن لەگەڵ دانیشتوواندا، واتە: ژن و منداڵ و نەخـۆش و پەککەوتەو نابیناکاندا بۆخۆتان دانیشـتن! ﴿ ٤٧: لـو خرجوا فیکـم مازادوکم إلا خبالا ﴾ ئەگـەر –ئەو دووڕووانە– دەریـش چووبان لەگەڵتـان بۆ مەیدانـی جەنگ، دوو دڵی وخراپەو گێرەشـێوێنی نەبوایە خێرێکیان بۆزیـاد نەدەکردن ﴿ و لأوضعوا خلالکـم ﴾ بەپەلەش بەینتانیـان تێکدەدا ﴿ یبغونکـم الفتنة ﴾ چونکە هەمیشـە دەیانەوێ فیتنـەو ئاژاوەتان بۆبنێنەوە ﴿ وفیکم سـماعون لهم ﴾ و لە نێو ریزەکانی ئێوەشـدا کەسـانێ وا هەیە قسـەی ئەوانی قەبووڵەو، گوێیان بـۆ دەگری و، هەواڵ و دەنگ و باستانیان بۆ دەبەن ﴿ والله علیم بالظالمین ﴾ خوا بۆخۆی دووڕووە سـتەمکارەکان چاك دەناسێت، دەزانێ دڵیان چی تێدایە ﴿ ٤٨: لقد ابتغوا الفتنة من قبل ﴾ پێش ئێسـتاش (واتە: هەرلەسـەرەتای هاتنتەوە بۆ مەدینە) هەرخەریکیفیتنە نانەوەو ئاژاوەن، لەجەنگی (ئوحود)یشـدا (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی) ودەسـتەو بەستەکەی هــەوڵی زۆریاندا بۆ پەشـیمانکردنەوەی هـاوەڵان و، خەڵکێکیان لێگێڕانەوە! ﴿ وقلبوا لک الأمور ﴾ وەکاروباریان لێهەڵگێڕایتەوە، باتڵیانکـردە هەق و، هەقیانکردە ناهەق! ﴿ حتی جاء الحق وظهر أمـر الله ﴾ هەتـا ڕۆژێ کە هەق و ڕاسـتی دەرکـەوت و یارمەتی خواهات و، ئایینی ڕەوای خۆی سەرخست و خەڵکێکی زۆر بوونە موسـڵمان، بەتایبەتی پـاش بەدر ﴿ وهم کارهـون ﴾ وئەوانیش –لەوسەرکەوتنە– ڕکیان دەبووەو پێیان ناخۆش بوو، بەڵام خوای گـەورە هەر کاری خۆیکـرد ﴿ ٤٩: ومنهم من یقول ائذن لی ولا تفتنی ﴾ لەنێو دووڕووەکاندا کەسی وایان هەیە بەپێغەمبەر دەڵێت: مۆڵەتم بـدە ئەی موحەممەد! بابۆ خۆم دانیشـم و نەچمە خەزاو مەکەوە، نەوەك تووشی نارەحەتی و گوناح ببم! ئەم ئایەتە –وەك

انفِرُوا۟ خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّٱتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنۢ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ ٱلشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ لَوِ ٱسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا ٱللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُوا۟ وَتَعْلَمَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَـْٔذِنُكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَـْٔذِنُكَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَٱرْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِى رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ ۞ وَلَوْ أَرَادُوا۟ ٱلْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا۟ لَهُۥ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ ٱللَّهُ ٱنۢبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ ٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا۟ فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا۟ خِلَٰلَكُمْ يَبْغُونَكُمُ ٱلْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّٰعُونَ لَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾

سـیووتی ئەڵێ– ئەوحەلە هاتەخوارێکـە (جەددی کوڕی قەیس) بەمەبەستی خۆ دزینەوە وتی: من لە بەردەم جوانی و شۆخ وشەنگی کچە ڕۆمییەکاندا توانای خۆ گرتنم نییەو دەترسـم تووشـیگوناح ببم، دەسا بەڵکو ئیزنم بدەیت نەیەم بۆخەزاکە! ﴿ ألا فی الفتنة سقطوا ﴾ بێداربن! هەربەو قسەیە ئەوانە کەوتنە ناوهەمان فیتنەو تاقیکردنەوەو گوناح و تاوان، چونکە هەربەوقسەیە ئەنجامی دوو ڕوویی و، ناپاکیان ئاشکرا بووو دەرکەوت کە مەبەست لەوگوتەیە خۆ دزینەوەیە لە پەیامبەر ﷺ ﴿ وإن جهنم لمحیطة بالکافرین ﴾ و بێگومـان دۆزەخ دەورەی بـێ باوەڕەکانی داوەو، قەت ڕزگاریان نابێ لێی ﴿ ٥٠: إن تصبک حسـنة تسـؤهم ﴾ ئەر چاکەیەکت دەسـکەوێت، واتە: لە جەنگێکا سەرکەون –وەکو فەتحی وڵاتی ڕۆم– گەلێ بێتاقەت دەبن و پێیان ناخۆشە ﴿ وإن تصبک مصیبة ﴾ خۆنەگەر بەڵایەکت تووش ببێوتێکبشکێن ﴿ یقولوا قد أخذنا أمرنا من قبل ﴾ ئەڵێن: ئێمە هەر بەرلەمە ئیحتیاتی خۆمانمان وەرگرت

و باش‌بوو نەچوینە خەزاکە، هەتا ئێمەیش تووشــی ئەم تێکشکانە ببین ﴿ ویتولوا وهم فرحون ﴾ بەدڵشــادی وخۆشحاڵییەوە پشت لە پێغەمبەر ﷺ دەکەن ودەچن بەرێی خۆیاندا، ئینجا خوا وەڵامی جەرگبڕیان ئاراســتەی پێغەمبــەردەکا، بۆیەدەفەرموێ: ﴿ ٥١: قــل لن یصیبنا إلا ما کتب الله لنا ﴾ بڵــێ: -ئەی پێغەمبەر! ﷺ-

لَقَدِ ٱبۡتَغَوُاْ ٱلۡفِتۡنَةَ مِن قَبۡلُ وَقَلَّبُواْ لَكَ ٱلۡأُمُورَ حَتَّىٰ جَآءَ ٱلۡحَقُّ وَظَهَرَ أَمۡرُ ٱللَّهِ وَهُمۡ كَٰرِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَقُولُ ٱئۡذَن لِّي وَلَا تَفۡتِنِّيٓۚ أَلَا فِي ٱلۡفِتۡنَةِ سَقَطُواْۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةُۢ بِٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِن تُصِبۡكَ حَسَنَةٞ تَسُؤۡهُمۡۖ وَإِن تُصِبۡكَ مُصِيبَةٞ يَقُولُواْ قَدۡ أَخَذۡنَآ أَمۡرَنَا مِن قَبۡلُ وَيَتَوَلَّواْ وَّهُمۡ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُل لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوۡلَىٰنَاۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلۡ هَلۡ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحۡدَى ٱلۡحُسۡنَيَيۡنِۖ وَنَحۡنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمۡ أَن يُصِيبَكُمُ ٱللَّهُ بِعَذَابٖ مِّنۡ عِندِهِۦٓ أَوۡ بِأَيۡدِينَاۖ فَتَرَبَّصُوٓاْ إِنَّا مَعَكُم مُّتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلۡ أَنفِقُواْ طَوۡعًا أَوۡ كَرۡهٗا لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمۡ إِنَّكُمۡ كُنتُمۡ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمۡ أَن تُقۡبَلَ مِنۡهُمۡ نَفَقَٰتُهُمۡ إِلَّآ أَنَّهُمۡ كَفَرُواْ بِٱللَّهِ وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأۡتُونَ ٱلصَّلَوٰةَ إِلَّا وَهُمۡ كُسَالَىٰ وَلَا يُنفِقُونَ إِلَّا وَهُمۡ كَٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾

قەت شــتێکمان تووش نایــە، خوا خۆی لــە (لەوحولمەحفوون)دا بڕیــاری نەدابێ بۆمان ﴿ هو مولانا ﴾ هەر ئەویش بۆخۆی‌گەورەو ســەروەرمانە ﴿ وعلی الله فلیتوکل المؤمنون ﴾ موســڵمانان دەبێ پشــت وپەنایــان هەرخوا بێــت ﴿ ٥٢: قل هل تربصــون بنا إلا إحدی الحسنیین ﴾ بڵێ: ئاخۆ ئێوە جگە لە یەکێ لەو دووکارەزۆر چاك و پیرۆزانە -یان سەرکەوتن بەسەر ئێوەدا، یان شەهیدی-، چیترمــان بۆچاوەڕوان‌دەکەن؟ ﴿ ونحــن نتربص بکم ﴾ وا ئێمەش چاوەڕوانین ﴿ أن یصیبکم الله بعذاب من عنده أو بأیدینا ﴾ کە خوا بە ســزایەکی ئاسمانی‌خۆی، یان بەدەستی ئێمە دووچارتان بکات ﴿ فتربصوا إنا معکم متربصون ﴾ دەســا چاوەڕوان بن، وا ئێمەش پێکەوە چاوەڕوان دەبین، بزانن کێمان دووچار ئەبێ؟ ﴿ ٥٣: قل أنفقوا طوعا أو کرها لن یتقبل منکم ﴾ پێیان بڵێ: بەخۆشی، یان بەزۆروناخۆشی ببەخشــن، خواهەرلێتان وەرناگرێ ﴿ إنکم کنتم قوما فاسقین ﴾ چونکە بێ‌سۆئێوە گەلێکی سنووربەزێن بوون.

(ئیبن عەبباس)ئەڵێ: ئەم ئایەتە لە بارەی(جەددی کوڕ قەیس)ـەوە هاتەخــوارێ، چونکــە درۆیەکی‌هەڵبەســت و داوای کــرد وازی لێبهێنــن ونەیبەنــە خــەزاوە ﴿ ٥٤: ومــا منعهم أن تقبل منهم نفقاتهــم ﴾ لەبەرئەمەیــە هیچ مــاڵ بەخشینێکیشــیان بۆرێی‌خوا لێوەرناگیردرێ ﴿ إلا أنهم کفروا بالله وبرسوله ﴾ چونکە باوەڕیان بە خواو بە پەیامبەرەکەی ئەو نەکرد ﴿ ولا یأتون الصلاة إلا وهم کســالی ﴾ و هەرنوێژێکیش بکــەن زۆر بە قورس و لەش بەبارو تەمەڵییەوە دەی‌کەن، چونکە بەدڵ نای‌کەن و، مەبەستیان تەنها ڕووپامایی و ریاییە.

(ئیبن عەبباس)ئەڵێ: ئەمە سروشــتی خەڵکی‌دووڕووە: کە ئەگەر کاتــی نوێژبــێ و، نەتوانــی خــۆی لێ دەربازبکات، ئــەوا نوێژ ئــەکا، خۆ ئەر بەتەنهابــوو ناچێ بەلایدا! ﴿ ولا ینفقون إلا وهم کارهون ﴾ وهەرشــتێکیش ببەخشن -لە ڕێی خوادا- بە ناحەزو پــێ ناخۆش‌بوون دەیبەخشــن ﴿ ٥٥: فلا تعجبــک أموالهم ولا أولادهم ﴾ نابێ زۆری دارایی و زارۆو منداڵیان سەرسامت بکاو، لەســوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولا تمدن عینیک إلی ما متعنا بة أزواجــا منهم زهرة الحیاة الدنیا) بۆ پشــتگیری و دووپاتکردنەوەی هەمان مەبەســت. ﴿ إنما یرید الله لیعذبهم بها فی الحیاة الدنیا ﴾ چونکــە خوا ئەیەوێ بەماڵ وســامان و ئەولادیــان هەر لەم ژیانی دونیایــە ســزایان بدات، چونکــە بەنیفاق زەکاتــی لێ دەدەن و، پاشــانیش دبێتە داخ وحەســرەت بۆیان ﴿ وتزهق أنفســهم وهم کافــرون ﴾ و بەســەختیش بمرن و، کافرو بــێ باوەڕبن ﴿ ٥٦: ویحلفون بالله إنهم لمنکم ﴾ ســوێند بە خــوا ئەخۆن ودەڵێن: بە ڕاستی ئێمە لە ئێوەین ﴿ وما هم منکم ﴾ لەڕاستیشدا درۆ دەکەن و لە ئێوە نین ﴿ ولکنهم قوم یفرقون ﴾ بەڵکو گەلێکی ترسنۆکن، بۆیەئەوســوێندەش دەخــۆن ئێوە وازیــان لێ‌بهێنــن و نەیان‌کوژن ﴿ ٥٧: لو یجدون ملجأ أومغارات أومدخلا ﴾ ئەوەندە ترســنۆکن گــەر پەناگەیەکیــان دەســکەوێت، یان ئەشــکەوتێك، یــان ژێر زەمینێك، ئەگەر چی کونێکی زۆربچکۆلەو تەســکیش بێ ﴿ لولوا إلیــە وهم یجمحون ﴾ زۆر بە پەلە وبەچەســپانی -وەکوئەســپی ســەرکێش- خۆیانی بۆ لوولدەدەن وخۆبزردەکەن!! واتە: ئەوەندە ڕقیان لێتانە هەرگیز حەزناکەن ڕووتان تێبکەن وبتانبینن!.

گلەو گازندەی دووڕووەکان لە سەدەقە بەخشیندا:

پێشەوا (موسلیم)ئەڵێ: کاتێ پەیامبەر ﷺ دەستکەوتەکەی جەنگی (حونەین)ی دابەشــکرد، پیاوێك لــە دوو ڕووەکان هات و گوتی: موحەممــەد!. دادگەربە!! بە ڕاســتی تۆ پیاوێکــی دادگەرنیت!

پەیامبەریش ﷺ فەرمووی ((ویلک إن لم أعدل فمن یعدل؟)) واتە: تیاچیت! باشە! ئەر من دادگەر نەبم، دەبێ کێ دادگەر بێ؟ پاشانیش ئەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٥٨: ومنهم من یلمزک فی الصدقات ﴾ لە دوو ڕووەکاندا هەیە عەیبدارت دەکا لەدابەشکردنی سەدەقەدا و بەدڵی ئەو نییە! ﴿ فإن أعطوا منها رضوا ﴾ خۆئەگەر بەشی خۆیانیان لێبدرا دڵشادو ڕازی دەبوون ﴿ وإن لم یعطوا منها إذا هم یسخطون ﴾ وئەگەر بەشیان نەدرابا لێی، دەبینی بەخێرایی تورەو قەڵسدەبن و ڕقت لێ هەڵدەگەرن، وەك ئەو کابرایە لەخۆیەوە ئەوقسانەی تووڕدا! ﴿ ٥٩: ولوا أنهم رضوا ما آتاهم الله ورسوله ﴾ خۆئەگەر لەباتی ئەو ڕەخنەو عەیبدار کردنەیان، ڕازیی بووبان بەو بەشەی خواو پەیامبەرەکەی پێی‌دان ﴿ وقالوا حسبنا الله ﴾ وگوتبایان خوامان بەسە ﴿ سیؤتینا الله من فضله ورسوله ﴾ و دڵنیاشین لە ئایندەدا خوای میهرەبان لە فەزڵ وچاکەی خۆی پێمان دەبەخشێ و، پێغەمبەریش پتر لەوەمان دەداتێ ﴿ إنا إلی الله راغبون ﴾ وە ئێمە حەزمان هەر لەگوێڕایەلی وبەر فەرمانی خوایە، ئەگەر ئەمەیان گوتبا، قازانج و خێربوو بۆیان.

زەکات تەنها بەمانە دەشێ:

پاش ئەوە مونافیقەکان پێغەمبەریان عەیبدار کرد لەشێوەی دابەشکردنی سەدەقەکەدا، خوای کاردروست فەرمووی: ﴿ ٦٠: إنما الصدقات للفقراء والمساکین ﴾ سەدەقەو زەکات هەر بۆ هەژاران و بێ نەوایان ﴿ والعاملین علیها ﴾ وکرێکارانی کۆکەرەوەی زەکات، واتە: ئەودەزگایە هەڵدەسێ بەکۆکردنەوەی ودابەشکردنی بەسەر (صنف)ەکاندا ﴿ والمؤلفة قلوبهم ﴾ وە بەوانە ئۆمێدهەیە لەئایەندەدا دڵیان بە ئیسلامەوە هۆگربێ، (ئەمیر)ی موسڵمانان دەتوانێ دیاری و زەکات و، هەرشتێکی ترخۆی بەباشی بزانێ بنێرێ بۆئەوجۆرەکەسانە، تابەشکو هۆگرببن.

پێشەوا (ئەحمەد و موسلیم وترمزی) دەگێڕنەوە کە: سەفوانی کوڕی ئومەیە) گوتی: زۆر ڕقم لە پەیامبەر بوو! بەڵام هەر ئەوەندە دیاری وبەخششی بۆ ناردم، هەتا بوویە خۆشەویستترینی کەسم ﴿ وفی الرقاب ﴾ وە بۆ ئازاد کردنی بەندەو یەخسیرەکان، هەتاخۆیانی پێ ڕزگاربکەن و لەکۆیلایەتی‌ئازاد ببن ﴿ والغارمین ﴾ وە بۆ دانەوەی قەرزی قەرزارەکان، واتە: ئەوانەی لە خزمەتی ڕێگەی ئیسلامدا قەرزار بوون ﴿ وفی سبیل الله ﴾ و لە پێناوی ڕێی خوادا، واتە: بۆ ئەو موجاهیدانەیە هەمیشەئامادەن بۆپاراستنی سنوورەکانی ئیسلام و دەچنە جیهاد ﴿ وإبن السبیل ﴾ وەبۆ ئەو ڕێبوارانەش کە لە ڕێگادا توێشوویان لێدەبڕێ و ناگەنەوە جێگای خۆیان، واتە: زەکات هەر بۆ ئەم هەشت سنفەیە، ئیتر کەسێکی‌تر بۆی نییە دەست بخاتە کارو باریەوەو، ڕەخنە بگرێ و داوای بەش بکات ﴿ فریضة من الله ﴾ بڕیاری خوایەو، ئەو خۆی بڕیویەتەوە، کەس دەستی تێوەر نەدا ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وخوا

فَلَا تُعۡجِبۡكَ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُمۡۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَتَزۡهَقَ أَنفُسُهُمۡ وَهُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنَّهُمۡ لَمِنكُمۡ وَمَا هُم مِّنكُمۡ وَلَٰكِنَّهُمۡ قَوۡمٞ يَفۡرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوۡ يَجِدُونَ مَلۡجَـًٔا أَوۡ مَغَٰرَٰتٍ أَوۡ مُدَّخَلٗا لَّوَلَّوۡاْ إِلَيۡهِ وَهُمۡ يَجۡمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَلۡمِزُكَ فِي ٱلصَّدَقَٰتِ فَإِنۡ أُعۡطُواْ مِنۡهَا رَضُواْ وَإِن لَّمۡ يُعۡطَوۡاْ مِنۡهَآ إِذَا هُمۡ يَسۡخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ رَضُواْ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ سَيُؤۡتِينَا ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ وَرَسُولُهُۥٓ إِنَّآ إِلَى ٱللَّهِ رَٰغِبُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴿٦٠﴾ وَمِنۡهُمُ ٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ ٱلنَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٞۚ قُلۡ أُذُنُ خَيۡرٖ لَّكُمۡ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَيُؤۡمِنُ لِلۡمُؤۡمِنِينَ وَرَحۡمَةٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡۚ وَٱلَّذِينَ يُؤۡذُونَ رَسُولَ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٦١﴾

چاك زانایە، دەزانێ‌کێ پێی‌شیاوە، کاربەجێ ولەکارزانە، هەموو بڕیارێکی لەجێی خۆیدایە.

ئاخۆ پێویست بێ ئەم زەکاتە بدرێ بەهەر هەشت سنفەکە..؟ یان ئەگەر بە تەنها کەسێکیش بدرێ هەرئەبێ؟ ئیمامی شافعی و کۆمەڵێك لە زانایان رای یەکەمیان پەسەندکردووە، ئیمامی (مالك)ودەستەیەك (لەم بەرێزانە وەکو: (عومەر، حوزەیفە، ئیبن عەبباس، سەعیدی کوری جوبەیر) ڕاوبۆچوونی دووەمیانی هەڵبژاردووە، تەنانەتی ئەگەر هەربەیەك کەسیش بدرێ دروستە.

سیماو ڕەوشی دوڕووەکان:

﴿ ٦١: ومنهم الذین یؤذون النبی ﴾ لەناودوو ڕووەکاندا خەڵکی وا هەیەکە بەقسەی نابەجێ پەیامبەر ﷺ ئازار دەدا (وەکو نەبتەلی کوڕی حاریس)ی شەیتان ﴿ ویقولون هو أذن ﴾ وبەپێغەمبەر ئەڵێن: خۆش باوەڕو گوێ لە مشتە، واتە: گوێ

بـۆ هەموو قسـەیەك ئەگرێ ﴿ قـل أذن خیر لكـم ﴾ بڵێ: تەنها گـوێ لەچاكەیـەك ئەگرێ، قازانجـی ئێوەبێت، گـوێ هەر بۆ قسەی راست و خێر دەگرێ ﴿ یؤمن بالله ﴾ باوەڕی‌كامڵی بە خوا هەیـە، هەرچی بفەرموێ پیـادەی دەكات ﴿ ویؤمن للمؤمنین ﴾ بە موسـڵمانەكانیش باوەڕدەكات ﴿ ورحمـة للذین آمنوا منكم ﴾

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾

و بەزەیی و میهرەبانیشـە بـۆ ئەوانەتان بڕوایـان هێناوە، چونكە ڕێنمایی‌خێریـان ئەكات ﴿ والذین یؤذون رسـول الله ﴾ ئەوانەش كە پەیامبەری خوا ﷺ ئازار ئەدەن (وەكوجوللاسی‌كوڕی‌سـووەید) ﴿ لهم عذاب ألیم ﴾ سـزایەكی ئێـش پێگەیەنەریان بۆ هەیە. لە سوورەتی (ئەحزاب)یشدا ئەم ئایەتە هاتووەو دەفەرموێ: (إن الذین یؤذون الله ورسـوله لعنهـم الله فی الدنیا والآخـرة وأعد لهم عذابا مهینا) ﴿ ٦٢: یحلفون بالله لكم لیرضوكم ﴾ سـوێندتان بەخوا بۆ ئەخۆن كە هیچ شتێكی خراپیان نەوتووە- بۆ ئەوە ئێوە رازی بكەن ﴿ والله ورسـوله أحق أن یرضوه ﴾ خۆ خـواو پەیامبەری‌ئەو ﷺ شایستە ترن، لەخۆیانیـان رازی بكەن ﴿ إن كانـوا مؤمنین ﴾ ئەگەر بە راستیموسـڵمان بـن و، بڕوایان بە فەرموودەی خواهەبێ ﴿ ٦٣: ألم یعلموا أنه من یحادد الله ورسوله ﴾ ئەی بۆ نەیان زانیوە كـە ئەوەی‌لەگەڵ خـواو لەگەڵ پەیامبەرەكەیـدا ﷺ ململانێ بكا ودژیان بووەسـتێ و، سـەنگەریان لێ‌بگرێت ﴿ فأن لـە نار جهنم خالـدا فیها ﴾ بێ‌گومان‌بـێ ئاگری دۆزەخ بەشـیەتی و، بە هەتا هەتاییـش لەوێ ئەبێ ﴿ ذلک الخزی العظیم ﴾ ئەوەیە بەد نێوی و ریسـواییگەورەومەزن ﴿ ٦٤: یحذر المنافقـون أن تنزل علیهم سورة ﴾ دوو ڕووەكان هەمیشە ئەترسن كە لە بارەیانەوە سوورەتێك بێتـە خوارێ ﴿ تنبئهم بمـا فی‌قلوبهم ﴾ نهێنییەكانـی دڵیانیان بەبڕوادارەكان بڵێت ﴿ قل اسـتهزئوا ﴾ بڵێ: بەئارەزووی خۆتان گاڵتە بكەن" بەدین وئیمان، بەنهێنێ وبەئاشكرا! ﴿ إن الله مخرج ما تحذرون ﴾ بێ‌گومان‌بن لەهەرچی دەترسن خوا دەریخات، زۆر بەباشی ئاشكرای دەكا بۆ موسـڵمانەكان. لەچەند جێگایەكی‌تردا ئەو ڕاسـتیە دەخاتـە ڕوو، بۆنموونە لە سـوورەتی: (٢٩/٤٧)دا هاتووەو دەفەرموێ: (أم حسب الذین فی قلوبهم مرض أن لن یخرج الله أضغانهم) یان لە سوورەتی (٣٠/٤٧)دا دەفەرموێ: (ولتعرفنهم فی لحن القول..) یان لەسوورەتی (٤/٦٣)دا دەفەرموێ: (..یحسبون كل صیحة علیهم..) ﴿ ٦٥: ولئن سألتهم ﴾ ئەگەر لێیان بپرسیت: سەبارەت بە گاڵتە كردن بە خواو ئایەتەكانی و پێغەمبەری خوا: ﴿ لیقولن إنما كنا نخوض ونلعب ﴾

ئەڵێن: بەڕاستمان نەبووەو، بەڵكو تەنها گاڵتەو گەپمان دەكرد. (قەتـادە) دەڵێت: لـەو دەمەدا كەپێغەمبەر ﷺ سـەرقاڵی خەزای (تەبووك) بوو، چەند سـوارێك لە دووڕووەكان بەبەردەمیا تێپەڕین و گوتیان: زۆر سـەیرە! ئـەم پیاوە پێی وایە كە كۆشـك وقەڵای ڕۆمەكان دەگرێ های های لەوە! پاشان ئەم قسەیە بەپێغەمبەر ﷺ گەیشـتەوە، ئەویش بانگی كـردن وگوتیان: ئەمە سـوێندی بێ بەگاڵتەوە گوتمانە، ئەوسـا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿ قـل أبـالله وآیاته ورسـوله كنتـم تسـتهزؤن ﴾ پێیـان بڵێ: ئایاگاڵتەتـان بەخـواو ئایەتەكانـی و، بەپێغەمبەرەكەی كردبوو؟ واتـە: هـەر وتەیكی كوفرو ناشـیرین و ناقوڵا لـەدەم دەرچێت، بێ‌گومانـە مرۆڤی پێ كافر دەبێـت ﴿ ٦٦: لا تعتذروا قد كفرتم بعـد إیمانكم ﴾ بڵێ: بڕوبیانووی بێجـێ مەهێننەوە، چونكەپاش ئەوەباوەڕتان هێنا، كافربوونەوە ﴿ إن نعف عن طائفة منكم ﴾ ئەرلە برێكتان خۆش ببین لە بەر ئەوە كە پەشیمان بوونەوە لەگوتەكەتان ﴿ نعـذب طائفةبأنهـم كانوا مجرمین ﴾ ئـەوا جەزرەبەی‌برێكیان دەدەین بە هۆی ئەوەی تاوانكاربوون، واتە: بەردەوام بوون لەسەر كوفرو نیفاق.

ژن و پیاوی دووڕوو وەكو یەكن:

﴿ ٦٧: المنافقون والمنافقات بعضهم من بعض ﴾ پیاوو ژنی دووڕوو هەموو وەكو یەكن، واتە: جیاوازی لەنێو نێروو مێیاندا نییە، چونكە

سروشتی گشتیان یەکە ﴿ یأمرون بالمنكر وينهون عن المعروف ﴾ فەرمان بە خراپە دەدەن و ڕێ بەچاکە دەگرن ﴿ ویقبضون أیدیهم ﴾ ودەست لە ماڵ بەختکردن بۆ ڕێی خوا دەقوچێنن ﴿ نسوا الله ﴾ فەرمانیخوایان لە بیر خۆ بردەوە ﴿ فنسیهم ﴾ خوایش ئەوانی -بۆ گشت کارێکیچاك- لە بیرکرد ﴿ إن المنافقین هم الفاسقون ﴾ بە ڕاستی هەردوورووەکانن لە سنوور دەرچوو ﴿ ٦٨: وعد الله المنافقین والمنافقات والکفار نار جهنم خالدین فیها ﴾ خوا بڕیاری ئاگری دۆزەخی بە پیاوۆژنانی دووڕووو خەڵکانی خوانەناس داوە، بە هەتا هەتایی لەوێ دەبن ﴿ هی حسبهم ﴾ ئاگری دۆزەخیشیان بەسەو، ڕەسوایان ئەکات بۆ جەزرەبەو سزایان ﴿ ولعنهم الله ﴾ و خوا لە بەزەیی خۆیشی دووری خستنەوە ﴿ ولهم عذاب مقیم ﴾ بێلەوەش سزای هەمیشەیی بەشیانە ﴿ ٦٩: کالذین من قبلکم ﴾ حاڵی ئێوە ئەی مونافقەکان وەك حاڵی ئەوانەی پێش خۆتانە ﴿ کانوا أشد منکم قوة وأکثر أموالا وأولادا ﴾ کە لە ئێوە بەهێز تربوون و، ماڵ و منداڵیشیان لە ئێوە پتر بوو، کەچیئەوانە گشت نەیانتوانی سزایان لێ وەدوورخەن ﴿ فاستمتعوا بخلاقهم ﴾ بەدینی خۆیان بەهرەمەند بوون و، ماوەیەکیان پێبردەسەر ﴿ فاستمتعتم بخلاقکم ﴾ ئێوەیش هەروا بەدینی خۆتان بەهرەمەند بوون و،ماوەیەك بۆخۆتان بەخۆشی ژیان ﴿ کما استمتع الذین من قبلکم بخلاقهم ﴾ هەرچۆنێ ئەوانەی بەرلە ئێوە بەدینی خۆیان بەهرەمەند بوون و، ماوەیەك بۆخۆیان ژیان.

(ئیبن کەسیر) دەڵێ: مەبەست بەوخەڵکانەی پێش خۆیان، جوولەکەیە، پێغەمبەریش لەو بارەیەوە دەفەرموێ: ((والذی نفسی بیده لتتبعن سنن الذین من قبلکم شبرا بشبر، وذراعا بذراع، وباعا بباع حتی لو دخلوا جحر ضب لدخلتموه، قالوا ومن هم یا رسول الله؟ أهل الکتاب؟ قال: فمن)) واتە: سوێندم بەوکەسە گیانی منی بەدەستە بست بە بست، گەز بەگەز پەیرەویی لەو مووسایی و عیساییانە دەکەن بەر لەخۆتان بوون، تەنانەتی ئەگەر بچنەکونی سووسە مارەوە (چەند تەنگ و بچووکە) ئێوەیش هەوڵ دەدەن خۆتانی پیابکەن! ﴿ وخضتم کالذی خاضوا ﴾ وەکوئەوان سەریان لەناهەقینا، ئێوەش بەخەستی ڕۆچوون تێیداو، هەردوولا سەرتان لە بێ دینییەوە دەرچوو ﴿ أولئک حبطت أعمالهم فی الدنیا والآخرة ﴾ کاروکردەوەی چاکی ئەمانە لەدونیاو لەقیامەت بێهوودەو، بێپاداش مایەوە ﴿ وأولئک هم الخاسرون ﴾ وهەر ئەوانەشن دۆڕاوو زیانبار ﴿ ٧٠: ألم یأتهم نبأ الذین من قبلهم ﴾ ئاخۆ -ئەو دوو ڕووانە- دەنگ و باسی ئەوانەی بەر لە خۆیانیان پێنەگەیشتووە؟ کەچۆن سەرپێچییان کردو، لەناومان بردن ﴿ قوم نوح وعاد وثمود وقوم إبراهیم وأصحاب مدین والمؤتفکات ﴾ ئەو گەلانەیش یاخی بوون ولەناومان بردن ئەمانەبوون: هۆزو گەلی (نووح)، عادی (هوود)، سەموودی (سالح)، خەڵکی(مەدیەن)ی هۆزەکەی (شوعەیب) وشارو گوندەکانی گەلی (لووت) ﴿ أتتهم رسلهم بالبینات ﴾ پەیامبەرەکانیان گەلێنیشانەوبەڵگەیزۆر

کَالَّذِینَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا فَٱسْتَمْتَعُوا۟ بِخَلَٰقِهِمْ فَٱسْتَمْتَعْتُم بِخَلَٰقِكُمْ كَمَا ٱسْتَمْتَعَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَٰقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَٱلَّذِى خَاضُوٓا۟ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَٰهِيمَ وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ ٱللَّهُ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّٰتِ عَدْنٍ ۚ وَرِضْوَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

ڕۆشنیان بۆهێنان، کە چی هەر بڕوایان پێ نەکردن و، ئەوساش خوا لە بنی هێنان ﴿ فما کان الله لیظلمهم ﴾ خوا بەناهەق وستەم لەناوی نەبردن ﴿ ولکن کانوا أنفسهم یظلمون ﴾ بەڵکو بۆ خۆیان ستەمیان لەخۆیانکرد، ئەو هەموو لاری ولاسارییەیانکرد، ئێمەیش بۆدوایی فەوتانمانن، باشە! دووڕووەکان دڵنیان ئەو سزایەیان ئەوقە نابێ؟ ﴿ ٧١: والمؤمنون والمؤمنات بعضهم أولیاء بعض ﴾ پیاوان و ژنانی باوەڕدار هەموو دۆست و خۆشەویست و یارمەتیدەری یەکن" لە گشت خۆشی و ناخۆشییەکدا ﴿ یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر ﴾ هەردەم فەرمان بە چاکە ئەدەن و، لە خراپە ڕیگری ئەکەن ﴿ ویقیمون الصلاة ﴾ و هەڵئەسن بە نوێژ و ﴿ ویؤتون الزکاة ﴾ وزەکات ئەدەن ﴿ ویطیعون الله ورسوله ﴾ وئیتاعەو ملکەچن بۆ فەرمانەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئەو ﴿ أولئک سیرحمهم الله ﴾ بێگومان خوا ئەوانە هەر دەخاتە بەر میهرەبانی وبەزەیی خۆی ﴿ إن الله عزیز حکیم ﴾ چونکە

بێگومان خوا زۆر دەسەڵاتدارە، لە کارزان و کار بەجێیە.
بۆزانین: (ئالووسی) دەڵێت: هەر کردارێکی خوا: پیتی(س)ی لەسەربوو، بۆ تەئکیدو جەخت لە سەر کردنەوەیە، بۆیە ئێمەیش تەفسیری (سیرحمهم الله)مان بە پێی ئەوەکرد.

لەگەڵ خوانەناسان توندو تیژبە:

﴿ ٧٢: وعد الله المؤمنين والمؤمنات جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ خوا بەڵێنی بە پیاوو ژنە باوەڕدارەکان داوە بەباخگەلێك لەبەهەشتدا: لە ژێرکۆشك وتەلارو دارو درەختەکانیاندا رووبارگەلێك دێت و دەچێت ﴿ خالدين فيها ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەمێننەوە ﴿ ومساكن طيبة في جنات عدن ﴾ وبێ لەوەش چەندین خانوو بەرەی پاك و خاوێنی لەناو بەهەشتە هەتاهەتاییەکاندا بۆئامادە کردون ﴿ ورضوان من الله أكبر ﴾ سەرە ڕای ئەوانە، ڕەزامەندی خوا لەهەموو گەورەترو خۆشترە ﴿ ذلك هو الفوز العظيم ﴾ هەرئەوە بە ختیاری و سەرفرازی گەورەو مەزنە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ئەوکەسەی باوەڕی بەخواو بە پێغەمبەری ئەوەو، بەباشی نوێژ دەکاو، ڕۆژووی ڕەمەزان دەگرێ، دەشێ خوا بیخاتە بەهەشتەوە، هیجرەتی کردبێ، یان لە زێدی خۆیدا مابێتەوە، گوتیان: ئایائەم مژدە خۆشە بە خەڵکی تر نەدەین؟ فەرمووی: لە بەهەشتدا سەد پلە هەیە نێوان ئەم پلە بۆ ئەوپلە ئەندازەی دووری نێوان ئاسمان و زەوییە، خوای بەخشندە ئامادەی کردووە بۆموجاهیدان، دەسا هەرکە داوای بەهەشتتان کرد داوای (فیردەوس) بکەن، چونکە ئەوفیردەوسە لای سەرووو ناوەڕاستی بەهەشتە، ڕووبارەکانی بەهەشتیش لەوێ هەڵدەقوڵێن، عەرشی خوا لەسەروویانەوەیە. (متفق علیه). ﴿ ٧٣: یاأیهاالنبی جاهد الکفار والمنافقین ﴾ ئەی پەیامبەر ﷺ! لەگەڵ بێبڕوایان و دوروووەکاندا بە(شیر) جەنگ و جیهاد بکە ﴿ واغلظ عليهم ﴾ و توندوتیژ بە لەگەڵیان و، نەرمییان لەگەڵ نیشان مەدە ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ و لەپاشەڕۆژیشدا جێ ورێیان هەردۆزەخە ﴿ وبئس المصير ﴾ و دۆزەخیش جێ وشوێنکی ئێجگار دژوارو خراپە، لەسوورەتی (تەحریم)یشدا بۆ جەخت لە سەر توندو تیژی بە رامبەر بە موشریك و کافران دەفەرموێ: (یاأیها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم ومأواهم جهنم وبئس المصیر).
قورتوبی ئەڵێ: (وهذه الآیة نسخت کل شئ من العفو والصلح). واتە: ئەم ئایەتە هەموو سوڵح و سازش و لیبووردنێکی هەڵوەشاندۆتەوە. (جولاسی کوڕی سووەید) گوتی: ئەر ئەوە ڕاست بێت موحەممەد دەیڵێت، ئەوا ئێمە لە گوێدرێژ نەزانتر و خراپترین! جا بۆ دوایی ئەم قسەیە بەپێغەمبەر گەیشتەوەو، جوڵاسیش زانی و هات و کەوتە پاکانە بۆخۆی، ئەوجا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٧٤: یحلفون بالله ما قالوا ﴾ سوێند بە خوا ئەخۆن کە: وشەی کوفرو بێ باوەڕیبە زاریاندا نەهاتووەو، قسەی خراپیان بە پەیامبەر ﷺ نەگوتوە ﴿ ولقد قالوا كلمة الكفر ﴾ خۆ لەواقیعیشدا قسەی کوفر و خوانەناسییان گوتبوو ﴿ وكفروا بعد إسلامهم ﴾ و دوای ڕاگەیاندنی ئیسلامبوونیشیان، دیسان گەڕابوونەوە سەرکوفرو، خۆیان کافر کردبوویەوە ﴿ وهموا بما لم ينالوا ﴾ وبەو مەبەست و نیازە پیسەشیان نەگەیشتن، لێبڕابوون کە پەیامبەر لە (لیلەالعقبە) دا لە (تەبووك) بکوژن! بەڵام خەیاڵیان خاو بووو بۆیان نەچوویە سەر، بۆدواییش ئەوهەواڵ و دەنگ وباسەیان بە پێغەمبەرﷺ گەیاندو، ئەویش لەتۆڵەی ئەوجموجووڵە ناپەسەندەیان ویستی بیانکوژێ، بەڵام لەبەر دیعایەی خراپ و چاووڕای خەڵکانی نەیار نەیکوشتن! ﴿ وما نقموا إلا أن أغناهم الله ورسوله من فضله ﴾ هەر لەبەرئەوەش ڕکیان لەموسڵمانەکان بووکە: خوای دلۆڤان بە میهرەبانی خۆی بێ نیازی کردبوون لەوان و، نازو نیعمەتێکی زۆری پێدابوون و، پەیامبەریش لەدەستکەوتە جەنگییەکان درێغی لێنەدەکردن، لەبەرئەوە کەبرێك لەژێر سێبەری ئیسلامدا ژیابوونەوە پێیان ناخۆش بوو! لە چەند جێگایەکیتردا قورئانی پیرۆز ئەم ڕاستیە دووپات دەکاتەوە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٨/٨٥)دا دەفەرموێ: (وما نقموا منهم إلا أن یؤمنوا بالله العزیز الحمید) یان لە سوورەتی (١٢٦/٧)دا دەفەرموێ: (وما تنقم منا إلا أن آمنا بأیات ربنا لما جاء تنا..) یان لەسوورەتی (٤٠/٢٢)دا دەفەرموێ: (الذین أخرجوا من دیارهم بغیر حق إلا أن یقولوا ربنا ألله..). ﴿ فإن يتوبوا يك خيرا لهم ﴾ ئینجا ئەگەر بەو حاڵەشەوە پەشیمان ببنەوە -لەکاری ناپاکیی ودوو ڕوویی خۆیان- خێرو قازانجیانە ﴿ وإن يتولوا يعذبهم الله عذابا أليما في الدنيا والآخرة ﴾ خۆئەرێشتیش لە ئیسلام بکەن و، لەسەر کاری خراپی خۆیان سوور بن، خوای گەورەش - لەدونیاو لەقیامەتدا- سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان ئەدا ﴿ وما لهم في الأرض من ولي ولا نصير ﴾ دیارە ئەوساش لەم سەر زەویەدا هیچ جۆرە دۆست و پشتیوانێکیان بۆ نابێ، ڕزگاریان بکات لەو سزایە.
(ئیبن کەسیر) دەڵێ: زۆربەی ڕاڤەکەرانی قورئان پێیان وایە ئەو پەیمان شکێنە (سەعلەبەی حاتەب)ی ئەنسارییە، چونکە وەکو (تەبەریی) دەڵێت ئەوبوو لەپێغەمبەری خواست: دۆعای ڕزق و ڕۆزیی و سەروەت وسامانی بۆبکا، کەچی خوای بەخشندە خەڵاتێکی زۆری کردو نەیشیتوانی پەیمانەکەی جێبەجێ بکا!.

بەڵام (قورتبی) دەڵێت: (وثعلبة بدری أنصاری وممن شهدالله له ورسوله بالإیمان، حسب مایأتی بیانه فی أول الممتحنة، فما روی عنه غیر صحیح. قال أبو عمر: ولعل قول من قال فی ثعلبة أنه مانع الزکاة الذی نزلت فیه الآیة غیر صحیح، والله أعلم. وقال الضحاک: إن الآیة نزلت فی رجال من المنافقین: نبتل بن الحارث و جدبن قیس ومعتب بن قشیر). لە پەراوێزی قورتبیدا هاتووە: (قال الإمام ابن عبد البر: ولعل قول من قال فی ثعلبة أنه مانع الزکاة الذی نزلت فیه الآیة غیر صحیح. وقال الحافظ ابن حجر فی الفتح (٢٦٦/٣) بعد أن أشار إلی الحدیث: لکنه حدیث ضعیف لا یحتج به). (ئالووسی) دەڵێ: (ولیس هو البدری لأنه قد أستشهد بأحد ﷺ). ﴿ ٧٥: ومنهم من عاهد الله ﴾ هێندێك لە دوو ڕووەکان پەیمانیان لەگەڵ خوا بەست وگوتیان: ﴿ لئن آتانا من فضله ﴾ مەرج بێت ئەگەر خوا ماڵ ورۆزییمان بداتێ ﴿ لنصدقن ولنکونن من الصالحین ﴾ خێرو سەدەقە بکەین وبچینە ڕیزی پیاوچاکانەوە ﴿ ٧٦: فلما آتاهم من فضله ﴾ ئینجا کەخوا کردیی و لە رزق ونازونیعمەتی خۆی بەشی‌دان ﴿ بخلوا به ﴾ بەراست دەرنەچوون و، چرووکی و رژدییان تیا کرد ﴿ وتولوا وهم معرضون ﴾ پشتیان لەفەرمانەکەی خواکردو، ڕوویان لە ئیسلام وەرگێڕا ﴿ ٧٧: فأعقبهم نفاقا فی قلوبهم إلی یوم یلقونه ﴾ ئینجا خوای‌کارزان "بێ‌لە چرووکییەکەیشیان نەخۆشی دووڕوویی‌یشی خستە دڵیانەوەو، بەردەوامیش دەبێت هەتا ئەو ڕۆژە دەچنە بەردەستی‌خۆی بۆحیساب و لێکۆڵینەوە ﴿ بما أخلفوا الله ما وعدوه ﴾ چونکە پێچەوانەی ئەوپەیمانەجووڵانەوە بەخوایان دابوو ﴿ وبما کانوا یکذبون ﴾ وبەدرۆزنیش دەرچوون ﴿ ٧٨: ألم یعلموا أن الله یعلم سرهم ونجواهم ﴾ مەگەر نەیانزانی‌کە بەڕاستی خوا بەهەموو نهێنی و سرتە سرتەکانیان دەزانێ؟! ﴿ وأن الله علام الغیوب ﴾ ولە هەرچی نا دیاریشە‌بە ئاگایەو، تۆڵەش لەناپاکان و دووڕووەکان دەسێنێت، کەوابوو "ئێوەیش" ئەی موسڵمانان! هەربەڵێنێ دەدەن بیبەنە سەر، هەتا دووچارنەبن.

(تەبەری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە دەگێڕێتەوە کە: (عەبدوررەحمان)ی (کوری عەوف) چل هۆقە زێڕی هێنایە لای پەیامبەر ﷺ وکردیە سەدەقە، لەولایشەوە پیاوێکی هەژاری (ئەنسار)یی مەنێ خورمای هێنا، ئەوسا دوو ڕووەکان کردیانە هەراو هۆسەو گوتیان: ئەمە سوێندی بێ (عەبدوررەحمان) بە ڕووپامایی ئەوزێڕەی هێناوە، خۆ خواو پەیامبەریش لەو مەنە خورمایە بێ نیازن! ئەو جائەم ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٧٩: الذین یلمزون المطوعین من المؤمنین فی الصدقات ﴾ ئەو دوو ڕووانەش تەوس و ڕەخنە لەو موسڵمانانە دەگرن کە بە گیان و بە دڵ خێرو سەدەقە ئەکەن، واتە: کەم بێ یان زۆر، ئەوان ڕەخنەی خۆیان دەگرن و ئەڵێن جائەوە چییە؟! کەی خوا پێویستی بەوە هەیە؟! ﴿ والذین لا یجدون إلا جهدهم ﴾ وە تەوس لەوانەش دەگرن کە هەر ئەوەشك دەبن دەی‌بەخشن ﴿ فیسخرون منهم ﴾ بەدەر لەتەوس وتەشەرەکانیان، هێمان گاڵتەشیان پێ ئەکەن! ﴿ سخرالله منهم ﴾ جالەبەرامبەر

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ مَا قَالُوا۟ وَلَقَدْ قَالُوا۟ كَلِمَةَ ٱلْكُفْرِ وَكَفَرُوا۟ بَعْدَ إِسْلَٰمِهِمْ وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟ ۚ وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضْلِهِۦ ۚ فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ ۞ وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ ٱلَّذِينَ يَلْمِزُونَ ٱلْمُطَّوِّعِينَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فِى ٱلصَّدَقَٰتِ وَٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ۙ سَخِرَ ٱللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

ئەوەوە خوایش مەسخەرە بەوان دەکا ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ وسزایەکی بەئێشیشیان بۆ هەیە.

هەرگیز داوای لێخۆشبوون بۆمرۆی دووڕوو مەکە:

دووڕووەکان ئەوند درۆو دەلەسەیان کردووەو بڕووبیانوویان بە درۆ هێناوەتەوە خوا ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: إستغفر لهم أولا تستغفر لهم ﴾ داوای لێخۆشبوونیان بۆبکەیت ئەی پێغەمبەر! ، یان نەی‌کەیت ﴿ إن تستغفر لهم سبعین مرة ﴾ تەنانەتی ئەگەرحەفتاجاریش داوای لێبوردونیان بۆ بکەیت، واتە: زۆرتر لەوە، یان کەمتر بپاڕێیتەوە بۆیان ﴿ فلن یغفر الله لهم ﴾ خوا هەر لێیان خۆش نابێت، بەڵکو هەر ئابڕوویان دەباو جەزرەبەش دەخۆن ﴿ ذلک بأنهم کفروا بالله ورسوله ﴾ چوون "هەرلەبنەڕەتدا" باوەڕیان بە خواو بە پەیامبەری خوا نییە، بۆیە ئەوەندە لارو لاسارو درۆزنن و، لەسنوور تێدەپەڕن ﴿ والله لایهدی القوم الفاسقین ﴾ دڵنیابن خوا هیدایەت و ڕێنمایی

خەڵکانی سنوور بەزێن ناکات بۆ باوەڕ هێنان.

دووڕووەکان خۆشحاڵن بەلەماڵەوە بوون:

﴿ ٨١: فـرح المخلفـون بمقعدهم خـلاف رسـول الله ﴾ دووڕووە چــروو ککــراوەکان -بەتایبەتــی ئەوانەیان لەجەنگــی (تەبووك)

ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ ٱلْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَٰفَ رَسُولِ ٱللَّهِ وَكَرِهُوٓا۟ أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَقَالُوا۟ لَا تَنفِرُوا۟ فِى ٱلْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا۟ قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا۟ كَثِيرًا جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٍ مِّنْهُمْ فَٱسْتَـْٔذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا۟ مَعِىَ أَبَدًا وَلَن تُقَٰتِلُوا۟ مَعِىَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِٱلْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْخَٰلِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُوا۟ مَعَ رَسُولِهِ ٱسْتَـْٔذَنَكَ أُو۟لُوا۟ ٱلطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا۟ ذَرْنَا نَكُن مَّعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾

خۆیان دزیەوە، خۆشــحاڵ ودڵشــادن بەچرووكبوون ومانەوەیان لەماڵــەوەو، لە گــەڵ پەیامبەردا دەرنەچــوون بۆتەبووك! چونکە پیشــەی هەموومرۆڤێکی بێ هیممــەت هەرئاوایە دەبینی: لەکاتی تەنگانەداخۆی دەگرێتەدواوەو، واشــدەزانێ کارێکی باشیکردووە ﴿ وكرهوا أن يجاهدوا بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله ﴾ وە پێشیان خۆش نە بووبە ســەروەت وسامان و، بەگیانی خۆیان لە ڕێگەی خــوادا بچنــە خەزاوجیهاد بکەن ﴿ وقالوا لا تنفـروا في الحر ﴾ بــە یەکتریاندەگوت: لــەم کاتی گەرمایــەدا دەرمەکەون و مەچن بــۆ جەنگ، دیــارە کە جەنگی تەبــووك لە کاتێکــی زۆر گەرماو نارەحەتدا بــوو، میوەی زۆروو خۆشمەزە پێگەیی بــوو ﴿ قل نار جهنم أشـد حرا ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ! ئاگری دۆزەخ گەرمترە لەگەرمای هاوێــن ﴿ لو كانوا يفقهون ﴾ ئەر ژیرو فامیدە بوونایە چاك تێدەگەیشــتن. جابۆ پــتر ڕوونبوونەوەی ئەوئاگرە، خــوای گــەورە لەچەند جێگایەکدا باســی دەکات، بۆنموونە: لە سوورەتی (٦/٦٦)دا دەفەرموێ: (..نارا وقودها الناس والحجارة)، یان لە سوورەتی (٧٠/١٥-١٦)دا دەفەرموێ: (كلا إنها لظى نزاعة للشــوى)، یان لە ســوورەتی (٥٦/٤)دا دەفەرموێ: (كلما نضجت جلودهم بدلناهم جلودا غيرها..) یان لە ســوورەتی (١٩/٢٢-٢١)دا دەفەرموێ: (يصب من فوق رؤوسهم الحميم يصهر به مافي بطونهم والجلـود ولهم مقامـع من حديد). یان لە ســوورەتی (٢٩/١٨)دا هاتــووە: (وإن يســتغيثوا يغاثــوا بمــاء كالمهل يشــوي الوجوه..) یــان لــە ســوورەتی (٤٧/١٥)دا دەفەرموێ: (و سـقوا ماء حميما فقطع أمعاءهـم). ﴿ ٨٢: فليضحكوا قليلا ﴾ دەبا لەبەرامبەر ئەو ئاگرە ســەختەوە کەم پێبکەنن ﴿ وليبكوا كثيرا ﴾ و زۆر بگرین، چونکە ڕۆژی دوایی هەرگیز نابڕێتەوە لێیان، واتە: هەقنەبوو زۆر پێکەنینیان بووبا ﴿ جزاء بما كانوا يكسـبون ﴾ تاوانی ئەوئاگرە بەو شێوەیە، بۆ تۆڵەو جەزرەبەی ئەوانە، لەبەرامبەر ئەو تاوانانەوە دەیانکردن.

ڕێ بە مونافق نادرێت بچێتە خەزاو،
کەمردیش نوێژی لە سەر ناکرێت!

﴿ ٨٣: فـإن رجعك الله إلى طائفة منهم ﴾ جا کە خوا بردیتیەوە مەدینە، بۆلای دەســتەیەك لە مونافقــەکان -لەوانەی نەهاتبوونە تەبــووك- دێنە لات ﴿ فاســتأذنوك للخــروج ﴾ داوات لێدەکەن مۆڵەتیــان بدەیت لەگەڵ تۆ دەرچن وبچن بۆ غەزایەکی تر، واتە: لەنەهاتنەکەی تەبووك پەشــیمانن ﴿ فقل لن تخرجوا معي أبدا ﴾ تۆش لەوەڵامیاندا بڵێ: هەرگیز ناشــێ جارێکیتر لەگەڵ من بچنە دەرێ و هاوڕێیەتیــم بکەن" بۆ هیــچ خەزایەکیتر ﴿ ولن تقاتلوا معــي عدوا ﴾ وناشــکرێ جارێکی تر لەگەڵ مندا بچنە شــەڕی هیچ دوژمنێك ﴿ إنكم رضيتم بالقعود أول مرة ﴾ چونکە ئێوە هەر لــە هەوەڵ ڕۆژەوە ڕازی بوون بە دانیشــتن و، مانەوەی ماڵەوەتان هەڵبــژارد، بۆیــە خۆتان دزیەوەو نەهاتن بــۆ تەبووك ﴿ فاقعدوا مع الخالفين ﴾ دەئێســتاش بچن خانەنشــین بن و لەگەڵ ژنان و منداڵاندا بۆخۆتان لەماڵەوە بمێننەوە. لەســوورەتی (٤٨/١١٠) شدا هاتووەو دەفەرموێ: (ونقلـب أفئدتهم وأبصارهم كما لم يؤمنوا به أول مرة..) مەبەست ئەمەیە کە خوایگەورە "لەبەر لاساریيان" دڵ وبینایی لەڕێی ڕاست لادان. ﴿ ٨٤: ولا تصل على أحد منهم مات أبدا ﴾ هەرگیز نوێژ لەســەر کەســێ لەو دوو ڕووانە مەکە بمرێ، چونکە نزاو نوێژی تۆ بۆ ئەوانە، دەبێتە مایەی میهرەبانی و بارانی بەزەیی خوا، دیارە ئەوانەیش شــیاوی ئەو دلۆڤانی و میهرەبانییە نین ﴿ ولا تقم على قبره ﴾ و لە سەر گۆڕەکەیشی بە پێوە مەوەستە

بۆ داوای گوناح پۆشین و لێبووردن ﴿ إنهم كفروا بالله ورسوله ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە "بەرلەوە بمرن" حاشایان لە خواو لە پەیامبەرەکەی ئەوکرد ﴿ وما توا وهم فاسقون ﴾ هەربەفاسقی و یاخیانەش مردن، واتە: ئەوخوانەسانە لەناو کۆمەڵگەدا نابێ پلەو ڕێزیان بۆ دابنرێ.

بوخاری لە(ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێت: ئەم ئایەتی (ولا تصل على أحد..)، سەبارەت بە کورەکەی (سەلوول) هاتە خوارەوە، وەك دەڵێ: (فصلى عليه رسول الله، ثم انصرف فلم يمكث إلا يسيرا، حتى نزلت الآيتان من ((براءة)) ولا تصل على أحد منهم مات أبدا) واتە: پێغەمبەری خوا نوێژی لەسەر تەرمەکەی (سەلوول)کرد، پاشان زۆری نەخایاند، هەتا ئەو دوو ئایەتەی (بەرائە) هاتن وریان لەوەگرت کە جارێکی تر ئامادەی بەرێکردنی تەرمیهەر کەسێك بێ لە دوورووەکان، یان نوێژی لەسەربکات، بەڵێ پاش هاتنی ئەو ئایەتانە پێغەمبەر ﷺ هەرگیز دوای تەرمی موشریك و دوورو نەدەکەوت، ونە دەچوویە سەر گۆری نوێژی لەسەر بکا، چونکە دەبێ ئەو خەڵکە لاسارودژ بەئیسلامە تەمێ بکرێ، مەسەلەی کراسەکەیش ئەگەر کردبێتی بە کوفنی سەلوول، لە بەر ئەوەبوو کاتی خۆی سەلوول کراسێکی خوڵاتی (عەبباس)ـی مامی کردبوو، ئەمیش ویستی پاداشتی پیاوەتییەکەی بداتەوە، بەڵام کە ئەو ئایەتانە هاتن، هەمووئەو شتانە قەدەغە بوون ﴿ ٨٥: ولا تعجبك أموالهم وأولادهم ﴾ نابێ زۆری ماڵ و منداڵیان تۆ سەرسام بکا و، بەلاتەوە شتێکی گرنگ بێت، چونکە ئەو بەخششە لەبەر خۆشەویستیان نییە ﴿ إنما يريد الله أن يعذبهم بها في الدنيا ﴾ بەڵکوخوا هەر ئەیەوێ بەو سەروەت وسامانەیان لە دونیادا سزایان بدا ﴿ وتزهق أنفسهم وهم كافرون ﴾ وکاتێ گیانیشیان دەکێشێ بەکافری بمرن، واتە: لەدونیادا زەکات دەخاتە سەریان، ئەوانیش زۆر بە دڵگرانی دەیدەن و خەفەت وحەسرەتی پێدەخۆن، کە مردیشن کافرن، چونکە ئیمانی ڕاستیان نەبووە.

ئەمەش چەند خوویەکیتری خۆ دواخەرانە لە جیهاد:

﴿ ٨٦: وإذا أنزلت سورة ﴾ هەرکە بەشێك لە قورئان دابەزێنرێ پێیان بڵێت: ﴿ أن آمنوا بالله وجاهدوا مع رسوله ﴾ کەدەبێ باوەڕ بەخوا بهێنن و لەگەڵ پەیامبەرەکەیدا ﷺ جیهاد بکەن ﴿ استأذنك أولوا الطول منهم ﴾ بەخێرایی دەست ڕۆیشتووەکانیان دێن داوای مۆڵەتت لێ دەکەن کەنەچنە خەزاکەوە و برووبیانوویەك دەهێننەوە، هەتا خۆ بشارنەوە!! ﴿ وقالوا ذرنا نكن مع القاعدين ﴾ دەشڵێن: وازمان لێ بهێنە با لەگەڵ ئەوٚ دانیشتوانەدا لە ماڵ دانیشین، هەروەکو لەچەند جێگایەکی تردا باسی ئەو خووە بەدفەڕەیان دەکات، بۆنموونە: لە سوورەتی (٩/٤٤-٤٥) دادەفەرموێ: (لا يستأذنك الذين يؤمنون بالله واليوم الآخر أن يجاهدوا بأموالهم وأنفسهم والله عليم بالمتقين) هەتادەگاتە (..فهم في ريبهم يترددون) یان لە سوورەتی (١٩/٣٣) دا هاتووە: (فإذا جاء الخوف سلقوكم بألسنة حداد..).

دووڕووەمان کەیف خۆشبوون کەلەگەڵ بەجێماوەکان بوون:

﴿ ٨٧: رضوا بأن يكونوا مع الخوالف ﴾ رازی بوون بەوەی کە لەگەڵ ژن ومنداڵ و پیرو پەککەوتەکاندابن و، نەچنە جیهاد ﴿ وطبع على قلوبهم فهم لا يفقهون ﴾ و بەهۆی نکوولیان لە جیهاد مۆری بەدبەختی نرا بەسەر دەڵیاندا وهیچ تێناگەن و، نازانن جیهاد چ عیززەتێکی دونیا وقیامەتی تێدایە، بۆیە دانیشتنی ماڵەوەیان لە جیهاد پێ باشترە! ﴿ ٨٨: لكن الرسول والذين آمنوا معه ﴾ بەڵام پەیامبەرو ئەوانەی لەگەڵ ئەودان وبڕوایان هێناوە ﴿ جاهدوا بأموالهم وأنفسهم ﴾ بە ماڵ و سامان و گیانیان جیهاد دەکەن بۆسەرخستنی دینی خوا ﴿ وأولئك لهم الخيرات ﴾ هەموو خێرو چاکەیەك -لە قیامەتدا- هەر بۆ ئەوانەیە ﴿ وأولئك هم المفلحون ﴾ وهەر ئەوانیش سەر بڵندو بەختیارن ﴿ ٨٩: أعد الله لهم جنات ﴾ بەدەر لەو سەر بەر زییەیان، خوای میهرەبان چەند باخ و بەهەشتێکی بۆ ئامادە کردوون ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ کە لە بن درەخت و کۆشکەکانیانەوە جۆگەو رووبارگەلێ دێت ودەچێت ﴿ خالدين فيها ﴾ بە هەتا هەتاییش لەوێ دەبن ﴿ ذلك الفوز العظيم ﴾ هەر ئەوەیە دەسکەوتی مەزن و، سەرکەوتنی گەورەو بێوێنە ﴿ ٩٠: وجاء المعذرون من الأعراب ﴾ وەعارەبە دەشتەکییە خاوەن ئیمان و، بیانوودارەکان هاتنە لات ئەی پێغەمبەر! ﴿ ليؤذن لهم ﴾ هەتا مۆڵەت بدرێن "و نەچنەجیهاد" ﴿ وقعد الذين كذبوا الله ورسوله ﴾ ئەو درۆزنانەشیان کە لەگەڵ خواو پەیامبەری ئەو دا درۆیانکرد -لەئیمان وباوەڕەکەیاندا-، لێیدانیشتن و، گوێی خۆیانیان کەڕکردو، نەهاتن پۆزش و عوزر -بۆ نەهاتنەکەیان- بێننەوە، چونکە ئیمانێکی سەر زارەکیان هەبوو ﴿ سيصيب الذين كفروا منهم عذاب أليم ﴾ سەرئەنجام سزایەکی قورس و ئێش پێگەیەنەر، هەر دووچاری بێباوەڕەکانیان دەبێت.

ئەمانە جیهادیان لەسەر نییە:

﴿ ٩١: ليس على الضعفاء ولا على المرضى ﴾ ئەوکەسانەی بونییەی لەش وجەستەیان لاوازو بێ هێزە، یان لەش بەبارو

نەخۆشن ﴿ ولا علی الذین لا یجدون ما ینفقون حرج ﴾ وەئەوانەی هیچیان دەســت ناکەوێ بەختی بکەن بۆخۆ ئامادەکردن بۆچوونە جیهاد، ئەمانە هیچ گوناهێکیان لە ســەر نییە دانیشــن و نەچنە خەزا ﴿ إذا نصحوا لله ورسـوله ﴾ بەمەرجێ راســاڵ و سوڵحاوو دڵسـۆزبن بە خــواو بەپەیامبەرەکەی و،هانــی خەڵکانیتر بدەن

رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ
جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْخَيْرَٰتُ ۖ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى
مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَآءَ
ٱلْمُعَذِّرُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟
ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
﴿٩٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ
لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ
مَا عَلَى ٱلْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾
وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ أَجِدُ
مَآ أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا۟ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ
حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا۟ مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾ ۞ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى
ٱلَّذِينَ يَسْتَـْٔذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَآءُ ۚ رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟
مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَطَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

بۆجیهادو، ئەسـتەم وگرێ لەبەر پێی موسڵماناندا دروست نەکەن و، لەجیهاد پەشـیمانیان نەکەنەوە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ما علی المحســنین من سبیل ﴾ خەڵکانی پۆزشدارو خێرخواز ئەر نەشچنە جیهــاد، هیــچ رێیەك نییە بۆ ســزادانیان، واتــە: ئەوانە کە بە ئەندازەی دەســەڵاتیان هەوڵدەدەن بۆ چاکەو، خۆشیان نادزنەوە لە خەزا سووچێکیان نییە ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وخوا گوناحپۆش و لێبووردەیە، دلۆڤان و میهرەبانە، بەپێیدەســەڵات وتوانا ئەرك دادەنێت ﴿ ٩٢: ولا علی الذین إذا ما أتوك لتحملهم ﴾ وە لەسەر ئەوانەش جیهاد نییــەو گوناحیان ناگات کە نەچنە خەزا: کاتێ هاتنــە لات وداوایان کرد کە لەگەڵ خۆت بیا نبەیت بۆ جیهادو، وڵاخی سواربیان بۆپەیدا بکەیت ﴿ قلت لا أجد ماأحملکم علیه ﴾ تۆیش گوتت: هیچ شـتێك شـكنابەم هەڵتانگرێ و ســواری ببن ﴿ تولوا وأعینهم تفیض من الدمع حزنا ﴾ ئیتر ئەوانیش بەوحاڵەوە لای تــۆ گەڕانەوەو، چاویشـیان ـلەخــەم وخەفەتاـ بە لێشــاو فرمێسـکی دەرشــت ﴿ ألا یجدوا ما ینفقون ﴾ کە شتێکیان نەبوو لەرێی خواو سەرخستنی دینی ئیسلامدا خەرجی بکەن.

بەڵێ.. لە دینی ئیسلامدا داواو تەکلیف بەئەندازەی تواناودەسەڵات دەکرێ، بۆیە خــوا لەجێگایەکی تردا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (لا یکلف الله نفساً إلا وسعها).. یان دەفەرموێ: (لیس علی الأعمی حــرج ولا علی الاعرج حرج..) راســتە ئەوکەســانە کە جەســتەو لاشــەیان کەڵکی چوونە ســەربازی پێوە نییە، ئەوە بێشـك هیچ داوایەکیــان لێ ناکرێ بچنە خەزا، بەڵکو پاداشیشــیان هەیە لای خــوا، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (لقــد ترکتم بالمدینة أقواما ماســرتم مســیرا...) ئەبووداوود /فی الجهاد (٢٥٠٨) باب (٢٠)، والبخــاری فــی الجهاد: (٢٨٣٩/بــاب/٣٥). واتە: ئێســتا ئێوە لــە گۆڕەپانی جیهــاددان و، لە (مەدینــە)ش خەڵكێك – بەهۆی نەخۆشی و کەم ئەندامی و نەبوونی کەرەسەی جەنگەوە جێماون، دڵنیابن هاوبەشتانن لە بەهەشتدا، چونکە دڵیان لەلاتانەو، ئەگەر بۆیشیان کرابا دەهاتن.

کۆتایی جزمی ١٠، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٩٣: إنما السبیل علی الذین یستأذنونك وهم أغنیاء ﴾ بەڵکو رێ گلەیی و گازندەو تۆڵە تەنها لەسەر ئەوانەیە کە داراو دەوڵەمەندن و، دێــن داوای مۆڵەتــت لێ دەکەن نەچنە جیهــاد ﴿ رضوا بأن یکونــوا مع الخوالــف ﴾ رازی بوون لەگــەڵ بەجێماوەکان بن و، لەماڵەوە بنە بخەن ولەگەڵتان نەیەن!! ﴿ وطبع الله علی قلوبهم ﴾ ئەوســاش لەبەر ئەوە خوایگەورە مۆری بەدبەختی بەسەر دڵیاندا نــا ﴿ فهم لا یعلمون ﴾ ئیترلە پاشــە رۆژی خراپی خۆیشــیان نازانن و بەهۆشنایەنەوە ﴿ ٩٤: یعتذرون إلیکم إذا رجعتم إلیهم ﴾ هەرکــە لە غەزای تەبــووك گێڕێنــەوە بۆ لایان، بەپەلــە دێن و دەســت ئەکەنە بروو بیانوو هێنانەوە بۆتــان ﴿ قل لا تعتذروا ﴾ بڵــێ: هیچ برووبیانوویەك مەهێننەوە ﴿ لن نؤمن لکم ﴾ چونکە چاك دەتانناســین و هەرگیــز برواتان پێ ناکەین ﴿ قد نبأنا الله من أخبارکم ﴾ بەهەقیقەت خوای گەورە لە دەنگوباس و هەواڵە نهێنییەکانتــانی ئاگادار کردین، واتە: تێیگەیاندین کە چ شتێك لە دڵتاندایە ﴿ وسیری الله عملکم ورسوله ﴾ بۆئایندەش بە تەئکید خواو پەیامبەری خوا، گشــت کردەوەکانتان دەبینن، واتە: خواو پێغەمبەرەکەی دەزانن چ کارێکتان لێدەوەشێتەوە لەمە بەدوا؟ ﴿ ثم تردون إلی عالم الغیب والشهادة ﴾ لە پاشــان دەبرێنەوە لای ئەو زانایە کە بەهەموو نادیارو دیارێك ئەزانێ و ئاگادارە ﴿ فینبئکم بما کنتم تعملون ﴾ ئینجا هەرشتێکتان کردووە ئاگادارتان ئەکات لێی.

فرت و فیڵی دووڕووەكان:

﴿ ٩٥: سيحلفون بالله لكم إذا انقلبتم إليهم ﴾ هەر كە لەتەبووك هاتنەوە لایان، خێرا دێن وبەخوا سوێندتان بۆ ئەخۆن كە: توانای هاتنمان نەبوو لەگەڵتاندا بێینە خەزاكە بۆیە نەهاتین ﴿ لتعرضوا عنهم ﴾ هەتا وازیان لێ بهێنن "وناویان نەبەن" ﴿ فأعرضوا عنهم ﴾ دەسا وازیان لێ بهێنن و ویلیان بكەن و مەیاندوێنن و نرخیان بۆ دامەنێن ﴿ إنهم رجس ﴾ چونكە خۆیان و كارو كردەوەیان پیس وناپاكە ﴿ و مأواهم جهنم ﴾ وجێ و شوێنیان ئاگری دۆزەخە ﴿ جزاء بما كانوا يكسبون ﴾ ئەم تۆڵەیانە لەبەر ئەوكارو كردەوەیە كردوویانە ﴿ ٩٦: يحلفون لكم لترضوا عنهم ﴾ سوێندتان بۆ دەخۆن هەتا ڕازیبن لێیان ﴿ فإن ترضوا عنهم ﴾ خۆ ئەر لێشیان ڕازی ببن ﴿ فإن الله لا يرضى عن القوم الفاسقين ﴾ ئەوە بێگومان خوا لەخەڵكانی سنوور بەزێن ڕازی نابێت، كوڕەكەی (سەلوول)هەركە پێغەمبەر گەڕایەوە هات سوێندی بۆخوارد كە: جارێكی تر دواناكەوێت.

دەشتەكی بێ ڕەزاترو كوڵی ترن:

﴿ ٩٧: الأعراب أشد كفرا ونفاقا ﴾ عەرەبە دەشتەكییەكانی دەرەوەی مەدینە، لەمەڕ بێ باوەڕی و دووروویییەوە لەخەڵكانی تر سەرسەختترن ﴿ وأجدر أن لا يعلموا حدود ما أنزل الله على رسوله ﴾ شایستەو لەبارتریشن بە نەزانینی سنووری ئەو یاسایانەی خوا ناردوونی بۆ پەیامبەرەكەی ﴿ والله عليم حكيم ﴾ وە خوا بەهەموو ئیش و كارێ زانایە، لەكارزان و كاردروستە، پێغەمبەریش فەرمووی: ((من سكن البادية جفا،ومن اتبع الصيد غفل، ومن أتى السلطان أفتتن)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: مرۆڤی دەشتەكی دڵڕەقە، پیاوی ڕاوچی خافڵ و بێئاگایە، هاتووچۆكەری لای (سوڵتان)، تووشی ئازار دەبێت. (مسند ١/٣٥٧). هەرلەبەر ئەمەیشە كە: تەنیا لەناو شارنشینەكاندا پێغەمبەران ڕەوانە كراون، وەكو ئایەتی: (وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحى إليهم من أهل القرى..) ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێ ﴿ ٩٨: ومن الأعراب من يتخذ ما ينفق مغرما ﴾ لە عەرەبە دەشتەكییەكان هەیە: كەهەرچی لەرێگەی خوادا بدات، بەزیان و (غەرامە)ی دادەنێ، چونكە لە دڵەوە نایكاو بڕوای پێی نییە ﴿ ويتربص بكم الدوائر ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش هەر چاوەڕوانن بەڵاو نەهاتێكتان بەسەرا بێ!! ﴿ عليهم دائرة السوء ﴾ یاخوا بەڵا و تێشكان هەربەسەر خۆیاندا بێ ﴿ والله سميع عليم ﴾ خوا ژنەوایە، بەقسە نابەجێكانیان، زانایە بەوەی دەی كەن ودەیڵێن ﴿ ٩٩: ومن الأعراب من يؤمن بالله واليوم الأخر ﴾ هەیشیانە بەباشی باوەڕی بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە ﴿ ويتخذ ما ينفق قربات عند الله وصلوات الرسول ﴾ و هەرچیش لەو ڕێیەدا ببەخشێ بە نزیكبوونەوەی خواو، بە مایە دوعاوداوای لیبووردنی پێغەمبەری دادەنێت ﴿ ألا إنها قربة لهم ﴾

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُل لَّا تَعْتَذِرُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾

بەڵێ.. بزانن! بێگومان ئەو بەخشینە نزیكبوونەوەیەكە بە خواوە بۆیان ﴿ سيدخلهم الله في رحمته ﴾ وخواش هەر دەیانخاتە بەر بەزەیی و میهرەبانی خۆیەوە ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ چونكە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆر دلۆڤانە.

فەزڵی كۆچبەران و پشتیوانان و شوێنكەوتوانیان:

ئینجا سەرەی باسكردنی كۆمەڵی (ئەنسار) و كۆچكەرانە بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٠٠: والسابقون الأولون من المهاجرين والأنصار ﴾ لە دەستەی یەكەمی پێشەنگی كۆچكەران و پشتیوانان ﴿ والذين اتبعوهم بإحسان ﴾ و چاك پەیڕەوانیئەوانیش ﴿ رضي الله عنهم ﴾ خوا ڕازی بوو لێیان ﴿ ورضوا عنه ﴾ و ئەوانیش لە خوا ڕازیبوون.

لە چەند جێگایەكی تردا ئەوفەزڵ وڕێزو حورمەتە هاتووە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٦٣/٣)دا دەفەرموێ: (وآخرين منهم لما يلحقوا

بهـم..) یان لەسـوورەتی (۵۹/۱۰)دا دەفەرمـوێ: (والذین جاؤوا مـن بعدهـم یقولون ربنا اغفر لنـا ولإخواننا..)، یان لە سـوورەتی (۷۵/۸)دا دەفەرمـوێ: (والذین آمنوا من بعـد وهاجروا وجاهدوا معکـم فأولئک منکم..) بێ لەمەش ئەوەمان دەسـت دەخەن کە: (تابیعین) و پاشینانی ئەوانە، وەك پێشینانیان حیسابیان بۆدەکرێ

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ مُنَٰفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ مَرَدُوا۟ عَلَى ٱلنِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

و،رەزامەندی خوا بەدەسـت دێنن ﴿ وأعدلهم جنات تجری تحتها الأنهار ﴾ بەدەر لەوەش چەندان باخ و بێسـتانی بۆ سازداون کە: بە بەردرەخت و کۆشکەکانییدا رووبار گەلێ دەچێت ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ بـە هەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ ذلک الفوز العظیم ﴾ هەر ئەوەیشە دەسکەوت و سـەرفرازی گەورەو بەنرخ. (سەعیدی کوڕی موسەییەب) و دەستەیەکی‌تر لە پێناسەی (سابقین)دا دەڵێن: (هـم الذین صلوا الی القبلتین). ئەوانە بوون کە لەنوێژەکەدا روویان لەهەردوو قیبلەکە کرد. ئیمامی شـافعی و یارانیشـی دەڵێن: (هم الذین شـهدوا بیعة الرضوان). ئەوانە بـوون لە(بەیعەتولریزوان)دا ئامادەبوون، دەسـا واوەیلاو ئۆف بۆ ئەوانەی رکیان لەو کەسانەیە کەخوا رازییە لێیان و ئەوانیش لەخوا رازین! بێ لەوەیش هێشـتا جنێویان دەدەنێ و تەکفیریان دەکەن!!.

دووڕووەکانی (مەدینە)و دەشتەکییەکان:

﴿ ۱۰۱: وممـن حولکـم مـن الأعـراب منافقـون ﴾ لەعەرەبە دەشـتەکییەکانی دەورووبەریشـتاندا خەڵکێکی دووڕوو و مونافیق هەیە، وەکو هۆزی (موزەینە، ئەسلەم، غیفار، ئەشجەع) ﴿ ومن أهـل المدینة مـردوا علی النفاق ﴾ وە لە خەڵکانی (مەدینە)شـدا هەندێکـی دووڕوو و، لێبڕاو بـۆ دووڕوویی هەن ﴿ لا تعلمهم نحن نعلمهـم ﴾ تۆ ئەی موحەممەد نایانناسـی، هەتا لـەم دونیایەدا بڕیاری‌خۆتیانی‌لەسەربدەیت، ئێمە بۆخۆمان زۆرباش دەیان‌ناسین ﴿ سنعذبهم مرتین ﴾ جا لە بەر ئەوە ئێمە لە دونیادا دووجار سزایان ئەدەین، جارێکیان بە سەرخسـتنتان بە سـەر دوژمنەکانتاندا کە بەوە دڵگران دەبن، جارێکیشیان بە ئابرو بردونیان ونیفاقیان ﴿ ثم یـردون إلی عذاب عظیم ﴾ لە دواییشـدا ئەبرێنەوە بۆ جەزرەبەو سزایەکی هەرە گەورە.

موسڵمانە بەجێماوەکان لەجیهاد:

﴿ ۱۰۲: وآخـرون اعترفوا بذنوبهـم ﴾ بڕێ‌خەڵکی تریش هەیە ددانیان بە گوناهـو هەڵەکانی خۆیاندا نا، کە لە خەزای تەبووك "لەبەر سسـتی خۆیان دواکەوتن" پاشان تەوبەیان کردوو پەشیمان بوونەوە ﴿ خلطوا عملا صالحا وآخر سیئا ﴾ هەندێ کارو کردەوەی چاکیـان ئەنجامدا و، بڕێکێ خراپیان تێکەڵکرد ﴿ عسـی الله أن یتـوب علیهم ﴾ بێ‌گومـان خوا لێیان خۆش دەبـێ و، تەوبەیان لێ‌وەردەگرێـت ﴿ إن الله غفـور رحیم ﴾ بە راسـتی خوا بۆ گوناه زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبان و دلۆڤانە. بەڵێ.. گەلێ‌ڕیوایەت هەیە لەسـەر ئەوکەسـانە دەدوێ و، دیارییان دەکەن و هەریەکە بۆخـۆی شـتێکی‌لێ‌دەڵێت! بـەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا هەمووجۆرە موسـڵمانێك بەردەکەوێ کەئەویش کاروکردەوەی بەوچەشنە بێت و، پاشـان تەوبە بکات، بۆیە هەرکە (ئەبوو ئەوفا) سـەدەقەکەی خـۆی هێنا، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: ((اللهم صـل علی آل أبی أوفی)) (موسـلیم). خوایە لە خانەوادەی (ئەبوو ئەوفا) ببوریت و رەحمەتیان بەسەرا برێژیت.

لەسامان و داراییدا زەکات هەیە:

﴿ ۱۰۳: خـذ من أموالهـم صدقة ﴾ لە سـامانەکەیان زەکات و سـەدەقەیە وەرگـرە ﴿ تطهرهم وتزکیهم بهـا ﴾ دڵ ودەروونیانی پێ‌پاکەوەکـە، هەتا لە گوناهەکانیان پاك ببنـەوەو، چاکەکانیان فـراوان ببـێ و دەشـگەنە پلەی هەرە بـەرز ﴿ وصـل علیهم إن

صلاتک سکن لهم ﴾ و دۆعـای چاکیان دەرهەق بۆبکە، چونکە دۆعا ونزای تۆ، دڵئارامی وئۆقرەبەخشە بۆیان ﴿ والله سمیع علیم ﴾ وخواش زۆر بیسـندەیە، زۆریش زانایە. ئـەم ئایەتە -ئەگەرچی رووی لەخەڵکە دواکەوتووەکە بێت لە(تەبووك)- بەڵام گشـتییەو گشـتگیرەو تـەواوی موسـڵمانان دەگرێتـەوەو، دەبێ‌هەتا رۆژی قیامەت" بەشێ لەماڵ و سامانیان ببەخشن بۆ ڕێی خوا ﴿ ١٠٤: ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبة عن عباده ﴾ ئاخۆ نەیانزانیبێ کە بێگومان خوا تەوبەو پەشیمانی لە گشت بەندەکانی خۆی قەبووڵ دەکا ﴿ ويأخـذ الصدقات ﴾ وسـەدەقەش لە هەموو بـرواداران و دڵسـۆزان وەردەگـرێ ﴿ وأن الله هو التواب الرحيـم ﴾ بێگومان هەر خوایە تەوبە قوبووڵکارو، میهرەبان و دلۆڤان، دەسـا ئێوەیش "ئەی موسڵمانان" تەوبە بکەن و خێرو سەدەقە بدەن بۆ ڕێی خوا، پێغەمبـەری خوا دەفەرموێ ((إن الله يقبـل الصدقة ويأخذها بيمينه فيربيهـا لاحدكم، كمايربى أحدكم مهـره، حتى أن اللقمة لتصيرمثل أحـد)) (ترمزی). واتـە: بێگومانە کە خوای میهرەبان سـەدەقە قبووڵ دەکاو بەدەسـتی راستیشی وەریدەگرێ و، گەورەی دەکا، هەروەکو چۆن یەکێ لەئێوە جوان و ئەسپەکەی بەخێو دەکاو گەورە دەبێ، تەنانەتی یەك پارو لای خوا بەقەد (ئوحود)ـی لێ‌دێ.

هەڕەشەلەیاخییان:

﴿ ١٠٥: وقل اعملوا فسـيرى الله عملكم ورسـوله والمؤمنون ﴾ ئـەی پێغەمبەر! بە هەمـوو ئەوخەڵکە بڵێ: کاری خۆتان بکەن، بێگومان‌بـن کـە خـوای گەورەو، پێغەمبەرەکەی‌و، موسـڵمانان بەرهەمی‌کردەوەکانتان دەبینن، واتە: هەرشتێ بکەن خوا پێغەمبەر و ئیمانداران‌ـی لێ بەئاگا دەکات، هەر چەنـد بەدزی‌و بەنهێنیش بیکـەن ﴿ وسـتردون إلى عالـم الغيب والشـهادة ﴾ و بە تەئکید دەبرێنـەوە لای (خوای) زانای نادیارو دیـار ﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئەوسا بە هەرکارێ کردوتانە ئاگادارتان ئەکات.

کاروباری سێ هاوەڵە بەجێماوەکان لەجیهاد:

﴿ ١٠٦: وآخـرون مرجـون لأمـر الله ﴾ ودەسـتەیەکی تـری جێماوەکان، چاوەڕێی فەرمانی خوان وچارەنووسیان دواخراوە. ڕاڤەکەرانـی قورئـان ئەڵێن: ئەمانە، ئەو سـێ کەسـە بوون کە لـە خـەزای تەبووك خۆیان بەئەنقەسـت دواخسـت و نەچوونە خەزاکە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو سـێ کەسـەیە: (کەعب) و (هیلال) و (موراره) بوون، دەستی دەستیەکی زۆریان بەخۆیان‌کرد بۆ چوونە تەبـووك، بەڵام دەرەنجام هـەر نەچوون ونەچوون!! شـایەنی باسـە هەر سێ‌کەسـەکەش لە ئەهلی بەدر بوون" ئینجا لەبـەر ئەوە پەیامبـەرﷺ ڕێی‌لە هاوەڵان گرت لە قسـەو سـڵاو لێکردونیـان، هەتا فەرمانی خوایان بۆ هات وتەوبەیان لێوەرگیرا، وەکو لەجێیەکی‌تری ئەم سوورەتەدا خوا دەفەرموێ: (وعلى‌الثلاثة الذيـن خلفـوا حتى إذا ضاقـت عليهم الارض بمارحبـت..) ﴿ إما يعذبهـم وإمـا يتوب عليهم ﴾ ئەنجامیان دواخـراوە، جا یا خوا سزایان دەدات، یان تەوبەیان لێ وەردەگرێ ﴿ والله عليم حكيم ﴾ وە خـواش زۆر زانایـە، زۆریش کاربەجێ و لـە کارزانە، جا بۆ دوایی خوای‌گەورە تەوبـەی لێوەرگرتن و فەرمووی: (لقد تاب الله على النبى والمهاجرين والأنصار..).

مزگەوتی (زرار)و بەسەرهاتی:

﴿ ١٠٧: والذيـن اتخـذوا مسـجدا ضـرارا وكفرا وتفريقـا بين المؤمنين ﴾ وە لە دوورڕووەکاندا کەسانێ وا هەن وەکو (ئەبووعامیری ڕاهیبی عیسـایی) -کە لەمەدینەدا- دژ بە پێغەمبەرو موسـڵمانان و، بـۆ بەهێز کردنی کوفرو بـێ باوەڕی خۆیان و، بۆ پەرت‌کردنی ریزەکانی‌کۆمـەڵی بـاوەڕداران ودوورخسـتنەوەیان لەپێغەمبەر ﷺ شـوێنێ بەناو مزگەوتی زراریان سازدا ﴿ وإرصادا لمن حارب الله ورسوله من قبل ﴾ وبۆ ئەوە بیکەنە (کەمین) و روانگەبۆ ئەو کەسانە کەپێشتر بەرلەدروسکردنی دژی خواو پەیامبەرەکەی دەجەنگان. دەگێڕنەوەکـە (ئەبووعامـر)ی فاسـق هەمیشـە هەڕەشـەی لـە پەیامبەری‌خـوا دەکـرد کە: بەهەمـوو هێزێکـی دژایەتی بکاو، هەرکەسـێکیش شـەڕی لەگەڵ بکات ئەم ئامادە دەبێت هاوکاری بکات! جا بە فەرمانی ئەو دژو نەیارەی پێغەمبەرە ئەو مزگەوتەیە کرایەوە، هەتا ببێتە جێگای پیلان و فاك وفیك دژبە موسڵمانەکان ﴿ وليحلفن إن أردنا إلا الحسنى ﴾ کەچی بەهەموو هێزێکیان سوێند ئەخـۆن کە: تەنها چاکەو خێرمان لـە کردنەوەی ئەو مزگەوتەدا مەبەست بووە ﴿ والله يشهد إنهم لكاذبون ﴾ خۆ خوا بۆ خۆی چاك بەئاگایە کە درۆزنن و دڵیشـیان چی تێدایە و، مەبەستیشیان چی بووە؟ ﴿ ١٠٨ لا تقم فيه أبدا ﴾ هەرگیز تۆش -ئەی پێغەمبەر!- لە مزگەوتی‌وادا رامەوەستەو نوێژ مەکە ﴿ لمسجد أسس على التقوى مـن أول يوم ﴾ دڵنیابە ئـەو مزگەوتەیە "مزگەوتی قوباء" کە هەر یەکەم ڕۆژ لەسـەر بناغەی تەقوا دامـەزرا ﴿ أحق أن تقوم فيه ﴾ بەهەقترە تۆ نوێژی‌تیا بکەیت، هەتا مزگەوتی (زرار) ﴿ فيه رجال يحبـون أن يتطهروا ﴾ لەم مزگەوتـەدا کۆمەڵەپیاوێکی تێدایە -لە پشـتیوانان- زۆر حەزیانە لەهەموو چڵك و چەپەڵییەك و، لەهەر تاوان و گوناهێك پاك بنەوە ﴿ والله يحب المطهرين ﴾ دیارە خواش

بۆخۆی‌پاکانی‌خۆش دەوێ ﴿ ١٠٩ : أفمن أسس بنیانه علی تقوی من الله ورضوان خیر ﴾ ئاخۆ ئەوەی بنەڕەتی مزگەوتەکەی خۆی لەسەر خواناسین و تەقواو ڕەزامەندی خوا دارشتبێ "وەکو مزگەوتی قوبا" چاکترە ﴿ أم من أسس بنیانه علی شفا جرف هار ﴾ یان ئەو کەسەی کە بنەڕەتی مزگەوتەکەی لەسەر لێواری ئاودری فشەڵ

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ ۚ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ ۖ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا ۚ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ ۞ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

و روخەك داناوە، دیوارێك لەسەر قورێ کرابێ لافاو هێنابێتی و، بەرەو رووخان ملی نابێت، ئەبێ چۆن بینایەکی لەسەر بکرێت؟! ﴿ فانهار به فی نار جهنم ﴾ ئینجا لەناکاو بەو فشەڵ و رووخەکەوە دەکەوێتە ناو ئاگری دۆزەخەوە. واتە: ئایا کەسێك بناغەی ئاینی خۆی لەسەر دڵسۆزی وتەقوا دارشتبێ، وەکو کەسێك دەبێ کە لەسەر پڕوپالاَنتەو دوورووی دای‌رشتبێ؟ ﴿ والله لا یهدی القوم الظالمین ﴾ هەرگیز خواش ڕێنمایی خەڵکانی‌ستەمکار ناکات، واتە: ئەوانەی ئەو مزگەوتی (زرار)یان کردوە، ناهەقیکارو ستەمکارن ﴿ ١١٠: لا یزال بنیانهم الذی بنوا ریبة فی قلوبهم ﴾ بینایەکەیان، واتە: مزگەوتی (زیرار)کە بەو نیازەوە دروستیان‌کرد، هەمیشە چاوگی بیم وترسە لە دڵیاندا ﴿ إلا أن تقطع قلوبهم ﴾ لێشیان نابڕێت مەگەر دڵیان لەتلەت ببێ و بمرن ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وە خواش زۆر زانایە، زۆریش کارزان وکاربەجێیە.

خوا بە بەهەشت گیان و سامانی موسڵمانانی کڕی:

﴿ ١١١: إن الله اشتری من المؤمنین أنفسهم وأموالهم ﴾ بێ‌گومان خوا گیان و سامانی موسڵمانانی کڕیوە ﴿ بأن لهم الجنة ﴾ کە لە باتیاندا بەهەشتیان بداتێ ﴿ یقاتلون فی سبیل الله ﴾ کوشتار دەکەن لە ڕێی خوادا ﴿ فیقتلون ویقتلون ﴾ جا ئەکوژن و، دەشکوژرێن ﴿ وعدا علیه حقا ﴾ ئەو کڕین وفرۆشتنە بەڵێنێکی هەقە خوای گەورە داویەتی ﴿ فی التوراة والإنجیل والقرآن ﴾ لە تەورات و ئینجیل وقورئاندا ﴿ ومن أوفی بعهده من الله ﴾ ئەوە کێ لە خوا پابەند ترە بە پەیمان وبەڵێنی خۆیەوە؟ ﴿ فاستبشروا ببیعکم الذی بایعتم به ﴾ دەسا موژدەو مزگێنی بە یەکتر بدەن و، گشتان دڵشادبن -ئەی موسڵمانان!- بەو کڕین و فرۆشتنەی کردووتانە ﴿ وذلک هوالفوز العظیم ﴾ دیارەهەر ئەو مامەڵەیە دەسکەوتی مەزن و سەرفرازیی گەورەیە ﴿ ١١٢: التائبون العابدون الحامدون ﴾ ئەو بروادارانە کەخوای گەورە ئەوکرین وفرۆشتنەی لەگەڵ کردون ئەمانەن وەکو خۆی دەفەرموێ: لە رابردووی خراپی خۆیان پەشیمانن، عابیدو خواپەرستن، شوکرانە بژێر و سوپاسگوزارن ﴿ السائحون الراکعون الساجدون ﴾ رۆژو گرو جیهادکەرن، روکوع بەرو کرنووش بەرن ﴿ الآمرون بالمعروف ﴾ و فەرمان دەرن بە چاکە ﴿ والناهون عن المنکر ﴾ ورێ‌گرن لەخراپە ﴿ والحافظون لحدود الله ﴾ وپارێزەرن بۆ سنوورەکانی خوا، ئەمانەن لەگەڵ خوادا مامەڵەی بەهەشتیان کردووەو بەهەشتین ﴿ وبشر المؤمنین ﴾ دەسا تۆش -ئەی موحەممەد!- ئەو مزگێنییە بدە بەو باوەڕدارانە ﴿ ١١٣: ماکان للنبی والذین آمنوا أن یستغفروا للمشرکین ﴾ نە بە پەیامبەر ڕێ‌دراوە داوای لیبووردن بۆ هاوبەشدانەران بکات، نە بە باوەڕدارانیش ﴿ ولو کانوا أولی قربی ﴾ ئەگەر چی خزمی نزیکیشیان بن ﴿ من بعد ماتبین لهم أنهم أصحاب الجحیم ﴾ بەتایبەتی پاش ئەوە بۆیان دەرکەوتووە کە دۆزەخین و بۆکوفر کاردەکەن.

ئیمامی(بوخاری)دەڵێ: ئەم ئایەتە سەبارەت بە(ئەبوو تالیب)هاتە خوارێ، ئەو دەمە کە لە گیانەڵادا بووو دەستەیەکیش لە سەرانی قورەیش لەوێ ئامادە بوون، پێغەمبەریش چوویە لای سەری وفەرمووی: مامە! بڵێ: (لاإله إلا الله) ئەوسا منیش لای‌خوا ئەی‌کەمە بەڵگە بۆت، (ئەبوو جەهل) پریدایەو گوتی: ئەبوو تالیب! خەریکە واز لە ئایینی (عەبدولموتتەلب) دێنی؟! پەیامبەر ﷺ فەرمووی: سوێند بە خوا هەتا ڕێم لێ نەگیرێ، هەر داوای لیبووردنت بۆ ئەکەم. هەر لەوبارەوە بوو ئەم ئایەتەیش هات

و فەرمووی (:إنک لاتهدی من أحببت ولكن الله یهدی من یشاء وهو أعلم بالمهتدین) قصص/٥٦.

لیٚخۆشبوون بۆ موشریکان داوا ناکریٚ:

﴿ ١١٤: وما كان استغفار إبراهيم لأبيه ﴾ خـۆ داوا کردنەکەی ئیبراهیمیش بۆ لیٚخۆشبوون لە باوکی ﴿ إلا عن موعدة وعدها إياه ﴾ تەنها لەبەر ئەوەبوو کەکاتیٚ خۆی -پیٚش ئەوە بیٚ باوەڕی باوکی بۆ دەرکەویٚ- بەڵیٚنی دابوویە کە: داوای لیبووردنی بۆ بکات، وەکو بە ئاشکرا لە سوورەتی(مەریەم)و، ئایەتی(٤٧)دا باسکراوەو دەفەرمویٚ: (قال سلام علیک سأستغفرلک ربی إنە کان بی حفیا) ﴿ فلما تبين له أنه عدو لله ﴾ جا کە زانی سوور دوژمنی خوایە ﴿ تبرأ منه ﴾ یەخەی لیٚ هەڵتەکان و بەرائەتی لیٚکرد ﴿ إن إبراهيم لأواه حليم ﴾ چونکە ئیبراهیم پیاویٚکی زۆر ملکەچ و دەس بە دۆعاو، هیٚمن و لەسەرخۆ بوو بەرامبەر بە خەڵکانی نەزان.

بیٚ بەڵگە کەس تاوانبار ناکریٚ:

﴿ ١١٥: وما كان الله ليضل قوما بعد إذ هداهم ﴾ خۆ پاش ئەوەش خوا خەڵکیٚکی خستبیٚتە سەر راستەڕیٚ، ئیتر نەبووە جاریٚکی‌تر گومڕایان بکات. ئەم ئایەتەش سەبارەت بە هەندیٚ لەو موسڵمانانە هاتەخواریٚ کە داوای لیٚبوردنیان کردبوو بۆ موشریکەکان، لە پاشان ترسان کەخوا قاریان لیٚ بگریٚ، ئینجا هات بۆ دڵدانەوەیان ﴿ حتى يبين لهم ما يتقون ﴾ تا ئەو شتانەیان بۆ روون بکاتەوە کە دەبیٚ خۆیانی لیٚ پاریٚزن ﴿ إن الله بكل شئ عليم ﴾ بیٚگومانە خوا بەهەموو شتیٚك زاناو بەئاگایە ﴿ ١١٦: إن الله له ملك السموات والأرض ﴾ بە ڕاستی دەسەڵاتی تەواوی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ خوایە ﴿ يحى ويميت ﴾ کیٚی‌ویست دەییژ یٚنیٚ، کیٚیشی ویست ئەی‌مریٚنیٚ و، هیدایەت وگومڕاییش هەر بەدەستی خۆیەتی ﴿ وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير ﴾ بیٚجگە لە خواش هیچ دۆست و پشتیوانیٚکتان دەست ناکەویٚت لە سزا ڕزگارتان کات، دەسا ئیتر هەرلەخۆی بترسن.

خەزاکەی تەبووک:

﴿ ١١٧: لقد تاب الله على النبى ﴾ چوون بۆ جیهاد فەرمان وکاریٚکی براوەی خوایە، بۆیە هەر جۆرە دواکەوتنیٚك -بیٚ بیانووی شەرعی- وەرناگیریٚ وناپەسەندەو تۆڵەی هەیە.. بۆیەخوا لەو کارەی پەیامبەرەیش خۆش بوو کە: مۆڵەتی دەستەیەك لە دوو رووەکانی‌دا کە: لە گەڵی نەچن بۆ جەنگی تەبووك ﴿ والمهاجرين والأنصار ﴾ وە لە کۆچکەران وپشتیوانانیش- کە هەندیٚکیان چوونەجیهاد و، هەندیٚکیشیان خۆیان بە زەویدا نووساند خۆش‌بوو ﴿ الذين اتبعوه فى ساعة العسر ﴾ ئەوانەیان کە لە جەنگە سەختەکەی (تەبووك)دا دوای پیٚغەمبەرکەوتن

التَّـٰٓئِبُونَ ٱلۡعَـٰبِدُونَ ٱلۡحَـٰمِدُونَ ٱلسَّـٰٓئِحُونَ ٱلرَّـٰكِعُونَ ٱلسَّـٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَـٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسۡتَغۡفِرُواْ لِلۡمُشۡرِكِينَ وَلَوۡ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرۡبَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمۡ أَنَّهُمۡ أَصۡحَـٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ ٱسۡتِغۡفَارُ إِبۡرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوۡعِدَةٖ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوّٞ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنۡهُۚ إِنَّ إِبۡرَٰهِيمَ لَأَوَّـٰهٌ حَلِيمٞ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِلَّ قَوۡمَۢا بَعۡدَ إِذۡ هَدَىٰهُمۡ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَۚ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُۚ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴿١١٦﴾ لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلۡمُهَـٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ ٱلۡعُسۡرَةِ مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّهُۥ بِهِمۡ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴿١١٧﴾

وپەیڕەوییان لیٚکرد وچوونە تەبووك ﴿ من بعد ما كاد يزيغ قلوب فريق منهم ﴾ پاش ئەوە خەریك‌بوو هیٚندیٚکیان دڵیان لاریٚ‌بیٚت و نەچنە جیهادەکەوە! ﴿ ثم تاب عليهم ﴾ پاشان دووبارە خوا تەوبەی لیٚوەرگرتن ﴿ إنه بهم رؤف رحيم ﴾ چونکە بە ڕاستی خوا بەرامبەر بەوانە زۆر بە لوتفە، زۆریش لەگەڵیان بە میهرە.

سەرگروشتەی سیٚ هاوەڵە جیٚماوەکان:

﴿ ١١٨: وعلى الثلاثة الذين خلفوا ﴾ خوا تەوبەی لەو سیٚ کەسەش وەرگرت کە خۆیان لەغەزاکە گرتە دواوە، واتە: لە مەدینە مانەوەو نەچوونە جەنگی تەبووك ﴿ حتى إذا ضاقت عليهم الارض بما رحبت ﴾ تا لە خەفەتدا وای لیٚهات ئەم زەوییە فراوانەیان لاتەنگ بوو ﴿ وضاقت عليهم أنفسهم ﴾ ولە خەم وخەفەتا لەگیانی‌خۆیان بیٚزاربوون، چونکە پەیامبەر ﷺ بڕیاری‌دابوو نابیٚ هیچ کەسیٚك تەنانەتی سڵاویشیان لیٚبکات،

هەتا فەرمانی خوا دێت!! ﴿ وظنوا أن لا ملجأ من الله إلا إليه ﴾ ئیتر زانییان کە هیچ پەنایەکیان نەماوە، مەگەر هەر پەنا بە خوا بەرن ﴿ ثم تاب عليهم ليتوبوا ﴾ لەپاشان خوا ڕێنمایی تەوبەی کردن، بۆ ئەوە تەوبە بکەن، ئیتر ئەوانیش تەوبەیان کردو خوا بەخشینی ﴿ إن الله هو التواب الرحيم ﴾ بە ڕاستی تەنها ئەو

وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوٓاْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُواْ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُواْ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ ۞ وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

خوایە قەبووڵکاری تەوبە و، لێبووردەو، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ١١٩: يا أيهاالذين آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لە نافەرمانی خوا پارێز بکەن ﴿ وكونوا مع الصادقين ﴾ وەهەمیشە لەگەڵ دەستەی ڕاستان بن، ئەوانە کە لەگەڵ پێغەمبەردا چوونە خەزاو، بۆ ڕێی خوا بەماڵ و بەگیان تێکۆشان، ئەو سێ هاوەڵەش لەبەر ئەوەبوو خوا دەرگای خێری لێکردنەوە، چونکە پاش ئەوە تووشی ئەو تاقیکردنەوەیە بوون وەهەرکە پێغەمبەر لە تەبووك گەڕایەوە، هاتن ئەوەی ڕاستیبوو گوتیان و، هیچ شتێکیان لێنەشاردەوە، بەڵێ (عوسمانی کوری عەففان) بوو توانی ئەو بەهرەو بەشە گەورەیە بۆخۆی مسۆگەر بکاو، لەو ڕۆژە تەنگەدا سوپاکەی (تەبووك) بۆ پێغەمبەر ﷺ وەرێخاو، لەو ڕۆژە ناسۆرە دەربازی بکاو، ئەویش پێی بفەرموێ: (ما ضر ابن عفان ما عمل بعد اليوم) المسند ٤/٧٥. واتە: ئیتر پاش ئەمرۆ عوسمانی کوری عەففان هەرچی بکا، زیان ناکات.

پاداشی چوونە جیهاد:

﴿ ١٢٠: ما كان لأهل المدينة ومن حولهم من الأعراب ﴾ بۆ مەدینەییەکان وعەرەبە بیابانییەکانی دەوروبەری مەدینە حەڵاڵ نییە ﴿ أن يتخلفوا عن رسول الله ﴾ کە خۆ دواخەن لە پەیامبەری خواو ﷺ لەماڵەوە لێیدانیشن ﴿ ولا يرغبوا بأنفسهم عن نفسه ﴾ وگیانی خۆیان لە گیانی پەیامبەر لا گرنگتربێت و خۆیانی لێ هەڵاوێرن و، ئەم هەموو پاداشەی قیامەتە لەدەست بدەن ﴿ ذلك بأنهم لا يصيبهم ظمأ ولا نصب ولا مخمصة فى سبيل الله ﴾ چونکە هەر تینوویەتیی و ماندوویەتیی و برسییەتییەکیان لەڕێی خوا تووش دەبێ ﴿ ولايطئون موطئا ﴾ وهەر هەنگاوێك دەیهاوێن ﴿ يغيظ الكفار ﴾ وبێ باوەڕەکان توورەبکات ﴿ و ينالون من عدو نيلا ﴾ وهەر زیانێك لە دوژمنی خوا دەدەن ﴿ إلا كتب لهم به عمل صالح ﴾ بەهەر یەك لەوانە خوای گەورە کردەوەیەکی چاکیان بۆ دەنووسێ ﴿ إن الله لايضيع أجر المحسنين ﴾ بێگومان خوا ڕەنجی کارچاکان بەزایە نادات، ئەوانە کەبوونە بەڵاگەردانی پێغەمبەری خواو، کەم تا زۆر لێی کلا نەبوون ﴿ ١٢١: ولا ينفقون نفقة صغيرة ولا كبيرة ﴾ و هەرچەندە ماڵ بەخت دەکەن، کەم، یان زۆرلە ڕێی خوادا ﴿ ولا يقطعون واديا ﴾ وهەر شیوەڵەو دۆڵێك دەبڕن بۆ جیهاد ﴿ إلا كتب لهم ﴾ ئیللا هەموویان بۆ دەنوسرێ ﴿ ليجزيهم الله أحسن ما كانوا يعملون ﴾ هەتاخوا بە چاکتر لەوەی کردوویانە پاداشیان بداتەوە، واتە: هەرگیز لە ڕێبازەکەی پێغەمبەر و هاوەڵانی کلا مەبن، وەکو (کەعبی کوری مالك و، هیلالی کوری ئومەییەو، مورارەی کوری رەبیع) نەکەن، چونکە وەکو (کەعب) خۆی دەڵێ: بێجگە لە(بەدر) ئامادەی گشت خەزاکان بووە، بەڵام لەم خەزایەی تەبووکدا کەهەموو ئامێرو کەل وپەلێکی جەنگیشی هەبوو، هەر ئەمڕۆو سبەینێی کردو نەکەوتە ڕێ هەتا ئەوان گەڕانەوەو، ئەمیش تووشی ئەو گیروگرفتەیە بوون. ﴿ ١٢٢: وما كان المؤمنون لينفروا كافة ﴾ هەق نەبوو باوەڕدارەکان هەموو بەجارێ بچنە جیهاد و شاروگوندەکان چۆڵ بکەن. بەڵێ پاش هەڕەشەکانی خوای گەورە لە وانەی خۆیان لەجیهاد دەدزییەوەو دوا دەکەوتن لە جیهاد، موسڵمانەکان پەیمانیاندا کە ئیتر لەمەودوا هیچ کەسێکیان بە جێ نەمێنێ، هەر بۆیە کاتێ پەیامبەر ﷺ چوویە مەدینە هەموو بەجارێ پەلاماریان دەداو دەچوونە خەزاو، پەیامبەریش ﷺ بەتەنیا خۆی دەمایەوە، ئینجا ئەو ئایەتە هات. ﴿ فلو لا نفر من كل فرقة منهم طائفة ﴾ بالەباتی ئەوە هەموو بچنە دەرێ، لەناو هەر دەستەیەك چەند کەسێکیان بچنەدەرێ

﴿ لیتفقهوا فی الدین ﴾ بۆ ئەوەی -لەو جموجووڵەی جیهادەدا- لە کاروباری ئاییندا شارەزاو ئاگادار ببن و، باش تێبگەن کە: ئیسلام ئایینــی جموو جووڵە ﴿ ولینذروا قومهم إذا رجعوا إلیهم ﴾ وکەلە گۆڕەپانــی جیهادیش گەڕانەوە ناو خێڵی خۆیان بیان ترسـێنن و هۆشـیاریان بکەنەوە ﴿ لعلهم یحذرون ﴾ بەڵکو لەنافەرمانی خوا خۆ وەدوور بگرن.

لەگەڵ کافرە هاوسێکانتان بەشەڕ بێن:

﴿ ١٢٣: یاأیهــا الذین آمنوا ﴾ ئەی گەلی خاوەن باوەڕ! ﴿ قاتلوا الذین یلونکم من الکفار ﴾ لەگەڵ ئەو کافرانەدا بجەنگێن لێتانەوە نزیکــن، واتە: بــەر لە هەموو شـتێ دەبێ‌دەورووبــەری خۆتان پاك بکەنەوە لەشـیرك وخوانەناسـی، ئەوجا بڕۆن بۆ جێگەکانی تــر، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ لەبەرا لــە عەرەبەکانی‌دەوروو بەریەوە دەستی پێ‌دەکرد ﴿ ولیجدوا فیکم غلظة ﴾ و دەبێ توندو تیژی و زەبرو زەنگیشتان لێ ببینن، واتە: باهەست بکەن بە توندو تیژیی‌و لێبرانتان ﴿ واعلموا أن الله مع المتقین ﴾ وچاکیش بزانن کە: خوا لەگەڵ خۆ پارێزانە.

ئیمان زیادو کەم دەکات:

﴿ ١٢٤: وإذا ماأنزلت سورة ﴾ وە هەر کە بەشێك لە قورئان دێتە خــوارێ ﴿ فمنهم مــن یقول أیکم زادته هذه إیمانــا ﴾ هەندێ لە دووڕووان بەگاڵتەوە بەوی‌تر دەڵێ: ئاخۆ ئەم سوورەتە باوەڕی کێتان زیادبــکات؟ ﴿ فأما الذین آمنوا ﴾ جا ئەوانــەی باوەڕیان هێناوە ﴿ فزادتهــم إیمانــا ﴾ ئیمان وبیرو باوەڕیان زیــاد دەکات ﴿ وهم یستبشــرون ﴾ و بەهاتنەکەشی‌دڵشادو خۆشـحاڵ‌دەبن ﴿ ١٢٥: وأما الذین فی قلوبهم مرض ﴾ وە ئەوانەش لە دڵیاندا نەخۆشی و نیفاق هەیە ﴿ فزادتهم رجسـا إلی رجسهم ﴾ کوفرو ناپاکییان پتر دەکات، واتە: لەباتی بەرەو هەق هاتنیان، بەدگومانییان خەستتر دەبێتــەوە ﴿ وماتوا وهم کافرون ﴾ وکە مردیشــن هەر بەکافری مردن و، حاشایان لەدینی ئیسلام کرد.

تاقیکردنەوەی دووڕووەکان:

﴿ ١٢٦: أولایرون أنهم یفتنون فی کل عام مرة أو مرتین ﴾ ئاخۆ نابینن کە هەر ساڵەی جارێ، یان دوو جار تاقی‌دەکرێنەوە "بەبێ بارانیــی و، بــە جیهادو ڕۆیشــتن بۆ جەنگ" ﴿ ثـم لا یتوبون ﴾ کەچــی هــەر تەوبە ناکەن ﴿ وهم لا یذکــرون ﴾ وبیرناکەنەوەو پەنــد وەرناگرن ﴿ ١٢٧: وإذا ماأنزلت ســورة ﴾ هەرکە بەشـێ لــە قورئــان دەنێردرێــت و نهێنییەکانی ئەوانــی تێدابێ و، لای پێغەمبــەر بن ﷺ ﴿ نظر بعضهم إلی بعــض ﴾ بۆیەکتری ئەڕوانن ولەخەجاڵەتــی خۆیانــدا دەڵێن: ﴿ هل یراکم مــن أحد ﴾ ئاخۆ بڵێی کەسـێك لە موسـڵمانەکان بتان‌بینێ، ئەگەر بۆێ دەرچن و بەجێ بهێڵن ﴿ ثم انصرفوا ﴾ لە پاشــان خۆیان دەکێشایە دواوەو

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَـٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا۟ فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَـٰذِهِۦٓ إِيمَـٰنًا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَـٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَىٰكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ ٱنصَرَفُوا۟ ۚ صَرَفَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

سُورَةُ يُونُسَ — ترتيبها ١٠ — آياتها ١٠٩

دەگەڕانــەوەو دەردەچوون ﴿ صــرف الله قلوبهم ﴾ یاخوا دڵیان لە بــاوەڕ وەرچەرخێ ﴿ بأنهــم قوم لا یفقهون ﴾ چونکە بەڕاسـتی خەڵکێکی تێ‌نەگەیشت و نەفامن.

منەتی خوا بزانن کە پێغەمبەری بۆ ناردن:

﴿ ١٢٨: لقد جاءکم رســول من أنفســکم ﴾ سوێند بەخوا هەر لە خۆتان پەیامبەرێکی پایەبەرزتان بۆ هات و چاك دەی‌ناسن لەکێیە ﴿ عزیز علیه ماعنتم ﴾ هەر نارەحەتییەکتان توش بێت زۆرسەختە لای و پێی ســەخڵەت دەبێ ﴿ حریص علیکم ﴾ زۆریش ســوورە لە ســەر بڕواهێنانتان ﴿ بالمؤمنین رؤوف رحیــم ﴾ بەرامبەر بە بڕواداران زۆر دڵسۆزو بەبەزەیی و دلۆڤانە، لە سوورەتی (١٦٤/٣) یشدا دەفەرموێ: (لقد من الله علی المؤمنین إذ بعث فیهم رسولا من أنفســهم...) جەخت لە سەر هەمان مەبەست دەکاتەوە ﴿ ١٢٩: فــإن تولوا فقل حسـبی الله ﴾ ئینجا ئــەر بەهاتنەکەت بەهرەمەند

نەبـوون، دڵ زویر مەبەو بڵێ: من هەر خوام بەسـە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ بێلەو خوایە هیچ پەرسـتراوێك نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ علیه توکلت ﴾ هەر بەویش پشتدەبەسـتم ﴿ وهورب العرش العظیم ﴾ وهەر ئەویشـە خاوەن و پەروەردگاری عەرشـی گەورە. بەڵێ تەنها خوا بەپشتیوان زانین پیشەی هەموو پێغەمبەران بووە: وەکو لە سوورەتی (١١/٥٤-٥٦)دا دەفەرموێ: (قال إنی أشهد الله واشهدوا أنی بریء مماتشرکون من دونه فکیدون جمیعا ثم لاتنظرون إنـی توکلت علی الله ربـی وربکم..)وە لە سـوورەتی (١٤/١٢)دا سەبارەت بە(نووح) دەفەرموێ: (فعلی الله توکلت فأجمعوا أمرکم..) وە پێغەمبەرانیتر دەڵێن: (وما لنا ألا نتوکل علی الله وقد هدانا..). ئەبوو (خەیسەمە)ی ئەنساری(خوای لێ ڕازی بێت) ڕۆژێ چوویە ناو باخەکەیەوە، ژنێکی جوانیشـی هەبوو، لەسێبەرێکی خەست و خۆڵدا ڕایەخێکی بۆ ڕاخسـت و، فەریکە خورماو ئاوی خۆشی بۆ هێنا، پاشان بیرێکی کردەوەو سەیرێکی کردو وتی: سێبەرێکی خەسـت و، فەریکە خورمایەکی چاك و، ئاوێکی ساردو، ژنێکی جوان و..!! پەیامبەریش ﷺ لەبەر خۆرو گەرمادا بێت.. ئای ئەم کارەم چ کارێکی ناڕەواو نادروسـتە!! ئیتر دەست بەجێ هەڵساو وشـترەکەی ئامادە کردو شیرو ڕمەکەی بەدەستەوە گرت و بەپەلە ڕێگای گرتەبەرو ڕۆیشـت، پەیامبەریش ﷺ لەوێ سـەیری کرد، دیتی وا لەدوورەوە سـوارێ بەپەلە هات، زۆر حەزیدەکرد (ئەبوو خەیسەمە) بێت، بۆیە فەرمووی: (کن أبا خیثمة) واتە: بەش ئەم سـوارە وا بەپەلە دێت (ئەبووخەیسـەمە) بێ، بەڵێ کە گەیشت و هاتە پێشـەوە بە(ئەبوو خەیسـەمە) دەرچوو، ئیـتر پێغەمبەر ﷺ زۆری حەزی کرد، پاشان لەخوا داوای لیبووردنی بۆ کرد.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (تەوبە) والحمد لله رب العالمین.

ئێمەش داوای لیبووردن لەگشت هەڵەو پەڵەیەکمان دەکەین.

سوورەتی (یونس)ـە

مەککەییەو (١٠٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتەش لەو سـوورەتە مەککەییانەیە کەبایەخ بە بنەماو بناغە ئیسـلامییەکان دەدەن وەکو: (بڕوا بەخوا، بە گشت کتێب و نامەکانـی و، بەپەیامبەران و، بە زیندووبوونەوەو، بە پاداش و تۆڵە) دەشتوانی بڵێیت بەمە لە سوورەتەکانیتر جیا دەکرێتەوە کە: مرۆڤەکان بانگ دەکات بۆ بڕواهێنان بە گشت کتێبە ئاسمانییەکان، بەتایبەت قورئانی پیرۆز.

بۆ یەکەمجار بە باسێکی پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ و پەیامەکەی دەسـت پێدەکات، ئەو ڕاستییەش دەسەلمێنێت کە: هەرئوممەت و نەتەوەیـەك پەیامبەرێکی بۆ هاتووە، کەوابوو بەناهەق سـەریان لەهاتنی موحەممەد ﷺ سوڕ دەمێنێ، لەکاتێکدا هەر لەخۆشیانە: بۆیـە دەفەرموێ: (أکان للناس عجبا أن أوحینا إلی رجل منهم..).. لەپاشـان چەنـد ئایەتێـك بـۆ ڕوونکردنـەوەی "ئولوهییەت" و "عبودییەت" دێنێ، ئەوسـاش خەڵکی بۆ بەراسـت خواناسین و ملکـەچ بوون بـۆی ڕێنوێن دەکاو، پێیـان دەڵێت کە: تەنها خوا دروستکارو ڕۆزیدەرە، هەر ئەوە ژیان و مردنی بەدەستە، کاروباری گێتی و جیهان تەنها بەوە.. جگە لە خوا هیچ کەسـێك شـتێکی بەدەست نییەو، غەیرەز خۆیشیهەموو تیادەچێ ودەفەوتێ.

ئینجا هەڵوێسـتی هاوەڵدانـەران بەرامبەر بە قورئان و پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ باس دەکاو دەڵێت: ئەم قورئانە بەڵگەو موعجیزەیەکی نەمرەو، هەتا دونیا دونیابێت هەر ئەمێنێتەوە. وەهەم پێیان دەڵێت: فەرمـوون ئەگەر ڕاسـت دەکەن لە دەعواکەتاندا تەنها سـوورەتێ لـە وێنەی ئـەم قورئانە بهێنـن، کە ئێوە خۆتان بەسـەرچاوەی خۆشخوانیو ڕەوانبێژی دەزانن!

دەسـتی ئادەمی دەگرێ و، گەڵێ سـیفاتی خوایان پێدەناسێنێو، پاشـان بەبوونەوەردا ئەیانگێرێو پێیان دەڵێت: وەرن لەم ئاسمان و زەوییەدا سـەیری شـوێنەواری دەسـەڵاتی خوا بکەن وبزانن چ عەجایباتێ دەبینن، پاشان داستانی هەندێ لەپەیامبەران، (نووح) وگەلەکەی (مووسا)و نەتەوەکەی، وە هەروەها فیرعەونی تاغووت.. هەروەك دەسـت ئەخاتە بان چیرۆکـی (یونس) پەیامبەر ﷺ هەر بۆیە سوورەتەکەش بەسوورەتی (یونس) ناوبراوە.

فەرمان بە پەیامبەر ﷺ ئەدا کە: تەنها دەسـت بە شەریعەتەکەی خواوە بگـرێ و، دەبـێ بەرامبەر بەو هەموو ئازارو ئەشـکەنجە دەکرێن لە لایەن تاوانبارانەو خۆڕاگرو بە ئارامبێ.. تا کۆتا بڕیاری خوای بۆ دێ.

پێغەمبەر هەر لەئادەمزاد ڕەوانە دەکرێ:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: الرتلک آیات الکتاب الحکیم ﴾ ئەمەچەنـد ئایەتێکی ئـەو قورئانە مەحکەم و بـە پێزەیە ﴿ ٢: أکان للنـاس عجبـا أن أوحینا إلی رجل منهـم ﴾ ئاخۆ بۆ خەڵك جێی سەرسوڕمانە کە وەحیمان بۆ پیاوێکیان کردووەو کردوومانەتە پێغەمبەرو پێمان گوتووە؟! ﴿ أن أنذر الناس ﴾ کە گشت مەردم بەسزای دواڕۆژی خوای گەورەو بەدەسەڵات بترسێنە ﴿ وبشر الذین آمنوا ﴾ وبەو کەسـانەش باوەڕیان هێناوە مژدەو مزگێنیبدە ﴿ أن

لهم قدم صدق عند ربهم ﴾ کە بەڕاستی پایەو پلەو پاداشی باش و بەرزیان بۆ هەیە لای پەروەردگاریان، بە هۆی ئەوەی لە دونیادا کارو کردەوەی چاکیان پێشخستووە ﴿ قال الكافرون إن هذا لساحر مبين ﴾ کەچی کافرو بێ باوەڕەکان بەپێغەمبەرێکی‌ئاوایان گوت: بێ‌گومان ئەم موحەممەدە ﷺ جادووگەرێکی ئاشکراو ڕوونە!

خوا بەدیهێنەری گشت بوونەوەرە:

﴿ ٣: إن ربكم الله الذى خلق السموات والأرض فى ستة أيام ﴾ بەڕاستی پەروەردگارتان هەرئەو خوایەیە کە: ئاسمانەکان و زەوی لە ماوەی شەش ڕۆژدا دروستکرد، هەندێ‌دەڵێن: مەبەست بەو ڕۆژانە، هەر ئەم ڕۆژانەی دونیایە، هەندێکیش دەڵێن: هەر ڕۆژەی بەقەد هەزار ڕۆژەی ئێستامانە ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ پاشان بەو شێوەیە کە شایستەو شیاوی زاتی ئەوبێ‌و، ئەو خۆی مەبەستی‌بێ، چوویە سەر عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی، هەر بۆیە زاناکانیش لە تەفسیریدا دەڵێن: (أى استواء يليق بجلاله من غير تشبيه ولا تمثيل ولا تعطيل ولا تحريف كما هو مذهب السلف. وكما قال الإمام مالك –رحمه الله–: الإستواء معلوم، والكيف مجهول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة. وقال الإمام أحمد –رحمه الله:– أخبار الصفات تمر كما جاءت، بلا تشبيه ولا تعطيل، فلا يقال: كيف؟ ولم؟ نؤمن بأن الله على العرش كيف شاء وكماشاء بلا حد ولا صفة يبلغها واصف، أو يحدها حاد، نقرأ الآية والخبر ونؤمن بما فيهما ونكل الكيفية فى الصفات إلى علم الله عزوجل). ﴿ يدبر الأمر ﴾ بەتەنها بۆ خۆی کارو باری جیهان بەڕێوە دەبا، بێ ئەوەی هیچ کەسێك بتوانێ ڕێی لێ‌بگرێ‌و هەڵیوەشێنێتەوە ﴿ ما من شفيع إلا من بعد إذنه ﴾ خۆی بەدواوە هیچ تکاکارێك نییە تکایان بۆ بکا، مەگەر کەسێك ئەو بۆخۆی مۆڵەتی بدا ﴿ ذلكم الله ربكم فاعبدوه ﴾ هەرئەوخوایە (الله) یە پەروەردگارتان، دەسا ئێوەش هەر ئەو بپەرستن ﴿ أفلا تذكرون ﴾ ئاخۆ پەندو ئامۆژگاری وەر ناگرن و، وردنابنەوە لەو هەموو بوونەوەرە پڕلە عەجایباتە؟،

هەموان هەر بۆلای خوا دەچنەوە:

﴿ ٤: إليه مرجعكم جميعا ﴾ هەموو هەر بۆلای ئەو دەگەڕێنەوەو، پاداش و تۆڵە وەر دەگرن ﴿ وعد الله حقا ﴾ خوا بەڵێنێکی ڕاست و دروستی‌داوەو، بۆ خۆی دەی‌باتەسەرو، هەرگیز پێچەوانەکەی ڕوونادات ﴿ إنه يبدأ الخلق ثم يعيده ﴾ چونکە بەڕاستی هەر ئەو بۆ خۆی لە سەرەتاوە "بێ‌بنج وبناغە" گشت دروستکراوەکان بەدیدێنێ، لەپاشان هەر بەتەنیا خۆیشی وەك خۆی لێ‌دەکاتەوە، واتە: زۆر بە ئاسانتر –پاش مردن– زیندوویان دەکاتەوە ﴿ ليجزى الذين آمنوا وعملوا الصالحات بالقسط ﴾ هەتا ئەوانەی بڕوایان هێناوەو ئاکاریان چاك‌بووە، خوایگەورە بەدادگارانە پاداشیان بداتەوە ﴿ والذين كفروا ﴾ و ئەوانەش وا کافرو بێ باوەڕ بوون ﴿ لهم شراب من حميم وعذاب أليم ﴾ خواردنەوەیەکی زۆر گەرم

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ (١) أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ ٱلنَّاسَ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ مُّبِينٌ (٢) إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۖ مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ إِذْنِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (٣) إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُۥ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ بِٱلْقِسْطِ ۚ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ (٤) هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُۥ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا۟ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (٥) إِنَّ فِى ٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ (٦)

و، سزایەکی ئێش پێگەیەنەریان بۆ هەیە ﴿ بما كانوا يكفرون ﴾ لەبەر کافریو بێ باوەڕییان.

لە چەند ئایەتێکی دیکەدا نموونەی ئەو سزاو جەزرەبەیە بەخەستتر دەخاتە ڕوو، بۆنموونە: لەسوورەتی (٥٥/٤٤)دا دەفەرموێ: (يطوفون بينها وبين حميم آن..) یان لەسوورەتی (٤٧/١٥)دا دەفەرموێ: (وسقوا ماء حميما فقطع أمعاءهم..) یان لەسوورەتی(٢٢/١٩–٢٠)دا دەفەرموێ: (يصب من فوق رؤسهم الحميم، يصهر به ما فى بطونهم والجلود) یان لەسوورەتی (١٨/٢٥)دا دەفەموێ: (وإن يستغيثوا يغاثوا بماء كالمهل يشوى الوجوه) یان لەسوورەتی (٥٦/٥٤–٥٥)دا دەفەرموێ: (فشاربون عليه من الحميم، فشاربون شرب الهيم) یان لەسوورەتی (١٤/١٦)دا دەفەرموێ: (من ورائه جهنم ويسقى من ماء صديد يتجرعه ولا يكاد يسيغه..).

هەمووشتێ شایەتی بوون و تاک و تەنیایی خوایە:

﴿ ٥: هوالذی جعل الشمس ضیاء ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە کە: تیشك وروناکی بەخۆر بەخشیوە ﴿ والقمر نورا ﴾ و مانگیشی رووناککردۆتەوە، لە خۆرەوە رووناکی دەداتێ و، رووی زەوی

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُواْ بِٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَٱطۡمَأَنُّواْ بِهَا وَٱلَّذِينَ هُمۡ عَنۡ ءَايَٰتِنَا غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ مَأۡوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ يَهۡدِيهِمۡ رَبُّهُم بِإِيمَٰنِهِمۡۖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهِمُ ٱلۡأَنۡهَٰرُ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعۡوَىٰهُمۡ فِيهَا سُبۡحَٰنَكَ ٱللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمۡ فِيهَا سَلَٰمٞۚ وَءَاخِرُ دَعۡوَىٰهُمۡ أَنِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٠﴾ ۞ وَلَوۡ يُعَجِّلُ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ ٱلشَّرَّ ٱسۡتِعۡجَالَهُم بِٱلۡخَيۡرِ لَقُضِيَ إِلَيۡهِمۡ أَجَلُهُمۡۖ فَنَذَرُ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ٱلضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوۡ قَاعِدًا أَوۡ قَآئِمٗا فَلَمَّا كَشَفۡنَا عَنۡهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمۡ يَدۡعُنَآ إِلَىٰ ضُرّٖ مَّسَّهُۥۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلۡمُسۡرِفِينَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدۡ أَهۡلَكۡنَا ٱلۡقُرُونَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَمَّا ظَلَمُواْ وَجَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُواْ لِيُؤۡمِنُواْۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلۡنَٰكُمۡ خَلَٰٓئِفَ فِي ٱلۡأَرۡضِ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ لِنَنظُرَ كَيۡفَ تَعۡمَلُونَ ﴿١٤﴾

بۆ رووناك كردوونەتەوە ﴿ وقدره منازل ﴾ و چەند جێ و مەنزڵگەیەکیشی بۆ دیاری کرووە، واتە: بە(٢٨)قوناغ ومەنزڵدا تێدەپەرێ، وەکو لە سوورەتی (یس)یشدا دەفەرموێ (والقمر قدرناة منازل حتى عاد كالعرجون القديم/٣٩). ﴿ لتعلموا عدد السنين والحساب ﴾ هەتا ئێوە ژمارەی ساڵەکان وحسابی مانگ و رۆژەکان بزانن ﴿ ما خلق الله ذلک إلا بالحق ﴾ بێگومانیش خوای کاردروست ئەو خۆرو مانگەی بێهوودە دروست نەکردووە، بەڵکو بەهەق و دروست بەدیهێناوە ﴿ یفصل الآيات لقوم يعلمون ﴾ خوا بەڵگەکانی خۆی بۆ گەلێك بە دەسەڵاتی ئەو بزانێت شی دەکاتەوە ﴿ ٦: إن فی اختلاف الليل والنهار ﴾ بێگومان لە هاتوچۆی شەوو رۆژو، ئاڵ وگۆڕیاندا ﴿ وما خلق الله فی السموات والأرض ﴾ ولەو گشت شتانەدا خوا لە ئاسمانەکان و زەویدا دروستی کردوون ﴿ لآيات لقوم يتقون ﴾ گەلێ نیشانە هەیە بۆ ئەوانە لە سزای خوا خۆ دەپارێزن کەیارمەتییان بدات بۆ بە هێزبوونی ئیمان و باوەڕیان.

جێی بێباوەڕان هەر دۆزەخە:

﴿ ٧: إن الذين لا يرجون لقاءنا ﴾ بێگومان ئەوانەی وا لەرۆژی قیامەتدا ئومێدو بروایان بەدیدارو لیقای ئێمە نییە ﴿ و رضوا بالحياة الدنيا ﴾ وبۆخۆشیان بەم ژیانی گێتییە –لە باتی دوا رۆژ– رازین ﴿ واطمأنوا بها ﴾ وپێی دڵنیان، واتە: واپاڵیان پێوەداوە، وادەزانن هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە! ﴿ والذين هم عن آياتنا غافلون ﴾ و ئەوانەش کە لە نیشانەو ئایەتەکانی ئێمە بێ ئاگان ﴿ ٨: أولئک مأواهم النار ﴾ جێ وشوێنی ئەوانە گشت هەر ئاگری دۆزەخە ﴿ بما كانوا يكسبون ﴾ بە هۆی ئەو کارەخراپانەوە لەدونیادا کردویانن.

پاداشی چاك و نەبڕاوە بۆ موسڵمانی ئاکار چاکە:

﴿ ٩: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەراستی ئەوانەش بڕوای راستەقینەیان هێناوە و ئاکاری چاکیان ئەنجام دا ﴿ يهديهم ربهم بإيمانهم ﴾ بەهۆی باوەڕە راستەکەیانەوە خوای پەروەردگاریان رێنوێنیان ئەکات بۆئەنجامدانی هەموو کارێکی خێرو چاك ﴿ تجری من تحتهم الأنهار فی جنات النعيم ﴾ و دەشیانباتە چەند بەهەشتێکەوە کە لە بنکیدارو درەخت و لە ژێر کۆشکەکانیانەوە گەلێ رووبارو چۆم دێن و دەچن ﴿ ١٠: دعواهم فيها سبحانک اللهم ﴾ داواو نزایان لەوێ ئەمەیە ئەڵێن: خوایە! تۆ پاك و خاوێن وبێ خەوشیت، شەریك وهاوەڵت نەبووەو نییە ﴿ وتحيتهم فيها سلام ﴾ وچاك وچۆنیان تێیدا درو دو سڵاوە، واتە: بە یەکتری دەڵێن: سەڵاو، لە سزای دۆزەخ پارێزراوبیت. سڵاو کردنی خوا لە بەهەشتییەکانە لە یەکترو، فریشتەکانیش لەوان، لە چەند جێیەکی دیکەی قورئاندا هاتووە، بۆ نموونە: لە سوورەتی(٤٤/٣٣)دا دەفەرموێ: (تحيتهم يوم يلقونه سلام وأعد لهم أجرا كريما) یان لەسوورەتی (٢٣/١٣ –٢٤) دا دەفەرموێ: (والملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم..) یان لە سوورەتی (٦٢/١٩)دا دەفەرموێ: (لايسمعون فيها لغوا إلا سلاما..) یان لەسوورەتی (٢٥/٥٦ –٢٦) دا دەفەرموێ: (لايسمعون فيها لغوا ولا تأثيما إلا قيلا سلاما سلاما) یان لەسوورەتی (٥٨/٣٦) دا دەفەرموێ: (سلام قولا من رب رحيم). ﴿ وآخر دعواهم أن الحمدلله رب العالمين ﴾ کۆتا دۆعایان ئەوەیە کە هەمیشە ئەڵێن: تەواوی سوپاس بۆ خوای پەروەردگاری گشت جیهانەکانە، پێغەمبەری پێشەوامان دەفەرموێ ((إن أهل الجنة يلهمون التسبيح والتحميد كما يلهمون النفس)) (موسليم) واتە: خەڵکی بەهەشت

هەروەکو فێردەکرێن هەناسە بدەن، ئاواش فێردەکرێن تەسبیحات و سوپاسی‌خوا بکەن ﴿ ١١: ولو یعجل الله للناس الشر استعجالهم بالخیر لقضی إلیهم أجلهم ﴾ ئەگەر وەکو خەڵك بۆ بەدەست هێنانی خێرو چاکە بۆخۆی پەلەیەتی، خوایش بەهەمان شێوە بۆ تۆڵەیان بەپەلە بوایە، ئەوکات بە زوویی ئاکامیان دەهات و هەموو تیادەچوون و بەتۆڵەی خۆیان دەگەیشتن.

(موجاهید)دەڵێ: مەبەست ئەوەیە کە مرۆڤ کاتێ رقی هەڵدەستێ زۆر زوو نزای شەرو خراپە لە خۆی، یا لە ماڵ و منداڵی‌خۆی دەکاو دەڵێ: خوایە! بەزوویی ئەمانە لەناو ببە، خوایە! بەرەکەتیان نەهێڵی. (تەبەری)یش دەڵێ: جا ئەگەر خوایش بە پەلە وەڵامیان بداتەوە، وەك چۆن وەڵامی نزای خێریان دەداتەوەو، دۆعایان وەردەگرێت، ئەوا زۆربە زوویی تیا دەچوون و نەدەمان ﴿ فنذر الذین لا یرجون لقاءنا ﴾ جا ئەوانەی بەتەمای لیقاو دیدارمان نین، وازیان لێدەهێنین، واتە: پەلەی جەزرەبەو سزایان ناکەین، تا بەشکو کەسێکیان لێ‌پەیدا ببێ تەوبە بکا، وەیان لەناو نەوەکانیاندا کەسێك هەڵکەوێت باوەڕبهێنێت ﴿ فی طغیانهم یعمهون ﴾ با هەر لە نێو سەرکەشی خۆیاندا سەر گەردان بن وبمێننەوە.

گشت مرۆڤێ لەکاتی بەگیر هاتندا خوا بەیاد دەکا:

﴿ ١٢: وإذا مس الإنسان الضر دعانا ﴾ کە مرۆڤ زیانێکی قورسی دووچاردەبێ، خێرا هاوارمان بۆدێنێ و لێمان دەپاڕێتەوە!! ﴿ لجنبه أو قاعدا أو قائما ﴾ لە سەرتەنیشت، یان بە ڕاکشان، یان بەپێوە، واتە: بە هەموو شێوەیەك دەپاڕێتەوە بۆ لادانی گرفتەکەی ﴿ فلما کشفنا عنه ضره ﴾ ئینجا هەرکە نارەحەتییەکەمان لابرد ﴿ مر کأن لم یدعنا إلی ضر مسه ﴾ وا بەردەوام دەبێ لە سەر تاوانکاری، دەڵێت رۆژێ نەبووە داوامان لێ‌بکات بۆ لابردنی زیانێك دووچاری ببوو!! چونکە سروشتی ئادەمی وایە هەر کە بەڵاو نەهامەتییەك رووی تێ بکا، بە خەستی هاوار بۆ خوا دێنێ! جا کە کەوتە فەرحانییەوە خێرا خۆی لێ‌دەگۆڕێت، هەروەك لە چەند جێ یەکی‌تردا نموونەی ئەوسروشتە ناڵەبارەی ئادەمیزادە لەچەند جێیەکی تری قورئاندا باس‌کراوە، بۆنموونە: لە سوورەتی (٨/٣٩) دا دەفەرموێ: (وإذامس الإنسان ضر دعار ربه منیبا إلیه ثم إذا خوله نعمة منه نسی ماکان یدعو إلیه من قبل..) یان سوورەتی (٤٩/٣٩) دەفەرموێ: (فإذا مس الإنسان ضر دعانا...) هەروا لە سوورەتی (٥١/٤١)دا دەفەرموێ: (وإذا أنعمنا علی الإنسان أعرض و نأی بجانبه وإذا مسه الشر فذو دعاء عریض). بەڵام بەندە باوەڕدارو سەرراسەکان دەدان بەخۆیاندا دەگرن و، کاری هەڵەشەیی ناکەن، وەکو دەفەرموێ: (ولئن اذقناه نعماء بعد ضراء... إلا الذین صبروا وعملوا الصالحات أولئک لهم مغفرة وأجر کبیر). ﴿ کذلک زین للمسرفین ما کانوا یعملون ﴾ هەر ئابەو جۆرەیش کاروکردەوەی سنوور دەرچووە کان لایان دەڕازێنرێتەوە بۆیە هەردەم شوێنی هەواو ئارەزووی خۆیان دەکەون.

خەڵکێکی زۆر بەر لەئێوە لەبەین‌چوو:

﴿ ١٣: ولقد أهلکنا القرون من قبلکم لما ظلموا ﴾ بە راستی چینێکی زۆرمان بەرلە ئێوە -کاتێ‌ستەمیان‌کردو بێ باوەڕ بوون- لەناوبرد ﴿ وجاءتهم رسلهم بالبینات ﴾ خۆ پەیامبەرەکانیشیان بە چەند نیشانەو بەڵگەی روونەوە بۆ هاتبوو، بۆ ئەوەی باوەڕ بێنن ﴿ وماکانوا لیؤمنوا ﴾ وهەر باوەڕیان نەهێنا، واتە: بۆ خۆشمان دەمانزانی کە هەر خۆ بەدەستەوە نادەن و، پێ لەسەر شیرك وکوفری خۆیان دادەگرن، ئەگەر پێغەمبەرانیش بێنە لایان، بۆیە فەوتانمانن ﴿ کذلک نجزی القوم المجرمین ﴾ ئێمە هەرئاوا سزای تاوانباران دەدەین، پاش بەڵگەو تێگەیاندونیان ﴿ ١٤: ثم جعلناکم خلائف فی الأرض من بعدهم ﴾ لەجێیاندا -پاش ئەوان- ئێوەیشمان لە زەویدا جێنشین‌کرد ﴿ لننظر کیف تعملون ﴾ تا ببینین ئێوەش چۆن ڕەفتار ئەکەن؟

سەردارانی قورەیش ئێجگار یاخی‌بوون:

﴿ ١٥: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ وهەر کە ئایەتە روونەکانمان بۆیان بخوێنرێتەوە ﴿ قال الذین لایرجون لقاءنا ﴾ ئەوانەی کە ئومێدیان بە لیقاو دیداری ئێمە نییە ئەڵێن: ﴿ إئت بقرآن غیر هذا أو بدله ﴾ جگە لەم قورئانە، نامەیەکی ترمان بۆ بێنە، یان هەربیگۆڕە بەشتێکی تر، واتە: دەبێ گەلێ‌شتی دەسکاری بکەیت بۆمان، حەرامەمانی بۆ حەڵاڵ کەیت، وە یان بە پێچەوانەوە ﴿ قل ما یکون لی أن أبدله من تلقاء نفسی ﴾ پێیان بڵێ: هەر گیز من لەخۆمەوە بۆم نییە بیگۆڕم، چونکە ئەمە بەرنامەو شەریعەتی خوایە، کاری من نییە دەسکاری‌کردنی، واتە: تەنانەتی پێغەمبەر ﷺ بۆی نییە دەسکاری قورئان بکا، بەڵام بەیناو بەین خوا بە ویستی خۆی"لەبەر ئەو حیکمەتەی خۆی دەی‌زانێ" ئەوکارە دەکا، بۆ نموونە: لە سوورەتی (١٠١/١٦)دا دەفەرموێ (وإذا بدلنا آیة مکان آیة والله یعلم بما ینزل...) یان لە سوورەتی. (١٠٦/٢)دا دەفەرموێ (ماننسخ من آیة أو ننسها نأت بخیر منها أو مثلها..) یان لە سوورەتی (٦/٧٨-٧) دا دەفەرموێ (سنقرئک فلا تنسی إلا ماشاء الله إنه یعلم الجهر وما یخفی...) ﴿ إن أتبع إلا

مایوحی إلی ﴾ من دوای هیچ شتێك ناكەوم مەگەر ئەوەی بەسروش و وەحی بۆم بێت، واتە: هەر شتێكم بۆ خوێندنەوە، هەر ئەوەیەو زیادو كەم ناكرێت ﴿ إنی أخاف إن عصیت ربی عذاب یوم عظیم ﴾ ئەرسەرپێچی لە پەروەردگارم بكەم، بە ڕاستی لە سزای ڕۆژێكی گەورە (ڕۆژی قیامەت) دەترسم ﴿ ١٦: قل لو شاء الله ماتلوته

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ٱئْتِ بِقُرْءَانٍ غَيْرِ هَٰذَآ أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أُبَدِّلَهُۥ مِن تِلْقَآئِ نَفْسِىٓ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُل لَّوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا تَلَوْتُهُۥ عَلَيْكُمْ وَلَآ أَدْرَىٰكُم بِهِۦ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِۦٓ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰٓؤُلَآءِ شُفَعَٰٓؤُنَا عِندَ ٱللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ ٱلنَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَٰحِدَةً فَٱخْتَلَفُوا۟ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَقُلْ إِنَّمَا ٱلْغَيْبُ لِلَّهِ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

علیكم ﴾ بڵێ: ئەگەر خوا ویستبای نەم دەتوانی ئەم قورئانەشتان بۆ بخوێنمەوە ﴿ ولا أدراكم بە ﴾ خوافێری نەدەكردن ﴿ فقد لبثت فیكم عمرا من قبلە ﴾ بێگومان من تەمەنێكی زۆرم لەناوتاندا بردەسەر -بەرلەهاتنیئەم قورئانە- چاكیش دەمناسن ئەرجارێ درۆیەكم هەڵبەستبێت، یان توانیبێتم بەشێ لە قورئانتان بۆ بێنم، ئەودەمەش كە خوا ویستی نەبوو، نەمتوانی هیچ لەقورئان بڵێم وبیزانم، بەڵام چونكە ئەمرۆ ئیرادەو مەیلی لەسەرە، لە پاش چل ساڵ بۆیناردم وهاتمە لای ئێوە ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆ ژیری بەكار ناخەن وژیر نابن؟ چونكە ئەگەرمن خۆم دامهێنابا، هەر لەسەر دەمیلاویدا دامدەهێنا ﴿ ١٧: فمن أظلم ممن افتری علی الله كذبا ﴾ دەبێ كێ لەوكەسە ستەمكارتر بێت كە: لە سەرخوا درۆ هەڵبەستێ وبتوانێشتێبكاتە قورئان وقورئانیش نەبێت؟! ﴿ أو كذب بآیاتە ﴾ یان ئایەتەكانی ئەو بەدرۆ بزانێ؟ ﴿ إنە لا یفلح المجرمون ﴾ بە ڕاستی تاوانباران قەت سەرفرازو ڕزگار نابن لەدونیاو لەقیامەتدا.

موشریكان بەتەمای بتەكانن شەفاعەتیان بكەن:

﴿ ١٨: ویعبدون من دون الله ما لا یضرهم ولا ینفعهم ﴾ وەلە باتی خوایش چەند شتێكی وا ئەپەرستن كە: نە دەتوانن زیانێكیان پێ بگەیەنن و، نە سوودێكیان پێببەخشن ﴿ ویقولون هؤلاء شفعاؤنا عند الله ﴾ دشڵێن: ئەوانە -دەیانپەرستین- لای خوا تكاكارمان دەبن، واتە: بۆ ئەو مەبەستە ئێمە ئەیانپەرستین ﴿ قل أتنبؤن الله بما لا یعلم فی السموات ولا فی الأرض ﴾ بڵێ: ئاخۆ خەبەر بە خوا دەدەن بەشەریكێك خۆی نەزانێ پێی لە ئاسمانەكان ولە زەویدا؟! ﴿ سبحانە وتعالی عما یشركون ﴾ خوا پاك و خاوێن وبێخەوشە، بەرزو بڵندە لە هەر شتێك بێ باوەڕان دەیكەنە شەریك و هاوبەشی ﴿ ١٩: وما كان الناس إلا أمة واحدة ﴾ لەسەرتای ژیانەوە خەڵك هەموویەك تیرە و، یەك ئوممەت بوون و، یەك ئایینیان هەبوو، ئایینی یەكخواپەرستی ﴿ فاختلفوا ﴾ كەچی لە نێوان خۆیاندا ناكۆكبوون ولێكترازان! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: نێوان (ئادەم) پێغەمبەرو (نووح) پێغەمبەر -سڵاویان لەسەر بێ- (١٠) سەدە بوو، خەڵكیش هەموو لەسەر دین و ئایینی خوای تاك وتەنیا بوون، پاشان ناكۆكی كەوتە نێوانیانەوەو هەق و ناهەقیان تێكەڵ كردو دەستیان دایە بتپەرستی، ئینجا خوا پەیامبەرانی -یەك لەدوای یەك- بۆ ناردن و لەناو خۆیشیاندا ناكۆكبوون! ﴿ ولولا كلمة سبقت من ربك ﴾ وەئەگەر لەپێشدا بڕیارێك لە پەروەردگارتەوە دەرنەچووبا كە: هیچ خەڵكێك لەناو نەبات، تا ئاگادار نە كرێتەوەو پێغەمبەری بۆ نەیەت ﴿ لقضی بینهم فیما فیە یختلفون ﴾ ئێستا داوەری ئەو ناكۆكیە كرابوون كێشەیان بوو تێیدا ﴿ ٢٠: ویقولون لولا أنزل علیە آیة من ربە ﴾ هاوبەشدانەرەكان دەڵێن: باشە! بۆچیلەلایەن پەروەردگاریەوە بەڵگەو نیشانەیەكی بۆ نەهاتە خوارەوە شایەتی ڕاستی بۆ بدات؟! ﴿ فقل إنما الغیب لله ﴾ جا تۆ بڵێی: دەستێوەردانی گشت كارێكی نادیارو غەیب هەر بۆخوایە، واتە: هەر ئەو غەیب دەزانێو، دەتوانی بەڵگەو موعجیزە بنێرێ ﴿ فانتظروا ﴾ جائێوە چاوەڕوانی بڕیاری خوابن ﴿ إنی معكم من المنتظرین ﴾ وا منیش لەگەڵ ئێوە بێ شك چاوەڕوان دەبم.

هەركە كەوتنەوە فەرحانە، گزیدەكەنەوە:

﴿ ٢١: وإذا أذقنا الناس رحمة من بعد ضراء مستهم ﴾ هەركە بەو خەڵكە خۆشی و ڕەحمەتێ دەچێژین، پاش زیان و ناخۆشییەك

تووشـیان دەبێت ﴿ إذا لهم مكـر فی آیاتنا ﴾ کەچی خێرا دەبینی بەرامبەر نیشـانەو ئایەتەکانمان گزی وفرت و فێلْ وەکردەکەن!

﴿ قل الله أسرع مكرا ﴾ بڵێ: خوا لەوان بەپەلەتر نەخشە بۆلەناو بردونیـان دادەنێـت، وردە وردە لـە گەڵیـان ئەڕوات تـا کتوپڕ ئەیانگرێت ﴿ إن رسـلنا یكتبون ما تمكـرون ﴾ بێ‌گومان‌بن هەر فـرت و فێڵێ بکەن فریشـتەکانمان ئەی‌نووسـن و تۆماری ئەکەن

﴿ ٢٢: هوالذی یسیركم فی البر والبحر ﴾ هەر ئەو زاتەیە کە ئێوە لە وشکانی و، لە دەریادا -بۆ بەدەس هێنانی رزق و رۆزی وسەیران و سـەفا- دەگێڕێ ﴿ حتـى إذا كنتم فی الفلـك ﴾ جا ئەوحەلە کـە لە کەشـتییەکان‌دان ﴿ وجرین بهم بریح طیبـة ﴾ و بایەکی خۆش وسـازگار بەرەو مەبەست کەشـتییەکان بەوانیشەوە دەبات ﴿ وفرحوا بها ﴾ و پێی‌خۆشحاڵ دەبن ﴿ جاءتها ریح عاصف ﴾ ئا لەو دەمەدا باو تۆفێکی توندو سەخت بۆی بێت ﴿ وجاءهم الموج من كل مكان ﴾ وشەپۆلیش لەگشت لایەکەوە بۆیان بێت ﴿ وظنوا أنهم أحیط بهم ﴾ و چاکیش زانییان کەوتوونەتە ناوگێژاوی دەریاو دەوریان گـیراوە و، تیاچوونیان لەبەردەمدایە ﴿ دعوا الله مخلصین لـه الدیـن ﴾ زۆر بە دڵ دڵسـۆزی و ملکەچییەوە هـاوار لە خوا دەکـەن ولێی‌دەپاڕێنەوە دەڵێن: ﴿ لئن أنجیتنا من هذه لنكونن من الشـاكرین ﴾ خوایە! سوێند بێ ئەرلەم بەڵایە ڕزگارمان بکەیت، شـوکرانەبژێر بین و، جارێکی تر لاسـاری نەکەین ﴿ ٢٣: فلما أنجاهـم ﴾ جاکە ڕزگاری‌کردن لەوگرفتەپێشـیان هاتبوو ﴿ إذا هم یبغـون فـی الأرض بغیر الحـق ﴾ بەپەلەو بەشـێوەیەکی ناڕەوا و ناهــەق، دەس‌دەکەنەوە بە کاری‌فەسـادو خراپـەکاری لە زەویدا ﴿ یـا أیها الناس إنما بغیكم على أنفسـكم ﴾ ئەی خەڵکینە! چاك بزانن کە: بەراسـتی ئەم خراپەکاری و دەست درێژییەتان، ئۆباڵ و زیانەکـەی هەر بـۆ خۆتانە ﴿ متـاع الحیاة الدنیـا ﴾ لەزەت وخۆشـییەکی کەمـی ژیانی ئـەم دونیایە﴿ ثم إلینـا مرجعكم ﴾ لەپاشان هەر بۆلای خۆمان دێنەوە ﴿ فننبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا لەوەی کردووتانە ئاگادارتان دەکەین، پاشانیش بەپێی ئەوە پاداش و تۆڵە دەدرێنەوە.

وریابن! ژیانی دونیا لەخشتەتان نەبا:

﴿ ٢٤: إنمـا مثـل الحیاة الدنیا ﴾ بێ‌گومان نموونـەی ژیانی ئەم دونیایـە ﴿ كماء أنزلناه من السـماء ﴾ هەر وەکـو ئەو بارانە وایە کە: لـە ئاسمانەوە دەی‌بارێنـین ﴿ فاختلط به نبـات الأرض ﴾ ڕووەکی هەمەڕەنگی زەوی پێ‌دەڕوێ ﴿ مما یأكل الناس والأنعام ﴾ لـەوەی مرۆڤ و مەڕو ماڵات دەی‌خۆن ﴿ حتى إذا أخذت الأرض زخرفهـا ﴾ هەتـا ئەو دەمـەی زەوی بۆخۆی ڕەنگـاو ڕەنگ دەبێ و، جوانـی خـۆی دەر دەخا ﴿ وازینت ﴾ و خـۆی ئارایش‌دەدا ﴿ وظـن أهلها أنهم قادرون علیهـا ﴾ و خاوەنەکەی وا دەزانێ لە ژێر دەسـەڵاتی ئەودایەو، چۆنی بوێ دەتوانێ سوودی لێ‌وەرگرێ و، هیـچ کەسـێك نییـە لێی تێك بـدات!!" ﴿ أتاهـا أمرنا لیلا أونهـارا ﴾ جا لەناکاو بە شـەو، یان بـە ڕۆژ، فەرمانی ئێمە بۆ وێرانکردنی دێت (گرەبا، یان برووسـکە لێی‌دەدا)و دەی‌سووتێنێ ﴿ فجعلناهـا حصیدا ﴾ وای لێ‌دەکەین دەڵێیت دروێنەکراوە ﴿ كأن لم تغن بالأمس ﴾ وادەزانی دوێنێ نەبووە ﴿ كذلك نفصل الآیات لقوم یتفكرون ﴾ ئێمە ئابەو شـێوەیە نیشانەو بەڵگەکانی خۆمان بۆ خەڵکێ‌بیر بکاتەوەو عیبرەت وەرگرێ شی‌دەکەینەوە.

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةٗ مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٞ فِيٓ
ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ
﴿٢١﴾ هُوَ ٱلَّذِي يُسَيِّرُكُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ
وَجَرَيۡنَ بِهِم بِرِيحٖ طَيِّبَةٖ وَفَرِحُواْ بِهَا جَآءَتۡهَا رِيحٌ عَاصِفٞ
وَجَآءَهُمُ ٱلۡمَوۡجُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ أُحِيطَ بِهِمۡ دَعَوُاْ
ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنۡ أَنجَيۡتَنَا مِنۡ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ
ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمۡ إِذَا هُمۡ يَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ
ٱلۡحَقِّۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ مَّتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ
ٱلدُّنۡيَاۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُكُمۡ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٢٣﴾
إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ
نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا يَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ
زُخۡرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَيۡهَآ
أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِيدٗا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ
بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱللَّهُ
يَدۡعُوٓاْ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٢٥﴾

بــەڵێ.. وێنەو نموونـەی ڕازاوەیی وجوانی ئەم دونیایەو، پاشـان وێرانبوونـی و تیاچوونی لەچەنـد جێگایەکی تـردا باس‌کراوە، بۆ نموونە: لە سـوورەتی (١٨/٤٥)دا دەفەرمـوێ: (واضرب لهم مثل الحیاة الدنیا كماء أنزلناه من السـماء.. وكان الله على كل شیء مقتدرا) یان دەفەرمـوێ: (..ثم یهیج فتراه مصفرأ ثم یجعله حطاما إن فی ذلك لذكـری لأولی الألباب) زمـر: ٠٢١ یان دەفەرموێ: (..كمثـل الغیث أعجب الكفار نباته ثـم یهیج فتراه مصفرا ثم یكون حطامـا..) حدید/٢٠. بەڵێ...ئەمە مەسـەلەی ژیانی‌ئەم دونیایە،

دەســا ئێوەیش گشت وریابن، تا ئەو دونیایە دەسخەڕۆتان نەکات ﴿ ٢٥: والله يدعو إلى دار السـلام ﴾ خوایش بۆ ماڵی ئاشـتی و سەلام، واتە: بۆ بەهەشتی خۆی، بانگ دەکا ﴿ ويهدي من يشاء إلى صراط مستقيم ﴾ و هەر کەسێکیش ئەوخۆی بیەوێ و، بەشیاوی بزانێت، ڕێنمایی دەکات بۆ ڕێگە ڕاستەکەی قورئان ﴿ ٢٦: للذين

۞ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ ٱلْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ
وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ
كَسَبُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍۭ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَّا لَهُم مِّنَ
ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَآ أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا
بَيْنَهُمْ ۖ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُم مَّا كُنتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِٱللَّهِ
شَهِيدًۢا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَٰفِلِينَ ﴿٢٩﴾
هُنَالِكَ تَبْلُوا۟ كُلُّ نَفْسٍ مَّآ أَسْلَفَتْ ۚ وَرُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ
ٱلْحَقِّ ۖ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَمَن يُخْرِجُ
ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ
فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمُ ٱلْحَقُّ ۖ
فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ فَسَقُوٓا۟ أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

أحسنوا الحسنى ﴾ بۆئەوانەش چاکە دەکەن، پاداشی زۆر چاك و بەهەشـت هەیە ﴿ وزيادة ﴾ وەزیاد لەوەش، واتە: دیتنی ڕووی پیرۆزی خوای میهرەبان وتەماشـا کردنی! ﴿ ولا يرهق وجوههم قتر ولا ذلة ﴾ و تۆزو غوبارو سەرشۆڕی لە دەم و چاویان نانیشێ، هەرچۆنـێ لەدەم و چـاوی دۆزەخییـەکان دەنیشـێ ﴿ أولئک أصحـاب الجنة ﴾ ئەوانە یارانی بەهەشـتن ﴿ هم فيها خالدون ﴾ و بەهەتـا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوەو لێیی دەرناچن ﴿ ٢٧: والذين كسـبوا السيئات ﴾ ئەوانەش وا لە دونیادا کاری خراپ‌دەکەن و، لەسـەر شـیرکی خۆیان بەر دەوام دەبن ﴿ جزاء سـيئة بمثلها ﴾ تۆڵەی گشـت خراپەیەکیان بە ئەندازەی ئەوخراپەیە کردوویانەو بۆیان زیاد ناکرێ، وەك بۆ چاکەکاران لە پاداشی چاکەیاندا زیاد دەکرێ ﴿ وترهقهم ذلة ﴾ وزەبوونی دایان دەگرێت ﴿ ما لهم من الله من عاصم ﴾ هیچ پارێزەرێکیش نییە لە تۆڵەی خوا لایان بدا ﴿ كأنما أغشيت وجوههم قطعا من الليل مظلما ﴾ دەم و چاویان وا ڕەش هەلدەگەڕێ، دەڵێیت تاریکستانی شەو دایپۆشیوە ﴿ أولئک أصحـاب النار ﴾ ئەوانە دەبنە یـارو هاوڕێی ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فيها خالدون ﴾ بە هەتا هەتاییش تێیدا دەمێننەوە.

پەرستراوەکان لە پەرستیارەکانیان حاشا دەکەن:

﴿ ٢٨: ويـوم نحشـرهم جميعا ﴾ ئـەو ڕۆژە وەبیربێنە کە هەموو بەتێکڕا بۆ لێپرسینەوە! کۆ دەکەینەوە.
بۆجەخت لە سـەر ئەمە لە سـوورەتی (کەهف/٤٧) یشدا هاتووەو دەفەرمـوێ: (وحشـرناهم فلم نغـادر منهـم أحداً) ﴿ ثـم نقول للذيـن أشـركوا ﴾ پاشـان بەوانەی وا هاوبەشـیان بـۆ خوا دانا دەڵێـین: ﴿ مكانكم أنتم وشـركاؤكم ﴾ ئێوەخۆتان و هاوبەش و پەرسـتراوەکانتان لە جێی خۆتان‌بن و نەجووڵێن، تا خوا بڕیاری یەکجاریتـان بۆ دەدات ﴿ فزيلنا بينهـم ﴾ ئینجا ئێمەیش لێکیان دەکەینـەوە" هاوبەشـدانەرو پەرسـتراو، واتـە: پەیوەندیخۆیی وخزمایەتـی نێوانیـان ناهێڵین ﴿ وقال شـركاؤهم ﴾ وئەو حەلە پەرستراوەکانیان (هەرشتێك ببن: فریشتە، شەیتان، دارو بەرد..) بەپەرسـتیارەکان دەڵێن: ﴿ ماكنتم إيانا تعبـدون ﴾ هەرگیزئێوە پەرسشـی ئێمەتان نەکردووە! پەرسـتیارەکانیش ئەڵـێن: بەڵێ.. بێگومانـە کـە ئێوەمان پەرسـت، ئەوجا پەرسـراوەکان دەڵێن: ﴿ ٢٩: فكفى بالله شـهيدا بيننا وبينكـم ﴾ تەنها خوا لەنێوانماندا شایەت‌بێ بەسە ﴿ إن كنا عن عبادتكم لغافلين ﴾ دڵنیابن ئێمە لە پەرستنی ئێوە بێ ئاگاو غافڵبووین ﴿ ٣٠: هنالک تبلوا كل نفس ما أسلفت ﴾ ئێترلەوێ هەموو کەسێك گیرۆدەی ئەوە دەبێت پێشی خۆیخسـتووە، وە بەوەیش پاداش و تۆڵە وەردەگرێت، واتە: بە چاك و خراپی خۆی، پاداش و تۆڵە ئەدرێتەوە.
بەڵێ.. گیرۆدە بوونی مرۆڤ بەوشـتانە پێشـی خۆی خستووە، لە سوورەتگەلێکی قورئاندا هاتووە، بۆ نموونە: لەسوورەتی (١٣/٧٥)دا دەفەرمـوێ: (ينبأ الإنسـان يومئـذ بما قدم وأخر) وەلەسـوورەتی (٩/٨٦)دا دەفەرموێ: (يوم تبلى السرائر) وە لەسوورەتی (١٣/١٧-١٤)دا دەفەرموێ: (ونخرج له يوم القيامة كتابا يلقاه منشـورا، إقرأ كتابک كفى بنفسک اليوم عليک حسيبا) وە لەسوورەتی (٩٤/١٨)دا هاتـووەو دەفەرموێ: (ويقولون يا ويلتنا مالهذا الكتاب..) ﴿ وردوا إلـى الله مولاهـم الحق ﴾ و هەمـوو بەرەو لای خـوای گەورەو، سەرپەرستیاری ڕاستەقینەیان دەبرێنەوەو، ئەوجا دەردەکەوێ کە: ئەوانـە خوا نەبـوون و، بەناهەق کرابوونە خـوا! ﴿ وضل عنهم مـا كانوا يفترون ﴾ هــەردرۆو پڕوپاڵانتەیەکیان کردبوو، کەگوایە بتەکان تکایان بۆ ئەکەن، گوم دەبێ وبەفیرۆ دەچێت.

موشریکیش ددان بەتاک و تەنیایی خوادا دەنێ:

﴿ ٣١: قل من يرزقكم من السماء والأرض ﴾ بلێ: کێ لەم ئاسمان و زەویەدا رزق و ڕۆزیتان دەداتێ؟ ﴿ أمن يملك السمع والأبصار ﴾ کێیە دروستکەرو خاوەنی ئەوگوێ و چاوانەتان؟ ﴿ ومن يخرج الحي من الميت ﴾ ئەی کێیە زیندوو لە مردوو دەردێنێ؟ ﴿ ويخرج الميت من الحي ﴾ و مردوو لە زیندو دەردەکا؟ ﴿ ومن يدبر الأمر ﴾ وەکێیە زۆر بەوردی بۆ کاروباری ئەم دونیایە نەخشە دەکێشێ؟ ﴿ فسيقولون الله ﴾ بەزوویی‌لە وەڵامی هەموو ئەمانەدا دەڵێن: هەرخوایە هەموو ئەوانە دەکات ﴿ فقل أفلا تتقون ﴾ بلێ: دەسا بۆ لە خوا خۆ ناپارێزن و ناترسن؟ بەڵێ.. (موشریك)ـە کانیش ددان بە (ربووبییەت)ی خوای گەورەدا دەنێن، دەزانن بەدیهێنەری بوونەوەر بە تێکرا هەرخوایە، بۆنموونە: لەسوورەتی (٩/٤٣)دا دەفەرموێ: (ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض ليقولن خلقهن العزيز العليم) وەلە سوورەتی (٤٣ /٨٧)دا دەفەرموێ: (ولئن سألتهم من خلقهم ليقولن الله...) وەلە سوورەتی (٢٣/٨٤-٨٥)دا دەفەرموێ (قل لمن الأرض ومن فيهاإن كنتم تعلمون سيقولون لله قل أفلا تذكرون) کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەر شەریك وهاوبەشی بۆدادەنێن و ددان بە (ئولووهیەت)یدا نانێن، بۆ یە دەچن لێرەو لەوێ بەرنامەی ئەم وئەو دەخوازن وپەیرەوی دەکەن و! خۆیان چەواشە کردووە، لەلایەکەوە دەڵێن ئەم بوونەوەرە خوای باڵادەست بەدیهێناوە، کەچی‌بۆ ژیان و کارو باری سیاسەت پەیرەوی لە خەڵکی تر دەکەن! ﴿ ٣٢: فذلكم الله ربكم الحق ﴾ ئەو خوا دەسەڵاتدارەیە پەروەردگاری ڕاستەقینەی ئێوە، نەك ئەو بتانە کە لەباتی ئەو دەیانپەرستن ﴿ فماذا بعد الحق إلا الضلال ﴾ جائیتر بەدەر لەگومرایی -پاش هەق وراستی،کەهەر لە پەرستنی خوادایە- چی‌تر هەیە؟ ﴿ فأنى تصرفون ﴾ ئەی ئیترچۆن لەرێی راستی یەکخواپەرستی‌کلادەبن و لادەدرێن؟ ﴿ ٣٣: كذلك حقت كلمة ربك على الذين فسقوا ﴾ ئابەو جۆرەیە بریاری پەروەردگارت لەبەرامبەر ئەو لە سنووردەرچووانەوە وەراست گەڕا ﴿ أنهم لا يؤمنون ﴾ کە بێ‌گومان ئەوانە باوەڕناکەن وئیمان ناهێنن ﴿ ٣٤: قل هل من شركائكم من يبدأ الخلق ﴾ بلێ: ئاخۆ لەناو پەرستراوەکانی ئێوەدا کەسێك هەبێ بتوانێ، بێ‌بناغەو لەنوێ شتێك بەدی بهێنێ ﴿ ثم يعيده ﴾ لەپاشان دوای تیاچوونی وەکو خۆی لێ‌بکاتەوەو لە نوێ دەستی پی بکاتەوە؟ ﴿ قل الله يبدأ الخلق ثم يعيده ﴾ بلێ: هەر خوا(الله)یە بتوانێ لەسەرەتاوە -بێ‌بنەڕەت و بناغە- گشت خەڵك بەدی‌بێنی و، پاشانیش سەر لە نوێ دەستی پێ‌بکاتەوەو، گیانی بەبەرا بکاتەوە ﴿ فأنى تؤفكون ﴾ دەساچۆن لەخواپەرستی کلادەبن ولادەدرێن؟! لەم چەند ئایەتانەی‌تریشدا هەرئەو ماناو مەبەستە زۆر بەروونی بەدی‌دەکرێ، بۆنموونە: لە سوورەتی (٣٠ /٤٠) دا دەفەرموێ: (الله الذى خلقكم ثم رزقكم ثم يميتكم ثم يحييكم هل من شركائكم من يفعل من ذلكم من شئ سبحانه وتعالى

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَائِكُم مَّن يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَائِكُم مَّن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّي إِلَّا أَن يُهْدَى فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَى مِن دُونِ اللَّهِ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾ وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

عما يشركون) وە لە سوورەتی (٣/٢٥) دا دەفەرموێ (واتخذوا من دونه آلهة لايخلقون شيئا وهم يخلقون ولا يملكون لأنفسهم ضرا ولا نفعا ولا يملكون موتاً ولا حياةً ولا نشوراً) وە لەسوورەتی (٣٥ /٣) دا دەفەرموێ: (يا أيها الناس اذكروا نعمة الله عليكم هل من خالق غير الله يرزقكم من السماء والأرض..) یان دەفەرموێ: (أفمن يخلق كمن لايخلق..) سوورەتی (١٦/١٧) یان دەفەرموێ: (أم جعلوا لله شركاء خلقوا كخلقه...) سوورەتی (١٣/١٦) یان دەفەرموێ: (قل أفرأيتم ما تدعون من دون الله إن أرادنى الله بضر هل هن كاشفات ضره..) سوورەتی (٣٩/٣٨). یان دەفەرموێ: (أمن هذا الذى يرزقكم من السماء والأرض..) سوورەتی/ملك. یان دەفەرموێ: (أمن هذا الذى يرزقكم إن أمسك رزقه..) سوورەتی ٢١/٦٧. ﴿ ٣٥: قل هل من شركائكم من يهدى إلى الحق ﴾ بلێ: ئاخۆ لەناو هاوبەش و پەرستراوەکانتاندا کەسی‌وا هەبێ بتوانێ ڕێبەری بۆهەق و ڕاستی بکات؟ ﴿ قل الله يهدى للحق ﴾ بلێ: هەرخوایە کە بتوانێ

رابەری بۆ هەق و ڕاستی بکات "نەك کەسێکی تر" ﴿ أفمن یهدی إلی الحق ﴾ دەسا کەسێك کە بتوانێ ڕێبەری هەق وڕاستی بکات ﴿ أحق أن یتبع ﴾ شـیاوترە پەیڕەوی بکرێت؟ ﴿ أمن لا یهدی إلا أن یهدی ﴾ یان ئەو کەسـەی کە بۆ خویشی ڕێ نەزانێ، مەگەر ڕێی نیشـان بـدرێ؟ واتە: ئەو بتانـەی ئێوە کە ئـێرە بۆ ئەوێ ڕێ‌دەرناکەن، هێژاترن بۆ پەیـڕەوی کردن، یان ئەو خوایە کەئەو هەمـوو دەسـەڵاتەی هەیە؟ ﴿ مالکم کیف تحکمـون ﴾ چیتانە؟ چۆن بڕیاری وا دەدەن و، داوەری وا دەکەن؟!. ﴿ ۳٦: وما یتبع أکثرهم إلا ظنا ﴾ زۆرینەی هاوبەشدانەران هەر لە گومان پەیڕەوی دەکەن"واتە: هیچ بەڵگەیەکی ئەو تۆیان نییە" کە ئەوانە شتێکیان بەدەس بێ، بێ لەخەیاڵ" ﴿ إن الظن لا یغنی من الحق شـیئا ﴾ خۆ گومانیش سـەبارەت بە هەق و ڕاسـتی هیچ ناهێنێ و،سزای خوا لە کۆڵناکاتەوە ﴿ إن الله علیم بما یفعلون ﴾ بە ڕاسـتی خوا بەوکارەی هاوبەشدانەرەکان ئەی‌کەن بەئاگاو زانایە.

ئەم قورئانە ناشێ هی خوا نەبێ:

﴿ ۳۷: ومـا کان هـذا القـرآن أن یفتری مـن دون الله ﴾ بە هیچ شـێوەیەك نابێ وناگونجێ ئەم قورئانە هی خوانەبێ و، بە درۆو ئیفتیرا هەڵبەسرابێت، واتە: تەنها خوا بۆ خۆی دەتوانێ قورئانی ئاوا بنێرێ، ئیتر هیچ کەسێکی تر ناتوانێ کاری وا بکات ﴿ ولکن تصدیق الذی بین یدیه ﴾ بەڵکو هی خوایەو، تەسدیقی (تەورات) و (ئینجیل)یش دەکات ﴿ وتفصیل الکتاب ﴾ ورروونکەرەوەی هەموو کتێبە ئاسمانییەکانیشـە ﴿ لا ریب فیه مـن رب العالمین ﴾ هیچ گومانێکی تێدا نییە کە لە لایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوەیە.
بەڵێ.. ئەو ڕاسـتیە لە چەند ئایەتێکی دیکەدا هاتووە، بۆنموونە: (لقـد کان فی قصصهم عبـرة لأولی الألباب، مـا کان حدیثا یفتری ولکـن تصدیق الذی بیـن یدیه وتفصیل کل شـی وهدی ورحمة لقوم یومنون) سـوورەتی۱۲/۱۱۱) یان دەفەرموێ: (وما تنزلت به الشیاطین، وما ینبغی لهم وما یستطیعون) سوورەتی(۲٦/۲۱۰-۲۱۱). یان دەفەرموێ: (وبالحق أنزلناه وبالحق نزل) سوورەتی(۱۷/۱۰۵). یان دەفەرموێ:(أم یقولون افتراه قل فأتوا بسـورة من مثله وادعوا من اسـتطعتم من دون الله إن کنتم صادقین) سوورەتی(۱۰/۳۸).یان دەفەرمـوێ:(وإن کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسـوره مـن مثله) سـوورەتی(۲/۲۲). یان دەفەرمـوێ: (أم یقولون افتراه قل فأتوا بعشـر سـور مثله مفتریات) هوود/۱۳. یـان دەفەرموێ: (قـل لإن اجتمعـت الإنس والجن علـی أن یاتوا بمثل هـذا القراءن لا یأتـون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا) سـوورەتی ۱۷ /۸۸.

﴿ ۳۸: أم یقولـون افتراه ﴾ یان دەڵـێن: (موحەممەد) ﷺ خۆی هەڵی‌بەستووە لە سەرخوا!! ﴿ قل فأتوا بسورة مثله ﴾ تۆش بڵێ: دەسـا ئەگەر وایـە کە ئێوە دەیڵـێن، فەرموون تەنیا سـوورەتێك وەك ئـەو بێنن، کە لە هەمـوو ڕوویەکەوە لەو بچێ ﴿ وادعوا من استطعتم من دون الله ﴾ بێجگە لەخوا،هەرکەسێك ئەتوانن هاواری بـۆ بـەرن و، داوای یارمەتی لێ بکـەن بۆ ئـەو کارە ﴿ إن کنتم صادقین ﴾ ئەگەر ڕاسـت ئەکەن ئەڵێن: تۆ خۆت هەڵت بەستووە لە سـەرخوا ﴿ ۳۹: بل کذبـوا بما لم یحیطوا بعلمـه ﴾ نەخێر، کـە بـاوەڕش ناهێنن هی ناتـەواوی قورئان نییـە بەڵکو بەدرۆی دەزانـن و لە ماناو مەبەسـتەکانی تێ‌نەگەیشـتوون ﴿ ولما یأتهم تأویله ﴾ وهێشـتا ڕاستیشـیان بۆ دەرنەکەوتووە، واتە: ئەنجامی هەڕەشـەکانی قورئانیان بۆ پێش نەهاتـووە، هەق بوو چاوەڕوانبن وپەلەنەکەن، وەکو لە سـوورەتی (ئەعراف/٥۳)دا دەفەرموێ: هل ینظـرون إلا تأویله یوم یأتی تأویله یقول الذین نسـوه من قبل قد جاءت رسـل ربنا بالحـق فهل لنا من شـفعاء..) وەدەفەرموێ: (بل هم فی شـک من ذکری بل لما یذوقوا عـذاب) ۳۸/۸. ﴿ کذلک کـذب الذین من قبلهم ﴾ هەر ئاوا ئەوانەش لە پێشـیانەوە بوون، باوەڕیان بەهەڕەشـەکانی خوا نەکردو، پێغەمبەرەکانیان بەدرۆزن دانـا ﴿ فانظر کیف کان عاقبة الظالمین ﴾ سـا بڕوانەو چاك بزانە ئەنجامی ستەمکارانی گەلانی پێشوو چۆن بوو؟ ﴿ ٤۰: ومنهم من یؤمن به ﴾ لـەو خەڵکەدا هیوا هەیە لە ئایندەدا باوەڕی پێ‌دێنێ ﴿ ومنهـم من لا یؤمن به ﴾ وهەیشـیانە باوەڕی پـێ ناهێنێ و، لەسـەر کوفری خۆی سـووردەبێت ﴿ وربک أعلم بالمفسدین ﴾ وە پەروەردگارت لەهەموو کەس باشـتر بەحاڵی خراپەکاران و بێ باوەڕان دەزانێت.

بێزاری لەموشریکان:

﴿ ٤۱: وإن کذبوک فقل لی عملی ﴾ ئەگەر بڕوایان پێ نەکردیت، پێیان بڵێ: پاداشی کارو کردەوەی خۆم بۆ خۆم ﴿ ولکم عملکم ﴾ وتۆڵەی کارو کردەوەی ئێوەیش بۆ خۆتان ﴿ أنتم بریئون مما أعمل ﴾ ئێوە لەوکارە من ئەی‌کەم تەریك و بەرین ﴿ وأنا بریء مما تعملون ﴾ و منیش لەوکارەی ئێوە ئەی‌کەن تەریك وبەریم.
بـەڵێ. ئەو بێـزاری و نکوولی دەربڕینە لە پەرسـتنی غەیری خوا لـە گـەلێ ئایەتی تردا هاتـووە، بۆنموونە خـوا دەفەرموێ: (قل یاأیهاالکافـرون... لکم دینکم ولی دین) ۱۰۹/٦. دەفەرموێ: (إنا براءوا منکم ومما تعبدون من دون الله..) سـوورەتی٦۰/٤. ﴿ ٤۲: ومنهم من یسـتمعون إلیـک ﴾ وە لێیاندا هەن بە ڕەواڵەت گوێت

بـۆ دەگرێ، بەڵام بـەدڵ وەری ناگرن و مەبەسـتیان نییەو دەڵێی کەڕن ﴿ أفأنت تسـمع الصم ﴾ تۆ دەتەوێ بەخەڵکی کەڕ قورئان ببیسێنی ﴿ ولو کانوا لا یعقلون ﴾ ئەر تێنەگەن؟ واتە: تۆ قەت ناتوانـی هیدایەتی ئەوجۆرە کەسـانە بدەیـت ﴿ ٤٣: ومنهم من ینظـر إلیک ﴾ و هەیانە بۆتدەڕوانێ ونیشـانەی پەیامبەرایەتیت لێدەبینـێ و ئەزانێ تـۆ پێغەمبەریت، بەڵام پێـی هیدایەت نابن ﴿ أفأنت تهدی العمی ﴾ تۆ دەتەوێ خەڵکانی کوێر شارەزا بکەیت و، بیانخەیتـە سـەر رێی ڕاسـت و دروسـت ﴿ ولو کانـوا لا یبصرون ﴾ ئەگەر نەشبینن؟ ﴿ ٤٤: إن الله لا یظلم الناس شیئا ﴾ بە راستی خوا هیچ جۆرە ستەمێك لەوخەڵکە ناکا ﴿ ولکن الناس أنفسهم یظلمون ﴾ بەڵام ئەو خەڵکە خۆیان ستەم لە خۆیان دەکەن و، دەست لەرێی راست بەردەدەن، بۆیە بەد بەخت دەبن.

لەبەر سەختی قیامەت وادەزانن تەنیا رۆژێ ژیاون:

﴿ ٤٥: ویوم یحشرهم ﴾ ئەو رۆژە وەبیربێنە کە خوا هەمووکافران کـۆ ئەکاتەوە بۆ وەرگرتنی تۆڵـەی کارەکانیان ﴿ کأن لم یلبثوا إلا ساعة من النهار ﴾ وادەزانن لەبەر سەختی ئەو رۆژە تەنها ساتێك لەدونیادا ماونەتەوە ﴿ یتعارفون بینهم ﴾ ولە نێو خۆیشیاندا یەکتر ئەناسن وبەردەبنە گلەیی و گازندە لەیەکتر، ئەم دەڵێت تاوانی تۆ بوو من وام لێهات، ئەویدی دەڵێت: نا، تاوانی تۆ بوو وائێسـتا مـن گیرۆدە بـووم، بەڵام ئەم گلەیی وگازنـدە چ کەڵکێکی هەیە" ﴿ قد خسـر الذین کذبوا بلقاء الله ﴾ ئەوانەی کە باوەڕیان بە لیقاو دیـداری خوا نەکـرد، دڵنیابن زیانبارو رەنجـەڕۆن ﴿ وما کانوا مهتدیـن ﴾ و رێیشـیان دەرنەکرد لەدونیادا، بۆیە ئێسـتا گیرۆدە بوون. وەك لەم چەند ئایەتانەشدا ئەو مەبەستە دووپاتکراوەتەوە، بۆنموونە: دەفەرموێ: (کأنهـم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا إلا سـاعة من نهار) ئەحقاف/٣٥.وە دەفەرمـوێ: (کأنهم یوم یرونها لـم یلبثوا إلا عشـیة أو ضحاهـا). نازیعـات/٤٦. وە دەفەرموێ: (یوم تقوم السـاعة یقسـم المجرمون ما لبثوا غیر ساعة..) روم/٥٥. وە دەفەرمـوێ: (یتخافتـون بینهم إن لبثتم إلا عشـرا) سـوورەتی (١٠٣/٢٠). وە دەفەرمـوێ: (قالوا لبثنا یوما أوبعض یوم فاسـأل العادین) سوورەتی ١١٣/٢٣.

تاوانباران لەدونیاو لەقیامەت تۆڵە دەدرێن:

﴿ ٤٦: وإمـا نرینـک بعـض الذی نعدهـم ﴾ و ئەر بەشـێ لەو هەڕەشـەیەت نیشـان بدەین ئەی پێغەمبەر! بەڵێنیان پێدەدەین و، ئێسـتا بەچـاو بیبینیت ﴿ أو نتوفینک ﴾ یـان پێش ئەوە کە نیشـانتی بدەیـن بتمرێنـین ﴿ فإلینا مرجعهم ﴾ جالـە هەردوو حاڵەکەدا هەرلای خۆمان دێنەوە ﴿ ثم الله شهید علی ما یفعلون ﴾ لە پاشـانیش خـوا بۆخۆی شـایەت و بەئاگایـە لەوکاروکردەوانە دەیکەن، پێویست بە شایەدیتر ناکا ﴿ ٤٧: ولکل أمة رسول ﴾ وەهـەر هـۆزو گەلێـك پەیامبەرێکی هەیـەو بانگیـان دەکات بۆ

وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۚ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنتُم بِهِ ۚ آلْآنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ ۞ وَيَسْتَنبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

یەکخواپەرسـت، وەلەقیامەتیشدا دەبێتە شایەد لە سەریان ﴿ فإذا جاء رسـولهم ﴾ ئینجا هەر کە پەیامبەرەکەیان "لە قیامەتدا" هاتە لایـان و، شـایەدی لەسـەر دان ﴿ قضی بینهم بالقسـط ﴾ ئیتر بـە داد گەرانە داوەری دەکـرێ لەنێوانیاندا ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ وهیچ ستەمیشـیان لێناکرێ، واتە: بێتاوان و گوناح سـزای هیچ کەسێك نادرێ.

بێ باوەڕانی قیامەت بەپەلەن بۆ هاتنی:

﴿ ٤٨: ویقولون متی هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ بێ باوەڕەکان دەڵێن: باشـە! ئەگەرئێوە راست دەکەن قیامەت دێت، ئەم بەڵێنی هەڕەشـەیە کەی جێبەجێ دەبێت؟ ﴿ ٤٩: قل لا أملک لنفسی ضرا ولا نفعا ﴾ لە وەڵامدا بڵێ: خۆمن لە زیان و لەسوودی خۆیشم هیچ نازانم و، دەسەڵاتێکم نییە" ﴿ إلا ما شاء الله ﴾ مەگەرئەوەی خوا خۆی مەیل و ویسـتی لەسەر بێ، دەسا ئیتر من چۆن دەزانم

ئـەو رۆژەکـەی دێت؟ ﴿ لـکل أمة أجل ﴾ بۆهەمـوو ئوممەت و نەتەوەیـەك، لای خوا ماوەو کاتێك هەیە بـۆ لەناو بردنی ﴿ إذا جاء أجلهم ﴾ جاهەرکە ئاکامیان هات ﴿ فلا یسـتأخرون ساعة ﴾ ئیترناتوانن تەنها دەم وسـاتێك دوا بکەون ﴿ ولا یسـتقدمون ﴾ و پێشـیش ناکەون لەو ماوەیە بۆیان دیاریکراوە ﴿ ٥٠: قل أرأیتم

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ ۗ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۖ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ ۖ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

إن أتاكم عذابه ﴾ ئەی پێغەمبەر! بڵێ: ئاخۆ ئەر سـزای خواتان بۆبێـت ﴿ بیاتـا أو نهارا ﴾ بە شـەو، یان بـە ڕۆژ، خۆ ناتوانن لەخۆتانی دوورخەنەوە ﴿ ماذا یسـتعجل منه المجرمون ﴾ دەسـا ئیتر چ پەلەیەکی بۆ دەکەن ئەو تاوانبارانە؟ ﴿ ٥١: أثم إذا ما وقع آمنتم به أآلآن ﴾ ئاخۆ پاش ئەوە کە سـزاکە هات بۆتان باوەڕتان هێنـا بە خوا، دەبێ بـاوەڕی وا چ کەڵکێکی هەبێت بۆتان، بۆیە دەگوترێت: ئەوە ئێستا باوەڕدێنن؟ ﴿ وقد کنتم به تستعجلون ﴾ لە کاتێـکا بەر لە هاتنەکەی، ئێوە –بەگاڵتەوە– پەلەتان بۆ دەکردو، باوەڕتان پێ نەدەکرد! ﴿ ٥٢: ثم قیل للذین ظلموا ﴾ لە پاشـان بەو کەسـانە کە سـتەمیان کردووە دەگوترێـت: ﴿ ذوقوا عذاب الخلد ﴾ دەسـا سـزای هەتا هەتایی بچێژن ﴿ هل تجزون إلا بما کنتم تکسـبون ﴾ ئاخۆ بەدەر لـەوە خۆتان کردووتانە، جەزرەبەو تۆڵە دەدرێن؟ دڵنیابن چیتان کردووە، هەر بەوەش تۆڵە دەدرێن.

قیامەت راستەو دروست:

﴿ ٥٣: ویستنبؤنک أحق هو ﴾ بێ باوەڕەکان دەپرسن: ئایا ئەوەی هەواڵت پێدایین لە سزا ڕاستەو دێتە دی؟ ﴿ قل إی وربی إنه لحق ﴾ پێیان بڵێ: بەڵێ ڕاستەو پەیدا دەبێت سوێند بە پەروەردگارم ﴿ وما أنتـم بمعجزین ﴾ و ئێوەیـش ناتوانن خوا دەستەوسـان بکەن و، لەدەستی رابکەن و خۆ قوتار بکەن ﴿ ٥٤: ولو أن لکل نفس ظلمت ما فـی الأرض ﴾ وئەر هەرچی لە زەویدایە هی تەنها کەسـێکی موشریك و ستەمکار بێت ﴿ لافتدت به ﴾ لەرۆژی قیامەتدا بریتی خۆی پێ دەدات بۆ ڕزگار بوونیلە سزا ﴿ وأسروا الندامة لما رأوا العذاب ﴾ وە ئەو کاتە کە بەچاو سـزاکە دەبینن، ئەوان پەشیمان دەبنەوە، بەڵام لەبەر خەجاڵەتی خۆیان دەری نابڕن ودەیشارنەوە ﴿ وقضی بینهم بالقسـط ﴾ و لـە نێوانیاندا بە دادگەرانە داوەری دەکرێ ﴿ وهم لا یظلمون ﴾ وهیچ ستەمیشـیان لێ ناکرێ ﴿ ٥٥: ألا إن لله مافی السموات والأرض ﴾ ئاگادار بن! بەراستی هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هەر بۆ خوایە ﴿ ألا إن وعد الله حق ﴾ بێداربـن وچاك بزانن! کە بەڵێنی خـوا –بەهاتنی رۆژی قیامەت و،پاداش و تۆڵە– ڕاسـت ورەوایە ﴿ ولکـن أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەوانە نازانن ئەو رۆژە چ رۆژێکە، بۆیە وا بێ ئاگان و ململانـێ ئەکـەن ﴿ ٥٦: هو یحیی ویمیـت ﴾ تەنها ئەوە ژین دەداو، هەرخۆشیەتی دەمرێنێ وگیان دەباتەوە ﴿ وإلیه ترجعون ﴾ هـەر بۆ لای ئەویش دەگەڕێنرێنەوە، جا ئەو کاتە بەڵێنەکانی خوا بەچاوی خۆتان دەبینن و،پاداشیش وەرئەگرن.

قورئان پەندو شفاو رێنمایی وبەزەیی خوایە بۆ مرۆڤەکان:

﴿ ٥٧: یـا أیهـا الناس قـد جاءتکـم موعظة من ربکـم ﴾ ئەی خەڵکینە! بێگومان پەندو ئامۆژگارییەکیگەورەو مەزنتان –واتە: قورئانـی پیرۆز– لای پەروەردگارتانەوە بۆ هات، سـزای خواتان وەبیر دەخاتەوە ﴿ وشفاء لما فی الصدور ﴾ و شفاو دەرمانیشە بۆ ئەوگومان و نەفامییەی لە سینگدایە ﴿ وهدی ورحمة للمؤمنین ﴾ و رێنمایی و ڕەحمەت و بەزەییشـە بۆ گشت باوەڕداران، لەچەند جێیەکی تریشـدا ئەم شـفای قورئانە بۆ دڵ ودەروونی ئیمانداران دووپات کراوەتەوە، بۆنموونە: لەئایەتی(٨٢ /ئیسرا) دا دەفەرموێ: (وننزل من القرآن ماهو شـفاء ورحمة للمئومنین...) وە دەفەرموێ: (قل هوللذین آمنوا هدی وشفاء...) ﴿ ٥٨: قل بفضل الله وبرحمته ﴾ بڵـێ: دەبێ تەنها بە بەهرەو میهرەبانی خوا –واتە: بە قورئان و ئیسـلامی پیرۆز– ﴿ فبذلک فلیفرحوا ﴾ خۆشحاڵ و دڵشاد بن،

چونکە سەرفەرازیەهەردوو جیهانەکەن ﴿ هو خیر مما یجمعون ﴾ ئەوەش لەوهەموو دەسکەوتە ئەوان کۆیدەکەنەوە باشترە.

بێ لەخوا مافی حەڵاڵ و حەرامکردن بۆ کەس نییە:

﴿ ٥٩: قل أرأیتم ما أنزل الله لکم من رزق ﴾ بڵێ: ئاخۆ ئەو رزق و رۆزییە کە خوا دایبەزاندووە بۆتان ﴿ فجعلتم منه حراما وحلالا ﴾ ئەو جا ئێوەیش بە ئارەزووی خۆتان بەشێکی قەدەغە وحەرام دەکەن و، بەشێکیشی حەڵاڵ؟! ﴿ قل آلله أذن لکم ﴾ بڵێ: ئاخۆ خوا ئیزنی داون ئاوا بکەن؟ ﴿ أم علی الله تفترون ﴾ نەخێر، بۆخۆتان درۆ لە سەرخوا هەڵدەبەسن! ﴿ ٦٠: وماظن الذین یفترون علی الله الکذب یوم القیامة ﴾ ودەبێ بۆچوونی ئەوانە وا درۆ لە سەرخوا هەڵدەبەسن -لە بابەت تۆڵەی رۆژی قیامەتەوە- چۆن بێ؟ تۆ بلێیت وابزانن خوا چاوپۆشییان لێدەکات؟ ﴿ إن الله لذو فضل علی الناس ﴾ بێگومان خوا بەرامبەر بە هەموو کەسێ خاوەنی بەهرەی مەزن وگەورەیە، بۆیە زوو سزایان نادات تا شوکری بکەن ﴿ ولکن أکثرهم لایشکرون ﴾ بەڵام زۆربەیان لەبەرامبەر ئەو گشت نیعمەتانەوە ناسوپاس و سوپڵەن وپێنازانن!.

وردو درشت (گەورەو بچووک) لایخوا چوون یەکە:

﴿ ٦١: وما تکون فی شأن ﴾ وەتۆ لە هیچ کارێکدا نابی ﴿ وما تتلوا منه من قرآن ﴾ و هیچ شتێ لەقورئانیان بە سەرا ناخوێنیت ﴿ ولا تعملون من عمل ﴾ و ئێوەش ئەی مرۆڤـ! هیچ کارێ ئەنجام نادەن ﴿ إلا کنا علیکم شهودا ﴾ مەگەرئێمە بەسەرتانەوە ئاگادارین، واتە: هەر شتێك دەکەن و، بەهەر جۆرێ دەیکەن، ئێمە لێیبە ئاگاین ﴿ إذ تفیضون فیه ﴾ هەر ئەوکاتە دەست بەکارەکەتان دەکەن وبۆی رۆدەچن ﴿ وما یعزب عن ربک مثقال ذرة فی الأرض ولا فی السماء ﴾ وە بەئەندازەی تۆزقاڵێکیش، نە لە زەوی، نە لە ئاسمان، شتێ لە پەروەردگارت ون نابێت ﴿ ولا أصغر من ذلک ولا أکبر ﴾ ونەبچووکتر لەوەو، نەگەورەتریش لەو ﴿ إلا فی کتاب مبین ﴾ هیچ شتێ لەوانە لە ئێمە نادیارو بزر نییە و، هەموویشی لە نامەیەکی ئاشکرادا وەك (لوح المحفوظ) تۆمارکراوە.

ئەولیای خوا بناسە!:

﴿ ٦٢: ألا إن أولیاء الله لا خوف علیهم ﴾ چاك بزانن و هۆشیاربن! کە دۆستەکانی خوا -دوا رۆژ- هچ ترس و بیمێکیان لەسەر نییە ﴿ ولا هم یحزنون ﴾ و دڵ زویرو خەفەتباریش نابن بۆ دونیای پاش خۆیان ﴿ ٦٣: الذین آمنوا وکانوا یتقون ﴾ دۆستی خوا ئەوانەن کە: باوەڕی کامڵیان هێناوەو، هەمیشەش لە خوا دەترسن و، خۆ دەپارێزن لە هەر شتێ: پێویستە خۆپارێزی لێبکەن، بەردەوامیش بە پێی فەرمانی خواو پەیامبەر ﷺ کاردەکەن. تەفسیرەکان چەندە بە جوانی پێناسەی پیاوانی

أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ ٱلۡبُشۡرَىٰ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۚ لَا تَبۡدِيلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحۡزُنكَ قَوۡلُهُمۡۘ إِنَّ ٱلۡعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًاۚ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ لِتَسۡكُنُواْ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبۡصِرًاۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۖ هُوَ ٱلۡغَنِيُّۖ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ إِنۡ عِندَكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ بِهَٰذَآۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلۡ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ لَا يُفۡلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَٰعٞ فِي ٱلدُّنۡيَا ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُهُمۡ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ ٱلۡعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُواْ يَكۡفُرُونَ ﴿٧٠﴾

خواو (ئەولیاء) کان دەکەن و دەڵێن: (الولی: هو المومن التقی) واتە: وەلی: ئەو مرۆڤە خاوەن ئیمان و خواترسەیە کە: هەمیشە خوای لەیادە، لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((إن لله عبادا ماهم بأنبیاء، ولا شهداء، یغبطهم الأنبیاء والشهداء یوم القیامة لمکانتهم من الله، قالوا أخبرنا من هم. فلعلنا نحبهم، قال: هم قوم تحابوا فی الله، علی غیر أرحام بینهم ولا أموال یتعاطونها، فوالله إن وجوههم لنور، وأنهم لعلی منابر من نور، لا یخافون إذا خاف الناس، ولا یحزنون إذا حزن الناس، ثم قرأ)ألا إن أولیاء الله..) (سنن أبی داوود). واتە: بەڕاستی خوای گەورە تاقمێ بەندەی هەن، نە پێغەمبەرن، نە شەهید، کەچی ئەوەندە پلەیان بەرزە لەرۆژی قیامەتدا پێغەمبەران وشەهیدان خۆزگەیان لێدەخوازن! گوتیان: بابزانین کێن، تا خۆشمان بوێن، فەرمووی: ئەوکەسانەن کە: بێ تەماح و، بێ خزمایەتی یەکتریان خۆش دەوێ! سوێند بەخوا روخساریان پڕ لەنوورەو، لەسەر میمبەری نووریشن چاك

بزانـن! ئەو دەم خەڵکی دەترسـێو خەفەتبارە ئەوان هیچ ترس و خەفەتێکیان نییە، پاشـان ئەم ئایەتـەی: (ألا أن أولياءالله..)ـی خوێندەوە. ﴿ ٦٤: لهم البشـرى في الحيـاة الدنيا وفي الآخرة ﴾ لەم ژیانی دونیاو، لەو ڕۆژەکەیتریشـدا موژدەی سـەرفرازی و، بەختیاری وەردەگرن، لـە دونیادا خەونی خۆش و باش دەبینن، لە قیامەتیشـدا بەهرەکانی بەهەشت وەدەست دەخەن ﴿ لا تبديل لكلمـات الله ﴾ بەڵێن و فەرمانی خوا هەرگیز گۆڕانیان بە سـەر نایەت ﴿ ذلک هو الفوز العظيم ﴾ تەنها ئەو دەسکەوتەیە ڕزگاری و سەرفرازی گەورەومەزن.

دەسەڵات هەر هی خوایە:

﴿ ٦٥: ولا يحزنـک قولهـم ﴾ نابێبە قسـەی نـارەوای کافران وموشـریکان، خەفەتبـارو دڵ زویرببێت ﴿ إن العـزة لله جميعا ﴾ چونکە بەراستی عیززەت و هێزو دەسەڵاتی کامڵ هەر بۆ خوایە، واتە: دەتوانێ تۆڵە لە سـتەمکاران و بێ باوەڕان بسـێنێ ﴿ وهو السميع العليم ﴾ و هەر ئەویشـە بیسندەی ڕاستەقینەو زاناودانای کامـڵ ﴿ ٦٦: ألا إن لله مـن في السـموات ومن فـي الأرض ﴾ بابزانن! کە بێگومان هەرچی لە ئاسمانەکان و، لە زەویدایە هەر بۆ خوایەو ئەو خۆی خاوەنییەتی و، چی ویست بۆ خۆی بڕیاری لەسەر دەدات، ئیتر ئەو بتانە چۆن دەبنە خوا؟! ﴿ وما يتبع الذين يدعون من دون الله شـركاء ﴾ ئەوانەی بەدەر لەخوا دەپەرسـتن، لە هەقیقەتدا شوێنی هیچ شەریك وهاوبەشێك بۆ خوا ناکەون ﴿ إن يتبعـون إلا الظـن ﴾ هەر وەدووی گومان دەکـەون ﴿ وإن هم إلا يخرصون ﴾ و هیچ بەڵگەیەکیان نییە، جگەلە گۆترەکاری و درۆو دەلەسـە، کە ئەمەیش بۆخۆی هیچ کەڵك و سـودێکی نییە بۆیان ﴿ ٦٧: هو الذي جعل لكم الليل ﴾ خوا هەر ئەوەیە کە شـەوی بۆ بەدی هێناون ﴿ لتسـكنوا فيه ﴾ بۆ ئەوەی ئارامی تێدا بگرن وتیا بحەوێنەوە ﴿ والنهار مبصرا ﴾ و ڕۆژیش بە ڕۆشـن، هەتا ڕێ بە پێویسـتییەکانی خۆتان ببەن ﴿ إن في ذلک لآيات ﴾ بە ڕاسـتی لە دروسـتکردنی و هێنانی شەوو ڕۆژدا، چەندین ئایەت و نیشانە هەیە لەسـەر تاقانەییخوا ﴿ لقوم يسـمعون ﴾ بۆ ئەوکەسانە کە بەڵگە دەبیسن و تێدەفکرێن.

خوا ژن و منداڵ و شەریکی نییە:

﴿ ٦٨: قالـوا اتخـذ الله ولـدا ﴾ هاوبەشـدانەرەکان وتیان: خوا زارۆڵـەو منـاڵی بۆ خۆی دانـاوە، گوایە دەڵێن: فریشـتە کچانی خوان!! ﴿ سـبحانه هو الغني ﴾ خوا لـەو تۆمەتانە پاك و خاوێن و بێخەوشە، بۆخۆیشـی زۆربەرزو بێ نیازە لەهەمووشتێك ﴿ لە مافـي السـموات ومـا فـي الأرض ﴾ هەرچی لـە ئاسمانەکان و زەویدایە، موڵکی ئەوە، ئیتر ئەوچ نیازێکی بە مناڵ هەیە! ﴿ إن عندكم من سـلطان بهذا ﴾ هیچ بەڵگەیەکتان نییە کە: خوا مناڵی هەبـێ ﴿ أتقولون علـى الله ما لا تعلمون ﴾ ئایـا بەرامبەر بەخوا شتێ دەڵێن هیچی لێنازانن؟ ﴿ ٦٩: قل إن الذين يفترون على الله الكذب ﴾ بڵێ: ئەو کەسـانەی کە درۆ بۆ خوا هەڵدەبەسن (ئەڵێن منـداڵی هەیە) ﴿ لا يفلحون ﴾ قەت ڕزگارو بەختیار نابن ﴿ ٧٠: متاع في الدنيا ﴾ لەدونیادا کەمێ خۆشـی و لەزەت دەبەن ﴿ ثم إلينـا مرجعهم ﴾ بۆدوایی تەنها بۆ لای خۆمان دەگەڕێنەوە ﴿ ثم نذيقهم العذاب الشديد ﴾ لە پاشا سزای توندیان پێدەچێژین ﴿ بما كانوا يكفرون ﴾ لەبەر کوفرو بێ باوەڕییان.

داستانی نووح و نەتەوەکەی:

﴿ ٧١: واتـل عليهم نبأ نوح ﴾ تۆ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ هەواڵ و بەسـەرهاتی نووح (پەیامبەر) یان بۆ بخوێنەوە ﴿ إذ قال لقومه ﴾ ئەوحەلە کە: بە هۆزو گەلەکەی خۆیگوت: ﴿ يا قوم إن كان كبر عليكم مقامي وتذكيري بآيات الله ﴾ ئەی هۆزی من! ئەر بەبوونم لەناوتاندا قەڵس و نارەحەتن و، ئامۆژگاریشم بە ئایەتەکانی خوا، لاتان گران دەبێ و پێتان ناخۆش دەبێت ﴿ فعلى الله توكلت ﴾ دەسا چاك بزانن کە: من هەر بە خوای خۆم پشت دەبەستم و، ئێوەیش چی ئەکەن بیکەن گوێم لێ نییە ﴿ فأجمعوا أمركم وشـركاءكم ﴾ ئەوسا ئێوەو گشت پەرستراوەکانتان قسەتان یەكبخەن و هاواریان بۆبەرن، با یارمەتیتان بدەن بۆ دژایەتی و بەربەرەکانێی من ﴿ ثم لا يكن أمركم عليكم غمة ﴾ پاشان با کارو بڕیارتان، ئاشکرا وروون بێ و، دوودڵی تێدا نەبێ، واتە: بە ئاشـکرا سەرجەم دوژمنایەتیم بکـەن! ﴿ ثم اقضوا إلي ولا تنظرون ﴾ پاشـان گشـت پەلامارم بـدەن و، هیچیش مۆڵەتم مـەدەن، دیارە ئەمە ئـەو پەڕمتمانەیە بەخوای گەورە کەپشـتیوانییەتی ﴿ ٧٢: فإن توليتم فما سـألتكم من أجر ﴾ خۆ ئەگەر لە ئامۆژگارییەکانیشـم ڕوو وەرگێرن، لەبەر ئەوە نییە کەمن داوای کرێیەکم لێکردبن، بەڵکو هەر لەبەر لاساری و بەدبەختـی خۆتانـە ﴿ إن أجري إلا علـى الله ﴾ چونکە مزەو پاداشـیمن هەر لای خوایە ﴿ وأمرت أن أكون من المسـلمين ﴾ وفەرمانم پێکراوە کە لە موسڵمانان بم ﴿ ٧٣: فكذبوه ﴾ کە چی (نووح)یان بەدرۆزن داناو باوەڕیان پێنەهێنا! ﴿ فنجيناه ومن معه في الفلک ﴾ ئەو جا ئێمەیش خۆی و ئەوخەڵکە باوەڕیان هێنابووو لە گەڵیبوون لەکەشتییەکەدا، ڕزگارمانکردن ﴿ وجعلناهم خلائف ﴾

و کردماننە جێنشـینی خەڵکە کافرە خنکاوەکان ﴿ وأغرقنا الذین کذبـوا بآیاتنا ﴾ و ئەوانــەش وا بڕوایان بە ئایــەت و بەڵگەکانی ئێمە نەبـوو و بەدرۆیان خستنەوە،گشـتمان نقومکردن بە تۆفان!
﴿ فانظـر کیـف کان عاقبة المنذریـن ﴾ جا بنوارەو بزانە پاشـە ڕۆژی ترسێنراوەکان (ئەوانەی پێغەمبەران ترساندونیان و کەڵکیان لێ وەرنەگـرت) چـۆن بـوو؟ ﴿ ٧٤: ثم بعثنا من بعده رسـلا إلی قومهم ﴾ پاشـان لەدوای (نووح)یشەوە چەند پەیامبەرێکمان نارد (وەکو هوودو، سـالح و..) هەریەکە بۆلای هۆزی خۆی ﴿ فجاؤهم بالبینـات ﴾ جا بــە چەند بەڵگـەو نیشـانەیەکی زۆرەوە چوونە لایـان کە: بڕوایان پێ بهێنــن ﴿ فما کانوا لیؤمنوا بمـا کذبوا به مــن قبل ﴾ کەچیئەمانیش باوەڕیان بەوشـتانە نەکرد کە: لەبەرا هۆزەکــەی نووحیش بەدرۆیان زانــی! ﴿ کذلک نطبع علی قلوب المعتدیـن ﴾ ئێمە هەر ئـاوا مۆرمان نا بەسـەر دڵی ئەوانەدا، مۆر دەنیچن بە سەر دڵی گشت دەستدرێژکاراندا، واتە: ئەوانەی حاشا لە دینیخوا دەکەن.

مووساو فیرعەون:

﴿ ٧٥: ثـم بعثنا من بعدهم موسـی وهارون إلـی فرعون وملإیه بآیاتنــا ﴾ ئەمجارلە پاش ئــەو (پێغەمەران و ئوممەتان)ـەیشــەوە (مووســا)و (هاروون) مان بە نیشـانەو ئایەتەکانی خۆمانەوە ناردە لای فیرعــەون و ناودارانیگەلەکــەی بۆهیدایــەت و ڕێنماییـیـان ﴿ فاسـتکبروا وکانـوا قومـا مجرمین ﴾ جا خۆیان لــە بەرامبەر ئەو ڕاستیەوە بە گــەورە زانی و، هەر موشـریك و تاوانبار بوون ﴿ ٧٦: فلما جاءهم الحق من عندنا ﴾ کە هەق و ڕاسـتی ئێمەیان بۆهات ﴿ قالوا إن هذا لسحر مبین ﴾ وتیان: بێگومان ئەمە مووسا هێناویەتی جادوویەکی ئاشـکرایە، دیارە مەبەسـتیان دەسـت و عەسـایەکەی مووسـا بوو!! ﴿ ٧٧: قال موسی أتقولون للحق لما جاءکم أسحر هذا ﴾ مووسا وتی: چۆن بەو هەق وراستیە کە هاتە لاتــان دەڵێن: ئەمە جادووە، جا ئەگەر من جادووگەربم؟! ﴿ ولا یفلح السـاحرون ﴾ خۆجادووگەران قەت سـەرکەوت و سەرفراز نابــن؟ ﴿ ٧٨: قالوا أجئتنا لتلفتنا عما وجدنا علیه آباءنا ﴾ وتیان: ئایـا بۆ ئــەوە هاتویتە لامان کە ئێمە لەو ئایینــەی باووباپیرانمان لەسـەریبوون وەرمان گێڕی ولامان بدەی ﴿ وتکون لکما الکبریاء فـی الأرض ﴾ وئاغایەتی ومیرایەتی وڵاتی (میسر) بۆئێوە بێ؟ ﴿ وما نحن لکما بمؤمنین ﴾ دەسـا ئێمە بە هیچ شـێوەیەك باوەڕ ناکەین ئێوە پێغەمبەر بن.

مووساو جادووگەرەکان:

﴿ ٧٩: وقال فرعون ائتونی بکل سـاحر علیم ﴾ ئەوسـا فیرعەون کە عەسـاو دەسە سـپییەکەی مووسـای دی وتی: بچن هەرچی جادووگــەری فــرەزان و شـارەزایە بیهێنن بـۆم ﴿ ٨٠: فلما جاء

﴿ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ نُوحٍ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيۡكُم مَّقَامِي وَتَذۡكِيرِي بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلۡتُ فَأَجۡمِعُوٓاْ أَمۡرَكُمۡ وَشُرَكَآءَكُمۡ ثُمَّ لَا يَكُنۡ أَمۡرُكُمۡ عَلَيۡكُمۡ غُمَّةٗ ثُمَّ ٱقۡضُوٓاْ إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَمَا سَأَلۡتُكُم مِّنۡ أَجۡرٍۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيۡنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِي ٱلۡفُلۡكِ وَجَعَلۡنَٰهُمۡ خَلَٰٓئِفَ وَأَغۡرَقۡنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوۡمِهِمۡ فَجَآءُوهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤۡمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِۦ مِن قَبۡلُۚ كَذَٰلِكَ نَطۡبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَٰتِنَا فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ مِنۡ عِندِنَا قَالُوٓاْ إِنَّ هَٰذَا لَسِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمۡۖ أَسِحۡرٌ هَٰذَا وَلَا يُفۡلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِتَلۡفِتَنَا عَمَّا وَجَدۡنَا عَلَيۡهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلۡكِبۡرِيَآءُ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا نَحۡنُ لَكُمَا بِمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٨﴾

السحرة ﴾ جا کە جادووگەرەکان هاتن ﴿ قال لهم موسی ﴾ مووسا پێیگوتن: ﴿ ألقوا ماأنتم ملقون ﴾ ئەوەی کە دەیهاوێژن، دەسـا بیهاوێـژن ﴿ ٨١: فلما ألقوا ﴾ ئینجا ئەوەی کە مەبەسـتیان بوو بیهاوێژن، هاویشـتیان ﴿ قال موسـی ما جئتم به السحر ﴾ مووسا وتــی: دڵنیابن هەرچیتـان هێنا جادوو بوو ﴿ إن الله سـیبطله ﴾ بیشزانن کە بە ڕاستی خوا بەزوویی باتڵ و پووچەڵی دەکات ﴿ إن الله لایصلح عمل المفسـدین ﴾ چونکە هەرگیز خوا کارو کردەوەی خراپــەکاران ڕاسـت ناهێنێ و بــە ئەنجامی ناگەیەنــێ ﴿ ٨٢: ویحق الله الحق بکلماته ﴾ و خوایگەورە بەقسـەو بە بەڵگەکانی خۆی هەمیشە هەق و ڕاستی سەردەخات ﴿ ولو کره المجرمون ﴾ ئەگــەر چی تاوانبارانیـش پێیان ناخۆش بێـت ﴿ ٨٣: فما آمن لموسـی إلا ذریة من قومه ﴾ جا لەسـەرەتاوە چەند تازە لاوێکی هۆزەکەی نەبێ بڕوایان بەمووسـا نەهێنا ﴿ علی خوف من فرعون وملإیهم ﴾ لەترسـیفیرعەون و پیاوەگەورەکانیان ﴿ أن یفتنهم ﴾

کە سـزایان بدەن و لەو ئایینە بەزۆر وەریان گێڕن ﴿ وإن فرعون لعـال فـی الأرض ﴾ بێگومان فیرعەون لەو وڵاتـەدا پیاوێکی خۆ بەزلـزان و دەسـەڵاتدارو ﴿ وإنه لمن المسـرفين ﴾ ویەکێ بوو لە سنوور دەرچووان وسەرلێشێواوان، بۆیە داوای خوایەتی دەکرد!.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِي بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ
قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُواْ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّآ أَلْقَوْاْ قَالَ
مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ
عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ
ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ
خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ
فِي ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ
ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُواْ عَلَى ٱللَّهِ
تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ
أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً
وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ
رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِي ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ
وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُواْ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

مووسا هانی قەومەکەی دەدا پشت ببەستن بەخوا:

﴿ ٨٤: وقال موسى يا قوم ﴾ مووسا وتی: ئەی گەلەکەم! ﴿ إن كنتم آمنتم بالله ﴾ ئەگەر بە راسـتی ئێوە باوەڕتان بە خوا هێناوە ﴿ فعليه توكلوا ﴾ جا دەبێ تەنها پشـت بەو ببەسـتن ﴿ إن كنتم مسلمين ﴾ ئەگەر موسڵمان و ملکەچی فەرمانی ئەو بوون ﴿ ٨٥: فقالوا على الله توكلنا ﴾ جا ئەوانیش وتیان: ئێمە تەنهابە خوا پشت ئەسـتوورین و، کاری خۆمان دایە لای ئەو ﴿ ربنا لا تجعلنا فتنة للقوم الظالمين ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! مەمانخەرە بەرفیتنەو تاقیکردنەوە لەبەر دەسـتی هۆزو گەلی سـتەمکاراندا، تا زاڵ نەبن بەسەرماندا و، لەدین وەرمان نە گێڕن ﴿ ٨٦: ونجنا برحمتک من القوم الكافرين ﴾ و بە میهرەبانی خۆیشـت لە دەسـت هۆزی بێ بروایان -فیرعەون وتاقمەکەی ئەو- رزگارمان بکە ﴿ ٨٧: وأوحينا إلى موسى وأخيه ﴾ و سروشمان بە (مووسا)و(هاروون)ی برای کرد

﴿ أن تبـوءا لقومكما بمصر بيوتا ﴾ کە بۆ قەوم و هۆزەکەی خۆتان لە (میسر)دا چەند ماڵێ بکەنە ئەنواو پەرستگا (ئیبن عەبباس)ئەڵێ: زۆرلـە فیرعەون و لە دام و دەزگای ئەو دەترسـان کە: جەزرەبەو ئازاریان بدەن، بۆیە فەرمانیان پێکرا کە لە ماڵەوە خواپەرسـتیی خۆیان بکەن و، نەچنە کەنیسـەکان ﴿ واجعلـوا بيوتكم قبلة ﴾ وەماڵەکانتان بکەنە قیبلەو رووگەتان ﴿ وأقيموا الصلاة ﴾ و لەوێ بە تێرو تەسەلی نوێژ بکەن ﴿ وبشر المؤمنين ﴾ وبە باوەڕدارانیش مژدە بدە کە: خوای گەورە بەسەرستەمکاراندا سەریان دەخات.

مووسا دۆعا لەفیرعەون و پیاوانی دیوەخانی دەکا:

﴿ ٨٨: وقال موسـى ربنا ﴾ وەمووسا وتی: ئەی پەروەردگارمان! ﴿ إنک آتيت فرعون وملأه زينة وأمولا في الحياة الدنيا ﴾ بەڕاستی تۆ خشـڵ و سـامانی زۆرت لە ژیانی دونیادا بە فیرعەون و دارو دەسـتەکەیدا ﴿ ربنا ليضلوا عن سبيلک ﴾ ئەی پەروەردگارمان! وائێسـتا رێگای راست بەخۆیشـیان و بەنەتەوەکەیشیان چەواشە دەکەن ﴿ ربنا اطمس على أموالهم ﴾ دەسـا ئەی پەروەردگارمان! ماڵ و سامان و داراییەکەیان تەفروتووناکە و، شوێنەواریان مەهێڵە ﴿ واشـدد علـى قلوبهـم ﴾ دڵ ودەروونیان پتر قـورس و ڕەق و ڕەشکـە، دڵیان مۆرکە ﴿ فلا يؤمنوا حتى يـروا العذاب الأليم ﴾ چونکە تا سـزای ئێش پێگەیەنەر نەبینن و تووشـی نەبن، باوەڕ ناهێنـن ﴿ ٨٩: قال قـد أجيبت دعوتكما ﴾ فەرمـووی: دڵنیابن وا داواکەتان وەرگیرا ﴿ فاسـتقيما ﴾ دەسـا ئێوەیش لەو مەیدانەدا سـابت و دامەزراو بن و، لەسـەر کاری خۆتـان خۆڕاگرن ﴿ ولا تتبعـان سـبيل الذين لا يعلمون ﴾ ولەرێـی ئەوانەوە مەچن نازانن کە هەرەشـەی من چەندە سـەختە!. (تەبەریـی) ئەڵێت: پاش چل سـاڵ ئینجا ئـەم دوعایەیان گیرابـوو ﴿ ٩٠: وجاوزنا ببنى إسرائيل البحر ﴾ وەئێمەش وەچەو نەوەی ئیسرائیلمان لە (دەریای سـویس)ەوە پەڕانـدەوە ﴿ فأتبعهم فرعون وجنـوده بغيا وعدوا ﴾ ئینجا فیرعەون و سوپاکەی -بۆ ستەم و دەست درێژی- شوێنیان کەوتن ﴿ حتى إذا أدركه الغرق ﴾ تا ئەو ساتە خەریك بوو بخنکێ و نوقم ببێ ﴿ قال آمنت أنه لا إله إلا الذى آمنت به بنو إسـرائيل ﴾ ئەوسا وتی: وابڕوام هێنا: کە بەدەر لەو خوایە نەوەکانی ئیسرائیل بڕوایان پێ‌هێناوە هیچ پەرسـتراوێکی‌تر نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ وأنا من المسـلمين ﴾ وەمن لەو خەڵکە موسڵمان وملکەچانم کە بۆ خوا ملکەچن.

بەنی ئیسرائیل رزگار دەبێ و، فیرعەون دەخنکێ:

﴿ ٩١: ءآلآن وقد عصيت قبل ﴾ بە فیرعەون وترا: ئێستا کە ملکەچ دەبی وباوەڕ دێنیت، خۆ بێگومان تۆ پێشتر سەر پێچیت کرد و یاخی بوویت ﴿ وكنت من المفسدين ﴾ و لەریزی خەڵکانیموفسید و خراپەکاردا بوویت؟! بە یەقین ئەو جۆرە باوەڕهێنانە -لە کات و ساتی وادا- بێ کەڵکەو قەبووڵ نابێت

﴿ ٩٢: فاليوم ننجيک ببدنک ﴾ جا وا ئەمڕۆ لاشەت لە تیاچوون رزگار دەکەین و، ناهێڵین لە نێو دەریادا تیا بچێت (ئیبن عەبباس) دەڵێ: جوولەکە هێمان لە تیاچوونی فیرعەوندا دوودڵبوون، ئەوسا خوای کارزان فەرمانی دا بە دەریایەکە: جەستەی بێ گیانی بخاتەوە سەر ئاوەکە هەتا بیناسنەوەو دڵنیابن لەتیاچوونی وبزانن خوا نییە، ئەگەرچی خۆیشی داوای خوایەتی دەکرد، پاشان دەریایش فڕێیدایە جێگایەکیدیاریی و بەرزەوە هەتا بەچاو ببینرێ. دووبارە (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەو رۆژە فیرعەون تیاچوو، بەرامبەری /١٠ ی مانگی موحەڕەم بوو، وەکو پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێت: (لما قدم النبي ﷺ المدينة، واليهود تصوم يوم عاشوراء، فقالوا: هذا يوم ظهر فيه موسى على فرعون، فقال النبي ﷺ لأصحابه: أنتم أحق بموسى منهم، فصوموه). واتە: ئەو رۆژە کەپێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە، دیتی وا جوولەکە لە (١٠)ـی موحەڕەمدا بەڕۆژوون، لە بەر ئەوە کە لەو رۆژەدا مووسا سەرکەوتووە بەسەر فیرعەوندا، ئینجا پێغەمبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: ئێوە لەوانە بە مووسا هێژاترن، دەسا ئێوەیش لەوە رۆژەدا بەڕۆژوو بن ﴿ لتكون لمن خلفك آية ﴾ تا بۆ ئەوانەی دوای تۆ ببێتە پەندو ئامۆژگاری ﴿ وإن كثيرا من الناس عن آياتنا لغافلون ﴾ چونکە بێگومان زۆربەی خەڵکی لەنیشانەکانی ئێمە بێ ئاگاو خافڵن، بۆیە وا ملی خۆیان دەشکێنن.

خۆشگوزەرانی بەنی ئیسرائیل:

﴿ ٩٣: ولقد بوأنا بني إسرائيل مبوأ صدق ﴾ بێگومان دوای ئەوە کە فیرعەونمان لەناو برد، بەنی ئیسرائیلمان لەجێگەیەکی چاك و شیاو لە وڵاتی (شام و میسر) دامەزراند ﴿ ورزقناهم من الطيبات ﴾ وڕۆزی چاك و پاکمان پێدان ﴿ فما اختلفوا حتى جاءهم العلم ﴾ جا هەتا زانینیان بۆ نەهات دەبارەی هەموو کێشەکانیان بۆ ناسینی هەق وناهەق جیاوازیان نەبوو، لە فەرمودەیەکدا هاتووە: (إن اليهود اختلفوا على إحدى وسبعين فرقة، وإن النصارى اختلفوا على إثنتين وسبعين فرقة، وستفترق هذه الأمة على ثلاث وسبعين فرقة، منها واحدة في الجنة، وثنتان و سبعون في النار. قيل من هم يارسول الله؟ قال: ما أنا عليه وأصحابي) رواه الحاكم. بێگومان جوولەکە بوونە (٧١) دەستەوبەستە، فەلەکانیش بوونە(٧٢) دەستە، لەئایندەشدا ئەم ئوممەتی منە دەبێتە (٧٣) بەش، تەنها یەکێکیان بەهەشتییە، (٧٢)کەی تری دۆزەخین، لێیان پرسی: دەبێ ئەو

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَآءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِن كُنتَ فِى شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

یەکە بەهەشتییە کامانە بن؟ فەرمووی: ئەوانەن ئەو رێبازە دەگرن من و هاوەڵانمی لەسەرە ﴿ إن ربك يقضي بينهم يوم القيامة ﴾ بەراستی پەروەردگاری تۆ لە رۆژی قیامەتدا لەنێوانیاندا بڕیار دەدا ﴿ فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ سەبارەت بەوەی لە دونیادا تێیدا ناکۆك بوون، واتە: لەبارەی پەیامبەرەوە ﷺ داوەری خۆی دەکاو تۆڵەش دەسێنێ.

کتێبە پێشووەکانیش ئەرێ بۆ قورئان دەکەن:

﴿ ٩٤: فإن كنت في شك مما أنزلنا إليك ﴾ جا ئەگەر گومانێکت هەبێ لەوەدا بۆمان دابەزاندوویت ئەی پێغەمبەر ﷺ ﴿ فاسأل الذين يقرأون الكتاب من قبلك ﴾ دەبچۆ لەو پیاوچاکانە لەپێش تۆوە کتێب و نامەی (تەورات و ئینجیل) یان ئەخوێند پرسیار بکە، دیارە خۆ بەدینی خۆیان موسڵمان بوونە، وەك عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ﴿ لقد جاءك الحق من ربك ﴾ بێگومان لە لایەن

پەروەردگارتــەوە هەقت بۆ هاتووەو گومانی تێدا نییە ﴿ فلا تكونن مــن الممترين ﴾ جا كەواتە لــەو خەڵكە دوودڵ و بەگومانە مەبە. (قەتادە) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((لا أشـك ولا أسأل)) واتە: نە شك وگومانم هەیە، وەنە لە كەسێكیش دەپرسم. ﴿ ٩٥: ولا تكونن من الذين كذبوا بآيات الله ﴾ هەرگیز ناشێ لەوانە بیت

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَـٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَـٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَـَٔامَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ ٱنظُرُوا۟ مَاذَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِى ٱلْـَٔايَـٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَـٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

كە بڕوایان بە ئایەت و نیشــانەكانی خــوا نییەو بەدرۆیان داناون ﴿ فتكون من الخاسرين ﴾ ئەوسا تۆش لە زیانباران دەبیت ﴿ ٩٦: إن الذين حقت عليهم كلمـة ربک ﴾ بێگومان ئەوانەی فەرمان و گفتی ئەزەلی پەروەردگاری تۆیان لێهاتەدی، بۆ ســزادانیان لەبەر بەدرۆدانــان (وەك فیرعەون) ﴿ لا يؤمنون ﴾ باوەڕناهێنن ﴿ ٩٧: ولوجاءتهـم كل آية حتى يروا العذاب الأليـم ﴾ ئەگەرچی هەمو بەڵگەو نیشانەیەكیشیان بۆ بێت، تا سزای ئێش پێگەیەنەر بەچاوی خۆیان دەبینن، دیارە ئەو كاتەش هیچ كەڵكی نابێ بۆیان.

مەر قەومەكەی (یونس) بەر لەدیتنی سزا ئیمانیان هێنابێ:

﴿ ٩٨: فلولا كانت قرية آمنت فنفعها إيمانها ﴾ دەبا خەڵكیشارێ – لەو شارانەی هەرەشەیان لێكرا بە سزا، ئەگەر باوەڕ نەهێنن – بەر لە هاتنی سزا باوەڕیان هێنابا، تا باوەڕەكەیان سوودی هەبووبا بۆیان و لە ســزاكە لادرابان، كەچی هیچ كامێكیان بەر لە دیتنی ســزاكە باوەڕیان نەهێناو، بۆ دواییش ســوودیان لێ نەبینی ﴿ إلا قـوم يونس ﴾ بەڵام هۆزو نەتەوەكەی یونس ﴿ لما آمنوا ﴾ كاتێ باوەڕیان هێنا بەر لە هاتنی سزاكە ﴿ كشفنا عنهم عذاب الخزى فى الحياة الدنيا ﴾ ئێمەش ســزای ئابڕووبەرو ریسواكەرمان لێلادان لە ژیانی دونیادا، واتە: لەنێو گوندو شارە پێشووەكاندا خەڵكێ نەبوو بــەر لەكاتی دیتنی ســزا باوەڕبێنن بە پەیامبەرەكەیان و ســوودی بووبــێ بۆیان، هۆزو نەتەوەكەی یونس نەبێ ﷺ، ئەوان بەر لە دیتنیســزاكە دەست بەجێ تەوبەیان كردو گەڕانەوە بۆلای خوا، خواش تەوبەی لێوەرگرتن و بەهرەمەندبوون ﴿ ومتعناهم إلى حين ﴾ وهەتا ماوەیەكیش –پاش ئەوە– ژیانمانن وگوزەرانمان پێدان.

مەردم بەزۆر باوەڕ ناهێنن:

﴿ ٩٩: ولو شـاء ربک لآمن من فی الأرض كلهم جميعا ﴾ ئەگەر پەروەردگارت ویستبای بە زۆر باوەڕ بە خەڵك بێنێ، ئەوا هەرچی لــەم زەویەدا یە (ئینس) و (جن) تێكرا، بــە زۆر باوەڕیان دەهێنا ﴿ أفأنـت تكره الناس ﴾ ئاخۆ تۆ ئــەی پێغەمبەر! لە خەڵك زۆر دەكەیــت ﴿ حتى يكونـوا مؤمنين ﴾ تا بە ناچــاری باوەڕبێنن و ببنە بــڕوادار؟! دیارە كاری وا ڕەوا نییە ﴿ ١٠٠: وما كان لنفس أن تؤمــن إلا بإذن الله ﴾ وە بۆ هیچ كەســێ نەبووە –بەئارەزووی خــۆی– باوەڕ بێنــێ، ئەگەر خوا نەیویســتبێ، كەوابوو دڵگران مەبە بۆیان ﴿ ويجعل الرجس على الذين لا يعقلون ﴾ و خوا ســزا بۆ ئەوانە دەبڕێتەوە كە: لە نیشــانەكانی ئــەو تێنافكرێن، هەتا سوودیان لێ وەرگرن.

لەئاسمان وزەوی بڕوانن چی دەبینن؟

﴿ ١٠١: قـل أنظـروا مـاذا فـى السـموات والأرض ﴾ بڵــێ: –بەكافران– بەوردی سەیرێكی ئاسمانەكان و زەوی بكەن، بزانن چــی دەبینن؟ بۆ بەڵگەی وەحدانییــەت و تاك وتەنیایی خوا، لە خــۆرو مانگ و شــەوو ڕۆژو باران و هەورو شــاخ و ڕووبارو بەرزی ونزمــی و.. هتد ﴿ وما تغنى الآيـات والنذر عن قوم لا يؤمنون ﴾ ئەرچــی ئەو هەمو بەڵگەو نیشــانەو ترســێنەر و پێغەمبەرانە كار ناكاتە ســەر گەلێك –لەئەزەلدا بە هۆی لاســاری خۆیانەوە بۆیان بڕابێتەوە– باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٠٢: فهل ينتظرون إلا مثل أيام الذين خلوا من قبلهم ﴾ مەگەر هەر چاوەڕوانی ڕۆژانێك نین وەكو ڕۆژانی ئەوانــەی بەرلەوان بــوون و نەمان؟ وەكــو ڕۆژەكانی گەلی نووح و عادو ســەموود.. ﴿ قـل فانتظروا إنى معكم مـن المنتظرين ﴾ بە هەڕەشــەوە پێیان بڵێ: دەسا ئێوە چاوەڕوان بن بۆ سزا، بەڕاستی

منیش لەگەڵ ئێوەدا لە چاوەڕوانانم بۆ تیاچوونتان ﴿ ١٠٣: ثم ننجی رسلنا والذین آمنوا ﴾ پاشان لەنێو ئەواندا پەیامبەرەکانمان و ئەوانەی باوەڕیان هێناوە لەو سزایە ڕزگار دەکەین ﴿ کذلک حقا علینا ننجی المؤمنین ﴾ ئاواش مافێکی نەگۆڕاوە لەسەر ئێمە: کە دەبێ بڕواداران لەوجۆرە بەڵایانە ڕزگار بکەین.

خوا بەتەنیا بپەرستن و پاڵی پێوە بدەن:

﴿ ١٠٤: قل یاأیهاالناس إن کنتم فی شک من دینی ﴾ بڵێ ئەی خەڵکینە! ئەگەر ئێوە لە ڕاستی و دروستی ئەم ئایینەم بەگومان ودوودڵن ﴿ فلا أعبد الذین تعبدون من دون الله ﴾ دڵنیابن –جگە لە خوای گەورە– ئەوانەی وا ئێوە ئەیانپەرستن، من نایانپەرستم ﴿ ولکن أعبد الله الذی یتوفاکم ﴾ وبەڵکو من هەر ئەو خوایە ئەپەرستم کە ئێوە ئەمرێنێ ﴿ وأمرت أن أکون من المؤمنین ﴾ وفەرمانیشم پێکراوە کە: لە بڕواداران بم ﴿ ١٠٥: وأن أقم وجهک للدین حنیفا ﴾ و پێیشم وتراوە کە: دەبی بە ڕاست و ڕەوانی، هەر لە ئایینی ئیسلام رووبکەم ﴿ ولا تکونن من المشرکین ﴾ و دەستووریشم پێدراوە کە هەرگیز لە موشریکان نەبم ﴿ ١٠٦: ولا تدع من دون الله ما لا ینفعک ولا یضرک ﴾ ونابێ جگە لە خوا، شتێ وا بپەرستی کە: نە سوودت پێ بگەیەنێت نەزیانت لێبدا ﴿ فإن فعلت فإنک إذا من الظالمین ﴾ جا ئەگەر کاری واتکرد، واتە: هاوارت بۆ غەیری خوا برد، بێگومان تۆ لە ستەمکارانی و، چاوەڕوانی سزاشبە ﴿ ١٠٧: وإن یمسسک الله بضر فلا کاشف له إلا هو ﴾ ئەرخواش تووشی زیانێکی کردیت، جگەلە خۆی هیچ لادەرێکی نییە ﴿ وإن یردک بخیر فلا راد لفضله ﴾ و ئەگەر نیازی چاکەیەکی پێکردیت، دیسان هیچ ڕەتکەرەوەیەکی نییە، مەبەست ئەوەیە کە تەنها خوایە دەتوانێ چاکەو خراپە، کەڵک و زیان بهێنێ، یان لای بدات لێت، کە وابوو دەبێ تەنها ئەویش بپەرستی و هەر لەویش هاوار بکەیت. (ئیبن کەسیر) لە (ئەنەس)ـەوە فەرموودەیە دەگێڕێتەوە دەڵێت: (اطلبوا الخیر دهرکم کله، وتَعَرّضوا لنفحات رحمة الله، فإن لله نفحات من رحمته، یصیب بها من یشاء من عباده، واسألوه أن یستر عوراتکم، ویؤمن روعاتکم). واتە: هەمیشە خێرو چاکە بخوازن و، بەردەوامیش خۆ بخەنە بەر سۆزو نەسیمی خوا، چونکە میهرەبانی خوا گەلێ زۆرە، بەهەرکەسێکیش حەز بکا لەبەندەکانی دەیداتێ.. دەسا داوا بکەن با کەم وکورتییەکانتان داپۆشێ و، لەترسیش ئەمینتان بکاتەوە ﴿ یصیب به من یشاء من عباده ﴾ وحەز بە چارەی هەرکەسێك بکات لەبەندەکانی خۆی، میهرەبانییەی پێدەبەخشێ و، تووشی چاکەی دەکات ﴿ وهو الغفور الرحیم ﴾ تەنها هەر خۆیەتی زۆر پۆشەرو لێبووردەو، میهرەبان و ڕەحیم و دلۆڤان ﴿ ١٠٨: قل یا أیها الناس قد جاءکم الحق من ربکم ﴾ بڵێ: ئەی خەڵکینە! وا لە لایەن پەروەردگارتانەوە قورئان وپێغەمبەرتان بۆ هات ﴿ فمن اهتدی ﴾ ئینجا هەر کەسێك ڕێی ڕاست بەدی بکا ﴿ فإنما یهتدی لنفسه ﴾ دیارە هەر بۆ خۆی ڕێنوێنەو، کەڵکی هەر بۆ خۆی ئەبێت ﴿ ومن ضل فإنما یضل علیها ﴾ هەر کەسێکیش گومراو سەلێشێواو بوو، هەرخۆی زیانی لێدەکەوێت ﴿ وما أنا علیکم بوکیل ﴾ خۆ منیش بریکاری ئێوە نیم، هەتا کارو کردەوەتان بپارێزم و ڕاستتان بکەمەوە ﴿ ١٠٩: واتبع ما یوحی إلیک ﴾ هەرلەو فەرمانە پەیرەوی بکە بەوەحی بۆتدێ ﴿ واصبر حتی یحکم الله ﴾ وئارامت ببێ –لە ژێر ئازارو ئەشکەنجەدا، تا ئەو ڕۆژە دێت کە خوا بۆخۆیداوەری دەکا ﴿ وهو خیر الحاکمین ﴾ وکە هەر ئەویشە لە گشت دادوەرەکان بۆ بەندەکانی خۆی بەعەداڵەت ترو باشترە، چونکە بەهەق و عەداڵەت داوەری دەکا.

هەندێ ئەڵێن: ئەم ئایەتەی (واصبر) بە ئایەتی (قیتال) نەسخ کراوەتەوە. (ئیبن عەبباس)یش ئەڵێ: هەر کە ئەم ئایەتە هات، پێغەمبەر ﷺ خێرا ئەنسارییەکانی کۆ کردەوەو فەرمووی: (إنکم سترون بعدی أثرة، فاصبروا حتی تَلْقَونی) بوخاری/کتاب الفتن ٩٢/ بابی/٢. واتە: پاش من دەبینن کەخەڵکی لەبەردونیا ئیش وکاریان پێ دەسپێردرێ (واتە: لەسەردەمی مندا رووناداەت) دەسا تادەگەنە من بە ئارام وخۆ ڕاگربن و مەیکەنە هەراو کێشە.

کۆتایی تەفسیری (یونس) زۆر سوپاس بۆخوای کارجوان.

سوورەی (هوود)ـە

مەککەییەو(١٢٣) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە خاوەنشکۆیە، وەکو سوورەتەکانی تری مەککە باس دەکا لە بیرو باوەڕو یەکخواپەرستی و، پەیام و، پاداش وتۆڵە، کەمێکیش درێژەدەدا بە داستانی هەندێ لە پەیامبەران علیه السلام بۆ دڵدانەوەی سەرداری پەیامبەران موحەممەد ﷺ تابە ئارام وخۆڕاگربێ لەسەر ئازارو ئەشکەنجەی دڵڕەقەکانی قورەیش، بە تایبەت پاش مردنی (ئەبوو تالیبی) مامی و، (خەدیجە) خاتوونی هاوسەری: ئایەتەکان پەیتا پەیتا دەهاتن، نەهامەتی و بەڵای پەیامبەرانیان بۆ باسدەکرد، بۆ دڵقایم بوونی و، ماندوو نەبوونی.

بۆ یەکەمجار (قورئان) دەنرخێنێ کە: چەندە ڕاست و دروستەو، هیچ‌کات ناتەواوی و نەگونجاوی تێدا نییە، چونکە لە لایەن خوایەکی زاناو داناوە نێردراوە، ، ئینجا هەندێ بەڵگەی بوونەوەر دەخاتە پێش چاویان، بەڵکو لە سەرکێشی خۆیان بسڵەمێنەوەو، بەتەنیا روو لە خوا بکەن، گەلێ نموونەشیان بۆ دێنێتەوە و، پاشان

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

سُورَةُ هُودٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا۟ مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾

دەڵێ: کەڕو کوێرو بیناو ژنەوا وەکو یەك نین، پاشان دێتە سەرباسی پەیامبەرەکان، بۆ یەکەمجار لە (نووح)ـە وە دەست پێ دەکات، چونکە "لە پاش تۆفانەکەوە" بە باوکی دووەمی ئادەمزاد دادەنرێ. وەلە هەمووشیان تەمەندرێژتر و، بە ئارامتریش بووە، پاش ئەویش باسی (هوود) دێت- کەئەم سوورەتەی بەردەستمان، لە بەر قارەمانێتی و جوامێری خۆی بە ناوی ئەوەوە ناونراوە، پەیامبەری گەلێکی سەرسەختی کەللە رەقی بێ وێژدانی لەخشتەچووی بەلاشەو قەبارەبوون!، بۆیە خوا (با)یەکی زۆر توندو ساردو سەختی بۆ ناردن و لە ریشە هێنانی. بۆ دواتر باسی (سالح) پەیامبەر دێت، لەپاشان (لووت)یش، ئینجا (شوعەیب و مووساو هاروون) سەلامی خوا لەسەرهەموویان بێت.

لە کۆتاییدا بەسەرهاتی چەند نەتەوەو گەلێ باس دەکات بۆ پەندو ئامۆژگاری قورەیش و هاوبیرەکانیان، بەشکو دابچڵەکێن و، دەست لەو ئازارو ئەشکەنجە بەرامبەر بە پەیامبەر ﷺ هەڵبگرن.

لەبەر گرنگی و سامناکی ئەم سوورەتەیە لە (مەسنەدی) ئەبوو(یەعلا)دا -کە ترمزی هێناویەتی-: (ئەبووبەکر) خوا رازی بێ لێیان وتی: لە پێغەمبەرم پرسی ﷺ: بۆچی وا زوو پیربوویت؟! ((قال: شیبتني سورة هود، والواقعة، وعم يتساءلون، وإذا الشمس كورت)، وفي رواية (هود وأخواتها)) فەرمووی: سوورەتەکانی (هوود، واقیعە، نەبەو، تەکویر) لە ریوایەتێکدا دەڵێ: (هوود) و هاووێنەکانی ئەو بوو پیریانکردم!.

قورئان بەڵگەی تاك و تەنیایی خوایە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الر ﴾ ئەم جۆرە پیتانەش هەر لەوپیتانەن کەئەم قورئانەیان لێپێك‌هاتووە، دەسا ئەگەر دەتوانن ئێوەش وێنەی بهێنن ﴿ كتاب أحكمت آياته ﴾ ئەم نامەیە -کە لە لایەن خواوە نێردراوە- کتێبێکە گشت ئایەتەکانی رێکو پێکن دەستکاری ناکرێن. ﴿ ثم فصلت من لدن حكيم خبير ﴾ لە پاشان هەر لە لایەن خوایەکی کاردروستی ئاگادارەوە" نەك لە لایەن ئەو پەیامبەرەوە -وەك ئەوان دەڵێن- بەجوانی حەڵاڵ و حەرامەکانی شی‌کراونەتەوە ﴿ ٢: ألا تعبدوا إلا الله ﴾ نێردراوە کە بە ئێوە بڵێ: بێجگە لە خوای باڵادەست نابێ کەسی‌دی بپەرستن ﴿ إنني لكم منه نذير وبشير ﴾ چاکیش بزانن‌کە: من لە لایەن ئەو (خوا) لەکارزانەوە ترسێنەرو موژدەدەرم بۆگشت خەڵکانی راساڵ و لاسار ﴿ ٣: وأن استغفروا ربكم ثم توبوا إليه ﴾ کە دەبێ‌لە پەروەردگاری خۆتان داوای لیبووردن بکەن، پاشان تەوبە لە شیرك بکەن و بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو ﴿ يمتعكم متاعا حسنا إلى أجل مسمى ﴾ ئەوسا ئەویش هەتا ماوەیەکی دیاریکراو بۆتان بەهرەمەندتان دەکات و بە خۆشی رائەبوێرن وبۆخۆتان دەژین ﴿ ويؤت كل ذي فضل فضله ﴾ وە فەزڵ و چاکەی خۆی دەدا بە هەموو خاوەن فەزڵ و چاکەیەك ﴿ وإن تولوا فإني أخاف عليكم عذاب يوم كبير ﴾ خۆ ئەر لە باوەرهێنان روویان وەرچەرخاند، ئەوا بێ‌گومان من لەسزای رۆژێکی گەورەتان دەترسم، واتە: رۆژی قیامەت ﴿ ٤: إلى الله مرجعكم ﴾ بەئاگاشبن کە: تەنها بەرەو لای خوا دەگەڕێنەوە ﴿ وهو على كل شئ قدير ﴾ ئەویش بەسەر هەموو شتێکدا بەدەسەڵات و بەتوانایەو، پاداش و تۆڵەی گشت‌کارێکتان دەداتەوە.

خوا لە هەموو شتێ بەئاگایە:

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: (ئەخنەسی کوری شورەیق) کاتێ سەردانی پەیامبەری کرد، سوێندی بۆ خوارد کە: من تۆم زۆر خۆش‌دەوێ،

کەچی دڵی پڕبوو لە پیلان و نیفاق، جا ئەم ئایەتە هات وفەرمووی:
﴿ ٥: ألا إنهم يثنـون صدورهم ﴾ چاك بێداربن! کە: ئەوکافرو موشـریکانە سەرو سـینگیان خوار دەکەنەوەو سرتە سرت دەکەن دژی موسـڵمانەکان ﴿ ليستخفوا منه ﴾ تابە خەیـاڵی خۆیان بەو سرتە سرتەیان گزی و پیلانەکانیان لەخوا بشارنەوەو دەرنەکەوێ!
﴿ ألا حين يستغشـون ثيابهـم ﴾ چاك هوشـیاربن! ئەوکاتە کە بەجل وبەرگەکانیان سەروسینگیان دادەپۆشن، -تاپیلانەکانیان دەرنەکەون- خوای باڵادەست بەهەموو شتێکیان بەئاگایە.
﴿ يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ بەهەموو ئەوشتانەیان دەزانێ کە: دەیشـارنەوە، یان دەیخەنە روو بەئاشـکرا دەیکەن ودەیڵێن ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ چونکە بۆ خۆی زانایە، بە هەرشـتێ لە سینگ ولە نێو دڵەکاندایە، چ جای پیلان و سرتە سرتیان.
زۆر سـوپاس بـۆ خوایکارجوان کە لەم جزمـی (١١)یە بوومەوە لە (٢٧)ی شـەعبانی (١٤١٥)ك، بەرامبەر بـە کانوونی دووەمی (١٩٩٥)ی ز. بەردەوامیـش چاوەڕوانـی فـەزڵ و میهرەبانـی و دلۆڤانیێتی ئەوم.

کۆتایی جزمی ١١، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٦: وما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها ﴾ هەموو رەوکەرو گیـان لەبەرێکی ئەم زەویە (مرۆڤ و ئاژەڵ و زیندەوەرانیتر) ژیان وگوزەرانیان هەموو لەسـەر خوایەو، بۆخۆیشـی بڕیاریداوە کە: دەبێ بیانژیینێ ﴿ ويعلم مستقرها ومستودعها ﴾ بێ لەوەیش، بەشوێن و بنکەی سەرەکی و، جێی ئەمانەت و کاتیشیان ئاگادارەو دەزانێ، یان بڵێین: چاك دەزانێ لەکوێ دەژین و، لەکوێش دەمرن ﴿ كل في كتاب مبين ﴾ سـەرلەبەری هەموو ئەوانە لە نامەیەکی روون واتە لە (لوح المحفوظ) دا پێش ئەوەی کە بوونەوەر دروست بکرێ لای خوا نووسـراوە، ئایەتی: (٣٨) لە سـوورەتی (ئەنعام) کـە دەفەرموێ: (وما من دابة في الأرض ولا طائر يطير بجناحيه..) لەگـەڵ (وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها إلا هو..) ٥٩/٦ هەر جەخت لە سەرئەو راستیە دەکەنەوە.

ئاسمان و زەویی وەدیهێناو تەختی فەرمانڕەواییشی لەسەر ئاوبوو:

﴿ ٧: وهـو الـذي خلق السموات والأرض في سـتة أيـام ﴾ هـەر ئەوخوایەیـە ئاسمانـەکان و زەوی لەمـاوەی شـەش ڕۆژدا دروسـتکرد، جا ئیتر خوایەکی بە دەسەڵاتی ئاوا، چۆن ناتوانێ زیندووتـان بکاتەوە؟ ﴿ وكان عرشـه على الماء ﴾ وهێمان تەخت و عەرشەکەیشـی -پێش دروسـتبوونیان- هەر لەسەرئاوبوو، لەم بارەیەوە ئەم فەرموودانەش هاتوون:
١) لە(مەسـنەدی پێشـەوا ئەحمـەد)دا هاتووە: (عوقەیلی) دەڵێ: لەپێغەمبەرم ﷺ پرسـی: (أين كان ربنا قبل أن يخلق خلقه؟) ئاخۆ بـەر لـە دروسـتکردنی بەدیهێنراوەکان، پەروەردگارمـان لەکوێ

۞ وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ كُلّٞ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ﴿٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۗ وَلَئِن قُلۡتَ إِنَّكُم مَّبۡعُوثُونَ مِنۢ بَعۡدِ ٱلۡمَوۡتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿٧﴾ وَلَئِنۡ أَخَّرۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ إِلَىٰٓ أُمَّةٖ مَّعۡدُودَةٖ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحۡبِسُهُۥٓۗ أَلَا يَوۡمَ يَأۡتِيهِمۡ لَيۡسَ مَصۡرُوفًا عَنۡهُمۡ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٨﴾ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِنَّا رَحۡمَةٗ ثُمَّ نَزَعۡنَٰهَا مِنۡهُ إِنَّهُۥ لَيَـُٔوسٞ كَفُورٞ ﴿٩﴾ وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ نَعۡمَآءَ بَعۡدَ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّيٓۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٞ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٞ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكُۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ وَضَآئِقُۢ بِهِۦ صَدۡرُكَ أَن يَقُولُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٞۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

بووبێ؟! ((قال: كان في عماء)) أي فوق سحاب عاليا عليه ما تحته هـواء وما فوقه هواء) فەرمووی: بەرزو بڵندبوو لەسـەر هەورێك، نـە لەژێریەوە (هەوا) هەبوو، نە لەبانییـەوە ((ثم خلق العرش بعد ذلك)) پاش ئەوەعەرشەکەیشیدروستکرد.
٢) سـئل ابن عباس عن قول الله: (وكان عرشـه على الماء) على أي شـئ كان الماء؟ قال: على متن الريح / إسنادة صحيح. لە (ئیبن عەبباس) دەپرسـن: ئەرێ باشـە کە تەختـی فەرمانڕەوایی خوا لەسـەر ئاو بووبێـت، دەبێ ئاوەکە لەسـەرچی بووبێت؟ گوتی: لەسەر پشتی ((با)) بوو!
٣) وفي صحيح ((مسـلم)) عن عبدالله بن عمرو قال: قال رسـول الله ﷺ: ((إن الله قـدر مقاديـر الخلائـق قبل أن يخلق السـموات والأرض بخمسـين ألف سنة، كان عرشـه على الماء))، واتە: بەر لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویی (بەپەنجا هەزار ساڵ) خوای گەورە ئەندازەگیری گشت شتێکی کردو، ئەو دەمەش عەرشەکەی

لەســەر ئاو بوو ﴿ ليبلوكم أيكم أحسـن عملا ﴾ ئەم بوونەوەرەی دروسـتکرد بۆئەوەی تاقییتان بکاتەوە: ئایـا کامتان کردەوەتان چاکترە ﴿ ولئن قلت إنكم مبعوثون من بعد الموت ﴾ سوێند ئەخۆم ئەگەر بشـڵێیت: بێ شك ئێوە پاش مردن زیندوو ئەکرێنەوەو تۆڵە دەدرێـن ﴿ ليقولن الذين كفروا ﴾ بە تەئکیـد ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕن ئەڵێن: ﴿ إن هذا إلا سـحر مبين ﴾ ئەم قسەوباســە تۆ دەیکەیت و دەی‌ڵێیت جادوویەکی ئاشکرا بەولاوە شتێکی تر نییە ﴿ ٨: ولئـن أخرنـا عنهم العذاب إلى أمة معـدودة ﴾ خۆ ئەر بۆ ماوەو ســاتێکی ژمێرراوو کەمیش بێت سـزایان لێ دوور بخەینەوە ﴿ ليقولن ما يحبسـه ﴾ خێرا بەگاڵتەوە ئەڵێن: باشـە ئەبێ ئەو سـزایە چی دوای خستبێت، بۆ نەهات؟! ﴿ ألا يوم يأتيهم ليس مصروفـا عنهـم ﴾ بێداربن! کەئەو ڕۆژەی سـزایان بۆدێ، قەت لێیان لانادرێ و، خۆ دەرباز ناکەن و، کەسێکیش ناتوانێ قوتاریان بـکا لێی ﴿ وحاق بهم ماكانوا بة يستهزئون ﴾ وەئەو سـزایەش ئەوان گاڵتەیان پێ دەکرد دووچاریان ئەبێ و داوێنیان ئەگرێت.

مرۆ زۆر سپڵەو بێبارە:

﴿ ٩: ولئن أذقنا الإنسـان منا رحمة ﴾ بێسـۆ ئەگــەر لەفەزڵ و میهرەبانی خۆمانەوە خۆشـیو ئاسوودەییمان بەئادەمزاد چیشتبا، واتە: رزق و ڕۆزی فراوانمان پێدابا ﴿ ثم نزعناها منه ﴾ پاشـان ـهەربۆتاقیکردنــەوە- لێمان ســەندبایەتەوە ﴿ إنه ليؤس كفور ﴾ بێگومان زۆر بێ ئومێدو سـپڵەو ناسـوپاس دەبـێ ﴿ ١٠: ولئن أذقناه نعماء بعد ضراء مسـته ﴾ خۆ ئەگەر دوای ئەو تەنگانەیەش خۆشـی و لەشیساغ و رزق و ڕۆزیمان پێچیشتبا ﴿ ليقولن ذهب السيئات عني ﴾ بـە فیزێکەوە ئـەڵێ: تازە ئیـتر هەرچیمایەی بەدی و ناخۆشـی بوو لێمانەوە دوورکەوتەوەو، کاتی بەسـەرچوو و، جارێکـی تر هەژاری و ناخۆشـی دووچارم نابێتـەوە! ﴿ إنه لفـرح فخور ﴾ دەبینی کە هەمیشـە لەخۆشـی و خۆ قەفکردن و بایی بوون و چەواشـەگەریدایەو، ڕێی ڕاسـت ناگرێت، مرۆڤی لارولاسارو بێدین هەردەم ئاوایە ﴿ ١١: إلا الذين صبروا وعملوا الصالحات ﴾ جگە ئەوانەی وا ئارامیان هەیەو، لەکاتی نارەحەتیدا خۆیـان دەگـرن و، ئاکارەچاکەکانیش ئەنجـام دەدەن، لەکاتی فراوانـی رزق و ڕۆزی و خۆشـحاڵیدا ﴿ أولئک لهـم مغفرة وأجر كبير ﴾ بەشـی ئەوانە لیبـووردن و پاداش و مـزەی زۆر فراوان و گەورەیە لای خوا.

موشریکان پێغەمبەر تەنگەتاو دەکەن:

﴿ ١٢: فلعلک تارک بعض ما يوحى إليک ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ لەبەرسوووربوونیان لەسەر کوفرو بێباوەڕی، خەریکە لەهەندێ لەو قورئانەی بە وحی و بەسروش بۆتدێ خۆت هەڵاوێری ﴿ وضائق به صدرک ﴾ و لەوانەشـە سـینگ و دڵت تەنگ ببێ ﴿ أن يقولوا لولا أنزل عليه كنز ﴾ کە دەڵێن: ئەوە بۆ گەنجینەی و سـامانێکی بۆدانەبەزێنرا لەزێروو لە زیوو.. هتد بائاوا هەژارو بێنەوا نەبووبا! ﴿ أو جاء معه ملک ﴾ یان ئەی بۆ فریشـتەیەکی لەگەڵ نەهات؟ شـایەتی بۆبدات ﴿ إنما أنت نذير ﴾ جا تۆ لەبەر قسـەی ئەوانە خەفـەت مەخۆ -ئـەی پێغەمبەر! ﷺ- چونکە تـۆ تەنها هەر ترسـێنەرو گەیەنەریت، جـا ئیتر لە باتیدڵگرانـیو نارەحەتی، دڵخۆشو سـینگ گوشـادبەو، لەو قسـانەیان نیگەران مەبە بەڵکو وەکو ئەو هەموو پێغەمبەرانەبـە بەرلەخۆت بوون، چونکە هەموو تانەو تەشـەرێکیان لێدان وبەئارامیشـبوون ﴿ والله على كل شئ وكيل ﴾ وە خوا خۆیشـی بەسەر هەموو شـتێکا ئاگادارو بریکارو چاودێـرە ﴿ ١٣: أم يقولون إفتـراه ﴾ یان دەڵێن: موحەممەد ﷺ خـۆی ئەم قورئانــەی هەڵبەسـتووەو داویەتە پاڵی خـوا؟! ﴿ قل فأتوا بعشـر سـور مثله مفتريـات ﴾ پێیان بڵێ: جـا ئەگەر ئێوە ئــەو قورئانە بەدرۆو هەڵبەسـراو دەزانن، دەسـا فەرموون ئێوەش دەسوورەتی هەڵبەستە -وەك خۆتان دەڵێن- وەکو ئەو بهێنن کە: لەهەموو ڕوویەکەوە وەکو ئەو وابن. بەڵێ.. پاش بەرامبەر وەستانیان و "تەحەددا" کردونیان بە هێنانی دە سوورەت وەکو ئەو، ئەوساش دەسەوسـان وەسـتانیانو، پەککەوتنیـان؛ فەرمـووی: دە ئەگەر ئەوەشـتان پێناکرێ، دە فەرموون تەنها یەك سـوورەت بهێنن. ﴿ وادعوا من اسـتطعتم من دون الله ﴾ هەرکەسیش دەتوانن -بێ لەخوا- بانگـی بکەن بۆ هاوکاریتان ﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ڕاسـت ئەکەن دەڵێن ئەم قورئانە درۆو هەڵبەسـتراوە ﴿ ١٤: فإن لم يستجيبوا لكم ﴾ جا ئەگەر خوا نەناسان وەڵامتانیان نەدایەوەو نەیانتوانـی ئەو کارە بکـەن -کەهەرگیز ناشـتوانن- ﴿ فاعلموا أنمـا أنزل بعلم الله ﴾ ئەوە ئیتر چـاك بزانن و یەقینتان هەبێ کە بەڕاسـتی ئەو قورئانە هەر بە ئاگـاداری و زانینی خوا ناردراوەتە خوارەوە، دەست هەڵبەسراوی هیچ کەسێك نییە ﴿ وأن لا إله إلا هو ﴾ و دڵنیاشـبن کە لە: خوای پەروەردگار بەدەر، هیچ شـتێك نییە شیاوی پەرستن بێت بە هەق ﴿ فهل أنتم مسلمون ﴾ دە ئایا ئیتر ئێوە تەسلیمولملکەچ دەبن و خۆ بەدەستەوە دەدەن؟.

ئەوەی دونیا ویست بێ، قیامەتی نابێ:

﴿ ١٥: مــن كان يريد الحياة الدنيا وزينتها ﴾ هەرکەسێك تەنها ژیانی ئەم دونیایەو جوانی و زەرق و بەرقی ئەوی بوێو، پاشەڕۆژ پشتگوێ بخا ﴿ نوف إليهم أعمالهم فيها ﴾ ئەوا ئێمەش هەر لەم دونیایەدا بەتێرۆتەسەلی پاداشی گشت هەوڵ و کردەوە چاکەکانیان -وەك سەردانی خزمان و.. هتد -دەدەینەوە: بەتەندروستی و ئاسوودەیی و رۆزی و ناوو شۆرەتی دونیا ﴿ وهم فيها لا يبخسون ﴾ هیچیشیان لێ کەمناکرێتەوە ﴿ ١٦: أولئك الذين ليس لهم في الآخرة إلا النار ﴾ ئەوانە لەدواڕۆژدا -جگە لەئاگر- هیچ بەشو بەهرەیەکیان نییە ﴿ وحبط ما صنعوا فيها ﴾ وهەرهەوڵ و چاکەیەکیشیان لەدونیادا کردبێ، گشتی بەفیرۆو بێهوودە دەچێت ﴿ و باطل ما كانوا يعملون ﴾ وباتڵو ناحەق و ناڕەوایە ئەوەی کردیان. لەجێگایەکی تردا خوا ئەفەرموێ: (من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها ما نشاء لمن نريد ثم جعلنا له جهنم يصليها مذموما مدحورا ومن أراد الأخرة وسعى لها سعيها وهو مؤمن فأولئك كان سعيهم مشكورا.. وللآخرة أكبر درجات وأكبر تفضيلا) ١٧/١٨-٢١.

مرۆڤی بەرچاو روون باوەڕی بەقورئان هەیە:

﴿ ١٧: أفمن كان على بينة من ربه ﴾ ئاخۆ کەسێك لەلایەن پەروەردگاریەوە بەڵگەیەکی ئاشکراو روونیهەبێ ﴿ ويتلوه شاهد منه ﴾ وهەرلەلایەن ئەویشەوە شایەدێك، واتە: جبریل هەبێ وقورئانی بۆ بخوێنێتەوە؟! ﴿ ومن قبله كتاب موسى إماما ورحمة ﴾ وبەر لە قورئانیش نامەو تەوراتەکەی مووسا ﷺ -کە بۆ گەلی بەنی ئیسرائیل- پێشەواو رەحمەت بوو، شایەدی لە سەر راستی بدات، ئاخۆ ئەم جۆرە کەسە واتە پێغەمبەرو هەرئیمانداریێك وەکو ئەو خەڵکە بێبەڵگە و دونیا ویست و بێباوەڕە وایە؟ ﴿ أولئك يؤمنون به ﴾ ئەوانە گەلێکی راستیخوازن و، باوەڕ بەم قورئانە دەکەن ﴿ ومن يكفر به من الأحزاب ﴾ و هەرکەسیش لە کۆمەڵەکانیتری دونیا، حاشای لێ بکاو باوەڕی پێنەهێنێ ﴿ فالنار موعده ﴾ بێگومانە کە ئاگری دۆزەخ جێیەتی ﴿ فلا تك في مرية منه ﴾ جا کەوابوو تۆ هیچ جۆرە گومانێکت لە راستی ودروستییئەم قورئانە نەبێ ﴿ إنه الحق من ربك ﴾ چونکە هەر ئەوەهەق و راستو دروست و، لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يؤمنون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەوخەڵکە بە کوێرانەو،بێ ئەوەی هیچ جۆرەبەڵگەو زانستێکیان لابێ، باوەڕناهێنن بەم راستیە!.(ئەنەس) ئەم فەموودەیە هێناوەو دەڵێت فەرمووی: ((والذى نفس محمدبيده لايسمع بى أحد من هذه الآمة، يهودى ولا نصرانى ثم يموت ولم يؤمن بالذىأرسلت به إلاكان من أصحاب النار)) (موسليم) كتاب الإيمان(١٥٣) بابی (٧). واتە: سوێندم بەخوا، هەر کەسێ ناوی من ببیسێ -لەم

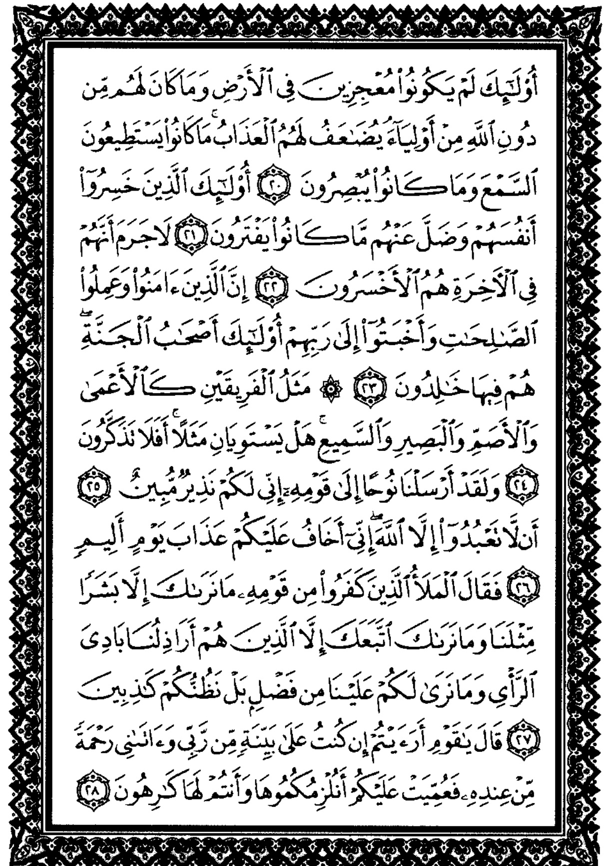
ئوممەتەو لە مووسایی و لە عیسایی- وباوەڕیشم پێنەکا، دڵنیابن جێگای دۆزەخە.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

درۆ بەناوی خواوە دەکەن و، رێگاکەیشی لەمەردم دەبەستن:

﴿ ١٨: ومن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ دەبێکێ لەو کەسە ستەمکارتر بێت کە: لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ و هاوبەشی بۆ بڕیار بدات؟ ﴿ أولئك يعرضون على ربهم ﴾ گشت ئەوانە لە رۆژی دواییدا لە خزمەتی پەروەردگاریاندا ڕادەنوێنرێن بۆ پرسیارو وەڵام ﴿ ويقول الأشهاد ﴾ و شایەتگەلێکی زۆر (لە ئیمانداران و فریشتەو پەیامبەران) لە ڕۆژی قیامەتدا دێن و شایەتیان لەسەر دەدەن وئەڵێن: ﴿ هؤلاء الذين كذبوا على ربهم ﴾ ئەمانە بوون -لە دونیادا- لە سەر پەروەردگاریان درۆیان کردو، هاوڕێ و هاوەڵیان بۆ دانا ﴿ ألا لعنة الله على الظالمين ﴾ دەبا نەحلەتو نفرینی خوا لە خەڵکانی ناهەقکارو ستەمکار بێت ﴿ ١٩: الذين

یصدون عن سبیل الله ﴾ ئەوانەی کە ڕێگای خوا لە خەڵکی دەبەستن ﴿ ویبغونها عوجا ﴾ وهەمیشە لەهەوڵیشدان لاری بکەنەوەو، بە لارونەشیاویی بۆ بەرنامەی‌ژیان نیشانی مەردمی بدەن ﴿ وهم بالآخرة هم کافرون ﴾ وباوەڕیشیان بە دوا ڕۆژ نییە، کافرو بێ باوەڕن، بۆیە کاری وادەکەن ﴿ ٢٠ أولئک لم یکونوا

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ۘ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ ﴿٢٨﴾

معجزین فی الأرض ﴾ خۆ ئەوانە کۆمەڵێکی وەهان هەرگیز ناتوانن لەم زەویەدا لە دەستی دەرچن ﴿ وما کان لهم من دون الله من أولیاء ﴾ و بێجگە لە خوایش هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکیان دەس ناکەوێ لە سزا ڕزگاریان بکا ﴿ یضاعف لهم العذاب ﴾ سەرەڕای ئەوەش، بەپێی شێوازی کوفرەکەیان سزایان چەند بەرامبەر بۆ ئەکرێ ﴿ ماکانوا یستطیعون السمع وما کانوا یبصرون ﴾ چونکە لە دونیادا ئەوەندە کینەو ڕقیان لە حەق بوو، نەیان ئەتوانی وشەی حەق ببیسن و،نەشیان ئەتوانی ببینن و ڕێ دەرکەن، تا ئەمرۆ خۆ دەرباز بکەن ﴿ ٢١: أولئک الذین خسروا أنفسهم ﴾ دیارە بەرلە هەمووشتێك، ئەوانە خۆیانیان دۆڕاندو زیانمەند بوون ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ ئەو پەرسراوانەش کە بەدرۆو پروپاڵانتە و، ناهەق دەیانپەرستن، لێیان بزر بوون و بەفیرۆ چوون، واتە: هیچ کەڵك و سوودێکیان نەبوو بۆیان ﴿ ٢٢: لاجرم أنهم فی الآخرة هم الأخسرون ﴾ جا هیچ گومانێکیش نییە کە لە دوارۆژدا لە هەمووکەس دۆڕاوترو زیانمەندترن، چونکە بێ لە تاوانی خۆشیان، تاوانی خەڵکیشیان بەکۆڵەوەیەو، قیامەتیشیان بەدونیا فرۆشتووە.خوای گەورە لە دوا ڕۆژدا دنکە دنکە گوناحان بە مرۆڤە ئیماندارەکان دەناسێنێ و پێی لێ‌دەنێن و، دەشزانن تیا دەچن، ئەوسا لەگەڵ ئەوەشدا خوا تاوانەکانیان دادەپۆشێ، بەڵام مرۆی کافرو دووڕوو: هەموو شایەتەکان نەحلەتیان لێدەکەن (فیقول الأشهاد هؤلاء الذین کذبوا علی ربهم ألا لعنة الله علی الظالمین) (موسلیم).

پاداشی ئیمانداران لای خوا:

﴿ ٢٣: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان ئەوانەش کە باوەڕیان هیناو، ئاکاری چاکیان ئەنجامدا ﴿ وأخبتوا إلی ربهم ﴾ ولەڕاست پەروەردگاریان دڵیان داساکاو خۆیان بەکزو کەمدانا ﴿ أولئک أصحاب الجنة ﴾ ئەوانە دەبنە خاوەنی بەهەشت و تێیدا نیشتەجێ دەبەن ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بەهەتا هەتاییش لە وێ دەبن ﴿ ٢٤: مثل الفریقین کالأعمی والأصم والبصیر والسمیع ﴾ مەسەل و نموونەی ئەو دوو دەستەیە -مرۆڤی‌باوەڕدارو بێ باوەڕ- هەروەکو مەسەلی کوێرو کەڕوچاوساغ و بیسەرە،واتە: بێ باوەڕان هەموو نابیناو کەڕن، باوەڕدارانیش چاوساغ و ژنەوان ﴿ هل یستویان مثلا ﴾ دەئاخۆ ئەو دوو دەستەیە وەك یەك وابن؟ ﴿ أفلا تذکرون ﴾ دەسا بۆچی ئێوە بیرێ ناکەنەوەو پەند وەرناگرن و لێکی‌نادەنەوە، هەتا قازانج بەخۆتان بگەیەنن؟.

سەرگروشتەی نووح ونەتەوەکەی:

﴿ ٢٥: ولقد أرسلنا نوحا إلی قومه ﴾ بە ڕاستی (نووح)مان نارده لای قەوم و هۆزەکەی خۆی، دوای ئەوەکە دونیایان پڕکردە ئاژاوەو خراپەکاری ﴿ إنی لکم نذیر مبین ﴾ چووە لایان وپێی گوتن: بێ‌گومان کە من ترسێنەرێکی ئاشکرام بۆتان ﴿ ٢٦: ألا تعبدوا إلا الله ﴾ هاتووم پێتان بڵێم کە: بێجگە لە خوا هیچ کەس و شتێکی‌تر مەپەرستن ﴿ إنی أخاف علیکم عذاب یوم ألیم ﴾ چونکە "ئەر بەگوێم نەکەن" دەترسم سزای ڕۆژێکی‌ئێش پێگەیەنەرتان تووش ببێ ﴿ ٢٧: فقال الملا الذین کفروا من قومه ﴾ کەچی گەورە گەورەو ناودارانی هۆزو گەلەکەی نووح -ئەوانەیان خوانەناسو بێ باوەڕبوون لە وەڵامی نووحدا- وتیان ﴿ مانراک إلا بشرا مثلنا ﴾ ئێمە تۆ وەکو مرۆڤیکی ئاسایی ناوخۆمان دەبینین، واتە: وانازانین شایستەی پەیامبرێتی بیت، هەتاقسەکانت ببیسین، چونکە هیچ شتێکت لە ئێمە زیاتر نییە! ﴿ وما نراک اتبعک إلا الذین هم أراذلنا

بادی الرأی ﴾ ودواکەوتووەکانیشـت هەر رووتە و پووتەو(سەفیە) و بـێ بیروئـاوەزن دەبینین ﴿ وما نـری لکم علینا مـن فضل ﴾ ناشـبینین هیچ پلەو پایەیەکیزیادەتان بە سەرئێمەدا هەبێت، تا شـیاوی ئەوەبن ئێمە دواتان بکەوین ﴿ بل نظنکم کاذبین ﴾ بەڵکو گومانـدەبەین درۆزنن، چ خۆتو چ هاوەڵانت!.

دەسـەڵاتداران وسەرانی چەواشە، غەیرەز خۆیان بە رووتەو پووتە دادەنێن و پێیان دەڵێن: (هم أراذلنا بادی الرأی..)! چونکە نافامن کە هەق و راسـتی بۆ هەرکەسـێ دەرکەوت و پەیـرەوی لێکرد، ئەوکەسە راست و هەقدۆستە، نەك گێل وگەوج و نەزانەکانیلای ئەوان ﴿ ٢٨: قال یا قوم أرأیتم إن کنت علی بینة من ربی ﴾ نووح وتی: ئەی قەوم و هۆزم! ئەگەر بینیتان من بەڵگەو نیشـانەیەکی ئاشکراو بەهێزم لە لایەن پەروەردگارمەوە هەیە ﴿ وآتانی رحمة من عنده ﴾ وهەر لە لای خۆشیەوە رەحمەت و بەزەیەکی پێدابم، واتە: پلەی پێغەمبەریتی پێبەخشیبم ﴿ فعمیت علیکم ﴾ وشاردرابێتەوە لە ئێـوە و لێتێنەگەن، چونکە ئێوە شـیاوی ئـەو نیعمەتە نین ﴿ أنلزمکموها ﴾ دەکرێ ئێمە بە زۆر بیدەین بەسەرتانا و، بڕواتان پێبێنـین ﴿ وأنتم لهـا کارهـون ﴾ وئێوەیش حـەزی لێنەکەنو نەتانـەوێ، بێگومـان هەرگیز ئێمە بـەزۆر باوەڕبەکەس ناهێنین ﴿ ٢٩: ویا قوم لا أسـألکم علیه مالا ﴾ ئـەی قەوم و هۆزی من! بزانن کەمن لەبەرامبەر گەیاندنی ئەم ئامۆژگاری و بەرنامەیەم، هیچ مزەو پاداشیکم لەئێوە ناوێ، هەتا لاتان قورس بێ وبۆتان نەدرێت ﴿ إن أجـری إلا علی الله ﴾ چونکە پاداش ومزەیمن هەر لەسـەر خوایەو هەر لەومدەوێ ﴿ وما أنا بطارد الذین آمنوا ﴾ هەرگیزیش ئەوانـە باوەڕیان هێناوە لەبەر قسـەی ئێوە تاریان نانێم و دووریان ناخەمـەوە، دیارە ئەوان داوایانکردبوو کـە: بڕوادارەکان لەکۆڕو دانیشـتنەکانیدا وەدەرنێ، ئەوسـا دێنـە لای، هەروەکو قورەیش هەمـان داخوازییان لە پێغەمبەر هەبـوو! ﴿ إنهم ملاقوا ربهم ﴾ چونکـە بێگومان ئەوان لە قیامەتدا لەگـەڵ پەروەردگاری خۆیان دیدەن دەکەنو شـکایەتی من دەکەن لە لای ئەو ﴿ ولکنی أراکم قومـا تجهلون ﴾ بەڵام -راسـتیەکەی من ئێوە بـە هۆزو گەلێکی نەفام و نەزانن دەبینم، ئەگینە چۆن داوای دەرکردنی ئەوئیمانداراە هەژارانەتـان دەکرد و، بەگێلە پیـاوو نەزانتان دەزانین! ﴿ ٣٠: ویا قوم من ینصرنی من الله إن طردتهم ﴾ ئەی قەوم و هۆزی من! چ کەسـێ دەتوانێ یارمەتیم بداو لە سـزای خوا رزگارم بکا ئەگەر ئەو ئیماندارانەم دوور خسـتەوەو دەرم کردن؟ ﴿ أفلا تذکرون ﴾ ئاخـۆ هیچ بیر ناکەنەوە "کەچەنـدە تاوانە دەرکردونیان" ﴿ ٣١: ولا أقـول لکم عندی خزائن الله ﴾ من هەر لە بەر ئەوە پێغەمبەرم ناڵێم گەنجینـەو خەزێنەی خوا لای منەو، گەنجینەداری خوام، تا ئەوەی شـوێنم دەکەوێ دەوڵەمەندی بکەم ﴿ ولا أعلم الغیب ﴾ ناشڵێم من ئاگام لە نادیارو شتی غەیبییە ﴿ ولا أقول إنی ملك ﴾ و ناشـڵێم من فریشـتەیەکم، نێردراوم بۆلاتان تا بە درۆزنم بزانن ﴿ ولا أقول للذین تزدری أعینکم ﴾ وناشڵێم بەو ئیماندارانەی کە

وَيَٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مَالًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۚ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ قَوۡمًا تَجۡهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَٰقَوۡمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمۡۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَآ أَقُولُ لَكُمۡ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٞ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزۡدَرِيٓ أَعۡيُنُكُمۡ لَن يُؤۡتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيۡرًاۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمۡ إِنِّيٓ إِذٗا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُواْ يَٰنُوحُ قَدۡ جَٰدَلۡتَنَا فَأَكۡثَرۡتَ جِدَٰلَنَا فَأۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأۡتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنفَعُكُمۡ نُصۡحِيٓ إِنۡ أَرَدتُّ أَنۡ أَنصَحَ لَكُمۡ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغۡوِيَكُمۡۚ هُوَ رَبُّكُمۡ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰهُۖ قُلۡ إِنِ ٱفۡتَرَيۡتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجۡرَامِي وَأَنَا۠ بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُجۡرِمُونَ ﴿٣٥﴾ وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤۡمِنَ مِن قَوۡمِكَ إِلَّا مَن قَدۡ ءَامَنَ فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱصۡنَعِ ٱلۡفُلۡكَ بِأَعۡيُنِنَا وَوَحۡيِنَا وَلَا تُخَٰطِبۡنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ إِنَّهُم مُّغۡرَقُونَ ﴿٣٧﴾

لە بەرچاوی ئێوە سـووك و بێ نرخن ﴿ لن یؤتیهم الله خیرا ﴾ کە خوا هەرگیز خێرو چاکەیان لەگەڵ ناکاو لەسـەر ڕێی راست نین، وەك ئێـوە پێتـان وایـە ﴿ الله أعلم بما فی أنفسـهم ﴾ خوا خۆی چاکدەزانێ چیلە دڵ و دەروونیاندایەو، پاداش وتۆڵەشـیان هەر بەپێـی ئەوەی دڵیان دەداتەوە ﴿ إنـی إذا لمن الظالمین ﴾ ئەگەر من ئەوە بکەم کە ئێوە دەیڵێن، بەڕاسـتی بێگومان دەچمە ریزی ستەمکارانەوە.

قەومەکەی نووح سزا دەخوازن:

﴿ ٣٢: قالـوا یـا نوح ﴾ وتیان ئەی نووح! ﴿ قد جادلتنا فأکثرت جدالنا ﴾ بە راسـتی شەڕەقسەو دەمەقاڵێی زۆرت لەگەڵ کردین و زۆریش لەسـەری رۆیشتی، دەسـا لەگەڵ ئەوەشدا زۆر بە چاکی بزانە کە: ئێمە هەرگیز دوای خۆت و بەرنامەت ناکەوین ﴿ فأتنا بمـا تعدنـا إن کنت من الصادقین ﴾ دەسـا ئەر تـۆ دەتوانییو لە

راستگۆیانیت، ئەو سزایەمان بۆ بهێنە بەڵێمان پێدەدەیت ﴿ ٣٣: قال إنما يأتيكم به الله إن شاء ﴾ نووح وتی: بەراستی هێنانی ئەو سزایە هەر بەدەستی خوایەو، هەرئەویش دەتوانێت بیهێنێ بۆتان ئەر ویستی ﴿ وما أنتم بمعجزين ﴾ کەهێنایشی ئیترئێوە ناتوانن بەرهەڵستی بکەن و، دەستەوسان بیوەستێنن ﴿ ٣٤: ولا ينفعكم نصحي إن أردت أن أنصح لكم إن كان الله يريد أن يغويكم ﴾ خۆ ئەگەر خوا بیەوێ گومراشتان بکاو رێتان لێتێك بدا، ئیتر من هەرچەند ئامۆژگاریتان بکەم بۆ سوودو کەڵکی ئێوە، سوودو کەڵکی نابێ بۆتان، چونکە خوا خۆی دەیەوێ گومرابن، دیارەکە ئیتر هەرگیز ناتوانن لە ئیرادەی ئەو دەرچن ﴿ هو ربكم ﴾ هەر ئەویشە پەروەردگارتان ﴿ وإليه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای خۆیشی دەچنەوەو، حیساب ولێکۆڵینەوەتان لەگەڵدەکات ﴿ ٣٥: أم يقولون افتراه ﴾ یان دەڵێن: موحەممەد ﷺ خۆی ئەم چیرۆکەی هەڵبەستووەو ئەیداتە پاڵ خوا! ئەوساش باوەر بەداستانی گەلەکەی (نووح)ناکەن ﴿ قل إن افتريته ﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ: ئەگەر وابێ کە ئێوە ئەیڵێن ومن خۆم هەڵم بەستبێ ﴿ فعلي إجرامي ﴾ دیارە گوناح و تاوانەکەی هەردەکەوێتە سەرخۆم، ئێوە بەر پرس نین، وەئەگەر راستگۆیم، ئەوە ئێوە تاوانبارن ﴿ وأنا بريء مما تجرمون ﴾ ومنیش لە هەر تاوانێ ئێوە دەیکەن بەری و بیزارم، واتە: کەس تۆڵەی کەس نادرێ بەسەریا.

پاش ئەوە کە نووح بۆی دەرکەوت ئەوانە ئیمان ناهێنن، تووڕەبوو لێیان ودۆعای لێکردن وفەرمووی: (رب لاتذر على الأرض من الكافرين ديارا) نووح/٢٦) خوایش فەرمووی: ئەم ئایەتی (٣٥)ـە رستەیەکی تێهەڵکێشە لەنێوان داستانەکەی نووحدا ﷺ تا پێغەمبەر ﷺ یەکسەرە ئازارو بێزارەکەی قورەیش وەبیربێنێ و، بزانێ لەبەرئەوە کە پێغەمبەرانی بەرلەخۆیشی هەر لەو سزایەدا بوون، دەبێ ئەمیش بە ئارامتر بێ لەوان ﴿ ٣٦: وأوحي إلى نوح ﴾ بە نووح وەحیو سرووشکرا پاش ئەوە گوتی: (..إني مغلوب فانتصر) ١٠/٥٤ ﴿ أنه لن يؤمن من قومك إلا من قد آمن ﴾ دەبێ چاكبزانیت کە جگە لەوانە لەمەوبەر بروایان هیناوە، ئیتر کەسێکی دی لە هۆزەکەت باوەرناهێنێ ﴿ فلا تبتئس بما كانوا يفعلون ﴾ کەوابوو لەو کارانە دەیکەن خەفەتبارمەبە، چونکە دەرەنجام تۆ رزگارئەبی و، ئەوان تیا دەچن.

نووح لەچارەنووسی قەومەکەی حاڵی بوو:

﴿ ٣٧: واصنع الفلك بأعيننا ووحينا ﴾ دەبێ لەبەر چاو خۆمانەوەو بە پێی سرووش و فەرمانیخۆمان کەشتییەك دروست بکەیت وخەڵکە موسڵمانەکەی سوار بکەیت ﴿ ولا تخاطبني في الذين ظلموا ﴾ و ئیتر لەمەر ئەوانەوە ستەمیانکردووە لێم مەپاڕێوە "بۆ رزگاربوون ولەناو نەچوونیان" ﴿ إنهم مغرقون ﴾ چونکە بە راستی بریار دراوە کە دەبێئەوانە نقوم ببن وبخنکێن، واتە: کار لە کار ترازاوەو قسەی پێناوێ ﴿ ٣٨: ويصنع الفلك ﴾ نووحیش دەستی دایە دروستکردنی کەشتییەکە بە پێی نەخشەو فەرمانەکەی خوا، ئیتر چۆنو لەچی و ئەندازەکەی چەندبوو؟ بۆ وەڵامی ئەمە ریوایەت زۆرە، بەڵام گەلێ لەو وەڵامانە بناغەو بنەمایەکیان نییە، ئەوە نەبێت کەخوای کار جوان لە سوورەتی (قەمەر)دا باسیان دەکا ﴿ وكلما مر عليه ملأ من قومه ﴾ هەرکەکۆمەڵێ لە سەردارانی هۆزەکەی بە لایدا دەرۆشتن ﴿ سخروا منه ﴾ گاڵتەیان پێدەکرد و دەیانگوت: "های! های! دوێنێ پەیامبەر بوویت و، ئەمرۆ بوویتە دارتاش!" ﴿ قال إن تسخروا منا ﴾ نووح وتی: ئەگەر ئێوە ئەمرۆ گاڵتە بەئێمە بکەن ﴿ فإنا نسخر منكم كما تسخرون ﴾ ئەوا ئێمەیش لەکاتی نقومبوونەکەدا "کەسەرەنجامی ئێوەیە" گاڵتە بەئێوەدەکەین، هەروەکو ئێوە ئەمرۆ گاڵتەو لاقرتی بە ئێمە دەکەن ﴿ ٣٩: فسوف تعلمون ﴾ لەمەودواش چاكدەزانن "پاشەرۆژ چۆن ئەبێ و بۆ کێ دەبێ" ﴿ من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ وکێش سزایەکی بۆ دەبێ ئابرووی بەرێ ﴿ ويحل عليه عذاب مقيم ﴾ و لە قیامەتیشدا سزایەکی هەتا هەتایی ولەبن نەهاتووی خوا دەکەوێتە سەری ولەکۆڵنابێتەوە ﴿ ٤٠: حتى إذا جاء أمرنا وفار التنور ﴾ ئەو حاڵەتەیان هەر بەردەوام بوو هەتا ئەوکاتە کە بریاری پیادەکرنی سزاکەمان گەیی، نیشانەیشی ئەوەبوو کە: ئاویش لەرووی زەوی لە هەموو لایەکەوە هەڵقوڵێ، تەنانەتی لە (تەنوورە)کانیشیانەوە کە جێگەی ئاگری ئەوانە، بەڵام (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: (التنور: وجه الأرض، وقال الطبري: والعرب تسمى وجه الأرض تنور الأرض) واتە: بە رووی گشت زەوی دەڵێن: تەنوور، مەبەست ئەوەیەکە هەرکات دیتتان لەگشت لایەکەوە ئاوهەڵقوڵیو کەوتە سەر زەوی، ئەوە ئیتر کاتی سزاکە هاتووە ﴿ قلنا احمل فيها من كل زوجين اثنين ﴾ ئەوسا بە (نووح)مان گوت: لە هەر نێرو مێیەکی گیانلەبەران، دوان لەکەشتییەکەدا هەڵگرە ﴿ وأهلك إلا من سبق عليه القول ﴾ هەروا خانەوادەکەت سوار بکە، مەگەر کەسێك کە هەر لە زووەوە -بەهۆی لاساری خۆیەوە- بریاری تیاچوونی بۆ درابێ، وەکو(کەنعان)ی کورت و،(واعیلە)ی خێزانت، ئەمانە بەهۆی بێ باوەڕیخۆیانەوە، دەبێ لەگەڵ ئەواندا تیابچن ﴿ ومن آمن ﴾ وەهەر کەسێکی دیکەش باوەڕی هینابێ هەڵگرە ﴿ وما آمن معه إلا قليل ﴾ خۆ ژمارەیەکی کەمیش نەبێت لەگەڵیا بروایان

نەهینا (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: لە گەڵ ئەوەیشدا کە نووح (٩٥٠) ساڵ لە ناویاندا بوو، تەنها (٨٠) کەسێك باوەڕی هێنا پێی!.

ئیماندارەکان چوونە گەمییەکەوەو بەناوی خوا حەرەکەتی کرد:

﴿ ٤١: وقال اركبوا فيها بسم الله مجريها ومرسيها ﴾ ئەوسا (نووح)بە سەرنشینی گەمییەکەی وت: دەسا سواری ببن و لە چوونی و لە وەستانیدا هەر بەناوی خواوە ﴿ إن ربی لغفور رحیم ﴾ چونکە بە ڕاستی پەروەردگارم زۆر لیبووردەیە، زۆریش دلۆڤانو میهرەبانە بەرامبەر بە ئێمەی باوەڕدارو لەم بەڵایە لامان دەدات ﴿ ٤٢: وهی تجری بهم فی موج کالجبال ﴾ ئنجا کەشتییەکە بەناو شەپۆلی وادا دەیبردن وەك چیاکان بوو، واتە: لە بڵندی وگەورەیی و شێوەیاندا ﴿ ونادی نوح ابنه وکان فی معزل ﴾ و(نووح)یش بانگی لە کوڕەکەیکرد، کە لە شوێنێکی چەپەك بوو ﴿ یا بنی ارکب معنا ﴾ ئەی کوڕە چکۆڵەکەم! وەرە لەگەڵمان سواربەو خۆت لە ئێمە مەبوێرە ﴿ ولا تکن مع الکافرین ﴾ ولە کافرو بێ باوەڕان مەبە بە ئاییني خوا.

زەریانەکە کۆتایی دێو کوڕەکەی نووح دەخنکێ:

﴿ ٤٣: قال سآوی إلی جبل یعصمنی من الماء ﴾ کوڕەکەی نووح لە وەڵامی بابیا وتی: پەنا دەبەمە لای ئەو چیایە، لەئاوو تۆفانەکە دەمپارێزێ وناخنکێم ﴿ قال لاعاصم الیوم من أمر الله إلا من رحم ﴾ نووح وتی: ئەمڕۆ هیچ پارێزەرێك بۆهیچ کەسێك نییە لە بەرامبەر دەسەڵاتو فەرمانی خواوە، مەگەر کەسێك کە خوای بەبەزەیی روحمی پێ بکات ﴿ وحال بینهما الموج فکان من المغرقین ﴾ ئا لەو قسەو باسەدا بوون کتوپڕ شەپۆلی دەریاکە کەوتە نێوانیان و، بۆخۆیچووە ریزی نوقوومکراو و خنکاوەکانەوە ﴿ ٤٤: وقیل یاأرض ابلعی ماءک ﴾ و دوای تیاچوونی گەلە لاسارەکەی نووح لە لایەن خواوە وترا: ئەی زەوی! ئادەی ئاوەکەی سەرت هەڵلووشە و بیکەوە ناو زکی خۆتەوە ﴿ ویا سماء أقلعی ﴾ تۆیش ئەی ئاسمان! دەست بەرداربە لە ئاو ڕژاندن و، باران مەبارێنە ﴿ وغیض الماء وقضی الأمر ﴾ خێرا ئاوەکە کەم بوویەوەو دادەڵییە ناو ناخی زەویو، بڕیارو و فەرمانەکەی خواش بەتیاچوونی گەلەکەی نووح جێبەجێ کرا ﴿ واستوت علی الجودی ﴾ وکەشتییەکەش لەسەر کێوی جودی وەستاو لەنگەری گرت.

چیای جوودی: دەکەوێتە نزیك شاری موسڵ، لە کوردستانی عیراقو، باکووری تورکیاوە، ئێستاش بەم ناوانەیشەوە ناوبانگی هەیە: (ئارارات، هەراوراد، بەخشەندە، جودی، گودی، کوردی، کردین) ﴿ وقیل بعدا للقوم الظالمین ﴾ پاشان گوترا: دەبا ئەو گەلە ستەمکارەیە لە بەزیی خواوە دووربێ.

نووح بۆکوڕەکەی هاواری لێ بەرزەوەبوو:

﴿ ٤٥: ونادی نوح ربه ﴾ ئەوسا نووح سۆزی باوکایەتی جوڵاندی

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (٣٨) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ (٣٩) حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ ۚ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (٤٠) ۞ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ (٤١) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ (٤٢) قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ۚ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (٤٣) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ ۖ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤٤) وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (٤٥)

وهاواری لە پەروەردگاری خۆیکرد ﴿ فقال رب إن ابنی من أهلی ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم! بە ڕاستی کوڕەکەم تاکێکیخێزانەکەمە، تۆیش بەڵێنت پێدام کە خێزانەکەم ڕزگار بکەیت ﴿ وإن وعدك الحق ﴾ وگومانیش نییە کە بەڵێنی تۆ ڕاستە و هەقە "جا بەڵکو ئەویشم بۆ ڕزگار بکەیت" ﴿ وأنت أحکم الحاکمین ﴾ تۆش لە هەموو فەرمانڕەواکان دادپەروەرتری، چونکە لەوان زاناتری ﴿ ٤٦: قال یا نوح إنه لیس من أهلك ﴾ خوا فەرمووی: ئەی نووح! ئەو کوڕە لەخێزانی تۆ نییە، واتە: لەو خێزانە نییە بەڵێنم دایتێ ڕزگاری بکەم ﴿ إنه عمل غیر صالح ﴾ چونکە مرۆڤێکی لاسارو وخراپکارە ﴿ فلا تسألنی ما لیس لك به علم ﴾ دەساتۆش داوای شتێکم لێ مەکە هیچ زانستێکت پێی نییە وهیچی لێ نازانیت ﴿ إنی أعظك أن تکون من الجاهلین ﴾ ئامۆژگاریت دەکەم کە: کارێ نەکەیت خۆت ببەیتە ڕیزی نەزان وگوناحکارانەوە.

تێبینی: بۆ زانینی ژمارەیسەرنشینی گەمییەکە و، چەند ڕۆژ

تێیدا مانەوەو، تۆفانەکە گشتگیر بوویێ یان نا؟ ئەمانەو چەندین قسەی‌تر لەو بارەوە هەن، هەموو دەدەینە دەستی خواو، لێی بێ‌دەنگ دەبین، ئەگەر چی پێشەوا (ئەحمەد) خوای لێی ڕازی بێت- ئەم فەرموودەیە دێنی ودەڵێت: ((عن أبی هریرة ﷺ قال: مر النبی ﷺ بأناس من الیهود، وقد صاموا یوم عاشوراء، فقال: ما

قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيۡسَ مِنۡ أَهۡلِكَۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيۡرُ صَٰلِحٖۖ فَلَا تَسۡـَٔلۡنِ
مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌۖ إِنِّيٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾
قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞۖ وَإِلَّا
تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَٰنُوحُ
ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ مِّمَّن مَّعَكَۚ
وَأُمَمٞ سَنُمَتِّعُهُمۡ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٨﴾ تِلۡكَ
مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهَآ إِلَيۡكَۖ مَا كُنتَ تَعۡلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوۡمُكَ
مِن قَبۡلِ هَٰذَاۖ فَٱصۡبِرۡۖ إِنَّ ٱلۡعَٰقِبَةَ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ
أَخَاهُمۡ هُودٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ
غَيۡرُهُۥٓۖ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا مُفۡتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ
أَجۡرًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِي فَطَرَنِيٓۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿٥١﴾
وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ
عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ وَلَا تَتَوَلَّوۡاْ
مُجۡرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُواْ يَٰهُودُ مَا جِئۡتَنَا بِبَيِّنَةٖ وَمَا نَحۡنُ
بِتَارِكِيٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوۡلِكَ وَمَا نَحۡنُ لَكَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿٥٣﴾

هذا من الصوم؟ قالوا: هذا الیوم الذی نجی الله موسی وبنی إسرائیل من الغرق وغرق فیه فرعون، وهذا یوم استوت فیه السفینة علی الجودی، فصامه نوح وموسی ﵉ شکرا لله (عز وجل) فقال النبی ﷺ: أنا أحق بموسی، وأحق بصوم هذا الیوم. فصام، وقال لأصحابه: من کان منکم أصبح صائما فلیتم صومه، ومن کان أصاب من غداء أهله فلیتم بقیة یومه)) (مسند الإمام أحمد ٣٥٩/٢-٣٦٠). جا بەپێی‌ئەم فەرموودەیە وا دەرئەکەوێ دابەزینیان لە کەشتییەکە، ڕۆژی (١٠)ی مانگی موحەڕەم بوویێ. ﴿ ٤٧: قال ربی أعوذ بک أن أسألک ما لیس لی به علم ﴾ ئینجا نوح پەشیمان بووەوەو بەپەلە گەڕایەوە لای خواو وتی: ئەی پەروەردگارم! پەنات پێ‌دەگرم کە: جارێکی تر داوای هەر شتێکت لێ‌بکەم کە زانیاریم پێی نەبێ ﴿ وإلا تغفر لی وترحمنی أکن من الخاسرین ﴾ ئێستاش ئەرتۆ لێم‌خۆش نەبێ و بەزەییت پێما نەیەتەوە، لە زیانمەندان دەبم ﴿ ٤٨: قیل یا نوح اهبط بسلام منا وبرکات علیک وعلی أمم ممن معک ﴾ ئیتر میهرەبانی خوای بە بەزەیی فریای‌کەوت وپێ‌گوترا: ئەی نووح! بەسەلامەتی و بەئاسوودەیی و، بەپیرۆزی لە ئێمەوە بۆخۆت و بۆ ئەو ئوممەتانەی لە گەڵتن لەچیای جوودی وەرەخوارێ بۆ دەشتایی ﴿ وأمم سنمتعهم ﴾ ئەو ئوممەت وخەڵکانەیش دوایی‌دێن، تاماوەیەك دەیان ژێنین ﴿ ثم یمسهم منا عذاب ألیم ﴾ پاشان لە ئێمەوە تووشی سزایەکی ئێش‌پێگەیەنەر دەبن، ئەگەر لارولاسار دەر بچن.

ئەم داستانە بەڵگەی ڕاستی قورئانە:

﴿ ٤٩: تلک من أنباء الغیب ﴾ ئەم هەواڵ ودەنگ وباسە بۆم باس‌کردیت، بەشێکە لەو هەواڵە نادیارانە ﴿ نوحیها إلیک ﴾ خۆمان بە وەحی پێت ڕادەگەیەنین -ئەی پێغەمبەر! ﷺ ﴿ ما کنت تعلمها أنت ولا قومک من قبل هذا ﴾ نە تۆ دەت‌زانی بەرلەهاتنی‌ئەم قورئانە توفان بووە، نە نەتەوەکەیشت دەی‌زانی ﴿ فاصبر إن العاقبة للمتقین ﴾ جا تۆش (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) بەرامبەربە هەموو پێشهاتەکان خۆڕاگرو بە ئارام بە، وەکو نووح ﵇ بەئارام وخۆڕاگربوو، چونکە بەڕاستی پاشەڕۆژی ڕووناك و، سەر فرازی بۆ خۆپارێزارانە لەشیرك و تاوان.

هوودو عادی قەومی:

﴿ ٥٠: وإلی عاد أخاهم هودا ﴾ بۆلای قەومی (عاد)یش (هوود) برایمان نارد، واتە: هەر لەخۆیان بوو، وەکو (نووح)مان نارده لای قەومەکەی خۆی ﴿ قال یا قوم اعبدوا الله ما لکم من إله غیره ﴾ پێی‌گوتن: ئەی هۆزو گەلم! دەبێ هەر ئەو خوا تاکو تەنیایە بپەرستن، چونکە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی تری ڕاستەقینە شك‌نابەم بۆتان ﴿ إن أنتم إلا مفترون ﴾ ئێوە هەردرۆ هەڵدەبەستن لە ئیددیعاکردنتان کە خوا شەریکی هەبێ لە پەرستندا، ئەگینە خوا هەر ئەو تاکە خوایەیەو هاوبەشی نییە لە پەرستندا ﴿ ٥١: یا قوم لا أسألکم علیه أجرا ﴾ ئەی هۆزی من! خۆ لەبەرامبەر گەیاندنی بەرنامەکەی خوادا، من هیچ پاداش و کرێیەکم لێتان ناوێ، هەتا لەسەرشانتان سەخت بێت ﴿ إن أجری إلا علی الذی فطرنی ﴾ کرێ و پاداشی من هەرلەسەر ئەو زاتەیە بەدی‌هێناوم ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئاخۆهۆش و بیر ناکەنەوەو، ژیر نابن ﴿ ٥٢: ویا قوم استغفروا ربکم ﴾ -ئەی خزم و گەلەکەم!- لەپەروەردگارتان داوای لێبووردن و پۆشینی‌گوناح بکەن ﴿ ثم توبوا إلیه ﴾ پاشانیش تەوبە بکەن و بێنەوە بۆلای ﴿ یرسل السماء علیکم مدرارا ﴾ ئەویش لەئاسمانەوە بەلێزمەو خوڕەم، بارانتان

بۆ دەبارێنێ ﴿ ویزدکم قوة إلى قوتکم ﴾ وهێزیکی تر دەدا بەهێزو تواناتـــان زیاد لەهێزی خۆتان کە پێی بایـــی ببوون ﴿ ولا تتولوا مجرمین ﴾ وە ئێوە بە تاوان روو وەر مەچەرخێنن لەوەی بانگتان دەکەن بۆی، واتە: بەشـکو لەگوناح وەگەڕێن و تەوبە بکەن، وەکو پەیامبەر ﷺ لە فەرموودەیەکدا- ئەبوداوود، ئیبن ماجە ریوایەتی دەکەن- ئەفەرموێ: ((من لزم الإسـتغفار جعـل الله له من کل هم فرجا، ومن کل ضیق مخرجا، ورزقه من حیث لا یحتسـب)). واتە: ئەو کەســەی کە هەمیشە خوای لەیادەو داوای لیبووردنی لێدەکا، دڵنیابێ بۆ گشـت خەم و خەفەتێك خوا دەرووی لێدەکاتەوە، وە لەگشت تەنگانەیەك دەرگای خێری بۆ والادەکاو، رزقورۆزییەکی وایدەداتێ، خۆیشی بەبیریا نەیەت.

ناخافتنێکی نێوان هوودو قەومەکەی:

﴿ ٥٣: قالــوا یـا هود ما جئتنـا ببینة ﴾ وتیان: ئـەی هوود! تۆ بەڵگەیەکی رۆشـنی وات بۆ نەهێناوین، ببێتە نیشانەی راستیت، تــا ئێمەش باوەڕ بکەین تۆ پێغەمبەریخوایت ﴿ وما نحن بتارکی آلهتنــا عن قولك ﴾ چاکیش بزانە هەرگیز ئێمە لەبەر قســەی تۆ واز لــە خواکانــی خۆمــان ناهێنین ﴿ وما نحن لـك بمؤمنین ﴾ وقەتیش باوەڕت پێناکەین، وە لەســەر قســەی خۆیمان سوورین ﴿ ٥٤: إن نقول إلا اعتراک بعض آلهتنا بسـوء ﴾ وهەرئەمەندەش دەڵێین کەهەندێ لە خواکانمان دەسـتیان لێ وەشاندویت، سەرت لێ تێکچووە، چونکە بەخراپە ناویان دەبەیت ﴿ قال إنی أشـهد الله ﴾ هوود وتی: بێگومان من خوا بەشـایەت ئەگرم ﴿ واشهدوا أنی بریئ مما تشـرکون ﴾ و ئێوەیش بە شـایەت بن کە: بەراستی من لەو بتانە ئێوە دەیان کەنە هاوبەشی خواو ئەیانپەرستن بەری و بێـزارم ﴿ ٥٥: من دونه فکیدونی جمیعا ﴾ بێگومانم کە جگە لەخوا؛ پەرسـتنی هیچ شتێکیتر رەوا نییە، سا (ئێوەو بتەکانتان) کـۆ ببنەوەو چەندە دەتوانن نەخشەبکێشـن بـۆ لەناوبردنم ﴿ ثم لا تنظرون ﴾ لەپاشـانیش هیـچ مەوداو مۆڵەتیشـم مەدەن ئەگەر ئەتوانن؛ ئەوسا چاك بزانن کە هێمان لەوکاتەیشدا من هیچ باکێکم نییە ﴿ ٥٦: إنی توکلت علی الله ربی وربکم ﴾ چونکە بێگومان من پاڵم بەو خواوە داوە، کە پەروەردگاری من و، ئێوەیشە، واتە: هەر بەبڕیاری ئەو ڕازیم و، متمانەشم تەنها بەیارمەتی و پشتیوانی ئەوە ﴿ ما من دابة إلا هو آخذ بناصیتها ﴾ هیچ دەعباو رەوکەرێك نییە مەگەر خوا پێشەسـەری گرتووە، واتە: هەر ئەو خاوەنییەتی و هەموو شـتێکی بە دەست ئەوەو لە ژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ إن ربی علی صراط مسـتقیم ﴾ بەراسـتی پەروەردگارم لەسەر هەق و راسـتە رێیە، واتە: نەخشەو پلانەکانی گشـت پڕ لەدادن، ستەم لەکەس ناکاو، حەزدەکا هەمووبەرەو هەق بێن.

گەلی (عاد) تیاچوو بەدەر لەئیماندارەکانیان:

﴿ ٥٧: فـإن تولـوا فقد أبلغتکم ما أرسـلت به إلیکـم ﴾ جائەر

إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ۗ قَالَ إِنِّىٓ أُشْهِدُ ٱللَّهَ وَٱشْهَدُوٓا۟ أَنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِۦ ۖ فَكِيدُونِى جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّى تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّى وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذٌۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّى قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ رَبِّى عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَٰهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ ۖ جَحَدُوا۟ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا۟ رُسُلَهُۥ وَٱتَّبَعُوٓا۟ أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ ۞ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

ئێـوە لەداخوازییەکــەم روو وەردەچەرخێنن و، گوێ ناگرن بۆم، وامن راسـپاردەی خۆمم پێڕاگەیاندن و، ئەنجامی لاڕێبوونیشم بۆ روونکردنەوە ﴿ ویستخلف ربی قوما غیرکم ﴾ وپەروەردگاریشم لەناوتــان دەبــاو لەجیاتی ئێـوە خەڵکێکی تر دادەنــێ کە ئەوان بەراسـتی و ئیخلاسـەوە ئەیپەرسـتن ﴿ ولا تضرونه شـیئا ﴾ ناشـتوانن هیـچ زیانێکی پێبگەیەنـن ﴿ إن ربی علی کل شـئ حفیـظ ﴾ بەراستی پەروەردگارم پارێزەرو چاودێری هەموو شتێکە، کارو کردەوەکانتان دەپارێزێ وچی لێشاراوە نییە ﴿ ٥٨: ولما جاء أمرنـا ﴾ وەکاتێ فەرمانمان بۆ لەناو بردنی هۆزەکەی عاد دەرچوو ﴿ نجینا هودا والذین آمنوا معه برحمة منا ﴾ بەمیهرەبانیی بەزەیی خۆمــان (هوود)وئەوانەی لەگەڵیـا باوەڕیان هێنابـوو، رزگارکرد ﴿ ونجیناهم من عذاب غلیظ ﴾ و لەوسزا هەرە سەخت و توندەش لامانداان، ئەوەبوو (با) یەکی زۆر قورس و نەزۆکمان ناردە سەریان و لەبنی هێنان. ﴿ ٥٩: وتلک عاد جحدوا بآیات ربهم ﴾ ئەمەش

بەسەرهاتی هۆزەکەی عاد بوو باس‌کرا کە بەڵگەو نیشانەکانی پەروەردگاری خۆیان نکوولییان کردو باوەڕیان نەهێنا ﴿ وعصوا رسله ﴾ و سەرپێچی و نافەرمانیان لە پێغەمبەرانی خوا کرد، واتە: سەرپێچیان لە هوود وەك سەرپێچیان لەهەموو پەیامبەران کردبێ ﴿ واتبعوا أمر کل جبار عنید ﴾ وەشوێنی فەرمان و بڕیاری هەمووکەسێکی زۆردارو ستەمکارو یاخی‌کەوتن، واتە: لەباتی گوێڕایەڵییان بۆپێغەمبەران، پەیڕەوییان لەسەرکارە تاغووتەکانیان کرد! ﴿ ٦٠: واتبعوا فی هذه الدنیا لعنة ویوم القیامة ﴾ وەهەر لەم دونیایەدا، نەحلەت‌و نفرینیان بەدواداچوو، وەلە ڕۆژی قیامەتیش هەروا، دەسا بنواڕن و بزانن چیمان بەسەر هێنان؟ ﴿ ألا إن عادا کفروا ربهم ﴾ هۆشیار بن وبزانن! کە گەلی عاد بەرامبەر بەپەروەردگاریان بێ‌وەفاو بێ‌باوەڕو کافر بوون، بۆیە وایان بەسەر هێنراو دووچار بوون ﴿ ألا بعدا لعاد قوم هود ﴾ دەسا بێدار بن! وەبا هۆزی عاد لەرەحمەت و بەزەیی خوا هەر دوور بن.

ساڵح و سەموودی قەومی:

﴿ ٦١: وإلی ثمود أخاهم صالحا ﴾ بۆلای هۆزی (سەموود)یش (ساڵح)ی برایانمان نارد، کە لەنێوان (مەدینە) و (تەبووك) دا دەژیان ﴿ قال یا قوم اعبدوا الله مالکم من إله غیره ﴾ ئەویش وتی: ئەی هۆزی من! دەبێ‌ئێوە هەر خوای تاك‌و تەنیا بپەرستن، چونکە جگە لە خۆی هیچ پەرستراوێکی تر بەهەق وشایستەی پەرستن نییە ﴿ هو أنشأکم من الأرض ﴾ چونکە هەر ئەوە لەم زەویە ئێوەی بەرپاکرد و بەدی هێنان ﴿ واستعمرکم فیها ﴾ وکردنیشی بە ئاوەدانکەرەوەی زەوی، واتە: دەبێ زەوی بەداروو درەخت و کشتوکاڵ و.. هتد ئاوەدان بکەنەوە. ﴿ فاستغفروه ﴾ دەسا داوای لیبووردنی تاوان وگوناحەکانتانی لێ بکەن، بەتایبەتی بۆ سەردەمی بتپەرستیتان ﴿ ثم توبوا إلیه ﴾ و پاشانیش تەوبە بکەن و، بەرەو ئەو بێنەوەو، واز لەگشت کارێکی خراپ و، بتپەرستی بێنن ﴿ إن ربی قریب مجیب ﴾ بێ‌گومان پەروەردگارم لەبەندەکانییەوە زۆر نزیك وبەوەڵامە، کەواتە ساڵحبوون دەبێتە هۆی ئەوە کە خوای دلۆڤان، زوو وەڵامی داخوازییەکانتان بداتەوە، لەجێگایەکی تردا بۆ جەخت لە سەر ئەو راستییە خوا دەفەرموێ: (وإذا سألک عبادی عنی فإنی قریب أجیب دعوة الداع إذا دعان..) (٢/١٨٦).

وتوو ویژێک لەنێو ساڵح و نەتەوەکەیدا:

﴿ ٦٢: قالوا یا صالح قد کنت فینا مرجوا قبل هذا ﴾ هۆزەکەی لەوەڵامدا وتیان: ئەی صالح! بەڕاستی تۆ بەرلەوە ئەم قسانە بکەیت جێی هیواو ئومێدی ئیمە بوویت، چاوەڕوان‌بووین ببیتە سالارو گەورەمان، کەچی بەو قسانە بی هیوات کردین! ﴿ أتنهانا أن نعبد ما یعبد آباؤنا ﴾ ئایا لە لەپەرستنی پەرستراوەکانی باوباپیرانمان ڕێمان لێ‌دەگریت؟ ﴿ وإننا لفی شک مما تدعونا إلیه مریب ﴾ وەبە راستی ئێمە بەرامبەر ئەوخوایە بانگمان دەکەیت بیپەرستین بە گومان و دوو دڵێن ﴿ ٦٣: قال یا قوم أرأیتم إن کنت علی بینة من ربی ﴾ ساڵح پەیامبەر وتی: ئەی گەلی من! ئەربینیتان بەلگەیەکی ڕوون‌و ئاشکرام هێناو لەلای پەروەردگارمەوە ﴿ وآتانی منه رحمة ﴾ ورەحمەت وپێغەمبرێتی پێ‌بەخشیم، ئایا پاش ئەوە دەتوانم سەرپێچی لەفەرمانی بکەم؟ ﴿ فمن ینصرنی من الله إن عصیته ﴾ ئەگەر نافەرمانیم کرد، کێ هەیە -بتوانێ لە بەرامبەر سزای خواوە- هاوکاری‌و کۆمەکیم بکاو لە سزای لام بدات؟ ﴿ فما تزیدوننی غیر تخسیر ﴾ دڵنیابن (بەم هەڵوێستەتانەوە) جگە لە زیان، هیچ شتێ بۆمن زیاد ناکەن ﴿ ٦٤: ویاقوم ﴾ ئەی خزم و هۆزی من! ﴿ هذه ناقة الله لکم آیة ﴾ ئەمە ئەو وشترەیە خۆتان داواتان‌کرد، خوای گەورە بەفەرمانی خۆی لەبەردە رەق و تەقەکە بەدی‌هێناو کردییە بەڵگەیەکی گەورەو مەزن بۆتان، لە سەر راستی پێغەمبەرێتی من ﴿ فذروها تأکل فی أرض الله ﴾ دەسا لێی‌گەڕێن با لەو ئەرزەی خوا بۆ خۆی بخواو بلەوەڕێ ﴿ ولا تمسوها بسوء ﴾ وبە نیازی خراپەوە دەستی بۆمەبەن وئازاری مەدەن ﴿ فیأخذکم عذاب قریب ﴾ ئەگینا سزایەکی نزیك ئەتان گرێ و دووچاردەبن ﴿ ٦٥: فعقروها ﴾ کەچی- ساڵحیان بە درۆزن زانی و، هەر چوار پەلی وشترەکەیان شکاندو لەت و پەتیان کرد و گۆشتەکەیان دابەش‌کرد! ﴿ فقال تمتعوا فی دارکم ثلاثة أیام ﴾ ئینجا ساڵح پێی‌گوتن: تەمەنی درێژتان تەنها سێ ڕۆژێکە، جا لەو خانووبەرەی خۆتانەدا ئەو ماوەیە بۆخۆتان بژین و رابوێرن، تا زەنگی خەتەری سزاکەتان بۆدێ ﴿ ذلک وعد غیر مکذوب ﴾ ئەوهەڕەشەو بەڵێنی‌خوایە، راستەو درۆ نییە، واتە: کەسێك نییە بتوانێ بەدرۆی بخاتەوە ﴿ ٦٦: فلما جاء أمرنا ﴾ ئینجا کە لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا فەرمانەکەمان بۆ سزایان هات ﴿ نجینا صالحا والذین آمنوا معه برحمة منا ﴾ ساڵح و ئەوانەی باوەڕیان هێنابوو پێی، بەمیهرەبانی و بەزەییەکی تایبەتی خۆمان رزگارمان‌کردن لە تیاچوون ﴿ ومن خزی یومئذ ﴾ وە لە پەستی ئەو ڕۆژە پەنامان‌دان ﴿ إن ربک هو القوی العزیز ﴾ بە راستی پەروەردگارت تەنها بۆخۆی زۆر بەهێزو زاڵ و بە توانایە ﴿ ٦٧: وأخذ الذین ظلموا الصیحة ﴾ وە بۆ ڕۆژی چوارەم -ئەوانەیان

ستەمیانکردبوو- نەعرەتەو دەنگیکی بەهەیبەت (بومەلەرزە، شریخەو بروسکە) گرتنی، لە ئەنجامی ئەوەدا شارەکەیان ژیرەو ژوور بوو ﴿ فأصبحوا فی دیارهم جاثمین ﴾ ئیترهەموو لە خانووشوێنەکانی خۆیاندا دەمەورووە کەوتن و مردن ﴿ ٦٨: کأن لم یغنوا فیها ﴾ دەتگوت لەو ولاتەدا رۆژێ نەژیاون و نەبوون ﴿ ألا إن ثمود کفروا ربهم ﴾ بزانن کە بێگومان هۆزەکەی (سەموود) بێ باوەڕو بێ وەفاو سپڵە بوون بەپەروەردگاریان، بۆیە ئەویش وای بەسەرهێنان ﴿ ألا بعدا لثمود ﴾ بیداربن! بڕیاری دووری بۆگەلی سەموود لە بەزەیی خوا درا.

فریشتە مژدەی ئیسحاق ویەعقووب دەدەنە ئیبراهیم:

﴿ ٦٩: ولقد جاءت رسلنا إبراهیم بالبشری ﴾ بێ سۆ فریشتەراسپاردەو رەوانەکراوەکانمان بە مژدەوە هاتنە لای ئیبراهیم و، مزگینیان بە (ئیسحاق) ی کوڕی دایە ﴿ قالوا سلاما ﴾ وتیان سڵاوێ بۆ ئیبراهیم ﴿ قال سلام ﴾ ئەویش وتی: ئێوەیش بە هەمیشە سڵاوتان لێبێ ﴿ فما لبث أن جاء بعجل حنیذ ﴾ جا دوای بەخێرهاتنیان زووچوو گۆشتی گوێلکێکی برژاوی بۆ هێنان "و لە بەردەمیان دایناو فەرمووی لێکردن" ﴿ ٧٠: فلما رأی أیدیهم لا تصل إلیه ﴾ ئینجا کە دیتی دەستی بۆنابەن و لێی ناخۆن ﴿ نکرهم ﴾ پێی ناخۆشبوو و بە نادۆس و ناحەز کەوتنە بەرچاوی ﴿ وأوجس منهم خیفة ﴾ ولێیان ترسا وگومانی خراپی لێکردن ﴿ قالوا لا تخف ﴾ فریشتەکانیش هەستیان پێکردو پێیان وت: مەترسە ﴿ إنا أرسلنا إلی قوم لوط ﴾ بێگومان ئێمە فریشتەین ونێردراوین بۆلای هۆزی (لووت) لەناویان بەرین ﴿ ٧١: وامرأته قائمة فضحکت ﴾ وژنەکەی (ئیبراهیم) -کەلەپشتی پەردەوە وەستابووو گوێی لەمزگێنییەکەوەبوو- لەخۆشییا پێکەنی، وەکو دەفەرموێ: ﴿ فبشرناها بإسحاق ﴾ ئینجا ئێمەش -لەسەر زمانی فریشتەکان- مژدەمان پێدا بە کوڕێك بەناوی ئیسحاق، شیاوی باسیشە زۆر پیرو بەتەمەن بوو، منداڵیشی نەدەبوو ﴿ ومن وراء إسحاق یعقوب ﴾ ولەپاش (ئیسحاق)یش، مزگێنیمان بە (یەعقووب)ی کورەزای دایە، واتە: ئیسحاقیش کوڕێکی ئەبێ و ناوی یەعقووب دەبێ ﴿ ٧٢: قالت یا ویلتی أألد وأنا عجوز ﴾ خێزانی ئیبراهیم بە سەرسوڕمانێکەوە وتی: ئەی رۆ! من منداڵم ئەبیت وە من پیرەژنێکم؟ ﴿ وهذا بعلی شیخا ﴾ و ئەمەیش مێردەکەمە، پیرەمێردێکە و، زۆریش بەساڵا چووە ﴿ إن هذا لشئ عجیب ﴾ بە راستی ئەمە بۆ من رووداوێکی سەیروو سەمەرەیە! ﴿ ٧٣: قالوا أتعجبین من أمر الله ﴾ فریشتەکان وتیان: ئەوە لەکاری خوا سەرسام دەبێت؟ ﴿ رحمة الله وبرکاته علیکم أهل البیت ﴾ رەحمەت وبەرەکەتی خواتان لەسەر بێت ئەی خانەوادەی ماڵی ئیبراهیم! ﴿ إنه حمید مجید ﴾ بە راستی ئەو خوایە هەمیشە سوپاسگوزاری شکۆدارە، چونکە نازو نیعمەتەکانی ئەوەندە زۆرن لە ئەژمار نایەن.

لە(بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە کە: باوەڕدارەکان بە پێغەمبەریان ﷺ گوت: (وقد علمنا السلام علیک، فکیف الصلاة علیک یارسول الله؟ قال: ((قو لوا: اللهم صل علی محمد، وعلی آل محمد، کما صلیت علی إبراهیم و آل إبراهیم، وبارک علی محمد وعلی آل محمد، کما بارکت علی إبراهیم، إنک حمید مجید)) واتە: دەزانین چۆن درووودو سڵاوت بۆ بنێرین، بەڵام نازانین چۆن سەڵەواتت لێبدەین؟ ئەویش فەرمووی: بڵێن: (اللهم صل...) تاد../ فتح الباری: ٤٦٩/٦و مسلم: ٣٠٥/١.

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُۥ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوا۟ سَلَٰمًا قَالَ سَلَٰمٌ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَءَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا۟ لَا تَخَفْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَٰهَا بِإِسْحَٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

ئیبراهیم سکاڵا بۆ هۆزەکەی لووت دەکا:

﴿ ٧٤: فلماذهب عن إبراهیم الروع ﴾ جا کە ئەو ترس و بیمە لە دڵی (ئیبراهیم) دەرچووو هێور بوویەوە ﴿ وجاءته البشری ﴾ و مزگێنییەکەی بۆ هات، واتە: مزگێنی بە ئیسحاق و یەعقووب ﴿ یجادلنا فی قوم لوط ﴾ کەوتە موجادەلەو سکاڵا سەبارەت بە لەناوبردنی هۆزی (لووت) بە مەبەستی دواخستنی

سزاکەیان، تا بەشکو بۆ دوایی بڕوا بێنن.
ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەوکاتە کە فریشتەکان هاتن و گوتیان: (إنا مهلكوا أهل هذه القرية) واتە: ئێمە دەمانەوێ خەڵکی ئەم گوندەیە قربکەین، ئیراهیم پێیگوتن: ئەی ئەگەر پەنجا موسلمانیشی تێدا بێت؟ئێوە هەر لەناویان ئەبەن؟ وتیان: نەخێر، وتی: ئەی چل؟

قَالَتْ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوٓاْ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُواْ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِىٓ ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُواْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً أَوْ ءَاوِىٓ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُواْ يَٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓاْ إِلَيْكَ ۖ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا ٱمْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ ٱلصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ ٱلصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

گوتیان: نەخێر. هەر بەو پێیە لەگەڵیان چوو هەتا وتی: باشە! ئەی ئەگەر یەك موسلمان هەبێت؟ وتیان: نەخێر، ئیبراهیم وتی: (إن فيها لوطا) واتە: دەخۆ(لووت) ی تێدایە! ﴿ ٧٥: إن إبراهيم لحليم أواه منيب ﴾ بە ڕاستی ئیبراهیم پیاوێکی بە حەوسەڵەو لەسەرخۆو غەمخوارو، زۆر تەوبەکار و گەڕاوەیە بۆ لای خوا ﴿ ٧٦: يا إبراهيم أعرض عن هذا ﴾ فریشتەکان وتیان: ئیبراهیم! تۆ لەمە وازبێنەو، لە بارەی قەومەکەی(لووت)ەوە هیچ مەڵێ ﴿ إنه قد جاء أمر ربک ﴾ بێگومان بڕیارو فەرمانی پەروەردگارت بڕاوەتەوەو هاتووە بۆ لەناوبردونیان ﴿ وإنهم آتيهم عذاب غير مردود ﴾ وبە تەئكید سزایەکی نەگێڕدراوەیان بۆ هەیە.

فریشتە دێنە لای لووت:

جا لێرەدا پەردە بەسەر دیمەنەکەی ئیبراهیم و خێزانەکەی دادەداتەوەو دەگەڕێتەوە سەرباسەکەی لووت ودەفەرموێ: ﴿ ٧٧: ولما جاءت رسلنا لوطا ﴾ هەرکە شاندە (فریشتە)کەمان لای(ئیبراهیم) هەڵسان و، هاتنە لای لووت ﴿ سئ بهم وضاق بهم ذرعا ﴾ پێیان زۆر نارەحەت و دلتەنگ و پەرێشان بوو، چونکە لە سیمای چەند لاوێکی جوان چاك و جەهێڵدا هاتبوون، ئەمیش ترسا لە هۆزەکەی خۆی بن وبۆ ئەو کارە دزێو قێزەونە هاتبن و، میوانەکانی بێ ڕێزو بێ حورمەت بکەن!! ﴿ وقال هذا يوم عصيب ﴾ بۆیە لە دڵی خویدا گوتی: ئای! چ ڕۆژێکی زۆر نارەحەت و سەختە ئەمڕۆ، ئەمە هەر ئەوڕۆژەیە من لێیدەترسام ﴿ ٧٨: وجاءه قومه يهرعون إليه ﴾ وە قەومەکەی هەر بەبیستنی هاتنی میوانەکان زۆر بەپەلەو بێشەرمانە خۆیان کوتا بۆماڵی لووت و زانییان میوانی هەیە!! ﴿ ومن قبل كانوا يعملون السيئات ﴾ خۆ پێشتریش هەر خەریکی کاری دزێوی خراپو بەدفەڕ بوون، سروشتی ڕاستەقینەی مرۆڤییان هەڵوەشابوو، بۆیە لە باتی چوونە لای ژنان دەچوونە لای نێرینە!! جا بۆ ئەوە بیان هێنێتەوە سەر باری ڕاستی ژیان دەفەرموێ: ﴿ قال يا قوم هؤلاء بناتي هن أطهر لكم ﴾ جا کە ئەو دیمەنە ئابڕووبەرەیەی دیت و، بۆ ئەوەیش دەست درێژی نەکریتە سەر میوانەکانی، وتی: ئەی قەوم و گەلی من! ئەمە کیژەکانمن -لەرووی شەرعەوە- پاکترو چاکترن، مارەیان دەکەم بۆتان ئەگەر واز لە میوانەکانم بێنن ﴿ فاتقوا الله ﴾ جا لە خوا بترسنو دەس لەوکارە نابەجێیە بکێشنەوە ﴿ ولا تخزوني في ضيفي ﴾ و لای میوانەکانم شەرمەزارو ڕووزەردم مەکەن و ئابڕووم مەبەن ﴿ أليس منكم رجل رشيد ﴾ ئاخۆ پیاوێکی سەلاریان تێدا نەبێت، فەرمان بەچاکە بداو، ڕێ لە خراپە بگرێت؟! ﴿ ٧٩: قالوا لقد علمت ما لنا في بناتک من حق ﴾ ئەوانیش وتیان: بەڕاستی خۆت دەزانی کە: ئێمە هیچ مەیل و ئارەزوویەکی کچانی تۆمان نییە ﴿ وإنک لتعلم ما نريد ﴾ وبۆخۆشت دەزانی چیمان دەوێت.

لووت ئاوات بۆ هێز دەخوازێ:

﴿ ٨٠: قال لو أن لي بكم قوة ﴾ لووت وتی: ئەگەر لەبەرامبەر ئێوەوە هێزێکم دەبوو، دەمزانی چیمدەکرد
(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: واتە: خۆزگە چەند کوڕیکی زیرەك وزرنگم دەبوون ﴿ أو آوي إلى ركن شديد ﴾ وە یان پەنایەکی خاوەن دەسەڵاتی بە ناموس و لێهاتووم دەستدەکەوت و بەرگری لێدەکردم؛ ئەوسا ئەوکاتە، ئێوە نەتاندەتوانی ئا بەو شێوەیە بێنە سەرمیوانم، واتە: ئەیکاش! عەشرەت و هۆزو خێڵێکی بە هێزیوام دەبوو ﴿ ٨١: قالوا يا لوط انا رسل ربک ﴾ فریشتەکانیش کەدیتیان

بەوجۆرە بەرەوانی لەمیوانەکانی دەکاو، خەفەتبارە بۆیان، وتیان: ئەی لووت! بەڕاستی ئێمە فریشتەی خواوەندی تۆین ونێردراوینە لای تۆ ﴿ لن يصلوا إليك ﴾ دڵنیابە هەرگیز ئەو بەدکارانە ناتوانن دەستی ناپاکیان بگەیەننە تۆ بەدەستدرێژی بۆ میوانەکانت ﴿ فأسر بأهلـك بقطع من الليل ﴾ جا تۆ لەگەڵ خانەوادەکەت بەشـێکی زۆری شـەو بمێنێ‌دەرچن ﴿ ولا يلتفـت منكم أحد إلا امرأتك ﴾ و ژنەکەت نەبێ هیچ کەسـتان بەرەودوا لانەکاتەوە ﴿ إنه مصيبها ما أصابهم ﴾ چونکە هەرچی تووشـی ئەوخەڵکە لاسـارە دەبێ، دڵنیابە تووشـی ئەویش دەبێ، لـەوە دەچێت لووت کەمێ پەلەی بووبێـت، بۆیەخوای گەورە فەرمـووی: ﴿ إن موعدهم الصبح ﴾ بێ‌گومان کاتی سـزاکەیان دەمـی بەیانە ﴿ أليس الصبح بقريب ﴾ مەگەر دەمی بەیان نزیك نییە؟.

گوندەکانی قەومی لووت سەرەونخوون بوون:

﴿ ٨٢: فلما جاء أمرنا جعلنا عليها سافلها ﴾ جا کە لە کاتی خۆیدا فەرمانەکەمان گەیشـت بۆ تیاچوونیان، شارو گوندەکانیانمان ژێرو ژوورکـرد، واتە: لـە بنمان هێنان و، سـەروخواربوون ﴿ وأمطرنا عليهم حجارة من سـجيل منضـود ﴾ و بە قوری سـوورەوەکراوی رەق – ی چـین لە سـەر چـین– وەك بەردە گڵ بـەردە بارانمان کـردنو دەرئەنجـام خانووبەرەکەیـان بوویە دەریایەکـی تاڵو تفتو، ئاوەکەشـی کەڵکی هیچ شـتیکی نەما، پاشان بە دەریای مردوو (البحر الميـت) وبەدەریاچەی لووت (بحيرەلوط) ناو بانگی دەرکـرد ﴿ ٨٣: مسـومة عند ربـك ﴾ بەردەکانیـش هەریەکە لای پەروەردگارت ناوونیشـانی ئەوکەسـەی بۆ دیاری کراو بوو، لێی‌بـدات ﴿ وما هي من الظالمين ببعيد ﴾ خۆ ئەو ناوچەو وڵاتە وێرانکـراوە لە سـتەمکارانی قورەیشـەوە دوور نییـە، بۆعیبرەت وەرگرتن، بەڵکـو زۆر جارانیش بەلایا تێ‌دەپەڕن، وا چاکە بۆیان عیبرەتی لێ وەرگرن. یان دەڵێین: بەڵاو بەسەرهاتی ئاوا سەبارەت بەسـتەمکاران هیـچ دوور نییە، واتە: گشـت سـتەمکارێکی لەو چەشنە بەڵای ئاوای پڕ بەبەڵایە.

(ئەبـووداوود وترمـزی و ئیـبن ماجە) لـە (ئیبن عەبـبـاس) ئەم فەرمودیـە دەهینن: ((من وجدتمـوه يعمل عمـل قوم لوط فاقتلوا الفاعـل والمفعول به)). واتـە: هەر کەسـێکتان دیت کاری گەلی لووتی دەکـرد، هەردووکیان – بکەرو کار لەگـەڵ کراو– بکوژن. بۆیە پیشـەوا شـافعی لە فەرموودەیەکیاو دەستەیەك لە زانایانیش ئەڵێن: بکەرەکە (هەر کەسـێ ببێ دەکوژرێ، واتە: ژندار بێت، یان نا.(ئەبوو حەنیفە)یش دەڵێ: دەبێ (فاعل)ـە کە لە شـاخێکی بـەرزەوە بخرێتە خوارەوەو پاشـانیش بەردە بـاران بکرێ، وەکو گەلەکەی لووت بەردە باران کرا.

شوعەیب نێردرا بۆ مەدیەن:

﴿ ٨٤: وإلى مدين أخاهم شـعيبا ﴾ بۆ لای خەڵکی (مەدیەن)یش

فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا جَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهَا حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٖ مَّنضُودٖ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَۖ وَمَا هِيَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٖ ﴿٨٣﴾ ۞ وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ وَلَا تَنقُصُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَۖ إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ مُّحِيطٖ ﴿٨٤﴾ وَيَٰقَوۡمِ أَوۡفُواْ ٱلۡمِكۡيَالَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ ﴿٨٦﴾ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ وَمَا تَوۡفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

براوکەسی خۆیان (شوعەیب) مان بە پێغەمبەرێتی نارد. (مەدیەن) دەکەوێتە سـنووری حیجاز، لەولایشەوە هاوسنووری شامە ﴿ قال يـا قوم اعبـدوا الله ما لكم من إله غيره ﴾ وتـی: ئەی گەلی من! هەر بە گوێی خوا بکەن و، بەتەنیا هەرئەویش بپەرستن، غەیری ئەو خوایەکی‌تر شـیاوی پەرسـتن بێت نییە، جا لەگەڵ ئەوەشدا ئەوقەومە کافرو خوانەناس‌بـوون، بۆیە فەرمووی: ﴿ ولا تنقصوا المكيـال والميزان ﴾ وریابن! لەکێشـانەو پێوانەدا کەم و کورتـی مەکەن، واتە: لە مامەڵەدا خەڵکی مەخەڵەتێنن ﴿ إني أراكم بخير ﴾ چونکە دەتا نبینم لەخۆشگوزەرانی و، دەسەڵات وماڵ و سامانێکی زۆردان، چ پێویسـتتان بە خەڵەتاندنی مەردم نییە؟ ﴿ وإني أخاف عليكم عذاب يوم محيط ﴾ وە بەراسـتی من لە سـەرتان دەترسم سـزای رۆژێکی گشـتگیرتان ئەوقە ببێت؛ ئەر لە فەرمانم دەرچن ﴿ ٨٥: ويـا قوم أوفـوا المكيال والميزان بالقسـط ﴾ ئەی هۆزو نەتەوەی من! با پیوانەو کیشانەتان تێرو تەواوو دادگەرانەبێ ﴿ ولا

تبخسـوا الناس أشياءهم ﴾ شـتوومەکی خەڵکی کەم نرخ دامەنێن و مەیانخەڵەتێنن ﴿ ولا تعثوا فى الأرض مفسـدين ﴾ لەوڵاتیشدا فەسادو خراپەکاری بڵاومەکەنەوە، واتە: تەرازوو بازویش بەشێکە لە فەسـادو کاری گەندەڵی لە وڵاتـدا ﴿ ٨٦: بقية الله خير لكم إن كنتـم مؤمنيـن ﴾ رزق و رۆزی و قازانجێك کە خـوا بێ تەرازوو بـازوو بۆتـان دێڵێتەوە چاکترە، لەو سـامانەی کە بە خیانەت و تەرازوو بازوو وەری دەگـرن، ئەر بڕواتان هەبێ ﴿ وما أنا عليكم بحفيظ ﴾ وخۆ منیش بەرامبەر بەو کێشانەو پێوانە ئێوە دەیکەن، پارێزەرو بەرپرسنیم، چونکە من تەنها ئامۆژگارم وحەق و راسـتی رادەگەیەنم، ئیتر تاوان و گوناحەکەی بۆ خۆتانە.

وەڵامی مەدیەن بۆ شوعەیب ناشایستەبوو:

﴿ ٨٧: قالـوا يا شـعيب ﴾ خەڵکەکە وتیان: ئەرێ شـوعەیب! ﴿ أصلاتـک تأمـرک أن نترک ما يعبد آباؤنـا ﴾ ئایا نوێژەکەت فەرمانـت پێ دەکا کە: ئێمە لە پەرسـتنی ئەوپەرسـتراوانە باوو باپیرانمان ئەیانپەرستن دەست هەڵگرین؟!

(شـوعەیب) عليه السلام پیاوێکـی زۆر نویـژ خوێن وعابیـد بوو، بۆیە ئەوانیش گوتیان: مـەر نوێژەکەت هانی ئەو کارەت دەدا؟ ﴿ أو أن نفعل فى أموالنا ما نشـاء ﴾ یان رێمان لێگرێت کە بە ئارەزووی خۆمان چیمان بوێت لە ماڵو سامانەکەماندا ئەنجامی بدەین؟ واتە: ئەتـەوێ لەتـەرازوو بازی رێمان لێبگرێت؟ ﴿ إنـک لأنت الحليم الرشـيد ﴾ ئەوجا بەگاڵتـەوە پێیان وت: خۆتۆ -بەلای خۆتەوە- پیاوێکی هێمن و لەسەر خۆو فامیدەو سەلاریت!! چۆن فەرمانمانی پـێ دەکەیت؟! ﴿ ٨٨: قال يا قـوم أرأيتم إن كنت على بينة من ربى ﴾ شـوعەیب وتی: ئەی قەوم و گەلەکەم! باشـە ئەگەر من بەڵگەیەکـی ئاشـکراو روونم لـە لای پەروەردگارمـەوە بۆهێنابن ﴿ ورزقنـى منه رزقا حسـنا ﴾ ورزق و رۆزییەکی چاك و حەڵاڵی پێـدابم، یان پەیامبەرێتی پێ بەخشـیبم، چ عەیبەیەکی تێدایە، کە من داوای ئیسـلاح و چاکسـازی لەناو ئێـوەدا بکەمو، نەهێڵم یەکتری بخەڵەتێنن؟ ﴿ وما أريد أن أخالفكم إلى ما أنهاكم عنه ﴾ ناشمەوێ شتێ لە ئێوە قەدەغەبکەم و،بۆخۆم بیکەم. ﴿ إن أريد إلا الإصلاح ما اسـتطعت ﴾ هەتا بشتوانم هەر چاکسازیو، رێکو پێك کردنـی حاڵی ئێوەم دەوێت، ئەمەوێ ئێوە دەسـپاك و دادگەربن. ﴿ ومـا توفيقـى إلا بالله ﴾ خۆ تەوفیق و دۆزینەوەی رێی راسـت و هیدایەتیشـم تەنها بەخوایە ﴿ عليه توكلت وإليه أنيب ﴾ پشتم بەو بەسـتووەو هەر بۆلای ئەویش دەگەرێمـەوە ﴿ ٨٩: وياقوم لا يجرمنكم شـقاقى ﴾ ئەی خزم و گەلی مـن! دەخیلتانم ناکۆکی و دژایەتیتان بەرامبەر بەمن هەڵتان نەنێت بۆ سـوور بوونتان لەسەر بێ بڕوایی ﴿ أن يصيبكم مثل ما أصاب قوم نوح أو قوم هود أو قوم صالح ﴾ کە بـەو هۆیەوە دوچاری ئەو بەڵایە ببن کە: دووچاری گـەلی نووح و گەلی هوودو گەلی سـاڵح بوو ﴿ ومـا قوم لوط منكم ببعيد ﴾ خۆ بەسەرهاتی هۆزەکەی (لووت)یش لەئێوەوە دوورێکی وا نییەو، دەشزانن چیمان بەسەر هێنان، دەسا ئیتر هەقە ئامۆژگاری وەرگـرن، بۆ ئەوەی دووچاری ئـەو بەڵایەی ئەوان نەبن ﴿ ٩٠: واسـتغفروا ربكم ثم توبـوا إليه ﴾ وە لـە پەروەردگارتان بخوازن لێتان ببوورێت، پاشانیش تەوبەی لابکەن و بچنەوە بۆلای ﴿ إن ربى رحيم ودود ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم بەرامبەر تەوبەکاران زۆر دڵاواو میهرەبان و بەبەزەییە، زۆریش پێی خۆشە.

بۆپاراستنی هەق هێزو دەسەڵات پێویستە:

﴿ ٩١: قالـوا يا شـعيب ما نفقه كثيرا مما تقـول ﴾ ئەونالەبارانە لەوەڵامـدا وتیـان: شـوعەیب! ئێمـە لـە زۆرێکی قسـەکانت تێ ناگەیـن! دیارە بەگاڵتەو بە لاقرتی ئەوقسـە دەکەن، چونکە ناگونجێ (شـوعەیب) یەکی پێغەمبەر نەزانێ چۆن وتاریان بۆ بداو تێیان بگەیەنێ، کە لە (ئەسـەر)دا هاتووە دەڵێت: (شعيب خطيب الأنبياء) واتە: (شوعەیب) عليه السلام دواندەرو خەتیبی پێغەمبەرەکانە، هەروەك ئیمامی (سەوری)یش هەمان قسە دەکا ﴿ و إنا لنراک فينا ضعيفـا ﴾ وە بێگومـان لەناو خۆشماندا بـە مرۆڤێکیلاوازو، کەم وزەو کەم سیاسـەتت دەزانین ﴿ ولولا رهطـک لرجمناک ﴾ ئەر لەبەر دەستەو بەستەکەشت نەبا، ئێستا بەردە بارانمان ئەکردیت و ئەمانکوشـتیت ﴿ وما أنت علينا بعزيز ﴾ خـۆلای ئێمەیش تۆ خاوەن توانا و بەدەسـەڵات نیت ﴿ ٩٢: قال يـا قوم أرهطى أعز عليكـم من الله ﴾ شـوعەیب وتـی: ئەی هۆزو گـەلی من! ئاخۆ دەسـتەو کۆمەڵ و عەشیرەتەکەمتان لا لەخوا بەتواناو بەدەسەڵات تـرە، وا لەخوا شـەرم ناکەن و، لەعەشـیرەتەکەم شـەرم دەکەن و دەترسـن ﴿ واتخذتمـوه وراءكـم ظهريا ﴾ وخواتان پشـتگوێ خسـتووەو بەفەرمانی ئـەو کار ناکەن؟! ﴿ إن ربى بمـا تعملون محيـط ﴾ بەڕاسـتی پەروەردگارم بەو کوفـرو تاوانە ئێوە دەیکەن بەئاگاو زانایەو، هیچ شتێکی لێگوم نابێت.

شوعەیب هەڕەشە لە قەومەکەی دەکا:

﴿ ٩٣: ويـا قـوم اعملوا علـى مكانتكم إنى عامـل ﴾ ئەی خزم و گـەلی من! هەر بەوشـێوەکارتان دەکرد، بیکەنو درێغیمەکەن، بەڕاستی وا منیش سوورم لەسەر ئەنجامدانی کاری خۆم ﴿ سوف

تعلمون من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ لەمەولاش ئەزانن کێ سزایەکی بۆ دێت و ڕیسوای دەکات ﴿ ومن هو کاذب ﴾ و کێیش درۆزن دەردەچێ ئێوە یان ئێمە؟ ﴿ وارتقبوا إني معکم رقیب ﴾ دەئێوە چاوەڕوانی سزاو جەزرەبە بن، بەڕاستی وا منیش لەگەڵ ئێوە چاوەڕوانی سەرکەوتن دەبم ﴿ ٩٤: ولما جاء أمرنا ﴾ و کاتێ کە فەرمانی ئێمە هات بۆ سزادانیان ﴿ نجینا شعیبا والذین آمنوا معه برحمة منا ﴾ بەبەزەیی و دڵۆڤانی خۆمان، شوعەیب و ئەوانەی بروایان پێ هێنابوو ڕزگارمان کردن ﴿ وأخذت الذین ظلموا الصیحة ﴾ و تاوانبارو ستەمکارەکانیشمان بەدەنگ وشریخەیە مەزن گرت ﴿ فأصبحوا فی دیارهم جاثمین ﴾ و ئینجا لە شوێنەکانی خۆیاندا هەموو دەمەوڕوو کەوتن و مردن ﴿ ٩٥: کأن لم یغنوا فیها ﴾ بەشێوەیەك، دەتگوت هەرگیز لەوێ نیشتەجێ نەبوون و نەژیاون ﴿ ألا بعد لمدین ﴾ بێدار بن! یاخواخەڵکی (مەدیەن) لەبەزەیی خواوە دووربن ﴿ کما بعدت ثمود ﴾ هەروەکو گەلی (سەموود) تیاچوون و دوورکەوتنەوە لەبەزەیی و سۆزی خوا.

سەرگروشتەی مووسا و فیرعەون:

﴿ ٩٦: ولقد أرسلنا موسی بآیاتنا وسلطان مبین ﴾ و بێگومان مووسا پێغەمبەریشمان بەچەندین نیشانەی ڕوون و بەڵگەی ئاشکراوە نارده ﴿ ٩٧: إلی فرعون وملأیه ﴾ لای فیرعەون و پیاوە گەورەکانی ﴿ فاتبعوا أمر فرعون ﴾ (کبار رجاله) فیرعەون فەرمانی کرد پەیڕەوی بکەن، ئەوانیش لەفەرمان و قسەی فیرعەون پەیڕەوییان کرد ﴿ وما أمر فرعون برشید ﴾ خۆ فەرمانی فیرعەونیش ڕاست و دروست و ڕەوا نەبوو، بەڵکو چەواشەگەری و گومڕایی بوو ﴿ ٩٨: یقدم قومه یوم القیامة ﴾ لەڕۆژی قیامەتیشدا فیرعەون لەبەرئەوە پاشاو گەورەیان بوو پێشیان دەکەوێ بۆ نێو دۆزەخ ﴿ فأوردهم النار ﴾ جا دەیانباتە ناو ئاگری دۆزەخەوە ﴿ وبئس الورد المورود ﴾ و چەند خراپ و نالەبارە ئاگر جێی ئاوخواردنەوەو، حەوانەوەی گەلێکی تینووی خەستە بێ ﴿ ٩٩: وأتبعوا فی هذه لعنة ویوم القیامة ﴾ لەم دونیایەو، لەڕۆژی قیامەتیشدا لەڕەحمەتی خوا دوورنو، نەحلەتو نفرینی ئەویان بەدواوەیە ﴿ بئس الرفد المرفود ﴾ چەند خراب و نالەبارە، نەفرەت لەدوای نەفرەت!.

لەگوندە وێرانەکان عیبرەت وەرگرن:

﴿ ١٠٠: ذلک من أنباء القری نقصه علیک ﴾ ئەو چیرۆك و داستانانە بۆت دەگێڕینەوە گشت بەشێکن لەدەنگ و باسی خەڵکی ئەوشارو دێ وێرانکراوانە ﴿ منها قائم وحصید ﴾ تەنانەتی ئێستاش هەندێکیان بەپێوەن و شوێنەواریان دیارە ئەگەرچی خەڵکەکەیشی تیاچوو بێ هەندێکیشی وەك دانەوێڵە دروێنە کراون و، بەسەریەکا خرانو لەبەین چوون ﴿ ١٠١: وما ظلمناهم ﴾ خۆ ستەمیشمان لێنەکردن لەو تیاچوونەدا ﴿ ولکن ظلموا أنفسهم ﴾ بەڵکو ئەوان

وَيَٰقَوۡمِ لَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثۡلُ مَآ أَصَابَ قَوۡمَ نُوحٍ أَوۡ قَوۡمَ هُودٍ أَوۡ قَوۡمَ صَٰلِحٖۚ وَمَا قَوۡمُ لُوطٖ مِّنكُم بِبَعِيدٖ ﴿٨٩﴾ وَٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٞ وَدُودٞ ﴿٩٠﴾ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ مَا نَفۡقَهُ كَثِيرٗا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفٗاۖ وَلَوۡلَا رَهۡطُكَ لَرَجَمۡنَٰكَۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡنَا بِعَزِيزٖ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَهۡطِيٓ أَعَزُّ عَلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَٱتَّخَذۡتُمُوهُ وَرَآءَكُمۡ ظِهۡرِيًّاۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ مُحِيطٞ ﴿٩٢﴾ وَيَٰقَوۡمِ ٱعۡمَلُواْ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمۡ إِنِّي عَٰمِلٞۖ سَوۡفَ تَعۡلَمُونَ مَن يَأۡتِيهِ عَذَابٞ يُخۡزِيهِ وَمَنۡ هُوَ كَٰذِبٞۖ وَٱرۡتَقِبُوٓاْ إِنِّي مَعَكُمۡ رَقِيبٞ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا شُعَيۡبٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّمَدۡيَنَ كَمَا بَعِدَتۡ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَٱتَّبَعُوٓاْ أَمۡرَ فِرۡعَوۡنَۖ وَمَآ أَمۡرُ فِرۡعَوۡنَ بِرَشِيدٖ ﴿٩٧﴾

خۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، بەکوفرو نافەرمانی کردن ﴿ فما أغنت عنهم آلهتهم التي یدعون من دون الله من شئ لما جاء أمر ربک ﴾ ئینجا کەبڕیارو فەرمانی پەروەردگارت بۆ تیاچونیان هات، ئیتر ئەوگشت بتانە کەلەجیاتی خوا دەیانپەرستن فریایان نەکەوتن و، نەیانتوانی هیچێك لەسزا بێ نیازیان کەن ﴿ وما زادوهم غیر تتبیب ﴾ و تیاچوون ومالٌ وێرانی نەبێ، شتێکیان بۆ زیاد نەکردن ﴿ ١٠٢: وکذلک أخذ ربک ﴾ سزاو قاری پەروەردگارت ئاوایە ﴿ إذا أخذ القری وهی ظالمة ﴾ کاتێ ویستی خەڵکانی ستەمکاری شارو گوندنشینەکان لەناوبەرێت ﴿ إن أخذه ألیم شدید ﴾ کەبەڕاستی سزاو قاریکی سەخت و ئێش پێگەیەنەر بوو ﴿ ١٠٣: إن فی ذلک لآیة لمن خاف عذاب الآخرة ﴾ بێگومان لەو بەڵاو سزایەدا نیشانەو بەڵگەیەکی گەورەو مەزن هەیە، بۆ هەرکەسێك لەسزای دوا ڕۆژ بترسێت و، بیەوێ پارێزراو بێت لێی ﴿ ذلک یوم مجموع له الناس ﴾ ئەوە ڕۆژێکی

وایە هەمووخەڵکی بۆ کۆئەکرێتەوە ﴿ وذلک یوم مشهود ﴾ و ئەوە رۆژێکــە هەموو ئادەمیزاد چـاك و خراپ دەبینن و ئامادەی دەبن ﴿ ١٠٤: ومـا نؤخره إلا لأجل معـدود ﴾ و هەر بۆکاتێکی کەمی هەڵژمێرراو و دیاریمان دوا خستووەو، لە (ئەزەل)دا براوەتەوە کەی دێـت ﴿ ١٠٥: یوم یأتـی لا تکلم نفس إلا بإذنه ﴾ رۆژێکیش کە

يَقۡدُمُ قَوۡمَهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَأَوۡرَدَهُمُ ٱلنَّارَۖ وَبِئۡسَ ٱلۡوِرۡدُ ٱلۡمَوۡرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتۡبِعُواْ فِي هَٰذِهِۦ لَعۡنَةٗ وَيَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ بِئۡسَ ٱلرِّفۡدُ ٱلۡمَرۡفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيۡكَۖ مِنۡهَا قَآئِمٞ وَحَصِيدٞ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡۖ فَمَآ أَغۡنَتۡ عَنۡهُمۡ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِي يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ لَّمَّا جَآءَ أَمۡرُ رَبِّكَۖ وَمَا زَادُوهُمۡ غَيۡرَ تَتۡبِيبٖ ﴿١٠١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَخۡذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلۡقُرَىٰ وَهِيَ ظَٰلِمَةٌۚ إِنَّ أَخۡذَهُۥٓ أَلِيمٞ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّمَنۡ خَافَ عَذَابَ ٱلۡأٓخِرَةِۚ ذَٰلِكَ يَوۡمٞ مَّجۡمُوعٞ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوۡمٞ مَّشۡهُودٞ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٖ مَّعۡدُودٖ ﴿١٠٤﴾ يَوۡمَ يَأۡتِ لَا تَكَلَّمُ نَفۡسٌ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ فَمِنۡهُمۡ شَقِيّٞ وَسَعِيدٞ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُواْ فَفِي ٱلنَّارِ لَهُمۡ فِيهَا زَفِيرٞ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ ۞ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ سُعِدُواْ فَفِي ٱلۡجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلۡأَرۡضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَۖ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ ﴿١٠٨﴾

دێت هیچ کەسێك بۆی نییە بەفەرمانی خوا نەبێت قسـە بکات ﴿ فمنهم شـقی وسـعید ﴾ ئینجا ئەو خەڵکـە دەبنە دوو کۆمەڵ، هەیانە بەهۆی لاسـاریی و کلابوونییـەوە بەدبەختەو چارەڕەش، هەشیانە بەبۆنەی چاکی و باشی خۆیەوە بەختیارو ڕوو سپییە.

ئایندەو پاشەڕۆژی خەڵکانی بەدبەخت:

﴿ ١٠٦: فأما الذین شقوا ﴾ جا ئەوانەیان بەدبەخت ولارو لاسارن ﴿ ففـی النار لهم فیها زفیر وشـهیق ﴾ لەئاگـردان، هەرلەوێیش تووشـی هەناسـە کورتی و، تەنگە نەفەسـی دەبـنو، هەر هاوار هاواریانە. (تەبەریی) ئەڵێت: کاتێ کە گوێدرێژ دەست بەسەڕیین دەکات، پێی دەڵێن: (زفیر)، کەدەیشیبڕێتەوە پێی دەڵێن (شهیق). مەبەسـت ئەوەیە کە لەتاو سـزادا هاوارو سەرە سـەرێك دەست پێدەکەن، هەر دەڵێیت سەرەی گوێدرێژە، زۆر بەسەخت هەناسە هەڵدەمژن و، هەناسـە دەدەنـەوە ﴿ ١٠٧: خالدین فیها ما دامت السـموات والأرض ﴾ تـا ئاسمانەکان و زەویـی هەبن، ئەوانیش تێیدا ئەمێننەوە. عەرەب ئەگەر ویستبای بڵێ ئەو شـتە بەردەوام و هەمیشـەیە، دەیگوت: (ما دامت السموات والأرض) کەوابوو بەهەتا هەتایی لەدۆزەخدا دەمێننەوەو لێی دەرناچن ﴿ إلا ما شـاء ربـک ﴾ مەگەر پەروەردگارت بیەوێ لە وەخت و کاتێکدا دەریان بهێنێ بۆئەوەی بەجۆرێکی تر لەسزا سزایان بدات ﴿ إن ربک فعال لما یرید ﴾ بەڕاسـتی پەروەردگاریشـت زۆر بەدەسەڵاتە، بیەوێ هەرشتێ بکات دەیکات و هیچ بەرگریکی بۆنابێت ﴿ ١٠٨: وأما الذین سـعدوا ﴾ ئەوانەیشیان کامەران و بەختەوەرن ﴿ ففی الجنة خالدیـن فیها ﴾ لەئەوەڵ لەحزەوە لە بەهەشـتن و، بۆ هەمیشـە لەوێ ئەمێننەوە ﴿ ما دامت السـموات والأرض إلا ماشاء ربک ﴾ تـا ئاسمانەکان و زەویی ببن، مەگەر ئەوەندە پەروەردگارت مەیلی هەبـێ کارێ تـر بکات، جا ئەوکاتە لەبەهەشـتدا نابـن. (ئیبنی کەسـیر) ئەڵێت: مانەوەیان لەبەهەشتدا بەهەتا هەتایی واجیب و پێویست نییە لەسەر خوا، بەڵکو خوا بەفەزڵ و منەتیەتی، جا بۆ ئەوە سوپاس و تەسـبیحاتی بکەن زیکری (سبحان الله، الحمدلله)، ئەخرێتـە سـەر زاریـان ﴿ عطاء غیـر مجذوذ ﴾ ئەو بەخشـشە هەتاهەتایی و نەبڕاوەیە.

شیرک سەرلێشێواوییە و شکی تیا نییە:

﴿ ١٠٩: فلا تک فی مریة مما یعبد هؤلاء ﴾ جا تۆ هیچ گومانت نەبـێ لەهیچ و پووچی ئـەو بتانەی ئەوانە دەیانپەرسـتن ﴿ ما یعبـدون إلا کما یعبد آباؤهم من قبل ﴾ چونکە ئەمانیش هەر ئەوە ئەپەرسـتن وەك باوو باپیرانیان پێشـتر دەیانپەرست، واتە: وەك باب و باپیرانیان لە بتپەرسـتیدان ﴿ وإنـا لموفوهم نصیبهم غیر منقوص ﴾ و بەڕاسـتی ئێمە بەتێروتەسـەلی و بەتـەواوی پاداش و تۆڵەیـان دەدەیـن ﴿ ١١٠: ولقد آتینا موسـی الکتاب ﴾ ئەمە سوێندی بێت کتێبی (تەورات)مان بە مووسا دا ﴿ فاختلف فیه ﴾ جا بۆدوایی ناکۆکی و جیاوازیی تیا دروسـتبوو، هەندێ بڕوایان بەگشـت برگـەو ئایەتەکانی هێنـا، هەندێکیـش بێباوەڕبوون، هەرچۆنێ ئەم هـۆزو نەتەوەی تۆیە (ئـەی موحەممەد!) ناکۆکن و هەرایانە، جا کەوابوو حەوسـەڵەو تاقەتت بێت ﴿ ولولا کلمة سبقت من ربک ﴾ خۆ ئەر لەبەر ئەوبڕیارو فەرمانە نەبووبا کەلە (ئەزەل)دا لەپەروەردگارتەوە دەرچووە بۆ دواخسـتنی سـزاو لەناو بردونیان ﴿ لقضی بینهم ﴾ داوەری دەکران و سزا دەدران ﴿ وإنهم لفی شـک منه مریب ﴾ بێگومان جوولەکە سـەبارەت بەڕاسـتی قورئـان لەگومانێکدان دوودڵی پەیدا دەکات ﴿ ١١١: وإن کلا لما

لیوفینهم ربک أعمالهم ﴾ بێگومانیش پەروەردگارت بەتێرو تەسەلی پاداشی هەموو کردەوەکانیان دەداتەوە لەدوارۆژدا ﴿ إنه بما یعملون خبیر ﴾ چونکە هەرکارێ بکەن بێگومان خوای گەورە بەئاگایە لێی.

مەردانە خۆت راگرە:

﴿ ١١٢: فاستقم کما أمرت ومن تاب معک ﴾ دەسا خۆتو ئەوانە لەگەڵ تۆدان و تەوبەیان لەشیرك و کردەوەی خراپکردووە، بەوجۆرە خوا فەرمانی پێکردون بەراست و رێك خۆراگرە ﴿ ولا تطغوا ﴾ و لەسنوورو یاسای خوا تێمەپەڕن ﴿ إنه بما تعملون بصیر ﴾ چونکە هەرکارو کردەوەیە دەکەن خوا دەیبینێ و دەیزانێ ﴿ ١١٣: ولا ترکنوا إلی الذین ظلموا ﴾ بەهیچ شێوەیەك مەیل مەکەن بۆلای ئەوانەی ستەمیان کردووە، واتە: پاڵیان پێوە مەدەن و پشتگیرییان لێ مەکەن و، بەکردەوەیان رازی مەبن ﴿ فتمسکم النار ﴾ دەنا ئاگر ئەوقەتان ئەبێ و دەسووتێن. شێخی (بەیزاوی) لەمانای (رکون)دا دەڵێت: (هو المیل الیسیر. أی لا تمیلوا إلیهم أدنی میل فتمسکم النار برکونکم إلیهم، وإذا کان الرکون الیسیر إلی من وجد منه میل ما یسمی ظلما کذلک، فما ظنک بالرکون إلی الظالمین الموصوفین بالظلم، والمیل إلیهم کل المیل) واتە: (رکون) بەکەمترین مەیل و پاڵ پێوەدان دەڵێن، جا ئەگەر مرۆڤ بەکەمترین مەیلدان بەلای موشریکان و زاڵمانەوە، بسووتێ و گیرۆدە ببێت، دەبێ حاڵی زاڵمان خۆیان و ئەوانەی وا بەتەواوی هاوکارییان ئەکەن چۆن بێ؟ (قەتادە) ئەڵێ: مانای ئەم ئایەتە ئەوەیە کە ناهەق کاران و ستەمکارانتان خۆش نەوێ و،بە قسەشیان مەکەن. کەوابوو چەندە بتوانرێ دەبێ ئەوەندە هاورێی و هاوکاری خەڵکی کافرو بیدعەچی نەکرێ. خۆ ئەگەر ناچار کراین هاکاری و هاورییەتییان بکەین، ئەوە دەچێتە بابی (تەقیە) و ناچارییەوەو ئەمیش کۆمەڵێ مەرجی هەیە، لە ئایەتی: (لایتخذ المؤمنون الکفرین أولیاء)ـی ئالی عیمران دا کورتەیەك بۆ ئەمە نووسراوە ﴿ ومالکم من دون الله من أولیاء ﴾ و بێجگە لەخواش هیچ یارمەتیدەرێکتان بۆنابێ لەوئاگرە دەرتان بێنێ ﴿ ثم لا تنصرون ﴾ پاشانیش سەرناخرێن بەسەر دوژمندا.

بەباشی نوێژەکانت بکە:

﴿ ١١٤: وأقم الصلاة طرفی النهار و زلفا من اللیل ﴾ لەهەردوو لای رۆژدا بەیانی و عەسر و لەچەند بەشێکی سەرەتایی شەودا شێوان و خەوتنان نوێژ بەجێ بهێنن ﴿ إن الحسنات یذهبن السیئات ﴾

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰٓؤُلَآءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُهُم مِّن قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَٰلَهُمْ إِنَّهُۥ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُو۟لُوا۟ بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

چونکە بەراستی چاکەکان کە نوێژیش بەشێکە لەوان، خراپەکان رادەماڵن ﴿ ذلک ذکری للذاکرین ﴾ ئەو نوێژو لەخوا نزیك بوونەوەیە، یادەوەرییە بۆ ئەوانەی یادی خوا دەکەن ﴿ ١١٥: واصبر فإن الله لا یضیع أجر المحسنین ﴾ و ئەی پێغەمبەر لەسەر گشت قۆرت و نارەحەتییەکانیش بەئارامبە، چونکە بەراستی خوا پاداشی چاکەی چاکەکاران زایە ناکات، پێشەوا (ئەحمەد) ئەم فەرموودەیە دێنێ و دەڵێت: ((ما من مسلم یذنب ذنبا، فیتوضأ و یصلی رکعتین إلا غفر له))، واتە: هەر موسڵمانێك گوناحێ بکاو، پاشان دەسنوێژێ بگرێ و، دوورکات نوێژ بکات، لەگوناحەکانی دەبووردرێت.

دەبێ دەستەیە هەبن بۆ بەرەوانی لەهەق:

﴿ ١١٦: فلولا کان من القرون من قبلکم ﴾ ئەوە بۆ لەو هەمووخەڵکانەی بەرلەئێوە بوون ﴿ أولوا بقیة ینهون عن الفساد فی الأرض ﴾ چەند کەسانێکی ژیرو خاوەن هۆشی وانەبوو، رێگا بەفەسادو خراپەکاری نەدەن لەوڵاتدا؟ ﴿ إلا قلیلا ممن أنجینا منهم ﴾ بەڵام کەمێکیان رێی خێریان گرتەبەرو، دەرفەتی فەسادکارییان نەداو، ئێمەیش لەسزا رزگارمان کردن، وەکو ئیماندارەکانی هەموو هۆزو ئوممەتەکان، کەواتە با لەناو ئێوەیشدا (ئەی قورەیش!)

خەڵکێکی دڵسۆزی ئاوا هەبێ و، رێ لەخراپەکاری بگرێ، وە لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ولتكن منكم أمة يدعون إلى الخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر..)، پێغەمبەریشمان موحەممەد ﷺ دەفەرموێ: ((إن الناس إذا رأوا المنكر فلم يغيروه،أوشك أن يعمهم الله بعقاب)) (ئیبن ماجه: ١٣٢٧/٢).

﴿ واتبع الذين ظلموا ما أترفوا فيه ﴾ و ئەوانەی ستەمکار بوون، شوێنی ئەو خۆشگوزەرانییە کەوتن و تێیدا مەست ببوون ﴿ وكانوا مجرمين ﴾ و چووبوونە رێزی تاوانبارو گوناهکارانەوە بۆیە خوا لەناوی بردن ﴿ ١١٧: وما كان ربك ليهلك القرى بظلم ﴾ پەروەردگارت نەیکردووە بەباو کە بە ستەم شارو گوندەکان لەناو بەرێت ﴿ وأهلها مصلحون ﴾ و خەڵکەکەیشیان چاکساز بوو بن.

خوا نەیویست گشت خەڵکی دونیا ئیماندار بن:

﴿ ١١٨: ولو شاء ربك لجعل الناس أمة واحدة ﴾ ئەر پەروەردگارت ویستبای هەموو خەڵکی دونیای دەکردە یەك ئوومەت و یەککۆمەڵ و هەموو دیندارو موسڵمان دەبوون بەڵام لەبەر هەرحیکمەتێك کە خۆی دەیزانێ، ئەوکارەی بەوشێوە نەکرد، لەولایشەوە ئەگەر وای کردبا (جەبر) و زۆر رووی دەدا، ئیتر ئەوکاتەش پاداشت و تۆڵە نەدەبوو ﴿ ولا يزالون مختلفين * ١١٩: إلا من رحم ربك ﴾ بەڵام بەدرێژایی رۆژگار، هەر ناتەباو ناکۆك و لێکترازاو دەبن و، لەسەر یەك بەرنامەو ئایین کۆ نابنەوە، مەگەر کەسێك پەروەردگارت بەزەیی پیا بێتەوەو، بیخاتە سەر رێگەی راست و، لەو ناکۆکی و هەراو کێشەیە دوور رایگرێت، دیارە ئەوکەسانە هەرگیز کێشە دروست ناکەن و لەناویەکدا ناکۆك نابن ﴿ ولذلك خلقهم ﴾ و لەبنەرەتدا بۆئەوە دروستی‌کردوون بکەونە بەر سۆزو میهرەبانی خۆی و لەودەستەو کۆمەڵە بن کەخوا میهرەبانی لەگەڵ کردوون و ناتەباو پەرتەوازە نەبوون ﴿ وتمت كلمة ربك ﴾ بریاری پەروەردگاریشت دەرچووەو فەرموویەتی: ﴿ لأملأن جهنم من الجنة والناس أجمعين ﴾ کەدەبێ دۆزەخ پڕ بکەم لە جندۆکەو بنیادەمە لارو لاسارەکان، ئەوانەیان کە شیاوی ئاگرن ﴿ وكلا نقص عليك من أنباء الرسل مانثبت به فؤادك ﴾ و هەواڵی ئەوهەموو پێغەمبەرو گەلانەیانت بۆ دەگێرینەوە، هەتا دڵتی پێ بەهێز بکەین و دڵنیاشتکەین لەراستی کارەکەت ﴿ وجاءك في هذه الحق ﴾ دڵنیاشبە هەرچی بۆتهاتووە لەم سوورەتەدا هەقو راستە ﴿ و موعظة وذكرى للمؤمنين ﴾ و پەندو ئامۆژگاری و بیرخستنەوەشە بۆ بڕواداران ﴿ ١٢١: وقل للذين لا يؤمنون ﴾ و بەوکەسانە بڕوا ناهێنن بڵێ: ﴿ اعملوا على مكانتكم إنا عاملون ﴾ ئێوە لەسەر کاروکردەوەی خۆتانبن و، هەرچیتان لە دەستان دێ بیکەن، بێگومان ئێمەش لەسەر پەیرەو و پرۆگرامی خۆمان هەوڵدەدەین و کار ئەکەین ﴿ ١٢٢: وانتظروا إنا منتظرون ﴾ و ئێوە چاوەروانی سەرەنجامی ئێمە بکەن، ئێمەش چاوەروانی سەرەنجامی ئێوە دەکەین ﴿ ١٢٣: ولله غيب السماوات والأرض ﴾ وە زانینی هەموو شتێکی غەیب و نادیاری ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ خوایە، دەزانێ چیتان بەسەر دێ و چیش بۆ ئێمە ئەبێ ﴿ وإليه يرجع الأمر كله ﴾ و تەواوی کارو هەموو بڕیارێکیش هەربۆلای ئەو دێتەوە ﴿ فاعبده ﴾ سا تۆش هەر ئەو بپەرستەو سابت و نەگۆراو بە ﴿ وتوكل عليه ﴾ و هەر بەویش پشت ببەستەو ئارامت هەبێ ﴿ وما ربك بغافل عما تعملون ﴾ و هەرگیز پەروەردگاریشت بێ ئاگاو خافڵ نییە لەهەرکارو کردەوەیك هەردوولاتان دەیکەن، واتە: ئێوەو ئەوان هەرچی بکەن خوا ئاگای لێیە.

لە (٢٢)ـی شەوالی (١٤١٥) ك بەرامبەر بە (١٩٩٥/٣/٢١) ز لەم سوورەتە بوومەوە.

الحمد لله أولا وآخرا.

سوورەتی (یووسۆف)ـە

مەککەییەو، (١١١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی (یووسۆف) چیرۆك و داستانی (یووسۆف) دەگێرێتەوە، بەتایبەت کە ئەو هەموو بەڵاو نەهامەتییەی لەلایەن براکانی و، خەڵکانی ترەوە لەماڵی گەورەی میسرو، لەزیندان ولەنەخشەو پیلانی ژنەکاندا بەسەریا هات.. تا دەرەنجام خوای میهرەبان و دڵۆڤان رزگاری کردوو بوویە نموونەی دڵپاکی و، داوێن پاکی بۆ تەواوی جیهان، بەتایبەت بۆ لاوانی سەردەمی خۆی.

زۆر بە ئوسلووب و شێوازێکی ویژدان بزوێن دەست پێدەکات، وشەو بێژەو شێوەی گەیاندنی و، تام و چێژی گێرانەوەی چیرۆکەکە، بەجۆرێکی وایە دەچێتە ناو دڵەوە، هەرچۆنێ خوێن بەشادەمارەکاندا دەچێو دەگاتە نێو دڵ، هەر وەکو رۆح دەچێتە ناوجەستەو لاشەوە.. ئەم سوورەتە هەرچەندەش مەککەییە، بەڵام شێوازێکی ناسك و نەرمی هەیە، میهرەبانی و، رەحم و سۆز دەنوێنێ.. بۆیە زانایەك دەڵێت: سوورەتی (یووسۆف) و سوورەتی (مەریەم) لەدووبارەو سێ بارە کردنەوەیاندا بەهەشتییەکان تام و لەزەتیان لێوەردەگرن، (عەتا)یش دەڵێت: هەر مرۆیەکی خەفەتبارو دڵزویر سوورەتی (یووسۆف) ببیسێ ئەحەوێتەوە.

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (هوود)ـەوە هاتووە، هەر لەوساڵەدا کەهـەردوو پاڵپشـتەکەی پەیامبـەر ﷺ (ئەبووتالیـب و، خاتوو خەدیجـە) لەدونیا دەرچوون، وە لەبەر سـەختی و نەهامەتیی و ڕووداوەکان تێیـدا ناو نرا بە (عام الحـزن). جا ئا لەو ماوە تاڵ و پڕ لە میحنەت و ئەشکەنجەیەدا ئەم سوورەتە دێت بۆ دڵدانەوەی پەیامبەر ﷺ.. وەك پێی بفەرموێ: لە بڕوا نەهێنان و ئازاری قەوم و گەلەکـەت بێ تاقەت مەبـە، چونکە پاش هەموو نارەحەتییەك خۆشـییە، وە لە دوای هەموو تەنگانەیەك فەرەحانەیە.. سەیری یووسـوفی برات بکـە.. کە چۆن ئەو هەموو بـەڵا جۆراو جۆرەی بەسەردا هات: هەر لەکێشەی براکانی و زیندان و، تاقیکردنەوەی ژنەکەی عەزیزو، ئەوین بازی بۆی و، ئەو فرت و فێڵ و حیلەیەی بۆی دارشت. بەڵام چونکە ئەو لەپێناوی بیرو باوەڕەکەیدا ڕاستبوو وئارامی گـرت.. خوای گەورەیش لەزیندانەوە بردی بۆ کۆشـکی پاشایەتی و، کردیشی بەگەورە پیاوی وڵاتی میسر.. جا هەرکەسێك بیەوێ ڕێی مەردان بگرێت، دەبێ سەبروئارامی ئەوانیشی هەبێ، ئەگینا ناگاتە ئەو سـەروەری و ڕێزو حورمەتە.. بۆیە پەیتا پەیتابە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (فاصبر کماصبر أولوا العزم من الرسـل) ٣٥/٤٦..یان دەفەرموێ: (واصبـر وما صبرک إلا بالله، ولا تحزن علیهم ولا تک فی ضیق مما یمکرون) ١٢٧/١٦.بەڵێ: بەکورتیی: کەش وهەوای ئەم سـوورەتە دڵدانەوەیە بۆ پەیامبەر ﷺ، و هەروا بۆ کاروانی موجاهیدان و، ڕاسـاڵان و، ڕاسـتگۆیان و، چاکان و، پاکان تا ڕۆژی قیامەت.

ئەم قورئانە بەزمانی عەرەبییە:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیـم * ١: الـر ﴾ پیتەکانـی قورئانیش هــەر لەم پیتانە پێك هاتووە، جا ئەگــەر ئێوەش دەتوانن، وێنەی ئەو (قورئان)ـە بهێنن، دەسـا فەرموون! ﴿ تلـک آیات الکتاب المبین ﴾ ئەم سـوورەتە کە بۆ تۆ هاتـووە ئایەتگەلی کتێبێکی ڕوون و ئاشـکراو بەیانکەری حەڵاڵ و حەرامە بۆ هەرکەسێك تێبفکرێ ﴿ ٢: إنا أنزلناه قرآنا عربیا ﴾ قورئانێکە کە ئێمە بەزمانی عەرەبی ناردومانـە ﴿ لعلکم تعقلون ﴾ تا بەڵکو ئێوە ژیری بەکار بخەن و تێبگەن ﴿ ٣: نحن نقص علیک أحسـن القصص بما أوحینا إلیک هـذا القرآن ﴾ ئـەی پێغەمبەر ﷺ ئێمە لەگەڵ ئـەم قورئانەدا کە بۆمان وەحی و سـروش کردیت هەواڵی گەلانی پێشوو بەجوانترین شـێوەی داسـتان بۆت باسدەکەین. (عەبدوڵڵای کوڕی سـابت) دەڵێ: (عومـەر) هاتە لای پێغەمبەر ﷺ وتـی: برادەرێکی هۆزی بەنی قورەیزەم کورتەو پوختەیەکی (تەورات)ـی بۆ نووسیوم، ئایا ڕێم پێ‌دەدەی بۆتی بخوێنمەوە؟ پێغەمبەر ﷺ ڕەنگ و ڕوخسـاری پیرۆزی گۆڕا. عەبدوڵڵا دەڵێ: بەعومەرم گوت: نابینی ڕوخسـاری پێغەمبـەر ﷺ لەتووڕەییدا چۆن گـۆڕا؟! عومەر وتی: (رضینا بالله ربا، وبالإسلام دینا، وبمحمد رسولا) پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: سـوێند بەو زاتەی کە گیانی موحەممەدی بەدەستە، ئەگەر ئێستا

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَٰمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ ٱلْأَمْرُ كُلُّهُۥ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

سُورَةُ يُوسُفَ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِى سَٰجِدِينَ ﴿٤﴾

(مووسـا)یش بێتـەوە ناوتان و، پەیڕەوی لێبکەن و، پشـت لەمن بکـەن، گومڕاو لاڕێ دەبن. ئێوە لەناو ئوممەتەکاندا بەشـی منن، منیش لەناو پێغەمبەرانا بەشـی ئێـوەم. (رواه أحمد) ﴿ وإن کنت مـن قبله لمن الغافلین ﴾ کە بەراسـتی تۆ ئـەی پێغەمبەر ﷺ بەر لەوقورئانەلە خەڵکانی‌بێ ئاگا بوویت، هیچ شـتێکت لەوقورئان و داستانە نەدەزانی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١-٣):

١) دەرکەوتنی ئیعجازی قورئانو دەسەوسان بوونی ئەوان، چونکە قورئان هەر لەم پیتانە: (ألم، طس، ق..) پێكهاتووە، کەچی هەموو عەرەبی خۆشـخوان و ڕەوانبێژ، نەیانتوانی نموونەی تەنیا سوورەتێکی بچوکیشی بهێنن.

٢) ئـەم قورئانــە بۆیــە بەزمانـی (عەرەبـی) هـات،

کەعەرەبەکان بەتایبەتی لەو دەمەدا لێی تێبگەن و بەجیهانیانی بگەیەنن.

٣) قورئان جوانترین و باشترین داستانی تێدایە، کەوابوو شیاو نییە گوێ بۆ شتی دیکە بگیردرێ، وەکو ئیمامی (ئەحمەد/خوای لێی ڕازیی بێت) لە (عومەری کوڕی خەتتاب)ـەوە دەگێڕێتەوە کە: نامەیەکی لە خاوەننامەکانەوە چنگ کەوتبوو، ویستی بۆ پێغەمبەری بخوێنێتەوە ﷺ، ئەویش تووڕە بوو و فەرمووی: ئەی کوڕی خەتتاب! چۆن تا ئێستایش سەرگەردانن؟! سوێند بەو زاتەی کە گیانی منی بەدەستە، پەیامێکی خاوێن وپاك و ئاشکرام بۆ هێناون، کەوابوو ئێوە هیچ شتێ لەو خاوەننامانە مەپرسن، چونکە هەر خوا دەزانێ بەڕاست وەڵامتان ئەدەنەوە، یا نا؟ ((والذی نفسی بیده لو أن موسی کان حیا ما وسعه إلا أن یتبعنی)) دیسان سوێندم بەوەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر مووساش ﷺ زیندوو بوایە، هەر دەبوو پەیڕەوی لە دین و بەرنامەی من بکا.

خەونەکەی یووسۆف:

﴿ ٤: إذ قال یوسف لأبیه ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنەکە یووسۆف گوتی بەباوکی: ﴿ یا أبت إنی رأیت أحد عشر کوکبا ﴾ ئەی بابە! بەڕاستی من خەوێکی سەیرم دیتووە، دیتم: یازدە ئەستێرە ﴿ والشمس والقمر ﴾ و خۆرو مانگ ﴿ رأیتهم لی ساجدین ﴾ سوژدەم بۆ دەبەن. پێشەوا (بوخاری/ خوا لێی ڕازی بێت) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (سئل رسول الله ﷺ أی الناس أکرم؟ ((قال: أکرمهم عند الله أتقاهم))، قالوا: لیس عن هذا نسألک. ((قال: فأکرم الناس یوسف، نبی الله، ابن نبی الله، ابن نبی الله ابن خلیل الله))، قالوا لیس عن هذا نسألک. ((قال: فعن معادن العرب تسألونی؟))، قالوا: نعم. ((قال: فخیارکم فی الجاهلیة، خیارکم فی الإسلام إذا فقهوا)) واتە: لە پێغەمبەریان ﷺ پرسی: چ کەسێ بەڕێزترە؟ فەرمووی: بەرزترینی خەڵك لای خوا، خۆ پارێزترینیانە، وتیان: ئێمە لەوە ناپرسین! فەرمووی: جا پایەبەرزتری هەموو مرۆڤەکان (یووسۆف)ـی پێغەمبەری، کوڕی پێغەمبەری، کوڕی پێغەمبەری، کوڕی خۆشەویستی خوایە). وتیان: لەوەیش ناپرسین! فەرمووی: ئەی لەبنەڕەت و ڕشتەی عەرەب دەپرسن؟ وتیان: بەڵێ. فەرمووی: کێیان لەسەردەمی نەفامیدا باشبووە، ئێستایش لەنێو ئیسلامدا هەرئەو کەسە باشە، بەومەرجە لەم ئایینیئیسلامە تێبگا.

بابی ئامۆژگاری یووسۆف دەکا لەبارەی خەونەکەیەوە:

﴿ ٥: قال یا بنی لا تقصص رؤیاک علی إخوتک ﴾ یەعقووبی باوکی وتی: کوڕە چکۆلەکەم ئەم خەوەت بۆ براکانت مەگێڕەوە ﴿ فیکیدوا لک کیدا ﴾ نەوەکو فێڵێکت لێ بکەن و داوێکت بۆ بنێنەوە، چونکە خەوەکەت ئایندەیەکی باشی لێوە دیارە ﴿ إن الشیطان للإنسان عدو مبین ﴾ چونکە شەیتان بۆ بنیادەم دوژمنێکی ئاشکرایە، دەتۆش زۆر وریابە، نەوەك براکانت لێهان بدات.

یووسۆف فێری لێدانەوەی مانای خەون بوو:

﴿ ٦: وکذلک یجتبیک ربک ﴾ هەروەك پەروەردگارت ئەو خەوەی نیشان دایت، هەر ئاوایش هەڵت ئەبژێرێ بۆ پەیامبەرێتی ﴿ ویعلمک من تأویل الأحادیث ﴾ و ماناو مەبەستی خەونەکانیشت فێردەکات چۆن لێکیان بدەیتەوەو چارەسەریان بۆدابنێیت ﴿ ویتم نعمته علیک وعلی آل یعقوب ﴾ و دەربارەی تۆو هەموو بنەماڵەکەی (یەعقووب)یش نازونیعمەت و بەخششی خۆی (پلەی پێغەمبەرێتیتان) بۆ تەواودەکا ﴿ کما أتمها علی أبویک من قبل إبراهیم وإسحاق ﴾ هەروەکو ئەوپلەو پایەیەی بەسەر باپیرانت (ئیبراهیم) و (ئیسحاق) لەپێش باوکتدا تەواوکرد ﴿ إن ربک علیم حکیم ﴾ بێگومانبە پەروەردگارت زۆر زانایە، زۆریش لەکارزان و کارجوانە؛ چاك دەزانێ چی دەکات، لەبەرچی دەیکا.

سەرگروشتەی یووسۆف نیشانە گەلێکی تێدایە:

﴿ ٧: لقد کان فی یوسف وإخوته آیات للسائلین ﴾ بێگومان لە بەسەرهاتی یووسۆف و براکانیدا گەلێك بەڵگەوپەندی گرنگ هەیە بۆئەوانەی لەورووداوە دەپرسن ﴿ ٨: إذ قالوا لیوسف وأخوه ﴾ کاتێ براکانی یووسۆف بەبۆچوونی خۆیان وتیان: ئەمە سوێندی بێت (یووسۆف) و (بنیامین)ـی برای ﴿ أحب إلی أبینا منا ﴾ لای بابمان لەئێمە خۆشەویسترە! چونکە خەونەکەیان بیستبووو، دەیانزانی دەبێتە مایەی زێدە ڕێزو حورمەت بۆی لای بابی ﴿ ونحن عصبة ﴾ خۆ ئێمە دەستەو کۆمەڵە پیاوێکین هەق وایە دڵ بە ئێمە بدات، هەتائەوان ﴿ إن أبانا لفی ضلال مبین ﴾ بێگومان لەمەدا باوکمان کەوتۆتە ناوهەڵەیەکی روون و ئاشکراوە، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: بەڵگەیەکی قسەبرو یەکلاکەرەوە نییە کە: براکانی (یووسۆف) پێغەمبەر بووبن. ﴿ ٩: اقتلوا یوسف ﴾ لەنێوخۆیاندا بڕیاریانداو گوتیان: چار هەرئەوەیە بیکوژن!! ﴿ أو أطرحوه أرضا ﴾ یان فڕەیدەنە شوێنێکی چۆڵ و بیابانەوە ﴿ یخل لکم

وجـه أبيكم ﴾ ئەوکاتە سـەرنج و رووی باوکتـان یەکلا دەبێتەوە بۆتـان و، روو هـەر بەئێـوە ئـەدات ﴿ وتكونوا من بعـده قوما صالحين ﴾ وە دوایيووسـۆف تەوبەدەکەن و، دەبنە پیاوچاك و، گیروگرفتیشـتان نامێنێت ﴿ ١٠: قال قائل منهم ﴾ قسەکەرێکیان وتـی: ﴿ لا تقتلوا يوسـف ﴾ لەدژایەتی (یووسـۆف)دا، مەگەنە ئەوسـنووره بیکوژن ﴿ وألقوه في غيابت الجب ﴾ وە بیهاوێنە ناو بێخی بیرێکـی قووڵەوە، دیارەخوای گـەورە کارێکی زۆر گرنگی پێیەتی، بۆیە ئەو کەسـەیان لەوێ راسـت دەبێتـەوەو، ئەو رایە پێشـنیاز دەکاو لێیشـی قبووڵ دەکەن ﴿ يلتقطه بعض السـيارة ﴾ ئەوسـا بۆ دوایی هەنـدێ کاروانچی دەچنە سـەر بیرەکەو دەری دێنـن و هەڵی دەگرن، ئێوە رزگـار دەبن و ئەویش ناکوژرێت ﴿ إن كنتم فاعلين ﴾ ئەر هەر ئەتانەوێ ئەو کارە بکەن. (ئیبن ئیسحاق) دەڵێت: کارێکی زۆر دڵڕەقانەیان کرد بەرامبەر بەیووسۆف، چونکە گوێیان بەبرایەتی و، خۆشەویسـتی ئەولاوە شۆخ و شەنگە نەداو، بیرێکیان لەوئازارو بێزارە نەکـردەو دەچێتە دڵی ئەو(یەعقووب)ـە پیرەساڵەی بابیانەوە!.

بەناوی سەیرو سەفاوە یووسۆف لەگەڵ خۆیان دەبەن:

﴿ ١١: قالـوا يـا أبانا ﴾ ئەوجـا بۆ ئەنجامدانـی پیلانەکەیان، هاتنەلای بابیان و وتیان: بابە! ﴿ مالك لا تأمنا على يوسـف ﴾ بۆچی بەدەسـتپاك و ئەمینمان دانانێیت سەبارەت بەیووسۆف؟! ﴿ وإنا له لناصحون ﴾ بێگومانبە ئێمە دڵسـۆزو خێرخوازین بۆی ﴿ ١٢: أرسـله معنا غدا ﴾ دەسـا سـبەینێ لەگەڵمان بینێره بۆ دەشـت ﴿ يرتع ويلعـب ﴾ با بۆ خۆی چی پێخۆشـە بیخوات و، گەمـەو یاریش بکات ﴿ وإنا له لحافظون ﴾ دڵنیایشـبە ئێمە پارێزگاری ئەوین و دەیپارێزین، کەوابوو زوو تەسـلیممانی بکەو، لەهیچ شـتێك مەترسـە ﴿ ١٣: قال إني ليحزنني أن تذهبوا به ﴾ یەعقـووب وتی: بێسـۆ زۆرخەفەتبـار دەبم بەبردنەکەی، واتە: تواناو وزەی فیراقیم نییە! ﴿ وأخاف أن يأكله الذئب ﴾ دەشترسم گـورگ بیخـوا ﴿ وأنتم عنه غافلون ﴾ وئێوەیـش گوێی نەدەنێ و ئاگاتـان لێ نەبێ، ئەوجا کورەکانیش ئەوقسـەیان لـەدەم بابیان قۆزتەوەو، بۆدوایی کردیانە دەسـپێکی خۆیان بۆفەوتانی یووسۆف ﴿ ١٤: قالـوا لئن أكلة الذئب ﴾ وتیان: جائەگەر گورگ خواردی ﴿ ونحن عصبة ﴾ و ئێمەیش کۆمەڵە پیاوێکی بەهێزی واین ﴿ إنا إذا لخاسرون ﴾ دیارە ئێمە زیاندیدەو زیانبارین، کەواتە: هەرگیز شـتی وا روونادات و نابێت، بەڵێپاش ئەو هەموو ئاگر بەسـە بۆ ئیشـەکانیان، بابیان بەناچـاری قەناعـەت دەکاو قایەڵدەبێت کەلەگەڵخۆیاندا بیبەن.

یووسۆف خرایە بن بیرەکەوە:

﴿ ١٥: فلما ذهبوا به ﴾ جاکاتێ لەگەڵ خۆیان بردیان، ئەو هەموو قسـەو ئاگر بەسەیان شـکاندو، خەیاڵی خراپیانکرد بەرامبەری،

قال يا بني لا تقصص رؤياك على إخوتك فيكيدوا لك كيدا
إن الشيطان للإنسان عدو مبين ﴿٥﴾ وكذلك يجتبيك
ربك ويعلمك من تأويل الأحاديث ويتم نعمته عليك
وعلى آل يعقوب كما أتمها على أبويك من قبل إبراهيم وإسحاق
إن ربك عليم حكيم ﴿٦﴾ لقد كان في يوسف وإخوته
آيات للسائلين ﴿٧﴾ إذ قالوا ليوسف وأخوه أحب إلى
أبينا منا ونحن عصبة إن أبانا لفي ضلال مبين ﴿٨﴾ اقتلوا
يوسف أو اطرحوه أرضا يخل لكم وجه أبيكم وتكونوا من
بعده قوما صالحين ﴿٩﴾ قال قائل منهم لا تقتلوا يوسف
وألقوه في غيابت الجب يلتقطه بعض السيارة إن كنتم
فاعلين ﴿١٠﴾ قالوا يا أبانا ما لك لا تأمنا على يوسف وإنا له
لناصحون ﴿١١﴾ أرسله معنا غدا يرتع ويلعب وإنا له
لحافظون ﴿١٢﴾ قال إني ليحزنني أن تذهبوا به وأخاف
أن يأكله الذئب وأنتم عنه غافلون ﴿١٣﴾ قالوا لئن
أكله الذئب ونحن عصبة إنا إذا لخاسرون ﴿١٤﴾

بۆیـە دەفەرمـوێ: ﴿ وأجمعـوا أن يجعلوه في غيابـت الجب ﴾ وئیـتر هەموو لێبـران و، بەیەکدەنـگ رایان هاتە سـەر ئەوە کە: بەگەلەکۆمەکی بیخەنە بن بیرەکەوە، (سـەدی) دەڵێت: بەستیان بەپەتێکەوەو، دایانکێشـایە خوارەوە، جاهەرکە دەستی رادەکێشا بـۆلای یەکێکیان –بەڵکە رەحمی پێبـکات بەزللە پیایا دەهات، کاتـێ لەلێـواری بیرەکەیشدا دەسـتی دەئـالان بەبەرۆکی هەر کامێکیانـدا، خـێرا دەیاندا بەدەستییا، پاشـان لەنیوەی بیرەکەدا پەتەکەیان بری و، کەوتە بنی بیرەکەوەو، ئاو دایپۆشـی وئەوجا هەڵسـایەوە وپەلاماریداو چوویە سـەر بەردێك کە لەناوەراسـتی بیرەکەدا بووو، لەسەریەوە خۆیگرتەوە! ئالەو حاڵە بێحاڵەدا خوا فەرمووی: ﴿ وأوحينا إليه ﴾ ئەوسا ئێمەش وەحی و سروشمان بۆ یووسۆف کرد وتێمانگەیاند ﴿ لتنبئنهم بأمرهم هذا ﴾ کە بەڕاستی رۆژێ دێـت تۆ رزگارت دەبێ و، ئـەوان بەمکارە نارەوایەیان –کە بەرامبـەر تـۆ کردیان– ئاگادار دەکەیتەوە ﴿ وهم لا يشـعرون ﴾

وهەستیشناکەن و، تۆ ناناسنەوەو، نازانن تۆ(یووسوٚف)یت.

لای بابیان تاوانەکەیان پینە دەکەن:

﴿ ١٦: وجاءوا وأباهم عشاء یبکون ﴾ ئەوکارەیان کردو، پاشان شـەو درەنگانێك بە کوڵی گریانەوە بـۆ لای باوکیان هاتنەوە، جا

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِۦ وَأَجْمَعُوٓا أَن يَجْعَلُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَٰهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى ٱشْتَرَىٰهُ مِن مِّصْرَ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ أَكْرِمِى مَثْوَىٰهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُۥ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمْرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

یەعقووب وتی: چی قەوماوە! یووسوٚف کوا؟ ﴿ ١٧: قالوا یا أبانا إنا ذهبنا نستبق ﴾ وتیان: بابە! بەراستی ئێمە رۆشتین غار غارێن و پێشـبرکێ بکەین ﴿ وترکنا یوسف عند متاعنا ﴾ ویووسوٚفیشمان لای کەل و پەلەکانمان بەجێ هێشـت ﴿ فأکلـه الذئب ﴾ئەوجا گـورگ پەلاماری دایەوخـواردی!! ﴿ وما أنت بمؤمـن لنا ﴾ وە تـۆ قەت بروامـان پێ‌ناکەیت ﴿ ولو کنا صادقیـن ﴾ هەرچەندە راستگۆیش بین، چونکە بەگومانی لێمان، جا نەخوازەڵلا ئێستاش کەیووسوٚف بێسەرو شوێنە ﴿ ١٨: وجاءوا علی قمیصه بدم کذب ﴾ کراسەکەشیان بەخوێنێکی درۆینەوە بۆ هێنا، بەرخێکیان سەر بری و، کراسەکەیان تێ‌هەڵکێشا، بەڵام لەبیریان چوو بیشیدرێنن، بۆیە بابیان باوەڕی پێ‌نەکردن ﴿ قال بل سـولت لکم أنفسـکم أمرا ﴾ گوتـی: نەخـێر باوەڕناکەم شـتی وا بووبێ، بەڵکومـن بەلامەوە وایەکە هەواو نەفستان شتێکی تری بۆ شیرین کردوون واتە: بەدەر لەوە بەمنتان‌گوت شتێکی ترتان ئەنجام‌داوە، بۆیە گوتی: ﴿ فصبر جمیـل ﴾ چارەی من "لەبەرامبەر ئەو رووداوەتاڵەوە" هەر سـەبرو ئارامێکی جوان وبێ سـکاڵاو بێ قەرارییە، سەبرێکی‌وا شایستەی پلەو پایەی پێغەمبەرێتی‌بێت ﴿ والله المستعان علی ما تصفون ﴾ هــەر خواش داوای یارمەتی لێ‌دەکرێ بـۆ هەڵگرتنی ئەو بەڵایەی ئێوە وەسفی دەکەن و دەیڵێن.

یووسوٚف لەبیر دەر هێنراو وەکو کاڵا فرۆشرا!

﴿ ١٩ وجاءت سیارة ﴾ جا دوای ماوەیەك کاروانێك لە(شام)ـەوە هـات بچێت بۆ(میسـر) و لـەو ناوەدا پێویسـتیان بەئاو بووو چوونە سـەر بیرەکە ﴿ فأرسلوا واردهم ﴾ و ئاو هەڵگۆزەکەیانیان نـارد ئاویان بـۆ دەربێنێ ﴿ فأدلی دلوه ﴾ ئەویش سـەتڵەکەی داهێشـتە بیرەکەوە، کاتێ‌هەڵیکێشایەوەو ئەو لاوەیە دیت، سەری سـوڕما، بۆیە ﴿ قال یا بشری هذا غلام ﴾ وتی: مـوژدە بێت! ئەمە تازە لاوێکی‌جوان و ئێسـك سووکە لەم‌بیرەدا بووە ﴿ وأسروه بضاعـة ﴾ براکانی، یـان ئەو خەڵکەی دەورو بـەرە دەنگوباس و بەسەرهاتەکەی (یووسوٚف)یان شـاردەوەو،کردیانە کاڵاوکەل و پەلێـك بۆ فرۆشـتن! ﴿ والله علیم بما یعملـون ﴾ وە خوا بۆخۆی بەئاگـاو زانابـوو بەوەی دەیان‌کـرد ﴿ ٢٠: وشروه بثمن بخس دراهـم معـدودة ﴾ وە بەنرخێکی زۆر کەم و هــەرزان، لەبازاڕی کۆیلە فرۆشەکانی‌میسـردا یووسفیان بەچەند درەمێکی کەم‌فرۆشت ﴿ وکانـوا فیه من الزاهدین ﴾ ولەفرۆشتنەکەیشیدا زۆردونیا ویست نەبـوون و گوێیان نەدایە، هەر ویسـتیان لەکۆڵیان بێتەوە نەوەك ئاشکرا بێت.

یووسوٚف دەگاتە ماڵی پاشای میسر:

بەڵێ‌ئەوان هەر ویستیان لەدەستیان بێتەوە، خوایش کاری پێیەتی، بۆیە هەر لەیەکـەم رۆژەوە قادرمەی بۆ دادەنێت هەتا وردە وردەو لەسەرخۆ سـەرکەوێت، بۆیە دەی خاتە دەستی وەزیری گەورەی میسـرەوەو دەبێ‌حورمەت و رێزیشـی بگرن، وەکـو دەفەرموێ: ﴿ ٢١: وقـال الذی اشـتراه من مصر لامرأته ﴾ وە ئەوکەسـەی لەمیسـردا یووسـوٚفی کـری (کە پاشـاو عەزیزی میسـر بوو) بە ژنەکـەی خـۆی وت: ﴿ أکرمی مثـواه ﴾ رێزی بگرە و شـوێن و جێگـەی باش و شـیاوی بۆ ئامـادە بکە ﴿ عسـی أن ینفعنا أو نتخذه ولدا ﴾ سـابەڵکوقازانج و کەڵکێکمان پـێ بگەیەنێت، یان "کەئێمە منداڵان نییە" بیکەینە کوری خۆمان، لەڕاستیدا خوا خۆی ئەوگشت پلانە رێك دەخات بۆ یووسوٚف. (ئەبووئیسحاق)لە(ئیبن مەسعوود)ـەوەدەڵێت: زرنگترینی مەردم ئەم سێ‌کەسەیە: یەکەم:

(عەزیز)ی‌میسرکە بەژنەکەی گوت: رێزی یووسوف بگرە! بێ‌ئەوەش بزانێ پایەو پلەی چییە.
دووەم: ئەو کیژۆلە کە بە بابی گوت: (یاأبت إستئجره..).
سێیەم: (ئەبووبەکر) کە پاش خۆی (عومەر)ی هەلبژاردو کردییە خەلیفەی موسلمانان.

﴿ وکذلک مکنا لیوسف فی الأرض ﴾ وە ئاوا ئەم پایەو مەکانەتەمان پێ‌دا ئاوایش قورسایی ودەسەلاتمان بۆ یووسۆف لە میسر جێگیر کرد ﴿ ولنعلمه من تأویل الأحادیث ﴾ وە بۆ ئەوەی فێریشی بکەین چۆن مانای خەون و رووداوەکان لێك بداتەوەو، شارەزای چارەسەری گرفتەکانی بکەین ﴿ والله غالب علی أمره ﴾ خوای گەورەیش بەسەرگشت کارەکانی خۆیدا زال و بەدەسەلاتە ﴿ ولکن أکثر الناس لا یعلمون ﴾ بەلام زۆربەی خەلکی ئەمە نازانن و، لەحیکمەتی‌کارەکانی تێ‌ناگەن ﴿ ٢٢: ولما بلغ أشده ﴾ جا کە پێگەیشت و، بەتەواوی عەقل و هێزی پەیدا کردو، بەدەسەلات و توانای لاوێتی خۆی گەیی ﴿ آتیناه حکما وعلما ﴾ پلەی پێغەمبەرێتی وزانست و زانیاری تێرو تەسەلمان دایە ﴿ وکذلک نجزی المحسنین ﴾ وە ئێمە هەموو کاتێ ئاوا پاداشتی چاکە کاران ئەدەینەوە.

ژنەکەی عەزیزی میسر تەماح دەکاتە یووسوف!

﴿ ٢٣: و راودته التی هو فی بیتها عن نفسه ﴾ جائەو ئافرەتەی کە یووسۆف لەمالیا بوو هەولێکی زۆری لەگەلدا هەتا رامی بکاو لەگەلیا جووت ببێ! لەوە دەچێت -وەك ئەلێن- تەمەنی عەزیز لەو سەردەمەدا لەچل سال کەمتر نەبووبێت و، ژنەکەیشی نزیکەی سی سالێك بووبێت، وەیان تەمەنی ژنەکەی لە چل سالیدا بووبێت و تەمەنی (یووسۆف)یش دەورووبەری بیست و پێنج سال بووبێت ﴿ وغلقت الأبواب ﴾ وە بەو نیازەوە تەواوی دەرگاکانی لەیووسوف بەست و، تۆکمەو مەحکەمی‌کردن ﴿ وقالت هیت لک ﴾ و وتی: من خۆم بۆ تۆ ئامادە کردووە و، تۆش زۆر بەپەلە وەرە پێشێ وئامادە بە ﴿ قال معاذ الله ﴾ یووسۆفیش داواکەی رەت‌کردەوەو وتی: پەنا بەخوا ئەگرم، هەرگیز کاری ئاوا ناکەم ﴿ إنه ربی أحسن مثوای ﴾ چونکە بەراستی مێردەکەی تۆ گەورەو ئاغای منەو جوان رێزی لێگرتووم و، پیاوەتی زۆرە بەسەرمەوە، دەبێ جوامێرانە سەیری مال و خانەوادەی بکەم، نەك خیانەت وگزی لێبکەم، لەولایشەوە بەزاندنی سنووری خوایەو، کاری ستەمکارانە ﴿ إنه لا یفلح الظالمون ﴾ خۆبەراستی خەلکانی ستەمکار و لەسنوور دەرچوو، هەرگیز سەرکەوتوو بەختیار نابن ﴿ ٢٤: ولقد همت به ﴾ ئەمەسوێندی‌بێت شاژن بەتەواوی نیازی خراپی بە(یووسۆف) کردو، بەتەواوی لێبراو بریاریدا کە: ئەو کارەی لەگەل بکات، بۆیە پەلاماری دایە! ﴿ وهم بها لولا أن رأی برهان ربه ﴾ (یووسۆف)یش گیری خوارد بەدەستیەوەو ئامۆژگارییەکی زۆری کرد، بەلام هەر وازی لێ‌نەهێنا، خۆ ئەر بەلگەو نیشانەیەکی

وَرَٰوَدَتۡهُ ٱلَّتِي هُوَ فِي بَيۡتِهَا عَن نَّفۡسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلۡأَبۡوَٰبَ وَقَالَتۡ هَيۡتَ لَكَۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَٰوَدَتۡنِي عَن نَّفۡسِيۚ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن قُبُلٖ فَصَدَقَتۡ وَهُوَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ فَكَذَبَتۡ وَهُوَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيۡدِكُنَّۖ إِنَّ كَيۡدَكُنَّ عَظِيمٞ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَاۚ وَٱسۡتَغۡفِرِي لِذَنۢبِكِۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلۡخَاطِـِٔينَ ﴿٢٩﴾ ۞ وَقَالَ نِسۡوَةٞ فِي ٱلۡمَدِينَةِ ٱمۡرَأَتُ ٱلۡعَزِيزِ تُرَٰوِدُ فَتَىٰهَا عَن نَّفۡسِهِۦۖ قَدۡ شَغَفَهَا حُبًّاۖ إِنَّا لَنَرَىٰهَا فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٣٠﴾

پەروەردگاری نەهاتبایە پێش چاوی، دووچار دەبوو، بەلام خوا پەنای‌دا لەو کارە نەشیاوە، دیارە سروشتی هەموو ئادەمزادە بروادارەکان هەر وایە، کاتێ کە ئارەزووی نەفسی زۆریان بۆ دەهێنێ، لەوکاتە تەنگانەو ناسکەیەدا نووری خوایی بۆ هەلئەکرێ و، دوور ئەکەوێتەوە لێی. لەم جێگایەدا گەلێ لەراڤەکرانی قورئان -بەدلپاکی خۆیان- بەهەلەدا چوون! چونکەگەلێ بۆچوونی نەگونجاوو نارەوایان لەتەفسیرەکانیاندا لەبەرامبەر (وهم بها)ی‌یووسۆفەوە نووسیوە، کە هیچ ئەسل وبنەمایەکی متمانە پێکراو وپشتگیرێکیان نییە لە (کتاب) و(سنة)دا، وە ئەو بۆچوونانە دژو ناکۆکن لەگەل دەقەکاندا. بەلام هەندێکیان وەك (ئەبوومەسعوود، سەیید قوتب..) رەدیان ئەدەنەوەو دەلێن: هەر لەقورئاندا دە بەلگە هەیە لەسەر پاکی یووسۆف ، لەوانە: ئایەتی: (قال معاذالله، إنه ربی أحسن مثوای..) هەتائایەتی (قالت امرأة العزیز الآن حصحص الحق، أنا راودته عن نفسه وإنه لمن

الصادقین). (ئیبن کەسـیر)یش لە(بەغەویی)یـەوە دەڵێ: ئەو(وهم بها)ی یووسۆفە تەنها خەتەرەو خۆرپەیەکی (نەفس) بووو، خێرا سەرکوتی کردو زاڵبوو بەسەریا. هەندێکیش دەڵێن: (هم بها) واتە: ویسـتی لێیبدات، یان سـیماو نیگاری (یەعقووب)ی بابی‌دیت، یان فریشـتەیەکی دیت وراچڵەکاو دوورتر کەوتەوە لەشاژن، بەڵام لەگەڵ ئەمگشت بۆچوونانەشدا چاك وایە ئەو (برهان ربه) دیاری نەکرێت ﴿ کذلک لنصرف عنه السوء والفحشاء ﴾ ئا بەو شێوەیە بەهـۆی ئیمانی دامەزراویەوە لەبەردەم ئەو کارە زۆرخراپەدا خۆی راگرت بۆ ئەوەی لەئایندەشـدا لەهەموو خراپەو کارێکی ناشـیاوو دزێـو لای بدەیـن ﴿ إنـه من عبادنـا المخلصیـن ﴾ چونکە ئەو (یووسـوف) بەندەیەك بوو لەبەندە پاك وهەڵبژێرراوەکانی خۆمان ﴿ ٢٥: واستبقا الباب ﴾ سەرەنجام هەردوو بە راکردن گەیشتنە لای دەرگاکە، یووسوف بۆ هەڵهاتن وخۆقوتارکردن، شاژنیش بەدوای ئـارەزووی خۆیدا ﴿ وقدت قمیصه من دبر ﴾ وجا لەو هەڵهاتنەدا شـاژن توانی لەدواوە دەسـتی گیر بکا لەکراسـەکەی یووسوف و درانی ﴿ وألفیا سـیدها لدی الباب ﴾ جاهەردوو کت ومت لەدەم دەرگاکەدا تووشی سەروەرە(مێردە)کەی هاتن ﴿ قالت ما جزاء من أراد بأهلک سـوء ﴾ جا بۆ ئەوەی راسـتیەکە دەرنەکەوێ، شاژن بەپەلە وتی: ئاخۆ تۆڵەی ئەوکەسە چی بێ کەنیازی پیاو خراپی لەگەڵ ماڵ وخێزانی تۆدا بکا؟! ﴿ إلا أن یسجن أو عذاب ألیم ﴾ غەیـرەز ئەمە یەکـێ لەم دووشـتەی لەگەڵ بکرێ: یـا بخرێتە بەندیخانەوە، یا بەسزایەکی ئێش پێگەیەنەر سزا بدرێ؟! ﴿ ٢٦: قـال هی راودتنی عن نفسـی ﴾ (یووسـوف)یش دەکەوێتە پاکانە بۆخـۆی و، درکاندنی راسـتیەکە، بۆیە وتی: نەخـێر وا نییە، ئـەو هەوڵێکـی زۆریدا بۆ رامکردن و لەخشـتە بردنی من بۆ ئەو کارە ناپەسـەندە و، هەر بەزۆریش بۆلای خـۆی بانگی کردم و، منیش رەفزم کردو هەڵهـاتم، ئەویش بەدوامدا رایکرد، هەتا لەم دەرگایەدا بەتۆ گەیشـتین وکراسەکەیشی دراندم! ﴿ وشهد شاهد من أهلها ﴾ وە شـایەتێك لە خزمانی شاژن هەڵیدایەو شایەتی داو وتی: ﴿ إن کان قمیصه قد من قبل ﴾ ئەگەر کراسەکەی یووسوف لە پێشـەوە درابێ ﴿ فصدقت ﴾ ئەوا شاژن راستدەکات ﴿ وهو من الکاذبین ﴾ یووسـوف لەدرۆزنانە، واتە: یووسـوف پەلاماری ئەوی داوە وئەویش هەڵهاتووە ورای‌کردووە لە دەسـتی وئەمیش لە پێشەوە دەستی لە کراسەکەی گیر کردووە ودڕاندوویەتی. ﴿ ٢٧: وإن کان قمیصـه قد من دبر ﴾ خۆئەر کراسەکەشـی لەپشـتەوەدا درابـوو، ﴿ فکذبـت ﴾ ئـەوا شـاژن درۆ ئـەکات ﴿ وهـو من الصادقین ﴾ و (یووسـوف) راست دەکات، واتە: ژنەکە پەلاماری یووسـۆفی داوە ویووسـۆف هەڵهاتووە ورای‌کردووە لە دەسـتی و ئەویش لەپشـتەوە دەستی لەکراسەکەی گیرکردووە ودڕاندوویەتی. ﴿ ٢٨: فلما رءا قمیصه قد من دبر ﴾ جا کاتێ کە شـای (مێردی زلێخا) دیتی کراسـەکەی (یووسۆف) لە پشـتەوەدا دڕاوە ﴿ قال إنه من کیدکن ﴾ وتی: بەڕاسـتی ئەوکارە هەرلە پیلان و فرت و فێڵی ئێوەی ژنان دەکات ﴿ إن کیدکن عظیم ﴾ چونکە نەخشـەو پیلان و فرت و فێڵی ئێوە گەلێك گەورەیە ﴿ ٢٩: یوسف أعرض عن هذا ﴾ ئەوجا رووی‌کردە یووسـۆف‌و وتی: یووسۆف! ساتۆش لەمە واز بێنەو، لێی بێدەنگبە، با ئابڕوومان نەچێت ﴿ واستغفری لذنبـک ﴾ ئافرەت! تۆیش داوای لیبووردن بۆ هەڵەو گوناهەکەت بکە، چونکـە لەلایەکـەوە پێچاتە ئـەولاوە غەریبـە، لەلایەکی تریشەوە بوختانت بۆکرد! ﴿ إنک کنت من الخاطئین ﴾ بەڕاستی تۆ لەخەتاکارانی.

بـەڵێ.. ئابـەم شـێوەیە ئـەو تاوانە گەورەیـە لـەلای ئەوماڵ و خێزانە رووخـاوە زۆر بە بچووکی و ئاسـانی کپ‌کرایەوە. (ئیبن جەریـر) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێ: هەر بەبچووکی و ناوەخت چـوار منداڵ هاتوونە قسـەو گوتار: کورەکەی (ماشـیتە)ی کچی فیرعەون، شایەتەکەی یووسۆف، هاوڕێکەی (جورەیج)، عیسای کوری مەریەم.

ژنانی شار دەنگ و باسەکە دەبیسن:

بەڵێ ئەو کارەساتە لە دەرەوەی کۆشکی پاشاوە دەنگی دایەوە، بۆیە ﴿ ٣٠: وقال نسـوة فی المدینة ﴾ کۆمەڵێـك لە ژنە ناودارەکانی میسـر قاویان داخسـت و وتیان: ﴿ امرأة العزیز تراود فتاها عن نفسه ﴾ سـەیرە! ژنەکەی (عەزیز) خەریکی دڵداری و رامکردنی غوڵامەکـەی خۆیەتی‌و حـەزی لێ دەکا! ﴿ قد شـغفها حبا ﴾ بە شـێوەیەك ئەویـن و خۆشەویسـتی چووەتـە ناوپـەردەی دڵیەوە وئۆقـرەی لێبڕیـوە ﴿ إنا لنراها فی ضلال مبین ﴾ بەڕاسـتی ئێمە لەسـەرگەردانییەکی ئاشـکرادا دەی‌بینین، چونکـە نەدەبوو ئەو لەگـەڵ خزمەتکارێکی خۆیدا کاری وابکات ﴿ ٣١: فلما سـمعت بمکرهن ﴾ ئینجا کە ژنەکەی عەزیز تیروتانەی ئەو ژنانەی بیست ﴿ أرسـلت إلیهن ﴾ بۆ گێڕانەوەی ئابـرووی خۆی‌و، دەربازکردنی خۆی و، بۆئەوە بەوانیشی بسەلمێنی کە لەوکارەدا ناهەقی نەبووە، ئەرئەوانیـش وەکوئەو ببینن، خراپتر دووچـاری ئەوینی دەبن، بۆیە ناردی بەدوایاندا ﴿ وأعتدت لهن متکأ ﴾ و بۆ هەریەکەشیان رایەخی جوان و پاڵە پشـتی‌و خواردەمەنی بۆ ئامادە کردن، وەکو باوی دەسـەڵاتدارانی سەردەم ﴿ وآتت کل واحدة منهن سکینا ﴾

وەبۆ هەریەکەیشیان چەقۆیەکی میوە خواردنی پێ سپاردن، دیارە شارستانییەتی (میسر) لەوسەردەمەدا لەپلەوپایەیەکی پێشکەوتوو دابووە ﴿ وقالت اخرج عليهن ﴾ ئەوجا لەوکاتەدا ئەوان سەرگەرمی خواردن بوون، ئەمیش ناردی یووسوف هات و پێی‌گوت: ئادەی هەر ئێستا وەرە دەرەوە بۆ ناویان ﴿ فلما رأينه أكبرنه ﴾ ئینجا هەر کە یووسوف هات و دیتیان، بەشتێکی‌گەورەو بێ وێنەو دڵرفێنیان دانا، ئیتر حەپەسان‌و مەست و حەیران بوون ﴿ وقطعن أيديهن ﴾ و چاویان تێ بڕی و ئاگایان لەخۆیان نەماو، دەستی خۆیانیان بڕی ﴿ وقلن حاش لله ﴾ و وتیان: پاك و خاوێنی هەر بۆ خوا، (بەڵێ ئەو رستەی (حاش لله)یە لەکاتی شتی سەرسوڕهێنەردا لەناو عەرەباندا ئەوترێ). ﴿ ما هذا بشرا ﴾ بێگومان ئەم لاوە ئادەمی نییە، کە ئەوەندە جوانە ﴿ إن هذا إلا ملك كريم ﴾ ببێ و نەبێ، ئەمە هەرفریشتەیەکی قەشەنگ و خاوەن ڕێزە.

پێشەوا (موسلیم/خوا لێی ڕازیی بێت- لەباسی شەورەوییەکەی پەیامبەردا ﷺ ئەم فەرموودەیە هێناوەو دەڵێت: ((أن رسول الله ﷺ مر بيوسف عليه السلام في السماء الثالثة، قال: فإذا هو قد أعطى شطر الحسن)) واتە: پێغەمبەر ﷺ لەئاسمانی سێیەمدا بەیووسوف گەیی، دیتی نیوەی جوانی گشتی دونیای پێ‌بەخشراوە!

﴿ ٣٢: قالت فذالكن الذي لمتنني فيه ﴾ کە ژنەکە دیتی وا ئەوانیش هەموو گیرۆدەی دەردی ئەوین بوون، ئیتر خۆی بە سەرکەوتوو داناو وتی: ئەمە ئەو جوانەیە کە ئێوە لۆمەو سەرزەنشی منتان ئەکرد لەسەر ئەوینی، خۆ بینیتان ﴿ ولقد راودته عن نفسه فاستعصم ﴾ ئەمەیش ڕاستی ڕووداوەکەیە: من هەوڵێکی زۆرمدا بۆ ڕامکردنی و لەخشتەبردنی بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە، بەڵام ئەو هەر خۆی گرت و ڕووی نیشان نەداو خۆی پاراست ﴿ ولئن لم يفعل ماآمره ﴾ ئێستاش ئەگەر بەقسەم نەکات بۆ ئەو کارە کە فەرمانی پێ‌دەکەم ﴿ ليسجنن وليكونا من الصاغرين ﴾ دەبێ بخرێتە ناو بەندیخانەوەو، زەلیل و ڕیسوایش بکرێت، دیارە ئەمانیش وەکو شاژن گیرۆدەی ئەو ئەوینە ببوون، بۆیە بێ‌پەردە مەبەستەکەی خۆی درکان لایان! ﴿ ٣٣: قال: رب السجن أحب إلي مما يدعونني إليه ﴾ جا لەوەڵامی ئەو هەڕەشەو گوڕەشەیەدا یووسوف وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەندیخانەکەم زۆر لاخۆشترە لەوکارە دزێوە وا ئەو ژنانە منی بۆ بانگ دەکەن و داوای لەمن دەکەن ﴿ وإلا تصرف عني كيدهن ﴾ خۆ ئەگەر تۆ فێڵ و حیلەی ئەوانەم لێ لانەدەیت بەمیهرەبانی خۆت ﴿ أصب إليهن ﴾ لەوانەیە دڵم مەیل وئارەزوویان بکات ﴿ وأكن من الجاهلين ﴾ و بچمە ڕیزی نەزان و نەفامەکانەوە، بێگومان ئەمە ئەوپەڕی جوامێری و شەهامەتە کە: لاوێکی شۆخ و شەنگی وەکو یووسوف، خانمێکی وەکو شاژن لەو جێگا ڕازاوەو ئامادەیەدا، جگە لەخوا ڕێگرێك نەبێت، کەچی خۆی نەدا بەدەستەوەو، لەهەڕەشەی زیندان و بەندیخانەش نەترسێ ﴿ ٣٤: فاستجاب له ربه ﴾ پەروەردگاری وەڵامی دایەوەو نزاکەی گیرا

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَءَاتَتْ كُلَّ وَٰحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ ٱخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُۥٓ أَكْبَرْنَهُۥ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَآ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ ٱلَّذِى لُمْتُنَّنِى فِيهِ وَلَقَدْ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ فَٱسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ ءَامُرُهُۥ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَىَّ مِمَّا يَدْعُونَنِىٓ إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّى كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱسْتَجَابَ لَهُۥ رَبُّهُۥ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا رَأَوُا۟ ٱلْءَايَٰتِ لَيَسْجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَآ إِنِّىٓ أَرَىٰنِىٓ أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ ٱلْءَاخَرُ إِنِّىٓ أَرَىٰنِىٓ أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِى خُبْزًا تَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّىٓ إِنِّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾

کرد ﴿ فصرف عنه كيدهن ﴾ و حیلەو فێڵکەیانی‌لادا لێی ﴿ إنه هو السميع العليم ﴾ چونکە بەڕاستی هەر خۆیەتی بیسەرو زانای، هاناو هاواری خەڵکانی لێقەوماو دەبیسێ و وەڵامیان دەداتەوە.

لەفەرموودەیەکی (متفق عليه)یدا هاتووە دەفەرموێ: ((سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله: إمام عادل، وشاب نشأ في عبادة الله، ورجل قلبه معلق بالمسجد، إذا خرج منه حتى يعود إليه، ورجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وافترقا عليه، ورجل تصدق فأخفاها حتى لا تعلم شماله ما أنفقت يمينه، ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه، ورجل دعته امرأة ذات جمال ومنصب فقال: إني أخاف الله)).

واتە: لەڕۆژی هەستانەوەدا خوا حەوت تاقم لەبن سێبەری خۆیدا ڕادەگرێ و، ناهێڵێ تووشی ئەو نارەحەتییە ببن، یەکێکیان لاوێکە ژنێکی شۆخ وشەنگ وپایەدار خۆی بۆئامادە بکاو، ئەم لەبەرخوا -وەکو یووسوف- خۆپارێزی و تەسلیم نەبێت.

بڕیاردرا یووسۆف زیندان بکرێ:

﴿ ٣٥: ثم بدالهم من بعدمارأوا الآيات ﴾ پاشان دوای بینینی ئەو هەموو بەڵگەو نیشانەیە لەسەر پاکی یووسۆف، بۆ خۆیان وایان بەچاك زانی بۆ بزرکردنیدەنگۆکە ﴿ ليسجننه حتى حين ﴾ تا ماوەیەك بیخەنە بەندیخانەوە، بەڵکو وردەوردە دەنگ و باسەکە نەمێنێ و، لەبیر بچێتەوە، دیارە ئەو بنەماڵە دونیا پەرست و بەزیوانە ئەمە خوویانە کە لەباتی ئەوە سزای تاوانبارەکە بدەن و تۆڵە بدرێت، تاوانبار ئازادەو، بێتاوانێکی وەکو(یووسۆف) زیندان ئەکرێ!!.

دوو غوڵام لەگەڵ یووسۆف زیندان دەکرێن:

﴿ ٣٦: ودخل معه السجن فتيان ﴾ هاوکات دوولاویش، بەتۆمەتێك – لەگەڵیا زیندان کران، وە هەردووکیشیان لەدەست و پێی (پاشا) بوون ﴿ قال أحدهما: إني اراني أعصر خمرا ﴾ جا پاش ئەوە چوونە گرتووخانەکەوە، هەریەکەیان خەوێك دەبینێو، دەیگێڕێتەوە بۆ یووسۆف، هەتا ماناکەی بۆ لێك بداتەوە، بۆیە یەکێکیان گوتی: لەخەومدا دیتم بۆشەراب ترێ ئەگوشم و، دەیدەمە پاشا ﴿ وقال الآخر: إني أراني أحمل فوق رأسي خبزا تأكل الطير منه ﴾ و ئەوی دیکەیشیان وتی: منیش لە خەودا دیتم نان لەسەر سەرمەو باڵندە لێیدەخوات ﴿ نبئنا بتأويله إنا نراك من المحسنين ﴾ بەڵکە مانای ئەم خەونەمان بۆ لێكبدەیتەوە، چونکە بەراستیئێمە وادەزانین تۆ مەردێکی ڕەوشت بەرزو چاکەخوازیت.

یووسۆف بانگیدوو زیندانییەکەدەکات بۆ موسڵمان بوون:

﴿ ٣٧: قال: لا يأتيكما طعام ترزقانه ﴾ یووسۆف وتی: سبەینێ هەرژەمە نانێکتان بۆبێت ﴿ إلا نبأتكما بتأويله قبل أن يأتيكما ﴾ پێش ئەوە بگاتە دەستتان من دەزانم چییەو، پێشتان دەڵێم، واتە: مانای خەونەکانیشتان هەروا بەئاسانی بۆلێكدەدەمەوە ﴿ ذلكما مما علمني ربي ﴾ دیارە ئەوە لە بەهرەی پەروەردگارمەو ئەو فێری کردووم، جا یووسۆف دەیەوێ لەڕێی داخوازیەکانیانەوە دەرگایان لێبکاتەوەو، بچێتە ناو بانگەوازەکەیەوەو، بۆلای خوای تاك و تەنیایان بانگکات، بۆیە ئەیەوێ متمانەی تەواویان بداتێ کە: هەرکەسێك پشت لەشیرك بکاو، واز لە بت و بتپەرستی بێنێ، خوای گەورەش دەرگای خێری بۆدەکاتەوەو، زۆر شتیشی فێر دەکات، بۆیە گوتی: ﴿ إني تركت ملة قوم لا يؤمنون بالله وهم بالآخرة هم كافرون ﴾ چاك بزانن کە من ئایینی ئەو کەسانەم واز لێهێناوە کە نە بڕوایان بەخوا هەیەو. نە بەڕۆژی دوایی ﴿ ٣٨: واتبعت ملة آبائي إبراهيم وإسحاق ويعقوب ﴾ وەبۆخۆم کەوتوومەتە شوێنی ئایینی باوو باپیرانم: (ئیبراهیم) و (ئیسحاق) و (یەعقووب)، هەرکەسێکی دیکەش ئاوا بکات، هەر ئاوا سەرکەوتوو دەبێ و خوا دەرگای زانستی بۆ واز دەکات ﴿ ما كان لنا أن نشرك بالله من شئ ﴾ هەرگیز نابێ بۆئێمەی(خانەوادەی پێغەمبەران وشوێنکەوتوانیان) هیچ شتێك بکەینە هاوبەش و هاوەڵی خوا ﴿ ذلك من فضل الله علينا وعلى الناس ﴾ ئەوەیش بەش و بارەی خوایە بەسەر ئێمەی(بنەماڵەی پێغەمبەران)ـەوە، کەپلەی پەیامبەرێتی پێبەخشین و، بەسەر خەڵکان و مەردمیشەوە کە: پێغەمبەرانی بۆناردن ﴿ ولكن أكثر الناس لا يشكرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی سوپاسگوزاری ناکەن، وەکو لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ (..بدلوا نعمة الله كفرا وأحلوا قومهم دار البوار)(١٤ /٢٨).

جا یووسۆف وردە وردە دەیەوێ بانگەوازەکەی ڕابگەیەنێ. بۆیە دەڵێت: ﴿ ٣٩: يا صاحبي السجن: أرباب متفرقون خير ﴾ ئەی هەر دوو هاوڕێی بەندیخانەکەم! ئاخۆچەند خوایەکی جیا جیا بپەرسترێن باشترە ﴿ أم الله الواحد القهار ﴾ یان هەر یەك خوای تاك و تەنیاو زاڵ و بە دەسەڵات بەسەر هەموو شتێکدا؟ ﴿ ٤٠: ما تعبدون من دونه إلا أسماء ﴾ ئەوەش بزانن ئەوانەی ئێوە "بەدەر لەخوا" دەیانپەرستن چەند (ناو)ێکی بێ ناوەڕۆکن ﴿ سميتموها أنتم وآباؤكم ﴾ وئێوە و باوو باپیرانتان بەئارەزووی خۆتان ناوتانناون و کردووتانن بە خوا! ﴿ ما أنزل الله بها من سلطان ﴾ خوا هیچ بەڵگەیەکی بۆ ڕاستی پەرستنی ئەوانە نەناردووە.

جا یووسۆف ئەیەوێ ڕۆشنتر بۆیان باس بکات، بۆیە دەڵێت: ﴿ إن الحكم إلا لله ﴾ گشت حوکم و بڕیارێك تەنهاوتەنها هیخوایە، دەبێ تەنها ئەو حاکم و بڕیار بەدەست بێت ﴿ أمر ألا تعبدوا إلا إياه ﴾ فەرمانیداوە کە: ئێوە دەبێ تەنها ئەو بپەرستن و گوێڕایەڵی هەر لەو بکەن، نەك لە سەرۆك عەشیرەت، نەك لە گەل ونەتەوە، نەك لەوڵات و نیشتمان، نەك لە حیزب وگرووپ وخێڵ.. هتد ﴿ ذلك الدين القيم ﴾ هەر ئەوئایین ودینە ڕاست ورەواو پایەدارە، کە بانگتانم کردبۆی، دەسا وریاو بەئاگابن وشوێنی بتان مەکەون ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئەو مەردمە نازانن ئایینی یەکخواپەرستی ڕاست و ڕێکە، خوایباڵادەست لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وماأكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين) يوسف/١٠٣) جائێستا دەست دەکات بەماناو لێکدانەوەی خەوەکانیان، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٤١: يا صاحبي السجن ﴾ ئەی هەردوو هاوڕێیانی بەندیخانەم! ﴿ أما أحدكما فيسقي ربه خمرا ﴾

بەڵام ئەو یەکەتان کە لەخەویدا ترێی دەکردە شەراب، ئازاد ئەبێ و، شەراب دەرخوارد پاشای دەدات، واتە: ڕزگاری ئەبێت و دەچێتەوە سەر کاری خۆی ﴿ وأما الآخر فیصلب ﴾ ئەویدیکەش لەسێدارە ئەدرێ و، هەڵدەواسرێ و بەدارەکەوە ئەهێڵرێتەوە ﴿ فتأكل الطیر من رأسه ﴾ ئەوسا پەلەوەر لە سەری ئەخۆن.ڕیوایەتێك دەڵێت کەبەو جۆرە مانای خەونەکەی بۆکردن، بەدڵیان نەبووو گوتیان: نەخێر هیچ خەونێکمان نەدیتووە، (یووسۆف)یش گوتی: ﴿ قضی الأمر الذی فیه تستفتیان ﴾ ئەوەی پرسیارتان لێکرد، لای خوا بڕاوەتەوەو ناگۆڕدرێ، چونکە خەون بۆ یەکەمجار چۆن مانا لێدرایەوە، لەئایندەشدا هەروادەبێ و، گۆڕین وپەشیمان بوونەوە لەو بڕیارە (ئەزەل)ییە تۆزقاڵەیەك ناگۆڕێ، ئەمەیە کە پێغەمبەریش دەفەرموێ: ((الرؤیا علی رِجْلِ طائر مالم تعبر،فإذا عبرت وقعت)) (مەسنەدی پێشەوائەحمەد/١٠/٤).

یووسۆف بە یەک لەو دوانە دەڵێ لای ئاغات باسم بکە:

﴿ ٤٢: وقال للذی ظن أنه ناج منهما ﴾ ئەوجا کە یووسۆف زانی‌شەرابگێڕەکە لەبەندیخانە قوتار دەبێت پێی‌گوت: ﴿ اذكرنی عند ربک ﴾ کە دەچیتەوە لای پاشاو گەورەکەت (عەزیزی میسر) باسی‌ئەم داستان وبەسەر هاتەی منی‌لابکە؛ دەیەوێ ڕوو بە ڕووخۆی ڕاستیەکەی تێبگەیەنێ، سەبارەت بەو بوختانەگەورەیە بۆی‌کرا ﴿ فأنساه الشیطان ذكر ربه ﴾ ئینجا کاتێ لە زیندان دەرچووو گەڕایەوە کۆشکی پاشا، شەیتان لەبیری بردەوە لای گەورەو پاشاکەی باسی بکا!.

هەندێ لە زاناکان ڕاناوی (فأنساه الشیطان..) دەبەنەوە بۆ یووسۆف، واتە: شەیتان یادی خوای لەبیر بردەوە، بۆیە پەنای بردە بەر خزمەتگوزارو شتی وا، ئەوجا خوایش لەتۆڵەی ئەوەدا چەند ساڵێ لێی نەپرسی، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ فلبث فی السجن بضع سنین ﴾ ئیتر یووسۆف بەویستی خوا تا چەند ساڵێك لە گرتووخانەکەدا مایەوە، بۆ ئەوەی دەستی لەهەموو شتێك ببڕێ و، هاناو پەنا هەر بۆ خوا بەرێت.

بەڵێ..بەپێی مانای وشەی (بضع/ کەلە سێ‌ساڵەوە بۆنۆ دەکات) لەوەدەچێت حەوت ساڵێك لە گرتووخانەکەدا مابێتەوە، لەبەر هەر حیکمەتێك خوای لەکارزان خۆی دەیزانێ.

(ئیبن عەبباس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر یووسۆف نەی‌گوتبا بەڵکو، لای پاشاکەت وەبیرم بێنیت، ئەوەندە لەو گرتووخانەدا نەدەمایەوە! (تەفسیری تەبەری).

شای میسر خەونێک دەبینێ:

﴿ ٤٣: وقال الملک إنی أری سبع بقرات سمان ﴾ ئینجا خوای کارجوان دەیەوێ بەسەر بەرزی و سەروەری یووسۆف لەبەندیخانە ڕزگار بکاو بێتەدەرێ، ڕۆژێك پاشا خەوێك دەبینێت و دەبێتە مەراقی

وَٱتَّبَعۡتُ مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشۡرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَيۡءٖۚ ذَٰلِكَ مِن فَضۡلِ ٱللَّهِ عَلَيۡنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشۡكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ ءَأَرۡبَابٞ مُّتَفَرِّقُونَ خَيۡرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسۡمَآءٗ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٍۚ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۚ أَمَرَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسۡقِي رَبَّهُۥ خَمۡرٗاۖ وَأَمَّا ٱلۡأٓخَرُ فَيُصۡلَبُ فَتَأۡكُلُ ٱلطَّيۡرُ مِن رَّأۡسِهِۦۚ قُضِيَ ٱلۡأَمۡرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسۡتَفۡتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٖ مِّنۡهُمَا ٱذۡكُرۡنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِي ٱلسِّجۡنِ بِضۡعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ إِنِّيٓ أَرَىٰ سَبۡعَ بَقَرَٰتٖ سِمَانٖ يَأۡكُلُهُنَّ سَبۡعٌ عِجَافٞ وَسَبۡعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضۡرٖ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٖۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَأُ أَفۡتُونِي فِي رُءۡيَٰيَ إِن كُنتُمۡ لِلرُّءۡيَا تَعۡبُرُونَ ﴿٤٣﴾

شەوو ڕۆژی‌و، لەترسی شوومی خەوەکەیدا تەواوی جادووگەرو ئەستێرە ناسەکانی وڵاتەکەی کۆ دەکاتەوە بۆماناکردنی خەوەکەی، کەچی هیچیان سەری لێدەرناکەن! خەوەکەیشی بەم شێوە بووو گوتی: لەخەومدا حەوت مانگای گەورەی قەڵەوم دیت ﴿ یاكلهن سبع عجاف ﴾ حەوت مانگای لەڕو لاوازو دەیانخواردن! ﴿ وسبع سنبلات خضر وأخر یابسات ﴾ حەوت گوڵە گەنمی سەوزو تەڕ و، حەوت گوڵە گەنمی وشکەهەڵاتوو زەردم دیت کە: لەحەوت گوڵە سەوزەکە ئاڵا بوون وفەوتانیانن ﴿ یا أیها الملأ أفتونی فی رؤیای إن كنتم للرؤیا تعبرون ﴾ ئەی دەستەی پیاو ماقوڵان و دونیا دیدان! مانای ئەو خەوەم بۆ لێكبدەنەوە، ئەگەر لەمانای خەو لێکدانەوە دەزانن ﴿ ٤٤: قالوا أضغاث أحلام ﴾ ئەوانیش وتیان: ئەو جۆرە خەوانە، هەرخەونە درۆزنەو تێکەولێکەن و هەقیقەتیان نییە، جا یا هەر دەرکیان نەکرد، یا لەبەر پاشا نەیان وێرا بەڕاستی لێکی بدەنەوە ﴿ وما نحن بتأویل الأحلام بعالمین ﴾ خۆێمەش لەمانای

ئەم جۆرە خەوانە نازانین‌و سـەر دەرناکەیـن ﴿ ٤٥: وقال الذی نجـا منهما وادکر بعد أمة ﴾ ئینجـا ئەو یەکە لە دوو زیندانییەکە رزگاری ببوو "و دوای ماوەیەکی زۆر یووسوفی بیر کەوتەوەو وتی: ﴿ أنـا أنبئکم بتأویله ﴾ من لەمانـای ئەوخەونە ئاگادارتان دەکەم "لای کەسـیکی زاناو شـارەزا" ﴿ فأرسـلون ﴾ دەسـا بمنێرن،

قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَٰوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٰٔنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّى لَمْ أَخُنْهُ بِٱلْغَيْبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ ٱلْخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾

بـا بچم بۆ لای ئەولاوە کە ئێسـتا لەزینداندایـەو، پێکەوە بووین ﴿ ٤٦: یوسـف أیها الصدیق ﴾ جا(ساقی) بەزوویی‌چووو گەیشتە لای یووسـف وگوتی: یووسوف! ئەی پیاوی راست بێژ! ﴿ أفتنا فـی سـبع بقرات سـمان ﴾ رای خۆت بدە سـەبارەت بە حەوت مانگای قەڵەوو زلە ﴿ یأکلهن سـبع عجاف ﴾ کە حەوت مانگای لەڕوو لاواز دەیان‌خۆن ﴿ وسـبع سـنبلات خضر ﴾ و حەوت گوڵە گەنمی سەوزو تەڕ ﴿ وأخر یابسات ﴾ و حەوتی تری وشکەڵاتوویش ﴿ لعلی أرجع إلی الناس ﴾ بەشـکوم بچمەوەلای پاشاو خەڵکەکە "بۆیانی بگێڕمەوە" ﴿ لعلهم یعلمون ﴾ بەشـکو ئەوانیش لەشان و شەوکەتی تۆ تێبگەن و بتناسن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٣-٤٦):

١) دەگونجێ‌خەڵکی کافرو لەسـنووردەرچوویش، خەونی چاك و راسـت ببینن، خەو دووبەشـە: بەشـێکی تێکەو لێکەیە و، لەلایەن شـەیتانەوەیە، ئەوی دیکەیشی هەق و راستەو، لەلایەن خوای بەخشەرەوەیە.

٢) شت لە بیرکردن خووو رەوشتی هەموو ئادەمییەکە.

٣) باسـکردنی سیفەت و پەسـنی هەرمرۆڤێك، بێ زیادو کەم، شتێکی دروست ورەوایە.

﴿ ٤٧: قال تزرعون سـبع سـنین دأبا ﴾ (یووسوف)یش بێ هیچ گلەیـی وگازندەیـەك لەکابرای شـەرابگێڕ، بێ‌ئەوە بڵێ باشـە! ئـەوکات تۆ لـە بەندیخانە ئازاد بوویت وگەڕایتەوە بۆلای پاشـا من چیم پێ‌گوتیت؟ وەڵامی ساقی دایەوەو وتی: ئێوە حەوت ساڵ لەسـەریەك کشـتوکاڵ" بە رێکو پێکی دەکـەن ودانەوێڵەدەچێنن ﴿ فمـا حصدتم فذروه فی سـنبله إلا قلیلا ممـا تأکلون ﴾ ئەوەی دووریتانـەوە -ئەوە نەبێ لێی دەخۆن- هـەر لە گوڵەکەی خۆیدا بیهێڵنەوەو لەعەنباردا دایێنن، چونکە ئاوا لەسـوون وجانەوەران دەپارێزرێـت، واتە: هەر بەگوڵەکەیەوە بیکەنە عەمبارو، کەمکەم لێی‌بخۆن و دەسـت پێوە بگرن ﴿ ٤٨: ثم یأتی من بعد ذلک سبع شداد ﴾ جاڵە پاش ئەو حەوت ساڵە "خۆش و پڕپیتە" حەوت ساڵی گرانی و، قاتی و قڕی و، وشکەساڵی پێش دێت ﴿ یأکلن ما قدمتم لهن ﴾ هەر رزق و رۆزییەکتان ئەو حەوت سـاڵە دانابێ هەمووی دەخـۆن ﴿ إلا قلیلا مما تحصنون ﴾ کەمێکی نەبێت کە بۆ تۆوی هەڵدەگرن‌و، ئازووخەی دەکەن ﴿ ٤٩: ثم یأتی من بعد ذلک عام ﴾ لە پاش ئەوحەوت ساڵە گرانییە، ئەمجار ساڵێکی‌خۆش پێش‌دێت ﴿ فیـه یغاث الناس ﴾ بۆ هەموو خەڵکی بارانێکی زۆر دەبارێ و، رزق ورۆزی پەیـدا دەبێتەوە ﴿ وفیه یعصرون ﴾ هەر لەو سـاڵەدا میوەجات و ترێ زۆر دەبێ و دەیگوشن" و شەربەت و پێخۆری لێ پەیـدا دەکەن بۆ خۆیان ئەی هاورێکەم! ئەمەیە مانای خەوەکەی پاشـا، مانگا لەڕو لاوازەکان و، گوڵە وشك هەڵاتووەکان، حەوت ساڵە گرانییەکەیە، دەساتۆش بەرێکوپێکی‌بۆ پاشای بگێڕەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٤٧-٤٩):

١) وڵاتی (میسـر) هەر لەسـەرەتاوە جێگەی کشت و کاڵ بووەو، وڵاتیکی بەفەڕ بووە.

٢) هەڵگرتن‌و دەست‌پێوەگرتن و پاراستنی بەروو بووی تازە ونوێ بۆ رۆژی تەنگانە، بنەمایەکی ئابووری زۆر گرنگە.

٣) زانایـان دەڵـێن: ئەم ئایەتـە بەڵگەیەکـی بەهێزە بۆ رەچاوکردنـی بنەمـای بەرژەوەندییە رەهـاکان (المصالح المرسلة).

٤) کارامەیی ولێوەشـاوەیی (یوسـف-علیه السـلام-) بۆ لێکدانەوەی مانای خەونەکان.
٥) پلەو فەزڵی یووسـۆف بەسەر (میسر) یەکانەوە، چونکە زیـاد لە پرسـیارەکە بە دەمیانەوە چـوو و لەو گرانییەیش فریایانکەوت.

لێکۆڵینەوە لە رووداوەکەی نێوان یووسۆف و شاژن و ژنانی شار:

﴿ ٥٠: وقال الملك ائتونی به ﴾ نوێنەری پاشـا گەڕایەوەو مانای خەوەکەی بۆ گێڕایەوەو چووە دڵیەوەو، بۆیشیدەرکەوت پیاوی ئاوا حەیفە لەزینداندا بێت، بۆیە وتی: ئادەی هەرئێستا بچن بیهێنن "بـا خۆم وتووێژی لەگـەڵ بکەم" ﴿ فلما جاءه الرسـول ﴾ جاکە راسپاردەکە هاتە لای یووسۆف و قسەو باسەکەی پاشای بۆگێڕایەوەو، بڕیاری ئازاد بوونەکەشـی پێگوت، یووسۆف بیریکردەوە باشە! چ سـەر بەرزییەکی تێدایە "پاش حەوت سـاڵ بەندیخانە، ئێستا بەهەمـان تۆمەتـەوە بچێتـە دەرێ؟ ﴿ قال ارجع إلـی ربک ﴾ بۆیە بەراسـپاردەکەی گوت: بگەڕێرەوە بۆ لایپاشـاو گەورەکەت ﴿ فاسأله ما بال النسوة اللاتی قطعن أیدیهن ﴾ و لێیبپرسە: هۆی چیبوو ئەو ژنانە دەسـتی خۆیانیان بڕی "ئەودەمە کە شاژن کۆی کردنەوە؟ واتە: بپرسـێ بزانێ من لەسـەرچی گیراوم، وەئایا من گوناهبارم یان ئەوانە.. ئەوسا لەزیندانەکە دێمەدەرێ ودەچمەلای ئـەو" ﴿ إن ربی بکیدهن علیم ﴾ بێگومـان پەرەوردگارم بە فڕت وفێڵی ئەوان چاك بەئاگایە و، زۆر باش دەزانێ کێ ڕاست ئەکا، بـەڵام بۆ ئەوەی خەڵکی بزانێ کە من دوورم لەو جۆرە بوختانانە. پێشـەوا ئەحمەد -خوا لێی ڕازی بێت- ئەم فەرموودەیە ئەهێنێ: ((فقـال رسـول الله ﷺ: لو کنت أنا لأسـرعت الإجابـة وما ابتغیت العـذر)) واتە: ئەگەر من لە جێی (یووسـۆف)دا دەبووم بەزوویی وەڵامـم ئەدایـەوەو بە دوای پـۆزش‌و بیانوودا نەدەگـەڕام. دیارە مەبەستی باسـی جوامێری و لێهاتوویی و لێبراوەیی (یووسۆف)ـە عليه السلام، چونکـە ئەو ماوە زۆرە لە زیندانـدا مایەوە، کەچی تەنها تۆزقاڵەیەکیش دەسـتی لە خۆی بەرنەدا و،تەسلیم نەبوو. ﴿ ٥١: قال ما خطبکن إذ راودتن یوسـف عن نفسه ﴾ نوینەرەکە گەڕایەوە لای پاشاو، هەرچی چووبوو بە بەینیاندا بۆی گێڕایەوەو، پاشایش ژنەکانی هەموو کۆکردەوەو وتی: حاڵتان چی بوو کاتێ ویسـتتان یووسـۆف لە خشـتەبەرن و، دەسـتەمۆی بکەن؟ ئایا ئەو هیچ تاوانێکـی هەبوو؟ ﴿ قلن حـاش لله ﴾ وتیان: خوا بەو ڕۆژە نەکا، ئێمـە بوختانی بۆ بکەین ﴿ ما علمنا علیه من سـوء ﴾ ئێمە قەت هیچ جـۆرە هەڵەو خراپەیەکمان لە یووسـۆف نەدیتووە ﴿ قالت امرأة العزیز ﴾ لەولایشـەوە ژنەکەی عەزیزی (پاشای میسر) هاتە پێشێ‌و بەئاشکرا وتی: ﴿ الآن حصحص الحق ﴾ وا ئێستا بێ‌پەردە هەق و ڕاستی ئاشکرا بوو ﴿ أناراودته عن نفسه ﴾ منبووم تەماحم لەیووسـۆف کرد، ددان بە ڕاستیدا دەنێم ﴿ وإنه لمن الصادقین ﴾ چونکـە یووسـۆف لاوێکی بـێ تاوانەو، لە ڕاسـتگۆیانە ﴿ ٥٢: ذلـک لیعلم أنی لم أخنه بالغیب ﴾ ئینجا یووسـۆف وتی: ئەمەش بۆیە من داوام لە عەزیزی میسر کرد لەو دەنگ و باسە بکۆڵێتەوە، تا چـاك بزانێ ودڵنیابێت کە من "تەنانەتی لە پاش ملەیشـەوە" خیانەتم لێ نەکردووە، بەڵکو هەر ڕێزم بۆ خانەوادەی ئەو داناوە، دەشـکرێ ئەمە قسەی شـاژن بێت، هەتا قەناعەت بە شا بکات کـە بۆیە ددانی بەهەڵەی خۆیدا نـا کە دڵنیابێت هیچ کات گزی وخەیانەتـی لێنەکـردووە ﴿ وأن الله لا یهدی کیـد الخائنین ﴾ وە چونکـە خوا خیانەت و فێڵ و تەڵەکەی گزیکاران سـەرناخاو بە ئەنجامی ناگەیەنێت.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٠-٥٢):

١) فەزیلەت و شـەرەفی زانیاری و زانسـت، چونکە هەر بـە هـۆی زانیارییەوە بووکە (یووسـۆف) بـەرز بوویەوەو گەییە لای پاشـاو،بۆدواییش جڵەوی کارو باری میسری گرتە دەست.
٢) گەورەیی (حیلم) و تاقەت و لەسەر خۆی و پەلە نەکردن لە ئیش و کاردا.
٣) فەزڵی ڕاسـت بێژی و، قسەی هەق کردن، ئەگەر چی بە زیانی خۆشت تەواو ببێ.
٤) (زلێخا)یـش بە هـۆی ددان نان بەتاوانـی خۆیدا بەو پلەوپایە بەرزە گەیی و، بۆ دواییش بوویە ژنی (یووسۆف)ی پێغەمبەر عليه السلام.

کۆتایی جزمی ١٢، (ولله الحمد والمنة)..

﴿ ٥٣: وما أبرئ نفسی ﴾ خۆ هەرگیزیش پاکانە بۆخۆم ناکەم ﴿ إن النفس لأمارة بالسـوء ﴾ چونکە نەفس و دەروون هەمیشـە فەرمان بەخراپە دەدا ﴿ إلا ما رحم ربی ﴾ مەگەرکەسێ خوای پەروەردگارم خـۆی ڕەحمـی پێبکاو لەپیلان وفـرت و فێڵی بیپارێـزێ ﴿ إن ربـی غفور رحیم ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم زۆر لێبووردەیە بۆهەڵەو تاوانەکان، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە، بەرامبەر بە تەوبەکاران.

ڕێز و پلەی یووسوف لای پاشا:

﴿ ٥٤: وقال الملك ائتوني به ﴾ جا دوای دەرکەوتنی شەهامەتو پیاوەتی و جوامێری یووسـوف، پاشا وتی: (یووسوف)م بۆ بهێنن ﴿ أستخلصه لنفسي ﴾ با بیکەمە یارو هاوڕێی تایبەتی و، جێگەی

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ ٱلۡمَلِكُ ٱئۡتُونِي بِهِۦٓ أَسۡتَخۡلِصۡهُ لِنَفۡسِيۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٞ ﴿٥٤﴾ قَالَ ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَتَبَوَّأُ مِنۡهَا حَيۡثُ يَشَآءُۚ نُصِيبُ بِرَحۡمَتِنَا مَن نَّشَآءُۖ وَلَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجۡرُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ وَجَآءَ إِخۡوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَعَرَفَهُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمۡ قَالَ ٱئۡتُونِي بِأَخٖ لَّكُم مِّنۡ أَبِيكُمۡۚ أَلَا تَرَوۡنَ أَنِّيٓ أُوفِي ٱلۡكَيۡلَ وَأَنَا۠ خَيۡرُ ٱلۡمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِن لَّمۡ تَأۡتُونِي بِهِۦ فَلَا كَيۡلَ لَكُمۡ عِندِي وَلَا تَقۡرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُواْ سَنُرَٰوِدُ عَنۡهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَٰعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتۡيَٰنِهِ ٱجۡعَلُواْ بِضَٰعَتَهُمۡ فِي رِحَالِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَعۡرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓاْ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَبِيهِمۡ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلۡكَيۡلُ فَأَرۡسِلۡ مَعَنَآ أَخَانَا نَكۡتَلۡ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾

پرس و ڕای خۆم، بۆ ڕاگرتنی دەوڵەتەکەم ﴿ فلما كلمه ﴾ جاکاتێ کە یووسوف هاتەلای و، دواندی و وتووێژی لەگەڵ کردو، بەتەواوی کەسـێتی دەرکەوت ﴿ قال إنك اليوم لدينا مكين أمين ﴾ پاشـا وتی: بەڕاستی تۆ ئەمڕۆ لای ئێمە پیاوێکی بەڕێزو قورس و پاك و جێگای باوەڕیت و، ئەو قسـەو قسەڵۆکانەیش، هیچ لەکەسێتی تۆ کەم ناکاتەوە ﴿ ٥٥: قال اجعلني على خزائن الأرض ﴾ یووسوف وتی: جا کەوایە بمکە بە سەر کاری خەزێنەو واریداتی میسر هەتا بتـوانم لەم گرانی و قـات و قڕیەدا خزمەتێ بـەم خەڵکە هەژارە بکـەم ﴿ إني حفيـظ عليم ﴾ چونکە من بۆ ئـەوکارە چاودێرێکی باش و، پارێزەرێکی زاناو بەئاگام. (تەبەری) دەڵێت: ئەم داوای (یووسـوف)ـە وەك ئەوە نییە کە بڵێیـت پاکانەی بۆ خۆیکردو، نەدەبـوو بەوجۆرە خۆی هەڵکێشـێ، چونکە یووسـوف دەیەوێ بەو قسـانەی پیاوانیدەوڵەت لەخـۆی تێبگەیەنێت کە: ئەو بۆ بەڕێوەبردنـی کاروباری ئابووریو، دارایـی پیاوێکی زۆر لێزانەو زانیاری باشـی هەیە، لەولایشـەوە لەوەدەمەدایە وڵات و گەل زۆر پێویستی بە کەسێکی وا هەیەو، لەرووی شەرعیشەوە نابێ لەکاتی وادا خۆی لێ لابدات، لەلایەکیتریشەوە لەوجۆرە شوێنانەدا باشتر خزمەتی پێدەکرێ بۆ سـەرنج ڕاکێشـانی خەڵکی بۆ باوەڕ هێنان بەخوای گەورەو کارجوان.

ڕێزو حورمەتی یووسوف لەسەر زەوی:

﴿ ٥٦: وكذلـك مكنا ليوسـف في الأرض ﴾ و ئـاوا دوای ئەو تەنگانەو دەربەدەریە، ئێمە لەخاکی میسردا پلەو پایەو دەسەڵاتمان بەیووسـوف دا ﴿ يتبوء منها حيث يشاء ﴾ لەهەر جێگایەك خۆی بیـەوێ دادەنیشـێ ﴿ نصيب برحمتنا من نشـاء ﴾ کێمـان بوێ دەیخەینـە بەر بەزەیـی و میهرەبانی خۆمـان ﴿ ولا نضيع أجر المحسـنين ﴾ و هەرگیزیش پاداشـی چاکەخـوازان نافەوتێنین و گوم ناکەین، لەکاتێکدا یووسـوف ئەوهەموو جوامێرییەی نواندو، ئەوگشـت سـەبرو ئارامەی بوو، ئێمەیش ئاوا بەرزمان کردەوە و، خەزێنەی میسـرمان خستە ژێر دەستی ﴿ ٥٧: ولأجر الآخرة خير للذيـن آمنوا وكانـوا يتقون ﴾ ئەوە پاداشـی دونیابوو، خۆ دیارە پاداشی دوارۆژیش بۆئەوانەی کەبڕوایان هێناوەو، لەشیرك و کاری خراپ خۆ پارێزبوون باشـترە، بەڵێ چونکە یووسـوف پلەوپایەی خۆی و، خانەوادەکەی لەکاری بەدرەوشـتی پاراسـت، خوایش ئاوا پلەی بەرزکردەوەو، لەقیامەتیشـدا باشتری بۆ ئامادە کردووە، وەکـو بە(سـولەیمان) دەفەرموێ: (هذا عطاؤنا فامنن أو أمسـك بغيرحساب، وإن له عندنا لزلفى وحسن مئاب).

لە ڕێنماییەکانی ئایەتی (٥٣-٥٧):

١) فەزیلەتی نەفس شکاندن و تۆمەتبارکردنی بەناتەواویو کەم و کووڕی.

٢) دەرخسـتنی زانست و زانیاری لەکاتی پێویستدا، وەك ئەڵێن: (المرء مخبوء تحت لسانه).

٣) بەخۆ هەڵدانو، خۆ کاندید کردن بۆ هەرکارێ کە ئەگەر ئەوکەسـە بەوجۆرە نەکا کەسێتی و دەستپاکی دەرنەکەوێ و، پێی نەزانن ڕەوایە.

٤) فەزیلەتی ئیخلاس لەکاروکردەوەو قسەو بیروباوەڕدا.

٥) گەورەیی و کاریگەری ئیمان و تەقوا لەهەست و نەستی مرۆڤدا.

براكانی یووسۆف دێنە میسرو بەبارەوە دەگەڕێنەوە:

﴿ ٥٨: وجاء إخوة يوسف ﴾ گرانی و قات و قڕی لە ناوچەكانی (كەنعان)دا سـەری هەڵدا ئەوسا براكانی (یووسۆف) یش هاتن بۆ میسـر بۆ زەخیرە كڕین ﴿ فدخلوا عليه فعرفهم ﴾ جا چوونە ژوور لای یووسۆف، ئەم ئەوانی ناسییەوە ﴿ وهم له منكرون ﴾ بەڵام ئەوان ئەمیان نەناسییەوە چونكە ماوەیەكی زۆر بوو نەیان دیتبوو، لەولایشـەوە پێیان وانەبـوو ئەو مابێ و، ئاوا لە جێگەی پاشـادا بێت ﴿ ٥٩: ولما جهزهم بجهازهم ﴾ و كاتێ كە یووسـۆف بارە خۆراكەكەی بۆ ڕێكخسـتن لەدوای ڕێزێكی زۆر و پرسـیارو وەڵام لێیان ﴿ قال ائتوني بأخ لكم من أبيكم ﴾ وتی: برایەكی باوكیتان هەیــە دەبێ بیهێنن بۆم دیارە پرسـیاری لە نەژادو بەسـەرهاتیان كـردووەو وتویانە برایەكی باوكیشـمان هەیەو لای باوكمانە ﴿ ألا ترون أني أوفي الكيل ﴾ ئایا نابینن كە من بە تێروتەسەلی پێوانەو بارتـان ئەدەمێو، میوانداریشـم كردن ﴿ وأنا خير المنزلين ﴾ و من چاكترین خانە خوێ بووم بۆتان، باشـترین میوانداریم كردن، مەبەسـتی هەڵنانیانەو، تەماح خستنە بەردەمیان ﴿ ٦٠: فإن لم تأتوني به ﴾ جائەگەر ئەمجارە هاتنەوە ئەوتان بۆ نەهێنام ﴿ فلا كيل لكم عندي ﴾ جیرەو پێوانەتان لای من نییەو هیچتان نادەمێ دەیەوێ كەمێكیش ترس بخاتە بەریان ﴿ ولا تقربون ﴾ و نزیكیشم مەكەونـەوە بێـەو ﴿ ٦١: قالوا سنراود عنه أباه ﴾ ئەوانیش دەیانزانـی كاتی خۆیشـی چ درۆیەكیان لەگـەڵ (یەعقووب)ـی باییاندا كردووە سـەبارەت بەخۆی، بۆیە ئێستاش وتیان: دڵنیابە هەمـوو فێـڵ و هەوڵێك لەگـەڵ باوكیا دەدەیـن بۆهێنانی ﴿ وإنا لفاعلون ﴾ و بێگومانبـە كەئێمە هەڵئەسـین بـەوكارە ﴿ ٦٢: وقـال لفتيانه اجعلوا بضاعتهم في رحالهم ﴾ و یووسـۆف بەوكوڕە لاوانەی گوت لەبەردەسـتیا بوون: ئەو دراوەیش بۆ شت كڕینیان هێنابـوو، بێدەنگێك بیخەنەوە ناوبارەكانیان ﴿ لعلهم يعرفونها إذا انقلبوا إلى أهلهم ﴾ بەشكو كاتێ گەڕانەوە لای ماڵ و منداڵی خۆیان بیناسـنەوەو، پێی بزانـن. ﴿ لعلهم يرجعون ﴾ بەڵكو –پاش ئەوە گەڕانەوەو بینییان– بگەڕێنەوە لامان .

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٥٨-٦٢):

١) خـوا بیەوێ كارێ بكا، هۆكانیشـی بـۆ ڕێك دەخا: خەودیتنی پاشا، دەسـت نەكەوتنی كەسێ بۆ ماناكردنی خەونەكەی، پسپۆری یووسۆف بۆ لیكدانەوەی خەونەكان، سـەرهەڵدانی گرانـی و قـات و قڕی لەوڵاتـی (كەنعان) ناچاربوونی براكانی بە هاتن بۆ میسرو...هتد.

٢) نەخشـە دارشـتنی یووسـۆف بـۆ هێنانـی بـراو خێزانەكەیان.

٣) ئاسەواری بڕواو تەقوا لە مرۆڤدا.

دەیانەوێ (بنیامین)یش لەگەڵ خۆ بەرن:

﴿ ٦٣: فلما رجعوا إلى أبيهم ﴾ جاكاتێ كە گەڕانەوە لای باوكیان ﴿ قالـوا يا أبانا منـع منا الكيل ﴾ وتیان: بابـە! پیوانەی رزق و ڕۆزیمـان لێگیراوە ئەگەر ئەمجارە بینامـین لەگەڵ خۆمان نەبەین ﴿ فإرسـل معنا أخانا نكتل ﴾ دەسـا تۆش مەگەر براكەمان لەگەڵ بنێریت، تا پێكەوە ئازووقەو ڕۆزی وەرگرین ﴿ وإنا له لحافظون ﴾ بێگومانیشـبە ئێمە پارێزگاری لێدەكەین، دیـارە ئەو دەمەش كە فروفێڵەكەیان بەرامبەر یووسـۆف كرد گوتیان: (أرسـله معنا غدا يرتـع و يلعب وإنا له لحا فظون) كەچی ڕاستیشـیان نەكرد! بۆیە ﴿ ٦٤: قال هل آمنكم عليه ﴾ وتی: جا دەكرێت (بنیامین) یشتان پێ بسـپێرم و بڕواتان پێ بكەم و دڵنیابم لێتان ﴿ إلا كما أمنتكم على أخيه من قبل ﴾ هەروەكو جاریپێشـوو براكەیم پێتان سپارد، واتە: كاتی خۆی (یووسۆف)یشتان بردو، ئاواشتان بەسەرهێنا؟!

﴿ فالله خير حافظا ﴾ من بڕوام بەپاراستنی ئێوە نییە، بەڵكو چاكتر پارێزەر هەرخوایەو ئەیدەمە دەستی ئەو ﴿ وهو أرحم الراحمين ﴾ ئەویش لەهەموو خاوەن بەزەییەك، بەبەزەییترە، واتە: بەتەمای ڕەحم و بەزەیی خوام.

دراوەكەیان دەسكەوتەوە:

﴿ ٦٥: ولمـا فتحوا متاعهـم ﴾ جا كە بارەكەیان دوای حەوانەوە وقسـەو باس و ئیسـراحەت كـردەوە ﴿ وجدوا بضاعتهـم ردت إليهم ﴾ دەبینن شـت و مەك و پارەو پووڵ و دەسـت مایەكەشیان بۆ گێڕدراوەتەوە ﴿ قالـوا يا أبانا مانبغي هذه بضاعتنا ردت إلينا ﴾ گوتیـان: بابە! چیمان دەوێ، ئەمەش پـارەو پووڵ و كەل و پەلە كەمانـە نێردراوەتـەوە بۆمـان و، دانەوێڵەی باشیشـمان هێناوە؟ ﴿ ونمير أهلنا ﴾ و ئەگەر براكەشمان لەگەڵ بنێریت، ئەمجارەش بژێوی و خواردن و خۆراك بۆ خاوو خێزانمان دەهێنێن ﴿ ونحفظ أخانا ﴾ و براكەیشـمان بنیامین ئەپارێزین لە هەر شتێكی خراپ ﴿ ونزداد كيل بعير ﴾ بەهۆی ئەویشەوە پێوانەی باری وشترێكیش زیـاد دێنین ﴿ ذلک كيل يسـير ﴾ ئەوەیش بۆ پاشـا پێوانەیەكی كەمە، چونكە خاوەن بەخششە ﴿ ٦٦: قال لن أرسله معكم حتى تؤتون موثقـا من الله ﴾ یەعقووب وتی: هەرگیز لەگەڵتانی نانێرم

تاپەیمانێکـی پتـەوم بەناوی خواوە نە دەنـێ ﴿ لتأتنني به ﴾ کە هەردەبـێ بێـوەی بۆمی بهێننەوە ﴿ إلا أن يحـاط بكم ﴾ مەگەر لەگـش لایەکەوە داگیر بکرێن و دەسـەڵاتتان نەمێنێ مردن یاهەر شـتێتر بێتـە ڕێتان ﴿ فلما آتـوه موثقهم ﴾ جا کـە پەیمانێکی پتەویـان دایـە ﴿ قال الله على ما نقول وكيـل ﴾ یەعقووب وتی:

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَٰفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا۟ مَتَٰعَهُمْ وَجَدُوا۟ بِضَٰعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا نَبْغِى هَٰذِهِۦ بِضَٰعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُۥ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَٰبَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا۟ مِنۢ بَابٍ وَٰحِدٍ وَٱدْخُلُوا۟ مِنْ أَبْوَٰبٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَآ أُغْنِى عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا۟ مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِى عَنْهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَىٰهَا وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّىٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

لەم قسەو باسەمان خوایگەورە ئاگادارو چاودێرە، ئەمیش دەدەمە دەستی خوا، دەسا بچن خوا بتانپارێزێ.

یەعقووب دەڵێ: لەیەک دەرگاوە مەچنە ناو:

﴿ ٦٧: وقـال يـا بني لا تدخلوا من باب واحـد ﴾ باوکیان وتی: کوڕەکانم! کەنزیکی شار دەبنەوە، هەموو پێکەوە لەیەك دەر گاوە مەچنـە ناو شـارەوە بەڵێ.. لەبـەر هەر هۆیەك بـوو (یەعقووب) وەکوسـۆزی باوکایەتـی –ئـەو وەسـیەتەی بۆکوڕەکانـی کرد؟ هەرچەندە گەلێ تەفسیرو ریوایەت هەیە بۆدیاریکردنی هۆیەکەی، وە هەریەکەشـیان شـتێك دەڵێت، بێ‌ئەوەی هیـچ بەڵگەیەکیان بەدەسـتەوە هەبێ و، لەگەڵ دەقی قورئانەکـەدا بگونجێت! خۆ گومانیش لەوەدا نییە کە ئەگەر ئەو شتەی وا یەعقووب کوڕەکانی خـۆی لێ دەپارێزێ (چاو)ی پیس بوایە، (وەك ئەوانە دەڵێن)، وە یان هەر شتێکی تری دیاری، ئەوا ئەوکاتە قورئانەکە خۆی دیاری دەکرد، خۆ ئاشـکرایە لەم قورئانەدا تەنها هەر ئەوەندە هاتووە کە فەرمـووی: (إلا حاجة في نفس يعقـوب قضاها) واتە: تەنها نیازو سـۆزێکی دەروونی بوو لە دڵی (یەعقـووب)دا، بەرامبەریان درکانی و هیچی‌تـر، کەوابوو دەبـێ ڕاڤەکەرانی قورئانیش لەوسـنوورەدا بووەسـتن و پەنجە نەخەنە سەر هیچ شتێك و ڕاسپاردەکەش وەك خۆی بەرەهاو بەرفراوانی بهێڵنەوە، دیارە هەر ئەمەش شـیاوە بۆ ڕاگرتنی ئەدەب و وێڵ لەگەڵ قورئاندا.

هەمووشمـان چاك دەزانین کە یەعقووب ﷺ بەرامبەر کوڕەکانی مەترسـی شـتێکی هەبوو بۆیان ئەگەر لەیەك دەرگـاوە بچنە ناو شاری میسـرەوە هەرچەندە ڕاسـپاردەکەش هیچ بڕیارێکی خوای پـێ بەرپەرچ نەدرایەوە.. کەوابوو بۆ ئێمەیش هەروا چاکە کە ئەو وەسـیەت و ڕاسـپاردەیە بە ڕەها بهێڵینەوەو دیـاری نەکەین و، هەرتەنهـا لەگەڵ دەقی قورئانەکـەدا بڕۆین ﴿ وادخلوا من أبواب متفرقـة ﴾ و لەدەروازەی جیا جیاوەوە بچنە ژوورەوە ﴿ وما أغنى عنكم من الله من شـئ ﴾ هەرچەندە من بـەم تەگبیرو ڕاوێژانەش ناتوانم هیچ قەزاو بڕیارێکی خوا لەئێوە دوور بخەمەوە خۆی چۆنی بڕیار دابێـت، هەرگیز ناگۆڕدرێ و هەرواش دەبێت ﴿ إن الحكم إلا لله ﴾ چونکـە بڕیـارو فرمان تەنها بۆ خوایـەو بەس ﴿ عليه توكلت ﴾ پشـتم بەو بەستووە ﴿ وعليه فليتوكل المتوكلون ﴾ جا کەسـانێکیش کە هەر ئەو بەشیاوو بەکار ساز دەزانن، دەبا تەنها پاڵ بە وەوە بدەن و پشت بەو ببەستن.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٣-٦٧):

١) تەوەککولی تەواوی یەعقـووب ﷺ بەرامبەر بەخوای خۆی و، ناسـینی ئەسماو سـیفەتەکانی وەك شیاویەتی، هەقیش وابێ، چونکە یەکێکە لەپێغەمبەرانی خوا ﷺ.

٢) وەرگرتنـی پەیمـان و مۆرو ئیمزا بـۆ کارە گرنگەکان، هەرچەند لەبەرامبەر خزمانی نزیکیشەوە بێ.

٣) خۆ پاراستن لە (چاو)ی پیس هیچ زیانێکی نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەبێ بڕوات وابێ کە ئەوەیش لەحوکم و بڕیارەکانی خوا هیچ شتێ ناگۆڕێ.

٤) پشـت تەنها بـە خوا ببەسـتەو، ئیتر بەدڵنیاییەوە کارەکانت ڕاپەڕێنە

﴿ ٦٨: ولمـا دخلـوا من حيث أمرهم أبوهم ﴾ جا کە لەو جێیەوە باوکیـان بـۆی دیاریکردن بـە جیاجیـا چوونـە ژوورێ ﴿ ما كان يغنـي عنهم من الله من شـئ ﴾ و ئەوکارەیـان هیچ بڕیارێکی

خوایی لێدوور نەخستنەوەو بێ نیاز ی نەکردن، بەڵکو بڕیاری خۆی لە (ئەزەل)دا چۆن بوو هەرئەوە ئەبێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إلا حاجة في نفس يعقوب قضاها ﴾ تەگبیرو ڕێنمایەکە بێ کەڵك بوو و، جێگەی هیچی بۆنەگرتن، ئەمە نەبێت کە لەدڵ و دەروونی یەعقووبدا نیازو پێویستیەکی باوکایەتی هەبوو بیڵێت ویستی لەومەترسییە خۆی بیری لێکردبوویەوە ئامۆژگارییان بکاو خۆیانی لێلابدەن راسپاردەو وەسیەتیشی بۆ کردن، بەڵام قەزاو بڕیاری خوای رەت نەکردەوە ﴿ وإنه لذو علم لما علمناه ﴾ و چونکە ئەو خاوەن زانیارییەکی فراوان بوو، لەوەی فێرمان کردبوو ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەوەی ئەو دەیزانێ نایزانن.

یووسف دڵی بنیامین دەداتەوە:

﴿ ٦٩: ولما دخلوا على يوسف ﴾ کاتێ کوڕەکانی یەعقووب لەماڵی یووسوف چوونە ژوورەوە ﴿ آوى إليه أخاه ﴾ (بنیامین)ی برای بردە لای خۆی و لەژوورەکەی خۆی دایناو حەوانییەوەو لەرابردوو ئاگاداری کردو ﴿ قال إني أنا أخوك ﴾ گوتی: بێگومان بە من برایەکەی تۆم (یووسوف) ﴿ فلا تبتئس بما كانوا يعملون ﴾ جالەوەی ئەوان پێیان کردیت ساڵەکانی رابردوو دڵ زوویرو غەمگین مەبە، تێیشیگەیاند کەلای خۆی دەیهێڵێتەوەو نابێ ئەم نهێنییە لای کەس بدرکێنێ.

یووسوف ئاو خۆری پاشا دەخاتە ناوباری براکەی و گلی دەداتەوە:

﴿ ٧٠: فلما جهزهم بجهازهم ﴾ ئینجا کاتێ باری بۆ ڕێکخستن و ئامادەی گەڕانەوە بوون ﴿ جعل السقاية في رحل أخيه ﴾ ئاوخۆری پاشا کەلە زیوبوو، یا ئەومەنەی کە (عەیارەی) دانەوێڵەیان پێدەگرت، خستیە ناو باری براکەیەوە ویستی بەوە ڕێخۆشکات بۆ گلدانەوەی (بنیامین) لای خۆی! ﴿ ثم أذن مؤذن ﴾ لەپاشا جارکێشێك جاری راهێشت وگوتی: ﴿ أيتها العير إنكم لسارقون ﴾ ئەی کاروانچییەکان! بێگومان ئێوە دزن و دزیتانکردووە! ﴿ ٧١: قالوا وأقبلوا عليهم ﴾ ئەوانیش روویانکردە جارچییەکان و گوتیان: ﴿ ماذا تفقدون ﴾ چیتان لێگوم بووەو نەماوە؟ ﴿ ٧٢: قالوا نفقد صواع الملك ﴾ وتیان: مەنی پێوانەی پاشامان ونکردووە ﴿ ولمن جاء به حمل بعير ﴾ و هەرکەسیش پەیدابکاو بیهێنێتەوە، باری وشترێك خۆراك و دانەوێڵەی دەدرێتێ وەکو ڕێزانەو بەخشش ﴿ وأنا به زعيم ﴾ منیش بۆخۆم دەسەبەری ئەو خەڵاتەم و لە ئەستۆی دەگرم.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٦٨-٧٢):

١) فەزڵی زانست و زانیاران.

٢) زۆربەی خەڵکی هەمیشە بەکارەچاکەکان نەزانن.

٣) کارامەیی و لێهاتوویی یووسوف لە راوێژو تەگبیر بۆ

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِى رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا ٱلْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَٰرِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا۟ وَأَقْبَلُوا۟ عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا۟ نَفْقِدُ صُوَاعَ ٱلْمَلِكِ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا۠ بِهِۦ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ فَمَا جَزَٰٓؤُهُۥٓ إِن كُنتُمْ كَٰذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا۟ جَزَٰٓؤُهُۥ مَن وُجِدَ فِى رَحْلِهِۦ فَهُوَ جَزَٰٓؤُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ أَخِيهِ ثُمَّ ٱسْتَخْرَجَهَا مِن وِعَآءِ أَخِيهِ ۚ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ ۖ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِى دِينِ ٱلْمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ ۞ قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

هێشتنەوەی (بنیامین) لای خۆی.

٤) ڕێزانەو (موکافەئە) بۆ هەرکەسێ کارێکی تایبەتی بدریتێ و، بەچاکی پێی هەڵسێ، کەئەمە لە فیقهیشدا پێی دەڵێن: (جەعالە).

٥) دەسەبەریی و، دەسەبەر بوون (کەفالە) و (کەفیل) بۆ هەندێ ئیشوکار سەلمێنراوە

﴿ ٧٣: قالوا تالله لقد علمتم ما جئنا ﴾ ئەوانیش وتیان: سوێند بە خوا ئێوە چاك ئەزانن کە ئێمە بۆ ئەوە نەهاتووین ﴿ لنفسد في الأرض ﴾ لەم زەوییەدا خراپەو گێرەشێوێنی و،کاری بەدفەڕی و فەساد بکەین ﴿ وما كنا سارقين ﴾ ڕۆژێکیش ئێمە قەت دز نەبووینە ﴿ ٧٤: قالوا فما جزاؤه إن كنتم كاذبين ﴾ دەس و پێیانی پاشا وتیان: جا ئەگەر ئێوەش درۆزن بوون، تۆڵەی چییە؟ ﴿ ٧٥: قالوا جزاؤه ﴾ دەس و پێیانی پاشا وتیان: تۆڵەکەی ئەمەیە:

﴿ من وجد فی رحله فهو جزاؤه ﴾ ئەو پێوانە لەباری هەر کەسێکا دەرکەوت، هەر ئەو کەسە بۆ خۆی تۆڵەی بێت، وانە دەکرێتە کۆیلەو بەندە ﴿ کذلک نجزی الظالمین ﴾ بەم شێوەیە تۆڵە لەگشت و ستەمکاران وەردەگرین، دەبێ ببنە بەندە. بەڵێ.. لەشەریعەتی (یەعقووب)دا هەرکەسێك دزی کردبا، دەبوو لەباتی دەست برینی، کرابایە بەندە ﴿ ٧٦: فبدأ بأوعیتهم قبل وعاء أخیه ﴾ ئینجا ئەوەی کاری پشکنینی پێ سپێررابوو، (یان هەر بڵێین یووسۆف خۆی) پێش پشکنینی بارەکەی (بنیامین)ی برای، دەستی دایە پشکنینی باری براکانیتری، هەتا گومان نەبەن بەکارەکەی یووسۆف ﴿ ثم استخرجها من وعاء أخیه ﴾ پاشان لەناو کەل و پەلی(بنیامین)ی برایدا ئاو خۆرەکەیان هێنایە دەروو دۆزییەوە ﴿ کذلک کدنا لیوسف ﴾ ئاوا ئێمە نەخشەو پلانمان ئەنجام دا بۆ یووسۆف، هەتا (بنیامین)ی برای لای خۆی بهێڵێتەوە، کەوابوو بەپێی ئایەتی (..کدنا لیوسف..) مرۆڤ دەتوانێ بۆ گەیشتن بەهەندێ مەبەستی شەرعی، هەر ڕێگەیەکی شیاوو گونجاو بگرێتە بەر، بەمەرجێ لەگەڵ شەریعەتدا دژ نەوەستێ. ﴿ ماکان لیأخذ أخاه فی دین الملک ﴾ لە بەرنامەی پاشای میسردا نەدەبوو یووسۆف براکەی خۆی بگرێ و گلی بداتەوە لای خۆی لەباتی دزییەکە بەڵکو تەنها ئەوەندەی بۆ هەبوو کە برێکی لێبداو، دووقاتیش پێی ببژێرێ، بەڵام لەشەریعەتی (یعقووب)ی بابیدا ئەو کارەیە هەبوو، بۆیە کردی ﴿ إلا أن یشاء الله ﴾ مەگەر خوا واحەز بکا، بۆیە براکانیشی ملیان بۆ راکیشاو تەسلیم بوون ﴿ نرفع درجات من نشاء ﴾ دیارە بمانەوێ هەرکەسێك سەرخەین، پلە بە پلە بەرزی دەکەینەوەو دەیگەیەنینە جێگای شیاوی خۆی ﴿ وفوق کل ذی علم علیم ﴾ خۆ لە بان هەموو زانایەکەوە زاناتر هەیە، هەتا دەگاتە لای خوا، ئیتر لەخوا زاناتر نییە.

یووسۆف تاوانبار دەکەن بە دزی:

﴿ ٧٧: قالوا إن یسرق ﴾ براکانی بە(یووسۆف)یان گوت: ئەگەر ئەو ئێستا دزی بکا، جێی سەرسورمان نییە ﴿ فقد سرق أخ له من قبل ﴾ بەرلەمیش برایەکی هەبوو، ئەویش دزیکرد، مەبەستیان لە یووسۆف خۆیەتی ﴿ فأسرها یوسف فی نفسه ولم یبدها لهم ﴾ یووسۆفیش ئەو وشەیەی لەدڵگرت و لێیشاردنەوەو بێدەنگ بوو، لێرەدا یووسۆف لەدڵی خۆیدا ﴿ قال أنتم شر مکانا ﴾ گوتی: ئێوە زۆر خراپترن لەوان ﴿ والله أعلم بما تصفون ﴾ ئەو قسەیەش ئێوە وەسپی ئەوی پێدەکەن، خوا لەهەموو کەسێ چاکتر بەراستیەکەی دەزانێ.

داوا دەکەن لەباتی بنیامین، یەکێتریان گل بداتەوە:

﴿ ٧٨: قالوا یاأیها العزیز إن له أبا شیخا کبیرا ﴾ کە زانییان یووسۆف سووره بۆ گلدانەوەی (بنیامین) لای خۆی گوتیان: ئەی عەزیز! بێگومان ئەو کوڕەیە باوکێکی پیری خاوەن ڕێزو بەحورمەتی هەیە، هۆگری بووەو، هەرگیز بێ ئەو توانای ژیانی نییە ﴿ فخذ أحدنا مکانه ﴾ لەبەرئەوە یەکێ لەئێمە لەجێی ئەودا گل بدەرەوە ﴿ إنا نراک من المحسنین ﴾ بەراستی ئێمە تۆ لەڕیزی خێرەومەندان دەبینین ﴿ ٧٩: قال معاذالله أن نأخذ إلا من وجدنا متاعنا عنده ﴾ یووسۆف گوتی: ئەی پەنا بەخوا، ئەر ئێمە بەدەر لەو کەسە کاڵاکەمانی لابووە، کەسێکیتر لەباتی ئەو گل بدەینەوە ﴿ إنا إذا لظالمون ﴾ گەر ئەوە بکەین ئێوە دەیڵێن، بێگومان دەبینە خەڵکی ناهەقکارو ستەمکار.

ڕێنماییەکانی ئایەتی(٧٧-٧٩):

١) پۆزش هێنانەوەو داوای لێبووردن لەگشت کارێکی هەڵە.
٢) پیاوی بەحیلمو هێمنیش، هەندێ جار ناچار دەکرێت جۆرە قسەیە بکات.
٣) داواکردنی عەفوو و، داخوازی ڕەحم و بەزەیی بۆکەسێك پێویست بێت، لە چوارچێوەی شەریعەتی خوادا کارێکی ڕەوایە.
٤) وازهێنان لەکەسێکی تاوانکارو ئازادکردنی ئەو و، گرتنی کەسێکیتر لەباتیدا لەشەریعەتی ئیسلامدا حەرامە.

دەکەونە مەشۆرەت لەگەڵ گەورەکەیاندا:

﴿ ٨٠: فلما استیئسوا منه خلصوا نجیا ﴾ جاکە بێ هیوا بوون یووسۆف بنیامین ئازادکا ئەوجا لە خەڵکەکە دوورکەوتنەوەو کەوتنە چپەو سرتە سرت ودۆزینەوەی چارەسەرێك ﴿ قال کبیرهم ألم تعلموا أن أباکم ﴾ برا گەورەکەیان هەڵیدایەو گوتی: مەگەر ئێوە نازانن و لەبیرتان نەماوە کە باوکتان ﴿ قد أخذ علیکم موثقا من الله ﴾ پەیمانێکی بتەوی بەناوی خوا لێوەرگرتن کە(بنیامین) بپارێزن و بیبەنەوە بۆی ﴿ ومن قبل ما فرطتم فی یوسف ﴾ و خۆ بەر لەوەش لەرادەبەدەر دەربارەی یووسۆف خراپەتانکرد! ﴿ فلن أبرح الأرض حتی یأذن لی أبی ﴾ جا لەبەر ئەوە دڵنیابن کە هەرگیز من لەم وڵاتی (میسر)ـە ناچمە دەرێ، هەتا بابم ئیزن دەدا بەگەڕانەوەم، چونکە شەرمەزارییە بۆم بەو هەواڵەوە بچمەوە

بۆلای ﴿ أو یحكم الله لی وهو خیر الحاكمین ﴾ یان خوا بڕیارێكی نوێم بـۆ دەدا، واتە: بـە بنیامینەوە دەگەڕێمـەوە، خۆ خوایش لەهەمـوو بڕیاردەرێك چاكترە ﴿ ٨١: إرجعوا الی أبیكم ﴾ دەسـا ئێوە بچنەوە بۆلای باوكتان ﴿ فقولوا یاأبانا إن ابنک سرق ﴾ بڵێن: بابە! بەڕاستی (بنیامین)ـی كوڕت دزی كرد! ﴿ وما شهدنا إلا بما علمنا ﴾ خۆ تا ئێسـتایش شایەتیمان بۆ هیچ شتێ نەداوە، مەگەر بەچاو بینیبێتمان، واتە: بەچاوی خۆمان دیتمان كە ئاوخۆرەكەی پاشـا لەناوبارەكەی ئەودا بوو، ئەوجابە بڕیاری هەموومان كردیان بـە بارمتەی ئەو ﴿ وما كنـا للغیب حافظین ﴾ خۆ ئێمە ئاگاشمان لە شـتی نادیـار و غەیب نەبـوو، كاتێ كە پەیمانمـان بە تۆ دا نەمانزانی دزی دەكا هەتا نەیبەین و، ئێستاش رووزەردی لای تۆ نەبین ﴿ ٨٢: واسـأل القریة التی كنا فیها ﴾ بۆ دڵنیایی خۆیشت بپرسـە لەخەڵكی ئەوشـارە كەئێمەی لێبووین ﴿ والعیر التی أقبلنا فیهـا ﴾ ولـەو كاروانەش پێكەوە هاتینەوە ﴿ وإنـا لصادقون ﴾ و بێگومانیش بە سەبارەت بە هەواڵەكەی بنیامین راستدەكەین.

یەعقووب دەبیسێ بنیامین گلدراوەتەوە:

﴿ ٨٣: قـال بل سـولت لكم أنفسـكم أمرا ﴾ یەعقـووب گوتی: نەخـێر، وانییە، كـوڕی من دزی نەكـردووە، بەڵكو نەفسـتان ئەم قسـەیەی لاشـیرین كردوون و، ئێوەیش دەتانــەوێ منی پێ بخەڵەتێنـن! ﴿ فصبـر جمیل ﴾ دیسـانەوە منیش تەنهـا ئارام گرتنێكی بێ ناشـكوری و جوانم بۆخۆم هەڵبـژاردووە لەبەرامبەر ئـەم تاقیكردنەوەیەشـدا ﴿ عسـی الله أن یأتینـی بهـم جمیعا ﴾ هیـوادارم، ئەوخوایە هەموویانم (یووسـوف، بنیامـین، رۆبیل/ براگەورەكەیـان) بۆ بهێنێتەوەو گشـت پێكـەوە كۆببینەوە ﴿ إنه هـو العلیـم الحكیم ﴾ چونكە بە ڕاسـتی ئێسـتا تەنها ئەو چاك دەزانــێ بەحاڵی من، ئەویش كارجـوان و لەكارزانەو بڕیار دەدات ﴿ ٨٤: وتولی عنهم ﴾ ئیتر یەعقووب لە تاو خەفەتدا لە كوڕەكان رووی وەر چەرخان ﴿ وقال یا أسـفی علی یوسف ﴾ وتی: ئای، ئۆف و، ئەسـەف غەم وخەفەت، ئەی داخم بۆ یووسـوف! ئەوا زامەكەی ئەویشم كولایەوە. (سەعید)ـی كوڕی (جوبەیر) دەڵێت: زیكـری (إنا لله وإنا إلیه راجعـون) تەنها خەڵاتی ئەم ئوممەتەیە، نابینی (یەعقـووب) چیگوت! ﴿ وابیضت عیناه من الحزن ﴾ جا لە سۆوخەم وخەفەتدا(تانە) ئاوی سپی پەڕییە سەر هەردوو چاوی ﴿ فهو كظیم ﴾ و ئیتر بێدەنگ بۆخۆی دانیشت و، چاوەڕوانی خوا بوو دەرووی خێری لێبكاتەوە.

ڕێنماییەكانی ئایەتی (٨٠-٨٤):

١) كۆكردنـەوەو بانگكردنـی خەڵكانـی بەفـام وژیـر بۆ مەشۆرەت و توێژینەوەی هەندێ رووداوو كاری گرنگ.

٢) وەبیرهێنانەوەی پەیمان و ڕێكەوتننامە بۆ پاراستنی.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأۡخُذَ إِلَّا مَن وَجَدۡنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذٗا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ مِنۡهُ خَلَصُواْ نَجِيّٗاۖ قَالَ كَبِيرُهُمۡ أَلَمۡ تَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ أَبَاكُمۡ قَدۡ أَخَذَ عَلَيۡكُم مَّوۡثِقٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبۡلُ مَا فَرَّطتُمۡ فِي يُوسُفَۖ فَلَنۡ أَبۡرَحَ ٱلۡأَرۡضَ حَتَّىٰ يَأۡذَنَ لِيٓ أَبِيٓ أَوۡ يَحۡكُمَ ٱللَّهُ لِيۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ٱرۡجِعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَبِيكُمۡ فَقُولُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبۡنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدۡنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمۡنَا وَمَا كُنَّا لِلۡغَيۡبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسۡـَٔلِ ٱلۡقَرۡيَةَ ٱلَّتِي كُنَّا فِيهَا وَٱلۡعِيرَ ٱلَّتِيٓ أَقۡبَلۡنَا فِيهَاۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلۡ سَوَّلَتۡ لَكُمۡ أَنفُسُكُمۡ أَمۡرٗاۖ فَصَبۡرٞ جَمِيلٌۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَنِي بِهِمۡ جَمِيعًاۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنۡهُمۡ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبۡيَضَّتۡ عَيۡنَاهُ مِنَ ٱلۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيمٞ ﴿٨٤﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ تَفۡتَؤُاْ تَذۡكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوۡ تَكُونَ مِنَ ٱلۡهَٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾

٣) گەلێ جار حەیاو شـەرم زاڵ دەبێ بەسەر موسڵمانداو، لەهەندێ شتی باش و چاك بێبەشی دەكا.

٤) تۆمەتبار كردنی مرۆڤی بێ تاوان، لەبەر گومان و هەندێ شت كە: پێشتر لەلای بینراوە.

٥) بردنـی سـكاڵاو خـەم و خەفەت تەنها بـۆ لای خوا دەبرێ.

﴿ ٨٥: قالـوا تالله تفتؤا تذكر یوسـف ﴾ كـوڕەكان وتیان: ئەمە چی بوو باسـی (یووسوف)ت هەر نەبڕیەوە سوێن بەخوا تۆ قەت یووسوف لەبیرناكەیت ﴿ حتی تكون حرضا أوتكون من الهلكین ﴾ نەخۆش دەكەویت، یان ئەتكوژێت ﴿ ٨٦: قال إنما أشـكو بثی وحزنی إلی الله ﴾ یەعقووب وتی: من خەم و پەژارەی خۆم تەنها لای خـوا دەبەم ﴿ وأعلـم من الله ما لا تعلمـون ﴾ و ئەوەی من لەخواوە دەیزانم ئێوە نایزانن، بۆیە هیوام زۆرەو چاكیش دەزانم

کە خەوەکەی یووسـوف ڕاسـتەو، دەبێ منیش و ئێوەش، هەموو کڕنووشی بۆ بەرین.

یەعقووب فەرمان دەدا بە سۆراخی یووسۆف و بنیامین:

﴿ ٨٧: یا بنی اذهبوا فتحسسـوا من یوسـف وأخیه ﴾ یەعقووب

يَـٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُواْ عَلَيۡهِ قَالُواْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهۡلَنَا ٱلضُّرُّ وَجِئۡنَا بِبِضَٰعَةٖ مُّزۡجَىٰةٖ فَأَوۡفِ لَنَا ٱلۡكَيۡلَ وَتَصَدَّقۡ عَلَيۡنَآۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَجۡزِي ٱلۡمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلۡ عَلِمۡتُم مَّا فَعَلۡتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذۡ أَنتُمۡ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوٓاْ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِيۖ قَدۡ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡنَآۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصۡبِرۡ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ لَقَدۡ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيۡنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثۡرِيبَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَۖ يَغۡفِرُ ٱللَّهُ لَكُمۡۖ وَهُوَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾ ٱذۡهَبُواْ بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلۡقُوهُ عَلَىٰ وَجۡهِ أَبِي يَأۡتِ بَصِيرٗا وَأۡتُونِي بِأَهۡلِكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ ٱلۡعِيرُ قَالَ أَبُوهُمۡ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَۖ لَوۡلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُواْ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَٰلِكَ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

وتی: کوڕەکانم! بڕۆن بۆ میسـر، لەوێ هـەوڵی زۆر بدەن بۆ جێ پـێ هەڵگرتی (یووسـوف) و براکەی، بەڵکو سـۆراخێکیان بکەن ﴿ ولا تیأسوا من روح الله ﴾ هەرگیز نائومێدیش مەبن لە ڕەحم و بەزەیـی ﴿ إنه لاییأس من روح الله إلا القوم الکافرون ﴾ چونکە مەگـەر هەر خوانەنـاس و بێباوەڕان لە ڕەحـم و میهرەبانی خوا بێ هیواو نائومێد بن ﴿ ٨٨: فلما دخلوا علیه ﴾ جا کە گەیشـتنە (میسـر)و چوونە لای یووسـوف ﴿ قالوا یا أیها العزیز ﴾ وتیان: ئەی عەزیزو پاشـای میسر! ﴿ مسـنا وأهلنا الضر ﴾ هەم خۆمان و، هەم بنەماڵەکەمان تووشـی گرانی و برسـێتی بووین ﴿ وجئنا ببضاعـة مزجاة ﴾ و بەهاو دراوێکی کەمیشـمان لەگەڵ خۆ هێناوە بۆ بارەگاکەت ﴿ فأوف لنا الکیل و تصدق علینا ﴾ جا تۆیش وەك جـاران مەن و پێوانەکەمان بۆ پڕبکەو، لەخێری خۆت زیادەشمان بۆبکە سـەر ﴿ إن الله یجزی المتصدقین ﴾ بەڕاستی خوا پاداشی خێرومەندان ئەداتەوە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٨٥-٨٨):

١) خەم و خەفەتی زۆر، مرۆڤ بەرەو نەخۆشی و، مردن دەبا.

٢) سکاڵا دەبێ تەنها لای خوا ببرێ.

٣) بێ هیواو بێ ئومێدی لە دەرووی خێر لەکاتی تەنگانەدا حەرامە.

٤) سـکاڵا بەمەبەستی دەرخسـتنی نەخۆشی، وە یا هەر پێویستییەك لەبەر چارەسەر وەك ئەوە لای دکتۆر بگوترێ دروست و ڕەوایە.

٥) فەزڵ و گەورەیی سەدەقەو، پاداشی ئەهلی سەدەقە.

یووسۆف خۆی دەناسێنێ بە براکانی:

﴿ ٨٩: قال هل علمتم ما فعلتم بیوسـف و أخیه ﴾ یووسۆف وتی: زانیتـان کاتی خۆی چیتان بەسـەر یووسـوف و براکـەی هێنا؟ ﴿ إذ أنتـم جاهلون ﴾ ئەودەمەی ئێوە بەڕاسـتیەکان نەزانبوون؟ ئەوانیش بەسـەر سـوڕمانێکەوە! ﴿ قالوا أإنک لأنت یوسـف ﴾ گوتیـان: مەگەرتـۆ (یووسـوف)یت؟! ﴿ قـال أنا یوسـف وهذا أخـی ﴾ وتی: بـەڵێ.. من (یووسـوف)م و، ئەمەیش (بنیامین)ی برامە ﴿ قد من الله علینا ﴾ خوا منەتی نایە سـەرمان و، وائێسـتا لـێرە کۆیکردینـەوە ﴿ إنه من یتق و یصبـر ﴾ چونکە هەرکەس لەخوا بترسێ و خۆڕاگرێ لەبەردەم تاقیکردنەوەکانیدا، وە ئەوەش پاداشـتی خوایە بۆمن لەبەر چاکەکاریم ﴿ فـإن الله لا یضیع أجر المحسـنین ﴾ بەڕاسـتی خوایش پاداشـی چاککاران نافەوتێنێ و بزری ناکاو، بەشـیاوی خۆیان پاداشـیان ئەداتەوە ﴿ ٩١: قالوا تـالله لقد آثرک الله علینا ﴾ براکانی وتیان: سـوێند بە خوا، خوا فەزڵ و ڕێزیدایت بەسەر ئێمەدا، بەهۆی تەقواو کرداری شیرین و ئارام و زانیاری و هیمنی خۆتەوە ﴿ وإن کنا لخاطئین ﴾ وئەمەش ڕاسـتیبێ ئێمە هەڵـەکار وتاوانبار بووین بەرامبـەر بە تۆ ﴿ ٩٢: قال لا تثریب علیکم الیوم ﴾ یووسـوف وتی: تازە ئەمرۆ ئێوە هیچ جۆرە گلەییەکتان لەسەر نییەو، ڕابووردوو پێچرایەوە ﴿ یغفر الله لکم ﴾ خوا لەخەتاتان خۆش بێت ﴿ وهو أرحم الراحمین ﴾ ئەوە ئەو بۆخۆیشی لەهەموو میهرەبانان بەبەزەییترو میهرەبانترە.

یەعقووب بۆنی یووسف دەبیسێ:

﴿ ٩٣: اذهبـوا بقمیصی هذا ﴾ جا ئەم کراسـەی منە بەرنەوە بۆ باوکـم ﴿ فألقـوه علی وجه أبـی ﴾ وبیخەنە سـەر دەم و چاوی

باوکـم ﴿ يأت بصيرا ﴾ ئەو حەلە بینایی چاوەکانی دێتەوە، دیارە یووسـوف هەرچی بکات، بەفەرمان و وەحی خوا بووە ﴿ وأتوني بأهلكم أجمعين ﴾ پاشـانیش هەموو خزم و خێزان و بنەماڵەکەتانم بۆ بێننە میسـر ﴿ ٩٤: ولما فصلت العير ﴾ جا کە کاروانەکە لە میسـر دەرچوو بەرەو شـام ﴿ قال أبوهم إني لأجد ريح يوسف ﴾ باوکیان یەعقووب بەوانەی لە دەورو بەریابوون وتی: بە ڕاستی من بۆنی(یووسوف)م هەست دەکەم ﴿ لو لا أن تفندون ﴾ ئەگەر وەك جـاران بە نـەزان و کەم عەقڵـم دەرنەکەن؟! ونەڵـێن هاتەران و پاتەرانـە ﴿ ٩٥: قالـوا تالله إنک لفی ضلالـک القديم ﴾ کەچی وتیان سوێند بەخوا! ئێستاش هەر لەسەر هەڵە کۆنەکەی خۆتی، ڕێزی (یووسوف)ت لەئێمە لا پترترە! ئەگینا ئەم (یووسوف)ـە بۆ نەبرایـەوە؟! ﴿ ٩٦: فلما أن جاء البشـير ﴾ ئینجا کاتێ کاروان نزیك بوویەوەو موژدەدەرەکە هات ﴿ ألقاه على وجهه ﴾ کراسەکەی خستە سەر ڕوومەتی یەعقووب ﴿ فارتد بصيرا ﴾ لەناکاو ڕووناکی چاوەکانی بۆ هاتەوەو، چاوی ڕۆشن بوویەوە ﴿ قال ألم أقل لكم ﴾ یەعقـووب بە کوڕەکانی گوت: ئـەی من پێم نەوتن ﴿ إني أعلم مـن الله مـا لا تعلمون ﴾ کەمـن لەلایەن خواوە هەندێ شـتی وا ئـەزانم ئێوە نایزانـن ﴿ ٩٧: قالوا يا أبانا اسـتغفر لنا ذنوبنا ﴾ کوڕەکان وتیان: بابە! کەوابـوو لەپەروەرێنت بخوازە کە: هەڵەو گوناهەکانمان بپۆشـێت ﴿ إنا كنا خاطئين ﴾ بە ڕاستی ئێمە لارو گوناهکار بووین ﴿ ٩٨: قال سـوف أستغفر لكم ربي ﴾ یەعقووب وتـی: لەکاتێکی لەباردا لای پەروەردگـارم داوای لێبووردنتان بۆ دەکەم، هەندێ لەزاناکان دەڵێن: پاڕانەوەکەی خسـتە بەرەبەیان، چونکـە کاتی گیرابوونی پاڕەو لاڵەیـە ﴿ إنه هو الغفور الرحيم ﴾ چونکە هەر خۆیەتی لێبووردەو میهرەبان و دڵاوا.

یووسوف پێشوازی لە باوک و دایکی دەکا لە میسر:

﴿ ٩٩: فلما دخلوا على يوسـف ﴾ ئینجا لە میسـر کاتێ چوونە لای یووسـوف ﴿ آوى إليه أبويه ﴾ باوك و دایکی لەباوەشگرت و، لە کاروانەکە جیایکردنەوەو بردنییە لای خۆی، شیاوی ئامادە بۆکردنە کاتێ یووسوف چوویە پێشوازییەکە، پاشاو تەواوی دەست وپێیانیان ئامادەی ئەو پێشوازییە بوون ﴿ وقال ادخلوا مصر إن شاء الله آمنين ﴾ وتی: دەسـا فەرموون: وەرنە (میسر)ـەوە إن شاءالله لەئاسایش و ئاسوودەدا دەبن ﴿ ١٠٠: ورفع أبويه على العرش ﴾ و باوك و دایکی لەسەر تەختی حوکمڕانییەکەی دانا ﴿ وخروا له سجدا ﴾ ئەوانیش هەموو (دایك وبابی و، یازدە براکەی) کڕنووشی ڕێـزو حورمەتیان بۆ یووسـوف برد، بەڵێ.. هـەر لە(ئادەم)ـەوە، هەتا هاتنی (عیسـا) کاتێ کە بچووك سـڵاوی لـە گەورە کردبا، بۆی ڕەوا بووە سـوژدەی ڕێزی بۆ ببات، بەڵام لەم شـەریعەتەی دواییەدا، ئەوکار سـڕایەوەو، بڕیـار درا کەتەنها بۆخوا کڕنووش ببرێـت ﴿ وقـال ياأبت هذا تأويل رؤياي من قبل ﴾ و یووسـوف وتی: بابە! ئەمە مانای ئەوخەوەم بوو لەپێشـەوە دیتم. مەبەستی

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلۡبَشِيرُ أَلۡقَىٰهُ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ فَٱرۡتَدَّ بَصِيرٗاۖ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا ٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوۡفَ أَسۡتَغۡفِرُ لَكُمۡ رَبِّيٓۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُواْ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيۡهِ أَبَوَيۡهِ وَقَالَ ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيۡهِ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ وَخَرُّواْ لَهُۥ سُجَّدٗاۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗاۖ وَقَدۡ أَحۡسَنَ بِيٓ إِذۡ أَخۡرَجَنِي مِنَ ٱلسِّجۡنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلۡبَدۡوِ مِنۢ بَعۡدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بَيۡنِي وَبَيۡنَ إِخۡوَتِيٓۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٞ لِّمَا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ ۞ رَبِّ قَدۡ ءَاتَيۡتَنِي مِنَ ٱلۡمُلۡكِ وَعَلَّمۡتَنِي مِن تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ أَنتَ وَلِيِّۦ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۖ تَوَفَّنِي مُسۡلِمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهِ إِلَيۡكَۖ وَمَا كُنتَ لَدَيۡهِمۡ إِذۡ أَجۡمَعُوٓاْ أَمۡرَهُمۡ وَهُمۡ يَمۡكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

ئەو خەونەیەتی کەدیتی یازدە ئەسـتێرەو مانگ و خۆر کڕنووشیان بۆ دەبرد ﴿ قد جعلها ربي حقا ﴾ وا ئێستا پەروەردگارم ئاکامەکەی هێنایەدی و بەڕاسـتی گێڕا، واتە: گەیشـتمە ئەو پلەوپایە دیتت ﴿ و قد أحسـن بي إذ أخرجني من السـجن ﴾ چونکە ئەو دەمەی لەزینـدان دەری هێنـام، چاکەی دەربارە کردم. لێرەدا یووسـوف قۆناغی ئێش و ئازاری ناو بیرەکە وەبیر ناهێنێت، بۆ ئەوە براکانی شـەرمەزار نەبن ﴿ وجاء بكم من البدو ﴾ و ئێوەیشـی لەو ساراو بیابانـەی وڵاتی (کەنعان)ـەوە هێنایە میسـر بـۆ لای من ﴿ من بعد أن نزغ الشـيطان بيني و بين إخوتي ﴾ پاش ئەوەی (شـەیتان) نێوانی من و براکانمی تێکدا ﴿ إن ربي لطيف لما يشاء ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم بەرامبەر بەهەرکەسێك خۆی حەزبکا، نەرم و خاوەن لوتفە هەرچەندە مـەردم دەرك نەکات ﴿ إنه هو العليم الحكيم ﴾ بەڕاستی تەنها خۆی زانیارە، خۆیشی هەمیشە کارجوانە.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (٩٥-١٠٠):

١) هاتنی بۆنی خۆشی یووسۆف لەمەودایەکی زۆر دوورەوە ئایەت و نیشانەیەکی گەورەیە بۆ ڕاستی و پاکی ئەوبنەماڵە بەڕێزە.

٢) گەڕانەوەی نوور و بینایی چاوی یەعقووب، پاش نابینابوونی ئایەتێکیترە.

٣) کەرەم و بەخششی یەعقووب و داوای لێبووردن بۆ کوڕەکانی پاش ئەوهەموو ئازارو خەفەتە پێیان چێژا، ئەوپەڕی جوامێری و شەهامەتە.

٤) پێشوازی میوان هەر لەدەروازەی شارو گوندەوە پیشەی ئەهلی کەماڵە.

٥) بەڕاست دەرچوونی خەوەکەی یووسۆف، چۆنی دیتبوو دیتەدی.

٦) دەرکەوتنی لوتف و ڕەحمەتی فراوانی خوا لەم داستانەدا.

یووسۆف دوعا دەکا لەسەر ئیسلام بمرێ:

ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵێن: یەعقووب بیست و چوار ساڵ لەگەڵ یووسۆف لە میسردا ژیانی بردەسەر، ئەوجا پێش ئەوە بمرێ وەسیەتی کرد کە لە (شام)دا لە لای (ئیسحاق)ی بابیدا بینێژن، ئەوسا (یووسۆف)یش پاش مردنی، بردی بۆ شام ولەوێ ئەسپەردەی کرد، لەپاشا (یووسۆف)یش لە وڵاتی میسردا (٢٣) ساڵ تەمەنیکرد، جا پێش مردنی بەدڵ و بەزمان ڕوو دەکاتە خوای گەورەو دەڵێت: ﴿ ١٠١: رب قد آتيتني من الملك ﴾ پەروەردگارم! بەڕاستی تۆ لەم وڵاتەدا دەسەڵات و عیززەت و دونیات پێدام، باوك و دایك و براو کەس وکارمت بۆ کۆکردمەوە ﴿ وعلمتني من تأويل الأحاديث ﴾ و لێکدانەوەی خەونەکانیشت فێرکردم ﴿ فاطر السموات والأرض ﴾ بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەمین ﴿ أنت ولي في الدنيا والآخرة ﴾ لەدونیاو، لە قیامەتدا هەر ئەتۆی گەورەو سەروەرم ﴿ توفني مسلما وألحقني بالصالحين ﴾ دەسابە موسڵمانی ڕاستەقینە بممرێنەو، بمگەیەنەوە بەپیاوچاکان، واتە: بە پێغەمبەران. بەڵێ.. ئا بەو شێوەیە کۆتایی ژیان و دەسەڵات و دونیای هەموویان هات و گەڕانەوە بۆلای خوای خۆیان. (یووسۆف) ﷺ لەسەرەمەرگیدا ئەم دوعایەی دەکرد: (ربی قد آتيتني..) و پەیامبەریشمان ﷺ لەسەرەمەرگی خۆیدا دەیفەرموو: (اللهم في الرفيق الأعلى، اللهم في الرفيق الأعلى) متفق علية. ﴿ ١٠٢: ذلك من أنباء الغيب نوحيه إليك ﴾ داستانییووسۆف لیرەدا پێچرایەوەو دوایی هات، بۆیە دەفەرموێ: ئەوداستان و بەسەرهات و هەواڵانە لەم سوورەدا بۆت باسکرا ئەی موحەممەد! ﷺ هەموو لە باس و هەواڵە غەیب و نادیارەکانە، بە وەحی و بە سروش ئاگادارت دەکەین، واتە: تۆ لەمەو پێش هیچت لێنەدەزانی.

ڕێنماییەکانی ئایەتی (١٠١):

١) دۆعاو پاڕانەوە بە ئەسماو ناوە جوانەکانی خواو سیفاتە بەرزەکانی.

٢) گەورەیی و فەزڵی شەوق وسۆز بۆ لای خواو هاوڕێیەتی ساڵحان و چاکان.

٣) داوای مردن و مەرگ، ئەگەر لەبەر ئێش و ئازار و مەینەتیەکی دونیا نەبێ ڕەوایە، وەکو پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((لا يتمنين أحدكم الموت لضر نزل به، فإن كان لابد متمنيا فليقل: اللهم أحيني ما كانت الحياة خيرا لي، و توفني إذا كانت الوفاة خيرا لي)) (رواه مسلم).

﴿ وما كنت لديهم إذ أجمعوا أمرهم وهم يمكرون ﴾ و ئەگینا کە براکانی یووسۆف کۆ بوونەوە بۆ ئەوەی فێڵێ لەباوکیان بکەن و، یووسۆف لەگەڵ خۆیان بەرن و بیخەنە بیرەکەوە، تۆ لەوێ ئامادە نەبویت، بەڵکو خۆمان بە وەحیی پێمان گەیاندیت ﴿ ١٠٣: وما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين ﴾ شیاوی ئاماژە بۆ کردنە زۆربەی ئەو مەردمە، هەر چەندە تۆ زۆریش سوور بی و، تێبکۆشی بۆ باوەڕ هێنانیان، ئەوان هەر باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٠٤: وما تسألهم عليه من أجر ﴾ و تۆیش ئەی موحەممەد لەبەرامبەر هەوڵەکانتەوە داوای هیچ پاداشێکیان لێناکەیت، هەتا پێیان قورس و نارەحەت بێ و، لەبەرئەوە بڕوا نەهێنن ﴿ إن هو إلا ذكر للعالمين ﴾ ئەم قورئانەیش تەنها پەندو ئامۆژگاری و، بیرختسنەوەیەکە بۆ سەرجەم ئادەمی و پەری.

مەردم لەو نیشانە زۆرانە تێنافکرێن!

﴿ ١٠٥: وكأين من آية في السموات والأرض ﴾ زۆر ئایەت و نیشانە هەیە لەئاسمانەکان و زەویدا لەسەر بوون و دەسەڵاتی پەروەردگار، ئیمانی پێبهێنن، کەچی ئەوان ﴿ يمرون عليها ﴾ بەسەریاندا تێدەپەڕن و ﴿ وهم عنها معرضون ﴾ ڕوویان لێ وەردەچەرخێنن و لێیان ڕانامێنن! ﴿ ١٠٦: وما يؤمن أكثرهم

بالله إلا وهم مشركون ﴾ وخۆ بەشی زۆری ئەو خەڵکەش کە باوەڕ دێنێت، هەرموشریك وبتپەرستە! چاك دەزانن کەخوا دروستکەری بوونەوەرە، کەچی لەگەڵ ئەوەشـدا بتەکانیش دەپەرستن! (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لەکاتی سووڕانەوەی دەوری کەعبەدا موشریکەکان ئەیان وت: (لبیک لا شـریک لک، إلا شریکا هو لک، تملکه وما ملک). ﴿ ١٠٧: أفأمنوا أن تأتيهم غاشية من عذاب الله ﴾ ئایا ئەو موشریکانە ئەمینن لەلایەن خواوە جەزرەبەو سزایەکی داگیرکەریان بۆنایە، هەموویان بگرێتەوەو بەجارێ گشـت قڕبنن؟ ﴿ أو تأتيهم الساعة بغتة ﴾ یان ناترسـن کتوپڕ قیامەتیـان بۆبێت ﴿ وهم لا يشعرون ﴾ و هەربەخۆیشیان نەزانن؟ جا ئەوکاتە چی‌دەکەن؟

رێگەی پێغەمبەر بناسە:

﴿ ١٠٨: قـل هذه سـبيلي ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بـەو خەڵکە بڵـێ: ئەمەیە رێگەی مـن ﴿ أدعوا إلى الله على بصيرة أنا ومن اتبعنـي ﴾ خۆم و ئەوەی شـوێنم کەوتوون خەڵکـی بانگ دەکەین بۆ یەکتاپەرستی لەسەر بنچینەی چاوساغی و بەڵگەی شەرعی و عەقڵی ﴿ وسبحان الله وما أنا من المشركين ﴾ هەمیشەیش خوا لەهەرکەم وکورتی و ناتەواوییـەك بدرێتە پاڵی، بێخەوش رادەگرم و، من لەوانەیش نیم شەریك و هاوەڵی بۆ بڕیار دەدەن!

هەر لەشارەکان پیاوان بوونەتە پێغەمبەر:

﴿ ١٠٩: ومـا أرسـلنا مـن قبلـك إلا رجـالا ﴾ ئێمـە لەپێش هەڵبژاردنی تۆ ئـەی موحەممەد! ﷺ هەر لەپیاوان پێغەمبەرانمان ناردووە، واتە: هەرگیز نە لەفریشـتە، نە لەئافرەت، نە لەجنۆکە پێغەمبەرمـان نە ناردووە، (ئەبوو مووسـای ئەشـعەری) دەڵێت: لەریـزی ژناندا پێغەمبـەر نەبووە، بەڵکو بەرزترین پلەو پایەیان نازناوی(سددیقە)ـیە، وەکو خوای گەورە لەباسی خاتوو (مەریەم)دا دەفەرمـوێ: (..وأمـه صديقة كانا يـأكلان الطعـام..). ﴿ نوحي إليهم ﴾ جائەو پیاوانەش وەحییو سـروشمان بۆ ناردوون ﴿ من أهل القرى ﴾ لەخەڵکی شارەکان بوون، نەك لەخەڵکانی دەشتەکی و نەزان ودڵرەق و،دوور لە ئاوەدانی وشارسـتانییەت، وەکو (ئیبن کەسـیر)و(قورتوبی) لەتەفسـیرەکەیاندا دەڵێن ﴿ أفلم يسيروا في الأرض فينظروا ﴾ ئەوەبۆ ئەو موشـریکانە نەچوون بەرووی زەویدا گەشـتێ بکەن، تـا ببینن؟ ﴿ كيف كان عقبـة الذين من قبلهم ﴾ پاشـەڕۆژو ئەنجامی ئەو کەسانە لەپێشیانەوە بوون و، وەکو ئەمان بڕوایـان نەهێنا چۆن بوو؟ ﴿ ولدار الآخرة خيـر للذين اتقوا ﴾ و بێ‌گومان‌بـن ماڵی دوا ڕۆژی بەهەشـت، بۆئەوانەی وا پارێزدەکەن و، تەنها شـوێنی بەرنامەکەی خوا دەکەون، چاکترە لەم دونیای ئێستەیان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەسا بۆچی ئاوەز ناگرن؟.

پاش نائومێدی، یارمەتی دێت بۆ پێغەمبەران:

﴿ ١١٠: حتى إذا اسـتيئس الرسـل ﴾ هیچ نەتەوەو ئوممەتێکمان

وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَاءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

سـزا نەداوە، هەتا ئەوەدەمە کە پەیامبەرەکانیان لەئیمان هێنانیان مەئیوس و بێ هیوا بووبن ﴿ وظنوا أنهم قد كذبوا ﴾ و یەقینیشیان بووبـێ کەلەلایـەن نەتەوەکەیانەوە بەدرۆ دەخرێنـەوەو باوەڕیان پێ‌ناکرێ ﴿ جاءهم نصرنا ﴾ لەو کاتەدا یارمەتی ئێمەیان بۆهاتووە ﴿ فنجي من نشـاء ﴾ جا کێشمان بویستبا سزای نەدەین، رزگاری دەبـوو ﴿ ولا يرد بأسـنا عن القـوم المجرمين ﴾ بێ‌گومان سـزاو جەزرەبەی ئێمە لەگەڵی تاوانبار قەت رەت‌ناکرێتەوە.

خاوەن ئاوەز لەم داستانە پەند وەردەگرێ:

﴿ ١١١: لقـد كان فـي قصصهم عبـرة لأولي الألباب ﴾ سـوێند بەخوا لەداسـتان و سەرگوزەشـتەی یووسـوف و براکانیدا، گەلێ عیـبرەت وئامۆژگاری مـەزن هەیە، بۆ خەڵکانـی هۆشمەندو ژیر کە: بیکەنە رێ نیشاندەری خۆیان، بۆ دۆزینەوەی هەق و راستی ﴿ مـاكان حديثا يفتـرى ﴾ دیارە کتێبێکی وەکـو ئەم قورئانەش،

هەرگیز ناشێ قسەو باسێکی هەڵبەستراو بێت، وەکو ئەوخوا نەناسانە وابیردەکەنەوە! ﴿ ولكن تصديق الذى بين يديه ﴾ بەڵکو تەصدیقە بۆکتێبە پێشووەکانی بەرلەخۆی ﴿ وتفصيل كل شئ ﴾ و شیکەرەوەی هەموو شتێکیشە، بەتەواوی بەیانی حەڵاڵ وحەرامی تێدایە ﴿ وهدى ورحمة لقوم يؤمنون ﴾ و ڕێ نیشاندان و، ڕەحمەت و میهرەبانی خوایە بۆخەڵکێ بیەوێ باوەڕ بهێنێ. بێ ئەژمار سوپاس بۆ خوای کارزان و کاربەجێ، لەبەرامبەر ئەو یارمەتییەی پێی بەخشیم بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (یووسۆف)، سڵاوی خوای لەسەر بێ.

سوورەتی (الرعد)ـە

مەککەییەو (٤٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەبەزەیی و میهرەبان

ئەم سوورەتە مەسەلەکانی یەکخواپەرستی و، پەیامەکەی پێغەمبەر و، زیندووبوونەوەو، پاداشت و تۆڵە دەچەسپێنێ، وە چەندین بەڵگەی زیندوو دێنێتەوە بۆ سەلماندنی بوونی خواو، تاك و تەنیایی ئەو لە: ئاسمان، زەوی، خۆر، مانگ، شەو، ڕۆژ، دانەوێڵەو بەروبووم.. هتد. ئینجا بۆ چەسپاندنی زیندوو بوونەوە.. دیسانەوە نموونەیەك بۆهەق وناهەق باسدەکات بەوشێوە قورئانییە کەتەنها لە دەستی ئەو دێت بەو هەموو ڕەوانبێژییەوە ڕاستیەکان بەیان بکات. لەکۆتاییدا وەسفی بەختیاران و بەدبەختان دەکات و، وێنەی کوێرو بینایان بۆ دێنێتەوە.. کۆتاییشی بە گەواهیدانی خوای گەورە بۆ پەیامبەرێتی پەیامبەر دێت شایەدی بۆ دەدا، کە یەکێکە لە پەیامبەرانی خوایگەورە: (يقول الذين كفروا لست مرسلا قل كفى بالله شهيدا بينى وبينكم ومن عندة علم الكتاب). وتەیەکی ناسك: هەندێ لە زانایانی تەفسیر، ئایەتی (ننقصة من أطرافها) کەلەم سوورەتەدایە بە مردنی زاناو فەقیهەکانیان تەفسیر کردۆتەوە، واتە: بە مردنی چاکان و ساڵحان وزانایان مەودای زەوی کەم دەکاو تەسك دەبێتەوە.. شاعیرانیش بۆئەمەچەند جوانیان وتووە؟:

ألأرض تحيا إذا ما عاش عالمها
متى يمت عالم منة يمت طرف
كالأرض تحيا إذا ما الغيث حل بها
وإن أبى عاد فى أكنافها التلف

قورئان فەرموودەی خوایە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: المر ﴾ ئەم پیتانە ئاماژەو هێمان بۆ پێکهاتەی ئەم قورئانە لەوجۆرە پیتانە، کەچی کەسیش ناتوانێ تەنها سوورەتێك وەك ئەو بێنێ! ﴿ تلك آيات الكتاب ﴾ ئەمانە هەر ئایەتەکانی ئەو قورئانەن کە بۆمان ناردووی، ﴿ و الذى أنزل إليك من ربک الحق ﴾ و ئەوەی کە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت نێردراوە ئەی موحەممەد! ﷺ هەرئەوە ڕاست و ڕەوایە ﴿ ولكن أكثر الناس لايؤمنون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی بڕوا ناهێنن، لەجێگایەکی ترەدا دەفەرموێ: (وما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين).

توانایی بێ وێنەی خواو چوونە سەر عەرشی:

﴿ ٢: الله الذى رفع السموات بغير عمد ترونها ﴾ هەر ئەو خوایە ئەو کتێبەی بۆ تۆ ناردووە کە ناوی (الله) یەو خاوەن توانایەکی وایە ئاسمانەکانی بەرز ڕاگرتووە، بێ ئەوە هیچ کۆڵەکەو پایەیەکی بۆ دانابێت، ئێوە ببیینن ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ پاشانیش بەو شێوەیە خۆی دەیەوێ چووە سەر عەرشی پاشایەتی خۆی، وەك زاناکان لەتەفسیرەکەیدا دەڵێن: (أى علا فوق العرش علوا يليق بجلاله من غير تجسيم ولا تكييف ولا تعطيل). (بەندەش) پێم چاکە بێ هیچ لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەیەك لەبەرامبەر (ئەسماو سیفاتی) خواوە ملکەچبین و، لەوە بەولاوە سنوور نەشکێنین (وقد فسر أئمة السنة أمثال أبى العالية ومجاهد وغير هم أن المقصود ب (استوى) هنا هو العلو والإرتفاع، ولا يذكر عن سواهم غير ذلك. وقد سئل الإمام مالك عن الإستواء فقال: الإستواء معلوم، والكيف محهول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة. فالله عزوجل فوق عرشه مستو عليه بالكيفية التى لا يعلمها إلا هو سبحانه وتعالى. وقد أخبرنا الله ﷻ عن استوائه على عرشه، ولم يخبرنا عن كيفية وكنه ذلک إلاستواء، فالكيفية هنا لايعلمها إلا الله وحده، أما الإستواء فمعلوم عنه أنه العلو والإرتفاع فوق العرش فنحن نؤمن باستوائه إستيواء يليق بجلاله وعظمته من غير أن نمثل إستواءه –سبحانه وتعالى– كاستواء أحد من خلقه، تعالى الله عن ذلک علوا كبيرا. والآيات القرآنية والأحاديث النبوية جاءت صريحة بإثبات صفة الإستواء لله ﷻ. ولا يجوز صرفها أو تحريفها إلى غير ظاهرها بل نجريها على ظاهرها، فظاهرها مراد، ولا نعطلها أو نمثلها بصفات أحد من خلقه. فأهل السنة بين التعطيل والتمثيل. فهم لا ينفون صفات الله التى وصف بها نفسه ولا يمثلون صفاته بصفات خلقه، فالله

نفی عن نفسه المثل وأثبت الصفة. نقلنا هذا عن كتاب: صفات الله ﷻ للأستاذ صالح علی المسند). (حافیزی حەکەمیی)ش (هەزار رەحمەت لەگۆری) لەم هۆنراوانەدا چەندە جوان دەڵێت:

وكل مالـه مـن الصفـات
أثبتهـا فـی محكـم الأیـات

* * *

أوصـح فیما قالـه الرسـول
فحقـه التسـلیم والقبـول

* * *

نمرهـا صریحة كمـا أتـت
مـع اعتقادنـا لمالـه اقتضـت

* * *

مـن غیـر تشـبیه ولا تعطیـل
و غیـر تكییـف و لاتمثیـل

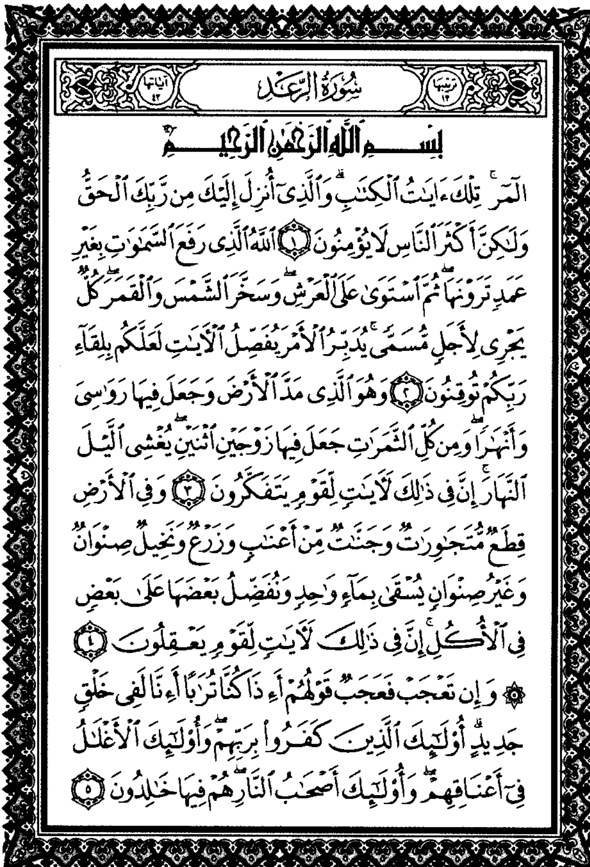
* * *

بـل قولنا قـول أئمـة الهـدى
طـوبـی لمـن بهدیه قـد اهتدى

هەروەها ئەم باسە لەسوورەتی (ئەعراف)یشدا بە درێژتر لێرە باسکراوە، دەتوانی بگەڕێیتەوە ئەوێ ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆرو (هەیڤ)یشی رام کرد ﴿ كل یجری لأجل مسمی ﴾ و هەردووکیشیان تا ئەو کاتەی بۆیان دیاریکراوە کەکاتی تیاچوونی ئـەم دونیایە لەخولگـەی خۆیاندا هەر دێـن و دەچن و خزمەتی مرۆڤ دەکەن، وەکو لەسوورەتی(یس)یشدا دەفەرموێ: (والشمس تجری لمستقر لها..) ﴿ یدبر الأمـر ﴾ زۆر بەوردی کاروباری ئەم بوونەوەرە، هەڵدەسوورێنێ و بەڕێوە دەبا ﴿ یفصل الآیات ﴾ ئایەت و نیشانەکانی گەورەیی و دەسەڵاتی خۆی لەم بوونەوەرەدا شیتەڵ و شـی دەکاتەوە، هەتا ئێـوە بیانکەنە بەڵگەی بـوون وگەورەیی ئەو ﴿ لعلكم بلقاء ربكم توقنون ﴾ وبەشـكو بەگەیشـتنی دیداری پەروەردگاریشتان بگەنە یەقین.

نیشانەکانی توانایی خوا لەسەر زەویدا:

﴿ ٣: وهـو الذی مـدالأرض ﴾ خوا هەر ئـەو زاتەیە کە زەویی بەهەموو بارێکا راکێشـاوەو فراوان رایخستووە بۆتان، بە شێوەیەك کەبەکەڵکـی ژیـان بێـت ﴿ وجعـل فیها رواسـی وأنهـارا ﴾ و چەند شـاخ وکێوێکی تیا دامەزراندووە تـا زەوی پێ‌دامرکێت و، بەئێوەیـش لەرەلەر نەکات وبتوانن بەسـەریەوە بژیین وەهەروەها چەنـد رووبارێکی رەوانیشی تێدا بەدیهێناوە، هەتا بۆ سـوود و قازانجـی خۆتان بەکاریـان بێنن ﴿ ومن كل الثمـرات جعل فیها زوجیـن اثنین ﴾ وە لـە هەموو جۆری میوەکانـدا دوو جووتی تیا دروسـتکردووە، ترش و شیرین، رەش و سپی، گەورەو بچووك، وەیان بڵێین: نێرو مێی بەدیهێناوە بۆ متوربە کردنی یەکتر بۆئێوە ﴿ یغشـی اللیل النهار ﴾ و بەتاریکی شـەو رۆژ دادەپۆشـێ ﴿ إن

سُورَةُ الرَّعْدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓر ۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ۗ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى مَدَّ ٱلْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنْهَٰرًا ۖ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ ۖ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِى ٱلْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَٰوِرَٰتٌ وَجَنَّٰتٌ مِّنْ أَعْنَٰبٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلْأُكُلِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ ۞ وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٥﴾

فی ذلك لآیات لقوم یتفكرون ﴾ بێ‌گومان لەو گش ئاڵ و گۆڕانەدا چەندیـن ئایەت و نیشـانەی گەورەو مەزن هەیە لەسـەر بوون و تاك وتەنیایی، دەسـەڵاتی بێ سـنووری خوا بۆ گەلێك رادەمێنن و بیردەکەنەوەو کوێرانە بەسـەر ئەم بوونەوەردا ناچن ﴿ ٤: وفی الأرض قطع متجـاورات ﴾ وەلە زەویشـدا چەندین پارچە زەوی لەپـاڵ یەکدا هەن و، جیان و لێکیش ناچن ئەم پارچەی دەشـت و نەرمانـەو، ئەو پارچەشـی رەقانە، ئەگەرچی گڵەکەشـی یەك جۆر بێ، کەچی برێکی بەکەڵکی کشت و مەزرا دێت، برێکیشی بێ‌سـوودو خێرە ﴿ وجنات مـن أعنـاب ﴾ وە هەروەها چەندین باخات لەجۆراوجۆری رەزە ترێ هەن کە هەرکام تام و رەنگێکیان هەیـە، بەدیهێنا بۆتان ﴿ وزرع ونخیل صنوان وغیر صنوان ﴾ و چەندین کشت و زارو، دارخورمای لفدارو بێ لف و لێك‌جودا هەن ﴿ یسـقی بماء واحد ﴾ ئەوانە هەمووبە یەك جۆر ئاو دەدرێن و، لە ناو یەك جۆر گڵدان ﴿ ونفضل بعضها علی بعض فی الأكل ﴾ و

فەزڵ و ڕێزی هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریاندا لەخواردن و تام و چێژدا دەدەین، وەکو مرۆڤ هەموو لەنەوەی (ئادەم)ـن، کەچی لێك جیان، ئەوەیان ئاکاری باش وچاکە، ئەوەیان لاساروخراپە.! وەیان ڕەنگ و ڕوخساریان هەمەڕەنگە ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یعقلون ﴾ بەڕاستی ئا لەو شتانەدا باسکران گەلێ بەڵگەو نیشانە هەیە بۆئەوانەی کەبەوردی بیردەکەنەوە لەدەسەڵات و توانایی خوای گەورەو، ئاوەزی خۆیان دەخەنەگەڕ.

نکوولی ژیانەوە (دوای مردن) سەیرە!

﴿ ٥: و إن تعجب فعجب قولهم ﴾ خۆئەگەر تۆ لەوە کە ئەو بتپەرستانە بڕوات پێناکەن و، ڕۆژی دواییش بەدرۆ دەزانن سەرسام دەبیت، چاكبزانە وتەکەی ئەوانە سەیرە کە دەڵێن: ﴿ أإذا کنا ترابا ﴾ ئاخۆ کەئێمە مردین و بووینە گڵ ﴿ أإنا لفی خلق جدید ﴾ سەر لەنوێ ساز دەکرێینەوە؟ لەجێگایەکی تردا خوای گەورە بۆ بیرکردنەوە لە دروستبوونی ئاسمانەکان و زەویی و، پاشان باوەڕکردن بەزیندووبوونەوەو ناساندنی توانایی خۆی دەفەرموێ: (أولم یروا أن الله الذی خلق السموات والآرض ولم یعی بخلقهن بقادر علی أن یحیی الموتی بلی إنه علی کل شیء قدیر) سوورەتی ٣٣/٤٦ ﴿ أولئک الذین کفروا بربهم ﴾ ئا ئەمانەن کافر بوون بەپەروەردگاری خۆیان، بۆیە وا نکوولی زیندووبوونەوەیان دەکرد ﴿ وأولئک الأغلال فی أعناقهم ﴾ و هەر ئەمانەشن لەڕۆژی قیامەتدا کۆت و زنجیر لە گەردونیاندایە ﴿ وأولئک أصحاب النار ﴾ و ئەمانەن هاوڕێ و یاری ئاگری دۆزەخ ﴿ هم فیها خالدون ﴾ بۆ هەمیشەش لەوێ ئەمێننەوەو، قەتیس دەبن و، ڕۆژێ لێی کلا نابن.

خوانەناس هەمیشە بە هەڵپەو بە پەلەیە:

﴿ ٦: و یستعجلونک بالسیئة قبل الحسنة ﴾ و هەر لەبەر سەختگیرییان بۆ بەدرۆخستنەوەی تۆ، پێش چاکە (بێوەیی و عافیەت)، پەلەت لێدەکەن بەدابەزینی سزا بۆسەریان ﴿ وقد خلت من قبلهم المثلات ﴾ خۆ بەرلەوانیش خەڵکێکی زۆر تووشی سزاو تۆڵەی پەندهێنەر بوون لەگەلانی سەرکەشی رابوردو کە هەق بوو پەندو عیبرەت وەرگرن لێیانەوە ﴿ وإن ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم ﴾ وخۆ لەڕاستیدا پەروەردگارت خاوەن لێبووردنێکی ئێجگار گەورەیە بۆخەڵکی، ئەگەرچی ئەوان ستەمکاریش بن، ئەوەتا لەگەڵ خراپکارییاندا لەدونیا تۆڵەیان نادات، چونکە ئەگەر خوا بەتاوان خەڵك بگرێ، هیچ دەعبایەك لەسەرپشتی زەوی دەرناچێ، وەکو لەم ئایەتەدا دەفەرموێ: (ولو یؤاخذ الناس بما کسبوا ماترک علی ظهرها من دابة..) ﴿ وإن ربک لشدید العقاب ﴾ و خۆ بێگومان پەروەردگاری تۆ تۆڵەی توندو سەختە، بۆئەوانەی تەوبە ناکەن و ناگەڕێنەوە و، پێ لەسەر کوفری خۆیان و بەدبەختی خۆیان دادەگرن.

موشریکان داوای بەڵگەی تر دەکەن:

﴿ ٧: ویقول الذین کفروا ﴾ خوانەناس و بێ باوەڕەکانیش بەعینادو ئێرەیی خۆیان دەڵێن: ﴿ لولا أنزل علیه آیة من ربه ﴾ ئەوە بۆچی لە لایەن پەروەردگاریەوە بەڵگەیەکی پتەوو بەهێز نەنێردرایە سەر موحەممەد، تا مانای ڕاستی ئەو بگەیەنێ، هەروەکو پێش ئەو گەلێ بەڵگەو مۆعجیزە بۆ مووساو، عیسا هات؟! بەڵێ.. ئەو موشریکانە بەردەوام ڕەخنەی بێ جێیان لە پێغەمبەر دەگرت، جارێ دەیانگوت: ئەر پێغەمبەرە با(صەفا) بکاتە زێڕ، بائەو چیایە لەبن بێنێ و، بیکاتە مێرگ وروبار بۆمان! ﴿ إنما أنت منذر ﴾ خوا لەوەڵامیاندا فەرمووی: تۆ هەرتەنها ترسێنەرێکی، ئیتر دەسەڵاتی ئەوجۆرە شتانەت پێنەسپێراوە، ئەوانیش هەر ئەیانەوێ بروبیانو بگرن و، لاساریت لەگەڵ بکەن! ﴿ ولکل قوم هاد ﴾ و بۆ هەر گەلێك لە گەلانی دونیا ڕێ نیشاندەرێك هەبووەو، بانگیان دەکات بۆ ڕێی خوا، هەروەکو تۆ بانگی هۆزەکەت دەکەیت بۆ لای خوا، ئیتر لە تێگەیاندنو تەبلیغات بەولاوە هیچ پێغەمبەرێك شتێکیدی بەدەست نەبووە ﴿ ٨: الله یعلم ما تحمل کل أنثی ﴾ لە پزدانی هەموو مێینەیەکدا (ذن، ئاذەڵا) هەرچی تێدابێ پێش دیاریدانی نێرومێ خوا دەیزانێ و، تەنها هەرئەویش ئاگادارە پێی ئاخۆ: نێرینەیە، یامێینە، جەستەی تەواوە، یان ناتەواوە؟، جوانە، یان نا؟ وەکو لەسوورەتێکی تردا دەفەرموێ (ویعلم مافی الآرحام..) ﴿ وما تغیض الأرحام ﴾ وە هەر ئەویش دەزانێ کە منداڵدانەکان چییان لێکەم دەبێتەوە، واتە: لەباریان دەچێ ﴿ وما تزداد ﴾ وە یان پتر لەماوەی ئاسایی خۆیان دەزێن، ژنی واهەیە پاش دەمانگ، یان زیاتر ئەوجا (حەمل)ەکەی دادەنێت، دە ئەمانە گشت لایخوا زانراوە، وەکو پێغەمبەر دەفەرموێ: ((مفاتیح الغیب خمس،لایعلمهن إلا الله..)). ﴿ وکل شیء عنده بمقدار ﴾ شیاوی باسە هەموو شتێکیش بە لای خواوە ئەندازەیەکی دیارییکراوی هەیە، ماوەی لە دایکبوونی بە ئاسایی، یان بە نائاسایی، رزق و ڕۆزی، ئاکام و مەرگی، بەختیاری و بەدبەختی.

هەر خوا ئاگای لە دیار و نادیارە:

﴿ ٩: عالم الغیب والشهادة ﴾ ئەو زاتەیە بەگشت نادیارو دیارێك زانـاو ئاگادارە ﴿ الكبیر المتعال ﴾ و ئەویشـە گـەورە، لە هەموو شـتێك، هەرئەویشە بەرزو بڵند بەسەر گشت شتێكدا ﴿ ١٠: سواء منكم من أسر القول ومن جهر به ﴾ لەزانینی خوادا یەكسانە ئەو كەسـەتان بەپەنامەكی و نهێنی قسـە بكات، ئەوەشـتان ئاشكرا بیكاو دەنـگ هەڵبڕێت، واتە: هەركارێكی خێر یان شـەڕبكات، لـە هەر حاڵەتێكدا بێـت، لای خوا چوون‌یەكـەو پێی‌دەزانێت، هەرئەمەیشـە خاتـوو (عائیشـە) دەڵێـت: ئەو دەمە كـە خاتوو (خەولە)هـات لەوەزعـی خۆی سـكاڵا بكات، من لە تەنیشـتی ئەو ماڵەدا بووم، كەچی ئاگاشـم لەگەڵی لەو قسەو باسانە نەبوو، كەچی خوا فەرمووی: (قدسمع الله قول التی تجادلک فی زوجها و تشـتكی إلی الله والله یسمع تحاوركما والله سمیع علیم) (سوورەتی موجادەلە). ﴿ ومن هو مستخف باللیل ﴾ و ئەوكەسەش كەبەشەودا خۆی دەشارێتەوە ﴿ وسارب بالنهار ﴾ و ئەوكەسەیش كەبەڕۆژی نیوەڕۆدا دێت و دەچێت، واتە: هەركەسێك لە ئێوە چ بە ڕووناكی و، چ بـە تاریكی كارەكانی خـۆی ئەنجام بدا، خوا هەر ئاگادارەو پێی‌دەزانـێ ﴿ ١١: له معقبات من بین یدیه من خلفه یحفظونه من أمرالله ﴾ ئەو(خوا)یە كۆمەڵێك فریشـتەی هەیە كە یەك لە دوای یەك دێن، لەپێشـیەوەو لەپشـتیەوە ئامادەن و پارێزگاری دەكەن بەفەرمانی خوا. (موجاهید) ئەڵێ: هەموو كەسـێك فریشـتەیەكی بـۆ دیاریی‌كراوە بۆ پاراسـتنی بەفەرمانی خوا لە هەر شـتێك كە بیەوێ ئازارو ئەزیەتی پێ‌بگەیەنێ، چ خەوتبێ، چ بەخەبەر بێ، لەمەیشدا جننی و ئادەمی یەكسانە. (بوخاری) و (موسلیم)یش ئەم فەرمودەیـان لەم بارەیەوە هێناوەكە دەفەرمـوێ: ((یتعاقبون فیكم ملائكـة باللیل وملائكـة بالنهار، فیجتمعون ن فـی صلاة الفجر و فی صلاة العصر))، مەبەسـت ئەوەیە كە فریشـتە بەشەوو بەرۆژ یەك بەدوای یەكدا بەردەوام دادەبەزن بۆ پاراسـتنی مرۆڤ و، بۆ نووسـینی كارو كردەوەی و، بۆ ئەوەیش لەكاتی نوێژی بەیانی و، عەسراندا كۆدەبنەوەو بەیەك دەگەن و، بەردەوام هەرلەچاودێری‌دان ﴿ إن الله لا یغیـر مـا بقـوم ﴾ بێ‌گومان خوا چارەنـووس و نازو نیعمەتی خۆی لەهەر هۆزو نەتەوەیەك ناگۆڕێ و، لێیان تێك‌نادات ﴿ حتـی یغیروا ما بأنفسـهم ﴾ تاكو ئـەوان دڵ و دەروونی خۆیان نەگـۆڕن بە رەو باری لارو خراپ، جا ئەوكاتە خوایش ژیانیان لێ تێك‌دەدات، بۆنمونە: بروادارانی لەجەنگی (ئوحود)دا سەرپێچیان لەفەرمانـی پێغەمبەر ﷺ كـرد، جا بۆ دوایـی ئەوانیش ئەوەیان ئەوقەبـوو كە ئەوقەیانبوو! ئەگەرچی هەمووشـیان سـەرپێچیان نەكرد، لەفەرموودەدا هاتووە: (..وقد سئل أنهلک وفینا الصالحون؟ ((قال: نعم إذا كثر الخبث)) (بوخاری). واتە: پرسـیاریان كرد ئایا ئێمە لەناو دەبرێین پیاوچاكانیشمان لەناودا هەبێت؟ پێغەمبەریش فەرمووی: بەڵێ.. هەركە گوناح و تاوان زۆربوو تەڕوو وشك پێكەوە

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

دەسووتێ و تیادەچێت ﴿ وإذا أرادالله بقوم سوءاً فلا مرد له ﴾ خۆ هەركات خوا ویستی زیان و نارەحەتییەك بەسەرهۆزێكدا بهێنێ، هەرگیز گەڕانەوەی بۆ نییە ﴿ وما لهم من دونه من وال ﴾ بێجگە لەخۆیشی هیچ پشتیوان و سەرپەرشتی كارێكیان بۆ نییە، تابتوانێ ئەوسزاو نارەحەتییەیان لێ‌دوور بخاتەوە.

هەورە بروسكە نیشانەی دەسەڵاتی خوان:

﴿ ١٢: هـو الـذی یریكم البـرق ﴾ هەر ئەو زاتەیەكـە: بەرق و برووسـكەتان لە نێو هەورەكاندا نیشـان دەدات ﴿ خوفا وطعما ﴾ لەلایەكـەوە دەبێتە مایەی ترس، لەلایەكـی دیكەوە دەبێتە هۆی هیـواو ئومیدی بـاران. پەیامبەر ﷺ هەركە گرمـە گرمی هەوری دەبیسـت، دەیفەرمـوو: ((اللهـم لا تقتلنـا بغضبـک، ولا تهلكنا بعذابـک، وعافنا قبل ذلک)) (رواه الترمزی، والنسـائی، والحاكم، وأحمد، والبخاری فی الأدب). واتە: خوایە! بەتووڕەیی و غەزەبی

خۆت نەمانکوژێت و بەسزای خۆت قڕمان نەکەیت و، بەرلەوانە
چاو پۆشیمان لێبکە ﴿ وینشئ السحاب الثقال ﴾ هەرئەویشە هەورە
قورس و پڕبارانەکان بەدی دێنێ ﴿ ١٣: و یسبح الرعد بحمده ﴾
و هەرئەویشە کە هەورەگرمە بەستایشکردنی، تەسبیحات و یادی
دەکا ﴿ و الملائکة من خیفته ﴾ و فریشتەکانیش لە بەرترس

لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۖ وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسۡتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيۡءٍ إِلَّا
كَبَٰسِطِ كَفَّيۡهِ إِلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦۚ وَمَا دُعَآءُ ٱلۡكَٰفِرِينَ
إِلَّا فِي ضَلَٰلٖ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسۡجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعٗا
وَكَرۡهٗا وَظِلَٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡأٓصَالِ۩ ﴿١٥﴾ قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِ قُلِ ٱللَّهُۚ قُلۡ أَفَٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ لَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ
نَفۡعٗا وَلَا ضَرّٗاۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ أَمۡ هَلۡ تَسۡتَوِي
ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُۗ أَمۡ جَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُواْ كَخَلۡقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلۡخَلۡقُ
عَلَيۡهِمۡۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّٰرُ ﴿١٦﴾ أَنزَلَ مِنَ
ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَسَالَتۡ أَوۡدِيَةُۢ بِقَدَرِهَا فَٱحۡتَمَلَ ٱلسَّيۡلُ زَبَدٗا رَّابِيٗاۖ
وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيۡهِ فِي ٱلنَّارِ ٱبۡتِغَآءَ حِلۡيَةٍ أَوۡ مَتَٰعٖ زَبَدٞ مِّثۡلُهُۥۚ كَذَٰلِكَ
يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءٗۖ وَأَمَّا مَا
يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ كَذَٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ ﴿١٧﴾
لِلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۚ وَٱلَّذِينَ لَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُۥ
لَوۡ أَنَّ لَهُم مَّا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦٓۚ
أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ وَمَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٨﴾

و بیمی دەسەڵاتی بێسنووری ئەو، بەبەردەوامی یادی ئەکەن
﴿ ویرسل الصواعق ﴾ و هەر ئەویشە کە هەورە تریشقەکان
ئەنێرێ بۆسەر زەوی ﴿ فیصیب بها من یشاء ﴾ ئینجا ویستی لە
هەرکەسێکی بداو لەناوی بەرێت، ئەوا زۆر بەئاسانی پێی دووچار
دەکاو دەیفەوتێنێ ﴿ وهم یجادلون فی الله ﴾ لەگەڵ ئەوهەموو
بەڵگەو نیشانانەیشدا، هێشتای ئەوانە هەرخەریکی دەمەقاڵێ و
موجادەلەن لەبارەی خواوەوە! ﴿ وهو شدید المحال ﴾ و ئەو زاتە
بۆخۆی توندگیرە.

بتەکان بە دەنگ کەسەوە نایەن:

﴿ ١٤: لە دعوة الحق ﴾ بانگەوازی هەق و راستەقینە تەنها
هیئەوە،واتە: وشەی خودا بەیەکزانین هەر بۆئەوە، دەسا ئێوەش
هەر ئەو بپەرستن و، بەتەنها هاوار لەو بکەن ﴿ والذین یدعون
من دونە ﴾ نموونەی ئەوانەی کەبەدەر لەخوا دەپەرستن و، هاوارو
هانای بۆدەبەن ﴿ لایستجیبون لهم بشئ ﴾ وەڵامی هیچ شتێکیان
نادەنەوەو، بەدەنگیانەوە نایەن ﴿ إلا کباسط کفیه إلی الماء ﴾
وەکو کەسێك کە لەکەناری بیرێکدا هەردوو دەستی درێژکا بۆناو
بیرەکە ﴿ لیبلغ فاه ﴾ تا بەڵکو ئاو بگاتە دەمی ﴿ وما هو ببالغه ﴾
خۆ دیارە بەو شێوەیە هەرگیز ئاو ناگاتە دەمی و، سوودمەند
نابێت، چونکە وا لەوێ دەستی نایگاتێ، دەسا ئیتر دەمی چۆن
دەیگاتێ وتینوویەتی دەشکێت؟ واتە: چەندە ئەو کەسە کەڵك لەو
ئاوە وەردەگرێ و تینوویەتی دەشکێ، بتپەرستەکانیش ئەوەندە
لەبتەکانیان بەهرەمەند دەبن ﴿ وما دعاء الکافرین إلا فی ضلال ﴾
بێگومان دوعاو پەرستنی کافران وبێ باوەڕانیش هەر گومڕایی و
سەر لێشێواوییە وقەت سوود لە پەرستراوەکانیان وەر ناگرن!.

بوونەوەر سەرجەم سوژدە بۆ خوا دەبا:

﴿ ١٥ ولله یسجد من فی السموات والأرض طوعا وکرها وظلالهم
بالغدو والآصال ﴾ وە هەموو ئەوانەی کە لە ئاسمانەکان و زەویدان،
تەنانەتی سێبەرەکانیشیان، بیانەوێ و نەیانەوێ بە بەیانیان و
ئێواران، سەرجەم ئەمانە گشتیان سوژدە بۆخوا دەبەن، واتە:
خوای گەورە رژێم وياسايەکی بۆ داناون، هەرگیز ناتوانن لێی
لابدەن و لاساری بکەن، لەجێگایەکیتردا دەفەرموێ: (أولم یروا
إلی ماخلق الله من شیء یتفیؤا ظلاله عن الیمین و الشمائل سجداً
لله وهم داخرون) ١٦/٤٨.

بەڵگەی تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٦: قل من رب السموات والأرض ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ
پێیان: کێیە بەدیهێنەرو خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی؟ ﴿ قل الله ﴾
دیارە ئەوان هیچ وەڵامێکیان نییە و ناتوانن نەڵێن خوایە، هەر
خۆیشت بڵێ: خوایە بەدیهێنەرو خاوەنیان، چونکە کەسێکیتر
نییە بێجگە لەو شیاوی ئەوە بێ و، بتوانێ ئەوکارە ئەنجام بدات
﴿ قل أفاتخذتم من دونه أولیاء ﴾ بڵێ: ئایا! زیاتر لەو خوایە
رەوایە چەند پشتیوان و پەرستراوێکتان هەڵبژاردووەو کردووتانن
بەخوای خۆتان ﴿ لایملکون لأنفسهم نفعا ولا ضرا ﴾ کە تەنانەتی
بۆخۆیشیان دەسەڵاتی هیچ سوودو زیانێکیان نییە ﴿ قل هل
یستوی الأعمی والبصیر ﴾ بڵێ ئاخۆ بیناو نابینا یەکسانن؟ واتە:
مرۆڤی خاوەن باوەڕو، بێباوەڕ چوونیەکن؟ ﴿ أم هل تستوی
الظلمات والنور ﴾ یاخۆ تاریکاییەکان و رووناکی وەك یەکن؟
واتە: کوفرو شرك ونەزانی وئیمان وباوەڕ وەك یەکن؟ ﴿ أم جعلوا لله
شرکاء ﴾ یا ئەوانە چەند هاو بەشێکیان بۆ خوا داناوە ﴿ خلقوا

كخلقه ﴾ كە وەكو دروستكراوی ئەو (خوا)یەیان دروست كردبێ ﴿ فتشابە الخلق علیهم ﴾ ئەوجا ئەو دروستكردنە لەوانی شێواندبێ و، چەواشە بووبن و، ئیتر دوای ئەوە پەرستبنیان؟! ﴿ قل الله خالق كل شئ ﴾ بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ تەنها هەر خوایە دروستكەری هەموو شتێك، نەك ئەو بتانە ئەوان دەیانپەرستن ﴿ وهو الواحد القهار ﴾ وە ئەویش تاك وتەنیای دەسەڵاتدارە، بە سەر هەموو شتێكدا.

دوو نموونە بۆ مانەوەی هەق و تیاچوونی ناهەق:

﴿ ١٧: أنزل من السماء ماء ﴾ ئەو(خوایە)یە لە ئاسمانەوە ئاوو بارانێكی باراند﴿ فسالت أودية بقدرها ﴾ ئنجا هەر شیوودۆڵێكی پڕاوپڕو بارستایی خۆی باران كردو لافاوی لێ‌پەیدا بوو ﴿ فاحتمل السیل زبدا رابیا ﴾ ئەوجا ئەو سێڵاو و لافاوە، پووش و پەڵاش و كەفێكی زۆری لەگەڵ خۆیدا هەڵگرت ولێی جیا بووەوەو، ئاوەكەش بەروونی دەركەوت، ئەمە وێنەو نموونەی ڕەوا (هەق) ونارەوا (باطل)ـە، ئاوەكە نموونەی هەق و ڕاستیە كە بەپاكی پاش كەف وكەفەڵۆكەكە ئەمێنێتەوە، كەفەكەیش نموونەی دین و بەرنامەی باتڵ و نارەواو ناهەقە، بۆیە پاش ماوەیەك دەبینی بۆ خۆی فش وپووچەڵ دەبێتەوە. ﴿ ومما یوقدون علیه فی النار ﴾ وە هەروا نموونەو مەسەلێكی دیكە دێنێتەوە بەو كانزانەی (وەكو زێڕو زیوو ئاسن ومس) كە لە سەر ئاگر دەتوێنرێنەوە ﴿ ابتغاء حلیة أو متاع زبد مثله ﴾ بەمەبەستی پاڵاوتن و وەدەست هێنانی كەرەستەی جوان و خشڵێك، یان بەمەبەستی دروست كردنی هەرشتێكیتر كە دەبێتە هۆی ژیان وژیوار، دیارە ئەمیش هەر وەكو ئاوەكە كەف وكەفەڵۆك دەكەوێتە سەری و، زۆر بەبێ بەهاو بێ‌نرخ تەماشا دەكرێت ﴿ كذلك یضرب الله الحق والباطل ﴾ بەوشێوەیە خوا مەسەل و نموونە بۆهەق وباتل، دێنێتەوەو لێكیان جیادەكاتەوە، دیارە هەق و ڕەواكە، كە دینی ئیسلامی پیرۆزە، وەكو ئەو ئاوە ساف وپاك و بێگەردە، لەسەر زەویدا بەساف و پاكی ئەمێنێتەوەو، خەڵك سوودی لێ وەردەگرێ، یان بڵێین دینی ئیسلام وەكو ئەو زێڕە پاڵاوتە كراوە وایە، بەرنامەی ناهەق و باتڵیش، وەكو كەفی سەر ئاو و، چڵك و چەپەڵی سەر زێڕ وایە، دەبینی زۆر بەزوویی دەنیشێتەوەو گوم دەبێ و دەڕوا، ئەگەرچی ماوەیەكیش تێكەڵ بەیەك ببن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ فأما الزبد فیذهب جفاء ﴾ جا كەفەڵۆكەكە لەناو دەچێ و دەڕواو فڕێ دەدرێت، چونكە هیچ قازانج وخێرێكی تیا نابێت ﴿ وأما ما ینفع الناس ﴾ بەڵام ئەوەی كە بەهرەو كەڵك بە خەڵك دەگەیەنێت، وەكو ئاوەكە، یان وەكو مەوادی فلزی وكانزایی ﴿ فیمكث فی الأرض ﴾ لەزەویدا دەمێنێتەوەو بەرقەرار دەبێ ﴿ كذلك یضرب الله الأمثال ﴾ خوا بەوشێوەیە نموونە دێنێتەوە بۆئیمان وباوەڕ، بۆكوفر و بێ‌بڕوایی، بۆ هیدایەت و، بۆ گومڕایی، جا مەبەست لەو نموونانە ئاشكراكردنی جیاوازییە لەنێوان هەق وناهەق و، ئیمان وكوفردا.

پاداش و تۆڵەی بەختیارو بەدبەخت:

﴿ ١٨: للذین استجابوا لربهم الحسنی ﴾ بۆ ئەوانەی وا وەڵامی بانگێشتەكەی پەروەردگاریان داوەتەوە، لەڕۆژی قیامەتدا پاداشی چاكترو، بەهەشتیان بۆ هەیە ﴿ والذین لم یستجیبوا له ﴾ و ئەوانەیش كە وەڵامی بانگهێشتەكەیان نەداوەتەوە و بڕوایان نەهێنا ﴿ لو أن لهم مافی الأرض جمیعا ﴾ ئەگەر تەواوی ئەوەی لەزەویدایە هی ئەوان بێت ﴿ ومثله معه ﴾ و ئەوەندەی تریشی لەگەڵ بێ ﴿ لافتدوا به ﴾ هەموو بدەن بۆ ڕزگاربوونی خۆیان لەسزاو بیانەوێت خۆیان بكڕنەوە، دەیدەن و هێمای لێیان وەرناگیرێ و ڕزگارنابن ﴿ أولئك لهم سوء الحساب ﴾ ئەوانە لەڕۆژی دواییدا حسابێكی سەختیان بۆ هەیە، واتە: كاری وردو درشتیان بۆ دەهێنرێتە پێش چاو، ئەوسا چاكەكانیان لێ‌وەرناگیرێ، چونكە بۆخوایان نەكردووە لە خراپەكانیشیان نابووردرێ ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ و جێگایشیان دۆزەخە ﴿ وبئس المهاد ﴾ ئای چ جێگایەكی خراپە دۆزەخ.

هەق ناس و حاشاكەر لەهەق یەك نین:

﴿ ١٩: أفمن یعلم أنما أنزل إلیك من ربك الحق ﴾ ئاخۆ كەسێك بڕوای وابێ كە ئەو قورئانە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆت دابەزێنراوەو، هەموویشی بەهەق و ڕاست دەزانێت ﴿ كمن هو أعمی ﴾ وەكو ئەوكەسە وایە كە لەبارەی قورئانەوە كوت و كوێرو نابینایە و ڕاستیەكان نابینێ وباوەڕیان پێ‌ناكات؟ ﴿ إنما یتذكر أولوا الألباب ﴾ بێ‌گومان تەنهاخاوەن بیر و ژیرەكانن تێ‌دەگەن و دەزانن كە ئەو قورئانە ڕاستەو لەلایەن خواوە هاتۆتە خوارەوە، ئەگینە لارو لاسارەكان گوێیان لێی نییەو باوەڕیشی پێ‌ناكەن.

پەسنی بەختیاران:

﴿ ٢٠: الذین یوفون بعهد الله ﴾ ئەو ژیرانە، ئەوانەن كەپەیمانی خوا جێبەجێ ئەكەن و، دەیبەنە سەرو وەفای پێ‌دەكەن ﴿ ولا ینقضون المیثاق ﴾ و ئەو پەیمانەیش لە(ئەزەل) بەئەستۆیانە هەڵیناوەشێننەوەو سەرپێچی وفەرمان شكێنی تێدا ناكەن ﴿ ٢١: والذین یصلون ما أمر الله به أن یوصل ﴾ و ئەوانەن هەرشتێ

خـوا بڕیاری دابێ کە بگەیەنـرێ و جێبەجێ بکرێ، دەیگەیەنن و جێبەجێی دەکەن ﴿ ويخشـون ربهم ﴾ و لە پەروەردگاریشـیان دەترسـن ﴿ ويخافون سوء الحسـاب ﴾ و لە لێکۆڵینەوەو حیسابی دژواری دوا ڕۆژیش هەر دەترسن ﴿ ٢٢: والذين صبروا ابتغاء وجه ربهم ﴾ و ئەوانەشن کە بۆ بەدەست هێنانی ڕەزایەت و خۆشنوودی

﴿ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَـٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّـٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّـٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَـٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَـٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۙ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا مَتَـٰعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

پەروەردگاریان لەبەرامبەر هەموو ئێش و ئازارەکانەوە ئارام دەگرن و وەڕس نابن ﴿ و أقاموا الصلاة ﴾ و بەڕێکوپێکی نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن ﴿ وانفقوا مما رزقناهم سرا وعلانية ﴾ و لەو رزق و ڕۆزیەی پێمانداون، بەنهێنی و بەئاشکرا لێی دەبەخشن ﴿ ويدرؤن بالحسنة السيئة ﴾ وە هەمیشە بەکاری چاکە، پاڵ بەخراپەکەیانەوە دەنێن، لەبەرامبـەر خراپەو نالەباری خەڵکەوە هەمیشـە پیاوەتی و چاکە دەکەن ﴿ أولئک لهم عقبى الدار ﴾ پاشـەڕۆژی پیرۆزو چاکی ئەو دونیا، هەر بۆئەمانە ﴿ ٢٣: جنات عدن يدخلونها ﴾ ئەویش چەند باخ و بەهەشتێکە و، بەئاسوودەیی دەچنە ناویەوەو بە هەمیشەیش هەر لەوێ دەبن ﴿ ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذرياتهم ﴾ و هەروا باوو باپیران و ژنان و منداڵانیشـیان، ئەوانەیان کاری چاك و پەسـەندیان کردووە، لەبەر ڕێزنان لەمانە بەقەدرو بەحورمەتەوە پێکـەوە ئەچنـە ئەو بەهەشـتانەوە ﴿ والملائكة يدخلـون عليهم من كل باب * ٢٤: سـلام عليكم ﴾ وە لە هەر دەرگایەکیشـەوە فریشـتەکان دێنەلایان سـەلامیان لێ دەکەن و دەڵێن: سـەلامتان لەسـەربێت ﴿ بما صبرتم ﴾ بەهۆی سـەبرو خۆگرتنتانەوە لەسەر ئاییـنی خواو.. ﴿ فنعم عقبى الدار ﴾ ئای چەند چاك و باشـە! سەرەنجامی چاکی ئەودونیا بەوشێوەیە.

نیشانەی بەدبەختان:

﴿ ٢٥: والذين ينقضون عهد الله من بعد ميثاقه ﴾ بەڵام ئەوانەی کـە پەیمانـی خۆیان لەگـەڵ خـوادا، دوای گرێدان و بەسـتنی هەڵدەوەشـێننەوە ﴿ ويقطعون ماأمـر الله به أن يوصل ﴾ و ئەوەی کەخوا فەرمانـی داوە جێبەجێ بکرێ وەك سـیلەی خزمایەتی، ئـەوان دەیـبڕن و ئەنجامی نادەن ﴿ ويفسـدون فـی الأرض ﴾ هێمان لەزەویشـدا فەسـادو خراپـەکاری دەکـەن ﴿ أولئک لهم اللعنة ولهم سـوء الدار ﴾ ئەوانە نفرین و نەعلەتیان بۆبڕاوەتەوەو، لەدوارۆژیشدا پاشـەڕۆژی خراپیان هەیە ﴿ ٢٦: الله يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر ﴾ بزانن خودا رزق و رۆزی زۆر دەدا بەهەرکەسێك خـۆی بیەوێ، وە دەیگرێتەوە لەوەیش خـۆی بیەوێ ﴿ و فرحوا بالحيـاة الدنيا ﴾ و کافرو بتپەرسـتەکان زیاد لـە ئەندازە بەژیانی ئـەم دونیایەیان دلخۆشـن و بایی بوون! ﴿ ومـا الحياة الدنيا فی الآخرة إلامتاع ﴾ خۆ ژیانی ئەم دونیایەش لەچاو ژیانی دواڕۆژدا، لەزەت و خۆشییەکی زۆر کورت و کەم دەوامە ﴿ ٢٧: ويقول الذين كفروا ﴾ و کافرو بێ باوەڕەکانی سەردەم دەڵێن: ﴿ لولا أنزل عليه آيـة مـن ربه ﴾ ئەوە بـۆ لەلایەن خواوە ئایـەت و موعجیزەیەك بـۆ موحەممەد نەهاتە خـوارێ، تابیێتە بەڵگە بۆڕاسـتی خۆی و دەعواکەی، هەروەکو بۆ مووسـا و عیسا هات؟ ﴿ قل إن الله يضل من يشـاء ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاسـتی خوا ئارەزووی لە هەرکەسێك ببێـت کە نەگەڕێتەوە بـۆلای گومڕاو لاڕێـی دەکا، ئەگەر دوای ناردنی مۆعجیزەش بووبێت، چونکە بەزۆر ئیمان بەکەس ناهێنێت ﴿ ويهدى إليه من أناب ﴾ و هەر کەسێکیش بەرەو ئەوبگەڕێتەوەو لەکاری نەشیاوو ناپەسەندی پەشیمان ببێتەوە، ڕێنمایی دەکا.

یادی خوا ئۆقرەو ئارامی دڵانە:

﴿ ٢٨: الذيـن آمنـوا وتطمئـن قلوبهـم بذكـر الله ﴾ ئەمانەیش دەگەڕێنەوە بۆلای خوا ئەوکەسـانەن کە بـڕوای چاك وپوختیان هێناوەو، هەربەئیتاعەو یادی خوایش دڵیان دادەمەزرێ و ئاسوودە دەبێت ﴿ ألا بذكر الله تطمئن القلوب ﴾ جا چاك بزانن! بەیادی خـوا دڵەکان ئۆقرە دەگرن و ئاسـوودە دەبن، بۆیـە باوەڕدارانیش دڵەکانیان هەردەم ئاسوودەو دامەزراوە ﴿ ٢٩: الذين آمنوا وعملوا

الصالحات ﴾ ئەوانەی وا بروایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە ﴿ طوبى لهم وحسن مآب ﴾ لەپاشە رۆژدا خۆشترین ژیان و، باشترین سەرەنجامیان بۆ هەیە.

هاتنی پێغەمبەران لەبەرچی؟

﴿ ٣٠: كذلک أرسلناک فی أمة قد خلت من قبلها أمم ﴾ هەر وەکو پەیامبەرانی پێشوومان ناردەلای قەوم و نەتەوەی خۆیان، تۆیشمان ناردە لای ئەو ئوممەتە کە بەر لەوان چەندین هۆزو ئوممەتێتر بوون و تێپەڕین ﴿ لتتلوا علیهم الذی أوحینا إلیک ﴾ تا ئەم قورئانەی کە بە وەحی بۆمان ناردویت بۆیانی بخوێنیتەوە و، لە سەرلێشێواوی بیبانگێڕیتەوە ﴿ وهم یکفرون بالرحمن ﴾ کەچی ئەوان بەهۆی تاوان و بتپەرستنەوە، نکوولی پەرستنی خوای بەبەزەیی دەکەن! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەبارەی قورەیشییەکانەوە هاتەخوارێ، ئەوکاتە کەپێغەمبەر ﷺ پێی فەرموون: ((أسجدوا للرحمن)) سوژدەو کورنوش بەرنە بەر خوای رەحمان و بەبەزەیی، کەچی وتیان: (وما الرحمن؟) ئێمە نازانین رەحمان چییە؟ ﴿ قل هو ربی لا إله إلا هو ﴾ بڵێ: هەر ئەوخوا بەبەزەیی و میهرەبانەیە، خواو پەروەردگاری من، جگە لەویش هیچ پەرستراوێکیتر بەهەق نییە ﴿ علیه توکلت وإلیه متاب ﴾ من هەر پشت بەو دەبەستم و، هەر بۆلای ئەویش دەگەڕێمەوە.

گەورەیی قورئان و حاشای خوانەناس لێی:

﴿ ٣١: ولو أن قرآنا سیرت به الجبال ﴾ بێگومانە کە ئەگەر قورئانێ واشمان ناردبا کێوەکانی بەجوڵە خرابا لەجێگاکانیان ﴿ أو قطعت به الأرض ﴾ یان زەوی پێ پارەپارە کرابا ﴿ أو کلم به الموتی ﴾ وەیان مردووی بهێنابایە قسەو، لەپێش چاویانەوە زیندووی کردبانەوە، خۆ دەکرا وابکەین، بەڵام هێشتای ئێوە ئەی قەومی قورەیش و هاوبیرو باوەڕیان! هەر بڕواتان بەقورئانێکیوایش نەدەکرد! جا ئیتر بۆ دەڵێن: (لولا أنزل علیه آیة من ربه..)، لەولایشەوە ئەم قورئانە بۆ ئەو جۆرە کارانە نەهاتووە کە بەشێوەی نائاسایی خۆی بنوێنی، هەتا خەڵکی ناچار بکات بەباوەڕهێنان، بەڵکو دەبێ ئەو خەڵکە بە ژیرانە باوەڕ بهێنێت ﴿ بل لله الأمر جمیعا ﴾ بەڵام هەموو کاروبارێك تەنها بۆ خوا خۆیەتی لە مۆعجیزات و پاداشتی حاشاکەراندا! ﴿ أفلم ییأس الذین آمنوا ﴾ دە ئایا ئەوانەی باوەڕیان هێناوە، تا ئێستایش بێ هیوا نەبوون لەبڕوا هێنانی ئەوکافرو بێباوەڕانە؟ باچاك بزانن ﴿ أن لو یشاء الله لهدی الناس جمیعا ﴾ کە ئەگەر خوا ویستبای بەزۆر مەردم موسڵمان بکا، بێگومان تەواوی ئادەمیزادی ئەخستە سەر ڕێی ڕاست و، سەرجەم ڕێنمایی دەکردن بۆ ڕاستەڕێ، بەڵام ویستی بەو جۆرە نییە کە بەزۆر باوەڕ بەخەڵکی بهێنێ ﴿ و لا یزال الذین کفروا تصیبهم بما صنعوا قارعة ﴾ و ئەوانەش کافرو بێ باوەڕبوون، هەروا لەسەرکوفرو بێباوەڕییەکەیان دەمێننەوەو ئیمان

الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾ كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَا۟يْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن لَّوْ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا۟ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِىَ وَعْدُ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا۟ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

ناهێنن، هەتا بەهۆی کاروکردارە خراپ و نارێکەکانیانەوە، بەڵاو نەهاتێکی سەختیان دووچار دەبێت ﴿ أو تحل قریبا من دارهم ﴾ یان هەر لەپەنای ماڵ و خانووەکانیانەوەو نزیك بەخۆیان، ئەو بەڵایە ڕوویان تێدەکاو دێتە سەریان ﴿ حتی یأتی وعد الله ﴾ جا ئەمانە بەوحاڵەوە هەردەمێننەوە هەتا بەڵێنی خوا دێ بە فەتحی (مەککە) و، (کەعبە)یش لەبت و بتپەرستان پاك دەکرێتەوەو، دینی ئیسلام سەر دەکەوێ و زاڵ دەبێت ﴿ إن الله لا یخلف المیعاد ﴾ بەراستی خوا لە ئەنجامدانی بەڵێنی خۆی دوا ناکەوێت.

دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٣٢: ولقد استهزئ برسل من قبلک ﴾ و بەراستی بەرلە تۆیش ئەی پێغەمبەر گاڵتەو مەسخەرە بەپەیامبەران کراوە، هەروەك هۆزەکەی تۆ گاڵتەو مەسخەرە بەتۆ ئەکەن، بەڵام ئەو پێغەمبەرانە لەبەرامبەر ئەوەوە زۆر مەحکەم خۆیان ڕاگرت و بەسەبر بوون،

کەوابـوو تۆیش دەبـێ ئارامت هەبێ ﴿ فأمليـت للذين كفروا ﴾ ئینجا منیش بۆ ماوەیەك وازم هێنا لەو کەسانەی کافرو بێ باوەڕن و،لێیانگـەڕام ﴿ ثم أخذتهم ﴾ لەپاشـا قارم لێگرتـن وفەوتانمن ﴿ فكيـف كان عقـاب ﴾ جا دیتت چـۆن بوو سـزاو تۆڵەی من؟ ﴿ ٣٣: أفمن هو قائم على كل نفس بما كسـبت ﴾ ئایا ئەوزاتەی، چاودێـری کاروکردەوەی هەموانـە، وەك ئەو بتانە وایە کە لەگش شـتێ بێ ئاگاو غافڵن؟ ﴿ وجعلوا لله شركاء ﴾ لەباتی بڕواهێنان، چەند هاوبەشـێکیان بۆ خوا داناو، کردونیانە شەریکی و هاواریان بۆ دەبردن! ﴿ قل سـموهم ﴾ بڵێ: دەسـا سـیفەتەکانیان باس بکـەن، تا دەرکـەوێ ئاخۆ بەکەڵکی خوایەتـی دێن؟ وەك ئەوان پێیـان وایە خـوان و هەریەکە ناوێکیان لێنـاون: (لات، عوززا، مەنات، هوبەل) واتە: کە بێ گیان و بێ هەستن، چۆن دەیانکەنە هاوتای ئەوخوایەکە دەبینێ و دەبیسـێ و ئاگای لەهەمووشتێکە؟! ﴿ أم تنبئونـه بمـا لا يعلـم فـى الأرض ﴾ یاخۆ ئێـوە لەزەویدا هەواڵی شـتێکی پێ دەدەن وادەزانن نایزانێ و ئاگادار نییە پێی؟! ﴿ أم بظاهـر من القول ﴾ یان لەڕاسـتیدا چـاك ئەزانن کە ئەوانە شـتێکی هیچ و پـووچ و بێ ناوەڕۆکن، بەڵام هەر بەقسـەی پڕوو پـووچ و بێ نـاوەڕۆك کردووتاننە خوا؟ ﴿ بل زيـن للذين كفروا مكرهـم ﴾ نەخـێر، بێگومانە کەخوا هاوبەشـی نییـە، بەڵکو لەلایەن شـەیتانەوە ئەوکاری بتپەرستییە بۆ ئەو بێ بڕواو کافرانە ڕازاوەتەوەو، وێڵ و سـەرگەردان بوون ﴿ و صدوا عن السـبيل ﴾ و ڕێگـەی ڕاسـتیان لێگیراو گومڕا بوون ﴿ ومـن يضلل الله فما له مـن هاد ﴾ و هەرکەسـێك خوا گومڕای بـکا، بەهۆی کەللە ڕەقی خۆیەوە، ئیتر هیچ ڕێ نیشاندەرێکی بۆ نابێ، کەسێکیتر ناتوانێ ئیمانی لاشیرین بکاو، باوەڕی پێ بهێنێت ﴿ ٣٤: لهم عذاب فى الحياة الدنيا ﴾ ئینجا ئەو جۆرەکەسـانە، هەر لەم ژیانی دونیایەدا سزایەکی سـەخت و قورسیان بۆ هەیە ﴿ ولعذاب الآخرة أشق ﴾ و دیارە سزای دواڕۆژیش قورسترو نارەحەت ترە ﴿ ومالهم من الله من واق ﴾ وە لەبەرامبەر سـزای خوایشەوە هیچ پارێزەرێك نییە، تا لەو جەزرەبەو سزای خوایە بیانپارێزێ.

تۆڵەی کافران و پاداشی چاکان:

﴿ ٣٥: مثـل الجنـة التى وعدالمتقـون ﴾ وەسـف و وێنەی ئەو بەهەشـتەی لە لایەن خـوای میهرەبانەوە بـە خەڵکی ئیمانداری پارێـزکار بەڵێن دراوە ﴿ تجرى من تحتها الأنهار ﴾ بەم شـێوەیە کە: لەبن درەختەکانییـەوە چەندین ڕووبارو چۆمە ئاوی جوان و خاوێـن و پاك دەڕوا ﴿ أكلها دائم وظلها ﴾ میوەجاتی و سـێبەرو سـەهەندی هەمووکاتیەو، دوایی نایـێ و نابڕێتەوە ﴿ تلك عقبى الذين اتقوا ﴾ ئا ئەم بەهەشتەیە سەرەنجام و پاشەڕۆژی ئیماندارانی خۆپارێزو لەخوا ترسـە ﴿ وعقبى الكافرين النار ﴾ و سەرەنجام و پاشە ڕۆژی خوانەناس و بێ باوەڕانیش ئاگری دۆزەخە.

ئەهلی کتێبی ڕاست دڵیان بە قورئان خۆشە:

﴿ ٣٦: والذيـن آتيناهم الكتـاب ﴾ و ئەوانەیش کتێب و نامەی (تەورات)و(ئینجیل)مـان پـێداون ﴿ يفرحون بمـا أنزل إليك ﴾ بڕێکیان بەوقورئانەی کە بۆتۆ نێردراوە دڵشـادو خوشحاڵ دەبن، بەتایبەتـی کەدەبینن ددان دەنێت بەکتێبە ڕاسـتەکانی ئەواندا، وە ئەوانـەش باوەڕدارەکانـی جوولەکـەو فەلەکان بـوون ﴿ ومن الأحزاب من ينكر بعضه ﴾ وبەڵام هەندێك لەو دەسـتەو بەسـتەی خاوەننامە و، موشـریکانە هەیـە نکوڵی بازێکـی قورئان ئەکەن، چونکە ئەو بازە دان بەڕاسـتی هاتنی پێغەمبەردا دەنێ ﴿ قل إنما أمرت أن أعبد الله ﴾ ئـەی پێغەمبەر! بڵێ: من فەرمانم پێدراوە کـە تەنها خوا بپەرسـتم ﴿ ولا أشـرك به ﴾ کەسـی لێ نەکەم بەشەریك و، هاوبەش و هاوەڵی بۆ دانەنێم ﴿ إليه أدعوا ﴾ من هەر ئەو دەپەرسـتم و هاواریش تەنها بۆ ئەو ئەبەم ﴿ وإليه مآب ﴾ و سەرەنجام و گەڕانەوەیشم هەر بۆلای ئەوە ﴿ ٣٧: وكذلك أنزلناه حكما عربيا ﴾ وەکو چۆن کتێبە پێشـووەکانم ناردۆتە خوارەوە و، هەریەکەشیان بەزمانی نەتەوەو گەلەکەی خۆی بووە، هەر ئاوایش بەدەسـتووری خۆمان ئەم قورئانەمان بەزمانـی عەرەبی کەزمانی قەومەکەتە ناردۆتە خوارەوە، هەتا گشت حوکم و بڕیارێکت بەو بێ و، خەڵك و گەلانیش پەیڕەوی لێبکەن ﴿ ولئن اتبعت أهواءهم ﴾ و ئەگەر تۆ ئەی پێغەمبەر! بکەویتە شوێن هەواو ئارەزووی ئەوخاوەن کتێب و بتپەرسـتانە ﴿ بعدما جاءك من العلم ﴾ پاش ئەوەی کە زانست و زانیاریت سەبارەت بەیەك خواپەرستی بۆهات ﴿ مالك مـن الله من ولى ولا واق ﴾ ئەوە لەسـزا و جەزرەبەی خوا، هیچ یارمەتیدەرو پارێزەرێکت دەست ناکەوێت بتپارێزێت، جا کەواتە هەرگیز دوای ئارەزووی جولەکەو دیان و موشریکان مەکەوە.

پێغەمبەران ئادەمزاد بوون:

﴿ ٣٨: ولقد أرسـلنا رسـلا من قبلك ﴾ و بەڕاسـتی پێش تۆش پەیامبەرانمان نـاردوون ﴿ وجعلنا لهم أزواجا وذرية ﴾ هەر وەکو تۆ ڕێگەمان پێدان کە ژن و منداڵیشـیان هەبێ، جا کەوایە کەی جێگـای ڕەخنەیە تۆ خاوەنی ژن و منداڵ بی، وەکو ئەوانە ڕەخنە دەگـرن و کردوویانـە بەهـەرا! ﴿ وما كان لرسـول أن يأتى بآية

إلا بـإذن الله ﴾ و هيـچ پەيامبەرێكى بەر لەتۆيـش، بۆى نەبووە لەخۆيـەوە موعجيزەيـەك بينێ لەسـەر داواى هۆزەكەى، مەگەر بەفەرمانى خوا بووبێت ﴿ لكل أجل كتاب ﴾ بۆ هەموو سـەردەم و، بۆ هەمووكارێكى گرنگ و پێويسـت، بڕيارو نامەيەكى تايبەتى هەيـەو لەخواوە نووسـراوەو تۆمار كراوە، بـەڵام بەهاتنى دينى ئيسـلام هەموو بەرنامەكان كۆتاييان هاتـووەو، ئيتر جارێكى دى كتێب و بەرنامەيەكى‌تر پێويست نييەو نايەت.

لەناودان و هێڵانەوە بەدەس خوايە:

﴿ ٣٩: يمحو الله ما يشـاء ﴾ هەرچى لەو بڕيارە كاتيانەيە كەخوا پێشـتر بۆپێغەمبەرانى ناردووە، هەركامێكيانى ويستبێ لاى بدا، ئەوا لايداوەو سـڕيويەتەوە ﴿ ويثبت ﴾ و هەرشتێكيشـى ويستبێ بيهێڵێتـەوە، ئـەوا بۆكاتى دياريكـراوى خۆى هێشـتوويەتەوەو نەيگۆڕيـوە (ئيبن عەبباس) و (موجاهيد) دەڵـێن: بێجگە لەژيان ومردن، خۆش بەختى و بەدبەختى ئيتر هەر شـتێكى‌تر كەخۆى حەزبكا دەيسـڕێتەوە، بـەڵام ئەوجۆرە شـتانە قەڵەمـى ئەزەلى بەسەرياندا تێ‌پەڕيوەو ناسڕێنەوە ﴿ و عنده أم الكتاب ﴾ وەدايك وسـەرچاوەى هەموو كتێبە ئاسمانييـەكان و (لوح المحفوظ) لاى خواى گەورەيە، كەوابوو هيچ كەسـێك بۆى نييە دەسـكارى هيچ بڕيارو حوكمێكى خوا بكاو شتێكى‌تر بخاتە شوێنى.

پێغەمبەر ڕاگەيانى لەسەرە، حسابيش لە عۆدەى خوايە:

﴿ ٤٠: وإمـا نرينك بعض الذى نعدهم ﴾ ئـەى پێغەمبەر! يان هەندێ لەو سـزادانەى كە بەڵێنمـان داوە هەر لە دونيادا كافرانى پێ‌سـزا بدەين، نيشانتى دەدەين و دەيبينيت ﴿ أو نتوفينك ﴾ و يان پێش ئەوە پيشانتى بدەين‌و بە چاوى خۆت بيبينى دەتمرێنين ﴿ فإنما عليك البلاغ ﴾ بەڕاسـتى تۆ تەنهـا گەياندنى بەرنامەو بڕيارەكانى خوات لەسـەرە ﴿ وعلينا الحسـاب ﴾ ئيتر حيسـاب و پـاداش و تۆڵەيـان لەسـەر ئێمەيە، كەوابوو تـۆ درێژە بەكارى خۆت بدەو مەوەستە ﴿ ٤١: أولم يروا أنا نأتى الأرض ننقصها من أطرافها ﴾ ئايا ئەو بێ‌باوەڕو بتپەرستانە نەياندى كەچۆن هەمووكات و ڕۆژێ موسـڵمانەكان زاڵ دەكەين بەسـەرياندا و، دەسـەڵات و هێـزى ئەوان لەزەويدا كـەم دەكەينەوە؟ واتە: ئايـا نەياندى كە هەر ڕۆژەى پارچەيە زەوييان فەتح ئەكرێ و، مەوداى دەسەڵاتيان نامێنێـت؟ ﴿ والله يحكم لا معقب لحكمة ﴾ و هەرحوكم و بڕيارێ خوا دەيدا هيچ كەسێك دەسەڵات و تواناى نييە ڕێگرى بكاو ڕەتى بكاتەوە ﴿ وهو سـريع الحسـاب ﴾ زۆريش بەپەلە بەحيسـاب و پرسينەوەى خەڵكدا ڕائەگات ﴿ ٤٢: وقد مكر الذين من قبلهم ﴾ و بەڕاستى كافرانى بەر لەمان، پيلان و نەخشەى زۆريان كێشاو، فروفێڵێكـى ئێجگار فرەيان كـرد دژى پێغەمبەرەكانيان، هەروەكو قورەيش ئێستا بەرامبەر بەتۆ درێغـى ناكاو، بەردەوام فرت وفێڵ دەكەن بۆ فەوتاندنت ﴿ فلله المكر جميعا ﴾ بەڵام هەموو نەخشەو

۞ مَثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ ٱلْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُۥ ۚ قُلْ إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ وَلَآ أُشْرِكَ بِهِۦٓ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَـَٔابِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَٰجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِىَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ ٱلْكُفَّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٤٢﴾

پلانێكى سـەركەوتوو هەر بۆخوايە ﴿ يعلم ما تكسب كل نفس ﴾ بەكارو كردەوەى هەمووكەسێك ئەزانێ ﴿ وسيعلم الكفار لمن عقبى الدار ﴾ و ئەو بێ‌باوەڕانەيش بۆدوايى ئەزانن كە پاشـەڕۆژى باش بۆ كێ دەبێ؟.

خاوەننامە دەزانن قورئان هى خوايە:

﴿ ٤٣: ويقول الذين كفروا لست مرسلا ﴾ و ئەوكافرو بێ‌باوەڕانە دەڵێن: تۆ پێغەمبەرو نێردراوى خوا نيت! ﴿ قل كفى بالله شـهيدا بينى وبينكم ومن عنده علم الكتاب ﴾ تۆيش پێيان بڵێ: بەسە خواو ئەو كەسانەى كە زانيارى و زانستى كتێبى (تەورات) و (ئينجيل) يان لايە، شايەت بن لەنێوان من وئێوەدا، كە پەيامبەرم.

هەميشـە سوپاسـى بێ پايـان بۆ خـواى دەهنـدەو دلۆڤان كە: يارمەتى‌دام بۆ تەواوكردنى كورتە تەفسيرێكى سوورەتى (ڕەعد).

سوورەی (ئیبراهیم)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشەری دلۆڤان

ئەم سوورەتەیش هەرباسی بیروباوەڕو بناغە سەرەکییەکانی دینی ئیسلام دەکات، وەکو: باوەڕ بەخوای گەورە، بە پەیامەکەی پێغەمبەر، ئیمان بەڕۆژی دوایی و، پاداشت و تۆڵەو، حیساب و لێکۆڵینەوە، دەشتوانی بڵێیت: تەوەرەی سوورەتەکە بەگشتی، باسی پەیامبەرو پەیامەکەیەتی، چونکە لەم سوورەتەدا زیاتر لەگشت جێگایەك باسی بانگێشەو بانگبەران کراوەو، کاری سەرەکی پەیامبەریش پتر دیاری دەکات، راڤەی یەکبوونی تەواوی پەیامە ئاسمانییەکان دەکات، رایدەگەیەنێت کە پەیامبەران هەموو بۆ مەحکەم کردنی قەڵاو کۆشکی باوەڕ هاتوون، بۆ ناساندنی یەك خوای تاك و تەنیا بە مەردم هاتوون، بۆ جیاکردنەوەی ڕاست و ناراست نێردراون، هاتوون بۆ دەرهێنانی ئادەمزاد لەناو ئەوهەموو پەردە تاریکانەداو، بەرەو نوورو ڕووناکی دینی راستەقینەی خوای میهرەبان.

کەوابوو هەموو پەیامبەران یەك ئامانج و یەك مەبەستیان بووە، ئەگەرچی لە لق وپۆپەکاندا جیاوازییەك بووبێت. هەروەها باسێکی (مووسا)ش عليه السلام دەکات کە: چەندە سوور بوو بۆ بانگکردنی نەتەوەکەی بەرەو یەك خواپەرستی و، چۆنیش پێی‌دەگوتن کە دەبێ هەردەم سوپاسگوزاری خوا بکەن، لەگەڵ باسکردنی چەند نموونەیەك لەو گەلانەی بڕوایان بە پەیامبەرەکانیان نەکرد، وەك نەتەوەکەی (نووح و عادو سەموود..) پاشانیش ئەو گفتوگۆو دەمەقاڵێ ومل ملانێیە کە لەنێوان گەلانی پێشوو و پەیامبەرەکانیاندا ڕوویداو، دەرەنجام لەناوبردنی قەومو هۆزەکانیان: (وقال الذين كفروا لرسلهم لنخرجنكم من أرضنا أو لتعودن في ملتنا..). دیمەنێکی سەختی ڕۆژی دواییش دێنێت کە: چۆن سەرۆك و پێشەوا تاوانبارەکان و شوێنکەوتووە کزۆڵەکانیان دەکەونە مەنع و لۆمەی یەکتر، ئەو دەڵێت: تۆ وات لێکردم، ئەم دەڵێت: نا؛ تۆ بۆخۆت ئارەزووت هەبوو، بۆیە بەدوامدا هاتیت، ئەگینا من هیچ زۆرێکم نەبوو بەسەرتا، پاشانیش هەمووخڕ دەکرێنەوە بۆ ناو ئاگری دۆزەخ، ئەوساش چۆن دەس‌دەکەنە تف و نفرین کردن لەیەکتر، کە هیچ کەڵکیشی نابێ بۆیان. ئەم سوورەتە چەند ئایەتێك دێنێت بۆ نموونەی باوەڕ و گومڕایی؛ ئیمان: تەشبیە دەکات بەدرەختێکی جوان و چاك وپاکەوە، گومڕاییش دەشوبهێنێ بەدارێکی نالەبارو پیسەوە.. کۆتاییشی دێت بەباسێکی ئەنجامی ستەمکاران لەڕۆژی دواییدا.

ئەم سوورەتە بەسوورەتی (ئیبراهیم) ناسراوە، لەبەر ئەوە کە هەتا دونیا دونیا بێت، هەواڵو سەر گوزەشتەکانی ئیبراهیم و عليه السلام کارە جوامێرو قەشەنگەکانی ئەو هەر شکۆمەند بن.

قورئان خەڵکی لەتاریکییەوە بۆ ڕووناکی دەبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الر ﴾ ئەم قورئانە مۆعجیزەیە هەر لەجۆری ئەم پیتانەی: (ئەلیف، لام، را) پێك‌هاتووە، جا ئەگەر ئێوەش لێتاندێ و دەتوانن، دەفەرموون بەڵای کەمییەوە وێنەی تەنها سوورەتێکی بێنن ﴿ كتاب أنزلناه إليك ﴾ ئەم قورئانە کتێبێکە ناردمانە خوارەوە بۆت، واتە: دەست هەڵبەستی تۆ نییە، وەکو موشریکەکانی قورەیش ﴿ لتخرج الناس من الظلمات إلى النور بإذن ربهم ﴾ تاخەڵکی بەفەرمانی پەروەردگاریان لەتاریکاییەکانی کوفرو نەزانی و نەفامی بێنیتە دەر بۆ ڕووناکی و ئیمان و زانست ﴿ إلى صراط العزيز الحميد ﴾ بۆ ڕێگاو بەرنامەی ئەوخوا بەدەسەڵات و بەتواناو، هەمیشە سوپاس‌کراوە لەهەردوو جیهانەکەدا ﴿ ٢: الله الذي له ما في السموات وما في الأرض ﴾ ئەو خوایەی چی لەئاسمانەکان و زەویدایە هی ئەوە، وەکو لەجێیەکی‌تردا فەرمان دەدا بەپێغەمبەر کە بەگشت خەڵکی جیهان بڵێت: (قل يا أيها الناس: إني رسول الله إليكم جميعا الذي له ملك السموات والأرض) ١٥٨/٧. دیارە هەر لەم ئایەتەدا دەسەڵاتی بێ سنووری خوای گەورە لەئاسمانەکان و زەویدا رادەگەیەنێت ﴿ وويل للكافرين من عذاب شديد ﴾ واوەیلا بۆخوانەناس و بێ‌بڕوایان لەسزایەکی زۆر سەخت ﴿ ٣: الذين يستحبون الحياة الدنيا على الآخرة ﴾ ئەوانەی کە فەزڵ و ڕێزی ژیانی ئەم دونیایە دەدەن بەسەر ژیان ونیعمەتی پاشەڕۆژداو، لەویان خۆشتر ئەوێ و هەر بۆ ئەوکار دەکەن ﴿ ويصدون عن سبيل الله ﴾ و خەڵکیش لەڕێی خوا دەگێڕنەوەو، ناهێڵن بەئازادی وسەربەستانە دینداری خۆیان بکەن ﴿ ويبغونها عوجا ﴾ و دەشیانەوێ ئەو ڕێگا ڕاستەی خوایە، لاروخێچو کەم وکورت پیشان بدەن، هەتا لەگەڵ هەواو ئارەزووی ئەواندا بگونجێت ﴿ أولئك في ضلال بعيد ﴾ ئەوانە لەگومڕایی و سەرلێشێواوی‌دان و، لەهەقەوە ترازاو و دوورن.

هەموو پێغەمبەرێک بەرلە (موحەممەد) ﷺ بە زمانی گەلەکەی هاتووە:

﴿ ٤: وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ﴾ هەموو پەیامبەرێکمان

بەزمانـــی هۆزو نەتەوەکەی خۆی ناردووە ﴿ لیبین لهم ﴾ بۆئەوەی شـــەریعەت و بەرنامەکەی خوایان بۆ ڕۆشـــن بکاتەوەو، بەئاسانی تێیـــان بگەیەنێ. پێشـــەوا (ئەحمەد) ئـــەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێـــت: ((لم یبعـــث الله عز وجل نبیـــا إلا بلغة قومـــه)). هەرگیز خـــوای گـــەورە پێغەمبەرێکـــی نەنـــاردووە بەزمانـــی نەتەوەکەی نەبووبێ ﴿ فیضل الله من یشـــاء ﴾ ئینجا هەر کەسێك خۆی حەز بکات لەگومڕایی وسەرلێشـــێواوی وەوڵی بـــۆ بدات، ئەوا خوای گەورەیش بەهۆی ئەو لاســـارییەی ئەوەوە، گومڕاو سەرلێشـــێواوی دەکات ﴿ ویهدی من یشاء ﴾ وە هەر کەسیش خۆی بیەوێ بەرەو ڕێنمایی و هیدایەت بێت، ئەوا خوایش بەئاسانی ڕێنمایی بۆ لای دینی ئیســـلام دەکاو، ســـەر فرازی دونیاو قیامەت دەبێت ﴿ وهو العزیـــز الحکیم ﴾ چونکە بە تەنها خوا بەدەســـەڵات و بەتوانایە بەســـەر هەموو شـــتێکدا، هەر ئەویشـــە کار جوانو، چاك دەزانێ چی دەکات.

کورتە باسێکی مووسا و نەتەوەکەی:

﴿ ٥: ولقد أرســـلنا موســـی بآیاتنا ﴾ بەڕاســـتی (مووســـا)شمان بەچەند بەڵگەو نیشـــانەیەکی گرنگەوە ناردو فرمانمان پێ دا ﴿ أن أخـــرج قومک من الظلمات إلی النور ﴾ کە بچۆ هۆزو نەتەوەکەت لەتاریکاییەکانـــی کوفـــرو نەزانـــی و نەفانـــی دەربێنـــە بۆ نوورو رووناکـــی ئیمـــان و زانســـت ﴿ وذکرهم بأیـــام الله ﴾ و ڕۆژەکانی خواشـــیان وەبیربێنەوە، واتە: ئەورۆژە سەخت و دژوارانەی خودا بەســـەر ئوممەتانی پیشوویدا هێنا ﴿ إن فی ذلک لآیات لکل صبار شـــکور ﴾ چونکە لـــە وەبیرهێنانەوەی ئەو ڕۆژانـــەدا گەلێ ئایەت و نیشـــانەی گـــەورە هەیە بۆ هەر بەندەیەکـــی زۆر خۆڕاگرو، زۆر ســـوپاس گوزارو شوکرانە بژێر، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((إن أمـــر المؤمن کله عجب، لا یقضی الله لـــه قضاء إلا کان له خیرا، إن أصابتـــه ضراء صبر فکان خیرا له، وإن أصابته ســـراء شـــکر فکان خیـــرا له))، (مســـلم فی کتـــاب الزهد٤/٢٢٩٥). واتـــە: بێگومان کاروباری مرۆڤی خاوەنباوەڕ، گشـــتی جێی خۆشحاڵییە، چونکە هەمـــوو بڕیارەکانـــی خوای گەورە بەقازانجی ئـــەو تەواو دەبێت، ئەگـــەر نەخۆشـــی و نەهامەتی تـــووش بـــوو، ئەو ســـەبرو ئارامی لەسەر دەگرێ، دیارە دەبێتە قازانج و خێر بۆی، خۆئەگەر فەرەح و خۆشـــییەکی ئەوقە بوو، شـــوکرانە بژێر دەبێ، هەمیشـــان هەر قازانجیەتی ﴿ ٦: وإذ قال موســـی لقومه ﴾ ئەوکاتەش وەبیر بێنە کە (مووســـا) بە هۆزو نەتەوەکەی خۆی وت: ﴿ اذکروا نعمة الله علیکم ﴾ ئەو نیعمەت و بەخششەی خوا بەسەرتانەوە وەبیربێننەوە ﴿ إذ أنجاکـــم مـــن آل فرعون ﴾ ئەودەمە کە ئێـــوەی لەژێر زەبرو زۆرو دەســـەڵاتی بنەماڵەی فیرعەون و، دەستەو بەستەکەی ڕزگار کرد ﴿ یســـومونکم ســـوء العذاب ﴾ ئەوەبوو کە بەخراپترین شێوە ســـزای پێدەچێشـــتن ﴿ یذبحون أبناءکم ﴾ زۆر بەبـــێ بەزەییانە کوڕانتانیان ســـەر دەبڕین ﴿ ویستحیون نساءکم ﴾ کچانیشتانیان

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَسۡتَ مُرۡسَلٗاۚ قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡ وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾

سُورَةُ إِبۡرَاهِيمَ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓرۚ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ﴿١﴾ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَوَيۡلٞ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٖ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يَسۡتَحِبُّونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٖ ﴿٣﴾ وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنۡ أَخۡرِجۡ قَوۡمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرۡهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٖ ﴿٥﴾

بـــۆ خزمەتـــکاری و کارەکەری خۆیـــان بەزیندوویـــی ڕادەگرت و دەهێشـــتەوە ﴿ وفـــی ذلکم بلاء مـــن ربکم عظیـــم ﴾ و لەوەهەموو بـــەڵاو نەهامەتییـــەدا تووشـــتان بـــوو، تاقیکردنەوەیەکی گەورەی تێدابوو لەلایەن پەروەردگارتانەوە، لەجێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (وبلوناهم بالحســـنات و السیئات لعلهم یرجعون) ١٦/١/٧ ﴿ ٧: وإذ تأذن ربکم ﴾ و ئەو دەمە کە پەروەردگارتان پێتانی ڕایگەیاند ﴿ لئن شکرتم لأزیدنکم ﴾ کە: ئەگەر لە بەرامبەر نیعمەتەکانمەوە سوپاســـگوزاریی بکەن، ئەوا منیش نیعمەت و بەخششـــی خۆمتان بۆ زیاد دەکەم ﴿ ولئن کفرتم ﴾ خۆ ئەگەر بێباوەڕو ســـپڵە و پێ نەزانبن ﴿ إن عذابی لشدید ﴾ ئەوا بە ڕاستی جەزرەبەو سزام زۆر توندو ســـەختە، لەوانەیە ئەو هەمـــوو نیعمەتانەتان لێ وەر گرمەوە و، تۆڵەی تریشـــتان بدەم، ئەمەیە کە پێغەمبەر دەفەرموێ: ((إن العبد لیحرم الرزق بالذنب یصیبه)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: مرۆڤ بـــە هۆی گونـــاح و تاوانێکەوە دەیکا، ڕزقی کـــەم دەکاو دەبڕدرێ

﴿ ٨: وقال موسى إن تكفروا أنتم ومن فى الآرض جميعا ﴾ جا مووسـایش بە گەلەکەی خۆیگوت: ئەگەر ئێوە وهەموو خەڵکانی ڕووی زەوی، گشـت بەجارێ کافرو بێ باوەڕ بن بەخوای گەورە، هیچ زیانێکی پێ ناگات ﴿ فإن الله لغنى حميد ﴾ چونکە بەڕاستی خـوا بۆخۆی زۆر بێ نیـازە لەئێوەو لەهەمـوو بوونەوەر، زۆریش

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ أَنجَىٰكُم مِّنۡ ءَالِ فِرۡعَوۡنَ يَسُومُونَكُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبۡنَآءَكُمۡ وَيَسۡتَحۡيُونَ نِسَآءَكُمۡۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَآءٞ مِّن رَّبِّكُمۡ عَظِيمٞ ﴿٦﴾ وَإِذۡ تَأَذَّنَ رَبُّكُمۡ لَئِن شَكَرۡتُمۡ لَأَزِيدَنَّكُمۡۖ وَلَئِن كَفَرۡتُمۡ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٞ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكۡفُرُوٓاْ أَنتُمۡ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ قَوۡمِ نُوحٖ وَعَادٖ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُۚ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓاْ أَيۡدِيَهُمۡ فِيٓ أَفۡوَٰهِهِمۡ وَقَالُوٓاْ إِنَّا كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَنَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ﴿٩﴾ ۞ قَالَتۡ رُسُلُهُمۡ أَفِي ٱللَّهِ شَكّٞ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ يَدۡعُوكُمۡ لِيَغۡفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ وَيُؤَخِّرَكُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ قَالُوٓاْ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأۡتُونَا بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ﴿١٠﴾

شـیاوی تاریفو سـوپاسکردنەو، بوونەوەریش هەمـوو ملکەچی ئـەوە، بۆیە لەسـوورەتێکیتردا دەفەرمـوێ: (إن تكفروا فإن الله غني عنكم..)، لەفەرموودەیەکی (قودس)یشـدا هاتووە: خەڵکینە! ئەگەر ئێوە بەبنیادەم و جنۆکەیشـەوە سەرجەم ڕاساڵ و باشبن، چاك بزانن بەوە موڵکی خوا هیچ زیاد ناکا، خۆئەگەر هەمووشتان بەجـارێ لارێ و لاسـار بن، هەمیسـان موڵکی خـوا بەوە هیچ کەمناکات، ئەگەر هەموویشـتان بەیەکجـار داخوازیتان هەبێت، خـوای گەورە دەتوانێ وەڵامی هەمووتـان بداتەوە، لەگەڵ ئەمانە هەمووشدا بەئەندازەی نووکە دەرزییەك زیان به دەسەڵاتم ناگاو، موڵکم کەمناکات.

هۆزەکانی بەرلە محمدیش چوون بە گژ پێغەمبەرەکانیاندا:

﴿ ٩: ألـم يأتكـم نبأ الذين مـن قبلكم ﴾ مەگەر ئێـوە هەواڵ و بەسـەرهاتی ئەوانەی بەرلەخۆتانتان نەبیستووە ﴿ قوم نوح و عاد و ثمـود ﴾ نەتـەوەی (نووح) و، (هـوود)ی پێغەمبەری عاد و، (سـالح)ی هۆزی سەموود ﴿ والذين من بعدهم ﴾ وئەوانەش کەلە دوای ئەوانەوە پەیدا بوون و هاتن و تێپەڕین ﴿ لايعلمهم إلاالله ﴾ کە خوا نەبێ کەس بەژمارە ورشتەیان نازانێو بە ئاگا نییە لێیان، دە ئاخۆ ئەوانە گشـت چییان بەسـەرا هات؟ ﴿ جاءتهم رسلهم بالبينات ﴾ پەیامبەرەکانیان بە چەندین نیشـانەو موعجیزەی زۆر ڕوونـەوە هاتنە لایان ﴿ فردوا أيديهم فى أفواههم ﴾ کەچی لەبەر خۆ بەزلزانین و، وە لەبەر کینەو ڕکەبەرایەتی، دەسـتیان بە دەما گرتن و قسـەکانیان پێ برین و، بە شـێوەیەکی نامەردانە چوون بەگژیانـدا ﴿ وقالوا إنا كفرنا بما أرسـلتم بـه ﴾ و گوتیان: ئێمە حاشا لەوە دەکەین ئێوەی پێنێردراوەو هێناوتانە ﴿ وإنا لفى شك ممـا تدعوننا إليه مريب ﴾ وە بەڕاستی ئـەوەی ئێمەی بۆ بانگ دەکەن بڕوای پێبکەین، زۆر لێی بەگومان و دوودڵین.

موجادەلەی نێوان پێغەمبەران و هۆزەکانیان:

﴿ ١٠: قالت رسـلهم أفى الله شـك فاطر السـموات والأرض ﴾ پەیامبەرەکانیـان لەوەڵامی ئەوقسـە ناپەسـەند و نابەجێیانەیان وتیان: باشە! ئێوە لەخوایەك بەگومانن کەداهێنەرو دروستکەری ئاسمانـەکان و زەوییـە؟ ﴿ يدعوكـم ليغفر لكم مـن ذنوبكم ﴾ بانگێشـەتان دەکا هەتـا لەگوناحەکانتـان ببورێـت ﴿ ويؤخركم إلى أجل مسـمى ﴾ لەدونیاشـدا تـا ئاکامێکی دیاریکـراو بۆتان بتانهێڵێتـەوەو، بەهۆی یاخیبوونتانـەوە بەپەلە لەناوتان نەبا و، سـزاتان نەدات ﴿ قالوا إن أنتم إلا بشر مثلنا ﴾ ئەوانیش وتیان: ئەم قسەو باسەتان چییە، خۆ مەگەر ئێوەش هەروەك ئێمە بنیادەم نین؟ ﴿ تريدون أن تصدونا عما كان يعبد آباؤنا ﴾ دە تانەوێ لەو خوایانـەی کە باوو باپیرانمان دەیانپەرسـتن وەرمان گێرن ولامان بدەن؟ ﴿ فأتونا بسـلطان مبين ﴾ جا ئەگەر ڕاسـت ئەکەن ئێوە پێغەمبەرن دەسـا فەرموون بەڵگەیەکی ئاشـکرامان بۆ بێنن لەسەر چەسپاندن و سەرخستنی داواکەتان ﴿ ١١: قالت لهم رسلهم ﴾ جا پەیامبەرەکانیان لەوەڵامدا پێیان وتن: ﴿ إن نحن إلا بشر مثلكم ﴾ بەڵێ ئێمەیش وەك خۆتان وتـان بنیادەمێکین وەکو ئێوە ﴿ ولكن الله يمـن على من يشـاء من عبـاده ﴾ بەڵام ئەوەنـدە هەیە خوای گەورە حەز بەهەر بەندەیەکـی خۆی بکا، کەپلەی پەیامبەرێتی پێببەخشێ، ئەوا دەیداتێ و ئەو خەڵاتەی دەکات ﴿ وما كان لنا أن نأتيكم بسـلطان إلا بإذن الله ﴾ و ئێمەش بۆمان نییە وناتوانین هیچ نیشـانەو بەڵگەیەکتان بۆ بهێنین لەوانەی داوامان لێدەکەن، بەفەرمان و مۆڵەتی خوا نەبێ ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ و

دەساباگشت بروادارانیش وەکو ئێمە تەنها بە خوا پشت ببەستن ﴿ ١٢: وما لنا ألا نتوكل على الله ﴾ و باشە! دەبێ بۆچی ئێمە پشت بەو خوایە نەبەستین؟ ﴿ وقد هدانا سبلنا ﴾ کە ئێمەی هەریەکەمانی خستۆتە سەر ڕێگەکەمان، واتە: ئەو ڕێگەیەی کەخوا ڕێنمایی بۆ کردووین ﴿ ولنصبرن على ما آذيتمونا ﴾ وە دڵنیاشتان دەکەین کە ئێمە لەبەرامبەر ئەوگشت ئازارو عەزیەتەی ئێوەوە بەئارام دەبین و هەرگیز دەست لە کارەکەشمان هەڵناگرین ﴿ وعلى الله فليتوكل المتكلون ﴾ وە دووپاتی ئەکەینەوە کەدەبێ پشت بەستووکان بەخوا (تەوەککول) تەنها پشت بەخوا ببەستن چونکە خوا لەگەڵ ئەهلی تەوەککول و دۆستانی خۆیەتی.. جا کەواتە تۆیش ئەی موحەممەد ﷺ پەیڕەوی لەو پێغەمبەرانە بکە وبەئارامبەو پشتت تەنها بە خوا ببەستە.

خوانەناسەکان هەڕەشە لە پێغەمبەرەکانیان دەکەن:

﴿ ١٣: وقال الذين كفروا لرسلهم ﴾ وە ئەوانەی کە کافرو بێباوەڕبوون بە پەیامبەرەکانی خۆیانیان گوت: ﴿ لنخرجنكم من أرضنا ﴾ ئەمە سوێندی بێت لەم وڵات و سەر زەوییەماندا دەرتان دەکەین ﴿ أو لتعودن في ملتنا ﴾ یان دەبێ وازلەو دینە بێنن و، بگەڕێنەوە بۆ دین و بیرو باوەڕی ئیمە، دیارە ئەم هەڕەشە وگوشارە، دابی هەموو خوا نەناسو کافرێکە، بۆیە هۆزەکەی (شوعەیب) یش عليه السلام بەشوعەیبیان گوت: (لنخرجنك ياشعيب والذين أمنوا معك من قريتنا..) ٨٨/٧. وەیان هۆزەکەی لووت گوتیان: (أخرجوا آل لوط من قريتكم). ﴿ فأوحى إليهم ربهم ﴾ ئینجا پاش ئەوە پەروەردگاریان وەحی بۆ کردن و تێی‌گەیاندن ﴿ لنهلكن الظالمين ﴾ کە بەڕاستی دەستەو بەستەی ناهەقیکاران و ستەمکاران لەناو دەبەین ﴿ ١٤: و لنسكننكم الأرض من بعدهم ﴾ وبێگومانیش لەپاش لەناوبردنی ئەوانە، ئێوە سەردەخەین و لەشوێنەکانیاندا نیشتەجێتان دەکەین، لەجێگایەکی‌تردا ئەو ڕاستیە دوویات دەکاتەوەو دەفەرموێ: (وإن جندنا لهم الغالبون) ١٧٢/٢٧ ﴿ ذلك لمن خاف مقامي وخاف وعيد ﴾ دیارە یارمەتی ئاواو، لەناو بردنی ئەو ستەمکارانە، بۆ کەسێك دەکەین کە لەدەسەڵات و پایەبەرزی ومەقامی من و، لە هەڕەشەکانم دەترسێ، واتە: هەرکەسێکی‌تریش ئا بەو شێوەیە لەمەقام ودەسەڵاتم شەرم بکاو بترسێت، ئەوا منیش یارمەتی ئەدەم وسەری دەخەم بەسەر دوژمنیدا، پێچەوانەکەیشی مایەی سەر شۆڕی و دۆزەخە، وەکو دەفەرموێ: (فأما من طغى وآثر الحياة الدنيا فإن الجحيم هى المأوى) ٢٩/٢٧/٧٩. ﴿ ١٥: واستفتحوا ﴾ جا پەیامبەرەکان داوایان لەخوا کرد کە بەسەر هۆزەکانیاندا سەریان بخات کاتێ نائومێد بوون لەئیمان هێنانیان ﴿ و خاب كل جبار عنيد ﴾ ئیتر خوایش سەری خستن و قازانجیان کردو هەموو خەڵکێکی ملهورو ستەمکارو نکوولیکەری هەق و ڕاستیەکان، نائومێد و زیانمەند بوون ﴿ ١٦: من ورائه جهنم ﴾ لەبەردەمیشیەوە ئاگری دۆزەخە

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِن بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

﴿ ويسقى من ماء صديد ﴾ ودەبێ لە زرینچاوو زووخاوی دۆزەخییەکانیش بخواتەوە ﴿ ١٧: يتجرعه ﴾ لەبەر تاڵی و ناخۆشییەکەی، زۆر بەقێزوو بێزەوە قوم قوم دەیخواتەوە ﴿ ولا يكاد يسيغه ﴾ و بەئاسانیش بۆی قووت ناچێ ﴿ ويأتيه الموت من كل مكان ﴾ لە هەموو لایەکیشەوە مەرگی بۆ دێت ﴿ وما هو بميت ﴾ کەچی ناشمرێ تا لەوسزایە رزگاری ببێ ﴿ ومن ورائه عذاب غليظ ﴾ و پاش ئەو هەموو تاڵی و تفتییەش، سزاو جەزرەبەیەکی زۆر بەژانیش بەدوایەوە دێت.

نموونەی کاری کافرانیش، لەنموونەی (خۆڵەمێش) دەچێت:

﴿ ١٨: مثل الذين كفروا بربهم أعمالهم كرماد ﴾ مەسەل و نموونەی کارو کردەوەی ئەوانەی کە بەپەروەردگاریان کافرو بێباوەڕن، هەروەکو خۆڵەمێشێکە ﴿ اشتدت به الريح في يوم عاصف ﴾ کە لەرۆژێکی گەردەلوولدا لەبەرامبەر بایەکی توندا بێت و ببیات بە

ئاسماندا ﴿ لا يقدرون مما كسبوا على شئ ﴾ ئەوانیش ناتوانن لە هەوڵەکانیانو لەوەی کردوویانە هیچ شتێك بەدەست بخەنەوە، هــەروەك لەرۆژێکی ئاوادا خاوەنی خۆڵەمێشــەکە ناتوانێ کەمێك لەو بووڵ و خۆڵەمێشەیە کۆ بکاتەوە ﴿ ذلک هو الضلال البعيد ﴾ ئەوجۆرە زیانە گەورەیەش لارێ وگومراییەکی زۆر دوورە لەرێنمایی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا۟ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ قَالُوا۟ لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِىَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى ۖ فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم ۖ مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ ۖ إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾

خوا. لەگەڵ ئایەتی‌تردا ئەو ماناو مەبەستە دووپات کراوەتەوە، بۆ نموونە لە جێگایەکدا دەفەرموێ: (وقدمنا إلى ماعملوا فجعلناه هباء منثورا) وە لەجێگایەکی‌تریشدا دەفەرموێ: (مثل ماينفقون فى هذه الحيـاة الدنيا كمثل ريح فيها صر أصابت حرث قوم ظلموا أنفســهم فأهلكته..).

ئەزموونی ئاسمان و زەمین بەڵگەی زیندوو بوونەوەیە:

﴿ ١٩: ألـم تـرأن الله خلـق السـموات والأرض بالحـق ﴾ ئایا نەتدیت ئەی ئادەمزاد! کە بێگومان خوا ﷻ ئەوگشــت ئاسمان و زەوییەی بەهەق وبەڕاست دروستکردووە؟ ﴿ إن يشأ يذهبكم ﴾ ئەگەر بیەوێ لەناوتان ببات لەناوتان دەبا ﴿ ويأت بخلق جديد ﴾ و خەڵکێکی تازەو نوێ دێنێتە شوێنەکەتان ﴿ ٢٠: وما ذلك على الله بعزيز ﴾ و ئەوکارەش بۆ خوا زەحمەت و قورس نییە، دەباشە خوایەکی بەتوانای ئاوا ناتوانێ ئێوە زیندوو بکاتەوە پاش مردن؟.

خەڵکە کەم دەستەکە بە باغرەکانیان دەڵێن:

﴿ ٢١: وبـرزوا لله جميعـا ﴾ وە هەموویــان لــەرۆژی قیامەتــدا لەگۆڕەکانیان دەردەکەون لەبەردەم دەسەڵاتی خوادا بۆ لێپرسینەوە ﴿ فقـال الضعفاء ﴾ ئینجــا کزو لاوازو شــوێنکەوتووەکان دەڵێن: ﴿ للذين اسـكتبروا ﴾ بەوانەی کەخۆیــان بەزل دەزانی ﴿ إناكنا لكم تبعا ﴾ بەڕاستی ئێمە لەدونیادا شوێنکەوتوو و پەیڕەوانی ئێوە بوویــن و، هەرچیتــان بگوتبایە بە گوێمان دەکــردن ﴿ فهل أنتم مغنون عنا من عذاب الله من شـئ ﴾ دە ئاخۆ ئێوە ئەمڕۆ دەتوانن لەبەشێ لەسزای خوا بمانپارێزن؟ ﴿ قالوا لو هدانا الله ﴾ ئەوانیش دەڵێن: ئەگەر خوا لە دونیادا ئێمەی بۆ خۆ رزگارکردن رێنما کردبا ﴿ لهديناكم ﴾ ئەوا ئێوەشمان لەگەڵ خۆمان شارەزاو رێنما دەکرد بۆ خۆ دەرباز کردن لەم سزایە ئەمڕۆ دووچارمان بووە ﴿ سواء علينا أجزعنا أم صبرنا ﴾ جا ئێســتاش نارەحەتــی و، بێتاقەتی بکەین و بیکەینــە دادو هاوار، یان بەئارامو لەســەرخۆو بێدەنگ بین، بۆ هەردوولامان یەکسانە و ڕزگار نابین ﴿ ما لنا من محيص ﴾ و هیچ دەرەتانو پەنایەکمان نییە بۆ رزگار بوون لەسزا.

وتارەکەی (ئیبلیس)و پوزش هێنانەوەی بۆ پەیڕەوانی:

﴿ ٢٢: وقال الشـيطان لما قضى الأمر ﴾ جــا کە کارلەکار ترازاو هەموو شــتێك برایەوە، واتە: بەهەشــتی بۆ بەهەشــت نێردراو، دۆزەخیش بۆ دۆزەخ، ئیتر دۆســتە مەزنو گەورەکەیان (شــەیتان) سەرزەنشــتیان دەکاو دەڵێــت: ﴿ إن الله وعدكـم وعـد الحق ﴾ بێگومــان خوا لــە دونیادا لەســەر زمانی پێغەمبــەران بەڵێنێکی راســت و دروســتی پــێدان بەزیندووبوونەوە وجەزاو پاداشــت، وا هێنایــەدی ﴿ ووعدتكـم ﴾ و منیش بەڵێنی ناراســت و درۆو دەلەسەم پێدان ﴿ فأخلفتكم ﴾ بەڵام من بەڵێنەکەی خۆمم نەبردە ســەرو بەپێچەوانەوە فریوم دان و ناتــوانم یارمەتیتان بدەم ﴿ وما كان لى عليكم من سلطان ﴾ خۆ لەوکاتەیشدا هیچ هێزو دەسەڵات و بەڵگەو نیشــانەیەکم بەدەســتەوە نەبوو، هەتابەزۆر گوێڕایەڵتان بکــەم ﴿ إلا أن دعوتكم ﴾ ئەمە نەبێــت کەگومان و دوو دڵیم بۆ پەیداکــردن و، بانگم کردن بۆ گومرایی ﴿ فاسـتجبتم لى ﴾ خێرا ئێوەیش وەڵامتان دامەوەو بەگوێتان کردم و بە دەنگمەوە هاتن ﴿ فلا تلومونــى ﴾ جا کەوابوو ئەمرۆ کەئێوە دووچار بوون، ســەرکۆنەو سەرزەنشــتی مــن مەکــەن ﴿ ولوموا أنفسـكم ﴾ بەڵکــو لۆمەو سەرزەنشــتی خۆتان بکەن ﴿ وما أنـا بمصرخكم ﴾ و من ناتوانم فریاتانکەوم، هەتا لەســزا رزگارتــان کەم ﴿ وما أنتم بمصرخى ﴾

و ئێوەیش ناتوانن فریای من بکەون، هەتا لەسزا رزگارم بکەن ﴿ إني كفرت بما أشركتموني من قبل ﴾ دڵنیاشبن کە من بێزارم لەوە کە لەبەرا (واتە: لەدونیادا) منتان کردە شەریك و هاوەڵی خوا و بەگوێتان کردم ﴿ إن الظالمين لهم عذاب أليم ﴾ ئەوجا خوای گەورە دەفەرموێ: بەڕاستی ستەمکاران، ئەوانەی پشتیان لەهەق کرد، سزای ئێش پێگەیەنەروو نارەحەتکەریان بۆهەیە ﴿ ٢٣: وأدخل الذين آمنوا وعملوا الصالحات جنات ﴾ ئەوانەش کەبڕوایان بەخوا هێناو کارە چاکەکانیان ئەنجامدا، دەبرینە ناوەندی چەند باخاتێکی بەهەشتەوە ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ کە چۆمە ئاوو رووبار بەژێر درەختەکانیاندا دەچێت ﴿ خالدين فيها بإذن ربهم ﴾ بە بڕیاری پەروەردگاریشیان هەتاهەتایە لەوێ دەمێننەوە ﴿ تحيتهم فيها سلام ﴾ ریزو ئیحترامیان تێیدا بۆیەکتر هەرسڵاوو درووده، لەجێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (.. وقال لهم خزنتها سلام عليكم..) ئەمەو ئایەت گەلێکی‌تر هەیە لەمەڕ سڵاوو دروودی بەهەشتییەکان بۆیەکترو، سڵاوی خواو سڵاوی فریشتەکانی بۆیان، پێویست بەهێنانیان ناکات.

یەکخواپەرەستی لەشەنگە داری دەچێ:

﴿ ٢٤: ألم تر كيف ضرب الله مثلا ﴾ ئەرێ تۆ نازانی کەخوا چۆن مەسەل و نموونە دێنێتەوە ﴿ كلمة طيبة كشجرة طيبة ﴾ بۆ وشەیەکی پاك و خێردارو سوودبەخش ﴿ أصلها ثابت ﴾ کە ریشەو رەگی لەنێو زەویدا جێگیر بووبێ ﴿ وفرعها في السماء ﴾ و لق و پۆپەکەشی چووبێ بەئاسماندا ﴿ ٢٥: تؤتي أكلها كل حين بإذن ربها ﴾ هەموو کاتێ کە کاتی خۆی هات بەرو میوەجاتەکەی بەفەرمانی پەروەردگاری خۆی دەدا ﴿ ويضرب الله الأمثال للناس ﴾ وە خوا ﷻ وێنەو نموونەی وردو سوودبەخش دێنێتەوە بۆخەڵکی ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ تابەشکو بیربکەنەوەو عیبرەت و پەندبگرن. بەڵێ وشەی یەکخواپەرستی لەدڵی ئیمانداراندا وەك ئەو درەختە وایە.

شیرکیش هەموو لەدارێکی ناجسن دەچێ:

﴿ ٢٦: ومثل كلمة خبيثة ﴾ ئەوجا نموونەی وشەی پیس و ناپاك و بێ‌خێرو بەرەکەت (شیرك) ﴿ كشجرة خبيثة ﴾ وەکو درەختێکی پیس و ناپاکو بێ‌سوودە ﴿ اجتثت من فوق الأرض ﴾ بە ریشەکەوە هەڵکێشرابێ و لەسەر زەوی فڕێ درابێ ﴿ ما لها من قرار ﴾ مانەوەو قەراری نەبێ، جا شیرك و بێباوەڕیش هەرچەندە کێوو دەشت و دەریاکان پڕبکاو بیکاتە هەراو هۆسە، بەو درەختە پیسەیە دەچێ کە بەڕیشکەوە هەڵکێشراوەو فڕێ دراوەتە سەرزەویی و ناجێگیرە، چونکە هیچ ئەسڵ و بنەمایەکی نییە کەبەڵگەی ژێری و زانستی پشتگیری لێبکا ﴿ ٢٧: يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت ﴾ جا ئەوانە کە باوەڕیان بەخواو بەگشت بڕیارەکانی خوا هیناوە، بەهۆی ئەم وشە جێگرو نەگۆڕاوەی (لا إله إلا الله)وە

تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ۞ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

خوا پێگەیان قایم و سابت ئەکا ﴿ في الحياة الدنيا و في الآخرة ﴾ لەژیانی ئەم دونیاو، لەژیانی ئەودونیا ﴿ ويضل الله الظالمين ﴾ و ستەمکارانیش گومراو سەرلێشێواو دەکات ﴿ ويفعل الله ما يشاء ﴾ خوا بیەوێ هەرشتێ بکات، زۆر بەئاسانی دەیکات، حەز بکا کێ رینموونی بکاو، کێیش گومراو سەرلێشیواو بکا، ئەمانە هەموو لە دەسەڵاتی ئەودان. پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیە دێنێ ودەڵێت: موسڵمان هەر کە خرایە گۆڕەوە و پرسیاری لێکرا، خێرا بەهۆی راستی دونیایەوە شایەتمانێکی راست و بەهەق دێنێ، مەبەستیش بەم ئایەتە کە خوا دەفەرموێ: (يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت..) هەر ئەمەیە، بۆیە لەو کاتە ناسك وتەنگەدا وەڵامی پرسیارەکانی گۆڕی بۆ ئاسان دەکاو، لە گشت گرفتەکان دەیپارێزێ. بەڵام مرۆڤی لارو لاسارو خوانەناس کە خرایە گۆڕەوە و پرسیارەکانی لێکرا، دەحەپەسێ و وەکو شێتی لێدێ و هیچ نازانێ وسەرگەردانە ﴿ ٢٨: ألم تر إلى الذين بدلوا نعمة الله كفرا ﴾ ئاخۆ

ئەوانەت نەبینی نیعمەت و بەخششەکانی خوا (ئیمان و بروا)یان گۆڕی بە کوفرو بێباوەڕی و سپڵەیی؟ واتە: لەباتی شوکرانە بژێری نیعمەتی خوا، بێباوەڕو کافربوون ﴿ وأحلوا قومهم دار البوار ﴾ هۆزەکەی خۆیانیان بردە ناو خانووی تیاچوون ﴿ ٢٩: جهنم يصلونها ﴾ ئەویش دۆزەخە دەچنە نێوی ﴿ وبئس القرار ﴾ ئای دۆزەخیش چ جێگایەکی خراپە بۆ دۆزەخییان ﴿ ٣٠: وجعلوا لله أندادا ﴾ هەر ئەو خوانەناسانە چەندین شەریك وهاوبەشیان بۆ خوا دانا ﴿ ليضلوا عن سبيله ﴾ هەتا خەڵکی لەڕێگەی ئەو لادەن و گومراو چەواشەی کەن ﴿ قل تمتعوا ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: دەسا چەند ڕۆژێ بە ئارەزووی خۆتان لەژیانی دونیا بەهرەمەند بن و رابوێرن ﴿ فإن مصيركم إلى النار ﴾ ئەوە بزانن و دڵنیا بن کە سەرەنجامی کارتان بۆ ئاگری دۆزەخ دەبێ.

نوێژ بکەن وسامانیش ببەخشن:

﴿ ٣١: قل لعبادي الذين آمنوا ﴾ تۆ بەو بەندانەم کە بڕوایان هێناوە بڵێ: ﴿ يقيموا الصلاة ﴾ بەڕێك و پێکی نوێژەکانیان بکەن ﴿ وينفقوا مما رزقناهم سرا وعلانية ﴾ و لەو رزق و ڕۆزیەی پێمان داون ببەخشن بەنهێنی و بەئاشکرا ﴿ من قبل أن يأتي يوم لابيع فيه ولاخلال ﴾ پێش ئەوە کە ڕۆژێ بێت (ڕۆژی دوایی) کە نەفرۆشتنو نەدۆستایەتی تێدایە، هەتا شتێ بکەن بۆ خۆیان.

بەخششی خوا زۆر زۆرە:

﴿ ٣٢: الله الذي خلق السماوات والأرض ﴾ خوا ئەو دەسەڵاتدارەیە ئاسمانەکان و زەوی دروستکردووە ﴿ و أنزل من السماء ماء ﴾ و لەئاسمان (هەور)ـەوە ئاوێکی باراندووە ﴿ فأخرج به من الثمرات رزقا لكم ﴾ ئینجا بەو ئاوەیە گەڵێ میوەی جیاجیاو مەزە خۆشی لەزەویدا رواندووەو دەرهێناوە، تا ببێ بەرزق و ڕۆزی بۆتان ﴿ وسخر لكم الفلك ﴾ وگەمی و کەشتیەکانیشی بۆ رامکردوون ﴿ لتجري في البحر بأمره ﴾ کە بەدەسەڵات و فەرمانی خۆی لە دەریادا بەخۆتان و کەل وپەلتانەوە بێتو بچێ ﴿ وسخر لكم الأنهار ﴾ و چۆم و ڕووبارەکانیشی بۆ رامکردوون ﴿ ٣٣: وسخر لكم الشمس والقمر دائبين ﴾ خۆرو مانگیشی بەدائیمی بۆتان ژێر دەستە کردووە، واتە: هەموو کات دێن و ئەڕۆن لەبەرخاتری ژیانی ئاسوودەی ئێوە ﴿ وسخر لكم الليل والنهار ﴾ و شەوو ڕۆژیشی بۆ رامکردوون، بەشەودا بحەوێنەوە، بەڕۆژیشدا هەوڵی ژیان بدەن ﴿ ٣٤: وآتاكم من كل ما سألتموه ﴾ وە لە هەر شتێك داواتان کردبێ و پێویستی ژیانتان بوو بێ پێیداون ﴿ وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها ﴾ ئەوانەیش وا باسمان کردن بۆتان، هەندێ بوون لەنیعمەتە بێ ژمارەکانی خوا، خۆ ئەگەر ئێوە بتانەوێ نیعمەتەکانی خوا بژمێرن، هەرگیز لە ئەژمار نایەن بۆتان ﴿ إن الإنسان لظلوم كفار ﴾ بەڕاستی مرۆڤی لاڕێ زۆر ستەمکارو کوفرکەرو سپڵەیە! بۆیە لەبەرامبەر ئەوهەموو بەخششانەوە ئەوەندە بەدنمەکەو پێنازانێت! پێغەمبەری خوا سپاسی خوای دەکردو دەیفەرموو: ((اللهم لک الحمد غير مكفيّ، ولا مودّع، ولا مستغنى عنه ربنا)) (فتح البارى: ٤٩٣/٩).

دۆعاکەی ئیبراهیم، ئەو دەمە کەئیسماعیلی لەپەنای کەعبەدا دانا:

﴿ ٣٥: وإذ قال إبراهيم ﴾ وەبیر بێنە و بۆ قەومەکەتی باس بکە کاتێ کە ئیبراهیم وتی: ﴿ رب اجعل هذا البلد آمنا ﴾ ئەی پەروەردگارم! ئەم شارەی (مەککە)یە کە کەعبەی پیرۆزی تێدایە بکە بەجێی ئەمن و ئاسایش وحەوانەوە بۆخەڵك و گیان لەبەران، خوای گەورەیش وەڵامی دۆعاکەی دایەوە، وەك لەجێگایەکی تردا فەرمووێ: (أولم يروا أنا جعلنا حرما آمنا..) یان دەفەرمووێ: (إن أول بيت وضع للناس للذى ببكة مباركا وهدى للعالمين فيه آيات بينات مقام إبراهيم ومن دخله كان آمنا..) ﴿ واجنبني وبنيّ أن نعبد الأصنام ﴾ خوایە! خۆم و کوڕەکانم لە بتپەرستی وەدوورخە، بەڵێ پێویستە دۆعاو پاڕانەوە بۆ سالح بوونی ماڵ و منداڵ و کوروکاڵ بکرێت، هەروەك ئیبراهیم لەخوا سەڵاحەتی منداڵەکانی خواست ﴿ ٣٦: رب إنهن أضللن كثيرا من الناس ﴾ ئەی پەروەردگارم! بەڕاستی ئەو بتانە خەڵکێکی زۆریان سەرلێشێواوو گومرا کردووە ﴿ فمن تبعني فإنه مني ﴾ جا هەرکەسێك پەیڕەوی لەمن کرد وشوێنی ئایینەکەی من کەوت، بێگومان ئەوە لە شوێنکەوتوانی منە ﴿ ومن عصاني فإنك غفور رحيم ﴾ و هەرکەسێکیش سەرپێچی و نافەرمانی کردم، دیارە تۆ بۆ خۆت چاك دەزانی چی ئەکەیت، چونکە بەڕاستی تۆ زۆر لێبووردەیت، زۆریش دڵاوایت بەرامبەر بەبەندەکانت ﴿ ٣٧: ربنا إني أسكنت من ذريتي ﴾ ئەی پەروەردگارمان! بێگومان من یەکێ لەمناڵەکانم (ئیسماعیل)ـی کوڕم داناو جێم هێشت ﴿ بواد غير زرع عند بيتك المحرم ﴾ لەشیوو دۆڵێکی وشك و بێدەرامەت، لای ماڵە پیرۆزو بەڕێزەکەی خۆت لە مەککەدا ﴿ ربنا ليقيموا الصلاة ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بۆئەوەی لەوێ بەڕێك وپێکی نوێژەکانیان بکەن و بێتاقەت نەبن ﴿ فاجعل أفئدة من الناس تهوى إليهم ﴾ دەسا تۆش دڵی خەڵکێك رابکێشە بۆلایان، تا بەدڵ خۆشیان بوێن ﴿ وارزقهم من الثمرات

﴿ و لەو دۆڵ و شیوەدا میوەجات و رزق و رۆزییان بدەرێ ﴿ لعلهم يشكرون ﴾ تابەڵكو بەباشی خواپەرستی و سوپاسگوزاری تۆ بکەن.
﴿ ٣٨: ربنا إنک تعلم ما نخفی وما نعلن ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بەڕاستی تۆ بە هەمووشتێ دەزانی و ئاگاداریت، ئەوەی بیشارینەوە و، ئەوەی دەری بخەین و ئاشکرای بکەین ﴿ وما يخفى على الله من شئ في الأرض ولا في السماء ﴾ خۆ نە لە زەوی، نە لەئاسمان، هیچ شتێك لەخوا پەنهان و شاراوە نییە، واتە: ئاگای لەو دۆعاو پاڕانەوەی منەو هەیەو، دەزانی بەچ مەبەستێك ئەوداوایەم کرد ﴿ ٣٩: الحمدلله الذي وهب لی علی الكبر إسماعيل و أسحاق ﴾ سوپاس هەر بۆ ئەو خوایەیە کە بە پیری (ئیسماعیل) و(ئیسحاق) ی پێ بەخشیم، بەڵێ.. ئەودەمە کەخوا ئیسماعیلی کردە خەڵاتی ئیبراهیم، تەمەنی ئیبراهیم (٩٩) ساڵ بوو، هەروەها کاتێکیش (ئیسحاق)ـی پێبەخشی تەمەنی (١١٢) ساڵ بوو ﴿ إن ربی لسميع الدعاء ﴾ بێگومان پەروەردگارم هەمیشە نزاو هاوارو پاڕانەوەی نزاکاران دەبیسێ و قەبووڵ دەکات ﴿ ٤٠: رب اجعلنی مقيم الصلاة ومن ذريتی ﴾ ئەی پەروەردگارەکەم! خۆم و منداڵەکانم لە نوێژخوێنان دابنێ ﴿ ربنا وتقبل دعاء ﴾ ئەی پەروەردگارم! هاوارو دۆعاکەم قبووڵ بکە ﴿ ٤١: ربنا اغفر لی ولوالدی وللمؤمنين ﴾ ئەی پەروەردگارمان! هەم لەخۆم و، هەم لەدایکم و بابم و، لەگشت باوەڕدارانیش خۆش ببە ﴿ يوم يقوم الحساب ﴾ لەو ڕۆژەدا حیساب و لێکۆڵینەوە بەرپا دەبێ.

ئاگاداری: نزای لێخۆشبوون لە تاوان وگوناحی باوکی، پێش ئەوە بۆی دەرکەوێ کەباوکی ناحەزو دوژمنی خوایە، بووە چونکە هەر کە بۆی دەرکەوت نەیارو دژی دینی خوایە، خێرا بەرائەتی لێکرد.

خوا لە کردەوەی زاڵمان بێ ئاگا نییە:

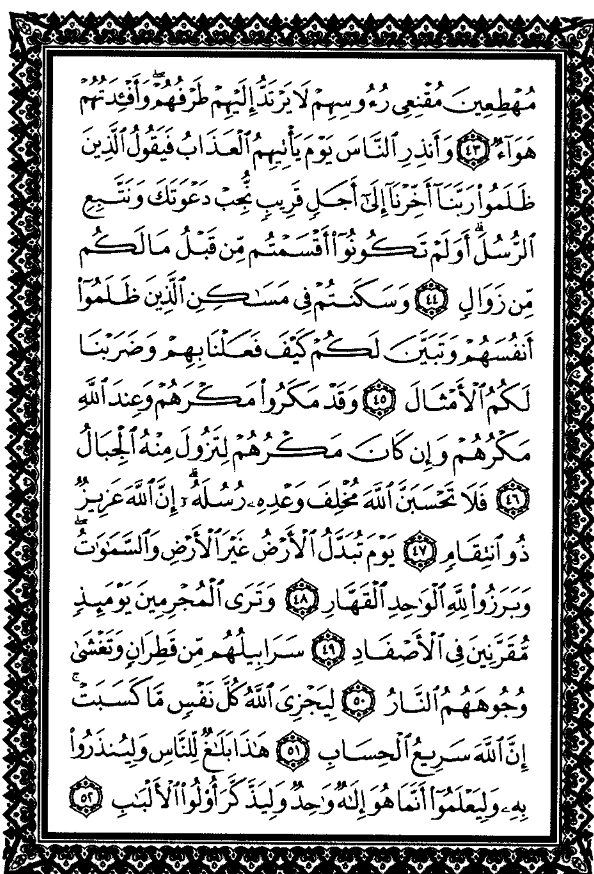
﴿ ٤٢: ولا تحسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون ﴾ هەرگیز تۆ وا بیر مەکەرەوە کە خوا لە کاروکردەوەی ستەمکاران خافڵ و بێ ئاگابێت، نەخێر، بەڵکو بەهەموو کارێکیان زاناو ئاگادارە، بەڵام بۆ ماوەیەك مۆڵەتیان دەدات، پاشان دەیانگرێ و تۆڵەیان لێدەسێنێت، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إنما يؤخرهم ليوم تشخص فيه الأبصار ﴾ هەر بۆ ئەو ڕۆژە دوایان دەخاو دەیانهێڵێتەوە کە ئەوەندە سەختە گشت چاوێك لە ترسانا ئەبڵەق دەبن و، لە بزووتن دەکەون ﴿ ٤٣: مهطعين مقنعی رؤسهم ﴾ ولە ترسانا بە پەلە بەرەو جارچی خوا دەچن و، بەسەر بەرەو ئاسمان هەڵبراوی، هەروەکو کەسێك سەرو ملی ڕەق بووبێ و نەتوانێ بیسووڕێنێ ﴿ لا يرتد إليهم طرفهم ﴾ پێڵووی چاویشیان وەستاوەو نایەتە خوارەوە، واتە: لەبەر قورس و گرانی ئەو ڕۆژە چاویان ئەبڵەق بووەو نایتروکێنن ﴿ وأفئدتهم هواء ﴾ ودڵیشیان لەهەموو هەست و نەستێك بەتاڵ و حەتاڵە.

وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَآ إِنِّىٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجْعَلْ أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِى مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾

سزا هات مۆڵەت نامێنێ:

﴿ ٤٤: وأنذر الناس يوم يأتيهم العذاب ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ ئەو خەڵکە لەسەختیو نارەحەتی ڕۆژێك بترسێنە کە سزاو جەزرەبە ی خوایان بۆ دێت ﴿ فيقول الذين ظلموا ﴾ جا ئەوانەی ستەمیان کردووە، کاتێ سزاکە دەبینن دەڵێن: ﴿ ربنا أخرنا إلى أجل قريب ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بۆ ماوەیەکی کەمیش بێت مۆڵەتمان بدە وئاکاممان دوابخە ﴿ نجب دعوتک ﴾ تا وەڵامی بانگەوازەکەت بدەینەوە ﴿ ونتبع الرسل ﴾ و شوێنی پەیامبەران کەوین، وەکو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (.. حتی إذا جاء أحدهم الموت قال رب ارجعون لعلی أعمل صالحا..) ﴿ أولم تكونوا أقسمتم من قبل ﴾ ئەوجا پێیان ئەوترێ: ئەی بۆ ئێوە نەبوون لەپێشەوە سوێندتان خوارد؟ ﴿ مالكم من زوال ﴾ کە هەرگیز فەناو نەمانتان بۆ نییەو، قیامەتیش نایەت، دەسا وابوو! وە یان دەفەرموێ: (وأقسموا

بـالله جهد أيمانهم لايبعـث الله من يموت..) ﴿ ٤٥: وسـكنتم فی مساكن الذين ظلموا أنفسهم ﴾ و ئه‌ی ئێوه جێی ئه‌وانه‌تان گرته‌وه سـته‌میان له‌خۆیان كرد؟ ﴿ وتبين لكم كيف فعلنا بهم ﴾ و بۆتان روون بوویـه‌وه كه‌چیمان پێ‌كـردن ﴿ وضربنا لكـم الأمثال ﴾ و نه‌زیله‌و نموونه‌ی زۆریشـمان له‌باره‌ی گه‌لانی پێشوو بۆ هینانه‌وه،

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

به‌ڵام ئێوه هیچ په‌ندێكتان لێ‌وه‌رنه‌گرتن! وه‌كو ده‌فه‌رموێ: (حكمة بالغـة فما تغن النـذر..) ﴿ ٤٦: وقد مكروا مكرهـم ﴾ بێ‌گومان به‌رامبه‌ر به‌موسڵمانان درێغیان نه‌كرد و نه‌وه‌ستان له ئه‌نجام دانی فروفێڵـی خۆیان ﴿ وعندالله مكرهم ﴾ بـه‌ڵام ئه‌نجامی فروفێڵیان لای خوابـوو ﴿ وإن كان مكرهم لتزول منه الجبال ﴾ و ئه‌گه‌ریش فێڵیان ئه‌وه‌نده سه‌خت بوو كێوه‌كانیشیان پێ هه‌ڵده‌ته‌كاندن، به‌ڵام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شـدا خوای گه‌وره هه‌ر ئێوه‌ی پاراست له‌ده‌ستیان و، ئێوه‌ی سه‌رخست و ئه‌وانی تێ‌شكاند.

خوا له به‌ڵێنه‌كانی خۆی پاشگه‌ز نابێته‌وه:

﴿ ٤٧: فـلا تحسـبن الله مخلف وعده رسـله ﴾ جا له‌بـه‌ر ئه‌وه هه‌رگیـز گومانی وا نه‌به‌یـت كه‌خوا به‌رامبـه‌ر به‌ڵێنی خۆی كه بـه په‌یامبه‌رانی داوه، له یارمه‌تیدانیـان و له‌ناوبردنی دوژمنانیان پێچه‌وانه‌و نادروست بجوڵێته‌وه ﴿ إن الله عزيز ذو انتقام ﴾ بێ‌گومان خوا زۆر به‌تواناو ده‌سه‌ڵاتداره، خاوه‌ن تۆڵه‌یه، هیچ باڵاده‌ستێكی نییه ﴿ ٤٨: يوم تبدل الأرض غير الأرض و السموات ﴾ تۆڵه‌یان لێ‌ده‌سـێنێ له رۆژی قیامه‌تدا كه ئه‌م زه‌وییه‌ی ئێستایه ئه‌گۆڕدرێ بـه زه‌وییه‌كی‌تر، ئاسمانه‌كانیش هـه‌روا! له‌فه‌رمووده‌یه‌كی (متفق علیه)دا هاتووه: خه‌ڵكی سـه‌رجه‌م له‌رۆژی قیامه‌تدا له زه‌وییه‌كی مه‌یلـه‌و سـوری كاكی به‌كاكیدا كـۆ ده‌كرێنه‌وه بۆ حه‌شـركردن! فه‌رمووده‌یه‌كی‌تریش هه‌یه كه‌دایكمان عائیشه (خ) له‌پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌پرسـێ: ئه‌و رۆژه كه ئه‌م زه‌وییه نامێنێ، ده‌بێ مه‌ردم گشـت له‌كوێ بن؟ ئه‌ویش فه‌رمووی: له‌سـه‌ر پردی(صراط)ن، پێشـه‌وا (ئه‌حمه‌د) ریوایه‌تی ده‌كات. فه‌رمووده‌یه‌كی‌تر ده‌ڵێ: ژنانی وه‌سف وسـه‌ناكه‌رانی مـردوان، ئه‌گه‌ر ته‌وبه نه‌كه‌ن لـه‌و كاره‌یان، ئه‌وا له‌نێوان به‌هه‌شت و دۆزه‌خدا راده‌گیردرێن و، جل و به‌رگه كانیان (قه‌تیران)ـه‌و، ئاگریـش ده‌م وچـاوو روخسـاری داگرتـون، (موسـلیم: ٦٤٤/٢) ﴿ وبرزوا لله الواحد القهار ﴾ ئه‌وجا هه‌موان له‌گۆڕه‌كانیـان ده‌هێنرێنه ده‌رو، ده‌برێـن بۆ به‌رده‌م خوای تاك و ته‌نیای ده‌سـه‌ڵاتدار، وه له‌ده‌شتێكی كاكی‌به‌كاكیدا ده‌نوێنرێن بێ ئه‌وه‌ی په‌رده‌یه‌ك له‌نێواندا بێت.

تاوانباران به زنجیر جه‌ڵه ده‌كرێن:

﴿ ٤٩: وتـری المجرميـن يومئذ مقرنين فـی الأصفاد ﴾ ئیتر له‌و رۆژه‌دا تاونبـاران ده‌بینی له‌گـه‌ڵ هاوكاره‌كانـی خۆیاندا كۆت و زنجیركـراون ﴿ ٥٠: سـرابيلهم من قطران ﴾ و جلك و كراسـی به‌ریـان قه‌ترانی ره‌شـه. قه‌تـران: جه‌ویه‌كی چـه‌ورو بۆگه‌نه و له‌داری عه‌رعه‌ر دێتـه ده‌ر، ئه‌وه‌نده‌ش مادده‌یه‌كی به گڕ وگه‌رمه به سـاده‌ترین شـێوه ئاگر ئه‌گرێ، هه‌ر بۆیـه‌ش له‌نێو عه‌ره‌باندا وشتری گه‌ری پێ چه‌ور ده‌كرێ و به‌كاری ده‌هێنن بۆ چاره سه‌ری گه‌رۆڵی ﴿ وتغشـی وجوهم النار ﴾ ده‌م وچاویشیان ئاگری دۆزه‌خ دایده‌گرێت و ده‌یبرژێنێت ﴿ ٥١: ليجزی الله كل نفس ما كسبت ﴾ بـۆ ئه‌وه كه خوای گه‌وره پاداش و تۆڵه‌ی هه‌موو كه‌سـێك به پێی ئه‌و كارو كرده‌وه كردوویه‌تی بداته‌وه ﴿ إن الله سـريع الحسـاب ﴾ به‌راستی خوا حسابكێشێكی چه‌سپانه، ده‌ره قه‌تی هه‌موان دێت.

قورئان جارێكی جیهانییه بۆ گشت مه‌ردم:

﴿ ٥٢: هذا بلاغ للناس ﴾ ئه‌م قورئانه راگه‌یاندنێكی گه‌وره‌و مه‌زنه بۆته‌واوی خه‌ڵكانی جیهان له‌هه‌رجێگایه‌كدا بن، له‌جێگایه‌كی‌تری قورئاندا ده‌فه‌رموێ: (..لآنذركم به ومن بلغ..) ﴿ ولينذروا به ﴾ و هه‌تا هه‌مووخه‌ڵكێكی له‌سزای خوا پێ بترسێنرێت ﴿ وليعلموا أنما

هـو إله واحد ﴾ تا چاکیش بزانـن کە ئەو خوایە، خوایەکی تاك‌و تەنیاو بێ‌شـەریك وبێ هاوەڵە ﴿ و لیذکـر أولوا الألباب ﴾ وە تا خەڵکانی بە ئاوەزوو و هۆشـیار پەندو ئامۆژگاری وەرگرن، و پێی سەر فرازو بەختیار ببن لە هەردوو جیهاندا.

زۆر سپاسی خوای کارجوان دەکەم کە: یارمەتی‌دام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (ئیبراهیم/ﷺ).

کۆتایی جزمی ١٣، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (حیجر)ـە

مەککەییەو (٩٩) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

❊ مەبەسـتی سـەرەکی لـەم سـوورەتەدا راڤەکردنـی بناغـە سـەرەکییەکانی دینـی ئیسـلامە و سـەلماندونیانە، وەك: یەکخواپەرستی، پەیامبەریّتی، زیندووبوونەوەو پاداش و تۆڵە.. تەوەرەکەی بەدەوری دیاریکردنی پاشە رۆژو چارەنووسی زۆرداران و تاغووتانـدا دەسـوورێتەوە، بەتایبەت ئەوانـەی کە رووبەرووی پەیامبەرەکانیان دەوەستان وریّیان لێ‌دەگرتن.

بۆیـە بە جۆرە داچڵەکاندنێك و هۆشـیارکردنەوەیەك دەسـت پێ دەکات: (ربما یود الذین کفروا لو کانوا مسلمین ❊ ذرهم یأکلوا ویتمتعوا ویلههم الأمل فسوف یعلمون).

❊ بانگێشـەی پەیامبەران دەکا، لەگەڵ هەڵوێسـتی بەدبەختان و گومراکانـدا لەتەکیاندا، هـەر لە (نووح)ـــوە ﷺ تا دواترین پەیامبەرمان (موحەممەد) ﷺ دڵخۆشی پەیامبەر دەکاو پێی دەڵێت کە: وەنەبێت ئەو ئازارو چەرمەسەرییە تەنها لەگەڵ تۆدا کرابێت.. نەخێر، چونکە وەکو دەفەرموێ: (ولقد أرسـلنا من قبلک فی شیع الأولین، وما یأتیهم من رسول إلا کانوا به یستهزئون). پێغەمبەرانی زۆر هاتوون و گاڵتەیان پێ‌کراوەو، هەر درێژەیشیان بە تێکۆشانیان داوەو، کۆڵیان نەداوە.

❊ چەنـد بەڵگەیـەك بۆ گەورەیی و دەسـەڵاتی خـوای کارزان ـلەبوونەوەردا- دێنێتەوە: دیمەنی ئاسمان، زەوی، "بای" قورس و متوربەکـەر، ژیان و مـردن، زیندووبوونەوەو کۆبوونەوە.. (ولقد جعلنا فی السماء بروجا وزیناها للناظرین).

❊ داسـتانە مەزنەکـەی مرۆڤایەتی.. کە لەدروسـتکردنی بابە (ئادەم)ـەوە دەسـت پێ ئەکات.. دوژمنایەتی کردنی (ئیبلیس).. کڕنووشی فریشتەکان بۆ ئادەم، لووت بەرزی و ئیبای شەیتان.. (وإذ قال ربک للملائکة إنی خالق بشرا من صلصال من حمإ مسنون).

❊ پاشان باسی بەسەرهاتی هەندێ لەپەیامبەران -علیهم الصلاە والسـلام- دەکا، وەك (لوط، شعیب، صالح) بەمەبەستی خۆڕاگرتن و ئارامی پەیامبەر ﷺ.

❊ کۆتاییشـی دێـت بە وەبیر هێنانـەوەی ئەو بەهـرە گەورەیە یقورئانـە کـە: خوا بـە پێغەمبەری بەخشـیوەو چۆنیش داوای دڵ ئەسـتووری و خۆڕاگرتنی لێ ئەکات لەکاتی تەنگانەدا؛ (ولقد آتیناک سبعا من المثانی والقرآن العظیم).

ناویـش نـراوە سـوورەتی (حیجـر) چونکە خوای گەورە باسـی (سەموود)ی نەتەوەکەی(سـالح) پێغەمبەر دەکات کە لە (حیجر) دەژیان. حیجر: شـوێنێکە لەنێوان مەدینەو شـامداو، ئێسـتەش ئاسـەواری هەرمـاوە، گەلێکی زۆر ئـازاو لێهاتـوو و هەڵکەوتەو بەتوانا بوون، لەشـاخەکان وا خانوو بەرەیان بۆ خۆیان دەتاشی، دەتگوت قەت نامرن، جا لەو حاڵە خۆشەیاندا قاری خوای گەورە هات و ئیبادەی کردن: (فأخذتهم الصیحة مصبحین، فما أغنى عنهم ماکانوا یکسبون).

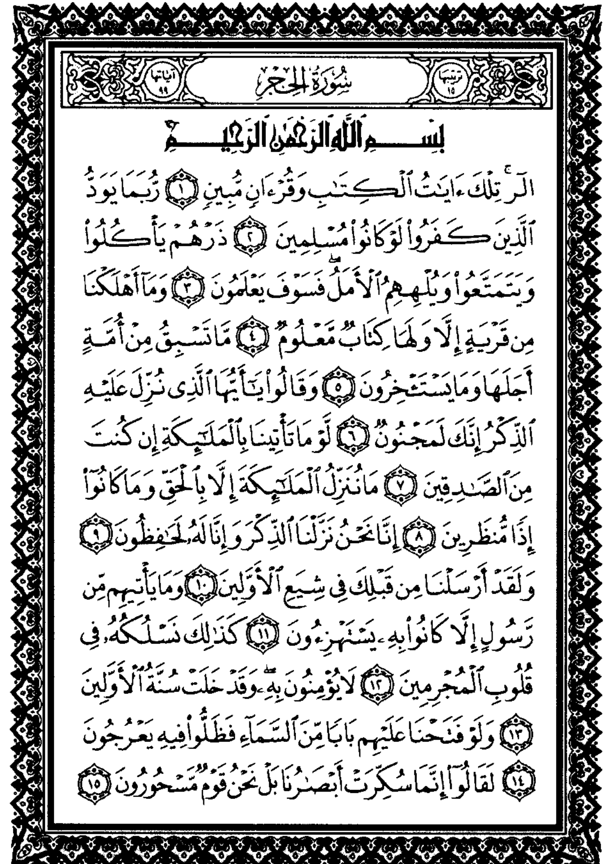
رۆژێ دێ خوانەناس ئاوات دەخوازێ موسڵمان بووبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ❊ ١: الر ﴾ ئەم کتێبە کە پڕە لەچەندین شتی زۆر گرنگ، هەر لەم جۆرە پیتانە پێك‌هاتووە، جا ئەگەر ئێوە نکوولی دەکەن، دە سـا فەرموون شـتێکی وا بهێنن ﴿ تلك آیات الکتاب وقرآن مبین ﴾ ئەمانە ئایەتی کتێب و قورئانێکی‌ئاشکرایە، کە لەڕەوانبێژی و خۆشـخوانیدا وێنەی هەر نییە و، گشـت ڕێگا ڕاست و چەوتەکانیش رۆشن ئەکاتەوە ﴿ ٢: ربما یود الذین کفروا لو کانوا مسـلمین ﴾ ئەو کەسانەی کە لەدونیادا خوانەناس‌بوون، کاتێ لە رۆژی قیامەتدا سـزا دەبینـن، گەلێ جار ئاوات ئەخوازن کە: خۆزگا موسڵمان بووبان، بەتایبەتی ئەو رۆژە کە موسڵمانەکان دەبینن لەدۆزەخ دێنـە دەرێ ورزگاریان دەبێ ﴿ ٣: ذرهم یأکلوا ویتمتعـوا ﴾ تۆش ئەی پێغەمبەر! ﷺ وازیـان لێ بێنە با هەروەك ئـاژەڵ بۆ ماوەیەکی کەم بخـۆن و ڕابوێرن! ﴿ ویلههم الأمل ﴾ و هیواو ئاواتەکانیشیان سەرگەرم و سەرقاڵیان بکاو، بیان خافڵێنێ و تەوبە نەکەن ﴿ فسوف یعلمون ﴾ ئەوجا بۆ دوایی دەزانن چییان پێ دەکەین، لە جێگایەکی تردا تەئکید لە سـەر ئەوە دەفەرموێ: (قل تمتعوا فإن مصیرکم إلى النار..) یان دەفەرموێ: (کلوا وتمتعوا قلیلا إنکم مجرمون).

هەموو شارێ ماوەو ئاکامێکی بۆ دانراوە:

﴿ ٤: وما أهلکنا من قریة ﴾ وەئێمە خەڵکی هیچ شارو گوندێکمان

لەناو نەبردووە، لەوانە باوەڕیان بە پەیامبەرەکانیان نەهێنا، ئەگەر داوای دابەزینی سزاشیان کردبێ ﴿ إلا ولها کتاب معلوم ﴾ مەگەر پێش لەناو بردونیان نامەو ئاکامێکی دیاری کراویان هەبووە ﴿ ٥: ما تسبق من أمة أجلها ﴾ بیشزانن کە هیچ هۆزو گەلێك پێش ئاکامی خۆیان ناکەون ﴿ وما یستأخرون ﴾ و لێیشی دوا ناکەون، کەواتە

ئێوەش هۆشیار بن! هەر کات ئاکامتان هات دەپێچرێنەوە.

پێغەمبەر دەکەنە شێت و لێوە!

﴿ ٦: وقالوا یا أیها الذی نزل علیه الذکر ﴾ بێ باوەڕەکان -بەگاڵتەوە- بەپەیامبەریان ﷺ گوت: ئەی ئەو کەسەی -وەك خۆت دەڵێیت- قورئانت بۆ هاتووە! ﴿ إنک لمجنون ﴾ دڵنیابە تۆ دێوانەو شێتی! دیارە ئەو نەفام و شێتانە دەیانەوێ بەو وتە ناقۆڵاو بێ وێڵانەیان پێغەمبەر ﷺ دڵ تەنگ و نارەحەت بکەن، ئەگینە بۆخۆیشیان دەیناسن کە شێت نییە، بەڵکو لەو پەڕی ژیری وئاوەزدایە ﴿ ٧: لو ما تأتینا بالملائکة إن کنت من الصادقین ﴾ باشە! ئەگەر تۆ لەڕاستگۆیانیت -کە دەڵێیت من پەیامبەرم- دە بۆ فریشتەکان ناهێنیتە لامان با شایەدیت بۆ بدەن کە: تۆ پێغەمبەریت، لە گەلێ جێگای تردا قورئانی پیرۆز ئەوقسەلۆکانەیان دەگێڕێتەوە، بۆ نموونە: (فلو لا ألقی علیه أسورة من ذهب أو جاء معه الملائکة مقترنین) یان دەفەرموێ: (وقال الذین لایرجون لقاءنا لولا أنزل علینا الملائکة أو نری ربنا..) ﴿ ٨: ما ننزل الملائکة إلا بالحق ﴾ لە وەڵامیاندا دەفەرموێ: ئێمەش بەهەق نەبێت هەرگیز فریشتە نانێرین، واتە: یا بۆ پەیامهێنان بۆ پێغمبەران دەیان نێرین، یان بۆ سزادانی خوا نەناس و موشریکان و..هتد ﴿ وما کانوا إذا منظرین ﴾ کە هاتیشن ئیتر ئەوانە مۆڵەت نادرێن و،گورج لەناو دەبرێن.

خۆمان ئەم قورئانە دەپارێزین:

﴿ ٩: إنا نحن نزلنا الذکر وإنا له لحافظون ﴾ بەراستی ئێمە خۆمان ئەم قورئانەمان ناردۆتە خواری و، هەر خۆیشمانین ئاگادارو پارێزەریو، لەدوژمنان ئەیپارێزین و ناهێڵین زێدوکەمی تێدا بکەن، بۆیە ئەوە چەندین سەدە هات و چوو، لەگەڵ ئەو هەموو دژو نەیارانەدا،کەسێك نەیتوانیوە تەنها پیتێکی بگۆڕێ، یان لێی لاببات.

هەموو پێغەمبەرێ تانەو تەشەری لێدراوە:

﴿ ١٠: ولقد أرسلنا من قبلک فی‌شیع الأولین ﴾ بێگومان لەناو کۆمەڵ و گەلانی پێش تۆیشدا پەیامبەر گەلێکمان نارد ﴿ ١١: وما یأتیهم من رسول ﴾ ئەوانە هەر پەیامبەرێکیان بۆ دەهات ﴿ إلا کانوا بة یستهزئون ﴾ ئیللا گاڵتەیان پێ دەکرد، جا کەوایە تۆیش دڵت بۆ خۆت دانەمێنێ کە قورەیش گاڵتەت پێدەکەن ﴿ ١٢: کذلک نسلکه فی قلوب المجرمین ﴾ هەر چۆنێ سەرسەختی و عینادمان خستە دڵی پێشینانەوەو، بڕوایان بە پێغەمبەرەکانیان نەهێنا، هەر ئاوایش نکوولی و بێزاری وشیرك دەخەینە دڵی تاوانبارەکانی سەردەمی تۆیشەوە ﴿ ١٣: لا یؤمنون به ﴾ وبڕوا ناهێنن بە قورئان ﴿ وقد خلت سنة الأولین ﴾ بە ڕاستی باوو عادەتی خوا لە گەلانی سەرسەختی پێشوودا ڕابورد بە لەناو بردنی ئەوەی باوەڕی بە نیشانەو مۆعجیزەکان نەهێنا، واتە: چۆن فەوتان ولەناو چوون.

چەندە مۆعجیزە بێنی بۆ خوانەناسان، هەر باوەڕ ناکەن:

﴿ ١٤: ولو فتحنا علیهم بابا من السماء ﴾ ئەو موشریکانە ئەوەندە ئەهلی عینادن کە: ئەگەر لەئاسمانیش دەرگایەکیان بۆ بکەینەوە ﴿ فظلوا فیه یعرجون ﴾ ئینجا لەوێوە سەرکەون و، پاشان بە چاوی خۆیان فریشتەکان ببینن و شایەتیت بۆ بدەن ﴿ ١٥: لقالوا إنما سکرت أبصارنا ﴾ بێ شك هەر دەڵێن: چاومان

تێـکدراوەو، هەقیقەتـەکان وەك خۆیان نابینین ﴿ بـل نحن قوم مسـحورون ﴾ نەخـێر، ئەوانە ئێمە دیتمانن فریشـتە نەبوون، بەڵکـو ئێمە گەلێکی جادوو لێکراویــن!! واتە: جادوومان لێکراوە بۆیە حەقیقەتـەکان بەپێچەوانەوە دەبینین، کەوابوو ئەوانە تەنها بە عینادی باوەڕ ناهێنن، تۆش چەندە هەوڵ بدەیت بۆ نەهیشتنی بیانووەکانیان بێ‌سـوودە ﴿ ١٦: ولقد جعلنا فی السـماء بروجا ﴾ وە بەڕاستی ئەسـتێرەگەلێکی رووناکمان خستۆتە ئاسمانەوە، یان چەند (بورج) و جێگەیەکمان بۆ هاتوو چۆی ئەستێرە و خۆرو مانگ لە ئاسماندا داناوە.

عەرەبەکان بۆ زانین و ناسینی کاتو ساتی ئیش و کارەکانیان ئەو شـوێن و(بورج)انەیان بەدوازدە هەژمارد، هەر یەکەشـیان بەپێی ئەقڵی ئەوسەردەمەیان ناوێکیان بۆ دانابوو، وەك: بورجی (بەرخ، گا، جەوزا، قرژاڵ، شـێر، طوڵ، تەرازوو، دووپشـك، کەوان، جەدی، سەتڵا، ماسی).

خوێنـەری هێـژا! لەکاتی نووسـینی ئەم کورتە تەفسـیرەدا دیتم (عەلمانی)یـەکان کـە باوەڕیان بە (میتافیزیقی)و(مـاوراء الطبیعة) نییەو، هەمووشـتێك بەلای ئەوانـەوە هەرئەوەیە کە چاو دەیبینێ زۆرێکیان بە بورجەکاندا هەڵدەدا، بۆ نموونە دەیانگوت: هەرکەسێك لە مانگی ئەوەندەدا لە دایکبووبێ، ئایندەو چارەنووسی و (بەخت وناوچـاوی بـاش دەبێ، یـان بێ‌بەخت و چـارە ڕەش دەبێ!) جامنیـش بە واجبێکی ئیسـلامیم زانی کە لە دیدی ئیسـلامەوە روونکردنەوەیــەك لەسـەرئەو راو بۆچوونەیە بنووسـم، بە هیوای دەرکەوتنـی هەق و راسـتیەکان و، گەڕانەوەی ئەوانیش بۆ سـەر رای راستەقینە:

یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((مَنْ أَتى عَرّافاً فَسَـأَلَهُ عَنْ شـى لَمْ تُقْبَلُ الصَّلاة أَرْبَعينَ لَيْلة)) (موسـلیم/٢٢٣٠)، واتە: هەرکەسێك شـتێك لە ئەستێرە ناسێك بپرسـێت، ئەوا نوێژی چل دانە رۆژی وەرناگیردرێ (ئەگەر پێی کافر نەبێت).

دووەم: لەپێغەمبەریان پرسـی، دەربـارەی (کاهین= نقلانە) چی: ئەویش فەرمووی: ((لَيْسـوا بِشـىء)) لەسـەر هیچ بنەمایەك نین و فریـان بەراسـتیەوە نییە، گوتیان: خۆ ئاخر برێ جار راسـت دەڵـێن: ئەویش فەرمووی: ((تِلْكَ الكَلِمَةُ مِنَ الحَقِّ يَخْطَفُها الجِنیُّ فَيُقَرْقِرُها فی أُذُنِ وَلِيِّهِ، فَيَخْلِطونَ مَعَها (أَكْثَرَ مِنْ) مأَةِ كِذْبَة)) (مسلم، ٤١/١٥٦٨)، بەڵێ دەکرێ کە: (جن)یەکان یەك بێژەو وشە بفرێنن و، بیخەنە گوێی دۆسـتەکانیانەوە، پاشـان ئەوانیش سەد درۆی پێوە بنێن.

سێیەم: (زەیدی کوڕی خالید) دەڵێ: کاتێ لە حودەیبیەدا بووین، پەڵە هەورێك بەئاسمانەوە دەرکـەوت، ئەوجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أتـدرون ماذا قال ربکم اللیلة؟)) واتە: ئەرێ دەزانن پەروەرێنتان ئەمشـەو چی‌گوت؟ گوتیان: مەگـەر هەر خـواو پێغەمبەرەکەی بزانن، فەرمووی: ((أصبح من عبادی مؤمن بی و کافر)) بەندەکان بوونە دوو بەرەوە: هەندێ بوونە خاوەنباوەڕ، هەندێك بوونە کافرو

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (١٦) وَحَفِظْنَاهَا مِن كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ (١٧) إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ (١٨) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ (١٩) وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (٢٠) وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ (٢١) وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (٢٢) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ (٢٣) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (٢٤) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (٢٥) وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٢٦) وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ (٢٧) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (٢٨) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (٢٩) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (٣٠) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَن يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (٣١)

خوانەنـاس ((فأما من قال: مُطِرْنا بفضل الله و رحمته، فذلك مؤمن بـی، کافر بالکوکب)) واتە: ئەو کەسـەی دەڵێت: هەر بە فەزڵ ومیهرەبانی خوا بارانمان بۆ دەبارێ، قسەکەی راستەو، باوەڕیشی بەخوا هەیەو هەقەو، نکوولی وحاشـای لە ئەستێرانە. ((و أما من قـال: مُطِرنا بنَوْء کـذا و کذا، فذلک کافر بـی، مؤمن بالکوکب)) (بوخاری/٨٤٦، موسـلیم ٧١). ئەو کەسـەش بڵـێ: بەهۆی ئەو ئەسـتێرەیەوە بارانمان بۆ دەبارێ، دیـارە کە ئەوە باوەڕی بەخوا نییەو، ئەستێرەکان بەهەق دەناسێت!.

چوارەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أربع فی أمتی من أمر الجاهلیة، لا یترکونهن؛ الفخر بالأحسـاب، والطعن فی الأنساب، والإستسقاء بالأنـواء، والنیاحة)) (موسـلیم/٩٣٤). واتە: چوار شـت هەن لە کارە خراپەکانی سـەردەمی جاهیلیەتن و، لەناو ئوممەتی منیشدا هەردەمێنن و وازیان لێناهێنن:

١) خۆهەڵکێشان بە بنەماڵەو عەشیرەتەوە!.

٢) تانەو تەشەر لەنەسەب و بنەڕەتی یەکترا!.
٣) خواستنی باران لە ئەستێرەکان!.
٤) شین و وەیرۆ بەشوێن مردوواندا!.
بەڵێ.. هەر خێرو شەڕێك لە ئەستێرەکانەوە بناسرێ و بخوازرێ، ئەوەحەرام و قەدەغەیە، وەکو لە فەرمووەدەکاندا باسکراوە، بۆ نموونە دەگوترێ: ئەگەر لە فلانە مانگدا لە دایكبوو بیت، ئەوە ژیانت خۆش دەبێ، سەرکەوتوو دەبێ، بروانامە وەردەگرێ، هیچ کۆسپ و لەمپەرێك نایەتە ڕێگای.. هتد. کردنیئەم جۆرە گوتانەو، باوەڕبوون پێیان، ئەگەر مرۆڤی پێ کافر نەبێت، بێگومانبن دەبێتە موشریك و هاوبەشدانەر بۆ خوا، ئاشکرایە کە بیرو بۆ چوونی ئاوا بەتایبەتی لەم سەدەی بیست و یەکەدا زۆر جێگەی سەیرو سەمەرەیە! چونکە خەڵکانی هەڵگری عەلمانییەت، بڕوای بەهیچ شتێکی نادیارو(ماوراء الطبیعة) نییە، کەچی لەولایشەوە بڕوا بەوشتە تورەهات وئەفسانانە دەکەن، پێیان وایە شەنس و نگینیان بە فلانە ئەستێرەوەیە، خوێنەری بەڕێز! ئەم جۆرە مەسەلانە، ئەو ئەستێرە باران دەبارێنێ و ئەگەر لەفلانە مانگدا لەدایكبوویت سەرکەوتوو دەبیت، ئەمانەو چەندین بیرووبۆچوونیتری ئاوا، لەدینی ئیسلامی پیرۆزدا قبوڵ نین وبە کارێکی ئەفسانەیان دادەنێ، من وادەزانم ئەو کەسانەی ئەوبیرو باوەڕەیان هەیە، بۆخۆیان ڕووخاون و، لەبەردەم گیروگرفت و کۆسپەکانی ژیاندا هەرەسیان هێناوە، دەیانەوێ (بەخەیاڵی خۆیان) بەو شتانە تین وگوڕێك بە خۆیان بدەنەوە، لەولایشەوە ئەوانە کە پەرچەمی بێدینی و(عەلمانییەت) یان بەرز کردۆتەوە، نابێ بگەڕێنەوە بۆ لای شتە (غەیب) و نادیارەکان، ئەگینە بەرنامەکەیان هەڵدەوەشێتەوەو، دەکرێ باوەڕیان بە (غەیب) ببێ و، باوەڕیان بە هەندێکیچی نەبێت! دڵنیاش بن کە دیارییکردنی چارەنووس و بەخت خوێندنەوە، تەنیاو تەنیا هەرخوای باڵادەست دەیزانێ و، ئەنجامی ئەمانەش کە ئەوان دڵی خۆیانی پێخۆشدەکەن بەسراوە بەهەوڵ و تێکۆشان و جیهادو خۆماندوو کردنەوە، نەك بەوە کە لەفلانە (بورج)دا لە دایەك ببیت ﴿ وزیناها للناظرین ﴾ وەپێیانمان ڕازاندۆتەوە بۆ تەماشا کەران، لەجێگایەکی دیکەدا دەفەرموێ: (تبارک الذی جعل فی السماء بروجا) ﴿ ١٧: وحفظناها من کل شیطان رجیم ﴾ ئاسمانیشمان پاراستووە لەهەر شەیتانێکی نفرین لێکراو، واتە: هەر کاتێ شەیاتینەکان دەیانەوێ بە (الملأ الأعلی) وە بۆ دزینی نهێنییەکانیان نزیك ببنەوە، ئەوا ئێستا ڕێیان لێگیرا، چونکە شەیتان تەنها بۆ ئەم سەر زەوییە دروستکراوەو کارەکانیشی هەر لێرەن ﴿ ١٨: إلا من استرق السمع ﴾ بەڵام ئەوە یان کە بییەوێ گوێ بگرێ و شتێك لەهەواڵی ئاسمان بدزێ بۆ سەرگەردان کردنی خەڵکی ﴿ فأتبعه شهاب مبین ﴾ شۆلە ئاگرێکی ڕووناك دوای ئەکەوێ، ئەگەر بەری بکەوێ ئەیسوتێنێ ﴿ ١٩: والأرض مددناها ﴾ وە یەکێتر لەنیعمەتەکانمان بەسەر مرۆڤەوە ئەوەیە کە زەویمان بەپان و بەرین لەپێش چاویدا بۆ هاتوچۆو ژیانی کردە ڕایەخ، وەك لەجێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (والأرض فرشناها فنعم الماهدون)٥١/٤٨. ﴿ وألقینا فیها رواسی ﴾ وە بۆ ئەوە کە زەوی سەرنشینەکانی هەڵنەدێرێ، چەند کێوێکی بەرزو سابتمان تێهاویشت ﴿ وأنبتنا فیها من کل شئ موزون ﴾ وە زۆر بەوردی و پڕ لە حیکمەت و مەزەندەکاری، هەموو جۆرە شتێکمان بەدی هێناو، گشت ڕووەکێکمان تیا ڕواند. ﴿ ٢٠: وجعلنا لکم فیها معایش ﴾ وە هۆکاری گوزەران و ژیانی ئێوەشمان تێدانا ﴿ ومن لستم له برازقین ﴾ هاورێ لەگەڵ ژیانی ئەوانەش کە ئێوە ڕۆزی دەریان نین، وەك منداڵ و کۆیلەو ئاژەڵەکان، چونکە خۆیشتان و ئەوانیش ڕۆزیتان هەر لەسەر خوایە، جا بەتایبەت لاوازو بێ دەسەڵات.

کلیلی هەموو گەنجینەیەک هەر لای خوایە:

﴿ ٢١: وإن من شئ إلا عندنا خزائنه ﴾ وە گەنجینەکانی هەموو شتێك هەر لای ئێمەیە، ئێمە دەزانین لەکوێیەو چۆن پێكهاتووە، بۆ نموونە: لەچەند گەردیلەیەکی هایدرۆجین و ئۆکسیجین (H_2O) ئاومان پێك هێناوەو هەر خۆیشمان چاك دەزانین حەقیقەتەکەی چییە؟ ﴿ وما ننزله إلا بقدر معلوم ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشدا هەر بەئەندازەیەکی دیاریکراوو پێویست ئەینێرینە خوار.
(ئیبن جەریر) لە (عەبدوڵلای کوری مەسعوود)ـەوە ئەڵێت: بارانی هیچ ساڵێك لەساڵێکی تر، پتر نییە، بەڵام خوا ساڵێك لێرە دەیبارێنێ، ساڵێك لە شوێنێکی تر، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (وما من شیئی إلا عندنا خزائنة). ﴿ ٢٢: وأرسلنا الریاح لواقح ﴾ باکانیشمان ناردن بۆ متوربەکەردنی هەورەکان، واتە: (با) هەورەکان بەسەریەکا ئەکوتێ و ئەوجا ئاویان لێ پەیدا ئەبێت، هەروەك وشتری مێ بەنێرەکەی متوربە دەکرێ، هەورەکانیش بە باکان (موتوربە) ئەکرێن، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (أفرأیتم الماء الذی تشربون أأنتم أنزلتموه من المزن أم نحن المنزلون..) ﴿ فأنزلنا من السماء ماء ﴾ ئینجا لەو ئاسمانەوە ئاوێکمان نارده خوارەوە ﴿ فأسقیناکموه ﴾ و کردمانە ئاوی خواردنەوەتان و پێتانیدەنۆشین، واتە: چ خۆتان و، چ مەڕو ماڵاتتانی پێ تێرئاو دەکەین ﴿ وما أنتم له بخازنین ﴾ خۆ ئێوە ناشتوانن لەلای خۆتان

رایگرن لە ناو دەریاو رووبارو کانیاوو شـیوو دۆڵەکاندا، بەڵکو ئێمە رایدەگریـن و کۆیدەکەینەوە لەناو کانیاوو گـۆم و گۆلاوەکان و.. هتد ﴿ ٢٣: وإنا لنحن نحيي ونميت ﴾ بێگومان هەر خۆشمانین کە ژیان ئەبەخشین ومردووەکان زیندوو ئەکەینەوە، زیندووەکانیش ئەمرێنـین، واتە مردن و ژیـان هەر بەدەسـتی خۆمانە ﴿ ونحن الوارثون ﴾ هەر ئێمەشین میراتگری هەموو بوونەوەرو، پاش ئەوان بە بەردەوامـی ئەمێنینەوە، ئیتر هەمووشـتێك تیا ئەچێت؛ وەك لەئایەتی تردا ئەفەرمووێ: (إنا نحن نرث الأرض ومن عليها وإلينا يرجعون)١٥/٤٠. ﴿ ٢٤: ولقد علمنا المستقدمين منكم ﴾ وە ئێوە چاك بزانن کـە ئێمە بەپێشـینانی ئێوە: زینـدووان‌و مردووانتان دەزانین ﴿ ولقد علمنا المستأخرين ﴾ و هەروا دەشزانین بە پاشینان، ئەوانەش لەپاش ئێوەوە دێنە دونیاوە، واتە: خوا زانایەو ئاگاداری تەواوی بوونەوەرە، بە ئێوەیشـەوە، چ ئەوانەی لەپێشەوەبوون، چ ئەوانـە لەئایندەدا دەبن و دێن ﴿ ٢٥: وإن ربك هو يحشـرهم ﴾ وە بەراسـتی پەروەردگـارت ئەی موحەممەد ﷺ گـش ئەوانە کۆ ئەکاتەوە بۆحیساب و پاداشت و تۆڵە ﴿ إنه حكيم عليم ﴾ چونکە بەراستی ئەو زۆر کاربەجێیە، زۆریش زانایە.

ئینسان لە قوڕەرەشەی وشکەهەڵاتو ئافەرێنراوە:

﴿ ٢٦: ولقد خلقنا الإنسان من صلصال من حمإ مسنون ﴾ بێگومان ئێمە ئینسانی یەکەم (ئادەم)مان لە قوڕێکی ترشاوو وشکەهەڵاتووی وا دروستکرد کە: هەرکات پەنجەی لێ درابا ئەزرنگایەوە، پاشان خـوا بەتوانایی خۆی گیانی بەبەرا کردو بـوو بە ئادەم، وەکو لە جێگایەکی تردا بۆ دووپاتی ئەو راستیە دەفەرمویّ: (خلق الإنسان من صلصال كالفخار وخلق الجان من مارج من نار) ﴿ ٢٧: والجان خلقناه من قبل من نار السموم ﴾ لەپێش دروست کردنی‌ئادەمیشەوە باوك و سەرۆکی جینێنیشم (ئیبلیس) لەئاگرێکی بلێسەدارو بەهاڵاو دروستکرد.

پێغەمبـەر ﷺ ئەفەرمویّ: ((الماصورالله تعالـى آدم ﷺ فى الجنة، تركه الله ماشاء أن يتركه، فجعل إبليس يطيف به ينظر ما هو فلما رآه أجوف عرف أنه خلق خلقا لا يتمالک)) (موسـليم). فى البر والصله (٢٦١١) باب(٣١). واتە: هەر کە خوای جوانکار وێنەو نەخشەی ئـادەمی پێغەمبەری ﷺ کێشـاو چەندە مەیلی بوو لە بەهەشـتدا هێشـتیەوە، شـەیتانیش بە دەوریدا هەر دەهات‌و دەچوو، ئەوسا سەیریکرد ناوەوەی بۆش‌و خاڵییە، ئیتر زانی ئەوە دروستکراوێکە توانای بەسـەر ئارەزووی خۆیدا نابێ‌و، ئەو دەتوانێ بە ئاسـانی هەڵیخەڵەتێنێ.

فریشتە سوژدە دەبا بۆ ئادەم، ئیبلیس ئیبا دەکات:

﴿ ٢٨: وإذ قـال ربـک للملائكـة ﴾ وە بـیر بێنـە ئـەو کاتـە پەروەردگارت بەفریشتەکانی گوت: ﴿ إني خالق بشرا من صلصال مـن حمإ مسـنون ﴾ کـە من مرۆڤێ دروسـت ئەکەم لـە قوڕێکی رەشـی گۆڕاوی وشـکەهەڵاتووی وا کە هەرکات پەنجەی لێ درابا دەنگـی دەدایەوە﴿ ٢٩: فإذا سـويته ﴾ ئینجـا هەرکە بەتەواوی رێکم‌خسـت ﴿ ونفخت فيه مـن روحی ﴾ ولەگیانی خـۆم رۆحم بەبـەرا کـردوو، بوو بە مرۆڤێکی تـەواو خاوەنگیـان ﴿ فقعوا له سـاجدين ﴾ ئێوەش (فریشتەکان!) داوەرنەوەو دەمەو روو سوژدەی بۆ بەرن هەمووتان ﴿ ٣٠: فسـجد الملائكة كلهم اجمعون ﴾ ئینجا فریشتە دەست بەجێ هەمویان بەتێکڕا فەرمانەکەی خوایان بەجێ هێناو کڕنووشـی رێزو حورمەتیان بۆ ئادەم برد ﴿ ٣١: إلا إبليس أبى أن يكون مع السـاجدين ﴾ شـەیتانی گەورە (ئیبلیس) نەبێ، ئـەو ملی‌نەداو، ئیبایکرد لەگەڵ کڕنـووش بەران بێت!! چونکە شەیتان وەك خۆی دەڵێ لەئاگرە، فریشتەیش لەنوورە، ئەو هەمیشە سـەرپێچی ئەکات، ئەمانیش بەهیچ شێوەیەك نافەرمانی ناکەن، وە بەیەقین وەك زانایان ئەڵێن شـەیتان لەرشـتەی فریشتە نییە، بەڵکو لەبەر ئەوە کە لە هەموو شوێن و جێگایەکدا لەگەڵیاندا بوو، ئەویـش بەر فەرمانەکەی خوا کەوت بۆ سـوژدە بـردن بۆئادەم (شـێخ حەسەنی بەسری/خوا لێی رازی بێت) ئەڵێ: (والله ما كان إبليس من الملائكة طرفة عين) سـوێند بەخوا (ئیبلیس) هیچ کات بەئەندازەی چاوترووکانێکیش فریشتە نەبووە ﴿ ٣٢: قال يا إبليس ما لک ألا تكون مع السـاجدين ﴾ خوا فەرمووی: ئەرێ ئیبلیس! بـۆچ تۆ لەگەڵ کڕنووشـبەران نەبوویت، چـی رێی لێ گرتیت لە گەڵیان بیت؟! ﴿ ٣٣: قال لم أكن لأسجد لبشر ﴾ شەیتان وتی: هەرگیـز بۆ من شایسـتە نییە کورنوش بۆ مرۆیـەك بەرم ﴿ خلقته من صلصال من حمإ مسـنون ﴾ تۆ لەقوڕێکی ترشاوی وشکەهەڵاتوو دروسـتت‌کردووە، لـە جێگایەکـی تـردا خوا وتەکەی شـەیتان دەگێڕێتە کە گوتی: (أنا خير منه خلقتنی من نار وخلقته من طين) یان گوتی: (أرأيتک هذا الذی كرمت علی).

ئیبلیس لەبەهەشت دەردەپەڕێنرێ
و تا رۆژی سەڵاش ململانێ دەکا:

﴿ ٣٤: قـال فاخـرج منهـا فإنک رجيـم ﴾ خوا فەرمویّ سـا لە نێوفریشـتەدا دەرچـۆ، چونکـە تۆ لای مـن دەرکراویت ﴿ ٣٥: وإن عليک اللعنة إلى يوم الدين ﴾ وهەتا رۆژی تۆڵەو پاداشـتیش

نفرینت لەسەرە ﴿ ٣٦: قال رب فأنظرنی إلی یوم یبعثون ﴾ ئیبلیس وتی: ئەی پەروەردگاری من! مەودام بدە تا ڕۆژێ خەڵکی زیندوو ئەکرێنەوە، بۆ ئەوە تۆڵە لەئادەم و نەوەکانی بکاتەوە ﴿ ٣٧: قال فإنــک من المنظرین ﴾ خوایش فەرمووی: دەتۆ لە مۆڵەتدراوانیت ﴿ ٣٨: إلی یوم الوقت المعلوم ﴾ تا ڕۆژی دیاریکراو بۆ لەناو چوونی

قَالَ يَـٰٓإِبۡلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّـٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمۡ أَكُن لِّأَسۡجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقۡتَهُۥ مِن صَلۡصَـٰلٖ مِّنۡ حَمَإٖ مَّسۡنُونٖ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٞ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيۡكَ ٱللَّعۡنَةَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرۡنِيٓ إِلَىٰ يَوۡمِ يُبۡعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ ٱلۡمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡوَقۡتِ ٱلۡمَعۡلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسۡتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوۡعِدُهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبۡعَةُ أَبۡوَٰبٖ لِّكُلِّ بَابٖ مِّنۡهُمۡ جُزۡءٞ مَّقۡسُومٌ ﴿٤٤﴾ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّـٰتٖ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ٱدۡخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعۡنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنۡ غِلٍّ إِخۡوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٖ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمۡ فِيهَا نَصَبٞ وَمَا هُم مِّنۡهَا بِمُخۡرَجِينَ ﴿٤٨﴾ ۞ نَبِّئۡ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلۡعَذَابُ ٱلۡأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئۡهُمۡ عَن ضَيۡفِ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾

هەموو گیانلەبەران، واتــە: ڕۆژی (نەفخەی یەکەم) ﴿ ٣٩: قال رب بما أغویتنی ﴾ شەیتان وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەهۆی ئەوەوە کە تۆ گومڕات کردمو واتە: لەسەر سوژدە نەبردن بۆ ئادەم ﴿ لأزینــن لهم فی الأرض ﴾ مەرج بێت منیش گوناح و لاســاری بـۆ وەچەو نەوەکانی ئادەم لەزەویدا شـیرین کـەم ﴿ و لأغوینهم أجمعیــن ﴾ وگشتیشـیان لەرێی ڕاست گومڕاو سـەر لێشێواو بکەم ﴿ ٤٠: إلا عبـادک منهم المخلصین ﴾ مەگین عەبدە دڵو دەروون پاکەکانــت، ئەوانەیان لــە بەر هەر حیکمەتێ خــۆت دەیزانیت بریارت داوە لە سـەر هیدایەت بن، لە شوێنێکی دیکەدا هاتووە: (أرایتک هذا الذی کرمت علی لإن أخرتنی إلی یوم القیامة لاحتنکن ذریتــه إلا قلیــلا) ﴿ ٤١: قال هذا صراط علی مســتقیم ﴾ خوایش فەرمووێ: ئەمە ڕێگەی ڕاســت و ڕێکی بەرەو منە، دەرەنجامیش هەموو بۆلای خۆم دێنەوەو، هەر کەســەیش بە پێی کارو کردەوەی خۆی پاداش و تۆڵە وەردەگرێت، وە لە جێگایەکی تردا هەر لە مەڕ ئەو ڕێبازەی خواوە دەفەرمووێ: (وعلی الله قصد الســبیل) ﴿ ٤٢: إن عبادی لیس لک علیهم سـلطان ﴾ بێگومانیشبە تۆ هیچ جۆرە دەسەڵاتێکت بەسەر دڵی بەندە راساڵەکانی مندا نییە، چونکە هەر لەژێــر ڕکێفی خۆمدان و لە (ئــەزەل) دا بڕیومەتەوە بەدوای تۆدا نایەن ﴿ إلا من اتبعک من الغاوین ﴾ مەگەر ئەو گومڕاو لاڕێیانەی پەیــرەوی لە تۆ دەکــەن و، بەدوای تۆدا دەچن ﴿ ٤٣: وإن جهنم لموعدهم أجمعین ﴾ وبەڕاســتی دۆزەخیش جێگای ئەوانە هەمووە (واتە: شــەیتان و شوێنکەوتووەکانی) لە ئایەتێکی دیکەدا جەخت لە ســەر ئەوە دەکاتەوەو دەفەرمووێ: (ومــن یکفر به من الأحزاب فالنار موعده).

جەحەنەم حەوت دەرگای هەیە:

﴿ ٤٤: لهــا ســبعة أبــواب ﴾ دۆزەخیش حەوت دەرگــای هەیە ﴿ لکل باب منهم جزء مقســوم ﴾ بۆ هەر دەرگایەکیش دەستەیەك لــە پەیرەوانی شــەیتانی بۆ دیــاری کــراوە، گومڕاکانیش بەپێی تاوانەکانیــان جۆراوجۆرن، بۆیە هەر بەشــەی لــە دەرگایەکەوە دەنێردرێتە ناوی!.

ئینجــا خوایمیهرەبــان پاشــە ڕۆژی پارێــزکاران بــاس ئــەکاو ئەفەرمــووێ: ﴿ ٤٩: إن المتقیــن فی جنات وعیون ﴾ بەڕاســتی لە ئاخیرەتدا پارێــزکاران لەناو چەندین باخات و لەلای چەندین کانیاوی (شەراب، شیر، هەنگوێن..) دان ﴿ ٤٦: ادخلوها بسلام آمنیــن ﴾ پێیان ئەوترێ: دەســا دوور لە هەموو بــەڵاو نەهات و ناخۆشــییەك، بــە دڵنیایی یەوە بچنە ناویانــەوە ﴿ ٤٧: ونزعنا مــا فیصدورهم من غل ﴾ وە هەر قین و قارو دژایەتییەك هەبێت کە بەهۆی ژیان و ژیواری دونیاوە پەیدا بووبێ لەوێ لە سـنگیانی لا دەبەین، واتە: بەسـنگێکی پاك و سافەوە، بەدڵێکی خاوێنەوە ﴿ إخوانا علی سرر متقابلین ﴾ لەبەرامبەر یەکتر بە برایانە لەسەر تەخت دادەنیشــن، کە شـێوەی دانیشــتنی ئاوا باشــترین ڕێزو حورمەتە بۆ یەکتر.

پێشــەوا (بوخاری) ئەم فەرموودەیە دەهێنێت و دەڵێت: ((یخلص المئومنون من النار، فیحبســون علی قنطرة بین الجنة والنار، فیقتص لبعضهم من بعض مظالم کانت بینهم فی الدنیا، حتی إذا هذبوا ونقوا، أذن لهــم فی دخول الجنة)) واتە: موسـڵمانەکان لە ئاگر ڕزگاریان دەبــێ، ئینجا لە نێوان بەهەشــت و دۆزەخدا ڕادەگیردرێن، هەر هەقێکیان بەسەر یەکترەوە هەبێت بۆیان جێبەجێ دەکرێت، ئەوسا بە پاك و خاوێنی و بێ ڕك و کینە گشت دەچنە بەهەشتەوە دوای ئیزندان پێیان ﴿ ٤٨: لا یمســهم فیها نصب ﴾ وە لەوێ هیچ ڕەنج

و نارەحەتیەکیشیان تووش‌نابێ، لە فەرموودەدا هاتووە: ((أن الله أمرنی أن أبشر خدیجة ببیت فی الجنة من قصب لاصخب فیه ولا نصب..)) (متفق علیه). ﴿ وماهم منها بمخرجین ﴾ و هەرگیزیش ناهێنرێنە دەرێ لێی، چونکە نیعمەتی ئەوێ نەبڕاوەو بەردەوامە، لە فەرمووده‌یەکدا هاتووە: بەبەهەشتییەکان دەگوترێت: مژدە بێت کە: هەمیشە لەشساغ و تەندروستن و نەخۆش ناکەون، بەخۆشی بژین ورابوێن، ئیتر نامرن، هەر لاووشۆخ و شەنگن، قەت پیر نابن، بەردەوام لێرەن و، هەرگیز جێی‌ناهێڵن)) (پێشەوا موسلیم). ﴿ ٤٩: نبئ عبادی ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ تۆ بەندەکانم ئاگادار بکە ﴿ أنی أنا الغفور الرحیم ﴾ کە بەڕاستی هەر خۆمم زۆر لێبووردە، زۆریش میهرەبان‌و دلۆڤانم ﴿ ٥٠: وأن عذابی هو العذاب الألیم ﴾ وسزاشم سزای زۆر بەژان و ئێش پێگەیەنەرەو وێنەی نییە، بەڵام لێبووردنیشم پێش سزام کەوتووە، بۆیە پێغەمبەری خواش ﷺ ئەفەرموێ: ((لو یعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة ما طمع بجنته أحد، ولو یعلم الکافر ما عند الله من الرحمة ما قنط من رحمته أحد)) (موسلیم فی التوبه(٣٧٥٥) باب(٤)) واتە: ئەر موسڵمان بزانێت خوا چەندە خاوەن تۆڵەیە، هەر گیز کەسێك بەتەمای بەهەشت نەدەبوو، وە ئەگەر کافریش زانیبای ڕەحم و بەزەیی خوا چەندە زۆرە، قەت کەسێك لە ڕەحمەتی خوا تەماح بڕ نەدەبوو!.

باس و خواستی میوانەکانی ئیبراهیم:

﴿ ٥١: ونبئهم عن ضیف إبراهیم ﴾ ئەی پێغەمبەر! دەنگ و باسی میوانەکانی ئیبراهیمیان لێ ئاگادار بکە کە: کۆمەڵێ فریشتە بوون و خوا ناردنی بۆ لەناوبردنی قەوم و نەتەوەکەی (لووت)ی ئامۆزای﴿ ٥٢: إذ دخلوا علیه ﴾ ئەوکاتەی چوونە ژووری لای ﴿ فقالوا سلاما ﴾ و دەست بەجێ وتیان: سەلام لەئیبراهیم ﴿ قال إنا منکم وجلون ﴾ ئیبراهیمیش "دیارە پاش سلاوسەندنەوە پێی‌گوتن: بەڕاستی ئێمە ناتانناسین و لێشتان دەترسین، چونکە کە خێرا چووو خواردنی بۆ هێنان ولێیان نەخوارد، پێی وابوو نەیارن ﴿ ٥٣: قالوا لا توجل ﴾ ئەوانیش وتیان: مەترسە ﴿ إنا نبشرک بغلام علیم ﴾ بەڕاستی ئێمە فریشتەین و هاتووین مزگێنی کوڕێکی زانا بە تۆبدەین، واتە: ئیسحاق (سەلامی لە سەربێ) ﴿ ٥٤: قال أبشرتمونی ﴾ ئیبراهیم بەسەر سورمانێکەوە گوتی: ئایا موژدەم دەدەنێ؟ ﴿ علی أن مسنی الکبر ﴾ لەحاڵێکا پیری زەربەی لێداوم؟! ﴿ فبم تبشرون ﴾ جا لەحاڵێ ئاوادا کەمن هێندە پیر بم مژدەم بەچی دەدەنێ ﴿ ٥٥: قالوا بشرناک بالحق ﴾ وتیان: بەشتێکی هەق و ڕاست موژدەت ئەدەینێ؛ بۆچی سەرت سوڕ ئەمێنێ، واتە: شتەکە ڕاستەوفەرمانی خوایە و بڕاوەتەوە ﴿ فلا تکن من القانطین ﴾ نابێ تۆیش لەبێ هیوایان بیت ﴿ ٥٦: قال ومن یقنط من رحمة ربه إلا الضالون ﴾ ئیبراهیم وتی: دەبێ کێ لەمیهرەبانی پەروەردگاری خۆی نائومێد بێ، بەدەر لەڕێ لادەرەکان؟ بەڵام لەبەر هێندە پیر بوونم سەرم لەخۆم سوڕ ئەمێنێ

إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَـٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِى عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِىَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَـٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَـٰكَ بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَـٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَـٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَـٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

کە لەحاڵەتی وادا منداڵمان ببێت، نەك لەدەسەڵاتی خوا هەتا هیوام بەڕەحمەتی خوا نەبێ.

فریشتەکان بۆچی هاتن؟

﴿ ٥٧: قال فما خطبکم أیها المرسلون ﴾ جا دوای ئەوە کە(ئیبراهیم هێمن دەبێتەوەو ترسی نامێنی دەڵێت: ئەی نێردراوەکان! دەبێ کاری گرنگتان لەم هاتنەتاندا چی بێت؟ ﴿ ٥٨: قالوا إنا أرسلنا إلی قوم مجرمین ﴾ وتیان بەڕاستی لەلای خواوە ناردراوین بۆ لەناوبردنی گەلێکی تاوانبار، واتە: هۆزی لووت ﴿ ٥٩: إلا آل لوط ﴾ خاوو خێزانەکەی لووت نەبێ، چونکە ئەوانە موسڵمانن ﴿ إنا لمنجوهم أجمعین ﴾ بێ‌گومانیش ئەوانە هەموو ڕزگار دەکەین ﴿ ٦٠: إلا إمرأته ﴾ ژنەکەی نەبێت ﴿ قدرنا إنها لمن الغابرین ﴾ چونکە لەبەر بێ‌بڕوایی و کلا بوونی لەڕێی هەق، بڕیارمان داوە ئەو لەڕیزی تیاچووەکاندا بێت.

فریشتەكان دەبنە میوانی لووت:

﴿ ٦١: فلما جاء آل لوط المرسلون ﴾ ئینجا كە فریشتە ڕاسپاردەكان لەسەروسیمایەكی جوان و شیریندا هاتنە لای بنەماڵەی لووت ﴿ ٦٢: قال إنكم قوم منكرون ﴾ لووت گوتی: ئێوە كەسانێكن، من ناتانناسم ﴿ ٦٣: قالوا بل جئناك بما كانوا فيه يمترون ﴾ فریشتەكان وتیان: ئێمە پیاو خراپ نین، دڵنیابە ئێمە فریشتەین و هاتووین بەوەی ئەوان گومانیان تێدایە، واتە: هاتووین سزایەكمان هێناوە كە هۆزەكەت گومانیان لە هاتنیدا هەیە ﴿ ٦٤: وأتيناك بالحق ﴾ هاتووین بۆ لات بەهەواڵێكی هەق و ڕاست، وەكو دەفەرموێ: (ماننزل الملائكة إلا بالحق..) ﴿ وإنا لصادقون ﴾ وەبێگومان بەڕاسمانەو ڕاست بێژین لە قسەكەماندا.

لووت! شەو ڕەوی بەخاووخێزانت بكە:

﴿ ٦٥: فأسر بأهلك بقطع من الليل ﴾ جا كەوایە ئەی لووت! لە دوای تێپەڕبوونی بەشێك لەشەو خاووخێزانت وەدەرنێ و لەشاربرۆ ﴿ واتبع أدبارهم ﴾ خۆیشت شوێنیان بكەوە ﴿ ولا يلتفت منكم أحد ﴾ وە نابێ هیچ كەسێكیشتان بەرەو دوا لابكاتەوە تا ئەو نارەحەتی و سزایە نەبینێ كاتێ دەبارێتە سەریان ﴿ وامضوا حيث تؤمرون ﴾ وە بۆ ئەو شوێنە كە فەرمانتان پێكراوە لە وڵاتی(شام) كەبۆی بچن، ڕێبگرنەبەر ﴿ ٦٦: وقضينا إليه ذلك الأمر ﴾ وە ئەو بڕیارە گرنگ و گەورەیەمان سروش بۆ كرد ﴿ أن دابر هؤلاء مقطوع مصبحين ﴾ كە بەڕاستی لە دەمی بەرەبەیاندا ڕەگ و ڕیشەی هەموو ئەمانە لەبن دەردێ و، ئەبێ هیچ كەسێكیان لێ دەر نەچێت، وەك لەئایەتی تردا دەفەرموێ: (إن موعدهم الصبح أليس الصبح بقريب). یان ئەفەرموێ: (فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين).

خەڵكی شار بەهەلهەلە سەریان هەڵدا:

﴿ ٦٧: وجاء أهل المدينة يستبشرون ﴾ وەهەركە خەڵكی شارەكەی (سدوم) بیستیان وا لووت میوانی هاتووە، كەوتنە هەلهەلە كێشان و، لەخۆشیا مژدەیان بەیەكدی دەدا بۆ ئەنجامدانی ئەو كارە زۆر دزێووقێزەون و ناشیاوەیان!! ﴿ ٦٨: قال إن هؤلاء ضيفي فلا تفضحون ﴾ جا لەبەر ئەوە كە لووت نەیزانیبوو ئەوانە فریشتەن، ترسی هەبوو بێحورمەتیان بكەن، بۆیە وتی: بەڕاستی ئەوانە میوانی منن، تكاتان لێ دەكەم ڕوو زەردم مەكەن و ئابڕووم مەبەن لایان ﴿ ٦٩: واتقوا الله ولا تخزون ﴾ لەخوا بترسن و، شەرمەندەو چاوشۆڕم مەكەن، جا لەباتی ئەوە هۆزەكەی بەگوێی بكەن ﴿ ٧٠: قالوا أو لم ننهك عن العالمين ﴾ وتیان: ئایا پێمان نەگوتیت نابێ كەس تخونت كەوێ و میواندری خەڵكان بكەیت؟ واتە: بە گوێمان ناكەیت و ڕێگریشمان دەكەیت لە ئەنجامدانی كارەكەمان؟ ﴿ ٧١: قال هؤلاء بناتي إن كنتم فاعلين ﴾ لووتیش لەناچاریا وتی: كورە غیرەتتان بێت، ئەمانە كچەكانمن، لێتان مارە ئەكەم، ئەگەر هەر نیازی ئەو كارەتان كردووە، تكایە بگەڕێنەوە سەر فیترەتی پاك و خاوێن، وە لەو بەد ئەخلاقییە لادەن. ڕاڤەكرانی قورئان دەڵێن: مەبەست لە وشەی(بناتي) كیژۆڵەو كچانی هۆزو قەومەكەیەتی، چونكە هەموو پەیامبەرێك باوكی میللەتەكەی خۆیەتی ﴿ ٧٢: لعمرك إنهم لفي سكرتهم يعمهون ﴾ خوا ئەفەرموێ: دەبەگیانی تۆ قەسەم ئەی موحەممەد ﷺ! ئەوانە لەگێژاوی مەستی وبێهۆشی و سەرلێشێواوی خۆیاندا یاریان دەكردو بەیەكدا دەهاتن، چونكە ئاگایان لێ نەبوو بەیانی چییان لێدێ..!!.

(عەبدوڵڵای كوری عەبباس) دەڵێت: خوا هیچ ڕێزدارێكی تری وەك موحەممەد ﷺ دروست نەكردووەو، نەشم بیستووە كە سوێند بەگیان و ژیانی هیچ كەسێك بخوات، جگە لەپەیامبەر ﷺ.

ڕاڤەكەرانی قورئانیش بەكۆی دەنگ دەڵێن: خوا لەو ئایەتەدا سوێندی بەگیان و ژیانی پێغەمبەر خوارد!! دیارە ئەمە بەڵگەیە لە سەر گەورەیی و مەزنایەتی پێغەمبەر، وە شتێكی تر جگە لەمە ناگەیەنێت، وەك شەرعیەت دان بە سوێند خواردن بە غەیرەز خوا! چونكە خوا سوێن بە گەلێ لە دروستكراوەكانی دەخوا، بەڵام بۆ ئێمە ڕەوا نییە سوێندیان پێ بخۆین.

لەگەڵ گزنگی هەتاودا خوا گرتنی:

﴿ ٧٣: فأخذتهم الصيحة مشرقين ﴾ ئنجا لەگەڵ گزنگی خۆردا شریخەو دەنگی فریشتە، یان هەرشریخەیەكی‌تر گرتنی و، لاپەڕەی ژیانیان پێچرایەوە ﴿ ٧٤: فجعلنا عاليها سافلها ﴾ بەو شێوە كە خانووەكانیانمان ژێروژوور كرد ﴿ وأمطرنا عليهم حجارة من سجيل ﴾ وە بە(گڵبەرد) بەردە بارانمانكردن ﴿ ٧٥: إن في ذلك لآيات للمتوسمين ﴾ بەڕاستی لەو سزاو تۆڵەدا زۆر بەڵگەو نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی پەندوئامۆژگاری وەربگرن و، یان ورد دەبنەوە، جا هەر بۆ دووپاتی ئەو مانایە ودەرك و زیرەكی مرۆی ئیمانداره، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله))پاشانیش ئایەتی: (إن في ذلك لآيات للمتوسمين)ی خوێندەوە. الترمزي. (في تفسير القرآن (٣١٣٧) باب (١٦) من سورة الحجر. وفي سنده عطية العوفي وهو ضعيف جدا، وقد أخرجه

الشـوكاني في الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة..) ئەمەو هەندێ لێکۆڵینەوەی‌تری لەسـەرە، دەتوانی تەماشـای تەفسیری (قورتبی/بەرگی/٥) پەراوێزەکەی بکەیت. ﴿ ٧٦: وإنها لبسـبيل مقيم ﴾ وبەڕاستی ئێستاش گوندو شارە وێرانکراوەکان لەسەر ڕێگەی کاروانەکاندایە لە وڵاتی (شـام)، هەر بەپێوە ماونەتەوەو دەبینرێن و، بوونەتــە دەریاچەیەکـی بۆگــەن و پیس، وەکــو دەفەرموێ: (وإنكم لتمرون عليهم مصبحين، وبالليل أفلا تعقلون) ﴿ ٧٧: إن في ذلك لآية للمؤمنين ﴾ بەڕاستی لەو دەست وەشانەدا نیشانەیەکی گەورەی دەسەڵاتی خوا هەیە بۆ بڕواداران.

یارانی بێشەیش (أصحاب الأيكه) لەناو چوون:

﴿ ٧٨: وإن كان أصحاب الأيكة لظالمين ﴾ وبەڕاسـتی (أصحاب الأيكه) خاوەنبێشـەکان، واتـە: گەلەکەی (شـوعەیب) بڕوایان بەشـوعەیب نەهێنـاو سـتەمکارو لەسـەرناهەق بوون.(ئەیکە/ بەجێگایەکـی پڕ لەدار و درەخت دەڵێن) ﴿ ٧٩: فانتقمنا منهم ﴾ ئێمەیش لەبەرامبەر ئەوەوە تۆڵەمان لێ سـەندن، هەورە تریشـقەو بوومـە لەرزە گرتنی و، بوونە قوربانی لاسـاری خۆیان ﴿ وإنهما لبإمـام مبيـن ﴾ کە بەڕاسـتی هەردووکیان شـارو گونـدە وێراو کراوەکانی نەتەوەکەی (لووت) و، هۆزەکەی (شـوعەیب) لەسەرە ڕێگایەکی ئاشـکرادان و دەبینرێن، ڕێبواران هەموو کاتبە لایاندا تێپەڕ دەکەن و ئاسـەواریان دیارەو دەبینرێت ئەوەی خاوەن ئیمان و خـاوەن هۆش بێ پەندیان لێ وەردەگرێ، ئەی ئێوە بۆ پەندی لێ وەرناگرن ئەی قورەیش؟.

خەڵکی حیجریش (سەموود) تیاچوون:

﴿ ٨٠: ولقد كذب أصحاب الحجر المرسلين ﴾ وبەڕاستی خەڵکی شـاری (حیجر)یش -نەتەوەکەی سـاڵح کە لەنێـوان (مەدینە) و (شـام)دایە- پەیامبەرانیـان بـەدرۆزن دانـا، واتە: باوەڕیان بە سـاڵح پێغەمبـەر نەکـرد، ئەمەش وەکو ئـەوە وایـە باوەڕیان بە هەمـوو پێغەمبـەران نەکردبـێ. ﴿ ٨١: وآتيناهم آياتنـا ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشـدا چەندین بەڵگەو نیشـانەی دەسەڵاتی خۆشمان نیشاندان، وەکو وشترەکەو، بیرەکە، بەڵکو باوەڕ بهێنن ﴿ فكانوا عنهـا معرضيـن ﴾ کەچی هـەر بێزارییان دەربـڕی و ڕوویان لەو گشـت مۆعجیزەو ئایەتانە وەرگـێڕا! ﴿ ٨٢: وكانوا ينحتون من الجبـال بيوتاً آمنين ﴾ وە ئـەوان هۆوێکی وابوون لـە چیاکاندا، خانوویـان بۆئارەزووو خۆشـی دەتاشـی و، تیایاندا بە ئاسـوودە دەژیـان ﴿ ٨٣: فأخذتهـم الصيحة مصبحيـن ﴾ هەتا لەئەنجامی بێ دینی خۆیاندا، لە بەرەبەیانێکی زوودا سـزاو دەنگی وێرانکەر یان هاتە سـەر وگرتنی و تیاچوون، لە فەرمـوودەدا هاتووە: هەر کە پێغەمبەر ڕێی‌کەوتبا ئەو شـوێنانە بەهاوەڵەکانی دەگوت: لەم جۆرە شوێنانەدا بەزۆریش بووبێت دەبێ بگرین، نەوەکو سزاکەی ئەوانتان ئەوقەببێت. (پێشـەوا ئەحمـەد) ﴿ ٨٤: فما أغنى عنهم

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمۡرُكَ إِنَّهُمۡ لَفِي سَكۡرَتِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُشۡرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٖ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِن كَانَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَيۡكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٖ مُّبِينٖ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدۡ كَذَّبَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡحِجۡرِ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيۡنَٰهُمۡ ءَايَٰتِنَا فَكَانُواْ عَنۡهَا مُعۡرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُواْ يَنۡحِتُونَ مِنَ ٱلۡجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتۡهُمُ ٱلصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَآ إِلَّا بِٱلۡحَقِّۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَأٓتِيَةٞۖ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلۡخَلَّٰقُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيۡنَيۡكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعۡنَا بِهِۦٓ أَزۡوَٰجٗا مِّنۡهُمۡ وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلۡ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَى ٱلۡمُقۡتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾

ماكانوا يكسـبون ﴾ هەرچیشـیان کرد بەر لەهاتنی سـزاکە، بێ نیازی نەکردن و ڕزگاریان نەبـوو، جا کەواتە ئەی ملهووڕەکان! ئێوەیش بیرێ بکەنەوەو فریای خۆتان بکەون!.

قیامەت بەڕێوەیەو هەر دێت:

﴿ ٨٥: ومـا خلقنـا السـموات والأرض وما بينهمـا إلا بالحق ﴾ ئاسمانـەکان و زەوی و هەرچیش لەنێوانیاندایـە، بەدادگەرانە و ڕاستی دروستمانکردوون ﴿ وإن الساعة لآتية ﴾ وە بێگومان ڕۆژو ساتی قیامەتیش لەهاتندایەو، هەر پێش دێت، لەسوورەتی(مۆمنون) دا دەفەرموێ: (أفحسـبتم أنما خلقناكم عبثا وأنكم إلينا لاترجعون) ﴿ فاصفح الصفح الجميل ﴾ جا تۆش ئەی پێغەمبەر ﷺ! بەشێوەیەکی چاك وجوان چاوپۆشـی لە هۆزەکەت بکە، واتە: تا کاتی خۆی دێت و مۆڵەتت بە جەنگ و کوشتار دەدرێ لە گەڵیان ﴿ ٨٦: إن ربك هو الخلاق العليم ﴾چونکە هەر پەروەردگاری تۆیە هەمیشـە

دروستکەرو بەدیهێنەرە، بەئاگاو زانایە بەهەموو کاروکردەوەیەك، وە هەرکات بییەوێ زۆر بەئاسانی قیامەت دێنێت.

فەرمان بە پێداگری لە سەر بانگەوازەکەی:

﴿ ٨٧: ولقد آتیناک سبعا من المثانی و القرآن العظیم ﴾ وبێگومان ئێمە حەوت ئایەتەکەی سوورەتی فاتیحە -کە چەند جارێ لەنوێژدا دەخوێندرێتەوەو دووپات ئەکرێتەوە- وە هەروا ئەم قورئانە گەورەیە شمان پێدایت، کە تەواوکەری گشت کتێبە ئاسمانییەکانەو، هەموو هەواڵ و بڕیارێکی گرنگی تێدایە، لەفەرموودەیەکیشدا بۆ دووپاتی ئەوە هاتووەو دەفەرموێ: ((الحمد لله رب العالمین هی السبع المثانی والقرآن العظیم)) ﴿ ٨٨: لا تمدن عینیک إلی ما متعنا به أزواجا منهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! چاو مەبڕە لەو لەزەت و خۆشییەی هەندێ لەو بێ بڕوایانەمان پێ بەهرەمەند کردووە، چونکە ئەو قورئانەی بەتۆمان داوە زۆر گەورەو بەڕێزترە، لەوەی بەوانمان داوە ﴿ ولا تحزن علیهم ﴾ وخەفەتیشیان بۆ مەخۆ کە بڕوا ناهێنن ﴿ واخفض جناحک للمؤمنین ﴾ ئەوان وێڵ بکەو باڵی بەزەیی ومیهرەبانیت بۆ بڕواداران دابخە، واتە: لەگەڵیاندا بەسۆز بەو لەخۆیشت نزیکیان بکەوە، لەسوورەتێکی دیکەدا هاتووەو دەفەرموێ: (واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین).

کاری پێغەمبەر ترساندنە:

﴿ ٨٩: وقل إنی أنا النذیر المبین ﴾ بڵێ: من تەنها ترسێنەری ئاشکرام، لەوە بەولاوە هیچم بەدەست نییەو، هەرکەسێك باوەڕ نەکات، ئەوا وەکو گەلانی پێشوو گیرۆدە دەبێت ﴿ ٩٠: کما أنزلنا علی المقتسمین ﴾ (ئەبوو مەسعوود) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێ: هەر چۆنێ قورئانمان دابەزاندەخوارەوە بۆ تۆ ئەی پێغەمبەر!، هەر ئاواش لە سەردەمی رابوردوودا کتێبمان ناردووە بۆ سەر ئەوجوولەکەو گاورانەش سوێندیان خواردبوو پێکرا دژایەتی پێغەمبەرەکانیان بکەن ﴿ ٩١: الذین جعلوا القرآن عضین ﴾ ئەوانەیان قورئانیان بەشبەشکرد، واتە: باوەڕیان بە هەندێکی کردو، بە هەندێکی باوەڕیان نەکرد، هەر وەکو کتێبەکانی سەردەمی خۆیانیان بەشبەشکردو، باوەڕیان بە هەندێکی کردو، هێندێکیان خستە ئەولاوە. پێشەوا (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ـەوە دەڵێ: ئەوانەی قورئانیان بەشبەش کرد خاوەننامەکان بوون، ئەوانبوون باوەڕیان بە هەندێکی هێناو، باوەڕیان بە هەندێکی نەهێنا! ﴿ ٩٢: فوربک لنسئلنهم أجمعین ﴾ سوێند بەپەروەردگارت ئەی موحەممەد! ﷺ لەهەمووان دەپرسین ﴿ ٩٣: عما کانوا یعملون ﴾ لەو کاروکردەوەیە دەیانکردو، چۆنیش وەڵامی پێغەمبەرکانیان دەدایەوە؟.

سپاردەکەت بە ئاشکرا رابگەیەنە:

﴿ ٩٤: فاصدع بما تؤمر ﴾ جا تۆیش ئەی پێغەمبەر! هەرچیت پێ سپێردراوە بێپەردە و بەئاشکراو نمایان دەری برەو، واتە: روو بە روو بەمەردمی را بگەیەنەو، ئایینەکەت ئاشکرا بکە ﴿ وأعرض عن المشرکین ﴾ و لەهاوبەشدانەران روو وەرگێڕەو گوێیان مەدەرێ و.

ئیبن عەبباس ئەڵێ: ئەم ئایەتەی ئێرە بە ئایەتی: (فاقتلوا المشرکین)ـەی (تەوبە) نەسراوەتەوە، بەڵکو ئەمیش بۆکات وساتی خۆی کاری پێ دەکرێ ﴿ ٩٥: إنا کفیناک المستهزئین ﴾ چونکە بەراستی ئێمە لەبەرابەر گاڵتەکەراندا بۆ تۆ بەسین وناهێڵین کارەکەت راگرن، خوای گەورە لەجێگایەکی تردا بەرامبەریان دەفەرموێ: (ودوا لو تدهن فیدهنون)٩/٦٨. یان دەفەرموێ: (..والله یعصمک من الناس..) ﴿ ٩٦: الذین یجعلون مع الله إلها آخر ﴾ ئەوانەی کە لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی تر دادەنێن ﴿ فسوف یعلمون ﴾ لەدواییدا چاك ئەزانن چییان پێ دەکەین، ئەوەبوو هەر لەرۆژی (بەدر)دا خوا ریسوای کردن و ئابرووی بردن و، پۆزەی لووتبەرزەکانی شکاند، ئێستایش هەر کەسێك شەریك بۆخوا دابنێ و، گاڵتەو مەسخەرە بەدینی خوا بکات، خوای گەورە خۆی خەمی دەخوات و بە ڕووا دەیدا بەزەویدا.

تا هەق سەرنەکەوێ کۆڵ نەدەیت:

﴿ ٩٧: ولقد نعلم أنک یضیق صدرک بما یقولون ﴾ وە بەراستی ئێمە دەزانین کە تۆ لە قسەی ناپەسەندی ئەوانە دڵت تەنگ دەبێ، خەریکە نەتوانی کارەکەت بکەیت ﴿ ٩٨ فسبح بحمد ربک ﴾ جا تۆیش بۆ لابردنی ئەو نارەحەتی و دڵتەنگییە هەر شوکری پەروەردگاری خۆت بکە، بەپاك و خاوێن رای بگرەو روو لەنوێژ بنێ ﴿ وکن من الساجدین ﴾ و هەردەم لەکڕنووشبەران‌بە.

پێشەوا (ئەحمەد) ئەم فەرموودە (قودس)یەی هێناوە کە خوا دەفەرموێ: ((یاابن آدم! لاتعجز عن أربع رکعات أول النهار أکفک آخره)) واتە: ئەی نەوەی ئادەم! تۆ لەسەرەتای رۆژەوە چوار رکات نوێژ بکە، بۆکۆتایی رۆژیش خۆمت بەسە ﴿ ٩٩: واعبد ربک حتی یأتیک الیقین ﴾ و هەمیشە پەروەردگاری خۆت بپەرستە، تا ئەوکاتە یەقین (مەرگ)ت بۆدێ.

(موجاهید)و(قەتادە..) دەڵێن: پێشەوا (بوخاری)ش وشەی

(یەقین)ی هەر بە مەرگ تەفسیرو مانا کردۆتەوە.واتە: هەتا ئەو رۆژە دەمریت،هەر لە سەر دینبەو کلا مەبە.

تێبینی: تاقمێ لەوانە کە بەباشی لەئایینی خوا حاڵی نەبوونەو خۆیان لەراستیەکان لادەدەن دەڵێن: مرۆڤ تا ئەوکاتە خوا پەرستی لەسەرە کە بەتەواوی خوای بەبەزەیی‌دەناسێ، جا پاش ئەوە، ئیدی نە نوێژی لەسەر دەمێنێ و، نەهیچ فەرزو واجیباتێکی تر! دەسا تۆش دڵنیابە ئەی خوێنەری هێژا! کە تەفسیری پڕ بە پڕی ئەم ئایەتە هەر ئەوەیە ئێمە بۆمان کرد.

لە (١٤١٦/١/١) کۆچی بەرامبەر بە (١٩٩٥/٥/٣١) زایینی لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە. (الحمدلله رب العالمین).

سوورەتی (نەحل)ـە

مەککەییەو (١٢٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بناغەو بنەما سەرەکییەکانی ئیسلام باس دەکات، وەکو خوایەتی خوای تاك وتەنیا، وەحی و نیگا، زیندووبوونەوەو پاداشت و تۆڵە.

لەپاڵ ئەمانەیشدا گەلێ بەڵگەی جۆراوجۆر دێنێتەوە لە ئاسمان و زەوی، لە دەریاو، لە کێوەکان، لە دەشت و شیوودۆڵەکان، لێزەمەی باران و، شینبوونی رووەك و گژوگیاو، گەمی و کەشتییەکان و، ئەستێرەکان، کە لە تاریکییەکانی شەودا، رێبواران بەتایبەتی سوودیان لێی وەردەگرن و، رێیان پێ دەردەکەن، ئەمانەو چەندین دیمەنی‌تر کە مرۆڤ بە چاوی سەر ئەیانبینێ و بەگوێ ئەیانبیسێت.. باس لەمانە دەکات بۆ دۆزینەوەی خواو بە یەك زانینی ئەو.

※ لە سەرتاوە باسێکی سروش و نیگا دەکات، کە جێگای لاقرتێی بێ باوەڕان بوو و بڕوایان پێ نەکردو، هاتنی قیامەتیشیان بە شتێکی زۆر دوور لە قەڵەم دەدا.. تەنانەتی ئەوەندەیش نەفام بوون ئەیانوت: جا ئەگەر راستە قیامەت دێت دە فەرموو بۆمان بێنە!! تا دواتر بکەوتایە زیاتر گاڵتەیان دەکرد..!

※ سوورەتەکە زیاتر تیشك ئەخاتە سەربنەمای یەکتاپەرستی.. بۆیە روو دەکاتە مرۆڤەکانو پێیان دەڵێت: هەرکەسە بەپێی دەسەڵاتی خۆی با ژیری خۆی بخاتە گەڕ بۆ دۆزینەوەی خوا، بەتایبەت سەرێك بەرزەوە کەنو دروستکراوە رەنگاو رەنگ ونەخشینەکانی ئەو ببینن لەم بوونەوەرە فراوانەدا.

※ مرۆڤەکان بەگشتی دادەچڵەکێنێ لە دەرەنجامی سپڵەیی و بێ باوەڕییان سەبارەت بە نعیمەتەکانی خوای گەورە، دەشیانترسێنێ لە پاشە رۆژێکی ڕەشو نەگریس، ئەگەر درێژە بەو بیرو بۆچونە هەڵەیەیان بدەن.

※ لە کۆتاییدا فەرمان بە پەیامبەر ﷺ دەکات کە زۆر بە حیکمەت و وردبینانە خەڵکی بانگ بکات بۆ لای دینی خوا، وە لەگەڵیاندا

ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

سُورَةُ النَّحْلِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَتَىٰٓ أَمْرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۚ تَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾ وَٱلْأَنْعَٰمَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَٰفِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

هەمیشە وشەی جوان و شیرین بەکار بێنێ.. لە هەمان کاتیشدا دەبێ زۆر لێبووردەو بە ئارامو خۆگر بێت لەسەر ئەو ئەزیەت و ئەشکەنجەیە لە پێناوی بیرو باوەڕەکەیدا دەدرێ: (أدع إلی سبیل ربک بالحکمة والموعظة الحسنة..) هەتا (واصبر وما صبرک إلا بالله).

هاتنی قیامەت نزیکە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ※ ١: أتی أمر الله ﴾ ئەوا فەرمانی خوا بۆ سزای بێ باوەڕان هات و گەیشت و قیامەت بەرپا بوو، بەڵێ چونکە قیامەت هەر لە هاتندایەو سەرئەنجامیش (هەر پێش‌دێت) خوای گەورە بە کرداری ڕابووردوو (ماضی) وشەی (أتی) ی هێنا، هەر وەك لە جێیتردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (إقترب للناس حسابهم وهم فی غفلة معرضون)١/٢١. یان دەفەرموێ: (إقتربت الساعة وانشق القمر). ﴿ فلا تستعجلوه ﴾ جا کەوایە پەلەی ئەو

رۆژە مەکەن، بێگومان بن هەر دێت، پێغەمبەریش دەفەرموێ: بەر لە هاتنی کات وساتی قیامەت لەلای خۆرئاواوە پەڵە هەورێکی رەش وەکو (مەتاڵە) پەیدا دەبێت، بەردەوام بەرەو ئاسمان بەرز دەبێتەوەو هەڵدەکشێت، ئەوسا جارچییەك لەناو هەورە رەشەکەدا دەڵێت: ئەی خەڵکینە! ئەوجا خەڵکەکە بەرەو یەکدی دێن، ئەویش دەڵێت: ئەرێ گوێتان لێوە بوو؟ هەیانە دەڵێ: بەڵێ، هەیشیانە دوودڵە، بۆجاری دووەم هاوار دەکاتەوە: ئەرێ بیستان؟ خەڵکەکەش دەڵێن، بەڵێ، جا بۆ جاری سێیەم دەڵێ: خەڵکینە! هوشیار بن! وا بڕیاری خوا هات بۆهاتنی قیامەت، پەلەمەکەن و بەرێوەیە، ئەوجا پێغەمبەر فەرمووی: سوێندم بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە! ئەوەندە بەپەلە دێت، ئەو دوو کەسە کە پارچە قوماشێکیان راخستبێت، فریای کۆ کردنەوەی ناکەون، ئەو پیاوەی (حەوز) و قومی چاك کردووە بۆ ئاوە خۆرەی ئاژەڵەکەی، مۆڵەتی نابێت ئاویانی تیا بدات، ئەو پیاوەی وشترەکەی دۆشیوە بیخواتەوە، فریای خواردنەوەی ناکەوێت، ئیترخەڵکی بەگشتی سەر قاڵن، هەر یەکە بەدەردی خۆیەوە. ﴿ سبحانه وتعلى عما يشركون ﴾ پاك و خاوێنی و، بەرزی و بڵندی هەمیشە بۆ خوا لەو شتانەی وا ئەوانە دەیکەنە هاوبەشی و هاوەڵی و، زیاد لەوەش کە ئەڵێن ناتوانێ قیامەت بێنێ!.

فریشتە تاک و تەنیایی خوا دەچەسپێنن:

﴿ ٢: ينـزل الملائكة بالروح من أمره على من يشاء من عباده ﴾ خوا بەفەرمانی خۆی فریشتەی وەحی (جوبریل) بەسروش و وەحیەوە، بە فەرمانی پەیامبەریەتی دەنێرێ بۆ سەر هەرکەسێك لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێ و بەشیاوی بزانێت. ئەم ئایەتە رەتی قسەی ئەوانەیە کە خوا لەسەر زاریانەوە دەفەرموێ: (لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم)٣١/٤٣. یان لە جێگەیەکی تردا دەفەرموێ: (الله يصطفى من الملائكة رسلا ومن الناس..) یان دەفەرموێ: (..الله أعلم حيث يجعل رسالته..) ﴿ أن أنذروا أنه لا إله إلا أنا ﴾ وەحییان بۆ دەکاو پێیان دەڵێ: کە خەڵك لەسزا بترسێنن و، ئاگاداریان بکەن کە جگە لە من هیچ پەرستراوێك بەهەق نییە ﴿ فاتقون ﴾ جا کەواتە لەسنوورەکانم پارێز بکەن و، قسەم مەشکێنن ﴿ ٣: خلق السموات والأرض بالحق ﴾ خوا دەسەڵاتدارێکی وایە کە ئاسمانەکان و زەویی بەراست و بەهەق بەدیهێناوە، نەك بێهوودەو هەوانتە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ليجزى الذين أساؤا بما عملوا ويجزى الذين أحسنوا بالحسنى) ئیدی چۆن هاوبەشی بۆ دابنێن؟! ﴿ تعالى عما يشركون ﴾ بەرزو بڵندە لەو بتانەی کە ئەوان ئەیانکەنە هاوبەشی و، دەسەڵاتی هیچ شتێکیشیان نییە.

ئاسمان و زەوی و مرۆ هەر خوا دایهێناون:

﴿ ٤: خلق الإنسان من نطفة ﴾ ئەو مرۆڤەی لە تنۆکە ئاو (تۆم) ێکی کەم و لاواز دروستکرد ﴿ فإذا هو خصيم مبين ﴾ کەچی لەباتی باوەڕهێنان، بوویە دوژمنێکی ئاشکراو ململانێکەر لەگەڵ دروستکەرەکەی خۆیداو کەوتە ئینکاری کردنی وجوودی!! لەسوورەتێکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (وهوالذى خلق من الماء بشرا فجعله نسبا وصهرا وكان ربك قديرا). پێغەمبەریشمان (موحەممەد) لە فەرموودەیەکی قودسیدا دەفەرموێ: ((ابن آدم! أنى تعجزني وقد خلقتك من مثل هذه؟! حتى إذا سويتك فعدلتك مشيت بين برديك وللأرض منك وئيد (الوئيد: شدة الوطء على الأرض يسمع كالدوى من بُعدٍ) فجمعت ومنعت، حتى إذا بلغت الحلقوم قلت: أتصدق وأنى أوان الصدقة)) (رواه الإمام أحمد٢١٠/٤). پێغەمبەر ﷺ کەمێ (تف) دەکاتە ناو(لەپی) دەستی و پاشان ئەفەرموێ: خوای باڵا دەست دەفەرموێ: ئەی بنیادەم! تۆ دەتەوێ لە دەستم دەرچی، خۆ من تۆم لە چەشنە ئاوێکی ئاوا بەدیهێناوە؟ کەچی بەدەعیەوە بەسەر زەویدا دەچیت! ماڵت کۆکردەوەو نەتبەخشی، هەتا گیان گەیشتە گەرووت، تازە دەڵێیت: ماڵ دەبەخشم! جاکەی کاتی بەخشین ماوە؟.

مەڕو ماڵاتیشی لەبەر ئێوە دروستکرد:

﴿ ٥: والأنعام خلقها ﴾ مەڕو بزن و گاو وشتریشی بۆ دروستکردن، لەسوورەتی (ئەنعام)دا زیاتر لە سەرئەم نیعمەتانە چووە، لێرە هەر وەکو وەبیر هێنانەوەیەك خستییە روو ﴿ لكم فيها دفء ﴾ هۆی گەرمییان تێدایە بۆتان، واتە: لەوانە جلك و بەرگ کەمایەی خۆ گەرمکردنەوەتانە دروست دەکەن و، خۆ لە سەرما دەپارێزن ﴿ ومنافع ﴾ وبێ لە وەش گەلێ سوودو کەڵکی تریان تێدایە بۆتان (شیرو دۆو رۆن و پەنیرو..) ﴿ ومنها تأكلون ﴾ و لە گۆشتەکەیشیان دەخۆن ﴿ ٦: ولكم فيها جمال ﴾ وە جەماڵ و جوانیشن بۆتان ﴿ حين تريحون ﴾ کاتێ ئێواران دەیانهێننەوە ﴿ وحين تسرحون ﴾ وە کاتێ بەریان دەدەن بۆ لەوەڕگاکانیان بەیانیان، ئای چەندە مایەی دڵخۆشی و جوانییە بۆتان و، خەڵکیش بە چاوی رێزەوە سەیرتان دەکەن، چونکە سەروەت وسامان بۆدونیاش مایەی قەدرو ئیعتیبارە لای خەڵکی خۆی ﴿ ٧: وتحمل أثقالكم إلى بلد ﴾ وە کەل و پەلە قورسەکانیشتان بۆ ئەوشارانە رادەگوێزن و هەڵدەگرن، کە ئەگەر ئەو ئاژەڵانە نەبووبان ﴿ لم تكونوا بالغيه إلا بشق

الأنفس ﴾ ئێوە بە ئەزیەت و ئازاری گیانی ودەروونی نەبووبا پێیان نەدەگەیشتن، واتە: لەکاتی حەج و عومرەو بازرگانی و هەرجم وجوولێکی تردا بەئاسانی بێ‌ئەوانە، بۆتان ئەنجام نەدەدران، هەر لەو بارەوە لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وإن لكم في الأنعام لعبرة نسقيكم مما في بطونها ولكم فيها منافع كثيرة ومنها تأكلون، وعليها وعلى الفلک تحملون) و ئەمانەو چەندین ئایەتی‌تر هەر لەبارەی ئەو نعمەتە گرنگانەی خواوە هاتوون و هەن، پێویست ناکات بەهێنانیان ﴿ إن ربكم لرؤف رحيم ﴾ بە ڕاستی پەروەردگارتان بەرامبەر بە ئێوە زۆر بەبەزەیی‌و، زۆریش میهرەبان و، دەڵاویە ﴿ ٨: والخيل والبغال والحمير ﴾ هەروەها ئەسپ و ماین و هێسترو گوێدرێژی دروستکرد ﴿ لتركبوها وزينة ﴾ بۆ ئەوەی کاتێ ئێوە دەچن بۆ جێیەك سواریان بن، بێ لەوەیش ببنە زینەت و جوانی و جەماڵی دونیاتان. جا باشە خوایەکی دەسەڵاتدارو، خاوەن نیعمەتیکی ئاوا شیاوی پەرستن نییەو، ناتوانێ مردووان زیندوو بکاتەوە؟. (ئەبوو حەنیفە) (خوارازی‌بێت لێی)، پێی‌وایە کە گۆشتی ئەسپ و ماین قەدەغەیەو ناخورێ، چونکە لەئایەتەکەدا خوا دەفەرموێ: (والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة) واتە: بۆ سواری وزینەتی دروستکردوون، نەك بۆ خواردن، وەکو ئەو دەڵێت. بەڵام جەماوەری زاناکان وەکو ئیمامی (مالیك و، شافعی و، ئەحمەد) وهاوەڵانیان و زۆربەی زاناکانی (سەلەف و خەلەف) یش دەڵێن: گۆشتی ئەسپ و ماین حەڵاڵە و، دەخورێ، بەم بەڵگانە:

١) لە بوخاری‌و موسلیمدا هاتووە: (نهى رسول الله ﷺ عن لحوم الحمر الأهلية، وأذن في لحوم الخيل) کە پێغەمبەر ﷺ لەخواردنی گۆشتی (کەر)ی ماڵی ڕێگری کرد و، مۆڵەتی بە خواردنی گۆشتی ئەسپ و ماینداً.

٢) ئیمامی موسلیم لە خاتوو(ئەسما)وە (خوای لێ ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە دەڵێت: (نحرنا على عهد رسول الله ﷺ فرسا فأكلناه ونحن بالمدينة) (رواه مسلم، كتاب الصيد/١٥٤١). واتە: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لەمەدینەدا ماینێکمان سەربڕی وخواردمان.

٣)(دوحیە) دەڵێ: بەپێغەمبەرم ﷺ گوت: (ألا أحمل لک حمارا على فرس، فينتج لک بغلا فتركبها؟ قال: إنما يفعل ذلک الذين لا يعلمون) (مسند الإمام أحمد٤/٣١١). واتە: ڕێگەم دەدەیت گوێدرێژێك لە ماینێك بپەڕێنم، بەشکو هێسترێکی بێ بۆئەملاو ئەولا سواری ببیت؟ فەرمووی: ئەوە کاری ئەو کەسانەیە نازانن.

﴿ ويخلق مالا تعلمون ﴾ بێ لەوانەیش شتی وا دروست دەکات کە تا ئێستا ئێوە پێتان نەزانیوون، ڕێتان پێ نەبردوون، وەکوچەندین جۆری تری گیانلەبەران و ئاژەڵ و هەرشتێکی تر ﴿ ٩: وعلى الله قصد السبيل ﴾ وەلە سەر خوایە ڕوونکردنەوەی ڕێگەی ڕاست و بانگکردن بۆی بە بەڵگەو سەلماندن.

(سوددی) ئەڵێ: مەبەست بەو ڕێیە، ڕێگاو ڕێبازەکەی دینی

وَتَحۡمِلُ أَثۡقَالَكُمۡ إِلَىٰ بَلَدٖ لَّمۡ تَكُونُواْ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلۡأَنفُسِۚ إِنَّ رَبَّكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴿٧﴾ وَٱلۡخَيۡلَ وَٱلۡبِغَالَ وَٱلۡحَمِيرَ لِتَرۡكَبُوهَا وَزِينَةٗۚ وَيَخۡلُقُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى ٱللَّهِ قَصۡدُ ٱلسَّبِيلِ وَمِنۡهَا جَآئِرٞۚ وَلَوۡ شَآءَ لَهَدَىٰكُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗۖ لَّكُم مِّنۡهُ شَرَابٞ وَمِنۡهُ شَجَرٞ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنۢبِتُ لَكُم بِهِ ٱلزَّرۡعَ وَٱلزَّيۡتُونَ وَٱلنَّخِيلَ وَٱلۡأَعۡنَٰبَ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ وَٱلنُّجُومُ مُسَخَّرَٰتُۢ بِأَمۡرِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُخۡتَلِفًا أَلۡوَٰنُهُۥٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي سَخَّرَ ٱلۡبَحۡرَ لِتَأۡكُلُواْ مِنۡهُ لَحۡمٗا طَرِيّٗا وَتَسۡتَخۡرِجُواْ مِنۡهُ حِلۡيَةٗ تَلۡبَسُونَهَاۖ وَتَرَى ٱلۡفُلۡكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿١٤﴾

ئیسلامە. ﴿ ومنها جائر ﴾ و هەیشیانە لارو چەوتە، مرۆڤ ناگەیەنێتە ئامانج، وەکو ئایین وبەرنامەکانی تر ﴿ ولو شاء لهداكم أجمعين ﴾ خۆئەگەر خوا ویستبای ڕێنموونیتان بکات بۆ ڕێ هەقو ڕاست کە، ئەوا پێکرا هەمووتانی ڕێنوێنی دەکردن، بەڵام هەڵبژاردنی ڕێگاکان دەخاتە بەر دەس مرۆڤ خۆی و، ئازادیشی دەکا بۆدیاریکردن و هەڵبژاردنی، بۆ ئەوەی نەبێتە زۆروزۆرکاری، وەکو لەئایەتێکی تردا ئەو هەقیقەتە دوویات دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولو شاء ربک لآمن من في الأرض كلهم جميعا).یان دەفەرموێ: (ولو شاء ربک لجعل الناس أمة واحدة ولا يزالون مختلفين..).

باران نیشانەی دەسەڵاتی خوایە:

﴿ ١٠: هو الذي أنزل من السماء ماء ﴾ خوا هەر ئەو زاتە دەسەڵاتدارەیە کە لە حەواوە ئاو دەنێرێتە خوارەوە لەشێوەی باراندا ﴿ لكم منه شراب ﴾ ئێوە لێی‌دەخۆنەوە،ئاوێکی خۆش

و شـیرین بۆخواردەنەوەتان دەشێ ﴿ ومنه شجر فيه تسيمون ﴾ هـەر لەوئـاوە دارودرەخت و گیا شـین دەبێ‌و، مەڕو ماڵاتیشـی لێ دەلەوەڕێنـن، بەتایبەتـی وشـترەکانتان ﴿ ١١ : ينبت لكم به الـزرع والزيتون والنخيل والأعناب ومـن كل الثمرات ﴾ هەر بەو ئـاوو بارانەوە کشـت وکاڵ و گـەنم و جـۆو و داری زەیتوون و، داری خورمـاو رەزتان بۆ دەروێنێ و سـەوزەکاو غەیرەز ئەوانیش لـە هەموو جۆرێکـی میوەجات ﴿ إن فى ذلک لآية ﴾ بەڕاسـتی لەوانەدا بەڵگەیەکی ئاشکرای مەزن هەیە بۆدۆزینەوەی خواو ددان نان بە دەسـەڵاتی خوادا ﴿ لقوم يتفكرون ﴾ بۆ هەر گەلێ بەوردی بیربکاتـەوە لـە دەسـەڵاتی ئەو، پاشـان بییـەوێ ددان بنێن بە یەکتای خوادا، ئەگینە خەڵکی لارو لاسار چ کەڵکێك وەردەگرێت لەوجۆرە شتانە؟.

شەوو رۆژو هەیڤ و خۆرو گژوو گیای بۆ رامکردن:

﴿ ١٢ : وسخر لكم اليل والنهار والشمس والقمر ﴾ هەرئەو زاتەیە شـەوو رۆژوخۆرو مانگی بۆ رامکردن ﴿ والنجوم مسخرات بأمره ﴾ گشـت ئەسـتێرەکانی تریش هەر بـە فەرمانی ئـەو رام کراون، زۆر بەئاسـانی بەئاسمانـدا دێـن و دەچن ﴿ إن فـى ذلک لآيات لقـوم يعقلون ﴾ بە راسـتی لەو شـتانەدا کۆمـەڵێ بەڵگەی مەزن هەیە بۆ گەلێ تێبگا. لەسـوورەتی (ئەعراف)یشـدا تەئکیدی ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (إن ربکم الله الذى خلق السموات والأرض فى‌سـتة أيام ثم استوى على العرش يغشـى اليل النهار يطلبه حثيثا والشـمس والقمر مسـخرات بأمره ألا له الخلـق والأمر تبارک الله رب‌العالمين)/٥٤ ﴿١٣ : وما ذرأ لكم فى الأرض مختلفا ألوانه ﴾ وە لەم زەوییەشدا چەندین شتی جۆراوجۆرو، رەنگ و تام لێکجیاوازی بۆ دروستکردوون، ئەگەرچی لە یەك ریشەیش بن ﴿ إن فى ذلک لآية لقوم يذكرون ﴾ بێ‌گومان لەوەشدا بەڵگەی گەورەو مەزن هەیە بۆ کۆمەڵ و خەڵکێـك بیر بکاتەوەو ئامۆژگاری وەرگرێ بۆ بەیەك دانانی خوای کار جوان.

زەریا و کێوو چۆم و ئەستێرە بەڵگەی بوونی خوان:

﴿ ١٤ : وهو الذى سـخر البحـر ﴾ هەر ئەو زاتە دەسـەڵاتدارەیە کەدەریای رامکرد ﴿ لتأكلوا منه لحما طريا ﴾ هەتا ئێوە گۆشتێکی ناسـکی تازەی لێ دەربهێنن و لێی بخۆن، لەماسـییەکانی سـوود وەر بگـرن و، بەدەر ئەوانیـش چەندین کەڵکی تـری لێ وەرگرن ﴿ وتسـتخرجوا منـه حلية تلبسـونها ﴾ هەتا مـرواری و مەرجان وهـەر شـتێکی تـری جوانـی لێ دەر بهێنن و، بیکەنە خشـڵ و بـەکار بێنن، وەك ئەم ئایەتەش ئەفەرمـوێ: (يخرج منهما اللؤلؤ والمرجـان)٢٢/٥٥ ﴿ وترى الفلک مواخر فيه ﴾ وە کەشـتییەکان بە چاوی خۆت دەبینی کە دێن و دەچن و بەسـنگیان ئاوی دەریا لەت دەکەن لە رۆیشـتندا ﴿ ولتبتغوا من فضله ﴾ وتا بەهۆیانەوە لـە نیعمـەت و رۆزی خوا بگەڕێن و کەڵـك وەر گرن و بازر گانی بکەن ﴿ ولعلكم تشكرون ﴾ وبەشکو سوپاسی خوا بکەن، لەسەر ئـەو هەموونیعمەت و بەهرانە پێی بەخشـیون ﴿ ١٥ : وألقى فى الأرض رواسـى ﴾ وە لەزەویـدا کێوە زۆر بـەرزو بڵندەکانی دانا وکردنییـە لەنگەرو مێـخ وزەوی پێ‌بەسـتنەوە ﴿ أن تميد بكم ﴾ تا ئێـوە نەلەرزێنێ‌و، بەئاسـانی بتوانن لەسـەری بژین و بگەنە مەبەسـتەکانی خۆتان و ڕێنوێن بن ﴿ وأنهارا وسبلا ﴾ وچەندین چۆم‌و ڕووبار و ڕێبازیشی‌نیشـان‌دان ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ بەشـکو ڕێی ژیانتان بدۆزنەوەو بەخۆشـی بژیـن ﴿ ١٦ : وعلامات ﴾ وە چەندین نیشـانەی تریشـی بۆ دانان، وەکو کێـوو گردۆڵکەو ئاوو هاوشـێوەی ئەوانـە بە رۆژدا، بۆ ئەوەی ڕێبواران لە وشـکانی و دەریادا ڕێیان پێ‌دەرکەن بۆ گەیشـتن بە ئامانج و مەبەستەکانیان ﴿ وبالنجم هم يهتدون ﴾ ئەوان بە ئەستێرەکانیش ڕێیان دەردەکرد لە تاریکایی شەودا.

﴿ ١٧ : أفمـن يخلـق كمن لا يخلق ﴾ دیارە ئەوانـە هەموو کاری خوان، دە ئاخۆ کەسـێك بتوانێ بـە دی بهێنێ و، مەیلی لەهەر شتێك ببێ بەئاسانی دروسـتی بکات، وەکو ئەوە وایە کە توانای دروسـتکردنی هیچ شـتێکی نەبێ و، نەتوانێ تەنانەتی شـتێکی سـادەیش دروسـت بکات؟ ﴿ أفلا تذكرون ﴾ ئایا ئیتر ئێوە بیر ناکەنـەوە و، پەندو ئامۆژگاری وەرناگرن؟ ﴿ ١٨ : وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها ﴾ ئەوانە کەمێك‌بوون لەنیعمەت و بەخششـەکانی خـوای گەورە، خۆ ئەگەر بتانەوێ گشـت نیعمەت و چاکەکانی خوا بژمـێرن، بۆتان ناژمێردرێـن ﴿ إن الله لغفور رحيم ﴾ خوای لەکارزان زۆر لێبووردەیە بەرامبەر بەدرێغییەکانتان، زۆریش دلۆڤان و میهرەبانە ﴿ ١٩ : والله يعلم ماتسـرون وما تعلنون ﴾ هەرشـتێ ئێوە بیشـارنەوەو، بە پەنامەکی و بەنهێنی بیکەن‌و، هەرشتێکیش دەر بخەن و بەئاشکرا ئەنجامی بدەن، خوا هەر دەیزانێ ﴿ ٢٠ : والذيـن يدعـون من دون الله لا يخلقون شـيئا ﴾ ئـەو بتانەش کە ئەوانە لەباتی خوا داوای هینانی خێرو، لادانی شـەڕو خراپەیان لێ‌دەکەن و دەیانپەرسـتن، قەت لێیان نایەت هیچ شـتێ دروست بکـەن ﴿ وهم يخلقون ﴾ وخۆیشـیان دروسـت دەکرێن، کەوابوو چۆن دەبنە خواو بپەرسـترین!! ﴿ ٢١ : أموات غير أحياء ﴾ خۆ مردوون و زیندوونیین ﴿ وما يشعرون أيان يبعثون ﴾ هەر هەستیش

ناکەن کەی پەرستیارەکانیان زینـدوو دەکرێنەوە، جا ئیتر چۆن داوای خێرو قازانجیان لێدەکرێت؟ لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (أتعبدون ماتنحتون، والله خلقكم وما تعملون/٩٥،٩٦).

بەدەر لە (الله) کەسی دی نییە:

﴿ ٢٢: إلهكـم إله واحد ﴾ پەرستراوی بە هەقی ئێـوە، تەنها پەرستراوێکی تـاك و تەنیایـە، بێشـەریك و بێهاوەڵـە و هەر خۆیەتی، ئەگەر چی کافرەکانیش پێیان سەیرە! وەکو لە جێیەکی تردا لە سـەر زاری ئەوان دەفەرموێ: (أجعل الآلهة إلها واحدا إن هذا لشـيء عجاب) یان دەفەرموێ: (وإذا ذكر الله وحده اشمأزت قلـوب الذين لايوءمنون بالآخرة، وإذا ذكـر الذين من دونه إذا هم يستبشـرون) ﴿ فالذيـن لا يؤمنـون بالآخرة ﴾ جـا ئەوانەی کە بـەرۆژی دوایی باوەڕ ناهێنـن ﴿ قلوبهم منكـرة ﴾ دڵیان نکوولی تەنیایی و وەحدانییەتی خوا دەکا ﴿ وهم مسـتكبرون ﴾ ولەگەڵ ئەوەیشـدا خۆ بەزل دەزانن لە شوێنکەوتنی هەق! ﴿ ٢٣: لا جرم أن الله يعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ راستەو هەقە، کە خوا دەزانێ و بەئاگایە بە گشـت ئەو شـتانە ئەوان لەخەڵك دەیشارنەوە، یان دەری دەبڕن و بەئاشکرا دەیکەن.

سـەرنجێك: بۆ ماناو مەبەسـت لەوشـەی(لاجرم): (خەلیل و (سیبویە)ی نەحوی دەڵێن: بەواتاو مانای(حقا) هاتووە، وەدەڵێن: ف((لا)) و((جرم)) كلمة واحدة، وعن الخليل أيضا أن معناها: لابد، ولامحالـة. وقال الزجـاج: لا) هاهنا نفـي، ورد لقولهم: إن الأصنام تغنيهم..) شـیاوی ئاماژە بۆکردنە وشەی(لاجرم) لە قورئاندا –لەم ئایەتانەدا– چوارجار هاتووە: (٢٣)ی و(١٠٩)ی (نەحل). (٤٣)ی (غافر). (٢٢)ی(هود).

﴿ إنه لا يحب المسـتكبرين ﴾ خۆ بە راسـتی خوا خۆشـی نایە لـە پێشـێلکەرانی هەق و راسـتی و، خەڵکانـی خۆبەزلزان، لە سـوورەتێکی تردا دەفەرمـوێ (إن الذين يسـتكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين).

لای خوانەناسان قورئان چیرۆکی پێشینانە:

﴿ ٢٤: وإذا قيـل لهـم مـاذا أنـزل ربكـم ﴾ وە هەر کاتـێ بەو هاوبەشـدانەرانە گوترابا: ئـەرێ پەروەردگارتان چی دابەزاندۆتە خـوارەوە؟ ﴿ قالوا أسـاطير الأوليـن ﴾ لە وەڵامە راسـتەکە خۆ دەبوێـرن و دەڵـێن: چیناردووە؟ هەرئەفسـانەو ئوسـتورەو پرو پاڵانتەی پیشینانی ناردووە، دیارە بۆیە ئەو قسانەش دەکەن، هەتا بە خەیاڵی خاوی خۆیان بتوانن خەڵك لە دینی ئیسلام وراستییەکان ڕێگری بکەن و، ئیسـلام بە شتێکی ئەفسانەو بێناوەڕۆك نیشانی کۆمەڵگـە بدەن!! ﴿ ٢٥: ليحملـوا أو زارهم كاملة يوم القيامة ﴾ ئەوقسـەیە دەکەن هەتا رۆژی قیامەت بـاری گوناهەکانی خۆیان بـە تەواوی هەڵگرن ﴿ ومـن أوزار الذين يضلونهم بغير علم ﴾ وە لە گوناهی ئەو کەسـانەش هەڵگرن کە بـە نەزانی و گێلانە و بێ

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

بەڵگە، ئەوان گومڕایان دەکەن، چونکە ئەوان سەرۆك و فەرماندەن و، ئەمانیش شـوێنکەوتوو خەڵەتاو ﴿ ألا ساء ما يزرون ﴾ هۆشیار بن! چ بارێکی نالەبارو خراپ هەڵئەگرن؟.

پێشینانیشیان هەر دەهۆ باز بوون:

﴿ ٢٦: قد مكر الذين من قبلهم ﴾ بە راستی ئەوانەش لە پێشیانەوە بـوون، هەروەکو ئەمانە فروفێڵیان لەگەڵ پەیامبەرەکانیاندا کرد بۆ لەناو بردونیان! ﴿ فأتى الله بنيانهم من القواعد ﴾ ئینجا خوا خانوو بەرەیانی لە بن هێنا ﴿ فخر عليهم السـقف من فوقهم ﴾ بەو شێوە کە سـەروو میچی خانووەکانیان بەسـەردا کەوت و گشت مردن، وەکـو لەجێگایەکی تـردا دەفەرموێ: (كلما أوقـدوا نارا للحرب أطفأهاالله..) یان دەفەرموێ: (فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا وقذف في قلوبهم الرعب..) ﴿ وأتاهم العذاب من حيث لا يشـعرون ﴾ وە لە شوێنێکەوە سزایان بۆ هات کە ئەوان هەستیان پێ نەدەکردو بە

خەیاڵیاندا نەدەهات ﴿ ٢٧: ثم يوم القيامة يخزيهم ﴾ **لە پاشان لە رۆژی قیامەتیشدا ریسوایان دەکاو، نهێنییەکانیان دەر دەخات، وەکو دەفەرموێ: (يوم تبلى السرائر..)** ﴿ ويقول اين شركائي ﴾ **وەخـوا ئەفەرموێ: ئەو هاوبەشانەی کە داتاننان بـۆم لەکوێن؟** ﴿ الذين كنتم تشاقون فيهم ﴾ **ئەوانەی کە ئێوە لەبەر ئەوان**

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوءٍ ۚ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ ۞ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٤﴾

ململانێ و دەمەقاڵێ و دژایەتیتان لەگەڵ پەیامبەراندا دەکرد ﴿ قال الذين أوتوا العلم ﴾ **ئەوانەی کەزانستی دونیاو قیامەتیان لایەو، دەزانن ئەنجام چۆن دەبێت و دەڵێن:** ﴿ إن الخزي اليوم والسوء على الكافرين ﴾ **ئەمرۆ ریسوایی و سزای ئابرووبەرو، حەیاچوون تەنهابـۆ کافرو بـێ باوەڕانە.** ﴿ ٢٨: الذين تتوفاهم الملائكة ﴾ **ئەوانەی کە فریشتەکان گیانیان دەکێشن** ﴿ ظالمي أنفسهم ﴾ **و ستەمکاری گیانی خۆیانن، واتە: موشریکن و هاوبەشیان بۆ خوا دادەنا** ﴿ فألقوا السلم ﴾ **ئینجا لەو کاتەدا بەناچاری ملکەچ و تەسلیم دەبن ودەڵێن:** ﴿ ماكنا نعمل من سوء ﴾ **ئێمە هەرگیز کاری ناپەسەندو خراپمان نەکردووە لە دونیادا! لە قیامەتیشدا بۆ خۆ دزینەوە لە تاوانی شیرك دەڵێن: (والله ربنا ماكنا مشركين) یان بە سوێند جەخت دەکەنەوە لەسەر رازی کردنی خوای باڵادەست، وەك خۆی لە سەر زاری ئەوان دەفەرموێ: (يوم يبعثهم الله جميعا فيحلفون له كما يحلفون لكم) جا خوای کارزان دەفەرموێ:** ﴿ بلى إن الله عليم بما كنتم تعملون ﴾ **بەڵێ، بێگومان خوا خۆی چاك دەزانێ بەوەی کردووتانە** ﴿ ٢٩: فادخلوا أبواب جهنم ﴾ **دەسا هەمووتان لە دەرگاکانی دۆزەخەوە بچنە جەهەندەم، هەریەکە بەپێی تاوان و گوناحی خۆی ولە دەرگای خۆیەوە** ﴿ خالدين فيها ﴾ **بە هەتاهەتاییش لەوێ بمێننەوە** ﴿ فلبئس مثوى المتكبرين ﴾ **جاجێگەی خەڵکانی لووتبەرز و خۆبەزلزان -لە ئاستی خوا پەرستیدا- زۆر خراپ و ناهەمووارە، لەم ئایەتەشدا هەرجەخت لە سەر ئەوە دەکاتەوە کە دەفەرموێ: (لايقضى عليهم فيموتوا ولا يخفف عنهم من عذابها..) یان دەفەرموێ: (النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ويوم تقوم الساعة أدخلوا آل فرعون أشد العذاب).**

هەرچی باشی تەواوە خوا ئەوە دەنێرێ:

﴿ ٣٠: وقيل للذين اتقوا ﴾ **وە بە خەڵکانی خۆپارێز دەگوترێ:** ﴿ ماذا أنزل ربكم ﴾ **پەروەردگارتان چی بەخەڵات بۆ پێغەمبەرﷺ ناردە خوارێ** ﴿ قالوا خيرا ﴾ **دەڵێن: هەرچی باشە ئەوەی ناردووە** ﴿ للذين أحسنوافي هذه الدنيا حسنة ﴾ **جا بۆ ئەوانەی لەم ژیانی دونیایەدا ئاکاری چاکیان کردووە، پاداشتی باش و چاکیان بۆ هەیە** ﴿ ولدار الآخرة خير ﴾ **خۆبەراستی خانەو ماڵی دوا رۆژ زۆر باشترە بۆیان** ﴿ ولنعم دار المتقين ﴾ **و بێگومان خانەی پارێزگاران چاكخانەیەکە** ﴿ ٣١: جنات عدن ﴾ **کەچەند باخ و بەهەشتێکی مانەوەیە** ﴿ يدخلونها ﴾ **و بەدڵخۆش وشادییەوە دەچنە ناویەوە** ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ **چەند چۆم و رووباریش بە ژێردارەکانیدا دەڕوا** ﴿ لهم فيها ما يشاؤن ﴾ **هەر شتێك ئارەزو بکەن، بێ عەزیەت و نارەحەتی، لەوێ دەستیان ئەکەوێ، وەکو دەفەرموێ: (و فيها ما تشتهيه الأنفس و تلذ الأعين وأنتم فيها خالدون)** ﴿ كذلك يجزي الله المتقين ﴾ **ئاوا خوا پاداشت دەدات بە پارێزکاران، دەسا ئێوەیش ئاکارچاکبن** ﴿ ٣٢: الذين تتوفاهم الملائكة طيبين ﴾ **ئەوانەی کە فریشتە گیانیان ئەکێشنو دڵشادو خۆشحاڵنو لەدونیا پاکو چاك کاریان کردووە،** ﴿ يقولون سلام عليكم ﴾ **پێیان ئەڵێن: سڵاوتان لەسەربێت** ﴿ أدخلوا الجنة بما كنتم تعملون ﴾ **دەفەرموون بە هۆی ئەو کردەوە چاکانەوە کردتانن بچنە بەهەشتەوە** ﴿ ٣٣: هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة أو يأتي أمر ربك ﴾ **ئاخۆ ئەوانە کە هەر خەریکی بێدینی و لاسارین، بێجگە لەوە کە فریشتەکان بێنە لایان و، گیانیان بکێشن، وە یان فەرمانی سزای پەروەردگاریان بۆ بێت، چاوەڕوانی چی بن؟** ﴿ كذلك فعل الذين من قبلهم ﴾ **ئەوانەش کە لە پێش ئەمانەوەبوون هەر وەکو ئەمان هەر ئەو کارە ناپەسەندانەیان کرد،**

بۆیـە دەرەنجام دووچاری سـزای شـیاو بە خۆیان بـوون ﴿ وما ظلمهم الله ﴾ خۆخواش سـتەمو ناحەقی لێ نە کردن کە سزای‌دان ﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵکو خۆیان ستەمیان لە خۆیان کردو، لـە پێغەمبەرەکان یاخی بوون و، هاوبـەش و هاوەڵیان بۆ خوا دانا! ﴿ ٣٤: فأصابهم سيئات ما عملوا ﴾ ئەوجا تۆڵەی کارو کردەوە خراپەکانـی خۆیانیان تووش بوو ﴿ وحاق بهم ما كانوا به يستهزئون ﴾ وە ئەو سـزایەی گاڵتەیان پێ‌دەکـرد ئابلۆقەی دان لەتۆڵەدا، لەقیامەتیشدا پێیان دەگوترێت: (هذه النار التى كنتم بها تكذبون) ﴿ ٣٥: وقال الذين أشـركوا ﴾ وە ئەوانەی هاوبەشـیان بۆخـوا دانا، بۆخۆ قوتارکردن لەو سـزایە دەڵێن: ﴿ لو شـاء الله ما عبدنا من دونه من شـئ نحن ولا آباؤنا ولا حرمنا من دونه من شـئ ﴾ ئەگەر خوا ویسـتبای کە هەر ئەو بپەرستین و، کەسێکی تر نەپەرسـتین، ئیتر نە ئێمەو نە بـاوو باپیرانمان غەیری ئەومان نەدەپەرسـت، وە نەمان دەتوانی بێ فەرمان و مۆڵەتی‌خۆیشـی، هیچ شـتێك حەرام و یاسـاغ بکەیـن! ﴿ كذلك فعـل الذين من قبلهم ﴾ بەڵێ ئەو کەسانەش کەلە پێش ئەمانەوە بوون هەر ئەوەیان دەگوتـوو، هەر ئاواشـیان دەکـرد ﴿ فهل على الرسـل إلا البلاغ المبيـن ﴾ ئایا پێغەمبەران جگە لە راگەیاندنێکی ئاشـکراو روون، شـتێکی تریان لەسـەرە؟ واتە: پێغەمبەران غەیرەز راگەیاندنێکی ئاشکرایان لە سەر نییە، وەك پرسینەوەو سزادان ﴿ ٣٦: ولقد بعثنا فى كل امة رسولا ﴾ بەڕاستی بۆ ناو هەموو ئوممەت و نەتەوەیەك لەهەمـوو سـەردەمێکدا پایەمبەرێکمان نـاردووە ﴿ أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت ﴾ بۆ ئەوە پێیان بڵێ: تەنها خوا بپەرسـتن و، لە(تاغووت) و یاسا پوچەڵەکان دووربن.

بـەڵێ ئەو دووخاڵە: (خوا پەرسـتن و، وەلانانی تاغووت) کەهەر پێغەمبـەرەی داویەتـی بەگوێـی ئوممەتەکەی خۆیدا ئەسـاس و بناغەی گشـت ئایینەکانو دینی ئیسلامیشـە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وما أرسـلنا من قبلك من رسـول إلا نوحى إلية أنة لاإلـة إلاأنا فاعبـدون) ﴿ فمنهم من هـدى الله ﴾ بازێکیان خوای دلۆڤان خۆی رێی نیشان‌دان، چونکە ئامادەو شیاو بوون ﴿ ومنهم مـن حقت عليه الضلالة ﴾ هی وایشـیان هەبوو بەهۆی لاسـاری خۆیانەوە لارێی و گومڕایی بۆ برایەوە ﴿ فسيروا فى الأرض ﴾ جا ئادەی بەسـەر زەویدا بچن و بگەڕێـن ﴿ فانظروا كيف كان عاقبة المكذبيـن ﴾ وببینن و بنوارن چارەنووسـی ئەوانـەی کە بڕوایان نەهێنـا و، پەیامبەرەکانیان بە درۆزن دانا چۆن بوو؟ لەجێگایەکی دیکـەدا دەفەرمـوێ: (دمـر الله عليهـم وللكافريـن أمثالها) یان دەفەرمـوێ: (ولقد كذب الذين من قبلهم فكيف كان نكير) ﴿ ٣٧: إن تحـرص علـى هداهم ﴾ هەرچەنـدە تۆ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ هەوڵ بدەیت و سـووربیت بۆ بـڕوا هێنـان و ڕێنماییان، کەڵکی نابێ بۆیان، چونکـە ئەوانە لارێ و گومڕان ﴿ فإن الله لايهدى من يضـل ﴾ بە ڕاسـتی خوایش ڕێنوێنی کەسـێك نـاکات کە خۆی ڕێگەی گومڕایی هەڵبژێرێ بۆ گومڕابوونی خۆی و، چەواشەکردنی

وَقَالَ ٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْ لَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَا عَبَدۡنَا مِن دُونِهِۦ مِن
شَيۡءٖ نَّحۡنُ وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمۡنَا مِن دُونِهِۦ مِن شَيۡءٖۚ كَذَٰلِكَ
فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ فَهَلۡ عَلَى ٱلرُّسُلِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ
﴿٣٥﴾ وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ
وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ
حَقَّتۡ عَلَيۡهِ ٱلضَّلَٰلَةُۚ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ
كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِن تَحۡرِصۡ عَلَىٰ هُدَىٰهُمۡ
فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَن يُضِلُّۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٣٧﴾
وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ لَا يَبۡعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُۚ بَلَىٰ
وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٨﴾
لِيُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِي يَخۡتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّهُمۡ
كَانُواْ كَٰذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوۡلُنَا لِشَيۡءٍ إِذَآ أَرَدۡنَٰهُ أَن نَّقُولَ
لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْ
لَنُبَوِّئَنَّهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٗۖ وَلَأَجۡرُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَكۡبَرُۚ لَوۡ كَانُواْ
يَعۡلَمُونَ ﴿٤١﴾ ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

خەڵکـی، وەکو دەفەرموێ: (ومن يـرد‌الله فتنتة فلن تملك له من الله شـيئا) ﴿ ومالهم من ناصرين ﴾ وە هیچ یارو پشتیوانێکیشـیان بۆ نابێ و، دەسـەڵاتی تەواو هی خوا دەبێ، لەشـوێنێکی تردا بۆ دووپاتکردنـەوەی دەفەرموێ: (ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالميـن) ﴿ ٣٨: وأقسـموا بـالله جهد أيمانهـم ﴾ وە بە هەرچی توانیان بوو سوێندیان خوارد ﴿ لايبعث الله من يموت ﴾ کە ئەوەی دەمـرێ قەت خوا زیندووی ناکاتەوە، دیارە بەلای عەقڵ و ژیری ئەوانـەوە زیندوو بوونەوە کارێکی نەگونجـاوە! ﴿ بلى وعدا عليه حقا ﴾ نا.. وانییە، بەڵکـو خوا مردوان زیندوو ئەکاتەوە، چونکە بەڵێنی لەسـەر داوە و براوەتەوە ﴿ ولكن اكثر الناس لا يعلمون ﴾ بـەلام زۆربەی ئـەو خەڵکە جاحیڵـن و نازانـن بەڵێنی خوا بە زیندووبوونەوە هەق وراستە ﴿ ٣٩: ليبين لهم الذى يختلفون فيه ﴾ مردوان زیندوو دەکاتەوە تـا ئەوەی ئەوان جیاوازی و، ناکۆکییان تێیـدا هەبوو، بۆیان ڕوون بکاتەوە، واتـە: بۆ ئەوەی دەری بخا

زیندوبوونەوەو هەرچی‌تر ئەوان جیاوازیان تێیدا هەبوو بە راسـت دەرچوو ﴿ ولیعلم الذین کفروا ﴾ وبا ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕن چـاك بزانن ﴿ أنهم کانوا کاذبین ﴾ کە بێگومان درۆزن بوون کە ئەیانگـوت مردوو زیندوو نابێتەوە، ئەنجا پاش ئەوە فریشـتەکان پێیـان دەڵێن: (هذه النـار التی کنتم بها تکذبون، أفسـحر هذا أم أنتم لاتبصـرون، إصلوها فاصبروا أولا تصبروا سـواء علیکم إنما تجـزون ماکنتـم تعملون) ﴿ ٤٠: إنمـا قولنا لشـئ إذا أردناه ﴾ مـردوو چۆن زیندوو نابێتەوە، خۆ ئێمە کاتێ بمانەوێ هەر شـتێ بکەین، قسـەمان هەر ئەمەیە ﴿ أن نقول له کن فیکون ﴾ کەپێی بڵێین: ببە، دەسـت بەجێ ئەویـش دەبێ و دێتە دی، ئیتر هیچ ناڕەحتییەکی تێدا نییە بۆمان، دیارە قیامەتیش یەکێکە لەوشـتانە کەزۆر بەئاسـان دەبن، لەسوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (وما أمرنا إلا واحدة کلمح بالبصـر) یان دەفەرموێ: (ماخلقکم ولا بعثکم إلا کنفس واحدة..).

کۆچبەرانی ڕێی خوا:

﴿ ٤١: والذین هاجروا فی الله من بعد ماظلموا ﴾ وە ئەو کەسانەیش کە لە بەر خوا وڵات و نیشـتمانی خۆیانیان بەجێ هێشـت،پاش ئەوەکـە ناهەقی و سـتەمیان لێکراو ئـازار دران، واتە: ئەوانەی کۆچیـان کـرد بۆ (حەبەشـە) ﴿ لنبؤنهم فی الدنیا حسـنة ﴾ بە تەئکید ئێمەیش هەر لە دونیادا لەجێگایەکی چاکدا نیشـتەجێیان دەکەیـن، ئەوەبـوو بـۆ دواییهاتنـە (مەدینـە)و، خەڵکەکەی پێشوازیەکی گەرم و گوڕیان لێکردن وحەوانیانەوە ﴿ ولأجرالآخرة أکبـر لـو کانوا یعلمـون ﴾ دڵنیابن پاداش ومزەی ئـەو دونیا زۆر باشـترو گەورەتر ئەبێ لە پاداشـی دونیا، ئەگەر دوا کەوتووان لە هیجرەت زانیبایان ﴿ ٤٢: الذین صبروا ﴾ کۆچبەران ئەوانەبوون کە لەسەر جێهێشتنی زێدو شارو هەموو شتێك لەبەر خوا ئارامیان گـرت ﴿ وعلی ربهم یتوکلون ﴾ و تەنها هـەر بە پەروەردگاریان پشـت دەبەستن،بۆیە توانیان وڵات و نیشـتمان وسامان و خزم و کەس وکاریان جێهێڵن.

پێغەمبەران هەموو لە پیاوان بوون:

(ئیبن عەبباس) ئـەڵێ: خوای جوانـکار هەر کـە پێغەمبەرمان (موحەممـەد)ی ﷺ نارد، عەرەبەکان نکـوولی و ئینکارییان کردو گوتیـان: چۆن دەبێ لە نێوبەرەی ئینسـاندا پێغەمبەر بنێردرێ! چونکـە بـە لای ئەوانەوە پێغەمبـەر هەردەبێ فریشـتە بێ، جا ئەوەبوو خوا لە سوورەتی (یونس) دا فەرمووی: (أکان للناس عجبا أن أوحینا الی رجل منهم..) لەم سوورەتەشـدا دەفەرموێ: ﴿ ٤٣: وما أرسـلنا من قبلك إلا رجالا نوحی إلیهم ﴾ وە لە پێش تۆیشدا ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەر پیاومان کردۆتە پێغەمبەرو سـروشمان بۆ کردووە، واتە: پێغەمبەران لە فریشـتە و لەهیچ دروسـتکراوێکی تـر نەنێردراون، بەڵکو هەر لەئادەمزاد وجنسی‌ئینسـان بوون، لە جێگایەکی‌تردا جەخت لە سـەر ئەوە دەفەرموێ: (وما أرسلنا من قبلك إلا رجالا نوحی إلیهم من أهل القری..) ﴿ فاسألوا أهل الذکر إن کنتـم لا تعلمون * ٤٤: بالبینـات والزبر ﴾ جائەگەر ئێوە ئەو راستیەتان نەزانیوەو نکوولی دەکەن، دەسا فەرموون لەو جوولەکەو فەلانەی زاناو بەئاگان لە بەڵگەو کتێبەکان بپرسـن، چونکە ئەوان بـە ئاگان و چاك ئەزانن کە ئێمە لە پیـاوان نەبێ پێغەمبەرانمان نەنـاردوون؟ ﴿ وأنزلنا إلیـك الذکر ﴾ وا بۆ تۆش ئەم قورئانەمان دابەزاندە خوارێ ﴿ لتبین للناس ما نزل إلیهم ﴾ بۆ ئەوەی بۆ ئەو خەڵکە روون بکەیتەوە ئەوەی بۆیان دابەزێنراوە لە یەکخواپەرستی و شـەرع وحەڵاڵ و حەرام..هتد ﴿ ولعلهم یتفکرون ﴾ وە بەشـکو بیربکەنەوەورێنما ببن.

ئاخۆ فێڵبازان لەقاری خوا ئەمینن؟

﴿ ٤٥: أفأمن الذین مکروا السـیئات أن یخسف الله بهم الأرض ﴾ ئایا ئەوانەی کە پیلانەکانیان رێكخستبوو بە نیازی لەناو بردن و کوشـتنی پەیامبەر ﷺ ئاخۆ دڵنیان لەوەی کە خوا نوقمی زەوییان ناکات، وەکـو قاروونی نقومکرد؟ ﴿ أو یأتیهم العذاب من حیث لا یشعرون ﴾ یان لە لایەکەوە سزایان بۆ بێت کە ئەوان هەر هەستی پێ نەکەن؟ واتە: ئەو لارێ بوونی ئەوانە، هەر ئەوەی شـایەنە، ئەگەر حیلم و حەوسەڵەی خوا نەبوایە، بۆیە لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (ءأ منتم من فی السماء أن یخسف بکم الأرض فإذا هی تمـور)﴿ ٤٦: أو یأخذهـم فی تقلبهم ﴾ یان لە ڕێی جم وجووڵ و گەشـت و گەڕیانـدا بۆ بازرگانـی و رزق ورۆزی قاریان لێ بگرێ؟ ﴿ فما هم بمعجزین ﴾ نەشتوانن خوا دەستەوسان بکەن و، خۆیان دەرباز بکەن، وەکو لە سـوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (أو أمن أهل القری أن یأتیهم بأسنا بیاتا وهم نائمون، أو أمن أهل القری أن یاتیهم بأسـنا ضحی وهم یلعبون) ﴿ ٤٧: أو یأخذهم علی تخوف ﴾ یان لە کاتی ترس و چاوەڕوانی کردنی قاردا بیانگرێ؟ ﴿ فإن ربکم لرؤف رحیم ﴾ جا بێگومان پەروەردگارتان لەگەڵ ئەو هەموو دەسـەڵاتە دا زۆر بەسۆزو میهرەبانە، بۆیە پەلە ناکاو سزاتان دوا ئەخات بۆ رۆژی خۆی، پێغەمبەریش دەفەرموێ: ((إن الله لیملی للظالم حتی إذا أخذه لم یفلته)) (متفق علیه).

هەموو شتێ سوژدە بۆ خوا دەبا:

﴿ ٤٨ : أو لم یروا إلى ماخلق الله من شئ ﴾ ئاخۆ ئەوانە تەماشای هەر شتێ لە دروست کراوەکانی خوایان نەکردووە (دارو درەخت و کێوو..هتد) ﴿ یتفیؤا ظلاله عن الیمین والشمائل ﴾ چۆن سێبەرەکەی لە راستەوە بۆ چەپ دەگەرێ، جارێ زۆر دەبێ و، جارێکیش کەم دەبێتەوە ﴿ سجدا لله ﴾ کرنووش و سوژدەش بۆ خوا دەبەن؟ ﴿ وهم داخرون ﴾ لە حاڵێکدا ملکەچ وتەسلیمن بەدەسەڵاتی خوا، واتە: هەموو بوونەوەر لەبەر دەستی دەسەڵاتی خوای گەورەدان و، بیانەوێ، یان نەیانەوێ وجوودەکەیان شایەتی بوون و دەسەڵاتی بێسنووری ئەو دەدەن ﴿ ٤٩ : ولله یسجد ما فی السموات وما فی الأرض من دابة والملائکة ﴾ هەموو ئەو خزۆك و رەوەندانەی کە لە ئاسمانەکان و زەیدان و، فریشتەکانیش بەهەمیشەیی سوژدە بۆ خوا دەبەن ﴿ وهم لا یستکبرون ﴾ و عەیبیشیان لێنایەو، خۆ بەزلیش نازانن، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ولله یسجد من فی السموات والأرض طوعا وکرها وظلالهم بالغدو والآصال) ﴿ ٥٠ : یخافون ربهم من فوقهم ﴾ هەردەم لە دەسەڵات وقاری ئەو پەروەردگارەیان دەترسن لەسەروویانەوە سزایان بۆ بنێرێ، ﴿ ویفعلون ما یؤمرون ﴾ و هەرشتێکیشیان پێ بسپێردرێ بێ ملەجەرێ جێبەجێی دەکەن.

دەبێ خوا بەتاك و تەنیا بپەرسترێ:

﴿ ٥١ : وقال الله لا تتخذوا إلهین اثنین ﴾ خوا دەفەرموێ: هەرگیز دوو خوا مەگرن و مەپەرستن ﴿ إنما هو إله واحد ﴾ چونکە بێگومان پەرستراوی ئێوە هەر یەك پەرستراوی تاك و تەنیایە ﴿ فإیای فارهبون ﴾ جا کەواتە هەر لە منیش شەرم بکەن و بترسن ﴿ ٥٢ : وله مافی السموات والأرض ﴾ هەرشتێ لە ئاسمانەکان و زەویدا هەن هەر موڵکی ئەون ﴿ وله الدین واصبا ﴾ فەرمانبەرێتی بەپۆختی هەرشایەنی ئەوە ﴿ أفغیر الله تتقون ﴾ جا ئایا ئیتر ئێوە لە غەیری خوا ئەترسن؟ لە سوورەتێکی دیکەدا دەفەرموێ: (أفغیر دین الله یبغون وله أسلم من فی السموات والأرض طوعا وکرها وإلیه یرجعون) ﴿ ٥٣ : وما بکم من نعمة فمن الله ﴾ هەر رزق و رۆزی و نیعمەتێکتان هەبێ، هەرلە لایەن خواوەیە ﴿ ثم إذا مسکم الضر فإلیه تجئرون ﴾ دواییش ئەگەر تووشی هەر زیانێکیش ببن، هەر بۆ لای ئەو هاوارو پەنا دەبەن و دەپارێنەوە ﴿ ٥٤ : ثم إذا کشف الضر عنکم ﴾ پاشان هەر کە ئەو زیانەشتان لێ لا ببا ﴿ إذا فریق منکم ﴾ خێرا دەستەیەکتان ﴿ بربهم یشرکون ﴾ شەریك و هاوەڵ بۆ پەروەردگاریان دائەنێن و! هەموو شتێکیان لەبیر دەچێتەوە ﴿ ٥٥ : لیکفروا بما آتیناهم ﴾ هەر لەبەر ئەوە کە ناشکوری ئەو گشت نازو نیعمەتانە بکەن پێمان داون ﴿ فتمتعوا فسوف تعلمون ﴾ دەسا ڕابوێرن بۆ خۆتان، جا دوایی زۆر ناخایەنێ دەزانن چیتان ئەوقە ئەبێت.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ ۚ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخْسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِى تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَىٰ مَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ يَتَفَيَّؤُا۟ ظِلَٰلُهُۥ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَٱلشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَٰخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴿٥٠﴾ ۞ وَقَالَ ٱللَّهُ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ إِلَٰهَيْنِ ٱثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَإِيَّٰىَ فَٱرْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَهُ ٱلدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ ٱلضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾

بەشێکی بژێوییان دەدەنە بتەکان:

﴿ ٥٦ : ویجعلون لما لا یعلمون نصیبا مما رزقناهم ﴾ ولەو رزقو بژێویە پێمان دابوون بەشێکیان دادەنا بۆ ئەو بتانەی کە هیچ نازانن و، قازانجو سوودێکیشیا نییە! ﴿ تالله لتسالن عما کنتم تفترون ﴾ وەسوێند بە خوا بەرامبەر ئەو درۆ هەڵبەستنەتان پرسیارتان لێ دەکرێت ﴿ ٥٧ : ویجعلون لله البنات ﴾ وبۆ خوا کچانیان دادەنا، واتە: وایان دەزانی فریشتەکان کچانی خوان! ﴿ سبحانه ﴾ پاك و خاوێنی و بێخەوشی لەوشتانە ئەوان دەیڵێن هەر بۆ خوایە ﴿ ولهم ما یشتهون ﴾ بۆ خۆشیان ئەوەی حەزیان لێ هەبوو دایان دەدەنا، واتە: کوڕ، لە سوورەتێکی تردا بۆ سەرزەنشتکردنیان دەفەرموێ: (ألکم الذکر وله الأنثى، تلك إذا قسمة ضیزى) یان دەفەرموێ: (ألا إنهم من إفکهم لیقولون ولدالله وإنهم لکاذبون، أصطفى البنات على البنین، مالکم کیف تحکمون) ﴿ ٥٨ : وإذا بشر

أحدهـم بالأنثى ﴾ هەر کاتێکیش مژدەو هـەواڵی کچێ بەیەکێکیان بـدرێ ﴿ ظـل وجهه مسـودا ﴾ دەبینی دەم و چـاوی ڕەش هەڵ دەگەڕێ ﴿ وهو كظيم ﴾ دەروونیشـی بەرامبەر بەخوا پڕە لە قارو ڕك و، پییـش دەخواتەوە خەریکە دەتەقێتــەوە، هەر لەبەر ئەوە کچی داوەتێ! ﴿ ٥٩: يتوارى من القوم من سـوء ما بشـر به ﴾

لِيَكْفُرُوا بِمَآ ءَاتَيْنَـٰهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ تَٱللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ ٱلْبَنَـٰتِ سُبْحَـٰنَهُۥ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِٱلْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُۥ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَٰرَىٰ مِنَ ٱلْقَوْمِ مِن سُوٓءِ مَا بُشِّرَ بِهِۦٓ أَيُمْسِكُهُۥ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُۥ فِى ٱلتُّرَابِ أَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ مَثَلُ ٱلسَّوْءِ وَلِلَّهِ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَـٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَـْٔخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ ٱلْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَٱللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَـٰنُ أَعْمَـٰلَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِى ٱخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

لە ناخۆشـی وخراپی ئـەو مژدەیەی پێـی دراوە، لەخەڵك خۆی دەشـارێتەوەو، حەز ناکات ببینن ﴿ أيمسكه على هون ﴾ نازانێ ئاخۆ لە سـەر سـووکی وشـەرمەزاری ڕای گرێ و بەخێوی بکا؟ ﴿ أم يدسـه في التراب ﴾ یان بیخاتە ژێر خۆڵـەوەو زیندەبەچاڵی بـکات؟ ﴿ ألا سـاء ما يحكمـون ﴾ چاك بزانـن! بڕیارێکی زۆر خراپ دەدەن کاتێ کیژ دەدەن بەخواو، بۆ خۆیانیش کوڕ! ﴿ ٦٠: للذين لا يؤمنون بالآخرة مثل السـوء ﴾ بۆ کەسـانەی کە بڕوایان بـەڕۆژی دوایی نییە، وێنەو سـیفەتێکی خراپیـان هەیە، واتە: حەزکردن لە کوڕان و ڕکبوون لە کچان ﴿ ولله المثل الأعلى ﴾ خۆ مەسـەل و وەسـفی بەرزو بڵندیش بۆ خوایە: (بێ نیازی لە منداڵ ولەهەموو شـتێك) ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە باڵادەست و دەسەڵاتدارو کاربەجێ و هەموو کارێکی دروست و ڕەوایە.

بـەڵێ.. سـووك وچرووك تەماشـاکردنی ژنـان، وە نەبێ تەنها هــەر لەنـاو عەرەبەکانی سـەردەمی نەفامییدا باوبووبـێ، بەڵکو لەنێو ئەوانەیشـدا کەخۆیان بە پێشـکەوتوو خاوەن شارستانییەت دەزانن، حاڵی‌ژنان لەلایان کەمتر نییە لەوانەی سـەردەمی نەفامی کۆن، بۆیە دەڵێین هەر ئیسلام بوو پلەو پایەو کەسێتی ژنانی بەرز کـردەوەو، گەیاندیە ئەو جێگایە کەپێغەمبەر ﷺ بفەرموێ: ((إنما النسـاء شقائق الرجال))، وە بەسـەدان وشەی جوان و پرشنگداری تر، پلەو پایەی ئافرەت دەنرخێنێ دەیخاتە پاڵ پیاو، ئیسلام هەر کەهات ڕایگەیاندو فەرمووی: (ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف) بەم وتەی پیرۆزەی خوایە مافی ژنانی دیاری کردو نرخاندی، ئەمە بەو شـێوەیە، لەولایشـەوە لەپێش چاوی عەرەبەکانەوە پێغەمبەر ﷺ دەسـتی خاتـوو (فاتیمـە)ی کچی دەگـرت و ماچی دەکرد، لەکاتێکا کە ئەوان کچانیان زیندەبەچاڵ دەکرد، وە هەروەها کاتێ خاتوو (فاتیمە) بهاتبا بۆلای پێغەمبەر ﷺ لەبەری هەڵدەسـایەوە، وەکاتێکیش لەسەفەر دەگەڕایەوە سەردانی ئەکرد.. بەڵام بەداخەوە تا ئێسـتایش ژن وەکو پێویست نەگەیشتۆتە جێگەی شیاوی خۆی و، ئەو یاسـایانەش ئێسـتا باسـی مافی ژنان دەکەن هەر لەسەر کاغەز ماونەتەوە و، موسـڵمانانیش جۆرە بۆچوون و تەسـەورێکی تایبەتیـان هەیە، خـۆ ئەوروپاو وڵاتانی تریـش لەپێش چاوەوەن کە چۆن ئافرەتیان کردووە بە بووکە شووشـە لەچێشتخانەو جێگا بازرگانی و، گەشـت و گەڕانەکاندا بەوێنەو نیگار دەیرازێننەوە، وە چۆن لـە مەلەوانگەکاندا لەزەتی لێ وەرئەگیردرێ، وە لەهوتێل و موتێلەکاندا چۆن پرو پاڵانتە بڵاو ئەکرێتەوە بە وێنەی ئافرەتەوە بۆ پێشکەشـکردنی خزمەتی میوانەکانیان؟! دەخوازم دەستەیەکی پسـپۆڕو خاوەن ویژدان دابنرێن بۆتوێژینـەوەو لێکۆڵینەوە لە مافی ژنان و مەسـەلە گرنگە کانی ژنان لەئیسـلامدا، هەتا بەکوێرانە، وەیـان بە نەزانین، وەیان بە دوژمنایەتی موسـڵمانان لێرەو لەوێ ئیسلام تاوانبار نەکرێ.

بەزوویی خواگیر نابن:

﴿ ٦١: ولـو يؤاخذ الله الناس بظلمهم ﴾ ئەگەر بە هۆی سـتەم و لە سـنوور دەرچوونەوە خوای کارجـوان خەڵکان بگرێ ﴿ ماترك عليها من دابة ﴾ ئەوا هیچ ڕەوەندەو گیانلەبەرێکی بەسەر زەویەوە نەدەهێشت، چونکە بەرامبەر فەرمان و نیعمەتەکانی خوا، مرۆڤ بە سروش لارو لاسـارە ﴿ ولكن يؤخرهم إلى أجل مسمى ﴾ بەڵام هەتـا ئاکامێکی دیارییکراو بۆیان، دوایـان دەخاو دەیان هێڵێتەوە ﴿ فإذا جاء أجلهم لايسـتأخرون ساعة ولا يستقدمون ﴾ ئینجا کە ئاکامیشـیان هات، تەنها ساتێك پاش و پێش ناکەن لێی ﴿ ٦٢: ويجعلـون لله ما يكرهون ﴾ وە هەرشـتێ خۆیان پێیان ناخۆشـەو

حـــەزی لیٚ ناکەن دایدەنـێن بۆخوا ودەیکەنە هاوبەشـی، ئەوەتا بڕیـاری کـچ دەدەن بـۆ خوا، کەچی خۆشـیان لێـی ڕائەکەن! ئەوەتە شـەریکی بۆ دادەنین، کەچی خۆیان لە شەریك ڕادەکەن! ﴿ وتصف ألسنتهم الكذب ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا زمانیان گۆ بەدرۆ دەکا ودەڵێت: ﴿ أن لهم الحسنى ﴾ کە پاشە ڕۆژی چاك و باش -بە بۆ چوونی خۆیان- هەر بۆ ئەوانە! ﴿ لاجرم أن لهم النار ﴾ بێگومان ئەو قسەیانە وانییە، بۆ ئەوان هەر ئاگری دۆزەخ هەیە، نەك پاشـەڕۆژی چـاك وەك خۆیان دەڵێن ﴿ وأنهـم مفرطون ﴾ سـەرەڕای ئەوەیش پێشی خەڵکانی‌تر دەخرێن و بەپەلە ڕەوانەی دۆزەخ دەکرێن و، لە وێ بێ‌سـەرو شـوێن دەبن و لە بیر دەکرێن ﴿ ٦٣: تالله لقد أرسـلنا إلى أمم من قبلك ﴾ سوێند بەخوا بەرلە تۆیـش گـەلیٚ پێغەمبەرمان ناردەلای چەند هـۆزو نەتەوەیەك، بۆ ڕێنمایی و شـارەزاکردونیان لەرێی ڕاسـت ﴿ فزين لهم الشـيطان أعمالهـم ﴾ جا شـەیتان کارو کـردەوە خراپەکانیانی لا شـیرین کردن، بەرهەڵسـتی پەیامبەرەکان وەسـتان ﴿ فهو وليهم اليوم ﴾ جا ئەمڕۆش، واتە: لە دونیادا هەر ئەوە دۆست و یارمەتیدەریان، دیارەکە شەیتانیش چ یارمەتیدەرێکی نالەبارو خراپە ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ ولە ڕۆژی قیامەتیشدا سـزایەکی ئێش پێگەیەنەریشیان بۆ هەیە و، ڕزگاریان نابێت لێی ﴿ ٦٤: وما أنزلنا عليک الكتاب إلا لتبين لهم الذى اختلفوا فيه ﴾ وە ئێمە ئەم قورئانەشمان هەر بۆ ئەوە ناردبـۆت ئەی پێغەمبەر! ﷺ بۆ ئەوەی جیـاوازی وئیختیلافیان تێیدا هەیە بۆیانی ڕۆشن بکەیتەوە ﴿ وهدى ورحمة لقوم يؤمنون ﴾ وببێتە ڕێ نیشـاندان و، ڕەحمـەت و میهرەبانی بۆ گەل وهۆزیٚ بییەوێ ئیمان بهێنیٚ ﴿ ٦٥: والله أنزل من السماء ماء ﴾ وخوا لە ئاسمانەوە بە دەسـەڵاتی خۆی ئاوی باراندەخـواریٚ ﴿ فأحيا به الأرض بعد موتها ﴾ ئینجا زەوی، دوای مردنی و وشـك بوونی‌پێ زیندوو کردەوەو بووژاندەوە، واتە: هەروەکو بەباران زەوی دەبزوێ و وەبەردێت، هەر ئاوایش دڵەکان بە قورئان دەبزوێن و وەبەردێن ﴿ إن فـى ذلـک لآيـة ﴾ بێگومان لـەوەدا بەڵگەیەکی گـەورەو مەزن هەیە لەسـەر بوون و یەکخواپەرستی ﴿ لقوم يسمعون ﴾ بۆ ئەوخەڵکانە کە گوێ بۆ وتەی ڕاسـت و دروسـت بگرن، لەماناو مەبەستی قسە تێ‌بگەن.

لەم ولٚساتانە پەند بگرن:

﴿ ٦٦: وإن لكم فى الأنعام لعبرة ﴾ بە ڕاسـتی لە دروسـتکردنی مەڕو بزن و وشـترو گادا پەنـدو ئامۆژگاری گـەورە هەیە بۆتان، دەتوانن زۆر بەئاسـانی خـوای کارزانی پێ‌بدۆزنەوە ﴿ نسـقيكم مما في بطونه من بين فرث و دم لبنا خالصا ﴾ لە نێوان سـروانی ناوسکیان و، لە نێوان خوێندا شیرێکی پاك و خاوێنتان پیٚ دەنۆشین ﴿ سـائغا للشاربين ﴾ خۆشمەزەو خۆشقووتە بۆ نۆشێنەران، واتە: زۆر بەئاسـانی و سادە دەخورێتەوەو دەچێتە خواریٚ ﴿ ٦٧: ومن ثمرات النخيل والأعناب تتخذون منه سـكرا ورزقا حسنا ﴾ وە لە

وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِى ٱلْأَنْعَٰمِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِى بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّٰرِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ أَنِ ٱتَّخِذِى مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ ٱلشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِى مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ فَٱسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنۢ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَٰنُهُۥ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّىٰكُمْ ۚ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَٱللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِى ٱلرِّزْقِ ۚ فَمَا ٱلَّذِينَ فُضِّلُوا۟ بِرَآدِّى رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَآءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ۚ أَفَبِٱلْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ ٱللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

بەرو میوەی داری خورماو ترێدا عەرەق و، رزق و ڕۆزیەکی چاك و پاك وەر دەگرن و، واتە: ئەوەی حەڵاڵە لێیان وەکو سرکەو مێوژو.. هتد شەرابیشـی لیٚ دروسـت ئەکەن، باشـە! پاش ئەو نیعمەتانە ئیدی شەرم ناکەن لاریٚ دەگرن؟.

(ئیبن عەبباس) ئەڵیٚ: دیارە ئەمە پێش یاساغبوونی شەرابە ﴿ إن فى ذلک لآية لقوم يعقلون ﴾ بێگومان لەوەدا بەڵگەو نیشانەیەکی گەورەهەیە بـۆ هەر خەڵکیٚ تیٚ‌بگـاو، دەرکی‌هەبیٚ بۆدۆزینەوەی خوای تاك وتەنیا.

تێبینـی: ئەم ئایەتـە یەکەم ئایەت بوو دابـەزی کەزەمی عەرەق بکات.

مێشەنگ و هەنگوێن بۆ رادەمێنان نیشانن:

﴿ ٦٨: وأوحـى ربک إلى النحـل ﴾ پەروەردگاری تۆ بە ئیلهام، ڕێنمایی‌مێشـهەنگوێنی کرد ﴿ أن اتخذى مـن الجبال بيوتا ومن

الشجر ومما يعرشـون ﴾ كه بچۆ له نێو تله به‌ردی شاخه‌كانداو، ولـه ناو دارانداو له‌و هه‌رزاڵ و خانوانه‌شـدا خه‌ڵك‌بۆت دروسـت ده‌كـه‌ن، جێی ژین و ژیواری خۆت سـازبده ﴿ ٦٩: ثم كلی من كل الثمرات ﴾ پاشـان بچۆ له هه‌ر گوڵ و میوه‌یه‌ك بژیویت بخۆ (بمژه) ﴿ فاسـلكی سـبل ربک ذللا ﴾ جا به‌ئاسانی به‌و رێگانه‌دا برۆ كه په‌روه‌ردگارت بۆی ده‌ست نیشان كردوی بۆ مژینی شیله‌ی گوڵه‌كان ﴿ يخرج من بطونها شـراب مختلف ألوانه ﴾ له نێو سكی مێشـهه‌نگه‌كاندا خواردنه‌وه‌یه (هه‌نگوێن)ێكی نایاب و هه‌مه‌ره‌نگ دێته‌ده‌رێ ﴿ فيه شـفاء للناس ﴾ شـفای گه‌لێ نه‌خۆشـی تێدایه بۆمه‌ردم ﴿ إن فی ذلک لآية لقوم يتفكرون ﴾ به راسـتی له‌وه‌شدا به‌ڵگـه‌و نیشـانه‌یه‌كی ئێجگار گه‌وره هه‌یه بۆ گـه‌لێ رابمێنێ‌و بیر بكاته‌وه له ده‌سـه‌ڵاتی خوای گه‌وره؛ بیر بكاته‌وه‌و بڵێ‌باشه! ئه‌و مێشـهه‌نگوێنه چۆن ده‌زانـێ و كێ فێری كرد ئه‌و شـه‌ش پاڵووه به‌و شـێوه‌یه رێك بخات كه تا ئێسـتاش ئه‌ندازیاران سـه‌ریان لێ سـوور ئه‌مێنێ. (ئه‌بوو سـه‌عیدی خودری) ده‌ڵێت: پیاوێك هاته لای پێغه‌مبـه‌ر ﷺ گوتی: براكه‌م زكی ده‌چێت؟ فه‌رمووی: ده‌بچۆ هه‌نگوێنـی بـده‌رێ، ئه‌ویش چوو هه‌نگوێنی دایـه‌و چاك نه‌بوو! دووباره‌و سـێباره پیاوه‌كه چوو و هاته‌وه لای پێغه‌مبه‌ر هه‌ر گوتی: ئاخـر پێـم‌داو چاك نه‌بـوو! ئه‌ویش ﷺ فه‌رمـووی: ((صدق الله وكذب بطن أخيک)) بێ سـۆ خوا راسـت ده‌كاو زكی براكه‌ی تۆ درۆ ده‌كات، ده‌بچـۆ هه‌نگوێنـی بده‌رێ، ئه‌ویش چوو و دیسـان هه‌نگوێنی‌دایه‌و چاكه‌وه بوو (فتح الباری: كتاب الطب: ١٠/١٦٨، مسـلم، كتاب الإسـلام: ١٧٣٦-١٧٣٧). ﴿ ٧٠: والله خلقكم ثم يتوَفاكم ﴾ وخوا ئێوه‌ی دروسـت‌كرد، پاشانیش هه‌ركه ئاكامتان هات ئه‌تانمرینێ، له‌جێیه‌كی تـردا ده‌فه‌رموێ: (الله الذی خلقكم مـن ضعـف ثم جعل من بعد ضعـف قوة..) ﴿ ومنكم مـن يرد إلى أرذل العمر ﴾ هه‌یشـتانه ئه‌یباته‌وه بـۆ ته‌مه‌نێكی زۆر كه‌نه‌فتـه‌و په‌ككه‌وته‌و، هیچ بیرو هۆشێكی لا نامێنێ و، گه‌لێ جار قسه‌ی بێ جێش لـه زاری ده‌رئه‌چێ و، ده‌كه‌وێته ورێنه ﴿ لكی لا يعلم بعد علم شـيئا ﴾ تا ده‌رئه‌نجام پاش به ئاگایی و زانین، هه‌موو شـتێكی له بیر ده‌چێته‌وه‌و، هیچ شـتێك نازانـێ و: وه‌ك منداڵی لێ‌دێته‌وه، پێغه‌مبـه‌ری خوا زۆرجار ده‌یفه‌رموو: ((اللهـم! إنی أعوذ بک من البخل والكسـل والهرم، وأرذل العمر وعـذاب القبر، وفتنة الدجال وفتنة المحيا والممات..)) (بوخاری). ﴿ إن الله عليم قدير ﴾ به‌راستی خوا زۆر زانایه به هه‌ڵسـووراندنی كارو باری به‌نده‌كانی، زۆریش ده‌سه‌ڵاتدارو به‌توانایه، مه‌یلی له كردنی‌هه‌رشتێك ببێت به‌ئاسانی ده‌یـكات ﴿ ٧١: والله فضل بعضكم على بعض فی الرزق ﴾ وخوا فه‌زڵی هه‌ندێكتانی داوه به‌سـه‌ر هه‌ندێكتانا، له رزق و رۆزیدا، له به‌ر هه‌ر حیكمه‌ت وبه‌رژه‌وه‌ندیه‌ك خۆی ده‌یزانێ، ئه‌وه هه‌ژاره‌و، ئه‌وه ده‌وڵه‌مه‌ندو پاشـایه! ﴿ فما الذيـن فضلوا برادی رزقهم على ماملكت أيمانهم فهم فيه سـواء ﴾ كه‌چی ئه‌وانه‌ی سه‌رخراون و، رزق و رۆزی بـاش و فره‌یان پـێ‌دراوه، واته: ئاغاكان، ئاماده‌نین به‌شـی به‌نده‌كانیانـی لێ بـده‌ن و ئیدی هه‌موو وه‌كو یك شـه‌ریك و به‌شـدار بـن، واته: گه‌وره‌و سـه‌رداران له‌و سـامانه‌دا كه خوا پێی‌داون ئاماده‌نین به‌نده‌كانیان بكه‌نه هاوبه‌شـی خۆیان، جا ئیتر چـۆن ده‌بـێ ئه‌وان بتـه‌كان و هه‌ندێ له دروسـتكراوه‌كان بكه‌نه شـه‌ریك و هاوبه‌شی خوا له په‌رستندا؟! له ئایه‌تێكی تردا هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه ده‌فه‌رموێ: (ضرب لكم مثلا من أنفسـكم هل لكم من ما ملكت أيمانكم من شركاء فی ما رزقناكم فأنتم فيه سواء تخافونهم كخيفتكـم أنفسـكم..). ﴿ أفبنعمة الله يجحدون ﴾ جـا ئایا نكوولی نیعمه‌ت و به‌خششـی خوا ده‌كه‌ن و، هاوه‌ڵی بۆ داده‌نێن؟! واته: ئایا ئێوه چۆن به شتێ قایل ده‌بن بۆخوا، كه‌چی بۆ خۆتان قایل نین پێی؟! رازی نابن به‌نده‌كانتان ببنه هاوبه‌شـتان، ئه‌ی باشه! چۆن ئه‌وبتانه ده‌كه‌نه هاو به‌ش بۆخوا!.

له به‌ڵگه‌و به‌خششه‌كانی خوایه ژن و پیاوو كوڕو نه‌وه:

﴿ ٧٢: والله جعل لكم من أنفسكم أزواجا ﴾ وه‌خوا هه‌ر له جنسی خۆتـان هاولف و هاوسـه‌ری دانێ، خۆ ئه‌ر لـه خۆتان نه‌بووبا، وه‌كو ئێسـتا ئولفه‌ت و په‌یوه‌ندی باشتان نه‌ده‌بووو ژیانتان سه‌ری نه‌ده‌گـرت ﴿ وجعـل لكم من أزواجكـم بنين وحفـدة ﴾ وه له‌و هاولف وهاوسه‌رانه‌دا كوڕه‌زاو نه‌وه‌ی پێ به‌خشین ﴿ ورزقكم من الطيبات ﴾ و له رزق و رۆزی پاك و حه‌ڵاڵیشی پێ‌دان ﴿ أفبالباطل يؤمنـون ﴾ جا ئایا بتپه‌رسـته‌كان -دوای ئـه‌و هه‌موو نیعمه‌ت و به‌هرانـه- به پڕو پـووچ و باتڵ بڕوا ده‌كـه‌ن؟! ﴿ وبنعمة الله هم يكفرون ﴾ وبه‌و گشـت به‌هره‌و به‌خششـه‌ی خوا بـاوه‌ڕ ناكه‌ن و ناسوپاسی ده‌كه‌ن؟!.

لـه قیامه‌تدا خـوا له به‌رامبـه‌ر ئـه‌و نیعمه‌تانه‌وه بـه مرۆڤه‌كان ده‌فه‌رمـوێ: ((ألم أزوجک؟ ألم أكرمک؟ ألم أسـخر لک الخيل والإبل،وأذرک ترأس و تربع؟)) (موسليم: ٤/٢٢٧٩). واته: ئه‌رێ هاوسه‌رم نه‌دایتێ؟ ئه‌رێ ئه‌سـپ ومایین ووشترم بۆ رامنه‌كردیت؟ ئـه‌رێ ئازادم نه‌كردیت سـه‌رداری خـۆت و خانه‌و لانه‌ی خۆت بكه‌یـت؟. ﴿ ٧٣: ويعبدون مـن دون الله مالايملک لهم رزقا من السموات والأرض شـيئا ﴾ وئه‌وانه له باتی خوای كارزان شتێك ئه‌په‌رستن كه له ئاسمانه‌كان و زه‌ویدا ده‌سه‌ڵاتی هیچ جۆره رزق و

رۆزییەکیان نییە بۆیان ﴿ ولا یستطیعون ﴾ وناشتوانن باران بباریْنن ویان دارو درەختیان بۆ سەوزبکەن، کەچی هەر دەیانپەرستن! ﴿ ٧٤: فلا تضربوا لله الأمثال ﴾ جا ئیتر ئێوە نموونەو شەریك بۆ خوا مەهێننە ئاراوە، چونکە ئەو بێ شەریك وبێ وێنەیە ﴿ إن الله یعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ بە راستی خوا پووچەڵی ئەوەی دەیکەن دەیزانێ، وەئێوە بێ ئاگان ونازانن.

نموونەی موسڵمان و کافر، یان بت و خوا:

لێرەدا خوای کارجوان نموونەی مرۆڤی موسڵمان و بێباوەڕ دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٧٥: ضرب الله مثلا عبدا مملوکا لا یقدر علی شئ ﴾ خوا مەسەل و نموونە – بۆ خۆی و بۆ ئەو بتانە دێنێتەوە ئەیانکەنە هاوبەش بۆی– بە بەندەیەك کە توانای هیچ شتێکی نەبێت ﴿ ومن رزقناه منا رزقا حسنا ﴾ وبەکەسێکی خاوەن باوەڕی وایش کە رزق و رۆزییەکی چاك و پاکی داوەتێ ﴿ فهو ینفق منه سرا وجهرا ﴾ جائەودەسەڵاتدارەیان بە نهێنی و بەئاشکرا لێی دەبەخشێت ودەستی هەر لەخێردایە، ئەویدیکەش، واتە: هیچ لێنەهاتووەکە بێخێرو بێر لێی وەستاوەو هیچی لێناوەشێتەوە ﴿ هل یستوون ﴾ ئاخۆ ئەو دووکەسە وەکو یەك بن؟ ﴿ الحمد لله ﴾ سوپاس بۆ خوا کە هەق و راستی دەرکەوت ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان ئەم حەقیقەت و راستیانە نازانن، بۆیە دروستکراوو دروستکەر وەکو یەك تەماشا دەکەن!! ﴿ ٧٦: وضرب الله مثلا رجلین ﴾ وخوا بە دوو پیاو دەربارەی هەق و ناهەق مەسەل و نموونەیەك دەهێنێتەوە ﴿ أحدهما أبکم لا یقدر علی شئ ﴾ یەکێکیان لاڵە و، توانای هیچ شتێکی نییە، تاکارێکی خێری لێبوەشێتەوە ﴿ وهو کل علی مولاه ﴾ وپەککەوتەو سەر باری ئاغاکەیەتی ﴿ أینما یوجهه لا یأت بخیر ﴾ بەهەر لایەکا بینێرێ، خێرێك بەدەست ناهێنێت ﴿ هل یستوی هو ومن یأمر بالعدل وهو علی صراط مستقیم ﴾ ئاخۆ کەسێکی لاڵی هیچ لێنەهاتووی ئاواو، کەسێکیش بەردەوام فەرمان بەدادگەریبداو لەسەر راستە رێیش بێ، وەکو یەك وابن؟! دیارە هەرگیز وەکو یەك نین، جا باشە ئەی چۆن ئێوە بتان دەکەنە شەریك و هاوبەشی خوا؟!.

زانینی هەموو نادیارێک و هاتنی رۆژی پەسڵان بۆ خوایە:

﴿ ٧٧: ولله غیب السموات والأرض ﴾ زانینی کارو باری هەموو نادیارێك لە ئاسمانەکان و زەویدا، هەر بۆ خوایە، هەرئەو دەزانێ چۆنەو، کەی دەبێت ﴿ وما أمر الساعة إلا کلمح البصر أو هو أقرب ﴾ وهاتنی رۆژی قیامەتیش هێندە ئاسانەو خێرایە هەربەقەد چاوتروکانێکە، یان لە خێراییدا لەوەیش نزیکترە، چونکە تەنها هەر ئەوەندەیە کە خوا پێی بفەرموێ ببە، ئەوجا دەست بەجێ دەبێت.. جا ئەو کاتە ئەو رۆژە هات، ئیتر هەق و ناهەق روونتر دەرئەکەوێ، لە ئایەتێکیتردا دەفەرموێ: (وماأمرنا إلا واحدة

> وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا۟ لِلَّهِ ٱلْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ ۞ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَمَن رَّزَقْنَٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُۥنَ ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَآ أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَىْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَىٰهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِى هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِٱلْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَمَآ أَمْرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ ٱلْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَٱللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلطَّيْرِ مُسَخَّرَٰتٍ فِى جَوِّ ٱلسَّمَآءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

کلمح بالبصر) ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ بەراستی خوا بەسەر هەموو شتێکا بەقیامەتیشەوە هێزو دەسەڵاتی هەیەو هیچ شتێك ناتوانێ بەر هەڵستی بکات، یان ئەم ئایەتە دەفەرموێ: (ماخلقکم ولا بعثکم إلا کنفس واحدة) ﴿ ٧٨: والله أخرجکم من بطون أمهاتکم لا تعلمون شیئا ﴾ خوا ئێوەی لەپزدانی دایکتانا وەدەرهێنا، کەچی ئەوکاتە هیچ شتێکتان نەدەزانی ﴿ وجعل لکم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ و گوێ و چاوو دڵی پێدان، هەتا بە ژیرانە بیربکەنەوە ﴿ لعلکم تشکرون ﴾ بەشکو شوکرانە بژیری بن و، بەباشی خوا بناسن، ئەم ئایەتەی: (قل هوالذی أنشأکم وجعل لکم السمع والأبصار والأفئدة قلیلا ماتشکرون) هەر بۆ سەلماندنی ئەو راستییە ﴿ ٧٩: ألم یروا إلی الطیر مسخرات فی جو السماء ﴾ ئاخۆ سەیری باڵچندەیان نەکردبێت، کە چۆن لەکەش و هەوای ئاسماندا رامکراون بۆ فرین و گەڕان ﴿ ما یمسکهن إلا الله ﴾ دیارە کە خوا نەبێ کێ دەتوانێ ئەوانە ڕابگرێ، بەتایبەت کاتێ

باڵەکانیان بڵاو دەکەنەوەو، کاتێکیش بەخۆیانیانەوە دەنووسێنن ﴿ إن فـی ذلک لآیـات لقوم یؤمنون ﴾ کە بێگومان لەوشـتانەدا چەندین بەڵگەو نیشانە هەیە بۆ گەلێ باوەڕ بێنێ.

وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنٗا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ
ٱلۡأَنۡعَٰمِ بُيُوتٗا تَسۡتَخِفُّونَهَا يَوۡمَ ظَعۡنِكُمۡ وَيَوۡمَ إِقَامَتِكُمۡ
وَمِنۡ أَصۡوَافِهَا وَأَوۡبَارِهَا وَأَشۡعَارِهَآ أَثَٰثٗا وَمَتَٰعًا إِلَىٰ حِينٖ
﴿٨٠﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَٰلٗا وَجَعَلَ لَكُم
مِّنَ ٱلۡجِبَالِ أَكۡنَٰنٗا وَجَعَلَ لَكُمۡ سَرَٰبِيلَ تَقِيكُمُ
ٱلۡحَرَّ وَسَرَٰبِيلَ تَقِيكُم بَأۡسَكُمۡۚ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعۡمَتَهُۥ
عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُسۡلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ
ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعۡرِفُونَ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا
وَأَكۡثَرُهُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوۡمَ نَبۡعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٖ
شَهِيدٗا ثُمَّ لَا يُؤۡذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ وَلَا هُمۡ يُسۡتَعۡتَبُونَ
﴿٨٤﴾ وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلۡعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمۡ وَلَا هُمۡ
يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَءَا ٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْ شُرَكَآءَهُمۡ
قَالُواْ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا ٱلَّذِينَ كُنَّا نَدۡعُواْ مِن دُونِكَۖ
فَأَلۡقَوۡاْ إِلَيۡهِمُ ٱلۡقَوۡلَ إِنَّكُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلۡقَوۡاْ
إِلَى ٱللَّهِ يَوۡمَئِذٍ ٱلسَّلَمَۖ وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ﴿٨٧﴾

خانوو و کاڵا و کەل و پەل هەموو نیعمەتی خوان:

﴿ ٨٠: والله جعل لكم من بيوتكم سكنا ﴾ خوا لە ماڵ و خانووەکانتانـدا حەوانـەوەو سـوکناگەی بۆداناون، بەتایبەت ئەوانەتان گەشتیارو کۆچەری نین ﴿ وجعل لكم من جلود الأنعام بيوتا ﴾ وە لە پێستی ئاژەڵ (مەڕو بزن و وشتروگا)یش خانووی بۆ فەراهەم هێناون، واتە: لەموو و کورك و خوری و بەرگن، چادرو جۆرەها نیشتگای تری لێ دروست دەکەن بۆ حەوانەوەتان ﴿ تستخفونها يوم ظعنكم ويوم إقامتكم ﴾ کە لە ڕۆژی بارکردن و لەکاتی مانەوەشتاندا، سووك و ئاسان هەڵدەسن وئەم لا بۆ ئەولا دەگوێزنەوە ﴿ ومن اصوافها وأوبارها وأشعارها أثاثا ﴾ وە لە خوری مەڕەکان و، کورکی وشترەکان و، مووی بزنەکان، رایەخ و جل و بەرگ و.. کاڵاو ناوماڵ دەستدەخەن ﴿ ومتاعا إلى حين ﴾ وە تا کاتێکی دیاریکراو، کەڵکی تریان لێوەردەگرن، دەسا بۆ شوکری‌خوا ناکەن؟ ﴿ ٨١: والله جعل لكم مما خلق ظلالا ﴾ ولەو شتانەدا خوا بۆی دروستکردوون، سێبەرگەلێکی بۆ بەدیهێناون تا لە گەرما خۆتانی پێ بپارێزن ﴿ وجعل لكم من الجبال أكنانا ﴾ ولە کێوەکانیشدا گەلێ پەناگاو جێگای پەسێوی وەك کەورگ و ئەشکەوت و..هتد بۆ داناون ﴿ وجعل لكم سرابيل تقيكم الحر ﴾ و جلك و پۆشاکێکی بۆداهێنان کە لەکاتی گەرماو سەرمادا دەتانپارێزێ ﴿ وسرابيل تقيكم بأسكم ﴾ وە جلکێك -زرێی جەنگی- کە لە زەبری جەنگ لە گەڵ یەکتردا دەتانپارێزێ ﴿ كذلك يتم نعمته عليكم ﴾ ئا بەو شێوەیە خوا بەخشش و نیعمەتی خۆی تەواو دەکا بۆتان ﴿ لعلكم تسلمون ﴾ بەشکو باشتر ملکەچی فەرمانەکانی ببن و یەکلا ببنەوە بۆی ﴿ ٨٢: فإن تولوا فإنما عليك البلاغ المبين ﴾ ئینجا ئەگەر پاش ئەو هەموو هەوڵ و ڕوونکردنەوەیە، هەر ڕوویان لەباوەڕ هێنان وەرگێڕا، نیگەران مەبە، چونکە تۆ تەنها گەیاندنێکی ئاشکراو نمایانت لەسەرە ﴿ ٨٣: يعرفون نعمة الله ثم ينكرونها ﴾ نیعمەت و بەخششی‌خوا دەناسن و، پاشانیش نکوولی دەکەن ﴿ وأكثرهم الكافرون ﴾ و زۆربەشیان کافرو بێ باوەڕن!.

حاڵی موشریکان لەڕۆژی حەشەردا:

﴿ ٨٤: ويوم نبعث من كل أمة شهيدا ﴾ ئەی پێغەمبەر! هەموو کافرێك وریا بکەرەوە لە ڕۆژێ کە لەهەموو ئوممەت و نەتەوەیەك ئاگادارو شایەتێك (پەیامبەرێك) دێنین، هەتا شایەتی لەسەر شێوەی وەڵامدانەوەیان بدا ﴿ ثم لا يؤذن للذين كفروا ﴾ لە پاشان مۆڵەتی قسەو پاڕانەوە بە کافرو بێ بڕوایان نادرێت ﴿ ولاهم يستعتبون ﴾ و داوای ڕەزایەت خوازیشیان لێ ناکرێ بۆ بڕو بیانوو هێنانەوەو خوا لەخۆ ڕازی کردن، چونکە دیارە کە درۆ دەکەن، لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (هذا يوم لاينطقون، ولا يؤذن لهم فيعتذرون) ﴿ ٨٥: وإذا رأى الذين ظلموا العذاب ﴾ کاتێ کە ستەمکارەکان جەزرەبەو سزای دۆزەخ دەبینن ﴿ فلا يخفف عنهم ولاهم ينظرون ﴾ ئیتر نە سزایان لێ کەم ئەکرێتەوەو، نە مۆڵەتیش دەدرێن بۆ کاتێکی تر، بەڵکو بەپەلە دەیانفرێنن بۆناو ئاگر، چونکە ئاکامیان ئاشکرایە ﴿ ٨٦: وإذا رأى الذين أشركوا شركاءهم ﴾ جا کە هاوبەشدانەران چاویان بە پەرستراوو هاوبەشەکانیان دەکەوێت ﴿ قالوا ربنا هؤلاء شركاؤنا الذين كنا ندعوا من دونك ﴾ دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە!! ئەمانەن هاوبەشەکانمان -کە لەدونیادا- لەباتی تۆ هاوارمان بۆ دەبردن و دەمانپەرستن، دیارە ئەمە پێ لێنانە بەتاوانەکانی خۆیان و داوای سوککردنی سزایشە بۆ خۆیان

﴿ فألقوا إليهم القول ﴾ ئینجا خوا لەوکاتەدا پەرسـراوەکان دێنێتە وەلام و قسـەکەیان رەت دەکەنەوەو دەڵـێن: ﴿ إنکم لکاذبون ﴾ بەراسـتی ئێـوە درۆزنن، چونکـە ئێمە هاوبەش وشـەریکی خوا نەبووین، ئەم ئایەتەیش حاڵەتی دژایەتی ودەمەدەمێی پەرسـیارو پەرسـراوەکان لە قیامەتـدا باس دەکاو دەفەرمـوێ: (ومن أضل ممن یدعوا من دون الله من لایستجیب له إلی یوم القیامة وهم عن دعائهم غافلون، وإذا حشـر الناس کانوا لهم أعداء وکانوا بعبادتهم کافرین) ﴿ ٨٧: وألقوا إلی الله یومئذ السلم ﴾ ولەو ڕۆژەدا –ڕۆژی قیامەت– هەموو لەبەردەسـت خوای پەروەردگاردا مل رادەکێشن و هیچ دەسـەڵاتێکیان نامێنێ ﴿ وضل عنهم ما کانوا یفترون ﴾ و ئەو درۆو دەلەسەیەش کە جاران هەڵیان دەبەست گوایە خواکانیان تکایـان بۆ دەکەن– هەموو بـزر دەبـێ و، بەفیڕۆدەچێ ﴿ ٨٨: الذین کفروا وصدوا عن سـبیل الله ﴾ ئەوانەی کە کافرو بێ باوەڕ بوون و خەڵکیشـیان لەڕێی خـوا دەگێڕایەوە ﴿ زدناهم عذابا فوق العذاب بما کانوا یفسـدون ﴾ لەجەزای ئەو فەسـادو ناپاکیەیاندا سـزا لەسەر سزا جەزرەبەیان دەدەین؛ سزای بێ باوەڕبوونیان و، سزای رێگری کردنەکەیشیان لەخەڵك.

هەموو پێغەمبەرێ دەبێتە شایەت لەسەر نەتەوەکەی خۆی:

﴿ ٨٩: ویوم نبعث فی کل أمة شـهیدا علیهم من أنفسـهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! کافرانی هۆزەکەت وریا بکەرەوە لە رۆژێ کە لەنێو هەر ئوممەت و گەلێکدا شایەتێك (واتە: پەیامبەرێك) راست دەکەینەوە تـا گەواهییان لەسـەر بدات ﴿ وجئنا بك شـهیدا علـی هؤلاء ﴾ و تۆیش بەشـایەدی دێنین لەسـەر ئەمانەی خۆت، لەسـوورەتی (نیساء)شدا هاتووەو دەفەرموێ: (فکیف إذا جئنا من کل أمة بشهید وجئنـا بك علی هؤلاء شـهیدا) ﴿ ونزلنا علیك الکتاب تبیانا لکل شئ ﴾ و ئەم قورئانەشمان بۆ ناردیت ئەی پێغەمبەر! ﷺ تاهەموو شتێك روون بکاتەوە ﴿ وهدی ورحمة وبشری للمسلمین ﴾ وببێتە رێنمایی و رەحمەت و مژدە بۆموسڵمانان، واتە: ئەم قورئانە هەموو پێویسـتییەکی ئادەمزادی تێدایە، ئەر بـەوردی پەیڕەوی بکەن، قەت تووشی هەڵەو پەڵە نابن.

فەرمان بەعەدالەت:

﴿ ٩٠: إن الله یأمـر بالعدل والإحسـان ﴾ بێگومـان خوا فەرمان بەدادگەری و چاکە کردن لەگەڵ تەواوی دروستکراوەکانیدا دەدا، تەنانەتی لەکاتی تۆڵە سەندنیشدا، بۆیە لە کۆتایی ئەم سوورەتەدا دەفەرمـوێ: (وإن عاقبتم فعاقبوا بمثـل ماعوقبتم ولئن صبرتم لهو خیـر للصابرین) ﴿ وإیتـاء ذی القربی ﴾ وفەرمان بە بەخشـش و پیاوەتیو چاکە لەگەڵ خزم و نزیکانیشـدا دەدا، لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وآت ذالقربی حقه والمسـکین وابن السبیل ولا تبذر تبذیـرا) ﴿ وینهی عن الفحشـاء والمنکر والبغـی ﴾ وە لە هەموو کارێکی دزیوو خراپەو سـتەم و لەسـنوور دەرچوون رێ دەگرێ،

ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ زِدۡنَٰهُمۡ عَذَابٗا فَوۡقَ ٱلۡعَذَابِ بِمَا كَانُواْ يُفۡسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوۡمَ نَبۡعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٖ شَهِيدًا عَلَيۡهِم مِّنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَجِئۡنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِۚ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ تِبۡيَٰنٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٨٩﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَيَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡبَغۡيِۚ يَعِظُكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ إِذَا عَٰهَدتُّمۡ وَلَا تَنقُضُواْ ٱلۡأَيۡمَٰنَ بَعۡدَ تَوۡكِيدِهَا وَقَدۡ جَعَلۡتُمُ ٱللَّهَ عَلَيۡكُمۡ كَفِيلًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا تَفۡعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّتِي نَقَضَتۡ غَزۡلَهَا مِنۢ بَعۡدِ قُوَّةٍ أَنكَٰثٗا تَتَّخِذُونَ أَيۡمَٰنَكُمۡ دَخَلَۢا بَيۡنَكُمۡ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرۡبَىٰ مِنۡ أُمَّةٍۚ إِنَّمَا يَبۡلُوكُمُ ٱللَّهُ بِهِۦۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ مَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُۚ وَلَتُسۡـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سـەرەتا ئـەم ئایەتە هەمـوو خـێرو چاکەیەکی لەخـۆ گرتووەو فەرمانیشی پێکردووە، هەروەکو بەشێکی تری رێ لەهەموو خراپەو خراپەکارییەك دەگرێ ﴿ یعظکم لعلکم تذکرون ﴾ خوا بەوشێوەیە ئامۆژگاریتان دەکات، تا بەشکو بیر بکەنەوە و پەند بگرن.
(حاکیم) لە (عەبدوڵلای کوری مەسـعوود)ـەوە دەگێڕێتەوەو ئەڵێ: (هـذە أجمع آیة فی القرآن لخیر یمتثل، ولشـر یجتنب)، واتە: ئەم ئایەتـە پتر لە ئایەتەکانیتر هەموو خێروبێرێکی لە ئامێز گرتووە، هەروەکو گشت خراپەیەکی لەخۆ گرتووە بۆ خۆلادان لێی.

کەپەیمانتان بەست بەجێی بێنن:

﴿ ٩١: وأوفـوا بعهـد الله إذا عاهدتم ﴾ و کاتێ پەیمانتان بە خوا دا بۆکردنـی هەر کارێـك، بەرێك و پێکی جێبەجێی بکەن ﴿ ولا تنقضوا الأیمان بعد توکیدها ﴾ و سوێندو پەیمانەکانتان مەشکێننو بەتاڵیـان مەکەنـەوە، پاش ئەوەی لێـبڕان جێبەجێیـان بکەن،

واتە: ئەو سـوێندو پەیمانەی لەگەڵخەڵکێکدا گرێی دەدەن، زۆر گرنگـی بدەنێ و، بەکەم سـەیری مەکەن و، بێ هۆی شـەرعی هەڵیمەوەشـێننەوە ﴿ وقد جعلتم الله علیکم کفیلا ﴾ وە بە تایبەتی کە خواتان بە سەر خۆتانەوە کردووە بە(کەفیل) و دەسەبەر ﴿ إن الله یعلم ما تفعلون ﴾ بەڕاستی خوا دەزانێ هەر کارێ ئێوە دەیکەن ﴿ ٩٢: ولا تکونـوا کالتی نقضت غزلها من بعد قوة أنکاثا ﴾ ئێوە وەکو ئەو ئافرەتە مەبن کەهەموو کات ڕێسەکەی خۆی دوای ڕێسان وبەهێزبوونی، خاوەدەکردەوەو کوتکـوت دەبوو، واتە: پەیمان‌دان بـە توندی و، ئینجا هەڵوەشـاندنەوەی بە ئاسـانی، وەکو کاری ئەو ئافرەتە وایە کە ڕێسـەکەی خۆی پاش ڕێسانی خاو بکاتەوەو بیکاتەوە بە خوری، جا ئێوە خاوەنی قسەو ئیمزاو پەیمانی خۆتان بـن، بەتووڕە بوونێکی سـادە پەیمان شـکێنی مەکەن ﴿ تتخذون أیمانکم دخلا بینکم ﴾ سوێندو پەیمانەکانتان بەنیازی ئەوەوە بێت فـڕو فێڵ لەیەك بکەن و، یەکـتر بخەڵەتێنن ﴿ أن تکون أمة هی أربـی من أمة ﴾ بەو بەهانـەی فڵانە ئوممەت و گەل، لەگەلێکی تر زۆرترو بەهێزترە.

لەو سـەردەمەدا کە لەگەڵ لایەکدا پەیمانیان دەبەست، پاشان کە دەیاندی لایەکی تر بەهێزترە، ئەویان هەڵدەوەشـاندەوەو، دەهاتن لەگەڵ ئەم لایەنەکەی‌تردا پەیمانیان دەبەست! جا قورئانی پیرۆز هات کاری وای بەدزێوو ناپەسـەند وەسف کرد﴿ إنما یبلوکم الله بـه ﴾ دیـارە خوا هەر دەیـەوێ بەو پەیمانە تاقییتـان بکاتەوە؛ بەراوردتان بکات ئاخۆ کێ پەیمان دەشکێنێ و، کێش نایشکێنێ ﴿ ولیبینـن لکم یوم القیامة ما کنتم فیه تختلفون ﴾ دڵنیاشـبن ئەو شتانەی کە ئێوە جیاوازی و ئیختیلافتان تێیدا هەبوو خوا لەڕۆژی قیامەتـدا بۆتان دەردەخا؛ هەق و ناهەقتان بۆ ڕۆشـن دەکاتەوەو، هەموو کەسێکیش بەپێی ئەوە پاداش و تۆڵە وەردەگرێت.

ئەرخوا ویستبای گشتتان هاوئایین دەبوون:

﴿ ٩٣: ولو شـاء الله لجعلکم أمة واحدة ﴾ ئەگەر خوا ویسـتبای هەمووتانی دەکردە گەلێکی هاو ئایین، واتە: گشـتتانی دەخسـتە سـەر یەك شـارێگە، ئیتر ئـەو دەمە جیـاوازی و، پەراگەندەیی دروست نەدەبوو ﴿ ولکن یضل من یشاء ویهدی من یشاء ﴾ بەڵام دیارە حیکەمەت و خواسـتی جۆرێکی ترە، مەیلی لە گومراکردنی هەرکەسـێك بێت، ئـەوا لارێ و گومڕای دەکات، حەزیشـی لە ڕێنمایـی هەر کەسـێك بێـت، ئەوا شـارەزاو ڕێنمـای دەکات. لەئایەتێکی تردا جەخت لە سەر ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (ولو شـاء ربک لآمن من فی‌الأرض کلهم جمیعا) یان دەفەرموێ: (ولو شـاء ربک لجعل الناس أمة واحدة ولایزالون مختلفین إلا من رحم ربک ولذلک خلقهم) ﴿ ولتسـألن عما کنتم تعملون ﴾ سـوێندبێ لەو هەموو کارو کردەوەیە ئێوە کردتان دەپرسرێتەوە.

سـەرنجێك: (قورتوبی) دەڵێ: (اللام فی(ولیبینن).. (ولتسـألن) مع النون المشـددة یدلان علی قسـم مضمر). واتە: ئەو پیتی (لام)انە کە لە کردارێکا هەن و، کۆتاییشی بە(نون)ـی (تەوکید) دێت، بۆ سوێندە، وەکو (لیبینن) و.. هتد. ﴿ ٩٤: ولا تتخذوا أیمانکم دخلا بینکم ﴾ وە بە سـوێندو پەیمانەکانتان دەغـەڵی و فڕو فێڵ و گزی لەگـەڵ یەکـتر مەکەن، واتە: وادەبێ سـوێند بۆ یەکتر دەخۆن و پەیمان بەیەکتر دەدەن، کەچی دڵتان شتێکی تری تێدایە ﴿ فتزل قدم بعد ثبوتها ﴾ نەکا بەوکارە پێ بخلیسکێ‌و لەسەر ڕێبازی باوەڕ بترازێت، پاش دامەزراندن و سابت‌بوونی لەسەر ئەو ڕێبازە، واتە: بەکار هێنانی سـوێندو پەیمان بەنیـازی دەخەڵی و فرت وفێڵەوە، مرۆڤ لەرێی ڕاسـت‌دەترازێنێ ﴿ وتذوقوا السوء بما صددتم عن سـبیل الله ﴾ وە نەوەك بەهۆی ڕێگریتانەوە لەرێگەی خوا سـزای سەخت بچێژن ﴿ ولکم عذاب عظیم ﴾ وە لەدواڕۆژیشدا سزایەکی گەورەتـان بـۆ هەیە ﴿ ٩٥: ولا تشـتروا بعهد الله ثمنـا قلیلا ﴾ و بەڵێن و پەیمانـی بەخواتان داوەو، بەیعەتێ بەپەیامبەرتان داوە، بەنرخ و بەهایەکی کەم مەفرۆشـن و مەگۆڕنەوە ﴿ إنما عند الله هو خیـر لکم ﴾ بێ‌گومان‌بن هەرئەو خێرو پاداشـەی لای خوا ئامادە کراوە، لەهەموو شتێ بۆ ئێوە چاکترە ﴿ إن کنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانـن ﴿ ٩٦: مـا عندکم ینفد ﴾ هەرچی‌لای ئێوەیـە تیا دەچێ و نابـووت دەبێـت ﴿ وما عنـد الله باق ﴾ وە ئەو خێرو پاداشـە لای خوایـە، هەردەمێنێتەوەو کۆتایی نایـەت ﴿ ولنجزین الذین صبروا أجرهم بأحسـن ماکانوا یعملون ﴾ وە ئەمەش سوێندی بێت ئەوانەی وا لەبەرامبەر فەرمانەکانی خواوە بەئارام‌بوون و نەپسان، ئێمە بەچاکتر لەوەی کردوویانە پاداشیان دەدەینەوە.

کرداری باشەو پاداشتەکەی:

﴿ ٩٧: من عمل صالحا من ذکر أو أنثی وهو مؤمن ﴾ هەرکەسێك -لـە نێر یـان لە مێ- هـەر کارێکی‌چاك ئەنجامبـداو، بەئیمان وباوەڕداریش بێت ﴿ فلنحیینه حیاة طیبة ﴾ بەڵێن بێت بیژێنین بە ژیانێکی پاك، واتە: بە ژیانێکی بەقەناعەت وبە سەعادەت، لەم فەرموودەیەشدا -کەپێشەوا ئەحمەد ریوایەتی کردووە- بۆ دووپاتی ئـەوە هاتووەو دەفەرموێ: ((قدأفلح من أسـلم، ورزق کفافا،وقنعه الله بما آتاه)) واتە: ئەوەی موسڵمان بووو رزق ورۆزی خود کەفافی درایـەو، خواش بەوەی پێی‌داوە قەناعەتی پێ‌کرد، بێ شـك ئەو

کەسە بردوویەتیەوە. ﴿ ولنجزینهم أجرهم بأحسن ماکانوا یعملون ﴾ و بەچاکتریش لەوەی کردوویانە پاداشیان بدەینەوە.

بەر لەقورئان خوێندن (أعوذ بالله..)ی بکەن:

﴿ ٩٨: فـإذا قرأت القرآن ﴾ جا هەرکە ویسـتت قورئان بخوێنی ﴿ فاستعذ بـالله من الشـیطان الرجیم ﴾ بەر لـەوە (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) بکەو هەر بەخوا پەنا بەرە لەپیلان و وەسوەسەی شـەیتانی دوورەوە خراو، هەتـا نەتوانێ لە وردبوونـەوە لەماناو مەبەستی قورئان رێت لێبگرێت، بۆیە جەماوەری زاناکان دەڵێن: بەر لە دەست کردن بە قورئان خوێندن سوننەتە (أعوذ بالله..) بکرێ ﴿ ٩٩: إنە لیس لە سلطان علی الذین آمنوا ﴾ چونکە بێگومانە کە (شـەیتان) هیچ زۆرو دەسەڵاتێکی بەسەر ئەوانەدا نییە کە بڕوایان هێناوە ﴿ وعلی ربهم یتوکلون ﴾ تەنها بە پەروەردگاریشیان پشت دەبەستن ﴿ ١٠٠: إنما سلطانە علی الذین یتولونە ﴾ بەڕاستی هەر تەنها بەسەر ئەوانەدا دەستەڵاتی هەیە کە ئەو دەکەنە پشتیوان و دۆسـتی خۆیان و گوێڕایەڵی دەبن ﴿ والذین هم بە مشرکون ﴾ وە هەروەها بەسەر ئەوانەیشدا کە هاوبەش بۆ خوا دادەنێن، هەمیشە ئەوانە مجرۆ دەکاو تەوبەشیان بە بیردا نایەت ﴿ ١٠١: وإذا بدلنا آیـة مکان آیة ﴾ هەر کات ئێمە ئایەتێك بە ئایەتێکی تر بگۆڕین و لابەریـن، وەیان ئایەتێکیتر لەجێی ئـەو دابنێین ﴿ والله أعلم بمـا ینزل ﴾ وخوا بـۆ خۆی زاناترە بـەوەی دایدەبەزێنێ، واتە: ئەوچاك دەزانێت چ شـتێ چاکە بۆ ئێستاو بـۆ ئایندە و کامەش هەڵگـرێ و بیسـڕێتەوە ﴿ قالوا إنما أنت مفتـر ﴾ کەچی ئەوەندە کـەودەن و نەفامن لەوەڵامدا دەیانـوت: ئەی موحەممەد! تۆ هەر درۆ هەڵدەبەسـیت، بۆیە بەو شـێوەیەو بەئـارەزووی خۆت هەر ڕۆژەی ئاڵ و گۆڕێ دەکەیت، ئەمرۆ شـتێك دەڵێیت و. سـبەینێ شتێکی دیکە ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ نا، تۆ درۆهەڵبەس نیت، بەڵکـو ئەوانە زۆربەیان بـۆ خۆیان نەزانـن و، لەحیکمەتی خوا تێناگەن، بۆیە وا ڕەخنەی بێجێ دەگرن و تەسلیم نابن ﴿ ١٠٢: قـل نزلە روح القدس مـن ربک بالحق ﴾ تۆ لـە وەڵامیاندا بڵێ: (روح القـدس)ی (جوبریل)ـە کە لـەلای پەروەردگارتەوە بەحەق ودادگەرانـە دایبەزانـدووە ﴿ لیثبـت الذین آمنوا ﴾ تـا ئەوانەی بڕوایان هێناوە دامەزراوو دڵنیا بکا ﴿ وهدی وبشـری للمسلمین ﴾ وە هیدایەت و ڕێنمایی‌و، مژدە بێ بۆ موسڵمانان.

دەڵێن بنیادەمێ قورئانی فێر کردا!

﴿ ١٠٣: ولقد نعلم أنهم یقولون ﴾ سوێندبێ ئەمەش چاك ئەزانین کەئەوانە پێت دەڵێن: ﴿ إنما یعلمه بشـر ﴾ هەر ئادەمییەکە ئەم قورئانـەی فـێر دەکات، مەبەسـتیان لە کابرایەکـی ڕۆمی بوو! ﴿ ولسـان الذی یلحـدون إلیه أعجمی ﴾ خۆ زمانی ئەوکەسـەی ئەوان نیازیانە ئەم قورئانە بدەنە پاڵی ئەو، عەجەمییەو لەعارەبیش نەزان و کۆڵە ﴿ وهذا لسان عربی مبین ﴾ ئەم قورئانەش بەزمانێکی

وَلَا تَتَّخِذُوٓاْ أَيۡمَٰنَكُمۡ دَخَلَۢا بَيۡنَكُمۡ فَتَزِلَّ قَدَمُۢ بَعۡدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُواْ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۖ وَلَكُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلًاۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٖۗ وَلَنَجۡزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓاْ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ وَلَنَجۡزِيَنَّهُمۡ أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَإِذَا قَرَأۡتَ ٱلۡقُرۡءَانَ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُۥ لَيۡسَ لَهُۥ سُلۡطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلۡطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوۡنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشۡرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا بَدَّلۡنَآ ءَايَةٗ مَّكَانَ ءَايَةٖ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مُفۡتَرِۭۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلۡ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلۡقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلۡحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُسۡلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

عەرەبی خۆشـخوان و ڕەوانبێژی ئاشـکرایە، باشـە! ئەرکەسێك عەرەبی چاك نەزانێ چۆن دەتوانێ شـتی وا بەو هەموو ڕەوانبێژی وبەلاغەتـەوە بلـێ! ﴿ ١٠٤: إن الذیـن لا یؤمنـون بآیات الله لا یهدیهم الله ﴾ بەڕاستی ئەوانەی وا بۆخۆیان ئامادەنین بڕوا بهێنن بە قورئان وبەئایەتەکانی خوا، خوایش هەرگیز شارەزاو ڕێنماییان ناکات بۆلای خۆی ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ و سزایەکی بەئێشیشیان بۆ هەیە ﴿ ١٠٥: إنما یفتری الکذب الذین لا یؤمنون بآیات الله ﴾ بەڕاستی هەر ئەوانە درۆ هەڵدەبەسن کە بڕوایان بەئایەتەکانی خوا نییە. ﴿ أولئک هم الکاذبون ﴾ لەڕاسـتیدا تەنها ئەوانە درۆزنن، ئیـتر چۆن بەتۆ دەلـێن ئەی موحەممەد! درۆزنـی و درۆ بۆ خوا هەڵدەبەسیت؟!.

تووڕەیی خوا لە مورتەد، بەدەر لەناچاری:

﴿ ١٠٦: مـن کفر بالله من بعـد إیمانه ﴾ هەرکەسـێك پاش بڕوا

هێنانــی بەخوا، کافــرو بێ بــاوەڕ بێتەوە، بێگومان ســزای توند دەدرێ و، دەکەوێتە بەر قارو تووڕەیی خواوە ﴿ إلا من أكره وقلبه مطمئن بالإيمان ﴾ مەگەر کەسێك زۆری لێ کرابێ و، لەوکاتەیشدا دڵنیابــێ بەئیمان، وەکو (عەمماری کوڕی یاســر)خوا لێیان خۆش بێت. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: موشــریکەکان ئازارو ئەشکەنجەی

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ مَن كَفَرَ بِاللَّهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِن بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

(عەممار)یــان زۆردا، بەرادەیەك گەیشــتە حاڵەتێك لەژێر ســزادا تیــا بچێــت، ئەوســا لەبەرناچــاری و بەدڵێکی پڕ لــە ئیمانەوە ئەوانــی ڕازی کرد، جا بۆ دوایی هاتــە لای پێغەمبەری خوا، و کارەســاتەکەی بۆ گێڕایەوە، ئەویش فەرمــووی: لەو کاتەدا دڵت چۆن بوو؟ (عەممار) گوتی: دڵنیا بووم بەئیمان: فەرمووی: دەســا ئەگەر ئەم جــارەش ئەو حاڵەتە دووبارە بوویــەوە، تۆیش جاران چیــت گوتبوو بیلێرەوە. (قورتوبی) دەڵێت: (أجمع العلماء على أن من أكره على الكفر فاختار القتل أنه أعظم أجرا عند الله، ممن أختار الرخصة. واختلفوا فيمن اكــره على غير القتل من فعل مالا يحل له، فقال أصحاب مالك: الأخذ بالشدة فيذلک واختيار القتل والضرب أفضــل عند الله من ألأخذ بالرخصة. وأجمعوا أيضا على أن من أكره على قتل غيره أنه لا يجوز له الإقدام على قتله ولا إنتهاک حرمته.. ويصبر على البلاء الذي نزل به. وإذا استكرهت المرأة على الزنى فلا حد عليها، لقوله تعالى: (إلا من أكره).واتە: زاناکان یەکدەنگن کە: هەرکەسێك زۆری لێبکرێ بۆ کوفرو بێباوەڕی، ئەگینە دەیکوژن، پاشان ئەویش کوشتنەکەی هەڵبژارد و وشەی کوفر بەزاریدا نەهات و کوشتیان، بێگومانە کەپاداشی ئەم کەسە زۆر مەزنترە لەوکەسە کە مۆڵەتەکە بۆخۆی هەڵبژێرێ و بە زمان خۆی کافر دەکاو قوتار دەبێــت، بەڵام ئەگەر زۆرکردنەکە بــۆ کردنی کارێکی‌تری حەرام بوو، غەیری(قەتل)، بۆ ئەمە پێشــەوا (مالیك) دەڵێ: هەڵبژاردنی توندووتیژیەکەو خۆ بەکوشتدانەکە باشترە.

زاناکان بۆ ئەمە یەکدەنگن کە: هەرکەسێ زۆری لێبکرێ بۆ کوشتنی کابرایــەك ئەگەرنا خــۆی دەکوژرێ، بۆی نییــە کاری وابکات، وە هــەروا کاتــێ ئافرەتێك بــە زۆر زینای لەگەڵ کــرا (حەددی) لەســەر نابێت. ﴿ ولكن من شــرح بالكفر صدرا ﴾ بەڵام کەسێك بە پێخۆشــبوونی خۆی ســینگی بۆ کوفر فراوان و گوشــاد بکاو کوفرەکەشــی پێخۆش بێت ﴿ فعليهم غضــب من الله ﴾ ئەوە قارو تووڕەیی خوایان لەســەردەبێ ﴿ ولهم عذاب عظيم ﴾ وســزایەکی گەورەشیان لەدواڕۆژدابۆ هەیە ﴿ ١٠٧: ذلک بأنهم استحبوا الحياة الدنيا على الآخرة ﴾ چونکە ئەوان ژیان و گوزەرانی ئەم دونیایەیان هەڵبژارد بە سەرپاشــەڕۆژدا، وەهەڵبژاردنی دونیا بەسەردوا ڕۆژدا کافربوونــە ﴿ وأن الله لايهدى القــوم الكافرين ﴾ بێگومان خواش خەڵکانی بێ باوەڕو کافر شارەزاو ڕێنوێن ناکات بۆسەر ڕێی ڕاست ﴿ ١٠٨: أولئک الذين طبع الله على قلوبهم وسمعهم وأبصارهم ﴾ ئەمانە ئەو کەسانەن کە خوا مۆری بەدبەختی بەسەر دڵ و گوێ و چاویاندا ناوە، ئیتر هەق و ناهەق لەیەك جیا ناکەنەوە ﴿ وأولئک هــم الغافلــون ﴾ وە ئەوانــە خافڵ و بێ ئاگایشــن، گوێ بەهیچ شــتێك نــادەن ﴿ ١٠٩: لا جرم أنهم في الآخرة هم الخاســرون ﴾ بێگومان لە پاشەڕۆژیشدا زیانمەندو دۆڕاو ئەوانن ﴿ ١١٠: ثم إن ربک للذين هاجروا من بعد ما فتنوا ﴾ جا بەڕاستی پەروەردگارت ســەبارەت بەوانەی کــەوا دوای ئەو گشــت ئازارو ئەشــکەنجە لەمەککەوە کۆچیان کرد بۆ مەدینە ﴿ ثم جاهدوا وصبروا ﴾ پاشان دەستیان دایە جیهادو، لەسەر پێشهاتەکانی جیهاد بەئارام بوون ﴿ إن ربک من بعدها لغفور رحيم ﴾ بەڕاستی پەروەردگارت –پاش ئەنجامدانی ئــەو کارانە– زۆر لێبووردەیــە بەرامبەریان، زۆریش میهرەبانە ﴿ ١١١: يوم تأتى كل نفس تجادل عن نفســها ﴾ ڕۆژێ دێ کە هەرکەس لەبــیری خۆیدایەو دەمەقاڵێ و بەرگری لە خۆی دەکات، بۆ ڕزگارکردنی خۆی، واتە: لەبەر ســەختی ئەو ڕۆژەیە کەســی لەبیر نامێنێ و، بەدەر لە خۆیشی کەسێك نییە پشتیوانی لێبــکات ﴿ وتوفى كل نفس ما عملت ﴾ هەموو کەســێکیش چی کردبێــت بەڕێك و پێکی پاداش و تۆڵەکەی پێدەدرێتەوە ﴿ وهم

لا یظلمون ﴾ و هیچ ستەمێکیشیان لێ ناکرێ.

نەزیلەی شاری مەککە:

﴿ ١١٢: وضرب الله مثلا قریة ﴾ خوا مەسەل و نموونەی خۆشگوزەرانی و ئاوەدانی شاری(مەککە) دێنێتەوە ﴿ کانت آمنة مطمئنة ﴾ کە ژیانیان پڕبوو لە ئاسوودەیی و ئارامش، کەچی لەملاو لەولای ئەوانیشەوە خەڵك تاڵاندەکراو دەرفێنران، پاشان کە پەیامبەریان ﷺ بۆ هات و، لەباتی شوکرانە بژێری، پشتیان تێکردو دڵیان ئێشان، ئینجا خوای باڵادەست جۆراو جۆر جەزرەبەی دان و لێی تێکدان ﴿ یأتیها رزقها رغدا من کل مکان ﴾ لەهەمولایەکەوە ڕزق و ڕۆزی و نیعمەتی زۆریان بۆ دەهات ﴿ فکفرت بأنعم الله ﴾ کەچی لەباتی شوکرانە بژێری لەبەرامبەر ئەو هەموو چاکەوە ناسوپاسی نیعمەتەکانی خوایانکردو، باوەڕیان بەپێغەمبەرەکەی نەکردو چوون بەگژیا ﴿ فأذاقها الله لباس الجوع والخوف بما کانوا یصنعون ﴾ جا خوایش جل و بەرگی برسیەتی و ترسی لەبەرکردن و تاڵاوی پێچەژین، پاش ئەوە کە پێغەمبەر ﷺ دوعای لێکردن وفەرمووی: خوایە! داوات لێدەکەم: ساڵە قات و قڕەکانی سەردەمی (یوسف)یان بەسەربێنە، ئینجا گرانییەکی وایان تێکەوت، بەناچاری کورکی وشتریان تێکەڵی خوێن دەکردو لەسەر ئاگریان دەناو دەیانخوارد! ﴿ ١١٣: ولقد جاءهم رسول منهم فکذبوه ﴾ بێگومان هەر لەخۆیان پەیامبەرێك وەکو موحەممەد ﷺ هاتەلایان، کەچی بڕوایان پێ نەکردو بەدرۆیان خستەوەو ڕوو بەڕوی وەستان ﴿ فأخذهم العذاب وهم ظالمون ﴾ ئینجا هێندە ستەمکار بوون سزا گشتیانی گرتەوە.

حەڵاڵ بخۆن و شوکر بکەن:

﴿ ١١٤: فکلوا مما رزقکم الله حلالا طیبا ﴾ دەسا ئێوە ئەی باوەڕداران! لەو ڕزق و نیعمەتە حەڵاڵ وپاکەیە بخۆن، خوا پێی بەخشیوون ﴿ واشکروا نعمة الله إن کنتم إیاه تعبدون ﴾ وشوکرو سوپاسی نیعمەتی خوا بکەن، ئەگەر ڕاستە ئێوە هەر ئەو دەپەرستن ﴿ ١١٥: إنما حرم الله علیکم المیتة والدم ولحم الخنزیر وما أهل لغیر الله به ﴾ بەڕاستی خوا هەر گۆشتی مردار بوو و خوێنی ڕەوان و گۆشتی بەرازو ئەو سەربڕاوەی کە بە ناوی غەیری خواوە سەر دەبڕێت لێی حەرامکردوون ﴿ فمن أضطر غیر باغ ولا عاد فإن الله غفور رحیم ﴾ جا هەر کەسێك ناچار بوو بۆ خواردنی ئەمانە، دەبا -بێزیادەڕەوی ولەئەندازە بەدەر- لێیان بخواو، چونکە بێگومان خوا زۆر لێبووردە، زۆریش میهرەبانە، ئەوەتە لەکاتی گرانی و نەبوونیدا ڕێگەی داوە بەخواردنی ئەو شتە حەرامانە بێ زیادەڕەوی. ﴿ ١١٦: ولا تقولوا لما تصف ألسنتکم الکذب هذا حلال وهذا حرام ﴾ وە بەزمان و سەر زارەکی و، بێبەڵگەی شەرعی، لەخۆتانەوە هەندێ شت حەڵاڵ، یان حەرام مەکەن، مەڵێن: ئەمە حەڵاڵەو ئەوە حەرامە، ئێوە وەکو ئەو موشریکانە

﴿ یَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَٰدِلُ عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلْجُوعِ وَٱلْخَوْفِ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا وَٱشْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ ٱلْكَذِبَ هَٰذَا حَلَٰلٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

مەکەن کە بەئارەزووی خۆیان (بەحیرە)و (سایبە)و (وەصیلە)و (حام)یان لە خۆ حەرامکرد! ﴿ لتفتروا علی الله الکذب ﴾ هەر بۆ ئەوە لە سەرخوا درۆ هەڵبەسن، چونکە حەڵاڵ و حەرام بەدەستی ئێوە نییەو، بۆتان نییە سنوور شکێنی بکەن ﴿ إن الذین یفترون علی الله الکذب لا یفلحون ﴾ بێگومان ئەوانەی کە درۆ بۆ خواو ئایینی خوا هەڵدەبەستن، سەرفرازو ڕزگارو بەختەوەر نابن ﴿ ١١٧: متاع قلیل ﴾ لەم ژیانی دونیادا کەمێك بۆ خۆ ڕادەبوێرن و بەهرەیەکی کەمیان بۆ دەبێ ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ و لە قیامەتیشدا سزایەکی بەژان و ئێش پێگەیەنەریان هەیە، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (نمتعهم قلیلا ثم نضطرهم إلی عذاب غلیظ) ﴿ ١١٨: وعلی الذین هادوا حرمنا ما قصصنا علیک من قبل ﴾ بۆ ئەوانەش جوولەکەن چەند شتێکمان حەرامکرد کە لەوەو پێش لەسوورەتی (ئەنعام)دا بەم ئایەتە بۆمان گێڕایەتەوە کەدەفەرموێ: (وعلی الذین هادوا حرمنا کل ذی ظفر ومن البقر والغنم حرمنا علیهم شحومهما إلا ما حملت

ظهورهما..)١٤٦/٦. ﴿ وما ظلمناهم ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ ئێمە بەو حەرامكردنە ستەممان لێ نەكردن، بەڵام ئەوان ستەمیان لەخۆیان كرد بە هۆی لادان وسنوور بەزاندنەوە، وەكو لە جێیەكی تردا دەفەرموێ: (فبظلم من الذين هادوا حرمنا عليهم طيبات أحلت لهم..) ﴿ ١١٩: ثم إن ربک للذين عملوا السوء بجهالة ﴾ ئەوسا

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بێگومان سەبارەت بەوانەش وا بەنەفامی و نەزانی كاری خراپ و ناجۆریان كرد ﴿ ثم تابوا من بعد ذلک وأصلحوا ﴾ لەپاشان دوای ئەو كارە ناهەموارەیان پەشیمان بوونەوەو، خۆیان چاكسازی كرد ﴿ إن ربک من بعدها لغفور رحيم ﴾ دڵنیا بە كە پەروەردگارت پاش ئەوە زۆر لێبووردەیە بەرامبەریان، زۆریش میهرەبان ودلۆڤانە.

ئیبراهیم رابەرێكی هەقرەو بوو:

﴿ ١٢٠: إن إبراهيم كان أمة قانتا لله ﴾ بەراستی (ئیبراهیم)ی پەیامبەرﷺ هۆگری هەموو كارێكی خێرو ملكەچی فەرمانەكانی خوا بوو ﴿ حنيفا ﴾ لە هەموو ئاینێكی پروو پووچ لای داو بەرەو هەق و بەرنامەی پاك و ڕاستی خوا هات ﴿ ولم يک من المشركين ﴾ و هەرگیز لە هاوبەشدانەرانیش نەبووە ﴿ ١٢١: شاكرا لأنعمه ﴾ سوپاسگوزاری بەخششەكانی خوا بوو ﴿ اجتباه وهداه إلى صراط مستقيم ﴾ خواش بۆ خۆی هەڵیبژارد بۆ پەیامبەرێتی و ڕێنموونیشی كرد بۆ ڕێگەی ڕاست و یەكخواپەرستی، لەسوورەتی (ئە نبیاء)شدا دەفەرموێ: (ولقدآتينا إبراهيم رشده من قبل وكنا به عالمين) ﴿ ١٢٢: وآتيناه في الدنيا حسنة ﴾ ئێمەیش هەر لەدونیادا ناوو شۆرەتی باشمان دایە ﴿ وإنه في الآخرة لمن الصالحين ﴾ و لە پاشەڕۆژیشدا بێگومان لەڕیزی ساڵحان و چاكاندایە ﴿ ١٢٣: ثم أوحينا إليک أن اتبع ملة إبراهيم حنيفا ﴾ لە پاشا وەحی و سروشمان بۆ تۆ كرد ئەی پێغەمبەر! ﷺ كە دەبێ پەیرەوی لەئایینی پاك و ڕاستی ئیبراهیم بكەیت بە ڕێك وراستی ﴿ وماكان من المشركين ﴾ و هەرگیز لەهاوبەشدانەران نەبووە، وەكو لە سوورەتی(ئەنعام)دا هاتووەو دەفەرموێ: (قل إنني هداني ربي إلى صراط مستقيم دينا قيما ملة إبراهيم حنيفا وماكان من المشركين).

ڕێزنان لە شەممە بۆ جوولەكانە:

﴿ ١٢٤: إنما جعل السبت على الذين اختلفوا فيه ﴾ ڕێزگرتن لە ڕۆژی (شەممە)و ئیش وكار نەكردن تێیدا لەئایینی (ئیبراهیم) دا نەبووە، بەڵكو هەر بۆ ئەوانە بڕیاردراو كرایە ڕۆژی خوا پەرستی كە ئیختلاف و ناكۆكییان بوو لەدیاری كردنی ئەو ڕۆژەدا، لە سەرەتاوە خوا ڕۆژی هەینی بۆ دیاریكردن، كەچی گواستیانەوە بۆ ڕۆژی شەممە، ئینجا خوایش لە سەری گرانكردن كە: نابێ لەو ڕۆژەدا هیچ جمو جوڵو كارێك بكەن، كەچی لە ویشدا هەر كەوتنەوە فرتوفێڵ ﴿ وإن ربک ليحكم بينهم يوم القيامة فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ ڕۆژی قیامەت سەبارەت بەوەی ئەوان ناكۆكییان تێیدا هەبوو بەدادگەرانە داوەرییان دەكاو، هەریەكەشیان بەپێی كاروكردەوەی خۆی تۆڵەو پاداشی دەدا.

بەژیرانە نامەكەی خوا بگەیەنە:

﴿ ١٢٥: أدع إلى سبيل ربک بالحكمة والموعظة الحسنة ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ، ئەی ئیماندار! هەر بەژیرانەو نەرم و قسەی خۆش و حیكمەت و، ئامۆژگاری شیرین و جوان خەڵك بۆ ڕێگای پەروەردگارت بانگ بكە، سروشتی ئادەمزاد وایە خۆی بەشت دەزانێ وبەئاسانی تەسلیم نابێت، جا لەبەر ئەوە دەبێ زۆر بە ژیرانە بۆی بچیتە پێش، نەوەكو دەعیەو خۆ بەزلزانین زاڵببێت بەسەریاو، گوێ نەگرێ بۆت ﴿ وجادلهم بالتي هي أحسن ﴾ وە بەچاكتر و باشترین شێوە قسەو گفت وگۆیان لەگەڵ بكە، بەڵگەی جوان و بەهێزیان بۆبهێنەوە، هەتا وەزع ئاساییە، خۆ ئەگەر قۆناغی جەنگ و پێكدادانبوو، دیارە تۆیش بەیاسای جەنگ كار دەكەیت لەگەڵیاندا، هەتا دینەكەت ڕیسوا نەبێت، چونكە

مەردم دینی سووك و ریسوا وەرناگرێت ﴿ إن ربک هو أعلم بمن ضل عن سبیله ﴾ تۆ ئاوا موجادەلەیان لە گەڵ بکە، بەراستی پەروەردگاریشت باشتر بەحاڵی ئەوە دەزانێت کە لەرێی ئەو لایداوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدین ﴾ وزاناتریشە بە حاڵی ئەو کەسانە رێنوێنن و لەسەر رێی راستن.

قورتوبـی دەڵێت: (هذه الآیة:نزلت بمکـة فی وقت الأمر بمهادنة قریـش، وأمره أن یدعـو الی دین الله و شـرعه بتلطف و لین دون مخاشنة وتعنیف، و هکذا ینبغی أن یوعظ المسلمون الی یوم القیامة. فهی محکمة فی جهة العصاة من الموحدین، و منسـوخة بالقتال من جهة الکفار).

دەبێ تۆڵە بەرامبەر بێت:

﴿ ١٢٦: وإن عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به ﴾ وەئەگەر تۆڵەتان کردەوە، بادادبەداربێ‌و، سەرەڕۆیی وزیادەرەوی تێدا نەبێ.

راڤەکەرانـی قورئان دەڵێن: ئەم ئایەتە (مەدەنی)یەو سـەبارەت بە (حەمزە)ی (سـید الشـهداء) هاتۆتە خـوارەوە، ئەوکاتە کە لە (ئوحود) – پاش شـەهید بوونی موشـریکەکان لاشەکەیان تێکداو سکیان دڕیی، ئەوجا پەیامبەریش ﷺ زۆر دڵگران وبێ تاقەت بوو، بۆیە فەرمووی: سـوێند بە خوابێ: ئەگەر ئەمجارە خوای گەورە زاڵم بکا بەسەریانا، ئەوەی بە(حەمزە) کراوە، بەحەفتا کەسیانی دەکەم. ﴿ ولئن صبرتم ﴾ دڵنیاشـبن ئەگر ئێوە خۆ رابگرن و تۆڵە نەکەنەوە، ئەگەر چی هەقیشـتان بێـت تۆڵە بکەنەوە ﴿ لهو خیر للصابریـن ﴾ دیارە کاری وا بۆ خۆ راگران و ئارامگران باشـترە تا تۆڵـە وەرگرتنەوە، بەمەرجێ بتوانن شـەڕو خراپە لەخۆتان دوور بخەنەوەو، بیشزانن دەبێتە سەرکەوتن بۆتان ﴿ ١٢٧: واصبر وما صبـرک إلا بالله ﴾ ئینجا بە راشـکاوی داوای ئارامگرتن دەکات، بۆیە ئەفەرمـوێ: خۆراگربەو ئارامت هەبێ لەتۆڵە وەرگرتنەوەدا، کە دیارە بەئارام بوونیشت، هەر بەکۆمەك و فەرمانی خوا دەبێت، هەر ئەو دەتوانێ یارمەتیت بدا بۆ خۆراگرتن، ئەگینە کێ‌دەتوانێ نەفسـی رام بـکاو دایمرکێنێت؟ ﴿ ولا تحزن علیهـم ﴾ وە لەبەر ئەوانـەش کە بـڕوا ناهێنن خەم وخەفەت مەخـۆ ﴿ ولا تک فی ضیـق مما یمکرون ﴾ ولـە فروفێڵیان دڵتەنگو سـەخڵەت مەبە، چونکە تۆ تەنها راگەیاندنت لەسـەرە، ئیتر باوەڕ بهێنن یانا، تۆ بەرپرس نابیت ﴿ ١٢٨: إن الله مع الذین اتقوا ﴾ بەراستی خواش لەگەڵ ئەوانەدایە کەخۆپارێزو بەتەقوان ﴿ والذین هم محسنون ﴾ وئەوانـەش چاکەکارو، چاکەخوازن، ئـەم لەگەڵ بوونەش تەنها خوا خۆی باش دەزانێت چۆن دەبێت. لەسوورەتی (ئەنفال) یشدا دەفەرموێ: (إذ یوحی ربک إلـی الملائکة أنی معکم فثبتوا الذین آمنوا..).

بـۆ خوای تاك و تەنیا، بێ حیسـاب وئەژمار، شـوکرانە بژێرم کە: پشـتیوانی لێ‌کردم بۆ تەواو کردنی نووسـینی کورتە تەفسیری سوورەتی (نەحل).

کۆتایی جزمی ١٤، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (ئیسرا)یە

مەککەیییەو (١١١) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە وەك سـوورەتەکانی تر گرنگی بەبیرو باوەڕەدات، وەکو یەکخواپەرسـتی، پەیامەکەی پێغەمبەر، زیندوو بوونەوە.. بەڵام خاڵی سـەرەکی لەم سـوورەتە پیرۆزەدا خسـتنە پێش چاوی کەسـایەتی پەیامبەرە ﷺ لەگەڵ ئەو هەمـوو مۆعجیزە گرنگانەدا هێناویەتی بۆ راستی خۆی، هەزاران هەزار سڵاوی لەسەربێت.

❊ جا لەسـەرەتاوە شـەورەویە پیرۆزەکە کـە مۆعجیزەو بەهرەو خەڵاتێکی گەورەو مەزن بوو خوای گەورە بەخشـی بەپەیامەر ﷺ باس‌دەکات، لەلایەکیشـەوە دەسـەڵاتی باڵادەسـتیی خوا نیشان دەدات کـە چۆن بەو ئەندازە ماوە زۆرکەمەیـە، توانی ئەوهەموو رێگە درێژەیەی پێ‌ببڕێ و، سـەیران وسەفای ئاسمانی پێ بکاو، هەر لەو ماوەیەشدا بیگێڕێتەوە جێگای خۆی.

❊ باسـی یاخیبوونی هەردوو جارەکەی جوولەکەو سەرگەردان بوونییان دەکا، لە تۆڵەی لارێیی و لاسـارییاندا:(وقضینا إلی بنی إسرائیل فی الکتاب لتفسدن فی الأرض مرتین..).

❊ هەنـدێ بەڵگـە لە سـەر گەورەیی وتـاك و تەنیایی خوا – وەك شـەوو ڕۆژو ئاڵو گۆڕیان– دێنێ: (وجعلنا اللیل والنهار آیتین، فمحونا آیة اللیل..).

❊ برێ لەیاسای کۆمەڵایەتی و، رەوشتە بەرزەکان دەخاتە ڕووو هانـی مرۆڤەکانی بۆ دەدات، هەتا کۆمەڵ و کۆمەڵگەیەکی خاوەن رەوشتی بەرز پەیدا ببێت.

❊ بەچەند بەڵگەیەك باسی سەرگەردانی هاوەڵدانەرەکان دەکات، هەروەك باسێکی قورئان دەکات کە گەورەترین مۆعجیزەیەو، هەتا هەتایە بەرقەرار دەبێت.. لەگەڵ دابەزینە سەر هاوەڵ دانەرەکان، لەکاتێکا کە داوای مۆعجیزەیەکی تر "جگە لەقورئان" دەکەن.

پاك و خاوێنی خوا لەشـەریك و هاوەڵ باس دەکا: (وقل الحمد لله الذی لم یتخذ ولدا.. وکبره تکبیرا). لەگەورەیی ئەم سوورەتەیشـدا

هاتووە – وەك پێشەوا ئەحمەد لە (ئەبوو لوبابە) دەگێڕێتەوە – دەڵێ: خاتوو (عائیشە) وتی: ئەوەندە پەیامبەر ﷺ بەرۆژوو دەبوو ئەمان گوت، نایەوێ هیچ رۆژێ لەساڵ بەرۆژو نەبێ، ئەوەندەش بە رۆژوو نەدەبوو، ئەمان گوت ئیتر هەر بەرۆژوو نابێ، وە هەموو شەوێکیش سوورەتی (بەنی ئیسرائیل) و (زومەر)ی دەخوێند..

شەو رەوییەکەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ※ ١: سبحان الذی أسری بعبده لیلا ﴾ پاکەو خاوێنە لەهەرشتێکی ناپەسەندو خراپ، ئەو خوایەی کە شەورەوی بەبەندەی خۆی (موحەممەد) ﷺ کرد لەبەشێکی زۆر کەمی شەوێکدا ﴿ من المسجد الحرام إلی المسجد الأقصی ﴾ لەمزگەوتی (حەرام)ەوە لەمەککەدا بۆ مزگەوتەکەی ئەولاتر (بیت المقدس) لەفەلەستیندا، کە ئەو رۆژە کاروانی بەچەندین رۆژ ئەوجا دەیگەیشتێ!! ﴿ الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا ﴾ ئەو مزگەوتەی ئێمە دەوروبەریمان پیرۆزو پیتدارکرد بەجۆرەها نیعمەت و میوەو میوەجات و، کردیشمانە بارەگای پەیامبەران، تا هەندێ لە نیشانەکانی دەسەڵات و توانایی خۆمانی پێ نیشان بدەین لەو شەورەویەدا ﴿ إنه هو السمیع البصیر ﴾ چونکە هەرئەوە زۆر بیسەندە بۆقسەو گوفتاری مەردم، زۆربیناو بەئاگا، بەئەحواڵی گشت مرۆڤەکان، دەزانێ لەدونیاو لەقیامەتدا شایستەی چین.

(ئیسرا)و(میعراج) لە قۆناغێکی زۆرناسك ومەترسیدار لەژیانی پێغەمبەردا ﷺ بوو، ئەو دەمە کە زۆر ماندو و خەستە بوو، بەڵام بەم رووداوە گرنگە مێژووییە ئاسۆی ئاسمانی لێدرەوشایەوەو، هیواو ئومێدێکی بە خۆی وبە یارانی بەخشی، (نەوەوی)و(قورتوبی) دەڵێن: ئەو رووداوەیە پێنج ساڵ پاش پێغەمبەرێتی بوو. خاوەنی کتێبی (الرحیق المختوم) دەڵێ: لە (٢٧/ ی (رەجەب)ی ساڵی (١٠)ی پێغەمبەرایەتیدا بوو، لەگەڵ هەندێ راو بۆچوونی برێ لەزاناکانی تر. (ئیبنولقەییم)یش دەڵێ: قسەی راست ئەوەیە کە ئەو شەورەویە بە (جەستە)ی پیرۆزی بوو، وە لە مزگەوتی (حەرام)ەوە بۆ مزگەوتی (قودس) بەسواری (بوراق) و هاوڕێتی (جوبریل) ؏، جا لە قودس دابەزی و پێش نوێژی بۆ پێغەمبەرەکان (علیهم الصلاة والسلام) کرد و هەر لەوێش (بوراق)ی بە ئەڵقەیەکی دەرگای مزگەوتەکەوە بەستەوە. پاشان هەر ئەو شەوە لە (بیت المقدس)ەوە بەرز کرایەوە بۆ ئاسمانی دونیا و، دەرگای بۆ کرایەوەوو هەر لەوێ (بابە گەورە)ی گشتمانی (ئادەم) دیت، سڵاوی لەسەر بێت، بابەیشمان خۆشحاڵی خۆی بەدیتنی دەربڕی و ددانی نا بە پێغەمبەرێتیدا، هەر لەوێیش خوای خاوەن توانا رۆحی گشت شەهیدەکانی ئامادە کردو لەلای راستیەوە نیشاندان، لە چەپیشیەوە رۆحیانەتی سەرجەم بەدبەختانی نیشاندا. ئەوسا سەرخرا بۆ ئاسمانی دووەم و لەوێ (یەحیا)و(عیسا)ی دیتن (سڵاویان لەسەربێت) ئەوانیش پێغەمبەرێتییان سەلماندو، پاشان بۆ ئاسمانی سێیەم بەرێکەوت و لەوێش (یوسف)ی دیت (سڵاوی لەسەر بێت) ئەویش بە خێری هێناو ددانی بە پێغەمبەرێتییدا نا، بۆ دوایی بەرەو ژوورتر سەرخرا بۆ ئاسمانی چوارەم، لەوێش (ئیدریس) پێغەمبەری دیت و خۆشحاڵ بووو پێغەمبەرێتی سەلماند، لە پاشا سەرخرا بۆ ئاسمانی (پێنجەم) ولەوێش (هاروون)ی کوڕی(عیمران)ی دیت، ئەویش پاش بەخێرهێنانی پێخۆشبوونی خۆی دەربڕی و ئیقراری بەپێغەمبەرێتی کرد، لە ئاسمانی (شەشەم)یشدا بە (مووسا) گەیشت و، ئەویش هەروەکو پێغەمبەرەکانی تر پێشوازی لێکرد، جاکاتێ لەوێ تێپەڕی مووسا گریا! گوتیان بۆچی دەگریت؟ گوتی: چونکە لەبەهەشتدا ئوممەتی ئەم پێغەمبەرە، لە ئوممەتی من زیاترە، وە لە ئاسمانی (حەوتەم)یشدا بە(ئیبراهیم) شاد بوو، پاش بەخێرهێنان و خۆشحاڵی و ددانان بەپێغەمبەرێتییدا لە لایەن ئەویشەوە(سەڵاویان لەسەر بێت) چوویە (سدرة المنتهی)، پاش ئەو(بیت المعمور)، ئەوجا بەرزتر چوو تا بەدیداری خوای گەورەشاد دەبێ ولێیەوە نزیك دەبێتەوە، هەر بەقەد دوو (کەوانی) ما، یان نزیکتر، لەوێ هەرچی پێویست بوو بۆئەو قۆناغە وەحی بۆکردو تێیگەیاند، لەوانە (٥٠) رکات نوێژی لەسەر ئوممەتەکەی فەرز کرد، پاشان بەتەگبیرو راوێژی مووسا ؏ تکای لەخوای میهرەبان کرد هەتا بۆی کەمکردەوەو کردی بەم(٥) نوێژەی ئێستا.

جا لەم سۆنگەیەوە (ئیبن تەیمییە) دەڵێ: هیچ هاوەڵێکی پێغەمبەر ﷺنەیگوتووە پێغەمبەر ﷺ خوای گەورەی دیتووە، (ئیبن عەبباس) نەبێ ئەویش (خاتوو عائیشە) بەرهەڵستی دەوەستێ. (ئیبنولقەییم) دەڵێ: ئەو نزیکبوونەوەیە کە لەسوورەتی (نەجم)دا باسکراوە، مەبەست پێی نزیکبوونەوەی (جبریل)ە ؏ وەکو خاتوو (عائیشە)و(ئیبن مەسعوود) دەڵێن. ئەم باسەیە لەسوورەتی (نەجم)دا بەروونتر رۆشن کراوەتەوە.

خوێنەری هێژا! باسی(ئیسرا) لە یەك ئایەتداو، پاشان باسی تاوانەکانی (بەنی ئیسرائیل) بەدوای ئەوداو، دواتر کە دەڵێ: ئەم قورئانە باشترین رێباز دەست نیشان دەکا.. ئەمانە هەموو هێماو ئاماژەن کە (یەهوود) لەسەرکردایەتی دەردەکرێن و، دەدرێتە دەستی ئەم پێغەمبەرە تازەیەو قورئانیش بەرنامەی دەبێت، چونکە (یەهوود) ئەوەندە تاوانی کرد، کەڵکی رابەرایەتییان نەماو، خوای گەورەیش لێی سەندنەوەو تەسلیمی (موحەممەد)ی ﷺ کرد، کەوابوو

پێویســتە رابەرایەتی کردنی هەر ئوممەتێك پڕ بێت لە دادگەری و دادپەروەری و، ئەخلاق و قییەم و داوێن پاکیو دەستپاکیو، هەوڵ وتێکۆشــان و جیهادو لێبڕان و، لیبــووردن و جورئەت وئازایەتی و، بــێ خیانەت و گزی و فرت و فێڵ لەگەڵ گەلەکەیدا. ئەگینە خوای گەورە قبوڵی ناکاو دیزەو گۆزەی سەرنخون دەکا، ئەگەرچی زۆریشــی پێ بچێت. هیوادارم ئەم ئوممەتی ئیســلامە بەهۆی ئەم سیفەتە پڕشــکۆدارانەوە بتوانێ قیادەی دونیا بکات. بۆ نووسینی ئەم کورتەیە ســوودم لەکتێبی (الرحیــق المختوم)ی (صفی الرحمن المبارکفوری) وەرگرت.

مووساو تەوراتەکەی:

﴿ ٢: وآتینا موســی الکتاب ﴾ وەکتێبی (تەورات)یشمان بەمووسا دا ﴿ وجعلناه هدی لبنی إســرائیل ﴾ و کردمانە ڕێنمایی بۆ (بەنی ئیســرائیل) ﴿ ألا تتخــذوا من دونی وکیلا ﴾ پێمــان وتن: نابێ بێجگــە لە من (خــوا) هیچ کەس بکەنە بریــکاری خۆتان ﴿ ٣: ذریــة من حملنــا مع نوح ﴾ ئــەی نــەوەو زارۆی ئەوانەی کە لە گەڵ (نووح)دا کاتی خۆی ســواری کەشتیمان کردن و لەتۆفانەکە ڕزگارمان کردن، ئێوەیش وەکو (نووح) سوپاســی خوا بکەن ﴿ إنه کان عبدا شــکورا ﴾ چونکە بە راســتی ئەو بەندەیەکی شوکرانە بژێر بوو، دەســا ئێوەش باســی چاکەی من بکەن بەسەرخۆتانەوە بــە ناردنی(موحەممەد) بۆتــان، وەهەر ئەو پێغەمبــەرە لە بارەی شــوکرانە بژێری خــواوە دەفەرموێ: (إن الله لیرضــی عن العبد أن یأکل الأکلة، أویشرب الشربة فیحمد الله علیها) (پێشەوا ئەحمەد).
لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە لە قیامەتدا ئەم خەڵکە گشــت دەچن بۆ لای نووح تکاو شــەفاعەتیان بۆ بکاو، دەڵێن: (یانوح إنک أول الرســل إلی أهل الأرض، وقدسماک الله عبدا شکورا، فاشفع لنا إلی ربک) (فتح الباری: ٦/٤٢٨).

جوولەکە دووجار یاخی دەبن:

﴿ ٤: وقضینا إلی بنی إسرائیل فی الکتاب ﴾ جا هەر لەو کتێبەی تەوراتەدا، یان لە (لوح المحفوظ)دا ئاگاییمان بە نەوەی ئیسرائیل دا ﴿ لتفســدن فی الأرض مرتین ﴾ کە بە راستیئێمە لە(ئەزەل)دا دەزانین: ئێوە لە وڵاتی (میســر)دا دووجار فەســادو گێرە شێوێنی دەکەن وناهەقی بەرامبەر مەردم دەکەن، بەڵێ وابوو، ئەوەبووجاری یەکەمیان هەستان (زەکەریا) پێغەمبەریان کوشت، ئینجا لەتۆڵەی ئەوەدا خــوای گــەورە (بەختەنەســر)ی بەســەریاندا زاڵکردو، کوشتارێکی زۆری لێکردن و (بیت المقدس)یشی وێران کرد.

جــاری دووەمیشــیان (یەحیــا) پێغەمبەریــان کوشــت، خوایش دیسانەوە دوژمنی خۆیانی بەسەریاندا زاڵکردو دووبارە کوشتارێکی زۆری لێکــردن و، حەفتــا هەزاریشــیان لێ دیــل کــران، چونکە بــێ باوەڕبوون و ســەرپێچییان لێکرد ﴿ ولتعلن علــوا کبیرا ﴾ وە بەراســتی بەسەر خەڵکی ئەو کاتەدا یاخیی دەبن و سەردەکەون،

سُورَةُ الإِسْرَاءِ — آياتها ١١١ — ترتيبها ١٧

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سُبْحَٰنَ ٱلَّذِىٓ أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ٱلَّذِى بَٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١﴾ وَءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِى وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ لِيَسُۥٓـُٔوا۟ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا۟ مَا عَلَوْا۟ تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

بەســەرکەوتنێکی زۆر گــەورەو، گەشــەدەکەن و دەســەڵات بــە دەســت دەگرن، ئەوجا بادی هەوادەبن و خەڵکیدەچەوسێننەوەو خوایــش تووڕە دەبێ لێتــان ﴿ ٥: فإذا جاء وعد أولاهما ﴾ ئینجا هــەر کە کاتی تۆڵــەی یەکێك لە دووانەکــە هاتەپێش، بۆ ئەوەی بیانگریــن و ســزایان بدەین ﴿ بعثنا علیکم عبــادا لنا ﴾ بەندە زۆر ئازاو تایبەتییەکانی خۆمان (جالووت) ناردە سەرتان ﴿ أولی بأس شــدید ﴾ کە بەڕاستی لەجەنگدا خاوەن هەڵمەتی توندو تیژو بەوزە بوون ﴿ فجاســوا خلال الدیــار ﴾ ئەوانیش بەناو گشــت وڵاتدا، تەنانەتــی بەناوماڵەکانیشــتاندا –ماڵ بەماڵ- گــەڕان بۆ گرتنی تاوانبارەکانتــان ﴿ وکان وعدا مفعولا ﴾ وە ئەم بڕیاری لەناوبردن و تۆڵەیەتان، بڕیارێکــە لەلایەن خواوە دراو جێبەجێش بوو ﴿ ٦: ثم رددنا لکم الکرة علیهم ﴾ لەپاشان کارێ وامانکرد کە ئێوە ئەی جووەکان! بەســەریاندا زاڵ ببنەوە ﴿ وأمددناکم بأموال وبنین ﴾ پاش ئەوەش کە ئەوان تاڵانیان کردن و کوڕەکانیشــتانیان کوشت،

ئێمــە مــاڵ و کورانتانمان زیاد کردەوە ﴿ وجعلناکــم أکثر نفیرا ﴾ و ژمــارەی پیــاوان و، دەسەڵاتیشــتان لەدوژمنەکانتان زیاتر بوو، ئەوەبوو پاش ئەوە توانیتان (بابلی)یەکان دەرکەن و دیلەکانیشــتان ئازاد بکە و دەسەڵاتیان لێ وەرگرنەوە ﴿ ٧: إن أحسنتم ﴾ جا ئەگەر لەکاتیدەســەڵاتدا ئێوە چاکە بکەنو فەرمانــی خوا بەجێ بهێنن ﴿ أحســنتم لأنفســکم ﴾ دیارە هەر بۆ خۆتــان چاکەتان کردووەو خۆتــان کەڵکی لێ وەر ئەگرن ﴿ وإن أســأتم فلهــا ﴾ وخۆ ئەگەر خراپەیش بکــەن، ئەوە تۆڵەکەی هەر بۆ خۆتان دەبێت، ئەوەبوو هەر کە خراپەتان کرد، دوژمن زاڵ بوو بەسەرتانا، کە گەڕاشنەوە بۆ لای خوا زاڵ بوونەوە بەســەریاندا ﴿ فــإذا جاء وعد الآخرة ﴾ ئینجــا کاتێ ســەرەی ئەنجامدانــی بەڵێنی دوایــی هاتە جێ بۆ تۆڵەتان؛ ئەو دەمەی کە (یەحیا)تان کوشت ﴿ لیسوؤا وجوهکم ﴾ جا لەتۆڵەدا بەندەکانمان دەنێرینە سەرتان کارێکتان پێ بکەن کە نیشــانەی خەمۆکی لە ڕوخسارو ناو چاوتاندا دیاربێت، بە بەدیل کردن و کوشــتنتان، واتە: نیشانەی ڕیســوایی بەنێو چاوانتانەوە دەرکەوێ ﴿ ولیدخلوا المسجد ﴾ و ئەو دوژمنانەش بچنە مزگەوتی (قدس)ـەوەو لەپێش چاوتانەوە بیروخێنن و دەسەڵاتیشــتان نەبێ هیچ بکــەن ﴿ کما دخلوه أول مرة ﴾ هەروەکــو جاری یەکەمیش چوونە ناویەوە، کاتێ دەستتان کرد بەخراپەکاری و (زەکەریا)تان شــەهید کرد ﴿ ولیتبروا ما علوا تتبیرا ﴾ وتا دەستیان بەسەر هەر جێیەکیشیان گرت وێرانی بکەن و بەتەواوی بەسەرتانا زاڵ ببن.

مێــژوو ئەڵێت: بۆ یەکەم جار (بەختە نەســر) هێرشــی بۆ بردن و(بیت المقدس)یشی وێران کرد، بۆجاری دووەمیش (اسبیانوس)ی پاشــای ڕۆمەکان بوو، وەماوەی هەردوو هێرشەکە نزیکەی (٥٠٠) ساڵ بوو ﴿ ٨: عسی ربکم أن یرحمکم ﴾ بێگومان لەکاتی ئاوادا پەروەردگارتــان دەتانخاتە بەر ڕەحمەتی خۆی، ئەگەر پەشــیمان ببنەوە. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: (وعســی: من الله واجبة) واتە: هەرکردارێکی((عسی))بکارەکەیخوا بێت، حەتمییەت دەگەیەنێت ﴿ وإن عدتــم عدنا ﴾ وخۆ ئەگەر تێ هەڵچنەوە بۆ ســەرپێچی و پیاوکوشــتن، ئەوا ئێمەیش تێهەڵدەچینەوە بــۆ کاری خۆمان و، دووبارە دوژمن زاڵ دەکەینەوە بەســەرتاندا، بەڵێ.. لەســەدەکانی دواییشــدا جارێ موســڵمانەکانی زاڵکرد بەســەر یاندا، ئەوەبوو لــە نیوەدورگەی عەرەبی دەریان پەڕاندن، لەم دواترەیشــدا(هتلر) دەســتی گرت بەســەریاندا، ئێســتایش کە دونیا بەگیر هاتووە بە دەســتیانەوە، بێگومان خوا کۆمەڵە خەڵکێکی باش و شــیاو بەر دەداتــە گیــان و ملیان بــا دەدەن، چونکە بەڵێنــی خوا خۆیەتی کەهــەرکات ڕوویانکــردەوە فەســاد، هێزێکــی وریــاو زرنگیان بۆدەنێرێــت ﴿ وجعلنا جهنــم للکافرین حصیرا ﴾ ودۆزەخیشــمان کردە زیندان و بەندیخانە بۆ بێ باوەڕەکان.

گەورەیی و مەزنی قورئان:

﴿ ٩: إن هذا القرآن یهدی للتی هی أقوم ﴾ بێگومان ئەم قورئانە بۆمان ناردون، ڕێگا و بەرنامەیەکی وا نیشــانی خەڵکی دەدا، کە ڕاستترین بەرنامەو ڕێگایە.

بەڵێ.. لە هەمووکات و ساتێکدا، وەبۆ هەرکەسێك ئامادەیی تێدا بێت ئەم قورئانە ڕێ نیشــاندەر بووەو، دەرەنجامیش بۆتە ســەرکردەی دونیا ﴿ ویبشر المؤمنین الذین یعملون الصالحات ﴾ ومژدەیش دەدا بــەو بڕوادارانەی کە کارو کردەوەی چــاك ئەنجام دەدەن: ﴿ أن لهم أجرا کبیرا ﴾ کەبەڕاســتی پاداشــێکی زۆر گەورەیان بۆ هەیە لەبەهەشــتدا ﴿ ١٠: وأن الذین لا یؤمنون بالآخرة ﴾ و بەڕاســتی ئەو کەسانەش کەبەدوا ڕۆژ بڕوا ناکەن ﴿ أعتدنا لهم عذابا ألیما ﴾ سزایەکی زۆر ئێش پێگەیەنەرمان بۆ ئامادە کردوون ﴿ ١١: ویدع الإنســان بالشــر دعاءه بالخیر ﴾ و مرۆڤ چۆن قینی هەڵ دەسێ و تەنگەتاو دەبێو نزای شــەڕدەکا لەماڵ ومنداڵی خۆیدەڵێت: خوا بتکــوژێ، خوا لەناوتبەرێ، هەر ئاواش لەکاتی ئاســاییدا دوعا بۆ چاکە دەکا، جا ئەگەرخوای گەورە وەڵامی نزا شەڕەکەی بداتەوەو دۆعاکــەی گیرا بــکات، ئەوا زۆر زوو خۆی و مــاڵ ومنداڵی لەناو دەچــێ وگیرۆدە دەبن، لــە فەرموودەیەکدا هاتــووەو دەفەرموێ: ((لاتدعوا علی أنفســکم،ولا علی أموالکم، أن توافقوا من الله ساعة إجابة یســتجیب فیها)) (موســلیم). واتە: هەرگیز دۆعا لەخۆتان و مــاڵ و منداڵتان مەکــەن، نەوەك بەر ئەوکاتــە بکەوێت دۆعای تیــا گیرا دەبێت و وەڵام بدرێنەوە. ﴿ وکان الإنســان عجولا ﴾ و مرۆڤ هەمیشــە و بەردەوام هەر بەپەلە وهەڵەشە بووە، نەیزانیوە بەرژەوەندی لە چیدایە.

شەوو ڕۆژ نیشانەی دەسەڵاتی خوان:

﴿ ١٢: وجعلنــا الیــل والنهار آیتیــن ﴾ وە ئێمە دیاردەی شــەوو ڕۆژمان بەدوو بەڵگەو نیشــانە لەســەر تاك وتەنیایی ودەســەڵاتی خۆمان نیشاندان ﴿ فمحونا آیة الیل ﴾ ئینجا دیاردەی تاریکیمان بەســەر شــەودا هێنا، واتە: ڕووناکی ڕۆژمان پێ لابردو، تاریکی ســەری دەرهێنا، هەتا ئێوە تێیدا بحەوێنەوە ﴿ وجعلنا آیة النهار مبصرة ﴾ و دیاردەو نیشــانەی ڕۆژیشمان (خۆر) بەئاشکراو بینراو ســازاند ﴿ لتبتغوا فضلا من ربکم ﴾ بۆ ئەوە ئێوە بگەڕێن بە دوای ئــەو ڕزق و ڕۆزیەدا پەروەردگارتان بەهرەوەرتان دەکاو دەیدا پێتان

﴿ ولتعلموا عدد السنين والحساب ﴾ و تابشتوانن بەئاسانی ژمارەی ساڵەکان و، حیسابی شەوو ڕۆژ چاك بزانن، دەسا لەبەرامبەر ئەو بەخششانەوە شوکرانە بژێر بن ﴿ وكل شئ فصلناه تفصيلا ﴾ وە بەڕاستی هەرشتێك کە ئێوە نیازتان پێی‌هەبێ لەدونیاو لەقیامەتدا ئێمە بە وردی شیمان کردۆتەوە بۆتان، واتە: هیچ شتێك لەم بوونەوەرەدا بێ بەرنامەو حیساب نەماوەتەوە، لە ئایەتێکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (هوالذی جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب ماخلق الله ذلك إلا بالحق..).

هەموو مرۆڤێك لە ڕۆژی سەڵادا بە کارنامەی خۆیەوە دێت:

﴿ ١٣: وكل إنسان ألزمناه طائره في عنقه ﴾ ئیتر هەموو مرۆڤێك کردەوەکەیمان -خێرو شەڕ کە لە شەوو ڕۆژدا کردنی- ئاوێزانی ملی کرد، واتە: لە قیامەتدا نامەی هەموو کاروکردەوەی مرۆڤ وەك (تەوق)و ملوانکە دەکرێتە ملی و، هەر بە پێی ئەوەش لەقیامەتدا پاداش و تۆڵە وەردەگرێتەوە، لەسوورەتێکی دیکەدا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره) ﴿ ونخرج له يوم القيامة كتابا ﴾ وە لەڕۆژی قیامەتدا نامەیەکی -کە کردەوەکانی تیانووسراوە- بۆ دەردێنین ﴿ يلقاه منشورا ﴾ وئەویش بەکراوەیی دەگا بەو نامەیە و لێی تێ‌دەگات ﴿ ١٤: إقرأ كتابك كفى بنفسك اليوم عليك حسيبا ﴾ پێی دەگوترێ: دەسا بۆ خۆت نامەی کردەوەکانت بخوێنەوە، ئەمڕۆ ئیتر هەر تۆ خۆت حیساب لەگەڵ خۆت بکێشەو پێویست بەکەسی تر ناکا، ئەوجا ئەویش خوێندەوار بێ، یا نە، بۆ خۆی کارنامەکەی دەخوێنێتەوەو، باش لە ئەنجام و جێ وشوێنی خۆی تێ‌دەگات، لە سوورەتی(قیامە)دا دەفەرموێ: (ينبأ الإنسان يومئذ بما قدم وأخر بل الإنسان على نفسه بصيرة ولو ألقى معاذيره).

کەس تاوانی کەس هەڵناگرێ:

﴿ ١٥: من اهتدى فإنما يهتدي لنفسه ﴾ ئەوەی ڕێگای هەق وڕاستی بگرێ،ئەوەبۆ خۆی شارەزا بووە، واتە: قازانج و پاداشەکەی هەر بۆ خۆی دەبێ و، لەو ڕۆژەیشدا سەر فراز دەبێت ﴿ ومن ضل فإنما يضل عليها ﴾ هەر کەسێکیش ڕێگە گوم بکاو لاڕێ بێ، ئەوەش تەنها سەر لەخۆی دەکەوێ و، زیان و تۆڵەکەی لەسەر خۆیەتی و هەر خۆی گیرۆدەدەبێت ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخرى ﴾ وکەسیش تاوان و گوناهی کەسی تر هەڵناگرێ، ئەگەرچی (وەلید) ئاسایەکی خوانەناسیش بەڵێنی پێ‌دابن کە: گوناحەکانیان هەڵبگرێ، مەگەر دەستی‌هەبێت لەو تاوانانەدا، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن تدع مثقلة إلى حملها لايحمل منه شيئا..) ﴿ وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا ﴾ وئێمە تۆڵەوسزای هیچ خەڵکێکمان نەداوە، هەتا پەیامبەرێکیان بۆ نەناردبن ڕێیان بۆ ڕۆشن بکاتەوە، قورئان بۆ خۆی پڕە لەو بابەتە، بۆ نموونە: (كلما ألقى فيها فوج سألهم

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾ مَّنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِن بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

خزنتها ألم يأتكم نذير قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا..) لێرەدا ئەم پرسیارە دەکرێت: ئاخۆ ئەو منداڵانەی بە منداڵی دەمرن و باوك و دایکیان کافرو خوانەناسە، یان شێت و کەڕو کاس و پیری خەرەفاوە، یان خەڵکی (فەترەت)ـە و هیچی نەبیستووە، دەبێ لە قیامەتدا چ بکەن؟ هەندێ زانا دەڵێن: دەوەستین و لەو بارەوە هیچ ناڵێین. هەندێکیش دەڵێن: بێ شك بەهەشتین. هی‌واشیان هەیە دەڵێت: جەهەنەمین، دیارە بۆ هەریەکەشیان بەڵگە هەیە، بەڵام بەپێی (عەدل)ی خوایی دەبێ بەهەشتی بن، ئەگەرچی خۆ نەدان لەم شتانە باشترە. ﴿ ١٦: وإذا أردنا أن نهلك قرية أمرنا مترفيها ﴾ وکاتێکیش ویستبێتمان شارو ئاوایێك لەناو بەرین، ئەوا بەفەرمانێکی(ئەزەل)ی فەرمانداوە -بەتایبەتی بە سەر کردە یاخی و خۆشگوزەرانەکانیان- کە فەرمانی پەیامبەران جێبەجێ بکەن و گوێڕایەڵیان بن ﴿ ففسقوا فيها ﴾ جا ئەوانیش لەباتی گوێڕایەڵی، نافەرمانی و سەرپێچیان تیا کردووەو لێی‌دەرچوون ﴿ فحق عليها

القول ﴾ بەوە سزایان بە سەرا سپاوە ﴿ فدمرناها تدمیرا ﴾ ئەوجا ئێمەیش بە سەختی کاولـان کردووە، چونکە خۆیان بەڵگەیان بەدەستەوە داین، لە جێگایەکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (وکذلک جعلنا فی کل قریة أکابر مجرمیها..).

خاتوو (زەینەب) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ (أنهلک وفینا الصالحون؟ قال: نعم، إذا کثر الخبث) (متفق علیه). واتە: ئاخۆ ئێمە "لەوحاڵەتانەدا" ئەر خەڵکی باشیشمان تێدابێ هەر تیادەچین؟! فەرمووی: کەکاری خراپەو بەدرەوشتانە سەری هەڵدا بەڵێ ئێوەش لەگەڵ ئەواندا تیادەچن، ئەگەرچی دەستیشتان لەو شتانەدا نەبێ ﴿ ١٧: وکم أهلکنا من القرون من بعد نوح ﴾ وە زۆر لە خەڵکی سەدەکانمان بە هۆی لاساریانەوە لەناو برد ئەی هۆزی قورەیش! دوای گەلەکەی (نووح)، وەکو گەلانی (عاد)و (سەموود)و (فیرعەون) کە ئەوانیش هەروەك ئێوە لاسار بوون و بڕوایان نەهێنا، دەخۆ ئێوە لەوان نازارتر نین ﴿ وکفی بربک بذنوب عباده خبیرا بصیرا ﴾ هەر ئەمەش بەسە کە پەروەردگارت ئەی موحەممەد! ﷺ لەتاوان و گوناهی بەندەکانی خۆی ئاگادارو بینایەو، هیچ شتێکی لێ بزر نابێت.

کێ دونیای دەوێ و کێش ڕۆژی پەسڵان؟

﴿ ١٨: من کان یرید العاجلة عجلنا له فیها ما نشاء لمن نرید ﴾ هەرکەسێك لەکاروکردەیدا تەنیا دونیا ویستی بکات، کە دونیاش بە پەلە تێدەپەڕێ، ئەوا ئێمەیش حەزمان لە هەر کەسێك هەبێ، بە زوویی ئاوات و ویستەکەی پێکدێنین و دونیای دەدەینێ ﴿ ثم جعلنا له جهنم یصلاها مذموما مدحورا ﴾ لەپاشان لەقیامەتدا بەسەر زەنشت کراوی و دوور خراوەیی لەمیهرەبانی خوا، دۆزەخمان بۆداناوەو دەیبرژێنێ، جا ئیتر ئێستا کە لە دونیادایە ئارەزووی خۆیەتی کار بۆ دونیای دەکات، یان بۆ قیامەتی ﴿ ١٩: ومن أراد الآخرة وسعی لها سعیها وهو مؤمن ﴾ وە هەرکەسیش پاشەڕۆژی لا مەبەست بێ وهەوڵیشی بۆ بداو، لەهەمان کاتیشدا بڕوادار بێت بەخواو بە بەرنامەکەی خوا ﴿ فأولئک کان سعیهم مشکورا ﴾ هەوڵ و کۆششی ئەمانە جێگەی سوپاسەو، بەچەند بەرامبەریش پاداشی لە سەر وەردەگرن ﴿ ٢٠: کلا نمد هؤلاء وهؤلاء من عطاء ربک ﴾ هەریەك لەو دوو تاقمە چ دونیا ویستەکان و، چ قیامەت خوازەکان، لەبەخششی پەروەردگارت، لە دونیادا گشت بەهرەوەر دەکەین و، بەماڵ و سامان و خۆشگوزەرانی هاوکارییان دەکەین، واتە: بەکافرو بڕوادار وەکو یەك ڕزق و ڕۆزی دەدەین، پاشانیش هەر کەسە لە قیامەتدا کوێ هەڵبگرێت دەیدەینێ ﴿ وما کان عطاء ربک محظورا ﴾ خۆ لەم دونیایەشدا بەخششی پەروەردگارت لەهیچ کەسێ قەدەغە کراو نییە ﴿ ٢١: انظر کیف فضلنا بعضهم علی بعض ﴾ دەسا بڕوانەو سەرنج بدە ئەی پێغەمبەر! ﷺ چۆن هەندێکیانمان -لەدونیادا- بەرز کردۆتەوە بەسەر هەندێکیاندا، وا دەبێ موسڵمان و کافر هەردوو ڕزق و ڕۆزی باشیان دەدەینێ، واش دەبێ هەردوویان نەبوون و نایاندەینێ، وایش دەبێ موسڵمانیشەو بژێوی کەمە، یان هەر نییەتی، چونکە ڕزق و ڕۆزی بەدەست ئەوان نییە ﴿ وللآخرة أکبر درجات وأکبر تفضیلا ﴾ بێگومان پلەو پایەکانی پاشەڕۆژ بۆ بڕواداران گەورەترو زێدەترە، ئەگەر چی لەدونیادا بژێوییان باش نەبێت، لەم بارەوە ئەم فەرموودەیە هاتووەو دەڵێت: ((إن أهل الدرجات العلی لیرون أهل علیین، کماترون الکوکب الغابر فی أفق السماء)) (فتح الباري: ٦/٣٨٦). ﴿ ٢٢: لا تجعل مع الله إلها آخر ﴾ هەرگیز نەکەیت ئەی مرۆڤ! هاوتاوهاوبەش بۆ خوا دابنێیت، چونکە ئەو تاك و تەنیاو بێ هاوتاو بێ هاوبەشە ﴿ فتقعد مذموما مخذولا ﴾ دەنا ئەو کاتە بەسەرزەنشت کراوی و، بێ یارو یاوەر بەرامبەر بە (شیرك)ەکەت دادەنیشیت، واتە: خوای گەورە لێت ناپرسێتەوەو دەرووت لێناکاتەوە.

یەکخواپەرستی و چاکە کردن لە گەڵ باوک ودایکدا:

﴿ ٢٣: وقضی ربک ألا تعبدوا إلا إیاه ﴾ پەروەردگارت بڕیاریداوەو وەسیەتی کرد کە: دەبێ هەر خۆی بپەرستن ﴿ وبالوالدین إحسانا ﴾ وە فەرمانیدا کە: دەبێ لەگەڵ دایك و بابدا چاکە بکەن، وەکو دەفەرموێ: (أن اشکر لی ولوالدیک إلی المصیر) ﴿ إما یبلغن عندک الکبر أحدهما أوکلاهما ﴾ جا هەر کات یەکێکیان یان هەردووکیان -کە لە لای تۆن- تووشی پیری و لاوازی بوون ﴿ فلا تقل لهما أف ﴾ هەرگیز نەکەیت وشەیەکی بێزارییان پێ بڵێیت، تەنانەتی بەرامبەریان ئۆفێکیش مەکە ﴿ ولا تنهرهما ﴾ و هەرگیز پیایانا هەڵەشاخێ و بەسەریاندا مەنەڕێنە ﴿ وقل لهما قولا کریما ﴾ و هەمیشەیش بەوشەی ئەدەب و وێڵی جوان و پیاوانە قسەیان لەگەڵ بکە ﴿ ٢٤: واخفض لهما جناح الذل من الرحمة ﴾ و باڵی ڕەحمەت و میهرەبانیان بۆ بێنە خواری و، بەرامبەریان هەمیشە خۆت کەم و بچووك بگرە ﴿ وقل رب ارحمهما کما ربیاني صغیرا ﴾ و نزا بکەو بڵێ: پەروەردگاری من! هەروەکو ئەوان بە شلکی و بەبچووکی لەلەداری منیان کردو ڕەحمیان پێکردم، دەسا تۆیش لەم پیری و کەنەفت بوونەیاندا ڕەحمیان پێ بکە و، میهرەبان بە لە گەڵیان، پێغەمبەریش دەفەرموێ:

خوایە! هەر کەسێك دایك وبابی نەیبەنە بەهەشتەوە(واتە: کارو ڕەفتاری باش نەبێت لەگەڵیاندا) سەر فراز نەبێت ﴿ ٢٥: ربکم أعلم بما في نفوسکم ﴾ پەروەردگاری ئێوە لەخۆتان چاکتر دەزانێ چی لەدڵتانایە بەرامبەریان، ئاخۆ دەتانەوێ چاکەیان لەگەڵ بکەن، یان ئەزیەتیان بدەن ﴿ إن تکونوا صالحین ﴾ خۆئەگەر ئێوە ویستتان باش و ساڵح بن لەگەڵیاندا، کەچی بە (لا ئیرادی) زەللەیەکتان کرد بەرامبەریان ﴿ فإنه کان للأوابین غفورا ﴾ بەراستی خوا بۆ تەوبەکاران و پەشیمانان زۆر لێبووردەیە. بەڵێ.. لەقورئانی پیرۆزدا "بەدەر لە فەرموودەکان" زۆر جەخت کراوەتەوە لەسەر چاکە کردن لەگەڵ باوك و دایکدا، چونکە:

١) باوك و دایك زۆر نرخێنراون لەئیسلامدا، بەجۆرێك پاش باسکردنی یەکتاپەرستی داوا دەکات لەگەڵ ئەواندا چاکە بکەن.

٢) گرنگیدان و وەسیەت بەکاری چاك کردن لەگەڵیاندا گەیشتۆتە پلەیە کە ئەگەر باوك و دایك بێ باوەڕیش بن هەر دەبێ ڕێزیان لێبگیردرێت.

٣) سوپاسی باوك و دایك و ڕێزو حورمەت گرتنیان لە گەڵ جێگای قورئاندا فەرمانی پێکراوە، هەروەکە چۆن فەرمان بە سوپاسی خوا لە بەرامبەر نیعمەتەکانییەوە کراوە.

٤) جیهاد ئەگەر لەپلەی فەرزی(عەین)دا نەبێ، خزمەتی دایك و باوك گرنگترە لەو، وە ئەگەر لەو دەمەدا ڕازی نەبوون و پێی نارەحەت بن نابێ بچێت.

﴿ ٢٦: وآت ذا القربى حقه ﴾ ولە چوار چێوەی شەرعدا مافی هەموو خزم و خوێشان بدە و، چاکەیان لەگەڵ بکەو، سەریان لێ بدە، لە فەرموودەکەیشدا پاش دایك وباوك باسی خزمان دەکا و دەفەرموێ: ((ثم الأقرب فالأقرب)) ﴿ والمسکین وابن السبیل ﴾ و بێنەواو ڕێبواریش بێبەش مەکەو چاوت لێیانەوە بێت، چونکە ئەوانیش لێقەوماون و خاوەن مافن ﴿ ولا تبذر تبذیرا ﴾ وە نابێ زیادەڕەوو هەڵەخەرج بیت، بەڵکو دەبێ میانە ڕەوانە خەرج بکەیت، وەکو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (والذین إذا أنفقوا لم یسرفوا ولم یقتروا وکان بین ذلک قواما) ﴿ ٢٧: أن المبذرین کانوا إخوان الشیاطین ﴾ بەراستی زیادەڕەوان بوون بە براو هاوکاری شەیتان، لەوەدا کەسامان لەجێی خۆیدا بەخت ناکەن، دیارە ئەوەش گەندەڵییەو کاری شەیتانە، ماڵ و سامان یاسای خەرجکردونیان هەیە، لەو یاسایە لادرا دەبێتە هەڵە خەرجی و نەزانکاری و، پێویستە دەستی بگیردرێ ﴿ وکان الشیطان لربه کفورا ﴾ شەیتانیش بۆ پەروەردگاری خۆی زۆر سپلەو ناسوپاسگوزار دەرچوو، ئەو هەموو چەلەحانێو ململانەیە لەگەڵ پەروەردگاریا کرد ﴿ ٢٨: وإما تعرضن عنهم ابتغاء رحمة من ربک ترجوها ﴾ وە ئەگەر ڕووت لەو خزمانە وەرچەرخاندو هیچ نەبوو بەشیان بدەیت و، چاوەنواری ڕەحمەت و میهرەبانی پەروەردگارت بوویت تا بەڵکو لەئایندەدا شتێ بدا ﴿ فقل لهم قولا میسورا ﴾ ئەوە دەکرێ

مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُّمِدُّ هَـٰٓؤُلَآءِ وَهَـٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْـَٔاخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَـٰتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ لَّا تَجْعَلْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَـٰهًا ءَاخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ ٱلْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا۟ صَـٰلِحِينَ فَإِنَّهُۥ كَانَ لِلْأَوَّٰبِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَءَاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلْمُبَذِّرِينَ كَانُوٓا۟ إِخْوَٰنَ ٱلشَّيَـٰطِينِ ۖ وَكَانَ ٱلشَّيْطَـٰنُ لِرَبِّهِۦ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بەو تەیەکی ئاسان و خۆش لەگەڵیان بدوێیتو بڵێی: ئیشەڵڵا هەر خوا گەیاندی بێ بەشت ناکەم ﴿ ٢٩: ولا تجعل یدک مغلولة إلى عنقک ﴾ وە دەستەکانت لە گەردنت گرێ مەدە؛ واتە: لەبەر ڕەزیلی و چرووکی خۆت وەك باڵ بەسراو مەکە، مەبەست ئەوەیە هەر وەکو زنجیر دەستی مرۆڤ دەبەستێ؛ چرووکیش هەروا دەستی مرۆ دەبەستێ لەبەخشش وهاوکاری لێقەوماوان ﴿ ولا تبسطها کل البسط ﴾ تەواویش دەستەکانت پان مەکەوە تا هەرچیت هەیە بیرێژی بۆخۆت وبۆ خەڵك ﴿ فتقعد ملوما محسورا ﴾ ئەوسا ئیتر بە لۆمەکراویو عەزرەتەوە بۆ خۆت دانیشی، چونکە هیچت لا نەماوە، بەڵێ دەبێ مرۆڤ بزانێ لەگەڵ ماڵ و ساماندا چۆن دەجووڵێتەوە، نابێ هەرچی هەیە ملقی بکاتەوە، ناشبێ چرووك و پیسکەبێت، دەبێ میانەڕەوانە بجووڵێتەوە ﴿ ٣٠: إن ربک یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر ﴾ بێگومان پەروەردگارت گەر بیەوێ ڕزق و ڕۆزی فراوان دەکاو دەبەخشێت بۆ هەرکەسێ خۆی بیەوێ، یان

کەمی دەکا بۆ هەر کەسێك مەیلی لێ بێت ﴿ إنه كان بعباده خبيرا بصيرا ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (خوا)یە سەبارەت بەبەندەکانی خۆی بەئاگاو بینایە، ئەزانێ کێ بەسامان حاڵی چاك دەبێ و، کێش حاڵی پێ تێك دەچێ و، ڕوو لە فەسادو خراپەکاری دەکات، دەست بڵاوی و هەڵە خەرجی کارێکی زۆر ناپەسەندە، هەروەکو

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ٱبْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ ٱلْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا۟ ٱلزِّنَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا فَلَا يُسْرِف فِّى ٱلْقَتْلِ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا۟ مَالَ ٱلْيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُۥ وَأَوْفُوا۟ بِٱلْعَهْدِ إِنَّ ٱلْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا ٱلْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ ٱلْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

چرووکی و دەست نوقاندنیش کاری چنۆك و پیاوە پیسکەکانە، جا لەنێوان هەردووکیان بارێکی ناوەنجی شیاوو پەسەندە، خاتوو (ئەسما) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوەندەو ئەوەندە ببەخشە، واتە: هەمیشە بەخشەربەو قەت لەبەخشین دەست نەگریتەوە، با خوای دلۆڤانیش دەست لە ئێوە نەگرێتەوە، ئەژماری مەکە، باخوایش لەسەرت ئەژماری نەکا. ئەم فەرموودەیەش هەیە: خوایە! هەرکەس دەبەخشێ تۆش پێی ببەخشە، هەرکەسێکیش دەست دەگوشێ، ماڵەکەی بفەوتێنە (متفق عليه).

منداڵان مەکوژن:

عەرەبەکان هەر کە منالیان دەبوو، خێرا لەترسی نەداری و هەژاری دەیانکوشت، بەبیانووی هەژاری! جاخواش بەزەیی بەمنداڵاندا هاتەوەو فەرمووی: ﴿ ٣١: ولا تقتلوا أولادكم خشية إملاق ﴾ زارۆڵەو منالی خۆتان لەترسی هەژاری مەکوژن.

﴿ نحن نرزقهم وإياكم ﴾ چونکە ئێمەین رزق و ڕۆزی ئەوان و ئێوەیش دەدەین.

پشوویەك: ئەگەر سەرنجێکی ورد لەرەوانبێژی قورئان و وردەکاریەکانی بدەیت، باشتر بڕوای پێدێنێ، چونکە هەر بۆ نموونە لەم سوورەتەی (ئیسراء)دا دەفەرموێ: (نحن نرزقهم وإياكم) رۆزی منداڵەکان پێش دەخا بەسەر رزقی باوکاندا، کەچی لەسوورەتی(ئەنعام)دا رزقی باوکان پێش دەخات: (نحن نرزقكم وإياهم) راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: حیکمەت لەمەدا خوایش چاکتر دەزانێ ئەوەیە کە لەم سوورەتەدا کوشتنی منداڵەکان لەبەر هەژاری و لێنەهاتوویانە بۆنان پەیدا کردن، بەڵام لەسوورەتی (ئەنعام)دا کوشتنەکەیان بەبۆنەی هەژاری باوکانەوەیە.

﴿ إن قتلهم كان خطأ كبيرا ﴾ بەراستی کوشتنی ئەومنداڵانە تاوان و هەڵەکاریەکی زۆر گەورەیە لای خوا، کاتێ پێغەمبەر ئەوکارە دزێوەی دیت کە بەرامبەر منداڵان دەکرێت فەرمووی: پاش شەریك دانان بۆ خوا، تاوانی کوشتنی منداڵان دێت ((.. أن تقتل ولدك خشية أن يطعم معك..)) (فتح الباري: ١٣/٨).

لە زیناو شەروالپیسی دوور بن:

﴿ ٣٢: ولا تقربوا الزنى ﴾ وە بەهیچ شێوەیەك توخنی زیناو شەروال پیسی و، ئەوانەیش پێشەکین بۆی، وەك ماچ و مۆچ و قسەو.. مەکەون ﴿ إنه كان فاحشة وساء سبيلا ﴾ چونکە بەراستی زیناو داوێنپیسی تاوان و کردەوەیەکی زۆر خراپ و، ڕێگایەکی زۆر ناپەسەندە، لاوێکی تازە پێگەیشتوو لەپێغەمبەر ﷺ دەخوازێ مۆڵەتی زینای بدات! ئینجا خەڵکەکەی دەوروبەری پێیان ناخۆش بوو ویستیان دەمکوتی بکەن، پێغەمبەر هێوری کردنەوەو فەرمووی: بە لاوەکە: ئاوەرە پێش، هاتە پێش و لای خۆی دایناو فەرمووی: ئەرێ حەز دەکەی خەڵکی لەگەڵ دایك و خۆشك و پورتا زینا بکات؟ لاوەکە گوتی: نەخێر، باب و داکم لەدەورت گەڕێن، فەرمووی، دەسا خەڵکیش حەز ناکا تۆ لەگەڵ کەس وکاریا زینا بکەیت، پاشان دەستی پیرۆزی خستە سەرشانی و فەرمووی: خوایە! لەم لاوەیە خۆشببە، دڵی لەگوناح پاکەوە بکە، عەورەتی لەکاری حەرام بپارێزە، ئیتر لاوەکە براوبڕ بیری لەو شتانە نەکردەوە.

خەڵکی بە ناهەق مەکوژن:

﴿ ٣٣: ولا تقتلوا النفس التى حرم الله إلا بالحق ﴾ وە ئەوکەسە خوا خوێنی یاساغ کردووە، بەهەق نەبێ ئێوە مەیکوژن، جا ئەر

بەهەق بوو ئەوکاتە قەیدی نییە، بۆنموونە: کەسێك لەئیسلام پاشگەز دەبێتەوە، یان بەدەست ئەنقەست کەسێ بەناهەق دەکوژێ، وەیان کەسێکی (موحصەن) و خاوەن خێزان زینا دەکات.. لەم سێ حاڵەتەدا کوشتن بۆ دەوڵەت ڕەوایە، وەکو لە فەرموودەی ڕەواندا هاتووە. ﴿ ومن قتل مظلوما فقد جعلنا لوليه سلطانا ﴾ بە هەقیقەت ئێمە دەسەڵاتمان بەمیراتگرەکەی داوە کە داوا لە قازی بکات بیکوژێتەوە، یان خوێنی لێ وەرگرێ بۆی، یان دەتوانی ببەخشێ و عەفووی بکا ﴿ فلا يسرف في القتل ﴾ جا ئەو (وەلی)یەش نابێ لە کوشتن و تۆڵەسەندنەوەدا هەڵەڕۆیی و زیادەڕەوی بکات، واتە: بۆی نییە کوڕو براو ئامۆزای یان کەسیکی تری بکوژەکە بکوژێتەوە لەباتی بکوژ، وە یان جەستەی کوژراوەکە بشێوێنێ وگوێ و لووتی ببڕێ ﴿ إنه كان منصورا ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (وەلی)یە سەرکەوتووەو کۆمەکی پێکراوە لەلایەن خواوە، ئەوەتە مافی (قیصاص) و تۆڵە وەرگرتنەوەی پێداوە.

لە مالی هەتیودا باش ڕەفتار بکەن:

﴿ ٣٤: ولا تقربوا مال اليتيم إلا بالتي هي أحسن ﴾ وە لەماڵ و سامانی هەتیو نزیك مەبنەوە، مەگەر بە باشترین شێوە، وەك بۆ پاراستنی و، هەوڵدان بۆ زیادکردنی لەڕێی بازرگانییەوە ﴿ حتى يبلغ أشده ﴾ تا پێ دەگاو باڵغ و عاقڵ دەبێ ودەگاتە هەڕەتی لاوی و، دەشزانێ چۆن سامانی خۆی بپارێزێ، لەئایەتێکدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولا تأكلوها إسرافا وبدارا أن يكبروا..).

ئیمامی (موسلیم) دەگێڕێتەوە کە: پێغەمبەریش بە(ئەبووزەڕی) فەرمووو: تۆ پیاوێکی ئیدارەت لاوازە، جا لەبەر ئەوە هەرگیز سەرپەرستی کاروباری هەتیو نەگریتە دەست: ((..ولاتولين مال اليتيم)) ﴿ ٣٥: وأوفوا بالعهد إن العهد كان مسئولا ﴾ و پەیمانیشتان -لەگەڵ خوا، لەگەڵ مەردم- بەرنەسەرێ، چونکە بەڕاستی خاوەنپەیمان لەدوارۆژدا پرسینەوەی هەیە ﴿ وأوفوا الكيل إذا كلتم ﴾ هەرکە پێوانەش بۆ خەڵك دەکەن، بەتێرو تەسەلی ئەنجامی بدەن، خەیانەتیان لی مەکەن ﴿ وزنوا بالقسطاس المستقيم ﴾ کێشانەشتان دەبێ بە تەرازووی دادگەرانەو بەرانبەر بێ ﴿ ذلك خير وأحسن تأويلا ﴾ کێشانە و پێوانە بەو شێوەیە چاکترو باشترە لەپاشەڕۆژدا لای پەروەردگارتان. هەموو جاریش (ئیبن عەبباس) بە خەڵکەکەی دەگوت: (يامعشر الموالي إنكم وليتم أمرين بهما هلك الناس قبلكم، هذا المكيال، وهذا الميزان).

شتێ نەزانی چۆنەو چییە، بەدوایا مە چۆ:

﴿ ٣٦: ولا تقف ما ليس لك به علم ﴾ بەدوای شتێکدا مەچۆو نەزانی چییەو چۆنەو، زانیاریت دەربارەی نییە، واتە: تا بەتەواوی زانینت بە شتێ نەبیت، هەنگاوی جیددی بۆ نەنێیت و، قسەی لێنەکەیت و، بەدووی گومان مەکەوە، ئەم ئایەتەیش کەدەفەرموێ: (.. اجتنبوا كثيرا من الظن إن بعض الظن إثم..) دووپاتی ئەو بنەمایە دەکاتەوە، یان ئەم فەرموودەیە: (..إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث..) ﴿ إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسئولا ﴾ چونکە بەڕاستی هەموو ئەمانە: (گوێ و چاوودڵ) هەریەکەیان لەڕۆژی قیامەتدا بەرپرسیارن لێی.

بەفیزەوە هەنگاو بەسەر زەویدا مەنێ:

﴿ ٣٧: ولا تمش في الأرض مرحا ﴾ وە بەفیزو خۆ بەزلزانین وکەش وفشێکەوە وەك لووتبەرزە ستەمکارەکان بەسەر زەویدا مەچۆ ﴿ إنك لن تخرق الأرض ﴾ چونکە بەڕاستی تۆ هەرگیز ناتوانی ئەم زەویە لەت بکەیتو بقڵشێنیت، چونکە تۆ وەکو جەستە مرۆڤێکی لاوازو بێ دەسەڵاتی، جا ئیتر ئەو خۆ بەزلزانین و کەش و فشەیەت چییە؟ ﴿ ولن تبلغ الجبال طولا ﴾ قەتیش قەدو باڵات لە درێژیدا ناگاتە درێژی و بەرزی کێوەکان کە بەشێکن لەم زەوییە، جا ئیتر ئەو کەشخەیە بۆچییەو، بۆچی سەر دانانوێنیت بۆ پەروەردگاری ئەم بوونەوەرە کەتۆش بەشێکی زۆر بچووکت لێپێكهێناوە؟ لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((من تواضع لله رفعه فهو في نفسه حقير وعند الناس كبير، ومن استكبر وضعه الله، فهو في نفسه كبير وعندالناس حقير، حتى لهو أبغض إليهم من الكلب والخنزير)) (ئیبن کەسیر). ﴿ ٣٨: كل ذلك كان سيئه عند ربك مكروها ﴾ گشت ئەوانە باسکران، ئەو (بیست و پێنج) فەرمان و (نەهیە) بەلای پەروەردگاری تۆوە هەموو ناپەسەندن و، خوا حەزیان پێناکات ﴿ ٣٩: ذلك مما أوحى إليك ربك من الحكمة ﴾ ئەو ڕێنمایی و ئەخلاق و وێڵ و ڕەوشتە بەرزانە کە بۆمان باسکردیت، هەموو بەشێکن لەو وێل و یاساو حیکمەتە قەشەنگانەی کە پەروەردگارت بەوەحی بۆی نیگا کردیت ﴿ ولا تجعل مع الله إلها آخر ﴾ وە هەرگیز پەرستراوێکی تر لەگەڵ خوا دامەنێ ﴿ فتلقى في جهنم ملوما مدحورا ﴾ ئەوسا بە لۆمەکراوەیی و دەرکراوەیی لە ڕەحمەتی خوا، بێ یارو یاوەر توور بدرێیتە ناو دۆزەخەوە، بێ ئەوە هیچ کەسێك هەبێت لێت بپرسێتەوە.

دەڵێن خوا فریشتەی کردووە بە کچی خۆی!

﴿٤٠: أفأصفاكم ربكم بالبنين﴾ ئاخۆ کاری وا ڕەوایە کە بەقسەی ئێوەخوای پەروەردگارتان، کورانی هەڵبژاردبێ بۆئێوە ﴿واتخذ من الملائكة إناثا﴾ وفریشتەکانیشی بەمێینە بۆ خۆی هەڵبژاردبێ؟!

ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِۗ وَلَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا
ءَاخَرَ فَتُلۡقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومٗا مَّدۡحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصۡفَىٰكُمۡ رَبُّكُم
بِٱلۡبَنِينَ وَٱتَّخَذَ مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنَٰثًاۚ إِنَّكُمۡ لَتَقُولُونَ قَوۡلًا عَظِيمٗا ﴿٤٠﴾
وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا فِي هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لِيَذَّكَّرُواْ وَمَا يَزِيدُهُمۡ إِلَّا نُفُورٗا ﴿٤١﴾
قُل لَّوۡ كَانَ مَعَهُۥٓ ءَالِهَةٞ كَمَا يَقُولُونَ إِذٗا لَّٱبۡتَغَوۡاْ إِلَىٰ ذِي ٱلۡعَرۡشِ سَبِيلٗا
﴿٤٢﴾ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّٗا كَبِيرٗا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
ٱلسَّبۡعُ وَٱلۡأَرۡضُ وَمَن فِيهِنَّۚ وَإِن مِّن شَيۡءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمۡدِهِۦ وَلَٰكِن
لَّا تَفۡقَهُونَ تَسۡبِيحَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأۡتَ
ٱلۡقُرۡءَانَ جَعَلۡنَا بَيۡنَكَ وَبَيۡنَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ حِجَابٗا
مَّسۡتُورٗا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلۡنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ أَكِنَّةً أَن يَفۡقَهُوهُ وَفِيٓ ءَاذَانِهِمۡ
وَقۡرٗاۚ وَإِذَا ذَكَرۡتَ رَبَّكَ فِي ٱلۡقُرۡءَانِ وَحۡدَهُۥ وَلَّوۡاْ عَلَىٰٓ أَدۡبَٰرِهِمۡ نُفُورٗا
﴿٤٦﴾ نَّحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَسۡتَمِعُونَ بِهِۦٓ إِذۡ يَسۡتَمِعُونَ إِلَيۡكَ وَإِذۡ هُمۡ نَجۡوَىٰٓ
إِذۡ يَقُولُ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلٗا مَّسۡحُورًا ﴿٤٧﴾ ٱنظُرۡ
كَيۡفَ ضَرَبُواْ لَكَ ٱلۡأَمۡثَالَ فَضَلُّواْ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ سَبِيلٗا ﴿٤٨﴾
وَقَالُوٓاْ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمٗا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبۡعُوثُونَ خَلۡقٗا جَدِيدٗا ﴿٤٩﴾

﴿إنكم لتقولون قولا عظيما﴾ بەراستی ئێوە قسەیەکی زۆر زلو گەورەو ناقۆڵا دەکەن بەرامبەر بەخوا، دیارە ئەمە ڕەتی ئەوانەیە کە دەیانگوت: فریشتە کچی خوان! لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وقالوا اتخذ الرحمن ولدا لقد جئتم شيئا إدا تكاد السموات يتفطرن منه وتنشق الأرض وتخر الجبال هدا أن دعوا للرحمن ولدا..) ﴿٤١: ولقد صرفنا في هذا القرآن ليذكروا﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەموو جۆرە پەندو ئامۆژگاری و پێداویستییەکمان شیکردۆتەوە بۆ مرۆڤ، تا پەند وەرگرنو بیر بکەنەوەو بڕوا بهێنن بەیەکتایی خوا ﴿وما يزيدهم إلا نفورا﴾ کەچی خوانەناسان تابێت هەر دوور دەکەونەوەو دوورەپەرێز دەبن ﴿٤٢: قل لو كان معه آلهة كما يقولون﴾ ئەی پێغەمبەر! بەوانە بڵێ کە شەریك بۆ خوا دادەنێن: گریمان ئەر لەگەڵ خوادا چەند خوایەك هەبوبا وەکو ئەوان دەڵێن ﴿إذا لابتغوا إلى ذي العرش سبيلا﴾ ئەوسا هەریەك لەو خوایانە هەوڵی دەدا کە ڕێگەیەك بۆلای خوای خاوەن عەرش بگرێتە بەر، هەتا زاڵ ببن بەسەریا، هەروەکو دەسەڵاتدارانی دونیا کە دەبینی دوو پاشا پێکەوە نایانکرێ و، هەوڵی لەناو بردنی یەکتر دەدەن، ئێستا کەئەوە نییە، مانای وایە تەنها خوایەکی تاك و تەنیا هەیە ﴿٤٣: سبحانه وتعالى عما يقولون علوا كبيرا﴾ پاك و خاوێنیو، بەرزو بڵندی بۆ خوا، سەبارەت بەو قسانە ئەو نەفامانە دەیانڵێن بەرامبەر بە، ئەو خوای تاك و تەنیایەو، بێ هاوەڵ و بێشەریکە، بێ ژن و بێ منداڵ و بێهاوسەرە.

هەموو بوونەوەر پاکانە بۆ خوا دەکا:

﴿٤٤: تسبح له السموات السبع والأرض ومن فيهن﴾ هەرحەوت ئاسمانەکان و زەوی و،هەموو ئەوانەش کە تێیاندان، هەموو گەورەیی و بێ خەوشی ئەو (خوا)یە دەڵێن، گەواهی بۆ یەکتایی ئەو دەدەن، وەکو شاعیرێك دەڵێت:

ففی کل شئ له آیه
تدل علی أنه واحد

﴿وإن من شيء إلا يسبح بحمده﴾ هەموو شتێك هەرهاواری تاك و تەنیایی ئەو ئەکەن؛ پارانەوەو تەسبیحات و حەمدی ئەو دەڵێن، واتە: هەموو نیازمەندی ئەون، ئەو بێنیازە لە هەموو ﴿ولكن لا تفقهون تسبيحهم﴾ بەڵام ئێوە لەپاکانەو تەسبیحاتیان تێناگەن چونکە عەقڵ و ژیریتان ناخەنە کار بۆ تێگەیشتن. (ئەنەس) دەڵێت: پێغەمبەر چووە ناو هۆزێکەوە، دیتی لە سەر پشتی وڵاخەکانەوەن و سواربوون و ڕازی قسەیان دامەزراندووە، ئەویش فەرمووی: ((إركبوها سالمة ودعوها سالمة، ولا تتخذوها كراسي لأحاديثكم في الطرق والأسواق، فرب مركوبة خير من راكبها،وأكثر ذكرا لله منه)) (پێشەوا ئەحمەد). ﴿إنه كان حليما غفورا﴾ بەراستی ئەو (خوا)یە هەمیشە بەحەوسەڵەو لەسەر خۆیە، بۆیە لە گەڵ ئەوهەموو گوناح و تاوانەدا مۆڵەتی ئێوە دەدا و ناتانگرێ، زۆریش لێبووردەیە، بۆیە هەرکەسێك داوای لێبووردنی لێبکات، لێیدەبوورێ.

پەردە دەخەینە سەر دڵی موشریکان با قورئان وەر نەگرن:

(ئیبن هێشام) دەڵێ: پاش هاتنی سوورەتی (تبت یدا..) خێزانەکەی (ئەبوولەهەب) زۆر بە تووڕەیی و ئالۆزیەکەوە بەرەو پێغەمبەر هات، (ئەبووبەکر)یش ترسی لێنیشت کە پێغەمبەر ﷺ ببینێ و،ئازاری بدات، پێغەمبەریش فەرمووی: ئەو قەت من نابینێ هەتا بتوانێ ئازارم بدات، ئەوجا هەندێ قورئانی بەدەور خۆیدا خوێند، پاشان ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿٤٥: وإذا قرأت

القرآن جعلنا بينک وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ﴾ **هەركە تۆ قورئانیان بەسەرا دەخوێنی –لە بەرلاساری و نەگریسی خۆیان– ئێمە لەنێوان تۆو ئەوانەدا كە باوەڕیان بەپاشە ڕۆژ نییە، پەردەیەكی نادیارو داپۆشـراو دادەنێین** ﴿ ٤٦ : وجعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه ﴾ **وچەند سەرپۆشـێك لەبان دڵیان دادەنێین تا لێی تێنەگـەن.** ﴿ وفـي آذانهم وقرا ﴾ **و قورسـی و گرانی دەخەینە گوێیانەوە، تا هەق نەبیسـن، چونكە خۆیان نایانەوێ ببیسـن، خواش بە زۆر پێیان نابیسێ.**

﴿ وإذا ذكرت ربک في القرآن وحده ﴾ **وە هەركات لەم قورئانەدا بەتەنهـا نـاوی پەروەردگارت دێنیت. واتە: كە باسـی (لات) و (هوبەل..) ناكەیت و،هەر بەتەنها دەڵێیت (لا إله إلا الله)** ﴿ ولوا على أدبارهم نفورا ﴾ **هاوبەشدانەرەكان بەقینەوە پشت هەڵدەكەن و، هەڵدێن و بێزاری خۆیان دەردەبڕن تا نەیبیسن!**

ئاگامان لە سرتە سرتی قورەیشە:

﴿ ٤٧ : نحن أعلم بما يستمعون به ﴾ **ئێمە لە هەموو كەس چاكتر دەزانین كە خوا نەناسـەكان بە چ نیازێ گـوێ بۆ قورئان دەگرن** ﴿ إذ يستمعون إليک وإذهم نجـوى ﴾ **كاتێ گوێت بۆ دەگرن و، ئەو كاتەش كە دەكەونە چرپە چرپ و سرتە سرت، واتە: ئاگامان لێیانـە كەچۆن لاقرتی و گاڵتە دەكەن ودەڵـێن: جادووبازە، یان دەڵـێن جادووی لێكراوە! وەكو دەفەرمـوێ:** ﴿ إذ يقول الظالمون إن تتبعون إلا رجلا مسحورا ﴾ **ئەو دەمەی كە ستەمكارەكان لەناو یەكتردا دەڵێن: ئێوە هەر لەپیاوێكی جادوو لێكراو پەیرەوی دەكەن، دیارە سەرزەنشـتی یەكتر دەكەن بۆ ئــەوە خەڵكەكەی لێ هەڵبنێن و، قورسایی كەم بكەنەوەو ناوی بنێن جادوو لێكراو** ﴿ ٤٨ : أنظر كيـف ضربـوا لک الأمثال فضلوا ﴾ **دەسـا بڕوانە چۆن نموونەی جۆراوجـۆرت بۆ دەهێننەوە بەوەش سـەریان لە خۆیـان تێكدا، بۆیـە جارێ دەڵێن شـێتە، جارێكیتر دەڵێن جـادووی لێكراوە.. گومڕایە، سـاحیرە، شاعیرە!!** ﴿ فلا يستطيعون سبيلا ﴾ **ئینجا ناتوانن ڕێگەیەك بۆ هیدایەت بدۆزنەوە.**

دەڵێن كە بووینە ئێسک و پروسک چۆن زیندوو دەبینەوە؟!

﴿ ٤٩ : وقالوا أإذا كنا عظاما ورفاتا ﴾ **ئەوانەی باوەڕیان بەزیندوو بوونەوە نەبوو بەسەر سوڕمانێكەوە گوتیان: ئایا كاتێ ئێمە بووینە ئێسـكەڕزیوو پارچەپارچە بووین و پواین لەگۆڕدا** ﴿ أإنا لمبعوثون خلقـا جديدا ﴾ **ئاخۆ سـەر لەنـوێ زیندوو دەكرێینەوەو دروسـت دەبینەوە؟ لەجێگایەكی تردا دەفەرمـوێ: (يقولون أإنا لمردودون فی الحافرة.أإذا كنا عظاما نخرة.قالوا تلک إذا كرة خاسرة)** ﴿ ٥٠ : قل كونوا حجارة أو حديدا ﴾ **پێیان بڵێ: حەز دەكەن ببنە بەرد، یان ئاسـن –كە هەردوو بەرەواڵەت لەژیاننەوە دوورن– ئەوكاتەش هەرخوا زیندووتان دەكاتەوە، چونكە خوای گەورە هیچی لەدەست دەرناچێـت** ﴿ ٥١ : أو خلقـا مما يكبر فـي صدوركم ﴾ **یان ببنە**

۞ قُلْ كُونُوا۟ حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ ٱلَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾ وَقُل لِّعِبَادِى يَقُولُوا۟ ٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ ٱلنَّبِيِّۦنَ عَلَىٰ بَعْضٍ ۖ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ٱدْعُوا۟ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ ٱلضُّرِّ عَنكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْكِتَٰبِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

شـتێك ودورسـتكراوێكی تر كە لەخەیاڵی ئێوەدا زۆر سـەخت و زۆر گەورەبێـت، وەك ئاسمـان و زەوی.. واتـە: ببنە هەرشـتێ خوا هەر دەتانمرێنێ و زیندووتان دەكاتەوەو تۆڵەتان لێدەسـێنێت ﴿ فسـيقولون من يعيدنـا ﴾ **بەسەرسامییەوە دەڵێن: دەباشـە! كەئێمە بووینە بەردو ئاسـن، كێدەتوانێ جارێكیتر بمانگێڕێتەوە بـۆ ژیـان و زیندوومان كاتـەوە؟** ﴿ قل الذی فطركـم أول مرة ﴾ **بڵـێ: هەر ئەو زاتەی كە یەكەمجار ئێـوەی بەدیهێنا بێ بناغە، هــەر ئەوەش زیندووتـان دەكاتــەوە. وە لەجێگایەكی دیكەدا هەر لــەو بارەوە دەفەرموێ: (وهوالذی يبـدأ الخلق ثم يعيده وهو أهون عليه..)** ﴿ فسـينغضون إليک رؤسـهم ويقولون متی هو ﴾ **ئەوسـا لەڕووی ئینكارییەوە دەسـت دەكەنە سەرلەقێ و دەڵێن: باشە ئەو زیندوو بوونەوەیە كەی دەبێت؟! یـان دەڵێن: (متی هذا الوعد إن كنتم صادقين)** ﴿ قل عسى أن يكون قريبا ﴾ **پێیان بڵێ: لەوانەیە هاتنـی نزیك بێت، دیارە هەر شـتێكیش لەهاتندا بێت، نزیكەو**

هەرپێش‌دێـت ﴿ ٥٢: یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده ﴾ ڕۆژێ کە خوای گـەورە بانگتان لێ‌دەکات بۆ زینـدوو بوونەوە، ئێوەیش بەدەم سوپاسەوە دەست بەجێ وەڵامی ئەدەنەوەو زیندوو دەبنەوەو ناتوانن دوابکەون ﴿ وتظنون إن لبثتم إلا قلیلا ﴾ و واگومان دەبەن کە لەدونیادا تەنها کاتێکی زۆر کەم ماونەتەوەو ژیاون.

چ وشەیە جوانترو باشترە بەوە گۆ بکەن:

﴿ ٥٣: وقل لعبادی یقولوا التی هی أحسن ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بـە بەندەکانم بڵێ: بە وشـەیەك گۆ بکەن باشـترو جوانتربێ بۆ ڕاگرتنی سـۆزی خۆشەویسـتی نێوانیـان، واتە: هـەوڵ بدەن چ قسـەوکارو کرداری باشـترە، ئەوە بکەن‌و ئەوە بڵێن، هەر شتێك دەبێتـە هـۆی پچڕانـی خۆشەویسـتی، دووری لێ‌بگـرن، بۆیە پێغەمبەر ﷺ بـەم فەرموودەیە ڕێ‌دەگرێت لەوە کە لوولەی تفەنگ ئەگەر خاڵیش بێت بکرێتە هەرموسڵمانێك: ((لایشیرن أحدکم إلی أخیه بالسـلاح، فإنه لایدری أحدکم لعل الشـیطان أن ینزع فی یده فیقع فی حفرة من النار)) (پێشـەوا ئەحمەد). ﴿ إن الشـیطان ینزغ بینهم ﴾ چونکە شەیتان هەمیشە دەیەوێ فیتنەو ئاژاوە لەنێوانیاندا سـاز بکا، جا ئەگەر ئێوەش زیرەك وهۆشیارنەبن، ئەوا دەتوانێت بە شـتێکی بچکۆلەش بێت نێوانتان تێك بدات! ﴿ إن الشـیطان کان للإنسـان عدوا مبینا ﴾ بێ‌گومان شـەیتان بۆ مرۆڤ هەمیشە دوژمنێکی ئاشـکرایەو، هەر لەمەڵاسـدایە بۆیـان ﴿ ٥٤: ربکم أعلم بکم ﴾ پەروەردگارتان لەخۆتان چاکتر دەتان‌ناسـێ‌و، چاکتر دەزانێ شـیاوی چ شـتێك بن ﴿ إن یشـأ یرحمکم ﴾ بۆیە ئەگەر بیەوێ ڕەحمتـان پێ‌دەکاو، بەرەو ڕێبـازی هیدایەت دەتان‌بات ﴿ أو إن یشـأ یعذبکم ﴾ خۆ ئەگەر حەزیش بکات سزاتان بدات، کاتـێ ڕێبازی خـراپ بگرنەبەر، ئەوا سـزاتان دەدات، کەوابوو ئەو خۆی باشـتر دەتان ناسێت ﴿ وما أرسلناك علیهم وکیلا ﴾ و تۆشمان بەوەکیل و بەرپرسیار لەکاری ئەوان نەناردووە، تا ناچاریان بکەیت باوەڕ بێنن، بەڵکو تۆ ترسێنەرو مژدەبەخشیت، کێ بەگوێی کردیت، دەچێتە بەهەشـتەوە، کێیش سـەر پێچی کرد، جێگای دۆزەخە ﴿ ٥٥: وربک أعلم بمن فی السموات والأرض ﴾ و هەر پەروەردگـارت لەحاڵی هەموو ئەوانـەی لەئاسمانەکان و زەوی‌دان زاناتـرو بەئاگاترە کە خەریکـی چین وچ هەڵدەگرن ﴿ ولقد فضلنا بعـض النبیین علی بعـض ﴾ بێ‌گومـان لەناو پێغەمبەرەکانیشـدا هەندێکیانمان لەهەندێکی تریـان بەرزتر گرت، وەکو لەئایەتێکی تـردا دەفەرموێ: (تلک الرسـل فضلنا بعضهم علی بعض منهم من کلـم الله ورفع بعضهم درجات) ﴿ وآتینـا داود زبورا ﴾ وە کتێبی زەبووریشـمان بە(داوود) دا، کەواتـە بۆچی نکوولی قورئان دەکەن ئەی بەنی‌ئیسرائیل!

پەرستر اوەکان بەجێی خوا ناتەوانان:

﴿ ٥٦: قـل ادعـوا الذین زعمتم من دونه ﴾ ئـەی پێغەمبەر! ﷺ بەبـێ بـاوەڕان بڵێ: ئـادەی هانا بەرنە بەر ئەوانـەی وا لەباتی خوا دەتان‌پەرسـتن، ئایا زیان وبەڵایەکتان لە سەرلادەبن؟ ﴿ فلا یملکون کشـف الضر عنکم ولا تحویلا ﴾ دڵنیابن کە نەدەسەڵاتی لابردنـی خۆشـی و زیانیـان هەیە لێتـان، وە نەدەسـەڵاتی ئاڵ وگـۆڕی بارودۆخیـان هەیـە، واتـە: تەنها خوایـە ئەوکارانەی لێ‌دێت ﴿ ٥٧: أولئک الذین یدعون یبتغون إلی ربهم الوسیلة أیهم أقرب ﴾ ئەوانەی ئەوان دەیان‌پەرستن و هاناو هاواریان بۆ دەبەن، بۆنموونە: (جوولەکە بۆ عوزەیر، گاور بۆ عیسـا، موشریکەکان بۆ فریشتە) خۆیشیان هەتا بەخواوە نزیکتر بن، هێشتا هەر لە هۆیەك دەگەڕێن کە خۆیانی زیاتر لە پەروەردگار پێ نزیك بکەنەوە، ئیتر ئێوە چۆن ئەوانە دەپەرسـتن؟! ﴿ ویرجون رحمتـه ﴾ بەئومێدی ڕەحمەت و میهرەبانی ئـەو (پەروەردگار)ەن ﴿ ویخافون عذابه ﴾ و لە تۆڵەو سزایشـی دەترسـن، بەڵێ خواپەرستی دەبێ لەنێوان هیواو ترسـدا بێـت ﴿ إن عذاب ربک کان محذورا ﴾ بەڕاسـتی سـزای پەروەردگاری تۆ وەها سەختە، دەبێ هەموو کەسێك خۆی لێ بپارێزێ.

بەر لە هاتنی قیامەت ئاوەدانی نامێنێ:

﴿ ٥٨: وإن من قریة إلا نحن مهلکوها قبل یوم القیامة ﴾ بەڕاستی پێـش هاتنی ڕۆژی قیامەت هەرچی شـارو گوندێـك هەبێت ئێمە تێکـی دەدەیـن و وێرانـی دەکەیـن، ئەگەر چاك بـێ بەمردنی دانیشـتووەکانی ﴿ أو معذبوها عذابا شدیدا ﴾ یان لەدونیادا پێش هاتنی قیامەت سـزایەکی سەختیان دەدەین، بەجەنگ ئەگەر پیاو خراپ و لاسـار بن، لەئایەتێکدا دەفەرموێ: (وما ظلمناهم ولکن أنفسـهم یظلمون) یان دەفەرمـوێ: (وکأین من قریة عتت عن أمر ربهـا ورسـله..) ﴿ کان ذلک فی الکتاب مسـطورا ﴾ بڕیاری وا لەدۆسیەی (لوح المحفوظ) دا نوسراوەو بڕاوەتەوەو ناگۆڕێ.

هۆی نەناردنی نیشانەکان؟

﴿ ٥٩: ومـا منعنا أن نرسـل بالآیات إلا أن کـذب بها الأولون ﴾ هیچ شـتێك ڕێی لە ئێمە نەگرتووە کە مۆعجیزەو نیشـانەی گرنگ بنێرین و نیشـانی قورەیشـی بدەین لەسـەر داوای خۆیان، ئەوە

نەبێ کە بەر لەمان مۆعجیزەیەکی زۆرمان نیشانی پێشینانیاندا کەچی بڕوایان نەهێنا و بەدرۆیان خستنەوەو، ئەوجا بەر قارو سزامان کەوتن و، لەناومان بردن، ئێستاش کە قورەیش داوای مۆعجیزە دەکەن و نایاندەینێ، هەر لەبەر ئەوەیە نەوەك ئەمانیش بڕوا نەهێنن، ئەوجا ئێمەیش بەپێی یاسای خۆمان لەناویان بەرین ﴿ وآتينا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها ﴾ ئێمە وشترەکەمان بەئاشکراو بە ڕوونی لەسەر داوای خۆیان بەهۆزەکەی (سەموود)دا، کەچی ستەمیان لێکردو پەلیانکردو کوشتیان، ئەو جا ئێمەیش سزامان‌دان و لەناو چوون ﴿ وما نرسل بالآيات إلا تخويفا ﴾ وەئێمە هەر بۆ ترس وەبەرنانە کە: جۆراوجۆر ئایەت و مۆعجیزە دەنێرین، وەك زەمین لەرزەو خۆرگیران و مانگگیران، بۆ ئەوەیە بیرێ بکەنەوەو دابچڵەکێن، لە سەر دەمی(عەبدو للا)ی(ئیبن مەسعوود)دا (کووفە) بوومەلەرزەیەك لێیدا، گوتی: خەڵکینە! خوا گلەییتان لێدەکات، بۆیە ئەم بوومەلەرزەیە ناوچەکەی گرتنەوە، دەسا گلەییەکانی خوا مەهێڵن‌و رووبکەنەوە لێی، جا کاتێکیش خۆر گیرا ((پێغەمبەر ﷺ بەخەڵکەکەی گوت: ئەم مانگ وخۆرە دووبەڵگەن لەسەر بوونی‌خوای گەورە، بۆ لەدایکبوون ومردنی‌هیچ کەسێك ئاوا نابن، بەڵکو خوای باڵادەست دەیەوێ بەو ئاوابوونەیە بەندەکانی خۆی بترسێنێ، جا هەر کاتێ ئێوە دیتانن گیران و ئاوابوون، خێرا پەلامار بدەنە زیکرو دۆعاو، داوای لێبووردن لە خوا بکەن..)) (فتح الباري: ٢/٦١٥).

پەروەردگار دەورەی لە مەردم داوە:

﴿ ٦٠: وإذ قلنا لك إن ربك أحاط بالناس ﴾ ئەودەمە وەبیربێنە کە پێمانگوتی: بەڕاستی پەروەردگاری تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەورەی لەمەردم داوەو دەسەڵاتی تەواوی بەسەریاندا هەیەو دەتپارێزی لێیان ﴿ وماجعلنا الرؤيا التي أريناك إلا فتنة للناس ﴾ وئەو شتانەش لە شەو ڕەوییەکەدا نیشانمان دایت و بەچاودیتن، هەر بۆ تاقیکردنەوەی خەڵکی‌بوو: ئاخۆ کێ بڕوا دێنێ‌و دەترسێ، کێش بڕوا ناهێنێ و ناترسێ؟ پێشەوا (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە دەڵێت: (هي رؤيا عين أريها رسول الله ﷺ ليلة أسري به). واتە: ئەم (خەوە)یە لێرەدا مانای دیتنی چاوە، نەك دیتن لە خەودا ﴿ والشجرة الملعونة في القرآن ﴾ ودرەختە نفرین لێکراوەکەش کەلە قورئاندا بە (شجرة الزقوم) هاتووەو بۆتە گاڵتە جاڕی کافران، ئەویش هەر بۆ تاقیکردنەوەی خەڵکە، ئەوە بوو کاتێ باستکرد بۆیان، دەستیان کردە گاڵتەو گەپ و وتیان: ئاگر درەخت دەسووتێنێ، چۆن چۆنێ لەناو ئاگردا دەڕوێ؟ دەرەنجام نفرینیان لێکرا.

ڕووداوی (شەورەوی)و دیتنی ئەو هەموو عەجایباتە لەتەنها ساتێکداو، سەوز بوونی ئەو درەختە لەنێو ئاگری دۆزەخ دا هەردوو تاقیکردنەوەن بۆ خەڵك! جاخوای گەورە سەبارەت بەو درەختە دەفەرموێ: (إنها شجرة تخرج في أصل الجحيم)

> وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْـَٔايَٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ ۚ وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِٱلْـَٔايَٰتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِٱلنَّاسِ ۚ وَمَا جَعَلْنَا ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِىٓ أَرَيْنَٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ فِى ٱلْقُرْءَانِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَٰنًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَّبُّكُمُ ٱلَّذِى يُزْجِى لَكُمُ ٱلْفُلْكَ فِى ٱلْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾

یان دەفەرموێ: (أذلك خير نزلا أم شجرة الزقوم إنا جعلناها فتنة للظالمين). ﴿ ونخوفهم فما يزيدهم إلا طغيانا كبيرا ﴾ ئێمە ئەوکافرانە بەجۆرەها ئایەت و نیشانە دەترسێنین، کەچی پتر خەریکی سەرکەشی خۆیان دەبن!!

سەرگورشتەی ئادەم و ئیبلیس:

﴿ ٦١: وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم ﴾ وئەوکاتەیان وەبیر بێنەوە ئەی پەیامبەر! ﷺ کە بە فریشتەکانمان گوت: کڕنووش بۆ ئادەم بەرن، کڕنووشی ڕێزو حورمەت ﴿ فسجدوا إلا إبليس ﴾ جائەوانیش دەست بەجێ گشت کڕنووشیان برد، ئیبلیس نەبێ ﴿ قال أأسجد لمن خلقت طينا ﴾ لەبەر ئێرەیی و حەسوودی خۆی وتی: من چۆن کڕنووش دەبەمە بەر کەسێك کە لەقوڕ دروستتکردووە؟ من بەرزو بەڕێزم، ئەو خوارو پەستە! ﴿ ٦٢: قال أرأيتك هذا الذي كرمت علي ﴾ هەمیسان وتی: ئاخر پێم ناڵێیت: ئەمە چییە تۆ ڕێزت

بەسـەر مندا داوە؟ ئاخۆ چ جەوهەرێکی بەسەرمدا زیادە؟! ﴿ لئن أخرتنـي إلى يوم القيامـة ﴾ ئەر تا ڕۆژی قیامـەت بە زیندوویی بمهێڵیت ﴿ لأحتنكن ذريته إلا قليلا ﴾ مەرج بێت زارۆو نەوەکانی -کەمێکیان نەبێ- هەموو گومڕاو لارێ بکەم ﴿ ٦٣: قال أذهب فمن تبعك منهم ﴾ خوا فەرمووی: دەسـا بچۆ مۆڵەتت بێت، هەرچی دەتوانـی بەکاری بێنە، ئەوجا هەرکەسـێکیان پەیڕەوی لە تۆ بکا ﴿ فـإن جهنم جزاؤكم جزاء موفورا ﴾ جا ئەوە بەڕاسـتی سـزای هەمووتـان پڕ بەپڕ دۆزەخ دەبێت ﴿ ٦٤: واسـتفزز من اسـتطعت منهم بصوتك ﴾ وەهەر کەسـێکیان تۆ پێی دەوێریت بانگی بکەو، بەدەنگ و سەدای ناهەقی خۆت بیخرۆشێنە ولەهەقی وەدوورخە، هەتا دەیخەڵەتێنی و فریوی دەدەیت.

(شـەنقیگیی) لە(أضواء البيان)دا لە تەفسیری(بصوتك) دا دەڵێ: (مجاهد بۆ تەفسیری: (بصوتك) دەڵێ:(أي باللهو والغناء والمزامير، وقيل: أي بوسوسـتك) واتـە: بەگۆرانی وگاڵتە وگەپ وبە هەموو ئاوازو دەنگێکی مۆسـیقا مرۆڤەکان بخرۆشێنەو بیانخەڵەتێنە، یان بە وەسوەسـەو دەغدەغە. (ئیبن عەبباس)یش دەڵێ: (صوته يشمل كل داع دعا الى معصية) واتە:دەنگ وئاوازی شـەیتان هەموو کارو کردەوەیەکی تاوان وحـەرام دەگرێتەوە. ﴿ واجلب عليهم بخيلك ورجلك ﴾ وە بە گشـت لەشکرو هێزی سـوارەو پیادەی خۆتەوە دنەیان بدەو هێرشیان بۆ بەرە ﴿ وشاركهم في الأموال والأولاد ﴾ و ببە هاوبەش لە ماڵو مناڵیاندا. واتە: لە ڕێگەی حەرام و یاساغەوە ماڵیان پێ پەیدا بکەو هەر لەو ڕێبەشـدا پێیان دابنێ ﴿ وعدهم ﴾ وئەوەندەش بەڵێنیان بدەرێ و سەرگەرمیان بکە بە درۆکانی خۆتەوە وەکو ئەوە: قیامەت بەرپا نابێ، حیساب و کیتاب نابێ......!

﴿ وما يعدهم الشيطان إلاغرورا ﴾ هەرچی بەڵێنی شەیتانە، تەنها چەواشە گەریو فریودانە، بەکورتی: خوای گەورە دەفەرموێ: بە هەرشێوەیەك دەتوانی بچۆ هەڵیان خەڵەتێنە. پێشەوا (موسلیم) ئەم فەرموودەیە هێناوە: ((يقـول الله عزوجل: إني خلقت عبادي حنفاء، فجاءتهم الشـياطين فاجتالتهم عن دينهم،وحرمـت عليهم ماأحللت لهم)) ﴿ ٦٥: إن عبادي ليس لك عليهم سلطان ﴾ بێگومانبە تۆ هیچ دەسەڵات و توانایەکت بەسەربەندە ڕاستەاکانی مندا نابێت، واتە: هەرگیـز ناتوانی فریویان بدەیت چونکە خوایان لەپشـتە. (ئیـبن عەبباس) دەڵێ:مەبەسـت بەو بەندانە کە شـەیتان پێیان ناوێـرێ، خەڵکە ئیمان دارەکانن. ﴿ وكفى بربك وكيلا ﴾ تۆش پەروەردگارت پارێزەرو چاودێرو پشتیوانت بێت، بەستە.

گەمی ناو دەریاکان نیشانەی دلۆڤانی خوایە:

﴿ ٦٦: ربكم الذي يزجي لكم الفلك في البحر لتبتغوا من فضله ﴾ پەروەردگاری ئێـوە ئەی خەڵکینە! هەرئەو زاتە دەسـەڵاتدارەیە کەشـتییەکانتان بەناو دەریادا بەهۆی (با)وە هاتووچۆ پێدەکات، یان بە هۆی کارەباو بەنزینەوە، بۆ ئەوەی رزق و ڕۆزی بێشوماری خوا بەدەسـت بێنن و ژیوار پەیدا بکەن ﴿ إنه كان بكم رحيما ﴾ چونکە ئەو (خوا)یە لەگەڵ ئێوەدا هەمیشە بە بەزەیی و بەرەحمە، بۆیە هۆی ژیانتان بۆ ئاسان دەکات، جا ئیتر ئێوە پاش ئەو هەموو نازو نیعمەتانە چۆن هاوبەشی بۆ دائەنێن؟!

کافریش لە تەنگانەدا هاوار بۆ خوا دەبا:

﴿ ٦٧: وإذا مسـكم الضر فـي البحر ضل من تدعـون إلا إياه ﴾ وەهەرکاتیش ئێوە لەناو دەریادا تووشـی ناخۆشی و زەرەرو کۆسپێك ببن، وەك نقـوم بوون و بەرەو هەڵدێر چـوون، هەرخواتان لەبیر دەمێنێو، هەرچی پەرستراوێك هەیە لە بیرتان دەچێ و، باوەڕتان بەهیـچ شـتێکی تر نامێنـێ ﴿ فلمـا نجاكم إلى البـر أعرضتم ﴾ کەچـی هەر ڕزگاری کردن و بەرەو وشـکانی چـوون، خێرا روو وەر دەچەرخێنـن لە پەرسـتنی خوا بـە تاك وتەنیـا و، کوفری نیعمـەت دەکـەن! ﴿ وكان الانسـان كفورا ﴾ ومرۆڤـ بەرامبەر بە خوا هەرئاوا ناشـکورو سـپڵە بووە ﴿ ٦٨: أفأمنتم أن يخسف بكـم جانب البر ﴾ ئەو سـاتە لە دەریا ڕزگارتـان بوو، ئاخۆ لەوە دڵنیان کە لە بەشێك لە وشکانیدا نەعرۆتان بکاو بەزەویدا ڕۆچن؟ ﴿ أو أن يرسـل عليكم حاصبا ﴾ یان بەردە بارانتان نەکات، وەکو بەردەبارانـی گەلی (لووت)ی کرد؟ ﴿ ثـم لا تجدوا لكم وكيلا ﴾ لە پاشـانیش هیچ یارو سەر پەرشـتیکەرێکتان دەست نەکەوێت، لەو سـزایە ڕزگارتـان بکات، لە ئایەتێکی تـردا دەفەرموێ: (إنا أرسـلنا عليهم حاصبا إلا آل لوط نجيناهم بسـحر.نعمة من عندنا) یان دەفەرموێ: (ءأمنتم من في السماء أن يخسف بكم الأرض فإذا هي تمور.أم أمنتم من في السماء أن يرسل عليكم حاصبا فستعلمون كيف نذير) ﴿ ٦٩: أم أمنتم أن يعيدكم فيه تارة أخرى ﴾ یا دوای ئـەوە کە لە دەریا ڕزگاری کردن، لـەوە دڵنیان کە بۆ جارێکیتر ناتانگێڕێتـەوە ناو دەریاکە ﴿ فيرسـل عليكم قاصفـا من الريح ﴾ جا بایەکی تێکشـکێنەرو تونـد بنێرێتە سـەرتان ﴿ فيغرقكم بما كفرتـم ﴾ ئەوجا بە هۆی کافریی‌و بێ باوەڕیتانەوە نقومتان بکا لە دەریاکە ﴿ ثم لا تجدوا لكم علينا به تبيعا ﴾ ئەوسا هیچ پشتیوان و یارمەتیدەرێکتان دەست نەکەوێ داوای خوێنەکەتان بکات لێمان،

کەواتە بۆ ئەوەندە لارو لاسارن؟!

ئادەمزاد ڕێزدارە:

﴿ ٧٠: ولقد كرمنا بني آدم ﴾ وبێـسـۆ ئێمە ڕێزێکـی زۆرمان لەتۆرەمەو نەوەی ئادەم گرت: زانیاری و، ژیری و، قەدو قامەتی ڕێـك و جوانمان پێ بەخشـی، کە ئەوەمان بـۆ گیانلەبەرانی تر نەکردووە، وەکو خوا لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (لقد خلقنا الإنسان فی أحسـن تقویـم) التین/٤. یان دەفەرموێ: (وصورکم فأحسـن صورکم) غافر/٦٤. ﴿ وحملناهم في البر والبحر ﴾ و لەوشکانی و، لەدەریادا هەڵمانگرتن بەو شـێوە کە کەشتی و جۆرەها هۆی ترمان بۆ گواسـتنەوە یان پێدان، ئەوەتا ئێستایش سـەرەڕای ئەوانە، خەریکـە تەواوی زەوی و بۆشـاییەکانی ئاسمانیش دەپشـکێنێ ﴿ ورزقناهم من الطيبات ﴾ ورزق و رۆزی پاکیشـمان پێدان ﴿ وفضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا ﴾ نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو (وەکو ئیبن کەسـیر) دەڵێ: لەچاو زۆرێك لەدروستکراوەکانی خۆمان بەفریشتەکانیشەوە پتر قەدرو ڕێزمان گرتوون، بۆیە زاناکان دەڵێن: جنسـی ئادەمزاد لە جنسی فریشتە بەڕێزترن ﴿ ٧١: يوم ندعوا كل أناس بإمامهم ﴾ ئەو ڕۆژەیشـیان وەبیربێنە کە هەموو کۆمەڵە خەڵکێك بۆ لێپرسینەوە، بە نامەی کرداریان بانگ دەکەین ﴿ فمن أوتي كتابه بيمينه ﴾ جا هەرکەسێ نامەو دۆسیەی کرداری بدرێتە دەسـتی ڕاستی؛ کە ئەو شـێوەیەش نیشانەی بەختیاری و سـەرفرازییە ﴿ فأولئك يقرءون كتابهم ﴾ جا ئەوانە بەشـادی و بەخۆشـییەوە نامەی کردەوەکانی خۆیـان دەخوێننەوە، چونکە نامەکەیان دراوە بەدەسـتی ڕاسـتیانەوە کە نیشانەی بەختیارییە ﴿ ولا يظلمون فتيلا ﴾ و بەئەندازەی تاڵی نـاو ناوکە خورمایەك (واتە: کەمترین شت) ناحەقی و ستەمیان لێناکرێ. ﴿ ٧٢: ومن كان في هذه أعمى ﴾ هەر کەسـیش لەم دونیایەدا، کوێر بوو بێت لە ئاسـتی هەق، واتە: دڵ و دەروونی هەقی وەرنەگرتبێ و لەڕێی ڕاسـتی دینی ئیسـلام لای دابێ ﴿ فهو في الآخرة أعمى وأضل سبيلا ﴾ ئەوە لەپاشەڕۆژیشـدا چاوی کوێرەو، سەرلێشێواوتریش دەبێ. واتە: هیچ ڕێیەکی هیدایەتیان وەچنگ نایە.

دەیانەوێ بەرنامەکەی خوایان بۆ بگۆڕیت:

(سـیووتی) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ لەتەواف و چەرخەکانی ماڵی‌خوادا هەمووجار دەسـتی لەبەردە ڕەشەکە دەدا، قورەیشیش ویستیان تا هێما بۆ خواکانی ئەوانیش ئەکا نەهێڵن تەوافەکەی بکات، ئەویش لەبەر بێدەسـەڵاتی‌و، خۆشەویسـتی کەعبەی ماڵی خوا، هێندەی نەمابوو نەرم ببێ و بە گوێیان بکات، گەرچی لەدڵیشـەوە زۆری پـێ ناخۆش بوو، جا ئەم ئایەتە هـات وفەرمووی: ﴿ ٧٣: وإن كادوا ليفتنونك عن الذي أوحينا إليك ﴾ بێگومان ئەوەندەی نەمابوو موشـریك وبێ باوەڕەکان سـەبارەت بـەو قورئانەی ئێمە بەوەحـی بۆمـان نـاردووی کلات بکـەن و لەخشـتەت بەرن و

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ ٱلْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ ٱلرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِۦ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ ۞ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍۭ بِإِمَٰمِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُولَٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلْءَاخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ ٱلَّذِيٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۥ وَإِذًا لَّٱتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

لەهەندێ فەرمانمان بترازێیت ﴿ لتفتري علينا غيره ﴾ تا شـێوازی بانگەوازەکـەت بگۆڕی و غەیـری قورئانیان بۆ بخوێنیتەوەو، درۆ لەسەر ئێمە هەڵبەسیت. ﴿ وإذا لاتخذوك خليلا ﴾ ئیتر کردبایتیان بە دۆسـت و خۆشەویسـتیان و، دەبوویتە پیاوی چاك ﴿ ٧٤: ولـولا أن ثبتناك لقد كدت تركن إليهم شيئا قليلا ﴾ دیارە ئەگەر خۆمان توند ڕامان نەگرتبایت و دەستمان پێتەوە نەبوایە، خەریك بوو لەخشـتەت بەرن و، کەمێ بـەلای ئەواندا بڕۆیتو بەگوێیان بکەیـت ﴿ ٧٥: إذا لأذقنـاك ضعـف الحياة وضعـف الممات ﴾ چاك بزانـە ئەو کاتەیش هەر لەم ژیانـی دونیایەدا دوو بەرامبەر سـزامان دەدایت، لە مەرگیشدا هەر دوو بەرانبەری ئەوان سزامان پێدەچەشـتیت، چونکـە گوناهـی پێغەمبەرو زانایـان لەتاوانی خەڵکانـی تـر گەورەترە، بۆیە سزایشـیان دوو بەرامبەرە ﴿ ثم لا تجدلـك علينا نصيرا ﴾ ئەوسـا کەسیشـت دەس نەدەکەوت بێتە هاناتەوە ﴿ ٧٦: وإن كادوا ليستفزونك مـن الأرض لتخرجوك

منهـا ﴾ و بەڕاسـتی ئەوەنـدەی نەمابوو موشـریکەکانی قورەیش لەوسـەر زەوی و خاکەی (مەککە)دا زۆرت بۆ بێنن و سـەخڵەتت بکـەن بۆ ئەوەی شـاربەدەرت بکـەن ﴿ وإذا لا يلبثون خلافك إلا قليـلا ﴾ ئەگـەر واش با، بەدوای تۆشـدا خۆیشـیان ئەوەندە نەدەمانەوەو زوو بـەزوو لەناومان دەبردن، چونکە یاسـای خوایە

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا ۖ وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا ۖ وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾

کـە هەرگەلێك پەیامبەرەکەیان دەربکەن، خـوا بەزوویی تۆڵەیان لێ دەسێنێ، بەڵام ئەوەیان پێ نەکرا، بەڵکو خوا فەرمانیدا کۆچ بکات بۆ مەدینە ﴿ ٧٧: سنة من قد أرسلنا قبلك من رسلنا ﴾ بـاوو سـوننەتی خۆمانە کە: هەر پەیامبەرێکمان لەپیش تۆشـەوە ناردبـێ و، ئەزیەت و ئازار درابێ، ئـەوا لەوخەڵکەمان تێكداوە و تۆڵەمـان لێکردوونەتەوە ﴿ ولا تجد لسنتنا تحويلا ﴾ هەرگیز نابینیت سوننەت و باوی ئێمە گۆڕانی بەسەردا بێ و بگۆڕدرێت، بۆیە پاش ساڵ و نیوێ لەهاتنی ئەم ئایەتە، لەناکاوجەنگی(بەدر) پەیدابووو جەزرەبەی دان.

دەبێ نوێژ لەکاتی خۆیدا بکرێت:

﴿ ٧٨: أقم الصلاة لدلوك الشمس إلى غسق الليل ﴾ نوێژە فەرزەکان ئەو کاتەی خۆر کلادەبێ و لەناوەڕاستی ئاسمان لادەدا نوێژەکەی (نیوەڕۆو عەسر)ت بکە، کاتێکیش تاریکی شەو داهات، نوێژەکەی (شێوان و خەوتنان)ت ئەنجام بدە ﴿ وقرآن الفجر ﴾ وەنوێژەکەی بەیانیشـت بەچاکی ئەنجام بدەو قورئانی زۆریشی تێدا بخوێنە،، هەر لەبەر ئەمەیشـە ئەو نوێژە بە (قورئـان) لێكدراوەتەوە ﴿ إن قرآن الفجر كان مشـهودا ﴾ چونکە بێگومانە کە قورئان خوێندنی نوێـژی سـپیدەی بەیانیان فریشـتەکانی شـەوو ڕۆژی تێدا جەم دەبێت، وەکو(ئەبوو هورەیرە) لـە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوەو، ئیمامی(بوخاری)یش ئەم فەرموودەیە دێنێت: ((فضل صلاة الجمع على صلاة الواحد، خمس وعشـرون درجـة، وتجتمع ملائكة الليل وملائكة النهار في صلاة الفجر)) ﴿ ٧٩: ومن الليل فتهجد به نافلة لك ﴾ وە لەبەشـێکی شەویشدا خۆت ماندوو بکە بە شەونوێژەوە و قورئانی زۆری تیا بخوێنە، ئەمەش بەهرەیەکی تایبەتەو، دراوە بەتـۆو زیادە لە فەرزەکانیشـە، لە پێغەمبەر ﷺ دەپرسـن: پاش نوێژە فەرزەکان چ نوێژێ باشـترە؟ فەرمووی: شەونوێژ. (موسلیم/ كتاب الصيام ٢/٨٢١) ﴿ عسى أن يبعثك ربك مقاما محمودا ﴾ بە ئومێد بە پەروەردگارت بتنێرێتە شـوێن و جێگایەکی پەسەندو بەرێزەوە(مەقامەلەحمـوود)؛ پێشـینان و پاشـینانیش سوپاسـت بکەن، ئەو جێگایەش پێی دەڵێن: (الشـفاعة العظمى) لەوێ تکا بۆ هەموو موسـڵمانان بەگشـتی دەکرێت، لە پێغەمبەر ﷺ دەپرسن: پـاش نوێژە فـەرزەکان چ نوێژێ گەورە تـرە؟ فەرمووی: ((صلاة الليل)) (موسـليم). پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکەسێك وەڵامی بانگ بداتەوەو پاشان ئەم دوعایەی: ((اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسـيلة والفضيلة، وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته)) بخوێنێ، ئەوا لە ڕۆژی قیامەتدا بەر شەفاعەتی من دەکـەوێ. (فتح الباري: ٨/٣٩٩) ﴿ ٨٠: وقل رب أدخلني مدخل صدق ﴾ ئـەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: پەروەردگـاری من! لەهەر جێگایە هەم و، هەر کارێکم بەدەسـتەوە بێ، هاوکاری و یارمەتیم بدە بۆ ئەنجامدانی، چ لەدونیاو چ لەپاشـە ڕۆژدا، تابەڕاسـت و ڕاستانە بتوانم ئەنجامی بدەم، واتە: با هەردەم جێگەی ڕەزامەندی تۆ بێت، پێغەمبەر ﷺ هەتا لەمەدینەدا بوو لە ژێر ئازارو بێزارێکی زۆردا دەژیا، ئەوسـا کەخوا مۆڵەتـی هیجرەتی دا بۆ مەککە، ئەم ئایەتـەی: (وقل رب أدخلني مدخل صدق وأخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا) هاتەخوارێ. ﴿ وأخرجني مخرج صدق ﴾ بە ڕاست و ڕاسـتانەو سەرفرازانەش لەوجێگایەدا بەڕێم بکە، بەکورتی: چوونم بۆ هەر جێگایەك هەر لەبەر ڕەزامەندی و خۆشنوودی تۆ بێت، دەرچوونیشم بۆ هەر جێگایەك: بۆ مەدینە، بۆ فەتحی مەککە، چوونە گۆڕەوە، لە گۆڕ بۆ زیندوو بوونەوە، با ئەمانە گش بە پێی مەیل و خواستـی تۆ بێ و، بتوانم بە باشـی

لێیان بچمە دەرێ ﴿ واجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا ﴾ هێزێکی پشتیوانو یارمەتی دەریشم بۆ دیاری بکە ﴿ ٨١: وقل جاء الحق وزهق الباطل ﴾ وە لە لای خۆتەوە بەبەردەوامی بڵێ: تازە وا هەق و ڕاستی –کە ئایینی پیرۆزی ئیسلامە– هاتو دەرکەوت و بەتاڵو چرووك و ناهەق و شیرك و بێ باوەڕی هەڵوەشاو نەما ﴿ إن الباطل کان زهوقا ﴾ دیارە کە باتڵ وکاری ناڕەوا، بەشی هەر تیاچوونو تەفرو توونابوو و نەمانە، چونکە پایەدارو ریشەدار نییە، ئەم ئایەتەیش هەر دووپاتی ئەو ڕاستیە دەکاتەوە کە دەفەرموێ (بل نقذف بالحق علی الباطل فیدمغه فإذا هو زاهق). ئیمامی(بوخاری) لە(عەبدو للا)ی کوری (مەسعوود)ـە دەڵێت: کەپێغەمبەر ﷺ چووە(مەککە)وە، دیتی لەدەورو بەری(کەعبە)دا (٣٦٠) بت دانراوە، ئەوسا بەدارەکەی دەستی لێی‌دەدان و دەیفەرموو (جاء الحق وزهق الباطل إن الباطل کان زهوقا.جاء الحق ومایبدیء الباطل ومایعید) فتح الباری:٨/٢٥٢.

قورئان شفایە بۆ ئیمانداران:

﴿ ٨٢: وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین ﴾ ئێمە لەم قورئانەدا بۆ تۆمان ناردووە ئەی موحەممەد! ﷺ گەلێ ئایەت و سوورەت دادەبەزێنین کە مایەی شیفاو چاكبوونەوەیە لەنەخۆشی نەفامی و گومرایی و سەرلێشێواوی دڵەکان؛ ڕەحمەت وبەزەیی و میهرەبانیشە بۆ خەڵکانی بڕوادار ﴿ ولا یزید الظالمین إلا خسارا ﴾ لەگەڵ ئەمەیشدا بۆ ستەمکاران و خوانەناسان جگە لەمە کە دەبێتە مایەی زیان بۆیان و، پتر یاخیبوونیان شتێ‌تر زیاد ناکات بۆیان، چونکە خۆیان ئامادە نین هیچ سوودێکی لێوەرگرن! ﴿ ٨٣: وإذا أنعمنا علی الإنسان أعرض ونأی بجانبه ﴾ وە هەر کات نازو نیعمەتێ وەك سەروەت و سامان، تەندروستی و ئەمن و ئاسایش بەمرۆڤ دەبەخشین، ئەو خێرا لەخۆبایی دەبێ و، لەفەرمانی خوا ڕوو وەر ئەگێڕێ و دوور ئەکەوێتەوە لەهەق ﴿ وإذا مسه الشر کان یئوسا ﴾ هەرکاتیش تووشی بەڵاو عەزیەت و تەنگانەیەك دەبێت بەتەواوی مەیووس و نائومێد دەبێ لە میهرەبانی خوا!، وەکو ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (ولئن أذقنا الإنسان منا رحمة ثم نزعها منه إنه لیؤس کفور ولئن أذقناه نعماء بعد ضراء مسته لیقولن ذهب السیآت عنی إنه لفرح فخور. إلاالذین صبروا.) ﴿ ٨٤: قل کل یعمل علی شاکلته ﴾ بڵێ: با هەر دوولا (کافرو بڕوادار) لەسەر بیرو بۆچوونی‌خۆی چۆنی بۆ دەکرێ کار بکات؛ ئەگەر دڵ و دەروون پاك بێت، ئەوا کارو کرداری پاکی لێ دەوەشێتەوە، ئەگینا بەپێچەوانەوە ﴿ فربکم أعلم بمن هو أهدی سبیلا ﴾ دڵنیاش بە پەروەردگارت لەهەموو کەس چاکتر دەزانێ بەحاڵی ئەو کەسەلە ئێوە شارەزاترە، وەیا سەرلێشێواوترەو ڕێگەی هەڵە کردووە، واتە: خوای گەورە هەموو دەناسێ و دەزانێ چی دەکەن، بۆ خۆیشی حیسابیان لە گەڵ دەکات، ئیتر ئێستا چۆن ڕەفتار دەکەن با بیکەن.

ڕۆح (گیان) چییە؟

(ئیبن جەریر) دەڵێت: خاوەننامەکان لەپێغەمبەریان پرسی: دەبێ (ڕۆح) چی بێت؟ ئەوسا ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٨٥: ویسألونک عن الروح ﴾ وە لەبابەت (ڕۆح)ـە وە لێت دەپرسنو دەڵێن: باشە ئەو ڕۆحەی کە هۆی ژین و زیندوێتی ئادەمیزادە چییە، ئایا شتێکی کۆنە، تازەیە، هەقیقەتی هەیە؟! ﴿ قل الروح من أمر ربی ﴾ پێیان بڵێ: ڕۆح، منیش هیچی لێ نازانم، چونکە لەفەرمانە نهێنییەکانی پەروەردگارمە، بەدەسەڵاتی خۆی بەدیهێناوە و، مرۆڤ و گیانلەبەرانی پێ دەجوڵێ و دەژی، ئەو هەر خۆی لێی بەئاگایە ﴿ وما أوتیتم من العلم إلا قلیلا ﴾ وە ئێوە بەتایبەتی لەبابەت ڕۆحەوە بەشێکی کەم زانیاریتان پێدراوە، کەوابوو دەم‌لە هەموو شتێك مەکوتن و بێ چەندو چۆن خۆ بەدەسەوە بدەن زۆر باشترە، ئەمەیش ئەوە ناگەیەنێت کە مرۆڤ دەبێ دەرگای هەموو هەوڵ وتێکۆشانێك لە خۆی دابخات، بەڵکو تەنها ئەوە دەگەیەنێت کە: بۆ عەقڵ و ژیری مرۆڤ سنوورێك دانراوە، لەوە بەو لاوە ڕێ دەرناکات، کەوابوو بێ‌دەنگ بوون لە(ڕۆح) خێرو قازانجە بۆی.

گەر بمانەوێ قورئانیش دەبەینەوە:

﴿ ٨٦: ولئن شئنا لنذهبن بالذی أوحینا إلیک ﴾ و بێ‌سۆیش ئەو قورئانە بۆمان سروش کردوویت، ئەگەر بمانەوێ لەناو بەرین و لێت وەرگرینەوەو لەسنگتا بیسرینەوە ئەوا زۆر بەئاسانی دەیسرینەوەو، ئەمەیش ناهێڵین، (عەبدوڵلا)ی کوری (مەسعوود) دەڵێت: لە ڕۆژەکانی ئاخر زەماندا لەلای (شام)ـە وە (با)یەك هەڵدەکاو هەموو خەڵکی دەگرێتەوەو، پاشان هەرچی قورئان لە سینگ و، لە (موسحەف) دایە هەموو دەسرێتەوەو لەبیر دەچێتەوەو گوتیشی ئەمەیە کە خوا دەفەرموێ: (ولئن شئنا لنذهبن بالذی أوحینا إلیک..) ﴿ ثم لا تجد لک به علینا وکیلا ﴾ ئەوجا هیچ کەسیشت دەست ناکەوێ بەرگریت لێ بکاو نەهێڵێت کارەکەمان ئەنجام بدەین، واتە: چۆنمان وەحی بۆ کردوویت، هەر ئاواش بەئاسانی دەتوانین لێت وەرگرینەوە ﴿ ٨٧: إلا رحمة من ربک ﴾ بەڵام

ئێمە ئەو کارە ناکەیــن؛ چونکە ڕەحمەتی پەروەردگارت فراوانە، واتــە: ئێمە بەمیهرەبانــی خۆمان هەر دەیهێڵینــەوە، جا کەواتە تۆش دڵخۆشبــە بەکارەکەت ومەووەســتە ﴿إن فضله كان عليك كبيرا﴾ بەڕاستی فەزڵ و میهرەبانی خوا زۆرە بەسەرتەوە، ئەوەتە کردویتی بــە پەیامبەرو بەرنامەی پێداوی و ڕەوانەی کردویت بۆ

> إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَۚ إِنَّ فَضۡلَهُۥ كَانَ عَلَيۡكَ كَبِيرٗا ﴿٨٧﴾ قُل لَّئِنِ ٱجۡتَمَعَتِ ٱلۡإِنسُ وَٱلۡجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأۡتُواْ بِمِثۡلِ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ لَا يَأۡتُونَ بِمِثۡلِهِۦ وَلَوۡ كَانَ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٖ ظَهِيرٗا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدۡ صَرَّفۡنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٖ فَأَبَىٰٓ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ إِلَّا كُفُورٗا ﴿٨٩﴾ وَقَالُواْ لَن نُّؤۡمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفۡجُرَ لَنَا مِنَ ٱلۡأَرۡضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوۡ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٞ مِّن نَّخِيلٖ وَعِنَبٖ فَتُفَجِّرَ ٱلۡأَنۡهَٰرَ خِلَٰلَهَا تَفۡجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوۡ تُسۡقِطَ ٱلسَّمَآءَ كَمَا زَعَمۡتَ عَلَيۡنَا كِسَفًا أَوۡ تَأۡتِيَ بِٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوۡ يَكُونَ لَكَ بَيۡتٞ مِّن زُخۡرُفٍ أَوۡ تَرۡقَىٰ فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَن نُّؤۡمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيۡنَا كِتَٰبٗا نَّقۡرَؤُهُۥۗ قُلۡ سُبۡحَانَ رَبِّي هَلۡ كُنتُ إِلَّا بَشَرٗا رَّسُولٗا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ ٱلنَّاسَ أَن يُؤۡمِنُوٓاْ إِذۡ جَآءَهُمُ ٱلۡهُدَىٰٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَبَعَثَ ٱللَّهُ بَشَرٗا رَّسُولٗا ﴿٩٤﴾ قُل لَّوۡ كَانَ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَلَٰٓئِكَةٞ يَمۡشُونَ مُطۡمَئِنِّينَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَلَكٗا رَّسُولٗا ﴿٩٥﴾ قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرَۢا بَصِيرٗا ﴿٩٦﴾

گشــتی جیهانیان ﴿٨٨: قل لئن اجتمعت الإنس والجن﴾ بڵێ: ئەگــەر هەموو مرۆڤ و جینییە ڕەوانبێژو بیرتیژو وریاو زیرەکەکان کۆ ببنەوە ﴿على أن يأتوا بمثل هذا القرآن﴾ بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانــە بهێنن ﴿لا يأتون بمثله ولو كان بعضهم لبعض ظهيرا﴾ هەرگیز ناتوانن وێنەی ئەو بهێنن، ئەگەرچی هەندێکیان پاڵپشت وهاوکاری هەندێکیان بن بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە! کافران وتیان: ئەگەر بمانویســتبا وەك ئەم قورئانە بلێین دەمانگوت، ئەوجا ئەم ئایەتەی(قل لئــن اجتمعت الإنس والجن..) هاتــە خوارێ ﴿٨٩: ولقــد صرفنا للناس في هذا القرآن من كل مثــل﴾ بێگومان ئێمە لــەم قورئانەدا چەندین نەزیلەو ئایەت و بەڵگەی جۆراو جۆرمان بۆخەڵکی هێناویەوە تا پەندو ئامۆژگاری لێ وەردەگرن وئیمان پێ بێنــن ﴿فأبى أكثر الناس إلا كفورا﴾ کەچــی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگە ڕۆشــنانە دا هێشــتای زۆربەی خەڵکی هــەر ملە جێڕێ و سپلەیی و نکوولی هەق دەکەن.

بڕوبیانووی قورەیش:

﴿٩٠: وقالوا لن نؤمن لك حتى تفجر لنا من الأرض ينبوعا﴾ لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا موشریکە خۆ بەزلزانەکانی مەککە دوای ئــەوەی کە لە بەربەرەکانێ کــردن لەگەڵ قورئاندا بێ ئومید بوون و پەکیان کــەوت گوتیان: هەرگیز ئێمە بــڕوات پێ ناکەین ئەی موحەممەد! ﷺ تا لەو زەوییە وشکەی مەککەیە کانی ئاوێکمان بۆ هەڵنەقوڵێنیت و ئاوەکەیشــی هەمیشە و بەردەوام بێت ﴿٩١: أو تكــون لك جنة من نخيل وعنب﴾ یا خــود باغێکی پڕلە خورماو ترێت هەبێ ﴿فتفجر الأنهار خلالها تفجيرا﴾ و جۆگەو چۆمە ئاوو ڕووباری زۆرو فراوان لەناویا هەڵقوڵێنی و بە بندارەکانیدا بەخوڕەم بڕوات ﴿٩٢: أو تســقط الســماء كما زعمت علينا كسفا﴾ یاخود پارچەپارچەی ئەم ئاسمانەمان بەسەردا بخەیت، هەر وەکو خۆت خەیاڵت دەکردو دەتترســانین و، هەڕەشــەت لێ دەکردین و پێت دەگوتین: ئەگەر بروا نەهێنن خوا ســزاتان ئەدات ﴿أو تأتي بالله والملائكــة قبيلا﴾ یاخود خوای گەورەو فریشتەکانی هەردوو بێنە پێش چاومان و ڕووبەڕوومان بکەیت و بیان بینین ﴿٩٣: أو يكون لــك بيت من زخرف﴾ یا ماڵو کۆشــکێکی گەورەت لەزێر هەبێ و نەخشــێنرابێت، ﴿أو ترقى في السماء﴾ وەیان لە پێش چاوماندا بەرەو ئاسمان ســەرکەویت ﴿ولن نؤمن لرقيــك حتى تنزل علينا كتابــا نقــرؤه﴾ هیمان بە وەش هەر بــاوەڕت پێناکەین، هەتا لە گــەڵ خۆتدا نامەیەکمان بەزمانی خۆمــان بۆ دێنێ و بیخوێنینەوەو ددان بە پێغەمبەرێتی تۆدابنێ!! هەر بۆ کەڵلە ڕەقی ئەوانەوەیە کە خــوای گەورە لە هەندێ جیگای تردا دەفەرموێ: (إن الذين حقت عليهم كلمة ربك لايؤمنون. ولو جاءتهم كل آية حتى يروا العذاب الأليم). ﴿قل سبحان ربي﴾ بڵێ: پاك و خاوێنی و بێگەردی هەر بۆ پەروەردگارەکەمە، لەوەی کە ئێوە پێشــنیاری لەســەر دەکەن؛ بۆچی من چیم تا ئەوانە داوای شتم لێ بکەن؟ ﴿هل كنت إلا بشرا رسولا﴾ مەگەر من تەنها پێغەمبەرێك نیم لە گرۆی ئادەمیزاد؟ جا ئیتر ئەو هەموو ئیقتراح و پیشــنیازانەتان لە چییە؟! ﴿٩٤: وما منع الناس أن يؤمنوا إذ جاءهم الهدى﴾ هیچ شتێ نەبۆیە کۆسپ و ڕێ لەخەڵکی بگرێت بۆ باوەڕهێنانیان ئەودەمە کە ڕێ نیشــاندەرو پێغەمبەریان بۆ هات ﴿إلا أن قالوا أبعث الله بشرا رسولا﴾ ئەمە نەبێت کە بەسەرســامیەوە دەیانگوت: جــا چۆن دەبێت خوا لە خودی ئادەمزاد پێغەمبەرێك بنێرێ؟! ئەی بۆچی فریشتە بڕابوو؟ جا لەبەر ئەوە ئێمە بڕوا ناهێنین، لە سەرەتای(یونس)یشدا هەمان بڕوبیانوویــان هاتووەو دەفەرمــوێ: (أكان للناس عجبا أن أوحينا

إلـی رجل منهـم..) ﴿ ٩٥: قل لو كان في الأرض ملائكة يمشــون مطمئنيــن ﴾ **پێیان بڵێ: ئەگەر لەزەویدا لەباتی ئادەمزادی ئێستا، فریشــتە هەبوواو بە دڵنیایی ڕۆشــتبان** ﴿ لنزلنا عليهم من السماء ملكا رســولا ﴾ **دیارە ئێمەش ئەوكاتــە لە ئاسمانەوە پەیامبەرێكی فریشــتەمان بۆ دەنــاردن، چونكە پێغەمبەر دەبــێ هەر لەجۆری خۆیــان بێت، تــا لەیەكتر تێ بگــەن و، بــاوو نەریتی یەكتری بزانن، بەڵام خۆ ئێستا ئادەمزاد پێغەمبەرە، كەوابوو پێغەمبەریش دەبێ لە ئادەمزاد بێت، لە ســەرەتای سوورەتی (ئەنعام)یشدا ئەو داواكاری و ڕەخنەیــە هێنــاوەو دەفەرموێ: (وقالوا لولا أنزل عليه ملك ولــو أنزلنا ملكا لقضی الأمر ثم لاينظـرون. ولو جعلناه ملكا لجعلناه رجلا وللبسنا عليهم مايلبسون)** ﴿ ٩٦: قل كفی بالله شهيدا بيني وبينكم ﴾ **بڵێ: هەر خوا بەســە شــایەد بێت لەنێوان ئێمەو ئێوەدا بۆ ڕاســت و درۆیی من و،لاری و سەرلێشێواوی ئێوە** ﴿ إنه كان بعباده خبيرا بصيرا ﴾ **چونكە بەڕاستی ئەو (خوا)یە سەبارەت بەبەندەكانی خۆی زۆر بەئاگاو بینایە، دەزانێ كێ لەدین لادەدا و سەرگەردان دەبێت، كێیش بەرەو هەق دێ و بەختیاربێت، دەسا ئیتر چی دەڵێن، باهەر بیڵێن.**

ڕێنمایی و گومڕایی بەدەستیی خوایە:

﴿ ٩٧: ومــن يهـد الله فهو المهتد ﴾ **هەركەســێك خــوا ڕێنمایی بكاو، شایستەشبێت بۆ بڕواهێنان و ڕێنمایی، دیارە ئەو كەسەیە شــارەزاو، لەسەر ڕێگەی ڕاست و دروست** ﴿ ومن يضلل ﴾ **هەر كەســێكیش گومڕاو ســەرگەردان بكات بەهۆی لاســاری خۆیەوە** ﴿ فلـن تجد لهم أولياء مــن دونه ﴾ **ئیتر بێجگە لەڕێی ئەو (خوا) باڵادەستەوە،ناتوانی پشــتیوانیان بۆ دەست بخەیت و، ڕزگاریان بكەیت لەســزا، لەئایەتێكی دیكەدا دەفەرموێ: (من يهدالله فهو المهتد ومن يضلل فلن تجد له وليا مرشدا)** ﴿ ونحشرهم يوم القيامة علـی وجوههم عميا وبكما وصما ﴾ **لەڕۆژی قیامەتیشــدا بەدەمەو ڕوویی و كوێری و لاڵی و كەڕی هەموو كۆ دەكەینەوەو حەشــەریان دەكەیــن، چوون لەدونیادا هەقیان نەبیســتووە، هەقیان نەدیتووە لەوێــش هەر نابیناو كەڕو لاڵ دەبن. لە پێغەمبەریان ﷺ پرســی: چۆن خەڵكی بەڕوودا حەشەر دەكرێت؟ فەرمووی: (الذي أمشاهم علــی أرجلهم، قادر علی أن يُمشِــيَهم علی وجوههــم).** ﴿ مأواهم جهنم ﴾ **جێ و ڕێیان دۆزەخە** ﴿ كلما خبت زدناهم ســعيرا ﴾ **هەر جارێكیش بڵێســەی ئاگرەكە كەم و كز بوو، دووبارە نیلی دەدین و هەڵی دەگیرسێنینەوە و زیاتری دەكەین بۆیان، وەكو دەفەرموێ: (فذوقوا فلن نزيدكــم إلا عذابا)** ﴿ ٩٨: ذلك جزاؤهم بأنهم كفروا بآياتنا ﴾ **با ئەو ســزاو تۆڵەیە جەزایــان بێت، چونكە بڕوایان بە ئایەت و بەڵگەكانی ئێمە نەبوو** ﴿ وقالوا أآذا كنا عظاما ورفاتا ﴾ **دەیانگوت: باشە! ئەگەر ئێمە بووینە ئێسكە ڕزیوو پارچە پارچەو پەراگەنــدە بووین و ڕزاین؟** ﴿ أآنا لمبعوثون خلقا جديدا ﴾ **ئەرێ دەكرێ جارێكی تر سەرلەنوێ زیندوو بكرێینەوە؟** ﴿ ٩٩: أولم يروا أن الله الذي خلق الســموات والأرض قــادر علی أن يخلق مثلهم ﴾ **ئاخــۆ نابینن و تــێ نافیكرێن كە هەر ئەو خوایــەی ئاسمانەكان و زەوی دروســتكردووە.. هەرئەویش بەتوانایەو دەسەڵاتی هەیە بــۆ جارێكی تر دروســتیان بكاتەوە، خۆ بــۆ یەكەمجار بێبناغە و بێ‌بنەمایەك بەدیهێناون، دڵنیابن ئێســتا زۆر بەئاسانتر دەتوانێ دروستیان بكاتەوە، لە جێگایەكی تردا هەر بۆ سەلمانی دەسەڵات و توانایی خوای گەورە دەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس..).** ﴿ وجعل لهم أجلا لاريب فيه ﴾ **دیارە كە بۆ زیندوو بوونەوەو گەڕانەوەیان بۆلای خۆمــان، ڕۆژو ماوەیەكی تایبەتیمان بۆ دیاریكردوون و، هیــچ گومانێكیش لەهاتنی ئەوڕۆژەدا نییەو، بەڕێــك و پێكی هەموویشــیان لەوكاتەدا زینــدوو دەكرێنەوە، وەكو لەئایەتێكــی دیكەدا دەفەرمــوێ: (ومانؤخــره إلا لأجل معدود).** ﴿ فأبی الظالمون إلا كفورا ﴾ **كەچی لەگەڵ ئەو گشت بەڵگانەدا، هێمان ستەمكارو بێ بڕوایان، هەر نكولی و ململانێ دەكەن!**

وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِهِۦ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَـٰهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَـٰمًا وَرُفَـٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ ۞ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى ٱلظَّـٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّىٓ إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ ٱلْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ ٱلْإِنسَـٰنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَـٰتٍۭ بَيِّنَـٰتٍ ۖ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ يَـٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَـٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَـٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَـٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْـَٔاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

مرۆ ڕژدو چنۆکە:

﴿ ١٠٠: قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربي ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر ئێوە خاوەنی گەنجینەکانی ئەو گشت ڕزق و ڕۆزی و میهرەبانییەی پەروەردگارم بوونایە ﴿ إذا لأمسكتم خشية الإنفاق ﴾ ئەوکاتە لەبەرچاوچنۆکی و ترسی هەژاری خۆتان، ڕژدیتان دەکردو نەتان دەبەخشی و بەشی کەستان نەدەدا، جا ئیتر داوای چی لە پەیامبەر دەکەن ﷺ ؟! ﴿ وكان الإنسان قتورا ﴾ ئەوەش جێگەی سەر سوڕمان نییە، چونکە ئادەمیزاد هەر بەسروشت چرووك و بەخیل و بەرچاو تەنگە، بۆیە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ (أم لهم نصيب من الملك فإذا لايؤتون الناس نقيرا). سەخاوەت و بەخششی خوا بێسنوورو بێوێنەیە، وەکو لەم فەرموودە(متفق علیه)دا هاتووە: ((يدالله مَلأى لايَغيضها نفقةٌ سحاءُ الليلَ والنهارَ، أرأيتم ماأنفق منذ خلق السماء والأرض،فإنه لم يَغِضْ ما في يمينه)) واتە: هەمیشە دەستی بەخششی خوا پڕە، قەت بە بەخشین کەم ناکا، بە شەوو بە ڕۆژ هەر دەبەخشێ، ئاخۆ نابینن کە هەر لەو شەوو ڕۆژەوە ئاسمانەکان و زەوی دروستکردوون هەر دەبەخشێ و دەستیشی خاڵی نابیتەوە؟ (متفق علیه).

نۆ بەڵگەکەی مووسا ﷺ:

﴿ ١٠١: ولقد آتينا موسى تسع آيات بينات ﴾ بێسۆ هەر کە (مووسا)مان ناردە لای فیرعەون (٩) ئایەت و بەڵگەی ئاشکراو زۆر ڕوونمان دایە: (عەساکەی دەستی، دەستە نوورانییەکەی خۆی، تۆفان، کوللە، سوون، بۆق، خوێن، لەت بوونی دەریا، گرانیو قات و قڕی، هەر یەك لەمانە لەسوورەی (ئەعراف)دا باسکراون. ﴿ فاسأل بني إسرائيل إذ جاءهم ﴾ حەز دەکەیت (لەبەنی ئیسرائیل)ی سەردەمی خۆت بپرسە: ئەودەمە کە مووسا هاتە لایان، چییان دەوت؟ لە ئایەتێکی تردا هاتووە: (فاستكبروا وكانوا قوما مجرمين). یان دەفەرموێ: (وجحدوا بها واستيقنتها أنفسهم ظلما وعلوا). ﴿ فقال له فرعون إني لأظنك يا موسى مسحورا ﴾ کەچی کاتێو مووسا بەو هەموو بەڵگانەوە گەیشت، فیرعەون پێیگوت: ئەی مووسا! من پێم وایە کە بەڕاستی تۆ سیحر لێکراوو شێتیت، بۆیە ئەو قسانە دەکەیت ﴿ ١٠٢: قال لقد علمت ما أنزل هؤلاء ﴾ مووسا وتی: ئەی فیرعەون! بەڕاستی تۆ چاك دەزانی کە ئەو (٩) بەڵگەو ئایەتانە لەخۆیانەوە نەهاتوون ﴿ إلا رب السموات والأرض ﴾ بەڵکو هەر پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی ناردوونی ﴿ بصائر ﴾ تا ببنە بەرچاو ڕوونکەرەوە بۆ ڕاستی و دروستی پەیامبەرییەتیم ﴿ وإني لأظنك يا فرعون مثبورا ﴾ فیرعەون! من دڵنیام کە تۆ لە خەڵکە نەفام و تیاچووو نەحلەتییەکانی، ئەگەر هەر ئەوە عەقڵت بێت ﴿ ١٠٣: فأراد أن يستفزهم من الأرض ﴾ ئینجا فیرعەون بەتەواوی لێ بڕاو ویستی لەوسەر زەوییەی (میسر)ـە مووساو هۆزەکەی دەربەدەر بکا، لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وإن كادوا ليستفزونك من الأرض ليخرجوك منها). ﴿ فأغرقناه ومن معه جميعا ﴾ ئینجا ئێمەش دەستی خۆمانمان پێش خست و نوقمی دەریامان کرد، بە خۆی و، بە ئەوانەوە لەگەڵیا بوون ﴿ ١٠٤: وقلنا من بعده لبني إسرائيل اسكنوا الأرض ﴾ وەلەپاش لەناو بردنی فیرعەون خۆی و دام و دەزگاکەی، بە(بەنی ئیسرائیل)مان گوت: ئێوە لەم سەرزەوییەی (شام) و (میسر)دا نیشتەجێ ببن لەجێی ئەواندا ﴿ فإذا جاء وعد الآخرة جئنا بكم لفيفا ﴾ ئینجاکە کاتی ڕۆژی قیامەت هات، ئەوسا دەستە دەستەو کۆمەڵ کۆمەڵ چاك و خراپتان کۆ دەکەینەوەو بەرەو دادگای خوای گەورە دێن ﴿ ١٠٥: وبالحق أنزلناه وبالحق نزل ﴾ ئێمە ئەم (قورئان)ـە مان لەسەر بنچینەی ڕاستی و دروستی ناردووەو، هەر بۆ چەسپاندنی حەق و ڕاستیش هاتۆتە خوارێ، واتە: وەکو خۆی هەقە، بۆ سەر خستنی هەقیش هاتووە، کەوابوو توند باوەشی پیا بکەن و، هەرگیز بەری مەدەن ﴿ وما أرسلناك إلا مبشرا ونذيرا ﴾ خۆتیشمان ئەی موحەممەد! ﷺ تەنها بەمژدەدەرو ترسێنەر ڕەوانە کردووە، واتە: هەر کسێك گوێ ڕایەڵت بێت مزگێنی بەهەشتی بدەرێ، هەر کەسیش لاسارو لار بێت بەدۆزەخ بیترسێنە.

قورئانمان بەش بەش نارد:

﴿ ١٠٦: وقرآنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث ﴾ ئەو قورئانەشمان بەشبەش بۆ ناردوی، هەتا بەرە بەرەو بەشێنەیی و لەسەرخۆ بۆ خەڵکی بخوێنیتەوە. بەڵێ.. قورئان بەتێکراو بەیەکجار لە(لوح المحفوظ)ەوە نێردرایە(بيت العزه) لەم ئاسمانەی خۆمانەدا، ئەوجا لەشەوی قەدردا دەستی پێکردو هاتەخوارێ، بەڵام بۆ ماوەی (٢٣)ساڵ ئەوجا کۆتاییهات، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ونزلناه تنزيلا ﴾ بەشبەش و بڕگە بڕگەو بەپێیپێویست وردە وردە دامان بەزاند، چونکە ئەگەر بڕیارو فەرمانە فەرزەکان هەموو پێکەوە بوونایە، لەوانەبوو بەئاسانی قەبووڵ نەکرابا.

گەلانی بەر لەتۆش باوەڕیان بە قورئان هەبوو:

﴿ ١٠٧: قل آمنوا به أولا تؤمنوا ﴾ بەو بێ بڕوایانەی پێشنیازی

مۆعجیزەیـان لێدەکردی بڵێ: بڕوا بەو قورئانە بهێنن، یان بڕوای پـێ نەهێنـن، بایەخ وبەهای کـەم ناکاو وەك خـۆی دەمێنێتەوە ﴿ إن الذين أوتوا العلم من قبله ﴾ بەڕاسـتی ئەوانەی لەپێش ئەم (قورئان)ـەوە زانست و زانیارییان پێدراوە، واتە: خاوەننامەکان، پیاوە سـاڵح و چاکەکانیان چاك دەزانـن کە ئەم قورئانە لەهەمان سەرچاوەوە هاتووە کتێبەکانی ئەوانی لێوە هاتووە ﴿ إذا يتلى عليهم يخرون للأذقان سجدا ﴾ بۆیە هەرکات بۆیـان دەخوێنرێتەوە، بەچەناکەو بـەڕوودا دەکەونە زەوی بۆ کڕنووش بردن وسوپاسـی خوا، چونکە تەمەنی دانێ و گەیەشـتنە سەردەمی ئەو پێغەمبەرەو بەدیداری شادبوون، کەوابوو ئیتر ئێوە ئەی قورەیش و دەورو بەر! کڕنووش بەرن یان نە، گرنگ نییە ﴿ ١٠٨: ويقولون سبحان ربنا إن كان وعد ربنا لمفعولا ﴾ بۆیـە دەڵێن: پاکیی و خاوێنی هەر شایستەی پەروەردگاری ئێمەیەو، بێ‌سۆیش بەڵێنی پەروەردگارمان هەمیشـە لەکاتی خۆیدا هاتۆتە دی، لەو کتێبانەدا بۆ ئێمە هاتن، ئـەو مژدەیە دابـوو، وا ئەمڕۆ جێبە جێ بـوو ﴿ ١٠٩: ويخرون للأذقان يبكون ﴾ وەبۆ سوپاسی خوا بەچەناکەو دەمەو ڕوو دەکەون و کڕنووش دەبەن؛وە لەترسـی خوادا بەکوڵ دەگرین و فرمێسـك لەچاویـان‌دێ ﴿ ويزيدهم خشوعا ﴾ وەهەتا دێ، جـار لەدوای جاریش ئەو قورئانە ملکەچییان زیاد دەکاو، پتر تەسـلیمی ئەمری خوا دەبن.

ناوە پیرۆزەکانی خوا:

﴿ ١١٠: قل ادعوا الله أو ادعوا الرحمن ﴾ پێیان بڵـێ: لەنزاو دۆعاکانتانـدا ئـەر نـاوی پـیرۆزی (الله) بەرن؛ وەیـان هاوار بە هــەر یەکێ لەسـیفەتە پیرۆزەکانی ئەو بکەن، بـۆ نموونە: وەکو (الرحمن) هەر یەکەو قەبووڵە ﴿ أيا ماتدعوا فله الأسماء الحسنى ﴾ جا ئێوەش بەهەر ناوو سـیفەتێکەوە، لەو ناوو سـیفەتانە بۆخۆی دیـاری کـردون دەتوانـن داوای لێ بکـەن و هاواری بـۆ بەرن، چونکـە ناوی پیرۆزی خـوا زۆرن؛ ئەم دوانەیـش (الله، الرحمن) هــەر لەوانن، وەکـو لەئایەتێکی‌تـردا دەفەرموێ: (هـوالله الذی لاإله إلا هو عالم الغيب والشـهادة هوالرحمن الرحيم.. له الأسـماء الحسـنى يسـبح له مافي السـموات والأرض وهو العزيز الحكيم). جارێکیـان کافرو بێ بـڕواکان گوێیان لەپەیامبـەرەوە بوو ﷺ کە لەنزاو دۆعاکانیدا ئەیفەرموو: (یا الله! یا رحمن!)، کەچی گوتیان: سەیرە! موحەممەد لەولاوە بۆ یەکتا پەرستی بانگمان دەکات، لەم لایشەوە لەدوو خوا هاوار دەکات، جا خوایش ئەم ئایەتەی: (قل ادعوا الله..)ی ناردە خوارێ، سـەبارەت بە ناوە جوانەکانی خوا.

دەکرێ بگەڕێیتەوە بۆئایەتی/١٨٠ ی سوورەتی(ئەعراف)، چونکە لەوێ ئەم باسـە زیاتر قسـەی لێکراوە ﴿ ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها ﴾ لەکاتی خوێندنـی قورئاندا بەتایبەت لەنوێژەکانتدا دەنگ بەرز مەکەوەو مەقیرێنە تا قوورەیش نەبیسـتن و جنێو نەدەن بە دینەکەت؛ زۆریش هێواش و نزمی مەکە، بەڵکو لەسەر خۆبەو

وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا ﴿١٠٦﴾ قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ۩ ﴿١٠٩﴾ قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

سُورَةُ الْكَهْفِ ١٨ — آياتها ١١٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجًا ﴿١﴾ قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴿٤﴾

بەشێوەیەك بیخوێنە کە ئەوانە لەپشتەوەن گوێیان لێ بێت ﴿ وابتغ بين ذلك سبيلا ﴾ لەنێوان ئەو دوو حاڵەتەدا ڕێگایەکی مام ناوەندی و لەبار بۆ خۆت ڕەچاو بکە؛ قورەیش کاتێ گوێیان لەپەیامبەرەوە دەبوو قورئانی دەخوێند؛ ئەوەندە کەڵلە ڕەق و سەر سەخت بوون، جنێویان هەم بەخۆی و، هەم بەخواکەشی دەدا، جا بۆ ئەوە ئەو کارە نەگریسـەیە نەکەن، ئەو ئایەتەی (ولا تجهر بصلاتك..) وەك ئیمامی (بوخاری) و (موسـلیم) دەڵێن هاتە خوارێ. ﴿ ١١١: وقل الحمد الله الذي لم يتخذ ولدا ﴾ بڵێ: سوپاس و ستایش هەر بۆ ئەو خوایە کە کەسی نەکردووە بەکوڕی خۆی و، منداڵ و کوڕیشی هەر نییە ﴿ ولم يكن له شريك في الملك ﴾ وە لە دەسەڵات و مۆلکیدا هیچ هاوبەش و هاوتایەکیشی نەبووەو نییە ﴿ ولم يكن له ولي من الذل ﴾ یارو یاوەریشـی بۆ خۆی نەگرتووەو، لە بەر بێ دەسەڵات و بێتواناییشـی، داوای هاوکاریشـی لەکەس نەکردووە ﴿ وكبره تكبيرا ﴾ تۆیش هەمیشە (الله أكبر) بڵێ و، خوا زۆر بەگەورەو گران

بزانە، وە هەموو ناوو سیفەتێکی بەرزوبڵەندو بەشکۆی بۆ بڵێ.
زۆر زۆر پێدەزانم کە خوای گەورە پشـتیوانی لێکردم بۆ نووسین و تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (ئیسراء)، بۆیە هەردەم، بەردەوام دەڵێم: الحمد لله رب العالمين والصلاة والسـلام على رسوله محمد الذى أسـرى به من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى، وعلى آله وأصحابه وكل من والاه.

سوورەتی (کەهف)ـە

مەککەییەو (۱۱۰)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە یەکێکە لەو پێنج سـوورەتانە کە سـەرەتاکەیان بە (الحمدلله) دەسـت پێدەکەن، وەکو: سوورەتی (فاتیحە، ئەنعام، کەهف، سـەبەء، فاتر).. هەمووشـیان ستایشـی خـوای دلۆڤان پێشـکەش ئەکـەن و دەدان بەبێخەوشـی و پـاك و خاوێنی ئەودا دەنێن.

* ئەم سوورەتە بۆ چەسپاندنی بیروباوەڕو بڕوا بەگەورەیی خوا، سێ داستان و سەر گوزەشتە دەگێڕێتەوە..

یەکەمیان: داستانی (أصحاب الكهف).. کە وانەو دەرسی فیداکاری و لە خۆبووردنە لە پێناوی بیرو باوەڕدا.. هیجرەت و بەجێهێشتنی ئەو کۆمەڵە لاوە باوەڕ ئەستوورو قایمە، وڵات بەجێ دێڵن و لە دەوڵەت و دەسـەڵاتی ئەو سـەردەمە خۆ قاچاغ دەکەن و ژیانی شاخ و داخ و ئەشکەوت هەڵدەبژێرن.. بەڕاستی کاری وا ئەوپەڕی قارەمانێتی و، جوامێرییە. دووەم: داستانی (خدر)و(مووسا)یە (عليهما السلام) بەوشێوە کە مووسا ڕێگەی خۆبەکەم زانین و (تواضع)ی گرتە بەر لە پێناوی فێربوونی زانسـت و زانیاریدا.. پاشـان مووسا هەر لەو نێوانەدا بەسەر ئەو شـتە غەیب و نادیارانەدا کە(خدر) دەیزانین ئاگاداربوو. سـێیەم: داسـتانەکەی (زیلقەرنەین)ـە، کە بەڕاستی هێماو نیشـانەی سـەرکەوتنی سـەڵاحەت و دادگەری و ڕاستی و تەقوایە، هەر لەبەر ئەوەش بوو بەشـێکی گەورەی خۆر هەڵات و خۆرئاوای ئازاد کردو، پاشان ناوچەکانی تر خۆیان ئامادە دەکردبۆ پێشوازی کردن لە سوپا رزگارکەرەکەی.

ئەم سـوورەتە لەگەڵ ئەوەشـدا ئەو سـێ داسـتانە دەگێڕێتەوە، سـێ نموونەی تری زیندوو وڕاسـت و واقعیش بەیان دەکات، تا هەموو کەسـێك بزانێت هەق و ڕاسـتی پەیوەست بە دەسەڵات و سامانی زۆرەوە نییە، بەڵکو تەنها بە بیرو باوەڕی پتەو بەخوایە، سـێ نموونەکەش ئەمانەن: یەکـەم: دەوڵەمەندێکی بافیشـکارو خۆهەڵکێـش و فریو خـواردوو بە سـامانەکەی. ئینجا هەژارێکی سەربەرزو شانازیکەر بە ئیمانو باوەڕەکەیەوە، پاشان دەرەنجامیان.
دووەم: ژیانی ئەم دونیایەو ئەنجامەکەی. سێیەم: نموونەی مرۆڤی خۆبەزلـزان و (متكبر).. وەکو (ئیبلیس)، ئەوەبوو چۆن ئیبای کرد سـوژدە بۆ ئادەم عليه السلام بەرێ، دەرەنجام لە ڕەحمەت و میهرەبانی خوا بێبەشکرا.

لـە فـەزڵ و گەورەیی سـوورەتی (کەهف) ـ دا ئـەم فەرموودانە هاتوون:

۱ = پێشـەوا (ئەحمەد) لە (ئەبوودەرداو رضي الله عنه) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((من حفظ عشـر آيات من أول سورة الكهف عصم من الدجال)) واتە: هەرکەسـێ (۱۰) ئایەتەکەی سـەرەتای سوورەتی (کەهف) لەبەر بکا، لە دەجال دەپارێزرێ.

۲ = هـەر لە ئەبـوودەرداوە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمـوێ: ((من قرأ العشـر الأواخر من سـورة الكهف عصم من فتنـة الدجال)) واتە: لەبەرکردنی (۱۰) ئایەتی کۆتایی ئەم سوورەتی (کەهف)ـە دەبێتە مایەی پاراستن لە دەجال.

۳ = ئیبن عومەر (رضى الله عنهما) لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەڵێ: ((من قرأ سـورة الكهف فى يوم الجمعة سطع له نور من تحت قدمه إلى عنان السـماء، يضئ له يـوم القيامة، وغفر له ما بيـن الجمعتين)).
واتە: هەرکەسێك لە ڕۆژی هەینیدا سوورەتی (کەهف)ـی خوێند، نوورێك لە ژێر پێیەوە دەردەچێ بۆ ئاسمان و، لەڕۆژی قیامەتیشدا ڕێی پێدەردەکاو، دەشـبێتە کەفارەتی گوناهی نێوانی ئەم جومعە بۆئەو جومعەکەی تر.

قورئان بەڵگەی ڕاستی پێغەمبەرە:

تەفسـیری (تەبەری)و (سـیرەی ئیبن هیشـام) دەڵـێن: قورەیش دووکەس دەنێرنە لای جوولەکەکان لە ڕاستی و ناڕاستی پێغەمبەر ﷺ بپرسـن، چونکە ئەوان (تەورات)یـان هەیەو دەزانن کەئەگەر موحەممەد ﷺ ڕاست بێت، ئەوانیش پێیان دەڵێن: بچن ئەم سێ پرسـیارەی لێبکەن، جا ئەگەر وەڵامەکەی ڕاست بوو، دیارە کە پێغەمبەری خوایە.

یەکەم: یارانی (غارو ڕەقیم) کێ بوون؟
دووەم: ئەو پیاوە کێ بوو توانی خۆرهەڵات و خۆرئاوا بگەڕێ؟.
سـێیەم: (ڕۆح) چییەو چی لێدەزانیت؟ ئەمیش بێ (إن شـاءالله) فەرمووی: سـبەینێ وەڵامتان دەدەمەوە! بـەڵام لەبەرئەوە کە(إن شاءالله)ی نەکرد، حیکمەتیخوا وابوو یازدە ڕۆژ وەحی دواکەوت و، قورەیـش لێیان کردە هەراو هۆسـە، خۆیشـی بـۆ دواکەوتنی

وەحیەکە زۆر بێتاقەت بوو، پاشان(جوبریل) ئەم سوورەتی (کەهف)ـەی بۆ هێناو بەتێرو تەسەلی وەڵامی دانەوەو فەرمووی: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الحمد لله الذی أنزل علی عبده الكتاب ﴾ هەموو سوپاس و ستایش و سوپاسگوزارییەکی شیاو هەر بۆ ئەو خوایە کە: ئەم قورئانەی بۆ سەر بەندەی خۆی موحەممەد ﷺ ناردەخوارێ ﴿ ولم يجعل له عوجا ﴾ وهیچ جۆرە کەم و کوری و خواری و ناتەواوییەکیشی تێنەخستووە، نە لە بێژەو وشەکانیدا، وەنەلە مانا ومەبەستەکانیدا ﴿ ٢: قيما ﴾ کتێبێکی زۆر ڕاست و پایە دارو بەنرخە، وەلە هیچ ڕوویەکەوە کەچی تێدا نییە ﴿ لينذر بأسا شديدا من لدنه ﴾ تا بەدکارانو کافران لەسزای توندی خۆی بێدار بکاتەوەو بترسێنێ ﴿ ويبشر المؤمنين الذين يعملون الصلحات ﴾ بەو بڕوادارانەش کارو کردەوەی چاك ئەنجام ئەدەن مژدەو مزگێنی بدا ﴿ أن لهم أجرا حسنا ﴾ کە بێگومان مزەو پاداشتێکی زۆر چاکیان بۆ هەیە، بەهەشت و ڕەزامەندی وخۆشنوودی خوای گەورە ﴿ ٣: ماكثين فيه أبدا ﴾ بەهەتاهەتایی و هەمیشەش لەو پاداشەدانو، هەر دەمێننەوەو هەرگیز کۆتایی نایەت و نابڕێتەوە ﴿ ٤: وينذر الذين قالوا اتخذ الله ولدا ﴾ بەتایبەتی ئەوانە بترسێنێ کە دەڵێن: خوا کوڕی بۆ خۆی داناوە! ﴿ ٥: ما لهم به من علم ولا لآبائهم ﴾ کە ئەو قسەش دەکەن، نەخۆیان شتێکیان لێزانیوەو، نەباوو باپیرانیشیان، هیچ کامیان زانیارییەکیان لەوبارەوە هەیە ﴿ كبرت كلمة تخرج من أفواههم ﴾ ئای چ قسەو وشەیەکی گەورەو ناقۆڵایان لە دەم دەرچوو ﴿ إن يقولون إلاكذبا ﴾ درۆو دەلەسە نەبێ هیچ شتێکی تر ناڵێنو نازانن! ئەگینە خوا کوڕو منداڵی لە کوێ بوو؟

بۆ موشریكان خەم مەخۆ:

﴿ ٦: فلعلک باخع نفسک علی آثارهم إن لم يؤمنوا بهذا الحديث أسفا ﴾ لەوانەیە تۆیش ئەی پێغەمبەر! ﷺ لەخەم و خەفەتی ئەوانەدا باوەڕ بەم قورئانە ناکەن، خۆت لە ناو ببەیت و تیابچیت، واتە: نابێ وابکەیت، چونکە تۆ تەنها ڕاگەیاندنت لە سەرە، ئیتر کێ باوەڕ دێنێت، کێش ناهێنێت، حیسابی لە سەر تۆ نییە، وەکو لە چەند سوورەتێکی تردا ئەوەی دووپات کردۆتەوەو دەفەرموێ: (فلا تذهب نفس عليهم حسرات..) یان دەفەرموێ: (لعلک باخع نفسک ألا يكونوا مؤمنين). ﴿ إنا جعلنا ماعلى الأرض زينة لها ﴾ هەرچی لەڕووی ئەم زەویدایە ئێمە کردومانە مایەی جوانی و ڕازاندنەوە بۆی ودەرەنجام هەموویشی تیا دەچێت ﴿ لنبلوهم أيهم أحسن عملا ﴾ بۆ ئەوە تاقییان بکەینەوەو دەرکەوێ کامیان کارو کردەوەی جوانترو باشتردەکات؟ واتە: ئەم دونیایە جێگای تاقیکردنەوەی مرۆڤە، لەم فەرموودەیەشدا هاتووەو دەفەرموێ: ((إن الدنيا حلوة خضرة،وإن الله مستخلفكم فيها،فناظر ماذا تعملون، فاتقوا الدنيا، واتقوا النساء،فإن أول فتنة بنی إسرائيل كانت من النساء)) (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ ٨: وانا لجاعلون ما عليها صعيدا جرزا ﴾

مَّا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِءَابَآئِهِمْ ۚ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ ۚ إِن يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَٰعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُوا۟ مِنْ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ إِذْ أَوَى ٱلْفِتْيَةُ إِلَى ٱلْكَهْفِ فَقَالُوا۟ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمْ فِى ٱلْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَٰهُمْ لِنَعْلَمَ أَىُّ ٱلْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓا۟ أَمَدًا ﴿١٢﴾ نَّحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ ءَامَنُوا۟ بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَٰهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا۟ فَقَالُوا۟ رَبُّنَا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَا۟ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَآ إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَٰنٍۭ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

بێگومان ئێمە ئەوەی لەسەر ئەم زەوییەدایە تەختی دەکەین و دەیکەینە خاك وخۆڵێکی وشك و بێ گژو گیاو، هیچ سەوزایی و، خێروبێرێکی تیا ناهێڵین، کەواتە تۆیش ئەی پێغەمبەر! ﷺ هیچ خەمو حەسرەتیان بۆ مەخۆ، چونکە هەموویان دەگەڕێنەوە لای خۆمان. ئەوانە دونیا چەواشەی کردبوون، نکوولی زیندوو بوونەوەیان دەکرد! کەچی گەلێ ڕووداوی وا هەیە هەرلەدونیادا ئەگەر ژیرانە تەماشا بکرێن، دەردەکەوێت کە: ژینێکیتر ڕادەگەیەنێت، ئەگەرچی پاش ماوەیەکی زۆریش بێت، وەکو داستانەکەی یارانی ئەشکەوت (أصحاب الكهف). ڕاڤەکەرانی قورئان دەگێڕنەوە کە لە دوای سەردەمی (عیسا) دا ﵇ لە وڵاتی (ڕۆم)دا پاشایەکی ستەمکار بە ناوی (دەقیانووس)ـەوە هەبووە و خەڵکی بۆ بتپەرستی بانگ دەکرد، جا هەر موسڵمانێك سوژدەی بۆ نەبردبا دەیکوشت!! تاوای لێهات ئەو کارە بەلای موسڵمانانەوە زۆر گەورەو سەخت و گران بوو، بەتایبەتی لای کۆمەڵی لاوان

(فیتیە) شتێکی زۆر خراپ و کارێکی زۆر ناپەسەند بوو، پاشایش ناردی بەدوایانداو ئەوانیش هاتن، پاشان هەڕەشەی کوشتنی لێکردن ئەگەر کڕنووشی بۆ نەبەن!! ئەوسا ئەمانیش ڕووبەڕووی وەستان و بۆ دوایی هەڵهاتن.

سەرگورشتەی یارانی ئەشکەوت:

﴿ ٩: أم حسبت أن أصحاب الكهف والرقيم كانوا من آياتنا عجبا ﴾ ئاخۆ تۆش پێت وایە کە: یارانی ئەشکەوت (أصحاب الكهف) و (ڕەقیم) لەناو بەڵگەکانی ئێمە دا شتێکی سەیرو سەمەرەیە وەکو ئەوان پێیان وابوو..؟! نەخێر.. ئەوە بۆ دەسەڵات وتوانایی ئێمە شتێ نییە جێگەی سەر سوڕمان بێت، چونکە لە بوونەوەردا گەورەترو سەرسووڕهێنەرترمان –وەك ئاسمان وزەوی– هەیە.

(ڕەقیم): وەکو (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو تەتەڵەو پارچە بەردەیە کە نێوی یارانی ئەشکەوتەکەی لەسەر نووسرابوویەوە پاش مردونیان ﴿ ١٠: إذ أوى الفتية إلى الكهف ﴾ کاتێ کە لاوەکان (حەوت کوڕە گەنجەکە) پەنایان بۆ ئەشکەوتەکە برد و، لە دەست ئەو ستەمکارانەی سەردەمە لەبەر فەرمانی خوا هەڵهاتن و کڕنووشیان بۆ بتەکانیان نەبرد و سەریان بۆ پاشا دانەنواند ﴿ فقالوا ربنا آتنا من لدنك رحمة ﴾ وتیان: پەروەردگاری ئێمە! لە لایەن خۆتەوە بەر ڕەحمەت و میهرەبانییەکی فراوان و گەورەمان بخە، هێزو توانامان بدە لەسەر هەق ڕاوەستین ﴿ وهيئ لنا من أمرنا رشدا ﴾ ڕێی سەرفرازیی و ڕزگاریمان بۆ ساز بدە لەم ئەشکەوتەدا،، چاوی ئەو یاخیبوانە لە ئاستمان کوێر بکە، بەرەو کارێك بمانبە کە جێگەی ڕەزامەندی خۆت و، مایەی لیبووردنت بێت، لە فەرموودەیەکدا هاتووەو دەفەرموێ: ((وما قضيت لنا من قضاء فاجعل عاقبتة رشدا)) پێشەوا ئەحمەد. ﴿ ١١: فضربنا على آذانهم في الكهف سنين عددا ﴾ بەڵێ هەڵهاتن و ڕۆیشتنە ئەشکەوتەکەوە، ئینجا ئێمەیش نزایانمان گیرا کرد و، بۆ چەند ساڵ وزەمانێك پەردەی(خەو) مان بەسەر گوێیاندا کێشا و، لە خەو ڕاچوونو ئەو ماوە زۆرەیە خەویان لێکەوت و، هیچ دەنگ و سەدایەکیش خەبەری نەکردنەوە ﴿ ١٢: ثم بعثناهم ﴾ پاشان دوای ماوەیەکی دوورو درێژ هەڵمان ساندن و خەبەرمان کردنەوە، هەتا یەکێکیان بچێت شتێکیان بۆپەیدا بکات بەو پارەیە لایان بووو بیخۆن، وەکو دوایی بەدرێژە باسیان دێت ﴿ لنعلم أي الحزبين أحصى لما لبثوا أمدا ﴾ تا بزانین و دەرکەوێ کام یەك لەو دوو دەستەو گروپەیان –کە قسەیان جیاوازە لە بارەی دیارییکردنی ماوەی مانەوەیان– هەر بە هەژمار ساڵەکانی مانەوەیان لەبیرماوە، کام لە دوولا دەزانن کەچەند ساڵە خەویان لێکەوتووە، ئەگەر چی ئێمە خۆشمان چاك دەیزانین، بەڵام دەمانەوێ زانایی وتوانایی خۆمانیان نیشان بدەین تا زیاتر سوورین لەسەر باوەڕەکەیان.

لێرەوە داستانەکەیان بەدرێژە باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٣: نحن نقص عليك نبأهم بالحق ﴾ ئێمە بەراستی سەرگوروشتەو هەواڵی ئەوانەت –بێ زیادو کەم– بۆ دەگێڕینەوە ﴿ إنهم فتية آمنوا بربهم ﴾ بێگومان ئەوانە کۆمەڵە جحێڵ و لاوێك بوون کە بەراستی بڕوایان بە پەروەردگاری خۆیان هێنابوو ﴿ وزدناهم هدى ﴾ و ئێمەیش زیاتر لە نووری ئیمان ڕێنموونیمان کردن و، لەسەر ڕێگە ڕاستەکە سەقامگیرمان کردن، دەرەنجام ئارامیانگرت و کۆچیان کردو، بۆ پاراستنی دینەکەیان چوونە ناو ئەو شاخ و کێوە، کەوابوو ئەی لاوەکانی قورەیش! ئێوەیش وەکو ئەوانبن وچاو لە خەڵکە پیرە دڵڕەقانتان مەکەن، دەسا ڕاپەڕن و بەرەو ڕێی هەق و ڕاستی وەرن.

تێبینی: ئیمامی (بوخاری) و زۆرێك لەزاناکان ئەم ئایەتەی(وزدناهم هدى..) یە دەکەنە بەڵگەی ئەوەکە (ئیمان) زیاد دەکات ﴿ ١٤: وربطنا على قلوبهم ﴾ ودڵیشیانمان پێکەوە بەست و، لەسەر هەق توندو قایم و پتەومانکرد و، ئارامیمان پێبەخشین ﴿ إذ قاموا ﴾ ئەوکاتەی وا ڕاپەڕینو، لەبەر دەستی پاشا ستەمکارەکەدا وەستان ﴿ فقالوا ربنا رب السموات والأرض ﴾ ئەوجا گوتیان: پەروەردگاری ئێمە، هەر پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوییە، تۆ هیچ شتێکت بەدەست نییە ﴿ لن ندعو من دونه إلها ﴾ دڵنیاپشبە هەرگیز بێ لەو ناپەرستین وهاناو هاوار بۆ هیچ پەرسراوێکی تر نابەین ﴿ لقد قلنا إذا شططا ﴾ خۆ ئەگەر کەسێکیتر بپەرستین و هاواری بۆبەرین؛ دیارەکە بێگومان وشەیەکی ستەم و درۆو ناحەقی بەدەمماندا هاتووە، لە ڕاستیەکان تێپەڕمانکردووە و لامانداوە ﴿ ١٥: هؤلاء قومنا اتخذوا من دونه آلهة ﴾ ئەمانەکە لە هۆزو خەڵکانی ئێمەن، بێ لە خوا چەندین خواو پەرستراویان بۆ خۆیان گرتووو هەڵبژارد، کە بەڕاستی کارێکی زۆر خراپ وناهەقییان کردووە! ﴿ لولا يأتون عليهم بسلطان بين ﴾ دەسا بۆچی بەڵگەیەکی ئاشکرا لەسەر ڕاستیان ناهێنن، ئەگەر ڕاست دەکەن ئەوانە خوان ﴿ فمن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ جا دەبێ کێ لەو کەسە ستەمکارتر بێت کە: لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وبڵێ خوا شەریکی هەیە؟ دیارە –بێ لەو– هیچ کەسێك نییە، مەگەر هەر ئەوە کە هاوبەشی بۆ دانابێ.

یارانی ئەشکەوت لە خەڵک هەڵبڕان و چوونە غارەکەوە:

﴿ ١٦: وإذ اعتزلتموهم وما يعبدون إلا الله ﴾ ئەوجا هەندێ لە یارانی ئەشکەوت بەوانیتریانیان گوت: کە بڕیارە ئێوە کەناربگرن و دوورەپەرێز بن لەو خەڵکەو لە پەرستراوەکانیان کە لەجیاتی خوا دەیانپەرستن ﴿ فأووا إلى الكهف ﴾ دەسا بەم ئەشکەوتە پەنابەرن و بچنە نێویٚو، لەناو گەلی ئاوای بێدیندا دامەنیشن ﴿ ينشر لكم ربكم من رحمته ﴾ پەروەردگاریشتان رەحمەت و میهرەبانی خۆیتان بۆ پەخش دەکاو دەرووی خێرتان لێ دەکاتەوە ﴿ ويهيئ لكم من أمركم مرفقا ﴾ و کاروباری کۆچەکەتان و، ڕێگای ڕزگار بوونتان بۆ ئاسان دەکا و دەحەوێنەوە، ئەوجا خەڵکەکەیان جێهێشت وبۆی دەرچوون وپێیان نەزانین، هەر وەکو پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ(ئەبووبەکر) دا کۆچیان کردو دوایشیان کەوتن و پێیشیان نەزانین.

یاران لە شوێنێکی تەختی ئەشکەوتەکەدان:

﴿ ١٧: وترى الشمس إذا طلعت تزاور عن كهفهم ذات اليمين ﴾ بەڵێ رۆشتنە ئەشکەوتەکەوە..جا کاتێ لە لای راستیانەوە خۆر هەڵدەهات، دەتبینی لە ئەشکەوتەکەیاندا تیشکی خۆرەکە کلا دەبوو لێیان ودەگەیشتە ناو غارەکەو ئەوانیش سوودیان لێ وەردەگرت ﴿ وإذا غربت تقرضهم ذات الشمال ﴾ کاتێکیش ئاوا دەبوو لە لای چەپیانەوە، تێپەڕی دەکرد لێیان و تیشکەکەی نەدەچووە ئەشکەوتەکەیانەوە، واتە: گەرما ئازاری نەئەدان وشنەی بایان بۆ دەهات ﴿ وهم في فجوة منه ﴾ ئەوانیش لە ناو بۆشایەکی تەختو راستی ئەشکەوتەکەدا راکشابوون و، هەوایەکی ساف و پاکیان بۆ دەهات و، تیشکی خۆریان بەر نەدەکەوت، مەگەر ئەوە کە تیشکێکی نەرم و کزیان بەر دەکەوت تا جەستەیان تێك نەچێ.

بەڵێ.. لە دیاریکردنی جێیو شوێنەکەیاندا کێشە هەیە، هەندێ دەڵێن: نزیکی (بیت المقدس) بوون، بڕێکیتر دەڵێن: نزیکی (نەینەوا)ی لای (موسڵ)بوون، هەندێکیتر دەڵێن: لە وڵاتی(رۆم)بوون، خۆ ئەگەر دیاریکردنی جێگاکەیان پێویست بووبا و، شتێکی لە مەسەلەکە گۆڕیبا، ئەوا خوای کارزان بۆمانی دیاری دەکرد، چونکە هیچ شتێکی پێویست نەماوەتەوە کە خوای گەورە وەکو پێویست روونی نەکاتەوە، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((ماتركت شيئا يقربكم إلى الجنة ويباعدكم إلى النار، إلا وقد أعلمتكم به)) (ئیبن کەسیر). ﴿ ذلك من آيات الله ﴾ ئەو کارە یەکێکە لە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا! ﴿ من يهد الله فهو المهتد ﴾ هەرکەسێ خوا ڕێنمایی و شارەزای بکات، وەکو چۆن یارانی ئەشکەوتی خستە سەر ڕێی هیدایەت، ئەوە ڕێی دۆزیوەتەوەو ڕێنوێن بووە ﴿ ومن يضلل فلن تجد له وليا مرشدا ﴾ هەر کەسێکیش بەهۆی کاری ناپەسەندی خۆیەوە خوا سەری لێ تێك بدات، هەرگیز تۆ ناتوانی هیچ دۆستێکی رابەری بۆ پەیدا بکەیت، تا بیخاتەوە سەر شارێ، وەکو ئەوپاشاو قەومە چەواشە کراوەیە.

وَإِذِ ٱعۡتَزَلۡتُمُوهُمۡ وَمَا يَعۡبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ فَأۡوُۥٓاْ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ يَنشُرۡ لَكُمۡ رَبُّكُم مِّن رَّحۡمَتِهِۦ وَيُهَيِّئۡ لَكُم مِّنۡ أَمۡرِكُم مِّرۡفَقٗا ﴿١٦﴾ ۞ وَتَرَى ٱلشَّمۡسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَٰوَرُ عَن كَهۡفِهِمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقۡرِضُهُمۡ ذَاتَ ٱلشِّمَالِ وَهُمۡ فِي فَجۡوَةٖ مِّنۡهُۚ ذَٰلِكَ مِنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِۗ مَن يَهۡدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلۡمُهۡتَدِۖ وَمَن يُضۡلِلۡ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ وَلِيّٗا مُّرۡشِدٗا ﴿١٧﴾ وَتَحۡسَبُهُمۡ أَيۡقَاظٗا وَهُمۡ رُقُودٞۚ وَنُقَلِّبُهُمۡ ذَاتَ ٱلۡيَمِينِ وَذَاتَ ٱلشِّمَالِۖ وَكَلۡبُهُم بَٰسِطٞ ذِرَاعَيۡهِ بِٱلۡوَصِيدِۚ لَوِ ٱطَّلَعۡتَ عَلَيۡهِمۡ لَوَلَّيۡتَ مِنۡهُمۡ فِرَارٗا وَلَمُلِئۡتَ مِنۡهُمۡ رُعۡبٗا ﴿١٨﴾ وَكَذَٰلِكَ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِيَتَسَآءَلُواْ بَيۡنَهُمۡۚ قَالَ قَآئِلٞ مِّنۡهُمۡ كَمۡ لَبِثۡتُمۡۖ قَالُواْ لَبِثۡنَا يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٖۚ قَالُواْ رَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثۡتُمۡ فَٱبۡعَثُوٓاْ أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمۡ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلۡمَدِينَةِ فَلۡيَنظُرۡ أَيُّهَآ أَزۡكَىٰ طَعَامٗا فَلۡيَأۡتِكُم بِرِزۡقٖ مِّنۡهُ وَلۡيَتَلَطَّفۡ وَلَا يُشۡعِرَنَّ بِكُمۡ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمۡ إِن يَظۡهَرُواْ عَلَيۡكُمۡ يَرۡجُمُوكُمۡ أَوۡ يُعِيدُوكُمۡ فِي مِلَّتِهِمۡ وَلَن تُفۡلِحُوٓاْ إِذًا أَبَدٗا ﴿٢٠﴾

لە غارەکەدا خەوتوون:

﴿ ١٨: وتحسبهم أيقاظا وهم رقود ﴾ ئەگەر سەیرتان کردبان، ئەو دەمە نووستبوون کەچۆن چاویان کرابوویەوەو، ئەم دیوو ئەو دیویان دەکرد، وات دەزانی بێدارنو بەخەبەرن؛ کەچی لەواقیعدا خەوتوون ﴿ ونقلبهم ذات اليمين وذات الشمال ﴾ وە ئێمە بە لای راست و چەپدا هەڵگێڕو وەرگێڕو ئەم شانەو شانیان پێ دەکەین، بۆ ئەوەی نەرزێن و زەوی جەستەیان نەخواو، وەکو خۆیان بمێننەوە ﴿ وكلبهم باسط ذراعيه بالوصيد ﴾ سەگەکەشیان کە دوایان کەوتبوو لەبەردەم ئەشکەوتەکەدا هەردوو زەندەو دەستی خۆی راخستبوو، دەتگوت پاسەوانییان دەکات، بەڵێ.. هاوڕێیەتی چاکان و نەمران هەمیشە مایەی نەمری بووە، بۆیە هەتا دونیا

دونیا بێت، ناوو شۆرەتی ئەو سەگەیە لە گەڵ نەمراندا هەر دەمێنێتەوە ﴿ لو اطلعت علیهم لولیت منهم فرارا ﴾ بەشێوەیەکی وا کە ئەگەر تۆ چووبای بت دیبان لەسەر ئەو حاڵەتەیان کە: چۆن خەوتوون و ئەم دیوو ئەو دیو و شانەو شان دەکەن، بەڕاکردن بەرەو دوا دەگەڕایتەوەو هەڵدەهاتیت ﴿ ولملئت منهم رعبا ﴾ دڵ و و دەروونیشت پڕ دەبوو لەترس، چونکە ئەوحاڵەتەیان، حاڵەتێکی دژوارو ترسناکە، هەتا کەسێك نەتوانێ لێیان نزیك ببێتەوەو دەسکاری جەستەیان بکات.

وە خەبەرمان هێنان و چوونە نێو شار بۆ بژێوی:

﴿ ١٩: وکذلک بعثناهم ﴾ بەڵێ.. هەرچۆنێك خەواندمانن، هەرئاوایش پاش(٣٠٩)ساڵ لە خەو هەڵمانساندن و وەخەبەرمان هێنان ﴿ لیتساءلوا بینهم ﴾ تا لە نێوان خۆیاندا لە یەکتر بپرسن: ئاخۆ چەند لەو ئەشکەوتەکەدا مابنەوە؟ ﴿ قال قائل منهم کم لبثتم ﴾ بۆیە قسەکەرێکیان گوتی: باشە! دەبێ چەند مابنەوەو، نوستووبن لەم ئەشکەوتەدا؟ ﴿ قالوا لبثنا یوما أو بعض یوم ﴾ زۆر بە ئاساییەکەوە گوتیان: ڕۆژێك، یان بەشێکی ماوینەتەوە، بۆیە بۆچوونیان وابوو، چوونکە کاتێ چونە ئەشکەوتەکەوە، سەرلە بەیانی بوو، کاتێکیش وە خەبەرهاتن ئاخری ڕۆژ بوو ﴿ قالوا ربکم أعلم بما لبثتم ﴾ دیارە قسەو بۆچوونیان لێك جیاوازبوو، بۆیە بە ئەنجام نەگەیشتن و، گوتیان: لەڕاستیدا تەنها مەر هەر پەروەردگارتان بزانێ چەندە نووستوون و چەند ماونەتەوە، بۆیە باش وایە حەواڵە بەزانیاری خوای زانا بکرێت ﴿ فابعثوا أحدکم بورقکم هذه إلی المدینة ﴾ دەسا هەر ئێستا یەکێکتان بەم (دراوو نوقرەو زیوەوە) بنێرنە نێو شار ﴿ فلینظر أیها أزکی طعاما ﴾ با تەماشا بکات کام خواردنو خۆراکی زۆر چاك و پاکە ﴿ فلیأتکم برزق منه ﴾ با بە ئەندازەی پێویست بۆتانی بهێنێ ﴿ ولیتلطف ﴾ وبا زۆر بە سەرنج و زیتی ببزوێتەوە، زۆر بەنهێنێ بڕواتە ناوشارەوەو خواردنەکە بکرێ ﴿ ولا یشعرن بکم أحدا ﴾ و هیچ کەسێکیشتان لێ بەئاگا نەکات، واتە: بە شێوەیەك کەس پێمان نەزانێ ﴿ ٢٠: إنهم إن یظهروا علیکم یرجموکم ﴾ چونکە بەڕاستی ئەگەر ئاگادارتان بن و پێتان بزانن، یا ئەوەتە بەردەبارانتان دەکەن ﴿ أو یعیدوکم فی ملتهم ﴾ وە یان دەتانگێڕنەوە بۆ ناو ئایینی بتپەرستی خۆیان ﴿ ولن تفلحوا إذا أبدا ﴾ ئەوکاتە ئیتر لەدونیاو لە قیامەتدا هەرگیز بەختەوەرو ڕزگار نابن. بەڵێ.. ئا بەو شێوەیە بۆ سەرخستنی کارەکەیان ئەو هەموو ئەسباب و هۆیانەیان بەکار هێناو، هۆشیارییان بە یەکتر دا.

خەڵک پێی زانین و (بۆ بیرەوەری) خانوویەکیان لەسەر کردن:

﴿ ٢١: وکذلک أعثرنا علیهم ﴾ هەروەکو لە خەو هەڵمانساندن -دوای ئەو گشت ماوەیە- هەر ئاوایش خەڵکێکمان لێ بەئاگا کردن ﴿ لیعلموا أن وعد الله حق ﴾ تا ببینن و بزانن کە: بێگومان بەڵێنی خوا بۆ زیندوو بوونەوە ڕاست و دروستە ﴿ وأن الساعة لا ریب فیها ﴾ وبە یەقینیش بەدەر لە دوودڵی قیامەت هەر پەیدا دەبێت ﴿ إذ یتنازعون بینهم أمرهم ﴾ جا ئەو دەمەی کە خەڵکەکە بە دیداریان شادبوو، سەریان لە ڕاوێژنا سەبارەت بەوە چی بکەن بەرامبەریان ﴿ فقالوا ابنوا علیهم بنیانا ﴾ ئەوانەیان لێیان بە ئاگا کرابوونەوە، بوونە دوو بەشەوە: هەندێکیان وتیان: چاك وایە ماڵۆچکە و گومەزێکیان لەسەر دروس بکەن، بۆ ئەوەی ئەوشوێنەیە وەکو شتێکی مێژوویی هەر بمێنێتەوە، پاشان دەرگای ئەشکەوتەکەیان لێدابخەنەوەو وازیان لێ بهێنن ﴿ ربهم أعلم بهم ﴾ پەروەردگاریان لە ئێوە چاکتر دەیانناسێ ﴿ قال الذین غلبوا علی أمرهم ﴾ بەڵام ئەوانەی کە زۆرینە بوون وقسەیان باشتر دەڕۆیی گوتیان: ﴿ لنتخذن علیهم مسجدا ﴾ نا.. سوێند بەخوا، دەبێ پەرستگەو مزگەوتێکیان لەسەر دروست بکەین ئەوەش لەو سەردەمەدا باو بووە، واتە: لەدەم دەرگای ئەشکەوتەکەدا، سەرەنجام قسەی ئەم دەستەی دووەمە سەریگرت.

مەسەلەی مزگەوتکردنە گۆڕستان و ناشتنی مردوان تێیداو، نوێژ تێدا کردنی:

زانا شارەزاکانی دینی ئیسلام، کاری وایان بەکارێکی ناپەسەندو نارەوا داناوەو، بەتوندی ڕێیان لێگرتووە، تەنانەتی شێخی (ئیبن حەجەر) لە کتێبی (زەواجر) دا بە گوناهی گەورەی داناوە.

(پێشەوا ئەحمەد، ئەبوو داوود، ترمزی، ئیبن ماجە) لە (عەبدوڵڵای کوری عەبباس)ەوە دەگێڕنەوەکە: پەیامبەر ﷺ فەرموویەتی: ((لعن الله تعالی زائرات القبور والمتخذین علیها المساجد والسرج)). واتە: نەحلەتی خوا لەو ژنانە کە دەچنە سەر گۆڕ، ولەوانەش کە مزگەوت دروست دەکەن لەسەر گۆڕوچراو کارەبایان لەسەر هەڵدەکەن. پێشەوا (موسلیم)یش ئەمەی بۆ زیاد کردووە: ((ألا وإن من کان قبلکم یتخذون قبور أنبیائهم مساجد وإنی أنهاکم عن ذلک)) واتە: بزانن! ئەگەر ئەوانەی بەر لەئێوە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کردبێتە مزگەوت، ئەوا من ڕێم لێگرتن.

وەهەروا (موسلیم و نەسایی) لە خاتوو (عائیشە)وە ئەم فەرمودەیە دەگێڕنەوە: ((إن أولئک إذا کان فیهم الرجل الصالح فمات، بنوا

علی قبره مسجدا وصوروا فیه تلک الصور، أولئک شرار الخلق یوم القیامة)) واتە: ئەوانەی بەر لەئێوە هەرکە پیاوێکی سالْحیان لێ دەمرد، مزگەوتێکیان لەسەر دەکردو وێنەو نەخش و نیگاری مردووەکەشیان ساز دەدا، دەسا چاك بزانن کە ئەوانە لە ڕۆژی قیامەتدا لە هەمووکسێك خراپترن.

ئیمامی (قورتوبی) دەڵێ: (قال علماؤنا: وهذا یحرم علی المسلمین أن یتخذوا قبور الأنبیاء و العلماء مساجد)، واتە: زاناکانی دینی ئیسلام دەڵێن: ئەمە وا دەگەیەنێت کە لەسەر موسڵمانان حەرامە گۆڕی پێغەمبەرەکان و زاناکان بکەنە مزگەوت. فەرموودەیەکیش هەیە کە ئیمامی موسلیم دەیگێڕێتەوە: ((لا تصلوا إلی القبور، ولا تجلسوا علیها)). پاشان قورتوبی دەڵێ: (أی لا تتخذوها قبلة، فتصلوا علیها أو إلیها کما فعل الیهود والنصاری).

ژمارەیان چەندە؟

﴿ ٢٢: سیقولون ثلاثة رابعهم کلبهم ﴾ ئەو جوولەکانەی لەچەرخی پەیامبەردا ﷺ دەژیان لەبارەی ژمارەیانەوە دەڵێن: سێن و بەسەگەکەیانەوە چوارن ﴿ ویقولون خمسة سادسهم کلبهم ﴾ هەندێکی تریان دەڵێن: پێنج کەسن و بە سەگەکەیانە وە شەشن ﴿ رجما بالغیب ﴾ ئەم دوودەستەیە هەر لەخۆیانەوە بێ بەڵگە قسە دەکەن و، دوای خەیاڵات کەوتوون و، دەست لەکاری نادیار دەدەن، واتە: لەو قسە و باسەیاندا یەقینیان نییەو، بە خەیاڵ دەیکەن ﴿ ویقولون سبعة وثامنهم کلبهم ﴾ دەستەیەتریان دەڵێن: حەوت کەسن و هەشتەمینیان سەگەکەیانە. جا بۆ دوو ڕا پێشووەکە فەرمووی: (رجما بالغیب) بەڵام بۆ ڕای سێیەم هیچی نەگوت و بێ دەنگ بوو، وەکو تەسدیقی ئەم ڕاو بۆچوونەی دوایییەی کردبێ وایە، واتە: بە سەگەکەوە دەبنە هەشت ﴿ قل ربی أعلم بعدتهم ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: لە ڕاستیدا هەر پەروەردگارم بە ژمارەیان زاناترە، کەواتە خۆ دان لەو قسەو باسە بێ قازانج وبێ کەڵکە ﴿ ما یعلمهم إلا قلیل ﴾ دەستەیەکی کەمیان نەبێ بۆی نەچوونو ژمارەیان نازانن. (ئیبن عەبباس) دەڵێت: من یەکێکم لەوانە کە دەزانم چەند کەسن، ئەوانە حەوت بوون، ئەمە ئەگەرچی هیچ فەرموودەیەکیش بۆ دیاریکردنی ژمارەیان نەهاتووە، بەڵام (ئیبن عەبباس) بە زیرەکی و تێگەیشتنی خۆی دەیزانی کە حەوت کەسن ﴿ فلا تمار فیهم إلا مراء ظاهرا ﴾ جا کەواتە تۆیش لەبارەی ژمارەیانەوە زۆر بە ئاسانی باس بکەو، ئەوەند لەسەری مەچۆ، واتە: چۆنمان بۆ باس کردیت، هەر ئاواش قسەیان لەگەڵ بکە، قسەکردن لە ژمارەیان کەڵکێکی ئەوتۆ نابەخشێت ﴿ ولا تستفت فیهم منهم أحدا ﴾ وە لە بارەی ژمارەشیانەوە لە کەسێك لەو خاوەننامانە مەپرسە، چونکە هەر وەحی بەسە بۆتۆ.

(ئیبن کەسیر) دەڵێت: جارێك دەنگ و باسی (أصحاب الکهف)یان لە پەیامبەر ﷺ پرسی: ئەویش فەرمووی: بەیانی وەڵامتان دەدەمەوە، کەچی وەحییو سروش بۆ وەڵامەکەی، پازدە ڕۆژ

وَكَذَٰلِكَ أَعۡثَرۡنَا عَلَيۡهِمۡ لِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ لَا رَيۡبَ فِيهَآ إِذۡ يَتَنَٰزَعُونَ بَيۡنَهُمۡ أَمۡرَهُمۡۖ فَقَالُواْ ٱبۡنُواْ عَلَيۡهِم بُنۡيَٰنٗاۖ رَّبُّهُمۡ أَعۡلَمُ بِهِمۡۚ قَالَ ٱلَّذِينَ غَلَبُواْ عَلَىٰٓ أَمۡرِهِمۡ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيۡهِم مَّسۡجِدٗا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٞ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَيَقُولُونَ خَمۡسَةٞ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ وَيَقُولُونَ سَبۡعَةٞ وَثَامِنُهُمۡ كَلۡبُهُمۡۚ قُل رَّبِّيٓ أَعۡلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا قَلِيلٞۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمۡ إِلَّا مِرَآءٗ ظَٰهِرٗا وَلَا تَسۡتَفۡتِ فِيهِم مِّنۡهُمۡ أَحَدٗا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيۡءٍ إِنِّي فَاعِلٞ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ وَٱذۡكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلۡ عَسَىٰٓ أَن يَهۡدِيَنِ رَبِّي لِأَقۡرَبَ مِنۡ هَٰذَا رَشَدٗا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُواْ فِي كَهۡفِهِمۡ ثَلَٰثَ مِاْئَةٖ سِنِينَ وَٱزۡدَادُواْ تِسۡعٗا ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا لَبِثُواْۖ لَهُۥ غَيۡبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَبۡصِرۡ بِهِۦ وَأَسۡمِعۡۚ مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِيّٖ وَلَا يُشۡرِكُ فِي حُكۡمِهِۦٓ أَحَدٗا ﴿٢٦﴾ وَٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلۡتَحَدٗا ﴿٢٧﴾

دواکەوت، پاشان ئەو ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٢٣: ولا تقولن لشیء إنی فاعل ذلک غدا ﴾ هەرگیز لە بارەی هیچ شتێکەوە بە دڵنیایییەوە مەڵێ: من بەیانی ئەوکارە دەکەم، بە وشەی (إن شاو الله) وە نەبێت، واتە: کاتێ ئەتەوێ هەرشتێ بکەیت، هەردەبێ بڵێیت: إن شاءالله.

﴿ ٢٤: إلا أن یشاء الله واذکر ربک إذا نسیت ﴾ وهەر کە لەبیرت چوو (إن شاء الله) بکەیت و ئەوجا وەبیرت هاتەوە، هەر دەبێ (إن شاء الله) بکەیت، وهەمیشەش یادی پەروەردگارت فەرامۆش نەکەیت ﴿ وقل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشدا ﴾ وە لە وەڵامی هەر پرسیارێکدا بڵێ: هیوادارم پەروەردگارم لەمە باشتر ونزیکتر بە هەقەوە شارەزاو ڕێنماییم بکات.

چەند مانەوە لە غارەکەدا؟

﴿ ٢٥: ولبثوا فی کهفهم ثلاث مائة سنین ﴾ لاوەکانیش

لەئەشـکەوتەکەیاندا سێ سەد سـاڵی هەتاوی بەخەوتوویی مانەوە ﴿ وازدادوا تسعا ﴾ و نۆ ساڵیشـیان بۆ زیاد کرد، واتە: ئەگەر بەساڵی هەتاوی حسێب بکرێت (٣٠٠) ساڵی رەبەق مانەوە، خۆئەگەر بە ساڵیمانگی(هیلال) یش لێك بدرێتەوە (٣٠٩) ساڵ مانەوە.

لە پێشـەوە فەرمووی: (سـینین عددا) جا گومـان لەوەدا نییە کە ئەمە گەورەترین بەڵگەو نیشانەی راستی پەیامبەرە ﷺ، لە کاتێکدا کــە ئەو نە لە کۆلێـژی بیرکاریو ماتماتیك، وە نە لە دانشـگای گەردووناسیدا فێربووە، ئەی ئەگەر ئەوە موعجیزە نەبێت!؟ باشە ئەو چۆن دەزانێ کە هەر سەد ساڵی هەتاوی، سێ ساڵی مانگی زیاد دەکاو پێش دەکەوێ، وە هەر ساڵێکی هەتاوی (١١) رۆژ زیاد دەکا ودەرواتـە پێشــەوە؟ ﴿ ٢٦: قل الله أعلم بما لبثـوا ﴾ پێیان بڵێ: هەر خوا خۆی باشتر دەزانێ لەوئەشکەوتەدا چەند مانەوە، واتە: زانینیحەواڵەی زانست و زانیاری خوای گەورەی بکە ﴿ له غيب السموات والأرض ﴾ هەرچی نادیارو داپۆشـراوی ئاسمانەکانو زەوی هەیە -بەدەنگو باسـی یارانی ئەشکەوتیشەوە- بۆ خوایە، وە ئەوە لای ئەو دیارو ئاشکرایەو چاك دەیزانێ. ﴿ أبصر به ﴾ ئای خوا چ بینایە بۆ هەموو شـتێ ﴿ وأسـمع ﴾ وچ ژنەوایشە، واتە: بینین و بیستنی خوا بێ سنوورە، وەکو بینین و بیستنیهیچ کەسێ نییـە ﴿ ما لهم من دونه من ولي ﴾ بۆیارانی ئەشـکەوت -جگە لەو زاتی اللەیە- هیچ پشت و پەناو دۆسێکیان دەس ناکەوێ هەتا بییان پارێزێ ﴿ ولا يشـرك فـي حكمه أحدا ﴾ وخوایش لە کارو بریاری خویدا هیچ کەسی نەکردووە بە هاوتاو هاوبەشیخۆی،بێ شــەریك و بێ وەزیرو بێهاوتایە، رازیش نابێت قســەی ناحەزو نەیارانی بخرێتە پاڵ قسەیەوە.

قورئان بخوێنەو لەگەڵ ئیمانداران بە:

﴿ ٢٧: واتل ما أوحي إليك من كتاب ربك ﴾ ئـەی پێغەمبەر!هەرچــی لە قورئان و کتێبەکەی پەروەردگارتدا بەوەحی بۆت هاتــووە، بیخوێنەوەو کاری پێبکەو، تەنهــا تۆزقاڵەیە لێی لانەدەیت ﴿ لا مبدل لكلماته ﴾ نابێ کەسـێك بریارو وشـەکانی خــوا بگۆرێ ﴿ ولن تجد من دونه ملتحدا ﴾ لە غەیرەز ئەو هیچ دۆسـت و پەناگایەکت دەست ناکەوێت،کەوابوو نابێ پەنا بەهیچ کەسـێکیش بەریت ﴿ ٢٨: واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ﴾ دان بە خۆتا بگرە لە گەڵ ئەوانەی کە بەیانیان و ئێواران لە پەروەردگاریان دەپارێنەوە ودەیپەرستن و، تەنیا رەزامەندی ئەویشیان دەوێ، ئیتر داران، یان نەدار، بەهێزن، یان بێهێز، نابێ گوێ لە سـەرانی قورەیــش بگریت کە: دەڵێن دەبێ (بیلال وعەممارو سـوهەیب و خەبباب و..) لەدانیشتنەکاندا وەدەرنێییـت ﴿ ولا تعد عيناك عنهم ﴾ هەرگیز چاویشـت لێیان کل نەکەیت و پشـتگوێیان نەخەیت، پەیامبەر ﷺ گەلێ سوور بوو لەسەر بروا هێنانی ناودارەکانی قورەیش، بەشێوەیەك خەریك بوو لــە هــەژارەکان واز بێنێ و، خۆی بێ نیاز بکات لێیان، ئەوسا ئیـتر قورئان هــات و فەرمووی: هەر لەگــەڵ ئەمانەدا بەو، گوێ بەوانە مەدە لەســەر رێی ئیسلام نین ﴿ تريد زينة الحياة الدنيا ﴾ بەمەبستی ئەوە روو لە جوانی و زەرقو بەرقی ئەم دونیایە بکەیت ﴿ ولا تطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا ﴾ و بەگوێی ئەوە مەکە -کە لەبەر لاسـاری خۆی- دڵمان بێ ئاگــا کرد لە یادی خۆمان، بۆیە هەمیشــە ســەری کردۆتە دونیا ﴿ واتبع هواه ﴾ و شـوێنی هەواو ئــارەزووی خۆی کەوتووە و وازی لە فەرمانی خوای گەورە هێناوە ﴿ وكان أمره فرطا ﴾ و هەموو کارو فەرمانێکی لەرادەو لەسـنوور دەرچــووە، لە جێگایەکی تردا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (ولا تمدن عينيک إلى ما متعنا به أزواجا منهم زهرة الحياة الدنيا لنفتنهم فيه ورزق ربک خير وأبقى).

هەق و راستی هەر لای خوایە، کێبروا دەکاو کێش نایکا:

﴿ ٢٩: وقـل الحق من ربكم ﴾ پێیــان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەق و راستی تەنها هەر ئەوەیە کە لە لای پەروەرگارتانەوە هاتووە بۆتــان، کەواتە دوای ئەو بێ دینە غافڵانە مەکەون ﴿ فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ﴾ ئینجا پاش دەرکەوتنی هەق و راستی، هەمووشــتان سەربەستن، کێ باوەڕدێنێ و موسڵمان دەبێ، با بروا بێنێ، کێش دەیەوێ کافرو بێ بروا بێت، با هەر کافربێت، دیارە ئەمە هەرەشەیە، چونکە هەرگیز خوای گەورە رازی نییە بە کوفرو داوا لەخەڵك ناکات کە: بچن رێبازی کوفر هەڵبژێرن، لەولایشەوە هــەق و ناهەق بەبوون و نەبوونی ماڵو سـامانی ئەم دونیا نییە، هەتــا وابزانن هەموو دوڵەمەندێك راسـت و چــاك وپاکە، هەموو هەژارێکیــش نەگریـس و نەگبەتە. ﴿ إنا أعتدنا للظالمين نارا ﴾ بێگومــان ئێمە ئاگرێکی گەرممان بۆ ناهەقکاران و سـتەمکارانی کافران ئامادە کردووە ﴿ أحاط بهم سرادقها ﴾ کە گروو بڵێسەکەی، یــان درێژییەکەی وەك پەردەی خێـوەت هەموو لایەکی گرتوون، پێغەمبەر ﷺ لە تۆکمەیی و مەحکەمی دیوارەکانی ئاگری دۆزەخدا دەفەرمـوێ: چــوار دیواری وای بــە دەورا کراوە کە ئەسـتوری هەریەکەیــان ماوەی چل ســاڵە رێیە. (پێشــەوا ئەحمەد) ﴿ وإن يستغيثوا ﴾ خۆ ئەگەر زۆریان بۆهات و هاواریان لێ بەرز بوویەوەو داوای ئاویان کرد ﴿ يغاثوا بماء كالمهل يشوي الوجوه ﴾ ئاوێکیان

فریـا دەخرێ وەك قوڕقوشمـی تواوەیەو، دەم و چاویان لەبەر زۆر گەرمی خۆی هەڵدەکرۆزێنێ و دەیبرژێنێ «بئس الشراب وساءت مرتفقا» ئای چ خواردنەوەیەکی نالە بارو خراپە ئەو ئاوە، ئای چ ژینگـەو جێیەکی نالە بارو خراپە ئـەو دۆزەخە!! لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: (وسقوا ماء حمیما فقطع أمعاءهم).

پاداشی کارچاکان ون نابێ:

«٣٠: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات» بێگومان ئەوانەش کـە بڕوایان هێنـاوەو کارو کردەوەی چاك ئەنجـام دەدەن «إنا لا نضیع أجر من أحسن عملا» بـا دڵنیابن کەئێمە پاداشـتی ئەو جۆرە کەسـانە زایە ناکەین کـە: کارو ڕەفتاری چاك ئەنجام دەدەن «٣١: أولئك لهم جنات عدن تجری من تحتهم الأنهار» کەسـانی وا بۆ نشیمەنو حەوانەوەیان دەیانبەینە ناو باغاتێك، کە چـۆم و ڕووبارێکی زۆر بەبەردارو درەختەکەیـدا دەڕوا «یحلون فیها من أساور من ذهب» دەس بەندو بازنی زێڕینیشیان لەدەست دەکرێ، واتە: لە سـێ جۆر بازن دەکرێتە دەستیان: (زێڕ، زیو، لۆلۆ) دیارە ئەو جۆرانە هەندێ لەپاشـایان لە دونیادا لە دەستیان دەکـردن، بەڵام لە قیامەتـدا تایبەتە بەو هەژارو بـێ نەوایانەوە لەدونیـادا نەبووبوون «ویلبسون ثیابا خضرا» جـل و بەرگی بەنرخو سـەوزیش لەبەر دەکـەن (چوون ئەو ڕەنگـە بۆ چاو زۆر لەبارو مایەی خۆشـحاڵی وشادییە) «من سندس وإستبرق» دوو تۆییە، چینی ژێرەوە ئاوریشـمێکی زۆر ناسك ونەرمەو پێی دەڵێن (سـوندوس)، چینی سەرەوەیشـی ئاوریشمێکی ئەسـتوورە و پێی دەڵێن: (ئیستەبرەق) «متکئین فیها علی الأرائك» بەئەو پەڕی خۆشیو شادییەوە لەسەر کورسی و قەنەفەی جوان و ڕازاوە شانیان داداوە «نعم الثواب» چ پاداشتێکە «وحسنت مرتفقا» وچاك جێگایەکی حەوانەوەیە، لە سـوورەتی (فورقان)یشدا دەفەرموێ: (أولئك یجزون الغرفة بما صبروا ویلقون فیها تحیة وسلاما.خالدین فیها حسنت مستقرا ومقاما).

نەزیلەی موشریکی داراو، موسڵمانی نەدارا:

«٣٢: واضرب لهم مثلا رجلین» تۆ نموونـەو نەزیلەی دوو پیاو بۆ موشـریکەکان بهێنەوە ئەی پێغەمبەر! کە دونیا لایان زۆر بەنرخەو بەپێغەمبەر دەڵێن: دەبێ موسـڵمانە هەژارەکان دوورەوە خەیت «جعلنا لأحدهما جنتین من أعناب» دوو باخە(ڕەزمان) بـە یەکێکیان دابـوو «وحففناهما بنخل وجعلنا بینهما زرعا» و بە(دارخورما) دەورمان دابوون و، لەنێوانیشیاندا مەزراو بێستانێکمان شین کردبوو، دیارە کە دیمەنی ئاوا، دیمەنێکی زۆرجوان و دڵڕفێنە: ڕووبارو ئـاوی ڕەوان هەڵقوڵێن، باخە ڕەزی ترێ و، باخە خورما دەورەی بـدا، ئەوجا ڕەزو دانەوێڵە لەپاڵ یەکدا لەگەڵشـەدا بێو هەردەم شنەیان بێت «٣٣: کلتا الجنتین آتت أکلها» ئەو دوو باخە هەردوو بەتێرو تەسەلی میوەی چاکیان ئەدا «ولم تظلم منه شیئا» و هیچیان لێ خەسـار نەدەبوو «وفجرنا خلالهما نهرا» وە لەنێـوان هەردووکیاندا کانی و ڕووبارێکـی زۆرمان هەڵقوڵاند بۆ ئاودانیان و جوانی و زینەتیان «٣٤: وکان له ثمر» هەمیشە لە کاتی خۆیدا بەرووبووی دەدا «فقال لصاحبه وهو یحاوره» ئەوجا خۆی لێگۆڕاو بە فشـەیەکەوە بەهاوەڵـە هەژارەکەی گوت: «أنا أکثر منك مالا وأعز نفرا» من ماڵ و سـامانم لەتۆ زیاترە، وە بە دەستو پێوەندیش لەتۆ دەسەڵاتدار ترم!! «٣٥: ودخل جنته وهو ظالم لنفسه» ڕۆژێك بەکەش و فشێکەوە دەسـتی هاوڕێ موسڵمانەکەی گرتوو و ڕۆیشتە ناو باخەکەیەوەو، خۆی بەشتێکی سەیر هاتە پێش چاو «قال ما أظن أن تبید هذه أبدا» بە لووتێکی بـەرزەوە گوتی: هەرگیز باوەڕ ناکەم ئەم باخ و باخاتەم تیا بچێت «٣٦: وما أظن الساعة قائمة» باوەڕ ناکەم قیامەتیش هەرگیز بەرپا ببێت «ولئن رددت إلی ربی لأجدن خیرا منها منقلبا» خۆ ئەگەر هەر برایشـمەوە بۆلای پەروەردگارم و قیامەتیش ڕاست بوو

وَٱصۡبِرۡ نَفۡسَكَ مَعَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ رَبَّهُم بِٱلۡغَدَوٰةِ وَٱلۡعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجۡهَهُۥۖ وَلَا تَعۡدُ عَيۡنَاكَ عَنۡهُمۡ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَا تُطِعۡ مَنۡ أَغۡفَلۡنَا قَلۡبَهُۥ عَن ذِكۡرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمۡرُهُۥ فُرُطٗا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهِمُ ٱلۡأَنۡهَٰرُ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَيَلۡبَسُونَ ثِيَابًا خُضۡرٗا مِّن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِۚ نِعۡمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتۡ مُرۡتَفَقٗا ﴿٣١﴾ ۞ وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلٗا رَّجُلَيۡنِ جَعَلۡنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيۡنِ مِنۡ أَعۡنَٰبٖ وَحَفَفۡنَٰهُمَا بِنَخۡلٖ وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمَا زَرۡعٗا ﴿٣٢﴾ كِلۡتَا ٱلۡجَنَّتَيۡنِ ءَاتَتۡ أُكُلَهَا وَلَمۡ تَظۡلِم مِّنۡهُ شَيۡـٔٗاۚ وَفَجَّرۡنَا خِلَٰلَهُمَا نَهَرٗا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُۥ ثَمَرٞ فَقَالَ لِصَٰحِبِهِۦ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَنَا۠ أَكۡثَرُ مِنكَ مَالٗا وَأَعَزُّ نَفَرٗا ﴿٣٤﴾

هــات، ودوای مردنیش زیندوو کرامەوە –وەکو تۆ دەڵێیت– دڵنیام کە لەوێش جێگایەکی چاکترو باخ و باخاتێکی رازاوەترم دەست دەکەوێ، چونکە شان و شەوکەتی خۆم ئەوە هەڵدەگرێت.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُۥ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ قَالَ مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّى لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرْتَ بِٱلَّذِى خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَآ إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ إِن تَرَنِ أَنَا۠ أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّىٓ أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُۥ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَٰلَيْتَنِى لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ ٱلْوَلَٰيَةُ لِلَّهِ ٱلْحَقِّ ۚ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ ٱلرِّيَٰحُ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

ئیماندارە نەدارەکە بە ئاخافتن هات:

﴿ ٣٧: قال له صاحبه وهو يحاوره ﴾ هاوەڵە ئیماندارەکەیشی پێی گوت: ﴿ أكفرت بالذي خلقك من تراب ﴾ ئـەرێ کافرو بێ باوەڕ بووی بەو خوایە کە لەبنەچەی تۆی لەگڵ دروستکرد؟ ﴿ ثم من نطفة ﴾ پاشان لەتنۆکە ئاوێکی قێزەون ﴿ ثم سواك رجلا ﴾ ئەوجا قۆناغ بەقۆناغ کردیتی بەپیاوێکی تەواو، ئێستایش یاخی بوویت؟! ﴿ ٣٨: لكنا هو الله ربي ﴾ بەڵام –چاك بزانە– کەمن پێ لێ دەنێم و دەڵێم: کە هەرئەو (الله)یە پەروەردگارو بەدیهێنەرمە ﴿ ولا أشرك بربي أحدا ﴾ و هیچ کەسیش ناکەمە هاوتاو هاوبەشی پەروەردگارم ﴿ ٣٩: ولولا إذ دخلت جنتك ﴾ دەبوو ئەو کاتە چوویتە ناو باخەکەتەوەو ئەو گشت بەروبوومەت دیت ﴿ قلت ما شاء الله لا قوة إلا بالله ﴾ گوتبات: (ماشاء الله) لـەم هەموو بەهرەو نیعمەتەیە خوا بەمەیلی خۆی پێی داوم، دیارە هەرچی بدات دەیدات، باوەڕیشم وایە هیچ هێزێك بۆمن نییە لە فەراهەمهێنانی، بە هێزو پشتیوانی خوا نەبێ، ئەوە دەستەبەر بوو بۆ بەردەوامی ئەو نیعمەتەت.

(سەلەف) دەڵێت: هەر کەسێك شتێکی دیت و سەری سوور ما لێی، بڵێت: (ماشاءالله لاقوة إلا بالله) پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ألا أدلك على كنز من كنوز الجنة؟: لاحول ولا قوة إلا بالله)) (فتح الباري: ١١/٢١٧). ﴿ إن ترن أنا أقل منك مالا وولدا ﴾ بەتایبەتی ئێستا کە تۆ من بەکەمتر بەماڵ و زاروڵە دەبینی و، فیزم بەسەردا دەکەیت، دەبوو واتکردبا ﴿ ٤٠: فعسى ربي أن يؤتيني خيرا من جنتك ﴾ دوور نییە پەروەردگارم لەباخەکەی تۆ چاکترم پێ ببەخشێت، من دەوڵەمەند بکا و تۆ هەژار ﴿ ويرسل عليها حسبانا من السماء ﴾ وە سزاو بەڵایەکیش لەئاسمانەوە بۆ باخەکەت بنێرێت ﴿ فتصبح صعيدا زلقا ﴾ و ببێتە زەوییەکی رووت و خلیسك و بێروون و قاقڕ ﴿ ٤١: أو يصبح ماؤها غورا ﴾ یا ئاوەکەی بە ناخی زەویدا ڕۆبچێ و تەواوی بەرو بووم و دارو درەختەکەیشی تیا بچێت، وەکو لە کۆتایی سوورەتی(ملك) دا هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: (قل أرأيتم إن أصبح ماؤكم غورا فمن يأتيكم بماء معين). ﴿ فلن تستطيع له طلبا ﴾ ئیتر هەرگیز نەتوانی بەدەستی بێنیو، جارێکیتر سوودی لێوەرگری.

ئەنجامی شیرک هەر بەدبەختیە:

﴿ ٤٢: وأحيط بثمره ﴾ سەرەنجام قسەی هاوەڵی خواناسی هاتە دی و لە هەموو لایەکەوە بەڵاو ئافەت رووی تێکردو فەوتاندی ﴿ فأصبح يقلب كفيه على ما أنفق فيها ﴾ جا کە هاتە ناوی و ئەوەی دیت هاتبوو بەسەر باخەکەیدا، هەردوو دەستی دەدا بەیەکدا، لەداخی ئەو سامانەی تێیدا بەخت کردبوو بۆ ئاوەدان کردنەوەی ﴿ وهي خاوية على عروشها ﴾ وا ئێستایش باخ ودارکەپری باخەکەی گشت بەسەر یەکا کەوتوونو وێرانە ﴿ ويقول يا ليتني لم أشرك بربي أحدا ﴾ هەر دەڵێ: خۆزگە هیچ کەسێکم نەدەکردە هاوبەش بۆ پەروەردگارم و باوەڕی دامەزراوم هەر بەو دەبوو تا ئاوام لێ نەقەومایە ﴿ ٤٣: ولم تكن له فئة ينصرونه من دون الله ﴾ خۆ لەخوایش بەولاوە هیچ دەستەیەکی وانەبوو(نەهۆزو عەشیرەتی، نەکورو منداڵی) کۆمەکی پێ بکاو بەدەمیەوە بێ ﴿ وماكان منتصرا ﴾ بەبێ یاریدەدەر مایەوەو، خۆیشی هیچی پێ نەکرا، کەچی لەبەرا بەدارایی و خزم و عەشرەتیەوە خۆی هەڵدەکیشاو شانازی دەکرد، وا ئێستاش کەسێك نییە یارمەتییەکی بدات ﴿ ٤٤: هنا لك الولاية لله الحق ﴾ ئا لەوێدا یارمەتی وکۆمەك هەربۆ خوای حەق

و راستە بەتەنیا ﴿ هوخیر ثوابا وخیر عقبا ﴾ وە ئەو خۆی بۆ بەندەی ئیماندارو بە باوەڕی، باشترین کەسێکە پاداشتی بداتەوە، وەباشترین کەسیشە پاشە ڕۆژی بۆ چاك بکات.

نەزیلەی ژینی ئەم دونیایە:

﴿ ٤٥: واضرب لهم مثل الحياة الدنيا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ تۆ نەزیلەی ژیانی ئەم دونیایەیان بۆ بهێنەوە لە جوانی ورازاوەییدا، وەلە فەنــاو تیاچوونیدا ﴿ كماء أنزلناه من السماء ﴾ بەوەی کە وەکو ئەو ئاوە وایە کە لەئاسمانەوە دەیبارێنینە سەر زەوی ﴿ فاختلط به نبات الأرض ﴾ ئەوجا تێکەڵ بەڕووەك و تۆوی ناو زەوی دەبێ و، هەموو تەرزە گژو گیایەکی جوان و هەمە جۆرەی پێ سەوز دەبێ، هەندێکــی پێ ئاوێتە بە هەندێکی تری دەبێو ســەر لێك دەدەن و زەوی دەڕازێننەوە ﴿ فأصبح هشيما تذروه الرياح ﴾ کەچیلەدوای ماوەیەك دەبێتە پووش و پەڵاش و(با) پرژو بڵاوی دەکاتەوە ﴿ وكان الله على كل شئ مقتدرا ﴾ وە هەمیشەخوای گەورە بەسەر هەموو شــتێکا بەتواناو بەدەســەڵاتە، وە لەگەڵ جێگــای تردا بە چەند شــێوازێ تر ئەو مەســەل و نموونەیە دێنێتەوە، بــۆ نموونە: لەم ئایەتــەدا دەفەرمــوێ: (إعلموا أنما الحياة الدنيالعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر فى الأموال والأولاد كمثل غيث أعجب الكفار نباته..) وە لە فەرموودەیەکیشــدا هاتووە: ((..الدنيا حلوة خضرة..))

﴿ ٤٦: المال والبنون زينة الحياة الدنيا ﴾ مــاڵ ومناڵ زینەت و جوانــی ژیانی دونیان، کەوابوو هەق نییە کەســێکی پێبخڵەتێ، لە ئایەتێکــی تردا بۆ تەئکیدی ئەوە دەفەرموێ: (زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من الذهب والفضة..) ﴿ والباقيات الصالحــات خير عند ربک ثوابا وخير أملا ﴾ وەکارو کــردەوە چاکــە هەرماوەکان، وەکــو خزمەت بەدیــن وبە خەڵك وئاوەدانکردنەوەی شــارو گوندو هەرکارێکی تر لەو شێوە، باشترەو باشترین هیوایە بۆ مرۆڤ.

(ئیبن کەســیر) دەڵێت: زۆربەی ریوایەتــەکان دەڵێن: (الباقيات الصالحــات) زیکری (ســبحان الله، والحمــدلله، ولا إله إلا الله، والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله) یە.

قۆناغە سەختەکانی هاتنی قیامەت:

﴿ ٤٧: ويوم نسـير الجبـال ﴾ وئاگاری خەڵك بکــەوە بە ڕۆژێ کــە کێوەکان (بــەر لەهاتنی قیامەت) دەخەینە گــەڕ وەکو هەور بەهــەوادا دەڕۆن، وەك لەجێگایەکی تردا جەخت لە ســەر ئەوە دەکاتەوەو دەفەرموێ: (..وهى تمرمر السـحاب..) یان دەفەرموێ: (وتكــون الجبال كالعهن المنفوش). ﴿ وتــرى الأرض بارزة ﴾ و زەویش بە رووتەڵ دەبینی کە: هیچ شــتێکی بەســەرەوە نەماوە، نەکێو، نەدار، نەدرەخت، هەمووی تەخت بووە ﴿ وحشرناهم ﴾ ئەو خەڵکەیش هەموو (چاك و خراپیان) کۆ دەکەینەوە بۆ پرسیارو وەڵام و لێپرسینەوە لەکارو کردەوەکانی دونیایان ﴿ فلم نغادر منهم

ٱلۡمَالُ وَٱلۡبَنُونَ زِينَةُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَٱلۡبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ خَيۡرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابٗا وَخَيۡرٌ أَمَلٗا ﴿٤٦﴾ وَيَوۡمَ نُسَيِّرُ ٱلۡجِبَالَ وَتَرَى ٱلۡأَرۡضَ بَارِزَةٗ وَحَشَرۡنَٰهُمۡ فَلَمۡ نُغَادِرۡ مِنۡهُمۡ أَحَدٗا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُواْ عَلَىٰ رَبِّكَ صَفّٗا لَّقَدۡ جِئۡتُمُونَا كَمَا خَلَقۡنَٰكُمۡ أَوَّلَ مَرَّةِۭۚ بَلۡ زَعَمۡتُمۡ أَلَّن نَّجۡعَلَ لَكُم مَّوۡعِدٗا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ ٱلۡكِتَٰبُ فَتَرَى ٱلۡمُجۡرِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَٰوَيۡلَتَنَا مَالِ هَٰذَا ٱلۡكِتَٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةٗ وَلَا كَبِيرَةً إِلَّآ أَحۡصَىٰهَاۚ وَوَجَدُواْ مَا عَمِلُواْ حَاضِرٗاۗ وَلَا يَظۡلِمُ رَبُّكَ أَحَدٗا ﴿٤٩﴾ وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ كَانَ مِنَ ٱلۡجِنِّ فَفَسَقَ عَنۡ أَمۡرِ رَبِّهِۦٓۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُۥ وَذُرِّيَّتَهُۥٓ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِي وَهُمۡ لَكُمۡ عَدُوُّۢۚ بِئۡسَ لِلظَّٰلِمِينَ بَدَلٗا ﴿٥٠﴾ ۞ مَّآ أَشۡهَدتُّهُمۡ خَلۡقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَا خَلۡقَ أَنفُسِهِمۡ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلۡمُضِلِّينَ عَضُدٗا ﴿٥١﴾ وَيَوۡمَ يَقُولُ نَادُواْ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُمۡ فَدَعَوۡهُمۡ فَلَمۡ يَسۡتَجِيبُواْ لَهُمۡ وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُم مَّوۡبِقٗا ﴿٥٢﴾ وَرَءَا ٱلۡمُجۡرِمُونَ ٱلنَّارَ فَظَنُّوٓاْ أَنَّهُم مُّوَاقِعُوهَا وَلَمۡ يَجِدُواْ عَنۡهَا مَصۡرِفٗا ﴿٥٣﴾

أحــدا ﴾ وە هیچ کەســێکیان ناهێڵینەوە بێ لێپرســینەوە ﴿ ٤٨: وعرضــوا علــى ربک صفا ﴾ گشــت ریــز دەکرێــن و ئەخرێنە بەردەســتی پەروەدگارت بۆ پرسینەوە ﴿ لقد جئتمونا كما خلقناكم أول مــرة ﴾ خوا بە کافــرو بێ باوەڕەکان دەفەرموێ: بەڕاســتی وائێســتا هەموو بەڕووت و قووتی و دەســتی خاڵی هاتوونە لامان، هەر وەکو چۆن لەســەرەتاوە دروســتمانکردن ﴿ بل زعمتم أن لن نجعل لكم موعدا ﴾ بەڵکو پێشتان وابوو کە هەرگیز وادەیەکتان بۆ دانانێین بۆ لێپرســینەوەو پاداشت و تۆڵە! ﴿ ٤٩: ووضع الكتاب فترى المجرمين مشفقين مما فيه ﴾ وەنامەی کارو کردەوەی هەموو کەس دەهێنرێ و دادەنرێ، ئەوســا دەبینی گشت ئیماندارەکان دڵخۆشــن بەنامەکەیان، تاوانبارەکانیــش هەموو دڵە لەرزێ و دڵە فرێیانەو لەکارنامەکەیان دەترسن ﴿ ويقولون يا ويلتنا ﴾ و دەڵێن: ئــەی تیاچوونــی خۆمان! ﴿ ما لهذا الكتاب لا يغـادر صغيرة ولا كبيــرة إلا أحصاهــا ﴾ ئەمــە چ نامەیەکە؟ هەموو شــتێك گەورەو

بچوك، وردو درشتی لەخۆیدا جێکردۆتەوەو ئەژماردوویەتێ؟!
﴿ ووجدوا ما عملوا حاضرا ﴾ ئەوسا پاداشتی کارو کردەوەکانی خۆیان بە حازری دەبینن‌و وەری دەگرن ﴿ ولا یظلم ربک أحدا ﴾ پەروەردگاریشت ناهەقی و ستەم لە هیچ کەسێك ناکات، بەناهەق سزای کەس نادات، پاداشتی چاککارانیش کەم ناکاتەوە، وەکو لە سوورەتێکی تردا ئەم راستیە دوویات کراوەتەوەو دەفەرموێ: (إن الله لایظلم مثقال ذرة وإن تک حسنة یضاعفها..). پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الجَمّاء لتُقتصّ من القَرناء یوم القیامة..)).

سەرگورشتەی ئادەم و ئیبلیس:

﴿ ٥٠: وإذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم ﴾ ئەو رۆژگارە وەبیر بێنە کە بەفریشتەکانمان گوت: سوژدە بۆ ئادەم بەرن، دیارە کە مەبەست لەو سوژدەیە، سوژدەوکڕنووشی رێزە، نەك سوژدەی پەرستن ﴿ فسجدوا إلا إبلیس ﴾ ئەوانیش هەموو دەست بەجێ فەرمانەکەیان پیادە کردو کڕنووشیان برد، (ئیبلیس) نەبێ ﴿ کان من الجن ففسق عن أمر ربه ﴾، ئەو لە(جن) بوو لە فەرمانی پەروەردگاری خۆی دەرچوو.

تێبینی: لە سوورەتی (بەقەرە)دا شتێکمان لەبارەی (شەیتان)ەوە باسکرد، دەتوانی بۆ زیادە شارەزابوون بگەڕێیتەوە ئەوێ.

﴿ أفتتخذونه وذریته أولیاء من دونی ﴾ ئایا ئیتر ئێوە شەیتان‌و زارۆو نەوەکانی لەباتی من (خوا) دەکەنە دۆست و پشتیوانی خۆتان..؟ کەسێك ئەو هەموو کارە ناپەسەندانەی لێ وەشابێتەوە، ئێستا چۆن دەکرێ بەپشتیوان ﴿ وهم لکم عدو ﴾ لەحاڵێکا کە ئەوان (خۆی و نەوەی) دوژمنی ئێوەن و، هەمیشە دژایەتیتان دەکەن ﴿ بئس للظالمین بدلا ﴾ ئای چ گۆڕینەوەیەکی خراپە گوێڕایەڵی کردنی ناهەقیکاران بۆ شەیتیان لەباتی خوا! ﴿ ٥١: ما أشهدتهم خلق السموات والأرض ﴾ ئێمە لە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا نەمانکردن بە شایەت وهیچ پرسێکمان پێ نەکردن ﴿ ولا خلق أنفسهم ﴾ وە بۆ دروستکردنی خودی خۆشیان هەروا، واتە: ئەوانەش (شەیاتینەکان) هەر وەك ئێوە بێ دەسەڵاتن، دەسا ئیتر چۆن ئێوە بەگوێیان دەکەن ﴿ وما کنت متخذ المضلین عضدا ﴾ وەمن هەرگیز گومراکەران و سەرلێشێواوانم نەکردووە بە دۆست و یاریدەدەری خۆم، هەتا لەوکارەیشدا بیانکەمە یاریدەری خۆم، کەوابوو نابێ ئێوەیش بیانکەنە دۆست و پشتیوانی خۆتان ﴿ ٥٢: ویوم یقول نادوا شرکائی الذین زعمتم ﴾ ئەو رۆژە وەبیر بێننەوە کە خوا بەهاوەڵدانەرەکان دەفەرموێ و دەپرسێ: بانگ لەوانە بکەن ئێوە لەدونیادا پێتان وابوو شەریك و هاوبەشی منن و، هاوارتان بۆ دەبردن لە کاتی خۆشی و ناخۆشیدا، دەفەرموون، ئەمڕۆ هاواریان بۆ بەرن با بێنە فریاتان و ڕزگارتان بکەن، لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (ولقد جئتمونا فرادی کما خلقناکم أول مرة وترکتم ماخولناکم وراء ظهورکم وما نری معکم شفعاءکم الذین زعمتم أنهم فیکم شرکاؤا..). ﴿ فدعوهم فلم یستجیبوا لهم ﴾ ئەوانیش کە بانگیان دەکەن‌و هاواریان بۆ دەبەن وەڵامیان بدەنەوە ﴿ وجعلنا بینهم موبقا ﴾ وە ئێمەش کەندالێکی دادراوی بەربلاومان خستە نێوان خۆیان و خواکانیانەوە کە پێیان نەگەن، بێ لەوەش خۆیان و شوێن کەوتووەکانیشیان دەخەینە ناو ئاگرەوە.

بتپەرستەکان هیچ وەڵامێ نادەنەوە:

﴿ ٥٣: ورأی المجرمون النار ﴾ جا لەو رۆژەدا تاوانباران بەچاوی خۆ ئاگری دۆزەخ دەبینن ﴿ فظنوا أنهم مواقعوها ﴾ دڵنیا دەبن‌و تێدەگەن کە هەر دەخرێنە ناویەوە ﴿ ولم یجدوا عنها مصرفا ﴾ وئیدی پەناگاو خۆ لادانێکیشیان دەست ناکەوێ، تا خۆیان لێ بشارنەوە ﴿ ٥٤: ولقد صرفنا في هذا القرآن للناس من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەموو جۆرە مەسەل و نەزیلەیەکمان بۆ مەردم هێناوەتەوە، هەتا بەباشی لە هەق تێبگەن و، لێرەو لەوێ چەواشە نەکرێن ﴿ وکان الإنسان أکثر شيء جدلا ﴾ کەچی ئینسان لەهەمووشتێك دەمبازترە، واتە: لە سەر قسە زۆر دەچێ و هەمیشە بەبروو بیانووە.

(عەلی کوری ئەبو تالیب) دەڵێت: شەوێکیان پێغەمبەر ﷺ هاتە ماڵمان و لەمن وخاتوونە(فاتمە)ی کچی، پرسی: ئەوە چۆن شەونوێژ ناکەن؟ ((ألا تصلیان؟)) گوتم: ئێمە گیانمان بەدەستی خوایە، ئەگەر بییەوێ هەڵمان دەسێنێت، جا کە پێغەمبەر ﷺ ئەوەی بیست لێیان، دای بە رانی خۆیداو چووو فەرمووی: (وکان الإنسان أکثر شیء جدلا) (متفق علیه). ﴿ ٥٥: وما منع الناس أن یؤمنوا إذ جاءهم الهدی ﴾ تەنیا شتێ کە بوویە کۆسپ لەبەردەم ئەو خەڵکەدا کە بروا بهێنن کاتێ ئەو قورئانەیان بۆهات لەلایەن خواوە ﴿ ویستغفروا ربهم ﴾ و لەپەروەردگاریان داوای لیبووردن بکەن ﴿ إلا أن تأتیهم سنة الأولین ﴾ هەرئەوە بوو کە: چاوەنوار بوون تووشی چارەنووسی پێشووەکان ببن، کە ئەوان –پاش ململانێ لەگەڵ پێغەمبەرەکانیاندا– تیاچوون ﴿ أو یأتیهم العذاب قبلا ﴾ یان ڕووبەڕوو سزایان بۆ بێت‌و بەچاوی سەر بیبینن، ئەگینا ئەوان کە ئەو هەموو بەڵگەو نیشانانەیان نیشان دەدرێ، بۆچی باوەڕ ناهێنن؟ ئەوەبوو هێندێکیان بە پێغەمبەرەکەیانیان دەگوت: (فأسقط علینا کسفا من السماء إن کنت من الصادقین). ﴿ ٥٦:

﴿وما نرسل المرسلين إلا مبشرين ومنذرين﴾ وە پەیامبەرانمان نەناردووە بۆ خەڵکی بە مژدەدەر (بە بەهەشت بۆ ئیمانداران و) بە ترسێنەر (بە دۆزەخ بۆ بێباوەڕان) نەبێ ﴿ويجادل الذين كفروا بالباطل﴾ کەچی لەگەڵ ئاشکرایی هەق و راستیدا کافرو بێ باوەڕان، هەمیشە دەمەدەم دەکەن لەگەڵ موسڵمانەکاندا ﴿ليدحضوا به الحق﴾ بۆ ئەوەی بەگومانی خۆیان هەق و راستی پێ لەناو بەرن و زاڵ ببن بەسەریا، خۆ قەت ئەوەیان بۆ مەیسەر نابێت ﴿واتخذوا آياتي وما أنذروا هزوا﴾ وە لە باتی باوەڕ هێنان ئایەتەکانی ئێمە و ئەو سزایە وا ئەوانی پێ ترسێنران، بەگاڵتەجاڕیان وەرگرت و کەوتنە مەسخەرە پێیان!.

دەبێ کێ لە هەموو کەسێک ستەمکارتر بێت؟

﴿٥٧: ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربه﴾ دەبێ کێ لەوکەسە ستەمکارتر بێت کە بە ئایەتەکانی پەروەردگاری (واتە: بە قورئان) ئامۆژگاری بکرێ ﴿فأعرض عنها﴾ کەچی رووی لێ وەرچەرخێنێ ﴿ونسي ما قدمت يداه﴾ و ئاکامی ئەوکارە خراپانەیش کە بەدەستی خۆی پێشی خستوون لە بیر کردبێ! ﴿إنا جعلنا على قلوبهم أكنة أن يفقهوه﴾ بەراستی بەهۆی کوفرو لاسارییانەوە، پەردەمان بەسەر دڵیاندا هێنا، هەتا لە ماناو مەبەستیباوەڕ تێ نەگەن و کەڵکی لێ وەرنەگرن ﴿وفي آذانهم وقرا﴾ وە گوێشیانمان ئەوەندە قورس و گران کرد کە نەتوانن هەق ببیسن، چونکە خۆیان نایانەوێ ببیسن، ئێمەش زۆریان لێ ناکەین ﴿وإن تدعهم إلى الهدى﴾ خۆ ئەگەر هەوڵی زۆریان لەگەڵبدەیت و بانگیان بکەیت بۆ هیدایەت و رێنوێن بوونی رێی راست ﴿فلن يهتدوا إذا أبدا﴾ ئیتر هەرگیز رێنوێن نابن و وەڵام نادەنەوە، چونکە خۆ تێناگەیەنن و نابیسن!! ﴿٥٨: وربك الغفور ذو الرحمة﴾ پەروەردگاریشت ئەی پێغەمبەر! ﷺ زۆر لێبووردەی، خاوەن میهرەبانی و رەحمەتە لەگەڵ سەرپێچیکەرانیشدا، ئەوەتە لە تۆڵەی گوناحەکانیاندا زوو نایانگرێت ﴿لو يؤاخذهم بما كسبوا﴾ و خۆئەگەر بیانگرێت بە هۆی کارو کردەوە خراپەکانیانەوە ﴿لعجل لهم العذاب﴾ دەبوو گورج سزای دابان ﴿بل لهم موعد﴾ بەڵام وا ناکات، چونکە دەم و ساتی جەزرەبەیانی دیاریکردووە ﴿لن يجدوا من دونه موئلا﴾ کاتێ ئەوەش هات ئیدی هیچ پەناگاو رێ هەڵهاتنێکیان دەست ناکەوێ، هەتا خۆیانی لێ بشارنەوە ﴿٥٩: وتلك القرى أهلكناهم لما ظلموا﴾ وە خەڵکیئەم شارو گوندانەشمان: (هۆزەکەی هوودو، ساڵح و، شوعەیب.. هتد) لەناو بردن کاتێ ستەمیانکرد ﴿وجعلنا لمهلكهم موعدا﴾ وەبۆ لەناوبردنیشیان سات و کاتێکمان بۆ دانان، ئاخۆ تۆ بڵێیت پەندی لێ وەربگرن؟.

داستانەکەی مووسا و خدر (سڵاویان لە سەر بێت):

بەڵێ خوای باڵادەست مووسا ئاگادار دەکات کە لە(مەجمەعولبەحرەین دا)(واتە: -وەك قەتادە دەڵێ- دەریای فارس و، دەریای رۆم)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ ۖ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِن تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَن يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُم بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَل لَّهُم مَّوْعِدٌ لَّن يَجِدُوا مِن دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بەندەیەکم هەیە گەلێ زانست و زانیاری لایە، ئنجا مووسایش لە بەر پتر فێربوونی زانست، وای بەچاك زانی بڕوا بۆلای و، جێگەکەشی بۆ دیاریکراو (ماسی)یەکی بێ گیانیشیان لەگەڵ خۆیان برد و پێیان وترا: لەهەر جێگایەك ئەو ماسییە بزووت و زیندوو بوویەوە، زاناکە لەو جێگەیەدایە، (مووسا)ش بە (یوشەع)ی غوڵام و هاوەڵی خۆی گوت: کە گەیشتینە ئەوجێگا دیاریکراوە بۆمان، دەبێ زوو ئاگادارم بکەیت، بەڵام شەیتان لە بیری دەباتەوە!!. (فەتا) لەبنەڕەتا بە لاو دەڵێن، عەرەبیش بەخزمەتکار دەڵێت (فەتا)، چونکە بەپێی باوی گشت ناوچەیەك، هەوڵدەدرێ کەسێك بکرێ بەخزمەتگوزار کە لەساڵەکانی لاویەتیدا بێت، شیاوی باسە (یوشع)یش مووسای زۆر خۆش دەویست و، زۆریش هەوڵی سەربەرزی و سەرفرازی بۆ دەدا، هەر بۆیە مووسایش ئەوی کردە هاوەڵ وهاوڕێی خۆی و، پاش خۆیشی بووە سەرکردەی (بەنی ئیسرائیل) و (بیت المقدس)ی لەدەستی تاقمە زۆردارەکانی

ســەردەمدا سەندەوە، ئەمە بەشێكبوو لە واتاومانای فەرموودەیەك كــە ئیمامی (بوخاری) هێناویەتی لە كتێبە راســتەكەیدا. وەهەروا ئیمامی (موسلیم)یش هێناویەتیو دەڵێت: خوای گەورە بەمووسای فەرموو: بۆ ئەو مەبەســتە دەبێ‌ماســییەك لەگەڵ خۆت ببەیت، جــا لەكــوێ لێت گومبــوو، ئەوە (خــدر) لەوێیە، بــەڵێ ئەویش فەرمانەكــەی خــوای جێبەجێ كردو ڕۆیشــتن تا گەیشــتنە لای بەردێك، ئەوجا مووســا دەســتی كرد بەگەڕان بەدوای (خدر)داو پێی‌وابــوو لەو دەوروو بەرەدایە، لاوەكەش ماســییەكەی لەســەر بەردەكە دانا و جووڵەجوڵێكی دەســت پێ‌كردو لەپڕێكا چووە ناو دەریاكەوە، لاوەكە وتی: هەركە مووسا هاتەوە پێی دەڵێم، كەچی كاتێ مووســا گەڕایەوە، شــەیتان لەبیری بردەوە رووداوەكەی بۆ باس‌بــكا! ئەمەیە كە خــوا دەفەرموێ: ﴿ ٦٠: وإذ قال موســى لفتــاه ﴾ وە ئەوكاتە وەبیر بێنە ئەی پێغەمبەر ﷺ! كە(مووســای كــوڕی عیمران) بەهاوڕێ و لاوەكەی خۆی (یوشــەعی كوڕی نون ی كوڕی یوسف)ی گوت: ﴿ لا أبرح حتى أبلغ مجمع البحرين ﴾ من لێ‌براوم ســەفەرێ بكەم و نەگەڕێمەوە هەتا ئەگەمە جەمسەری بەیەك گەیشــتنی هەر دوو دەریاكە كــە لە(محیتی هیندی) و لە دەریای (ســوور) لە (باب المندب)دا یــەك دەگرنەوە ﴿ أو أمضي حقبا ﴾ یاخود هێمان هەر ماوەیەكی زۆرتریش بچم، هەتا دەگەمە مەبەســت ﴿ ٦١: فلمــا بلغا مجمع بينهما ﴾ ئینجا كە گەیشــتنە جەمســەری هەر دوو دەریاكە -كە جێگەی مەبەســتەكەیان‌بوو- ﴿ نسيا حوتهما ﴾ هەردووكیان ماسییەكەیان لەبیرچوو! ﴿ فاتخذ ســبيله في البحر ســربا ﴾ ئەویش -ماسی یەكە- بە هەڵبڵوقاوی و هەڵبەزینــەوە خۆی گەیاندە دەریاكە ﴿ ٦٢: فلما جاوزا ﴾ ئینجا كە مووســاو هاوڕێكەی لــە جێی تێكەڵبوونــی دوو ئاوەكە دەرباز بوونو تێ‌پەڕین ولە جێیەكی‌تر لایاندا ﴿ قال آتنا غداءنا ﴾ مووسا بە لاوەكەی خۆی گوت: ئادەی خواردنەكەمان بێنە، دیارە دەمێك بوو بە ڕێوە بوون برسیان ببوو ﴿ لقد لقينا من سفرنا هذا نصبا ﴾ بە راســتی لەم سەفەرەدا ماندوویی زۆرمان دیت، دیارە ئەمەیش هەر نەخشــەی خوایە كە لەو جێگایەدا ماندوو بین و برسییان ببێت و ماسییەكەشــیان بیر بكەوێتەوە!! ﴿ ٦٣: قال أرأيت إذ أوينا إلى الصخرة ﴾ لاوەكە بە مووسای گوت: ئەرێ دەزانی چی روویدا؟! هــەر ئەوكاتە كە چووینە پەنای بەردە گەورەكەو ئەو پشــوویەمان دا ﴿ فإني نسيت الحوت ﴾ بەڕاستی من ماسییەكەم لەبیر چوو، بۆتی باس بكەم كە: هەر لەوێ زیندوو بوویەوەو خۆی كوتایە ناو دەریاكەو ڕۆیشت، ! ﴿ وما أنسانيه إلا الشيطان أن أذكره ﴾ دیارە هەر شــەیتانیش لەبیری بردمەوە بۆتی بگێڕمەوە ﴿ واتخذ ســبيله في البحر عجبا ﴾ وە لەلای بەردەكە ماســییەكە بە شێوەیەكی زۆر سەیرو سەمەرە هەڵبەزییەوەو ڕێگەی دەریاكەی گرتەبەر و ڕۆیشتە ناویەوە ﴿ ٦٤: قال ذلك ما كنا نبغ ﴾ مووســاش وتی: ئێمەش هــەر شــتێكی وامان دەویســت ﴿ فارتدا على آثارهمــا قصصا ﴾ ئینجــا بەچاوگێڕان بە ڕێی خۆیان دا گەڕانەوە بۆ ئەو شــوێنە بە جێیان هێشــتبوو ﴿ ٦٥: فوجدا عبدا من عبادنا ﴾ ئەوجا لە نزیك بەردەكەوە بە بەندەیەك لە بەندەكانی ئێمە ئاشنا بوون. جەماوەری زانایان دەڵێن: ئەو بەندەیە (خدر) بووەو، (نەبی)ش بووە، بەڵام ئایا ئێســتاكە زیندووەو بەســەر زەوییەوە ئەژی وەك دەڵێن خدری زینــدە؟ ئەوە كۆمەڵێكی زۆریان بــەم چەند بەڵگەیە پێیان وایە كە ئێســتا زیندوو نییەو نەماوە، یەكەم: لەبارەی (خدر)و(ئیلیاس) وە لەئیمامی (بوخاری) پرسیار كرا: ئایا ئێستا هەردوو زیندوون وەكو دەڵێن؟! ئەویش گوتی: چۆن زیندوون، لەكاتێكا پێغەمبەرﷺ كەمێ بەر لەمردنی خۆی فەرموویەتــی: ((لايبقى على رأس المائة ممن هو اليوم على ظهر الارض أحد)). دووەم: ئەم فەرموودە كەئیمامی (موســلیم) هێناویەتی ودەڵێت: ((مامن نفس منفوســة يأتي عليها مائة ســنة وهــي يومئذ حية)). هەر بۆیە (ئیبــن تەیمییە)ش دەڵێ: (ئەگــەر خدر زیندو بووبا، دەبوو بهاتبایە لای پێغەمبەرو جیهادی لەتەك كردبا، درێژەی ئەم باســە لە تەفسیری (روح المعاني)دایە. ﴿ آتينــاه رحمة من عندنــا ﴾ كەلە بەزەیــیو میهرەبانی خۆمان بەهرەوەرمــان كرد بــوو ﴿ وعلمناه من لدنا علما ﴾ و زانســت و زانیاری تایبەتیشــمان لە خۆمانەوە كەپێی‌دەڵێن (عیلمی لەدونی) فێركردبوو.

جا لەبارەی (علم اللدني)یەوە، (شــێخ عبدالوەهابی شــەعرانــی) دەڵێ: (وأما زبدة علم التصوف الذي وضع القوم فيه رســائلهم فهو نتيجة العمل بالكتاب والســنة، فمن عمل بما علم تكلم بما تكلموا، وصــار جميع ما قالوه بعض ماعنده، لأنــه كلما ترقى العبد في باب الأدب مع الله تعالى دق كلامه على الإفهام). واتە: كاكڵەو پوختەی (تەســەوف) كاركردنــە بە(قورئان)و(ســوننەت)ی پێغەمبەرﷺ، ئەوانــەش كە ئــەو قسانەیان لێدەگێڕنــەوە، دیــارە كاریان بەو قورئــان و فەرموودەیە كردووە كەفــێری بوون، وە ئەوەی گوتویانە هێشــتا هەر هەندێكی بووە، چونكە هەر بەندەیەك كە بە پەیڕەی ئەدەب و وێڵدا قسە لەگەڵ خوادا بكاو سەركەوێ، بێ‌گومان وتەو گفتوگۆیشــی زۆر ورد دەبێ و، هەمووكسێكیش لێــی تێ‌ناگات. سەیرێكی تەفسیری (ئالوسی)بكە.

﴿ ٦٦: قــال له موســى هــل أتبعك ﴾ مووســا عليه السلام پێی‌گوت: ئاخۆ مۆڵەتم دەدەیت شــوێنت بكەوم؟ واتە: ڕوخســەتم ئەدەیت

که بەردەوام لەگەڵت بم؟ ﴿ علی أن تعلمن مما علمت رشـدا ﴾ تا لەو زانسـتەی -لەلایەن پەروەردگارتەوە- فێرکراویت، منیش فێر بکەیت و نیشـانمی بدەی، بەڵکو کەڵکی لێ وەرگرم لە کاروبارمدا ﴿ ٦٧: قال إنک لن تستطیع معی صبرا ﴾ خدر وتی: بەڕاستی تۆ هەرگیز لەگـەڵ من هەڵناکەیت، ناتوانی خۆ ڕاگربیت لەبەرامبەر ئیشەکانی منەوە، چونکە هەندێ شت دەبینی لەمنەوە، بەڕواڵەت لەگەڵ شـەریعەتەکەی تۆدا ناگونجـێ ﴿ ٦٨: وکیف تصبر علی مالم تحط به خبرا ﴾ وە چۆن لەئاسـت شـتێکدا ئاگات لە بنج و بناوانی نەبێ و، لەڕواڵەتیشـدا بە کارێکی ناپەسـەند دیاربێت، چـۆن دەردەبـەی دەنگ نەکەیـت، ئەگەرچی لە (غەیب)یشـدا حیکمەتی زۆری تیابێ ﴿ ٦٩: قال ستجدنی إن شاء الله صابرا ﴾ مووسا بە خدری گوت: ئەگەر خوا حەزبکا بەخۆڕاگر دەمبینیت هەتـا لەگەڵتـابم ﴿ ولا أعصی لک أمرا ﴾ و لەهیـچ فەرمانێکی تـۆ سـەرپێچی ناکەم ﴿ ٧٠: قال فإن اتبعتنـی ﴾ خدر وتی: جا ئەگـەر قبووڵتـەو بەدوامدا دێیت ﴿ فلا تسـألنی عن شـئ ﴾ لە حیکمەتیهیچ شـتێك پرسـیارم لێ مەکە ﴿ حتـی أحدث لک منه ذکرا ﴾ تا خۆم لەکاتی خۆیدا قسـەت بۆ دەکەم و لەنهێنییەکەی ئاگادارت دەکەم.

کونکردنی گەمییەکە!

﴿ ٧١: فانطلقا حتی إذا رکبا فی السفینة خرقها ﴾ ئینجا هەردوو پێکەوە ڕۆیشـتن تا کاتێ سـواری کەشتییەکە بوون و، خدر کونی تێکردو عەیبداری کرد ﴿ قال: أخرقتها لتغرق أهلها ﴾ مووسا خۆی پێ نەگیراو بەسەر سوورمانێکەوە وتی: ئاخۆ تۆ ئەم کەشتییە کون دەکەیت، هەتا هەموو سەرنشـینەکانی نقوم کەیت؟! ﴿ لقد جئت شـیئا إمرا ﴾ بەڕاستی کارێکی بەدفەروو ناشایستەت کرد ﴿ ٧٢: قـال ألم أقل إنک لن تسـتطیع معی صبرا ﴾ خـدر گوتی: مەگەر پێشـتر پێمنەگوتی تـۆ هەرگیز ناتوانی لەگەڵ مـن خۆ ڕابگریت؟ ﴿ ٧٣: قـال لا تؤاخذنی بما نسـیت ﴾ مووسـا گوتـی: لەمە لە بیرمچوو لێممەگرە ﴿ ولا ترهقنی من أمری عسرا ﴾ وە لەفێربوونی ئـەو زانیارییـەدا کە دەمەوێ لەتووە فێر بم، سـەختگیریم لەگەڵ مەکـە، لەفەرموودەیەکیشـدا هاتووە: ((کانت الأولی من موسـی نسیانا)) (فتح الباری: ٨/٢٢٨).

کوشتنی کوڕە لاوەکە!

﴿ ٧٤: فانطلقـا حتـی إذا لقیـا غلامـا فقتله ﴾ بـەڵێ ئەمجارەش پوزشـەکەی لێ وەرگرت و پاشان لەکەشتییەکە دابەزین و ڕۆیشتن تا لەڕێگەدا بەکوڕێکی تازەلاو گەیشـتن و خدر کوشـتی!! ﴿ قال أقتلت نفسـا زکیة بغیر نفس ﴾ مووسا وتی: سەیرە! ئایا کەسێکی پاکی بێ گوناهت کوشت، بێ ئەوەی کەسێکی کوشتبێت؟! ﴿ لقد جئت شـیئا نکرا ﴾ بەڕاسـتی کارێکی زۆر گەورەی ناپەسـەندت ئەنجامدا، چونکە هێمان کونکردنی کەشـتییەکە سووکتر بوو، تا

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِى لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَن شَىْءٍ حَتَّىٰٓ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِى ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمًا فَقَتَلَهُۥ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾

کوشتنی ئەو لاوە بێ تاوانە.

کۆتایی جزمی ١٥، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٧٥: قـال ألم أقل لک إنک لن تسـتطیع معـی صبرا ﴾ خدر وتـی: ئەی پێم نەگوتی هەرگیز تۆ ناتوانی لەگەڵ من ئارام بگری و هەڵبکەیت؟ چونکە من هەندێ شـت ئەکەم، بەڕواڵەت لەکاری ناپەسەندو نابەجێ دەچن، بەڵام لە واقیعدا شتێکی نهێنی گرنگی لەبندایە ﴿ ٧٦: قال إن سـألتک عن شـئ بعدها فلا تصاحبنی ﴾ مووسـا وتی: دەسـا ئەگـەر دوای ئەمـە جارێکیتر پرسـیاری هەرشـتێکم لێکـردی و ڕەخنەم لێگرتیت، ئیـتر هاوڕێیەتیم مەکە ﴿ قد بلغت من لدنی عذرا ﴾ ئیتر بەڕاستی مافی خۆتە، و لەلایەن منیشـەوە بیانووی جیابوونەوەت دەست کەوتووە، منیش گلەیی و بیانووم نامێنێ.

سەرگروشتەی راستکردنەوەی دیوارەکە:

﴿ ٧٧: فانطلقا حتى إذا أتيا أهل قرية ﴾ هەردوو پێکەوە ڕۆیشتن تا گەیشتنە خەڵکی شارێك، دیارە بۆ دیاری کردنی ئەوشارە لەناو مێژوونووسەکاندا کێشە هەیە، ئەگەرچی هەندێ ئەڵێن: شاری

﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن سَأَلْتُكَ عَن شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِن لَّدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَن يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾ فَأَرَدْنَا أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَن ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

(ئەنتاکییە)ی ئێستای سەر بە وڵاتی سووریە بوو ﴿ استطعما أهلها ﴾ داوای خۆراك و خواردەمەنیان لێکردن، هەروەك میوانێك رووبکاتە جێگایەك و برسی بێ ﴿ فأبوا أن يضيفوهما ﴾ ئەوانیش میوانداریيان نەکردن، چونکە خەڵکێکی رژد وچرووك و پیسکە بوون ﴿ فوجدا فيها جدارا ﴾ جا دیوارێکیان لەوێ بەدیکرد ﴿ يريد أن ينقض فأقامه ﴾ خەریکبوو بکەوێ، بەڵام خدر هەڵی چنییەوەو راستیکردەوە ﴿ قال لو شئت لاتخذت عليه أجرا ﴾ مووسا وتی: ئەگەر ئارەزووت بووبا بۆ چاککردنەوەی ئەو دیوارە کرێیەت وەرئەگرت ﴿ ٧٨: قال هذا فراق بيني وبينك ﴾ خدر وتی: ئەوا ئێستا بەپێی قسەی خۆت لەیەك جیادەبینەوە ﴿ سأنبئك بتأويل ما لم تستطع عليه صبرا ﴾ کەمێکیتر حیکمەت و نهێنی ئەو رووداوانەت بۆ باسدەکەم، لەبەرامبەریانەوە بێ ئارام بوویت.

بەسەرهاتی گەمیەکە:

﴿ ٧٩: أما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر ﴾ هۆی کۆنکردنی کەشتییەکە، ئەمەبوو کە هی چەند کەسێکی هەژارو بێنەوا بوو، لەدەریادا ئیشیان پێدەکرد بۆ بژێوییان ﴿ فأردت أن أعيبها ﴾ بۆیە ویستم بە کونکردنی عەیبداری بکەم ﴿ وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصبا ﴾ چونکە لەپێشیانەوە پاشایەکی ستەمکار هەبوو، هەموو کەشتییەکی چاك و بێ عەیبی زەوت دەکرد.

کوشتنی خوڵامەکە:

﴿ ٨٠: وأما الغلام فكان أبواه مؤمنين ﴾ تازەلاوەکەش (کەکوشتم)! دەمزانی کەسروشتی لەسەر بێبڕوایی و خوانەناسی ئەڕواو، باوك و دایکیشی ئیماندارو موسڵمان بوون ﴿ فخشينا أن يرهقهما طغيانا وكفرا ﴾ جا ئێمەش ترساین بەسەرکەشی خۆی هەردوو لەخشتە بەرێ و ناچاریان بکات و هەڵیان بنێ بەرەو سەرکەشی و بێ بڕوایی ﴿ ٨١: فأردنا أن يبدلهما ربهما خيرا منه زكاة وأقرب رحما ﴾ ویستمان بەو کارەیە پەروەردگاریان بۆیان بگۆڕێ بەمنداڵێکی چاکترو پاکترو بە میهرەبان تر.

رووخاندنی دیوارەکەو چاککرنەوەی:

﴿ ٨٢: وأما الجدار فكان لغلامين يتيمين في المدينة ﴾ دیوارەکەیش کە خەریك بوو ئەکەوت و ئێمەش بەخۆڕایی چاکمان کردەوە ماڵی دووکورە بچکۆلەی هەتیو بوو لە شارەکەدا ﴿ وكان تحته كنز لهما ﴾ لەژێریا گەنجینەیەك هەبوو کە هی ئەو دوومنداڵە هەتیوە بوو، باوکیان بۆی دانابوون ﴿ وكان أبوهما صالحا ﴾ و باوکیشیان خواناس و پیاوچاك بوو، جا لەبەر خاتری بابیان، خوا پارێزگاری بۆ کردبوون، بۆیە ئێمەش ئەو کارەمانکرد، وتمان نەوەك لافاوێ دەری بخاو بفەوتێ. راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: چاکیی و راستی باوك، سوود بەنەوەکانی دەگەیەنێت، ئەگەر موسڵمان بن. ﴿ فأراد ربك أن يبلغا أشدهما ﴾ پەروەردگارت ویستی ئەو دووانە کاتێ گەنجینەکەیان دەستکەوێتەوە بگەنە تەمەنی بلوغ و بەهێزبوون ﴿ ويستخرجا كنزهما ﴾ و ئەوسا خەزێنەی خۆیان لەژێر دیوارەکەدا دەربێنن ﴿ رحمة من ربك ﴾ ئەمەیش بەزەیی و میهرەبانییەك بوو لەلایەن پەروەردگارتەوە بەرامبەر بەو دوو کوڕە چکۆلەیە کردی لەبەر چاکی باوکیان ﴿ وما فعلته عن أمري ﴾ دڵنیاشبە لەخۆمەوە نەمکردووە، بەڵکو گشت بەفەرمانی خوا بووە ﴿ ذلك تأويل

مالم تسطع علیه صبرا ﴾ ئەوە روونکردنەوەی ئەوشتانە بوو کەتۆ نەتوانی بەرامبەریان خۆراگر بیت. (تەبەریی) ئەڵێت: گێڕانەوەی ئەم چیرۆکەو، چیرۆکەکەی (مووسا) و (یوشەع)ی هاوڕێیشی، هەر بۆ ئەوەیە پەیامبەریش ﷺ بۆ سزادانی هاوبەشدانەران وگاڵتەکەران بەخۆی و بەقورئانەکەی پەلە نەکات. داستانی مووساو خدر وەك لە(بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە بەم شێوەیە بووە: (ئوبەی) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: جارێکیان مووسا لەناو بەنی ئیسرائیلدا وتاری ئەدا، جا لەودەمەدا لێیان پرسی: کێ لە هەموو کەس زاناترە؟ وتی: من، ئینجا لەبەر ئەوە کە نەیوت خوا ئەزانێ، خواش لێی بەگلەیی هات و، نیگای بۆ کرد کە لە (مجمع البحرین)دا بەندەیەکی ساڵحو راساڵم هەیە، ئەو بەندەیەم لە تۆ زاناترە، مووسا وتی: خوایا! من چۆن پێیبگەم؟ جا هەر، بەو شێوەیە کەقورئان باسی لێوەکرد، پەیامبەریش ﷺ روونیکردەوە، بەڵام ئاخۆ خدر کێبێت؟ لە چ سەردەمێکا ژیابێ؟ پێغەمبەر بووبێ؟ یاخود پیاوێکیساڵح؟ ئاخۆ ئێستا زیندووبێ؟ یان مردوو؟ جابۆ هەر یەکە لەو پرسیارانە جیاوازی وکێشەیەکی زۆرهەیە، هەرچەندە جەماوەری زانایان دەڵێن: پێغەمبەر نەبووە، ئەگەر چی (شنقیتی) بەلایەوە پێغەمبەر بووە، قسەی راستیش هەرئەوەیە کەئێستا لەژیاندا نەماوەو هەرلەکاتی خۆیدا مردووە، (ئیبنی کەسیر) دەڵێ: هەرفەرموودەیەك لەبارەی ژین وزیندوویتی (خدر)ـەوە هاتبێ لاوازە، هەروەها (ئیبنی حەجەر) یش زۆرێك لەو فەرموودانەی لاواز کردووە. (أضواء البیان)یش دەڵێ: ئەو رەحمەت و (عیلمە لەدونی)یە خوا بەویدا، بەپێی ئایەتی (وما فعلته عن أمری) لەرێی وەحییەوە بوو، چونکە هیچ رێیەکیتر جگە لەوەحی حوکم و بڕیاری لێوەرناگیرێ و، بینای حوکمی هیچ شتێکی لەسەرناکرێ، بەتایبەتی کوشتنی خەڵکێکی بێ تاوان، جا کەوابوو خدر پێغەمبەر بووە، بەڵێ منیش هەرئەمەی (شنقیتی)م بەلاوە لەهەقەوە نزیکترە، خوایش باشتر دەزانێ.

لەم داستانەدا:

١) دەبێ هەمیشە هەوڵبدرێ رابەرێکی زیرەك وهۆشمەند دابنرێت، سوودیش لە ژیریو زانستەکەی وەربگیرێ هەر وەکو مووسا ؑ هەوڵیداو کەوتە شوێن ئەو زانا بەڕێزە، دیارە ئەمە سەرمەشقە بۆ هەموو کەسێك لەهەر پایەوپلەیەکی زانیاریدا هەبێت، وە لەهەر تەمەن وساڵێکدا بێتن دەبێ بەدوای زاناو کەڵەپیاواندا بگەڕێ ولێیان بەهرەمەند ببێ.

٢) کاکڵەی زانستی راستەقینەی خوایی هەر لەبەندایەتی وخواپەرستنەوە سەرچاوە دەگرێ.

٣) فێربوونی زانیاری دەبێ بۆ کارپێکردن بێت، چونکە مووسا ؑ بەمامۆستاکەی خۆی وت: ((مما علمت رشدا)) واتە: زانیارییەکم فێربکە بمگەیەنێتە ئاوات و مەبەستی خۆم.

٤) نابێ پەلە لەئیش وکاری رۆژانەدا بکرێت، چونکە گەلێ لەوکارانە هەیە کاتی گونجاوو شیاویان دەوێ.

٥) زۆربەی رووداوەکان دوو دیمەنیان هەیە، دیمەنێکی ئاشکرا لە ئێمە، دیمەنێکی دیکەی نادیار، جا هەر شتێك لەژیانماندا رووبدا، نابێ بەپەلە بڕیار بدەین، چونکە گەلێ لەو کارانە کە روودەدەن وحیکمەتەکەیان لە ئێمەوە نادیارە، بۆدوایی دەردەکەوێ کەحیکمەتێکی وردی خوایی لەبندایە.

٦) دین و ئیمانی باوك کەڵك دەبەخشێ بەرۆڵەی بڕوادایان، چونکە (خدر) لەبەر باوکێکی ساڵح وچاککاربوو بەرگری لەگەنجینەی منداڵەکان کرد.

٧) زۆر جارمرۆڤ دەبێتە ناحەزونەیاری هەرشتێك نەیزانێ، دەشێ کەسێك ئامۆژگاری کەسێتر بکاو لێیشی وەرنەگرێ و، گلەییش لەبابای ئامۆژگار بکا!.

٨) دەبێ قوتابی وشاگرد بەرامبەر بەمامۆستاکەیان، زۆر بەئەدەب ولەسەرخۆ بن و لە ئاست یەکتردا زۆریش خۆبەکەمزانبن.

سەرگروشتەی زولقەرنەین:

﴿ ٨٣: ویسألونک عن ذی القرنین ﴾ لەبارەی (زولقەرنەین)یشەوە پرسیارت لێدەکەن؟ ﴿ قل سأتلوا علیکم منه ذکرا ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ واهەندێ لە بەسەرهاتی ئەویشتان بۆباس ئەکەم ﴿ ٨٤: إنا مکنا له فی الأرض ﴾ بەڕاستی ئێمە هێزو دەسەڵاتمان لە زەویدا پێدا ﴿ وآتیناه من کل شئ سببا ﴾ وە لە هەموو شتێك کە پێویست بوو هۆکارو ئامرازەکەیمان بۆ رەخساند ﴿ ٨٥: فأتبع سببا ﴾ ئەوسا ئەویش هۆیەکانی بەکار هێناو بەدوای مەبەستیدا چوو تا گەیشتە مەبەستی خۆی.

راقەکەرانی قورئان ئەڵێن: ئەم (زولقەرنەین)ـە هەر ئەسکەندەری یۆنانییە، توانیویەتی خۆرهەڵات وخۆرئاوا بخاتە ژێردەسەڵاتی خۆیەوە، هەربۆیە ناویشیان ناوە (زولقەرنەین)، چونکە پاشایەکی بڕوادارو چاك ودادگەر بووە، وە لەنێوان سەردەمی عیساو موحەممەددا سەلامی خوایان لەسەر بێت ژیاوە. هەرچەندە لەدیاریکردنی ئەم (زولقەرنەین)ـەدا لەناو مێژوو نووساندا کێشە هەیە: بۆنموونە هەندێکیان ئەڵێن: ئەسکەندەری مەقدوونی یۆنانییەو بەئەسکەندەری رۆمیش بەناوبانگەو، شاگردی (ئەرەستووی حەکیم) بووە، (٣٠٠) ساڵیش پێش لەدایکبوونی

عیســادا بووه، له خۆرئاواوه وڵاتی (ئیتالیای) ئەمڕۆو (فەرەنســەو ئیســپانیای) داگـیر کـردووه، لەو لایشـەوه ئەوبـەری دەریای ســپی باکـووری ئەفەریقیای داگیرکردو شـاری ئەسـکەندەریەی دروسـتکرد، لەم لایشەوه هیندستان وچین وئەوانەی داگیرکرد.. جا لەگەڕانەوەیدا له (خورماڵ)ی سـەر بەهەڵەبجەی سولەیمانی

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَءَاتَيۡنَٰهُ مِن كُلِّ شَيۡءٖ سَبَبٗا ﴿٨٤﴾ فَأَتۡبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغۡرِبَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَغۡرُبُ فِي عَيۡنٍ حَمِئَةٖ وَوَجَدَ عِندَهَا قَوۡمٗاۗ قُلۡنَا يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمۡ حُسۡنٗا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوۡفَ نُعَذِّبُهُۥ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِۦ فَيُعَذِّبُهُۥ عَذَابٗا نُّكۡرٗا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَلَهُۥ جَزَآءً ٱلۡحُسۡنَىٰۖ وَسَنَقُولُ لَهُۥ مِنۡ أَمۡرِنَا يُسۡرٗا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتۡبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَطۡلِعَ ٱلشَّمۡسِ وَجَدَهَا تَطۡلُعُ عَلَىٰ قَوۡمٖ لَّمۡ نَجۡعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتۡرٗا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَۖ وَقَدۡ أَحَطۡنَا بِمَا لَدَيۡهِ خُبۡرٗا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتۡبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ بَيۡنَ ٱلسَّدَّيۡنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوۡمٗا لَّا يَكَادُونَ يَفۡقَهُونَ قَوۡلٗا ﴿٩٣﴾ قَالُواْ يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِنَّ يَأۡجُوجَ وَمَأۡجُوجَ مُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَهَلۡ نَجۡعَلُ لَكَ خَرۡجًا عَلَىٰٓ أَن تَجۡعَلَ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَهُمۡ سَدّٗا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيۡرٞ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجۡعَلۡ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُمۡ رَدۡمًا ﴿٩٥﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ ٱلۡحَدِيدِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا سَاوَىٰ بَيۡنَ ٱلصَّدَفَيۡنِ قَالَ ٱنفُخُواْۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَعَلَهُۥ نَارٗا قَالَ ءَاتُونِيٓ أُفۡرِغۡ عَلَيۡهِ قِطۡرٗا ﴿٩٦﴾ فَمَا ٱسۡطَٰعُوٓاْ أَن يَظۡهَرُوهُ وَمَا ٱسۡتَطَٰعُواْ لَهُۥ نَقۡبٗا ﴿٩٧﴾

نەخۆش دەکەوێت و دەمرێت، هەندێ زانای مێژووناسیش ئەڵێن: تەرمەکەیان هێناوەتەوه بۆشارۆچکەی ئەسکەندەرییەی لای شاری بەغداو، لەوێ بەخاك سپێرراوه. ئەم زانیارییەم لەتەفسیری نامی بەدەسکارییەوه وەرگرتووه.

زولقەرنەین چوو هەتا گەیشتە خۆرنشین:

﴿ ٨٦: حتى إذا بلغ مغرب الشـمس ﴾ خۆی ولەشکرەکەی کەوتە ڕێ تـا گەیشـتە ناوچەکانـی خۆرئاوا ﴿ وجدها تغـرب فی عین حمئـة ﴾ وا هاتــه بەرچاوی خۆر له گـۆم وکانیاوێکی ڕەش ولیتەدا ئاوا ئەبێت ﴿ ووجد عندها قوما ﴾ هەرلەوێیشــدا گەلێکی دڵڕەق وبتپەرسـتو خوانەناسـی دی ﴿ قلنا یاذا القرنین ﴾ وتمان: ئەی زولقەرنەیـن! ﴿ إما أن تعذب ﴾ دەتوانی سـزایان بدەی، ئەگەر بەردەوامبن لەسـەر کوفری خۆیان ﴿ وإما أن تتخذ فیهم حسنا ﴾ دەشتوانی ڕێگایەکی چاکیان بۆهەڵبژێریت، بانگیان کەیت بۆلای ئایینی خـواو چاکەیان لەگەڵ بکەیت ﴿ ٨٧: قال أما من ظلم ﴾ وتی: بەڵێ وا ئەکەم، بەڵام هەرکەسـێ سـتەم وهاوبەشێ بۆ خوا دابنێ و لەسـەر بێبڕوایی خۆیشـی بمێنێتەوه ﴿ فسوف نعذبه ﴾ ئێمەش لەدواییدا سـزای ئەدەین وئەیکوژین ﴿ ثم یرد إلی ربه ﴾ پاشـانیش دەبرێتەوه لای پەروەرد گـاری ﴿ فیعذبه عذابا نكرا ﴾ ئەوسـا ئەویش سزایەکی زۆر سـەخت وگەورەی دەدا لەدۆزەخدا ﴿ ٨٨: وأمـا من آمن وعمل صالحا ﴾ هەرکەسـەش بڕوای هێناو لەکوفـر دوورکەوتەوەو کاری پەسـەندو چاکی کـرد ﴿ فله جزاءً الحسـنى ﴾ پاداشـتی زۆرباشی بۆ ئەبێ ﴿ وسـنقول له من أمرنا یسرا ﴾ و کاروباری ئەم دونیایەشی بۆ ئاسان دەکەین.

زولقەرنەین گەیشتە خۆرهەڵات:

﴿ ٨٩: ثـم أتبع سـببا ﴾ پـاش ئەوه کە وڵاتـی خۆرئاوای گرت دیسانیش سوودی لەو هۆیانە وەرگرت لەبەردەستیا بوون و، ڕێگەی گرتەبـەر بۆ خۆرهەڵاتیش ﴿ ٩٠: حتى إذا بلغ مطلع الشـمس ﴾ تا گەیشـتە ناوچەکانی خۆرهەڵات، ﴿ وجدها تطلع على قوم لم نجعـل لهم من دونها سـترا ﴾ دیتی خۆر له پێش چاویدا بەسـەر هۆزێـکا هەڵدێت کە هیچ پەناگاو داپۆشـەرێکمان لەو نەداونەتێ، واته: هیچ جل وبەرگ وفەرش ورایەخێکیان نەبوو، وه له دەشتێکی کاکی بەکاکیدا دەژیان و، نەدارو نەدرەخت و، نەشاخ وکێوی تێدا نەبـوو، تەنانەت بەکەڵکی بیناو سـاختمانیش نەدەهات ﴿ ٩١: كذلک وقد أحطنا بما لدیه خبرا ﴾ ئەوسـا ڕەفتارو هەڵسـوکەوتی (زولقەرنەیـن) لەگـەڵ گـەلی خۆرهەڵاتیشـدا هەروەکـو ڕەفتارو هەڵسـووکەوتی وابوو لەگەڵ گەلی خۆرنشـیندا، وه بێگومان ئێمە بەتەواوی ئـەمانزانی بـەوەی ئەو بیری بۆی دەچوو، دەمانزانی سوپاو لەشکرو راوێژکارو دارایی بۆ ئەو جەنگە چەندە.

زولقەرنەین گەیشتە دەڤەری لای ئاجووج و باجووج:

﴿ ٩٢: ثم أتبع سببا ﴾ دیسانەوه پاش رامکردنی وڵاتی خۆرهەڵات ڕێگەیەکی‌ترو هۆیەکی‌تری گرتەبەر بەرەو باکوور ﴿ ٩٣: حتى إذا بلغ بین السدین ﴾ تا گەیشتە نێوان دوو کێوی گەورە کە له باکووری وڵاتی چـین‌دان و بۆتە جیاکەرەوەی وڵاتی (چـین لەمەنغۆلیا)وه لـە دەوروبەری (ئەرمینیا)و (ئازەربایجان)دا، ﴿ وجد من دونهما قوما ﴾ لەخوارووی دوو کێوەکەدا خەڵکانێکی دیت بێجگە له دوو دەسـتەکەی تر ﴿ لا یـكادون یفقهون قولا ﴾ لەوانـه بوو لەهیچ قسـەیەك تێنەگەن، واته: خەڵکێکـی زماننەزان وکەوەدەن ودوور لەشارسـتانییەت بوون، چونکە لەناوچەیەکی شاخاوی ودوور له

ئاوەدانیدا بوون، وە ئەو خەڵکە بەدەست دوژمنێکی سەر سەخت بەناوی یاجوج وماجوجەوە گیرۆدە ببوون، بۆیە کاتێ دەسەڵاتەکەی زولقەرنەیـن یـان دیت، خێرا پەنایـان پێ بـرد ﴿ ٩٤: قالوا یا ذا القرنیـن ﴾ وتیـان: ئەی زولقەرنەیـن! ﴿ إن یأجوج ومأجوج مفسـدون فی الأرض ﴾ بەراسـتی یاجوج وماجـووج لەم وڵاتەدا بەدفـەڕوو خراپەکارن. بەڵێ.. ئەمانە لەنـەژاددا هەرئادەمزادن، بەڵام سـیمایان تێکـەو لێکەیە، هـی وایان هەیـە کورتەباڵایە، هەیانە باڵابەرزە، گەلێکـی تاڵانکەرو دزوو پیاوکوژن، هەرچییان بەرپەلکەوێ ئەیخۆن: (عن زینـب بنت جحش –رضی الله عنها– قالـت: ((استـیقظ النبی ﷺ من نومه وهو محمـر وجهه، وهو یقول لا إلـه إلا الله، ویل للعرب من شـر قد اقترب! فتـح الیوم من ردم یأجـوج ومأجوج مثل هـذا وحلق قلت: یا رسـول الله ﷺ: أنهلک وفینـا الصالحون؟ قال نعم إذا کثـر الخبث)) خاتوونە زەینەب خوا لێـی‌ڕازی بێت دەڵێـت: پێغەمبەر ﷺ لەخـەو بەخەبەر هات، کەڕەنگو ڕوخساری سوورهەڵگەڕابوو! دەیگوت: هاوارو واوەیلا بۆ (عەرەب!) لەوشەڕو خراپی‌و بەد فەرییەی لێیانەوە نزیك بۆتەوە، وائەمڕۆ دەرگای بەربەستەکە لە(یاحوج‌وماجووج) دەکرێتەوە، وەك ئەم دوو پەنجەیە (پەنجە گەورەو، پەنجەی شـایەتومان)، واتە: وەکـو ژمارە(٩٠) کەلەلای عەرەب باوبـووە بەو جۆرەیە یەکتریان لەژمـارە ئاگادار کردووە. خاتـوو زەینەب گوتـی: ئاخۆ ئێمەش تیاباچین کەخەڵکانی سـالحو باشمان لەنێوانـدا بێت؟! فەرمووی بەڵێ هەرکات زیناو فەسادوو خراپەکاری زۆربوو. (پێشەوائەحمەد). ﴿ فهـل نجعل لک خرجا ﴾ ئاخۆ ئەگونجـێ ئێمە باج وخەرجی ودیارییەکت بۆ کۆبکەینەوە ﴿ علی أن تجعل بیننا وبینهم سـدا ﴾ کە لە نێوان ئێمەوئەواندا بەربەسـتێك دروست بکەیت، تا ئەوان نەتوانن شـاڵاومان بۆ بێنن ﴿ ٩٥: قـال ما مکنی فیه ربی خیر ﴾ زولقەرنەین وتی: ئەو زانیاری وماڵ وسامان ودارایی ودەسەڵاتەی کەپەروەردگارم پێی‌داوم چاکترە لەوەی ئێوە ئەمدەنێ ﴿ فأعینونی بقوة ﴾ سـامان پێویست نییە، بەڵکو ئێوە بەهێزی بازووی خۆتان یارمەتیم بدەن ﴿ أجعل بینکم وبینهم ردما ﴾ ئەوسـا لەنێوان ئێوەو ئەواندا بەربەسـتێکی ئەستوور دروست دەکەم ﴿ ٩٦: أتونی زبر الحدید ﴾ دەسـا لەتە ئاسـنی گەورەم بۆ بێنن و کەڵەکەی بکەن ﴿ حتی إذا سـاوی بین الصدفین ﴾ ئەوانیش ئاسـنیان لەسەریەك کەڵەکە کرد تا دیوارێکی دروست‌کردو ئەم بەرووئەوبەری کێوەکەی پڕکـرد ﴿ قـال انفخوا ﴾ ئەوجـا وتی: بەدەوریدا ئاگـر هەڵکەن وخۆشیکەن وبیدەمێنن ﴿ حتی إذا جعله نارا ﴾ ئەوانیش کارەکەیان ئەنجامدا تا پارچە ئاسنەکان هەموو بوونە ئاگرو سووربوونەوە ﴿ قال آتونی افرغ علیه قطرا ﴾ ئینجا وتی: ئێستا مسی قاڵ و تواوەم بۆ بێنن بالەسەریا بیرێژم، ئەوانیش داواکەیان جێبەجێکردو، ئەمیش ئاسنەکەی گوشی و بوو بەیەك پارچەو سەدێکی قایمی دروست‌کرد ﴿ ٩٧: فما اسطاعوا أن یظهروه ﴾ ئیتر گێرەشێوینە (مفسد)ـەکان نەیانتوانی سـەرکەونە سەری لەبەر ئەسـتووری و بەرزی ﴿ وما اسـتطاعوا له نقبا ﴾ نەشیانتوانی لەخوارەوە کونی‌کەن لەبەرقایمی و مەحکەمـی ﴿ ٩٨: قال هذا رحمة من ربی ﴾ ئینجا زولقەرنەین وتی: ئەم دەسـەڵات و بەربەسـتە ڕەحمـەت ومیهرەبانییەك بوو لەلایەن پەروەردگارمەوە پێی بەخشـیوم، ئەگینا ئەوکارە لەتوانای منـدا نییـە ﴿ فإذا جاء وعـد ربی جعله دکاء ﴾ ئینجـا هەرکاتێ بەڵێنـی بەرەڵلابوونیان لەلایەن پەروەردگارمەوە بەجێ گەیشـت کەکاتی نزیکبوونەوەی ڕۆژی قیامەتە ئەو بەربەستە وێران ئەکات وئەیکوتێ بەسەریەکاو وردوخاشی دەکا ﴿ وکان وعد ربی حقا ﴾ خۆ بێ‌گومانیشە بەڵێنی پەروەردگاری من راست ودروستە و، هەر وەدی دێ.

لەم داستانە مێژووییەدا:

١) هیچ کارێك بێ پەیداکردنی هۆو ئەسبابی شیاوی خۆی ئەنجام بەخش نابێ، وەك زولقەرنەین پێی هەڵسا: (ثم أتبع سببا)... سێ جار قورئان دووپاتی دەکاتەوە.

٢) هیـچ دەوڵەت ودەسـەڵاتدارێك سـەرکەوتوو نابێـت تاچاکان وخزمەتگـوزاران دڵخۆش نەکات و، لاسـارو خراپکارانیش سـزا نەدات، واتە: نابێ بەیەك چاو سەیری هەردوولا بکات.

٣) داوای گـران و قـورس لەمیللەت شـیاوی دەوڵەتی ئیسـلامی نییە.

٤) نابـێ هیچ دەوڵەتێکی دڵسـۆز لەداواکارییەکانی گەل بێ وەڵام بێت.

٥) زولقەرنەین تەنانەتی لەگەڵ ئەوانەدا کە لەقسە تێ نەئەگەیشتن خەریـك بـوو و داخوازییەکانی وەڵام دانەوەو بەربەسـتەکەی بۆ دروست‌کردن لەگەڵ ئەوهەموو ئەزیەتەدا.

٦) دروسـتکردنی ئەمنییـەت وپاراسـتنی وڵات، یەکەم مەرجە بۆ ژیانی ئاسـوودەیی، بۆیـە زولقەرنەین ئەوهەمـوو هەوڵەی دا بۆبەندکردنی یاجوج وماجوج تا هێرش نەهێننە سەر ئەوگەلە.

٧) هەرەوەزی وهاریکاری لەئەنجامدانی کارە گشـتییەکاندا لەناو جەماوەردا خاڵێکی زۆر گرنگە بۆ پیرۆزی بە دەسـتهێنان وپاشان بەرگری لێکردنی.

٨) ڕابەری ڕاسـتەقینە دەبێ ئەوەندە سـامان ومـاددەی لا گرنگ

نەبێ، هەروەکو پەیامبەرانیش ئەو رەوشەیان هەبوو: (لا أسألکم علیه من أجر).

٩) مرۆڤ هەرچەندە دەسەڵات وهێزی زۆر لەبەردەستیا بێت نابێ لەخۆبایی وياخی ببێ.

١٠) هەمووشتێك تەواو دەبێ ودەڕوات، ئەگەرچی زۆریش قایم

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ ۞ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

ومەحکەم بێت، کەوابوو لەپێکەوە نانی سامان ودارایی و دەسەڵاتدا دەبێ هۆشیار بین.

﴿ ٩٩: وترکنا بعضهم یومئذ یموج فی بعض ﴾ وەلەو رۆژە بەدواوە وازمان لێهێنان تاوەکو شەپۆل ئەدەن وبەیەکدا دێن وەك شەپۆلی دەریا، یاخود وازمان لێهێناون بۆئەو رۆژەی کەبەربەستەکە دەشکێت، ئەوانیش بەپەلەو بە کۆمەڵ دێنەدەرێ، کەئەوەیش یەکێکە لەنیشانەکانی رۆژی قیامەت. ﴿ ونفخ فی الصور فجمعناهم جمعا ﴾ لەوەو دوا لەنەفخەی دووەمدا فوو بەشەیپووردا ئەکرێ وهەموو کۆ ئەکەینەوە بۆحیساب و کیتاب.

دۆزەخ لەبەردەم خوانەناساندا رادەنرێ:

﴿ ١٠٠: وعرضنا جهنم یومئذ للکافرین عرضا ﴾وە لەورۆژەدا دۆزەخ بەشێوەیەکی زۆر قورس ونارەحەت بۆکافرو بێبڕوایان دەخەینە ڕوو وهەمووشیانی تێ دەخەین ﴿ ١٠١: الذین کانت أعینهم فی غطاء عن ذکری ﴾ ئەوانەی چاویان لەناو پەردەی لێڵی وتاریکیدا قووچاوبوو لەیادی قورئانەکەم و، نەیاندەویست یادی بکەن ﴿ وکانوا لا یستطیعون سمعا ﴾ نەشیاندەتوانی ببیسن وخۆیان کردبووە کەڕولاڵ و حەزیان لە قورئان نەدەکرد ﴿ أفحسب الذین کفروا أن یتخذوا عبادی من دونی أولیاء ﴾ ئاخۆ کافرو بێباوەڕان لایان وایە وبۆیان دەچێتەسەر ئەگەر -لەباتی من- هەندێ لە بەندەکانم بکەنە پشتیوان ودۆستی خۆیان وکەڵکیان پێدەگەیەنن ولەسزای من ڕزگاریان دەکەن؟! ﴿ إنا أعتدنا جهنم للکافرین نزلا ﴾ با ئەوانە چاك بزانن کە بێگومان ئێمە دۆزەخمان کردۆتە پەزیرایی و مەنزڵگەی بێبڕوایان ولەوێ نیشتەجێ دەبن.

کێ زۆرتر زیانی پێدەگا لە کردەوەکانیدا:

﴿ ١٠٣: قل هل ننبئکم بالأخسرین أعمالا ﴾ بڵێ ئەی موحەممەد ﷺ!: ئایا پێتان بڵێم: زیانبارترین کەس لای خوا کێیە؟ ﴿ ١٠٤: الذین ضل سعیهم فی الحیاة الدنیا ﴾ ئەوانەن کەهەوڵ وتێکۆشانەکانیان لەم ژیانی دونیادا بە هەوانتەو بێ ناوەرۆك دەرچوو، چونکە بێبڕوابوون وهەرچیشیان کردبێ لێیان وەرنەگیراوە. (تەبەریی) دەڵێت: ئەم هەڕەشەیە تەواوی خەڵکانی بیدعەچی و، خاوەن بیروباوەڕە گەندەڵ و چەواشە کاریەکان دەگرێتەوە. ﴿ وهم یحسبون أنهم یحسنون صنعا ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا لایان وایە کارێکی شیاوو شایستەیان ئەنجام داوە، خۆیان نەزانکرد کە: ئاکارچاکی لەگەڵ کوفرو بێبڕواییدا کەڵکی نابێ ﴿ ١٠٥: أولئك الذین کفروا بآیات ربهم ولقائه ﴾ ئەوانە کەسانێکن کە بە ئایەتەکانی پەروەردگاریانو بە گەیشتنی دیداری ئەو لەدوارۆژدا کافرو بێباوەڕ بوون ﴿ فحبطت أعمالهم ﴾ ئینجا لەبەر ئەوە کردەوەکانیان نابوودو پووچەڵبووە ﴿ فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنا ﴾ ئینجا ئێمەش لەڕۆژی قیامەتدا هیچ تەرازوو میزانێکی سەنگینیان بۆ دانانێین. (واتە: هیچ نرخ و بایەخێکیان نابێ). (عن أبی هریره ﷜ قال: قال رسول الله ﷺ: ((إنه لیأتی الرجل العظیم السمین یوم القیامة، لا یزن عند الله جناح بعوضة، وقال: اقرؤا إن شئتم: ((فلا نقیم لهم یوم القیامة وزنا)). (متفق علیه!!)

﴿ ١٠٦: ذلك جزاؤهم جهنم ﴾ ئاگریدۆزەخ ئەوە تۆڵەیان بێ ﴿ بما کفروا واتخذوا آیاتی ورسلی هزوا ﴾ لەبەر بێبڕوایی وگاڵتەکردونیان بەئایەتو بە پەیامبەرانی من.

پاداشتی موسڵمانە ساڵحەکان:

﴿ ١٠٧: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان ئەوانەی

ئیمــان وباوەڕیان هێناو، کردوەی چاکیان ئەنجام دا ﴿ کانت لهم جنـات الفـردوس نزلا ﴾ هەر لــەزووەوە باخەکانــی فیردەوسمان کردۆتــە جێی پەزێراییان. (عن عباده بن الصامت ﷺ أن رسـول الله ﷺ قال: ((الجنة مأة درجة، ما بين كل درجتين كما بين السماء والأرض، أعلاهـا الفردوس، ومنها تفجر أنهـار الجنة الأربعة، فإذا سألتم الله فاسألوا الفردوس)). ونحوه عن أبي هريره ومعاذ بن جبل وغيرهم من الصحابه). (متفق عليه). بەهەشت سەد پلەیە، دووری هەر یەکێکیان لەیەکـدی بەقەد دووری ئاسمانو زەمینە لەیەکتر، مــەزنو بڵندتریان باخاتی (فیردەوس)ــە، هەرچوار جۆبارە کانی بەهەشــتیش هەرلەوێ هەڵدەقوڵێن، ئەوسـا هەرکات ئێوە داواتان لەخوا کرد، فیردەوسی لێبخوازن.

﴿ ١٠٨: خالديـن فيهـا ﴾ بەهەتـا هەتاییش لەوێـدا ئەمێننەوەو ژیانیــان تێیدا نەبڕاوەیە ﴿ لا يبغون عنها حـولا ﴾ هەرگیز بێزار نابــن و بۆ خۆشــیان داوای جێ گۆڕکێ ناکــەن و، قەتیش پێیان خۆش نییە لێیدەرچن.

وشەکانی خوا تەواو نابن، ئەر دەریاکانیش ببنە مەرەکەف:

﴿ ١٠٩: قل لو كان البحر مدادا لكلمات ربي ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر بۆ نووسینی وشــەکانی پەروەردگارم دەریا گشت مەرەکەف بێ تا حیکمــەت ونهێنییەکانی ئەویان پێبنووســرێ ﴿ لنفـد البحر قبل أن تنفـد كلمات ربي ﴾ پێش لەکۆتایی هێنانــی وتەو بڕیارەکانی پەروەردگــارم دەریا هەمووی هەڵدەچــۆڕێ ﴿ ولو جئنا بمثله مددا ﴾ ئەگەرچــی ئەوەندەی تریشــیان فریاخەین بۆکۆمەکیان، هێشــتا هەرکۆتاییان نایەت.

موحەممەد ئادەمزادەو، خواش هەریەکە:

﴿ ١١٠: قـل إنما أنا بشـر مثلكم يوحى إلي ﴾ پێیــان بڵێ ئەی پێغەمبــەر! ﷺ منیش تەنهــا هەرمرۆڤێکم وەك ئێــوە، وەحیم بۆ دەکــردێ کــە: ﴿ أنما إلهكم إله واحـد ﴾ بڵێم بەڕاســتی تەنیا یەكخواو پەرســتراو هەیــە، تەنها خواو پەرســتراوێکی یەکتایە ﴿ فمـن كان يرجوا لقاء ربه ﴾ ئینجا هەرکەســێك لەئێوە ئومێدی بەگەیشتنی دیداری پەروەردگاری خۆی هەبێ لەدواڕۆژدا ﴿ فليعمل عمـلا صالحا ﴾ با کاری چاك وکردەوەی دروســت ئەنجام بدات ﴿ ولا يشـرك بعبادة ربــه أحدا ﴾ وە لە پەرســتنی پەروەردگاری خۆیدا هیچ کەسێك نەکاتە هاوتاو هاوبەشیی و رووپامایی نەکات، چونکە خوا تەنها دڵسۆزی وئیخلاس وەرئەگرێ، نەڕییاو رووپامایی وشیرك وهاوبەشدانان.

سوورەی (مەریەم)ـە

مەککەیییەو (٩٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش هەربۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی وزیندووبوونەوەو پاداشت وتۆڵەیە، دەشتوانین کورتتر بڵێین کە: هەموو تەوەرەکەی تەوحیدو بڕوا بوونە بەبوون وتاك وتەنیایی خوای گەورە.. پەیڕەوو پرۆگرامی ڕێگاو ڕێبازی راستان و گومڕایان.

✻ داســتانی هەندێ لە پەیامبەران وەکــو (زەکەریا)و (یەحیا)ی کوڕی و(مووســا..) (عليهم الصلاة و السـلام) دێنێ وهەرلەوێشەوە دەست پێدەکات.

✻ ڕووداوە مێژووییەکــەی خاتوو(مەریــەم) و عیســایکوڕی دەگێڕێتەوە، چونکە ویســتی خوا وابوو کە ئەو مۆعجیزە گەورەیە رووبدات بە لە دایکبوونی عیسا ﷺ بێ هیچ جۆرە پەیوەندییەکی نێرو مێیی! بێ ئەوەی مەریەم مێرد بکات، بۆیە پێیدەڵێن: (مريم العذراء).

✻ لەپاشان باسی (ئیبراهیم) لەگەڵ باوکیدا دێت، ئینجا نرخاندن و ڕێزدانــان بۆ ئــەم پەیامبەرە بەڕێزانە: (ئیســحاق، یەعقووب، مووســا، هاروون، ئیسماعیل، ئیدریس، نووح) –سەلامی خوایان لەسەربێت– دەشــتوانین بڵێین: دوولەسەرسێی سوورەتەکە باسی ئەمانەیە، ئەڵبەتە مەبەســتیش لەوە راگەیاندنی ئەوراستیەیە کە هەمــوو پەیامبــەران هەر یەك کاری ســەرەکییان بــووە، ئەویش یەکتاپەرســتی و دوورکەوتنەوەیە لەهەر هاوبــەش و بڕیاردانێك، بەدەر لە شەریعەتەکەی خوا.

✻ چەنــد دیمەنێکی ڕۆژی قیامەت دێنێت، کــە چۆن تاوانبارە بێ بــاوەڕەکان بەدەوری جەهەننەمدا لەســەر ئەژنــۆ کەوتوون و چاوەڕوانن فڕێ بدرێنە ناویەوە.

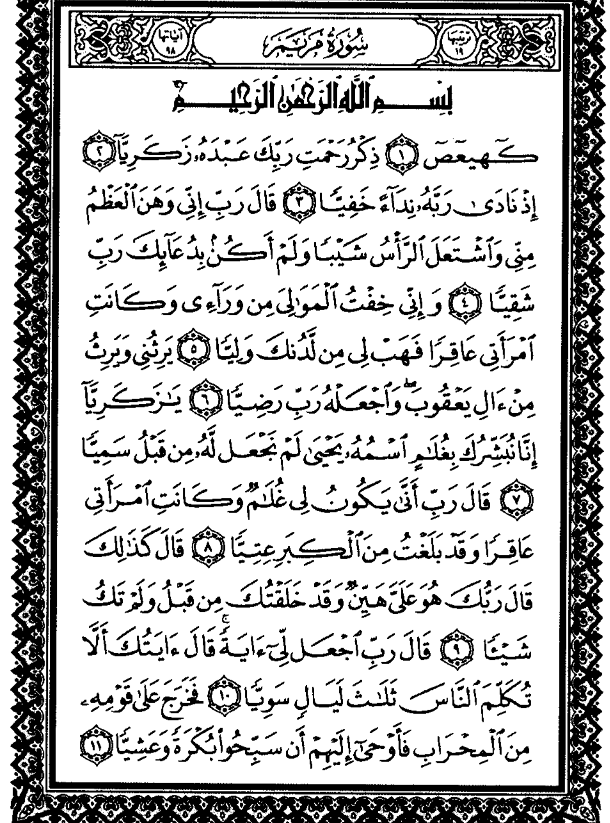
✻ کۆتاییشــی دێت بــەدوور ڕاگرتنی خوایگــەورە لە هەرجۆرە هاوبەشــێك: منــداڵ.. هتــد. وە بــە توندتریــن شــێوە بەگــژ هاوبەشــدانەراندا دەڕواو بەهێزترین بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە، لەسەر بێشەریکی خوا.

✻ ناویشــی ســوورەی (مەریەم)ـە، لەبەرئەوە تا دونیادونیا بێت ئەوداستانە سەرسوڕهێنەرە هەر شکۆمەند بێت وبوترێتەوە، منداڵێك لەدایکبــوو بە بێباوك!! پاشــان بۆ پاکانــەی دایکەکەی لەلانك وبێشکەدا بێتە گفتوگۆو قسەوباس کە ئەمیش دیسانەوە ڕووداوێکی سەیرترە مرۆڤەکان گشت واقیان وڕدەمێنێ لەبەرامبەریەوە، ئەگەر

خۆ نەدەن بەدەستەوە.

دەسا سڵاو لە مەریەم وکوڕەکەی (واتە: عیسا) ﷺ تا ڕۆژی دوایی دێ، دەبا هەر بەرزو شکۆمەند بێت پلەی ژنانی داوێنپاك وسەربڵند وەك بەرزیی وبڵندیی کێوەکانی کوردستان.

بەم شێوەیە دەست پێدەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١:

سُورَةُ مَرْيَمَ — ١٩ — آياتها ٩٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

كٓهيعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ﴿٢﴾ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ ۖ وَٱجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

کهیعص ﴾ ئەم پێنج پیتە: (کاف، ها، یا، عەین، صاد) هێمای ئیعجازی قورئانن، هەروەك لەچەند جێیەکدا باسکرا.

زەکەریا هانا دەباتە بەر پەروەرێنی:

﴿ ٢: ذکر رحمة ربک عبده زکریا ﴾ ئەم باسە یادی ڕەحمەت ومیهرەبانی پەروەردگاری تۆیە ئەی موحەممەد! دەربارەی (زەکەریا) بەندەی خۆی ﴿ ٣: إذ نادی ربه نداء خفیا ﴾ ئەو دەمەکە زۆر بەهێواش ولەسەرخۆو زۆر بە وێل و بەئەدەبەوە لەمیحرابەکەی خۆیدا هاناوهاواری لەپەروەردگاری خۆیکرد بەدەنگێکی نزم ونەوی، تاخزم وکەس وکاری نەزانێ و، پێش هەموو شتێکیش خوا حەزی لەئارامی و لەسەرخۆیە ﴿ ٤: قال رب إني وهن العظم مني ﴾ گوتی: ئەی پەروەردگارم! بەراستی خۆت چاك دەزانی کە من پێشەوئێسکەکانم سیس ولاوازبوون وهێزوپێزم نەماوە ﴿ واشتعل الرأس شیبا ﴾ و هەموو سەریشم لەبەر پیری شۆڵەو ترووسکەی دێ ﴿ ولم أکن بدعائک ربی شقیا ﴾ پەروەردگارم! تا بۆ مەبەستەکانم لێت پاڕابمەوە، هەرگیز دڵشکاوو بێهیوا نەبووم، واتە: ئێستایش لوتفت بێ لە گەڵم ﴿ ٥: وإنی خفت الموالی من ورائی ﴾ و بەراستی من لە دوایخۆم لە هۆزو عەشیرەت وخزمانم نیگەرانم، کە وەك پێویست نەزانن ڕێز لە پەیامبەرێتی و زانست بگرن ﴿ وکانت امرأتی عاقرا ﴾ وخۆشت ئاگاداری وچاك دەزانیت کە هاوسەرەکەیشم نەزۆکە ﴿ فهب لی من لدنک ولیا ﴾ دەسا تۆ لەگەڵ ئەوەیشدا لەمیهرەبانی خۆت، نەك بەپێی باوونەریت منداڵێکی چاکم پێببەخشە، تا ببێ بەجێگەدارمو ڕێز لەو خانەوادەو مەقامە بگرێ ﴿ ٦: یرثنی ویرث من آل یعقوب ﴾ ومیراتی من و خانەدانی یەعقووب وەرگرێ وببێتە جێنشینمان و، ئیش وکارەکانیش بگرێتە دەست. جا قسەی ڕاست لەم جێگایەدا ئەوەیەکە: مەبەست بەو میراتە لەزەکەریای بگرێ، میراتی پێغەمبەرایەتییە، نەك میراتی ماڵ ودارایی، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((إنا مَعْشَرَ الأنبیاء لا نُورَثُ، ما ترکناه صَدَقَةٌ)) واتە: هەرگیز میرات لە ئێمەی دەستەی پێغەمبەران ناگیردرێ و، هەرچیمان پاش خۆمان بەجێهێشت دەبێتە خێرو سەدەقەو دەدرێتە (بیت المال)ی موسڵمانان/ (بوخاری: فی الفرائض (٦٢٢٧)). و دەفەرموێ: ((إنَّ العلماءَ وَرَثَةُ الأنبیاء لم یُورِّثُوا دینارا ولادرهما وَرَّثُوا العِلْمَ)) واتە: بێگومانە کەگشت زانایان میراتگرو جێنشینی پێغەمبەرانن، دیارە کە پێغەمبەرانیش دینارو درهەمیان وەپاش نەکەوتووە، بەڵکو زانستوزانیارییان وەپاش خستووە. (ئەبووداوود (٣٦٤١)). وە هەروەها لەتەفسیری ئایەتی: (و ورث سلیمان داوود) دا، زاناکان بەدەرلە زانایانی شیعە هەمان ڕایان هەیە ﴿ واجعله رب رضیا ﴾ ئەی پەروەردگاری من! هیوامە خۆتو بەندە چاکەکانت لەکردارو هەڵسوکەوتی ڕازی بن.

خوا دوعاکەی زەکەریای قەبوڵکردو یەحیای پێبەخشی:

لەم چەند ئایەتەدا خوای دلۆڤان، وەڵامی زەکەریا دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٧: یا زکریا إنا نبشرک بغلام ﴾ ئەی زەکەریا! بەراستی ئێمە مژدەی کوڕێکت دەدەینێ ﴿ اسمه یحیی ﴾ ناوی یەحیایە ﴿ لم نجعل له من قبل سمیا ﴾ کە بەرلەو، ناوی وانەبووەو کەسمان هاوناوی ئەو نەکردووە ﴿ ٨: قال رب أنی یکون لی غلام ﴾ زەکەریا لەخۆشیا گوتی: پەروەردگارم! جا کوا لەم تەمەنەدا من کوڕم دەبێ ﴿ وکانت امرأتی عاقرا ﴾ وژنەکەشم نەزۆکە ﴿ وقد بلغت من الکبر عتیا ﴾ وخۆیشم لەبەر پیری کەلەلام وجومگەکانی لەشم تەواو لاوازن وئوفتادە بووم. تەفسیرەکان دەڵێن: تەمەنی

زەکەریا ئەوحەلە (١٢٠) ساڵ بوو و، تەمەنی خێزانەکەیشی (٩٨) ساڵ! ﴿ ٩: قال کذلک ﴾ پەیامهێنەکەی خوا گوتی؛ بڕیار ئاوایە پێم گوتی ﴿ قال ربک هو علی هین ﴾ پەروەردگاریشت دەفەرموێ: سەری سورنەمینێ، چونکە ئەم کارە لای من زۆر ئاسانە ﴿ وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئا ﴾ خۆ لەپێش یەحیاشدا خۆتم هەر لەنەبوون دروستکردو هیچ شتێ نەبوویت، واتە: هەر وەکو تۆم لەنەبوونەوە بەدی هێنا، هەرئاواش دەتوانم (یەحیا)ت بۆ بەدیبێنم ﴿ ١٠: قال رب اجعل لی آیة ﴾ زەکەریا بۆدڵنیایی خۆی گوتی: ئەی پەروەردگارم! بۆ زكپڕبوونی هاوسەرەکەم نیشانەیەکم بۆ بەدی بێنە ﴿ قال آیتک ألا تکلم الناس ثلاث لیال سویا ﴾ خوا فەرمووی: نیشانەو بەڵگەی هاتنەدی ئەو موژدەیە ئەوەیە تا سێ شەوان و سێ ڕۆژان بێ ئەوە هیچ وەیەکت هەبێ ناتوانی قسە لەگەڵ خەڵکدا بکەیت ﴿ ١١: فخرج علی قومه من المحراب ﴾ جا دوای ئەو کارەساتە بە دڵنیاییەکەوە لەمیحرابی نوێژەکەیەوە چووە دەرەوەو ڕووی کردە هۆزو پەیڕەوکەرانی خۆی. (میحراب) هەندێ ئەڵێن: لە(حرب)ەوە وەرگێراوە، وەك بڵێی: پیاوی (میحراب) هەمیشە لەگەڵ شەیتان و هەواو ئارزوودا لە جەنگایە هەندێ دیکە ئەڵێن: لە (حەرەب)ەوە هاتووە: وەك بڵێیت: پیاوی میحراب هەمیشە خەستەو ماندووە! ﴿ فأوحی إلیهم أن سبحوا بکرة وعشیا ﴾ بەهێما وئاماژە پێی‌گوتن لەبەرامبەر بەخششەکانی خواوە بەیانیان و ئێواران هەر تەسبیحاتی خوا بڵێن و، خەریکی ویردو ئەوراد بن.

پەسنی یەحیاو لەدایکبوونی:

هەرکە یەحیا لەدایكبوو و، پاشان گەورە بووو گەیشتە ئەو تەمەنەی کە فەرمانی پێغەمبەرێتی پێبدرێ، پێمان گوت: ﴿ ١٢: یا یحیی خذ الکتاب بقوة ﴾ ئەی یەحیا! بەهەرچی تواناتە ئەو نامەی تەوراتە بگرەو کاروڕەفتاری پێبکە ﴿ وآتیناه الحکم صبیا ﴾ وهێشتا هەر زارۆو منداڵ بوو، بیر تێژیو زرنگی وکارزانیمان پێبەخشی بۆ تێگەشتنی ئایین ﴿ ١٣: وحنانا من لدنا وزکاة ﴾ لەگەڵ دڵسۆزیو پاکژی لەلایەن خۆمانەوە ولە کرداری ناپەسەندیش پاکمان کردەوەو دوورمان خستەوە ﴿ وکان تقیا ﴾ وەکەسێکی لەخواترس وپارێزگاریش بوو، هەرگیز بۆ کاری خراپە بیری نەئەکردەوە ﴿ ١٤: وبرا بوالدیه ﴾ وە لەگەڵ باوك ودایکیشیا چاك ڕەفتارو جوان گوفتار بوو ﴿ ولم یکن جبارا عصیا ﴾ هەرگیز دەعیەبازو یاخی وسەرپێچیکەر نەبوو بەرامبەر فەرمانەکانی خوا ﴿ ١٥: وسلام علیه یوم ولد ﴾ درودوسڵاوی لێبێ رۆژێ کەلەدایكبووە ﴿ ویوم یموت ﴾ و ڕۆژێ دەمرێ ﴿ ویوم یبعث حیا ﴾ و ڕۆژێکیش زیندوو ئەکرێتەوەو هەڵدەستێ.

مەریەم و لە دایکبوونی عیسا:

﴿ ١٦: واذکر فی الکتاب مریم ﴾ لەم قورئانەدا باس و یادی

يَٰيَحۡيَىٰ خُذِ ٱلۡكِتَٰبَ بِقُوَّةٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا ١٢ وَحَنَانٗا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةٗۖ وَكَانَ تَقِيّٗا ١٣ وَبَرَّۢا بِوَٰلِدَيۡهِ وَلَمۡ يَكُن جَبَّارًا عَصِيّٗا ١٤ وَسَلَٰمٌ عَلَيۡهِ يَوۡمَ وُلِدَ وَيَوۡمَ يَمُوتُ وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا ١٥ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ١٦ فَٱتَّخَذَتۡ مِن دُونِهِمۡ حِجَابٗا فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا ١٧ قَالَتۡ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيّٗا ١٨ قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمٗا زَكِيّٗا ١٩ قَالَتۡ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞ وَلَمۡ أَكُ بَغِيّٗا ٢٠ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٞۖ وَلِنَجۡعَلَهُۥٓ ءَايَةٗ لِّلنَّاسِ وَرَحۡمَةٗ مِّنَّاۚ وَكَانَ أَمۡرٗا مَّقۡضِيّٗا ٢١ ۞ فَحَمَلَتۡهُ فَٱنتَبَذَتۡ بِهِۦ مَكَانٗا قَصِيّٗا ٢٢ فَأَجَآءَهَا ٱلۡمَخَاضُ إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ قَالَتۡ يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا مَّنسِيّٗا ٢٣ فَنَادَىٰهَا مِن تَحۡتِهَآ أَلَّا تَحۡزَنِي قَدۡ جَعَلَ رَبُّكِ تَحۡتَكِ سَرِيّٗا ٢٤ وَهُزِّيٓ إِلَيۡكِ بِجِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ تُسَٰقِطۡ عَلَيۡكِ رُطَبٗا جَنِيّٗا ٢٥

(مەریەم)یش بکە، لەم باسەدا داستانێکی سەرسوڕهێنەر دەبیسیت! ﴿ إذ انتبذت من أهلها مکانا شرقیا ﴾ کاتێ دوور لەکەس وکاری کەناری گرت وجێگایەکی خۆرهەڵاتی بۆ خۆی هەڵبژارد بۆ خواپەرستی، واتە: لەبەشی خۆرهەڵاتی قودسدا ﴿ ١٧: فاتخذت من دونهم حجابا ﴾ لەنێوان خۆی وئەواندا پەردەیەکی دانا تا چاکتر بتوانێ خواپەرستی بکات ﴿ فأرسلنا إلیها روحنا ﴾ ئێمەیش ڕۆحی خۆمان (جوبرەئیل) ناردە لای ﴿ فتمثل لها بشرا سویا ﴾ ئەوسا لەسیمای پیاوێکدا نەك لە شێوەی فریشتەدا خۆی نیشانداو هاتە بەرچاوی تا نەترسێ وکارەکەی لاقورس نەبێت ﴿ ١٨: قالت إنی أعوذ بالرحمن منک ﴾ کاتێ کە چاوی پێکەوت ترسا خراپەکار بێت بۆیە گوتی: بەڕاستی من پەنا دەبەمە بەر خوای بەبەزەیی لەزەرەرو زیانی تۆ ﴿ إن کنت تقیا ﴾ دەسا ئەگەر تۆکەسێکی خۆپارێزو لەخوا ترسبیت لێمەوە نزیك مەبە ﴿ ١٩: قال إنما أنا رسول ربک ﴾ جوبرەئیل وتی:

مەترسە بەراستی من تەنها هەر ڕەوانەکراوی پەروەردگاری تۆم ئەو کەسە نیم لێی ئەترسیت ﴿ لأهب لک غلاما زکیا ﴾ هاتووم بەفەرمانی خوا کوڕێکی چاك و پاکت پێ‌ببەخشم ﴿ ٢٠: قالت أنی یکون لی غلام ﴾ مەریەم وتی: جا من چۆن کوڕم ئەبێ؟! ﴿ ولم یمسسنی بشر ﴾ کە تا ئێستا شوم نەکردووە وهیچ کەسێك دەستی لێنەداوم ﴿ ولم أک بغیا ﴾ و هەرگیز کەسێکی داوێن پیسیش نەبووم ﴿ قال کذلک ﴾ جوبریل وتی: بڕیار بەم شێوەیە ﴿ ٢١: قال ربک هو علی هین ﴾ و پەروەردگاری تۆ فەرموویە: ئەم کارە بەخشینی منداڵ بێ شووکردن بۆ من ئاسانە ﴿ ولنجعله آیة للناس ﴾ بۆ ئەوەی بیکەینە ئایەت و نیشانەیەك بۆ مەردوم لەسەر دەسەڵاتی خۆم ﴿ ورحمة منا ﴾ چاکەو میهرەبانییەکیش بێت لەئێمەوە، چونکە ئەو منداڵە دەکەمە پەیامبەرو ڕێ نیشاندەر ﴿ وکان أمرا مقضیا ﴾ ئەم مەسەلەیەش بڕیارێکی بڕاوەیە و هەر پێش دێ، بەهیچ شێوەیەك ناگۆڕێ و قسەی ناوێ.

منداڵ لە تۆلی مەریەمدا دروستبوو:

﴿ ٢٢: فحملته فانتبذت به مکانا قصیا ﴾ بەڵێ دوای وتووێژەکەی جوبریل، مەریەم خۆی دایە دەستی قەزای خوا و، جوبریلیش بە فەرمانی خوا فووی پیاکردو دەست بەجێ سکی پڕبوو بەو کۆرپە پاك وچاکەیە، ئینجا لە (بیت المقدس) کەهێشتا منداڵەکە لە سکیا بوو بەغەم و پەژارەیەکی زۆرەوە خۆیگەیاندە شوێنێکی دوور، نەوەك تانەوتەشەری لێ بدەن وتۆمەتباری بکەن ﴿ ٢٣: فأجاءها المخاض إلی جذع النخلة ﴾ ئینجا ژانی منداڵبوون گرتی وبردییە لای بنەدارخورمایەك، تا لە کاتی منداڵبووندا لێی بخواو، پاڵیشی پێوە بدات ﴿ قالت یا لیتنی مت قبل هذا ﴾ ئەوسا لەبەر پەرێشانی وحەیاو شەرمی خۆی گوتی: خۆزگایە پێش ئەم ڕووداوە مردبام ﴿ وکنت نسیا منسیا ﴾ وبە یەکجاری لەبیر بچوومایەوەو، هەرگیز باس نەکرابام ﴿ ٢٤: فناداها من تحتها ﴾ جا ئەو منداڵە کەلە داوێنی بەرۆبوو بانگی لە مەریەم کردوو وتی: دایەگیان! ﴿ ألا تحزنی ﴾ دڵ زویر مەبە وخەفەت مەخۆ بەم ڕووداوە ﴿ قد جعل ربک تحتک سریا ﴾ بێگومان پەروەردگارت لوتفی لەگەڵ کردوویتەو لەخوار پێتەوە جۆگە ئاوێکی باشی پێك‌هێنا ﴿ ٢٥: وهزی إلیک بجزع النخلة ﴾ وە نیشانەیەکی‌تری پایە بەرزیت لای‌خوا ئەوەیە: لقی ئەو کۆتەرە دارخوما وشکەیە بهەژێنە ﴿ تساقط علیک رطبا جنیا ﴾ فەریکە خورمای تەڕو تازەپێگەیشتووت بە سەردا دەوەرێنێ، چەندە ئارەزوو ئەکەیت بخۆ، کەواتە هەر ئەو کەسە کە ئەم کارانەت بۆ ئەکا ئەشتوانێ بە نائاسایی منداڵت پێ‌بدات

﴿ ٢٦: فکلی واشربی وقری عینا ﴾ لەو فەریکە خورمایە بخۆو لەو ئاوەیش بخۆرەوە، دەروونت ئاسوودە بێ ﴿ فإما ترین من البشر أحدا ﴾ ئینجا هەر کەسێکیشت دیو پرسیاری ئەم منداڵەی لێکردی ﴿ فقولی إنی نذرت للرحمن صوما ﴾ بەهێماو ئاماژە بێژە پێی: بەڕاستی من بۆ خوای بەبەزەیی بڕیاری بێ دەنگیم داوەو نەزرمکردووە ﴿ فلن أکلم الیوم إنسیا ﴾ کە ئەمرۆ لەگەڵ هیچ کەسێکدا قسە نەکەم، ئەو کوڕەش خۆی گفتوگۆتان لەگەڵ دەکاو وەڵامتان دەداتەوە.

منداڵی بوو و هێنایەوە لای خزمان و کەوتنە چەوت و چیرە:

﴿ ٢٧: فأتت به قومها تحمله ﴾ ئینجا مەریەم ملی ڕاکێشا بۆ فەرمانی خواو هاتەوە بۆ لای خزم و کەس وکارو دۆستانی و، منداڵێکیش بە باوەشیەوە بوو! ﴿ قالوا یا مریم لقد جئت شیئا فریا ﴾ کە ئەوەیان دیت هەموو بە سەرسوڕمانەوە گوتیان: مەریەم! بەڕاستی کارێکی سەیر وسەمەرەو ئابڕووبەرت ئەنجامداوە ﴿ ٢٨: یا أخت هارون ماکان أبوک امرأ سوء ﴾ ئەی خوشکی هاروون! ئەی ئەوەی لە سەڵاحەتدا لەهاروون دەچیت! خۆ تۆ، نە باوکت پیاوێکی خراپکار بوو ﴿ وما کانت أمک بغیا ﴾ و نەدایکیشت بەدکارو و داوێن پیس بوو، ئەی ئیتر ئەم منداڵەت لەکوێ هێنا؟ ﴿ ٢٩: فأشارت إلیه ﴾ مەریەمیش هیچی نەگوت: بەڵکو ئاماژەی بۆ عیسا کرد، واتە: لەگەڵ ئەودا قسە بکەن و ئەو وەڵامتان بداتەوە ﴿ قالوا کیف نکلم من کان فی المهد صبیا ﴾ ئەوانیش بە سەرسوڕمانێکەوە وتیان: جا چۆن ئێمە لەگەڵ منداڵێکی ساوای نێولانك و سەربێشکەدا قسە بکەین؟ ئەم لاقرتی وگاڵتەیە چییە؟ ﴿ ٣٠: قال إنی عبدالله ﴾ لەناکاو عیسا هاتە گفتو وتی: بەڵێ من بەندەی خوام، بەدەسەڵاتی خۆی بێ‌باوك دروستی کردووم ﴿ آتانی الکتاب وجعلنی نبیا ﴾ نامەم پێ ئەداو دەشمکاتە پەیامبەر ﴿ ٣١: وجعلنی مبارکا أینما کنت ﴾ لە هەرجێگایەکیشدا ببم پیرۆزم دەکا ﴿ و أوصانی بالصلاة والزکاة ما دمت حیا ﴾ ڕایشی سپاردووم هەتا ماوم نوێژ بکەمو زەکات بدەم ﴿ ٣٢: وبرا بوالدتی ﴾ و چاکەکار وگوێ لەمستی دایکیشم بم ﴿ ولم یجعلنی جبارا شقیا ﴾ نەشی کردووم بە زۆردارێکی ملهوڕ ﴿ ٣٣: والسلام علی یوم ولدت ویوم أموت و یوم أبعث حیا ﴾ وە سڵاوو درودی خوام لەسەربێ، ڕۆژێ لەدایك‌بووم و، ڕۆژێ کە ئەمرم و، ڕۆژێکیش زیندوو ئەکرێمەوە.

قسه‌ی راست: عیسا به‌نده‌ی خوایه:

﴿ ٣٤: ذلك عيسى ابن مريم ﴾ ئه‌و وه‌سـفكراوه به‌م سـیفه‌تانه عیسای کوڕی مه‌ریه‌م بوو ﴿ قول الحق الذي فيه يمترون ﴾ قسه‌ی راستیش ده‌رباره‌ی ئه‌و هه‌ر ئه‌مه‌یه، که‌چی ئه‌وان تیایدا به‌دگومان و دوودڵن، ئه‌وه‌ته (نه‌سـارا) به نه‌فامی و بێ به‌ڵگه ده‌ڵێن: کوری خوایه! جووله‌که‌کانیش ده‌ڵێن: له‌داوێن پیسی په‌یدابووه ﴿ ٣٥: ما كان لله أن يتخذ من ولد ﴾ خۆ هه‌رگیز بۆ خوا ناوه‌شێته‌وه منداڵی هه‌بێ، چونکه منداڵ له‌گه‌ڵ خوایه‌تیدا ناگونجێت ﴿ سبحانه ﴾ خـوا پاکه‌و بێخه‌وشـه له‌وه‌ی ئه‌وانه ده‌یڵـێن ﴿ إذا قضى أمرا ﴾ ده‌سـه‌ڵاتدارێکی وایه، هه‌رکه ویسـتی بریاری کارێ بدا ﴿ فإنما يقول له كن فيكون ﴾ ته‌نها هه‌رئه‌وه‌نده‌ی ده‌وێ پێی بڵێ: ببه! ئه‌ویش ده‌سـت به‌جێ ده‌بێ و، پێویسـت بـه به‌کارهێنانی هۆو سـه‌به‌ب نییه، هه‌تا سه‌ر له‌شێوه‌ی له‌دایکبوونی عیسا بکرێته‌وه، وه‌کو خۆیشی له سووره‌تێکی تردا ده‌فه‌رموێ: [إن مثل عیسی عندالله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له‌کن فیکون] ٣/٥٩ ﴿ ٣٦: وإن الله ربي وربكم فاعبدوه ﴾ بێ‌گومان‌بن هه‌ر خوایه په‌روه‌ردگاری من و، په‌روه‌ردگـاری ئێوه‌ش، که‌وا بوو هه‌ر به‌ته‌نیا ئه‌و بپه‌رسـتن و هاوتا و هاوه‌ڵی بۆ دامه‌نێن ﴿ هذا صراط مستقيم ﴾ هه‌رئه‌مه‌یشـه رێگاو رێبازی راسـت و دروسـت که من وه‌سیه‌تم بۆ کردن، ده‌سا ئێوه‌ش به‌رده‌وام له‌سـه‌ری بچـن ﴿ ٣٧: فاختلف الأحزاب من بينهم ﴾ که‌چی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا هه‌ردوای عیسا هیندێ له‌و گروپ وده‌سـتانه له‌نێوان خۆیاندا سه‌باره‌ت به‌عیسا ناکۆکی و دووده‌نگی و راوبۆچوونـی جیاوازیان بوو. هه‌یان بوو پێی وابوو عیسـا کوری خوایه! هه‌یشبوو ئه‌یوت: له داوێن پیسی په‌یدا بووه!

هه‌ر بۆیه ئیمپراتۆری رۆم، (قوسته‌نتین) ناو، کۆڕێکی بۆ (٢١٧٠) قه‌شـه به‌ست سه‌باره‌ت به شێوه‌ی له دایکبوونی عیسا، ده‌رنجام که‌وتنه ناو مشـت ومڕێکی ئێجگار ئاڵـۆزه‌وه.. هه‌ندێکیان وتیان: عیسا خوایه‌و هاتۆته سه‌ر زه‌وی، کێ بژیه‌نی ده‌یژیه‌نێ و، ویستی له هه‌رکه‌سـیش بـێ، ده‌یمرێنێ، له پاشـان سـه‌رکه‌وتۆته‌وه بۆ ئاسمـان! هه‌ندێکی تر وتیان: یه‌کێکه له‌و سـێ شـته‌ی (الأقانیم الثلاثة) که خوایان لێ پێك‌هاتووه: (الأب والإبن و الروح القدس!) برێکی تریان وتیان: یه‌کێکه له‌سـێ خواکه: (الله، عیسا، دایکی عیسا)! ده‌سته‌یه‌کی‌تر گوتیان: نه‌خێر، به‌نده‌و په‌یامبه‌رو فه‌رمان‌و وشـه‌ی خوایه.. وه هه‌روه‌ها هه‌ریه‌که بۆچوونی خۆی ده‌ربری و، بـه ئه‌نجام نه‌گه‌یشـتن و، وته‌کانیان بـه دڵی ئیمپراتۆر نه‌بوون و بڵاوه‌ی پێکردن، به‌ده‌ر له‌کۆمه‌ڵێکی که‌میان، ئه‌وانه‌یان گوتیان:

عیسـا کوری مه‌ریه‌مه‌و خوای کارزان پێی‌به‌خشیوه ﴿ فويل للذين كفروا من مشهد يوم عظيم ﴾ ده‌سا ئاهو ناڵه وسزا بۆ ئه‌و که‌سانه‌یه که به حیسـاب و کیتابی رۆژگه‌وره‌و سه‌خته‌که‌ی قیامه‌ت کافرو بێ بروان. (عوباده‌ی کوری سامیت) ده‌ڵێت پێغه‌مبه‌ر فه‌رمووی: ((مَنْ شَهِدَ أن لا إله إلا الله وحده لاشريك له، و أن محمدا عبده و رسـوله، وأن عيسى عبدُاللهِ ورسولُهُ وكلمتُهُ ألقاها إلى مريمَ وروحٌ منـه، وأن الجنة حـقٌ، والنار حقٌ، أدخله الله الجنـةَ على ماكان من العمل)) (بوخاری٦/٥٧)، واته: هه‌رکه‌سێ شایه‌دی بدا که: خوا تاك وته‌نیایه‌و، موحه‌ممه‌د به‌نده‌و پێغه‌مبه‌ری خوایه‌و، (عیسا)ش هـه‌ر به‌نـده‌و پێغه‌مبه‌ری‌خوایه‌و، به وشـه‌و فه‌رمانی ئه‌و بووه‌و، هاویشـتوویه بۆ مه‌ریه‌م و، رۆحـی خوایه‌و به‌فه‌رمانی ئه‌و بووه‌و، بشڵێت به‌هه‌شت راسته‌و، ئاگری دۆزه‌خ راسته، ئه‌وا خوا ده‌یباته به‌هه‌شـته‌وه، ئیـتر کاروکرده‌وه‌ی هه‌رجۆر بووبێ ﴿ ٣٨: أسمع بهم وأبصر يوم يأتوننا ﴾ ئه‌گه‌ر چی ئه‌وانه ئه‌مڕۆ له‌دونیادا هه‌ق وراسـتیه‌کان نابینن، به‌ڵام ئـه‌و رۆژه که دێنه‌لامـان، زۆر چاك ده‌بیسـن و زۆر چاك ده‌بینن! واته: ناتوانن به‌هیچ جۆرێك خۆیان له‌راسـتیه‌کان لابده‌ن، بۆیه به‌راشـکاوی ده‌ڵـێن: (ربنا أبصرنا و سمعنا فارجعنا..) ٣٢/١٢ ﴿ لكن الظالمون اليوم في ضلال مبين ﴾ به‌ڵام ئه‌مڕۆکه هێشتا له‌دونیادان سته‌مکاره‌کان له‌سه‌رلێشێواوی‌دان

فَكُلِي وَٱشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ ٱلْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِيٓ إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ ٱلْيَوْمَ إِنسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَأَتَتْ بِهِۦ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۥ قَالُوا۟ يَٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَٰٓأُخْتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا۟ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي ٱلْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَٰنِي بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّۢا بِوَٰلِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَٰلِكَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ ٱلْحَقِّ ٱلَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ سُبْحَٰنَهُۥٓ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ ٱلظَّٰلِمُونَ ٱلْيَوْمَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

و راستی نابینن و، هەق نابیسن و دوای هەق ناکەون ﴿ ٣٩: وأنذرهم يوم الحسرة ﴾ وە لە رۆژی ئاهوو ناڵەو خەم و خەفەت و پەشیمانی (يوم الحسره) ئاگاداریان بکەو بیانترسێنە ﴿ إذ قضى الأمر ﴾ ئەو حەلە لەلایەن خوای پەروەرێنەوە بریار دەدرێ کە: دەستەیەك بۆ بەهەشت و، دەستەیەکیش بۆ دۆزەخ رەوانە بکرێن

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْحَسْرَةِ إِذْ قُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ ٱلْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِبْرَٰهِيمَ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ ءَالِهَتِى يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَٱهْجُرْنِى مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَٰمٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىٓ إِنَّهُۥ كَانَ بِى حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَأَدْعُوا۟ رَبِّى عَسَىٰٓ أَلَّآ أَكُونَ بِدُعَآءِ رَبِّى شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا ٱعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ مُوسَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

﴿ وهم في غفلة ﴾ کەچی ئەوانە هێمان لە غەفلەتدانو، بەخۆیان نەزانیوە﴿ وهم لا يؤمنون ﴾ وخۆشیان لە بڕوا بواردووەو، ددان بەزیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵەشدا نانێن. ئیمامی (تەبەری) بۆپشتگیری ئەو راستیە ئەم فەرموودەیە دێنێ و دەفەرموێ: ((فليس نَفْسٌ إلا وهي تنظر الى بيت في الجنة وبيت في النار، وهو يومُ الحسرةِ، فيَرَى أهلُ النار البيتَ الذي في الجنة، فيقال لهم: لو عملتم، فتأخذهم الحسرة، قال: ويرى أهلُ الجنة البيتَ الذي في النار فيقال: لولا أن من الله عليكم..)) واتە: هەموو کەسێك تەماشای ماڵێك لەبەهەشتداو، ماڵێ لەئاگردا دەکا دیارە ئەو رۆژەیە، رۆژی داخ و کەسەر ئەوسا کەدۆزەخییەکان ئەوماڵە رازاوە لەبەهەشتدا دەبینن، پێیان دەگوترێت: خۆزگە! لەدونیادا کارتان بۆ دەکردو ئێستا دەبوویە ماڵی ئێوە ئەوسا خەمو خەفەت دایان دەگرێت! لەولاشەوە کەبەهەشتیەکان ئەو ماڵ و جێگایە لەدۆزەخدا ئامادەکراوە دەبینن، پێیان دەگوترێت: ئەگەر خوا فەزڵ و منەتی نەکردبا بەرامبەرتان ئێستا دۆزەخ جێگای ئێوەش دەبوو! (تەبەری: ٨٨/١٧) ﴿ ٤٠: إنا نحن نرث الأرض ومن عليها ﴾ بێ تاقەت مەبە لێیان، چونکە بێگومانە کە سەرئەنجام ئەم زەوییە وهەرچیش وابەسەریەوە بۆ دواجار هەر بۆ ئێمە دەمێنێت ﴿ وإلينا يرجعون ﴾ و گشتیشتان دەگێردرێنەوە بۆلای ئێمە، جا ئیتر ئەو کاتە هەرکەسە بەپێی شیاوی کردەوەکانی خۆی پاداشت وتۆڵە وەرئەگرێ.

باسێکی ئیبراهیم و پەندی بۆ بابی:

﴿ ٤١: واذكر في الكتاب إبراهيم ﴾ لەم قورئانەدا گۆشەیەك لە یادو باسی ئیبراهیمیش بۆ هۆزەکەت بگێرەوە ﴿ إنه كان صديقا نبيا ﴾ کە بە راستی ئەو کەسایەتییەك بووە هەردەم لەکارو وتاریدا زۆر راستگۆ وپەیامبەری خوایش بوو هەرگیز درۆی نەدەکرد، بتی نەدەپەرست، جا کەوایە با بەتایبەت عەرەبەکان -کە خۆیان بەنەوەی ئەو دەزانن- چاوی لێبکەن و، ئتیر بتیش نەپەرستن ﴿ ٤٢: إذ قال لأبيه يا أبت ﴾ ئەو دەمەی بەباوکی خۆی (ئازەر) وت: بابە! ﴿ لم تعبد ما لا يسمع ولا يبصر ﴾ تۆ بۆچی شتێکی وا ئەپەرستی کە نەئەبیسێ و، نەئەبینێ؟! ﴿ ولا يغني عنك شيئا ﴾ ونە ئەیشتوانێ لە کاتی تەنگانەدا هیچ زیانێکت لێوە دوورخاو بێنیازت کا ﴿ ٤٣: يا أبت إني قد جاءني من العلم ما لم يأتك ﴾ بابە! بێگومان بە من هەندێ شت دەزانم لەبارەی زیندووبوونەوەو سزای بتپەرستان -کە لە لایەن خواوە بۆم هاتووە- بۆ تۆ نەهاتووە، ﴿ فاتبعني أهديك صراطا سويا ﴾ جا داوات لێ ئەکەم لە من پەیرەوی بکە، شارەزای ریگەیەکی راستت دەکەم ﴿ ٤٤: يا أبت لا تعبد الشيطان ﴾ بابە! شەیتان مەپەرستە، گوێرایەڵی مەکە، بتانیش مەپەرستە ﴿ إن الشيطان كان للرحمن عصيا ﴾ چونکە شەیتان لەفەرمانی خوای بەخشندە یاخیبووە، ﴿ ٤٥: يا أبت إني أخاف أن يمسك عذاب من الرحمن ﴾ بابە! بەراستی من لەوە ئەترسم ئەگەر تۆ بەوحاڵەوە بمری لە خوای میهرەبانەوە تووشی سزایەکی گەورە ببی ﴿ فتكون للشيطان وليا ﴾ ئەو کاتە ببییە دۆستی شەیتان لەدۆزەخدا ﴿ ٤٦: قال أراغب أنت عن آلهتي يا أبراهيم ﴾ باوکی بەسەختییەکەوە وتی: ئاخۆ ئەی ئیبراهیم! تۆ ئەوەندە بێزاری لە خواکانم؟ ﴿ لئن لم تنته لأرجمنك ﴾ بێگومان ئەگەر تۆ دەس هەڵنەگریت لەباسکردنی خواکانی من بە خراپە، لێت قبووڵ ناکەم و بەردە بارانت ئەکەم ﴿ واهجرني مليا ﴾ دە بۆ ماوەیەکی دوورو دریژیش لێم وەدوور بەو نەتبینم، بەڵێ بابی ئیبراهیم ئا بەو شێوە توندو تیژەیە رووبەرووی ئیبراهیم دەبێتەوە کەچی ئەم هێشتا لەوەڵامدا ﴿ ٤٧: قال سلام

علیک ﴾ وتی: سـەلامت لەسەر بێ و، هەرگیز تووشی ناخۆشی نەبیت لەلایەن منەوە، جەماوەری زانایان ئەڵێن: مەبەسـت بەم (سڵاو)ـە، سڵاوی لێك پچڕان وجیابوونەوەیە. هەربۆیەش ئەڵێن: نابێ لە سـڵاوکردندا دەسـت پێش خەری بۆکافـر بکرێت، وەك دەفەرموێ: (لایبدأ الکافر بالسـلام). هەندێکیش ئەڵێن: نەخێر، ئەوسـڵاوە، سڵاوی هەقیقیو واز لەیەکتر هێنانە، کەوا بوو –وەك (ئیبن عویەینە) ئەڵێ– کافر بەرلەوە سـڵاوت لێبکات، تۆدەتوانی سـڵاوی لێ بکەیـت. چونکە خـوا ئەفەرموێـت: (لا ینهاکم الله عن الذیـن لم یقاتلوکم فـی الدین ولم یخرجوکم مـن دیارکم أن تبروهم وتقسـطوا إلیهم..) ٨/٦٠ (قورتوبی) یش ئەم رایەی (ئیبن عویەینـە) هەڵئەبژێرێ و، فەرموودەیەکیشـی هێناوە، کە ئیمامی بوخاری بە ژمارە (٦٢٥٤) لە (باب الإسـتئذان)دا ریوایەتی کردووە ﴿ سأستغفرلک ربی ﴾ لە پەروەردگارم داوای لیبووردنت بۆ ئەکەم تا لە گوناحەکانت خۆش ببێ، بەڵێ.. ئەدەب و وێڵی کوڕ لەگەڵ باوکـدا هەر دەبێ بەم جۆرەیە بێت ﴿ إنە کان بی حفیا ﴾ چونکە بە راسـتی ئەو هەمیشـە بەرامبـەر من زۆر بە لوتـف ومیهرەبانە ﴿ ٤٨: وأعتزلکـم ومـا تدعـون من دون الله ﴾ وە مـن لە ئێوەو لەو بتانەش کە لەجیاتی خوا هاواریان بۆ ئەبەن ودەیانپەرسـتن، کەنارو دوور ئەگرم و، لێتان جیا ئەبمەوە. ﴿ وأدعو ربی ﴾ وە من تەنها پەروەردگارم ئەپەرستم وهاناوهاوار هەر بۆ ئەو ئەبەم ﴿ عسی أن لا أکون بدعاء ربی شـقیا ﴾ بـەو هیواو ئومێدە لە هاوارو بانگم لای پەروەردگارم بێ وەڵام نەبم و دوعاو نزام لێوەربگیرێت.

ئیسحاق ویەعقووب خەڵاتی ئیبراهیم کران:

﴿ ٤٩: فلما اعتزلهم وما یعبدون من دون الله ﴾ ئینجا کەئیبراهیم وازی لەخۆیانو بتەکانیان هێنا کە ئەوان لەباتی خوا ئەیانپەرستنو لێیان دوورکەوتەوە ﴿ وهبنا لە إسـحاق ویعقـوب ﴾ لەباتی دوور کەتنەوەی لە باب وکەس وکاری ئێمەش، ئیسـحاق ویەعقووبمان پێبەخشی کە زنجیرەی هەموو پەیامبەرەکانی تریش هەر لەمانەوە دەسـت پێئەکات ﴿ وکلا جعلنا نبیا ﴾ وهەردووکیشـمان کردنە پەیامبەر ونەوەکانیشـیان بوونە سـەرچاوەو بنەماڵەی پەیامبەران ﴿ ٥٠: ووهبنـا لهـم من رحمتنـا ﴾ وە لەرحمـەت ومیهرەبانیی خۆیشـمان هەموو خێروو چاکەیەکمان پێبەخشین، ماڵ وسامانو زایناری و دەسـەڵات ﴿ وجعلنا لهم لسان صدق علیا ﴾ وە زمانی راسـتگۆییو چاکبێژیمان بڕیاردا بۆیان وسیفاتی بەرزیانمان خستە سـەر زاری مـەردوم کە هەتا دونیـا دونیابێ هەر بەخێرو باشـە باسیان بکەن.

مووساو هاروونی برای:

﴿ ٥١: واذکر فی الکتاب موسـی ﴾ وە هەر لەم کتێبی قورئانەدا باسـێکی سـیفەتە بەرزەکانی مووسـاش بکە بـۆ هۆزەکەت، کە ئەویش هەر لە نەوەی ئیبراهیمە ﴿ إنە کان مخلصا ﴾ کە بەراستی کەسـێکی هەڵبژێرراوو دڵسۆزی پەروەردگاری بوو ﴿ وکان رسولا نبیا ﴾ راسـپاردەو پەیامبەرێکی گـەورەو خاوەننامەش بوو ﴿ ٥٢ ونادیناه من جانب الطور الأیمن ﴾ لەلای راسـتی کێوی (تور)ـەوە بانگمان کردو، بەبێ هۆو واسیتەش وتووێژمان لەگەڵ کرد، ئیمامی (تەبەریی) ئەڵێ: ئەو حەلە کە مووسـا لە (مەدیەن)ـەوە گەڕایەوە بۆ (میسـر) کێوەکە ئەکەوتە لای راستیەوە. ﴿ وقربناه نجیا ﴾ وە لەخۆشـمـان نزیکمان کـردەوە تابەنهێنی قسـە و گفتوگۆی لەگەڵ بکەیـن. ﴿ ٥٣: ووهبنا لە مـن رحمتنا أخاه هـارون نبیا ﴾ هەر بە رەحمەت ومیهرەبانـی خۆشمان هاروونی برایمان –کە ئەویش هەر پێغەمبەر بوو– پێبەخشـی لەسەر داواکەی خۆیو، کردمانە یاریـدەری، چونکـە داوای کردبوو لە خوا بە فەرمایشـتی، وەك دەفەرموێ: (واجعل لی وزیرا من أهلی هارون أخی)٢٠/٢٩–٣٠.

ئیسماعیل ﷺ یاد بکە:

﴿ ٥٤: واذکـر فی الکتاب إسـماعیل ﴾ وە لـەم کتێبی قورئانەدا یادو باسـێکی ئیسـماعیلیش کە باوکی عەرەبەکانە بۆ هۆزەکەت بکە ﴿ إنە کان صادق الوعد ﴾ چونکە ئەو پیاوێکی راسـتگۆ بوو لەبەڵێنیدا، ئەوە بوو قسـەی خۆیشـی بردە سەرو خۆڕاگریش بوو لەکاتی بەڵێنی ئامادە بوونیدا بۆ سەربڕینەکە، هەر لەبەر ئەوەیشە کە بەتەنها لێرەدا بە (صادق الوعد) ناو دەبرێ ئایەتی: (ستجدنی إن شـاء الله من الصابریـن/ ١٠٢/٣٧) بۆ بەڵێنەکەی ئەو هات و، قسەی خۆیشی راستگۆیانە بردەسەر، جا خوای گەورەش نازناوی (صادق الوعد)ی دایە. بۆیە –بەتایبەتی– مرۆڤی موسـڵمان دەبێ خاوەنی بەڵێنی خۆی بێ، وەئایەتی: (یا أیها الذین آمنوا لم تقولون مالا تفعلون) ٢/٦١) هەرەشەی پێچەوانەکەیەتی، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((آیة المنافق ثلاث: إذا حدث کذب و إذا وعد أخلف، وإذا اؤتمن خان)) (متفق علیه). نیشانەی پیاوی دووڕوو سێ شتە: هەرکاتێ قسە بکا درۆدەکا، کاتێ بەڵێن بدا نایباتە سەر، وە کاتێ سـپاردەیەکی درایە دەست گزی لێدەکات. ﴿ وکان رسولا نبیا ﴾ پەیامبەرێکی خاوەننامەش بوو، خوا ناردی بۆلای هۆزی جورهەم ونامەکـەی باوکی پێڕاگەیانـدن ﴿ ٥٥: وکان یأمر أهلە بالصلاة والزکاة ﴾ سـەرەڕای خۆیشی، بە هەمیشە وبەردەوام فەرمانیشی

ئــەدا بەئوممەت وخاووخێزان وبنەماڵەکەی بــە نوێژو زەکات کە دووپایــەی گرنگــن ﴿ وكان عنــد ربـه مرضیا ﴾ وە هەمیشــەیش لایپەروەردگاری خۆی جێی خۆشنوودی ورەزامەندی بوو.

وَنَٰدَيۡنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنِ وَقَرَّبۡنَٰهُ نَجِيّٗا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيّٗا ﴿٥٣﴾ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِسۡمَٰعِيلَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلۡوَعۡدِ وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأۡمُرُ أَهۡلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرۡضِيّٗا ﴿٥٥﴾ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ إِدۡرِيسَۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقٗا نَّبِيّٗا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعۡنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنۡ حَمَلۡنَا مَعَ نُوحٖ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنۡ هَدَيۡنَا وَٱجۡتَبَيۡنَآۚ إِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُ ٱلرَّحۡمَٰنِ خَرُّواْۤ سُجَّدٗاۤ وَبُكِيّٗا۩ ﴿٥٨﴾ ۞فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا ﴿٦٠﴾ جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ عِبَادَهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ إِنَّهُۥ كَانَ وَعۡدُهُۥ مَأۡتِيّٗا ﴿٦١﴾ لَّا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوًا إِلَّا سَلَٰمٗاۖ وَلَهُمۡ رِزۡقُهُمۡ فِيهَا بُكۡرَةٗ وَعَشِيّٗا ﴿٦٢﴾ تِلۡكَ ٱلۡجَنَّةُ ٱلَّتِي نُورِثُ مِنۡ عِبَادِنَا مَن كَانَ تَقِيّٗا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمۡرِ رَبِّكَۖ لَهُۥ مَا بَيۡنَ أَيۡدِينَا وَمَا خَلۡفَنَا وَمَا بَيۡنَ ذَٰلِكَۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيّٗا ﴿٦٤﴾

کورتە باسێکی ئیدریس عليه السلام:

﴿ ٥٦: واذكـر فـی الكتـاب إدریـس ﴾ و لەم قورئانەدا باســی (ئیدریس)یــش بۆ قەوم ونەتەوەکەت بکە ﴿ إنه كان صدیقا نبیا ﴾ چونکە ئەویش پەیامبەرێکی زۆر راســتکارو راستگۆ بوو؛ باپیرەی نووحیشــە، لەدوای ئادەم پێغەمبــەر عليه السلام ئەم کراوەتە پەیامبەر، وە لە (٣٠) لاپەڕەدا نامەی پێدراوە، لە هەندێ تەفسیردا ئەڵێن: یەکەم کەسێکە بەخامە نووسیویەتی، یەکەم کەسێکە جل وبەرگی دووراوی لەبەرکــردووە، لە حاڵێکا خەڵکی دی گشــت چەرمیان لەبەردەکرد، شیاوی باسە ئێمە ئەم ریوایەتە تەنها هەر بۆ زانیاری دەهێنین، ئەگینا نازانین تاچەندە راســتە بەڵام زیاتر لەهەڵبەستراو دەچێ، لەراستیدا جگە لەوەی کە لە قورئان و فەرمووده‌دا هاتووە، ئێمە ناتوانین هیچ جۆرە شــتێکی لەبارەوە بڵێین ﴿ ٥٧: ورفعناه مكانــا علیا ﴾ وە بــەوە مەقامێکی زۆر بەرزیشــمان گەیاند، ئەوە بوو لەناوخەڵکــدا ئەومان کردە پەیامبەر عليه السلام ئیمامی (موســلیم) فەرمووده‌یەکی هێناوە: کە پێغەمبەر ﷺ لەشەوی (میعراج)ـەکەیدا لە ئاسمانی چوارەمدا گەیشــت بەئیدریس عليه السلام وەك دەفەرمێ: (لما عرج بی إلى السماء أتیت على إدریس فی السماء الرابعة).

﴿ ٥٨: أولئـك الذین أنعم الله علیهم مـن النبیین ﴾ ئەوانە کەلە سەرەتای ســوورەتەکەوە، هەندێکیان باسکران –لە زەکەریاوە تا ئیدریــس کە (١٠) پەیامبەرن– خــوای گەورە نازو بەهرەی خۆی بەســەرا رشــتن ﴿ من ذریة آدم وممن حملنا مع نـوح ومن ذریة أبراهیم و إسـرائیل وممن هدینا واجتبینا ﴾ لــە نەوەکانی ئادەم و نەوەی ئەوانەش بوون کە لە گەڵ نووح لە کەشتییەکەدا هەڵمانگرتن وە لە نەوەی ئیبراهیم بوون وەك ئیسماعیل وئیسحاق وە لە نەوەی یەعقــووب بوون وەکــو پێغەمبەرانی بەنی ئیســرائیل وە لەوانەش بــوون رێنماییمان کردبــوون وهەڵمان بژاردبوون بــۆ پەیامەکانمان. ﴿ إذا تتلى علیهــم آیــات الرحمن ﴾ ئەمانە هــەرکات ئایەتەکانی خوای بەخشندەیان بەسەرا دەخوێنرایەوە ﴿ خروا سجدا و بكیا ﴾ بەپەلە دەمەوروو دەکەوتنە سەرخاك و سوژدەیان ئەبردو دەم بەکوڵی گریان ئەبوون، چونکە پێغەمبەران ســڵاویان لێبێ پترلەخەڵکانی دی لەخوای خۆیان دەترسنو دەیناسن.

کەسانێ بوونە جێنشینی پێغەمبەران بەلای نوێژدا نەچوون:

﴿ ٥٩: فخلــف مــن بعدهم خلف ﴾ جا لە دوای ئەوان کەســانی لاســاری ناشــیاو بوونە جێگریــان. بەڵێ پەیدابوونــی ئەو خەڵکە لارولاســارە لەپاش ئەو پێغەمبەرە نەجیم وخانــەدان وبەرێزانەوە جێگەی سەرسورمان نییە، چونکە دەگونجێت ئادەمی هەمووجۆرە توخمێکی لێبکەوێتەوە: خراپوچاك، راساڵ ولاسار، گێرەشێوێن وچاکساز ﴿ أضاعوا الصلاة ﴾ ئەوسا نوێژەکانیان زایە کردو بەلایا نەچوون، وەیان زۆر خاوو ســت بوون تێیدا، بۆیە دەســتەیەك لەپێشینان وپاشــینان وپێشەوا ناودارەکانمان وەکو پێشەوا ئەحمەد وئیمامی شافعی لەوتەیەکیدا (تاریکە صەڵا) کافر دەکەن بەبەڵگەی ئەو فەرمووده‌یە پێشــەوا موسلیم هێناویەتی ﴿ واتبعوا الشهوات ﴾ وەشــوێن ئارەزووی نەفســی خۆیان کەوتن ﴿ فسوف یلقون غیا ﴾ ئەوانە تووشی ئازارو زیان دەبنو دەگەن بە تۆڵەی سەر لێشێواییان لە دونیاو لە ئاخیرەتدا.

بەهەشتی تەوبەکاران و ئاکار چاکان:

﴿ ٦٠: إلامــن تاب وآمن وعمل صالحــا ﴾ مەگەر ئەوانە تەوبە دەکەنو پەشــیمان دەبنەوەو بــروای دامەزراو بە هــەق دەهێنن و

ئـاكاری چاك وباش ئەنجـام دەدەن ﴿ فأولئك يدخلون الجنة ﴾ ئەمانـە دەچنە بەهەشـتەوە ﴿ ولا يظلمون شيئا ﴾ و هیچ جۆرە ناهەقی و سـتەمێكیان لێناكرێ ﴿ ٦١: جنات عدن ﴾ بەهەشـتێ پڕلـە باخ وباخاتە بە هەمیشـەیی تێیدا نیشـتەجێ ئەبن ﴿ التي وعد الرحمن عباده بالغيب ﴾ ئەوەی كەخوای بەخشـندە بەڵێنی بـە بەندەكانی خـۆیداوە، ئەگەرچی بەچاویـش نەیان دیتووە، بەڵام ئەوان هەر بڕوایان پێ هێناوەو كاریان بۆكردووە، وا ئەمڕۆش بەخۆشـی دەچنـە ناویەوە ﴿ إنـه كان وعده مأتيـا ﴾ بێگومان بەڵێنی ئەو پەروەردگارە بەبەهەشـت مسۆگەرەو هەر بە ڕێوەیەو، دیتە دی ﴿ ٦٢: لا يسمعون فيها لغوا إلا سلاما ﴾ ئەوسا لەوێدا سـەلام نەبێت هیچ چەڵتـەو وتەیەكی نابەجێ نابیسـن ﴿ ولهم رزقهم فيها بكرة وعشيا ﴾ لەسـەرجەم بەیانیان و ئێواراندا رزق ورۆزی فراوانیـان هەیە، خـۆراك و خـواردن و خواردنەوە، بێ بڕوانـەوەو كۆتایـی؛ بێماندووبوونو ئەركێ، دیتە بەردەسـتیان ﴿ ٦٣: تلك الجنة التي نورث من عبادنا من كان تقيا ﴾ ئا ئەمەیە ئەو بەهەشـت و شوێنەخۆشەی بەبەندەكانی خۆمانی دەبەخشین وەدەیانكەینە میرات بۆ پارێزگاران، ئەوانەی سـنوورەكانی خوای گەورەیان پاراستووە.

فریشتە بەفەرمانی خوا نەبێ نایەنە خوار:

ئیمامـی (ترمـزی) لە (ئیـبن عەبباس)ـەوە ئـەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەی جبریل! ئـەوە بۆچی زۆر زۆر نایێیت بۆلامان؟! جـا بۆ وەڵامی ئـەوە ئەم ئایەتە هـات: ﴿ ٦٤: ومـا نتنزل إلا بأمـر ربـك ﴾ بە فەرمانـی پەروەردگـارت نەبێ هەرگیـز ئێمە دانابەزیـن ﴿ لـه مابين أيدينـا وما خلفنا وما بين ذلـك وما كان ربك نسـيا ﴾ دەسـەڵاتی تەواو هەر بۆ خوایە، چونكە هەرچی ئێسـتا لەپێشـمانە (واتە: ڕۆژی دوایی)، هەرچیش لە دوامانەوە رابـووردووە واتە: كاروباری دونیا، وە ئـەوەش كە لەونێوانەدایە هەربـۆ خوایە، وە پەروەردگاریشـت لەبیری نەكردوویت ﴿ ٦٥: رب السموات والأرض وما بينهما ﴾ واتە: ڕاهێنەرو پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوی وهەرچی لەنێوانیاندا هەیە، ئاگاداری تەواوی بوونەوەرەو هەرئەویشـە ئەیانبا بەڕێوە ﴿ فاعبده ﴾ كەواتە تۆش بەردەوام هەر ئەو بپەرسـتە ﴿ واصطبر لعبادته ﴾ وە بەرامبەر بە ئەركەكانی پەرسـتنی ئەو زۆر خۆراگر بە. ﴿ هل تعلم له سميا ﴾ ئاخـۆ ئاگات لێیە هاوناوێكی هەبێ؟ دیـارە چاك دەزانی، كەبێ وێنەو بێهاوبەشە.

زیندووبوونەوە بەسەیرو سەمەرە دەزانن:

﴿ ٦٦: ويقول الانسان أإذا مامت ﴾ ئینسانی بێباوەڕو سەركەش بە سەرسـوڕمانێكەوە ئەڵێـت: ئایا كاتێ مردم ﴿ لسـوف أخرج حيا ﴾ تەئكیدە لە ئایندەدا بە زیندوویی لە گۆڕ دەهێنرێمە دەرێ؟!

رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا فَٱعۡبُدۡهُ وَٱصۡطَبِرۡ لِعِبَٰدَتِهِۦۚ هَلۡ تَعۡلَمُ لَهُۥ سَمِيّٗا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَءِذَا مَا مِتُّ لَسَوۡفَ أُخۡرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذۡكُرُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَنَّا خَلَقۡنَٰهُ مِن قَبۡلُ وَلَمۡ يَكُ شَيۡـٔٗا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحۡشُرَنَّهُمۡ وَٱلشَّيَٰطِينَ ثُمَّ لَنُحۡضِرَنَّهُمۡ حَوۡلَ جَهَنَّمَ جِثِيّٗا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمۡ أَشَدُّ عَلَى ٱلرَّحۡمَٰنِ عِتِيّٗا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحۡنُ أَعۡلَمُ بِٱلَّذِينَ هُمۡ أَوۡلَىٰ بِهَا صِلِيّٗا ﴿٧٠﴾ وَإِن مِّنكُمۡ إِلَّا وَارِدُهَاۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتۡمٗا مَّقۡضِيّٗا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي ٱلَّذِينَ ٱتَّقَواْ وَّنَذَرُ ٱلظَّٰلِمِينَ فِيهَا جِثِيّٗا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٖ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَيُّ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ خَيۡرٞ مَّقَامٗا وَأَحۡسَنُ نَدِيّٗا ﴿٧٣﴾ وَكَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّن قَرۡنٍ هُمۡ أَحۡسَنُ أَثَٰثٗا وَرِءۡيٗا ﴿٧٤﴾ قُلۡ مَن كَانَ فِي ٱلضَّلَٰلَةِ فَلۡيَمۡدُدۡ لَهُ ٱلرَّحۡمَٰنُ مَدًّاۚ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوۡاْ مَا يُوعَدُونَ إِمَّا ٱلۡعَذَابَ وَإِمَّا ٱلسَّاعَةَ فَسَيَعۡلَمُونَ مَنۡ هُوَ شَرّٞ مَّكَانٗا وَأَضۡعَفُ جُندٗا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ هُدٗىۗ وَٱلۡبَٰقِيَٰتُ ٱلصَّٰلِحَٰتُ خَيۡرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابٗا وَخَيۡرٞ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

﴿ ٦٧: أولا يذكر الإنسان ﴾ باشە ئاخۆ ئەو ئینسانە بیر ناكاتەوە؟ ﴿ إنا خلقناه من قبل ﴾ كە ئێمە سەرەتا ئەومان دروستكرد ﴿ ولم يـك شـيئا ﴾ هیچیـش نەبوو، لـە نەبوونەوە هێنامـان ﴿ ٦٨: فوربك لنحشرنهم والشياطين ﴾ سوێند بە پەروەردگارەكەت ئەی موحەممـەد ﷺ هەمـوو ئەوانە لەگەڵ ئەو شـەیاتینانەدا ئەمانیان فرێـودا كۆ دەكەینەوە، واتـە: پێكەوە حەشـریان دەكەین ﴿ ثم لنحضرنهـم حـول جهنم جثيا ﴾ لـە پاشـا دەوران دەور هەموو لە دۆزەخدا بە چۆكدا دێنین و دەیانخەینە ناوی ﴿ ٦٩: ثم لننزعن مـن كل شـيعة ﴾ لەپاشـا لەناوهەر كۆمـەڵ و تاقمێك كەسـانێ دەردەكێشـین ﴿ أيهم أشـد على الرحمن عتيا ﴾ كـە لە هەمووان دژیخوای بەخشەر سەركەشترو سەرسەختتر بوون، واتە: بەپێی سـەرپێچی و سەرسـەختییان، یـەك لەدوای یـەك ئەیانخەینە ناودۆزەخـەوە. ئای لـەورۆژە، چ ڕۆژێكی سـەخت و نارەحەتە! ﴿ ٧٠: ثـم لنحن أعلـم بالذين هم أولى بها صليا ﴾ لەپاشـا هەر

خۆمان زۆر چاك ئاگادارترو زاناترین بەو كەسانەی كە بۆ سووتان و سزا چێشتن لەناو دۆزەخدا شیاوترن.

دەبێ هەموو بچنە جەهەننەم:

﴿ ٧١: وإن منكم إلا واردها ﴾ ئەی خەڵكینە! ئیللا دەبێ هەموو نزیكی ئاگری دۆزەخ ببنەوەو بەسەر پردەكەی (سیرات)دا تێپەڕن، وە بەتەفسیرێكی‌تر: دەبێ هەموو بەسەر دۆزەخدا تێپەڕن. (سەلەف) لەمانای (ورد)دا كێشە و جیاوازییان هەیە: (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: بەمانای چوونە ناو دۆزەخەوەیە، واتە: هەردەبێ هەموو بچنەناو دۆزەخەوە، پاشان هەركەس بۆ جێی شیاو بەخۆی دەنێردرێ، هەندێ‌تر دەڵێن: بەمانای نزیكبوونەوەو تێپەڕ بوونە بەسەر ئەو پردەدا لەسەر پشتی دۆزەخدا ئامادە كراوە، (تەبەریی) ئەمەی دووەمی هەڵبژاردووە. ﴿ كان على ربك حتما مقضيا ﴾ ئەمەش بڕیارێكە لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆ ئەوە دراوەو بڕاوەتەوە و شتێكی حەتمییە ﴿ ٧٢: ثم ننجي الذين اتقوا ﴾ پاش تێپەڕ بوونی هەموان بەسەر ئاگری دۆزەخدا، ئەوجا ئەوانەی وا پارێزگارو خواناس بوون، لەئاگرەكە ڕزگاریان ئەكەین ﴿ ونذر الظالمين فيها جثيا ﴾ و ستەمكارانیش لەناودۆزەخدا دەستە ئەژنۆ دێڵینەوە. تەفسیری (بەیزاوی) ئەڵێت: مەبەست لە (ورد) ئەوەیە كە مەردم لەدۆزەخدا هەموو بەچۆكدا دێن، لەپاشان باوەڕداران ڕزگار ئەبن و، كافرانیش لەوێ دەمێننەوە. ﴿ ٧٣: وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ هەر كاتێ نیشانەوئایەتە ئاشكراكانی ئێمە بەسەر بێباوەڕاندا بخوێنرێنەوە، ﴿ قال الذين كفروا للذين آمنوا ﴾ خوانەناس و بێ باوەڕان بە خاوەن بڕواكان دەڵێن: ﴿ أي الفريقين خير مقاما وأحسن نديا ﴾ باشەئێستا لە دونیادا كام لەو دووگرووپە (ئێمە، یان ئێوە) ماڵو جێ وشوێنی خۆشترو باشترو وعەیش ونۆش بۆ لواوترە؟ هەر بەو شێوەیەش لەئاخیرەتدا كەئێوە دەڵێن هەیە بەشی ئێمە لەئێوە باشتر دەبێ، واتە: ئێوە بەو لاتی و بێ دەسەڵاتییەوە، خۆتان بە هەقوراست ئەزانن و، ئێمەش بەو سەروەت وسامانەوە بە ناهەق و هیچ وپووچ!! دیارە بڕیاری وا نارەوایە ﴿ ٧٤: وكم اهلكنا قبلهم من قرن ﴾ زۆریشمان لەگەلانی نالەباری پێش ئەوان لەناوبردن ﴿ هم أحسن أثاثا ورئيا ﴾ كە لەوانە كەل و پەلی ناوماڵ و دارایییان زۆرترو ڕێكترو، بە سیماورەنگ و دیمەن و ڕووخسار لەمان جوانتر بوون، كەچی هیچ كەڵكێكی نەبوو بۆیان، خوایگەورە هەر لەبارەی ڕەخنەگرتنیانەوە لە ئیماندارەكان، لە جێگایەكی‌تردا ئەفەرموێ: (وقال الذين كفروا للذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقونا اليه.. /١١/٤٦)، وە هەروەها گەلەكەی (نووح)یش لە بارەی بەكەم تەماشاكردنی موسڵمانە شوێنكەوتووەكانی نووح ئەیان وت: (أنؤمن لك واتبعك الأرذلون /١١١/٢٦). وە لە جێیەكی دیكەدا- سەبارەت بە تاقیكردنەوەی مرۆڤ بە یەكتر - خوا دەفەرموێ: (وكذلك فتنا بعضهم ببعض ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا../ ٥٣/٦).

مرۆڤی گومڕا، خوا پەتی بۆ شل دەكا:

﴿ ٧٥: قل من كان في الضلالة ﴾ ئەی‌پێغەمبەر! ﷺ بەوانەی پێیان وایە ئێوە گومڕان وخۆیان ڕاستن، بڵێ: كەسێك كەلە گومڕاییدا بژی ﴿ فليمدد له الرحمن مدا ﴾ با خوای بەخشندە تەمەنی درێژ وماڵ وسامانی پێ‌ببەخشێ ﴿ حتى إذا رأوا ما يوعدون ﴾ تا ئەوكاتە ئەو هەڕەشانە دەبینن بەڵێنیان پێی‌دراوە ﴿ إما العذاب وإما الساعة ﴾ ئەوسا یان هەرلە دونیادا سزا وئازار دەبینن، یان قیامەت بەرپادەبێ‌و بە تۆڵەی خۆیان دەگەن ﴿ فسيعلمون من هو شر مكانا وأضعف جندا ﴾ جائێوەش ئەوكاتە -كە ڕاستیەكان دەركەوتن- چاك ئەزانن چ كەسێ جێ‌و شوێنی خراپ ناخۆشترەو، چ كەسێش سوپاو لەشكری بێ‌دەسەڵاتر ولاوازترە: (ئێوە، یان ئەوان)؟ ﴿ ٧٦: و يزيدالله الذين اهتدوا هدى ﴾ ئەو كەسانەش خوا ڕێنمایی كردوون بۆ ڕێگەی سەرفرازی و بەختیاری، زیاتر ڕێنوێنیان ئەكا ﴿ والباقيات الصالحات خير عند ربك ثوابا ﴾ خوای پەروەردگاریشت، لە دوا ڕۆژدا پاداشی چاكترو باشتری لایە، بۆ ئەو گوتارو ڕەفتارە چاكانەی هەر دەمێننەوە، وە دەشیانكاتە زەخیرە بۆ خاوەنەكانیان ﴿ وخيرمردا ﴾ وە سەرەنجامیشی چاكترو باشترە، چونكە دونیا هەموو تیا دەچێ و پاشە ڕۆژیش هەرئەمێنێتەوە، موشریكان پێیان وابوو كەئەوان لە شوینكەوتوانی موحەممەد ﷺ چاكترن، چونكە خاوەن سامان و خاوەن دەسەڵاتن!، پێشەوا (بوخاری و، پێشەوا موسلیم) دەگێڕنەوە: (خەبابی كوری ئەرت) دەڵێت: كاری ئاسنگەریم دەكرد، لەئەنجامدا پارەیەكم كەوتە لای (عاسی كوری وائیل) و داوام لێكردو وتی: تا لەموحەممەد ﷺ واز نەهێنی ناتدەمەوە! منیش وتم: سوێند بەخوا قەت وازی لێناهێنم، تا تۆ ئەمری و پاشان زیندوو ئەكرێیتەوە، (عاس) وتی: جائەگەر زیندوو كرامەوەو، تۆش هاتی بۆلام، لەویش من هەرماڵ وسامانم هەیەو ئەتدەمەوە! ئینجا خوا فەرمووی: ﴿ ٧٧: أفرأيت الذي كفر بآياتنا ﴾ ئایا ئەو كەسانەت دیت كەئینكاری ئایەتەكانی ئێمەیان دەكرد﴿ وقال: لأوتين مالا وولدا ﴾ گوتیشی: بێ‌گومانم كە لەدواڕۆژیشدا من ماڵ وسامان و منداڵێكی زۆرم ئەدرێتێ؟! ﴿ ٧٨: أطلع الغيب أم

اتخذ عند الرحمن عهدا ﴾ ئاخۆ ئەو بەندە لاسارەیە لەکارە نادیارو نهێنییەکانی خوا بەئاگاو زانایە، یان لەلای خوای بەخشندەوە بەڵێن و پەیمانێکی وەرگرتووە، وا بەخۆڕایی ئەو قسانە دەکاو بەتەمای خێرو خۆشی ئەولایە؟!! ﴿ ٧٩: كلا سنكتب ما يقول ﴾ نەخێر، قەت وا نییە ئەو ئەیزانێت، دەبا واز لەوقسانە بێنێ، چونکە بێگومان ئەو هەرچی بڵێ، ئێمە بەزوویی ئەینووسین. تێبینی: (قورتوبی) ئەڵێ: بەشی یەکەمی نیوەی قورئانی پیرۆز، بێژەی (کلا)ی تێدا نییە. (ئالووسی) ئەڵێ: لەبەشی نیوەی کۆتایی قورئاندا (٣٣) بێژەی (کلا)هاتووە ﴿ ونمد له من العذاب مدا ﴾ وە بەهۆی درۆکەیشیەوە ماوەی جەزرەبەو سزاکەشی بۆدرێژ ئەکەینەوە ﴿ ٨٠: ونرثه ما يقول ﴾ وهەرچیش بڵێ،ئێمە دەبینە خاوەنیو لای خۆمان دەمێنێتەوە ﴿ ويأتينا فردا ﴾ و ئەویش بۆ خۆی بەتاك وتەنیاو دەستی خاڵی، دێتە لامان بۆ لێپرسینەوە.

پەرستراوەکان حاشا لە پەرستیارەکانیان دەکەن:

﴿ ٨١: واتخذوا من دون الله آلهة ﴾ ئەو بێباوەڕانە لەباتی خوای بەدەسەڵات چەند شتێکی تریان بۆخۆیان هەڵبژاردوو بەخوایان دانان! ﴿ ليكونوا لهم عزا ﴾ تا بەخەیاڵی خۆیان ببنە تکاکارو دۆست وپشتیوان بۆیان ﴿ ٨٢: كلا سيكفرون بعبادتهم ﴾ قەت وانییە وەك ئەوان ئەیزانن، چونکە لەرۆژی خۆیدا گشت پەرستراوەکانیان ئینکاری پەرستنیان ئەکەن ویەخەیان لێهەڵئەتەکێنن وبڕوایان بەپەرستنیان نییە ﴿ ويكونون عليهم ضدا ﴾ و بەسەختیش ئەبنە دژیان، واتە: پەرستن و شوێنکەوتنی مرۆڤ وپەری و ئادەمی، هیچ کەڵکێك بە پەرستیارەکە نابەخشێ، جگە لەوەیش کە لەپاشەرۆژدا هەردووکیان دەبنە دژی یەکترو سووتەمەنی دۆزەخ، وەك لەجێگایەکیتردا هەر سەبارەت بەوە ئەفەرموێ: (وإذا حشر الناس كانوا لهم أعداء وكانوا بعبادتهم كافرين). ﴿ ٨٣: ألم تر أنا أرسلنا الشياطين على الكافرين ﴾ ئایا تۆ نەتزانیوە کەئێمە شەیاتینەکانمان ناردۆتە سەرکافرو بێبڕوایان ﴿ تؤزهم أزا ﴾ هانیان ئەدەن بۆگوناح وتاوان، واتە: ئاوات وریگەی پووچەڵیان دەخەنە بەر، وەك ئەم ئایەتەش دەفەرموێ: (ومن يعش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانا فهو له قرين) کە ئەمیش هەر ئەو ماناو مەبەستە دەگەیەنێ. ﴿ ٨٤: فلا تعجل عليهم ﴾ جاتۆیش ئەی موحەممەد ﷺ هیچ پەلەیەکیان لێمەکە بۆ لەناوچوونیانو، خۆتیش بێ تاقەت مەکە ﴿ إنما نعد لهم عدا ﴾ چونکە ئێمە کردەوەو گوناحەکانیان ئەژمێرین بە ئەژماردن، واتە: لە رۆژی قیامەتدا حیسابیان لە گەڵ دەکەین، جا ئێستا چی دەکەنبابیکەن، ئەم ئایەتانەش لەو بارەوە دەفەرموون: (فمهل الكافرين أمهلهم رويدا). (إنما نملى لهم ليزدادوا إثما) یان (نمتعهم قليلا ثم نضطرهم الى عذاب غليظ)، یان (قل تمتعوا فإن مصيركم النار).

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ ٱلْغَيْبَ أَمِ ٱتَّخَذَ عِندَ ٱلرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُۥ مِنَ ٱلْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُۥ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾ وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُوا۟ لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّآ أَرْسَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ ٱلْمُتَّقِينَ إِلَى ٱلرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ ٱلْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَّا يَمْلِكُونَ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَنِ ٱتَّخَذَ عِندَ ٱلرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ ٱلْأَرْضُ وَتَخِرُّ ٱلْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا۟ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنۢبَغِى لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِن كُلُّ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّآ ءَاتِى ٱلرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَّقَدْ أَحْصَىٰهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ ءَاتِيهِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

پارێزکاران و تاوانباران:

﴿ ٨٥: يوم نحشر المتقين إلى الرحمن وفدا ﴾ ئەی پێغەمبەر! باسی ئەورۆژە بکە کەئێمە دەستەدەستە خۆپارێزەکان بەڕێزو حورمەتەوە دەبەینە دیداری خوای بەخشندە بۆ پاداش، بەڕێزو بەسواریی، هەروەکو چۆن پێشوازی لە وەفدێ دەکرێ، (جەوهەریی) ئەڵێ: (وفد فلان على الأمير، أي ورد رسولا فهو وافد، والجمع وفد مثل صاحب و صحب). ﴿ ٨٦: ونسوق المجرمين إلى جهنم وردا ﴾ گوناهەکاران وتاوانبارانیش بەپێ و بەتینوویەتی بەرەو دۆزەخ ڕاو دەنێن و لێ ئەخورین وەکو گاگەل بۆ ئاوەخۆرە مل دەنێن ﴿ ٨٧: لا يملكون الشفاعة ﴾ دەسەڵاتی تکاکردونیان نییەو تکاو لاڵەشیان لێ وەرناگیرێ ﴿ إلا من اتخذ عند الرحمن عهدا ﴾ مەگەر کەسێك لای خوای گەورە بەڵێن و پەیمانی ساندبێ، واتە: کردەوەی چاکی بۆخۆی کردبێت، ئەوسا دەسەڵاتی شەفاعەتی دەبێ.

دەڵێن خوا فەرزەندی هەیە:

﴿ ٨٨: وقالوا اتخذ الرحمن ولدا ﴾ جوولەکەو گاورو بتپەرستەکان گوتوشیانە: خوا بۆخۆی منداڵی هەیە!! ﴿ ٨٩: لقد جئتم شيئا إدا ﴾ ئای بە راستی قسەیەکی زۆر رەق و گەورەو دزیوو خراپتان بەدەمدا هاتووە! (جەوهەری) ئەڵێ: (الإدُّ والإدةُ: الداهية والأمر الفظيع).
﴿ ٩٠: تكاد السموات يتفطرن منه ﴾ لەبەر ئەو قسە ناقۆڵایە نزیکە ئاسمانەکان لەیەك بترازێن ولەت وپەت ببن ﴿ وتنشق الأرض ﴾ زەویش قاژقاژ ببێ ﴿ وتخر الجبال هدا ﴾ و کێوەکانیش بەهارەهار بروخێن وبەیەکا بچن وبکەون (جەوهەری) ئەڵێ: (هد البناء يهده هدا، كسره وضعفه) وە لەفەرموودەیشدا هاتوو: (اللهم إني أعوذ بك من الهد والهدة) خوایا! لەقسەو کردەوەی خراپ و دزێوو لاواز، پەنا هەر بەتۆ دەبەم، ئەبووداوود. ﴿ ٩١: أن دعوا للرحمن ولدا ﴾ لەبەرئەوە کەگوتیان خوای بەخشەر منداڵی هەیە ﴿ ٩٢: وما ينبغي للرحمن أن يتخذ ولدا ﴾ خۆ هەرگیز لەخوای میهرەبانیش ناوەشێتەوە منداڵ بۆخۆی دابنێ، چونکە ئەر وابێ ئەوکاتە ئەویش دەبێ وەك مرۆکان بێ و تازە پەیدابووبێ! بەڵێ.. زەنگ و دەنگی ئەم وشانە بەوشێوە زۆر رەق وتوندە، خەشم وقینی خوایگەورە نیشان ئەدات بەرامبەر بەوکەسانە شەریك وهاوبەشی بۆ بریار ئەدەن.
﴿ ٩٣: إن كل من في السموات والأرض ﴾ بەراستی هەرچی لەناو ئاسمانەکان وزەویدایە ﴿ إلا آتي الرحمن عبدا ﴾ سەرجەم هەموو بە بەندێتی و خوڵامەتی دێنە لای پەروەردگاری بەخشەرو وملکەچی دەبن ﴿ ٩٤: لقد أحصاهم وعدهم عدا ﴾ بەراستی زۆر بەوردی سەرحیسابی هەموویانەو هەر بەهەژمار سەرژمێری کردوون وهەرچیشیان کردووە چاك ئەیزانێ ﴿ ٩٥: وكلهم آتيه يوم القيامة فردا ﴾ و هەر هەموویشیان رۆژی قیامەت بە تاك و تەنیایی و دوور لە هەموو دەسەڵاتێك" دێنەلایخوا.

باوەڕداران خۆشەویستن:

﴿ ٩٦: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بە راستی ئەوانەی باوەڕیان هێناو کردەوە چاکەکانیان ئەنجامدا ﴿ سيجعل لهم الرحمن ودا ﴾ بێ‌سۆ خوای میهرەبان دەیانکاتە خۆشەویست و، خۆشەویستییان دەخاتە دڵی بەندەکانی‌خۆیەوە تا گشت خۆشیان بوێن. پێشەوا (بوخاری) و، پێشەوا (ئەحمەد) لە (ئەبوو هورەیرە)وە دەگێڕنەوە کەپەیامبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرکە خوا بەندەیەکی خۆشویست (جبریل) تێدەگەیەنێت: وا من فلانم خۆش ئەوێت، تۆش خۆشت بوێت، ئەوجا جوبرەئیلیش خۆشی دەوێت. پاشان ئەویش بەناو دانیشتوانی ئاسماندا جار دەدات کە: خوای میهرەبان فلانە کەسی خۆش دەوێ، ئێوەیش خۆشتان بوێت، ئەوسا گشت ئەوانیش خۆشیان دەوێ. پاشان بەوبۆنەوە لە زەویشدا پلەی بەرزو خۆشەویستی وەردەگرێ وریزی بۆدادەنرێ.
خۆ هەرکاتێکیش خوا بەندەیەکی خۆش‌نەویست ورقی لێبوویەوە بەجوبریل دەفەرموێ: من فلانم خۆش‌ناوێ، دەبێ تۆیش خۆشت نەوێ، ئیتر ئەویش رقی لێ‌هەڵدەگرێ.. لەپاشان خەڵکی ئاسمانەکان ئاگادار ئەکرێن کەخوا رقی لە فلانە کەسە، دەبێ ئێوەش رقی لێ هەڵگرن، ئینجا ئەوانیش رقی لێ‌هەڵدەگرن. پاشان لەزەویشدا پلەی بێ‌ریزی وبێ حورمەتی بۆدادەنرێ ﴿ ٩٧: فإنما يسرناه بلسانك ﴾ بۆیە ئێمە خوێندنی ئەم قورئانەمان لەسەر زمانی تۆ ئاسان کرد، کە بەئاسانی دەیخوێنیتەوە ﴿ لتبشر به المتقين ﴾ تا بەوقورئانە موژدە بەخواناس وپارێزکاران بدەی بەرەزامەندی و خۆشنوودی خوا ﴿ وتنذر به قوما لدا ﴾ وگەلی دوژمن وسەرسەخت ودڵرەقیشی پێ‌بترسێنی لەئەنجامی کارە شوومەکانیان (اللد: جمع اللد، وهو الشديد الخصومة). ﴿ ٩٨: وكم أهلكنا قبلهم من قرن ﴾ وەخەڵکی زۆرمان لەپێش ئەمانیشەوە -بەهۆی سەرپێچییانەوە- تیا بردو قڕ تێخست ﴿ هل تحس منهم من أحد ﴾ ئاخۆ ئێستا هەست بەهیچ کەسێکیان ئەکەیت؟! ﴿ أو تسمع لهم ركزا ﴾ وەیان سرتەو نووزەیان لێ‌دەبیسی؟! واتە: کەئەوانە سەرپێچییان کرد، ئێمەیش بەشێوەیەك لە ڕیشەمان هێنان، دەڵێیت هەرنەبوون ورۆژێك نەژیاون.
هەم هەوەڵ و، هەم ئاخر گەلێ سوپاسی خوای پەروەرێنم دەکەم کە یارمەتی‌دام بۆ تەواو کردنی‌سوورەتی (مەریەم).

سوورەتی (تاها)

مەککەییەو (١٣٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەبەزەیی و میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر، باسی بناغە سەرەکییەکانی ئایین دەکات: یەکخواپەرستی، پەیامبەرێتی، زیندووبوونەوە، لەم سوورەتەدا کەسێتی پەیامبەر ﷺ دەردەکەوێ کە: چەندە خۆراگرو، دڵ ئەستوور بووە.. هەروەها داستانی هەندێ پەیامبەرانی‌تریش باس دەکات.. ئەوسا بەسەرپێیی و بەپەلەپەلەکەوە دیمەنێکی سەختی رۆژی قیامەت دەردەخات، لەگەڵ باسکردنی داستان و چیرۆکی (ئادەم) پەیامبەردا عليه السلام.. (تاها)یش لەپیتە پچڕپچڕەکانە کە لەسەرەتای هەندێ سوورەتەوەن، هاتوون بۆ

دەسەوسانکردنی عەرەبەکان، لەهێنانی تەنها بەشێك وەك قورئان، ئەگەرچی زۆرکەمیش بێت.

قورئان پەندەو لای خواوە هاتووە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: طه * ٢: ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەم قورئانەمان بۆ نەناردویت ئەوەندە خۆت ماندوو و شەکەت بکەیت، بەڵێ.. کاتێ ئەم قورئانە هاتە خوارێ، پەیامبەر ﷺ هەم خۆی و، هەم هاوەڵانی درێژەیان بە نوێژو شەونوێژ دەداو زۆریش ماندوو دەبوون، هەتا خوای دلۆڤان ئەو ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٣: إلا تذكرة لمن يخشى ﴾ هەر بۆئەوە ناردوومانە ببێتە ئامۆژگاری و بیرخەرەوەی رۆژی پەسڵان بۆ ئەوکەسەی لەخوا دەترسێ ﴿ ٤: تنزيلا ممن خلق الأرض والسموات العلى ﴾ لەلایەن ئەو خواوە نێرراوە کە زەوی و ئاسمانە بەرزەکانی دروستکردووە ﴿ ٥: الرحمن على العرش استوى ﴾ ئەو خوا بەخشندەیە چوویە سەر عەرشی خۆی، بەڵێ.. مەبەست بەم چوون و سەرکەوتنەیە بۆسەر عەرش، سەرکەوتنێکە شیاوی زاتی بلندی ئەو بێ،و، بەوشێوەیە کە(سەلەف)و پێشینانمان تەفسیریان کردووەو، بێ هیچ شوبهاندن و لێکدانەوەو چوونە ناو قوڵاییەوە، جا بۆ زیاتر بەئاگابوون لەم چوونە سەر عەرشە، سەیری سوورەتەکانی: (ئەعراف) و (یونس) و (رەعد) بکە. ﴿ ٦: له مافى السموات وما فى الأرض و ما بينهما و ما تحت الثرى ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و، هەرچیش لە زەویدایەو، هەرشتێکیش لەنێوانیاندایە و، ئەوەش لەنێو خاکدایەو پەنهانە، هەرهەموو موڵکی ئەوە، وەك لەسوورەتی (فورقان)یشدا ئەفەرموێ: (قل أنزلة الذى يعلم السر فى السموات والأرض إنه كان غفورا رحيما). ﴿ ٧: و إن تجهر بالقول فإنه يعلم السر وأخفى ﴾ وە ئەگەر تۆ بەئاشکرا قسە بکەیت و دەنگ هەڵبڕی، وەیان بەهێواش و هێدی تریش، لای خوا یەکسانە، چونکە ئەو ئاگای لەنهێنی نێوان خەڵك و ئەوەیش مرۆ لەدڵی خۆیدا پەنهانی دەکا هەیە ﴿ ٨: الله لاإله إلاهو ﴾ زاتێکە بێجگە لە خۆی هیچ پەرستراوێك نییە شیاوی پەرستن بێت ﴿ له الأسماء الحسنى ﴾ گشت ناوە جوانەکان، هەرهی ئەون، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن لله تسعةً وتِسْعينَ إسماً مَنْ أحصاها دَخَلَ الجَنَّةَ)) ترمزی. واتە: خوا نەوەت و نۆ ناوی هەیە، هەرکەسێ بیانخوێنێ و لەبەریانکاو کاریشیان پێبکا، ئەوا دەچێتە بەهەشتەوە، بەڵێ ئەم باسەی ناوە جوانەکانی خوایە، لەئایەتی: (١٨٠) سوورەتی (ئەعراف) و سوورەتی (حەشر)دا پتر روون کراوەتەوە، بۆ زیاتر بەئاگابوون بگەڕێوە ئەوێ.

چیرۆکی پەیامەکەی مووسا عليه السلام:

ئینجا داستانەکەی مووساو سەرەتای دەست پێ کردنی سروش و وتووێژی ئەو لەگەڵ پەروەردگاری خۆیدا دەستپێدەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٩: وهل أتاك حديث موسى ﴾ ئاخۆ ئەی

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدّٗا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرۡنَٰهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ ٱلۡمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِۦ قَوۡمٗا لُّدّٗا ﴿٩٧﴾ وَكَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّن قَرۡنٍ هَلۡ تُحِسُّ مِنۡهُم مِّنۡ أَحَدٍ أَوۡ تَسۡمَعُ لَهُمۡ رِكۡزَۢا ﴿٩٨﴾

سُورَةُ طه

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

طه ﴿١﴾ مَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لِتَشۡقَىٰٓ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذۡكِرَةٗ لِّمَن يَخۡشَىٰ ﴿٣﴾ تَنزِيلٗا مِّمَّنۡ خَلَقَ ٱلۡأَرۡضَ وَٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلۡعُلَى ﴿٤﴾ ٱلرَّحۡمَٰنُ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ ٱسۡتَوَىٰ ﴿٥﴾ لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَمَا تَحۡتَ ٱلثَّرَىٰ ﴿٦﴾ وَإِن تَجۡهَرۡ بِٱلۡقَوۡلِ فَإِنَّهُۥ يَعۡلَمُ ٱلسِّرَّ وَأَخۡفَى ﴿٧﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ لَهُ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ ﴿٨﴾ وَهَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ﴿٩﴾ إِذۡ رَءَا نَارٗا فَقَالَ لِأَهۡلِهِ ٱمۡكُثُوٓاْ إِنِّيٓ ءَانَسۡتُ نَارٗا لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنۡهَا بِقَبَسٍ أَوۡ أَجِدُ عَلَى ٱلنَّارِ هُدٗى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِيَ يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾ إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخۡلَعۡ نَعۡلَيۡكَ إِنَّكَ بِٱلۡوَادِ ٱلۡمُقَدَّسِ طُوٗى ﴿١٢﴾

پێغەمبەر! ﷺ هەواڵ و بەسەرهاتی مووسات بۆهاتووە؟ ﴿ ١٠: إذ رأى نارا فقال لأهله امكثوا ﴾ کاتێ لەو سەفەرەیدا هەر لە دوورەوە لەچۆڵی (سینا)دا ئاگر (نوور)ێکی چاوکردو ئەوسا بەژن و ماڵەکەی خۆی وت: ئێوە لێرە بن و مەبزوون ﴿ إنى آنست نارا ﴾ بەراستی من ئاگرێکم چاو کردووە ﴿ لعلى آتيكم منها بقبس ﴾ بەشکوم لەوێ چلۆسك و سەلکە بزووتێکتان بۆبێنم خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە، خوا لەجێیەکیتردا بەزمانی مووساوە دەفەرموێ: (..أو جذوة من النار..) ٢٩/٢٨. ﴿ أو أجد على النار هدى ﴾ و یان چاوساغێکم بۆ شارەزایی دەستکەوێ و بە هۆی ئەوەوە رێگا دەرکەین، راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: گەڕانەوەی مووسا بۆ وڵاتی میسر پاش تەواوکردنی (١٠) ساڵەکەی لای (شوعەیب) بوو، جا دەبێ پاش ئەو ئەمنییەت و ئاسایشە لەلای شوعەیب دەستی کەوتبوو، بۆچی ئێستا جارێکی تر بگەڕێتەوە بۆ وڵاتێك، کە کاتی خۆی لێی هەڵهاتبێت؟! دیارە بەدەر لەکارە نهێنییەکانی

خوا، سۆزی وڵات و نیشتمان لەگەڵ شت بەهێزترەو، هەرگیزیش لەبیرناچێ، ئەگەرچی ڕێگاکەیشی پڕبێت لەدەیان هەڵدێرو مەترسی، جا لەڕێگەی گەڕانەوەیدا خوا منداڵێکیان پێدەدا، کاتەکەیشی زۆر سەرما دەبێ، هەرچەندە لە چەخماخ دەدا، ئاگر ناگرێت! *بەڵام لە دوورەوە ئەو ئاگرەی چاوکرد، بۆ زیاتر ئاگاداری* سەیرێکی تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە.

سەرەتای وەحی بۆ مووسا ﷺ:

﴿ ١١: فلما أتاها نودي يا موسى ﴾ ئینجا کە نزیکبووەو هاتەلای نوورەکە، دیتی وا لەناو درەختێکی زۆر جوان و تەڕدا ئاگرێك دەدرەوشێتەوە، ئەوجا لەوێدا بانگی لێکرا ئەی مووسا! ﴿ ١٢: إني أنا ربک فاخلع نعليک ﴾ بێگومان من پەروەردگاری تۆم، جا تۆیش لەبەر ئەدەب و وێڵی جێگاکە پێڵاوو شەکالەکەت لەپێداکەنە ﴿ إنک بالواد المقدس طوى ﴾ چونکە بەڕاستی تۆ وای لە دۆڵی پیرۆزی (توا)دا، لە ئایەتی‌تردا دەفەرموێ: (فلما أتاها نودي من شاطئ الواد الأيمن في البقعة المباركة من الشجرة أن يا موسى إني أناالله..) ٢٨/٣٠. وە یان دەفەرموێ: (إذ ناداه ربه بالوادي المقدس طوى) ٨٩/١٦. ﴿ ١٣: وأنا اخترتک فاستمع لما يوحى ﴾ من بۆ خۆم تۆم لەنێو هۆزەکەت دا بەپەیامبەریی دەست نیشان کردو هەڵبژارد، جا کەوایە چاك گوێدێری ئەو فەرمایشتانە بە لەڕێگای وەحییەوە بۆت دێت ﴿ ١٤: إنني أناالله ﴾ بێگومان هەر منم خوا (الله) ﴿ لا إله إلا أنا ﴾ من نەبێ هیچ پەرستراوێکی هەق نییە ﴿ فاعبدني ﴾ دەسا تۆش بەشێوەیەکی جوان بم پەرستە ﴿ وأقم الصلاة لذكري ﴾ وە بۆئەوە کە منت هەر لەیادبێ و لەبیرم نەکەیت، بە تێروتەسەلی نوێژ بکەو، ڕوویشت هەر لەمن بکە ﴿ ١٥: إن الساعة آتية ﴾ دیارەکە بەیەقین ڕۆژی قیامەت وابەڕێوەو هەردێت ﴿ أكاد أخفيها ﴾ (قەتادە) ئەڵێ: واتە: من دەمەوێ تەنانەتی لەخۆشمی بشارمەوە، چ جای لەفریشتەو لەپێغەمبەرانیش، واتە: جارێ بۆ هیچ کەسێك ئاشکرا نەبێت. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: بێجگە لەخۆم کەسێکی لێ بەئاگا ناکەم. (سدی) دەڵێ: لەئاسمان و لەزەویدا هیچ کەسێ نییە کە خوا کاتی هاتنی قیامەتی لێ نەشاردبێتەوە. ﴿ لتجزى كل نفس بما تسعى ﴾ ئەو ڕۆژە دێ، هەتا هەمووکەسێ لە بەرامبەر هەوڵ و تێکۆشانی خۆیەوە پاداش و تۆڵەی دەسکەوێ ﴿ ١٦: فلا يصدنک عنها من لا يؤمن بها واتبع هواه فتردى ﴾ جا ئەی مووسا! ئەوکەسەی بڕوای بەهاتنی نییەو شوێنی هەواو ئارەزووی خۆی کەوتووە، وریابە با ڕێگریت نەکا لەبڕوا پێبوونی، ئەوسا تیا بچیت.

عەساکەی مووسا ﷺ دەبێتە ئەژدەها:

﴿ ١٧: وما تلک بيمينک يا موسى ﴾ جا خوا فەرمووی مووسا! ئەی ئەمە چییە کەبەدەستی ڕاستتەوەیە؟ ﴿ ١٨: قال هي عصاي أتوكأ عليها ﴾ مووسا وتی: *ئەوە گۆچانەکەمە، لەکاتی ڕۆشتندا* دەیگرم بەدەستەوەو، وە بەڕیشتی خۆشمی دەدەم ﴿ وأهش بها على غنمي ﴾ و گەڵای دارانی پێ ئەوەرێنم بۆ پەزو مەڕەکانم ﴿ ولي فيهامآرب أخرى ﴾ و چەند کاری تریشی پێ ئەنجام دەدەم، نان و تفاقی پێهەڵدەگرم، دڕندەی پێئەکوژم..هتد بەڵێ.. کەڵکی (عەسا) گرتن بەدەستەوە زۆرەو لەشەریعەتیشدا بنەڕەتێکی هەیە، پێغەمبەریش ﷺ وەك ئیمامی بوخاری ئەڵێ: لە دەشت و چۆڵەوانیدا ئەیکردە نیشانەی ڕووگەی نوێژو لەبەردەمی خۆیدا دایدەچەقان، وە لەڕۆژی جەژنیشدا لە نوێژگاکەیدا دایدەچەقان، کاتێکیش گەیشتبا لای بەردە ڕەشەکە ئەگەر دەرفەت نەبووبا ماچی بکا بە عەساکەی ئاماژەی بۆ دەکرد. زانایان یەکدەنگن کە عەسا بەدەستەوە گرتن لەکاتی وتاری هەینیدا سوننەتە، دەشتوانی بۆئەم مەبەستە سەیرێکی تەفسیری قورتوبی بکەیت تا زیاتر بەئاگابی ﴿ ١٩: قال ألقها يا موسى ﴾ خوا فەرمووی: مووسا! دە ئەو عەسایە بهاوێژە! ﴿ ٢٠: فألقاها فإذا هي حية تسعى ﴾ هەرکە فڕێیدا کتوپڕ دیتی وا مارێکی گەورەیەو دەجوڵێت و دەشڵەژێ، مووساش هەرکە ئەوەی دیت کەوتە شڵەژان و ترسان ﴿ ٢١: قال خذها ولا تخف ﴾ خوا فەرمووی: بیگرەو ترست نەبێ ﴿ سنعيدها سيرتها الأولى ﴾ هەر ئێستاکە وەك ئەوسای خۆی لێ ئەکەینەوەو دەبێتەوە عەساکەی جارانت.

دەستی مووسا وەک چۆری شیر سپی بوو:

﴿ ٢٢: واضمم يدک إلى جناحک ﴾ وە دەستت بخە باخەڵتەوە، لەجێی‌تردا ئەفەرموێ: (واضمم اليک جناحک من الرهب فذانک برهانان من ربک الى فرعون وملئه...) ٢٨/٣٢ ﴿ تخرج بيضاء من غير سوء ﴾ ئەوسا بەبێ ئازار دێتە دەرێ، سپی و بێ عەیب و نەخۆشی، وەك کافووری لێهاتووە، واتە: نە تووشی بەڵەکی بووە، نەهیچ شتێکی تر، بەڵکو هەروەك چرایەك بۆت هەڵگیرسابێ وایە ﴿ آية أخرى ﴾ ئەوەیش بێجگە لە عەساکەت مۆعجیزەیەکی‌ترە ﴿ ٢٣: لنريک من آياتنا الكبرى ﴾ تا ئێمە هەندێ لەنیشانە گرنگو گەورەکانی خۆمانت نیشان بدەین و چاك بزانیت کەتوانامان بەسەر هەمووشتێکدا هەیە. دوای نیشاندانی ئەوگشت نیشانەو دەسەڵاتانەو ئامادەکردنی مووسا، ئینجا

فەرمووی: ﴿ ٢٤: إذهب إلى فرعون إنه طغى ﴾ دەهەر ئێستا برۆ بۆلای فیرعەونی پاشای میسر، چونکە بێگومان بە یەکجاری تووڵی لێهەڵکێشاوەو لە فەرمانم یاخی بووە.

مووسا کە چوویە لای فیرعەون لە خوا پاڕایەوە:

﴿ ٢٥: قال رب اشرح لي صدري ﴾ مووسا داوای پشتیوانی لەخوا ئەکاو دەفەرموێ: ئەی پەروەردگارم! سینگم گوشادکە ﴿ ٢٦: و يسرلي أمري ﴾ ئیش و کاریشم بۆئاسان کە بۆگەیاندنی پەیامەکەی تۆ ﴿ ٢٧: واحلل عقدة من لساني ﴾ گرێیەك کە لەزمانمدایە بۆمی بکەوە، تا زمانم نەگیرێ و ڕەهابێ و بتوانم وەك پێویست پەیامەکەت ڕابگەیەنم ﴿ ٢٨: يفقهوا قولي ﴾ تالە ئاخافتن و قسەکانمدا تێبگەن و حاڵی ببن لێم ﴿ ٢٩: واجعل لي وزيرا من أهلي ﴾ وە لە بنەماڵەو کەس وکارم وەزیرو یارمەتیدەرێکم بۆ دابنێ ﴿ ٣٠: هارون أخي ﴾ ئەویش هاروونی برام بێ ﴿ ٣١: أشدد به أزري ﴾ پشتمی پێ بەهێزکە ﴿ ٣٢: وأشركه في أمري ﴾ و لەکارمدا کە پەیامبەرییەتییە بیشیکە بەیاریدەرو هاوبەشم ﴿ ٣٣: كي نسبحك كثيرا ﴾ تا ئێمە زیاتر پاك وخاوێنی تۆ ڕاگرین، سوپاس و تەسبیحاتت زۆر بکەین ﴿ ٣٤: ونذكرك كثيرا ﴾ وە زۆریش یادت بکەین، ناوت زۆربەرین بەڵێ کەڵکی براو برایەتی دەبێ بۆ بەهێزکردنی بەرنامەکەی خوابێ ﴿ ٣٥: إنك كنت بنا بصيرا ﴾ بەڕاستی هەمیشە تۆ بیناو زانای بە ئەحواڵی ئێمە. بەڵێ.. هەرکارێك ئەنجام ئەدرێ، پێویستە هەموو پێداویستییەکی بۆئامادە بکرێ، خۆئەگەر کەسێکی شیاوتریش بۆ ئەوکارە هەبێ، ئەبێ داوای کەیت و فەزڵی بدەیت بەسەر خۆتدا ﴿ ٣٦: قال قد أوتيت سؤلك ياموسى ﴾ خواش فەرمووی: مووسا! بەڕاستی هەرچی تۆ ویستت جێبەجێ کراو پێت درا، وە ئەمەش منەتێکە بەسەرتەوە ﴿ ٣٧: ولقد مننا عليك مرة اخرى ﴾ وە بێگومان پێش ئەوەش ئێمە جارێکیتر منەتمان نایە سەرت، بێ ئەوە خۆت داوا بکەیت ﴿ ٣٨: إذ أوحينا إلى أمك ما يوحى ﴾ ئەوکاتەی کە تۆ لەدایکبووی، دایکت لە ترسی فیرعەوندا گیری خوارد بەدەستتەوە نەوەك بتکوژێ نەیئەزانی چی بکات، جا ئێمەیش ئەوەی پێویست و شایستە بوو بۆ ئەوکارە خستمانە دڵیەوەو پێمان گەیاند ﴿ ٣٩: أن اقذفيه في التابوت ﴾ و پێمان وت: کە بیخە ناو داربەستەو سندوقێکەوە ﴿ فاقذفيه في اليم ﴾ و بیهاوێژە ناو دەریاوە ﴿ فليلقه اليم بالساحل ﴾ دەبا دەریاش بیخاتە کەنار ﴿ يأخذه عدو لي وعدو له ﴾ تا دوژمنێکی من و دوژمنێکی خۆی (فیرعەون)، بیگرێتەوە، بەڵێ.. یەکێ لە قیبتییەکان سندوقەکەی وەلاناو بردیە لای فیرعەون ﴿ و ألقيت عليك محبة مني ﴾ ڤیان و خۆشەویستی خۆمم بەتۆدا، بە شێوەیەك کە هەرکەسێ تۆی دیتبا خۆشتی ئەویست ﴿ ولتصنع على عيني ﴾ وە تا لەپێش چاو خۆشمدا گەورە بیت و پەروەردە بکرێیت ﴿ ٤٠: إذ تمشي أختك فتقول ﴾ لەبیرتە ئەوکاتە تۆ بەسندوقەکەوە کەوتیتە بەردەستی فیرعەون

وَأَنَا ٱخۡتَرۡتُكَ فَٱسۡتَمِعۡ لِمَا يُوحَىٰٓ ﴿١٣﴾ إِنَّنِيٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدۡنِي وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ﴿١٤﴾ إِنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخۡفِيهَا لِتُجۡزَىٰ كُلُّ نَفۡسِۭ بِمَا تَسۡعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنۡهَا مَن لَّا يُؤۡمِنُ بِهَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَتَرۡدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلۡكَ بِيَمِينِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُاْ عَلَيۡهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخۡرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلۡقِهَا يَٰمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلۡقَىٰهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٞ تَسۡعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذۡهَا وَلَا تَخَفۡۖ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا ٱلۡأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَٱضۡمُمۡ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخۡرُجۡ بَيۡضَآءَ مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ ءَايَةً أُخۡرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنۡ ءَايَٰتِنَا ٱلۡكُبۡرَى ﴿٢٣﴾ ٱذۡهَبۡ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱشۡرَحۡ لِي صَدۡرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرۡ لِيٓ أَمۡرِي ﴿٢٦﴾ وَٱحۡلُلۡ عُقۡدَةٗ مِّن لِّسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفۡقَهُواْ قَوۡلِي ﴿٢٨﴾ وَٱجۡعَل لِّي وَزِيرٗا مِّنۡ أَهۡلِي ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ ٱشۡدُدۡ بِهِۦٓ أَزۡرِي ﴿٣١﴾ وَأَشۡرِكۡهُ فِيٓ أَمۡرِي ﴿٣٢﴾ كَيۡ نُسَبِّحَكَ كَثِيرٗا ﴿٣٣﴾ وَنَذۡكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرٗا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدۡ أُوتِيتَ سُؤۡلَكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدۡ مَنَنَّا عَلَيۡكَ مَرَّةً أُخۡرَىٰٓ ﴿٣٧﴾

و، ئەوانیش زۆر گەڕان بەدوای دایەندا تا شیرت بداتێ، بەڵام ئێمە ویستمان وابوو کە تۆ شیری کەس نەخۆیت! لەوکاتەیشدا خوشکەکەت چاودێری تۆی ئەکرد لەنزیکی کۆشکی فیرعەونەوە دیتی گیریان خواردووە بە دەستیەوە گوتی: ﴿ هل أدلكم على من يكفله ﴾ ئەتانەوێ کەسێکی خانەدانتان نیشان بدەم تا بەخێوی بکات بۆتان؟ ﴿ فرجعناك إلى أمك ﴾ جا ئیتر بەوشێوەیە گێڕایتمانەوە لای دایکت وەك بەڵێنمان پێدابوو ﴿ كي تقر عينها و لا تحزن ﴾ کە چاوی پێت ڕوون بێتەوەو زویرو خەفەتبار نەبێ ﴿ و قتلت نفسا ﴾ ئەی مووسا! ئەرێ ئەمەش چاك دەزانی، کە گەورەش بوویت یەکێکت لەقیبتییەکان بەهەڵە کوشت و ناچار هەڵهاتی بۆ مەدیەن ﴿ فنجيناك من الغم ﴾ پاشان لەو خەم و پەژارەیەش ڕزگارمان کردیت ﴿ وفتناك فتونا ﴾ و بەرووداو دوای ڕووداو تاقیمان کردیتەوە، بەڵا دوای بەڵا، بۆئەوەی ببیتە پیاوی تەنگانەو، بۆ پاشەڕۆژ بەرگەی نەهامەتییەکانی ڕۆژگار بگریت

﴿ فلبثت سنين في أهل مدين ﴾ جا هەر لەوەدەمەدا بەرەو مەدیەن ڕۆیشتی و، چەند ساڵێك لەناوخەڵكی ئەوێدا مایتەوە بە شوانكاریی ژیانی خۆتت دەبردە سەر ﴿ ثم جئت على قدر يا موسى ﴾ پاش ئەوە (مەدیەن) گەڕایتەوە لەو كاتەدا دیاریمان كرد بوو، بۆ ڕەوانە كردنت بەپێغەمبەریی، هاتیت ئەی مووسا ﴿ ٤١: واصطنعتك

إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ ٱقْذِفِيهِ فِى ٱلتَّابُوتِ فَٱقْذِفِيهِ فِى ٱلْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ ٱلْيَمُّ بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّى وَعَدُوٌّ لَّهُۥ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّى وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِىٓ أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُۥ ۖ فَرَجَعْنَٰكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ كَىْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَٱصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى ﴿٤١﴾ ٱذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِى وَلَا تَنِيَا فِى ذِكْرِى ﴿٤٢﴾ ٱذْهَبَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُۥ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَآ أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ ۖ إِنَّنِى مَعَكُمَآ أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ قَدْ جِئْنَٰكَ بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَىٰ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلْهُدَىٰٓ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِىَ إِلَيْنَآ أَنَّ ٱلْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ ٱلْقُرُونِ ٱلْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

لنفسي ﴾ و هەڵبژاردی و كردیتم بەپەیامبەری خۆم ﴿ ٤٢: إذهب أنت وأخوك بآياتي ﴾ ئەوجا تۆو هاروونی برات هاوڕێ بە (٩) نۆ نیشانەی منەوە وەك دار عەساو، دەستەكە.. بڕۆن بۆلای فیرعەون بۆ ئەنجامدانی كارەكانی من ﴿ و لا تنيا في ذكري ﴾ و لەیادی مندا هەرگیز كۆتایی و سستی مەكەن، ئەوە باشترین چەك و هۆی سەركەوتنتانە.

لەگەڵ فیرعەون نەرم و نیان بدوێن:

﴿ ٤٣: إذهبا إلى فرعون إنه طغى ﴾ هەردووكتان بچنە لای فیرعەون، چونكە بەراستی ئەو یاخی و لەخۆبایی بووە ﴿ ٤٤: فقولا له قولا لينا ﴾ جا بەنەرمی و لەسەرخۆ قسەی لەگەڵ بكەن و بیدوێنن، چونكە بارەگای پاشایەتی وا هەڵئەگرێ ﴿ لعله يتذكر أو يخشى ﴾ بەڵكو بیربكاتەوەو قسەكەتان لێوەرگرێ، وە یان بترسێ لەخوا.

مووسا دەترسێ فیرعەون تووڕە ببێ:

﴿ ٤٥: قالا ربنا إننا نخاف أن يفرط علينا ﴾ مووساو هاروون وتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەترسین كەفیرعەون لێمان پێش بكەوێ و هەڵكوتێتە سەرمان، وەپێش ئەوەی ڕاستی بۆ دەربخەین سزامان بدا ﴿ أو أن يطغى ﴾ یان یاخی ببێ ﴿ ٤٦: قال لا تخافا ﴾ خوا دڵنیای كردن و فەرمووی: مەترسن ﴿ إنني معكما ﴾ بەراستی من لەگەڵ ئێوەم ﴿ أسمع وأرى ﴾ هەموو شتێك ئەبیسم و هەمووشتێكیش ئەبینم ﴿ ٤٧: فأتياه فقولا ﴾ دەسا بچنە لای و پێی بڵێن: ﴿ إنا رسولا ربك ﴾ بەراستی ئێمە هەردوكمان ڕاسپاردەو ڕەوانەكراوی پەروەردگاری تۆین ﴿ فأرسل معنا بني إسرائيل ﴾ جا تۆیش تۆرەم و نەوەكانی یەعقووبمان لەگەڵ بنێرە ﴿ ولا تعذبهم ﴾ و چیتر ئەشكەنجەو سزایان مەدەو بەكارو بێگار ماندوویان مەكە ﴿ قد جئناك بآية من ربك ﴾ وا بۆ ڕاست بێژی خۆیشمان بەبەڵگەو نیشانەیەكی ڕوونەوە لەلایەن پەروەردگارتەوە هاتووین بۆلات (عەساو، دەستەكە) ﴿ والسلام على من اتبع الهدى ﴾ وە سڵاوو درووود لەسەر ئەوكەسەبێ كەپەیڕەوی لە ڕێگای هیدایەت دەكاو لە ڕاستە ڕێ لاناكەوێ، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ كاتێ نامەی بۆ (هێرەقل)ـی گەورەی ڕۆمەكان نووسی، سڵاوی هەر بەم ڕستەیە كرد: (سلام على من اتبع الهدى)، ئەمەش دەقی نامەكەیەتی هەر بۆ پیرۆزی دەینووسم: (بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد فإني ادعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، يؤتك الله أجرك مرتين) (متفق عليه). هەر بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبانەوە، لەموحەممەدی پێغەمبەری خواوە، بۆ هێرەقەلی گەورەی ڕۆم، درووود بۆ كەسێك لەڕاستە ڕێ لانەكەوێ، پاشانیش: من بە بانگهێشتی ئیسلام داوەتت دەكەم: موسڵمان ببە، سەلامەت دەبی و، خوای گەورەش دووجار پاداش و مزەت دەداتێ.. ﴿ ٤٨: إنا قد أوحي إلينا أن العذاب على من كذب و تولى ﴾ بێگومان ئێمە لەلایەن خواوە وەحی و سرووشمان بۆ هاتووە كە سزای خوا بۆ كەسێكە بانگەكەمان بەدرۆ دەخاتەوەو پشتی تێدەكات ﴿ ٤٩: قال فمن ربكما يا موسى ﴾ وتی: جا پەروەردگاری ئێوە كێیە ئەی مووسا؟! ﴿ ٥٠: قال ربنا الذي اعطى كل شئ خلقه ثم هدى ﴾ مووسا وتی: پەروەردگاری ئێمە ئەو زاتەیە كە هەمووشتێكی دروستكردووە، پاشانیش ڕێنمایی هەموو پێداویستییەكیشی كردوون ﴿ ٥١: قال: فما بال القرون الأولى ﴾ فیرعەون وتی: ئەی حاڵی ئەوهەموو بەرەو گەلانەی پێشووە، چۆن بووە؟! خۆ ئەوان خوایان بەراستی

نەپەرستووە؟ ﴿ ٥٢: قال: علمها عند ربی فی کتاب ﴾ مووسا فەرمووی: زانینی حاڵی ئەوانە لای پەروەردگارمە لەکتێبێکدا، واتە: لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کراوە ﴿ لا یضل ربی ولا ینسی ﴾ پەروەردگاری من نەهیچ شتی لێ بزر دەبێ و، نە هیچیشی لەبیر دەچێ ﴿ ٥٣: الذی جعل لکم الأرض مهدا ﴾ ئەو خوایەی کە زەوی بارهێناوەو کردوویە بەلانك و بێشکە بۆ ئێوەو، زۆر بەئاسانی تیایا ئەژین ﴿ وسلک لکم فیها سبلا ﴾ وە چەند ڕێگاو ڕێبازێکی بۆتان تێیدا دروستکرد تا لەناو شاخ و چیاو دەشتیدا بەئاسانی هاتوچۆ بکەن، لەجێیەکی دیکەشدا دەفەرموێ: (وجعلنا فیها فجاجا سبلا لعلهم یهتدون) ٣١/٢١. ﴿ و أنزل من السماء ماء ﴾ وە لەئاسمانیشەوە ئاوێکی ناردووەتە خوارەوە ﴿ فأخرجنا به أزواجا من نبات شتی ﴾ ئەوجا چەندین جۆر گژوگیای هاولفمان پێ دەرهێناوەو رواند ﴿ ٥٤: کلوا وارعوا أنعامکم ﴾ ئێوە خۆتان لە هەندێکی بخۆن و، لەهەندێکیشی ئاژەڵەکانتان بلەوەڕێنن ﴿ إن فی ذلک لآیات لأولی النهی ﴾ بەڕاستی لەو شتانەدا باسمان کردن گەلێ بەڵگەو نیشانەی ڕوون هەیە لەسەر یەکتایی خوا بۆ خاوەن ئاوەزان و فامیدەکان ﴿ ٥٥: منها خلقناکم ﴾ لەسەرەتاوە ئێوەمان هەرلەو زەوییە دروستکرد ﴿ وفیها نعیدکم ﴾ وە لەودوا دوای مردن ئەتانگێڕینەوە بۆ گڵ ﴿ ومنها نخرجکم تارة أخری ﴾ وە جارێکی تر لەودا ئەتانهێنینەوە دەرو زیندووتان ئەکەینەوە. خوا لەجێیەکیتردا دەفەرموێ: (یوم یدعوکم فتستجیبون بحمده وتظنون إن لبثتم إلا قلیلا) ٥٢/١٧ یان دەفەرموێ: (قال فیها تحیون وفیها تموتون ومنها تخرجون) ٢٥/٧.

گشت نیشانەکان، نیشانی فیرعەن دران، باوەڕیشی نەهێنا:

﴿ ٥٦: ولقد أریناه آیاتنا کلها ﴾ بێگومان ئێمە هەموو ئایەت و بەڵگەکانمان نیشانداو خستمانە پێش چاوی، تا بەشکو بڕوا بێنێ ﴿ فکذب وأبی ﴾ کەچی ئەو هەرهەمووی بەدرۆ داناو گوێڕایەڵی نەکرد ﴿ ٥٧: قال أجئتنا لتخرجنا من أرضنا بسحرک یا موسی ﴾ فیرعەون وتی: ئەی مووسا! ئاخۆ تۆ هاتیە لامان تا لەخاك و وڵاتماندا بەو جادووەت دەرمانکەی؟ ﴿ ٥٨: فلنأتینک بسحر مثله ﴾ جا بەدڵنیایی ئێمەیش لەوێنەی ئەوەی تۆ، جادوویەکت بۆدێنین ﴿ فاجعل بیننا وبینک موعدا ﴾ جا ئێستا بۆ ئێمەو بۆخۆت جێو کاتێك دیاری بکە ﴿ لا نخلفه نحن ولا أنت مکانا سوی ﴾ کە نە ئێمە سەرپێچی لێبکەین، نەتۆش، تا لەیەك جێگایەکی تەختانیدا ئامادەبین بۆ ئەنجامدانی ئەو کارەمان ﴿ ٥٩: قال موعدکم یوم الزینة ﴾ مووسا بەدڵنیاییەکەوە وتی: باشە وادەی دیاریکراومان رۆژی جەژنی گشتی بێ، رۆژی جەژنی نەورۆز، رۆژی کەیف و سەفاو سروور بێ کە جەژنی ئێوەیەو لەو رۆژەدا ئێوە هەموو کۆ ئەبنەوە ﴿ وأن یحشر الناس ضحی ﴾ وە لەکاتی چێشتەنگادا کە لەوکاتەدا هەوا میانەیەو، هێمان زۆریشی ئەمێنێ بۆ خۆرئاوا بوون خەڵکی کۆ بکرێنەوە تا کارەکەمان بەئاشکرا بێ ﴿ ٦٠: فتولی

قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَٰبٍ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٥٣﴾ كُلُوا۟ وَٱرْعَوْا۟ أَنْعَٰمَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِي ٱلنُّهَىٰ ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِۦ فَٱجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهُۥ نَحْنُ وَلَآ أَنتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ ٱلزِّينَةِ وَأَن يُحْشَرَ ٱلنَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُۥ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ ٱفْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَٰزَعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾ قَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ ٱلْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا۟ كَيْدَكُمْ ثُمَّ ٱئْتُوا۟ صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ ٱلْيَوْمَ مَنِ ٱسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

فرعون فجمع کیده ثم أتی ﴾ ئینجا فیرعەون ئەوێی جێهێشت و هەموو فروفێڵی خۆی کۆکردەوەو خستەکار، لەپاشا هەموویانی بۆ وادەی کۆبوونەوەکە هێنا ﴿ ٦١: قال لهم موسی ﴾ مووسا ئەیەوێ پێش ئەوە دەست پێ بکەن ئامۆژگارییەکیان بکات، بەشکو واز لەو یاخی بوونەیان بێنن، بۆیە پێی وتن: ﴿ ویلکم لا تفتروا علی الله کذبا ﴾ هاوارو وەی بۆ ئێوە! درۆ لە سەرخوا هەڵ مەبەستن، واتە: بەوەی کە بڵێن مۆعجیزەکەی منیش جادووە وەك جادووەکەی خۆتان ﴿ فیسحتکم بعذاب ﴾ جا خوای گەورە گشتتان بەبەڵاو سزا تەفرو تونا بکاو لەناوتان بەرێت ﴿ وقد خاب من افتری ﴾ وە بێگومان کێ درۆ لەسەرخوا بکا زەرەرمەندو بێ هیوایە ﴿ ٦٢: فتنازعوا أمرهم بینهم ﴾ ئینجا ئامۆژگارییەکەی مووسا کاری تێکردن، هەندێکیان دڵیان گۆڕا بەرەو خێر، بۆیە ناکۆکی و جیاوازی کەوتە نێوانیانەوە، هەندێکیان مووسایان بەڕاست زانی و وتیان: ئەم قسەیە لە قسەی پێغەمبەرانە ﴿ وأسروا النجوی ﴾

وە ملیان لە سرتەسرت و چپەچپ نا ﴿ ٦٣: قالوا إن هذان لساحران ﴾ وتیان: دیارە ئەم دووانە مووساو هاروون جادووگەرن ﴿ یریدان أن یخرجاکم من أرضکم بسحرهما ﴾ ئەیانەوێ بە هۆی جادوویانەوە لەوڵاتی (میسر)دا بتانکەنە دەرەوە، تا دەسەڵات بەدەست بگرن ﴿ ویذهبا بطریقتکم المثلی ﴾ و بەرنامەو نەریتە

قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِمَّآ أَن تُلْقِىَ وَإِمَّآ أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا۟ ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِى نَفْسِهِۦ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٦٨﴾ وَأَلْقِ مَا فِى يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوٓا۟ ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا۟ كَيْدُ سَٰحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ هَٰرُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَآ أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾ قَالُوا۟ لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَآءَنَا مِنَ ٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلَّذِى فَطَرَنَا ۖ فَٱقْضِ مَآ أَنتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِى هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَآ ﴿٧٢﴾ إِنَّآ ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَٰيَٰنَا وَمَآ أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ ٱلسِّحْرِ ۗ وَٱللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿٧٣﴾ إِنَّهُۥ مَن يَأْتِ رَبَّهُۥ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُۥ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾ وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ مَن تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾

هەرە بە نرخەکەی ئێوە پووچەڵ بکەنەوە ﴿ ٦٤: فأجمعوا کیدکم ﴾ جا کەواتە فروفێڵتان یەکخەن ﴿ ثم ائتوا صفا ﴾ لەپاشا هەموو بە ریزێك وەرن ﴿ وقد أفلح الیوم من استعلی ﴾ وە بێگومان ئەمڕۆش هەرکەسێ سەرکەوێ سەرفرازو بەختیارە.

مووسا سەرکەوت و جادووگەرەکانیش موسڵمان بوون:

﴿ ٦٥: قالوا: یا موسی إما أن تلقی ﴾ ئەوسا جادوگەرەکان بە دەعیەو بەفیزەوە وتیان: ئەی مووسا! یا تۆ یەکەمجار دەسبەکاربە، عەساکەت هەڵدەو جادووی خۆت بکە ﴿ وإما أن نکون أول من ألقی ﴾ وەیان ئێمە پێش تۆ دەهاوێژینو یەکەم کەس ئەبین؟؟ ﴿ ٦٦: قال بل ألقوا ﴾ مووسا وتی: نا، یەکەمجار ئێوە دەست پێ بکەن و بیهاوێژن ﴿ فإذا حبالهم وعصیهم یخیل إلیه من سحرهم ﴾ بەڵێ.. ئەوان دەستپێشخەرییان کرد، جا پەت و گوریس و گۆچانەکانیان هەڵدایە گۆڕەپانی جادووەکەوە ئەوەندە

سەر سوڕهێنەر بوو مووسا وا گومانی برد لە جادووەکەیان ﴿ أنها تسعی ﴾ پەتەکان و عەساکانیان ئەجووڵێنەوەو دێن و دەچن وەك (مار)ێکی گەورە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: بەو هۆیەوە کە لە(جیوە)یان هەڵکێشابوون گشت دەجوڵانەوەو، دۆڵ و شیوەکەیان پڕ کرد لە مارو هەڵەت هەڵەت بەسەریەکا دەکەوتن ﴿ ٦٧: فأوجس فی نفسه خیفة موسی ﴾ جا لەبەرئەوە مووسا کە ئەوەی دیت لەدڵی خۆیدا کەمێك ترسا کە خەڵکەکە پاش ئەوکارەیە شوێنی نەکەون و، بەکارەکەی ئەویش بڵێن جادووە ﴿ ٦٨: قلنا لا تخف إنک أنت الأعلی ﴾ ئێمەش لەوکاتە ناسکەدا وەحیمان بۆکردو وتمان: هیچ مەترسە! بەراستی هەر تۆ لەسەر تری ﴿ ٦٩: وألق ما فی یمینک ﴾ ئەوەی لە دەستی ڕاستتدایە (عەساکەت) بیهاوێژە ﴿ تلقف ما صنعوا ﴾ جا هەرچی ئەوانە کردوویانە هەمووی قوت ئەدا و ئەیپێچێتەوە ﴿ إنما صنعوا کید ساحر ﴾ بێگومان هەرچی ئەوانە کردیان هەموو فرت وفێڵی جادووگەر بوو ﴿ ولا یفلح الساحر حیث أتی ﴾ و جادووبازیش هەرچی بکاو لە هەرکوێ بێ سەرکەوتوو نابێ، کەوایە زۆر بە دڵنیاییەوە کاری خۆت بکە ئەی مووسا. (جوندوب) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إذا أخذتم -یعنی الساحر- فاقتلوه ثم قرأ: ((ولا یفلح الساحر حیث أتی)، قال: لا یؤمن حیث وجد) ئیبن ئەبی حاتەم. هەرکە جادووبازتان دەسکەوت بیکوژن، پاشان ئایەتی (ولا یفلح الساحر..)ی خوێندەوەو فەرمووی: جادووگەر لەهەر کوێ بێت بڕوای نییە. ﴿ ٧٠: فألقی السحرة سجدا ﴾ هەر کە مووسا عەساکەی خۆی هەڵداو تەواوی پەتو عەساکانی ئەوانی قوتدا، بەخێرایی جادووگەرەکان هەموو کەوتنە سوژدە و کڕنووشیان برد بۆ پەروەردگارو، زانییان کە ئەم کارە لەدەسەڵاتی ئادەمزاددا نییە ﴿ قالوا: آمنا برب هارون وموسی ﴾ لەڕووی فیرعەون وئەو هەموو خەڵکەدا وتیان: بڕوامان هێنا بەپەروەردگاری هاروون ومووسا!.

فیرعەون هەڕەشەی لە جادووگەرەکان کرد:

﴿ ٧١: قال آمنتم له قبل أن آذن لکم ﴾ جا کە فیرعەون ئەوەی دیت، گوتی: پێش ئەوەی من مۆڵەتتان بدەم بڕواتان پێ هێنا؟! ﴿ إنه لکبیرکم الذی علمکم السحر ﴾ بە ڕاستی دەرکەوت کەهەر مووسایە گەورەو سەرۆکتان وئەویش فێری جادووی کردوون ﴿ فلأقطعن أیدیکم وأرجلکم من خلاف ﴾ ئەمەیش سوێندی بێت هەموو دەست و پایەکانتان ڕاست وچەپ دەبڕم ﴿ ولأصلبنکم فی جذوع النخل ﴾ وەبە دارخورماکاندا هەڵتاندەواسم، تا خەڵکی تر عیبرەت وەرگرن ﴿ ولتعلمن أینا أشد عذابا وأبقی ﴾ وەدەشزانن

سـزای کامامان سـزای ئێمە، یان سـزای خواکەی مووسا توندترو بەماوەتـرە؟ ﴿ ٧٢: قالوا لن نؤثرک علـی ماجاءنا من البینات ﴾ ئەوانیش گوتیان: تازە ئیتر ئێمە هەرگیز دوای ئەو نیشانانە دیومانن لەبەرتۆ دەس لەو هەڵناگرین. ﴿ والذی فطرنا ﴾ وە ڕێزی تۆنادەین بەسەر ئەو زاتەدا ئێمەی دروست کردووە، سوێندمان پێی ﴿ فاقض مـا أنت قاض ﴾ سـا تۆ هەربڕیاری دەدەیـت بەرامبەرمان بیدە، یا هەرچیت لەدەسـتدێ دریغی مەکـە ﴿ إنما تقضی هذه الحیاة الدنیا ﴾ بەڕاستی تۆ هەر تەنها لەم ژیانی دونیایەدا دەستت دەڕواو دەسـەڵاتت هەیەو کارێکت پێ ئەکرێ ﴿ ٧٣: إناآمنا بربنا لیغفر لنا خطایانا ﴾ بێگومان ئێمە بڕوامان بەپەروەردگاری خۆمان هێنا تاله گوناهەکانمان خۆش ببێ. ﴿ وما أکرهتنا علیه من السـحر ﴾ وەلەو جادووگەریەش تۆ سەپاندت بەسەرماندا ببورێ ﴿ والله خیر وأبقی ﴾ وە خوا لەهەموو کەسێ چاکترو بەبەقاترە، بەڵام تۆ خۆت و دەوڵەتەکەت دواییتان دێت. ﴿ ٧٤: إنه من یأت ربه مجرما ﴾ بەڕاستی هەر کەسێك بەتاوانباری لە ڕۆژی قیامەتدا بچێتەوە لای پەروەردگـاری ﴿ فإن له جهنم لایموت فیهـا ولایحی ﴾ بێگومان بەشـی دۆزەخەو ئیتر نەئەمرێ تیایدا، تا لەسزا ڕزگاری ببێـت، وە نە دەژی بەئاسوودەیی، وەك خوای گەورە ئەفەرموێ: (لایقضی علیهم فیموتوا ولا یخفف عنهم من عذابها کذلک نجزی کل کفور) ٣٥/ ٣٦ ﴾ ٧٥: ومن یأته مؤمنا ﴾ وە ئەوکەسەش بڕوای هێنابێو بەباوەڕەوە بچێتە لای پەروەرد گاری خۆی ﴿ قد عمل الصالحات ﴾ ئاکاروکردەوەچاکەکانی ئەنجـام دابێت ﴿ فأولئک لهم الدرجات العلـی ﴾ جا ئەوانە لـەدوارۆژدا چەندان پلـەی بەرزیان هەیە: ﴿ ٧٦: جنات عدن تجری من تحتها الأنهار خالدین فیها ﴾ چەند باخ وباخاتێکـی چڕوپڕن و بەهەتا هەتاییـش تێیاندا دەمێننەوە، لەبەردەمیانەوە چەند چۆم وڕووبار تێدەپەڕێ کەجوانترین سـیماو وێنەی هەیە ﴿ وذلک جزاء من تزکی ﴾ وەئەو پاداشـت وخۆشی وئیسراحەتەیە پاداشتی کەسانی دڵ ودەروون پاکە، واتە: ئەوانەی خۆیان پاك ڕاگرتبێ لەبت پەرسـتی، خەڵك پەرسـتی، فیرعەون پەرسـتی. (ئەبووسەعید) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إن أهل الدرجات العلی لیراهم من تحتهم کما ترون الکوکب الدری فی أفق السماء، وإن أبابکر وعمر منهم وأنعما)) (أخرجه أحمد وأبوداوود والترمزی). بێسۆ خەڵکانی خاوەن پلە بەرزەکان (لە بەهەشتدا)، خەڵکانی خواروو لای خۆیان دەیانبینن و بۆیان دەنوارن هەروەکو بۆ ئەسـتێرەی پرشنگدار لە ئاسـۆی ئاسماندا بنوارن، ئەبووبەکرو عومەریش هەر لەوانن و خەریکی نازونیعمەت و خۆشین.

مووساو بەنی ئیسرائیل لە میسر دەرچوون:

لـێرەدا ئـەو دیمەنە تەواو ئەبێ و، بەشـێکی تری داسـتانەکەی مووسـا دەسـت پێدەکات وەك دەفەرموێ: ﴿ ٧٧: ولقد أوحینا إلی موسـی ﴾ بێگومـان ئێمە سـروشمان بۆ مووسـاکرد: ﴿ أن

وَلَقَدۡ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنۡ أَسۡرِ بِعِبَادِي فَٱضۡرِبۡ لَهُمۡ طَرِيقٗا فِي ٱلۡبَحۡرِ يَبَسٗا لَّا تَخَٰفُ دَرَكٗا وَلَا تَخۡشَىٰ ﴿٧٧﴾ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ بِجُنُودِهِۦ فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلۡيَمِّ مَا غَشِيَهُمۡ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرۡعَوۡنُ قَوۡمَهُۥ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ قَدۡ أَنجَيۡنَٰكُم مِّنۡ عَدُوِّكُمۡ وَوَٰعَدۡنَٰكُمۡ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنَ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ وَلَا تَطۡغَوۡاْ فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبِيۖ وَمَن يَحۡلِلۡ عَلَيۡهِ غَضَبِي فَقَدۡ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٞ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ ۞ وَمَآ أَعۡجَلَكَ عَن قَوۡمِكَ يَٰمُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمۡ أُوْلَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِي وَعَجِلۡتُ إِلَيۡكَ رَبِّ لِتَرۡضَىٰ ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدۡ فَتَنَّا قَوۡمَكَ مِنۢ بَعۡدِكَ وَأَضَلَّهُمُ ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ أَلَمۡ يَعِدۡكُمۡ رَبُّكُمۡ وَعۡدًا حَسَنًاۚ أَفَطَالَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡعَهۡدُ أَمۡ أَرَدتُّمۡ أَن يَحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبٞ مِّن رَّبِّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُم مَّوۡعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُواْ مَآ أَخۡلَفۡنَا مَوۡعِدَكَ بِمَلۡكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلۡنَآ أَوۡزَارٗا مِّن زِينَةِ ٱلۡقَوۡمِ فَقَذَفۡنَٰهَا فَكَذَٰلِكَ أَلۡقَى ٱلسَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

أسـر بعبادی ﴾ کە شـەو لەتەك بەنـدەکانم لەڕێگەی دەریاوە کە میسـر دەرچۆ ﴿ فاضرب لهم طریقا فی البحر یبسـا ﴾ ڕێگایەکی وشـکانییان لـە دەریای نیلدا بۆ بکـەرەوە ﴿ لاتخـاف درکا ولا تخشـی ﴾ نەبترسە کە لەشکرەکەی فیرعەون پێت بگا، نەخەمی نقوم بوونشیت هەبێت، چونکە ئێمە چاودێرتانین ﴿ ٧٨: فأتبعهم فرعون بجنوده ﴾ مووسا بەفەرمانی خوا کارەکەی خۆی ئەنجامدا، جاکاتێ فیرعەون پێیزانین ئەوسا بەخۆیو سوپاکەیەوە وەدوویان کـەوت بەناو نیلدا، چونکە لەپێش چاو ئەوەوە دەریاکە وشـك و برنگبوو ﴿ فغشـیهم من الیم ما غشـیهم ﴾ کتوپڕ شـەپۆلی دەریا هاتەسـەریان و دایپۆشـین و هەموویانی نقومکـرد ﴿ ٧٩: وأضل فرعون قومه وما هدی ﴾ سـەرئەنجام فیرعەون ڕی ڕاستەکەی لە گەلەکەی هەڵە کردو، نەیتوانی ڕێنوێنییان بکا.

بەنی ئیسرائیل! ئەم بەخششانەتان لەیاد بێ:

دوای سەرکەوتن ڕووئەکاتە ئەو بەنی ئیسرائیلیانەی ڕزگاریان ببوو، نیعمەتەکانی خۆی وەبیریان دێنێتەوە تاهەرگیز لەبیریان نەچێتەوەو هەرسوپاسی بکەن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: یا بنی إسرائیل قد أنجیناکم من عدوکم ﴾ ئەی نەوەکانی یەعقووب! بێگومان ئێوەمان لە چنگی دوژمنیخۆتان ڕزگار کرد ﴿ وواعدناکم جانب الطور الأیمن ﴾ بەڵێنیشمان‌دانێ لە لای ڕاستی کێوی (توور)دا بە پێدانی تەورات ﴿ ونزلنا علیکم المن والسلوی ﴾ لە ڕۆژە سەختەکانیشدا فریاتان کەوتین، ئەوەبوو لەودەشتە چۆڵەدا گەزۆو مەلی شێلاقە (هەوێردە)مان بۆناردنە خوارێ، ئێوەش بەئاسانی ڕاوتان دەکردن ﴿ ٨١: کلوا من طیبات ما رزقناکم ﴾ پێمان وتن: لەو ڕزق وڕۆزییە چاك و پاکانەی پێمان داون بخۆن ﴿ ولاتطغوا فیه ﴾ وەلەو ژیانە خۆشەدا ستەم وسەرکەشی مەکەن ﴿ فیحل علیکم غضبی ﴾ تا تووڕەبوونم بێتە سەرتان ﴿ ومن یحلل علیه غضبی فقد هوی ﴾ هەرکەسێ ڕق و تووڕە بوونی من بێتە سەری، ئەوە بەهەقیقەت تیا ئەچێ ﴿ ٨٢: وإنی لغفار لمن تاب وآمن وعمل صالحا ثم اهتدی ﴾ وە بێگومان من بەرامبەر بەوکەسەی تەوبەکارو پەشیمان و، بڕوادارو ئاکارچاك بێ، پاشان ڕێگای ڕاستی گرتبێ، زۆر لێبووردەو بەخشەرم. لێرە دیمەنی سەرکەوتن و بەختیاری تەواو ئەبێ.

تا مووسا لە توور گەڕایەوە قەومەکەی بوونە گوێرەکە پەرست:

ئەوجا لەدیمەنی پاڕانەوەو لاڵەدا (مووسا) لەلای کێوی (توور)دا دەبینین، خوا فەرمووی: ﴿ ٨٣: وما أعجلك عن قومك یا موسی ﴾ ئەی مووسا! چی پەلەی لێ‌نایتەوە، وا لەگەلەکەت پێشکەوتی هەتا زووتر بگەیتە کێوی توور؟! بەڵێ پێشتر خوا بەڵێنی بە مووسا دابوو کەدوای چل ڕۆژ پیاوماقووڵانی گەلەکەی لەتەك خۆی بێنێ بۆ خزمەت پەروەردگاری. جا ئەویش لەگەڵ حەفتا کەسدا هاتن و ئەوانی لە خوار کێوەکەدا بەجێ هێشت ﴿ ٨٤: قال هم أولاء علی أثری ﴾ مووسا گوتی: ئەوانیش وان لەدوامەوە ﴿ وعجلت إلیك رب لترضی ﴾ من پەلەم کرد بۆلای تۆ، تا خۆشنوودو ڕازی بێ ﴿ ٨٥: قال فإنا قد فتنا قومك من بعدك ﴾ خوا فەرمووی: بێگومان دوای هاتنی تۆ ئێمە گەلەکەتمان تاقیکردەوە ﴿ وأضلهم السامری ﴾ وە سامری گومڕایکردن بە گوێرەکە پەرستن، چونکە کاتی خۆی ئەوەندە لەناو کۆیلەگەریدا مابوونەوە سرووشتیان بەزیبوو.. بۆیە خێرا چوونە سەرقسەی سامری ﴿ ٨٦: فرجع موسی إلی قومه غضبان أسفا ﴾ ئینجا مووسا کاتێ ئەوەی بیست دوای جێبەجێ کردنی کارەکەی بەپەلەو زۆر دڵ بە مەراق و بەخەفەت وخەشمەوە گەڕایەوە بۆ لای گەلەکەی ﴿ قال: یاقوم ألم یعدکم ربکم وعدا حسنا ﴾ وتی: هۆزی من! ئاخۆ پەروەردگارتان بەڵێنی باشی پێ‌نەدان بەخێرو خۆشی دونیاوئاخیرەت ﴿ أفطال علیکم العهد ﴾ یاخۆ کەمن بەجێم هێشتن زۆرم پێ‌چوو؟ تا ئێوە ئەو هەموو چاکەیەتان لەبیربچێتەوە؟! ﴿ أم أردتم أن یحل علیکم غضب من ربکم ﴾ یا هەر ویستتان بەرسزای پەروەردگارتان بکەون، چونکە ئەوکارەی ئێوە کاری کەسێکە کە بەدەست ئەنقەست بییەوێ دووچاری سزای خوا بێت ﴿ فأخلفتم موعدی ﴾ واپەیمانی منتان شکاند و لەدژی بەڵێنەکەی من جووڵانەوە، ئەی بڕیار وانەبوو لەسەر یەك‌خواپەرستی بمێننەوە؟ ﴿ ٨٧: قالوا ما أخلفنا موعدك بملکنا ﴾ ئەوانیش ئەیانەوێ داوای لیبووردن بکەن‌وپاساو بێننەوە، بۆیە وتیان: ئێمە بەدەسەڵات و ویستی خۆمان سەرپێچیمان لەفەرمانەکەی تۆ نەکرد ﴿ ولکنا حملنا أوزارا من زینة القوم ﴾ بەڵکو کاتێ کە دەرچووین زێرو زیوێکی ژنە میسرییەکان -کە گیریان خواردبوو بە دەستیەوە- لە کۆڵ نابووین ﴿ فقذفناها ﴾ جا بەناچاری فڕێمان دایە ناو بۆتەکەوەو پربوو لەئاگر ﴿ فکذلك ألقی السامری ﴾ سامریش هەروا بەو جۆرە فرت وفێڵی خۆی گێڕاو فڕێیدایە سەر جێ‌پێی ئەسپەکەی جوبرەئیل و ئەنجامەکەی ئەمە دەرچوو ﴿ ٨٨: فأخرج لهم عجلا جسدا له خوار ﴾ ئیتر -لەخشڵەکە- پەیکەری گوێلکێکی بۆ سازدان، کە دەنگ وبۆڕەی دەهات!. ئەڵێن: سامریی تەواوی زێرەکەی لێ‌وەرگرتن و فڕێی‌دایە ناو بۆتەکەوەو توانییەوەو قالبێکی گوێرەکەی بۆ دارشتن، ئەو جا زێرو زیوەکەی ڕژاند بەسەریاو جارجارێك بۆڕەیەکی لێوە دەهات ﴿ فقالوا هذا إلهکم وإله موسی ﴾ ئەوسا سامری وگەلە بێ دینەکەی وتیان: ئەمە خوای ئێوەو، خوای مووساشە ﴿ فنسی ﴾ جا ئەو لەبیری چوو کە خوا لێرەیە، ئەگینا نەدەچوو بۆ کێوی (توور) ﴿ ٨٩: أفلا یرون ألا یرجع إلیهم قولا ولا یملك لهم ضرا ولا نفعا ﴾ ئاخۆ ئەوانە کە ئەو گوێلکە ئەپەرستن نابینن کە ئەو گوێلکەیە نە وەڵامێکیان دەداتەوە ئەگەر داوایەکی لێ‌بکەن وە نە دەسەڵاتی زیانێکی بۆ یان هەیە، واتە: هەر هیچ نەبێ وەکو گوێرەکەی خواکردیش نییە، جۆرە کەڵکێکی لێ‌وەربگیرێ، ئەی ئیتر ئەوانە بۆچی ئەوەندە کەودەنن؟ (ئیبن کەسیر) دەڵێت: پوختەی ئەو شتەی کە ئەو نەفامانە کردیانە بیانوو بۆ خۆیان بەم جۆرە بوو کە: خشڵ و زێرەکەیان بە حەرام دەزانی، لەبەر ئەوە فڕێیان دا، کەچی لەو لاوە گوێرەکە دەپەرستن!! واتە: لە

گوناهی بچووك سڵ دەكەنەوە، كەچی گوناهە گەورەكان دەكەن، ئەمــە وەك ئەوە وایە كە لە ڕیوایەتێكی ڕاســتدا هاتووە: (عن ابن عمر أنه سـأله رجل من أهـل العراق عن دم البعـوض إذا أصابت الثـوب -یعنی هل یصلی فیـه أم لا؟- فقال ابن عمـر: انظروا إلی أهل العـراق قتلوا ابن بنت رسـول الله ﷺ -یعنی الحسـین- وهم یسـألون عن دم البعوض) (فتح الباری، مسـند الإمام أحمد). واتە عەبدوڵڵای كوڕی عومـەر -خوالێیان ڕازی بێ- پیاوێكی عێراقی پرسـیاری خوێنی میشـوولەی لێدەكات، ئایا نوێژییە یان نا؟ لە وەڵامدا وتی: تەماشـای سەلیقەی عێراقییەكان بكە! لە لایەكەوە (حوسـەین)ی كچـەزای پێغەمبەر ﷺ دەكوژن! لەم لایشـەوە لە خوێنی مێشووله دەپرسن!.

هاروون لە گوێرەكە پەرستن ڕێی لێگرتن:

﴿ ٩٠: ولقد قال لهم هارون من قبل ﴾ بێگومان لە پێش گەڕانەوەی مووسادا هاروونیش پێی‌گوتن: ﴿ یا قوم إنما فتنتم به ﴾ ئەی هۆزی من! وریا بن! ئێوە بەو گوێرەكە زێرینەیە تاقیكراونەتەوە، دەسـا فریـو مەخۆن و مەیپەرسـتن ﴿ وإن ربكم الرحمن فاتبعونی ﴾ و بەراستی پەروەردگارتان خوا بەخشندەكەیە، دە شوێنی من كەون ﴿ وأطیعـوا أمـری ﴾ و فەرمانی من جێبەجێ بكـەن؛ گوێرەكە مەپەرسـتن ﴿ ٩١: قالـوا لن نبرح علیه عاكفـین ﴾ كەچی دوای ئەم هەمووقسـەو ئامۆژگاریە وتیـان: هەرگیزای هەرگیز ئێمە لەو گوێلكە دەسـت هەڵناگرین و، هەر بـەردەوام لەلای دەمێنینەوە و ئەیپەرسـتین ﴿ حتی یرجع إلینا موسـی ﴾ تا مووسـا ئەگەڕێتەوە لامان بابزانین ئەو چی ئەڵێت؟.

مووسا پاش گەڕانەوەی لەگەڵ هاروون:

﴿ ٩٢: قـال یاهارون مامنعک إذ رأیتهم ضلوا ﴾ مووسـا كەبەو هەموو ڕقو خەشمەوە گەڕایەوە وتی: هارون! كە دیتت ئەوانە گومڕا بوون چی وای لێكردیت ﴿ ٩٣: ألا تتبعن ﴾ كە بەزوویی نەیەیت بەدوامداو بەسـەرهاتەكەم بۆ باس بكەیت؟! ﴿ أفعصیت أمری ﴾ ئاخۆ تۆش سەرپێچی فەرمانەكەمت كردو قسەكەمت شكاند، ئەی پێـم نەگوتی تۆ جێگری منی؟ جا بە توندی مووی سـەرو ڕیشـی ڕاكێشـا ﴿ ٩٤: قا یا ابن أم لا تأخذ بلحیتی ولا برأسی ﴾ هاروون ئەیوت بەوشـەی (یاابن أم) سەرنجی مووسـا ڕاكێشێت -ئەگەر چی برای باوك ودایكییەتی- بۆیە وتی: ئەی كوڕی دایكم! ڕیش و قژم مەگرە، ﴿ إنی خشـیت أن تقول فرقت بین بنی إسرائیل ولم ترقـب قولی ﴾ من بۆیە بەزوویی ئاگادارم نەكردیت لەوە ترسـام پێم بڵێیت: تۆ جیاوازیت خستە ناو بەنی ئیسرائیل و چاوەڕوانی قسـەی منت نەكرد بەڵێ.. ڕاستە مووسا هاروونی كردە جێنشینی خۆی، بەڵام ئەمیش لەترسی دروستبوونی دوو بەرەكی نەیوێرا بە خێرایی هەواڵەكەی پێ بگەیەنێت.

فَأَخۡرَجَ لَهُمۡ عِجۡلٗا جَسَدٗا لَّهُۥ خُوَارٞ فَقَالُواْ هَٰذَآ إِلَٰهُكُمۡ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوۡنَ أَلَّا يَرۡجِعُ إِلَيۡهِمۡ قَوۡلٗا وَلَا يَمۡلِكُ لَهُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدۡ قَالَ لَهُمۡ هَٰرُونُ مِن قَبۡلُ يَٰقَوۡمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِۦۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَٱتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوٓاْ أَمۡرِي ﴿٩٠﴾ قَالُواْ لَن نَّبۡرَحَ عَلَيۡهِ عَٰكِفِينَ حَتَّىٰ يَرۡجِعَ إِلَيۡنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰهَٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذۡ رَأَيۡتَهُمۡ ضَلُّوٓاْ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِۖ أَفَعَصَيۡتَ أَمۡرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبۡنَؤُمَّ لَا تَأۡخُذۡ بِلِحۡيَتِي وَلَا بِرَأۡسِيٓۖ إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقۡتَ بَيۡنَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَلَمۡ تَرۡقُبۡ قَوۡلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطۡبُكَ يَٰسَٰمِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرۡتُ بِمَا لَمۡ يَبۡصُرُواْ بِهِۦ فَقَبَضۡتُ قَبۡضَةٗ مِّنۡ أَثَرِ ٱلرَّسُولِ فَنَبَذۡتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتۡ لِي نَفۡسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَٱذۡهَبۡ فَإِنَّ لَكَ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَۖ وَإِنَّ لَكَ مَوۡعِدٗا لَّن تُخۡلَفَهُۥۖ وَٱنظُرۡ إِلَىٰٓ إِلَٰهِكَ ٱلَّذِي ظَلۡتَ عَلَيۡهِ عَاكِفٗاۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُۥ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُۥ فِي ٱلۡيَمِّ نَسۡفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَآ إِلَٰهُكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ وَسِعَ كُلَّ شَيۡءٍ عِلۡمٗا ﴿٩٨﴾

سامری و ئەنجامدانی گوێلكەكە:

﴿ ٩٥: قـال فما خطبک یا سـامری ﴾ ئینجا مووسـا ڕووئەكاتە سـامری و، پێـی ئەڵێت: ئەی سـامری! ئـەم كارە خەتەرناكە چبوو ئەنجامت دا؟. (سـەیید) ئەڵێ: بۆیە لە سەرەتاوە ڕوویكردە سـامری، چونكە بە پلەی یەكەم خەڵكەكە خۆیان بەرپرسیارن و نابێ دوای هەموو زایەڵەو ئاپۆڕایەك بكەون. لە(ئیبن عەبباس)ـەوە ئەگێڕنـەوە: سـامری لـە بنەڕەتـا خەڵكی گونـدی (باجرما) ی (جەزیـرە) یەو، گاپەرس بوونە، ئەمیـش زۆر وەك ئەوان حەزی لێدەكـرد، ئەگەرچی لەگەڵ (بەنی ئیسـرائیل)بیەكاندا موسـڵمان ببوو! لەڕیوایەتێكی تـردا ئەڵێن: خەڵكی (كرمان)ـە، (قەتادە)ش ئـەڵێ: خەڵكی (سـامەڕا)ی عێراقە. ﴿ ٩٦: قال بصـرت بما لم یبصروا به ﴾ سـامیری وتی: من شتێكم دیت و ئاگاداربووم لێی، ئەوانـی دی نەیان دی و لێی بە ئاگا نەبوون ﴿ فقبضت قبضة من

أثر الرسـول فنبذتها ﴾ لەجێ پێی ئەسپەکەی جوبریل کاتێ هات بۆ لەناوبردنی فیرعەون لاویچە خۆڵێکم هەڵگرت و ئەویشم هاویشتە ناوی. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: جوبریل سـواری ئەسپێك ببوو، پێی بەهەرشـتێکا بنابا جێگە پێکەی سەوز ئەبوو، ئەمیش مشتێ لەو خۆڵەی هێناو کردیە ناو زێڕەکەوەو، ئیترچونکە بڕیاری خوای لەسـەربوو، جارجارێك دەنگێکی لێوە دەهـات ودەیبۆڕاند، ئیتر لەوەوە خەڵکەکەش پەرسـتیان. سەیید –خوا پلەی بەرزبکاتەوە– پاش لـە بێژنگدانی هەموو ئـەو ڕیوایەتانە لـەو بارەیەوە هاتوون دەڵێـت: ئەوەی من پێم باش بێت ئەمەیە کە: سامری هەر خۆی ئەو شـتەی هەڵبەسـت و ویسـتی لەو کارە خـۆی قوتار بکات، چونکە لەوە دەچێت ئەو بەزیرەکی خۆی ئەو گوێرەکەیەی لەزێڕی میسـرییەکان دروستکردبێ و لەپاشـان با هاتبێ و چووبێ بەناو پەیکەرەکەداو بۆڕەی لێوە هاتبێ ﴿ وکذلک سـولت لی نفسـی ﴾ ئاوەها نەفسـم ئەوەی لا شیرینکردم، دیارە ئەمە داوای پووزش و لێبووردنـە، نەك پەشـیمان بوونەوە لـە گوناهەکەی ﴿ ٩٧: قال فاذهب فإن لک فی الحیاة أن تقول لا مسـاس ﴾ بۆیە مووسـا لەو کۆمەڵگەیە دەری ئەکاو پێی وت: دەسا بڕۆ گومبە! دەشێ تاماوی لەژیانی دونیادا هەرکەسـێکت لێ نزیك بکەوێتەوە بڵێیت: نزیکم مەکەوەو، دەسـتم لێمەدە. لە ئایینی مووسادا سزای هەندێ گوناح دەرکـردن بووە لە کۆمەڵگەو، نەدەبوو نـە ئەو نزیکی ئەو خەڵکە بکەوێتـەوەو، نە خەڵکیـش نزیکی ئەو ببنـەوە، وەك گوڵی دوور لـە ئاوایـی لێ بێت ﴿ وإن لـک موعدا لن تخلفه ﴾ دڵنیاشـبە چارەنووس و کاتێکت بۆدیاریکراوە، هەردێت و هەرگیز ناشتوانی لێـی دەربازبیت ﴿ وانظـر الی إلهک الذی ظلت علیـه عاکفا ﴾ وە ئێسـتاش بنوارە ئەوخوایە (گوێلکەکە)ت کە هەمیشە بەلایەوە کەوتبویت و ئەتپەرسـت ﴿ لنحرقنه ﴾ بە تەئکید ئاگری دەدەین ودەیسوتێنین ﴿ ثم لننسفنه فی الیم نسفا ﴾ لەپاشا خۆڵەکەشی لەو دەریایە پرژو بڵاو دەکەین وشوێنەواری ناهێڵین ﴿ ٩٨: إنما إلهکم الله الذی لا إله إلا هو ﴾ دڵنیابن کە ئەوە خوا نەبوو، پەرستراوتان هەر تەنها ئەو زاتەیە، کە جگەلەو هیچ پەرسـتراوێکی تر بەهەق نییە ﴿ وسع کل شئ علما ﴾ و زانیاری وزانستی ئەو، هەمووشتێکی داگرتووەو ئاگای لە هەمووشـتێکە ﴿ ٩٩: کذلک نقص علیک من أنباء ما قد سبق ﴾ ئابەو شـێوەیە هەواڵ و داسـتانی مووسات بۆ باس دەکەین، هەواڵ وداسـتانی گەلانی پێشـینت –یەك لەدوای یەك– بۆ باس دەکەیـن ﴿ وقد آتیناک من لدنا ذکرا ﴾ بێگومان لەلایـەن خۆمانـەوە بیرخەرەوەیەکمـان (واتـە: قورئـان) بە تۆ بەخشی. ﴿ ١٠٠: من أعرض عنه ﴾ هەر کەسێك پشتی تێ بکاو گوێی نەداتێ ﴿ فإنه یحمل یوم القیامة وزرا ﴾ ئەوە بەڕاسـتی لە ڕۆژی قیامەتدا کـۆڵێ گوناح هەڵئەگرێ ﴿ ١٠١: خالدین فیه ﴾ و بە هەتاییش بەکۆڵیەوە ئەبێ ﴿ وسـاء لهم یوم القیامة حملا ﴾ وە لەڕۆژی قیامەتدا بۆ ئەوانە، کۆڵ وبارێکی بێ فەڕو خراپ هەیە.

ڕۆژێک کە فوو بە شەیپووردا دەکرێ:

﴿ ١٠٢: یـوم ینفـخ فی الصور ﴾ باسـی ئەو ڕۆژە بکـە فوو بە (شەیپوور)دا ئەکرێ ﴿ ونحشر المجرمین یومئذ زرقا ﴾ و لەو ڕۆژەدا تاوانباران کۆ دەکەینەوە، بەچاو شینی و کوێری. (تەبەری) ئەڵێ: لە تینوێتیدا ڕوویان ڕەش دەبێ وچاویان شین وەرئەگەڕێ ﴿ ١٠٣: یتخافتون بینهم إن لبثتم إلا عشـرا ﴾ لە ناوخۆیاندا بەسرتەو چپە بەیەکتر ئەڵێن: ئێوە هەر دە ڕۆژێك لەدونیادا ماونەتەوە ﴿ ١٠٤: نحن أعلم بما یقولون ﴾ ئێمە زاناترین بەوشتەی ئەوان لێی دەدوێن ﴿ إذ یقول أمثلهم طریقة ﴾ کاتێ لەگشـتیان ژیرتر و زیرەکتریان ئـەڵێ: ﴿ إن لبثتم إلا یوما ﴾ ئێـوە تەنها هەر ڕۆژێك ماونەتەوە، واتە: ئێش وئازارەکەیان ئەوەندە زۆرە، مانەوەی دونیایان بە تەنیا ڕۆژێك لێك ئەدەنەوە.

چیاکان دەهاڕدرێن و، زەویش دەبێتە دەشتێکی کاکی بەکاکی:

﴿ ١٠٥: ویسـألونک عن الجبـال ﴾ لەبـارەی کێوەکانەوە لێت دەپرسـن: ئاخۆ لە ڕۆژی قیامەتدا چییان لێ دێت؟ ﴿ فقل ینسفها ربی نسـفا ﴾ لە وەڵامـدا بڵێ: پەروەردگـارم لەجێگەی خۆیاندا هەڵیان ئەکەنـێ، بەڵام چۆن هەڵکەندنێ! وردوخاشـاکیان ئەکا و بەبایـان دەکا ﴿ ١٠٦: فیذرها قاعا صفصفا ﴾ شوێنەکەشـیان دەکاتە دەشـتێکی سـاف و پان وکاکیبە کاکی، وەك هەر هیچی تیا نەبووبێ ﴿ ١٠٧: لا تری فیها عوجا ولا أمتا ﴾ هیچ خواری و نارێکی وبەرزی و نزمی تیا نابینی، هەمووی یەك پارچە ئەبێتەوە ﴿ ١٠٨: یومئذ یتبعون الداعـی لا عـوج له ﴾ جا لـەو ڕۆژەدا هەموو خەڵکی دوای دەنگی جارچی(ئیسرافیل) ئەکەون، کە هیچ وەرچەرخان و لادانێك نییە لێی ﴿ وخشعت الأصوات للرحمن ﴾ و هەموو خەڵکی لەبەر خوای بەخشـندە دەنگیان نەوی دەبێ ﴿ فلا تسـمع إلا همسـا ﴾ دەنگی ژێر لێوو چپەچپ و ئەسپایی نەبێ، هیچ شتێتر نابیسی.

شەفاعەت و پاداش و تۆڵە:

﴿ ١٠٩: یومئذ لا تنفع الشفاعة إلا من أذن له الرحمن ﴾ لەو ڕۆژەدا تکاو لالانەوە لای خوا هیچ سـوود نابەخشـێ، مەگەر لە کەسێك

كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِن لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَّنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَالِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾ ۞ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

خوای بەخشـــندە خۆی مۆڵەتی پێدابێ شەفاعەت بکا ﴿ ورضی لە قولا ﴾ وتارو قسەکەشـــی پەسەند بکا. لە فەرموودەیەکی (متفق علیە) دا هاتووە: ((آتی تحت العرش فأخر لله سـاجداً، ویفتح علی بمحامـد لا أحصیها الآن، فیَدعنی ما یشـاءالله أن یَدَعَنی، ثم یقول: یا محمد! إرفع رأسـک، وقل یُسمع، واشفع تُشَـفع. قال: فَیَحُد لی حَـدَاً، فأدخلهم الجنة، ثم أعود)). فذکـر أربع مرات). واتە: دێمە بن عەرش، ئەوسـا لەوێ سـوژدە دەبەم بۆ خوا، پاشان دەرگای گشـت حەمدو سوپاسـێکم لێ ئەکرێتەوە، کەبـۆم ناژمێردرێ، بۆ دواییش خوا خۆی چەنـدەی ئارەزووی‌بوو ئەوەندە ئەمهێڵێتەوە، ئەوجـا ئەڵێ: موحەممەد! سـەرت بەرزەوەکـە، دەبڵێ گوێت بۆ ئەگیردرێ، شەفاعەت بکە، لێت قبوڵ دەکرێ، فەرمووی: ئەوسا سـنوورێکم بۆ دادەنرێ، جا ئەو (چاکانە) دەبەمە بەهەشـتەوە، دیسـانەوە هەر دێمەوە بۆ تـکاو شـەفاعەت. پێغەمبەر ﷺ چوار جـار ئەو وتەیەی دووبارە کـردەوە. ﴿ ١١٠: یعلم ما بین أیدیهم وما خلفهم ﴾ خوا بە هەموو ئەوشـتانە دەزانێت کە ئەوان پێشیان خسـتووەو کردویانە لە دونیـادا، وە هەروەها بەوشـتانەش چاك دەزانێـت کـە لـەرۆژی دوایـیـدا چاوەڕێیانە، واتـە: ئاگای لە هەمووشـتێکیانە ﴿ ولا یحیطون بە علما ﴾ ئـەوان بەزانین‌و عیلم ناتوانـن دەورە بدەن بـە بەڕێوەبردن و حیکمەتـی خوا ﴿ ١١١: وعنت الوجوه للحی القیوم ﴾ وە هەموو دەموچاوو روخسارەکان لەو رۆژەدا لەئاستی ئەو خوایەی کە هەمیشە زیندووە و هەرگیز نامرێ و راگیرکـەری هەمـوو بوونەوەرە لارە ملو سـەرنەوی و ملکەچن ﴿ وقـد خـاب من حمل ظلمـا ﴾ وە بێگومان کێ سـتەمی کردو هەڵگـرت زیانمەندو ناهومێدە ﴿ ١١٢: ومن یعمل من الصالحات و هو مؤمن ﴾ هەر کەسـیش ئاکاروکردەوەی چاك ئەنجام بدا لە هەمان کاتیشـدا بڕواداریش بێـت ﴿ فلا یخاف ظلما ولا هضما ﴾ جا نە لەوە دەترسێت، گوناهەکانی لەسەر زیاد بکرێن، وە نە لەوە چاکەکانی کەم بکرێنەوە.

قورئان هات تا مەردم لە گوناح دوورەوە کەون:

﴿ ١١٣: وکذلک أنزلناه قرآنا عربیا ﴾ وەهەر وەکو ئەو دابەزاندنەی ئایەتەکانی پێشـێ، هەموو قورئانمان دابەزانـد بەزمانی عەرەبی ﴿ وصرفنا فیه من الوعید ﴾ و چەندان جار هەڕەشەمان تیا دووبارە کردۆتەوە ﴿ لعلهم یتقون ﴾ بەشکو پارێز بکەن وخۆیان دووربگرن لە گوناهو تاوانکاری و کاری ناپەسـەند ﴿ أو یحدث لهم ذکرا ﴾ وەیـان بێداری‌و ئامۆژگارییەکیان بـۆ بێنێ، یان بۆ ئەوەکە قورئان پەنـدو شـەرەف و ئیعتیباریان بۆ نوێ بکاتـەوە ﴿ ١١٤: فتعالی الله الملک الحق ﴾ بڵندە خوای پاشـا و دەسـەڵاتداری بە هەق و راست ﴿ ولا تعجل بالقرآن من قبل أن یقضی إلیک وحیه ﴾ تۆش لەخوێندنەوەی قورئاندا ئەی موحەممەد ﷺ پێش ئەوەی بەتەواوی وەحی وسـروش بکرێتە لات پەلـەو تاڵوکەت نەبێ، پەیامبەر ﷺ ترسـی هەبوو کەقورئانی لەبیر بچێتەوە، جـا لەبەر ئەوە پەلەی دەکرد بۆ وەرگرتنی، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق علیە)دا هاتووە. ﴿ وقـل رب زدنـی علما ﴾ بڵێ: ئەی پەروەردگارم! زانسـت و زانیاریم زیاد بکە، واتە: بە قورئان‌و واتاکانی، بۆیە (ئەویش ﷺ) تا کۆچی دوایی‌کرد هەر هەوڵی زیاد بوونی زانستی بوو.

داستانی بابە ئادەم و ئیبلیس:

ئینجا داسـتان و بەسـەرهاتی ئادەمیش ﷺ دەسـت پێ‌دەکاو، ئەفەرموێ: ﴿ ١١٥: ولقد عهدنا إلی آدم من قبل ﴾ بە هەقیقەت هەر لە پێشـەوە پەیمانمـان لە ئادەم وەرگرت کـە لەو درەختەیە نەخوا ﴿ فنسـی ولم نجد له عزما ﴾ کەچی لەبیری چووو، بەڵام لێـبران و پلانێکـی بەهێزمان لێ‌نەدی بۆشـکاندنی فەرمانەکەمان ﴿ ١١٦: وإذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم ﴾ بیری ئەوکاتەش بکەوە بەفریشـتەکانمان وت: کڕنـووش بۆئادەم بەرن. (سـەعید حەوا) لەتەفسیرە کەیدا ئەڵێت: هەڵدەگرێ ئەم کڕنووشە، هەر کڕنووشی

سەرخستنە سەرزەوی بێت، چونکە لەوسەردەمەدا ئادەم وەك رووگە وابووە بۆیان ﴿ فسجدوا إلا إبليس أبى ﴾ ئەوانیش هەموو بەپەلە سوژدەیان بۆ برد، ئیبلیسی (شەیتان) نەبێت، ئەو فیزی نەیهێناو سوژدەی نەبرد ﴿ ١١٧: فقلنا يا آدم إن هذا عدو لك ولزوجك ﴾ ئینجا وتمان: ئەی ئادەم! هۆشیار بە! بەڕاستی ئەمە

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾

هەم نەیارو دوژمنی تۆو، هەم نەیارو دووژمنی ژنەکەتە، جا هەرگیز بە گوێی نەکەی ﴿ فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى ﴾ وریابن لەم بەهەشتەتان دەرنەکا، تووشی چەرمەسەرێ و نارەحەتی ژیان ببی ﴿ ١١٨: إن لك أن لا تجوع فيها ولا تعرى ﴾ بێگومان بە هەتا لە بەهشتدابیت نەبرسی دەبی، نەرووت دەبی ﴿ ١١٩: وإنك لا تظمأ فيها ولا تضحى ﴾ وەنە تینوو دەبی تێیدا، نەخۆران گاز ﴿ ١٢٠: فوسوس إليه الشيطان ﴾ جا شەیتان دنەی داو بەدگومانی خستە دڵیەوە ﴿ قال يا آدم هل أدلك على شجرة الخلد ﴾ پێی وت: ئادەم! ئایا دەتەوێت داری نەمرییت ناشیان بدەم؟ واتە: دارێك ئەگەر لێی بخۆی هەرگیز نەمریت؟ ﴿ وملك لا يبلى ﴾ ودەسەڵات و سامانێکی بێ براوەت شارەزا بکەم، کە هەرگیز تیا نەچێ؟ دیارە ئارەزووی مانەوەی دونیا و دەسەڵات وسامان، ئەمانە دووسیفەتی زگماکین و بە هەمیشە لەئادەمزادا هەن، جا ئەگەر ئادەمی فریای خۆی نەکەوێ، ئەوا بە زوویی فریو ئەدرێ..

هەر بۆیەش گەلێ جار زۆربەی سەرۆك وقیادەکان لەو سۆنگەیەوە لێیان دەقەومێو سەریان لێ تێك دەچێ ﴿ ١٢١: فأكلا منها ﴾ شەیتان هەر کۆڵی لێنەدان تا دەرەنجام ئادەم و حەوا -هەردوو- لە بەری درەختەکەیان خوارد کە قەدەغە بوو لێیان ﴿ فبدت لهما سوآتهما ﴾ ئیتر جل و بەرگی بەهەشتیان لەبەرا نەماو رووت و قوت مانەوەو شەرمی خۆیان بۆ دەرکەوت ﴿ وطفقا يخصفان عليهما من ورق الجنة ﴾ بەپەلە خەریکبوونو هەوڵیاندا کە بەگەڵای درەختەکانی بەهەشت عەورەتیان داپۆشن پاش ئەوە کە هەستیان بەشەرمەزاری کرد. وادیارە ئەودرەختە ماددەیەکی تیابووبێ کە ئارەزووی ژن ومێردی بوروژێنێ، هەر بۆیەش لەسەرەتاوە ڕێگری لێکردن، خوایش باشتر ئەزانێ ﴿ وعصى آدم ربه فغوى ﴾ ئابەم شێوەیە ئادەم سەرپێچی لە پەروەردگاری خۆیکردو لەدرەختەکەی خواردو لەرێ دەرچوو، جا لە تۆڵەی ئەوەدا خرایە ئەم دونیای پڕ لە خەفەت و ئێش وئازارەیە ﴿ ١٢٢: ثم اجتباه ربه فتاب عليه ﴾ پاشان پەروەردگاری هەڵیبژارد بۆ پێغەمبەرێتی و لەخۆی نزیك خستەوەو تەوبەشی لێوەرگرت ﴿ وهدى ﴾ و شارەزا و ڕێنمایی کرد، بۆپارانەوەو داوا کردنی لێخۆشبوون.

ئادەم لەبەهەشتەوە بۆ سەر زەوی:

﴿ ١٢٣: قال اهبطا منها جميعا ﴾ خوای گەورە فەرمووی: هەردووکتان (ئادەم وحەوا) لەبەهەشت سەربەرەو ژێر دابەزنە خوارێ ﴿ بعضكم لبعض عدو ﴾ سەرەنجامیش هەندێکتان دوژمنی هەندێکتان بن، ئێوە نەیارو دوژمنی شەیتان دەبن، ئەویش نەیارودوژمنی ئێوە دەبێ ﴿ فإما يأتينكم مني هدى ﴾ جا ئەگەر لەمنەوە ڕێنمایەکتان بۆ هات ﴿ فمن تبع هداي فلا يضل ولا يشقى ﴾ ئەوسا ئەوەی پەیڕەوی لەرێنمایی منی کرد، ئیتر نەلە دونیادا گومرا ئەبێ و، نەلەقیامەتیشدا بەدبەخت ئەبێ بەسزا. باشترین راوبۆچوون سەبارەت بەوحاڵەتەی بەسەر ئادەمدا هات ئەمەیە کە دەلێت: ئەو بەسەرهاتەی (ئادەم) پێش بوونی بەپێغەمبەر بووە، بەپێی ئایەتی: (ثم اجتباه ربه فتاب عليه وهدى). ﴿ ١٢٤: ومن أعرض عن ذكري ﴾ وهەرکەسێکیش لەو قورئانەیەم روو وەرگێڕێ ﴿ فإن له معيشة ضنكا ﴾ ئەوە بێگومان ژیانێکی سەختی دەبێ، هەرچەند خاوەنی دونیایش بێ. بەڵێ مرۆ هەرکە پەیوەندی لە خوا پچڕا دڵی تەنگە، بچووکە، بێئارامە، هەرگیز تێرنابێ ﴿ ونحشره يوم القيامة أعمى ﴾ وە لەرۆژی قیامەتیشدا بەکوێری حەشرو دادگایی ئەکەین ﴿ ١٢٥: قال رب لم حشرتني أعمى ﴾ ئەویش لەو هەڵوێستەدا ئەڵێ: ئەی

پەروەردگارم! بۆچی منت بەکوێری حەشرکرد؟ ﴿ وقد كنت بصيرا ﴾ خۆمن لەدونیادا چاوم ساغ بوو و بینا بووم ﴿ ١٢٦: قال كذلك ﴾ خوا لەوەڵامدا دەفەرموێ: کارهەروایە ﴿ أتتك آياتنا فنسيتها ﴾ تۆ بەڵگەو ئایەتە ڕۆشنەکانی ئێمەت بۆهات لەبیرت کرد ﴿ و كذلك اليوم تنسى ﴾ ئاوا ئەمڕۆش تۆش لەبیر دەچیت، پشت گوێت ئەخەین وفەرامۆشت ئەکەین ﴿ ١٢٧: وكذلك نجزي من أسرف ولم يؤمن بآيات ربه ﴾ هەر ئابەو جۆرەیە تۆڵە ئەکەینەوە لەو کەسەی سەرپێچی وزیادە ڕەوی کردبێ وبڕوای بەئایەتەکانی پەروەردگاری نەهێنابێ ﴿ ولعذاب الآخرة أشد و أبقى ﴾ وە بێگومان سزاو جەزرەبەی ئەو ڕۆژەکەیتریش توندترو بەردەوامترە. وەك پێغەمبەر ﷺ بەنفرینکارانی فەرمووی: ((إن عذاب الدنيا أهون من عذاب الآخرة)) (موسليم). واتە: بێگومان سزای ئەم دونیایە، گەلێ لەسزای دوا ڕۆژ سووکترە.

لەقڕبوونی گەلانی زوو عیبرەت گرن:

﴿ ١٢٨: أفلم يهد لهم كم أهلكنا قبلهم من القرون ﴾ ئینجا پێش هاتنی سزای دوا ڕۆژ،ئەنجامی یاخیبوونەکەیان نیشان ئەداو ئەفەرموێ: ئاخۆ بۆیان ڕوون نەبۆتەوە خەڵکانێکی زۆرمان پێش ئەمان لەناوبرد؟ ﴿ يمشون في مساكنهم ﴾ کەئێستا ئەمان لەجێگا وێرانەکانی ئەواندا هاتووچۆ ئەکەن وشوێنەواری سزاشمان دەبینن؟ ﴿ إن في ذلك لآيات لأولي النهى ﴾ بە ڕاستی ئالەو لەناوبردنەدا گەلێك بەڵگەو نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی ژیرن وخاوەن ئاوەزن ﴿ ١٢٩: ولولا كلمة سبقت من ربك لكان لزاما وأجل مسمى ﴾ وەئەگەر بەڵێنێك پێش نەکەوتبا لەلایەن پەروەردگارتەوە تاکاتێکی دیاریکراو بۆسزانەدانیان، هەرئێستا لەناوبردونیان پێویست ومسۆگەردەبوو ﴿ ١٣٠: فاصبر على مايقولون ﴾ جاکەواتە لەسەرئەوەی ئەوان ئەیڵێن خۆراگربە ﴿ وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس ﴾ پێش خۆرهەڵاتن هەرپاك وخاوێنی و تەسبیحاتی پەروەردگارت ڕابگرەو سوپاسگوزاری ئەو بە ﴿ وقبل غروبها ﴾ وە لەپێش ئاوابوونیشدا. واتە: نوێژەکانی نیوەڕۆ وعەسرو شێوان بکە، لەفەرموودەیەکی(متفق عليه)دا هاتووە: کە (جەریری عەبدوڵڵای بەجەلی) دەڵێ: ڕۆژێ لای پێغەمبەر ﷺ دانیشتبووین، ئەوجا سەیرێکی مانگە چواردە شەوەکەی کردو فەرمووی: ((إنكم سترون ربكم كما ترون هذا القمر، لا تُضامون في رؤيته، فإن استطعتم ألا تُغْلَبُوا على صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها، فأفعلوا)) پاشان ئەم ئایەتەی (وسبح بحمد ربك..)ی خوێندەوە ﴿ ومن آناء الليل فسبح ﴾ وە لە ساتەکانی شەویشدا هەرتەسبیحات ویادی خوابکە، واتە: (نوێژی شێوان وعیشا) ئەنجام بدە ﴿ وأطراف النهار ﴾ وە لەهەردوو تەرەفەکانی ڕۆژیشدا هەروا ﴿ لعلك ترضى ﴾ بەشکو بەئاواتت بگەیتو خۆشنوودو ڕازیش بیت بەبڕیارەکانی خواو دڵت ئارام بگرێ لەسەرکارەکەت.

قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَٰلِكَ
نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَشَدُّ
وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٢٧﴾ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ
فِي مَسَٰكِنِهِمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّأُوْلِي ٱلنُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَٱصْبِرْ عَلَىٰ
مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ ٱلشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ
وَمِنْ ءَانَآئِ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ ٱلنَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا
تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا
لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ
وَٱصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ
﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا يَأْتِينَا بِـَٔايَةٍ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي
ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَٰهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِۦ
لَقَالُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ مِن
قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا۟ ۖ
فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَٰبُ ٱلصِّرَٰطِ ٱلسَّوِيِّ وَمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

چاو لەوە مەدە داومانە بە خوانەناسان:

﴿ ١٣١: ولاتمدن عينيك إلى ما متعنا به أزواجا منهم زهرة الحياة الدنيا ﴾ تۆ چاو لەوماڵ وسامانە مەبڕە ئەی پێغەمبەر ﷺ! ئێمە بەتاقمێك لە بێباوەڕەکانمان داوە، ئەوە هەر شکۆفەو خۆشی ژیانی ئەم دونیایەو کەم دەوامە ﴿ لنفتنهم فيه ﴾ چونکە هەرویستومانە بەوماڵ وسامان وشکۆفەو جوانی دونیایە، تاقییان بکەینەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: لەرزق و ڕۆزی ئەم دونیایە لە هەمووشت پتر دەترسم کەچەواشەتان بکاو لەخشتەتان بەرێ. ئیبن ئەبی حاتەم ﴿ ورزق ربك خير وأبقى ﴾ بێگومان ڕزق وڕۆزی پەروەردگاری تۆ لەبەهەشتدا باشترەو پایەدار ترە لەوەی ئەوان ئەمڕۆ لەبەر دەسیاندایە ﴿ ١٣٢: وامر أهلك بالصلاة ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئەی ئیماندار! بەخاوو خێزان و کەس‌وکارت فەرمان بە نوێژ بدە ﴿ واصطبر عليها ﴾ و خۆیشت لەسەر

ئەنجامدانی رابهێنەو، هەرگیز وازی لێمەهێنەو دەوامت هەبێ، بەڵێ پێویستە مرۆڤی موسڵمان هەردەم هەوڵ بدات کە: نێوماڵەکەی بکاتە ماڵی موسڵمان و، تەواوی تاکەتاکەی خانەوادەکەی هەرلەخوا رووبکات، بۆیە خوا لەجێیەکی تردا دەفەرموێ: (یاأیهاالذین آمنوا قوا أنفسکم وأهلیکم نارا). ﴿ لا نسألک رزقا ﴾ داوای رزق ورۆزی لەتۆ ناکەین ﴿ نحن نرزقک ﴾ بەڵکو ئێمە خۆمان رزق و رۆزیی و بژێوی بەتۆ ئەدەین، جا کەوایە ئەوەندەش بەکاروباری رزق ورۆزییەوە خۆت سەرگەرم مەکە ﴿ و العاقبة للتقوی ﴾ سەرەنجامو پاشەرۆژی چاك وپیرۆزیش، تەنها هەربۆخەڵکانی پارێزکارو بە تەقوایە، ئەوانەی سنوورەکانی خوا دەپارێزن، پێغەمبەری ئازیزو رێزدارمان دەفەرموێ: ((یقول الله تعالی: یابن آدم تَفَرَّغْ لعبادتی، أَملأْ صدرَک غِنیً، وأَسُدَّ فقرَک، وإن لم تفعل، ملأتُ صدرَکَ شُغْلاً، ولم أَسُدَّ فقرَک)) (ترمزی).

موشریکان -وێرای قورئان- نیشانەیان دەوێ:

﴿ ١٣٣: وقالوا لولا یأتینا بآیة من ربه ﴾ بێباوەڕانی مەککەش گوتیان: بۆچی موحەممەد ﷺ لەلایەن پەروەردگار یەوە ئایەت و بەڵگەیەکمان بۆ ناهێنێ لەسەر پەیامبەرێتی خۆی، دیارە قورئان بەبەڵگە دانانێن! ﴿ أو لم تأتهم بینة ما فی الصحف الأولی ﴾ ئایا ئەوان بەڵگەی ئاشکرایان بۆ نەهات، کەلە پەڕاوە پێشووەکاندا هەبوو بڕواشیان نەهێنا، واتە: ئەمانیش هەر شتێکیان بۆبێت، ئەنجامەکەی وەك ئەنجامی ئەو پێشوانە دەبێ، دەسا ئیتر داوای بەڵگەی چی دەکەن؟ ئیمامی(بوخاری وموسلیم) ریوایەت دەکەن کە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ما من نبی إلا وقد أوتی من الآیات ما آمن علی مثله البشر، وإنما کان الذی أوتیته وحیاً اوحاه الله الی، فأرجو أن أکون أکثرهم تابعاً یوم القیامة)).واتە: هەموو پێغەمبەرێك ئەوەندە مۆعجیزەی پێدراوە کەخەڵکەکەی بڕوای پێ بکەن، بەڵام ئەوەی بەمن دراوە، هەرئەوەیە خوا بە وەحی بۆمی دەنێرێ ئومێدەوارم کەپەیڕەوانی من لەرۆژی قیامەتدا لەهی هەموان زیاتر بێ. ﴿ ١٣٤: ولو أنا أهلکناهم بعذاب من قبله ﴾ خۆ ئەگەر ئێمە پێش هاتنی ئەم قورئانە وپەیامبەرەیە، ئەوانمان بەسزایەك لەناوبردبا ﴿ لقالوا ربنا لولا أرسلت إلینا رسولا ﴾ لە دوارۆژدا بۆیان هەبوو بڵێنو دەشیان گوت: ئەی پەروەردگاری ئێمە! بۆچی لە دونیادا پەیامبەرێکت بۆ نەناردین ﴿ فنتبع آیاتک من قبل أن نذل ونخزی ﴾ تا پەیڕەوی بەرنامەو ئایەتەکانی تۆبکەین پێش ئەوەی ئەمرۆ ئاوا ریسواو سەرشۆڕببین ﴿ ١٣٥: قل کل متربص فتربصوا ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بەخوانەناسان بڵێ: هەموومان (ئێمەو ئێوە) چاوەڕوانین: پاشە رۆژی چاك بۆ کاملامان بێت؟ ﴿ فستعلمون من أصحاب الصراط السوی ﴾ بێگومان کە لێتان حاڵیبوو، چاك ئەزانن چ کەسانێك خاوەنی رێگەی راستن ﴿ ومن اهتدی ﴾ وچ کەسێکیش رێنوێن بووە؟ جا کەوایە تۆش هەر سوور بە لەسەر گەیاندنی پەیامەکەی خۆت و، وەك مووساش ئارامت ببێ، پاشەرۆژیش هەربۆ تۆ ئەبێ. وەك لە جێگایەکیتردا ئەفەرموێ: (وسوف یعلمون حین یرون العذاب من أضل سبیلا) ٤٢/٢٥، یان دەفەرموێ: (سیعلمون غدا من الکذاب الأشر) ٢٦/٥٤.

کۆتایی جزمی ١٦، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (ئەنبیاء)ـە

مەککەییەو (١١٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك هاووێنەکانی خۆی باسی خاڵە بنەڕەتییەکان: بیرو باوەڕ، پەیام، پەیامبەرێتی، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە دەکا.. هەریەك لەوانەش بەچەند دیاردەیەکی ئەم بوونەوەرەیە دەسەلمێنێ و بەهێزدەکات، بەئاسمان و زەوی و، شاخ و کێوەکان و، بەرزایی و نزمییاندا ئەتگێڕێ.. پاشان رۆژو خۆرو مانگ.. جا بۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستی ئایەتی: (لوکان فیهما آلهة إلا الله لفسدتا) دێنێ، سەرچاوەی هەموو بوونەوەریش بەئایەتی: (وجعلنا من الماء کل شئ حی) یەكدەخات، دەرەنجام وکۆتایی بوونەوەرو، هەموو زیندەوەرەکانیش بەئایەتی: (کل نفس ذائقة الموت) دێت، جا بۆ کوێ دەگەڕێنەوە: (وإلینا یرجعون)، پاشان کاری گشت پەیامبەران و یەکجۆری کارەکانیان، ئەگەرچی ماوەی نێوانیشیان زۆر بووبێت: (وما أرسلنا من قبلک من رسول إلا نوحی إلیه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون) هاوکات لەگەڵ باسکردنی نەخشەی خوای گەورە کە پەیامبەران هەموو لە پیاوان دەبن: (وما أرسلنا قبلک إلا رجالا نوحی إلیهم). زنجیرەی پەیامبەرانیش هەریەکەیان کاری ئەویتر تەواو دەکات. بۆیە ئەم سوورەتەیش بەپەلەو بەکورتە هەندێکیان دێنێ وەك: (نووح، مووسا، هاروون، لووت، ئیسماعیل، ئیدریس، زیکیفل، زەنوون، زەکەریاو یەحیاو عیسا، سەلامی خوایان لەسەربێ، هەندێکی دیکەشیان بەدرێژی، وەك داستانی (ئیبراهیم و داوودو سولەیمان)، سەلامی خوایان لێبێ. کۆتاییشی بەوە دێ کە پاشەڕۆژ – هەرچەندە ئەمرۆ دونیای راستی وراستگۆیان تاریك بێت – هەر بۆراستیو راستانە، وەکو دەفەرموێ: (بل نقذف بالحق علی الباطل فیدمغه فإذا هو زاهق)

یان دەفەرمـوێ: (ولقد كتبنا في الزبور من بعـد الذكر أن الأرض يرثهـا عبادي الصالحون). لە گەورەیی ومەزنی ئەم سـوورەتی (ئە نبیـاء) یەدا ئەم فەرموودە هاتووە کەدەفەرموێ: ((عن عبد الله قال: بنو إسرائيل، والكهف، ومريم، وطه، والأنبياء،هُنَّ من العتاق الأول، وهــن من تلادي، أي: ممـا حفظ قديما)) (بوخـاری). (ومراد ابن مسـعود: أنهن من أول ما تعلم من القرآن، وأن لهن فضلا لما فيهن من القصص وأخبار الأنبياء). واتە: عەبدوڵلا دەڵێ: سوورەتی بەنی ئیسرائیل(ئیسراء)، کەهف، تاها، ئەنبیا،ئەمانە لەو سوورەتانەن کـە هــەر لەسـەرەتاوە وەرگیراون و پارێــزراون و فــەزڵی تایبەتی خۆیانیان هەیە.

قیامەت بەڕاسەری خەڵکەوەیە:

﴿ بسم الله الرحمـن الرحيم * ١ اقترب للناس حسـابهم ﴾ کاتی حیسـاب و لێپرسـینەوەی مەردم لە کاروکردەوەیـان نزیك بۆتەوە ﴿ وهم في غفلة معرضون ﴾ وئەوانیش لە خەفڵەتان لەو ڕۆژە، ڕوو دەسـووڕێنن و گوێیان لێ نییەو، لــەوە داناچڵەکێن کە خوا پێیان ئەکات! ، لەئایەتێکی تردا هاتووە: (أتى أمرالله فلا تسـتعجلوه..) یـان دەفەرمـوێ: (اقتربت السـاعة وانشـق القمر.وإن يـروا آية يعرضوا..) ﴿ ٢: ما يأتيهم من ذكر من ربهم محدث إلا استمعوه ﴾ هەربـەش و پەندێکی تازەی قورئانیان لەلایــەن پەروەردگاریانەوە بۆبێـت، گوێی بۆ ڕائەگرن، هەتابزانن چییـە؟ ﴿ وهم يلعبون ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەشـدا گورج دەکەونە گاڵتــەو گەپ پێی ﴿ ٣: لاهية قلوبهم ﴾ ودڵیان خافڵ و بێ ئاگایە، تا بیرێکی لێ بکەنەوەو بەخۆیاندا بچنەوە. بەڵێ.. دڵەمردووەکان لەکاتی پێویستدا ئاگایان لەخۆ نییەو، هەر سەرگەرمن بەگاڵتەو گەمەوە ﴿ وأسروا النجوى الذيـن ظلموا ﴾ ئەوانەش سـتەمیان کرد و لەسـنوور دەرچوون، لەنێوخۆیاندا بەسرتەسرت دەڵێن: ﴿ هل هذا إلا بشر مثلكم ﴾ ئایا ئەم (موحەممەد)ـە ﷺ کەداوای پەیامبەرێتی دەکات، ئەویش هەر وەکـو ئێوە مرۆڤ نییە، وا ئێسـتا داوای پەیامبەرێتی دەکات؟! ﴿ أفتأتون السـحر وأنتم تبصرون ﴾ دە ئایا ئێوە دێنەلای جادووو دەسخەڕۆی جادوو دەبن و، لەحاڵێکا چاوتان هەیەو دەبینن! واتە: ئــەر پەیڕەوی لێبکەن،وەك ئەوەیە پەیڕەویتان لەسـیحر کردبێ، بەڵێئەوانە پێیان وابوو کە پەیامبەر هەر دەبێ فریشـتە بێت، ئیتر پــاش ئەوە ئەرکەسـێك داوای پەیامبەرێتی بــکات و مۆعجیزەی خۆیشــی بێنێ ئەوان هەر بەجادووی دائەنێن، جا کەوایە —وەك خۆیان ئەڵێن— چۆن ئەبێ ئامادەی جادوو بن؟ ﴿ ٤: قال ربي يعلم القول في السماء والأرض ﴾ پەیامبەر فەرمووی: پەروەردگاری من لەهەموو قسەو وتەیەك چ لەئاسماندا، چ لەزەویدا بکرێ بەئاگایەو ئەزانێ ﴿ وهو السميع العليم ﴾ هەر ئەویشە بیسندەو زانا؛ هەرچی ئەوترێ چ بەنهێنی و، چ بە ئاشکرا، ئەو هەر ئەیزانێ و ئەیبیسێ ﴿ ٥: بل قالوا أضغاث أحلام ﴾ نە هەر ئەوەندە بەرامبەر بە قورئان بڵـێن، بەڵکو گوتیان: ئەم قورئانە هەر تێکەو لێکەی خەوی پڕوو

سُورَةُ الأَنبِيَاءِ — آياتها ١١٢ — ترتيبها ٢١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ ۗ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۖ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا ۖ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ ۖ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنجَيْنَاهُمْ وَمَن نَّشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

پــووچ و خەونە درۆزنەیە ﴿ بل افتراه ﴾ نەخێر، بەڵکو موحەممەد ﷺ خۆی هەڵیبەسـتووە! ﴿ بل هو شاعر ﴾ بەڵکو دەشبێ شاعیرو هۆنیارێك بێ و، خۆی ئەم قورئانەی هۆنیبێتەوە ﴿ فليأتنا بآية كما أرسـل الأولون ﴾ جا ئەگەر ڕاست ئەکاو پێغەمبەرە، دەبا بەڵگەو نیشـانەیەکمان غەیرەز قورئان بۆ بێنێ، لە چەشـنی مۆعجیزەی پێغەمبەرانی پێشـوو، ئەوان بەبەڵگەو نیشانەوە نێردران ﴿ ٦: ما آمنت قبلهم من قرية أهلكناها ﴾ پێش ئەمانیش ئەو شـارو گوندانە (بەنموونە هۆزی سـالح..) "کە داوای بەڵگەیان دەکرد، بەڵگەیان بۆ هات و باوەڕیان نەهێنا! ئێمەش قڕمان کردن ﴿ أفهم يؤمنون ﴾ ئاخۆ ئەمان "کە داوای هێنانی بەڵگە ئەکەن" بڕوا دەکەن بەئایەت و مۆعجیزەکانمان ئەگەر بەچاو دیتنیان، دیارە ئەمانیش هەر وەك ئەوان بڕوا ناهێنن، جا ئیتر ناترسن لەناو ببرێن؟.

بەدەر لە ئادەمیزاد پێغەمبەر نەبووە:

﴿ ٧: وما أرسلنا قبلك إلا رجالا نوحي إليهم ﴾ بۆ چ ئەوانە لەوە سەریان سوڕئەمێنێ کە تۆ پەیامبەربی و ئادەمیزادیش بیت؟! خۆ ئێمە ئەوپێغەمبەرانەش لە پێش تۆوە سروشمان بۆ ناردن، هەموو لەمێران ودەستەی پیاوان بوون، وەك ئەفەرموێ: (وما ارسلنا من قبلك إلا رجالا نوحي إليهم من أهل القرى) ١٠٩/١٢، یا دەفەرموێ: (قل ما كنت بدعا من الرسل) ٩/٤٦. ﴿ فاسألوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون ﴾ دەسا ئەگەر ئێوە نازانن و بڕوایش ناکەن، دەبڕۆن لەزاناکانی تەورات و ئینجیل بپرسن ﴿ ٨: وما جعلناهم جسدا لا يأكلون الطعام ﴾ ئێمە پەیامبەرانمان بەلەش و پەیکەرێك دروست نەکرد، تا وەك فریشتە خۆراك نەخۆن، وەك ئەم ئایەتەش ئەفەرموێ: (وما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا أنهم ليأكلون الطعام ويمشون في الأسواق) ٢٠/٢٥. یان: (ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيرا) ٧/٢٥. ﴿ وماكانوا خالدين ﴾ نەمریش نەبوون لە دونیادا، بەڵکو ماوەیەکی دیاریکراو ژیان، پاشان ئەوانیش مردن ﴿ ٩: ثم صدقناهم الوعد ﴾ لەپاشان راستمان لەگەڵ کردن و بەڵێنی خۆمانمان بۆ هێنانەجێ، بە لەناوبردنی ستەمکاران ﴿ فأنجيناهم ومن نشاء ﴾ ئینجا بڕواداران و هەرکەسێکی دیکەش خۆمان ویستمان رزگار ببن، رزگارمان کردن ﴿ وأهلكنا المسرفين ﴾ وە لەسنوور دەرچووانیشمان –ئەوانەی وا بڕوایان بە پەیامبەرەکانمان نەبوو– فەوتو فەنا کرد.

مەزنایەتی قورئان:

﴿ ١٠: لقد أنزلنا إليكم كتابا فيه ذكركم ﴾ وا ئێمە کتێبێکی بەرێزو گەورەمان بۆ ئێوە نارد، باسی شەرەف و رێزی ئێوەشی تێدایە، بەتایبەت ئەو کەسەی پەیرەوی لێ بکا و کاری پێ بکات ئەبێتە سالارو سەروەری هەردووجیهان، وەك ئەفەرموێ: (وإنه لذكر لك ولقومك وسوف تسئلون). ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دە ئایا تێناگەن، تێنافکرێن لە ئایەتەکانمان، تا بەتوندی وەری بگرن وکاری پێبکەن؟ کەچی لەباتی ئەوەی بیپارێزن وببنە بەڵاگەردانی، لەگەڵیا ئەجەنگێن!! ﴿ ١١: وكم قصمنا من قرية كانت ظالمة ﴾ چەند گوندو شاریشمان تێكشکاند لەبەر ئەوەی کەخەڵکەکەی ستەم کارو بتپەرست بوون ﴿ وأنشأنا بعدها قوما آخرين ﴾ بە دوای ئەوانیشدا گەلانی ترمان لێدامەزراند ﴿ ١٣: فلما أحسوا بأسنا إذا هم منها يركضون ﴾ ئینجا هەر کە هەستییانکرد ویەقینیان پەیدا کردوو، بە چاوی سەریش دیتیان کەسزامان هاتە سەریان، ئیتر بە پەلە لە ئاوایی هەڵدەهاتن و رایاندەکرد ﴿ لا تركضوا وارجعوا إلى ما أترفتم فيه ﴾ ئەوسا بە گاڵتەوە پێیان وترا: رامەکەن، بگەڕێنەوە سەرئەو خۆشگوزەرانییەی سەرگەرم ببوون تێیدا ﴿ ومساكنكم لعلكم تسألون ﴾ بۆ جێگاوشوێن وکۆشك و خانوو بەرەکانی خۆتان، بەشکو پرسیارتان لێبکرێت، ئایا شوکرانە بژێربوونە لەبەرامبەر نیعمەتەکانی منەوە؟ دیارە ئیتر کاتی پرسیارو وەڵام نەماوەو بڕیاری تیاچوونیان دراوە، ئەم قسەو باسەیشیان (وەك قەتادە ئەڵێ) لە رووی گاڵتەولاقرتییەوە پێیاندەگوترێت ﴿ ١٤: قالوا: يا ويلنا إنا كنا ظالمين ﴾ ئەوجا کەزانیان کار لەکار ترازاوە وتیان: ئەی تیا چووی خۆمان! بێگومان ئێمە ستەمکار بووین "ئەمە تۆڵەی کارەکانی دونیامانە، بەڵام تازە لەدەستیان دەرچووە و، ئەم پێ لێنانەشیان هیچ کەڵکێکیان پێ نابەخشێ" ﴿ ١٥: فما زالت تلك دعواهم ﴾ ئیتر هەر ئەمە دوعایان بوو دەیانوت: (یا ويلنا إنا كنا ظالمين) ﴿ حتى جعلناهم حصيدا خامدين ﴾ تا هەموویانمان دروێنەکرد و بێ دەنگ وبێ ورتەمانەوە.

بوونەوەرمان بۆ گەمە دروست نەکردووە:

﴿ ١٦: وما خلقنا السماء والأرض وما بينهما لاعبين ﴾ خۆ ئێمە ئاسمان و زەوی و هەرچی لە نێوانیاندایە بەگەمە دروست نەکردووە، بەڵکو بۆئەوەیە کە ئەوان گەورەییو عەدالەتی خوای پێ بدۆزنەوە، جا ئیتر ئەوان چۆن دەوێرن لاقرتی کەن؟! ﴿ ١٧: لو أردنا أن نتخذ لهوا لاتخذناه من لدنا ﴾ گریمان ئەگەر ئێمە ویستبامان لە هوو (ژن) بۆ خۆمان دابنێین کە شیاومان بوایە لای خۆمان بڕیارمان ئەدا. واتە هەر لە ئەزەلدا بڕیارمان ئەداو ئەمانکرد و پەیوەندی بە دروستکراوەکانەوە نەئەبوو "(قەتادە) ئەڵێ وشەی (لهو) لە زمانی (یەمەنی) یەکاندا بەواتای ژنە ﴿ إن كنا فاعلين ﴾ ئەگەر بڕیاربووبا ئەوکارە ئەنجام بدەین، هەردەمان کرد، بەڵام وامان نەکرد کەوابوو کاری هەوانتەو(لەهوو) هەرگیز لای ئێمە نەبووەو نییە"، چونکە ئێمە هەموو شتێکمان بە هەق و راستە، (موقاتل، قەتادە، ئیبنی جورەیج) هەموویان ئەڵێن: (إن كنا فاعلين) بە واتای (ما كنا فاعلين)ە، وەك (إن أنت إلا نذير). ﴿ ١٨: بل نقذف بالحق على الباطل فيدمغه ﴾ نا، ئەوە دەستووری ئێمە نییە: بەڵکو ئێمە دەمانەوێ بەهەق باتڵ بکوتین و داغانی بکەین و لەڕیشەی بێنین ﴿ فإذا هو زاهق ﴾ کتوپڕ نابوودبێو و تیابچێت وراستی جێگەی بگرێتەوە ﴿ ولكم الويل مما تصفون ﴾ هاوارو واوەیلا وتیاچوون ئەی بێ بڕوایان بۆ ئەو

جـۆرە درۆو بۆختانانەتـان بە خوای ئەكـەن ﴿ ١٩ : وله من فی السـموات والأرض ﴾ هەرچـی لەئاسمانـەكان و زەوی دایە هەر بۆ خوایە، هەرئەویش دروسـتی كردوون و، هەر ئەویش ئەتوانێ ئاڵو گۆڕیان تێدا بكات ﴿ ومن عنده لا یسـتكبرون عن عبادته ﴾ ئەوانەش كە لای ئەون (واتە: فریشـتەكان) لەپەرستنی ئەودا خۆ بەزلزان نین ﴿ ولا یستحسـرون ﴾ و هەرگیزیش ماندوو نابن و، هەمووكات و ژیانیان هەر بۆ خواپەرسـتییە ﴿ ٢٠ : یسبحون اللیل والنهـار لایفترون ﴾ بەردەوام بە شـەو و بەڕۆژ هەر تەسـبیحات وپاكانـە ئەكەن و هیچ كات دەسـت هەڵناگـرن و، بەڵكو هەردەم تەسبیحی دەكەن.

خوا ناڕاستەكانیان:

﴿ ٢١ : أم اتخـذوا آلهـة مـن الأرض هم ینشـرون ﴾ ئاخۆ ئەو خوانەناسـانە چەنـد خوایەكیان لـە سـەرزەویدا بۆخۆیان پەیدا كـردووە، ئـەوان مـردووان زیندوو دەكەنـەوە نـا، بەڵكو چەند خوایەكی بێ گیانی بێ دەسەڵاتیان هەڵبژاردووە!! ﴿ ٢٢ : لوكان فیهما آلهة إلا الله لفسـدتا ﴾ گریمـان ئەرلەئاسمان و زەوی چەند خواو پەرسـتراوێكی هەق -غەیرەزخوا- بەهەق هەبوبا وەك ئەوان پێیان وایە بێشـك ئاسمان و زەوی تێك ئەچوو چونكە سەرەنجام سـەری ئەكێشا بۆ ئاژاوەو كێشمانكێش ﴿ فسبحان الله رب العرش عمـا یصفون ﴾ جا پـاك وخاوێنیو، بەرزو بڵنـدی هەر بۆخوای پەروەردگاری عەرشـە، لەو باس وخواسانە ئەوان وەسفی خوای پێدەكـەن: هاوبەش و هاوەڵی بۆ دائەنێن" ﴿ ٢٣ : لا یسـأل عما یفعل وهم یسـألون ﴾ چـی ئەو زاتە بیكا نابێ لێی بپرسـرێتەوە چونكـە خوایـە، بەڵام لەكارو كـردەوەی ئەوانە پرسـیار ئەكرێ چونكە بەندەن، كەوابوو ئەبێ هەر گوێڕایەڵی ئەوبن و ئەو بپەرستن ﴿ ٢٤ : أم اتخـذوا مـن دونه آلهة ﴾ ئاخۆ ئـەوان بێجگە لەخوا چەند خوایەكیان بۆخۆیـان هەڵبژاردووە؟ ﴿ قل هاتوا برهانكم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ بەڵگەی خۆتان بێنن بۆ راسـتی ئـەوەی ئەیڵێن ﴿ هذا ذكـر من معی وذكر من قبلی ﴾ ئەمەی لەم قورئانەدایـە پەندو یادخەرەوەیە بۆخـۆم و بۆئەوانەی هاوەڵی منن و لەگـەڵمدان، وەبەسـەرهاتی پێغەمبەران وگەلانـی پێش منیش بـاس دەكات، دەئایا لە كتێبـی هیچ كامێكیاندا هاوەڵ و هاوبەش بـۆ خوا ڕەوابووە، ئەی ئێوە ئەوەتـان لەكوێ هێنا؟ ﴿ بل أكثرهم لایعلمـون الحق ﴾ بەڵكو ئـەوان زۆربەی زۆریان هـاوەڵ بۆ خوا دادەنێن و حەق و ڕاستی نازانن ﴿ فهم معرضون ﴾ بێ لەوەش ڕوو وەردەگێڕن لە یەكخواپەرستی و شوێنكەوتنی پێغەمبەر ﷺ ﴿ ٢٥ : وما أرسـلنا من قبلك من رسول ﴾ لەپێش تۆشەوە ئەی پێغەمبەر ﷺ هـەر پەیامبەرێكمان ناردووە ﴿ إلا نوحی إلیه أنه لا إله إلا أنا فاعبدون ﴾ وەحی و سروشمان بۆكردووە كە: هیچ پەرستراوێك بێ لە من نییە جا كەوایە هەر بەتەنها من بپەرستن.

وَكَم قَصَمۡنَا مِن قَرۡيَةٖ كَانَتۡ ظَالِمَةٗ وَأَنشَأۡنَا بَعۡدَهَا قَوۡمًا ءَاخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّآ أَحَسُّواْ بَأۡسَنَآ إِذَا هُم مِّنۡهَا يَرۡكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرۡكُضُواْ وَٱرۡجِعُوٓاْ إِلَىٰ مَآ أُتۡرِفۡتُمۡ فِيهِ وَمَسَٰكِنِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تُسۡـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُواْ يَٰوَيۡلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَت تِّلۡكَ دَعۡوَىٰهُمۡ حَتَّىٰ جَعَلۡنَٰهُمۡ حَصِيدًا خَٰمِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقۡنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا لَٰعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوۡ أَرَدۡنَآ أَن نَّتَّخِذَ لَهۡوٗا لَّٱتَّخَذۡنَٰهُ مِن لَّدُنَّآ إِن كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلۡ نَقۡذِفُ بِٱلۡحَقِّ عَلَى ٱلۡبَٰطِلِ فَيَدۡمَغُهُۥ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٞۚ وَلَكُمُ ٱلۡوَيۡلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَمَنۡ عِندَهُۥ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ عَنۡ عِبَادَتِهِۦ وَلَا يَسۡتَحۡسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ لَا يَفۡتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوٓاْ ءَالِهَةٗ مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ هُمۡ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوۡ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَاۚ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلۡعَرۡشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسۡـَٔلُ عَمَّا يَفۡعَلُ وَهُمۡ يُسۡـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةٗۖ قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡۖ هَٰذَا ذِكۡرُ مَن مَّعِيَ وَذِكۡرُ مَن قَبۡلِيۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ٱلۡحَقَّۖ فَهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٢٤﴾

خوانەناسان دەڵێن خوا منداڵی هەیە:

﴿ ٢٦ : وقالوا اتخذ الرحمن ولدا ﴾ بێبڕوایان وتیشـیان: خوای بەخشندە فریشتەكانی كردووە بە مناڵ وكچی خۆی!! ﴿ سبحانه بل عباد مكرمون ﴾ نەخێر، ئەوانە مناڵی خوا نین، بەڵكو كۆمەڵە بەندەیەكی ڕێزداری ئەون و، خوا خۆی هەڵی بژاردوون و، زۆریش پاك وبێخەوشن ﴿ ٢٧ : لا یسبقونه بالقول ﴾ هەرگیز ئەوفریشتانە قسەی خۆیان پێشی قسەی ئەوناخەن، واتە: شتێك ناڵێن لەگەڵ فەرمایشتی خوادا دژبێو نەگونجێت ﴿ وهم بأمره یعملون ﴾ وەهەر بـە پێی فەرمانی ئەو كارئەكەن. ﴿ ٢٨ : یعلـم مابین أیدیهم وما خلفهـم ﴾ خوا بە هەموو ئەحـواڵ وئەعمالیان دەزانێ، چ ئەحواڵ وئەعمالی پێشـیان، چ ئەحواڵ وئەعمالی پاشیان. واتە: خوا دەزانێ بە بەروودوایان ﴿ ولا یشـفعون إلا لمن ارتضی ﴾ لەدوا ڕۆژیشـدا تكاو شـەفاعەت ناكەن، مەگەر بۆ كەسێك خوا خۆی خۆشنوودو

رازی بێ لێی و، خاوەن برواو موسڵمان بێ، وەك خۆی ئەفەرموێ: (من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه) ٢/٢٥٥، یان دەفەرموێ: (ولا تنفع الشفاعة عنده إلا لمن أذن له) ٢٣/٣٤. ﴿ وهم من خشيته مشفقون ﴾ لە زۆر ترسی خواو گەورەیی، هەردەم دەلەرزن وناوێرن سەرپێچی لێبکەن ﴿ ٢٩: ومن يقل منهم إني إلـه من دونه ﴾

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ۗ سُبْحَٰنَهُۥ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُۥ بِٱلْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِۦ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِۦ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ ۞ وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّىٓ إِلَٰهٌ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا ٱلسَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ ءَايَٰتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ ٱلْخُلْدَ ۖ أَفَإِي۟ن مِّتَّ فَهُمُ ٱلْخَٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

هەرکەسێك لەوان غەررابێ‌و بڵێ: منیش خوایەکم جگەلەو، ﴿ فذلك نجزيه جهنم ﴾ ئەوە پاداشتی بە دۆزەخ ئەدەینەوە ﴿ كذلك نجزي الظالمين ﴾ هەر ئاوایش تۆڵە و پاداشتی یاخییان و ستەمکاران ئەدەینەوە.

ئاسمان و زەمین یەک پارچە بوون:

﴿ ٣٠: أو لم يرالذين كفروا ﴾ ئاخۆ خوانەناسان و بێ باوەڕان نەیانبینیوە، واتە: بە چاوی دڵ سەیریان نەکرد تا بزانن ﴿ أن السموات والأرض كانتا رتقا ﴾ کە بێگومان ئاسمانەکان و زەویی یەکپارچە بوون و، هەردووپێکەوە نووسابوون، نە ئەم بارانی دەباراند، نە ئەویش ڕووەکی سەوز دەکرد، وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ ﴿ ففتقناهما ﴾ جا لە وەودوا ئێمە لە یەکمان کردنەوە، بەڵێ ئەمەیە دیدو بۆچوونی ئێمە لەمەڕ سەرەتای دروستبوونی هەردووکیانەوە، ئیتر ئەمڕۆ بیردۆزەکان هەرچی ئەڵێن با بڵێن، ئینجا ئەوەی لەگەڵ قورئاندا شیاوو گونجاو بوو، ئێمەش وەری ئەگرین، ئەگینا ڕەتی ئەکەینەوە.

بیردۆزەکان ئەڵێن: کۆمەڵەی ئەستێرەو کۆمەڵەی خۆر -کە پێکهاتووە لە خۆرومانگ و زەوی..- لەسەرەتاوە یەکپارچەو، یەك سەدیم بوون، لەپاشا لە یەك جیا بوونەتەوەو شکڵێکی هێلکەییان بە خۆیانەوە گرتووە، زەویش پارچەیەك بوو لەخۆرو لێی‌پچڕاو وردە وردە سارد بوویەوە، ئەو بیردۆزانە وا دەڵێن، بەڵام ئێمەش لەوە زیاتر ناتوانین بڕۆین کە قورئان دیاری دەکات بۆمان؛ جا ئەگەر بۆچوونی بیردۆزەکانیش لەگەڵ ئەوەی قورئاندا گونجا، ئەوا ئێمەیش وەری دەگرین بەڵام خۆ دەبێ ئەوەش بزانین کە مەبەستی ئەوان لە بۆچوونەکانیاندا ئەوەیە کە ئەم بوونەوەرە گەورەیە هەر لە خۆیەوە ئەو ئاڵوگۆڕە دەکات، نەك خوایەکی بێوێنە کردبێتی!! ﴿ وجعلنا من الماء كل شئ حی ﴾ لە ئاویش هەموو شتێکی زیندوومان دروست کرد "واتە: ئاومان گێڕا بە بناغەی هەموو شتێکی زیندوو وهۆکار بۆ ژیان.. ((عن أبی هريرة أنه قال: يا نبی الله! إذا رأيتك قرت عينی وطابت نفسی، فأخبرنی عن -كل شئ- قال: كل شئ خلق من ماء)) أخرجه الحاكم وصححه؛ ئەبووهورەیرە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! کاتێ کە ئەتبینم چاوم ڕووناك دەبێتەوەو! دڵم خۆش ئەبێ، حەز ئەکەم ئێستا حەقیقەتی هەموو شتێکم پێ بڵێیت، ئەویش فەمووی: هەموو شتێ لە سەرەتاوە، لە ئاو دروستکراوە. ﴿ أفلا يؤمنون ﴾ ئاخۆ هێشتا هەر بروا ناکەن "بە دەسەڵاتی خوا؟" ﴿ ٣١: وجعلنا فی الأرض رواسی أن تميد بهم ﴾ لەزەویشدا چەند کەژو شاخێکی سابت و مەحکەممان وەدیهێناو دامان چەقاند وکردمانە مێخ، تاجووڵەو لەرزەتان پێ نەکاو، ژیانتان لێ تێك نەچێ ﴿ وجعلنا فيها فجاجا سبلا ﴾ وە چەندین ڕێگەی پان و ڕێگەی کراوەمان خستە ناویەوە ﴿ لعلهم يهتدون ﴾ تا ئەوخەڵکە ڕێ دەرکەن و بتوانن بە ئاسانی ئەم شارو ئەو شار بکەن، ئایەتی: (والسماء بنيناها بايد و انا لموسعون) ٤٧/٥١، یاخود ئایەتی (افلم ينظروا الى السماء فوقهم كيف بنيناها و زيناها و ما لها من فروج) ٦/٤٥. هەر ئەو ڕاستیە دوویات ئەکاتەوە ﴿ ٣٢: وجعلنا السماء سقفا محفوظا ﴾ ئاسمانیشمان کردە سەقف و میچێکی پارێزراو و پتەوو مەحکەم بۆ زەوی ﴿ وهم عن آياتها معرضون ﴾ کەچی ئەوان هێمان ڕوو وەرگێرن لە هەموو نیشانەکانی لەکاتێکا گشتی‌ئەوانە بەڵگەن بۆ بوونی بەدیهێنەرێك ﴿ ٣٣: وهو الذی خلق الليل والنهار والشمس والقمر ﴾ هەرئەویشە شەوو ڕۆژو خۆرو مانگی دروست کردووە ﴿ كل فی فلك يسبحون ﴾ هەریەکەشیان لە دائیرەو خولگەی

خـۆی وەك مەلەوان دەخولێتەوە، وەك ئەفەرموێ: (فالق الإصباح و جعل الليل سكنا والشمس والقمر حسبانا ذلک تقدير العزيز العليم) ٩٦/٦ هەر بۆ ئەو مەبەستەیە.

هیچ کەسێک نەمر نییە:

﴿ ٣٤: وما جعلنا لبشـر من قبلک الخلد ﴾ ئێمە پێش لەتۆ وامان نەکـرد مرۆیەك نەمرێ ﴿ أفإن مت فهم الخالـدون ﴾ ئایا ئەگەر تۆ بمری، ئەوانە ژیانی هەتا هەتاییان دەبێ؟! نە، هەرگیز شـتی وانییە، وەك دەفەرموێ: (کل من عليها فان و يبقى وجه ربک ذو الجـلال والإکرام) ٢٦/٥٥-٢٧ ﴿ ٣٥: کل نفـس ذائقة الموت ﴾ هەموو گیانێك تامی مردن هەردەچێژێ ودەمرێ ﴿ ونبلوكم بالشـر والخير فتنة ﴾ واتە: بەناخۆشیی، خۆشی، هەژاری، دەوڵەمەندی، لەش ساغی و، نەخۆشی، تا سابیرو ناشوکر دەرکەوێ وەئیللا خوا بۆ خۆی دەزانێ وە بەمەش ئیقامەی حوججەیان لە سەر دەکات تا کەس بیانووی نەمێنێ. ﴿ وإلينا ترجعون ﴾ سـەرەنجام هەر بۆلای خۆمان دەگێردرێنەوە ئەوسـا بەپێـی ڕەفتارو دەرچوونتان لە تاقی کردنەوەکەدا پاداش و تۆڵە وەرئەگرن.

خوانەناسان گاڵتەیان بە پێغەمبەر ﷺ دەکرد:

﴿ ٣٦: وإذا رآک الذيـن کفروا ﴾ کاتێ بێ باوەڕەکان تۆ دەبینن ئـەی موحەممـەد ﷺ ﴿ إن يتخذونک إلا هزوا ﴾ هـەر گاڵتەت پێ‌دەکەن و، ئەڵێن: ﴿ أهذا الذى يذكر آلهتكم ﴾ ئا ئەمەیە ناوی خواکانتـان بەخراپـە دەبا؟! وە لە جێگەیەکی تـردا دەفەرموێ: (وإذا رأوک ان يتخذونـک الا هـزوا أهذا الذى بعث الله رسـولا) ٤١/٢٥ ﴿ وهـم بذکر الرحمن هم کافرون ﴾ کەچی بۆ خۆشـیان بەناوو زیکری خوای بە بەزەیی باوەڕدار نین ﴿ ٣٧: خلق الانسان من عجل ﴾ ئادەمی لە پەلەو تاڵوکە دروست بووە، واتە: ئەوەندە لەسـەر شـت بێ‌تاقەت و بێ ئارامە وپەلە دەکات، دەڵێیت هەر لەپەلـە دروسـت‌کراوە، هەر بۆیـەش لەدونیادا پەلەی سـزادان ئەکات، وە لە جێگەیەکی‌تردا ئەفەرموێ: (وکان الإنسان عجولا) ١١/١٧. ﴿ سأوريكم آياتى فلا تستعجلون ﴾ ئێوە پەلەم لێ مەکەن، بەزوویی بەڵگەو نیشـانەکانی خۆمتان نیشان ئەدەم، جا ئەو کاتە ئەزانن چۆن تۆڵەتان لێ ئەسـێنم و هیچیشـتان لەدەستم دەرناچن ﴿ ٣٨: و يقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين ﴾ خوانەناسـان ئەڵێن: باشە ئەگەر بەراستانە ئەم بەڵێنەتان (بەهاتنی‌سزا)، کەی دێتـە دی هەر بۆیەش ئەوەندە نەفامن وپەلەی بۆئەکەن! ﴿ ٣٩: لـو يعلم الذين كفروا ﴾ ئەگەر ئەو بێ باوەڕانە حاڵی خۆیان زانیبا ﴿ حيـن لا يكفـون عن وجوههـم النار ولا عن ظهورهـم ﴾ کاتێ ناتوانن بڵێسـەی ئەو ئاگرە لە دەم و چاوو پشـتیان دوور بخەنەوە ﴿ ولاهـم ينصـرون ﴾ و یارمەتیش نادرێن ئیـتر هەرگیز پەلەی سزای ئەو ڕۆژەیان نەئەکرد ﴿ ٤٠: بل تأتيهم بغتة ﴾ ئەوانە پەلە ئەکەن، خۆ بەپەلەی ئەوانە نابێت، بەڵکو کتوپڕ قیامەتیان دێت

وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِى يَذْكُرُ ءَالِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ مِنْ عَجَلٍ سَأُوْرِيكُمْ ءَايَٰتِى فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَن وُجُوهِهِمُ ٱلنَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُواْ مِنْهُم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَن يَكْلَؤُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ مِنَ ٱلرَّحْمَٰنِ بَلْ هُمْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ ءَالِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَآ أَفَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

﴿ فتبهتهـم ﴾ جـا واقیان وردەمێنێ ومات وسـەرگەردانیان ئەکا ﴿ فلا يسـتطيعون ردها ولاهم ينظرون ﴾ ئیتر ئەوکاتە نە ئەتوانن لەخۆیانی لادەن، وە نە مۆڵەتیش ئەدرێن بۆ تۆبەو پەشیمانی.

بە پێغەمبەرانی تریش گاڵتە کراوە:

﴿ ٤١: ولقد استهزئ برسـل من قبلک ﴾ لەگاڵتەو لاقرتی ئەوان دڵ زویـر مەبـە، چونکە گاڵتە بەپێغەمبەرانـی بەر لەتۆش (ئەی موحەممـەد ﷺ) کراوە ﴿ فحاق بالذين سـخروا منهـم ماكانوا به يسـتهزئون ﴾ جـا دەرەنجام ئەو سـزایە ئـەوان بەگاڵتەو گەپ گرتبوویـان دەوری گرتـن ﴿ ٤٢: قل من يكلؤكـم بالليل والنهار مـن الرحمـن ﴾ پێیان بڵـێ: کێیە کاتێ ئێوە لەجەرگەی شـەوو ڕۆژدان بتوانـێ لە سـزاو تۆڵەی خـوای بەخشـندە بتانپارێزێ؟ ﴿ بـل هم عن ذكر ربهـم معرضون ﴾ نا، بەڵکـو ئەوانە لەیادی پەروەردگاریـان ڕوو وەردەگێڕن و بیرناکەنەوە لەدەسـەڵاتی خواو

بەخەیاڵیانــا نایە ﴿ ٤٣: أم لهم آلهة تمنعهــم من دوننا ﴾ یاخۆ ئەوان -جگە لەئێمە- چەند خوایەکیان هەیە دەتوانن لە ســزای ئێمە بیانپارێزێ؟! ﴿ لا یســتطیعون نصر انفســهم ﴾ نا، ئەوخوا ناهەقانە ناتوانن یارمەتی خۆشیان بدەن و لەسزا خۆیان بپارێزن، ئیتر لەکوێ ئەتوانن پەرستیارەکان بپارێزن ﴿ ولاهم منا یصحبون ﴾ وە لەلایەن ئێمەشەوە هیچ یارمەتی و پەنایە نادرێن.

بەتەمەن زۆربیان چەواشە بوون:

﴿ ٤٤: بــل متعنا هــؤلاء وآباءهم حتی طال علیهــم العمر ﴾ ئێمە بەپەلە تۆڵە لەوانە ناسێنین، بەڵکو ئەوانەو باو باپیرانی ئەوانەشمان بەگوزەرانی خۆشی دونیا بەهرەمەند کرد هەتا تەمەنیان درێژ بوو، وایان دەزانی ئیتر ئەو خۆشی و رابواردنەیە هەر بۆیان ئەمێنێتەوە ﴿ أفــلا یرون أنا نأتی الأرض ننقصها مــن أطرافها ﴾ ئایا ئەوانە نابینن کە ئێمە روژانە دێین و لە گشت لایەکی وڵات و ناوچەکەیان کەم ئەکەینەوە و، ئەوان بێ دەســەڵات دەکەون، بەم جۆرە ساڵ لەدوای ســاڵ فەتحی شوێنەکانیان ئەکەین بۆ پەیامبەر ﷺ، وەك خوا ئەفەرمــوێ: (ولقد أهلكنا ماحولكم من القری وصرفنا الآیات لعلهــم یرجعــون) ٢٧/٤٦ ﴿ أفهم الغالبون ﴾ جا ئایا ئەوانە زاڵن؟ یــان ئێمــە؟ ﴿ ٤٥: قل إنمــا أنذركم بالوحی ﴾ تۆ پێیــان بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ من تەنها هەر بەوەحی هوشیارتان ئەکەمەوەو دەتانترســێنم ﴿ ولا یســمع الصم الدعاء إذا ما ینذرون ﴾ ئەوان لەبەر درێژە کێشــانی پشــت کردونیان لە دەنگی هەق خوا مۆری ناوە بەســەر گوێیاندا هەتا وەك کەریان لێهاتووە، وە کەریش بانگ نابیســێ کاتێ بترسێنرێن بە ســزا. ﴿ ٤٦: ولئن مستهم نفحة من عــذاب ربك ﴾ ئــەوە حاڵیانە، خۆ ئەگەر ســۆزەیەك لەهاڵاوی سزای پەروەردگارت لێیان بدات ﴿ لیقولن یا ویلنا إنا كنا ظالمین ﴾ خێرا خوانەناسان ئەڵێن: ئەی تیاچووی خۆمان!! بێگومان ئێمە هەرکەسانێکی ســتەمکار بووین بۆیە وامان بەسەرهات ﴿ ٤٧: و نضع الموازین القسط لیوم القیامة ﴾ بێگومان رۆژی قیامەت ئێمە ترازووی دادپەروەری دائەنێین و کردەوەکانیانی پێ ئەکێشین ﴿ فلا تظلم نفس شــیئا ﴾ ئەوســا هیچ کەسێك کەمترین ستەمی لێناکرێ چ لەچــاك کاران و، چ لە خراپــکاران ﴿ وإن كان مثقال حبة من خردل ﴾ تەنانەت ئەگەر کردەوەکانیان بەئەندازەی سەنگی دەنکە خەرتەلەیەکیــش بێت کە لەبچووکیدا کــراوە بەنموونە ﴿ أتینابها وكفی بنا حاسبین ﴾ ئێمە ئەیهێنین و ئامادەی ئەکەین، وە ئەوەندە بەســە بۆ ئێمە کە بە وردی ژمێریــاری کردەوەکانیان بین، وە لە جێگەیەکی تردا ئەفەرموێ: (ولا یظلم ربك أحدا) ٤٩/١٨. یاخود ئەفەرمــوێ: (إن الله لا یظلم مثقال ذرة) ٤٠/٤. یاخود ئەفەرموێ: (یــا بنی إنها إن تك مثقال حبة من خــردل فتكن فی صخرة أو فی السموات أو فی الأرض یأت بهاالله...) ١٦/٣١.

کتێبمان بە مووساو هاروون دا:

﴿ ٤٨: ولقد آتینا موسی وهارون الفرقان وضیاء وذكرا للمتقین ﴾ بێگومان ئێمە کتێبی جیاکەرەوە (تەورات)مان بەمووســاو هاروون دا، کە جیاکەرەوەی حەق وناحەقە، وە رووناکەرەوەو بیرخەرەوەو ئامۆژگاریشــە بۆ پارێزکاران ﴿ ٤٩: الذین یخشون ربهم بالغیب ﴾ ئەوانەی کە لە پەنامەکی و پەنهانیدا لەپەروەردگاریان ئەترســن، هەر چەندەیش پەروەردگاری خۆیان نەدیتووە ﴿ وهم من الســاعة مشــفقون ﴾ لە بەرپابوونی رۆژی قیامەتیش هەمیشــە لە ترسدان ﴿ ٥٠: وهــذا ذكر مبارك أنزلناه ﴾ ئەم قورئانەش ئامۆژگارییەکی پیرۆزو بەپیتــەو بەزمانی خۆتان ناردوومانە خــوارێ ﴿ أفأنتم له منكرون ﴾ ئاخۆ ئێوە هێمان نکولی ئەکەن و دانی پیا نانێن؟.

سەر گروشتەی ئیبراهیم و قەومەکەی:

﴿ ٥١: ولقد آتینا إبراهیم رشده من قبل ﴾ لەمەوبەریش بیر تیژی و رێنوێنیمــان بۆ دۆزینەوەی خوای گەورە بە ئیبراهیم بەخشــی، وەك ئەفەرموێ: (وتلك حجتنا آتیناها إبراهیم علی قومه) ﴿ وكنا بــه عالمین ﴾ ئێمە بە ئەحواڵی ئەو زاناو ئاگادار بووین ﴿ ٥٢: إذ قال لأبیه وقومه ﴾ ئەوکاتە کە بە باوکی و نەتەوەکەی خۆی وت: ﴿ مــا هذه التماثیــل التی أنتم لها عاكفون ﴾ ئــەم بت و پەیکەرە بــێ گیانانە چین ئێوە هەردەم لەبەریــان کەوتوون؟ ﴿ ٥٣: قالوا وجدنا آباءنا لها عابدین ﴾ لەوەڵامدا وتیان: باوو باپیرانی ئێمەش هەر ئەمانەیان دەپەرســت، بۆیە ئێمەش لاسایی و پەیڕەوی لەوان ئەکەیــن ﴿ ٥٤: قال لقــد كنتم أنتم وآباؤكم فــی ضلال مبین ﴾ ئیبراهیم وتی: ئەگەر راســتتان دەوێ باوو باپیرانیشــتان هەروەکو خۆتان لە گومرایی و سەرلێشــێواوییەکی ئاشــکرادا بوون ﴿ ٥٥: قالوا أجئتنا بالحق ﴾ ئەوانیش وتیان: ئاخۆ تۆ راســتی و هەقێکت بۆ هێناوین ﴿ أم أنت من اللاعبین ﴾ یاخۆ لە گاڵتە چیانی؟ واتە: ئەو قســانەت بەراستە، یان گاڵتەمان پێدەکەی؟ ﴿ ٥٦: قال بل ربكم رب السموات والأرض ﴾ ئیبراهیم وتی: من گاڵتەچی نیم و بەراستیمە، چونکە ئەوانە هیچیان خوا نین.. بەڵکو پەروەردگاری ئێوە، پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویە ﴿ الذی فطرهن ﴾ ئەوەی دروســتی کردوون هەر ئەویش شایســتەی پەرســتنە ﴿ وأنا علی ذلكم من الشــاهدین ﴾ منیش خۆم لەســەر ئەو راســتیە کە یەك

خوا هەیەو ناوی (الله)یەو، گشت خواکانی ئێوەش پڕوو پووچن لەڕیزی شایەدانم.

ئیبراهیم بتەکانی تیکەتیکە کرد:

﴿ ٥٧: وتالله لأكيدن أصنامكم بعد أن تولوا مدبرين ﴾ سوێند بەخوا پاش ئەوە کە پشت هەڵکەن نەخشەیەك دەکێشم بۆ تێکشکاندنی بتەکانتان، ئیبراهیم ئەمەی لە بەرخۆیەوە گوت کاتێك کە ئەیانویست بڕۆنە دەرەوە بۆ جەژن وسەفاوسەیران چونکە لەساڵێکا جارێك خڕ ئەبوونەوەو ئەچوون بۆ جەژنگێڕان، جا بۆ ئامادە بوونی ئەو رۆژە ئیبراهیمیشیان دەعوەت کرد، ئەویش بە بیانووی نەخۆشی نەرۆشت، وە هەر لە دوای ئەوان ویستی نەرواو لەڕێگە زوو بگەڕێتەوەو کارو نەخشەی خۆی ئەنجام بدا، بۆیە وتی: (إنی سقیم) ﴿ ٥٨: فجعلهم جذاذا إلا كبيرا لهم ﴾ بەر بووە بتەکان وهەموویانی وردو خاش کردن، بتە گەورەکەیان نەبێ، ئەوەی هێشتەوەو تەورەکەی لە سەر دانا، وەك ئەفەرموێ: (فراغ علیهم ضربا بالیمین). ﴿ لعلهم إليه يرجعون ﴾ بەڵکو بێنەوە پرسیاری ئەو کارەساتە لەو بکەن و یەخەی ئەو بگرن و، بۆشیان دەرکەوێ کە ناتوانێ هیچ قسەیش بکاو وەڵام بداتەوە! ئیتر چۆن ئەبێ بکرێت بەخوا؟! ﴿ ٥٩: قالوا من فعل هذا بآلهتنا ﴾ بەڵێ، گەڕانەوەو کارەساتەکەیان چاو پێکەوت‌و وتیان: ئاخۆ کێ ئاوای بە خواکانمان کردووە؟ ﴿ إنه لمن الظالمين ﴾ دیارە کەسێکە لەستەمکارانەو، ئەبێ تۆڵەی خۆی وەربگرێ ﴿ ٦٠: قالوا سمعنا فتى يذكرهم يقال له إبراهيم ﴾ کاتێ‌خۆی گوێیان لە ئیبراهیمەوە ببوو بێزاری لە بتەکانیان دەردەبڕی (وتالله لأكيدن أصنامكم) بۆیە وتیان: ئێمە بیستوومانە لەلاوێك جاربەجار خواکانی ئێمەی بەخراپە باس ئەکرد، وە ئەویش پێیان دەگوت ئیبراهیم. جا ئەمکارە، ببێ و نەبێ هەر کاری ئەوە ﴿ ٦١: قالوا فأتوا به على أعين الناس ﴾ وتیان: دە بیهێنن بەبەر چاوی خەڵکیەوە لێی بکۆڵنەوە ﴿ لعلهم يشهدون ﴾ شایەد ئەوانیش بەئاگابن بەوەی ئەنجامی داوە. ﴿ ٦٢: قالوا: أأنت فعلت هذا بآلهتنا يا إبراهيم ﴾ ئەوسا کۆبوونەوەو ئیبراهیمیان هێناو وتیان: ئاخۆ تۆ ئەم کارەت بەخواکانمان کردووە ئەی ئیبراهیم؟ دیارە ئەوانە هێشتا ژێر نەبوون، بۆیە هێمان هەر بەخوا ناویان ئەبەن!! ﴿ ٦٣: قال بل فعله كبيرهم هذا ﴾ ئیبراهیم وتی: بەڵکو بتە گەورەکەیان ئەمەی کردووە! ئیبراهیم دەیەوێ بە خۆیاندا بچنەوە وبۆیان ڕوون بێتەوە ئەوانە خوا نین وبە کەڵکی خوایەتی نایێن. (ئەبوداوود، ترمزی، ئیبنولونزیر، ئیبن ئەبی‌حاتم) لە (ئەبوو هورەیرەوە) هێناویانەو ئەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لم يكذب إبراهيم فی شئ قط إلا فی ثلاث كلهن فی الله: قوله: (إنی سقیم) ولم يكن سقيما، وقوله لسارة: أختی، وقوله "(بل فعله كبيرهم هذا). ئەم ڕیوایەتە بەدرێژتر لە بوخاری وموسلیمیشدا هاتووە. واتە: هەرگیز ئیبراهیم درۆی نەکردووە، مەگەر لە سێ حاڵەتدا، ئەویش لەبەر خوا بوو:

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُم مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾ ۞ وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

وتی: من نەخۆشم، نەخۆشیش نەبوو، وتی: سارە خوشکمە، خوشکیشی نەبوو، وتی: ئەم بتە گەورەیە ئەوکارەی کردووەو؛ بتە گەورەکەیش نەی کردبوو. وتی: ﴿ فاسألوهم إن كانوا ينطقون ﴾ دە ئەوەتانێ لێیان بپرسن ئەگەر قسە ئەکەن.

قەومەکەی ئیبراهیم بەخۆدا چوونەوە:

﴿ ٦٤: فرجعوا إلى أنفسهم ﴾ جا ئیتر کەمێك داچڵەکان و چوونەوە بە خۆیاندا. ﴿ فقالوا إنكم أنتم الظالمون ﴾ دەرەنجام وتیان بەخۆیان: ئێوە هەر خۆتانن ستەمکار، نەك ئیبراهیم، ئەگینا شتێ قسە نەکاو، دەسەڵاتی نەبێ بەرگری لە خۆی بکا، ئەوشتە چۆن ئەبێ بە خوا؟! ﴿ ٦٥: ثم نكسوا على رؤوسهم ﴾ "هەردوای ئەوە کە گەڕانەوە لای بیرو ژیری خۆیان" زۆری نەخایاند دیسانەوە سەرەوخوار بوونەوە "لە راکەی خۆیان لایان‌داو کەوتنەوە دەمەقاڵێو وتیان:" ﴿ لقد علمت ما هؤلاء ينطقون ﴾ ئەی

ئیبراهیـم ! بێگومان بۆ خۆت ئەزانیت کە ئەوانە گۆیاو قسـەکەر نـین، ئیترچۆن ئەڵێی لەوان بپرسـن؟ ﴿ ٦٦: قال: أفتعبدون من دون الله ما لا ينفعكم شيئا ولا يضركم ﴾ ئیبراهیم ئەو پێڵێنانەی ئەوانی بەهەل زانی، بۆیە وتی: باشە، ئاخۆ –غەیرەزخوا– شتێ ئەپەرستن کە نەهیچێ کەڵکتان پێدەگەیەنێ ونەهیچێ زیانیشتان

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَن فَعَلَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ هَٰذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

لێدەدا؟! ﴿ ٦٧: أف لكـم ولما تعبدون مـن دون الله ﴾ بێزاریو ئۆف لە ئێوەو لەوشـتانەش کە لەجێی خوا ئەیپەرسـتن ﴿ أفلا تعقلون ﴾ ئایا ئاوەز ناخەنە کار؟.

ئیبراهیمیان خستە مەنجەنیقەوە:

﴿ ٦٨: قالـوا: حرقوه ﴾ دیـارە خواکانیان هیچ دیفاع وبەرگرییان بۆخۆیانیـش لێ نەهات، بۆیە ئەمـان بەرگرییان لێکردن و وتیان: ئیبراهیم بسوتێنن. ئیمامی (بوخاری) لە ئیبنی عەبباسەوە دەڵێ: کاتێ ئیبراهیم توور درایە نێو ئاگرەکەوە وتی: (حسبنا الله ونعم الوكيل)، هـەم پێغەمبەریش موحەمـمـەد ﷺ کاتێ پێیـان وت: خەڵکێکی زۆرتـان بۆ خڕ بووەتەوە، حەقە لێیان بترسـن وچارەیەکی خۆتان بکەن، کەچی لەباتی ترس و حیساب بۆ کردونیان ئیمانیان زیاتر بوو بە بەڵێن و بڕیارەکانی خوای خۆیان و فەرموویان: (حسبي الله ونعـم الوكيل). ﴿ وانصروا آلهتكم ﴾ یارمەتی خواکانتان بدەن!! ئـەی هاوار وئۆف بۆئەو خوایانە کە نەتوانن بەرگری لەخۆشـیان بکەن ﴿ إن كنتم فاعلين ﴾ ئەگەر ئێوە شـتێکتان لەدەسـت دێ، جا ئەوانیش ئاگرێکی زۆرگەورەیان کردەوە، پاش ئەوە کە نزیکەی مانگێك دارو چیلکەیان بۆ کۆکردەوە" پاشان ئیبراهیمی حەقدۆستی تێ فڕێ درا!! ﴿ ٦٩: قلنا يا نار كوني بردا وسلاما على إبراهيم ﴾ خـوای گەورە دەفەرموێ: ئێمەش وتمان: ئەی ئاگر! سـاردو بێ زیـان بـە لەبۆ ئیبراهیم، جا ئیتر دەسـت بەجێ ئاگرەکە سـارد بوویەوەو بوو بەخۆشی و، سەلام بۆی، بەڵام چۆن سارد بوویەوە؟ ئەم پرسیارە بۆدەبێ بکرێ، چونکە هەر ئەوکەسە کە ئەفەرمووێ: (کـن فیکون) هەر ئەویش ئەفەرمووێ: (یا نـار کونی..). ﴿ ٧٠: وأرادوا بـه كيدا ﴾ ویسـتیان بەو کارە فێڵـێ لە ئیبراهیم بکەن و لەناوی ببەن ﴿ فجعلناهم الأخسـرين ﴾ بـەڵام ئێمە ئەوانمان زۆر زەرەرمەندتر کرد. ئیمامـی (ئەحمەد، ئیبن ماجە، ئیبن حیبان.. تەبەریی) لەخاتوو عائیشەوە دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إن إبراهيـم حين ألقي في النـار لم تكن دابة إلا تطفـي منه النار غير الوزغ فإنه كان ينفخ على إبراهيم)) کاتێ کە ئیبراهیم هەڵدرایە ناو ئاگرەکەوە، هیچ دەعبایـەك نەما هەوڵی کوژاننەوەی نەدا (وەزەغ) نەبێ، بۆیە کوشتنی رەوایەو رێیپێدراوە.

قسەیەک بۆ مێژوو:

تەفسـیری(فتح القدير)ی شـەوکانی دەڵێ: (وقيل: هـذا القائد هو نمـرود، وقيل: رجل من الأكراد). (قورتوبیـی)ش دەڵێ: (روى أن قائـل هـذه المقالة هو رجل من الأكراد من أعـراب فارس (أي من باديتها) قاله ابن عمر و مجاهد وإبن جريج، ويقال إسمه (هەیزەن). ئیبن کەسیر –لە تەبەریەوە– دەڵێ: (بإشارة رجل من أعراب فارس مـن الأكراد..). (روح المعاني) دەڵێ: (أخـرج إبن جرير عن مجاهد قـال: تلوت هذه الآية على عبد الله بن عمر فقال: أتدري يا مجاهد! من الذي أشار بحريق إبراهيم بالنار؟ قلت: لا. قال: رجل من أعراب فارس يعني الأكراد، ونـص –على أنه من الأكراد ابن عطية، وذكر أن الله تعالى خسـف به الأرض فهو يتجلجـل فيها إلى يوم القيامة) پاشان لێکۆڵەرەوەکەی: (محمد حسـين العرب) ئەڵێ: (هذا ظاهر في أن الأكراد من الفرس، وقد ذهب كثير إلى أنهم من العرب، وذكر أن منهم أبا ميمون بن جابان من الصحابة ﷺ).

مەبەست لە هێنانی ئەم راوبۆچوونانە چەن خاڵێکە، لەوانە:

١) خوای گەورە خۆی چاکتر دەزانێت، ئەوکەسە کێ بووە، لە چ نەژادو گەل و نەتەوەو هۆزێك بووە؟

٢) گێڕانەوەی ئەو شـتانە –بۆ مێژوو– نابنە بەڵگەو سـەرچاوە بۆ ڕاسـتییەکان، چونکە مێژوو سەرچاوەیەکی ڕەوان و دیاریی‌و باوەڕ پێکراوی نییە، بۆیە ئێمەی موسڵمان: گش ڕووداوەکانی ڕابوردوو، هەموو شتێکی ئێسـتاو ئایندەشمان لەگەڵ (قورئان) و (فەرموودە) ڕاسـتەکان هەڵدەسەنگێنن، وە بەئاشکراش هەردوویان –قورئان و فەرموودە– دەست نیشانی کەسێکی تایبەتیان نەکردووە.

٣) نابێ بەوتی؛ وتی، قەومێك، هۆزێك، نەتەوەیەك کەم ئیعتبار بکرێ و نرخی کەم بکرێتەوە لەمێژووی پرشـنگداری ئیمانداراندا، لەحاڵێکا کە ئەو قەومە سەدان و هەزاران مێری مەردی، جوامێری پێشکەش بەئیسلام کردبێت.

٤) ئەوقسەو قسـەلۆکانە –زۆرجاران– کراونەتە بەڵگەی لاڕێی و خراپی گەلی کورد، تەنانەت (تەفسیری روح البیان)ی (ئیسماعیل حەق)ی لەو دەرگایەوە، زۆر شتان دەڵێ بەگەلی کورد!!

ئیبراهیم بە هاوڕێیەتی لووت لە عێراق باری کرد بۆ شام:

﴿ ٧١: ونجینـاه ولوطا إلى الأرض التي بارکنـا فیها للعالمین ﴾ ئێمە (ئیبراهیم) و (لووت) ی برازایشـمان لەدەستیان ڕزگار کرد و لەوڵاتی (عێراق)ـەوە ڕۆشتن بۆدەڤەری (شام) و بەرەو ئەو وڵاتەی کەبۆ هەموو خەڵکان، پیرۆزو پڕ بەرەکەتمان کرد، وە پێغەمبەرانی زۆریشـمان بۆنارد. ﴿ ٧٢: ووهبنا له إسـحاق ویعقـوب نافلة ﴾ ئیسحاقیشـمان بـە ئیبراهیـم –دوای ئـەوەی داوای لێ کردین– بەخشی، پاشـان (یەعقووب) یشـمان بەزیادەبەش پێ‌بەخشی، واتـە: زیاد لەداواکەی خۆی ﴿ وکلا جعلنا صالحین ﴾ و هەریەك لەوانەشـمان کـردە ئەهلی خـێرو چاکـە ﴿ ٧٣: وجعلناهم أئمة یهـدون بأمرنا ﴾ وکردیشـمانن بە سـەرۆك و پێشـەوا، کە هەر بەفەرمانی ئێمە مەردم ڕێنوێن و شـارەزا بکەن بۆلای ئایینی خوا ﴿ وأوحینـا إلیهم فعل الخیرات ﴾ بەهەمووشـیانمان نیگا کرد کە بەردەوام گشت کارە چاکەکان ئەنجام بدەن ﴿ وإقام الصلاة وإیتاء الـزکاة ﴾ و هەڵسـن بە نوێـژو، زەکات لەماڵ و سـامانیان بدەن ﴿ وکانوا لنا عابدین ﴾ وهەمیشـەش هەموو ئەو بەڕێزانە ئێمەیان دەپەرسـت و گوێڕایەڵی بڕیاروفەرمانـی ئێمە بوون ﴿ ٧٤: ولوطا آتیناه حکما وعلما ﴾ وردبینی‌و فەرمانی پێغەمبەرێتی و زانسـتمان بـە (لووت)یش بەخشـی، واتە: کردمانە پەیامبـەرو ناردمان بۆ گوندەکانی‌دەڤەری (سەدوم) ﴿ ونجیناه من القریة التي کانت تعمل الخبائث ﴾ ولەو شـارەی (سـەدوم)ـە کە خەڵکێکی زۆر خراپ و یاخی‌بـوون و لەفەرمانی خوا دەرچـوو بوون و کاری دزێویان تێدا دەکرد، ڕزگار کرد ﴿ إنهم کانوا قوم سـوء فاسـقین ﴾ چونکە بە ڕاسـتی خەڵکی ئـەوێ زۆر خراپ و لـە ڕێ لادەر بوون ﴿ ٧٥: وأدخلنـاه في رحمتنا إنـه من الصالحین ﴾ و بردمانە ناو بەزەیی و میهرەبانی خۆمانەوە، چونکە پیاوێکی ساڵح و چاك ڕەفتار بوو.

وَجَعَلْنَـٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِمْ فِعْلَ ٱلْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءَ ٱلزَّكَوٰةِ ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا عَـٰبِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا ءَاتَيْنَـٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَـٰهُ مِنَ ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَت تَّعْمَلُ ٱلْخَبَـٰٓئِثَ ۗ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَـٰسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَـٰهُ فِى رَحْمَتِنَآ ۖ إِنَّهُۥ مِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ فَنَجَّيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥ مِنَ ٱلْكَرْبِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَـٰهُ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَـٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِى ٱلْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ ٱلْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَـٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَـٰهَا سُلَيْمَـٰنَ ۚ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُۥدَ ٱلْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَٱلطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَـٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَـٰهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّنۢ بَأْسِكُمْ ۖ فَهَلْ أَنتُمْ شَـٰكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَـٰنَ ٱلرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِأَمْرِهِۦٓ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلَّتِى بَـٰرَكْنَا فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَىْءٍ عَـٰلِمِينَ ﴿٨١﴾

نووح و قەومەکەی:

﴿ ٧٦: ونوحا إذ نادی من قبل ﴾ و باسـی داسـتانی (نووح)یش بکە، کە بەر لەو پێغەمبەرانەوە رقی لە گەلەکەی هەسـتاو داوای لەخوا کرد کە لەناویان ببا ﴿ فاسـتجبنا له ﴾ ئێمەیش نزاکەیمان گیراکـردو وەڵامان دایەوە ﴿ فنجینـاه وأهله من الکرب العظیم ﴾ و خۆی و خەڵکەموسـڵمانەکەیمان لەبەڵا گەورەو سەختەکە ڕزگار کـرد، واتە: ئەوەی بڕوای هێناو هاتە ناو کەشـتییەکەوە ڕزگاری بـوو، ئەوەیش بڕوای نەهێنا نقوم بـوو ﴿ ٧٧: ونصرناه من القوم الذیـن کذبـوا بآیاتنـا ﴾ وە لەبەرامبەر ئەو قـەوم و هۆزەیەوە کە نیشـانەکانی ئێمەیان بەدرۆ خستەوە یارمەتیمان‌داو سەرمان‌خست ﴿ إنهم کانوا قوم سوء ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوان گەلێکی ئێجگار نالەبارو خراپەکار بوون ﴿ فأغرقناهم أجمعین ﴾ هەموویانمان لەئاو نقوم کردو کەسیان لێ دەر نەچوو.

داستانی داوود و سولەیمان (علیهما السلام):

﴿ ٧٨: وداود وسليمان إذ يحكمان في الحرث ﴾ لە داوودو سولەیمانیش باسێك بكە ئەوكاتە كە سەبارەت بە كێڵگەیەك داوەرییان كرد ﴿ إذ نفشت فيه غنم القوم ﴾ ئەوسا كە مەڕومالاّتی هۆزێك بێ شوان بە شەو تێی كەوتبوون و تێیدا لەوەڕابوون ﴿ وكنا لحكمهم شاهدين ﴾ و ئێمە شایەدو ئاگاداری داوەرییەكەی هەردووك بووین ﴿ ٧٩: ففهمناها سليمان ﴾ چارەسەری كێشەكەمان فێری سولەیمان كردو تێمان گەیاند كە چۆن بڕیار بدا ﴿ وكلا آتينا حكما وعلما ﴾ بەهەردووك -داوودو سولەیمان- داوەری و زانیاریمان پێ بەخشین، ڕاڤەكەرانی قورئان ئەڵێن: دوو پیاو سكالاّو كێشەیەكیان هەبوو: كە ڕانەمەڕێك چوو بووە ناو كێڵگەوكشتوكاڵی كابرایەك و زیانێكی گەورەی لێ دابوو، بردیانە لای (داوود)و ئەویش بڕیاریدا: لەباتی زیانەكە ڕانەمەڕەكە بدرێ بەخاوەن دەغڵ ودانەكە، دیارە ئەوەش بەدڵی خاوەن مەڕەكە نەبوو، بۆیە هەردووكیان چوونە لای سولەیمان و بەسەرهاتەكەیان بۆ گێڕایەوە، پاشان ئەویش چوو بۆلای داوودی باوكی و سەلامی لێ كردوو وتی: بەڕای من ئەگەر زەویەكە بەخاوەنی مەڕەكان بدرایەو، بیكردایە بەدەغڵ ودان، تاوەك خۆی لێ ئەهاتەوەو، مەڕەكانیش بدرایە لای خاوەن زەویەكە كەڵكی لەشیرو خوری و بەرەكەی وەرگرتایە، جا هەر كاتێ كشتوكاڵەكە وەك خۆی لێ هاتەوە بدرێتەوە بە خاوەنەكەی. (داوود) وتی: ڕۆڵەكەم: بڕیارەكەت باش وپەسەندە، شیاوی باسە داوەر هەركات دەقێكی دەست نەكەوت بۆ پشتگیری بڕیارەكەی، دەتوانێ پەنا بباتە بەر (ئیجتیهاد) هەر بۆیە ئەو دوو پێغەمبەرە بەڕێزەیش بڕیارەكانیان لێك جیاواز بوو، پێغەمبەریش موحەممەد ﷺ هەر لەو بارەیەوە دەفەرموێ: ((إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران، وإذا اجتهد فأخطأ فله أجر واحد)) (بوخاری). واتە: هەرگا داوەر ئیجتیهاد بكاو، پڕبەپڕ مەبەستەكەی پێكا، ئەوە لای خوا دوو جار پاداشی بۆ هەیە، خۆ ئەگەر نەی پێكاو بەهەڵەدا چوو، ئەوە یەك پاداشی بۆهەیە. ﴿ وسخرنا مع داود الجبال يسبحن والطير ﴾ كێوەكان و پەلەوەرەكانیشمان ملكەچ و ڕام كرد، كە هەموان لەتەك داوودا پێكەوە تەسبیحاتی خوا بكەن. داوود بە ئاوازو دەنگە خۆشەكەی خۆی تەسبیحاتی ئەخوێندو، گشت بوونەوەریش لەگەڵیا ئەیوتەوە، جا ئیتر چۆن وبەچ شێوەیەك؟ ئێمە هەموو ملكەچی ئەو شتانەین كە لەقورئاندا هاتوون ﴿ وكنا فاعلين ﴾ زۆر بەتواناو بەكاریش بووین بۆ ئەنجامدانی ئەو كارە ﴿ ٨٠: وعلمناه صنعة لبوس لكم ﴾ فێریشمان كرد كەچەندین جۆر پۆشاكی جەنگی دروست بكا بۆتان، خوا جۆرەها قەڵغان و زرێی نیشاندا كە دروستی بكات بۆ خۆپاراستن لەكاتی جەنگدا. بەڵێ پیشەسازی و تەكنەلۆجیا هەر لە پەیامبەرانەوە وردە وردە هەنگاوی هاویشتووە، ئەگەرچی بەیناو بەینیش پشوویەكی دابێت، بەلاّم نەك وەك ئێستا موسڵمانان بەتەواوی دەستیان لێ شۆربێ! ﴿ لتحصنكم من بأسكم ﴾ تا لە زەبری یەكتر لە كاتی جەنگەكاندا بتانپارێزێ ﴿ فهل أنتم شاكرون ﴾ دە ئاخۆ ئێوە لەبەرامبەر ئەو نیعمەتانەوە سوپاسگوزار ئەبن؟ واتە: دەسوپاسی خوا بكەن. داستانی داوود ﷺ بەو شێوەیە بەكورتی باسكرا، ئینجا چیرۆكی سولەیمانیش بەم شێوەیە دەست پێ ئەكا: ﴿ ٨١: ولسليمان الريح عاصفة ﴾ بۆ سولەیمانیش بایەكی سەختی بەهێزمان ڕەخساندو ڕام كرد ﴿ تجري بأمره إلى الأرض التي باركنا فيها ﴾ بەفەرمانی ئەو دەڕۆشت بۆ ناوچەو وڵاتی شام، كە پڕپیت و پیرۆزمان كرد بە خێرات و بەرووبوم و نێردرانی زۆربەی پێغەمبەران لەوێ ﴿ وكنا بكل شيء عالمين ﴾ وە ئێمە بە هەموو شتێ زاناو ئاگادار بووین، خۆمان چاك ئەمانزانی سولەیمان ئەو پلەیەی شایستەیە لەم باسەی سولەیمانەدا وتوێژێكی زۆر هەیە، زۆربەشیان دەست هەڵبەستی جوولەكەیەو، بۆیە ئێمەش بێجگە لە دەقە قورئانییەكە ناڕۆینە ناو كێشەكەوە ﴿ ٨٢: ومن الشياطين من يغوصون له ﴾ وە هەروا لە شەیاتینەكانیش كەسانێكمان ڕام كردبوو بۆی ئەڕۆیشتنە ناو بنی دەریاكانەوە مرواری و مەرجانیان بۆ دەردەهێنا ﴿ ويعملون عملا دون ذلك ﴾ و بێجگە لەوەیش كاری تریشیان بۆ ئەنجام ئەدا، كە مرۆیەكان بۆیان ئەنجام نەئەدرا ﴿ وكنا لهم حافظين ﴾ خۆیشمان چاودێرو پارێزەریان بووین، نەمان دەهێشت لەفەرمانی ئەو لا بدەن. لەم باسی جنییانەدا گەلێ چیرۆك و داستانی جوولەكەی تێكەڵ كراوە، بۆیە ئێمەش لەم ئەندازەدا ئەوەستین.

یادێكی ئەیووب پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٨٣: وأيوب إذ نادى ربه ﴾ باسێكی بەسەرهات و چیرۆكی (ئەیووب)یش بكە كاتێ كە پاڕایەوەو هاواری لە پەروەردگاری خۆی كردو وتی: ﴿ أني مسني الضر ﴾ بێگومان دووچاری بەلاّو نەخۆشییەك بووم ﴿ وأنت أرحم الراحمين ﴾ ئەتۆیش لەهەموو خاوەن بەزەییەكان بەبەزەیی تری. ئەیووب ﷺ پەیامبەرێك بوو خوای دلۆڤان منداڵ وسامانێكی زۆری پێدابوو، بەلاّم دواتر بە ئیرادەو بڕیاری خۆی هەمووی تیاچوو، ئەویش هیچ گوێی نەداو پێی تێك نەچوو، پاشان نەخۆشیش درا بەسەریاو، زۆریش

بەئـارام و بەوێڵەوە داوای شـیفای لەخوا کرد ﴿ ٨٤: فاسـتجبنا لە ﴾ ئێمەیش بەهانایەوە چووین و وەڵاممان دایەوە ﴿ فكشـفنا ما بە من ضر ﴾ غەمو پەژارەو نەخۆشـیمان لە سەر لابرد ﴿ وآتیناه أهله ومثلهم معهم ﴾ وە هەموو خێزانەکەیمان پێدایەوەو ئەوەندەی تریش لەگەڵیا ﴿ رحمة من عندنا ﴾ بە بەزەیییەك لە لای خۆمانەوە بە ئەیـیـووبـدا ﴿ وذکـری للعابدین ﴾ کردمان بە بـیرەوەری و پەندیـش بۆ بەندە خواپەرسـتەکان تا ئەوانیش وەك ئەو لە کاتی مەینەتـی و بەڵاو نەهاتدا ئارامیان ببـێ و چاو لەو بکەن ﴿ ٨٥: و إسـماعیل و إدریس و ذا الکفل ﴾ باسـی (ئیسـماعیلی کوڕی ئیبراهیم و، ئیدریسـی کوڕی شـیت و، زولکیفل)یش بکە ﴿ کل مـن الصابرین ﴾ هەریەکێکیان لەدەسـتەی خۆڕاگران و ئارامگران بـوون بەرامبەر بە بەڵاو تاقیکردنەوەکان چونکە، ئیسـماعیل بوو ئامادەیـی خۆی دەربڕی بۆ سـەربڕینەکە. دەڵێن ئیدریس: ناوی -ئوزوریس- بووەو، میسریەکان پەرستوویانەو، یەکەم کەسێکیش بووە ئەوانی فێری کشـتوکاڵ و پیشەسازی کردووە!. زولکیفلیش: کات و شـوێنی و جێگـەی ژیانی نادیارە لای ئێمـە، بەڵام ئەوە ئاشـکرایە کە پەیامبەرێکی بەنی ئیسـرائیلییە ﴿ ٨٦: وأدخلناهم فی رحمتنا ﴾ هەموویانمان بەهۆی ئارامی و سەلاحەتیانەوە خستە ناو سـۆزو میهرەبانـی خۆمانەوە بەهەشـت و پەیامبەرێتیمان پێ بەخشـین ﴿ إنهم من الصالحین ﴾ چونکە ئەوان لە پیاوچاکان و ساڵحان بوون.

ڕوونکردنەوەیەك:

ئـەو درۆیانەی لەبـارەی (ئەییـووب)ەوە ﷺ هەڵبەسـتراون و خزێنراونەتە تەفسـیرەکانەوە، هیچ زانایەکی تێگەیشـتوو فامیدە ددانـی پیادا نانـێ، بەڵکو زانایان هەموو یـەك دەنگن لەوەدا کە ئەو داسـتانە دەسـتی جوولەکەی تێخراوە، چونکە پێغەمبەران خوایان لە سەر بێ دەبێ لەهەر عەیبێك بەری و پاك بن و، گشت هەستیارەکانیشیان سەلامەت بن.

خاوەن ماسییەکە (یونس ﷺ):

﴿ ٨٧: وذا النون إذ ذهب مغاضبا ﴾ باسێکی خاوەن ماسییەکەیش (یونس) بکە، بەڵێ هەرلەبەر ئەوە (یونس) کاتی خۆی ماسی قوتیدا ئێستا پێی ئەڵێن (زەننوون) "خاوەن ماسی ئەوەش ئەوکاتە بوو بە ڕق و قینێکی زۆرەوە قەوم و گەلەکەی بەجێ هێشـت و ڕۆیشت، پـاش ئەوەی زۆری لەگەڵ وتـن بڕوا بێنن، بڕوایـان نەهێناو بێ سـوود بوو، ئیتر وای بەچاك زانی بەجێیان بهێڵێ و، ڕوو بکاتە

وڵاتێکی تـر بۆ گەیاندنی بانگەوازەکەی خـوا ﴿ فظن أن لن نقدر علیـه ﴾ ئەو پێی وابوو ئێمە دەربەسـت نـین و دونیای لێ تەنگ ناکەینەوە؛ چونکە بە بۆچوونی ئەو زەوی فراوانە و، ئەڕوا بۆ شارو گوندێکی تـرو خەڵکیش زۆرە بانگیان بـکات بۆلای خوا ﴿ فنادی فی الظلمات ﴾ جا ڕقەکەی بەرەو دەریا بردی و، سواری کەشتی

وَمِنَ ٱلشَّيَٰطِينِ مَن يَغُوصُونَ لَهُۥ وَيَعۡمَلُونَ عَمَلٗا دُونَ ذَٰلِكَۖ وَكُنَّا لَهُمۡ حَٰفِظِينَ ﴿٨٢﴾ ۞ وَأَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ فَكَشَفۡنَا مَا بِهِۦ مِن ضُرّٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ رَحۡمَةٗ مِّنۡ عِندِنَا وَذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰبِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِدۡرِيسَ وَذَا ٱلۡكِفۡلِۖ كُلّٞ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ فِي رَحۡمَتِنَآۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبٗا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ فَنَادَىٰ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرۡنِي فَرۡدٗا وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ يَحۡيَىٰ وَأَصۡلَحۡنَا لَهُۥ زَوۡجَهُۥٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ وَيَدۡعُونَنَا رَغَبٗا وَرَهَبٗاۖ وَكَانُواْ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

بوو ودەرەنجام بە هۆی باری قورسی کەشتییەکەوە فڕێ درایە ناو دەریاکەوەو؛ ماسی قوتیدا، ئەویش لەناو تاریکستانی شەوو دەریاو ناوسـکی نەهەنگەکەدا هاوارو بانگی لەخـوا کردو وتی: ﴿ أن لا إله إلا أنت ﴾ پەروەردگارا! بێ لە تۆ هیچ پەرستراوێك شك نابەم ﴿ سبحانك إنی کنت من الظالمین ﴾ هەر تۆیش لە هەموو نەنگێك خاوێن رائەگرم، بێگومان من لەڕیزی ستەمکاران بووم؛ ستەمم لە خۆم کردو، پەشـیمانم ﴿ ٨٨: فاستجبنا له ونجیناه من الغم ﴾ سا ئێمـەش بەهانایەوە هاتین و وەڵاممان دایەوەو لەو تەنگانەو خەم و پەژارەیە تێیکەوتبوو ڕزگارمان کرد ﴿ وکذلك ننجی المؤمنین ﴾ هەروەك یونسـمان ڕزگار کرد هـەر ئاوایش هەموو بڕواداران ڕزگار ئەکەین، دیارە ئەوەش بە ڕەچاوکردنی مەرجەکانی دوعا. شیاوی باسـە خوا قەوم وهۆزەکەی یونسی ڕزگار کرد کاتێ ئیمانیان هێنا وەکـو لەم ئایەتەدا: (فلولا کانت قریة آمنت فنفعها إیمانها إلا قوم یونس لما آمنوا کشفنا عنهم عذاب الخزی فی الحیاة الدنیا ومتعناهم

إلى حين)(١٠/٩٨). هەر واتای رزگـار کردنی هۆزەکەی (یونس)ە. پاشان پەشیمان بوونەوەیان.

زەکەریاو یەحیا سڵاویان لێ بێ:

﴿ ٨٩: وزكريا إذ نادى ربه ﴾ هەروەها زەکەریاش وەبیر بێنە کە لەناخـی دڵیەوە هاوارو بانگی لـە پەروەردگاری خۆی کردو وتی: ﴿ رب لا تذرنـي فـردا ﴾ ئـەی پەروەردگارا! هەر بـە تەنهاییم مەهێڵـەوە بێ منداڵ و واریس، ئەڵێن ئـەو دەمە تەمەنی زەکەریا گەیشتبووە سەد سـاڵ و، تەمەنی ژنەکەشی نەوەدو نۆ ساڵ بوو، هێمـان هیچ منداڵیان نەبوو بـوو ﴿ وأنت خير الوارثين ﴾ وە تۆش چاکترینی واریسانی بۆ من، واتە: هەر ئەتۆم بەسە ئەگەر واریسیشم پێ نەبەخشـی. ﴿ ٩٠: فاسـتجبنا لـه ﴾ دوعامان لێ گـیرا کردو وەڵامان دایەوە ﴿ ووهبنا له يحيى ﴾ و یەحیاياشمان پێ بەخشی ﴿ وأصلحنـا له زوجه ﴾ و ژنەکەیشـمان بۆ هێنایـە باری منداڵ بوون لەحاڵێکا پێشـتر منداڵی نەئەبوو ﴿ إنهم كانوا يسـارعون في الخيرات ﴾ چونکە ئەوان هەموویان لە کاری خێرو چاکەدا بەردەوام پەلەو تالوکەیان دەکرد﴿ ويدعوننا رغبا ورهبا ﴾ هەمیشـە لەبەر هیـوای میهرەبانی و رەحمەتی ئێمەدا نزایان دەکرد، وە لەترسـی دۆزەخ هاواریـان دەکرد ﴿ وكانوا لنا خاشـعين ﴾ لە ئاسـت ئێمە هەمووکات خۆبەکەمزان و ملکەچی کارو فەرمانی ئێمە بوون.

باسی مەریەم و عیسا (درووديان لێ بێ):

﴿ ٩١: والتـي أحصنـت فرجهـا ﴾ هەروەها وەبیر بێنـە (خاتوو مەریەم) ئەو ژنەی کە شەرم و داوێنی خۆی پاك و خاوێن ڕاگرت و پاراسـتی لـە حـەرام، بۆیە، نـاوی مەریەمی نەهێنـا، بەڵکو فەرمووی: (والتی..) چونکە لێرەدا مەبەست باسی پێغەمبەرانەو، تەنها کورەکەشی (عیسـا) لە زنجیرەی پەیامبەرانە، نەك خۆی. ﴿ فنفخنـا فيها مـن روحنا ﴾ ئینجـا ئێمەش بەهۆی فریشـتەی خۆمانەوە "جوبرەئیل" فوومان پێدا کرد و بوو بەهۆی سك پڕبوونی و، عیسای لێ بوو!! (شێخی سابوونی) لەپەراوێزی (ئیبن کەسیر)دا دەڵێ: (يـراد من الفرج: فرج القميـص، أي لم يعلق بثوبها ريبة، أي أنها طاهرة الأثواب؛ قال السـهيلي: فلا يذهبن وهمک إلى غير هذا مـن لطيف الكناية..). واتە: مەبەسـت بەبێـژەی (فەرج)یەخەی کراسـەکەی خاتوو (مەریەم)ـە؛ واتە: ئەو قەت جێی بەدگومانی نەبووەو، هەمیشـە داوێنپاکبووە، بۆیە وەك تەفسیری (سوهەیلی) دەڵێت: نابێ بیر لەهیچ شـتێکی دیکـە بکرێتەوە، بەتایبەتی کە (روح القدس = جوبریـل) بەفەرمانی خوای (قُددووس) ئەوکارەی ئەنجام داوە، چۆن دەبێ بیر لەشـتێ تـر بکرێتەوە. ﴿ وجعلناها وابنهـا آية للعالميـن ﴾ مەریەم و کورەکەیشـمان کردە مۆعجیزەو نیشـانەیەکی گەورەو بێ وێنە بۆ هەموو خەڵکانی جیهان، چونکە تائەو سەردەمە شـتی وا نەبووبوو ولە ئایندەشا هەرگیز نایشبێت.

﴿ ٩٢: إن هـذه أمتكـم أمة واحدة ﴾ بەراسـتی ئـەم پەیامبەرو ئوممەتانـەن هاوبـیرو هاورێبـازی ئێـوەن کە یەك گـەل و یەك ئوممەتن؛ عەقیدەیان یەکەو، یەك شێوە ئەرۆن و هەر هەمووشیان بـۆ خوا کار ئەکەن، بەڵام موشـریکەکان کەناریان لێگرتوو لێیان جیـا بوونـەوە! ﴿ وأنا ربكـم فاعبدون ﴾ منیـش پەروەردگاری ئێـوەم، دەشـێ تەنها منیش بپەرسـتن ﴿ ٩٣: وتقطعـوا أمرهم بينهم ﴾ لەگەڵ ئەوەشـدا کە هەموو پەیامبەران و ئوممەتانیان ئیش و کارو ئەرکیان یەك بووە وعەقیدەشـیان یەك بووە، بەڵام زۆربەی ئەوانە لەئاینی یەکتاپەرسـتی لایانداو کاروبـاری ئایینەکەیان لە ناو خۆیاندا پچڕ پچڕ کردو بوونە چەند گروپ و چەند دەسـتەوە ﴿ كل إلينـا راجعون ﴾ هەریەکێ لەوانیـش -لەدوارۆژدا- بۆلای ئێمە ئەگەڕێنەوە بۆحیسـاب و لێپرسینەوە ﴿ ٩٤: فمن يعمل من الصالحـات وهو مؤمن ﴾ جا هەرکەسـێك لە کارو کردەوەی چاك خەریك بێ، لەهەمان کاتدا برواداریش بێت ﴿ فلا كفران لسعيه ﴾ بێگومان تەقالاو هەوڵ و تێکۆشـانەکانی بەزایە ناچن و ون نابن ﴿ وإنا له كاتبون ﴾ بێگومان ئێمە کۆششەکەی بۆدەنووسین وهیچ شـتێکی لێ گوم نابێت ﴿ ٩٥: وحـرام على قرية أهلكناها أنهم لا يرجعون ﴾ خەڵکانی هەر شارو گوندێکیان لەناومان بردبن هەرگیز جارێکیتـر ناتوانن بەرەو دوا بگەڕێنەوە بـۆ دونیاو، تەوبەیان لێ وەرناگیردرێ.

یاجوج و ماجوج:

﴿ ٩٦: حتـى إذا فتحـت يأجـوج ومأجوج ﴾ دونیاش بـەردەوام دەبێت تـا ئەو کاتەی دەرگـا -بەربەسـتەکەی (ذوالقرنين)- لە تـیرەی (یاجوج و ماجوج) ئەکرێتەوەو بـڵاو ئەبنەوە، کە ئەوەش نیشانەی نزیکبوونەوەی کۆتایی دونیایە، جا ئەوانیش ﴿ وهم من كل حدب ينسلون ﴾ لەهەموو بەرزایی وکون و کەلێنێکەوە بە پرتاو دادەپـڕن و دەر دەچن، واتە: یاجـوج و ماجوج لە هەموو دەرگاو رێگایەکـەوە دێنە دەرەوە بۆ فەسـادو گێرە شـێوێنی. بەڵام ئاخۆ یاجـوج و ماجوج کێن؟ و ئێسـتا لەکوێن؟ چیـان لێ هات؟ یاخود سەرئەنجام چیان لێ دێت؟ ئەمانە کۆمەڵێ پرسیارن و وەڵامەکەیان زۆر گرانـە، وە ئێمـە بێجگە لەوەی لەقورئاندا هاتووە هیچ شـتێ نازانین، ئەگەرچی لەوانەیشـە هەر شەپۆلەکەی "تەتار" بووبێ،

چونکە لە نزیك شاری ترمزدا سەددێك دۆزراوەتەوە ناوبانگی بە "باب الحدید" دەرکردووە، وە زانای ئەڵمانی (سیل بردر) لە سەرەتای سەدەی پازدەدا سەرێکی لەوێ داو لە نووسینەکەیدا تۆماری کرد، لەوە ئەچێ ئەو جێگایە،هەر جێگا کەی یاجوج و ماجوج بێت ﴿ ٩٧: واقترب الوعد الحق ﴾ ئەوسا ئیتر بەڵێنە راست و دروستەکەش "بۆ هاتنی قیامەت" نزیك دەبێتەوە، واتە: هەر یاجوج و ماجوج لەو جێگای خۆیانە هاتنە دەرێ، ئەوە ئیتر قیامەتیش نزیکە ﴿ فإذا هی شاخصة أبصار الذین کفروا ﴾ ئەوسا ئیتر چاوی ئەو کەسانەی خوانەناس و بێ بڕوان ئەبلەق ئەبێ و، لەجێی خۆی ناجووڵێ، واتە: لەبەر نارەحەتی ئەو رۆژە چاویان بۆ ناتروکێ ﴿ یا ویلنا قد کنا فی غفلة من هذا ﴾ هاواریان لێ بەرز ئەبێتەوە وئەڵێن: ئەی تیاچوو خۆمان! بەڕاستی ئێمە لە غەفڵەت و بێ ئاگاییدا بووین لەم رۆژە ﴿ بل کنا ظالمین ﴾ نەك هەر غافڵ بووین، بەڵکو ستەمکاریش بووین لە خۆمان.

خۆتان و بتەکانتان سووتەمەنی دۆزەخن:

﴿ ٩٨: إنکم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم ﴾ ئینجا ئەم بڕیارە دەر ئەچێ و پێیان ئەوترێ: بێگومان ئێوەو ئەوشتانەش لەجێی خوا ئەتانپەرستن؛ گشت دەبنە دارو دەوەن و سووتەمەنی دۆزەخ ﴿ أنتم لها واردون ﴾ هەر دەبێ "لەگەڵ بتەکاندا" بچنە نێویەوە ﴿ ٩٩: لوکان هؤلاء آلهة ما وردوها ﴾ بەموشریکان دەوترێت: خۆ ئەگەر ئەو بتانە وەك ئێوە پێتان وایە- خوا بوونایە ئاوا نەئەچوونە ناو دۆزەخەوە ﴿ وکل فیها خالدون ﴾ هەر هەمووشیان -پەرستیارو پەرستراو- لەدۆزەخدان بەهەتاهەتایی ئەمێننەوە ﴿ ١٠٠: لهم فیها زفیر ﴾ لەوێ هەناسەدانێکی زۆر توندیان بۆهەیە.﴿ وهم فیها لا یسمعون ﴾ وە لەبەر ئێش وئازارو نارەحەتی لەدۆزەخدا هیچ قسەیەکی خۆش نابیستن، کڵپە کڵپی جەهەننەم نەبێ ﴿ ١٠١: إن الذین سبقت لهم منا الحسنی ﴾ بێگومان کەسانێك لە پێشدا لە لایەن ئێمەوە بەهۆی کاروکردەوە چاکەکانیانەوە، بەڵێنی پاشە رۆژی چاکتریان پێدرابوو. ﴿ أولئك عنها مبعدون ﴾ ئەوانە لەو ئاگرە دوور رادەگیردرێن و گەرماو نارەحەتیش ناچێژن ﴿ ١٠٢: لا یسمعون حسیسها ﴾ دەنگی قرچەو بڵێسەی دۆزەخ نابیستن ﴿ وهم فی ما اشتهت أنفسهم خالدون ﴾ بەڵکو ئەوانە لەناو نازو نیعمەتێکدان کە نەفسیان حەزی پێ دەکات، وە بە هەتا هەتاییش لەوێ ئەمێننەوە ﴿ ١٠٣: لا یحزنهم الفزع الأکبر ﴾ تەنگانەی بێ سنوور؛ ترسە گەورەکەی ئەو رۆژە ئەوان زویر و غەمگین ناکات ترسی لێپرسینەوەو حیساب و کیتابیان نییە ﴿ وتتلقاهم الملائکة ﴾ وە بەڵکو فریشتەکانیش بەرووی خۆشەوە لەدەرگای بەهەشتدا پێشوازییان لێ ئەکەن ﴿ هذا یومکم الذی کنتم توعدون ﴾ و پێیان ئەڵێن: ئەوا ئەمرۆ هەر ئەو رۆژەیە کە "لەدونیادا" بەڵێنتان پێ درابوو.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

ئاسمان وەک قاقەزی تۆمار هەڵدەپێچرێ:

﴿ ١٠٤: یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب ﴾ باسی ئەو رۆژە بکە ئاسمان، وەکو هەڵپێچانی تۆماری قاقەز بۆ نووسین هەڵدەپێچین، چۆن نووسەر ئەو پەڕەی بەردەستی لوول ئەکاو ئەیپێچێتەوە، ئەمەش هەر ئەوەیە کە خوای گەورە دەربارەی ئەفەرموێ: (وما قدروا الله حق قدره والأرض جمیعا قبضته یوم القیامة والسموات مطویات بیمینه..) ٦٧/٣٩. ئیمامی بوخاریش ئەم فەرموودەیە دەهێنێ: ((إن الله یقبض یوم القیامة الأرضین، وتکون السموات بیمینه)). واتە: بەڕاستی لە رۆژی قیامەتدا خوا گشت زەوییەکان دەگرێ و، ئاسمانەکانیش هەموو بەدەستییەوەن، ئەم باسە زیاتر لە سوورەتی (زومەر)دا روونکراوەتەوە. ﴿ کما بدأنا أول خلق نعیده ﴾ هەر وەك چۆن لە سەرەتاوە دروستمان کرد، دیسان هەر ئاوایش وەك خۆی لێ ئەکەینەوە ﴿ وعدا علینا ﴾

بەڵێنێکە ئەنجامدانی لەسەر ئێمەیە ﴿ إنا كنا فاعلين ﴾ و بێگومانیش ئێمە هەر ئەنجامی ئەدەین. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إنكم تحشرون إلى الله -عز وجل- حفاة عراة غرلا، كما بدأنا أول خلق نعيده وعدا علينا إنا كنا فاعلين)) (پێشەوا ئەحمەد). بێگومان ئێوە گشتتان بەپێی پەتی و، سەرو لاشەی رووت و

قووت و، خەتەنە نەکراوەیی وەك رۆژی لەدایك بوونتان گشت کۆدەکرێنەوە و دەبرێن بۆلای خوا، هەر وەکو چۆن یەکەم جار دروستمان کردوون، هەر ئاواش ئەتان گێڕینەوە، ئەمە بەڵێنێکە ئەنجام دانەکەی لەسەر ئێمەیە، خۆ ئێمەش هەمیشە بەکارو لێهاتوو بووین.

ئەم زەمینە هەر بۆ بەندە ساڵحەکان دەبێ:

﴿ ١٠٥: ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر ﴾ بێگومان ئێمە لەکتێبی (زەبوور)ی (داوود)دا لەپاش تۆمار کردنی لە (لوح المحفوظ)دا نووسیمان و بریارماندا ﴿ أن الأرض يرثها عبادي الصالحون ﴾ کە بەندە ساڵحەکانم دەسەڵات و حکومەتی ئەم زەویە بەدەست ئەگرن. بەڵێ خوای گەورە ئادەمیزادی خستە سەر زەوی بۆ ئاوەدان کردنەوەی و، بەدەست هێنانی خێرو بەروو بوومی، بەرنامەو پڕۆگرامیشی پێدان، جا کەواتە هەر لەبناغەدا خوای گەورە ئەم زەویەی بۆ بڕواداران دروست کردووە، بۆیە پێویستە لەسەریان بەبڕوای دروست و هەوڵ و تێکۆشان و مەزراو کشتوکاڵ، ئاوەدانی بکەنەوە ﴿ ١٠٦: إن في هذا لبلاغا لقوم عابدين ﴾ بێگومان ئا لەم قورئانەدا باسمانکرد ڕاگەیاندنێکی ئاشکراو روون هەیە بۆ کەسانی خواپەرست، یاسای بوونەوەرو پاشەڕۆژو ژیان وگەیشتن بە خۆشنوودی خوا، بۆ هەرگەلێکی پەرستیار وخواناسە، ئەوانەی سەر لەخۆیان تێك نادەن و، تەنهاو تەنها ئەم قورئانە دەکەنە بەرنامەی ژینیان.

پێغەمبەر ڕەحمەت و چاکە بوو بۆ گشت خەڵکانی جیهان:

﴿ ١٠٧: وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين ﴾ ئێمە هەر بۆیە تۆمان نارد کەرەحمەت و بەزەیی و میهرەبانییەك بیت بۆ هەموو جیهانیان تادەستی تەواوی مەردوم بەرەو هیدایەت و ڕێگەی بەختیاری بگری، دیارە هەر تەنها ئەوانەش بەهرەمەند ئەبن پێت کە خۆشیان ئامادە بن بۆ بیستنی بانگەوازەکەت، ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((إني لم أُبْعَثْ لَعَّانا، وإنما بُعِثْتُ رحمةً)) واتە: بێگومانە کە من بۆ ئەوە نەنێراوم هەردەم نفرینکارو نزاکاری شەرو خراپە بم بۆ خەڵکان، بەشکوم هەر بەرەحمەت و میهرەبانی و، دڵاوایی رەوانە کراوم. یان دەفەرموێ: ((إنما أنا رَحْمَةٌ مُهْداةٌ)) من هەر رەحمەت و شارەزا کراوێکی دەستی خوام و نێردراوم بۆلای ئێوە، واتە: خراپەکاری و، ئەزیەت و ئازاردان، ئەمانە هیچیان کاری من نین (ئیبن عەساکیر).

کاکڵی وەحی یەکخواپەرستییە:

﴿ ١٠٨: قل إنما يوحى إلى أنما إلهكم إله واحد ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاستی من هەر بۆیە وەحی و نیگام بۆ کراوە کە بڵێم پەروەردگارو پەرستراوی ئێوە، هەر خوایەکی تاك و تەنیایە ﴿ فهل أنتم مسلمون ﴾ ئاخۆ ئێوە تەسلیم و ملکەچ دەبن؟ واتە: ملکەچبن بۆ پەرستنی خوا بە تاك و تەنیاو، فەرمان و بڕیارەکانی بی دووو سێ ئەنجام بدەن ﴿ فإن تولوا فقل آذنتكم على سواء ﴾ خۆ ئەگەر ملکەچ نەبوون و پشتیان هەڵکرد، پێیان بڵێ: وا من بە یەکسانی پەیامی خوام بەهەمووتان ڕاگەیاند، پاش ئەوەو پاش تەسلیم نەبوونتان، ئیتر لە نێوان ئێمەو ئێوەدا تەنها جەنگ ماوە. ﴿ وإن أدري أقريب أم بعيد ما توعدون ﴾ من نایشزانم هاتنی ئەو سزایەی بەڵێنتان پێ دراوە نزیکە و زوو دێتە جێ؛ یان دوورە و ماوەیەك دەخایەنێ. لەدونیادا ئەبێ، یان لە دوارۆژدا؟ ﴿ ١١٠: إنه يعلم الجهر من القول ويعلم ما تكتمون ﴾ بێگومان ئەو زاتە بە

گوفتاری ئاشکراتان ئەزانێ و، بەوەش هەر دەزانێ ئێوە ئەیشارنەوە ﴿ ١١١: وإن أدری لعلە فتنة لكم ﴾ وە من نایشـزانم لەوانەیە دواخستنی ئەو سزایە هەر بۆ تاقیکردنەوەیەك بێت بۆتان ﴿ ومتاع إلى حين ﴾ رابواردنێك بێ تا ماوەیەکی دیاریکراو، ئەوجا سزاکەتان بـۆ بێت ﴿ ١١٢: قـال رب احكم بالحق ﴾ جـا دوای گەیاندنی پەیامەکەی و گوێ نەدانی خوانەناسان پێی، پەیامبەر روو ئەکاتە پەروەردگـاری خۆی و ئـەڵێ: ئەی پەروەردگـارم! لەنێوان من و ئەوانەدا بڕیاری ڕاستەقینەی خۆت بدە، چونکە من زۆر هەوڵمداو هۆشـیارم کردنەوە، لە سزای تۆ ئاگادارم کردنەوە، بەڵام باوەڕیان نەهێنـا، جا ئیتر تۆیش چۆن باشـە، بڕیاری خۆت بدە ﴿ وربنا الرحمن المستعان على ما تصفون ﴾ پەروەردگارمان -کە خوایەکی بەخشەرە- کۆمەك لێخوازراوە بۆ تۆڵەو جەزرەبەدان لەسەر ئەوقسە ناقۆڵاو ناشـیاوانەتان، هەر ئەویشە یارمەتیم ئەداو سەرم ئەخا بە سـەر ئێوەدا، ئەر ئێوە لارو لاسـار بن، چونکە من هەوڵێکی زۆرم لەگەڵدان، بەڵام ئێوە هەر نەتانبیست!.

فرەچاو لەبەروو مەمنوونم کە خوای دەهندەو پەروەرێنم، پشتیوانی کردم بۆ نووسینی تەفسیری سوورەتی (ئەنبیاء).

کۆتایی جزمی ١٧، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (حەج)ـە

مەدەنییەو (٧٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە وەك سـوورەتە مەدەنییەکانی تـر، گرنگییەکی زۆر دەدا بە نەخشـەو یاسـادانان، هەرچەند کەش و هەوای سوورەتە مەککەییەکانیشی بەسـەرا زاڵە، چونکە ئەمیش هەرباسی ئیمان و بـاوەڕ و یەکتاپەرسـتی و، ئاگادارکردنەوەو ترسـاندن و زیندوو بوونەوەو پـاداش و تۆڵەو نیشـاندانی دیمەنەکانی ڕۆژی قیامەت دەکات، خـۆ ئەمانـەش هەرهەموو باسـی سـەرەکی سـوورەتە مەککەییەکانن، لەلایەکیشـەوە مۆڵەتدان بە (قیتال) و جەنگ و کوشـتارو، یاسـادانان بۆ حەج و، دیاریو قوربانی بۆ (کەعبە)ی شەریفەو، فەرماندان بە جیهاد لەرێی خوادا.. ئەمانە هەر هەموو باسی سوورەتە مەدەنییەکانن، بۆیە هەندێ لە زانایان دەڵێن: ئەم سوورەتەیە هاوبەشە لە نێوان مەککەییو مەدینەییدا.

※ لەسەرەتاوە بەباسێکی سامناك و ترسێنەر: (يا أيها الناس اتقوا ربكم إن زلزلة الساعة شئ عظيم) دەست پێدەکات، کە بەڕاستی هەموو کەسێك دادەچڵەکێنێو سەرسام دەمێنێت، تەنانەت دایکی بەسۆزی شیردەریش چاوەکانی مۆڵەق و زەق دەبێ و، خۆشەویستی کۆرپەلەکەی خـۆی لەبیر دەچێتەوە، هـەروەك ژنی دووگیانیش منـداڵی لەبار دەچێ و، مرۆڤـەکان هەموو عەقـڵ و ژیرییان تێك دەچێو، وەك مەسـت و سەرخۆشـیان لێ دێ و، تەنانەت خزم و کەس و کاری نزیکیش لەتاو قورسیو ناڕەحەتی ئەو ڕۆژە لەیەکتر هەڵدێن و ڕادەکەن

※ کۆمەڵێ بەڵگەی بەهێز دێنێتەوە بۆ ڕاستی ئەو ڕووداوە گەورەیە: ڕۆژی قیامەت، بەگشـت بوونەوەریش دەڵێت: باشە! دەسەڵاتێك بتوانێ ئەم هەموو قۆناغانە بەسەر مرۆڤدا بێنێو تێپەڕێنێ: (يا أيها النـاس إن كنتم في ريب من البعث..) پاشـانیش پاداش، یان تۆڵە وەردەگرێتەوە، ئەی چۆن ناتوانێ مردووان زیندوو بکاتەوە؟!

※ چەنـد دیمەنێکـی دڵتەزێنـی ڕۆژی قیامەت بـاس دەکات، دەرەنجام چاکان لە بەهەشتداو، خراپان لە دۆزەخدا هەموو خۆیان دەبیننەوە.

※ وێنـەی چەنـد شـارو وڵاتێکـی کاول و وێرانکـراو، بەهۆی سـەرپێچیو یاخیبوونیانـەوە دێنێتـەوە، لە لایەکـەوە بۆ ئەوەی بانگبەرانـی ئیسـلام دڵنیابـن کە خـوا لە پشـتیانەو، لەلایەکی تریشـەوە با ستەمکاران چاك بزانن کە خوا هەر بۆ ماوەیەکی کەم چاوپۆشیان لێ ئەکات.

لەکۆتاییشـدا نموونەیەك بۆ بتپەرسـتەکان دێنێتەوەو پێیان دەڵێ: پەرسـتراوەکانیان زۆر پەسـتترو لاوازترن لـەوەش کەهیچ نەبێت بتوانن تاکە مێشـێکیش دروست بکەن، جا پاش ئەوە داوا ئەکات کەتەنها پەیڕەوی لەدین و ئاییني ئیبراهیم بکرێ. وە بۆیە بەناوی سوورەتی (حەج)ـەوە ناونراوە، بۆئەوەی تا دونیا دونیابێت باسی ئیبراهیـم و کارو کردەوەکانی هەر پرشـنگداربێ، چونکە ئیبراهیم بوو، مرۆڤەکانی بانگکرد بـۆ جێبەجێکردنی فەریزەی حەج، جا هەمـوو خەڵك، ئەو بانگـەی ئەویان بیسـت، تەنانەت ئەوانەش کە هێشـتا هەر لەپشـتی باپیرانـدا بوون بە: (لبيـك اللهم لبيك) وەڵامیان دایەوە.

ڕۆژە سەختەکانی قیامەت:

خوا لەم سـوورەتەدا مرۆڤ لەکات وساتەسەختەکانی ڕۆژی سەڵا هوشـیار دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ※ ١ يا أيها الناس اتقوا ربكم ﴾ ئەی خەڵکینە! بەردەوام لەپەروەردگارتان بترسـن و خۆ بپارێزن لە خەشم و ڕکی ئەو، فەرمانەکانی بەچاکی جێبەجێ بکەن، بەو جۆرە کە لەپێناسەی (تەقوا)دا لەلایەن یەکێ

لەخوا ناسانەوە هاتووەو دەڵێت: نەچیتە جێگایەکەوە، خوا ڕێگری لێ کردبێـت، لە جێگایەکیشـدا دەبێ ببی، ببـەو نادیار نەبیت ﴿ إن زلزلة السـاعة شئ عظيم ﴾ چونکە بەڕاستی بوومەلەرزەو شـۆکەی هاتنـی ڕۆژی قیامەت و کاولبوونـی دونیا، کارێکی زۆر سامناك و گەورەیە، وەك خوا خۆی لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ:

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمۡۚ إِنَّ زَلۡزَلَةَ ٱلسَّاعَةِ شَيۡءٌ
عَظِيمٞ ﴿١﴾ يَوۡمَ تَرَوۡنَهَا تَذۡهَلُ كُلُّ مُرۡضِعَةٍ عَمَّآ
أَرۡضَعَتۡ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمۡلٍ حَمۡلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ
سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٞ
﴿٢﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّبِعُ كُلَّ
شَيۡطَٰنٖ مَّرِيدٖ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيۡهِ أَنَّهُۥ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُۥ يُضِلُّهُۥ
وَيَهۡدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمۡ فِي
رَيۡبٖ مِّنَ ٱلۡبَعۡثِ فَإِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ
مِنۡ عَلَقَةٖ ثُمَّ مِن مُّضۡغَةٖ مُّخَلَّقَةٖ وَغَيۡرِ مُخَلَّقَةٖ لِّنُبَيِّنَ لَكُمۡۚ
وَنُقِرُّ فِي ٱلۡأَرۡحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى ثُمَّ نُخۡرِجُكُمۡ
طِفۡلٗا ثُمَّ لِتَبۡلُغُوٓاْ أَشُدَّكُمۡۖ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ
وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرۡذَلِ ٱلۡعُمُرِ لِكَيۡلَا يَعۡلَمَ مِنۢ
بَعۡدِ عِلۡمٖ شَيۡـٔٗاۚ وَتَرَى ٱلۡأَرۡضَ هَامِدَةٗ فَإِذَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡهَا
ٱلۡمَآءَ ٱهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡ وَأَنۢبَتَتۡ مِن كُلِّ زَوۡجِۢ بَهِيجٖ ﴿٥﴾

(إذا زلزلت الأرض زلزالها وأخرجـت الأرض أثقالها..) ٩٩/١-٢. یان دەفەرموێ: (وحملت الأرض والجبال فدكتا دكة واحدة فيومئذ وقعت الواقعة..) ٦٩/١٤-١٥) ئیمامی (بوخاری) لەتەفسـیری ئەم ئایەتەدا لە (ئەبی سەعید)ـەوە دەڵێ: پێغەمبەر دەفەرموێ: ((يقول الله تعالى يوم القيامة: يا آدمُ! فيقول: ربَّنا لبيك وسـعديك، فنادى بصـوت: إن الله يأمـرك أن تُخرجَ من ذريتك بعثـاً إلى النار، قال: يارب! وما بَعْثُ النار؟ قال: من كل ألْفٍ- أراه قال- تسعمأةٍ وتسعةً وتسـعون، فحينئذ تَضَـعُ الحاملُ حَمْلَها ويَشِـبُّ الوَلَدُ وترى الناسَ سكارى وماهم بسكارى ولكن عذاب الله شديد)). بەکورتی: لەنێو یەك هەزار کەس دا (٩٩٩) کەسـیان بۆ نێو ئاگر ڕەوانە دەکرێن، لە هەزار کەس تەنیا یەك کەس ڕەوانەی بەهەشـت دەکرێ، بۆیە ئیتر لەترسـانا دووگیان بەر ئەخاو، دایکی (شیردەر) بیری بەلای منداڵەکەیـەوە نامێنێو خافڵ دەبێ.،وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢: يوم ترونهـا تذهل كل مرضعة عما أرضعت ﴾ هەرکە کارەسـاتی ئەو ڕۆژە پێشهات، ئەبینن هەر ژنێکی شیردەر منداڵە شیرەخۆرەکەی خۆی لەکاتی شـیر پێدانیـدا فەرامۆش دەکاو لێـی غافڵ ئەبێو لەباوەشی بەردەبێتەوە ﴿ وتضع كل ذات حمل حملها ﴾ وەهەرچی مێینەی دووگیان و زکپڕیشە، لەترس و لە هەیبەتا زکەکەی دادەنێو لەباریدەچێت ﴿ وترى الناس سـكارى ﴾ و هەمووخەڵکیش وەك مەست و سـەرخۆش دەبینێ ﴿ وماهم بسكارى ﴾ خۆ لەڕاستیدا مەسـت و سەرخۆش نین ﴿ ولكن عذاب الله شديد ﴾ بەڵکوسزای خـوا زۆر توندوسـەختە، بۆیە ئاوا بیرو هۆشـیان نەمـاوەو، وەك سەرخۆشیان لێ هاتووە.

پەیڕەوانی شەیتان:

خـوای میهرەبان لەوکەسـانە تووڕەیە کەباوەڕ بەڕۆژی پەسـڵان ناکـەن، بۆیە دەفەرمـوێ: ﴿ ٣: ومن الناس مـن يجادل في الله بغير علم ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا کە ڕۆژێکی سەختی ئاوا لە پێشیەتی، کەچی دەبینی هەندێ خەڵك بێ هیچ بەڵگەوتێگەیشتن و زانیارییەك لەبارەی دەسـەڵاتی خواوە ململانێو دەمبازی دەکەن ﴿ ويتبع كل شيطان مريد ﴾ ودەکەوێتە شـوێنی هەموو شـەیتانێکی یاخیو، سـەرکێش ﴿ ٤: كتب عليه أنه من تولاه ﴾ لەسەرشـەیتان بڕیار دراوەو بۆی نووسراوە: هەرکەسـێك ئەو بکا بەدۆست وسەروەری خۆی ﴿ فأنه يضله ويهديه إلى عذاب السعير ﴾ بێگومان گومڕای دەکاو، بۆ سزایەکی سووتێنەرو هەڵگیرساویش ڕێنموونی دەکات، واتە: ئەنجامی بەدواداچوونیشەیتان، هەر ئاگری دۆزەخە.

قۆناغەکانی دروستکردنی مرۆڤ:

ئەمـەش نیشـانەگەلێکە بۆ توانایی ودەسـەڵاتی خوا، لەسـەر زیندوکردنـەوە، خوا دەفەرمـوێ: ﴿ ٥: يا أيها النـاس إن كنتم فـي ريب من البعث ﴾ ئەی خەڵکینـە! ئەر ئێوە لەزیندووبوونەوە دوودڵ و بەگومانن ﴿ فإنا خلقناكم من تراب ﴾ وەرن تەماشایەکی سـەرەتاو بنەڕەتیدروسـتبوونی خۆتان بکەن و، چاکیش بزانن: ئێمە ئەسڵتان (ئادەم)مان، لە گڵ دروستکردووە ﴿ ثم من نطفة ﴾ لەپاشـا (نەوەکانی) لە تنۆکە ئاوێك، کە لەپشتی باوك هەڵدەقوڵێ ﴿ ثـم من علقـة ﴾ ئینجا لە خوێنپارەیـەك وەك زەروو ﴿ ثم من مضغة ﴾ پاشـان لەگۆشـتپارەیەك ﴿ مخلقة وغير مخلقة ﴾ تەواوو سـەرو سـیما پێدراو، یا ناتەواوو، پێش تەواو بوون لەبار دەچێ ﴿ لنبين لكم ﴾ تا دەسـەڵاتی خۆمانتان بۆ دەرخەین و، تێبگەن کە دەسەڵاتێك بتوانێت ئەوئاوە -نوتفە- یە بکا بەپارچە خوێنێك، پاشـان بەپارچە گۆشتێك، لەوێیشەوە بۆ ئادەمزاد، دیسان هەرئەو

دەسەڵاتەیە دەتوانێت زیندووتان بکاتەوە، بەڵکو زۆر بەئاسانتر ﴿ ونقر في الأرحام ما نشاء ﴾ ئینجا چیمان بوێ دەیخەینە منداڵدانەوەو هەر لەوێش بڕیاری لەسەر دەدەین و دەیهێڵینەوە تا دیمەن و نیگاری تەواو ئەبێت ﴿ إلى أجل مسمى ﴾ تاکاتی دیاریکراو بۆلەدایکبوونی لەوێ ڕای‌دەگرین ﴿ ثم نخرجكم طفلا ﴾ لەپاشان بەساوایی‌و زۆرلاوازو بێ دەسەڵات لەو منداڵدانەدا دەتان هێنینە دەرێ! ﴿ ثم لتبلغوا أشدكم ﴾ لەپاشان پەروەردەتان دەکەین تا وردە وردە دەگەنە هێزو پێزی تەواوتان و، بیرو هۆشتان کامڵ دەبێ ﴿ ومنكم من يتوفى ﴾ وهەتانە هەر لەسەرەتای ژیانەوە دەمرن و ئەوەندە نامێننەوە ﴿ ومنكم من يرد إلى أرذل العمر ﴾ و هی وایشتان هەیە دەمێنێ‌و تەمەنی درێژ دەبێ تا دەگاتە کەلەلایی‌وسەختترین پلەی ژیانی‌و، بەتەواوی کەنەفت و ئوفتادەو پیردەبێ ﴿ لكي لايعلم من بعد علم شيئا ﴾ تا وای لێ دێت پاش ئەوەی کاتی خۆی شتێکی دەزانی، ئێستا هەمووشتێکی لەبیردەچێتەوە. بەڵێ مەتەڵی چۆنییەتی دروستبوونی ئادەمی بۆکێ هەڵدێت؟ کێ‌یە؟ لەکوێوە هات؟ چۆن پەیدابوو؟ چەن قۆناغی بڕی؟ قورئان بەکورتەیەك وەڵامی ئەوگشتە مەتەڵە بەم شێوەیە ئەداتەوە:

١) لەسەرەتاوە لەخاك وخۆڵ ئافەرێنرا، کەوابوو ئینسان ڕۆڵەی زەوییەو، لەزەوی لەدایك بووە، لەسەرپشتی ئەوپێگەیشتووەو ژیاوە، هەموو توخمەکانی لەگەڵ زەویدا چوون یەکن، مەگەر تەنیا (ڕۆح) جیایان بکاتەوە، بەڵام ئەی ئەو گڵە لەکوێ‌بوو؟ ئەو هەموو گەردیلانە چۆن کۆکرانەوە؟ چ زاتێك کۆی کردنەوە؟.

٢) هەرلەو دڵۆپە ئاوە (نوتفە)یە.. بەڵێ هەر لەوئاوەی ژن وپیاوە، کە تەنها دڵۆپێکەو، بەسەدانیش ملیۆن حەیوانی مەنەوی هەڵگرتووە.. تەنها(خەلیە) یەك لەوملیۆنەها خەلیە، لەگەڵ ئاوی ژندا موتوربە دەبێ‌و؛ لەمنداڵداناو لەجێگایەکی قایم وئەستووردا قەرار دەگرێ.. پاشان هەر لەو دڵۆپە بچووکە ئاوەیە، ڕەنگی، جوانی‌و ناشیرینی، قەدو باڵای، قەڵەوی ولاوازی، ئازایەتی‌و جوامێری، بێ وەرەیی‌و ترسنۆکی، زیرەکی‌و بلیمەتی، تەمەڵی‌و کەودەنی هەڵدەگرێت.. هتد.

٣) خوێنپارە.

٤) گۆشتپارە.

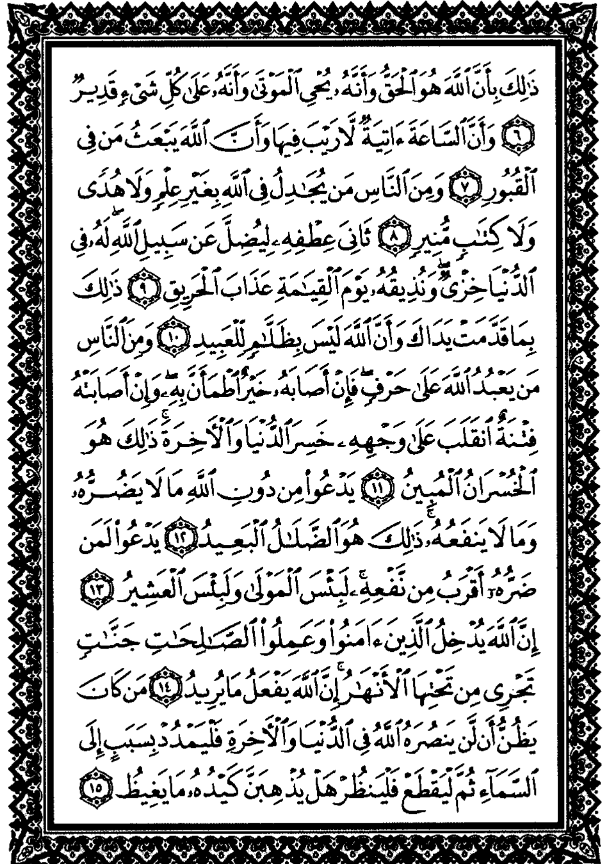
پاشان پەیکەری ئێسکی (الهیکل العظمی).. دواتر قۆناغەکانی منداڵی و، ئینجا پیربوون و گەڕانەوە بۆ قۆناغی منداڵی، بەشێوەیەك کەهیچ شتێك نەزانێ، لەڕابووردووی خۆی، جا باشە ئەبێ کێ بێت ئەم هەموو قۆناغانە بەسەر مرۆڤدا بێنێ؟ دەبێ بۆچی مرۆڤ خۆی لەبیرباتەوە، تا بەئاسانی خوای خۆی بدۆزێتەوە؟

﴿ وترى الأرض هامدة ﴾ بەڵگەیەکی تری دەسەڵاتمان بۆ زیندوو کردنەوەتان: لەوەرزی زستاندا ئەم زەویە وشك و مردووەیە، دەبینی کە هیچ گژو گیایەکی تیا نییەو خامۆش و بێ هەست و خوستە ﴿ فإذا أنزلنا عليها الماء ﴾ کەچی‌هەرکە ئاوی بارانی بەسەردا دەبارێنین ﴿ اهتزت وربت ﴾ ڕادەچەنێ و دەبزوێ و بەجووڵە دەکەوێ و ئەژیەتەوە و بەخۆدا دێ و گەشە دەکا ﴿ وأنبتت من كل زوج بهيج ﴾ و لە هەمووجۆرە گژو گیایەکی‌جوان دەڕوێ ﴿ ٦: ذلك بأن الله هو الحق ﴾ دروستکردنی ئادەمیزاد بەو جۆرەو، زیندووکردنەوەی زەویش بەو شێوەیە، هەر هەموو بۆ ئەوەیە ئێوە بیر بکەنەوەو چاك بزانن کە بەڕاستی تەنها خوا زاتێکی ڕاست و هەقە ﴿ وأنه يحي الموتى ﴾ وبێ‌گومان هەرئەویشە مردووان زیندوو ئەکاتەوە ﴿ وأنه على كل شئ قدير ﴾ وهەر ئەوە بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە ﴿ ٧: وأن الساعة آتية لا ريب فيها ﴾ دڵنیابن قیامەتیش بەرپا دەبێت، کەهیچ گومانی تێدا نییە. ﴿ وأن الله يبعث من في القبور ﴾ و بەڕاستی خوا هەموو ئەوانەی لەگڵکۆو گۆڕدان زیندوو ئەکاتەوە، تا پاداشت و تۆڵەیان وەرگرنەوە، لەسوورەتی(یاسین)یشدا دەفەرموێ: (قل يحييها الذي أنشأها أول مرة..) ٧٩/٣٦. کەچی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا: ﴿ ٨: ومن الناس من يجادل في الله ﴾ لەنێو خەڵکیدا مرۆڤی وا هەیە -دەربارەی زاتی خواو، دەسەڵاتی فراوانی- موجادەلەو شەڕە قسە دەکات!! ﴿ بغير علم ولا هدى ولا كتاب منير ﴾ بێ ئەوە هیچ جۆرە زانست و زانیاری و ڕێنموونی و نامەیەکی ڕوون و ئاشکرای ببێت، کەواتە زۆر جێگەی سەر سوڕمانە لەگەڵ ئەو هەموو نیشانەو بەڵگانەدا هەر ملەملێ و چەلەحانێ لەگەڵ خوادا بکات!.

ڕابەرانی کوفر بە فیزەوە مل بە لاوە دەنێن:

حاشاکەرانی دین ودینداری، هەمیشە ئەمە باوو نەریتیانە کە ئەم ئایەتە باسی دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٩: ثاني عطفه ﴾ هەریەکە لەو جۆرە کەسانە بەفیزەوە مل بەلاوە دەنێ‌و لەئاستی هەق ڕوو وەردەگێڕێ، واتە: لەهەق و ڕاستی لا دەداو بەردەوام بەڕەو بێ بڕوایی مل‌دەنێت، وەك لەئایەتی تردا هاتووە: (وفي موسى إذ أرسلناه إلى فرعون بسلطان مبين فتولى بركنه..) ٣٩/٥١. یاخود وەك دەفەرموێ: (رأيت المنافقين يصدون عنك صدودا). یان دەفەرموێ: (وإذا قيل لهم تعالوا يستغفر لكم رسول الله لووا رؤسهم ورأيتهم يصدون وهم مستكبرون). ﴿ ليضل عن سبيل

الله ﴾ تاخـۆی و خەڵکیش لەرێ و رێبازی خوا چەواشـەو لارێ بکات ﴿ له فی الدنیا خزی ﴾ لەدونیادا بەشیئەوە، هەر ریسوایی وسەرشـۆرییە ﴿ ونذیقـه یوم القیامة عـذاب الحریق ﴾ و لەرۆژی قیامەتیشـدا لەئێوە سزای سووتێنەری پێ ئەچێژین ﴿ ١٠: ذلک بمـا قدمت یداک ﴾ پێـی ئەوترێ: ئەو تۆڵەیـە لەئەنجامی ئەو

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٦﴾ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٞ لَّا رَيۡبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبۡعَثُ مَن فِي ٱلۡقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَلَا هُدٗى وَلَا كِتَٰبٖ مُّنِيرٖ ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطۡفِهِۦ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۖ لَهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞۖ وَنُذِيقُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَذَابَ ٱلۡحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتۡ يَدَاكَ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيۡسَ بِظَلَّٰمٖ لِّلۡعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدۡعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُۥ وَمَا لَا يَنفَعُهُۥۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلۡبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدۡعُواْ لَمَن ضَرُّهُۥٓ أَقۡرَبُ مِن نَّفۡعِهِۦۚ لَبِئۡسَ ٱلۡمَوۡلَىٰ وَلَبِئۡسَ ٱلۡعَشِيرُ ﴿١٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدۡخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفۡعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنصُرَهُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ فَلۡيَمۡدُدۡ بِسَبَبٍ إِلَى ٱلسَّمَآءِ ثُمَّ لۡيَقۡطَعۡ فَلۡيَنظُرۡ هَلۡ يُذۡهِبَنَّ كَيۡدُهُۥ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

کارەدایە کە بەهەردوو دەسـتت پێشی خۆتت خستووە و کردووتە لەدونیادا ﴿ وأن الله لیس بظلام للعبید ﴾ بەڕاستی خواش هەرگیز ستەم ناکا لەبەندەکانی خۆی.

هەیە بە دوودڵی خوا دەپەرستێ:

گەلێ لەمەردم بەشێوەیەکی سـادەو نە بەدڵ خوا دەپەرستێ: وەکو دەفەرمـوێ: ﴿ ١١: ومن الناس من یعبد الله علی حرف ﴾ هەندێ خەڵـك هەیە دوودڵەو، هەر بەشـێوەیەکی زارەکی خواپەرسـتی ئەکات ومتمانەو بڕوای تەواوی بە خوای گەورە نییە ﴿ فإن أصابه خیـر اطمأن به ﴾ جا گـەر هاتوو خێرو چاکەیەکـی تووشهات، واته: ئەو سـاڵە مەڕو ماڵات و دەغـڵ و دانەوێڵەکەی بەئارەزووی ئەو بوو، ئەوا بەخوا پشـت ئەستوور ودڵنیا دەبێ و ئەڵێ: ئایینی ئیسـلام ئایینێکی زۆر بەپیت وپیرۆزە ﴿ وإن أصابته فتنة ﴾ وخۆ ئەگەر گرفتار بوو بەڵایەکی ئەوقە بوو ﴿ انقلب علی وجهه ﴾ ئەوا سواری سەری خۆی دەبێ و، وەرئەگەڕێتەوەو ئەڕواتەوە سەر باری خراپی پێشووی خۆی و، سەنگەری خەبات دەگوێزێتەوە! ﴿ خسر الدنیا والآخرة ﴾ ئابەو جۆرە دونیاو پاشەڕۆژیشـی لەدەست خۆی دا، لەدونیادا دەستەو تاقمەکەی خۆی بڕوایان پێی نەماو دۆڕانی، لەدوارۆژیشدا ئەڕواتە ناو دۆزەخەوە ﴿ ذلک هو الخسران المبین ﴾ هەر ئەویشە دووسەرە زەرەرو زیانی زەق و روون و ئاشکرا!! بەڵێ.. پێش چاوگرتنی زیان و قازانج بۆ ماڵ و سامان و بازرگانی دەست ئـەدات، بـەڵام بۆ عەقیـدەو ئایدیالۆژی و خواپەرسـتی هەرگیز دەسـت نـاداو ناگونجێت، نابێ لەسـەر حسـابی قازانج و زیان عەقیدە وەر بگێردرێ و خواپەرسـتی بکرێ ﴿ ١٢: یدعو من دون الله مـالا یضره ومـا لا ینفعه ﴾ لەباتی خوا هاناو هاوار لە شـتێك ئـەکات کە نـە ئەتوانێ زیانێکی لێ بدات، نە ئەشـتوانێ قازانج و کەڵکێکـی پـێ بگەیەنێ، سـەرگەردان و بەدبەختەو نازانێ بۆ کوێ بڕوات..؟ سەرلێشـێواوە، چونکە یا بتێك ئەپەرستێ، وەیان گرووپ و لایەنێ، یا کەسێك، یا بەرژەوەندییەك، هەروەك ئێستا پەیڕەو دەکرێت!! ﴿ ذلک هوالضلال البعید ﴾ ئەوحاڵەتەیە لارێی و گومڕاییەکـی دوور لە رێنماییـە ﴿ ١٣: یدعو لمن ضره أقرب من نفعه ﴾ شـتێ ئەپەرسـتێ و هاواری لێ دەکا، هەمیشە زەرەرو زیانەکەی نزیکترە لەقازانجی ئەوە بۆدونیاکەی، وە لەقیامەتیشدا زەرەرو زیانی حەتمی مسـۆگەرە ﴿ لبئس المولی ولبئس العشیر ﴾ ئای چ یارمەتیدەرێکی خراپە و، چ هاودەم و هاورێیەکی بەد فەڕە ئەوشەیتانە، یان ئەو کەسە، یان ئەو گرووپە کەکاتی خۆی ئەمی لەخشتە بردووە. ئینجا پاش باسکردنی بەختی بێبەختان، باسی بەختـی بەختداران ئەکا، ئەفەرموێ: ﴿ ١٤: إن الله یدخل الذین آمنوا وعملوا الصالحات جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بێگومان ئەو کەسـانەی بڕوایان هێناوەو کارو کـردەوە چاکەکانیان ئەنجام داوە خـوا دەیانباتـە ناو بـاخ و باخاتی بەهەشـتەوە کە جۆگەو رووبـارو چۆم لەبەر درەختەکانیدا دێت و دەڕوا ﴿ إن الله یفعل ما یرید ﴾ بەڕاستی خوا هەرچۆنێکی بوێ ئەیکات.

خۆشتان بخنکێنن، خوا پێغەمبەر هەر سەردەخات:

﴿ ١٥: من کان یظن أن لن ینصره الله فی الدنیا والآخرة ﴾ هەرکەسێك وەك (ئیـبن عەبباس) ئـەڵێ: پێی وایە کە خـوا هەرگیزلەدونیاو لەقیامەت، یارمەتی پێغەمبەرەکەی خـۆی (موحەممەد) ﷺ ناداو سـەری ناخات ﴿ فلیمدد بسبب إلی السماء ثم لیقطع ﴾ دەبا گوریسێك بێنێ وبە میچی خانووەکەی خۆیەوە خۆی پێ هەڵواسێ، لەپاشـا خۆی پێبخنکێنێ ﴿ فلینظر هـل یذهبن کیده ما یغیظ ﴾

ئینجا با بزانێت ئەو هەموو رق وتوورەیی و نارەحەتی دڵەڕوات؟ چونکە خوا یارمەتی لە پێغەمبەری خۆی ﷺ نابڕێ، دەبا ئەویش لەڕقا خۆی بتاسێنێت ﴿ ١٦: وكذلك أنزلناه آيات بينات ﴾ وەك ئەو دابەزاندنە ئا بەو شێوە پڕ لە حیکمەت و ڕەوانبێژییە، ئەم قورئانەمان ناردەخوار، کە ئایەتەکانی ڕۆشن و ئاشکران ﴿ وأن الله يهدي من يريد ﴾ و بێگومان هەرکەسێك کە خوا خۆی بیەوێ و شایستەش بێت، ئەوا بەم قورئانە بەرەوخۆی ڕێنوێنی دەکات، چونکە خۆیچاك ئەزانێ ئەو کەسە چی هەڵئەگرێ، وەك خۆی ئەفەرمووێ: (لايسأل عمايفعل وهم يسألون). ﴿ ١٧: إن الذين آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوە ﴿ والذين هادوا ﴾ ئەوانەش بوونە جوولەکەو شوێنکەوتەی مووسا ﴿ والصابئين ﴾ و ئەوانەش (سوببی)ن و لایان داوەو ئەستێرە، یا فریشتە پەرستن ﴿ والنصارى ﴾ و ئەوانەش شوێنکەوتەی عیسان و مەسیحین ﴿ والمجوس ﴾ و ئەوانەش زەردەشتیوئاگرپەرستن ﴿ والذين أشركوا ﴾ و ئەوانەش کە هاوبەشیان بۆ خوا دانا ﴿ إن الله يفصل بينهم يوم القيامة ﴾ بێگومان خوای هەق لەڕۆژی دوایی و سەڵادا، بەکاری هەمووان ڕادەگاو داوەرییان دەکا بڕوادارەکانیان ئەنێرێ بۆ بەهەشت و، ئەوانی تریش ئەنێرێ بۆ دۆزەخ. (قەتادە) ئەڵێت: ئاینەکان شەشن، پێنجیان بۆ شەیتان کارو کۆشش ئەکەن و باتڵن، ئەوی دیکەش -کە بڕوا بوونە تەنها بەم ئیسلامە- بۆ خوایەو حەقە ﴿ إن الله على كل شئ شهيد ﴾ بەڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکدا شایەدو ئاگادارەو ئەزانێ چی ئەکەن، کەواتە ئەوانە هەرچی ئەکەن، با بیکەن لەخوا شاراوە نابێ.

بوونەوەر سەرجەم سوژدە بۆ خوا دەبات:

﴿ ١٨: ألم تر أن الله يسجد له من في السموات ومن في الأرض ﴾ ئاخۆ نەتزانیوە کە هەرچی لەئاسمانەکان و، لە زەویدایە، سەرجەم هەموو بۆخوا سوژدە دەبەن؟ ﴿ والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب ﴾ خۆرو هەیڤ و ئەستێرەو کێوەکان و درەخت و جفۆك و خزۆکیش، دیارە هەندێك لەو خەڵکە خۆر پەرستبوون، بۆیە لەسوورەتی (٣٧/٤١) ئەفەرموێ: (لا تسجدوا للشمس ولا للقمر واسجدوا لله الذي خلقهن إن كنتم إياه تعبدون). لە فەرموودەیەکی (متفق عليه) یشدا هاتووەکە: (ئەبوو زەڕ) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أَتَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ هذه الشمسُ؟)) ئایا دەزانی ئەم خۆرە پاش ئاوا بوونی چی لێدێ و بۆکوێ دەچێت؟ دەڵێ: گوتم: نەخێر، بەڵکو خوا باشتر دەزانێ، ئەویش فەرمووی: ((فإنها تذهب لِتَسْجُدَ تحت العرش، ثم تَسْتَأْذِنُ يُوشِكُ أن يقال لها: إرجعي مِنْ حَيْثُ شِئْتِ)). دەڕوا لەبن (عەرش)دا سوژدە دەبا بۆ خوا، پاشان لەخوا داوای مۆڵەتی گەڕانەوە دەکات، نزیکە پێی بگوترێ: بگەڕێوە بۆ هەر جێگایەك کەدەتەوێ. (عەمری کوڕی عاس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ باسی پازدە سوژدەی قورئانی بۆ کردم، سیانیان لە (حزب المفصل)دان کە لە سوورەتی (ق)ـەوە دەست

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَٰهُ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يُرِيدُ ﴿١٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلْمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ ﴿١٨﴾ ۞ هَٰذَانِ خَصْمَانِ ٱخْتَصَمُواْ فِى رَبِّهِمْ فَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ ٱلْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِۦ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَٱلْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُم مَّقَٰمِعُ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَآ أَرَادُوٓاْ أَن يَخْرُجُواْ مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُواْ فِيهَا وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

پێدەکا، بۆ کۆتایی قورئان، دوانیشیان لە سوورەی (حەج)دان. (ئەبوو داوود، ئیبن ماجە) ڕیوایەتیان کردووە. ﴿ وكثير من الناس ﴾ وە زۆرێکیش لە مەردوم! بەئارەزووی خۆی و بەپێخۆشبوونی خۆی سوژدە هەربۆخوا دەبا ﴿ وكثير حق عليه العذاب ﴾ زۆرێکیشیان لارێ دەگرن و، سزای خوایان لەسەر شایستەو پێویست بووە ﴿ ومن يهن الله فما له من مكرم ﴾ خوا هەرکەسێك بێ ڕێزو سووکی بکات (بەهۆی لاساری خۆیەوە)، واتە: هەر لەئەزەلدا لای خوا بێ بڕواو شەقی بێت ئیتر هیچ کەسێك ناتوانێ ڕێزی لێ بنێت و بەرەو بەختیاری بیهێنێتەوە ﴿ إن الله يفعل ما يشاء ﴾ بەڕاستی خوا هەرشتێکی ئارەزووبێ ئەیکات، سزای کێ بدات.. میهرەبانی لەگەڵ کێ بکات.

ئیماندارو خوانەناس:

ئینجا دیمەنێکی سەختی ڕۆژی قیامەت نیشان ئەدات، تا

لەوێ ڕێزدارو بێ ڕێز دەرکەوێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ١٩: هذان خصمان ﴾ ئەمانەی کە باس‌کران دوو دەستەی ناحەزو دژ بەیەکن، بڕوادارو بێ بڕوا ﴿ اختصموا فی ربهم ﴾ لەسەر پەروەرندەی خۆیان کێشمە کێشم وقڕەقڕیانە، بڕوادارەکان دیفاع و بەرگرییان لەئایینی خوا دەکردو، بێ بڕوایانیش ویستیان ئایینی خوا بەفووی دەمیان بکوژێننەوە!! ﴿ فالذین کفروا قطعت لهم ثیاب من نار ﴾ جا ئەوانەی‌کافرو بێ‌بڕوابوون، جل وبەرگ و پۆشاکی ئاگریان بۆبڕاوە، بەئەندازەی قەدو باڵای خۆیان ﴿ یصب من فوق رؤسهم الحمیم ﴾ ئاوی کوڵ بەکوڵیشیان لەسەروەوە بەسەرا دەکرێ ﴿ ٢٠: یصهر به ما فی بطونهم والجلود ﴾ هەربەوئاوە ناوسکیان و پێستیان ئەتوێنرێتەوەو دەبێتە ئاو و دێتە خوارەوە، پێستەکەشیان هەموو لەتاو گەرمای ئەو ئاوەدا دەبڵۆخێ. ﴿ ٢١: ولهم مقامع من حدید ﴾ بەرگورزی ئاسنیش دەدرێن ﴿ کلما أرادوا أن یخرجوا منها من غم ﴾ هەر کاتێکیش گەرەکیان بێ کە لێی دەرچن لە خەم وخەفەتاندا ﴿ أعیدوا فیها ﴾ ئەگەڕێنرێنەوە بۆ ناوی‌و قەتیش ڕزگاریان نابێ ﴿ وذوقوا عذاب الحریق ﴾ بۆ ئەوەی زیاتریش ئێشیان پێ بگات، پێیان ئەوترێ: دەی سزای سووتێنەر بچێژن، ئەمە پاداشت و تۆڵەی بێ بڕوایان بوو، ئەمەیش پاداشتی بڕوادارانە کەدەفەرموێ: ﴿ ٢٣: إن الله یدخل الذین آمنوا وعملوا الصالحات جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ بەڕاستی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە، خوا ئەیان‌باتە ناو چەند باخ و باخاتێکی بەهەشتەوە کە بەبنکی دارو درەختەکانیدا چەندین ڕووبارو چۆماو دێت ودەڕوا ﴿ یحلون فیها من أساور من ذهب و لؤلؤا ﴾ خشڵدار دەکرێن لەوێدا بە بازنی زێرو مرواری ﴿ ولباسهم فیها حریر ﴾ و جل وبەرگی ئەوێشیان هەورێشمە، ئینجا بەهۆی دەرکەوتنی سەر ئەنجامی هەردوو لایانەوە -بڕواداران بۆ بەهەشت و، بێ بڕوایانیش بۆ دۆزەخ-. ئەم وانەیەش پێشکەش دەکرێت: ﴿ وهدوا إلی الطیب من القول ﴾ بەرەو قسەی جوان و وتەی شیرین ڕێنوێنی کراون کەوشەی (لا إله إلا الله)یە ﴿ ٢٤: وهدوا إلی صراط الحمید ﴾ هەروەها ڕێنوێنی کراون بۆ ڕێگەی پەسەندی خوا.

ئەوانە ڕێ لە ماڵی خوا دەگرن:

﴿ ٢٥: إن الذین کفروا ویصدون عن سبیل الله والمسجد الحرام ﴾ بەڕاستی ئەو کەسانەش خوا نەناس و بێ باوەڕن و، هێمان بڕوادارانیش لەڕێگاو ڕێبازی خوا دەگێڕنەوەو، دەبنە لەمپەر لەمزگەوتی (حەرام)و ناهێڵن زیارەتی ئەومزگەوتە بکەن، تووشی جەزرەبە دەبن ﴿ الذی جعلناه للناس سواء العاکف فیه والباد ﴾ ئەومزگەوتەی کە کردوومانە بە زیارەتگەو پەرستگە بۆ تەواوی خەڵکی، چ ئەوانەی نیشتەجێی مەککەن و، چ ئەوانەش لەشوێنانی دوورەوە بۆی دێن ﴿ ومن یرید فیه بإلحاد بظلم ﴾ وە هەرکەسێك لەمزگەوتی (حەرام) لەڕێی ڕاست لا بداو کاری ناپەسەند بکا، هاوبەش بۆ خوا پەیدا بکا ﴿ نذقه من عذاب ألیم ﴾ سزایەکی زۆر ئێش پێگەیەنەری پێ دەچێژین.

دروستکردنی کەعبەو بانگەوازی حەج:

﴿ ٢٦: وإذ بوأنا لإبراهیم مکان البیت ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ بێنەوە بیر ئەوکاتە کە (ئیبراهیم) مان لە جێگای (کەعبە) دا ئەنواداو تێمان‌گەیاند کە لەکوێدا دروستی بکات، واتە: ئەم (بەیتە) کە ئێستا ئەوان بتی تیا ئەپەرستن، هەر ئەو کاتە جێگای یەکتاپەرستی بووە و، خۆمان دیاریمان کردووە ﴿ أن لا تشرك بی شیئا ﴾ وتیشمان بەئیبراهیم: هیچ شتێك مەکە بەهاوەڵ و هاوبەشی من ﴿ وطهر بیتی للطائفین والقائمین والرکع السجود ﴾ وە ماڵەکەم بۆ تەواف‌کاران و نوێژکەران و ڕکووع بەران و سوژدە بەران پاك بکەوە، واتە: لە (کەعبە)دا تەنها جێگای ئەوانە دەبێتەوە، نەك ئەوانەی بتی تیا ئەپەرستن، ﴿ ٢٧: وأذن فی الناس بالحج ﴾ ئەی ئیبراهیم! ﷺ جاڕی حەج بدە بەناو خەڵکدا، واتە: جاڕبدە بابێن بۆ زیارەتی کەعبە بەنیازی حەجەوە، جا بۆ دڵنیایی ئیبراهیم و گەیشتنی بانگەکەی بەمەردوم ئەفەرمووێ: ﴿ یأتوك رجالا ﴾ بەپیادەیی دێن بۆلات ﴿ وعلی کل ضامر یأتین من کل فج عمیق ﴾ وە لەسەر پشتی هەموو وشترێکی لاواز، لەبەر ئەوە کە لە ڕێگا دوور و درێژەکانەوە دێن بۆ حەج.

بەهرەو قازانجەکانی حەج:

﴿ ٢٨: لیشهدوا منافع لهم ﴾ تا ئەوان ئامادەی گەلێ لە کەڵکەکانی دونیاو دوارۆژیان ببن. واتە: ئامادە بوون لەو جێگەدا کەڵکی ئایینی ودونیایی تیایە. هەموو کەڵکێکی بازرگانی و کۆمەڵایەتی و ئابووری تیایە ﴿ ویذکروا اسم الله فی أیام معلومات ﴾ وە لە ڕۆژانێکی زانراودا واتە: لە ڕۆژەکانی قوربانی کردندا یا یادی خوا بکەن و بڵێن (لبیك اللهم لبیك). ﴿ علی ما رزقهم من بهیمة الأنعام ﴾ لەسەر سەربڕینی ئەو وشترو مەڕوماڵاتانە خوا پێیانی داوە واتە: با لەکاتی سەربڕینی حەیوانی قوربانیدا تەنیا ناوی خوا بێنن ﴿ فکلوا منها ﴾ خۆتان لەگۆشتی ئەو ئاژەڵی قوربانییە بخۆن ﴿ وأطعموا البائس الفقیر ﴾ و بەشی ئەوانەشی لێ بدەن کە برسییەتییان پێوە

دیـارەو تامەزرۆن، ئەوانەش کە پێوەیانـەوە دیار نییە، (هەژاران و نـەداران) هەموویـان لێی بخـۆن ﴿ ٢٩: ثم لیقضـوا تفثهم ﴾ لەپاشـا با ئیحرامەکەیان لەخۆیان بکەنەوەو سـەریان بتاشـن و، نینـۆك بکەن و چڵك و چەپەڵیش لەخۆیان بکەنەوە، دیارە ماوەی ئیحرام تۆزو چڵك و چەپەڵییان لێ دەنیشـێت جا دوای شـکاندنی ئیحرامەکەیان پاك و خاوێنی خۆیان ئەکەن ﴿ ولیوفوا نذورهم ﴾ هەروەهـا نەزرەکانیـان جێبەجێ بکەن "نـەزری حەج و دیاری" ﴿ ولیطوفـوا بالبیت العتیق ﴾ و با تەوافی ماڵی دێرین و پارێزراوی خـوا بکەن: (طواف الإفاضە). ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودەیەی هێناوەو دەڵێ: ((إنما سـمی البیت: العتیق، لأنه لم یظهر علیه جبار)) بەڵێ هەر لەو کاتەوە ئەو بانگە دراوە تا ئێستا مەردوم دوور ونزیك بەهـەزاران کیلۆمەتر بـەرەو کەعبە ئەڕۆن و ئامـادەی ئەو هەموو کەڵك و قازانجە ئەبن.. حەج عیبادەتێکی جەماوەری سـاڵانەیە، وە گەلێ سودو قازانجی مەعنەوی وماددی تێدایە بۆئەوانەی ئامادە دەبن بۆ ئەنجامدانی ئەو فەیزە گەورەیە.

ڕێزگرتن لەو شیعارانە خوا دایناون:

﴿ ٣٠: ذلـك ومن یعظـم حرمات الله ﴾ بەرنامـەی حەج ئاوایە (کـە باسکرا)، جا تۆیش بەتوندی ئەو بەرنامەیە بگرەو کاری پێ بکە، شیاوی باسیشە هەرکەسێك ڕێز لە فەرمانەکانی خوا بگرێ و بەگەورەیان دانێ و لەگوناە خۆی بپارێزێ ﴿ فهو خیر له عند ربة ﴾ ئەوە لای پەروەردگاری بۆی چاکترە. موشـریکەکان هەندێ شتیان لەسـەر خۆیان حەرام و یاساغ کردبوو، وەك (بەحیرەو، سائیبەو، وەصیلەو، حامـی..) کە خوا حەڵاڵی کردبـوون وەك ئەفەرموێ: ﴿ وأحلت لکم الأنعام إلا ما یتلی علیکم ﴾ گۆشـتی وشـترو گاو مەڕو بزنیشـتان بەهەمـوو جۆرەکانییەوە بۆ حـەڵاڵ کراوە، ئەوە نەبێت "لەقورئاندا" یاسـای حەرامییەتـی بۆتان ئەخوێنرێتەوە، وەك لەئایەتـی: (حرمت علکم المیتة والـدم..) دا حەرامکراوەکان باسکـراون، ئیتر ئێوە بۆتان نییـە بەئارەزووی خۆتـان حەڵاڵ و حـەرام بکەن و، یاسـای ژیان دابنێن ﴿ فاجتنبـوا الرجس من الأوثان ﴾ بت پەرسـتن شـتێکی زۆر بێ نرخ و پیسە، سەربڕینی ئاژەڵ بۆیان پیسـە، جا کەوایە ئێوەش لـە بتان خۆ دوور بگرن، چونکە پیسـن ﴿ واجتنبوا قول الزور ﴾ هەروەهـا هاوەڵدانان بۆ خـوا درۆیەکی گەورەیە، کەوایە لـە هەموو گوتارو وتەیەکی درۆو نابەجـێ و هەڵبەسـتراویش دوور بگرن، شـایەتیدانی درۆینەش کەمتر نییە لە شـیرك، وەك لەم فەرمووده هاتووە: ((عدلت شهادة الزور الإشـراک بالله "عز وجـل")) (رواه أحمد). واتە: شـایەتی ناحەقـی و درۆینە هاوکێشـە لەگەڵ شـەریك و هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە. ﴿ ٣١: حنفاء لله غیر مشـرکین به ﴾ هەمیشە هەوڵ بدەن دڵپاك و ڕاسـتبن و، هەر بۆ خوا خۆ یەکلا بکەنەوە، وەلە هەموو جۆرە شـیرکێك خۆ لابدەن و، هـاوەڵی بۆ دامەنێن ﴿ ومن یشـرک بالله ﴾ و هەرکەسـێك هاوەڵ و هاوبەش بـۆ خوا دابنێت

> وَهُدُوٓاْ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلۡقَوۡلِ وَهُدُوٓاْ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ ٱلَّذِي جَعَلۡنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلۡعَٰكِفُ فِيهِ وَٱلۡبَادِۚ وَمَن يُرِدۡ فِيهِ بِإِلۡحَادِۭ بِظُلۡمٖ نُّذِقۡهُ مِنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٢٥﴾ وَإِذۡ بَوَّأۡنَا لِإِبۡرَٰهِيمَ مَكَانَ ٱلۡبَيۡتِ أَن لَّا تُشۡرِكۡ بِي شَيۡـٔٗا وَطَهِّرۡ بَيۡتِيَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلۡقَآئِمِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّن فِي ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَجِّ يَأۡتُوكَ رِجَالٗا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٖ يَأۡتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٖ ﴿٢٧﴾ لِّيَشۡهَدُواْ مَنَٰفِعَ لَهُمۡ وَيَذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡلُومَٰتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلۡأَنۡعَٰمِۖ فَكُلُواْ مِنۡهَا وَأَطۡعِمُواْ ٱلۡبَآئِسَ ٱلۡفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لۡيَقۡضُواْ تَفَثَهُمۡ وَلۡيُوفُواْ نُذُورَهُمۡ وَلۡيَطَّوَّفُواْ بِٱلۡبَيۡتِ ٱلۡعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَۖ وَمَن يُعَظِّمۡ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦۗ وَأُحِلَّتۡ لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡۖ فَٱجۡتَنِبُواْ ٱلرِّجۡسَ مِنَ ٱلۡأَوۡثَٰنِ وَٱجۡتَنِبُواْ قَوۡلَ ٱلزُّورِ ﴿٣٠﴾

﴿ فکأنما خر من السماء فتخطفه الطیر ﴾ وەکو ئەوەیە لە ئاسمانەوە بەربێتەوە "بۆ قوڵایـی زەوی" کتوپڕ هەر لەهەواوە مەل و پەلەوەر لەسـەری ئامـادە بێت و بیفڕێنێ و پارچـە پارچەی بکات ﴿ أو تهوی به الریح فی مکان سـحیق ﴾ یاخود بایەکی بەهێز و قورس بیبا بۆ جێگایەکی دوورو چەپەك و ملی بشـکێنێ، ئەوە نموونەی کەسـێکە هاوەڵ بۆ خوا دابنێ، چونکە لەئاسۆی بەرزی باوەڕەوە ئەکەوێتـە چاڵی هەرە خواری تیا چوونەوەو، جێگەی قایمی خۆی لەدەسـت داوەو پەلەوەر سـەری تێ ئەکـەن ﴿ ٣٢: ذلک ومن یعظـم شـعائر الله ﴾ کاروباری حەج ئا بەو شـێوەیە بۆتان ڕۆشـن کرایەوەو دەبێ ئاوا ئەنجامی بدەن، جا هەرکەسێك بەو پێودانەی ڕێـزی قوربانی و فەرمان و دروشمەکانی تری خوا ڕابگرێ، واتە: کاروبـاری حەج و قوربانی و دیـاری (کەعبە) قەڵەو بکا بۆ ڕۆژی سەر بڕین ﴿ فإنها من تقوی القلوب ﴾ چونکە بە گەورە دانانی ئەو دروشمانە لە تەقواو خۆپاراسـتنی دڵەکانە، ئەوەی مەبەسـت بێ

لەحەج و دروشمەکانی خوادا، تەنها تەقوایە. (ئەبوو رافیع) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دوو بەرانی گەورەی قەڵەوی شاخداری خەسێنراوی کردە قوربانی. پێشەوا (ئەحمەد)؛ هەروەها (عەلی ئەبی تالیب) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانیدا تەماشای چاوو گوێی حەیوانی قوربانی بکەین (تا دەکرێ بێ عەیب و ناتەواو نەبن) (پێشەوا

حُنَفَآءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِۦ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ ٱلطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ ٱلرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى ٱلْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَٰفِعُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى ٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا۟ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَٱلْمُقِيمِى ٱلصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلْبُدْنَ جَعَلْنَٰهَا لَكُم مِّن شَعَٰٓئِرِ ٱللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ فَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۖ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا۟ مِنْهَا وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْقَانِعَ وَٱلْمُعْتَرَّ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَن يَنَالَ ٱللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَٰكِن يَنَالُهُ ٱلتَّقْوَىٰ مِنكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ يُدَٰفِعُ عَنِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

ئەحمەد). بەکورتی: هەر عەیبێك گۆشت کەم بکاو حەیوانەکە لەرولاواز بکا، ئەوە بۆ قوربانی ناشێ. ﴿ ٣٣: لكم فيها منافع إلى أجل مسمى ﴾ دەتوانن تا کاتی دیاریکراو بۆ سەر برینی حەیوانەکانی دیاری کەعبە جۆرەها کەڵك و سوودیان لێ وەرگرن وەك بەکارهێنانیان بۆ سواری و شیرو دۆو کەرەو ماست و.. ﴿ ثم محلها إلى البيت العتيق ﴾ لەپاشان جێگەی بەقوربانیکردونیان لای ماڵی دێرینە بەرێزەکەی خوایە، لە حەرەم، یان لەمینادا سەر ئەبردرێ، وەك خۆی ئەفەرمووێ: (هديا بالغ الكعبة) ٩٥/٥، یا وەك: ئەفەرموێ: (والهدى معكوفا أن يبلغ محله) ٢٥/٤٨.

لە هەموو ئایینێکدا قوربانی هەبووە:

﴿ ٣٤: ولكل أمة جعلنا منسكا ﴾ ئەم دیاری و قوربانییە وە نەبێ تەنها بۆ ئێوە بێت، بەڵکو بۆ هەموو ئوممەتێك (لە ئوممەتانی پێشوو)دروشمی قوربانی و خوێن ڕشتنمان دانابوو ﴿ ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمة الأنعام ﴾ تا لە سەر سەربڕینی ئەو مەڕو ماڵاتە کە خوا پێیانی بەخشیبوو، نێوی خوا بێنن و سوپاسی بکەن ﴿ فإلهكم إله واحد ﴾ خۆ خواو پەرستراوی ئێوە پەرستراوێکی تاك و تەنهایە ﴿ فله أسلموا ﴾ جا کەواتە ئێوە هەمووتان تەنها ملکەچی بۆ ئەو بکەن و، تەسلیمی بڕیارەکانی ئەو ببن ﴿ وبشر المخبتين ﴾ موژدەش بدە بەو بەندە خۆ بەکەمزان و ملکەچکەرانە ﴿ ٣٥: الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم ﴾ ئەوانەی کاتێ ناوی خوا بەرا، دڵیان - دائەچڵەکێ و پڕ ئەبێ لە ترس و هەیبەت ﴿ والصابرين على ما أصابهم ﴾ خۆڕاگرانیش لەبەرامبەر هەر نارەحەتی و بەڵایەك دووچاریان ئەبێ ملکەچ دەبن و ڕەخنەیان نییە ﴿ والمقيمي الصلاة ﴾ ئەوانەش نوێژەکانیان بەباشی ئەنجام دەدەن ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ لەو ماڵ و سامانەی پێمان بەخشیون دەبەخشن، ئابەم شێوەیە خوای گەورە گشت عەقیدەو دروشمەکانی خۆی پەیوەست ئەکات بەیەکەوە ﴿ ٣٦: والبدن جعلناها لكم من شعائر الله ﴾ سەربڕینی وشتری قەڵەوی زلە بۆ کردنی بە قوربانیمان کردە هێمای نیشانەی جێبەجێ کردنی دروشمەکانی خوا بۆتان، دەشێ لەکات و لەشوێنی خۆیدا ئەنجام بدرێت ﴿ لكم فيها خير ﴾ بێگومان کەڵکی زۆری دونیاو قیامەتیان تیایە بۆتان؛ لە دونیادا خێری زۆریان لێ ئەبینن و، لەقیامەتیشدا پاداشتیان پێ وەر ئەگرن ﴿ فاذكروا اسم الله عليها صواف ﴾ ئەو دەمەی وشترەکان بەپێوە وستاون و بۆ سەربڕین ئامادەن، ناوی خوایان لەسەر بێنن و، بڵێن: (بسم الله.. الله أكبر). مەبەست لە وشەی (صواف) ئەوەیە: وشتری قوربانی لەکاتی وەستاندا، هەردوو دەستی تائەژنۆی پێکەوە دەبەسترێن، هەتا لەکاتی سەربڕینیدا تەکانی زۆر نەدا و هەڵنەیەت ﴿ فإذا وجبت جنوبها ﴾ جاکاتێك -دوای سەربڕین - لەسەر تەنیشت کەوتن و گیانیان تیا نەماو لەجووڵە کەوتن ﴿ فكلوا منها ﴾ لێیان بخۆن ﴿ وأطعموا القانع و المعتر ﴾ ودەر خواردی ئەو مرۆڤە شەرمنە (داوا ناکا) ئەومرۆڤەیش پارسەکە (داوا دەکات) بدەن ﴿ كذلك سخرناها لكم ﴾ وەك ڕامکردنی شتەکانی دیکە وشتریشمان بەو گەورەیی و زلەییە بۆ ڕام کردوون، بەئاسانی سەری دەبڕن و، لەکاتی پێویستیشدا سواری دەبن ﴿ لعلكم تشكرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاریم بکەن.

بە پاکی قوربانی بکەن:

جا کە فەرمانیش بەسەربڕینی وشترەکان ئەدرێ، وە نەبێ لەبەر پێویستی خوا بێ پێیان، چونکە ﴿ ٣٧: لن ينال الله لحومها ولا

دماؤها ﴿ نە گۆشتیان و، نەخوێنیان ناگاتە خوا! ﴿ ولكن يناله التقوى منكم ﴾ بەڵکو تەنها پاکی و پارێزگاری ئێوەی پێ‌دەگا، کە یەکلا بوونەوەتانە بۆ ئەو، نەك وەك قورەیشیەکان ئاژەڵیان سەر ئەبری و خوێنەکەیان بە کەعبەدا هەڵئەسوی، بتەکانیشیان پێ ڕەنگ ئەکرد! ﴿ كذلك سخرها لكم ﴾ ئا بەوشێوە کە دەبینن خوا چوارپێیانی بۆ ئێوە کەوی و رامکرد ﴿ لتكبروا الله على ما هداكم ﴾ هەتاخوا –لە بەرامبەر ئەوەوە ڕێگەی ڕاستی نیشان داون– بە گەورە ڕای بگرن ﴿ وبشر المحسنين ﴾ مژدەش بەخێر خوازان و چاکەکاران بدە ئەوانە بیریان چاکە، بۆ چوونیان چاکە، خوا پەرستییان چاکە، چاکیش ئەزانن کە چۆن پەیوەندی بە خواوە بکەن.

خوا لەسەر باوەڕداران دەکاتەوە:

﴿ ٣٨: إن الله يدافع عن الذين آمنوا ﴾ بەڕاستی خوا بەرگریی وبەرەوانی لەوانە دەکات ئیمان و باوەڕیان هێناوە. واتە: خراپە وخراپەکاری بێ بڕوایان ڕەت ئەکاتەوە لێیان، وەك خۆی دەفەرموێ: (أليس الله بكاف عبدة) ٣٦/٣٩. یا وەك ئەفەرموێ: (ومن يتوكل على الله فهو حسبة) ٣/٦٥. ﴿ إن الله لا يحب كل خوان كفور ﴾ بەڕاستی خوا هەموو جۆرە کەسێکی گزیکاری بێ بڕواو سپڵەی خۆش ناوێ.

فەرمان بە جیهاد و تۆڵە کردنەوە:

﴿ ٣٩: أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا ﴾ بڕیارو مۆڵەتی تۆڵەکردنەوە دراوە بەرامبەر بەو ئیماندارانەی شەڕیان بەسەردا سەپێنراوەو جەنگیان لەگەڵکراوە –لەلایەن بێ بڕواکانەوە– چونکە ناهەقی و ستەمیان لێکراوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەم ئایەتەی (أذن..) یەکەم ئایەتێك بوو کە ڕێی دان بەجیهاد، گەلێ جار یاران و هاوەڵان بەسەر شکاوی و دەست شکاوی ئەهاتنە لای پێغەمبەرﷺ.. ئەویش ئەیفەرموو: خۆتان ڕابگرن، تا ئێستاش فەرمان بەجیهاد نەهاتووە، ئەوسا لەناچاریدا کۆچیان کرد، پاشان ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو مۆڵەتی جەنگیان پێ‌دراو دڵنیاشی کردن کە هەمیشە لەژێر حیمایەت و پارێزگاری خوادا دەبن ﴿ وإن الله على نصرهم لقدير ﴾ بەڕاستی خواش بۆ کۆمەك و یارمەتیدانیان زۆر بەتواناو بەهێزە، چونکە ئەو بڕوادارانە سەرەڕای ئەوەی ستەمی عەقیدەیان لێکراوە، لەوڵات و ناوچەو خاك و نیشتمانیشیان دەرکراون، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٤٠: الذين أخرجوا من ديارهم بغير حق ﴾ ئەوانەی هەر بەناهەقی لەزێدو ماڵ و شاری خۆیان دەر کران!! ﴿ إلا أن يقولوا ربنا الله ﴾ هیچ گوناهێکیان نەبوو، مەگەر هەر ئەمە کە ئەیان وت: پەروەردگاری ئێمە (الله) خوایەکی تاك و تەنیایە! دیارە ئەمان وەك ئەوان هیچ کەسێکیان نەئەکردە هاوبەش و هاوەڵی خوا، بێ‌گومانە هەموو کاتێ ملهوڕان لەو یەکلابوونەوەیە ترساون وئەیشترسن ﴿ ولولا دفع الله الناس

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَن يَقُولُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُۗ وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَٰمِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَٰتٌ وَمَسَٰجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا ٱسْمُ ٱللَّهِ كَثِيرًاۗ وَلَيَنصُرَنَّ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥٓۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُواْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْاْ عَنِ ٱلْمُنكَرِۗ وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَٰبُ مَدْيَنَۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ فَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُواْ فِى ٱلْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى ٱلْأَبْصَٰرُ وَلَٰكِن تَعْمَى ٱلْقُلُوبُ ٱلَّتِى فِى ٱلصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

بعضهم ببعض ﴾ سوننەتی خوا وایە کە: ئەگەر خوا خۆی هەندێ خەڵکی بە هەندێکی دی پاڵ پێوە نەناباو فەرمانی جیهادی نەدابا ﴿ لهدمت صوامع وبيع وصلوات ﴾ هەرچی دێرو پەرستگای گۆشەگیران (ڕەبان) و کەنشتەی جوولەکان ﴿ ومساجد يذكر فيها اسم الله كثيرا ﴾ و مزگەوتی موسڵمانان –کە ناوی خوایان زۆر تیا دەبرێ– وێران دەکران، واتە: بێ بڕوایان زاڵ‌دەبوون بەسەر تەواوی ئایینە ئاسمانییەکانداو گشت پەرستگاکانیشیان وێران دەکرد ﴿ ولينصرن الله من ينصره ﴾ بێ‌گومانە خوا یارمەتی ئەو کەسە دەدات، کە یارمەتی ئایینەکەی ئەو بداو، مەڵبەندەکانی خواپەرستی بپارێزێو، لە پێناویاندا جیهاد بکات، خۆ حیکمەتی خوای گەورەش وایە هەرگیز یارمەتی تەممەڵ و خۆ لاوازکەرو ستەکان نادات، بەڵکو تەنها یارمەتی ئەهلی گۆڕەپان و کۆشەران ئەدات ﴿ إن الله لقوي عزيز ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بەهێزو دەستەڵاتە، هیچ کەسێك دەرەقەتی نایە. بەڵێ.. ئیسلام

تەنها بەنوێژ و قورئان خوێندن و.. هتد سەرناکەوێ، بەڵکو "سەرەڕای ئەوانەش" هەوڵ و کۆشان و جیهادو هیجرەت و لێ بڕانیشی دەوێ.

ئەو دەمە موسڵمان حوکمی دەکەوێتە دەست:

﴿ ٤١: الذین إن مکناهم فی الأرض أقاموا الصلاة وآتوا الزکاة ﴾ ئەوانەی وا شایستەی‌ئەوەن کە خوا یارمەتییان بدات و بەرگرییان لێ بکات، کەسانێکن کە ئەگەر خوا لەم زەویەدا پایەدارو بەهێزیان بکاو دەسەڵاتیان پێ بدا، نوێژ بە ڕێك وپێکی ئەکەن و، ملکەچی فەرمانی خوا ئەبن و، بەشێکی سامانیشیان لە زەکاتا ئەدەن، واتە: مافی دارایی خۆیان جێبەجێ ئەکەن ﴿ وأمروا بالمعروف ﴾ و فەرمان بەچاکە ئەدەن و، مەردوم بەرەو خێرو سەلاحەت ئەبەن ﴿ ونهوا عن المنکر ﴾ و بەر لەکاری خراپە دەگرن و رووبەرووی فەسادو هێزی شەڕ ئەوەستن ﴿ ولله عاقبة الأمور ﴾ کۆتایی‌و سەرەنجامی هەموو کارەکانیش هەر بۆ خوایە.

دوارۆژی بەدرۆ خەرەوان:

بەڵێ.. سەرخستن و یارمەتیدانی موسڵمانان گەلێ مەرجی تایبەتی خۆی هەیە، زەحمەت و ماندوو بوونێکی زۆری دەوێ پێویستە ئەو مەرجانە گشت بێنەجێ، ئەوجا یارمەتیش دەبێ. خوای گەورە بەم ئایەتە دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٤٢: وإن یکذبوک فقد کذبت قبلهم قوم نوح وعاد وثمود ﴾ خۆ ئەگەر ئەوانە تۆ بەدرۆزن دەزانن و بڕوات پێ‌ناکەن، دڵزویر مەبە، چونکە لە پێش ئەمانەیشەوە گەلی نووح وعاد وسەموود پەیامبەرانی خۆیانیان بەدرۆزن زانیوەو بڕوایان پێ نەهێناون و چوون بەگژیاندا، وەك گەلی نووح و عادو سەموود، چوون بەگژ پەیامبەرەکانیاندا و بەدرۆزنیان دانان و بڕوایان پێ نەهێنان ﴿ ٤٣: وقوم إبراهیم وقوم لوط * ٤٤: وأصحاب مدین ﴾ وە گەلەکەی ئیبراهیم و لوت و هۆزی شوعەیب (نیشتەجێکانی مەدیەن)یش ﴿ وکذب موسی ﴾ وموووسایش لەلایەن فیرعەون و دارو دەستەکەیەوە بەدرۆزن دانرا ﴿ فأملیت للکافرین ثم أخذتهم ﴾ ئینجا منیش بۆماوەیەك مۆڵەتم بەو بێ‌بڕوایانە دا، هەروەك دەبینی مۆڵەت بەقورەیش درا، پاشانیش قارو غەزەبم لێ گرتن ﴿ فکیف کان نکیر ﴾ جا ئینکاری و بێزاری من لەوانە چۆنبوو؟ وەك ئەفەرموێ: (ثم اخذتهم فکیف کان نکیر)؟ خەڵکێکی زۆر لە سەلەف دەڵێن: ماوەی نێوان وتەکەی فیرعەون (أنا ربکم الأعلی) و تیا چوونەکەی چل ساڵی خایاند! بۆیە (بوخاری و موسلیم) ئەم فەرموودەیان هێناوە: ((إن الله لیملی للظالم حتی إذا أخذه لم یفلته)) واتە: لەسەرەتاوە خوا مۆڵەت بە مرۆی ناهەقکارو ستەمکار دەدا –واتە: جڵەوی بۆ شل دەکا– تا کاتێ کتوپڕ کە گرتی، ئیتر هەرگیز بەری نەداو ڕزگاری نابێ. پاشان پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (وکذلک أخذ ربک إذا أخذ القری وهی ظالمة إن أخذه الیم شدید). بەڵێ.. بەهەقیقەت گرتنەکەی زۆر سەخت و قورس وبێ وێنە بوو، تۆفان، نقوم کردن و خنکاندن، وێران کردن و بوومەلەرزەو باو بۆران ﴿ ٤٥: فکأین من قریة أهلکناها ﴾ ئینجا فەوتاندنی گەلانی بێ باوەڕی پێشووی بۆ باس ئەکات، و ئەفەرموێ: ئای چ خەڵکێکی زۆری شارو گوندەکانمان لەناو برد (پاش ماوە پێدانیان) ﴿ وهی ظالمة ﴾ چونکە ناهەق و ستەمکارو بێ بڕوا بوون ﴿ فهی خاویة علی عروشها ﴾ دیواری خانوو بەرەیان بەسەر سەقف و میچ و لای سەرویدا کەوت، واتە: ڕووداوەکە ئەوەندە توندو قورس بوو؛ لە پێشەوە بەشی سەرەوەی کەوت، ئینجا دیوارەکانی، یا بڵێین: کورد واتەنی داریان بەسەر بەردا درا ﴿ وبئر معطلة ﴾ و دەوری زۆر چاڵاوو بیری پڕ ئاویان بێ خاوەن کەوت و چۆڵ کراو کەسێك نەبوو سوودی لێ وەرگرێ ﴿ وقصر مشید ﴾ وە زۆر کۆشکی بتەوو بەرزو سەر بەئاسمان کشاوو ڕازاوەیان وێرانکران و، خاوەنەکانیان تیا چوون، دەئایا ئەو کارانە پەندو ئامۆژگاری ناگەیەنن!! وەك ئەفەرموێ: (أینما تکونوا یدرککم الموت ولو کنتم فی بروج مشیدة) ٧٨/٤. ﴿ ٤٦: أفلم یسیروا فی الأرض ﴾ ئاخۆ هێشتا ئەوانە بەزەویدا نەگەڕاون؟ ﴿ فتکون لهم قلوب یعقلون بها ﴾ تا ببنە خاوەن دڵان و ڕاستیەکانی پێ دەرك بکەن؟ ﴿ أو آذان یسمعون بها ﴾ وەیا گوێچکە گەلێکی ژنەوا کە بانگی ڕاستی پێ ببیستن؟ واتە: ئەوانە هەر وەك دڵ و گوێیان نەبێ وایە، بۆیە بەژیرانە نابینن و نابیسن و بیر ناکەنەوە؟ ﴿ فإنها لا تعمی الأبصار ﴾ لەڕاستیدا چاوکوێر نابن ﴿ ولکن تعمی القلوب التی فی الصدور ﴾ بەڵکو ئەو دڵانە کوێر دەبن و هێزی دەرك کردونیان نامێنێ و بینایی خۆیان لەدەست ئەدەن.. کە جێیان لەناو سینەکانە، بۆیە چاوەکانیش بەدوای ئەواندا ئەڕۆن و زەینیان نامێنێ.

خوانەناسان پەلەی سزایانە:

﴿ ٤٧: ویستعجلونک بالعذاب ولن یخلف الله وعده ﴾ و لەباتی ئەوەکە وردببنەوە لەشوێنەواری تیاچووەکان! کەچی بەگاڵتەوە بەپەلە داوای سزات لێ ئەکەن! خۆ هەر پێش دێت، بەڵام هەموو شتێك بەلای خواوە کاتێکی بۆ بڕاوەتەوە، خواش هەرگیز لەبەڵێنی خۆی پێچەوانە کار ناکات ﴿ وإن یوما عند ربک کألف سنة مما

تعدون ﴾ خوا زۆر لەسەر خۆ کار ئەکا.. چونکە تاکە ڕۆژێ لەلای پەروەردگارت، بە قەد هەزار ساڵە کە ئێوە ئەیژمێرن، ﴿ ٤٨: وکأین من قریة أملیت لها وهی ظالمة ﴾ شارو گوندێکی زۆر –کە ستەمکار بوون– مۆڵەتم دان ﴿ ثم أخذتها وإلی المصیر ﴾ لەپاشان غەزەبم لێ گرتن و لەناوم بردن و، هەمووشیان تەنها بۆلای من ئەگەڕێنەوە، ئەم ئایەتەیش ئەوپەڕی نەفامییان دەر دەخا کاتێ کە پەلە ئەکەن بۆ سزا وەك ئەفەرمووێ: (وإذ قالوا اللهم إن کان هذا هو الحق من عندک فأمطر علینا حجارة من السماء أو أئتنا بعذاب ألیم) ٨/٣٢. یاخود (قالوا ربنا عجل لنا قطنا قبل یوم الحساب) ٣٨/١٦. ئیمامی (ترمزی و نەسائی) ئەم فەرموودەیان هێناوە (بۆ پشتگیری کردنی ئەوە کە تەنها ڕۆژێکیقیامەت لەلای خوا بەقەد هەزار ساڵی ئێمەیە: ((یدخل فقراء المسلمین الجنة قبل الأغنیاء - بنصف یوم - خمسمأة عام))، واتە: موسڵمانە هەژارەکان بەنیو ڕۆژ پێش دەوڵەمەندەکان دەچنە بەهەشت، پرسیار لە ئەندازەی ئەو نیو ڕۆژەیە کرا، فەرمووی: پێنج سەد ساڵە.

جەزاو تۆڵەی چاکان و خراپان:

ئینجا داوا لە پەیامبەر ﷺ ئەکات کە بەپاشە ڕۆژێکی ناقۆڵاو ڕەش بیانترسێنێ: ﴿ ٤٩: قل یا أیها الناس إنما أنا لکم نذیر مبین ﴾ بڵێ: ئەیخەڵکینە! بەراستی من بۆ ئێوە تەنیا هەر ترسێنەرێکی ئاشکرام، ئیتر لەوە بەولاوە دەسەڵاتێکم نییە بۆ پێشخستنی سزا، وەیا بۆ دواخستنی، ئینجا پاشەڕۆژی بڕواداران دیاری ئەکات: ﴿ ٥٠: فالذین آمنوا وعملوا الصالحات لهم مغفرة ورزق کریم ﴾ جا ئەوانەی وا بڕوایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە لێبووردن و ڕۆزییەکی پاك و پیرۆزیان لەبەهەشتدا بۆ دەبێ ﴿ ٥١: والذین سعوا فی آیاتنا معاجزین ﴾ و ئەوانەش بۆ لەکارخستن و پووچەڵ کردنەوەی ئایەتەکانی ئێمە کۆشان و ویستیان پەکیان بخەن و زاڵ ببن ﴿ أولئک أصحاب الجحیم ﴾ ئەوانە هاوڕێی دۆزەخن و لێی دوورناکەونەوە.

شەیتان مێلی هەموو پێغەمبەرێک بووە:

دیارە هەرچۆنێ خوای گەورە بانگەوازەکەی لە بێبڕوایان ئەپارێزێ، هەروایش لەفێڵی شەیتان ئەیپارێزێ و ناهێڵێ دەغەڵی ئەوی تێکەڵ ببێ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٢: وما أرسلنا من قبلک من رسول ولا نبی ﴾ لەپێش تۆشدا ئێمە هەر پێغەمبەرێکی خاوەننامەو بێ نامەمان ناردبێت، کە نیشانەکانمان بەخەڵك ڕاگەیێنێت ﴿ إلا إذا تمنی القی الشیطان فی أمنیته ﴾ ئیلا شەیتان گۆڕانکاری و دەغدەغەی خۆی لەپاڵ ئاخنیوە. (فتح القدیر) ئەڵێ: (قال البغوی: إن أکثر المفسرین قالوا معنی (تمنی) تلا وقرأ کتاب الله، ومعنی (ألقی الشیطان فی أمنیته) أی فی تلاوته وقراءته. قال ابن جریر: هذا القول أشبه بتأویل الکلام. قال القاضی عیاض: واعلم أن الأمة مجتمعة علی عصمة النبی ﷺ

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ ۚ وَإِنَّ يَوْمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِىَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَٱلَّذِينَ سَعَوْا۟ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَفِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا۟ بِهِۦ فَتُخْبِتَ لَهُۥ قُلُوبُهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

من الشیطان فی جسمه وخاطره و لسانه..) کەوابوو پێغەمبەر هیچ کات هەڵەو ناهەقی بەزمانیدا نەهاتووە، ئەگەرچی موشریکانیش شتێکیان لێ کردبێ بەهەرا، ئەوە هەر بەئاماژەی شەیتان بووە، وە ئەوەش تەنها بۆ پێغەمبەر ﷺ نەبووە، بەڵکو پێغەمبەرانی پێش ئەویش تووشی ئەو دیعایەو چاوڕایە بوون، بەڵێ: گەلێ ڕیوایەت هاتووە دەم لەهۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتانە ئەدەن، بەڵام (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو ڕیوایەتانە گشتیان (مورسەل)ن و، لەڕێگەیەکی ڕەوانەوە پشتگیرێکم دەست نەکەوتووە بۆیان. بەڵێ.. پەیامبەران زۆریان پێ خۆش بووە مەردوم لێیان کۆ ببنەوەو بڕوایان پێ بێنن، بۆیە گەلێ جار لەو پێناوەدا ئاواتیان ئەخواست کە خەڵکەکە بانگەوازەکەیان لێ وەرگرن، وە لەو ڕێگەیەشدا جاری وا ئەبوو لەبەر خاتری بانگەوازەکەیان– نەرم و نیانیشیان ئەکرد، جا شەیتانیش ئەوەی بە هەڵدەزانی و لێی ئەکردنە هەراو، ئیتر فرتوفێڵی خۆی ئەهاویشتە دڵی موشریکانەوە، وەك داستانەکەی

(ئیبن ئوم مەکتوم) و (زەینەبی کچی جەحش) و..هتد، بەڵام خوا مەسەلەکەی لە بێژنگ داو هەق و ناهەقی لێک کردەوە. "سەیید"یش پاش هێنانی هەموو ڕیوایەتەکان دەڵێت: ئەوانەی لەم جێگایەدا داستانی (غەرانیق) دەگێڕنەوەو هەندێ پاڵپشتیشی بۆ دێنن، هەموو لەبنەڕەتدا لاوازن، وە لە ڕووی (سەنەد)ـەوە پشتیان پێ نابەسترێ. وە زانایانی ئەهلی حەدیس دەڵێن: هەرکەسێ قسەی لێ وەرگیرابێ ئەو ڕیوایەتەی نەهێناوە، چونکە سەنەدێکی متمانە پێکراوی نەبووە. "ئەبووبەکری بەززار" ئەڵێت: قەناعەتم نییە کە لەپەیامبەرەوە ﷺ بەسەنەدێکی پەیوەستەوە ئەو قسەیە گێردرابێتەوە، لەولایشەوە لەگەڵ بناغەیەکی بەرزی بیرو باوەڕدا کە بریتییە لەوە پەیامبەر ﷺ دەبێ شەیتان نەتوانێ پەیامەکەی لێ تێک بدات و خەڵتەو پەڵتەی تێکەڵ بکات بەیەکا هەڵ ئەتەقێن، ئیتر چۆن دەبێت (أفرایتم اللات والعزی ومناة الثالثة الأخری ألکم الذکر وله الأنثی؟) بخوێنێ و شەیتان بەزمانی ئەوەوە ئەم وشانە: (وإنهن لهن الغرانیق العلی، وإن شفاعتهن لهی التی ترتجی..) بڵاو بکاتەوەو بیگەیەنێت بە هەموو موشریکان و ئەوانیش بڕوا بکەن.. کاتێ پەیامبەر ﷺ لێ ببێتەوە لە سوورەتی (نەجم) سوژدە ببات و ئەوانیش وا بزانن کە بۆ بتەکان سوژدەی بردووە؟! ﴿ فینسخ الله ما یلقی الشیطان ﴾ ئەوسا خوا فەندو فێڵەکەی شەیتانی پووچ کردەوەو سڕییەوە ﴿ ثم یحکم الله آیاته ﴾ لەپاشان ئایەتەکانی خۆی جێگیرو پتەو پایەدار کردۆتەوە و بەچاکی هێشتوویەتەوە ﴿ والله علیم حکیم ﴾ و خوا زانست و زانیاری زۆرە، کار جوان و لەکارزانە، گشت کارێکی پڕ لە حیکمەتە ﴿ ٥٣: لیجعل ما یلقی الشیطان فتنة للذین فی قلوبهم مرض ﴾ هەتا وا بکا ئەوەی شەیتان هاویشتوویەتییە ناو خوێندنەکەی پێغەمبەرەوە، ببێتە فیتنەو مێمڵ بۆ ئەوانەی دڵیان دەغزدارو نەخۆشە ﴿ والقاسیة قلوبهم ﴾ وە بۆ ئەوانەش کە هەردەم دڵڕەق و دڵڕەشن، دەبێ خەڵک لەبێژنگ بدرێ، تا دەرکەوێ کێ بەدوای چاوو ڕادا ئەگەڕێ و، کێش ڕاستی و هەقیقەتی ئەوێ و، بڕوای دامەزراوەو، بەفرتوفێڵی شەیتانەکان دوو دڵی ڕووی تێ ناکات ﴿ وإن الظالمین لفی شقاق بعید ﴾ و بێگومان ستەمکاران سەبارەت بەئاییني خوا بەردەوام لەدژایەتییەکی زۆر قوڵ و دوور لەڕاستیدان؛ بۆیە ئاوا چاوو ڕای تێکەڵ ئەکەن ﴿ ٥٤: ولیعلم الذین أوتوا العلم أنه الحق من ربک ﴾ دەبا ئەوکەسانەش وا زانیارییەکی کەڵك بەخشیان پێدراوە چاك بزانن کە بەڕاستی تەنها ئەو قورئانەیە ڕاست و دروست و لەلایەن پەروەردگارتەوەیەو، هەق و ناهەق لێك جیا ئەکاتەوە ﴿ فیؤمنوا به ﴾ ئینجا باوەڕی پێ بهێنن ﴿ فتخبت له قلوبهم ﴾ دڵەکانیشیان تەسلیمی ئەو ببێ و، بەملاو بەولادا جموجوڵ نەمێنێ ﴿ وإن الله لهاد الذین آمنوا ﴾ و بێگومان خوا شارەزایی و ڕێنوێنی ئەوکەسانە دەکا بڕوایان هێناوە ﴿ إلی صراط مستقیم ﴾ بۆ ڕێگەو ڕێبازی ڕاست، وە لەگومڕایی و سەر لێشێواوی ڕزگاریان ئەکات.

خوانەناس هەتا قیامەت لە قورئان دوودڵە:

﴿ ٥٥: ولا یزال الذین کفروا فی مریة منه ﴾ ئەوانەیش خوا نەناس و بێباوەڕن هێشتا هەر دوودڵ و بەدگومانن سەبارەت بەقورئان ﴿ حتی تأتیهم الساعة بغتة ﴾ تا ڕۆژێ کتوپڕ قیامەتیان دەگاتێ ﴿ أو یأتیهم عذاب یوم عقیم ﴾ یاخود تا سزای ڕۆژێکی بێ پیت و نەزۆکیان وەك (ڕۆژی بەدر)، یا وەك ڕۆژی (قیامەت) دەگاتێ، ئەوان تا ئەو ڕۆژەیە هەر ژەهری خۆیان ئەڕێژن و، بەم لاوبەولادا هەوڵ ئەدەن! ﴿ ٥٦: الملک یومئذ لله ﴾ جا ئیتر لەو ڕۆژەدا دەسەڵات و فەرمانڕەوایی تەنها بۆ خوایەو هیچ کەسێك ناتوانێ هیچ شتێك بکات، وەك خۆیشی ئەفەرمووێ: (مالک یوم لدین) ٤/١.یا دەفەرمووێ: (الملک یومئذ الحق للرحمن وکان یوما علی الکافرین عسیرا). ﴿ یحکم بینهم ﴾ لەنێوانیاندا داوەری دەکا ﴿ فالذین آمنوا وعملوا الصالحات فی جنات النعیم ﴾ ئەوسا ئەو کەسانەی بڕوایان هێناوەو لەگەڵ بڕواکەیاندا کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە لەناو بەهەشتە خۆش و پڕ لە نازونیعمەت و نەبڕاوەکاندا نیشتەجێ ئەبن ﴿ ٥٧: والذین کفروا وکذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوکەسانەش بێ بڕوا بوون و ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دەدایە قەڵەم ﴿ فأولئک لهم عذاب مهین ﴾ سزایەکی ڕیسواکەرو ئابڕوو بەریان -لەدۆزەخدا- بۆ هەیە. کۆچ (هجرەت) لەپێش ئازاد کردنی شاری مەککەو دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامیدا هەر دەبوو بکرایە بۆ مەدینە، بەڵام دوای ئەو ئازادکردنەیە ئیتر کارو تێکۆشان و جیهادە. ئینجا باسی ئەو هیجرەت و کۆچکەرانە ئەکات، دوای ئەوەی لە پێناوی پاراستنی عەقیدەکەیاندا مۆڵەتی جەنگ دران، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٥٨: والذین هاجروا فی سبیل الله ﴾ ئەوکەسانەش لەبەر خوا لە مەککەوە بۆ مەدینە کۆچیان کردوو وڵات و نیشتمانیان بەجێ هێشت و ئاوارە بوون ﴿ ثم قتلوا أو ماتوا ﴾ پاشان کوژراون و شەهید کراون، وەیان بەهەر هۆیەکیتر بووە مردون، ئەگەرچی لەسەر ڕایەخ و جێی خۆیشیدا مردبێت، ئەوە هەر ئەو پاداش و مزەیەیان بۆ هەیە، وەك خوای گەورە ئەفەرمووێ: (ومن یخرج من بیته مهاجرا إلی الله ورسوله ثم یدرکه الموت فقد وقع أجره علی الله) ٤/١٠٠. (شەرەحبیل) دەڵێ: لەکاتی گرتنی قەڵایەکی ڕۆمەکانا زۆر دواکەوتین و ماتڵ

بووین! جا (سەلمان) دای بەلاماناو وتی: لەپێغەمبەرم ﷺ بیستووە فەرموویەتی: ((من مات مرابطا أجری الله علیه مثل ذلک الأجر، وأجری علیه الرزق وأمن من الفتانین)) واتە: هەرکەسێکیش هەر لەکاتی خۆ ئامادەکردندا بۆ جیهاد بمرێ دیسان خوای باڵادەست هەر ئەوکرێ و پاداشتەی پێدەبەخشێ و، رزق و رۆزیشی پێدەداو، لەهەردوو سزادەرەکەش هێور دەکرێتەوە. ئەگەر حەزیش ئەکەن ئایەتی: (والذین هاجروا ثم قتلوا أو ماتوا...) بخوێننەوە. (ئیمامی موسلیم). ﴿ لیرزقنهم الله رزقا حسنا ﴾ بێگومان خوا رۆزی و نیعمەتێکی فرەچاکی نەبڕاوەیان پێ ئەبەخشێ ﴿ وإن الله لهو خیر الرازقین ﴾ وە بەڕاستی هەر خوایە چاکترین ڕزق و ڕۆزی دەدات ﴿ ٥٩: لیدخلنهم مدخلا یرضونه ﴾ و خوای گەورە هەر خۆی دەیانخاتە ئەوجێگایە کەپێی ڕازیی و خۆشنوودن ﴿ وإن الله لعلیم حلیم ﴾ و بەڕاستی خوا زۆر زانایە، زۆر خۆگرو لەسەر خۆیە ئەزانێ پاداشتی کێ بداتەوەو، تۆڵەیش لەکێ وەربگرێ ﴿ ٦٠: ذلک ومن عاقب بمثل ما عوقب به ﴾ بڕیار ئاوایە.. ئنیجا هەرکەسێك تۆڵەی لێ سەنرایەوە بەپێی ئەو ستەمە کردوویەتی کە ئەمەیش لەئیسلامدا مافێکی ڕەوایە ﴿ ثم بغی علیه لینصرنه الله ﴾ دیسان بۆ جارێکیتر دەستدرێژی و ناهەقی لێکرا هەر لەلایەن ئەو کەسەی پێشەوە، بەڕاستی ئەو کەسە خوا کۆمەکی و یارمەتی ئەدا، تۆڵە لەدەست درێژیکار وەرگرێ ﴿ إن الله لعفو غفور ﴾ بێگومان خوا زۆر چاوپۆشی کارو، زۆریش لێبووردەیە.

هەر خوایە دەسەڵاتداری بێ وێنە:

﴿ ٦١: ذلک بأن الله یولج اللیل فی النهار ویولج النهار فی اللیل ﴾ ئەوەش چونکە خوای گەورە زاتێکی ئاوایە شەو بەناو ڕۆژدا دەباو، ڕۆژیش دەخاتە ناو شەو. ئەمە لەچوار وەرزەکاندا زۆر بەڕوونی ئەبینرێ بەڵام لەبەر زۆر هۆگری لەگەڵیاندا بە شتێکی زۆر سادەو ئاسان سەیر ئەکرێن، جا باشە زاتێك کاری ئاوا بکا، بێگومانیشە دەشتوانێ یارمەتی بەندەی خۆی بدا ﴿ وأن الله سمیع بصیر ﴾ چونکە خوا ژنەواو بینایە ﴿ ذلک بأن الله هو الحق ﴾ ئەو دەسەبەر بوونەی خوا بۆ یارمەتیدانی ستەم لێکراوان لەبەرئەوەیە چونکە تەنها هەر خۆی ڕاست و هەقە، هەر ئایین و پەرستنی ئەو هەقە ﴿ وأن ما یدعون من دونه هو الباطل ﴾ و هەرشتێ کە بێ بڕوایان لەباتی ئەو هاواری بۆ ئەبەن و ئەیپەرستن، بتەکان و هەرشتێکیتر ئەوە باتڵە و پووچەڵە و لە ناهەق بەدەر نییە ﴿ وأن الله هو العلی الکبیر ﴾ و هەر ئەو خوایە باڵادەستی گەورە، نە لەو بڵندتر هەیەو نە لەویش گەورەتر.

ئەمانەش بەڵگەو نیشانەی خوان:

﴿ ٦٣: ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ هەر لەسەر بەڵگە هێنانەوە دەڕوات بۆ دەسەڵاتی خۆی، بۆیە ئەفەرمووێ: ئەی نەتدیوە خوا بارانی لەئاسمانەوە باراند ﴿ فتصبح الأرض مخضرة ﴾

ٱلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوٓا۟ أَوْ مَاتُوا۟ لَيَرْزُقَنَّهُمُ ٱللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُۥ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ۞ ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِۦ ثُمَّ بُغِىَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ ٱللَّهُ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَتُصْبِحُ ٱلْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

زەوی دوای وشك بوون پێکەسك و سەوزو جوان هەڵگێڕاو، ئەوسا زیندوو ئەبێتەوە و هەمووجۆرە دانەوێڵەو گیایەك ئەڕوێنێ ﴿ إن الله لطیف خبیر ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بەلوتفە بۆ بەندەکانی خۆی زۆریش بەئاگایە بەوەی لەدڵیاندایە ﴿ ٦٤: له ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و لەزەویدایە موڵکی ئەوەو تەنها هەرئەویش ئەتوانێ دەست کاریان بکات ﴿ وإن الله لهو الغنی الحمید ﴾ و بێگومان ئەوخوا بۆخۆی دەوڵەمەندو بێ نیازە لەهەموو بەندەکانی، هەر بۆ خۆیشی شیاوی سوپاس و ستایشە لەسەر نیعمەتەکانی ﴿ ٦٥: ألم تر أن الله سخر لکم ما فی الأرض ﴾ دیسانەوە هەر لەسەر بەڵگە هێنانەوە ئەڕوات و ئەفەرمووێ: ئەی نەتزانیوە کە بەڕاستی هەرچی لە زەویدایە کانگاو گڵ و هەواو توخمەکان و ئاوێتە کراوەکان، زیندەوەران، بێ گیانەکان، گژو گیا خوا بۆ ئێوەی دەستەمۆو ڕام کردووە؟ ﴿ والفلک تجری فی البحر بأمره ﴾ نە هەر ئەوەندە بەڵکو

یاسای دەریاکانی وا دامەزراندووە کە: گەمی و، کەشتییەکان هەر بەفەرمانی ئەو، بەوهەموو بارو بارخانەوە بەنێویاندا دەڕۆن ﴿ ویمسک السماء أن تقع علی الأرض إلا بإذنه ﴾ ئەم ئاسمانەش رادەگرێ تابەسەر زەویدا نەکەوێ، مەگەر بەفەرمانی خۆی، بۆیە بەیناوبەین مۆڵەت ئەدات هەندێ (نیازك) دێنە خوارێ بۆ زەوی

أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلْفُلْكَ تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ ۖ فَلَا يُنَٰزِعُنَّكَ فِى ٱلْأَمْرِ ۚ وَٱدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ ۖ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِن جَٰدَلُوكَ فَقُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ ٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ فِى كِتَٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِۦ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

﴿ إن الله بالناس لرؤف رحيم ﴾ بەراستی خوا بەرامبەر بەم خەڵکە، زۆر میهرەبان و دڵاوایە، ئەوەتا هەموو یاسای بوونەوەری بۆ رامکردووە: نایشهێڵێ ئاسمان بەربێتەوە بەسەریاندا، لەپاشا لە نەفس و دەروونی ئادەمزادیشدا هەندێ بەڵگە دەهێنێتەوە، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٦٦: وهو الذی أحیاکم ﴾ هەرئەویشە بۆ یەکەم جار گیان و ژیانی پێدان ﴿ ثم یمیتکم ﴾ لەپاشا ئەتانمرێنێ، بەراستی مردن نهێنییەکی گەورەیە، کەس نازانێ چییە ﴿ ثم یحییکم ﴾ ئینجا گیانتان پێ ئەبەخشێتەوەو، زیندووتان ئەکاتەوە ﴿ إن الإنسان لکفور ﴾ لەگەڵ ئەو هەموو شتانەدا بێگومان ئادەمیزاد زۆر سپڵەو، ناسوپاسە.

هەر کۆمەڵێک پێودان ودەستوورێکی هەبووە:

﴿ ٦٧: لکل أمة جعلنا منسکا ﴾ ئینجا ڕوو ئەکاتە پەیامبەر ﷺ کەگوێ بەلاسارییەکانی قورەیش نەدات، چونکە بۆ هەرئوممەتێك بەرنامەو جۆرە خواپەرستییەکی تایبەتمان داناوە ﴿ هم ناسکوه ﴾ کەئەوان هەر ئاوا ئەنجامی بدەن و پەیڕەوی بکەن ﴿ فلا ینازعنک فی الأمر ﴾ جاکەواتە ئەوانە حەقیان نییە سەبارەت بەو فەرمانەی تۆ هێناوتە کێشە کێشت لەگەڵ بکەن، چونکە هەموو گەل و چەرخێك سیستمێکی تایبەتی خۆی هەبووە، تۆیش ئەی پێغەمبەر! سیستمی ئەم ئوممەت و چەرخەت هێناوە، ئیتر ئەوانە بۆیان رەوا نییە کێشەو ناکۆکی بنێنەوە وەك دەفەرمووێ: (ولا یصدنک عن آیات الله بعد إذ أنزلت إلیک). ﴿ وادع إلی ربک ﴾ تۆ بەردەوام بانگەواز بکە بۆلای ئایینی پەروەردگارت و بۆ پەرستنی ئەو ﴿ إنک لعلی هدی مستقیم ﴾ چونکە تۆ لەسەر ڕێبازو ڕێگەیەکی هەق و راستی، جا کەوایە دڵنیاو، پشت ئەستوور بە ﴿ ٦٨: وإن جادلوک فقل: الله أعلم بما تعملون ﴾ خۆ ئەگەر کەوتنە موجادەلەو دەمەدەمێ لەگەڵت، تۆ موجادەلە مەکەو بڵێ: خوا خۆی چاك ئاگادارە بەوەی ئێوە ئەیکەن ئەو خۆی ئەزانێ کەئێوە شایستەی چین هەر وەکو ئەفەرمووێ: (هو أعلم بما تفیضون فیه کفی به شهیدا بینی وبینکم) ٨/٤٨. ﴿ ٦٩: الله یحکم بینکم یوم القیامة فیما کنتم فیه تختلفون ﴾ هەر خوا خۆی لەڕۆژی قیامەتا داوەری دەکا لە نێوانتاندا لەو شتانەی کەئێوە کێشەتان تێیدا هەبوو. لەجێگەیەکی تردا دەفەرمووێ: (فلذلک فادع واستقم کما أمرت ولا تتبع أهواءهم وقل آمنت بما أنزل الله من کتاب..) ١٥/٤٢. ﴿ ٧٠: ألم تعلم أن الله یعلم ما فی السماء و الأرض ﴾ مەر تۆ نەتزانیوە ئەی مرۆڤی ژیر! کە هەرچی لەئاسمان و زەویدایە کەخوا ئاگای لێیەتی و دەیزانێ؟ جاکەواتە هەر ئەویش بە تەنها خۆی بەئاگایە لەوشتانەدا ئێوە ئیختیلافتان تێیدا هەیە. ﴿ إن ذلک فی کتاب ﴾ چونکە بە ڕاستی هەموو ئەو شتانە لە نامەی (لوح المحفوظ) دا تۆمار کراوەو "هیچی لێ زایە نابێت" ﴿ إن ذلک علی الله یسیر ﴾ بێگومان ئەوکارەش بۆ خوا زۆر ئاسانە، هەر وەکو ئەم فەرموودەیەش دەسەڵاتی فراوانی خوا ڕادەگەیەنێ: (إن الله قدر مقادیر الخلائق قبل خلق السموات والارض بخمسین ألف سنة وکان عرشه علی الماء) (موسلیم. کتاب القدر ٢٠٤٤/٤). بێگومان خوا پێش دروستکردنی ئاسمانەکان و زەویی بە پەنجا هەزار ساڵ و، هەر ئەو دەمەی کە هێمان عەرشیشی بەسەر ئاوەوە بوو ئەندازە گیری و بڕیاری هەموو ڕووداوو کاروباری دروستکراوەکانی خۆیدا. ﴿ ٧١: ویعبدون من دون الله ما لم ینزل به سلطانا ﴾ و پێویستە بەرنامەو سەرچاوەی ژیان هەر لەبەرنامەی ئەو خواوە وەربگیردرێ، نەك وەك بێبڕواکان لەباتی بەرنامەکەی خوا، دوای بەرنامەو شتی وا ئەکەون و، شتێکی دی ئەپەرستن، لەکاتێکدا

خواش بۆپەرستنی‌ئەوانە هیچ جۆرە پشتگیرییەکی نەناردۆتە خواری، وەك ئەفەرموێ: (ومن یدع مع الله ألهـا آخر لا برهان له بـه، فإنما حسـابه عند ربه إنـه لا یفلح الکافـرون) ١١٧/٢٣. بەهەرەشـەیە لەو کەسـانە بە نەفامی و گێلی‌خۆیـان، دارو بەرد دەپەرسـتن!. ﴿ وما لیس لهـم به علم ﴾ خۆیشـیان هیچ جۆرە زانیارییەکـی شـیاوییان نییە نە لەڕووی ژیـری و مەنتیقەوە، وە نــە لەڕووی دین و شـەرعەوە ﴿ وما للظالمین مـن نصیر ﴾ دیارە ئەو جۆرە کەسـانە ستەمکارن، وە ستەمکارانیش هیچ کۆمەك کارو پشـتیوانێکیان نییە ﴿ ٧٢: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ کاتێ ئایەتە ڕوون و ئاشـکراکانی ئێمەشیان بەسەرا بخوێنرێ ﴿ تعرف فی وجوه الذین کفروا المنکر ﴾ لەدەم و چاوو دیمەنی بێ‌بڕواکاندا گـرژی و تاڵی و ئینکاری دەبینی ﴿ یکادون یسـطون بالذین یتلون علیهم آیاتنا ﴾ بەجۆرێکی وا نزیکە بەمشتەکۆڵە هێرش و هەڵمەت بەرنە سـەر ئەوانەی کە ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەردا ئەخوێننەوە ﴿ قل أفأنبئکم بشر من ذلکم النار وعدها الله الذین کفروا ﴾ پێیان بڵـێ: ئایـا هەواڵتان بدەمێ چی لەوە خراپـترە، مەگەر هەر ئەو ئاگرەی کە خوا بەڵێنی داوە بە بێ‌بڕوایان ﴿ وبئس المصیر ﴾ کە ئەو ئاکامە سامناکترین و خراپترینی ئاکام و جێگەیە.

بت وبتپەرست چەن زەبوونن:

﴿ ٧٣: یا أیها الناس ضرب مثل فاستمعوا له ﴾ ئینجا ئێستا دەدا بەگوێی هەموو بتپەرستەکاندا کە ئەو پەرستراوو بتانە کزوڵەو لاوازن و، هیچ دەسـەڵاتێکیان نییە، وەك ئەفەرمـوێ: ئەی خەڵکینە! نموونەیەك هێنراوەتەوە دەسا ئێوەش چـاك گوێی بدەنێ ﴿ إن الذین تدعون من دون الله ﴾ بەڕاستی لە خوا بەدەر ئەوانەی ئێوە ئەیانپەرسـتن و هاواریان بۆ دەبەن ﴿ لن یخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا لـه ﴾ هەرگیز ناتوانـن تەنها مێشـێکیش بەدیبێنن، ئەگەرچی هەموویشـیان کۆببنـەوە، وەکـو ئـەم فەرمووده (قودسـی)یەش دەفەرمـوێ: (قـال الله -عز وجـل- ومن أظلم ممـن ذهب یخلق کخلقی؟ فلیخلقوا ذرة، فلیخلقوا شعیرة) واتە: چ کەسێ ستەمکارترە لەو کەسەی بیەوێ وەکو دروستکراوەکانی من (واتە: خوا) دروست بکا، دەسا ئەگەر دەتوانێ با بچێ تاکە مێروولەیەك، یا خود دنکە جۆیەك بـەدی بێنێ! (متفق علیه). کەواتـە کەی حەق و ڕەوایە ئەوانە بکرێن بەخواو بپەرسـترێن؟! خۆ دروستکردنی مێش و فیل و وشتریش بۆ خوای گەورە یەکسانە، چونکە لەمێشیشدا چەندین نهێنی سـەر سوڕهێنەری ژیان بەدی ئەکرێ، هەروەك لەوانی‌تردا بـەدی ئەکرێ، بەڵام مێش لە هەموویـان لاوازترە، جا کە ئەوان تاکە مێشـێکیان بۆ دروسـت نەکرێ، دیارە چاکـتر فیلێکیان بۆ دروست نابێ بەڵێ ژیان شتێکی سەر سوڕهێنەرە، بۆیە ئادەمیزادی کافـرو بێ‌بڕوا هەر ململانێ دەکا لەئاستی بەرنامەی خاوەنی ئەم ژیانـەو هەوڵیان داوە بـۆ دروسـتکردنی بەرنامەیەکی‌تر و، ئاخۆ لـەڕووی کیمیاوییەوە دەتوانن ژیان بـەدی بێنن؟! وڵاتی (رووس)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٞ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥٓۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخۡلُقُواْ ذُبَابٗا وَلَوِ ٱجۡتَمَعُواْ لَهُۥۖ وَإِن يَسۡلُبۡهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيۡـٔٗا لَّا يَسۡتَنقِذُوهُ مِنۡهُۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلۡمَطۡلُوبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ ٱللَّهُ يَصۡطَفِي مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلٗا وَمِنَ ٱلنَّاسِۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٞ ﴿٧٥﴾ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٧٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْۤ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ۩ ﴿٧٧﴾ وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦۚ هُوَ ٱجۡتَبَىٰكُمۡ وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمۡ إِبۡرَٰهِيمَۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ مِن قَبۡلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيۡكُمۡ وَتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِۚ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱعۡتَصِمُواْ بِٱللَّهِ هُوَ مَوۡلَىٰكُمۡۖ فَنِعۡمَ ٱلۡمَوۡلَىٰ وَنِعۡمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ المُؤۡمِنُونَ — ترتيبها ٢٣ — آياتها ١١٨

زانایەکـی بەنـاوی (ئوبارین)ـەوە تەکلیف کـرد کەهەوڵ بدات: ئایا تا چ ئەندازەیەك فەراهەم هێنانی ژیان (ایجاد الحیاة) دەسـت ئـەدات لە ڕێگەی ئاوێتە کردنی مـاددە کیمیاوییەکانەوە (التفاعل الکیمیاوی)؟ ئەویش هەروا نزیکەی بیسـت ساڵێك خۆی بۆ یەکلا کردەوەو کاری بۆکرد، سـەرەنجام لە دەوروبەری ساڵی (١٩٦٢)دا ڕایگەیاند کە: زانیاری کیمیاوی دەستەوسانەو هیچی پێ‌ناکرێ لە تاقیگەکاندا بۆ دروسـتکردنی ژیان، چونکە زانیاری تەنها هەر لە بنەما هەسـت پێکراوەکاندا دەستی هەیە. بۆ ئەمە سەیری کتێبی (الله جل جلاله/ سەعید حەووا، ل ٥٦) بکە ﴿ وإن یسلبهم الذباب شیئا ﴾ نەك هەر ئەوەندە ناتوانن وە ئەگەر ئەو مێشـە لاوازەش شـتێك لە خۆیان و لە خواکانیان بت، گروپ، مرۆ بفرێنێ ﴿ لا یسـتنقذوه منه ﴾ ناتوانن پێی بزانن و لێی بسـێننەوە لەگەڵ ئەو لاوازی و بێ دەسـەڵاتییەیدا، خۆ ئەمەش ئاشـکرایە کە زۆرشتی مـەردم ئەفرێنێ و ناتوانێ لێی وەرگرێتەوە، لە بەر ئەمەش لەناو

هەموو گیانلەبەرەکانــدا، خوا بە مێش نموونە دەهێنێتەوە، چونکە مێش زۆر لاوازو بێ هێزە، لە هەمانکاتیشــدا سامناکترین نەخۆشی بەخۆیەوە هەڵئەگرێ و، بەنرخترین ئەندامی ئادەمزاد لە دەســت ئەدات، ئەوەتا مرۆڤ گەلێ جار بەهۆی میکرۆبی مێشــەوە، چاوو هەندێ لەئەندامەکانی تری لە دەســت ئەدات.. نە هەر ئەوەندە، بەڵکو ژیان و رۆحیش لە دەســت ئەدا.. چونکە دەتوانێ میکرۆبی (ســیل) و (تیفۆئیــد) و (دوســنتاریا) و.. هتد هەڵبگرێ.. باشــە بــەدەر لە خوا کێ ئەتوانێ مرۆڤ لەو میکرۆبەیە رزگار بکات؟! ﴿ ضعف الطالب والمطلوب ﴾ لە راستیدا هەم داواکار و، هەم داوا لێکراو، پەرســتیارو، پەرستراو، (بتەکان و وێنەکانیان) زۆر لاوازو بــێ توانــان ﴿ ٧٤: وما قدروا الله حق قدره ﴾ ئــای بێ بڕوایان چەندە سپڵەن، چونکە بەو جۆرەیە کە دەبێ خوا بناسن، ورێزی لێ بگــرن نەیانناسـیوەو رێزمان لێ نەگرتووە، ئەوەتــا دارو بەردو مرۆڤ و ماددە دەکەنە خوا!! ﴿ إن الله لقوي عزيز ﴾ بە راســتی خــوا زۆر بەهێزە و زاڵە، زۆریش بە دەســەڵات و دەســەڵاتدارە، بتەکانیش زۆر لاوازو بێدەســەڵات. خوا لە فریشــتە و لە مرۆڤ پەیامبەری هەیە:

﴿ ٧٥: الله يصطفي من الملائكة رسـلا ومن الناس ﴾ خوانەناسان پێیان وابوو: کە هەر لەناو ئادەمزادا پەیامبەرهەیە! بۆیە فەرمووی: خوا لە فریشتە (وەکو جوبرەئیل)و، لە مرۆڤ هەڵدەبژێرێ ودەیکاتە نوێنەر. ﴿ إن الله سـميع بصير ﴾ بە راســتی خوا زۆر بیســندەی بینایــە، ئەزانێ ئەوانە چی ئەڵێن و، چــی ئەکەن ﴿ ٧٦: يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ﴾ هەر ئەو خوایە کاری ئێســتاو، پاشــە رۆژیان ئەزانێ، ئاگادارە چی لە پێشـیانەوەیە و، چیش لە پشت ســەریانەوەیە ﴿ وإلــى الله ترجع الأمــور ﴾ ودەرەنجامی هەموو کاروباری بەندەکان، تەنها بۆ لای خوا ئەگەڕێنرێتەوە.

باش خوا بپەرستن و، جیهاد بکەن:

دوای دەرکەوتنــی بێ هێزیو لاوازی پەرســتراوی بــێ بڕواکان.. ئینجــا بۆ ئەوەی گــەلی بــڕواداران بەچاکــی ئەرکەکانی خۆیان جێبەجــێ بکەن، روویان تــێدەکاو ئەفەرمــوێ: ﴿ ٧٧: يا أيها الذيــن آمنوا اركعوا واســجدوا ﴾ ئەی ئەوانــەی بڕواتان هێناوە بەخوا! بچەمێنەوەو کڕنووش و ســوژدەی بۆ بەرن، واتە: بە تێرو تەســەلی هەردەم نوێژەکانتــان بکەن، بەڵێ.. دەربارەی ســوژدەی دووەمــی ســوورەتی حەج لەناو زانایاندا دەنگــە دەنگێك هەیە کە ئاخۆ ســوننەتە، یا نا؟ بەڵام ئەم فەرموودەیە کەپێشــەوا ئەحمەد هێناویەتی: ((فُضِّلَتْ سـورةُ الحج بسجدتين، فمن لم يسجُدْهُما فلا يَقْرَأْهُما)) دەیبرێتەوە. ﴿ واعبدوا ربكم ﴾ وەتەنها پەروەردگارتان بپەرســتن و، کەسێکی‌تر مەکەنە ســەروەرتان ﴿ وافعلوا الخير ﴾ وەتا دەشتوانن هەر کاری خێرو چاکە بکەن، با لەخوا نزیك ببنەوە ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ وبەشکو لەدونیاو لەقیامەتدا رزگارو سەرفرازو بەختیاربن.

ئینجــا دەچێتە ســەر باســی ئــەو کارە گرنگەیە کەهەمــوو کارە چاکەکانی‌تــر بە هۆی ئەوەوە ئەمێننــەوە، ئەویش جیهادە، بۆیە ئەفەرمــوێ: ﴿ ٧٨: وجاهدوا في الله حق جهاده ﴾ بەبەردەوام و، بەدڵوداو وەك پێویســتە لەرێگەی خوادا جیهادی تێر و تەسەل بکــەن و مافی جیهــاد جێبەجێ بکەن و،هەرچــی لەتواناتاندایە بەختــی بکــەن بۆ ئەو رێیــە، چونکە بەتایبەت ئــەو هەر خۆی هەڵیبــژاردوون بــۆ ئــەو کارە گەورەیە، وەك دەفەرمــوێ: ﴿ هو اجتباكم ﴾ لەناو گەلانی‌تردا ئەو خۆی هەڵبژاردون بۆئەو شــەرەفە بەرێزو گەورەیە ﴿ وما جعل عليكم في الدين من حرج ﴾ وشیاوی باسە لەم دینەشدا، هیچ جۆرە شتێکی نارەواو قورسی نەخستۆتە سەرشــانتان، تائێوە نەتوانن ئەنجامی بــدەن، واتە: بڕیاری هیچ شــتێکی بەســەرتانا نەداوە کەلە توانای خۆتاندا نەبێت، نە هەر ئەوەندە بەڵکــو وەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((بُعِثْتُ بالحنيفية السَّـمْحَةِ)) بەرنامەی ئــەو ئایینە هەموو کار ئاســانییەکی تێدایە (ئیمام ئەحمەد). ﴿ ملة أبيكم إبراهيم ﴾ جا ئێوەش هەر لەئایینی (ئیبراهیــم) ی باوکتــان پەیــرەوی بکەن، جۆری یەکتاپەرســتی ئایینەکەتان هەر لەئایینەکەی ئیبراهیمی باوکتانە و هەر لەویشەوە سەرچاوەی گرتووە، جا کەواتە هەرگیز ئێوە لێی‌جیامەبنەوە ﴿ هو ســماكم المسـلمين من قبل وفي هذا ﴾ لە پێشداو لەم قورئانەشدا هەر خوا ئێوەی ناوناوە موسڵمان و خۆبەدەسەوەدەر. هەم لەنامەی پەیامبەرانی پێش تۆ و هەم لەم قورئانەیشــدا ناو نراون موســڵمان بەڵێ.. گەلی موســڵمان بەدرێژایــی مێژوو لە عەقیدەدا یەك پەیڕەوو پرۆگرامــی هەبووە، هەتا دراوەتە دەســتی ئــەم گەلەیە ﴿ ليكون الرســول شـهيدا عليكم ﴾ تا پەیامبەر (موحەممەد ﷺ) شــایەت بێ بەسەرتانەوە،نەخشــەی ژیانتان بۆ بکێشێ و چاك و خراپتان بۆ دەستنیشــان بکات ﴿ وتكونوا شـهداء على الناس ﴾ و ئێوەش بەگەیاندنی ئەو پەیامەیە شــایەت بن و مامۆستاو رێ نیشاندەربن بــۆ خەڵکی، بەتایبەت دوای مردنــی ئەو پەیامبەرە، واتە: چاك و خــراپ هەر لای ئێــوەوە دیاری ئەکــرێ، بەرنامەی ژیان هەر لای ئێوە دادەرێــژرێ، وەك دەفەرمــوێ: (وكذلك جعلناكم أمة وسطا..) ١٤٣/٢. دیارە کاری جیهاد و خۆ ئامادەکردن و کاری بە کۆمــەڵی دەوێ، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾

جا کەواتــە بەرێك و پێکی لەکاتەکانی خۆیاندا نوێژەکانتان بکەن و بەشـێکی سامانیشـتان بــە زەکات بدەن ﴿ واعتصمــوا بالله هو مولاکم ﴾ ودەسـت بـە ئایینی خوای هەقەوە بگـرن و هەر بەو نەخشەیەی ئەویش کاربکەن، چونکە تەنها هەرئەو زاتە خۆیەتی ســەردارو سەروەرتان ﴿ فنعم المولى ونعم النصير ﴾ ئای کە چاك دۆسـت و چاك کۆمەککارە. بەڵێ ئابەو زەخیرەوە گەلی موسـوڵمان هەمــوو کات دەتوانێ هەڵسـێ بـە جێبەجێکردنــی ئەرکەکانی سەرشـانی خۆی، دەتوانـێ لەنهێنییەکانی بوونەوەر سـوودمەند ببێ‌و، لە جێی‌کاری خراپ و فەسـادا، ئیسلاح وچاکسازی بکا، هەموو دونیاش بەرەوخێر بگۆڕێ.

دیسـان زۆر شوکرانە بژێری خوا دەکەم، کە یارمەتی دام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (حەج).

کۆتایی جزمی ١٧، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (موئمینون)ـە

مەککەیییەو (١١٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم ســوورەتی (موئمینون)ـە، یەکێکە لە سوورەتە مەککەیییەکان کــە هەمووکات ئــەم خاڵانەی خوارەوە لە خـۆ دەگرن: یەکتایی خــوا، پەیــام، زیندوو بوونــەوە، بۆیە بــە ناو نراوە ســوورەتی (مۆئمینون)، کە هەتا دونیا دونیابێ، ناوی پرشنگداری ئیمانداران هەر لەســەر زمان بێ و، هەردەم سیفەتەکانیشیان لەبیر نەچێ و، هەر بــەو پێیەش کارو رفتار بکەن و، بجووڵێنەوە. ئەم ســوورەتە بۆ چەســپاندنی دەســەڵات وتوانایی‌خوای باڵادەست، هەڵدەسێ بــە نمایشـێکی بوونەوەر لە (مرۆڤ، ئــاژەڵ، رووەك و گژوگیا)، پاشــان ئاسمانە رازێنـراوەکان دێنێت، دیســانەوە دێتەوە ســەر زەوییو، هەندێ شـتی نایاب دەخاتە پێش چاو: خورما، ترێ، زەیتـوون، هەنــار، میوەی جۆراوجۆرو رەنگاو رەنگ، پاشــان ئەو کەشـتیانەی بە قوڵایــی دەریاکاندا دێن ودەچن..هتد. داســتانی هەندێ لە پەیامبەران: (نووح، هوود، مووســا، مەریەم و عیسای کوری مەریەم) –سەلامی خوایان لەسەربێت– بۆپێغەمبەر ﷺ باس دەکا، تابەرامبــەر بەژان و ئازارەکانــی قورەیش خۆگربێ، ئینجا لاســاری ولارێیی قورەیش سەبارەت بە راســتییەکان –لەکاتێکدا وەك خۆری نیوەڕۆ ئاشــکراو روونن– دەخاتە روو، بەڵگەی زیندوو بوونەوەو، هەڵوەشانەوەی بەڵگەکانی "ناهەق" بێژان. ئەو بارودۆخ و حاڵەتانەی کە بێ‌باوەڕان لە کاتی ســەرەمەرگدا دەریان دەبڕن، بەشێوەیەك کە ئاواتی گەڕانەوە دەخوازن بۆ دونیاو بۆ پڕکردنەوەی کــەم و کورییەکانیان.. بــەڵام هەی هەی!! بەکورتە بەباسـێکی رۆژی قیامەت دەرگا لەخۆ دادەخات کەچۆن لەورۆژەدا مرۆڤەکان دەبنــە دوو دەســتە، بەختیارو پــیرۆز، بەدبەخـت و رەنجەڕۆ، لــە کاتێکا رشــتەو بنەماڵەش لــەو رۆژەدا هیچ رۆڵێکــی نامێنێ؛ تەنهــا ئیمان و کارو کردەوەی چاك وسـوودبەخش ئەبێ، لەگەڵ تۆمارکردنی گفتوکۆیەك لە نێوان خوای گەورەو سـتەمکاراندا، کە چۆن پەروەردگار هاوارو بانگ و پاڕانەوەیان تۆمار ئەکات (ربنا أخر جنا منها فإن عدنا فإنا ظالمون...) جا لەگەورەیی ئەم سـوورەتەدا (عومــەری کــوری خەتتاب) دەڵێ: کاتێ وەحی بــۆ پێغەمبەر ﷺ بهاتبا دەنگێکی لێ دەبیسـترا وەك دەنگی هەنگ، جاپاش ماوەیەك هەموومــان روو لەقیبلــە دەبووین و پێغەمبەر ﷺ هەردوو دەسـتی بــەرەو ئاسمان دەکردو دەیفەموو: ((أللهم زِدْنا ولا تَنْقُصْنا، وأَكْرِمْنا ولا تُهِنّا، وأَعْطِنــا ولا تَحْرِمْنا، وآثِرْنا ولا تُؤْثِرْ علينا، وارضَ عنّا و أَرْضِنا، ثم قال: لقد أنزل على عشـر آيات مَــنْ أقامهن دخل الجنة ثم قرأ (قد أفلح المؤمنون) حتى خَتَمَ العَشْــرَ)) (پێشــەوا ئەحمەد، ترمزی، نەسایی).

ئەم بڕوادارانەن سەرفراز:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قـد أفلـح المؤمنـون ﴾ بە راسـتی خەڵکانــی خاوەن ئیمان وبـڕوادار سـەرکەوتوو ڕزگارن، چونکــە خاوەنی ئەم سـیفەتە بەرزانــەن کە خوا لــە بارەیانەوە دەفەرمــوێ: ﴿ ٢: الذين هم في صلاتهم خاشـعون ﴾ ئەوانەن کە لە نوێژەکانیاندا خۆشـکێن و ملکەچن و، هەردەم بە ترسەوە نوێژ ئەکەن و بەرامبەر بە خوا ئەهلی شــەرمن، ئەوەی کەپێغەمبەر ﷺ لەبارەی نوێژەوە بە (بیلال)ی‌فەرمــوو: ((يا بِلالُ أَرِحْنا بالصلاة)) واتە: ئادەی بیلال بەنوێژەکە بمان‌حەوێنەوە، پڕ بەباڵایانە (رواه الإمام أحمد). ﴿ ٣: والذين هم عن اللغو معرضون ﴾ ئەوانەشـن کە لە بەرامبەر کارو کرداری پڕوو پووچ و، شتی بێ‌مانا و بێ‌سوود، رووهەڵدەسوورێنن و پشـت هەڵدەکەن، وەك خوا لە جێیەکی‌تردا لە بارەیانەوە ئەفەرمــوێ: (وإذا مروا باللغو مروا كراما) ٣٢/٢٥. ﴿ ٤: والذيــن هـم للـزكاة فاعلون ﴾ ئەوانەشــن وا بــە هەژارو بێ‌نەوایــان زەکات دەدەن ﴿ ٥: والذيــن هــم لفروجهم حافظون ﴾ ئەوانەشــن پارێزەری داوێنیانــن، خۆیان لە هەموو رێگەیەکی یاساغ و ناشەرعی دەپارێزن، وە لە جێبەجێ‌کردنی ئارەزووەکانیان خۆراگــرن ﴿ ٦: إلا على أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم ﴾ مەگەر لەگەڵ هاوسەری خۆیان، یان لەگەڵ کەنیزانیان (ئەوانەی موڵکی خۆیانــن) ﴿ فإنهــم غير ملومين ﴾ جا بێ‌گومان لــەو ڕێیەوە لۆمە

کـراو نابن و لێیان ناگـیرێ ﴿ ٧: فمن ابتغى وراء ذلك ﴾ ئینجا هەر کەسـێ لە غەیری ئەو ڕێگایەوە هەوڵ بدا بۆ جێبەجێکردنی ئـارەزووی خۆی، وەك زیناو نێربازیو. ﴿ فأولئك هم العادون ﴾ ئەو جۆرە کەسـانە ئەوە ڕەفتاریان بێت، دەست درێژکەرو سنوور بەزێنێکی لە ئەندازە بەدەرن. ئیمامی (شـافعی) و، دەستەیەکی تر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

لەزانایان، ئەم ئایەتەی: (فمن ابتغى وراء ذلك...) دەکەنە بەڵگە بۆ حەرامییەتی (ئیستیمنا) واتە: ئاوهێناوە بە دەست. ﴿ ٨: والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون ﴾ ئەوانەشـن کـە چاودێرو ڕاگری سـپاردەو بەڵێن و پەیمانی خۆیانن، بۆ هەر سپاردەو، ئیمزاو مۆرو نووسـین و بەڵێن و قسەیەکی خۆیان بایەخ دادەنێن ﴿ ٩: والذين هم على صلواتهم يحافظون ﴾ و ئەوانەشـن کە لەسەر نوێژەکانیان دەوامـکارن و دەیانپارێـزن و، تەمەڵییان تێـدا ناکەن و، نایان فەوتێنـن، وەلە کاتی خۆیاندا بە تەواوی پایـەو مەرجەکانیانەوە جێبەجێیان دەکەن.

جا لە پێشـەوە باسـی ئەوانەی کرد کە لە نوێژەکانیاندا هەمیشە بۆ خوا کزو ملکەچن، ئینجا باسـی ئەوانەشـی کرد کە بایەخی ئەدەنـێ و ئەیپارێـزن، بۆیـە پێغەمبـەر ﷺ کـە (عەبدوڵـلای کوری مەسـعوود) لێیدەپرسـێ: چ کارێ لای خوا لەهەمووشتێ خۆشەویسـتترە؟ ئەویش دەفەرموێ: ((الصلاةُ علـى وقتِها)) نوێژ کردنە لە کاتی خۆیدا، لە پاشان لێیپرسییەوەو گوتی: ئەی پاش ئەوە؟ فەرمووی: ((برُّ الوالِدَيْنِ)) چاکە کردن لەگەڵ باوك و دایك. دیسـانەوە لێیپرسییەوە: ئەی پاش ئەوە؟ فەرمووی: ((الجهادُ فی سـبیل الله)) جیهـاد کردن لەبەرڕاییینی خـوا. ئیمامی (بوخاری و موسـلیم). ﴿ ١٠: أولئك هم الوارثون ﴾ هەرئەوانەن میراتگران و خاوەنی بەهەشت ﴿ ١١: الذين يرثون الفردوس ﴾ ئەوانەی دەبنە خاوەنی (فیردەوسـی) بەهەشتی بڵند و بەمیرات ئەیبەن، چونکە ڕەنج و ئازارێکی زۆریان بۆ کێشـاوە، بۆیە جگە لەوان کەسێکیتر شـیاوی ئەوە نییـە ﴿ هم فيها خالدون ﴾ بەهەتـا هەتاییش تیایا ئەمێننەوە، بەڵێ، ئەو سـیفەتانە کەسایەتی و تایبەتمەندییەکانی موسـڵمانان دەست نیشان ئەکەن، نیشـانەی کۆمەڵ و کۆمەڵگەی بڕواداران دیاری دەکەن. هەر بەو سـیفەتانەش لەبێ بڕوایان جیا ئەبنـەوە، هێمـای بەکامڵبوونی ئادەمین و، هـەر بەوانەش دەبنە مرۆڤـی ڕاسـتەقینە، نەك ئەوانـەی کە وەك ئـاژەڵ هەر ئەخۆن و ئەخـەون، بێ ئـەوەی هیچ تەکلیف و پێویسـتییەك جێبەجێ بکەن، ئـەم ئایەتە: (تلك الجنة التي نـورث من عبادنا من كان تقيا) ١٩/٦٣. یان ئەم ئایەتەش: (وتلك الجنة أورثتموها بما كنتم تعملون) ٤٣/٧٢، هەردوو ئەو مانایە دوویات دەکەنەوە.

بەدیهێنانی مرۆڤ، نیشانەی دەسەڵاتی خوایە:

﴿ ١٢: ولقد خلقنا الإنسـان من سلالة من طين ﴾ بێگومان ئێمە مرۆڤـی یەکەممان لەپاڵاوتەو پوختەیەك لەقوڕ، بەدیهێنا ﴿ ١٣: ثم جعلناه نطفة في قرار مكين ﴾ لەپاشـان نەوەکەیمان کردە تنۆکە ئاوێـك (نوتفـە) و لەبنکـەو قەرارگایەکـی زۆر مەحکەمدا دامان مەزرانـدو لەنگەرمـان پێگرت، واتە: خسـتمانە جێگایەکی زۆر ئـارام و زۆر قایمەوە کـە منداڵدانە ﴿ ١٤: ثم خلقنا النطفة علقة ﴾ لەپاشـان (مەنی)یەکەمـان کردە خوێنپارەیەك وخـۆی بەدیواری منداڵداندا هەڵواسـی ﴿ فخلقنا العلقة مضغـة ﴾ خوێنپارەکەشمان کـردە گۆشـتپارەیەك ﴿ فخلقنا المضغة عظاما ﴾ جـا ئەو پارچە گۆشتەیشـمان کردە کـرۆك و ئێسـك، خانەکانی ئێسکمان تیا دروسـتکرد ﴿ فكسـونا العظـام لحمـا ﴾ ئینجا گۆشـتمان کرد بەبەر ئێسـکەکاندا. بەڵێ.. چەندین سـاڵە قورئان ئەم ڕاسـتیەی تۆمار کردووەکە: خانەکانی ئێسـك بەر لەخانەکانی گۆشـت پێك دێن، ئەمـەش تازە زانیاری دەرکی پێکردووە! (عەبدوڵڵای کوڕی مەسـعوود) ئەڵێ: پێغەمبەری هەمیشە ڕاسـت بێژمان فەرمووی: ((إنَّ أحدَكُـم لَيُجمَعُ خَلقُهُ في بطن أمه فـي أربعين يوما، ثم يكونُ عَلَقَةً مثل ذلك، ثم يكون مُضْغَةً مثل ذلك، ثم يُرْسِلُ الله إليه المَلَك

فَيَنْفُخُ فيه الـروحَ، ويُؤْمَرُ بأربع كلماتٍ: رِزْقِهِ، وأَجَلِهِ، وعَمَلِهِ، وهل هو شَقِيٌّ أو سَعيدٌ...)) واتە: بێگومان، هەریەك لەئێوە چل ڕۆژ بەنوتفەیی لەمنداڵدانی دایكیدا دەمێنێتەوە، دیسـان چل ڕۆژی تر بەخوێنپارەیی، ئەوسـا كەبووە گۆشـتپارەش هەروا، واتە: تا ئەو سـێ قۆناغـە (١٢٠) ڕۆژ دەبڕێ، یادەڵێن: چـوار مانگ دەچێ، ئەوجا خوای باڵادەست فریشتە دەنێرێ و، فوی پیادەكاو، (ڕۆح) دەكرێ بەبەریا! ئیتر هەر لەو كاتەوە چوار شتی بۆ دیاری دەكرێ: رزق و ڕۆزی، تەمەن وئاكامی، كاروكردەوەی، چارەنووسـی (بەد بەختی، یـان بەختیاری).. (بوخاری، كتـاب الأنبیاء ٣٦٣/٦، موسلیم. كتاب القدر، ٢٠٣٦/٤). ﴿ ثم أنشأناه خلقا آخر ﴾ پاشان كردمانە شـێوەی دروستكراوێكی تر، واتە: گیانمان كرد بەبەردا. بـەڵێ.. ئادەمزاد ئا بەو شـێوە دروسـتكران قورئـان باس ئەكات بۆمـان.. هـەروەك گیانلەبەرانی تر، بەڵام خـوای گەورە هەندێ شتی تایبەتی بەم بەخشیوەو، لەئاژەڵ جیای‌كردەوەو، ئاژەڵ هەر لەجێگەی خۆیدا مایەوە. وەك ئەفەرمووێ: ﴿ فتبارك الله أحسـن الخالقیـن ﴾ زۆر گـەورەو پڕ بەرەكەتە ئەوخوایەی كە باشـترینی دروسـتكەرانەو، هەر ئەویشـە دەس ڕەنگین، چونكە غەیری ئەو تەنها وێنەو نیگار ئەكێشن، بەڵام ئەوخوا گەورەیە بەو تنۆكە ئاوە ئەو هەموو قۆناغانە ئەبڕێ، پاشان ئەبێتە ئەو مرۆڤەو گیان ئەكات بەبەریا! ﴿ ١٥: ثم إنكم بعد ذلك لمیتون ﴾ پاشـان بەراسـتی دوای ئەوهەموو ژیان وبڕینی قۆناغانە ئێوە گشـت ئەمرن ﴿ ١٦: ثم إنكم یوم القیامة تبعثون ﴾ دوایی بۆجارێكیتر هەر ئێوە لەڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەكرێنەوەو گیان دەكرێتەوە بەبەرتانا.

بەدیهێنانی ئاسمان و باران و شین بوونی ڕووەك:

﴿ ١٧: ولقـد خلقنا فوقكم سـبع طرائق ﴾ بەراسـتی ئێمە بەلای سـەرووتانەوە حەوت نهۆم ئاسمانمان دروسـتكرد. (طرائق): بە چەنـد پارچەیەك دەڵـێن، كە هەندێكی لەبـان هەندێكی بێت، یان هەندێكی بەلای سـەرووی ئەوی‌تریەوە بێت، خۆ لەوانەیشە مەبەست بەوە، حەوت خولگە بێت، یان حەوت كۆمەڵە ئەستێرە بێـت، وەكو كۆمەڵەی خۆر.. یان.. یان.. هتد، ئەگەرچی خوای گەورەش باشـتر دەزانێ بەمەبەسـتی خۆی. ﴿ وماكنا عن الخلق غافلیـن ﴾ و ئێمـە بەتەگبـیرو حیكمەت دروسـتمانكردوون و، هەرگیـز لەدروستكراوەكانیشـمان غافـڵ و بێ‌ئاگا نـین ﴿ ١٨: وأنزلنا من السـماء ماء بقدر ﴾ وە لـەو ئاسمانەوە بەئەندازەیەكی دیاریكراو، ئاومان بۆتان باراندە خوارێ، بەجۆرێ كە نە ئەوەندە زۆر بێت مەردم بخنكێنێ، وەنەئەوەندەیش كەم بێت كە: تۆمەی زەویی و، گژوگیا وشـك ببێ‌و نەڕوێ ﴿ فأسـكناه فی الأرض ﴾ ئینجـا لە زەویدا لەجێگایەكـی تایبەتدا جێمان پێدا و رامانگرت و، كردمانـە پاشـەكەوت. بەدەریاچە، یان بەكانی و سـەرچاوە ﴿ وإنا علی ذهاب به لقادرون ﴾ وە لەهەمان كاتیشدا ئێمە دەتوانین لەناوی بەرین و لەناو سـكی زەویدا، یان لەنـاو بەردە خرەكاندا

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ (١٨) فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (١٩) وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ (٢٠) وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (٢١) وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ (٢٢) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٢٣) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (٢٤) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ (٢٥) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (٢٦) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ (٢٧)

گومی بكەین. بەڵێ ئاو سەرچاوەی ژین و ژیانە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٩: فأنشأنا لكم به جنات من نخیل وأعناب ﴾ سا هەر بەهۆی ئـەو ئـاوەوە گەلێ باخە خورمـاو باخە تریمان بۆتـان بەدی هێنا ﴿ لكـم فیها فواكه كثیرة ﴾ لـەو باخانەدا میوەهاتی جۆراوجۆری زۆرمان بۆ بەدیهێنان ﴿ ومنها تأكلون ﴾ كە لەبەرهەمەكانیشـیان ئەخـۆن، لـە هاوین و زسـتان و وەرزەكانی تر ﴿ ٢٠: وشـجرة تخـرج من طور سـیناء ﴾ وە هەروەها جـۆرە درەختێكیش، واتە: زەیتوون كە لەكێوی تووری سینادا دێتەدەر ﴿ تنبت بالدهن وصبغ للآكلین ﴾ شـین دەبێ بەهەڵگرتنی رۆن و چەوری و پێخورەوە بۆ بخۆران، واتە: هەر ئا بەوجۆرە لەو جێگایەدا دارێكی قەشەنگمان سـەوز كردووە، كە هەم زەیتی هەیەو، هـەم رۆنی لێ ئەگیرێ بۆ خواردن، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((كلوا الزیت وأدهنوا به فإنه من شـجرة مباركة))، واتـە: لەڕۆنی زەیت بخۆن و، سەریشـی پێچـەور وئارایش بدەن، چونكە لـە درەختێكی پیرۆزە. (أخرجه

الإمام أحمد ٣/٤٩٧). ﴿ ٢١: وإن لكم في الأنعام لعبرة ﴾ بەراستی لـە بەدیهێنانی مەڕو بزن و گاو وشـتردا پەنـدی فراوان و زۆرتان بـۆ هەیە، کە حەقوایـە بیانکەن بەبەڵگە لەسـەر بوونی خوا... ﴿ نسـقیكم مما في بطونها ﴾ وە لەوەی کە لە سـکیاندایە پێتانی دەنۆشـین، واتە: بە شـیرەکەیان -کە لەنێوان خوێن و سەرواندا پەیـدا ئەبێ- سـوودمەند ئەبن و ئەیخۆنـەوە ﴿ ولكم فيها منافع كثيـرة ﴾ بەهرە و کەڵکی‌تری زۆریـان بۆتان هەیە: خوری و موو کورکەکەیان بەکار دێنن بۆ پێویسـتییەکانتان ﴿ ومنها تأكلون ﴾ لێشیان ئەخۆن ﴿ ٢٢: وعليها وعلى الفلك تحملون ﴾ وە لەسەر پشـتی هەندێ لەوئاژەڵانەو، لەسـەر کەشـتییەکان هەڵئەگیرێن و ئەگوێزرێنـەوە. لـە چەند سـوورەتێکی دیکەشـدا هەندێ لەو نیعمەتانە بەگەلانی پێشوویدا باس دەکا، لەگەڵ ئەوەدا کە بەهیچ شـێوەیەك بیریان لەو هەموو بەهرانەی خوا نەکردەوەو سـوودیان لێوەر نەگرتن، وەك ئەفەرموێ: (وتحمل أثقالكم إلى بلد لم تكونوا بالغيه إلا بشق الأنفس إن ربكم لرؤف رحيم) ١٦/٧، یان (وذللناها لهم فمنهـا ركوبهم ومنها يأكلون ولهم فيها منافع ومشـارب أفلا يشـكرون) ٣٦/٧٢-٧٣. خوا -بۆنموونە- چوار شتی گرنگی بۆ نیشـانەی دەسـەڵات و توانایی خۆی باس‌کرد، تا ببنە هۆی بڕوا هێنان: شێوەی دروستکردنی ئادەمیزاد، کە ئەو هەموو ئاڵو گۆڕەی بەسەردا دێت: ئاسمانەکان، باراندنی باران، دارو درەخت، ئاژەڵ و جۆرەها هۆی دیکە بۆ کەڵك لێ وەرگرتن.

نووح عليه السلام دەچێتە لای هۆزەکەی:

دوای باسـکردنی ئەو هەموو نازو نیعمەتە بۆئادەمزاد، ئیسـتاش باسـێکی(نووح) دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٢٣: ولقد أرسلنا نوحا إلى قومه ﴾ بێگومـان ئێمە (نـووح) ی پەیامبەرمان عليه السلام ناردە لای هۆزەکەی خۆی، تاهۆشـیاریان بکاتەوە ﴿ فقال يا قوم اعبدوا الله مالكـم من إله غيره ﴾ ئەوسـا پێی‌گوتن: ئـەی هۆزەکەم! تەنها خوا بپەرسـتن، چونکە جگە لەوهیچ پەرستراوێکی‌تری راستەقینە بۆئێوە نییە ﴿ أفلا تتقون ﴾ دە ئایا هێشـتا ناترسن و پارێز ناکەن لەپەرسـتنی غەیری ئـەوو، کۆتایی ناهێنـن؟ ﴿ ٢٤: فقال الملأ الذيـن كفروا من قومه ﴾ جا گـەورە گەورەکانی هۆزەکەی، -کە خوانەناس و بێوەڕ بوون- وتیان: ﴿ ما هذا إلا بشـر مثلكم يريد أن يتفضل عليكم ﴾ ئەم (نووح)ەیش هەر مرۆڤێکە وەکو ئێوە، هیچ پلەو پایەیەکـی لەئێوە زیاتر نییە! ئەیەوێ خۆی بەسـەر ئێوەدا زاڵ بـکا، جا کەوابوو وریابن! نەخەڵەتێن ﴿ ولوشـاء الله لأنزل ملائكة ﴾ سـەرباری ئـەوەش ئەگەر خوا ویسـتبای پەیامبەرێك بنێرێ، فریشـتەی ئەنارد، نـەك ئادەمی، جا کەوایە با ئەو هەر بۆ خۆی بڵێ، ئێوەش بەگوێی مەکەن ﴿ ما سـمعنا بهذا في آبائنا الأولين ﴾ ئەم قسـەو باسـە کە نووح ئەیـکا(داوای پێغەمبەرێتی و،یەکخواپەرسـتی) تا ئێسـتا ئێمـە لەباوو باپیرانمانـەوە نەمان بیسـتووە، کەوایـە باهەر بۆ خۆی بڵـێ ﴿ ٢٥: إن هو إلا رجل به جنة ﴾ دیارە ئەو هیچ بەڵگەیەکی بەدەسـتەوە نییە، سەرەڕای ئەوەش، بەبۆچوونی ئێمە، هەر پیاوێکە تووشـی نەخۆشی شێتی بـووە و عەقڵی تێك چووە ﴿ فتربصوا به حتى حين ﴾ وا باشـە تا ماوەیەك خۆتان بگرن و چاوەڕوان بن، هەتا شێتیەکەی نامێنێ یا لە ناو ئەچێ، یان بەشکو بگەڕێتەوە سەر بەرنامەو ئایینەکەی ئێوە، دیارە ئەم بۆچوونەیان، بۆچوونێکی پووچەڵ و بێ ناوەڕۆکە، بۆیە خوا نەوەڵامیانی‌دایەوەو، نە بایەخـی پێدان، ئینجا (نووح)یش بۆی دەرکەوت کە قەومەکەی گومرایی و سـەر لێشێواوی چەتری رەشـی بەسـەردا هەڵداون وچاك نابن، بۆیە ﴿ قال رب انصرني بما كذبون ﴾ وتی: پەروەردگارم! دەسـا یارمەتیم بدەو سەرمخە، چونکە ئـەوان منیان بەدرۆزن داناو باوەڕیـان پێ نەکردم. ئینجا خـوا وەڵامی‌دایەوەو فەرمـووی: ﴿ ٢٧: فأوحينا إليـه أن اصنع الفلـك بأعيننا ووحينا ﴾ ئێمە سـروشمان بۆ نـووح کرد: لە ژێر چاودێریی وفەرمانی ئێمە دا، کەشتییەك دروست بکە ﴿ فإذا جاء أمرنـا ﴾ ئینجا هەرکە وادەی بڕیارمان بـۆ لەناو بردونیان هات ﴿ وفـار التنور ﴾ وئاو لە تەنوور و جێگـا نانکرنەکەیاندا هەڵقوڵی وفەوارەی‌کرد -ئەمەش نیشانەی لەناو بردونیانە- ﴿ فاسلك فيها مـن كل زوجين اثنيـن ﴾ لەهەموو جۆرە گیانلەبـەرو کائیناتێکی زینـدوو، جووتە نـێرو مێیەکی بخە ناو ﴿ وأهلك إلا من سـبق عليـه القول منهم ﴾ هەروەها خێزان و کـەس و کارو بنەماڵەکەی خۆیشـت، ئەوانەیان نەبێت -ژنەکەت وکوڕەکەت- کە پێشـتر بڕیاری غەرقبوون و تیاچوونیان بۆ دراوە ﴿ ولا تخاطبني في الذين ظلموا ﴾ سەبارەت بەوانەی کە ستەمکار بوون وباوەڕیان نەهێنا، قسـەم لەگەڵ مەکە بۆ ڕزگار بوونیـان ﴿ إنهم مغرقون ﴾ چونکە بەراستی ئەوانە لە نقوم کراوان و تیاچووانن لەزەریانەکەدا ﴿ ٢٨: فـإذا اسـتويت أنت ومن معك فـي الفلك ﴾ جـا کاتێ خۆت و ئەوانەی لەگەڵتان لەسـەر کەشتییەکە سـوار بوون و جێگیر بوون ﴿ فقل الحمد لله الذي نجانا من القوم الظالمين ﴾ بڵێ: سوپاسـی تەواوو و شـیاو هەر بۆ ئەو خوایەیە وا لەدەسـت هۆزی ستەمکار ڕزگـاری کردین، لەسـوورەتێکی تردا نموونەی ئـەوە هاتووە وئە فەرموێ: (وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون لتسـتووا على ظهوره ثم تذكروا نعمة ربكم إذا استويتم عليه وتقولوا سبحان الذي

سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين وإنا إلى ربنا لمنقلبون) ٤٣/١٤،١٢
﴿ ٢٩: وقل رب أنزلني منزلا مباركا ﴾ کاتێکیش بە سەلامەت گەیشتیت و ویستت لەکەشتییەکە دابەزیت بڵێ: پەروەردگارم! لەجێگایەکی پیرۆزو بەپیت دامبەزێنەو نیشتەجێم بکە، لەخراپەو شەڕدوور رامگرە ﴿ وأنت خير المنزلين ﴾ چونکە تۆ باشترین زاتێکی بۆ نیشتەجێکردنی بەندەکانت، (دەرەنجام لەکوردستان کەشتییەکە لەنگەری گرت). ﴿ ٣٠: إن في ذلك لآيات ﴾ بەڕاستی لەوبە سەرهاتەی هۆزی (نووح)دا، گەلێ بەڵگەی عیبرەت هەیە بۆ خاوەن عەقڵەکان ﴿ وإن كنا لمبتلين ﴾ خۆ بەراستی ئێمە تاقیکەرەوە بووین بۆ هۆزەکەی نووح، ویستمان بیان ئەزموێنین.
تێبینی: ئەم بەسەرهاتەی قەومی (نووح) عليه السلام لەئایەتەکانی (٢٥-٤٨)ی سوورەتی (هوود) زیاتر روونکراوەتەوە.

داستانەکەی عادو سەموود:

﴿ ٣١: ثم أنشأنا من بعدهم قرنا آخرين ﴾ ئنجا دوای هۆزی نووح، ئەوەو گەلێکی ترمان (هۆزی عاد) بەدی هێنا ﴿ ٣٢: فأرسلنا فيهم رسولا منهم ﴾ هەر لەناو خۆشیاندا پەیامبەرێکمان (هوود) عليه السلام بۆ ناردن ﴿ أن اعبدوا الله مالكم من إله غيره ﴾ کە پێیان بڵێ: هەرخوا بەتاك و تەنها بپەرستن، چونکە بێجگە لەو زاتە پەرستراوێکی تری واتان نییە بۆ پەرستن بشێ ﴿ أفلا تتقون ﴾ دە ئایا لێی ناترسن و، پارێز ناکەن ﴿ ٣٣: وقال الملأ من قومه الذين كفروا وكذبوا بلقاء الآخرة وأترفناهم في الحياة الدنيا ﴾ بەڵام گەورە گەورەو دەمراسانی هۆزەکەی -ئەوانەیان باوەڕیان بەدیداری گەیشتن بەپاشەڕۆژ نەبووو بەدرۆیان دەزانی، وە لەژیانی دونیاشدا نازو نیعمەتێکی زۆرمان پێدابوون- وتیان: ﴿ ما هذا إلا بشر مثلكم ﴾ ئەم پێغەمبەرە! مرۆیە کە، هەر وەك ئێوە زیاتر نییە لەوە، واتە: نە فریشتەیەو نەشتێکی تر ﴿ يأكل مما تأكلون منه ﴾ لەوشتانەش دەخوا کە ئێوە لێی دەخۆن ﴿ ويشرب مما تشربون ﴾ و لەوشتانەش ئەخواتەوە کە ئێوە لێی دەخۆنەوە، واتە: هەمووسیفەتەکانی، سیفەتی ئادەمزادن! ﴿ ٣٤: ولئن أطعتم بشرا مثلكم ﴾ ئەگەرئێوە بۆکەسێکی وەك خۆتان، ملکەچ و گوێرایەڵیی بکەن وقسەی لێ وەرگرن ﴿ إنكم إذا لخاسرون ﴾ بێگومان ئەوکات، ئێوە زیانمەندانن، سەیرکە چەندە نەزان و کەودەنن، شوێنکەوتنی پەیامبەران بەزیانمەندی ئەدەنە قەڵەم، کەچی بتپەرستن بەقازانج و سەرکەوتن دائەنێن؟! ﴿ ٣٥: أيعدكم أنكم إذا متم وكنتم ترابا وعظاما ﴾ ئایا هوود بەڵێن بە ئێوە دەدا هەرکە مردن وبوونە گڵ وچەند ئێسکێك ﴿ أنكم مخرجون ﴾ سەر لەنوێ زیندوو دەکرێنەوەو لەگۆڕ دەردەهێنرێن! ﴿ ٣٦: هيهات هيهات لما توعدون ﴾ هەی هۆ! هەی هۆ! لەو بەڵێنانە بە ئێوە ئەدرێن، گوایا پاش مردن زیندوو بوونەوە ببێ، بەتایبەت پاش رزین و بوونە گڵ! ﴿ ٣٧: إن هي إلا حياتنا الدنيا ﴾ ژیانمان هەر ئەم ژیانەی دونیایە، جارێکی تر ژیانەوە نییە ﴿ نموت ونحيا ﴾

فَإِذَا ٱسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَن مَّعَكَ عَلَى ٱلْفُلْكِ فَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى نَجَّىٰنَا مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُل رَّبِّ أَنزِلْنِى مُنزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱلْءَاخِرَةِ وَأَتْرَفْنَٰهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مَا هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ ۞ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُۥ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَٰدِمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ بِٱلْحَقِّ فَجَعَلْنَٰهُمْ غُثَآءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخَرِينَ ﴿٤٢﴾

دەستەیەکمان ئەمرین و، دەستەیەکی تر لەدایك ئەبن و ئەژیین، ئیتر ژیانەوەیەکی تر نییە ﴿ وما نحن بمبعوثين ﴾ زیندووش ناکرێینەوە، واتە: زیندوو بوونەوە نییە دوای مردن ﴿ ٣٨: إن هو إلا رجل افترى على الله كذبا ﴾ جا کەوایە باوەڕی پێ مەکەن، چونکە ئەو پیاوە، هەر پیاوێکە درۆ لەسەرخوا هەڵدەبەستێ ﴿ وما نحن له بمؤمنين ﴾ خۆ ئێمەش هەرگیز باوەڕی پێناکەین ﴿ ٣٩: قال رب انصرني بما كذبون ﴾ هوود -دوای ئەوەی بەتەواوی لێیان مەیووس و بێزار بوو- وتی: ئەی پەروەردگاری من! دەسا یارمەتیم بدەو سەرم بخە بەسەریانداو تۆڵەیان لێ وەرگرە لەبەرامبەر ئەوەوە کە ئەوان منیان بەدرۆزن دانا ﴿ ٤٠: قال عما قليل ليصبحن نادمين ﴾ خوا فەرمووی: کەمێکیترو هەر بەم زوانە -لەوسەرێچییەیان- پەشیمان دەبنەوە، ئەویش کاتی دیتنی سزاکەیە ﴿ ٤١: فأخذتهم الصيحة بالحق ﴾ ئەوسا بە هەق نارەتەو دەنگێکی زۆر بەهێز دایگرتن ودڵی پچڕاندن و مێشکی تەقاندن

﴿ فجعلناهم غثاء ﴾ وکردماننە وەك پووش و پەلاشی سەر ئاو. راڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: جبریل یەك نارەتەی بەهێزو توندی بەسەرا کردن، زەوی لەژێریانەوە کەوتە لەرزە لەرزو هەموویان بەدەما کەوتن و مردن ﴿ فبعدا للقوم الظالمین ﴾ دەبا دووری لەرەحمەتی خوا بۆگەلی ستەمکاربێ.

چەند گەل و هۆزێکی‌تر:

﴿ ٤٢: ثم أنشأنا من بعدهم قرونا آخرین ﴾ لەدوای ئەوان چەند بەرەو گەلێکی ترمان -وەکو هۆزی سالح و، لووت و، شوعەیب و.. هتد- هێنایە کایەوە، سەرەنجام ئەوانیش سەرپێچییان کردو، وەك ئەوان لەناومان بردن ﴿ ٤٣: ما تسبق من أمة أجلها وما یستأخرون ﴾ چونکە هەر نەتەوەو گەلێك کاتێ بریاری لەناو بردنی دەدرێت، ئیتر لە ئاکامی حەتمی خۆی نەپێش ئەکەوێ و، نە دوایش ئەکەوێ، واتە: بۆ لەناوبردنی هەمووکۆمەڵ و گەلێك کاتێکی دیاری هەیە، ئیتر لەو کاتەی خۆیە هیچ پاش و پێشێك ناکات ﴿ ٤٤: ثم أرسلنا رسلنا تترا ﴾ پاشان بۆ هەر گەلێ لەوانە، پەیامبەرانی خۆمانمان -یەك لەدوای یەك- ناردووە، وەك ئەم ئایەتەش دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فی کل أمه رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت فمنهم من هدی‌الله ومنهم من حقت علیه الضلاله..) ٣٦/١٦. ﴿ کلما جاء أمة رسولها کذبوه ﴾ هەرجارێ ئوممەت و گەلێکیان پێغەمبەری -لەخۆی بۆ هاتبا- زۆربەیان بروایان پێ نەکردون و بەدرۆزنیان دانان، وەك ئەفەرموێ: (یا حسره علی العباد ما یأتیهم من رسول إلا کانوا به یستهزون) ٣٠/٣٦. ﴿ فأتبعنا بعضهم بعضا ﴾ ئێمەش ئەوانەمان بەدوای یەکدا لەناو بردن بەهۆی لاساریانەوە ﴿ وجعلناهم أحادیث ﴾ وکردیشمانن باس وخواسی سەرزاری خەڵکی، هەردەم بە داستان بۆ یەکتریان ئەگێرایەوە، وەك ئەفەرموێ: (فجعلناهم أحادیث ومزقناهم کل ممزق) ١٩/٣٤. ﴿ فبعدا لقوم لا یؤمنون ﴾ دەبا ئەوانەی باوەر ناهێنن هەر دووربن لە رەحمەت ومیهرەبانی خوای دلۆڤان.

کورتە باسێکی مووساو فیرعەون:

﴿ ٤٥: ثم أرسلنا موسی وأخاه هارون بایاتنا وسلطان مبین ﴾ لەپاشان مووساو هاروونی برایمان رەوانەکرد هاورێ بە نیشانەکانمان و بەڵگەیەکی ئاشکراو روونەوە ﴿ ٤٦: إلی فرعون وملائه ﴾ بۆلای فیرعەون وپیاوە سەرزل گەورەکانی هۆزەکەی ﴿ فاستکبروا ﴾ کەچی نکوولی و تەکە ببوریان کرد"لەبرواهێنان" ﴿ وکانوا قوما عالین ﴾ چونکە کۆمەڵ و گەلێکی لووت بەرزو خۆبەزلزان بوون ﴿ ٤٧: فقالوا أنؤمن لبشرین مثلنا ﴾ جافیرعەون و داروودەستەکەی گوتیان: جا ئایا دەبێ ئێمە بەدوو کەسی وەك خۆمان بروا بێنین "کەهیچیان لە ئێمە زیاتر نییە!!" ﴿ وقومهما لنا عابدون ﴾ لەکاتێکا هۆزو نەتەوە کەشیان بەگشتی ملکەچ و خزمەتگوزارو کۆیلەی خۆمانن؟" ﴿ ٤٨: فکذبوهما فکانوا من المهلکین ﴾ ئینجا لەدوای ئەوهەموو کۆشش و هەوڵە هەر باوەریان پێ نەکردن و بەدرۆزنیان دانان و دەرەنجامیش یاخی بوون، چوونە ریزی تیاچووانەوە ﴿ ٤٩: ولقد آتینا موسی الکتاب ﴾ بێگومان لەدوای فەوتاندنی (فیرعەون) نامەی تەورات -کەپر بوو لە حوکم و بریار- بە مووسامان بەخشی ﴿ لعلهم یهتدون ﴾ بەڵکو قەومەکەی رێدەرکەن و بەرێی راستدا برۆن ﴿ ٥٠: وجعلنا ابن مریم وأمه آیة ﴾ هەروەها کورەکەی مەریەم "عیسا"و دایکیمان کردنە نیشانەو بەڵگەیەکی گەورە لەسەر دەسەڵاتی خۆمان، چونکە عیسا بێ باوك لەدایك بوو، دایکیشی بێ ئەوەی مێرد بکات عیسای لێ بووا! ﴿ وآویناهما إلی ربوة ذات قرار ومعین ﴾ و هەردووکمان لە گردوجێگایەکی بەرزی (بیت المقدس) حەوانەوەو نیشتەجێ کردن، کە شوێنی قەرارگرتن و حەوانەوەو،ئاوی لەبەر رۆیشتووی تێدابوو.

پاك خۆر بن و ئاکار چاك بن:

﴿ ٥١: یا أیها الرسل کلوا من الطیبات واعملوا صالحا ﴾ وتمان: ئەی پەیامبەران! هەر لەخۆراکی پاك و حەلاڵ بخۆن و، بەردەوام کاری چاك ئەنجام بدەن، واتە: پەیامبەرانمان گشت بەو جۆرە رێنمایی کردوون، کەواتە ئوممەت و گەلەکەیشیان دەبێ هەروا رەفتار بکەن ﴿ إنی بما تعملون علیم ﴾ بێگومان من زاناو ئاگادارم بەوکارو کردەوەیە ئێوە دەیکەن، دیارە ئەمە هەرەشەیەکی گەورەیشە لە ئوممەت وگەلانی هەموو پەیامبەران (علیهم الصلاة والسلام) بۆیە هەریەکەیان هەوڵی زۆری داوە کە هەر لە رەنجەشانی خۆی نان بخوات، وەك ئەفەرموێ: ((مامن نبی إلا رَعی الغَنَمَ، قالوا: وأنتَ یارسولَ الله؟ قال: نَعَم، کُنْتُ أرعاها علی قَراریطَ لأهل مکة)) هەموو پێغەمبەرێك شوانی مەرویەزی کردووە، وتیان: مەگەر تۆش ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: بەڵێ منیش، لەبەرامبەر شەش یەکی درەمێکەوە (مەرم بەخێودەکرد) بۆخەڵکانی مەککە. (أخرجه البخاری فی کتاب الاجاره ١٤٤/٤). وە هەروا فەرموویەتی: ((إن داود عليه السلام کان یأکل من کسب یده)) (أخرجه البخاری کتاب البیوع ٣٠٣/٤)، واتە: بێگومانە داوود پێغەمبەر هەمیشە لە کرد و کۆششی دەستی

خۆی نانـی دەخوارد! ﴿ ٥٢: وإن هذه أمتكـم أمة واحدة ﴾ وە بەڕاسـتی هەر ئەمەشـە ئایـین و بەرنامەی تـاك و تەنهای ئێوە ئەی پەیامبەران کە هەریەك‌ئایین و یەك‌بەرنامەیە بۆ بانگ کردنی خەڵکی بۆ پەرستنی یەك تاکەخوا، هەرچەند لەهەندێ ئەحکامی فەرعیدا جـۆرە جیاوازییەك هەبێت، بەڵام لەعەقیدەو ئایدۆلۆژیدا هەموویـان یەکـن ﴿ وأنـا ربكم فاتقـون ﴾ ومـن پەروەردگاری ئێـوەم، جا کەوایە هۆشـیار بن، لەسـەرپێچی و، نافەرمانی من خـۆ بپارێزن ﴿ ٥٣: فتقطعوا أمرهـم بينهم زبرا ﴾ کەچی لەباتی یەکگرتن و یەکریزبوون لەناوخۆیانـدا، کارو فەرمانی‌ئایینەکەیان پچـڕ پچـڕ کـرد و بوونە چەند گـرووپ و دەسـتەیەکەوە، هەر گرووپـەش ڕێگاو ڕێبازێکی بۆ خۆی هەڵبـژارد! ﴿ كل حزب بما لديهـم فرحون ﴾ هەمووەدەسـتەو گروپێك بـەو بەرنامەیەی لایانە خۆشـحاڵ و دڵخۆشـن، بۆیە بەهەڕەشـەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٥٤: فذرهم في‌غمرتهم حتى حين ﴾ ئـەی پێغەمبەر! وازیان لێ بێنە با تاماوەیەك لە زەلکاوی نەفامی و غەفڵەتی خۆیاندا قەتیس بمێنن، ئەوجا ئەوکاتە چاك ئەزانن چییان پێ‌دەکەم ﴿ ٥٥: أيحسبون أنما نمدهـم به من مال وبنين ﴾ ئاخۆ ئـەوان پێیان وایە کە بەو ماڵ و منداڵە پێیان دەبەخشین ﴿ نسـارع لهم في الخيرات ﴾ دەمانەوێ بەپەلــە لەونیعمەتانــە بەهرەوەریان بکەین؟ ﴿ بل لا يشـعرون ﴾ نەخێر، ئەوانە تێ‌ناگەن، ئەگینا ماڵ و منداڵ نیشـانەی چاکی و رێز لێنان نییە، بەڵکو بۆ تاقیکردنەوەیە.

خێرخوازان بناسە:

جا دوای ریسـوا کردنی ئەوانەی بوونەتە چەند دەستەو تاقمێك، دێتە سـەر وەسـفی ئەوانەی کە بەڕاسـتی شـیاوی ماڵ و منداڵ پێ‌دانن ویەکریزیشـن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٧: إن الذين هم من خشـية ربهم مشـفقون ﴾ بێ‌گومان ئەوکەسـانەی کە هەمیشە لە بەریەروەردگاریان دڵیان دەترسـێ ﴿ ٥٨: والذين هم بآيات ربهم يؤمنون ﴾ ئەوانەش کە بەگشـت بەڵگەکانی پەروەردگاریان باوەڕ دەکەن ﴿ ٥٩: والذين هم بربهم لا يشركون ﴾ ئەوانەش کە هەرگیز هاوبەش بۆ پەروەردگاریان دانانێن ﴿ ٦٠: والذين يؤتون ماآتوا ﴾ و ئەوانەش وا هەقە ببەخشـن لەوماڵەی خوا پێی‌داون، دەبەخشن ﴿ وقلوبهم وجلة ﴾ کەچی هێمان دڵیان دەلەرزێ ﴿ أنهم إلى ربهم راجعون ﴾ لەگەڕانەوەیان بۆلای پەروەردگاریان، واتە: ئەترسن لەو رۆژەدا کارەکانیان باتڵ و پووچەڵ بێت ﴿ ٦١: أولئک يسارعون في الخيرات ﴾ ئەوانەی ئەو وەسـفانەیان تێدایە، کەسـانێکن لە ئەنجامدانی کارە چاکەکاندا –لەبەر رەزامەندی خوا– هەمیشە بە تالووکـەن و پەلەئەکەن ﴿ وهم لها سـابقون ﴾ وەبۆ ئەنجامدانی کارەچاکەکان، لە خەڵکی‌تر لە پێشترن.

دادوەری خواو بێ‌باری موشریکان:

﴿ ٦٢: ولا نكلف نفسـا إلا وسـعها ﴾ ئەرکێ بەپێی توانا نەبێ

مَا تَسۡبِقُ مِنۡ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا تَتۡرَاۖ كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةً رَّسُولُهَا كَذَّبُوهُۖ فَأَتۡبَعۡنَا بَعۡضَهُم بَعۡضًا وَجَعَلۡنَٰهُمۡ أَحَادِيثَۚ فَبُعۡدًا لِّقَوۡمٍ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرۡسَلۡنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَٰرُونَ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلۡطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوٓاْ أَنُؤۡمِنُ لِبَشَرَيۡنِ مِثۡلِنَا وَقَوۡمُهُمَا لَنَا عَٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُواْ مِنَ ٱلۡمُهۡلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلۡنَا ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيۡنَٰهُمَآ إِلَىٰ رَبۡوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُواْ مِنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَٱعۡمَلُواْ صَٰلِحًاۖ إِنِّي بِمَا تَعۡمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡ زُبُرًاۖ كُلُّ حِزۡبِۭ بِمَا لَدَيۡهِمۡ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرۡهُمۡ فِي غَمۡرَتِهِمۡ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحۡسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمۡ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِۚ بَل لَّا يَشۡعُرُونَ ﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ هُم مِّنۡ خَشۡيَةِ رَبِّهِم مُّشۡفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ يُؤۡمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمۡ لَا يُشۡرِكُونَ ﴿٥٩﴾

نای خەینە سـەر کەس ﴿ ولدينا كتاب ينطق بالحق ﴾ دۆسـیەو نامەی هەمووکەسـێکمان بۆ تۆمارکردنی کردەوەکانیان لایە کە بە راست و هەقگۆیانە قسە ئەکات، هەر بە پێی ئەوەش تۆڵەو پاداش ئەدرێنـەوە ﴿ وهـم لا يظلمـون ﴾ وە هیچ جۆرە ستەمێکیشـیان لێ‌ناکرێ ﴿ ٦٣: بل قلوبهم في غمرة من هذا ﴾ بەڵکو بێ باوەڕانی قورەیـش لەمە دڵیان خافـڵ و بێ ئاگایە و سـەریان دەرناچێ و تێ‌ناگەن ﴿ ولهم أعمال من دون ذلک ﴾ وە بێجگە لەوەش چەند کارو کردەوەیەکی‌ناپەسـەندو نابەجێیان هەیە ﴿هم لها عاملون﴾ کـە هەمیشـە ئەنجامی ئـەدەن ﴿ ٦٤: حتى إذا أخذنـا مترفيهم بالعذاب ﴾ تا ئەوکاتەی کە خەڵکە خۆشـگوزەرانەکانیان دووچارو گرفتار ئەکەین بە سزای دوا رۆژی قیامەت، لە دونیاشدا گەلێ‌جار دووچـار دەبـن ﴿ إذا هم يجـأرون ﴾ ئیتر ئەوکاتە لەپـڕ نەعرەو هاواریان لێ بەرز ئەبێتەوە، وەك هاواری وەحشی بیابانەکان، وەك خوا لەجێیەکی‌تردا هەڕشە دەکا و ئەفەرموێ: (وذرني والمكذبين

أولى النعمة و مهلهم قليلا) ١١/٧٣. یان دەفەرموێ: (كم أهلكنا من قبلهم من قرن فنادوا ولات حين مناص) ٣/٣٨. ﴿ ٦٥: لا تجأروا اليوم ﴾ لەقیامەتدا پێیان ئەڵێین: ئەمڕۆ ئیتر ئێوە بەهیچ جۆرێ هاوار مەکەن ﴿ إنكم منا لاتنصرون ﴾ چونکە بێ‌گومان ئێوە لە لایەن ئێمەوە کۆمەکی ناکرێن ﴿ ٦٦: قد كانت آياتی تتلی

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾
أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا
عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ
﴿٦٤﴾ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي
تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنكِصُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ
بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُم مَّا لَمْ يَأْتِ
آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ
﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ
كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَن
ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ
وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾
وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ ﴿٧٤﴾

عليكم ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوکاتەی ئایەتەکانی ئێمەتان بەسەردا ئەخوێنرانەوە ﴿ فكنتم على أعقابكم تنكصون ﴾ ئێوە هەمووتان پاشەو پاش ئەکشانەوە، وەك خواخۆی لەجێیەکی‌تردا ئەفەرموێ: (ذلكم بانه إذا دعی الله وحده كفرتم و إن يشرک به تؤمنوا فالحكم لله العلی الكبير). ﴿ ٦٧: مستكبرين به ﴾ لە بەرامبەریاندا خۆتان زۆر بە زل ئەزانی ﴿ سامرا تهجرون ﴾ بێجگە لەوەش بە درێژایی شەوو شەوگاریش لەدەوری کەعبەدا دادەنیشتن و سەبارەت بە قورئان و بەپەیامبەر ﷺ هەرقسەی خراپ و نابەجێتان ئەکرد ﴿ ٦٨: أفلم يدبروا القول ﴾ ئاخۆ ئەوان تێ‌نەفکران لەم گوفتارە، واتە: لەقورئان، تا بەو هۆیەوە بزانن کتێبێکی مۆعجیزەو لە لای خواوەندیانەوەیە؟ ﴿ أم جاءهم مالم يأت آباءهم الأولين ﴾ یان ئەو بانگەوازەی پێغەمبەرەی هاتووە بۆلایان، نامۆیە بە بانگەوازەکانی پێغەمبەرانی پێشوو، کە باپیرانیان پێیان گەیشتوون؟ واتە: ئەو بانگەوازەش موحەممەد (پێغەمبەر)هاتووە پێی، هەر لە جۆرو چەشنی بانگەوازی پێغەمبەرانی پێشووە، کە بەباپیرانیان نامۆ نەبووە ﴿ ٦٩: أم لم يعرفوا رسولهم فهم له منكرون ﴾ یاخود ئەوەیەکە پەیامبەرەکەی خۆیان نەناسیبوو کە چەندە بەرەوشت و ڕاستگۆو کردار شیرین بووە، بۆیە ئاوا دژی دەوستن و نکوڵی ئەکەن؟ خۆ ئەوەش وانییە، چونکە چاك ئەی‌ناسن، کە چ ڕەوشت بەرزێکە ﴿ ٧٠: أم يقولون به جنة ﴾ یاخود ئەڵێن شێتەو جن دەستی لێوەشاندووە؟! ﴿ بل جاءهم بالحق ﴾ نا، هەرگیز وا نییە، بەڵکو ئەو بە ئایینێکی هەق و ڕاستی بۆلای ئەوان هاتووە ﴿ وأكثرهم للحق كارهون ﴾ بەڵام زۆربەیان هەقیان پێ‌ناخۆشەو، سەخڵەتن پێی ﴿ ٧١: ولو اتبع الحق أهواءهم ﴾ ئەگەر هەق و ڕاستی خوا دوای هەواو ئارەزووی ئەوان کەوتبا، چۆنیان پێ‌خۆشبا، هەق ئاوا بووبا ﴿ لفسدت السموات والأرض ومن فيهن ﴾ بێ‌گومان ئێستا سیستەمی ئاسمانەکان و زەوی و هەر دروستکراوێکی‌تریش تیایاندایە، دەشێواو تێك‌دەچوو، چونکە بوونەوەر لەسەر بناغەی دادپەروەری و دادگەری دامەزراوە، نەك بەئارەزووی ئەوان بێت، چونکە هەندێ شت هەرچەند ناهەقی و ستەمیش بێت هەربەلای ئەوانەوە حەقە! وەك خوا ئەفەرموێ: (لوكان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا) ٢٢/٢١. ﴿ بل أتيناهم بذكرهم ﴾ لەحاڵێکدا ئێمە قورئانێکمان پێ‌دان کە بەهەق ئامۆژگارییان دەکا ﴿ فهم عن ذكرهم معرضون ﴾ کەچی ئەوان لەوە ڕوو وەردەگێڕن ﴿ ٧٢: أم تسألهم خرجا ﴾ یان لە بەرامبەر ئەوەوە کە تۆ ئیسلامیان بۆ باس‌دەکەیت، داوای مزەو هەزینەیەکیان لێ‌دەکەیت، تائەوانیش بڕوا نەهێنن؟! ﴿ فخراج ربک خير ﴾ خۆ ئەوەش نەبووە، چونکە کرێ و مزەی پەروەردگارت لە هەمووشتێك چاکترە، وەکو خوا خۆی لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (قل ما سألتكم من أجر فهو لكم إن أجری إلا علی الله) ٤٧/٣٤. یان وەك ئەفەرموێ: (قل ما أسألكم عليه من أجر وما أنا من المتكلفين) ٨٦/٣٨. ﴿ وهو خيرالرازقين ﴾ وەئەویش باشترینی ڕۆزیدەرانە ﴿ ٧٣: وإنک لتدعوهم إلى صراط مستقيم ﴾ وە بێ‌گومان تۆ بانگیان هەربۆ ڕێگاو ڕێبازی ڕاست و دروست دەکەیت، کە ئایینی پیرۆزی ئیسلامە، کەواتە ئەوپەیامبەرە زۆر شایستەیە کە ئێوە دوای بکەون ﴿ ٧٤: وإن الذين لا يؤمنون بالآخرة ﴾ ئەوانەش کە باوەڕ بە ڕۆژەکەی‌تر(ئاخیرەت) ناهێنن ﴿ عن الصراط لناكبون ﴾ ئەوە لەڕێگاو ڕێبازی ڕاست لادەدەن، ئەگینا چۆن ئا بەو شێوەیە ئەتوانن ملە ملێ‌بکەن؟ ﴿ ٧٥: ولو رحمناهم وكشفنا ما بهم من ضر ﴾ خۆ ئەگەر لەگەڵ ململانێکردونیاندا ڕەحممان پێ‌کردبان و ئەو نارەحەتی وبەڵایەشمان لەسەر لابردبان، واتە: گرانی و بێ

بارانیمان لەسەر لادابان ﴿ للجوا فی طغیانهم یعمهون ﴾ هەربە سەرگەردانی لە سەرکەشی خۆیان ملیان دەناو دەمانەوە ﴿ ٧٦: ولقد أخذناهم بالعذاب ﴾ بەراستی بەسزای جۆراوجۆریش قارمان لێگرتن، واتە: (بەڵاو گرانی و قات و قڕییمان بەسەریاندا) ﴿ فما استكانوا لربهم ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەرامبەر بە پەروەردگاریان نە ملکەچ بوون و ﴿ وما یتضرعون ﴾ نەکرووزانەوە، بۆ لابردنی سزاکە، بەڵکو هەر درێژەیان بە خراپەو خراپەکاری خۆیاندا، ئەگینە خوا وەڵامی ئەدانەوە ﴿ ٧٧: حتی إذا فتحنا علیهم بابا ذا عذاب شدید ﴾ تا کاتێ کە دەرگای سزایەکی توندو قورسیان لێدەکەینەوە ﴿ إذا هم فیه مبلسون ﴾ ئیتر هەموو تێیدا نائومێد دەبن، واتە: بە چەند جۆرەسزایەك تاقیمانکردنەوە، کەچی هەر کەڵکی نەبوو، تاسەرەنجام دووچاری سزای سەختی قیامەت دەبن، ئیتر لە هەموو دەرگایەکی خێرو چاکە بێ هیواو ناهومێد دەبن. لە (بوخاری) و (موسلیم)دا هاتووە: کاتێ کە قورەیش نافەرمانی و، سەرپێچییان لەپێغەمەرکرد ﷺ، نزای شەڕی لێکردن و فەرمووی: ((اللهم أَعِنِّي عليهم بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ)) خوایە! بە حەوت ساڵی وشکە ساڵ(واتە: حەوت ساڵی بێ بارانی وگرانی) وەك حەوت ساڵەکەی (یووسف) یارمەتیم بدەو سەرمخە بەسەریاندا، جاپاش دووچار بوونیان لە خوا پارانەوە، بەڵام چونکە راستبێژ نەبوون، خوا وەڵامی نەدانەوەو نەهات بەهانایانەوە. ﴿ ٧٨: وهو الذی أنشأ لكم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ هەرئەو زاتەیە کە هێزی بیستن و بینین وئامێری ئاوەزو دڵی پێدان، تا بەهەر یەك لەوانە لە بوونەوەر، باشتر تێبگەن و ورد ببنەوەو دڵیان بدەنێ و، سەرئەنجام گوێڕایەڵی خوا بن ﴿ قلیلا ما تشكرون ﴾ کەچی ئێوە لە چاو ئەو گش نیعمەتانەدا زۆر کەم سوپاس وشوکرانە بژێری دەکەن! ﴿ ٧٩: وهو الذی ذرأكم فی الأرض ﴾ هەر ئەویشە ئێوەی وەك تۆو لەم زەویەدا بڵاوە پێکرد ﴿ وإلیه تحشرون ﴾ وهەرلای ئەویش کۆ دەکرێنەوە، بۆ حیساب و پاداش و تۆڵە، پاش پەراگەندەبیتان ﴿ ٨٠: وهو الذی یحیی ویمیت ﴾ هەر ئەویشە ژین دەبەخشێ و، مردوان زیندوو دەکاتەوەو، زیندوانیش ئەمرێنێ ﴿ وله اختلاف اللیل والنهار ﴾ جیاوازی شەوو ڕۆژ، ئاڵ و گۆڕو، زیاد و کەمکردونیان و بەدوا یەکهاتنیان، هەر بۆ ئەوە، نەك کەسێکی تر ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەی هەر تێناگەن و ژیریتان ناخەنەگەڕ؟ ناڵێن زاتێك خاوەنی ئەو هەموو دەسەڵاتە بێ، ئەی چۆن لێی‌نایەت سەر لەنوێ مردوان زیندوو بکاتەوە؟! ﴿ بل قالوا مثل ماقال الأولون ﴾ نەخێر، ژیرنابن و تێناگەن، بەڵکو ئەمانیش هەر ئەوە دەڵێن کە پێشینانیان گوتیان ﴿ ٨٢: قالوا: أإذا متنا وكنا ترابا وعظاما ﴾ گوتیان: باشە! هەرکە مردین و بووینە گڵ و ئێسکە رزیو ﴿ أإنا لمبعوثون ﴾ ئاخۆ بۆجارێکیتر زیندوو دەکرێینەوە؟! دیارە ئەوان شتیوا زۆر بەنەگونجاوو دوور دەزانن ﴿ ٨٣: لقد وعدنا نحن وآباؤنا هذا من قبل ﴾ خۆ بێ‌سۆ ئەم بەڵێنی زیندووبوونەوەیە، هەم بەخۆمان و، هەم بە باپیرانیشمان –پێش

وَلَوْ رَحِمْنَٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِم مِّن ضُرٍّ لَّلَجُّوا۟ فِى طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَٰهُم بِٱلْعَذَابِ فَمَا ٱسْتَكَانُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ وَلَهُ ٱخْتِلَٰفُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ مَا قَالَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا هَٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُل لِّمَنِ ٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبْعِ وَرَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

هاتنی موحەممەد ﷺ- پێدرا ﴿ إن هذا إلا أساطیر الأولین ﴾ ئێمە دڵنیاین کەئەم قسانە گش پڕوپاڵانتەو هەڵبەستراوی پێشینانە، لەوە بەولاوە شتێکیتر نییە، خواش لەسەر زمانی ئەوان، لەچەند سوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (أإذا كنا عظاما نخرة قالوا تلك إذا كرة خاسرة) ٧٩/١١-١٢. یان دەفەرموێ: (وضرب لنا مثلا ونسی خلقه...) ٣٦/٧٨.

موشریکیش ددان بە (ربووبییەت)دا دەنێ:

﴿ ٨٤: قل لمن الأرض ومن فیها ﴾ پێیان بڵێ: ئەی موحەممەد! ﷺ باشە! زەویی و گشت ئەوانەی لەزەویدان ودەژین هی کێیە؟ "کێ دروستی کردوون و، لە نەبوونەوە هێناونی خانەی بووەکانەوە؟ ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر ئێوە ئەزانن، ئادەی پێم بڵێن، دیارەچاریان نییە هەر دەبێ راستییەکان بسەلمێنن، بۆیە لەوەڵامدا ﴿ ٨٥: سیقولون لله ﴾ دەڵێن: ئەوانە هەموو موڵك

وتایبەتمەنـدی خوان ﴿ قل أفلا تذكرون ﴾ پێیـان بڵێ: جا كە ئاوایـە، ئەی بۆ بیر ناكەنەوە، تا بزانن زاتێك دەسـەڵاتی ئاوای هەبێ، هەر هەمان دەسەڵاتیشـی دەبێ بۆ زیندووكردنەوە ﴿ ٨٦: قل من رب السوات السبع ورب العرش العظيم ﴾ پێیان بڵێ: ئەی كێ پەروەردگـاری حەوت ئاسمانەكانە؟ ئەی‌كـێ پەروەردگاری (عەرش) ی مەزن و گەورەیە؟ لەكۆتایی سوورەتەكەدا دەفەرموێ: (..رب العرش الكريم) ﴿ ٨٧: سيقولون لله ﴾ دیسان گش دەڵێن: هـەر خوایە پەروەردگارو بەدیهێنەریان ﴿ قل أفلا تتقون ﴾ پێیان بڵـێ: باشـە! ئیتر بۆ لەخوا ناترسـن، تا هاوبـەش و هاوەڵی بۆ دانەنێن؟ ﴿ ٨٨: قل من بيده ملكوت كل شئ ﴾ پێیان بڵێ: ئەی دەسـەڵاتی گش بوونەوەر بەدەسـت كێیە ﴿ وهـو يجير ولا يجار عليـە ﴾ وكە ئەو پەنای پەناخـواز دەدا و، دژی ئەو پەنا نادرێت ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر ئەزانن كێیە؟ ئادەی پێم بڵێن. ﴿ ٨٩: سيقولون لله ﴾ دیسان دەڵێن: هەر بۆ خوایە ﴿ قل فأنى تسحرون ﴾ پێیان بڵێ: دەسـا ئـەی چۆن فریو دەخۆن و چاوتان لە ئاسـتی راسـتیەكان بەسـتراوە؟! ﴿ ٩٠: بل أتيناهم بالحق ﴾ بەڵكو ئێمە راسـتی و هەقمان بۆیان هێنا، ﴿ وإنهم لكاذبون ﴾ ئەوان درۆزنن كەدەڵێن: خوا منداڵ و هاوبەشی هەیە.

خوا شەریكی نییە:

خوای گەورە لەم ئایەتانەدا حاشـادەكا لەدانانی شەریك وهاوبەش بـۆی، وەكـو دەفەرموێ: ﴿ ٩١: مـا اتخذ الله من ولـد ﴾ خوا هەرگیز منداڵی بۆ خۆی هەڵنەبژاردووە، جا ئەو كەی پێویستی بە منداڵ هەیە، تامنـداڵ بۆخۆی بگرێت؟ ﴿ وما كان معه من إله ﴾ و هیچ پەرستراوێكیشـی نەكردووە بەشەریك بۆخۆی، هەر خۆیەو تاك و تەنیایە ﴿ إذا لذهب كل إله بما خلق ﴾ خۆ ئەگەر هاوبەشی بووبـا –وەك ئەوان پێیـان وایە– ئەودەمە هەریـەك لەو خوایانە دەچووبە لای دروستكراوی خۆیەوە، بۆ خۆی سەرپەرشتی دەكردو ئەوسا یاسای بوونەوەر تێك دەچووو، وەكو ئێستا نەدەما ﴿ ولعلا بعضهم على بعض ﴾ وهەندێكی زاڵ دەبوو بەسـەر هەندێكدا، وەك پاشـاكانی دونیا، جا كەئێسـتا هیچ شـتێكی وا نابینرێ، مانای وایە هەر خوایەكی تاك و تەنیا هەیە ﴿ سبحان الله عما يصفون ﴾ خواتاك و تەنیایە، بێخەوشە بێگەردە، لە ئەوشتانەی ئەوان وەسفی خوای پێدەكەن و، دەڵێن هاوەڵ و منداڵی‌هەیە ﴿ ٩٢: عالم الغيب والشهادة ﴾ لە گش نهێنی و نادیار، ئاشكراو دیار، زاناو بەئاگایە ﴿ فتعالى عما يشـركون ﴾ جا كەوابوو خوا بەرزەو، لە سـەرووی ئەو شتانەوەیە موشریكان دەیانكەنە شەریك و هاوبەش وهاوتای.

فەرماندان بەپێغەمبەر، بەپاڕانەوە بەرلەهاتنی سزا:

خوای كاردروسـت فەرمان بـە پێغەمبەر دەدا كـە لەكاتی بەڵاو نارەحەتیدا بپاڕێتەوەو دۆعا بكات: وەكو دەفەرموێ: ﴿ ٩٣: قل رب إمـا ترینی ما یوعدون ﴾ بڵـێ: ئەی پەروەردگاری من! ئەر هەر دەبێ برێ لەو سزایەم نیشان بدەیت كە هەڕەشەی پێدەكەیت لەو خوانەناسـانە، واتە: ئەرسـزات‌دان و، منیـش لەژێندابووم ﴿ ٩٤: رب فـلا تجعلني في القوم الظالميـن ﴾ پەروەردگارەكەم! مەم‌خەرە ریزی‌خەڵكانی سـتەمكارەوە، لەفەرموودەیەكدا هاتووەو دەفەرمـوێ: ((وإذا أردتَ بقـوم فتنةً،فَتَوَفَّنِي إليكَ غَيْـرَ مَفْتُونٍ)) پێشـەوا (ئەحمەد،ترمزی). ﴿ ٩٥: وإنا على أن نريك ما نعدهم لقـادرون ﴾ وخـۆ بەراسـتی ئێمـە دەتوانین ئەو سـزاو تۆڵەیەی ئەوانەت نیشـان بدەین كـە بەڵێنمان پێداون، بـەڵام لەبەر هەر بڕیارو حیكمەتێك بێت كەخۆمان ئەیزانین ئەنجامی‌ئەو هەڕەشەیە دوا ئەخەین بۆ ڕۆژی بەرێ، هەتا بەڵكو مناڵەكانیان باش ببن.

ئینجا بۆ تێكەڵیكردنی مەردم بە شێوازێكی خواپەسەندانە خوای كارڕەوان دەفەرمـوێ: ﴿ ٩٦: ادفـع بالتي هي أحسـن السـيئة ﴾ هەمیشـە ئەی پێغەمبەر! هـەوڵ بدە لە گەڵیانـدا بەجوانترین و چاكترین شـێوە پاڵ بەخراپـەوە بنێ. واتە: هـەردەم بەكرداری جوان وشـیرین لەگەڵ بتپەرسـتەكانی هۆزەكەتـدا، ڕەفتار بكەو چاوپۆشـییان لێ بكە، لە سـوورەتێكی تردا هاتـووەو دەفەرموێ: (إدفع بالتي هي أحسن فإذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه ولي حميم. ومايلقيهـا إلا الذيـن صبروا..). ﴿ نحن أعلم بمـا يصفون ﴾ ئێمە باشـتر ئەزانین بەوەی ئەوان دەیڵێن و وەسـفی تـۆی پێدەكەن، دەرەنجامیش پاداشـتیانی لەسـەر دەدەینەوە، جـا كەوایە تۆ بێ تاقـەت مەبە لێیان، بەڵێ چاكە كـردن لەگەڵ خراپكاراندا بەلای نەفسـەوە شـتێكی زۆر قورسەو، شەیتان سـەد گرفتی بۆدروست دەكات، بۆیە خوا بەپێغەمبەر ئەفەرموێ: ﴿ ٩٧: وقل رب أعوذ بـك من همزات الشـياطين ﴾ بڵێ پەروەردگـاری من! پەنا بەتۆ ئەگرم لە تێكوتاندن و دنەدنەو وەسوەسەی شەیتانەكان؛كە بەرەو كاری خـراپ بم‌بەن و نەهێڵـن لەبەرامبەری خراپەوە چاكە بكەم ﴿ ٩٨: وأعوذ بك رب أن يحضرون ﴾ وخۆشم هەر بەتۆ ئەسپێرم ئـەی پەروەردگارم! كە ئەوان بێنە لامـەوە بۆ تێكدانی كارەكانم. (وەلیـدی كوڕی وەلیـد) وتی: ئەی پێغەمبـەری خوا! گەلێ جار هەسـت بەتەنیایی و بێ‌تاقەتی ئەكـەم، ئەویش فەرمووی: ((إذا أَخَـذْتَ مَضْجِعَكَ فقل: أعوذ بكلمات الله التامـة مِنْ غَضَبِهِ وعِقابِهِ وشَرِّ عِبادِهِ، ومن هَمَزاتِ الشـياطِينِ وأن يحضرون)) كاتێ چوویتە

سەرجێگەکەت بۆخەو ئەم دوعایە بخوێنە، ئیتر بێگومان هەرگیز ئەوانــە لێـت نزیك نابنـەوەو، ناشـتوانن هیچ جـۆرە زیانێکت پێ بگەیەنن.

حاڵی کافران لە سەرەمەرگدا:

حاڵی بەدحاڵی حاشـاکەرانی دینی ئیسلام لەگیانەڵڵادا، لەم چەن ئایەتانەدا رادەگەیەنێ و، دەفەرموێ: ﴿ ٩٩: حتی إذا جاء أحدهم المـوت ﴾ خوانەناسـان هەر درێژە بەکاری خـراپ و بێ بڕوایی خۆیـان ئەدەن تا کاتێ مردن یەخـەی یەکەبەیەکەیان دەگرێت و ئەحواڵی ئاخیرەتی بۆ ئاشـکرا دەبێ ﴿ قال رب ارجعون ﴾ ئەوسا ئەڵێ: پەروەردگارم! بمگێڕەوە بۆ دونیا ﴿ ١٠٠: لعلی أعمل صالحا فیما ترکت ﴾ بەشـکو ئەوکارەچاکەی کاتیخۆی لەدەسـتم چووە بیکەم ﴿ کلا إنها کلمة هو قائلها ﴾ نەخێر! هەرگیز ئەو داخوازیە جێبەجێ نابێت، ئەوەیش هەر قسەیەو -ئەو بەناچاری- دەیکات ﴿ ومن ورائهم برزخ إلی یوم یبعثون ﴾ وەتا ڕۆژی زیندوو دەکرێنەوە لەمپەرێکی زۆر گەورەیان لەپێشدایەو ناتوانن بگەڕێنەوە بۆ دونیا، واتە: هەرگیز ناگەڕێنەوەو هەر لەسزاشـدا دەبن.(تەفسـیری ئیبن کەسـیر)دەڵێ: (قال مجاهد: البرزخ: الحاجز مابیـن الدنیا والآخرة. وقال محمد بن کعب: البرزخ: ما بین الدنیا والآخرة، لیسـوا مع أهل الدنیا یأکلون ویشربون، ولا مع أهل الآخرة یجازون بأعمالهم. وقال أبـو صخر: البرزخ: المقابر، لاهم فـی الدنیا ولا هم فی الآخرة، فهم مقیمون إلی یوم یبعثـون). واتە: پاش مردن حاڵەتی (بەرزەخ)یان دێ، ئەویش نەوەك حاڵەتی قیامەتە، تا پاداش و تۆڵە وەرگرن، نەوەك باری دونیاشە، تا خۆراك و ئیسراحەتی هەبێ.

کاروکردەوەی مرۆڤ کێشانە دەکرێ:

﴿ ١٠١: فـإذا نفخ فی الصـور ﴾ ئینجا کاتێ لە جاری دووەمدا، فــوو کرا بەشـەیپوردا، بـۆ زیندووبوونـەوە ﴿ فلا أنسـاب بینهم یومئذ ﴾ ئیتر لەبەر قورسی و نارەحەتی ئەو ڕۆژەیە، هیچ نەسەب و خزمایەتییـەك لەنێوانیاندا ناخوێنرێتەوە، چونکە هەرکەسـەی سـەرقاڵ و سـەرگەرمە بەکاری خۆیەوەو، پەردەژی نییە، تا ئاوڕ بـەلای خزمەکەیەوە بداتەوە، تەنها کردەوەی چاك و بڕوای چاك کەڵکی دەبێ بۆی ﴿ ولا یتساءلون ﴾ و لەیەکتریش ناپرسن، چونکە هەریەکە کاری خۆی هەیە، بەو شێوەیە کە خوا دەفەرموێ: (یوم یفـر المرء من أخیه، وأمه وأبیه) ٨٠/٣٤/٣٥. ﴿ ١٠٢: فمن ثقلت موازینه ﴾ ئینجا ئەوکەسەی تای تەرازووی کێشانەی کردەوەکانی قورس و سـەنگین بێ ﴿ فأولئک هم المفلحـون ﴾ ئەوە ئەوانەن سەرفرازو ڕزگاردەبن ﴿ ١٠٣: ومن خفت موازینه ﴾ هەرکەسێکیش تەرازووی چاکەی سووك بێ، واتە خراپەکانی لەچاکەکانی زیاتر بێت. ﴿ فأولئک الذین خسـروا أنفسـهم ﴾ ئەمانە ئەو کەسانەن زیانیان بەخۆیـان گەیاندووە و گومڕاو بەدبەختبوون و خۆیانیان لەکیس چووە ﴿ فی جهنم خالدون ﴾ بەهەتا هەتاییش لەدۆزەخدا

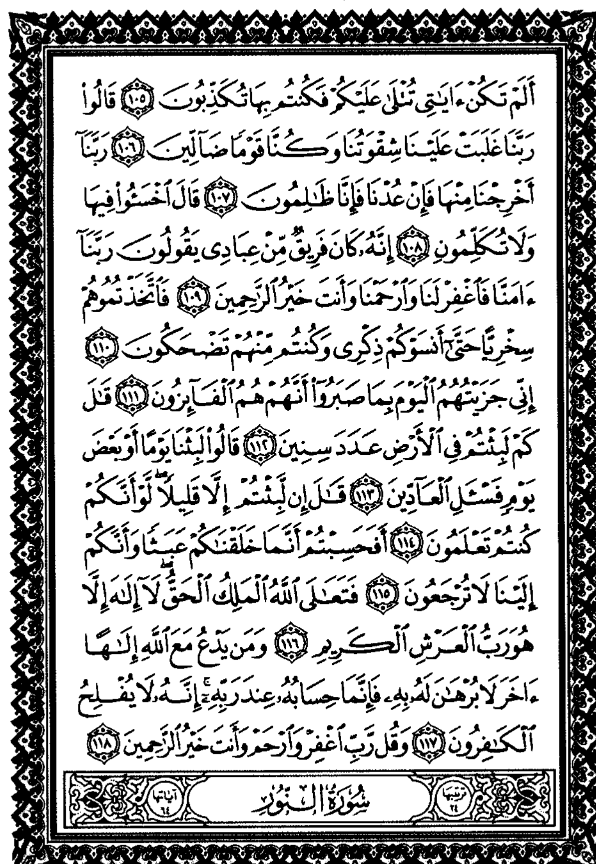
بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِن وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَٰهٍ ۚ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُل رَّبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٩٥﴾ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ۚ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّا ۚ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا ۖ وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

ئەمێننـەوەو هەرگیـز ڕزگاریـان نابێت ﴿ ١٠٤: تلفـح وجوههم النار ﴾ شـوڵەو بڵێسـەی ئاگـر چرۆچاویان دەبرژێنـێ و ﴿ وهم فیها کالحون ﴾ ولێوەکانیشـیان هەڵدەچرچێ. لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((تَشْوِیهِ النارُ فتَتَقَلَّصُ شَـفَتُهُ العُلْیا حتی تَبْلُغَ وَسَطَ رأسِهِ، وتَسْـتَرْخِی شفتُهُ السُّفْلَی حتی تَضْرِبَ سُرَّتَهُ)) (رواه أحمد والترمزی وقال: حسن غریب). واتە: ئاگر ڕوومەتیان دەبرژێنێ و، لێوەکانی سـەروویان هەڵدەقرچێ و، ئەڕەوێتەوە بۆ تەوقەسـەریان و، لێوی خوارەوەیشیان بەردەبێتەوە تا دەگاتە ناوکیان!.

دۆزەخییەکان ددان بە بەدبەختی خۆیاندا دەنێن:

خوا لەدوای ئەو سزا قورس و سەختەی ڕۆژی قیامەتەیان، سەرکۆنەو سەرزەنشـتیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ١٠٥: ألـم تکن آیاتی تتلی علیکم ﴾ ئایا کاتی خۆی لەدونیادا ئایەتەکانی ئێمەتان بە سەردا نەدەخوێنرایەوە؟ ﴿ فکنتم بها تکذبون ﴾ کەچی لەگەڵ ئاشـکراو

روونیشیاندا ئێوه هەر برواتان پێ نەکردن؟ ئەوجا واتەزانن ئەگەر پـێ لێ بنـێن بەو کارەیان ڕزگار دەبـن و بەهرەمەند ئەبن، بۆیه : ﴿ ١٠٦ : قالوا ربنا غلبت علينا شقوتنا ﴾ بەکەساسیێکەوە دەڵێن: پەروەردگارمان! نەگبەتی و بەدبەختی بەسەرماندا زاڵ بوو ﴿ وكنا قوما ضالين ﴾ وەگەلێکی گومڕاو سەرلێشـێواو بووین ﴿ ١٠٧ : ربنا

ألم تكن آياتي تتلى عليكم فكنتم بها تكذبون ﴿١٠٥﴾ قالوا ربنا غلبت علينا شقوتنا وكنا قوما ضالين ﴿١٠٦﴾ ربنا أخرجنا منها فإن عدنا فإنا ظالمون ﴿١٠٧﴾ قال اخسئوا فيها ولا تكلمون ﴿١٠٨﴾ إنه كان فريق من عبادي يقولون ربنا آمنا فاغفر لنا وارحمنا وأنت خير الراحمين ﴿١٠٩﴾ فاتخذتموهم سخريا حتى أنسوكم ذكري وكنتم منهم تضحكون ﴿١١٠﴾ إني جزيتهم اليوم بما صبروا أنهم هم الفائزون ﴿١١١﴾ قال كم لبثتم في الأرض عدد سنين ﴿١١٢﴾ قالوا لبثنا يوما أو بعض يوم فاسأل العادين ﴿١١٣﴾ قال إن لبثتم إلا قليلا لو أنكم كنتم تعلمون ﴿١١٤﴾ أفحسبتم أنما خلقناكم عبثا وأنكم إلينا لا ترجعون ﴿١١٥﴾ فتعالى الله الملك الحق لا إله إلا هو رب العرش الكريم ﴿١١٦﴾ ومن يدع مع الله إلها آخر لا برهان له به فإنما حسابه عند ربه إنه لا يفلح الكافرون ﴿١١٧﴾ وقل رب اغفر وارحم وأنت خير الراحمين ﴿١١٨﴾

سورة النور

أخرجنـا منها ﴾ پەروەردگارمان! لەو ئاگرە دەرمانکەو بۆ دونیامان وەگـێڕە ﴿ فإن عدنـا فإنا ظالمـون ﴾ ئەنجا ئەگـەر ئەمجارەش گەڕاینەوە بۆ بێ بڕوایی، بەڕاسـتی ئێمە کەسانێکی ستەمکارین، لەوە ئەچێ پرسـیارەکەی سـەرەوە هەر بۆ خەم و خەفەتخواردن بێت، نەك بۆ وەڵام و وتوێژ، بۆیە ﴿ ١٠٨ : قال اخسئوا فيها ولا تكلمـون ﴾ خوا دەفەرموێ: دوورکەونەوەو قسـەم لەگەڵ مەکەن ﴿ ١٠٩ : إنـه كان فريق من عبادي يقولون ﴾ کاتێ دەسـتەیەك لەبەنـدەکانم ئەیانوت: ﴿ ربنا آمنا فاغفر لنا ﴾ پەروەردگارمان! ئێمە بـڕوای دامەزراومان بەتۆ هێنا، جـا تۆیش لێمان خۆش ببە ﴿ وارحمنـا وأنت خير الراحميـن ﴾ وەبەزەییـت پیامانا بێتەوە، چونکە تۆ چاکترین زاتێکی کە لەهەموو میهرەبانێك میهرەبانتری، دەڵـێن: ئەو تاقمـە ئەوە داوایانە (بیلال و سـوهەیب و خەبباب و..) بوون، کە (ئەبووجەهل) گاڵتەی پێ دەکردن. بەڵام تا ڕۆژی قیامەتیش هەر موسـڵمانێك گاڵتـەی پێ بکرێ هەر وایە ﴿ ١١٠ : فاتخذتموهم سخريا ﴾ ئێوه کردتانن بەمەسخەرەی خۆتان ﴿ حتى أنسـوكم ذكري ﴾ هەتا خەریکبوونتان بەگاڵتـە پێکردونیانەوە، نـاوی منیان لەبیر بردنەوە ﴿ وكنتم منهم تضحكون ﴾ وبەردەوام بەوان پێدەکەنین ﴿ ١١١ : إني جزيتهم اليوم بما صبروا ﴾ جا با بزانن ئەمڕۆ منیش -لەم ڕۆژە سـەختەدا- پاداشتم دانەوە بەهۆی ئـارام و خۆگرتنیانـەوە ﴿ أنهم هم الفائزون ﴾ کـە تەنها ئەوانن سـەربەرزو بەختیار. جا لەدوای ئەو ریسـوایی و سەر شۆڕییەیان هەندێ پرسـیاری تریـان لێ ئەکرێ: ﴿ ١١٢ : قـال كم لبثتم في الأرض عدد سـنين ﴾ ئەوسـا خـوای گەورە ئەفەرمـوێ: ئەرێ چەند سـاڵ لەزەویدا مانەوە، وا تووشـی ئـەو خەجاڵەتییە بوون وئێسـتاش داوای گەڕانـەوە ئەکەن؟ ﴿ ١١٣ : قالـوا لبثنا يوما أو بعض يوم ﴾ جا لەبەر سەختی ڕۆژەکە دەڵێن: ئێمە هەر ڕۆژێك، یا کەمتر لەڕۆژێك ماینەوە ﴿ فسـئل العادين ﴾ جا لەحیسـابگران بپرسـە، چونکە ئێمە لەبەر سـزای خۆمان هیچمان لەبیر نەماوە ﴿ ١١٤ : قال إن لبثتم إلا قليلا ﴾ خوا ئەفەرموێ: لەڕاستیدا ئێوە زۆر کەمماونەتەوە لەچـاو ڕۆژەکانی قیامەتدا، هەرچەندە بووبێت ﴿ لـو أنكم كنتم تعلمون ﴾ خۆ ئەگەر ئێوە سـەرەنجامی کوفرو تـاوان و ئەندازەی مـاوەی مانەوەتان لەدونیـادا زانیبا، باوەڕتان دەهێنـاو گوێڕایەڵیتان دەکرد، هەتـا ئەمڕۆ ئاوا گیرۆدە ببن. ئێنجا بۆ سەرزەنشـت و سەرداخستنیان ئەفەرموێ: ﴿ ١١٥ : أفحسبتم أنما خلقناكم عبثا ﴾ ئایا پێتان وابوو بە گەمەو بێ هودە دروستمان کردوون ﴿ وأنكم إلينا لا ترجعون ﴾ وقەتیش بۆلای ئێمە ناهێنرێنەوە بۆ تۆڵەو پاداش؟! ﴿ ١١٦ : فتعالى الله الملك الحق ﴾ مەزنایەتیو بـەرزی و بڵندی هەر بۆ خوای پاشـاو فەرمانـڕەوای هەقە، زۆر لەوەش بەرزترە کە ئەوان گاڵتەی پێ بکەن، هەر ئەوە پاشا، هەر ئەوە ڕاست و دروستبێژ، هەرچی شتە بەدەستی ئەوە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ هیچ پەرسـتراوێکی هەق جگە لەو زاتە نییە ﴿ رب العرش الكريم ﴾ هەر خۆی خاوەنیعەرشی بەدیکۆرە.

خوانەناس ڕزگاری نابێ:

خوا هەرەشـە لەو کەسـانە دەکا، شـەریك وهاوتای بۆ دادەنێن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١١٧ : ومن يدع مع الله إلها آخر ﴾ ئەوەی لە گەڵ خوادا هانا بۆ خوایەکیتر دەبات و، دەیپەرستێ ﴿ لا برهان له به ﴾ هیچ بەڵگەیەکیش نییە لە سـەر شـیاوی بۆ پەرستنایەتی ﴿ فإنما حسابه عند ربه ﴾ ئەوە هەر پرسینەوەی کارو کردەوەکانی لای پەروەردگاریەتی، وەنایگەیەنێت بە بەختیاری، چونکە کافرو بێباوەڕە ﴿ إنه لا يفلح الكافرون ﴾ دەیخۆ بێباوەڕەکان هەرگیز

بەختیارو ڕزگار نابن، بەڵکو تەنها بڕواداران پیرۆزو بەختیار ئەبن، وەك لەسەرەتای سوورەتەکەدا فەرمووی: (قد أفلح المؤمنون..) لێرەشدا فەرمووی: (إنه لایفلح الکافرون). ﴿ ١١٨: وقل رب اغفر وارحم ﴾ دەسا ئەی موحەممەد! ﷺ ڕووبکەرە خواو بڵێ: ئەی پەروەردگاری من! بمبەخشە و، بەزەییت پێمدا بێتەوە ﴿ وأنت خیر الراحمین ﴾ چونکە هەرئەتۆی چاکترینی بەبەزەییان.

ئێمەش لەکۆتاییدا ئەڵێین: (اللهم اغفر لنا وارحمنا برحمتک التی وسعت کل شئ یا أرحم الراحمین، اللهم آمین).

زۆریش شوکرانە بژێرم بۆ خوا، لەبەرامبەر تەواو کردنی تەفسیری ئەم سوورەتەی (مۆئمینون)ـە.

سوورەتی (نوور)ـە

مەدەنییەو (٦٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش گرنگییەکی تەواو دەدات بەلایەنی بڕیارو ئەحکام، ئاراستە، ڕەوش، هەندێ کاروباری تری گشتی، تایبەتی، بۆ ئەوەی موسڵمانان بە (تاك و کۆمەڵ)ەوە لەسەری پەروەردە بکرێ، جگە لەوەیش چەندین ئاراستەی تایبەت بەخێزانەوەی تێدایە.

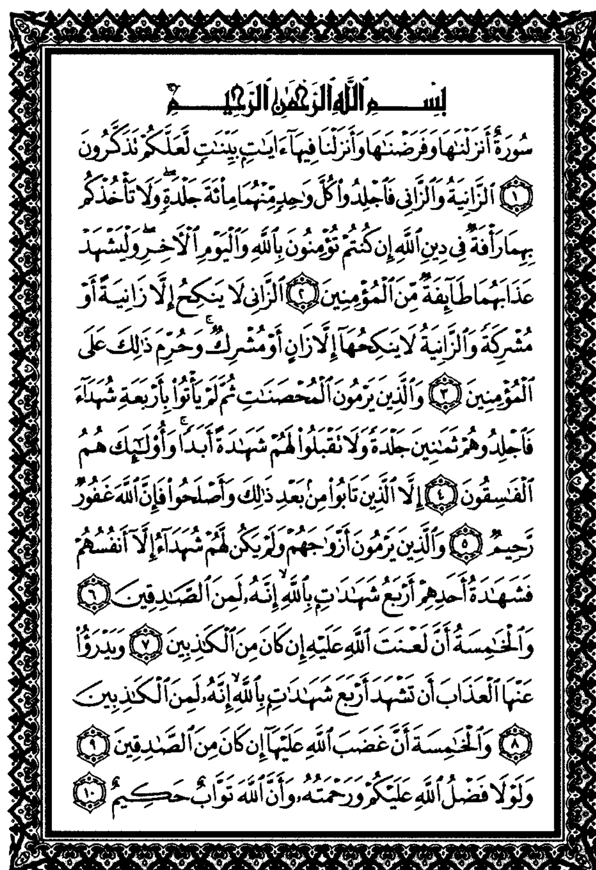
ئەم سوورەتە ئاداب و نەریتی کۆمەڵایەتی ڕۆشن دەکاتەوە، چ بۆ کاروباری تاکی کەسێتی، چ بۆ گشتی، وەك مۆڵەت وەرگرتن بۆ هاتوچۆو ڕۆیشتنە ماڵی یەکتر، چاو گرتنەوە لە ئاستی نامەحرەم، پاراستنی عەورەت لە جێی حەرام.. یاساغ کردنی تێکەڵی نێوان ژن و پیاوی نامەحرەم، ئینجا ئەو بنەمایانەش کە دەبێ بونیادی خێزانی موسڵمان و، ماڵی موسڵمانی لەسەر بینا بکرێ، وەك ڕاگرتنی دەست پاکی و داوێن پاکی، پاك و خاوێنی؛ خۆ داپۆشین و کپ کردنەوەی هێزی ڕابواردن و، پێ هەڵخلیسکاندن و قایم و مەحکەم پێ داگرتن لەسەر شەریعەتی خوا، دوور کەوتنەوە لەو شتانە کۆمەڵ و کۆمەڵگە دەڕوخێنن. لەم سوورەتەدا: هەندێ لە تۆڵەی‌شکاندنی سنووره شەرعییەکان باس دەکرێ؛ وەك: زیناو شەرواڵ پیسی، بوختان کردن (قذف). نفرین کردنی ژن و پیاو لە یەکتر (ملاعنة)..، دیارە گشت ئەم یاسایانە بۆ پاراستنی کۆمەڵگە دەبێ لە فەسادو خراپەو پشێوی و تێکەڵبوونی ڕشتەو نەژادو دابەزینی ڕەوشتی پیرۆز. لەم سوورەتەدا: گەورەترین لایەنی کۆمەڵگە (خێزان) لە هەر مەترسییەك ڕووی تێ بکات و بەرەو ڕووخان ببیات دەپارێزرێ، ئیتر لەو لایشەوە هەڵنانی‌مرۆ بۆ ڕەوشتی بەرزو قەشەنگ با بوەستێ.

بەکورتی: ئەم سوورەتی (نوور)ە بەتەنیا خۆی بەسە بۆ هەر خێزانێك بیەوێ بە سەربەرزی بژی و، ژیانی سەربڵندانە بەسەر ببا، بۆیە پێشەوا عومەر خوا لێی ڕازی بێ بۆخەڵکی کوفەی نووسی: (علموا نساءکم سورة النور)، ژنەکانتان ئەی ئیمانداران فێری سوورەتی (نوور) بکەن. بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: سورة أنزلناها ﴾ ئەمە سوورەتێکی زۆرگرنگی قورئانە و، "پڕە لەچەندین یاسای قەشەنگ، ئێمە بۆ تۆمان نار دۆتە خوارەوە ئەی پێغەمبەر ﷺ" ﴿ وفرضناها ﴾ وە گەلێ فەرمان و یاسامان تێیدا بڕیار داوە ﴿ وأنزلنا فیها آیات بینات ﴾ وە چەندان ئایەتی ئاشکراو ڕوونی" تەشریع" یمان تێیدا ناردووەتە خوارەوە جا کەواتە ئەم سوورەتە هەر بۆ خوێندنەوە نییە، بەڵکو بۆ یاساو بەرنامە و کارپێکردنیشە ﴿ لعلکم تذکرون ﴾ تا بەڵکو بیربکەنەوەو ئامۆژگاری پێ وەرگرن و، بەپێی ئایەتەکانی هەریەکەی ئەم سوورەتە ڕەفتار بکەن، بەڵێ پاش ئەوە؛ ئەم سوورەتە بەوشێوەیە دەرگای لە خۆی کردەوە.

زیناکەرانی (نێرو مێ) هەریەك سەد تازیانەیان لێدەن:

ئینجا دێتە سەر باسی تاکەتاکەی یاساکان، وەلە سنوورو حوکمی زیناکەرانەوە دەست پێ ئەکات: ﴿ ٢: الزانیة والزانی فاجلدوا کل واحد منهما مائة جلدة ﴾ ئەو کچ و کوڕەی زیناو شەرواڵ پیسی ئەکەن، دەبێ لە هەریەکەیان سەد جەڵدە "شەلاق"ی لێ بدەن. ئەمە تۆڵەی هەر کەسێکە (نێر، یان مێ) پێشتر بە شێوەی شەرعی جووت نەبووبێ (واتە: کچ وکوڕ) بن، بەڵام ئەو کەسانەی کە بەیەك گەیشتبن "لە نیکاحێکی سەحیحدا" وە ئازادو، ژیربن، پێگەیشت و(باڵغ) بن، موسوڵمان بن، ئینجا زینا بکەن، ئەوە دەبێت بەردەباران بکرێن ﴿ ولا تأخذکم بهما رأفة فی دین الله ﴾ نابێ بەزەییو نەرم و نیانیی و سۆز بتانگرێ لەبەرامبەر هەریەك لەو دوانەوە لە ڕاپەڕاندنی حوکمی خوادا، واتە: لەکاتی جێبە جێ کردنی بڕیاری خوادا، توندوتیژبن وبەزەییتان بە زیناکەراندا نەیەتەوە، بەوشێوەیە ژمارەی شەلاقەکان، یا بەردە بارانەکە، وەکو خۆی جێبەجێ نەکەن ﴿ إن کنتم تؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ ئەگەر ئێوە باوەڕتان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە ﴿ ولیشهد عذابهما طائفة من المؤمنین ﴾ جا بۆ ئەوەی ئەو دوانە پتر ئێشیان پێ بگات و، خەڵکیش پەند وەرگرن، باکۆمەڵێ لە بڕواداران ئامادەی سزاکەیان ببن و ببینن "دیارە ئەوخەڵکە ئامادەبووە تازۆرتر بێت چاکترە، هەرچەندە بەئامادەبوونی چوار کەسیش جێبەجێ ئەبێ، ئینجا بۆ پتر قیزەون کردنی زیناو،

سووك كردنی زیناكاران ئەفەرموێ: ﴿ ٣: الزانی لا ینكح إلا زانیة أو مشركة ﴾ پیاوی زیناكەرو شەرواڵ پیس هەردەبێ ژنی زیناكەرو داوێنتـەڕ، وە یان موشـریك و بتپەرسـت مارە بـكات بۆخۆی، چونكە ئافرەتی شـەریفەو داوێن پاك هەرگیز هاوشانی ئەو نییە، كەواتە زیناكەران لە كۆری برواداران ئەچنە دەرەوە" ﴿ والزانیة لا

ینكحها إلا زان أو مشرك ﴾ ژنی زیناكار و داوێنتەڕیش، وە پیاوی زیناكارو، موشریكیش هەروا ئەبێ ﴿ وحرم ذلک علی المؤمنین ﴾ بێگومانە ئەوجۆرە شووكردنە و؛ " مارەكردنەی ژنانی زیناكاران" لەسـەر بروادارانی داوێنپاك حەرامكراوە. چونكە زیانی گەورەی تێدایە، قورئانیش ئەیەوێ لە نێوان موسڵمانان و ئەو تاقمەدا گشت پەیوەندیەك بپچرێنێ.

روونكردنەوەیـەك: ئیمامی (ئیبن كەسـیر) ئەڵێ: ئـەم ئایەتەی: (الزانی لا ینكح الا زانیة او مشـركة..) یە وەكو ئایەتی (٢٥/ ٤): (محصنات غیر مسافحات ولا متخذات اخدان) هەروا وەكو ئایەتی: (٥/٥): (محصنین غیر مسافحین ولا متخذی اخدان..) وایە. واتە: تابكرێ پیاو؛ ژنی داوێنپاك مارەبكات، ژنیش تا بۆی دەست بدا شوو بە پیاوی داوێنپاك بكاو، دووریش بێت لەدۆست گرتن وداوێن پیسی، بەڵام ئیمامی ئەحمەد –خوا لێی خۆش بێت– لە وئایەتەوە ئەڵێـت: ژنی زیناكار تا تەوبە نەكا، پیاوی داوێنپاك نابێ مارەی بـكا، ئەگینە مارەی نایەت، وە هەروەها ژنـی داوێنپاكیش نابێ شـوو بە پیـاوی داوێن پیس بكا، تا ئەویـش تەوبەیەكی ڕەوان و دروست نەكا، جا ئەمەیە مانای (وحرم ذلک علی المؤمنین). وەلە (سـوننەی ئەبو داوود/كتاب النكاح) ٢٢١/٢ لە (ئەبی هورەیرە)وە هاتووە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتـی: ((لا ینكح الزانی المجلود الا مثلـه)) پیاوی زیناكەری شـەلاق لێدراو، هەردەبـێ ژنێكی قامچ لێـدراوی وەكو خۆی مـارە بكات، نابێ ژنێكیـتـر بێنێت. بەڵام (ئەبووعەبدول قاسـم)لە كتێبی (الناسـخ والمنسـوخ) دا ئەڵێ: ئەو ئایەتەی: (وحرم ذلک علی المؤمنین) بەئایەتی (وأنكحوا الأیامی منكم) نەسـخ بۆتەوە، وە هەر ئیمامی (شـافعی)یش دانی بەوەدا ناوە و دەشڵێت: ئەو ئایەتە سڕاوەتەوە.

بوختان كردن بۆ ژنانی داوێنپاك:

ئینجا بۆزیاتر پاراسـتنی نامووس و شەرەفی موسڵمانان بەگشتی؛ خـوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٤: والذین یرمون المحصنات ﴾ ئەو كەسـانەش كە ژنانی داوێنپاك (یـا پیاوانی داوێنپاك) تۆمەت بار ئەكەن بە زیناوە ﴿ ثم لم یأتوا بأربعة شـهداء ﴾ پاشـانیش چوار شـایەت ناهێنن بۆ چەسـپاندنی داواكەیـان ﴿ فاجلدوهم ثمانین جلدة ﴾ دەبێ ئەوانە هەشـتا شـەلاقیان لێ بـدەن تاجارێكیتر بە ناهەق و نارەوا نامووسـی خەڵك لەكـەدارو بریندار نەكەن ﴿ ولا تقبلوا لهم شهادة أبدا ﴾ هەتا هەتاشە نابێ شایەتیشیان بۆ شتی تر لێ وەرگرن" ﴿ وأولئک هم الفاسـقون ﴾ ئا ئەوانەن لە سنوور دەر چووانو "لای خوا بە فاسـق ئەدرێنە قەڵەم" ﴿ ٥: إلا الذین تابوا مـن بعد ذلک وأصلحوا ﴾ مەگـەر ئەوانەی دوای ئەو كارە دزێوو ناشیرینە پەشـیمان دەبنەوەو كردەوەكانیشـیان چاك دەكەنەوەو، جارێكیتریـش ناگەڕێنەوە بۆ ئەوكارە ﴿ فـإن الله غفور رحیم ﴾ ئەوە بێگومانە خوا بۆ ئەوجۆرە كەسـانە زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبانە. "زانایان كێشەیان لەوەدا هەیە: ئایا ئەو ئیستیسنایەی –إلا الذیـن تابوا..– كوێـی بڕیارەكان ئەگرێتـەوە؟ جا هەریەكە یـان لەوبارەوە قسـەیەك ئـەكات، هەندێكیان ئەڵێن: هەر سـێ بڕیارەكەی لە كۆڵ ناكەوێ: (شـەلاق)، وە هەمیشەش هەر فاسقەو نابێ بە شـایەت، مەگەر پەشیمان ببێتەوەو لەناو خەڵكیشا بڵێ: بەڕاسـتی فلان –كە من بوختـانم بۆ كرد– كەسـێكی پاكە، بۆ ئەوەی بە تەواوی شوێنەواری ئەو بوهتانە نەمێنێ لەناو مەردومدا، لەولاشـەوە ئابڕووی ئەو خێزانە بگەڕێتەوە. بەڵێ تا ئێسـتا باسی پاراسـتنی شـەرەفی موسـڵمانان بوو بەگشـتی. ئێسـتاش باسی ئەوكەسـانە ئەكات هاوسـەرو ژنی خۆیان بە زیناو شەرواڵ پیسی

تاوانبار ئەکەن: ﴿ ٦: والذین یرمون أزواجهم ﴾ ئەو کەسانەش کە تۆمەتی زینا و شەروالّ پیسی دەدەنە پالّ هاوسەرانیان ﴿ ولم یکن لهم شهداء إلا أنفسهم ﴾ لەهەمان کاتدا بێجگە لە خۆیان شایەتی تریان نییە شایەتییان بۆ بدەن کە ئەو ژنە زینای کردووە "چونکە چوار شایەت پێویستە بۆ ئیسپاتی زینا ﴿ فشهادة أحدهم أربع شهادات بالله ﴾ جا بۆ ئەوەی ئەو هەشتا شەلاقەی لە کۆلّ بکەوێ -ئەگەر شایەد نەبوو- ئەبێ هەریەك لەو جۆرە پیاوانە چوار جار بە ناوی خواوە شایەتی بدات و سوێند بخوات بەخوا ﴿ إنه لمن الصادقین ﴾ بلّێت: بە ڕاستی من لە ڕاستگۆیانم "کە ئەلّێم ئەم ژنەم زینای کردووە" وە بەچاوی‌خۆم تاوانەکەیم بینیوە ﴿ ٧: والخامسة أن لعنة الله علیه إن کان من الکاذبین ﴾ پێنجەم جاریش بلّێت: نفرینی خوام لەسەر بێت ئەگەر لە درۆزنانیش بم "بە کورتی: هەر کات کابرایەك لە ژنەکەی خۆی خانەگومان کەوت و تۆمەتباری کرد بەزینا، ئەبێ بیبات بۆ لای دادوەری ئیسلام، ئەوجا دادوەریش چوار ئەشهەدو بیللای پێ بکێشێ کە لەوقسانەدا ڕاست ئەکات، جا بۆ جاری پێنجەم نفرین لە خۆی بکات، ئەگەر بوختان بکاو درۆ بکات، جا ئەگەر ژنەکە بێ‌دەنگبوو بەردەباران دەکرێت. ئینجا ئەوکاتە بەلای ئیمامی شافعی وزۆرێکی‌تر لە زانایانەوە ئەو ژنەی بەهەتا هەتایی لێ حەرام ئەبێت و، دەبێ مارەییەکەشی بەتەواوی بداتێ، لە پاشان ژنەکە بەردەباران ئەکرێو، پیاوەکەش ڕزگاری ئەبێ" بەلّام لەگەلّ ئەویشدا خوای‌دلۆڤان دەرفەتیشی بۆ ژنەکە هێشتووتەوە، کە پاش سوێندی ئەوپیاوە دەتوانێ دیفاع لە خۆی بکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨: ویدرأ عنها العذاب ﴾ سزا لەسەر ئافرەتە "قەزف کراوەکەش" لائەبرێت و "سزانادرێ" ﴿ أن تشهد أربع شهادات بالله ﴾ کە ئەویش چوار جار شایەتی بداو؛ سوێند بە خوا بخوات و ئەشهەدوبیللا بکێشێ ﴿ إنه لمن الکاذبین ﴾ کە مێردەکەی لە درۆزنانەو، "درۆش ئەکات زینای داوەتە پالّم" ﴿ ٩: والخامسة أن غضب الله علیها ﴾ و بۆ جاری پێنجەمین ژنەکە بلّێت: خەشم و قینی خوام لەسەر بێت ﴿ إن کان من الصادقین ﴾ ئەگەر ئەو مێردەم لە ڕاستگۆیان بێت ومنیش زینام کردبێت وە لە دوای ئەمە دادوەری ئیسلام لێکیان جیا دەکاتەوەو بۆ هەتاهەتایی لێك حەرام دەبن لە وتەی ئیمامی شافعی و زۆرترینی زانایاندا وە ژنەکە هەموو مارەیەکەشی دەکەوێ. ﴿ ١٠: ولو لا فضل الله علیکم ورحمته وأن الله تواب حکیم ﴾ خۆ ئەگەر فەزلّ و میهرەبانی و ڕەحمی خوا نەبووبا لەسەرتان، وئەوەش نەبوایە کە خوا زۆر تەوبە وەرگرە ولە کارزان و کار جوانیشە ئێوە تووشی نارەحەتی ئەبوون و، زۆربەی کاروبارتان لا قورس دەبوو. (ئیبن کەسیر) ئەلّێت: ئەم دە ئایەتەی خوارەوە: (إن الذین جاؤا بالإفک..) سەبارەت بە دایکی موسلّمانان (خاتوو عائیشە رضی الله عنها) هاتوونەتە خوارەوە، ئەو کاتە دووڕووەکان نەخشەی بۆهتانێکی گەورەیان بۆ کێشا: جا خوای گەورەیش جل جلالە ئەوکارەی بەلاوە شتێکی زۆر قورس و نارەحەت بوو.

بوختان بۆ خاتوو عائیشە (خوا لێی ڕازی بێ):

ئەوجا بۆ دیفاع و بەرگری لە ناموس و شەرەفی پەیامبەر ﷺ لەسەریەك دە ئایەت ئەنێرێ و ئەفەرموێ: ﴿ ١١: إن الذین جاؤا بالإفک عصبة منکم ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی کە ئەو درۆو بوختانە گەورەیان هەلّبەست، کۆمەلّێك بوون لە خۆتان" ﴿ لا تحسبوه شرا لکم ﴾ وا مەزانن ئەو ڕووداوە بۆ ئێوە شەڕو خراپە ﴿ بل هو خیر لکم ﴾ بەلّکو چاك وخێرە بۆتان ئێوە "بەویاسایە لەئایندەدا ناموسی ملیۆنەها موسلّمان ئەپارێزرێ و؛ بەرگری لێ ئەکرێ... کەوابوو زۆر چاکە بۆتان، چونکە لەلایەکەوە دوژمنایەتی بێ بڕواکانتان بۆ دەرکەوت؛ کە تا چ ئەندازەیەك ئەیانەوێ ئابڕووی ئەو بنەمالّەو خێزانە پاکانە بەرن، شەرەفی ئەو بنەمالّانە بشکێنن.. چاکە بۆتان، چونکە خوای گەورە بەدوای یەکدا(١٠) ئایەت دەنێرێ بۆ دیفاع لە ناموسی داوێنپاکان" ﴿ لکل أمرئ منهم ما اکتسب من الإثم ﴾ بێ‌گومان هەریەکەش لەوانە چەند لەو گوناهو تاوانە بەشدارە؛ بەشێك تاوانی تایبەتی لە ئەستۆی خۆیدایە "واتە: هەرکەسە چەندە کۆششی بۆ کردبێ بە ئەندازەی ئەوەش تۆلّە وەرئەگرێ" ﴿ والذی تولی کبره منهم ﴾ ئەو کەسەش کە سەرۆکایەتی بەشێکی‌زۆری ئەو تاوانەیەی کرد (کوڕەکەی سەلوول) ﴿ له عذاب عظیم ﴾ سزایەکی سەخت وگەورەی بۆ هەیە چونکە هەر ئەوکاتە (سەفوان) وشترەکەی لێ ئەخوڕی و، خاتوو عائیشەش لەناو کەژاوەکەدا بوو، کوڕەکەی سەلوول لەناو خەلّکێکی زۆردا وەستابوو و پرسی ئەمە کێیە؟! وتیان: عائیشەی خێزانی پەیامبەرە ﷺ،وتی: ئەمە سوێندی بێت بەپاکی نەگەڕاوەتەوە!! ﴿ ١٢: لولا إذ سمعتموه ﴾ بۆچ کاتێ ئێوە ئەو دەنگۆو تۆمەتەتان بیست ﴿ ظن المؤمنون والمؤمنات بأنفسهم خیرا ﴾ پیاوان و ژنانی بڕوادار گومانی چاکیان بە یەکتر نەبرد ﴿ وقالوا هذا إفک مبین ﴾ ونەیانگوت: ئاشکرایە ئەمە بوختان و درۆیەکی زل و ڕوونە، هەر وەك (ئەبوو ئەییووب) و خێزانەکەی وتیان. بەلّێ ئەوانە (کوڕەکەی سەلوول) ونموونەیان لە زووەوە لە مەلّاسدابوون بۆ شکاندنی بنەمالّەی پەیامبەر ﷺ

﴿ ١٣ : لولا جاؤا عليه بأربعة شـهداء ﴾ ئەی بۆچ بوختانچییەکان چوار شـایەدیان نەهێنا بۆ سـەلماندنی داواکەیـان ﴿ فإذ لم يأتوا بالشـهداء ﴾ ئەوسا کە هەر شایەتیان نەهێنان ﴿ فأولئک عند الله هـم الکاذبون ﴾ ئیتردیارە کەئەوانە بەلای خواوە درۆزنن"، دیارە ئەمە هەرەشـەیەکە بۆهەموو بوهتانچییـەك، بەتایبەت بۆ ئەهلی

إِنَّ ٱلَّذِينَ جَآءُو بِٱلۡإِفۡكِ عُصۡبَةٞ مِّنكُمۡۚ لَا تَحۡسَبُوهُ شَرّٗا لَّكُمۖ بَلۡ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡۚ لِكُلِّ ٱمۡرِيٕٖ مِّنۡهُم مَّا ٱكۡتَسَبَ مِنَ ٱلۡإِثۡمِۚ وَٱلَّذِي تَوَلَّىٰ كِبۡرَهُۥ مِنۡهُمۡ لَهُۥ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿١١﴾ لَّوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوهُ ظَنَّ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بِأَنفُسِهِمۡ خَيۡرٗا وَقَالُواْ هَٰذَآ إِفۡكٞ مُّبِينٞ ﴿١٢﴾ لَّوۡلَا جَآءُو عَلَيۡهِ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَۚ فَإِذۡ لَمۡ يَأۡتُواْ بِٱلشُّهَدَآءِ فَأُوْلَٰٓئِكَ عِندَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِ لَمَسَّكُمۡ فِي مَآ أَفَضۡتُمۡ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذۡ تَلَقَّوۡنَهُۥ بِأَلۡسِنَتِكُمۡ وَتَقُولُونَ بِأَفۡوَاهِكُم مَّا لَيۡسَ لَكُم بِهِۦ عِلۡمٞ وَتَحۡسَبُونَهُۥ هَيِّنٗا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٞ ﴿١٥﴾ وَلَوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوهُ قُلۡتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبۡحَٰنَكَ هَٰذَا بُهۡتَٰنٌ عَظِيمٞ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ ٱللَّهُ أَن تَعُودُواْ لِمِثۡلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلۡأٓيَٰتِۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلۡفَٰحِشَةُ فِي ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ فِي ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ وَأَنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ وَأَنَّ ٱللَّهَ رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴿٢٠﴾

ئیفـك ﴿ ١٤ : ولولا فضل الله عليكم ورحمته فی الدنيا والآخرة ﴾ خۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی خوا نەبوایە لەسـەرتان لە دونیاولە قیامەتدا ﴿ لمسكم فيما أفضتم فيه عذاب عظيم ﴾ توشی سزایەکی گەورەی سەخت دەبوون لە سەرئەو درۆیە لە سەری چوون ﴿ ١٥ : إذ تلقونه بألسنتكم ﴾ کاتێ دەمادەم ئەو درۆیەتان لە زمانی یەکتر وەرئەگرت و لەیەکترتان ئەپرسی ﴿ وتقولون بأفواهكم ما ليس لكم به علم ﴾ و بە دەمتانا دەهات و هیچ زانیار ییەکیشتان پێی نەبوو ﴿ وتحسبونه هينا ﴾ پێشتان وابوو هەروا شتێکی بچووك وئاسانە! ﴿ وهو عند الله عظيم ﴾ بەڵام ئەو بوهتانە بەلای خواوە زۆر ناقۆڵاو گـەورە بوو ﴿ ١٦ : ولولا إذ سـمعتموه قلتم مـا يكون لنا أن نتكلم بهذا ﴾ بۆچی کاتێ گوێتـان لە و بۆختانەوەبوو نەتانگوت: ئێمە بۆمان نییە ئەم قسەیە بکەین ﴿ سبحانک هذا بهتان عظيم ﴾ ئەبوایە (سـبحان الله) تان بکردایەو، سەرتان سوڕ بمایە لەو درۆو بوختانەو بتانوتایـە: ئەمە تۆمەت و بوهتانێکی زۆرناقـوڵاو گەورەیە!! بۆ هاوسـەری پەیامبەر ﷺ "کراوە ﴿ ١٧ : يعظكم الله أن تعودوا لمثله أبـدا ﴾ خوا ئامۆژگاریتان ئەکات کە هەرگیـز کاری ئاوا دووبارە نەکەنـەوە ﴿ إن كنتم مؤمنين ﴾ ئەگەر ئێـوە بروادار بن ﴿ ١٨ : ويبيـن الله لكـم الآيات ﴾ وە خوا بەڵگـەو ئایەتەکانی خۆیتان بۆ روون ئەکاتـەوە" کـە دەلالەت لە سـەر روونکردنەوەی ئەحکامی تایبـەت بە بوهتان کردن دەکات هـاورێ لە گەڵ رێنمایی و وەعز وهتـد... ﴿ والله عليم حكيم ﴾ وخوا خۆی زۆر زانایەو؛ هیچی لێ بزر نابێ وبە هەموو شـت دەزانێ، کار جوانیشە لە دانانی هەموو حوکمێك لە جێی خۆیدا.

دەنگۆو قاوی زینا بۆ بڕواداران:

﴿ ١٩ : إن الذين يحبون أن تشيع الفاحشـة فی الذيـن آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسـانەی پێیان خۆشـەو ئەیانەوێ کاری ناشیرین و نادروسـت لەناو خەڵکانـی بروادارادا بڵاو ببێتـەوە و ببێتە قاو ﴿ لهـم عذاب أليم فی الدنيا والآخرة ﴾ ئەوە لەدونیاو لەئاخیرەتدا سـزای پڕ بەئێشیان بۆ ئامادە کراوە؛ لەدونیادا داری حەددیان لێ ئەدرێ و؛ لەدوا رۆژیشـدا دۆزەخ جێگەیـان دەبێت ﴿ والله يعلم وأنتم لا تعلمون ﴾ وە خوا هەموو شـتێ ئەزانێ لە سـەر ئێوە، وە ئێـوە نازانن ئەوەی ئـەو دەی زانێ ﴿ ٢٠ : ولولا فضل الله عليكم ورحمته ﴾ خـۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانیخوا نەبوایە لەسـەرتان ﴿ وأن الله رؤوف رحيم ﴾ و خواش بە سـۆز ودڵاوا نەبووبا، ئەوا بەهۆی ئەو بوختانەوە هەمووتانی بە پەلە سزا دەدا بەڵام لەو تاوان و گوناحە -پاش تۆڵە لێ سەندن- پاکی کردنەوە، پێشەوا (نەوایی) دەڵێت: (فيها براءة عائشة ﵂ براءة قطعية بنص القرآن العزيز، فلو شک فيها إنسان -والعياذ بالله- صار کافرا مرتدا بإجماع المسلمين. قـال إبن عباس ﵁: لم تزن إمرأة نبی مـن أنبياء الله -صلوات الله وسـلامه عليهم- وهذا إكرام من الله تعالى لهم). (مسـلم ب ١٧، ل١١٧). واتە ئەم ئایەتەی: (إن الذين جاؤا بالإفک..) بەرائەت و پاکانەیەکی حەتمییە بۆ خاتوو (عائشـە) بەدەقی قورئانی پیرۆز، جا ئەگەر کەسـێك بەگومان بوو تێیدا پەنـا بەخوا، ئەوە بەکۆی دەنگـی زانایان بەکافرو هەڵگەڕاوە دادەنـرێ. (ابن عباس) ئەڵێ: هەرگیز ژنی هیچ پێغەمبەرێك زیناکار نەبووە. وە ئەمەش رێز گرتن بووە لە خوای باڵاوە بۆیان (قورتوبی)یش ئەڵێ: (هیشـامی کوری عەممار) وتی: لەپێشەوا (مالیك)م بیست دەی‌وت: هەرکەس جوێن بە (ئەبووبەکر)، یاخود بە (عائیشـە) بدا، ئەوە خوێنی حەڵاڵەو دەکوژرێت، چونکە خوا ئەفەرموێت: (يعظكم الله أن تعودوا لمثله أبدا ان کنتم مؤمنين) خاوەنی تەفسـیری (کاشـف) ئەڵێت: (إن

الشيعة الإمامية يعتقدون أن نساء الأنبياء جميعهن عفيفات طاهرات، وأن النبي -أي نبي- لا يضع ماءه إلا في أرحام مطهرة، وأن زوجته قد تكون كافرة ولن تكون بغيا، لأن الرسول أكرم على ربه وأعز من أن يجعل تحته بغيا). واته: هەموو شیعەی ئیمامی ئیتیفاقیان وایە کە: ژنانی هەموو پێغەمبەران خاوێن و داوێنپاکن، وە هیچ پێغەمبەرێك (ئاوی خۆی نەکردۆتە جێی حەرامەوە، بەڵێ.. دەشێ ژنە پێغەمبەرێ کافر بووبێ، بەڵام هەرگیز نەبووە داوێن پیس بووبێ. تەفسیری (مجمع البيان)یش ئەڵێت: (إن نساء الأنبياء يجب أن ينزهن عن مثل هذه الحال لأنها تشين، وقد نزه الله أنبياءه عما هو دون ذلك توقيرا لهم وتعظيما عما ينفر من قبول قولهم والعمل بدعوتهم).

لە دووی شەیتان مەڕۆن:

دوای ئەوە خوای گەورە ئیمانداران بەگشتی هۆشیار ئەکاتەوەو ئەفەرمووێ: ﴿ ٢١: يا أيها الذين آمنوا لا تتبعوا خطوات الشيطان ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! بەدوای نەخشەو هەنگاوەکانی شەیتاندا مەڕۆن، واتە: گوێ مەگرن بە درۆو بوهتانکردن بە بڕواداران، چونکە ئەوەش لە هەنگاوەکانی شەیتانە ﴿ ومن يتبع خطوات الشيطان ﴾ هەرکەسێك شوێنی هەنگاوو پیلانەکانی شەیتان بکەوێ، دیارە ئەوە دووچاری کاری ناپەسەندو ناشیاو ئەبێت ﴿ فإنه يأمر بالفحشاء والمنكر ﴾ چونکە بێگومان شەیتان هەمیشە فەرمان بەکاری ناپەسەندو قێزەون ئەکات ﴿ ولولا فضل الله عليكم ورحمته ﴾ خۆ ئەگەر فەزڵ و میهرەبانی خوا نەبوایە لەسەرتان ﴿ ما زكى منكم من أحد أبدا ﴾ یەك کەستان هەرگیز لەگوناح پاك و پوختە نەئەبووەوە، واتە: ئەگەر ئەو ڕێنموونی نەکردنایە بۆ پەشیمان بوونەوە قەت ڕێتان دەر نەئەکرد ﴿ ولكن الله يزكي من يشاء ﴾ بەڵام خوا میهرەبانی زۆرە، بۆیە بۆ هەرکەسێ خۆی حەزبکاو بیەوێ و شایستەش بێت، لەگوناحەکانی پاکی ئەکاتەوە ﴿ والله سميع عليم ﴾ چونکە خوا زۆر ژنەوایە بە وتەو کردارتان، زۆر زانایشە بە هەموو نیازو نییەتێکتان، جا کەواتە پەلە بکەن و پەشیمان ببنەوەو دەست لەبوختان کردن هەڵبگرن ﴿ ٢٢: ولا يأتل أولوا الفضل منكم والسعة ﴾ ئەی خەڵکینە! بائەوانەتان دەوڵەمەندن و، خاوەنی فەزڵ و سامان و ماڵن سوێند نەخۆن ﴿ أن يؤتوا أولي القربى والمساكين والمهاجرين في سبيل الله ﴾ کە بەخشش و کەرەمی خۆیان لە نزیکان و خزم و بێنەوایان و کۆچکەرانی ڕێگەی خوا بگرنەوە لەبەرئەو بوختانەی بەرامبەریان کرا، ئەڵبەتە یەکێ لەوانە دەستی خستبوو ناو مەسەلەکەی خاتوو عائیشەوە، (مستەح)ی پورزای پێشەوا (ئەبووبەکر) بوو، ئەو پیاوێکی زۆرلات و بێ دەسەڵات وهەژار بوو، ئەبووبەکر دەستگیرۆیی ئەکرد، کەچی کاتێ ئەو بوختانە پێش هات، ئەویش بەشی خۆی تێخست!! جا ئەبووبەکر سوێندی لێ خوارد ئیتر هیچی نەداتێ... ئەوسا خوایش ئەم ئایەتەی دابەزاند

۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓا۟ أُو۟لِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلْيَعْفُوا۟ وَلْيَصْفَحُوٓا۟ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ٱلْغَٰفِلَٰتِ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ لُعِنُوا۟ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ ٱللَّهُ دِينَهُمُ ٱلْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ ٱلْمُبِينُ ﴿٢٥﴾ ٱلْخَبِيثَٰتُ لِلْخَبِيثِينَ وَٱلْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَٰتِ ۖ وَٱلطَّيِّبَٰتُ لِلطَّيِّبِينَ وَٱلطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَٰتِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا۟ وَتُسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَهْلِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

ونەهی کرد لە پیاوانی مەردو جوامێرو دەهەندە کە سوێند بخۆن دەست بگرنەوە لە دەستگرۆیی خزمان وهەژاران و کۆچکەرانی ڕێگەی خوا. ﴿ وليعفوا وليصفحوا ﴾ دەبا ئەو جۆرە مەردانە عەفوویان بکەن وچاویان لێ بپۆشن، لەوەی بەسەریاندا دێت ببوورن و پشتگوێی بخەن و بڕۆنەوە سەر پیاوەتییەکەی جارانی خۆیان ﴿ ألا تحبون أن يغفر الله لكم ﴾ مەگەر ئێوە - خاوەن بەخششان -خوا لێتان ببوورێت!! جا کاتێ ئیمامی (ئەبووبەکر) ئەو ئایەتەی بیست، وتی: (بلى أحب أن يغفر الله لي) بەڵێ.. بەڵێ پێم خۆشە، خوا لێم خۆش بێ، ئیتر پاش ئەوە جیرەکەی مستەحی ناردەوە بۆی و، لێی خۆش بوو، جا دوای ئەوەش (حەسان و، حیمنەو، میستەح) شەلاقی ئەو بوختانەیان لێ درا، دیارە ئەم ئایەتە ڕێزوپلەو جێگایەکی ئێجگار مەزنی ئەبووبەکر ﵁ نیشان ئەدات. (تەفسیری ئیبن کەسیر) ﴿ والله غفور رحيم ﴾ چونکە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش بەسۆزو میهرەبانە.

بوختان کردن بۆ ژنانی خاوەن باوەڕی بێ ئاگا:

جـا دوای باس کردنـی ڕووداوەکەی (ئیفك) دێتە سـەر باسـی ئەوانەی وا بوختان بۆ ژنانی موسڵمان وداوێنپاك ئەکەن بەگشتیی و، خاتوو (عائیشە) بەتایبەتی، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٢٣: إن الذین یرمون المحصنات الغافلات المؤمنات ﴾ بێگومان ئەوانەی بوختان بە ژنانی داوێنپاك و بێخەبەری بڕوادار دەکەن ﴿ لعنوا فی الدنیا والآخرة ﴾ لەدواڕۆژیشـدا نفرینیان لێکراوە ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا سزایەکی گەورەشیان بۆ ئامادەکراوە؛ ﴿ ٢٤: یوم تشـهد علیهم ألسـنتهم وایدیهم وأرجلهم بما کانوا یعملون ﴾ لەو ڕۆژەدا زمان و دەست و پێیان دەبێتە شایەد لەبەرامبەر ئەو کارانەوە دەیـان کـرد، جا یا هەر بەواقیعی ئەوانە دێنە قسـەو گفتوگۆ و، هەریەکەیان قسەی خۆی ئەکات و، یەکە یەکە ئەو شتانە ئەڵێت کردوویانە، یان هەر شتێکیان کردبێت لەسەریان تۆمار کراوەو لێی ئاشـکرا دەبێت، وەك ئیمزاو مۆرو –طبع الأصابع–ی پەنجەکان، کە ئیمڕۆ گەلێ تاوانیان پێ ئاشـکرا دەکرێ ﴿ ٢٥: یومئذ یوفیهم الله دینهم الحق ﴾ لەو ڕۆژەدا خوای گەورە تۆڵەو جەزای بە جێیان دەدا. ﴿ ویعلمون أن الله هو الحق المبین ﴾ ئەوسا چاك ئەزانن کە بەڕاستی خوایە زاتی هەقی ئاشکراکەری هەموو شتێك. تەفسیری (کەششـاف) ئەڵێت: لە تەواوی قورئاندا تاوانێك نییە کە خوای گەورە بەو توندو تیژیە هەڕەشـەی لێ کردبێت وەك ئەوە هەڕەشـە لەبوختان کەرانی خاتوو عائشە دەکات خوا لێی ڕازی بێت.

پاکان بۆ پاکان، ناپاکانیش بۆ ناپاکان:

﴿ ٢٦: الخبیثات للخبیثین ﴾ ژنانی پیس و ناپاك بۆ پیاوانی پیس وناپاکـن ﴿ والخبیثون للخبیثـات ﴾ وە پیاوانی پیس و ناپوختیش بۆ ژنانی پیس و ناپاکن، چونکە هاو تەرازووی یەکن ﴿ والطیبات للطیبین ﴾ و ژنانی پاکیش بۆ پیاوانی پاك ﴿ والطیبون للطیبات ﴾ و پیاوانـی پاکیش بۆ ژنانی پاکن، چونکە هیـچ لایەکیان بەدناو نەبـوون، ئەم ئایەتـەش بەڵگەیە بۆ پاك وخاوێنی خاتو عائشـە –خوا لێی ڕازی بێت– چونکە ئەگەر پاك نەبووبا بۆ پێغەمبەر ﷺ نەدەبوو ﴿ أولئک مبرؤن مما یقولون ﴾ ئەمانە (عائشەو سەفوان) دوورو بەریـن لەو تۆمەتانەی ناپـاکان ئەیڵێن و ڕەواجی پێئەدەن ﴿ لهم مغفرة ورزق کریم ﴾ لەپاداشتی ئەو بوختانەدا بۆیان کراوە و ڕۆزییەکی نەبڕاوەیان لەبەهەشتدا بۆ هەیە.

بێ ئیزن سەر بەماڵی هیچ کەسێکدا مەکەن:

ئینجا بۆ ئـەوەی کۆمەڵ وکۆمەڵگە، بەپاکـی بمێنێتەوەو نەتوانن بوختـان بۆ یەکـتری بکەن، بەرنامەی زیارەت وسـەردانی یەکتر ئەدادەنێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٢٧: یا أیها الذین آمنوا لا تدخلوا بیوتـا غیر بیوتکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتـان هێناوە! بێ لە ماڵی خۆتان مەچنە هیچ ماڵێکیتر ﴿ حتی تسأنسوا وتسلموا علی أهلها ﴾ تا مۆڵەت دەخوازن وسڵاو لە دانیشتووان و خاوەن ماڵەکان دەکەن ﴿ ذلکـم خیـر لکم ﴾ ئا ئەوە بۆ ئێوە چاکـترە، تا بەبێ مۆڵەت خۆتان بکەن بە ژوورا ﴿ لعلکم تذکرون ﴾ بەشـکو لەو شـێوەیە پەندو ئامۆژگاری وەر بگـرن و کاری پێبکەن. پیاوێك وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ! ئایا دەبێ لەدایکشم مۆڵەت وەربگرم؟ ئەویش فەرمـووی: بەڵێ؛ کابرا وتی: ئاخر جگە لەمن کەسـێکی دیکەی نیـیە خزمەتی بکا؟ پەیامبەریش فەرمووی: باشـە پێت خۆشـە دایکـت بەرووتی ببینی؟ کابرا وتی: نا، ئەویش فەرمووی کەواتە هەرکاتـێ دەتەوێ بچیتە ژوورەکەیەوە ئاگاداری بکە؛ ئەوجا بچۆ ژوورەوە. ئیمامی (بەیهەقی و تەبەری) ڕیوایەتیان کردووە ﴿ ٢٨: فـإن لم تجدوا فیها أحدا ﴾ ئینجا ئەگەر کەسـێکتان لەو ماڵانەدا دەسـت نەکـەوت مۆڵەتتان بدا، وە یا زانیتان کـەس لەماڵ نییە ﴿ فـلا تدخلوها حتی یـؤذن لکم ﴾ مەچنە ژوورەوە تـا مۆڵەتتان ئەدرێ لەلایەن کەسێکەوە ئیزنیبەدەست بێ، چونکە خانووبەرە ڕێـزو حورمەتێکی تایبەتی خۆی هەیە، هیچ کەسـێك بۆی نییە حورمەتی بشـکێنێ ﴿ وإن قیل لکم إرجعوا ﴾ خۆ ئەگەر پێشتان وتـرا بگەڕێنەوە (لەبەر هەر هۆیەك بێـت) ﴿ فارجعوا ﴾ ئێوەش بەبـێ دڵگرانی ونارەحەتی بگەڕێنەوە ﴿ هو أزکی لکم ﴾ ئەوەش بۆئێوە باشترو چاکترە ﴿ والله بما تعملون علیم ﴾ خواش ئاگادارو زانایـە بە هەرچی ئێوە ئەیکەن. کەواتە پێویسـتە ڕێزو حورمەتی خانـەو مەنـزڵی هەموو کەسـێك بپارێزرێ، وەنابـێ هەرکەس بە ئارەزوو خۆی بکات بە ژووری هیچ کەسێکی تردا.

تێبینـی: ئیمامی ئەحمەد –خوا ڕەحمی پێ بکا– ئەڵێ: ئینسـان هــەرکات گەڕایــەوە بۆ مـاڵی خۆی، چـاك وایە لـەدەم دەرگادا بکۆکێ، یا پێ بکوتێ بە ئەرزدا، هەر بۆیە پێغەمبەر ﷺ ڕێ نادا بەوانەی –لەسـەفەرێکی دوور دەگەڕێنەوە– بێ ئاگادار کردنەوەی مـاڵ و منالّ بەشـەو خۆیـان بکەن بەمـالّا! لـە فەرموودەیەکی دیکەدا هاتووە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لەسەفەر دەگەڕایەوە، لەنزیك شـاری مەدینەدا بارخانەیان دەخست تاکو نزیکی ئێوارە، ئەوسا ئەی فەموو: با ئەو ژنانە ئامادە نین بۆ پێشوازی مێردەکانیان، خۆ

ئامادە بکەن و، پاك و تەمیزی خۆیان بکەن و، پرچەکانیان شانە بکەن. (متفق علیه). خێزانی (عەبدوڵلای کوڕی مەسـعوود) ئەڵێ: هـەرکات عەبدوڵلا ئەگەڕایەوە بۆ ماڵ لـەدەم دەرگاکەدا ئەکۆکی و، توفی دەکـردەوە، تا بێ ئاگاداری ئێمە نەیێتە ژورەوەو شـتێ ببینـێ، حەزی پێ نەکا. ﴿ ٢٩: لیس علیکم جناح ﴾ هیچ جۆرە سـەرکۆنەو گوناهێکتـان لەسـەرنییە بێ مۆڵـەت وەرگرتن ﴿ أن تدخلوا بیوتا غیر مسکونة ﴾ کە بچنە ماڵێکەوە چۆڵ بێ و کەسی تیا نیشـتەجێ نەبێ، وەك میوانخانـەو دام و دەزگا حکومییەکان و مزگـەوت وشوێنەگشـتییەکان... ﴿ فیها متاع لکـم ﴾ کەل و پەلی ئێـوەی تێدا بێت ﴿ والله یعلم ما تبدون وما تکتمون ﴾ ئێوە هەرچی دەر بخەن و، هەرچیش بشارنەوە خوا دەیزانێو ئاگادارە لێی، دەزانێ بە چ مەبەستێکەوە ئەچنە ئەو ماڵانەوە.

لە ژنانی نامەحرەم چاو داخەن:

ئینجا لەم چەند ئایەتەشـدا خوا ڕێنمایی موسـڵمانان دەکات، بۆ وەزەن نەکـردن لە ژنان و،چاو نووقاندن هەمیشـە لە ئاسـتیان: ﴿ ٣٠: قـل للمؤمنین یغضوا مـن أبصارهم ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بەپیاوانی بڕوادار بڵێ: چاو بنووقێنن لەئاسـتی ژنانی نامەحرەمدا "واتە لەئاسـتی ئەوانەی وا ئەتوانن مارەیان بکەن" چونکە لە چاو داخستندا دەرگای هەموو خراپەیەك دائەخرێت. (ئەحمد شەوقی) چەندەجوان ئەڵێت:

نظرة فابتسامة فسلام فکلام فموعد فلقاء

﴿ ویحفظوا فروجهم ﴾ وە داوێن و عەورەتی خۆیان بپارێزن ﴿ ذلك أزکـی لهـم ﴾ بێگومان ئەوە باشـترە بۆیـان ﴿ إن الله خبیر بما یصنعـون ﴾ بێگومان خوا بەو هەموو ئاکارانەیان بە ئاگایە" دیارە ئەمە هەڕەشەیەکی سەختە لەوانەی سنووری خوا ئەشکێنن.

جل و بەرگی باڵا پۆش (حیجاب):

﴿ ٣١: وقل للمؤمنات یغضضن من أبصارهن ویحفظن فروجهن ﴾ بەژنانی باوەڕدار بڵێ: باچاویان دابخەن لەتەماشای نامەحرەم و، عەورەتیشیان بپارێزن لەگوناە ﴿ ولا یبدین زینتهن إلا ما ظهر منها ﴾ زینەت و جوانی وخشـڵی خۆیان دەرنەخەن لەئاستی نامەحرەم، بێجگە لەوەی لێیدەردەکەوێ، واتە: ئەو ئەندامانە نەبێت لە کاتی ئیش و کاری ناو ماڵدا دەرئەکەون وەك دەم و چاوو هەردوو دەست -وەك ئیبن عەبباس دەڵێ-، ئەوە قەیناکات. (شـێخی بەیزاوی) یش ئەڵێت: قسەی ڕاست ئەوەیە: مۆڵەتدان بۆ دەرکەوتنی دەم و چـاوو هەردوو دەسـت تەنها بۆ کاتـی ئەنجامدانی نوێژەکانە، نەك لە دەرەوەی نوێژەکان، چونکە هەموو جەسـتەو لاشەی ژنان عەورەتەو، ڕەوانییە دەرخستنی و تەماشا کردنی، بۆ مێردو مەحرەم نەبێت، وەهەروەها یاساغە بۆ نامەحرەم تەماشای هەر جێگایەکی ژنـان بکات، مەگەر کاتی ناچاری، وەك سـەیرکردنی پزیشـکی

فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

پیاو، کاتێ پزیشـکی ژن نەبێت، یاکاتێ بۆ هەڵگرتنی شـایەتی بێت. بەشێکی زۆر لە زانایان ئەڵێن: نابێ ئافرەتیش سەیری هیچ شـوێنێکی پیاوان بکا، نەبە ئارەزووەوە، نە بە ناچاری، بەڵگەی ئەم فەرموودەیە (ئیمامی ترمزی) ئەیگێڕێتەوە لە (ئوم سەلەمە) وە کە ئەوو (خاتوو مەیموونە) لای پێغەمبەر ﷺ بوون، جا لەو کاتەدا (ئیـبن ئوممی مەکتومـی) نابینا هات، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: چاوی خۆتان بگرن لە نەزەرو، خۆ داپۆشـن! ئوم سـەلەمە ئەڵێ: وتم: باشـە! ئەی ئەو نابینا نییە؟ فەرمووی ئەی بۆ ئێوەش ئەو نابینن؟. هەندێکی دی پێیان وایە نوارینی ژنان بۆ پیاوی نامەحرەم بەبێ ئارەزوو و ئەنقەسـت ڕەوایە، وەك لە فەرموودەیەکی (متفق علیـە) دا هاتووە: (حەبەشـە) یییەکان ڕۆژی جەژن شەڕەنێزەیان ئەکرد لەمزگەوتدا پێغەمبەر ﷺ خۆیشـی سەیری دەکردن و خاتوو عائیشەیشی لەپشت خۆیەوە دانابوو سەیری دەکردن. ﴿ ولیضربن بخمرهن علی جیوبهن ﴾ با گۆشەی سەرپۆش و لەچکەکانیان بدەن

بەسەر سینگیشیاندا تا گەردن و سینگ وبەرۆکیان دەرنەکەوێ ﴿ ولا يبدين زينتهن إلا لبعولتهن ﴾ وخشــڵ و جوانیو زینەتیان "سەرو مــل وگوێ وســنگ وقۆڵ وباڵ ولاقیان" دەرنەخــەن بۆ مردەکانیان نەبێــت ﴿ أو آبائهن أو آباء بعولتهــن ﴾ یان بۆ باوکیان، یان بۆ باوکــی شــووەکانیان "خەزوریان" ﴿ أو أبنائهــن ﴾ یان بۆ کوری خۆیــان ﴿ أو أبناء بعولتهن ﴾ یان بــۆ کورانی مێردەکانیان ﴿ أو إخوانهــن ﴾ یــان بۆ براکانی خۆیان ﴿ أو بنى إخوانهن ﴾ یان بۆ کوری براکانیان ﴿ أو بنى أخواتهن ﴾ یان بۆ کوری خوشکەکانیان چونکە ژیان لەگەڵ ئەو جۆرە کەســانەدا کەمتر چاوەروانی فیتنەو کاری خراپیــان لێــوە دەکــرێ. جا لەبــەر ئەوە بۆ ژنــان رەوایە دەســت و پێ و لاق و ســەرو مل و ســینگ لــە لای ئەوانەدا دەر بخــەن، ئەڵبەتە بــۆ مێردەکانیان زیاتریش لەوانە دروســتە ﴿ أو نسـائهن ﴾ یــا بۆ ژنانــی هاوبروایان؛ وەك خۆیان، بــەڵام نابێ لەلای ژنێکی پاشــگەز بووە، یان لــەلای ژنانی جوولەکەو گاوردا خۆیــان دەر بخەن ﴿ أو ماملكت أيمانهن ﴾ یان ژنە بەندەکانیان -کەنیزان-، بەڵام زانایان لەنێری خوڵامیاندا قســەی جیاوازیان هەیــە ﴿ أو التابعيــن غير أولى الإربة من الرجــال ﴾ یان پیاوانی شــوێنکەوتووانی ژنان بێ ئارەزوو بێ نیــاز، (لەخزمەتکارو گێلە پیــاو) کــە هەســتی ژن و مێردییان نییە، جا لەبــەر پیری، یان لەبــەر پەتەرییان، یان لەبــەر ئەوە کەڵکــی ژن و مێردییان پێوە نەبێ، مەبەستیشــیان لە شوێنکەوتنیان تەنها تێرکردنی ئارەزووی زکیانــە ﴿ أو الطفل الذين لم يظهروا على عورات النســاء ﴾ یان ئەو منداڵانەی ئاگایان لەبەدەن و جێ شەرمی ژنان نییە و، هێشتا باڵغ نەبوون و کاروباری ژن و مێردی نازانن، دیارە ئەوەش گوناه نییە ژنان دەست و پێ و مل و سنگیان لەلایاندا وەدەرخەن ﴿ ولا يضربــن بأرجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهــن ﴾ وە هەروەها ژنان -لەکاتی رۆیشــتندا- نابــێ پێیان بەزەویدا بــدەن کە بزانرێت چ خشــڵ و زینەتێکیان داشاردووە. لەسەردەمی نەفامیدا ژنان بەلای خەڵکدا ئەرۆیشتن و توند قاچیان بەزەویدا دەداو خرەی خرخاڵ و پاوانەو بازنەکانیان ئەهات تا مەردوم ســەیریان بکات، جا خوای گــەورە فەرمووی نابێ ئــەو کارە بکەن، ئێســتایش گەلێ لە ژنان جــۆرە پێــڵاوێ لە پێ ئەکــەن و لەکاتی رۆیشــتندا توند بەزەوی دەدەن و تەقەی دێت!! ﴿ وتوبوا إلى الله جميعا أيها المؤمنون ﴾ کەوابــوو ئەی باوەرداران! هەمووتان بــەرەو لای خوا بگەرێنەوەو پەشیمان ببنەوەو چاوتان لەئاستی نامەحرەم دابخەن و عەورەتتان بپارێزن.. ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەشکو گشتیان هەم لەدونیاو، هەم لەقیامــەت، رزگارو بەختیار بن و، بۆ هەتــا هەتاییش لەگوناەو سەرپێچی دوور بکەونەوە.

ژنانی بێ مێرد بە شوو بدەن:

جــا دوای بــاس کردنــی چاو داخســتن و پاراســتنی عەورەت، ئەفەرموێ: ﴿ ٣٢: وأنكحوا الأيامى منكم ﴾ ئەی موســڵمانان! ژنە بێمێردەکانتان بەشــوو بدەن، بۆ پیاوە بێ هاوسەرەکانیشتان، هاوسەر پەیدا بکەن، واتە: هاوکاریو، یارمەتی نێرینەکانتان بدەن با ژن بێنن، ئاســانکاری و رێگەش بــۆ ژنان خۆش بکەن با مێرد بکەن ﴿ والصالحين من عبادكم و إمائكم ﴾ بۆ بەندەو کەنیزەچاك و صاڵحەکانیشــتان هەروا بکەن، واتە: بو بەندەکان ژن بهێنن و، کەنیزەکانیش بەشــوو بــدەن، بە کورتی: خوای گــەورە فەرمان بەسەرپەرشــتی کارانیان ئەدا کە بەندەی بێ ژن، یان کەنیزەکی بێ مێرد نەهێڵنەوە، تا فەســاد و خراپە روو نەدات ﴿ إن يكونوا فقــراء يغنهم الله من فضله ﴾ ئەگەر لات و دەســتەنگیش بن، دڵ ســارد مەبن لێیان، چونکە خوا لە فــەزڵ و میهرەبانیو بەهرەی خۆی بێنیازو دەوڵەمەندیان ئەکات ﴿ والله واسع عليم ﴾ وە خوا خۆی پەرەدەرو بەخشەرو، زۆر زانایە بە بەرژەوەندی بەندەکانی. واتە: هەژاری مەکەنە لەمپەر لە بەردەم خواستنی خوازراوەکەتان، چونکە خوا بەخشش و بەهرەی زۆرە.

ئینجا روو ئەکاتە ئەوانەی دەسەڵاتی ژن هێنانیان نییە و ئەفەرموێ: ﴿ ٣٣: وليستعفف الذين لا يجدون نكاحا ﴾ با ئەوانەش دەسەڵاتی زەماوەندو ژن هێنانیان نییە، بەردەوام بە(عیففەت) خۆ رابگرن و، بــە پاکی رەفتاربکــەن ﴿ حتى يغنيهم الله من فضلــه ﴾ هەتا خوا لــە فەزڵ و بەهرەی خــۆی دەروێکیان لێ دەکاتــەوە ودەوڵەمەندو بێنیازیــان ئەکا ﴿ والذين يبتغون الكتــاب مما ملكت أيمانكم ﴾ ئەو بەندانەشتان، ئەیانەوێ خۆ رزگار بکەن و لە کۆیلایەتی ئازاد بین ﴿ فكاتبوهم إن علمتم فيهم خيرا ﴾ پســووڵەیان بۆ بنووســن و بیکەنە مانگانە بەسەریانەوە، ئەگەر خێرو چاکەو توانایی‌کارکردن و خــۆ ئازاد کردنتان لێدیتن، واتە: ئەتانزانی ئەمانەت و فامیان تیایەو، ناوەرۆکی پســووڵەتان بۆجێبەجێ ئەکەن ﴿ وآتوهم من مال الله الذى آتاكم ﴾ لەو ماڵ و ســامانەش خوا پیی‌بەخشــیون، بەشــیان بدەن، زەکات بێ، یان ســەدەقە، بۆ ئــەوە بتوانن خۆ ئــازاد بکــەن پێی، ئەمەیە کــە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمــوێ ((ثلاثة حــق على الله عونهــم: الناكح يريد العفــاف، والمكاتب يريد الأداء، والغازى فى ســبيل الله)) (رواه الامام احمد، والترمزی، والنسائی، وابن ماجه). ســێ کەس هەن، هەقە کــە خوا یارمەتییان بدات: ژن هێنەر بەمەبەســتی خۆ لادان لە گونــاح، هاوکاری خاوەننامە

ویسوولەدارەکان، ئەوانەیان دەیانەوێ حەقەکە جێبەجێ بکەن، موجاهید لەپێناوی سەر خستنی ئایینی خوادا. پێشەوا (موسلیم و ئەبو داوود) ئەڵێن: (عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی)مونافیق، دوو کەنیزەکی هەبوو، گەلێ جار بۆ زیناو شەرواڵ پیسیی زۆری لێ ئەکردن!! ئینجا هەر ئەو کەنیزانە سکاڵایان بردە لای پێغەمبەر ﷺ، (سەدی) ئەڵێ: بۆ قێزەونکردنی ئەو جۆرە خووە ناپەسەندانە خوا فەرمووی: ﴿ ولا تكرهوا فتياتكم على البغاء ﴾ هەرگیز کەنیزەکانتان ناچارمەکەن بۆ داوێن پیسی، واتە: لەبەر بەدەست هێنانی دەستکەوتێکی دونیایی ناچاریان مەکەن بەزیناو لەشفرۆشی خۆیان. ﴿ إن أردن تحصنا ﴾ ئەگەر ویستیان داوێنپاکبن، واتە: زۆر کارێکی ناپەسەندو نابەجێیە فەرماندان بە لەشفرۆشی وشەرواڵ پیسی، بەتایبەت کە خۆشیان لەوکارە ناشیرینە بێزاربن. بەڵێ ئافرەتان بەسروشت -وەك دەڵێن- هێزی ئارەزووی جنسییان زیاترە، جا کەوابوو زۆر عارە لەسەر خاوەنەکانیان ئەو ژنە داوێنپاکانە لەکاتی خۆیدا بەشوو نەدەن و ناچاریان بکەن بۆ لەشفرۆشی. ڕوونکردنەوەیەك: بەپێی زانیاری (علم الأصول) ئەم ئامێرو ئەداتی شەرتە: (إن)، بۆ بەیانی واقیعە، کەواتە هیچ مەفهومێکی موخالەفەی نییە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (هذا -الشرط- خرج مخرج الغالب فلا مفهوم له). ﴿ لتبتغوا عرض الحياة الدنيا ﴾ بۆ ئەوە هەتا ماڵ و سامانی ژیانی ئەم دونیایەتان دەسکەوێ، وەك مارەیی و، بە کرێدانیان و، منداڵەکانیان ﴿ ومن يكرهن ﴾ جا هەرکەسێك بەزۆر ناچاریان بکات بۆ زیناو شەرواڵ پسی و، پاشانیش پەشیمان ببێتەوە ﴿ فإن الله من بعد إكراههن غفور رحيم ﴾ بێگومان خوا لەپاش زۆرلێکردونیان -بۆ ئەو کارە ناپەسەندە- زۆر لێبووردەیەکی میهرەبانە. ﴿ ٣٤: ولقد أنزلنا إليكم آيات مبينات ومثلا من الذين خلوا من قبلكم وموعظة للمتقين ﴾ بێگومان ئێمە چەندین ئایەتی ڕوونکەرەوەی ئەحکاممان بۆ دابەزاندن، وێڕای چەندین نموونەو بەسەرهات وداستانی ئەو گەلانەی بەر لە خۆتان بوون، هەروەها لەگەڵ پەندو ئامۆژگارییەك بۆ خەڵکانی لەخواترس، ئەوانەی کە ئامادەییان تیایە بۆ ترس لەخوا؛ هەندێ لەپیاوە وردەکارەکان ئەڵێن: کاتێ (یووسف) بوختانەکەی بۆکرا، خوای گەورە لەسەر زمانی منداڵێك -کە هێشتای لە لانکەدا بوو- پاکانەی بۆ کرد، کاتێکیش خاتوو (مەریەم) تووشی ئەو بوختانە بوو، ئەویش هەر لەسەر زمانی منداڵی (عیسا)ی کوڕیدا پاکانەی بۆ کرا، بەڵام کاتێ خاتوو عائیشە تووشی ئەو بوختانە گەورەیە کرا، خوا خۆی لەقورئاندا پاکانەی بۆکرد. هەروەها باسکردنی هەواڵ و داستانی گەلانی ڕابردووی پێش ئێوەش، بەتایبەت یووسف و مەریەم کە ئەشوبهێ بەبەسەرهاتەکەی خاتو عائیشەوە دڵدانەوەیە هەم بۆ پێغەمبەر، هەم بۆ خاتوو عائیشە.

وَأَنكِحُوا۟ ٱلْأَيَـٰمَىٰ مِنكُمْ وَٱلصَّـٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱلَّذِينَ يَبْتَغُونَ ٱلْكِتَـٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ ۚ وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَـٰتِكُمْ عَلَى ٱلْبِغَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ مِنۢ بَعْدِ إِكْرَٰهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَـٰتٍ مُّبَيِّنَـٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ ۞ ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ ٱلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَـٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِى ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَـٰلَ لِلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِى بُيُوتٍ أَذِنَ ٱللَّهُ أَن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا ٱسْمُهُۥ يُسَبِّحُ لَهُۥ فِيهَا بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ ﴿٣٦﴾

نەزیلەی نوورو ڕووناکی خوا:

بەڵێ کاتێ خوا لەم سوورەتەدا گەلێ حوکمی ڕوون کردەوە. ئێستا دێتە سەر ئەو باسەیە کە خوا هەر خۆی خاوەنی هەموو نوورو ڕووناکییەکە لە دونیاو لەقیامەتدا، ئەفەرموێ: ﴿ ٣٥: الله نور السموات والأرض ﴾ هەر خوایە نوورو ڕووناکی ئاسمانەکان و زەوی.

ئەوەیە کە لەئاسماندا ئەو هەموو ئەستێرەو بەڵگانەی دروستکردووە، لەزەویشدا پەیامبەری ناردووە بەو هەموو بەڵگەو ئەحکامەوە، خەڵکی پێ شارەزاو ڕێنموونی بکات بۆ ڕێبازی ڕاستی، خوا هەر خۆیەتی داهێنەری ئەم بوونەوەرە، هەر خۆیەتی هۆی دەرکەوتن لەم بوونەوەرەدا، ڕێنموونکارو، ڕاوێژکاری ئاسمانەکان و زەوییە، دروستکراوەکان هەموو بە نووری ئەو ڕێ دەر ئەکەن، هەر بە فەرمان و بڕیاری ئەو ئەسووڕێن ﴿ مثل نوره كمشكاة

فیها مصباح ﴾ نموونەی نوورو رووناکی ئەوخوایە، وەك تاقێکە کەچرایەکی گەورەی پرشنگداری پڕ نووری تێدا هەڵکرابێت ﴿ المصباح فی زجاجة ﴾ چراکەش لەناو چوار چێوەیەکی پاکی درەوشاوەی شووشەیەکدا بێت ﴿ الزجاجة کأنها کوکب دری ﴾ شووشەکەش وەك ئەستێرەیەکی پرشنگدارو گەش بێت ﴿ یوقد من شجرة مبارکة زیتونة ﴾ چراکە لەدار(زەیتوون)ێکی بە فەڕو بە بەرەکەت، ڕۆن وسووتەمەنییەکەی وەربگیرێ ﴿ لا شرقیة ولا غربیة ﴾ دارەکەشی نەهەمیشە لەبەر خۆرگەیە، تابە درێژایی ڕۆژ، خۆر لێی بدا، نەهەمیشەش لە نزارو سێبەردایە، تا قەت خۆر لێی نەدات، بەڵکو لە شوێنێکدا ڕوابێت خۆرانگەز نەبێ و بە هەمیشەش سەوزو جوان بێت ﴿ یکاد زیتها یضئ ﴾ ڕۆنەکەشی ئەوەندە پاك وپاکژ بێت، نزیك بێت هەر لە خۆیەوە گڕ بگرێ ﴿ ولو لم تمسسه نار ﴾ بە بێ ئەوە ئاگریشی بەر کەوێ، چونکە زەیتی ڕەسەن، ئەوەندە جوانە کاتێ سەیری ئەکەی، دەڵێیت بێ ئەوە ئاگری تخون کەوێ خۆی داگیرسێ، کاتێ ئاگریشی ئەگاتێ شوڵەو رووناکیەکەی زیاتر ئەبێت، دڵی باوەڕدارانیش ئاوایە، بەنوورو رووناکی خوا دائەگیرسێ، پێش ئەوە ڕێنوێنی و شارەزا بکرێ، جا هەر کاتێکیش باسی ئیسلامی بۆ کرا وڕێنما بوو، ئەوا بە زوویی بەرەو ڕێگەی ڕاست ئەڕوا و هیدایەت ئەبێ ﴿ نور علی نور ﴾ ڕووناکی لەسەر ڕووناکی، تاقەکە، چراکە، شووشەکە، زەیتە پاکەکە، ئەمانە هەر هەموو ئەبنە هۆی زێدە رووناکی و بریقەی چراکە ﴿ یهدی الله لنوره من یشاء ﴾ بێگومان خوا ویستی لەهەر کەسێك بێ، ئەوا ڕێنموونی ئەکات بۆ نوورو رووناکی خۆی ﴿ ویضرب الله الأمثال للناس ﴾ و خوا هەمیشە بۆ خەڵکی نموونە دێنێتەوە، بۆ ئەوەی باشترو چاکتر تێ بگەن ﴿ والله بکل شئ علیم ﴾ وە خوا بەهەموو شتێك زاناو ئاگادارە، ئەزانێ کێ شایستەی هیدایەتە.

ڕێزی مزگەوتەکان و یادی خوا:

ئینجا خوا باسی شوێن وجێگا خواپەرستییەکانیان بۆ ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٣٦: فی بیوت أذن الله أن ترفع ﴾ لەناو چەند ماڵ و مزگەوتێکدا خوا مۆڵەتی داوە کە دەستی ڕێزیان لە بان بێ، ئەو مزگەوتانەش دەبێ تەنها لەسەر ناوی ئەو بینابکرێن، تا ببنە مەنارەی هیدایەت و تیشکی ڕۆحی ﴿ ویذکر فیها اسمه ﴾ وە دەبێ تەنها ناوی ئەویان تیا ببرێت ﴿ یسبح له فیها بالغدوّ والآصال ﴾ بە بەیانی و ئێوارەاندا، نوێژو ستایش و تەسبیحاتی پاکی ئەو دەکەن: ﴿ ٣٧: رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله وإقام الصلاة وإیتاء الزکاة ﴾ پیاوانێك بازرگانی و کڕین و فرۆش، لەیادی خوا و لە بەرپاکردنی نوێژو بەخشینی زەکات غافڵیان ناکا، واتە: لەلایەکەوە هەردەم خەریکی پەیدا کردنی ژیان و ژیوارن و، لەلایەکی تریشەوە یادی خوا دەکەن و، هەر کات بانگ گوترا، ئەوان بەپەلە ئەڕۆن بەدەم نوێژەکانیانەوە، وە هەرکاتێکیش زەکاتیان کەوتە سەر، بەخێرایی جێبەجێی ئەکەن ﴿ یخافون یوما تتقلب فیه القلوب والأبصار ﴾ لەڕۆژێك ئەترسن کە دڵ و چاو تێیدا گش ئەگەڕێن و وەردەچەرخێن، واتە: لە ڕۆژێ ئەترسن ئاخۆ لە چ لایەکەوە فریشتەی سزا بیانگرن و، نامەیان چۆن بدرێتێ؟ ﴿ ٣٨: لیجزیهم الله أحسن ما عملوا ﴾ بەردەوام ئابەو شێوەیە سەرگەرمی خواپەرستین، تا خوا لەبەرامبەر کردەوەکانیانەوە بەچاکترین شێوە پاداشیان بداتەوە ﴿ ویزیدهم من فضله ﴾ وە لەفەزڵی خۆی بۆیان زیاد کا، واتە: لەونیعمەتانەی کە ئەمان نایزانن و تەنها خوا خۆی ئەیزانێ بەهرەمەندیان بکا ﴿ والله یرزق من یشاء بغیر حساب ﴾ وەخوا بە هەرکەسێك خۆی بیەوێ وحەزبکا، ڕۆزی بێ ژمارەی ئەداتێ.. چونکە ئەوان لەدونیادا زۆرخۆیان ماندوو دەکرد بۆ ئەو، بۆیە ئەمیش ئەمرۆ بێ ئەندازە پاداشتیان ئەداتەوە.

لەفەزڵ و گەورەیی مزگەوتدا، ئیمامی (بوخاری) و، ئیمامی (موسلیم) ریوایەتیان کردوە کە پێشەوا (عوسمان)گوتویەتی: گوێم لە پێغەمبەر بوو ﷺ دەیفەرموو: ((من بنی لله مسجدا یبتغی به وجه الله بنی الله له مثله فی الجنة)) واتە: هەر کەسێك لە بەرخوا مزگەوتێك بکاتەوە، مەبەستیشی هەر ڕەزامەندی وخۆشنوودی ئەو بێت، بێگومانە کە خوای دلۆڤانیش نموونەی ئەومزگەوتە –لە گەورەیی وبچوکیدا– کۆشکێکی دەداتێ لە نێو بەهەشتدا.

ئیمامی (موسلیم)یش لە (ئەبوو بورد)ەوە ئەڵێ: پیاوێك لەمزگەوتدا هاواری بۆ شتێکی گومبووی خۆی ئەکرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لا وجدت، إنما بنیت المساجد لما بنیت له)) واتە: یاخوا نەکەوێتەوە دەستت، ئەی مەگەر نازانی مزگەوتەکان تەنها بۆ خواپەرستی بیناکراون! وە لەفەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە: ((إذا مر أحد بسهام ان یقبض علی نصالها، لئلا یؤذی الناس)) واتە: هەرگا کەسێك بیەوێ بەناومزگەوتدا تێپەڕێ "یابمێنێتەوە" تفەنگ و چەکیشی پێ بوو، دەبا باشباشێ تیرەکەی مەحکەم بکاو، (مەترسی دەرچوونی نەهێڵێت) تاخەڵکی ئازار نەدات.

دوو مەسەل بۆ حاشاکەران لە دین:

﴿ ٣٩: والذین کفروا أعمالهم کسراب بقیعة ﴾ کاتێ خوای گەورە باسی حاڵی بڕوادارانی کرد، ئێستا دێتە سەر باسێکی

بــێ بڕوایانیش، وەك ئەفەرموێ: ئەوانــەی خوانەناس و بێبڕوا بوون، کردەوەکانیان -کە لەدونیادا دەیانکردن- وەك ســەراب و تراویلکەیەك وایە لەدوورەوە لەدەشتێکی کاکی بەکاکی وبیاباندا لە گەرمای نیوەڕۆدا بریسـکە بداتەوە ﴿ یحسبه الظمآن ماء ﴾ مرۆڤی تینــوو لــەدوورەوە وادەزانێت ئاوە ﴿ حتى إذا جاءه ﴾ هەتا کاتێ دەگاتە لای ﴿ لم یجده شیئا ﴾ هیچ شـتێکی دەسـت ناکەوێ، نــە ئاوو، نــە تەڕی ئاو ﴿ ووجد الله عنده فوفاه حسابه ﴾ وە ئەوەنــدە دەزانێ خوا لە لای ئامادەیە و، بەپێی کاروکردەوەکانی، حســابی بە تێرو تەسەل بۆ دەکات، واتە: کە لە قیامەت بە خوا دەگات، ئاوا خوا دەبینێ حیسابی بۆ تەواو کردووە ﴿ والله سریع الحساب ﴾ خواش حیسابکێشی بەچەسـپانە. لە فەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە: لەڕۆژی قیامەتدا بەجوولەکەکان ئەوترێ: ئێــوە لەدونیادا چیتان دەپەرسـت؟ ئەوانیش ئەڵێن: (عوزەیر)مان دەپەرسـت! پێیان ئەوترێ: درۆ ئەکــەن، چونکە خوا منداڵی بۆ خۆی نەگرتووە. دیســان پێیان ئەوترێ: ئەی ئێسـتا داوای چی ئەکەن؟ ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! زۆر تینووومانە، تێراومان بکە، لەپاشا پێیان ئەوترێ: سەیر بکەن ئایا نابینن؟ ئینجا ئاگرێك وەك تراویلکە ئەهێنرێتە بەردەمیان و لەتووڕەییدا خۆی دەخواتەوە، ئەوانیش بەناچاری بەرەو ڕووی دەچن و دەکەونە نیویەوە. ﴿ ٤٠: أو کظلمات في بحر لجي ﴾ یا خـود کاروکردەوەیان وەك چەند تاریکییەکــە لــە ناو دەریایەکی قـووڵ وبێ پەیدا ﴿ یغشـاه موج من فوقه موج ﴾ شــەپۆل لە سەر شـەپۆل دایپۆشێ ﴿ من فوقه سحاب ﴾ لەژووری ئەویشەوە هەورێکی ڕەشی بارانزاوی چڕوپڕ بێ ﴿ ظلمات بعضها فوق بعض ﴾ ئیتر چەند تاریکییەك هەندێکی لە سەرووی هەندێکیەوە.

﴿ إذا أخرج یده لم یکد یراه ﴾ هەرکە بیەوێ دەستی خۆی بێنێتە دەرێ، لەوانەیە دەستی خۆی نەبینێ! لەبەر ئەو هەموو تاریکییانە، تاریکی دەریاکە، تاریکی شـەپۆلەکان، تاریکی هەورەکە، ئەمانە هەموو ﴿ ومن لم یجعل الله له نورا ﴾ وە هەر کەسێ کە خوا خۆی ڕێنموونــی نەکاو نوورو ڕووناکی پێ نــەدات ﴿ فما له من نور ﴾ هیــچ نوورو ڕووناکییەکی نییە ڕێی پێدەربکات، ئەوەش نموونەی دڵی هەمــوو کافرێکە، کە نەزانێ بۆچــی بەدیهێنراوەو، ئەنجامی بۆ کوێیە؟!. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: مەبەست بەم ئایەتی: (یغشاه موج من فوقه موج من فوقه سـحاب) ئەو پەردەیە کە بەسـەر دڵ وگوێــی و چاوەکانیانــدا هاتووە، وەك ئەفەرمــوێ: (ختم الله على قلوبهم وعلى سـمعهم وعلى أبصارهم غشاوة..) ٢/٧. جاکاتێ خوا دڵی بڕوادارەکانیوەسف کرد بە جێگەی نوورو هیدایەت: (الله نور السـموات والأرض)، دڵی بێبڕواکانیشــی وەسفکرد بە جێگەی تاریکی و زوڵمەت.

توانایی خواو باڵا دەستیی:

جــا ئیــتر دوای ئەوە چەنــد بەڵگەیەك بۆ کافــران دێنێتەوە، تا

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَإِقَامِ ٱلصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءِ ٱلزَّكَوٰةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ ٱلْقُلُوبُ وَٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا۟ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَعْمَٰلُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ ٱلظَّمْـَٔانُ مَآءً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَهُۥ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ ٱللَّهَ عِندَهُۥ فَوَفَّىٰهُ حِسَابَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَٰتٍ فِى بَحْرٍ لُّجِّىٍّ يَغْشَىٰهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِۦ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِۦ سَحَابٌ ۚ ظُلُمَٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَآ أَخْرَجَ يَدَهُۥ لَمْ يَكَدْ يَرَىٰهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورًا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلطَّيْرُ صَٰٓفَّٰتٍ ۖ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُۥ وَتَسْبِيحَهُۥ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُزْجِى سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُۥ ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ رُكَامًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَٰلِهِۦ وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن جِبَالٍ فِيهَا مِنۢ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُۥ عَن مَّن يَشَآءُ ۖ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِۦ يَذْهَبُ بِٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٣﴾

بەشکو بڕوا بێنن: ﴿ ٤١: ألم تر أن الله یسبح له من في السموات والأرض ﴾ ئایــا نەتزانیــوە ئەیموحەممــەد ﷺ! هەرچــی و هەرکەس لەئاسمانەکان و لەزەویدان، (فریشــتە، جن، ئینسان) لــە هەموو عەیب و نەنگێك خوا پاك ڕائەگرن؟ هەندێکی بەزمانی وتــارو، هەندێکی بــە زمان حاڵ ﴿ والطیر صافات ﴾ وە ئەو مەل و پەلەوەرانەش، کە پۆل پۆل بەئاسماندا دەفڕن و باڵیان دەکەنەوە ﴿ کل قد علم صلاته وتسبیحه ﴾ هەر یەکەشیان نوێژو تەسبیحی خۆی دەزانــێ، بەڵێ هەموو پەلــەوەران و گیانلەبەران، وجوود و بوونیان بەو شــێوەیە کە هەیە، نیشــانەو بەڵگەن لەســەر بوونی خــواو تــاك وتەنیایی ئــەو! ﴿ والله علیم بما یفعلــون ﴾ و خوا لەتەواوی ئــەو کردەوانەی ئەوان ئەنجامی ئــەدەن زاناو ئاگادارە ﴿ ٤٢: ولله ملك السموات والأرض ﴾ وە خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەوی هــەر هەموو بۆخوایە ﴿ وإلى الله المصیر ﴾ ســەرەنجام گەڕانــەوەی هەمووانیش، هەر بۆلای خوایەو، پاداشــت و تۆڵەی

هەموو کەسیش ئەداتەوە.

دیسانەوە خوا بەڵگەیەکی تر دێنێتەوە بۆ دەسەڵات و توانایی خۆی، وئەفەرموێ: ﴿ ٤٣: الم تر أن الله یزجی سحابا ﴾ ئایا تۆ نەتزانیوە کە: خوا بەشێنەیی و لەسەر خۆ پەڵە هەورەکان، دەئاژۆکێ و دەبات بۆ هەرجێگایەك خۆی مەبەستی بێت ﴿ ثم

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ ۚ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ ۚ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ۚ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ ۞ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُلْ لَا تُقْسِمُوا ۖ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

یؤلف بینه ﴾ پاشان پەیوەستیان دەکاو موتوربە دەبن ﴿ ثم یجعله رکاما ﴾ ئەوسا چین چین لەسەریەك کەڵەکەیان ئەکا ﴿ فتری الودق یخرج من خلاله ﴾ ئینجا دەبینی دڵۆپە دڵۆپە باران لەتۆی هەورەکانەوە دێتە خوارێ ﴿ وینزل من السماء من جبال فیها من برد ﴾ وەخوا لەو هەورانەوە-کە بە کێو دەچن – هەندێ جار تەرزە دەبارێنێ.

(ئیبن کەسیر) دەڵێ: (قال بعض النحاة: (من) الأولی لإبتداء الغایة، والثانی للتبعیض، فالثالثة لبیان الجنس، ومعناه: أن فی السماء جبال برد ینزل الله منها البرد. وأما من جعل الجبال هنا کنایة عن السحاب فإن (من) الثانیة عنده لإبتداء الغایة، لکنها بدل من الأولی) والله أعلم. ﴿ فیصیب به من یشاء ﴾ ئینجاهەرکەسێ ئەو مەیلی لێبێ، تەرزەکە لێیدەدات ﴿ ویصرفه عن من یشاء ﴾ هەرکەسیش خۆی بیەوێ لێی نەدا، لێیلادەدا ﴿ یکاد سنا برقه یذهب بالأبصار ﴾ نزیکە تیشکی بریسکەکەی سۆمای چاویان ببا ﴿ ٤٤: یقلب الله اللیل والنهار ﴾ بێگومان هەر خوایە شەوو رۆژ تاوتوێ و، ئاڵو گۆڕ ئەکات، جارێ درێژ، جارێکیش کورت، دەمێ سارد، دەمێ گەرم ﴿ إن فی ذلک لعبرة لأولی الأبصار ﴾ بێگومان لەو ئاڵوگۆڕەشدا پەندو ئامۆژگارییەکی زۆر هەیە بۆ خاوەن بینایی و ئاقڵان، بۆ ئەوانەی وا بەوردی سەیر ئەکەن و، بەوردیش بیر ئەکەنەوە.

یەکێکی تر لەنیشانەکانەی دەسەڵاتی فراوانی زاتی خوا ئەمەیە کە دەفەرموێ: ﴿ ٤٥: والله خلق کل دابة من ماء ﴾ گشت زیندەوەرو هەموو جووڵندەیەکی لەئاو دروست کردووە، (فریشتە)و (جننی) نەبێ، ئەوان لەنوورو ئاگرن. ئینجا ئەفەرموێ: ﴿ فمنهم من یمشی علی بطنه ﴾ هەیانە لە سەرزگ دەڕوا (وەك مارو هەموو گیاندارێکی خشۆك) ﴿ ومنهم من یمشی علی رجلین ﴾ هەیشیانە لەسەر دووپێ ئەڕۆن (وەك ئادەمزادو مەل و پەلەوەرەکان) ﴿ ومنهم من یمشی علی أربع ﴾ و لێیانە لەسەر چوار پەلان ئەڕۆن (وەك بزن و مەڕو وشترو..) ﴿ یخلق الله ما یشاء ﴾ خوا نە هەر ئەوانەی دروست کردبێ، بەڵکو هەر شتێ حەز لێ بکا، بە مەیلی خۆی دروستی ئەکات ﴿ إن الله علی کل شئ قدیر ﴾ چونکە خوا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتی هەیە، بەکورتی، ئەو هەموو جۆرە ئاژەڵ و گیانلەبەرانە، کە لەم بوونەوەرە دان، هەموو دەستمان رائەکێشن بۆ باوەڕ هێنان بە خوایەکی بەدەسەڵاتی کار جوان ﴿ ٤٦: لقد أنزلنا آیات مبینات ﴾ بێگومان ئێمە چەند بەڵگەو ئایەتێکی ئاشکراو روونکەرەوەمان ناردە خوارێ بۆ هیدایەتکردن ﴿ والله یهدی من یشاء إلی صراط مستقیم ﴾ خوا رێنوێنی هەرکەسێ ئەکات بۆ رێی راست، خۆی بیەوێ و شیاویش بێت.

باوەڕداران و دووڕازییەکان:

﴿ ٤٧: ویقولون آمنا بالله وبالرسول وأطعنا ﴾ مونافقەکانیش بەسەر زاری ئەڵێن: ئێمەش بڕوامان بە خواو بەپەیامبەر هێناوە و گوێڕایەڵیشیمان کردووە ﴿ ثم یتولی فریق منهم من بعد ذلک ﴾ کەچی هەر دوای ئەوە دەستەیەکیان، لەبڕیارەکانیخوا روو وەر ئەچەرخێنن و رازی نابن! ﴿ وما أولئک بالمؤمنین ﴾ ئەوانە لە بنەڕەتدا بڕوادار نین، بەڵکو تەنها بەدەم بڕوایان هێناوەو ئەڵێن گوێڕایەڵین ﴿ ٤٨: وإذا دعوا إلی الله ورسوله لیحکم بینهم ﴾ کاتێکیش بانگ بکرێن بۆلای بڕیارەکانی خواو پەیامبەرەکەی ئەو، تا لەنێوانیاندا داوەری بکەن ﴿ إذا فریق منهم معرضون ﴾ کەچی دەستەیەکیان، کت وپڕ روو وەر ئەگێڕن و ئامادە نابن ﴿ ٤٩: وإن یکن لهم الحق یأتوا إلیه مذعنین ﴾ وە ئەگەر سوور بزانن، ئەو سوود وقازانجە بۆ ئەوان دەبێ و، بەوان دەدرێ، بەپەلە دێنە لای

و ملکەچی ئەبن و، رازی دەبن بەبڕیاری پەیامبەر ﷺ ﴿ ٥٠: أفی قلوبهم مرض أم ارتابوا ﴾ مەگەر نەخۆشـی نیفاق و دووڕوویی لە دڵیاندا هەیە، یاخود دوو دڵ و بەگومانن، سەبارەت بەپەیامبەرێتی موحەممەد ﷺ ﴿ أم یخافون أن یحیف الله علیهم ورسوله ﴾ یاخود ئەترسـن –لەکاتـی بڕیارەکاندا– خواو پەیامبەرەکەی ﷺ سـتەم وناهەقییەکیان لێ بکەن؟ بۆیە ئاوا گوێڕایەڵ نابن؟!! ﴿ بل أولئک هـم الظالمـون ﴾ نا.. بەڵکو ئەوان لەبنەڕەتا خۆیان سـتەمکارن، دڵیان نەخۆشە، ئەگینا چاك ئەزانن کە پەیامبەر زۆر دادپەروەروو دادگەرە ﴿ ٥١: إنما کان قول المؤمنین إذا دعوا إلی الله ورسـوله لیحکـم بینهم ﴾ ئەوە حاڵی دوو ڕووەکان بوو، بەڵام وتەو گوفتاری بڕوادارەکانیش کاتێ بانگ دەکرێن بۆلای خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ بۆ ئـەوەی لەنێوانیاندا داوەری بکا ﴿ أن یقولوا سـمعنا وأطعنا ﴾ هەر ئەمەیـە کە ئەڵێن: ئەوا بیسـتمان و گوێڕایەڵیشـین. واتە: ئەگـەر ئەوانیش بـڕوادار بوونایە، دەبـوو هەر ئاوایـان بووتایە ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ ئائەوانە –کە بۆ ڕەزامەندی خوا پەلە ئەکەن– سـەرفرازی راسـتەقینەی دونیاو قیامەتـن ﴿ ٥٢: ومن یطع الله ورسـوله ﴾ هەرکەسێ گوێڕایەڵی خواو پەیامبەرەکەی بکا ﴿ ویخـش الله ویتقه ﴾ و لەخوا بترسـێت، لەبەر ئەو درێغییانەی کە کردوویەتی، وە لەسەرپێچیش خۆی بپارێزێ، ﴿ فأولئک هم الفائزون ﴾ ئا ئەوانەن سەرکەوت و برەوەن. بۆ جارێکی تر دێتەوە سـەر باسـی دووڕووەکان و دەفەرموێ: ﴿ ٥٣: وأقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ وەبەوپەڕی هێز سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ لئن أمرتهم لیخرجن ﴾ ئەگەر تۆ فەرمانیان پێ بکەیت بە دەرچوون بۆ جیهاد؛ ئەوا زوو لەگەڵت دەر ئەچن ﴿ قل لا تقسموا طاعة معروفة ﴾ پێیان بڵێ: سـوێند مەخۆن، چونکە سـوێندەکانتان درۆیە، گوێڕایەڵی و ملکەچی ئێوەش، شـتێکی دیارەو زانراوە، ئاشـکرایە کە ئەوەی ئێوە دەیڵێن تەنها بەزمانە، نەك بەدڵ ﴿ إن الله خبیر بما تعملون ﴾ بەراستی خوا بەئاگایە بە هەموو کارو کردەوەکانتان، چ نهێنی و، چ ئاشکرایی ﴿ ٥٤: قل أطیعوا الله وأطیعوا الرسول ﴾ پێیان بڵێ: گوێڕایەڵی راستەقینەی خواو گوێڕایەڵی پەیامبەر ﷺ بکەن، نەك وەك خۆتان ئەیڵێن، کەچی واش نییە ﴿ فإن تولوا فإنما علیه ما حمل ﴾ خۆ ئەگەر ڕوویان وەرگێڕا و راستیان نەوت، ئەوە بەراستی زیانتان هـەر بەخۆتان گەیاندووە، چونکە ئەو پەیامبەرە ﷺ تەنها ئەرکی راگەیاندنی پەیامی خوای لەسـەرە ﴿ وعلیکم ما حملتم ﴾ ئێوەش بەرپرسی ئەرکی سەرشـانی خۆتان دەبن و، تۆڵەی یاخیبوونتان و. سـەرپێچیتان لە گوێڕایەڵی و فەرمانبـەرداری پێغەمبەر –وەك (ئیبـن عەبباس) ئەڵێ– لە سـەر خۆتان دەکـەوێ ﴿ وإن تطیعوه تهتدوا ﴾ خۆ ئەگـەر فەرمانبەردارو گوێڕایەڵی ئەو بن ئەوا ڕێنوێن و بەختیار ئەبن ﴿ وما علی الرسـول إلا البلاغ المبین ﴾ دڵنیاشبن کە پێغەمبەر ﷺ تەنها راگەیاندنی ئاشـکراو روونی لەسەر شانە، ئیتر ئەگەر ئێوە سـەرپێچی لەو بکـەن، ئەوا ئەو هەرکاری خۆی دەکات، گوناە و تاوان بەتەنها لەسەر ئێوەیە.

قُلْ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا۟ ۚ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ ٱلَّذِى ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِى لَا يُشْرِكُونَ بِى شَيْـًٔا ۚ وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا۟ ٱلْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَٰثَ مَرَّٰتٍ ۚ مِّن قَبْلِ صَلَوٰةِ ٱلْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعْدِ صَلَوٰةِ ٱلْعِشَآءِ ۚ ثَلَٰثُ عَوْرَٰتٍ لَّكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

باوەڕداران دەبنە جێنشین:

خوای میهرەبان جۆرێکی تر لەپاداشی موسڵمانە ملکەچەکان باس ئەکات و ئەفەرمـوێ: ﴿ ٥٥: وعد الله الذین آمنوا منکم وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان خوا بەو کەسانەتان کە بڕوایان هێناوەو کارە چاك و جوانەکانیان ئەنجامداوە، بەڵێنی دا: ﴿ لیسـتخلفنهم فی الأرض ﴾ لەم زەمینەدا بیانکا بە جێنشین و، کلیلی دەسەڵاتداری دونیایان تەسـلیم بکا، واتە: بیـانکات بە خەلیفەی ڕووی زەویی ﴿ کما استخلف الذین من قبلهم ﴾ هەروەك چۆن موسڵمانانی پێش ئەوانی کردە جێنشین. کاتێ هاوەڵانی پەیامبەر ﷺ هاتنە مەدینە، عەرەبـەکان لێیان زیت بوونەوە، ئەمانیش لەبەر ئەوە نەیانتوانی تەنها ساتێکیش چەکەکانیان دابنێن، لەناو خۆیاندا وتیان: باشە! خـۆ ئێمە بۆ ئەوە باوەڕمـان هێناو کۆچمان کـرد، ئیتر تەنها لە خوا بترسـین، کەچی وا ئێسـتا وەزعمان ئەوەیە دەیبینین، ئەو

جار خوایگەورەش بەو شێوەیە دڵخۆشی کردن، موژدەیشیپێدان بــە فەتحی خۆرهــەڵات و خۆرئاوای ڕوو زەوی، لــە هەمانکاتدا ئەوەیشــی بۆ کــردن، چونکە بێ وچــان پێغەمبەر ﷺ خۆی و، خەلیفەکانی –دوای خۆی– هەر لە جیهادو لە جم و جووڵدا بوون، وە پێغەمبەر ﷺ لەبەر ڕۆشــنایی بەڵێنەکانی خوادا فەرموویەتی: ((إن الله زوى لي الأرض فرأيت مشــارقهاو مغاربها، وسيبلغ ملك أمتي ما زوي لي منها)) (موســليم). واتە: خوای دەسەڵاتدار زەوی بۆ پێچامەوەو بۆی تۆمارکردم، ئەمنیش تەماشای گش خورهەڵاتی وخۆرئاوایم کرد، جامزگێنی بێت کە دەسەڵات وهێزی ئوممەتەکەم دەگاتە گشت ئەوشــوێنانە. وە لە فەرموودەیەکی دیکەدا –پێشەوا موسـلیم هێناویەتــی لە (جابـیر) ەوە– ئەڵێ: لــە پێغەمبەرم ﷺ بیســت، فەرمووی: ((لا يزال أمر الناس ماضيا ما وليهم اثنا عشر رجلا)) لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە: ((الخلافة ثلاثون ســنة، ثم تكــون ملكا عضوضا)) (پێشــەوا ئەحمەد). واتە: هەتا ئەو دوانزە پیاوە –مەبەستی دوازدە خەلیفەکەیە– سەرپەرەشتیکارو فەرمانی خەڵکی بکەن، ئەوا ئیش وکاری مەردوم بەچاکی دەڕوا. ﴿ وليمكنن لهم دينهم الذي ارتضى لهم ﴾ ئەودین و ئایینەش خوا خۆی بۆی پەســەند کردوون، ریشەدارو ســەقامگیر و سابت و دامەزراو دەکا بۆیان ﴿ وليبدلنهم من بعد خوفهم أمنا ﴾ وە ترس و بیمەکەشیان بۆ دەگۆڕێ بە ئارامیو ئاسوودەیی ﴿ يعبدونني لا يشركون بي شيئا ﴾ ئیتر ئەو کاتە تەنها من بپەرسـتن و هیچ شتێکش نەکەنە هاوبەشم ﴿ ومن كفر بعد ذلك ﴾ ئەوســا هەرکەسێکیش –پاش ئەوە– کافر بوو، واتە: پــاش هاتنەدی بەڵێنەکە ﴿ فأولئك هم الفاســقون ﴾ ئا ئەوانەن فاسـیق ودەرچوو لەسـنووری شــەرع ﴿ ٥٦: وأقيموا الصلاة وآتوا الــزكاة ﴾ (ئەی ئیمانداران!) نوێژی کامڵ بکەن و، بەشــێك لە داراییتان بەناوی زەکاتەوە بدەن ﴿ وأطيعوا الرسول ﴾ وەلــە پەیامبەریش ﷺ فەرمانبــەرداریو گوێرایەڵی بکەن ﴿ لعلكم ترحمــون ﴾ تا بەشــکوو بەر ڕەحمەت و بەر ســۆزی خوا بکەون. ئینجــا ئەنجامی بــێ بڕوایان ئەبڕێتــەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٥٧: لا تحسـبن الذين كفروا معجزين في الأرض ﴾ پێت وانەبێ ئەوانەی خوانەناس وبێ بڕوان، دەتوانن کە لە ســزایخوا ڕابکەن ودەسەو ســانمان بکەن لە زویــداو، نەتوانین تۆڵەیــان لێ وەرگرین، نە، شتی وانابێ و، هەرگیزیش لە دەستمان دەرناچن ﴿ ومأواهم النار ولبئس المصير ﴾ لە دوارۆژیشدا جێگەی ئەوانە ئاگری دۆزەخەو، وای چ جێگایەکی خراپە دۆزەخ.

خوڵام و کەنیزەو منداڵی نابلوق سێ کات ئیزن دەخوازن:

لــە ئایەتەکانی پێشــەوە هەندێ لە شـێوەو ئادابی هاتووچۆی بۆ لای یەکتر باس کرد، ئێســتایش باســی سەردانی خزم و خوێشان ئــەکات بــۆلای یەکــتر، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٨: يــا أيها الذين آمنــوا ليســتأذنكم الذين ملكــت أيمانكم والذين لــم يبلغوا الحلم منكــم ثلاث مرات ﴾ ئــەی ئەوانەی باوەڕتان هێنــاوە! باخوڵام وبەنــدەو کەنیزەکانتــان و، ئەوانەش کە هێمان پێ نەگەیشــتوون و (باڵــغ نەبــوون) بەڵام مەیلی جینسـییان هەیە، لە ســێ کاتدا مۆڵەت وەرگرن! بۆ هاتنە ناو ژووری تایبەتی نووستنی ژن و مێرد ﴿ مــن قبل صلاة الفجــر ﴾ لە پێش نوێژی بەیانــیدا" دیارە لەو کاتەدا مرۆــڤ خۆی کردووەتەوە بۆ حەوانــەوە ﴿ وحين تضعون ثيابكــم من الظهيــرة ﴾ دووەم: نیوەڕۆیان،کاتــێ جل و بەرگتان دائەنێن بۆ ئیسراحەت ﴿ ومن بعد صلاة العشاء ﴾ لە پاش نوێژی خەوتنان "کە لەو کاتەشــدا خۆتانتان ئامادە کردووە بۆ خەو دیارە ئەم سێ کاتە، کاتی دانانی جل و بەرگی ئیشەو، کاتی حەوانەوە و پشــوودانە، بۆیە بە تایبــەت ناویان ئەبات ﴿ ثــلاث عورات لكم ﴾ کە ئەم ســێ کاتــە، کاتی تەنیایی ئێوەیــە، وە عەورەتی ئێوەی تیا دەرکەوێ، کەواتە دەبێ بەندەو کەنیزەو منداڵەکانیشتان ئاگادار بکەن تا لەو سێ کاتەدا بێ مۆڵەت نەیەنە ژوورەوە ﴿ ليس عليكــم ولا عليهم جناح بعدهن ﴾ دوای ئەو ســێ کاتە! ئیتر هیچ قەیناکا و گلەیی لە ئێوەش و ئەوانیش ناکرێت ﴿ طوافون عليكم بعضكم على بعض ﴾ بەیانیان و ئێواران بگەڕێن بەسەرتانا، چونکە زۆر قورســە بۆ هەردوولاتان گــش کات ئەوانە هەر داوای مۆڵەت بکــەن" ﴿ كذلك يبين الله لكم الآيات ﴾ هەر ئا بەو شــێوەیە خوا ئایەتەکانی قورئان بۆ ئێوە ڕوون ئەکاتەوە ﴿ والله عليم حكيم ﴾ ئەو خوایەش زۆر زاناو،بە ئاگایە، بەکاری بەندەکانی دروستکارە. ئینجا حوکمی ئەو منداڵانەش باس ئەکات باڵغ دەبن، ئەفەرموێ: ﴿ ٥٩: وإذا بلــغ الأطفال منكم الحلم ﴾ وەهەر کاتێ منداڵەکانتان گەورە بوون و پێگەیشتن، ئەگەر چی بۆ ساڵی باڵغ بوونیش "زانایان قســەی جیاوازیان هەیە: ئایا نیشــانەی باڵغ بوون چییەو، ساڵی باڵــغ بوون چەندە؟ ﴿ فليســتأذنوا ﴾ بائەوانیــش لە هەموو کاتدا مۆڵەت بخوازن ﴿ كما اســتأذن الذين من قبلهم ﴾ وەك چۆن ئەو باڵغ و پێگەیشتوانەی پێش ئەمان، مۆڵەتیان دەخواست ﴿ كذلك يبين الله لكم آياته ﴾ هەر ئا بەو شێوەیە خوا حوکمەکانی خۆی بۆ ئێوە ڕوون ئەکاتەوە، دە ئێوەش بەباشی وەریان بگرن ﴿ والله عليم حكيم ﴾ و خوا زۆر زاناو ئاگایە زۆریش کار جوانە. ئینجا خوا باسی

حیجاب ئەکات بۆ دوای پیر بوون، پاش ئەوە بۆسەردەمی لاویّتی باسیکرد، وەك ئەفەرمویّ: ﴿ ٦٠: والقواعد من النساء اللاتی لا یرجون نكاحا ﴾ ئەو ژنانەی لەئیش و کار کەوتون، ئوفتادەبوون و لەبەر پیریو، نەمانی ئارەزوو بەتەمای شووکردن نین. (سەعیدی کـوری جوبەیر، قەتادە، زەحاك) ئەلّیّن: مەبەسـت بەوانە، ئەو ژنانەیـە (حەیز)یان نەماوەو، تەمای منداڵیشـیان براوە. ﴿ فلیس علیهن جناح أن یضعن ثیابهن ﴾ هیچ گوناهیّکیان لەسـەر نییە کە هەندیّ لە جل و بەرگی سەرەوەیان دابنیّن و نەیپۆشن، وەك عەباو چەتفەو کەواو سەڵتە، وە هەروەها ئەگەر بەبەردەم پیاوانیشدا بیّن و بـرۆن ﴿ غیـر متبرجات بزینة ﴾ بەڵام نابـیّ بەرامبەر بەخەڵك زینەت و جوانی خۆیان نیشان بدەن وەك موو و سەروڵ و گەردن و سـینگ و لاقیان، شتیّك نەکەن سەرنجی بیّگانە راکیّشن ﴿ وأن یستعففن خیر لهن ﴾ خۆ ئەگەر عیففەتیش نیشـان بدەن و کەواو سـەڵتەو چەتفەو عاباکانیان، هەر دانەنیّن و خۆیان داپۆشن وەك ژنیّکی لاو، ئەوە چاکترە بۆیان، چونکە لەبوختان و قسەی ناقۆلّا دوور ئەکەونەوە ﴿ واللّه سمیع علیم ﴾ خوا زۆر ژنەوایە، هەمیشەش زانایە ئەزانیّ چی لەنیّوان ئەوان و پیاوانی نائاشـناو بیّگانەدا روو دەدات. کەواتە هۆشیاربن! (سەدی) ئەڵیّ: بەناوی (موسلیم)ەوە، هاورِیّیەکم هەبوو خولّامی ژنەکـەی حوزەیفەبوو، رۆژیّ لەبازاردا بە دەسـتی خەناوییەوە دیتم و، لیّم پرسـی ئـەوە چییە؟! وتی: خەنەم لەسـەری (مەولا)کەم (خیّزانـی حوزەیفە)گرتووە، منیش بڕوام نەکرد، وتی: ئەگەر حەز ئەکەی وەرە ئەتبەمە لای خۆی، بەڵیّ رۆیشـتم، سـەیر ئەکەم سـەلارە ژنیّکە، منیش وتم: موسلیم ریوایەتیّکی وای بۆ گیّرامەوە؟! وتی: بەڵیّ، وایە، رۆڵەم! چونکە من لەرِیزی ئەو ژنانەدام خـوا بەرامبەریان ئەفەرمویّ: (والقواعد من النساء اللاتی لا یرجون نكاحا) ئیبن کەسیر.

خواردن لای ماڵی خزمان:

﴿ ٦١: لیـس علـی الأعمی حرج ولا علی الأعـرج حرج ولا علی المریض حرج ولا علی أنفسكم أن تأكلوا من بیوتكم ﴾ لەسەرکویّر و شەل و نەخۆش وخۆشتان، هیچ تاوانیّك نییە کە لەماڵکانی خۆتان وکورەکانتان نان بخۆن بیّمۆڵەت. موسـوڵمانان لەو سەردەمەدا زۆر بەلایانەوە قورس و سـەخت بوو لەگەڵ کویّرو نەخۆش و شـەل و ئیفلیجـدا نان بخۆن، چونکـە ئەوان وەك پیّویسـت ناتوانن نان بخـۆن، وە یـا نابینن بخۆن، جا ئەمانیش لەترسـی ئەوە نەوەك سـتەمیان لیّ بکەن، خۆیانیان لیّ دەپاراستن، تا ئایەتی (لیس علی الأعمـی..) هات. (موجاهید) ئـەڵیّ: هەندیّ کەس ئەو نەخۆش و نابینـاو ئیفلیجانـەی دەبردە ماڵی بابی، یان مـاڵی برای، یان ماڵی خوشـکی،.. ئەوانیش وتیان: لەباتی ماڵی خۆیان بۆ ماڵانیترمان ئەبەن! جا ئەو ئایەتە: (لیس علی الأعمی) تا (ولا علی أنفسـكم أن تأكلـوا مـن بیوتكم) تا (لیس علیكم جنـاح أن تأكلوا جمیعا أو أشـتاتا) هات و مۆڵەتـی پیّدان کە لەو جۆرە ماڵانەشـدا بخۆن.

> وَإِذَا بَلَغَ ٱلْأَطْفَٰلُ مِنكُمُ ٱلْحُلُمَ فَلْيَسْتَـْٔذِنُوا۟ كَمَا ٱسْتَـْٔذَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى ٱلْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا۟ مِنۢ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ ءَابَآئِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَٰنِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَٰمِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّٰتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَٰلِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَٰلَٰتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُۥٓ أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا۟ جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُبَٰرَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

﴿ أو بیوت آبائكـم أو بیوت أمهاتكم ﴾ یا لەماڵی باوکتان، یا لە مـاڵی دایکتـان ﴿ أو بیوت إخوانكم ﴾ یا لەمـاڵی براکانتان ﴿ أو بیوت أخواتكم ﴾ یا لەماڵی خوشکەکانتان ﴿ أو بیوت أعمامكم ﴾ یالەماڵی مامەکانتان ﴿ أو بیوت عماتكم ﴾ یان لە ماڵی پورەکانتان (پـووری باوکی) ﴿ أو بیـوت أخوالكم ﴾ یا لەمـاڵی خاڵەکانتان ﴿ أو بیـوت خالاتكم ﴾ یان لەماڵی پورەکانـی "دایکتان"، واتە: خـواردن لەماڵی ئەوانەدا گوناح نییەو، پیّویسـت بە مۆڵەتدان و، فەرموو ناکا و، بۆتان هەیە بچنە سەر سفرەیان، چونکە مرۆڤ بۆ خزم و کەس و کاری دڵی کراوەتەوە ﴿ أو ما ملكتم مفاتحه ﴾ یا ئەو ماڵەی کلیلەکانی لای ئیّوەیەو، کراونەتە وەکلیلدار، تا خاوەنەکەی ئەگەریّتەوە. هاوەڵان کاتی خۆی کە ئەچوون بۆ سەفەرو بۆ جیهاد گەڵیّ جـار کلیلی خانووەکانیـان ئەدا بەبرایەکی دراوسـیّیان جا ئەمیش پیّی وابوو کە هەرگیز نابیّ شـتیّ لەو ماڵە بخوا، ئەوسـا خوای گەورە فەرمووی: (أوما ملكتم مفاتحة) ﴿ أو صدیقكم ﴾ یا

له ماڵی دۆست و برادەرتانا، بەڵام بەو مەرجە بزانن پێی خۆشە، ئەگەرچی لەماڵەوەش نەبێ ﴿ ليس عليكم جناح أن تأكلوا جميعا أو أشتاتا ﴾ هیچ گوناهیشتان ناگات هەموو پێکەوە لەسەر یەك سفرە نان بخۆن، یاخود هەر کەس بە تەنیا بخوا. کاتی خۆی هەندێ لەخێڵەکان لەبەر سەلاری خۆیان، پێیان ناخۆش بوو بە تەنها نان بخۆن، ئەوجا خوا فەرموی: ئەوە قەیدی نییە.

ئینجا دوای مۆڵەتدان بۆ هاتووچۆ، فەرمووی: ﴿ فإذا دخلتم بيوتا فسلموا على أنفسكم ﴾ هەرکاتیش چوونە ماڵانێکەوە سڵاو لەخۆتان و یەکتری بکەن، چونکە مایەی خۆشەویستییە ﴿ تحية من عند الله مباركة طيبة ﴾ ئەمە درووديکی پیرۆز و پاکە لە لای خوا ﴿ كذلك يبين الله لكم الآيات ﴾ ئا بەو شێوەیە خوا ئایەت و ئادابەکانی خۆی ڕوون ئەکاتەوە بۆتان ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ بەشکو تێ بگەن و ئەو ئایەتانە بکەنە بەرنامەی ژیانتان..

لەکاری بەکۆمەڵدا بێ ئیزن لا مەکەون:

لەپێشەوە باسی مۆڵەت وەرگرتن لەکاتی هاتوو چۆی ماڵاندا کرا، ئێستاش باسی مۆڵەت وەرگرتن ئەکا لەکاتی گەرانەوەو هەڵسان، بەتایبەت لەلای پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ﴿ ٦٢: إنما المؤمنون الذين آمنوا بالله ورسوله ﴾ بڕوادارانی ڕاستەقینە هەر ئەو کەسانەن کە بڕوایان هێناوە بەخواو بەپەیامبەرەکەی ﴿ وإذا كانوا معه على أمر جامع ﴾ وەکاتێ بۆ کارێکی بە کۆمەڵ لەگەڵ پێغەمبەردا بوون، وەك مەشۆرەت بۆ جەنگ و، یا بۆ هەر شتێکی تری گرنگ و پێویست ﴿ لم يذهبوا حتى يستأذنوه ﴾ بێ مۆڵەت لێ وەرگرتنی بەهیچ جێگایەکدا نەئەرۆیشتن، دیارە ئەمە ئەوپەڕی هێمای ئەدەب و وێڵەو ڕێز دانانە لەگەڵ سەرکردەدا، مۆڵەت وەرگرتن، هێمای بڕوای تەواوە، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ إن الذين يستأذنونك ﴾ بێگومان ئەو کەسانە مۆڵەتت لێ دەخوازن کاتێ ئەڕۆن ﴿ أولئك الذين يؤمنون بالله ورسوله ﴾ هەر ئەوانەن کە بەڕاستی بڕوایان بە خواو بەپەیامبەری ئەو هەیە ﴿ فإذا إستأذنوك لبعض شأنهم ﴾ هەر کاتێکیش هاتن بۆ هەندێ کاری تایبەتی خۆیان مۆڵەتت لێ بخوازن ئەی پەیامبەر ﷺ ﴿ فأذن لمن شئت منهم ﴾ تۆیش هەرکەسێکیانت ویست لێان مۆڵەتی بدە با بڕوا بۆ ئەنجامدانی ئیشەکەی لە (تەبووك)دا (عومەر) کارێکی تایبەتی خۆی بۆ پێش هات، هەر ئەبوایە بگەڕایەتەوە، جا ئەوەبوو داوای مۆڵەتی لێکردو، ئەویش فەرمووی: بڕۆ خۆ تۆ لەدووڕوویان نیت ﴿ واستغفر لهم الله ﴾ لەخواش داوای لێخۆش بوونیان بۆ بکە سەبارەت بەو شتانە کە ڕوویداوە لێیان ﴿ إن الله غفور رحيم ﴾ چونکە خوا زۆر لێبووردەیە، زۆریش میهرەبان و دڵۆڤانە.

وەک خۆتان بانگ لە پێغەمبەر مەکەن:

جا پاش ئەوە ڕێزو شەرەفی پەیامبەر ﷺ لەو سوورەتەدا دەرکەوت، بۆ جارێکیتر ئەو قەدر زانینە باس ئەکاتەوەو ئەفەرمووێ: ﴿ ٦٣: لا تجعلوا دعاء الرسول بينكم كدعاء بعضكم بعضا ﴾ ئەی موسڵمانەکان! بانگ کردن لەپەیامبەر ﷺ وەك بانگکردن لەخۆتان دامەنێن یا خود بەناوی خۆیەوە بانگی لێ مەکەن، وەك ئێوە لەیەکتر بانگ ئەکەن، بەڵکو بەو بڵێن: یا (رسول الله، یانبی الله...) ﴿ قد يعلم الله الذين يتسللون منكم لواذا ﴾ بێگومان خوا ئاگای لەو کەسانە هەیە کە لەپشت یەکتر خۆ ئەشارنەوەو خۆ ئەدەنە پاڵ یەکترو خۆ دەدزنەوە لێتان؛ وە لە مزگەوت یەکە یەکە خۆیان دەکێشایە دەرەوە، بێ مۆڵەت ﴿ فليحذر الذين يخالفون عن أمره ﴾ دەبا ئەوانەی سەرپێچی لە فەرمانی پەیامبەر ﷺ ئەکەن، بترسن ﴿ أن تصيبهم فتنة ﴾ کە سەرەنجام تووشی بەڵا نەهاتێك ببن ﴿ أو يصيبهم عذاب أليم ﴾ یا تووشی سزایەکی بەئێش ببن ﴿ ٦٤: ألا إن لله مافي السموات والأرض ﴾ وشیاربە! بەڕاستی هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە هەر بۆ خوایە ﴿ قد يعلم ما أنتم عليه ﴾ بێگومان ئەو خوایە ئەزانێ بەوەی ئێستا ئێوە وان لە سەری لە نیفاق و سەرپێچی ﴿ ويوم يرجعون إليه فينبئهم بما عملوا ﴾ هەم ئەو ڕۆژەش کە ئەگەڕێنرێنەوە لای ئەو، ئاگاداری ئەوهەموو کاروکردەوەیانە دەکات ئەنجامیان داوە، گەورەو بچووك، جا هەر بەپێی ئەوەش تۆڵەو پاداشتیان ئەداتەوە ﴿ والله بكل شئ عليم ﴾ چونکە خوا بە هەموو شتێك زاناو ئاگایە.

زۆر شوکرانە بژێرم بۆ خوای دەهندەی دڵاوا کە شەرەفمەندی کردم بە نووسینی تەفسیری ئەم سوورەتی (نوور)ـە. وصل الله على النبى الأمى محمد وعلى آله وصحبه.

سوورەتی (فورقان)ـە

مەککەییەو (٧٧)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (یاسین)ـەوە هاتۆتە خوارێ، ئەمیش هەروەك باوی سوورەتە مەککەییەکانی تر، کاروباری ئیمان وبیروباوەڕ چارەسەر دەکات، لەگەڵ بەرپەرچدانەوەی هەندێ لە ڕەخنەی موشریکان، سەبارەت بە پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ. بەکورتی: تەوەرەی سوورەتەکە لەم خاڵانەدا

دەسووڕێ: ڕاستی وحەقیانەتی قورئان، دروستی و واقیعییەتی پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ، زیندووبوونەوەو ژینی ئەولاو، پاداشت و تۆڵە، کۆتاییشی بەباسی بڕێ لەوەسف و پەسنەکانی (عبادالرحمن) دێت.

مەزنایەتی خوا:

خوای لەکارزان باسی مەزنی وبڵوندی خۆیدەکا کە: ئەم قورئانەی ناردۆتە خوارێ، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: تبارك الذى نزل الفرقان على عبده ﴾ بڵوندو گەورەیە، فەرو پیتی فراوانە، ئەو خوایەی کە فورقان وجیاکەرەوەی راست لەناراسته (واتە: قورئان)ی ناردەسەر بەندەی خۆی موحەممەد ﷺ ﴿ ليكون للعالمين نذيرا ﴾ تابیبێتە هۆی بێدارکەرەوەو ترسێنەر بۆهەمووخەڵکانی جیهان و، لەسزای خوا وەخەبەریانکا، ئینجا خوا -جل جلاله- چوار سیفەتی تایبەتمەندی خۆی باس دەکات بۆیان ودەفەرموێ: ﴿ ٢: الذى له ملك السموات والأرض ﴾ یەکەم: زاتێکە موڵکایەتی ودەسەڵاتی گشت ئاسمانەکان و زەوی هەر هی ئەوە ﴿ ولم يتخذ ولدا ﴾ دووەم: هیچ منداڵێکی بۆخۆی رانەگرتووە، وەك جوولەکەو گاوران پێیان وایەکە: گوایا تۆرم و منداڵیهەیە! ﴿ ولم يكن له شريك فى الملك ﴾ سێیەم: لەمەودای دەسەڵاتیدا، هیچ شەریك و هاوبەشێکی نییە، وەك بتپەرستەکان پێیان وایە کە: شەریك وهاوبەشی هەیە! ﴿وخلق كل شئ فقدره تقديرا﴾ چوارەم: هەموو شتێکی لەنەبوون و(عەدەم)ـەوە دروسکردوو بەدیهێناو، نەك هەر ئەوەندەش بەڵکو تەگبیرو ئەندازەگیری تەواویشی بۆ کرد چۆنی بۆ پێویست بێ‌و، لەچ کاتێکا، لەچ جێگایەکا.. هەمووی بۆ بوونەوەر تۆمار کرد ﴿ ٣: واتخذوا من دونه آلهة ﴾ کەچی هاوبەشدانەرەکان لەباتی ئەوە کەتەنها ئەو تاکە خوایە بپەرستن، هەستان چەند شتێکیان بۆخۆیان هەڵبژاردو کردیانە خوا! ﴿ لايخلقون شيئا ﴾ کەتوانای دروستکردنی هیچ شتێکیشیان نییە ﴿ وهم يخلقون ﴾ وبۆخۆشیان – ئەوبتانە– تاشراوو دروستکراون، وێنەیان بۆکێشراوە، ئیتر ئەوانە چۆن ئەبنە خوا! ﴿ ولايملكون لأنفسهم ضرا ولانفعا ﴾ تەنانەتی دەسەڵاتی ئەوەشیان نییە هیچ زیان و سوودێك بەخۆیشیان بگەیەنن ﴿ ولايملكون موتا ولاحياتا ولانشورا ﴾ ودەسەڵاتی مردن و ژیان و زیندوو بوونەوەشیان نییە، جا شتێك ئاوابێت، چۆن ئەبێتە خوا؟! چۆن ئێوە ملیان بۆ کەچ دەکەن؟!.

خوانەناسان گێل و نەزانن:

ئەر سەیری راو بۆچوونی کافران لەبارەی قورئانەوە بکرێ، دەر دەکەوێ کە چەندە گێل و گەوجن، بۆیە خوای گەورە لەوبارەوە دەفەرموێ: ﴿ ٤: وقال الذين كفروا ﴾ ئەو کافرو بێباوەڕانە

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَّا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُم بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

سُورَةُ الفُرْقَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

دەربارەی قورئان گوتیان: ﴿ إن هذا إلا إفك افتراه ﴾ ئەم قورئانە هەر درۆیەو، (موحەممەد) ﷺ خۆی هەڵیبەستووە ﴿ وأعانه عليه قوم آخرون ﴾ وکەسانی تریش –وەك خاوەننامەکان– بۆهۆنینەوەو ڕێکخستنی یارمەتییان داوە؛ ئینجا خوا ڕەدیان ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ فقد جاءو ظلما وزورا ﴾ بەراستی هەرچییەکیان گوت، بوختانەو ستەمێکی گەورەش دەکەن، چۆن ئەودرۆو پروپاڵانتەیە بەرامبەر بە پەیامبەر ﷺ ئەکەن، خۆ ئەو رووبەڕوویان وەستاو وتی: دەئەگەر دەتوانن تەنها سوورەتێکی بچووکیش بێت بیهێنن، ئەوانیش تەواوی ڕەوانبێژوخۆشخوانەکانیان بۆئەو مەبەستە کۆبوونەوەو، پەکیان کەوت، دەسا ئەگەر بیانتوانایە نەیان دەکرد؟.

دەڵێن قورئان چیرۆکی پێشینانە:

﴿ ٥: وقالوا أساطير الأولين ﴾ گوتیان ئەم قورئانە هەموو

ئەفسانەو وتەی باتڵ و پڕوو پووچی پێشینانەو ﴿ اکتتبها ﴾ ئەوان بۆی ڕێنووس دەکەن وەك داستانی: ڕۆستەم، ئیسفەندیار.. ﴿ فهی تملی علیه بکرة وأصیلا ﴾ هەموو بەیانی وئێوارانێك بۆی ئەخوێننەوەو ئەویش لەبەری ئەکات ﴿ ٦: قل أنزله الذی یعلم السر فی السموات والأرض ﴾ خوا فەرمانی پێ ئەکات کە ڕەدیان

وَٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً لَّا يَخۡلُقُونَ شَيۡـًٔا وَهُمۡ يُخۡلَقُونَ وَلَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ ضَرًّا وَلَا نَفۡعًا وَلَا يَمۡلِكُونَ مَوۡتًا وَلَا حَيَوٰةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ إِفۡكٌ ٱفۡتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيۡهِ قَوۡمٌ ءَاخَرُونَۖ فَقَدۡ جَآءُو ظُلۡمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوٓاْ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ٱكۡتَتَبَهَا فَهِيَ تُمۡلَىٰ عَلَيۡهِ بُكۡرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلۡ أَنزَلَهُ ٱلَّذِي يَعۡلَمُ ٱلسِّرَّ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُواْ مَالِ هَٰذَا ٱلرَّسُولِ يَأۡكُلُ ٱلطَّعَامَ وَيَمۡشِي فِي ٱلۡأَسۡوَاقِ لَوۡلَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُۥ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوۡ يُلۡقَىٰٓ إِلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ تَكُونُ لَهُۥ جَنَّةٌ يَأۡكُلُ مِنۡهَاۚ وَقَالَ ٱلظَّٰلِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسۡحُورًا ﴿٨﴾ ٱنظُرۡ كَيۡفَ ضَرَبُواْ لَكَ ٱلۡأَمۡثَٰلَ فَضَلُّواْ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ ٱلَّذِيٓ إِن شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيۡرًا مِّن ذَٰلِكَ جَنَّٰتٍ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ وَيَجۡعَل لَّكَ قُصُورَۢا ﴿١٠﴾ بَلۡ كَذَّبُواْ بِٱلسَّاعَةِۖ وَأَعۡتَدۡنَا لِمَن كَذَّبَ بِٱلسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾

بداتەوە، بۆیە ئەفەرموێ: (ئەی موحەممەد ﷺ) بڵێ: وا نییە ئێوە ئەیڵێن! بەڵکو هەرئەو زاتە ناردوویەتی کە بە هەموو نهێنییەکانی ئاسمان و زەویی ئەزانێ‌و ئاگادارە، هەربۆیە ئێوەش چەند هەوڵتان دا نەتانتوانی وەك تەنها سوورەتێکی بچکۆلەشی بێنن ﴿ إنه کان غفورا رحیما ﴾ بێگومان هەر ئەویش(خوا) لەگوناح زۆرلێبووردەیە، هەرچەندە ئێوە فرو فێڵتان زۆرە، زۆر دڵاوایە بۆیە ئێستا لەدونیادا سزاتان نادات.

ڕەخنە لە پێغەمبەرەکان دەگرن:

بەڵێ تا ئێستا خوانەناسەکان ڕەخنەیان هەرلە قورئان دەگرت، کەچی‌وا ڕەخنە لەپەیامبەر ﷺ خۆیشی ئەگرن: ﴿ ٧: وقالوا ما لهذا الرسول یأکل الطعام ﴾ خوانەناس وکافران گوتوویانە: بۆئەوچی لەئێمە زیاترە، وا داوای پەیامبەرێتی ئەکات؟ وای ئەمە چ پەیامبەرێکە، خۆراك دەخواو ﴿ ویمشی فی الأسواق ﴾ بەبازاڕیشدا دەگەڕێ؟ کەوایە فریشتە نییە، چوون فریشتە خۆراك ناخوات، دیارە پاشایش نییە، چونکە پاشا بەبازاڕدا ناگەڕێ، پێیان وابوو پێغەمبەر دەبێ حاڵ و وەزعی لەوان جیاواز بێت! ﴿ لولا أنزل إلیه ملك فیکون معه نذیرا ﴾ ئەی بۆچی فریشتەیەکی لەگەڵ نەهات لەلایەن خواوە تا بەهاوڕێیەتی ئەوخەڵك بترسێنن و، گەواهی ڕاستیشی بۆ بدات؟ ﴿ ٨: أو یلقی إلیه کنز ﴾ یان گەنجینەیەکی لەئاسمانەوە بۆ فڕێ بدرایە خوارێ، تاخۆی پێ ژیاندباو، و پێویستیشی بەکردوکۆشش نەبووبا؟ ﴿ أو تکون له جنة یأکل منها ﴾ یان باخێکی هەبوایە تا لە دەرامەتەکەی بخواردایە؟ وەك دەوڵەمەندەدان!! ﴿ وقال الظالمون إن تتبعون إلا رجلا مسحورا ﴾ ستەمکارانیش گوتیان (بە موسڵمانەکان!) ئەوە ئێوە شوێنیچی‌کەوتوون؟ مەگەر هەرشوێن پیاوێکی جادوو لێکراوو سەر لێ‌تێکچوو نەکەوتوون؟ ئینجا خوای گەورە دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٩: انظر کیف ضربوا لك الأمثال فضلوا ﴾ دە بنوارەو سەرنج بدە لەوگێلە پیاوانە چۆن نەزیلەومەسەلیان بۆ هێنایەتەوە، هەرجارەی بیانووی شتێ ئەگرن، جا بەو هۆیەوە گومڕاو سەرلێشێواوو لاڕێ بوون ﴿ فلا یستطیعون سبیلا ﴾ ئیتر هەرچی دەکەن بۆ دۆزینەوەی ڕاستیەکان ڕێ دەرناکەن ﴿ ١٠: تبارك الذی إن شاء جعل لك خیرا من ذلك ﴾ پیرۆزی‌و گەورایەتی، هەر بۆ خوایەك، کە ئەوەندە بەدەسەڵاتە ئەگەرحەزبکا لەوەی ئەوان وتیان: چاکترت ئەداتێ ﴿ جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ باخ و باخاتێکت پێ‌دەبەخشێت ڕووباری بەبەردا دەڕوا ﴿ ویجعل لك قصورا ﴾ وچەندکۆشکێکت بۆدادەنێ باشتر لە هی پاشاکان.. بەڵام ئەو زاتە ئەیەوێ لە قیامەتدا ئەو بەهرانە بە تۆ ببەخشێ؛ نەك لێرە ﴿ ١١: بل کذبوا بالساعة ﴾ نا، ئەوانە هیچ هۆیەك نییە بۆنکوڵی وململانێیان، ئەوە نەبێت کە هەر ڕۆژی قیامەتیان بەدرۆ دانا ﴿ وأعتدنا لمن کذب بالساعة سعیرا ﴾ ئێمەش ئاگرێکی سووتێنەری بڵێسەدارمان ئامادە کردووە بۆ هەر کەسێ قیامەت بە درۆ دادەنێ ﴿ ١٢: إذا رأتهم من مکان بعید ﴾ کەلەشوێنێکی دوورەوە ئەو ئاگرەیە خوا نەناسان دەبینێ ﴿ سمعوا لها تغیظا وزفیرا ﴾ دەنگی پڕ لەڕق و خەشم و تووڕەیی ئاگریان دێتە گوێ؛ دەنگێکی وا دەڵێت پرمەی وڵاخە.(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەو کەسەی وا بۆ جەهەننەم ڕادەکێشرێ جەهەننەم بۆی دەپرمێنێ هەروەکو ئێستر بۆدانی جۆدەپرمێنێ، ﴿ ١٣: وإذا ألقوا منها مکانا ضیقا مقرنین ﴾ هەرکاتێکیش بەدەست و پێ کۆت و زنجیر کراوەوە دەخرێنە ناو جێگایەکی تەسك و تەنگەبەر لە دۆزەخدا، واتە: دەستیان بەزنجیر بەگەردونیانەوە دەبەستری

﴿ دعوا هنالک ثبورا ﴾ ئەوسا بەپەلە هـاواری تیا چوون و ماڵ وێرانی و داوای مەرگ دەکەن و بەر دەبنە بانگ و سەڵای حەسرەت و هەناسـە ساردی ﴿ ١٤: لا تدعوا الیوم ثبورا واحدا ﴾ ئەوسا پێیـان ئەوترێ: ئەمرۆ ئیتر هەر یەك جـار داوای مەرگی خۆتان مەکـەن: ﴿ وادعـوا ثبورا کثیـرا ﴾ بەڵکو زۆرو بێ‌شمـار هاوارو واوەیلا وداوای مردن بکەن.

بەهەشت چاکە، یان دۆزەخ؟:

﴿ ١٥: قـل أذلک خیر أم جنة الخلـد التی وعد المتقون ﴾ جا بۆ ئەوەی زیاتر ئێشـیان پێ بگا خوا ئەفەرمـوێ: پێیان بڵێ: ئاخۆ ئـەو حاڵەی کافرانە چاکترە، یا ئەم بەهەشـتە بـەردەوام و هەتا هەتاییە کە بەڵێنی بەخواناسـان و پارێزگارانی سـنوورەکانی خوا دراوە؟! ﴿ کانت لهم جزاء ومصیرا ﴾ کە لە دوارۆژدا هەم پاداشتی کارەکانیانـەو، هەم جێ و ڕێی حەوانەوەشـیانە ﴿ ١٦: لهم فیها ما یشـاءون خالدین ﴾ چی داوا بکەن لەوێ دەستیان ئەکەوێت و بۆیان ئامادەیە، وە بە هەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ کان علی ربک وعدا مسـئولا ﴾ ئـەوەش بەڵێنێکە لەلایەن پەروەردگارتەوە هەر دەبێ بێتەدی و، خواش خۆی کردووە بەرپرسیار لێی.

قیامەت هات، بتان لە بتپەرستان حاشا دەکەن:

﴿ ١٧: ویوم یحشـرهم وما یعبدون مـن دون الله ﴾ ڕۆژێك دێت لـەو ڕۆژەدا هەم خۆیان و، هەم پەرسـتراوەکانیان -بێجگە لەخوا (الله) ئەیانپەرستن-، خوا لەجێیەك کۆیان ئەکاتەوە، (موجاهید) ئەڵێ: مەبەسـت لەو پەرسـتراوانە عیسـاو عوزەیرو فریشـتەکانە ﴿ فیقـول ءأنتـم أضللتـم عبـادی هؤلاء ﴾ جـا ئەڵێـت: ئاخۆ ئێـوە بوون ئەم بەندانـەی منتان گومڕا کـردو، بانگتان کردن بۆ پەرستنی خۆتان؟! ﴿ أم هم ضلوا السبیل ﴾ یاخود ئەوان خۆیان ڕێیان گوم کردو گومڕا بوون و ئێوەشـیان پەرسـت؟ ﴿ ١٨: قالوا سـبحانک ﴾ ئەوانیش- بەسـەر سـورمانێکەوە- ئەڵێن: خوایە! لەهەموو شـەریك و هاوەڵێك تۆ بێ نیازو پاکیت، خۆیشـت چاك ئەزانیت هەرگیز ئێمە شـتی وامان نەکـردووە. وەك لە (٣٤/٤٠-٤١)دا ئەفەرمووێ: (ویوم نحشرهم جمیعا ثم نقول للملائکة أهؤلاء أیاکـم کانوا یعبدون قالوا سـبحانک أنت ولینا من دونهم بل کانوا یعبـدون الجن اکثرهم به مؤمنون). ﴿ ماکان ینبغی لنا أن نتخذ من دونـک من أولیاء ﴾ هەرگیز شـیاوو ڕەوا نییە بـۆ ئێمە لەباتی تۆ دۆسـتێکی‌تر بگرین و، بیپەرستین و خەڵکیشیان بۆلا بانگ بکەین ﴿ ولکن متعتهم وآباءهم حتی نسـوا الذکر ﴾ بەڵام تۆخۆت ئەی خوایە! ئەوان و باو باپیرانیانت ئەوەندە بەهرەوەرو و تەمەن درێژ کرد، هەمـوو جۆرێ نازو نیعمەت و ڕۆزیت پـێ‌دان، ئیتر یادی تۆیان فەرامۆش‌کردووله بیرچوو ﴿ وکانوا قوما بورا ﴾ سـەرەنجام تیـا چوون وبوونـە قەومێکی وا بێ خـێر ﴿ ١٩: فقد کذبوکم بما تقولون ﴾ ئینجا بە پەرسشەکان ئەوترێ: بەڕاستی پەرستراوەکان

إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ سَمِعُوا۟ لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَآ أُلْقُوا۟ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا۟ هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَّا تَدْعُوا۟ ٱلْيَوْمَ ثُبُورًا وَٰحِدًا وَٱدْعُوا۟ ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ ٱلْخُلْدِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۚ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَّهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ مَا كَانَ يَنۢبَغِى لَنَآ أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا۟ ٱلذِّكْرَ وَكَانُوا۟ قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا ۚ وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّآ إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِى ٱلْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

قسـەکانی ئێوەیان بەدرۆخسـتنەوە کە گوایا ئەوان ئێوەیان گومڕا کردبـێ، خۆ ئێسـتا وا دەر نەچوو. ﴿ فما تسـتطیعون صرفا ولا نصرا ﴾ ئینجا چی ئەکەن؟ خۆ وا ئێستا هیچ دەسەڵاتێکتان نییەو ناتوانن نەسـزا لەخۆتان لا بدەن و، نەیارمەتی لە کەسێك وەرگرن ﴿ ومن یظلم منکم نذقه عذابا کبیرا ﴾ و هەرکەسیشـتان "ئەی بێ بڕوایان!" سـتەم بکا و خەڵکی بانگ بکات بۆ دواکەوتنی غەیری خواو بـۆ بەرنامەو پرۆگرامـی ئەم و ئەو، ئەوە لـەدوارۆژدا ئێمە سزایەکی سەخت و گەورەی پێ ئەچێژین.

گشت پێغەمبەرێک ئادەمزاد بووە:

﴿ ٢٠: وما أرسـلنا قبلک من المرسلین ﴾ ئێمە بەرلەتۆش ئەی موحەممەد ﷺ هەرپەیامبەرێکمان ناردووە ﴿ إلا إنهم لیأکلون الطعام ویمشون فی الأسـواق ﴾ خواردونیان خواردووە، تا پێی بژین و، بەبازاڕیشـدا ڕۆیشتوون بۆ پەیداکردنی ڕۆزی، باشە ئەگەر کەسێ

هەوڵ بدات و بەرەنجەشانیخۆی نان بەدەست بێنێ ئەوە نەنگە؟ ﴿ وجعلنا بعضكم لبعض فتنة ﴾ لەهەمان کاتدا هەندێکیشتانمان کردۆتە هۆی تاقیکردنەوەی هەندێکی ترتان، برێ پەیامبەرە، برێ دەوڵەمەندە، بازێ پاشایە ﴿ أتصبرون ﴾ ئاخۆ ئێوە خۆ ڕادەگرن و سوپاسگوزار دەبن؛ یا سپڵەو ناسوپاسگوزار ئەبن؟ ﴿ وكان ربك بصيرا ﴾ بێگومان پەروەردگارت هەمیشە بینایە، و ئەزانێ کێ خۆی ئەگرێ و، سوپاسی ئەکات، کێش خۆی ڕاناگرێ وسپڵە ئەبێت. پێشەوا (موسلیم) ئەم فەرموودە ئەهێنێ: ((انظر إلى من أسفل منكم، ولا تنظروا إلى من هو فوقكم، فإنه أجدر ألا تزدروا نعمة الله عليكم)). هەمیشە ئێوە تەماشای لای خوارووی خۆتان بکەن، قەت سەیری لای سەرووی خۆتان مەکەن، هەر ئاواش دەبێتە هۆی ئەوە کەئێوە بەکەم نەڕواننە نازو نیعمەتەکانی خوا.

کۆتایی جزمی ١٨، (ولله الحمد والمنه)..

سەرسەختی خوانەناسان:

﴿ ٢١: وقال الذين لا يرجون لقاءنا ﴾ ئەوانەی ئومێدیان بەڕوو بەڕووبوونەوەو گەیشتن بەدیداری ئێمە نییە و، نکوولی زیندووبوونەوە ئەکەن،گوتیان: ﴿ لولا أنزل علينا الملائكة ﴾ بۆچی فریشتە دانەبەزێنرایە لامان و پێمان بڵێن: موحەممەد وقورئانەکەی هەردوو ڕاستن؟ ﴿ أو نرى ربنا ﴾ یان بۆ پەروەردگاری خۆمانمان بەچاو نەدی؟ تاڕاستی پەیامبەرمان پێ بڵێت ﴿ لقد استكبروا في أنفسهم ﴾ بێگومان ئەوانە گرفتاری دەردی لەخۆبایی بوون و، خۆیان زۆر بەگەورە زانی ﴿ وعتوا عتوا كبيرا ﴾ و ئێجگاریش نافەرمانییانکردو سەرکەشییەکی گەورەیان کرد ﴿ ٢٢: يوم يرون الملائكة لا بشرى يومئذ للمجرمين ﴾ ئەو ڕۆژەش فریشتەکان، دێن بۆ گیان کێشانیان، بەچاوی خۆیان دەیانبینن کە هیچ جۆرە مژدەو مزگێنییەکیان پێ نییە بۆیان ﴿ ويقولون حجرا محجورا ﴾ و پێیان ئەڵێن: چوونە بەهەشت ومژدەی لێخۆشبوون، بۆ ئێوە قەدەغەیەو، هەرگیز شتیوا نایبیسن ﴿ ٢٣: وقدمنا إلى ما عملوا من عمل ﴾ هاتین هەرکارێکیان کردبوو (وەك سەردانی خزم و کەس وکارو هەرچاکەیەکی تر) ﴿ فجعلناه هباء منثورا ﴾ هەموویمان وەك تۆزو گەردی بڵاوە پێکراوی بەربا پێکرد، واتە: هیچ سوودێکی نەبوو بۆیان ﴿ ٢٤: أصحاب الجنة يومئذ خير مستقرا ﴾ جێگەی بەهەشتییەکانیش زۆر باشە ﴿ وأحسن مقيلا ﴾ و جێگای حەوانەوەی نیوەڕۆژیشتان زۆر باشترە، چونکە ئەوکاتە، کاتی پشوودانە ﴿ ٢٥: ويوم تشقق السماء بالغمام ﴾ ئاسمان بەهۆی دەرکەوتنی هەورێك دەقەڵەشێ و شەقار شەقار دەبێ.

(ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (وهو -الغمام- ظل النور العظيم الذی يبهر الأبصار). واتە: مەبەست بە (غەمام)، ئەو هەورەیە: سێبەری ئەو نوورێکی گەورەیەو چاوەکان ئەبەزێنن، وەك ئەفەرموێ: (هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر وإلى الله ترجع الأمور) ٢/٢١٠.

مەبەست پێی هاتنی زاتی خوایە-جل جلاله- سێبەرەکەش، سێبەری زاتی خۆیەتی، (خوایش بۆخۆی باشتر ئەزانێ). جاکە ئەو ڕۆژە هات، ئیتر تەواوی خۆرەکان وئەستێرە گەڕۆکەکان، وەك تۆزێکی پرژو بڵاویان لێ دێ و، دڵەکانیش هەموو لە حەیبەتا تروسکاییان تیا نامێنێ ﴿ ونزل الملائكة تنزيلا ﴾ فریشتەکانیش -بەنامەی کارو کردەوەی ئەوانەوە- پۆل پۆل ودەستە دەستە، دادەبەزێنرێن بۆ سەر زەوی بۆحیساب ولێپرسینەوە ﴿ ٢٦: الملك يومئذ الحق للرحمن ﴾ لەو ڕۆژەدا فەرمانڕەوایی و دەسەڵاتی تەواوو ڕاستەقینە، هەر بۆ خوای دەهندەی بەبەزەیییە، کەسێکیتر هیچ دەسەڵاتێکی نییە ﴿ وكان يوما على الكافرين عسيرا ﴾ بێگومان بۆکافرانیش ئەو ڕۆژە، ڕۆژێکی پڕ تەنگانەو سەخت ودژوارە، چونکە ڕۆژی دەرکەوتنی کارو کردەوەی ڕاست و ناڕاستە. بەڵام بۆموسڵمانان لە ئەنجامدانینوێژێکی فەرز ئاسانترە، وەك (سەعیدی خدری) ئەڵێ: بە پێغەمبەریان ﷺ وت: (يوم كان مقداره خمسين الف سنة) دەبێ ئەو ڕۆژە چەندە سەخت و درێژ بێ؟ فەرمووی: ((والذي نفس محمد بيده يخفف على المؤمن حتى يكون أخف عليه من صلاة مكتوبة يصليها في الدنيا)) (مسند الامام أحمد ٣/٧٥).

ستەمکار ڕۆژی سەڵادەستی خۆی دەگەزێ:

﴿ ٢٧: ويوم يعض الظالم على يديه ﴾ لەو ڕۆژەدا ناهەقکارو ستەمکار -لە حەسرەت وپەشیمانی ئەوە کە لەدونیادا گوێڕایەڵی پەیامبەر نەبوو- بە هەردوو دەستی خۆیدا دەنووسێ ﴿ يقول يا ليتني اتخذت مع الرسول سبيلا ﴾ و ئەڵێ: ئەی خۆزگە! منیش لەگەڵ پەیامبەردا ڕێگەی ئیمانم دەگرتەبەر ﴿ ٢٨: يا ويلتى ليتني لم أتخذ فلانا خليلا ﴾ ئەی تیاچوونی خۆم، خۆزگە! فلانەکەسی گومراکەرم نەکردبا بە دۆستیخۆم ﴿ ٢٩: لقد أضلني عن الذكر بعد إذجاءني ﴾ چونکە بەڕاستی لە ئاستی ئەم قورئانە منی گومڕاو و یڵکردو سەری لێ تێكدام، پاش ئەوەی ڕێبازی ڕاستیم بۆ هات ﴿ وكان الشيطان للإنسان خذولا ﴾ بێگومان شەیتان هەمیشە و بەردەوام بۆ مرۆڤ شەرمەزارکەرو ناپشتگیر بووە، لەڕێگەی ڕاست لایداوەو، بەرەو هەڵدێر بردوویەتی.

پێغەمبەر سکاڵای قەومەکەی دەکات:

بێ بڕوایان و خوانەناسـان هەردەم تانەو تەشـەرێکی زۆریان لە قورئـان ئـەداو گوێیان بـۆ نەدەگـرت، پەیامبەریـش زۆر بەوە نارەحـەت دەبـوو، بۆیـە سـکاڵا دەباتـە لای پەروەردگاری‌و، قورئانیـش ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٠: وقال الرسـول یـا رب إن قومی اتخـذوا هذا القرآن مهجـورا ﴾ پێغەمبەرگوتی: ئەی‌پەروەردگاری مـن! بێ‌گومان -وەك خۆت ئاگاداری- قـەوم و هۆزەکەم وازیان لەم قورئانە هێناو پشـتگوێیان خسـت و بەدوایـا نەچوون و لێی دوور کەوتنەوە!! خوایش دڵی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوەو، ئەفەرموێ: ﴿ ٣١: وکذلـک جعلنا لکل نبی عدوا من المجرمین ﴾ هەرئا بەو شـێوەیە تۆ دوژمنایەتی دەکرێیت، بـۆ هەرپێغەمبەرێکیش دوژمن وملۆزمێکمـان -لە تاوانبـاران- داناوەو راسـتکردۆتەوە، لەکاتی خۆیـدا ئەزیەتی کردووە، ڕێگەی پێ‌گرتووە ﴿ وکفی بربک هادیا ونصیرا ﴾ وە بەسـە پەروەردگارت ڕێنوێن ویاریدەدەرت بێت، وە لەداهاتووشدا بەسەردوژمناندا سەرت دەخاو دەتگەیەنێتە مەبەستی بەرزی خۆت.

بۆچی ئەم قورئانە پێکرا نەنێردرا؟:

خوای باڵادەسـت بروبیانوویەکی تریان بـۆ پێغەمبەر باس ئەکاو ئەفەرمـوێ: ﴿ ٣٢: وقال الذین کفروا لولا نزل علیه القرآن جملة واحدة ﴾ خوانەناس وبێ‌باوەڕان گوتیان: بۆچی قورئانی بەیەکجار بۆنایەت! "هەروەك تەورات و ئینجیل، پێکرا بۆ مووسـاو عیسـا هاتن؟ دیارە ئەمەیشیان هەر درۆیە، چونکە تەورات لە ماوەی (١٨) سـاڵدا ئەوجا بەتەواوی هاتووەو، لاریەکی دیکەشیانە لەقورئان، جاخـوا بۆچوونەکەیـان ڕەت ئەکاتەوەو ئەفەرمـوێ: ﴿ کذلک لنثبـت به فؤادک ﴾ هەرئابـەو جۆرەیە -بەیناو بەین و کەم کەم، وەلەماوەی (٢٣) سـاڵدا ئەم قورئانەمان دابەزاند بۆت- تادڵی تۆی زیاتـر پـێ بەهێـز و قایم بکەیـن ﴿ ورتلناه ترتیلا ﴾ وبـە ڕێك وپێکی‌وهێدی هێدی، بۆتمان خوێندەوە لەسەر زمانی جبریل.

خوا ئەیەوێت پتر پەیامبەر دڵ ئەسـتوور بکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٣: ولا یأتونـک بمثل إلاجئناک بالحق وأحسـن تفسـیرا ﴾ ئەوکافـرو موشـریکانە هەرمەسـەل ونەزیلەیەکت بـۆ دێننەوە، بۆ وەسـتانی کارەکەت و ناشـیرین کردنی‌ئـەم قورئانە، ئێمەیش بەردەوام بەوەڵامی هەق و بەجێ وجوانترین تەفسـیرێکەوە هاتوین بەهاناتەوە. ئینجا حاڵی بێ بڕواکان باس ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: الذیـن یحشـرون علی وجوههم إلی جهنم ﴾ ئـەو تاوانبارانەی لە سەر ڕوخساریان دەبرێن بۆ دۆزەخ ولەوێ کۆ دەکرێنەوە ﴿ أولئک شرمکانا وأضل سبیلا ﴾ ئا ئەوانە خراپترین خەڵکن بەجێگە، وە لەهەموو کەسـێ گومبووترین خەڵکیشـن بە ڕێگە، واتە: لەرووی جێگاو شـوێنەوە، خراپترین خەڵکـن لە جەحەنەمدا، وەلە ڕووی ڕێگـاو ڕێبازیشـەوە، گومراترینی خەڵکن (ئەنەس) ئـەڵێ: پیاوێك

﴿ وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ نَرَىٰ رَبَّنَاۗ لَقَدِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ وَعَتَوۡ عُتُوّٗا كَبِيرٗا ٢١ يَوۡمَ يَرَوۡنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ لَا بُشۡرَىٰ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُجۡرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجۡرٗا مَّحۡجُورٗا ٢٢ وَقَدِمۡنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُواْ مِنۡ عَمَلٖ فَجَعَلۡنَٰهُ هَبَآءٗ مَّنثُورًا ٢٣ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ يَوۡمَئِذٍ خَيۡرٞ مُّسۡتَقَرّٗا وَأَحۡسَنُ مَقِيلٗا ٢٤ وَيَوۡمَ تَشَقَّقُ ٱلسَّمَآءُ بِٱلۡغَمَٰمِ وَنُزِّلَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ تَنزِيلًا ٢٥ ٱلۡمُلۡكُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّ لِلرَّحۡمَٰنِۚ وَكَانَ يَوۡمًا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ عَسِيرٗا ٢٦ وَيَوۡمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيۡهِ يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي ٱتَّخَذۡتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلٗا ٢٧ يَٰوَيۡلَتَىٰ لَيۡتَنِي لَمۡ أَتَّخِذۡ فُلَانًا خَلِيلٗا ٢٨ لَّقَدۡ أَضَلَّنِي عَنِ ٱلذِّكۡرِ بَعۡدَ إِذۡ جَآءَنِيۗ وَكَانَ ٱلشَّيۡطَٰنُ لِلۡإِنسَٰنِ خَذُولٗا ٢٩ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ إِنَّ قَوۡمِي ٱتَّخَذُواْ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانَ مَهۡجُورٗا ٣٠ وَكَذَٰلِكَ جَعَلۡنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّٗا مِّنَ ٱلۡمُجۡرِمِينَۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيٗا وَنَصِيرٗا ٣١ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلۡقُرۡءَانُ جُمۡلَةٗ وَٰحِدَةٗۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِۦ فُؤَادَكَۖ وَرَتَّلۡنَٰهُ تَرۡتِيلٗا ٣٢

بەپێغەمبـەری ﷺ وت: کافـر چـۆن بەسـەرو ڕوو ودەم وچاودا حەشـر ئەکرێ؟! فەرمووی: ((إن الذی أمشاه علی رجلیه قادر أن یمشـیه علی وجهه یوم القیامـة)) متفق علیه. بەڕاستی ئەوکەسەی کەدەتوانێ بەسـەر هـەردوو پێدا بەڕێوەی ببا، هـەر ئەو زاتەش دەتوانێ لەڕۆژی قیامەتدا بەسەر ڕوخساریا بەڕێوەی ببا.

خوا قورەیش هوشیار دەکاتەوە:

جا بـۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ داسـتانی هەنـدێ لەپەیامبەران بـاس ئـەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٥: ولقـد آتینا موسـی الکتاب ﴾ بێ‌گومان ئێمە تەوراتیشـمان بەمووسادا ﴿ وجعلنا معه أخاه هارون وزیرا ﴾ هاروونی برایشـیمان کردە وەزیری لەکارو باریدا ﴿ ٣٦: فقلنـا اذهبـا إلی القوم الذیـن کذبوا بآیاتنا ﴾ ئینجـا پێمان وتن: بچـن بۆلای ئەوهۆزو گەلە کەبەڵگەو نیشـانەکانی ئێمەیان بەدرۆ دادەنـا ﴿ فدمرناهم تدمیرا ﴾ ئینجـا ئێمەیش -لەتۆڵەی ئەوەدا-

زۆر بەتوندی تێکمان شکاندن ولەناومان بردن، کەواتە تۆش ئەی پەیامبەر ﷺ! لە قورەیش بێتاقەت مەبە، چونکە ئەم جۆرە کارانە دوژمنیان زۆرە، وئەنجامیشیان هەر ئاوایە ﴿ ٣٧: وقوم نوح لما كذبوا الرسل ﴾ وەهۆزو گەلی (نووح)یش کاتێ پەیامبەرەکانیان بەدرۆخستەوە(بەدرۆخستنەوەی تەنها پێغەمبەرێکیش، وەکو

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

بەدرۆخستنەوەی هەموو پێغەمبەرانە، بۆیە بە کۆ فەرمووی(الرسل) ﴿ أغرقناهم وجعلناهم للناس آية ﴾ لەناو تۆفانەکەدا نقوممان کردن و کردیشمانن بەپەندوعیبرەت بۆخەڵکی ﴿ وأعتدنا للظالمين عذابا أليما ﴾ وە سزایەکی دەردناکیشمان ئامادەکردووە بۆستەمکارەکان لەقورەیش و لە خەڵکانی تر ﴿ ٣٨: وعادا وثمود وأصحاب الرس ﴾ وەگەلی عاد و سەموودی (گەلی ساڵح) و، خاوەنی چاڵ و بیرەکانیشمان هەریەکەیان بەجۆرە سزایەکی شیاو بەتاوانەکەی لەناو برد. (أصحاب الرس) لە (یەمامە) دائەنیشتن. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (رەس) گوندێك بوو لە گوندەکانی (سەموود). (عیکرەمە)ش دەڵێ: (أصحاب الرس) لە (فەلەج)بوون و، هاوەڵ و ئوممەتی (یاسین)بوون، (قەتادە) دەڵێ: یەکێك بووە لەگوندەکانی (یەمامە) هەندێکیش دەڵێن: (رەس) بیرێکە کە پێغەمبەرەکانیان تیا دەناشت. ﴿ وقرونا بين ذلك كثيرا ﴾ وە خەڵکانی زۆری خوانەناسی تریشمان لەو نێوانەدا لەناو برد "کاتێ لەفەرمانەکانمان سەرپێچیان کرد". ئاخۆ (قەرن) چەند ساڵ بێت؟ هەندێ ئەڵێن: (١٢٠) ساڵە، هەندێ دی دەڵێ: (١٠٠) ساڵە، هی وایش هەیە دەڵێ: (٤٠) ساڵە، وهەروەها. بەڵام قسەی ڕۆشن ئەوەیە بە ئوممەتێکی هاوچەرخ دەوترێ (قەرن)، جا کە ئەوانە ڕۆیشتن، ئیتر دەستەی پاش ئەوان دەبێتە (قەرن)ی دووەم. وە لەفەرموودەیەکی (متفق عليه) داهاتووە: ((خير القرون قرني، ثم الذين يلونهم، ثم الذين يلونهم)). ﴿ ٣٩: وكلا ضربنا له الأمثال ﴾ بۆ هەریەکەیان چەند بەڵگەو نموونەمان هێناوەو بۆمان ڕۆشن کردنەوەو بروو بیانوومان نەهێشتن ﴿ وكلا تبرنا تتبيرا ﴾ ئینجا پاش ئەوە بەڵگە کەڵکی نەبوو و هەر پێی ژێر نەبوون، هەموانیانمان ونجربەونجرکردو تەفرو تونامان کردن، خانووەکانیانمان کاولکرد بەکاولکردن. جاخوا بەیناوبەین بەسەرهاتی گەلانی پێشوو وەبیری قورەیش دێنێتەوە، بۆیە ئەفەرموێ ﴿ ٤٠: ولقد أتوا على القرية التي أمطرت مطر السوء ﴾ وەبێگومان بێباوەڕانی قورەیش -لەگەشتەکانی هاوینیاندا- بە سەرئەوشارەدا(سەدووم) رابووردن، کەبارانی شەرو بەڵامان بۆ باراندن. سەدووم: گەورەترین شاری هۆزی لووت بوو. ﴿ أفلم يكونوا يرونها ﴾ ئایا بەچاویخۆیان ئاسەواری ئەوشارەیان نەدی، تا ژیر ببن و ئامۆژگاری پێ وەرگرن؟ ﴿ بل كانوا لا يرجون نشورا ﴾ بەڵکو بەتەمای زیندوو بوونەوە نەبوون! ئەگینا بینیویان.

قورەیش پێغەمبەر دەکەنە گەپجاری خۆیان!:

﴿ ٤١: وإذا رأوك إن يتخذونك إلا هزوا ﴾ ئەوانە کە تۆ دەبینن، هیچ ڕێزو پایەیەکت بۆ قایەلنابن، بەڵکو دەتکەنە گاڵتەجارو بەیەکتر دەڵێن: ﴿ أهذا الذي بعث الله رسولا ﴾ ئا ئەمەیە خوا کردوویە بە پەیامبەرو رەوانەی کردووە؟! ﴿ ٤٢: إن كاد ليضلنا عن آلهتنا لولا أن صبرنا عليها ﴾ خۆ نزیك بوو لەپەرستنی خواکانمان گومرامان بکاو سەرمان لێ تێكبدا ئەگەر ئێمە خۆراگر نەبووینایە لەسەر پەرستنیان ﴿ وسوف يعلمون حين يرون العذاب من أضل سبيلا ﴾ ئێستا وادەڵێن، وە لە ئایندەدا کاتێ کە سزاکە دەبینن، چاك ئەزانن کێ گومراترو سەرلێشێواوترە؟! ﴿ ٤٣: أرأيت من اتخذ إلهه هواه ﴾ ئایا تۆ ئەو کەسەت دیتووە کە ئارەزووی خۆی دەکاتەخوای خۆی؟ ئەمرۆ ئەم ئەپەرستێو، سبەینێ پشتگیری، لە یەکێکی تر ئەکات؟ هەر ڕۆژەی لە جێگایەك ئەبینرێ!! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ پیاوی وا هەبوو ئەمرۆ بەردێکی سپی ئەپەرست، کاتێ بەردێکی جوانتر لەوی دیتبا، ئەمی دەپەرست و، پشتی لەودەکرد! ﴿ أفأنت تكون عليه وكيلا ﴾ ئاخۆ تۆ دەتەوێ

بریـــکارو ڕێنوێنکاری ئەو کەســـە بی و، نەهێڵـــی دوای ئارەزووی خۆی بکەوێ؟ ﴿ ٤٤: أم تحسب أن أكثرهم يسمعون أو يعقلون ﴾ یا پێت وایە کە زۆربەیان "وتەکانت" بە دڵ ئەبیسن، وبیر لەماناو مەبەســـتەکەی ئەکەنەوەو تێدەگەن؟ ﴿ إن هم إلا كالأنعام بل هم أضل سبيلا ﴾ خـۆ ئەوانە هەر وەك ماڵاتن (بزن، مەڕ، وشـتر، گـا) خاوەنـــی بیرکردنەوە نین، بەڵکو لەوانەشـە گێـل و وێڵتر و نەزانتربـن، چونکە گەڵێ جار ئاژەڵ بەگوێی خاوەنەکەی ئەکاو، هەرکەسێکیش چاکەی لەگەڵ بکات لەبیری ناچێت.

بەڵگەی بوونی خواو، دەسەڵات و توانایی:

جادوای ئەوە کە خوا باســـی نەفامی و سەرلێشێواوی بێ بڕوایانی کرد، ئێستاش پێنج بەڵگەیان بۆدێنێتەوە لەسەر قودرەت وتوانایی خـۆی ودەفەرمـوێ: ﴿ ٤٥: ألم تر إلى ربك كيـف مد الظل ﴾ یەکـەم: ئاخـۆ نەتدیوە ئــەی موحەمـەد ﷺ! پەروەردگارت -بەدەســـەڵاتی خـۆیو لەبــەر بەرژەوەنــدی مرۆڤــەکان- چۆن سێبەریدرێژ کردۆتەوە؟ هەر لەهەڵهاتنی خۆرەوە تا ئاوابوونی؟ تا لە گەرمای خۆردا سوودی لێ وەربگرن" ﴿ ولوشاء لجعله ساكنا ﴾ خۆ ئەگەرخۆی بیویستبا، وایدەکرد لەجێی خۆینەبزوێ، ئنجا بۆ هەمیشەرۆژ هەر ســێبەر دەبوو، بەڵام ئالو گۆڕو ئەملاوئەولاو پاش وپێش وراســـت و چەپی پێ ئەکات، تا ئێوە چۆن حەزی لێ بکەن ســـوودی لێ وەرگرن ﴿ ثم جعلنا الشـمس عليه دليلا ﴾ لەپاشـان خۆریشــمان کرد بە بەڵگە لەســـەری، بەهۆی ئـــەوەوە گۆڕانکاری لەسـێبەردا دەبێو ســـێبەر پەیدا دەبێت، ئەینابینی بەهەڵهاتنی خۆر ســـێبەر دەرئەکـــەوێ؟ خۆ ئەگــەر خۆر نەبووبا ســـێبەریش نەدەزانــرا ﴿ ٤٦: ثم قبضناه إلينا قبضا يسـيرا ﴾ لە پاشــا کەمە کەمەو لەســـەرخۆ بۆلای خۆمانیدەبەینـــەوە واتە: بەیەك کەڕەت لای نابەین، وەلە وەشدا سوودو کەڵکی ئێوەی تێدایە. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: ســـێبەر حاڵەتێکی مام ناوەندییە لەنێوان ڕۆشنایی و تاریکیـــدا، لەکاتیدەرکەوتنی بەیاندا دەســـت پێ ئەکات تا خۆر هەڵدێـــت ﴿ ٤٧: وهو الذي جعل لكم الليل لباسـا ﴾ دووەم: هەر ئەو خوایەیە بە میهرەبانی خۆی شـــەوی گێڕاوە بە جل و بەرگ و پۆشــاك بۆتان، واتە: بە تاریکییەکەی وەك پۆشاك داتان ئەپۆشێ ﴿ والنوم سباتا ﴾ وەخەویشمان گێڕاوە بەمایەی ئیسراحەت و ماتیو ئارامــش " ئەوەتە لــەش ودەروونتان بەهۆی ئــەوەوە ئەحەوێتەوە ﴿ وجعل النهار نشـورا ﴾ و ڕۆژیشـــی کردووە بەهۆی هەستانەوەو جموجــوڵ و کارو کۆشــش بۆتان ﴿ ٤٨: وهوالذي أرسـل الرياح بشــرا بين يدى رحمته ﴾ ســێیەم: هەر ئەو خوایەیە (با)یەکانی

هەڵکــردووەو، ناردووە بەمژدەدان، لەپێــش باراندا ﴿ وأنزلنا من السـماء ماء طهورا ﴾ وە لەئاسمانەوە ئاوێکی پاك و خاوێنکەرمان ناردەخــوار ﴿ ٤٩: لنحيى به بلدة ميتا ﴾ تا شـــارو ناوچە مردووە کشــتوکاڵییەکانی پـــێ ببوژێنینەوەو بکرێنە مــەزراو باخ و باخات ﴿ ونسـقيه مما خلقنا أنعاما وأناسى كثيرا ﴾ وەماڵات و مەردمێکی

> أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِّنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ ۞ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

زۆر، لەوانەی خۆمان دروســـتمان کردوون" تێراو بکەین، بەوجۆرە لە شیوو دۆڵەکاندا ئاوەکە ئەوەستێتەوەو، سوودی لێ وەر ئەگیرێ، یـــان ئاوی دەریاکان و کانییـــەکان زۆر ئەبن ﴿ ٥٠: ولقد صرفناه بينهم ليذكروا ﴾ بێگومان ئەم قورئانەمان ڕوونکردەوە لەنێوانیاندا، بۆ ئەوەی ئەوان بیربکەنەوەو سوپاسی خوای لە سەر بکەن ﴿ فابى أكثر الناس إلا كفورا ﴾ کەچی زۆربەی ئەوخەڵکە نکوولییان کردو ناسوپاسگوزار بوون!.

موحەممەد ﷺ پێغەمبەری هەموانە:

﴿ ٥١: ولو شئنا لبعثنا فى كل قرية نذيرا ﴾ وە ئەگەر ویستبامان بۆ هەر شارو گوندێك پێغەمبەرێکی ترسێنەرمان ڕەوانە دەکرد، جا ئەو کاتە کاری تۆ ئاسانتر ئەبوو، بەڵام وامان نەکرد، لەبەر ڕێزلێنانی تـۆ، جا کەواتــە تۆیش زۆر بەئارامەوە کاربکە بۆ گشـــتگیرکردنی بەرنامەکـــەی خوا، وەك خوا خۆی دەفەرموێ: (لأنذركم به ومن

بلغ) (١٩/٦) یادەفەرموێ: (قل یا أیها الناس إنی رسـول الله إلیکم جمیعا..) (١٥٨/٧). لە فەرموودەیشـدا هاتووە: ((بعثت إلى الأحمر والأسـود)) (متفق علیه) من ڕەوانە کراوم بۆلای سوور پێس و ڕەش پێس، واتـە: بۆلای هەمووان، وە هەروەهـا فەرموویەتی: ((کان النبـی یبعث إلى قومه خاصة، وبعثت إلى الناس عامة..)) (بوخاری و موسـلیم). هەر پێغەمبەرێك بۆلای هۆزەکـەی خۆی بەتایبەتی دەنێردرا، بەڵام من بۆلای هەموو خەڵکانی سـەر زەوی نێردراوم و ئاینەکەم گشـتگیرە. ﴿ ٥٢: فلا تطع الکافرین وجاهدهم به جهادا کبیـرا ﴾ جا کەواتە تۆ ئـەی پێغەمبەر ﷺ! بەردەوامبە لەسـەر گەیاندنـی پەیامی خۆت و هەرگیز گوێڕایەڵی بێبڕوایان مەکە، وە بەم قورئانە (وەك ئیـبن عەبباس دەڵێ) بە هەموو هێزو توانایەکت جیهاد و ململانەیەکی گەورەو زۆریان لەگەڵ بکە. وە فەرمایشـتی خوا: (یا أیها النبی جاهد الکفار والمنافقین..) (٦٦/٩). پشـتگیری ئـەو مانایە دەکات. ﴿ ٥٣: وهوالذی مـرج البحرین ﴾ چوارەم: خوا هەرئەو زاتەیە -بەمیهرەبانی خۆی- ئاوی دوو دەریا، یا دوو رووبـاری لەپاڵ یەکدا بەرداوەتەوە ﴿ هذا عذب فرات ﴾ ئەمەیان خـۆش وسـازگارە بۆ خواردنەوە دەشـێت ﴿ وهذا ملـح أجاج ﴾ ئەمەشیان خوێیەکی سوێرو تاڵە، بۆئەوە دەریاکان بۆگەن نەکەن، چونکە ئەگەر ئاوە سوێرەکان نەبن، وەك دەریای (فارس) دەریای (چین).. گشـت دەریاکانیتر تێك دەچن. ﴿ وجعل بینهما برزخا وحجرا محجورا ﴾ وە لە نێوانیاندا بەربەسـت و لەمپەرێکی داناوە کەتێکەڵ بەیەك نەبن وئاوی ئەم نەچێ بەسـەر ئەویتریاندا، بۆیە هیچ کاتیش یەکتر نافەوتێنن.. هەروەك دەفەرموێ: (مرج البحرین یلتقیـان بینهما برزخ لایبغیـان) (٥٥/١٩-٢٠). ﴿ ٥٤: وهوالذی خلق من الماء بشـرا ﴾ پێنجەم: خوا هەر ئەو زاتەیە کە لەتنۆکە ئاوێ (مەنی) مرۆیەکی ژیرو بیسـندەو گۆیاو بینای دروسـت کرد ﴿ فجعله نسـبا وصهـرا ﴾ جا کردییە ماکی تۆرەمـەو خزمایەتی لەرێگەی پیاوەوە کۆمەڵێك خزم دروست دەبێت، هەروەها بەهۆی ژنیشەوە، واتە: توخمی بەشەر دووبەشە: بەشێکیان بە ڕشتەیەو نێرینەکانی ئەدرێنە پاڵیان، چونکە ڕشـتە بەباوکەوە پاڵ ئەدرێ، ئەوی تریشـیان ژن و ژن خواستنە بەهۆی ژن بەیەك دان هۆگری و خۆشەویستی پەیدا ئەبێ؛ دیارە ئەمانەش هەموو هەر لەو تنۆکە ئاوە لاوازەن ﴿ وکان ربک قدیرا ﴾ وە پەروەردگارت هەمیشـە بە توانایەو دەسەڵاتی بێ سنوورە.

نەزانی و نەفامی موشریکەکان:

﴿ ٥٥: ویعبدون من دون الله ما لا ینفعهم ولا یضرهم ﴾ وە لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا لەسـەر یەکخواپەرسـتی ئەو خوا نەناسـانە -لەباتـی خوا- شـتێ ئەپەرستن نەکەڵکیـان پێدەگەیەنێت، نـە زیـان ﴿ وکان الکافر علی ربـه ظهیرا ﴾ بێ باوەڕ هەمیشـە دژ بەپەروەردگـاری خۆی بەدوژمنایەتی و بتپەرسـتی پشـتیوانی لەشـەیتان دەکات، بەڵام سەرەنجام هەر بەرنامەی خوا زاڵ ئەبێ ﴿ ٥٦: وما أرسـلناك إلا مبشـرا ونذیرا ﴾ وە ئێمـە تۆمان هەر بۆئـەوە ناردووە موژدەدەرو ترسـێنەر بی ﴿ ٥٧: قل ما أسـئلکم علیـه من أجـر ﴾ بەو خەڵکـە بڵێ: من لەبەرامبـەر راگەیاندنی پەیامەکەوە هیچ کرێ و پاداشـێکم لەئێوە ناوێ تا بڵێن بۆ دونیا وا دەکات ﴿ إلا من شـاء أن یتخذ إلى ربه سـبیلا ﴾ جگە لەوە کێ حەز بکا بەرەو پەروەردگاری خۆی رێ بگرێتە بەر، واتە: من هەر ئـەوەم ئەوێ لەئێوە بەرەو خوا بێن، ئیتر نـە پارەو پوڵ نە دونیا ﴿ ٥٨: و توکل علی الحی الذی لا یموت ﴾ وە لەکارەکانتدا تەنها پشـت بەو خوایە ببەستە کە هەمیشـە زیندووە و، هەیەو هەرگیز نامرێ ئیتر گوێت لە ئەزیەت وئازاری ئەوانەوە نەبێت ﴿ وسـبح بحمده ﴾ بەردەوامیش پاکانەی خواوەندت بکە بە شوکرانە بژێری کردنـی، وە لەهەر ناووسـیفەتێکی نەشـیاوو نەگونجاویش دوور رای‌بگـرە ﴿ وکفی به بذنوب عباده خبیرا ﴾ وە بەسـە بۆخوا کە بەگوناهەکانـی بەندەکانی بە ئاگایە، وە بەپێـی ئەوانەش تۆڵەو پاداشـتیان ئەداتـەوە ﴿ ٥٩: الذی خلق السـموات والأرض وما بینهما فی ستة أیام ﴾ ئەو خوایەی ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی لەنێوانیاندایە لەماوەی شـەش رۆژدا بەدی هێنا ﴿ ثم استوی علی العرش ﴾ پاشـان چووە سەرتەخت و عەرشی فەرمانڕەوایی خۆی -جل جلاله- بەو شـێوەیە کە هەر شایسـتەی زاتی خۆی بێت، وە بەبێ هیچ شوبهاندن ودەست تێوەردانێك، ئێمەیش بڕوامان بەو (اسـتوا) یەی هەیە بەو جۆرە لەقورئان ولە فەرموودەکاندا هاتووەو (سـەلەف)یش وەریان گرتووە و مانایان بـۆ کردووە ﴿ الرحمن ﴾ هەرئەوە بە بەزەیی ﴿ فاسأل به خبیرا ﴾ ساتۆ داواو هاوار هەر لەو زاتـە بکە، چونکە هەرئەو بە هەموو شـتێك چاك ئاگادارە. دوای باسـکردنی ئەوهەموو بەهرانەی خوایە هێشـتا ئەوان لەباتی ئەوە سوپاسـگوزاری ئەو بکەن، کەچی بەردەوام ناسوپاسـی ئەکەن، ئەفەرمـوێ: ﴿ ٦٠: وإذا قیل لهم اسـجدوا للرحمن ﴾ وە ئەگەر بە بتپەرسـتەکان گوترابا: کە کڕنووش ببەن بۆ خوای بەخشـندە و بـە بەزەیـی و ملکەچی ئەوبـن ﴿ قالوا ومـا الرحمن ﴾ یاخی دەبـوون و دەیانگوت: (ڕەحمان) کێیە؟! ئێمە نای‌ناسـین! بۆیە لە (حودەیبیە)شـدا (الرحمن الرحیم)یان پێ کوژاندەوەو، کردیانە (باسـمک اللهم)..! جاخوایش فەرمووی: (قل ادعوا الله أو ادعوا

الرحمن أيا ما تدعوا فله الأسماء الحسنى) (١٧/١١٠). ﴿ أنسجد لما تأمرنا ﴾ ئایا کڕنووش ببەین بۆ ئەوەی فەرمانمان پێدەدەیت؟ لەکاتێکـدا ئێمە نایناسـین ﴿ و زادهم نفـورا ﴾ وە فەرمان دان بەکڕنووش بردن بۆ (ڕەحمان) دوور کەوتنەوەو سـڵ کردنەوەیانی زیاد کرد، واتە: بەوە زیادتر دوور کەوتنەوە.

باڵا دەستی و توانایی خوا:

﴿ ٦١: تبارك الذي جعل في السماء بروجا ﴾ بەرز و بڵندە ئەو خوایەی چەندان قۆناغی ئەسـتێرەی گەورە گەورەو شۆڵەداری لە ئاسمانـدا دامەزرانـدووە ﴿ و جعل فيها سـراجا و قمرا منيرا ﴾ وە چرایەکی پرشـنگدار (خۆر) و مانگێکی ڕووناکیشی تێدا داناوە بۆ ڕووناکی ڕۆژو شـەو لەزەویـدا، وەك دەفەرموێ: (وهو الذي جعل الشـمس ضياء والقمر نورا) (١٠/٤) یان دەفەرموێ: (وجعل القمر فيهن نورا وجعل الشمس سراجا) (٧١/١٦) بۆ کەماڵی دەسەڵاتی ئەو خوا کارجوانە. ﴿ ٦٢: وهو الذي جعل الليل والنهار خلفة ﴾ وە ئەو خوایەیە شەوو ڕۆژی جێنشینی یەك کردووە، بەنۆرە لەدوای یەك دێن، ئەمەیان ڕەشـەو تاریك، ئەوەشـیان ڕووناك و سپی ﴿ لمن أراد أن يذكر أو أراد شكورا ﴾ بۆ کەسێك بیەوێ لە نیعمەتەکانی خوا بیر بکاتەوەو، یان بیەوێ سوپاسگوزار بێت،

پەسن و جەزای عەبدەکانی خوای بەبەزەیی:

ئەوجا پاش ئەوە بەم شـێوەیە باسی یازدە سیفەتی بەرزی گرنگی (عبادالرحمن) ئەکات: ﴿ ٦٣: وعباد الرحمن الذين يمشـون على الأرض هونا ﴾ یەکەم: بەندە ڕاستەکانی خوای بە بەزەیی ئەوانەن کەزۆر بەسـەلاری و نەرمی و لەسـەرخۆو بێ دەعیەو فیز بەسەر زەویدا دەڕۆنە ڕێوە. وەك ئەفەرموێ: (ولا تمش في الأرض مرحا) (١٨/٣١). یان ئەم فەرموودەیە: ((إذا أتيتم الصلاة فلا تأتوها وأنتم تسـعون...)) هەرکات ویستتان وەرنە نوێژ، بە تاڵووکەو لەز مەیەن (بەڵکو زۆر لە سەرخۆ بچنە ڕێوە). دووپاتی ئەو مانایەن.

﴿ وإذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما ﴾ دووەم: کاتێکیش نەزانەکان لەڕوویان دەوەسـتن بەقسـەی ناشـیرین و نەفامانە ئەوان قسـەو وتـەی چاك و بێ وەی دەڵێن، واتە: بەوتەی ناشـیرین لەڕوویان ناوەسـتنەوە، وەك ئەفەرمووێ: (وإذا سـمعوا اللغو أعرضوا عنه) (٢٨/٥٥). ﴿ ٦٤: والذين يبيتون لربهم سـجدا وقياما ﴾ سێیەم: ئەوانەن کە شـەوگار بە نوێژکردن و سوژدەبردن و بەپێوە وەستان دەبەنەسـەر، وەك ئەفەرمووێ: (كانوا قليلا من الليل ما يهجعون) (٥١/١٧). ﴿ ٦٥: والذيـن يقولون ربنا اصرف عنا عذاب جهنم ﴾ چوارەم: ئەوانەن کە ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری هەموومان! سزای ئاگری دۆزەخمان لێ لابدە ﴿ إن عذابها كان غراما ﴾ چونکە سزای دۆزەخ سـزایەکی جیا نەبـووەو لە کۆڵ نەکەوتـووە ﴿ ٦٦: إنها سـاءت مستقرا ومقاما ﴾ بەراسـتی ئەو دۆزەخە جێ و شوێنێکی ناسـازو خراپە. ﴿ ٦٧: والذين إذا أنفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا ﴾

> وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٥٦﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ خَبِيرٗا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسۡجُدُواْۤ لِلرَّحۡمَٰنِ قَالُواْ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ أَنَسۡجُدُ لِمَا تَأۡمُرُنَا وَزَادَهُمۡ نُفُورٗا۩ ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ ٱلَّذِي جَعَلَ فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجٗا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَٰجٗا وَقَمَرٗا مُّنِيرٗا ﴿٦١﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ خِلۡفَةٗ لِّمَنۡ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوۡ أَرَادَ شُكُورٗا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمۡشُونَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ هَوۡنٗا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلۡجَٰهِلُونَ قَالُواْ سَلَٰمٗا ﴿٦٣﴾ وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمۡ سُجَّدٗا وَقِيَٰمٗا ﴿٦٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱصۡرِفۡ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَۖ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَآءَتۡ مُسۡتَقَرّٗا وَمُقَامٗا ﴿٦٦﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَنفَقُواْ لَمۡ يُسۡرِفُواْ وَلَمۡ يَقۡتُرُواْ وَكَانَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ قَوَامٗا ﴿٦٧﴾

پێنجـەم: ئەوانەن کاتێ ماڵ و سـامان ئەبەخشـن نە زیادەڕەوی تیا ئەکەن و، نەچرووکی، بەشـی خەڵکی لێ ئەدەن و لەشـتی ڕەوادا سەرفی ئەکەن و خۆیشیانی لێ بێبەش ناکەن ﴿ وكان بين ذلك قوامـا ﴾ بەڵکو لەنێوان ئەو دووبـارەدا مام ناوەندین، وەك دەفەرمـوێ: (ولا تجعل يدك مغلولة إلى عنقك ولا تبسـطها كل البسـط) (٥/٦٤). (ئەبوو دەرداء) لەپێغەمبەرەوە ﷺ ئەگێڕێتەوە: ((من فقه الرجل رفقه في معيشـته)) (مسـند أحمد ٥/١٩٤). واتە: لە تێگەیشـتنی مرۆیـە هەڵبژاردنی بارێکـی مامناوەندی بۆ ژیانی خۆی. وە فەرموودەی: ((ما عال من اقتصد)) (پێشـەوا ئەحمەد). واتە: هەرکەسێ بارێکی مامناوەندی بۆ خۆی هەڵبژێرێ لەژیاندا، هەژار نابێ. ﴿ ٦٨: والذين لا يدعون مع الله إلها آخر ﴾ شەشەم: ئەوانـەن وێـڕای خـوا هیچ پەرسـتراوێکی تر ناپەرسـتن ﴿ ولا يقتلـون النفس التـي حرم الله إلا بالحق ﴾ کەسـێکیش ناکوژن کە خوا کوشـتنی یاساغ کردبێ، مەگەر بەهەق و ڕەوا، وەکو پاشگەز

بوونەوە لەئیسلام، زینا کردن، کوشتنی خەڵکی بێ تاوان ﴿ ولا یزنون ﴾ زیناو شەرواڵ پیسیش ناکەن باسکردنی ئەم دوو سیفەتە پیاو نەکەوشتن و زینا نەکردن هەر بۆ ئەوەیە کە قورەیش هۆشیار بکاتەوە، چونکە ئەوان هەردوو سیفەتەکەیان تێدابوو ﴿ ومن یفعل ذلک یلق أثاما ﴾ وە هەرکەسێ ئەو کاروکردەوە ناپەسەندانە

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۖ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

بکات، ئەوە لە دوارۆژدا دەگات بەسزای تاوانەکەی خۆی ﴿ ٦٩: یضاعف له العذاب یوم القیامة ﴾ لەرۆژی قیامەتیشدا دوو بەرامبەر ئازار دەدرێ، چونکە لە لایەکەوە هاوەڵی بۆ خوا بریار داوە، لەلایەکی تریشەوە ئەو گوناهە ناشیرینانەی کردووە ﴿ ویخلد فیه مهانا ﴾ و بەسووکی و زەلیلی و ریسواییەوە بەهەتا هەتایی هەر لەوێدا ئەمێنێتەوە. (عەبدوڵڵا) لە پێغەمبەری ﷺ پرسی: کام گوناح لەهەموان گەورەترە؟ فەرمووی: ((أن تدعو لله ندا وهو خلقک)) ئەوە کە تۆ هاوبەش و دژ بۆخوا دابنێیت، لەحاڵێکدا هەر ئەو تۆی دروستکردووە. دیسانەوە وتی: ئەی دوای ئەوە؟ فەرمووی: ((أن تقتل ولدک کراهیة أن یطعم معک)) کوشتنی منالی خۆت لەبەرئەوە خواردنت لەگەڵ بخوات لەپاشان پرسیاری لێکردەوە؟ ئەویش فەرمووی: ((أن تزانی حلیلة جارک)) لەگەڵ ژنی دراوسێکەتدا زینا و ناپاکی بکەیت! پاشان ئایەتی (والذین لا یدعون مع الله...) تا کۆتاییەکەی خوێندەوە. (تفسیر الطبری ١٩/٤٢).

﴿ ٧٠: إلا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا ﴾ مەگەر کەسێك پەشیمان دەبێتەوەو بروا بێنێ و کاری چاك ئەنجام بدا ﴿ فأولئک یبدل الله سیئاتهم حسنات ﴾ ئا ئەوکەسانە خوا گوناهو خراپەکانیان بۆ دەگۆرێت بەچاکە.

پێشەوا (موسلیم)یش لەم بارەیەوە ئەم فەرمودانەی هێناوە: ((إن الحسنات یذهبن السیئات)).. وە ((...أتبع السیئة الحسنة تمحها..)) بەردەوام لە جێگەی خراپەدا، چاکە بکە، تا خراپەکان بسرێتەوە. ئیمامی (تەبەریی) سەبارەت بەگۆرینی تاوان و خراپە بەچاکە دەڵێ: ئەمە هەر لەدونیادا جێبەجێ ئەبێت. هەندێکی تریش ئەڵێن: نا، لەپاشەرۆژدا تاوتوێ دەکرێت، (ئیبنی عەبباس و، حەسەن و، موجاهید)یش پشتگیری رای یەکەمن. وە (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (ئیبن عەبباس وتوویەتی:(هم المؤمنون کانوا من قبل إیمانهم علی السیئات فرغب الله بهم عن السیئآت فحولهم إلی الحسنات، فأبدلهم مکان السیآت الحسنات). وقال سعید بن جبیر: (أبدلهم بعبادة الأوثان عبادة الرحمن، وأبدلهم بقتال المسلمین قتال المشرکین...) وقال الحسن البصری: (أبدلهم الله بالعمل السیئ العمل الصالح، وأبدلهم بالشرک إخلاصا..) وقال بعض: (أن تلک السیئات الماضیة تنقلب بنفس التوبة النصوح حسنات، کما ثبت بذلک السنة الصحیحة، وصحت به الآثار المرویة عن السلف - رضی الله عنهم-). ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وە هەمیشە خوا گوناه پۆش و میهرەبانە ﴿ ٧١: ومن تاب وعمل صالحا ﴾ وە ئەوەی لە گوناحەکانی تەوبەی کردو،کردەوەی چاکی کرد ﴿ فإنه یتوب إلی الله متابا ﴾ ئەوە بەراستی زۆر بەمەزنی دەگەرێتەوە بۆلای خوا. ﴿ ٧٢: والذین لا یشهدون الزور ﴾ حەوتەم: ئەوانەن کە ئامادەی شایەتی‌دانی‌درۆ نابن، شایەتییەك نادەن مافی خەڵکی تیا پێشێل بکرێ ﴿ وإذا مروا باللغو مروا کراما ﴾ وەکاتێك بەلای گوتارو کرداری ناپەسەندو پرو پووچدا رادەبوورن، -وەك سینەماو قومارخانەو..هتد- بەرێزەوە رادەبوورن. تێبینی: هەرکەس شایەدی درۆی دابا، پێشەوا (عومەر) چل شەلاقی لێئەداو رووی رەش ئەکردو، سەری ئەتاشی و، بەبازاردا ئەی‌گێرا. ﴿ ٧٣: والذین إذا ذکروا بآیات ربهم ﴾ هەشتەم: ئەوانەن کاتی ئایەتەکانی پەروەردگاریان وە بیر هێنرایەوە، ئامۆژگاری وەردەگرن و ﴿ لم یخروا علیها صما وعمیانا ﴾ نارۆن بەسەریاندا وەك کەرو کوێر، بەڵکو گوێ هەڵدەخەن و چاو ئەکەنەوە. ﴿ ٧٤: والذین یقولون ربنا هب لنا من أزواجنا وذریاتنا قرة أعین ﴾ نۆیەم: ئەوانەن کە ئەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! لە هاوسەرانمان و نەوەکانماندا مایەی رووناکی دیدە و، خۆشیمان پێ ببەخشە، تا هاوکاریمان

بکەن لە خواپەرستیداو، گەل و کۆمەڵێکی وامان ببێ، کەخواناس بێت، ﴿ واجعلنا للمتقين إماما ﴾ وە خۆیشمان بگێڕە بە پێشەنگ بۆ لەخوا ترسان. هەربۆیە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((إذا مات ابن آدم انقطع عمله إلا من ثلاث: ولد صالح يدعو له، أو علم ينتفع به من بعده، او صدقة جارية)) (مسلم، کتاب الوصيه/٢٥٥)، کاتێ ئادەمزاد دەمرێت ئیتر هەموو کاروکردەوەکانیشی کۆتاییان دێ، مەگەر لەرێگەی سێ شتەوە: منداڵێکی ساڵح و چاکی ببێ دوعای خێری بۆ بکا، زانستێکی بەجێ هێشتبێ "پاش خۆی" کەڵکی لێ وەر بگیردرێ، سێیەم: خێرو صەدەقەیەکی بەردەوامی بەجێ هێشتبێ. ﴿ ٧٥: أولئک يجزون الغرفة بما صبروا ﴾ دەیەم: ئا ئەو بەندە بەرێزانە، کە ئەوهەموو سیفەتە قەشەنگانەیان هەیە لەپاداشی خۆڕاگرتنیان ژوورە رازاوەکانی بەهەشتیان پێ‌دەدرێ، هەر لەوێش پایەوپلەی بەرزوبلندیان دەدرێتێ لەسەر خواپەرستی ﴿ ويلقون فيها تحية وسلاما ﴾ وە لە لایەن فریشتەکانیشەوە بەسڵاوو درووود پێشوازییان لێ‌دەکرێ ﴿ ٧٦: خالدين فيها حسنت مستقرا ومقاما ﴾ بەهەتا هەتاییش هەر لەوێ ئەمێننەوە، وە بەراستی بەهەشت بنکە و جێگایەکی خۆشە. ﴿ ٧٧: قل ما يعبأ بكم ربی لولا دعاؤكم ﴾ یازدەهەم: ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: (خەڵکینە) پەروەردگارم هیچ بایەخێکتان پێ‌نادات، ئەگەر لەبەری نەپارێنەوەو نەی‌پەرستن، واتە: ئەو رێز لێنانەتان بەهۆی چاکی و راسڵی و ملدانتانە بەفەرمانەکانی ئەو ﴿ فقد كذبتم فسوف يكون لزاما ﴾ بەراستی ئێوەش (ئەی بێ‌باوەڕان) ئەو پەیامبەرو قورئانەتان بەدرۆ خستەوە و بڕواتان پێ‌نەهێنان، ئەگەر هەر وابن ئەوە لەدوارۆژدا سزایەکی خوایی یەخەتان پێ‌دەگرێ و هەرگیز لەکۆڵتان نابێتەوە.

زۆرو فراوان شوکرانەی خوای کار جوان دەکەم کە شەرەفی تەواوکردنی نووسینی سوورەتی (فورقان)ـی پێ‌دام لە مزگەوتی (فورقان)ـی هەولێری خواناس.

سوورەتی (شوعەراء)ـە

مەککەییەو (٢٢٧)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بۆچەسپاندنی بناغە سەرەکییەکانی ئایین هاتووە: یەکتاپەرستی، پەیامەکەی پەیامبەر ﷺ، زیندووبوونەوە. جا لەسەرەتاوە باسێکی کورتی قورئان ئەکات، کە چۆن بەوشێوە قەشەنگە خوا ناردوویەتی بۆهیدایەت و رێنمونی خەڵك و دەرمانکردنی نەخۆشیەکانی مرۆڤ، هاوکات لەگەڵ هەڵوێستی چەوتی هاوبەش پەیداکەراندا بەرامبەری، لەگەڵ هێنانی ئەوهەموو بەڵگەو نیشانە ئاشکراو روونانەدا تێی‌دایە!! باسی دەستەیەك لە پەیامبەرانیش دەکات کە خوا ناردوونی بۆ رێ نیشاندانی گەلان، ئەمەیش لە مووساوە ﷺ دەست پێ‌دەکات کەچۆن بەوشێوە ناوازەیە لەگەڵ ئەو سەر سەخت و، کەڵلە رەقەدا -فیرعەون- رووبەرووبوویەوە، بەڵام ئەم هەر کۆڵنەداو، کۆڵنەدا تا بە فەرمانی خوا ئەم سەرکەوت وپیرۆز بوو، ئەویش لەناوچوو، ئینجا دێتە سەر داستانەکەی ئیبراهیم و هەڵوێستی لەگەڵ هۆزو نەتەوەکەی و باوکیدا، بەرامبەر بەبتپەرستنیان، ئەوە بووبەڵگەی زۆربەهێزو، بە ئەقڵ و ژیری کەم وێنەی خۆی توانی پرپووچی خواکانیان روون بکاتەوە بۆیان، هاورێ لەگەڵ دیاری کردنی چارەنووسی هەردوولایان (خۆییوقەومەکەی) وە داستانیپەیامبەران: (نووح، هوود، ساڵح، لووت، شوعەیب/ علیهم الصلاه والسلام) باس‌دەکات،وە بەرنامەو سوننەتیخوایی لەبەرامبەر ئەوانەی بە درۆیان خستنەوە، بەدیار دەخات (وإنه لتنزيل رب العالمين * نزل به الروح الأمين على قلبک لتكون من المنذرين بلسان عربی مبين) ٢٦/١٩٢-١٩٥. کۆتاییشی دێت بە رەواندنەوەی بەدگومانی ئەوانەی کە دەیان‌وت قورئان جنییەکان دەیهێنن بۆی!! وە لە گەورەیی ومەزنی سوورەتەکانی (طسم)دا پێغەمبەر ئەفەرموێ: ((إن الله أعطانی السبع الطوال مكان الإنجيل، وأعطانی الطواسين مكان الزبور، فضلنی بالحواميم و المفصل، ما قرأهن نبی قبلی)).(السيوطی فی جمع الجوامع (٤٧٠٠) و الهندی فی كنز العمال (٢٥٨١)).

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: طسم ﴾ ئەم پیتانە هەرچەند لەگەڵ شوێندا لێیان دواوین، بەڵام کورتەی هەرهەموویان ئەوەیە کە: ئەو قورئانە وا ئەوان دانی پیانانێن، هەر لەوجۆرە پیتانە پێك‌هاتووە، جا ئەگەر بێزاری و، نکوڵی لێ دەرئەبرن، دەفەرموون وێنەی بێنن! ﴿ ٢: تلک آيات الكتاب المبين ﴾ ئەم ئایەتانە -کەلەم سوورەتەدا هەن- ئایەتی کتێبێکی زۆر روون وئاشکراکارە بەجۆرێ کە ئەگەر کەسێك کەمێك تیفکرێ لێیان، چاك ئەزانێ لەخواوە هاتوون ﴿ ٣: لعلک باخع نفسک ألايكونوا مؤمنين ﴾ لەوانەیە لەداخ وخەفەتدا خۆت لەناو ببەیت، لەبەر ئەوە کەئەوانە باوەڕ ناهێنن، واتە: تۆ ئاوا مەبە، چونکە تۆتەنها ئاگاداریان بکەو بیان‌ترسێنە، ئیتر باوەڕ بهێنن، یان نا، تۆ بەرپرس نابیت لێیان. دیارە ئەمە بۆ دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ، هەمان مەبەستیش لە سوورەتی (٦/١٨): (فلعلک باخع نفسک...) وە لە ئایەتی

(١٥/٨٨٩٠)یشدا روون کراوەتەوە.

نامانەوێ بەزۆر ئیمان بەسەریاندا بسەپێنین:

﴿ ٤ : إن نشأ ننزل عليهم من السماء آية ﴾ ئەگەر بمانەوێ ئەوانە ناچار بکەین بڕوابهێنن، ئەوا لە ئاسمانەوە مۆعجیزەو

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ءَايَةً فَظَلَّتْ أَعْنَٰقُهُمْ لَهَا خَٰضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ فَسَيَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَى ٱلْأَرْضِ كَمْ أَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱئْتِ ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِى فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنۢبٌ فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا فَٱذْهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآ إِنَّا مَعَكُم مُّسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ ٱلَّتِى فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾

نیشانەیەکیان بۆدادەبەزێنین ﴿ فظلت أعناقهم لها خاضعين ﴾ ئەوسا لەبەرامبەریەوە بەردەوام گەردونیان کەچ دەبێ بۆی‌و، بەناچاریش بڕوا دێنن، بەڵام سوننەتمان وا نییە. ﴿ ٥: وما يأتيهم من ذكر من الرحمن محدث ﴾ ئەوانە هەربەشێکی نوێ‌وتازەی قورئانیان لە لایەن خوای بەخشندەوە بۆبێت ﴿ إلا كانوا عنها معرضين ﴾ لەبەرامبەریەوە ڕوو وەرئەگێڕن وپشتی‌لێدەکەن، واتە: پیشەیان هەمیشە هەرئینکاری کردنی قورئان بووە ﴿ ٦: فقد كذبوا فسيأتيهم أنباء ما كانوا به يستهزئون ﴾ ئەوانە بەو وەحیە تازەیەی ئێمە بڕوایان نەهێناو بەدرۆیان زانی! جا لە ئایندەیەکی نزیکدا هەواڵەکانی ئەوسزایەیان پێ‌دەگا کە ئەوان گاڵتەیان پێ‌ئەکرد ﴿ ٧: أولم يروا إلى الأرض كم أنبتنا فيها من كل زوج كريم ﴾ ئایا ئەو هاوبەشدانەرانە سەیری زەوییان نەکردووەو ورد نەبوونەتەوە کە چ گژو گیایەکی زۆر و، جۆراو جۆری جووت و بەبایەخ و جوانمان تیا ڕواندووە؟ ﴿ ٨: إن فى ذلك لآية ﴾ بەڕاستی ئا لەو گیاو گوڵ و سەوزەڵانییەدا بەڵگە هەیە بۆ زیندووبوونەوە ﴿ وماكان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەرە زۆریان بڕوا ناهێنن، واتە: هێمان ئەو هەموو نیشانە سەرسوڕهێنەرانە تینیان تێ ناکات! ﴿ ٩: وإن ربك لهوالعزيز الرحيم ﴾ جا ئەوانە با هەر وابن،و هەرگیزیش لەدەست دەرناچن، چونکە بەڕاستی پەروەردگاری تۆ دەسەڵاتدارو زاڵە بەسەر هەمووشتێکدا، دڵۆڤان ومیهرەبانیشە، ئەگەر پەشیمان ببنەوە لێیان خۆش ئەبێ.

لەنێوان مووساو فیرعەوندا:

خوا دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە کە: تەنها ئەو عەزیەت و ئازار نەدراوەو، بەتەنها هەر گەلەکەی ئەویش نییە سەرپێچی کردبێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿١٠: وإذ نادى ربك موسى ﴾ ئەوکاتە وەبیر بێنە کە پەروەردگارت لە لای کێوی توردا مووسای بانگکرد: ﴿ أن ائت القوم الظالمين ﴾ کە بچۆ بۆلای ئەو گەلە ستەمکارە، ئەوانەی ستەمیان هەم لە خۆیان و،هەم لە گەلی بەنی ئیسرائیل کردووەو، کردوویانن بە کۆیلە ﴿ ١١: قوم فرعون ﴾ هۆزوگەلی فیرعەون ﴿ ألا يتقون ﴾ پێیان بڵێ: ئایا لە سەرەنجامی نافەرمانی خوا ناترسن و پارێز ناکەن؟ ﴿ ١٢: قال رب إنى أخاف أن يكذبون ﴾ مووسا وتی: ئەی پەروەردگارم! من ئەترسم بەدرۆم بخەنەوەو بڕوام پێ نەکەن پەیامبەری‌تۆ بم ﴿ ١٣: ويضيق صدرى ﴾ سینەتەنگ بم ﴿ ولا ينطلق لسانى ﴾ و زمانم باش هەڵنەسوڕێ بۆ ڕاگەیاندنی پەیامەکەم ﴿ فأرسل إلى هارون ﴾ جا پەیام بۆ -براکەشم- هاروون بنێرە، تا یارمەتیم بدات، چونکە زمانی ڕەوانترە، جا جگە لەوە دیسان هۆیەکی‌تر باس ئەکات: ﴿ ١٤: ولهم على ذنب ﴾ بێ‌گومان ئەوان تۆڵەی گوناهێکیان بەسەرمەوە هەیە، واتە: یەکێکیانم لێ‌کوشتوون ﴿ فأخاف أن يقتلون ﴾ ئەترسم بەو بۆنەوە بمکوژنەوەو پەیامەکەم بۆ نەگات. لە سوورەتی (٣٣/٢٨): دا ئەفەرموێ: (قال رب إنى قتلت منهم نفسا فأخاف أن يقتلون) دەرئەکەوێ کە گوناهەکەی بەلای ئەوانەوە کوشتنی (قبطی)یەکەیە، هەروەك شێوەی کوشتنەکەش لەسوورەتی (١٥/٢٨) ئاشکرا کردووە ﴿ ١٥: قال كلا ﴾ خوا فەرمووی: نەخێر، گومانت وا نەبێ‌و دڵنیابە هەرگیز ئەوانە ناتوانن کاری وابکەن ﴿ فاذهبا بآياتنا ﴾ جاخۆ تۆو هاروون، هاورێ بەئایەت وبەڵگەکانی ئێمەوە برۆن بۆ لای فیرعەون وگەلەکەی ﴿ إنا معكم مستمعون ﴾ بەڕاستی خۆمان لە گەڵتانین بەپارێزگاری‌و، گوێ بیستی قسەکانتانین، واتە: لەگوفتارو وتەکانی ئێوەو، لە وەڵامی ئەوان بەئاگاین. لە سوورەتی: (٤٦/٢٠) وە (٣٥/٢٨) خوا

ئەو(لەگەڵ بوونە) یان بۆدوویات ئەکاتەوە ﴿ ١٦: فأتیا فرعون ﴾ بچن بۆ لای فیرعەون ﴿ فقولا إنا رسول رب العالمین ﴾ و بڵێن: بێگومـان ئێمـە هەردوکمان پێغەمبـەرو نـێرراوی پەروەردگاری جیهانەکانین. لە سـوورەتی(٢٠/٤٧)دا: (فقولا إنا رسـولا ربك) هاتووە.﴿ ١٧: أن أرسـل معنا بنی إسـرائیل ﴾ داوات لێ ئەکەین کە بەنی ئیسرائیلمان لە گەڵ بنێرەو رێیان لێ مەگرە، بچن بۆ شام جا فیرعەون –وەك منەتنان بەسـەر مووسـادا. بەڵێ هەردووکیان رۆیشـتنە لای فیرعەون و پەیامەکەیان پێگەیاند ﴿ ١٨: قال ألم نربـک فینا ولیدا ﴾ فیرعەون بە مووسـای گوت: ئەرێ ئەمەیە پاداشـتی پیاوەتیت؟! ئەی تۆ منداڵێکی بچووك نەبوویت، لەناو خۆماندا پەروەردەمان کردیت؟ ئیتر ئێستا ئەم داوایەت لەچییە؟!. لە سوورەتی (٢٨/٩ و٢٠/٣٩) ئەو شێوەی بەخێوکردن وپەروەردەیە روون دەکاتـەوە ﴿ ولبثت فینا من عمرک سنین ﴾ وە سـەرەرای ئەوەیـش ئایا تۆ چەند سـاڵێکی زۆر تەمەنـت لەناوماندا نەبردە سـەر؟ خۆ تۆ ئەو ماوەیە ئەو قسەوباسـەت هەر نەدەکرد، کەچی وا ئێسـتا لە باتی ئەوەکـە مەمنوونمان بیـت داوای کوێخاییمان لێ ئەکەیـت؟! ﴿ ١٩: وفعلـت فعلتـک التی فعلـت ﴾ وە تۆ ئەو کارە گەورەیەشـت کرد کەکردت، قیبتییە خزمە نزیکەکەی منت کوشت. لە سوورەتی (٢٨/١٥ و ٢٨/١٩) دا ئەو کارەی کە مووسا کردوویەتی باسـی دەکات ﴿ وأنت مـن الکافرین ﴾ کەچی تۆ لە پاداشـی پیاوەتیماندا لە ریزی ناسوپاسانیت ﴿ ٢٠: قال فعلتها إذا وأنا من الضالین ﴾ مووسا وتی: بەڵێ راستە، ئەوەم لەدەس قەوما، بـەڵام من کاتێ ئەوکارەم‌کرد، لە هەڵـەکاران و بێخەبەران بووم، وە پێش پەیامبەرایەتیم بوو، وە من بەنیازی سەرزەنش کردنیشەوە مشتەکۆڵەیەکم لێدا، نەك بەنیازی کوشتنەوە ﴿ ٢١: ففررت منکم لمـا خفتکم ﴾ ئێنجا چون لە ئێوە دە ترسـام، بمکوژنەوە هەڵهاتم بـۆ وڵاتی مەدیـەن. لە سـوورەتی (٢٨/٢٠-٢١) وە (٢٨/١٨) دا ئەندازەو جۆری ترسـەکە باس‌کراوە. ﴿ فوهـب لی ربی حکما ﴾ جـا ئیتر پەروەردگارم –جل جلالە– دانایی وکارزانی و، زانیاری پێ بەخشـیم ﴿ وجعلنی من المرسـلین ﴾ و کردیشـمی بە یەکێ لـە پەیامبەران" و ناردمی بـۆ لای ئێوە ﴿ ٢٢: وتلک نعمة تمنها علی ﴾ مووسـا ئەیـەوێ کارەکەی فیرعەون کـەم نرخ وبێ منەت بـکات، بۆیە ئەڵێـت: تۆ منەتی‌ئەو بەخێو کردنەیشـم دەخەیتە سـەر، بێگومـان من ئەوە بـە نیعمەت و پیاوەتـی دانانێم ﴿ أن عبدت بنی إسـرائیل ﴾ چونکـە تۆ نەوەکانـی یەعقووبت هەموو کردۆتە کۆیلەو خزمەتکاری خۆت؟! ﴿ ٢٣: قال فرعون وما رب العالمیـن ﴾ ئێنجا فیرعەون بە مووسـای وت: کـە تۆ پێت وایە پەیامبەری پەروەردگاری جیهانەکانی؟! باشـە ئەو پەروەردگاری جیهانیانە کێیە؟!. ئایەتەکانی سـوورەتی (٢٠/٤٩) و (٢٦/٢٩/) و (١٧/١٠٢) و (٢٧/١٤) بۆ رۆشـن کرنەوەی ئەم مەبەسـتەیەن. ﴿ ٢٤: قال رب السموات والأرض وما بینهما ﴾ مووسـا وتی: هەرگیز تۆخوانیت، خوای جیهانەکان، پەروەردگارو بەدیهێنەری

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

ئاسمانـەکان و زەویی و ئـەوەی لە نێوانیاندایـە، ئەی تۆ چیت بـە دەسـتە؟! ﴿ إن کنتم موقنین ﴾ ئەگەر دڵێکـی وریاو چاوێکی کراوەتان هەبێت و لە یەقین داران بن بەو وەڵامە. جا فیرعەون لە قسەکەی مووسـا زۆر سەری سورما، بۆیە بەفیزێکەوە بەوانەی لە دەوروبەریـدا بوون گوتی: ﴿ ٢٥: قال لمن حوله ألا تسـتمعون ﴾ ئایا نابیسن ئەم پیاوە چی ئەڵێ؟ سەیرە! ئەو پێی وایە کە بیجگە لە مـن خوایەکی تر هەیە! ﴿ ٢٦: قال ربکم ورب آبائکم الأولین ﴾ مووسـا ئەیەوێ پتر سیفەتی‌خوایان بۆ رۆشن بکاتەوە، بۆیە وتی: خەڵکینـە! هەر ئەو خوایە، پەروەردگاری ئێوەش و پەروەردگاری باووباپیرانە پێشینەکانیشـتانە، لەنەبوون ئێوەی دروست کردووە، ئیـتر فیرعەون کـەی خوایە؟! فیرعـەون کە پەکـی ئەکەوێ لە رەتدانەوەی مووسـادا، ئیتر ئەیەوێ سووکایەتی بە کەسایەتی ئەو بکاو لەپێش چاوی خەڵکەکەدا بیشـکێنێ بۆیە بەگاڵتەوە ﴿ ٢٧: قال إن رسـولکم الذی أرسل إلیکم لمجنون ﴾ وتی: خەڵکینە! وا

دیارە ئەو پێغەمبەرەی کە بۆئێوە نێردراوە دیوانەو شێتە!! ئەگینا چۆن قسەی وا ئەکات؟ ﴿ ٢٨: قال رب المشرق و المغرب و مابینهما إن کنتم تعقلون ﴾ مووسا زیاترو زیاتر وەسفی خوایان بۆ ئەکات، بۆیە وتی: ئەو خوایە، راهێنەروپەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆرئاواو گشت ئەوشتانەشە لە نێوانیاندایە، ئەگەر ئارەزوو فامتان هەبێ و، بیروئەقڵتان بخەنە کار، خوا ئەوەیە کە دەتوانێ ئەستێرەکان لە خۆرهەڵات هەڵبێنێ و، لەخۆرئاواوە، ئاوایان بکا ﴿ ٢٩: قال لئن إتخذت إلها غیری ﴾ کاتێ فیرعەون پەکی کەوت وهیچی بۆنەمایەوە پەنای بردە بەر هەڕەشەکردن و وتی: بێگومان ئەگەر جگە لە من کەسێکیتر بپەرستیو بیکەیتە خوای خۆت ﴿ لاجعلنک من المسجونین ﴾ دڵنیابە ئەتخەمە ریزی زیندانکراوەکانەوە، خۆیشت چاك ئەزانی هەر کەسێ من زیندانی بکەم هەرگیز رزگاری نابێ ﴿ ٣٠: قال أولو جئتک بشیء مبین ﴾ مووسا زۆر لەسەر خۆ وتی: باشە ئەگەر بەڵگەیەکی زۆر روون و ئاشکرایشم بۆهێنای لەسەر راستی خۆم؟ تۆ هەر زیندانیم ئەکەیت و باوەڕ ناهێنی؟ ﴿ ٣١: قال فائت به إن کنت من الصادقین ﴾ فیرعەون وتی: ئادەی ئەگەر لە راستگۆیانیت فەرموو بەڵگەکانت بێنە؛ فیرعەون وای ئەزانی ئەگەر بیهێنێت ئەو ئەتوانێ بەرهەڵستی بوەستێ!! ﴿ ٣٢: فألقی عصاه فإذا هی ثعبان مبین ﴾ مووساش دەست بە جێ دارەدەستەکەی خۆی فڕێدا و بوو بە ئەژدیهایەکی گەورە ﴿ ٣٣: ونزع یده فإذا هی بیضاء للناظرین ﴾ لەوە ئەچێ فیرعەون داوای نیشانەیەکی تری کردبێت، بۆیە مووساش "دەستی خستە بن هەنگڵی خۆی و هێنایە دەرەوە، کتوپڕ لە پێش چاوی بینەراندا سپی و رووناك دەرچوو، ئەو دەوروبەرەی رووناککردەوە، هەر وەك مانگ هەڵبێت ﴿ ٣٤: قال للملإ حوله إن هذا لساحر علیم ﴾ فیرعەون کە ئەمەی بینی بەگەورەگەورەکانی دەورو بەری خۆی گوت: بێگومان ئەمە جادوو بازێکی زۆر زاناو بەتوانایە، مەبەستی ئەوەیە بڵێ: بەمە فریو مەخۆن، چونکە ئەوەی بینیتان لە کاری جادووبازانە. ﴿ ٣٥: یریدأن یخرجکم من أرضکم بسحره ﴾ ئەیەوێ بەجادووی خۆی لەجێ وزێدو وڵاتی خۆتان دەرتان بکات. ﴿ فماذا تأمرون ﴾ جا ئێوە لەو بارەوە فەرمانتان بەچییە؟ چی بکەین باشە بۆ بەرهەڵستی ئەم بەڵایە ﴿ ٣٦: قالوا أرجه وأخاه ﴾ ئەوانیش وتیان: خۆی وبراکەی مۆڵەت بدە، واتە: پەلە مەکە ﴿ وابعث فی المدائن حاشرین ﴾ وە سەربازان بنێرەبۆ تەواوی شارەکانی ژێر دەسەڵاتت، جادوو بازانت بۆ کۆ بکەنەوە ﴿ ٣٧: یأتوک بکل سحار علیم ﴾ ئەوسا هەرچی جادوبازێکی کارامەو زۆرزانە بۆت دێنن.

لەنێوان مووساو جادووبازەکاندا:

﴿ ٣٨: فجمع السحرة لمیقات یوم معلوم ﴾ ئینجا جادووبازەکان لەسەرفرمانەکەی ئەو لەرۆژێکی دیاری کراودا کۆکرانەوە، دیارە فیرعەون ئەیەوێ خەڵکێکی زۆر کۆببێتەوەو لە پێش چاوی هەموانەوە ئابڕووی مووسا بەرێ!! ﴿ ٣٩: وقیل للناس هل أنتم مجتمعون ﴾ بەخەڵکەکەش وترا: ئاخۆئێوە کۆدەبنەوە؟ "لەوە دەچێ فیرعەون زۆردڵنیابێ لەسەرکەوتندا، بۆیە ئاوا پەلە دەکات ﴿ ٤٠: لعلنا نتبع السحرة إن کانوا هم الغالبین ﴾ ئەگەر ئەم جادووبازانە سەرکەوتوو پیرۆز بوون وبردیانەوە، لەوانەیە ئێمەش پشتگیری وپەیڕەویان لێبکەین ﴿ ٤١: فلما جاء السحرة قالوا لفرعون ﴾ ئینجا جادووبازەکان کەهاتنە بەرەوە بەفیرعەونیان وت: ﴿ أإن لنا لأجرا إن کنا نحن الغالبین ﴾ ئایا ئەگەر ئێمە پیرۆزو سەرکەوتوو بووین و بردمانەوە هیچ کرێ وپاداشێکمان بۆدەبێت؟ ﴿ ٤٢: قال نعم وإنکم إذا لمن المقربین ﴾ فیرعەون وتی: بەڵێ، بێگومان ئەوسا ئێوە لەریزی پیاوە نزیکە تایبەتمەندەکانی خۆم دەبن ﴿ ٤٣: قال لهم موسی ألقوا ماأنتم ملقون ﴾ جا رۆژی دیاریکراو هاتوو، مووسا بەجادووگەرانی گوت: ئێوە دەست پێبکەن وچیتان پێیە بۆهاویشتن بیهاوێژن، من هیچ ترسێکم نییە، چونکە خوام لە گەڵە ﴿ ٤٤: فألقوا حبالهم و عصیهم ﴾ جا ئەوانیش هەرچی پەت ودارەدەستەکانیان بوو، تووریان هەڵداو هاویشتیان ﴿ وقالوا بعزة فرعون إنا لنحن الغالبون ﴾ وتیان: بەیارمەتی ودەسەڵات وتوانایی فیرعەون: ئێمە بەسەر مووسادا زاڵ ئەبین ودەیبەینەوە، دیارە -وەك (شێخی ئالووسی) دەڵێ- سوێند خواردن بە نیعمەت و، گەورەیی و دەسەڵاتی (پاشا) کان و دەسەڵاتدارانی رۆژگار، وەهەروا بەسەرورێش و، گۆڕوگڵی سەرگۆڕی پیاوچاکان، داب ونەریتی سەردەمی جاهیلییەت ونەفامییە. زاناکان دەڵێن: گوناحی سوێند بە درۆ خواردن بە زاتی خوا بچووکترە، لە گوناحیسوێند خواردن بەراستی بەوجۆرە شتانە. ﴿ ٤٥: فألقی موسی عصاه فإذا هی تلقف ما یأفکون ﴾ ئەوسا مووسایش دارەدەستەکەی خۆی توورهەڵداو، کتوپڕ بووبە مارێکی گەورە وهەموو داروگوریسی ئەوانی چنییەوەو هەڵیلووشین ﴿ ٤٦: فألقی السحرة ساجدین ﴾ ئیتر جادووبازەکان هەر هەموویان، کاتێ ئەوەیان بینی خۆیان بۆ نەگیراو سوژدەو کرنووشیان برد بۆخوا، چونکە بۆیان دەرکەوت کە ئەو کارەی مووسا عليه السلام مۆعجیزەیە، نەك جادوو" ﴿ ٤٧: قالوا آمنا برب العالمین ﴾ بە راشکاوی وتیان: ئێمە باوەڕمان بە پەروەردگاری جیهانەکان هێنا ﴿ ٤٨: رب موسی وهارون ﴾

پەروەردگاری مووساوهاروون.

لەنێوان فیرعەون و جادووبازەکاندا:

﴿ ٤٩: قال آمنتم له قبل أن آذن لكم ﴾ فیرعەون وتی: هەرئاوا باوەرتان پێهێنا، بەرلەوەی من مۆڵەتتان بدەم؟! دەبوو داوای مۆڵەتم لێبکەن ﴿ إنه لكبيركم الذي علمكم السحر ﴾ ئەوا دەرکەوت کە هەر مووسا گەورەتانە، ئەو ئێوەی فێری جادوو کردووە، فیرعەون ئەیەوێ بە خەڵکەکە بڵێت: فریو نەخۆن بەو بروا هێنانەیان، چونکە بە نهێنی دەستیان لەگەڵ مووسادا تێکەڵ کردووە بۆ رووخاندنی حکومەتەکەتان ﴿ فلسوف تعلمون ﴾ لە ئایندەیەکی نزیکدا ئەزانن چیتان پێ ئەکەم ﴿ لأقطعن أيديكم وأرجلكم من خلاف ﴾ ئەمە سوێندی بێت، دەبێ دەست وپێتان -راست وچەپ- بقرتێنم، دەستی راست وقاچی چەپ، یان بەپێچەوانەوە: دەستی چەپ، قاچی راست ﴿ ولأصلبنكم أجمعين ﴾ و هەموویشتان لەداردەدەم ﴿ ٥٠: قالوا لا ضير ﴾ وتیان: کەیفی خۆتە، چی ئەکەی بیکە، دڵنیاشبە کەهیچ زیانێك نابێت، تازە ئێمە بروامان هێناوە. (قال الجوهري: ضاره يضره و يضيره ضيرا وضوارا أي: ضره. قال الكسائي: التضور: الصياح و التلوى عند الضرب أو الجوع. ﴿ إنا إلى ربنا منقلبون ﴾ نایشترسین، چونکە بە راستی ئێمە بۆلای پەروەردگاری خۆمان دەگەرێینەوە ﴿ ٥١: إنا نطمع أن يغفر لنا ربنا خطايانا ﴾ بەراستی ئێمە ئومێدەوارین پەروەردگارمان لەگوناهەکانمان خۆش ببێ ﴿ أن كنا أول المؤمنين ﴾ کە هەر بەوە ئێمە یەکەم دەستەین کەپێش" گەلەکەمان بروامان هێنا بەمووسا. فیرعەون ئەو هەموو هەرەشەو گورەشەیە ئەکاو، خوا ئەفەرموێ: ﴿ ٥٢: وأوحينا إلى موسى أن أسر بعبادي إنكم متبعون ﴾ وەئێمەش بەمووسا سروشمان کردو تێمانگەیاند: بەندەکانم -ئەوانەی برِوایان پێت هێناوە- بەشەو بەرەو دەریا ببە، چونکە تاقیباتتان دەکەن و دواتان دەکەون، تا بتانگێرنەوەو بتانکوژن ﴿ ٥٣: فأرسل فرعون في المدائن حاشرين ﴾ ئینجا کاتێ دەنگ وباس گەیشتەوە فیرعەون کەمووسا خەڵکەکەی لەشار بردە دەرێ: ئەوسا کۆکەرەوانی بەشارەکانی میسردا نارد تاسوپاو لەشکر کۆبکاتەوە "وبرۆن بەدوایاندا ﴿ ٥٤: إن هؤلاء لشرذمة قليلون ﴾ ئەیەوێ سوپاکەی هەڵنێت، بۆیە جاری داو وتی: بێگومان ئەوانە دەستەو کۆمەڵێکی کەمن، زۆر بەئاسانی ئەیانگرن ﴿ ٥٥: وإنهم لنا لغائظون ﴾ وەبەراستی ئەوانە ئێمەیان توورەو قەڵسکردووە، ﴿ ٥٦: وإنا لجميع حاذرون ﴾ وەبێگومان ئێمە کۆمەڵێکی ئاگادارو وریاین، بەکورتی: ئەوانەی لای مووسا کۆمەڵێکی هێندك هیچن، ئەتوانین بەئاسانترین شێوە لەناویان بەرین، جا خوا تۆڵەی لە فیرعەون و لەشکرەکەی سەند،و فەرمووێ: ﴿ ٥٧: فأخرجناهم من جنات وعيون ﴾ ئینجا ئێمە بەو شێوەیە فیرعەون و داروودەستەکەیمان وە دەرنا لەناو باخ و باخات و کانیاوەکانیان ﴿ ٥٨: وكنوز ومقام كريم ﴾ وە لەناو

لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُوا۟ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا۟ حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِىَ ٱلسَّحَرَةُ سَٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ ءَامَنتُمْ لَهُۥ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّهُۥ لَكَبِيرُكُمُ ٱلَّذِى عَلَّمَكُمُ ٱلسِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَٰفٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا۟ لَا ضَيْرَ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَٰيَٰنَآ أَن كُنَّآ أَوَّلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ ۞ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِىٓ إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى ٱلْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَٰذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾ فَأَتْبَعُوهُم مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

خەزنەو دارایی و جێگاو خانووی جوان و خۆشیاندا ﴿ ٥٩: كذلك وأورثناها بني إسرائيل ﴾ ئاوا بۆمان وەسف کردی وە دەرمان نان، وە دەسەڵات و داراییەکەیانمان خستە ژێر دەستی نەوەکانی یەعقووب لە دوای ئەوەی نەبوو دەستکورت بوون.

فیرعەون بەنی ئیسرائیل دەردەپەرێنێ:

﴿ ٦٠: فأتبعوهم مشرقين ﴾ فیرعەونییەکان هەرگزنگ سەری هەڵدا شوێنیانکەوتن ﴿ ٦١: فلما تراءا الجمعان ﴾ ئینجا کاتێ هەر دوو کۆمەڵەکە یەکتریان چاوکرد ئەوەندە نزیك‌بوون ﴿ قال أصحاب موسى إنا لمدركون ﴾ هاوەڵانی مووسا وتیان: تازە لەشکرو سوپاکەی فیرعەونمان هەر پێدەگا ﴿ ٦٢: قال كلا ﴾ دڵنیای کردن و پێی وتن: وا نییە ئێوە ئەیزانن ﴿ إن معي ربي سيهدين ﴾ چونکە من پەروەردگارم لەگەڵە رێنماییم دەکا بۆ رێگای رزگار بوون ﴿ ٦٣: فأوحينا إلى موسى ﴾ جا دەست بەجێ نیگامان بۆ

مووسا کرد ﴿ إن اضرب بعصاک البحر ﴾ که به داردەستەکەت لە دەریا دە ﴿ فانفلق ﴾ ئەویش هەر لێیدا دەریاقەڵشی و لەت بوو ﴿ فکان کل فرق کالطود العظیم ﴾ و هەرلایەکی وەك کێوێکی گەورەی لێهات، دوازدە ڕێگای لێ بووەوە بە ئەندازەی دوازدە دەستە کەی کورەکانی یەعقووب! ﴿ ٦٤: وأزلفنا ثم الآخرین ﴾

فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلۡجَمۡعَانِ قَالَ أَصۡحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدۡرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّآۖ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهۡدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡبَحۡرَۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٖ كَٱلطَّوۡدِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزۡلَفۡنَا ثَمَّ ٱلۡأٓخَرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنجَيۡنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغۡرَقۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذۡ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦ مَا تَعۡبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُواْ نَعۡبُدُ أَصۡنَامٗا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلۡ يَسۡمَعُونَكُمۡ إِذۡ تَدۡعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوۡ يَنفَعُونَكُمۡ أَوۡ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُواْ بَلۡ وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا كَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَءَيۡتُم مَّا كُنتُمۡ تَعۡبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلۡأَقۡدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمۡ عَدُوّٞ لِّيٓ إِلَّا رَبَّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾ ٱلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهۡدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِي هُوَ يُطۡعِمُنِي وَيَسۡقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضۡتُ فَهُوَ يَشۡفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحۡيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِيٓ أَطۡمَعُ أَن يَغۡفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوۡمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبۡ لِي حُكۡمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾

ئینجا ئەوانیشمان فیرعەون و لەشکرەکەی-هەرلەوێ " نزیك به دەریاخستەوە و ڕۆیشتنە ناو دەریاوە بەشوێنیاندا ﴿ ٦٥: وأنجینا موسی ومن معه أجمعین ﴾ وە مووساو سەرجەم ئەوانەی لەگەڵیا بوون ڕزگارمان کردن و پەڕینەوە لە دەریاکە ﴿ ٦٦: ثم أغرقنا الآخرین ﴾ لەپاشا ئەوانیترمان -فیرعەون و گەلەکەی- نقوم کردو خنکان ﴿ ٦٧: إن فی ذلک لآیة ﴾ بێگومان لەو ڕووداوەدا نیشانەیەکی گەورە هەبوو لەسەر ڕاستی ئەوەی مووسا پێی هاتبوو وە پووچەڵی ئەوەی فیرعەون و هۆزەکەی لەسەری بوو ﴿ وما کان أکثرهم مؤمنین ﴾ لە گەڵ بینینی ئەو نیشانە گەورانەیشدا زۆربەیان هەر بڕوایان نەهێنا و نەگەڕانەوە بۆ لای هەق و ڕاستی! ﴿ ٦٧: وإن ربک لهو العزیز الرحیم ﴾ وە بێگومان پەروەردگاری دەسەڵاتداری میهرەبانە، بە دەسەڵاتی فیرعەون و سوپاکەی نقوم کردو، بە میهرەبانی مووساو هاوەڵانی ڕزگار کرد.

هەواڵ و داستانی ئیبراهیم:

﴿ ٦٩: واتل علیهم نبأ إبراهیم ﴾ هەواڵ و داستانی ئیبراهیمیان بۆ بخوێنەوە ﴿ ٧٠: إذ قال لأبیه وقومه ما تعبدون ﴾ ئەوکاتە کە بە باوکی و، بەهۆزو نەتەوەکەی خۆی وت: ئێوە چی ئەپەرستن؟! خۆ دەشزانێ چی ئەپەرستن، بەڵام مەبەستی لیخنکردنی بتەکان بوو لە پێش چاوی ئەوان ﴿ ٧١: قالوا نعبد أصناما ﴾ بە شانازییەکەوە وتیان: ئێمە بتانێك ئەپەرستین ﴿ فنظل لها عاکفین ﴾ بەردەوام هەموو ڕۆژێکیش خەریکی پەرستنی ئەوانین و واین بە دیاریانەوە ﴿ ٧٢: قال هل یسمعونکم إذ تدعون ﴾ ئیبراهیم وتی: ئایا کاتێ هاناو هاواریان بۆ ئەبەن، قسەتان ئەبیستن و، وەڵامتان ئەدەنەوە؟ ﴿ ٧٣: أو ینفعونکم أو یضرون ﴾ یاخود هیچ کەڵك و زیانێکتان پێ دەگەیەنن؟ ﴿ ٧٤: قالوا بل وجدنا آباءنا کذلک یفعلون ﴾ وتیان: نەخێر هیچ شتێ لەوە ناکەن، بەڵکو باووباپیرانی خۆمانمان بینیوە هەرئاوایان ئەکرد بۆیە ئێمەیش ئێستا هەروەك ئەوان ئەکەین ﴿ ٧٥: قال أفرأیتم ما کنتم تعبدون ﴾ ئیبراهیم ﷺ وتی: ئاخر ئێوە بیرتان لێ نەکردووەتەوە، چی دەپەرستن ﴿ ٧٦: أنتم وآباؤکم الأقدمون ﴾ خۆتان و، باووباپیرانی پێشینان، ئایا شیاوە بۆ پەرەستن یان نا؟ ﴿ ٧٧: فإنهم عدو لی إلا رب العالمین ﴾ ئیبراهیم وتی: من بەڕاشکاوی ئەڵێم: بەڕاستی ئەوانە هەموویان دوژمنی منن جگە لە پەروەردگاری جیهانەکان ﴿ ٧٨: الذی خلقنی فهو یهدین ﴾ ئەوەی منی دروست کرد، ئینجا هەرئەویش شارەزای ڕێگەی بەختیاریم ئەکات ﴿ ٧٩: والذی هو یطعمنی ویسقین ﴾ هەر ئەو زاتەیە رزق و ڕۆزی بەمن ئەداو، تێر ئاویشم ئەکات و لەئاسمانەوە باران دەبارێنێ ﴿ ٨٠: وإذا مرضت فهو یشفین ﴾ کاتێ نەخۆش کەوتم، ئەو شیفام ئەداو هێزی شیفا هەرئەو دروستی ئەکات ﴿ ٨١: والذی یمیتنی ثم یحیین ﴾ ئەویشە دەم مرێنێ و، پاشانیش زیندووم دەکاتەوە ﴿ ٨٢: والذی أطمع أن یغفرلی خطیئتییوم الدین ﴾ هەرئەویشە بەتەمام لەڕۆژی سەڵاو پاداشتدا لەهەڵەو گوناهەکانم ببورێ، ئیبراهیم لەپاش سەناکردنی پەروەردگاری، ئیتر دێتە سەر مەبەستەکەی و، داوای چەند شتێکی زۆر گرنگی لێدەکات ﴿ ٨٣: رب هب لی حکما ﴾ ئەی پەروەردگارم! تێگەیشتنی ڕاست و دروست، زانست و زانیاری، پێغەمبەریەتیم پێ ببەخشە ڕێگای خواناسانم پێبناسە ﴿ وألحقنی بالصالحین ﴾ وە بمگەیەنە بەچاکان. پێغەمبەریش ﷺ لەکاتی سەرەمەرگەکەیدا سێجار فەرمووی: ((اللهم فی الرفیق الأعلی)). کاتەکانیتریش کە بپاڕایەتەوە ئەی فەرموو: ((اللهم أحینا مسلمین،

و أمتنا مسلمين، وألحقنا بالصالحين غير خزايا ولامبدلين)) (ئیمامی ئەحمەد ٣/٤٢٤). ﴿ ٨٤: واجعل لي لسان صدق في الآخرين ﴾ ناوی چاك و شـۆرەتێكی چاكم بخە سـەر زاری ئەوانەی لەدوای خۆمەوە دێن تا هەمووكات بە خێر ناوم ببەن و، پەیڕەویم لێبكەن.. بەڵێ خوای گـەورە نزاكەی لی وەرگرت و، ئێستا تەواوی گەلان بە خێر ناوی ئەبەن، تەنانەت لە نوێژەكانیشدا هەر ناو دەبرێ ﴿ ٨٥: واجعلني من ورثة جنة النعيم ﴾ بمگێڕە لە میراتگرانی بەهەشتی خۆش و، پڕ لەنازو نیعمەت ﴿ ٨٦: واغفر لأبي إنه كان من الضالين ﴾ لە گوناهی باوكیشم خۆش ببە، چونكە ئەو لەسەر لێشێواوان بوو، ئیبراهیم عليه السلام كاتی خـۆی بەڵێنی بەبابی دابوو داوای لیبووردنـی بۆ بكات ئەگەر موسـڵمان ببێ، هەر بۆیە بۆی پاڕایەوە، بەڵام كاتێكیش بۆی دەركەوت دوژمنی خوایە، یەخەی خـۆی لێهەڵتەكان و خوایش دۆعاكـەی لێوەرنەگرت ﴿ ٨٧: ولا تخزني يوم يبعثون ﴾ ڕۆژێ ئەوخەڵكە زیندوو دەكرێنەوە ڕیسـواو شەرمەزارم مەكە، دیارە ئەمە ئەوپەڕی (تواضع)و خۆبەكەم زانینە لەلایـەن ئەو پێغەمبەرە بەرێزەوە، ئەگینا خـۆ خوا ڕێزی لێناوەو براوەتەوە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبووهورەیرە)وە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتـی: ((يلقى إبراهيم أباه، فيقول: يارب! إنك وعدتني أن لا تخزني يوم يبعثون. فيقول الله: إني حرمت الجنة على الكافرين)) ئیبراهیـم عليه السلام لەڕۆژی قیامەتا بەبابی خـۆی دەگاو دەبینێ تۆزو گەردێكی زۆری لێنیشـتووەو، ڕووی ڕەش داگیرساوە، ئەوجا ئەڵێ پەروەردگـاری من! خۆ تـۆ بەڵێنت دامێ كە ڕیسـوام نەكەیت؟ خوایش ئەفەرموێ: بەڕاسـتی من بەهەشـتم لەسەر كافران یاساغ كردووە. ﴿ ٨٨: يوم لا ينفع مال ولا بنون ﴾ ئەو ڕۆژە كە نەماڵ سوود دەداو، نەمنداڵ و كوڕان بە كەڵك دێن ﴿ ٨٩: إلا من أتى الله بقلب سليم ﴾ مەگەر كەسێ كە بە دڵێكی ساغەوە بێتە حزووری خوا، ساغ بوو بێت لە نەخۆشی شـیرك و نیفاق و دووڕوویی و سیفاتی دڕندەیی و ئاژەڵی، خۆیشی تەنها بەخواوە پەیوەست كردبێ‌و هەر لەگەڵ بەرنامەی ئەودا كاری كردبێت، وە لە مانای (لا إله إلا الله) نەترازابێت، زاناكان پێناسەی (قەلبی سەلیم) ئەكەن: (هو القلب الخالي من البدعة، المطمئن على السنة) بیدعەچی نەبێ‌و، دامەزراوو مەحكەم بێت لەسەر سوننەت و ڕەوشتەكانی پێغەمبەر ﷺ، ئینجا دەسـت دەكات بەباس كردنی ڕووداوەكانی ئەوڕۆژە سـەختە بەم شـێوەیە: یەكـەم: ﴿ ٩٠: وأزلفت الجنة للمتقين ﴾ ئـەو ڕۆژە بەهەشت بۆ پارێزگاران نزیك ئەخرێتەوە. دووەم: ﴿ ٩١: وبرزت الجحيم للغاوين ﴾ دۆزەخیش دەخرێتە ڕوو بۆ لاسـارو گومڕایان، واتـە: بەهەشـت دەدرێ بەخواناسـان و، دۆزەخیش بە چەوت و چەپەكان. سـێیەم: ﴿ ٩٢: وقيل لهـم ﴾ لەو ڕۆژەدا بەوخەڵكە سەرسـەخت و كەللەڕەقانە ئەوترێ: ﴿ أين ماكنتم تعبدون * من دون الله ﴾ كـوان ئـەو بتانـەی ئێوە لەباتی خوا ئەتانپەرسـتن؟ ﴿ هـل ينصرونكم أو ينتصرون ﴾ ئایا ئەمڕۆ دەتوانن كۆمەكتان پێ بكەن تا لەسـزای خـوا ڕزگارتان بكەن، یـان یارمەتی دەرێك بۆ

وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ (٨٤) وَاجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ (٨٥) وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ (٨٦) وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ (٨٧) يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ (٨٨) إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (٨٩) وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ (٩٠) وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ (٩١) وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ (٩٢) مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ (٩٣) فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ (٩٤) وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ (٩٥) قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ (٩٦) تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٩٧) إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (٩٨) وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ (٩٩) فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ (١٠٠) وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ (١٠١) فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (١٠٢) إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ (١٠٣) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (١٠٤) كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ (١٠٥) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٠٦) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٠٧) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١٠٨) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٠٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (١١٠) ۞ قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ (١١١)

خۆیان پەیدا بكەن؟ دیارە هیچیان پێناكرێ، ئەوسا هەموو دەبنە سووتەمەنی دۆزەخ. چوارەم: ﴿ ٩٤: فكبكبوا فيها هم والغاوون ﴾ ئینجا هەموو ئەوان و گومڕاكانی تر –پەرسـتراوو پەرستیارەكان– دەمـەوڕوو فـڕێ ئەدرێنە نـاو دۆزەخەوە ﴿ ٩٥: وجنـود إبليس أجمعون ﴾ هاوڕێ لەگەڵ هەموو سـوپاو لەشـكرەكانی ئیبلیس"دا. لە سـوورەتی (٦٣/١٧)، (٤٣/١٥-٤٤)، وهەندێ جێگای دیكەش لەقورئاندا ئەوەپتر ڕوون كراوەتەوە. پێنجەم: ﴿ ٩٦: قالوا وهم فيها يختصمون ﴾ بتپەرسـتەكان لەناو دۆزەخدا دەسـت بە دەمە قاڵێ‌و شەڕە قسە ئەكەن وبەڕق و كینەوە، ئەڵێن: ﴿ ٩٧: تالله إن كنا لفي ضلال مبين ﴾ سوێند بەخوا! ئێمە لەدونیادا لەسەر لێشێواوییەكی ئاشـكرادا بووین، بۆیە وا ئێستایش ئاوامان بەسەر هات ﴿ ٩٨: إذ نسـويكم بـرب العالمين ﴾ كەئێوەمان (ئەی بتـەكان!) لەگەڵ پەروەردگاری جیهانەكاندا، یەكسان وەكویەك دەپەرست، جا وا ئەمڕۆیش ئێوە ناتوانن هیچ شـتێكمان بۆ بكەن! وەك دەفەرموێ:

(إنـا كنـا لكم تبعـا فهل أنتم مغنـون عنا من عذاب الله من شـئ) (٢١/١٤). ﴿ ٩٩: وما أضلنا إلا المجرمون ﴾ وە تەنها سەرکردە تاوانبارەکان بوون سەریان لێ شـێواندین. واتە کاتێ کەسەرکردەو بتەکان بەبێ دەسـەڵات ئەبینن، ئەوجا ئەکەونە شـەڕەدەم و پتر بەدبەختی خۆیان دەرئەبڕن و ئەڵێن: ﴿ ١٠٠: فما لنا من شافعين ﴾ وائێستاش هیچ تکاکارێکمان نییە، تا تکامان بۆ بکاو لەو تەنگەژەیە ڕزگارمـان ببـێ ﴿ ١٠١: ولا صديق حميم ﴾ وەهیچ دۆسـتێکی نزیك و دڵگەرم و بەسۆزیشـمان نییە، بتوانێ یارمەتیەکمان بدات ﴿ ١٠٢: فلـوأن لنا كرة فنكون مـن المؤمنين ﴾ خۆ ئەگەر تەنها جارێ، گەڕانەوەمان بۆ دونیا دەبوو، ئەوسا لەبڕواداران دەبووین، بۆئەوە دووچاری ئەم سـزایە نەبـین، وەك ئەفەرموێ: (إن ذلك لحـق تخاصم أهـل النـار) ٣٨/٦٤. ﴿ ١٠٣: إن فى ذلک لآية ﴾ بەڕاستی لەوداسـتانەی ئیبراهیم لەگەڵ گەلەکەیدا، سەبارەت بە دەسەڵات و بوونی خوا.. بەڵگەیەکی زۆر گەورە هەیە لەسەر بوون و یەکتایی‌خواو هاتنی‌دوا ڕۆژ ﴿ وماکان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا زۆربەی هۆزەکەی باوەڕناکەن و لەسەر بێ باوەڕی خۆیان سوورن! ﴿ ١٠٤: وإن ربک لهو العزيز الرحيم ﴾ بێ‌گومان هەر پەروەردگارت بەتوانایە لەسـەر تۆڵە کردنـەوە لەتاوانباران، زۆریـش میهرەبان و دڵاوایە بەرامبەر بە بـاوەڕداران، جا کەواتە تـۆش ئەی موحەممـەد ﷺ غەمگین و دڵزویر مەبـە لەگەلەکەی خۆت، چونکە ئەمە سوننەتی خوایە.

داستانی نووح و گەلەکەی:

ئینجا دوای داسـتانی ئیبراهیم، دێتە سەرداستانی باوکی دووەمی ئادەمیزاد، پیری پێغەمبەران(نووح) ﷺ: بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٠٥: كذبت قوم نوح المرسلين ﴾ هۆزی (نووح)یش، پەیامبەرانیان بەدرۆ خستـەوەو، بڕوایان پێ نەهێنان. بەڵێ. هەرچەندە تەنها لەگەڵ نووح دا ڕووبەڕوو بوونەوەو بەدرۆیان خسـتەوە، بەڵام وەك لەگەڵ گشـت پەیامبەراندا جەنگابن وایە، بۆیـە فەرمووی: (كذبت قوم نـوح المرسـلين). ﴿ ١٠٦: إذ قال لهم أخوهم نـوح ألا تتقون ﴾ ئـەو دەمەی نووحی برای بنەچەییـان پێ‌گوتن: ئایا ئێوە لەخوا ناترسـن، لەپەرسـتنی بتان پارێـز ناکـەن؟! ﴿ ١٠٧: إنى لكم رسـول أمين ﴾ ئەوسا نووح دووشتیان پێ ئەڵێ، یەکەم: بێ‌گومان مـن نێرراوێکی ئەمینم بۆتان، واتە: لەلایەن خـواوە هەرچیم پێ سـپێرراوە بێ‌زیادو کـەم پێتان ڕائەگەیـەنم" ﴿ ١٠٨: فاتقوا الله وأطيعـون ﴾ جا کەواتە لەخوا بترسـن و، گوێڕایەڵی منیش بکەن لەوەی فەرمانتان پێ‌دەدەم. دووەم: ﴿ ١٠٩: وما أسألكم عليه من أجـر ﴾ لەجێ‌بەجـێ کردنی ئەو ئەرکەشمـدا داوای هیچ کرێ‌و مزیەکتـان لێ ناکـەم ﴿ إن أجرى إلا علـى رب العالمين ﴾ پاداش و کرێـی مـن هەر لە سـەر پەروەردگاری جیهانەکانـە ﴿ ١١٠: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ دەسـا بەردەوام لەخوا بترسـن، گوێڕایەڵی منیـش بکـەن. ﴿ ١١١: قالوا أنؤمن لک ﴾ جاکـە هیچیان پێ نەمـا بەنووحیـان وت: ئایا ئێمە بڕوا بەتـۆ بێنین؟! ﴿ واتبعک الأرذلون ﴾ لەحاڵێکدا خەڵکانێکی پەست و قسە نەزان و هەژار بە دواوەتەن؟. لەسـوورەتی (٢٧/١١)دا: (وما نراک اتبعک إلا الذين هم أراذلنـا..) هاتووە، کەبێ باوەڕانـی (قورەیش)یش هەر هەمان ڕەخنەیـان لەموحەممـەد ﷺ گرت. ﴿ ١١٢: قـال وما علمى بما كانـوا يعملـون ﴾ نووح وتـی: خۆمن عیلم وئاگـام نییە ئەوان چ کارێکیان‌کـردووە؟! واتە: من نازانم پیشـەو ئیشـیان چی بووە؟ چونکە من بڕوام ویست لێیان، ئەوانیش وەڵامیان دامەوە و بڕوایان هێنا. ﴿ ١١٣: إن حسابهم إلا على ربى لو تشعرون ﴾ لێکۆڵینەوە -لەکارو ئیشـەکانیان- هەر بـۆ پەروەردگارمە.. ئەگەر هەسـت دەکـەن ﴿ ١١٤: ومـا أنا بطارد المؤمنيـن ﴾ وەهەرگیز من دوور خـەرەوەی بڕواداران نیم وەك ئێوە داوا ئەکەن، ئیدی حاڵیان هەر چۆن بـێ لەهەژاری و دەوڵەمەندی. ئایەتی (ومـا أنا بطارد الذين آمنوا) (٢٠/١١)، وە(٥٢/٦)وە(٢٨/١٨)هەر بۆ پشـتگیری هەمان مەبەستە. ﴿ ١١٥: إن أنا إلا نذير مبين ﴾ وە من هەر ترسێنەرێکی ئاشـکرام بۆئێـوە، بێ‌جیـاوازی لە نێـوان دەوڵەمەنـدو هەژاردا ﴿ ١١٦: قالوا لئن لم تنته يا نوح ﴾ کاتێ بێ هیوا بوون، کە نووح لەکارەکەی خۆی دەس هەڵبگرێ.. وتیان: ئەی نووح! ئەگەر واز لەم جۆرە قسانە نەهێنێ ﴿ لتكونن من المرجومين ﴾ بێ‌گومان لە بەردبارانکراوان دەبیت، واتە: بەردبارانت ئەکەین: نووحیش کە ئەوەی بیست، ئیتر تەماح بڕ بوو لێیان، بۆیە: ﴿ ١١٧: قال ربى إن قومى كذبون ﴾ وتـی: پەروەردگارم! خۆت ئاگاداری، هۆزەکەم بڕوایان پێ نەکردم وبەدرۆیان خسـتمەوە!. لەسـوورەتی (٧١/٥-٧)وە(٥٤/١٠)دا هەمـان ماناومەبەسـت هەیـە. ﴿ ١١٨: فافتح بينـى وبينهم فتحا ﴾ جا تۆڵەنێـوان من و ئەواندا، بڕیارێکی تەواو بدەو، لەیەکمان جیا بکەرەوە ﴿ ونجنى ومن معى من المؤمنين ﴾ وەخۆم وئەو بڕوادارانـەی لەگەڵمدان، ڕزگار بکە ﴿ فأنجيناه ومن معه فى الفلک المشحون ﴾ ئینجا نـووح و ئەوانەی لەگەڵی بوون لەکەشـتییە پڕەکەدا ڕزگارمـان کردن. لە سـوورەتی (٢٩/١٥): دا (فأنجيناه وأصحاب السـفينة..) هەرجەخت لەسـەر ئەو مانایە دەکاتـەوە. ﴿ ١٢٠: ثم أغرقنا بعد الباقين ﴾ لەپاشـان ئەوانەش وامانەوە نقوممان کردن. لەسوورەتی (٢٩/١٤)وە(١١/٣٧) یشدا ئەو

مانایە روونکراوەتەوە. ﴿ ١٢١: إن في ذلك لآية ﴾ بەڕاستی لەوەشدا بەڵگەی زۆر گەورە هەیە، لەسەر راستی پێغەمبەران وتوانایی خوا ﴿ وماكان أكثرهم مؤمنين ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا، زۆربەی هۆزەکەت هەر بڕوا ناهێنن ﴿ ١٢٢: وإن ربك لهو العزيز الرحيم ﴾ بێگومان پەروەردگارت هەر ئەو زاڵ و بەتوانایە -ئاوا ئەکات بەستەمکاران کە کردی- زۆر میهرەبان و بە بەزەییشە لەگەڵ خواناساندا. ئینجا بۆ دڵقایمکردنی پەیامبەر ﷺ لەسەر ئیشەکەی باسی هۆزی (هوود)یش -سڵاوی لەسەربێ- ئەکا: ﴿ ١٢٣: كذبت عاد المرسلين ﴾ هۆزی (عاد)یش هەموو پەیامبەران و (هوود)یشیان بە درۆزن دانا، واتە بەدرۆزن زانینی هوود، بڕوا نەکردنە بەهەموان. ﴿ ١٢٤: إذ قال لهم أخوهم هود ألا تتقون ﴾ ئەو دەمەی کە هوودی برایان -لەبنەچەدا- پێی گوتن: ئایا ئەوە ئێوە لە خوا شەرم ناکەن و، لێی ناترسن؟! ﴿ ١٢٥: إني لكم رسول أمين ﴾ بەڕاستی من نێرراوێکی راست و ئەمینم بۆتان ﴿ ١٢٦: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا کەوایە لە خوا بترسن و، بەگوێی منیش بکەن ﴿ ١٢٧: وما أسألكم عليه من أجر ﴾ و من هیچ کرێ و پاداشێکم لەسەر گەیاندنی پەیامەکەمدا، لەئێوە ناوێ ﴿ إن أجري إلا على ربي العالمين ﴾ بەڵکو مزەو پاداشتم هەر لە سەر پەروەردگاری جیهانەکانە. بەڵێ.. ئەم پێغەمبەرە بەڕێزانە (نووح، هوود، سالح، لووت، شوعەیب) عليهم السلام ئەم هەقیقەتەیان -مزەو کرێمان لەئێوە ناوێ- هەموو وەك یەك ڕاگەیاند..ئەمەش بەڵگەیە بۆ ئەوە کەپێغەمبەران هەر هەموو یەك بەرنامەیان هەبووە ﴿ ١٢٨: أتبنون بكل ريع آية تعبثون ﴾ هوود پاش ئەوە لەمەبەستەکەی بوویەوە.. پێیان ئەڵێت: ئایا ئێوە لە هەموو جێگایەکی بەرزو بڵند -بەبێ پێویست- بەڵکو لەرووی هەواو ئارەزوو وخۆنواندن و یاری و لاقرتی و نیشاندانی دەسەڵات بەسەر خەڵکیدا، ساختمانی گەورەگەورە دروس دەکەن؟ ﴿ ١٢٩: وتتخذون مصانع لعلكم تخلدون ﴾ وەکۆشك و قەڵای زۆر مەحکەم و حەوزی گەورە گەورە ساز ئەدەن؟ وا دەزانن کە هەمیشە دەمێننەوەو دەژین. (الريع: ما ارتفع من الأرض، جمع ريعة، يقال: كم ريع ارضك؟ أي: كم إرتفاعها، قال قتادة: الريع: الطريق. ﴿ ١٣٠: وإذا بطشتم ﴾ هەرکات پەلامارو هەڵمەتیش بەرن بۆ تۆڵە وەرگرتنەوە ﴿ بطشتم جبارين ﴾ بەشێوەیەکی زۆردارانەو بێ بەزەییانە، هێرش و هەڵمەت دەبەن! ﴿ ١٣١: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا لەخوا بترسن و شەرم بکەن و گوێڕایەڵی منیش بکەن ﴿ ١٣٢: واتقوا الذي أمدكم بما تعلمون ﴾ وەلەو خوایە بترسن کەخۆتان ئەزانن چی پێداون.

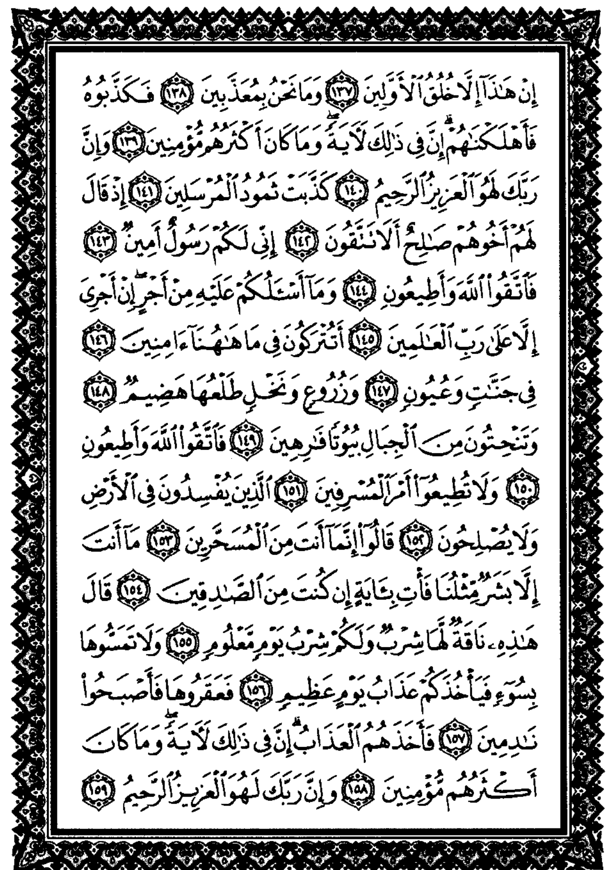
هوودو عادی قەومی:

لەم چەند ئایەتەشدا خوای میهرەبان گەلێ لەو نیعمەتانەی دای بە نەتەوەکەی هوود دەخاتە روو: ﴿ ١٣٣: أمدكم بأنعام وبنين * ١٣٤: وجنات وعيون ﴾ ماڵات و کوران و باخات و،کانیاوو

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾

رووبارو جۆگەی زۆری پێبەخشین (ئەی هۆزی هوود!)، دەحەق نییە کە لەوخوایە شەرم بکەن؟ ﴿ ١٣٥: إني أخاف عليكم عذاب يوم عظيم ﴾ بەراستی من ئەترسم ئێوە دووچاری سزای رۆژێکی گەورە ببن، ئەگەر بەردەوام بن لەسەر بێ بڕواییتان، دیارە هوود بەردەوام هەر ئامۆژگاریانی کرد، ئەوانیش لە وەڵاما: ﴿ ١٣٦: قالوا سواء علينا أوعظت أم لم تكن من الواعظين ﴾ وتیان: لای ئێمە یەکسانە ئامۆژگاری بکەیت، یا نەیکەی؟! "ئێمە گرنگی نادەینێ و مەبەستمان نییەو لێت وەر ناگرین" ﴿ ١٣٧: إن هذا إلا خلق الأولين ﴾ چونکە ئەم ئایینەی کە تۆ هێناوتە، جگە لە درۆودەلەسەی پێشینان نەبێ، شتێکی تر نییە ﴿ ١٣٨: وما نحن بمعذبين ﴾ و ئێمە هەرگیز سزا دراو نابین وەك تۆ ئەڵێی. ﴿ ١٣٩: فكذبوه فأهلكناهم ﴾ جا بەدرۆیان خستەوەو (بڕوایان پێ نەهێنا) ئێمەیش لەناومان بردن، ئەوەبوو (با)یەکی زۆر ساردی کوشندەمان بۆ هەڵکردن و لەریشەی هێنان ﴿ إن في ذلك لآية ﴾ بەڕاستی

لەو دەست وەشاندنەدا بەڵگەی زۆر گەورە هەیە بۆ دەسەڵاتمان ﴿ وما كان أكثرهم مؤمنين ﴾ كەچی هەر زۆربەی هۆزەكەت(ئەی پێغەمبەر!) باوەڕ ناهێنن ﴿ ١٤٠: وإن ربك لهو العزيز الرحيم ﴾ بەراستی پەروەردگارت زۆر بەدەسەڵاتە، ئاوا ئەكات بەدوژمنان كە كردی، میهرەبانیشە بۆ دۆستانی خۆی.

إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوٓا۟ أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

ساڵح و سەموودی قەومی:

دوای چیرۆكی (عاد وهوود)، باسی داستانی گەلی (سەموود)یش دەكا و، ئەفەرموێ: ﴿ ١٤١: كذبت ثمود المرسلين ﴾ هۆزی سەموود (ساڵح)یان بەدرۆزن داناو بڕوایان پێ نەهێنا، بەدرۆزن زانینی پێغەمبەرێك، وەك بەدرۆزن زانینی هەموو پەیامبەرانیان وایە ﴿ ١٤٢: إذ قال لهم أخوهم صالح ألا تتقون ﴾ ئەوكاتەی كە ساڵحی برایان -لەبنەچەدا- پێی گوتن: ئەرێ ئێوە لەخوا ناترسن؟! ﴿ ١٤٣: إني لكم رسول أمين ﴾ بێگومان من پەیامبەرێكی ئەمین و دەست پاكم بۆتان ﴿ ١٤٤: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا كەواتە لە خوا بترسن و، گوێڕایەڵی منیش بكەن، چونكە من نێرراوی ئەوم بۆ لای ئێوە و هەر لەخۆیشتانم ﴿ ١٤٥: وما أسألكم عليه من أجر ﴾ وە لە سەر ڕاگەیاندنی پەیامەكەم هیچ كرێ و مزەیەكتان لێ داوا ناكەم ﴿ إن أجري إلا على رب العالمين ﴾ كرێ و پاداشم تەنها لەسەر پەروەردگاری جیهانەكانە.

ئینجا بە چەند شتێك ئەیانترسێنێ كە ئەگەر لاسار بن، دەرەنجام خوا قاریان لێ دەگرێت، یەكەم: ﴿ ١٤٦: أتتركون فيما ههنا آمنين * ١٤٧: في جنات وعيون ﴾ ئایا ئێوە پێتان وایە هەر ئاوا لەم دونیایەدا بەخۆشی و بێ ترس لە سزا، وە لەناو ئەم باخ و باخات و كانیاوەدا دەمێننەوە و "ڕادەبوێرن" ﴿ ١٤٨: وزروع ونخل طلعها هضيم ﴾ و كشتوكاڵ و باخە خورمایخاوەن بەرشیرین و،شكۆفە نەرم و ناسك و بەتامدا؟! دیارە وڵاتی سەموود، وڵاتێكی پڕ لەكانیاو وباخ و جۆرەها میوەو درەخت بووە. دووەم: ﴿ ١٤٩: وتنحتون من الجبال بيوتا فارهين ﴾ وە بەخۆشیوشادەمانی، لەكێوەكان خانوو شوێنیخۆش دەتاشن. گەلی ساڵح عليه السلام زۆر حەزیان لەماڵ وخانووی جوان و، خۆراكی خۆش و ڕابواردن بووە، وە تەمەنیشیان زۆر درێژ بووە. تەفسیری (ساوی) ئەڵێت: هی وایان هەبووە، سێ سەد ساڵ، تا هەزار ساڵ ژیاوە ﴿ ١٥٠: فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا لەخوا بترسن و گوێڕایەڵی منیش بكەن، چاكیش بزانن كە من هەر خێری ئێوەم ئەوێ، دەمەوێ خوا قارتان لێ نەگرێ. سێیەم: ﴿ ١٥١: ولا تطيعوا أمر المسرفين ﴾ وە بە فەرمانی هەڵەڕۆو لەسنووردەرچووەكان مەكەن ﴿ ١٥٢: الذين يفسدون في الأرض ولا يصلحون ﴾ ئەوانەی لەزەویدا فەسادو خراپە ئەكەن و، هەرگیز هەوڵی چاك سازی نادەن، مەبەست بەمانە، ئەو نۆ دەستەیە كە خوا ئەفەرموێ: (وكان في المدينة تسعة رهط يفسدون في الأرض ولا يصلحون) ٤٨/٢٧.. ﴿ ١٥٣: قالوا إنما أنت من المسحرين ﴾ كاتێ پەكیانكەوت و هیچیان بۆ نەمایەوە، كەوتنە گومان دروستكردن لەدڵی خەڵكەكەداو وتیان: بەڕاستی تۆ -ئەی ساڵح!- بێ و نەبێ دەستت جادووت لێكراوەو، ئەقڵ و ژیریت لەدەستداوە، جا لەبەر ئەوە قسەیتۆ، لای ئێمە بێ نرخەو ڕەواجی نییە ﴿ ١٥٤: ماأنت إلا بشر مثلنا ﴾ تۆش هەر مرۆیەكی وەكو ئێمە، لەوە بەولاوە شتێكی تر نیت، ئیتر چۆن بڕوات پێ بكەین وەحیت بۆ هاتووە؟! ﴿ فأت بآية إن كنت من الصادقين ﴾ دە ئەگەر شێت نیت و، لەڕاستبێژانی بەڵگەیەكمان بۆ بێنە كە ڕاستی تۆ بسەلمێنێ ﴿ ١٥٥: قال هذه ناقة ﴾ وتی: ئەمە وشترێكەو، مۆعجیزەی منە بۆتان.

(ئیبن كەسیر) ئەڵێ: داوایان لەساڵح كرد عليه السلام لە بەردێكی ڕەق و تەق وشترێ بێتە دەرێ و، هەر خێراش بەچكەیەكی ببێ، ئەوسا (ساڵح)یش عليه السلام پەیمانی لێ وەرگرتن كە: پاش ئەوە دەبێ بڕوا بێنن، ئەوانیش قبووڵیان كرد، ئیتر (ساڵح)یش عليه السلام لەخوا پاڕایەوە بۆ جێبەجێ بوونی داواكەیان، پاشان ئەو بەردەی

ئەوان دەست نیشانیان کردبوو لەت بوو و، ئەو وشترەی لێ‌هاتە دەرێ، کەچی زۆربەیان باوەڕیان هەرنەهێناو، ئەوەش قسەیان بوو! ﴿ لها شرب ولكم شرب يوم معلوم ﴾ بۆخۆی بەشەئاوی خۆی هەیە، بۆ ئێوەیش بەشە ئاوی رۆژێکی دیاری کراوتان هەیە، بەڵێ ئەو رۆژە کە وشترەکە نۆرە ئاوی ئەو بوایە بە تەنها خۆی ئاوەکەی ئەخواردەوە، ئیتر لەسەرە ئاوی خەڵکەکەدا نزیك نە دەبوویەوە ﴿ ١٥٦ : ولا تمسوها بسوء ﴾ دەستیشی بۆ مەبەن و هیچ جۆرە زیانێکی پێ مەگەیەنن، نە پەیکردنی و نەلێدانی ﴿ فيأخذكم عذاب يوم عظيم ﴾ دەنا سزای رۆژێکی گەورە یەخەتان ئەگرێت ﴿ ١٥٧ : فعقروها ﴾ کەچی قسەکەی صاڵحیان شکاندو، وشترەکەیان پەی‌کردو کوشتیان ﴿ فأصبحوا نادمين ﴾ دواییش لەکارەکەیان پەشیمان بوونەوە ﴿ ١٥٨ : فأخذهم العذاب ﴾ بەڵام پەشیمانی لەو کاتەدا بێ کەڵکە، ئینجا خێرا سزای خوا دەرگای پێ‌گرتن، ئەوەبوو لە ژێر پێیانەوە زەوییەلەرزە گرتنی و، لەسەرووشیانەوە بەردەبارانکران وقریان تێ‌کەوت ﴿ إن في ذلك لآية ﴾ بێ‌گومان لەودەست وەشانەدا بەڵگەیەکی گەورە هەیە بۆ دەسەڵات و قاری خوا ﴿ وما كان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی هێشتای زۆربەی هۆزەکەت (ئەی پێغەمبەر!) باوەڕ ناهێنن! ﴿ ١٥٩ : وإن ربك لهو العزيز الرحيم ﴾ وە بەراستی پەروەردگاری تۆ زاڵ و بەتوانایە، هەرچی ئەکات ئەیکات و، دڵاواو میهرەبانیشە بەرامبەر بەصاڵحان و راساڵان.

داستانەکەی لووت و قەومەکەی:

ئەمە لەخوارەوە دێت هەواڵ وبەسەرهاتی هۆزەکەی (لووتی کوڕی هارانی کوڕی ئازەری) برازای ئیبراهیمی خەلیلە، هەر لەسەردەمی ئیبراهیمدا خوا(لووت)ی‌کردە پێغەمبەرو ناردی بۆ ئەو هۆزە گەورەیە کەلە (سەدووم)وشارەکانی دەوروبەریدا ئەژیان و، دەرەنجامیش خوا لەناوی بردن و، جێگاکەیانی کردە دەریاچەیەکی بۆگەنی فاسیدو خراپ و نێو بانگی بە (شارە وێران بووەکان) دەرکرد، ئەوشوێنەش لەنزیکی(بيت المقدس)ودەوروبەری (عومان) وشارەکانی(کەرەك)ی شامدایە. ﴿ ١٦٠ : كذبت قوم لوط المرسلين ﴾ هۆزی (لووت) هەموو پەیامبەرانیان بەدرۆزن داناو، بڕوایان پێ نەهێنان واتە: بڕوا نەهێنانیان بەلووت وەك هەموو پێغەمبەران بەدرۆ خرابنەوە وایە ﴿ ١٦١ : إذ قال لهم أخوهم لوط ألا تتقون ﴾ کاتێ کە لووتی برایان لە بنەچەدا پێی وتن: ئەرێ ئێوە لە خوا ناترسن و، تەقیەی ناکەن ﴿ ١٦٢ : إني لكم رسول أمين ﴾ بێ‌گومان من پەیامبەرێکی دەست پاك و دڵسۆزو ئەمینم بۆتان ﴿ ١٦٣ : فاتقوا الله وأطيعون ﴾ جا لەخوا بترسن و، فەرمانی منیش جێ بەجێ بکەن ﴿ ١٦٤ : وما أسألكم عليه من أجر ﴾ وە من داوای هیچ جۆرە مزەو پاداشتێکتان لێ ناکەم لە بەرامبەر راگەیاندنی پەیامەکەمدا ﴿ إن أجري إلا على رب العالمين ﴾ کرێ و پاداشی من هەر لەسەر پەروەردگاری جیهانەکانە، ئیتر هیچم لەئێوە ناوێ، ئەوە نەبێ

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَـٰلُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِى وَأَهْلِى مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَـٰبُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٨٠﴾ ۞ أَوْفُوا۟ ٱلْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا۟ بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

کە گوێم بۆ رابگرن. ئینجا سەرزەنیشتیان ئەکات لەسەر داهێنانی ئەو کارە ناشیرینەیان و پێ ناخۆش بوون و بێزاری خۆی دەرئەبڕێ بەرانبەری و ئەڵێ: ﴿ ١٦٥ : أتأتون الذكران من العالمين ﴾ ئەرێ لەناو ئەوهەموو خەڵکەدا ئێوە دەرۆنە لای نێرەکان و، ئارەزووتان لەگەڵ ئەواندا جێبەجێ دەکەن ﴿ ١٦٦ : وتذرون ما خلق لكم ربكم من أزواجكم ﴾ وە خێزان و هاو لوفی خۆتان کەخوا بۆی دروست کردوون وەلا دەنێن! ﴿ بل أنتم قوم عادون ﴾ بەڵکو ئێوە هەر گەلێکی زۆر دەست‌درێژکەرو نارەسەن و سەرکەشن ﴿ ١٦٧ : قالوا لئن لم تنته يا لوط لتكونن من المخرجين ﴾ کاتێ کە هیچیان پێ‌نەما! کەوتنە هەڕەشەو وتیان: ئەی لووت! ئەگەر واز لەم قسانە نەهێنی سوور بزانە لەدەرکراوان ئەبی واتە: شاربەدەرت ئەکەین ﴿ ١٦٨ : قال إني لعملكم من القالين ﴾ لووت وتی: بەراستی من قەڵس و بێزارم لە کارو کردەوەتان ﴿ ١٦٩ : رب نجني وأهلي مما يعملون ﴾ لووت نزای لێیان کردو وتی: ئەی پەروەردگارم! خۆم

و مـاڵ و خێزانم "لەسـزای" ئەو ئاکارەی ئـەوان ئەیکەن رزگار بکـە ﴿ ١٧٠: فنجيناه وأهله أجمعيـن ﴾ خواش نزاکەی وەرگرت و فەرمـووی: ئێمەش لوت و خێزانیمان هەموویان لەو سـزایە کە هاتە سـەریان رزگار کرد ﴿ ١٧١: إلا عجوزا في الغابرين ﴾ تاقە پیرەژنێـك نەبێت، ژنەکەی لووت، ئەو لەناویاندا نەبێت مایەوەو تیاچـوو، چونکە ئافرەتێکی بەدکارو خـراپ بوو، بڕوای بەلوت نەهێنـاو لەگـەڵی دەرنەچـوو وەك لەسـوورەتەکانی: (أعراف) و (هوود) و (حیجر)دا هاتووە. ﴿ ١٧٢: ثم دمرنا الآخرين ﴾ لەپاشا خەڵکەکەی‌ترمان ئەوانەی شـوێنی لووت نەکەوتن قڕ تێخست و بەتوندی فەوتاند ﴿ ١٧٣: وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ وە بەسـەختی وەك لێزمەی باران بەرد بارانمان کردن ﴿ فسـاء مطر المنذرين ﴾ چ بارانێکی خراپ و بەد بوو بارانی ترسێنراوەکان ﴿ ١٧٤: إن في ذلـك لآية وماكان أكثرهم مؤمنين * ١٧٥: وإن ربك لهو العزيز الرحيـم ﴾ ئەو دوو ئایەتە لە پێشـترەوە چەنـد جارێ‌تر راڤەمان کردوون.. بگەڕێرەوە بۆی.

(مەراغـی) ئەڵێـت: دکتـۆر (ئۆلبرایـت) هەڵسـا بەچەنـد تاقیکردنەوەیـەك لـە دۆڵ و شـیوەکانی (ئـوردون) و دەوروبەری دەریـای مردوو (البحر الميت – بحـيره لووت)دا، بۆ ئەوەی بۆی ڕۆشـن بێتەوە: ئایا ڕاستە سەدووم وعەمورە و سێ شارەکەی‌تر کە لەسەردەمی لووتدا تیاچوون لەوێدا بوون؟ جادوای لێکۆڵینەوەکەی بریـاریدا: بەڵێ ئـەو شـارە کاولکراوانە لەوێ بـوون، ئەمەیش شـتێکی تازە رووداوو ناوازە نییـە، بەڵکو گەلێ جار زەمین لەرزەو تەقینەوەی زەوی ڕوویداوە، کە چەندەها شـارو شارۆچکەی وێران کردووە هەروەکو ئێستایش زۆر هەیە.

شوعەیب و خاوەن دەحلانەکەی:

﴿ ١٧٦: كـذب أصحاب الأيكة المرسـلين ﴾ ئەمەیش چیرۆك و داستانی شـوعەیب و عليه السلام خاوەنانی باخە چڕو پڕەکە (أصحاب الأيكـە) یە کە لەنزیك شـاری (مەدیەنە)وە دەژیـان، هەموویان پەیامبەرانیان بەدرۆزن داناو بڕوایان پێ نەهێنان، دیارە لێرەیشدا مەبەست تەنها شـوعەیبە عليه السلام. (الأيک: الشجرالملتف الكثير، واحده: أيكة) ﴿ ١٧٧: إذ قال لهم شـعيب ألا تتقون * ١٧٨: إني لكم رسول أمين * ١٧٩: فاتقوا الله وأطيعون * ١٨٠: وما أسألكم عليه من أجر إن أجري إلا على رب العالمين ﴾ ڕاڤەی ئەم کۆمەڵە ئایەتەش لەپێشـەوە کراوە، بۆیە لێرەدا دووبارەی ناکەمەوە.. جا لـە دوای ئەو پەنـدو ئامۆژگارییانە، پەنجە ئەخاتە سـەر کەم و کوورتـی و ناتەواوییەکانیان و ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٨١: أوفوا الكيل ولا تكونوا من المخسـرين ﴾ لە پێوانەدا بەتێرو تەسەلی بۆ خەڵك پێوانە بکەن و لەوکەسانە مەبن کە زەرەرو زیان بەخەڵك ئەگەیەنن و پێوانەیان ناتەواوە ﴿ ١٨٢: وزنوا بالقسـطاس المسـتقيم ﴾ وە کێشانەشـتان بـە تەرازوویەکی ڕاسـت و دروسـت بکەن و مافی خەڵکی بدەن ﴿ ١٨٣: ولا تبخسـوا الناس أشـياءهم ولا تعثوا في الأرض مفسدين ﴾ کەل وپەل و شتومەکی خەڵکی مەشکێنن، کەم نرخ و سووك سەیری مەکەن و لێیان کەم مەکەن، وە فەسادو گێرە شێوێنیش مەکەن لەعەرزدا، واتە: بێ باکانە دزی و تاڵان و بڕوو زەوت کـردن و..هتد مەکەن ﴿ ١٨٤: واتقوا الذي خلقكم والجبلة الأولين ﴾ هەر لەو خوایە بترسـن کە ئێوەو کەسانی‌تری پێشووی دروسـت کرد (الجِبِلَّة و الجِبْلَة و الجُبْلـة و الجُبْل و الجبل والجبل لغـات، وهو الجمع ذو العدد الكثيـر). ﴿ ١٨٥: قالوا إنما أنت من المسـحرين ﴾ لەوەڵامدا وتیان: بەراسـتی تۆ (ئەی شـوعەیب!) بـێ و نەبێ جادووت لێکراوە ﴿ ١٨٦: وما أنت إلا بشـر مثلنا ﴾ وە تـۆش هـەر ئادەمیزادێکی لەوە زیاتر نیـت ﴿ وإن نظنک لمن الكاذبيـن ﴾ وە هەروا گومانت لێدەکەین هـەر لەدرۆزنەکانیت و درۆ ئەکەیت کە ئەڵێیت پەیامبەری خوام ﴿ ١٨٧: فأسـقط علينا كسـفا من السـماء إن كنت من الصادقين ﴾ دەسـا ئەگەر ڕاست ئەکەیت و لە ڕاستگۆیانیت چەند پارچە (بەرد)ێکمان لەئاسمانەوە بەسـەرا ببارێنە با لەناومان ببەن! ئەوانە پێیان وابوو هەرگیز شتی وا نابێت، بۆیە داوای ئەوەیان دەکرد: ﴿ ١٨٨: قال ربي أعلم بما تعملون ﴾ شوعەیب عليه السلام وتی: پەروەردگارم بە کاروکردارەکانتان زاناترە، جا ئەگەر شیاوی ئەوەبن، ئەوا بێگومان سزاتان ئەدات، ئەگینا سـتەمتان لێ ناکات. ﴿ ١٨٩: فكذبوه فأخذهم عذاب يوم الظلة ﴾ جا سـەرەنجام بڕوایان بە(شوعەیب) نەکردو، کردیان بە درۆوە ئینجا لەسـەر داوای خۆیان سزای ڕۆژی هەورەکە گرتنی، ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: خوای تۆڵەسێن لەو ڕۆژەدا گەرمایەکی سەیرو سەمەرەی بۆ ناردن کە (٧) ڕۆژ لەناویاندا مایەوە، وە لەتاو ئەو گەرمایەدا ماڵ وشـوێنەکانی خۆیانیـان چۆڵکردو هەڵاتن بۆ دەشـت و چۆڵایی لەپاشـا خوا هەورێکی زۆر چڕو پڕی بۆ ناردن و، سـێبەری لە سـەر کردن، فێنکیان بوویەوەو، یەکتریان بانگ دەکردو، هەرهەموویان جەم بـوون لەژێر هەورەکەدا.. ئینجا خوا ئاگرێکـی بۆ ناردن و هەموویانی سـووتاند ﴿ إنه كان عذاب يوم عظيم ﴾ بەڕاسـتی ئەوسزایە، سزای ڕۆژێکی گەورە بوو ﴿ ١٩٠: إن في ذلک لآية ﴾ بەراستی لەو تۆڵەشـدا بەڵگـەی زۆر گەورە هەبوو بۆ دەسـەڵاتی خوای بەتوانا ﴿ وما كان أكثرهم مؤمنين ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوەشـدا زۆربەی هۆزەکەت بڕوا ناهێنن ﴿ ١٩١:

وإن ربـک لهو العزیـز الرحیم ﴾ بێگومـان پەروەردگاری تۆ زۆر بەتوانا و زاڵە بەسـەر هەموو شـتێکدا، میهرەبانیشـە، بەرامبەر هەرکەسێك بەراستی ڕووی تێ بکات.

لێرەداهەر (٧) داسـتانەکە -کە خوا بۆ پەیامبەری ﷺ گێڕانەوە- کۆتاییـان دێت، حیکمەتیـش لەگێڕانەوەیانـدا، ئەوەبـوو کـە پێغەمبەر، ئەوەند بێتاقەت و سـوور نەبێت لەسـەر باوەڕهێنانی هـۆزو نەتەوەکەی، چونکە ئـەو پەیامبەرانەیـش (علیهم الصلاة والسـلام) بەر لەو هاتوون، لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەیاندا، لەگەڵ نەتەوەکەیاندا، هـەر بەگوێیـان نەکردن وباوەڕیـان نەهێنا، هەتا خوای کارجوان قاری لێگرتن هەروەك لەسـێ سـوورەتدا شـێوەی قارو لەناوبردنەکەی باسکردووە، شیاوی باسە هەر شوێنەی بەپێی گونجاوو شـیاوی خۆی، بۆ نموونە: لە. (ئەعراف) دا، بەزەمین لەرزەو (ڕەجفە) گرتنی، پاش ئەوەی ئەوان پێغەمبەرەکەیان هێنایە لـەرزەو پێیانگوت: (لنخرجنک یا شـعیب والذین آمنوا معک من قریتنا أو لتعودن فی ملتنا). لە (هوود)یشـدا ئەوان گاڵتەولاقرتییان ئەکـرد: (أصلاتک تأمـرک أن نترک ما یعبد آباؤنـا أو أن نفعل فـی أموالنا مانشـاء إنک لأنت الحلیم الرشـید) کەوابوو شـیاوی (صەیحە) وشـریخەیەك بوون بۆ دەمکوتکردونیان، بۆیە (وأخذت الذین ظلموا الصیحة). لێرەشـدا عینادیو ئینکاری زۆریان دەکرد، بۆیە بەوگرەبایە زوو لەناوبران، وەك فەرموێ: (فأخذهم عذاب یوم الظلة..).جا دوای باسکردنی داستانی ئەو پەیامبەرانەو گەلەکانیان، وا بۆ جارێکیتر دێتەوە سەرباسـی قورئان، ئەوقورئانەی واباسی ئەو داسـتانە ئەکات، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩٢: وإنە لتنزیل رب العالمین ﴾ بێگومان ئەو قورئانە نێرراوی پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ١٩٣: نـزل بە الروح الأمین ﴾ جوبرەئیلی دەسـتپاك و ئەمین هێنایە خوارێ ﴿ ١٩٤: علی قلبک لتکون من المنذرین * ١٩٥: بلسان عربی مبین ﴾ بۆ سەر دڵی تۆ، تا ببیتە یەکێ لەترسێنەران و خەڵکی پێ بترسێنی، ئەمەیش بەزمانێکی عەرەبی ڕوون و ئاشکرا دابەزێنـراوە، واتە: بەزمانیقورەیشـە، تا هیـچ بڕوبیانوویەکیان نەمێنێ.

قورئان لە کتێبەکانی پێشوودا ناوی هەیە:

﴿ ١٩٦: وإنە لفی زبر الأولین ﴾ بەراستی ناوو باسی ئەم قورئانە لەنامەی پەیامبەرانی پێشووشـدا هاتـووە ﴿ ١٩٧: أولم یکن لهم آیة ﴾ ئایا ئەم نیشانە بۆ ئەوان بەس نییە، لەسەر راستی قورئان ﴿ أن یعلمـە علماء بنی إسـرائیل ﴾ کە زانایانی بەنی ئیسـرائیل (وەك عەبدوڵلای کوڕی سـەلام و، سـەلمان) ئەیزانن و ئاگادارن کە لە (تەورات و ئینجیل)دا باسـی قورئـان هاتووە. ئەوان لێیان ئەپرسین، ئەمانیش ئەیان وت کاتی هاتنیان هاتووە ﴿ ١٩٨: و لو نزلنـاە علی بعض الأعجمین ﴾ خۆئەگەر ئەم قورئانەمان بەوهەموو ڕەوانبێژییەوە بـۆ هەندێ (ئەعەجەمی) ناردبا، لەباتی ئەوەی کە ئێسـتا بۆ پێغەمبەرێکی عەرەبی زمانپـاراو هاتووە ﴿ ١٩٩: فقرأە

وَٱتَّقُواْ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلۡجِبِلَّةَ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلۡمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسۡقِطۡ عَلَيۡنَا كِسَفٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيٓ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمۡ عَذَابُ يَوۡمِ ٱلظُّلَّةِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلۡأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلۡبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيّٖ مُّبِينٖ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَفِي زُبُرِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمۡ يَكُن لَّهُمۡ ءَايَةً أَن يَعۡلَمَهُۥ عُلَمَٰٓؤُاْ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوۡ نَزَّلۡنَٰهُ عَلَىٰ بَعۡضِ ٱلۡأَعۡجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيۡهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكۡنَٰهُ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُواْ هَلۡ نَحۡنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسۡتَعۡجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيۡتَ إِن مَّتَّعۡنَٰهُمۡ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُواْ يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

علیهم ماکانوا بـە مؤمنین ﴾ بۆیانیخوێندبایەتـەوە، لەعینادیدا هـەر بڕوایان پـێ نە دەکرد. ﴿ ٢٠٠: کذلک سـلکناە فی قلوب المجرمیـن ﴾ هـەر چۆنێـك کە ئەگەر ئـەم قورئانە بـۆ پیاوێکی ئەعجەمی هاتبا بڕوایـان نەدەکردو ئەنجامەکەی هەرئەوە دەبوو، هەرئاوایش خستمانە دڵی تاوانبارانەوە، هەرچەندە بەزمانی خۆیشیان بێت ﴿ ٢٠١: لایؤمنون بە ﴾ کە لەبەر عینادی خۆیان بڕوای پێ ناهێنن ﴿ حتی یروا العذاب الألیم ﴾ تا بەچاوی سەر سزا ئێشەکە دەبینـن ﴿ ٢٠٢: فیأتیهـم بغتة وهم لا یشـعرون ﴾ جا کتوپڕیش بێتە لایان و هەسـتیش نەکەن بەهاتنی ﴿ ٢٠٣: فیقولوا هل نحن منظرون ﴾ ئەوجا لەپەشـیمانیدا: بڵێن: ئاخـۆ ئیتر بۆ ماوەیەك مۆڵەتمـان پێدەدرێ؟ تا بڕوا بێنین، خۆ ئەیشـزانن کەجارێکیتر مۆڵـەت و گەڕانەوە نییە، بـەڵام چی بکەن لەناچاریدا دەبێ هەر ئـەوە بڵـێن. (موقاتـل) دەڵێ: هاوبەشـدانەرەکان بەپێغەمبەریان ﷺ دەوت: ئیـتر تاکەی تـۆ هەر بەڵێنی سـزامان پێ ئەدەیت و

نایهێنی..؟! جا ئەم ئایەتە هاتوو فەرمووی: ﴿ ٢٠٤: أفبعذابنا یستعجلون ﴾ ئایا بۆ سزای ئێمە پەلە دەکەن کە زوو یەخەیان بگرێت! ﴿ ٢٠٥: أفرأیت إن متعناهم سنین ﴾ ئایا زانیتە ئەگەر چەند ساڵێکیش بیانژێنین باوەڕ دەهێنن؟ ﴿ ٢٠٦: ثم جاءهم ماکانوا یوعدون ﴾ لەپاشا هەرئەو هەڕەشەو سزایەی بەڵێنیان

مَآ أَغۡنَىٰ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكۡرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنۢبَغِي لَهُمۡ وَمَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّمۡعِ لَمَعۡزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتَكُونَ مِنَ ٱلۡمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخۡفِضۡ جَنَاحَكَ لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنۡ عَصَوۡكَ فَقُلۡ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ ٱلَّذِي يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلۡ أُنَبِّئُكُمۡ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ ٱلشَّيَٰطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٖ ﴿٢٢٢﴾ يُلۡقُونَ ٱلسَّمۡعَ وَأَكۡثَرُهُمۡ كَٰذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَٱلشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ ٱلۡغَاوُۥنَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمۡ تَرَ أَنَّهُمۡ فِي كُلِّ وَادٖ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمۡ يَقُولُونَ مَا لَا يَفۡعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَذَكَرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا وَٱنتَصَرُواْ مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْۗ وَسَيَعۡلَمُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَيَّ مُنقَلَبٖ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

سُورَةُ النَّمْلِ

پێدرا بوو بێتە لایان ﴿ ٢٠٧: ماأغنی عنهم ماکانوا یمتعون ﴾ ئەو تەمەن درێژیو خۆشگوزەرانییەیان هیچ کەڵکێکیان پێنابەخشێ جا ئیتر بۆ مۆڵەت بدرێن؟. ﴿ ٢٠٨: وما أهلکنا من قریة إلا لها منذرون ﴾ وە هیچ شارو گوندێکمان لەناو نەبردووە، ئیللا چەند ترسێنەرو ئاگادارکەرەوەیەکمان ناردووە بۆیان ﴿ ٢٠٩: ذکری ﴾ تا ئامۆژگاری وەرگرن و داچڵەکێن ﴿ وما کنا ظالمین ﴾ بێگومان ئێمە ستەمکار نەبووین، چونکە پێش ئەوە موعجیزەو بەڵگەمان پێداون.

جبریل قورئانی هێناوە:

جا کاتێ خوا دەمکوتی ئەوانەی کرد ئەیانوت: موحەممەد ﷺ نوقڵانە لێدەرەو، پەیامەکەیشی هەرشەیاتینی بۆی دێنێ، فەرمووی: ﴿ ٢١٠: وما تنزلت به الشیاطین ﴾ وە شەیاتینی قورئانیان نەهێناوەتە خوارێ بەڵکو جوبریلی ئەمین هێناویەتی ﴿ ٢١١: وما ینبغی لهم وما یستطیعون ﴾ ئەوان نەئەوەیان لێدەوەشێتەوەو نە دەیشتوانن قورئانێکیئاوا بێنن ﴿ ٢١٢: إنهم عن السمع لمعزولون ﴾ چونکە ئەو شەیتانانە هەر لەوکاتەوە پێغەمبەر ﷺ نێردرا، ئەوان لە گوێگرتن لەفریشتە بەرکەنار کران، وە لە هێنانیهەواڵ لە ئاسمانەوەو بڵاو کردنەوەی بەسەر زەویدا رێیان لێگیرا، جا دوای ئەو ڕوونکردنەوەیە خوا چوار فەرمان بە پەیامبەر ﷺ دەدا:

یەکەم: ﴿ ٢١٣: فلا تدع مع الله إلها آخر ﴾ جا کەوابوو تۆهیچ کەسێکیتر بانگ مەکەو مەپەرستە لەگەڵ خوادا ﴿ فتکون من المعذبین ﴾ دەنا لەرێزی سزادراوان دەبیت. ﴿ ٢١٤: وأنذر عشیرتک الأقربین ﴾ دووەم: سەرەتا عەشرەت وخێڵە نزیکەکەت بەسزای خوا بترسێنە، نەوەك وا بزانن کە هەر لەبەر ئەوە خزمی تۆن لەسزا رزگار ئەبن.. بۆیە ئەویش ﷺ قۆڵی لێهەڵماڵیو، یەکە یەکە بانگی کردن و ناوی بردن و بەسزای خوای گەورە ترساندنی، وەك ئەو فەرموودەیە کە ئیمامی (موسلیم) لە (ئەبوو هورەیرە)وە ئەڵێت: (لما نزلت هذه الآیة: (وأنذر عشیرتک الأقربین) دعا رسول الله ﷺ قریشا فاجتمعوا، فعم وخص، فقال: ((یا بنی کعب بن لؤی أنقذوا أنفسکم من النار، یا بنی مرة بن کعب! أنقذوا أنفسکم من النار: یا بنی عبد مناف! أنقذوا أنفسکم من النار، یابنی هاشم! أنقذوا أنفسکم من النار، یابنی عبدالمطلب! أنقذوا أنفسکم من النار، یا فاطمة! أنقذی نفسک من النار، فإنی لاأملک من الله شیئا، غیر أنی لکم رحما سأبلها ببلالها)) لەم ئایەت و فەرموودەدا وەردەگیردرێ کە خزمایەتیو نزیکی بەپیاو چاکانەوە لەگەڵ لاساریو بێباوەڕیدا هیچ سوودێکی نابێ، هەروەك ئەوەش دەگەیەنن کە بۆ موسڵمان ڕەوایە ئامۆژگاری کافرو خزم و کەس و کاری گومڕای بکاو پەیوەندیان پێوە بکا. وە لەکتێبەکەی ئیمامی موسلیم دا: ((والذی نفسی بیده لا یسمع بی أحد من هذه الأمة، یهودی ولا نصرانی، ثم لایؤمن بی إلا دخل النار)). هاتووە. واتە: سوێند بەو زاتەی کەگیانی منی بەدەستە، کەسێ نییە لەم ئوممەتەدا، جوولەکەو گاورەکانیش ناوی من ببیسێو بڕوام پێ نەهێنێ ئەگینا ئەڕواتە نێوئاگرەوە.

﴿ ٢١٥: واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین ﴾ سێیەم: باڵی میهرەبانی و سۆزت نەوی بکە بۆ ئەو بڕوادارانەی کە پەیڕەویت لێ ئەکەن. ﴿ ٢١٦: فإن عصوک فقل إنی بریئ مما تعملون ﴾ ئێنجا ئەگەر- ئەو خوانەناسانە- یاخی بوون و بەگوێیان نەکردیت، پێیان بڵێ: بەڕاستی لەهەموو کارو کردەوەیەك کە ئێوە ئەنجامی بدەن من بەریوبێزارم، ودڵنیاشبن دەرەنجام دووچاری سزا ئەبن. ﴿ ٢١٧: وتوکل علی العزیز الرحیم ﴾ چوارەم: تەنها هەر

بەخوای زۆر زاڵ و بەدەسەڵات و زۆر میهرەبان پشت ببەستە، چونکە هەرگیز ئەو دەس لە دۆستانی خۆی بەرنادا ﴿ ٢١٨: الذی یراک حین تقوم ﴾ ئەو خوایەی کە تۆ دەبینێ کاتێ بەئێوارە ئەوەستی بۆ نوێژ بە کۆمەڵ "وەیان بەتەنها لە شەوگاردا ﴿ ٢١٩: وتقلبک فی الساجدین ﴾ هەڵسوکەوتت لەناو ریزی سوژدە بەرانا دەبینێ، واتە: ئەگەر هەر خۆت بیت، یان لەگەڵ کۆمەڵێکدا بیت، ئەو هەر ئەتبینێ و، چاوی لێتەوەیە ﴿ ٢٢٠: إنه هو السمیع العلیم ﴾ بەراستی هەر ئەویشە زۆر ژنەوا، هەموو چپەیەك ئەبیستێ، زۆریش بە ئاگاو زانایە، بەهەموو جموجوڵێکیان.

شیاتین لای کێ دێن؟:

لەپێشەوە وتیان: قورئان شەیاتین هێناویەتی بۆ موحەممەد ﷺ. جا وا ئێستا ڕەتی ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ ٢٢١: هل أنبئکم علی من تنزل الشیاطین ﴾ ئایا پێتان بلێم شەیتانەکان بۆلای کێ دێن؟ ﴿ ٢٢٢: تنزل علی کل أفاک أثیم ﴾ ئەوان بۆلای پیاوێکی زۆر درۆزن و بوختانچیو گوناهکارادادەبەزن "وەك خۆتان ئەیانناسن، نەك بۆلای موحەممەد ﷺ کەچەندە ڕاستگۆو دەستپاکە ﴿ ٢٢٣: یلقون السمع وأکثرهم کاذبون ﴾ گوێ لەفریشتە ڕادەگرن و، پاشان هەرچی ئەبیسن ئەیدەن بەگوێی فاڵچیو دۆستەکانی خۆیاندا، بەڵام لەهەمانکاتدا زۆربەشیان درۆزن و بۆخۆشیان شتیکەی تێکەڵدەکەن، کەواتە: ئێوە بڕوایان پێ مەکەن. لە فەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((تلک الکلمة من الحق یحفظها الجنی فیقرقرها -أی یرددها- فی أذن ولیه کقرقرة الدجاج فیخلطون معها أکثر من مأة کذبة)) (رواه البخاری). کە خاتوو عائیشە ئەڵێ: خەڵکێك پرسیاری (کاهن، فاڵچی)یان لەپێغەمبەر ﷺ دەکرد، ئەویش فەرمووی: ((إنهم لیسوا بشیء)) بەراستی ئەوانە شتێکی ئەوتۆنین، وتیان: ئاخر گەلێ جار قسەئەکەن و بەڕاستیش دەرئەچێ..! ئەویش فەرمووی: (تلک الکلمة..) ئەوەی کە بەڕاست دەرئەچێ، هەر ئەوەیە کە جنییەکان ئەیفڕێنن و ئەیخەنە گوێی دۆستانی خۆیانەوە، وەك قرە قری مریشك، جا دەبینیسەد درۆ تێکەڵ بەو وشە ڕاستەیە ئەکەن و خەڵکی پێ گومرا ئەکەن).

﴿ ٢٢٤: والشعراء یتبعهم الغاوون ﴾ بێ باوەڕەکان پێیان وابوو کە موحەممەد ﷺ شاعیرە، خواش فەرمووی: پێغەمبەر شاعیر نییە، چونکە شاعیران کەسانێکن کە گومراکان و لادەرانی ڕێی هەق پەیڕەوییان لێ ئەکەن، ئەوانەی وا لە شەرعی خوا لایانداوە، بەڵام خۆ موحەممەد ﷺ کۆمەڵێکی دڵپاك و دەستپاك و داوێنپاك شوێنی کەوتوون.

شیعرو هۆنراوەش هەندێکی ناپەسەندو (مەکروهە)، هەندێکی تری حەرام و یاساغە، برێکیشی دروست و ڕەوایە، ئیمامی (موسلیم) لە (عەمر)ەوە دەڵێ: ڕۆژێ لە پاشکۆی پێغەمبەردا ﷺ بەسواری وڵاخ ئەڕۆیشتین، فەرمووی: ((هل معک من شعر أمیة بن الصلت بشیء)) لە شیعرەکانی (ئومەییە) شتێکت لەبەرە.؟ وتم: بەڵێ، فەرمووی: ((هیة))! ئەوسا منیش تانزیکەی (١٠٠) سەد بەیتێکم بۆگوت؛ کەوابوو لە بەرکردنی شیعری چاك وپاك وپڕمانا حیکمەت و گرنگی پێدانیشی شتێکی زۆر باشە. ﴿ ٢٢٥: ألم تر أنهم فی کل واد یهیمون ﴾ ئایا نابینی ئەوانە (شاعیران) لەهەموو دۆڵ و شیوێکدا سەرهەڵدەدەن و لەهەموو شتێك دەدوێن ئەمرۆ مەدح و ستایشی کەسێك ئەکەن، سبەینێ دای ئەپڵۆسن!! دیارە ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە ئەوان شوێنی هەق ناکەون، بۆیە ئاوا ئەمبەرو ئەوبەرئەکەن ﴿ ٢٢٦: وأنهم یقولون ما لایفعلون ﴾ و بەڕاستی ئەوانە شتێ ئەڵێن، کەچی خۆشیان کاری پێ ناکەن، خەڵکی هەڵئەنێن بۆ بەخشش و فیداکاری، کەچی خۆیان نایکەن!! ﴿ ٢٢٧: إلا الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوە پیشەی شاعیرە بەد فەڕەکان بوو، بەڵام ئەوانەیان کەبڕوایان هێناوەو کارە چاکەکان ئەنجام دەدەن ﴿ وذکروا الله کثیرا ﴾ و یادیخوا زۆردەکەن باسی یەکتاپەرستی ئەکەن، باسی پایەی پەیامبەرێتیو بانگەوازەکەی ئەو ئەکەن ﴿ وانتصروا من بعدما ظلموا ﴾ وە بەوتواناییەی هەیانە پشتیوانی لەبڕواداران دەکەن و، کاتێکیش ستەمیان لێبکرێت تۆڵە دەسێنن، سەیری (عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە)و(حەسسان)و(کەعبی کوڕی مالیك)و(کەعبی کوڕی زوهەیر)بکە چۆن موشریکەکان دائەکوتن، کاتێ ڕێ لەئیسلام و موسڵمانان دەگرن، وەلەسوورەتی (٤٢/٤١-٤٢) وە(١٢٦/١٦) دا هەر ئەو مەبەستە هاتووە. ﴿ وسیعلم الذین ظلموا ﴾ وە ئەوانەی واستەمیان کردووەو پشتیان لە ئیسلام کردووە بەم زوانە ئەزانن ﴿ أی منقلب ینقلبون ﴾ کە بۆ چ جێگایەك دەگەڕێنەوە. بەڵێ.. شیعرو هۆنراوە بەشە چاکەکەی چاکەو، خراپەکەشی خراپە، واتە: ئەوەی بەیانی ڕاستیو ئەخلاق و قییەم ئەکات، دیارە ئەوە چاکەو لەئیسلامدا پەسەندە، ئەوەیشی شتی حەرام و یاساغ لەپێش چاوی مرۆڤدا جوان دەکات، حەرام و یاساغە. بۆیە بەوشێوەیەش قورئان باسی ئەکات، چونکە گەلێ جار لەلایەن شاعیرانەوە باوی مرۆڤی ترسنۆك ئەدرێ بەسەر مرۆڤی ئازاو بلیمەتدا! وە ناڕەوا دەکرێ بە ڕەوا! بۆیە پەیامبەری خۆشەویستمان ﷺ ئەفەرموێ: ((لأن یمتلئ جوف رجل قیحا ودما یریه (أی: یأکله ویفسده، وأصاب رئته بالإفساد، خیرله من أن یمتلئ شعرا)) (متفق علیه)

(فتح الباري: ١٠/٥٤٨، مسلم: ٤/١٧٧٠). واتە: ئەگەر پیاوێ گەدەو ریخۆڵەی خۆی پڕبکا لە کێماووخوێناوی دوژەهییان، تا ریخۆڵەکانی خراپ دەبن، زۆر لەوە بۆی باشترە کە دڵ و دەروونی خۆی پڕبکا لەشیعر! حەسسان کاتێ دیفاع و بەرگری لەپەیامبەر ﷺ دەکات بە ئەبووسوفیان ئەڵێ:

هَجَوْتَ محمدا فأجبتُ عنهُ — وعندالله فى ذاک الجزاءُ
وإن أبى ووالدتى وعِرْضِى — لِعرض محمد منكم وِقاءُ
أتشتمه وَلَستَ لـه بِكُفْؤ — فَشرُّكُما لِخيركُما الفداءُ
لسانى صارمُ لا عيبَ فيـهِ — وبحرى لا تكدره الدِّلاءُ

لە(١٥/١٦/١١/١٤١٦) ك بەرامبەر بە(١٤/١٥/٤/١٩٩٦)ز لەم سوورەتە بوومەوە لەهەڵەبجە/لە ڕاگەیاندن.

سوورەتی (نەمل)ـە

مەککەییەو (٩٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (شوعەرا)وە هاتۆتە خوارەوە، ئەمیش هەروەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر باسی بیروباوەڕو عەقیدەو یەکتاپەرستی و، پەیامەکەی پەیامبەرو، زیندوو بوونەوە ئەکات، یەکێکە لەو سێ‌سوورەتانەی بەدوای یەکدا هاتوونەتە خوارەوە، هەر وەك لە قورئانیشدا لەدوای یەك دانراون: (شوعەراء، نەمل، قەسەس). ئەم سوورەتە باسی گەورەیی قورئان ئەکات کەچەند مۆعجیزەیەکی زۆر مەزن و گەورەیە!! پاشان داستانی پەیامبەرەکان، هەندێکیان بە کورتی و، هەندێکیشیان بەدرێژی، بە تایبەت (سولەیمان) پێغەمبەر ﷺ کە چۆن ئەو هەموو دەسەڵات و دارایییە هەی‌بوو بەختی‌کرد بۆ بانگەوازەکەی خوا، قسەی لەگەڵ گەلێ لەحاکم و دەسەڵاتدارەکانی چەرخی‌سەردەمی خۆی‌کرد و، بانگی کردن بۆ لای خوا، (بەلقیس)یش یەکێك بوو لەوانە.

قورئان رێنماو ترسێنەرە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: طس ﴾ ئەم جۆرە پیتانە لە چەند جێگایەکی تردا تەفسیر کراون ﴿ تلک آيات القرآن وكتاب مبين ﴾ ئەم ئایەتانە دەیان‌نێرینە لای تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ ئایەتی قورئان وکتێب ونامەیەکی زۆرئاشکراو روونەلای ئەوانەی کە بەوردی بیری لێ‌بکەنەوە ﴿ ٢: هدى وبشرى للمؤمنين ﴾ رێنمایی و، مژدەیە بۆ باوەڕداران، بەرەو ڕاستی زیاتر دەستیان ئەگری ﴿ ٣: الذين يقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة ﴾ ئەوانەی وا بە تێرو تەسەل نوێژەکانیان دەکەن و، لەماڵ وسامانیان زەکات ئەدەن ﴿ وهم بالآخرة هم يوقنون ﴾ ولەهەمان‌کاتیشدا یەقینیان بە رۆژی دواییش هەیە.

ئینجا دێتە سەرباسی ئەوانەی بڕوایان بە دوارۆژ نییە و، هاتنیشی بەدوور دەزانن، وەك دەفەرموێ: ﴿ إن الذين لا يؤمنون بالآخرة ﴾ بێ‌شك ئەوکەسانەی باوەڕیان بەقیامەت نییە ﴿ زينا لهم أعمالهم ﴾ کردەوەکانیانمان بۆ شیرین کردوون بە دروستکردنی‌ئارەزوو تێیاندا. ئەزانن هەرئەو کارەی ئەوان چاکە، واتە: چونکە خۆیان بۆخۆیان حەزیان لە فەسادو گێرەشێوێنییە، ئێمەیش ئەوەمان لاخۆشەویست‌کردن و، ئازادو سەربەستیشمان‌کردن بۆ هەڵبژاردنی هەررێگەیەك دەیانەوێ ﴿ فهم يعمهون ﴾ لە گومراییی‌اندا وێڵن، چاك و خراپ لە یەك ناکەنەوە، بۆیە ئاوا رێبازی گومراییی‌ان گرتووەو تێیدا دەسووڕێنەوە ﴿ ٥: أولئک الذين لهم سوء العذاب ﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن هەر لەدونیادا ناسۆرترین سزایان بۆ هەیە، بە کوژران و دیل‌کردن، هەروەك لە (بەدر)دا بینران ﴿ وهم فى الآخرة هم الأخسرون ﴾ لە دوارۆژیشدا ئەوانن لە هەمووکەسێك زیانمەندترن، واتە: کەسێ‌تر وەك ئەوان تووشی زیانی ئاوا نابێ. دوای باسکردنی گەورەیی و پلەی قورئان، ئینجا باسی گەورەیی پەیامبەر ﷺ دەکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٦: وإنک لتلقى القرآن من لدن حكيم عليم ﴾ بێ‌گومان تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ هەر لەلایەن خوایەکی کار بەجێ و داناو زاناوە ئەم قورئانەت پێ‌دەگا.

مووساو فیرعەون و دوا رۆژی:

لەم چەن ئایەتەدا خوا سەر گروشتەی (مووسا) بۆ پێغەمبەر دەگێڕێتەوە، هەتا چاوی لێ‌بکاو ئەمیش وەکو ئەو نەفەس درێژبێ و، کۆڵ نەدا لەکارەکەیدا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٧: إذ قال موسى لأهله إنى آنست نارا ﴾ یادیان بێنە کە: مووسا لە گەڕانەوەیدا بۆ (میسر) بەخێزان وهاوسەرەکەی خۆی گوت: بەڕاستی من ئاگر (نوور)ێکم لە دوورەوە چاوکرد. (تەبەریی) دەڵێت: ئەم بەسەرهاتە ئەو کاتە بوو کەلە(مەدیەن)ـەوە گەڕایەوە بۆ میسر، جا لەو سەفەرەیدا رێگەیان گومکردو شەویان بەسەرهات، زۆرشەوەکەشی تاریك و سارد بوو، خێزانەکەیشی خەریك بوو منداڵی دەبوو. ﴿ سآتيكم منها بخبر ﴾ دەڕۆم بە زوویی هەواڵێکتان بۆدێنم ﴿ أوآتيكم منها بشهاب قبس ﴾ یان چڵۆسکێکی ئاگرتان بۆدێنم ﴿ لعلكم تصطلون ﴾ بەشکوم خۆتانی پێ‌گەرم بکەنەوە ﴿ ٨: فلما

جاءها ﴾ جا کە نزیکی ئاگرەکە بوویەوەو هاتەلای، رووداوێکی سەیروسەمەرەی دیت: دیتی لەناو درەختێکی تەردا شۆڵەو نوورێك دەدرەوشێتەوە! ﴿ نودی أن بورک من فی النار ومن حولها ﴾ و لە(غەیب)ـەوە بانگ کراو پێی‌گوترا: کە پیرۆز کرا ئەوەی لەلای ئەو ئاگرەدایەو لەدەورووبەری ئەودایە، واتە: مووساو فریشتەکان، گوتراوە: ئاگر نەبووە هەر نوور بووە، ئەم فەرموودەیەش پتر ئەو ماناو مەبەستە رۆشن دەکاتەوە کەدەفەرمووێ: ((إن الله لاینام، ولا ینبغی‌له أن ینامَ، یَخْفِضُ القِسطَ ویَرْفَعُهُ، یُرْفَعُ إلیه عمَلُ اللیل قَبلَ النهار، وعملُ النهار قبلَ اللیل)) (مەسعوودی) دەڵێ: (حجابُهُ النورُ؛ ولو کَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحاتُ وَجْهِهِ کلَّ شيءٍ أدرَکَهُ بَصَرُهُ). پاشان (ئەبووعوبەیدە) ئەم ئایەتەی: (أن بورک من فی النار ومن حولها) خوێندەوە. (ئیبن ابی‌حاتم). (وأصل الحدیث فی صحیح مسلم). (تەفسیری ئیبن کەسیر). واتە: هەرگیز دەست نادا خوای گەورە بخەوێ، خوا هەندێ جار تەرازووی دادی خۆی بەرەو خوار نەوی دەکا (بەرزق و رۆزی بۆ زەوی) هەندێ جاریش هەڵی دەبرێ بەرەولای خۆی (بە بەرزکردنەوەی کردەوەی مرۆیەکان) وە کاروکردەوەی شەو، پێش کاروکردەوەی رۆژ بڵند دەکرێ و سەر دەخرێ، هی رۆژیش پێشکردەوەی شەو، وەتەنیا پەردەو لەمپەرێك هەبێ بۆدیتنی خوا، هەر ئەوەیەکە ئەگەر ئەوپەردەیە لابدرێ بۆ بینینی خوا، ئەوا نووری روخساری خوای گەورە دەی‌سووتێنێ (شەرحی موسلیم). ﴿ وسبحان الله رب العالمین ﴾ زۆر بەرزو پاکە ئەوخوایە کە پەروەردگاری جیهانەکانە ﴿ ٩: یا موسی إنه أنا الله العزیز الحکیم ﴾ ئەی مووسا! بەراستی (ئەوەی قسەت لەگەڵ دەکا) ئەمنم، خوای بەدەسەڵات وداناو کارجوان، هەمووکارێکم بەحیکمەت و بەرنامەیە ﴿ ١٠: وألق عصاک ﴾ وە داردەستەکەت هەڵدە، هەتا بەچاوی خۆت ببینی چی روودەدا و، بشزانی دەسەڵات و توانای ئێمەش چەندە؟ ﴿ فلما رآها تهتز کأنها جان ﴾ جا کە (داردەستەکەی) هاویشت و دیتی، وا زۆر بەپەلە وەکو تیرە مارێك دەخزێ و دەجوڵێتەوە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (والجان: ضرب من الحیات، أسرعه حرکة وأکثره إضطرابا) لە فەرموودەیەکی (متفق علیه)دا هاتووە: ((نَهَی عَن قَتْلِ جَنانِ البیوت)) واتە: رێ لەکوشتنی‌مارە چکۆلەکانی ناو ماڵ گیراوە ﴿ ولی مدبرا ولم یعقب ﴾ مووسا بەپەلە هەڵات و، لای نەکردەوە ﴿ یا موسی لا تخف ﴾ بۆیە لەلایەن خواوە بانگی لێکرا: ئەی مووسا! مەترسە، وەرە بۆلای خۆم، لەپەنای مندا بە ﴿ إنی لا یخاف لدی المرسلون ﴾ چونکە بەراستی پەیامبەران لای من نابێ بترسن و دووچاری ئەزیەت ببن، واتە: ترست نەبێ، چونکە تۆ پێغەمبەری منی ﴿ ١١: إلا من ظلم ثم بدل حسنا بعد سوء ﴾ وە کەسێ کە لەنێو مەردمدا ستەم بکا، دیارە ئەوە دەبێ لەخۆی بترسێ، من دووچاری سزایان بکەم، مەگەر ئەوەی ستەمی کردبێ پەشیمان بێتەوەو خراپەکەی بەچاکە گۆڕیبێتەوە ﴿ فإنی غفور رحیم ﴾ ئەوە بەراستی من بۆ ئەو جۆرە کەسانە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

طسٓۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ وَهُمْ فِي ٱلْءَاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا سَـَٔاتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِيَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِي ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۚ يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍۖ فِي تِسْعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِۦٓۚ إِنَّهُمْ كَانُواْ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُواْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾

خوایەکی زۆر لێبووردەی میهرەبانم، (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (هذا إستثناء منقطع).(روح المعانی)یش دەڵێ: (الإستثناء فیه منقطع عند کثیر، إلا أنه روی عن الفراء والزجاج وغیرهما: أن المراد بمن ظلم من أذنب عن غیر الأنبیاء عليه السلام و المعنی علیه: لکن من ظلم من سائر العباد ثم تاب فإنی أغفر له. وقال جماعة: إن المراد به من فرطت منه صغیرة ماوجد فیه خلاف الأولی بالنسبة إلی من شأنه من المرسلین عليه السلام). ﴿ ١٢: وأدخل یدک فی جیبک تخرج بیضاء من غیر سوء ﴾ وە دەستیشت بخە باخەڵتەوەو، پاشان دەری‌خەوە دەبینی وەکو چۆری شیر سپی‌و پاك و بێ‌عەیب دێتە دەرێ و، رووناکی دەداتەوە ﴿ فی تسع آیات إلی فرعون و قومه ﴾ ئەو دوو موعجیزەو بەڵگانە "دەست و، داردەستەکەت" دوو ئایەتن لەو نۆ ئایەتانەی پێت دەبەخشین و ئەبنە بەڵگەت، کاتێ‌دەچیت بۆلای فیرعەون وگەلەکەی ﴿ إنهم کانوا قوما فاسقین ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە گەلێکی یاخی لەسنوور دەرچوون ﴿ ١٣: فلما جاءتهم

آیاتنا مبصرة ﴾ ئینجا کاتێکیش بەڵگە ئاشکراو ڕۆشنەکەرەوەکانی ئێمەیان بۆهات ﴿ قالوا هذا سحر مبین * ١٤: وجحدوا بها ﴾ وتیان: ببێ و نەبێ ئەمە هەر جادوویەکی ئاشکرایەو نکوولییان کردن ﴿ واستیقنتها أنفسهم ﴾ وە لەناخی دەروونیاندا متمانەو یەقینیان هەبوو بەڕاستییان ﴿ ظلما وعلوا ﴾ نکوولییان کردن

وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَـٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِى فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَـٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَـٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَـٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّمْلُ ٱدْخُلُوا۟ مَسَـٰكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَـٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَـٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ فِى عِبَادِكَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِىَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَـٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

لەڕووی ستەمکاری و خۆ بەزلزانینەوە نەك لەڕووی هەق و ڕاستییەوە ﴿ فانظر کیف کان عاقبة المفسدین ﴾ جا تۆیش سەیر بکە پاشەڕۆژی خراپکارەکان چۆن بوو، دیارە پاشەڕۆژیان هەر ئەوە بوو کەفیرعەون و قەوم و گەلەکەی خنکێنران. کەوابوو ئەی نکوڵی کاران بە پێغەمبەر ﷺ دە ئێوەش وشیارو ئاگادار بن! ئەگینە ئەوەی دووچاری ئەوان بوو، دووچاری ئێوەیش ئەبێ.

جا دێتە سەر چیرۆکی دووەم: داستانی (داوود) و (سولەیمان) سڵاوی خوایان لێ بێت: ﴿ ١٥: ولقد آتینا داود وسلیمان علما ﴾ ئێمەیش بووین زانست و زانیارییەکی فراوانمان بە داوودو سولەیمان بەخشی ﴿ وقالا الحمدلله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین ﴾ جا هەردووکیان لەبەرامبەر ئەو بەخششەوە وتیان: سوپاس و ستایش هەر بۆخوایێ کە میهرەبانی لەگەڵ کردین و ڕێزی ئێمەی دا بەسەر زۆرێك لە بەندە بروادارەکانی خۆیدا، لەوانە کە وەك ئێمە میهرەبانی لەگەڵ نەکردوون ﴿ ١٦: وورث سلیمان داود ﴾ سولەیمان -لەناو کوڕەکانی تری داووددا- بوو بە جێنشینی داوودی باوکی، پەیامبەرێتی و دەسەڵاتی بەدەست گرت، ئەوسا (با)کان و جنییەکانی بۆ رام کرا. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: مەبەست بەو میراتە، میراتی دەسەڵات و پێغەمبەرایەتییە، نەك میراتی ماڵ و سامان، چونکە پێغەمبەران میراتی ماڵیان لێ نەبراوە، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((نحن معاشر الأنبیاء لا نورث، ما ترکناه فهو صدقة)) متفق علیه. واتە: ئێمەی کۆمەڵی پێغەمبەران میراتمان لێ نابرێ، بەڵکوهەرشتێکمان پاش خۆمان بەجێ هێشت، دەبێتە خێروسەدەقە بۆ (بیت المال)ی گشتی.

﴿ وقال یا أیها الناس علمنا منطق الطیر ﴾ سولەیمان لەڕووی ددان نان بەنیعمەتەکانی خوا وتی: خەڵکینە! ئێمە فێری زمان ودەنگ وئاوازی باڵندە کراوین تێگەیەنراوین و ئەزانین چی ئەڵێن. بەڵێ.. زۆرێکی زۆرینە لەم چەرخەدا هەوڵیان داوە بۆ تێگەیشتن لەسەداو ئاوازی پەلەوەرەکان، ئەوەتا زۆربەیان خەریکە لێیان تێ‌دەگەن. هاوارو دەنگی برسییەتی، تینوویەتی، سەرما، گەرما، دوژمن بێتە سەری.. هتد. لەو سەردەمەیشدا خوا سولەیمانی فێری زمانی پەلەوەر کرد، وەك بفەرموێ: ئێستا ئێوە هیچی لێ نازانن، بەڵام ڕۆژێك دێت خەڵکی لێیان تێ‌دەگاو ئەی‌زانن.

﴿ وأوتینا من کل شئ ﴾ لەهەموو شتێك -لەوانەی پێویستمان پێیان هەیە- بەشێکمان پێ‌دراوە بۆ بەڕێوەبردنی حکوومەت و دەسەڵاتەکەمان ﴿ إن هذا لهو الفضل المبین ﴾ بەڕاستی ئەمە فەزڵ و بەهرەیەکی ڕوون و ئاشکرایە، کە خوا لەگەڵ ئێمەی کردووە ﴿ ١٧: وحشر لسلیمان جنوده من الجن والإنس والطیر ﴾ یەکێ لەو بەهرانەش ئەمەیە کە: هەرچی سەربازولەشکری سولەیمان هەبوو، دەستە دەستە تێکەڵاو لەجننی و، لە ئادەمی و، باڵندە، بۆئەوەی دەسەڵاتی پاشایەتی دەرکەوێ لە شزێنێکدا کۆکرانەوە، بەڵێ پێویستە دەسەڵاتداری موسڵمان هێزو وزەی ببێ، بەتایبەت لەم چەرخەدا ﴿ فهم یوزعون ﴾ جا ئەوان دەستە دەستە نمایش کران و ڕێك و پێك ڕاگیران ودەڕۆیشتن وەك یاسای سوپا، سەرەتاو کۆتایی بۆ دیاری کرا، تا لەڕۆیشتندا زۆر بەرێك و پێك بچن و پێشی یەك نەکەون.

سولەیمان و بوهلی مێروولان:

لەم ئایەتانەشدا یەکێ‌ترلەو بەهرانە بە سولەیمان درابوو - تێگەیشتن لە وتوێژی مێرووڵە- دەخاتە ڕوو: ﴿ ١٨: حتی إذا أتوا علی واد النمل ﴾ تا گەیشتنە دۆڵی مێروولان لەشامدا وەك قەتادە دەڵێ. ﴿ قالت نملة یا أیها النمل ادخلوا مساکنکم ﴾ مێرووڵەیەکی مێچکە

هاواری کردو وتی: ئەی مێروولەکان! بچنەوە ناوماڵ و کون و جێگاکانتانەوە ﴿ لا يحطمنكم سليمان وجنوده وهم لا يشعرون ﴾ با سولەیمان وسوپاکەی بێ ئاگایانە پێشێلتان نەکەن، واتە: ئەگەر پێتان بزانن لەشکرێکی بەبەزەیین و شتی وا ناکەن ﴿ ١٩: فتبسم ضاحكا من قولها ﴾ ئینجا سولەیمان لە بیستنی وتەی مێروولەکە (نەوەك پێتان نەزانن) کەیف خۆش بوو و زەردەخەنەیەکی کردو پێکەنی واتە: لەشکرێکی بەسۆزو میهرەبانن، خۆئەگەر بزانن پێ بەمێروولەشدا نانێن ﴿ وقال رب أوزعني أن أشكر نعمتك التي أنعمت علي وعلى والدي ﴾ سولەیمان وتی: ئەی پەروەردگاری من! وا ڕامم بێنە تابتوانم هەمووکات سوپاسی ئەو نیعمەتانەت بکەم کە ڕشتووتن بەسەر من ودایك و باوکمدا ﴿ وأن أعمل صالحا ترضاه ﴾ وکۆمەکیم بکە تاهەمیشە کارێکی چاك وباشی وائەنجام بدەم، تۆ پێی ڕازی وخۆشنوود بیت ﴿ وأدخلني برحمتك في عبادك الصالحين ﴾ و بە لوتف و میهرەبانی خۆشت بمخەرە ڕیزی بەندە چاککارەکانتەوە. بەڵێ.. هەرکەسێك کەمێك لەژیان و سیاسەتی مێروولە بکۆڵێتەوە، زیاتر ملکەچی بڕیارو فەرمانەکانی خوا ئەبێت، بۆیەش لێرەدا بەو شێوەیە باسی مێروولە ئەکات، کە بزانرێ مێروولەش -وەکو ئادەمیزاد- خاوەنی عەقڵ و تەگبیرو ڕاوێژو سیاسەتێکی تایبەتی خۆیەتی، دەفامن خۆیان لەتیاچوون و بەژێرپێ بوونەوە لابدەن.

سولەیمان لە پەپوو سێمانە دەگەڕێ:

پاشای زیرەك ودڵسۆز هەمیشە لە حاڵی لەشکرەکەی دەپێچێتەوەو دەپرسێت: ﴿ ٢٠: وتفقد الطير ﴾ سولەیمان (عليه السلام) وەك باوی پاشاکان کەوتە پەیجووری باڵندەوە ﴿ فقال ما لي لا أرى الهدهد ﴾ وتی: چیمە پەپووسێمانە نابینم؟ ﴿ أم كان من الغائبين ﴾ یان لێرە نییەو لەنادیارانە؟ ﴿ ٢١: لأعذبنه عذابا شديدا ﴾ سولەیمان هەڕەشەی لێدەکات و ئەڵێت: مەرج بێ لەسەر ئەمە سزایەکی زۆرتوندی بدەم ﴿ أو لأذبحنه ﴾ یا سەری بڕم بۆئەوەی ئەوانیتر پەندی لێ وەربگرن ﴿ أو ليأتيني بسلطان مبين ﴾ یان بەڵگەیەکی ڕوونم بۆ دێنێ، بابزانم هۆی نادیاریەکەی چییە؟.

پەپوو سلێمانەو دەنگ و باسەکەی (سەبا):

پەپووسلێمانە چەندەی پێدەچێت، پاشان دەگەڕێتەوە، وەکو دەفەرموێ: ﴿ ٢٢: فمكث غير بعيد فقال أحطت بما لم تحط به ﴾ زۆری نەخایاند هاتەوەو وتی: من ئاگاداری شتێك بووم کە تۆ تا ئێستا ئاگات لێ نەبووە و پێت نەزانیوە ﴿ وجئتك من سبإ بنبإ يقين ﴾ وە من لەشاری (سەبا)ی یەمەنەوە هاتووم بۆلات بە هەواڵیکی‌واوە هیچ شکت لە ڕاستی نەبێ!! ﴿ ٢٣: إني وجدت امرأة تملكهم ﴾ هەواڵەکەیش ئەمەیە لەوگەشتەمدا، ئافرەتێکم دیت لەوێ پاشایەتی دەکردن، وەك (قورتوبی)دەڵێ بەناوی بەڵقیس فەرمان ڕەوایی و سەرداری مەملەکەتەکەی دەکردن، ئەوانیش ملکەچی بوون

إِنِّي وَجَدتُّ ٱمۡرَأَةٗ تَمۡلِكُهُمۡ وَأُوتِيَتۡ مِن كُلِّ شَيۡءٖ وَلَهَا عَرۡشٌ عَظِيمٞ ﴿٢٣﴾ وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَصَدَّهُمۡ عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمۡ لَا يَهۡتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَّا يَسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي يُخۡرِجُ ٱلۡخَبۡءَ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَيَعۡلَمُ مَا تُخۡفُونَ وَمَا تُعۡلِنُونَ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ۩ ﴿٢٦﴾ ۞ قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقۡتَ أَمۡ كُنتَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ٱذۡهَب بِّكِتَٰبِي هَٰذَا فَأَلۡقِهۡ إِلَيۡهِمۡ ثُمَّ تَوَلَّ عَنۡهُمۡ فَٱنظُرۡ مَاذَا يَرۡجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ إِنِّيٓ أُلۡقِيَ إِلَيَّ كِتَٰبٞ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيۡمَٰنَ وَإِنَّهُۥ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعۡلُواْ عَلَيَّ وَأۡتُونِي مُسۡلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ أَفۡتُونِي فِيٓ أَمۡرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمۡرًا حَتَّىٰ تَشۡهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُواْ نَحۡنُ أُوْلُواْ قُوَّةٖ وَأُوْلُواْ بَأۡسٖ شَدِيدٖ وَٱلۡأَمۡرُ إِلَيۡكِ فَٱنظُرِي مَاذَا تَأۡمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتۡ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗۚ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرۡسِلَةٌ إِلَيۡهِم بِهَدِيَّةٖ فَنَاظِرَةُۢ بِمَ يَرۡجِعُ ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿٣٥﴾

﴿ وأوتيت من كل شئ ﴾ وە لەهەمووشتێکی پێدراوە: سامان و دارایی و لەشکروسوپاو هێزو دەسەڵاتی زۆر ﴿ ولها عرش عظيم ﴾ تەختێکی‌پاشایەتی گەورەشی هەیەو ڕازێنراوەتەوە بەزێڕو گەوهەرو مرواری و، لە کۆشکێکی سەرسوڕهێنەردایە ﴿ ٢٤: وجدتها وقومها يسجدون للشمس من دون الله ﴾ لەڕووی بیروباوەڕیشەوە دیتم کە خۆی و گەلەکەی لەباتی خوا کڕنووش بۆخۆر دەبەن ﴿ وزين لهم الشيطان أعمالهم ﴾ و شەیتان کارەکانی لەپێش چاو شیرین کردوون ﴿ فصدهم عن السبيل ﴾ بەوەش ڕێگای ڕاستی لێگرتوون ﴿ فهم لا يهتدون ﴾ ئیتر ڕێی‌هەق دەرناکەن ﴿ ٢٥: ألا يسجدوا لله الذي يخرج الخبأ في السموات والأرض ﴾ دەبوو کڕنووش نابەن بۆ ئەوخوایە کەشتی شاراوە -لە ئاسمانەکان و زەویدا- بە دیار دەخا ﴿ ويعلم ما تخفون وما تعلنون ﴾ دەشزانێت چی‌دەشارنەوەو، چیش ئاشکرا دەکەن لەڕازو نیاز، لە تۆمەو دانەوێڵە ﴿ ٢٦: الله لا إله إلا هو رب العرش العظيم ﴾ ئەو

زاتەی کە جگە لەخۆی، هیچ پەرستراوێکیتر نییەو، پەروەردگارو خاوەنی عەرشی گەورەیە، تەنها ئەو کاروباری بوونەوەری بەدەستە. (تا ئێرە وتەی پەپووەکە بوو). بەڵێ.. بانگبەرانی خێرو چاکە، هەردەم دەبێ ڕێزیان لێ بگیردرێ، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ وەك ئەبووهورەیرە ئەڵێ: ((نهی رسول الله ﷺ عن قتل أربع من الدواب: النملة والنحلة والهدهد والصرد)) (رواه الإمام أحمد وأبوداوود وإبن ماجه). لە کوشتنی چوار جۆر لەجووڵندە ڕێگرت: مێرووله، مێشە هەنگ، پەپووسلێمانە، ئەو جۆرە چۆلەکانەیش کە سەرودەنووکیان گەورەیەو (حشرات) و جانەوەر دەخۆن. ﴿ ۲۷: قال سننظر أصدقت أم كنت من الكاذبين ﴾ سولەیمان عليه السلام وتی بە پەپوو: ئێمە لەم گوفتارەی تۆ دەکۆڵینەوە، تا بزانین ڕاستت وت و لەڕاستگۆیانی، یان لەڕیزی درۆزنانی؟.

سولەیمان نامە دەنێرێ بۆ بەلقیسی شا:

پاشان سلێمان نامەیەکی نووسی و، مۆری کردو دایەدەستی پەپوو وتی: ﴿ ۲۸: إذهب بكتابي هذا فألقه إليهم ﴾ بڕۆ ئەم نامەیەم ببە ولەشوێنێکی بەرچاودا بۆیان فڕێ بدە ﴿ ثم تول عنهم ﴾ پاشان بگەڕێ دواوەو لەشوێنێکا خۆت حەشار بدە لێیان با نەتبینن ﴿ فانظر ماذا يرجعون ﴾ ئینجا سەرنج بدە وەڵامیان چییەو لەناو خۆیاندا چ ڕەدێك ئەدەنەوە، جا پاش ئەوە پەپوسلێمانە نامەکە لەسولەیمان وەرئەگرێو، دەیبات بۆ بەلقیس و، ئەیخاتە کۆشیەوە ﴿ ۲۹: قالت يا أيها الملأ إني ألقي إلي كتاب كريم ﴾ دوای ئەوە کە پەپوسلێمانەکە نامەکەی گەیاندو بەلقیس خوێندیەوە، ئیتر دەست بەجێ پیاوانی پلەداری سوپاو مەملەکەتەکەی کۆکردەوەو وتی: ئەی گەورە پیاوانی مەملەکەت وپلەدارانی سوپا! بەڕاستی من نامەیەکی ڕێزدارو گرنگ و پیرۆزیان بۆهاوێشتووم. (مەراغی) ئەڵێت: دیارە پەپووسلێمانەکە زۆر بەپەلە نامەکەی گەیاندووە، زۆریش وریاو هۆشیار بووە، توانیویەتی لێیان تێبگات، شاژن بەلقیس پێئەچێ دەستەیەك لە وەرگێڕانی لا بووبێ.. بۆیە خێرا نامەکەیان بۆ وەرگێڕاو تێیان گەیاند، بەڵێ هەموو نوێنەرو وەفدێك ئەبێ بۆماوەیەك کوڕەکە چۆڵ بکات ودەرفەتێك بدەن بەوانەی کە نامەیان بۆ بردوون، تا لەناو خۆیاندا مەشوەرەتێ بکەن و، بکۆڵنەوەو ئەنجامێك بەدەست بێنن. ﴿ إنه من سليمان ﴾ کە بەڕاستی نامەکە لە سولەیمانەوە هاتووە ﴿ ۳۰: وإنه بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ لەپاشا نامەکەی خوێندەوە بۆیان و وتی ئەم نامەیە تیانووسراوە (بسم الله الرحمن الرحيم) واتە: دەبێ هەموو کارو بارێك تەنها بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبانەوە بکرێت ﴿ ۳۱: ألا تعلوا علي وأتوني مسلمين ﴾ وخۆتان بەبەرز مەگرن و دەعیەو فیز بەسەرمدا مەکەن -وەك باوی پاشاکان- وەرن موسڵمان ببن و، واز لەخۆرپەرستی بێنن. بەڵێ ئەگەرچی نامەیەکی زۆر کورت بوو، بەڵام گەلێ کاروباری ئایین ودونیایانی تێدا بوو.

بەلقیس مەشوەرەت دەکا بە پیاو ماقوڵان:

﴿ ۳۲: قالت يا أيها الملأ أفتوني في أمري ﴾ ئینجا بەلقیس وتی: ئەی کۆمەڵی باڵای مەملەکەت! ڕای خۆتان دەربڕن، سەبارەت بەو نامەیە هاتووە بۆم چیبکەم باشە؟ ﴿ ماكنت قاطعة أمرا حتى تشهدون ﴾ من قەت بێ ئامادەبوون و ڕاوەرگرتن و ڕەزامەندی ئێوە بڕیارم لەسەر هیچ شتێك نەداوە، دیارە لەم ڕاوەرگرتنەدا ژیری و هۆشیاریی ئەو ئافرەتە شایە دەرئەکەوێ.. خۆئەمیش -مەشوەرەت وڕاوێژ- بنەمایەکی زۆر گەورەو گرنگە لە ئیسلامدا ﴿ ۳۳: قالوا نحن أولوا قوة وأولوا بأس شديد ﴾ ئەنجوومەنەکەی وتیان: ئێمە خاوەن هێزو دەسەڵاتێکی سەختی تەواوی جەنگین ﴿ والأمر إليك فانظري ماذا تأمرين ﴾ فەرمانیش بۆتۆیە، تەماشا بکەو، تێفکرە بەچی فەرمانمان پێ ئەدەیت ﴿ ۳٤: قالت إن الملوك إذا دخلوا قرية أفسدوها ﴾ بەلقیس کاتێ هەستی کرد کە ئەنجوومەنەکەی حەزیان لەجەنگە، ویستی ڕێگای ڕاستیان بۆ ڕوون بکاتەوە، بۆیە وتی: بێگومان پاشایان هەر کاتێ بەجەنگ بچنە هەر شارو ئاوەدانییەکەوە، خراپ و وێران وکاولی دەکەن ﴿ وجعلوا أعزة أهلها أذلة ﴾ و بەڕێزان و پیاوماقوڵانی ئەو شوێنەش بە کوشتن ودیل کردن و تاراندن و زەلیل و بێ ڕێزدەکەن ﴿ وكذلك يفعلون ﴾ هەر ئاوا بوون و، هەر بەوجۆرەدەکەن، بەلقیس حەزی بەئاشتییەو، دەشیەوێ سولەیمان تاقی بکاتەوە بزانێ پێغەمبەرە، یان پاشایە بۆیە دەڵێ ﴿ ۳٥: وإني مرسلة إليهم بهدية ﴾ وامن دیارییەکی بەنرخیان بۆدەنێرم، بزانم پاشایە، یان پەیامبەرە؟ چونکە ئەگەر وەری نەگرت و، گوێی لە ماڵ وسامان نەبوو، دیارە بێگومان ئەوە پەیامبەرەو، هەر ئەبێ ئێمەش پەیرەوی لێ بکەین و، بچینە سەر ئایینەکەی ﴿ فناظرة بم يرجع المرسلون ﴾ ئەوسا چاوەڕوان دەبم بزانم نێرراوەکان بەچییەوە ئەگەڕێنەوە؟ ﴿ ۳٦: فلما جاء سليمان قال أتمدونن بمال ﴾ جا کاتێ نوێنەرەکەی بەلقیس هاتە لای سولەیمان" بەودیارییەوە بۆی ناردبوو، ئیترسولەیمان زۆر تووڕە بوو و ڕقی هەڵساو وتی: ئایا ئەتانەوێ بەسامان ودارایی دونیا هاوکاریم بکەن؟ ﴿ فما آتاني الله خير مما آتاكم ﴾ شتیی وا، هەرگیز نەگونجاوە، چونکە ئەوسامان ودەسەڵاتەی خوا پێیداوم زۆر لەوەی کەبەئێوەیداوە چاکترە ﴿ بل أنتم بهديتكم تفرحون ﴾

نا.. من بەدیاری وسامانی ئێوە دڵخۆش نیم، بەڵکوئەوە هەرئێوەن کە بەدیاریخۆتان دڵشاد ئەبن ﴿ ٣٧: إرجع إليهم ﴾ ئەی نوێنەری بەلقیس! بگەڕێرەوە لایان ﴿ فلنأتينهم بجنود لا قبل لهم بها ﴾ پێیان بڵێ: دەبێ لەشکرێکیان بۆ بێنم کە نەیان دیبێت و هەرگیز نەتوانن ڕووبەڕووی بووەستن لەکاتی جەنگدا ﴿ ولنخرجنهم منها أذلة وهم صاغرون ﴾ وە دەبێ لە(سەبا)بە زەلیلی دەریان بکەین سەر شۆڕبن، ئەگەر ملکەچ نەکەن.

هێنانی تەختەکەی بەلقیس:

جا کە نوێنەرەکانی بەلقیس لای سولەیمان گەڕانەوەو، هەواڵەکەیان بۆگێڕایەوە ﴿ ٣٨: قال ياأيها الملأ أيكم يأتينى بعرشها قبل أن يأتونى مسلمين ﴾ وتی: سوێند بە خوا من هەر ئەمزانی (سولەیمان) پاشا نییەو، ناتوانین زاڵ ببین بەسەریا، بۆیە بۆجارێکی تر بەلقیس ناردیەوە بۆلای سولەیمان کەدەمەوێ خۆم وپیاوەگەورەکانی مەملەکەتم سەرتان لێ بدەین و، مەشۆرەتێ بکەین و، بزانین چۆن ئەبێ و، چیت ئەوێ.

هێندێ تەفسیر ئەڵێن: (بەلقیس) دوازدە هەزار فەرماندەو پیاو هەڵکەوتەی مەملەکەتەی لەگەڵ خۆی برد، سولەیمانیش کە دڵنیابوو ئەوان دێن، چاودێری بۆدانان، بۆ ئەوەی کەهەرکە نزیك بووەوە، هەواڵی بدەنێ، بۆیەئەمیش گشت ناودارانی سوپاکەی کۆکردەوەو وتی: گەورەوماقوڵان! کامتان ئەتوانێ‌هەرئێستا تەختی پاشایەتییەکەی بەلقیسم بۆ بێنێ، پێش ئەوەی بگەنەلام؟ سولەیمان ئەیەوێ هەندێ لە دەسەڵاتی خوای نیشان بدات کە پێی بەخشیوە، هەتا باشترکار بکاتە سەر بەلقیس بۆبڕواهێنان ﴿ ٣٩: قال عفريت من الجن ﴾ دێوێکی زەبەلاح و زۆر بەهێزو بە توانا لە جنۆکەکان وتی: ﴿ أنا آتيک به قبل أن تقوم من مقامک ﴾ ئەمن پێش ئەوەی لەجێچگەی خۆت هەڵسیت ودەوام تەواوبێت بۆتی دێنم. (سوودی)دەڵێ: هەموو ڕۆژێ هەرلەبەیانی تا نیوەڕۆ لە سەر تەختی دادگا دادەنیشت، واتە: من لەو ماوەیەدا فریات ئەخەم ﴿ وإنى عليه لقوى أمين ﴾ وە من بۆ ئەوکارە بە هێزودەست پاکم،ئامادەم هەروەکو خۆی بیهێنمە بەردەستت ﴿ ٤٠: قال الذى عنده علم من الكتاب ﴾ بەڵام یەکێ لەوانەی کە شارەزایی لە کتێبی ئاسمانی هەبوو -ئیتر سولەیمان خۆی بووبێ، یا خود پیاوێکی‌تری‌صالح بووبێ، یان زانایەك بووبێ لەجنییەکان- وتی: ﴿ أنا آتيک به قبل أن يرتد إليک طرفک ﴾ من پێش ئەوەی چاو بنێیت بە یەکا بۆتی‌دێنم، بەڵێ لە ماوەی چاوتروکانێکا عەرشەکەی بەلقیسی هێنایە بەردەستی، ئیتر ئایا چۆنی هێنا؟ چی بەکارهێنا؟ چی ئەزانی؟ هیچ جۆرە شتێك لەوانە لەقورئانەکەدا دیاری نەکراوە، دڵنیاشبە، ئەگەر پێویست بوایە، خوایگەورە ڕوونی دەکردەوە ﴿ فلما رآه مستقرا عنده ﴾ جا کاتێ سولەیمان دیتی واتەختەکەی بەلقیس لەلای ئامادەوحازرە ﴿ قال هذا من فضل ربى ﴾ وتی: ئەمەش هەرلەبەش و بەهرەکانی پەروەردگاری‌منە ﴿ ليبلونى

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا۟ لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِىٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ٱدْخُلِى ٱلصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُۥ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ ۗ قَالَتْ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾

ءأشكر أم أكفر ﴾ بوئەوەی تاقیم بکاتەوە: ئایاسوپاسگوزاریی ئەکەم، یا سپڵە وبەدنمەك و نەزان ئەبم ﴿ ومن شكر فإنما يشكر لنفسه ﴾ خۆهەر کەسێك سوپاسگوزار بوو، بۆخۆی دەکاو، کەڵکەکەی بۆخۆی ئەگەڕێتەوە ﴿ ومن كفر فإن ربى لغنى كريم ﴾ کێش سپڵەوناشوکربوو، ئەوە بێ‌گومان پەروەردگاری من، خوایەکی بێ نیازەو بەبەخشە. ئیمامی (موسلیم) یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە کە: خوای گەورە لەفەرموودەی (قودسی) دا فەرموویەتی: ((ياعبادى! لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم، كانوا على أتقى قلب رجل منكم، ما نقص ذلک من ملكى شيئا، ياعبادى! لو أن أولكم وآخركم، وإنسكم وجنكم، كانا على أفجر قلب رجل منكم، ما نقص ذلک من ملكى شيئا، يا عبادى! إنماهى أعمالكم أحصيها لكم، فمن وجد خيرا فليحمد الله، ومن وجد غير ذلک فلا يلومن إلا نفسه)).

سولەیمان ژیری بەڵقیس دە ئەزموێنێ:

﴿ ٤١: قال نکروا لها عرشها ﴾ بەڵێ، تەختەکەی بەڵقیس هێنرایە بەردەستی سولەیمان و، بەڵقیسیش هەر بەڕێوەیە، جا بۆئەوە ژیری ومەزننەی بیروهۆشی بەڵقیس بۆسلێمان دەرکەوێ وتی: ڕەنگ و ڕووی تەختی پاشایەتییەکەی بۆ بگۆڕن، (موجاهید) دەڵێ: ڕەنگی سووری گۆڕا بەزەرد، زەرد بە سوور، سەوز بەسوور، وە هەروەها. (عیکرەمە) دەڵێ: دەسکارییەکی باش کرا. ﴿ ننظر أتهتدی أم تکون من الذین لا یهتدون ﴾ سەرنج دەدەین ئایا ڕێی پێدەبات و ئەیناسێتەوە وئەزانێ تەختەکەی خۆیەتی" یان ڕێی پێ نابات و نایناسێتەوە ﴿ ٤٢: فلما جاءت قیل أهکذا عرشک ﴾ کاتێ شاژن هات و گەیشت، پێی وترا: ئایا تەختی پاشایەتی تۆ وابوو؟ ﴿ قالت کأنه هو ﴾ ئەویش زۆر بە ژیرانە وەڵامی دایەوەو وتی: هەردەڵێی خۆیەتی، بە تەواوی ددانی پیادا نەنا، هەرچەندە زۆر لەوئەچوو" ﴿ وأوتینا العلم من قبلها وکنا مسلمین ﴾ ئێمە پێش ئەمەش ئاگادار کرابووین دەربارەی دەسەڵاتی سولەیمان، وهەر گوێبەفەرمان وتەسلیم بووین ﴿ ٤٣: وصدها ما کانت تعبد من دون الله ﴾ وەئەوەش، (واتە: خۆر)بوو کە (بەڵقیس) لەباتی خوا دەیپەرست، ئەوی گێڕایەوە لە باوەڕهێنان بەخوا ﴿ إنها کانت من قوم کافرین ﴾ چونکە بە ڕاستی کاتی خۆی ئەو لەگەل وکۆمەڵێکی بێ باوەڕبوو، واتە: تا نەهاتە لای سولەیمان موسڵمان نەبوو ﴿ ٤٤: قیل لها ادخلی الصرح ﴾ جاپێش ئەوەی بەڵقیس بگاتە لای سولەیمان کۆشکێکی سەیری بۆئامادە کردو شووشە پۆشی کردو، لە ژێریشییەوە ئاوو ڕووبار ئەهات ودەڕۆیشت، ماسی وشتی دەریایی بەنێویا هاتووچۆیان دەکرد، بۆئەوەی دەسەڵاتی خۆی پێنیشان بدات! جا ئەوەبوو کەموڵك ودەسەڵاتەکەی سولەیمانی دیت، ئەوسا ملکەچ بوو بەفەرمانی خواو، بۆیشی دەرکەوت سولەیمان پێغەمبەری خوایە. ئیمامی (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو ڕیوایەتانەی بەجۆری تر هێنراون لەبارەی هۆی لاق هەڵکردنی بەڵقیس: (منکر وغریب جدا) پاشانیش ئەڵێ: ئەشگونجێ لە گومان و وەهمی (عەتای کوری سائیب)بێ، بەرامبەر بە (ئیبن عەبباس). بەڵێ کاتێ هاتەپێشەوە، پێی وترا: وەرە نێوکۆشکەوە ﴿ فلما رأته حسبته لجة ﴾ جا کە مەلیکە لێی ڕوانی پێی وابوو ئاوێکی زۆروزەبەندە، کە ئەگەر بەسەریا بروا لاقی تەڕئەبێت ﴿ وکشفت عن ساقیها ﴾ بۆیە هەردوولاقی خۆی هەڵکرد (وپاوو پووزی دەرکەوت) تا لە ئاوەکە بپەڕێتەوەو لاقی تەڕنەبێ ﴿ قال إنه صرح ممرد من قواریر ﴾ سولەیمان بەبەڵقیسی وت: بەڕاستی ئەوپانتایی کۆشکە تۆدەیبینیت شووشە بەندەو ئاو نییە، واتە: پێویست ناکات لاقت هەڵبکەیت ﴿ قالت ربی إنی ظلمت نفسی ﴾ بەڵقیسیش کە ئەوکۆشك وتەلارو دەسەڵاتەی چاوپێکەوت وتی: ئەیپەروەردگاری من! بێگومان من تائێستا ستەمم لەخۆم کردووە "کە خۆرم پەرستووە" ﴿ وأسلمت مع سلیمان لله رب العالمین ﴾ وەلە ئیستاوە لەگەڵ سولەیماندا ملکەچ و تەسلیمی خوای پەروەردگاری جیهانەکان بووم. دەسائێوەش ئەی سەرزلەکانی قورەیش! دەعیە نەتانگرێ کە باوەڕ بێنن بەئایینی ئیسلام وموحەممەد بکەنە پێغەمبەری خۆتان، و هەردوو پێکەوە ملکەچی خوابن، ئەها بەڵقیس سولەیمانی قبووڵ کرد بەپێغەمبەرو، هەردووش پێکەوە ملکەچی خوابوون.

نێوان ساڵح و (سەموود):

جا دێتە سەرباسی داستانی سێیەمی سوورەتەکە (صالح پێغەمبەرﷺ) بە کورتەیەك ئەفەرموێ: ﴿ ٤٥: ولقد أرسلنا إلی ثمود أخاهم صالحا أن اعبدوالله ﴾ بێگومان ئێمە براکەیانمان (صالح) ناردەلای هۆزی سەموود وپێی وتن: تەنها خوا بپەرستن ﴿ فإذا هم فریقان یختصمون ﴾ کەچی ئەوان لەبەرامبەر ئەوقسەوە بوونە دوودەستەی دژبەیەك: موسڵمان وبێ باوەڕ، جا لەنێوانیاندا بووبە قرەقرو دەمەقاڵێ سەبارەت بەو بەرنامەیە بۆی هێنابوون: (قال الملأ الذین استکبروا من قومه للذین استکبروا إنا بالذی آمنتم به کافرون) (٧/٧٥-٧٦) ﴿ ٤٦: قال یاقوم لم تستعجلون بالسیئة قبل الحسنة ﴾ صالحیش علیه السلام وتی: ئەی قەوم وهۆزیمن! بۆچیتالووکە دەکەن بەسزا، پێش چاکەو ڕەحمەت؟ واتە: لەباتی داوای سزا وبەڵا، داوای فەزڵ و ڕەحمەتی خوا بکەن؟ ﴿ لولا تستغفرون الله لعلکم ترحمون ﴾ بۆچی داوای لیبووردن لەخوا ناکەن بۆخۆشبوون لەگوناهەکانتان، بەلشکو ڕەحمەتان پێ بکرێ ولێتان خۆشیبێ ﴿ ٤٧: قالوا اطیرنا بک وبمن معک ﴾ کەچی دوای ئەو هەموو ئامۆژگاریەیان وتیان: ئێمەش تۆو وئەوکەسەش کەلەگەڵ تۆن، بەمایەی شوم و بەدکاری دەزانین، واتە: ئەم گرانیی وقات وقڕیو نەگبەتییە هەرلەنێو چاوانی ئێوەی ئەناسین ﴿ قال طائرکم عند الله ﴾ ئەویش وتی: نەخێر.. ساڵینەهاتتان و، شووم ونەگبەتیتان لای خوایە ﴿ بل أنتم قوم تفتنون ﴾ بەڵکو ئێوە قەوم وهۆزێکن تاقیئەکرێنەوەو لەژێر چاودێریدان وتاقیدەکرێنەوە، ئایا کاری چاکە ئەکەن، یان کاری خراپە.

فرت و فێڵی سەموودو چارەنووسیان:

﴿ ٤٨: وكان في المدينة تسعة رهط ﴾ لەوشارەی صالّحدا (حیجر) نۆ دەستە دەسەڵاتدارو سەرۆکی نەگونجاو هەبوون ﴿ يفسدون في الأرض ﴾ گوناح و خراپەکارییان دەکرد لەزەویدا ﴿ ولا يصلحون ﴾ بەلای چاکەدا نەئەچوون، فەساد ببوویە پیشەیان، هەر بەفەرمانی ئەوانیش بوو وشترەکەیان کوشت! ﴿ ٤٩: قالوا تقاسموا بالله ﴾ جا وەك (ئیبن عەبباس)دەڵێ: دوای کوشتنی وشترەکە مەشۆرەتیان بەیەکتر کردو سوێندیان بەخوا بۆ یەکترخوارد ﴿ لنبيتنه وأهله ﴾ کە ئەمشەو صالح و ژن ومناڵی لەناویان دەبەین ﴿ ثم لنقولن لوليه ﴾ لەپاشان ئەگەر گومانێکیان لێکردین بەخاوەن خوێنەکەی ئەڵێین: ﴿ ما شهدنا مهلك أهله ﴾ ئەوخێزانە کە کوژراون، ئاگامان لێنەبوو ﴿ وإنا لصادقون ﴾ دڵنیاشبە راستیش ئەکەین، بەڵێ هەڵسان و رۆیشتن و گەمارۆی ماڵی سالحیان دا عليه السلام، بەڵام پێش ئەنجامدانی کارەکەیان، بەفەرمانی خوا فریشتە ئەوانیان بەردە باران کرد وتیاچوون، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٠: ومكروا مكرا ﴾ ئەوتاوانبارانە فرت وفێڵێکیان ئەنجامدا بۆ کوشتنی صالح ﴿ ومكرنا مكرا ﴾ ئێمەش پلانێکمان سازاند، واتە: ئێمەش نەخشەیەکی گرنگمان دارشت بۆلەناو بردونیان ﴿ وهم لا يشعرون ﴾ کە ئەوان ئاگایان لێ نەبوو ﴿ ٥١: فانظر كيف كان عاقبة مكرهم ﴾ سا بنۆڕە وبیربکەوە، بزانە سەرەنجامی پیلان و کەتن وفێڵەکەیان چۆن بوو؟ ﴿ أنا دمرناهم وقومهم أجمعين ﴾ کە بێگومان ئێمە بەوانیشەوە هۆزەکەیانمان پێکڕا لەناوبرد بەهۆی زەمین لەرزەوە ﴿ ٥٢: فتلك بيوتهم خاوية بما ظلموا ﴾ دوای قەڵاچۆکردونیان خوا ئەفەرموێ: ئەوەش خانووەکانیان دەیان بینی کاول وچۆڵن لەبەر ستەم وناهەقییان ﴿ إن في ذلك لآية لقوم يعلمون ﴾ بە راستی لەوەدا بەڵگە هەیە –لەسەر دەسەڵاتی خوا– بۆ گەلێك بزانێ و پەند وەربگرێ ﴿ ٥٣: وأنجينا الذين آمنوا وكانوا يتقون ﴾ ئەوە ئەنجامی بێباوەران بوو، ئەوانەش کە بروایان هێنابوو و پارێزکاربوون، رزگارمان کردن، واتە: ئەی موحەممەد ﷺ هەر ئاواش ئەتوانین بێ بڕواکانی سەردەمی تۆش لەناو ببەین و، خۆت و بڕوادارەکان رزگار بکەین.

ئنجا داستانی چوارەم: کە باسی پێغەمبەر لووتە عليه السلام..دێت، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٤: ولوطا إذ قال لقومه ﴾ باسی (لووت) یش بکە، کاتێ کە بەگەلەکەی خۆی وت، بۆ ئەوەی بێدارو هۆشیار ببنەوەو، لە سزای خوا بترسن ﴿ أتأتون الفاحشة ﴾ ئایا ئێوە کاری زۆر دزێوو نێربازی ئەنجام دەدەن؟ کە تائێستا ئێوە نەبێ، هیچ کەسێك ئەوکارەی نەکردووە ﴿ وأنتم تبصرون ﴾ وەخۆیشتان ئەبینن وئەزانن ئەوجۆرەکارانە چ کارێکی بەدو ناشیرینن ﴿ ٥٥: أإنكم لتأتون الرجال شهوة من دون النساء ﴾ ئایا رەوایە ئێوە ئارەزووی سیکسی خۆتان لای پیاوان ئەنجام دەدەن ووازتان لە ژنان هێناوە؟! خۆ بۆئەنجامدانی ئەوکارە خوا ژنانی داناوە، ئەویش

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا۟ ٱطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ قَالَ طَٰٓئِرُكُمْ عِندَ ٱللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِى ٱلْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا۟ تَقَاسَمُوا۟ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوٓا۟ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

پاش ئەوە بەشێوەی شەرعی مارەبکرێن ﴿ بل أنتم قوم تجهلون ﴾ بەڵکو ئێوە هۆزوکۆمەڵە خەڵکێکن خۆتان نەزان ئەکەن، کەپێتان وایە پیاوان جێی ئەنجامدانی ئارەزووی سێکسین!.

کۆتایی جزمی ١٩، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٥٦: فما كان جواب قومه إلا أن قالوا أخرجوا آل لوط من قريتكم ﴾ وەڵامی هۆزەکەی تەنها ئەوەندەبوو کە بەیەکتریان وت: لووت وشوێنکەوتوانی ئەو، لەشارو وڵاتەکەتان (سەدووم) دەرکەن ﴿ إنهم أناس يتطهرون ﴾ چونکە ئەوانە خەڵکانێکن خۆیان بە پاکی رادەگرن و، لەو کارەی ئێمە بێزارن! واتە: گوایە لافی پاکی لێدەدەن و، ئەوکارە ئێمە دەیکەین ئەوان بەتاوانی دادەنێن! ﴿ ٥٧: فأنجيناه وأهله إلا امرأته قدرناها من الغابرين ﴾ ئینجا ئێمە لووت و خانەوادەکەیمان ڕزگارکرد، جگە لەژنەکەی، چونکە بڕیارماندا ئەولەریزی باقی بێباوەڕەکاندا

بمێنێت تائەویش لەتەکیاندا تیابچێت" بەڵێ.. بەهۆی سەرپێچی ئافرەتەکە خۆیەوەو، رازی بوونیشی بەو کارانە کە ئەو خەڵکە ناپاکانە، ئەیانکردو، درکاندنی نهێنیی هاتنی میوانەکانی لووت لەلای خزمەکانی، خوا لەناوی برد ﴿ ٥٨: وأمطرنا عليهم مطرا ﴾ وبارانێکمان بەسەریاندا باراند، بەڵام چ بارانێك، واته:

﴿ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ أَخْرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَٰمٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ ٱلَّذِينَ ٱصْطَفَىٰٓ ۗ ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنۢبِتُواْ شَجَرَهَآ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّن جَعَلَ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنْهَٰرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِىَ وَجَعَلَ بَيْنَ ٱلْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّن يُجِيبُ ٱلْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ ٱلسُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ ٱلْأَرْضِ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ ۗ أَءِلَٰهٌ مَّعَ ٱللَّهِ ۚ تَعَٰلَى ٱللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾

بەردەبارانمان کردن، چ بەردە بارانێك، وەك ئەفەرموێ: (حجارە من سجيل منضود مسومه عند ربک وماهي من الظالمين ببعيد) ٨٢/١١ و٨٣. ﴿ فساء مطر المنذرين ﴾ ئای چ سەخت وگران ودژواربوو بەردە بارانی ترسێنراوەکان، بەڵام چ سوودێکیان لێ وەرگرت!. لەسوورەی (ئەعراف) و(هوود)یشدا ئەو رووداوە، پتر لێرە روونکراوەتەوە.

شوکرانەی خواو، درووود بۆ عەبدە هەڵبژاردەکان:

لەپاش باسکردنیداستانی دەستەیەك لەپەیامبەران -عليهم الصلاە والسلام- ئەوجا هەندێ لەتوانایی و دەسەڵاتی خۆی باس ئەکات: ﴿ ٥٩: قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى ﴾ "ئەی موحەممەد ﷺ" بڵێ: سوپاس و ستایشی تەواو هەر بۆ خوای میهرەبان، لەبەرامبەر لەناو بردنی بێ بڕوایاندا، سڵاوودروودیش لەسەر ئەوبەندانەی خۆی هەڵیبژاردون، بۆهەڵگرتن وگەیاندنی پەیامەکەی‌خۆی، (سەدی و، سەوری و، ئیبن عەبباس) دەڵێن: مەبەست بەو هەڵبژێرراوانە هاوەڵانی پێغەمبەرە (صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين).

بەڵێ زاناکان ئەڵێن: الحمدلله وسەلاوات لەپێش هەموو کارێکی‌چاکەوە، شتێکی زۆرجوانە! هەربۆیە ئێستاش وتارخوێنەکان بەوانە دەست پێ‌ئەکەن". ﴿ آآلله خير أمايشركون ﴾ ئایا ئەوخوای تاك وتەنیایە چاکترە.. بپەرسترێت، یا ئەو بتانە کە ئەیانکەنە شەریك وهاوبەشی‌ئەو؟!.

هەندێ بەڵگە بۆ تاک وتەنیایی خوا:

لەم ئایەتانەشدا خوای دلۆڤان بەڵگە گەلێ لەسەر تاك وتەنیایی خۆی دێنێتەوە: ﴿ ٦٠: أمن خلق السموات والأرض ﴾ یاخۆ کێیە ئاسمانەکان وزەوی بەدی هێناوە؟. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (أمن) في هذه الآيات كلها تقديره: أمن يفعل هذه الأشياء كمن لايقدر على شيء منها؟). ﴿ وأنزل لكم من السماء ماء ﴾ لەلای‌سەروشتانەوە ئاوێکی بۆ ئێوە باراندووە؟ ﴿ فأنبتنا به حدائق ذات بهجة ﴾ ئنجا بەو ئاوە چەندان باخ وباخچەی جوانمان رواند ﴿ ماكان لكم أن تنبتوا شجرتها ﴾ ئێوە نەتان‌دەتوانی -تەنانەت- درەختەکەیشی بروێنن، چ جای ئەوە بتوانن بەرهەمەکەی وەبەر بێنن ﴿ أإله مع الله ﴾ دە ئایا پەرستراوێکی‌تر لەگەڵ‌خوادا هەیە، شایستەی پەرستن بێ و، بتوانێ ئەو کارانە بکا، تا ئێوە چەواشە ببن و بیکەنە شەریك وهاوەڵی‌خوا؟! ﴿ بل هم قوم يعدلون ﴾ نەخێر نییە، بەڵکو لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەدا ئەوانەخەڵکێکن لە یەکخواپەرستی لادەدەن، و هاوتا بۆ خوا دائەنێن و ئەیکەنە شەریك وهاوبەشی ﴿ ٦١: أمن جعل الأرض قرارا ﴾ یا خۆ کێیە زەوی‌کرد بە جێگایەکی ئارام، بۆمرۆڤ وئاژەڵ وپەلەوەرەکان؟ ﴿ وجعل خلالها أنهارا ﴾ و لەنێوان شیوو دۆڵەکانیشدا چەندان جۆگەو رووباری دانا بۆتان ﴿ وجعل لها رواسی ﴾ وچەندان شاخ و چیای بتەویشی بۆ زەوی دامەزراند، تا لە لەرزەو جموجوڵی نائاسایی خۆی بکەوێت ﴿ وجعل بين البحرين حاجزا ﴾ و لەنێوان ئەودوو دەریا، (سوێرو شیرین)ـەدا بەرزەك وبەرهەڵستێکی‌دانا تا تێکەڵ بەیەکتر نەبن ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا پەرستراوێکی تر لەگەڵ خوادا هەیە، بەشداری بکات لەو کارانەیدا؟ دیارە کە هەر گیز شتی‌وا ناگونجێت، کەوابوو بۆ بتان ئەپەرستن؟! ﴿ بل اكثرهم لا يعلمون ﴾ نەخێر نییە، کەچی لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هێشتای زۆربەیان گەورەیی خواو، یەك تاکی ئەو نازانن و راستیەکان دەرك ناکەن "بۆیە شەريك و هاوەڵی بۆ دائەنێن!!" ﴿ ٦٢: أمن

يجيب المضطر إذا دعاه ﴾ یاخۆ کێیە وەڵامی هاوارو نزای لێقەوماوو داماوو ناچارو هەژار دەداتەوە، کاتێ کە داوای بەهانا هاتنی لێ بکاو، هانای پێ ببات ﴿ ويكشف السوء ﴾ ئەو بەڵاو ناخۆشییە لادەبا کە لەسەرشانیانە ﴿ ويجعلكم خلفاء الأرض ﴾ دەتانکاتە جێنشینی پێشینان لەزەویدا، کلیلی ئاوەدان کردنەوەی زەویتان دەداتێ؟ ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ ئەوخوایەدا پەرستراوێکی تر هەیە بتوانێ ئەو کارانە بکا؟! ﴿ قليلا ما تذكرون ﴾ نییە، بەڵام ئێوە کەم پەند وەرئەگرن و بیر ئەکەنەوە!! "بۆیە ئا بەو شێوەیە شەریك و هاوبەشی بۆ دائەنێن" ﴿ ٦٣: أمن يهديكم في ظلمات البر والبحر ﴾ بتەکانی ئێوە بەتواناو چاکترن، یاخۆ ئەو زاتەی کە لە تاریکییەکانی وشکانیی و، دەریادا ئێوە رێنوین دەکا؟ ﴿ ومن يرسل الرياح بشرا بين يدي رحمته ﴾ ئەی کێ لەپێش بارانی رەحمەتدا بای مزگێنی دەنێرێ؟ ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ خوایەکی ئاوادا خوای تر هەیە بتوانێ ئەو کارانە بکا؟ ﴿ تعالى الله عما يشركون ﴾ ئەوخوایە زۆر بڵندترو بەرزترە لەو شتانەی کە نەفامان دەیکەنە هاوبەشی ﴿ ٦٤: أمن يبدؤوا الخلق ثم يعيده ﴾ بتەکانی ئێوە بەتواناو چاکترن، یان ئەو زاتەی کەلەسەرەتاوە -بێ بنەماو بناغە- دروستکراوەکان بەدی دێنێت، لەپاشان دوای مردن و فەوتان و تیاچوونی، سەر لەنوێ دەیانگێڕێتەوەو وەك خۆیانیان لێ ئەکاتەوە؟ ﴿ ومن يرزقكم من السماء والأرض ﴾ ئەی کێیە لەئاسمان وزەوییەوە رۆزیتان ئەداتێ؟ واتە: لەئاسمانەوە بەهۆی تیشکی خۆرو هەورو بارانەوە، لە زەویشدا بەهۆی خاکەوە گەنم ودانەوێڵە سەوز دەکا ﴿ أإله مع الله ﴾ ئایا لەگەڵ خوایەکی ئاوادا خوای تر هەیە بتوانێ ئەو کارە بکات؟ ﴿ قل هاتوا برهانكم إن كنتم صادقين ﴾ ئەوانە باسکران پێنج بەڵگە بوون بۆ دەسەڵات وتواناو تەنهایی زاتی خوا، ئینجا ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ": باشە ئەگەر ئێوە لەراست بێژانن، دە بەڵگەتان بێنن بۆراستی خواکانتان و بۆ دروستی ئەوە کە پێتان وایە خوا شەریك وهاوبەشی هەیە.

هەرخوا غەیب دەزانێ:

موشریکەکان بۆهاتنی رۆژی قیامەت زۆر دەپرسن، خوایش دەفەرموێ: ﴿ ٦٥: قل لا يعلم من في السموات والأرض الغيب إلا الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: هیچ کەسێك لەوانەی کە لەئاسمانەکان و زەوی‌دان -بێجگەلەخوا- ئاگایان لەغەیب نییە ﴿ وما يشعرون أيان يبعثون ﴾ ونازانن "و هەست ناکەن کەی زیندوو دەکرێنەوەو، کەیش پاداشت وتۆڵە دەدرێن؟ جا کەواتە هەرخوا -بەتەنیا- شایستەی پەرستن وگوێڕایەڵییە، هەرئەویش خۆی دەزانێ قیامەت کەی دێ؟. ئیمامی(موسلیم) لە خاتوو (عائیشە)وە ئەڵێ: (من زعم أن محمدا يعلم ما في غد فقد أعظم على الله الفرية، والله تعالى يقول: (قل لا يعلم من في السموات والارض الغيب إلا الله). واتە: هەر کەسێ پێی وابێ کە موحەممەد ﷺ دەزانێ سبەینێ چ دەبێ، ئەوە بە هەقیقەت درۆیەکی زۆرگەورەی لە سەر

أَمَّن يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَءِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِي السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَٰذَا الْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾

خوا هەڵبەستووە، چونکە خوا ئەفەرموێ: بێجگە لە خودی(الله) کەس غەیب نازانێ. ﴿ ٦٦: بل آدراك علمهم في الآخرة ﴾ نا، بەڵکو زانیاری و زانستیان سەبارەت بەهاتنی رۆژی دوایی کۆتاو کورتە ونایگاتێ تا ئەوان بپرسن کەی دێت؟ ﴿ بل هم في شك منها ﴾ بەڵکو ئەوان هەر لەگوماندان لێی، بروایان پێی نییە بۆیە ململانێ ئەکەن ﴿ بل هم منها عمون ﴾ بەڵکو لەحاستی نابیناو کوێرن، بۆیە وا نکوڵی و ئینکاری ئەکەن! ﴿ ٦٧: وقال الذين كفروا أإذا كنا ترابا وآباؤنا ﴾ ئەو کەسانەی خوانەناس وبێبڕوان وتیان: ئایا کاتێ ئێمەو باوو باپیرانمان "مردین" و بووینە گڵ ﴿ أئنا لمخرجون ﴾ ئایا دووبارە زیندوو ئەکرێینەوە وبۆ ژیانێکی تر دەردەچینەوە؟! بەلایانەوە شتێکی زۆردوورە بۆیە وتیان: ﴿ ٦٨: لقد وعدنا هذا نحن وآباؤنا من قبل ﴾ بێگومان ئەوجۆرە بەڵێنە، پێشتر بەخۆمان و باووباپیرانیشمان درا ﴿ إن هذا إلا أساطير الأولين ﴾ ئەم بەڵێنە هەرئەفسانەی پێشینەکانەو، هیچ هەقیقەتێکی

نییە ﴿ ٦٩: قل سیروا فی الأرض ﴾ بەو بێ باوەڕانە بڵێ: بەسەر زەویدا بڕۆن وبگەڕێن ﴿ فانظروا کیف کان عاقبة المجرمین ﴾ ئنجا سەرنج بدەن و بڕوانن، پاشە ڕۆژی تاوانکارو تاوانباران چۆن بوو؟ مەگەر خوا شـارو وڵاتیانی کاول و وێـران نەکردوو هەریەکەیانی بە شـێوەیەك قـار لێ نەگرتن؟ ﴿ ٧٠: ولا تحـزن علیهم ولا تکن فـی ضیق مما یمکـرون ﴾ هەرگیز تۆ لەوپیـلان وفرتوفێڵەیان و لـە ڕەتکردنەوەی قسـەکانتدا خەفەت مەخـۆو دڵتەنگیش مەبە، چونکە تۆ خوات لەگەڵە ﴿ ٧١: ویقولون متی هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ ئەو بێ باوەڕانە بەگاڵتەوە ئەڵێن: ئەگەر ئێوە راسـت ئەکەن "زیندوو بوونەوە هەیەو قیامەت دێت" دەباشە، ئەم بەڵێنە کـەی پێـش دێت؟ ﴿ ٧٢: قل عسـی أن یکـون ردف لکم بعض الذی تسـتعجلون ﴾ پێیان بڵێ" ڕەنگە هەندێ لەو ژان و سـزایەی کە ئێوە بەپەلەن بـۆی نزیکتان بێ "بەڵێ.. وەك (قورتوبی) ئەڵێ: ئەوەبوو لەبەدردا خۆیان دیتەوە، کە چییان بەسـەرهات" ﴿ ٧٣: وإن ربـک لذو فضل علی النـاس ﴾ وە بێگومان پەروەردگاری تۆ سـەبارەت بەخەڵك خـاوەن فەزڵ و بەهرەیە" ئـەوە تا گەڵێ جار وازیان لێ ئەهێنێ‌و، سزایان دوا ئەخا بۆ دوا ڕۆژ ﴿ ولکن أکثرهم لا یشـکرون ﴾ بەڵام زۆربەیان سوپاسـگوزاری خوا ناکەن و، بەو فەزڵ و بەهرەیەی نازانن ﴿ ٧٤: وإن ربک لیعلم ماتکن صدورهم ومـا یعلنون ﴾ بێگومـان پەروەردگاری تۆ چـاك دەزانێ بەوەی کە لەدڵ و دەروونیاندا دەیشـارنەوەو، ئەوەیش ئاشـکرای دەکەن ﴿ ٧٥: ومـا من غائبة فی السـماء والأرض إلا فی کتاب مبین ﴾ هەموو شـتێکی پەنهـان ونادیار لەئاسمـان وزەویدا لەنامەیەکی روون وئاشـکرا "لوح المحفـوظ" دا تۆمارکراوە، وەك ئەفەرموێ: (ألم تعلم أن الله یعلم مافی السـموات والأرض إن ذلک فی کتاب إن ذلک علی الله یسـیر). لە پێشـەوە باسـی بنەڕەت و سەرەتای دروست بوونی ئادەمیزادی کرد، پاشانیش زیندوو بوونەوەو ڕاستی و دروستی پەیامی پەیامبەر ﷺ.

قورئان کێشەی بەنی ئیسرائیل دەخاتە روو:

ئێسـتاش لەوە باس دەکات کە قورئان چاکترین بەڵگەیە بۆ ڕاستی پەیامبـەر ﷺ، ئەفەرمـوێ: ﴿ ٧٦: إن هذا القرآن یقص علی بنی إسـرائیل أکثر الـذی هم فیه یختلفـون ﴾ بێگومان ئـەم قورئانە "کەبۆمـان ناردوویت" زۆربەی ئەو شـتانەی کەجوولەکە ناکۆکی وکێشەیانە لەسەری، باسی دەکا بۆیان، جا کەوایە هەقبوو ئەوانە دوای بکەوتنایـە تاهەق وناهەقیان بـۆ دەرکەوتایە" ﴿ ٧٧: وإنه لهدی ورحمـة للمؤمنین ﴾ و بەڕاسـتی ئەو قورئانـە ڕێنموونی‌و ڕەحمـەت و میهرەبانییە بۆ بـڕواداران، ئەیانگەیەنێتە ئاسـۆی سـەروەری‌و بەختیاری ﴿ ٧٨: إن ربک یقضی بینهم بحکمه ﴾ بە راسـتی پەروەردگارت داوەری دەکات لەنێوان ئەوانەدا —لەڕۆژی قیامەتـدا— بە فەرمان و بڕیاری خۆی ﴿ وهو العزیز العلیم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتدارو زانا بە هەموو کارو کردەوەی بەندەکانی خۆی ﴿ ٧٩: فتـوکل علی الله ﴾ جا کەواتـە لەتەواوی کاروبارتدا تەوەکولت بەخوا بێ ﴿ إنک علی الحق المبین ﴾ چونکە بەڕاسـتی تۆ لەسەر هەقە ئاشکراکەیت "هەرچەندە ئەوانە سەرپێچیت لێبکەن، ئینجـا لەبڕواهێنانی‌ئەوانە پێغەمبـەر ﷺ بێئومێد دەکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨٠: إنک لاتسـمع الموتی ﴾ بەڕاستی تۆ ناتوانی بەمردووان —بەبێبڕوایان— کەوەك مردوو وانە ببیسـێنی، چونکە خۆیان کەروکوێر ولاڵ کردووە.

خاوەنـی (أضواءالبیـان) لەم جێگایـەدا ئەڵێت: قسەی‌پەسـەند لای زانایان ئەوەیە کە: مردوو لە گۆڕدا قسـە دەبیسـێ، چونکە یەکەم: لەو بارەوە فەرموودەیەکی زۆرو زەبەندە هاتووەو (طعن)یش نەکراون، لەولایشـەوە نەوتراوە کە ئەو بیستنەی مردووانە تایبەتە بە کەسـێکەوە، یان بەکاتێکەوە. پێشەوا (بوخاری) ئەڵێت: ((إن نبی الله ﷺ أمر یوم بدر بأربعة وعشـرین رجلا من صنادید قریش، فقذفـوا فی طوی من أطواء بـدر خبیث مخبث، وکان إذا ظهر علی قوم أقام العرصة ثلاث لیال، فلما کان ببدر الیوم الثالث أمر براحلته فشـد علیها رحلها، ثم مشـی وتبعه أصحابه، قالـوا: ما نری ینطلق إلا لبعض حاجته، حتی قام علی کفة الرکی فجعل ینادیهم بأسـمائهم وأسـماء آبائهم: یا فلان ابن فلان! و یافلان ابن فلان! أیسرکم أنکم أطعتم الله ورسـوله، فإنا قدوجدنـا ربناحقا، فهل وجدتم ما وعدکم ربکـم حقا؟ قال: فقال عمر: یا رسـول الله ﷺ! ماتکلم من أجسـاد لا أرواح لهـا!! فقال رسـول الله ﷺ: ((والذی نفسـی بیـده ما أنتم بأسـمع لما أقـول منهم)) بـەڵێ پەیامبەر ﷺ سـوێندی خوارد کە هەرگیـز زیندووەکان لە مردووەکان باشـتر نابیسـن، کەوابوو ئەم فەرموودەیە بە راشـکاوی دان بە بیسـتنی مردوو لە گۆڕدا ئەنێ. دیارە نەیشی فەرمووە کە ئەم بیستنە تەنها بۆ کوژراوەکانی بەدرە، ئەوەیـش (قەتـادە) ئەیڵێت: کـە گوایا خوای گـەورە ئەوانەی زینـدوو کردووەتەوە، ئەوجا پێغەمبـەر ﷺ بانگی لێکردوون، هەر لەخۆیەوە بێ بەڵگە ئەیڵێت!!. (عەبدوڵڵای کوری عومەر) خوایان لێ ڕازیبـێ ئەڵێـت: پەیامبـەر ﷺ چوە لای بـیری (قولەیب)و فەرمـووی: ((هل وجدتـم ماوعد ربکم حقا؟)) پاشـان فەرمووی: ((إنهم الآن یسـمعون ما أقول))، دڵنیابن کە ئێسـتا ئەوانە گوێیان لێیە من چیان پێ‌ئەڵێم. دوایی ئەم قسەوباسەیان بۆ خاتوو عائشە

گێڕایەوە، ئەویش وتی: دەکرێ مەبەستی پەیامبەر ﷺ ئەوە بووبێ لە: ((إنهم الآن ليعلمون أن الذى كنت أقـول لهم هو الحق)). کە ئیتر ئێستاچاك ئەزانن ئەوەی کەپێشتر من پێم ئەوتن راستە. وە ئەو ئایەتەی (إنک لا تسمع الموتى..)ی کردە بەڵگە بۆ قسەکەی خۆی، (بوخاری)ریوایەتی کردووە. بەڵێ لەبەر ئەوە هیچ ئایەتێك نییە کەبێ پێچ وپەنا نەبیستنی مردوو لەگۆڕدا رەت بکاتەوە، لەولایشەوە فەرموودە زۆرە بۆبیستنی، کەوابوو ئەوفەرموودانە بەتەئویلی هاوەڵێك لەهاوەڵان رەت ناکرێنەوە، خاتوو (عائشە)یش هەر بە بیروبۆچوونی خۆی بەتەنها ئەوەی بەوجۆرە لێك دایەوە، وە پێشەوا (بوخاری) لەئەنەسەوە ئەگێڕێتەوە: ((إن النبى ﷺ قال: إن العبد إذا وضع فى قبره وتولى عنه أصحابه، و إنه ليسمع قرع نعالهم، أتاه ملكان فيقعدانه فيقولان ما كنت تقول فى هذا الرجل محمد ﷺ فيقول: أشهدأنه عبدالله ورسوله، فيقال: انظر إلى مقعدك من النار أبدلك الله به مقعدا من الجنة..)). جا ئەم فەرموودەیە بەراشکاوی دان ئەنێت بەوەدا کە: مردووەکە تەنانەت تەقەی پێڵاوی خەڵکەکە دەبیسێ، ئیتر هەرئەمە دەبێتە بەڵگە بۆ ئەوە کەمردوو ببیستێ. وە پێشەوا موسلیمیش هەمان مەبەست دێنێت، -بەڵام بەچەند دەستەواژەیەکی تر- بۆ پشتگیری ئەوباسە پشتیوانن. جا کەوابوو ئایەتی (إنک لا تسمع الموتى..).. (وما أنت بمسمع من فى القبور) لەسەر راست ترین تەفسیر یان دژی ئەوە ناوەستن کە تۆ ناتوانی هەق بەو بێ باوەڕانە ببیسێنی کەخوا دڵیمراندوون وسزایان لەسەر کەوتووە، بەشێوەیەك کە ئەوان کەڵکی لێ وەرگرن، بۆ ئەمەیش (ئیبنی تەیمییە) لە (مجموع الفتاوى)دا ئەڵێت: (وقد يعاد الروح إلى البدن فى غير وقت المسألة.. كما جاء عن النبى ﷺ: ((ما من رجل يمر بقبر الرجل الذى كان يعرفه فى الدنيا فيسلم عليه إلا رد الله عليه روحه حتى يرد عليه السلام)). لە (سنن)ی ئەبووداوودیشدا هاتووە: ((أن النبى ﷺ قال: إن خير أيامكم يوم الجمعة فأكثروا على من الصلاة يوم الجمعة وليلة الجمعة، فإن صلاتكم معروضة على، قالوا يا رسول الله ﷺ! كيف تعرض صلاتنا عليك وقد رمت؟ قال إن الله حرم على الأرض أن تأكل أجساد الأنبياء)). سەرەڕای ئەمەش، هەر بۆپشتگیری ئەم باسەیە چەندین فەرموودەیتر هەیە، بەڵام باس کردونیان لەم جێگایەدا درێژە ئەکێشێت، بێگومان هەموویان ئەوە دەگەیەنن کە مەردوم لەگۆڕدا بە(لەش وبەرۆح) خۆشی و، ناخۆشی دەزانێ هەربۆیە پەیامبەر ﷺ فەرمانی بەهاوەڵان کرد کەسڵاو لەمردووەکان بکەن: ((السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لاحقون، يرحم الله المستقدمين منا ومنكم والمستأخرين، نسأل الله لنا ولكم العافية، اللهم لاتحرمنا أجرهم ولاتفتنا بعدهم، واغفر لنا ولهم)).(ابن القيم) لە کتێبی (الروح)دا ئەڵێت: ئایا مردووان هەست بە سەردانی زیندوان ئەکەن کاتێ دێنە لایان؟ بۆ وەڵامی ئەوپرسیارە ئەم فەرموودەیە ئەهێنێ: ((ما من مسلم يمر على قبر أخيه كان يعرفه فى الدنيا فيسلم عليه، إلا رد الله عليه روحه حتى

وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِى ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ ۞ وَإِذَا وَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ ٱلنَّاسَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُو قَالَ أَكَذَّبْتُم بِـَٔايَٰتِى وَلَمْ تُحِيطُوا۟ بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ ٱلْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا۟ فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِيَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَٰخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى ٱلْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ ٱلسَّحَابِ ۚ صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۚ إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

يرد عليه السلام)). جگە لەمەیش فەرموودەی تر زۆرە بۆپشتگیری ئەو باسە، وەك: ((مامن رجل يزور قبر أخيه ويجلس عنده إلا استأنس به ورد عليه، حتى يقوم)) وە پێشەوا (موسلیم) ئەگێڕێتەوە کە (عەمری کوری عاص) لەسەرەمەرگەکەیدا زۆر گریاو پشتی لەدانیشتوان کردو رووی لەدیوارەکە نا.. پاشان وتی.. (فإذا أنامت فلا تصحبنى نائحة ولانار، فإذا دفنتمونى فسنوا على التراب سنا، ثم أقيموا حول قبرى قدر ما تنحر الجزور، ويقسم لحمها، حتى استأنس بكم وانظر ماذا أراجع به رسل ربى..) ئینجا (ئیبنی قەییم) ئەڵێت: ئەمە بەڵگەیە کە مردوو زیندوو دەناسێ وپێوەی هۆگر دەبێ.. هەروەها ناوبراو لەسەر باسەکەی دەرواو دەڵێت: (ويدل على هذا أيضا ماجرى عليه عمل الناس قديما وإلى الآن من تلقين الميت فى قبره.. وقد سئل الامام أحمد -رحمه الله- فاستحسنه وأصبح عليه بالعمل) وە ئەم فەرموودەش دێنێ -هەرچەند لاوازبێت- ((إذا مات أحدكم فسويتم عليه التراب فليقم أحدكم رأس قبره فيقول:

یـا فلان بن فلانة.. اذکر ما خرجت علیه من الدنیا شـهادة أن لاإله إلاالله، وأن محمـدا رسـول الله، وأنک رضیت بالله ربا وبالاسـلام دینـا، وبمحمد نبیا ورسـولا، وبالقران إماما))، پاشـان (ابن القیم) دەڵێت: ئەم فەرموودەیە هەرچەند سابت نەبوو، بەڵام موسڵمانان لە شارو گوندەکاندا بەردەوام کاریان پێکردووە بە بێ ململانێیەکی ئەوتۆ، وە هەروەها کۆبوونەوەی موسـڵمانان خۆرهەڵات و خۆرئاوا بـەو هەموو زانـا بەرێزانە و ئاگـادار بە فەرمـوودەو فیقە و، بە کارپێکردنـی.. ئەوانـە هەموو ئـەوە دەگەیەنێت کە مردوو قسـە دەبیسـتێ، گومانی نییە (تەلقین)یش بەشـێکە لەوە. ئەمە راو بۆ چوونی (شـەنقیتی)بوو. ﴿ ولا تسـمع الصم الدعـاء ﴾ هەروەها ناتوانی بەبێگوێیان بانگەوازەکەت ببیسینی، چونکە هەق نابیسن وخۆیـان کەڕ کـردووە ﴿ إذا ولوا مدبرین ﴾ کاتێ کە پشـت لە تـۆ بکەن و لە هـەق دوور بکەونەوە. دووبارە خـوا ئەوە دوویات ئەکاتـەوە کە ئەو جۆرەکەسـانە توانای هیدایەتیـان نییە، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٨١: وما أنت بهادی العمی عن ضلالتهم ﴾ هەرگیز تـۆ ناتوانی نابیناو کوێرەکان (واتە بێ بـاوەڕەکان) لە گومراییبیان بگێڕێتەوە و، ڕینماییبیان بکەیت بۆ ڕێی ڕاسـت ودروسـت ﴿ إن تسـمع إلا مـن یؤمن بآیاتنـا ﴾ بەڵکو تۆ تەنهـا دەتوانی هەق و راسـتیەکان هەر بەو کەسە، ببیسینی کە ئامادەیی تیابێت بۆ بڕوا هێنان بە ئایەتەکانی ئێمە﴿ فهم مسـلمون ﴾ جا ئەوان ملکەچی فەرمانەکانی ئێمەش ئەبن.

هاتنی دەعباکە (دابة الأرض):

﴿ ٨٢: وإذا وقع القول علیهم ﴾ کاتێ کە فەرمانی سـزای ئەوانە دراو، بڕیاریـش درا کـە قیامـەت بێت ﴿ أخرجنا لهـم دابة من الأرض ﴾ ئەوا لە سـکی زەویدا (دابـة الأرض)یان بۆ دەردەهێنین ﴿ تکلمهم أن الناس کانوا بآیاتنا لا یوقنون ﴾ قسەیان لەگەڵ ئەکاو ئەڵێ: بەڕاسـتی زۆربەی ئەم خەڵکـە باوەڕیان بەئایەتەکانی ئێمە نەهێناو یەقینیان پێیان نەبوو.

هاتنـی (دابـة الأرض)، یەکێکـە لە نیشـانە گەورەکانی ڕۆژی قیامەت. (سەیید قوتب) –خوا لێی خۆش بێت– ئەڵێت: لەگەڵ فەرموودەدا باسی (دابة الأرض)، هاتووە، ئەگەرچی هەندێکیشیان ڕەوان وپەسەندن، بەڵام هیچ شێوەیەکی ئەو (دابة)یە باس ناکەن، جا لەبەر ئەوە پشت بەوفەرموودانەی دیکەش نابەسرێ کە: دەڵێن: درێـژی ئەو(دابـة الأرض)ە (٦٠) گەزە، پەڕوبـاڵ وسمی هەیە! ڕیشی هەیە! سەری وەك سەری گایە، چاوی وەك چاوی بەرازە، شاخی وەك شاخی بزنە کێوییە، مل وکلکی وەك بەران وایە، پێی وەك پێی وشترە.. هتد، بەداخەوە زۆربەی (موفەسسیرین) بێ سێ و دوو ئەوجۆرەشتانەیان هێناوە، بەڵام ئێمە ناتوانین جێ پێیان هەڵگرین وپێیان قایل ببین، چونکەهیچ دەقێکی بڕوا پێکراو نییە کە ئەوقسانە بسەلمێنێ، تەنها ئەوەند هەیە کە (دابة الأرض) یەکێکە لە نیشـانە گەورەکانی ڕۆژی قیامەت، وەك پێغەمبەرئەفەرموێ: ((لا تقوم السـاعة حتی تروا عشـرآیات: طلوع الشمس من مغربها، والدخـان، والدابـة، وخـروج یأجـوج ومأجوج، وخروج عیسـی ابن مریم، والدجال، و ثلاثة خسـوف: خسـف بالمغرب، وخسـف بالمشرق، وخسـف بجزیرة العرب، ونار تخرج من قعر عدن تسوق -أو: تحشـر- الناس، تبیت معهـم حیث باتوا، وتقیـل معهم حیث قالوا)) (موسـلیم وپێشـەوا ئەحمەد). واتـە: ڕۆژی قیامەت بەرپا نابێت تا دە بەڵگەونیشـانە نەبینن.. هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوە، هاتنی (دابة الأرض) یشـی لەودە بەڵگانە ژمارد (ئیبنی کەسـیر) دەڵێ: ئـەم (دابة الأرض)ە لە ئاخرو ئۆخری دونیاوە پەیدا دەبێ، کاتێ کەخەڵك دەبێتە فەسـادکارو ئایینی ڕاسـتیخوا دەگۆڕنەوە بەرێچکەو بیردۆزی مرۆڤ کردەکان، هەندێ دەڵێن: لە مەککەدا سەرهەڵ ئەدا، هەندێکی دیکە دەڵێن: لە نزیکی شاری مەککەوە، (ئیبین عەبباس) دەڵێ: لە دەورووبەری دۆڵەکانی (توهامە)دا دەبێ. (تەبەریـی) دەڵێ: ئـەو دابەیە پەیدا دەبێ و قسـەلەگەڵ خەڵك دەکاودەڵێ: (إن الناس کانوا بآیاتنا لا یوقنون).

حەشری ستەمکاران لە ڕۆژی سەڵادا:

ئینجـا دیمەنێکی دوارۆژ باس ئەکا و ئەفەرمـوێ: ﴿ ٨٣: ویوم نحشـر من کل أمة فوجا ﴾ باسی ئەو ڕۆژە بکە کە ئێمە لە هەموو ئوممەتێـك خەڵکێکـی زۆر کـۆ ئەکەینەوە بۆ حیسـاب وکیتاب ﴿ ممـن یکـذب بآیاتنا فهـم یوزعون * ٨٤: حتـی إذا جاءوا ﴾ لەوانەی کە لەئایەتەکانمان نکوولییان ئەکرد، بەدرۆیان دەزانین، ئینجـا ڕادەگیردرێن تاکاتێ هەموو دێن، ڕیـز دەبن و خڕ دەبنەوە و ئامادەی حیسـاب و لێکۆڵینەوە دەبن ﴿ قـال أکذبتم بآیاتی ﴾ ئەوجا خوا ئەفەرمووێ: ئایا ئێوە نکوولێ ئایەتەکانی ئێمەتان کرد کە بەپێغەمبەرانمان دابوون؟ ﴿ ولم تحیطوا بها علما ﴾ بێ ئەوەی کە زانسـتێکتان پێیان بووبێت ﴿ أمّـاذا کنتم تعملون ﴾یاخۆ ئێوە لەدونیادا چیتان دەکرد؟! ئەی نەدەبوو لەم ڕۆژە گەورەیە بترسن، تا بیرێ بکەنەوەو خۆتان دووچار نەکەن ﴿ ٨٥: ووقع القول علیهم بما ظلموا ﴾ سەرەنجام بەهۆی شیرکیانەوە بڕیاروفەرمانی سزایان بۆهـات وئەوقەیان بوو ﴿ فهم لا ینطقون ﴾ ئیترهیچ قسـەیەکیان بۆناکـرێ، واتە: چونکە هیچ بڕووبیانوویەکیـان نەماوە، دەمیان

مۆردەکـرێ و، ناتوانن هیچ قسـەیەك بکـەن ﴿ ٨٦: ألم یروا أنا جعلنا اللیل لیسـکنوا فیه والنهار مبصرا ﴾ ئایـا ئەوانە نابینن کە ئێمە شـەومان بۆ ئارامی ئەوان داهێنـاو تاریك کرد، تا لەهەوڵ و کۆششـەکانی رۆژیان بحەوێنەوە، وەرۆژیشمان بەرووناك داناوە، تا ژیـان و ژیواریانی تیا پەیدا بکـەن؟! ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یؤمنون ﴾ بەڕاسـتی لەودیاردانەدا چەندین بەڵگەونیشـانە هەیە بۆ گەلێك کەئامادەبێ ئیمان وبڕوابێنێ، چونکە هەرکەسێك تۆزێك لەگۆڕانی شەووڕۆژ بەوردی بیربکاتەوە دەبێ بڕوا بێنێ بە توانایی ودەسەڵاتی خوا.

رۆژەناڵەبارەکانی قیامەت و پاداش و تۆڵە:

﴿ ٨٧: ویـوم ینفـخ فـی الصـور ﴾ ئـەورۆژە وەبیربێنـە ئەی موحەممـەد ﷺ! کە فووئەکرێ بەشـەیپووردا بۆمراندنی هەموان. (قورتوبـی) ئەڵێ: (والصحیح فی الصور: أنـه قرن من نور ینفخ فیه إسـرافیل) قال مجاهد: کهیئه البـوق، وقیل: هو البوق بلغه أهل الیمن).(ئیـبن جریر) ئەڵێ: (والصواب من القول فی ذلک عندنا ما تظاهـرت به الأخبار عن رسـول الله ﷺ أنه قال: ((ان إسـرافیل قد التقـم الصور وحنی جبهته، ینتظرمتی یؤمر ینفخ)) (ئیمامی ئەحمەد ٧٣/٣). ﴿ ففـزع من فی السـموات ومن فی الأرض إلا من شـاء الله ﴾ جـا هەرکەس لەئاسمانەکان و لەزەویدا هەیە ترس و بیمێکی زۆر دایدەگرێ و هەموو ئەمرن، جگە لەوانە کە ویستی خوا وایە نەترسـن و بمێنن "لەنێو فریشتەو پەیامبەران وشەهیدان" ﴿ وکل أتـوه داخرین ﴾ ئیتر دوای زیندوو کردنـەوە هەموو بەملکەچی و بەزەلیلی دێنەلای ئەو. بەڵێ (ئیسرافیل)بە فەرمانی خوا لە ئاخرو ئۆخری دونیادا، بۆ ترساندنی خەڵك فوو بەشەیپووردا ئەکاو، ئەوسا ئیترقیامەت لەسەرخراپکاران هەڵئەسێ، ئیتر ئەوکاتە پێغەمبەران و فریشـتەکانی نەبێ، تـەواوی خەڵکانی ئاسمان وزەویگشـت دەمرن، ئەودیاردە سـامناکەیە پێی‌ئەڵێن: (نفخة الفزع)، پاشـان بۆجارێکیتـر فوودەکرێتەوە بە (صـور)دا بۆ مردن (نفخة الصعق)، دیسانەوە بۆ جاری سێهەم بۆ ئامادە بوون لەبەر دەم پەروەردگاردا (نفخة النشـور). ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((یخرج الدجال فی أمتی فیمکـث أربعین، لا أدری أربعین یوما، أو أربعین شـهرا، أو أربعین عاما -فیبعث الله عیسـی ابـن مریم- کأنه عروة بن مسـعود فیـطلبه فیهلکه. ثم یمکث الناس سـبع سنین، لیس بین اثنین عداوة، ثم یرسـل الله ریحا باردة من قبل الشام، فلا یبقی علی وجه الأرض احد فی قلبـه مثقال ذرة من خیر، أو إیمان إلا قبضته، حتی لو أن أحدهم دخل فی کبد جبل لدخلته علیه حتی تقبضه. قال:

-أی عبد الله بن عمرو- سمعتها من رسول الله ﷺ قال: فیبقی شرار الناس فی خفة الطیر وأحلام السباع، لا یعرفون معروفا، ولاینکرون منکـرا، فیتمثل لهم الشـیطان فیقول: ألا تسـتجیبون؟ فیقولون: فما تأمرنـا؟ فیأمرهم بعبـادة الأوثان وهم فی ذلک دار رزقهم، حسـن عیشهم، ثم ینفخ فی الصور فلا یسمعه أحد إلا أصغی لیتا ورفع لیتا -واللیـت: صفحة العنق وهی جانبه-. قال: وأول من یسـمعه رجل یلوط حوض إبله -أی یطینه ویصلحه- قال فیصعق، ویصعق الناس ثم یرسل الله -أوقال ینزل الله- مطرا کأنه الطل أوقال الظل. ألطل: المطر الخفیف، -نعمان الشاک- فتنبت منه أجساد الناس، ثم ینفخ فیه أخری فإذا همقیام ینظرون، ثم یقال: یا أیها الناس! هلموا إلی ربکم، وقفوهم إنهم مسـئولون. ثم یقال: أخرجوا بعث النار، فیقال: من کم؟ فیقال: من کل ألف تسعمائة وتسعة وتسعین، قال: فذلک یوم یجعل الولدان شیبا، وذلک یوم یکشف عن ساق)). ﴿ ٨٨: وتری الجبال تحسبها جامدة ﴾ لەکاتی نەفخەی یەکەمدا تۆ کێوەکان ئەبینی وا دەزانیت وەستاون و ناجوڵێن و تەکان نادەن و "وەك جاران سابتن" ﴿ وهی تمر مرالسحاب ﴾ کەچی وەك هەور بەتوندی دێن وئەڕۆن ولەجووڵـەدان و لەجێی خۆیان ترازاون وەك دەفەرموێ: (وتسـیر الجبال سـیرا) واتە: ئەوەندە بە پەلەئەڕۆن تۆ وائەزانی سـابتن" ﴿ صنع الله الذی أتقن کل شـئ ﴾ ئـەوەش کاری ئەوخوایەیە کە هەموو شـتێکی زۆر بە ڕێکوپێکی دروست کردووە ﴿ إنه خبیر بما تفعلـون ﴾ بەڕاسـتی ئەوزاتە زۆرئاگایە بەهـەرکارێ ئێوە بیکەن چاك وخراپ ﴿ ٨٩: من جاء بالحسنة فله خیرمنها ﴾ جا ئەوەی کاری چاك بکاو بەوەشەوە بێ بۆلامان، ئەوە پاداشی لەوە چاکترو بەرزتریان، بۆ هەیە ﴿ وهم من فزع یومئذ آمنون ﴾ ولەنارەحەتی و ترسـی ئەورۆژە ئەمین وپارێزراوو بێ باك ئەبن وەك دەفەرموێ: (لا یحزنهم الفزع الأکبر) ٣٣/٢١. ﴿ ٩٠: ومن جاء بالسیئة فکبت وجوههـم فی النار ﴾ بەڵام ئەوکەسـەی بە تـاوان وکاری خراپ وبـەدەوە دێـت، ئەوە بـە سـەر ڕوودا دەخرێنە نێوئاگـر ﴿ هل تجـزون إلا ماکنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئایا پاداشـتان هەر بەپێی‌کاروکردەوەکانتان نادرێتەوە؟!.

فەرمان بەپەرستنی خواو بانگەواز بە قورئان:

لـەم ئایەتانەشـدا فەرمان دەدات کە تەنهـا پەروەردگاری کەعبە بپەرستێ: ﴿ ٩١: إنما أمرت أن أعبد رب هذه البلدة الذی حرمها ﴾ واتە: پێیان بڵێ: بەڕاسـتی مـن تەنها فەرمانی ئەوەم پێکراوە کە هەرپەروەردگاری ئەم شـارەیە (مەککە) بپەرسـتم، کەخوا ڕێزی لێنـاوەو، کوشـتنیمرۆڤ وگیاندارانـی تیا یاسـاغکردووە، وەك

دەفەرمـوێ: (فليعبدوا رب هذا البيـت الذی أطعمهم...) ٣/١٠٦.

﴿ وله كل شـئ ﴾ هەرچی لە بوونـەوەردا هەیە هەر هی خوایە، واتە: هەرچیشـتە پەیوەندی بەوەوە هەیەو، هەرئەویش دروستی کـردووەو، هـەر ئەویش خاوەنییەتی، بێ شـەریكو بـێ هاوەڵە ﴿ وأمـرت أن أكـون مـن المسـلمين ﴾ فەرمـانم پێکـراوە کە

مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيۡرٞ مِّنۡهَا وَهُم مِّن فَزَعٖ يَوۡمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَكُبَّتۡ وُجُوهُهُمۡ فِي ٱلنَّارِ هَلۡ تُجۡزَوۡنَ إِلَّا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَآ أُمِرۡتُ أَنۡ أَعۡبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلۡبَلۡدَةِ ٱلَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُۥ كُلُّ شَيۡءٖۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنۡ أَتۡلُوَاْ ٱلۡقُرۡءَانَۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهۡتَدِي لِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلۡ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ فَتَعۡرِفُونَهَاۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سُورَةُ القَصَصِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ ٱلۡمُبِينِ ﴿٢﴾ نَتۡلُواْ عَلَيۡكَ مِن نَّبَإِ مُوسَىٰ وَفِرۡعَوۡنَ بِٱلۡحَقِّ لِقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ فِرۡعَوۡنَ عَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَجَعَلَ أَهۡلَهَا شِيَعٗا يَسۡتَضۡعِفُ طَآئِفَةٗ مِّنۡهُمۡ يُذَبِّحُ أَبۡنَآءَهُمۡ وَيَسۡتَحۡيِۦ نِسَآءَهُمۡۚ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسۡتُضۡعِفُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَنَجۡعَلَهُمۡ أَئِمَّةٗ وَنَجۡعَلَهُمُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾

لەموسـڵمانان بم و تەنها بۆ ئەو ملمکەچ بکـەم ﴿ ٩٢: وأن أتلوا القرآن ﴾ فەرمانیشـم پێکراوە کە قورئان بخوێنم بەسـەرخەڵکداو پێیان رابگەیەنم ﴿ فمن اهتدى فإنما يهتدی لنفسه ﴾ ئینجا ئەوەی بە قورئـان رێنوێن بێ، ئەوە هەر بۆ خۆی رێنوێن ئەبێ و "کەڵك و سـوودەکەی بۆ خۆی ئەگەڕێتەوە" ﴿ ومن ضل فقل إنما أنا من المنذرين ﴾ ئەوەش گومڕابوو، پێی بڵێ: من تەنها لە ترسێنەرانم "کارم وەك کاری پێغەمبەرانی ترە، ئیتر کێ بەگوێم ئەکات و، کێیش سەرپێچیم لێ ئەکات، ئارەزووی خۆیەتی، وەك دەفەرموێ: (فإنما عليک البلاغ..). ﴿ ٩٣: وقل الحمد لله ﴾ -ئەی موحەممەد ﷺ- بڵێ: تەواوی سـوپاس وسـتایش لەسـەر نیعمەتی پێغەمبەرێتی و هیدایـەت ﴿ سـيريكم آياتـه ﴾ لەئایندەیەکی نزیکـدا بەڵگەو دەسەڵاتی خۆێتان نیشان ئەدات لە بوونەوەردا، وەك دەفەرموێ: (سنريهم آياتنا فی الآفاق...) ٥٣/٤١. ﴿ فتعرفونها ﴾ جا شارەزایان ئەبن وەدەیانناسـنەوە ودانیان پێدا ئەنـێن وەك دەفەرموێ: (وفی الأرض آيات للموقنين وفی أنفسـكم أفـلا تبصرون) ٥١/٢٠-٢١.

﴿ ومـا ربک بغافل عما تعملون ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆغافڵ و بێئاگا نییە ولەو کاروکردەوەیە ئێوە ئەنجامیدەدەن "ئەگەرچی تۆڵەش دوابخات بۆ ئەوکاتە کەخۆی بۆی دیاری کردوون". هەزار رەحمەت لە پێشەوا (ئەحمەد) کەسەبارەت بەئاگایی خوا لەم دوو هۆنراوەیەدا دەڵێ:

إذا مـا خلـوتَ الدهرَ يومـاً فلا تقل
خلـوتُ ولكـنْ قـلْ علـىَ رقيـبُ
ولا تـحسـبـن الله يغـفـل سـاعـةً
ولا أنَ مـا نُخفِـى عليـه يغيـبُ

لە (١٤١٦/١٢/١)ك بەرامبەر ($\frac{١٧}{١٨}$/٤/١٩٩٩) لەم سوورەتە بوومەوە لە هەڵەبجە، لەڕاگەیاندن.

سوورەتی (قەسەس)ـە

مەککەییەو (٨٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشەرو دلۆڤان

سوورەتی (قەسـەس)یش وەك هاووێنەکانی خۆی، بایەخ وگرنگی بەلایەنـی: بیرو بـاوەڕو، پەیـام و، زیندوو بوونـەوە دەدا. ئەم سـوورەتە وەك راڤەیەك بێ وایە بۆ سوورەتی (شوعەراو، نەمل)، وە تەوەرەکـەی بەدەوری بیروبـاوەڕی هەق و ناهەق دایە، ملکەچ بوون بۆ سـوننەتی خوای گەورە، ململانێ لە نێوان سوپایخواو، لەشـکری شـەیتاندا، داسـتانی فیرعەونـی سـتەمکارو ملهوڕ و ریسواکردنی گەلەکەی، مووساو هەوڵەکانی لەپێناوی رزگار کردنی گەل و نەتەوەکەیدا، ئەوسا هەواڵ وچیرۆکی قاروونیش دێت.

سەرگروشتەی مووساو قەومەکەی لەگەڵ فیرعەون:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: طسـم ﴾ ئەم جۆرە پیتانە گەلێ جـار باسمان لێوەکـردوون، لـێرەش واتاکەی هـەر ئەوەیە کە: قورئان موعجیزەیەو، هەرلەم جۆرە پیتانە پێكهاتووە، دەفەرموون ئێـوەش وێنـەی بێنن ﴿ ٢: تلـک آيات الكتاب المبيـن ﴾ ئەم ئایەتانە، گشـت ئایەتی قورئانێکی روون و ئاشـکرایە، یان روون کەرەوەی رێبازو رێگایە ﴿ ٣: نتلوا عليک من نبأ موسـى وفرعون بالحق ﴾ ئێمە لەوقورئانەدا بەشـێك لە داسـتان وهەواڵی مووسـاو فیرعەونـت بەراسـت و رەوا بۆ ئەخوێنینـەوە ﴿ لقوم يؤمنون ﴾ ئـەم هەواڵەیش کەڵك بەخـش ئەبێ بۆ گەلێك کـە ئیمان و بڕوا بێنن و ئامادە بن سوودی لێوەربگرن، وەك ئەفەرموێ: (نحن نقص

عليک احسن القصص) ٣/١٢ ﴿ ٤: إن فرعون علا في الأرض ﴾ بێگومان فیرعەون یاخی‌بوو ودەعیەی بەسەر وڵات وخەڵکی سەرزەمینی میسردا کرد ﴿ وجعل أهلها شيعا ﴾ وە خەڵکەکەشی لە حەق ترازان و کردیە دەستە دەستەو جودایی دروست کرد لە نێوانیاندا، دەرنجام بوونە چەند گروپ و، هەریەکەشیان لەهەوڵی پووچەڵکردنەوەی فرت و فێڵی ئەویتردا بوو، پاشان فیرعەونیش ئەو تەفرەقەیەی قۆزتەوەو کردنییە خزمەتکاری خۆی! ﴿ يستضعف طائفة منهم ﴾ هەندێکیانی (بەنی‌ئیسرائیل) لاوازو بێهێزو ریسواو زەلیل ئەکرد شەوو رۆژ خزمەتی خۆی و قیبتیەکانی پێ‌دەکردن ﴿ يذبح أبناءهم ويستحيي نساءهم ﴾ جگە لەوەش نێرینەو کورانیانی سەر ئەبڕی کاتێ کە لەدایك ئەبوون، نەوەك قارەمانێکیان لێ‌هەڵکەوێ و دەسەڵاتەکەی لێ بسێنێ بۆیە خەڵکێکی زۆری کردە چاودێرو هەر ژنێ نێرینەی دەبوو سەری دەبڕی و، ژنانیشی بەزیندوویی ڕادەگرت بۆخزمەتگوزاری و کارەکەری ﴿ إنه كان من المفسدين ﴾ بە ڕاستی ئەو لە تێکدەران وموفسیدان بوو پیشەی هەرتۆقاندن و پیاوکوشتن ولە سێدارەدان بوو. پاش ئەوەی خوای گەورە باسی بەهرەکانی خۆی بەسەر بەنی ئیسرائیلەوە ئەکاو، ئەفەرموێ: ﴿ ٥: ونريد أن نمن على الذين استضعفوا في الأرض ﴾ ئێمە ئەمانەوێ بە سەر کزو لاوازانی رووی زەویی (بەنی ئسرائیل) منەت بنێین رزگار یان بکەین لە شاڵاوی فیرعەونی داگیرکەر ئەگەرچی ئەو هەر هەوڵی بنەبڕ کردنی دەدان، هەرئەمەش مەبەستە کەلە سوورەتی (١٣٧/٧) دا دەفەرموێ: (وتمت كلمة ربک الحسنى على بني إسرائيل) جا لێرەدا باسی ئەوە ناکات هۆی چی‌بوو سەرەنجام گەلێك کەسی لە بەنی ئیسرائیل کردە پێشەوا؟ هەروەك باسی جۆری میراتەکە ناکات، بەڵام لەسوورەتی (٢٤/٣٢)دا: (وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لماصبروا وكانوا بآياتنا يوقنون) دەست نیشان کراوە کە: تەنها خۆگرتن و متمانە بەخۆو (سەبر) و (یەقین)ـی تەواو بوو بوونە پێشەوا، دەستکەوت و میراتەکەش لەسوورەتی (١٣٧/٧)دا: (و أورثنا القوم الذين كانوا يستضعفون مشارق الأض ومغاربها..) وە لە (٢٦/٥٧-٥٩) دا: (کم ترکوا من جنات وعيون وزروع ومقام كريم ونعمة كانوا فيها فاكهين كذلک وأورثناها قوما آخرين) وە لەسوورەتی (٤٤/٢٥-٢٨)دا: (فأخرجناهم من جنات وعيون وكنوز ومقام كريم كذلک وأورثناها بني إسرائيل) روون کراوەتەوە. ﴿ ونجعلهم أئمة ﴾ دەمانەوێت بیان‌کەینە پێشەوای دین ودونیا، وەك ئەفەرموێ: (وجعلهم ملوکا) ٢٠/٥ ﴿ ونجعلهم الوارثين ﴾ وەبیان‌کەینە میراتگرانی فیرعەون، ئەو لەناوبەرین و، ئەمان ببنە خاوەنی وڵات وەك ئەفەرموێ: (وتمت كلمة ربک الحسنى على بني اسرائيل) ١٣٧/٧. ﴿ ٦: ونسكن لهم في الارض ﴾ دەمانەوێ ئەوانە لەووسەرزەوییەدا دەسەڵات و حکومەتیان بۆساز بکەین، تا دەسەڵاتی وڵاتی میسر بگرنە دەست و بەبەرنامەی خوا حوکم بکەن ﴿ و نرى فرعون و هامان و جنودهما منهم ما كانوا يحذرون ﴾ وە

وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا إِن كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

ئەوەی کە فیرعەون و هامان و لەشکرەکەیان لێی ئەترسان نیشانیان بدەین، بەڵێ.. سەرنجام هەر وایش بوو، وە ئەم ئاڵ و گۆڕەیش کە تۆ دەی‌بینی ئەمرۆ ئەوە پاشایە، سبەینێ گەدایە هەرسوننەتێکی نەگۆراوی خوایە، وەك دەفەرموێ: (وتلک الآيام نداولها بين الناس) ١٤٠/٣. فارس و رۆم چ دەسەڵات وتوانایەکیان هەبوو؟! سەیربکە چۆن تۆزیان بە ئاسمانا رۆیشت، موڵك وسامانیان بە (با) چوو، بە هۆی ستەمی گەلەکەیانەوە، دوای ئەوانیش دەوڵەتێکی ئیسلامی هاتە جێگایان، ئەوانیش ژیان هەرچەندە ژیان، پاشان، عوسمانلییەکان، دواتر کاتێ لەئیسلامەکەیان خاوبوونەوە ئەوروپا بە سەریاندا زاڵ بوو.

خوا دایکی مووسای تێگەیاند چۆن مووسا لابدات:

ئینجا خوا باسی بەشێك لەبەهرەکانی خۆی بەسەر مووساوە دەکات: ﴿ ٧: وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعيه ﴾ ئێمە خستمانە

دڵی دایکی مووساوە کە شیری بدا ﴿ فإذا خفت علیه فألقیه فی الیم ﴾ جا کە لە (مووسا) ترست بوو –فیرعەون و سیخورەکانی پێی بزانن– بیخە ناوسندوقێکەوەو و بیهاوێژە ناو دەریای (نیل)ـەوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ماڵی دایکی مووسا لەسەر دەریای (نیل)بوو. ﴿ ولاتخافی ولاتحزنی ﴾ وە نەبترسەو، نەغەمیشت بۆیبێ ﴿ إنا رادوه إلیک ﴾ چونکە بەراستی ئێمە ئەیگێرینەوە لات و هەرخۆت ئەبیتە دایەنی ﴿ وجاعلوه من المرسلین ﴾ لە ئاییندەشدا دەیکەین بەیەکێ لەپێغەمبەران ئەیئێرین بۆلای ئەو سەرکەشە.. بەڵێ ئەویش سندوقێکی هێناو مووسای خستە نێو لانکێکی بچوکەوە، جابەمووساوە هەڵیدایە ناودەریاکەوە!! ﴿ ٨: فالتقطه آل فرعون لیکون لهم عدوا وحزنا ﴾ ئینجا داروودەستەو بنەماڵە وخێزانی فیرعەون هەڵیان گرتەوە، تاسەرەنجام ببێتە دوژمن ومایەی دڵنیگەرانیی وخەفەت و تیاچوونیان، (أضواء البیان) ئەڵێت: پاش هەوڵێکی زۆر بۆم دەرکەوت کە (ل)ی (لیکون)، (ل)ی (کی)یە، واتە: بۆ تەعلیلە؛ وە ئایەتی: (وما تشاؤون إلا أن یشاء الله) هەرئەوە دەگەیەنێت، چونکە بەراشکاویی دەیگەیەنێت کە ویست وئیرادەی خوای باڵادەستە بەسەر ویست وئیرادەی بەندەدا، ئەوەتافیرعەون وبنەماڵەکەی ئەیانەوێ مووسابکەنە کوڕیخۆیان و سوودیان پێبگەیەنێت (عسی أن ینفعنا..) کەچی خوای گەورە ویستێکی تری هەیەو، دەیەوێ ڕەگ و ڕیشەی ئەو دام و دەزگایەی پێ دەربێنێ!! تێبینی: شەنقیگی خاوەنی (أضواء البیان) یەکێکە لەوانەی کە نکووڵی بوونی (مەجاز) ئەکات لە قورئاندا ﴿ إن فرعون وهامان وجنودهما کانوا خاطئین ﴾ بێگومان فیرعەون و هامان و لەشکرەکەیان تاوانبارو خەتاکاربوون، خەڵکێکی زۆریان بەکوشتدا بۆئەوەی دەسەڵاتەکەیان نەڕوا، کەچی مووسایان لەماڵی خۆیاندا گەورە کردو، دەرنجامیش هەر ئەو ڕیشەی دەرهێنان!. وەك لەسوورەتی (٢٥/٧١)دا: (مما خطیئاتهم أغرقوا فأدخلوا نارا..) هاتووە، وە لەسوورەتی (٦٩/٣٦-٣٧)دا: (ولا طعام إلا من غسلین لا یأکله إلا الخاطئون) هاتووە، وە لە سوورەتی (العلق)دا هاتووە: (ناصیة کاذبة خاطئة) وە لەسوورەتی (یوسف)داهاتووە: (إنک کنت من الخطئین) ﴿ ٩: و قالت امراة فرعون قرة عین لی ولک ﴾ بەڵێ مووسا هێنرایە بەردەستی فیرعەون، ئەویش ویستی بیکوژێ، بەڵام خێزانەکەی فیرعەون (خاتوو ئاسیە) نەیهێشت و وتی: ئەم کوڕە مایەی ڕووناکی چاوی من و تۆیە چاو ڕوونییەکە بۆهەردوکمان ﴿ لا تقتلوه ﴾ مەیکوژن ﴿ عسی أن ینفعنا أو نتخذه ولدا ﴾ بەڵکو لەئاییندەدا سوودیبۆمان هەبێ، وەیان بیکەینە کوڕی خۆمان بەباوی خانەوادەی پاشایەتی ئەوسەردەمە، وە ژنەکەیشی منداڵی نەئەبوو ﴿ وهم لا یشعرون ﴾ ئەوان هیچ ئاگاشیان لێنەبوو چیدەکەن دەستی قەدەر چۆنەو سەرەنجامیان چی لێدێت بەدەست مووساوە.

مووسا کەوتەوە دەستی فیرعەون:

﴿ ١٠: وأصبح فؤاد أم موسی فارغا ﴾ ئەوسا دڵیدایکی مووسا هەستی بەبێتاقەتی کردو لە هەمووشتێ خاڵی بوو جگە لەمووسا بیری هیچ شتێکیلا نەمابوو وەك (موجاهیدوئیبن عەبباس) دەڵێن. ﴿ إن کادت لتبدی به ﴾ بە ڕاستی لەوانە بوو بیدرکێنێ وبەئاشکرا بڵێ ئەمە کوڕی منە، بەتایبەت ئەوکاتەی کە کەوتەوە دەستیفیرعەون ﴿ لولا أن ربطنا علی قلبها ﴾ ئەگەر ئێمە دڵیمان سابت و قایم نەکردایە ﴿ لتکون من المؤمنین ﴾ تا لەوانەبێت کە بڕوایان بەبەڵێنیخواهەیە، ئەوەی کاتی خۆی (انارادوه الیك)ی فەرموو ﴿ ١١: وقالت لأخته قصیه ﴾ بەخوشکەکەی مووسای وت: سۆراخی بکەو بەدوایدا بڕۆ، دەنگوباس و هەواڵی بزانە بۆم ﴿ فبصرت به عن جنب وهم لا یشعرون ﴾ جا ئەویش چوو بۆ هەواڵ زانینی، ئینجا زۆر بە ژیرانە ئەڕۆیشت و لە کەنارێکەوە بینی و ئەوان هەستیان نەکرد ﴿ ١٢: و حرمنا علیه المراضع من قبل ﴾ وە لە پێش ڕەتکردنەوەی بۆلای دایکی، گشت ژنێکمان لەسەر یاساغ کرد، ئەوانیش کەوتنە هەوڵدان بۆی، ئەوجا خوشکەکەی کە زانی بۆ ژنێ دەگەڕێن مەمکی بمژێ ﴿ فقالت هل أدلکم علی أهل بیت یکفلونه لکم ﴾ زۆر بەحەکیمانە وتی: ئایا دەتانەوێ خانەوادەیەکتان پێ بناسێنم کە ئەو منداڵەتان بۆ بەخێو بکات و دەسەبەری بێت؟ ﴿ وهم له ناصحون ﴾ و خێرخوازو دڵسۆزیش بن بۆی بەڵێ خوشکەکەی چوو بۆلای دایکی مووسا و، هەردوو پێکەوە هاتن بۆ ماڵی فیرعەون، دیتی وامووسا ئەگریی، ئەویش دای بەدەستی دایکیەوەو، مەمکی خستە دەمیەوەو گرتیی و، ئەوانیش دیارییەکی زۆریان دایەو بە مووساوە گەڕایەوە بۆ ماڵ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٣: فرددناه إلی أمه کی تقر عینها و لاتحزن ﴾ بەو شێوەیە مووسامان گێڕایەوە لایدایکی – دوای ئەو هەموو ژان سزاوئازارەی دیتی – تا چاوی ڕۆشن و دڵی فێنك بێتەوەو خەم نەخوا ﴿ ولتعلم أن وعد الله حق ﴾ بشزانێ کە بەڵێنی خوا هەق و ڕاستە ﴿ ولکن أکثر هم لایعلمون ﴾ بەڵام زۆرترینی خەڵك نەیاندەزانی مووسا دەگێڕینەوە بۆلای دایکی.

بە دەستی مووسا پیاوێکی (قیبتی) کوژرا:

بەڵێ.. مووسا وردە وردە پلەکانی منداڵی و، لاویەتی خۆی ئەبرێ

و پێ‌ده‌گا، وه‌ك ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ١٤: ولما بلغ أشده واستوى ﴾ کاتێ دوای چه‌ندساڵێك پێگه‌یشت وته‌ن و ژیری ته‌واو به‌هێزبوو و به‌خوادا هات ﴿ آتيناه حكما وعلما ﴾ ژیری وتێگه‌یشتن و زانیاریمان پێش په‌یامبه‌رایه‌تی پێ‌به‌خشی ﴿ وكذلك نجزى المحسنين ﴾ هه‌ر ئابه‌و شێوه‌یه پاداشی‌چاککاران ئه‌ده‌ینه‌وه ﴿ ١٥: ودخل المدينة على حين غفلة من أهلها ﴾ مووسا له‌کاتی خه‌فڵه‌تی خه‌ڵکی شاردا خۆی کرد به نێو شاردا. (ئیبن عه‌بباس) ئه‌ڵێ: ئه‌وده‌مه کاتی نیوه‌ڕۆ بوو، خه‌ڵکی هه‌مووی چوو بوو بۆ ئیسراحه‌ت و حه‌وانه‌وه ﴿ فوجد فيها رجلين يقتتلان ﴾ دیتی دوو پیاو جه‌نگیانه‌و له‌یه‌ك ئه‌ده‌ن جووله‌که و قبتییه‌ك ﴿ هذا من شيعته وهذا من عدوه ﴾ ئه‌مه‌یان له تایه‌فه‌و هۆزی په‌یڕه‌وانی خۆی‌بوو (بنی إسرائيل)، ئه‌ویتریشیان له ده‌سته‌ی دوژمنانی بوو، له‌پیاوانی فیرعه‌ون (قیبتی)یه‌ك بوو ﴿ فاستغاثه الذى من شيعته على الذى من عدوه ﴾ ئه‌وه‌ی که‌له‌هۆزو کۆمه‌ڵی خۆی‌بوو هانای بۆمووسا بردوو داوای یارمه‌تی لێ‌کرد که له‌ده‌ستی دوژمنه‌که‌ی ڕزگاری‌بکات ﴿ فوكزه موسى ﴾ مووسا به‌په‌له چوو به‌هاواریه‌وه‌و، به توندی مشته‌کوڵه‌یه‌کی لێدا به‌ڵکو لێك‌بنه‌وه ﴿ فقضى عليه ﴾ که‌چی که‌وته زه‌ویی وکوشتی ﴿ قال هذا من عمل الشيطان ﴾ مووسا په‌شیمان بووه‌وه‌و له‌به‌ر خۆیه‌وه وتی: ئه‌مه کاری شه‌یتانه، واته: ئه‌و ڕقی‌هه‌ڵسانم، ئه‌گه‌رنا وام لێ نه‌ئه‌دا ﴿ إنه عدو مضل مبين ﴾ به‌ڕاستی‌ئه‌و دوژمنێکی گومراکه‌ری ئاشکرایه ﴿ ١٦: قال رب إني ظلمت نفسي فاغفرلي ﴾ مووسا په‌شیمان بوویه‌وه‌و وتی: په‌روه‌ردگاری من! به ڕاستی من سته‌مم له خۆم‌کرد، ساتۆیش لێم ببوره وبم‌به‌خشه ﴿ فغفر له ﴾ جاخوایش لێی خۆشبوو، چونکه ده‌ست ئه‌نقه‌ست لێی‌نه‌دابوو ﴿ إنه هو الغفور الرحيم ﴾ به‌ڕاستی ئه‌وخوایه زاتێکی زۆرلێبووورده‌ی میهره‌بان ودڵاوایه ﴿ ١٧: قال رب بما أنعمت على ﴾ مووسا وتی: ئه‌ی په‌روه‌ردگارم! به حه‌قی چاکه‌ت له‌سه‌رم موه‌فه‌قم بکه ﴿ فلن أكون ظهيرا للمجرمين ﴾ ئه‌وسا هه‌رگیز نابمه پشتیوانی‌کافرو تاوانکاران.

مووسا له‌به‌ر قه‌تڵه‌که ترسی لێ‌نیشت:

﴿ ١٨: فأصبح فى المدينة خائفا يترقب ﴾ ئه‌وسا ترس وبیم مووسای داگرت له‌وشاره‌دا "که پیاوه‌که‌ی تیا کوشتبوو" ده‌سووڕایه‌وه‌و چاوه‌ڕوانی‌ده‌کرد ﴿ فإذا الذى استنصره بالأمس ﴾ کتوپڕ هه‌ر ئه‌و پیاوه‌ی که‌دوێنێ داوای کۆمه‌کی لێ‌کرد ومووسا فریای که‌وت ﴿ يستصرخه ﴾ دووباره هاواری بۆ هێناو داوای یارمه‌تی لێ‌کرد! له‌گه‌ڵ قیبتییه‌کی تردا به‌شه‌ڕهاتبوو، جا کاتێ که‌مووسای چاوکرد، به ده‌نگێکی به‌رز هاواری لێ‌کرد فریای بکه‌وێت ﴿ قال له موسى إنك لغوى مبين ﴾ مووسا چوو به‌هاواریه‌وه وپێی‌وت: به‌ڕاستی تۆ به‌ئاشکرا پیاوێکی شه‌ڕه‌نگێزو خراپ ولاڕێیت ﴿ ١٩: فلما أن أراد أن يبطش بالذى هو عدو لهما ﴾ ئینجا کاتێ که مووسا ناچاربوو ویستی هێرش به‌رێ بۆئه‌وه‌ی که‌دوژمنی هه‌ر

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَٱسْتَوَىٰٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِۦ وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۦ ۖ فَٱسْتَغَٰثَهُ ٱلَّذِى مِن شِيعَتِهِۦ عَلَى ٱلَّذِى مِنْ عَدُوِّهِۦ فَوَكَزَهُۥ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۖ إِنَّهُۥ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَٱغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُۥٓ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَأَصْبَحَ فِى ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا ٱلَّذِى ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۚ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِىٌّ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِى هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ أَن تَقْتُلَنِى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ ۖ إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَٱخْرُجْ إِنِّى لَكَ مِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ ۖ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢١﴾

دوکیانه‌و به‌ری لێ‌بگرێ ﴿ قال ياموسى أتريد أن تقتلني كما قتلت نفسا بالأمس ﴾ که‌چی (به‌نی ئیسرائیل)یه‌که وایزانی ده‌یه‌وێ ئه‌و بکوژێ، بۆیه وتی ئه‌ی‌مووسا! ئایا ئه‌ته‌وێ منیش بکوژیت هه‌روه‌ك دوێنێ پیاوێکت کوشت ﴿ إن تريد إلا أن تكون جبارا فى الأرض ﴾ دیاره هه‌رئه‌ته‌وێ ببیته ده‌سه‌ڵاتدارو زۆردارو سته‌مکار له ڕووی زه‌ویدا، کاتێ کابرای قیبتی بیستی قۆزتییه‌وه‌و، هه‌واڵه‌که‌ی گه‌یانده کۆشکی فیرعه‌ون ﴿ وما تريد أن تكون من المصلحين ﴾ وه تۆ ناته‌وێ له چاکسازان بیت "له‌وانه‌ی هه‌رده‌م ئیسلاح ئه‌که‌ن" ﴿ ٢٠: وجاء رجل من أقصى المدينة يسعى ﴾ دوای ماوه‌یه‌ك پیاوێك له په‌ڕگه‌ی شاره‌وه به‌هه‌ڵه‌ده‌وان هات وخۆی گه‌یانده مووسا ﴿ قال يا موسى إن الملأ يأتمرون بك ليقتلوك ﴾ و وتی: مووسا! وشیاربه! به‌ڕاستی پیاوه ناودارو ده‌سه‌ڵاتداره‌کانی "فیرعه‌ون" دانیشتوون وقسه‌ده‌که‌ن بۆکوشتنی‌تۆ ﴿ فاخرج انى لك من الناصحين ﴾ ده‌سا له‌شار ده‌رچۆ، چوون من له‌دڵسۆزانم بۆتۆ،

بەگوێم بکە.

مووسا دەگاتە مەدیەن و پەزی دوو کیژە کە ئاو دەدات:

﴿ ٢١: فخرج منها خائفا يترقب ﴾ ئەوجا مووسا دەست بەجێ بەترسەوە لە شار دەرچوو، چاوەڕوانیش بوو کە شتێ رووبدات

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّىٓ أَن يَهْدِيَنِى سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ ٱلنَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ ٱمْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِى حَتَّىٰ يُصْدِرَ ٱلرِّعَآءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّى لِمَآ أَنزَلْتَ إِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَآءَتْهُ إِحْدَىٰهُمَا تَمْشِى عَلَى ٱسْتِحْيَآءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيْهِ ٱلْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسْتَـْٔجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ ٱسْتَـْٔجَرْتَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّىٓ أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ٱبْنَتَىَّ هَٰتَيْنِ عَلَىٰٓ أَن تَأْجُرَنِى ثَمَٰنِىَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ أَيَّمَا ٱلْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَٰنَ عَلَىَّ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

بۆیە بەنیگەرانیهەر بەولاوبەولای خۆیدا دەیڕوانی ﴿ قال رب نجني من القوم الظالمين ﴾ وتی: پەروەردگاری من! لەوخەڵکە ستەمکارانە رزگارم کە ﴿ ٢٢: ولما توجه تلقاء مدين ﴾ جا کاتێ مووسا شارەکەی بەجێهێشت و، بەرەو شاری مەدیەن رووینا، خۆشحاڵ بووو ﴿ قال عسى رب أن يهدينى سواء السبيل ﴾ زۆر بە سۆزەوە وتی: ئومێدەوارم کە پەروەردگارم رێنموونیم بکات بۆ راستە رێ. شیاوی باسە نێوان (میسر) و (مەدیەن) هەشت رۆژە رێ بوو و، خـواش باشترین چاودێری کرد ﴿ ٢٣: ولما ورد ماء مدين وجد عليه أمة من الناس يسقون ﴾ هەر کە مووسا گەیشتە شاری (مەدیەن) وچووە سەرئاوەکەی، "ئەوئاوەی کە مەڕوماڵات ئاوی لێ ئەخواردەوە" خەڵکێکی دی و ئاژەڵەکانیان ئاودەدەن ﴿ ووجد من دونهم امرأتين تذودان ﴾ لەنزیکیانەوە دووئافرەتی دی کە پەزەکانیان دوور دەخەنەوە ﴿ قال ما خطبكما ﴾ پێی وتن: ئیشتان چییە، بۆ پەزەکانتان ئاو نادەن؟ ﴿ قالتا لا نسقى حتى يصدر الرعاء ﴾ وتیان: ئێمە مەڕەکانی خۆمان ئاو نادەین تا شوانەکان مەڕەکانی خۆیان ئاو نەدەن و نەڕۆنە دواوە ئەوجا ئێمەش دێین، چونکە نامانەوێ عەزیەتی خەڵکی بدەن و تێکەڵی پیاوان ببین ﴿ وأبونا شيخ كبير ﴾ باوکیشمان پیرە مەردێکی بەساڵاچووەو، تەمەنی گەورەیەو، "توانای نییە بۆخۆی مەڕەکان ئاوبدا، بۆیە ئێمە خۆمان بەناچاریی هاتووینەتە ئەم مەیدانەوە" ئەوە دەنگوباس وهەواڵی ئێمەیە ﴿ ٢٤: فسقالهما ثم تولى إلى الظل ﴾ ئینجا مووسا مەردانە ئاوی بۆهەڵێنجان ومەڕەکانی بۆئاودان، پاشان دوور کەوتەوە و چووە بن سێبەری دارێ بحەسێتەوە، وە زۆریشی برسی بوو ﴿ فقال رب إنى لما أنزلت إلى من خير فقير ﴾ جا وتی: ئەی پەروەردگاری من! بەراستی من ئاتاجی هەر خێرو چاکەیەکم (ماڵ وسامان و خواردن) کەبۆم بنێری، (عەتا) ئەڵێ: ژنەکان بیستییان چی وت! ﴿ ٢٥: فجاءته إحداهما تمشى على استحياء ﴾ جادوای تاوێك یەکێ لەو دووانە هات بۆلای مووسا کەبە ئەوپەڕی حەیاوشەرمەوە دەڕۆیشت بەرێدا، پاش گەڕانەوەیان بۆلای باوکیان و، گێڕانەوەی بەسەرهاتەکەیان بۆی، ئەویش بەیەکێکیانی وت: برۆ بانگیبکە ئینجا ئەوەیان هات بەدوای مووسادا، زۆر بەشەرم ئەرۆیشت، واتە سیفەتی ئەخلاق وداوێن پاکی ونەفس بەرزی پێوە دیاربوو ﴿ قالت إن أبى يدعوك ليجزيك أجر ماسقيت لنا ﴾ کەگەیشتەلای پێیگوت: بێگومان باوکم بانگت ئەکات و بۆئەوەی پاداش و کرێی ئاودانی مەرەکان –کە بۆئێمەت ئاودان– بداتەوە ﴿ فلما جاءه وقص عليه القصص ﴾ ئینجا کاتێ مووسا هاتە لای باوکیان و هەموو بەسەرهاتەکەی خۆی بۆگێرایەوە ﴿ قال لا تخف نجوت من القوم الظالمين ﴾ وتی: مەترسە ئیتر تۆ وای لەشارێکی هێمنـدا و لە گەڵی ستەمکاران فیرعەن وتاقمەکەی رزگارت بووە ﴿ ٢٦: قالت إحداهما يا أبت استأجره ﴾ یەکێ لەکچەکان وتی: بابە! بە کرێی بگرە بۆ خزمەت و لەوەڕاندنی مەڕەکان ﴿ إن خير من استأجرت القوى الأمين ﴾ بەراستی چاکترین رەنجبەر کە تۆ بەکرێی بگریت، دەبێ دووسیفەتی تیابێت:

یەکەم: بەهێزو بەتوانا بێت بۆپاراستنی ئاژەڵەکان. دووەم: ئەمین ودەس پاك وجێی باوەڕبێت "خیانەت لە ئەنجامدانی ئیشەکانیدا نەکا. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: باوکیان وتی: چۆن ئەزانی ئەوپیاوە ئەودووسیفەتەی تیایە؟ کچەکە وتی: چاوم لێبوو کە بەتەنها خۆی بەردی سەربیرەکەی لابرد، لەکاتێکا بە دەپیاو لانەئەچوو، کاتێکیش چووم بە دوایا بۆ شارەزاکردنی، لە کاتی گەڕانەوەدا پێشی کەوتم بۆشارەزایی، کەچی وتی: لە پشت سەرمەوە وەرە، هەر کاتێکیش رێگەکەم هەڵەکرد ئاگادارم بکەوە، سەرنجم دا

چاوی بەرز نەکردەوە وتەماشای نەکردم ﴿ ٢٧ : قال إني أريد أن أنكحك إحدى ابنتي هاتين ﴾ کاتێ کچەکە ئەودووسیفەتەی لێ گێرایەوە، کەوتە دڵی باوکییەوە کە کچێکیانی لێ مارە بکات، بۆیە وتی: مووسا! من دەمەوێ یەکێ لەم دووکچانەمت لێ مارە بکەم ﴿ على أن تأجرني ثماني حجج ﴾ بەو شەرتەی هەشت ساڵ کارم بۆبکەیت و مەڕەکانم بۆ بەخێو بکەیت ﴿ فإن أتممت عشرا فمن عندك ﴾ خۆ ئەگەر دە ئیش و کارم بۆ بکەیت ئەوە چاکەو پیاوەتی خۆتە، ئەگینا تۆ تەنها هەشت ساڵت لە سەرە ﴿ وما أريد أن أشق عليك ﴾ وە من نامەوێت زۆرت بۆ بێنم و بارت لەسەرگران بکەم وبتخەمە ناوزەحمەت ﴿ ستجدني إن شاء الله من الصالحين ﴾ ئەگەر خوا بیەوێ زوو دەزانی من قسەی خۆم بەجێ دێنم و تۆیش لە چاکانم دەبینیتەوە، چەندە جوانە.. باوك پیاوی باش دیاری بکات بۆ کچی خۆی، وەك (شوعەیب و عومەری کوری خەتتاب)، وەیان ئافرەتی داناو ژیر، خۆی بکاتە هاوسەری پیاوی موسڵمان و پاك، (عوتبە) ئەڵێ: ئێمە لەلای پێغەمبەردا بووین ﷺ ئەم (طسم)ـی خوێندەوە تاگەیشتە داستانەکەی مووساو فەرمووی: (بەڕاستی مووسا هەشت ساڵ - یان دەساڵ- ڕەنج بەری کرد لەبەر پاراستنی عەورەتی لە (زینا) و، تێرکردنی زکی! /٨١٧. ﴿ ٢٨: قال ذلك بيني وبينك ﴾ بۆیە وتی: دەباشە، ئەوە بڕیارێك بێت لەنێوان من و تۆدا هەشت ساڵ شوانی من و، مارەکردنی کچەکەش لەتۆوە ﴿ أيما الأجلين قضيت فلا عدوان علي ﴾ ئەوکاتەیش ئارەزووی خۆمە هەرکامێك لەو دووانە -هەشت ساڵەکە، یان دەساڵ- ڕاپەڕاندو جێبەجێم کرد، نابێ هیچ ستەمێکم لێ بکرێت ﴿ والله على ما نقول وكيل ﴾ خوای گەورە وەکیل و بەئاگایە بەرامبەر بەوەی کە ئەیڵێین. ڕاڤەکەرانی قورئان سەبارەت بەدیاریکردنیئەو پیرە گەورەیە قسەیان جیاوازە: ئایا شوعەیب پەیامبەرە؟ یان کەسێکی دیکەیە؟ بۆ دەست نیشان کردنەکەی زۆربەیان دەڵێن: شوعەیب پەیامبەرە، هەندێکی دیکەیان دەڵێن: برازای شوعەیب بووە، ڕایەکیتر دەڵێت: هیچ پەیوەندییەکی بەوەوە نەبووە. سەیری تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە. (عبدالوهاب النجار)یش ئەڵێت: گەلێ جار ویستوومە بڵێم: ئەو پیرە گەورەیە شوعەیبی پەیامبەرە بەڵام دەترسام لە قیامەتدا یەخەم بگرێ و بمبا بۆ دادگایی لای خوای کارجوان و بڵێ: پەروەردگاری من! لەمە بپرسە بۆچی منی کردە ئەوکەسە کەمووسای کردە ڕەنجبەر و بەکرێی گرت! دیارە خۆمن نەئەوم، وە نە لەکاتی ئەویشدا بووم. (قصص الأنبياء/ ٢٠٤). ﴿ ٢٩: فلما قضى موسى الأجل ﴾ جاکاتێ مووسا ماوەی دیاریکراوی خۆی ڕاپەڕاندو تەواوی کرد، ئیبن عەبباس دەڵێ: لەباتی هەشت ساڵەکە دەساڵەکەی بۆ تەواوکرد، هەر ناوبراو ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سألت جبريل: أي الأجلين قضى موسى؟ قال: أتمهما وأكملهما)) واتە: لە جبریلم پرسی: ئاخۆ مووسا کامیانی لەو دوو ماوەیە بردە سەرێ؟ وتی: تەواو

﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَن يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾

باشەکەیان! واتە: دەساڵەکە. (تەبەری). ﴿ وسار بأهله ﴾ ئیتر لەگەڵ ژنەکەیدا مەدیەنیان بەجێ هێشت وڕێگەیان گرتە بەر و ڕۆیی، وشەوێکی زۆرتاریك و باراناوییان ئەوقەبوو، دەرەنجام وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ ڕێگەکەیان هەڵەکرد ﴿ آنس من جانب الطور نارا ﴾ لە لای کێوی تووردا ئاگر (نوور) ێکی چاوکرد ﴿ قال لأهله امكثوا إني آنست نارا ﴾ بە ژنەکەی خۆی گو: ئێوە لێرە بمێننەوە من ترووسکایی ئاگرێکی شوڵەدار دەبینم ﴿ لعلي آتيكم منها بخبر أو جذوة من النار ﴾ بەشکو لەلای ئەو ئاگرەوە هەواڵێك لەبارەی ڕێگەکەوە یان سەرە بزووتێکی ئاگرتان بۆبێنم ﴿ لعلكم تصطلون ﴾ بەڵکو خۆتانی پێگەرم بکەنەوە ﴿ ٣٠: فلما أتاها نودي من شاطئ الواد الأيمن في البقعة المباركة من الشجرة ﴾ جا کاتێ مووسا هاتە نزیك ئاگرەکەوە، سەیر ئەکات ئاگر نییە، بەڵکو (نوور)ێکە، ئەوجا لەلای ڕاستی گەلییەکەوەو لەشوێنە پیرۆزەکەدا لەدارەکەوە، لەلایەن پەروەردگارەوە بانگی لێکرا: ﴿ أن ياموسى

إني أنا الله رب العالمين ﴾ ئەی مووسا! بەراستی من هەرخودی خۆم (اللّه)م، پەروەردگاری هەموو جیهانەکانم، لەسوورەی (نەمل) یشدا ئەم نوورو بانگ لێکردنە کەمێ باسکراوە خوا ئەیەوێ مووسا ئامادەو تەیار بکات و بینێرێ بۆلای فیرعەون ﴿ ٣١: وأن ألق عصاك ﴾ دە داردەستەکەشت فڕێدە ﴿ فلما رآها تهتز كأنها جان ولى مدبرا ولم يعقب ﴾ هەرکە مووسا فڕێیدا دیتی کەزۆر بەخێرایی و بەپەلەو تیژ وەك تیرەمارێك دەبزوێ و دەجوولێ، ئیتر ترساو پشتی لێهەڵکردو لای نەکرد بەلایەوە، (سەیید قوتب) ئەڵێت: مووسا کە بە فەرمانی خوا داردەستەکەی فڕێدا.. کتوپڕ ئەبێتە ئەوئەژدیها سەرسوڕهێنەرە داروبەرد قوت ئەدات، دیارە ئەمە رووداوێکی سەمەرەیەو مووساش پێشتر هیچ ئامادەبوونێکی بۆی نییە، بۆیە ئا بەوشێوەیە وەك سروشتی گشت ئادەمیزادێك هەرشتێکی ئاوها ببینێ دەترسێ. ﴿ ياموسى أقبل ولا تخف إنك من الأمنين ﴾ خوا هێوری ئەکاتەوەو بانگی ئەکات: ئەیمووسا بەرەو رووی من وەرەو مەترسە، چونکە تۆ لەوانەیت کەبێ باکن و هەردەم لە ئەماندان و لەهیچ شتێ ترسیان نییە ﴿ ٣٢: أسلك يدك في جيبك تخرج بيضاء من غيرسوء ﴾ دەستیشت بخەرە بن باخەڵتەوە وبیهێنە دەرەوە، ئەوسا دەبینی بە سپیەتی و جوان و بێ هیچ عەیبێك دێتەدەر ﴿ واضمم إليك جناحك من الرهب ﴾ خوای گەورە ئەیەوێ ترسەکەی بنیشێتەوە، بۆیە ئەفەرموێ: دەستت بخەرە سەرسنگ وسەردڵت، بۆئەوەی ترسەکەت نەمێنێ وا دەرئەکەوێ دەست خستنە سەردڵ لەکاتی ترسدا ئەبێتە مایەی هێور بوونەوە و نەمانی ترس و لەرز وەك ئیبن عەبباس ئەڵێ. ﴿ فذانك برهانان من ربك ﴾ جا ئەو "عەساو دەستەیە" دوو مۆعجیزەن لە لایەن پەروەردگارتەوە ﴿ إلى فرعون وملإيه ﴾ تا ببنە بەڵگەی راستیت، کاتێ ئەڕۆیت بۆلای فیرعەون و کۆمەڵانی دەورووبەری ﴿ إنهم كانوا قوما فاسقين ﴾ چونکە ئەوانە گەلێکی لە سنوور دەرچوو و یاخی بوون.

هاروونیش بوویە پێغەمبەر و لەگەڵ مووسا چوونە لای فیرعەون:

﴿ ٣٣: قال رب إني قتلت منهم نفسا فأخاف أن يقتلون ﴾ مووسا وتی: پەروەردگاری من! تۆ ئەفەرموی بڕۆ بۆلایان و لە هەمان کاتدا خۆیشت چاك ئەزانیت کەمن پیاوێکم لێ کوشتوون بێگومان ئەو رقەیان هەر لەدڵایە ئەترسم بمکوژن، ئیتر نەتوانم پەیامەکەم رابگەیەنم، واتە: با بەتەنیا نەڕۆم ﴿ ٣٤: وأخي هارون هو أفصح مني لسانا ﴾ هاروونی برام لە من زمان پاراوترە ﴿ فأرسله معي ردءا يصدقني ﴾ لەگەڵم بنێرە تا ببێ بەکۆمەکم و وتەکانی منیان پێ بسەلمێنێ ﴿ إني أخاف أن يكذبون ﴾ چونکە ئەترسم بروام پێ نەکەن و بەدرۆم بخەنەوە ﴿ ٣٥: قال سنشد عضدك بأخيك ونجعل لكما سلطانا ﴾ خوایش وەڵامی دایەوەو فەرمووی: پشت وبازووی تۆ بەهاروونی برات بەهێز ئەکەین و دەسەڵاتێکتان ئەدەینێ ﴿ فلا يصلون إليكما ﴾ ئیتر بەهیچ شێوەیەك دەستیان نەتانگاتێ ﴿ بآياتنا أنتما ومن اتبعكما الغالبون ﴾ بەئایەتەکانمانەوە بڕۆن ئێوەو ئەوەی شوێنتان دەکەوێ زاڵ دەبن ﴿ ٣٦: فلما جاءهم موسى بآياتنا بينات ﴾ جا کاتێ مووسا بەئایەت و بەڵگە روونەکانمانەوە هاتە لای فیرعەون و تاقمەکەی ﴿ قالوا ما هذا إلا سحر مفترى ﴾ لەباتی ئەوەی ملکەچ بن.. وتیان: ئەمکارە هەرجادوویەکی هەڵبەستراوە و، هیچ شتێکیتر نییە ﴿ وما سمعنا بهذا في آبائنا الأولين ﴾ لە باووباپیرە پێشینەکانیشمان شتیوامان نەبیستووە، واتە: یەك خواپەرستی، ئێستا وا مووسا داوای ئەکات ﴿ ٣٧: وقال موسى ربي أعلم بمن جاء بالهدى من عنده ومن تكون له عاقبة الدار ﴾ مووسا وتی: پەروردگارم لە هەمووکەس چاکتر بەحاڵی ئەوکەسە دەزانێت کە لەلای ئەوەوە بە ڕێنماییەوە هاتووە وەکێ پاشەڕۆژی چاکی بۆ دەبێت ﴿ إنه لا يفلح الظالمون ﴾ بەراستی ستەمکاران هەرگیز بەختیارنابن.

فیرعەون تەکەبووری کردو دووچار بوو:

﴿ ٣٨: وقال فرعون يأيها الملأ ماعلمت لكم من إله غيري ﴾ فیرعەون سەرکەشانە وتی: ئەی ئەنجومەنی مەملەکەت، مووسا داوای یەکخواپەرستی ئەکات، من بۆ ئێوە کەسێ تر شك نابەم خواتان بێت بێجگە لەخۆم، (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: نێوان ئەم و تەشەیتانەیی و، و تەشەیتانییەکەی تری: (أنا ربكم الأعلى) ماوەی چل دانەساڵ بوو ﴿ فأوقد لي يا هامان على الطين فاجعل لي صرحا ﴾ سا هامان! تۆ خشتم بۆ سوورەوە کەو کۆشکێکی بەرزو بڵندم بۆدروست بکە ﴿ لعلي أطلع إلى إله موسى ﴾ تا بەشکو سەرکەوم و خواکەی مووسا ببینم؟! ﴿ وإني لأظنه من الكاذبين ﴾ وە من بروام وایە کەلە درۆزنانە ﴿ ٣٩: واستكبر هو وجنوده في الأرض بغير الحق ﴾ فیرعەون خۆی ولەشکرو دەست وپێوەندی هەر بەناڕەوا لەسەرزەوی (میسر)دا خۆیان بەگەورە دەزانی و، نکووڵی هەقیان دەکرد ﴿ وظنوا أنهم إلينا لا يرجعون ﴾ وگومانیشیان وابوو کەهەرگیز ناگێردرێنەوە بۆلای ئێمە! ﴿ ٤٠: فأخذناه وجنوده فنبذناهم في اليم ﴾ جا ئێمەش لە تۆڵەی ئەوەدا قارمان لەخۆیو، لەسوپاکەی گرت و پێچامانەوەو فڕێمان دانە ناو دەریاوەو هەموومان خنکاندن ﴿ فانظر كيف كان عاقبة

الظالمین ﴾ دە سەیرکەو ببینە ئاکام و سەرەنجامی ستەمکاران چۆن‌بوو؟ ﴿ ٤١: وجعلناهم أئمة يدعون إلى النار ﴾ لەبەر لارییان کردیشمانن بەپێشەوایانی خەڵکیان بانگ دەکرد بۆ ئاگر ﴿ و يوم القيامة لا ينصرون ﴾ و لەرۆژی قیامەتیشدا یارمەتی نادرێن بۆ رزگار بوونیان لەسزا ﴿ ٤٢: وأتبعناهم في هذه الدنيا لعنة ﴾ هەر لەم دونیایەشدا نفرینمان بە دوادا ناردن ﴿ ويوم القيامة هم من المقبوحين ﴾ و لەرۆژی قیامەتدا زۆر ئێسك تاڵ و ناشیرینن "دوورن لە میهرەبانی‌خواوە". لە سوورەتی (١١/٩٩)دا ئەفەرموێ: (وأتبعوا فى هذه لعنة ويوم القيامة بئس الرفد المرفود).

خوا نیعمەت گەلێکی بەخشی بە مووسا:

﴿ ٤٣: ولقد آتينا موسى الكتاب من بعد ما أهلكنا القرون الأولى ﴾ بێ‌گومان پاش ئەوەی گەلانی رۆژگاری پێشوومان فەوتاند گەلانی (نووح، عاد، سەموود، لووت،..هتد) کتێبی تەوراتمان بەمووسا دا ﴿ بصائر للناس ﴾ تا بۆمەردم ببێتە نوورو رووناکی دڵەکان ﴿ وهدى و رحمة لعلهم يتذكرون ﴾ وە ببێتە رێ‌نیشانده‌روو میهرەبان بەشکو ئامۆژگاری پێ‌وەرگرن ﴿ وما كنت بجانب الغربي ﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ تۆ لەبەشی خۆرئاوای کێوی تووردا نەبووی ﴿ إذ قضينا الى موسى الأمر ﴾ کاتێ کەفرمانی پەیامبەریەتیمان بەمووسادا ﴿ ٤٤: وماكنت من الشاهدين ﴾ وە تۆ لە ئامادە بووانیش نەبوویت تا رووداوەکەیان بۆ بگێریتەوە ﴿ ٤٥: ولكن انشأنا قرونا فتطاول عليهم العمر ﴾ وە بەڵام ئێمە خەڵکانێکی زۆرمان دروست کردن ئینجا تەمەنی زۆریان رابوارد جا پەیمانی خوایان لەبیر کرد ئێمەیش وەحی و سروشمان بۆ کردیت کەبێدارو هۆشیاریان بکەیتەوە ﴿ وما كنت ثاويا في أهل مدين تتلوا عليهم آياتنا ﴾ وە تۆهیچ کات لەناوخەڵکی شاری مەدیەندا نەبوویت ئایەتەکانی ئێمەیان بەسەرا ئەخوێنیتەوەو تا بڵێن: لەوانەوە هەواڵی مووسا وەردەگری و بۆمانی دەگێریتەوە ﴿ ولكنا كنا مرسلين ﴾ وە بەڵام ئێمە پێغەمبەرانمان ناردووە، تۆشمان بۆ ناوخەڵکی مەککە ناردو، ئەو دەنگ و باس و هەواڵانەمان پێدایت بۆیان دەگێریتەوە ﴿ ٤٦: وما كنت بجانب الطور إذ نادينا ﴾ وەتۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ لەتەنیشتی کێوی تووریشدا نەبوویت کاتێ کەمووسامان بانگ کردوقسەمان لەگەڵ کرد ﴿ ولكن رحمة من ربك ﴾ بەڵام ئەمەش هەر میهرەبانی و بەزەییەك بوو لەلایەن پەروەردگارتەوە کەتۆمان لێ ئاگادار کردی ﴿ لتنذر قوما ما أتاهم من نذير من قبلك ﴾ تا گەلێك واتە: هۆزی قورەیش بێدار بکەیتەوەو بیان‌ترسێنیت کەلە پێش تۆوە هیچ ترسێنەرێکیان بۆ نەهات بوو ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ بەڵکو بیربکەنەوەو ئامۆژگاری وەربگرن، مەبەست ماوەی نێوان عیساو موحەممەدە (عليهما الصلاة و السلام)، کە نزیکەی (٦٠٠) ساڵ بوو ﴿ ٤٧: و لولا أن تصيبهم مصيبة بما قدمت أيديهم ﴾ خۆ ئەگەر لە بەر ئەوە نەبا کە تووشی بەڵاو دەردێك بووبان بەهۆی ئەو کردەوانەی کردوونیان (پێش هاتنی تۆ) ﴿ فيقولوا ربنا لولا

فَلَمَّا جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُواْ مَا هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِيٓ ءَابَآئِنَا ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّيٓ أَعْلَمُ بِمَن جَآءَ بِٱلْهُدَىٰ مِنْ عِندِهِۦ وَمَن تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

أرسلت إلينا رسولا ﴾ ئەوجا بڵێن پەروەردگاری ئێمە! بۆچی پێش ئەم سزایە پەیامبەرێکت بۆ نەناردین ﴿ فنتبع آياتك و نكون من المؤمنين ﴾ تا پەیرەوی لە ئایەتەکانت بکەین و لەریزی بروادارانیشدا بووینایە، واتە: تۆمان ناردە لایان تا بیانوو و هیچ قسەیەکیان نەمێنێ.

عینادی خوانەناسان:

﴿ ٤٨: فلما جاءهم الحق من عندنا ﴾ جا کاتێك کەئەم هەق و راستیەیان بۆهات لەلایەن ئێمەوە، واتە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ موحەممەدیان بۆ هات بە قورئانەوە ﴿ قالوا لولا أوتي مثل ما أوتي موسى ﴾ وتیان: بۆچی نەدرا بە ئەو چەشنی ئەوەی درا بە مووسا لە موعجیزات ﴿ أولم يكفروا بما أوتي موسى من قبل ﴾ ئایا ئەوانە لەپێش تۆوە بێ‌بروا نەبوون بەوەی کەبەمووساو(عیسا) درا! ﴿ قالوا سحران تظاهرا ﴾ وتیشیان: ئەم دوانە -قورئان و

تەورات– دوو جادوون پەیدابوون وهەردوو پشتگیری یەکتر ئەکەن قورئان ددان ئەنێت بەتەوراتدا، ئەمیش ددان ئەنێت بەودا، ئیتر لەراستییەوە زۆردوورن ﴿ وقالوا إنا بكل كافرون ﴾ وتیشیان ئێمە باوەڕمان بەهیچ کامیان (تەورات) و (قورئان) نییە ﴿ ٤٩: قل فأتوا بكتاب من عند الله ﴾ لە وەڵامیاندا پێیان بڵێ: ئێوە نامەیەکیتر

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَٰكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۚ وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

بێجگە لە تەورات و قورئان لەلایەن خواوە بێنن ﴿ هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين ﴾ کە لە هەردووکیان باشتر ڕێگەنیشان بدا، ئەوجا منیش پەیرەوی لێدەکەم ئەگەر ڕاست ئەکەن ئەودووانە جادوون ﴿ ٥٠: فإن لم يستجيبوا لك فاعلم أنما يتبعون أهواءهم ﴾ خۆئەگەر وەڵامیان نەدایتەوە نەیانتوانی نامەیەکیتر بێنن ئەوە بزانە کە ئەوانە هەر پەیرەوی لە ئارەزووی خۆیان ئەکەن ﴿ ومن أضل ممن اتبع هواه بغير هدى من الله ﴾ چ کەسێ گومڕاترە لەو کەسەی پەیرەوی هەواو ئارەزووی خۆی کردووە، بێ ئەوەی هیچ ڕێنوێنیێکی لەخواوە هەبێ..؟ ﴿ إن الله لا يهدي القوم الظالمين ﴾ بەراستی خواش ڕێنوێنی گەلی ستەمکاران ناکات ﴿ ٥١: ولقد وصلنا لهم القول ﴾ بەراستی پەیامی قورئانمان یەك لەدوای یەك پێگەیاندوون هەندێکی لە شوێن هەندێکی ﴿ لعلهم يتذكرون ﴾ بەشکو بیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەربگرن.

خاوەننامەکان لێیان موسڵمان دەبێ:

﴿ ٥٢: الذين آتيناهم الكتاب من قبله ﴾ ئەو کەسانەی کە لەپێش قورئاندا نامەی (تەورات و ئینجیل)مان پێ بەخشین ﴿ هم به يؤمنون ﴾ هەیانە باوەڕ بە موحەممەد ﷺ دەهێنێت، چونکە لەنامەکانیدا باسی خۆی و ئەم ئایینە تازەیەی هاتووە ﴿ ٥٣: وإذا يتلى عليهم قالوا آمنا به ﴾ هەرکاتێکیش قورئانیان بۆ بخوێنرێتەوە خێرا ئەڵێن: بڕوامان پێهێنا ﴿ إنه الحق من ربنا ﴾ بەراستی ئەو هەقەیە لەلایەن پەروەردگارمانەوە پێمان ڕاگەیەنراوە ﴿ إنا كنا من قبله مسلمين ﴾ کە ئێمە پێش ئەویش کەبێتە خوارێ هەر ملکەچ و موسڵمان بووین ﴿ ٥٤: أولئك يؤتون أجرهم مرتين بما صبروا ﴾ ئا ئەوانە بەهۆی ئارامی و خۆگرییانەوە دووجار پاداشت دەدرێنەوە ﴿ ويدرءون بالحسنة السيئة ﴾ وە بە چاکەش بەرهەڵستی کاری خراپە دەکەن ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لەوەیش پێمان بەخشیون، دەبەخشن ﴿ ٥٥: وإذا سمعوا اللغو أعرضوا عنه ﴾ هەرکە قسەی بێهوودە دەبیسن، و ڕووی لێوەر دەگێرن ﴿ وقالوا لنا أعمالنا ولكم أعمالكم ﴾ بەنەفامان دەڵێن: کاروکردەوەی خۆمان بۆ خۆمان و، کارو کردەوەی ئێوەیش بۆخۆتان ﴿ سلام عليكم لا نبتغي الجاهلين ﴾ سڵاوتان لەسەربێت، ئێمە نامانەوێ بە گژ نەزانانا بڕۆین و، ڕاو بۆچوونی ئەوانمان نییە دیارە مەبەست بەم سڵاوە، سڵاوی دوور کەوتنەوەیە لێیان، نەك سڵاوی خۆشەویستی و نزیکبوونەوە. نزیکەی (٢٠) کەسێ لە گاورەکانی (حەبەشە) هاتنە لای پێغەمبەرو ﷺ پێکەوە لەمزگەوتدا دانیشتن، چ قسەو پرسیارێکیان هەبووکردیان، پاشان بانگی کردن بۆلای ئیسلام و هەندێ قورئانی بۆخوێندنەوە ئەوجا زۆر گریان، پاشان موسڵمان بوون، جاکاتێ کەهەستان (ئەبووجەهل)یان پێگەیی و، هەندێ قسەی هەڵەو بێجێی لەگەڵ کردن لەخەم و خەفەتی ئەوەکە بڕوایان هێناوە، ئەوانیش وتیان: ((سلام عليكم لانجاهلكم، لنا مانحن عليه ولكم ما أنتم عليه)) ئینجا ئایەتی: (الذين آتيناهم الكتاب... لانبتغي الجاهلين) هاتە خوارێ. تەفسیری (ئیبن کەسیر).

پێغەمبەریش ﷺ بێ ئیزنی خوا ڕێنمایی کەسی پێناکرێت:

﴿ ٥٦: إنك لا تهدي من أحببت ﴾ بێگومان تۆناتوانی ئەی پێغەمبەر ﷺ کەسێ بخەیتە سەر ڕێی ڕاست و بڕوا هێنان کە بۆخۆت خۆشت بوێ هەرچەندە هەوڵ و تەقالای لەگەڵ بدەیت ﴿ ولكن الله يهدي من يشاء ﴾ بەڵام خوا ڕێنمایی هەرکەسێ خۆی

بیـەوێ دەكا ﴿ و هـو أعلم بالمهتدين ﴾ خۆیشـی زاناترە بەوانە كـە ڕێبازی هیدایەت دەگـرن، ئەوخۆی ئەزانێ كێ شایسـتـەی هیدایەتـەو ئامادەیی تێدایە. ئەم راسـتییە لە گـەلێ ئایەتدا روون كراوەتەوە، لەوانە: فەرمایشـتی (إن تحرص على هداهم فإن الله لا يهدي من يضل..) وە فەرمایشـتی: (ومن يرد الله فتنته فلن تملك له من الله شـيئا أولئك الذين لم يرد الله أن يطهر قلوبهم..) ئیمامی (بوخاری) و (موسـلیم) یش ئەڵێن: ئەم ئایەتە سەبارەت بە (ئەبو تالیـب) هاتووە، ئەوەبوو پەیامبەر ﷺ زۆر داوای لێكرد بڕوا بێنێ و، هەوڵێكی زۆریشـی لەگەڵدا، بەڵام بێ كەڵك بوو و هەر بڕوای نەهێنا! جا خوای گەورەیش ئەو ئایەتەی بەگوێی پەیامبەردا ﷺ.

﴿ ٥٧: و قالـوا إن نتبـع الهـدى معـك نتخطف مـن أرضنـا ﴾ بتپەرسـتەكانی مەككە وتیـان: ئەگەر پەیڕەوی لـە دینەكەی تۆ بكەین ئەوا لەسەرئەم زەویی و ناوچەی خۆمانەدا دەرفێنرێین ﴿ أو لـم نمكن لهم حرما آمنـا ﴾ ئەدی ئێمە ئەوانمـان لە حەرەمێكی هێمـن و ئارامدا جێ نەكردۆتەوە لـەم كاتی بێبڕواییەیاندا ئیدی ئەگەر شوێن ئاینی موحەممەد ﷺ بكەون چۆن دەفرێنرێن ﴿ يجبى إليه ثمرات كل شيء رزقا من لدنـا ﴾ جۆرەها بەرووبوومی بۆ كۆ ئەكرێتەوەو بۆی ئەهێنرێ، ئەوە هەموویشی رزق و رۆزییە لەلایەن ئێمـەوە لەو جێگا بێ دەرامەتـەدا بۆیان دێت ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان ئەم راستییە نازانن.

پاش هاتنی پێغەمبەرانیش گوند گەلێک بە قڕ چوون:

﴿ ٥٨: وكـم أهلكنـا من قرية بطـرت معيشـتها ﴾ ئەمانە پەند وەرناگـرن لەچارەنووسـی گەلانی‌تر، ئەگەرنا شـارو ئاوایییەكی زۆرمان لەناوبرد، كە لەبەر زۆری رزق و رۆزی مەست و سەرخۆش بیوون ﴿ فتلك مسـاكنهم لم تسكن من بعدهم إلا قليلا ﴾ ئەمەش خانـوو بەرەكانیانە بە وێرانـی ماوەتەوە لەدوای تیاچوونیشـیان كاتێكـی كەم نەبێ كەسـێ لەوێ نیشـتەجێ‌نەبووە ﴿ وكنا نحن الوارثيـن ﴾ هەر ئێمە خۆمان بووینە میراتگریان چونكە كەسـیان نەمـا ﴿ ٥٩: وما كان ربك مهلك القرى ﴾ پەروەردگاری تۆ بە ناهەق شـارو گوندەكانی وێران نەكـردوون ﴿ حتى يبعث في أمها رسولا يتلوا عليهم آياتنا ﴾ هەتا لەگەورە دێیەكەیاندا پەیامبەرێكی دەنارد، ئایەتەكانی ئێمەیان بەسەرا بخوێنێتەوە ﴿ وما كنا مهلكي القـرى إلا وأهلها ظالمون ﴾ هەرگیز ئێمە بەناهەق ئاوایییەكانمان كاول نەكردوون، مەگەر خەڵكەكەی دەستیان دابێتە ستەمكاری، واتە: مەگەر كاتێ پەیامبەرانمان بۆناردبن و بەگوێیان نەكردبن.

دنیا ویستان و دۆستانی قیامەت:

﴿ ٦٠: وما أوتيتم من شـيء فمتاع الحياة الدنيا وزينتها ﴾ وە هەر شـتێكتان پێ بەخشـراوە لە ماڵ و ژن ومنداڵ و كاڵاو خۆشـی و جوانـی ژیانی ئەم دونیایەیـەو دەروا ﴿ وما عندالله خير وأبقى ﴾

> ۞ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ هُم بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا إِن نَّتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّن بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

وە ئەوەی لای خوایە چاكـترو ماوەدارترە بۆتان ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دە ئایا لـەوەش تێ‌ناگەن و ژیرنابن؟! ﴿ ٦١: أفمن وعدناه وعدا حسنا فهو لاقيه ﴾ ئایا ئەوكەسەی بەڵێنێكی چاكمان پێ‌داوە، ئەو كەسە پێیشـی دەگات، وەك بەهەشـت و رۆزی نەبڕاوە ﴿ كمن متعناه متاع الحياة الدنيا ﴾ وەكو كەسـێكە كە بەكاڵای ژیانی دونیا بەهرەمەندمان كردووە ﴿ ثم هو يوم القيامة من المحضرين ﴾ لەپاشا ئەوكەسـە لەرۆژی قیامەتدا لە ئامادەكراوان دەبێت بۆ سزاو تۆڵەو ئەشكەنجە ﴿ ٦٢: و يوم يناديهم فيقول أين شركاءي الذين كنتم تزعمون ﴾ باسی حاڵی هاوبەش دانەرەكانیش بكە، ئەو رۆژە خوا بانگیان لێ ئەكات و ئەفەرموێ: لە كوێن ئەو بت و خوایانەتان كە پێتان وابوو شەریك و هاوبەشی منن؟ ﴿ ٦٣: قال الذين حق عليهم القول ﴾ جا لەوەڵامدا ئەوانەی كە بڕیارو فەرمانی سزا لەبارەیانەوە دەرچووە، واتە: (سەرۆكەكان) بە خەجاڵەتییەكەوە ئەڵێن: ﴿ ربنا هؤلاء الذين أغوينا ﴾ ئەی پەروەردگـاری ئێمە! ئەمانە هەر ئەو

کەسانەن کە ئێمە گوومڕامان کردن ﴿أغويناهم كما غوينا﴾ گومڕامان کردن وەك ئەوەی خۆمان گومڕا بوو بین، واتە: تەنها بە وەسوەسەو قسە بۆ دانان و ڕازاندنەوەی دونیا گومڕامان کردن نەك بە زۆرو زۆرکاری ﴿تبرأنا إليك ما كانوا إيانا يعبدون﴾ خوایا! وا ئێمە خۆمان بەری کرد لێیان، ئەوان ئێمەیان نەپەرستووە،

وَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَٰقِيهِ كَمَن مَّتَّعْنَٰهُ مَتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ مِنَ ٱلْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَغْوَيْنَآ أَغْوَيْنَٰهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَآ إِلَيْكَ مَا كَانُوٓا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ٱدْعُوا شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ ٱلْحَمْدُ فِي ٱلْأُولَىٰ وَٱلْءَاخِرَةِ وَلَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

بەڵکو دوای هەواو ئارەزووی خۆیان کەوتوون ﴿٦٤: وقيل ادعوا شركاءكم﴾ ئەوسا بە بێبڕواکان ئەوترێ: ئادەی خواکانتان کە بەهاوبەشی خواتان دانابوون بانگ بکەن ﴿فدعوهم فلم يستجيبوا لهم﴾ ئەوانیش وا دەزانن بە بانگیانەوە دێن، بەڵام وەڵامیان نادەنەوە ﴿ورأوا العذاب لو أنهم كانوا يهتدون﴾ ئەو کاتە سزای دۆزەخ دەبینن ئاوات ئەخوازن کە بە ڕێگەی ڕاستدا بڕۆشتنایەو ڕێنوێن بووبان ﴿٦٥: ويوم يناديهم فيقول ماذا أجبتم المرسلين﴾ و ئەو ڕۆژە بەیاد بکە خوا بانگیان ئەکا پێیان ئەفەرموێ: چیتان وەڵامی پەیامبەرەکان دایەوە؟ ﴿٦٦: فعميت عليهم الأنباء يومئذ﴾ ئینجا لەو ڕۆژەدا هەواڵەکانیان لێ بزر دەبن ﴿فهم لا يتساءلون﴾ ئیتر لەتاو سزادا ناتوانن لە یەکتریش بپرسن بۆیە هەریەکە بۆخۆی دەڵێت: ئای ئەمە چ ڕۆژێکە، بۆچی وامان بەسەرهات؟ ﴿فأما من تاب وآمن وعمل صالحا﴾ بەڵام ئەوکەسەی کەلە شیرك و کاری بەدوخراپ پەشیمان بووەوەو بڕوای هێناو کاری چاکی کرد ﴿فعسى أن يكون من المفلحين﴾ بێگومان ئەو جۆرەکەسانەلە بەختیاران ئەبن، (شێخی ئالووسی) دەڵێ: (و ((عسى)) للتحقيق على عادة الكرام، أوللترجي من قبل التائب المذكور بمعنى: فليتوقع أن يفلح). (ئیبن کەسیر) و (ئەبوعەبدوڵڵای قورتوبی)یش دەڵێن: (و ((عسى)) من الله واجبة).

خوا بیەوێ هەر شتێ بکا، دەیکات:

خوا لەم چەند ئایەتەدا دەسەڵات و باڵادەستی خۆی دەخاتە ڕووو دەفەرموێ: ﴿٦٨: وربك يخلق ما يشاء ويختار﴾ وەهەر بۆ خواوەندی تۆیە کە هەرچی بوێ دروستیکاو، هەرکەسێکیشی بوێ هەڵیبژێرێ. ئەوان پێیان وابوو کە کەسێکی شیاوتر بەدەر لەپێغەمبەر بۆ هەڵگرتنیپەیامەکەی خوا هەیە، ئینجا خواش فەرمووی هەڵبژاردن و دیاریکردنی پێغەمبەران هەر بەدەستی خۆیەتی ﴿ما كان لهم الخيرة﴾ بەڵام ئەوان لە بەرامبەر ویستی خواوە هەڵبژاردونیان بۆ نییە، بەڵکو هەڵبژاردن هەر بۆ خوایە ﴿سبحان الله وتعالى عما يشركون﴾ پاکەخوا، بڵندە، لەوشتەی کە ئەوانە ئەیکەنە هاوبەشی ﴿٦٩: وربك يعلم ما تكن صدورهم وما يعلنون﴾ نە هەر ئەوەندە کە هەڵبژاردن هەر بۆ خوایە.. بەڵکوهەر پەروەردگاری تۆ چاك دەزانێ کە ئەو خەڵکە چیلەنێو سینگ و دڵیاندا ئەشارنەوەو، چیش دەردەخەن و ئاشکرای ئەکەن لەو هەموو توانج و پلارانەی کە ئەیگرنە کەسایەتی پەیامبەر ﷺ ﴿٧٠: وهو الله لا إله إلا هو﴾ هەر ئەو زاتەیە خودا، جگەلەخۆی هیچ پەرستراوێکیهەق نییە ﴿له الحمد في الأولى والآخرة﴾ سوپاس و ستایش هەرشایستەی ئەوە لە دونیاو لە ئاخیرەتدا ﴿وله الحكم﴾ حوکم و فەرمانڕەواییش وبڕیار هەر بۆ ئەوە، نەك بۆ کەسێکی تر ﴿وإليه ترجعون﴾ وە هەر بۆ لای ئەویش دەبرێنەوە، جا ئەوساش ئیتر هەمووکەس پاداشت وتۆڵەیخۆی وەرئەگرێ.

شەوگارو ڕۆژگار بەڵگەی تاك و تەنیایی خوان:

﴿٧١: قل أرأيتم إن جعل الله عليكم الليل سرمدا إلى يوم القيامة﴾ بڵێ: ئادەی وەرن پێم بڵێن: ئەگەرخوا شەوتان لەسەر بکا بەهەمیشەیی تارۆژی قیامەت وهەر ڕۆژ نەبێتەوە ﴿من إله غير الله يأتيكم بضياء﴾ بێجگە لە خوا، کێیتر هەیە بتوانێ ڕووناکیتان بۆ بێنێ؟! ﴿أفلا تسمعون﴾ دەئایا ئێوە هەق نابیستن و وەرئەگرن؟ ﴿٧٢: قل أرأيتم إن جعل الله عليكم النهار سرمدا إلى يوم القيامة﴾ پێیان بڵێ: خەڵکینە! ئەگەر خوا ڕۆژگاری کردە هەمیشەیی لەسەرتان وتا ڕۆژی قیامەت درێژەی پێدا ﴿من

إله غير الله يأتيكم بليل تسكنون فيه ﴿ بێجگە لەخوا، خوایەکیتر هەیە، بتوانێ شەوگارتان بۆ پێش بێنێ!

تـا بحەوێنەوەو ئاسـوودە ببن تیایا؟" ﴿ أفلا تبصرون ﴾ دەئایا هەڵەی خۆتان نابینن لەپەرەستنی غەیری خودا؟! ﴿ ٧٣: ومن رحمته جعل لكم الليل والنهار ﴾ بێگومان هەرکامێکیان نەبڕێتەوە و درێژەبکێشـێ، ئێوە تووشـی زیان ئەبن، بـەڵام لەڕەحمەت و میهرەبانی خوایە کەشەوو ڕۆژی بۆداناون و، یەك لەدوای یەك دێن و دەڕۆن ﴿ لتسكنوا فيه ﴾ تا لە شـەودا بحەوێنەوە و بەئاسوودە دانیشـن و، لەو ژان وئازارە ڕزگاربن کەبەڕۆژا تووشـتان دەبێت ﴿ ولتبتغوا من فضله ﴾ بۆئەوەی کە لە ڕۆژدا بژێوی‌و، رزق و ڕۆزی وەدەسـت بێنن، بۆیە شەوی بەتاریك دروست کردووە، ڕۆژیش بە رووناك ﴿ ولعلكم تشكرون ﴾ بەشکوشوکرانەشـم بکەن ﴿ ٧٤: ويوم يناديهم فيقول أين شركائي الذين كنتم تزعمون ﴾ بیری ئەو ڕۆژە بکەوە کە خوا بانگیان ئەکات و پێیان ئەفەرموێ: ئەوە کوان ئـەو خوایانەی کە گومانتان وابوو هاوبەشـی منبن؟!. دیارە هیچ وەڵامیـان نابێت، ئینجا خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿ ٧٥: ونزعنا من كل أمة شهيدا ﴾ ئێمە لەوڕۆژەدا لەهەر ئوممەتێك شـایەتێك "پەیامبەرێك" دێنین "شـایەتییان لەسـەر ئەدات" ﴿ فقلنا هاتوا برهانكم ﴾ دوای شایەتییەکە.. پێیان ئەڵێن: ئادەی بەڵگەی خۆتان بێنن لەسـەر ئەوە "کە ئەتانوت: خوا هاوەڵی هەیە" ﴿ فعلموا أن الحق لله ﴾ ئینجا ئەو ڕۆژە بەچاکی ئەزانن کە هەق بە خودایەو، هیچ شەریکە نییە ﴿ وضل عنهم ما كانوا يفترون ﴾ وەئەو درۆو کارە نارەوانە کەهەڵیان دەبەست بۆ خوا، لێیان بزر دەبێت.

قاروون یاخی بوو و دۆڕاندی:

ئینجا خوا داسـتانی قـاروون دێنێت بۆئەوانـەی کەبەهۆی ماڵ وسامان ودارایییەوە لەسنوور دەرئەچن و، ئەفەرموێ: ﴿ ٧٦: إن قارون كان من قوم موسى ﴾ بەڕاستی قاروون لەگەل و خوێشانی مووسا بوو زۆرێك لەزانایان دەڵێن: ئامۆزای بووە ﴿ فبغى عليهم ﴾ جا شـوڵی لێهەڵکێشـان بەهۆی ماڵ و سـامان و دارایییەکەوە پێی درابـوو خۆی گێف کردەوەو خۆی لێگـۆڕا بەرامبەریان ﴿ وآتيناه من الكنوز ما إن مفاتحه لتنوء بالعصبة أولي القوة ﴾ ئەوەندە گەنجینەو سـامانمان پێدابوو کەهەڵگرتنی کلیلەکانی قاسـەکەی کۆمەڵێکی زۆربەهێزی شەکەت دەکرد ﴿ إذ قال له قومه لا تفرح ﴾ ئەوەبوو خۆی دەرخسـت و بەشتێکی سەمەرەش خۆی هاتە پێش چـاو، کاتـێ هەندێ لەخزمانی خۆی پێیان وت: ئەم خۆشـی و شـادییە تێکەڵی دەعیەو فیز مەکەو هەق پێشـێل مەکە ﴿ إن الله لا يحب الفرحين ﴾ چونکە خوا پیاوانی دەعیـە بازی خۆش ناوێ ﴿ ٧٧: وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ﴾ لەخوا بترسە.. هەوڵ بـدە لەو مـاڵ و دارایییەی کە خوا پێی بەخشـیویت ئەو دونیای خـۆت ڕۆژی دوایی پێ بەدەسـت بێنـە ﴿ ولا تنس نصيبك من الدنيا ﴾ بەش و بارەی حەڵاڵی خۆیشـت لەم دونیایە لەبیرمە کە

> قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَآءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ فَعَلِمُوٓا۟ أَنَّ ٱلْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ ۞ إِنَّ قَٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَءَاتَيْنَٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَٱبْتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

"واتە: بەشی خۆت لە حەڵاڵ و زەڵاڵ ڕابوێرە" (عەبدوڵای کوڕی عومـەر) چەند جوان ئەڵێ: ئەوەندە هەوڵ بـۆ دونیا بدە، وابزانە هەردەمێنیت و نامریت، وایش تێ بکۆشـە بۆ ئەو دونیات وابزانە سبەینێ دەمریت ﴿ وأحسن كما أحسن الله إليك ﴾ خوای گەورە چاکەی لەگەڵ تۆ کردوە، دەسـا تۆش لەگەڵ خەڵکدا چاکە خواز بە، واتە: لەوسامان و دارایییە کەخوای گەورە پێیداویت چاکە بکە ﴿ ولا تبغ الفساد في الأرض ﴾ وە لەم سەر زەوییەدا مەکەوە شـوێنی فەسـادو کاری بەدفەڕی ﴿ إن الله لا يحب المفسدين ﴾ چونکـە خـوا خراپکارانی خۆش ناوێت ﴿ ٧٨: قال إنما أوتيته على علم عندي ﴾ کەچی دوای ئـەو ئامۆژگارییە، قاروون وتی: ئەوماڵ و سامانە کەمن هەمە، هەمووی بە هۆی زانیاری و زانستی خۆمەوە پێم دراوە، واتە: من هەرخۆم شایسـتەی ئەوەم ﴿ أو لم يعلم أن الله قد أهلك من قبله من القرون ﴾ باشـە وا ئەو قسـانە ئـەکات مەگەر نەیزانیوە کەخوا پێش ئـەو خەڵکێکی زۆری لەناو

بردووە ﴿ من هو أشد منه قوة وأكثر جمعا ﴾ كە لەوزۆر بەهێزترو زاناترو سامان زۆرتر بوون؟ دیارە پاشەڕۆژی ئەویش هەردەبێ وەك ئەوان بێ ﴿ ولا يسأل عن ذنوبهم المجرمون ﴾ لەڕۆژی قیامەتدا خوا پرسیار لە گوناهەكانی تاوانبارەكان ناكا بۆ زانینی خۆی، چونكە خوا زانست و عیلمی بەگوناهەكانیان هەیە وە دەست

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِيٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَـٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَـٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا وَلَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلصَّـٰبِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ ٱلْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ ٱلَّذِينَ تَمَنَّوْا۟ مَكَانَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ ۖ لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

بەجێ دەیانخاتە ئاگرەوە ﴿ ٧٩: فخرج على قومه في زينته ﴾ ئینجا ڕۆژێكی قاروون خۆی سازداو لەوپەڕی تەنتەنەو جوانی و ڕازاوەییدا دەرچوو بۆ ناو هۆزەكەی ﴿ قال الذين يريدون الحياة الدنيا ﴾ ئەوانەی كە تەنها ژیانی دونیایان دەویست وتیان: ﴿ يا ليت لنا مثل ما أوتي قارون ﴾ ئەی خۆزگە! ئێمەش ئەوەندەی قاروون سامان ودەسەڵاتمان پێدرابا ﴿ إنه لذو حظ عظيم ﴾ بەڕاستی ئەو بەختێكی گەورەی هەیە لەساماندا ﴿ ٨٠: وقال الذين أوتوا العلم ﴾ ئەوە قسەی نەفامەكان بوو! بەڵام ئەوانەیان كە زانستیان لەلایەن خواوە پێدرا بوو، واتە: (زاناكانیان) وتیان: ﴿ ويلكم ثواب الله خير لمن آمن وعمل صالحا ﴾ واز لەوقسانە بێنن.. هاوارو وای بۆئێوە ئەوە چی ئەڵێن؟ پاداشتی خوا زۆر چاكترە بۆئەوكەسەی كە بڕوای دامەزراوی هێناوەو كاری چاكی ئەنجام داوە تا ئەو وەزعەی قاروونە ﴿ ولا يلقاها إلا الصابرون ﴾ بەڵام ئارامگران نەبن، ئەوپاداشە دەستی كەسی‌تر ناكەوێ.

قاروون سەرو ماڵی چوو بەناخی زەویدا:

﴿ ٨١: فخسفنا به وبداره الأرض ﴾ جا سەرەنجام خۆیی و، خانووەكەیمان برد بە ناخی زەویدا بەسامان و گەنجینەكەشیەوە ﴿ فما كان له من فئة ينصرونه من دون الله ﴾ هیچ دەستەو كۆمەڵێكیش نەبوو تا لەسزای خوا یارمەتی بدات ﴿ وما كان من المنتصرين ﴾ و خۆیشی نەیتوانی یارمەتی خۆی بدات ﴿ ٨٢: وأصبح الذين تمنوا مكانه بالأمس ﴾ ئەوانەی دوێنێ ئاواتیان ئەخواست لەجێی (قاروون) بوونایە ﴿ يقولون ويكأن الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده ويقدر ﴾ دەیان وت: ئەی هاوار! بەس نەبوو ئێمەش وەكو ئەو تیا نەچووین، سەیرە خوا بۆ هەركەسێ خۆی بیەوێ لەبەندەكانی، ڕزق و ڕۆزی فراوان دەكات، وە تەنگ دەكا لە هەركەسێ خۆی بیەوێ، ئەوەش لەبەر حیكمەتێكە خۆی دەیزانێ ﴿ لولا أن من الله علينا ﴾ خۆئەگەر خوا منەتی لەسەر ئێمە نەنابا ﴿ لخسف بنا ﴾ ئێمەیشی ئەبرد بە ناخی زەویدا، واتە: پاشە ڕۆژمان وەك قاروون دەبوو ﴿ ويكأنه لا يفلح الكافرون ﴾ سەیرە كافرو بێبڕوایان ڕزگار نابن هەرچەندە ماوەیەكیش لەخۆشیدا بن ﴿ ٨٣: تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الأرض ولا فسادا ﴾ ئەو خانەیەی تر(بەهەشت) دادەنێین بۆ ئەوكەسانەی نایانەوێ دەعیەو خراپەكاری بكەن لە زەویدا وەك قاروون. ﴿ والعاقبة للمتقين ﴾ پاشەڕۆژی چاكیش هەر بۆ پارێزگارانە نەك بۆ لەخۆ بایی بووان بەكورسی، یان بەسامان و دارایی ﴿ ٨٤: من جاء بالحسنة فله خير منها ﴾ ئەوەی كاروكردەوەیەكی چاك ئەنجام بدات، ئەوە چاكتر دێتە ڕێی و پاداشتی باشتری بۆ هەیە ﴿ ومن جاء بالسيئة فلا يجزى الذين عملوا السيئات إلا ما كانوا يعملون ﴾ هەركەسێكیش گوناهو كاری خراپ بكات، تۆڵەی تەنها بەرانبەر بەئەندازەی كاروكردەوەكەیانە.

خوا بەهەق بناسە و كاری خۆت بكە:

﴿ ٨٥: إن الذي فرض عليك القرآن لرادك إلى معاد ﴾ ئینجا بۆ دڵخۆشی پەیامبەر ﷺ و هاوەڵانی ئەفەرمووێ: بەڕاستی ئەو زاتەی خوێندن و گەیاندن و كار پێكردنی قورئانی لەسەر واجب كردیت، هەر ئەو زاتەش دەتگێڕێتەوە بۆ جێی لەدایك بوونت (شاری مەككە).. دیارە ئەمە مۆژدەی فەتحی مەككەیە، وە ئەم تەفسیرە ڕای (ئیبن عەبباس)ـە، كە پێشەوا بوخاریش دەیهێنێ، جا بۆ زیادە زانیاری تۆش دەتوانی سەیری تەفسیری (ئیبن كەسیر) بكەی. ئەوانە بەپێغەمبەریان ئەوت تۆ گومڕایت، بۆیە

خوا ئەفەرمووێ: ﴿ قل ربی أعلم من جاء بالهدی ﴾ بڵێ: هەر پەروەردگاری من لە هەمووکەس زاناترە کە کێ هاتووە بە ڕێنمایی و هیدایەت ﴿ ومن هو فی ضلال مبین ﴾ وە کێش لە گومڕایی و سەر لێشێواوییەکی ئاشکرادایە ﴿ ٨٦: وما کنت ترجوا أن یلقی إلیک الکتاب إلا رحمة من ربک ﴾ تۆیش ئەی موحەممەد ﷺ هەرگیز بەتەمای ئەم قورئانە نەبوویت بۆت بنێرێ، بەڵام ڕەحمەتی پەروەردگاری تۆ وای خواست، بێ بڕواکان پێیان خۆش بوو کەپەیامبەر ﷺ نەرمییەکیان نیشان بدات لەگەڵ خواکانیاندا، جاخواش فەرمووێ: ﴿ فلا تکونن ظهیرا للکافرین ﴾ ساتۆش هەرگیز پشتیوانی لە کافرو بێبڕوایان مەکە ﴿ ٨٧: ولا یصدنک عن آیات الله بعد إذ أنزلت إلیک ﴾ باکافرەکان ڕێگریت نەکەن لە گەیاندنی ئایەتەکانی خوا، دوای ئەوەی دابەزێنران بۆت ﴿ وادع إلی ربک ﴾ بانگەواز بکە بۆلای ئایینی پەروەردگارت ﴿ ولا تکونن من المشرکین ﴾ هەرگیز تۆ لەو موشریکانە مەبە ﴿ ٨٨: ولا تدع مع الله إلها آخر ﴾ لەگەڵ خوادا هانا بۆهیچ پەرستراوێکی تر مەبە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ چونکە جگە لەو هیچ پەرستراوێك بەهەق نییە ﴿ کل شیء هالک إلا وجهه ﴾ هەموو شتێك تیا دەچێت جگە لە ڕووخساری پیرۆزی ئەو نەبێ ئایەتی: (کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال و الإکرام) ٥٥/٢٦-٢٧. وە فەرمایشتی: (و لا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداة والعشی یریدون وجهه) ٦/ ٥٢. وە فەرمایشتی: (واصبر نفسک مع الذین یدعون ربهم بالغداة والعشی یریدون وجهه) ١٨/ ٢٨. وە فەرمایشتی: (للذین یریدون وجه الله) ٣٠/ ٣٨. وە فەرمایشتی: (إنما نطعمکم لوجه الله) ٧٦/ ٩. وە فەرمایشتی: (.. إلا ابتغاء وجه ربه الأعلی) ٩٢/ ٢٠. هەریشتگیری لەومانایە دەکەن.

تێبینی: (وجه) یەکێکە لەو سیفەتانەی زانایانی (سەلەف) دەیدەنە پاڵ زاتی خوای پاك وبێخەوش وکارجوان، هەروەك ئەویش خۆی لەچەندین ئایەتدا دەیکاتە سیفەت بۆخۆی، بەڵام بەبێ هیچ لێچووان و دەستکاری و، لێکدانەوەیەك کە لەگەڵ زاتی بڵندی ئەودا نەگونجێت، ئێمەش هەروەك (سەلەف) ئەڵێن: (فنثبت له وجها کما أثبته لنفسه، و أثبته له نبیه من غیر تعطیل و لا تمثیل، و کذا فی سائر صفاته نثبتها له ولا نمثلها بصفات خلقه، فهو -جل وعلا- لیس کمثله شئ لا فی ذاته ولا فی صفاته، ونمر جمیع آیات وأحادیث الصفات علی ظاهرها ولا نحرفها أو نظن أن لها معنی یخالف ما دلت علیه ظاهرها، فظاهرها مراد)، فەرموودەیش زۆر زۆرە بۆ سەلماندنی سیفەتی (وەجه) بۆ خوایگەورە، وەك: ((أسألک لذة النظر إلی وجهک والشوق إلی لقائک..))، ((لا ینبغی أن یسأل بوجه الله إلا الجنة)) السنن. عن جابر بن عبد الله قال: ((لما نزلت هذه الآیة: (قل هو القادر علی أن یبعث علیکم عذابا من فوقکم) قال النبی ﷺ: ((أعوذ بوجهک)) فقال: (أو من تحت أرجلکم) ٦/ ٦٥، فقال النبی ﷺ: ((أعوذ بوجهک)) فقال: (أو یلبسکم شیعا) فقال النبی ﷺ: ((هذا ایسر)) رواه البخاری فی صحیحه. وە ((جنتان من فضة آنیتهما وما فیهما، وجنتان من ذهب آنیتهما وما فیهما، وما بین القوم وبین أن ینظروا إلی ربهم إلا رداء الکبر علی وجهه فی جنة عدن)) متفق علیه. وە ((إن الله عزوجل لا ینام ولا ینبغی له أن ینام یخفض القسط ویرفعه، یرفع إلیه عمل اللیل قبل عمل النهار، وعمل النهار قبل عمل اللیل حجابه النور -وفی روایة أبی بکر: (("النار" لو کشفه لأحرقت سبحات وجهه ما انتهی إلیه بصره من خلقه)) رواه مسلم. ومعنی سبحات وجهه: (أی: نوره وجلاله وبهاؤه) مانای ئەم فەرموودەیە لە سوورەتی (نەمل)دا نووسراوە. جا بۆ زیاتر روون کردنەوە دەتوانی سەیری (الأسماء والصفات)ی ئیمامی (بەیهەقی) و (کتاب صفات الله عز وجل -صالح علی المسند)یش بکەیت. دکتۆر (ئەحمەد الغامیدی) مامۆستای وانەی عەقیدە لەزانکۆی (أم القری) لەپەراوێزی (شرح إعتقاد أهل السنة والجماعة..)ی (لالەکائی) بەرگی (٢) ڕووپەڕی (٤٥٧)دا بەسەر ئەو دەستەواژەیەدا، دەڵێ: (سیاق ما دل من کتاب الله عز وجل وسنة رسوله ﷺ علی أن من صفات الله عز وجل الوجه والعینین والیدین)، وە هەروەها دەڵێ: (هذا المبحث من الصفات یسمیه أهل الکلام -الصفات السمعیة- أی أنها تثبت بالسمع فقط، بخلاف الصفات السابقة، فإنها تثبت بالسمع والعقل، وفی هذه الصفات -کباقی الصفات المتقدمة ثلاثة مذاهب: الأول/ مذهب أهل السنة والجماعة وهو إثباتها لله عز وجل من غیر تمثیل ولا تشبیه، الثانی/ مذهب الجهمیة والمعتزلة والأشاعرة: أولوها، فقالوا المراد بالوجه، الذات، وبالعین: العلم، وبالید: النعمة..الخ). الثالث/ مذهب المشبهة الذین شبهوا صفاته -عز وجل- بصفات خلقه، وکلا المذهبین الأخیرین خاطیء، فقد أتی أصحابهما من قبل ظنهما للمشابهة بین صفات الله وصفات خلقه، فأما المؤولون فأدی بهم ذلک الظن إلی التأویل لئلایقع التشابه بین الله وخلقه. وأما المشبهة فقد ظنوا أن إتفاق الصفات فی الأسماء یستلزم إتفاقهما فی المسمیات وهذا ظن ضال. والمؤولون فقد أثبت کل منهم لله عز وجل صفة أو إسما یشترک فی بعضها المخلوقون مع الله عز وجل، فالمعتزلة أثبتت لله أسماء منها: العالم، والقادر ونحوها. والأشاعرة أثبتوا لله عز وجل سبع صفات هی: العلم، والحیاة، والقدرة..الخ. والجمیع -بما فیهم الجهمیة- یثبتون لله عزوجل (ذاتا) وهذه جمیعها توجد فی المخلوقین، فکیف یوهم

بعض الوارد فی الخبر التشبیه، ولا یوهم البعض الآخر ذلک؟. ولو أنهم قالوا: کما أن لله ذاتا لا تشبه الذوات فکذلک لله صفات لا تشبه الصفات لانتهت المشکلة وسلموا من الشذوذ والإختلاف مع سلف الأمة. ﴿ له الحکم وإلیه ترجعون ﴾ بڕیار و دادوەری هەر شایستەی ئەوە، هەر بۆلای ئەویش دەگێردرێنەوەو. لەئایەتی: (ولا یشرک فی حکمة أحدا) الکهف/٢٦ دا زیاتر تیشك خراوەتە سەرئەم مەسەلەی حوکم و بڕیاری خوایە.

زۆر سوپاس بۆ خوا لە (١٠)ی ژی الحجە (١٤١٦)ك بەرامبەر بە (٢٨/٤/١٩٩٦) لە (مەریوان) لەم سوورەتە بوومەوە، یارمەتی بۆ تەواوکردنی سوورەتەکانیتر هەر لەخوا ئەخوازین.

سوورەتی(عەنکەبووت)ـە

مەککەییەو (٦٩)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی: یەکتاپەرستی، پەیام، زیندوو بوونەوە، پاداش و تۆڵە دەکات. دەشتوانین بڵێین تەوەرەکەی باسی (ئیبتلاء) و تاقیکردنەوەیمرۆڤەکانە، وەك هەرسوننەتێکی خوایی لەم ژیانەدا.. بەتایبەتی موسڵمانەکانی مەککە کە لەوپەڕی ئەشکەنجەو ئازاردا دەژیان، هەر بۆیەش خەریکە ئەو (ئیبتلاء)یە ببێ بە سەرباسی سەرەکیسوورەتەکە.. لەولایشەوە باسکردنی داستانی پەیامبەران هەر بۆ ئەو مەبەستەیە: (١ألم * ٢: أحسب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا وهم لا یفتنون؟) سەرزەنشتی خەڵکانێ دەکات کە پێیان وایە ئیمان وباوەڕ چەند وشەیەکی سەر زارەکییە، نایەوێ لەپێناویا تووشی هیچ جۆرە ئەزیەتێك ببن، هەر بۆیە بە بەڵایەکی بچوکیش خێرا پاشگەز دەبنەوە!!: (ومن الناس من یقول آمنا بالله فإذا أوذی فی الله جعل فتنة الناس کعذاب الله..). سوورەتەکە بەڵاو فیتنەی پەیامبەران لە پێناوی ئاییندەکەیاندا دەگێڕێتەوە، کە چۆنیش خۆیان ڕاگرت و نەپسان، لە (نووح)ەوە، ئینجا (ئیبراهیم)، پاشان (لووت، شوعەیب) ﷺ هەروەك بەسەرهاتی گەلێ کەللە ڕەق و سەر سەخت باس دەکات وەك: (عاد، سەموود، قاروون، هامان.هتد).. لەگەڵ دیاریکردنی پاشەڕۆژو دەرەنجامیان: (فکلا أخذنا بذنبه فمنهم من أرسلنا علیه حاصبا..). داستانی پەیامبەران وانەی مەردایەتی و خۆڕاگری و، کۆڵ نەدان نیشان ئەدات.. نووح ٩٥٠ (ﷺ) ساڵ بێ وچان گەلەکەی خۆی بۆلای خوای گەورە بانگ دەکا، کەچی کەمێکی زۆر کەمینەیان بڕوایان هێنا!:

(ولقد أرسلنا نوحا إلی قومه فلبث فیهم ألف سنة إلا خمسین عاما فأخذهم الطوفان وهم ظالمون) پاش ئەویش ئیبراهیم، و هەموو هەوڵەکانیشی لای ئەوان، هەر ئەوەبوو کە: گوتیان یان بیکوژن، یان بیسووتێنن: (قالوا اقتلوه أوحرقوه فأنجاه الله من النار...) لە داستانی لووتیشدا ئەوپەڕی بێ شەرمی و یاخیبوون لەگەلەکەیدا بەدی دەکرێت: (ولوطا إذ قال لقومه إنکم لتأتون الفاحشة ما سبقکم بها من أحد من العالمین) پاش ئەو داستانەش بە پەلە دەڕواتە سەر پەیامەکەی موحەممەد ﷺ، باسی ڕاستی و دروستی ئەو دەکات، کە لەگەڵ ئەوەیشدا نەخوێندەوار بووە (وماکنت تتلوا من قبله من کتاب ولا تخطه بیمینک إذا الارتاب المبطلون) ئەوجا بەدەست نیشانکردنیچەندین بەڵگەونیشانە بۆ دەسەڵات و توانای خوای گەورە کۆتایی دێ.

سوننەتی خودایە دەشێ ئیماندار تاقیبکرێتەوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الم ﴾ واتە: ئەم قورئانە هەر لەم پیتانە ڕێكخراوە، جا ئەگەر ئێوە ئەی خوانەناس و موشریکان! نکوولێ دەکەن، دەسا فەرموون وێنەی بێنن ﴿ ٢: أحسب الناس أن یترکوا أن یقولوا آمنا وهم لا یفتنون ﴾ ئاخۆ موسڵمانان -بەتایبەتی- موسڵمانانی مەککە، گومان وادەبەن کە ئەگەر هەر ئەوەندە بڵێن: بڕوامان هێناوە، ئیتر وازیان لێدەهێنرێ و، تاقیناکرێنەوە؟! نەخێر.. شتی وا نابێ ونەبووە بەڵکو پێویستە خەڵکی موسڵمان تاقی بکرێنەوەو، لە بەرامبەریشیەوە، ئارامیان بێ. ئیمامی (بوخاری) لە (خەبباب)ەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەسێبەری کەعبەدا عەبایەکەی خۆی لەژێر سەرنابوو، ئێمەش سکاڵامان بردە لای و گوتمان: بۆ داوای یارمەتی و پشتیوانیمان بۆ ناکەی ئەی پێغەمبەر؟! بۆ هاوارمان نابەیتە لای خوا؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموودەیەکی بۆیان فەرموو، ئەمە بڕێکیەتی: ((لقد کان من قبلکم..)) واتە: بێشك بەرلەئێوە هەوا هەبوو دەهێنراو چاڵێکی بۆ هەڵدەکنراو توور ئەدرایە نێوی، پاشان بەشەقەمشار هەر لەسەرییەوە بۆ خوارەوە دەکرا بە دوو لەتەوەو، بەشانەی ئاسن جەستەو لاشەی دادەهێنراو هەرچی گۆشت و ئێسکی هەبوو لێیدەکرایەوە، کەچی هەر لەئاییندەکەی وەرنەدەگەڕا! سوێند بەخوا، ئەم ئایینە وا سەردەکەوێت کە سوار لە (سەنعا)وە بۆ (حەزرەمەوت) بڕوا لە خوا نەبێ لەکەس نەترسێت، یان مەگەر ترسی گورگی هەبێ کە لەمەڕەکانی بدات، بەڵام ئێوە پەلەدەکەن!. وە هەروەها ئەو مانایەش کە لێرەدا مەبەستە لەچەند ئایەتێکی تردا روون کراوەتەوە، وەك:

(أم حسبتم أن تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب) ٢/٢١٤. وە لەسوورەتی ٣/١٤٣. وە لەسوورەتی ٣١/٤٧، وە ٣/١٧٩، وەسوورەتی ٣/١٥٤، وە سوورەتی ٩/١٦، لەهەندێ جێگای تریشدا، هەمان مەبەست روونکراوەتەوە. ﴿٣: ولقد فتنا الذين من قبلهم﴾ بە هەقیقەت ئێمە ئەوانەی پێش ئەوانمان -وەك ئیبراهیم ی خەلیل و، چەند گەلێکی دی- تاقیکردنەوە بەجۆرەها مەینەت وبەلآ، کەچی کۆلیشیان نەدا، لەفەرموودەیەکی راست و دروستدا هاتووە کە: ((أشدُّ الناس بلاء، الأنبياءُ، ثم الصالحون، ثم الأمثلُ فالأمثلُ، يُبْتلى الرجلُ على حَسَبِ دينه، فإن كان في دينه صَلابةٌ زيد له في البلاء)). (پێشەوا ئەحمەد). دەکەوابوو هەردەبێ ئەزموون وتاقیکردنەوە ببێ، هەرچەند ئەوکەسە پلەی بەرزیشی هەبێ لە ئاییندارێدا، بگرە تاپلەی بەرزتربێ، ئەزموونەکەشی سەختتردەبێ. ﴿فليعلمن الله الذين صدقوا﴾ بێگومان خوا بەواقیعی کەسانێك کە راستیان وتووەو بڕوایان هێناوە دیاری دەکا، واتە: تا بەخەلکیان بناسێنێ و، بۆخۆیشیان بزانن کە چ پیاوێکن؟! ﴿وليعلمن الكاذبين﴾ وەدرۆزنانیش دیاری دەکا، تابناسرێن ودەرکەون. واتە: تابڕواداری راستەقینە لەبڕواداری ناراست، بۆخەلکی لێك بکرێتەوە ﴿٤: أم حسب الذين يعملون السيئات أن يسبقونا﴾ یا ئەوانەی کە کاری خراپ ونادروست ئەنجام ئەدەن پێیان وایە کە لەدەستمان دەرئەچن وپێشمان ئەکەون ودەربازدەبن؟ ﴿ساء ما يحكمون﴾ ئەوانە چ داوەری و بڕیارێکی خراپ ئەدەن ئەگەر پێیان وابێ.

ڕەنجی تێکۆشەران لای خوا زایە نابێ:

﴿٥: من كان يرجو لقاء الله فإن أجل الله لآت﴾ ئەوەی ئومێدی بە گەیشتنی دیداری خوا هەبێ، با دلنیابێت کە کاتی دیاری کراوی خوا هەردێت و، ئەویش بەدیداری شاد دەبێت ﴿وهو السميع العليم﴾ وە هەرئەو خوایشە زۆر ژنەواو بیسەرە "بۆ وتەی بەندەکانی" زۆریش زانایە" بەبیروباوەڕو کرداریان ﴿٦: ومن جاهد فإنما يجاهد لنفسه﴾ ئەوەش کە خۆی ماندووبکاو "جیهادوتێکۆشان بکات لەپێناوی ئایینی خوادا" ئەوە تەنیا بۆ خۆی جیهاد ئەکات سوودو "کەلکەکەی بۆخۆی ئەگەڕێتەوە"، وەك ئەفەرموێ: (من عمل صالحا فلنفسه...)(٤٥/١٥). ﴿إن الله لغني عن العالمين﴾ چونکە بەڕاستی خوا لەتەواوی جیهانەکان بێ نیازە "پێویستی بەجیهادی هیچ کەسێك نییە، بەلآم هەولدان بۆ لابردنی درك ودال لەبەردەم کۆمەل و کۆمەلگەدا خزمەتێکی پێویستەو، کەلکەکەشی بۆ خۆی و ولآت ونیشتمانی ئەگەڕێتەوە ﴿٧: والذين آمنوا وعملوا الصالحات﴾ ئەوکەسانەش کە بڕوایان هێناوەو کاروکردەوەی چاك ئەنجام دەدەن ﴿لنكفرن عنهم سيئاتهم﴾ ئەوە بێگومان چاوپۆشی دەکەین لە گوناح وتاوانەکانیان ﴿ولنجزينهم أحسن الذي كانوا يعملون﴾ وە چاکتر لەوەی کردوویانە، پاداشیان ئەدەینەوە.

إِنَّ ٱلَّذِي فَرَضَ عَلَيۡكَ ٱلۡقُرۡءَانَ لَرَآدُّكَ إِلَىٰ مَعَادٖۚ قُل رَّبِّيٓ أَعۡلَمُ مَن جَآءَ بِٱلۡهُدَىٰ وَمَنۡ هُوَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنتَ تَرۡجُوٓاْ أَن يُلۡقَىٰٓ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبُ إِلَّا رَحۡمَةٗ مِّن رَّبِّكَۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرٗا لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنۡ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بَعۡدَ إِذۡ أُنزِلَتۡ إِلَيۡكَۖ وَٱدۡعُ إِلَىٰ رَبِّكَۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدۡعُ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَۘ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ كُلُّ شَيۡءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجۡهَهُۥۚ لَهُ ٱلۡحُكۡمُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٨٨﴾

سُورَةُ العَنكَبُوتِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتۡرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمۡ لَا يُفۡتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدۡ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۖ فَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمۡ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسۡبِقُونَاۚ سَآءَ مَا يَحۡكُمُونَ ﴿٤﴾ مَن كَانَ يَرۡجُواْ لِقَآءَ ٱللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَأٓتٖۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفۡسِهِۦٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾

لەگەڵ دایک و باوکدا چاکە بکە:

﴿٨: ووصينا الإنسان بوالديه حسنا﴾ ئێمە وەسیەتمان بەئادەمیزاد کرد کەلەگەل دایك وباوکیا چاکە بکا، واتە: هەمیشە کارچاك بێت لەگەلیانداو، خۆی ماندووبکات بۆیان ﴿وإن جاهداك لتشرك بي ما ليس لك به علم﴾ ئەگەر ئەوان -دایك وباوك- زۆریان لێکردیت کە تۆ شتێ بکەیتە هاوەل وهاوبەش بۆخودا، کە هیچ زانست وزانیارییەکیشت پێی نییە ﴿فلا تطعهما﴾ ملکەچیان مەبەو بەگوێیان مەکە ﴿إلي مرجعكم﴾ دلنیابن کە گەڕانەوەی هەمووتان هەر بۆلای منە لەڕۆژی قیامەتدا ﴿فأنبئكم بما كنتم تعملون﴾ ئینجا لەوڕۆژەدا لەوکردەوانەی ئەنجامتان داوە ئاگادارتان ئەکەم، هەریەکە بەگوێرەی کردەوەی خۆی پاداشت وەرئەگرێتەوە. (موسعەب) دەڵێ: چەند ئایەتێکی قورئان لەبارەی منەوە هاتن. جارێکیان دایکم سوێندی لێ خواردم کە نەئاو

دەخۆمەوەو، نەنان دەخۆم و نەقسەشت لەگەڵ دەکەم، ئەگەر لە ئیسلام وەر نەگەڕێمەوە، جا ماوەی سێ ڕۆژێك بەو شێوەیە مایەوە، سەرەنجام پەکی کەوت و بوورایەوە، پاشان (عەمارە)ی کوڕی ئاوی بۆ برد، ئەویش هەر خەریکبوو نزای لێدەکردم، جا خوای گەورە ئایەتی: (ووصینا الإنسان..)ی نارده خوارێ. (ئیمامی

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِن جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾

موسلیم)هێناویەتی. ﴿٩: والذین آمنوا وعملوا الصالحات﴾ ئەو کەسانەی وا بڕوایان هێناوە، چاکەکانیشیان کردووە ﴿لندخلنهم في الصالحین﴾ دڵنیابن دەیانبەینە نێو ڕیزی ساڵحان وچاکانەوە ﴿١٠: ومن الناس من یقول آمنا بالله﴾ لەنێو مەردومدا هێندێ خەڵك هەیە دەڵێت: باوەڕمان بەخوا هەیە ﴿فاذا أوذي في الله﴾ کەچی کاتێکیش لەسەرخوا ئازاردرا ﴿جعل فتنة الناس کعذاب الله﴾ سزاوئازاری خەڵکی،گێڕا وەکوسزای خوا، بۆیە دواییش خۆی بۆ ڕاناگیرێ و پاشگەز دەبێتەوە. مەبەست ومانای ئەم ئایەتە وەکومەبەست ومانای:(ومن الناس من یعبدالله علی حرف) ١١/٣٣، وایە ﴿ولئن جاء نصر من ربك﴾ ئەگەر سەرکەوتن و پیرۆزییەك لەلایەن پەروەردگارتەوە هاتبا ﴿لیقولن إنا کنا معکم﴾ دەیانگوت: بێگومان ئێمەش لەگەڵ ئێوەدا بووین "مەبەستیشیان هەر ئەوەیە کە لەدەستکەوتە جەنگییەکاندا شتێکیان دەست کەوێ. (الذین یتربصون بکم..) ١٤١/٤. وەئایەتی (وإن منکم لمن لیبطئن..) ٧٢/٤-٧٣. راڤەیە بۆ ئەو مانایە. ﴿أولیس الله بأعلم بما في صدور العالمین﴾ ئایاخوا زاناتر نییە بەوەی کە لەدڵ وسنگی هەموو خەڵکدایە؟ هەرچەندە ئەوانە بەزمان بڵێن باوەڕمان هەیە، بەڵام خوا خۆی چاك دەزانێ دڵیان چی تێدایە.(زوحاك) ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەبارەی چەند کەسێکی دووڕوو هاتە خوارێ، کاتێ کە لەمەککەدا بوون و بڕوایان هێنابوو، جا ئەو دەمەی کە سزاو ئازار دران، بەخێرایی چوونەوە سەر شیرکە کۆنەکەی جارانیان.

دووڕوو درۆزنە:

﴿١١: ولیعلمن الله الذین آمنوا ولیعلمن المنافقین﴾ بەڕاستی خودا زۆر بەچاکی ئەوانە دیاریدەکاو دەناسێ کە بڕوایان هێناوە، دوو ڕووەکانیش هەروا ئەناسێ و ئەزانێ کێن، واتە: ئەوەی کە بەراستی باوەڕی هێنابێت،ئەوکەسەش کە بەشك و گومانە، هەر لای خوا ئاشکران.

﴿١٢: وقال الذین کفروا للذین آمنوا اتبعوا سبیلنا﴾ کافرو بێ بڕوایانی قورەیش بە بڕوادارانیان وت: پەیڕەوی لە ڕێبازی ئێمە بکەن،واتە: شوێنی ئایینی ئێمە بکەون ﴿ولنحمل خطایاکم﴾ ئێمەش گوناهەکانتان بۆ هەڵدەگرین ﴿وماهم بحاملین من خطایاهم من شيء﴾ خۆ ناشتوانن لەقیامەتدا بەشێکی زۆرکەمیش لەگوناحیان بۆ هەڵگرن ﴿إنهم لکاذبون﴾ بەڕاستیئەوانە هەر درۆزنن ﴿١٣: ولیحملن أثقالهم وأثقالا مع أثقالهم﴾ دڵنیابن کە گوناهی سەنگینی خۆیان و، هەندێ باری تریش لەگەڵ باری گرانیخۆیان هەڵدەگرن ودەبێتە سەرباریان،واتە: گوناحی ئەوانەش دێتە ملیان،چەواشەو سەرلێشێواویان کردوون ﴿ولیسئلن یوم القیامة عما کانوا یفترون﴾ و بەراستی لە ڕۆژی قیامەتیشدا بەرپرسیارن لەو درۆودەلەسانەی هەڵیان بەست.ئایەتی (لیحملوا أوزارهم..) ١٦/٢٥. پشتگیری ئەم مەبەستە ئەکات.

نووح و نەتەوەکەی:

جا بۆ دڵدانەوەی پەیامبەرﷺخوا ئەفەرموێ: ﴿١٤: ولقدأرسلنا نوحا إلی قومه﴾ بەڕاستی ئێمە (نووح)مان عليه السلام ناردە لای هۆزوگەلەکەی خۆی، بۆئەوەی یەکتاناسینیان پێڕابگەیەنێت ﴿فلبث فیهم ألف سنة إلا خمسین عاما﴾ جا ئەویش ئەوەبوو بێ وچان قوڵی لێ هەڵماڵی، هەزار ساڵ -پەنجا کەم- لەناویاندا مایەوەو ژیا، بەشەوو بەڕۆژ، بەئاشکراو بەنهێنی، تێدەکۆشاو بانگی ئەکردن بۆ لای خوا، کەچی ئەوان ڕۆژ لەدوای ڕۆژ بۆپەرستنی بتەکانیان سوورتر دەبوون ﴿فأخذهم الطوفان وهم ظالمون﴾

جـا دەرەنجـام تۆفـان و سـێڵاو هەموویانی گرت، چـوون ئەوان ستـەمکار بوون ﴿١٥: فأنجيناه وأصحاب السفينة﴾ ئینجا نووح و ئەوانەی کە لەکەشـتییەکەدا بوون، لەزریان وتۆفانەکە ڕزگارمان کردن ﴿وجعلناها آية للعالمين﴾ و ئەو بەسـەرهاتوو ڕووداوەشمان کـردە پەندوئامۆژگاریـەك بۆهەمووخەڵکیدونیـا، ئەوەبـوو تـا لەسـەرەتای هاتنی ئیسـلامیش، شوێنەواری کەشـتییەکە لەسەر (کێوی جودی-هەڵگـورد) مابوویەوەو، خەڵکانیش لەم لاولەولاوە ئەهاتن سـەیریان ئەکرد، جا کەواتـە تۆش ئەی پەیامبەر ﷺ لە ئازاروئەزیەتی قورەیش، قەت بێتاقەت مەبە، چونکە پاشەڕۆژی باش هەر بۆ تۆ ئەبێ و، سەرەنجام ئەوانیش تیا ئەچن. سوورەتی (٣٦/٤١-٤٢) و چەند سـوورەتێکی تـری قورئان، ئەوحەقیقەت وراستییە ڕۆشن ئەکاتەوە.

ئیبراهیم و قەومەکەی:

ئینجادێتە سەرباسـی داسـتانەکەی ئیبراهیم عليه السلام و ئەفەرموێ: ﴿١٦: وإبراهيم إذ قال لقومه﴾ ئەی پێغەمبەر! باسـیئیبراهیم بکە، کاتێ بەهۆزوگەلەکـەی خۆی گوت: ﴿اعبدوا الله واتقوه﴾ تەنهاخوا بپەرسـتن و، هەر لەویش بترسـن وخۆبپارێزن ﴿ذلكم خير لكم إن كنتم تعلمون﴾ ئـەوەی من فەرمانتان پـێ ئەکەم لەپەرەسـتنی خودا بەتەنیـاو تەقوا چاکترە بۆتـان، ئەگەر بزانن ﴿١٧: إنما تعبدون من دون الله أوثانا﴾ ئێوە لەباتی خودا، هەر چەند بتێك دەپەرسـتن ﴿وتخلقون إفكا﴾ ودرۆی زۆر گەورەش هەڵئەبەسـتن، کەپێیان دەڵێن خوا و، دەیانپەرسـتن ﴿إن الذين تعبدون من دون الله لا يملكون لكم رزقا﴾ خـۆ ئەوانەی ئێوە ئەیانپەرسـتن لە باتی خوا، هیچ رزقێکی ئێوەیان بەدەست نییە ﴿فابتغوا عند الله الرزق﴾ جا کەواتە تەنها لای خوا داوای رزق و رۆزی بکەن ﴿واعبدوه واشكروا له﴾ وهەرئەویش بپەرسـتن و، سوپاسـی بکەن. سوورەتی (٧٣/١٦): (ويعبدون من دون الله..) جەخت لەسەر یەکخواپەرستی ئەکات ﴿إليه ترجعون﴾ هەمووتان هەربۆلای ئەو ئەگەڕێنرێنەوە بۆ پاداش و تۆڵە. ئینجا هەڕەشـەیان لێ ئـەکا و ئەفەرمـووێ: ﴿١٨: وإن تكذبوا فقد كذب أمم من قبلكم﴾ ئەگەر ئێوە بە درۆزنم بکەن، هیچ زیانێکم پێ ناگەیەنن، چونکـە پێش ئێوەش خەڵکانێکی زۆر بڕوایـان بەپەیامبەرەکانیان نەکردو بەدرۆزنیان کردن، خوایش سـزای توندی دان، جا ئەگەر ئێوەش وەك ئەوانە دەبن، ئەوا چارەنووسـتان هەروا ئەبێ ﴿وما على الرسول إلا البلاغ المبين﴾ ئیتر بێجگە لـە ڕاگەیاندنێکی ڕوون و ئاشکرا، شـتێکی دیکە لەسەرشـانی پێغەمبـەر نییەو، گوناهی خۆتان لەسەر خۆتانە.

بەڵگەکانی ژیانەوەی پاش مردن:

خـوا ئەیەوێ مەسـەلەی زیندووبوونەوەیان پێ بسـەلمێنێ، بۆیە ئەفەرمـوێ: ﴿١٩: أولم يروا كيف يبدئ الله الخلق ثم يعيده﴾

فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَصْحَٰبَ ٱلسَّفِينَةِ وَجَعَلْنَٰهَآ ءَايَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٥﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟ فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ كَيْفَ يُبْدِئُ ٱللَّهُ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥٓ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ بَدَأَ ٱلْخَلْقَ ۚ ثُمَّ ٱللَّهُ يُنشِئُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَآءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَلِقَآئِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ يَئِسُوا۟ مِن رَّحْمَتِى وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

ئـەرێ نەیانبینـی هۆزەکـەت چۆن خـوا دروسـتکراوی خۆی لەنەبوونەوە دەسـت پێدەکات وئەیهێنێتە خانـەی بووەکانەوە لەپاشـا دوای مردن ئەیگێڕێتەوە و وەك خـۆی لێ ئەکاتەوە ﴿إن ذلك على الله يسير﴾ بەراسـتی بۆ خوا زۆر ئاسانە بەپێی باوی ئێمە سـەخت وگرانە، ئەگینا بۆ خوا هەردوو بارەکەی یەکسـانە ﴿٢٠: قل سيروا في الأرض فانظروا كيف بدأ الخلق﴾ ئەی پێغەمبەر ﷺ پێیان بڵێ: بگەڕێن گەشـتی زەوی بکەن و، بنوارن خوا چۆن خەڵقی جیهانی دەسپێکرد؟ ﴿ثم الله ينشئ النشأة الآخرة﴾ لە پاشـا هەر ئەو خوایە سەر لەنوێ، ئەو جیهانەکەیش دێنێ ﴿إن الله على كل شيء قدير﴾ بەراستی خوا بەسەر هەموو شـتێکا بەتوانایە ﴿٢١: يعذب من يشاء ويرحم من يشاء﴾ هەرلە دونیادا بەمەیلی خۆی بیەوێ سـزای کێ بدا ئەیدات، بیشیەوێ ڕەحم بەکێ بکا -شیاویش بێت- ئەیکا، هیچ کەسێك ناتوانێت ڕێی لێ بگرێ و نەهێڵێ" ﴿وإليه تقلبون﴾ سـەرەنجامیش هەر بۆ

لای خـۆی دەتانهێننەوە لە پاشە ڕۆژدا ﴿ ٢٢: وما أنتم بمعجزين في الأرض ولا في السماء ﴾ وە ئێوە ناتوانن لە ژێر دەسەڵاتی خوا هەڵبێن ودەرچن ولە ئیشـەکانیدا ناتەوانـی بکەن نەلە زەویدا و، نەلـە ئاسماندا ﴿ وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير ﴾ هیچ سەپەرشـتیکەرێك و یارمەتی دەرێکیش بێجگە لەخوا نییە فریاتان

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنجَىٰهُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلنَّارِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَـٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا ٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَـٰنًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّـٰصِرِينَ ﴿٢٥﴾ ۞ فَـَٔامَنَ لَهُۥ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّى مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَـٰبَ وَءَاتَيْنَـٰهُ أَجْرَهُۥ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلْفَـٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

بکەوێ ویارمەتیتان بدات ﴿ ٢٣: والذين كفروا بآيات الله ولقائه ﴾ ئەوکەسانەی بڕوایان نەکرد بەئایەت و بەڵگەکانی خواو، بەدیدارو خزمەت گەیشـتنی بۆ لێپرسینەوە ﴿ أولئك يئسوا من رحمتي ﴾ دیارە ئەوانە مەیووس و بێ هیوان لە بەزەیی و دلۆڤانی من، بۆیە ئاوا حاشا لەئایەت و لەدیدارم دەکەن ﴿ أولئك لهم عذاب أليم ﴾ و ئەوانە سزایەکی زۆر بەژان وبەئێش ئامادەیە بۆیان.

گوتیان: ئیبراهیم بکوژن، یان بیسووتێنن:

پـاش ئەوەی ئیبراهیـم پێغەمبەر ئەو هەموو بەڵگانـەی بۆ هێناوە ئیتر ئەوان پەکیان ئەکەوێ و، پەنا دەبەنە بەرهێزو بەکار هێنانی دەسـەڵات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٢٤: فما كان جواب قومه إلا أن قالوا اقتلوه أوحرقوه ﴾ وەڵامی قەوم و گەلەکـەی ئیبراهیم هەر ئەوە بوو وتیان: بیکوژن یان بیسـوتێنن بۆیە ئاگریان بۆ سـازداو فڕێیـان دایە ناوی ﴿ فأنجاه الله من النار ﴾، ئینجا خوا لەو ئاگرە ڕزگـاری کرد و بە فەرمانی خۆی نەسـووتا ﴿ إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون ﴾ بەڕاسـتی ئا لەوەدا چەندیـن بەڵگەی ڕوون هەیە بۆ ئەو کەسـانەی باوەڕیـان هێناوەو دەیهێنـن چونکە کاتێ ئاگر هێزی سوتاندنی نەمێنێ، پێویستە وانەی عیبرەتی لێ وەر بگیردرێ ﴿ ٢٥: وقال إنما اتخذتم من دون الله أوثانا ﴾ کاتێ ئیبراهیم لەئاگرەکە ڕزگاری بوو پێی وتن: بەڕاسـتی ئێوە بۆیە لەباتی خوا بتان دەپەرسـتن ﴿ مودة بينكم في الحياة الدنيا ﴾ کە لەم ژینی دونیایەدا یەکترتان خۆش دەوێ، واتە: خۆشەویسـتی و دۆسـتی و ڕێزدانانتـان لەنێوان یەکتردایە وادەکا، تـا بەو هۆیەوەش ببنە حیزب و کۆمەڵێك! ﴿ ثم يوم القيامة يكفر بعضكم ببعض ﴾ پاشان لەڕۆژی قیامەتا -هەر یەك لە پەرەستراو وپەرستیار- تەبەرڕا لەوی دیکە دەکەن و، پەرەستراوەکان بە عیبادەتی پەرستیارەکان کافرن ودەبنـە دوژمن بۆیان، وەك خودا دەفەرموێ: (وإذا حشـر الناس كانوا لهم أعداء وكانوا بعبادتهم كافرين). ﴿ ويلعن بعضكم بعضا ﴾ ولەیەکتر نفرین ئەکـەن ﴿ ومأواكم النار ومالكم من ناصرين ﴾ و شوێن و جێگەیشتان ئاگری دۆزەخ ئەبێ و، هیچ یاریدەدەرێکیشتان بۆ نابێ تا لەو سزایە ڕزگارتان بکات.

لووت باوەڕی بە ئیبراهیم هێناو، پێکەوە هیجرەتیان کرد:

﴿ ٢٦: فآمن له لوط ﴾، (لـووت)ی بـرازای ئیبراهیم، پاش ڕزگـار بوونـی ئیبراهیـم لەئاگرەکە بـاوەڕی هێنا پێـی ﴿ وقال إني مهاجر إلى ربي ﴾ (ئیبراهیم) یش دوای ئـەوە نائومێد بوو لـە قەومەکەی پێـی وتن: بێگومان من بـۆلای پەروەردگارم کۆچ ئەکەم و (سـەوادولعێراق) جێ دێڵم و، بەرەو فەلەسـتین و شـام ئەڕۆم ﴿ إنه هو العزيز الحكيم ﴾ چونکە تەنها ئەوە دەسەڵاتداری کارجوان ﴿ ٢٧: ووهبنا له إسحاق ويعقوب ﴾ وە(ئیسـحاق)مان پێبەخشی، (یەعقووب)یشـمان بە (ئیسحاق) بەخشی ﴿ وجعلنا في ذريته النبوة والكتاب ﴾ پەیامبەرایەتی و، نامەمان کردە کاڵای بـاڵای نەوەکانی: واتە دوای ئیبراهیـم هەرکتێب و نامەیە هاتبێ هـەر بەنەوەکانـی ئـەو دراوە" ﴿ وآتيناه أجره في الدنيا ﴾ هەر لەدونیایشـدا پاداشمان دایەوە، بەناوو شـۆرەتی چاك ﴿ وإنه في الآخرة لمن الصالحين ﴾ وە لەپاشەڕۆژیشدا لەڕیزی ساڵحاندایە.

لووت پەندی قەومەکەی دادەدات:

﴿ ٢٨: ولوطا إذ قال لقومه ﴾ لووتیشـمان کـردە پێغەمبەرو بە گەلەکەی خۆی وت: ﴿ ٢٩: إنكم لتأتون الفاحشة ﴾ بەڕاسـتی ئێـوە ئەوەندە تاوانیخراپ و ناشـرین ئەنجام ئـەدەن "لەوپەڕی

شـەرمەزارییدایە!! ﴿ما سبقكم بها من أحد من العالمين﴾ و یەك لەخەڵكانـی جیهانیـش پێش ئێوە كاری ناشـیاوی وای نەكردووە "ئەوەنـدە كارێكـی نامرۆڤانەیـە ﴿أئنكم لتأتون الرجال﴾ ئـەرێ ئێـوە دەچنە لای پیاوان و نێرینە "كە بەڕاسـتی ئەوپەڕی نامەردانەیـە" ﴿وتقطعون السبيل﴾ رێ لـە دەوامی بەرەی مرۆ ئەبڕن، یان رێ لەخەڵكی ئەبڕن و ئەیشـیكوژن و شـتومەكەكانی لێ وەرئەگرن و دەسـت درێژیشی بۆ ئەكەن! ﴿وتأتون في ناديكم المنكر﴾ وە لەیانەی كۆبوونەوەی خۆتانـدا كاری زۆر خراپ و دزێوو ناحەز ئەكەن؟! ﴿فما كان جواب قومه﴾ كەچی پاش ئەو هەمـوو ئامۆژگارییە، وەڵامی گەلەكەی هەر ئەوەبوو ﴿إلا أن قالوا ائتنا بعذاب الله إن كنت من الصادقين﴾ "بەگاڵتەوە" بەلووتیان وت: ئەگەر لەڕاسـت بێژانی ئادەی سـزای خوامان بۆ بێنە "كە تۆهەموو جار هەڕەشـەی پێ ئەكەیـت" ﴿٣٠: قال رب انصرني على القوم المفسدين﴾ لووت كاتێ نائومێد بوو لێیان وتی: ئەی پەروەردگارم! بەسەر ئەو گەلە خراپكارەدا —كەهەرچی گیانیانە بێ ئەخلاقییە— سەرمخە ﴿٣١: ولما جاءت رسلنا إبراهيم بالبشرى﴾ دوای داوای (لووت) بۆ لەناوبردونیان، خوا كۆمەڵێ فریشتە ئەنێرێ بۆئەنجامدانـی ئەوكارە، جاپێش ئەوە بچن بۆكارەكەیان، دەڕۆنە لای (ئیبراهیم) وەك ئەفەرموێ: كاتێ كە نێرراوەكانمان هاتنەلای ئیبراهیم بەموژدەوە، واتە: بەموژدەی هاتنە دونیای ئیسحاق ﴿قالوا إنا مهلكو أهل هذه القرية﴾ بە ئیبراهیمیان وت: بەڕاسـتی ئێمە خەڵكی ئەم شـارۆدێیە سـەدووم —دێی گەلی لـووت— لەناوبەرین ﴿إن أهلها كانوا ظالمين﴾ چونكە خەڵكەكـەی زۆر ناهەقكارو بێڕەوشت ولەسنوور دەرچوون.

فریشتە دێنە لای ئیبراهیم و لووت:

﴿٣٢: قال إن فيها لوطا﴾ ئیبراهیم كە ئەوەی لێ بیسـتن وتی: دەی خـۆ لووتیشـی تێدایـە؟! ﴿قالوا نحن أعلم بمن فيها﴾ فریشـتەكان وتیان: ئێمە زاناترین بەوەی تێدایە؟ ﴿لننجينه وأهله إلا امرأته كانت من الغابرين﴾ بێگومـان لووت وخانەوادەكەی —دووكچەكـەی— رزگاردەكەین، ژنەكـەی نا، چـوون بڕیارە ئەو لەنـاو گوناهبارانـدا دەمێنێتەوەو تیادەچێـت "چونكە كاتێخۆی بـەو كارەی ئەوانە رازی بووە" ﴿٣٣: ولما أن جاءت رسلنا لوطا سيء بهم وضاق بهم ذرعا﴾ پاشـان نێرراوەكانمان لای ئیبراهیم هەڵسان و بەرەو لووت چوون، كاتێ چوونە لای، بەدیتنیان ترساو دڵتەنگ بوو لەترسـی هۆزەكەی، نـەوەك بێن دەرگایان پێ بگرن، جـا ئەوانیش لووتیـان تێگەیاند ﴿وقالوا لا تخف ولا تحزن﴾ ووتیان: مەترسـە و دڵ تەنگ مەبە "بەهۆی ئێمەوە" ﴿إنا منجوك وأهلك إلا امرأتك كانت من الغابرين﴾ چونكە بـێ گومان ئێمەخۆ تۆو خانەوادەكەت —ژنەكەت نەبێ— رزگاردەكەین كەئەو لـە ریزیبەجێماوانایـە. ﴿٣٤: إنا منزلون على أهل هذه القرية رجزا من السماء﴾ ئێمە لە ئاسمانەوە بەڵاو سـزایەكی سـەخت

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَن جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَاكِنِهِمْ ۖ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

ئەنێرینە سەر خەڵكی ئەم شارەدێیە ﴿بما كانوا يفسقون﴾ بەهۆی گوناهو تاوان و لەسـنوور دەرچوونیانـەوە ئیبن كەسـیر ئەڵێ: خوا جوبرەئیلی ناردو گوندەكەی بەرز كردەوەو لەئاسـتی سەریاندا رای گرت، پاشان كوتای بەسەریانداو بەردەبارانی كردن و جێگەكەیان بـووە بە دەریایەكی (پیـس و بۆگەن) زۆربەی را لەسـەر ئەوەیە كـە ئـەو دەریایـە، (بحرالمیت)ی ئێسـتایە ﴿٣٥: ولقد تركنا منها آية بينة لقوم يعقلون﴾ بەهەقیقەت لەو شـارەدێیە وێرانەدا نیشـانەیەكی ڕۆشـنمان بەجێ هێشـت بۆ كەسـانێك لەونیشانە رادەمێنن و تێدەگەن.

كورتە باسێكی شوعەیب:

دێتە سەرباسی چیرۆكی شوعەیبی پەیامبەر(علیه السلام) بۆیە ئەفەرموێ: ﴿٣٦: وإلى مدين أخاهم شعيبا﴾ هەروا شوعەیبی برایانیشـمان —برای بنەچەییان— بەپێغەمبەری رەوانە كرد بۆ مەدیەن ﴿فقال

يا قوم اعبدوا الله وارجوا اليوم الآخر ﴿ رۆیشتە لایان و فەرمووی: ئەی قەوم وهۆزم! تەنها خوا بپەرستن، وە بەرۆژی دوایی ئومێدتان ببێو "لەسزایشی بترسن" ﴿ ولا تعثوا في الأرض مفسدين ﴾ کاری بەدکارانەو گێرەشێوێنی مەکەن لەم زەویەدا،واتە: هەوڵی بڵاوکردنەوەی فەساد وتاوان مەدەن و، گێرەشێوێن مەبن.

﴿ ٣٧: فكذبوه فأخذتهم الرجفة ﴾ کەچی خەڵکەکە بەدرۆزنیان کرد، ئینجا بوومەلەرزەیەکی گەورەی وا گرتنیو ولاتەکەیانی بەیەکجاری ویران کرد ﴿ فأصبحوا في دارهم جاثمين ﴾ جاهەرهەموویان لەماڵەکانیاندا بەچۆکدا کەوتن ومردن.

ئەم قەومانەش قربوون:

﴿ ٣٨: وعادا وثمود وقد تبين لكم من مساكنهم ﴾ وە (عاد – گەلی هوود – سەموود – گەلی سالح)یشمان لەناو بردن، ئێستاش شوێنەوارەکانیان ببینن –ئەی دانیشتوانی مەککە!– جادەزانن چیمان پێکردوون، دەبۆ ئێوەش ژیر نابن؟ ﴿ وزين لهم الشيطان أعمالهم ﴾ شەیتان کاروکردەوەکانیانی بۆ رازاندنەوە، ئەوەبوو ئەوکارە نامەردانەیان لا چاك بوو ﴿ فصدهم عن السبيل ﴾ جا لەرێگەو رێبازی راستیش رێگری کردن ﴿ وكانوا مستبصرين ﴾ لەکاتێکدا خەڵکێکی وردبین بوون و، عەقڵیان بەچاك و خراپ ئەشکا

﴿ ٣٩: وقارون وفرعون وهامان ﴾ هەروەها قاروونی سەرمایەدارو، فیرعەونی پاشای میسرو، هامانی وەزیری فیرعەونمان لەناوبردن ﴿ ولقد جاءهم موسى بالبينات ﴾ بە هەقیقەت مووسا بەگەڵی موعجیزەو بەڵگەی ئاشکراو روونەوە هاتە لایان ﴿ فاستكبروا في الأرض ﴾ کەچی لەسەر زەویدا خۆیان بە زل زانی و، لە خۆیان گۆران و، دەستیان کردە دەعیەو فیز ﴿ وما كانوا سابقين ﴾ و نەشیان توانی پێشمان لێ بگرن و دەرچن لەدەستمان ﴿ ٤٠: فكلا أخذنا بذنبه ﴾ جا ئێمە هەریەك لەوانمان بەهۆی گوناهی خۆیانەوە قار لێگرت ﴿ فمنهم من أرسلنا عليه حاصبا ﴾ جا هی وایان هەبوو خێزو لممان بەسەریاندا رشت لەگەڵ بای زۆرتوندوو سەخت و کوشندەدا وەك گەلی عاد ﴿ ومنهم من أخذته الصيحة ﴾ هەیان بوو دەنگ ونارەتەو هاوارێکی گەورەی ئاسمانی (هەورە بروسکەو بوومەلەرزە) گرتیو لەناو چوون وەك گەلی سەموود ﴿ ومنهم من خسفنا به الأرض ﴾ هەشیانبوو بەخۆی و سامان و داراییەوە وەك قاروون بەناخی زەویدا رۆبرد ﴿ ومنهم من أغرقنا ﴾ هەیشیان بوو وەك گەلی نووح و فیرعەون و هامانی وەزیری و لەشکرەکەی لەئاودا نوقممان کردن ﴿ وماكان الله ليظلمهم ﴾ وەنەبێت خوا ستەمی لێکردبن، نا، خوا ستەمی لێنەکردن ﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵکوخۆیان ستەمیان لەخۆیان کرد، ئەوەبوو سەرپێچییان کردو، سەرەنجام سزا هاتە سەریان.

دۆستگرتن (غەیرەز خوا) لە کاری کاکڵە مووشان دەچێ:

ئینجا خوای گەورە وێنەو مەسەل بۆ هاوبەشدانەرەکان دێنێتەوە سەبارەت بەوەی کە لەباتی خوا بت ئەپەرستن، ئەفەرموێ: ﴿ ٤١: مثل الذين اتخذوا من دون الله أولياء كمثل العنكبوت اتخذت بيتا ﴾ مەسەل و نموونەی ئەو کەسانەی بێجگە لە خوا چەند دۆستێکیان بۆ خۆیان گرتووە، هەروەك مەسەلی(کاکڵەمووشان) جاڵجاڵۆکەیان بەسەرهاتووە کەخانوویەکی بۆخۆی تەنیوە ﴿ وإن أوهن البيوت لبيت العنكبوت لو كانوا يعلمون ﴾ ئاشکرایشە کەخانووی کاکڵەمووشان نابوودترین وسسترین خانووە ئەگەر ئەو راستیە بزانن وتێبگەن ﴿ إن الله يعلم مايدعون من دونه من شيء ﴾ بەڕاستی خوا دەزانێ چین ئەوانەی ئەوان هاوارو هانایان بۆ دەبەن ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەرخۆیشی دەسەڵاتداری لەکارزانە ﴿ ٤٢: وتلك الأمثال نضربها للناس ﴾ ئەومەسەلانەش –کەناوبەناو– بۆخەڵکیان دەهێنینەوە هەر بۆ تێگەیشتنە ﴿ ومايعقلها إلا العالمون ﴾ تێیان ناگەن، تەنها زاناو وردبینەکان نەبێ،واتە: هەر ئەوان تێیان دەگەن.

قورئان بخوێنەو،پەیامەکەت بگەیەنە:

﴿ ٤٤: خلق الله السموات والأرض بالحق ﴾ خوا ئاسمانەکان وزەوی بەرەواو هەق بەدیهێناوە ﴿ إن في ذلك لآية للمؤمنين ﴾ بەڕاستی لەو بەدیهێنانەدا بەڵگەیەکی گەورە هەیە بۆ بڕواداران ﴿ ٤٥: أتل ما أوحي إليك من الكتاب ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ ئەوەی لەم قورئانەدا بۆت وەحی کراوە بیخوێنەوە ﴿ وأقم الصلاة ﴾ و بەبەردەوامی و رێك وپێك نوێژیش ئەنجام بدە ﴿ إن الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر ﴾ بەراستی نوێژی " تێروتەسەل" بەرهەڵستی مرۆ لەکاری خراپ و ناپەسەند و گوناەو تاوان دەکات ﴿ ولذكر الله أكبر ﴾ وبێگومان یادی خوا –لەدونیادا– لە هەموو شتێك هێژاترو گەورەترە، چونکە بیرکردنەوەیە لەگەورەیی ودەسەڵاتی خوا ﴿ والله يعلم ما تصنعون ﴾ خواش بەوکارو کردەوانەی ئێوە ئەنجامیان دەدەن، ئاگادارە، بۆخۆیشی پاداشتتان ئەداتەوە.

کۆتایی جزمی ٢٠، (ولله الحمد والمنة)..

بە جوانترین شێوە لەگەڵ خاوەننامەکاندا موجادەلە بکەن:

دوای گفت و گۆو وتوێژێکی زۆر لەگەڵ هاوبەشدانەرەکاندا، دێتەسەر باسی ئەوانە کە بڕوایان بەخوا هەیەو خاوەن کتێبن،

بـەڵام گومانیـان لەپەیامبەرێتـی موحەممـەداﷺ هەیـە، بۆیـە ئەفەرموێ: ﴿ ٤٦: ولا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن ﴾ ئێـوە لەگەڵ خاوەننامەكاندا -جوولەكەو گاور- دەمەقاڵێ ومشـت ومڕ مەكەن، بەتایبەتی ئەوانەیان دڵیان پێوەیە باوەڕ بێنن، مەگەر بەجوانترین شـێوەو شـێواز، واتـە: زۆر بە نەرمی ولەسـەر خۆ بەڵگەو دەلیلیان بـۆ بێننەوە ﴿ إلا الذين ظلموا منهم ﴾ ئەوانەیان نەبێ سـتەمیان كرد بەسەركێشی وعینادی، ئەوە ئێوەش دەتوانن بەتونـدو تیژی وسـەختگیرانە رەفتاریان لەگەڵ بكـەن ﴿ وقولوا آمنا بالذي أنزل إلينا وأنزل إليكم ﴾ وە هەركاتێكیش باسـی‌نامەی ئاسمانیان كرد، ئێـوە پێیان بڵێن: بڕوامان هەیە بەوقورئانەی كە بۆمـان نێردراوە،وەبەو (تـەورات) و(ئینجیل)ش بۆ ئێوە نێرراوە، واتە: نەبەدرۆیان بخەنەوەو، نە تەسدیقیشـیان بكەن، ﴿ وإلهنا وإلهكـم واحد ونحن له مسـلمون ﴾ خوای ئێمـەو، خوای ئێوە تەنهـا هەر یەكێكە و، ئێمەش بەتەنیا فەرمانبەردارو ملكەچی ئەو زاتەیـن، هەر ئەمەش بوو كاتـێ كە(تەورات)یان دەخوێندەوەو بە زمانی موسڵمانەكان تەفسیریان دەكرد، پێغەمبەر ﷺ دەی‌فەرموو: ((لاتصدقـوا أهل الكتاب ولا تكذبوهم، وقولـوا آمناباللە وما أنزل إلينـا وما أنزل إليكـم، وإلهكم وإلهنا واحد، ونحن له مسـلمون)) (بوخاری). ﴿ ٤٧: وكذلك أنزلنا إليك الكتاب ﴾ جاهەر چۆنی -لەپێـش تـۆوە- كتێب و نامەمـان دابەزاند، هـەر ئاوایش ئەم كتێبەمان بۆ تۆ دابەزاند، واتە: ناردنی قورئان بۆ تۆ شـتێكی نامۆ نییـە ﴿ فالذين آتيناهم الكتاب يؤمنون بـه ﴾ جا هەندێك لەوانە كە بەر لـەم قورئانە نامەی ئاسمانیان پـێ‌دراون وەك (عەبدوڵڵای كوڕی سـەلام) بڕوای پێ‌دێنن و موسڵمان دەبن ﴿ ومن هؤلاء من يؤمن بـه ﴾ وەلەوانەیش (مەككەییـیـەكان) هەیانە بڕوای پێ‌دێنێ وموسـوڵمان دەبێ ﴿ وما يجحد بآياتنـا إلا الكافرون ﴾ وە جگە لە كافران، كەسی‌تر نییە نكووڵی ئایەتەكانمان بكات

بەرلە هاتنی قورئان، تۆ نە دەت‌خوێندو نە دەت‌نووسی:

﴿ ٤٨: ومـا كنـت تتلوا من قبله مـن كتاب ﴾ هەرگیـز لەپێش ناردنی ئەم قورئانەدا تۆ هیچ كتێبێكت نەخوێندۆتەوە ﴿ ولا تخطه بيمينك ﴾ و بەدەسـتی خۆیشـت هیچ نامەو كتێبێكت نەنووسیوە ﴿ إذا لارتـاب المبطلـون ﴾ ئەگەر خوێنـدەوار بوویتایە ئەودەمە ناهـەق بێـژەكان دەكەوتنە گومانەوە لە خـۆت و لە قورئان واتە: ئەگەر خوێندەوار بوویتایە جێگەی قسـەیان هەبوو، بەڵام ئێسـتا جێگـەی هیچ قسـەیەكیان نییە، چونكە چاك‌چاك ئەتناسـن كە تـۆ خوێندەوار نیت ونازانی بخوێنی و بنووسـیت. ﴿ ٤٩: بل هو آيات بينات في صدور الذين أوتوا العلم ﴾ بەڵكو ئەوقورئانە چەن ئایەتێكی روون وئاشـكراو پارێزراوە لەسـینگ ودڵی ئەوكەسـانەدا زانیاریان پێ‌دراوە وەرگرتنی ﴿ وما يجحد بآياتنا إلا الظالمون ﴾ وە ستەمكاران نەبێت، كەسیكی‌تر نكولی لە ئایەتەكانی ئێمە نییە.

وَقَٰرُونَ وَفِرۡعَوۡنَ وَهَٰمَٰنَۖ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذۡنَا بِذَنۢبِهِۦۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ أَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِ حَاصِبٗا وَمِنۡهُم مَّنۡ أَخَذَتۡهُ ٱلصَّيۡحَةُ وَمِنۡهُم مَّنۡ خَسَفۡنَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ وَمِنۡهُم مَّنۡ أَغۡرَقۡنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوۡلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلۡعَنكَبُوتِ ٱتَّخَذَتۡ بَيۡتٗاۖ وَإِنَّ أَوۡهَنَ ٱلۡبُيُوتِ لَبَيۡتُ ٱلۡعَنكَبُوتِۚ لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ مِن شَيۡءٖۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلۡكَ ٱلۡأَمۡثَٰلُ نَضۡرِبُهَا لِلنَّاسِۖ وَمَا يَعۡقِلُهَآ إِلَّا ٱلۡعَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٤﴾ ٱتۡلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَۖ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِۗ وَلَذِكۡرُ ٱللَّهِ أَكۡبَرُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تَصۡنَعُونَ ﴿٤٥﴾

موشریكان بێ لە قورئان، بەڵگەی تریان دەوێ:

دیـارە ملهوورەكانی قورەیش قورئانی پـیرۆز بەبەڵگە دانانێن بۆ راستی پێغەمبەرﷺ، بۆیە: ﴿ ٥٠: وقالوا لولا أنزل عليه آيات من ربه ﴾ وتیان: جا بۆ راسـتی خۆی. بۆ لەلایـەن پەروەردگاریەوە چەنـد بەڵگەیەكـی بۆ دانەبەزێنرا وەكو وشـترەكەی (سـالح)، داردەسـتەكەی (مووسـا)..؟ ﴿ قـل إنما الآيات عنـدالله ﴾ تۆش پێیـان بڵێ: هەموو بەڵگەو نیشـانەكان هەرلای‌خوان وبەدەسـتی ئەون، من هیچ شـتێكم بەدەسـت نییە ﴿ وإنما أنا نذير مبين ﴾ ومن هەر بیداركەرەوەو ترسـێنەرێكی ئاشـكرام ﴿ أولم يكفهم أنا أنزلنـا عليك الكتـاب يتلى عليهم ﴾ مەگەر ئەوانـە داوای بەڵگە ئەكـەن، ئەوەیـان بەس نییە كـە ئێمە قورئانمان بـۆ ناردویت و بەسـەریاندا ئەخوینرێتەوە؟ تا بیكەنە بەڵگە بۆ ڕاسـتی تۆ؟ ﴿ إن في ذلـك لرحمة وذكرى لقوم يؤمنون ﴾ بەڕاسـتی لەو قورئانەدا

به‌زه‌یی و ئامۆژگاری هه‌یه، بۆ هه‌ر قه‌وم وهۆزی، بیانه‌وێ باوه‌ڕ بێنن. جا دوای بڕوا نه‌هێنان پێی‌ده‌فه‌رموێ: ﴿ ٥٢: قل كفى بالله بيني وبينكم شهيدا ﴾ كه پێیان بڵێ: خوا به‌سه شایه‌ت بێت له‌نیوان ئێمه‌و ئێوه‌دا له سه‌ر پێغه‌مبه‌رایه‌تیم ﴿ يعلم مافي السموات والأرض ﴾ ئه‌و خوایه که ده‌زانێ چی له ئاسمانه‌کان

﴿ وَلَا تُجَادِلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ ۖ وَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَٰحِدٌ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ وَمِنْ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتْلُوا۟ مِن قَبْلِهِۦ مِن كِتَٰبٍ وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّٱرْتَابَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ ءَايَٰتٌۢ بَيِّنَٰتٌ فِى صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْءَايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ وَكَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٥٢﴾

وزه‌وی‌دایه ﴿ والذين آمنوا بالباطل وكفروا بالله ﴾ وئه‌وانه‌ش بڕوایان به‌ناهه‌ق (په‌رسراوی تر) هه‌یه حاشایان له‌خوا کرد! ﴿ أولئک هم الخاسرون ﴾ ئه‌وانه‌ن –له‌دونیاو له‌قیامه‌تدا– زیانیان له‌خۆ داوه. ﴿ ٥٣: ويستعجلونک بالعذاب ﴾ ئه‌و بێ‌باوه‌ڕانه په‌له‌ی هاتنی سزات لێ ده‌که‌ن! ﴿ و لولا أجل مسمى لجاءهم العذاب ﴾ ئه‌گه‌ر ماوه‌ی دیاریکراومان بڕیار نه‌دابا بۆ سزادانیان ئه‌وا سزاکه‌یان بۆ ده‌هات ﴿ و ليأتينهم بغتة وهم لا يشعرون ﴾ بێ‌گومان‌به ئه‌و سزاو تۆڵه‌یه هه‌ر کتوپڕ بۆیان دێ و به‌خۆیشیان نازانن ﴿ ٥٤: يستعجلونک بالعذاب ﴾ ئه‌وانه هه‌ر په‌له‌یانه‌و به له‌ز داوای سزات لێ ئه‌که‌ن! ﴿ وإن جهنم لمحيطة بالكافرين ﴾ خۆ ئه‌وانه په‌له بکه‌ن، یا نه‌یکه‌ن دۆزه‌خ ده‌وری کافران ده‌دا ﴿ ٥٥: يوم يغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت أرجلهم ﴾ ڕۆژی سزاکه دایان ده‌گرێت له‌بانی سه‌ریانه‌وه‌و، له‌ژێر پێیانه‌وه‌و وله هه‌موو لایه‌که‌وه ﴿ ويقول ذوقوا ما كنتم تعملون ﴾ خوا پێیان ئه‌فه‌رموێ: ده بچێژن ئاکام و پاداشی ئه‌و کرده‌وانه‌ی ده‌تان کردن.

کۆچ بکه‌ن و، له‌ڕۆزیی مه‌ترسن:

﴿ ٥٦: يا عبادي الذين آمنوا إن أرضي واسعة ﴾ ئه‌و به‌ندانه‌م بڕواتان هێناوه، به‌ڕاستی زه‌وی من پان و فروانه، ئه‌گه‌ر له (مه‌ککه)ئه‌زیه‌ت ده‌کرێن، ده‌سا کۆچ بکه‌ن و بچنه (مه‌دینه) وه یان بۆ هه‌رجێگایه‌کی تر، ئیتر بۆهه‌ر له‌مه‌ککه دانیشتوون و قبووڵی ئه‌و گش ئازارو بێزاره ده‌که‌ن؟ ﴿ فإياي فاعبدون ﴾ سا ئه‌گه‌ر نه‌تان‌ده‌توانی له جێگه‌ی به ئازادانه په‌ره‌ستش بکه‌ن بگوێزنه‌وه بۆ جێگه‌یه‌کی تر سا هه‌ر له‌وێ په‌ره‌ستشی من بکه‌ن بۆیه موسڵمانه‌کانی مه‌ککه‌ش –کاتێ به‌نیان توند کرایه‌وه له‌لای قوره‌یشه‌وه– به‌ره‌و ده‌ڤه‌ری (حه‌به‌شه) ناوی خوایان لێ‌هێناو باریانکرد ﴿ ٥٧: كل نفس ذائقة الموت ﴾ خۆ هه‌موو خاوه‌ن گیانێك چێژه‌ری مه‌رگه، واته: هه‌مووتان مه‌رگ ده‌چێژن ﴿ ثم إلينا ترجعون ﴾ پاشانیش بۆلای ئێمه ده‌گێردرێنه‌وه، جا ئیتر بۆ کۆچ ناکه‌ن؟ ﴿ ٥٨: و الذين آمنوا و عملوا الصالحات ﴾ ئه‌وانه‌ی وا بڕوایان هێناوه‌و، کاره چاکه‌کانیان کردووه ﴿ لنبوأنهم من الجنة غرفا ﴾ بێ‌گومان له‌چه‌ند کۆشك و ته‌لارو جیگایه‌کی زۆربه‌رزو بڵوندی به‌هه‌شتدا نیشته‌جێیان ئه‌که‌ین ﴿ تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ﴾ چه‌ندان جۆگه‌و ڕووبارو تاڤگه به‌ژێر دارو دره‌خته‌کانیدا دێن و ده‌چن و به‌هه‌تا هه‌تاییش تێی‌دان ﴿ نعم أجر العاملين ﴾ پاداشی کرده‌وه‌که‌ران و کۆششکاران، ئه‌وانه وا بۆ خوا کار ده‌که‌ن چه‌نده چاکه! ﴿ ٥٩: الذين صبروا وعلى ربهم يتوكلون ﴾ ئه‌وانه‌ی که‌هه‌میشه ئارامیان ده‌گرت وپشتیان ته‌نیا هه‌ربه په‌روه‌ردگاریان ده‌به‌ست، له‌هه‌موو ئیش و کارێکا ﴿ ٦٠: و كأين من دابة لا تحمل رزقها ﴾ ئێوه جیهاد بکه‌ن ئه‌ی موسڵمانان! هه‌رگیز له‌هه‌ژاری و گیرو گرفتی رۆزی مه‌ترسن، چون خزۆك وجوڵنده‌یه‌کی زۆر هه‌ن، هیچیان ڕزق و ڕۆزییان نه‌داوه به‌کۆڵی خۆیاندا، که‌چی ﴿ الله يرزقها وإياكم ﴾ هه‌ر خوا ڕزق و ڕۆزی، ئه‌وانیش و ئێوه‌ش ئه‌دا، ده‌سته‌به‌ری ڕۆزی هه‌موانه، جاکه‌واته هه‌رکات کۆچتان کردو، جیهاد هاته پێش له ژیان مه‌ترسن ﴿ وهو السميع العليم ﴾ ئه‌ویشه ژنه‌وای زانا، واته: ژنه‌وا بۆ هه‌موو شتێك و زانا به‌هه‌موو شتێك و ناختان.

خوا یه‌که‌و نابێ به دوو:

﴿ ٦١: ولئن سألتهم من خلق السماوات والأرض وسخر الشمس والقمر ﴾ ئه‌گه‌ر له‌و بێ باوه‌ڕانه بپرسیت: کێ ئاسمانه‌کان و

زەوی دروستکردووە و، خۆرو مانگی رامکردوەو" ئابەو شێوەیە بە ئاسانی بێن و بچن ﴿ لیقولن الله ﴾ بێ سێ و دوو دەڵێن: هەر خوایە ئەوکارانەی کردووە ﴿ فأنى يؤفكون ﴾ دەسا ئیتر چۆن لە یەکخواپەرستی لادەدرێن و بەرەو بتپەرستی ئەبرێن! ﴿ ٦٢: الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده و يقدر له ﴾ هەر خوایە رزق و رۆزی فرە دەبەخشێ بۆ هەر کەسێك کە خۆی بییەوێ لەبەندەکانی، وە یان کەمی دەکاتەوە بۆی ﴿ إن الله بكل شئ عليم ﴾ بەراستی خوا بەهەموو شتێ زانایە ﴿ ٦٣: ولئن سألتهم من نزل من السماء ماء ﴾ ئەگەر لێیشت پرسیبان: کێ لە ئاسمانەوە بارانی باراند ﴿ فأحيا به الأرض من بعد موتها ﴾ و زەوی لەپاش مردنی پێ بووژاندەوە ﴿ ليقولن الله ﴾ دیسان هەر بێ سێ ودوو لە وەڵامدا ئەڵێن: هەرخوایە ئەو کارە دەکا! ﴿ قل الحمد لله بل أكثرهم لايعقلون ﴾ دەسا تۆش بڵێ: سوپاس هەر بۆ ئەو خوایە، کەئێوە دان بەتواناییدا دەنێن، بەڵام زۆربەیان تێ‌ناگەن و، دەکەونە چ (تناقچ)یکەوە، ژیرییان ناخەنەکار ﴿ ٦٤: وما هذه الحياة الدنيا إلا لهو ولعب ﴾ بێ‌گومان ژیانی ئەم دونیایە جگە لەسەر گەرمی و گاڵتەوگەپ شتێکیتر نییە، بۆیە دەبێ ئەوەندە هەوڵی بۆ نەدرێت! ﴿ وإن الدار الآخرة لهى الحيوان ﴾ چونکە بێ‌گومانە هەرماڵی قیامەت و ژیانی ئەوێ زیندەگی وژیانە ﴿ لوكانوا يعلمون ﴾ ئەگەر ئەو خەڵکە بیانزانیبا ئاوایە، ژیانی دونیایان هەڵ نەدەبژارد بەسەر ئاخیرەتدا ﴿ ٦٥: فإذا ركبوا فى الفلك دعوا الله مخلصين له الدين فلما نجاهم إلى البر إذاهم يشركون ﴾ لەکاتی خۆشی و ئاسایشدا دەبینی ئەو خەڵکەیە بێ باوەڕن و نکوولیی قیامەت دەکەن، کەچی کاتێ سواری کەشتی ئەبن و ترسی نقوم بوونیان لێ دەنیشێت زۆر بەکوڵ سەر دائەنێن و ملکەچی و یەکلابوونەوەی خۆیان بۆ خوا دەرئەبڕن و تەنها لەو داوا ئەکەن و، باسی بتەکان نامێنێ، بەڵام کاتێ رزگاریان دەکاو دەگەنە وشکانی، دووبارە دەچنەوە سەر بیرە پووچەڵەکەی خۆیان و بەهەمان جۆر شەریك و هاوەڵ بۆ خوا دادەنێن. لە سوورەتی (٦٧/١٧-٦٩)، وە لە هەندێ سوورەتی تریشدا هەر ئەو ماناو مەبەستەیە هاتووە. ﴿ ٦٦: ليكفروا بما آتيناهم وليتمتعوا ﴾ دەبا ئەوانە هەر نکوولی ئەو نیعمەتانەمان بکەن پێمان بەخشیون، دەبا چەند رۆژێکی کەم لەم ژیانە لەزەت و خۆشی ببەن ﴿ فسوف يعلمون ﴾ جا لە ئایندەدا ئەزانن ئەنجامی بێ باوەڕیی و هاوبەشدانان بۆ خوا بەکوێ ئەگات؟.

دەبێ لە هێمنی مەککە پەند بگرن:

﴿ ٦٧: أولم يروا أنا جعلنا حرما آمنا ﴾ ئاخۆ ئەوانە نابینن ئێمە مەککەمان کردۆتە قەدەغەو جێگایەکی ئارام و ئاسایش؟ نابینن پیاوکوشتن و دزی ودرۆزنی تێدا یاساغە ﴿ ويتخطف الناس من

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

حولهم ﴾ وە لە دەوری ئەواندا، واتە: لەدەرەوەی (حەرەم) دا خەڵك ئەفرێندرێ و تاڵان دەکرێ؟. بۆئەم مانایە سەیری سوورەتی (٥٧/٢٨)و، سوورەتی(٩٧/٣)و سوورەتی (٦٧/٥)و، سوورەتی (٤/٣/١٠٦) بکە. ﴿ أفبالباطل يؤمنون وبنعمة الله يكفرون ﴾ ئایا بە شتی پووچ، واتە: بتەکان باوەڕ دەکەن و، بە نیعمەت و بەخششی کافر دەبن؟! ﴿ ٦٨: ومن أظلم ممن افترى على الله كذبا ﴾ کێ لەوکەسە ستەمکارترە کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەسێ وهاوبەش و هاوەڵی بۆ دادەنێ؟ ﴿ أو كذب بالحق لما جاءه ﴾ یان باوەڕی بەو قورئانە هەقە نەبێت کاتێ بۆی هات؟ ﴿ أليس فى جهنم مثوى للكافرين ﴾ ئاخۆ بۆ بێ بڕوایان لە دۆزەخدا جێ نییە؟! واتە: جێ هەیە لە دۆزەخدا بۆیان ﴿ ٦٩: والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا ﴾ وە ئەوانەش لەپێناوی ڕەزامەندی ئێمەدا هەوڵ و کۆشش و جیهادیان کرد، ئەوە بێ‌گومان ئێمەش ئەوان ڕێنمایی دەکەین بۆ ڕێگاکانی بەهەشت و گەیشتنیان بە ئێمە، بەڵێ هەر ئەم مەبەستە

لەچەند ئایەتێکی تردا روون کراوەتەوە، وەك سوورەتی (١٧/٤٧)و سوورەتی (١٢٤/٩). ﴿ وإن الله لمع المحسنين ﴾ بەراستی خوا بەردەوام لەگەڵ چاکەکاراندایە، واتە: لە گەڵ ئەوانەدایە کەبەراستی جیهاد دەکەن، بەیاریدەدان وسەرخستن. لەسوورەتی (١٢٦/١٦)دا پتر ئەم راستیە رۆشن کراوەتەوە.

وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْآخِرَةَ لَهِيَ ٱلْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي ٱلْفُلْكِ دَعَوُا ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَآ ءَاتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِٱلْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَٱلَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

سُورَةُ ٱلرُّومِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ ٱلْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِنۢ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ ٱللَّهِ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (عەنکەبووت) هات لەگەڵ سوپاسی بێ شایستەدا بۆ خوای کارجوان وکارزان.

سوورەتی (رووم)ـە

مەككەییەو (٦٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سەرەتای ئەم سوورەتە هەواڵی سەرکەوتنی رۆمەکان بەزەمانێك پێش روودانی بەسەر فارسەکاندا رادەگەیەنێ، جا پاش ماوەیەك قورئان چۆنی رایگەیاندبوو ئاوا رووی‌دا، دیارەئەمەیش گەورەترین بەڵگەیە بۆ راستی پەیامبەرﷺ، پاشان ئەم بنەمایە ئەخاتەروو کە: تا کۆتایی دونیا لەنێوان شەیتاندا بەردەوام دەبێت، ئینجا کورتەباسێکی قیامەت ئەکات، کۆتاییشی بەوەدێت کە: هیچ ئایەت وترسێنەرێك سوود بەقوڕەیش نابەخشێت.

رۆمییەکان، پاش شکان، سەردەکەونەوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم ﴾ ئەم پیتانە هێماو ئاماژەن بۆ(تەحەددی)و دەستەوسانی عەرەبەکان بەرامبەر بەقورئان ودەرەنجامیش پەککەوتنیان وهیچ لێنەهاتنیان ﴿ ٢: غلبت الروم * ٣: في أدنى الأرض ﴾ رۆمەکان بەدەستی فارسەکان تێك‌شکان، لەبەشێکی زۆرنزیك بە وڵاتی عەرەبەکانەوە کەدەکەوێتە نێوان (ئوردن و فەلەستین)، ئەوەش لەساڵی (٦١٣-٦١٤)ز، لەسەردەمی (یەزدگرد)، -ئاخرپاشای فارسەکان- بوو، هەرئەو یەزدگردەشبوو نامەکەی پێغەمبەری دراندﷺ، کاتێ کەبانگی کردبۆ ئیسلامبوون، پاشان پێغەمبەریش نزای شەڕی لێکرد، تا لەسەردەمی ئیمامی عوسماندا کوژرا ﴿ وهم من بعد غلبهم سيغلبون ﴾ و ئەوانیش (رۆمەکان) پاش زاڵبوونی فارسەکان بەسەریاندا زاڵ ئەبنەوە. راڤەکارانی قورئان ئەڵێن: لەنێوان فارس و رۆمەکاندا جەنگێك هەڵگیرسا، ئینجا فارسەکان بەسەررۆمەکاندا زاڵبوون، پەیامبەرﷺ خۆی و هاوەڵانی گەلێ پێیان سەخڵەت وقورس بووا لەو لایشەوە موشریکەکان زۆر خۆشحاڵ ودڵشاد بوون، چونکە موشریکەکان بە موسڵمانەکانیان گوت: ئێوەیش وەك رۆمەکان تێك‌دەشکێن وئێمە زاڵ ئەبین بەسەرتانا.. پێشەوا (ئەبووبەکر) فەرمووی: دەك نەیبینن ﴿ ٤: في بضع سنين ﴾ لە چەند ساڵێکدا، واتە: لەنێوان(٣-٩) ساڵدا، رۆمەکان بەسەرفارسەکاندا زاڵ ئەبنەوە، بەڵێ وابوو دوای حەوت ساڵ ئەنجامەکە وادەرچوو فارسەکان تێك‌شکان. ئەمەیش گەورەترین بەڵگەیە بۆراستی پەیامبەرو قورئان، دەتوانی سەیرێکی تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکەیت. ﴿ لله الأمر من قبل ومن بعد ﴾ هەمووکارو بریارو دەسەڵاتێك پێش زاڵبوون وپاش زاڵبوون هەربۆ خوایە. ﴿ ويومئذ يفرح المؤمنون * ٥: بنصر الله ﴾ ئیتر لەورۆژەدا کە رۆم بەسەر فارسدا زاڵ ئەبێتەوە، باوەڕدارەکان خۆشحاڵ ئەبن بەو سەرخستن ویارمەتی خوایەو بەتێکشکانی فارسەکانیش زۆر خۆشحاڵ دەبن، چونکە ئەوانیش وەك موشریکەکان بێ کتێب وبێ نامەن ﴿ وينصر من يشاء ﴾ دیارە هەرکەسێك خوا خۆی بییەوێ یارمەتی ئەداو سەری‌دەخات ﴿ وهو العزيز الرحيم ﴾ هەر ئەویشە خاوەن دەسەڵاتداری دلۆڤان ﴿ ٦: وعد الله لا يخلف الله وعده ﴾ زاڵبوونی رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا بەڵێنی خوایە، هەرگیزیش خوا پێچەوانەی بەڵێنی خۆی ناکا ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی ئەوە نازانن ﴿ ٧: يعلمون ظاهرا من الحياة الدنيا ﴾ رووکەشێك لە ژیانی ئەم دونیا ئەزانن: پیشەسازی وتەکنەلۆژیاو دروستکردنی گەلێك ﴿ وهم عن الأخرة

هم غافلون ﴾ کەچی لە ئاخیرەت بێئاگاو غافڵن!.

لە رووی ئەم شتانەوە خوا بناسە:

﴿ ٨: أولم يتفكروا في أنفسهم ﴾ ئەوانەکە نکووڵی زیندووبوونەوە دەکەن! ئاخۆ بیریان لەخۆیان نەکردۆتەوە، چۆن دروستکراون؟ دیارە هەرئەودروستکەرە دروستی کردوون، دەتوانێ زیندووشیان بکاتەوە ﴿ ماخلق الله السموات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى ﴾ خوا ئاسمانەکان وزەوی وئەوەی لەنێوانیاندایە دروست نەکردووە بەهەق وعەدل و ماوەیەکی دیاریکراو نەبێ، واتە: هەربەعەدل و لەماوەیەکی دیاریکراویشدا کۆتاییيان دێ وقیامەت بەرپا ئەبێ ﴿ وإن كثيرا من الناس بلقاء ربهم لكافرون ﴾ کەچی زۆرێك لەم خەڵکە بەگەیشتنی دیداری پەروەردگاریان وزیندووبوونەوە بێباوەڕن ﴿ ٩: أولم يسيروا في الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم ﴾ ئایاگوزەریان بەسەرئەم زەوییەدا نەکردووە؟ ببینن وبزانن ئەنجامی ئەوانەی لەپێشیانەوە بوونە چۆن بووە؟ ئەوە بوو هەر کەسەرپێچییان کرد، خواش لەناوی بردن ﴿ كانوا أشد منهم قوة ﴾ خۆ لەمانەش بەهێزترو بەتواناتر بوون ﴿ وأثاروا الأرض وعمروها أكثر مما عمروها ﴾ زەوییان ژێرەوژوور کردو هەڵگێڕایەوە بۆکشتۆکاڵ وشتی تر، وەئاوەدانیان دەکردەوە، زیاتر لەوەی ئەمان ئاوەدانیان کردووە ﴿ وجاءتهم رسلهم بالبينات ﴾ پەیامبەرەکانیشیان بەگەڵێ بەڵگەو نیشانەی ئاشکراوە بۆ هاتن، کەچی هەر باوەڕیان پێنەکردن ﴿ فما كان الله ليظلمهم ﴾ جا کاتێ خوا لەناوی بردن، وەنەبێ ستەمی لێکردبن، نا، هەرگیز خوا ستەمی لێ نەکردن، ﴿ ولكن كانوا أنفسهم يظلمون ﴾ بەڵکو خۆیان ستەمیان لەخۆیانکردو بروایان نەهێناو پەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دانا ﴿ ١٠: ثم كان عاقبة الذين أساؤا السوأى ﴾ پاشان ئەنجامیئەوانەی گوناەو تاوانیان کرد، خراپترین پاشەرۆژ بوو، چونکە لەدونیادا گەیشتنە پلەیەك: ﴿ أن كذبوا بآيات الله وكانوا بها يستهزئون ﴾ کە ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ زانی وگاڵتەیان پێئەکردن ﴿ ١١: الله يبدؤا الخلق ثم يعيده ﴾ خوا خۆی ئەو خەڵکە دروسدەکاو، دواجاریش دەیهێنێتەوە گۆڕێ وبەتەنیاو بێهاوەڵ ویارمەتیدەر ﴿ ثم إليه ترجعون ﴾ دیسان هەربۆلای ئەویش دەگێردرێنەوە ﴿ ١٢: ويوم تقوم الساعة يبلس المجرمون ﴾ کە رۆژی قیامەت هەڵدەستێ، تاونکاران بێ هیوادەبن و، فزەیان لێوە نایە وکروکپ دەکەون. ﴿ ١٣: ولم يكن لهم من شركائهم شفعاء ﴾ کەسیشیان دەستناکەوێت لەوانەی بە شەریك وهاوبەشیان دادەنان بۆخوا تکایان بۆبکەن ﴿ وكانوا بشركائهم كافرين ﴾ نکووڵی لەو بتانەشیان ئەکەن کردبوونیانە هاوبەشی خوا! ﴿ ١٤: ويوم تقوم الساعة يومئذ يتفرقون ﴾ رۆژێکیش کەقیامەت بەرپا دەبێت، ئەو رۆژە خەڵك لەیەك جیا ئەبنەوەو دەبنە دوودەستە: موسڵمان وبێباوەڕ ﴿ ١٥: فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ جائەوانەی بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ فهم في روضة

وَعْدَ ٱللَّهِ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَٰهِرًا مِّنَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ ٱلْءَاخِرَةِ هُمْ غَٰفِلُونَ ﴿٧﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِم ۗ مَّا خَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكَٰفِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا۟ ٱلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ ٱلسُّوٓأَىٰٓ أَن كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُبْلِسُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمْ شُفَعَٰٓؤُا۟ وَكَانُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

يحبرون ﴾ لە ناو باخچە وگوڵزاریبەهەشتدا رێز دەگیرێن ﴿ ١٦: وأما الذين كفروا وكذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة ﴾ ئەوانەش کافرو بێبروا بوون، ئایەتەکانمان و گەیشتن بەرۆژی قیامەت بەدرۆیان دەزانی ﴿ فأولئك في العذاب محضرون ﴾ ئەوانە لەناو ئازاروسزادا ئامادەکراون وبزرنابن، بەهەتاهەتاییش لەوێ ئەمێننەوە.

پێنج فەرزە نوێژ بکەن:

﴿ ١٧: فسبحان الله حين تمسون وحين تصبحون ﴾ کاتێ ئەوەتان زانی، سا خوا بەپاك وبڵند ڕابگرن کاتێ ئێوارە دەکەنەوە، وە کاتێ بەیانی دەکەنەوە، واتە: نوێژەکانی مەغریب و عیشاو بەیانیتان بکەن ﴿ ١٨: و له الحمد في السموات والأرض وعشيا و حين تظهرون ﴾ و سوپاس و ستایش هەر بۆ خوایە لەتەواوی ئاسمانەکان و زەویدا، سا خوا بەخاوێن رابگرن ﴿ ١٩: يخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي ﴾ ئەو خوایە زیندوو

لەمـــردوو باڵندە لە هێلکە دەردێنێ، مـــردووش لەزیندوو هێلکە لە باڵنــدە دەردەخـــات ﴿ ویحی الأرض بعد موتهـا ﴾ زەویش دوای مردنی و وشـك بوونی گیانــی تێدەخاتـــەوە، بەدەرهێنانی گیاو رووەکـــی ﴿ وکذلک تخرجون ﴾ ئێوەش هەرئاوا زیندوو ئەکرێنەوە لەگۆڕ دەردەهێنرێن.

وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآيِٕ ٱلۡأٓخِرَةِ فَأُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمۡسُونَ وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَعَشِيّٗا وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّ وَيُحۡيِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَاۚ وَكَذَٰلِكَ تُخۡرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٞ تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنۡ خَلَقَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا لِّتَسۡكُنُوٓاْ إِلَيۡهَا وَجَعَلَ بَيۡنَكُم مَّوَدَّةٗ وَرَحۡمَةًۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱخۡتِلَٰفُ أَلۡسِنَتِكُمۡ وَأَلۡوَٰنِكُمۡۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّلۡعَٰلِمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبۡتِغَآؤُكُم مِّن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَيُحۡيِۦ بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ﴿٢٤﴾

نیشانە گەلێکی خوا:

﴿ ٢٠: ومـــن آیاتــه أن خلقکم من تراب ﴾ لەنیشـــانەکانی بوون و دەســەڵاتی ئەوەیــە کەئێوەی (باوکــە گەورەمان ئــادەم) لەگڵ دروســتکرد ﴿ ثم إذا أنتم بشر تنتشـرون ﴾ پاشان ئێوە پلەبەپلە دەبن بە مرۆو لەســەرزەویدا بڵاو دەبنـــەوە ﴿ ٢١: و من آیاته أن خلق لکم من أنفســکم أزواجا ﴾ لەنیشـــانەکانی بوون و دەسەڵاتی ئەوەیەکــە: لە جنســی خۆتــان، واتە: لــە ڕەگــەزی ئادەمزاد هاوســەری بۆ دروســتکردن ﴿ لتســکنوا إلیهـا ﴾ تالــە پاڵیاندا بحەســێنەوە ﴿ وجعـل بینکم مـودة ورحمة ﴾ وخۆشەویســتی و میهرەبانیشــی خســتۆتە نێوانتان بۆئەوەی بتوانــن پێکەوە باری گرانی ژیــان هەڵگرن ودرێژە بەژیان بــدەن ﴿ إن فی ذلک لآیات لقــوم یتفکرون ﴾ بێگومان ئالەوەدا گەلێ بەڵگە ونیشـــانە هەیە بۆ کەســانێ بەوردی تێفکرێن و، بەجوانی بــیری لێبکەنەوە چونکە خوا لەلەش وجەســتەی هەردووکیاندا ئەوەندەی دورســتکردووە کەهــەردوو بەیەکــتر رازی بن و، وەڵامــی داخوازییەکانی یەکتر بدەنــەوە بەوپەڕی ســۆزو میهرەبانییــەوە ﴿ ٢٢: ومن آیاته خلق السـموات والأرض واختلاف ألسنتکم وألوانکم ﴾ لە نیشانەکانی بــوون و دەســەڵاتی خوا: دروســتکردنی ئاسمانــەکان و زەوی و لێكنەچوونــی زمانی قســەکردن و ڕەنگەکانتانــە ﴿ إن فی ذلک لآیــات للعالمیــن ﴾ بەراســتی لەوەشــدا چەند نیشــانەی گەورە ومــەزن هەیە بــۆ زانایــان، چونکە هەر ئــەوان لێیــان دەگەن، وەکــو لە جێگایەکی تــردا دەفەرموێ: (و ما یعقلهـا إلا العالمون) ﴿ ٢٣: ومــن آیاته منامکم باللیـل والنهار وابتغاؤکم من فضله ﴾ هەرلەنیشانەکانی بوون و توانایی ئەوە خەوی شەوانەو ڕۆژانەتان و هەوڵ و تێکۆشانتان بۆ ڕزق و ڕۆزی لەکاتی بێداریدا ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یســمعون ﴾ بێگومان لەوەدا چەند نیشــانەی گەورە و گرنگ هەیە بۆگەلێ ببیســن وئامۆژگاری وەرگرن ﴿ ٢٤: ومن آیاته یریکم البرق خوفا وطمعا ﴾ یەکێ تر لە نیشــانەکانی: بریســکەو چەخماخەتان نیشــان ئەدات، کەهەم هۆی ترســە لەمردن، هەم هــۆی ئومێدو هیوایە بۆباران ﴿ وینزل من السـماء مـاء فیحیی به الأرض بعد موتها ﴾ و لەئاسمانیشەوە ئاوێکتان بۆ دەبارێنێ زەوی پاش مردنی و، وشكبوونی و، نەمانی هێزی ڕواندنی ببووژێنێتەوە ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یعقلون ﴾ بەراستی لەوەدا بەڵگەونیشانە زۆرن بۆکەســانێ ئەقڵی خۆیان دەخەنەکار ﴿ ٢٥: ومن آیاته أن تقوم السماء والأرض بأمره ﴾ هەر لەنیشانەکانی بوون و دەسەڵاتی ئەوەکــە ئەم ئاســمــان و زەوییە بەفەرمانی ئەو وەســتاون ﴿ ثم إذا دعاکــم دعــوة مــن الأرض إذا أنتـم تخرجون ﴾ پاشــان لەڕۆژی قیامەتدا هەریەکجار هەرایەکتان لێبکا ئێوە لەناکاو زیندوو ئەبنەوە و لەگــۆڕ دێنــە دەرێ ﴿ ٢٦: وله من فی السـموات والأرض ﴾ وە بــۆ ئەو خوایەیە ئەوەی وا لەئاسمانــەکان و زەویدایە، واتە: بە دروســتکردن و بە موڵك هــەر بۆخوایە ئەوەی واتیایاندا ﴿ کل له قانتون ﴾ هەمووشــیان بۆئەو ملکــەچ و خۆبەکەمزان و فەرمان بــەردارن ﴿ ٢٧: و هوالذی یبدأ الخلـق ثم یعیده ﴾ ئەو خوایەش لەســەرەتاوە گشــت ئەوخەڵکە بەدیدێنێ، لەپاشان دوای مردن و تیاچــوون وەك خۆی لێدەکاتەوەو زیندووی دەکاتەوە ﴿ و هو أهون علیــه ﴾ وە ئەوەش بۆ ئەو ئاسانتریشــە لەجــاری یەکەم، چونکە جاری دووەم لەسەر بنەڕەت و بناغەیەك دروستی ئەکاتەوە، دیارە ئەم ئاســانی و نائاســانییە بەپێی توانا و ژێــری مرۆڤە، ئەگەرنا هەمووشــتێك بۆخــوا وەك یەکــە بۆیە ئەفەرمــوێ: ﴿ و له المثل الأعلی فی السـموات والارض ﴾ مەســەل و وەسـفی هەرە بەرز

لەئاسمانەکان و زەویدا هەرشایانی ئەوە ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ ئەویشە دەسەڵاتداری کارجوان.

ئەم مەسەلەش وەرگرە بۆتاک و تەنیایی خوا:

﴿ ٢٨: ضرب لکم مثلا من أنفسکم ﴾ خوا هەرلەخۆتان مەسەل ونموونەیەکی بۆهێنانەوە، بۆگونجاوی‌و نەگونجاوی شەریك بڕیاردان، وە بۆئەوەی چاك بزانن کەئێوە چەندە هەڵەن بڕیاری هاوەڵ دەدەن بۆ خوا! وەك خۆی ئەفەرمووێ: ﴿ هل لکم مما ملکت أیمانکم من شرکاء فیما رزقناکم فأنتم فیه سواء تخافونهم کخفیتکم أنفسکم ﴾ ئایا لەوماڵ وسامانەدا بەئێوەمان داوە ڕازی‌دەبن بەندەکانتان بکەنە هاوبەشی‌خۆتان ئەوسا هەردوولا وەکویەك بن؟ هەروەکو ئێوەی ئازاد لە ماڵێکی هاوبەشدا بێ یەکتر دەستی بۆنابەن ولەیەکتر دەترسن ئاواش ترستان لەمان هەبێ و نەتوانن بێ ئەوان تەنها شتێکی لێ خەرج بکەن، جائەگەر ئەوە بۆخۆتان ڕازی نەبن، ئەی چۆن هاوبەشانێك بۆ خوا دادەنێن؟! ﴿ کذ لک نفصل الآیات لقوم یعقلون ﴾ ئا بەوجۆرە بەڵگەو نیشانەکانی خۆمان ڕوون دەکەینەوە بۆ ئەوکەسانە ژێری دەخەنە کارو تێ‌دەگەن ﴿ ٢٩: بل إتبع الذین ظلموا أهواء هم بغیر علم ﴾ ئەو هاوەڵەی ئەوان بڕیاری ئەدەن بۆخوا، وەنەبێ بەڵگەو نیشانەیەکیان بەدەستەوە بێ، نەخێر بەڵکو ستەمکارانی موشریك هەر بێ‌زانست و زانیاری و هەربەکوێرانە لەهەواو ئارەزووی خۆیان پەیڕەوی ئەکەن ﴿ فمن یهدی من أضل الله ﴾ هەر کەسێکیش گومڕای بکا ئیترچ کەسێك ئەتوانێ ڕینمایی بکات؟! ﴿ و مالهم من ناصرین ﴾ هیچ یارو یاوەریدەرێکیان بەهانا نایە یاریدەیان بدا لەسزای خوا ڕزگاریان بکات.

هەر ڕوو لەدینی ئیسلام بکە:

﴿ ٣٠: فاقم وجهک للدین حنیفا ﴾ جاکەواتە (ئەی ئینسان) زۆر بەپاکی ودروستی ڕوو هەرلەم ئایینە پاك و بێگەردەی ئیسلامە بکە ﴿ فطرة الله التی فطر الناس علیها ﴾ لەسەر ئەو خیلقەتە بن خوا خەڵکانی لەسەر دروستکردووە، واتە: پەیڕەوی ئایینی یەکخواپەرستی بکەن ﴿ لاتبدیل لخلق الله ﴾ نابێ هیچ جۆرە گۆڕانکارییەك لە دروستکراوی خوادا بکرێ کە خەڵکی لەسەر دروستکردووە ﴿ ذلک الدین القیم ﴾ هەر ئەوەیشە دینی ڕێك و ڕاست ﴿ ولکن أکثر الناس لایعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی ئاپۆڕەی مەردوم نازانن هەقیقەتی ئەوە ﴿ ٣١: منیبین إلیه واتقوه وأقیموا الصلاة ﴾ خەڵکینە! تۆبەکارانە بگەڕێنەوە لای خواو پەشیمان ببنەوە وهەرلەویش بترسن و، نوێژەکانیشتان بەرێك وپێك ئەنجام بدەن ﴿ ولا تکونوا من المشرکین ﴾ ولە موشریکانیش مەبن ﴿ ٣٢: من الذین فرقوا دینهم وکانوا شیعا ﴾ لەوانەی کەئاییینی خۆیان پچڕپچڕ کردو بوونە چەندین گروپ ودەستەوبەستە، هەر یەکە بەلای خۆیا ئەیتاشی وخۆی بەهەق ئەزانی ﴿ کل حزب بما لدیهم فرحون ﴾ هەر پارت وگروپێك بەبەرنامەو بیروباوەری خۆیان دڵخۆشن.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِى مَا رَزَقْنَٰكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَآءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ ٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَهْوَآءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ فَمَن يَهْدِى مَنْ أَضَلَّ ٱللَّهُ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ۞ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

مرۆڤ لەسەر بارێک ئۆقرە ناگرێ!:

﴿ ٣٣: وإذا مس الناس ضر دعوا ربهم ﴾ کاتێ خەڵکی بەڵاو زیانێکیان بەسەردێ هاناو هاوار بۆ پەروەردگاری خۆیان ئەبەن بۆئەوەی ڕزگاریان بکات ﴿ منیبین إلیه ﴾ واز لەهەموو شتێك دێنن وبەرەو ئەو دەگەڕێنەوە ﴿ ثم إذا أذاقهم منه رحمة ﴾ لەپاشا ئەگەر خوا دەرووی خێری لێ‌کردنەوەو ڕەحمەتی خۆی بەوان دا ﴿ إذا فریق منهم بربهم یشرکون ﴾ لەناکاو دەستەیەکیان شەریك وهاوبەش بۆپەروەردگاریان دائەنێن وپەیمانەکەیان لەبیر ئەچێتەوەو، دەچنەوە سەرباره لارەکەی خۆیان!! ﴿ ٣٤: لیکفروا بما آتیناهم ﴾ بۆئەوەی سەرەنجام کافرو بێ باوەڕ بن بەو نیعمەتانەی پێمان داون ﴿ فتمتعوا فسون تعلمون ﴾ دەسا ڕابوێرن

بەئـارەزووی خۆیان ولەزەت ببەن، ئەوسـا لە ڕۆژی خۆیدا چاك ئەزانن چییان پیٚ ئەكەین ﴿٣٥: أم أنزلنا علیهم سـلطانا﴾ یا خۆ مەگەر بەڵگەیەكمان بۆ ناردون نیشانەی دروستیی پەرستنی بتەكان بیٚ؟ ﴿فهویتكلم بماكانوا به یشـر كون﴾ كەئەوبەڵگەیە دەربارەی هاوبەش وشـەریك بۆمن قسـەو پشـتگیری بكا؟ ﴿٣٦: وإذ أذقنا

وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا۟ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا۟ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا۟ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَـَٔاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِىٓ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرْبُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ ءَاتَيْتُم مِّن زَكَوٰةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۖ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَفْعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَىْءٍ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

الناس رحمـة فرحوا بها﴾ هەركات ئێمە بەو خەڵكە نیعمەتێكمان چەشـت، خێرا پێی خۆشـحاڵ ئەبن و پێی فریو ئەخۆن ﴿وإن تصبهم سیئة بما قدمت أیدیهم﴾ خۆئەگـەر بەهۆی كاروكرداری خراپی خۆیانـەوە بەڵاو ئازارێكیان تووش بوو ﴿إذا هم یقنطون﴾ خـێرا بێهیـواو بێ ئومێـد ئەبـن ودونیایان لیٚدیتە یـەك! وەك باوونەریتی هەموو مرۆڤێكی موشـریك و كافر ﴿٣٧: أولم یروا أن الله یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر﴾ بۆچی سروشتیان ئاوایە؟ ئەی مەگەر نازانن كە: گشـت ڕزق وڕۆزی وسـامان بەدەست خوایە، بۆكەسیٚ خۆی بیەویٚ، زۆر دەبەخشێت، بۆكەسێكیش كەم، ئیتر بۆئەوەنـدە دانەمـەزراون؟ ﴿إن فی ذلک لآیات لقـوم یؤمنون﴾ بەراسـتی لەوەدا چەندین بەڵگە هەیە بۆ ئەوكەسانەی ئامادەییان تێدایەو دەیانەویٚ باوەڕ بێنن.

فەرماندان بەپارازتنی مافی خزمایەتیو، نەهیكردن لەسوود خۆری:

﴿٣٨: فات ذا القربی حقه والمسكین وابن السبیل﴾ كەواتە ئەی ئەوكەسـە! خواماڵ وسامانی پیٚداویت، مافی خزمان وهەژاران و ڕێبواران(لەرێ جیماوان) بدە، واتە: لەودارایییە هەتە،هەمیشـە چـاوت لییانەوەبێـت ﴿ذلـک خیر للذیـن یریدون وجـه الله﴾ ئەومافیێدانە چاكترو باشـترە بۆئەوانەی ڕەزامەندی خوایان ئەویٚ ﴿وأولئـک هم المفلحون﴾ بیٚگومان ئا ئەو كەسـانە –ئەوئاكارە چاكانـە ئەكـەن– رزگارو سـەرفرازن ﴿٣٩: وما آتیتـم من ربا لیربـو فی أموال الناس﴾ ئـەی دەوڵەمەندەكان! ئـەوەی بەناوی سـوو (ڕیبـاوە) داوتانە، هەتا لەناو سـامان ودارایی خەڵكدا زیاد ببـیٚ ﴿فلا یربو عنـد الله﴾ لای خوا هیچ زیاد نـاكاو بەرەكەتی تـیٚ ناكـەویٚ، كەواتە هەردەم مـاڵ بەقەرز –بەبیٚ سـوو– بدەن باشترە ﴿وما آتیتم من زكاة تریدون وجه الله﴾ ئەوماڵەی بەناوی زەكاتەوە، یان بەناوی خیروخێراتەوە دەیبەخشـن و ڕەزامەندی خواتـان دەوێت نـەك لەبەرئەوە لەدونیادا سـوودێكتان دەسـت بكـەویٚ ﴿فأولئک هم المضعفـون﴾ ئا ئەوانـە كەدارایی وماڵی خۆیان بۆخوا دەبەخشـن، پاداشـی چەندبەرامبەریان پیٚ دەگات ﴿٤٠: الله الذی خلقكم ثم رزقكم﴾ ئەوخوایەیە دروستیكردوون، پاشـانیش رزق وڕۆزی پیٚبەخشـیین ﴿ثم یمیتكم ثـم یحییكم﴾ ئینجا ئەتانمرێنیٚ، دیسان دەتانژێنێتەوە بۆ وەرگرتنەوەی پاداش و تۆڵە ﴿هل من شركائكم من یفعل من ذلكم من شئ﴾ دەئایا هیچ یەك لەوهاوبەشـانە ئێوە بۆخواتان داناوە، توانای شـتێكی وایان هەیە بیكەن؟ وەك بەدیهینان، مراندن، زیندووكردنەوە، ڕۆزیدان ﴿سبحانه وتعالی عما یشركون﴾ پاكی وبڵندی هەربۆ ئەو زاتەیە، لەوەی كە دەیكەنە هاوبەشی، لەبت وخواناهەقەكانیان.

گەندەكاری لە پەژوو دەریا سەری هەڵدا:

﴿٤١: ظهـر الفسـاد فی البر والبحر بما كسـبت أیـدی الناس﴾ پشێوی، واتە: برسییەتی وقات وقڕی و گرانی، نائەمنی و خنكان و نەخۆشـی و بوومەلەرزە لەبـەژوو دەریادا بەدیاركەوت، بەهۆی تـاوان وگوناهی خەڵكـەوە ﴿لیذیقهم بعض الذی عملـوا﴾ دەبا هەندیٚ تاڵاوی كردەوەكانیان پیٚ بچێژیٚ ﴿لعلهم یرجعون﴾ بەڵكو هۆشی بكەنەوەو پەشـیمان ببنەوەو بگەڕێنەوە لای خوا ﴿٤٢: قل سـیروا فی الأرض فانظروا كیف كان عاقبة الذین من قبل﴾ پێیان بڵـیٚ: بەرووی زەویدا بگەڕێن وگەشـت بكـەن، ببینن، بگەڕێن

وبنوارن وبزانن ئەوانەی لەبەرا بوون پاشەڕۆژیان چۆن بوو کاتێ سەرپێچییان کردو، لەفەرمانی خوا دەرچوون ﴿ کان أکثرهم مشرکین ﴾ زۆربەیان موشریك بوون و، سەرەنجامیش تیاچوون.

بەرلەرۆژی قیامەت،باش روو لەم دینە بکە:

﴿ ٤٣: فأقم وجهک للدین القیم من قبل أن یأتی یوم لا مرد له من الله ﴾ کەواتە رووکە لەوئاییینە راست و تێروتەواوە، پێش ئەوەی رۆژێك بێ گەڕانەوەی نییە لەخواوە ﴿ یومئذ یصدعون ﴾ لەورۆژەدا هەموو پەراگەندە وپرش وبڵاو ئەبن، دەبنە دوودەستە: دەستەیەك بۆدۆزەخ، دەستەیەکیش بۆبەهەشت ﴿ ٤٤: من کفر فعلیه کفره ﴾ هەرکەسێك کافرو بێباوەڕ بێ، ئۆباڵیکفرو بێباوەڕیەکەی، لەسەر خۆیەتی ﴿ ومن عمل صالحا فلأنفسهم یمهدون ﴾ کێیش کاروکردەوەی چاکی ئەنجام داوە، لەپاشەڕۆژدا بۆ خۆیان، جێگە خۆش وئامادە دەکەن ﴿ ٤٥: لیجزی الذین آمنوا وعملوا الصالحات من فضله ﴾ هەتا لەچاکەی خۆی پاداشتی ئەوانە بداتەوە بڕوایان هێناوە وکارەچاکەکانیان کردووە ﴿ إنه لایحب الکافرین ﴾ بەراستی خوا بێبڕوایان وناشوکرانی خۆشناوێ، کەچی هێشتا هەر ستەمیشیان لێناکا.

(با)کان لە نیشانەکانی توانایی و مەزنی خوان:

﴿ ٤٦: و من آیاته أن یرسل الریاح مبشرات ﴾ یەکێ لەبەڵگەو نیشانەکانی گەورەیی خوا ئەوەیە کە بایانی مژدەدەر دەنێرێ بۆهەرشوێن وجێگایەك خۆی ویستیلەسەر بێت ﴿ ولیذیقکم من رحمته ﴾ بۆئەوەی لە رەحمەت ومیهرەبانی خۆیتان پێبچێژێ، واتە: بەبەزەیی خۆی بارانتان بۆ ببارێنێ، ئەوجا خۆتان و ماڵاتتان پێی بژین ﴿ ولتجری الفلک بأمره ﴾ وە کەشتییەکانیش بەفەرمانی ئەو بەدەریاکاندا بێن وبچن ﴿ ولتبتغوا من فضله ﴾ و لەفەزڵ و دەهەندەیی ولوتفی ئەو بەهرە وەرگرن ورۆزی پەیدابکەن بەهۆی بازرگانی وشتی واوە ﴿ ولعلکم تشکرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاربن ﴿ ٤٧: ولقد أرسلنا من قبلک رسلا إلی قومهم ﴾ بەراستی پێش لەتۆیش ئەی پێغەمبەر ﷺ پەیامبەرانی زۆرمان رەوانەکردن بۆلای هۆزو گەلیان ﴿ فجاؤهم بالبینات ﴾ ئەوجا هەموویان بە بەڵگەو نیشانەیەکی زۆری ئاشکراوە هاتنە لایان، بەڵام ئەوان هەرباوەڕیان نەهێنا ﴿ فانتقمنا من الذین أجرموا ﴾ جا ئێمەش تۆڵەمان سەند لەوانەی تاوانیان کردو کافر بوون ﴿ وکان حقا علینا نصر المؤمنین ﴾ خۆسەرخستن ویارمەتیدانی بڕوادارانیش مافێکە لەسەر خۆمان واجبمان کردووە بۆیان. دیسانەوە باسی چەسپاندنی یەکخواپەرستی دەکات ﴿ ٤٨: الله الذی یرسل الریاح ﴾ ئەو خوا دەسەڵاتدارەیە ئەو بایانە ئەنێرێ ﴿ فتثیر سحابا ﴾ ئەوانیش هەورەکە دەبزوێنن ﴿ فیبسطه فی السماء کیف یشاء ﴾ ئینجا هەر جۆرێکی بیەوێ ئەوهەورە لەئاسمانا پرژو بڵاو دەکاتەوە ﴿ ویجعله کسفا ﴾ بەش بەش و پارچە پارچەشی دەکا، ئینجا کەڵەکەی

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ (٤٢) فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ (٤٣) مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ (٤٤) لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ (٤٥) وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٤٦) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ (٤٧) اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (٤٨) وَإِن كَانُوا مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ (٤٩) فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٥٠)

دەکا ﴿ فتری الودق یخرج من خلاله ﴾ ئینجا دەبینی لەناو ئەو هەورەوە نم نم باران دێتە خوارێ ﴿ فإذا اصاب به من یشاء من عباده ﴾ بۆ هەرکەسێك لەبەندەکانی خۆی مەیلی بوو بینێرێ ﴿ إذا هم یستبشرون ﴾ لەناکاو هەموو خۆشحاڵ و کەیف خۆش ئەبن ﴿ ٤٩: وإن کانوا من قبل أن ینزل علیهم من قبله لمبلسین ﴾ بێگومان پێش ئەوە بارانیان بۆ ببارێنرێت بێ هیواو بێ ئومێد بوو بوون، پێیان وابوو هەرگیز دڵۆپێ نابارێ ﴿ ٥٠: فانظر إلی آثار رحمت الله کیف یحی الأرض بعد موتها ﴾ دەسائەی مرۆڤی ژیروهۆشیار! تەماشای ئاسەواری بەزەیی خوا (باران) بکە، پاش مردنی زەوی و نەمانی هێزی رواندن و سەوزکردنی چۆنی زیندوو دەکاتەوە ﴿ إن ذلک لمحی الموتی ﴾ بەراستی ئەوەی ئەوە دەکات مردووانیش زیندوو دەکاتەوە ﴿ و هو علی کل شئ قدیر ﴾ وە ئەویشە بەسەر هەموو شتێکدا بەتواناو دەسەڵاتدارە ﴿ ٥١: ولئن أرسلنا ریحا فرأوه مصفرا ﴾ خۆئەگەر بایەکی بە زیان و وشك

بنێرینە سەر کشتوکاڵ و مەزرایان، ئینجا ببینن بە زەرد هەڵگەڕاوی ﴿ لظلوا من بعده یکفرون ﴾ بەدوایدا دەست دەکەنە ناشوکری و ناسوپاسی، واتە: خێرا دەگەڕێنەوە سەر بەدکاری خۆیان، چونکە زۆر لاسارو بێ بارن، لەکاتی خۆشیدا خۆشحاڵ ئەبن، لەکاتی بەڵاشدا زوو تێکدەچن و لاڕێ دەبن، وەك ئەفەرمووێ: (أفرأیتم

وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِن بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ ۞ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِن جِئْتَهُم بِآيَةٍ لَّيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

ما تحرثون... بل نحن محرومون) ٥٦/٦٣-٦٧.

مرۆڤی کافر: مردوو و کەرو کوێرە:

خوای گەورە دڵی پەیامبەر ﷺ ئەداتەوە و ئەفەرمووێ: ﴿ ٥٢: فإنک لا تسمع الموتی ولا تسمع الصم الدعاء ﴾ ئینجا بێگومان تۆ ئەی موحەممەد ﷺ ناتوانی بەمردووان و کەران دەنگ و بانگ کردن ببیسێنی، واتە: بێ بڕواکان وەك مردوو کەڕ وانە، هیچ شتێك نابیسن وهیچ شتێك وەرناگرن ﴿ إذا ولوا مدبرین ﴾ هەرکات رووت لێ وەرسووڕێن و پشتت لێ هەڵکەن ﴿ ٥٣: وما أنت بهادی العمی عن ضلالتهم ﴾ وە تۆ ناتوانی ڕێنمایی نابینایان بکەیت و، لەگومڕایی ڕزگاریان بکەیت و بیانهێنیتەوە سەر ڕێگەی ڕاست ﴿ إن تسمع إلا من یؤمن بآیاتنا ﴾ بەڵکو دەتوانیت هەرتەنها بەوانە باوەڕ دەکەن، قەسەی خۆت ببیسێنی و گوێ بدەنە ئایەتەکانی ئێمە ﴿ فهم مسلمون ﴾ جا ئەوانە چییان پێ بڵێیت گوێڕایەڵ وملکەچ دەبن.

قۆناغەکانی دروستکردنی مرۆڤ:

﴿ ٥٤: الله الذی خلقکم من ضعف ﴾ خوا هەرئەو دەسەڵاتدارەیە کەئێوەی لەبنەمایەکی لاوازو بێهێز بەدیهێنا، لەو ئاوو (نطفه)یە ﴿ ثم جعل من بعد ضعف قوة ﴾ لەپاشا دوای بێ هێزی و لاوازی، هێزێکی پێدان، واتە: دوای بڕینی قۆناغی منداڵی گوری پێدان و کردنییە لاو ﴿ ثم جعل من بعد قوة ضعفا وشیبة ﴾ ئەوسا دوای هێزو لاویەتی، گوری لێسەندن و پیری کردن ﴿ یخلق ما یشاء ﴾ بەمەیلی خۆی بەدیدێنێ هەرچی بیەوێ ﴿ وهو العلیم القدیر ﴾ ئەویشە زانای بەتوانا، واتە: زانایە بە هەموو شتێك، وە بەتوانایە لەسەر هەمووشتێك.

کە قیامەت هات تاوانباران دەڵێن: هەر ساتێ ژیاوین:

﴿ ٥٥: ویوم تقوم الساعة یقسم المجرمون ﴾ ڕۆژێ کەقیامەت بەرپا دەبێت تاوانباران (کافران) سوێند ئەخۆن ﴿ مالبثوا غیر ساعة ﴾ بەدەرلەساتێك نەماونەتەوە لە دونیادا ﴿ کذلک کانوا یؤفکون ﴾ هەرئاواش بوو لەدونیادا لا دەدران لە هەق، بۆ ناهەق و باتڵ ﴿ ٥٦: وقال الذین أوتوا العلم والإیمان ﴾ ئەوکەسانەش زانست وئیمانیان پێدرابوو، واتە: زانا و ئیماندارەکان پێیان ئەڵێن: ﴿ لقد لبثتم فی کتاب الله إلی یوم البعث ﴾ بەڕاستی ئێوە لە نووسین و عیلمی خوادا ماونەتەوە تاڕۆژی زیندووبوونەوە ﴿ فهذا یوم البعث ﴾ خۆئەمەش ڕۆژی زیندووبوو نەوەیە، کە ئێوە لە دونیادا ئینکاریتان لێدەکرد ﴿ و لکنکم کنتم لا تعلمون ﴾ بەڵام ئێوە لەدونیادا نەتاندەزانی ئەمە هەق و ڕاستە ﴿ ٥٧: فیومئذ لاینفع الذین ظلموا معذرتهم ﴾ ئیتر لەو ڕۆژەدا ستەمکاران بیانوو هێنانەوەیان سوودیان پێنابەخشێ ﴿ ولاهم یستعتبون ﴾ وە داواشیان لێناکرێ پۆزش بهێننەوە لەبەر سووکییان لەلای خوا.

نموونە گەلێک دێنینەوەو خەڵکان قازانجی لێ نابینن!:

﴿ ٥٨: و لقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمە لەم قورئانەدا هەمووجۆرە مەسەلێکمان بۆهیدایەتی ئەو خەڵکە هێنایەوە ﴿ ولئن جئتهم بآیة ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا ئەگەر تۆهەر نیشانەیەکی دەمکوتکریان بۆ بێنی، لەوانەی خۆیان پیشنیازی ئەکەن ﴿ لیقولن الذین کفروا ﴾ لەباتی خۆبەدەستەوە دان بێگومان بێ بڕواکان ئەڵێن: ﴿ إن أنتم إلا مبطلون ﴾ ئێوە هەر پڕوپاڵانتە چین ﴿ ٥٩: کذلک یطبع الله علی قلوب الذین لا یعلمون ﴾ ئا بەو

تەرزەش خوا مۆر دەنێت بەسەر دڵی ئەوانەدا کەنەزان و نەفامن و دوای ئارەزووی خۆیان ئەکەون لەباتی ئامۆژگارییەکانی تۆ ﴿ ٦٠: فاصبر إن وعدالله حق ﴾ سا تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ ئارامت هەبێت لەسەر ئازاریان، بەڕاستی بەڵێنی خوا حەقە و دێتەدی، بەسەر خستنت بەسەر دوژمنەکانتدا و پایەداری ئایینەکەت ﴿ ولا یستخفنک الذین لایوقنون ﴾ ئەوانەی بڕواو یەقینیان بەڕۆژی قیامەت و زیندوو بوونەوە نییە قەڵس و قەلەقت نەکەن، لەڕاگەیاندنی ئایینەکەت و لەخشتەت بەرن و لەڕێ بترازێنن. (ئیبن جەریر) دەڵێ: (عەلی کوری ئەبی تالیب) نوێژی بەیانی دەکرد، پیاوێکی (خەواریج) پێیگوت: (لئن أشركت ليحبطن عملك و لتكونن من الخاسرين) واته: ئەگەر کەسێ تر لەباتی خوا بپەرستیی، بێگومان کارەکانت پووچەڵ دەبێ و دەچییە ریزی زیانباران (عەلی)یش هەر لەنوێژەکەدا وەڵامی دایەوەو گوتی: (فاصبر إن وعد الله حق ولا يستخفنك الذين لايوقنون).

کۆتایی سوورەتی (ڕووم) لەتەك سوپاسی بێ پایاندا بۆ خوای لەکارزان و دلۆڤان.

سوورەتی (لوقمان)ـە

مەککەییەو (٣٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر چارەسەری مەسەلەی: یەکخواپەرستی، پەیامبەرێتی، زیندوو بوونەوە.. ئەکات. سەرەتا بەباسێکی قورئان دەستپێدەکات، ئینجا هەندێ بەڵگە لەئاسمان و زەویدا دێنێتەوە بۆیەکتاپەرستی و، بۆ ترساندنی مەردومیش بەباسێکی قیامەت کۆتایی دێ. پێیشی دەڵێن سوورەتی (لوقمان)چونکە وەسیەتنامە گرنگەکەی لوقمانی حەکیمی تێدایە بۆکورەکەی، کە پڕەلە وتووێژو گفتوگۆو ئامۆژگارییەکانی بۆ خواناسین و بیروباوەڕی دامەزراوو بتەو بە پاداشت وتۆڵە لەگەڵ کورەکەیدا. ئابەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ١: ألم ﴾ دیارە کە قورئان پێكهاتووە لەم جۆرە پیتانە، دەسا فەرموون ئێوەش وێنەی بێنن ئەگەر ئەتوانن ﴿ ٢: تلک آیات الکتاب الحکیم ﴾ ئەمانە ئایەتی قورئانێکی تۆکمە و، پڕ لەحیکمەت و وردەکاری ویاسای قەشەنگە ﴿ ٣: هدی ورحمة للمحسنین ﴾ ڕێنیشاندەرو بەزەییشە بۆ چاککاران، چونکە ئەوانن ئامادەییان تێدایە بۆ سوود لێ وەرگرتنی ﴿ ٤: الذین یقیمون الصلاة ﴾ ئەوانەی کەنوێژەکانیان بەتێرو تەسەلی ئەنجامدەدەن ﴿ ویؤتون الزکاة ﴾ ولەماڵ وسامانیش زەکات دەدەن ﴿ وهم بالآخرة هم یوقنون ﴾ بەڕۆژی سەڵاو دواییش خاوەن یەقین ودڵنیان ﴿ ٥: أولئک علی هدی من ربهم ﴾ ئا ئەوانن لەسەر ڕێنموونی و ڕێگەی ڕاستی پەروەردگاریانن ﴿ وأولئک هم المفلحون ﴾ وهەر ئەمانەشن سەرکەوتوو ڕزگار و بەختیار.

سُورَةُ لُقْمَانَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَىٰ فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾

حاڵی هەندێ لە مرۆڤ گومڕاکەرەکان:

﴿ ٦: ومن الناس من یشتری لهو الحدیث ﴾ لە نێو خەڵکدا هەیە، وتەی بیهودە: شانامەی عەجەم، یان هەر فیکرەیەکی ڕووخێنەر، لە تۆی کتێبێکدا، یان لەناو (سیدی)یەکدا دەکڕێ، یان بۆ خۆی دەی‌نووسێ و، بۆچەواشەکردنی خەڵك بڵاوی دەکاتەوە.

(لهوالحدیث): مانایەکی بەربڵاوو فراوانی هەیە، چونکە هەموو جۆرە وتەیەك، ئادەمی سەرقاڵ بکاو بەرەو گومڕایی ڕای‌کێشێت، ئیتر گۆرانی و ئاوازی ئارەزوو بزوێن بێت، یا هەر وتەیەکی بێهوودە، ئەمانە هەموو دەگرێتەوە. گوتراوە ئەم ئایەتەش سەبارەت بە (نەزری کوری حارس) دابەزی، چونکە دەچوو ئافرەتی گۆرانی بێژی دەهێنا و، کاتێ بیستبای فلانێك دەیەوێت موسڵمان ببێت، خێرا دەچوو دەستی دەگرت و دەی‌برد بۆلای ژنە گۆرانی بێژەکە وپێی‌دەگوت: دەسا هەرئێستا پێکێ شەرابی

بۆ تێکەو بەئارەزووی خۆیشی گورانی بۆبڵێ، پاشان پێی دەگوت: ئەمە لەو نوێژو ڕۆژووەی موحەممەد بۆئێوەی هێناوە باشترە! هەر ئەوبوو دەچوو شانامەو ئەوجۆرە کتێبانەی دەکڕی بە مەبەستی گومڕاکردنی خەڵکی و دەیوت: ئەگەر(موحەممەد) داستانی (عاد) و (سەموود)بۆ ئێوە باس دەکا، منیش داستانی(ڕۆستەم)و(ئەسفەندیار)و پاشاکانی ئێرانتان بۆ باس دەکەم. (مختصر تفسیر الطبری)، و (أسباب النزول للسیوطی).﴿ لیضل عن سبیل الله ﴾ تاخەڵکی لەڕێگەی خوا چەواشە و گومڕا بکات، مەبەستی ئەوەیە کە مەردم سەرگەرم بکات بەگۆرانی ڕابواردنەوە. بەڵێ.. هەر گۆرانییەك ئارەزوو بورووژێنێ وبەرەو فەسادو بێ ڕەوشتی مرۆڤ هەڵنێت، وەك گۆرانی بەبەژن و باڵای ئافرەتانداو جوان کردنی عارەق و.. هتد ئەوە یەکدەنگی زانایان هەیە لەسەر قەدەغەو حەرامێتی.. دەشڵێن مۆسیقایەکیش لە گەڵ ئەوانەدابێ حوکمی‌هەروایە. ﴿ بغیر علم ﴾ ئەوکارەش لەڕووی نەفامی و، نەزانینەوە دەکا. واتە: بێ ئەوە گوێ بداو بزانێ بەمەترسی کارەکەی ﴿ ویتخذها هزوا ﴾ وە ئایەتەکانی قورئانیش دەکاتە گاڵتە جاڕی خۆی ﴿ أولئک لهم عذاب مهین ﴾ ئەوانە ئەوکارانەدەکەن سزایەکی ئابڕووبەریان بۆ هەیە. پرسیار کرالە(ئیبن مەسعوود) لەتەفسیری ئەم ئایەتە: (ومن الناس من یشتری لهو الحدیث) گوتی:(الغناء، والله الذی لا إله إلا هو (یرددها ثلاثا). (حسن البصری) گوتویەتی: (نزلت فی الغناء و المزامیر، قال الضحاک: (لهو الحدیث)یعنی: الشرک. وەزەیدی (ئیبن ئەسلەم)یش وای‌گوتووە. وە (ئیبن جە ریر) گوتوویە: أنه کل کلام یصد عن آیات الله واتباع سبیله. (ئیبن کەسیر)یش دەڵێ: (قوله: ((لیضل عن سبیل الله)) أی انما یصنع هذا للتخالف للإسلام وأهله. (موجاهد)گوتوویەتی: (قول الله (ویتخذها هزوا) أی ویتخذ سبیل الله هزوا یستهزأ بها. وە وە(شێخ سەعدیی) لە تەفسیرەکەیدا دەڵێ: (دخل فی ((لهو الحدیث))کل کلام محرم، وکل لغو، وباطل، وهذیان من الأقوال المرغبه فی الکفر والفسوق والعصیان، ومن أقوال الرادین علی الحق، المجادلین بالباطل لیدحضوا به الحق، ومن غیبة ونمیمة، وکذب، وشتم، وسب، ومن غناو ومزامیر شیطان..). (ئیمامی قورتوبی)یش دەڵێ: (لهو الحدیث): الغناو، فی قول ابن مسعود وإبن عباس وغیرهما، النحاس: وهو ممنوع بالکتاب والسنة)پاشان دەڵێ:(قلت:هذه إحدی الأیات الثلاث التی استدل بها العلماء علی کراهة الغناء والمنع منه. والآیة الثانیة قوله تعلی: (وأنتم سامدون) ٦١/٥٣ قال ابن عباس: هوالغناء بالحمیریة. والآیة الثالثة: (واستفزز من استطعت منهم بصوتک)٦٤/١٧ قال مجاهد: الغناء والمزامیر. وروی الترمذی عن أبی أمامة عن رسول الله ﷺ قال: (لاتبیعوا القینات ولا تشتروهن ولاتعلموهن ولا خیر فی تجارة فیهن، وثمنهن حرام، فی مثل هذا أنزلت هذه الآیة). لەپەراوێزەکەیشیدا هاتووە: (إسناده واه) أخرجه الترمزی فی التفسیر (٣١٩٥)باب (٣٢)ومن سوره لقمان، وذکره الحافظ فی الفتح (٩١/١١)وضعفه. وحلف علی ذلک إبن مسعود بالله الذی لا إله إلا هو (ثلاث مرات) إنه الغناء. وعن إبن عمر إنه الغناء؛ وکذلک قال عکرمه ومیمون بن مهران ومکحول. ﴿ ٧: وإذا تتلی علیه آیاتنا ﴾ هەر کاتێکیش ئایەتەکانی ئێمەی بەسەردا دەخوێنرێتەوە ﴿ ولی مستکبرا کأن لم یسمعها ﴾ بەفیزودەعیەوە ڕووی وەردەگێڕێ، هەروەك نەیبیستبن ﴿ کأن فی أذنیه وقرا ﴾ دەڵێی هەردووگوێی قورس وگران بووبن ﴿ فبشره بعذاب ألیم ﴾ سا تۆش موژدەی پێبدە بە سزایەکی بەئێش.

ئایندەی موسڵمانە چاکەکان:

﴿ ٨: إن الذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بێگومان ئەوانەی باوەڕیان هێناو کاروکردەوە چاکەکانیان ئەنجام دا ﴿ لهم جنات النعیم ﴾ باخاتیپڕ نازونیعمەتی بەهەشتی نەبڕاوەیان بۆهەیە ﴿ ٩: خالدین فیها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوەو هیچکات لێی‌ناچنەدەرێ ﴿ وعد الله حقا ﴾ بەڵێنی خوایش ڕاست ودروستەو دێتەدی ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ هەر ئەویشە باڵادەستی، کارجوان و، ئەشزانێ کێ شایستەی چییە؟.

بەڵگەی تاک و تەنیایی خوا:

﴿ ١٠: خلق السموات بغیر عمد ترونها ﴾ ئاسمانەکانی لەوبەرزەوە دروستکردووە بێ‌ئەوە هیچ ستوون وکۆڵەکەیەك ببینن ﴿ وألقی فی الأرض رواسی ﴾ وچەند کێوێکیشی خستە زەمین ودای‌چەقاند وەك مێخ بۆ چادر ﴿ أن تمید بکم ﴾ نەوەك لەرزەو جم وجووڵ بەئێوە بکا ﴿ وبث فیها من کل دابة ﴾ وە هەموو جۆرە گیانلەبەرێکی تێدا بڵاوکردەوە، کە مەگەر هەرخوا خۆی بەئەندازەو ژمارەیان بزانێ﴿ وأنزلنا من السماء ماء ﴾ لە ئاسمانیشەوە بارانێکمان بۆدابەزاندن، بۆ سوودی ئێوەو ئاژەڵەکانتان ﴿ فأنبتنا فیها من کل زوج کریم ﴾ ئینجا لەوێدا لە هەمووجۆرە ڕووەك وگیایەکی هاولف وجووتی جوانی بەکەڵکمان ڕواند ﴿ ١١: هذا خلق الله ﴾ ئەمە دروستکراوی خوایە بەتەنها و بێ هاوەڵ و یارمەتیدەر وەدی‌هێناون ﴿ فأرونی ماذا خلق الذین من دونه ﴾ جا ئێوە ئەی خەڵکینە! نیشانم بدەن چیان دروستکردووە؟ ئەوانەی جگەلە خوا ئێوە ئەیانپەرستن ﴿ بل الظالمون فی ضلال مبین ﴾ هیچیان دروست نەکردووە، بەڵکو موشریکەکان لەناوگومڕایەکی ئاشکرادان، کە

بتـان دەپەرستن ﴿ ١٢: ولقـد آتينا لقمان الحكمة ﴾ بەراسـتى حيكمەت و وردەكارى وبيرتيژى و ڕاى قبووڵ وڕاسـتمان بەلوقمان دا. (سـەعيدى كوڕى موسەيەب) دەڵێ: (لوقمان) قولە ڕەشەيەكى ميسرى بوو، خواى گەورە ئەوگشت حيكمەت وژيرى و وريايييەى پێبەخشـى، وەخاوەنـى چەندان گوتـارو وتەى هـەرە بەرزە، وەپياوێكى سـاڵح وچـاك بوو، بەڵام پلـەى پێغەمبەرێتى نەبووە. ﴿ أن اشـكرلله ﴾ پێمان گوت: هەميشـە سوپاسى خوابكە لەسەر ئەوفەزڵ وبەهرەيە پێیدايت ﴿ ومن يشكر فإنما يشكر لنفسه ﴾ خۆ هەركەسێك سوپاسى خوا بكات، بێگومان خێروبەرەكەتەكەى تەنها بۆخـۆى ئەبێت ﴿ ومن كفر فإن الله غنى حميد ﴾ هەركەسـێكيش سپڵەوناسوپاس بێ، ئەوە ئارەزووى خۆيەتى وخۆى زيانى كردووە، جابەراستى خوا بێنيازى هەميشە سوپاسكراوە.

لوقمان ڕاسپاردەى كوڕەكەى دەكات:

﴿ ١٣: وإذ قـال لقمـان لابنـه وهو يعظـه ﴾ بەياد بكـە كاتێ لوقمـان بەكوڕەكەى خۆیگوت وئەوئامۆژگـارى ئەكرد: ﴿ يا بنى لاتشـرک بالله ﴾ كوڕەچكۆلەكەم! هەر شتێك، ياكەسـێك مەكە بە شـەريك وهاوبەشـى خوا ﴿ إن الشـرک لظلم عظيم ﴾ بەراستى شەريك وهاوبەشدانان بۆخوا، ستەمێكیگەورەيە لەهەموو تاوانێك گەورەترەو، هەرگيز بێتەوبە قابيلى عەفوو ليبووردن نييە. ئەم ئايەتە ئەوە دەگەيەنێت كە (شـيرك) ستەمێكى ئيجگار مەزن وگەورەيە، هەروەكـو لەسـوورەتى: ١٠/١٠٦. (..فإنک إذا مـن الظالمين) وە لەسـوورەتى (٢/٢٥٤)دا ولەفەرموودەيەكيشـدا هاتووەكە: وشەى (ظلم)لەئايەتـى (٦/٨٢)دا،بـە مانا(شـرك)ـە. ﴿ ١٤: ووصينا الإنسان بوالديه ﴾ ئێمە دەربارەى باوك ودايك بەمرۆڤمان ڕاگەياند وئامۆژگاريمان كردكە: هەميشـە ڕەفتـارى چاكەيان لەگەڵ بكەن ﴿ حملتـه أمـه وهنا علـى وهـن ﴾ بەتايبەتى لەگـەڵ دايكيدا.. دايكى بەپێسـتى سـك هەڵيگرتووە بەلاوازى لە سەر لاوازى،تالە داوێنیبەربوتـەوە، هاتۆتە ئەم جيهانـەوە ﴿ وفصاله فى عامين ﴾ شير برينەوەشى دووساڵیخاياند، واتە: گەرمنداڵ پێويستیبە شير هەبوو هەتا دوسـاڵ ئەیدرێتیو سوودى لێوەرئەگرێ ﴿ أن اشكر لـى ولوالديک ﴾ كەوايە (ئەى مرۆڤ!) بەردەوام سوپاسـى من بكە لەسـەر نيعمەتەكانم و، سوپاسى باوك ودايكيشت بكە لەسەر ئـەو هەموو ئەزيەت وئـازارە لەپێناوى تۆدا چێشـتوويانە ﴿ إلى المصيـر ﴾ گێڕانەوەشـتان هەر بۆلاى منـە،دواى زيندوو بوونەوە ﴿ ١٥: وإن جاهـداک على أن تشـرک بى ماليـس لک به علم ﴾ هەميشە گوێڕايەڵيانبەو، لەسنوورى ڕەزامەندى خوادا، خۆئەگەر هەوڵيشـياندا و پێيان داگرت لەسەرئەوە كە شتێك بكەى بەشەريك وهاوبەشم، كە هيچ بەڵگەو زانيارييەكت پێ نييە ﴿ فلا تطعهما ﴾ ئەوسـا گوێڕايەڵيان مەكـە ﴿ وصاحبهما فى الدنيـا معروفا ﴾ وە لەدونيادا لەگەڵ هەردووكياندا، بەشێوەيەكى چاك وپەسەند هاوەڵى بكـە، هاوڕێ وهاوكارێكى چاك بە بۆيـان بەجل وبەرگ وخۆراك

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَٰبُنَىَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِى صَخْرَةٍ أَوْ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوْ فِى ٱلْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

وهەڵسـوكەوتى چاك دڵخۆشيان بكە..هتد ﴿ واتبع سبيل من أناب إلـى ﴾ وە بەردەوام هەرڕێگەى ئەوە بگـرە كە بەرەو من ڕێگەى گرتۆتەبـەرو گەڕاوەتەوە بـۆلام ﴿ ثم إلـى مرجعكـم فأنبئكم بما كنتم تعملون ﴾ لەپاشـا هەمووتان هەرلاى من دەگەڕێنەوە، ئينجا لەوكاروكردەوەيەش لەدونيـادا كردوتانە ئاگادارتان دەكەم ﴿ ١٦: يـا بنى إنهـا إن تک مثقال حبة من خردل ﴾ دووبـارە ئەگەڕێتەوە سەر وەسيەتەكەى لوقمان: ئەى كوڕە چكۆڵەو شيرينەكەم! ئەگەر بەئەندازەى سەنگى دەنكە خەرتەلەيەك چاكە، ياخراپەت هەبێ ﴿ فتكـن فى صخرة أو فى السـموات أو فـى الأرض ﴾ لەناو دڵى بەردێكى كەڕدا، يان لە گۆشـەيەك لە ئاسمانەكان، يان لە زەويدا بێت ﴿ يأت بهاالله ﴾ لـەڕۆژى قيامەتدا خوا ئەیهێنێتەڕوو ﴿ إن الله لطيف خبير ﴾ بەراسـتى خوا زۆر وردبينە، هيچ شتێكى وردى لێبزر نابێت، زۆريش بە ئاگايە، هەقيقەتى شتەكان هەموودەزانێ ﴿ ١٧: يـا بنى أقم الصـلاة ﴾ ئەى كوڕە بچكۆڵەو شـيرينەكەم!

هەمیشە نوێژەکانت بە تەواویو بەچاکی بەجێبهێنە ﴿ وأمر بالمعروف ﴾ فەرمان بەچاکە بدەو ﴿ وأنه عن المنكر ﴾ و ڕێ لە گوناەو خراپە بگرە ﴿ واصبر علی ما أصابک ﴾ لەسەر هەرئەو بەڵاونەهامەتییەی تووشت دەبێ خۆراگربە ﴿ إن ذلک من عزم الأمور ﴾ بێگومان ئەو کارانە -بۆم باسکردیت- لەوکارە پەسەندوگرنگانەیە خوا دەیەوێن ﴿ ١٨: ولا تصعر خدک للناس ﴾ کورم! بەفیزەوە ڕووت وەرمەگێڕە لەخەڵکیو ڕووتگرژ مەکە، بەڵکو هەردەم ڕووخۆشبە، وەك ئەم فەرموودەیە گشت مرۆڤێ هەڵدەنێ بۆ ڕووخۆشی: ((ولو أن تلقی أخاک ووجهک إلیه منبسط)) (ئەبووداوود). ﴿ ولا تمش فی الأرض مرحا ﴾ بەدەعیە وفیز مەڕۆ ڕێوە لەزەویدا، وەك ئەم ئایەتەش دەفەرمووێ: (ولا تمش فی الأرض مرحا أنک لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولا)(٣٨/١٧)، ﴿ إن الله لا یحب کل مختال فخور ﴾ بەڕاستی خوا هیچ دەعیە بازو شانازیکەرێکی بەخۆ خۆشناوێت ﴿ ١٩: واقصد فی مشیک ﴾ وە ڕۆیشتندا، نەشێنەیی و، نەتوند بڕۆ، واتە: بارێکی مامناوەندی پێش بگرە ﴿ واغضض من صوتک ﴾ وە دەنگیشت نزم بکەوە لەقسەوگفتوگۆدا ﴿ إن أنکر الأصوات لصوت الحمیر ﴾ چونکە دەنگی هەرەناخۆش، ئەوەیە زیاد لەپێویست بەرز بکرێتەوە، سەرەودەنگی کەرانە.

یادخستنەوەی بەخشش کان:

﴿ ٢٠: ألم تروا أن الله سخر لکم مافی السموات وما فی الأرض ﴾ ئەی خەڵکینە! ئاخۆ نەتان دیوە کەخوا ئەوەی لەئاسمانەکان وزەویدایە، هەمووی بۆئێوە ڕامکردووە ﴿ و أسبغ علیکم نعمه ظاهرة وباطنه ﴾ وەنیعمەتەکانی بەئاشکراو بەنهێنی بۆ تەواو کردوون: چاو، تەندروستی، دڵ، ژیری.. هتد. ﴿ ومن الناس من یجادل فی الله بغیر علم ولا هدی ولا کتاب منیر ﴾ کەچی لەگەڵ ئەوهەموو بەڵگانەشدا بۆ بوونی خوا.. هەندێ کەس هەن -بێهیچ زانیاری وبەڵگەو نامەیەك بۆیان ڕوون بکاتەوە، لەبابەت خواوە- کێشەو هەرا ئەکەن! لەسوورەتی حەجدا: لەتەفسیری (ومن الناس) ئەمە زیاتر ڕوون کراوەتەوە. ﴿ ٢١: وإذا قیل لهم اتبعوا ما أنزل الله ﴾ خۆکاتێ بەوانە بگوترێ: ئێوە پەیڕەوی ئەوە بکەن خوا ناردوویەتی لەقورئاندا ﴿ قالوا بل نتبع ماوجدنا علیه آباءنا ﴾ لەوەڵاما دەڵێن: نا، بەڵکو ئێمە هەر پەیڕەوی لەوە ئەکەین کە باووباپیرانمانی لەسەر بوون، لە بتپەرستی و ئایینی شیرك ﴿ أو لوکان الشیطان یدعوهم إلی عذاب السعیر ﴾ باشەیتانیش بانگیان بکات بۆسزای دۆزەخ، ئەوان هەر سوور ئەبن لەسەرپەیڕەوی ئایینی شیرك وباپیرانیان؟!!

﴿ ٢٢: ومن یسلم وجهه إلی الله ﴾ هەرکەسێك کە بەتەواوی وبەدڵێکیپاکەوە ڕووبکاتە خوا ﴿ وهومحسن ﴾ وچاکە کاریش بێت ﴿ فقد استمسک بالعروة الوثقی ﴾ بێگومان دەستی بە قوڵپی هەرەپتەوەوە گرتووە کە دەیگەیەنێ بەخوا، هەرچۆن کەسێك بەشاخێکدا سەرکەوێ، یان دابەزێ، دەست بە ئاڵقەیەکی زۆر قایمەوە دەگرێ، دیارە ئەمیش بەهێزترین ڕێگاو ڕێبازی بۆخۆی هەڵبژاردووە ﴿ وإلی الله عاقبة الأمور ﴾ وەئەنجامیهەمووکاریکیش هەربۆلای خوایە ﴿ ٢٣: ومن کفر فلا یحزنک کفره ﴾ وەئەوکەسەش کافروبێبڕوا دەبێ، باکوفرەکەیان تۆ دڵتەنگ نەکا وگوێی مەدەرێ ﴿ إلینا مرجعهم فننبئهم بما عملوا ﴾ چونکە گەڕانەوەی هەموویان هەربۆلای ئێمەیە، ئەوکاتە لە هەمووکاروکردەوەکانیان ئاگاداریان ئەکەین وبەپێی ئەوەیش "پاداش وتۆڵەیان ئەدەین ﴿ إن الله علیم بذات الصدور ﴾ چونکە بەڕاستی خوا بە ڕازونیازی سینگەکان زاناو بەئاگایە ﴿ ٢٤: نمتعهم قلیلا ﴾ کەمێك لەژیانی ئەم دونیا، ماوەیان دەدەین ڕابوێرن ﴿ ثم نضطرهم إلی عذاب غلیظ ﴾ لەپاشان ناچاریان دەکەین بۆ ناو سزایەکی دژوار وسەخت.

پێڵێنانی موشریکەکان بەخالقییەتی خوا:

﴿ ٢٥: ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض لیقولن الله ﴾ ئەگەر لێیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەویی دروستکرد؟ بە تەئکید ئەڵێن: خوا ﴿ قل الحمد لله ﴾ تۆش (ئەی موحەممەد ﷺ) بڵێ: سوپاس وستاییش بۆ خوا کە ئەوەندە بەڵگەی وەحدانییەتی خۆی بەدیهێناوە، ددان دەنێن بە خالقییەتیدا ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن بەو پێڵێنانەیان، چون بەڵگەیان لەسەر شێوانی بیروباوەڕی خۆیان ڕاست کردۆتەوە ﴿ ٢٦: لله مافی السموات والأرض ﴾ هەرچی لەئاسمان وزەویدایە، هەربۆ خوایە بە دروستکردن و موڵك و مشوور خۆری، ئیدی چۆن واز لە عیبادەتی ئەو دێنن؟! ﴿ إن الله هو الغنی الحمید ﴾ بەڕاستی ئەوخوایە لەعیبادەتی بەندەکانی بێنیازە، لە زاتی خۆیشیداو لەلای بەندەکانی و دروستکراوەکانی سوپاس کراوە.

فەرمان و پەیفینی خوا هەرگیز کۆتایی نایەت:

دیسان دەچێتەوە سەربەڵگە هێنانەوە بۆ بوون و دەسەڵاتی خۆی و.. ئەفەرمووێ: ﴿ ٢٧: ولو أن مافی الأرض من شجرة أقلام ﴾ ئەگەر هەرچی دارودرەختی ئەم زەوییە هەیە پینووس و قەڵەم بن ﴿ و البحر یمده من بعده سبعة أبحر ﴾ دەریاش چەندەیە و ببێتە حەوت ئەوەندەی تریش، مەرەکەفی ئەو قەڵەمانە بن، تەواوی

خەڵكیش ببنە نووسەرو كەلیماتی خوای پێ بنووسن قەڵەمەكان كولدەبن و، مەرەكەفەكەش تەواو دەبێت ﴿ مانفذت كلمات الله ﴾ قسەوكەلیماتەكانی خوا هەرتەواو نابێت ﴿ إن الله عزيز حكيم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر دەسەڵاتدارە، زۆریش وتە دروست و كارجوانە، دیسانەوە هەرئەم مەبەست و مانایە لە سوورەتی(١٩/١٨) :(قل لو كان البحر مداداً..) هاتووە. ﴿ ٢٨ : ماخلقكم ولا بعثكم إلا كنفس واحدة ﴾ خەڵكینە! دروستكردن وزیندوكردنەوەی هەمووتان دوای مردن وەكو دروستكردن وزیندووكردونەوەی تاكەكەسێكە، بەلای خواوە ئەوەندە ئاسانە ﴿ إن الله سميع بصير ﴾ بەڕاستی خوا زۆر بیسەرو ژنەوایە، زۆریش بینایە ئاگادارەو، هەموو شتێكیش بەوردی دەبینێ.

توانایی‌و باڵادەستی خوا:

﴿ ٢٩ : ألم تر أن الله يولج الليل فى النهار ويولج النهار فى الليل ﴾ ئاخۆ بەچاوی خۆت نەتدیوە كەچۆن خوا لەشەو كەم دەكات وئەیخاتە سەرڕۆژ و، لەڕۆژیش كەم ئەكات دەیخاتە سەرشەو ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆر و هەیڤیشی رام كردووە ﴿ كل يجرى إلى أجل مسمى ﴾ هەریەكەیان هەتا ئەوكاتەی لای خوا بۆی دیاری كراوە لەسوورانەوەو گەڕان دەڕواو دێت، واتە: تا رۆژی قیامەت دەڕۆن و دێن ﴿ و إن الله بماتعملون خبير ﴾ بێگومان خوا بەكاروكردەوەی ئێوە بەئاگایە ﴿ ٣٠: ذلک بأن الله هو الحق ﴾ نیشاندانی ئەو ئاڵوگۆڕو دەسەڵاتە هەر بۆ ئەوەیە ئێوە دڵنیابن كەهەرئەو خوایە ڕاستە ﴿ وأن ما يدعون من دونه الباطل ﴾ بێگومان ئەوەی دەیپەرستن جگە لە خوا نارەواو پووچەڵە. مەبەستی خواكانیشیان جگە لە خوا ﴿ وأن الله هو العلى الكبير ﴾ و بێگومان ئەو خوایە بلندو گەورەیە، واتە: بڵندە، لەو بڵندتر نییە، گەورەیە لە هەموو گەورەیەك ﴿ ٣١: ألم تر أن الفلک تجرى فى البحر بنعمة الله ﴾ ئایا نەتدیوە چۆن بەفەزڵی خوا كەشتییەكان لەجەرگەی دەریاكاندا بەتوانایی‌و رامكردنی خوا دێن و دەچن و دەگەڕێن، دیارە ئەگەرخوا هێزو وزە بەئاو نەدات هەرگیز ئەو گەمییانەی بۆ هەڵناگیرێ ﴿ ليريكم من آياته ﴾ تا هەندێ بەڵگەو دەسەڵاتی خۆیتان نیشان بدات ﴿ إن فى ذلک لآيات لكل صبار شكور ﴾ بەڕاستی لەوەی باسكرا گەلێ بەڵگەو نیشانەی گەورە هەیە بۆ هەر خۆڕاگرێكی سوپاسگوزار، واتە: بۆ هەر باوەڕدارێك خۆڕاگرو سوپاسگوزار بێت، چونكە خۆڕاگری و سوپاسگوزاری دوو سیفەتی بابای ئیماندارە ﴿ ٣٢: وإذا غشيهم موج كالظلل ﴾ بڕوادار زۆر بەئارام و زۆریش سوپاسگوزارە، كەچی موشریك وهاوبەشدانەرەكان هەركاتێ شەپۆلێكی گەورەی دەریا وەك هەوری پڕ بتپەرستەكان داپۆشی ﴿ دعوا الله مخلصين له الدين ﴾ ئەوسا لە خاوێنی لە شیرك و ملكەچی بۆی داوا لەخوا دەكەن و لێی دەپارێنەوە رزگاریان بكا ﴿ فلما نجاهم إلى البر ﴾ جا كاتێ رزگاری كردن و گەیاندنییە وشكانی لەسەر ئەو بارەیان

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ ۞ وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

ناوەستن. سوورەتی (٦٧/١٧) : (وإذا مسكم الضر..) وە سوورەتی (٤٠/٦-٤١) : (قل أرأيتم إن أتاكم عذاب الله) هەرئەم ماناومەبەستە دەگەیەنێت. ﴿ فمنهم مقتصد ﴾ هەیانە مامناوەندییە لەنێوان شیرك و یەكخواپەرستی‌دان، هەشیانە لەسەر شیرك دەمێنێتەوە ﴿ وما يجحد بآياتنا إلا كل ختار كفور ﴾ لەئایەتەكانمان نكووڵی ناكات مەگین خەڵكێكی فریوباز وپێنەزان ﴿ ٣٣: يا أيها الناس اتقوا ربكم ﴾ ئەی خەڵكینە! خۆتان لەسەرپێچی پەروەردگار بپارێزن و فەرمانەكانی جێبەجێ بكەن و لێی بترسن ﴿ واخشوا يوما لا يجزى والد عن ولده ﴾ و لەو رۆژەش بترسن كەهیچ باوكێ هیچی لەدەس نایە بۆ كوری خۆی ﴿ ولا مولود هو جاز عن والده شيئا ﴾ و هیچ منداڵێكیش هیچی پێناكرێ بۆ باوكی خۆی. واتە: تكاو لاڵەو پارانەوە لەو رۆژەدا بەكردەوەی چاك نەبێت كەڵكێكی نییە، بۆیە تەنانەتی منداڵیش فریای باوكی خۆی ناكەوێت ﴿ إن وعدالله حق ﴾ بێگومان بەڵێنی خوا بەهاتنی رۆژی قیامەت ڕاستە ﴿ فلا

تغرنکم الحیاة الدنیا ﴾ وریا بن! ژیانی ئەم دونیایە فریوتان نەدات ﴿ ولا یغرنکم بالله الغرور ﴾ نەفس و شەیتانیش بە مۆڵەتدانی خوا چەواشــەو سەرگەردانتان نەکاو فریوتان نەدا، وەك ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (یعدهم و یمنیهم وما یعدهم الشیطان إلا غرورا).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا ۚ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

سُورَةُ السَّجْدَة

هەر خوا زانای گشت باو بارانێکە:

ئینجـا خـوا باسـی پێنـج شـت ئـەکات کەتەنها هـەر خۆی ئەیانزانێ:

١) ﴿ ٣٤: إن الله عنده علم الساعة ﴾ بەڕاسـتی زانیاریی هاتنی ڕۆژی قیامـەت هـەرلای خوایە، جگە لەو کەسـێکی تـر نازانێ قیامەت کـەی دێت، وەك لەجێگای‌تـردا دەفەرموێ: (لا یجلیها لوقتها إلا هو)١٨٧/٧.

٢) ﴿وینـزل الغیـث﴾ تەنهـا ئەویش بـاران ئەبارێنـێ لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا، کەسێکی‌تر ناتوانێ باران ببارێنێ.

٣) ﴿ ویعلم ما فی الأرحام ﴾ ئەویش ئەزانێ چی لە منداڵدانەکاندایە، واتە: هـەر لەوکاتەوە کەهێمان ئاوە، خوا خـۆی دەزانێ چییە: کورە یان کچ، بەختیارو سەرفرازە، یان لاساروبەدبەختە، بەژن و باڵای کورتە، یا..هتد.

٤) ﴿ ومـا تـدری نفس ماذا تکسـب غـدا ﴾ هیچ کەسـێك –نە چاکەکار و نەخراپەکار– سـەد لەسەد نازانێت سبەینێ چی دەکا لە چاك و لە خراپ.

٥) ﴿ ومـا تدری نفس بأی أرض تموت ﴾ هیچ کەسـیش نازانێ لەکام سەرزەوی ئەمرێ، واتە: کام جێگا دەبێتـە گۆڕو ئارامگای، هەرچەند لەوانەیە هەوڵیش درابێ بۆ زانینی ئەمە! ﴿ إن الله علیم خبیر ﴾ چونکە هەر خوایە زانا و بەئاگایە بەتەواوی ڕووداوەکان و گشت نهێنی و ئاشکرایەکیشی لا یەکسانە. (وعنده مفاتح الغیب لا یعلمها إلا هو..)، (٥٩/٦) هەربۆ دووپاتی ئەم ماناو مەبەستەیە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی لوقمان، لەگەڵ سوپاسی زۆرمدا.

سوورەی (سەجدە)یە

مەککەییەو (٣٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتەیش وەك سـوورەتە هاووێنەکانی خۆی چارەسـەری بنەماو بناغەی عەقیدەی ئیسـلامی دەکات، وەك: بڕوا بەخوا و، بە پەیامی پەیامبەران و، بە زیندووبوونەوەو پاداش وتۆڵە.. لەدوای سـوورەتی(مۆئمینون)ـەوە هاتووە، گەلێ بەڵگەش بۆ یەکتاپەرستی دێنێتـەوە، ڕاوبۆچوونی هاوبەشـدانەرەکان سـەبارەت بە نکوولی کردونیـان بۆ زینـدوو بوونـەوە ڕەتدەکاتەوە؛ کۆتاییەکەیشـی بەباسێکی ڕۆژی حیساب و کیتاب و لێکۆڵینەوە دێت.

بێ شک قورئان خوا ناردوویەتی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ١: ألم ﴾ واتە: ئەم قورئانە هەر لەم پیتانە پێكهاتووە، کەچی ئاوایش پەکی ئێوەی خستووەو، پێتان دەڵێت: دەسـا ئەگـەر دەتوانن نموونەی بێنن، فەرمـوون وێنە و نموونەی بێنـن! ﴿ ٢: تنزیل الکتاب لا ریب فیه مـن رب العالمین ﴾ هیچ گومانی تێدا نییە کەلەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوە، بەشبەش دابەزێنراوەتـە خـوارەوە، واتە: ئەر کەسـێ لەمـەدا بەگومان و دوودڵ بێـت، کارێکـی زۆر نابەجێ و نارەوای کـردووە ﴿ ٣: أم یقولون افتراه ﴾ یا کافرو خوانەناسـەکان دەڵێن: موحەممەد خۆی هەڵبەسـتووە؟ بۆیان نییە ئەوە بڵـێن ﴿ بل هو الحق من ربک ﴾ بەڵکـو ئەو هەقەیە لە لایەن پەروەردگارتەوە ڕەوانە کراوە ﴿ لتنذر قوما ماأتیهم من نذیر من قبلک ﴾ هەتا تۆ ئەو قەومەیە بترسێنی، کە پێش تۆ هیچ بێدارکەرەوەیەکیان بۆ نەهاتووە، دیارەکە خوا سزای هیچ کەسـێ نادات بێ بەڵگەو بێدارکەرەوە، هەروەك بەڕاشکاوی

لەسوورەتی (١٥/١٧)دا ئەمە ڕادەگەیەنێ ودەفەرموێ: (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا). ﴿ لعلهم يهتدون ﴾ هەتابەشكو ئەوانە شارەزاو ڕێنمابن و ڕێگەی حەق و ڕاست دەرك بكەن و سەر لێشێواو نەبن.

ئاسمان و زەوی ونێوانیان، بەشەش ڕۆژان خوڵقێنراون:

﴿ ٤: الله الذي خلق السموات والأرض وما بينهما في ستة أيام ﴾ ئەو خوایە ئاسمانەكان وزەویی و هەرچیش لەنێوانیاندایە لەماوەی شەش ڕۆژ (دەوران)دا بەدیهێنا ﴿ ثم استوى على العرش ﴾ لەپاشان چوویە سەر عەرش، ئیمانمان بە(ئیستیوا)هەیە، بەڵام ئیستیوایەك لایقی شكومەندی خۆی بێت،واتە: بێ‌هیچ جۆرە بیركردنەوەو شوبهاندن و دەستكارییەك لەشێوازی ئەوچوونە سەر عەرشەی.

جا مەبەست بەم (إستواء)یە لە جێگاكانی تردا بە ئەندازەی تواناو لێزانینی خۆمان قسەی لەسەر كراوە، (سەلەف) وپێشینانیشمان لە تەفسیر و مانای ((إستوى على العرش))دا دەڵێن: (أي علا على الأرض، علوا يليق بجلاله من غير تجسيم ولا تكييف ولا تشبيه ولا تعطيل..) شیاوی ئاماژە بۆكردنە لە سوورەتی(ئەعراف) وجێگانی تردا سەبارەت بەم مەسەلەیە زیاتر قسەمان كردووە، دەتوانی بچیتەوە ئەوێ. ﴿ مالكم من دونه من ولي ولا شفيع ﴾ ئەی كافران! بۆتان نییە هیچ دۆست وتكا كارێك -جگە لەخۆی- لەسزا ڕزگارتان بكات ﴿ أفلا تتذكرون ﴾ دەئایا ئامۆژگاری وەرناگرن و لەسەر كوفرو شیركی خۆتان بەردەوام دەبن؟! ﴿ يدبر الأمر من السماء إلى الأرض ﴾ ئەوخوایەیە كەلە سەرووی ئاسمانەوە بۆ زەویی، كارو باری خەڵك ڕێك دەخات، وەكو دەفەرموێ: (الله الذي خلق سبع سموات ومن الأرض مثلهن يتنزل الأمر بينهن..).

﴿ ثم يعرج إليه ﴾ لەپاشان بەرز ئەبنەوە بۆلای خۆی ﴿ في يوم كان مقداره ألف سنة مما تعدون ﴾ لەڕۆژێكدا كە بەپێی ژماردنی ئێوە یەك هەزار ساڵە، واتە: لەبەر قورسی وسەختی، ماوەكەی ئەوەندەی یەك هەزارساڵ درێژە. وە ئەم ڕۆژە ڕۆژێكە لەڕۆژەكانی قیامەت. سوورەتی (١٢/٦٥): (الله الذي خلق سبع سموات..) بۆهەمان مانایە، وە (٤٧/٢٢): (وإن يوما عند ربك كألف سنة). (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەو هەزار ڕۆژەش كەلە سوورەتی (حەج)دا باسكراوە، تەنهاڕۆژێكە لەو شەش ڕۆژەیە، كە خوا ئاسمانەكان وزەویی لە شەش ڕۆژاندا دروستكرد، ئەم هەزار ڕۆژەش لە سوورەتی (سەجدە)دا، ماوەی سەركەوتن وڕۆیشتنی ڕووداوو فەرمان وكاروبارەكانە بۆلای خوا -جل جلاله-، پەنجا هەزار ڕۆژەكەیش ڕۆژی قیامەتە، هەندێكیش ئەڵێن: مەبەست لە هەرسێ هەزارەی سوورەتەكان هەر ڕۆژی قیامەتە. ئەو جیاوازییەش بە پێی پلەی ئیمان وباوەڕە، وەك ئەفەرموێ: (فذلك يوم عسير، على الكفرين غير يسير) (٧٥/٩-١٠)، یان دەفەرموێ: (ويقول الكافرون هذا يوم عسر) (٥٤/٨). ﴿ ٦: ذلك عالم الغيب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الم ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ ۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۖ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ ۖ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ ۞ قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

والشهادة العزيز الرحيم ﴾ ئەو خاوەنی پەسنانە،زانای نادیارو دیارە،دەسەڵاتدارو میهرەبانە. زانایە بەهەموو شتێكی نادیارو دیار، دەسەڵاتدارو بەتوانایە، زۆر میهرەبان ودلاواو بە بەزەییە.

قۆناغەكانی ئافەراندنی مرۆڤ:

﴿ ٧: الذي أحسن كل شيء خلقه ﴾ ئەوخوایە هەموو شتێكی دروستكراوی خۆی، بەچاكی وڕێك وپێكی دروستكردووە، واتە: هەموو شتێك لە جێگەی شیاوی خۆیدا فەراهەمی هێناوە ﴿ وبدأ خلق الانسان من طين ﴾ وە دروستكردنی مرۆڤ (ئادەم)ی‌لە قوڕەوە دەست پێكرد، واتە: بۆ هەوەڵجار باوكی مرۆڤی لە قوڕێك دروستكرد، بەو شێوەیەكە لە گەڵێ جێگای تردا باسكراوە ﴿ ٨: ثم جعل نسله من سلالة من ماء مهين ﴾ لەپاشا نەوەكەشی لە پاڵاوتەیەك، لە ئاوێكی بێ‌هێز دروستكرد، واتە: لەپاڵاوتەی ئاوی ژن وپیاو-وەكو لەهێندێ سوورەتی تردا تێپەڕی- بەدیهێنان

﴿ ٩: ثم سواه ونفخ فيه من روحه ﴾ لە پاشا بەژن و بالای ڕێك وپێكکرد و هەر لە سکی دایکیا، لە ڕۆحی خۆی گیانی کرد بەبەریا ﴿ وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ وە گوێ و چاوو دڵی، واتە: دەزگای هێزی بیستن وبینین وئامێری دڵی بۆداتان ﴿ قليلا ماتشكرون ﴾ کەچی زۆر کەمتان سوپاسگوزاری دەکەن.

قیامەت بە دوور مەزانن:

﴿ ١٠: وقالوا أإذا ضللنا في الأرض ﴾ لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا هێمان ئەو بێباوەڕانە وتیان: ئایا ئەگەر ئێمە مردین و لەناخی زەویدا بزر بووین و تیا چووین و بووینەوە گڵ ﴿ أإنا لفي خلق جديد ﴾ ئایا جارێکی تر سەر لەنوێ دروستدەکرێنەوە،واتە: زیندوو دەبینەوە؟ ﴿ بل هم بلقاء ربهم كافرون ﴾ ئەوان هەر تەنیا ئینکاری ژیانەوە ناکەن، بەڵکو باوەڕیان بە دیدارو خزمەتگەیشتنی پەروەردگاریان نییە، بۆیە پێیان وایە کە هەرگیز زیندوو ناکرێنەوەو بێ حیساب و کیتاب دەبن! ﴿ ١١: قل يتوفاكم ملك الموت الذي وكل بكم ﴾ بەو بێباوەڕانە بڵێ: ئەوفریشتەیەی گیان کێشانتانی پێ سپێرراوە، گیانتان دەکێشێ ودەمرن. ئەم ئایەتە وا ئەگەیەنێت کە فریشتەی گیانکێشان یەك فریشتەبێت، زانایانی (سەلەف)یش دەڵێن! ئەو فریشتەیەش ناوی (عیزرائیل)ـە، کەچی لە سوورەتی (٤/٩٧)، (٤٧/٢٧)، (٦/٦١)وانیشان دەدرێت کە فریشتەی گیانکێشان زۆر بن! جا بۆ ئەمە زانایان دەڵێن لە بنەڕەتدا ئەو فریشتە کە ئەوکارەی پێ سپێراوە تاکە فریشتەیەکە، بەڵام چەند فریشتەیەکی تر لەبەر دەستیدان. ﴿ ثم إلى ربكم ترجعون ﴾ لە پاشان هەر بۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێنەوەو پاداش و تۆڵە وەردەگرن.

حاڵی بەدحاڵی موشریکان:

﴿ ١٢: ولو ترى إذ المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم ﴾ لە ڕۆژی قیامەتدا،ئەر ببینی کاتێ تاوانبارەکان لە لای پەروەردگاری خۆیان،سەریان شۆڕکردووە لە خەجاڵەتیدا ﴿ ربنا أبصرنا وسمعنا ﴾ بەزەلیلی ئەڵێن: پەروەردگارمان! ئەوەی بەڵێنت پێدا بووین وا ئێستا بە چاوی خۆمان بینیمان و بەگوێی خۆمان بیستمان ﴿ فارجعنا نعمل صالحا ﴾ پەشیمانین، دە بمانگێڕەوە بۆ دونیا، مەرج بێت هەرکاری چاك ئەنجامبدەین ﴿ إنا موقنون ﴾ بەڕاستی ئێمە یەقینمان هەیە،"و ئەزانین کە بەڵێنەکەت ڕاستە. جا هەر ئەم مانا ومەبەستەیە لەسوورەتی (ئەعراف/٥٣) وە لە سوورەتی (مەریەم/٣٨)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئەوانە کە سزای قیامەت دەبینن، لەخوا داوای گەڕانەوەی دونیا ئەکەن، هەتا ئەمجارە کارو کردەوەی چاك بکەن،خواش دەفەرموێ: ﴿ ١٣: ولوشئنا لآتينا كل نفس هداها ﴾ ئەر ویستبامان بە زۆر هەمووو کەسێك بێنینە سەر ڕێی هیدایەت، ئەوا هەموو کەسێکمان بە زۆر دەهێنایە سەر ڕێی ڕاست و، هیدایەتمان دەدا، دیارە ئەوەش پێچەوانەی ئازادی و، سەربەستییەکە خوا بە مرۆڤی داوە ﴿ ولكن حق القول مني لأملأن جهنم من الجنة والناس أجمعين ﴾ ئەگەر بمان ویستبا ئاوامان دەکرد، بەڵام گفتەکە لەمنەوە سابت بووە کە: دەبێ دۆزەخ پڕبکەم لە جننی ولە ئادەمی، هەموو لەبەر زانینمان بەوەی کە ڕێگەی چەوت و گومرایی هەڵدەبژێرن و، هیچ بەڵگەو نیشانەو ئامۆژگارییەك کاریان تێ ناکات. سوورەتی (یونس/٩٩) ئەو ڕاستییە دوویات دەکاتەوە و دەسەلمێنێت. ﴿ ١٤: فذوقوا بما نسيتم لقاء يومكم هذا ﴾ جا(پێیان دەڵێین): ئەمڕۆ ئێوە ئەم سزایە بچێژن لەبەر ئەوەی کە گەیشتن ولیقای ئەمڕۆکەتان لەبیر کرد ﴿ إنا نسيناكم ﴾ دڵنیابن کە ئێمەش ئێوەمان لەبیر کرد لەناو سزادا ﴿ وذوقوا عذاب الخلد بما كنتم تعلمون ﴾ وە ئیدی سزای هەتا هەتایی و نەبڕاوە بچێژن بە هۆی کارو کردەوەکانتانەوە.

مرۆڤی بە بڕوا هەرکە ئایەتی خوایان وەبیر هێنایەوە، بەسەجدە دەکەوێتە عەرزێ:

﴿ ١٥: إنما يؤمن بآياتنا الذين إذا ذكروا بها خروا سجدا ﴾ بەڕاستی هەر ئەوانە بڕوا بەئایەتەکانمان دەکەن کە کاتێ ئامۆژگارییان پێدەکرێن، شۆڕدەبنەوە سەر زەوی بە کڕنووش بردن، واتە: خۆیان ئامادەیییەکی باشیان تێدایەو، هەوڵیش دەدەن لێیان تێ بگەن ﴿ وسبحوا بحمد ربهم ﴾ تەسبیحی دەکەن لە هەرشتێك کە لایقی نەبێ، هاوڕێ لە گەڵ سوپاسکردنی پەروەردگاریاندا ﴿ وهم لا يستكبرون ﴾ وبە هیچ شێوەیەکیش فیزو تەکەببور ناکەن و، خۆیان بەزل دانانێن،لە عیبادەت بۆی،بە پێچەوانەی ئەوانەی تەکەببور دەکەن، لەجێگایەکی تردا خوا دەفەرموێ: (إن الذين يستكبرون عن عبادتي سيدخلون جهنم داخرين) (٤٠/٦٠). ﴿ ١٦: تتجافى جنوبهم عن المضاجع ﴾ کەلەکەو تەنیشتیان،بەجێونوێن ەکانیانەوە دوورە، واتە: لەبەر عیبادەت وشەونوێژ، سەرلەسەرین نانێن و خەویان نییە ﴿ يدعون ربهم خوفا وطمعا ﴾ بەترس و بە ئومێدەوە پەروەردگاری خۆیان دەپەرستن، واتە: نوێژی شەودەکەن، بەترس لە سزای خواو، بە ئومێدبە ڕەحمەتی وبەزەیی. (مەعاز) دەڵێ: گوتم بەپێغەمبەرﷺ کارێکم فێرکە بمباتە بەهەشتەوە!

فەرمووی: بەتـاك و تەنیا خوا بپەرستەو،هاوەڵی بۆ دانەنێیت، نوێژ بکەو زەکات بدەو، ڕۆژو بگرەو حەجی کەعبە بکە، پاشان هەوڵبدە لەم ڕێگانەشەوە بەردەوام کاری چاکەبکە: ڕۆژووبگرە، چوونکە ڕۆژوو قەڵغانە، خێرو سەدەقە گوناح وتاوان دەسڕێتەوە، شەونوێژ لە ناو جەرگەی شەودا، پاشان ئایەتی: (تتجافى جنوبهم عن المضاجع) هەتا(جزاء بما كانوا يعملون) ی خوێندەوە. ﴿ ومما رزقناهم ينفقون ﴾ و لەو ڕزق و ڕۆزییەی پێمان بەخشیون، لە ڕێگای خوادا(لە جیهاددا) دەبەخشن ﴿ ١٧: فلا تعلم نفس ماأخفى لهم من قرة أعين ﴾ ئیتر هیچ کەسێك نازانێ چ پاداشتێکی گرنگیان بۆ داشاراوە لە هۆیەکانیخۆش وشادی چاوان ودڵئارامی ﴿ جزاء بما كانوا يعملون ﴾ لە پاداشی ئەو کارانەدا ئەنجامیانداون و، خۆیانیان بۆ ماندووکردووە.

بڕوادارو لادەر وەک یەک نین:

﴿ ١٨: أفمن كان مؤمنا كمن كان فاسقا ﴾ ئایا ئەوکەسەی بڕوای هێناوە وەك ئەوکەسە وایە کە لە ئیمان دەرچووە! ﴿ لا يستوون ﴾ بێگومان هەرگیز ئەو دووانە چوونیەك نین ﴿ أما الذين امنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوانەی بە باوەڕبوون وکارەچاکە کانیان کرد ﴿ فلهم جنات المأوى ﴾ ئەنواو شوێنیان چەند باخێکیبەهەشتی هەمیشەییە ﴿ نزلا بما كانوا يعملون ﴾ لەو بەهەشتەدا دادەبەزن و دەبنە میوان لەبەرامبەر ئەو کارانەوە کردوویانە ﴿ ٢٠: وأما الذين فسقوا فمأواهم النار ﴾ ئەوانەش لە ئیمان دەرچوون، جێ وماوایان ئاگرە ﴿ كلما أرادوا أن يخرجوا منها ﴾ هەر کات بخوازن لەوئاگرە دەرچن وبڕۆنە دەرەوە بەهەر شێوەیەك کە عەقڵیان بیبڕێ ﴿ أعيدوا فيها ﴾ ئەیانگێڕنەوە ناوئاگرەکە ﴿ وقيل ذوقوا عذاب النار الذي كنتم به تكذبون ﴾ وپێیان ئەوترێ: دەبچێژن سزای ئاگرێك کەئێوە نکوولیتان ئەکردو بڕواتان پێینەبوو ﴿ ٢١: ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر ﴾ وە دەبێ لە دونیا سزایان پێبچێژین (بەقات و قڕی وبەڵا)، پێش سزا گەورەکەی ڕۆژیقیامەت ﴿ لعلهم يرجعون ﴾ بەشکوم بگەڕێنەوە لە لادان لەکوفرو بێباوەڕی ﴿ ٢٢: ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربه ﴾ کێ لەوکەسە ستەمکار ترە کە بەئایەتەکانی پەروەردگاری ئامۆژگاری دەکرێت ﴿ ثم أعرض عنها ﴾ کەچی ڕوویان لێوەرچەرخێنێت؟ ﴿ إنا من المجرمين منتقمون ﴾ ئەوانە تاوانبارن، بەڕاستی ئێمەش تۆڵە لە تاوانباران ئەسێنین، ئایەتی٥٧/ سوورەتی (الكهف) هەر بۆ پشتگیری ئەم مەبەستەیە.

کتێبی مووساو ڕێبەری بەنی ئیسرائیل:

﴿ ٢٣: ولقد آتينا موسى الكتاب ﴾ بەڕاستی ئێمە کتێبی تەوراتمان بەمووسا دا ﴿ فلا تكن في مرية من لقائه ﴾ جا تۆش ئەی موحەممەد ﷺ هیچ گومانت نەبێ ودوودڵ مەبە لەدیداری مووساو، لەوەش

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَءَاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا۟ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَآ إِنَّا نَسِينَٰكُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾ أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

کە تەورات لەلایەن ئێمەوە بەخشراوە بەو ﴿ وجعلناه هدى لبني إسرائيل ﴾ کردیشمانە ڕێنیشاندەر بۆ نەوەکانی یەعقووب ﴿ ٢٤: وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لما صبروا ﴾ وچەند کەسێکمان لێکردنە سەرکردەو پێشەوا، چونکە لە ئایندەدا -بە فەرمانی خۆمان- ڕێنموونی خەڵکیان دەکردو، سەبرو ئارامیان گرت وشانیان دایە بەرئەو ئەزیەت وئازارە هاتە ڕێگەیان ﴿ وكانوا باياتنا يوقنون ﴾ وە یەقینیشیان بەئایەتەکانی ئێمە هەبوو ﴿ ٢٥: إن ربك هو يفصل بينهم يوم القيامة فيماكانوا فيه يختلفون ﴾ و پەروەردگاری تۆ لەڕۆژی قیامەتدا بۆخۆی، لەیەکیان دەکاتەوە لەوەی مشت ومڕیان تێیدا هەبوو، لە کارو باری ئایین، بە حوکم وبڕیاردان لەنێوانیاندا، ئەوکات چاك وخراپ، ڕاست وناڕاست ڕوون ئەبێتەوە.

چەند بەڵگەیەک لەسەر دەسەڵاتی خوا:

﴿ ٢٦: أولم يهد لهم كم أهلكنا من قبلهم من القرون ﴾ ئایا

بۆیان روون نەبۆتەوە، کە چەند خەڵکمان لەپێشیانەوە لەناوبردووە؟ ئەبوو پەندیان لێوەرگرتایە ﴿ یمشون فی مساکنهم ﴾ لە کاتێکدا ئەمان(قورەیش) بەناوخانووە وێرانەکانیاندا دەڕۆشتن و دەگەڕان؟! ﴿ إن فی ذلک لآیات ﴾ بەڕاستی ئا لەو دیاردانەدا گەلێ بەڵگەی زۆربەهێز هەیە بۆ دەسەڵاتی ئێمە ﴿ أفلا یسمعون ﴾ دەئایا

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَدْنَىٰ دُونَ ٱلْعَذَابِ ٱلْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَٰكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَسُوقُ ٱلْمَآءَ إِلَى ٱلْأَرْضِ ٱلْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَٰمُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ ٱلْفَتْحِ لَا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِيمَٰنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَٱنتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

سُورَةُ الأَحْزَابِ

نابیسن؟ ﴿ ٢٧: أولم یروا أنا نسوق الماء إلی الأرض الجرز ﴾ ئایا نەیان بینیوە کە ئێمە بۆ زەویی کراڵ و وشك ومردووو بێگیان، ئاو دەنێرین؟ ﴿ فنخرج به زرعا تأکل منه أنعامهم وأنفسهم ﴾ ئینجا ئێمەش بەوئاوە جۆراوجۆری ڕووەك وگژوگیاو مەزراو بەروبوو دەڕوێنین، مەروماڵاتەکانیان و، خۆیانیش لێی دەخۆن ﴿ أفلا یبصرون ﴾ دە ئایا نابینن؟ پەلەکردنی کافران بۆ سزاو وەڵامەکەیان:

﴿ ٢٨: ویقولون متی هذا الفتح إن کنتم صادقین ﴾ بێباوەڕەکان بەلاقرتی و گاڵتەوە دەیانوت: ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن، ئەم داوەری و بڕیاردانە لە نێوانماندا کەی دەبێت؟! ﴿ ٢٩: قل یوم الفتح لا ینفع الذین کفروا إیمانهم ﴾ پێیان بڵێ: ڕۆژی داوەری و بڕیاردان، باوەڕیشهێنان سوود نابەخشێ بەکافرو بێباوەڕان، دیارە ئەو ڕۆژە ڕۆژی قیامەتە، مەبەست بڕانەوەی کێشەکان وداوەری نێوانیانە، جائەو ڕۆژە موسڵمانان یارمەتی دەدرێن وزاڵ دەبن. ﴿ ولاهم ینظرون ﴾ مۆڵەتیش نادرێن بە پەشیمان بوونەوە و بیانوو هێنانەوە ﴿ ٣٠: فأعرض عنهم ﴾ جاکەوایە تۆ ڕوویان لێ وەرگێڕەو وازیان لێبێنە ﴿ وانتظر إنهم منتظرون ﴾ وچاوەڕوانی سەرکەوتنبە بزانە چییان بەسەردێت، دیارە ئەوانیش چاوەڕوان چیتووشی تۆ ببێت، تادەرکەوێ کێ ئەیباتەوە؟ بەڵێ..لەچەند شوێنێکی تردا ئەم ماناو مەبەستەیە هاتووە، وەك سوورەتی (٥٢/٣٠- ٣١) وە سوورەتی (٦/١٥٨)و.. هتد.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (سەجدە)هات، لەتەك سوپاسی زۆریشمان بۆخوای دلۆڤان ولەکارزان.

سوورەتی (ئەحزاب)ـە

مەدەنییەو (٣٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش وەك سوورەتە مەدەنییەکانیتر، چەمکێکی یاسای کۆمەڵ وکۆمەڵگەی ئیسلامی دەردەخات، ژیانی تاك و، ژیانی کۆمەڵ وتێکڕای موسڵمانان، بەتایبەتی کاروباری خێزان و ئوسرە دەخاتەروو.. تا ببێتە دەسەبەری ژیانێکی سەرفرازیی و، سەربلۆندیکۆمەڵگەکە، هاوکات لەگەڵ هەڵوەشاندنەوەی هەندێ باوونەریتی جاهیلییەت و نەفامی پێش ئیسلام، وەکو باوی بەکوڕ کردن (تەبەننی)، ئینجا باسی (ظیهار) و قایەلبوونیان بەدوودڵ بۆتەنها مرۆڤێك! وە هەروەها لەخووە پیس ونەگریسەکانی تری کۆمەڵگەی نەفامی پاکژوخاوێنیدەکاتەوە، دەیشتوانین باسە گرنگەکانی ئەم سوورەتە لەم سێ خاڵەدا کورت بکەینەوە:

یەکەم: ئاراستەو بەکار هێنانی ئەدەب و وێڵی ئیسلامی لە تەواوی کارو باردا بۆنموونە:. لەبەشێکی ئاراستەوئەدەب و وێڵی ئیسلامییە: ئەدەب و وێڵی شادی و زەماوەند گێڕان ووەلیمە، خۆ داپۆشین وجل وبەرگی ئیسلامی و، خۆ دەرنەخستن بەڕووتی وبێ حیجابی. شێوەی مامەڵەکردن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ ئەمانەو چەندین ئەحکامیتری کۆمەڵایەتی، وەکو حوکمی(ظیهار)و، هەڵوەشاندنەوەی یاسای بەکوڕکردن ومیراتیی و، ڕێپێدان بۆمارەکردنی ژنی بەکوڕکراوو، حیکمەت لەفرەژنی پەیامبەرداو ﷺ، درووددوسەڵاوات ناردن بۆ سەرگیانی پاکی، باسێکی شەڕەکانی خەندەق وگرووپەکان لەگەڵ باسکردنی شێوەی کۆبوونەوەو پەلاماری دڕندانەیان بۆسەر موسڵمانەکان ودەرخستنی نیازو مەبەستی گڵاوی دووڕووەکان و، پەشیمان کردنەوەی خەڵکێکی زۆر لەسەنگەری جیهادوتێکۆشان.. مافی خۆیەتی کەئەگەر سوورەتەکە لەسەرەتاو

کۆتاییـدا بـە درێژە لـە کاری گەنـدەڵی دووڕووەکان بدوێ، هەتا پەردەی خیانەتەکانیان بۆ هەمووکەسـێك لادا.. لەتەك باسـێکی جەنگی (بەنی قورەیزە)و هەڵوەشـاندنەوەی پەیماننامەکە لەلایەن جوولەکەکانەوە.

دووەم: بڕیارو فەرمانەکانی خوا.

سێیەم: (بەنی قورەیزە)و گروپ وحیزبەکان.

بۆ دینی خوا کۆڵنەدەربە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم ※ ١: یاأیهاالنبی اتـق الله ﴾ ئەی پەیامبـەر ﷺ! بەردەوامبە لە سـەر ترسـی خـودا. پیاوچاکێك لەپێناسـەی تەقـوادا دەڵێ: تەقـوا ئەوەیـە هەتادەگەیتە نووری خـوا گوێڕایەڵ و بەرفەرمان بی و، هیوات بە پاداشـتی فراوانی خواهەبێ، وە هەرلەبەر ڕووناکی (نووری)خوادا لەتاوان وتاوانکاری دوورەوەکەوی و، بەردەوامیش ترسـی سـزاو تۆڵـەی خوات ببێ ﴿ ولا تطع الکافرین والمنافقین ﴾ وەهەرگیز لەبێباوەڕو دووڕووەکان گوێڕایەڵی مەکە ﴿ إن الله کان علیما حکیما ﴾چونکە خوا هەمیشە زانایەکی دانایە، واتە: زانایە بە هەموو شت و زانینی ئەو دەوری هەمووشتێکی داوە، دانایە لەوتارو کرداریداو هەموو وتارو کرداری لەجێـی خۆی دادەنێ، دەی کەوایە هەر گوێڕایەڵی خوا بکە ﴿ ٢: واتبـع ما یوحی إلیک من ربک ﴾ و شـوێنی ئەو بڕیارو فەرمانە بکەوە لەلایەن پەروەردگارتەوە وەحیت بۆدەکرێ ﴿ إن الله کان بما تعملون خبیرا ﴾ چونکە بەڕاسـتی خوا بـەردەوام بەو کاروکردەوە ئێـوە ئەنجامی دەدەن بـە ئاگایەو، هەر بەپێـی ئەوەیش پاداش وتۆڵەتـان دەدا ﴿ ٣: وتـوکل علـی الله ﴾ و لە تـەواوی ئیش و کارەکانیشـتدا تەنها پشت بە خوا ببەستە ﴿ وکفی بالله وکیلا ﴾ ودیارەخواش بۆ چاودێرو بریکارو پشتیوانی بەسە.

(ئیبن جەریر)و(ترمزی) ئەڵێن: دووڕووەکان گوتیان: پێغەمبەر دوو دڵی هەیە! جابۆ وەڵامی ئەو بۆچوونەیە خوا فەرمووی: ﴿ ماجعل الله لرجـل من قلبین فی جوفه ﴾ خوا لـە ناوهەناوو دەروونی هیچ مرۆڤێکـدا دوودڵی دانەناوە، کەوایە نابێ دووبیرو باوەڕیش لە تاکە دڵێکدا جێیبکرێـتەوە.

هەڵوەشاندنەوەی باوی بەکوڕ کردن (تەبەننی!):

﴿ ٤: وما جعل أزواجکم اللائی تظاهرون منهن أمهاتکم ﴾ ژنانی هاوسەریشـتان کە ئێوە دەیانکەنە دایکی خۆتان و، پێیان دەڵێن: پشـتی ئێوە وەك پشتی دایکم وایە و لەجێیدایکمانن، هەرگیز بەو قسـانە نابنە دایکتان، واتە: تەنیا بە وتنی ڕسـتەی (وەك دایکم وایتـە لە حەرامیدا) نابنە دایکتان، بەڵکو ئەوە هەر قسـەیەکەو، خۆتان هەڵتـان بەستووە، بەڵێ.. لەسەردەمی نەفامیدا هەر کەسێك بەژنەکەی خۆی گوتبا: تۆ وەك دایکم وایتە، بەوقسەیە لێی حەرام دەبوو! ئیسلام هات و ئەوەی هەڵوەشاندەوەو ئەحکامی بۆ ئەو وتەیە دانـا، ئایەتی: (ماهن أمهاتهـم إن أمهاتهم إلا اللائی ولدنهم...)

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١﴾ وَٱتَّبِعۡ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ﴿٣﴾ مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٖ مِّن قَلۡبَيۡنِ فِي جَوۡفِهِۦۚ وَمَا جَعَلَ أَزۡوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔي تُظَٰهِرُونَ مِنۡهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمۡۚ وَمَا جَعَلَ أَدۡعِيَآءَكُمۡ أَبۡنَآءَكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ قَوۡلُكُم بِأَفۡوَٰهِكُمۡۖ وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلۡحَقَّ وَهُوَ يَهۡدِي ٱلسَّبِيلَ ﴿٤﴾ ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡۚ وَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٞ فِيمَآ أَخۡطَأۡتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتۡ قُلُوبُكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمًا ﴿٥﴾ ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفۡعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِكُم مَّعۡرُوفٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ﴿٦﴾

٢/٥٨پشـتگیری هەرئەم ماناو مەبەسـتە دەکات، لەمە درێژتریش ئەم باسی(ظیهار)ـە لەسـوورەتی (موجادەلە)دا دێت. ﴿ وماجعل أدعیاءکـم أبناءکم ﴾ ئەوانەش کەئێوە داوای بەکوڕبوونیان دەکەن و، بەناوی ئێوەوە بانگ دەکرێن، خوا نەیکردوونەتە کوڕی ئێوەو، بەو قسەیە نابنە کوڕتان، بەڵکو هەر شتێکی سەرزارەکی و دەمییە. بەڵێ لەسەردەمی نەفامیدا کوڕی ئەم و ئەویان ئەهێنایە لای خۆیان و حوکمی کوڕی پشتی خۆیانیان دەدایە، تەنانەتی پەیامبەریش ﷺ پێـش ئەوە ببێ بە پەیامبەر(زەیدی کـوڕی حاریس)ـەی کردبووە کوڕی خۆی! ئەوسـا قورئان هات و ئەو باوونەریتە جاهیلییەتەی هەڵوەشـاندەوەو دووپاتیشـی کردەوەو فەرمـووی: ﴿ ذلکم قولکم بأفواهکـم ﴾ ئەوەتان هەر وتەی سـەرزارەکی خۆتانەو هەقیقەتی نییە، ئەگینا ئەوقسـەیە بناغەو ناوەڕۆکێکی نییەو، هەرگیز کوڕی کەسیش نابێ بە کوڕی کەسێکی دیکە، کەسیش نابێ بەباوکی کەس بەقسەیەکی سەرزارەکی، وەك خوا لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ:

(ماكان محمد أبا أحد من رجالكم...) ۳۳/٤٠. (عەبدوڵڵای كوڕی عومەر)دەڵێ: ئێمە (زەیدی كوڕی حاریس)ـەمان هەر بە نێوی (زەیدی كوڕی موحەممەد)ەوە بانگدەكرد، هەتا ئایەتی: (أدعوهم لآبائهم..) هاتە خوارێ. (فتح الباری: ۸/۳۷۷، موسلیم:٤/۱۸۸٤) ﴿ والله يقول الحق ﴾ خواش هەمیشە هەر وتەی ڕاست و دروست ئەڵێ وچی هەقە ئەوە بەیان دەكا ﴿ وهو يهدي السبيل ﴾ هەر ئەویشە بەندەكانی خۆی ڕێنوێن دەكا بۆ ڕێی ڕاست، جا كەواتە تۆش ئەی موسڵمان! تەنها گوێڕایەڵی ئەوبە ﴿ ٥: أدعوهم لآبائهم هو أقسط عند الله ﴾ هەر بەناوی باوكی خۆیانەوە بانگیان بكەن و نێویان بەرن، واتە: مەڵێن: (زەیدی كوڕی موحەممەد)، بەڵكو بڵێن: (زەیدی كوڕی حاریس)ـە، چونكە لای خوا هەر ئەوە پەسەند ودادگەرانەیە ﴿ فإن لم تعلموا آباءهم ﴾ خۆ ئەگەر باوكیشیانتان نەدەزانی هەتا بە ناوی باوكیانەوە بانگیان بكەن ﴿ فإخوانكم في الدين ومواليكم ﴾ ئەوە برای ئایینی و دۆستانن، ئەگەر موسڵمان بن، وە خۆشەویست و مەولاتان، واتە: پاش ئازادبوونی لە كۆیلەیی دەبێ بڵێن: فلانەكەسی مەولام!، بۆیە بۆ دوایی پەیامبەر ﷺ بە زەیدی دەگوت: تۆ براو مەولای ئێمەی: (أنت أخونا ومولانا) (فتح الباری:۷/۵۷۰). ﴿ وليس عليكم جناح فيما أخطأتم به ﴾ خۆ ئەگەر بەهەڵە جارێكیش بانگتان لێ كردبن، زمانتان وا ڕاهاتبێ، ئەوە هیچ قەیناكاو گوناهێكتان ناگات لەو هەڵەدا ﴿ ولكن ما تعمدت قلوبكم ﴾ بەڵكو گوناح لەوەدایە كە ئەگەر بەدڵەوەو بەدەست ئەنقەست ئەو كارەبكەن و نێویان بەرن بەغەیری باوكیان. ﴿ وكان الله غفورا رحيما ﴾ خواش هەمیشەگوناح پۆشە، دلۆڤان و میهرەبانە.

پێغەمبەر بۆ موسڵمانان لەخۆیان فەرزترەو، هاوسەرەكانیشی دایكیانن:

﴿ ٦: النبي أولى بالمؤمنين من أنفسهم ﴾ پەیامبەر ﷺ بە بڕواداران لە خودی خۆیانیش لە پێشترە، لە هەموو كارو بارێكی دین ودونیادا، وەهەرگیز پێی خۆش نەبووە موسڵمانان تووشی هیچ جۆرە بەڵاو نەهامەتێك ببن، هەموو كاتیش هەوڵیداوە بەرەو خێرو چاكە بچن وخۆی بەبرایان داناوە، دیارە كەدەبێ موسڵمانانیش هەرئەو بڕیار وحوكمیان بۆ بدا و، هەر قسەی ئەویش ببیسن، وەك خۆی لە فەرموودەیەكدا دەفەرموێ: ((أنا أولى بكل مؤمن من نفسه، فأيما رجل مات وترك دَيْنا فإليّ، ومن ترك مالا فلورثته)).واتە: من بە خودی موسڵمانانەوە لە خۆیان بۆ خۆیان نزیكترم، جا هەركەسێ بەقەرزاری مرد، قەرزەكەی لەسەر منە و، من دەیبژێرم، هەركەسێكیش مردو ماڵ وسامانی لێ‌بەجێما، ئەوەبۆمیراتبەرانی خۆی دەبێ. ئەم فەرموودەیە باشترین بەڵگەو نیشانەی دڵسۆزی ئەو پێغەمبەرە ﷺ نیشان دەدات بەرامبەر بە ئوممەتەكەی. پێشەوا (ئەحمەد)و (ئەبوو داوود) ڕیوایەتیان كردووە. ﴿ وأزواجه أمهاتهم ﴾ و ژنەكانیشی دایكیانن، پێویستە وەك دایكی خۆیان ڕێز و حورمەتیان لێبنێن. واتە: لە ڕێزگرتن و حەرامی مارەكردونیاندا وەك دایكیانن، بەڵام لەتەماشاكردن و خەڵوەت و..هتد دەبێ وەك ژنانی‌تر مامەڵەیان لەگەڵبكرێت ﴿ وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله من المؤمنين والمهاجرين ﴾ و لەكتێبی خوادا (لوح المحفوظ)، وا نووسراوە كە میراتی هێندێ لەهێندێ بەهۆی خزمایەتی نەسەبی، لەخەڵكانی تری نێو بڕواداران و كۆچكەران لەپێشترە، بەڵێ.. لە سەرەتای ئیسلامەوە بە هاوپەیمانی و بە موسڵمانەتی و بڕوابوون بەدینی خوا، میراتیان لەیەكتر دەبرد، جا لەدواییدا لەناو موسڵمانان‌دا ئەوحوكمەیە -وەكو(ئیبن عەبباس) دەڵێ- هەڵوەشایەوەو چوویەوە سەرباری واقیعی خۆی. ﴿ إلا أن تفعلوا إلى أوليائكم معروفا ﴾ سا مەگەر لەگەڵ خزم ودۆستاندا پیاوەتی وچاكەیەك بكەن و شتێكیان بدەنێ ﴿ كان ذلك في الكتاب مسطورا ﴾ میرات بردنی خزمان لە یەكترو میرات نەبردنی كافر لەموسڵمان، ئەمە لەقورئانی پیرۆزدا تۆمارەو نووسراوەو دەبێ كاری پێ‌بكرێ.

خوا پەیمانی لە پێغەمبەران سەند:

﴿ ۷: وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ﴾ ئەو كاتە وەبیر بێنە كە ئێمە پەیمانمان لەپێغەمبەرانی پێش‌تۆ وەرگرت كە: هەڵسن بەئەركی سەرشانی خۆیان و بە باشی بەرنامەكەی خوا ڕابگەیەنن ﴿ ومنك ومن نوح وإبراهيم وموسى وعيسى ابن مريم ﴾ و بەتایبەتی لەتۆ - ئەی موحەممەد ﷺ! - و لە (نووح و ئیبراهیم و موساو عیسای كوڕی مەریەم - سلاویان لە سەر بێت) ﴿ وأخذنا منهم ميثاقا غليظا ﴾ و بۆ ئەمەش پەیمانێكی بتەوو توندو مەحكەممان لێ وەرگرتن، دیارە پەیمانی پێغەمبەران لەپەیمانی خەڵكانی‌تر گرنگترە، هەر بۆیە لەم ئایەتانەشدا: (وإذ أخذ الله ميثاق النبيين لما آتيتكم من كتاب وحكمه ثم جاءكم رسول مصدق لما معكم لتؤمنن به ولتنصرنه..) ۸۱/۳، (شرع لكم من الدين ما وصى بة نوحا والذي أوحينا إليك وما وصينا به إبراهيم وموسى وعيسى أن أقيموا الدين ولا تتفرقوا فيه..) ۱۳/٤۲ ئەو ماناو مەبەستە دوویاتكراوەتەوە ﴿ ۸: ليسأل الصادقين عن صدقهم ﴾ تا خوا لەڕۆژی قیامەتدا لە ڕاستگۆیی ڕاستگۆیان (واتە: پێغەمبەران)بپرسێت: سەبارەت بەگەیاندنی

پەیامەکەیان و وەڵامدانەوەی گەلەکەیان بۆیان، ئەوجا پاداشـیان بداتەوە لەسەر ئیمان و بڕواکەیان ﴿ وأعد للكافرين عذابا أليما ﴾ و بۆ خوانەناس وبێ بڕوایانیش، سزایەکی بەئێشی ئامادە کردووە.

جەنگەکەی خەندەق:

ئینجـا دەچێتە سـەر باسـی جەنگـی چـاڵ (خندق-ئەحزاب) ودەفەرموێ: ﴿ ٩: يا أيهـا الذين آمنوا اذكروا نعمة الله عليكم ﴾ ئـەی گەلی خاوەن بـاوەڕ! بەردەوام یادی نیعمەت و بەخششـی خـوا بکەنەوە بەسـەرتانەوە ﴿ إذ جاءتكم جنـود ﴾ ئەودەمە کە لەشـکرێکی فرەگەورە هاتە سەرتان، واتە: لەڕۆژی (خەندەق)دا، کـە لەناو تیرەکانی عـەرەب وجوولەکەدا(١٢) هـەزار جەنگاوەر ئامادە کرابوو، جاکاتێ ئەو دەنگ وباسـە گەیشـتە پەیامبەر ﷺ، ئەویش خێرا مەشـوەرەتی لەگەڵ هاوەڵانکرد چیبکەن باشە! جا لەسەر ڕاو بۆ چوونی (سەلمان)ی فارسی -کەشارەزایی لەنەخشەو پلانی فارسـەکان هەبوو- سەربازگەیەکیان دروستکردوچاڵێکیان لەنێوانیانـدا لێـدا، ئەوجار (سـێ هەزار) سـەربازی موسـڵمان کۆبوویەوەو ڕووبەڕووی ئەو لەشکرە دوازدە هەزار کەسیە وەستان و، موسـڵمانەکان ترسـی تێکشـانیان لێنیشـت و، هەزارو یەک حیسابیان بۆ ئەنجامی خۆیان و جەنگەکە دەکرد ﴿ فأرسلنا عليهم ريحا وجنودا لم تروها ﴾ ئەوسـا ئێمەیش لەوکاتە زۆر ترسـناکەدا (با)یەکی زۆر توندو ساردمان ناردە سەریان، هاوڕێ لەگەڵ کۆمەڵێ سەربازی فریشتەدا کە ئێوە نەتاندیتن، دەرەنجام هەرچی چادرو مەنجەڵ و دیزە وگۆزەیان بوو تێکوپێك شکاو سەروخوار بوویەوەو خۆیشـیان بەپەلە هەڵهاتن، ئەمەیە کـە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ ((نُصِـرتُ بالصَّبـا، وأهلكت عاد بالدَّبـور)) (فتح البـارى/٦٠٤) ﴿ وكان الله بمـا تعملون بصيـرا ﴾ وە خوا هەموو کات بینایە بەو کاروکردەوەیە، ئێوە ئەنجامی ئەدەن، وەکو خەندەق لێدان ودان بەخـوادا گرتـن و..هتد ﴿ ١٠: إذ جاؤكم من فوقكم ومن أسـفل منكم ﴾ کەدوژمن لەلای سەروو، لەلای خواروتانەوە بۆتان هاتن، واتـە: لـە خۆرهەڵات وخۆرئاوای شـاری (مەدینە)وە هێرشـیان هێنایە سەرتان وئابلۆقە دران ﴿ و إذ زاغت الابصار ﴾ وئیتر گش چاوێ کلاومۆلەق بوو و، لە ڕوانینیباری ئاسایی خۆی ﴿ وبلغت القلـوب الحناجر ﴾ وهەموو دڵێکیش لەترسـدا گەیشـتە گەروو، هاوەڵان بەپێغەمبەریان گوت: دۆعایەك هەیە بۆ ئەم سـات وکاتە بیڵێین؟ فەرمووی: بڵێن: ((أللهم استـر عوراتنا، وآمن روعاتنا)). ﴿ وتظنـون بالله الظنونا ﴾ و ئێوەش گومانی زۆری جۆراو جۆرتان بە خوا دەبرد!.

ئەزموونکردنی بڕواداران و هەڵوێستی دووڕووەکان:

﴿ ١١: هنالك ابتلى المؤمنون ﴾ لەو جێگاو شوێنەدا بڕوادارەکان کەوتنـە ژێر تاقی کردنـەوە، واتە: ئەو کارەیـە تاقیکردنەوەبوو بۆیان، بۆ ئەوەی مرۆڤی دڵسـۆزو ڕاستگۆو، مرۆی دووڕوو نالەبار

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِّيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

لەیـەك جیاببنەوە ﴿ وزلزلوا زلزالا شـديدا ﴾ وە تەکانێکی زۆر سـەختیان خواردو کەوتنە چرکە چرك و، زۆر بە توندی حاڵیان تێکچوو وکەوتنە وەزعێکـی ناهەموارەوە، واتە: دەتگوت زەوی لەژێر پێیانـەوە دەلەرزێ ودەتەقێتەوە ﴿ ١٢: وإذ يقول المنافقون والذيـن في قلوبهم مـرض ﴾ بیر بێنـە ئەوکاتـەی دووڕووەکان وئەوانەش دڵیان نەخۆش بوو ئەیانوت: ﴿ ماوعدنا الله ورسـوله إلا غـرورا ﴾ ئەو بەڵێنەی خـواو پێغەمبەرەکـەی پێیاندابن بە سەرکەوتن، هەر فریودان ولەخشتەبردن بوو بۆمان! واتە: بەڵێنی بە سـەرکەوتنی بەسـەر (فارس و ڕۆم)دا پێدابن، کەچی وائێستا کەسێك ناتوانێ بەئاسـانی سەرئاوێکیش بکات. (أسباب النزول/ للسيوطى). ﴿ ١٣: وإذ قالت طائفة منهم ﴾ ئەو کاتەش وەبیربێنە کە دەستەیەك لەدووڕازەکان وتیان: ﴿ يا أهل يثرب لا مقام لكم ﴾ ئەی خەڵکی مەدینە! ئەمە جێ وشوێنی مانەوە نییە بۆ ئێوە، ئەر هـەر لێرە بمێننەوە، لەوانەیە هەموو تیابچن ﴿ فارجعوا ﴾ دەسـا

هەتـا نەکوژراون بگەڕێنەوە بۆ ناوشارو، دەسـت لە (موحەممەد)و هاوەڵانـی هەڵگـرن. (ئیبن عەبباس)ئـەڵێ: جوولەکـەکان بـە (عبدولـڵای کوڕی ئوبەی)یان گوت: لەبەرچی خۆتان بەدەسـتی (ئەبوو سـوفیان)و هاوڕێیانی ئەو بەکوشـت ئەدەن! دەبگەڕێنەوە بۆمەدینـە، ئێمەیـش لەوێـین چاوەڕوانتـان ئەبین، ئەوسـائەم ئایەتی: (وإذ قالت طائفة منهم..) هاتە خوارێ. ﴿ ويسـتأذن فريق منهـم النبي ﴾ دەستەیەکیشـیان (هۆزی بەنی حاریسـە) بۆ خۆ دزینـەوە دەهاتـن مۆڵەتیان لەپەیامبەر ﷺ دەخواسـت ﴿ يقولون إن بيوتنـا عورة ﴾ ودەیانوت: ماڵەکانمـان بێپارێزەرەو کەسمان دانەنـاوە ئاگای لێیان بێ، جا لەبەر ئـەوە هەر دەبێ بگەڕێینەوە پاسـەوانییان بکەین! ﴿ وماهي بعورة ﴾ خۆ لەڕاستیشدا درۆیان کردو بێپارێزگار نەبوون، بەڵکو لەجێگەی مەحکەمدا بوون ﴿ إن يريـدون إلا فرارا ﴾ هـەر ئەیانەوێ لەگۆڕەپانـی جیهاد هەڵبێن وخـۆ بدزنـەوەو ڕابکەن ﴿ ١٤: ولو دخلت عليهـم من أقطارها ﴾ ئەوەندەیـش ترسـنۆکن، ئـەر لەشـکری دوژمن لـەم لاولەولای مەدینەوە هاتبایەتە سـەریان ﴿ ثم سـئلوا الفتنة لأتوها وما تلبثوا بها إلا يسـيرا ﴾ پاشـان داوای هەڵگەڕانەوەیان لەدین لێکردبان، وەڵامیـان دەدانەوەو، کەمێك نەبا پێوەی نەدەمانەوە ﴿ ١٥: ولقد كانوا عاهـدوا الله من قبل لايولن الأدبـار ﴾ خۆ زووتریش –پێش ڕوودانیجەنگی خەنـدەق ودوای جەنگی بەدر– پەیمانیان بەخوا دابوو کە هەرگیز لەگۆڕەپاندا پشـت لەدوژمن هەڵنەکەن ونەبەزێن کەچیدرۆیان کرد ﴿ وكان عهد الله مسئولا ﴾ دیارە پەیمان بەستن لەگەڵ خوادا، لێپرسـینەوەی هەیەو لێـی بەرپرس دەبن ﴿ ١٦: قـل لن ينفعكم الفرار إن فررتم من الموت أو القتل ﴾ پێیان بڵێ: ئـەی موحەممەد ﷺ ئەر ئێـوە بتانەوێ لەمردن، یان لەکوشـتن هەڵبـێن و ڕابکـەن، هەڵهاتن سـوودتان پێ نابەخشـێ ﴿ وإذا لاتمتعون إلا قليلا ﴾ ئەگەر سوودیشـتان پێ ببەخشێ، هەرکەمێك دەژین ورادەبوێرن، ئیتر سـەرەنجامتان هـەر مردنەو دەگەڕێنەوە لای خۆمـان ﴿ ١٧: قل مـن ذا الذي يعصمكم مـن الله ﴾ پێیان بڵێ: باشـە! ئەوە کێیە دەتوانێ پەناتان بدا لەخواو، لەبەرامبەر ئیرادەی خۆیـەوە بتانپارێزێ؟ ﴿ إن أراد بكم سـوءا أو أرادبكم رحمة ﴾ ئەر ویسـتی ناخۆشییەکتان تووش بکات، یان ویستی خێرو چاکەیەکی بوو پێتان ﴿ ولا يجدون لهم من دون الله وليا ولا نصيرا ﴾ ئاشکرایشـە بێجگە لە خوا، ئەو دووڕووانە هیچ دۆست ویارمەتیدەرێکیان دەسـتناکەوێ، کە بتوانێ نەهێڵێ ﴿ ١٨: قد يعلم الله المعوقين منكم ﴾ بێگومان خوا بەچاکی ئەوکەسـانەتان دەناسێت کە کۆسپ وتەگەرە دەخەنە بەردەم جیهادی موجاهیدان ﴿ والقائليـن لأخوانهم هلم إلينا ﴾ و ئەوانەش کەبەبراکانی خۆیان دەڵێن: وەرنە لای ئێمە و واز لە موحەممەد وهاوەڵانی بێنن و، خۆ مەدەنە کوشـت ﴿ ولا يأتون البـأس إلا قليلا ﴾ نایەنە جەنگەوە کەمێـك نەبێ ﴿ ١٩: أشـحة عليكم ﴾ بەرامبـەر بەئێوەش زۆر ڕژدو بێهیممەت وپیسکەن و، قەتیش حەز بەسەرکەوتنتان ناکەن ﴿ فإذا جاء الخـوف رأيتهم ينظرون إليـك ﴾ جاکەترس وبیمیش پێش هات وجەنگ دەستی پێکرد، دەیانبینی بەجۆرێ تەماشات دەکەن ﴿ تـدور أعينهم ﴾ چاوەکانیان لەکالاندا دەسـووڕێـتەوەو سپی هەڵدەگەڕێت ﴿ كالذي يغشى عليه من الموت ﴾ وەك کەسێ: لەترسی مردن بێهۆش بووبێ، واتە: ئەوکەسەی کە لەحاڵی خۆیدا بێت چۆن چاوەکانی سـپی وەردەگەڕێ وئەبڵەق دەبێ، ئەوانەش لەترسـا وایان لێدێت ﴿ فإذا ذهب الخوف سلقوكم بألسنة حداد ﴾ جا هەرکە ترسـەکە چوو ونەما، لێتـان دەدەن بەزمانە تیژەکەیان و، داوای بەشە غەنیمەتیخۆیانت لێدەکەن! ﴿ أشحة على الخير ﴾ لەگەڵ ئەوەشـدا کەبەتەمای غەنیمەت وتاڵانەکەن، لەبەرڕژدیی و چروکی و چکووسـییان، هەرگیز لەدەسـیان خێر ناکەوێتەوە ﴿ أولـئـك لم يؤمنوا ﴾ ئائەوانە هەرلە بنەڕەتـدا بڕوایان نەهێناوە، بۆیە ئێستا ئەوەحاڵیانە ﴿ فأحبط الله أعمالهم ﴾ ئینجا لەبەرئەوە خـواش کارەکانیانـی پووچەڵ کردۆتـەوە ﴿ وكان ذلك على الله يسـيرا ﴾ دیارە ئەوەش بۆ خوا کارێکی ئاسـانە ﴿ ٢٠: يحسبون الأحزاب لم يذهبوا ﴾ ئەو حیزب وگرووپانە –ئەوەندە ترسنۆکن– وا دەزانن کە هێشـتا سـوپای گرووپەکان لەدەوروبەری مەدینەدا ماوەو نەڕۆیشـتوون، خۆ ڕۆیشـتبوون و گەڕابوونەوە ﴿ وإن يأت الأحـزاب يودوا لو أنهم بادون في الاعـراب ﴾ خۆئەر بۆجارێکی تر لەشـکری ئەوگرووپانە بێنەوە سەریان ئاوات دەخوازن کە لەناو عەرەبە دەشـتەکییەکاندا بووبان و نەهاتنایـە جەنگەکەوە، هەتا تووشـی ئەو ئازارو ترسـە نەبوونایە ﴿ يسـألون عن أنبائكم ﴾ و هەر لەوێیشـەوە لە دەنگ وباسی ئێوەیان پرسیبا ﴿ ولو كانوا فيكم مـا قاتلـوا إلا قليلا ﴾ خۆ ئەگـەر لەناو ئێوەشـدا بوونایە –کاتێ کە جەنگ هەڵدەگیرسـا– کەمێك نەبا جەنگیان نەدەکرد، چونکە ترسنۆك وگیان خۆشەویستن.

پێغەمبەری خوا سەرمەشقە بۆ موسڵمانان:

﴿ ٢١: لقد كان لكم في رسـول الله أسـوة حسـنة ﴾ بەڕاسـتی پەیامبـەری خـوا چاکترین نموونـەی ڕێك وپێکی و سەرمەشـقە بۆتان، دەسـا ئێوەش لەدڵسـۆزیی وسیاسەتیو جیهادی و ئارامی وتەقوای و تەواوی بوارەکانی ژیاندا چاوی لێبکەن و بەدوایدا بچن

﴿ لمن كان يرجوا الله واليوم الآخر ﴾ بەتایبەتی بۆ ئەوکەسە، کە بە تەمای خواو رۆژی دواییيە ﴿ وذكر الله كثيرا ﴾ یادی خواش زۆر دەکا. ئینجا هەڵوێستی موسڵمانەکان لەجەنگی گرووپەکاندا روون‌دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ولما رأى المؤمنون الأحزاب ﴾ جاکە بڕواداران ئەوهەموو لەشکرو دەسەڵاتەی حیزبەکانیان چاوکرد کە بەرەو روویان دەهاتن بۆمەدینە ﴿ قالوا هذا ماوعدنا الله ورسوله ﴾ گوتیان: ئەمە هەرئەو بەڵێنە بوو کە خواو پەیامبەرەکەی پێیان‌داین، واتە: لەپێشەوە بەڵێنیان پێ‌داین بە رۆژە دژوارو سەختەکان، لە پاشان بە یاریدەدان و سەرکەوتن ﴿ وصدق الله ورسوله ﴾ خواو پەیامبەرەکەی راستیان فەرمووە. (ئیبن عەبباس)دەڵێ: مەبەست بەو ئایەتەش کە لەسوورەتی (بەقەرە)دایەو دەفەرموێ: (..مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب). هەربۆ هەمان ماناومەبەستە ﴿ وما زادهم إلا إيمانا وتسليما ﴾ ئەو رووداوە کەبەوجۆرە پێش هات، باوەڕدارەکان پتر باوەڕو ملکەچییان زیادی کرد، جەماوەری زاناکان ئەم ئایەتە —وەکو ئایەتەکانی تری لەوچەشنە— دەکەنە بەڵگەی زیاد بوونی ئیمان‌و باوەڕ. ئەوە هەڵوێستی دووڕازەکان بوو، ئینجا بۆ دیاریکردنی هەڵویستی ئیماندارەکان دەفەرموێ: ﴿ ٢٣: من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليه ﴾ لەناو ئەوبڕوادارانەشدا پیاوانی وایان هەبوو، ئەوپەیمانەی بەخوایان‌دابوو، راستیان لەگەڵ‌کردو، زۆر بەباشی پابەندیشبوون پێیەوە و، کاتێکیش کەوتنە جەنگەوە مەردانە جەنگیان کرد ﴿ فمنهم من قضى نحبه ﴾ ئینجابووشیان نەزرو پەیمانی خۆی بردە سەرو، جەنگاوەرانە جەنگی کرد تاشەهیدکرا ﴿ ومنهم من ينتظر ﴾ هەشیان بوو هەردەم چاوەڕوانی‌شەهیدی‌بوو لەرێی خوادا ﴿ وما بدلوا تبديلا ﴾ بەهیچ جۆرێکیش کلا نەبوون و پەیمانی خۆیان نەگۆڕی. (ئەنەس) دەڵێ: مامم لەبەر ئەوە کە لە(بەدر)دا ئامادە نەببوو، خۆی زۆر بەزیانمەند دادەناو، بڕیاری‌دا بەخوا کە لە جەنگی ئایندەدا جێ‌دەستی دیار بێت بۆئیسلام و، قارەمانییەتی خۆی بنوێنێ، جا کەجەنگی خەندەق پێش هات، بێ دووو سێ چوویە جەنگەکەوەو، قارەمانانە جیهادی خۆی‌کردو، پاشان شەهیدبوو، ئەنەس دەڵێ: کە تەماشامانمان کرد، دەبینین(٨٣) برینی پێوەیەو وای لێ‌کرابوو، پوورم گوتی: بە نیشانەی سەر پەنجەکانیا ناسیمەوە، ئەوجا ئەم ئایەتەی: (من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوالله عليه..) بۆ قەدردانی‌ئەوکارەی مامم هاتە خوارێ ﴿ ٢٤: ليجزي الله الصادقين بصدقهم ﴾ بۆ ئەوە لەئەنجامدا خوا پاداشی راستگۆیان بداتەوە بەهۆی راستگۆییان ﴿ ويعذب المنافقين إن شاء أو يتوب عليهم ﴾ ئەرحەزیش بکا ئازاری دووڕووەکان بدا، وەیان تەوبەیان لێ وەرگرێ، گەر پەشیمان بوونەوە ﴿ إن الله كان غفورا رحيما ﴾ چوون بە راستی خوا هەمووکات لێبووردەیە، زۆریش بەبەزەیی و دلۆڤانە، بۆیە دەرگای واڵایە بۆ هەمووکسێك بێت تەوبە بکات.

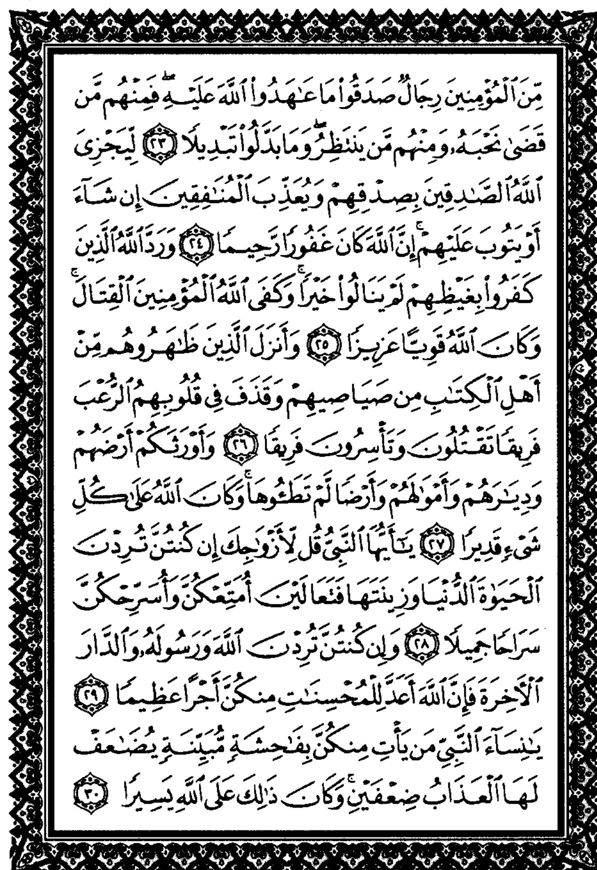
قُل لَّن يَنفَعَكُمُ ٱلْفِرَارُ إِن فَرَرْتُم مِّنَ ٱلْمَوْتِ أَوِ ٱلْقَتْلِ وَإِذًا لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَن ذَا ٱلَّذِى يَعْصِمُكُم مِّنَ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ ۞ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَٱلْقَآئِلِينَ لِإِخْوَٰنِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ وَلَا يَأْتُونَ ٱلْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَآءَ ٱلْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَٱلَّذِى يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا۟ فَأَحْبَطَ ٱللَّهُ أَعْمَٰلَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ ۚ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّآ إِيمَٰنًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

خوا دوژمنانی تێکشکاند:

﴿ ٢٥: ورد الله الذين كفروا بغيظهم ﴾ بێ بڕواکانیش— کە هاتبوونە دەورووبەری مەدینە بۆ سەرکوتکردنی موسڵمانەکان— خوا دای بەپۆزەیانداو بەدڵی پڕ لەڕق وقینەوە گێڕانییەوە ﴿ لم ينالوا خيرا ﴾ وهیچ بەهرە یەکیشیان دەست نەکەوت ﴿ وكفى الله المؤمنين القتال ﴾ وێڕای ئەوەش لەگۆڕەپانی جەنگدا، خوا موسڵمانەکانی پاراست و بێ نیازی کردن لە جەنگی شەڕفرۆشان، ئەوەبوو، باو گەردەلوولێکی ناردە سەریان و، فریشتەش هاتە گۆڕەپانەوە پشتگیری لێ‌کردن وئەوان تێك‌شکان ﴿ وكان الله قويا عزيزا ﴾ دیارە کەخوا هەمیشە بەهێزە بۆ تۆڵە وەرگرتن لەدوژمن، زۆریش زاڵ و بەدەسەڵاتە؛ بۆیە پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((لا إله إلا الله وحده، ونصر عبده، وأعزجنده، وهزم الأحزاب وحده فلاشئ بعده)) (بوخاری وموسلیم).، وە فەرمووی: ((اللهم مُنْزِلَ الكتابِ، سريعَ

الحسابِ، إهزم الأحزابَ، اللهم اهزِمْهم وزَلْزِلْهُمْ)) (متفق عليه).

بەڵێ جەنگی ئەحزاب: ساڵی پێنجەمی کۆچی ڕوویدا، هۆکەیشی ئەوەبوو کە جوولەکەکانی (بەنی نەزیر)چوونە مەککەو لەگەڵ قورەیشدا وتوێژیان کردو هەڵیاننان بۆ بەگژا چوونی پەیامبەر ﷺ وە ئامادەیی وپشتگیری خۆشیانیان بۆ دەربڕین ودەست خەڕۆیان

مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِّيَجْزِىَ ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا۟ خَيْرًا ۚ وَكَفَى ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلْقِتَالَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾ وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَٰرَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَـُٔوهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

کردن کە تا ئاخر دڵۆپی خوێن لەگەڵیانبن، پاش ئەوانیش سەردانی هۆزی (غەتەفان)یان کرد بۆ هەمان مەبەست، ئەوانیش لەگەڵ هاوپەیمانەکانیان، وەك (بەنی ئەسەد)و (بەنی سولەیم) ڕێككەوتن بۆ ئەوەی بەیەك دەست لەموسڵمانەکان بدەن و، ئیتر هەتا هەتایە زیندوو نەبنەوە!! پەیامبەری خوایش ﷺ ئەنجوومەنی ڕاوێژی ئەودەمەی کۆ کردەوە بۆ مەشوەرەت، بەڵام پێش ئەوە لەسەر پێشنیازی سەلمانی فارسی خەندەقێکی قووڵ بەدەوری مەدینەدا لێدرا، بۆیە ئەو جەنگەش ناوبانگی بەجەنگی خەندەق (چاڵ)دەرکرد. بەڕاستیی ئەو ڕۆژە بۆ بڕواداران ڕۆژێکی زۆر سەخت بوو، چونکە لەلایەکەوە (دوازدە هەزار) جەنگاوەر بەئەوپەڕی دەسەڵاتی جەنگییەوە هاتبوونە سەریان، موسڵمانەکانیش تەنها (سێ هەزارکەس) بوون لەگەڵ کەمی ژمارەیان وخراپی هۆیەکانی جەنگییان، ئیتر دووڕووەکانی ناو شاری مەدینەش با بوەستێ چ هەراو پڕوپاگەندەیەکیان نایەوە، بەڵام خوای گەورە –وەك

لەئایەتی(۲۵)ی ئەم سوورەتەدا ڕایئەگەیەنی- پۆرتی شکاندن وبەسەرشۆڕی گەڕانەوە، جا لەم داستانەشدا ئەم پەندو وانانە وەردەگیردرێن:

یەکەم: بێ ئاکامکردنەوەی تەواوی هەوڵەکانی دوژمن وتێکشکانی گەورەترین سوپاو هێزیان.

دووەم: دەرکەوتنی دووڕووەکان و گزی وخیانەتیان لەناو خۆدا.

سێیەم: قەرەبووکردنەوەی تێکشکانەکەی ئوحود.

چوارەم: پڕکردنی دڵی دوژمن لەترس وبیم.

پێنجەم: بەرزبوونەوەی ورەی موسڵمانان و گەشە کردنی باوەڕیان بەو ڕووداوەی گۆڕەپانە.

شەشەم: سەقامگیر بوونی دەسەڵاتی پەیامبەر ﷺ لەدەرەوەو ناوەوەی مەدینە.

حەوتەم: زەمینەسازبوو بۆ پاکسازی مەدینە لەخراپەکاری جوولەکەی(بەنی نەزیر)و، جوولەکەی (بەنی قورەیزە).چوونکە لەمەدینەدا سێ دەستە جوولەکە هەبوون: (بەنی قورەیزە، بەنی نەزیر، بەنی قەینوقاع)هەرسێکەشیان کاتی خۆی پەیمانیان بە پەیامبەر ﷺ دابوو: کەلەگەڵ دوژمنی ئەودا هاوکاری وسیخووری نەکەن، بەڵام (بەنی قەینوقاع)لە ساڵی دووەمی کۆچیو، (بەنی نەزیر)لەساڵی چوارەمی کۆچیدا، هەریەکەیان بەبیانوویەك پەیمانی خۆی هەڵوەشاندەوەو دەرەنجام دەستیان کردە ڕووبەڕوو بوونەوە، ئینجا پێغەمبەر ﷺ بۆ یەکلاکردنەوەی جەنگەکە، -بەفەرمانی خوا- هاوەڵانی کۆکردەوە و فەرمووی: دەبێ هەر ئەمڕۆ پێش نوێژی عەسر بەرەو (بەنی قورەیزە)بکەونە ڕێ و هەر لەوێش نوێژەکەتان بکەن، ئەم فەرموودەی ((لا يُصَلِّيَنَّ أحد منكم العصرَ إلا في بني قريظة)) ئەو ماناو مەبەستە دەبەخشێ، ئەوجا موسڵمانەکانیش بەپەلەئامادە بوون و پێش خۆرئاوا بوون، قەڵا مەحکەمەکانیان لێگەمارۆ دان، ئەوجا پاش(۲۵)ڕۆژ گەمارۆ هەموو خۆیان بەدەستەوەداو تەسلیم بوون، دیارە هەرلەوپاکسازییەشدا دەستەیەکیان کوژران و، دەستەیەکیان دیل کران. (فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين).

جەنگی جوولەکەی بەنی قورەیزە:

﴿ ٢٦ : وأنـزل الذين ظاهروهم مـن أهل الكتاب من صياصيهم ﴾ هەر ئەو خوایە کە توانی دووڕووەکان ئاوا لێبکات..توانی خاوەننامەکانیش –کە پشتوانییان لەوانە دەکرد- لەقەڵاوبارەگاکانیان دابەزێنێتە خوارێ، واتە: جوولەکەکانی (بەنی قورەیزە) –کە لەناو مەدینەدا یارمەتی دووڕووەکانیان دەدا- تێكشکان ﴿ وقذف

فی قلوبهم الرعب ﴾ و ترسێکی زۆریشی خستە دڵیانەوە ﴿ فریقا تقتلون وتأسرون فریقا ﴾ دەرەنجام ئێوە ئەی موسڵمانان! دەستەیەکتان لێدەکوشتن، واتە: پیاوەکانیان، دەستەیەکیشتان لێ دیل دەکردن،واتە: ژن و منداڵەکانیان. ئەمانە جوولەکەکانی بەنی قورەیزە بوون کە لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ پەیمانیان هەبوو، بەڵام پەیمانەکەیان هەڵوەشاندەوەو چوونە ناو بەرەی قورەیشەوە، جا کاتێ موشریکەکان تێك شکان و مەدینەیان جێهێشت، پەیامبەر ﷺ گەمارۆیدان و سەرەنجام ئاوابوونە پەندو عیبرەت بۆ دوای خۆیان ﴿ ٢٧: وأورثکم أرضهم ودیارهم وأموالهم ﴾ هەرچی زەویی وزارو ماڵ وسامانێکیان هەبوو خوا دای بەئێوە ﴿ وأرضالم تطؤها ﴾ وە ئەو زەوییەش کە هێشتا پێتان تێنەنابوو و پێی نەگەیشتبوون، واتە: (خەیبەر)و هەر ناوچەو وڵاتێکی تر کە: لە ئایندەدا خوا بڕیاری لەسەر داوە بکەوێتە دەستی موسڵمانان ﴿ وکان الله علی کل شئ قدیرا ﴾ هەمیشە خوا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارو بەتوانایەو، بەرەوانی لەموسڵمانان دەکاو، پۆزەی پۆزەداران دەشکێنێ.

ژنەکانی پێغەمبەر، خواو پێغەمبەریان هەڵبژارد:

دوای تێکشکانی گرووپەکان و دەستکەوتی جەنگی (بەنی قورەیزە)، ژنەکانی پەیامبەر ﷺ پێیان وابوو کەهەقە ژیان وژیواری ئەمانیش خۆش ببێ.. بۆیە داوایان لە پەیامبەرکرد کە بەڵکو کەمە کەمە ژیانیان خۆشترکا، بۆیە وتیان: ئەوەتە ژنان و کچانی(کیسرا)و(قەیسەر)بەو شێوەیە ڕائەبوێرن کە ڕادەبوێرن! ، ئێمەش ئالەم ژیانە تاڵ وتفتەدا دەژین!! هەقە تۆش وەك ئەوانەمان لەگەڵ بکەیت! ئەوسا خوایش بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەیان، ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی: ﴿ ٢٨: یاأیهاالنبی قل لأزواجک ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەژنەکانت بڵێ: ﴿ إن کنتن تردن الحیاة الدنیا وزینتها ﴾ ئەر ئێوە ژین و جوانی ئەم دونیایەتان دەوێ ﴿ فتعالین أمتعکن ﴾ دەسا وەرنە پێش، با مارەیی وهەندێ شتومەکتان بدەمێ ﴿ وأسرحکن سراحا جمیلا ﴾ وبەخوا پەسەندانەو جوانی دەستتان لێبەربدەم و بەرێتانکەم، واتە: بێ هیچ ڕەنجە دڵ و گازندەودەردی سەرییەك ﴿ ٢٩: وإن کنتن تردن الله ورسوله والدار الآخرة ﴾ وەئەگەر خواو پەیامبەرەکەی‌و، پاداشی دوارۆژتان دەوێ و، ڕازی دەبن بەو ژیانەی ئێستاتان ﴿ فإن الله أعد للمحسنات منکن أجر عظیما ﴾ ئەوەبەڕاستی خوا بۆ چاکەکارانتان –ئەوانەتان ڕازی ئەبن بەم ژیانە– پاداشتێکی گەورەی ئامادە کردووە. ﴿ ٣٠: یا نساء النبی من یأت منکن بفاحشة مبینة ﴾ ئەی ژنانی پەیامبەر! ﷺ هەرکامێکتان کارێکی دزێوی ئاشکرای لێ ڕووبدا، واتە: کارێکی وابێت دڵی پەیامبەر ﷺ زویربکات وبێ فەرمانی ئەو بێت وەك (ئیبن عەبباس)دەڵێ. ﴿ یضاعف لها العذاب ضعفین ﴾ باچاك بزانێت دوو بەرابەر سزاو جەزرەبە دەدرێ، زیاد لەژنانی خەڵکی، چونکە ئێوە خاوەنی ئەو پلەبەرزەن و، ژنی پەیامبەرن، دیارە تاوانیشتان دووبەرامبەرە ﴿ وکان ذلک علی الله یسیرا ﴾ ئەوەیش بۆ خوا ئاسانە.

کۆتایی جزمی ٢١، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٣١: ومن یقنت منکن لله ورسوله وتعمل صالحا ﴾ هەرکامێکیشتان بەرفەرمان و ملکەچی بۆخواو پەیامبەرەکەی بکاو،کاروکردەوەی چاکیش ئەنجام بدا ﴿ نؤتها أجرها مرتین ﴾ ئەوە پاداشتی دووبەرامبەری ئەدەینەوە ﴿ وأعتدنا لها رزقا کریما ﴾ و ڕۆزییەکی باش وبەنرخی لەبەهەشتدا بۆ ئامادە دەکەین.

هاوسەرەکانی پێغەمبەر وەک ژنانیتر نین:

﴿ ٣٢: یا نساء النبی لستن کأحد من النساء ﴾ ئەی ژنانی پەیامبەر! ﷺ هەرگیز ئێوە وەك هیچ یەکێ لە ژنانیتر نین ﴿ إن اتقیتن ﴾ ئەگەر ئێوە لەخوا بترسن، بێ شك حیساب و پاداشتان زۆرو فراوانە ﴿ فلا تخضعن بالقول ﴾ دەسا لەگەڵ نامەحرەمدا قسە بەنەرمی و ناسکی و نازەوە مەکەن، واتە: لەکاتی وتەو گوفتاردا دەنگتان نەرم و ناسك مەکەن لەگەڵیاندا ﴿ فیطمع الذی فی قلبه مرض ﴾ نەوەکو ئەو کەسەی کە دڵی نەخۆشی(خراپ وبەدرەوشتی) تێدایە، تەماح بیگرێ و بوروژێت ﴿ وقلن قولا معروفا ﴾ ئەبێ ئێوە هەمیشە قسەی چاك و شیاو بکەن، ولەگەڵ نامەحرەمدا وا قسە نەکەن، کە لەگەڵ مێردی خۆتاندا دەیکەن، ئاشکرایە ئافرەتان و ژنانی موسڵمانیش لەم حوکمەدا، هاوبەشی ژنەکانی پێغەمبەرن، واتە: هەر ئاراستەو فەرمانێك بۆ ئەوان دەرچوو، بێ شك بۆ ئەمانیشە.

وەک دەورانی زووی نەزانی پێشوو خەملێ خۆتان نیشان مەدەن:

﴿ ٣٣: وقرن فی بیوتکن ﴾ (ئەی ژنانی پێغەمبەر!) دەبێ ئێوە لەماڵەکانی خۆتاندا بسرەوون وئوقرە بگرن، واتە: بێکاری پێویست لەماڵ دەرنەچن ﴿ ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولی ﴾ نابێ ئێوە وەك سەردەمی جاهیلییەتی زوو، زینەت و جوانی خۆتان بۆ پیاوان دەربخەن، ئەوەبوو ژنانی ئەوسەردەمە، بێ کاری پێویست لە ماڵەوە دەردەچوون وجوانی وزینەتی خۆیانیشیان دەرئەخست!

﴿ وأقمن الصلاة و آتين الزكاة ﴾ و بەجوانی وبەردەوام، نوێژەکانتان ئەنجام بدەن و، زەکاتیش بدەن ﴿ وأطعن الله ورسوله ﴾ و هەردەم فەرمانبەرداری خواو پەیامبەری ئەو بن و ﴿ إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت ﴾ بەڕاستی لەم –ئاراستانەدا– خوا هەرئەیەوێ هەموو چڵك و چەپەڵی و، گشت کارێکی نارەواو نا

﴿ وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتَعْمَلْ صَٰلِحًا نُّؤْتِهَآ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ ۚ إِنِ ٱتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِٱلْقَوْلِ فَيَطْمَعَ ٱلَّذِى فِى قَلْبِهِۦ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ۖ وَأَقِمْنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجْسَ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَٱذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱلْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

دروستان لێ دوور بخاتەوە (ئەی خانەوادەی پێغەمبەر!) ﴿ ويطهركم تطهيرا ﴾ وبەپوختی و پاکی بتانهێڵێتەوەو راتان بگرێ. هەندێ لە زانایان پێیان وایە کە لەم ئایەتی: (..أهل البيت ويطهركم تطهيرا)دا ژنەکانی پەیامبەر ﷺ بەرناکەون! خۆ گومانیش لەوەدا نییە کە هەموو بەرئەکەون، وەك (ئیبن کەسیر) دەڵێ، چونکە: دارشتنی ئایەتەکانی پێشەوە بەم شێوەیە: (قل لأزواجك إن كنتن تردن..) پاشان هێنانی ئایەتی (إنما يريد الله ليذهب..) بۆ دواتریش ئایەتی (واذكرن..) پڕبەپڕ لەگەڵ ئەوانییەتی و هەموو لەگەڵ ئەوان قسە دەکەن، (ئوصول)ییەکانیش یەك دەنگن لەوەدا کە هەر شتێك بەیەقین بەر بکەوێ لەبڕیارێکدا، نابێ جیا بکرێتەوە.

دووەم: لەسوورەتی (١١) کەدەفەرموێ: (قالوا أتعجبين من أمر الله رحمة الله وبركاته عليكم أهل البيت) مەبەست بە (أهل البيت) ژنەکەی (ئیبراهیم) ﷺ پێغەمبەرە، کەوابوو لێرەیش مەبەست بە (أهل البيت) ژنەکەنانی پێغەمبەرە ﷺ، ئەگەرچی (عەلی کوری ئەبی تالب و فاتمە و حەسەن و حوسەین) یش خوا لێیان رازی بێت بەر ئەکەون، چونکە پەیامبەر ﷺ پێی فەرموون: ((إنهم أهل البيت)) سەیری تەفسیری (ئیبن کەسیر) بکە.

فێری ئایەتەکانی قورئان و فەرموودەکان ببن:

﴿ ٣٤: واذكرن ما يتلى في بيوتكن من آيات الله والحكمة ﴾ و یاد بگرن ئەوەی دەخوێنرێتەوە لە ماڵەکانتاندا لەئایەتەکانی خواو فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ، واتە: مادەم ئێوە ماڵەکانتان جێگەی سروش و نیگای خوایە، ئەبێ زۆر ساڵح و چاك و پاك بن ﴿ إن الله كان لطيفا خبيرا ﴾ بەڕاستی خوا بە لوتفە بە دۆستانی، بە ئاگایە بە هەموو خەڵك ودروستکراوێکی خۆی، بۆیە بەهەموو کارو کردەوەیەکتان دەزانێ، و ئەشزانێ چی چاکە بۆ ئەم ژینەیان و بۆ قیامەتتان.

ژن و پیاوی موسڵمان فەرقێکیان نییە لە پاداشت ولێبوردنی خوایی دا:

ئیمامی (موسلیم) دەڵێ: (ئوم سەلەمە –خوای لێ رازی بێ– بەپێغەمبەری وت: بۆچی لەقورئاندا هەر باسی پیاوان دەبیسم، بۆژنان نێو نابرێن..؟! ئەوجا ئیتر خوای گەورە ئایەتی: (إن المسلمين والمسلمات..)ی نارده خوارەوەو فەرمووی: ﴿ ٣٥: إن المسلمين والمسلمات ﴾ بەڕاستی پیاوانی موسڵمان و، ژنانی موسڵمان ﴿ والمؤمنين والمؤمنات ﴾ وپیاوانی بڕوادارو ژنانی بڕوادار ﴿ والقانتين والقانتات ﴾ وپیاوانی ملکەچ وفەرمانبەردار، ژنان ملکەچ و فەرمانبەردار ﴿ والصادقين والصادقات ﴾ و پیاوانی راستگۆو ژنانی راستگۆ ﴿ والصابرين والصابرات ﴾ و پیاوانی خۆگرو بەئارام و، ژنانی خۆگرو بەئارام ﴿ والخاشعين والخاشعات ﴾ وپیاوانی خۆ بەکەمزان و لەخوا ترس و، ژنانی خۆ بەکەمزان و لەخوا ترس ﴿ والمتصدقين والمتصدقات ﴾ و پیاوانی بەخشندە، ژنانی بەخشندەی ماڵ ودارایی ﴿ والصائمين والصائمات ﴾ و پیاوانی رۆژووەوان و، ژنانی رۆژووەوان ﴿ والحافظين فروجهم والحافظات ﴾ و پیاوانی داوێن پارێز و، ژنانی داوێن پارێز، واتە: ئەوانەی کە ئەدەبی خۆیان لە کاری ناشەرعی دەپارێزن ﴿ والذاكرين الله كثيرا والذاكرات ﴾ ئەو پیاوو ژنانەی کە زۆر یادی خوا ئەکەن، ﴿ أعد الله لهم مغفرة وأجرا عظيما ﴾ خوا لێبووردن و پاداشتێکی زۆر مەزن و گەورەی بۆ ئامادەکردوون.

ژن و پیاوی موسڵمان، نابێ لە فەرمانی خوا دەربچن:

پێشـەوا ئەحمـەد لـە (ئیبن عەبباس)ەوە دەگێڕتـەوەو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ (زەینەب)ی کچی(جەحش) ی‌خواسـت بۆ (زەیدی کوڕی حاریس)ـە، بەڵام زەینەب پێی عەیب بوو مێردی پێ بکاو، بۆخۆیشـی ژنێکی زۆر تەبیعەت توندبوو، بۆیە وتی: من لەرووی حەسەب و رشتەوە زۆر لەو باشترم! ئەوجا خوا فەرمووی: ﴿ ٣٦: وما كان لمؤمن ولا مؤمنة ﴾ بۆ هیچ پیـاوو ژنێکی بڕوادار نییە ﴿ إذا قضى الله ورسوله أمرا ﴾ کاتێ خواو پەیامبەرەکەی بڕیاری کارێکیان دا ﴿ أن يكون لهم الخيرة من أمرهم ﴾ سەرپشـککرانیان بۆهەبێ لە کارەکەیاندا، واتە: بۆیان نییە خۆیان بارێك هەڵبژێرن، بەڵکو دەبێت بێ سەرلێکردنەوە فەرمانبەردارو ملکەچ بن. هەروەك لەئایەتی: (فلا وربک لا یؤمنون حتی یحکموک فیما شجر بینهم..) ٦٥/٤ دا هاتووەو، پێغەمبەریـش دەفەرمـووێ: ((لایؤمـن أحدکم حتـی یکون هـواه تبعا لما جئت به)) ئەمانە گشـت ئەو راستییە دوویات دەکەنەوە کە دەبێ موسڵمان هەمیشە گوێڕایەڵی لە خواو لە پێغەمبەرەکـەی بکەن و، نابێ بۆ خۆی -بێجگە لەوە- بڕیارێکی تر بدات. (ئیبن کەسیر)یش ئەڵێت: ئەم ئایەتە هەموو بوارەکانی ژیان دەگرێتەوە، کەوابوو هەرکات خواو پەیامبەرەکەی ﷺ بڕیاری شتێکیان فەرموو لە هەر بوارێکدا، ئیتر ئەبێ هەرئەوە پیادە بکرێ، ئەگینـا یاخیبـوون وسـەرپێچییە: ﴿ ومن يعص الله ورسـوله ﴾ هەرکەسێك سـەرپێچی بکات لەفەرمانی خواو پەیامبەرەکەی ﷺ بەوشـێوەیە کە جگـە لەبڕیارەکانی ئـەوان کارێکی‌دی‌هەڵبژێرێ بۆخـۆی ﴿ فقد ضل ضلالا مبينا ﴾ ئـەوە بێ‌گومان گومڕا بووە، بە گومڕابوونێکی ئاشکرا.

پێغەمبەر ﷺ قەڵای بەکوڕ کردن دەڕووخێنێ:

﴿ ٣٧: وإذ تقـول للـذي أنعم الله عليـه وأنعمت عليـه ﴾ ئەی پەیامبـەر! ﷺ وەبیر بێنە کاتـێ بە (زەید) ئـەوەی خوا چاکەی لەگەڵ کرد بە هێنانی بەرەو ئیمان وئیسلام، خۆیشت چاکەت لە گەڵکـرد بەپەروەردەکردنی و ئازادکردنی لە کۆیلایەتی دەتگوت: ﴿ أمسـک علیک زوجک واتق الله ﴾ ژنی خـۆت راگرەو لەخوا بترسـەو، لای خۆت بیهێڵـەرەوەو و تەڵاقی‌مـەدە ﴿ وتخفي في نفسـک ما الله مبديه ﴾ وشـتێکیش کەخوا ئاشـکرای دەکات، تۆ لەدڵ ودەروونی خۆتا دەیشـاریتەوە! واتە: خـوا دەیەوێ (زەید) زەینەب تەڵاق بداو تۆش مارەی بکەیت.

لەلایەن خـواوە ئاگادار کرابووی کەدەرەنجام دەبێ تۆ زەینەب مارە بکەیت، ئەگەرچی ئەمرۆش ژنی زەیدە، چونکە خوا ئەیەوێ بەو کارو کردەوەیە یاسایەکی سـەردەمی نەفامی هەڵوەشێنێتەوە، ئەوەبوو لەیاسـای ئەواندا ژنی بەکوڕکراو یاساغ بوو مارە بکرێت، وەکو کوڕی پشتی خۆی دادەنرا، ژنەکەیشی دەبوویە بووکی! دیارە درکاندن وئاشـکراکردنی کارێکی ئاوا لای خەڵکی ئەو سـەردەمە

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَىْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِىٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾ مَّا كَانَ عَلَى ٱلنَّبِىِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ ٱللَّهُ لَهُۥ ۖ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَٰلَٰتِ ٱللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُۥ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا ٱللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُصَلِّى عَلَيْكُمْ وَمَلَٰٓئِكَتُهُۥ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَكَانَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

شـتێکی زۆر گران و قورس بوو، چونکە تا ئێسـتا باو نەبووە هیچ کەسـێك ژنی بەکوڕکراوی خۆی مارە بکات. پێویسـتە بگوترێ: هەندێ لەدوژمنانی ئیسلام بۆ ناشیرین کردنی شۆرەت و سومعەی پەیامبـەر ﷺ پەنایـان بردۆتە بەر هەندێ قسـەو قسـەڵۆکی بێ ناوەرۆك و دوور لەراسـتی کە بەداخەوە لەهەندێ تەفسیرەکانیشدا هاتووە.. دیسـانەوە زۆر بەداخەوە برێ لەنووسەرەکانی خۆیشمان بێ سەر لێکردنەوە ئەو قسانە دەهێنن ولە نووسراوەکانیاندا بڵاوی دەکەنـەوە! گوایە بەگومانی ئـەوان جارێك پێغەمبەر ﷺ ئەڕوات بۆماڵی زەیدو، زەیدیش -لـەو کاتەدا- لەماڵەوە نابێت، زەینەب پێشـوازی دەکات، جاکاتـێ کە پێغەمبـەر ﷺ دەی‌بینێت کتوپڕ خۆشەویسـتی زەینەب دەچێتە دڵیەوەو ئەڵێ: (سـبحان الله مُقَلِّبَ القلوب!) زەینەب ئەمە ئەبیسـتێ و پاشان بۆ زەیدی دەگێڕێتەوە، ئەوسا ئەویش نیازی تەڵاقدانی ئەکات، پەیامبەریش پێی ئەڵێت: (أمسـک علیک زوجـک)!!، جا قورئـان -بـۆ درکاندنی ئەو

راستییه- دێته خوارەوەو عیتابی لێ ئەکات لەسەر ئەوە کە بۆچی شەرم دەکات لەخەڵکی بۆ مارەکردنی ژنی بەکوڕ کراوی خۆی!.. کە بریاری خوای لەسەرە. ئەم جۆرە ریوایەتانە وەك (ئەبووبەکری ئیبنولعەرەبی) ئەڵێت: ئەوجۆرە قسەو باسانە بۆ زاتێکی وەکو پێغەمبەر زۆر زۆر لەراستیەوە دوورە، چونکە هەر ئایەتی: (وتخفی فی نفسک ما الله مبدیه..) بەڵگەی ناراستی وپووچەڵیی ئەو ریوایەتەیە، وە بەپێی ریوایەتەکە ئەبێ خوا عیشقی (زەینەب)ی لە دڵی پەیامبەردا ئاشکرا کردبێت بۆ خەڵکی!! دە ئایا خوا عیشق وئەوینی زەینەبی‌دەرخست، یان ئەوەی دەرخست کە ئەبێ زەینەبی ژنی بەکوڕکراوی مارە بکا؟ هەرچەندە زۆریش شەرم بکات، هەتا قەڵای بەکوڕ کردنی پێ‌هەڵوەشێنێتەوە؟.شیاوی باسە کاتی خۆی خاتوو خەدیجە زەیدی کوڕی حاریسەی کڕی و بەخشی بەپەیامبەر، ئەویش پاش ماوەیەك ئازادی کردو بەپێی باوی ئەوسەردەمەش کردی بەکوڕی خۆی و، (زەینەب)ی پورزای خۆیی لێ مارە کرد..). پاشان ئەفەرموێ: (فلما قضی زید منها وطرا زوجناکها لکیلا یکون علی المؤمنین حرج فی أزواج أدعیائهم..).. خەڵکینە بیر بکەنەوەو تێفکرێن: ئایا گلەیی لەکەسێك ئەکرێ لەبەرامبەر ئەوەوە کە خۆشەویستی خۆی ئاشکرا نەکردووە لەگەڵ ژنی دراوسێکەیدا؟! حاشا کە هەرگیز پەیامبەر ﷺ شتی وا بکات.. عیشق و ئەوینی ژنێك لە دڵیا بێت و نەی‌دەرکێنێت کە پێشتریش هیچ بەرگرییەك نەبووبێت لە مارە کردنیدا، بەڵام ئێستا بیەوێ شتی وا بکات، من پێم وایە پیاوێکی خاوەن شەرەفی دونیاییش هەرگیز ئەوە ناکات، چ جای پەیامبەرێکی خاوەن ئەخلاق و قییەم.. کەخوا پێی‌دەفەرموێ: (وإنک لعلی خلق عظیم). راستی ئەو رووداوە ئەوەبوو باسمان کرد کە: خوا پەیامبەری ﷺ ئاگادار کردبوو کە دەرەنجام هەر ئەبێ زەینەب مارە بکات، ئەگەرچی ئێستاش ژنی زەیدی بەکوڕکراوتە، زۆریش بەلاتەوە کارێکی گران و قورسە! جا ئەوە بوو کاتێ کە (زەید) هات وسکاڵای لەزەینەب خان کرد، پێغەمبەر ﷺ پێی نەگوت: تەڵاقی بدە، بەڵکو وتی: (أمسک علیک زوجک). شیاوی باسیشە ئیمامی (تەبەری) و (ئیبن کەسیر) و (قورتوبی) هەر بەم جۆرەیان وتووە و راو بۆچوونەکانی‌تریان هەموو رەت کردۆتەوە.سەیرێکی (فتح الباری: ٨/ ٦٦٤، چ ٣ سالی ١٤٢١ ك -٢٠٠٠ ز بکە، لە تەك تەفسیری قورتوبیی ب٧ ل١٧٢ی چاپی سالی ١٤١٥ك - ١٩٩٥ز).

﴿ وتخشی الناس والله أحق أن تخشاه ﴾ تۆ دەترسیت مەردم بڵێن موحەممەدﷺ ژنی کورەکەی خۆی مارە کردووە، خۆخوا شایستەترەو لەپێشترە تۆلێی بترسیت و فەرمانی جێبەجێ بکەیت

﴿ فلما قضی زید منها وطرا زوجناکها ﴾ ئینجا کە زەید زەینەبی خواست و بووبە هاوسەری، پاشان پێکەوە نەیانکراو تەڵاقیی‌داو جیا بوونەوە، ئێمە لە تۆمان مارە کرد. ئەمە بەڵگەیەکی تەواو ئاشکرایە کە ئەوشتەی پەیامبەر ﷺ حەزی نەدەکرد بیدرکێنێ.. مارە کردنی زەینەب خان بوو دوای تەڵاقدانی، چونکەلای ئەون بووکیەتی، بووکیش مارە ناکرێ ﴿ لکیلا یکون علی المؤمنین حرج فی أزواج أدعیائهم ﴾ خوا ئەو بریارەی‌دا تا هیچ دڵتەنگی و گرفتێك بۆ بڕواداران لە مارە کردنی ژنی بەکوڕکراویان دروست نەبێ و، بەشتێکی ناشیرین وناپەسەندی دانەنێن ﴿ إذا قضوا منهن وطرا ﴾ کاتێ ئەو کورانە تەمابڕ ببن لێیان و تەڵاقیان بدەن ﴿ وکان أمر الله مفعولا ﴾ بڕیاری خوایش بۆ مارەکردنی زەینەب، شتێکی براوەیەو، هەر دەبێ جێبەجێ بکرێت ﴿ ٣٨: ماکان علی النبی من حرج فیما فرض الله له ﴾ هیچ جۆرە هەڵە وگوناهێك لەسەرشانی پەیامبەر ﷺ نییە لەبەرامبەر هەربڕیارێکەوە خوا بۆی‌دابێ، واتە: هەرشتێکی بۆ حەڵاڵکردبێ بۆیڕەوایە ﴿ سنة الله فی الذین خلوا من قبل ﴾ ئەمە سوننەت و یاسای خوایە بەرامبەر بەو پەیامبەرانەش بەر لە تۆ بوون، هەرگیز بڕیارێکی بۆ نەداون بە کەسایەتییان زیانبەخش بێت ﴿ وکان أمر الله قدرا مقدورا ﴾ بەردەوامیش فەرمان و بڕیاری خوا زۆر بەوردی پێشدێ وجێبەجێ دەکرێ و، هیچ کەسێکیش بۆی نییە دەسکاری بکاو بیگۆڕێ.

گەیەنەرانی پەیامەکانی خوا، بەدەر لەخوا، لە هیچ ناترسن:

﴿ ٣٩: الذین یبلغون رسالات الله ویخشونه ﴾ ئەوانە وا فەرمان و پەیامەکانی خوا دەگەیەنن ولێی دەترسن ﴿ ولا یخشون أحدا إلا الله ﴾ وە لەهیچ کەسێکی تر ناترسن، جگە لە خودا جاکەواتە تۆیش ئەی پێغەمبەر!ﷺ هەر لەوان پەیرەوی بکە. بۆیە ئەو پێغەمبەرە هەم خۆی و هەم هاوەڵانیشی زۆر بوێرانە پەیامەکەی خوایان گەیاندو، شەوو رۆژ لێی نەوەستان.﴿ وکفی بالله حسیبا ﴾ وخوا خۆیشی بەسە چاودێرو لێپرسەرەوە بێت.

پێغەمبەر ﷺ ئاخری هەموو پێغەمبەرانە:

﴿ ٤٠: ماکان محمد أبا أحد من رجالکم ﴾ موحەممەدﷺ باوکی هیچ پیاوێکتان نییە، نە زەیدو نە کەسی دیکەتان هەتا حەرام بێت ژنی بە کورکراوی خۆی -پاش تەڵاقدانی- مارەبکات، چونکە کچ وکوری ئەوئاشکران وبێ لەوان کەسیتر نابێتە کچ وکوری، بۆیە دەتوانێ ژنەکەی زەید مارە بکات ﴿ ولکن رسول الله وخاتم

النبيين ﴾ بەڵكوئەو پەیامبەری خوایەو دواهەمینی پەیامبەرانە، کۆتایی زنجیرەی پەیامبەرانی پێهاتووە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: مەبەست ئەوەیە کە ئەگەر ئەوئاخر پەیامبەر نەبووایە، خوا کوڕێکی دەدایەو دەیکردە پەیامبەر ﴿ وكان الله بكل شئ عليما ﴾ هەمیشەیش خوا بە هەموو شتێك زاناو بەئاگایە.

ئیمانداران فرە یادی خوا بکەن:

﴿ ٤١: ياأيهاالذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا ﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە! یادی خوا بکەن یادێکی زۆر، واتە: بێ حەدو سنوور یادی خوا بکەن. ﴿ ٤٢: وسبحوه بكرة وأصيلا ﴾ وە هەموو بەیانی و ئێوارەیەك خوا بەپاك وخاوێن رابگرن و هەردەم "سبحان الله" بڵێن ﴿ ٤٣: هو الذي يصلي عليكم وملائكته ﴾ ئەو خوا میهرەبانەیە بەردەوام سەڵەواتتان لێدەداو، فریشتەکانیشی داوای لیبووردنتان بۆ ئەکەن ﴿ ليخرجكم من الظلمات إلى النور ﴾ تا لەتاریکییەکانی شیرك و نەزانی و گومرایی دەرتان بکات و بەرەو نوورو رووناکی ئیمان بتانبات ﴿ وكان بالمؤمنين رحيما ﴾ خواش بەردەوام لەگەڵ بڕواداران میهرەبان و دلۆڤانە ﴿ ٤٤: تحيتهم يوم يلقونه سلام ﴾ ئەو رۆژەش کە بەدیداری ئەو دەگەن ڕێزو تەحیەیان سەلامە، بەسڵاو کردن لەلایەن خوای میهرەبانەوە، پێشوازییان لێدەکرێت، وە ئەفەرمووێ: (سلام قولا من رب رحيم). ﴿ وأعد لهم أجرا كريما ﴾ وە پاداشێکی زۆر چاکیشی بۆ ئامادە کردوون.

هەندێ لە پەسنەکانی پێغەمبەر ﷺ:

تەبەرانی لە(ئیبن عەبباس) دەڵێ: کاتێ کە ئایەتی: ﴿ ٤٥: يا أيها النبي إنا أرسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا ﴾ هاتە خوارێ، پێغەمبەر ﷺ (عەلی و موعاز)ی نارده (یەمەن) و پێی فەرموون: (إنطلقا فبشرا ولا تنفرا، ويسرا ولا تعسرا) هەر دووبچن و مزگێنی دەربن و خەڵکی مەتۆرێنن، ئاسانکار بن وسەختگیر مەبن، چونکە ئەوئایەتەم: بۆ هاتۆتە خوارێ وپێم دەڵێ: ئەی پێغەمبەر! ئێمە تۆمان ناردووە بە مژدەدەرو ترسێنەر، واتە: بە شاهید لەسەر خەڵك، وە بە مژدەدەر بۆ بڕوادارەکان، وە بە ترسێنەریش بۆ بێ بڕواکان. واتە: ببیتە شایەدی یەکتاپەرستی و، کارو کردەوەی مەردم لە رۆژی بەرێدا، بە بڕوادارانیش مزگێنی پاداشی زۆر وبێ سنوور بدەیت و، خوانەناسانیش بەپاشەرۆژی سەخت بترسێنیت، کەوابوو دەبێ ئێوەش ئەی موسڵمانان! مژدەبەخشبن. ﴿ ٤٦: وداعيا إلى الله بإذنه ﴾ خەڵکیش بانگ کەیت -بە فەرمانی خوا- بۆ یەکتاپەرستی ﴿ وسراجا منيرا ﴾ و بشبیتە چرایەکی نورانی و رووناك بۆخەڵکانی جیهان، ﴿ ٤٧: وبشر المؤمنين بأن لهم من الله فضلا كبيرا ﴾ مژدەش بدە بە بڕواداران بەوەی کە: لە خواوە زیادە پاداشتێکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٤٨: ولا تطع الكافرين والمنافقين ﴾ هەرگیز گوێڕایەڵ و بەر فەرمانی بێ بڕوایان و دووڕووەکان مەبە ﴿ ودع أذاهم ﴾ و گوێ مەدە بەو ئەزیەت و

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُۥ سَلَٰمٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ بِإِذْنِهِۦ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَدَعْ أَذَىٰهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ ٱلَّٰتِىٓ ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِى هَاجَرْنَ مَعَكَ وَٱمْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِىِّ إِنْ أَرَادَ ٱلنَّبِىُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۗ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِىٓ أَزْوَٰجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٠﴾

ئازارەی پێشت دێنن ﴿ وتوكل على الله ﴾ و لەتەواوی کاروبارتا هەمیشە پشت بەخوا ببەستە ﴿ وكفى بالله وكيلا ﴾ تەنها خواش بەسە پارێزەرو یاریدەدەر بێت.

ئەحکامی ژنی تەڵاقدراو بەرلە چوونە لای:

﴿ ٤٩: يا أيها الذين آمنوا إذا نكحتم المؤمنات ﴾ ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە! کاتێ ژنانی بڕوادارتان مارە کردن ﴿ ثم طلقتموهن من قبل أن تمسوهن ﴾ لەپاشا تەڵاقتاندان پێش ئەوەی کە بچنە لایان ﴿ فما لكم عليهن من عدة تعتدونها ﴾ هیچ "عیددە" و ماوەیەکتان بەسەریانەوە نییە ڕێگر بێ بۆ شوو کردنەوەیان، واتە: بێ عیددە بۆیان هەیە مێرد بکەنەوە، چونکە عیددە بۆ ئەوەیە دەرکەوێ ئاخۆ سکی هەیە، یانە؟ ﴿ فمتعوهن ﴾ جا موتعەیان بدەنێ، موتعە: ماڵێکە وەك جل و بەرگ و پۆشاك و.. هتد بۆ ئاسانکردنی تەڵاقدانەکە لەسەر شانیان ﴿ وسرحوهن

سـراحا جمیلا ﴾ وە بەجوامێرانە دەسیان لێبەربدەن. واتە: بە بێ زیان دان لێیان تووشی ئەزیەت و ئازاریان مەکەن. (ئیبن کەسیر) دەڵێ: ئەم ئایەتە چەند حوکمێکی گرنگی تێدایە:

یەکـەم: بێژەی (نیکاح) هەر بەواتای مارە کردنە، بە تایبەت کە دەفەرمووێ: (من قبل أن تمسوهن).

دووەم: دەتوانرێ پێش تێکەڵاوی کردن ژن تەڵاق بدرێ.

سێیەم: بێژەی (المؤمنات) ژنی کیتابیش دەگرێتەوە.

چوارەم: ئیبنی عەبباس ودەسـتەیەك لە(سـەلەف) ئـەم ئایەتە دەکەنـە بەڵگەی ئەوە کـە تا (نیکاح) نەبێ هەرگیـز تەڵاق نابێ وناشکەوێ، ئیمامی (شافعی و، ئەحمەد)یش هەروا دەڵێن، بەڵام (ئەبووحەنیفەو مالیك) پێیان وایە کە پێش (نیکاح)یش تەڵاق هەیە ودەکەوێ، بۆ نموونەی هەردووکیان (إن تزوجت فلانة فهی طالق) دەسـت دەدا. فەرمووەدەیش هەرپشتگیری ئەوەدەکا کە تا (نیکاح) نەبـێ تەڵاق نابـێ وناکەوێ: (لا طلاق لابـن آدم فیما لا یملک) (ئەحمـەد، ئەبـووداوود، ترمزی). (لا طلاق قبـل النکاح)(ئیبنی ماجە).

پێنجەم: بەکۆی دەنگی زانایان: هەرکاتێ ژنان تەڵاق دران — پێش چوونە لایان— عیددەیان لەسـەر نییە، مەگەر مێردەکەی بمرێت، دیارە ئەوە دەبێ عیددەی ژنی مێرد مردوو هەڵژمێرێ.

شەشەم: موتعە: ئەم موتعەیە لەم جێگایەدا گشتگیرە، واتە: هەر ژنێـك کە مارەیی بۆدانرابێت وپێش دەسـت تێکەڵ کردن لەتەکیا تەڵاق بدرێت نیوەی مارەیییەکەی خۆی دەکەوێ وهەم بەموتعەش بـۆی دادەنرێـت، وەك ئەفەرموێ: (وإن طلقتموهـن من قبل ان تمسوهن وقد فرضتم لهن فریضة فنصف مافرضتم)٢/٢٣٧. هەروەها ژنێکیـش مارەیی بۆدیـاری نەکرابێت و پێـش چوونە لای تەڵاق بدرێت شتێکی بۆدادەنرێ بەناوی موتعەوە، بەڵام ئەو موتعەیەش بەپێی توانایی و دەسەڵات و، بێ توانایی و بێ دەسەڵاتی مێردەکە دادەنرێ: (لا جناح علیکم إن طلقتم النساء مالم تمسوهن أو تفرضوا لهن فریضة ومتعوهن علی الموسـع قـدره وعلی المقتر قدره متاعا بالمعروف حقا علی المحسنین) ٢/٢٣٦.

ئەم ژنانە بۆ پێغەمبەر ﷺ حەڵاڵن:

بۆ جارێکی تر دێتەوە سـەر کاروبـاری ژنەکانی پەیامبەرﷺ وەك دەفەرمـووێ: ﴿ ٥٠: یا أیها النبی إنا أحللنا لک أزواجک اللاتی آتیـت أجورهن ﴾ ئەی پەیامبەرﷺ! ئێمە ئەو ژنانەمان بۆ حەڵاڵ کردوویـت مارەییت پـێداون ﴿ وما ملکت یمینک ممـا افاء الله علیـک ﴾ وە ئـەو کەنیزانەش کـە لەرێی غەنیمـەت و فەیئەوە بوویتــە خاوەنیان. واتە: کەنیزەمان بۆ حەڵاڵ کردوویت کە مارەی بکەیت، ئیتر لەجەنگدا دەستت بکەوێت، یان بەهەر جۆرێکی‌تر، وەك (سـەفیە)و (جوەیرییـە) ئەوە بوو هەردووکیانــی ئازاد کردو پاشان مارەی کردن، وە هەروەها خاتوو(رێحانە)و (مارییە)ش/خوا لەهەموویـان رازی بێت. ﴿ وبنات عمـک وبنات عماتک وبنات خالک ﴾ هەروەها کچانی مامت و، کچانی پورەت (خووشـکەزای باوکت) و کچانی خاڵت ﴿ وبنات خالتک اللاتی هاجرن معک ﴾ و کچانی پوورت (خوشـکەزای دایکت) ئەوانەیان کە لەگەڵ تۆدا کۆچیان کردووە ﴿ و امرأة مؤمنة إن وهبت نفسها للنبی ﴾ هەروەها هەر ژنێکی برواداریش ئەگەر خۆی پێشکەش بەپەیامبەر ﷺ کرد، تەنها مەبەسـتی خۆشەویسـتی خواو پەیامبەرەکەی خوایە ﷺ، وەك (خەولە). ﴿ إن أراد النبی أن یستنکحها ﴾ ئەگەر پەیامبەر ﷺ ویسـتی مارەی بـکات ﴿ خالصة لک مـن دون المؤمنین ﴾ مارە کردنـی خۆبەخش بەبێ مارەیی بۆ دانان و وەلی و شـایەد تایبەتە بـە تۆوە ئەی پێغەمبەر ﷺ، واتە: جگە لە پێغەمبەر لە بروادارن نییە نیکاحی هیـچ ژنێکی ئیمانداری خۆبەخش بکا بەبێ مارەیی و وەلی و شـایەت. ﴿ قـد علمنا ما فرضنا علیهـم فی أزواجهم وما ملکت أیمانهم ﴾ بێگومان ئێمە رێ و شـوێنمان بۆ ئەوان لەبارەی ژنان و کەنیزەکانیانەوە روونکردۆتـەوە، چونکە بروادارن نابێت زیاتر چوار ژنی ئازاد مارە بکەن، پاشـان بەرامبەر بە کەنیزەیش چەندەیـان بۆدەگونجێ، بەڵام لەگـەڵ رەزامەندی (وەلی و دانانی مارەیی و ئاگایی شایەددا، دیارە ئەوە بۆ تۆ رەهاو بەرباڵوە. ئەمەیش تەفسیری (موجاهیدو حەسەن و قەتادەو ئیبنی جەریرە) بۆ ئایەتی (قـد علمنا ما فرضنـا...). ﴿ لکیلا یکون علیک حـرج ﴾ بۆئەوەی تەنـگ و چەڵەمەیەك بۆت پێش نەیەت لە مـارە کردنی زیاتر لە چوار وهتد.. ، وەك لـە ئایەتەکەدا باسکرا. ئەمروونکردنەوەیەش بۆ ئەوەیە تا هیچ دڵتەنگی و گیروگرفتێك لە گەیاندنی پەیامەکەتدا نەیەتـە رێـت، وە وانەزانیت بەوە کە چـوار ژن زیاترت هەیە، سنوورت شکاندووە، "چونکە پێویستە تۆ پەیوەندی بکەیت بەهەموو جـۆرە خەڵکێکەوە —بەتایبەتی لەرێـی ژنەکانتەوە— بۆ گەیاندنی بەرنامەکەی خوا" ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ هەمیشـە خوا زۆر لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ٥١: ترجی من تشـاء منهن و تـؤی الیک من تشـاء ﴾ تۆ دەتوانی کات و مەوعیـدی هەرکامێك لەژنەکانت دوابخەیت "واتە: ئەگەر لەسـەرەی ئەویشـدا نەگەرێیتەوە لای، تـۆ گوناهبار نابیـت، هەروەها هەرکامێکیشـیان نزیك بکەیتەوەو بتەوێ لەلای تـۆ بمێنیتەوە (ئەگەرچی سـەرەی ئەویش نەبێ)، هەر گوناهبار نابیت، ئەم تەفسـیرە بەپێـی راوبۆچوونی هەندێ

لەو زانایانەیە، کە دەڵێن: پێغەمبەرﷺ (قەسم)ی لەسەر واجیب نەبووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا بەوپەڕی دادپەروەرییەوە جووڵاوەتەوە، لەتەك ژنەکانیدا ﴿ ومن ابتغيت ممن عزلت فلا جناح عليك ﴾ هەروا ئەوەشیان کەکاتی خۆی بەرکەنارت کردبێ لە قەسم و لەلامانەوەی شەو، بەڵام ئێستا دەتەوێت لە خۆتی نزیك بخەیتەوە، دیسان بۆ ئەوەش هیچ گوناهێکت لەسەر نییە ﴿ ذلك أدنى أن تقر أعينهن ولا يحزن ﴾ ئا بەو شێوەیە خوای میهرەبان بۆی روونکردیتەوە نزیکترە بەوەی کە ژنەکانت چاویان پێی گەش بێت و خەفەت نەخۆن، چونکە دەزانن کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەوەیشدا قەسمی لەسەر نییە ئەو بۆخۆی هەر ئەنجامی دەدات. بەڵێ دابەشکردنی کاتەکان بەسەر ژناندا بۆئەوانەی زیاتر لەژنێکیان هەیە کارێکی زۆر پێویست و گرنگە لەئیسلامداو زاناکان ئەم ئەدرەسەیان بۆ داناوە (باب القسم)، بەڵام بۆ پەیامبەر ﷺ خوای گەورە بەو ئایەتەی سەرەوە بەپێی ئەو تەفسیرە کردمان ئەو قەسمەی لەسەرشان هەڵگرت، هەرچەندە ئەو خۆی ئەوپەڕی هەوڵی ئەدا بۆ جێبەجێکردنی ﴿ ويرضين بما آتيتهن كلهن ﴾ وە رازیی و خۆشنوودیش بن بەو مافی ژن و مێردیەی تۆ پێتیانت داوە بێ جیاوازی لە نێوانیاندا، واتە: با ئەوانە بزانن کە تۆ (قەسم)ت لەسەر نییە بۆیان، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا کاتەکانت بۆ بەشکردون، خۆشحاڵ و دڵشاد ئەبن. ﴿ والله يعلم مافي قلوبكم ﴾ وەخوا چاك دەزانێ بەوەی لەدڵەکانتاندا حەشاردراوە لە کاری ژنان ومەیل بۆلای هەندێکیان. ﴿ وكان الله عليما حليما ﴾ وە خوا بەردەوام لەبەرژەوەندی بەندەکانی خۆی بەئاگایە، هەمیشە لەسەرخۆیەو پەلەی سزاش ناکات.

بێ لەو ژنانەت، ئەی پێغەمبەر ﷺ، ژنانی ترت پێ ناشێ:

﴿ ٥٢: لا يحل لك النساء من بعد ﴾ ئیتر لە دوای ئەمانە هێنانی ژنانی تر بۆ تۆ حەڵاڵ نییە، واتە: بۆت نییە ژنی تریان بەسەردا بێنی ﴿ ولا أن تبدل بهن من أزواج ﴾ وە ناتوانی وازیشیان لێ بێنیت "یەکێکیان تەڵاق بدەیت و یەکێکی تر مارە بکەیت، چونکە ئەوان خواو پەیامبەریان هەڵبژاردووە، خوای گەورەش ئاوا پاداشتیان ئەداتەوە" ﴿ ولو أعجبك حسنهن إلا ما ملكت يمينك ﴾ ئەگەرچی ئەو ئافرەتانەی کە تۆ دەتەوێ بیانخەیتە جێگای هاوسەرەکانت، جوانییان سەرسامت بکات جگە لەکەنیزەك. بەڵێ خوای گەورە چوار جۆرە ژنی حەڵاڵ کرد بۆ پەیامبەر ﷺ:

یەکەم: ئەوانە مارەیی پێ بەخشیون و مارەی کردون.

دووەم: ئەو کەنیزانەی لەجەنگدا دەستی دەکەون، وە یان دەیان کرێت.

سێیەم: ئەوانەی کۆچیان لەگەڵ کردووە و هاتوونەتە مەدینە.

چوارەم: ئەوانەی کەخۆیان بەپەیامبەرﷺ بەخشیی و مارەییان لێ نەویست، ئەوەیش بۆ ئەوە بوو تا پەیامبەر ﷺبەهۆی زۆری خێزانەکانییەوە بتوانێت بەئاسانتر بانگەکەی بگەیەنێت بە هەموو

۞ تُرْجِي مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ ۖ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَّا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِن بَعْدُ وَلَا أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ ۖ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ۚ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۚ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَن تَنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

ماڵێك، جا پاش ئەوەش کە ئایەتی تەخییر: (قل لأزواجك إن كنتن تردن الحياة الدنيا..) هات و ئەوانیش خواو پەیامبەریان ﷺ هەڵبژارد لەباتی دونیا، ئیتر خوای گەورەش رێزی لێنان بەم دووشتە:

یەکەم: نابێ پەیامبەر ﷺ ژنی تریان بەسەرا بێنێ.

دووەم: نابێ هیچ کامێکیان تەڵاق بدات وبیانگۆڕێ بە ژنانێ تر.

﴿ وكان الله على كل شئ رقيبا ﴾ خوا هەمیشە بە سەر هەموو شتێکدا چاودێرە. ئینجا قورئان شێوەی پەیوەندی موسڵمانان بە هاتوچۆی ماڵی پەیامبەرەوە ﷺ رێك ئەخات، ﴿ ٥٣: يا أيها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي إلا أن يؤذن لكم إلى طعام ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! مەچنە ماڵەکانی پەیامبەر ﷺ مەگەر لە حاڵێکدا مۆڵەتتان بدرێت بۆ نان خواردنێك، ﴿ غير ناظرين إناه ﴾ بە بێ چاوەڕوانی پێگەیشتنی واتە: ئەگەر دەعوەت کران بۆ نان خواردنێك زوو مەچن لەوێ چاوەڕوانی بکەن تا نان

وخواردنەکـــە پێ دەگا ﴿ ولكن إذا دعيتـم فادخلوا ﴾ بەڵام کاتێ بانگکران وفەرمووتان لێکرا بچنە ژوورەوە ﴿ فإذا طعمتم فانتشروا ﴾ ئینجا کە نانیشـــتان خوارد، زوو بڵاوەی لێبکەن ﴿ ولا مستأنسين لحديث ﴾ ومەمێننەوە بە هۆگریتان بۆ قسەو باس و داستانگێڕانەوە بۆ یەکترو دەمــە تەقێ ﴿ إن ذلكم كان يؤذي النبي ﴾ چونکە ئەو جۆرە کارانەتان پەیامبەر ﷺ ئەزیەت دەدات ﴿ فيستحي منكم ﴾ جا پێغەمبەریش شـــەرمتان لێ ئەکات و داوای چوونە دەرەوەتان لێ بکات ﴿ والله لا يستحي من الحق ﴾ بێگومان خوا هەرگیز شەرم لە دەرخستنی هەق و راستـی ناکات هەرشتێك هەق بێت بەیانی ئەکات، ئەگەرچی هەندێ کەسیش پێیان ناخۆش بێت.

ئەدەب و وێڵی چوونە ماڵی پێغەمبەر ﷺ، و فەرماندان بە حیجاب:

﴿ وإذا ســـألتموهن متاعا فاسألوهن من وراء حجاب ﴾ خۆ ئەگەر داوای شتێکتان لەژنانی پێغەمبەر ﷺ کرد، لەپشتی پەردەوە داوایان لێ بکەن، واتە: ئەدەب لەماڵی پەیامبەر ﷺ و تێکەڵ نەبوون لەگەڵ خانەوادەکەیدا یاســـایەکی خواییەو، دەبێ هەموو کات پێش چاو بگیرێ ﴿ ذلكم أطهر لقلوبكم وقلوبهن ﴾ ئابەو شـــێوەیە پاکترە بۆ دڵی ئێـــوە و، دڵی ئەوانیـــش "نەك تێکـــەڵی ژن و پیاو کە دەرەنجام گەڵێ شتی خراپی لێ ئەوەشـــێتەوە". (شەنقیتی) ئەڵێت: ئایەتی: (وإذا ســـألتموهن متاعا..) ئەگەرچی هەندێ لە زانایان دەڵێن: ئەو یاســـایە تایبەتە بـــە خێزانەکانی پەیامبـــەرەوە ﷺ، بەڵام ئەگەر سەیری هۆو عیللەتەکەی بکرێت: (ذلكم أطهر لقلوبكم وقلوبهن..) بە ڕاشکاوی ئەوە دەگەیەنێت کە حوکمەکەی گشتگیرەو بۆ تەواوی موسڵمانانیشـــە، چونکە هیچ کەسێك نییە بتوانێت بڵێ: ژنانیتر جگە لەژنانی پەیامبەر ﷺ پێویستیان بە ئاسوودەیی وپاکی دڵ نییە، جگە لەوەش لە (ئوصول)یشدا هاتووە: (إن العلة قد تعمم معلولها..) لەولایشـــەوە ئەگەر بەوردی سەیرێکی قورئان بکرێت، بە ئاسانی دەردەکەوێت کە حیجاب لەسەر تەواوی ژنە موسڵمانەکان واجبە: (ذلكـم أطهر لقلوبكم..) یان دەفەرموێ: (ياأيهاالنبي قل لأزواجك وبناتك ونســـاء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن..) ٥٩/٣٣. بۆ ئـــەم ئایەتەش دەڵێت: (فقد قال غير واحد من أهل العلم: إن معنى: ((يدنين عليهن من جلابيبهن)) أنهن يسترن بها جميع وجوههن، ولا يظهرن شـــيئا إلا عين واحدة تبصر بها، وممن قال به: ابن مســـعود، وابن عباس، وعبيدة السلماني، وغيرهم). بەڵێ.. (موحەممەد ئەمین شـــەنقیتی) بۆچوونی ئەوەبووە بەڵگەیەکی زۆریشی هێناوەتەوە بۆ ئەوە کە دەست و دەم و چاویش عەورەتەو واجبە داپۆشرێ، جگە کاتـــی نوێـــژ کردن و کاتی حەج ﴿ وما كان لكم أن تؤذوا رســـول الله ﴾ بێگومـــان هەرگیز بۆ ئێوە ناشـــێ و نابێـــت ئازارو ئەزیەتی پەیامبـــەری خوا ﷺ بدەن ئیدی بە زمان بێ یان بە کردار. ﴿ ولا أن تنكحوا أزواجه من بعده أبدا ﴾ هەرگیزیش بۆتان نییە ژنەکانی دوای خۆی بەهیچ جۆرێك مارە بکەن چونکە وەکو دایکتانن ﴿ إن ذلكـم كان عند الله عظيمـا ﴾ چونکە ئەزیەتدانـــی و مارە کردنی ژنەکانی ئەولای خوا کارێکی زۆر گەورەیە و چاوپۆشی لێناکرێ.

﴿ ٥٤: إن تبدوا شيئا أو تخفوه ﴾ ئەگەر ئێوە شتێك دەربڕن یان بیشارنەوە لە دڵتانا ﴿ فإن الله كان بكل شئ عليما ﴾ ئەوە بەراستی خوا بەهەمووشـــتێك زاناو ئاگایە. ژنان لەمانە ڕوو ناپۆشـــن: بەڵێ هەر ئەو کاتە کە ئایەت هات و فەرمانیدا: دەبێ لەپشت پەردەوە قسە لەگەڵ خێزانەکانی پەیامبەردا ﷺ بکرێت.

ژنان لەمانە ڕوونـاپۆشن:

ئێـــتر بـــاوك و کـــورو مەحرەمەکانیتریان هاتن و وتیـــان: ئایا بۆ ئێمەیـــش هـــەر دەبێ وابێ ئەی پەیامبەری خوا ﷺ؟! ئەوســـا بۆ وەڵامی ئەوە ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ٥٥: لا جناح عليهن فـي آبائهـن ولا أبنائهن ولا إخوانهن ولا أبنـاء إخوانهن ولا أبناء أخواتهن ولا نسائهن ولا ما ملكت أيمانهن ﴾ هیچ گوناحێك لەسەر "خێزانەکانـــی پەیامبەر ﷺ نییە –ئەڵبـــەت ژنانی تریش هەروا– کـــە بێ پەردەو ڕووبـــەڕوو لەگەڵ باوك و کوڕو برازاو خوشـــکەزاو ژنانی موسڵمان و بەندەی خۆیاندا قسە بکەن چونکە پەردە لەگەڵ ئەوانەدا ئەزیەت و کارێکیگرانە و ئەوانەیش مەترسی کاری دزێو وخراپیان لێناکرێت. ﴿ واتقين الله ﴾ وە بە نهێنی و بە ئاشـــکرا، لەخوا بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن ﴿ إن الله كان على كل شئ شـــهيدا ﴾ بە ڕاستی خوا بەسەر هەموو شتێکەوە شایەدەو هەمیشە ئاگایە، وهیچ شتێکی لێ ون نابێت.

فەرماندان بە ســـەڵاوات لە ســـەر پێغەمبەر ﷺ و، قەدرو ڕێزی ئەو لەنـــاو کۆڕو کۆمەڵدا، هـــەر چۆنێك لە ماڵـــەوە حورمەت و ڕێزی واجبـــە، بۆیە ئەفەرمـــووێ: ﴿ ٥٦: إن الله وملائكته يصلون على النبي ﴾ بەراســـتی خواو فریشـــتەکانی دروود وصەڵەوات لەسەر پێغەمبـــەر ﷺدەدەن، خـــوا بەزەیی و میهرەبانـــی خۆی ئەرێژێ بەسەریا، فریشتەکانیش داوای پایە بەرزی و لیبووردنی بۆدەکەن ﴿ ياأيهاالذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسـليما ﴾ دەســـا ئێوەش ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! دروودو (صەڵەوات)ی لەسەر بدەن، وە ســـەلامی لێبکەن ئێمەش دەڵێین: (اللهم صل على النبي وسـلم تسليما). یان دەڵێین: (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد، كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد، اللهم بارك

علـی محمد وعلی آل محمـد کما بارکت علـی إبراهیم وعلی آل إبراهیم إنک حمید مجید).

ئازاردەرانی خواو پێغەمبەر بەر لەعنەتی خوا کەوتوون:

﴿ ٥٧: إن الذین یؤذون الله ورسـوله ﴾ بەراسـتی ئەوکەسانەی ئـازارو ئەزیەتی خـواو پەیامبەرەکەی دەدەن، واتە: سـەرپێچی لەفەرمانەکانیـان دەکەن ﴿ لعنهم الله فـی الدنیا والآخرة ﴾ خوا لە دونیا ولـە قیامەتدا نفرینی لێکردوون و لەمیهرەبانی خۆی دووری خستوونەتەوە ﴿ وأعد لهم عذابا مهینا ﴾ سزایەکی زۆر سووککەری بۆئامادە کردوون ﴿ ٥٨: والذین یؤذون المؤمنین والمؤمنات بغیر ما اکتسبوا ﴾ و ئەوانەش کە ئازاری پیاوانی ئیماندار و ژنانی بڕوادار دەدەن بێ هیچ تاوانێك کردبێتیان ﴿ فقد احتملوا بهتانا و إثما مبینا ﴾ بێگومان ئەوانە درۆو بوختان و گوناحی ئاشکرایان هەڵگرتووە.

دەبێ ژنان خۆیان بە چارشێو داپۆشن:

﴿ ٥٩: یا أیها النبی قل لأزواجک وبناتک ونساء المؤمنین ﴾ ئەی پەیامبەرﷺ! بە ژنەکانت، کچەکانت وژنانی بڕوادار بڵێ: ﴿ یدنین علیهن من جلابیبهن ﴾ باڵاپۆش و عاباکانیان بپێچن بە خۆیانا، بە شێوەیەك کە تەواوی سەرو مل و جەستەیان داپۆشێ.

پێناسـەیەك بۆجیلباب: ئیبنی عەبباس دەڵێت: جیلباب: ئەو جل وبەرگەیە تەواوی جەسـتە هەرلە پێ تا تەوقە سەر داپۆشێ؛ دەشـکرێ بڵێـین: ئـەو پارچە قوماشـەیە کە ژنان بەسـەر جل وبەرگەکانیانـدا دەیپێچن بەخۆیاندا وەکو عەبا کە ژنانی عێراقی بەکاری دێنن. بەڵێ ژنان هەرکاتێ لەماڵ چوونە دەرێ بۆهەر ئیش وکارێکی پێویسـت، دەبێ ئەو (جیلباب)ـە بەکار بهێنن وتەواوی سـەرومل وگەردن وسنگ وبەرەکیان پێداپۆشـن هەتا دەگاتە قولە پێیـان، بەکارهێنانی ئەو پارچە حیجابەش کە ئێستا لەناودایە جێی جیلباب دەگرێتـەوە بەمەرجێك (میقنەعە)ـی لەگەڵدابێ.

﴿ ذلک أدنی أن یعرفن فلا یؤذین ﴾ ئەو خۆ داپۆشینەش لەبارترین شـتە کـە ئێوە بە پاك و خاوێنی و داوێن پارێزی بناسـرێن و بەر قسەو بوختان نەکەون و ئازارو ئەزیەت نەدرێن ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ هەمیشـەو بەردەوام خوا چاوپۆشیکارە بەرامبەر بەوانەی پێشـتر درێغیـان هەبووبێت زۆریـش میهرەبانە لەگـەڵ ئەوانەدا فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن ﴿ ٦٠: لئن لم ینته المنافقون والذین فـی قلوبهم مرض والمرجفون فی المدینة ﴾ سـوێند دەخۆم ئەگەر دووڕووەکان و ئەوانەی کە دڵیان نەخۆشـەو هـەروا ئەوانەش کە لەمەدینەدا خۆیان گرتە دواوە دژ بە موسڵمانەکان پڕو پاگەندە بڵاو بکەنەوە" ئەگەر کۆڵنەدەن و دەست هەڵنەگرن ﴿ لنغرینک بهم ﴾ ئەوا ئێمە تۆ هەڵئەنێین کە جەنگیان لەگەڵ بکەیت و دەرەنجامیش زاڵیشت دەکەین بەسـەریاندا ﴿ ثم لا یجاورونک فیها إلا قلیلا ﴾ پاشـانیش بۆ ماوەیەکی کـەم نەبێت نەتوانن لەشـاردا بمێننەوەو دراوسێتیت بکەن، واتە: تەفرووتوونا و شاربەدەر دەکرێن ﴿ ٦١:

> لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِيٓ ءَابَآئِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ صَلُّوا۟ عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ بِغَيْرِ مَا ٱكْتَسَبُوا۟ فَقَدِ ٱحْتَمَلُوا۟ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾ ۞ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا۟ أُخِذُوا۟ وَقُتِّلُوا۟ تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

ملعونیـن أینما ثقفوا أخذوا ﴾ نفرینیشـیان لێکراوە و لەمیهرەبانی خوا دەرکراون لەهەر جێگایەك دەستکەون، دەبێ دەستگیر بکرێن ﴿ وقتلوا تقتیلا ﴾ و زۆریش بەتوندی بکوژرێن ﴿ ٦٢: سنة الله فی الذین خلوا من قبل ﴾ دژایەتی ئەوانەی لەبەرنامەی خودایەو لەنێو ئەوانەشدا کە لەپێش تۆوە ژیاون ئەنجامدراوەو بڕیار دراوە کە هەر دووڕوویەك لەگەڵ هەر پەیامبەرێکدا دژایەتی کردبێت ئەوا بڕیاری گرتن و کوشـتنی دراوە ﴿ ولن تجد لسـنة الله تبدیلا ﴾ هەرگیز تۆ گۆڕانکاریت دەست ناکەوێ لەباوو بڕیارەکانی خوادا.

هەر خوا دەزانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٦٣: یسألک الناس عن الساعة ﴾ بێباوەڕەکان پرسیاری هاتنی ڕۆژی قیامەتـت لێ‌دەکـەن! ﴿ قل إنما علمها عنـد الله ﴾، پێیان بڵـێ: ئەی پێغەمبەر! هەر خوا خۆی زانیاری وئاگاداری تەواوی هەیـە بەرۆژی قیامەت کە کەی دێت. هەرئەم ماناو مەبەسـتەیە

لەچەند ئایەتێکی تریشدا هاتووە: (٣٤/٣١): (إن الله عنده علم الساعة)، (٦/٥٩): (وعنده مفاتح الغیب)، (٧/١٨٧): (یسألونک عن الساعة)، (٧٩/٤٢/٤٤) (٤١/٤٧): (إلیه یرد علم الساعة..). لەم فەرموودەیەشدا هاتووە: ((ما المسؤول عنها بأعلم من السائل)) متفق علیە. واتە: منی پرسیار لێکراو لەبارەی هاتنی رۆژی

يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَـٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوْا۟ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُوا۟ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَـٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَـٰنُ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِّيُعَذِّبَ ٱللَّهُ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱلْمُنَـٰفِقَـٰتِ وَٱلْمُشْرِكِينَ وَٱلْمُشْرِكَـٰتِ وَيَتُوبَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَـٰتِ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًۢا ﴿٧٣﴾

قیامەتەوە لەتۆی پرسیارکەر (ئەی جوبریل) بەئاگاتر نیم. ﴿ وما یدریک لعل الساعة تکون قریبا ﴾ جا تۆ چووزانیت لە قیامەت؟ لەوانەیە کاتی هاتنیشی زۆر نزیك بێت! لەسوورەتی (٤٢/١٧) وما یرید لعل الساعه قریب)، وە لەسوورەتی(٥٤/١): (إقتربت الساعة وانشق القمر..) وە لەسوورەتی (٢١/١): (اقترب للناس حسابهم وهم فی غفلة معرضون) هاتووە کە هەموویان بەتێکڕا پشتگیرن بۆ نزیکی هاتنی رۆژی قیامەت. ﴿ ٦٤: إن الله لعن الکافرین وأعد لهم سعیرا ﴾ بەراستی ئەوخوایە نفرینی لە بێ بڕواکان کردووە ولەرەحمەتی خۆی دووری خستوونەتەوە وئاگرێکی هەڵگیرساوی زۆر سوتێنەریشی بۆ ئامادە کردوون ﴿ ٦٥: خالدین فیها أبدا ﴾ بەهەتاهەتایی دەبێ لەوێدا بمێننەوە ﴿ لا یجدون ولیا ولا نصیرا ﴾ دیارە لەوێش هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکیان دەست ناکەوێ ﴿ ٦٦: یوم تقلب وجوههم فی النار ﴾ بەتایبەتی لەرۆژێکا کە دەم وچاویان لەناو ئاگری دۆزەخدا ئەم دیوئەودیوی پێ‌دەکرێت تا چاك ببرژێ. ﴿ یقولون یا لیتنا أطعنا الله وأطعناالرسولا ﴾ دەڵێن: بریا بەفەرمانی خوامان کردباو گوێڕایەڵی پێغەمبەریش باین ﴿ وقالوا ربنا إنا أطعنا سادتنا وکبراءنا ﴾ وە ئەڵێن: پەروەردگارا! بێ‌گومان ئێمە فەرمانبەرداری سەردارو ئاغاو گەورەکانمان بووین "و بەگوێی ئەوانمان کرد" ﴿ فأضلونا السبیلا ﴾ ئەوانیش رێیان لێ هەڵە کردین و "چەواشەیان کردین" ﴿ ٦٨: ربنا آتهم ضعفین من العذاب ﴾ پەروەردگاری ئێمە! دوو هێندە سزایان بدە، واتە: سزای گومڕایی خۆیان سزای گومڕا کردنی ئێمەیان بدە ﴿ والعنهم لعنا کبیرا ﴾ نفرینێکی زۆریان لێ‌بکەو لەمیهرەبانی خۆت زۆر زۆر دووریان بخەرەوە.

جوولەکە بۆ مووسا بوختان دەکات:

﴿ ٦٩: یا أیها الذین آمنوا لا تکونوا کالذین آذوا موسی ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە، ! وەکو ئەوکەسانە مەبن کە ئازاری مووسایاندا و تۆمەتیان بۆ هەڵبەست ﴿ فبرأه الله مما قالوا ﴾ خواش مووسای تەبرئە کرد لەو بوختانەی بۆیان کرد ﴿ وکان عند الله وجیها ﴾ چونکە مووسا لای خوا، گەورەو خاوەن (جاه)و رێز بوو پێشەوا (بوخاری) ئەڵێت: ((إن رسول الله ﷺ قال: إن موسی کان رجلا حییا ستیرا، لا یری من جلده شئ استحیاء منه، فآذاه من آذاه من بنی إسرائیل فقالوا: ما یتستر هذا التستر إلا عیب فی جلده إما برص، وإما أدرة - انتفاخ الخصیتین - وإما آفة، وإن الله أراد أن یبرأه مما قالوا لموسی، فخلا یوما وحده فخلع ثیابه علی حجر ثم اغتسل، فلما فرغ أقبل إلی ثیابه لیأخذها وإن الحجر عدا بثوبه، فأخذ موسی عصاه وطلب الحجر، فجعل یقول: ثوبی حجر، ثوبی حجر، حتی إنتهی إلی ملأ من بنی إسرائیل فرأوه عریانا أحسن ما خلق الله -عز وجل- و أبرأه مما یقولون وقام الحجر، فأخذ ثوبه فلبسه، وطفق بالحجر ضربا بعصاه، فوالله إن بالحجر لندبا - أثرا- من أثر ضربه ثلاثا أو أربعا أو خمسا -قال- فذلک قوله تعالی: (ولا تکونو کالذین آذوا موسی..). پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەراستی مووسا پیاوێکی زۆر بەشەرم و خۆداپۆشەر بوو، هەرگیز هیچ شتێکی -لەشەرمدا- نەدەبینرا، جا بەنی ئیسرائیل وتیان: ببێ و نەبێ؛ مووسا یا توشی نەخۆشی بەڵەکی بووە، یا قۆرە، یا گرفتێکی تری هەیە! بۆیە ئەوەندە سوورە بۆ خۆ داپۆشین! ئەو جا خوا ویستی پاکانەی بۆ بکات لەو بوختانە، بۆیە رۆژێ مووسا بەتەنیا لەچۆڵییەکا خۆی دەشۆرێ و جل وبەرگەکەی لەسەر بەردێ دادەنێ، جاکاتێ لێ‌بوویەوەو چوو جلەکانی لەبەر بکاتەوە، و رۆیشت، مووسایش دار دەستەکەی بەدەستەوە گرت و دوای

کــەوت وەھر ئەی وت: بەردەکە! جلــەکانم. وئەوانیش بەرووت و قووتــی دیتیان و بۆیــان دەرکەوت کە هیچ عەیــب و نەنگێکی پێــوە نییە. بەکورتی: مووســا ﷺ پیاوێکی زۆر بە شــەرم بوو، زۆر هەوڵی ئەدا لەشــی نەبینرێ، بۆیە زۆریش خۆی دائەپۆشــێ، جــا لەبەرئەوە جوولەکــەکان وتیان: دیارە لەشــی عەیبدارە بۆیە ئەوەندە ســوورە لەسەر خۆ داپۆشین! جا خوای گەورە کارێکی بۆ ســازان -ئەوەی فەرموودەکە- و جوولەکە بەچاوی خۆیان دیتیان کە جوانترین و بێعەیب ترین تەن و لەشی هەیە. ﴿ ٧٠: یا أیها الذین آمنــوا اتقو الله ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! هەر لەخوا بترسن ﴿ وقولوا قولا سدیدا ﴾ و قسەی ڕاست و ڕێك وپێك بکەن ﴿ ٧١: یصلــح لکـم أعمالکم ﴾ ئەوســاخوا کارەکانتان بۆراســت دێنــێ و، هیدایەتتان دەکا بۆ ئەنجامدانــی کاری چاك ﴿ ویغفر لکـم ذنوبکم ﴾ و گوناهەکانیشــتان بۆ دەپۆشــێ ﴿ ومن یطع الله ورســوله فقد فاز فوزا عظیما ﴾ و هەرکەســێك گوێڕایەڵی فەرمانی خواو پەیامبەری ئەو بکات، ئەوە بێگومان سەرکەوتنێکی گەورەی بە دەست هێناوە.

مرۆڤ قبوڵی هەڵگرتنی سپاردەی کرد:

﴿ ٧٢: إنــا عرضنا الأمانة علــی الســموات والأرض والجبال ﴾ بەڕاستی ئێمە سپاردەو (تەکالیف)ەکانمان خستە سەر ئاسمانەکان و زەویــی و کێــوەکان ﴿ فأبیــن أن یحملنهــا ﴾ کەچیهیچیــان لەخۆیانرا نەدی و، لەهەڵگرتنیان نکوولییان کرد. خاوەنی (أضواء البیان) ئەڵێت: ئەم (عەرض) ونمایشــی سپاردەیەو، وەرنەگرتنی ئاسمانەکان وزەویی وچیاکان.. شــتێکی ڕاستەو حەقیقەتی هەیە، هەرچەنــد ئێمەش چۆنییەتییەکەی دەرك نەکەین، وە دەشــڵێ بۆ ئەم ڕاستییە ئایەت وفەرموودە زۆرە، لەوانە: (وإن من الحجارة لما یهبط من خشیة الله) (٢/٧٤)، وە (تسبح له السموات السبع والأرض ومن فیهــن..) (١٧/٤٤)، وە (وسخرنا مع داود الجبال یســبحن) (٢١/٩٧)، وە فەرموودەیــش: وەك گریانــی بنکی دارەخورماکە، ئەو کاتە کەپێغەمبەر ﷺ وتاری لەســەر ئەدا لە مەدینەدا، پاشان لەوێ گواستییەوەو چووە سەر میمبەرەکە، وەك ئیمامی (بوخاری) هێناویەتی. وە لە (موسلیم)یشدا هاتووە: (عن النبی ﷺ إنی لأعرف حجرا کان یسلم علی فی مکة..) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڕاستی من بەردێ ئەناســم، کاتێ کە لەمەککەدا بووم هەمیشــە ســڵاوی لێئەکردم! ئەمەو چەند فەرموودەیەکی تریش.. ﴿ وأشفقن منها ﴾ نەچوونە ژێری و ترســان کە: نەتوانن هەڵســن بەجێبەجێکردنی داخوازییەکان ﴿ وحملها الإنسان إنه کان ظلوما جهولا ﴾ کەچی مرۆڤ هاتە پێشەوەو چووە ژێرباری وهەڵگرت! بەڕاستی ناهەقی لەخۆکردو نەیزانــی بەئەنجام، ئەگینا هەرگیزهــەڵی نەئەگرت. واتــە: بەجێ هێنانی فەرمانەکانی خــوا ئەوەندە گرنگە ئاسمان و زەویی وشــاخەکان لەگەڵ ئەوهەموو توانایــەدا بۆیان هەڵنەگیرا! کەچــی ئادەمی -بەنەزانی خۆی- هەڵگــرت!! ﴿ ٧٣: لیعذب الله المنافقیــن والمنافقات والمشــرکین والمشــرکات ﴾ بۆ ئەوەی لە ئاکامدا -بە هۆی پشــتگوێ خستن وســەرپێچی وخیانەت لەو ســپاردەیە- خوا ســزای پیاوان و ژنانی دووڕوو هاوبەشــدانەران بــدات ﴿ ویتــوب الله علی المؤمنین والمؤمنــات ﴾ و تەوبەش لە پیاوان وژنانی بڕوادار- بە هۆی پاراستنی ئەو سپاردەیەو گوێڕایەڵی وتاعەتەیان- وەربگرێت. ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ دیارە خوایش هەمیشــە لێبووردەیە، دلۆڤان ومیهرەبانە قەڵەمی لێبووردن بەسەر گوناهاندا دێنێ.ســا خــوای گوناهپۆش و دلۆڤــان! لێمان ببوورە و،ڕەحممان پێبکە. ئامین.

زۆریش ســوپاس بۆ خوای دەســەڵاتدار کە هاوکاری و پشــتیوانی کردم بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (ئەحزاب).

سوورەتی (سەبەء)ـە

مەککەییەو(٥٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش وەك هاووێنەکانی خۆی باســی بناغە سەرەکییەکانی دینی ئیسلام: یەکتاپەرســتی، پەیامبەریەتی، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە ئەکا.. داستانی هەندێ لەپەیامبەرانیش ڕاڤە ئەکات، وەك (داوود) و (سولەیمان)ی کوڕی، لەبارەی ئەو دەسەڵاتەوە خوا پێی بەخشین.. پەنجەیش ئەخاتە سەر شك وبەدگومانی موشریکەکان سەبارەت بەپەیامەکەی پەیامبەر ﷺ، کۆتاییشی دێت بەبانگکردنی بێبڕواکان بۆ بڕواهێنان ویەکلابوونەوەو دەســبەردان لەبیرو باوەڕو بۆچوونــی پووچەڵیان. بۆیەش ناوی (ســەبەء)ـە چونکە چیرۆك وبەســەرهاتەکەی پاشــاکانی یەمەن دەگێڕێتەوە، بەتایبەتی ئەو هەمــوو خۆشــی ونیعمەت و خۆشــگوزەرانییە خــوا پێیدابوون، کەچی ئەوان هەر زۆرناســوپاس و ســپڵە بوون، جاخوایش تۆڵەی لێکردنەوەو لێیتێکدان و تارومار کردن.

جابەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: الحمد الله الذی له مافی السموات ومافی الأرض ﴾ گشت ســوپاس وستایشێکی شیاو، تەنها بۆ ئەو خوایــە کەهەرچــی لەئاسمانــەکان و، لەزەویدایە هــەر هی ئەوە

﴿ ولـه الحمد فی الآخرة ﴾ سوپاسـی شـیاو لە رۆژی دواییشـدا هـەر بۆ ئەوە، نەك كەسێكی تر. ﴿ وهو الحكیم الخبیر ﴾ هەر ئەویشـە هەمیشـە كارجوان و كار رەنگـین، هەرچی ئەكات زۆر جێـی خۆیەتی وە ئەویشـە زۆریش ئاگا دەربـارەی كاروكردەوەی دروستكراوەكانی ﴿ ٢: یعلم ما یلج فی الأرض وما یخرج منها وما

ینزل من السـماء وما یعرج فیهـا ﴾ هەرچی دەچێتە ناو جەرگەی زەویی، وەك باران و شتیتر وە هەرچیش لێی دێتەدەرێ وەك ئاو و شـتی‌تر، وە هەرچیش لەئاسماندا دێتە خوارێ، وەك فریشـتە وباران وبروسـكە وشتی‌تر وە هەرچیش لێیەوە سەرئەكەوێ و بەرز ئەبێتەوە وەك فریشـتەو كردەوەی بەندەكان وشـتی‌تر، ئەوخوایە پێی دەزانێ وبە ئاگایە ﴿ وهو الرحیم الغفور ﴾ ئەویشە بۆخۆشی زۆر میهرەبـان و! زۆر لێبووردەیە!. جاپـاش ململانێی كافرەكان دەربارەی زیندووبوونەوە، خوای لە كارزان لەسێ جێگای قورئاندا فەرمـان بە پێغەمبەر دەدا سـوێند بە پەروەردگـاری دەخوات كە زیندووبوونەوە راستەو پێش‌دێت.

یەكەم: لە سوورەتی(یونس)دا ئایەتی: (ویستنبئونک أحق هو قل إی و ربی إنه لحق و ما أنتم بمعجزین).

دووەم: لەم سوورەتەدا: (و قال الذین كفروا..)

سێیەم: لە سوورەتی(تغابن)دا: (زعم الذین كفروا أن لن یبعثوا قل بلی و ربی لتبعثن ثم لتنبئن بما عملتم و ذلک علی اللة یسیر).

قیامەت دێت و، هەموو كەسیش بەپێی كاری خۆی پاداشت دەدرێتەوە:

﴿ ٣: وقال الذین كفروا لا تأتینا الساعة ﴾ و ئەوانەی خوانەناس وبێ‌بڕوا بـوون ونكوولی زیندووبوونەوەیان دەكـرد وتیان: هەرگیز رۆژی قیامەتمـان بۆنایە، واتە: بەهیچ شـێوەیەك قیامەت نییە! ﴿ قـل بلی وربی لتأتینكم عالم الغیب ﴾ ئـەی پێغەمبەر! بڵێ: بەڵێ سوێندم بەپەروەردگارم هەربۆتان پێش دێت، لە لایەن خوای زانای گشـت نادیار ﴿ لا یعزب عنه مثقال ذرة فی السـموات ولا فی الارض ﴾ كە بەئەندازەی تۆزقاڵێك شـتی لێ ون نابێ، نە لە ئاسمانـەكان ونە لە زەویـدا ﴿ ولا أصغر من ذلک ولا أكبر ﴾ وە نە بچووكتر لەزەرە و، نە گەورەتریش لێی ﴿ إلا فی كتاب مبین ﴾ مەگەر ئەوە هەمـوو لەناو نامەیەكی روونكەرەوە (لوح المحفوظ)دا لای پەروەردگار نووسـراوەو هەڵگـیراوە ﴿ ٤: لیجزی الذین آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ تاپاداشـی ئەوانە بداتـەوە بڕوایان هێناوەو ئاكاری كـردەوە چاكەكانیان ئەنجـامداوە ﴿ أولئک لهـم مغفرة ورزق كریـم ﴾ بۆ ئەمانە لە بە هەشـتدا لیبووردن و رزق و رۆزی چاك هەیە ﴿ ٥: والذین سـعوا فی آیاتنـا معاجزین ﴾ ئەوانەش كـە هەرچـی لەتواناینادایە بەختی دەكەن بـۆ پووچەڵكردنەوەی ئایەتەكانمان بە مەبەستی هەڵهاتنیان لە دەستمان. ﴿ أولئک لهم عذاب من رجز ألیم ﴾ بۆ ئەوانە هەیە سزایەك لە بەدترین جۆری سـزای بە ئێش. ﴿ ٦: ویری الذین أوتوا العلم ﴾ و ئەوانەش كە لەزانیـاری بەش دراون لەلایەن خواوە، واتە: لە خاوەننامەكان و هاوەڵانی پەیامبەر ﷺ سوور ئەزانن ﴿ الذی أنزل إلیک من ربک هـو الحق ﴾ ئەوەی كە بۆ تۆ ناردراوە لەلایەن پەروەردگارتەوە هەر ئەو راسـت ودروسـتـە، واتە: ئەو نەفامانە نكوولی زیندووبوونەوە ئەكـەن، كەچی خاوەن‌زانسـتەكان بەراسـتو دروسـتی ئەزانن ﴿ ویهـدی إلی صراط العزیز الحمیـد ﴾ وە بۆ رێی خوای خاوەن دەسەڵات وسوپاسكراو (جن وئادەمزاد) رێنوێن دەكا.

حاشاكەران لە ژینی دوای مردن دەمكوت دەكرێن:

﴿ ٧: وقال الذین كفـروا ﴾ ئەوانەی بێ‌بڕوا بوون هەندێكیان بە گاڵتە كردن بە زیندووبوونەوە بە هەندێكیانیان وت: ﴿ هل ندلكم علی رجل ینبئكم ﴾ ئایا دەتانەوێ پیاوێكتان نیشان بدەین هەواڵتان بداتێ؟ (مەبەسـتیان پەیامبەر بـوو ﷺ) ﴿ إذا مزقتم كل ممزق ﴾ كاتـێ ئێوە مـردن ولەگۆڕەكانتانا رزین وهەپـروون هەپروون كران

وبوونــەوە گڵ ﴿ إنكم لفي خلق جديد ﴾ كە ئێوە بۆ جارێكی تر، سەر لە نوێ دروست دەكرێنەوەو زیندوو دەبنەوە؟ ﴿ ٨: أفترى على الله كذبا أم به جنة ﴾ نازانین ئاخۆ بەدەست ئەنقەست درۆ لە سەر خوا دەكا!، یان شێتە؟ چونكە -بەلای ئەوانەوە- قسەی وا ئەبێ یەكێ لەو دووكەسە بیكات، ئەگینە پیاوی ژیرو راستگۆ ئەو قسەیە ناكا! ﴿ بل الذين لا يؤمنون بالآخرة في العذاب والضلال البعيد ﴾ نەخێر هەرگیز موحەممەد نەدرۆ دەكاو نەشێتە، بەڵكو ئەوانەی وا بڕوایان بە پاشــە رۆژ نییە، لەناو سزاو سەرلێشێواوییەكی دوور لە هەق و رێنمایی دان. ﴿ ٩: أفلم يروا إلى ما بين أيديهم وما خلفهم من السماء والأرض ﴾ ئایا -ئەوانە- سەیرێكی پێشەوەو پاشەوەی خۆیانیــان نەكرد، تــا ببینن وبزانن خوا چی دروســتكردووە لە ئاســمان و زەویدا؟ بۆئەوەی تواناو دەســەڵاتی ئەو بزانن، وەك لە جێگایەكیتردا ئەفەرموێ: (والســماء بنيناها بأيد وإنا لموســعون، والأرض فرشــناها فنعم الماهدون) ٥١/٤٧-٤٨. ﴿ إن نشأ نخسف بهم الأرض ﴾ ئەگەر بمانەوێ زەویی بەوانیشەوە دەیبەینە خوارێ ﴿ أو نســقط عليهم كسفا من السماء ﴾ یان بمانەوێ چەند پارچە ســزایە بخەین بە سەریاندا، دەیخەین بە ســەریاندا. ﴿ إن في ذلك لآية لكل عبد منيب ﴾ بێگومان لەودەســەڵاتەدا بەڵگەیەكی هەرە گەورە هەیە -لەســەر دەسەڵاتی خوا لە سەر زیندووكردنەوە بــۆ هەر بەندەیــەك بیەوێ بۆ لای خوا بگەڕێتــەوە واتە: ئاسمان وزەویی بەوهەموو یاســا قەشــەنگەیانەوە دەبنــە بەڵگەی زیندوو بوونــەوەو هاتنــی رۆژی دوایی، چونكە كەسێك بتوانێ ئەوكارە گرنگانە ئەنجامبدا، ئەی چۆن ناتوانێ مردوان زیندوو بكاتەوە..؟! لەكاتێكدا: (لخلق الســموات والأرض أكبر مــن خلق الناس ولكن أكثر الناس لا يعلمون) دروســتكردنی ئاسمانەكان وزەویی مەزنترە لە دروستكردنی مەردم بەڵام زۆرتر خەڵك نازانن.

خوا زێدە بەشێكی بە داوود دا:

﴿ ١٠: ولقد آتينا داود منافضلا ﴾ ســوێند بە خوا ئێمە لە فەزڵ و بەهــرەی خۆمان نیعمەتێكــی فراوانمان بــە (داوود) دا، واتە: كردمانــە پەیامبەرو زەبوورمان دایە ﴿ يا جبال أوبي معه والطير ﴾ بەكێوەكانیشــمان گــوت: ! ئێوەش لەگــەڵ داوودا یەكدەنگبن و گشت پێكەوە تەسبیحات بكەن، واتە: ئەو كە تەسبیحاتی خوای كرد، هەروا ئێوەش ئەی پەلەوەرەكان! لەگەڵیابن، وەك ئەفەرموێ: (إنا سخرنا الجبال معه يسبحن بالعشي والأشراق) ٣٨/١٨. ﴿ وألنا له الحديد ﴾ و ئاسنیشــمان بۆ نەرمكرد، بەئارەزووی خۆی چۆنی ویســتبا كاری پێی ئەكرد، بێ ئەوە بیخاتە ناو كوورەی ئاگرەوە ﴿ ١١: أن اعمــل ســابغات وقدر في الســرد ﴾ پێمانگووت: كە هەموو جۆرە زرێیەكی باڵاپۆش و، تاس كڵاوێك (بە ئاڵقە چنراو) و ئەندازەگیر، دروست بكە بۆ كاتی جەنگ و خۆپاراستن لە جەنگ، وایشبن كە هیچ تیرێك نەیانشكێنێ وكونیان تێنەكات ﴿ واعملوا صالحا ﴾ پێشــمانگوتن: كاری چاك بكــەن، واتە: دەبێ هەموو

أَفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِۦ جِنَّةٌۢ بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ فِى ٱلْعَذَابِ وَٱلضَّلَـٰلِ ٱلْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا۟ إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ ٱلْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٩﴾ ۞ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَـٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ وَٱلطَّيْرَ ۖ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ ٱعْمَلْ سَـٰبِغَـٰتٍ وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ ۖ وَٱعْمَلُوا۟ صَـٰلِحًا ۖ إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمَـٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۖ وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ۖ وَمِنَ ٱلْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَـٰرِيبَ وَتَمَـٰثِيلَ وَجِفَانٍ كَٱلْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَـٰتٍ ۚ ٱعْمَلُوٓا۟ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِىَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ ٱلْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ٱلْغَيْبَ مَا لَبِثُوا۟ فِى ٱلْعَذَابِ ٱلْمُهِينِ ﴿١٤﴾

كارەكانتــان چاك بــن لە گوێڕایەڵی خوا بــن، لەبەرامبەر ئەو هەموو چاكەیەوە ﴿ إني بما تعملون بصير ﴾ بەڕاســتی من بە كاری ئێوە بینام وچاودێرتانم.

بــەڵێ خوا بــەش وبەهرەیەكی زۆری بەخشــی بــە داوود -عليه الصلاه والسلام-: پێغەمبەراییتی وتوانا ودەسەڵات وپاشایەتی و، ســوپایەكی زۆرو پڕچەك و، دەنگ وئاوازێكی خۆش وسازگار، كە هەموو كات چیاسەربەرزەكان لەگەڵیا (سبحان الله) یان دەگوتەوەو، باڵندەكانیش لەئاسماندا رادەوەستان وگوێیان بۆدەگرت!. لە (فتح الباري /كتــاب فضائل القــرآن ٩/٩٢، ولە موســليم/كتاب صلاة المســافرين ١/٥٤٦) هەردوودەڵێن: شــەوێك پێغەمبەر ﷺ گوێی لەدەنگە خۆشــەكەی (ئەبوو مووسای ئەشعەری)یەوە بوو، وەستاو گوێی بۆگرت وفەرمووی: (لقــد أوتي مزمارا من مزامير آل داود) بە راستی دەنگ وئاوازێكی لە دەنگ وئاوازەكەی خانەوادەی داوود پێدراوە.

بەش و بارەتی سولەیمان:

ئینجا نۆبەی ژماردنی بەهرەکانییەتی بەسەر سولەیمانی کوڕی داوودەوە، -علیه السلام- وئەفەرمووێ: ﴿ ١٢: ولسليمان الريح غدوها شهر ورواحها شهر ﴾ بۆ سولەیمانیش (با)مان رامکرد، تەنیا لەتاقی بەیانیاندا مانگە رێیەکی دەبڕی و، ئێوارانیش رێی یەك مانگ دەرۆیی. (شێخ حەسەنی بەسری) ئەڵێت: سولەیمان لە(دیمەشق) لەسەر تەختەکەی دائەنیشت و، نانی بەیانی ئەخوارد، ئەوجا هەڵئەفڕی و، بۆ نیوەڕۆش لە (إصطخر) نانی ئەخوارد، لەکاتێکا نێوان هەردووکیان مرۆڤی تیژڕەو بەیەك مانگ ئەوجا ئەی‌بڕی ﴿ وأسلنا له عين القطر ﴾ وە بۆ سولەیمان کانییەکی (مس)یشمان تاواندبووەوە هەرچۆنێ ئاسنمان بۆ داوود نەرمکرد، بەشێوەیەك وەك سەرچاوەی ئاو ئەڕۆیشت و زۆر بەئاسانی هەموو شتێکی لێ دروست ئەکرد ﴿ ومن الجن من يعمل بين يديه بإذن ربه ﴾ و لە جنۆکەش هەبوون بەفەرمانی خوا لەبەردەستیدا کاریان ئەکرد ﴿ ومن يزغ منهم عن أمرنا ﴾ وە هەر کەسێکیشیان لەفەرمانی ئێمە لای بدا دەرچێ، واتە: بەگوێی ئێمەی نەکا ﴿ نذقه من عذاب السعير ﴾ سزای ئاگری سوتێنەری پێ دەچێژین ﴿ ١٣: يعملون له مايشاء من محاريب ﴾ سولەیمان چی‌دەویست لەکۆشکی بەرزو قایم ﴿ وتماثيل ﴾ و جۆراو جۆری کۆتەڵ و پەیکەربۆیان دەکرد، دیارە لەبەرنامەو شەریعەتی (داوود)دا ئەو پەیکەرو کۆتەڵانە یاساغ نەبووە، وەك لە شەریعەتی ئیسلامدا حەرام و یاساغە ﴿ وجفان كالجواب ﴾ وە هەروا قاپ و دەفری زل و گەورە، وەك حەوز کە لەشکرەکەی خۆراکی تیا ئەخوارد ﴿ وقدور راسيات ﴾ و چەندین تیانەو مەنجەڵی گەورەی دابەسراوو نەجوڵاویان بۆ ئامادە ئەکرد ﴿ إعملوا آل داود شكرا ﴾ وتمان: ئەی بنەماڵەی داوود! سوپاسگوزاری بکەن لەبەرامبەر ئەو هەموو بەهرانەدا رشتوومە بەسەرتاندا ﴿ وقليل من عبادي الشكور ﴾ بەڵام لەبەندەکانم کەمێکیان سوپاسگوزارن، واتە: دە ئێوە وا مەبن.

جنۆکە غەیب نازانێ:

﴿ ١٤: فلما قضينا عليه الموت ﴾ ئینجا پاش ئەو هەمووەسەڵاتە کاتێ بڕیاری مردنمان بۆ داو مرانمان ﴿ ما دلهم على موته إلا دابة الأرض تأكل منسأته ﴾ هیچ شتێك جنۆکەی ئاگادار نەکرد بەمردنی (سولەیمان) مۆرانە نەبێت کە داردەستەکەی دەخوارد ﴿ فلما خر تبينت الجن أن لو كانوا يعلمون الغيب ﴾ ئینجا پاش یەك‌ساڵ کاتێ سولەیمان رەتی بردو کەوت، ئەوکات ئاشکرابووو دەرکەوت بۆ ئادەمی کە ئەگەر جنۆکە شتی نادیاریان زانیبا وەك پڕو پاگەندە وابوو ﴿ مالبثوا في العذاب المهين ﴾ ئەوەندە لەو سزا قورس و پەست و کاریگەرەیەدا نەئەمانەوە! (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: پاش ساڵێك ئەوجا پێیان زانی کۆچی دوایی کردووە.

جێگاو شوێنی خەڵکی سەبا:

﴿ ١٥: لقد كان لسبأ في مسكنهم آية ﴾ سوێند بەخوا جێگاو شوێنی گەلی (سەبا) لە (یەمەن)دا بەڵگەیەکی‌مەزن بوو لەسەر دەسەڵات و توانایی خوا، بۆ پاداشتدانەوەی چاککاران و، تۆڵە دانی خراپکاران، چونکە ئەو گەلە کاتێ سپڵەیی وخیانەتیان سەبارەت بە نیعمەتەکانی خوا کرد، خوایش پەڕاگەندەی کردن و ریشەی دەرهێنان ﴿ جنتان عن يمين وشمال ﴾ ئەو بەڵگەیەش دوو باخی گەورە و زۆر قەشەنگ بوون، یەك لەلای راست و، ئەوی دی لای چەپەوە پێمان بەخشیبوون، ئەبێ چەندە دیمەنێکی جوان و سەر سورهێنەری بووبێ، بەوشێوە خوا باسیان دەکات!. (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ژنان زەمبیلەیان ئەنا بەسەریانەوە و بەبن درەختەکانیا دەچوون، بێ ئەوە هیچ ئەزیەتێ ببینن میوەکە خۆی دەوەری و زەمبیلەکەی لێ پڕ ئەبوو، جێی باسە، شارەکەشیان کەوتبووە نێوان باخەکانەوە ﴿ كلوا من رزق ربكم ﴾ وتمان: دە لە رزق و رۆزی پەروەردگارتان بخۆن ﴿ واشكروا له ﴾ و سوپاسیشی بکەن "لەبەرابەر ئەو هەموو نیعمەت وخۆشییەوە پێی بەخشیون ﴿ بلدة طيبة ورب غفور ﴾ شارەکەتان شارێکی خۆش و پاك و خاوێن و، فێنك و سازگارە! وخواشتان پەروەردگارێکی خەتا پۆش و لێبووردەیە،بۆ هەرکەسێك پێ بزانێ و سوپاسی بکات ﴿ ١٦: فأعرضوا ﴾ کەچی روویان لەفەرمانی خوا وەرگێڕا ﴿ فأرسلنا عليهم سيل العرم ﴾ ئەوجار ئێمەش لافاوی بەندی وێرانکەرمان ناردە سەریان (دەرگای ئاسمانمان لێ‌کردنەوەو بووبە لێزمە، ئینجا بەستەکەیانی -سد مأرب- وێرانکردوو، ئەوسا دونیای لێ پڕکردنە ئاوو ژیانیان لێ تێك‌چوو.

سەبارەت بە (سد العرم - سەدی مەئرب): (هەمەدانی) ئەڵێت: لەبەشی باشووری خۆرئاوای (مەئرب)ەوە؛ زنجیرە شاخێکی تێدایە، بەرەو باکووری خۆرهەڵات درێژ ئەبنەوەو؛ لەنێوان ئەو شاخانەدا شیوو دۆڵێکی زۆر گەورە و فراوان هەیە.. هەرکات باران باریبا سێڵاوو لافاوێکی زۆری ئەو ناوچەیە لەوێ خڕ دەبوویەوە و دەڕژایە شیوی (آدنە)وە کە نزیکەی (١١٠٠) مەتر بەسەر دەریادا سەر ئەکەوت، جا ئەو ئاوە کە بەرەو باکووری خۆرهەڵات ئەڕۆیشت ماوەی سێ کاتژمێرێکی ئەما

بـۆ (مأرب)، ئینجا لـەوێ تەنگە بەرییەك دەسـت پێ ئەكات، نێوان شـارەكەیش و تەنگە بەریەكە دەشـتێكی شـاخاوی (٣٠٠) میلی دوجا ئەگرێتەوە، لەدواییشدا لەساڵی (١٨٤٣) زەوی ناسەكان ئەو سـەدەیان دۆزییەوەو سـەلماندیان كە رووداوێكی ئاوا هەبووە.
﴿ وبدلناهم بجنتيهم جنتين ذواتى أكل خمط وأثل وشئ من سدر قليـل ﴾ لە جێی دوو باخە پڕمیوە خۆشـەكە، دوو باخی دڕكاوی بەروو بووم تاڵ، مازوو و میوەی داری سـیواك و درەختی تەرفای بێ كەڵك، كەمێ داری نەبەگمان بۆ هێشـتن كە هیچیان كەڵكیان نەبـوو ﴿ ١٧: ذلك جزيناهم بما كفروا ﴾ بەوشـێوەیە پاداشمان دانەوە، چونكە ناشـوكرو سپڵەو پێنەزان بوون ﴿ وهل نجازى إلا الكفور ﴾ ئایا ئێمەش تەنها لە سـپڵەو نكوولیكار تۆڵە ئەسـێنین، واتە: تۆڵەمان تەنیابۆ ستەمكارانە ﴿ ١٨: وجعلنا بينهم وبين القرى التـى باركنا فيها قرى ظاهرة ﴾ وە لەنێوان ڕێگای ئەوان و، نێوان گوندەكانـی شـام -كە فەرو پیتمان تێخسـتبوون- چەند شـارو گوندێكیترمان لەپاڵ یەكتردا ئـاوەدان كرد. واتە: وڵاتەكەیانمان ئـاوەدان و پڕبەرەكەت و، پرلە خەڵك دروسـتكردبوو، هەرگیز هەسـتت بەچۆڵی نەدەكرد ﴿ وقدرنا فيها السـير ﴾ مەودای نێوان شارو گوندەكانیانمان بەئەندازە دانا، ئەم گوند نزیك بە ئەو گوند، بـەزووی‌مەردمەكەی ئەگەیشـتنە ئاوەدانی و، خواردونیان دەست دەكەوت ﴿ سـيروا فيهـا ليالى وأياما آمنيـن ﴾ وپێمان وتن: دە بەناویاندا بەشەوان و ڕۆژان، بەهێمنی و، ئاسوودەیی و، بێ ترس لەدوژمن و برسـیەتی و تینوویەتی بـڕۆن و بگەڕێن ﴿ ١٩: فقالوا ربنا باعد بين أسـفارنا ﴾ كەچی لەباتی سوپاسگوزاری ئەو هەموو خۆشـی و نیعمەتانـەدا، وتیان: پەروەردگارمان! مـاوەی نێوانی شـارەكانمان -لەسـەفەردا- بۆ دوورتر كە "تا بەچـۆڵ و بیاباندا بڕۆین و توێشـوو بۆ سـەفەرەكانمان هەڵگرین و سوودی بازرگانی وەر گرین و، هەژارەكان بخەینە ژێر كار ﴿ وظلموا أنفسـهم ﴾ وە بەو كارە سـتەمیان لەخۆیان كرد ﴿ فجعلناهـم أحاديث ﴾ ئینجا ئێمەیش كردماننە سەرگوزەشتەو دەنگوباس و هەواڵ لەناوچەكەداو "بۆیەكتریـان ئەگێڕایەوە" ﴿ ومزقناهـم كل ممزق ﴾ و بەتوندی تەفـرو تونامان كردن و لەیەكترمان دابڕیـن، هەر هۆزەیان كەوتە ناوچـەو وڵاتێكـەوە"، بۆیە عـەرەب دەڵێ: یاخوا وەك (سـەبا)و نـازو نیعمەتەكـەی ئەوانتان لێ بقەومێ، چونكـە ئەوان پاش ئەو هەموو وێرانكاریەیان دەستەیەكیان ئاوارەی (عومان) بوون و، هەر دەسـتەیەكیان كەوتنە بن دارێكی وڵاتی شامەوە، (ئەنسار)یشیان چوونە مەدینە، (خزاعە)یش گەیشـتنە (تیهامە).. وە هەروەها... (ئیبنی جەریر). ﴿ إن فى ذلك لآيات لكل صبار شكور ﴾ بەڕاستی لەوداستانەی (سەبا)یە گەلێ بەڵگەو نیشانە هەن لەسەر دەسەڵات و توانایی خوا، بۆ هەر بەندەیەكی خۆڕاگرو سوپاسگوزار. مەبەست بەم چیرۆكەی (سەبا)یە ئەوەیە كە خەڵكانی دیكەش هۆشیار بن، سپڵە نەبن، ئەگینا بەڵاكەی (سەبا)یان لێ دووبارە ئەبێتەوە.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُم بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾

شەیتان دیتی: شوێنەكەوتووی وەراست گەڕا:

﴿ ٢٠: ولقد صدق عليهم إبليس ظنه ﴾ و بێگومان گومانەكەی شەیتانیش بەرامبەر بەخوانەناسان وەڕاست گەڕا، چونكە وا دای‌نابوو گومڕایـان بـكات، وەك لەجێگایەكدا دەفەرمـوێ: (..ولأغوينهم أجمعين) ١٥/ ٣٩. كەچی توانیی و سەركەوت! ﴿ فاتبعوه إلا فريقا مـن المؤمنين ﴾ جا ئیتر دەسـتەیە لەبـڕوادارەكان نەبێ؛ هەموو پەیڕەوییان لێكرد ﴿ ٢١: وماكان له عليهم من سلطان ﴾ وە شەیتان هیچ دەسـەڵاتێكی بەسەریاندا نەبوو ﴿ إلا لنعلم من يؤمن بالآخرة ممـن هو منها فى شـك ﴾ بەڵام تاقییان دەكەینەوە بەشـەیتان، بۆ ئەوە كە بزانین و دەركەوێ چ كەسـێ بـڕوای بە ڕۆژی دوایی هەیەو، چ كەسێكیش لێی دوودڵەو لەگوماندایە ﴿ وربك على كل شئ حفيظ ﴾ و پەروەردگاری تۆ لەسـەر هەموو شتێك پارێزەروو چاودێرەو، بەنیازو نییەتیان ئەزانێ ﴿ ٢٢: قل ادعوا الذين زعمتم

من دون الله ﴾ -ئەی موحەممەد ﷺ- پێیان بڵێ: ئەوانەی وا پێتان وابوو کە خوان و ئەتانپەرستن -جگە لەخوا- دەئێستا داوایان لێ بکەن با خێروخۆشیتان بۆ فەراهەم بێنن و، بەڵاو نەهامەتتان لێ دوور بخەنەوە ﴿ لا یملکون مثقال ذرة فی السموات ولا فی الأرض ﴾ خۆ ئاشکراشە کە بە ئەندازەی مێرووڵەو وردیلەیەك، یا

وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ ۞ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِٱلْحَقِّ وَهُوَ ٱلْفَتَّاحُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِىَ ٱلَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِۦ شُرَكَآءَ ۖ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

پرووشێك دەسەڵاتیان نییە؛ نە لەئاسمانەکان و، نە لەزەویدا، تا هاوکاریتان بکەن ﴿ ومالهم فیهما من شرك ﴾ وە لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەویشدا هاوبەشی خوا نەبوون ﴿ وما له منهم من ظهیر ﴾ پاڵپشتی خوا نەبوون و یارمەتیشیان نەداوە. ﴿ ٢٣: ولا تنفع الشفاعة عنده إلا لمن أذن له ﴾ و تکاکردن لە لای خوا -لەو رۆژی نارەحەتی و، ترس و لەرزەدا- سودی نابێ، نە بۆ پەرەسراوەکان و، نە بۆ پەرستیارەکانیان، چونکە لەناو دڵە راوکێ و بێزاریدا بوون، ئێستاش حەپەساو و چاوەڕوانن تا بزانن خوا مۆڵەتی کێ ئەدا بۆ تکاکردن وکێش تکا بکات؟ جا ئەوحاڵەتە دژوارە هەروا ئەمینێتەوەو تکاکار نابێ، مەر بۆ کەسێ خوا مۆڵەتی بدا ﴿ حتی إذا فزع عن قلوبهم ﴾ تا ئەودەمەی کە سام وترس لە دڵیاندا دادەمرکێ بەمۆڵەتدان بە شەفاعەت بۆیان ﴿ قالوا ماذا قال ربکم ﴾ ئەوجا دەمیان ئەکرێتەوەو لەناو یەکتردا ئەڵێن: ئاخۆ پەروەردگاری ئێوە چ بڕیارێکی دا، چی وت سەبارەت بە تکاکردن؟؟ ﴿ قالوا الحق ﴾ لەوەڵامدا ئەڵێن: خوا هەق و راستی فەرموو، واتە: ئیزنی شەفاعەتی دا بۆ کەسێك خۆی لێی زاری بێت ﴿ وهو العلی الکبیر ﴾ هەر ئەویشە زۆر بڵندو پایە بەرزی گەورە، هیچ کەسێك بۆی نییە دەست بخاتە کاریەوە.

ئەوەی پێی بڵێت شەریک، بۆ خوا نییە:

﴿ ٢٤: قل من یرزقکم من السموات والأرض ﴾ بە بتپەرستەکان بڵێ: ئەی کێ لەئاسماناندا رزق و رۆزی بە ئێوە ئەدات "بە هۆی بارانەوە" وە لە زەوییەوە بە هۆی رووەك و دانەوێڵەوە؟ ﴿ قل الله ﴾ بڵێ: هەرخوای تاك وتەنیای بێ هاوبەش ﴿ وإنا أو إیاکم لعلی هدی أو فی ضلال مبین ﴾ ئەوسا پێیان بڵێ: دڵنیابن ئێمەی موسڵمانی یەکتاپەرستو، ئێوەی بتپەرست و هاوەڵدانەر، یەکێکمان لەسەر هیدایەت و رێی راستین، یاخود بە ئاشکرا لە نێو گومراییدا رۆچووین؟ ئای ئەمە چ وتەیەکی شیرینە، چ ئوسلوبێکی بەرزە، ئەوخۆی چاك ئەزانێ کە کێ گومرایە، کەچی پێی ناڵێت تۆ گومرایتو، من راستم، تا بەرامبەرەکەی زوو هەڵنەیەت و گوێش بۆ ئامۆژگارییەکانی بگرێ ﴿ ٢٥: قل لا تسألون عما أجرمنا ولا نسأل عما تعملون ﴾ پێیان بڵێ: ئێوە بەرپرسیار نابن لە هەر تاوانێك ئێمە بیکەین، وە هەر وا ئێمەش لە بەرامبەر کردەوەکانی ئێوەوە بەرپرسیار نابین "چاك بێت، یان خراپ، دیارە دیسان ئەمەیش هەر زیادە لوتف و نەرم و نیانییە، بەرامبەر مرۆڤی خراپ دەکرێت، تاڵە دەمی وتوو وێژدا هەڵنەیەت ﴿ قل یجمع بیننا ربنا ثم یفتح بیننا بالحق ﴾ بڵێ: لێرە هەر جۆر ئەبێ با ببێ، رۆژێ دێت پەروەردگارمان هەموومان کۆ ئەکاتەوە، لەپاشان بەراستی و دادپەروەرانە دادگاییمان دەکات ﴿ وهو الفتاح العلیم ﴾ هەر ئەویشە لەو رۆژەدا بڕیار بەدەست و زانا، بە کردەوەی بەندەکانی خۆی ﴿ ٢٧: قل أرونی الذین ألحقتم به شرکاء ﴾ پێیان بڵێ: ئادەی ئەوانەم نیشان بدەن کە ئێوە کردبووتانن بە هاوبەشی خوا، تا بزانم شیاوی ئەوەن؟ ﴿ کلا بل هو الله العزیز الحکیم ﴾ نەخێر، وا نییە ئەوان ئەیزانن، بەڵکو هەر خوا خۆی دەسەڵاتدارو، زۆر کارجوانە.

خوا پێغەمبەری بۆ هەموو خەڵك ناردووە:

﴿ ٢٨: وما أرسلناك إلا كافة للناس بشيرا ونذيرا ﴾ ئێمە هەر بۆیە تۆمان نارد ئەی موحەممەد! ﷺ کە بۆ تەواوی خەڵکانی جیهان، ببیتە مژدەدەرو ترسێنەر. ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی مەردم نازانن ﴿ ٢٩: ويقولون متى هذا الوعد إن كنتم

صادقین ﴾ و هاوبەشـدانەرەکان ئەڵێن: باشە! ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن کە بەڵێنمان پێ دەدەن بە سـزای قیامەت، دە ئەم بەڵێنە کەی ئەبێت؟ ﴿ ٣٠: قل لکم میعاد یوم ﴾ پێیان بڵێ: ڕۆژێ کە بڕیارە بەیەکتر بگەن ﴿ لا تستأخرون عنه ساعة ولا تستقدمون ﴾ نە تاوێك لێی دوا دەکەون و، نە تاوێکیش لێی پێش دەکەون.

دەسەڵاتدارو و بێ دەسەڵاتەکانی دنیا دەکەونە ئاخافتن:

﴿ ٣١: وقال الذین کفروا ﴾ خوانەناس و بێبڕواکان وتیان ﴿ لن نؤمـن بهذا القـرآن ولا بالذی بین یدیه ﴾ ئێمـە هەرگیز باوەڕ نە بـەم قورئانە دەکەین و نە بـەو کتێبانەش کە لەپێش ئەوەوە بوون ﴿ ولو تری إذ الظالمون موقوفون عند ربهم ﴾ و ئەگەر ببینی ئەی موحەممەد!ﷺ کاتێ سـتەمکارەکان لـە لای پەروەردگاریاندا "بۆ حیسـاب و کیتاب" ڕاگیراون و وەسـتێنراون ﴿ یرجع بعضهم إلی بعض القول ﴾ و قسـە دەڵێن بەیەکترو، یەکـتر تاوانبار دەکەن.. واتە: ئەر ئەو ڕۆژەت ئەبینی، بێگومانە ڕووداوێکی زۆر گەورەت دەدیت ﴿ یقول الذین اسـتضعفوا للذین استکبروا ﴾ ئەوانەی کزو چەوساوەبوون، بە خۆبەزلزانەکان ئەڵێن: ﴿ لو لا أنتم لکنا مؤمنین ﴾ ئەگەر ئێوە نەبوونایە؛ بەڕاستی ئێمە بڕوادار ئەبووین، واتە: هەر ئێوە بوون چەواشـەو سـەرگەردانتان کردیـن" ﴿ ٣٢: قال الذین اسـتکبروا للذین اسـتضعفوا ﴾ ئەوجا خۆبەزلزان و زۆردارەکانیش بەچەوسـێنراوەکان دەڵێن: ﴿ أنحن صددناکـم عن الهدی بعد إذ جاءکم ﴾ ئایا ئێمە بووین، ڕێمان لێگرتن و نەمانهێشـت، بەڕێی ڕاسـتدا بڕۆن دوای ئەوکاتەی قورئان هاتـە لاتان؟! "نەخێر، وا نییـە وەك ئێوە ئەیڵـێن: ﴿ بل کنتم مجرمیـن ﴾ بەڵکو ئێوە هەر خۆتـان گوناهبارو تاوانـکار بوون ﴿ ٣٣: وقال الذین اسـتضعفوا للذین استکبروا ﴾ وە کزکراوو چەوسێنراوەکان، بەخۆ بەزلزانەکان و زۆردارەکان دەڵێن: ﴿ بل مکر اللیل والنهار ﴾ نەخێر، وا نییە، بەڵکو فرت وفێڵی شـەوانە ڕۆژەی ئێوە بوو ئێمەشـی سەرگەردان کرد ﴿ إذ تأمروننا ﴾ چونکە هەردەم فەرمانتان پێ ئەکردین ﴿ أن نکفـر بالله ونجعل له أنـدادا ﴾ کە بڕوامان بە خوا نەبێ و؛ چەند هاوبەشـێکی بۆ دابنێین! ﴿ وأسروا الندامة لما رأوا العذاب ﴾ وە پەشـیمانی لەدڵیاندا ئەشارنەوە، کاتێ سـزاکە دەبینن ﴿ وجعلنا الأغـلال فی أعناق الذین کفـروا ﴾ وەکۆت و زنجیر ئەکەینە ملی ئەوانە کافربوون بۆ زیادە سـزا ﴿ هل یجزون إلا ماکانوا یعملون ﴾ ئـەوە مافی خۆیانـە، ئایا مەگەر هەرکەس هـەر بەپێی کردەوەی خۆی سزا نادرێ؟ واتە ستەم لەهیچ کەس ناکرێ.

خۆشگوزەرانەکان ڕووبەڕووی پێغەمبەران دەوەستن:

﴿ ٣٤: ومـا أرسـلنا فی قریة مـن نذیر ﴾ هیـچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە لە شـارێکدا بیانترسێنێ ﴿ إلا قال مترفوها ﴾ مەگەر خۆشـگوزەرانەکانیان دەیانوت: ﴿ إنا بما أرسـلتم به کافرون ﴾

قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا۟ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ۚ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾

بێگومـان ئێمە بەوەی پێی نێرراون بـاوەڕ ناکەین و پەیامەکەتان بـەدرۆ دەزانـین ﴿ ٣٥: وقالوا نحـن أکثر أمـوالا وأولادا ﴾ وە دەیانوت: ئێمە لە ئێوە سـامان و منداڵی زۆرترمان هەیە! ﴿ وما نحن بمعذبین ﴾ و هەرگیزیش ئێمە سزا نادرێین ئەر قیامەت هەبێ و ڕاست بێ، چونکە خوا لێمان ڕازییە، هەر بۆیە ئەو سامانەشی ڕشـتووە بەسەرماندا ﴿ ٣٦: قل إن ربی یبسـط الرزق لمن یشاء ویقدر ﴾ پێیان بڵێ: ڕزق و ڕۆزی پێوەرێکی هەڵەیە بۆ چاکی و، خراپی مرۆ، چونکە خواوەندم بۆ هەرکەسـێك خۆی بیەوێ ڕزق و ڕۆزی فراوان ئەکات، وە بۆ هەر کەسـێك بیەوێ کەمی ئەکاتەوە، ئێـتر ئەوکەسـە چاك بێ، یان خـراپ ﴿ ولکن أکثـر الناس لا یعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵك نهێنی کارەکانمان نازانن ﴿ ٣٧: وما أموالکم ولا أولادکم بالتی تقربکم عندنا زلفی ﴾ وە نەماڵ و، نە منداڵتان شـتێك نین کە ئێوە بەئێمەوە نزیك بکەنەوە ﴿ إلا من آمن وعمل صالحا ﴾ بەڵام کەسێك بڕوایەکی ڕاستەقینەی هێنابێ

و، کاری چاکی ئەنجام دابێ، تەنها بڕوای دامەزراوو کاری چاکە نزیکتان ئەکاتەوە بەخوا، نەماڵ و، نەمنداڵ ﴿ فأولئک لهم جزاء الضعف بما عملوا ﴾ بۆ ئەم کەسانە لەبەرامبەر کردەوەکانیانەوە پاداشتی دووبەرامبەر هەیە ﴿ وهم فی الغرفات آمنون ﴾ لە کۆشك و تەلارە بەرزو بڵندەکاندا، بە ئاسوودەیی وخۆشی ژیان ئەبەنە

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ ۞ قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

سەر ﴿ ٣٨: والذین یسعون فی آیاتنا معاجزین ﴾ و ئەوانەش کە بۆ پەکخستنی ئایەتەکانی ئێمە هەوڵ ئەدەن و ڕێگری خەڵك ئەکەن لەئیسلام و، واش ئەزانن ئەتوانن لەدەسەڵاتی ئێمە هەڵبێن ﴿ أولئک فی العذاب محضرون ﴾ ئا ئەوانە ئامادە دەکرێن لە سزادا ﴿ ٣٩: قل إن ربی یبسط الرزق لمن یشاء من عباده ویقدر له ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاستی پەروەردگارم رزق و ڕۆزی دەبەخشێ بۆ هەرکەسێك لەبەندەکانی خۆی بیەوێ، بۆ هەرکەسێکیش خۆی بیەوێ لێی کەم ئەکات ﴿ وما أنفقتم من شئ فهو یخلفه ﴾ ئێوەش هەر شتێ دەبەخشن لەڕێی خوادا، ئەوە خوا بۆتان قەرەبوو ئەکاتەوەو جێگایتان بۆ پڕئەکاتەوە ﴿ وهو خیر الرازقین ﴾ وە هەرئەویشە چاکترین ڕۆزی بەخشە.

فریشتە لە قیامەتدا بەرائەت لە پەرستیارەکانیان دەکەن:

﴿ ٤٠: و یوم یحشرهم جمیعا ثم یقول للملائکة ﴾ بیر لەو ڕۆژە بکەرەوە کەخوا هەموان، پەرستراوو پەرستیار، کۆ ئەکاتەوە، لەپاشان بۆ لۆمەی پەرستیارەکان بەفریشتەکان ئەڵێت: ﴿ أهؤلاء إیاکم کانوا یعبدون ﴾ ئاخۆ ڕاستە ئەوانەبوون ئێوەیان ئەپەرست؟ بەفەرمانی ئێوە بوو؟ دیارە پرسیارو وەڵامەکەیش هەر بۆ ئێش پێگەیاندونیانە، وە لەسوورەتی (فرقان)دا ئەفەرمووێ: (أأنتم أضللتم عبادی هؤلاء أم هم ضلوا السبیل) ١٧/٢٥. یاخود بە (عیسا) ئەفەرمووێ: (أأنت قلت للناس اتخذونی وأمی إلهین من دون الله..) ١١٦/٥. ﴿ ٤١: قالوا سبحانک أنت ولینا من دونهم ﴾ ئەوانیش دەڵێن: خوایە! بێعەیبی و پاك وخاوێنی لەهاوبەش هەر بۆ تۆیە، هەر تۆی گەورەو پەرستراوو دۆستمان، نەك ئەوان ﴿ بل کانوا یعبدون الجن ﴾ نەخێر، ئەوان -بەشی زۆریان- جنۆکەیان ئەپەرست، هەر وەکو لەم ئایەتەشدا هاتووە: (إن یدعون من دونه إلا إناثا وإن یدعون إلا شیطانا مریدا) ١١٧/٤. ﴿ أکثرهم بهم مؤمنون ﴾ و زۆربەیان بە جننییەکان بڕوایان هێنابوو، واتە: باوەڕیان کردبوو بە وادەو بەڵێنیان ﴿ ٤٢: فالیوم لا یملک بعضکم لبعض نفعا ولا ضرا ﴾ جا ئەمڕۆژەی قیامەتە، هیچ کەسێك لە ئێوە دەسباری یەکتری نادەن و، خاوەنی هیچ قازانج و زیانێك نین بۆ یەکتر ﴿ ونقول للذین ظلموا ﴾ بەوانەش ستەمیانکردووە ئەڵێین: ﴿ ذوقوا عذاب النار التی کنتم بها تکذبون ﴾ دە سزای ئەو ئاگرە بچێژن کە بڕواتان پێی نەبوو و بەدرۆتان دەزانی.

خوانەناسان پێغەمبەران تۆمەتبار دەکەن:

﴿ ٤٣: وإذا تتلی علیهم آیاتنا بینات ﴾ هەر کە ئایەتە ڕووناکەکانی ئێمەیان بەسەرا بخوێنرێتەوە ﴿ قالوا ما هذا إلا رجل یرید أن یصدکم عما کان یعبد آباؤکم ﴾ دەڵێن: ئەم پیاوە، (واتە: موحەممەد ﷺ) هەر پیاوێکە دەیەوێ لەو شتانەی باو باپیرانتان ئەیانپەرست ڕێتان لێ بگرێ ﴿ وقالوا ما هذا إلا إفک مفتری ﴾ وتیشیان: ئەم قورئانە (موحەممەد ﷺ) ئەیڵێ: هەر درۆیەکی هەڵبەستراوە لەسەر خوا ﴿ وقال الذین کفروا للحق لما جاءهم ﴾ و ئەوانەی کە بێ بڕوا بوون کاتێ قورئانیان بۆ هات پێیان وت: ﴿ إن هذا إلا سحر مبین ﴾ ئەم قورئانە بێ و نەبێ هەر جادوویەکی ئاشکرایە ﴿ ٤٤: وما آتیناهم من کتب یدرسونها ﴾ و ئێمە پێشتر هیچ کتێب و نامەمان نەدابوونێ بیخوێننەوە تا نکوولی بکەن ﴿ وما أرسلنا إلیهم قبلک من نذیر ﴾ پێش لەتۆیش هیچ ترسێنەرێکمان بۆ نەناردبوون تا لەسزای خوا بیانترسێنێ ﴿ ٤٥: وکذب الذین من قبلهم ﴾ وئەوانەش لەپێش مەککەییەکانەوە بوون، هەروا پەیامبەرانیان بەدرۆزن دادەنا! ﴿ وما بلغوا معشار ما آتیناهم ﴾ لەکاتێکدا

قورەیــش لەچاو دەســەڵاتی ئەوانــەدا نەگەیشــتبوون بە دەیەکی ئەوەی بەوانمان دابوو لەهێزو دەســەڵات وماڵ و ســامان، کەچی هەر لەناویش چوون! ﴿ فکذبوا رسـلی فکیف کان نکیر ﴾ ئینجا پەیامبەرەکانی منیان بەدرۆزن دانا، ئێمەش تۆڵەمان لێسەندنەوە، جاچۆن بوو ئینکاری من بۆیان بۆ سزادانیان؟.

هاوەڵەکەتان (موحەممەد ﷺ) لێوەکار نییە:

﴿ ٤٦: قل إنما أعظکم بواحدة ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: من هەر بەیەك وشە ئامۆژگاریتان ئەکەم ﴿ أن تقوموا لله مثنى وفرادى ﴾ کە لەبەر خوا دوان دوان و یەکە یەکە هەستن بەدڵسۆزی هەوڵ بدەن و کار بکەن ﴿ ثم تتفکروا ﴾ پاشان بیر بکەنەوەو تێفکرێن جائەو کاتــە چاك دەزانن ﴿ مــا بصاحبکم من جنة ﴾ کــە هەواڵەکەتان پەیامبەر ﷺ هیچ شێتی تێدا نییە، وەك ئێوە ئەڵێن! ﴿ إن هو إلا نذیر لکم ﴾ بەڵکو ئەو هەر ترسـێنەرێکە بۆتان ﴿ بین یدی عذاب شــدید ﴾ و دەیەوێ لەبەرامبەر سزایەکی زۆر توندوقورسی رۆژی قیامــەت بێدارتان بکات، چونکە یەکەم نیشــانەی رۆژی دوایی، هاتنی ئەو پێغەمبەرەخۆیەتی.

بێ پارەو پوول وتەماحێک، دینتان پێڕادەگەیەنم:

﴿ ٤٧: قــل مــا ســألتکم من أجــر فهو لکــم ﴾ بڵێ: مــن هیچ پــاداش و کرێیەکم لێتان نــاوێ، واتە: من لەبەرامبەر راگەیاندنی ئیسلامەکەمدا هیچ کرێ و دونیایەکم لە ئێوەناوێ ﴿ إن أجری إلا علی الله ﴾ پاداشــت و کرێی من تەنها لەسەر خوایە ﴿ وهو علی کل شیء شهید ﴾ وە هەر ئەو بۆ خۆی بەسەر هەموو شتێکا ئاگادارە ﴿ ٤٨: قل إن ربی یقذف بالحق ﴾ بڵێ: بەراســتی پەروەردگاری من هــەق دەهاوێ بەرووی ناهەقداو پووچــەڵی ئەکاتەوە" ﴿ علام الغیوب ﴾ ئەو زانای نادیارە، واتە: لەتەواوی نهێنی و نادیارەکان بەئاگایــە و،هیچ شــتێك لەو نادیــار نییە ﴿ ٤٩: قــل جاء الحق ومــا یبدئ الباطل وما یعید ﴾ پێیان بڵێ: هەق و راســتی (ئایینی یەکخواپەرســتی) هات و دەرکەوت، وە پووچ و بەتاڵیش (ئایینی شــیرك) رۆشــت و ناگەڕێتەوە، ﴿ ٥٠: قل إن ضللت فإنما أضل علی نفســی ﴾ بڵێ: ئەگەر رێــم هەڵە کردبێت، ئەوە هەر بۆخۆم رێــم هەڵە کردووە، واتە: زیانەکــەی هەر بۆ خۆم دەبێت ﴿ وإن اهتدیت فبما یوحی إلی ربی ﴾ خۆ ئەگەر رێگای راستم دۆزیبێتەوە، ئــەوە بەهۆی ئەوەوە بووە کە پەروەردگارم وەحی بۆ کردوم ﴿ إنه ســمیع قریــب ﴾ چونکە بەراســتی ئەو ژنەوایــە، نزیکە، واتە: ژنەوایە بۆ گوفتاری من وئێوە، لێشــمانەوە زۆر نزیکە ﴿ ٥١: ولو تــری إذ فزعوا فلا فوت ﴾ ئەگەر ببینــی کاتێ زیندو دەکرێنەوەو دەشــڵەژێن، شتێکی گەورەو ناهەموار دەبینی ﴿ وأخذوا من مکان قریــب ﴾ ئینجا لــە جێگایەکی نزیکــدا لەگۆڕەکەیان دەگیردرێن و دەبرێــن بۆ ناو ئاگــر ﴿ ٥٢: وقالوا آمنا بــه ﴾ ئەوجا کە هەر ســزاکەیان چاوکرد، دەڵێن: باوەڕمان بە موحەممەد هێنا ﴿ وأنی لهم التناوش من مکان بعید ﴾ وچۆن بۆیان هەیە پێگەیەك، واتە: تەنها دونیا جێی باوەڕهێنان بوو، ئەمڕۆ لەوە دوور کەوتوونەتەوەو ئێســتا قیامەتــە و کاتی بــاوەڕ هێنان بە ســەرچوو؟ ﴿ ٥٣: وقد کفروا به من قبل ﴾ وبەڕاســتی لەپێشەوە -کەدەرفەتی باوەڕهێنان بــوو- باوەڕیان پێ نەهێنا ﴿ ویقذفون بالغیب من مکان بعید ﴾ وە لە دوورەوە زاریان لەنادیار دەدا، واتە: دەیانوت: زیندووبوونەوە وبەهەشت وئاگر نییە! ﴿ ٥٤: وحیل بینهم وبین ما یشتهون ﴾ وە سەرەنجام تەگەرە دەخرێتە نێوان ئەوان و،ئەوەی ئارەزووی دەکەن لەوەر گێرانی ئیمان لێیان، واتە: هەرکە مردن، رێگا نادرێن باوەڕ بێنن ﴿ کما فعل بأشـیاعهم من قبل ﴾ هەروەکو هاوشێوەکانیشیان بەرلە خۆیان بەو دەردەچوون، ئەمانیش پاش لەدەستدەرچوونی سات و کات، ئەوسا باوەڕ دەهێنن، بەڵام هیچ کەڵکی نابێ بۆیان ﴿ إنهم کانوا فی شــک مریــب ﴾ چونکە بەراســتی، دەربارەی زیندووبوونەوەو، لێپرســینەوە، ئەوانیش وەك ئەمان لەگومانێکی دژوارو گومان هێنەردا بوون!!.

سوپاســی بێپایانم بۆ پەروەرنــدەی جیهانیان، کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (سەبەء).

سوورەتی (فاتیر)ـە

مەککەییەو (٤٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (فاتیر)ـە لەمەککەدا -کەمێ پێش کۆچی پەیامبەر ﷺ بــۆ مەدینە- هاتۆتــە خــوارێ، ئەمیش هــەر بەو شــارێگەیەدا دەچێت کە ســوورەتە مەککەییەکانی دی پیا دەچن، بانگهێشــە بۆیەکتاپەرستیو تاك وتەنیایی خوا ئەکا، ڕاستکردنەوەی چەندین بەڵگــە لەســەر بوونی خــوای باڵا دەســت وتــاك وتەنیایی، بۆ تێکشــکانی قەڵاو بنکەکانی شیرك و موشریکین، و هەڵنان لەسەر پاککردنــەوەی دڵەکان لەرەوشــتە پەســتەکان و، خۆ ئارایشــدان بەخووو رەوشتە بەرزەکان.

✻ باســی دەســپێکردنی ســەرەتای ژیان ئەکات، کــە لە لایەن بەدیهێنەری بوونەوەرەوە ســەرچاوەی گرتووە، پاشان هێنانەوەی

چەندان بەڵگە لەم دونیایەدا لەسـەر گونجانـی زیندوو بوونەوە، بۆنمونە: زەویی پاش مردنی ئەبووژێتەوە، ڕوواندن وسەوز بوونی جۆراوجـۆری دانەوێڵە و میوەو گیاو ڕووەك.. هاتنی شـەوو ڕۆژ، بەدوای یەکدا، ئینجا مرۆڤ هەر لەنوتفەوە تا دەبێتە خوێنپارەو، گۆشـت پارە، ئێسك، هێنانی گۆشت بەسەر ئێسکەکاندا.. ئەوسا

قُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ ٱلْبَٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى ۖ وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ فِى شَكٍّ مُّرِيبٍۭ ﴿٥٤﴾

سُورَةُ فَاطِرٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ جَاعِلِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا أُو۟لِىٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۚ يَزِيدُ فِى ٱلْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

گیان بەبەرا کردنی و تەکلیف و مافەکانی..

* جیاوازییەکی زۆر لەنێوان باوەڕدارو بێباوەڕدا هەیە؛ ئیماندار بینایەو، خوانەناس نابینا.

* چەند جۆر میوەی جیاواز لە تام و ڕەنگ و ڤیتامیناتدا، ئادەمی و جموجوڵ وکارەکانی، هاوڕێ لەگەڵ جیاوازی ڕەنگو شکڵی کێوو بەردەکان لەنێوان سـپی و ڕەش و سووردا.. هەمووشیان پڕ بە دەم شایەتی دەدەن بەگەورەیی و دەسەڵاتی خوای کارجوان.

* جێنشینکردنی ئوممەتی پەیامبەر ﷺ لە جێی ئوممەتانی تر داو؛ خەڵاتکردنی بـە بەرزترین وپیرۆزترین پەیامی ئاسمانی، پاشـان دابەشبوونی ئادەمزاد بەسێ بەش: ئاکارچاك، کەمتەرخەم وگوێ نەدەر، پێشبڕکێکار بۆ ئەنجامدانی کارەچاکەکان.

* کۆتاییشی بە سەرزەنشتکردنی هاوبەشدانەرەکان دێت.

توانایی خوای کار دروست:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١ : الحمد لله فاطر السموات والارض ﴾ سوپاس و ستاییش و شوکرانە هەر بۆخوای بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەویی، کە بەجوانترین شێوەو بێ ئەوەی لەپێشەوە بناغەیەکیان بووبێ دایهێناون ﴿ جاعل الملائكة رسلا ﴾ بگێڕی فریشتەکان بەنێردراو بۆ گەیاندنی پەیامی خۆی بە پەیامبەران ﴿ أولى أجنحة مثنى وثلاث ورباع ﴾ فریشـتەکانی خاوەنی دووباڵ و سـێباڵ و چـوار باڵ، لەئاسمانـەوە بەو باڵانە بـەرەو ڕووی زەویی دێن و ئەگەڕێنەوە. واتە: خاوەن توانایەکی وەهان، هەر چۆنێ بیانەوێ کار بکەن ئەیکەن. پێشەوا (موسلیم) لە(ئیبن مەسعوود)ەوە ئەڵێت: ((إن النبـى ﷺ رأى جبريـل فى صورته له سـتمأة جناح))، واتە: بەڕاستی پێغەمبەر ﷺ جوبریلی لەسوورەت ودیمەنی خۆیا دیت؛ کە خاوەنی شەش سـەت باڵـبوو. ﴿ يزيد فى الخلق ما يشـاء ﴾ خۆی هەر شتێکی حەز لێبکا لەدروستکردنی باڵ بۆ فریشتەکان و، هەرچی تر زیادی ئەکات ﴿ إن الله على كل شئ قدير ﴾ چونکە بەڕاسـتی خوا بەسەر هەموو شـتێکدا بەتوانایە ﴿ ٢: ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسـك لها ﴾ خوا هـەر نیعمەتێك بنێرێ، هیچ ڕاگرێك نییە بۆی و کەسێك ناتوانێ گاڵەی بداونەهێڵێ ﴿ وما يمسك فلا مرسل له من بعده ﴾ هەرچیش ڕاگرێ و بیەوێ نەبێت، ئـەوا هیچ کەسـێك ناتوانێ لەدەسـتی دەرکاو بەرەڵڵای بکات لە دوای خۆی، جائەم ئایەتەی: (وان يمسسك الله بضر فلا كاشف له إلاهو وإن يردك بخير فلا راد لفضله..) ١٠٧/١٠ هەر ئەو ڕاستیە دوویـات دەکاتەوە. ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشـە زۆر بە دەسـەڵات، زۆر کارجوان وهەموو شتێ لەجێی خۆیدا ئەکات و، هیچ کەسیش ناتوانێ نەهێڵێ ﴿ ٣: يا أيها الناس اذكروا نعمة الله عليكـم ﴾ ئەی خەڵکینە! هەردەم یـادی نیعمەت وچاکەی خوا بکەن بەسەرتانەوە ﴿ هل من خالق غير الله ﴾ ئاخۆ بێجگە لەخۆی بەدیهێنەرێك هەیە؟ ﴿ يرزقكم من السـماء والأرض ﴾ بژێوی و ڕۆزیتـان بـدا لەئاسمان و زەویدا؟ ﴿ لا إله إلا هـو ﴾ بێجگە لە خـۆی هیچ پەرسـراوێکی هەق نییە ﴿ فأنـى تؤفكون ﴾ جا ئیتر چۆن لادەدرێن لە یەکخواپەرستی بۆ پەرستنی فرەخواپەرستی ولە ڕاستە ڕێ چەواشە دەبن؟.

پێغەمبەرانی بەر لە تۆشیان بە درۆزن دانا!:

﴿ ٤: وإن يكذبوك فقد كذبت رسل من قبلك ﴾ ئەگەر ئەمانەش تـۆ بەدرۆزن بزانن! بێتاقەت مەبە، چونکە پەیامبەرێکی زۆریش

بــەر لەتۆ بەدرۆزن دانران و خۆیان راگرت و کۆڵیان نەدا ﴿ وإلى الله ترجع الأمور ﴾ ئاشـکرایە کە دەرەنجامی هەمووکارو بارەکان هەر بۆلای خوا دەگێردرێتەوە ﴿ ٥: ياأيهاالناس إن وعدالله حق ﴾ ئەی خەڵکینە! بەراستی بەڵێنی خوا بەهاتنی رۆژی پاداش وتۆڵە راسـتە ﴿ فلا تغرنكم الحياة الدنيا ﴾ جا با ژیانـی ئەم دونیایە نەتانخەڵەتێنێ وچەواشـە نەبن پێی ﴿ ولا يغرنكم بالله الغرور ﴾ وەبا شـەیتانی فریوکار بە حیلم وبەخشـندەیی و میهرەبانی خوا فریوتـان نـەدا و تەماع بخاتە بەرتان و پێتـان بڵێ: رەحمی خوا زۆرە! هەرچەندە گوناه بکەن، خوا هەر لێتان خۆش ئەبێت ﴿ ٦: إن الشـيطان لكم عدو ﴾ بێگومانە شەیتان دوژمنتانە ﴿ فاتخذوه عدوا ﴾ دەسا ئێوەیش ئەو بەدوژمن بگرن و رەفتارەکانی ئەو وەلانێن ﴿ إنما يدعو حزبه ليكونوا من أصحاب السعير ﴾ چونکە بەراستی ئەو هەر گروپ و شـوێنکەوتووانی خـۆی بانگ ئەکات، بۆئەوەی پێکەوە ببنە یارو هاوەڵی ئاگری دۆزەخی هەڵگیرساوی بڵێسەدار.

پاداشت و تۆڵەی رۆژی سەڵا:

﴿ ٧: الذين كفروا لهم عذاب شديد ﴾ ئەوانەی وا کافرو بێبڕوان، سـزایەکی توندو قورسـیان بـۆ هەیـە ﴿ والذين آمنـوا وعملوا الصالحـات ﴾ و ئەوانەیـش کـە بڕوایان هێنـاو کارە چاکەکانیان ئەنجـامدا ﴿ لهـم مغفـرة وأجر كبيـر ﴾ لێبووردن و پاداشـێکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٨: أفمن زين له سـوء عمله فرآه حسـنا ﴾ ئاخۆ کەسێك کاری خراپی خۆی لا شیرین کرابێ، ئنجا بەچاکی بزانێ، وەکو کەسێك وایە کە بەخراپی بزانێ و، خۆی دوور بگرێ لێی؟ دیارە نەخێر ﴿ فإن الله يضل من يشـاء ويهدي من يشـاء ﴾ جا بەراسـتی خوا گومڕا دەکات، ئەوەی بیەوێ گومڕای ئەکات، رێنمـاش دەکات ئەوی بیەوێ و بزانـێ بەکەڵکی هیدایەت دێت ﴿ فلا تذهب نفسـک علیهم حسرات ﴾ جا تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ! لەداخـی ئەوان خۆت لەناو مەبـە ﴿ إن الله عليم بما يصنعون ﴾ بەراستی خوا چاك دەزانێ ئەوان چ کارێ ئەنجام ئەدەن وچی لە هەگبەکەیاندایە؟.

بەڵگەی ژیانی دوای مردن:

﴿ ٩: والله الذي أرسل الرياح ﴾ هەرئەو خوایە خۆیەتی بایەکانی نارد ﴿ فتثير سحابا ﴾ جا ئەوانیش هەورەکان دەجووڵێنن ﴿ فسقناه إلى بلد ميت ﴾ ئینجا بۆ خۆشمان ناردمان بۆهەر وڵات وشارێکی مـردوو، واتە: بۆهەر زەوییەکی وشـك و لە هێـز کەوتووو تینوو ﴿ فأحيينـا به الأرض بعد موتها ﴾ ئەوسـا بەوئاوە ئەو زەوییەمان زیندوو کردەوە، دوای مردنی و وشـکبوونی ﴿ كذلك النشـور ﴾ دیارە زیندووبوونەوەو ژیاندنەوەی مردووەکانیش هەر ئاوایە، واتە: ئـەو خوایە هەر چۆنێ دەتوانێ زەویی مـردوو، زیندوو بکاتەوە؛ هــەر ئاواش دەتوانێ بەئاسـانی ئێوەش زینـدوو بکاتەوە، خوای گـەورە لەگەڵ ئایەتـدا زیندووکردنەوەی زەویـی دەکاتە بەڵگە بۆ

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

زیندوو کردنـەوەی مردووەکانیش، وەك ئەفەرمـووێ: (.. إهتزت وربـت وانبتـت مـن كل زوج بهيـج) ٢٢/٥. لـە فەرموودەیەکی راستیشـدا هاتووە: ((كل ابن آدم يبلى إلا عجب الذنب، منه خلق، ومنـه يركب)) متفق عليه. ﴿ ١٠: من كان يريـد العزة فلله العزة جميعا ﴾ هەرکەسـێك قەدرو رێزو عیززەت و سـەربەرزی دەوێ، دەبـێ ملکەچـی فەرمانەکانی خوا بێت، ئـەوە عیززەت و رێزی دونیـا وقیامەت بۆ ئەوە، ئایەتـی: (ولا يحزنك قولهم إن العزة لله جميعـا..) لـە تەك ئایەتـی: (..أيبتغون عندهم العـزة فإن العزة لله جميعا..) هـەروا ئایەتی: (ولله العزة ولرسـوله وللمؤمنين...) ئەو راسـتییە دەچەسـپێنن. ﴿ إليه يصعد الكلم الطيب ﴾ هەموو وشـەیەکی پیرۆزو و پاك –وەك یادکردنی خـواو دۆعاو پاڕانەوەو قورئـان خوێندن– بۆلای خوا سـەرئە کەوێ ﴿ والعمـل الصالح يرفعه ﴾ وەهەموو قسـەو ئاکارێکی چـاك وپاکیش بەرەو لایخۆی بـەرزی ئەکاتەوە وەریدەگرێو قبوڵی ئـەکات ﴿ والذين يمكرون

السیئات لهم عذاب شدید ﴾ ئەوانەش کە فرت وفێڵ دەکەن و، لە دژت پیلان دەگێڕن، واتە: نەخشەی خراپەکاری دەکێشن و ریابازن، سزای سەختیان بۆهەیە لەپاشەڕۆژدا ﴿ ومکر أولئک هو یبور ﴾ خۆ دیارە کە پیلان و فرت وفێڵی ئەوانە پووچەڵ وفاسید ئەبێ، چونکە هەرچی ئەکەن خوا ئاگادارە پێی و

وَمَا يَسْتَوِى ٱلْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُۥ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى ٱلْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

ئاشکرای دەکات ﴿ ١١: والله خلقکم من تراب ثم من نطفة ﴾ خوا (الله) بوو باوکی ئێوەی(ئادەم) لەگڵێکی سادە، پاشان خۆتانی لە تنۆکە ئاوێکی قێزەون دروستکرد ﴿ ثم جعلکم أزواجا ﴾ ئەوسا جووت ونێرو مێی لێ فەراهەمهێنان ﴿ وما تحمل من أنثی ولا تضع إلا بعلمه ﴾ و هەر مێینەیەکیش، ئاوس و دووگیان دەبێ و، حەملەکەی دادەنێ، خوا پێی ئەزانێ، واتە: بێزانینی ئەو هیچ شتێك نابێ ﴿ وما یعمر من معمر ولا ینقص من عمره إلا فی کتاب ﴾ لە تەمەنی هیچکەس زیاد ناکرێ و، لە تەمەنی هیچ کەسیش کەم ناکرێ، مەگەر هەموو لەنامەیەکدا نووسراوەو تۆمار کراوە، واتە: ئەوانەو هەر ڕووداوێکی‌تر، هەرلە(ئەزەل) لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کراوەو گۆڕانی بەسەردا نایە ﴿ إن ذلک علی الله یسیر ﴾ بەڕاستی ئەوەش بۆخوا ئاسانە.

هێندێ لە نیعمەتەکانی خوا:

﴿ ١٢: وما یستوی البحران ﴾ ئەم دوو دەریایەش وەکو یەك نین ﴿ هذا عذب فرات سائغ شرابه ﴾ کە ئەمەیان ئاوەکەی بۆخواردنەوە شیرین وخۆشگەوارە وتینوویەتی ئەشکێنێ وەکو ئەوهەموو چۆم وکانیاوانە لەبەردەستدان ﴿ وهذا ملح أجاج ﴾ و ئەوەشیان شۆرێکی سوێروتفت وتاڵە گەروو ئەسووتێنێ‌و، بەکەڵکی خواردنەوە نایەت، وەکو گەلێ لە زەریاکانی دونیا ﴿ ومن کل تأکلون لحما طریا ﴾ وە لەهەردووکیشیان گۆشتێکی تەڕو فەریکەو تازەو ناسکی ماسی دەخۆن، دیارە ئەمەیش بەهرەیەکی‌تری خوایەو بەڵگەیەکی زۆرمەزنە بۆی ﴿ وتستخرجون حلیة تلبسونها ﴾ خشڵیشیان لێ‌دەردێنن بۆ جوانی و زینەت و خۆئاراییش‌دان، وەك مرواریی‌و دوڕو مەرجان، وەکو دەفەرموێ: (یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان) ٢٢/٥٥ ﴿ وتری الفلک فیه مواخر ﴾ دەشبینی کەشتییەکان ئەو دەریایانە لەت ئەکەن ودێن ودەچن ﴿ لتبتغوا من فضله ﴾ تا ئێوەش بەهرەی خوا (رزق و رۆزی) بەدەست بێنن، واتە: بەو کەشتییانە بازرگانی بکەن و، رۆزی حەڵاڵ وپاك پەیدا بکەن لەم شارو ئەوشار ﴿ ولعلکم تشکرون ﴾ بەشکو سوپاسگوزاری لەسەر بکەن.

بتەکان: تەنانەتی توێکڵی تەنکی دەنکی خورماش شک نابەن:

﴿ ١٣: یولج اللیل فی النهار ویولج النهار فی اللیل ﴾ یەکێ‌تر لە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوای باڵادەست ئەوەیە کە: شەو دەخاتە سەر رۆژ، دیارە ئەوکاتە رۆژ درێژ ئەبێت و، رۆژیش دەخاتە سەر شەو، ئەوکاتەش شەو درێژ ئەبێت ﴿ وسخر الشمس والقمر کل یجری لأجل مسمی ﴾ و خۆرو مانگیشی رامکرد لەبەر بەرژەوەندی بەندەکانی خۆی، هەرکامێ لەخولگەی خۆشیاندا تا ئەوکاتە بۆیان دیاری‌کراوە دێن ودەچن ﴿ ذلکم الله ربکم له الملک ﴾ ئەوە ئەوانە دەکا، پەروەردگاری ئێوەیە، دەسەڵات و پادشاییش هەر بۆ ئەوەو هەرلەویش ئەوکارانە دەوەشێتەوە، جا ئاخۆ دەسەڵاتدارێکی ئاوا پەرستنی هەق‌نییە؟ ﴿ والذین تدعون من دونه ﴾ ئەو شتانەش بێجگە لە (خوا) ئێوە(ئەی کافرانی قورەیش!) ئەیانپەرستن ﴿ ما یملکون من قطمیر ﴾ تەنانەتی بەئەندازەی قڵیشی نێودەنکە خورما یەکیش، وە یا بەئەندازەی توێژێکی سپی ناسك کە لەدەوری نێوکەکەدایە، شك نابەن و دەسەڵاتیان نییە ﴿ ١٤: إن تدعوهم لا یسمعوا دعاءکم ﴾ ئەگەر بانگیشیان لێ‌بکەن هاوارەکەتان نابیسن ﴿ ولو سمعوا ما استجابوا

لکم ﴾ گریمان گەر بش بیسن، وەڵامتان نادەنەوە، چونکە خاوەن دەسـەڵات و وتە نین ﴿ ویوم القیامة یکفرون بشرککم ﴾ و ڕۆژی قیامەتیش نکوولی شـیرك وپەرسـتنەکەتان ئەکەن بۆخۆیان ﴿ ولا ینبئک مثل خبیر ﴾ هیچ کەسـێك وەك خوا کـە ئاگاداری هەموو شتێکە ناتوانێ لەوکارانە ئاگادارت بکات.

خەڵکی نیازیان بەخوایە، هەموو کەسیش گوناهی خۆی بەکۆڵیەوەیە:

﴿ ١٥: یاأیهاالنـاس أنتم الفقراء إلـی الله ﴾ ئەی خەڵکینە! ئێوە هـەژارن و نیازتـان به خوا هەیه ﴿ والله هـو الغنی الحمید ﴾ ئەو بێ نیازو سوپاسـکراوە،هەرچەندە خەڵکی ململانێ بکات ﴿ ١٦: إن یشـأ یذهبکم ویأت بخلق جدید ﴾ ئەگەر بیەوێ ئێوە لەناو ببا و، خەڵکێکـی تازە بێنێـت، وادەکات ﴿ ١٧: وما ذلک علی الله بعزیـز ﴾ ئەوکارەش بۆ خوا گران نییە ﴿ ١٨: ولاتزر وازرة وزر أخری ﴾ لەرۆژی قیامەتا هیچ کەس باری گوناهی هیچ کەسێکیتر هەڵناگرێ، واتە: هەموو کەسـێك تاوانی خۆی بە کۆڵی خۆیەوەتی ﴿ وإن تدع مثقلة إلی حملها ﴾ خۆ ئەگەر کەسـێکی گوناهکاری بارقورس –بەتاوان– لەبەر کەسـێکیتر بپارێتەوە بۆ سووککردنی تاوانەکانـی ﴿ لا یحمـل منه شـئ ﴾ هیچ شـتێکی بۆهەڵناگیرێ ﴿ ولـو کان ذا قربـی ﴾ ئەگەرچی خزمی نزیکیشـیبێ، چونکە هەموو کەسـێك سـەرگەرمی تاوانی خۆیەتی، وەك ئەفەرمووێ: (..لایجزی والدعن ولده ولا مولود هو جاز عن والده شیئا..) ٣٣/٣١. یـان دەفەرموێ: (یوم یفر المـرء من أخیه وأمـه وأبیه وصاحبته وبنیه..) ٨٠/٣٤-٣٦. ﴿ إنما تنذر الذین یخشـون ربهم بالغیب ﴾ بەراستی تۆ –ئەی موحەممەدﷺ– هەر ئەوەندەت لەسەرە ئەوانە بترسـێنیت کە بەنهێنی ونادیارلەپەروەردگاری خۆیان ئەترسـن، واتـە: ئەمانە شایسـتەی ئـەوەن کەخـۆت لەگەڵیانـدا ماندوو بکەیـت ﴿ وأقاموا الصـلاة ﴾ بەرێکوپێکیش نوێژ ئەکەن ﴿ ومن تزکـی فإنما یتزکی لنفسـه ﴾ وە ئەوەی خـۆی لە چڵك و چەپەڵی گوناح پاك بکاتەوەو،گەشـە بەخۆی بـدات، قازانج وکەڵکەکەی بۆخۆیەتـی وتەزکیـەی بۆخۆیکردووە ﴿ وإلـی الله المصیر ﴾ و ئەنجام وگەڕانەوەی هەموانیش هەربۆلای خوایە.

باوەڕداروبێ باوەڕوەکو یەک نین:

﴿ ١٩: وما یسـتوی الأعمی والبصیر ﴾ نابیناو بینا، وەکو یەك نین، واتـە: مرۆڤی بڕوادارو بێبـڕوا چوونییەکنین ﴿ ٢٠: ولا الظلمـات ولا النور ﴾ وەنە تاریکییەکان و، نە رووناکایش، واتە: نـە بێباوەڕی وگومڕای، نە ئیمان وباوەڕ، هیچیان وەکو یەك نین ﴿ ٢١: ولا الظل ولا الحرور ﴾ وەنەسـێبەرو گەرمای تاوداریش، واتە: بەهەشت وئاگریش وەکو یەك نین.

ئیمامـی (موسـلیم) لەئەبوو هورەیرە دەگێڕێتـەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرموویەتـی: ((قالـت النـار: رب! أکل بعضـی بعضـا فأذن لی أتنفس، فأذن لها بنفسـین، نفس فی الشـتاء، ونفس فی الصیف، فما وجدتم من بـرد أو زمهریر فمن نفس جهنم، وما وجدتم من حر أو حـرور فمن نفـس جهنم)). واتە: ئاگـری دۆزەخ گوتویەتی: ئەی پەروەردگارم! وا خەریکە خۆم ئەخۆمەوە، مۆڵەتم بدە با هەناسەیە بدەم! جاخواش مۆڵەتی دوو هەناسـەیدا، هەناسەیە بەزستاندا، هەناسـەیە بەهاوێندا، ئەوجا ئەگەرهەر سەرماو زوقمێکتان دیت، ئەوە لەهەناسەدانی جەهەندەمەوەیە، وەهەڵمەتیهەر گەماریەکتان دیت، ئـەوەش لە هەناسـەدانی جەهەندەمەوەیـە.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

﴿ ٢٢: وما یسـتوی الأحیاء ولا الأمـوات ﴾ زینـدووەکان و، مردووەکانیش، یەکسـاننین، واتە: ئەوانەی دڵیان ئاوەدانـە بەئیمان زیندوون، ئەوانەیش دڵیان وێرانە کافرن، دەسـا هەرگیز ئەودوانە یەکسـان نین هەروەك ئەوشـتانە چوونییەکنین ﴿ إن الله یسمع من یشاء ﴾ بەراسـتی خوا دەبیسێنێ بە هەرکەسـێ خۆی بیەوێ، واتە:گەر حەزبکا پەیامی خۆی بەگوێی هەرکەسێکدا بدا، دڵیگوشادوفراوان

ئەکات وپێی ئەبیسێنێ، چونکە ئەوکەسە خۆی ئامادەیە ﴿ وما أنت بمسمع من فی القبور ﴾ تۆ ناتوانیدەنگت بەوانە بگەیەنیت لەگۆڕدان، واتە: بەوکافروخوانەناسانە کە وەك مردووی ناو گۆڕ وانەو، هیچ شتێك نابیستن ﴿ ٢٣: إن أنت إلا نذیر ﴾ تۆش هەر ترسێنەرێکیت، واتە: پێغەمبەرێکی ترسێنەری خوایت ﴿ ٢٤: إنا أرسلناك بالحق بشیرا ونذیرا ﴾ بێگومان ئێمە تۆمان نارد بەئایینی راست، بە موژدەدەرو ترسێنەر بۆ مەردم ﴿ وإن من أمة إلا خلا فیها نذیر ﴾ و هیچ ئوممەت و گەلێکیش نەبووە —بەرلە تۆ— ترسێنەرێکیان بۆ نەچووبێ، وەك دەفەرموێ: (إنما أنت منذر ولکل قوم هاد) ٧/١٣. یان دەفەرموێ: (ولقد بعثنا فی کل أمة رسولا أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت) ٣٦/١٦. ﴿ ٢٥: وإن یکذبوك ﴾ ئەگەر ئەمانە تۆ بەدرۆزن دادەنێن و بڕوات پێ ناکەن ﴿ فقد کذب الذین من قبلهم ﴾ خۆ بێگومان ئەوانەی پێش ئەوانیش پەیامبەرەکانیان بە درۆزن کرد! ﴿ جاءتهم رسلهم بالبینات ﴾ پێغەمبەرەکانیان بۆ هاتن بەگەڵ بەڵگەو نیشانەی روونەوە ﴿ وبالزبر وبالکتاب المنیر ﴾ و بە سپاردەو کتێبێکی رووناك و درەخشانەوە، وەك (تەورات و، ئینجیل و، زەبوور) کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، هەر بڕوایان پێ نەهێنان، جا تۆیش —وەك ئەوان— خۆ ڕاگربەو ئارامت هەبێ ﴿ ٢٦: ثم أخذت الذین کفروا ﴾ پاشان ئەوانەی کە بێ بڕوا بوون بەغەزەب گرتمن ﴿ فکیف کان نکیر ﴾ دە ئایا سزای من چۆن بوو؟.

روونکردنەوەی توانستی خوا:

﴿ ٢٧: ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ ئاخۆ نەتبینی خوا ئاوێکی پیرۆزی لەو حەواوە باراند ﴿ فأخرجنا به ثمرات مختلفا ألوانها ﴾ ئینجا میوەجاتی جۆراو جۆرمان پێ بەرهەم هێنا؟ ﴿ ومن الجبال جدد بیض وحمر مختلف ألوانها وغرابیب سود ﴾ ولەکێوەکانیش، شاخی سپی وسوورو، رەشی تۆخ – هاورێ لەگەڵ جیاوازی رەنگیاندا– دروستکرد. دیارە هەرکەسێك ژیرو فامیدە بێت، ئەوانە گشت ئەکاتە بەڵگەی بەیەکزانینی خواو دەسەڵاتی فراوان وبێسنووری ئەو، بەڵێ سەرنجدان و وورد بونەوە لەچیاکان بەوهەموو رەنگە جیاوازەیانەوە، ئەوسا بەرزی ونزمی وگەلییەکانیان، بێ سۆ سەرمان پێدادەنوێنێ لەبەردەم بەدیهێنەرەکەیدا. ﴿ ٢٨: ومن الناس والدواب والأنعام مختلف ألوانه ﴾ وە لەمەردم و جانەوەرو پاتاڵیشدا –واتە: وشترو بزن و مەڕوگا– جۆرێکی زۆری رەنگاو رەنگ هەن: رەش پێس، سوور پێس، گەنمرەنگ و هتد، ئەمانە هەموو بەڵگەی دەسەڵات وتوانایی خوای جیهانەکانە، واتە: لە ناو

خەڵکیشدا هەمووجۆرە مرۆڤێکی رەنگ وزمان لێكجودا، عەشیرەت وهۆزو بنەماڵە جودا، دەبینی، ئایەتی: (.. واختلاف ألسنتکم وألوانکم إن فیذلک لآیات للعالمین) ٢٢/٣٠. بۆ سەرنج راکێشان و ووردبوونەوەیە لەو گشت دروستکراوانەی خوا ﴿ کذلک ﴾ واتە: جیاوازی کێوەکان ومیوەکان وایە لە جیوازی رەنگەکاندا، بەڵێ ئەو دەسەڵاتە جێگەی بیر لێکردنەوەو رێز دانانە بۆ خاوەنەکەی و هەقە لێی بترسین و شەرمی لێبکەین، وەکو دەفەرموێ: ﴿ إنما یخشی الله من عباده العلماء ﴾ بەراستی لە بەندەکانی خوادا، هەر زاناکانن لە خوا ئەترسن و سەری نەوازشی بۆ دائەنوێنن، چونکە هەر ئەوان دەزانن ئەو زاتەیە چ خاوەن دەسەڵاتێکە، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: زانای خواناس: ئەو کەسەیە کە هیچ شتێ نەکا بەهاوبەش بۆ خواو، حەڵاڵی ئەو بە حەڵاڵ بزانێ و، حەرامیشی بەحەرام دانێ، وەسیەت و سپاردەکانیشی بپارێزێ وچاوەڕوانی هاتنی رۆژی دوایی و دیداری ئەو بێ و خۆی بۆئامادە بکات. (سەعیدی کوری جوبەیر)یش دەڵێ: زانا هەر ئەو کەسەیە کە بەنهێنی لەخوا بترسێ و، روو لەهەر شتێ وەرگێڕێ، کە خوا رووی لێوەرگێڕاوە. (ئیبن مەسعوود) دەڵێ: زۆریی زانست بەقسەی زۆروبۆر نییە، بەڵکو زانست: هەر لەخوا ترساندنە بەزۆری. (مالیك) دەڵێ: زانیاری بە (ریوایەتی) زۆر نییە، بەڵکوو نوورو رووناکییەکە، خوا خۆی دەیخاتە دڵەوە. ﴿ إن الله عزیز غفور ﴾ بێگومان خوا دەسەڵاتدارە، هەر شتێ بیەوێ ئەیکات، تاوانپۆش و لێبووردەیە ﴿ ٢٩: إن الذین یتلون کتاب الله ﴾ بەراستی ئەوانەی کە نامەی خوا "قورئان" ئەخوێننەوە ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ نوێژی رێك وپێك ئەکەن ﴿ وأنفقوا مما رزقناهم سرا وعلانیة ﴾ و لەو رۆزییەی پێمان داون بەنهێنی وبەئاشکرا ئەبەخشن ﴿ یرجون تجارة لن تبور ﴾ بەئومێدی بازرگانییەکن کە هەرگیز لە برەو ناکەوێ ﴿ ٣٠: لیوفیهم اجورهم ویزیدهم من فضله ﴾ تا خوای گەورە لەبەرامبەر هەوڵەکانیان بەتێرو تەسەلی پاداشتیان بداتەوەو لەبەهرەی خۆی زیدەشیان بداتێ ﴿ إنه غفور شکور ﴾ چونکە بەراستی ئەو خەتاپۆش و لێبووردەیە، پێزان و پاداشت دەرەوەیە ﴿ ٣١: والذی أوحینا إلیک من الکتاب هو الحق ﴾ وەئەوەی لەم کتێب وقورئانەدا وەحیمان بۆ کردویت، ئەوە هەق و راستە ﴿ مصدقا لما بین یدیه ﴾ ددانیش بەو کتێبانەدا ئەنێ لەپێش خۆیەوە نێردراون، وەك (تەورات) و (ئینجیل). ﴿ إن الله بعباده خبیر بصیر ﴾ بێگومان خوا بەبەندەکانی خۆی بەئاگاو بینایە.

قورئان میراتی ئەم سێ تاقمەیە:

﴿ ٣٢: ثم أورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا ﴾ لەپاشان ئەم قورئانەمان کردە میرات و کەلەپوور بۆ ئەو بەندانەمان کە هەڵمان بژاردن، بەڵێ... ئەم ئوممەتی پێغەمبەرە ﷺ چاکترین گەلی هەڵبژێرراوە، هەر بۆیەش ئەم قورئانە دوای پەیامبەر ﷺ دراوەتە دەستی ئەوان ﴿ فمنهم ظالم لنفسه ﴾ ئینجا ئەوانە سەبارەت بە قورئان ئەبنە سێ بەشەوە: هەندێکیان -بەقسوورو کەمتەر خەمیکردن لە کار پێکردنیدا- ستەم لە خۆ ئەکەن. قسەی راستیش ئەوەیە کە ئەوانە لەم ئوممەتەن ﴿ ومنهم مقتصد ﴾ بڕێکیشیان مامناوەندین، واتە: نەکەمتەر خەمی دەکەن و نەزیادە ڕەویش ﴿ ومنهم سابق بالخيرات بإذن الله ﴾ هەندێکیشیان -فەرمانی خوا- لە ئەنجامدانی کارە چاکەکاندا پێشکەوتوون، (تەبەرانی) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((كلهم من هذه الأمة)) واتە: ئەو سێ دەستە هەر هەموویان لەم ئوممەتەن. ﴿ ذلك هو الفضل الكبير ﴾ ئائەو میرات و کەلەپوورەیە فەزڵ و بەهرە گەورەکە، یان ئەو فەزڵە گەورەیە: ﴿ ٣٣: جنات عدن يدخلونها ﴾، بەهەشتەکانی مانەوەن تێی دەچن و، بەهەتاهەتاییش تێیدا دەبن ﴿ يحلون فيها من أساور من ذهب ولؤلؤا ﴾ لەناویاندا خشڵ پۆش دەکرێن بە بازنی زێڕو مرواری ﴿ ولباسهم فيها حرير ﴾ و جل و بەرگیشیان لەوێدا ئاوریشمە ﴿ ٣٤: وقالوا الحمد لله الذي أذهب عنا الحزن ﴾ شوکرانەی خوا دەکەن و ئەڵێن: سوپاس و ستایش بۆ ئەوخوایەیکە خەفەت و دڵنیگەرانی لەسەر نەهێشتین ﴿ إن ربنا لغفور شكور ﴾ بێگومان پەروەردگارمان زۆر گوناح بەخشە، پێزان وپاداش دەرەوەیە ﴿ ٣٥: الذي أحلنا دار المقامة من فضله ﴾ ئەو خوایەی کە ئێمەی لە چاکەی خۆی لە ماڵی مانەوەو نەفەوتاندا (واتە: لە بەهەشتدا)جێنشینکرد ﴿ لا يمسنا فيها نصب ولا يمسنا فيها لغوب ﴾ تێیدا هیچ ماندویەتی و خەستەگیمان پێ ناگات.

زۆرە زۆری خوانەناسان لە دۆزەخدا:

﴿ ٣٦: والذين كفروا لهم نار جهنم ﴾ بۆ ئەوکەسانە کە کافرو بێ باوەڕن، ئاگری دۆزەخ هەیە ﴿ لا يقضى عليهم فيموتوا ﴾ بڕیاری مردونیان بۆ نادرێ تا بمرن و لەو سزایە ڕزگار ببن ﴿ ولا يخفف عنهم من عذابها ﴾ شتێکیش لەسزای دۆزەخیان لێ سووك ناکرێ ﴿ كذلك نجزي كل كفور ﴾ هەر ئا بەو جۆرەیە -وەك ئەوانە- هەموو بێبڕوایەك سزا ئەدەین ﴿ ٣٧: وهم يصطرخون فيها ﴾ وە لە دۆزەخدا بەزۆرە زۆر هاوار ئەکەن ﴿ ربنا أخرجنا نعمل صالحا غير الذى كنا نعمل ﴾ و ئەڵێن: پەروەردگارمان! لەم سزایە بمانهێنەدەرێ تا ئەمجارە کارێکی چاك ئەنجام بدەین، جگە ئەوەی پێشتر دەمانکرد، ئیتر ئەو دەمە بڕوا دێنین و گوێڕایەڵی ئەکەین ﴿ أولم نعمركم ما يتذكر فيه من تذكر ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەرێ ئێمە ئەوەندە تەمەنی درێژمان پێنەدان کە هەرکەسێك

> وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

ژیرو وریا بوایە لەو ماوەیەدا بیربکاتەوە، دەیتوانی پەندو کەڵکی لێ وەرگرێت؟ ﴿ وجاءكم النذير ﴾ و لەهەمانکاتدا ترسێنەریشمان نەهاتە لاتان بتانترسێنێ بە سزا؟ ئادەی چ سوودێکی بوو بۆتان؟ ﴿ فذوقوا فما للظالمين من نصير ﴾ سزای ستەمەکەتان بچێژن، خۆ بۆستەمکارانیش هیچ یارمەتیدەرێك نییە، بەتایبەت ئەمڕۆ ﴿ ٣٨: إن الله عالم غيب السموات والأرض ﴾ بە راستی خوا زانای پەنهان و نادیاری ئاسمانەکان و زەوییە ﴿ إنه عليم بذات الصدور ﴾ بەراستی ئەو لەنهێنی هەموو دڵێك بەئاگایە، ئەزانێ چییان تێدا شاراوەتەوە ﴿ ٣٩: هو الذي جعلكم خلائف في الأرض ﴾ ئەوە ئەو خوایەیە ئێوەی بەجێگرو جێنشینی پێشینەکانتان لەم زەویە داناوە، خەڵکێکی زۆری لە ناو بردووە، وەك عادو سەموود.. ئەمڕۆش ئێوە بوونە جێنشینیان ﴿ فمن كفر فعليه كفره ﴾ جا هەر کەسێك کافرو بێبڕوا بێ، ئەوە تاوان و گوناهی کوفرەکەی لەسەرخۆیەتی ﴿ ولا يزيد الكافرين كفرهم

عند ربهم إلا مقتا ﴾ بێبڕوایی بێ بڕوایانیش بۆیان زیاد ناکا لای پەروەردگاریان، بوغزو تووڕەیی نەبێت ﴿ ولا یزید الکافرین کفرهم إلا خسارا ﴾ و بێ ئەمەکی بێ ئەمەکان، زیاد ناکا، زیان نەبێ ﴿ ٤٠: قل أرأیتم شرکاءکم الذین تدعون من دون الله ﴾ بڵێ: هەواڵی هاوبەش و خواکانتانم بدەنێ، کە لەباتی

هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ ٱلْكَٰفِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَمْ ءَاتَيْنَٰهُمْ كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُمْسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَئِن جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى ٱلْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ ٱسْتِكْبَارًا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَكْرَ ٱلسَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ ٱلْمَكْرُ ٱلسَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِۦ ۚ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ ٱلْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ ٱللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ مِن شَىْءٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

خوا هاواریان بۆ ئەبەن و ئەیانپەرستن؟ ﴿ أرونی ماذا خلقوا من الأرض ﴾ نیشانم بدەن چییان لە زەویدا دروستکردووە؟ تائێوە بیانپەرستن ﴿ أم لهم شرک فی السموات ﴾ یا بەشدارییەکیان کردووە لەدروستکردنی ئاسمانەکاندا؟ ﴿ أم آتیناهم کتابا فهم علی بینة منه ﴾ یا خێر نامەیەکم پێداون کە ئەوان لەسەر بەڵگەیەك بن؟ ﴿ بل إن یعد الظالمون بعضهم بعضا إلا غرورا ﴾ نەخێر، وا نییە.. ستەمکارەکان هەر بەڵێنی فریودان وخەڵەتاندن بەیەك دەدەن گەورەو ئاغاکان بە نۆکەرەکانیان دەگوت: ئێمە تکاتان بۆ ئەکەین و ئەوانیش وە دوویان کەوتن!.

بتەکان دەتوانن چی بکەن؟:

﴿ ٤١: إن الله یمسک السموات والأرض أن تزولا ﴾ بەڕاستی خوا ئاسمانەکان و زەویی ڕاگرتووە تا لە گێرەژنە دەر نەچن ﴿ ولئن زالتا إن أمسکهما من أحد من بعده ﴾ وە ئەگەر بترازابان لەیەك، لەپاش ئەو کەسێکی تر نەبوو ڕاگیریان کا، واتە: ئەگەر خوا تۆزقاڵێك دەستیان لێ بەربدات، ئەو یاسا سەرسوڕهێنەرەیان تێك ئەچێ و کەسێکیش نییە نەهێڵێ ﴿ إنه کان حلیما غفورا ﴾ بەڕاستی ئەو زۆر لەسەر خۆیە، پەلە ناکات بۆ سزادان، زۆریش خەتا پۆش و لێبووردەیە ﴿ ٤٢: وأقسموا بالله جهد أیمانهم ﴾ وە قورەیش بەهەرچی هێزیان بوو سوێندیان بەخوا دەخوارد ﴿ لئن جاءهم نذیر ﴾ کە ئەگەر ترسێنەر (پەیامبەر)ێك بێتە لایان ﴿ لیکونن أهدی من إحدی الأمم ﴾ بێگومان پتر لە هەر ئوومەتێکی تر ڕێنوێن دەبین، واتە: لە جوولەکەو فەلە و ئاگر پەرست. قورەیش نفرینیان ئەکرد لەو دوو تیرەیە کە چۆن پەیامبەریان بۆ ڕۆیشتووە و سەرپێچیان کردووە، وە ئەیان وت: ئەمە سوێندی بێ ئەگەر بۆ ئێمە هاتبا، وامان نەدەکرد ﴿ فلما جاءهم نذیر ﴾ جا کاتێ ترسێنەرێك هاتە لایان هەر لەخۆیشیان وپێغەمبەریشبوو ﴿ ما زادهم إلا نفورا ﴾ هاتنەکەی بۆی زیاد نەکردن، دوور دەکەوتنەوە نەبێ لە هەق!! ﴿ ٤٣: استکبارا فی الأرض ومکر السئ ﴾ لەبەر خۆبەزلزانین لەزەویدا و، فرت وفێڵ وپیلانکردن دژ بە پێغەمبەر ﴿ ولا یحیق المکر السئ إلا بأهله ﴾ دەرەنجامی فرت وفێڵیش هەر بەسەر خاوەنەکەیدا دەشکێتەوەو زیان دەگەیەنێ ﴿ فهل ینظرون إلا سنة الأولین ﴾ دەئایا جگە لەچارەنووسی پێشینەکان، چاوەڕوانی چی دی دەکەن؟ کەواتە: چۆن ئەوان تیا چوون، بێگومان ئەمانیش ئەبێ تیا بچن ﴿ ولن تجد لسنة الله تحویلا ﴾ ئەمە باوی خوایە، قەتیش نابینی ئاڵ وگۆڕێك هەبێ بۆ باوو سوننەتی خوا.

دەرەنجامی بەدرۆ زنکردنی پێغەمبەران:

﴿ ٤٤: أو لم یسیروا فی الأرض فینظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم ﴾ ئاخۆ ئەوانە گەشتیان بەزەویدا نەکردوو نەگەڕان، تا سەیر بکەن و بزانن: پاشەڕۆژی ئەو گەلە یاخییانە کە لەپێشیانەوە بوون چۆن بوو؟ ﴿ وکانوا أشد منهم قوة ﴾ وە ئەوان لەمانیش بەهێزترو بە دەسەڵات تر بوون ﴿ وما کان الله لیعجزه من شئ فی السموات ولا فی الأرض ﴾ و هەرگیز هیچ شتێ لەناو ئاسمانەکانو زەویدا ناتوانێ لەژێر دەسەڵاتی ئەو دەرچێت ﴿ إنه کان علیما قدیرا ﴾ بەڕاستی ئەوە، خوای زۆر زانا، زۆر توانا ﴿ ٤٥: ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ﴾ ئەگەر ئەو خەڵکەی بەهۆی ئەوکارە ناپەسەندانەوە دەیانکەن، خوا بیگرتبان و تۆڵەی لێ سەندبان ﴿ ما ترک علی ظهرها من دابة ﴾ ئەودەمە لەسەر پشتی ئەم زەوییە هیچ ڕەوەندو گیانلەبەرێکی نەدەهێشتەوە، بەڵکو هەمووی لەناو دەبردن

﴿ ولكن یؤخرهم إلى أجل مسمى ﴾ بەڵام بۆ ماوەیەكی دیاریكراو سزایان دوا دەخات، واتە: هەتا قیامەت دێت ﴿ فإذا جاء أجلهم ﴾ ئینجا كاتی كۆتایی ئەو ماوە دیاریكراوە هات، هەریەكەیان بەپێی كردەوەی خۆی پاداشت و تۆڵە ئەدرێتەوە ﴿ فإن الله كان بعباده بصیرا ﴾ جا بەڕاستی خوا بەبەندەكانی خۆی هەمیشە بینایە، چاك ئەزانێ چی ئەكەن و چی هەڵئەگرن.

كۆتایی تەفسیری سوورەتی (فاتیر)، زۆریش سوپاس بۆخوای باڵادەست.

سوورەی (یاسین)ـە

مەككەییەو (٨٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە مەككەییە، ئایەتی (وما تأتیهم من آیه من آیات ربهم إلا كانوا عنها معرضین) نەبێ، دوای سوورەتی (جن)یشەوە هاتووە، چەسپاندنی چەند مەبەستێكی گرنگی تێدایە:

یەكەم: موحەممەد ﷺ بێ هیچ گومانێك پێغەمبەرو نێرراوی خوایە،.

دووەم: ئەوانەی بانگ دەكرێن وئەترسێنرێن لەلایەن پەیامبەرانەوە دەبنە دوو دەستە: دەستەیەكیان هەرگیز گوێ بیست نابن وخێرنادەنەوە، ئەو دەستەكەی تریشیان خۆی هەوڵدەداو تێدەكۆشێ بەختەوەر بێ.

سێیەم: كاروكردەوەی هەردوولاشیان بۆیان هەڵئەگیرێ وئاسەوارو شوێنەواری چاك وخراپیشیان بۆئەنووسرێ.

چوارەم: سەلماندن وچەسپاندنی زیندووبوونەوە بەچەندین بەڵگەو نیشانە. ئیمامی (ترمزی) ئەم فەرموودەیە -ئەگەرچی لاوازیش بێت- لەبارەی فەزڵ وگەورەیی ئەم سوورەتەوە هێناوە: ((إن لكل شیء قلبا، وقلب القرآن یس، ومن قرأ (یس) كتب الله له بقراءتها، قراءة القرءان عشر مرات)). بەكورتی: هەموو شتێ دڵ وناوەرۆكێكی هەیە، سوورەتی (یاسین)یش دڵی قورئانە، هەركەسێك بیخوێنێ، وەك ئەوە دەجار دەوری قورئانی كردبێتەوە. هەندێ لەزانایان دەڵێن: لەتایبەتمەندی ئەم سوورەتەیە كە بۆ هەر گرفت وكارێكی ئاڵۆز بخوێنرێ، خوا ئاسانیدەكا. ئیمامی(ئیبن كەسیر) دەڵێ: وائەزانم بۆیە لەلای نەخۆشێ كە لە گیانەڵاندابێ دەخوێنرێ، چونكە لەكاتی خوێندنیدا ڕەحمەت وبەرەكەت دێتە خوارێ و، بەئاسانیش گیانی مردووەكە دەردەچێ. پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێ: مامۆستا بەڕێزەكان دەڵێن: خوێندنی (یس) دەبێتە بار سووكی بۆمردووەكە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((لوددت أنها فی قلب كل إنسان من أمتی)) (أخرجه الحافظ البزار. باب فضائل القرآن.) گەڵێ پێم خۆشەكە هەمووكەسێك لەئوممەتم سوورەتی یاسین لە بەر بكاو لەنێو دڵیا جێیبكاتەوە.

كاری پێغەمبەر ترساندنە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یس ﴾ بە: (یا، سین) ئەخوێنرێتەوەو، قسەی ڕاستیش دەربارەیان ئەوەیە كە ئەمانیش هەرلەو پیتە پچڕپچڕانەن و، (تەحەددی) عەرەبەكان دەكەن وپێیان دەڵێن: ئەگەر ئێوە گومانێكتان هەیە لەم قورئانەدا، دەسا ئێوەش وەك سوورەتێكی بێنن ﴿ ٢: والقرآن الحكیم ﴾ سوێند بەقورئانێك كە ئایەتەكانی گشت سابت و نەگۆڕاون و، بڕیارەكانیشی ئاشكراو بەجێن ﴿ ٣: إنك لمن المرسلین ﴾ بێگومان تۆ -ئەی موحەممەد ﷺ- یەك لەپەیامبەرانیت، با قورەیش هەر بۆخۆیان بڵێن. سوورەتی (٤٣/١٣): (ویقول الذین كفروا لست مرسلا) وە سوورەتی (٢/٢٥٢): (.. وإنك لمن المرسلین) هەر پشتگیری ئەو مانایەن. ﴿ ٤: على صراط مستقیم ﴾ لەسەر ڕێو ڕێبازێكی ڕاست و دروست و ڕێكیت ﴿ ٥: تنزیل العزیز الرحیم ﴾ ئەم قورئانەش هەر خوایەكی زاڵ وبەدەسەڵات و میهرەبان ناردوویەتی. ﴿ ٦: لتنذر قوما ما أنذر آباؤهم ﴾ تا خەڵكێك بترسێنی، كە باووباپیرانیان نەترسێنراون لە لایەن هیچ پێغەمبەرێكەوە، نەپێش عیساو، نەدوای عیسا ﴿ فهم غافلون ﴾ جا بەوهۆیەوە غافڵ وبێ ئاگان لەبەرنامە ئاسمانییەكان. ئایەتی (١٧/١٥): (وما كنا معذبین حتى نبعث رسولا..) هەر ئەو مانایە ڕوون ئەكاتەوە. ﴿ ٧: لقد حق القول على أكثرهم فهم لا یؤمنون ﴾ بەڕاستی فەرمان وتۆڵەی خوا بەهۆی لاساری خۆیانەوە لەسەر زۆرێكیان بەدی هات، ئینجا ئەوانیش بڕوا ناهێنن. سوورەتی (٤١/٢٥)، (٢٨/٦٣)، (٦٣/٧٠)، (٣٧/٣١)، (١٠/٩٦/٩٧)، (٣٩/٧١)، (١١ /١١٩)، (١١/١١٨-١١٩)، (٣٢/١٣)، (٣٨/٨٤/٨٥) گشتیان جۆرە تەفسیرێكن بۆ ئەوئایەتەی: (لقد حق القول على آثرهم..). سوورەتی: (١١/١٧)، (١٢/١٠٣)، (٣٧/٧١)، (٢٦/ ١٧٤)، (٦/١١٦) دووپاتی ئەكەنەوە كە بەشێكی زۆر لە خەڵك جەهەننەمین، وە لەفەرموودەی ڕاست و ڕەوایشدا هاتووە: ((إن نصیب النار من الألف تسعة وتسعون وتسعمأة، وإن نصیب الجنة منها واحد)). كە هەر لەهەزار كەسدا (٩٩٩)یان بەشی ئاگرن و! تەنها یەكێكیان بەهەشتی دەبێ! هەر ئەم مانایە ئیمامی (بوخاری)یش هێناویەتی: ((من كل ألف تسعمأة وتسعة وتسعون..)).

ئەمە حاڵی بەدکارانە:

《 ٨: إنا جعلنا فی أعناقهم أغلالا 》 بێگومان ئێمە زنجیر دەخەینە ملیان وهەردوو دەستیان 《 فهی إلی الأذقان فهم مقمحون 》 ئەوسا هەتا چەناکەیان شەتەك دەدەین، ئیتر سەریان بەرز رادەوەستێ

وناتوانن بەهیچ لایەکدا بیجوڵێنن و ڕێگەی راست نابینن. مەبەست ئەوەیە ئەوانە چۆن مرۆڤێك هەردوودەستی ببەسترێ بە مل وگەردنی خۆیەوە ئیتر ناتوانێ سەر دانەوێنێ و، ڕێگە ببینێ؛ ئەوانیش بەهۆی لاساری خۆیانەوە دوورخراونەتەوە لەرێگەی راست 《 ٩: وجعلنا من بین أیدیهم سدا ومن خلفهم سدا 》 لەمپەرێکمان لەبەردەم ولەپشتیانەوە داناوە 《 فأغشیناهم فهم لا یبصرون 》 جا بەو هۆیەوە تارمایی چاویانیشمان داپۆشی وپەردەمان هێنا بەسەریاندا، ئینجا پاش و پێشی خۆیان نابینن. بۆ ئەم پەردە هێنانە بەسەر چاویانداو رێدەرنەکردنەیان لە (٧/٢)، (٢٣/٤٥)دا. ئاماژەی پێکراوە مەبەست ئەوەیە کە هەر لەئەزەلدا پەروەردگار پێی زانیون ئەوانە لاسارو لارێ ئەبن هەرچەندە بەڵگەیان بۆ بهێنرێتەوە باوەڕ ناهێنن، بۆیە ئەویش هەر لە (لوح المحفوظ) دا بڕیاری خۆی لەسەر داون، هەر وەکو ئەم سوورەتی (یس)ـە دەفەرمووێ: (لقد حق القول علی أکثرهم فهم لا یؤمنون) هەروا سوورەتی: (٥٧/١٨). (٧/٢). (٢٣/٤٥)، (١٢٥/٦)، (١٨٦/٧)، (٤١/٥١)، (١٠٨/١٦)، (٢٠/١١)، (١٠١/١٨). خوای گەورە هۆی سزاو مۆرنان بەسەر دڵیانداو زنجیر لەمل کردونیان دەگێرێتەوە بۆ درێژە پێدانیان بە بێبڕوایی و سووربوونیان لەسەر بێ بڕوایی: (١٥٥/٤)، (٣/٦٣)، (٥/٦١)، (١١٠/٦)، (١٠/٢). 《 ١٠: وسواء علیهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم 》 وە چ بیانترسێنی، چ نەیانترسێنی بۆ ئەوانە وەکو یەکە، واتە: خۆت ماندوو بکەیت لەگەڵیاندا، یان نا 《 فهم لا یؤمنون 》 ئەوان هەر بڕوا ناهێنن، چونکە ترساندن بۆئەوانە کەڵکی نابێ 《 ١١: إنما تنذر من اتبع الذکر 》 ترس وەبەرهێنانەکەت تەنها بۆ کەسێك کەڵکی دەبێ کە پەیڕەوی هەر لەقورئان بکات 《 وخشی الرحمن بالغیب 》 وله نەدیدو پەنایشەوە لەخوای بەخشەروو بەبەزەیی بترسێت 《 فبشره بمغفرة وأجر کریم 》 ئینجا مژدەی لیبووردن وپاداشتێکی چاکی پێ بدە. جادوای ئەمە خوا باسی زیندووبوونەوە ئەکات و ئەفەرموێ: 《 ١٢: إنا نحن نحی الموتی 》 بێگومان تەنها ئێمەین هەموو مردووان زیندوو ئەکەینەوە 《 ونکتب ماقدموا وآثارهم 》 و هەرکارێکیان پێشخۆ خستبێ تۆماری دەکەین وتەنانەتی ئاسەواریشیان گشت دەنووسین، واتە: هەر رێ و رەوشتێکیان بەجێ هێشتبێ چاك و خراپ بۆیان حسێب ئەکەین، بۆیە پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: (من سن فی الإسلام سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها من بعده، من غیر أن ینقص من أجورهم شیئا، ومن سن فی الإسلام سنة سیئة کان علیه وزرها و وزر من عمل بها من بعده، من غیر أن ینقص من أوزارهم شیئا) (موسلیم). واتە: هەرکەسێ لە ئیسلامدا رێ ورەوشتێکی چاك دابمەزرێنێ، دیارە پاداشتی تایبەتی خۆی دەبێ، هاورێ لەگەڵ هەر کەسێکی دیکەش پاش ئەو کاری پێبکا؛ بەڵام بێ ئەوەی لە کرێ و پاداشتی ئەوان شتێ کەم بکا، خۆئەگەر کەسێك رچەیەکی خراپی شکاندو خەڵکی وەدووی کەوتن، بێگومانە هەم گوناحی خۆیی و، هەم گوناحی شوێنکەوتووەکانیشی هەڵدەگرێت، بێ ئەوەی شتێك لە گوناحی ئەوان کەم بکاتەوە. 《 وکل شئ أحصیناه فی إمام مبین 》 هەموو شتێکمان لە کتێب و نامەیەکی ئاشکرادا ئامادەو تۆمارکردووە، واتە: لە (لوح المحفوظ) دا کە هیچ شتێکی تیا گومنابێت، هەموو شتێکی بچووك و گەورە وردو درشتمان ئەژماردووە.

بەسەرهاتی خەڵکی ناو ئاوایییەکەی (ئەنتاکییە):

《 ١٣: واضرب لهم مثلا أصحاب القریة 》 تۆ ئەی موحەممەد ﷺ بەسەرهاتی خەڵکی گوندنشینەکانی (ئەنتاکییە) بۆ قورەیش

بگێڕەوە.

(قریە): هەرچەند لەبنەڕەتدا بە گوندو ئاوایی ئەڵێن، بەڵام هەموو گوندو شارو شارۆچکەیەك ئەگرێتەوە، بە تایبەتی لێرەدا مەبەست گوندیکە لە شام بەناوی (أنتاکیە)وەو ئێستاش شارێکە لە (سووریە)، کاتی خۆی بتپەرەستبوون وخواش سێ پێغەمبەری بۆناردوون. ﴿ إذ جاءها المرسلون ﴾ کاتێ پەیامبەرەکان چونە لایان، تا باسی یەکتاپەرستی و زینـدوو بوونەوەیان بۆبکەن. ﴿ ١٤: إذ أرسلنا إليهم اثنين فكذبوهما ﴾ ئەو دەمە ئێمـە دووکەسمان ناردە لایان و، ئەوان بەدرۆیان خستنەوە وباوەڕیان پێنەکـردن و ﴿ فعززنا بثالث ﴾ ئێمەش پێغەمبەری سـێیەممان ناردەلایـان بۆ یارمەتی دوانەکـەی پێش ﴿ فقالوا إنا إليكم مرسلون ﴾ جـا هەموویان پێکەوە چـوون و وتیان: بێگومان ئێمە نێرراوو پەیامبەری خواین بـۆلای ئێوە، تا ڕێنموونیتان بکەین ﴿ ١٥: قالوا ما أنتم إلا بشر مثلنا ﴾ کەچی لەوەڵامدا وتیان: ئێـوەش مەگەر هەر مرۆڤ نین وەکـو ئێمە؟ ئیتر ئەم قسـانەتان لەچییە؟! ﴿ ومـا أنزل الرحمن من شئ ﴾ خوای بەخشـندە لەو بارەوە هیچ نیگایەکی نەناردووە ﴿ إن أنتـم إلا تكذبـون ﴾ ئێوە هەر درۆدەکەن وراسـت نییە کە دەڵـێن نیگامـان بۆکراوە لەلایـەن خواوە ﴿ ١٦: قالـوا ربنا يعلم إنـا إليكم لمرسـلون ﴾ پەیامبـەرەکان وەڵامیان دانـەوەو وتیان: پەروەردگـاری ئێمـە خۆی ئەزانێ کە بەراسـتی ئێمە بۆلای ئێوە نێرراویـن ﴿ ١٧: وما علينا إلا البلاغ المبين ﴾ هەر ئەوەندەشمان لەسـەرە کە پەیامە ئاشکراکەی ئەو بەئێوە رابگەیەنین، ئیتر بڕوا دێنـن یان نـە.. کەیفی خۆتانە. ﴿ ١٨: قالوا إنـا تطيرنا بكم ﴾ جا گوندنشـینەکان کاتێ پەکیان‌کەوت وقسەیان نەما وتیان: ئێمە پێوقەدەمـی ئێـوە بەنەگبەت دەزانین ﴿ لئن لـم تنتهوا ﴾ ئەوەی راسـتی بێ ئەگەر کۆتایی بەم قسـانەش نەهێنن ﴿ لنرجمنكم ﴾ دڵنیابن بـەردە بارانتان ئەکەین ﴿ وليمسـنكم منا عذاب أليم ﴾ و سـزایەکی سـەخت و دەردناکتان دەدەین ﴿ ١٩: قالوا طائركم معكم ﴾ پەیامبەرەکان وتیان نەخێر ئێمە شـووم و نەگبەت نین، بەڵکو شـووم ونەگبەتی لەخۆتانەوەیە ﴿ أئن ذكرتم ﴾ ئاخۆ ئێوە ئامۆژگاریش بکرێن بۆ رێی بەختیاری هەروا دەکەن!!؟ ﴿ بل أنتم قوم مسرفون ﴾ نەخێر، وا نییە وەك ئێوە پێتان وایە، بەڵکو ئێوە کۆمەڵ و گەلێکی زیادەڕەوو لەسـنوور دەرچوون ﴿ ٢٠: وجاء من أقصى المدينة رجل يسـعى ﴾ و پیاوێك لەوسەری شارەوە بەهەڵەداوان بۆلای خەڵکەکە هات، دوای ئەوەی بیستی کە دانیشتوانی شـارەکە نیازیان خراپە لەگەڵ پەیامبەرەکانـدا، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەو پیاوە پیاوێکی سـاڵح وئاکارچـاك و ناوی (حەبیب)ی (نەجـار) بوو، جا پاش ئـەوەی کە پەنـدو ئامۆژگاریەکی زۆری کردن شـەهیدیان کـرد! ﴿ قال يا قوم اتبعوا المرسـلين ﴾ وتی: ئـەی هۆزەکەم! بکەونە دوای ئـەو پەیامبەرانە بۆلای ئێوە رەوانە کراون. ﴿ ٢١: اتبعوا من لا يسألكم أجرا ﴾ پەیڕەوی ئەوانە بکەن کە، تەنانەت کەمێ کرێیشیان لێناوێن بۆ راگەیاندنی بەرنامەکەی

وَٱضۡرِبۡ لَهُم مَّثَلًا أَصۡحَٰبَ ٱلۡقَرۡيَةِ إِذۡ جَآءَهَا ٱلۡمُرۡسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهِمُ ٱثۡنَيۡنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزۡنَا بِثَالِثٖ فَقَالُوٓاْ إِنَّآ إِلَيۡكُم مُّرۡسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُواْ مَآ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحۡمَٰنُ مِن شَيۡءٍ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَكۡذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُواْ رَبُّنَا يَعۡلَمُ إِنَّآ إِلَيۡكُمۡ لَمُرۡسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيۡنَآ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوٓاْ إِنَّا تَطَيَّرۡنَا بِكُمۡ لَئِن لَّمۡ تَنتَهُواْ لَنَرۡجُمَنَّكُمۡ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١٨﴾ قَالُواْ طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمۡ أَئِن ذُكِّرۡتُمۚ بَلۡ أَنتُمۡ قَوۡمٞ مُّسۡرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنۡ أَقۡصَا ٱلۡمَدِينَةِ رَجُلٞ يَسۡعَىٰ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُواْ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿٢٠﴾ ٱتَّبِعُواْ مَن لَّا يَسۡـَٔلُكُمۡ أَجۡرٗا وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ٱدۡخُلِ ٱلۡجَنَّةَۖ قَالَ يَٰلَيۡتَ قَوۡمِي يَعۡلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ ٱلۡمُكۡرَمِينَ ﴿٢٧﴾

خـوا ﴿ وهم مهتدون ﴾ خۆیشـیان شـارەزاو ڕێنموونـی کراون، بۆرێـی راسـت ﴿ ٢٢: وما لي لا أعبد الـذي فطرني ﴾ بۆ دەبێ من زاتێکیوا نەپەرسـتم کە دروستی کـردوم ﴿ وإليه ترجعون ﴾ دەرەنجامیـش هەمووتـان هەر بۆلای ئـەو دەهێنرێنـەوە ﴿ ٢٣: أأتخذ من دونه آلهة ﴾ ئایا دەبێ بێجگە لەوخوایە چەندخوایەکی تر بۆ خۆم هەڵبژێرم و بیانپەرستم؟! ﴿ إن يردن الرحمن بضر لا تغن عني شـفاعتهم شـيئا ولا ينقذون ﴾ ئەگەر خـوای بەبەزەیی بیەوێ زیانێکم تووش بکات، تکاو لاڵەی ئەوان کەمترین سـوودم پێناگەیەنن و، ناتوانن لەسزای ئەو رزگارم بکەن، چونکە هیچیان بەدەست نییە ﴿ ٢٤: إني إذا لفي ضلال مبين ﴾ جا ئەگەر لەباتی ئەوخوایە هەر پەرستراوێکی تر بپەرستم، بەراستی ئەو حەلە من لەگومڕاییەکی ئاشـکرادام ﴿ ٢٥: إني آمنت بربكم فاسمعون ﴾ بەراسـتی من بەپەروەردگاری ئێوە بڕوام هێنا، دەسـا ئێوە ببیسن وئامۆژگارییەکـەم وەرگـرن ﴿ ٢٦: قيل ادخـل الجنة ﴾ جا دوای

ئـەوە کەپەلاماریـان داو کوشـتیان و بەرەولای خوا بەشـەهیدی گەڕایەوە، پێی وترا: دەسا بچۆرە بەهەشتەوە لەپاداشی بانگەوازو بروا‌کەتـدا ﴿ قال یالیت قومی یعلمـون ﴾ ئینجا پاش ئەوە چووە بەهەشتەوەو رەزامەندی خواو ئەو هەموو نازو نیعمەتەی دیت بۆی ئامـادە کـراوە، وتی: خۆزگایە هۆزەکەشم بیـان زانیبا ﴿ ٢٧: بما غفرلی ربی وجعلنی من المکرمین ﴾ بەلیبووردنی پەروەردگارم بـۆم و بە گێڕانم لەناو ڕێز گیراواندا، تا ئەوانیش باوەڕیان هێناباو کردەوەی باشیانکردبا.

وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَىٰ قَوۡمِهِۦ مِنۢ بَعۡدِهِۦ مِن جُندٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتۡ إِلَّا صَيۡحَةٗ وَٰحِدَةٗ فَإِذَا هُمۡ خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَٰحَسۡرَةً عَلَى ٱلۡعِبَادِۚ مَا يَأۡتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمۡ يَرَوۡاْ كَمۡ أَهۡلَكۡنَا قَبۡلَهُم مِّنَ ٱلۡقُرُونِ أَنَّهُمۡ إِلَيۡهِمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلّٞ لَّمَّا جَمِيعٞ لَّدَيۡنَا مُحۡضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلۡأَرۡضُ ٱلۡمَيۡتَةُ أَحۡيَيۡنَٰهَا وَأَخۡرَجۡنَا مِنۡهَا حَبّٗا فَمِنۡهُ يَأۡكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلۡنَا فِيهَا جَنَّٰتٖ مِّن نَّخِيلٖ وَأَعۡنَٰبٖ وَفَجَّرۡنَا فِيهَا مِنَ ٱلۡعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأۡكُلُواْ مِن ثَمَرِهِۦ وَمَا عَمِلَتۡهُ أَيۡدِيهِمۡۚ أَفَلَا يَشۡكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡأَزۡوَٰجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ وَمِنۡ أَنفُسِهِمۡ وَمِمَّا لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَءَايَةٞ لَّهُمُ ٱلَّيۡلُ نَسۡلَخُ مِنۡهُ ٱلنَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظۡلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلۡقَمَرَ قَدَّرۡنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَٱلۡعُرۡجُونِ ٱلۡقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ ﴿٤٠﴾

کۆتایی جزمی ٢٢، (ولله الحمد والمنه)..

﴿ ٢٨: وما أنزلنا علی قومه من بعده من جند من السماء ﴾ وپاش کوشتنی ئەو پیاوە موسڵمانە هیچ لەشکرێکمان نەنارده سەرهۆزەکەی لە ئاسمانەوە بۆ لەناو بردونیان، چونکە شایستەی ئەوە نەبوون تا لەشکرکەشییان بۆبکەین وپێویستیشی نەدەکرد ﴿ وما کنا منزلین ﴾ خۆ بـەر لەمەش بۆ هیچ گەلێکمان نەناردووە، واتە: سـوننەتمان نەبووە لەشـکر بنێرین بۆ لەناو بردنی گەلانیاخی وملهوری وا، بەڵکو بەسـزاو ئـازار تیامان بردوون، وەکـو دەفەرموێ: ﴿ ٢٩: إن کانـت إلا صیحـة واحدة فـإذا هم خامـدون ﴾ تەنها هەریەك نەعرەتـەو دەنگێك بوو، واتە: بە تەنهـا جوبرەیل هات و قیڕاندی بەسەریاندا، لەناکا ئەوانیش هەموو لەجێی خۆیاندا مردن.

راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: خوا جوبریلی ناردودەرگای شارەکەی (ئەنتاکیـە) ی لێگرتـن و بانگێکی بە سـامی بەسـەرا دان، ئیتر ئەوسـا تاکـە کەسـێکیان لێ دەرنەچـوو، جێی باسـە ئەوهۆزو گەلە تیاچووە خەڵکی(ئەنتاکیە)ی شـام بوون کە ئێسـتا سەر بە (تورکیا)یە،هەرچەندە (ئیبن کەسـیر) چەند تێبینییەکی لەبارەی دیاریکردنی ئەو شارەوە هەیە!

مەخابن بۆ بەندە درۆزنەکان!

﴿ ٣٠: یا حسـرة علـی العباد ﴾ مەخابن، بـۆ ئەوبەندانە(واتە: بـۆ خەڵکەکـەی ئەنتاکیە) کـە پەیامبەرەکانیان بـەدرۆزن زانی وئیمانیـان نەهێنـا، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ما یأتیهم من رسـول إلا کانوا به یستهزئون ﴾ هەر پەیامبەرێکیان بـۆ نەدەهات، مەگەر گاڵتەیان پێدەکرد، ئێمەش لەناومان دەبردن ﴿ ٣١: ألم یروا کما أهلکنـا قبلهم من القرون ﴾ ئایا قورەیش نەیانبینی کە خەڵکێکی زۆرمان لەگەلانی پێش ئەوان، ڕکردو لەناو برد، دەسا بۆعیبرەت وەرناگـرن؟ ﴿ أنهم إلیهـم لا یرجعـون ﴾ کەجارێکیتر هەرگیز ناگەڕێنـەوە لایان ﴿ ٣٢: وإن کل لما جمیع لدینا محضرون ﴾ وە بەراستی هەمووشیان لەرۆژی قیامەتدا بۆ پاداش و تۆڵە لای خۆمان ئامادە ئەکرێـن، ئایەتی (وإن کلا لما لیوفینهـم ربک أعمالهم..) ١١١/١١. پشتگیری ئەوەدەکات.

ئەم جیهانە بێ بەدیهێنەر (صانع) نابێ!

﴿ ٣٣: وآیـة لهم الأرض المیتة أحییناها ﴾ وەنیشـانەیەك بۆیان لەسـەر زیندووبوونـەوە، زەوی مـردووە، زیندوومـان کردۆتەوە بەبـاران ﴿ وأخرجنا منها حبـا فمنه یأکلـون ﴾ ودانەوێڵەیەکمان لێ دەرهێنـاوە لێـی ئەخـۆن و پێیدەژیـن ﴿ ٢٤: وجعلنـا فیها جنـات من نخیل وأعناب ﴾ وەهەرلـەو زەوییە مردووەدا، چەندین باخەخورماو، باخە ترێمان بەدیهێنا. خورماو ترێ دوو نیعمەتی خـوان و بەخواردن ئەدرێنە قەڵەم، زانایـان لەبارەیانەوە ئەڵێن: لەم دووجـۆرە میوەیەدا چەند ڤیتامین -کـە لەش و تەنی مرۆڤ پێویسـتیان پێیەتی- هەیە، ئەمە لە لایەکەوە، لەلایەکی تریشەوە ئەتوانـین بڵێین لە تەواوی سـاڵدا، یا بەتەرو تـازەو فەریکەیی، یان بە وشـککراوەیی، بەئاسانی دەسـتدەکەون. ﴿ وفجرنا فیها مـن العیون ﴾ وە کانیاوێکی زۆرمـان لێهەڵقوڵاند ﴿ ٣٥: لیأکلوا من ثمره ومـا عملته أیدیهم ﴾ تا لەمیوەی ئەوخوایە بخۆن، کە دەسـتەکانی ئەوان پەیدای نەکردووە. (ئیبن عەبباس) و (قەتادە)

دەڵـێن: بیژەی (ما) لـەم ئایەتەدا بۆ (نەفیـە)، بۆیە ئێمەش بە (نەفـی) مانامانکرد ﴿ أفلا یشـكـرون ﴾ دەئایا سوپاسـگوزاریی ناكەن؟ ﴿ ٣٦: سـبحان الذی خلق الأزواج كلهـا ﴾ پاك وخاوێنە ئـەو خوایـە كە لە هەموو شـتێك -مرۆڤ، گوڵ وگیـا، ئەتۆم و زەڕرات- جووت ونێرو مێی دروستكرد،. ﴿ مما تنبت الأرض ﴾ لـەوەی زەوی ئەیروێنێ ﴿ ومن أنفسـهم وممـا لا یعلمون ﴾ و لە نەفسیخۆشـیان، ولەو شـتانەیش كە ئەوان نایزانن. بەڵێ.. لەم بوونەوەرەدا چەندان شتیتر هەیە كە تائێستاش مرۆڤ نایانزانێ.

شەو و ڕۆژ، خۆرو هەیڤ، نیشانەی بوون وتاك وتەنیایی خوان:

﴿ ٣٧: وآیـة لهم اللیل نسـلخ منه النهار ﴾ شـەویش نیشـانەو بەڵگەیەكیترە بۆیان كە ئێمە ڕووناكی خۆرو ڕۆژی لێ دەردەكێشین ﴿ فـإذا هم مظلمون ﴾ جا لەناكاو شـەو دێ ودەڕۆنە تاریكییەوە ﴿ ٣٨: والشـمس تجـری لمسـتقر لهـا ﴾ و بەڵگەیەكیتر بۆیان خۆرە، كە بەردەوام دێـت ودەچی، تاكاتی دیاریكراوی خۆی بۆ ڕاوەسـتان و لەكاركەوتن چی دەبینی بـەرەو بنەوخولگەی خۆی هەر لەگەڕدایە تا ئەوكاتە بۆی دیاری كراوە ﴿ ذلک تقدیر العزیز العلیـم ﴾ ئەوهاتوچۆوگەڕانە بەوشـێوە وردە، خەمڵاندنی خوای بەدەسـەڵاتی زانایـە ﴿ ٣٩: والقمر قدرناه منـازل ﴾ وە گەڕانی مانگیشمان خەمڵاند -كە ئەمیش بەڵگەیەكە بۆدەسەڵات وتوانایی خۆمان- بە بیسـت و هەشـت مەنزڵ وئاسـۆ، تاهەموو شەوێك دابەزێتە جێگایەكیانەوە. پاشان دووشەو، یان شەوێك پەنا ئەگرێ ﴿ حتی عاد كالعرجون القدیم ﴾ تا وەك پەلیكۆنی باریكی وشكی زەرد بووی كەوانەیی داری خورمای لێ دێت ﴿ ٤٠: لا الشمس ینبغی لها أن تدرک القمر ﴾ نە بۆ خۆر دەكرێ بگاتە مانگ، تا هەردوو پێكەوە كۆببنەوە و، نـوورو ڕووناكیمانگ هەڵگرێ و، تا قیامەت هەر ڕۆژ بێت ﴿ ولا اللیل سابق النهار ﴾ نە شەویش پێشی ڕۆژ دەكەوێ كە ئیتر تاكاتی كۆتایی دونیا، هەر شەووتاریك بێت. نەخێر، شتی وا ناشـێ ونابێ، بەڵكو خوا هەردووكیانی بەجۆرێ دروستكرد، كە كاری یەكتر تێك نەدەن ﴿ وكل فی فلک یسـبحون ﴾ هیچیشیان ناچنـە خولگەی ئەویتریان، بەڵكو هەریەكەیان لەخولگەی خۆیا دەسـووڕێتەوە، وەك مەلەوان دێن ودەڕۆن. بەڵێ خۆر لەخولگەی سـوورانەوەی خۆیدا بۆماوەی یەكساڵ،ئەوسا (١٢) بوورجەكانی خـۆی دەبڕێ، لەكاتێكدا هەیڤی بەیەك مانگ مەسـیرەكەی خۆی دەبڕێ، دیارە بەپێی ئەم نەخشە خواییە، مانگ (١٢) ئەوەندەی خۆر - لـە خولگەی خۆیدا تیژڕەوترە، بۆیە ئەفەرمووێ: هەرگیز خۆرناگاتە مانگ تا بتوانێ مەسیرە كەی خۆی بە یەك مانگ ئەنجام بدات. بۆئەم بیژەی (لمسـتقر لها)یە دوو تەفسـیرهەیە، یەكێكیان دەڵێ: مەبەسـت ئەوەیـە: لەجـێ و قەرارگەی خۆیـدا كە لەژێر (عەرش)دایە و بەڕووی زەویدا هەردەم دێت و دەڕوا سـوژدە دەباو داوای مۆڵەتی هەڵهاتن وگەڕانەوە دەكا بۆ جارێكی دیكە، وەك لە فەرموودەیەكدا هاتووە: ((فإنها تذهب حتی تسـجد تحت العرش)). (فتح البـاری:٤٠٢/٨). هەروا ئـەم فەرموودەیەش: ((مسـتقرها تحـت العرش)). (فتح الباری:٤٠٢/٨). تەفسـیری دووەمیشـیان دەڵێ: مەبەسـت ئەوەیە كە خۆر تاهاتنی ڕۆژی قیامەت بەردەوام لەو خولگەی خۆیەدا هەر دەگەڕێ و ناوەسـتێ. تەفسـیری یەكەم پێیدەڵـێن (مسـتقری مەكانی)و، دووەمیش (مسـتقری زەمانی)، خوای كارجوانیش چاكتر دەزانێ. تەفسیری (ئیبن كەسیر).

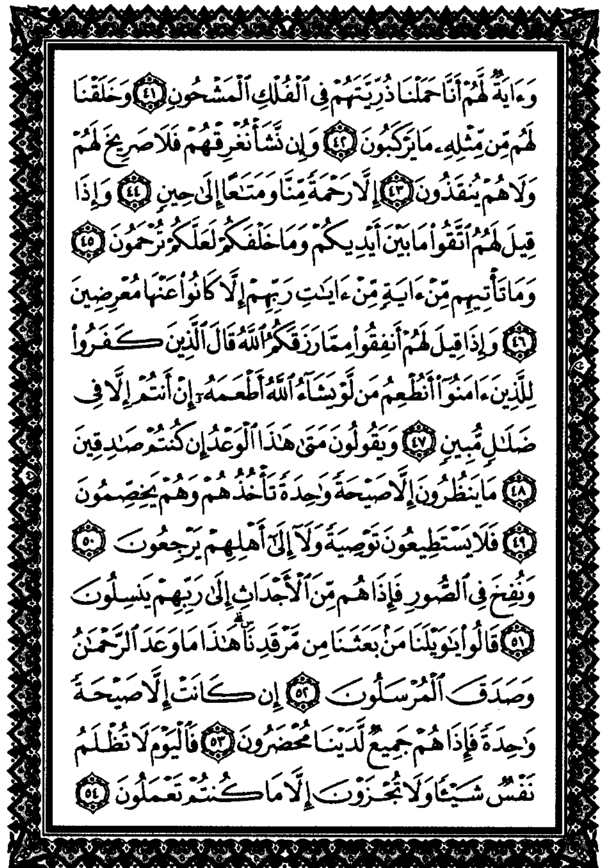
گەشتی كەمیی بەناو دەریادا نیشانەی خوایە:

﴿ ٤١: وآیـة لهم أنـا حملنا ذریتهـم فی الفلک المشـحون ﴾، نیشـانەیەكی توانایی خۆمانە بۆیان كە: ئێمـە وەچەو نەوەكانی ئەوانمان لەناو كەشـتی پڕدا بەناو دەریادا بەوهەموو شتوومەكەوە هەڵگرتووە، ئەهاتن ودەچوون و نەشمان ئەهێشت نقوم ببن. ﴿ ٤٢: وخلقنـا لهـم من مثله ما یركبون ﴾ ولە وێنەی كەشـتیدا، ئەوەی بە كەڵكیسـواری بێت، بۆمان دروسـتكردن ﴿ ٤٣: وإن نشـأ نغرقهـم فـلا صریخ لهم ﴾ خۆ ئەگـەر بمانەوێ لە بنـی دەریادا نقومیان بكەین، نقومیان ئەكەین، جا ئەوكاتە هیچ فریادرەسێكیان بۆنابـێ ﴿ ولا هـم ینقـذون ﴾ و ڕزگاریش ناكرێـن ﴿ ٤٤: إلا رحمة منـا ومتاعا إلی حین ﴾ مەگەر هـەر ڕەحمەت ومیهرەبانی خۆمـان فریایان كەوێ، تا ئەوكاتە دیاریكراوە بۆ ژیان، مۆڵەتیان بدەین و بەهرەمەند ببن، ئەگینا كەسـێك ناتوانێ ڕزگار یان بكاو بیانژیەنێ ﴿ ٤٥: وإذا قیل لهم اتقوا ما بین أیدیكم وما خلفكم ﴾ كاتێكیش پێیان بگوترێ: لەو سـزایەی پێشتان،واتە: ئەوسزایەی ئوممەتەكانی پێشی پێ سزا دران، وەلەو سزایەی دواوەتان (سزای ئاخـیرەت) خۆ پارێزن ﴿ لعلكم ترحمـون ﴾ بەڵكو ڕەحمەتان پێ بكرێت، دەبینی ڕوو وەردەگێڕن و قبووڵیان نییە!.

موشریكان سەرلێشێواوو گومڕان:

﴿ ٤٦: ومـا تأتیهم مـن آیة من آیات ربهـم ﴾ هەرئایەتێ بێت بـۆ هاوبەشـدانەرەكان، لـە ئایەتەكانـی پەروەردگاریـان ﴿ إلا كانـوا عنها معرضین ﴾ هـەر ڕووی لێ وەردەگـێڕن ﴿ ٤٧: وإذا قیـل لهم أنفقوا مما رزقكم الله ﴾ وكاتێكیـش پێیان بگوترێ: لەو ڕزق ورۆزیـەی خـوا پێیداون، ببەخشـن لەڕێی خـواداو بیدەن

بەهەژارەکان ﴿ قال الذین کفروا للذین آمنوا ﴾ کافرو بێ باوەڕەکان بەخـاوەن بڕواکانیان دەوت: ﴿ أنطعم من لو یشـاء الله أطعمە ﴾ ئاخۆ ئێمە نان وخۆراك بەکەسێك بدەین کە ئەگەر خوا ویستبای خۆی خواردنی دەدانێ؟واتە: کەسێك هەژار کەوتبێ، مافی بەسەر ئێمـەوە نییە، دەبێ خوا خۆی بیژیەنێ! ﴿ إن أنتم إلا فی ضلال

مبیـن ﴾ نا، ئێوە هەرلەگومڕاییەکی ئاشـکرادان کە بەئێمە ئەڵێن خۆراك بەهەژاران بدەن.

بەلای موشریکەوە زیندووبوونەوە دوورە:

﴿ ٤٨: ویقولون متی هذا الوعد إن کنتم صادقین ﴾ و بەگاڵتەشەوە ئەڵێن: دە ئەگەر ئێوە راسـت دەکەن، ئەو هەڕەشـەو گورەشـەو بەڵێنەیـە بۆ زیندووبوونەوەو سـزاو تۆڵە کـەی دێ؟ دیارە بڕوایان بەزیندووبوونەوەو سـزاو تۆڵە نییە ﴿ ٤٩: مـا ینظرون إلا صیحة واحدة تأخذهم ﴾ مەگەر هەرچاوەڕوانی یەك نەعرەتەو شریخەیەك بن، لەناکاو پەیدا ببێ و لەناویان بەرێ ﴿ وهم یخصمون ﴾ ئەوانیش لەوکاتەدا -سەبارەت بە درۆو راستی زیندووبوونەوە- سەرگەرمی مشـت ومڕی ناو خۆیانن ﴿ ٥٠: فلا یسـتطیعون توصیة ولا إلی أهلهم یرجعون ﴾ ئەو شریخەو نەعرەتەیە ئەوندە بەپەلە دەرگایان پێ دەگرێ، ئیتر نە ئەتوانن وەسیەتێك بکەن، نەئەشتوانن بگەڕێنەوە ناو خانەوادەی خۆیان و، هیچ چارەسەرێکیشیان نییە.

نەخشەی زیندووبوونەوە:

﴿ ٥١: ونفخ فی الصور فإذاهم من الأجداث إلی ربهم ینسـلون ﴾ خەڵکی بەنەفخەی یەکەم هەموو ئەمرێن وپاشـان بۆجاری سێیەم فوو بە شـەیپوردا ئەکرێت، ئەوسـا کتوپڕ بەپەلە لـە گۆڕەکانیان هەمـوو دێنـەدەرێ و دەبرێن بـۆلای دادگـای پەروەردگاریان بۆ پـاداش و تۆڵە ﴿ ٥٢: قالوا یا ویلنا من بعثنا من مرقدنا ﴾ هەرکە زیندووشکرانەوە بە سەر سوڕمانێکەوە ئەڵێن: تیاچوونی خۆمان! کێ لەگۆڕو خەوگاکەماندا زیندووی کردینەوەو هەڵی سـاندین؟! ﴿ هذا مـا وعد الرحمن وصدق المرسـلون ﴾ دیارە ئەمە ئـەو بەڵێنەیە کە خوایبەخشندە پێمانی دابوو لە سەر زمانی پێغەمبەرەکانەوە، پێغەمبەرەکانیـش راسـتیان وت. ﴿ ٥٣: إن کانـت إلا صیحـة واحدة ﴾ ئەو نەفخەی زیندوو کردنەوەش، ئەنجامی یەك نەعرەتە و یەك دەنگی گەورە بوو ﴿ فإذا هم جمیع لدینا محضرون ﴾ ئەوسا هەموویان بەزوویی لای ئێمە ئامادەکراون بۆ لێکۆڵینەوەو حیسـاب ﴿ ٥٤: فالیوم لا تظلم نفس شیئا ﴾ ئینجا لەو رۆژەدا تۆزقاڵەیەك سـتەم لە هیچ کەسـێ ناکرێ ﴿ ولا تجزون إلا ماکنتم تعملون ﴾ پاداش وتۆڵەی ئەوە نەبێ کردووتانە، پاداش نادرێنەوە.

بەهەشتییەکان لە عەیش و نۆشدان:

﴿ ٥٥: إن أصحـاب الجنة الیوم فی شـغل فاکهون ﴾ بەراسـتی بەهەشـتییەکان لەم رۆژەدا بەنیعمەتی خواوە سـەر گەرم وشادن ﴿ ٥٦: هم وأزواجهـم فی ظلال علی الأرائك متکئون ﴾ خۆیان و هاوسەرەکانیان، لەسێبەرێکی چڕو پڕداو لەسەر چەند تەختێکی رازاوەدا پاڵیـان داوەتـەوە ﴿ ٥٧: لهـم فیهـا فاکهـة ﴾ لەوێش هەمـوو جۆرە میوەیەکیـان بۆهەیە ﴿ ولهم مایدعـون ﴾ وداوای هەرشـتێکیش بکـەن ئامادەیە بۆیان ﴿ ٥٨: سـلام قولا من رب رحیم ﴾ سـەلام ودرودێکیشیان بەقسـە پێدەگات لەلایەن خوای بە رەحمـەوە، وەك ئایەتی (تحیتهم یوم یلقونه سـلام..) ٤٤/٣٣ دووپاتی ئەوە دەکاتەوە.

رۆژی سەڵا تاوانباران جیا دەکرێنەوە:

ئینجـا روو ئەکرێتە تاوانباران و پێیان ئەوترێ: ﴿ ٥٩: وامتازوا الیـوم أیها المجرمون ﴾ ئەی تاوانباران! دەسـا ئەمڕۆ جیا ببنەوە لە ئیماندارەکان. ئینجا بۆ ئەوەی زیاتر تووشـی ئێش وئازار ببن، لەلایـەن خواوە پێیان ئەوترێ: ﴿ ألم أعهـد إلیکم یا بنی آدم ﴾

ئەی نەوەکانی ئادەم! ئاخرمن پێشتر وەسیەتم بۆ نەکردن ﴿ أن لا تعبدوا الشیطان إنه لکم عدو مبین ﴾ کە شەیتان نەپەرستن، چونکە ئەو بۆ ئێوە دوژمنێکی ئاشکرایە؟ ﴿ ٦١: وأن اعبدونی هذا صراط مستقیم ﴾ ئەی فەرمانم پێ نەکردن کە تەنها من بپەرستن وپەیڕەوی لەمن بکەن، ئا ئەمەیە (واتە: پەرستنم بەتەنیا) ڕێ ڕاستەکە ﴿ ٦٢: ولقد أضل منکم جبلا کثیرا ﴾ بێگومان شەیتان خەڵکێکی زۆری گومرا کرد لێتان ﴿ أفلم تکونوا تعقلون ﴾ دەئایا تێناگەن و ژیرنابن؟ ﴿ ٦٣: هذه جهنم التی کنتم توعدون ﴾ ئائەمە هەرئەو دۆزەخەیە کەلەدونیادا بەڵێنتان پێدرابوو، بڕواتان نەکرد ﴿ ٦٤: إصلوها الیوم بما کنتم تکفرون ﴾ دەفەرموون بەهۆی بێباوەڕییتانەوە ئەمڕۆ بچنە ناوی.

ڕۆژی قیامەت مۆر لەدەمی خوانەناسان دەدرێت:

﴿ ٦٥: الیوم نختم علی أفواههم ﴾ ئەمڕۆ (ڕۆژی قیامەت) مۆر دەنێین بە سەردەمیاندا و ناتوانن بەزمان هیچ قسەیەك بکەن ﴿ وتکلمنا أیدیهم ﴾ دەستەکانیشیان قسەمان لەگەڵ ئەکەن ﴿ وتشهد أرجلهم بما کانوا یکسبون ﴾ پێیەکانیشیان شایەتی دەدەن بەوەی کردوویانە. ئیمامی (موسلیم) لە (ئەنەس)ەوە ئەڵێ: (کنا عند رسول الله ﷺ فضحک فقال: ((هل تدرون مم أضحک؟)) قال: قلنا الله ورسوله أعلم. ((قال: من مخاطبة العبد ربه، یقول: یارب، ألم تجرنی من الظلم؟ قال: یقول بلی. قال: فیقول، فإنی لا أجیز علی نفسی إلا شاهدا منی، قال: فیقول: کفی بنفسک الیوم علیک شهیدا، وبالکرام الکاتبین شهودا، قال فیختم علی فیه فیقال: لأرکانه، أنطقی، قال: فتنطق بأعمالهن، قال ثم یخلی بینه وبین الکلام فیقول بعدا لکن وسحقا، فعنکن کنت أناضل)) فی الزهد والرقائق (٢٩٦٩) حدیث رقم (١٧). ئێمە کاتێ لای پێغەمبەر بووین ﷺ خۆ بەخۆ پێکەنی، فەرمووی: دەزانن لەچی پێدەکەنم؟! وتمان خواو پێغەمبەری ئەو باشتر ئەزانن. فەرمووی: لە موجادەلەی بەندە پێدەکەنم لەگەڵ پەروەردگاریدا، دەڵێ: ئەی پەروەردگاری من! ئایا لە زوڵم وستەم پەنام نادەی؟ خوا ئەفەرمووێ: بەڵێ، (بەندەکەش) ئەڵێ: ئەوجا شایەتێ لەخۆم نەبێت قبووڵم نییە، خواش دەفەرمووێ: با هەر خۆتوو فریشتە تۆمارکەرەکانت شایەد بن، ئەوسا مۆر لەدەمی دەدرێ، پاشان بە ئەندامەکانی تری دەڵێ: ئێوەش قسە بکەن، ئەوانیش هەرشتێکیان کردبێ -وەك خۆی- دەیگێڕنەوە، پاشان ئەڵێ: هەردوور بن لەرەحمەتی خوا، دەك بمرن، خۆ من لەبەر ئێوە بەرگریم دەکردو تێدەکۆشام. ﴿ ٦٦: ولو نشاء لطمسنا علی أعینهم ﴾ خۆئەگەر بمانەوێ نەبینن، ئاسەواری چاوەکانیشیانمان نەدەهێشت تا ڕێنوێن ببن ﴿ فاستبقوا الصراط ﴾ ئینجا بەرەو ڕێگاکە پێشبڕکێیان کرد وەك جاران ﴿ فأنی یبصرون ﴾ جاچۆن دەبینن ئێمە کوێرمان کردبن؟! ﴿ ٦٧: ولو نشاء لمسخناهم علی مکانتهم ﴾ ئەگەر مەیلیش بکەین لەجێی خۆیاندا (مەسخ)مان دەکردنەوە، واتە: شکڵ و بیچمان ئەگۆڕین و جموجوڵمان لێئەبرین

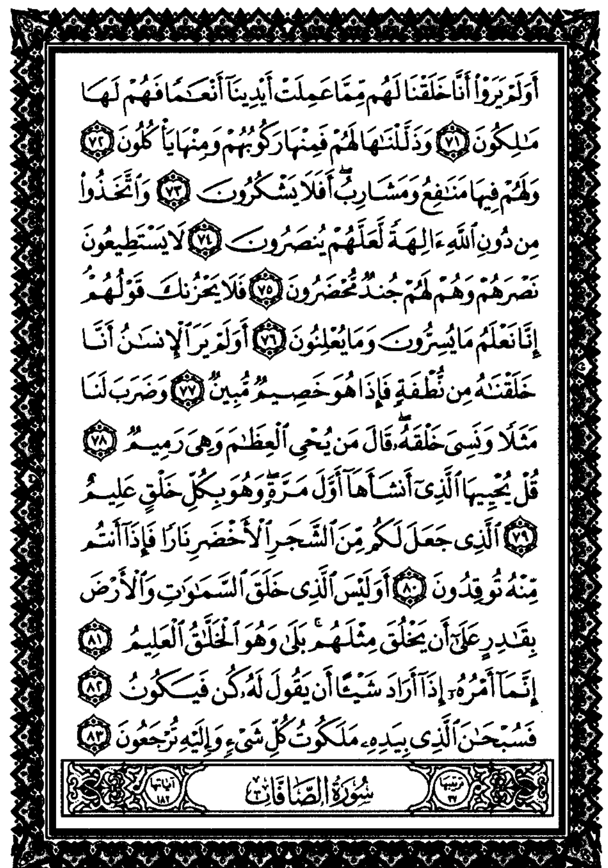
إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَٰجُهُمْ فِى ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَٱمْتَٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ ۞ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعْبُدُونِى ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا۟ تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱصْلَوْهَا ٱلْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ ٱلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى ٱلْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَٰهُ ٱلشِّعْرَ وَمَا يَنۢبَغِى لَهُۥٓ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ ٱلْقَوْلُ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٠﴾

و وەك بەردو جیماداتمان لێدەکردن ﴿ فما استطاعوا مضیا ولا یرجعون ﴾ جا ئیتر نەیانتوانیبا نە بڕۆنە پێشێ، نە بگەڕێنە دواوە. ﴿ ٦٨: ومن نعمره ننکسه فی الخلق ﴾ هەرکەسیش تەمەنی درێژ بکەین، دەرەنجام ژێرو ژووری دەکەین لەلاشەو جەستەو بیرو هۆشیدا، واتە: دەیگێڕینەوە بۆ قۆناغی منداڵی ولاوازی و، هیچ توانایەکی نامێنێ، وەك ئەفەرمووێ: (الله الذی خلقکم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوة ثم جعل من بعد قوة ضعفا وشیبة یخلق ما یشاء وهو العلیم القدیر) ٣٠/٥٤. یان دەفەرمووێ: (ومنکم من یرد إلی أرذل العمر..) ٢٢/٥. ﴿ أفلا یعقلون ﴾ دەئایا ئەوان تێناگەن و ژیرییان ناخەنە کار کە کەسێك بتوانێ کاری ئاوا بکات، ئەی چۆن ناتوانێ زیندووتان بکاتەوە؟!

پێغەمبەر ﷺ شاعیر نەبووە:

بێبڕواکان ئەیانوت: ئەوەی (موحەممەد)ئەیڵێ شیعرو هۆنراوەیە!

خوایش ئەفەرموێ: ﴿ ٦٩: وما علمناه الشعر وما ينبغي له ﴾ ئێمە هەرگیز شیعرو هۆنراوەمان فێری موحەممەد نەکردووە و، هۆنراوە وتنیش شیاوی ئەو نییە، مێژوو و (سیرە) هەردوو لەوەدا یەكدەنگن کە پێغەمبەر ﷺ شیعری نەوتووەو نەیشیزانیوە، ئەوەیش لەڕۆژی (خەندەق)دا وتوویەتی لەسەر کێشی شیعرەکانی (عەبدوڵڵای

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

کوڕی ڕەواحە):

لا هم لولا أنت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا...

ئەوەش لەڕۆژی (حونەین)دا وتوویەتی:

أنا النبي لا كذب أنا بن عبد المطلب

ئەوەش ئەو ڕۆژە لە (غار) و (ئەشکەوتەکە)دا وتی:

هل أنت إلا إصبع دميت و في سبيل الله مالقيت

ئەمانە هیچکامێکیان بەنیازو مەبەستی شیعرەوە نەیگوتووە، هەر بۆیەش دەفەرمووێ: ((لأن يمتلئ جوف أحدكم قيحا خير له من أن يمتلئ شعرا)) سوێند بەخوا دڵ ودەروونی هەرکامێکتان پڕببێ لە کیم وزوخاو، لەوە باشترە بۆی پری بکا لەشیعرو هۆنراوە. (پێشەوا ئەحمەد). (ئیبن کەسیر) دەڵێ: (وإسنادة على شرط الشيخين ولم يخرجاه). ﴿ إن هو إلا ذكر وقرآن مبين ﴾ ئەوەیش کە ئەو دەیڵێ هەر پەندو ئامۆژگاری و، قورئانێکی ڕوون وئاشکرایە، نەك شیعر ﴿ ٧٠: لينذر من كان حيا ﴾ تا ئەو کەسەی کە دڵ زیندووە بڕواداره بترسێنێ ﴿ ويحق القول على الكافرين ﴾ و بەڵێنی هاتنی سزای خواش بۆ بێبڕوایان بەجێ بگا، واتە: بیانووی هیچ کەسێك نەمێنێ ئەگەر لایداو سزا درا. جا هەر ئەو مەبەستەش لە سوورەتی (٨٠/٢٧)، لەسوورەتی (٢٢/٣٥)دا هاتووە.

پاتاڵ و وڵسات نیعمەتن و، نیشانەی خوان:

﴿ ٧١: أو لم يروا أنا خلقنا لهم مما عملت أيدينا أنعاما ﴾ ئایا نەیزانیوە کە ئێمە وشترو مەڕو بزن و گامان بۆ دروست کردوون ﴿ فهم لها مالكون ﴾ ئنجا بۆ خۆیان بوونە خاوەنیان ﴿ ٧٢: وذللناها لهم ﴾ وا بۆشمان ڕام و ژێردەستە کردون ﴿ فمنها ركوبهم ومنها يأكلون ﴾ لەناویاندایە بۆ سوارییان و، تیایاندایە دەیخۆن ﴿ ٧٣: ولهم فيها منافع ومشارب ﴾ وە چەندین قازانج و سوودیان تێدایە بۆیان، هەر لەخوریی وکورك و موو و پێست و ئێسك و شیرەکەیان ﴿ أفلا يشكرون ﴾ دەسا ئیتر سوپاسگوزاری خودای بەخشندەو دلۆڤان ناکەن لەسەر گشت ئەو نیعمەتانەی؟!. ﴿ ٧٤: واتخذوا من دون الله آلهة لعلهم ينصرون ﴾ کەچی لە جیاتی شوکرانە بژێری بۆ خوا، چەند خواو پەرستراوێکیان بۆ خۆیان گرت! بەوئومێدەوە بەهانایانەوە بێن ویارمەتی بدرێن ﴿ ٧٥: لا يستطيعون نصرهم وهم لهم جند محضرون ﴾ خۆ لەڕاستیدا ئەوخوانە ناتوانن یارمەتی پەرستیارەکانیان بدەن، ئەگەرچی ئەمان(بتپەرستەکان) سوپاو سەربازی ئامادەن لەبەر دەستیاندا و، سەرجەم هەمووشیان لەناو ئاگری دۆزەخدا ئامادە دەکرێن. ئینجا دڵنەوایی پەیامبەر ﷺ ئەکا و ئەفەرمووێ: ﴿ ٧٦: فلا يحزنك قولهم ﴾ ئەو قسەو وتانەیان پێت ئەڵێن: وەك جادوبازە، شاعیرە،.. هتد، نابێ خەفەتبارت بکات ﴿ إنا نعلم ما يسرون وما يعلنون ﴾ چونکە ئەوان هەرچی لەدڵ بگرن وبیشارنەوەو هەرشتێکیش ئاشکرا بکەن، بێگومان ئێمە بەهەمووی ئەزانین.

کافران حاشای ژینێکیتر دەکەن دوای مردن:

﴿ ٧٧: أو لم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفة ﴾ ئایا ئەو مرۆیە کە ئینکاری تواناو دەسەڵاتیخوا دەکا لەسەر زیندو بوونەوە -بەتایبەت کوڕەکەی ئوبەی- نەیزانیوە کە ئێمە ئەومان لە تنۆکە ئاوێکی قێزەون دروستکردووە؟ ﴿ فإذا هو خصيم مبين ﴾ کەچی وائێستا -لەباتی سوپاسگوزاری- دوژمنێکی ئاشکرایە و، نکوولی زیندووبوونەوە ئەکات!!. سوورەتی (٤/١٦)ش کە دەفەرمووێ: (خلق الإنسان من نطفة فإذا هو خصيم مبين) هەر لەسەر هەمان مانا جەخت دەکات. ﴿ ٧٨: وضرب لنا مثلا ونسي خلقه ﴾

مەســەل ونموونەیەکی بۆ هێنایەوە و، ئینکاری دەسەڵاتی ئێمەی کــرد بۆ زیندووکردنەوەی ئادەمیزادو جن، وە دروســتبوونی خۆی لەبــیر کرد! ﴿ ٧٩: قال مــن یحیی العظام وهــی رمیم ﴾ چەند ئێسـکێکی رزیوی هێناو رووی لە پێغەمبەرکردو وتی: کێ ئەتوانێ ئەو ئێسك وپروسـکە رزیوانە زیندوو بکاتەوە؟!. بۆ هۆی دابەزینی فرمایشـی (أولم یری الإنسـان)، ، (موجاهیـدو عیکرەمە) دەڵێن: (ئوبەی کوڕی خەڵەف) ئێسـکە رزیوێکی بەدەستەوە گرت و وردو خاشاکی کردو دای بەدەم باوە، ئەوسا بەپێغەمبەری ﷺ وت: تۆ پێت وایە کە خوا بتوانێ ئەمە زیندوو بکاتەوە! ئەویش فەرمووی: ((نعم، یمیتک الله تعالی، ثم یبعثک، ثم یحشرک إلی النار)). بەڵێ.. خوا ئەتمرێنێ، لەپاشـان زیندووت ئەکاتەوە، ئەوجا دەتنێرێ بۆ ئاگری دۆزەخ.

هەزار رەحمەت لە گۆڕەکەی (سەیید عەبدولڕەحیمی مەولەوی)یش، چەندە جوان ئەم باسـەی لە (عەقیدە مەرضیيە)کەیدا بە هۆنراوە هۆنیویەتەوەو دەڵێ:

فِرْقَـةُ الـعِنـادْ قَـدْ مـاتَـتْ أَیْهـا
فَاقْـأَنْ ((یس)) حـتــی یحییهـــا

ئەر پێشەی سەردەست مەفتوتی ئوبــەی
جەوابـی حەزرەت تەماشـا دەکەی

تیذی قە طعی ئە و طــە رزە دەلیلە
برنــدەی رەطــی دلــی تەئویلــە

﴿ قل یحییها الذی أنشأها أول مرة ﴾ تۆ بڵێ: ئەی موحەممەد ﷺ هەرئەو کەسـە کە هەوەڵجار دروستیکردوون زیندوشتان ئەکاتەوە ﴿ وهو بکل خلق علیم ﴾ چونکە ئەو خوایە بەهەموو دروستکراوێك زاناو بەئاگایە، ئەزانێ چۆنی دروسـتکردون و، چۆنیش زیندوویان بکاتەوە ﴿ ٨٠: الذی جعل لکم من الشجر الأخضر نارا ﴾ هەرئەو زاتەدەسـەڵاتدارەیە ئێـوە زینـدوو دەکاتەوە کە لەداری سـەوزو شـین وتەڕئاگری بۆ دروسـتکردون ﴿ فإذا أنتم منـه توقدون ﴾ ئینجا ئێوەش (لەودەسـە چیلە)یە ئاگر ئەکەنەوە. سەردەمی کۆن عەرەبـەکان دوو جـۆر داریان ئەهێنا، بەنـاوی (مرخ) و (عفار) و لەسـەر یەکیان دەسوی ئاگری ئەگرت و سـوودیان لێوەرئەگرت. جا کەسـێك ئـاوا بتوانێ لەداری تـەڕ ئاگر فەراهـەم بێنێ، ئایا هەرئەو خاوەن دەسـەڵاتە ناتوانێ مـردووان زیندوو بکاتەوە؟وەکو دەفەرمـوێ: ﴿ ٨١: أو لیس الذی خلق السموات والأرض بقادر علی أن یخلق مثلهم ﴾ ئاخۆ ئەو خوایە توانیبێتی ئەم ئاسمانان و زەوییە بەدی بهێنێ تواناشی نییە بۆ جارێکی تر وێنەیان دروست بکاتەوە؟ ﴿ بلی وهو الخلاق العلیم ﴾ بەڵێ ئەتوانێ و، هەرئەویشە دروسـتکارو زانیار﴿ ٨٢: إنما أمره إذا أراد شـیئا أن یقول له کن فیکـون ﴾ بەراستی هەرکاتێ ویستیشتێ بەدی بهێنێ هەرئەوەیە کەپێی بفەرمێ ببە! ، ئەویش دەسـت بەجێ دەبێت. سـوورەتی (٤٠/١٦): (إنما قولنا لشیء..) تەفسـیرە بۆ ئـەم ئایەتە. ﴿ ٨٣: فسـبحان الذی بیده ملکوت کل شـیء ﴾ سـاپاکی و بـێ عەیبی هەربۆ ئەو خوایە دەسـەڵاتی هەموو شتێکی بەدەستەوەیە ﴿ وإلیه ترجعـون ﴾ هەر بۆلای ئەویـش دەگەڕێنرێنەوە، بـۆ لێکۆڵینەوەو پاداش و تۆڵە.

زۆر سـوپاس و پێزانین بۆ پەروەرندەی جیهـان کەیارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری ئەم سوورەتی (یس)ـە.

سوورەتی (سافات)ـە

مەککەییەو (١٨٢)ئایەتە.

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

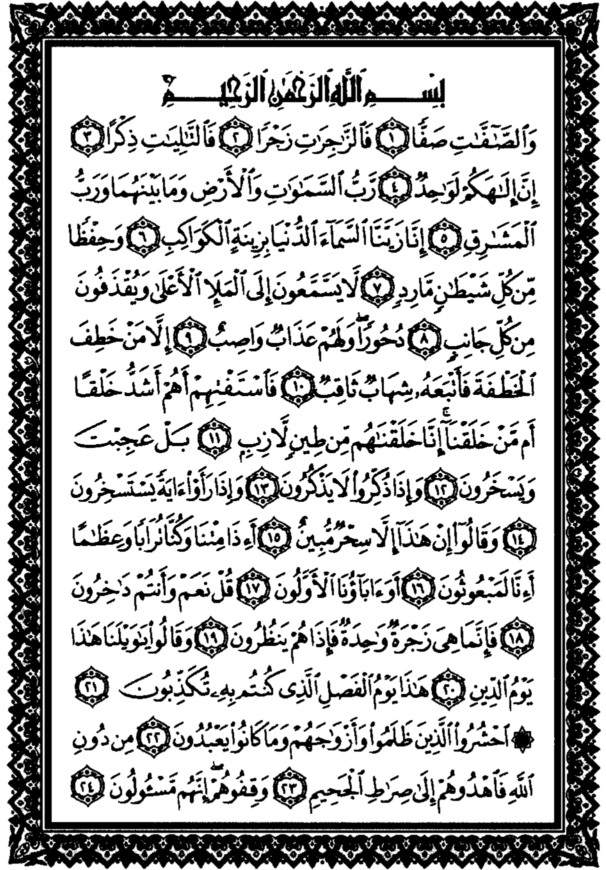
ئــەم سـوورەتەش وەك گشـت سـوورەتە مەککەییەکانی دیکە، باسـی بناغە سەرەکییەکانی ئیسـلام دەکات، وەکو یەکتاپەرستی خواو سـروش و نیگـاو، زیندووبوونـەوەو پـاداش و تۆڵە. جا بۆ یەکەمجار باسی فریشتەو، هێزو دەسەڵات و توانایان دەکا، پاشان جننییەکان.. لەگەڵ داسـتانی هەندێ پەیامەران؛ بەوە کۆتاییشی دێت کە یارمەتی و، کۆمەکی خوا تەنها بۆ پەیامبەران و دۆستانی خۆی دەبێ.

بەم شێوەیەش دەست پێئەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والصافات صفا ﴾ سـوێند بەو فریشتانەی زۆر بەوردیی لەبارەگای خوا پەرسـتیدا ریز دەبەسـتن ومەلکەچ دەبـن ﴿ ٢: فالزاجرات زجـرا ﴾ ئینجا بەو فریشـتانەی پاڵدەنێن بە هەورەکانەوە بۆ ئەو جێگایەی خوا ویسـتی لەسەرە بۆ باراندنی باران ﴿ ٣: فالتالیات ذکرا ﴾ و بەو فریشتانەش ئایەتەکانی قورئان بەسەر پەیامبەرەکاندا ئەخوێننەوە. (ئیبن مەسـعوود و، ئیبن عەبباس و، مەسـروق و، سـەعیدی کـوڕی جوبەیرو، عیکرەمـەو، موجاهیدو، سـەددی و، قەتـادە) ئەم بەڕێزانە هەموو وشـەی: (سـافات، زاجرات، تالیات) بە فریشتە مانا ئەدەنەوە، دەڵێن چونکە هەر فریشتەکانن لەئاسماندا ریزن، ئیمامی (موسلیم)یش: (٢٢٣/١) ئەم فەرموودەیە دێنـێ ودەفەرموێ: ((ألا تَصُفُّون کما تَصُفُّ الملائکة عند ربهم؟)). واتە: ئێوەش وەکو فریشـتە بۆ ریز نابن؟ پرسـیاریانکرد باشـە! ئـەوان چـۆن لای خـوای پەروەردگاریان ریز دەبـن؟ فەرمووی: ((یُتِمّون الصفوفَ المتقدمة، ویُراصُّون فی الصف)). ریزی پێشـەوە

تەواو دەکەن و شان لە شانی یەکتر دەدەن.

خوا تاک و تەنیایە:

﴿ ٤ : إن إلهكم لواحد ﴾ سوێند بەوانە هەموو، بێشك پەرستراوی ئێوە یەك پەرستراوە نە زیاتر ﴿ ٥: رب السموات والأرض وما

بسم الله الرحمن الرحيم
والصافات صفا (١) فالزاجرات زجرا (٢) فالتاليات ذكرا (٣) إن إلهكم لواحد (٤) رب السماوات والأرض وما بينهما ورب المشارق (٥) إنا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب (٦) وحفظا من كل شيطان مارد (٧) لا يسمعون إلى الملإ الأعلى ويقذفون من كل جانب (٨) دحورا ولهم عذاب واصب (٩) إلا من خطف الخطفة فأتبعه شهاب ثاقب (١٠) فاستفتهم أهم أشد خلقا أم من خلقنا إنا خلقناهم من طين لازب (١١) بل عجبت ويسخرون (١٢) وإذا ذكروا لا يذكرون (١٣) وإذا رأوا آية يستسخرون (١٤) وقالوا إن هذا إلا سحر مبين (١٥) أإذا متنا وكنا ترابا وعظاما أإنا لمبعوثون (١٦) أوآباؤنا الأولون (١٧) قل نعم وأنتم داخرون (١٨) فإنما هي زجرة واحدة فإذا هم ينظرون (١٩) وقالوا يا ويلنا هذا يوم الدين (٢٠) هذا يوم الفصل الذي كنتم به تكذبون (٢١) احشروا الذين ظلموا وأزواجهم وما كانوا يعبدون (٢٢) من دون الله فاهدوهم إلى صراط الجحيم (٢٣) وقفوهم إنهم مسئولون (٢٤)

بينهما ورب المشارق ﴾ ویەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویی و، هەرچیش لەنێوانیاندایەو، پەروەردگاری جێ هەڵاتنەکانی خۆرو، جێئاوابوونەکانییەتی. زاناکان دەڵێن: خۆر هەموو ڕۆژێ لەجێگایەك هەڵدێ و، لەجێگایەکیش ئاوا ئەبێ، چونکە بۆ هەر ڕۆژێ لە ڕۆژەکانی ساڵ(مەشریق)ێك و(مەغریب)ێك هەیە، دە پەروەردگار خاوەنی هەموویانە.

ڕازاندنەوەوی ئاسمان و پاراستنی لە کوڵەی شەیتان:

﴿ ٦: إنا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب ﴾ بێگومان ئێمە ئەم ئاسمانە نزیك بە ئێوەمان بەچەندین ئەستێرەی ڕووناك ودرەوشاوە ڕازاندۆتەوە ﴿ ٧: وحفظا من كل شيطان مارد ﴾ و بەو ئەستێرانەش بەباشی پاراستوومانە لەهەر شەیتانێکی سەرکەش و یاخی وبێخێر ﴿ ٨: لا يسمعون إلى الملإ الأعلى ﴾ و ئەو جنۆکە وشەیتانانە، ناتوانن لە فریشتەی باڵانشین کوڵە بکەن و گوێ بۆ قسەو وتوێژیان بگرن ﴿ ويقذفون من كل جانب ﴾ و هەرکاتێکیش ویستیان بەرەوئاسمان بچن و، بیانەوێ گوێ لە فریشتەکان بگرن، لە گشت لاوە بەئەستێرەی گڕدار ڕاودەنرێن و، ڕەت دەکرێنەوەو، تیرباران دەکرێن ﴿ ٩: دحورا ﴾ بۆ دوورخستنەوەیان لە گوێگرتن بۆ هەواڵە گرنگەکانی ئاسمان! ﴿ ولهم عذاب واصب ﴾ ولەقیامەتیشدا سزایەکی هەمیشەیان بۆ هەیە ﴿ ١٠: إلا من خطف الخطفة ﴾ مەگەر کەسێکیان لەکتوپڕداو بەدزی، شتێ لە هەواڵەکان بڕفێنێ ﴿ فأتبعه شهاب ثاقب ﴾ دەسبەجێ ئەویش بزیسکی گڕدارو سووتێنەری شوێندەکەوێ. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: هەندێ جار شەیتانە سەرکێشەکان لە دەستەی (مەلەئولئەعلا) قسەو باس و، کاروباری نهێنییان ئەدزی، (جا هەرکە دەیان ویست بەرەو زەوی بێنە خوارەوە بەو پزیسکە گڕدارانە ئەسوتێنران. مەراغیی -خ- لە تەفسیری ئایەتەکانی (٧-١٠)دا ئەڵێ: مەبەست ئەوەیە کە خوای بەدەسەڵات ناهێڵێ ئادەمزاد وجنییە سەرکێشەکان -ئەوانەیان بیرناکەنەوە لەدەسەڵاتی خوا- سوود لە پانتایی وئارایشی ئەو ئاسمانە ڕازێنراوەیە وەرگرن و، زۆربەشیان لەزەویدا زیندان دەکرێن و، ناهێڵێ لەوهەموو جەماڵ و کەماڵە تێبگەن، وە لەهەموو لایەکەوە هەواو ئارەزوو بەرەو فەسادو خراپەکاری ئەیانبات. (سەیید قوتب) -بەرمیهرەبانی خوا بکەوێ- دەڵێت: ئێمە نازانین ئەو شتە نهێنیانە چۆن ئەدزرێن و، چۆنیش بەو ئەستێرە گڕدارانە (نەیازك) دەسوتێنرێن؟! چونکە ئەوکارە کارێکی نادیارە و، حەواڵەی زانیاری خوا دەکرێن.

ژینی پاش مردن:

﴿ ١١: فاستفتهم ﴾ دەسا تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ لەوانە کە نکووڵی زیندووبوونەوە دەکەن بپرسە: ﴿ أهم أشد خلقا أم من خلقنا ﴾ ئاخۆ دروستکردنی ئەوان -لەپاش مردن- زۆر گرنگترو سەختترە، یان ئەو ئاسمان و زەوی و فریشتانەی دروستمانکردوون؟! دیارە دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی سەختترو گرانترە، جا کەواتە ئێوە چۆن دان نانێن بە زیندووبوونەوەدا؟!، ئەمەیە کەخوا لە جێیەکی تردا دەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس ولكن أكثر الناس لا يعلمون) ٥٧/٤٠. ﴿ إنا خلقناهم من طين لازب ﴾ بێگومان ئێمە ماکی ئەوانمان (واتە: ئادەم)لە قوڕێکی نەرمی پێکەوە نوساوو لینج دروستکردووە ﴿ بل عجبت ﴾ بەڵکو تۆ لەململانێی ئەوان، دەربارەی ئەو هەواڵە یەقینەیە سەیر داماوی ﴿ ويسخرون ﴾ وئەوانیش بۆخۆیان هەر خەریکی حەنەکێ و گاڵتەومەسخەرەن بە تۆو بە زیندووبوونەوە ﴿ ١٣:

وإذا ذکروا لا یذکرون ﴾ و هەرکاتێکیش ئامۆژگاری بکرێن، ئامۆژگاری وەرناگرن، چونکە زۆر دڵڕەق ویاخین ﴿ ١٤: وإذا رأوا آیة یستسخرون ﴾ و هەرکاتێکیش نیشانەیەك(وەك دووکەرتبوونی مانگ) دەبینن، لاقرتی و مەسخەرە دەکەن! ﴿ ١٥: وقالوا إن هذا إلا سحر مبین ﴾ ودەڵێن ئەمە هەرجادوویەکی ئاشکرایە و هیچیتر نییە! ﴿ ١٦: أإذا متنا وکنا ترابا وعظاما ﴾ ئاخۆ ئێمە کە مردین و بووینە گڵ وچەند ئێسك ویروسکێك ﴿ أإنا لمبعوثون ﴾ راستە جارێکیتر –وەك ئێوە دەڵێن– زیندوو ئەکرێینەوە؟! ﴿ ١٧: أو آباؤنا الأولون ﴾ وێرای باوکە پێشووەکانمان؟! ﴿ ١٨: قل نعم وأنتم داخرون ﴾ بڵێ: ئەرێ هەمووتان زیندوو ئەکرێنەوە و ملکەچ و پەست و ریسواو زەبوونیشن: وەکو دەفەرمووێ: (وکل أتوه داخرین) ٨٧/٢٧. یا دەفەرمووێ: (سیدخلون جهنم داخرین) ٦٠/٤٠. ﴿ ١٩: فإنما هی زجرة واحدة ﴾ ئەوەش(واتە: نەفخەی زیندووکردنەوەکە) لای خوا تەنها تێراخورین وشریخەیەکی گەورەیە بۆ زیندووبوونەوەیان ﴿ فإذا هم ینظرون ﴾ ئیتر دەست بەجێ زیندوو ئەبنەوەو بۆ خۆیان تەماشا دەکەن و دەڕوانن، یان چاوەڕوانی حیساب و سزاو تۆڵە دەکەن.

سەختی و دژواری رۆژی پەسڵان:

﴿ ٢٠: وقالوا یا ویلنا هذا یوم الدین ﴾ هەرکە ئەو هەوڵ و نارەحەتییەیان دی، دەڵێن: ماڵ وێران خۆمان! خۆ ئەمە رۆژەکەی پاداش و تۆڵەیە! ﴿ ٢١: هذا یوم الفصل الذی کنتم به تکذبون ﴾ لەلایەن فریشتەکانەوە پێیان ئەوترێ: بەڵێ ئەمە ئەو رۆژەیە پاك وپیس جیا دەکرێنەوە کە ئێوە بڕواتان پێی نەبوو ﴿ ٢٢: أحشروا الذین ظلموا وأزواجهم وماکانوا یعبدون * ٢٣: من دون الله ﴾ فریشتەکان بەیەکتر دەڵێن: دەسا ئادەی ئەوانە وا ستەمیان دەکرد وموشریك بوون، خۆیان وهاوشێوەکانیان و، ئەوانەش کە لەباتی خوا دەیانپەرستن، گش کۆبکەنەوە: کافر لەتەك کافرا، شەرواڵ پیس لەگەڵ شەرواڵ پیسدا، عەرەقخۆر لەگەڵ عەرەقخۆردا.. هتد ﴿ فاهدوهم إلى صراط الجحیم ﴾ ئەوساش رێی دۆزەخ بۆ هەموان دەست نیشان بکەن ﴿ ٢٤: وقفوهم إنهم مسئولون ﴾ و رایانگرن! چونکە بەراستی لە وتەو کردەوەکانیان بەر پرسیارن ﴿ ٢٥: ما لکم لا تناصرون ﴾ پێیان ئەوترێ: چیتانە، بۆ یارمەتی یەکتر نادەن؟! ﴿ ٢٦: بل هم الیوم مستسلمون ﴾ بەڵێ ناتوانن هاوکاری یەکتر بکەن، بەڵکو ئەمڕۆ کە قیامەتە هەموو بەرامبەر بەفەرمانی خوا ملکەچ وەستاون.

تێکڕایی موشریکان لە رۆژی قیامەت:

﴿ ٢٧: وأقبل بعضهم على بعض یتساءلون ﴾ لەوکاتەدا خۆبەزلزان وسەرکوتکراوەکان، روویان کردۆتە یەکترو لەیەکتر دەپرسن ﴿ ٢٨: قالوا إنکم کنتم تأتوننا عن الیمین ﴾ دەڵێن: بەراستی ئێوەبوون

مالكم لا تناصرون (٢٥) بل هم اليوم مستسلمون (٢٦) وأقبل بعضهم
على بعض يتساءلون (٢٧) قالوا إنكم كنتم تأتوننا عن اليمين (٢٨)
قالوا بل لم تكونوا مؤمنين (٢٩) وما كان لنا عليكم من سلطان
بل كنتم قوما طاغين (٣٠) فحق علينا قول ربنا إنا لذائقون (٣١)
فأغويناكم إنا كنا غاوين (٣٢) فإنهم يومئذ في العذاب مشتركون
(٣٣) إنا كذلك نفعل بالمجرمين (٣٤) إنهم كانوا إذا قيل لهم
لا إله إلا الله يستكبرون (٣٥) ويقولون أئنا لتاركوا آلهتنا
لشاعر مجنون (٣٦) بل جاء بالحق وصدق المرسلين (٣٧) إنكم
لذائقوا العذاب الأليم (٣٨) وما تجزون إلا ما كنتم تعملون
(٣٩) إلا عباد الله المخلصين (٤٠) أولئك لهم رزق معلوم (٤١)
فواكه وهم مكرمون (٤٢) في جنات النعيم (٤٣) على سرر متقابلين
(٤٤) يطاف عليهم بكأس من معين (٤٥) بيضاء لذة للشاربين
(٤٦) لا فيها غول ولا هم عنها ينزفون (٤٧) وعندهم قاصرات
الطرف عين (٤٨) كأنهن بيض مكنون (٤٩) فأقبل بعضهم على
بعض يتساءلون (٥٠) قال قائل منهم إني كان لي قرين (٥١)

بە نێوی خێرخوازی، کە لەرێی چاك وخێرو راستەوە پەیتا پەیتا دەهاتنە لامان و قسەتان بۆ دەکردین ودەرەنجام لەخشتەتان بردین؟ ﴿ ٢٩: قالوا بل لم تکونوا مؤمنین ﴾ سەرۆکەکانیش دەڵێن: بەڵکو ئێوە هەرخۆتان بڕواتان بەخواو بە فەرمانەکانی خوا نەبوو ﴿ ٣٠: وما کان لنا علیکم من سلطان ﴾ ئێمە هیچ زۆرو دەسەڵاتێکمان لە سەرتان نەبوو ﴿ بل کنتم قوما طاغین ﴾ بەڵکو ئێوە هەر لەبنەڕەتا خۆتان هۆزو گەلێکی یاخی و، لەسنوور دەرچوو بوون ﴿ ٣١: فحق علینا قول ربنا ﴾ جا وا ئێستاش بڕیاری پەروەردگارمان لەسەرمان راستگەڕا ﴿ إنا لذائقون ﴾ بێ‌سۆ دەبێ ئێمە ئەوسزایە بچێژین ﴿ ٣٢: فأغویناکم إنا کنا غاوین ﴾ بەڵێ لەبەرئەوە ئێمە خۆمان گومڕا بووین، ئێوەشمان گومڕا کرد ﴿ ٣٣: فإنهم یومئذ فی العذاب مشترکون ﴾ جا بەڕاستی گش ئەمانە (پێشەواو شوێنکەوتوو) لەو رۆژەدا لە سزاو لە جەزرەبەدا، شەریك وهاوبەشن ﴿ ٣٤: إنا کذلک نفعل بالمجرمین ﴾ بە ڕاستی

ئێمــە ئاوا بەمۆشـریکان وتاوانباران دەکەیــن ﴿ ٣٥: إنهم کانوا إذا قیل لهم لا إله إلا الله یسـتکبرون ﴾ چونکــە ئەوان کاتێ پێیان گوترابا: هیچ پەرسراوێکی هەق نییە جگە لە(الله)، ئیبایان دەکرد وخۆیـان زۆر بەزل دەزانــی ﴿ ٣٦: ویقولون أإنـا لتارکوا آلهتنا لشـاعر مجنون ﴾ و دەشـیانگوت: ئایا ئێمە بۆشاعیرێکی شێت ولێوە وەکــو موحەممەد، واز لەخواکانمان بێنین؟! ﴿ ٣٧: بل جاء بالحـق وصدق المرسـلین ﴾ خوا رەتیان دەداتــەوەو دەفەرموێ: نەخـێر، وا نییە وەك ئەوان پێیان وایە، بەڵکو ئەو بەهەق (واتە: بە قورئانەوە) هاتووەو، هەرچیشی هێناوە هەر راستەو، برواشی بەو پەیامبەرانە کردووە بەر لەخۆی هاتوون و، باسی رێگا و بەرنامەی حەقیان کردووە.

تۆڵەی موشریکان و جەزای خواپەرستان:

﴿ ٣٨: إنکـم لذائقـوا العـذاب الألیـم ﴾ بێگومان ئێـوە (ئەی پێشــەوایانی شیرك وخوانەناســی!) ســزایەکی بەئێش دەچێژن ﴿ ٣٩: ومـا تجزون إلا ما کنتم تعملون ﴾ دیارە کەهەر بەوکارانە ســزاو تۆڵــە دەدرێــن لە دونیــادا کردوتانــن ﴿ ٤٠: إلا عباد الله المخلصین ﴾ بەڵام بەندە یەکخواپەرسـتەکان، لەو ســزایە بەدوور دەبــن و توێژینەوەیان لەتــەك ناکرێ ﴿ ٤١: أولئـک لهم رزق معلوم ﴾ ئەم بەندە خوا بەهەقناســانە، رۆزییەکی باش و تایبەتی وبێ‌شـوماری کاتزانراویـان بۆ هەیەو، هەرگیز لێشـیان نابرێ، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ٤٢: فواکــه وهـم مکرمـون ﴾ میوەجاتی جۆراوجۆرە، رێز لێگیراوو رێزداریشـن ﴿ ٤٣: فی جنات النعیم ﴾ لــە چەند باخێکی پڕ لە نیعمەت ﴿ ٤٤: علی سـرر متقابلین ﴾، لەســەر تەختان بەرامبەریــەك دانیشـتوون ﴿ ٤٥: یطاف علیهم بکأس من معین ﴾ لەپێکی‌شەراب و بادەی چاوگی رەوان و لەبەر رۆیشــتوو بە ســەریاندا دەگێردرێ ﴿ ٤٦: بیضاء لذة للشاربین ﴾ شەرابی رەنگ سپی، خۆشمەزە بۆ خۆرەوانی ﴿ ٤٧: لا فیها غول ولا هـم ینزفون ﴾ نە هیچ سەرئێشــەو تێکچوونێکـی تێدایە، نە عەقڵیشـیان لا دەبـرێ ﴿ ٤٨: وعندهم قاصـرات الطرف عین ﴾ وچەند هاوســەرێکی چاوگەورەو چاوەرشـیان لایــە، کە جگە بۆ مێردەکانیــان ئەوینیان بۆ کەس نییەو، بۆ هیچ کەسـێکی دیکەش ناروانن ﴿ ٤٩: کأنهن بیض مکنون ﴾ لووس وپاکژو سـپی، هەر دەڵێیــت: هێلکەی ناوهێلانەن و لەژێر باڵ و پەردا داپۆشـراون و هەرگیز تۆزیان لێ نەنیشتووە و کەسێ دەستی لێنەداون.

کۆبوونەوەی بەهەشتییەکان و گفتووگۆیەک:

﴿ ٥٠: فأقبل بعضهم علی بعض یتساءلون ﴾ ئەوجا بۆ وتووێژ روو لە یەکتر دەکەن و لەیەکتر دەپرسن ودەکەونە یادی دونیاو خەڵکانێك بەیاد دەکەن: ﴿ ٥١: قال قائل منهم إنی کان لی قرین ﴾ یەکێکیان دەڵێ: بەراسـتی من لەدونیادا هامدەم وهاونشـینێکم هەبوو، نکوڵی زیندووبوونــەوەی دەکرد ﴿ ٥٢: یقـول أإنک لمن المصدقین ﴾ و دەی‌گوت: ئایا تۆش لەوانەیت باوەڕیان بەزیندوو بوونەوە هەیە؟! ﴿ ٥٣: أإذا متنـا وکنا ترابا وعظاما أإنـا لمدینون ﴾ ئاخۆ –وەك ئێـوە دەڵێن– کاتێ مردین و بووینە گڵ و چەند ئێسـکێك زیندوو ئەکرێینەوەو پاداش ئەدرێینەوە؟! ﴿ ٥٤: قال هل أنتم مطلعون ﴾ موسڵمانە بەهەشتییەکە لە هاورێ بەهەشتیەکانی خۆی دەپرسێ: ئایا ئێوە لەســەرەوە دەڕوانن، هیچ ئاگایەکتان لێی هەیە؟ ﴿ ٥٥: فاطلع فرآه فی سـواء الجحیم ﴾ ئەوجا خۆی سەیر دەکاو دەبینێ لەناوەڕاسـتی دۆزەخدایە ﴿ ٥٦: قال تـالله إن کنت لتردین ﴾ بە شــایەکامیەکەوە وتی: ســوێند بەخوا، نزیك بــوو منیش بخەیتە نــاو دۆزەخەوەو وەك خۆت فریوم بدەیت ﴿ ٥٧: ولولا نعمة ربی لکنـت من المحضرین ﴾ و ئەگەر نیعمەتــی چاکەی پەروەردگارم نەبوایە بە هیدایەت وپاراسـتن، منیش ئێستا لە ئامادەکراوانی ناو دۆزەخ ئەبووم ﴿ ٥٨: أفما نحن بمیتین إلا موتتنا الأولی ﴾ ئینجا بەهەشـتییەکان لەناو خۆیاندا بۆخۆشــی دەڵێن: ئەرێ ئێمە ئیتر نامرێین، جگە لەمردنی پێشـوومان؟ ﴿ ٥٩: وما نحن بمعذبین ﴾ و هیچ سـزایەکیش نادرێین؟ ﴿ ٦٠: إن هـذا لهو الفوز العظیم ﴾ بە راسـتی ئەمــە کە خوا پێمانی بەخشـیوە، لەرێـزو کەرامەتی بەهەشـت، ئەوەیە بە ئامانج گەیشـتنی گەورە ﴿ ٦١: لمثل هذا فلیعمل العاملون ﴾ خودا دەفەرموێ: دەبا تێکۆشـەران بۆ گەیشتن بە ئامانجی ئاوا، هەوڵ بدەن و لێ برێن و کاربکەن لە دونیادا.

دارە زەقنەمووتەکەی دۆزەخ و یارانی:

﴿ ٦٢: أذلـک خیـر نزلا أم شـجرة الزقوم ﴾ خــوا ئەفەرموێ: دەئایا ئەونازو نیعمەتەی بەهەشـتە چاکـترە بۆ میوانداری، یان دارەکــەی زەقنەمووت، واتە: یـان درەختە نەفـرەت لێکراوەکەی زەققـوم؟! زەققوم: درەختێکی بچووکـی بۆگەنی بەروبووتاڵە، لە (تیهامـە)دا دەڕوێ و، خواردنــی جەهەندەمییەکانــە ﴿ ٦٣: إنا جعلناها فتنة للظالمین ﴾ بەراستی ئێمە کردوومانە بەتاقیکردنەوە بۆ موشریکان، ئەوە بوو کاتێ باسی درەختی زەققوم کرابا، ئەیانوت: چـۆن لەناو ئاگـردا درەخـت شـین دەبــێ؟! لەجێگایەکی‌تردا

ئەفەرمـوێ: (ومـا جعلنـا الرؤیا التـی أریناک إلا فتنـة للناس و الشجرة الملعونة فی القرآن ونخوفهم فما یزیدهم إلا طغیانا کبیرا) ٦٠/١٧ ﴿ ٦٤: إنها شجرة تخرج فی أصل الجحیم ﴾ بەڕاسـتی ئـەوە درەختێکە لە بنی دۆزەخەوە دەرئەچێ ﴿ ٦٥: طلعها کأنه رؤس الشـیاطین ﴾ بەرووبووم و خونچەی سەر لقەکانی هەردەڵێی سەروسـەکوتی شـەیاتینییە. کاتـی خۆی عەرەبەکان شـتی زۆر ناشیرینیان ئەشوبهاند بە کەڵلە سەری شەیتانەوە، بۆیە قورئانیش لە سـەر زمانی ئەوان دێ و دەڵێ: بەروو بووکەی لەسەرو سەکوتی شـەیاتین دەچێت ﴿ ٦٦: فإنهم لآکلون منها ﴾ جا بەڕاستی ئەو دۆزەخییانـە –بەناچاری– لێی ئەخۆن ﴿ فمالئون منها البطون ﴾ جـا ورگی خۆیانـی لـێ پڕئەکەن، (لیس لهم طعـام إلامن ضریع لایسـمن ولا یغنی من جـوع) ٦/٨٨–٧ بـۆ دووپاتکردنەوەی ئەو مانایەیـە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ ئـەو ئایەتەی دەخوێندەوەو، پاشـان دەیفەرموو: بەهەقیانەت لە خوا بترسن، چونکە بەڕاسـتی ئەگـەر دڵۆپێك لە داری زەقـووم بتکێنرێتە نێو دەریاکانـی دونیاوە، ئەوا ژیان و ژیواری سـەرزەوی گشـت تێك ئەدا لێیان، جا دەبێ حاڵی ئەو کەسـە چـۆن بێ، ئەوە خۆراکی بێ؟ ترمزیو نەسـائیو ئیبنیماجە. ﴿ ٦٧: ثم إن لهم علیها لشوبا من حمیم ﴾ لەپاشـان لەسـەر ئەو خۆراکە خڵتەیـەك لە ئاوێکی گەرمیان بۆ هەیەو، دەیکەن بەسـەر زەققومەکەدا ﴿ ٦٨: ثم إن مرجعهم لإلی الجحیم ﴾ پاشان بەڕاستی گەڕانەوەشیان بۆ دۆزەخە ﴿ ٦٩: إنهـم ألفـوا آباءهـم ضالین ﴾ بۆیە ئەوسـزایەش توندی ملیـان کرا، چونکە بەڕاسـتی ئەوانە بـاوو باپیرانی خۆیانیان بە گومڕاییو سەرلێشـێواوی دی ﴿ ٧٠: فهم علی آثارهم یهرعون ﴾ جـا ئەوانیش بێ لێکدانەوە لەدونیادا لە شـوێنی ئەوان تاودەدران ﴿ ٧١: ولقـد ضل قبلهم أکثر الأولیـن ﴾ وەنەبێ تەنها قورەیش سـەریان لـێ تێكچووبێت، بێگومـان لە پێشـیانەوە زۆرترینی پێشـینان گومڕابوون و هاوەڵیان بۆ خوا دانا! ﴿ ٧٢: ولقد أرسلنا فیهم منذرین ﴾ وبێگومان پەیامبەرانێکی زۆریشـمان ناردە نێویان بۆترسـاندن و سـەرکۆنەکردنیان، بەڵام ئامۆژگارییان وەرنەگرت ﴿ ٧٣: فانظـر کیف کان عاقبة المنذرین ﴾ جا بنوارە لەدواجاردا بزانە پاشـەڕۆژی ترسـێنراوەکان چۆن بوو؟ ئایا خوا لە ڕیشـەی نەهێنـان؟ ﴿ ٧٤: إلا عبـاد الله المخلصین ﴾ بـەڵام بەندە پاکە هەڵبژێرراوەکانی خوا، ڕزگاریان بوو.

نووح و نەتەوەکەی:

﴿ ٧٥: ولقد نادانا نوح ﴾ بێـسـۆ (نووح) یش هاواری بۆ هێنایـن و، داوای یارمەتی لـێکردین بۆسەرگەلە خراپەکەی، ئەوجائێمەش وەڵامـمان دایەوە ﴿ فلنعم المجیبون ﴾ بەڕاستی ئێمەش چاك وەڵام دەرەوە بووین، چونکە بە خێرایی بەدەمیەوە چووین وفریای کەوتین ﴿ ٧٦: ونجینـاه وأهله من الکرب العظیـم ﴾ وخۆیو خانەوادەو خەڵکە هاودینەکانیمان لەو بەڵا گەورەیە ڕزگار کرد ﴿ ٧٧: وجعلنا

يَقُولُ أَءِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَءِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَآءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا ءَابَآءَهُمْ ضَآلِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَىٰنَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

ذریتـه هم الباقین ﴾ و لەناو ئـەو هەموو خەڵکەدا زاڕۆو نەوەکانی ئەومـان هێشـتەوە. دەڵێن: لەپیاوو لەژن تەنها هەشـتا کەسـێك باوەڕیان هێناو دەرچوون، پاشان مرۆڤ بۆدوایی لەسێ کوڕەکەی نووح: (سام، حام، یافیس)، زاوزێیانکردووەو پەیدا بوونەوە ﴿ ٧٨: وترکنا علیه فی الآخرین ﴾ وە لە گەلانی تری داهاتوویشدا سەناو ناوبانگی چاکمان بۆ هێشـتەوە تارۆژی قیامەت ﴿ ٧٩: سلام علی نوح فی العالمین ﴾ سڵاوو درود بۆ سەرگیانی نووح لەسەراسەری دونیادا، ﴿ ٨٠: إنا کذلک نجزی المحسـنین ﴾ بەڕاسـتی ئێمە ئاوا پاداشتی چاکەسازان ئەدەینەوە، واتە: بە ناوو شۆرەتی چاك ﴿ ٨١: إنه من عبادنا المؤمنین ﴾ چونکە بەڕاسـتی ئەو (نووح ﷺ) یەکـێ بوو لە بەندە بـڕوادارەکانم ﴿ ٨٢: ثـم أغرقنا الآخرین ﴾ لەپاشان خەڵکەکانی ترمان، ئەوانەیان بڕوایان نەهێنا نقومکرد.

ئیبراهیم و گەلەکەی:

دێتە سەرباسی چیرۆکەکەی ئیبراهیم ﷺ و ئەفەرموێ: ﴿ ٨٣: وإن من شیعته لإبراهیم ﴾ بەڕاستی (ئیبراهیم) یش (لە ئەسڵی دیندا) لە شوێنکەوتووانی نووح بوو، هەرچۆنێ نووح هەوڵی یەکتاپەرستی

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا ٱلْـَٔاخَرِينَ ﴿٨٢﴾ ۞ وَإِنَّ مِن شِيعَتِهِۦ لَإِبْرَٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَآءَ رَبَّهُۥ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا ءَالِهَةً دُونَ ٱللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُم بِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى ٱلنُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّى سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا۟ عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰٓ ءَالِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًۢا بِٱلْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوٓا۟ إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ لَهُۥ بُنْيَٰنًا فَأَلْقُوهُ فِى ٱلْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا۟ بِهِۦ كَيْدًا فَجَعَلْنَٰهُمُ ٱلْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّى ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِى مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَٰهُ بِغُلَٰمٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ ٱلسَّعْىَ قَالَ يَٰبُنَىَّ إِنِّىٓ أَرَىٰ فِى ٱلْمَنَامِ أَنِّىٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ۚ قَالَ يَٰٓأَبَتِ ٱفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٠٢﴾

ئەداو توند بوو لەسەر چەسپاندنی ئایینی خوا، ئیبراهیمیش هەروا ﴿ ٨٤: إذ جاء ربه بقلب سلیم ﴾ ئەو دەمەی کە بەدڵێکی ساغ و پاك ودوور لە شیرك هاتە پێشگای پەروەردگاری خۆی. (موحەممەدی ئیبن سیرین) دەڵێ: قەلبی (سەلیم) ئەوەیە: بزانێ هەر خوا هەقەو، هاتنی ڕۆژی قیامەتیش ڕاستە و، مردوانیش زیندو ئەکرێنەوە. (ئیبن ئەبی حاتم). ﴿ ٨٥: إذ قال لأبیه وقومه ماذا تعبدون ﴾ کاتێ کە بە باوکی و، گەلەکەی خۆی گوت: چییە دەیپەرستن؟! ﴿ ٨٦: أإفکا آلهة دون الله تریدون ﴾ ئایا شتێکی درۆو دەست هەڵبەست و ناڕەوا، چەندخوایەك لەباتی خوای هەق، دەخوازن بۆیپەرستن؟! ﴿ ٨٧: فما ظنکم برب العالمین ﴾ ئەرێ باوەڕتان بە پەروەردگاری جیهانەکان چییە؟ ﴿ ٨٨: فنظر نظرة فی النجوم ﴾ ئینجا ئیبراهیم تەماشایەکی ئەستێرەکانی کرد ﴿ ٨٩: فقال إنی سقیم ﴾ جا وتی: بەڕاستی من نەخۆشم، مەبەستی ئەوەبوو کە لەگەڵ ئەواندا نەڕوا بۆ جەژنەکەیان، بەمە ستیشکاندنی بتەکان بمێنێتەوە ﴿ ٩٠: فتولوا عنهم مدبرین ﴾ ئینجا ڕوویان لێ وەرچەرخان و، پشتیان تێکردو گەڕانەوە بۆبارە ناهەموارو نالەبارەکەی خۆیان. ﴿ ٩١: فراغ إلی آلهتهم فقال ألا تأکلون ﴾ ئینجا زۆر بەنهێنی و لەسەرخۆ چوویە بتخانەکەوەو ڕوویکردە بتەکان و بە گاڵتەوە وتی: ئایا ئێوە ناخۆن لەم خواردنە؟ ﴿ ٩٢: ما لکم لا تنطقون ﴾ چیتانە، بۆ قسە ناکەن؟! ﴿ ٩٣: فراغ علیهم ضربا بالیمین ﴾ ئینجا لەسەرخۆ بەرەو ڕوویان ڕۆیشت وتوند بە دەستیی ڕاستی مستێکی تێسرەواندن و، هەموویانی ورد و خاش کرد، بتە گەورەکە نەبێ ﴿ ٩٤: فأقبلوا إلیه یزفون ﴾ ئینجا خەڵکەکە گەڕانەوەو بەرەو (ئیبراهیم) بەچوستی چون، هەتا بزانن کێ بتەکانیانی شکاندووە بەسەریەکدا، بۆیە بەیەکتریان وت: ببێ و نەبێ هەرئیبراهیم بووە، ئینجا سەرکۆنەیان کرد ﴿ ٩٥: قال أتعبدون ما تنحتون ﴾ ئیبراهیمیش گوتی: ئاخۆ ئێوە شتێ دەپەرستن کە بە دەستی خۆتان ئەیتاشن؟! ﴿ ٩٦: والله خلقکم وما تعملون ﴾ هەم خۆتان وهەم ئەو بتانە دروستیان دەکەن لە دارو بەرد، خوا بەدیهێناون، واتە: ئەو خوایە دەسەڵاتدارێکی وەهایە، ئەگەر بیەوێ ناهێڵێ ئێوە هیچ شتێ بکەن و، هێزو تواناتان لێدەسێنێتەوە. (قورتوبی) ئەڵێ: (أی والله خلقکم و عملکم، وهذا مذهب أهل السنة: أن الأفعال خلق لله -عزوجل- و اکتساب للعباد، و فی هذا إبطال مذهب القدریة و الجبریة). (ئەبووهوریرە) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أن الله خالق کل صانع و صنعته)) أخرجه الحاکم فی الإیمان، و صححه علی شرط مسلم. واتە: بێگومان خوا دروستکەری هەموو پیشەسازێك وپیشەکەیەتی. ﴿ ٩٧: قالوا ابنوا له بنیانا فألقوه فی الجحیم ﴾ جا کە قسەیان براو پەکیانکەوت، وتیان: شوورە بینایەکی بڵندی بۆساز بدەن و پڕی بکەن لە ئاگرو، ئەوساتێیفڕێ بدەن، ئەوانیش هەڵیاندا و ئیبراهیمیش وتی: (حسبی الله ونعم الوکیل). ﴿ ٩٨: فأرادو به کیدا ﴾ جا ئەوان نیازو خەیاڵێکی خراپیان بەرامبەر بە ئیبراهیم کردو ویستیان بیسوتێنن ﴿ فجعلناهم الأسفلین ﴾ جا ئێمەش وەژێرمان خستن، واتە: ئاگرەکەمان فێنككردەوەو، هێزی سوتاندنمان تیا نەهێشت و هەوڵەکانیانمان باتڵ وپووچەڵکردەوە. تەفسیری (نامی) بەرگی شەش، لاپەرە (١٦٥) چاپی (١٩٨٤)ز دەڵێت: ئەو ئاگرەیە لە (دەشتی بیتوێن)ی سەربە قەزای (ڕانییە)ی سەربەپارێزگای سلێمانی بوو، لەوێدابوو ئیبراهیمیان خستە ناو ئاگرەکەوە.! بەڵام نازانم تا چ ئەندازە ئەوە دەگونجێت و سەرچاوەکەی چییە؟.

کۆچەکەی ئیبراهیم و ئەزموواندنی بەسەربڕینی ئیسماعیل:

﴿ ٩٩: وقال إني ذاهب إلى ربي سيهدين ﴾، ئیبراهیم کەنائومێدبوو لەئیمانی قەومەکەی گوتی: کەوابو من کۆچ دەکەم بۆ ئەو شوێنە خوا فەرمانی پێکردووم، هەر ئەویش ڕێنماییم دەکات بۆی، جا هەر لەسەر ئەو دڵنیاییە، خۆی و(لووت)ی برازای وخاتوو (سارە)ی خێزانی (عێراق)یان جێهێشت و بەرەو وڵاتی شام بەڕێکەوتن، پاشان لەوێش کارەکەیان مەیسەر نەبووو بەرەو (فەلەستین) ڕۆشتن، بۆدواتریش چوون بۆ (میسر). ﴿ ١٠٠: رب هب لي من الصالحين ﴾ جا کە گەلەکەی بەجێهێشت؛ هەستی بەئاوارەیی و بێ کەسی کرد، بۆیە فەرمووی: پەروەردگارم! بەشکوم منداڵێکی نێرینەی ساڵحم پێببەخشیت ﴿ ١٠١: فبشرناه بغلام حليم ﴾ ئینجا ئێمەش مژدەمان پێدا بەکوڕێکی بەئارام و هێمن، ئەو کوڕەش -وەك ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن- ئیسماعیل بوو ﴿ ١٠٢: فلما بلغ معه السعي ﴾ جاکاتێ گەیشتە تەمەنی کاروتێکۆشان ورۆشتن لە گەڵ باوکیدا ﴿ قال يا بني إني أرى في المنام أني أذبحك ﴾ ئیبراهیم وتی: کوڕە چکۆلەکەم! بەراستی من لەخەونمدا دیتم کە دەبێ تۆ سەبڕم ﴿ فانظر ماذا ترى ﴾ جا بنوارە چی دەبینی؟ واتە: چی بەباش دەبینی، سەربڕینت یان نا؟ ﴿ قال يا أبت افعل ما تؤمر ﴾ ئیسماعیل وتی: بابە! هەرچیت پێ سپێرراوە بیکە ﴿ ستجدني إن شاء الله من الصابرين ﴾ دەمبینی بەخواستی خوا لە خۆگرانم. بەڵێ.. ئیسماعیل -علیه السلام- بەڵێنەکەی خۆی بردە سەرو ڕاستی فەرموو، بۆیە خوایش شایەدی بۆداو فەرمووی: (واذكر في الكتاب اسماعيل إنه كان صادق الوعد وكان رسولا نبيا) ١٩/٥٤. ﴿ ١٠٣: فلما أسلما وتله للجبين ﴾ جا کاتێ هەردوو (باوك و کوڕ) ملکەچی فەرمانی خوا بوون و، ئیبراهیم ئیسماعیلی بە ڕوودا خست بۆ سەر بڕین ﴿ ١٠٤: وناديناه أن يا إبراهيم قد صدقت الرؤيا ﴾ لەو حەلەدا ئێمەش بانگمان لە ئیبراهیم کردو وتمان: ئەی ئیبراهیم! بەراستی خەونەکەتت بەدی هێناو جێبەجێت کرد ﴿ ١٠٥: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەراستی ئێمە ئاوا پاداشتی چاککاران ئەدەینەوە، وەك پاداشتی ئیبراهیممان دایەوە، ئەوەیە کە خوا ئەفەرمووێ: (ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب..) ٦٥/٢-٣. ﴿ ١٠٦: إن هذا لهو البلاء المبين ﴾ بەراستی ئا ئەمە ئەوتاقیکردنەوە ئاشکرایە بوو، ئیبراهیم وئیسماعیلمان پێ تاقیکردنەوە ﴿ ١٠٧: وفديناه بذبح عظيم ﴾ وە ئەومان بە قۆچێکی گەورە کڕییەوەو بڕیتیدا، زاناکانی تەفسیر دەڵێن: بەرانێکی سەر بڕی لە فیدیەی ئیسماعیلدا/ سەلامیان لە سەربێ ﴿ ١٠٨: وتركنا عليه في الآخرين ﴾ وەناوو شۆرەتی چاکەیمان بۆ هەتا هەتایی -لە نێو نەوەی ئایندەدا- بۆهێشتەوە ﴿ ١٠٩: سلام على إبراهيم ﴾ سڵاوو درودی نەبڕاوە بۆ ئیبراهیم ﴿ ١١٠: كذلك نجزي المحسنين ﴾ ئێمە ئاوا پاداشتی چاککاران ئەدەین ﴿ ١١١: إنه من عبادنا المؤمنين ﴾ بەراستی

فَلَمَّآ أَسۡلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلۡجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَٰدَيۡنَٰهُ أَن يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدۡ صَدَّقۡتَ ٱلرُّءۡيَآۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡبَلَٰٓؤُاْ ٱلۡمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيۡنَٰهُ بِذِبۡحٍ عَظِيمٖ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرۡنَٰهُ بِإِسۡحَٰقَ نَبِيّٗا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَٰرَكۡنَا عَلَيۡهِ وَعَلَىٰٓ إِسۡحَٰقَۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحۡسِنٞ وَظَالِمٞ لِّنَفۡسِهِۦ مُبِينٞ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدۡ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيۡنَٰهُمَا وَقَوۡمَهُمَا مِنَ ٱلۡكَرۡبِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرۡنَٰهُمۡ فَكَانُواْ هُمُ ٱلۡغَٰلِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَاتَيۡنَٰهُمَا ٱلۡكِتَٰبَ ٱلۡمُسۡتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيۡنَٰهُمَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِمَا فِي ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَٰمٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلۡيَاسَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدۡعُونَ بَعۡلٗا وَتَذَرُونَ أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمۡ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾

ئەو یەکێ بوو لەو بەندانەمان، بڕوای بتەویان بوو ﴿ ١١٢: وبشرناه بإسحاق نبيا من الصالحين ﴾ دوای ئەو ڕووداوەش مژدەی لە دایك بوونی(ئیسحاق)یشمان پێدا، کە پەیامبەرێ ئەبێ لە چاکان ﴿ ١١٣: وباركنا عليه وعلى إسحاق ﴾ خێرو بێری دونیاو قیامەتمان بەسەر ئیبراهیم و ئیسحاقدا ڕشت ﴿ ومن ذريتهما محسن وظالم لنفسه مبين ﴾ جا لەگەڵ ئەوەشدا لەنێو نەوەکانیاندا خەڵکانی چاککارو، ستەمکار لەخۆ هەبوون بە ئاشکرا.

جا دوای داستانی (ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق)، بەکورتیی داستانی هەندێ لەپەیامبەرانی تر دەکات، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١١٤: ولقد مننا على موسى وهارون ﴾ بێگومان ئێمە منەتمان نا بەسەر مووساو هاروون دا، بە پەیامبەرایەتی ونیعمەتی دیکە، ئایەتی: (ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وضياء..) ٢١/٤٨. ئەو نیعمەتەی باسکردووە. ﴿ ١١٥: ونجيناهما وقومهما من الكرب العظيم ﴾ خۆیان و گەلەکەیانمان لەو چۆرتم و بەڵاو نەگبەتییە گەورەیە

رزگار کرد، واتە: لەژێر دەستەیی و ستەمی فیرعەون ﴿ ١١٦: ونصرناهم فكانوا هم الغالبين ﴾ بۆ خۆمان وەمووساو هاروون و بەنی ئیسرائیلمان یارمەتی‌داو، ئینجا زاڵبوون و سەرکەوتن بە سەردوژمنەکانیاندا، ئەمەش پاش ئەوە بوو کە چەندان ساڵ بوو لەژێر دەستی فیرعەوندا ئەیان ناڵاند ﴿ ١١٧: وآتيناهما الكتاب

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى ٱلْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَـٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَـٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى ٱلْغَـٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا ٱلْآخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِٱلَّيْلِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ ۞ فَنَبَذْنَـٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَـٰهُ إِلَىٰ مِا۟ئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُوا۟ فَمَتَّعْنَـٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَٱسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ ٱلْبَنَاتُ وَلَهُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ إِنَـٰثًا وَهُمْ شَـٰهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَآ إِنَّهُم مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى ٱلْبَنَاتِ عَلَى ٱلْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

المستبين ﴾ و نامە روونکەرەوەکەشمان (تەورات) پێدان. ﴿ ١١٨: وهديناهما الصراط المستقيم ﴾ وە رێی راستەکەشمان نیشان‌دان ﴿ ١١٩: وتركنا عليهما في الآخرين ﴾ وناووشۆرەتی چاکەیانمان بۆ هەتا هەتایی لەنێو نەوەی ئایندەدا هێشتەوە ﴿ ١٢٠: سلام على موسى وهارون ﴾، سڵاوو درود بۆ سەرگیانی مووساو هاروون بەهەتا هەتایی ﴿ ١٢١: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەراستی ئێمە ئاوا پادشتی چاککاران ئەدەینەوە ﴿ ١٢٢: إنهما من عبادنا المؤمنين ﴾ چونکە بەراستی هەردووکیان (مووساو هاروون) لەبەندە بڕوادارەکانمان بوون.

یادی ئیلیاسی پێغەمبەر عليه السلام:

﴿ ١٢٣: وإن إلياس لمن المرسلين ﴾ بێگومان (ئیلیاس) ی کوری (یاسین) -وەچەزای هاروونی برای مووسا- یەکێ لە پەیامبەران بوو، خوا ناردی بۆ نێو گەلێك کە لەوڵاتی (سوریە)دا بتێکیان بەناوی (بەعل)ەوە ئەپەرست، ئێستایش شوێنەواری شاری (بعلبك) هەر دیارە. ﴿ ١٢٤: إذ قال لقومه ألا تتقون ﴾ کاتێ رۆشت بەگەلەکەی خۆی وت: بۆچی لەخوا ناترسن؟ ﴿ ١٢٥: أتدعون بعلا وتذرون أحسن الخالقين ﴾، ئایا بتی (بەعل) ئەپەرستن و، دەست لەچاکترین و جوانترین دروستکاران هەڵئەگرن؟! ﴿ ١٢٦: الله ربكم ورب آبائكم الأولين ﴾ ئەو خوایە (الله)، کەپەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باووباپیرە پێشووەکانتانە ﴿ ١٢٧: فكذبوه فإنهم لمحضرون ﴾ دەرەنجام بروایان پێ نەهێناو بەدرۆیان زنیان‌کرد، جا لە تۆڵەدا لەناو دۆزەخدا ئامادە دەکرێن بۆ سزا ﴿ إلا عباد الله المخلصين ﴾ جگە لەبەندە پاکە دڵسۆزەکانی خوا ﴿ ١٢٩: وتركنا عليه في الآخرين ﴾ وە نێومان بەچاکی و، پاکی لەناو گەلانی پاش ئەواندا هێشتەوە ﴿ ١٣٠: سلام على إل ياسين ﴾ سڵاوو درود بەهەتا هەتایی بۆ (ئیلیاس) خۆی و، بۆ شوێنکەوتووەکانی ﴿ ١٣١: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ بەراستی ئێمە پاداشی چاککاران ئاوا ئەدەینەوە ﴿ ١٣٢: إنه من عبادنا المؤمنين ﴾ چونکە بەراستی ئەو یەکێ بوو لەبەندە بڕوادارەکانمان.

لووتیش یەکێکە لە پێغەمبەران:

لەم ئایەتانەشدا تیشکێکیش ئەهاوێتە سەر (لووت) و ئەفەرمووێ: ﴿ ١٣٣: وإن لوطا لمن المرسلين ﴾ بەراستی (لووت)یش هەر لەپەیامبەران بوو ﴿ ١٣٤: إذ نجيناه وأهله أجمعين ﴾ کاتێ خۆی و دووکچەکە ی و شوێنکەوتووەکانیانمان رزگار کرد لە سزاکە، پاش ئەوەکە هۆزەکەی دەستیان کرد بەکاری دزێوو زۆر نابەجێ و ناشیرین. ﴿ ١٣٥: إلا عجوزا في الغابرين ﴾ مەگەر پیرەژنێك -ژنەکەی خۆی- لە ناو بەجێماوەکاندا، ئەو مایەوەو بەسەرنوێشتی ئەوان گەیشت ﴿ ١٣٦: ثم دمرنا الآخرين ﴾ پاشان خەڵکەکەی‌ترمان هەموو بەتوندی لەناوبرد، واتە: شارو گوندەکەیمان سەروخوار کرد ﴿ ١٣٧: وإنكم لتمرون عليهم مصبحين * ١٣٨: وبالليل ﴾ وە بەراستی ئێوەش ئەی قورەیش! بەبەیانیان و ئێواران لەکەناری گوندو شارە وێرانکراوەکانیانەوە تێ‌ئەپەڕن و، بەچاوی خۆتان گوندەکانیان ئەبینن کە چۆن وێرانکراون! ﴿ أفلا تعقلون ﴾ دەئایا تێ‌ناگەن و ئامۆژگاری وەرناگرن؟.

بەسەرهاتەکەی یونس عليه السلام:

﴿ ١٣٩: وإن يونس لمن المرسلين ﴾ بێگومان (یونس)یش یەکێك بوو لە پەیامبەران ﴿ ١٤٠: إذ أبق إلى الفلك المشحون ﴾

کاتێ کە هەڵهات و چووە ناو کەشتییە پڕەکەوە ﴿ ١٤١: فساهم فكان من المدحضين ﴾ ئنجا کاتێ خەریكبوو کەشتییەکە نقوم ببێ، لەناو یەکتردا پشکیان هاویشت کە: هەرکەسێك ناوی دەرچێ دەبێ بیخەنە ناوئاوەکەوە، بۆ بارسووکی کەشتییەکە، ئەویش لەپشك خستن بەشداربوو، ئنجا گەڕا لە خلیسکاوان و، قورعە بۆ دەرنەچووان و، خرایە ناو ئاوەکەوە ﴿ ١٤٢: فالتقمه الحوت وهو مليم ﴾ ئینجا ماسییەکی گەورەو زەبەلاح (نەهەنگ) هەڵیلووشی و، خۆی لۆمەو سەرکۆنە دەکرد ﴿ ١٤٣: فلولا أنه كان من المسبحين ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو بە راستی لەیادکارانی خوا نەبوایە ﴿ ١٤٤: للبث في بطنه إلى يوم يبعثون ﴾ ئەوا تا رۆژی زیندووبوونەوە لەسکی ماسییەکەدا ئەمایەوە، بەڵام چونکە تەسبیحی خوای زۆر ئەکرد: ﴿ ١٤٥: فنبذناه بالعراء وهو سقيم ﴾ هەڵمان‌دایە سەرزەوییەکی چۆڵ و وشك و خاڵی لەداروردەخت و گیاو رووەك، کە نەخۆش وناساغیش بوو ﴿ ١٤٦: وأنبتنا عليه شجرة من يقطين ﴾ ئەوسا برکەی کوولەکەی گەورەمان لەلا رواند، بۆ ئەوەی بەگەڵاپانەکانی سێبەری بۆ بکات، لەولایشەوە وەك دەڵێن: گەڵای کولەکە، مێش ومەگەزی لێنانیشێ. جەماوەری (سەلەف) دەڵێن: (یەقطین) کوولەکەیە، پێغەمبەریش ﷺ لەناو خواردنەکاندا، حەزی لە کولەکە کردووە، (سەعیدی کوڕی جوبەیر) دەڵێ: (کل شجره لا ساق لها فهي من اليقطين)، واتە: گشت درەختێکی بێ ساق ولاق، پێی دەڵێن (یەقطین) ﴿ ١٤٧: وأرسلناه إلى مأة ألف أو يزيدون ﴾ وپاشان ناردمانەوە بۆ لای سەدهەزار کەسی، یان زیاتر. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (١٢٠-١٧٠) هەزار کەس بوون، وە لە (نەینەوا)ی (موسڵ) دائەنیشتن. ﴿ ١٤٨: فآمنوا فمتعناهم إلى حين ﴾ ئینجا بەدەرچوونی (یونس) عليه السلام ترسیان لێنیشت کە خوا سزایان بدات، بۆیە هەموو باروحاڵیان گۆڕاو بڕوایان هێنا، جائێمەیش تاکاتێکی دیاریکراو نازونیعمەتمان پێدان وهێشتماننەوە.

کیژ بۆ خوا دادەنێن و، بۆ خۆشیان کوڕ!

لەم چەند ئایەتەدا دێتە سەر ئەو باسە کە بێباوەڕەکان ئەوەندە ساویلکەو نەفام بوون، بۆ خۆیان رازی نەبوون کچیان ببێ کەچی ئەیانوت: فریشتە کچی خوان! جا بۆ ئەوە خوا ئەفەرمووێ: ﴿ ١٤٩: فاستفتهم ألربك البنات ولهم البنون ﴾ جا تۆ لەوانە بپرسە: ئایا کچان بۆ پەروەردگارتەو، کورانیش بۆ ئەوانە؟. ئایەتی: (سبحانة ولهم مايشتهون).. یان ئایەتی: (وإذا بشر أحدهم بالأنثى ظل وجهه مسودا وهو كظيم) بۆ ئەو هەقیقەتەیە. ﴿ ١٥٠: أم خلقنا الملائكة إناثا وهم شاهدون ﴾ یاخۆ ئەوان لەوێ بوون ئێمە فریشتەکانمان بەمێ دروستکرد، وا ئەڵێن فریشتە مێن و کچی خوان! ﴿ ١٥١: ألا إنهم من إفكهم ليقولون * ١٥٢: ولد الله ﴾ هۆشیاربن! بەڕاستی ئەو بێبڕوایانە هەر بەدرۆی خۆیان ئەڵێن: خوا منداڵی بووە! ﴿ وإنهم لكاذبون ﴾ بەراستی ئەوان درۆزنن ﴿ ١٥٣: أصطفى البنات على البنين ﴾

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

سُورَةُ صٓ

ئایا خوا کچانی هەڵبژاردووە بەسەر کوڕاندا؟! ﴿ ١٥٤: مالكم كيف تحكمون ﴾ چیتانە بڕیاری وا ئەدەن؟! ئێجگار نەفامانەو ساویلکانەیە بڕیارەکەتان ﴿ ١٥٥: افلا تذكرون ﴾ دەئایا بیرناکەنەوە؟ تا بزانن چ هەڵەیەکی گەورەتان کردووە لەدانانی منداڵ بۆ خوا ﴿ ١٥٦: أم لكم سلطان مبين ﴾ یاخۆ بەڵگەیەکی ئاشکراتان هەیە لەو بارەوە؟ ﴿ ١٥٧: فأتوا بكتابكم إن كنتم صادقين ﴾ جا فەرموون بەڵگەنامەکەتان بێنن ئەگەر ئێوە راست ئەکەن لەداواکەتاندا ﴿ ١٥٨: وجعلوا بينه وبين الجنة نسبا ﴾ هاوبەشدانەرەکان لەنێوان خواو فریشتەدا خزمایەتیان دانابوو، کاتێ ئەیانوت: فریشتە کچی خوان! ﴿ ولقد علمت الجنة أنهم لمحضرون ﴾ و بەهەقیقەت فریشتەکانیش باش دەزانن کە ئەوانە ئەو قسەیە ئەکەن لەدۆزەخدا ئامادەی سزا دەکرێن ﴿ ١٥٩: سبحان الله عما يصفون ﴾ پاك وخاوێن وبێگەردە خوا لەوشتانەی ئەوان پێوەی ئەلکێنن و پەسنی ئەوی پێدەکەن ﴿ ١٦٠: إلا عباد

الله المخلصین ﴾ بەڵام بەندە پاکە دڵسۆزەکانی خوا، رزگار دەبن لە ئاگرو، ئامادەی سزاش ناکرێن.

گومڕاتر لە موشریک ئەوەیە باوەڕی پێدەکا:

﴿ ١٦١: فإنکم وما تعبدون ﴾ جا بەراستی ئێوەو ئەو بتانەش دەیانپەرستن ﴿ ١٦٢: ما أنتم علیه بفاتنین ﴾ ئەوە نین بتوانن کەس لەسەر خودا گومڕا بکەن ﴿ ١٦٣: إلا من هو صال الجحیم ﴾ مەگەر کەسێك کە بڕیاری خوای لەسەر بێ؛ بۆ سووتان بخرێنرێتە ناو دۆزەخەوە ﴿ ١٦٤: وما منا إلا له مقام معلوم ﴾ وە فریشتەکان ئەڵێن هەموو کەسێکی ئێمە مەقامێکی دیاریکراوی خۆی هەیە ﴿ ١٦٥: وإنا لنحن الصافون ﴾ دەشڵێن بێگومان ئێمەین بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا بەڕیز دەوەستین ﴿ ١٦٦: وإنا لنحن المسبحون ﴾ و بەراستی هەر ئێمەشین لە وتنی پاك وخاوێنی ئەو راناوەستین ﴿ ١٦٧: وإن کانوا لیقولون * ١٦٨: لو أن عندنا ذکرا من الأولین ﴾ بەراستی بێ بڕوایانی قورەیش پێش هاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەیانوت: ئەگەر ئێمەش لەلایەن پێشینانەوە کتێبی خۆمان بۆ جێمابا "وەکو تەورات و ئنجیل" ﴿ ١٦٩: لکنا عباد الله المخلصین ﴾ ئێستا ئێمەش لەبەندە پاك و پاڵێوراوەکانی خوا دەبووین ﴿ ١٧٠: فکفروا به ﴾ کەچی کاتێ قورئان هات پێی کافرو بێ بڕوا بوون!! ﴿ فسوف یعلمون ﴾ ئینجا لەمەولا دەزانن ئەنجامی بێ بڕوایی خۆیان.

سەرکەوتنی پێغەمبەران بڕاوەتەوە:

﴿ ١٧١: ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین ﴾ بەراستی لە بابەت بەندە نێرراوەکانمانەوە بڕیارمان دەرچووە ﴿ ١٧٢: إنهم لهم المنصورون ﴾ کە بەراستی هەرئەوان و شوێنکەوتووەکانیان یارمەتی دەدرێن هەم بەبەڵگە، هەم لەجەنگدا. ﴿ ١٧٣: وإن جندنا لهم الغالبون ﴾ بێگومانیشە هەر لەشکری خوا زاڵ و سەرکەوتووە بەسەر دوژمناندا. بەڵێ بەشێوەیەکی گشتی ئاوایە هەر عەقیدەو بیروباوەڕی موسڵمان سەرکەوتووە، وە بیروبۆچوونەکانی دوژمن باتڵ وپووچەڵ بووە، ئەگەرچی لەهەندێ جێگاشدا بەرواڵەت دوژمن سەرکەوێ، چونکە خوا ئەیەوێ موسڵمانەکان پێبگەیەنێ و بیانگەیەنێتە پلەی شیاوی خۆیان بۆ هەڵگرتنی ئەو بیرو باوەڕە. ئایەتی (کتب الله لأغلبن أنا ورسلی إن الله قوی عزیز) ٢١/٥٨. وە ئایەتی: (إنا لننصر رسلنا والذین آمنوا فی الحیاة الدنیا ویوم یقوم الأشهاد) ٥١/٤٠. ئەو راستییە دەسەلمێنێ. ﴿ ١٧٤: فتول عنهم حتی حین ﴾ دەسا تۆش بۆ ماوەیەکی کەم rooویان لێوەرگێڕە تا بڕیاری جیهاد دەدرێ ﴿ ١٧٥: وأبصرهم فسوف یبصرون ﴾ جا کاریان ببینەو سەیریان بکە کاتێ سزا دێتە سەریان، وە لە ئایندەدا پیرۆزی تۆو موسڵمانان و شکستی خۆیان و بێبڕوایان دەبینن ﴿ ١٧٦: أفبعذابنا یستعجلون ﴾ ئایا بە هاتنی سزامان پەلە ئەکەن؟! ﴿ ١٧٧: فإذا نزل بساحتهم فساء صباح المنذرین ﴾ هەر پێش دێت، جا کاتێك ئەوسزایە دابەزییە بەر دەرکی ماڵەکانیان، ئەوسا سبەینێی ترسێنراوەکان شوم وخراپ ئەبێ، واتە: رۆژێکی سەخت و رەشیان ئەبێ. ئیمامی (بوخاری و موسلیم) دەڵێن: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە (خەیبەر)دا رۆژی کردەوە دیتی وا جولەکە بەتەورو بێڵ و خاکەنازەوە دەردەچن بۆ کشتوکاڵ و مەزراکانیان و، کاتێکیش سوپاکەی ئەویان دیت، وتیان: سوێند بەخوا وا موحەممەد خۆی و سوپاکەی هات –پێغەمبەریش– ﷺ فەرمووی: ((الله أکبر خربت خیبر، إذا نزلنا إنا بساحة قوم فساء صباح المنذرین)). واتە: خوا لەهەمووان گەورەترە، خەیبەر وێران دەبێ، هەرکاتێکیش ئێمە دەمی دەرگای هۆزی دوژمن بگرین، زۆر خراپ ئەبێ بەیانی ئەو رۆژەی ترسێنراوان؟! ﴿ ١٧٨: وتول عنهم حتی حین ﴾ دووبارە تۆ روویان لێوەرگێڕە تا کاتێکی دیاریکراو ﴿ ١٧٩: وأبصر فسوف یبصرون ﴾ ببینە، لەمەولا ئەوانیش ئەبینن بەرهەمی نکوڵی و بێ بڕوایی خۆیان وەپێش دێت ﴿ ١٨٠: سبحان ربک رب العزة عما یصفون ﴾ بەرزی وبڵندی، پاك وخاوێنی بۆ پەروەردگاری تۆ، پەروەردگاری خاوەن دەسەڵات، لەو قسانە ئەوان پەسن و وەسفی ئەوی پێئەکەن ﴿ ١٨١: وسلام علی المرسلین ﴾ و سڵاوو درووديش بۆ سەر گشت پەیامبەران ﴿ ١٨٢: والحمد لله رب العالمین ﴾ وسوپاس وستایشی نەبڕاوەو هەتا هەتاییش هەر بۆخودایە کە پەروەردگارو راهێنەری جیهانەکانە، چونکە ئەوە خاوەنی گشت نازو نیعمەتەکان.

تێبینی: هەرکات مرۆڤێك ویستی لە جێگایەك هەڵسێ و بچێت، سوونەتە ئەم زیکرە بخوێنێ: ((سبحان ربک رب العزة عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین)).

زۆر سوپاسی شایستە بۆ پەروەرندەو راهێنەری هەموو دونیا، وا یارمەتی دام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (سافات).

سوورەی (ساد)ـە

مەککەییەو (٨٨)ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە دوای سوورەتی (قەمەر)ـەوە هاتۆتە خوارەوە،

دیـاره ئەمیش وەك هاوچەشـنەكانی خۆی، باسـی ئـەم چەند شـتە گرنگەیە دەكات، وەكو: یەكتاپەرسـتی، وەحی وسروش بۆ پەیامبەر ﷺ پاداشـت و تۆڵە، زیندوو بوونەوە. جا لە سـەرەتاوە بەسـوێندێك بەقورئان دەسـت پێدەكات، پاشـان یەكتاپەرستی و، نكووڵی موشـریكەكان و، سەرسـامبوونیان لـە بانگەوازەكەی موحەممـەد ﷺ، ئینجا چوواندنی قورەیش بە گەلانی كەللە رەقی پێـش خۆیان وهاتنی سـزا بۆیان.. دواتریش هەندێ لە داسـتانی پەیامبەران (علیهم الصلاة والسلام) بۆ دڵخۆشیدانەوەی پەیامبەر ﷺ. كۆتاییشـی دێت بەباسكردنی ئەركی زۆرگرنگی پەیامبەر ﷺ كە لەگەڵ هەموو پەیامبەرانیش وەك یەك وایە. جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەكات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ص ﴾ پیتی (سـاد) یش هەر وەك پیتی سـوورەتەكانیترهێمای ئیعجازی قورئانن و،رەمزی بە گژاچوونـی قورەیشـن لەبەرامبـەر قورئانـەوە ﴿ ٢: والقران ذی الذكر ﴾ سـوێند بەم قورئانە خاوەن شـەرەفە، كە بۆكەسێ كاری پێبكا، مایـەی ناوو شـۆرەتێكی چاكو بەرزو پـیرۆزە، واتە: ئەم قورئانە خـۆی لەخۆیدا مۆعجیزەیەو، موحەممەدیش ﷺ راسـت ئـەكات ﴿ ٣: بـل الذين كفـروا في عزة وشـقاق ﴾ نەخێر، كە ئەوان بڕوا ناهێنن بە قورئان، لەبەر ئەوە نییە قورئان هەق نەبێ، لەبەرئـەوە نییـە كە ناتەواوییەكیان تیا دیتبـێ، بەڵكو بۆ خۆیان كافروخوانەناس ودەمار بەرز و ئاشوبسازن،بۆیە بڕوا ناهێنن ﴿ كم أهلكنـا من قبلهم من قرن ﴾ پێـش ئەوانیش خـەڵكێكی زۆرمان لە ناوبـرد، چونكە هەرئەو ورێنەی ئەمانەیان دەكرد ﴿ فنادوا ولات حـين منـاص ﴾ جا لە كاتی هاتنی سـزاكەدا، هـەر هاوارهاوارو لاڵەیان بوو و داوای كۆمەكیان ئەكرد، بەڵام كات كاتی رزگاركردن نەبوو، ئایەتی: (فلما أحسوا بأسـنا إذاهم منها يركضون) ١٢/٢١ دووپاتیئەو ماناو مەبەستە دەكات.

موشریكان لەپێغەمبەرێتی و یەكتاپەرستی و قورئان سەراسیمەن!:

﴿ ٤: وعجبوا أن جاءهم منذر منهم ﴾ سەرسـامیان لەوە كە هەر لەخۆیان -نەك لە فریشتە- پەیامبەرێكی (ترسێنەریان) بۆهات؟!. ئـەم ئایەتەی ئـێرە، وەك ئەو ئایەتـە وایە خوا لەسـوورەتێكی تـردا ئەفەرمـوێ: (أكان للنـاس عجبا أن أوحينا إلـى رجل منهم أن أنـذر النـاس) ٢/١٠. ﴿ وقال الكافرون هذا سـاحر كذاب ﴾ بێباوەڕەكان -لەباتی تەسـلیم بـوون و باوەڕهێنان- وتیان: ببێ نەبێ ئەم موحەممەدە كە دەڵێت:من نێرراوی خوام جادووگەرێكی درۆزنـە! ﴿ ٥: أجعل الآلهة إلها واحدا ﴾ ئەرێ هەموو خواكانی كردۆتـە یەك خوا؟! ﴿ إن هذا لشئ عجاب ﴾ بە راسـتی ئەمە كە موحەممەد ﷺ دەڵێ،(واتە: یەكخواپەرسـتن) شتێكی سەیرو سـەمەرەیە! ﴿ ٦: وانطلق الملأ منهم ﴾ سەركردەو ناودارەكانیان كەوتنە رێ و كۆڕەكەی (ئەبوتالیب)یان بەجێ هێشت پاش ئەوەی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

صٓۚ وَالْقُرْءَانِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾ وَعَجِبُوٓا أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ الْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ الْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْءَاخِرَةِ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا اخْتِلَٰقٌ ﴿٧﴾ أَءُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنۢ بَيْنِنَا ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّن ذِكْرِي ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُم مُّلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَٰبِ ﴿١٠﴾ جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَٰبُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُولَٰٓئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

داوای ناوبژیوانیان لێكردبوو ﴿ أن امشـوا واصبروا على آلهتكم ﴾ جا بە خەڵكەكەیان وت: لەسەر پەرستنی خواكانتان بچن و سەبر بگرن و، دەسـتیان لێبەرمەدەن ﴿ إن هذا لشئ يراد ﴾ بە راستی ئەمـە -كە موحەممـەد هێناویەتی و داوای پەرسـتنی یەك خوا دەكات- شـتێكی خوازراوە لە ئێمە، واتە: پیلانێكە دارێژراوە بۆ دوور خستنەوە لە پەرستنی خواكانمان ﴿ ٧: ما سمعنا بهذا في الملة الاخـرة ﴾ ئەمەی موحەممەد دەڵێ بۆ پەرسـتنی یەك خوا،ئێمە لە ئاییینی عیسـادا عليه السلام نەمان بیسـتووە ﴿ إن هذا إلا اختلاق ﴾ ئەم یەكخواپەرسـتییە هەردرۆو سـاختە و هەڵبەستراوە! ﴿ ٨: أأنـزل عليـه الذكر من بيننا ﴾ ئایا لە نێـوان ئێمەدا كە ئەوهەموو دەوڵەمەندو پیاوماقووڵەمـان تێدایە قورئان بۆئەو هاتووە؟! ﴿ بل هم في شـك من ذكرى ﴾ نەخـێر، نكووڵیكردنی قورئان لەرووی زانستەوە نییە، بەڵكو لە بنەرەتا لە شك‌دان لە قورئانی من ﴿ بل لما يذوقوا عذاب ﴾، نا، بەڵكو جارێ سـزای منیان نەچێژتووە.

چونکە ئەگەر چێشتبایان، باوەڕیان دەکرد. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: کاتێ کە(ئەبوتالیب) نەخۆشکەوت، دەستەیەك لەناودارانی قورەیش -بە هاورێیەتی (ئەبوجەهل)- چوون بۆلای و پێیان وت: تۆ دەزانی برازاکەت چی دەکاو، چی دەڵێ بەخواکانمان؟! بەڵکو بنێری ئامۆژگاری بکەیت! ئەویش ناردی وهات و چووە ژوورەوە و، دیتی لەتەنیشت ئەبووتالیبی مامیەوە جێی تەنها کەسێ ماوە جا (ئەبوو جەهل) لەترسی ئەوە نەوەك موحەممەد ﷺ لەوێ دانیشێ و، بەقسە شیرینەکانی ئەبووتالیب نەرم بکا، پەلاماری داو چووە پاڵی ئەبووتالیب، ئیتر جێ بۆ پێغەمبەر نەمایەوەو لەلای دەرگاکەوە دانیشت! ئەمیش وتی برازاکەم! بۆ چ خزمان گلەییت لێدەکەن سەبارەت بە خواکانیان؟! فەرمووی: مامە! من تەنها یەك قسەم هەیە، ئەگەربیڵن وبەگوێم بکەن ئەوا هەموو عەرەب گوێڕایەڵ دەبن و، ئەگەر عەجەمەکانیش نەیلێن سەرانەی خۆیان دەدەن. جا هەموویان لەقسەکەی داچڵەکین و وتیان: ئێمە لەباتی ئەو، ئەو وشەیە دەڵێین. ئەبووتالیب وتی: برازاکەم! وشەکەی تۆ چییە؟ فەرمووی: (لا إله إلا الله)یە. پاش ئەوە هەموو توورە بوون و هەڵسان و ڕۆیشتن و خۆیان ئەتەکان و بەدەم ڕێگەوە دەیانگوت: (أجعل الآلهة إلها واحدا!). (ئیبن جەریر، ئەحمەد، نەسائی، ترمزی) ڕیوایەتیان کردووە). ﴿ ٩: أم عندهم خزائن رحمة ربک العزيز الوهاب ﴾ ئەوانە وا نکوولی پەیامبەرێتی تۆ ئەکەن، مەگەر گەنجینەی فەزڵ و میهرەبانی پەروەردگاری بەتواناو خاوەن بەخشندەی تۆیان لایە؟،تا بەئارەزووی خۆیان کێیان پێ چاكبێ بیکەنە پەیامبەر؟ ﴿ ١٠: أم لهم ملک السموات والأرض وما بينهما ﴾ یاخۆ خاوەندارێتی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی نێوانیان هیئەوانە، تا بەئارەزووی خۆیان کێ دەکەنە پێغەمبەر؟! ﴿ فليرتقوا فی الأسباب ﴾ جا ئەگەر هی ئەوانە دەبا بەئاسمانەکاندا پەیژەدانێن و سەرکەون و بەرز بنەوەو لەوێ ڕاوێژی بونەوەر بکەن و کێیان پێشیاو بوو بیکەنە پەیامبەرو، نەهێڵن وەحیت بۆ بێت ﴿ ١١: جند ما هنالک مهزوم من الأحزاب ﴾ دیارە ئەوانە ئەم قسانە دەکەن، کاتی خۆی لە(بەدر) سوپایەکی شپرزەو ڕیسواو تێکشکاو، پێکهاتوون لەچەند دەستەوپارتێك. واتە: ئەمانە لەئەنجامدا هەر ڕۆژێکی ڕەشیان بۆ ئەبێ، ئەوەبوو لە (بەدر)و لەچەندجێگایەکیتردا تێكشکان.

لە قڕکردنی گەلانی پێشوو پەند وەرگرن:

﴿ ١٢: كذبت قبلهم قوم نوح وعاد وفرعون ذو الأوتاد ﴾، پێش قورەیشیش گەلی (نووح)و، عادی گەلی (سالح) و، فیرعەونی لەشکردار ﴿ وثمود وقوم لوط وأصحاب الأيكة ﴾ هۆزی (سەموود)وهۆزی(لووت)و خەڵکی ناوباخچە چڕوپڕەکان -واتە: گەلی شوعەیب- پەیامبەرەکانیان بەزماندرۆزن زانیو بروایان نەهێنا ﴿ أولئک الأحزاب ﴾ ئا ئەوانەیش پارتەکان، واتە: ئەوانەی کۆبوونەوە بۆ لەناو بردنی پەیامبەرەکانیان ﴿ ١٤: إن كل إلا كذب الرسل فحق عقاب ﴾ گش ئەوانە پەیامبەرەکانیان بەدرۆزن دانا! ئینجا سزای منیان بۆ پێویست بوو ﴿ ١٥: وما ينظر هؤلاء إلا صيحة واحدة ﴾ ئەم بێباوەڕانی مەككەیەش، هەر چاوەنۆڕی نەعرەتەو دەنگێکی گەورە (واتە: نەفخەی زیندوو کردنەوە) دەکەن و، ئیتر بە ڕۆژەکەی خۆیان دەگەن ﴿ ما لها من فواق ﴾ هەرکە هاتیش دووبارە بوونەوە نییە، واتە بە ئەندازەی ماوەی دووجار دۆشینی وشترێکیش، مۆڵەت نادرێن، بەڵکو زوو لەناودەبرێن ﴿ ١٦: وقالوا ربنا عجل لنا قطنا قبل يوم الحساب ﴾ بەگاڵتەیشەوە وتیان: ئەی پەروەردگاری ئێمە! پێش ڕۆژی حیساب و پاداشت و تۆڵە،بەشە سزاکەمان بە پەلە بۆ بێنە! واتە: ئەگەر موحەممەد ﷺ ڕاست دەکا زیندوو بوونەوە هەیە، دەبا هەر ئەمڕۆ سزامان بدا، وەك ئەیانگوت: (اللهم إن كان هذا هو الحق فأمطرنا علينا..) ٣٢/٨.

باسێکی داوود عليه السلام**:**

﴿ ١٧: اصبر على مايقولون ﴾ خۆ ڕاگربە ئەی موحەممەد! لەبەرامبەر ئەوەوە ئەوان دەیڵێن، چوون تۆ خوات لەگەڵە.. دیارە ئەمە دڵخۆشکردن و دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ بەرامبەر ئەو هەموو ئازارو بێزارەی قورەیشە ﴿ واذكر عبدنا داود ذا الأيد ﴾ دەسا فەرموو (داوود) پێغەمبەر(عليه السلام) وەبیر بێنە، کە لەئاییندارى و لە خواپەرستی و دەسەڵاتدا عەبدێکی خاوەن هێزی ئێمە بوو ﴿ إنه أواب ﴾ بێگومان لەهەموو کارێکدا هەمیشە ئەو، گەڕاوەو تەوبەکار بوو بۆ لای خوا، هەردەم گوناحێ، دەغدەغەیە بەدڵیا هاتبا بەپەلە پەشیمان دەبوویەوە و دەگەڕایەوە لای خوا،دیارە هەموو پێغەمبەران پیشەیان هەر ئەوە بووە، وەکو پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((..إنی لأستغفرُ اللهَ فی اليوم والليلة مأةَ مرة..)) موسلیم/ بابی (١٢)، ژمارەی فەرمووده: (٢٧٠٢). واتە: بێگومان لەماوەی شەوو ڕۆژێکا من سەدجار (أستغفرالله) و داوای لیبووردن لە خوا دەکەم. ﴿ ١٨: إنا سخرنا الجبال معه يسبحن بالعشى والإشراق ﴾ بەڕاستی ئێمە کێوەکانیشمان ڕامکردبوو کە لە گەڵی هەموو ئێواران و بەیانیان تەسبیحاتیان دەکرد ﴿ ١٩: والطير محشورة ﴾ هەروا مەل و پەلەوەرەکانیش کۆمەڵ دەبوون و بەفەرمانی خوا لەگەڵ

داوودا تەسبیحاتیان ئەکرد ﴿ كل له أواب ﴾ هەمووشیان (كێوان و پەلـەوەرەكان) ملكەچی فەرمانی ئەو دەبوون و هەردەم بەرەو ئەو دەهاتن، لەوە ئەچێ هەندێ کەس لەم هەواڵ و باسەدا سەراسیمە مابێ! ، بەڵام ئەوانەی کەخۆیان یەکلا کردۆتەوە بۆ خوا چاك‌دەزانن و، تێ ئەگەن کە بوونەوەر هەموو بەرفەرمانی خوایەو، هەموویشی مانای بوونی خواو تاك وتەنیایی ئەو دەگەیەنێ ﴿ ٢٠: وشـددنا ملكه ﴾ و دەسـەڵات و پاشـایەتیەکەیمان بۆ تونـدو تۆڵکرد، بە زۆری سوپاو سەرکەوتن وسام و هەیبەت ﴿ وآتيناه الحكمة وفصل الخطـاب ﴾ پەیامبەرێتـی و فەهـم و، وردەکاری و، کارزانی و، خیتابی کێشـە برەوەمان پێ‌دا، تا کێشـەی خەڵکی پێ ببرێتەوەو پێی چارەی بکات.

دوو دادچی دەچنە لای داوود عليه السلام:

﴿ ٢١: وهـل أتـاك نبأ الخصم إذ تسـوروا المحـراب ﴾ ئایا تۆ ئـەی موحەمـمـەد! هـەواڵی داواچییەکانت پێ‌گەیشـتووە، کاتێ کـە بەدیـواری عیبادەتخانەکـەی (داوود)دا بێ‌ئیـزن و مۆڵەت سەرکەوتن، بۆ برانەوەی کێشەیەك هەیان بوو؟. ﴿ ٢٢: إذ دخلوا علـى داود ففـزع منهم ﴾ کاتـێ کە بێ مۆڵـەت وەرگرتن چوونە ژوورەوە لای (داوود)، لەبینینیان شـڵەژاو ترسـا ﴿ قالوا لا تخف خصمان بغى بعضنا على بعض ﴾ وتیان: مەترسە! ئێمە دوو داواچین دژ بەیەکترو، داوامان لە سـەر یەکتر هەیە، هەندێکمان سـتەمی لەو هەندەکەی‌تر کردووە ﴿ فاحكم بيننا بالحق ولا تشـطط ﴾ جا هاتووین لە نێوانماندا بەدادگەرانە داوەری بکەو ستەم لەهیچ لامان مەکە ﴿ واهدنا إلـى سـواء الصراط ﴾ و بۆ راستەرێ رێنموونیمان بکە، واتە: بەرێکی دادگەریمان بکە ﴿ ٢٣: إن هذا أخي له تسـع وتسـعون نعجة ﴾ کێشەکەیشـمان ئەمەیە: کـە ئەم برامە (٩٩) سەر مەڕی هەیە ﴿ ولـي نعجة واحدة ﴾ و منیش تەنها یەك مەڕم هەیـە ﴿ فقال أكفلنيهـا ﴾ کەچی هێمان ئەڵێ: دەبـێ ئەو تەنها مەڕەشم پێ‌بدەی! ﴿ وعزني في الخطاب ﴾ وە لەقسەشدا بەسەرما زاڵـەو دەرەقەتـی نایەم، جا لـێرەدا لەبەر گەورەیی سـتەمەکە، (داوود)پێغەمبەر پەلەی‌کردو لەکێشەی (مدعى عليه)ی نەپرسی، بزانـێ چییە، ئەوجا بڕیار بدات ﴿ ٢٤: قال لقد ظلمك بسـؤال نعجتك إلـى نعاجه ﴾ بۆیە بەخێرایی بەخاوەن سـکاڵاکەی وت: بە راسـتی بەداوا کردنـی مەڕەکەت، بۆ پـاڵ مەڕەکانی خۆی، سـتەمی لێکردوویت ﴿ وإن كثيرا من الخلطـاء ليبغى بعضهم على بعض ﴾ هەروایشـبووە بەراسـتی زۆرێ لە شـەریکە ماڵەکان فێڵ وسـتەم لەیەکـتر ئەکەن ﴿ إلا الذين آمنوا وعملـوا الصالحات ﴾ ئەوانە نەبێـت کە باوەڕیان هێناوەو کـردەوە چاکەکانیان کردووە ﴿ وقليـل ماهم ﴾ دیارە ئەوانەیش زۆرکەمـن. لەوە ئەچێ -خوا خۆیشی چاکتر ئەزانێ- ئەو دوو داوا چییە فریشتە بوون، چونکە هەر پاشی باسکردنی کێشەکەیان، لەپێش چاو (داوود)دا ون‌بوون و نەمان، فریشـتە بوون، خوا ناردنی بۆ تاقیکردنەوەی شـێوەی

ٱصۡبِرۡ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلۡأَيۡدِۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرۡنَا ٱلۡجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحۡنَ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِشۡرَاقِ ﴿١٨﴾ وَٱلطَّيۡرَ مَحۡشُورَةٗۖ كُلّٞ لَّهُۥٓ أَوَّابٞ ﴿١٩﴾ وَشَدَدۡنَا مُلۡكَهُۥ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحِكۡمَةَ وَفَصۡلَ ٱلۡخِطَابِ ﴿٢٠﴾ ۞ وَهَلۡ أَتَىٰكَ نَبَؤُاْ ٱلۡخَصۡمِ إِذۡ تَسَوَّرُواْ ٱلۡمِحۡرَابَ ﴿٢١﴾ إِذۡ دَخَلُواْ عَلَىٰ دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنۡهُمۡۖ قَالُواْ لَا تَخَفۡۖ خَصۡمَانِ بَغَىٰ بَعۡضُنَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فَٱحۡكُم بَيۡنَنَا بِٱلۡحَقِّ وَلَا تُشۡطِطۡ وَٱهۡدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِي لَهُۥ تِسۡعٞ وَتِسۡعُونَ نَعۡجَةٗ وَلِيَ نَعۡجَةٞ وَٰحِدَةٞ فَقَالَ أَكۡفِلۡنِيهَا وَعَزَّنِي فِي ٱلۡخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدۡ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعۡجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦۖ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلۡخُلَطَآءِ لَيَبۡغِي بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٞ مَّا هُمۡۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسۡتَغۡفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّۤ رَاكِعٗاۤ وَأَنَابَ ۩ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرۡنَا لَهُۥ ذَٰلِكَۖ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلۡفَىٰ وَحُسۡنَ مَـَٔابٖ ﴿٢٥﴾ يَٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلۡنَٰكَ خَلِيفَةٗ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱحۡكُم بَيۡنَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدُۢ بِمَا نَسُواْ يَوۡمَ ٱلۡحِسَابِ ﴿٢٦﴾

حوکـم و دادگایی (داوود). ﴿ وظـن داود أنما فتناه ﴾ ئیتر داوود زانی کەئێمە بەو کێشـەیە تاقیمان کردۆتەوە ﴿ فاستغفر ربه وخر راكعا وأناب ﴾ ئنجا -سـەبارەت بـەو هەڵەیەی کردی- بەپەلە داوای لیبووردنی لە پەروەردگاری خۆی کردو بەسـوژدەدا کەوت وگەڕایەوە بۆلای‌خوا بە تەوبە، پێشەوا شافعی دەڵێت: (سوژدەی سوورەتی ص، سـوژدەی شوکرانە بژێری خوایە، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: (ليست من عزائم السجود، وقد رأيت رسول الله ﷺ يسجد فيها) مسـند أحمد، فتح الباري؛ ٨/٤٠٥، سـنن أبي داود، عارضة الأحـوذي، النسـائي). ﴿ ٢٥: فغفرنا له ذلـك ﴾ ئینجا ئێمەیش زوو بۆمان پۆشـی. بەداخـەوە لەم جێیەدا هەندێ تەفسـیر برێ شت دەنووسن، کەس رووی نییە بۆ پیاوێکی بەشەرەفی دونیایشی بنووسـێ، ئیتر نازانم چۆن دەتوانن بۆ پەیامبەرێکی وەك داوودی بنووسـن! ئەگەرچـی زۆرێکیـان بەتونـدی رەتی‌ئەدەنەوە، وەك (رازی، بەیزاوی، ئالووسـی، ئیبن کەسیر، قاسمی، حیجازی،

مەراغی، شـەنقیتی، سـەید قوتب و..هتد) لەولاشەوە خوا خۆی ئەفەرمـوێ: ﴿ وإن لـه عندنا لزلفى وحسـن مـآب ﴾ بێگومان ئەولای ئێمە نزیکییەك و خۆش جێگەیەکی بۆ هەیە لە بەهەشتدا، وەکـو لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (وإن للمتقين لحسـن مـآب جنـات عدن مفتحة لهم الأبـواب) ۴۹/۳۸–۵۰. ئەمە لەلایەکەوە، لەلایەکیتریشەوە تاقیب و بەدواداهێنانی جۆری تاقییکردنەوەکە، باری راستی رووداوەکە روون ئەکاتەوە.

راسپاردەیەک بۆ دادوەرو حوکمڕانەکان:

﴿ ۲۶: یـا داود إنـا جعلنـاک خلیفة فی الأرض ﴾ ئـەی داوود! بەڕاسـتی ئێمە تۆمان کردە جێنشین لەسەر زەویدا بۆ بەڕێوەبردنی کاروبـاری مـەردم ﴿ فاحکـم بین النـاس بالحق ﴾ دەسـا تۆیش بەشـێوەیەکی پەسـەندو بەهەق ودادگەرانە لەنێوان خەڵکدا بڕیار بدەو حوکـم بکە، واتـە: وەك بفەرموێ: پەلەمەکـەو لەهەردوو لایەنی کێشـەکە پرسیار بکە، وەك ئەو کێشەیە مەکە، کە پەلەت تێدا کرد، چونکە پێش ئەوە کەلە (مدعى علیه) پرسـیار بکەیت، بڕیـای خۆتت دا! ﴿ ولا تتبع الهوى ﴾ وشـوێن هـەواو ئارەزوو مەکەوە لە حوکمکردندا ﴿ فیضلک عن سبیل الله ﴾ تا بەو هۆیەوە لەڕێگای خوا گومڕات بکات ﴿ إن الذین یضلون عن سـبیل الله ﴾ بێگومـان ئەو کەسـانەی کە لە ڕێی خـوا لادەدەن و گومڕا ئەبن ﴿ لهم عذاب شـدید ﴾ سزاو جەزرەبەی توندو سەختیان بۆ هەیە ﴿ بما نسـوا یوم الحسـاب ﴾ بەهۆی ئەوەی کەڕۆژی حیسـاب وپاداشت وتۆڵەیان لەبیرکردووە.

بەدیهێنانی ئەم دنیایە بۆ..؟

﴿ ۲۷: وما خلقنا السماء والأرض وما بینهما باطلا ﴾ ئاسمان وزەوی و، ئەوەش لەنێوانیاندایە، بە باتڵ و وبێهوودە دروستمان نەکردووە ﴿ ذلک ظن الذین کفروا ﴾ ئەوە کە بەبێهوودە دروستمانکردبن، گومـان و بۆچوونی بێ بڕواو خوانەناسـانە ﴿ فویل للذین کفروا من النار ﴾ سـزاو تیاچوون بۆ بێبڕوایـان لەناوئاگری دۆزەخدا. ئینجـا خوا بـاسدەکا کە: حیکمـەت و عەدل لەوەدایـە، نابێ موسـڵمان و کافـر وەکو یەك بـن، بۆیە دەفەرمـوێ: ﴿ ۲۸: أم نجعل الذین آمنوا وعملوا الصالحات کالمفسدین فی الأرض ﴾ ئایا دەکرێـت ئەوانەیکە باوەڕیان هێنـاوەو کارەچاکەکانیان کردووە، وەکـو بـەدکاران و ئاژاوەگـێڕان لە زەویدا دابنێـین و، وەك یەك حسـێبیان بۆ بکەین؟ ﴿ أم نجعل المتقین کالفجار ﴾ یا خۆ دەبێ خەڵکانیپارێـزکار، لە گونـاح و تاوان، وەکـو خەڵکانیخراپکار دابنێین؟. ئینجا خوا ئامانج لە ناردنەخوارەوەی ئایەتەکانی قورئان بـاس دەکاو دەفەرمـوێ: ﴿ ۲۹: کتاب أنزلنـاه إلیک مبارک ﴾ ئەمــە کتێبێکە پـیرۆز، دامان بەزاند بۆ تۆ ئـەی موحەممەد!ﷺ ﴿ لیدبروا آیاتـه ﴾ تا ئەوانە لەئایەتەکانـی رابمێنن ﴿ ولیتذکر أولوا الألباب ﴾ وفامیدەو ژیرەکانیش ئامۆژگاری لێوەرگرن. (شێخ حەسـەنی بەسـری) دەڵێت: سـوێندم بەخوا لەبەرکردنی گشت پیتەکانی هەموو قورئان و، پشـتگوێ خسـتنی مەبەستەکانیشـی تەدە بوور وتێفکران نییە، هەندێ کەس ئەڵێ: ئەمە سوێندی بێت تەواوی قورئانم لەبەرەو تەنها پیتێکم لێنەپەڕاندووە، بەڵام ئەگەر ماناو داواکارییەکانی پشـتگوێ خسـتبێ، سوێند بەخوا ئەوکەسە هەموو قورئانی پەڕاندووە وپشتگوێی خستووە!.

کورتە باسێکی سولەیمان عليه السلام:

لەم چەند ئایەتانەشدا داسـتانەکەی (سولەیمان) دەست پێدەکاو ئەفەرمـوێ: ﴿ ۳۰: ووهبنا لداود سـلیمان ﴾ وەسولەیمانیشـمان بەخشـی بـە داوود وکردمانە پەیامبەر ﴿ نعم العبـد إنه أواب ﴾ سـولەیمان بەندە باشـە بوو، چونکە هـەردەم رووی لەئێمە بوو ﴿ ۳۱: إذ عـرض علیه بالعشـی الصافنات الجیاد ﴾ بەیاد بکە کە دوا نیوەڕۆیـەك ئەسـپ ومایینە چابوك و تیژرەوەکانی –لەسـەر نووکی (پێ) وەستابوون و ئامادەکرابوون بۆ جیهاد، نیشانی دران ﴿ ۳۲: فقـال إنی أحببت حب الخیر عن ذکـر ربی ﴾ ئنجا وتی: بەڕاسـتی من ئەم ئەسـپانەم خۆش دەوێ، چونکە کەرەسـەن بۆ جیهاد، خۆشەویستنەکەشم لە یادکردنی خواوەندەوە پەیدا بووە، سـولەیمان چاوی بڕیبوویە ئەو ئەسـپە ڕەسـەن وچابوك و تیژانە کە بە بەردەمیا دەهاتـنو دەچون، ئینجا غاردران ﴿ حتى توارت بالحجـاب ﴾ تا لەبەرچاویـا دیارنەمان. جا ئەوهەموو ئەسـپ و چارەوێیە بۆسـەرکردەیەکی بەغیرەت وموجاهید، گومان نییە کە شتێکی ناوازەیەو دیاردەیەکی بەرزی سەربازییە، بۆیە سولەیمانیش زۆرخۆشحاڵ بوو پێیان وهەرسەیری ئەکردن، پێیخۆشبوو چاوی لێیان کلا نەبێ، بەڵام کاتێ دوور کەوتنەوەو پەنهانبوون. ﴿ ۳۳: ردوها علی ﴾ ئەوسـا وتـی: دووبارە بیانگێڕنـەوە بۆم ﴿ فطفق مسـحا بالسـوق والأعناق ﴾ ئەسـپەکانیان بۆگێڕایەوە، ئەویش لەبـەر ڕێز لێنانیـان وەك (علی کـوری تەلحەو ئیـبن عەبباس) دەڵێنو (تەبەری) ش پەسەندی کردووە: سولەیمان دەستی هێنا بە لاق وبە گەردونیاندا.

تاقیکردنەوەکەی سولەیمان عليه السلام:

﴿ ٣٤: ولقد فتنا سليمان ﴾ بەڕاستی سولەیمانیشمان تاقیکردەوە، بە نەهێشتنی دەسەڵاتەکەی ﴿ وألقينا على كرسيه جسدا ﴾ لاشەیەکمان هاویشتە سەرکورسیەکەی ﴿ ثم أناب ﴾ پاشان پەشیمان بوویەوەو، گەڕایەوە لای ئێمە، ئێمەش دەسەڵاتەکەمان بۆ گێڕایەوە. سەبارەت بە دیاریکردنی جۆری تاقیکردنەوەکە گەلێ قسەو قسەلۆك هەیە، بەڵام هەر ئەمەیان بەچاك دەزانم (ئیبن کەسیر) هەڵیبژاردووەو دەڵێ: خوا جۆری ئەو جەستەیەی هاوێژرایە سەر کورسیکەی سولەیمان دیاری نەکردووە، لەبەرئەوە ئێمەش لێی بێدەنگ دەبین وباوەڕمان هەیە کە خوای کارجوان بە(جەسەد)ێك، سولەیمانی تاقیکردۆتەوە، دەشڵێ: هەر شتێك لە بارەی دیاریکردنییەوە گوترابێ لە(ئیسرائیلیات)ـەو پشتی پێنابەسرێت. خاوەنی (فی ظلال القرآن) سەبارەت بە (الصافنات الجياد)، وە هەروەها لەمەڕ ئەو جەسەدەی خرایە سەرکورسییەکەی سولەیمان دەڵێت: دوو ئاماژە هەیە: بەڵام ئەوەی راستی بێ، من هیچیانم بەدڵ نییە، چونکە دوور نییە دەست هەڵبەستی جوولەکە بێ، جگە لەوەیش هیچ سەنەدێکی ئەوتۆ نییە پشتیان بگرێ.. وە نایشتوانم قەناعەتیان پێبکەم ودڵنیابم لێیان، لەولایشەوە تەنها یەك فەرمووده هەیە بۆ ئەو مەبەستە، لەڕاستیدا ئەویش دڵنیا نەبووم کە پەیوەندی بەو رووداوەوە هەبێت: (أخرج البخاری فی صحيحه: قال سليمان لأطوفن الليلة على سبعين امرأة كل واحدة تأتی بفارس يجاهد فی سبيل الله، ولم يقل إن شاء الله، فطاف عليهن فلم يحمل إلا امرأة واحدة، جاءت بشق رجل، والذی نفسی بيده لو قال إن شاء الله لجاهدوا فی سبيل الله فرسانا أجمعون). جا ئەوەی ئایەتەکان ئاماژەی بۆئەکەن ئایا دەگونجێ هەرئەو لەتە منالە بێت، دیارە ئەویش هەرئەگەرێکە. مەسەلەی ئەسپەکانیش ریوایەتێك دەڵێت: سولەیمان ئەسپێکی زۆری راگرتبوو بەمەبەستی جیهاد، جا سەرلەنێوارەیەکیان سەری لێدان و، بەو هۆیەوە سەرگەرم بووو نوێژێکی خۆی هەبوو کەلەپێش خۆرئاواوە ئەیکرد لەکیسی چوو.. ئەویش لەباتیئەوە ئەسپەکانیهەموو سەربڕین، بەڵام ئەوەی راستی بێت هیچیان ناچنە نێودڵەوە، کەوابوو تەنها ئەوەندە ئەتوانین بڵێین: خوای گەورە ئەو دوو پەیامبەرەی وەك پەیامبەرانیتر تاقیکردەوە، بەڵام حەقیقەتی چۆنییەتییەکەی نازانین. (موحەممەد بن جەمیل زینۆ) ئەڵێت: من پێم وایە کەسولەیمان جیهادی زۆر لا مەبەست بووە، هەربۆیە ئەسپێکی زۆری راگرتبوو، گەلێ کاتیش خۆی پێوەیان سەرگەرم ئەکردو وەك مانۆڕی سەربازی لەگۆڕەپاندا ئەیهێنان وئەیبردن..، هەر تۆزو عەرەقێکی بەسەرو مل وگەردونیانەوە دیتبا لای ئەبردو ئەیتەکان، هەروەك چۆن ولاخ قاشاو ئەدرێ، موحەممەدجەمیل دەڵێ: من ئەمەم بەلاوە پەسەندە نەك ئەوە کەگوایا هەموویانیسەر بڕیبن وگۆشتەکەیانی بەسەرهەژاراندا دابەشکردبێ. ئەوەی راستی بێت

وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَآءَ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَٰطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَٱلْمُفْسِدِينَ فِى ٱلْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ ٱلْمُتَّقِينَ كَٱلْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّىٓ أَحْبَبْتُ حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّى حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَىَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِۦ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَهَبْ لِى مُلْكًا لَّا يَنۢبَغِى لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِىٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجْرِى بِأَمْرِهِۦ رُخَآءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَغَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَءَاخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَٰذَا عَطَآؤُنَا فَٱمْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٤٠﴾ وَٱذْكُرْ عَبْدَنَآ أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

(بەندە)ش هەرئەمەم بەدڵە، هەربۆیە لەسەرئەم رایە تەفسیری ئایەتەکانم کرد. چوون (عەلی کوڕی ئەبی تلحە، ئیبن عەبباس)یش هەربەم شێوەیە دەڵێن، ئیمامی (ئیبن کەسیر) دەڵێ:(وهذا القول أختاره ابن جرير) ئیبن جەریری تەبەریش هەر ئەم قسەیەی پەسەند کردووە. ﴿ ٣٥: قال رب اغفر لی وهب لی ملكا لا ينبغی لأحد من بعدی ﴾ سولەیمان زۆر زوو پەشیمان بوویەوەو وتی: پەروەردگاری من! بمبەخشەو حوکم ودەسەڵاتێکی وایشم پێببەخشە کە لەدوای من گیری هیچ کەسێك نەکەوێت، تا ببێتە مۆعجیزەو نیشانەی پەیامبەرێتیم، وەك ئەوە کە هەر پەیامبەرەی، مۆعجیزەی خۆی هەبووە ﴿ إنک أنت الوهاب ﴾ بێگومان هەر ئەتۆی بەخشندە ﴿ ٣٦: فسخرنا له الريح ﴾ ئینجا ئێمەیش نزاکەیمان لێ وەرگرت و، (با)مان بۆ کەوی و رامکرد ﴿ تجری بأمره رخاء حيث أصاب ﴾ بەنەرمی و لەسەر خۆ بۆ هەر جێگایەك ویستبای بەفەرمانی ئەو دەکەوتە رێ و دەڕۆیی ﴿ ٣٧: والشياطين كل بناء وغواص ﴾

و هەموو وەستابەنایەك و ژێردەریایەك لە شەیاتینمان بۆ كەوی و رامكرد، تا هەندێكیان لەوشكانیدا بیناسازی بۆ بكەن و، هەندێكیشیان سەرقاڵی بنی دەریاكان بن ﴿ ٣٨: وآخرين مقرنين في الأصفاد ﴾ و هێندێكیتریشیان پێكەوە كۆت و زنجیركرا بوون، چونكە زیانبەخش بوون و گوێرایەڵ نەبوون! بەڵێ رام و كەوی كردنی جنۆكە بۆ ئیش وكاروو، تەوق و زنجیر كردنی هەندێكیشیان، بۆخوای گەورە كارێكی زۆر سادەو ئاساییە، بۆیە بڕوامان وایە كە خوا ئەو ئیشەی بۆ (سولەیمان) كردووە لەوەڵامی (رب هب لی ملكا لا ينبغي لأحد من بعدی..)دا. ﴿ ٣٩: هذا عطاؤنا فامنن أو امسك بغير حساب ﴾ وەحیمان بۆی كرد: ئەمە بەخششی بێ ژمارەی ئێمەیە، دەساتۆش(ئەی سولەیمان!) ببەخشە، یا ڕای بگرە، هیچ جۆرە لێكۆڵینەوەیەكت لەسەر نییە ﴿ ٤٠: وإن له عندنا لزلفى وحسن مآب ﴾ بەڕاستی لای ئێمە نزیكییەك و خۆش جێگایەكی بۆ هەیە. سەرنجێك: (قورتوبی) گەلێ شتی سەیرو سەمەرەی لەبارەی ئەم (فیتنە)ی (سولەیمان)ەوە لە (سەعلەبی)یەوە هێناوە، هەرچەند خۆی هەندێكی رەت ئەكاتەوە، بەڵام زۆرێكیشی بێ (تەعلیق) جێ دێڵێ! (شێخ عرفان العشا) لێكۆڵەرەوەو دەرهێنەری فەرموودەكانی تەفسیری قورتوبی دەڵێ: (والثعلبی هذا كذاب متروك يروى الموضوعات والإسرائيليات. وكذا كتابه المسمى با(العرائس). وە هەروەها لەبەرگی (٨ل٤چ١٩٩٥) دەڵێ: (وأما الحكيم الترمذی -رحمه الله- فقد ساق فی كتابه (نوادر الأصول) أحاديث موضوعة ولا أصل لها كثيرا ما اعتمد على روايته المصنف ای القرطبی رحمه الله فتنبه لذلک.

سەربوردەكەی ئەیووب ؈:

﴿ ٤١: واذكر عبدنا أيوب ﴾ باسی بەندەكەمان (ئەیووب)ی كوری (ئیسحاق) سەلامی خوایان لەسەر بێت بكە ﴿ إذ نادى ربه أني مسني الشيطان بنصب وعذاب ﴾ كاتێ كە هاواری بۆ پەروەردگاری خۆی بردو وتی: بێگومان شەیتان منی دووچاری نارەحەتی و لەش بەباری كردوم. قورئان جۆری بەڵاو نارەحەتییەكەی دیاری نەكردووە.. وە لەو بارەوە گەلێ شتیش وتراوە! بەڵام مەگەر تەنها خوای كارزان بارە راستەكەی بزانێت ﴿ ٤٢: اركض برجلك ﴾ پێمان وت: دەپێی خۆت بكوتە بەزەویدا ﴿ هذا مغتسل باردو شراب ﴾ ئەمە ئاوێكی خۆشگەواری فێنك وبەكەڵكە، بۆ خۆشۆرین و خواردنەوە، واتە: لێی بخۆرەوەو خۆیشت تێیدا بشۆ،پاشان ئەویش خۆی تیا شۆری و، لێیخواردەوە، ئەوجا خوای دلۆڤان شیفای داو نارەحەتییەكەی لەسەر هەڵگرت ﴿ ٤٣: ووهبنا له أهله ومثلهم معهم رحمة منا ﴾ ئینجا ئێمەش (ژن و منداڵەكانی) خۆی و، ئەوەندەی تریشمان پێ بەخشی، ئەمەیش هەر لە بەر بەزەییەك بوو لە ئێمەوە بۆ ئەو، واتە: زیاتر لەجارانمان پێ بەخشیەوە ﴿ وذكرى لأولي الألباب ﴾ وە لەبەر ئامۆژگارییەك بوو، بۆ خاوەنانی ژیری، بۆ ئەوەی كە ئەنجامی خۆراگرتن و دەروو لێكردنەوە بزانن ﴿ ٤٤: وخذ بيدك صغثا فاضرب به ولا تحنث ﴾ وە وەحیمان بۆكرد: قۆڵێ توولێ وردو زراو، یان هەر شتێكی تەرو ناسك وەك رێحان، بگرە دەستت وله هاوسەرەكەت بدە وسوێندەكەت مەشكێنە. خوا لەقورئاندا روونی نەكردووەتەوە كە ئاخۆ بۆچی، وە لەسەرچی سوێندی لێخوارد. بەڵام هەندێ ریوایەت ئەڵێ: (ئەییووب) نەخۆش كەوت و زۆریش بێ تاقەت بوو، ئەوسا ژنەكەی بۆ كارێكی خێزانی خۆیان ناردو درەنگ هاتەوە، ئەویش لەبێزاری گیانی خۆیدا سوێندی لێخوارد كە: هەركات چاك بوویەوە دەبێ سەد داری لێبدات.. ئەوجا خوای گەورەیش ئەو مۆڵەتەی بۆ داو فەرمووی: چەپكێ ناسكی صەد لاقی بگرە بەدەستەوە.. (ئیبن كەسیر)یش هەر شتێكی ئاوا هەلئەبژێرێ، بەلام وریابە! گەلێ لەتەفسیرەكان لە (سەعلەبی)یەوە سەیرو سەمەرەی زۆر دێنن كە بۆ پێغەمبەران دەست نادەن! باس بكرێن ﴿ إنا وجدناه صابرا نعم العبد ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەومان بەپیاوێكی خۆڕاگرو بەحەوسەڵە دەست كەوت، ئای چ بەندەیەكی چاك بوو ئەییووب ﴿ إنه أواب ﴾ بەڕاستیش هەمیشە تەوبەكارو روو لەخوا بوو.

ئەم پێغەمبەرانەشتان لەبیر بێ:

﴿ ٤٥: واذكر عبادنا إبراهيم وإسحاق ويعقوب ﴾ بەندەكانمان: (ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقووب) بەیاد بكە ﴿ أولي الأيدي والأبصار ﴾ خاوەنانی هێزلە ئایین ودونیا، وەخاوەنانی بینایی لەزانست و ئایندا، واتە: كۆمەڵە پیاوێكی خۆڕاگرو بەتواناو جوامێرو ئەهلی دڵ و حەقیقەت بوون ﴿ ٤٦: إنا أخلصناهم بخالصة ذكرى الدار ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەوانمان تایبەتمەندكرد بە سیفەتێك(یادكردنی ماڵی ئاخیرەت) وایان لێهات هەموو كات لەیادی رۆژی قیامەتدا بوون ﴿ ٤٧: وإنهم عندنا لمن المصطفين الأخيار ﴾ وبەڕاستیئەوانلامان لە هەڵبژێردراوانی چاكان بوون، ببوونە دۆستی تایبەتیبۆمان ﴿ ٤٨: واذكر إسماعيل واليسع وذا الكفل ﴾ و(ئیسماعیل) و (ئەلیەسع) و (ذوالكفل)یش بەیاد بكە ﴿ وكل من الاخيار ﴾ هەر هەمووشیان لە پیاو چاكانن، دەسا ئێوەیش چاویان لێ بكەن و بەئارام بن.

جێگەی لە خواترسان خۆشە:

﴿ ٤٩ : هذا ذكر ﴾ ئا ئەمە گێڕامانەوە بۆت لەهەواڵی ئەو پێغەمبەرانە، شەرەف و ناو بانگێکی جوانە، ئەوانی پێ یاد کرێنەوە بە ئەبەدی، وەك بیرەوەرییەکـی گەورەو پیرۆز ﴿ وإن للمتقين لحسن مآب ﴾ وە بەراستی پارێزکاران لەو دونیا جێگای جوان و چاکیان بۆ هەیە ﴿ ٥٠ : جنات عدن مفتحة لهم الأبواب ﴾ چەند بەهەشتێکی دەرگا والاو لەسەر پشتە بۆیان، ئامادەو چاوەڕوانـی هاتنیانە ﴿ ٥١ : متكئين فيها يدعون فيها بفاكهة كثيرة وشراب ﴾ ئەمە حاڵیانە کە لەو بەهەشتەدا لەسەر تەخت پاڵیان داوەتەوە، وە هەر جۆرە میوەو خواردنەوەیەك ئارەزوو بکەن لەبەردەستیاندایەو داوا دەکەن، واتە: هەرکاتشـتێکیان نیاز کرد، خێرا بێ زەحمەتکێشـان بۆیان ئامادە ئەبـێ ﴿ ٥٢ : وعندهم قاصرات الطرف أتراب ﴾ وچەند کیژێکی هاوتەمەنیان لەلایە، کە هەر تەماشای مێردەکانی خۆیان دەکەن، وە لەخەڵکانـی نامۆو نەیارو چاو داخەرن ﴿ ٥٣ : هذا ما توعدون ليوم الحسـاب ﴾ پێیان دەگوترێ: ئا ئەمە ئەو نازو نیعمەتانەیە، بۆ ڕۆژی پاداشت و تۆڵە بەڵێنتان پێ دەدرێ ﴿ ٥٤ : إن هذا لرزقنا مـا له من نفاد ﴾ بەڕاسـتی ئەمـە رزق و ڕۆزی ئێمەیە کەهەرگیز بڕانی بۆ نییە، وەك ئەفەرمـووێ: (عطاء غير مجذوذ) ١١/١٠٨. یـان دەفەرموێ: (لهم أجر غير ممنـون) ٨٤/٢٥. یان ئەفەرموێ: (أكلهـا دائم وظلها تلك عقبى الذين اتقـوا وعقبى الكافرين النار) ١٣/٣٥.بۆ جەخت لە سەر هەمان مەبەست.

جێگەی لادەرانیش زۆر ناخۆشە:

﴿ ٥٥ : هذا وإن للطاغين لشـر مآب ﴾ ئەمە پاداشـی تەقواکاران بوو، بۆ یاخییان و، لەسنوور دەرچووانیش هەیە خراپترین جێگا ﴿ ٥٦ : جهنم يصلونها فبئس المهاد ﴾ ئەویش دۆزەخە، دەچنە نێوی و ئەسوتێنرێن، خۆ دۆزەخیش لانکێکی زۆر نالەبارو خراپە ﴿ ٥٧ : هذا فليذوقوه حميم وغسـاق ﴾ ئەمە ئاوێکی کوڵبەکوڵ و،کێمێکە لە جەسـتەی دۆزەخییەکان دەچۆڕێ، جا بیچێژن ﴿ ٥٨ : وآخر من شـكله أزواج ﴾ وەبۆیان هەیە سزاو جەزرەبەی تر، جگە لەو دوو جۆرە لە چەشـنی ئەم سزایە جۆرەها سزا، وەك زەمهەریرو، سەموم. ﴿ ٥٩ : هذا فوج مقتحم معكم لا مرحبا بهم ﴾ فریشتەکانی سزا ئەڵێن: بە سـەرۆکەکان ئەمەش کۆمەڵێکن لەگەڵ ئێوە بەزۆر دەخرێنە دۆزەخ، سەرۆکەکانیش دەڵێن: ئای بە خێر نەیەن ﴿ إنهم صالوا النار ﴾ بەراستی ئەوانیش هەر دەبێ لەناو ئاگردابن ﴿ ٦٠ : قالوا بل أنتم لا مرحبا بكم ﴾ شوێنکەوتووەکانیش بە سەرکردەکانیان ئەڵێن: بەڵکو ئێوە لە خۆشیدا نەبن، یاخوا خۆتان بەخێر نەیەن! ﴿ أنتم قدمتموه لنا ﴾ ئێوەن ئەم شـوێنە خراپەتان بۆ ئێمە وەپێش هێنـا ﴿ فبئس القرار ﴾ جا چ جێیەکی ناڵەبارە ﴿ ٦١ : قالوا ربنا مـن قدم لنا هذا ﴾ شـوێنکەوتووەکان ئەڵێن: پەروەردگاری ئێمە! هەرکەسـێ ئەم سـزایەی بۆ ئێمە وەپێش هێنا ﴿ فزده عذابا ضعفا

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُوْلِي ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَٱضْرِب بِّهِۦ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَٰهُ صَابِرًا نِّعْمَ ٱلْعَبْدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَٱذْكُرْ عِبَٰدَنَآ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُوْلِي ٱلْأَيْدِي وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ ٱلْمُصْطَفَيْنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَٱذْكُرْ إِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَذَا ٱلْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ ٱلْأَبْوَٰبُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ ۞ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَٰذَا وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هَٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَءَاخَرُ مِن شَكْلِهِۦٓ أَزْوَٰجٌ ﴿٥٨﴾ هَٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًۢا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُواْ ٱلنَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُواْ بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًۢا بِكُمْ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُواْ رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هَٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي ٱلنَّارِ ﴿٦١﴾

مـن النار ﴾ تۆش بۆی زیاد بکە سـزایەکی زیـادە لە ئاگر، وەك دەفەرمووێ: (قالت أخراهم لأوليهم ربنا هؤلاء أضلونا فآتهم عذابا ضعفـا من النـار قال لكل ضعف ولكن لاتعلمـون) ٣٨/٧. ﴿ ٦٢ : وقالـوا مـا لنا لا نرى رجالا كنا نعدهم من الأشـرار ﴾ دەشـڵێن: ئەوە ئاخۆ ئەو پیاوانەی کە ئێمە بەخراپ و نەگریسـمان دائەنان بۆچ نایان بینین؟! مەبەسـتیان لەبروادارەکانە. بەڵێ پیاوانێك وەك (ئەبووجەهل و ئەبوولەهەب) کە (عەممارو بیلال و سـوهەیب) لە دۆزەخدا نابینن، لەیەکتر دەپرسن: باشە ئەوانە چییان لێهات؟! ﴿ ٦٣ : اتخذناهم سخريا أم زاغت عنهم الأبصار ﴾ ئێمە کاتی خۆی گاڵتەمان پێدەکردن لە دونیادا، ئایا ئێسـتا بێ سەرو شوێنن؟ یان لەگەڵمانن و چاو لەبینینیان کوڵە؟ ﴿ ٦٤ : إن ذلك لحق تخاصم أهل النار ﴾ بەڕاسـتی ئەوەی بۆمان باسکردیت ئەی موحەممەد! ﷺ، هەق وراسـتە ودێتە دی: شـەڕە قسـەی دۆزەخیانە ﴿ ٦٥ : قل إنما أنا منذر ﴾ بڵێ: من تەنها ترسـێنەرێکم و هیچی تر ﴿ وما

من إلـه إلا الله الواحد القهار ﴾ ئەمەتان پـێ رائەگەیەنم کە یەك خوای تاك و تەنیا و زاڵ بەسـەر هەموو شـتێکدا هەیە، ئیتر هیچ پەرسـتراوێکی‌تر بە هەق نییە ﴿ ٦٦: رب السموات والأرض وما بینهما العزیز الغفار ﴾ ئەوخوایە خاوەن وپەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویی و ئەوەی نێوانیان، بەدەسەڵاتی لێبووردەیە.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ۖ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾

پەیامی پێغەمبەر ﷺ خەبەرێکی زۆر گرنگە:

﴿ ٦٧: قل هو نبأ عظیم ﴾ بڵێ: ئەو قورئانەی بۆم هێناون هەواڵێکی زۆر گرنـگ و گەورەیە ﴿ ٦٨: أنتم عنه معرضون ﴾ کە ئێوە لەبەر نەزانینتان رووی لێ دەسووڕێنن و، هیچ کەڵکی لێوەرناگرن ﴿ ٦٩: مـا کان لی من علـم بالملأ الأعلی إذ یختصمون ﴾ کاتێ فریشـتە باڵانشـینەکان لەبارەی دروسـتکردنی ئادەمەوە دەدوان، من هیچ هەواڵێکم نەبوو ئەگەر ئەو قورئانە نەبوایە ﴿ ٧٠: إن یوحی إلی إلا أنما أنا نذیر مبین ﴾ بە وەحی پێم رادەگەیەنرێ کە من بە ئاشکرا ترسێنەرم و خوا ناردومی بۆ ئەوەی ئێوە لەسزای ئەو بترسێنم، جا کەوابوو ئاگایی من تەنها لەرووی وەحی و نیگاوەیە.

سەرگروشتەکەی بابە (ئادەم) و ئیبلیس:

﴿ ٧١: إذ قال ربک للملائکة إنی خالق بشرا من طین ﴾ ئەو دەمە کە پەروەردگاری تۆ بەفریشـتەکانی فەرموو: وا لەقوڕ بەشەرێك، واتە: ئادەم ﷺ دروسـتدەکەم بەیاد بکە. بەڵێ ئەم داسـتانەی (ئادەم)ی پێغەمبەر (علیه السلام) هاوڕێ لەگەڵ باسی شەیتان لە سوورەتی (بەقەرە)، (ئەعراف، حجر، سبحان، کەهف) هاتووە. ﴿ ٧٢: فإذا سـویته ونفخت فیه من روحی ﴾ ئینجا کاتێ لەشـیم رێـك و پێك کـردو لەرۆحی خۆم گیانم بەبەردا کـرد ﴿ فقعوا له سـاجدین ﴾ ئێوەش هەمووتان سـوژدەو کڕنووشـی رێزی بۆ بەرن ﴿ ٧٣: فسـجد الملائکة کلهم أجمعون ﴾ ئەوسـا فریشتەکانیش گشـتیان سـوژدەو کڕنووشـیان بۆ برد ﴿ ٧٤: إلا إبلیس استکبر وکان من الکافرین ﴾ مەگەر (ئیبلیس)ی شـەیتان نەبێ،کە خۆی لێگـۆڕاو دەعیەچیو دەماربازبوو، سـپڵەیی کـرد ﴿ ٧٥: قال یا إبلیس ما منعک أن تسجد لما خلقت بیدی ﴾ خوا فەرمووی: ئەرێ ئیبلیس! چی رێی لە تۆ گرت کڕنووش بەری بۆ ئەوەی کە بەدوو دەستەی خۆم دروستم کردووە؟ ﴿ أستکبرت أم کنت من العالین ﴾ ئایـا خۆت لا گەورە بـوو، یا لە پلەبەرزان بوویت؟ و سـوژدەت بەشیاوی خۆت نەزانی؟ ﴿ ٧٦: قال أنا خیر منه ﴾ شەیتان وتی: دیـارە من لەو خۆم بـە چاکترو باشـتر دەزانم ﴿ خلقتنی من نار وخلقتـه من طین ﴾ چونکە تـۆ منت لەئاگر، ئەویشـت لەگڵ و قوڕ، دروستکردووە ﴿ ٧٧: قال فاخرج منها فإنک رجیم ﴾ خوا فەرمووی: دەسـا لەریزی فریشتەکان بڕۆرە دەرێ، هەر لەئێستاوە تـۆ دەرکراو و دوورخراوەیت لەرەحمەتم ﴿ ٧٨: وإن علیک لعنتی إلـی یوم الدیـن ﴾ وە تا رۆژی پاداشـت و زینـدوو بوونەوەش، نفرینـی منت لەسـەربێ، جا ئەو کاتەش ئەوقەی سـزای توندتر ئەبیت ﴿ ٧٩: قال رب فانظرنی إلی یوم یبعثون ﴾ شەیتان وتی: ئـەی پەروەردگاری من! کات و مۆڵەتم بدە تا رۆژێ کە مرۆڤەکان هەمـوو زینـدوو ئەکرێنـەوە ﴿ ٨٠: قال فإنک مـن المنظرین ﴾ خـوا فەرمووی: دە تـۆ لەمۆڵەتدراوانی، تا نەفخـەی یەکەم و، تـەواوی گیانلەبەرانیش نەمرن ﴿ إلی یـوم الوقت المعلوم ﴾ هەتا ئـەو رۆژەو ئەوکاتـەی دیاریکراوە هەر دەمێنیتـەوە ﴿ ٨٢: قال فبعزتـک لأغوینهم أجمعین ﴾ شـەیتان وتی: دەسـا بەعیززەت و دەسـەڵاتی تۆ، ئەوانە هەموو فریو دەدەم و لەخشـتەیان ئەبەم ﴿ ٨٣: إلا عبادک منهم المخلصین ﴾ مەگەر ئەو بەندانەت کە تۆ بە پاکی دەپەرسـتن "ئەوانە خۆت ئەیانپارێزی و، من،دەسەڵاتم بەسـەریاندا نییە، ئایەتی: (لئن أخرتنی إلی یوم القیامة لآحتنکن ذریته إلا قلیـلا) ٦٢/١٧. وە ئایەتی: (إن عبادی لیس لک علیهم سـلطان وکفی بربک وکیلا) ٦٥/١٧. هەر پشتگیری ئەو راستیەن. ﴿ ٨٤: قال فالحق والحق أقول ﴾ خوا فەرمووی بە شەیتان: جا

بەهەق و راستی سوێند، وەهەر هەقیش ئەڵێم: ﴿ ٨٥: لأملأن جهنم منک وممن تبعک منهم أجمعین ﴾ دڵنیابە، تۆش و هەموو ئەوانەش شوێنی تۆ کەوتوون جەهەندەمتان لێپڕ ئەکەم ﴿ ٨٦: قل ما أسألکم علیه من أجر ﴾ -ئەی موحەممەد ﷺ- پێیان بڵێ: لەپێناوی راگەیاندنی پەیامەکەمدا، من هیچ پاداشێکم لەئێوە ناوێ ﴿ وما أنا من المتکلفین ﴾ وەمن لەوانەیش نیم کە درۆ لەسەرخوا هەڵدەبەستن. واتە: لە خۆمەوە داوای پەیامبەرێتی ناکەم ﴿ ٨٧: إن هو إلا ذکر للعالمین ﴾ ئەو قورئانەیەش هەر پەندو ئامۆژگارییە بۆتەواوی جیهانەکان ﴿ ٨٨: ولتعلمن نبأه بعد حین ﴾ بەهەقیقەت دوای ماوەیەکی دیکە لەهەواڵی راستی ئەو ئاگادار ئەبی، جا ئەو کاتە بۆتان دەرئەکەوێ کە ئەو قورئانە چەندە گرنگ و بایەخدارەو هەواڵەکانیشی وەك گزنگی بەرەبەیان ئەدرەوشێنەوە.

لە (٢٤)ی (ربیع الأول)ی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە(١٩٩٦/٨/٩) دوای نوێژی بەیانی لە (راگەیاندن) لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە. زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای دلۆڤان.

سوورەتی (زومەر)ـە

مەککەییەو (٧٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بەخەستی باسی یەکخواپەرستی ئەکات، بەشێوەیەك خەریکە ئەوە ببێتە تەوەرەی سەرەکی باسەکەی، خۆ جێگەی خۆشیەتی ئاوابێت، چونکە یەکخواپەرستی بناغەی عەقیدەیەکی بێخەوش و بێ لەکەیە. ئینجا باسێکی قورئانیش دەکا کە: چۆن بۆتە موعجیزەیەکی هەتاهەتایی بۆهەموو گەلان. پاشان دەست ئەکات بەبەڵگە هێنانەوە لەسەر یەکخواپەرستی، بەجۆرەها بەڵگە، لەگەڵ باسکردنی جیاوازییەکی زۆر لەنێوان یەکخوا پەرستی و، بتپەرستیدا، لەدواییشدا بە وشەیەکی تەڕی پاراوو ناسك،داوا لەبەندەکانی خوا ئەکات کە زۆر بەزوویی بگەڕێنەوە بۆلای خوا.

جا بۆ گەورەیی ومەزنی سوورەتی (زومەر)ـە، ئەم فەرمووده -کە ئیمامی (نەسائی) لە خاتوو (عائیشـە)وە دەیگێڕێتەوەو- دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بێوچان بەڕۆژوو دەبوو دەمان وت: پێدەچێ رۆژێ نەبێت تێیدا بە رۆژو نەبێ، ئەوەندەیش ئیسراحەتی دەکردو بەرۆژوو نەدەبوو ئەمانوت: لەوانەیە ئیتر قەت رۆژوو نەگرێ،(واتە: پێغەمبەری خوا مافی نەفسی وخانەوادەیی و میوانی رەچاو دەکرد لە رۆژووگرتنەکەدا) وەهەموو شەوێکیش سوورەتی (بەنی ئیسرائیل و، سوورەتی زومەر)ی دەخوێند، ئەم سوورەتە کۆتاییشی بەباسێکی نەفخەی یەکەم دێت، پاشان زیندووبوونەوەو پاداشت و تۆڵەو..هتد.

فەرماندان بەیەکتاپەرستی و، رەتکردنەوەی شیرك:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: تنزیل الکتاب من الله العزیز الحکیم ﴾ دابەزاندنیئەم کتێبە لەلایەن خوای بەدەسەڵاتیکار جوانەوەیە ﴿ ٢: إنا أنزلنا إلیک الکتاب بالحق ﴾ بێگومان ئێمە ئەم کتێبەمان بەڕاست وەهەق بۆ تۆ دابەزاند، جا کەوایە هیچ گومان و ناتەواوییەکی تێدا نییەو، هەمووی هەق و دروستە ﴿ فاعبد الله مخلصا له الدین ﴾ جا خودا بپەرستە بە پوختی و،ئاینداری بۆ ئەو، واتە:قەت بتمەپەرستە ﴿ ٣: الا لله الدین الخالص ﴾ هۆشیار بە! ئاینینی پاك وچاك و بێگەرد تەنها هی خوایە. واتە: خوا تەنها هەر ئیخلاس وەرئەگرێ و، هەرشتێکی دی وەلا دەنێ ﴿ والذین اتخذوا من دونه أولیاء ﴾ ئەوانەی کە لەباتی خوا چەند دۆس و بتێکیان بۆ خۆیان گرتووە، وە بەبێ هیچ بەڵگەیەکیش ئەڵێن: ﴿ ما نعبدهم إلا لیقربونا إلی الله زلفی ﴾ ئێمە هەر بۆئەوە ئەو بتانە دەپەرستین، کە لەخوامان نزیك بکەنەوەو، تکامان بۆ بکەن لای، کەچی ئەگەر پێیان بوترایە: ئەی کێ ئێوەی دروستکردووە؟ ئەی کێ ئاسمانەکان و زەوی وەدیهێناوە؟ لەوەڵامدا ئەڵێن: هەر (الله)یە، ئیتر پێیان ئەوترا: ئەی بۆچیخوا بەتاك وتەنیا ناپەرستن؟ وشەی (مانعبدهم..) وەڵامیان بوو. ﴿ إن الله یحکم بینهم فیماهم فیه یختلفون ﴾ جا با هەر وابکەن بێگومان خوا هەق و ناهەق جیا ئەکاتەوەو، بڕیاری خۆی دەربارەی ئەو دووبەرەکییەی نێوانیان دەدات، ئەو کات موسڵمانان ئەچنە بەهەشتەوەو، بێ بڕوایانیش بۆ دۆزەخ ئەنێردرێن ﴿ إن الله لا یهدی من هو کاذب کفار ﴾ دیارە ئەوجۆرە کەسانە گومڕاو سەر لێشێواون، خۆ بەڕاستی خوایش مرۆی درۆزن و سپڵە رێنوێن ناکا ﴿ ٤: ولو أراد الله أن یتخذ ولدا ﴾ یەکێ لەدرۆکانیان ئەوەبوو کە خوا منداڵی بۆ خۆی راگرتووە! خۆ ئەگەر خوا بیویستبا منداڵ بۆخۆی بڕیار بدات ﴿ لاصطفی مما یخلق ما یشاء ﴾ بەئارەزووی خۆی چی پێ باش بووبا بەپێی باوونەریت، لەنێو دروستکراوەکانی خۆیدا ئەوەی هەڵدەبژاردو ئەیکردە منداڵی خۆی ﴿ سبحانه ﴾ پاکی و بڵندی هەر بۆ ئەوە، چونکە لەو شتانە ئەو بێ نیازە ﴿ هو الله الواحد القهار ﴾ هەرئەو (الله)یە خوای تاك و تەنیاو بێ هاوەڵ و بەدەسەڵات و بە زەبرو،بێپێویست بەهیچ شتێك.

بەڵگە گەلێ بۆ تاک و تەنیایی و توانایی خوا:

﴿ ٥: خلق السموات والأرض بالحق ﴾ ئەوە بەهەق و دروست ئاسمانەکان و زەوی بەدیهێناوە ﴿ یکور اللیل علی النهار ویکور النهار علی اللیل ﴾ دەسەڵاتدارێکی وەهایە شەو لەرۆژ ئەپێچێ

قَالَ فَٱلۡحَقُّ وَٱلۡحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنۡهُمۡ أَجۡمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرٞ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعۡلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعۡدَ حِينِۭ ﴿٨٨﴾

سُورَةُ الزُّمَر

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

تَنزِيلُ ٱلۡكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّآ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصٗا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُۚ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ فِي مَا هُمۡ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَنۡ هُوَ كَٰذِبٞ كَفَّارٞ ﴿٣﴾ لَّوۡ أَرَادَ ٱللَّهُ أَن يَتَّخِذَ وَلَدٗا لَّٱصۡطَفَىٰ مِمَّا يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ سُبۡحَٰنَهُۥۖ هُوَ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّۖ يُكَوِّرُ ٱلَّيۡلَ عَلَى ٱلنَّهَارِ وَيُكَوِّرُ ٱلنَّهَارَ عَلَى ٱلَّيۡلِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِي لِأَجَلٖ مُّسَمًّىۗ أَلَا هُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡغَفَّٰرُ ﴿٥﴾

و، رۆژیش لەشەو ئەپێچێ، وەك پێچی مێزەر، بەشێکی بەسەر بەشێکیا دەیپچڕێ، واتە: دەیانهێنێ بەشوێن یەکدا، یەکێکیان تاریك دەکاو، ئەوی تریان رووناك، ئایەتی: (یغشی اللیل النهار یطلبه حثیثا) ٧/٥٤. ئەومایە دوویات ئەکاتەوە. هەندێ ئەڵێن: مەبەست بە (تکویر) خڕی گۆی زەوییە، یان سوورانەوەیەتی بە دەوری خۆیدا، بەڵام خوا خۆی باشتر ئەزانێ ﴿ وسخر الشمس والقمر ﴾ و خۆرو مانگیشی کەوی و رامکرد ﴿ کل یجری لأجل مسمی ﴾ هەریەك لەوانەش تا کاتی دیاریکراو بۆ کۆتایی دونیا دەگەڕێن، دێن و دەڕۆن ﴿ ألا هو العزیز الغفار ﴾ هۆشیار بە! دەسەڵاتدار و بەتوانا، خەتا پۆش و لێبووردە هەرخۆیەتی ﴿ ٦: خلقكم من نفس واحدة ﴾ ئێوەی لەیەك کەس -باوە ئادەم- دروستکرد ﴿ ثم جعل منها زوجها ﴾ پاشان هاوسەرەکەیشی -دایە حەوا- (لە ماك و جۆری ئەو نەفسە) دروستکرد. (روح المعانی) ئەڵێت: (من) لە (جعل منها)دا بۆ (إبتداء)یە، واتە: هاوسەرەکەیشی هەر لەو تەرحەی باوەئادەمە بەدیهێنا، جا کەواتە دەبێ خاتوو حەوایش هەر لەپاشماوەی ئەو گڵە دروست کرابێ کەئادەمی لێدروست کراوە، نەك لەپەراسووی ئەو، هەندێکی دیکە دەڵێ: (من) بۆ (تبعیض)ە. واتە حەوا لە تەن و لەلەشی باوەئادەم دروستکراوە: وەك ئەم ریوایەتە ئەڵێت: (حەوا) لەپەراسووی ئادەم دروستکرا. شیاوی باسە "تەفسیری نموونە"یش دان بەوەدا دەنێت کە خاتوو حەوا هەر لە پاشماوەی گڵەکەی باوەئادەم دروستکراوە. ﴿ وأنزل لکم من الأنعام ثمانیة أزواج ﴾ لەماڵاتیشدا بۆخۆشگوزەرانی ئێوە هەشت جووتی بۆ وەدیهێناون: وشترو گاو، مەڕو بزن و، نێرو مێکانیان، ئایەتی: (ثمانیة أزواج من الضأن اثنین ومن المعزاثنین) روونکردنەوەی ئەومەبەستەیە ﴿ یخلقكم فی بطون أمهاتكم خلقا من بعد خلق ﴾ لەسکی دایکتانا دروستان‌دەکا، بەدروستکردن لەدوای دروستکردن: لە پێشدا لەتنۆکە ئاوێك، پاشان لەخوێنپارە، پاشان لە گۆشتپارە.. هتد ﴿ فی ظلمات ثلاث ﴾ لە سێ تارییکاندا: تاریکی سك، تاریکی منداڵدان، تاریکی پۆرگ، ئەمانە گشت لەبەرپاراستن ومانەوەی منداڵەکەیە ﴿ ذلكم الله ربكم له الملك ﴾ پەروەردگارو بەدیهێنەرتان، دەسەڵات وخاوەنێتی هەموو بوونەوەر هەر هی ئەوە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ ئەو خوایە(الله)یە، جگە لەویش هیچ پەرستراوێکی هەق نییە ﴿ فأنی تصرفون ﴾ جا ئیتر چۆن لادەدرێن لە یەکخواپەرستی، بۆ دوانەپەرستی و فرەخواپەرستی؟!.

خوا لە شیرك توورەیە:

﴿ ٧: إن تکفروا فإن الله غنی عنكم ﴾ ئەرسپڵەو بێ بڕوا و پێ نەزانین، ئەوە بێگومان خوا لێتان بێ نیازە و، ناشتوانن هیچ زیانێکی لێبدەن، ئەرخۆ کلاکن، وەك ئەفەرموێ: (إن تکفروا أنتم ومن فی الأرض جمیعا فإن الله لغنی حمید) ١٤/٨. ئەم فەرموودەیشە کە دەفەرموێ: ((یا عبادی لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم كانوا علی أفجر قلب رجل منكم مانقص ذلك من ملكی شیئا)) (موسلیم). ئەگەر گش ئینسان و جنۆکەکان یەکدەست و، یەکدڵ بن لەسەر خراپەکاری، هیچ زیانێ بەخوا ناگا. هەربۆ دووپاتی بێنیازی خوایە. ﴿ ولا یرضی لعباده الكفر ﴾ وەخودا بەکوفرو بێ دینی بەندەکانی، رازیی و خۆشنوود نییە ﴿ وإن تشکروا یرضه لكم ﴾ ئەگەر سوپاسی چاکەکانیشی بکەن لەباتی بێباوەڕی لێتان رازی دەبێ ﴿ ولا تزر وازرة وزر أخری ﴾ دیارە هیچ کەسیش باری گوناهی کەسێکیتر هەڵناگرێ، هەموو کەس بەپێی کردەی خۆی پاداشت و تۆڵە وەرئەگرێ ﴿ ثم إلی ربكم مرجعكم ﴾ پاشان گەڕانەوەتان بۆلای خواوەندتانە

﴿ فينبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئەوجا ئاگادارتان ئەكات لەهەرچی کردووتانە ﴿ إنـه عليم بذات الصدور ﴾ چونکـە خوا لە نهێنی دڵەکانیش -چاك وخراپی- بە ئاگایە.

ناڵەباری ئینسان:

﴿ ٨: وإذا مس الإنسان ضر دعا ربه منيبا إليه ﴾ ئینسان سروشتی وایە کاتێ تەنگانەو ناخۆشییەکی تووش دەبێ، ڕوو لە پەروەدگاری دەنێ و داوای لابردنی لێ‌ئەکات، ئایەتی: ١٧/٦٧. (وإذا مسـكم الضر في البحر ضل من تدعون إلا أياه فلما نجاكم إلى البر أعرضتم وكان الإنسـان كفورا) پشتگیری لەومانایە دەکات. ﴿ ثم إذا خوله نعمـة منه ﴾ پاشـان کاتێکیش لەلایەن خۆیـەوە نیعمەتێکی پێ‌دا ﴿ نسـی ماكان يدعـوا إليه من قبـل ﴾ ئیترئەمـە لەبیر دەکات کەلەوەوبـەر لەخوا ئەپاڕایەوە ڕزگاری بکات، ئایەتی: (وإذا مس الإنسـان الضر دعا لجنبـه أو قاعدا أو قائما فلما كشـفنا عنه ضره مـر كأن لم يدعنا إلى ضر مسـه) ١٢/١٠. دوویاتی ئەو ڕاسـتیيە ئەکاتەوە. ﴿ وجعل لله أندادا ليضل عن سـبيله ﴾ وەچەند هاوبەش و شـەریکێك بۆخوا دادەنێن، هەتا جگە لەخۆیشی خەڵکی گومڕا بـکات لەڕێی خـوا و، نەهێڵێ بەرەو ڕێی ئـەو بچن ﴿ قل تمتع بكفرك قليلا ﴾ بڵێ: بەوکەسـە بێ بڕوایـە، کەمێکی‌تریش بەو تەمەنـە کەمەوە، لـەزەت ببەو ڕابوێـرە لەدونیـادا ﴿ إنك من أصحاب النار ﴾ چونکە تۆ بەڕاستی لە یارانی ئاگرییت.

مرۆڤی بەرفەرمان و یاخی وەکو یەك نین:

﴿ ٩: أمـن هـو قانـت آناء الليـل سـاجدا وقائما ﴾ ئاخـۆ ئەو کەسـەی کە لەساتەکانی شـەوگاردا بە پێوە ڕاوەسـتاوەو هەردەم سـوژدە دەبا بۆخوا ﴿ يحذر الآخرة ويرجوا رحمة ربه ﴾ لەسزای پاشـە ڕۆژیش ئەترسـێ و خۆئەپارێزێ، وە ئومێدیشی بە بەزەیی پەروەردگاری خۆیەتی وبەتەمای بەهەشـتە، دەئایا کەسـێکی وا وەکو ئەوکەسە وایە سەرپێچیکاربێ؟!. (عەبدوڵڵای کوڕی عومەر) دەڵێ: ئەوکەسـەی کەئایەتەکە باسی ئەکا، هەر (عوسمانی کوڕی عەففان)ـە، چونکە هەرئەوبوو کەشـەوگاری خۆی بەنوێژو قورئان خوێندنەوە دەبردە سـەر، تەنانەتی، دەڵێن: لـە تەنها ڕکاتێکدا تەواوی قورئانی‌خوێندووە! (ئیبن کەسـیر). لە پاشـا دوو نموونە بـۆ ئەو دوانـە دێنێتەوەو دەفەرمـوێ: ﴿ قل هل يسـتوي الذين يعلمـون والذيـن لا يعلمون ﴾ بڵێ: ئایا ئەو کەسـانەی کە زانان وشـارەزان لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە نەزان ونەشارەزان یەکسانن؟! "دیارە هەرگیز یەکسـان نین، جا هەر بەو جۆرەیش مرۆڤی چاك و خـراپ، بڕوادارو بـێ بڕوا" ﴿ إنمـا يتذكر أولـوا الألباب ﴾ بۆ سـەلماندنی ئەو ڕاسـتییە تەنها مرۆڤە ژیـرەکان بیر دەکەنەوەو ئامۆژگاری وەردەگرن.

خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ ثُمَّ جَعَلَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزۡوَٰجٖۚ يَخۡلُقُكُمۡ فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡ خَلۡقٗا مِّنۢ بَعۡدِ خَلۡقٖ فِي ظُلُمَٰتٖ ثَلَٰثٖۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ لَهُ ٱلۡمُلۡكُۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ فَأَنَّىٰ تُصۡرَفُونَ ﴿٦﴾ إِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمۡۖ وَلَا يَرۡضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلۡكُفۡرَۖ وَإِن تَشۡكُرُواْ يَرۡضَهُ لَكُمۡۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ۞ وَإِذَا مَسَّ ٱلۡإِنسَٰنَ ضُرّٞ دَعَا رَبَّهُۥ مُنِيبًا إِلَيۡهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُۥ نِعۡمَةٗ مِّنۡهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدۡعُوٓاْ إِلَيۡهِ مِن قَبۡلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادٗا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِۦۚ قُلۡ تَمَتَّعۡ بِكُفۡرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِ ﴿٨﴾ أَمَّنۡ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ سَاجِدٗا وَقَآئِمٗا يَحۡذَرُ ٱلۡأٓخِرَةَ وَيَرۡجُواْ رَحۡمَةَ رَبِّهِۦۗ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلَّذِينَ يَعۡلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٩﴾ قُلۡ يَٰعِبَادِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمۡۚ لِلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ فِي هَٰذِهِ ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةٞۗ وَأَرۡضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةٌۗ إِنَّمَا يُوَفَّى ٱلصَّٰبِرُونَ أَجۡرَهُم بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿١٠﴾

فەرمان بەتەقواو هیجرەت و پوخت‌خواپەرستی:

﴿ ١٠: قـل يا عبادي الذين آمنوا اتقـوا ربكم ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەبەنـدەکانم بڵێ: ئـەی ئەوانـەی بڕواتان هێنـاوە! خۆتان لە نافەرمانـی و سـەرپێچی پەروەدگارتان بپارێـزن و، فەرمانەکانی بەجێ بێنن ﴿ للذين أحسـنوا في هذه الدنيا حسنة ﴾ بۆ ئەوانەی کە لەم دونیایەدا چاکەیان ئەنجام داوە، پاداشـتێکی چاکیان بۆ هەیە. پاشـان ئەیەوێ هیجرەتیان پێ‌بکاو ناوەندی شـیرك بەجێ بهێڵن، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ وأرض الله واسـعة ﴾ ئاشـکرایە کە زەوی خوا فراوانە، جا کەواتە ئێوە لە (دار الكفر)ەوە بچن بۆ (دار السـلام)، وە لەهەر جێگایەکدا نەتوانن خواپەرسـتی چاك بکەن بەجێـی بهێڵن، دیارە لەو پێناوەدا ئێوە توووشـی گەلێ ئازارئەبن، بۆیـە ئەفەرموێ: ﴿ إنما يوفى الصابرون أجرهم بغير حسـاب ﴾ ئارامگربن لەسـەر کۆچ ودووری لە زێدو خۆشەویستان، بەڕاستی

بە ئارامگرەکان پاداشی بێژمارە دەدرێتەوە ﴿ ١١: قل إنی أمرت أن أعبد الله مخلصا له الدین ﴾ بڵێ: بەراستی من فەرمانم پێدراوە کــە خوایەکی تاك وتەنیا (الله) بپەرستم و، بەپوختی ئایین و پەرستن بۆ ئەو بکەم ﴿ ١٢: وأمرت لأن أکون أول المسلمین ﴾ فەرمانیشم پێدراوە کە یەکەمین موسڵمان و ملکەچ بم بۆ خوا

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُۥ دِينِي ﴿١٤﴾ فَٱعْبُدُوا۟ مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ ۗ قُلْ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ ٱلنَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ۚ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ ٱللَّهُ بِهِۦ عِبَادَهُۥ ۚ يَٰعِبَادِ فَٱتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِى ٱلنَّارِ ﴿١٩﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ ٱلْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهُۥ يَنَٰبِيعَ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِۦ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَٰنُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُۥ حُطَٰمًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢١﴾

لەناو ئەم ئوممەتەدا.

ترساندن لە جەزرەبەی ڕۆژی سەڵا:

﴿ ١٣: قــل إنــی أخاف إن عصیت ربی عذاب یــوم عظیم ﴾ بڵێ بەراستی من لەسزای ڕۆژێکی گەورە ئەترسم بۆتان ئەگەر سەرپێچی پەروەردگــاری خۆم بکەم. ﴿ ١٤: قل الله أعبد مخلصا له دینی ﴾ بڵێ: من هەر خوا(الله) ئەپەرستم، بە پوختی ئایین وپەرسـتن بۆ ئەو. پاش ئەوە دیسـانەوە داوای دڵسـۆزی و یەکلا بوونەوە دەکا بۆخــوا، هاورێ لەگەڵ فرێدانی هەموو شـتێکی نەگونجاو لەگەڵ دینی خوادا بۆیە بە هەڕەشەوە ئەفەرموێ: ﴿ ١٥: فاعبدوا ماشئتم من دونه ﴾ پێیان بڵێ: جائێوەش هەرچی دەپەرستن -جگە لەخوا- بیپەرستن ﴿ قل إن الخاسـرین الذین خسروا أنفسهم وأهلیهم یوم القیامــة ﴾ بڵێ: بەڕاســتی زیانمەندانی ڕاســتەقینە هەر ئەوانەن کەلەڕۆژی قیامەتدا ســەرمایەی خۆیان ومالــو منداڵیان دەدۆڕێنن ودەچنە دۆزەخەوە ﴿ ألا ذلک هو الخســران المبین ﴾ هۆشیاربن! هەرئەوە زیانی ئاشــکراو نمایانە، دەســا ئێــوەش خۆتان بپارێزن لێــی ﴿ ١٦: لهــم من فوقهم ظلــل من النار ومــن تحتهم ظلل ﴾ لەپاشــە ڕۆژیشدا لە ژوور ســەریانەوە توێ لەسەرتوێ کڵپەی ئاگر وەستاوە، لەژێریشــیانەوە بەو جۆرە. ئاگر پارچە پارچە ئەکەوێتە سەریەك و سێبەر ئەکات، ئەوانیش لەسێبەرەکەیدان!! ﴿ ذلک یخــوف الله به عباده ﴾ خوا بــەو وێناکردنە بــۆ ئاگر، بەندەکانی بەوە ئەترسـێنێ و هۆشـیاریان ئەکاتەوە ﴿ یا عباد فاتقون ﴾ دەسا ئەی بەندەکانم! لەنافەرمانی من پارێز بکەن، شــتێ مەکەن ببێتە مایەی ســزادانتان ﴿ ١٧: والذین اجتنبوا الطاغوت أن یعبدوها ﴾ و ئەوانەی کەلەپەرســتنی بت، شەیتانی زۆر سەرکێش تەکینەوەو خۆیان پاراست کە بیپەرستن ﴿ وأنابوا إلی الله ﴾ گەڕاونەوە بۆلای خوا و، هەرئەویان پەرســت ﴿ لهم البشری ﴾ خۆشیو مژدەیان بۆ هەیە لەدونیاو لــە ئاخیرەتدا. بەڵێ دوور کەوتنەوە لەتاغوتان: واتە: لەهەر جۆرە شــیرك و بتپەرســتیو هۆپەرســتیو، شەیتان پەرستیو پەیڕەوی کردن لەهەر حاکم ودەسەڵاتدارو وستەمکارێکی ســەردەم ئاینداری پۆختەیە ﴿ فبشر عباد * ١٨: الذین یستمعون القول ﴾ ساتۆش مژدە بەبەندەکانی من بدە، ئەوانەیان گوێ دەدەنە قســەو گفتو گۆ ﴿ فیتبعون أحسنه ﴾ جابەشوێن چاکتریدا دەچن وپەیڕەوی لــێ ئەکەن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: مەبەست ئەو پیاوەیە کــە گوێیلە چاك ولەخراپەوە ئەبێ بەڵام ئەو پەیڕەوی لەچاکەکە ئــەکاو، واز لە خراپەکــە دێنێ. هەندێ ئەڵــێن: ئەو پیاوەیە کە قورئان وغەیری قورئان ئەبیســێ، پاشــان گوێ هەربۆ قورئانەکە ئەگــرێ. هەندێکی دیکە ئەڵێن: مەبەســت ئەوکەســەیە کە هەم مافی تۆڵەو، هەم مافیلێبووردنی هەیە، کەچی ئەو تۆڵە ناسێنێو دەبوورێ ﴿ أولئک الذین هداهم الله ﴾ ئەوانەن کەخوا بەرەوخۆی ڕێنومایی کردوون بۆ ئەوەی خۆی پێیخۆشە ﴿ وأولئک هم أولوا الألبــاب ﴾ هەرئەوانەشــن ژیرو فامیــدەو خاوەن ئــاوەز ﴿ ١٩: أفمــن حق علیه کلمة العذاب ﴾ جائایا کەســێك فەرمانی ســزای بۆ دەرچوو بێ لەلایەن خواوە بەهۆی لاســاری خۆیەوە؟ ﴿ أفأنت تنقذ من فی النار ﴾ تۆ دەتوانی کەسـێکیوا لەناو ئاگردابێ ڕزگار بکەیت؟ ﴿ ٢٠: لکن الذین اتقوا ربهم ﴾ بەڵام ئەوانەی کەخۆیان لەنافەرمانی پەروەردگاریان دەپارێزن ﴿ لهم غرف من فوقها غرف مبنیة ﴾ چەندان کۆشــك وتەلارو باڵەخانە لەســەر باڵەخانە یان لەبەهەشــتدا بۆ هەیە لەیاقوت و زوبەرجــەد ﴿ تجری من تحتها الأنهــار ﴾ ڕووبارو چۆمە ئــاوی زۆر بەبەردەمیا دەڕوا ﴿ وعد الله لا یخلف الله المیعــاد ﴾ ئەمە بەڵێنی خوایە، خوایش هەر بەڵێنێ

بدا، پێچەوانەکەی ڕەفتار ناکات.

مەسەل و وێنەی ژیانی دنیا:

﴿ ٢١: ألم تر أن الله أنزل من السماء ماء ﴾ ئایا نەتبینی کەخوا.. لەو ئاسمانەوە ئاوێکی دابەزاندووە ﴿ فسلكه ينابيع في الأرض ﴾ جا ئاوە بارانەکەی خستە ناو کانیاوەکان لە زەویدا، واتە: باراناوەکان دەبنە کانیاو بۆتان ﴿ ثم يخرج به زرعا مختلفا ألوانه ﴾ پاشان کشتوکاڵی ڕەنگاو ڕەنگی پێ ئەڕوێنێ ﴿ ثم يهيج فتراه مصفراً ﴾ دواتر وشك دەبێ، جا دەی‌بینی بە زەرد هەڵگەڕاوی، پاش ئەوەی کەچەند سەوزوجوان بوو ﴿ ثم يجعله حطاما ﴾ ئەوسا وردو خاشی دەکا بەسەریەکاو دەبێتە پووشوپار ﴿ إن في ذلك لذكرى لأولي الألباب ﴾ بەراستی لەوەدا یادخستنەوە هەیە بۆ ژیروخاوەن ئاوەزەکان، دەتوانن خوای پێ بدۆزنەوەو بڕوای بتەو بەزیندووبوونەوەش بێنن ﴿ ٢٢: أفمن شرح الله صدره للإسلام ﴾ ئایا کەسێك خوا دڵی بۆ ئیسلام گوشادو ئاواڵە کردبێ و جێگەی ئیسلامی تێدا کردبێتەوە ﴿ فهو على نور من ربه ﴾ ئەوە ئەو کەسە لە سەر ڕووناکییەکە لە پەروەردگاریەوە و، ڕێنوێنە، جائایا کەسێکی ئاوا، وەکو ئەوکەسە وایە کەلەیادکردنی خوا دڵی ڕەق بووبێ؟ دیارە نەخێر ﴿ فويل للقاسية قلوبهم من ذكر الله ﴾ جا تیاچوون بۆ دڵڕەقان، لەیادکردنی خوا ﴿ أولئك في ضلال مبين ﴾ ئا ئەوانە لەگومڕاییەکی ئاشکرادان.

قورئان چاکترین قسەیە:

﴿ ٢٣: الله نزل أحسن الحديث ﴾ خوا چاکترین قسەوفەرموودەی ناردووە، ئەویش ئەم قورئانەیە بۆ ئەوەی پەیڕەوی لێبکرێ ﴿ كتاباً متشابها ﴾ کتێبێکی وێك‌چووە، واتە: لەڕووی قەشەنگی و پرشنگداری و ڕەوانبێژییەوە هەموو لەیەك دەچێ ﴿ مثاني ﴾ پەندو ئامۆژگاری وفەرمان بەحەڵاڵ و ڕێگری لە حەرام وداستان وچیرۆکەکانی دوویات بووەوەیە چەند جارو بار ﴿ تقشعر منه جلود الذين يخشون ربهم ﴾ لە بیستنی هەڕەشەکانیدا، ئەوانەی کە لەپەروەردگاریان پێستیان گرژدەبێ ﴿ ثم تلين جلودهم وقلوبهم إلى ذكر الله ﴾ لەپاشان دڵ و پێستیان، بۆیادی بەزەیی خوا نەرم وساکن دەبێ و ئۆقرەدەگرێ، ئەوەیە خووو ڕەوشتی صالحان لەبەرانبەر قورئانەوە، وەك دەفەرمووێ: (خروا سجدا وبكيا) ٥٨/١٩. یان دەفەرموێ: (والذين إذا ذكروا بآيات ربهم لم يخروا عليها صما وعميانا) (٧٣/٢٥). هەرگیز بە کەڕوکوێری بەسەر قورئانا تێناپەڕن. ﴿ ذلك هدى الله يهدي به من يشاء ﴾ ئەو قورئانەیە ڕێنومایی خوا، هەرکەسێك خوا خۆی‌بیەوێ پێی شارەزاو ڕێنموونی ئەکات ﴿ ومن يضلل الله فما له من هاد ﴾ هەرکەسێکیش خوا گومڕای بکا -بەهۆی لاساری خۆیەوە- کەسێ تر نییە ڕێنموونی بکات.

أَفَمَن شَرَحَ ٱللَّهُ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ فَوَيْلٌ لِّلْقَٰسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾ ٱللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ ٱلْحَدِيثِ كِتَٰبًا مُّتَشَٰبِهًا مَّثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّقِى بِوَجْهِهِۦ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّٰلِمِينَ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ ٱللَّهُ ٱلْخِزْىَ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

پاشە ڕۆژی مرۆڤی لەخوا ترس و درۆزن:

﴿ ٢٤: أفمن يتقي بوجهه سوء العذاب يوم القيامة ﴾ ئاخۆ کەسێك بە ڕوخساری خۆی لە سزای بەدی ڕۆژی قیامەت بپارێزێ، واتە: کۆت وزنجیر کرابێ ولەناو سزادا بێ، هەوڵبدا بەدەم وچاوی، خۆی ڕزگار بکات، ئایا ئەوکەسە وەکو بەهەشتییەك وایە کەهەرگیز ئاگری دۆزەخی پێ‌نەگاو لە شوێنێکی ئاسایشدا بێ؟، وەك بۆ نموونە ئەفەرمووێ: (أفمن يمشي مكبا على وجهه أهدى أمن يمشي سويا على صراط مستقيم) ٢٢/٦٢. وەیان ئەفەرموێ (أفمن يلقى في النار خير أم من يأتي آمنا يوم القيامة..) ٤٠/٤١. ﴿ وقيل للظالمين ذوقوا ما كنتم تكسبون ﴾ بە ستەمکارەکان ئەوترێ: دەبچێژن بەرهەمی سزای کردەوەی خۆتان ﴿ ٢٥: كذب الذين من قبلهم ﴾ خەڵکانی پێش ئەمانیش پێغەمبەرەکان و ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆدانا ﴿ فأتاهم العذاب من حيث لا

یشـعرون ﴾ ئینجا لەلایەکەوە سزایان بۆ هات کەهەر بەخۆشیان نەزانـی ﴿ ٢٦: فأذاقهـم الله الخـزی فی الحیاة الدنیـا ﴾ جا خوا سـووکایەتی لە ژیانی ئەم دونیایەدا پێچەشتن ﴿ ولعذاب الآخرة أکبر ﴾ دیارە سـزای پاشەرۆژیش گەورەترە ﴿ لو کانوا یعلمون ﴾ ئەگەرئەیانزانی.

۞ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدْقِ إِذْ جَآءَهُۥٓ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِى جَآءَ بِٱلصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ ۙ أُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾

دوو نەزیلە بۆ شیرک:

﴿ ٢٧: ولقد ضربنا للناس فی هذا القرآن من کل مثل ﴾ بێگومان ئێمـە لـەم قورئانەدا لـە هەمـوو نموونەیەکمان هێنایـەوە بۆ ئەم خەڵکە لەهەواڵی گەلانی رابردوو سەرپێچیان وئەنجامیان ﴿ لعلهم یتذکرون ﴾ بەشکو پەندو ئامۆژگاری وەربگرن ﴿ ٢٨: قرآنا عربیا غیـر ذی عوج ﴾ ئەو قورئانـەش قورئانێکی رەوانبێژو دوور لەهەر نارێکی و چەوتییەکەو، بەزمانی عەرەبیشەو، بەهیچ شێوەیەکیش دژایەتیو کەم وکورتی لەنێوان ئایەتەکانیدا نییە ﴿ لعلهم یتقون ﴾ بەشـکو لەخوا تەقـواو پارێز بکەن ﴿ ٢٩: ضـرب الله مثلا رجلا فیه شـرکاء متشاکسون ﴾ خوا نموونەیەکی هێناوەتەوە بە پیاوێك بەندەی چەند کەسێك بێو، هەریەکەشیان کارێکی پێ بسپێرێ: ئـەم پێی بڵێ برۆ، ئەویکەیان بڵێ مەڕۆ. ﴿ ورجلا سـلما لرجل ﴾ نموونەیەکیشی هێناوەتەوە بەپیاوێکیتر، بەندەی تاقە کەسێك بێ، هەرئەو کەسـە سەرپەرشتی بکات ﴿ هل یسـتویان مثلا ﴾ ئاخۆ ئەودووانە لەخۆشـحاڵی و دڵخۆشـی و بەر چاو روونیدا یەکسانن؟ دیارە یەکسان نین، جا مرۆڤێکی یەکتاپەرستیش لەگەڵ موشریکێکدا کە چەند بتێك بپەرسـتێ ئاوایە، موسڵمانەکە لەیەك لاوە بڕیاری بۆ دەردەچێت و، دڵیشی زۆرئاسوودەیە، بەڵام موشریکەکە لە لاوە ئاراستە دەکرێو سەرەنجام سەری لێ تێكدەچێ!! ﴿ الحمد لله ﴾ سـوپاس هەربۆ خوایە، لەسـەر راسـت کردنەوەی بەڵگە لەسەر خەڵك ﴿ بل أکثرهم لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆرترینیان نازانن.

گشت دەمرین:

﴿ ٣٠: إنک میت و إنهم میتون ﴾ بەراسـتی ئەی موحەممەد ﷺ ئەمریـی و، ئەوانیش هەرئەمـرن، واتە: لەداهاتـوودا هەمووتان ئەمـرن، جـا ئەوکاتـە خـوا دادگایی ئـەکات و هـەق و ناهەق دەرئەکەوێ ﴿ ٣١: ثم إنکم یوم القیامة عند ربکم تختصمون ﴾ پاشان ئێوە لە رۆژی قیامەتیشدا لەلای پەروەردگارتاندا دەمەقاڵێ و کێشمەکێش دەکەن.

کۆتایی جزمی ٢٣، (ولله الحمد والمنه)..

کێ لە هەموو کەس ستەمکارترە:

﴿ ٣٢: فمـن أظلـم ممن کـذب علی الله ﴾ جا چ کەسـێك لەوە سـتەمکارترە کە درۆ لە سـەر خوا هەڵبەسـێ وبڵێ خوا شـەریك و هـاوەڵی هەیـە، یان بڵێت منـداڵی هەیە؟؟ ﴿ وکـذب بالصدق إذجاءه ﴾ ئەو قسـە ڕاسـتەش (واتە: قورئان) کاتێ لەسەر زمانی پێغەمبـەر ﷺ بـۆی هـات، بـەدرۆ بزانێـت؟! دیارە کـە لەوە سـتەمکارتر نییە، چونکە هەم لە سـەرخوا درۆی هەڵبەسـتووە، هەم باوەڕیشی بەپێغەمبەر ﷺ نەکردووە! ﴿ ألیس فی جهنم مثوی للکافرین ﴾ ئایا بۆ بێبـاوەڕان لە جەحەنندا جێگە نییە؟ واتە: ئەوانە کە نکووڵی راستیەکان دەکەن ئەهلی جەحەننەمن. ﴿ ٣٣: والذی جاء بالصدق ﴾ ئەو کەسـەی بە فەرموودە راستەکەوە هات (قورئان) کەپێغەمبەر خۆیەتی ﴿ وصدق بە ﴾ لە هەمانکاتیشـدا ددانـی پێیادانا ﴿ أولئک هم المتقون ﴾ هەر ئەوانەن خوا ترس و پارێزکارو سنوورەکانی خوا نابەزێنن ولەشیرك دووردەگرن ﴿ ٣٤: لهم ما یشـاءون عند ربهم ﴾ بۆیان هەیە هەر شتێك ئارەزوو بکەن –لە بەهەشـتدا– لای پەروەردگاریان ﴿ ذلک جزاء المحسـنین ﴾ ئەوەش پاداشـتی چاککارەکانە ﴿ ٣٥: لیکفر الله عنهم أسوأ الذی عملـوا ﴾ تا خراپترین کارێ –پێش موسـڵمان بوونیان ئەنجامیان داوە– خوا بیپۆشێ و قەڵەمی لیبووردنی بە سەرا بێنێت ﴿ ویجزیهم

أجرهم بأحسن الذي كانوا يعملون ﴾ وەبە چاكتر لەوەی كردوویانە پاداشتیان بداتێ.

تەنیا خوا بەسە بۆ بەندەی خۆی:

﴿ ٣٦: أليس الله بكاف عبده ﴾ ئایا ئەی پێغەمبەر! هەر خوا بەس نییە بۆ بەندەی خۆی(موحەممەد) لە كاتی هەموو خۆشی وناخۆشییەكدا؟ ﴿ ويخوفونك بالذين من دونه ﴾ و هاوبەشدانەران بە جگە لە خوا (بەبتەكان) دەتترسێنن! واتە: لەباتی ئەوەكە تەنها بەخوا بترسێنن، كەچی لەبەرگومڕایی خۆیان بەبتەكان هەڕەشەت لێدەكەن و دەتترسێنن ﴿ ومن يضلل الله فما له من هاد ﴾ دیارە ئەوانە سەرلێشێواون، خۆ هەر كەسیش خوا سەرلێشێواوو گومڕای بكات،بەهۆی چەوتی خۆیەوە، هیچ كەسێك نییە بتوانێ ڕینمایی بكاو بیهێنێتەوە سەر ڕێگای راست ﴿ ٣٧: ومن يهد الله فما له من مضل ﴾ و هەركەسێكیش خوا رێنمایی بكات، هیچ كەسێك نییە سەر لێشێواوو كلای بكات ﴿ أليس الله بعزيز ذي انتقام ﴾ ئایا خوا دەسەڵاتداری خاوەن تۆڵە نییە لەموشریكان؟ بەڵێ خوا دەسەڵاتداری خاوەن تۆڵەیە.

موشریكانیش دەزانن ئەسمان و زەمین خوا بە دیهێناون:

﴿ ٣٨: ولئن سألتهم من خلق السموات والارض ﴾ خۆ ئەگەر لێیان بپرسی كێ ئاسمانەكان وزەوی دروستكرد؟ ﴿ ليقولن الله ﴾ بەتەئكیدەوە لەوەڵامدا ئەڵێن: هەرخوا دروستی كردوون، كەچی لەگەڵ ئەوەشدا هاوبەشیشی بۆ دادەنێن ﴿ قل أفرأيتم ما تدعون من دون الله ﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ: ئا پێمان بڵێن ئەو بتانە كەلەباتی خوا ئەیانپەرستن، بەتایبەت دوای ئەوەكە دەسەڵات و توانای خواتان بۆ دەركەوت، پێمان بڵێن دەسەڵاتیان چۆن دەبینن؟ ﴿ إن أرادني الله بضر هل هن كاشفات ضره ﴾ ئەگەرخوا ویستی دووچاری بەڵاو نارەحەتییەكم بكات، ئایا ئەو بتانە ئەتوانن ئەو بەڵامە لەسەر لابەن؟ ﴿ أو أرادني برحمة هل هن ممسكات رحمته ﴾ یان ئەگەر خوا ویستی سوودێكم پێبگەیەنێت، ئایا ئەوبتانە ئەتوانن رایگرن و نەهێڵن بمگاتێ؟! ﴿ قل حسبي الله ﴾ دەسا بڵێ: من بۆ هەموو شتێك تەنها خوام بەسە، چونكە زیان و قازانج هەر بەدەست ئەوە ﴿ عليه يتوكل المتوكلون ﴾ هەر بە ئەو پشت ئەستوورن، باوەڕدارانی پشت ئەستوور، نەك بە ئەمو ئەوو بە بتەكان ﴿ قل يا قوم اعملوا على مكانتكم ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ ئەی هۆزەكەم! دەسا ئێوە لەسەر حاڵەتی خۆتان كار بكەن، واتە: هەرچی فروفێڵ و تەڵەكەو پیلانتان لەدەست دێ دژی من ئەنجامی بدەن ﴿ أني عامل ﴾ وامنیش لە سەر حاڵەتی خۆم كار دەكەم و لەهەوڵدا دەبم ﴿ فسوف تعلمون ﴾ جا بەم زووانە چاك ئەزانن! ﴿ ٤٠: من يأتيه عذاب يخزيه ﴾ كێ لەدونیادا سزایەكی بۆ بێ ئابڕووی بەرێ ﴿ ويحل عليه عذات مقيم ﴾ و جەزرەبەو سزایەكی هەمیشەیی دادەبارێتە سەری؟ ﴿ ٤١: أنا أنزلنا عليك

إِنَّآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلۡحَقِّۖ فَمَنِ ٱهۡتَدَىٰ فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيۡهَاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلۡأَنفُسَ حِينَ مَوۡتِهَا وَٱلَّتِي لَمۡ تَمُتۡ فِي مَنَامِهَاۖ فَيُمۡسِكُ ٱلَّتِي قَضَىٰ عَلَيۡهَا ٱلۡمَوۡتَ وَيُرۡسِلُ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمًّىۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمِ ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُفَعَآءَۚ قُلۡ أَوَلَوۡ كَانُواْ لَا يَمۡلِكُونَ شَيۡـٔٗا وَلَا يَعۡقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُل لِّلَّهِ ٱلشَّفَٰعَةُ جَمِيعٗاۖ لَّهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ ثُمَّ إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ ٱللَّهُمَّ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ عَٰلِمَ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ أَنتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوۡ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ مَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا وَمِثۡلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفۡتَدَوۡاْ بِهِۦ مِن سُوٓءِ ٱلۡعَذَابِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يَكُونُواْ يَحۡتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾

الكتاب للناس بالحق ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەم قورئانەمان بەرێك وپێكی و ڕاست و دروست دابەزاندە سەر تۆ، ڕایبگەیەنیت بە ئادەمی وبە پەری ﴿ فمن اهتدى فلنفسه ﴾ ئینجا هەرئەوەی شارەزا و رێنما بوو، ئەوە بەقازانجی خۆیەتی ﴿ ومن ضل فإنما يضل عليها ﴾ و هەركەسیش گومڕاو سەرلێشێواو بوو و گوێی بە فەرمانی خوا نەدا، ئەوە بۆ خۆی گومڕا دەبێ و تەنها بەخۆیشی زیان دەگات ﴿ وما أنت عليهم بوكيل ﴾ خۆ تۆش كار پێ سپێراوو بریكاری ئەوان نیت، هەتا هیدایەتی ئەوانت لە ئەستۆ بێت، وەك لەجێگای تردا جەخت لە سەر ئەو راستییە دەكاتەوەو دەفەرموێ: (أنما أنت نذير)، ١٢/١١ یان دەفەرموێ: (فإنما عليك البلاغ و علينا الحساب)، ١٤/١٣.

زین و مەرگ هەر بە دەستی خوایە:

﴿ ٤٢: الله يتوفى الانفس حين موتها ﴾ هەر خوایە كە گیانەكانی

خەڵکـی دەکێشـێ لە کاتی مردنـی خاوەنەکانیانـدا ﴿ والتی لم تمـت فی منامهـا ﴾ و ئەوگیانانەش کـە خاوەنەکانیان نەمردوون و لەخـەودان، هەر بۆخۆی گیانیان دەکێشـێ ﴿ فیمسـک التی قضـی علیها الموت ﴾ ئینجا ئەو گیانانە رادەگرێ بڕیاری مەرگی خاوەنەکانیانی داو، ئیدی ناگەڕێتەوە لاشەکانیان ﴿ ویرسل الأخری إلی أجل مسـمی ﴾ گیانەکانی دیکەش بەرەڵا دەکاو نایانمرێنێ تا کاتێکی دیاریکراو دەژین ﴿ إن فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون ﴾ بە راسـتی لەوەدا بەڵگە و نیشانەی بەهێز هەیە بۆ خەڵکێك تێفکرێ و بیر لە دەسـەڵات و توانای خوا بکاتەوە. جائایا(ڕۆح)و (نەفس) هەردووکیان یەك شتن؟ یان (روح) لە (نەفس)جیایە؟لەوە دەچێت بەپێی ئەم فەرموودانە هەردووکیان یەکشتبن:

(١) ئیمامی(موسـلیم) ئەم فەرموودەیە دێنی: ((إن الروح إذا قبض تبعه البصر)).

(٢) ((فذلک حین یتبع بصره نفسه)) (موسلیم). وەلە فەرموودەدا هەیە کە مرۆڤ کاتێ ویسـتی بخەوێ،سـوننەتە ئەم دوعایە بخوێنێ: (سبحانک ربی وضعت جنبی، وبک أرفعه إن أمسکت نفسی فاغفر لها)/متفق علیه. (فتح الباری: ١١/١٣٠، مسلم: ٤/٢٠٨٤).

تکاکاری هەر بۆ خوایە:

﴿ ٤٣: ام اتخذوا من دون الله شـفعاء ﴾ ئاخۆ راستە جگە لە خوا بتەکانیان کردۆتە تکاکار، شەفاعەتیان بۆبکەن لای خودا؟! ﴿ قل أولوکانوا لایملکون شیئا ولایعقلون ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر!: ئایا ئەگەر ئەوانە هیچیشیان بەدەست نەبێ و لەهیچیش تێنەگەن، هەر دەیانپەرسـتن و دەیانکەنە تـکاکار بۆخۆیان ؟!. ﴿ ٤٤: قل لله الشـفاعة جمیعا ﴾ بلێ: لیبووردن و بەخشین و تکاو شەفاعەت سـەرلەبەر تەنها بۆخوایە، هیچ کەسیکی دیکە شتێکی بە دەست نییـە ﴿ له ملک السـموات والأرض ﴾ خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەوی هەر بۆ ئەوە ﴿ ثم ألیه ترجعون ﴾ پاشـانیش هەموو هەر بۆ لای ئەو دەگێڕدرێنەوەو دادگایی دەکرێن.

بێزاری بتپەرستەکان بەناو هێنانی(الله) بە تەنیا:

﴿ ٤٥: وإذا ذکـر الله وحده ﴾ کاتێ ناوی خوا،بەبێ ناو هێنانی بتەکان ببرێ ﴿ اشـمأزت قلوب الذیـن لا یؤمنون بالآخرة ﴾ دڵی ئەوانـە کە بڕوایـان بە رۆژی دوایی نییـە دێتەوەیەك و، پڕدەبێ لـەرق و کینە! وەك ئەم ئایەتەش هەمان مەبەسـت ڕادەگەیەنی: (إنهم کانوا إذا قیل لهم لا إله إلا الله یسـتکبرون) /٣٥/٣٧ ﴿ وإذا ذکـر الذین من دونه إذا هم یستبشـرون ﴾ خۆ ئەگەر لەباتی خوا ناوی پەرسـراوەکانیان ببرێ، ئەگەرچی لەرێی دەست تیوەردانی شەیتانیشـەوە بـێ، لەناکاو مـوژدە بەخش و خۆشـحاڵ دەبن و گەشەی پێدەکەن!.

رێگای دۆعاو پاڕانەوە:

﴿ ٤٦: قل اللهم فاطر السـموات والأرض ﴾ بلێ: ئەی خوایە! ئەی بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوی! ﴿ عالم الغیب والشهادة ﴾ زانای پەنهان و ئاشـکرا، زانای دیارو نادیار! ﴿ أنت تحکم بین عبـادک فیما کانوا فیه یختلفون ﴾ هەر ئەتـۆ لە نێوان بەندەکانی خۆتـا داوەری دەکەیت، لەو شـتانەدا وا کێشـەو جیاوازییان تیا هەیە، هەر ئەتۆ بڕیاری تێروتەسـەڵ ئەدەیت، هەق و ناهەق جیا دەکەیتەوە. ﴿ ٤٧: ولو أن للذین ظلموا مافی الأرض جمیعا ومثله معه ﴾ ئەگەر بەڕاستی هەرچی لەم زەویەدایە و، ئەوەندەی تریشی لەگەڵدا بێت، هی سـتەمکاران وکافران بێ ﴿ لافتدوا به من سوء العذاب یوم القیامة ﴾ لە بەرسـزای توندی قیامەت ئامادەن بیکە نـە بارتەقاو فیدیەی خۆیان، تا رزگـار بىن ﴿ ٤٨: وبدا لهم من الله مالم یکونوا یحتسبون ﴾ وهێمان لە خوا، هەندێ شتیتریان بۆ دەر ئەکەوێ کە هیچ حسـابێکیان بۆ ئەوشتە نەکردووە بێتە رێیان ﴿ وبدا لهم سیئات ما کسبوا ﴾ وەناهەموارە ئەو کارە خراپانە لە دونیادا ئەنجامیان دەدان بۆیان ئاشکرا دەبێ ﴿ وحاق بهم ماکانوا به یستهزئون ﴾ وە ئەو سزایەی گاڵتەیان پێ‌ئەکرد، دەوریان دەدا. چونکـە کە قورئان باسـی سـزای دوارۆژی بۆ ئەکـردن، ئەوان گاڵتەیـان پێ‌ئەکرد، جاوا ئێسـتا ئەمڕۆ لەهەموو لایەکەوە سـزا دەبارێتە سەریان.

بێباری مرۆڤی بێباوەڕ:

﴿ ٤٩: فإذا مس الإنسان ضر دعانا ﴾ جا هەر کە مرۆڤی بێباوەڕ تووشـی زیان وناخۆشییەك دێ! دەبینی بەپەلە هاوارمان بۆ دێنێ و دەسـت ئەکات بە لاڵـەو پاڕانەوە لێمان ﴿ ثـم إذا خولناه نعمة منا ﴾ پاشـان ئەگەر لە لایەن خۆمانەوە بەهرەیەکمان پێدا ﴿ قال إنما أوتیته علی علم ﴾ قسـەی پێشـووی خۆی لە بیر ئەچێتەوەو ئەڵێ: بەڕاستی ئەم بەهرەیەم هەر بە هۆی ژیری و زانایی خۆمەوە دەسـتکەوتووە ﴿ بـل هی فتنـة ﴾ نەخێر، وا نییـە وەك ئەوان دەڵـێن بەڵکو ئـەو بەهرەو نیعمەتـە تەنیا تاقـی کردنەوەیە بۆی ﴿ ولکـن أکثرهم لایعلمون ﴾ بـەڵام زۆربەیان نازانـن، کە ئەو هەمـوو دارایی و دەسـەڵاتە تاقـی کردنەوەیە بۆیـان ﴿ ٥٠: قد قالهـا الذین من قبلهم ﴾ بە ڕاسـتی ئەو بـێ بڕوایانەیش لە پێش

قورەیشــەوە بوون، هەر ئەو قسـەیانەیان دە کرد ودەیانوت: ئەو سـامانە بە کردو کۆششی خۆمان پەیدامان کردووە، نەك خوا پێی دابین! ﴿ فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون ﴾ جا کاتێکیش سزا هاتە سـەریان ئەوەی بە دەستیان هێنا بوو -لەماڵ وسامان- هیچ سـودێکی پێنەگەیاندن ﴿ ٥١: فأصابهم سيئات ما كسبوا ﴾ جا تۆڵەی بەدکاری خۆیانیان تـووش بوو ﴿ والذين ظلموا من هؤلاء سـيصيبهم سيئات ماكسبوا ﴾، ئەوانەش سـتەمیان کرد -واتە: بتپەرسـتەکانی مەککە- تووشـیان دەبێ تۆڵەو ناسوریەکانی ئەو کردەوانەی کردبوونیان، ئەوەبوو حەوت ساڵ تووشی قات و قڕی بوون و زۆربەی سـەرزلەکانیان لەرۆژی (بەدر)ا کوژران ﴿ وماهم بمعجزين ﴾ ولەهەمان کاتیشـدا دەستەوسـانمان ناکەن، ناتوانن لەدەسـتمان دەرچن وخۆ رزگاربکـەن ﴿ ٥٢: أو لم يعلموا أن الله يبسط الرزق لمن يشـاء ويقدر ﴾ پێیان وابوو ئەو دەسەڵات وماڵ ودارایییـە لەزانایی خۆیانە، ئەی ئایـا نەیانزانیوە کەهەر خوایە رزق ورۆزی دەدات، بۆهەندێ زۆر، بۆهەندێ کەم ﴿ إن في ذلك لآيات لقوم يؤمنون ﴾ بە ڕاسـتی لەوەدا گەلێ نیشانەو بەڵگە هەیە بۆ هۆزێ بیەوێ بڕوابێنێ.

بانگەواز بۆ تەوبە، پێش هاتنی سزا:

﴿ ٥٣: قـل يـا عبـادي الذيـن أسـرفوا علـى أنفسـهم ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ لە منەوە بڵێ: ئەی بەندەکانی من! ئەی ئەوانەی سـتەم و زیادە ڕۆییتان لە خۆتان کردووە! ﴿ لا تقنطوا من رحمة الله ﴾ ئێـوە لەرەحمەت و میهرەبانی خوا بێ ئومێد مەبن، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: برێ لە موشـریك و هاوبەشدانەرەکان، خەڵکێکی زۆریان کوشتبوو، زینایان کردبوو، پاشان هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ وتیان: ئەو قسەو باسە تۆ دەیڵێی شتێکی زۆر چاکە، ئەی خۆزگە کەفارەتـی گوناحەکانمانت پێ دەوتین: ئـەو جا ئایەتی (والذين لايدعـون مـع الله إلها آخـر ولا يقتلون النفس التـى حرم الله إلا بالحق ولا يزنون) ٢٥ /٦٨، وە ئایەتی (قل ياعبادى الذين أسـرفوا على أنفسـهم لا تقنطوا مـن رحمة الله..)، هـات. ٥٣/٣٩، متفق علیـه/ (فتـح البـاري: ٤١١/١٨ مسـلم: ١١٣/١) ﴿ إن الله يغفر الذنـوب جميعا ﴾ بەڕاسـتی خوا لە هەمـوو گوناحێ خۆش ئەبێ دیارە ئەم بانگەشـەیە بۆ تـەواوی تاوانبارانە کە بگەڕێنەوە بۆلای خوا، ئەگەرچی گوناهیشـیان بەئەندازەی کەفی سـەر زەریاکان بێ، (ئەنەس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((والذى نفسـى بيده لو أخطأتم حتى تملأ خطاياكم مابين السـماء و الارض ثم استغفرتم الله لغفـر لكم، و الذى نفس محمد بيده لـو لم تخطئوا لجاءالله بقوم يخطئون ثم يسـتغفرون الله فيغفر لهم (مسـند الامام احمد٣/٢٣٨).

﴿ إنه هو الغفور الرحيم ﴾ چونکە ئەوە لێبووردەو میهرەبان ﴿ ٥٤: وأنيبوا إلى ربكم وأسـلموا له ﴾ بگەڕێنەوەو بۆلای خواوەندتان و ملکەچی فەرمانی ئەوبن ﴿ من قبل أن يأتيكم العذاب ﴾ پێش ئەوە سـزاکەتان بۆ بێ ﴿ ثم لا تنصـرون ﴾ دواییش ئیتر لەلایەن هیچ کەسـێکەوە یارمەتی نادرێن ﴿ ٥٥: واتبعوا أحسن ما أنزل إليكم مـن ربكم ﴾ لە باشـترین نامە کە پەروەردگارتـان دایبەزاندووە بۆتان، پەیڕەوی بکەن، واتە: پەیڕەوی لە قورئان بکەن.

ڕوونکردنەوە: لە قورئاندا (حسـن) و(أحسـن) هەیـە، بۆ نمونە پەیڕەوی لە روخسـەت (حسـن)ـە، لە عەزیمەت (أحسن)ـە، وە لـە (قصاص) (حسـن)ـە، وە لـە عەفوو (أحسـن)ـە. ﴿ من قبل أن يأتيكـم العـذاب بغتة ﴾ پێش ئەوەی کتوپڕ سـزاکەتان بۆبێت ﴿ وأنتم لا تشـعرون ﴾ هەستیش بە خۆتان نەکەن، تاشتێ بکەن بۆ خۆتان ﴿ ٥٦: أن تقول نفس يا حسرتى على مافرطت في جنب الله ﴾ نەوەك کەسـێ بڵێ: ئەی داخ لەسەر کەمتەرخەمیم لەلای خواو لە گوێڕایەڵی خوا ﴿ و إن كنت لمن الساخرين ﴾ بێ شـك لـە گاڵتەکەرانیش بووم بە ئاییني خـواو کتێبی خوا، واتە: جگە لە سـەرپێچیم گاڵتەیشم بەموسـڵمانان ئەکرد ﴿ ٥٧: أو تقول لو أن الله هداني لكنت من المتقين ﴾ یان بڵێ: ئەگەر خوا ڕێنموونی

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ ۞ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

بکردمایە، لەپارێزکاران ئەبووم ﴿ ٥٨: أو تقول حين ترى العذاب ﴾ یان کاتێ سزای خوا دەبینێ بڵێ: ﴿ لو أن لي كرة فأكون من المحسنين ﴾ بریا جارێکی تر دەگەڕامەوە بۆ دونیا و لەگەڵ چاککاران ئەبووم ﴿ ٥٩: بلى قد جاءتك آياتي فكذبت بها ﴾ خوا ئەفەرموێ: بەڵێ.. خۆ گەلێ ئایەت و نیشانەکانی منت

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ ٱللَّهَ هَدَىٰنِى لَكُنتُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِى كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَآءَتْكَ ءَايَٰتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَٱسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ تَرَى ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّى ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ ٱلسُّوٓءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِىَ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱللَّهَ فَٱعْبُدْ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦ وَٱلْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطْوِيَّٰتٌۢ بِيَمِينِهِۦ ۚ سُبْحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

بۆ هات، جا بەدرۆت زانی و بڕوایشت نەهێنا ﴿ واستكبرت وكنت من الكافرين ﴾ بایی بوویت و، بوویتە کافرو بێباوەڕ.

دوا ڕۆژی درۆزنان و پارێزکاران:

﴿ ٦٠: ويوم القيامة ترى الذين كذبوا على الله ﴾ لەڕۆژی قیامەتیشدا ئەوکەسانە درۆیان لەسەر خوا هەڵبەستووە (گوتیان: خودا منداڵ و شەریکی هەیە) دەبینی ﴿ وجوههم مسودة ﴾ ڕوویان ڕەشداگەڕاوە ﴿ أليس في جهنم مثوى للمتكبرين ﴾ ئایا بۆ خەڵکانی لەخۆ باییبوو –ئەوانەی دادان بەهەقدا نانێن– لە دۆزەخدا ئەنواو جێگا نییە؟ ﴿ ٦١: وينجي الله الذين اتقوا بمفازتهم ﴾ وخوا ئەوانە ڕزگار دەکا، بەهۆی کاری چاك وهۆکاری ڕزگارییەوە، خۆیان پاراست لەدۆزەخ ﴿ لا يمسهم السوء ﴾ نە ناخۆشییەکیان تووش دەبێ ﴿ ولا هم يحزنون ﴾ ونە غەمباریش ئەبن ﴿ ٦٢: الله خلق كل شئ ﴾ بەڕاستی خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکە ﴿ وهو على كل شئ وكيل ﴾ و ئەو بە هەموو شتێکدا ڕادەگا، خۆی سەرپەرستیکاری هەموو شتێك دەکا چۆن حیکمەتی بخوازێ.

کلیلی ئاسمانەکان وزەوی بە دەست خوایە:

﴿ ٦٣: له مقاليد السموات والارض ﴾ کلیلەکانی ئاسمان و زەوی تەنها بە دەست خوایە، چۆنی بوێ دەستکاری ئەکات ﴿ والذين كفروا بآيات الله أولئك هم الخاسرون ﴾ ئەوانەی کافرو بێباوەڕن بە ئایەتەکانی خوا ئائەوانەن زیانبارەکان و دۆڕاوەکان ﴿ ٦٤: قل أفغير الله تأمروني أعبد أيها الجاهلون ﴾ موشریکەکان داوایان ئەکرد کە پەیامبەر ﷺ بەیناوبەین خواکانی ئەوانیش بپەرستێ، جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: ئەی جا ئێوە فەرمان بە من ئەدەن کە لە باتی خوا بپەرستم ئەی نەزانەکان؟! ﴿ ٦٥: ولقد أوحي اليك والى الذين من قبلك ﴾ سوێند ئەخۆم کە بێگومان وەحی کراوە بۆ تۆو بۆ ئەو پەیامبەرانەی بەر لە تۆ بوون: ﴿ لئن أشركت ليحبطن عملك ﴾ کە ئەگەر گریمان بە هاوبەش قایل ببێت بۆخوا، ئەوە بێگومان هەموو کردەوەکانت پووچەڵ دەبێ ﴿ ولتكونن من الخاسرين ﴾ و لە زیانمەندانیش دەبیت ﴿ ٦٦: بل الله فاعبد ﴾ نەخێر، هەرگیز بە گوێیان نەکەیت، بەڵکو تەنها هەر خوا بپەرستە ﴿ وكن من الشاكرين ﴾ و لە شوکرانە بژێرانبە.

بتپەرستەکان وەک شیاو خوایان نەناسیوە:

﴿ ٦٧: وما قدروا الله حق قدره ﴾ ئەوانە وەکو پێویست خوایان نەناسیو ڕێزیان لێنەگرت، ئەگینا چۆن هاوەڵیان بۆ دادەنا؟ ﴿ والأرض جميعا قبضته يوم القيامة ﴾ لە ڕۆژی قیامەتدا زەویی هەموو لە ناودەستی ئەودایە ﴿ والسموات مطويات بيمينه ﴾ و ئاسمانەکانیش پێچراونەتەوەو بە دەستی ڕاستیەوەن، گەلێ جار لە فەرموودەکاندا باسی(دەست وپەنجە بۆ خوا هاتووە) ئەڵبەتە ئەوەش هەربەو شێوەیە کە شایستەی زاتی خۆی بێ و بەو جۆرەش.. کۆمەڵێ (سەلەف) ئەڵێن: ئەو دوو سیفەتە پیرۆزەیە: (صفة الأصابع والكف)، هەر لەو سیفەتانەن کە پەیوەستە بە زاتی خواوەو هەرگیز لە زاتی موقەددەسی ئەو جیا نابێتەوە: (صفة الأصابع والكف من صفات الله تعالى الذاتية القائمة به -عزوجل- والتى لا تنفك عن ذاته المقدسة، ولا تتعلق بمشيئته وإرادته، بل هى لازمة لذاته أزلا وأبدا) دیارە سیفەتەکانی تریشی وەك: (الوجه، اليد، العلم، الحياه، القدره، العزه، السمع،

البصـر، القدم، الكبرياء) هەر. بـەو جۆرەیە، وە هەروەها ئەڵێن: سیفەتەکانی تری (فیعلی ئیختیاری) کە بە زاتی خواوە وەستاون و بە پێی مەشیئەت و ئیرادەیەتی: (كالإ ستواء على العرش، والنزول للسماء الدنيا، والمجئ والاتيان والكلام، والفرح و الضحک والرضا و العجـب والحب والبغض والكراهية والقبض والطى والإمسـاک.. الخ فهى كلها صفاته سبحانه وتعالى وقائمة بذاته المقدسـة سواء الذاتيـة أو الفعلية الاختيارية وصفة الاصابع والكف لله -عزوجل- جاءت بها الأحاديث الصحية الكثيرة) کاتێ کە ئەو زانا جوولەکەیە هـات ووتی: (إن الله يضع السـموات على أصبـع والارضين على أصبع). لەو کاتەدا ئامـاژەی بە پەنجەکانی خۆی دەکرد (أخرجه الإمـام الترمذى وصححـه، والبيهقى و غيرهـم). پەیامبەریش ﷺ چـاوی لێیەوە بووو هیچ نکوولی و بێزاری لەسـەر ئەو کارەی ئەوە دەرنەبـڕی، وە هیچ کەسـێکی تریش ڕەخنـەی لێنەگرت، دیارە بۆیە وایان دەکرد تا بیسـەلمێنن کەبەڵێ ڕاسـتە خوا -جل وعلا- پەنجەی هەیە، بەڵام دیارە نەك وەك پەنجەی دروسـتکراوەکان، لە فەرموودەیشدا هاتووە کە پەیامبەر ﷺ ئەیفەرموو: ((يقبض الله سـمواته بيده والأرض باليد الأخرى ثـم يهزهن..)) واتە: کاتێ کە پەیامبەر ﷺ فەرمووی: خوا بەدەسـتێکی ئاسمانەکانی ڕاگرتووە، زەویـش بەو دەسـتەکەی تری، لەو حاڵەتـەدا پەنجەکانی خۆی دەجووڵان، (أخرجه الشـيخان، والنسائى، وابن ماجه، وجماعه عن ابن عمروئالووسى.)، بەو مەبەستە کە ئەو خەڵکە تێبگا خوای گەورە پەنجەو دەسـتی هەیـە، هەروەها کاتێ ئایەتی: (وكان الله سـميعا بصيرا) النسـاو: (١٣٤)ی دەخوێند دەستی ئەخستە سەر چاوو گوێی خۆیو ئاماژەی پێ دەکردن. (فالواجب علينا قبول كل ما جاء به القرآن الكريم والأحاديث النبوية الصحيحة من صفات الله -عزوجل -والإيمان بها والتسـليم لها وإمرارها كما جاءت من غير تحريـف. فمعناهـا معلوم والكيف مجهول فنحـن نثبت ما أثبت الله لنفسه وأثبته له نبيه ﷺ من غير أن نمثل صفاته -عزوجل- بصفات خلقه فهو ليس كمثله شئ لا فى ذاته ولا فى صفاته).

شیاوی باسیشە چەندین فەرموودە لەبوخاریو، موسلیمەوە هاتوون بۆ سەلماندنی (كف)و(أصابع)بۆ خوای گەورە (سبحانه) بۆیە بەندەش قایلـە بەوە کە (أسماء)و(صيفات) لە قورئان و فەرموودەکاندا چۆن هاتوون، دەبێ بەهیچ شێوەیەك دەستکاری نەکرێن و، وەك خۆیان مانا بکرێن، مەگـەر لەولاوە فەرموودەیەکی تری ڕەوان هاتبێو بە جۆرێکی تر تەفسیری بکاتەوە (قال ابن كثير: وقد وردت أحاديث متعلقة بهذه الآية: (والسـموات..) الطريـق فيها وفى أمثالها مذهب السـلف وهو إمرارها كما جـاءت من غير تكييف ولا تحريف؛ وفى الحديث: ((يقبض الله تعالى الأرض، بيمينه..)). ﴿ سبحانه وتعالى عما يشركون ﴾ خوا پاك و بڵندە لەوشتانە ئەوان ئەیکەنە هاوبەشی.

فوو کردن بە شەیپووردا، دادگایی وپاداش وتۆڵە:

﴿ ٦٨: ونفـخ فى الصور ﴾ هەرکە لەلایەن ئیسـرافیلەوە فو و بە

وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ ٱلْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ ٱلْكِتَٰبُ وَجِاىٓءَ بِٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَاۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ ٱلْعَذَابِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ٱدْخُلُوٓاْ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ فَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ رَبَّهُمْ إِلَى ٱلْجَنَّةِ زُمَرًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَٰبُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَٱدْخُلُوهَا خَٰلِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُواْ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُۥ وَأَوْرَثَنَا ٱلْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ ٱلْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُۖ فَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿٧٤﴾

شە یپووردا کرا ﴿ فصعق من فى السموات ومن فى الأرض ﴾ ئیتر ئەوکاتە هەموو ئەوانەی کە لەئاسمانەکان و زەویدان ﴿ إلا ماشـاء الله ﴾ مەگەر کەسـێك خوا خۆی بیەوێ نەمرێت، وەکو هەڵگرانی عەرش و..هتد ﴿ ثم نفخ فيه أخرى ﴾ لەپاشـان بۆ جارێکی تر کە فـوی پیاکـرا ﴿ فإذاهم قيام ينظرون ﴾ ئە و جـا لە ناکاو تەواوی دروسـتکراوەکان لەگۆڕەکانیاندا هەڵئەسـنەوە و چاوەڕوانن چییان پێبکرێ ﴿ ٦٩: وأشرقت الأرض بنور ربها ﴾ زەویش لەو ڕۆژەدا بەنووری پەروەردگاری خۆی، ڕووناك دەبێتەوە ﴿ ووضع الكتاب ﴾ وهەمـوو خەڵکـی کۆ ئەکرێتـەوەو نامەی کرداریـان لەبەردەمیان دادەنرێ ﴿ وجئ بالنبيين والشـهداء ﴾ و پەیامبەران و، شایەدان لەفریشـتەکان ئەهێنرێنە ڕوو و ئامادە ئەبن بۆئەوەی چی ڕاست و دروسـتە بیڵێن ﴿ وقضـى بينهم بالحق ﴾ وە بەڕاسـت وعەدل لەنێوانیاندا داوەری ئەکرێ ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وە ستەمیشیان لێ ناکـرێ ﴿ ٧٠: ووفيت كل نفس ما عملت ﴾ و هەرکەس هەرچی

کـردووە بەتەواویو بێ کەم و کوڕی پاداشـی ئەدرێتەو، وەك ئەم ئایەتـە دەفەرمـوێ: (فلا تظلم نفس شیئا وان کان مثقال حبة من خردل أتینا بها وکفی بنا حاسبین) (٢١/٤٧).. یا ئەم ئایەتە: (إن الله لا یظلـم مثقال ذرة) بـۆ دووپاتی ئەو مانایەیـە. ﴿ وهو أعلم بمـا یفعلـون ﴾ ئەو خۆی لە هەموو کـەس زاناترە، بەوەی ئەوان ئەنجامی ئەدەن، واتە: ئەگەر چی پێویست بەهیچ نامەو شایەتێك نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا نامەو شایەد هەر دەهێنرێ.

خوانەناسان بەکۆمەڵ راپێچ دەکرێن بۆدۆزەخ:

﴿ ٧١: وسـیق الذیـن کفـروا إلی جهنـم زمـرا ﴾ وە ئـەوانەی باوەڕیان نەبووە دەسـتە دەستە بۆ دۆزەخ ڕاپێچ دەکرێن وەك چۆن لە دونیادا بۆ زیندان ئەنێررێن ﴿ حتی إذا جاءوها فتحت أبوابها ﴾ هەرکە نزیكبوونەوە لـە دۆزەخ، بێ ماتڵ بوون خێرا دەرگاکانیان بـۆ ئەکرێتـەوە ﴿ وقال لهم خزنتهـا ﴾ و گزیـرو دەرگاوانەکانی دۆزەخ پێیان ئەڵێن: ﴿ ألم یأتکم رسـل منکم یتلون علیکم آیات ربکـم ﴾ ئایا لە خۆتان پەیامبەرانتان بۆ نەهاتبوون کە ئایەتەکانی پەروەردگارتـان بەسـەرا بخوێننەوە؟ ﴿ وینذرونکـم لقاء یومکم هـذا ﴾ وە لەئاکامی گەیشـتنی ئەم ڕۆژەش هۆشـیارتان بکەنەوە تاکاروکردەوەی ئاوا نەکەن؟ ﴿ قالوا بلی ولکن حقت کلمة العذاب علـی الکافرین ﴾ پێی لێ ئەنێن و دەڵـێن: بەڵێ پەیامبەران هاتنە لامـان و تێیانگەیاندین، ئەبوو بەگوێمان بکردنایە، بەڵام بەهۆی لاری خۆمانەوە فەرمانی سزای خوا بڕیاردرا لە سەر کافران. ﴿ ٧٢: قیـل ادخلوا أبواب جهنـم خالدین فیها ﴾ بڕیاریـان بۆ دەرئەچێو ئەوترێ: دەسـا لـە دەرگاکانی دۆزەخـەوە بچنـە ژوورەوە، بە هەتاهەتاییـش لەوێ بن ﴿ فبئس مثـوی المتکبرین ﴾ جاجێگای خەڵکانـی لووت بەرز و لەخۆبایی بـوو، چەندە خراپە، هەروەك ئەم کۆمەڵـە ئایەتەیش شـێوەی ڕاپێچکردونیان بـۆ دۆزەخ ڕوون ئەکاتەوە: (یوم یدعون إلی نار جهنم دعا) (٥٢/١٣) (... ونسـوق المجرمین إلی جهنم وردا) (١٩/٨٦) (ونحشـرهم یوم القیامة علی وجوهم عمیا وبکما وصما...).

پارێزگارانیش بۆ بەهەشت بە ڕێ دەکرێن:

﴿ ٧٣: وسـیق الذیـن اتقوا ربهم إلی الجنة زمـرا ﴾ وە ئەوانەش پارێزگارییان لەفەرمانەکانی خوای پەروەردگاریان کردووە، دەستە دەستە بەرەو بەهەشـت ئەبرێن، دیارە لەوانەدا ئەوانەیان پلەیان لای خـوا بەرزترە پێـش دەخرێن لەوانەی لە خـوار ئەوانەوەن، وە هـەر بەو شـێوە، وە پێغەمبـەران لەگەڵ پێغەمبـەران، ئینجا ڕاسـتگۆیان، و پێغەمبەریـش ﷺ ئەفەرموێ: مـن یەکەم تکاکارم لەنێو بەهەشتدا، ڕیوایەتی دی دەڵێ: من یەکەم کەسم لە دەرگای بەهەشت دەدەم (موسـلیم). وە لە بەشێکی ئەو فەرموودە درێژەدا کەلەباسـی شـەفاعەتدا هاتووە دەفەرموێ: (سـوێند بەو کەسەی گیانی موحەممەدی بەدەستە، ماوەی نێوان تەنیا دوو تاکە دەرگا لەدەرگاکانی بەهەشـت، بەئەندازەی نێوان (مەککە) و(بوسرا)یە. (متفـق علیه). ﴿ حتی إذا جاءوهـا وفتحت أبوابها ﴾ تاکاتێ نزیك بەبەهەشت دەبنەوە، وە دەرگاکانی بۆیان کراوەتەوە. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: بۆ دۆزەخییەکان وشەی (فتحت)ـی هێناوە (واو)ی نەبـوو، چونکە باو وایە دەرگای زیندان ئـەو کاتە دەکرێتەوە کە زیندانـی دەگەنە ئـەوێ، جا ئەنێررێنە ناویـەوەو دائەخرێتەوە، بەڵام دەرگای بەهەشت خۆی بۆ خۆی هەمیشە کراوەیەو ئامادەیەو چاوەڕوانی گەیشـتنیان ئەکرێ ﴿ وقال لهم خزنتها ﴾ دەرگاوانانی بەهەشـت پێیان ئەڵێن: ﴿ سلام علیکم طبتم ﴾ سڵاوو درودتان لەسـەربێ، بەخێر هاتن، خۆتان پـاك ڕاگرت لە دونیادا هەوڵ و تێکۆشـان و پاداشتیشـتان لێرەدا پاك و خاوێنە، یا خوا نۆشـتان بێت ﴿ فادخلوها خالدین ﴾ دە بچنە ناو بەهەشت بەهەتاهەتایی لەوێدا بـن، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبو سـەعیدی خودری)یەوە ئـەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمـووی: ((یخلـص المؤمنون مـن النار فیحبسـون علی قنطـرة بین الجنة والنار فیقتـص لبعضهم من بعض مظالم کانت بینهم فی الدنیا حتی إذا هذبوا ونقوا أذن لهم فی دخول الجنـة، فوالذی نفس محمد بیده لأحدهم أهدی بمنزله فی الجنة منه بمنزلـه کان فی الدنیا)) فـی الرقائق (٦٥٣٥) بـاب (٤٨). واتە: بڕواداران لەئاگر ڕزگار ئەبن و، لەسەر پردێك لەنێوان بەهەشت و دۆزەخدا ڕادەگیردرێن، پاشان تۆڵەیان لەیەکتر بۆ وەر دەگیردرێ، تابەتـەواوی پـاك و خاوێـن دەکرێن، ئەوجـا ڕێ دەدرێن بچنە بەهەشـت، سـوێند بەو زاتەی کە ڕۆحی موحەممەدی بەدەستە، بەهەشـتییەکان بە مەنزڵی خۆیان لەوێ شـارەزاترن، تا بە مەنزڵ وجێگاکانی دونیایان. ﴿ ٧٤: وقالوا الحمد لله الذی صدقنا وعده ﴾ کاتێ چوونە ژوورەوەو نیشتەجێ بوون ئەڵێن: سوپاس وشوکرانە بۆ ئەو خوایەی بە بەڵێنەکەی ڕاستی کرد لە گەڵمان ﴿ وأورثنا الأرض نتبوأ من الجنة حیث نشـاء ﴾ ئەم جێگاو زەویەشـی لەو بەهەشتا بـە ئێمەدا، کەهەرجێگایەکی ئارەزوو بکەین، لێی دەبین ﴿ فنعم أجر العاملین ﴾ ئای کە پاداشتی کارکەران لە ڕێگای خوادا چەندە باشـە! ﴿ وتـری الملائکة حافین من حول العـرش ﴾ دەبینی کە فریشـتەکانیش بەدەوری عەرشدا ئەڵقەیان داوەو ﴿ یسبحون بحمد ربهم ﴾ لەگەڵ سوپاسـدا تەسبیحاتی پەروەردگاری خۆیان ئەکەن

﴿ وقضی بينهم بالحق ﴾ وە داوەری لەنێوان بەهەشتییەکان و دۆزەخیان وهەموو خەڵکان بە هەق و دادگەری تەواو بووە: چاکان ئەبرێن بۆ بەهەشت و، خراپانیش بۆ دۆزەخ ﴿ وقيل الحمد لله رب العالمين ﴾ لەلایەن بەهەشتییەکانەوە دەوترێ: هەموو سوپاس وشوکرانە، هەربۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکان.

له (١٤١٧/٤/٩)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/٨/٢٣)ز لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە لە دوای نوێژی عەسر لە(مەریوان)ی ئێران کاتژمێر (٣٠: ٥) زۆرسوپاس بۆخوای گەورە.

سوورەتی (غافیر)ـە

مەککەییەو (٨٥)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتەکانی تر، بایەخ بە عەقیدەو یەکتاپەرستی و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە ئەدات.. زۆرێکیش داکۆکی دەکات بۆ جیاکردنەوەی هەق و ناهەق، رێنمایی و گومرایی، لەگەڵ دیاریکردنی ئەنجامی تاغووتەکان، پاشان سیفەتەکانی خواو هەندێ نیشانەو موعجیزە گەورەکانی، ئەوجا شەڕە قسەو دەمە دەمێی بێ باوەڕەکان، لەگەڵ هێنانی چەند دیمەنێکی سەختی پاشە رۆژ، باسی باوەڕوو بێ باوەڕی، بۆ نموونەی ئەوەیش، ململانێی فیرعەون لەگەڵ مووسادا دێنێ..

کۆتاییشی بە باسی رۆژی رەشی بێ بڕوایان و ملهوڕان دێ.

لەفەزڵ و گەورەیی (حامیم)ـەکاندا هاتووە: (الحواميم يسمين: العرائس)الدارمی، (الحواميم ديباج القرآن)/ ابن كثير. واتە: بە سوورەتە حامیمەکان دەڵێن: بووکە جوانەکان!.

جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم جۆرە پیتانە بۆ دەستەوسان کردنی بێباوەڕەکانەو پێیان ئەڵێ: ئەو قورئانە کە ئێوە نکووڵی دەکەن، هەر لەم پیتانە پێكهاتووە، دەفەرموون ئەگەر دەتوانن و لێتان دێت، ئێوەش سوورەتێك وەك ئەو بێنن ﴿ ٢: تنزيل الكتاب من الله العزيز العليم ﴾ دابەزاندنی ئەم کتێبە (قورئان) لەخوای بەدەسەڵاتی زاناوەیە ﴿ ٣: غافر الذنب وقابل التوب شديد العقاب ﴾ تاوانپۆش وتەوبە وەرگری توندگرە، واتە: لێبووردەی گوناهانی رابووردوو و، وەرگری پەشیمانی و تەوبە لەئایندەدا، تۆڵە و قاری سەختە، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرمووێ: (نبئ عبادی أنی أنا الغفور الرحيم وأن عذابی هو العذاب الأليم) ١٥/٤٩-٥٠.

﴿ ذی الطول ﴾ خاوەن بەخشش و نیعمەتی زۆرە، هەر ئەوەیە کە دەفەرموێ: (وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها) ١٤/٣٤. ﴿ لا إله إلا هو ﴾ هیچ پەرستراوێکی راستەقینە نییە ئەو نەبێ ﴿ إليه المصير ﴾ گەڕانەوەی هەمووان هەر دێتەوە لای ئەو، چارەنووس و پاداش هەر لای ئەوە.

وَتَرَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ ٱلْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْحَقِّ وَقِيلَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٥﴾

سُورَةُ غَافِر

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ مِنَ ٱللَّهِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوْبِ شَدِيدِ ٱلْعِقَابِ ذِى ٱلطَّوْلِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ إِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَٰدِلُ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى ٱلْبِلَٰدِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍۭ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ ۖ وَجَٰدَلُوا۟ بِٱلْبَٰطِلِ لِيُدْحِضُوا۟ بِهِ ٱلْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّهُمْ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَٱغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا۟ وَٱتَّبَعُوا۟ سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٧﴾

خوانەناس هەر خەریکی کێشەیە لەمەڕ ئایەتەکانی خوا:

﴿ ٤: ما يجادل فی آيات الله إلا الذين كفروا ﴾ هەر ئەوانە لەبارەی ئایەتەکانی خواوە ململانێ و دەمبازی ئەکەن -لەرووی عینادەوە- کافرو بێ باوەڕن، هەر ئەوانەشن کە جارێ ئەڵێن: قورئان شیعرو هۆنراوەیە، جارێ دیکە ئەڵێن: جادوو و سیحرە..!! ﴿ فلا يغررك تقلبهم فی البلاد ﴾ جابا هەڵسووڕانیان لە شاراندا تۆ فریو نەدا، واتە: درێژەدان بەدروستکردنی خانوو بەرەو، کشتوکاڵ وبازرگانی و، بە دەست هێنانی ماڵ و سامان، نیشانەی مانەوەو بەختیاری گەلان نییە ﴿ ٥: كذبت قبلهم قوم نوح والأحزاب من بعدهم ﴾ پێش ئەوانیش خەڵکێکی زۆر، بەتایبەت گەلی نووح و، ئەو گرووپانەش دوای ئەوان بوون ململانێیان کردو، دەستە دەستە دژ بە پێغەمبەرەکانیان وەستانو بڕوایان پێ نەکردن ﴿ وهمت كل أمة برسولهم ليأخذوه ﴾ وهەر ئوممەتەشیان لێبڕاوە

لەگـەڵ پەیامبەرەکەیدا خراپە بکات: یان بیگری و بیکوژێ، یان جەزرەبەو سزای بدات ﴿ وجادلوا بالباطل لیدحضوا به الحق ﴾ وە بۆ سڕینەوەی هەق و راستی، دەستیان دایە دەمەقاڵێ و شەڕە قسەو کاری باتڵ لەگـەڵ پەیامبەرەکەیاندا، تا هەق لەبن بێنن و ناهەق سـەر بخەن ﴿ فأخذتهم ﴾ ئینجا منیـش -هەریەکەیان بەجۆرە سـزایەك- قارم لێگرتـن و فەوتاندنم ﴿ فکیـف کان عقاب ﴾ جا ئایا تۆڵەو سـزای من چۆن بوو؟ ﴿ ٦: وکذلک حقت کلمة ربک علی الذین کفروا ﴾ هەرچۆنێك سـزای گەلانی پێشـو هاتە دی، هەر بەهەمان شـێوەش فەرمانی پەروەردگارت دەربارەی ئەوانەی وا کافـرو بێ باوەڕ بوون لە قورەیـش هاتە دی: ﴿ أنهم أصحاب النار ﴾ کە ئەوانە بەراستی هەموو دۆزەخین.

هەڵگرانی تەختی خوا:

﴿ ٧: الذین یحملون العرش ومن حوله ﴾ ئەو فریشتانەی عەرشی خـوا هەڵدەگرن و ئەوانەی کەبەدەوری ئەودان ﴿ یسـبحون بحمد ربهم ﴾ هەردەم سوپاس و پاك و خاوێنی پەروەردگاریان ئەڵێن و، لەهـەر ناتەواوی و کەم و کورییـەك دوور رای دەگرن ﴿ ویؤمنون بـه ﴾ وددان هەر بە بوونی ئـەودا ئەنێن،واتە: بـڕوا هێنان زۆر گرنگـە، جا ئێوەش دەبـێ وەك ئەوان بن ﴿ ویسـتغفرون للذین آمنوا ﴾ داوای لیبووردن بۆ بڕواداران ئەکەن،لەبەر ئەو پەیوەندیە ئیمانییە لە نێوانیاندایە ﴿ ربنا وسـعت کل شـئ رحمة وعلما ﴾ ئەڵـێن: ئەی پەروەردگـاری هەموان! رەحمـەت و میهرەبانی و زانیـاری تۆ هەموو شـتێکی داگرتووە، واتـە: میهرەبانی تۆ زۆر گەوەترو فراوانترە لەگوناهو تاوانەکانی ئەوان و، خۆیشت بەحاڵ و ئەحواڵیان چاك ئەزانێ ﴿ فاغفر للذین تابوا واتبعوا سبیلک ﴾ جا لەوانەی تەوبەیان کردووەو، شوێنی رێگە راستەکەی تۆ کەوتوون، لە گوناهەکانیان ببوورە ﴿ وقهم عذاب الجحیم ﴾ و لەسزای دۆزەخ بیانپارێـزە ﴿ ٨: ربنا وأدخلهم جنات عدن التی وعدتهم ﴾ ئەی پەروەردگـاری ئێمە! بیانخە ناو چەند باخاتێکی بەهەشـت کە هەمیشـەیین و بۆ خۆت بەڵێنت پێ‌داون ﴿ ومن صلح من آبائهم وأزواجهم وذریاتهم ﴾ و هەروەها چاکان لەباوو باپیرانی ئەوان، وە خێزان و منداڵانیان، بەیەکەوە لەبەهەشـتدا کۆ بکەوە، ئەگەرچی کردەوەیشـیان یەکسان نەبێ، بۆ ئەوەی زیاتر پێکەوە دڵخۆش بن ﴿ إنک أنت العزیز الحکیم ﴾ بەڕاستی هەر ئەتۆ دەسەڵاتداری کار جوانیت،دەسـەڵاتت هەیەو، چـاك ئەزانی چی دەکەیت ﴿ ٩: وقهم السـیئات ﴾ و لەو کارە خراپانەش بیانپارێزەو لێیان مەگرە ﴿ ومن تق السیئات یومئذ فقد رحمته ﴾ خۆ تۆش لەدەرەنجامی ئەو کارە خراپانـە، هەرکەس بپارێزی لەو رۆژەدا، ئەوە بەر بەزەییت کەوتووە و میهرەبانیت لەگەڵ کردووە ﴿ وذلک هو الفوز العظیم ﴾ ئا ئەوەشە سەرکەوتنە گەورەو بێ وێنەکە.

خوانەناسان کە چوونە جەهەننەم پەشیمان دەبنەوە:

﴿ ١٠: إن الذیـن کفـروا ینـادون لمقـت الله أکبـر مـن مقتکم أنفسکم ﴾ بێگومان لەقیامەتدا هاوار لەوانە دەکرێت کە لەدونیادا خوانەنـاس بوون: کە ئەمڕۆ رق و تووڕەیـی خوا بەرامبەر بەئێوە لەتووڕەیـی و دژایەتـی ئێـوە لە خۆتـان گەورەترو زیاتـرە ﴿ إذ تدعـون إلـی الإیمان فتکفـرون ﴾ چونکە کاتێ بانـگ دەکران بۆ باوەڕهێنـان، کەچی حاشـاتان دەکرد! واتـە: لەوکاتەدا چەندە لە خۆبێزارن، خـوای گەورە چەند بەرامبەری ئـەوە بێزارە لێتان ﴿ ١١: قالـوا ربنـا أمتنا اثنتیـن وأحییتنا اثنتین ﴾ بـێ بڕواکان کاتـێ تەنگەتاوو نارەحەت ئەبن ئەڵـێن: پەروەردگاری ئێمە! تۆ دووجاران مراندووتین، جارێ لە سـەرەتاوە لە نەبوونەوە بەدیت هێناین، پاشان مراندتین، دووجارانیش ژیانت بەبەردا کردووین، بـۆ یەکەمجار گیانت بەبەرماندا کرد، پاشـان مردین و زیندووت کردینـەوە، وەك دەفەرمـووێ: (کیف تکفرون بـالله وکنتم أمواتا فأحیاکـم ثم یمیتکم ثم إلیه ترجعون) ٢٨/٢. یان دەفەرموێ: (ولو تـری إذ وقفوا علی النـار فقالوا یالیتنا نرد ولا نکـذب بآیاتنا ربنا ونکون مـن المؤمنین) ٢٧/٦. یان دەفەرمـوێ: (وهم یصطرخون فیها ربنا أخرجنا) ٣٧/٣٥. ﴿ فاعترفنا بذنوبنا ﴾ جا وا ئێستا ددان بەگوناهانی خۆماندا دەنێین ﴿ فهل إلی خروج من سبیل ﴾ دەئایا دەرەتـان و رێگەیـەك هەیە بـۆ دەرچوون لە سـزا و جارێکی تر بگەڕێینـەوە بـۆ دونیاو بەگوێـت بکەین؟ ﴿ ١٢: ذلکم بأنه إذا دعـی الله وحده کفرتم ﴾ ئەو سـزاو تۆڵەیەشـتان لەبەر ئەوەیە، چونکـە کاتێ بانگکرابان بۆ بڕواهێنان و پەرسـتنی خوای تاك و تەنیا، بەتەنیا کافر دەبوون وباوەڕتان نەدەهێنا ﴿ وان یشـرک به تؤمنوا ﴾ خۆ ئەگەر هاوبەشـی پاڵ درابا (باسـی لات و عوززاش لە گەڵیان کرابا) بڕواتان ئەهێنا! ﴿ فالحکم لله العلی الکبیر ﴾ جا بڕیـارو داوەری کردن تەنها بۆ خوای باڵادەسـتی گەورە، چونکە بتان هیچیان بەدەسـت نییـە ﴿ ١٣: هو الذی یریکـم آیاته ﴾ ئەو خوایەیە نیشـانەکانی گەورەیی وتاك وتەنیاییخۆی نیشانتان ئەدات، لەزەوی و لەئاسمان ﴿ وینزل لکم من السـماء رزقا ﴾ وە لەئاسمانـەوە رزق و رۆزی وبارانتان بۆ دەبارێنێ ﴿ وما یتذکر إلا من ینیب ﴾ هەموو کەسێك پەندو وەرناگرێ، مەگەر کەسێك پەند وەرگرێ، بگەڕێتەوە لە شیرك و گوێڕایەڵ بێت بۆخوا (الله).

هانا هەر بۆ خوا بەرن و هەر ئەویش بپەرستن:

﴿ ١٤: فادعــوا الله مخلصيــن له الدين ﴾ جـا تەنها هاوار لەخوا بکـەن و ئەو بپەرستن بەپوختــی ئەی موسـڵمانان! ﴿ ولو كره الكافرون ﴾ ئەگەرچی خوانەناسـان و بــێ بڕوایان پێیان ناخۆش بێت. پێغەمبەر ﷺ پاش نوێژە فەرزەکان دەیگوت: ((لا إله إلا الله وحده لاشـريک له، له الملک وله الحمد، وهو على كل شئ قدير، لا حـول ولا قوة إلا بالله، لا إلــه إلا الله، ولا نعبد إلا إياه، له النعمة ولــه الفضل وله الثناء الحســن، لا إله إلا الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون)) مسـلم: ٤١٥/١. ﴿ ١٥: رفيع الدرجات ﴾ بەرز کــەرەوەی پلەکانی ئیمانداران وزانیاریانە ﴿ ذو العرش ﴾ خاوەنی عەرشە، دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ﴿ يلقي الروح من أمره على من يشـاء من عبـاده ﴾ وەحی بەفەرمانی خۆی دەکا بۆ هەرکەسـێك خۆی بیەوێ لە بەندەکانی ﴿ لينذر يوم التلاق ﴾ تا لەڕۆژی بەیەك گەیشــتن و کۆکردنەوە بیانترسێنێت ﴿ ١٦: يوم هم بارزون ﴾ ڕۆژێ کەهەموو ئاشکران و بەدەرەون، ئەکەونە پێش چاوو، هیچ شــتێك نییە بیانشـارێتەوە چونکە لەدەشتێکی کاکی بەکاکی‌دان ﴿ لايخفى على الله منهم شـئ ﴾ هیچ شتێکیان لەخوا ناشـارێتەوە ﴿ لمن الملـک اليوم ﴾ لەو ڕۆژەدا کــە ئاسمانەکان پێچرانــەوە جارچییەك جاڕ ئەدات و ئەڵێت: موڵك و دەســەڵات و فەرمانڕەوایــیو بڕیـــار ئەمڕۆ بۆ کێیە؟ هەمــووی بێدەنگ و بێ وەڵامە، بۆیە خوای گەورە خۆی وەڵام ئەداتەوەو ئەفەرموێ: ﴿ لله الواحد القهار ﴾ هەر بۆ خوای تاك و تەنیای بەدەسەڵاتە، ئیمامی (بوخـاری) ئەم فەرموودەیە دەهێنێت، کــە لەکاتی وەرگرتنەوەی ڕۆح و زەوی‌و ئاسمانەکاندا خوا ئەفەرموێ: (أنا الملک أين ملوک الارض؟) ئیمامی (موسـلیم)یش ئەم فەرموودەیــە دێنێ: ((يطوى الله -عزوجل- الســماوات يوم القيامة ثـم يأخذهن بيده اليمنى، ثم يقول: أنا الملک أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟ ثم يطوى الأرضين بشماله ثم يقول: أنا الملک أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟. ﴿ ١٧: اليـوم تجزى كل نفس بماكسـبت ﴾ لەو ڕۆژەدا هەرکەس هەرچی کردووە پاداشت و تۆڵەی کاری خۆی دەبینێ ﴿ لا ظلم اليوم ﴾ لەو ڕۆژەدا هیچ جۆرە ستەم و غەدرێك نییە، بێ‌زیادوکەم هەمووکەسێك پاداشـت و تۆڵە ئەدرێتەوە ﴿ إن الله سـريع الحساب ﴾ بەڕاستی خوا زوو و بەپەلە حیساب و لێکۆڵینەوە دەکات.

بترسن لەو ڕۆژە لەناکاو تووشتان دەبێ:

﴿ ١٨: وأنذرهم يوم الآزفة ﴾ ئەوانە لەڕۆژە نزیکەکەی (قیامەت) بترسێنە. (آزفة) یەکێکە لەناوەکانی ڕۆژی قیامەت. بۆیە دەوترێ (آزفة) چونکە نزیکە بێت، خودا دەفەرموێ (أزفت الآزفة). ﴿ إذ القلـوب لـدى الحناجر ﴾ کاتێ لەتـرس و هەیبەتا گیان و دڵەکان دەگەنــە گــەروو و ڕادەوەســتن ﴿ كاظمين ﴾ بەپیشـخواردوویی دڵەکانیــان پڕن لە خــەم وخەفەت. ﴿ ما للظالميــن من حميم ﴾

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّٰتِ عَدْنٍ ٱلَّتِى وَعَدتَّهُمْ وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ وَمَن تَقِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى ٱلْإِيمَٰنِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا۟ رَبَّنَآ أَمَتَّنَا ٱثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا ٱثْنَتَيْنِ فَٱعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَٱدْعُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ ٱلدَّرَجَٰتِ ذُو ٱلْعَرْشِ يُلْقِى ٱلرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ لِيُنذِرَ يَوْمَ ٱلتَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

ئەوکات ســتەمکاران هیچ پشــتیوان و دۆســتێکیان نییە، بتوانێ کەڵکیان پێ بگەیەنێ ﴿ ولا شـفيع يطاع ﴾ و هیچ تکاکارێکیشیان نییە، تکای وەربگیردرێ، هەمــوو پەیوەندییەك دەپچڕێ ﴿ ١٩: يعلم خائنة الأعين ﴾ ئەو خوایە هەمیشــە بەچاوە خیانەتکارەکان - بەرامبــەر بەنافەرمانی‌خۆی- دەزانێت ﴿ وما تخفي الصدور ﴾ و بەوەش ســینەکان حەشاری دەدەن ﴿ ٢٠: والله يقضي بالحق ﴾ و خوا بەڕاســتی‌و دادگەرانە بڕیار ئەدا و تۆڵەو پاداش ئەداتەوەو، ستەم لە هیچ کەسێك ناکات ﴿ والذين يدعون من دونه لا يقضون بشئ ﴾ و ئەوانەی ئەوان هانایان دەبەنە بەرو ئەیانپەرستن جگە لەخوا ناتوانن هیچ جۆرە بڕیارێك بدەن ودەسەڵاتی هیچیان نییەو هیچ نازانن ﴿ إن الله هو السميع البصير ﴾ بێشك کەخودا هەربۆخۆی ژنەواو بینایە، ئاگاداری هەموو کارو کردارێکیانە.

پاشەڕۆژی کافران:

﴿ ٢١: أولم يسيروا في الأرض ﴾ ئایـا ئەوانە بەرووی زەویدا نەگـەڕاون؟ ﴿ فينظروا كيف كان عاقبة الذين كانوا من قبلهم ﴾ تا سـەیر بکەن و بزانن پاشەڕۆژو ئەنجامی ئەوانەی لە پێشیانەوە

ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ ٱلْـَٔازِفَةِ إِذِ ٱلْقُلُوبُ لَدَى ٱلْحَنَاجِرِ كَـٰظِمِينَ ۚ مَا لِلظَّـٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَآئِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى ٱلصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَٱللَّهُ يَقْضِى بِٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ ۞ أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا۟ هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَاثَارًا فِى ٱلْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ فَكَفَرُوا۟ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَا وَسُلْطَـٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَـٰمَـٰنَ وَقَـٰرُونَ فَقَالُوا۟ سَـٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ ٱقْتُلُوٓا۟ أَبْنَآءَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ وَٱسْتَحْيُوا۟ نِسَآءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ ٱلْكَـٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَـٰلٍ ﴿٢٥﴾

بوون و، لەژیانیانـدا ململانێیان لەگـەڵ پەیامبەرەکانیاندا ئەکرد چـۆن بوو؟ ﴿ كانوا هم أشد منهم قوة وآثارا في الأرض ﴾ خۆ لە قورەیش هێزو تواناو جێگاو شـوێنەوارو کۆشـك و تەلاریشـیان زۆرتـرو بەهێزتر بـوو ﴿ فأخذهم الله بذنوبهم ﴾ کەچی بەهۆی گوناهەکانیانـەوە خوا بەتوندی‌گرتنی ﴿ وماكان لهم من الله من واق ﴾ لەبەرامبەر ئەو سزایشـەوە هیچ پارێزگارێکیشـیان نەبوو، تکایەکیـان بـۆ بکاو لایـان بدا لێـی ﴿ ٢٢: ذلك بأنهم كانت تأتيهم رسلهم بالبينات ﴾ ئەو سـزایەش بەهۆی ئـەوەوە بوو کە پەیامبەرەکانیان بە گەلێ نیشانەو بەڵگەی ڕۆشنەوە دەهاتن بۆ لایان ﴿ فكفروا ﴾ کەچی ئینکاریان کرد ﴿ فأخذهم الله ﴾ ئینجا خواش بەتوندی گرتنی ﴿ إنه قوي شديد العقاب ﴾ چونکە بەراستی ئەو خوایە بەهێزو تۆڵە سەختە.

داستانی مووساو فیرعەون:

﴿ ٢٣: ولقد أرسلنا موسى بآياتنا وسلطان مبين * ٢٤: الى فرعون وهامان وقارون ﴾ سـوێند ئەخۆم کە بە ڕاستی ئێمە (مووسا)مان ڕەوانە کرد بەگەلێ ئایەت و بەڵگەی ئاشکراوە- دەستە سپییەکەی و، دار دەسـتەکەی- بۆ لای فیرعەونی ملهوڕو، هامانی وەزیری و، قاروونی سەروەتمەندی لەخۆبایی بوو ﴿ فقالوا ساحر كذاب ﴾ کەچی لەباتی ئەوەی ئیمان بێنن، وتیان: مووسـا جادووگەرێکی درۆزنە!! بۆیە ئەو دەست و داردەستەیەی وایان لێ دێت! درۆیش ئەکات ئەڵێ: خوا ناردوومی ﴿ ٢٥: فلما جاءهم بالحق من عندنا ﴾ جا کە مووسا لەلایەن ئێمەوە بەبەڵگەی ڕاست و ڕەواوە هاتە لایان و هەموو ڕاسـتیەکی بـۆ ڕوونکردنەوە ﴿ قالوا اقتلوا أبناء الذين آمنوا معه ﴾ وتیـان: کوڕانی ئەوانە بکوژن کـە بڕوایان هێناوەو لەگەڵ ئەون، تا لەئایندەدا زۆر نەبن و پاشـبڕ ببن ﴿ واستحيوا نساءهم ﴾، و مێینەکانیشـیان بۆ خزمەتگـوزاری زیندوو ڕابگرن ﴿ وما كيد الكافرين إلا في ضلال ﴾ خۆ فرت و فێڵ و پیلانگێڕی بێ باوەڕان، هەر لەنابووتبوون‌دایە، ئەوە بوو نەیان‌توانی ڕێگرییان لێ بکەن لەبڕواو بنەبڕیشیان نەکردن، وەك خۆیان مەبەستیان بوو ﴿ ٢٦: وقال فرعون ذروني أقتل موسى ﴾ بەوەشەوە نەوەستان، بەڵکو فیرعەون وتی: وازم لێ بێنن تا مووسـا بکوژم، ئیتر لەهەموو شـتێ ڕزگارتان ئەبێ ﴿ وليدع ربه ﴾ جا با ئەویش هاوار بەرێ بـۆ پەروەردگاری خـۆی! ڕزگاری بکات ﴿ إني أخاف أن يبدل دينكم ﴾ چونکە بەڕاسـتی من ئەترسـم کە ئایینەکەتان بگۆڕێ و لێتان تێك بدات ﴿ أو أن يظهر في الأرض الفساد ﴾ یان خراپەو فەساد لەم زەوییە بنێتەوە و نێوانتان تێك بدات، دیارە زۆر جێگەی گاڵتەو پێکەنینە، کە فیرعەونێکی وا بەمووسـا بڵێت: من دەترسم فەساد بڵاو بکاتەوە! گومان نییە کە باوی هەموو یاخی بووان هەر وایە، کاتێ کە خۆیان بەچاك و پاك و ڕاسـت ئەزانن، ئەیانەوێ بـەو جۆرە وتانە سـۆزی گەل و کۆمەڵ بۆ خۆیـان بورووژێنن!! جـا کەهیچیان بۆ نەمایەوە، ئەوجا دەسـت ئەکەن بەئامۆژگاری و ئەبنـە واعیـزی دینی! ﴿ ٢٧: وقال موسى إني عذت بربي وربكم ﴾ مووسا وتی: بەراستی من پەنا دەبەمە بەر پەروەردگاری خـۆم و، پەروەردگـاری ئێـوەش ﴿ من كل متكبر لا يؤمن بيوم الحساب ﴾ کە بمپارێزێ لەهەر مرۆڤێکی لەخۆبایی بوو، کە باوەڕ ناکا بەڕۆژی حیساب و پاداشت و تۆڵە ﴿ ٢٨: وقال رجل مؤمن من آل فرعون يكتم إيمانه ﴾ ئەوسا پیاوێکی ئیماندار لە دەسـتە وبەسـتەی فیرعەون (لە قیبتییەکان) هێمان بڕوای خۆی ئەشاردەوەو

نەی‌ئەوێرا خۆی دەرخا، کاتێ کە ئەو هەڕەشـەو گورەشەیەی لێ بیسـتن بەرامبەر بە مووسـا وتی: ﴿ أتقتلون رجـلا أن یقول ربی الله ﴾ ئایـا ئێوە پیاوێکـی وەها دەکوژن، کە ئـەڵێ: پەروەردگارم (الله) یە، ئایا ئێوە قسەی ئاوا بە تاوان ئەزانن و فەرمانی کوشتنی بۆ دەر ئەکـەن! ﴿ وقد جاءکم بالبینات من ربکم ﴾ کە بێگومان لەلایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگەو نیشـانەیەکی زۆریشی بۆ هێناون ﴿ وإن یـک کاذبـا فعلیه کذبه ﴾ گریمان ئەگـەر درۆش بکات، وەباڵی درۆکەی لەسـەر خۆیەتـی ﴿ وإن یک صادقا یصبکم بعض الذی یعدکم ﴾، خۆ ئەگەر قسـەی راسـت بکا، ئەوا هەندێ لەو هەڕەشەیەی ئەو بەڵێنی پێ‌داون ئەوقەتان ئەبێت ﴿ إن الله لا یهدی من هو مسرف کذاب ﴾ چونکە بەراستی خوا مرۆی زیادەڕەو کارو درۆزن، شـارەزاو رێنمایی ناکات، چونکە درۆی کردۆتە پیشـەی خۆی. ﴿ ۲۹: یاقوم لکم الملک الیوم ظاهرین فی الأرض ﴾ پیاوە ئیماندارەکـەی خزمـی فیرعەون وتی: ئەی هۆزی مـن! وا ئەمرۆ دەسـەڵات بۆ ئێوەیە، هەر ئێوەیش لەمیسـردا دەسەڵاتدارن، جا لەخۆتانـی تێك مـەدەن و خەڵکەکـەی مەچەوسـێننەوە ﴿ فمن ینصرنـا مـن بـأس الله إن جاءنا ﴾ جا کێ بەرگریمـان ئەکات لە سـزای خوا، ئەگەر بۆمان هات؟! ﴿ قال فرعون ما أریکم إلا ما أری ﴾ فیرعەون پاش ئەو هەموو ئامۆژگارییە -پیاوە ئیماندارەکە کـردی- وتی: من هەر ئەو راو بۆچوونە بەچاك دەبینم خستمە بەر چاوتان، واتە: لە کوشتنیمووسـا بەلاوە، شـتێکی تر بەباش نابینـم ﴿ ومـا أهدیکم إلا سـبیل الرشـاد ﴾ چاکیـش بزانن کە من تەنها رێگای هیدایەتتان نیشـان ئـەدەم، فیرعەونیش لەگەڵ نەتەوەکەیـدا هەر درۆ دەکات، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((مامن إمـام یمـوت، یوم یموت وهـو غاش لرعیته، إلا لم یـرح رائحة الجنة، وإن ریحها لیوجد من مسـیرة خمسـمأة عام)) (فتح الباری: ۱۳٦٥/۱۳). ﴿ ۳۰: وقـال الـذی آمن یا قوم إنـی أخاف علیکم مثل یوم الأحزاب ﴾ پیاوە خاوەن بڕواکە وتی: خزمینە! بەڕاستی من لە رۆژێ دەترسـم بەسـەرتانا بێـت، وەك رۆژی گرووپەکان، واتە: وەك رۆژی ئەوانەی کە بەرامبەر بەپێغەمبەرەکانیان دەسـتە دەستە وەستان و چوون بەگژیاندا ﴿ ۳۱: مثل دأب قوم نوح وعاد وثمود ﴾ وەکو حاڵی گەلی نووح و عادو سەموود، لەو سزایە ئەوقەی ئەوان بوو ﴿ والذین من بعدهم ﴾ و ئەو کەسانەش لەپاش ئەوانەوە هاتن، وەك گەلەکەی لووت ﴿ وما الله یرید ظلما للعباد ﴾ خۆ خوا نایەوێ ناهەقی و سـتەم لە بەندەکانی خـۆی بکا، کەوابوو ئەوە بەرهەمی دەسـتی خۆیانە ﴿ ۳۲: ویـا قوم إنی أخاف علیکم یوم التناد ﴾ ئەی هۆزەکەم! بەڕاسـتی من ئەترسم لەرۆژێ کە خەڵکی بانـگ و هاوار لە یەکـتر ئەکەن و داوای یارمەتی لەیەکتر ئەکەن، دەترسـم لـەو رۆژەدا تووش بین و ببێتە هـاوار هاوارتان ﴿ ۳۳: یـوم تولون مدبرین ﴾ ئەو رۆژە کە هەمووتان هەڵدێن بە پشـت هەڵکردوویی لەبەردەم سـزای سـەختی دۆزەخدا ﴿ مالکم من الله من عاصم ﴾ هیچ پارێزەرێکیشـتان نییە لەسزای خوا بتانپارێزێ

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِيٓ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ
أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ ٱلْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ
فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ
ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمْ وَإِن يَكُ كَٰذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِي
يَعِدُكُمْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَٰقَوْمِ
لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ فِي ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ
بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ
أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّيٓ
أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَٰقَوْمِ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ
مَا لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

﴿ ومـن یضلل الله فما لـه من هاد ﴾ ئەوانە خوا گومڕای کردوون، هەر کەسـێکیش خوا گومڕای بکات -بەهۆی لاری‌خۆیەوە- ئیتر هیچ رێ نیشاندەرێکی نییە بۆ رێگای رێگای راست ببێت ﴿ ۳٤: ولقد جاءکم یوسف من قبل بالبینات ﴾ سوێند بە خوا (یوسف)یش پێش هاتنی مووسا بەچەندان بەڵگەو نیشانەی روونەوە هاتە لاتان بۆ رێنموونیتان، جا قسەی راست -وەك ئیبن کەسیر ئەڵێ ئەوەیە کە ئەم (یووسف)ـە، (یووسف)ی کوری (یەعقووب)ـە /سەڵاویان لێبـێ، پێش‌هاتنی مووسـا عليه السلام خـوا ناردیـە لای قیبتییەکان. ﴿ فمازلتم فی شک مما جاءکم به ﴾ کەچی لەپەیامەکەی ئەویش کە پێی هاتبوو بۆتان، هەر لەگومان و دوو دڵیدا بوون، و بڕواتان پێ نەکرد، دیارە مەبەسـت باوو باپیرانیانە ﴿ حتی إذا هلک قلتم لن یبعث الله من بعده رسولا ﴾ هەتا کاتێ مرد (یووسف) ئەوسا وتتان: ئیتر هەرگیز خوا دوای ئەو هیچ پەیامبەرێکی تر نانێرێ ﴿ کذلک یضل الله من هو مسرف مرتاب ﴾ وەك ئەم گومڕا کردنە، خوا هەر

کەسێکی سەرکەش و گوماندار گومڕاو سەرلێشێواو ئەکات ﴿ ٣٥: الذيــن يجادلون فى آيات الله بغير ســلطان أتاهــم ﴾ ئەمە کۆتایی ئامۆژگارییەکانی پیاوە موسـوڵمانەکەی ئالی فیرعەونە: ئەوانەی کە موجادەلە دەکەن لەشانی بەڵگەو ئایەتەکانی خوا، بێ ئەوەی هیچ بەڵگەو نیشانەیەکیان بۆهاتبێ لە خواوە ﴿ كبر مقتا عند الله وعند

وَلَقَدۡ جَآءَكُمۡ يُوسُفُ مِن قَبۡلُ بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَمَا زِلۡتُمۡ فِي شَكّٖ مِّمَّا جَآءَكُم بِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلۡتُمۡ لَن يَبۡعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِهِۦ رَسُولٗاۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَنۡ هُوَ مُسۡرِفٞ مُّرۡتَابٌ ﴿٣٤﴾ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ سُلۡطَٰنٍ أَتَىٰهُمۡۖ كَبُرَ مَقۡتًا عِندَ ٱللَّهِ وَعِندَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ كَذَٰلِكَ يَطۡبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلۡبِ مُتَكَبِّرٖ جَبَّارٖ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ يَٰهَٰمَٰنُ ٱبۡنِ لِي صَرۡحٗا لَّعَلِّيٓ أَبۡلُغُ ٱلۡأَسۡبَٰبَ ﴿٣٦﴾ أَسۡبَٰبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُۥ كَٰذِبٗاۚ وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَصُدَّ عَنِ ٱلسَّبِيلِۚ وَمَا كَيۡدُ فِرۡعَوۡنَ إِلَّا فِي تَبَابٖ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ ٱلَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوۡمِ ٱتَّبِعُونِ أَهۡدِكُمۡ سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَٰقَوۡمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا مَتَٰعٞ وَإِنَّ ٱلۡأٓخِرَةَ هِيَ دَارُ ٱلۡقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنۡ عَمِلَ سَيِّئَةٗ فَلَا يُجۡزَىٰٓ إِلَّا مِثۡلَهَاۖ وَمَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ يُرۡزَقُونَ فِيهَا بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٤٠﴾

الذيــن آمنوا ﴾ ئەو موجادەلەیە هۆی رق و تاوان و کینەیەکی زۆر گەورەیە لەلای خــواو، لای ئەوانەش بڕوایان هێناوە "چونکە بێ هیچ بەڵگەیەك قسە فڕێ ئەدەن" ﴿ كذلک يطبع الله على كل قلب متكبر جبار ﴾ وەك ئەو مۆرنانە بەسـەر ئالی فیرعەوندا، خوا مۆر دەنێ بەسەر دڵی هەموو مرۆڤێکی لەخۆ بایی بو و ستەمکاردا. بەڵێ.. هەرکاتێ دڵ فاسـیدو وتێك چوو، ئەوا تەواوی لاشەو جەستەیش فاسـید دەبێ و تێك دەچێ، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((ان فى الجسـد مضغة اذا صلحت، صلح الجسـد كله، واذا فسدت فسد الجسد كله ألا وهى القلب)) (متفق عليه).

فیرعەون مەسخەرە بە پەروەردگاری مووسا دەکات:

﴿ ٣٦: وقــال فرعــون يا هامان ابن لى صرحــا ﴾ فیرعەون دوای وتەکانی پیاوە موســڵمانەکە ترســی لێ نیشت کەئەو قسانەی ئەوە تینیــان تێ بکات، بۆیە ئەڵێ: با مووسـا تاقـی بکەینەوە بزانین راسئەکات، جا لەبەر ئەوە وتی: ئەی هامان! کۆشکێکی بەرزم بۆ دروست بکە، لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (فأوقد لى يا هامان على الطين فاجعل لى صرحا..) ٢٨/٣٨. ﴿ لعلى أبلغ الأسباب. ٣٧: أسباب السموات ﴾ بەشـکو بگەمە چەند ڕێبازەکان، ڕێبازەکانی سـەرکەوتن بۆ ئاسمانــەکان!!.. ﴿ فأطلع إلى إله موسـى ﴾ تا لەخوای مووسـا ئاگادار ببم و ببینم، دیارە بە گاڵتەوە ئەڵێ (خوای مووسـا)، بۆیە وتــی: ﴿ وإنى لأظنه كاذبـا ﴾ هەرچەند من پێم وایــە درۆ ئەکات کە ئەڵێ: خوایەکی‌تر هەیــە! ﴿ وكذلک زين لفرعون ســوء عمله ﴾ هەروەك ئــەم رازاندنەوەیە کارە خراپەکان لای فیرعــەون رازاوەو جــوان کــران! ﴿ وصد عن الســبيل ﴾ و لەڕێی راســتیش بەرهەڵســتی کرا، چونکە خۆی لارو شایستە بوو ﴿ وماكيد فرعون إلا فى تباب ﴾ بێ‌گومان کارو نەخشــەو فرت و فێڵی نادروستی فیرعەون بۆشاردنەوەی راستییەکان، هەر لەزەرەرو زیانێکــی گەورەدایە و، هیچ ئەنجامێکی چاکی نییە بۆی ﴿ ٣٨: وقال الذى آمن يا قوم اتبعون أهدكم ســبيل الرشاد ﴾ جارێکی تر پیــاوە باوەردارەکەی (ئالی فیرعەون) دێتــەوە وتاردان و ئەڵێ: قەوم و گەلەکەم! هەر بە شــوێن مندا بێن! مــن ڕێنموونیتان دەکەم بۆ ڕێبازی دروست ﴿ ٢٩: يا قوم إنما هذه الحياة الدنيا متاع ﴾ ئەی هۆزەکەم! بەراستی ژیانی ئەم دونیایە تەنها لەززەت بردنێکی بە پەلەیە ﴿ وإن الآخرة هى دار القرار ﴾ و بەڕاستی تەنها ماڵەکەی تر (بەهەشت) جێی هەمیشەیی و ئیستیقرارە ﴿ ٤٠: من عمل سيئة فلا يجزى إلا مثلها ﴾ هەرکەسێك خراپەیەکی کرد "لەدونیادا" هەر بەقەدەر ئەوە تۆڵەی لێ دەسـنرێت ﴿ ومن عمل صالحا من ذكر أو أنثى ﴾ ئەوەش چاکەیەکی کرد لە پیاو، یانلە ژن ﴿ وهو مؤمن ﴾ و لەهەمــان کاتــدا بڕواداریش بێت ﴿ فأولئـک يدخلون الجنة ﴾ ئا ئەوانە دەچنە بەهەشـتەوەو ﴿ يرزقون فيها بغير حســاب ﴾ بێ ئەژمــارو بێ ســنوور لەوێدا رزق و ڕۆزیــان ئەدرێتێ واتە: مەگەر تەنها خوا خۆی بزانێ چۆن پاداشــتیان ئەداتەوە ﴿ ٤١: ويا قوم ما لى أدعوكم إلى النجاة ﴾ ئەی هۆزەکەم! چی هەیە بۆ ئێوە من بانگتان دەکەم بۆ رزگاری "بەهەشــت" ﴿ وتدعوننى إلى النار ﴾ ئێوەبانگــی من دەکەن بۆ ئاگری دۆزەخ؟! ﴿ ٤٢: تدعوننى لأكفر بــالله ﴾ ئێوە مــن بانگ دەکەن بێ باوەڕبم بە خوا ﴿ وأشـرک به ماليس لى به علم ﴾ وشــتێك بکەمە شــەریکی لە خوایەتیدا هیچ زانیارییەکم پێی نییە. ﴿ وأنا أدعوكم إلى العزيز الغفار ﴾ لەکاتێکدا من بانگتان دەکەم بۆ لای خوایەکی دەسەڵاتداری لێبووردە ﴿ ٤٣: لا جـرم أنما تدعوننى إليه ليس له دعوة فى الدنيا ولا فى الآخرة ﴾ راستە، کە ئەوە منی بۆ بانگ ئەکەن بیپەرستم، نە لەدونیاو، نە لە

پاشە رۆژدا توانای وەڵامدانەوەی دوعایەکی نییە ﴿ وأن مردنا إلى الله ﴾ بە ڕاستی گەڕانەوەمان هەر بۆ لای خوایە ﴿ وأن المسرفين هم أصحاب النار ﴾ و بێگومان ئەوموشـریکە لەسنوور دەرچووانە هاوەڵانی دۆزەخن ﴿ ٤٤ : فستذكرون ما أقول لكم ﴾ جا کاتێ سـزاکەتان بینی، قسـەی منتان وەبیر دێتەوە، بەڵام چ کەڵکێکی ئەبێ؟ ﴿ وأفوض أمري إلى الله ﴾ وەمن تەواوی کاروباری خۆم بەخوا ئەسـپێرم، ئیتر چی ئەبێ با ببێ ﴿ إن الله بصير بالعباد ﴾ بەراستی خوا بە بەندەکانی بینایە ،ئەزانێ خەریکی چین ﴿ ٤٥ : فوقاه الله سيئات ما مكروا ﴾ ئینجا خوا ئیماندارەکەی پاراست لە فرت و فێڵیان ﴿ وحاق بآل فرعون سوء العذاب ﴾ ئەوسـزا بەدو توندەش دارودەسـتەکەی فیرعەونی داگـرت، واتە: لەدەریاکەدا نوقمکران ﴿ ٤٦ : النار يعرضون عليها غدوا وعشيا ﴾ لە سەر ئاگر رادەنوێنرێـن بەبەیانی و نیـوەڕۆ بەدواوە،ئەمەش هەر لەگۆڕەوە تـا قیامەت: ((عن عائشـة -رضى الله عنهـا-: أن يهودية دخلت عليها فقالت: نعوذ بالله من عذاب القبر، فسـألت عائشـة رسول الله ﷺ عـن عذاب القبر فقال ﷺ ((نعم عـذاب القبر)) ئیمامی بوخاری لە خاتوو عائیشـەوە -خوای لێ رازی بێ- لەپێغەمبەری پرسی: دەربارەی سـزای گۆڕ؟ ئەویش فەرمووی: بەڵێ سزای گۆڕ راستەو هەقە، ئیتر هەموو جارێك پاش نوێژەکان ((اللهم إني أعوذ بک من عذاب القبر))ی دەوت. دەتوانی سەیرێکی (ئیبن کەسیر) بکەیت، چونکە فەرموودەیەکی زۆری هێناوە دەربارەی سزای گۆڕ. ﴿ ويوم تقوم الساعة ﴾ و رۆژێکیـش قیامەت بەرپا دەبێـت، خوا بە فریشـتەکان دەفەرموێ: ﴿ أدخلوا آل فرعون أشد العذاب ﴾ ئاڵ و شـوێنکەوتوانی فیرعەون بخەنە ناو سەختترین سزاوە، ئەمەیە کـە خوانەناس و کافر سـوود وەردەگرێت لەکارو کردەوەی چاکی خـۆی، لەدونیـاو لەقیامەتدا! لەدونیـادا خوا بەماڵ وسـامان و کورو منداڵ و لەشسـاغی و تەندروسـتی پاداشـتی دەداتەوە، لە قیامەتیشـدا کەمتر لەو سـزایەی (ئاڵی فیرعەون)ی هەیە ﴿ ٤٧ : وإذ يتحاجون في النار ﴾ بۆیان باس بکـە ئەی پێغەمبەر! کاتێ لەنـاو ئاگردا لـە گەڵ یەکتر کێشمەکێشیانەو، یەکـتر تاوانبارو گوناهبـار ئەکەن: ﴿ فيقول الضعفاء للذين استكبروا ﴾ جا لاوازو چەوسـاوەکان، (شوێنکەوتووە بێ دەسەڵاتکراوەکان) بە لەخۆبایی بـووەکان (شـەرۆکەکان)دەڵێن: ﴿ إنا كنالكم تبعا ﴾ بەراسـتی ئێمە شـوێنکەوتووی ئێوە بووین ﴿ فهل أنتم مغنون عنا نصيبا من النار ﴾ جائایا ئێسـتا ئەتوانن و دەسەڵاتتان هەیە بەشێك لەسزای ئـەو ئاگرەمان لەکـۆڵ بخـەن؟ ﴿ ٤٨ : قال الذين استكبروا إنا كل فيها ﴾ سـەرکردە دەماخبـەرزە لەخۆبایی بووەکانیش ئەڵێن: بەراسـتی ئێمە هەموو لەناو ئاگرداین، ئەگەر شتێکمان پێ کرابا، بۆخۆمانمان ئەکرد ﴿ إن الله قد حكم بين العباد ﴾ بەراسـتی خوا لەنێـوان بەندەکانیدا بەدادگەرانە داوەری کرد، لەبەر ئەوە هەموو بـێ باوەڕبووین، بڕیاری داوە تۆڵـەی خۆمان وەر ئەگرین، واتە: ئێمەی سەرکردەو ئێوەی چەوساوە هەر دوو لەناو ئاگرداین ﴿ ٤٩ :

وَيَٰقَوۡمِ مَا لِيٓ أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلنَّجَوٰةِ وَتَدۡعُونَنِيٓ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٤١﴾ تَدۡعُونَنِي لِأَكۡفُرَ بِٱللَّهِ وَأُشۡرِكَ بِهِۦ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞ وَأَنَا۠ أَدۡعُوكُمۡ إِلَى ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدۡعُونَنِيٓ إِلَيۡهِ لَيۡسَ لَهُۥ دَعۡوَةٞ فِي ٱلدُّنۡيَا وَلَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذۡكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمۡۚ وَأُفَوِّضُ أَمۡرِيٓ إِلَى ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُواْۖ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرۡعَوۡنَ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ ﴿٤٥﴾ ٱلنَّارُ يُعۡرَضُونَ عَلَيۡهَا غُدُوّٗا وَعَشِيّٗاۚ وَيَوۡمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ أَدۡخِلُوٓاْ ءَالَ فِرۡعَوۡنَ أَشَدَّ ٱلۡعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَإِذۡ يَتَحَآجُّونَ فِي ٱلنَّارِ فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمۡ تَبَعٗا فَهَلۡ أَنتُم مُّغۡنُونَ عَنَّا نَصِيبٗا مِّنَ ٱلنَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُوٓاْ إِنَّا كُلّٞ فِيهَآ إِنَّ ٱللَّهَ قَدۡ حَكَمَ بَيۡنَ ٱلۡعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ فِي ٱلنَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ٱدۡعُواْ رَبَّكُمۡ يُخَفِّفۡ عَنَّا يَوۡمٗا مِّنَ ٱلۡعَذَابِ ﴿٤٩﴾

وقـال الذين فى النـار لخزنة جهنم ﴾ ئەوانـەی لەنێو ئاگردان بە فریشـتە دەرگاوانەکانی دۆزەخ ئەڵـێن: ﴿ ادعوا ربكم يخفف عنا يوما مـن العذاب ﴾ لەپەروەردگارتان بخـوازن، کە تەنها رۆژێك سـزای دۆزەخمان لێ سووك بکات ﴿ ٥٠ : قالوا أو لم تک تأتيكم رسلكم بالبينات ﴾ ئەوانیش لەوەڵامدا پێیان ئەڵێن: ئایا پەیامبەرە کانتـان بەچەندین بەڵگەی ئاشـکراوە نەهاتنە لاتان،کەچی ئێوە هـەر بڕواتان پێ نەکردن ﴿ قالوا بلى ﴾ لـە وەڵامدا ئەڵێن: بەڵێ هاتنە لامان بە درۆزنمان کردن ﴿ قالوا فادعوا ﴾ جا فریشـتەکان ئەڵێن: دە داوا بکەن و بپاڕێنەوە لەخوا،بەڕاستی ئێمە جورئەت ناکەین ﴿ وما دعاء الكافرين إلا فى ضلال ﴾ داواو پاڕانەوەی بێ بڕوایانیش، هیچ کەڵکێك نابەخشێ و، هەر لە نابوودبوونەدایە.

خوا یاریی پێغەمبەران و باوەڕداران دەدات:

﴿ ٥١ : إنا لننصر رسلنا والذين آمنوا فى الحياة الدنيا ﴾ بێگومان

ئێمــە یارمەتی پەیامبەرانمان و ئەوانەش بڕوایان هێناوە ئەدەین، لەژیانی دونیادا بەسەر دوژمنانیاندا سەریان ئەخەین، سەرخستنی پێغەمبــەران و بــڕواداران ئەوەیە: خوا هەمیشــە کۆمــەڵێ دەنێرێ بەرگــری لە بەرنامــەو ئایینەکەیــان بکەن و تۆڵە لەســتەمکاران بســێننەوە، بەتایبەت لەو دەمەی پێغەمبەردا ﷺ تا ئێســتاش ئەو

قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ تَكُ تَأۡتِيكُمۡ رُسُلُكُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِۖ قَالُواْ بَلَىٰۚ قَالُواْ فَٱدۡعُواْۗ وَمَا دُعَٰٓؤُاْ ٱلۡكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ﴿٥١﴾ يَوۡمَ لَا يَنفَعُ ٱلظَّٰلِمِينَ مَعۡذِرَتُهُمۡۖ وَلَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡهُدَىٰ وَأَوۡرَثۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡكِتَٰبَ ﴿٥٣﴾ هُدٗى وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٥٤﴾ فَٱصۡبِرۡ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ حَقّٞ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ بِٱلۡعَشِيِّ وَٱلۡإِبۡكَٰرِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ سُلۡطَٰنٍ أَتَىٰهُمۡ إِن فِي صُدُورِهِمۡ إِلَّا كِبۡرٞ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِۚ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ أَكۡبَرُ مِنۡ خَلۡقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَلَا ٱلۡمُسِيٓءُۚ قَلِيلٗا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

ڕاستییە دەبینرێ کە ئایینی خوا هەر دەمێنێ و هەر زاڵە، ئەگەر چی تاغــووت و دونیا خۆرانیش فێڵ و فــەرەج لێبدەن! ﴿ ویوم یقوم الأشـهاد ﴾ وەلەو ڕۆژەیشدا کە شایەددان —لە پێغەمبەران و فریشتەو..— هەڵئەسن و ڕاست دەبنەوە بەشایەتی دان لەسەر ئەوانەی درۆیان لە ســەر خواوەند کردبوو، وەك لە(هوود: ١٨) ئەفەرموێ: (ویقول الأشهاد هؤلاء الذین کذبوا علی ربهم..). ﴿ ٥٢: یوم لا ینفع الظالمین معذرتهم ﴾ ئەو ڕۆژە کە برو بیانوو پاڕانەوەی ستەمکاران وەرناگــیرێ و، هیچ کەڵكێکیان پــێ ناگەیەنێ ﴿ ولهم اللعنة ولهم سوء الدار ﴾ نەفــرەت وخراپترین حاڵ و جێگەیــان بۆ هەیە لە دۆزەخدا. مەســەلی مووساو بەنی ئیســرائیل وبەڵێنی سەرکەتن بە پێغەمبەر: ﴿ ٥٣: ولقد آتینا موسی الهدی ﴾ بێگومان ئێمە هۆی ڕێنموونیمان دا بە مووســا "تەورات و چەندان ئایەت و مۆعجیزە" هەر بەوەش ســەرمان خست ﴿ وأورثنا بنی إسـرائیل الکتاب ﴾ وە کتێبی تەوراتیشــمان هێشتەوە لەناو کوڕانی یەعقووبداو، بوونە

خاوەن هەقــی ئەو نامەیە ﴿ ٥٤: هدی وذکری لأولی الألباب ﴾ بۆ ڕێنماو یاداوەری بۆ خاوەن ئاوازەکان ﴿ ٥٥: فاصبر إن وعد الله حق ﴾ جا کەواتە ئەی (موحەممەد ﷺ) لەسەر ئەزیەت و ئازاریان ئارام بگرە "چونکە بەڵێنی خوا بەســەر خستنت ڕاستەو دێتەجێ ﴿ واستغفر لذنبک ﴾، وە بۆ گوناهانت داوای لیبووردن بکە "لەو شــتانەی کە ناتوانی وەك پێویســت پێیان هەڵسیت، لەوانەیشە مەبەست فێر کردنی داخوازی ئوممەتەکەی بێت" ﴿ وسبح بحمد ربک بالعشـی والإبکار ﴾ وبە هەموو ئێوارەو بەیانیان ســوپاس و تەســبیحاتی پەروەردگارت بکە، واتە: هەرگیز لەیادی خواوەند غافــڵ مەبــە ﴿ ٥٦: ان الذین یجادلون فی آیات الله بغیر سـلطان أتاهم ﴾ بەڕاستی ئەوانەی لە ئایەتەکانی خوادا دەمبازی دەکەن، بەبــێ ئەوەی هیچ بەڵگەیەکیان بۆهاتبــێ ﴿ إن فی صدورهم إلا کبـر ﴾ لە ســینەکانیاندا خۆبەزلزانین نەبــێ بەرامبەر بە هەق، شــتێ‌تر نییە و، ئەیانەوێ هەق باتــڵ بکەنەوە ﴿ ما هم ببالغیه ﴾ هەرگیز ئەوان پێیشــی ناگــەن و ناتوانن نووری خــوا بکوژێننەوە ﴿ فاســتعذ بالله ﴾ جــا کەوابوو تۆ پەنا بەرە بەر خــوا ﴿ إنه هو السمیع البصیر ﴾ چونکە بەڕاستی تەنها ئەوە بیسندەی بینا.

ژینی دوای مردن:

﴿ ٥٧: لخلق السموات والأرض أکبر من خلق الناس ﴾ بە ڕاستی دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی، لەدروست کردنی خەڵك دوای مــردن گەورەترە. واتە: زاتێ کە ئاسمان و زەوی بەو هەموو شــتە سەرسوڕهێنەرانەوە دروستکردبێ، ئەی چۆن ناتوانێ مرۆڤ پاش مــردن زیندوو بکاتەوە؟! ﴿ ولکــن أکثر الناس لا یعلمون ﴾ بەڵام زۆرتریــنی خەڵــك نازانن و تێ‌نافکرێن لەو ڕاســتییە ﴿ ٥٨: وما یستوی الأعمی والبصیر ﴾ و مرۆڤی‌نابیناو مرۆڤی بینا وەکو یەك نــین، واتە: مرۆی باوەڕدارو بێ‌باوەڕ چــوون یەك نابن ﴿ والذین آمنوا وعملــوا الصالحات ﴾ و نەئەوانەیــش بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ ولا المسیء ﴾ ونە خراپکاریش ﴿ قلیلا ما تتذکرون ﴾ ئەوانەتان بیر ئەکەنەوەو ئامۆژگاری وەرئەگرن چەندە کەمــن﴿ ٥٩: إن الســاعة آتیــة لا ریب فیها ﴾ بەڕاســتی ڕۆژی قیامــەت هەر دێ و هیچ گومانی تێدا نییە ﴿ ولکن أکثر الناس لا یؤمنون ﴾ بەڵام زۆرترینی مەردم بڕوا ناکەن بەهاتنەکەی! ﴿ ٦٠: وقال ربکم ادعونی أسـتجب لکـم ﴾ و پەروەردگارتان فەرمووی: داوا لــە من بکەن و لە من بپاڕێنــەوە، منیش وەڵامتان دەدەمەوە، پێغەمبــەر ﷺ دەفەرمــوێ: ((إن الدعــاء هــو العبادة)) جا پاش ئەوە، ئایەتی (أدعونی اسـتجب لکم)ی خوێندەوە. (متفق علیه).

یـان دەفەرموێ: ئەوەی لـە خوا ناپاڕێتەوە، خـوا لێی تووڕەیە. (ئیمام ئەحمەد و أصحاب السـنن). ﴿ إن الذين يسـتكبرون عن عبادتي ﴾ بێگومان ئەوانەی خۆ بە گەورە دەزانن لە پەرسـتنم بە تەنیا ﴿ سـيدخلون جهنم داخرين ﴾ بێگومان بە سەرشـۆڕی و بە بچووکی دەچنە دۆزەخەوە.

بەم کارانە خوا بناسە:

﴿ ٦١: الله الـذي جعل لكم الليل لتسـكنوا فيه ﴾ خوایە ئەوەی شـەوی بەتاریك دروسـتكرد بۆتان، تائارامی تیـا بگرن و تێیدا بحەوێنەوە ﴿ والنهار مبصرا ﴾ و ڕۆژیش بە ڕووناك و ڕۆشـن، تا رزق و ڕۆزی تیا بەدەسـت بێنن ﴿ إن الله لذو فضل على الناس ﴾ بەراسـتی خوا خاوەنی نیعمەت و بەهرەی زۆرە بەسەر خەڵكیەوە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يشـكرون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵك شوكری ناكەن وسـپڵەن! ﴿ ٦٢: ذلكم الله ربكم خالق كل شـيء ﴾ ئا ئەو خوایەیـە پەروەردگاری ئێـوە، بەدیهێنەری هەمووشـتێك ﴿ لا إلـه إلا هو ﴾ جگە لەویش هیچ پەرسـتراوێكی هەق نییە ﴿ فأنى تؤفكـون ﴾ دە ئیتر چۆن لە یەكخواپەرسـتی لا ئەدرێن؟ ﴿ ٦٣: كذلك يؤفك الذين كانوا بآيات الله يجحدون ﴾ هەرئا بەو جۆرەیە لە یەكخواپەرستی لا ئەدرێن، ئەوانەش لەئایەتەكانی خوا حاشاو نكـوڵی ئەكەن ﴿ ٦٤: الله الذي جعل لكـم الأرض قرارا ﴾ خوایە ئەوەی زەوی بۆ كردوون بەبارەگاو نشـیمەن و نیشـتگە، تا تیایا بژین و بحەوێنەوە ﴿ والسماء بناء ﴾ و ئاسمانیش بە بیناكراو وەك گومەزی لەسـەرووتانەوە ﴿ وصوركم فأحسـن صوركم ﴾ وێنەی كێشاون، جوان وێنەی كێشاون، چونكە ئێوە لەهەموو گیانلەبەرێك بـاڵاو بەژنتان جوانترە ﴿ ورزقكم مـن الطيبات ﴾ وە لە هەرچی حـەڵاڵ و پاكە رزقی پێداون، وەك لەم ئایەتەشـدا دەفەرمووێ: (الذي جعل لكم الأرض فراشـا والسـماء بناء وأنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقا لكم فلا تجعلوا لله أندادا وأنتم تعلمون) ٢٢/٢. دوویاتی ئەو هەموو نیعمەتانە دەكاتەوە ﴿ ذلكم الله ربكم ﴾ ئـا ئەوخوا(الله)یەیە پەروەردگارتان ﴿ فتبارك الله رب العالمين ﴾ گەورەیی و بڵندی بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەكان ﴿ ٦٥: هو الحي ﴾ ئەوە هەمیشە زیندوو ﴿ لا إله إلا هو ﴾ لەغەیرەز ئەو هیچ پەسـتراوێكی هەق نییە ﴿ فادعوه مخلصين له الدين ﴾ دەسا ئێوە هەر ئەو بپەرستن بەپوختی و بێخەوش لە شیرك ﴿ الحمد لله رب العالمين ﴾ سوپاس هەر بۆ خودای پەروەردگاری جیهانەكانە.

هەرگیز ڕێ بە شیرك نەدراوە:

﴿ ٦٦: قـل إني نهيت أن أعبد الذين تدعون من دون الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ پێیان بڵێ: بەراسـتی من قەدەغە كراوم لەپەرستنی ئەو شتانە، كە ئێوە لە باتی خوا هاواریان بۆ دەبەن و ئەیانپەرستن،

إِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ خَٰلِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ ٱلَّذِينَ كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ ٱلْحَيُّ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَٱدْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٥﴾ ۞ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَمَّا جَآءَنِيَ ٱلْبَيِّنَٰتُ مِن رَّبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦٦﴾

كەوابوو ئێوەش واز لە بتپەرسـتنیان بێنـن ﴿ لما جاءني البينات مـن ربي ﴾ كاتێ بەڵگە ڕوونەكان لـە پەروەردگارمەوە بۆم هاتن، سـەبارەت بە یەكتاپەرستی ﴿ وأمرت أن أسلم لرب العالمين ﴾ و فەرمانم پێدراوە كە ملكەچ بم بۆ پەروەردگاری جیهانەكان ﴿ ٦٧: هو الذي خلقكم من تراب ثم من نطفة ثم من علقة ﴾ هەر ئەو خوا بەتوانایە ئەسـڵتانی (ئادەم) لەگڵێك دروسـتكرد، لەپاشان لە تۆماوێكی ئاوی منـی، ئینجا لەخوێنپارە (خوێنێكی جەڵتە) ﴿ ثم يخرجكم طفلا ﴾ لەپاشان لەسكی دایكتاندا بەساوایی دەتانهێنێتە دەر ﴿ ثم لتبلغوا أشـدكم ﴾ لەپاشـان تەمەنتان درێـژ دەكرێ تا بگەنـە تەمەنی كەماڵ و،پلەی زەبـر و بەهێز بوون، تەمەنی چل سـاڵی ﴿ ثم لتكونوا شيوخا ﴾ لەپاشان تەمەنتان درێژ دەكرێت تا پیر ببن ﴿ ومنكم من يتوفى من قبل ﴾ و تیاتانە پێش ئەوە بگاتە تەمەنی كەماڵ، یان پیری ئەمرن ﴿ ولتبلغوا أجلا مسـمى ﴾ خوا لە سەر ئەم شـێوازە دروستیكردوون، تا بگەنە كاتێكی دیاریكراو

بۆ مردن ﴿ ولعلكم تعقلون ﴾ بەشـكم تێبگـەن ئەوەی وا ئێوەی دروسـتکردووە، جگە لەو خوایتر نییـە ﴿ ٦٨: هو الذی یحیی ویمیت ﴾ هەر ئەو خوا بەتوانایەیە ژین دەداو دەیسێنێ، واتە: ژیان و، مردن، ئەو دروستیان ئەکات ﴿ فإذا قضی أمرا فإنما یقول له کن فیکون ﴾ جا کاتێ ویستی شتێك بەبوون بێنێ، تەنها ئەوەندەیە

هُوَ ٱلَّذِی خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟ أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا۟ شُيُوخًا ۚ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبْلُ ۖ وَلِتَبْلُغُوٓا۟ أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ ٱلَّذِی يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِٱلْكِتَٰبِ وَبِمَآ أَرْسَلْنَا بِهِۦ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ ٱلْأَغْلَٰلُ فِىٓ أَعْنَٰقِهِمْ وَٱلسَّلَٰسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِى ٱلْحَمِيمِ ثُمَّ فِى ٱلنَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالُوا۟ ضَلُّوا۟ عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا۟ مِن قَبْلُ شَيْـًٔا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَٱصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ ۚ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

پێی ئەڵێ: ببە، ئەویش دەست بەجێ ئەبێ، واتە: هیچ ئەزیەت و ماندوو بوونێکی تیا نییە بۆ ژیان پێبەخشین و مراندن.

چارەنووسی کێشەکەران و دەمدرێژان:

﴿ ٦٩: ألم تر إلی الذین یجادلون فی آیات الله ﴾ ئایا ئەو چەواشـە بووانەت نەدیـوە کە لەبارەی ئایەتەکانـی خواوە دەمە دەمێ دەکەن؟! ﴿ أنی یصرفون ﴾ چۆن لادەدرێن لێیان و، لەڕێی راسـت و رەوا خۆ کلا دەکەن؟ ﴿ ٧٠: الذین کذبوا بالکتاب وبما أرسلنا به رسلنا ﴾ ئەوانەی بەم قورئانەو بەونیشانەو موعجیزانەش پەیامبەرەکانمان پێناردبوو باوەڕیان نەکرد ﴿ فسوف یعلمون ﴾ جا لەئایندەدا پاشەڕۆژی خۆیان دەزانن، دەزانن جێ و ڕێیان دوزەخ وواوەیلایـە، وەك ئەفەرمـوێ: (ویل یومئـذ للمکذبین) ٨٣/١٠. ﴿ ٧١: إذ الأغلال فی أعناقهم والسلاسـل ﴾ کاتێ کۆت و زنجیر لـە ملیاندایـە ﴿ یسـحبون * ٧٢: فی الحمیم ﴾ بـەو زنجیرانە

ڕائەکێشـرێن، بە ناو ئاوێکی گەرمداو، دەشـکرێ بەگەڕوویاندا، وەك ئـەم ئایەتـەی (یطوفون بینهـا وبین حمیـم آن) ٥٥/٤٤. وە ئایەتـی: (ثم إنکـم أیها الضالون المکذبون لآکلون من شـجر من زقوم/٥٦/٥١-٥٢) وەئایەتی: (خذوه فاعتلوه إلی سواء الجحیم ثم صبوا فوق رأسـه من عذاب الحمیم، ذق إنک أنت العزیز الکریم) ٤٤/٤٧-٤٩. جەخت لە سـەر ئەو ماناو مەبەستە دەکەنەوە ﴿ ثم فی النار یسجرون ﴾ لەپاشا لەناوئاگردا گڕدەدرێن و ئەسووتێنرێن، هاوڕێ لەگەڵ تەواوی پێسـت و گۆشـت و ئێسقانیان ﴿ ٧٣: ثم قیل لهم أین ماکنتم تشرکون * ٧٤: من دون الله ﴾ لەپاشان پێیان ئەوترێ: کوان ئەو بتانەی کە ئێوە لەباتی خوا ئەتانپەرسـتن و، ئەتانکردنە شـەریك و هاوەڵی خوا؟ ﴿ قالـوا ضلوا عنا ﴾ ئەڵێن: هەموو لەپێش چاومان ونبوون و ڕۆیشتن و تیاچوون ﴿ بل لم نکن ندعو من قبل شـیئا ﴾ بەڵکو ئێمە لەپێشـدا کـە لەدونیادا بووین هیچ شـتێکمان نەدەپەرسـت. وا ئەزانن ئەگەر ئەو درۆیە بکەن، کەڵکی دەبێ بۆیان ﴿ کذلک یضل الله الکافرین ﴾ وەك ئەم گومڕا کردنەیـە، خوا بـێ بڕوایان گومڕاو سەرلێشـێواو دەکات ﴿ ٧٥: ذلکم بما کنتم تفرحون فی الأرض بغیر الحق ﴾ ئەو سزایەش لەسەر ئەوەیە کە ئێوە لەزەویدا بەناهەق لە کاتی کردنی تاواندا دڵشـادو خۆشـحاڵ ئەبوون ﴿ وبما کنتم تمرحون ﴾ وەبە هۆی ئەوەی ئێوە دەعیـەو فیزو بایی‌هەواییتان دەنوانـدو، خەڵکێکتان بەکەم دائەنا و، هەردەم ناهەقیتـان ئەکرد ﴿ ٧٦: ادخلوا أبواب جهنم خالدین فیها ﴾ دەفەرمـوون لەدەرگاکانی دۆزەخەوە بچنە ژوورەوە بەهەتا هەتایی لەوێدا قەتیس بن ﴿ فبئس مثوی المتکبرین ﴾، جا چەندە خراپە جێ وشوێنی خۆ بە زلزانەکان.

بەئارم بە، سەردەکەوی:

﴿ ٧٧: فاصبر إن وعد الله حق ﴾ سا ئارامت بێ ئەی موحەممەد ﷺ بەڕاستی بەڵێنی خوا بە سزادانی دوژمنانت ڕاستە ﴿ فإما نرینک بعض الذی نعدهم ﴾ جاهەندێ لەو سزایەی بەڵێنمان پێیاندابوو، یان نیشـانتی دەدەینو بەچاوی خۆت دەیبینی ﴿ أونتوفینک ﴾ یان پێـش ئەوە دەتمرێنـین ﴿ فإلینا یرجعون ﴾ جـا لەهەردوو حاڵەتەکـەدا هەر بۆلای ئێمە دەگێردرێنەوە ﴿ ٧٨: ولقد أرسـلنا رسـلا من قبلک ﴾ سـوێند ئەخۆم کە بەڕاسـتی لەپێش تۆشـدا پەیامبەرێکی زۆرمان ناردوون، هەریەك بۆلای گەلی خۆی ﴿ منهم من قصصنا علیک ﴾ داسـتانی هێندێکیانمـان لەقورئاندا بۆ باس کردوویت، ئەوانەیش بیسـت و پێنج پێغەمبەرن ﴿ ومنهم من لم نقصص علیک ﴾ هەندێکیشـیانمان بۆ باس نەکردوویت. پێشـەوا

(ئەحمـەد) ئەم فەرموودەیـە ئەهێنێ: جارێك لـە پەیامبەر ﷺ دەپرسـن: ئاخۆ ژمارەی پێغەمبەران چەندە؟ ئەویش دەفەرموێ: (١٢٤٠٠٠) سـەدو بیسـتو چوار هــەزار پێغەمبەرن، (٣١٥)یان بەکتێبو نامەوە رەوانە کراونو پێیان دەڵێن(روسـول). ﴿ وماكان لرسول أن يأتي بآية إلا بإذن الله ﴾ وەبۆ هیچ پەیامبەرێك نەبووە کـە موعجیزەیەك بێنـێ، بەفەرمانی خوا نەبێ ﴿ فـإذا جاء أمر الله قضي بالحق ﴾ جاهەرکات فەرمانی خوا هاتبێ بە سـزا، بە دادگەری بڕیاردراوە لە نێوانیاندا ﴿ وخسر هنالك المبطلون ﴾ لەو کاتەدا ناهەقکارەکان زیانمەند و پەشـیمان بوون، بەڵام پەشیمانی کەڵکـی نەبووە بۆیان ﴿ ٧٩: الله الذي جعل لكم الأنعام ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە وشترگەلی بۆ ئێوە دروستکرد ﴿ لتركبوا منها ﴾ بۆ ئەوەی سـوارین لەهەندێکیان ﴿ ومنهاتأكلون ﴾ لەهەندێکیشیان بخـۆن ﴿٨٠: ولكم فيها منافع ﴾ وەزیاد لەوەش کەڵکێکی زۆریان تێیە بۆتان: خوری و، کورك و، موو، شـیرو، کەرەو پەنیرو، رۆن و.. هتـد ﴿ ولتبلغوا عليها حاجة في صدوركم ﴾ وە بۆ ئەوەی لە سـەر پشتیان بگەنە ئەو مەبەسـتە لە دڵتاندایە، واتە خۆتان و بارەکانتان –بەتایبەتی لەکاتی بازرگانیدا– بۆ هەڵگرن. ﴿ وعليها وعلى الفلك تحملون ﴾ لەسەر ئەو وشترانەو لە سەر کەشتییەکان هەڵدەگیرێن وهاتووچۆ دەکـەن ﴿ ٨١: ويريكم آياته ﴾ ئەو زاتە بەڵگەو نیشانەکانی دەسەڵاتی خۆیتان نیشان ئەدات ﴿ فأي آيات الله تنكرون ﴾ جا ئینـکاری کام لەنیشـانەکانی خوا ئەکەن، لەگەڵ ئەوەدا کە زۆر ئاشکراو روونن؟!

لە پێشینان عیبرەت گرن:

﴿ ٨٢: أفلم يسيروا في الارض ﴾ ئایا ئەوانـە بە رووی زەویدا نەڕۆیشتوون ﴿ فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم ﴾ تا ببینن ئەنجامی ئەوانەی کە لەپێش ئەوانەوەبوون چۆن بوو؟ ﴿ كانوا أكثر منهم وأشد قوة وآثارا في الارض ﴾ ئەوان لەمان لە رووی ژمارەوە زۆرترو، لە رووی هێزو شوێنەوارو بیناسازی و..هتد بەهێزتربوون ﴿ فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون ﴾ جا ماڵ وهێزو دەسەڵاتیان، بێ نیـازی نەکردن لە سـزای خوا کاتـێ بۆیان هـات ﴿ ٨٣: فلما جاءتهم رسلهم بالبينات ﴾ جاکاتـێ پەیامبەرەکانیان بە بەڵگەی ئاشـکراوە هاتنە لایان ﴿ فرحوا بما عندهم من العلم ﴾ کەچی لە باتی باوەڕهێنانیان، ئەوان بـەو ئەندازە زانیارییە کەمەی خۆیان خۆشـحاڵ بوون، هەرچەندە رێگەیان پـێ دەرنەئەکرد ﴿ وحاق بهم ما كانوا به يستهزئون ﴾ و ئەو سـزایەی ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکرد هاتە سەریان و دەورەیدان ﴿ ٨٤: فلما رأوا بأسنا ﴾ ئینجا کاتێ سـزا وتۆڵەی توندی ئێمەیان دی ودڵنیا بوون کە رزگارنابن ﴿ قالوا امنا بالله وحده ﴾ وتیان: وا ئێسـتا بڕوامان بە خوای تاك و تەنیا هێنا بە تەنیا ﴿ وكفرنا بما كنا به مشركين ﴾ باوەڕیشمان نەما بەو بتانەی کە پێشـتر کردبوومانن بە شـەریك و هاوەڵی خوا ﴿ ٨٥: فلم يك ينفعهم إيمانهم لما رأوا بأسنا ﴾ ئینجائیمانەکەیان سـوودی پێنەدان، کاتێ سـزاکەی ئێمە یان دی، چونکە کار لە کار ترازا بووو، ئیتر لەو کاتەیشـدا دەرگای پەشـیمانی دادەخرێ (وەك فیرعەون کاتێك کە سزای دیت پەشـیمان بوویەوەو وتی: (آمنت أنه لا إله إلا الذى آمنت به بنو إسرائيل وأنا من المسلمين) ١٠/٩٠. بـەڵام وەك ئەم فەرموودە دەفەرموێ: ((إن الله تعالى يقبل توبة العبد مالم يغرغر))، (مسـند أحمـد ٢/١٣٢، الترمذى)، ابن ماجـە. واتە: خوا تەوبە و پەشـیمانی بەنـدە وەر ئەگرێ، پێش ئەوەی بگاتە حاڵەتی غەرغەرەو گیانەڵا. ﴿ سنة الله التي قد خلت فـي عباده ﴾ ئەمە ئەوسـوننەت و باوەی خوابوو کەلە بەندەکانیدا تێپـەڕی، واتـە: بەدەرێژایی رۆژگار خوا سـوننەتی وابووە، هەر قەومێك لە کاتی دیتنی سـزادا باوەڕی هێنابێ لێی وەر نەگیراوەو سـوودی نەبووە بۆی ﴿ وخسـر هنالـك الكفـرون ﴾ لەوکاتەدا کافرەکان زیانمەندبوون، چونکە ئاشکرا بوو و زانرا کە سوودیان لە هیچ شتێ وەرنەگرت، نەلەبتەکان، نەلە ئەو هەموو پیلانەیان.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِندَهُم مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

لە (١٩ی ربیع الثانی /١٤١٧/ك بەرامبەر ١٩٩٦/٩/٢ز دوای نوێژی بەیانی، لەنووسینی تەفسیریئەم سوورەتی (غافر)ە بوومەوە. لە (ڕاگەیاندن)، لە هەڵەبجەی شەهید.

زۆریش سوپاس بۆ خوای میهرەبان و غافیر، وە لە پەنای ئەم سوورە تەدا، داوای لێخۆشبوونی لێ دەکەین.

سوورەتی (فوسیلەت)ـە

مەککەییەو (٥٤)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی یەکتاپەرستی و پەیام و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە دەکات، جا بۆ یەکەمجار باسێکی کورتی قورئان ئەکات، کە چۆن بەو هەموو بەڵگانەوە دائەبەزێ و راستی پەیامبەریش ﷺ ئەچەسپێنێ، هەروەك باسێکیسروش و نیگا بۆ پەیامبەر ئەکا، و، دەڵێ: موحەممەدی پێغەمبەر ﷺ مرۆڤێکەو، خوا لەناو مەردمدا هەڵیبژاردووە، هەتا ئەو پەیامە گەورەیەی هەڵگرێ و، بە جیهانیانی رابگەیەنێ، پاش ئەوەش باسی ئاسمانەکان وزەوی ئەکات، بۆ ئەوە بەوردی بیریان لێ بکرێتەوە و، بکرێنە بەڵگە بۆ یەکناسینی خوا، هەروەك پەنجە رائەکێشی بۆ ئەنجامی ئەوانەی ململانێیان لەگەڵ پەیامبەراندا دەکرد، دوای ئەوەی کەباسی بڕواداران دەکات، بەتایبەت ئەوانەی کە خۆیان یەکلا کردووەتەوەو لەسەر نەخشەی خوا هەرگیز ناترازێن.. کۆتاییشی دێت بەباسی هەندێ لەنهێنییەکانی بوونەوەر، کەڕۆژ بەڕۆژ دەریان ئەخات بۆئادەمیزاد. جابەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانە هەر ئەوانەن کە قورئانیان لێ پێکهاتووە، دەسا ئەگەر ئێوەدەتوانن وێنەی ئەم قورئانە بێنن، بیهێنن! ﴿ ٢: تنزيل من الرحمن الرحيم ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن خوایەکی خاوەن بەزەییومیهرەبانەوە نێردراوەتە خوارەوە، وەك لە جێگایەکی تردا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (قل نزلة روح القدس من ربک بالحق) ١٦/١٠٢.

قورئان هەموو ئایەتەکانی شیکراونەتەوە:

﴿ ٣: كتاب فصلت آياته ﴾ ئەم نامەیە کە ئایەت و مەبەستەکانی جودا کراونەتەوە لە یەکتر بەلەفزو بەمانا ﴿ قرآنا عربيا ﴾ خوێنراوەیەکە بە زمانی عەرەبی ﴿ لقوم يعلمون ﴾ بۆ خەڵکانێ ئەمە بزانن و دانابن و، بیانەوێ تێبگەن لەوانەی عەرەبیزانن ﴿ ٤: بشيرا ونذيرا ﴾ موژدە بەخشە بە موسڵمانان بە بەهەشت، بۆ کافرانیش ترسێنەرە بە دۆزەخ ﴿ فأعرض أكثرهم ﴾ جا لەگەڵ ئەوەیشدا زۆرترینیان لە باتی بڕوا هێنان، ڕوویان لێ وەرگێڕاوخۆیان لێبوارد ﴿ فهم لا يسمعون ﴾ جا ئیدی نابیستن بەبیستنی تێڕامان و گوێرایەڵی، جا کەوابوو ئەم قورئانە هەموو مەبەستێکی مرۆڤی تیا ڕۆشن کراوەتەوە، ئەگەرخۆیان ئامادە بن و گوێ بگرن بۆی ﴿ ٥: وقالوا قلوبنا في أكنة مما تدعونا اليه ﴾ کاتێپەیامبەر ﷺ بانگیکردن بۆ بڕواهێنان گوتیان: دڵەکانمان لە چەند بەرگێكدان سەبارەت بەوەی بانگمان ئەکەیت بۆلای لە یەکخواناسی، دڵمان پەردەیلە سەرەو داپۆشراوەو هیچی ناگاتێ ﴿ وفي آذاننا وقر ﴾ وگریدانییەك لە گوێکانماندایە ﴿ ومن بيننا وبينك حجاب ﴾ و پەردەیەك لەنێوان ئێمە وتۆدایە، واتە: کێشەیەك لە نێوانماندایە ناهێڵێ بگەین بەیەکتر ﴿ فاعمل إننا عاملون ﴾ دەسا تۆ کار بکە لە سەر ئایینی خۆت و ئێمەیش لە سەر ئایینی خۆمان کار دەکەین، جا با بزانین کێ ڕاستەو ئەیباتەوەو، کێش ناراستەوئەیدۆڕێنێ.

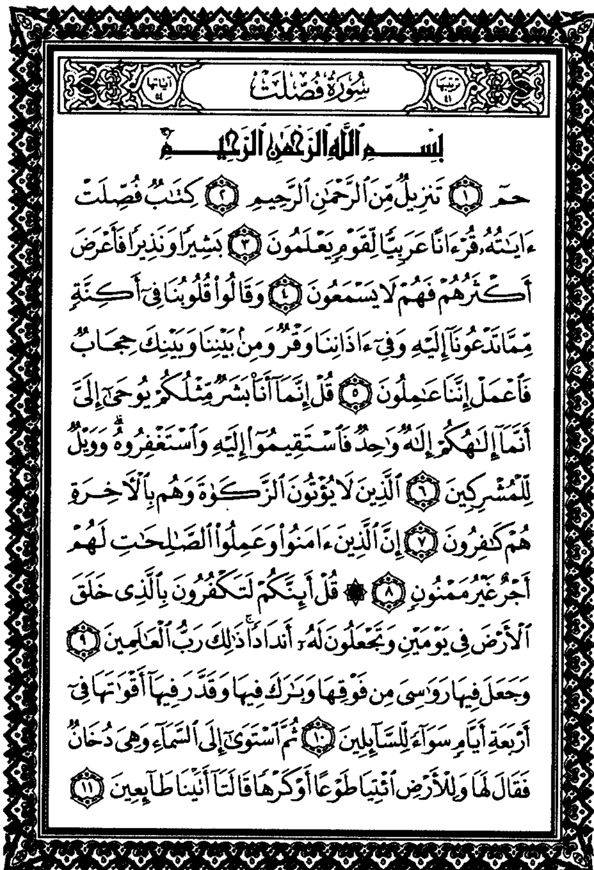
خەڵکی بانگ بکە بۆ پەرستنی خوا بە تاک و تەنیایی:

﴿ ٦: قل إنما أنا بشر مثلكم ﴾ بڵێ: بەڕاستی منیش مرۆڤێکم وەکو ئێوە، فریشتە نیم ﴿ يوحى إلي ﴾ سروشت و وەحیم بۆ ئەکرێ ﴿ أنما إلهكم إله واحد ﴾ کە هەرپەرستراوی ڕاستە قینەی ئێوە، تەنها یەكخوایە و شەریك و هاوەڵی نییە ﴿ فاستقيموا اليه واستغفروه ﴾ دەسا خۆتان ڕاست بکەنەوە بۆی و داوای بووراني گوناهەکانتانی لێ بکەن ﴿ وويل للمشركين ﴾ هاوارو واوەیلا بۆ هاوبەشدانەران ﴿ ٧: الذين لا يؤتون الزكاة ﴾ ئەوانەی زەکات نادەن و، دەست گرۆیی هەژاران ناکەن، بەڵێ ئەم تەفسیرەیە، ڕای زۆرێکی ڕاڤەکەرانی قورئانی لەسەرە، بەتایبەت (ئیبنی جەریر)، ئەگەرچی (ئیبن عەبباس) دەڵێ: (الذين لا يؤتون الزكاة) مەبەست پێیئەوانەن دڵ و دەروونیان لەشیرك پاك ناکەنەوەو بەڕاستی وشەی (لا إله إلا الله) ناڵێن، وەك دەفەرموێ: (فقل هل لک الى إن تزكى) ٧٩/١٨. ﴿ وهم بالآخرة هم كافرون ﴾ بە پاشە ڕۆژیش کافرو بێ باوەڕن ﴿ ٨: إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ بەڕاستی ئەوانەی بڕوایان هێناوەو، کارە چاکەکانیان کردووە ﴿ لهم أجر غير ممنون ﴾ پاداشتێکیبێ کۆتایی و نەبڕاوەیان بۆ هەیە.

باسێکی دروستکردنی بوونەوەر:

﴿ ٩: قل أئنكم لتكفرون بالذي خلق الأرض في يومين ﴾ پێیان بڵێ: ئایا باوەڕ بەو زاتە ناکەن کە لەماوەی دوو ڕۆژدا (دوو دەورە ی ئەو چوارو ڕۆژە) زەوی و تەواوی شتە نهێنییەکانی زەوی

دروســتکرد ﴿ وتجعلــون له أنــدادا ﴾ و هێمان وێنــەو نموونەو هاوبەشی بۆ پەیدا دەکەن و، دەسەڵاتی ئەدەنە دەست؟ ﴿ ذلک رب العالمین ﴾ ئا ئەو بەدیهێنەرەیە پەروەردگاری جیهانەکان، نەك ئــەو بتانە ئێــوە هەڵتان بــژاردوون ﴿ ١٠: وجعل فیها رواســی مــن فوقهــا ﴾ و چەند کەژو کێوێکی ســابتی مەحکەمی بڵندی لەســەر زەویی داناو، کردنی بەمێخ بۆی، تا ئێوە هەڵنەدێرێ و، بە ئاسانی لەسەرپشتی بژین ﴿ وبارک فیها ﴾ و خێرو بیرێکی زۆری تێخست: ئاوو هەواو جۆرەها میوەو میوەجات و دەریاو کانگەکان و..هتــد ﴿ وقدر فیهــا أقواتها فــی أربعة أیام ســواء ﴾ رۆزی و بژێــوی خەڵکەکــەی تیا دیارکــرد هەر لەوچــوار رۆژانەدا (چوار دەوران) واتــە: ئەنجامدانی ئەوهەموو کارانــە، تەنها لەماوەی دوو خولــدا بوو، دروســتکردنی زەوی و قایمکردنــی کێوەکانیش خولێــك بوو، ئەو هەموو خێرو خێراتەیش لەخولەکەی تردا، ئەوە هەر چوارخول و رۆژەکە بە یەکســانی ﴿ للسائلین ﴾ بۆ ئەوانەی پرسیار دەکەن: زەوی لە چەند رۆژدا دروستکراوە؟ دەگوترێ لە چوار رۆژاندا ﴿ ١١: ثم استوی إلی السماء وهی دخان ﴾ پاش دروســتکردنی زەویی، ئیرادەی دروستکردنی ئاسمانیشی کرد. کە وەك دووکەڵی وابوو. (ئیبن کەســیر) ئەڵێت: کاتێ زەویی دروست بــوو، جۆرە هەڵێك کە ئەمڕۆ پێی ئەڵێن: دونیای ســەدیم –وەك هەور لای ســەرووی گرتبوو، جا لــێرەدا هەڵئەگرێ زەوی لەپێش ئاسمانەوە دروســت بووبێ، هەڵیش ئەگرێ ئاسمان بەر لە زەویی دروستبووبێت، بەڵام سوورەتی (نازعات) ئەمە روون ئەکاتەوە، جگە لەوەیش زانیاریی ئەمڕۆ پشــتگیری ئەوەی کردووە کە زەویی پاش دروســت بوونی ئاسمان بــووە: وەك ئەفەرموێ: ﴿ فقال لها وللأرض ائتیا طوعا أو کرها ﴾ ئینجا خوا بەئاسمان و بەزەویی فەرمــوو: ببن و شــکڵی خۆتان بگرن و، ملکــەچ بن، چ بەزۆر چ بەئارەزوو، چونکە بڕیار دراوە کە دەبێ دروست ببن ﴿ قالتا أتینا طائعیــن ﴾ ئەوانیــش وتیان: وا بەخۆشــی و ملکەچ بوون، هاتین و شــکڵی خۆمانمان وەرگرت ﴿ ١٢: فقضاهن سبع سموات فی یومیــن ﴾ جاحەوت ئاسمانی لە مــاوەی دوو رۆژدا –جگە لەچوار رۆژەکەی تر– بەتەواوی دروســتکرد ﴿ وأوحی فی کل سماء أمرهــا ﴾ و لەهەر ئاسمانێك چی ئەویســت بڕیاری بۆدا. کەوابوو ئاسمان و زەویی، هەردوو پێکەوە لەماوەی (٦)رۆژدا دروستکراون، (واتــە: رۆژی یەك شــەممە، بۆ رۆژی هەینی)، شــیاوی باســە، لەچەند سوورەتێکی قورئانیشدا ئەو (رۆژ)ـە باس کراوە، بۆ نموونە لەسوورەتی حەجدا، ئایەتی (٤٧) ئەفەرموێ: (وإن یوما عند ربک کألف سنة مما تعدون) وە لەسوورەتی السجدە/٥ دا ئەفەرموێ: (ثم یعرج إلیه فی یوم کان مقداره ألف سنة مما تعدون)وە لەالمعارج/٤دا ئەفەرموێ (تعرج الملائکة والروح إلیه فی یوم کان مقداره خمسین ألف سنة). گومان نییە لــەوەدا کە دیاریکردنــی کات و زەمەن وزەمان، بەرۆژو ســاڵ و مانگ: بەو پێیەیە کە ئێستا مرۆڤ لەسەر ئەم زەویە دەژی، وە ســوورانەوەی زەوی بەدەوری خۆردا، ئەگینا

سُورَةُ فُصِّلَتْ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَٰبٌ فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا فِىٓ أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ وَفِىٓ ءَاذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنۢ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَٱعْمَلْ إِنَّنَا عَٰمِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟ إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ٱئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾

ئەگەر برۆیت بۆ ئەستێرەیەکی تری ئاسمان، ئەوا رێژەی درێژی و کورتی رۆژەکە دەگۆردرێ. ساڵی ئێمە لەو زەوییەدا چونکە دوورین لــە خۆرەوە، بە (٣٦٥) رۆژ ئەوجــا چەرخەیەك بەدەوری خۆردا تەواو ئەکات، کەچی ئەستێرەی عەتارید بە (٨٨) رۆژ ساڵی خۆی تەواو ئەکات و ئەســوورێتەوە بە دەوری خۆردا، بەڵام ئەستێرەی (بلۆتۆ) چونکە دوورترە لەخۆرەوە بە (٢٥٠، ٩٠) رۆژ ســاڵی خۆی تەواو ئەکات واتە: ســاڵێکی ئەو (٢٥٠) ســاڵی ئێمەیە. ﴿ وزینا السماء الدنیا بمصابیح ﴾ و نزیکترین ئاسمانیشمان بەچەندین چرا (ئەستێرە) رازاندەوە بۆتان ﴿ وحفظا ﴾ و بەپاراستن پاراستمان لە گوێڕاگرتنی شــەیاتین بۆ (الملأ الأعلی) لەوە کــە نهێنییەکانیان بــدزن و، لەزەویدا خەڵکی پــێ فریوبدەن ﴿ ذلک تقدیر العزیز العلیم ﴾ ئەوکارە سەرســوڕهێنەرانە، گشت ئەندازە گرتنی خوای بەدەسەڵاتی زانایە.

له سه‌رگورشته‌که‌ی (عاد) په‌ند وه‌ربگرن:

﴿ ١٣: فإن أعرضوا ﴾ ئینجا ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌موو به‌ڵگانه‌دا، هێمان قوره‌یش رووییان وه‌رگێڕا له باوه‌ڕ هێنان ﴿ فقل أنذرتكم صاعقة مثل صاعقة عاد وثمود ﴾ پێیان بڵێ:

فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ ٱلرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ قَالُوا۟ لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادٌ فَٱسْتَكْبَرُوا۟ فِي ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَقَالُوا۟ مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِيٓ أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْيِ فِي ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَلَعَذَابُ ٱلْـَٔاخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَٰهُمْ فَٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْعَمَىٰ عَلَى ٱلْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

به‌هه‌وره تریشقه‌یه‌ك، وه‌ك هه‌وره تریشقه‌که‌ی گه‌لی عادو سه‌موود ده‌تان‌ترسێنم ﴿ ١٤: إذ جاءتهم الرسل من بين أيديهم ومن خلفهم ﴾ ئه‌وساته که په‌یامبه‌ره‌کان هاتن بۆ لایان له پێشیان و له پاشیاندا و، هه‌وڵێکی زۆریان له‌گه‌ڵدان، به‌ڵام هیچ که‌ڵکێکی نه‌بوو! وه‌ك له جێگایه‌کی تردا ئه‌فه‌رموێ: (وقد خلت النذر من بين يديه ومن خلفه..) ٢١/٤٦. ﴿ ألا تعبدوا إلا الله ﴾ پێیان وتن: که جگه له‌خوا (الله)هیچ که‌سێك مه‌په‌رستن ﴿ قالوا لو شاء ربنا لأنزل ملائكة ﴾ که‌چی وتیان: ئه‌گه‌ر په‌روه‌ردگارمان بیویستبا په‌یامبه‌رێك بنێرێ، ئه‌وا فریشته‌ی ئه‌نارد، نه‌ك ئاده‌می ﴿ فإنا بما أرسلتم به كافرون ﴾ بێ‌گومان جائێمه باوه‌ڕمان نییه به‌وه‌ی ئێوه‌ی پێ نێردراوه ﴿ ١٥: فأما عاد فاستكبروا في الأرض بغير الحق ﴾ ئینجا عاد "گه‌لی هوود" به‌ناڕه‌وا له‌سه‌ر زه‌ویدا له‌خۆبایی بوون و سه‌رپێچییان کردو یاخی بوون، ئازاری هوودو بروادارانیان دا! ﴿ وقالوا منا أشد قوة ﴾ گوتیان: کێ له‌ئێمه به‌هێزتره، تا بتوانێ سزامان بدات؟! ﴿ أو لم يروا أن الله الذى خلقهم هو أشد منهم قوة ﴾ ئه‌ی ئایا نه‌یان‌زانیوه که ئه‌و خوایه وا ئه‌وانی دروستکردووه، له‌وان به‌هێزتره؟ ﴿ وكانوا بآياتنا يجحدون ﴾ دیاره به ئایه‌ته‌کانی ئێمه نکووڵی و حاشایان کردد!! ﴿ ١٦: فأرسلنا عليهم ريحا صرصرا ﴾ جائێمه‌ش (با)یه‌کی توندی به‌ده‌نگمان نارده سه‌ریان که: هه‌ر به‌شریخه‌و ده‌نگه‌که‌ی زۆربه‌یان مردن ﴿ فى أيام نحسات ﴾ له‌چه‌ند رۆژێکی تووش و شوومدا، وه‌ك ئه‌م ئایه‌ته‌یش ده‌فه‌رمووێ: (فى يوم نحس مستمر) ١٩/٥٤. یان له جێگایه‌کی تردا ده‌فه‌رمووێ: (سبع ليال وثمانية أيام حسوما..) ٦٩/٧. ﴿ لنذيقهم عذاب الخزى فى الحياة الدنيا ﴾ تاهه‌ر له‌م ژیانی‌دونیایه‌دا سزایه‌کی ئابڕووبه‌ریان پێ بچێژین ﴿ ولعذاب الآخرة أخزى ﴾ بێ‌گومان سزای پاشه‌رۆژیش سه‌خت ترو ئابڕووبه‌رتره ﴿ وهم لا ينصرون ﴾ و یارمه‌تیش نادرێن بۆ رزگار بوونیان. ﴿ ١٧: وأما ثمود فهديناهم ﴾ گه‌لی (سه‌موود)یش رێگه‌ی خه‌یرو رێگه‌ی شه‌ڕمان نیشان‌دان، راستیمان بۆ رۆشن‌کردنه‌وه‌و (سالح) په‌یامبه‌رمان ﷺ بۆ ناردن ﴿ فاستحبوا العمى على الهدى ﴾ که‌چی گومراییيان به‌سه‌ر هیدایه‌تدا هه‌ڵبژارد! ﴿ فأخذتهم صاعقة العذاب الهون بما كانوا يكسبون ﴾ جا به‌هۆی ئه‌و کاره‌یانه‌وه ده‌یان‌کرد، هه‌وره تریشقه‌ی سزای سووککه‌ر گرتنی‌له‌ناوچوون ﴿ ١٨: ونجينا الذين آمنوا وكانوا يتقون ﴾ ئه‌وانه‌ش که بروایان هێناو له‌سنووره‌کانی خوا خۆپارێزبوون، رزگارمان‌کردن.

تێبینی: گه‌لی سه‌موود له (وادى القرى)ی نێوان مه‌دینه‌و شامدا ئه‌ژیان، خوا ئه‌رزو ئاوێکی زۆر پڕله‌خێرو پڕ پیتی پێ‌به‌خشی‌بوون، وه خاوه‌نی کشتوکاڵ و باخ و باخاتێکی سه‌رسوڕهێنه‌ر بوون، ته‌مه‌نێکی درێژیان به‌سه‌ر ئه‌برد، له‌ش و قه‌باره‌یه‌کی توندو به‌هێزیان بوو، ده‌ستێکی باڵایان له دارشتنی بیناو خانوو به‌ره‌و کۆشك و ته‌لاردا هه‌بوو.

ئه‌ندامه‌کانی‌له‌ش، شایه‌تی ده‌ده‌ن له سه‌ر خاوه‌نه‌که‌یان:

﴿ ١٩: ويوم يحشر أعداء الله إلى النار ﴾ ئه‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ باسی ئه‌و رۆژه بکه بۆ گه‌له‌که‌ت که نه‌یارو دوژمنانی خوا به‌ره‌و ئاگری دۆزه‌خ کۆ ئه‌کرێنه‌وه ﴿ فهم يوزعون ﴾ جابه‌ریز رائه‌گیردرێن و ده‌سته ده‌سته به‌رێ‌ده‌کرێن بۆئاگر. واته: هه‌موو پێکه‌وه ریز ده‌کرێن وئه‌یان‌به‌ن بۆ مه‌حشه‌ر ﴿ ٢٠: حتى إذا ماجاءوها شهد عليهم سمعهم وأبصارهم وجلودهم ﴾ هه‌تا کاتێ ده‌گه‌نه لای ئاگره‌که، گوێ و چاوو پێستیان، گه‌واهییان له‌دژ ئه‌ده‌ن ﴿ بما كانوا يعملون ﴾ له‌هه‌ر کارێ کردوویانه ﴿ ٢١: وقالوا لجلودهم لم

شـــهدتم علینا ﴾ بە گلەییەوە بەپێستیان ئەڵێن: بۆچی بە زیانی ئێمە گەواهیتاندا؟ خۆ ئێمە لەئێوە بەرگری ئەکەین! ﴿ قالوا أنطقنا الله الذی أنطق کل شئ ﴾ ئەڵێن: ئەوخوایەی کە هەموو شتێکی هێناوەتە قسەوگۆ، ئێمەیشی بەقسە هێنا. واتە: بە ئارەزووی خۆمان نەبوو، ئیتر بۆچی گلەییمان لێ ئەکەن؟ ﴿ وهو خلقکم أول مرة ﴾ هەر ئەویشـــە بۆ یەکەمجار لەنەبوونەوە ئێوەی بەدیهێنا ﴿ وإلیه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای ئەویش دەگێڕدرێنەوە. ئیمامی (موسـلیم) لـە (ئەنەس)ەوە ئەڵێ: جارێك پێغەمبەر پێکەنی! فەرمووی: (هل تـرون مم أضحک؟) ئایـا ئەزانن لەچی پـێ ئەکەنم؟!. وتمان: خـواو پێغەمبەرەکەی ئەزانن، فەرمـووی: (من مخاطبة العبد ربه یقـول: یارب! ألـم تجرنی من الظلم؟ قال: یقول بلـی. فیقول: فأنی لا أجیز علی الأشـاهدا منی. قال: یقول: کفی بنفسـک الیوم علیک شهیدا، وبالکرام الکاتبین شهودا. قال: فیختم علی فیه، فیقال لأرکانه أنطقی، فنطق بأعماله، قـال: ثم نخلی بینه وبین الکالم، قال: فیقول: بعد لکن وسـحقا، فعنکن کنت أناضل) باب (٢٩٦٩/١٦). لە قسەو گفتوگـۆی بەندەیەك لەگەڵ خوای خۆیدا ئەڵێ: ئەی پەروەردگارم ئایا بڕیار نەبوو لەغەدرو سـتەم پەنـام بدەیت. خوا ئەفەرمووێ: بـەڵێ بڕیار وابوو! ئەوسـا بەندەکە ئەڵێ: دە مـن بۆ ئەوە لە خۆم نەبێ شـایەد قبووڵ ناکەم، خوا ئەفەرموێ: هەر خۆت بەشایەت بەسیت، هاوڕێ لەگەڵ دەستەی نووسـەرانی بەڕێز، ئەڵێ: ئەوجا مۆر لەسـەر دەمی دەدرێ، جا بەئەندامەکانی لاشـەی دەوترێ: ئادەی ئێوە قسـە بکەن! ئەوانیش دێنە قسـەو، مۆڵەت دەدرێ، ئەوجـا پێیان ئەڵێ: دەك دوور بـن لەرەحمەتی خواوە دوور بن و تیـا بچن، خۆ من لەئێوە دیفـاع و بەرگریم ئەکرد!. ﴿ ٢٢: وما کنتم تستترون أن یشهد علیکم سمعکم ولا أبصارکم ولا جلودکم ﴾ وە لەدونیادا لەوە خۆتان نەئەشـاردەوە کە گوێ و، چاوو پێستتان شـایەدیتان لەسـەر بدەن. ﴿ ولکن ظننتم أن الله لا یعلم کثیرا مما تعملون ﴾ بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا هێمان هەر گومانتان وابوو کە: لەزۆرێ لەو کردەوانـەی ئێوە ئەنجامیان ئەدەن، بێ ئاگایە، بۆیە بێ باکانـە ئەو هەموو گوناهانەتان دەکـرد ﴿ ٢٣: وذلکم ظنکم الذی ظننتم بربکم أرداکم ﴾، هەرئەو گومانەتان بوو، بەرامبەر بە پەروەردگارتان لەناوی بردن و تیا چوون ﴿ فأصبحتم من الخاسرین ﴾ وجـا گەڕان لە دوراوو زیانمەندان و، خۆتان و دەوروبەرەکەشـتان فەوتانـد ﴿ ٢٤: فإن یصبروا فالنار مثـوی لهم ﴾ جا ئەگەرخۆیان رابگرن لەسەر سـزاو تۆڵە، یان خۆرانەگرن، هەر ئاگری دۆزەخە جێگایان ﴿ وإن یسـتعتبوا فما هم مـن المعتبین ﴾ و ئەگەر داوای لێبـووردن و رەزامەندی خواش بکـەن، هەرگیز بەمەرامی خۆیان ناگەن و، لێیان قبووڵ ناکرێ و بەر رەزامەندی خوایش ناکەون.

موشریکان دۆستەکانیان کاری خراپیان پێدەکەن:

﴿ ٢٥: وقیضنـا لهـم قرنـاء ﴾ هـەر لەدونیادا چەند هـاوەڵ و هاونیشینێکمان -لەشەیتان و مرۆڤە قوڵ بڕەکان- بۆ پەیدا کردن و

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنتُم بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُم مِّنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ وَإِن يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُم مِّنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

زاڵمانکردن بەسەریاندا ﴿ فزینوا لهم ما بین أیدیهم وما خلفهم ﴾ جا بۆیان جوانکردن ئەوەی پێشیان، لە کارو باری دونیا، وەئەوەی پاشـیان لە کارو باری ئاخیرەت، بەنـاڕەواو ناهەق، ئەوانیش بە بێ باکانـە رەفتاریانکردوو جوڵانەوە، وەك ئەم ئایەتەی: (وإنهم لیصدونهـم عن السـبیل ویحسـبون أنهم مهتدون) ئـەوە دوویات دەکاتەوە. ﴿ وحق علیهم القول ﴾ جا بەو هۆیەوە بڕیاری سـزای خواش پێویست کرایە سەریان و هاتە جێ ﴿ فی أمم قد خلت من قبلهم من الجـن والإنس ﴾ چوونە ریزی ئەو جنۆکەو ئادەمیانەوە لەپێش ئەوانەوە دووچار ببوون ﴿ إنهم کانوا خاسرین ﴾ بەراستی ئەوانەی بـەر لەوان، خەڵکێکی زیانمەند بوون، چونکە بەفەرمانی خوایان نەکرد.

خوانەناسەکان وەسیەت بۆ یەکدی دەکەن گوێ بۆ قورئان نەگرن:

﴿ ٢٦: وقال الذين كفروا لا تسمعوا لهذا القرآن ﴾ بێ بڕواکان بەیەکتریان گوت: گوێ بۆ ئەم قورئانە مەگرن کاتێ موحەممەد

إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ
ٱلَّتِى كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَآؤُكُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ
ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِىٓ أَنفُسُكُمْ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾
وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ
إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ
ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ
وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ
إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ
فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ
ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ لَا تَسْجُدُواْ لِلشَّمْسِ
وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُواْ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ
إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُواْ فَٱلَّذِينَ عِندَ
رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾

ئەی خوێنێتەوە ﴿ والغوا فيه لعلكم تغلبون ﴾ وە بیکەنە هەراو هۆسەو غەلبە غەڵبە تێیدا، بەشکوم زاڵ بین بەسەر موحەممەددا! ئینجاخوا لە جێگایەکی تردا –فەرمان بەگوێگرتن بۆ قورئان دەدا– وئەفەرموێ: (وإذ قرئ القرآن فاستمعوا له وأنصتوا لعلكم ترحمون) ٢٠٤/٧. ﴿ ٢٧: فلنذيقن الذين كفروا عذابا شديدا ﴾ سوێند بە خوا ئەوانەی بێ باوەڕ بوون سزایەکی توندیان پێ ئەچێژین ﴿ ولنجزينهم أسوأ الذي كانوا يعملون ﴾ و بێگومان بەهۆی ئەو کارە زۆر خراپانەوە دەیانکرد سزایان دەدەین ﴿ ٢٨: ذلك جزاء أعداء الله النار ﴾ ئا ئەوەش پاداشتی دوژمنانی دینی خوایە، ئاگری دۆزەخ ﴿ لهم فيها دار الخلد ﴾ خانەی هەتاهەتاییان تێیدا بۆ هەیە ﴿ جزاء بما كانوا بآياتنا يجحدون ﴾ لەتۆڵەی ئەوەدا کە نکوڵی ئایەتەکانی ئێمەیان دەکرد ﴿ ٢٩: وقال الذين كفروا ربنا أرنا الذين أضلانا من الجن والإنس ﴾ بێباوەڕو خوانەناسان دەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەودوو دەستەی جنۆکە و ئادەمییەمان نیشان بدە کە ڕێیان لێ گۆڕین ﴿ نجعلهما تحت أقدامنا ﴾ هەتا بیانخەینە ژێر پێمان ﴿ ليكونا من الاسفلين ﴾ تا لە خوارترینی چینەکانی ئاگرەوە دەبن، بێگومان ئەوانەی کاری ناشەرعی و ناهەق دەکەن وخەڵکانی تریش چاویان لێدەکەن، گوناحی ئەوانیش دەکەوێتە سەریان و، هەمووشیان لە پاشەڕۆژدا پەشیمان دەبنەوە، بۆیە کوڕەکەی بابەگەورەشمان (ئادەم/علیه السلام) پاشکوشتنی براکەی خۆی بەناهەق، پەشیمان بوویەوە، بەڵام چ قازانجێکی بوو: (ما قتلت نفس ظلما إلا كان على إبن آدم الأول كفل من دمها لأنه أول من سن القتل) أخرجه الشيخان. ﴿ ٣٠: إن الذين قالوا ربنا الله ﴾ بێگومان ئەوکەسانەش گوتیان: پەروەردگارمان خوایە ﴿ ثم استقاموا ﴾ پاشان خۆیان ڕاستکردبوویەوە، واتە: زۆر بەمەحکەمی لەسەر یەکناسین وەستان و، بەهیچ لایەکدا لایان نەدا ﴿ تتنزل عليهم الملائكة ﴾ کاتێ مردن، لە گۆڕدا، لە کاتی زیندووبوونەوەدا فریشتە دائەبەزنە لایان و، پێیان دەڵێن: ﴿ ألا تخافوا ولا تحزنوا ﴾ لەپاشەڕۆژتان مەترسن و، بۆماڵ و منداڵیشتان –پاش خۆتان– دڵ زویرمەبن، ئێمە چاودێریان دەبین ﴿ وأبشروا بالجنة التي كنتم توعدون ﴾ موژدەتان لێبێت بەو بەهەشتەی بەڵێنتان پێدەدرا لە دونیادا، مزگێنی بێت ئەمڕۆ ئەکەونە خۆشی و شادییەوە. ﴿ ٣١: نحن أولياؤكم في الحياة الدنيا وفي الاخرة ﴾ ئێمە لە ژیانی دونیادا دوستان بووین، وەلەپاشەڕۆژیشدا، دۆستان دەبین ﴿ ولكم فيها ماتشتهي أنفسكم ﴾ وە لەوێ نەفستان چ بخوازێ ئامادەیە بۆتان ﴿ ولكم فيها ما تدعون ﴾ و هەرچیش بخوازن لەبەهەشتدا بۆتان هەیە ﴿ ٣٢: نزلا من غفور رحيم ﴾ ئەم مێوانداریەش، میوانداریو پەزیراییەکە لەلایەن پەروەردگارێکی گوناهپۆشی بەبەزەییەوە.

فەزڵ وگەورەیی بانگەواز(دەعوە) بۆ لای خوا:

﴿ ٣٣: ومن أحسن قولا ممن دعا الى الله ﴾ کێ لەو کەسەی جوانترە، خەڵك بەرەو یەکخواناسی و، بۆئیسلام کردنە پەیڕەوو پرۆگرام بانگ دەکات ﴿ وعمل صالحا وقال انني من المسلمين ﴾ و کردەوەی چاکیش دەکاو، بەشانازیشەوە ئەڵێ: من یەکێکم لەموسڵمانان؟ ﴿ ٣٤: ولا تستوي الحسنة ولا السيئة ﴾ هەرگیز چاکەو خراپە یەکسان نین، بێشك خوا یەکەمی خۆش ئەوێ و، ڕقی لەدووەمە ﴿ إدفع بالتي هي أحسن ﴾ پاڵنێ بە خراپەوە بە جوانترین ئاکار، واتە: بە ئاکاری جوان و جوانتر وەڵامی خراپەکار بدەرەوە ﴿ فإذا الذي بينك وبينه عداوة كأنه ولي حميم ﴾ ئەوسا ئەبینی ئەو کەسەی کە لەنێوان تۆو ئەودا

دوژمنایەتییە، وای لێدێ دەڵێی دۆستێکی نزیك و بەسۆزە ﴿ ٣٥: وما یلقاها إلا الذین صبروا ﴾ خۆ ئەو ئاکارچاکییەش، بەوانە نەبێ بەئارامبوون، بەکەس نادرێ، چونکە کاری‌مەردانە کردن لەگەڵ نامەردان و نەفاماندا، مەردانی خۆی دەوێ ﴿ ومایلقاها إلا ذو حظ عظیم ﴾ بەهەموو کەسێك نادرێ، مەگەر بەکەسێك کە خاوەنی بەشێکی گەورەبێ لە چاکی و سەبر ﴿ ٣٦: وإما ینزغنك من الشیطان نزغ فاستعذ بالله ﴾ هەرکاتێکیش لەلایەن شەیتانەوە تووشی خەتەرەو وەسوەسەیەك بوویت، ویستی تۆپاداشتی‌خراپە، بەخراپە بدەیتەوە، خێرا پەنابەرە بەر خوا، چونکە پێغەمبەر ﷺ هەرکە هەڵدەسا بۆ نوێژ، ئەی‌فەرموو: (أعوذ بالله السمیع العلیم من الشیطان الرجیم من همزه ونفخه ونفثه). (پێشەوا ئەحمەد، تەبەری) ﴿ إنه هو السمیع العلیم ﴾ چونکە تەنها ئەوە بیسەری زانا.

نیشانەکانی دەسەڵاتی خوا:

﴿ ٣٧: ومن آیاته اللیل والنهار والشمس والقمر ﴾ لە نیشانەکانی تاك وتەنیایی‌خوایە: شەوو رۆژو خۆرو مانگ، چونکە هەر یەکەیان بە چەند بەرنامەیەکی قەشەنگ و رێك و پێك دامەزراون و کاری خۆیان ئەکەن ﴿ لا تسجدوا للشمس ولا للقمر ﴾ دەسا ئێوەش نە بۆ خۆر سوژدە بەرن، وەنە بۆ مانگ، چونکە ئەوانە هەردوو دروستکراوی خوان و، ئەوانیش سوژدە هەر بۆ ئەو دەبەن ﴿ واسجدوا لله الذی خلقهن ﴾ ئێوە سوژدە هەر بۆ ئەو خوایە بەرن ئەوانی دروستکردووە ﴿ إن کنتم إیاه تعبدون ﴾ ئەگەر دەتانەوێ بەهەقیانەت خودا بپەرستن. ﴿ ٣٨: فإن استکبروا ﴾ ئینجا ئەگەر ئەوان لەخۆبایی بوون، کڕنووش بەرن بۆ خوا ﴿ فالذین عند ربك یسبحون له باللیل والنهار ﴾ جا ئەو (فریشتانە) کە لەنزیکی پەروەردگارتەوەن، شەوو رۆژ هەر تەسبیحاتی ئەو ئەکەن ﴿ وهم لا یسأمون ﴾ هیچ کات لەکاری خۆیان ماندوو و وەڕەز نابن. (جابر) -خوا لێی رازی بێ- دەڵێ: هەرگیز نە بە شەوگارجنێوبدەن، وە نە بەرۆژگار، وەنە بەخۆرو مانگ و با، چونکە ئەوانە بۆ هەندێ خەڵك هۆی میهرەبانی و رەحمەتن، بۆ دەستەیەکی تریش، سزاو نیقمەتن) (الحافظ أبو یعلی). ﴿ ٣٩: ومن آیاته أنك تری الأرض خاشعة ﴾ لەنیشانەکانی دەسەڵاتداری ئەوە کەتۆ زەویی وا دەبینی مات و وشك و بێ گیاو بێ خێرە و هەستی لەبەرنەماوە ﴿ فإذا أنزلنا علیها الماء اهتزت وربت ﴾ ئینجا هەر کاتێ بارانمان لێ باراند، بەئاسایی دەبزوێ و گەشە ئەکات و هەڵئەداو دەبووژێتەوەو هەمووجۆرە گیایەکی لێ دەردێت ﴿ إن الذی أحیاها لمحیی الموتی ﴾ بەراستی هەرئەو زاتەی کە ئەو زەوییە مردووەی، بەو شێوە زیندوو کردەوە، هەرئەوەش زیندووکەرەوەی مردووەکانە ﴿ إنه علی کل شیء قدیر ﴾، چونکە بەڕاستی ئەو خوایە توانای بەسەر هەموو شتێکا هەیە.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَآ ۗ أَفَمَن يُلْقَىٰ فِى ٱلنَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِىٓ ءَامِنًا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ ٱعْمَلُوا۟ مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِٱلذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَّا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِن قَبْلِكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ۖ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

کلا بوون لە نیشانەکانی خوا:

﴿ ٤٠: إن الذین یلحدون فی آیاتنا لا یخفون علینا ﴾ بێگومان ئەوکەسانە لە ئاستی ئایەتەکانی ئێمە کلا دەبن و هەق ئەگۆڕن. واتە: لادەدەن و، تانەو توانج و پلاریان تێ ئەگرن، لە ئێمە ناشارڕێنەوە ﴿ أفمن یلقی فی النار خیر أم من یأتی آمنا یوم القیامة ﴾ ئایا ئەو کەسە فڕێ دەدرێتە ناو ئاگری دۆزەخەوە باشترە،؟ یان ئەوکەسە رۆژی قیامەت بە ئەمن و ئاسایش دێت؟ ﴿ اعملوا ما شئتم ﴾ دەسا حەز لەچی دەکەن، بیکەن ئەوجا خۆتان ئەبیننەوە ﴿ إنه بما تعملون بصیر ﴾ چونکە هەرچی بکەن، ئەوخوایە دەی‌بینێ و بینایە پێی ﴿ ٤١: إن الذین کفروا بالذکر لما جاءهم ﴾ بەڕاستی ئەوانە کاتێ قورئانیان بۆ هات، باوەڕیان پێ نەهێنا، ئەوە تۆڵەیەکی گەورەیان لێ ئەسەنرێ ﴿ وإنه لکتاب عزیز ﴾، و بەڕاستی ئەو قورئانە، کتێبێکە هەرگیز ناشکێت و

نابەزێ و زۆر بەرێزە، ئەتوانێ رەدی هەموو نکوڵی، نکوڵی کارێك بداتەوە ﴿ ٤٢: لا یأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه ﴾ هەرگیز رەفتارو گوفتاری هیچ وپووچی تێنایەت، نەلەپێش خۆی و، نەلە پاش خۆی ﴿ تنزیـل من حکیم حمید ﴾ چوون لەلایەن خوایەکی قسە لەجێ وهەمیشه سوپاسکراوەوە نێرراوە ﴿ ٤٣: ما یقال لک إلا ما قد قیل للرسـل من قبلک ﴾ هەرئەوەش بە تۆ دەگوترێ: کە بە پەیامبەرانی پێشی تۆ وتراوە، جا کەواتە ئارامت بیێو خۆراگر بە ﴿ إن ربک لذو مغفرة وذو عقاب ألیم ﴾ بەراسـتی پەروەردگارت خاوەن بەخشـشێکی گەورە، خاوەن سزایەکی بە ئێشە، دەتوانێ گوناهیموسـڵمان عافووبکا، بۆشـی هەیە سزای بەئێشیان بدات، کەواتە هەمووکاروبارێکی خۆت هەربەخوا بسـپێرە، پێغەمبەر ﷺ لە بارەی فەزڵ و بەخششی خواوە دەفەرموێ: (ئەگەر بەخشش و لیبووردنـی خوا نەبووبا، ژیان و زیندەگی لەزەتی نەدەبوو، ئەگەر هەڕەشـەو تۆڵەشی نەبووبا، هەمووکەسـێ پاڵی لێدەدایەوەو(کاری چاکی نەدەکرد). (ئیبن ئەبیحاتم).

قورئان بە عەجەمیش بوایە، هەر رەخنەیان دەگرت:

﴿ ٤٤: ولـو جعلناه قرآنـا أعجمیا ﴾ ئەگەر ئێمە قورئانمان گێرابا بەزمانێـك غەیرە عەرەبی، وەك کافـرەکان داوا دەکەن ﴿ لقالوا لـولا فصلت آیاته ﴾ ئـەو وەختە ئەیانوت: بۆچـی ئایەتەکانی روون نەکراوەنتەوە بەزمانێك تێبگەین؟، ئەم ئایەتی: (ولو نزلناه علی بعـض الأعجمین فقرأه علیهم ماکانوا بـه مؤمنین) ١٩٨/٢٦.
هەرجەخت لە سـەر ئەو درۆو عینادەیانـە، لەبارەی ئیمان وبروا هێنانـەوە. ﴿ أأعجمیی وعربی ﴾ ئایا دەگونجێ قورئان بە زمانی غەیرە عەرەبی بێ و، پەیامبەریش عەرەب بێ؟! (والعجمی: الذی لیس من العرب کان فصیحا أوغیر فصیح. والأعجمی: الذی لا یفصح کان من العرب أو من العجم، فالأعجم ضد الفصیح وهو الذی لا یبین کلامه). ﴿ قل هو للذین آمنوا هدی وشفاء ﴾ ئەی پێغەمبەر بڵێ: ئەو قورئانە رێنمایی و شـفایە بۆ ئەوکەسـانەی باوەریان هێناوە، دەرمـان و چارەی دەردانە بۆ نەخۆشـی دوودڵی و شـك و گومان و، لـە پاڵ ئەوەشـدا بۆ ئێش و ئازار. ﴿ والذیـن لا یؤمنون فی آذانهم وقر ﴾ ئەوانەش باوەڕ ناکەن، لەگوێیەکەیاندا گرانی هەیەو نابیسـن. واتە: سەبارەت بە قورئان، خۆیان کەرو کوێر کردووەو، لێـی تێناگەن ﴿ وهو علیهم عمی ﴾ وئەو بـۆ کافران نابینایی، رێی راستی پێدەرناکەن ونابینن و هەتا بێ ستەمکارتردەبن، وەك لـە جێگایەکی تردا -لە بارەی شـفابوونییەوە بۆ باوەڕداران و، بۆ بێباوەڕانیش نابیناو دڵ تەنگییە- ئەفەرموێ: (وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین ولا یزید الظالمین إلا خسارا) ٨٢/١٧.
﴿أولئک ینادون من مکان بعیـد ﴾ ئائەوانە(بێباوەڕەکان) دەڵێت لەجێگایەکی دوورەوە بانگ دەکرێن واتە: چۆن کەسێك لە دوورەوە بانگ دەکرێت، نابیسێ و تێناگات، ئەمانیش وەکو ئەوان نابیسن و، هیـچ تێناگەن، هەر بۆجەخت لە سـەر ئـەم مانایە،خوا لە جێگایەکـی تردا ئەفەرموێ: (ومثل الذین کفروا کمثل الذی ینعق بما لا یسـمع الا دعاء ونداء صم بکم عمی فهم لا یعقلون) ١٧١/٢.
﴿ ٤٥: ولقد آتینا موسـی الکتاب فاختلف فیه ﴾ سـوێند بەخوا، بێگومان(تەورات)مان دابە (مووسا)ش کەچی هۆزەکەی جیاوازی و کێشـەیان تێیدا دروست بوو، واتە: بوونە دوو تاقم: هەندێکیان بروایان پێکردو، هەندێکیشـیان بەدرۆیـان دانا! ﴿ ولو لا کلمة سبقت من ربک لقضی بینهـم ﴾ خۆ ئەگەر لەبـەر گوفتێك نەبا لە خاوەندی پەروەردگارتەوە درابوو ئەی پێغەمبەر! کە سـزایان دوا بخـات بۆ رۆژی قیامەت، ئـەوا بەزوویی بریاری تیاچوونیان دەردەچـووو سـزا دەدران ﴿ وإنهم لفی شـک منه مریـب ﴾ وە بەراستی هۆزەکەت لە دوودڵییەکی گومانهێنەردان.

هەمووکەسێك کار بۆ خۆی دەکا:

﴿ ٤٦: من عمل صالحا فلنفسه ومن أساء فعلیها ﴾ ئەوەی کارێکی چاکـی کردبێ، هەربـۆ خۆیەتی و،هەرخۆی کەڵکی لێدەسـت دەکەوێ، ئـەوەش کارێکی خراپی کردبێ، ئەویش هەر بە زیانی خۆیەتـی، واتە: زیانەکەی هەربۆ خۆی دەگەڕێتەوە ﴿ وما ربک بظلام للعبید ﴾ ویەروەردگاریشت هەرگیز غەدربازو ستەمکار نییە لەبەندەکانی، وە بێ کەم و کورت پاداشتیان ئەداتەوە.
(لە ١٤١٧/٤/٢٩ك بەرامبەر ١٩٩٦/٩/١٢ لەجزمی (٢٤) بوومەوە، لەهەڵەبجە، لە(راگەیاندن) زۆرزۆر منەت وسوپاس بۆخوا.

کۆتایی جزمی ٢٤، (ولله الحمد والمنه)..

هەر خوا دەزانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٤٧: إلیه یرد علم السـاعة ﴾ زانیاری بەرپابوونی رۆژی دوایی و، زانینـی کاتی هاتنەکەی تەنهـا بۆلای خوا ئەگێردرێتەوە، جا کەواتە هەمووکات وشیاربن وئاگاتان لەخۆتان بێت، نەوەك کتوویڕ دەرگاتان پێ بگرێت، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ لەوەڵامی (جوبریل) دا فەرمووی: ((ماالمسؤولُ عنها بأعلمَ مِنَ السائِلِ)) (متفق علیه) (فتح البـاری: ١٤٠/١). وەقورئانیش ئەفەرمووێ: (الی ربک منتهاها، ٤٤/٧٩، یـان دەفەرموێ: (لایجلیها لوقتها إلاهو) ١٨٧/٧. ﴿ وما تخرج مـن ثمرات من أکمامها ﴾ هەرچـی بەرووبووم و میوەیەك

چه‌كـه‌ره ده‌كاو له چرۆ وبه‌رگه‌كه‌ی ده‌رده‌چێت ﴿ وما تحمل من انثى ﴾ وه‌هیچ مێینه‌یه‌ك ئاوس وباردار نابێ ﴿ ولا تضع ﴾ وئه‌وه‌ی ناو زكی‌دانانێ و نازێ ﴿ إلا بعلمه ﴾ مه‌گه‌ر خوا پێی زانا وئاگایه، واتـه: هیچ شـتێك نه له ئاسمان، نه لـه زه‌وی له ئاگاداری خوا ده‌رناچێـت ﴿ ويوم يناديهم أين شـركائى ﴾ وه له‌رۆژی قیامه‌تدا (هاوبه‌شـدانه‌ره‌كان) كاتێ له‌لایه‌ن خواوه بانـگ ئه‌كرێن و پێیان ئه‌وترێ: ئاده‌ی كوان هاوبه‌شـانێ كه بۆ منتان داده‌نا، ئێسـتا له كوێـن و بۆ یارمه‌تییان نادەن؟ ﴿ قالوا ءآذناك مامنا من شـهيد ﴾ له‌وه‌ڵامـدا ئه‌ڵێن: خوایه! هه‌رئێسـتا به ئاشـكرا ڕاده‌گه‌یه‌نین و ئاگادارت ئه‌كه‌ین كه له‌راسـتیدا هیچ شـایه‌دێكمان نییه شایه‌دی بدات: تۆشه‌ریكت هه‌بێ ﴿ ٤٨ : وضل عنهم ما كانوا يدعون من قبل ﴾ ئیتر ئه‌و بتانه‌ی كه له‌پێشه‌وه به‌ناوی خواوه ئه‌یان‌په‌رستن و هاواریان بۆده‌بردن لێیان گووم ده‌بن و به‌ناهه‌ق ده‌رئه‌چن و هیچ كه‌ڵكێكیـان پێ‌ناگه‌یه‌نن ﴿ وظنـوا ما لهم من محيص ﴾ ودڵنیاش ده‌بـن ئیتر هیچ په‌ناگاو چاره‌سـه‌رێكیان نییه بـۆ خۆ ڕزگاركردن له سـزای خوا ﴿ ٤٩ : لايسئم الانسـان من دعاء الخير ﴾ مرۆی كافر هه‌رگیز له‌داخوازی خێروچاكه وخۆشـیو ئاسووده بۆ خۆی، بێزارومانددوو نابێ، هه‌ردەم داوای دارایی، ته‌ندروستی، ده‌سه‌ڵات ده‌كات و به‌هه‌ڵه‌داوان به‌دوایدا ده‌گه‌ڕێ ﴿ وإن مسه الشر فيئوس قنـوط ﴾ وه ئه‌گـه‌ر به‌ڵاو نه‌خۆشـی وهه‌ژاری تـووش بوو، ئه‌وه نائومێدێكی ته‌مابڕه له مه‌رحه‌مه‌تی خوا.

ناله‌باری مرۆڤ:

﴿ ٥٠ : ولئن أذقناه رحمة منا من بعد ضراء مسـته ﴾ وه ئه‌گه‌ر له داوای ئه‌وزیانه‌ی پێی گه‌یشـتبوو، هه‌رخۆشـییه‌كی پێ بچێژین: دارایی و، ته‌ندروستی بده‌ینێ ﴿ ليقولن هذا لي ﴾ زۆر به‌متمانه‌وه ده‌ڵێ: ئه‌مه هی‌خۆمه، له‌به‌رشیاوی خۆم ده‌ستم كه‌وتووه، واته: له‌خوای ناناسێ! ﴿ وما أظن الساعة قائمة ﴾ وپێشم وایه قیامه‌ت به‌رپـا نه‌بێت، وه‌ك ئه‌فه‌رموێ: (كلا إن الانسـان ليطغى، أن رآه استغنى) ٩٦/٦-٧. ﴿ ولئن رجعت إلـى ربى ﴾ و گریمان ئه‌گه‌ر گێردرامه‌وه بـۆ لای په‌روه‌ردگارم، واته: وه‌ك ئێوه ئه‌ڵێن قیامه‌ت هـات و به‌رپابـوو! ﴿ إن لـى عنده للحسـنى ﴾ ئـه‌وه بێ‌گومان پاشـه‌رۆژی باشـترم بۆ هه‌یه له لای خوا ﴿ فلننبئن الذين كفروا بماعملوا ﴾ جا خوا هۆشیاریان ده‌كاته‌وه‌و ئه‌فه‌رموێ: جابێ‌گومان ئه‌وانـه‌ی وا بێ بڕوان و ئه‌وجۆره قسـانه‌ش ئه‌كه‌ن، ئێمه كردارو ڕه‌فتاره ناشـیرینه‌كانیان لێ‌ئاگادار ده‌كه‌ین ﴿ ولنذيقنهم من عذاب غليظ ﴾ وبێ‌گومان سـزایه‌ك، له جۆری سـزایه‌كی دژواریان پێ ده‌چێژیـن ﴿ ٥١ : وإذا أنعمنا على الإنسـان أعرض ونئآبجانبه ﴾ وكاتـێ چاكه له‌گه‌ڵ مرۆ بكه‌ین، له‌باتی ئه‌وه كه‌سوپاسـی خوای له‌سه‌ر بكات، ڕوو وه‌رئه‌گێڕێ و دوور ئه‌كه‌وێته‌وه له‌جێبه‌جێكردنی فه‌رمانه‌كانی خوا! ﴿ وإذا مسـه الشر فذو دعاء عريض ﴾ وكاتێ تووشـی نه‌هامه‌تی وناخۆشـی ده‌بێ، ئه‌بینی به‌رده‌وام دۆعاو نزاو

﴿ إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّوا۟ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَّا يَسْـَٔمُ ٱلْإِنسَٰنُ مِن دُعَآءِ ٱلْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ ٱلشَّرُّ فَيَـُٔوسٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِى وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّىٓ إِنَّ لِى عِندَهُۥ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِۦ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْـَٔافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌۢ ﴿٥٤﴾

پارانـه‌وه‌و ناله ناڵی زۆرگه‌رم ویان وپۆڕ ده‌سـت پێ ده‌كا بۆ ڕزگار بوونی له‌وبه‌ڵایه!.

به‌ڵگه‌كانی ڕاستی قورئان:

﴿ ٥٢ : قـل أرأيتـم ان كان من عند الله ﴾ پێیان بڵێ: چی ئه‌ڵێن ئه‌گه‌ر ئه‌م قورئانه له‌لایه‌ن خواوه بێت ﴿ ثم كفرتم به ﴾ پاشـان ئێـوه‌ش، بڕواتان پێی نه‌بێت، ده‌زانن حاڵتان چۆن ده‌بێ! ﴿ من أضل ممن هو فى شـقاق بعيد ﴾ چ كه‌سـێك گومبووتره له‌وه‌ی كه له خیلاف ودووبه‌ره‌كییه‌كی دوور له هه‌ق و ڕێنماییدا بێت؟ واته: ئێوه له‌هه‌موو كه‌سـێك سه‌رلێشێواوتر و گومرا ترن ﴿ ٥٣ : سنريهم آياتنـا فـى الآفاق وفى أنفسـهم ﴾ به‌ڵێ خوای گـه‌وره به‌تایبه‌ت له‌سـه‌ده‌ی بیسته‌مدا گه‌ڵێ شتی سه‌رسوڕهێنه‌ری نیشانی ئاده‌میزاد دا، له‌ئاسمـان و زه‌وی وده‌ریاو، هه‌ر له‌خودی ئاده‌می خۆیشـیدا كه‌هـه‌ر هه‌موویـان به‌ڕاشـكاوی داوا له‌مرۆڤ ده‌كه‌ن بـڕوا بێنێ

بەخوای گەورە و بەقورئانەکەی، وەك ئەفەرموێ: ئێمە لەئایندەدا بەڵگەو نیشانەکانی خۆمانیان نیشان دەدەین لەسەر ڕاستی ئەم قورئانەو، دەسەڵاتی خۆمان لەئاسۆکانی بوونەوەرداو، وە لەخودی خۆشیاندا ﴿ حتی یتبین لهم أنه الحق ﴾ ئەمەش بۆ ئەوەیە تاچاك بۆیـان دەرکەوێ کە بەڕاستی ئەو قورئانە راستـه ﴿ أولم یکف بربک أنه علی کل شیء شهید ﴾ و ئایا شایەدی پەروەردگارت بەس نییە کەبەسەر هەموو شتێکدا ئاگاو زانایە و، هیچ شتێکی لا ون نابێت؟! ﴿ ٥٤: ألا إنهم فی مریة من لقاء ربهم ﴾ هۆشیار بـن خەڵکینە! کە بەڕاستی ئەوانە لەگەڵ ئەوهەمـوو بەڵگانەدا لە دیـداری پەروەردگاریان لەدوو دڵی و گومـاندان، بۆیە بروایان بەزیندوو بوونەوە هەر نییە ﴿ ألا إنه بکل شیء محیط ﴾ ئاگادار بە! کەبەڕاستی ئەوخوایـەش ئاگای لەهەموو شـتێك هەیە لەم بوونەوەرەدا، هەر لەئادەمزادەوە -بەچاك و، خراپەوە- تا تەواوی گەردیلەکان و، وردتر لەوانیش لای ئەو یەکسـانە، وە هیچ کەس ناتوانێت لە دەستی دەرچێت.

سوورەتی (شوورا)یە

مەککەییەو (٥٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە وەك سـوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بیروباوەڕو عەقیدەو ئایدۆلۆژی موسڵمانان دەکات، باسی پەیام و بەرنامەکەی پێغەمبـەر ﷺ دەکات، هاوکات لەگەڵ باسـێکی زیندووبوونەوەو تۆڵەو پاداشـتدا، ئەوسـا بنەمایەکی گشـتی سـەرەکی لە ژیانی کۆمەڵدا کە: بریتییە لە بنەمای راوێژو مشـۆرەت لەهەڵسەنگاندنی کارە سـەرەکی و گرنگەکاندا ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: حم * ٢: عسق ﴾ ئەم پیتانە وەك لەپێشەوە چەند جار باسکرا هێماو ئاماژەن بۆ پەکخسـتنی موشریك و هاوبەشدانەرەکان، وەك پێیان بڵێـت: کە ئەگەر نکووڵی قورئان دەکەن، دەسـا ئێوەش فەرموون هـەر لەم پیتانە سـوورەتێك وەك سـوورەتەکانی ئـەو بێنن.دیارە کەهیچ کات نەیان توانیوە شتیوا بکەن، بۆیە دەبێ تەسلیم ببن و دان بەوەدا بنێن کەهەر خوایە ئەو قورئانەی ناردووە.

هەر خوایە وەحی دەنێرێ:

﴿ ٣: کذلک یوحی إلیک وإلی الذین من قبلک الله العزیز الحکیم ﴾ وەك ئـەو وەحییە خوای باڵادەسـتی کارجوان، وەحیی بۆ تۆو بۆ پەیامبەرانی پێش تۆش دەنێرێ. (خاتوو عائیشـە / خوا لێی رازی بێ) دەڵێ: (حاریسـی کوڕی هیشـام) لە پێغەمبەری پرسـی ﷺ: وەحییت چۆن بۆ دێ..؟ فەرمووی: هەندێ جار دەنگێك دێ وەك دەنگی جەرەس، ئەم شـێوەیە لە هەموو شـێوەکانی تری وەحی، قورسـتر و سەختترە بۆ من، جاکە کۆتاییشی دێ،دەبینم هەموویم وەرگرتـووە و لەبەرمـە! هەندێ جاریش فریشـتەی وەحییەکە لە شـکڵ و سـیمای پیاوێکدا دێ و قسـەم لەگەڵ دەکاو منیش لێی وەر ئەگرم. خاتوو (عائیشـە) دەڵێ: بەڕاستی هەندێ کات لەڕۆژی زۆر سـەرمادا نێو چاوانی پێغەمبەرم دەدیت ﷺ عەرەقی لێدەهاتە خوارێ. (فتح الباری: ١/٢٥. موسلیم: ٤/١٨١٦). ﴿ ٤: له مافی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان ولە زەویدایە، هەر هەموو موڵکی خوایەو ئەو خاوەنییەتی ﴿ وهو العلی العظیم ﴾ هەرئەویشە بڵندی مەزن ﴿ ٥: تکاد السموات یتفطرن من فوقهن ﴾ ئاسمانەکان -کە چەندە بەهێـزن- خەریکە لەبەرامبەر گەورەیی ومەزنـی خوا، لەت لەت و پارچە پارچە ببنو، بەسـەر یەکتردا بکـەون! ﴿ والملائکة یسبحون بحمد ربهم ﴾ و فریشـتەکانیش هەمیشـە سـەرگەرمی تەسـبیحات و ستایشـی پەروەردگـاری خۆیانن، لەسـوورەتێکیتردا هەر لە بارەی تەسبیحاتی فریشتەوە ئەفەرموێ: (الذین یحملون العرش ومن حوله یسبحون بحمد ربهم ویؤمنون به، ویستغفرون للذین آمنوا..)٤٠/٧. لێرەشدا ئەفەرموێ: ﴿ ویسـتغفرون لمن فـی الأرض ﴾ داوای لێبووردنیش دەکەن بۆ ئەوانـەی لە زەویدان، واتە: لەوانەی باوەڕیـان هێناوە، وەکو لە شـوێنێکی تردا دەفەرموێ: (ویسـتغفرون للذین آمنوا..) ﴿ ألا إن الله هو الغفور الرحیم ﴾ هۆشیاربە! کە بەراسـتی ئەو پەرستراوە هەقە (الله)، هەر خۆی گوناهپۆشـی میهرەبانـە ﴿ والذین اتخذوا من دونه أولیاء ﴾ و ئەوانەش کەلەباتی خوا، دۆسـت و یار بۆ خۆ دەگرن ﴿ الله حفیظ علیهم ﴾ خوا بۆخۆی چاودێرە بەسـەریانەوە، هیچ شتێکی لە دەس دەرناچێ ودەزانێ خەریکی چین ﴿ وما أنت علیهـم بوکیـل ﴾ وتۆیش بریکاریان نیت، تا بـەزۆر باوەڕیان پێ بێنیت، کاریشت هەر راگەیاندنە.

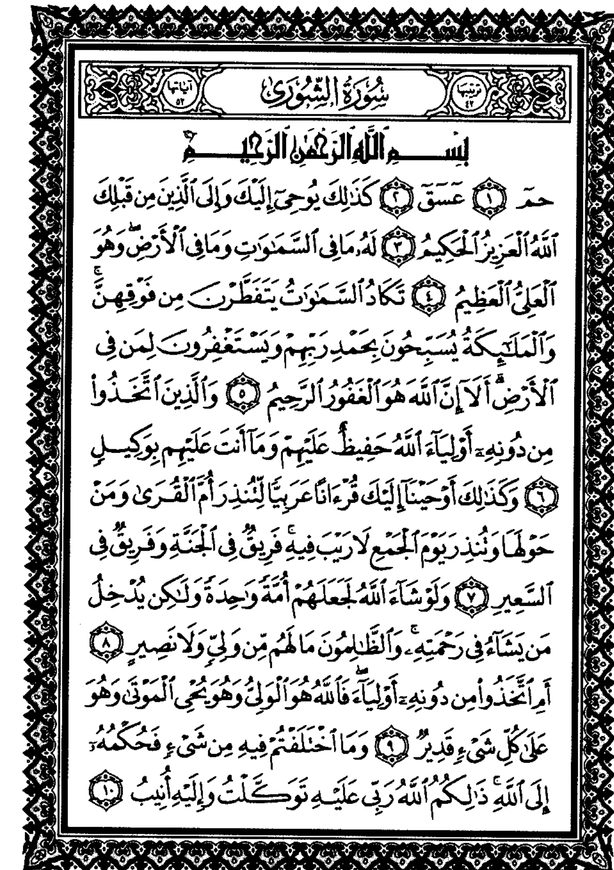
قورئان بۆ ترساندنی مەککەو دەڤەری مەککەیە:

﴿ ٧: وکذلـک أوحینا إلیک قرآنا عربیا ﴾ وەك ئەو وەحیکردنە ئاشکرایە، قورئانێکی عەرەبی رەوان و پاراویشمان بۆ تۆ وەحیکرد ﴿ لتنـذر أم القـری ومن حولهـا ﴾ هەتا مەککـە (ئوممولقورا) و خەڵکی دەوروبەری (واتە: هەموو خەڵکی گۆی زەوی) بترسـێنی و، ئاگاداریان بکەیت لە سزاو جەزرەبەی خوا. بۆیە بە (مەککە)ش ئەڵـێن (أم القری)، چونکە بناغەو دایکـی هەموو گوندەکانی ئەو

دەڤەرەیە.. وە لەبەر شـەرەف و گەورەییەك كە بەهۆی كەعبەی پیرۆزەوە پێیبڕاوە، بۆیە پێغەمبـەرﷺ فەرموویەتی: ((والله إنكِ لخيرُ أرضِ الله وأحبُّ أرض الله إليّ، ولولا أنـي أُخرجتُ منكِ ماخَرَجْتُ)). (پێشەوا ئەحمەد). ﴿ وتنذر يوم الجمع لا ريب فيه ﴾ بەتایبەتی ئەوانە لەڕۆژێ بترسـێنیت كە تەواوی دروستكراوەكان تێیدا خڕ دەكرێنەوەو، هیچ دوو دڵی و گومانێكیش لە هاتنیدا نییە وەهەر دێ ﴿ فريق في الجنة وفريق في السعير ﴾ و خەڵكەكەش دەبنە دوو دەستە، دەستەیەكیان لە بەهەشتدان و، دەستەیەكیشیان لە دۆزەخدان، واتـە: بڕواداران لە بە هەشـتتان و، بـێ بڕوایانیش لـە دۆزەخدا، خـوا لەجێگایەكی تردا - لە بارەی سـەختی ئەو ڕۆژەو،زیانمەنـدی دەسـتەیەك لە مەردم تێیـدا دەفەرموێ: (يوم يجمعكم ليوم الجمع ذلك يـوم التغابن). كەوابوو خوای میهرەبان ئـەو مەسـەلەیە (خەڵكەكە دەبیتە دوو دەسـتە) بڕیوەتەوە، بۆیە پێغەمبەر جارێ تەشـریفی هات ودوو نامە بەدەستییەوە بوون و، فەرمووی: ئەمەی دەستی ڕاستم لەلایەن ڕەببولعالەمینەوە دەرچووەو ناوی گشـت خەڵكانی بهەشتی، باب و باپیریان و، ناوی هۆزو خێڵیانی تێدایەو،ئیتر كەم و زیاد ناكات، ئەمەی دەستی چەپیشم ناوو نیشـانی تەواوی گشـت جەحەندەمییەكانـی تێدایەو، هیچ زیادو كەم ناكات. (پێشـەوا ئەحمەد). ﴿ ٨: ولوشـاء الله لجعلهم أمة واحـدة ﴾ خۆ ئەگەر خوا ویسـتبای هەموویانی ئەكردە یەك گەل و یەك ئوممەت،واتە:كۆی دەكردنەوە لەسەر ئایینی پیرۆزی ئیسلام، وەكو لە جێگایەكی تردا دەفەرموێ: (ولوشاء الله لجمعهم على الهدى). ﴿ ولكن يدخل من يشـاء في رحمته ﴾ بەڵام ویستی خوای گەورە وایە، دەیەوێ هەركەسێك خۆی بیەوێت -شیاویش بێت- بیباتە ناو میهرەبانی وبەزەیی خۆیەوە ﴿ والظالمون ما لهم من ولي ولا نصير ﴾ سـتەمكاران و بێ باوەڕانیش، هیچ دۆست و یارمەتیدەرێكیان بۆ نییە، لەسزای پاشە ڕۆژ ڕزگاریان بكات.

هەر خوایە مەولاو دۆستی ڕاستتان:

﴿ ٩: أم اتخـذوا من دونه أولياء ﴾ یاخۆ جگە لە خوا دۆسـتیان بۆ خۆیان گرتووە! ﴿ فالله هو الولي ﴾ جاخۆ هەر(الله)یە دۆسـتی ڕاستەقینە ویشتیوان ﴿ وهو يحيي الموتى ﴾ وەهەر ئەویشە مردووان زیندوو دەكاتەوە ﴿ وهو على كل شئ قدير ﴾ و هەرئەویشە تواناو دەسـەڵاتی بەسـەر هەموو شـتێكدا هەیە ﴿ ١٠: وما اختلفتم فيه من شـئ فحكمه إلى الله ﴾ ئەوی كێشـەو جیاوازیتان تێیدا بوو، لەبارەی باوەڕو بێباوەڕیەوە، دەبێ حوكمەكەی بگێڕدرێتەوە بۆلای خوا، چونكە ئەوخۆی دەی بڕێتەوەو دەزانێت كێ لەسـەر هەقەو، كێش لەسەر ناهەقە، خوای گەورە قورئانی ناردووەو گیڕاویەتی بە مەنهەج، پێغەمبەریش ﷺ بەیانی دەكاو كێشەكان یەكلا دەكاتەوە. ﴿ ذلكـم الله ربي ﴾ ئا ئەو حوكم وبڕیاردەرەیە خوای پەروەردگارم ﴿ عليه توكلت ﴾ هەر بەو پشـت دەبەسـتم ﴿ وإليـه أنيب ﴾ و هەر بۆ لای ئەویش ئەگەڕێمەوە بۆ چارەسـەری گشـت گیروفتێكم

سُورَةُ الشُّورَىٰ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذَٰلِكَ يُوحِىٓ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ ۚ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ ٱلْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ فَرِيقٌ فِى ٱلْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى ٱلسَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا ٱخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَىْءٍ فَحُكْمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّى عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾

﴿ ١١: فاطر السموات والأرض ﴾ بەدیهێنـەری ئاسمانەكان و زەوییە ﴿ جعل لكم من أنفسكم أزواجا ﴾ هەر لەخۆشتان هاوسەرو ژنانـی بۆ داناون ﴿ ومن الأنعام أزواجا ﴾ وەلە وشـترو گاو مەڕو بزن،جووتی نێرو مێی بۆ دروستكردوون ﴿ يذرؤكم فيه ﴾ زۆرتان دەكا بە زاو زێ ﴿ ليس كمثله شـئ ﴾ هیچ شـتێك نییە لەوێنەی ئـەو (خوا)یە،نە لەزاتیا، نە لە سـیفاتیا، نەلەكرداریا، بۆ خۆی تەنیایەو، لەهەموو شـتێك، بێ نیازەو، هەمو شتێكیش نیازمەندە بەو ﴿ وهو السـميع البصير ﴾ ئەویشـە بیسـەری بینا، بەئاگایە بە وتـەی بەندەكانی، بینایە بۆ كاروكرداریـان ﴿ ١٢: له مقاليد السـموات والأرض ﴾ كلیلی هەموو خەزێنەكانـی ئاسمانەكان و زەوی تەنها بەدەستی ئەوە، كەوابوو هەمووشتێكیش هەر هی ئەوە ﴿ يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر ﴾ بۆ هەر كەسێك خۆی بیەوێت ڕزق و ڕۆزی بۆ زیاد دەكات، بۆ هەر كەسێكیش كە بیەوێ، كەم و كورتی دەكاو سـنووریكی بۆ دادەنێت ﴿ إنه بكل شـئ عليم ﴾

چونکە ئەو خوایە بە هەموو شـتێك ئاگاو زانایە، ئەو خۆی چاك دەزانێ سەروەت و ماڵ و سامان بۆ مرۆ چاکە، یان خراپ.

گشت پێغەمبەران یەک دینیان بووە:

﴿ ۱۳: شـرع لکـم من الدین ما وصـی بە نوحا والـذی أوحینا

فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ أَزْوَٰجًا ۖ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ ۞ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا وَٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِۦٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓ ۖ أَنْ أَقِيمُوا۟ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا۟ فِيهِ ۚ كَبُرَ عَلَى ٱلْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ ٱللَّهُ يَجْتَبِىٓ إِلَيْهِ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ ۖ وَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

إلیک وما وصینا بە إبراهیم وموسـی وعیسـی ﴾ هەر ئەو دین و ئایینەی بە(نووح و ئیبراهیم وموساو عیسا)ی (ئولولعەزم) و لێبڕاوو نەبەزاومان سـپارد، کردمانە دین وئایین بۆ ئێوەش(ئەی ئوممەتی ئیسـلام!) واتە: پێغەمبەران هەموو یەك ئامانج و یەك مەبەستیان بـووە، یـەك دیـن ویـەك بیروباوەڕیـان بووە، ئەگەرچی هێندێ جیاوازییان هەبووبێ لەشەریعەت و بەرنامەیاندا، وەکو دەفەرموێ: (وما أرسـلنا من قبلک من رسـول إلا نوحی إلیە أنە لاإلە إلا أنا فاعبـدون)، پێغەمبەریـشﷺ هەرلەو بارەوە دەفەرمـوێ: ((نحنُ مَعْشَـرَ الأنبیاء أولاد عَلاّتٍ، دیننا واحـد)) (فتح الباری: ٦/٥٥٠). پێمـان گوتن: ﴿ أن أقیموا الدین ولا تتفرقوا فیە ﴾ کە پەرتەوازەو کۆمەڵ کۆمەڵ مەبن تێیدا، واتە: دەبێ هەموو بەرێك و پێکی ڕێبازی ئەو ئایینە ڕاگرن و دەسـت لە یەکتاپەرسـتی قایەمکەن و دەستی لێبەرنـەدەن، و کێشـەو ناکۆکی و جیاوازیتان تێیـدا نەبێ، بەڵێ یەکناسـین و نوێـژو کڕنـووش بردن و، زەکات و ڕۆژوو، گشـت ئەمانە لە هەموو ئایینە ئاسمانییەکاندا شتێکی سەرەکین و پێویستە بپارێزرێـن و گۆڕانکارییـان تێدا نەکرێت.وە بـۆ دووپاتی ئەمە لە سووروتی(ئەحزاب)یشـدا هاتـووەو دەفەرمـوێ: (وإذ أخذنا من النبییـن میثاقهم ومنک ومن نوح وإبراهیم وموسـی وعیسـیٰابن مریم..) ئیبن کەسـیر لە تەفسـیری ئەو ئایەتەدا دەڵێ: (وصی الله جمیع الأنبیاء بالإئتلاف والجماعة، ونهاهم عن الإفتراق والإختلاف) واتە: خوا وەصیەتی بە هەموو پێغەمبەران کردووە: کە یەکگرتووو کۆمـەڵ بن، وە لە پەرتـەوازەو ئیختیلاف، ڕێـی لێگرتن ﴿ کبر علی المشـرکین ما تدعوهم إلیە ﴾ ئەوشتە تۆ هاوبەشدانەرانی بۆ بانگ دەکەیت، وەك یەکتاپەرستی و، خوا بەیەکناسـین لەسەر دڵ و دەروونی بتپەرسـتان و موشـریکان زۆر گرانـە ﴿ الله یجتبی إلیە من یشـاء ﴾ بەڵام خۆ خوای گەورە خۆی کەسـانی شـیاوو شایسـتە هەڵ ئەبژێرێ بۆ گەیاندنی بەرنامەکەی خۆی ﴿ ویهدی إلیـە من ینیب ﴾ و هیدایـەت و ڕێنموونـی خەڵکێکی بۆ دەکات کە دەگەڕێنەوە بۆلای خۆی، ئیتر هیدایەت و ڕێنوێنی بەدەسـت ئـەوان نییە ﴿ ۱٤: وما تفرقوا إلا من بعد ما جاءهم العلم ﴾ وئەو جوولەکەو گاورانەش، لە ئایینی یەکخواپەرسـتی نەبوونە دەستە دەستە، مەگەر دوای ئەوەی کە بەڵگەو زانیاریی تەواویان بۆ هات لەسـەر ڕاستی ئیسلام! ﴿ بغیا بینهم ﴾ ئەویش هەر لەبەر ئێرەیی و حەسـادەت و ستەم و سەرکێشیخۆیان ﴿ ولولا کلمة سبقت من ربک إلی أجل مسمی ﴾ ئەگەر پەروەردگاری تۆ لە ئەزەلدا بڕیاری نەدابا، کە سـزای تاوانباران دوا بخرێ، تاکاتێکی دیاریکراو، بۆ هاتنی کاتی قیامەت ﴿ لقضی بینهم ﴾ دەمێك بوو بڕیاری سـزا لە نێوانیاندا درا بوو ﴿ وإن الذین أورثوا الکتاب من بعدهم لفی شک منـە مریب ﴾ وئەوانەش کـە پاش ئەوان بوونە خاوەنی تەورات و ئنجیل و، لەسـەردەمی پەیامبەردا دەژیان، ئەوانیش لەگومانێکی گومانهێنران لەکتێبەکەیان، بۆیە بێ باوەڕ بوون! ﴿ ۱٥: فلذلک فادع واسـتقم کما أمرت ﴾ جا لەبەر کێشەو پەراگەندەیی خاوەن نامەکان، تۆش بۆ ئایینی یەکخواپەرستی گشت مەردم بانگی بکە، وە هەر بەو شـێوەیە لەلایـەن پەروەردگارتەوە فەرمانت پێدراوە، سـووربە لەسەر ئەمکارە، وە لەسەر ئەو ئایینە ڕاوەستاو بە ﴿ ولا تتبع أهواءهم ﴾ و لەهەواو ئارەزوویان پەیرەوی مەکە، چونکە هەر دەسـتەو گرووپەی هەوڵدەدا بەلای خۆیـدا بتبات ﴿ وقل آمنت بمـا أنزل الله من کتـاب ﴾ وبڵێ: من باوەڕم هەیـە بە هەر پەیام و نامەیـەك خوا دای بەزاندۆتە خـوارەوە بڕوام هەیە، ئەگەرچی جوولەکـەو گاورەکان بڕوایان بەهەندێکـی نییە ﴿ وأمرت لأعدل بینکـم ﴾ وە لەلایەن خواوە فەرمانیشـم پێدراوە کـە لەنێوانتاندا

هەردەم بە دادگەرانە بڕیار بدەم ﴿ الله ربنا وربكم ﴾ (الله) پەروەردگاری ئێمەو ئێوەشە، بۆیە پێویستە هەموومان بەتاك وتەنیا بیناسین ﴿ لنا أعمالنا ولكم أعمالكم ﴾ كارو كردارمان بۆ خۆمان، و كاروكردارتان بۆ خۆتان، هەركەسە پاداشتی ئەو كارە وەر ئەگرێتەوە كردوویەتی، وەك لە جێگایەكی‌تردا خوا ئەفەرموێ: (وإن كذبوك فقل لى عملى ولكم عملكم أنتم بريئون مما أعمل وأنا برئ مما تعملون). ﴿ لا حجة بيننا وبينكم ﴾ لە نێوانی ئێمەو ئێوەدا هیچ بەڵگەو بەهانەیەك نەماوە باس نەكرابێ ﴿ الله يجمع بيننا وإليه المصير ﴾ جا لە ڕۆژی قیامەتدا پەرستراوی هەق (الله) ئێمەو ئێوە كۆ ئەكاتەوە، خۆ گەڕانەوەو چارەنووسیش هەر بۆلای ئەوە، ئەم ئایەتەش هەر دوویاتی ئەو ڕاستیە دەكاتەوە كە دەفەرموێ: (قل يجمع بيننا ربنا ثم يفتح بيننا بالحق وهو الفتاح العليم)٣٤/٢٦.

حاشاكەرانی دینی خوا بەر غەزەب دەكەون:

﴿ ١٦: والذين يحاجون فى الله ﴾ ئەوانەی لەمەڕ ئایینی خواوە كێشمەكێشم ئەكەن و ئەیانەوێ خەڵك لە ڕێگەو ڕێبازی خوا دوور بخەنەوە ﴿ من بعد ما استجيب له ﴾ پاش ئەوەی كە بەدەنگییەوە هاتن و وەڵامیان دایەوە ﴿ حجتهم داحضة عند ربهم ﴾ بەڵگەكەیان لای پەروەردگاریان، پووچەڵ و باتڵە ﴿ وعليهم غضب ﴾ و بەر ڕق و خەشمێكی زۆر گەورە كەوتوون "لەدونیادا" ﴿ ولهم عذاب شديد ﴾ وە لەپاشە ڕۆژیشدا سزایەكی سەختیان بۆ هەیە ﴿ ١٧: الله الذى أنزل الكتاب بالحق والميزان ﴾ خوای هەق ئەو زاتەیە كە نامە ئاسمانییەكانی بە هەق ورەوا بۆ سەرپەیامبەران دابەزاندووە، لەگەڵ تەرازووی دادگەریدا، بۆ حوكم و بڕیار لەنێوان خەڵكدا بەدادپەروەرانە ﴿ وما يدريك لعل الساعة قريب ﴾ تۆ چی ئەزانی؟ لەوانەیە هاتنی قیامەت نزیك بێت، جا كەواتە هەمیشە كارو كرداری چاك ئەنجام بدە ﴿ ١٨: يستعجل بها الذين لا يؤمنون بها ﴾ ئەوانەی بە قیامەت بڕوایان نییە بەگاڵتەوە پەلە لەهاتنی ئەكەن! ﴿ والذين آمنوا مشفقون منها ﴾ ئەوانەی بڕوایان هێناوە بەردەوام لەهاتنی قیامەت ئەترسن ﴿ ويعلمون أنها الحق ﴾ دەشزانن كە بێ‌گومان ئەو سات و ڕۆژە ڕاست و هەقەو هەر پێش دێت، پیاوێ بەدەنگێكی زۆر بەرزو وتی: ئەی موحەممەد! پێغەمبەریش ﷺ هەر وەك ئەو وەڵامی دایەوە فەرمووی: (هاوۆم) بڵێ چی ئەڵێیت؟ وتی: قیامەت كەی دێت؟ ئەویش فەرمووی: ((ويحك إنها كائنة، فما أعددت لها؟)). هاوار بۆ تۆ، دڵنیابە كە ئەو ڕۆژە هەر پێش دێت، بەڵام ئەتۆ چیت بۆ ئامادە كردووە..؟ وتی: تەنها خۆشەویستی خواو پێغەمبەر، فەرمووی: ((أنت مع من أحببت))، دەتۆ لەگەڵ ئەو كەسە دەبیت كە لەدونیادا خۆشت ویستووە. (فتح البارى: ٥٧٣/١). ﴿ ألا إن الذين يمارون فى الساعة لفى ضلال بعيد ﴾ هۆشیار بن! بەڕاستی ئەوانەی وا لە بارەی ڕۆژی دوایی شەڕە قسەو دەمە دەمێ ئەكەن، لەبزر بوون و گومڕاییيەكی زۆر سەخت و دوور لەهەقدان، واتە: زۆر

وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِي ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مَا ٱسۡتُجِيبَ لَهُۥ حُجَّتُهُمۡ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمۡ وَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٞ وَلَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّ وَٱلۡمِيزَانَۗ وَمَا يُدۡرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٞ ﴿١٧﴾ يَسۡتَعۡجِلُ بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِهَاۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مُشۡفِقُونَ مِنۡهَا وَيَعۡلَمُونَ أَنَّهَا ٱلۡحَقُّۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِي ٱلسَّاعَةِ لَفِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ ٱللَّهُ لَطِيفُۢ بِعِبَادِهِۦ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢١﴾ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡۗ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِي رَوۡضَاتِ ٱلۡجَنَّاتِۖ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمۡۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

سەرلێشێواو سەرگەردانن ﴿ ١٩: الله لطيف بعباده ﴾ پەرستراوی هەق(الله)خوایەكی بەلوتف و بەمیهرەبانە بە بەندەكانی ﴿ يرزق من يشاء ﴾ بەهەر كەسێك خۆی بیەوێ ڕزق و ڕۆزی زۆر ئەدات، ئەگەرچی زۆریش سەركێش بێت ﴿ وهو القوى العزيز ﴾ هەر ئەویشە بە هێزی دەسەڵاتدار ﴿ من كان يريد حرث الآخرة نزد له فى حرثه ﴾ هەركەسێك داهات و كشتی دوا ڕۆژی لا مەبەست بێت، ئەوە ئێمە بەزیادەوە بەرەكەتی بۆ تێ ئەخەین و لەبەرووبومی كشتەكەی زیاد ئەكەین، واتە: ئەگەر بەكردەوەكانی مەبەستی پاداشتی پاشە ڕۆژ بێت، ئەوە ئێمەش پاداشتی بۆ زیاد ئەكەین بە چەند قات ﴿ ٢٠: ومن كان يريد حرث الدنيا نؤته منها ﴾ وە ئەو كەسەیش كە تەنها بەرووبووم و داهات وكشتی دونیای دەوێ، ئەوە لەم دونیا بەشی دەدەین ﴿ وماله فى الآخرة من نصيب ﴾ ئیتر لەپاشە ڕۆژدا هیچ بەش و بەهرەیەكی بۆ نییە، بێ شك خواش مەیلی لەهەرچەندە ببێ، هەر ئەوەندە ئەدا، ئەم فەرموودەیەش

هەر پشتگیری ئەم راستیە ئەکا: ((بشر هذه الأمة بالسناء والرفعة والنصر والتمكين فى الأرض، فمن عَمَلَ منهم عمل الآخرة للدنيا لم يكن له فى الآخرة من نصيب)) (مسند الإمام أحمد. ١٣٤/٥).

﴿ ٢١: أم لهم شركاء ﴾ ئاخۆ ئەوانە ڕێگەی خواناسین دەگرن، یا خۆ چەند هاوبەشێك بۆ خوا دادەنێن ﴿ شرعوا لهم من الدين ما لم يأذن به الله ﴾ چەند یاساو بەرنامەیەکیان بۆ داهێنابن لە ئایین کە بەهیچ شێوەیە خوا مۆڵەتی نەدابن، خۆ شتیوا نەبووە؟! ﴿ ولولا كلمةالفصل لقضى بينهم ﴾ ئەگەر بەڵێنی خوا نەبا بە دوا خستنی سزا بۆ ڕۆژی قیامەت هەر زوو لەدونیادا بڕیار درابوو لە نێوان ئەوان و ئیماندارەکاندا ﴿ وإن الظالمين لهم عذاب أليم ﴾ و بێگومان بۆ ستەمکاران بە شیرك جەزرەبەو سزایەکی بە ئێش هەیە.

لە قیامەتدا موشریکان دادەچڵەکێن:

﴿ ٢٢: ترى الظالمين مشفقين مما كسبوا ﴾ وە لەو ڕۆژەدا ئەو ستەمکارانە ئەبینی چۆن لەئەنجامی ئەو تاوانانەی کردوویانە دەترسن "بێتەوە ڕێیان" ﴿ وهو واقع بهم ﴾ بەڵام چ کەڵکێکی هەیە، وە تووشیشیان ئەبێ، بترسن یان نەترسن ﴿ والذين آمنوا وعملوا الصالحات فى روضات الجنات ﴾ بەڵام ئەوانەی کە بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجامداوە، لە گوڵزارگەلی بەهەشتەکاندان ﴿ لهم ما يشاءون عند ربهم ﴾ هەر شتێکیان بوێ، لە لایەن پەروەردگاریانەوە پێیان دەگات ﴿ ذلک هو الفضل الكبير ﴾ ئا ئەوە، ئەو فەزڵ و خەڵات و بەهرەی گەورە و بێ وێنەیە، هیواو ئاواتەکان پێوەی بەستراون.

رزق و رۆزی بۆ بەهەشتییان ئامادەیە:

﴿ ٢٣: ذلک الذى يبشر الله عباده الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەو فەزڵە گەورەیەیە خوا موژدەیئەو بەندانەی خۆی پێدەدا بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە، بۆ ئەوەی هەر لەئێستاوە بە زەوق و شەوق بن تا ئەگەنە ئەو جێگایە ﴿ قل لا أسألكم عليه أجرا إلا المودة فى القربى ﴾ بەوانە بڵێ -کەوەڵامت نادەنەوە- من لە سەرگەیاندنی پەیامەکەی خوا، هیچ کرێ و مزەیەکم لە ئێوە ناوێت، ئەوە نەبێت کە ئێوە لەبەر خوا مافی خزمایەتی بپارێزن و وازم لێ بێنن، باپەیامەکەم بگەیەنم، بەڵێ لەم جێگایەدا گەلێ ریوایەت هەیە دەربارەی دیاریی کردنی مەبەست و مانای (إلا المودة فى القربى) (سەیید قوتب) خوا لێی خۆش بێت ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ فەرمانی پێکرا کە بەقورەیش بڵێ: من لەبەرامبەر نزیك خستنەوەتان بە (روضات الجنات)ەوەو، دوور خستنەوەتان لەو سزای دۆزەخە هیچ پاداش و کرێیەکم ناوێ، مەگەر تەنها ئەوە کەخزمایەتی بپارێزن، واتە: پەیامبەر ﷺ لەگەڵ هەموو تیرەکانی قورەیشدا، خزمایەتی هەبوو، ئەو هەوڵەیشی تەنها لەو ڕووەوەیە کە مافی خزمایەتی بەسەرەوە هەیە، بۆیە ئاوا هەوڵی دوور خستنەوەیان لەدۆزەخ دەدات و بەبەهەشت نزیکیان دەکاتەوە. چونکە ریوایەتێك لە (ئیبن عەبباس)ـەوە هاتووە کە: پێشەوا (بوخاری) (فتح البارى: ٤٢٦/٨). هێناویەتی: (أنه سأل عن قوله تعالى: (إلا المودة فى القربى) فقال سعيد بن جبير: (قربى آل محمد، فقال ابن عباس: عجلت إن النبى ﷺ لم يكن بطن من بطون قريش إلا كان له فيهم قرابة، فقال: إلا أن تصلوا ما بينى وبينكم من القرابة). بۆیە (تەبەری)ش -خوا پلەی بەرز بکاتەوە- ئەڵێت: (إلا أن تودونى قرابتى منكم، وتصلوا الرحم التى بينى وبينكم). (بەندە)ش بە بۆچوونی خۆم ڕێز لێنان لەخانەوادەو بنەماڵەو خزمانی پەیامبەر ﷺ ئیتر هەرکەسێك بگرێتەوە -الأقرب فالأقرب- وەك سەعیدی کوڕی جوبەیر ئەڵێت: (قربى: آل محمد) پێویستییەکی سەرشانی موسڵمانانە، بەڵام بەئەندازەیە کە زیادەڕەوی تیا نەکرێ و ئەوانیش -خزم و کەسەکانی ئەو- تەنها بە ڕێی ئەودا بچن، ئەگینا وەك زانایان ئەڵێن: مافیان ئەڕواو دەسووتێ، بەڵکو ئەبێ هەوڵی ڕاستکردنەوەیان بدرێ، وە ئەو ریوایەتەیش کە سەعید ئەیهێنێ: (..قالوا يا رسول الله! من هم هؤلا الذين نودهم؟ قال: على وفاطمة وأبناؤهما)، بۆ ئەوە (شەیخی ئیبنی حەجەر) لەفتح البارى بەرگی (٦٤/٨)دا. ئەڵێت: (وإسناده ضعيف لمخالفته هذا الحديث الصحيح الذى رواه البخارى عن إبن عباس. وە ئیمامی (ئیبن کەسیر)یش ئەڵێت: (وهذا إسناد ضعيف). وە زاناکانی تر ئەڵێن: (وذكر نزول الآية فى المدينة بعيد فإنها مكية، ولم يكن إذ ذلک لفاطمة -رضى الله عنها- أولاد بالكلية، فإنها لم تتزوج بعلى ﷺ إلا بعد بدر من السنة الثانية من الهجرة. والحق تفسير هذه الآية بما فسرها حبر الأمة وترجمان القرآن عبد الله بن عباس ﷺ كما روى عنه البخارى -يشير إلى الحديث المتقدم- ولا ننكر الوصاة بأهل البيت والامر بالإحسان إليهم واحترامهم وإكرامهم فإنهم من ذرية طاهرة من أشرف بيت وجد على وجه الأرض فخرا ونسبا ولا سيما إذ كانوا متبعين للسنة النبوية الصحيحة والواضحة الجليلة كما كان عليه سلفهم كالعباس وبنيه وعلى وأهل بيته وذريته ﷺ). وە بۆ زیادە ئاگاداری تەماشای ئەم سەرچاوانە بکرێ: البخارى٧٧/٧، صحيح مسلم/ باب فضائل أهل بيت رسول الله ﷺ، كتاب مناقب للترمزى، منهاج السنه/ ابن تيميه/١٠٢/٧. روح المعانى/ الآلوسى. ﴿ ومن يقترف حسنة

نزد له فيها حسنا ﴾ و هەركەسێك كارێكی چاك ئەنجام بدات، ئێمەش زیاتر چاكەی لەگەڵ ئەكەین، یەك بەدە تا حەوت سـەد، تـا زیاتریش، وەك خوا خۆی ئەفەرمـوێ: (إن الله لا يظلم مثقال ذرة وإن تک حسـنة يضاعفها ويؤت مـن لدنه أجرا عظيما)٤/٤٠. ﴿ إن الله غفـور شـكور ﴾ بێگومان پەرسـتراوی هەق، خوایەكی گوناهپۆشـی پێزان و بەوەفایە ﴿ ٢٤: أم يقولـون افترى على الله كذبا ﴾ یا خود ئەوانە ئەڵێن: موحەممەد ﷺ لەسەر خوا درۆیەكی هەڵبەسـتووە؟! ﴿ فإن يشإ الله يختم على قلبک ﴾ خۆئەگەر وابێ موشریكان ئەیڵێن: واتە: تۆ لە سەر خوا هەڵدەبەسیت، ئەوەئەگەر خوا بیەوێ مۆر دەنێت بەسـەر دڵتدا، بۆ ئەوە هیچ تێنەگەیت، ئایەتـی: (ولو تقول علينـا بعض الأقاويل لأخذنا منـه باليمين ثم لقطعنا منـه الوتين فما منكم من أحد عنـه حاجزين) ٦٩/٤٤-٤٧. جەخت لە سـەر ئەو مەبەسـتە دەكاتەوە. ﴿ ويمح الله الباطل ﴾ وەخوا ئاسەواری نارەواو باتڵ ئەسرێتەوە ﴿ ويحق الحق بكلماته ﴾ وە هەق ورەواش بەفەرمانی خۆی دەچەسـپێنێ ﴿ إنه عليم بذات الصـدور ﴾ چونكە ئەو زانایە بە هەرچی لە دڵە كاندایە. ﴿ ٢٥: وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ﴾ هەر ئەویشـە كە پەشـیمانی لە بەندەكانـی خـۆی وەرئەگرێ ﴿ ويعفو عن السـيئات ﴾ ولە تاوان و گوناحانیـان –بچـوك و گەورە– بۆهەر كەسـێك خـۆی بیەوێ دەبوورێ. ئایەتی: (ومن يعمل سـوءاً أو يظلم نفسـه ثم يسـتغفر الله يجـدالله غفورا رحيما) ٤/١١٠ دەر بـارەی وەر گرتنی تەوبەی عەبدانە ﴿ ويعلم ما تفعلون ﴾ وە دەشـزانێ چی دەكەن ﴿ ٢٦: ويسـتجيب الذين آمنوا وعملوا الصالحـات ﴾ وە داواو پاڕانەوەی –ئەوانـەی بڕوایان هێنـاوەو كارە چاكەكانیان ئەنجامداوە– وەڵام ئەداتەوە ﴿ ويزيدهم من فضله ﴾ وە بۆیان زیاد ئەكا لە بەخششی خۆی. تەفسیری (تەبەری) ئەڵێ: (يشفعون في إخوان إخوانهم)، شـەفاعەت بۆ دۆسـتی دۆسـتیان دەكەن ﴿ والكافرون لهم عذاب شـديد ﴾ وەبۆ بێبڕواكانیش جەزرەبەو سزایەكی سەخت هەیەو، وەڵامیشـیان ناداتەوە. ﴿ ٢٧: ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا في الأرض ﴾ وەئەگـەر خوا بە لێشـاو رۆزی بۆ بەندەكانی خۆی فرە كردبا، ئەوا یاخی دەبوون لە زەویدا ﴿ ولكن ينزل بقدر مايشاء ﴾ وا ناكات، بەڵكو ئەندازەیەك ئەدات كەخۆی بیەوێ، چونكە ئەو خۆی چاك دەزانێ چۆن رۆزی دابەش بكاو، هەركەسەش چەندەی بداتـێ ﴿ إنه بعباده خبير بصير ﴾ وە بەراسـتی ئەو بە بەندەكانی خـۆی ئاگـادارو بینایە ﴿ ٢٨: وهـو الذي ينزل الغيـث من بعد ماقنطوا ﴾ وەهەرئەو خوایەشـە دوای نائومێدی بوونی مەردوم لە باران، كاتی گرانی وقات وقڕی باران دەنێرێ ﴿ وينشر رحمته ﴾ وبەهرەو میهرەبانی خۆی بەسەر بەندەكانیدا بڵاو ئەكاتەوە ﴿ وهو الولي الحميد ﴾ هەرئەویشـە وسەرپەرشت كاری بەندەكانییەتی، هەرئەویشە سوپاسكراو.

ذَٰلِكَ ٱلَّذِي يُبَشِّرُ ٱللَّهُ عِبَادَهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًا إِلَّا ٱلۡمَوَدَّةَ فِي ٱلۡقُرۡبَىٰۗ وَمَن يَقۡتَرِفۡ حَسَنَةٗ نَّزِدۡ لَهُۥ فِيهَا حُسۡنًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمۡ يَقُولُونَ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗاۖ فَإِن يَشَإِ ٱللَّهُ يَخۡتِمۡ عَلَىٰ قَلۡبِكَۗ وَيَمۡحُ ٱللَّهُ ٱلۡبَٰطِلَ وَيُحِقُّ ٱلۡحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَعۡفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ وَيَعۡلَمُ مَا تَفۡعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسۡتَجِيبُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۚ وَٱلۡكَٰفِرُونَ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞ ﴿٢٦﴾ ۞ وَلَوۡ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزۡقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٖ مَّا يَشَآءُۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرُۢ بَصِيرٞ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ مِنۢ بَعۡدِ مَا قَنَطُواْ وَيَنشُرُ رَحۡمَتَهُۥۚ وَهُوَ ٱلۡوَلِيُّ ٱلۡحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ خَلۡقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِن دَآبَّةٖۚ وَهُوَ عَلَىٰ جَمۡعِهِمۡ إِذَا يَشَآءُ قَدِيرٞ ﴿٢٩﴾ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٖ ﴿٣١﴾

هێندێ لەنیشانەكانی خوا:

﴿ ٢٩: ومـن آياتـه خلق السـموات والأرض ﴾ وە لـە بەڵگەو نیشـانەكانی دەسەڵاتی خوایە، بەدی هێنانی ئاسمانەكان وزەویی ﴿ ومـا بـث فيهما من دابـة ﴾ وئەو زیندەوەرو جـم وجووڵەكەرانە تیایانـدا بـڵاو بوونەتـەوە ﴿ وهوعلـى جمعهم إذا يشـاء قدير ﴾ هەركاتیش بۆخۆی مەیلی ببـێ توانای هەیە هەموویان كۆبكاتەوە بـۆ حیسـاب و لێكۆڵینـەوەو پـاداش ﴿ ٣٠: ومـا أصابكم من مصيبة فبما كسـبت أيدكم ﴾ وەهـەر بەڵایەكتان تووش بوو، ئەوە بەهـۆی كـردەوەی خۆتانەوەیە ﴿ ويعفـو عن كثيـر ﴾ لەزۆرێك لەگوناهەكانیشـتان ئەبوورێ ولە سەری سـزاتان نادا، ئەگەرچی شایسـتەی سـزایش بن ﴿ ٣١: وماأنتم بمعجزين في الأرض ﴾ وەئێوە خوا دەسەوسـان ناكەن بە هەڵهاتنتان لە دەسـتیلەزەویدا ﴿ وما لكم من دون الله من ولي ولا نصير ﴾ وجگە لەخواش هیچ

دۆست و یارمەتیدەرێکتان نییە. ﴿ ٣٢: ومن آیاته الجوار فی البحر کالأعلام ﴾ لەنیشانەکانی دەسەڵاتی ئەوە: ئەو کەشتییانەی کە هەر وەك کێو لەناو دەریادا دێن ودەچن ﴿ ٣٣: إن یشأ یسکن الریح فیظللن رواکد علی ظهره ﴾ خۆئەگەر خوا بیەوێ (با) کە هۆیە بۆ ڕۆیشتنی کەشتییەکان ڕادەگرێ، ئەوجا کەشتییەکان

وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلۡجَوَارِ فِي ٱلۡبَحۡرِ كَٱلۡأَعۡلَٰمِ ﴿٣٢﴾ إِن يَشَأۡ يُسۡكِنِ ٱلرِّيحَ فَيَظۡلَلۡنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهۡرِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوۡ يُوبِقۡهُنَّ بِمَا كَسَبُواْ وَيَعۡفُ عَن كَثِيرٖ ﴿٣٤﴾ وَيَعۡلَمَ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ ﴿٣٥﴾ فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيۡءٖ فَمَتَٰعُ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ وَأَبۡقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُواْ هُمۡ يَغۡفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ ٱنتَصَرَ بَعۡدَ ظُلۡمِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَا عَلَيۡهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ عَلَى ٱلَّذِينَ يَظۡلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنۡ عَزۡمِ ٱلۡأُمُورِ ﴿٤٣﴾ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِيّٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦۗ وَتَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلۡعَذَابَ يَقُولُونَ هَلۡ إِلَىٰ مَرَدّٖ مِّن سَبِيلٖ ﴿٤٤﴾

لەسەرپشتی دەریاوە قەتیس دەمێننەوە و ناتوانن جووڵە بکەن ﴿ إن فی ذلک لآیات لکل صبار شکور ﴾ بێگومان ئا لەوەدا بەڵگەو نیشانەی زۆر هەن بۆ هەر خۆراگرێکی سوپاسگوزار، لەحاڵەتی خۆشی و، ناخۆشیدا ﴿ ٣٤: أو یوبقهن بما کسبوا ﴾ یان بەهۆی تاوانی سەرنشینەکانیانەوە نقوم دەکا و لەناویان ئەبات ﴿ ویعفوا عن کثیر ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا لەزۆرێکی گوناهەکانیان چاوپۆشی دەکا، نقومیان ناکا ﴿ ٣٥: ویعلم الذین یجادلون فی آیاتنا ما لهم من محیص ﴾ و با ئەو کەسانەش دەربارەی ئایەتەکانمان دەمبازی و کێشمان کێشم ئەکەن، بزانن کە هیچ خۆ لادان و دەرەتانێکیان نییە، لە سزای ڕۆژی قیامەت ﴿ ٣٦: فما أوتیتم من شئ فمتاع الحیاة الدنیا ﴾ ئینجا هەر شتێك بە ئێوە بەخشراوە، لەزەت و بەهرەی ژیانی ئەم دونیایەو، زۆر بەزوویی ئەڕوات و نامێنێتەوە ﴿ وما عند الله خیر وأبقی للذین آمنوا وعلی ربهم یتوکلون ﴾ ئەو پاداشت و بەخششەش لای خوایە بۆ ئەوانەی باوەڕیان هێناوە، وە بە پەروەردگاریان پشت ئەستوورن، باشتروو پایەدارترە ﴿ ٣٧: والذین یجتنبون کبائر الإثم والفواحش ﴾ ئەوانەش لەگوناهی گەورە (وەك شیرك و پیاو کوشتن و..(دووردەگرن، وە لەکاری ناپەسەندو دزێویش هەروا ﴿ وإذا ما غضبوا هم یغفرون ﴾ وەکاتێکیش تووڕەو قەڵس بوون چاوپۆشی ئەکەن. ئیمامی (بوخاری) ئەڵێ: پێغەمبەرﷺ ((ما انتقم لنفسه قط، إلا أن تنتهک حرمات الله)) قەت لەبەر نەفسی خۆی، تۆڵەی لەکەس نەسەندووە، مەگەر بڕیارو فەرمانەکانی خوا بێ ڕێز کرابان!.

ڕاوێژ لە ئیسلامدا:

﴿ ٣٨: والذین استجابوا لربهم ﴾ ئەوکەسانەش کە بەدەنگی بانگی پەروەردگاری خۆیانەوە چوون ﴿ وأقاموا الصلاة ﴾ و بەتێرو تەسەل نوێژیانکرد ﴿ وأمرهم شوری بینهم ﴾ وکاروباریان لەنێو خۆیاندا بە مەشوەرەت و پرس و ڕاوێژ بوو، واتە: هەر شتێ بێتە پێشێ، ئەوان بەخێرایی مەشوەرەتی بۆ دەکەن و لێی دەکۆڵنەوە، ئەوسا بڕیاری کۆتایی لەسەر دەدەن. لەسوورەتی (ئال عیمران)، ئایەتی (١٣٤/یشدار –دەربارەی شووراو ڕاوێژ– دەفەرموێ:(وشاورهم فی الأمر..). بەڵێ چ پێغەمبەرو ﷺ چ هاوەڵانی، هەرگیز بێ تەگبیرو ڕاوێژو لێکۆڵینەوە کارو ڕووداوە گرنگەکانیان ڕانەدەپەڕان، پێویستە ئەوەش بڵێین کە ڕاوێژ لەو شتانەدا دەکرێت کە: دەقێکی شەرعی بۆ نەهاتبێ، وەك لێکۆڵینەوە بۆ جەنگ لەگەڵ هەڵگەڕاوەکاندا لەسەر دەمی پێشەوا(ئەبووبەکر)داو، میراتی (فەدەك) و، تۆڵەی شەرابخۆرو ژمارەی شەلاقەکان و، بەرانبەر ڕووداوەکان، شووراو تەتەڵەو بێژنگدانی ڕاوبۆچوونەکان فەرزێکی ئیسلامییەو، بنەمایەکی بەرزو نەگۆڕە و، تا دونیا دونیابێ شکۆدارترو پرشنگدارتر دەبێ، وە پێویستە گوێ بۆ ئەنجامەکەیشی بگیردرێ و، کاری پێبکرێت، و موسڵمانانیش لە ئەنجامدانی شێوەکەیدا دەتوانن بەپێی بەرژەوەندی ئەو سەردەمەیان دیاری بکەن. ﴿ ومما رزقناهم ینفقون ﴾ و لەو ڕزق و ڕۆزییەی پێمان داون دەبەخشن لەڕێی خوادا ﴿ ٣٩: والذین إذا أصابهم البغی هم ینتصرون ﴾ و ئەو کەسانەش کە کاتێ ستەم و ناهەقییەکیان بەرامبەر بکرێت، تۆڵەی خۆیان دەکەنەوە، واتە: تەسلیم و ملکەچی ستەمەکە نابن، و مل داناخەن بۆ ستەمکاران و، ڕازی نابن و پێیان ناخۆشە ستەمیان لێ بکرێ، بۆیە ئازایانە خۆ ئامادە ئەکەن ﴿ ٤٠: وجزاء سیئة سیئة مثلها ﴾ و سزاو تۆڵەی هەر خراپەیەك خراپەیەکی وەك ئەوە بێ زیادەڕەوی. ئەمەیە کە خوا لەسوورەتی /١٩٤/٢دا ئەفەرموێ: (فمن اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدی علیکم..) یان

دەفەرموێ: (وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم بە..)١٢٦/١٦. بەڵێ.. دوو جۆر لیبووردن هەیە: یەكێكیان دەبێتە هۆی دامركاندنەوەی فیتنەو ئاژاوەی ناوخۆ، ئەمە كارێكی زۆر چاك و پەسەندە، ئەوی تریشیان: دەبێتە هۆی جورئەت و هەڵنانی ستەمكاران بۆ درێژە پێدانی ستەم، ئەمەیان زۆر ناپەسەندەو نابێ عەفوو بكرێ، جا لەبارەی یەكەمەكەوە خوا ئەفەرموێ: ﴿ فمن عفا وأصلح فأجره على الله ﴾ ئینجا هەركەسێك لەتۆڵەی دەستدرێژیكار چاوپۆشی كردو، پاشانیش نێوان خۆیانیسازدایەوە، ئەوە پاداشتی لای خوایە. بۆ نموونە: خوا بەرانبەر بە بكوژی دەستئەنقەست (قیصاص)ی داناوە، كەچی لەم ئایەتەدا هەڵی دەنێت بۆ لیبووردن و عەفوو لێی. ﴿ إنه لا يحب الظالمين ﴾ بەڕاستی خوا ستەمكارانی خۆش ناوێ. ﴿ ٤١: ولمن انتصر بعد ظلمه ﴾ و بەڕاستی ئەو كەسەی تۆڵەی خۆی كردەوە لە داوای ئەو ستەمەی لێیكراوە ﴿ فأولئك ما عليهم من سبيل ﴾ ئائەوانە خەتابار نابن و هیچ جۆرە رەخنەو گوناهێكیان لەسەر نییە، چونكە رێگەیان پێدراوە تۆڵەی خۆیان بكەنەوە ﴿ ٤٢: إنما السبيل على الذين يظلمون الناس ﴾ بەڵكو خەتا هەر لەسەر ئەوانەیە ستەم لەخەڵكی ئەكەن ﴿ ويبغون في الأرض بغير الحق ﴾ و دەستدرێژی دەكەن بەناهەق لەزەویدا ﴿ أولئك لهم عذاب أليم ﴾ ئا ئەوانە لەپاشە رۆژدا ئازارو سزایەكی دەردناكیان بۆ دەبێت ﴿ ٤٣: ولمن صبر وغفر إن ذلك لمن عزم الأمور ﴾ بەڕاستی ئەو كەسەی كە دان بەخۆدا دەگرێ و تۆڵە ناكاتەوە و، لەتاوانی ئەم و ئەو دەبوورێ و، بەڕاستی ئەوە لە كارە(عەزم) لەسەر كراوەكانە لە شەرعدا.

رۆژی ڕەشی تاوانكاران:

﴿ ٤٤: ومن يضلل الله فما له من ولي من بعده ﴾ هەركەسێك خوا سەر لێشێواوی بكات "بەهۆی لاری و، لاساری خۆیەوە ئەوە هەرگیز پاش ئەو، هیچ دۆست و یارمەتیدەرێكی نابێ ﴿ وترى الظالمين لما رأوا العذاب ﴾ وە لەرۆژی دواییدا كاتێ ستەمكاران سزای دۆزەخ دەبینن، دەبینی ﴿ يقولون هل إلى مرد من سبيل ﴾ ئەڵێن: ئایا هیچ رێگەیەكمان هەیە بگەڕێینەوە، بۆ دونیا تا كارو كردەوەی چاك ئەنجام بدەین؟" ﴿ ٤٥: وتراهم يعرضون عليها ﴾ دەیان بینی لە سەرئاگر رادەنوێرێن ﴿ خاشعين من الذل ﴾ بەسەركزی، لە زەبوونیو بێدەسەڵاتیدا ﴿ ينظرون من طرف خفي ﴾ لەترسانا لەبنەوە بۆ ئار ئەڕوانن و "ناوێرن بەتەواوی تەماشای بكەن" ﴿ وقال الذين آمنوا ﴾ ئەوانەش كە بڕوایان هێناوە لەرۆژی قیامەتدا ئەڵێن: ﴿ إن الخاسرين الذين خسروا أنفسهم وأهليهم يوم القيامة ﴾ بێگومان زیانمەندانی راستەقینە هەرئەوانەن كە خۆیان و ژن و منداڵیان لەدەست داوەو زیانیان كردووە لە رۆژی قیامەتدا" ﴿ ألا إن الظالمين في عذاب مقيم ﴾ هۆشیار بن! كە ئەو ستەمكارانە لەو رۆژەدا لەسزایەكی هەمیشەییدان ﴿ ٤٦: وما كان لهم من أولياء ينصرونهم من دون

وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ مِن طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ ٱسْتَجِيبُوا۟ لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۚ مَا لَكُم مِّن مَّلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا۟ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِّلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَٰثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ ۞ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ ٱللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِإِذْنِهِۦ مَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ عَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

الله ﴾ وە جگە لەخواش هیچ پشتیوان و دۆست و یارمەتیدەرێكیان نییە كە لە سزای ئەو رزگاریان بكات ﴿ ومن يضلل الله فما له من سبيل ﴾ وە هەركەسێكیش خوا گومڕای بكات بەهۆی سەرپێچی خۆیەوە هیچ رێگەیەكی بۆ نییە تا خۆی دەرباز بكات.

بەرلە هاتنی قیامەت فریای خۆتان بكەون:

﴿ ٤٧: استجيبوا لربكم من قبل أن يأتي يوم لا مرد له من الله ﴾ وەڵامی داخوازییەكانی پەروەردگارتان بدەنەوە پێش ئەوەی رۆژێك بێت كە لەلای خواوە هیچ گەڕانەوەی بۆ نییە ﴿ مالكم من ملجأ يومئذ ﴾ كە ئەو رۆژە ئیتر هیچ پەناگایەكتان بۆ نابێت خۆتان پەنا بدەن ﴿ ومالكم من نكير ﴾ وحەشاتان پێناكرێت، چونكە خوا چواردەورەی گرتوون. ﴿ ٤٨: فإن أعرضوا فما أرسلناك عليهم حفيظا ﴾ جا ئەگەر ئەوانە لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەدا هەر روویان وەرگێڕاو گوێیان بۆ نەگرتیت ئەی موحەممەد! ﷺ

خەمبـار مەبە، چونکە ئێمە تۆمان نەناردووە چاودێری کاریان بی و، زۆریـان لێ بکەیـت بۆ بڕوا هێنان ﴿ إن علیک إلا البلاغ ﴾ تۆ هەر راگەیاندنەکەت لەسـەرە ﴿ وإنا إذا أذقنا الإنسـان منا رحمة فـرح بها ﴾ وە ئێمە کاتێ رەحمەت و بەهرەیەك لەلایەن خۆمانەوە بەمرۆڤ بچێژین، لەخۆی بایی ئەبێ! ﴿ وإن تصبهم سیئة بما قدمت أیدیهم ﴾ خۆ ئەگەر بەهۆی ئەو کارانەوە کردوویانە تووشی بەڵاو ناخۆشـییەك بوون ﴿ فإن الإنسـان کفور ﴾ جـا بێگومان دەبینیـت کە مرۆڤ زۆر سـپڵەیەو نازو نیعمەتـەکان نکوڵی ئەکا و هەمـوو چاکەو پیاوەتییەکـی لەبیر ئەچێتـەوە، وەك پێغەمبەر ﷺ بەخێزانەکانی خۆی فەرموو: ((یا معشـر النساء! تصدقن فانی رأیتکـن أکثر أهـل النار)) ئـەی کۆمەڵی ژنـان! هەمووتان خێرو سـەدەقەو چاکە بکەن، چونکە لەشەوی میعراجدا ئێوەم بە بەشی زۆری دۆزەخ دیت، لەوانە ژنێ وتی: بۆچی ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: ((لأنکن تکثرن الشـکایة، وتکفرن العشـیر، لو أحسنت إلـی أحداهن الدهر ثم ترکت یوما، قالت: ما رأیت خیرا منک قط)) (متفق علیه. مسـلم: ٨٦/١). چونکە ئێوە سکاڵاتان زۆرەو هەردەم ئینـکاری چاکەی مێردتان ئەکەن، خـۆ ئەگەر بەدرێژایی رۆژگار لەتـەك ژنێکتانا چاکە بکرێت، بەڵام تەنها رۆژێ وازی لێ بهێنی بەمێردەکەی ئەڵێ: قەت من خێرم لێت نەدیتووە. ﴿ ٤٩: لله ملك السموات والأرض ﴾ خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەویی تەنیا هەر بۆ خوایە ﴿ یخلق ما یشاء ﴾ هەر چی بۆی دروستی ئەکات ﴿ یهب لمن یشـاء إناثا ﴾ بە هەرکەسـێك کە خۆی بیەوێ تەنها مێینەو کچ ئەبەخشـێ (ئیمامی بەغەوی) ئەڵێ: وەك (لووت/علیه السلام) "کەسـیش ناتوانێ بیگۆڕێ و بیکات بەکوڕ" ﴿ ویهب لمن یشـاء الذکور ﴾ وە بەهەر کەسیش کە خۆی ئارەزووی ببێ تەنها کوڕی ئەداتێ، وەك (ئیبراهیم/ علیه السـلام) ﴿ ٥٠: أو یزوجهم ذکرانا وإناثا ﴾ یان ئەگەر بیەوێ کچ و کوڕیان ئەداتێ وەك (موحەممەد/ علیه الصلاه والسـلام) ﴿ ویجعل من یشاء عقیما ﴾ وە ئارەزوویشی لەهەرکەسـێك ببێ، نەزۆکی دەکا، وەك (یەحیا/ علیه السـلام) "ئیتر ئەو کاتە ژن و پیاو هەرگیز قابیلی وەبەرهێنانی منداڵ نابن" ﴿ إنه علیم قدیر ﴾ بەراسـتی زانینی خوا دەوری هەموو شـتێکی داوە، بە توانایە لەسەر کردنیهەر کارێ بیەوێ بیکات.

چۆنییەتی هاتنی وەحی و وەرگرتنی:

﴿ ٥١: وما کان لبشـر أن یکلمه الله إلا وحیا ﴾ بۆ هیچ کەسـێك نەبـووە کەخوا لەروو قسـەی لەگەڵ بـکات، مەگـەر لەرێگەی وەحییەوە، یا بەشـێوەی خەو، یـان بەخوریە (ئیلهام) ﴿ أو من وراء حجاب ﴾ یان لەپشـت پـەردەوە، وەك گفتوگۆکەی لە گەڵ مووسـادا، ئیمامی (ترمـزی) و (ئیبن ماجە) لـە (جابیری کوڕی عەبدوڵـڵا)وە دەگێڕنـەوە کە پێغەمبەرﷺ پێـی وت: ((ما کلم الله أحـدا إلا من وراء حجاب، وإنه کلمَ أبـاك کفاحا)). خوای گەورە لەپشـت پـەردەوە نەبێ هەرگیز قسـەی لەگەڵ هیچ کەسـێکا نەکردووە، وە کە قسەشـی لەگـەڵ باوکتا کردووە، لەبەر ئەوەبوو کە لەرۆژی (ئوحود)دا کوژراوەو شەهید کراوە. ﴿ أو یرسل رسولا فیوحی بإذنه ما یشاء ﴾ یان فریشتەیەك وەك جوبریل بنێرێت، تا بەفەرمانی خوا چی بـوێ رایبگەیەنێت پێی، ئەم ئایەتە وەڵامە بـۆ کافرەکانـی مەککە کە گوتیان (لولا یکلمنـا الله أو تأتینا آیة). ﴿ إنه علی حکیم ﴾ بەراستی ئەو خوایەکی بڵندە بەسیفاتی بەسەر دروسـتکاوەکانەوە، گوتارو کردار بەجێیە ﴿ ٥٢: وکذلک أوحینا إلیک روحا من أمرنا ﴾ هەروەك بۆ پەیامبەرانی پێشـین وەحیمان کرد، ئاوایش ئەم قورئانەمان بۆ تۆ وەحی کرد، بەبڕیارو فەرمانی خۆمـان و، رۆح و گیان و ئەقـڵ دەژێنێتەوە. ﴿ ما کنت تدری ما الکتـاب ولا الإیمان ﴾ تۆ لە پێش وەحی نەتئەزانی کتێب و بڕوا چییە؟ ﴿ ولکن جعلناه نورا نهدی به من نشـاء من عبادنا ﴾ بەڵام ئێمـە ئەو قورئانەمان کردە نـوورو رووناکییەك، تا بەهۆی ئەوەوە هەرکەسـێکمان بوێت لە بەندەکانمان رێنمایی بکەین، کەوابوو چ قورئان، چ بڕوا هەردوو بەهرەی خوان ﴿ وإنک لتهدی إلی صراط مسـتقیم ﴾ بێگومان تۆ ئەی موحەممەد!ﷺ بۆ رێگەیەکی راست خەڵکی رێنوێنی دەکەیت. ﴿ صراط الله الذی له مافی السموات وما فی الأرض ﴾ رێگە خوایەك کە هەرچی لەئاسمانەکان لەزەویدایە هی ئەوەو، لەژێر دەسەڵاتی ئەودایە ﴿ ألا إلی الله تصیر الأمور ﴾ هۆشـیاربە! کە هەموو کارێك هەر بۆلای ئەو خوایە ئەگەڕێتەوە، ئەوکاتە ئیتر هەق و ناهەق لێك جیا ئەکرێتەوەو پاداشت و تۆڵەیش وەر دەگیردرێ.

کاتژمێر(٢٠: ١٠)لە(٢٤/٥/٢٥/١٤١٧)ك بەرامبەربە(٦/٧/١٩٩٦)ز لەنووسینی سوورەتی (شوورا) بوومەوە، (لە راگەیاندنی ناوەندیی) لە هەڵەبجە. زۆر سوپاس و منەت بۆ خوای دلۆڤان.

سوورەی (زۆخرۆف)ـە

مەککەییەو (٨٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە باسـی بیروباوەڕو ئایدۆلۆژیەت و پەیـام و زیندوو بوونەوەو پاداشـت و تۆڵە ئەکات. جا بۆ یەکەم جار سـەرچاوەی

وەحــی روون دەكاتەوە لەگەڵ راسـتی قورئاندا، پاشـان هەندێ لەنیشانەو بەڵگەكانی دەسەڵاتی خوا نیشان ئەدات، ئینجا هەندێ لەبـاوو نەریتی جاهیلییەت و سـەردەمی نەزانی و بت پەرسـتن و هەنـدێ كاری گەندەڵیتر دەخاتە روو، كورتەیەكیش لە باسـی بانگەوازەكـەی ئیبراهیـم ﷺ و، ئینجا داسـتانەكەی مووسـاو فیرعەون.. كۆتاییشـی بەباسـی هەندێ لە گیروگرفتەكانی رۆژی قیامەت دێت.

بەم شێوەیەش دەست پێ ئەكات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانـە هێمـای ئیعجـازی قورئـانـن ﴿ ٢: والكتاب المبين ﴾ سـوێنـد بەم قورئانـــە كە ئاشـكراو نمایانـەو، روون كـەرەوەی ئەحكام و بریارەكانـی خوایە ﴿ ٣: إنا جعلنـاه قرآنا عربيا ﴾ بێگومان ئێمە كردمان بە خوێندنەوەیەكی شێوە زمان عەرەبی ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ تا بەڵكو لە ماناو مەبەسـتەكەی تێبگەن و، خۆتانی پێ ببستنەوە ﴿ ٤: وإنه في أم الكتاب لدينا لعلي حكيم ﴾ بەراستی ئەو قورئانە لەدایكی كتێب (لوح المحفوظ)دایە لە لای خۆمان، بەزە بەسـەر هەمـوو كتێبە ئاسمانییەكانی تردا، پـڕ حیكمەت وپڕ وردەكارییە ﴿ ٥: أفنضرب عنكم الذكر صفحا ﴾ باشە، دەكرێ ئێمە بێدارتان نەكەینـەوە بەم قورئانـــە ﴿ أن كنتم قومـا مسـرفين ﴾ لەبەر ئەوەی كە ئێوە گەلێكی لارو وێرو لەسـنوور دەرچوون؟ نە شتی وا ناكەین، بەڵكو ئێمە هەر ئامۆژگاریتان ئەكەین، ئەگەرچی ئاواشبن لە بەر ئیقامەی بەڵگە لەسـەرتان ﴿ ٦: وكم أرسلنا من نبي في الأولين ﴾ ئێمە پێغەمبەرێكی زۆرمان ناردۆتە لای گەلانی پێشـوو "هــەر وەك تۆ نێرراویتە لای ئەمانە. ﴿ ٧: وما يأتيهم من نبي إلا كانوا به يستهزئون ﴾ لەگەڵ ئەوەیشدا هەر هیچ پەیامبەرێكمان بۆ نەچووە، مەگەر گاڵتەیان پێكردووە، كەچی لەگەڵ ئەوەیشــــدا ئێمە یـەك لەدوای یەك هەر پێغەمبەرانمان ناردوو و ئارامیشـیان گـرت ﴿ ٨: فأهلكنا أشـد منهم بطشـا ﴾ جا ئەوانـەش كە زۆر بەهەڵمەتـترو بەهێزتر بـوون (لەقورەیش) لەناومـان بردن، پاش ئینكاری و نكۆڵیان ﴿ ومضى مثل الأولين ﴾ و نموونەو داسـتانی پێشینەكان تێپەڕیی، كە چیمان پێكردن.

موشریكەكانیش دەڵێن: خوا ئاسمان و زەوی بەدیهێناوە:

﴿ ٩: ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض ﴾ ئەگەر تۆ لێیان بپرسـیت: كێ ئاسمانەكـان و زەوی دروست كردووە؟ ﴿ ليقولن خلقهن العزيز العليم ﴾ بێگومانبە لەوەڵامدا ئەڵێن: خوای بەتواناو زانا بەدیهێناون، كەچی هەر بتان دەپەرستن ﴿ ١٠: الذي جعل لكم الأرض مهدا ﴾ هەر ئەو خوایە كە زەویی كردووە بە لانك "و جێگەی حەوانەوەتان" ﴿ وجعل لكم فيها سبلا ﴾ وە رێگەی هاتو چۆی بۆ پێدا كێشاون لەوشكانی و، دەریادا ﴿ لعلكم تهتدون ﴾ تا بەشـكو رێ دەر بكەن و، بەرەو پێداویستییەكانتان رێنماو شارەزا

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حم ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

ببن ﴿ ١١: والذي نزل من السماء ماء بقدر ﴾ وەهەر ئەو خوایەیە كە لە ئاسمانەوە بەپێی پێویست و ئەندازەیەكی دیاری كراو ئاوی نارده خوار ﴿ فأنشرنا به بلدة ميتا ﴾ جا ناوچەو سەر زەوییە وشك و مردووەكانمان پێ سـەوز و زیندوو كردەوە ﴿ كذلك تخرجون ﴾ ئێـوەش هەر ئاوا لە گـۆردا دەهێنرێنە دەرێ و، زیندوو ئەكرێنەوە ﴿ ١٢: والـذي خلق الأزواج كلها ﴾ هەر ئـەو خوایەیە كە ئەو هەموو جووتەی دروسـتكردووە، ئەوە شـیرینە، ئەوە تالە، ئەوە سپییە، ئەوە رەشە، ئەوە نێرە، ئەوە مێیە ﴿ وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون ﴾ وە لە كەشتی و وشتر و وڵاخی بەرزەدا بۆی فەراهەمهێناون، تا لەدەریاو وشـكانیدا سواریان ببن، بۆ جێبەجێ كردنـی ئیش و كارەكانتان ﴿ ١٣: لتسـتووا على ظهـوره ﴾ تا لەسـەر پشتیان سەقامگیر بن ﴿ ثم تذكروا نعمة ربكم إذا استويتم عليه ﴾ لە پاشا یادی نیعمەتەكانی پەروەردگارتان بكەن و وە بیری خۆتانـی بێننەوەو بەدڵ سوپاسـی بكەن ﴿ وتقولوا سبحان الذي

سخر لنا هذا ﴾ وبڵێن پاك و خاوێنە ئەو خوایەی كە ئەمەی بۆ رام كردووین، تا ئاوا ئێمە بتوانین سوودیان لێ وەرگرین ﴿ وما كنا له مقرنین ﴾ وە ئێمە دەسەڵاتی رامكردونیانمان نەبوو ﴿ ١٤: وإنا إلى ربنا لمنقلبون ﴾ ئێمە بێگومان هەر بۆلای پەروەردگارمان ئەگەڕێینەوە، دوای مردنمان (عەبدوڵلای كوڕی عومەر) دەڵێ:

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

هەركاتێ پێغەمبەر ﷺ سواری ولاخەكەی دەبوو، سێ جار (الله اكبر)ی دەكردو پاشان ئەی فەرموو: ((سبحان الذی سخر لنا هذا وما كنا له مقرنین وإنا إلى ربنا لمنقلبون))، دوای ئەوەیش ئەیفەرموو: ((اللهم إنی أسألک فی سفری هذا البر والتقوی، ومن العمل ماترضی، اللهم هون علینا السفر، واطولنا البعد، اللهم أنت الصاحب فی السفر والخلیفة فی الأهل، اللهم اصحبنا فی سفرنا واخلفنا فی أهلنا)). وە كاتێكیش كە دەگەڕایەوە بۆ ناو ماڵو منداڵی ئەیفەرموو: ((آیبون تائبون إن شاء الله عابدون لربنا حامدون)) (موسلیم، ئەبوو داوود، نەسائی، ئەحمەد).

دزێوی شەریك دانان بۆ خوا:

﴿ ١٥: وجعلوا له من عباده جزءا ﴾ لەپێشەوە ددانیان بەوەدا نا كە هەر خوایە ئاسمانەكان و زەوی دروست كردووە.. كەچی هەر لە بەندەكانی خوا خۆی، منداڵیان بۆ بڕیاردا!! وتیان: فریشتەكان كچی خوان! ﴿ إن الإنسان لكفور مبین ﴾ بەراستی ئادەمی سپڵەیەكی ئاشكرایە ﴿ ١٦: أم اتخذ مما یخلق بنات وأصفاكم بالبنین ﴾ ئایا لەناو ئەوانەدا كە خۆی دروستیكردوون، كچی داناوە بۆ خۆیو، ئێوەی بە كوڕان تایبەتمەند كردووە؟! ﴿ ١٧: وإذا بشر أحدهم بما ضرب للرحمن مثلا ﴾ كەچی هەركات یەكێ لەوانە مژدەی كچی درابایە كە بۆ خوای بە بەزەیی بەوێنە دەهێنایەوە ﴿ ظل وجهه مسودا وهو كظیم ﴾ دەم و چاوو روومەتی ڕەش هەڵدەگەڕاو، لەركان پیشی دەخواردەوە! ﴿ ١٨: أو من ینشأ فی الحلیة ﴾ ئایا كەسێك لەنێوخشڵ و زینەتدا پەروەردە كرابێت، واتە: كیژ ﴿ وهو فی الخصام غیر مبین ﴾ ولەكاتی دەمەقرەدا دەسەڵاتی نادیاربێت، بۆ خوا دەبێت؟! بەڵێ كام ئافرەت هەیە لەكاتی بڕینەوەی كێشەكاندا وەك پێویست بتوانێ بەڕێك و پێكی بەرگری لە خۆی بكا، ئافرەت بە پێی سروشتی خۆی زۆر حەزی لە خشڵ و زێڕو خۆ ڕازاندنەوەو خۆ ئارایشت دانە، هەر بۆیەش لە هەموو سەردەمێك دا ژنان وادەبینرێن، تەنانەت ئێستاش كە سەدەی گەواهی نامەو زانستە، ژنە خاوەن شەهادەكانیش هەروانە! لەلایەكی دیكەشەوە ژنان زۆر كەم بتوانن لەكاتی روو بەروو بوونەوەی جەنگ و كێشەدا مافی خۆیان روون بكەنەوە و بەرگری لەخۆیان بكەن، چونكە یان ناوێرن، یان (عاطفە)ی خۆیان زاڵ دەبێ بەسەریانداو گریەو زاری لێیان تێك دەدات. ﴿ ١٩: وجعلوا الملائكة الذین هم عباد الرحمن إناثا ﴾ ئەو فریشتانەش كە هەموو بەندەی خوای بەخشندەن، بە كچی خوایان دادەنان! ﴿ أشهدوا خلقهم ﴾ ئایا ئەوانە كاتێ خوا دروستی كردن لەوێ بوون؟! (ستكتب شهادتهم ویسألون) بەراستی ئەو گەواهییە ناهەقیەیان لەسەر ئەنووسرێو، لەنامەی كارەكانیاندا پرسیاریان لێدەكرێت لەڕۆژی قیامەتدا ﴿ ٢٠: وقالوا لو شاء الرحمن ما عبدناهم ﴾ وە دەڵێن: ئەگەر خوای میهرەبان ویستبای ئێمە هەرگیز نەمان ئەپەرستن، واتە: مادام خوا ویستی بووە، دیارە رازییە! ﴿ مالهم بذلک من علم ﴾ بۆئەو برو بیانوەشیان هیچ جۆرە زانست و بەڵگەیەكیان نییە ﴿ إن هم إلا یخرصون ﴾ هەر لەخۆیانەوەو بەدرۆو پرو پاڵانتە قسە ئەكەن. ﴿ ٢١: أم آتیناهم كتابا من قبله ﴾ یاخۆ ئێمە لەپێش قورئاندا نامەیەكمان بەوان داوە، پشتگیری بتپەرستییەكەیان بكا ﴿ فهم به مستمسكون ﴾ جا ئەوان دەستی پێوە گیر بكەن؟ واتە: ئایا ئەوانە بەڵگەیەكی نەقڵییان هەیە بۆ قسەكانیان ﴿ ٢٢: بل قالوا إنا وجدنا آباءنا علی أمة ﴾ نەخێر، بەڵكو هیچ بەڵگەیەكیان نییە، ئەوە نەبێ كە ئەڵێن: ئێمە باوو باپیرانمان لەسەر ئایین و مەزهەبێكی ئاوا دیوە

﴿ وإنا على آثارهم مهتدون ﴾ بەڕاستی ئێمەیش بەشوێن ڕێبازی ئەواندا ڕێنموون ئەبین وهەنگاو هەڵ ئەگرین ﴿ ٢٣: وكذلك ما أرسلنا من قبلك في قرية من نذير ﴾ وەبەو تەرزەی ئەمانە، هەر پەیامبەرێکی ترسێنەرمان -لەپێشتەوە- ناردووە بۆ شارێك ﴿ إلا قال مترفوها ﴾ خۆشگوزەرانەکانیان بەگوێیان نەکردووەو وتویانە: ﴿ إنا وجدنا آباءنا على أمة ﴾ بەڕاستی ئێمە باوو باپیرانمان دیتووە لە سەرمەزهەب و ئایینێك ﴿ وإنا على آثارهم مقتدون ﴾ و ئێمەیش بە شوێن ئەواندا ئەڕۆین و پێڕەویان ئەکەین ﴿ ٢٤: قال أولم جئتكم بأهدى مما وجدتم عليه آباءكم ﴾ پێغەمبەرەکەش وتوویەتی: باشە ئەگەر من بەرنامەو ئایینێکی باشترم لەوەی باوو باپیرانتان بۆ هێنان ئێوە هەر نکوڵی ئەکەن؟! ﴿ قالوا إنا بما أرسلتم به كافرون ﴾ لەوەڵامدا وتوویانە: بێگومان ئێمە بەو بەرنامەی ئێوە پێی نێرراون باوەڕ ناکەین! ﴿ ٢٥: فانتقمنا منهم ﴾ ئینجا ئێمەش تۆڵەمان لێ ساندن ﴿ فانظر كيف كان عاقبة المكذبين ﴾ جا سەرنج بدە، بزانە دەرەنجامی بێ باوەڕان و بەدرۆخەرەوان چۆن بووە؟.

بەرائەتی ئیبراهیم لە بتەکان و ڕاگەیاندنی یەکخواپەرستیی:

﴿ ٢٦: وإذ قال إبراهيم لأبيه وقومه ﴾ ئەو کاتە وەبیر بێنە ئەی موحەممەد ﷺ کە ئیبراهیم بە باوك و گەلەکەی خۆی وت: ﴿ إنني براء مما تعبدون ﴾ بێگومان من لەو خوایانەی کە ئێوە ئەیانپەرستن، بێزارو بەریم ﴿ ٢٧: إلا الذي فطرني فإنه سيهدين ﴾ جگە لەو خوایەی کە دروستیکردووم، جا بەڕاستی ئەویش ڕێنموونیم ئەکات بۆ ڕێگەی ڕاست و دروست ﴿ ٢٨: وجعلها كلمة باقية في عقبه لعلهم يرجعون ﴾ کارێکی کرد کە ئەو وشەیە، (وشەی یەکخواپەرستی) -پاش خۆیشی- لە نەوەکانیدا هەر بمێنێت، تا بەڵکو بگەڕێنەوە بۆلای خوا.. بەڵێ پەیامبەران و پەیڕەوانیان، هەردەم هەوڵیان داوە بۆ چەسپاندنی وشەی (لا إله إلا الله)، دەبێ پاش خۆشیان هەر ئەوە لەسەر زارو لەناو دڵی پەیڕوان و نەوەکانیاندا بێ ﴿ ٢٩: بل متعت هؤلاء وآباءهم ﴾ خۆ من ئەوان هاوبەشدانەرەکانی مەککەو، باوو باپیرانیانیشم بەهرەوەر کرد بەجۆرەها نیعمەت و بەخشش ﴿ حتى جاءهم الحق ورسول مبين ﴾ تا(قورئان) وپەیامبەرێکی ئاشکراو نمایانیان بۆهات ﴿ ٣٠: ولما جاءهم الحق ﴾ وەکاتێ هەق و ڕاستی(قورئان)یان بۆهات ﴿ قالوا هذا سحر ﴾ وتیان ئەمە جادووە! ﴿ وإنا به كافرون ﴾ بەڕاستی ئێمە بڕوامان پێی نییە ﴿ ٣١: وقالوا لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم ﴾ بیانوویەکی تریان گرت و ووتیان: بۆچی ئەم قورئانە بۆ پیاوێکی گەورەی دەوڵەمەندی ئەم دووشارە مەککەو تائیف نەهاتە خوار؟ بۆچی خوا (وەلیدی کوڕی موغیرە)ی مەککەییو (عوروەی کوڕی مەسعوود)ی (سەقەفی) لەتائیفدا نەکرد بە پەیامبەر؟ کە خاوەنی سەرووەت و سامانن! دیارە تەرازووی هەموو حەقیقەتێك لای جاهیلییەت گەورەیی و

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي قَرۡيَةٖ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتۡرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدۡنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٖ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقۡتَدُونَ ﴿٢٣﴾ ۞ قَٰلَ أَوَلَوۡ جِئۡتُكُم بِأَهۡدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمۡ عَلَيۡهِ ءَابَآءَكُمۡۖ قَالُوٓاْ إِنَّا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمۡنَا مِنۡهُمۡۖ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوۡمِهِۦٓ إِنَّنِي بَرَآءٞ مِّمَّا تَعۡبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُۥ سَيَهۡدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةَۢ بَاقِيَةٗ فِي عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلۡ مَتَّعۡتُ هَٰٓؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمۡ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ وَرَسُولٞ مُّبِينٞ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمۡ يَقۡسِمُونَ رَحۡمَتَ رَبِّكَۚ نَحۡنُ قَسَمۡنَا بَيۡنَهُم مَّعِيشَتَهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۚ وَرَفَعۡنَا بَعۡضَهُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَتَّخِذَ بَعۡضُهُم بَعۡضٗا سُخۡرِيّٗاۗ وَرَحۡمَتُ رَبِّكَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوۡلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ لَّجَعَلۡنَا لِمَن يَكۡفُرُ بِٱلرَّحۡمَٰنِ لِبُيُوتِهِمۡ سُقُفٗا مِّن فِضَّةٖ وَمَعَارِجَ عَلَيۡهَا يَظۡهَرُونَ ﴿٣٣﴾

سەرووەت و دارایی و هێز و دەسەڵاتە! ﴿ ٣٢: أهم يقسمون رحمة ربك ﴾ ئایا ئەوانە ڕەحمەت و میهرەبانی پەروەردگارت بەش ئەکەن؟! تا پەیامبەرێتیش بەدەست ئەوان بێت؟! ﴿ نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحياة الدنيا ﴾ لەکاتێکدا ئێمە بەحیکمەتی خۆمان گوزەرانیانمان لە نێوانیاندا لە ژیانی دونیادا بەشکردووە، واتە: تەنانەت ژیانی دونیاشیان کە شتێکی بێنرخە، بەدەستی خۆیان نییە، چ جای بەخشینی ڕەحمەتی پەیامبەرێتی ﴿ ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ﴾ وە هەندێکیانمان بەرز کردۆتەوە بە سەر هەندێکیاندا بەچەندین پلە لە ماڵ وسامان ودەسەڵات ﴿ ليتخذ بعضهم بعضا سخريا ﴾ بۆ ئەوەی هەندێکیان، هەندێکی تر بکەنە بەرکار لەکارو بارياندا، واتە: یەکتر بەکار بێنن لە ئیش و کاری خۆیاندا و، سوود لەلێهاتوویی ئەزموونی یەکتر وەرگرن، چونکە ئەگەر هەموویان سەروەتمەندو، لەهەموو شتێکدا وەك یەك وابن، ئەو کاتە ئیش و کار ناڕواو ئەوەستێ، خۆ ناشکرێ مەردوم هەمووی

ئەندازیار، یان پزیشك، یا نانەوابێ.. هتد ﴿ ورحمة ربك خير مما يجمعون ﴾ وە ڕەحمەت و میهرەبانی پەروەردگاری تۆ، لەتەواوی ئەوەی ئەوان کۆی ئەکەنەوە، لەسەروەت و دارایی‌دونیا باشترە.

وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ ٱلْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ ٱلْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ ٱلْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ أَوْ تَهْدِى ٱلْعُمْىَ وَمَن كَانَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ ٱلَّذِى وَعَدْنَٰهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَٱسْتَمْسِكْ بِٱلَّذِىٓ أُوحِىَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَقَالَ إِنِّى رَسُولُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَآءَهُم بِـَٔايَٰتِنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

زێڕ و زیوی زۆر، نیشانەی ڕەزامەندی خوا نییە:

﴿ ٣٣: ولـو لا أن يكـون الناس أمة واحدة ﴾ ئەگەر لە بەر ئەوە نەبـا کەخەڵکی هەمووبووبـان بە یەك گەلی کافـر ﴿ لجعلنا لمن يكفر بالرحمن لبيوتهم سـقفا من فضة ﴾ ئەوەندە ماڵ وسـامانمان دەدا بەو کەسـەی کە باوەڕی بەخوای بەبەزەیی نەبوایە کەمیچی خانووەکانیـان لەزیـو بوایە ﴿ ومعارج عليها يظهـرون ﴾ وە پلەو قادرمـەی زێڕمان بۆ دادەنان تا پێی سـەرکەون ﴿ ٣٤: ولبيوتهم أبوابا و سـررا عليها يتكؤن ﴾ سـەرەڕای ئـەوەش هەموو دەرگاو تەختێکمـان بۆ ماڵەکانیان لە زیو دادەنا کە لەسـەر ئەو تەختانە دانیشـن و پاڵ بدەنەوە ﴿ ٣٥: وزخرفـا ﴾ وە بەهەموو نەخش و نیگارێکی جوان خانووەکانیانمان دەڕازاندەوە ﴿ وإن كل ذلك لما متاع الحياة الدنيا ﴾ وە ئەو هەمووە هەر زرق و برقی ژیانی دونیایە ﴿ والآخـرة عند ربك للمتقيـن ﴾ ماڵی ئەولاش لای پەروەردگارت هەر بۆ پارێزکارانە واتە: ژیانی ئەم دونیایە ئەوەندە بێ‌نرخەو.. ئەوەندە سووکە کەئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە جیهان هەمووی بێ بڕوا بوایە لەبەر خۆشگوزەرانی، هەموویمان ئەبەخشی بە بێ بڕوایان، (پێشـەوا عومەر کاتێ پێغەمبەری دیت ﷺ کەلەسـەر حەسـیرێ ڕمڵاویی ڕاکشـابوو ئاسەواری لە تەنیشـتییەوە دیارە گریاو وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوە کیسـراو قەیسەرە، ئەویش گوزەرانی تۆیـە!! پێغەمبەر ﷺ شـانی دادابوو دانیشـت و فەرمووی: ئایا لەگومانایت کوڕەکەی خەتاب؟! پاشان فەرمووی: ئەوانە هەر لەم دونیایەدا خوای گەورە نازو نیعمەت و ڕۆزی خۆیانی پێ‌داون! وە لەریوایەتێکـی تردا هاتووە: ((أما ترضـى أن تكون لهم الدنيا ولنا الآخـرة))، واتە: مەگەر بـەوە ڕازی نیت کە دونیا بۆ ئەوان بێ، قیامەتیش بۆ ئێمە؟! تەفسیری ئیبن کەسیر (مسلم: ٢/١١٠).

مەترسی پشتکردن لە خوا:

﴿ ٣٦: ومن يعش عن ذكر الرحمن ﴾ هەرکەسـێك لەڕاست یادی خوا ڕوو وەرگێڕێ ﴿ نقيض له شـيطانا ﴾ ئەوا ئێمـە شـەیتانێکی بۆ دەسـازێنین ﴿ فهو له قرين ﴾ هـەردەم هاوڕێی‌دەبێت و، لێی جیـا نابێتەوە ﴿ ٣٧: وإنهم ليصدونهم عن السـبيل ﴾ بەڕاسـتی ئەو شـەیتانانە پێشـگیرییان دەکەن لە ڕێچکە ﴿ ويحسبون أنهم مهتدون ﴾ وایش ئەزانن کە بۆ ڕاستەڕێ ڕێنموونی‌کراون!! ﴿ ٣٨: حتـى إذا جاءنا ﴾ تا ئەو کاتە بەزنجیر کـراوی لەگەڵ هاوڕێکەی دێنە لامان ﴿ قال يا ليت بيني وبينك بعد المشـرقين ﴾ ئەوجەلە بەهاوەڵەکـەی ئـەڵێ: خۆزگـە نێـوان مـن و تۆ بەقـەدەر نێوان خۆرهـەڵات و خۆرئـاوا دووربا ﴿ فبئس القرين ﴾ بەڕاستی هاوڕێیەکی زۆر خراپ بوویت ﴿ ٣٩: ولن ينفعكم اليوم إذ ظلمتم أنكم في العذاب مشـتركون ﴾ ئینجا پێیـان ئەوترێ، ئیتر ئەمڕۆ ئەو قسـانە هیچ سـوودێکتان پێ ناگەیەنێ، لەکاتێکدا سـتەمتان لەخۆ کرد، ئێستا بەڕاسـتی هەموو پێکەوە هاوبەشین لە سزاکەدا ﴿ ٤٠: أفأنت تسمع الصم ﴾ جائایا تۆ بەکەڕان ڕاستی دەبیستی؟ ﴿ أو تهـدي العمـى ومن كان في ضلال مبيـن ﴾ یاخۆ کوێران و ئەو کەسانەی لە گومڕایی ئاشـکرادان ڕێنمایی دەکەیت؟ هەرگیز ناتوانـی ئاوا بکەیـت، جا کەواتە دڵگران مەبە ئەگەر بڕواشـیان نەهێنا ﴿ ٤١: فإما نذهبن بك ﴾ ئینجا ئەگەر تۆ لەم ناوە لابەین و بتمرێنـین پێش ئەوە کاتی خۆی بێـت ﴿ فإنا منهم منتقمون ﴾ بێ‌گومـان هەر تۆڵەیـان لێ وەر ئەگرین، ئەگەر دوای مردنی تۆیش بێـت ﴿ ٤٢: أو نرينك الذي وعدناهم ﴾ یان ئەگەر حەزبکەیت ئەو هەڕەشەو سزایەی بەڵێنمان پێ‌دابوون نیشانتی بدەین و بەچاو

ببینی، ئەوا نیشانت دەدەین ﴿ فإنا علیهم مقتدرون ﴾ چونکە ئێمە بەسەریاندا زاڵین و لەدەستمان دەرناچن.

دەستت لە بەرنامەکەی خوا توند بئاڵێنە:

﴿ ٤٣: فاستمسک بالذی أوحی إلیک ﴾ کەوابوو دەست بگرە بەو قورئانەی وەحیکراوە بۆت ئەی موحەممەد! ﷺ ﴿ إنک علی صراط مستقیم ﴾ چونکە تۆ لەسەر ڕێگەو ڕێبازێکی ڕاستی ﴿ ٤٤: وإنه لذکر لک ولقومک ﴾ بێگومان ئەم قورئانە شەرەف و ناوو شۆرەتێکی گەورەیە بۆ خۆت و بۆ هۆزەکەت، چونکە بەڕاستی هەر بەقورئان سەریان بەرز دەبێ، ئەوەتە پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((إن الأمر فی قریش لا ینازعهم فیه أحد إلا أکبه الله علی وجهه ماأقاموا الدین)) (فتح الباری). بەڕاستی ئەم کارە، واتە: ویلایەتی موسڵمانان هەر لەنێو قورەیشدا دەبێ تا ئەوان ئایینی خوا ڕابگرن، هەرکەسێك بەر بەرەکانێیان لەگەڵ بکات، خوا بەدەما ئەیخات. ﴿ وسوف تسألون ﴾ وە لەئایندەشدا پرسیارتان دەربارەی قورئان لێ ئەکرێ: چیتان کرد سەبارەت بەو بەهرە گەورەیە؟ ﴿ ٤٥: وسئل من أرسلنا من قبلک من رسلنا ﴾ تۆ لە ئوممەتانی پەیامبەرانێك بەرلە تۆ، ناردراون بپرسە: ﴿ أجعلنا من دون الرحمن آلهة یعبدون ﴾ ئایا جگە لەخوای بەخشندە، بڕیارماندابوو خوا گەلێ بپەرسترێ؟ واتە پەیامبەران هەموو یەك دەنگن بۆ یەکخواپەرستی و دوور گرتن لە شێوازی بتپەرستی، دیارە هیچ پێغەمبەرێك نەنێردراوە.

مووساش بە نیشانە گەلێ، چوو بۆ لای فیرعەون:

﴿ ٤٦: ولقد أرسلنا موسی بآیاتنا إلی فرعون وملائه ﴾ بێگومان ئێمە مووسامان نارد بە چەند موعجیزەیەکەوە بۆلای فیرعەون و پیاوەگەورەکانی مەملکەتەکەی ﴿ فقال إنی رسول رب العالمین ﴾ ئینجا چووو پێیگوتن: بەڕاستی من نێردراوێکی خوای پەروەردگاری جیهانەکانم بۆ لای ئێوە، ئەوانیش داوای موعجیزەیان لێکرد ﴿ ٤٧: فلما جاءهم بآیاتنا ﴾ جا هەر کە مووسا بەبەڵگەکانمانەوە (داردەستەکەی و، دەستەسپییەکەی و..) هاتە لایان ﴿ إذا هم منها یضحکون ﴾ لەناکاو کە بینیان، بینیانن دەخەنین و،گاڵتەیان لێدەهات ﴿ ٤٨: وما نریهم من آیة إلا هی أکبر من أختها ﴾ ئێمە هەر ئایەت و مۆعجیزەیەکی خۆمان نیشانی ئەوان دەدا، لە نیشانەکەی پێشەوە گەورەترو گرنگتر بوو ﴿ وأخذناهم بالعذاب ﴾ کەچی هەر بڕوایان نەهێناو ئێمەیش بەسزا قارمان لێگرتن، بە سزایەك کەلە ئایەتی(١٣٠) ی(ئەعراف)دا دیاریکراوە ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ تا بەڵکو بۆ ڕێی ڕاست بگەڕێنەوە و پەشیمان ببنەوە ﴿ ٤٩: وقالوا یا أیها الساحر أدع لنا ربک بما عهد عندک إننا لمهتدون ﴾ جا کاتێ سزاکەیان دیت و تووش بوون —لە باتی ئەوە کە بڕوا بێنن— وتیان: ئەی ماموٚستای زانا! ئەی جادووگەر! نزا بکە، لەپەروەردگارت داوا بکە بەو پەیمانەی کە بەتۆی داوە، با

وَمَا نُرِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾ ۞ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

سزامان لەسەر هەڵگرێ، ئەوسا دڵنیابە پاش لابردنی سزاکە ئێمە ڕێی هیدایەت ئەگرین! ﴿ ٥٠: فلما کشفنا عنهم العذاب ﴾ جاکاتێ سزاکەمان لەسەر لابردن ﴿ إذا هم ینکثون ﴾ کتوپڕ پەیمانەکەیان شکان وبڕوایان نەهێنا.

فیرعەون بای هەوایی و یاخی بوو:

﴿ ٥١: ونادی فرعون فی قومه ﴾ و فیرعەنیش جاریدا بەناو گەلەکەیدا ﴿ قال یاقوم ألیس لی ملک مصر ﴾ وتی: ئەی قەوم و هۆزم! ئایا وڵاتی میسر هی من نییەو، من پاشای (میصر) نیم؟ ﴿ وهذه الأنهار تجری من تحتی ﴾ و ئەم هەموو جۆگەو ڕووبارانەش بەبەردەم کۆشکەکەمدا دەچن؟! ﴿ أفلا تبصرون ﴾ دەئایا نابینن؟! من لە چ دەستەڵاتێکدام؟ مووساش چەندە هەژار و بێ دەسەڵات!! ﴿ ٥٢: أم أنا خیر من هذا الذی هو مهین ﴾ بەڵکی من چاکترم لەکەی لاوازە، من خاوەنی داراییم، مووسایش بێ چارەو هەژار،

ئایا کاممان شیاوین؟!! ﴿ ولا یكاد یبین ﴾ لەوانەش نییە بتوانێ مەبەستی خۆی بە رەوانی روون بکاتەوە، فیرعەون مەبەستی لەوگرێیەبوو کە لەزمانی مووساداب‌ووو لە کاتی ئاخاوتندا دەگیردرا، بۆدواییش خوا لای‌برد ﴿ ٥٣: فلولا ألقی علیه أسورة من ذهب ﴾ جا بۆچی لەلایەن پەروەردگاریەوە دەستبەندو بازنی زێری نادرێتێ؟ چونکە بازنی ئاڵتوون، نیشانەی گەورەیی‌بووە لای ئەوان دیارە پاشا فیرعەونییەکان باویان وابووە کە بازن و دەستبەندی زێریان لەدەست کردووە، بۆیە ئەو رەخنەیەش لەو دەگرن، بەڵام پەیامبەران ئەیانەوێ ئەو یاسایە هەڵوەشێننەوەو ئەو سامانە بگێرنەوە بۆ جێی راستەقینەی خۆی ﴿ أو جاء معه الملائكة مقترنین ﴾ یان بۆچی کۆمەڵێ فریشتە لەگەڵیا نەهاتوون؟! یارمەتی بدەن.

فیرعەون زانی قەومەکەی سوکن، بەنی لێ توند کردنەوە:

﴿ ٥٤: فاستخف قومه فأطاعوه ﴾، جا فیرعەون بەم قسانە قەومەکەی خرۆشاندو هەڵی‌خەڵەتاندن ﴿ إنهم كانوا قوما فاسقین ﴾ بەراستی ئەوانە گەلێکی فاسق و تاوانبارو لەسنوور دەرچوو بوون، بۆیە فیرعەون سواری سەریان بوو و گومرای‌کردن!! ﴿ ٥٥: فلما آسفونا ﴾ جا کاتێ تووڕەیان کردین بەکارە خراپەکانیان ﴿ انتقمنا منهم ﴾ تۆڵەمان لێ‌سەندن ﴿فأغرقناهم أجمعین﴾ هەموویانمان لە (نیل)دا خنکاند. ئیمامی (ئەحمەد) ئەم فەرموودەیە دێنێت: ((إذا رأیت الله -عزوجل- یعطی العبد ماشاء وهو مقیم علی معاصیه فإنما ذلک استدراج منه له، ثم تلا: فلما آسفونا انتقمنا منهم فأغرقناهم أجمعین)). واتە: کاتێ دیتت خوا دەبەخشێ بەبەندە، هەرچی حەز بکات، لەهەمان کاتیشدا بەردەوام بوو لەسەر گوناح و تاوان، ئەوە بەراستی(ئیستدراج)ەو وردە وردە سەر خستنییەتی و بەخۆی نازانێ، تا تۆڵەی لێ‌دەکاتەوە، پاشان ئەو ئایەتەی: (فلما آسفونا..)ی خوێندەوە. ﴿ ٥٦: فجعلناهم سلفا ومثلا للآخرین ﴾ جاکردمانن بە پێشینەو، پەندو عیبرەت بۆ خەڵکانی پاش خۆیان، هەتاکەسێکی تر لەرێی ئەوانەوە نەڕوا ﴿ ٥٧: ولما ضرب ابن مریم مثلا ﴾ ئەو دەمەش کە کوڕەکەی مەریەم "عیسا" بەنموونە باسکرا. (عەبدوڵلای زبعری) نموونەیەکی هێنایەوەو وتی: ئایا ئێمەو پەرستراوەکانمان و خەڵکی تر وەك ئێمە دەچنە دۆزەخەوە! جا خۆ ئەگەر ئەو قسە وابێ دەبێ عیساو فریشتەکانیش هەر بچنە دۆزەخەوە! ﴿ إذا قومک منه یصدون ﴾ لەناکاو هۆزەکەت لەونموونەیەی (زبعری) کردیانە گاڵەو هەرا، جا کاتێ ئەوەیان بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕرایەوە فەرمووی: بەڵێ: هەرکەسێ خۆی پێی‌خۆشبێ لەباتی خوا بپەرسترێ، ئەوە لەگەڵ پەرستراوەکەیدا دەچێتە دۆزەخەوە، وە بەراستی ئەوانە هەر شەیتان دەپەرستن، وەئەوەش فەرمانی بەپەرستنی دابێ، جا خوا (إن الذین سبقت لهم منا الحسنی أولئک عنها مبعدون)٢١/١٠١. ناردە خوارێ. واتە: بێگومان ئەوانەی لە لایەن ئێمەوە پێشتر بڕیاری بەختەوەرییان بۆ دراوە لەدۆزەخ دوور دەخرێنەوە، واتە: ئەگەر چی پەرسترابیشن. ﴿ ٥٨: وقالوا ءآلهتنا خیر أم هو ﴾ وە وتیان: ئایا پەرستراوەکانی ئێمە چاکترن، یان عیسا؟! دە ئەگەر عیسا بڕواتە دۆزەخەوە، دەبا ئێمەیش هەربچینە دۆزەخەوە ﴿ ما ضربوه لک إلا جدلا ﴾ ئەو نموونەیان هەر بۆ دەمەدەمێ هێنایەوە ﴿ بل هم قوم خصمون ﴾ بەڵکو ئەوان هۆزێکن هەر دەمبازی دەکەن ﴿ ٥٩: إن هو إلا عبد أنعمنا علیه ﴾ عیساش هەر بەندەیەکی ئێمە بوو، بەهرەی پێغەمبەریتیمان پێ بەخشی ﴿ وجعلناه مثلا لبنی إسرائیل ﴾ و کردمانە بەنموونەیەك بۆ نەوەکانی یەعقووب لە سەر دەسەڵاتی خۆمان ﴿ ٦٠: ولو نشاء لجعلنا منكم ملائكة فی الأرض یخلفون ﴾ وەئەگەر بمان ویستبا هەندێکتانمان دەکردە فریشتە لەزەویدا جێتانی تیا بگرنەوە ﴿ ٦١: وإنه لعلم للساعة ﴾ وەدابەزینی عیسا بۆ زەوی -لەئاسمانەوە- زانینێکە بۆ نزیکی قیامەت و، نزیکی قیامەتی پێ‌دەزانرێت ﴿ فلا تمترن بها ﴾ جا کەواتە لەهاتنی قیامەت بەگومان مەبن ﴿ واتبعونی هذا صراط مستقیم ﴾ وەپەیڕەوی هەر لەمن بکەن، ئائەمەیە رێ راستەکە ﴿ ٦٢: ولا یصدنكم الشیطان إنه لكم عدو مبین ﴾ وە با شەیتان رێگەی هەقتان لێ نەگرێت، چونکە بەراستی ئەو دوژمنێکی ئاشکراتانە ﴿ ٦٣: ولماجاء عیسی بالبینات ﴾ کاتێ کە عیساش بەچەندان بەڵگەی ئاشکراوە هاتە لایان ﴿ قال قد جئتكم بالحكمة ﴾، وتی: بەراستی بەپێغەمبەرێتیەوە هاتوم ﴿ ولأبین لكم بعض الذی تختلفون فیه ﴾ وەبۆ ئەوەی هەندێك لەوشتانەتان بۆ روون بکەمەوە، ئێوە ناکۆکن تێیدا! لەکاروباری ئایین و دینتان ﴿ فاتقوا الله وأطیعون ﴾ جاکەوابوو ئێوە لە خوا بترسن و، گوێڕایەڵی من بکەن ﴿ ٦٤: إن الله هو ربی وربكم فاعبدوه ﴾ چونکە بەراستی هەر (الله)یە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەش، جا تەنها هەر ئەو بپەرستن ﴿ هذا صراط مستقیم ﴾ هەر ئەمەیشە رێگە راستەکە، رێگای یەکخواپەرستی، یەك بەرنامەو یەك شەریعەت ﴿ ٦٥: فاختلف الأحزاب من بینهم ﴾ جا تاقمەکان کێشەیان لە نێوان پەیدا بوو "سەبارەت بە عیسا: یەکێ ئەی‌وت: عەبدو بەندەی خوایە، کە هەر ئەم قسەیەش راست و دروستە. یەکێ دیکە ئەی‌وت: نەخێر، کوڕی خوایە! یەکێ تر ئەی‌وت: نەخێر، هەر خوایە!!"

﴿ فویل للذین ظلموا من عذاب یوم ألیم ﴾ جاتیاچوون بۆئەوانەی ستەمیان کرد.. لەسزای رۆژێکی ئێش پێگەیەنەر ﴿ هل ینظرون إلا الساعة أن تأتیهم بغتة ﴾ ئایا ئەوانە جگە لە هاتنی رۆژی قیامەت چاوەڕوانـی چی تر ئەکەن کە کتوپڕ لێیـان روودەداو پێش دێت؟ ئەو کاتە ئەزانن عیسا کوڕی کێیە؟ ﴿ وهم لا یشعرون ﴾ هەستیش بەخۆ ناکەن تا پەشیمان ببنەوە.

رۆژی قیامەت گشت یاران،
بەدەر لە پارێزکاران دەبنە دژی یەک:

﴿ ٦٧: الأخـلاء یومئـذ بعضهم لبعض عـدو إلا المتقیـن ﴾ ئەو رۆژە دۆسـتان هەموو لەو رۆژەدا دەبنە دوژمنی یەکتر، پارێزکاران نەبێـت ﴿ ٦٨: یا عبـاد لا خوف علیکم الیوم ﴾ خوا بانگ دەکاتە بەندەکانی: ئەی بەندەکانم! ئەمڕۆ نەترسێکتان لەسەر نییە ﴿ ولا أنتم تحزنون ﴾ ودڵ زویریـش نابن ﴿ ٦٩: الذین آمنـوا بآیاتنا وکانوا مسـلمین ﴾ بەندەکانم ئەوانەن کە بەئایەتەکانمان بڕوایان هێناوەو، ملکەچی هەر فەرمانی خۆمان بوون ﴿ ٧٠: ادخلوا الجنة أنتم وأزواجکم تحبرون ﴾ لە پاشـە رۆژدا پێیان ئەوترێ: دەبچنە بەهەشتەوە خۆتان و ژنەکانتان، لەوپەڕی کامەرانی و خۆشحاڵی و دڵشـادیدا ﴿ ٧١: یطاف علیهم بصحاف من ذهب وأکواب ﴾ جا کە نیشـتەجێ بوون لەبەهەشتا،کاسەی زێڕینی پڕ لە خواردن و، جامی پڕ لەشـەراب بە سـەریاندا ئەگەڕێنرێ ﴿ وفیها ما تشتهیه الأنفـس وتلذ الأعین ﴾ هەرچیش دڵ حەزی لێبکا و، چاو چێژی لێ بـەرێ تێیـدا هەیە ﴿ وأنتم فیها خالـدون ﴾ و ئێوەش بە هەتا هەتایـی تیایا ئەمێننەوە ﴿ ٧٢: وتلـک الجنة التی أورثتموها بما کنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو بەهەشتەیە کە بەهۆی کارە چاکەکانتانەوە پێتان دراو بەمیرات پێتان برا، واتە: مافی خۆتانەو، پیرۆزتان بێت ﴿ ٧٣: لکم فیها فاکهة کثیرة منها تأکلون ﴾ میوەی زۆری جۆراو جۆری تێدا هەیە بۆتان لێیان دەخۆن.

تاوانباران تا سەر لە دۆزەخدا دەرنایەن:

﴿ ٧٤: إن المجرمین فی عذاب جهنم خالدون ﴾ بێگومان تاوانباران (بەشیرک وکوفر)لەسـزای دۆزەخدان بەهەمیشەیی ﴿ ٧٥: لا یفتر عنهم ﴾ هەرگیز لێیان نابڕێ و سووک ناکرێ ﴿ وهم فیه مبلسون ﴾ ئەوان لەو سـزایەدا بـێ ئومێدن ﴿ ٧٦: وما ظلمناهـم ﴾ و ئێمە هیچ سـتەممان لێ نەکردوون ﴿ ولکن کانوا هـم الظالمین ﴾ بەڵام ئـەوان خۆیان سـتەمکار بـوون ولەرێگەی ئێمە لایـاندا ﴿ ٧٧: ونـادوا یا مالک ﴾ ئەوجـا هانا دەبەن بۆ دەرگاوانی دۆزەخ وبانگ دەکـەن: ئەی مالیـك! ﴿ لیقض علینا ربـک ﴾ باپەروەردگارت بڕیار بدات بۆمان بەمردن، تا لەو سـزایە رزگار ببین. (سـەفوان) ئـەڵێ: گوێم لە پێغەمبەرەوە ﷺ لە سـەر مینبەر ئـەم ئایەتەی: (ونادوا یا مالک لیقض علینا ربـک)ی دەخوێندەوە. فتح الباری: ٤٣١/٨. وە لەئایەتی تـردا ئەفەرمووێ: (لا یقضی علیهم فیموتوا

وَإِنَّهُۥ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ عِيسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِٱلْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ ٱلَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَٱخْتَلَفَ ٱلْأَحْزَابُ مِنۢ بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ ٱلْأَخِلَّآءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَٰعِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ وَلَآ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ ۖ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ ٱلْأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلْأَعْيُنُ ۖ وَأَنتُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ ٱلْجَنَّةُ ٱلَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

ولا یخفـف عنهم من عذابها..) یـان دەفەرمووێ: (ثم لایموت فیها ولا یحیـا)١٣/٨٧. ﴿ قال إنکم ماکثـون ﴾ مالیکیش پێیان ئەڵێ: هـەر لـێرە دەمێنن و رزگـار بوونتان بۆ نییـە ﴿ ٧٨: لقد جئناکم بالحق ﴾ خوا لەوەڵامیاندا دەفەرموێ: چونکە بەڕاستی کاتی خۆی هەق و راسـتیمان بۆ هێنان و بۆمان روونکردنەوە ﴿ ولکن أکثرکم للحق کارهون ﴾ بەڵام زۆربەی زۆرتان رقتان لەڕاستی و هەقبوو و لێوتان لێ هەڵئەقرچان و وەرتان نەگرت. بێ بڕوایان لە (دار الندوة) دەربـارەی لەناو بردنـی پێغەمبەر ﷺ کۆ بوونـەوە، ئەو جا خوا فەرمووی: ﴿ ٧٩: أم أبرموا أمرا ﴾ بەڵکو کارێکیان سازاند بۆ لەناو بردنی پەیامبەر ﷺ ﴿ فإنا مبرمون ﴾ بەڕاستی ئێمەیش ئەو پیلانە بەسەریاندا دەشکێنینەوە و چاك لێ دەبڕیین بەرامبەر پیلانەکەیان بۆ پشـتگیری پەیامبەر ﷺ ﴿ ٨٠: أم یحسـبون أنا لا نسمع سرهم ونجواهم ﴾ بەڵکو پێیان وایە کە ئێمە نهێنی و سـرتەو چپەیان نا بیسـتین؟! ﴿ بلی ورسلنا لدیهم یکتبون ﴾ بەڵێ چاك ئەبیستین و

فریشتە نێراوەکانیشمان وان لەلایان وکارو کردەشیان ئەنووسن.

خوا منداڵی هەر نییە:

﴿ ٨١: قل إن كان للرحمن ولد ﴾ بڵێ: گریمان –وەك ئێوە ئەڵێن– ئەگەر خوای بەبەزەیی، منداڵی ببێ ﴿ فأنا أول العابدين ﴾

إِنَّ ٱلۡمُجۡرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَٰلِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنۡهُمۡ وَهُمۡ فِيهِ مُبۡلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمۡنَٰهُمۡ وَلَٰكِن كَانُواْ هُمُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ لِيَقۡضِ عَلَيۡنَا رَبُّكَۖ قَالَ إِنَّكُم مَّٰكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدۡ جِئۡنَٰكُم بِٱلۡحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كَٰرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمۡ أَبۡرَمُوٓاْ أَمۡرٗا فَإِنَّا مُبۡرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمۡ يَحۡسَبُونَ أَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوَىٰهُمۚ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلۡ إِن كَانَ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٞ فَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡعَٰبِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبۡحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ رَبِّ ٱلۡعَرۡشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرۡهُمۡ يَخُوضُواْ وَيَلۡعَبُواْ حَتَّىٰ يُلَٰقُواْ يَوۡمَهُمُ ٱلَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي فِي ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٞ وَفِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَٰهٞۚ وَهُوَ ٱلۡحَكِيمُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمۡلِكُ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِ ٱلشَّفَٰعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلۡحَقِّ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلۡتَهُم مَّنۡ خَلَقَهُمۡ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُۖ فَأَنَّىٰ يُؤۡفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِۦ يَٰرَبِّ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمٞ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَٱصۡفَحۡ عَنۡهُمۡ وَقُلۡ سَلَٰمٞۚ فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ﴿٨٩﴾

ئەوە من یەکەمین کەسم بیپەرستم، چونکە من بەندەی‌خوام.

﴿ ٨٢: سبحان رب السموات والأرض رب العرش عما يصفون ﴾ پاکی و بەرزو بڵندیی بۆ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەوی، پەروەردگاری عەرش، دەربارەی ئەو قسە ناقوڵانە ئەوان وەسفی خوای پێ دەکەن: بە راگرتنی منداڵ و..هتد ﴿ ٨٣: فذرهم يخوضوا ويلعبوا ﴾ جا تۆش جارێ وازیان لێ بێنە با سەر بکەنە قسەی ناقوڵاو گەمەکەی خۆیان بکەن ﴿ حتى يلاقوا يومهم الذى يوعدون ﴾ تا دەگەنە ئەو رۆژەی هەڕەشەیان لێکراوەو بەڵێنیان پێ‌دراوە پێی بگەن. لە ئاسمان وزەوی، هەر(الله) خۆی خوایە:

﴿ ٨٤: وهو الذى فى السماء إله وفى الأرض إله ﴾ خوا هەر ئەو زاتەیە کە هەم لەئاسماندا خوایەو پەرستراوە، هەم لەزەویشدا خوایەو پەرستراوە لەلایەن دانیشتوانییەوە ئیتر هیچ کەسێك شایستەی پەرستن نییە ئەو نەبێ.

﴿وهو الحكيم العليم ﴾ ئەویشە جوانکاری زانا ﴿ ٨٥: وتبارك الذى له ملك السموات والأرض وما بينهما ﴾ وە مەزنی لەو خوایەی خاوەنێتی ئاسمانەکان و زەوی و نێوانیان هەر هی ئەوە ﴿ وعنده علم الساعة ﴾ وەزانینی کاتی قیامەت لای ئەوە ﴿ وإليه ترجعون ﴾ و هەر بۆلای ئەویش دەگێڕدرێنەوە ﴿ ٨٦: ولا يملك الذين يدعون من دونه الشفاعة ﴾ وە پەرستراوانەی ئەوان لەباتی خوا هاواریان لێ دەکەن و ئەیان‌پەرستن دەسەڵاتی شەفاعەت و تکایان نییە ﴿ إلا من شهد بالحق ﴾ بەڵام کەسێك شایەتی بە هەق دابێ و بڕوای هێنابێت وەك فریشتەکان و عوزەیرو عیسا ئەوانە دەتوانن داوای شەفاعەت بکەن ﴿ وهم يعلمون ﴾ وەئەوان ئەزانن هەقیقەتی شایەدەکەیان ﴿ ٨٧: ولئن سألتهم من خلقهم ليقولن الله ﴾ خۆ ئەگەر لەخۆشیان بپرسیت کێ دروستی کردوون؟ بەدڵنیاییەکەوە ئەڵێن: خوا ﴿ فأنى يؤفكون ﴾ ئەی ئیتر چۆن لەپەرستنی خوا لادەدەن و روو لەشوێنی‌دیکە دەکەن؟.

سکاڵای پێغەمبەر ﷺ لای خوا:

﴿ ٨٨: وقيله يارب إن هؤلاء قوم لا يؤمنون ﴾ خوا ئاگای لەوتەی پەیامبەرەکەیەتی کە سکاڵا لە گەلەکەی دەکاو ئەڵێ: ئەی پەروەردگاری من! بەراستی ئەوانە گەلێکن باوەڕ ناهێنن. واتە: ئەو بێ بڕوایانە بۆ ناترسن لەو سکاڵای پەیامبەرە لە سەر بڕوا نەهێنانیان؟.

تێبینی: (وقيله) بەژێری لام و هێیەکە، یان بەسەرەی لام و بۆری هێیەکە، بە هەردوو جۆری خوێندنەوەکەی (عطف)ە لەسەر (والساعة) لە (وعنده علم الساعة)دا،خوێندنەوەکەی بە ژێر، بە ئیعتباری (مضاف إليه)، سەرێ‌دانیشی بە ئیعتیباری ئەوەیەکە لەبنەڕەتدا (مفعول)ـە بۆ (علم). ﴿ ٨٩: فاصفح عنهم وقل سلام ﴾ جاتۆ وازیان لێ بێنەو ماڵئاواییان لێ بکە، دیارەئەم سڵاوەی ئێرە،واتای جیابوونەوەو لێك‌دوورکەوتنەوەیە، نەك سڵاوی خۆشەویستی‌و پێکەوە ژیان ﴿ فسوف يعلمون ﴾ دەسا لە ئایندەدا ئەزانن پاشەڕۆژیان چۆنەو چییان بەسەر دێت، دیارە ئەمەش هەڕەشەیە لێیان.

لە (١٤١٧/٧/٣/٢)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١١/١٣/١٢)ز لەم سوورەتە بوومەوە، لەکاتژمێر (٧/٥٠) خولەك، لە هەڵەبجەی زامدارو لە راگەیاندن. (ولله الحمد والمنة).

سوورەتی (دۆخان)ـە

مەککەییەو (٥٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە باسی: خوا بەیەکزانین و، پەیامەکەی پێغەمبەرو، زیندووبوونەوە دەکات. لەسـەرەتاوە باسـێکی گەورەیی قورئان و پیرۆزیی ئەو شـەوە ئەکات کە قورئانی تێدا هاتۆتە خوار، ئینجا هەڵوێستی هاوبەش دانەرەکان سەبارەت بە قورئان روون‌دەکاتەوە، پاشـان بەسەرهاتەکەی فیرعەون و گەلەکەی و، وێران بوونی ئەو هەموو باخ و سەوزاییەیان رادەگەیەنێت، کۆتاییشی بەباسی رێ وشوێن و چارەنووسی چاککاران و خراپکاران دێت.

جا بەم شێوەیە دەست پێ‌دەکات:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیـم * ١: حم ﴾ ئەم پیتانـەو وێنەیان، بۆ دەسەوسـانی عەرەبە رەوانبێژو خۆشخوانەکانی سـەردەمە، لە پێشیشەوە گەلێ‌جار قسەیان لێ‌کراوە.

قورئان شەوی قەدر هاتە خوارێ:

﴿ ٢: والکتـاب المبیـن ﴾ سـوێندم بـەم قورئانـە ئاشـکراو نمایانە، یـان سـوێند بەو قورئانـەی بەیانکەری هـەق وناهەقە، راسـتی و، ناراسـتیەکان لە بێژنگ دەدا ﴿ ٣: إنا أنزلناه فی لیلة مبارکة ﴾ بێ‌گومان لە شـەوێکی ئێجگار پیرۆز "شـەوی قەدردا" ناردومانەتـە خـوار، وەك خوای گەورە ئەفەرمـووێ: (إنا أنزلناه فـی لیلة القدر)١/٩٧. یا ئەفەرمووێ: (شـهر رمضـان الذی أنزل فیه القـرآن)١٨٥/٢. هەندێ لەزانایان پێیان وایە ئەو فەرموودەش کە لەپێغەمبەرەوە ﷺ هێنراوە: (تقطع الآجال من شـعبان، حتی أن الرجـل ینکح ویولد له، وقد أخرج (إسـمه فی الموتی)، هەرچەند ئیمامـی (تەبەریی و بەیهەقی) ریوایەتیـان کردووە، بەڵام –وەك ئیمامی ئیبن کەسـیر– ئەڵێ: (والصحیح: إنمـا هی لیلة القدر علی مـا بیناه). وە هـەروا ئیمامی (ئیبن جەریر) ئـەڵێ: (والصواب من القـول فی ذلک قـول، من قال: عنی بهـا لیلة القـدر؟. ﴿ إنا کنا منذرین ﴾ بەراسـتی ئێمە هەمیشـە هەر ترسـێنەرو بێدارکەرەوە بووین واتە: مەبەسـت لە ناردنی ئەم قورئانەدا وشـیار کردنەوەو ترسـاندنی مەردومە ﴿ ٤: فیها یفرق کل أمر حکیم ﴾ لەوشەوەدا –قورئانـی تێدا هات– هەموو بەرنامەو ئیش و کارێکی گرنگ بڕیار دەدرێ و جیـا دەکرێتـەوە ﴿ ٥: أمـرا من عندنـا ﴾ هەموو ئەو بڕیارانەش –لەو شەوەدا ئەدرێن– هەموو بەفەرمانی خۆمانە ﴿ إنا کنا مرسـلین ﴾ بێ‌گومان هەر ئێمەشـبووین (موحەممەد) و هەموو پێغەمبەران نارد ﴿ ٦: رحمة من ربک ﴾ لەبەر بەزەییەك لەلایەن پەروەردگارتـەوە بۆ ئادەمزاد وجنۆکە ﴿ إنه هو السـمیع العلیم ﴾ چونکە هەر ئەوە بیسەری زانا، واتە: هەر ئەوە بیسەرو بە هەموو بیسراوێ، زانا بەهەموو زانراوێ ﴿ ٧: رب السموات والأرض وما

سُورَةُ الدُّخَانِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ فِى لَيْلَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ ۚ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَٱرْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى ٱلسَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى ٱلنَّاسَ ۖ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَّبَّنَا ٱكْشِفْ عَنَّا ٱلْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَقَالُوا۟ مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُوا۟ ٱلْعَذَابِ قَلِيلًا ۚ إِنَّكُمْ عَآئِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ ٱلْبَطْشَةَ ٱلْكُبْرَىٰٓ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ ۞ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدُّوٓا۟ إِلَىَّ عِبَادَ ٱللَّهِ ۖ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾

بینهما إن کنتـم موقنین ﴾ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویو ئەو شـتانەیە لەنێوانیاندایە، ئەگەر ئێـوە یەقینتان ببێ، دە یەقینتان ببێ کە(موحەممـەد) پێغەمبەری خوایە ﴿ ٨: لا إلة إلا هو یحیی ویمیت ﴾ جگە لەو هیچ پەرسـتراوێکی هـەق نییە، کە ژیان ئەدا ئەمرێنـێ، مردن و ژیان بەدەسـتیی ئەوە ﴿ ربکـم ورب آبائکم الأولین ﴾ پەروەردگاری ئێوەو پەروەردگاری باوانی پێشینیشتانە، واتە: هەر ئەوە کاروبارتان بەرێوە ئەبات، ئەبێ تەنها هەر ملکەچی ئەویـش بن ﴿ ٩: بل هم فی شـک یلعبون ﴾ بەڵکـو ئەوان لەناو گومانێـکدان لە زیندووبوونەوە، گەمە دەکەن، وەك ئەم ئایەتەش –سـەبارەت بـە باڵادەسـتی خواو، خاوەندارێتـی جیهانەکان– دەفەرمـووێ: (قل یاأیهاالناس إنی رسـول الله إلیکم جمیعاالذی له ملک السموات والارض لا إله إلاهو یحی ویمیت)١٥/٧ ٨.

چاوەروانی رۆژێ بەبە دووكەڵ بەری ئسمان دەگرێ:

﴿ ١٠ : فارتقب یوم تأتی السماء بدخان مبین ﴾ جاچاوەروانی رۆژێك بە ئەی موحەممەد! ﷺ كە ئاسمان بەئاشكرا دووكەڵێكی لێ پەیدا دەبێت، لە دەرەنجامی، گرانی و، قات و قریەك سەر لە قورەیش هەڵ ئەداو برسییەتییەكی ترسناك دایان ئەگرێ و، لە بەربرسێتی یەكتر نابینــن و ئاسمانیش وەك چرە دووكەڵ دێتە پێش چاویان، دیارە ئەوەیش قاری خوایە، بەتایبەت كە پەیامبەر ﷺ دوعای لە قورەیش كردو فەرمووی: ((اللهم أشدد وطأتک على مضر واجعلها علیهم سنین کسنی یوسف..)) (بوخاری). واتە: خوایە! گرانی و، قات و قرییەكی وایان بەسەربدە، هەر وەك گرانییەكەی ساڵەكانی ســەردەمی یوسف. ئەم تەفسیرە -كەتەفسیری (..یوم تأتی السماء بدخان مبین)مــان پێكرد- راو بۆچوونی (تەبەریــی) و زۆرێك لە راڤەكەرانی قورئان بوو، ئەوەتــە (ئیبن جەریر) ئەڵێ: (والصواب فی ذلک ماروی عن ابن مســعود من أن الدخان الذی أمر الله نبیه ﷺ أن یرتقبــه، هو ماأصــاب قومه من الجهد والجــوع حتى أكلوا العظــام والمیتة). بەڵام (ئیبن عەبــاس) -خوا لێیان رازی بێت- ئەڵێت: مەبەست بە (دۆخان)ـەكە، ئەو دوو كەڵەیە، نیشانەیەكە لەنیشــانەكانی هاتنی قیامەت. (ئیبن كەسیر)یش ئەمەی پەسەند كــردووە و دەڵێت: هەرچەند ئەیشــگونجێت ئەوەی یەكەم بێت.

﴿ ١١ : یغشــى الناس هذا عذاب ألیم ﴾ سزا "دووكەڵەكە" هەموو خەڵكیمەككــە دەگرێتــەوە، هــەر كە بینیشــیان ئەڵــێن: ئەمە ســزایەكی ئێش پێگەیەنەرە ﴿ ١٢ : ربنا اكشــف عنــا العذاب إنا مؤمنــون ﴾ لەبەرناچاری هاواریان لێ بەرز ئەبێتەوەو ئەڵێن: ئەی پەروەردگاری ئێمە! ئەم ســزایەمان لەســەر لابەە، بێگومان ئێمە بــاوەر دێنــین ﴿ ١٣ : أنى لهــم الذكرى ﴾ جا تــازە لەكوێ، یان چــۆن بروا هێنانی ناچاریی، ســوودیان پێدەگەیەنێت؟! ﴿ وقد جاءهم رسول مبین ﴾ خۆ بەراستیپەیامبەرێكی ئاشكرایان بۆ هات پێش ســزاكە، بڕوایشــیان نەهێنــا ﴿ ١٤ : ثم تولــوا عنه وقالوا معلم مجنون ﴾ پاشــان -لەباتی بــروا هێنان- روویان لێ وەرگێراو وتیان: (ئەو محەممەد)ـە فێر كراوێكی شێتە! جا گەڵێك بۆچوونی ئــاوا بێ، ئیتر چۆن ئامۆژگاری وەر ئەگرێ؟ بۆیە شایســتەی ئەو ســزایەبوون ﴿ ١٥ : إنــا كاشــفوا العذاب قلیلا إنكــم عائدون ﴾ جگە لەوە، ئێوە زۆر ســپڵەو بێ وەفایشــن، چونكە بەراستی ئێمە هەر كەمێك ســزاكەتان لەسەر لابەین، خێرا دەچنەوە سەر كاری خۆتــان، واتە: هیــچ كات دانامەزرێن و عیــبرەت ناگرن ﴿ ١٦ : یــوم نبطش البطشــة الكبرى ﴾ ئــەو رۆژە وەبیربێنە كە بە توندی هەڵەتــی گــەورەی خۆمان دەبەین ﴿ إنا منتقمون ﴾ بەراســتیش ئێمە لەرۆژی دوایی، یان لەرۆژی (بەدر)دا تۆڵەسێنەرین، جا ئەو كاتە ئیتر بێ پشت و پەنا دەمێننەوەو هیچ كەسێكیان نییە سزایان لەســەر لابات. جا ئەگەر مەبەست بەو دووكەڵە، ئەو دووكەڵە بێ یەكێكە لەنیشــانەكانی هاتنی قیامــەت، وەك (ئیبن عەبباس)رای وایە، یان مەبەســت ئەو گرانــی ونارەحەتییە بێ -وەك تەبەریی دەڵێ- بەری ئاسمانی لێگرتن، ئەوا (عەبدوڵڵای كوری مەســعوود) (خــوا لێی رازی بــێ) دەڵێ: (فقد مضى خمســة: الدخان، والروم، والقمر، والبطشــة، واللــزام/ مخرج فی الصحیحیــن/ فتح الباری: ٨/٤٣٤. هەر پێنج شــتەكە بەدووكەڵەكەیشــەوە تێپەرین، بەڵام هەندێكــی دیكە دەڵــێن: هێمان دوو كەڵەكــە رووینەداوە، وەك ئیمامی (موســلیم) لــە ٢٢٢٥/٤دا هێناویەتی: ((لا تقوم الســاعة حتى تروا عشــر آیات: طلوع الشمس من مغربها، والدخان، والدابة، وخروج یأجوج ومأجوج، وخروج عیسى ابن مریم، والدجال، وثلاثة خسوف: خسف بالمشرق، وخسف بالمغرب، وخسف بجزیرة العرب ونار تخرج من قعر عدن تســوق الناس -أو تحشــر الناس- تبیت معهــم حیث باتوا، وتقیــل معهم حیث قالــوا)). كەوابوو ئەو رۆژی هەڵەتــە گەورەیــە -وەك ئیمامی تەبەریش دەڵێــت- هەر رۆژی قیامەتە، هەر ئەمەیش بەهێزە.

تاقیكردنەوەی قەومەكەی فیرعەون و،دەرەنجامیان:

﴿ ١٧ : ولقــد فتنــا قبلهــم قــوم فرعــون ﴾ وە بەهەقیقــەت لەپێشــیانەوە، واتە: لەپێــش (قورەیش)ــە وە گــەلی فیرعەونمان تاقیكــردەوە ﴿ وجاءهم رســول كریم ﴾ و پەیامبەرێكــی بەرێزو گەورەیــان مووســاﷺهاتە لا ﴿ ١٨ : أن أدوا إلــى عبــاد الله ﴾ پێیگوتن: كە بەندەكانی خوا(بەنی ئیسرائیل) بدەنە دەست من و وازیان لێ بێنن لەگەڵ من بێن، وەك لە جێگایەكی تردا دەفەرمووێ: (فأرسل معی بنی إسرائیل...). ﴿ إنی لكم رسول أمین ﴾ چونكە بەراستی مــن پەیامبەرێكی ئەمینم لەســەرپەیامەكەی خوا بۆتان ﴿ ١٩ : وأن لا تعلوا على الله ﴾ پێتان ئەڵێم: خۆتان بەگەورەو بەرز مەگرن لە سەر خوا، واتە: سەرپێچی مەكەن و بێ بروا مەبن ﴿ إنی آتیكم بســلطان مبین ﴾ چونكە بەراســتی من بەڵگەیەكی ئاشكراو روونم بــۆ هێناون ﴿ ٢٠ : وإنــی عذت بربی وربكم أن ترجمون ﴾ وە بەراستی من پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خۆم و، پەروەردگاری ئێــوەش، لەوەی كــە بەردە بارانم بكەن و بمكوژن ﴿ ٢١ : وإن لم تؤمنوا لی فاعتزلون ﴾ خۆ ئەگەر هەر بروام پێناهێنن، ئەوا دوورم لێبگــرن و وازم لێ بێنن ﴿ ٢٢ : فدعا ربه أن هؤلاء قوم مجرمون ﴾

ئینجا مووسا دوای نائومێد بوونی له بڕوا هێنانیان، داوای کرد له پەروەردگاری خۆی و هاواری بۆ بردو وتی: خوایه! بەراستی ئەمانه قەوم و گەلێکی تاوانکارن، جا ئیتر تۆش تۆڵەیان لێ بسێنه ﴿ ٢٣: فأسر بعبادي ليلا ﴾ دەسا ئیتر ئێمه پێمان وت: با فیرعەون پێتان نەزانێ، بەبەندەکانمەوە(واته: بەبەنی ئیسرائیلەوە) شەو دەرچۆ له شار ﴿ إنكم متبعون ﴾ چونکه بەراستی ئەوانه دواتان دەکەون ﴿ ٢٤: واترك البحر رهوا ﴾ که لەدەریاکەش پەڕینەوە، دەریاکه بەجێ بهێڵه بەواڵا کراوی، تا ئەوانیش بەدواتاندا بێن و بخنکێن ﴿ إنهم جند مغرقون ﴾ چونکه بەراستی ئەوانه لەشرکێکی خنکێنراون، واته: بڕیاریان بۆ دەرچووە، ئەبێ هەر تیا بچن، جا کاتێ مووسا پەڕییەوەو ویستی بەدار دەستەکەی شوێنەکەی خۆی کوێر بکاتەوه لەترسی فیرعەوندا، خوا فەرمووی: وازی لێ بێنه، با بێن بەدواتاندا، دیاره چوون و خنکان ﴿ ٢٥: كم تركوا من جنات وعيون ﴾ ئەوانه بەجێیان هێشت له دوای خۆیان باخ و کانیاوێکی زۆر ﴿ ٢٦: وزروع ومقام كريم ﴾ و کشتوکاڵ و جێگاوشوێنی جوان ﴿ ٢٧: ونعمة كانوا فيها فاكهين ﴾ و نازو نیعمەت و بەهرەیەك که بەخۆشی گوزەرانیان تیا دەکرد ﴿ ٢٨: كذلك ﴾ ئاواو بەو شێوەیه لەوانمان سەندنەوە ﴿ وأورثناها قوما آخرين ﴾ و ئەو هەموو سەرمایەو دەسەڵاتەی فیرعەونەمان کرده میراتی گەلێکی ترو، نەوەکانی یەعقووبمان کرده جێنشین ﴿ ٢٩: فما بكت عليهم السماء والأرض ﴾ جا ئاسمان و زەوی شین و زاری نەکردن، ئەڵبەته لەناو عەرەباندا باو بووه وتویانه: (بكت عليهم السماء والأرض). (سەعیدی کوڕی جوبەیر) دەڵێ: پیاوێك له (ئیبن عەبباس)ی پرسی: مانای ئایەتی (فما بكت عليهم السماء والأرض) چییه؟ دەبۆ ئاسمان و زەوی بۆ کەس دەگرین؟ وتی: بەڵێ چونکه هەموو کەسێ لەئاسماندا دەرگایەکی خۆی هەیه، لەو دەرگاوه رزق و نیعمەتی بۆ دێ. هەر لەوێشەوه کارو کردەوەکانی بەرز دەبنەوه، جا کاتێ مرد ئەو دەرگایەی دادەخرێ و ئیتر ئەویش بۆی دەگرێ! وه هەرکات لەو جێگایه بڕا که لەزەویدا سوژدەی تێدا بردووه ئیتر زەویش یادی دەکاو بۆی دەگرێ! بەڵام قەوم و هۆزەکەی فیرعەون چونکه سوژدەیان نەبردو کردەوەی چاکیان نەبوو، ئاسمان وزەوی نەگریاو بۆیان بەداخ نەبوو. (تەبەری). ﴿ وما كانوا منظرين ﴾ وه ساتێکیش مۆڵەت نەدران و دوا نەخران بۆ کاتێکی تر، بەڵکو بەپەله سزا دران ﴿ ٣٠: ولقد نجينا بني إسرائيل من العذاب المهين ﴾ بێگومان نەوەکانی یەعقووبمان لەسزای چەوسێنەر رزگار کرد ﴿ ٣١: من فرعون إنه كان عاليا من المسرفين ﴾ لەچنگی فیرعەونێ، که دەعیه بازبوو له زێدەڕۆیاندا، واته: تۆیش ئەی موحەممەد! ﷺ گەلەکەت دڵخۆش بکه، کەرزگاریان ئەکەم لەزەبرو زۆری زۆرداران، ئەگەر بڕوای راستەقینەیان هەبێت ﴿ ٣٢: ولقد اخترناهم على علم على العالمين ﴾ سوێند دەخۆم: بێگومان لەڕووی زانیارییەوه ئەوانمان هەڵبژاردو ڕێزی ئەوانماندا بەسەر هەموو جیهانی سەردەمی

وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَن تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِن لَّمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِن فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُم مِّنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

خۆیاندا، بەناردنی پێغەمبەران لەناویاندا و، پێدانی کتێب پێیان ﴿ ٣٣: وآتيناهم من الآيات ما فيه بلاء مبين ﴾ وەچەندە ئایەت و بەڵگەی گرنگی خۆمانمان پێدان که تاقیکردنەوەیەکی ئاشکراو روونیان تێدا بوو بۆیان، دەئایا پەیڕەوییان کرد؟!

قورەیش دەڵێن مردوو زیندوو نابێتەوه!:

﴿ ٣٤: إن هؤلاء ليقولون ﴾ بێگومان ئەو بتپەرستانەی مەککه ئەڵێن: ﴿ ٣٥: إن هي إلا موتتنا الأولى ﴾ مردنێ نییه جگه له مردنی یەکەمجار ﴿ وما نحن بمنشرين ﴾ وجارێکی تریش زیندوو ناکرێینەوه ﴿ ٣٦: فأتوا بآبائنا إن كنتم صادقين ﴾ دەسا ئەگەر راست ئەکەن -وەك خۆتان ئەڵێن- زیندوو بوونەوه هەیه، دەفەرموون باوانەکانمان زیندوو بکەنەوەو بیانهێنن بۆمان ﴿ ٣٧: أهم خير أم قوم تبع والذين من قبلهم ﴾ ئایاقورەیش چاکترن، یا گەلەکەی(توببەع/ أبو كريب الحميري) پاشای یەمەن، وه

ئه‌وانه‌ی له‌ پێشیانه‌وه‌ ژیاون ﴿ أهلكناهم ﴾ بتپه‌رستانی هۆزه‌كه‌ت له‌وان به‌هێز تر نه‌بوون، ئه‌وه‌ته‌ ئه‌وانمان به‌و هه‌موو ده‌سه‌ڵات و تواناییانه‌وه‌ له‌ناو برد ﴿ إنهم كانوا مجرمين ﴾ چونكه‌ به‌ڕاستی كۆمه‌ڵێكی تاوانبار بوون، ده‌ی په‌ندیان لێوه‌رگرن.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

سُورَةُ الجَاثِيَة

سه‌رنجێك: مێژوو نووسان ده‌ڵێن: ئه‌م (توببه‌ع)ـه‌: (٣٢٦)ساڵ پاشایه‌تی قه‌وم و هۆزه‌كه‌ی خۆی‌كردووه‌! وه‌ له‌نێو هۆزه‌كه‌ی خۆیدا (هۆزی‌حیمیه‌ر)له‌و قه‌دو باڵا به‌زتر نه‌بووه‌، (٧٠٠) ساڵ پێش له‌دایك بوونی پێغه‌مبه‌رمان(موحه‌ممه‌د) مردووه‌.(ئیبن عه‌بباس ئه‌ڵێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((لا تسبوا تبعا فإنه قد أسلم)) (المعجم الكبير للطبراني). واته‌: جنێو به‌ (توببه‌ع) مه‌ده‌ن، چونكه‌ توببه‌ع موسڵمان بوو. ٢٩٦/١١.

ئه‌م بوونه‌وه‌ره‌مان به‌ گه‌مه‌ دروستنه‌كردووه‌:

﴿ ٣٨: وما خلقنا السموات والأرض وما بينهما لاعبين ﴾ ئێمه‌ ئاسمانه‌كان و زه‌وی و ئه‌وه‌ی نێوانیان، به‌گاڵته‌و گه‌پ و بێ ئامانج، به‌دی نه‌هێناوه‌ ﴿ ٣٩: وما خلقناهما إلا بالحق ﴾، به‌ڵكو هه‌ر به‌ حه‌ق و ڕاستمان وه‌دی‌هێناون ﴿ ولكن أكثرهم لا يعلمون ﴾ به‌ڵام زۆربه‌یان نه‌زانن، بۆیه‌ مل به‌ هه‌ق ناده‌ن ﴿ ٤٠: إن يوم الفصل ميقاتهم أجمعين ﴾ بێگومان ڕۆژی جیاكردنه‌وه‌ی هه‌قدارو ناهه‌قكار، كاتی به‌ڵێنی هه‌موانه‌ سه‌رجه‌م، ئه‌وڕۆژه‌ ده‌زانن چیان به‌سه‌ر خۆیاندا هێناوه‌ ﴿ ٤١: يوم لا يغني مولى عن مولى شيئا ﴾ ئه‌و ڕۆژه‌ هیچ دۆستێك ناتوانێ كه‌مترین كۆمه‌ك به‌دۆستی خۆی بكات "كه‌س به‌كه‌س نییه‌" ﴿ ولا هم ينصرون ﴾ پشتگیری و یارمه‌تیش نادرێن ﴿ ٤٢: إلا من رحم الله ﴾ به‌ڵام كه‌سێك خوا ڕه‌حمی پێ‌كردبێ له‌ ئه‌هلی ئیمان، یارمه‌تی ده‌درێ ﴿ إنه هو العزيز الرحيم ﴾ چونكه‌ به‌ڕاستی هه‌ر ئه‌و(الله) ده‌سه‌ڵاتداری میهره‌بان و دڵاوایه‌. (ئیبن عه‌بباس/خوا لێیان ڕازی بێت) ئه‌ڵێ: په‌یامبه‌ران و فریشته‌كان له‌ڕۆژی قیامه‌تدا، بۆ مرۆڤی موسڵمان تكائه‌كه‌ن.

ژیانی تاوانباران له‌ ڕۆژی سه‌ڵادا:

﴿ ٤٣: إن شجرة الزقوم * ٤٤: طعام الأثيم ﴾ بێگومان داری ژه‌قنه‌مووت -كه‌ دارێكی به‌روبوو تاڵه‌و له‌ (ته‌هامه‌)شدا جۆری ئه‌و سه‌وز ئه‌بێ- خۆراكی تاوانكاره‌، واته‌: مرۆڤی كافره‌، چونكه‌ مه‌به‌ست به‌ (أثيم) مرۆڤی كافره‌، وه‌كو له‌ ئایه‌ته‌كانی پاش وپێشی خۆیه‌وه‌ ده‌ر ده‌كه‌وێ ﴿ ٤٥: كالمهل يغلي في البطون ﴾، هه‌ر وه‌ك مسی تواوه‌ له‌سكی گوناهباراندا جۆش ئه‌خواو ئه‌كوڵێ ﴿ ٤٦: كغلي الحميم ﴾ هه‌رچۆنێ ئاوی كوڵ به‌كوڵ دێته‌ جۆش، هه‌ركات دۆزه‌خییه‌كان برسییان بوو، به‌ری ئه‌و دره‌خته‌یان ئه‌درێتی و، له‌سكیاندا وه‌ك ئاوی گه‌رم ئه‌كوڵێ ﴿ ٤٧: خذوه فاعتلوه إلى سواء الجحيم ﴾ ئینجا ئه‌وترێ: ئا ده‌ی ئه‌و بێ باوه‌ڕه‌ گوناهكاره‌ بگرن و پێشی سه‌ری بگرن ڕای‌كێشن بۆ ناوه‌ڕاستی دۆزه‌خ ﴿ ٤٨: ثم صبوا فوق رأسه من عذاب الحميم ﴾ پاشان هه‌ر له‌و ئاوه‌ ئێجگار گه‌رمه‌ بكه‌ن به‌سه‌ریا ﴿ ٤٩: ذق إنك أنت العزيز الكريم ﴾ پێی ئه‌وترێ: ده‌بچێژه‌ ئه‌و سزایه‌، چونكه‌ به‌ڕاستی تۆ ده‌سه‌ڵاتدارو پیاو ماقوڵ و به‌ڕێز بوویت له‌ناو هۆزوو گروهه‌كه‌تدا، یان به‌لای خۆته‌وه‌!! ﴿ ٥٠: إن هذا ما كنتم به تمترون ﴾ پێیان ئه‌وترێ به‌ڕاستی ئه‌مه‌ ئه‌و دۆزه‌خه‌یه‌ ئێوه‌ لێی دوودڵ بوون.

سه‌یران و سه‌فای پارێزكاران له‌ به‌هه‌شتدا:

﴿ ٥١: إن المتقين في مقام أمين ﴾ بێگومان پارێزكاران له‌ جێگایه‌كی هێمن و ئاسایشدان ﴿ ٥٢: في جنات وعيون ﴾ له‌ناو چه‌ندان باخ و سه‌رچاوه‌دان ﴿ ٥٣: يلبسون من سندس وإستبرق ﴾ له‌ ببه‌ر ئه‌كه‌ن له‌ ئاوریشم و حه‌ریری ناسك وئه‌ستوور ﴿ متقابلين ﴾ هه‌موو به‌رامبه‌ری یه‌كن له‌ كۆڕی دانیشتنه‌كانیاندا ﴿ ٥٤: كذلك وزوجناهم بحور عين ﴾ هه‌روا وه‌سفمانكرد بۆت، هاوجووتمان كردوون، به‌ژنانێ سپی، چاوگه‌وره‌ ﴿ ٥٥: يدعون

فیها بکل فاکهة آمنین ﴾ داوا دەکەن لەو بەهەشتانەدا هەر جۆرە میوەیەك حەزی لێ بکەن بێ ترس لەمردن و لە هەر شتێکی تر ﴿ ٥٦: لا یذوقون فیها الموت إلا الموتة الأولی ﴾ مەرگی یەکەم -کە لەدونیادا چەشتیان- ئیتر هیچ مردنێکی تر ناچێژن، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((یؤتی بالموت فی صورة کبش أملح فیوقف بین الجنة والنار، ثم یذبح، ثم یقال: یا أهل الجنة! خلود فلا موت، ویا أهل النار! خلود فلا موت)) (متفق علیه. فتح الباری: ٢٨٢/٨. موسلیم: ٢١٨٨/٤). واتە: مردن لە دیمەنی بەرانێکی شاخداردا ئەهێنرێ و، لەنێوان بەهەشت و دۆزەخدا رادەگیردرێ و سەردەبردرێ، لەپاشان بەهەردوو لا دەگوترێ: ئیتر قەت نامرن و هەتا هەتایە ئەوە ژیانتانە!. (جابیر) خوا لێی رازی بێ ئەڵێ: لە پێغەمبەریان پرسی: ئایا بە هەشتییەکان ئەخەون؟ فەرمووی: ((النوم أخو الموت وأهل الجنة لا ینامون)) (رواه الطبرانی). خەو برای مردنە، بەڵام بەهەشتی قەت ناخەون. ﴿ ووقاهم عذاب الجحیم ﴾ وە لەسزای دۆزەخیش پاراستوونی ﴿ ٥٧: فضلا من ربک ﴾ ئەمەیش زیادە رێزێکە لەلایەن پەروەردگارتەوە ﴿ ذلک هو الفوز العظیم ﴾ ئائەوەشە سەرکەوتنە گەورەکە ﴿ ٥٨: فإنما یسرناه بلسانک ﴾ جا ئێمە ئەو (قورئان)ەمان بەزمانی تۆ بۆ خوێندنەوە ئاسان کرد ﴿ لعلهم یتذکرون ﴾ بەشکو ئامۆژگاری بگرن ﴿ ٥٩: فارتقب إنهم مرتقبون ﴾ دەسا تۆ چاوەڕوانی بەڵێنەکانی خوا بە، بەراستی ئەوانیش چاوەڕوانی تیاچوونی تۆن، دەرەنجامیش هەموو ئەزانن کێ سەرکەوتوو ئەبێ، ئەم هەڕەشەیە بۆ دوپاتکردنەوەیە لە پشتیوانیکردنی خوا لەپێغەمبەرو بڕوادارەکان.

لە (٤)ی رەجەبی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١١/١٥)ز لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لەراگەیاندنی ناوەندیی لە هەڵەبجەی زامدار، کاتژمێر (١/١٥) خولەك، زۆر سوپاس بۆ خوای گەورە.

سوورەتی (جاسیە)یە

مەککەییەو (٣٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی(جاسیە)ش وەك سوورەتە مەککەییەکانی‌تر، باوەڕ بەخوا، بەزیندووبوونەوە، بە پەیامەکەی پێغەمبەر، دەچەسپێنێ. دەشتوانین ئامانجەکانی ئەم سوورەتە لە (٧) خاڵاندا کۆبکەینەوە:

١) گەورەیی قورئان و، گرنگی لەژیاندا.
٢) چەمکێك لە نیشانەکانی یەکخواپەرستی.
٣) هەندێ بڕو بیانووی سروشتناسەکان و پووچەڵ کردنەوەی.
٤) هەڕەشەیەکی سەخت، سەبارەت بەو گومڕایانە لە ئاقیدەی دروست لایانداو، ناگەڕێنەوە سەر رێگای‌راست.
٥) لیبووردن و چاوپۆشی.
٦) ئاماژەیەکی کورت بۆ لەزەت و خۆشی و رابواردن لەپاشەرۆژدا.
٧)ڕووداوەکانی بوونەوەریش هێمای هاتنی قیامەتن.

ئابەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: حم ﴾ لەپێشەوە مانا کراون ﴿ ٢: تنزیل الکتاب من الله العزیز الحکیم ﴾ ئەم قورئانە لە لایەن خوایەکی بەتوانای کارجوانەوە دابەزێنراوە، هەرچی بکات دەسەڵات و توانای هەیەو، هەموویشی لەجێگای خۆیدایە.

لە بوونەوەر ورد بنەوەو ببینن:

﴿ ٣: إن فی السموات والأرض لآیات للمؤمنین ﴾ بێگومان لە ئاسمانان و زەویدا، بەڵگە گەلێکی بەهێزییان تێدایە بۆ باوەڕداران، لەسەر تاك و تەنیایی خودا. ﴿ ٤: وفی خلقکم وما یبث من دابة ﴾ و لەدروستکردنی ئێوەدا(ئەی ئادەمزاد!) کە بەو هەموو قۆناغەدا تێدەپەڕن و، لەو هەموو گیانلەبەرانەدا کە بەسەر زەویدا بڵاو ئەبنەوە ﴿ آیات لقوم یوقنون ﴾ گەلێ بەڵگەو نیشانە هەن سەبارەت بە دەسەڵاتی خوا بۆ خەڵکێك کە یەقینیان ببێ بە نیشانەکان ﴿ ٥: واختلاف اللیل والنهار ﴾ و لەئاڵو گۆڕو هاتنی شەوو رۆژدا ﴿ وما أنزل الله من السماء من رزق ﴾ و لەو باران و رۆزییەی کە خوا لە حەواوە دەی‌نێرێ ﴿ فأحیا به الأرض بعد موتها ﴾ جا بەهۆی ئەوەوە زەویی زیندوو دەکاتەوە، دوای مردنی، واتە: دوای وشك بوونی ﴿ وتصریف الریاح ﴾ وە لە هەڵکردن و ئاڵ و گۆڕی بایەکاندا بەرەو باکوور، بەرەو باشوور، جارێ سارد، جارێ گەرم ﴿ آیات لقوم یعقلون ﴾ لەوانەدا چەندان ئایەت و نیشانە هەیە بۆ خەڵکانێك ژیری خۆیان بەکار بێنن و، ورد ببنەوە لەم بوونەوەرەیە. نموونەی ئەم ئایەتانە لەم ئایەتەشدا هاتووە: (إن فی خلق السموات والأرض واختلاف اللیل والنهار والفلک التی تجری فی البحر بما ینفع الناس وماأنزل الله من السماء من ماء فاحیا به الأرض بعد موتها وبث فیها من کل دابة وتصریف الریاح والسحاب المسخر بین السماء والأرض لآیات لقوم یعقلون)١٦٤/٢، بۆ دووپاتی دەسەڵاتی خوای گەورە. ﴿ ٦: تلک آیات الله نتلوها علیک بالحق ﴾ ئائەمانە کە بەڵگەی بوون و دەسەڵاتی خوان و ئێمە بۆتۆی ئەخوێنینەوە بە هەق ﴿ فبأی

حدیـث بعد الله وآیاتـه یؤمنون ﴾ جائیتر پاش خـواو بەڵگەکانی ئەوخوایە ئەی قوورەیشییەکان! بەکام قسە بڕوا دەهێنن؟.

پەسنی مرۆڤی بوختانکەر:

﴿ ٧: ویـل لـکل أفاك أثیم ﴾ سـزای هـەرە قورس بـۆ هەموو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِن دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّن وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُم مَّا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ ۞ اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

درۆزنێکی خراپـەکار لە کافرەکانی مەککەو وێنەیان ﴿ ٨: یسـمع آیـات الله تتلی علیه ﴾ کە ئایاتەکانی خوا ئەبیستێ بەسـەریدا دەخوێنرێتـەوە ﴿ ثـم یصـر مسـکتبرا کأن لم یسـمعها ﴾ دوایی بەهـۆی لەخۆبایی بوونییەوە پێداگرێ لەسـەر بێبڕواییەکەی بەلووتبەرزی، دەڵێی هەر نەیبیسـتوون! ﴿ فبشره بعذاب ألیم ﴾ جا تۆ بەو کەسەو وێنەی ئەو مزگێنی سزایەکی ئێش پێگەیەنەری پێبـدە ﴿ ٩: و إذا علم من آیاتنا شـیئا اتخذها هـزوا ﴾ وە کاتێ شـتێکیش لەئایەتەکانی ئێمە فێر بووبێ و بزانێ گاڵتەی بەهەموو ئایەتەکان دەکرد. کاتێ باسی (شجرة الزقوم) دەکرا (ئەبووجەهل) گاڵتـەی ئەکردو ئەیوت: ئەوە کـەرێ و خورمـایە! ﴿ أولئک لهم عذاب مهین ﴾ ئا ئەوانە سزایەکی ئابرو بەرو ریسواکەریان بۆ هەیە بەهۆی ئەو درۆو پرو پاڵانتەیانەوە ﴿ ١٠: من ورائهم جهنم ﴾ لەبەردەم و لەپشـت سـەریانەوە دۆزەخ هەیـە ﴿ ولا یغنی عنهم ماکسـبوا شیئا ﴾ وە هیچ شـتێکیان لێ ناگێڕێتەوە ئەوەی پەیدایان کردبـوو لەدارایی‌و منالْ، وەلە (ئالی عیمـران: ١٠)دا دەفەرموێ: (لن تغنی عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شیئا)، ﴿ ولا مااتخذوا من دون الله أولیاء ﴾ وە ئەو خوایانەشـیان کردبوونیان بە دۆست لەباتی خوا هیچ شتێکیان لێ دوور ناخەنەوە ﴿ ولهم عذاب عظیم ﴾ و هێمان سـزایەکی زۆر گەورەشـیان بۆ هەیە ﴿ ١١: هذا هدی ﴾ ئەم قورئانە مایەی هیدایەت و رێنموونییە بۆ هەر کەسێك پەیڕەوی لێبـکات ﴿ والذین کفـروا بآیات ربهم ﴾ وئەوانـەش باوەڕیان بە ئایەتەکانـی خواوەندیان، واتە، ئایەتەکانـی قورئان نییە ﴿ لهم عذاب من رجز ألیم ﴾ سـزایەکی دەردناکیان بۆ هەیە لە سەخت ترین جۆرەکانی سزای دەردناك.

کەوی کردنی دەریاو، ئەوەی لە ئاسمان و زەویدایە بۆ مرۆڤ:

﴿ ١٢: الله الذی سخر لکم البحر ﴾ هەر خودا خۆیەتی کەدەریای بـۆ ئێـوە رامکرد ﴿ لتجـری الفلک فیه بأمـره ﴾ تـا بەفەرمانی ئەوکەشـتی لەناویا بگـەڕێ بێ ئەوەی نقوم بـبن ﴿ ولتبتغوا من فضلـه ﴾ تا بتوانن لە بەهرەو رۆزی ئەوبخـوازن، بە بازرگانی و راوو دەرهێنانی شـتی بەنرخ و شـتی‌تر لـە کەڵکەکانی‌تری دەریا ﴿ ولعلکم تشـکرون ﴾ بەشـکو سوپاسـگوزارو شـوکرانە بژێرین لەباتـی ئـەو بێبڕواییەتان ﴿ ١٣: وسـخر لکم ما فی السـموات ومـا فی الأرض جمیعا منه ﴾ هەرچـی لەئاسمانەکان و زەویدایە، هەرهەموو خوا بەمیهرەبانی خۆی بۆ ئێوەی رام کردووە ئەسـتێرە و کێوو دەریاو رووبارو دارو درەخت و..هتد ﴿ إن فی ذلک لآیات لقـوم یتفکرون ﴾ بێ‌گومـان لەوانەدا باس کران نیشـانەو بەڵگە زۆرن لەسـەر دەسـەڵاتی خوا بۆخەڵکی بیربکاتەوە لێیان ﴿ ١٤: قـل للذین آمنوا یغفـروا للذین لا یرجون أیـام الله ﴾ بە برواداران بڵێ: چاوپۆشـی بکـەن لەئەزیەت و ئەشـکەنجەی ئەوانەی کە ئومێـدی رۆژەکانی خوایان نییە، واتـە: بەتەمای هاتنی قیامەت نـین، دیارە ئەمە وتەیەکـی زۆر ناجوامێرانەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی بوو کە ئەیوت بەپێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی: (سـمن کلبک یأکلک) ئەمە مەسـەلێکی عەرەبییە، واتە: سەگەکەت قەڵەو بکە تا خۆت بخوات!! مەبەستی ئەو ناپاکە لەهاوەڵان بوو، کە گوایا لەمەککـەوە هاتوونەتـە مەدینەو، ئەمان پەنایـان داون کەچی وا ئێسـتا لێیان هەڵگەڕاونەتەوە. ﴿ لیجزی قوما بما کانوا یکسبون ﴾ ئێـوە لێیان گەرێـن بۆ خوا تا ئەو خۆی لـەرۆژی قیامەتدا بەهەر خەڵکێـك بە پێی هەوڵەکانیان پاداش بدا ﴿ ١٥: من عمل صالحا فلنفسه ﴾ هەرکەسـێك کارێکی چاکی کردبێ ئەوە بۆخـۆیەتی کەڵك و پاداشتەکەی ﴿ ومن أساء فعلیها ﴾ هەرکەسێکیش کارێکی

خراپی کردبێ، ئەوە تاوانەکەی لەسەر خۆیەتی ﴿ ثم إلى ربكم ترجعون ﴾ پاشان بۆلای پەروەردگارتان دەگێڕدرێنەوە.

منەتی خوا بەسەر جوولەکەوەو، هەڵاواردونیان:

ئینجا خوای گەورە منەت ئەخاتە سەر جوولەکەکان چونکە ئەم چاکانەی لەگەڵ کردون! وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١٦: ولقد آتينا بني إسرائيل الكتاب والحكمة والنبوة ﴾ و سوێند دەخۆم کە: بەراستی ئێم چەندە شتانەمان بە(بەنی ئیسرائیل) بەخشی:

١) تەورات.
٢) حوکم و داوەری.
٣) پەیامبەرایەتی.

﴿ ورزقناهم من الطيبات ﴾ وە لە حەڵاڵ، رزق و رۆزی پاك و خاوێن و گوزەرانی خۆشمان پێدان ﴿ وفضلناهم على العالمين ﴾ و رێزیشمان بەسەر گەلانی سەردەمی خۆیاندا دا﴿ ١٧: وآتيناهم بينات من الأمر ﴾ وسەبارەت بە کاری دینەکەشیان گەلێ بەڵگەی ئاشکراو نمایانمان پێ بەخشین: پەندوئامۆژگاریی، باسی هاتنی پەیامبەر..هتد ﴿ فما اختلفوا إلا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم ﴾ جا لە ناو خۆیاندا کێشەیان نەبوو لە ئایینەکەیاندا، دوای ئەوە نەبێ بەحەقیقەتی ئایین وئەحکامەکانی، زانینیان بۆ هات، ئەویش لە بەر رکەبەری نێوانیان ﴿ إن ربک يقضي بينهم يوم القيامة ﴾ بێگومان پەروەردگارت رۆژی قیامەت داوەرییان ئەکات ﴿ فيما كانوا فيه يختلفون ﴾ لەو کێشەکێش و مشت و مڕەیان تێیدابوویان.

بۆ خەڵك، بۆ ئەوە ئایینی راستیان پێ ببینن، هەروەك مایەی رێنموونی و میهرەبانییە بۆ گەلێ کە یەقینیان ببێ بەئاخیرەت، دیارە کە ئەوانەش ئیماندارانن، وەك لە سوورەتی(بەقەرە)دا دەفەرموێ: (والذين يؤمنون بما أنزل إليک وما أنزل من قبلک وبالآخرة هم يوقنون).

قُل لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَغْفِرُوا۟ لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ ٱللَّهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۖ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هَٰذَا بَصَٰٓئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ ٱللَّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

وریا بن! بە دووی جوولەکەدا مەچن:

﴿ ١٨: ثم جعلناک على شريعة من الأمر فاتبعها ﴾ لەپاش کێشەی خاوەننامەکان، ئێمە ئەتۆمان خستە سەر بەرنامە و شەریعەتێك لە ئایین، جا تۆیش شوێنی بکەوەو بە پوختی پەیڕەوی بکە ﴿ ولا تتبع أهواء الذين لا يعلمون ﴾ شوێن هەواو هەوەس و ئارەزووی ئەو نەزانانە مەکەوە﴿ ١٩: إنهم لن يغنوا عنک من الله شيئا ﴾ بێگومان ئەوانە هیچ شتێك لە خواوە لە تۆ دوور ناخەنەوە، ئەگەر شوێنیان بکەویت، کەوابوو هیچ کات تاڵە موویەك لەشەریعەتەکەی خوا لا نەدەیت ﴿ و إن الظالمين بعضهم أولياء بعض ﴾ بێگومان ستەمکاران بەشیرك، یارویاوەری یەکترن لەدونیادا ﴿ والله ولي المتقين ﴾ ویەرستراوی هەقیش (الله) یارو دۆستی پارێزگارانە و سەرپەرشتی هەموو کارێکیان ئەکات ﴿ ٢٠: هذا بصائر للناس وهدى ورحمة لقوم يوقنون ﴾ ئەم قورئانە کۆمەڵە بەڵگەیەکە

ژین و مردنی موسڵمان و کافر وەک یەک نین:

﴿ ٢١: أم حسب الذين اجترحوا السيئات ﴾ ئاخۆ ئەوانەی بڕوایان نییەو، گوناح و تاوانیش دەکەن، پێیان وایە ﴿ أن نجعلهم كالذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ کە وەك ئەوانەیان دادەنێین، بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە؟ هەرگیز شتی وا نابێ، وە لەم ئایەتەشدا لەو بارەیەوە ئەفەرموێ: (لا يستوى أصحاب النار وأصحاب الجنة، أصحاب الجنة هم الفائزون)٢٠/٥٩. ﴿ سواء محياهم ومماتهم ﴾ پێیان وایە ژیان ومردونیان یەکسانە؟! واتە: پێیان وایە وەك یەك دەژین ودەمرن؟ ﴿ ساء ما يحكمون ﴾ خراپە ئەو داوەرییە دەیکەن، ئەگەر پێیان وابێت کە هەردوولا یەکسان دەبن ﴿ ٢٢: وخلق الله السموات والأرض بالحق ﴾ وەخوا ئاسمانەکان و زەوی بە هەق دروستکردووە، کەوابوو دادگەریش لەوەدا نییە، کە موسڵمان و خراپکار وەك یەك بن ﴿ ولتجزى كل نفس بما كسبت ﴾

وە تاهەموو کەسێك بەپێی ئەوەجەزای بدرێتەوە کردوویەتی ﴿ وهم لا يظلمون ﴾ وە لە هەمان کاتیشدا ستەمیان لێناکرێ.

مرۆڤی ئارەزوو پەرەست دەبێتە موشریک:

﴿ ٢٣: أفرأيت من اتخذ إلهه هواه ﴾ ئایا تۆ ئەو کەسەت دیتووە کە هەواو ئارەزووی خۆی دەکردە خواو دەیپەرست؟! واتە: هەرکەسێ -لە باتی پەیڕەوی لە ئایینی خوای بەهەق- شوێنی هەواو هەوەسی خۆی بکەوێ، کافرو بێ باوەڕە ﴿ وأضله الله على علم ﴾ وەخوا -لە سەر زانینێك کەبەرامبەر ئەو کەسە بوویەتی، پێش ئەوە دروستی بکات- گومرای کردووە ﴿ وختم على سمعه وقلبه ﴾ وە مۆریشی بەسەر گوێ و دڵیدا ناوە، هیچ خێرو بیرێکیان تێناچێت ﴿ و جعل على بصره غشاوة ﴾ و پەردەیەکیشی بەسەر چاویدا هێناوە ﴿ فمن يهديه من بعدالله ﴾ جا کێ هەیە پاش خوا رێنمایی رێی راستی بکات، ئەگەر ئەو خۆی نەیکا؟ ﴿ أفلا تذكرون ﴾ دە ئایا ئامۆژگاری ناگرن؟ ﴿ ٢٤: وقالوا ماهي إلا حياتنا الدنيا نموت ونحيا ﴾ هاوبەشدانەرەکان وتیان: جگە لەم ژیانی دونیایەمان، شتێکی تر لە گۆڕدا نییە، بۆ خۆمان ئەژین و ئەمرین، واتە: دەستەیەك ئەژی و دەستەیەك ئەمرێ، ئیتر دوای ئەوە نەزیندوو بوونەوە هەیە، نە لێپرسینەوە!! ﴿ وما يهلكنا إلا الدهر ﴾ وە هەر سروشت و زەمان و رۆژگارە دەمانمرێنی و لەناومان دەبات. لەوە ئەچێ ئەوانە هەندێك بوو بن، بڕوایان وابوو بێ کە هەمووشتێك هەر بەدەستی سروشت و رۆژگارە، لەوانەن کە پێیان وتوون (دەهری)، ئێستایش پاشماوەیان لەهۆنراوەو پەخشانی شاعیرەکاندا ئەبینرێ: (وەك ئەم وشانە فەلەك! زەمانە! غەددار! چەرخی چەپ گەڕ!..هتد)، جا ئەوانە لە هەموو سات و سەردەمێکدا سەریان هەڵداوەو سەر هەڵئەدەن و، هەوڵی چەسپاندنی ئەو بیرۆکەیە ئەدەن، بەو هیوایەوە خەڵکی لە شەرعی خوا دوور بخەنەوە، گومانیش نییە لەوەدا کە بەخەستی خۆیشیان سەرگەردانن، جگە لە شوێنکەوتووەکانیشیان.. ئەوە کۆمەڵی سادەو ساویلکەیە". ئیمامی (موسلیم) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((لا تسبوا الدهر، فإن الله هو الدهر)). پێشەوا شافعی ئەڵێ: عەرەبەکان لەسەردەمی جاهیلییەتدا کە بەڵاو نەهامەتێکیان تووش دەبوو ئەیان وت: (ياخيبة الدهر!)، ئەو رووداوانەیان دەدایە پاڵ، ساڵ و زەمان وجنێویان ئەدا، خۆ لە واقیع و بنەڕەتیشدا هەر خوای گەورەیە ئەو کارانە ئەکا، جا کەوابوو وەك جنێویان بەخوا دابێ وایە، چونکە لەهەقیقەتدا خوا خۆیەتی زەمانە دەگێڕێ و (فاعیل)ـە، (ئیبن کەسیر). ﴿ وما لهم بذلك من علم ﴾ ئەوانەش ئەو قسە ئەکەن، هیچ جۆرە زانستێکیان لەو بارەوە نییە، هەر لە خۆیانەوە ئەو قسەیە دەکەن، واتە: ئەوەی دەیڵێن لە رێی زانستەوە نییە ﴿ إن هم إلا يظنون ﴾ بەڵکو تەنها گومان ئەبەن، گومان بەو لاوە هیچ دڵنیاییەکیان نییە ﴿ ٢٥: وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ هەرکات ئایەتە روونەکانی ئێمەیان بە سەرا بخوێنرێتەوە کە بەڵگەن بۆ زیندوو بوونەوە ﴿ ماكان حجتهم إلا أن قالوا ائتوا بآبائنا إن كنتم صادقين ﴾ هیچ بەڵگەیەکیان نەبووە، ئەوە نەبێ ئەڵێن: ئەگەر راست ئەکەن زیندووبوونەوە هەیە دەسا باوو باپیرانمان بۆ زیندوو بکەنەوەو بۆمان بێنن ﴿ ٢٦: قل الله يحييكم ثم يميتكم ﴾ بڵێ: هەر خوا دەتانژێینێ، پاشان دەتانمرێنێ ﴿ ثم يجمعكم إلى يوم القيامة لا ريب فيه ﴾ پاش زیندووبوونەوە هەمووتان کۆئەکاتەوە بۆرۆژی هەستانەوە، کە بۆ هاتنیهیچ گومانێك نییە ﴿ ولكن أكثر الناس لا يعلمون ﴾ بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن ﴿ ٢٧: ولله ملك السموات والأرض ﴾ هەر بۆ خوایە دەسەڵاتی ئاسمانەکان و زەویی ﴿ ويوم تقوم الساعة يومئذ يخسر المبطلون ﴾ وەئەو رۆژە کە قیامەت بەرپا دەبێ، هەموو ناهەقکاران زیانمەندو رەنجەڕۆ ئەبن ﴿ ٢٨: وترى كل أمة جاثية ﴾ هەموو ئوممەتێکیش ئەبینی: لەترسا بەسەر چۆکدا کەوتوون، بێ دەسەڵات و ملکەچ ﴿ كل أمة تدعى إلى كتابها ﴾ هەموو ئوممەتێکیش بۆ وەرگرتنی نامەی کردەوەکانی خۆی بانگ دەکرێ ﴿ اليوم تجزون ماكنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەوا ئەمڕۆ، لەراست هەر کارێ کردوتانە، پاداش ئەدرێنەوە.

کردەوەکانتان گشت فتوکۆپی دەکەین:

﴿ ٢٩: هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق ﴾ پێیان ئەوترێ: ئەمە کتێبی ئێمەیەو فریشتەکان تۆماریان کردووە، بەدادگەرانە شایەتیتان لەسەر ئەدات ﴿ إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون ﴾ بێگومان ئێوەهەشتێکتان دەکرد، ئێمە ئەمان نووسی، واتە: فریشتەکان بەفەرمانی خۆمان، نوسخەیان لەبەر ئەگرتەوە ﴿ ٣٠: فأما الذين آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئێنجا ئەوانەی کە بڕوایان هێناوکارەچاکەکانیان ئەنجامدا ﴿ فيدخلهم ربهم في رحمته ﴾ پەروەردگاریان ئەیانباتە ناو بەزەیی (بەهەشتی)خۆیەوە، جا خوا بەبەهەشت ئەفەرموێ: ((أنت رحمتي، أرحم بك من أشاء)) (متفق عليه). ﴿ ذلك هو الفوز المبين ﴾ ئا ئەوەیە سەرکەوتنی گەورە ﴿ ٣١: وأما الذين كفروا ﴾ خۆ بەوانە بێ باوەڕن ﴿ أفلم تكن آياتي تتلى عليكم ﴾ ئەوترێ: ئایا ئایەتەکانم بەسەرتاندا نەخوێنرایەوە، تا ئاوا نەکەن بە خۆتان؟ ﴿ فاستكبرتم ﴾

جاخۆتان بەزلزانیو دەمارگیری نەیهێشت بڕوا بێنن؟ ﴿ وكنتم قوما مجرمين ﴾ دیارە ئێوە گەلێكی تاوانكار بوون ﴿ ٣٢: وإذا قيل إن وعدالله حق ﴾ وەكاتێ بگوترابا كە بەڵێنی خوا -بە جەزای قیامەت- هەق و ڕاستە ﴿ والساعة لاريب فيها ﴾ و قیامەتیش هیچ گومانی تێدا نییە ﴿ قلتم ما ندرى ما الساعة ﴾ ئەتانوت: نازانین قیامەت چییە؟ ﴿ إن نظن إلا ظنا ﴾ دڵنیانین بە هاتنی، ئێمە تەنها گومانێكمان هەیە بۆ هاتنی، ئەویش بەدەم ئەم و ئەوەوە ئەبیستین ئەڵێن قیامەتێك دێت ﴿ وما نحن بمستيقنين ﴾ وە ئێمە یەقیندار نەبووین بە هاتنەكەی ﴿ ٣٣: وبدالهم سيئات ما عملوا ﴾ وەزشتیەكانی كارەكانیان بۆدەركەوت ﴿ وحاق بهم ماكانوا به يستهزئون ﴾ وئەوسزایەش لاقرتیان پێ ئەكرد، دەوری‌دان ﴿ ٣٤: وقيل اليوم ننساكم ﴾ پێیان وترا: وا ئەمڕۆ ئێمە، ئێوە فەرامۆش ئەكەین ﴿ كما نسيتم لقاء يومكم هذا ﴾ هەرچۆنێ ئێوە دیداری ئەمڕۆی ئێمەتان لەبیركرد، ئێوەپێتان وابوو هەرگیز بەم ڕۆژە ناگەن!. لەفەرمودەیەكی ڕەوادا -موسلیم) هێناویەتی- هاتووەكە: خوا لە ڕۆژی قیامەتا بەهەندێ لە بەندەكانی دەڵێ: ئایا جووتم نەكردیت لەگەڵ هاوسەری خۆت؟ ئایا ڕێزم نەگرتی؟ ئایا ئەسپ و وشترو ماینم بۆ ڕام نەكردیت؟ ئایا وازم لێ نەهێنایت ببیتە سەرۆك و ئیسراحەت بكەیت..؟ ئەویش دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگارم! ئەفەرموێ: ئایا نەت‌دەزانی ڕۆژێك دێیتە دیدارم؟ دەڵێ: نەخێر، جا خوا ئەفەرموێ: كەوابوو منیش ئەمڕۆ ئێوە لەبیر ئەكەم، هەر وەكو تۆ منت لەبیر كرد. ﴿ ومأواكم النار ﴾ وەجێشتان ئاگری دۆزەخە ﴿ ومالكم من ناصرين ﴾ وە هیچ كەسیش یارو یاوەرتان نابێت تا لەو سزایە ڕزگارتان بكات ﴿ ٣٥: ذلكم بأنكم اتخذتم آيات الله هزوا ﴾ ئەوەشتان بەو هۆیەوەیە كەئێوە ئایەتەكانی خواتان كردبوون بە گاڵتەو گەپ! ﴿ وغرتكم الحياة الدنيا ﴾ و ژیانی دونیاش چەواشەی كردبوون ﴿ فاليوم لا يخرجون منها ﴾ جاەمڕۆكە بەهیچ شێوەیەك لە دۆزەخ دەرناهێنرێن ﴿ ولاهم يستعتبون ﴾ وەداوای ڕازی‌كردنی خوایشیان لێ‌ناكرێت بەبیانوو هێنانەوە ﴿ ٣٦: فلله الحمد رب السموات ورب الأرض ﴾ جا سوپاس هەر بۆ خوای پەروەردگاری ئاسمانەكان و پەروەردگاری زەوی ﴿ رب العالمين ﴾ و پەروەردگاری هەمووجیهانەكان ﴿ ٣٧: وله الكبرياء في السموات والأرض ﴾ وگەورەیی لەئاسمانەكان و زەویدا هەر بۆ ئەوە، بۆیە لەم فەرمووده قودسییەدا دەفەرموێ: ((العظمة إزاري، والكبرياء ردائي، فمن نازعني واحداً منهما أسكنته ناري)) (موسلیم). ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتداری جوانكار.

لە ٨/ی (ڕەجەب)ی (١٤١٧)ك، بەرامبەر بە ١٩٩٦/١١/١٩/ز، لەنووسینی تەفسیری سوورەتی (جاسیە) بوومەوە، لە (مەریوان)ی كۆماری ئیسلامی(ئێران). سوپاس وستایشیش بۆ خوای‌تاك وتەنیا، خاوەنی هەموو بوونەوەر.

كۆتایی جزمی ٢٥، (ولله الحمد والمنه)..

أَفَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ ٱللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِۦ وَقَلْبِهِۦ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَٰوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِنۢ بَعْدِ ٱللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا۟ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ إِلَّا ٱلدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتُوا۟ بِـَٔابَآئِنَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَٰذَا كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَٱسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱلسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِى مَا ٱلسَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

سوورەتی (ئەحقاف)

مەككەییەو (٣٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

مەبەستی ئەم سوورەتەش، هەرلە مەبەستی سوورەتە مەككەییەكانی -تر دەكات، لە سەرەتاوە باس لەگرنگی قورئان ئەكات، ئینجا باس لەو بتپەرستانە دەكات، پێیان وایە بتەكانیان لەدوا ڕۆژدا تكایان بۆ ئەكەن! پاشان هەندێ لە ڕەخنەكانیان لە قورئان دێنێ، دواتر باسی دوو دەستە لە مرۆڤەكان ئەكات، دەستەیەكیان لەسەر ڕێی هیدایەتن، ئەوی تریان گومڕا و سەرلێشێواون، باسێكی (هوود) عليه السلام ئەكات، كۆتاییشی دێت بەوەكە: جنییەكان چەند كەسێكیان گوێیان لە قورئان گرت و، سەرەنجام بڕوایان هێنا، جا كە گەڕانەوە بۆ لای قەوم و هۆزەكەی خۆیان بانگیان‌كردن بۆ

باوەڕو ئیمان.

قورئان لەخواوەیەو، بوونەوەریش ئەو بەدی هێناوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: حم ﴾ مەبەست بەم جۆرە پیتانە دەستەو سانکردنی عەرەبەکانە، لە بەرامبەر قورئانـدا، پێیان

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

سُورَةُ الأَحْقَاف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حم ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۖ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾

ئـەڵێ: ئەگەر ئێوە گومانێکتان لەم قورئانە هەیە کە لەلایەن خواوە بێت، دەسـا فەرموون لەم جۆرە پیتانە ئێوەیش وێنەی ئەو بێنن؟! ﴿ ٢: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن خوایەکـی بەتوانـای کار جوانەوە دابەزێنراوەتـە خوارەوە ﴿ ٣: ما خلقنا السموات والأرض وما بينهما إلا بالحق وأجل مسمى ﴾، ئاسمانەکان و زەویی و ئەوەی نێوانیان، بە دادگەری و بەتەقدیری ماوەیەکی دیاریکراو نەبێ، دروستمان نە کردوون، ئیتر پاش ئەو مەودایە دواییان دێ و، ئێوەیش دێنەوە بەردەست خۆم ﴿ والذين كفروا عما أنذروا معرضون ﴾ ئەوانەی بڕوایان نەهێناوە روو وەر ئەگـێڕن لەوەی پێی ترسێنراون لە دروستکردنەوەیەکی نوێ بۆ جەزا! ﴿ ٤: قل أرأيتم ماتدعون من دون الله ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ پێیان بڵێ: هەواڵی ئەو پەرستراوانەم بدەنێ کە: ئێوە لەباتی خوا ئەیانپەرستن و هاواریان بۆ دەبەن؟ ﴿ أروني ماذا خلقوا من الأرض ﴾ ئەوانە لەم زەوییەدا چییان دروستکردووە، نیشانمی بدەن؟ ﴿ أم لهم شرك في السموات ﴾ یان لە دروست کردنی ئاسمانەکانـدا بەشداریێکیان هەیـە؟! ﴿ ائتوني بكتاب من قبل هذا أو أثارة من علم ﴾ وە ئەگەر هاوبەشییان هەیە، دە کەواتە نامەیەکی ئاسمانیم نیشانبدەن کە لەپێش هاتنـی ئەم قورئانەدا بۆتان هاتبێت، وە یان شوێنەوارێکی زانستی لـە رابوردووانەوە کە بەڵگە بێت لەسـەر قسـەکەتان، ئادەی یەکێ لەمانەم بۆ بێنن ﴿ إن كنتم صادقين ﴾ ئەگەر ئێوە راست ئەکەن ئەوانە هاوبەشی خوان ﴿ ٥: ومن أضل ممن يدعو من دون الله من لا يستجيب له إلى يوم القيامة ﴾ کێ لەوکەسـە گومراترە -جگە لە خوا- شـتێ بپەرستێ، کە تا ڕۆژی قیامەت بە دەنگییەوە نایەو و وەڵامی دوعاو پاڕانەوەی ناداتەوە ﴿ وهم عن دعائهم غافلون ﴾ ئەوانە لەپەرستن و هاوارەکەش بێ ئاگاو غافڵن، چونکە دارو بەرد وەڵامیان لە کوێ بوو؟، دیارە لەو سەردەمەدا هەندێ کەس دارو درەختی ئەپەرستن! هەندێکی‌تر فریشـتە! هەندێکی دی شـەیتان.. هتد!، بۆیە ئاوا سـەر زەنشتیان دەکا. ﴿ ٦: وإذا حشر الناس كانوا لهم أعداء ﴾ وە کاتـێ خەڵکی کۆ کرانەوە بۆ حیسـاب بتەکان دەبن بە دوژمن بۆ بتپەرستەکان. ﴿ وكانوا بعبادتهم كافرين ﴾ بێ لەوەش حاشا لە بتپەرستنەکەیان دەکەن، وە لە فەرمایشتی: (واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزا كلا سيكفرون بعبادتهم ويكونون عليهم ضدا) (١٩/٨١-٨٢). تەئکید لەسەر هەمان ماناو مەبەست دەکات.

ڕەخنەی موشریکان دەربارەی قورئان و پێغەمبەر و وەڵامیان:

﴿ ٧: وإذا تتلى عليهم آياتنا بينات ﴾ وە کاتـێ ئایەتە روون و ئاشکراکانی ئێمەیان بەسـەرا بخوێنرێتەوە لە لایەن تۆوە ئەی موحەممەد ﷺ ﴿ قال الذين كفروا للحق لما جاءهم ﴾ ئەوسا ئەوانەی کە خوانەناس و بێ بڕوان بەو بەرنامە راست و دروستە کە بۆیان هاتـووە ئـەڵێن: ﴿ هذا سحر مبين ﴾ ئەمـە جادوویەکی‌روون و ئاشکرایە "بەڵای هەموو کەسێکەوە" ﴿ ٨: أم يقولون افتراه ﴾ یان ئەڵێن: موحەممەد خۆی ئەو قورئانەی هەڵبەستووە!! "ئەوەندە سادەو گێلە پیاون" ﴿ قل إن افتريته فلا تملكون لي من الله شيئا ﴾ پێیان بڵێ: ئەگەر خۆم ئەو قورئانەم هەڵبەستبێ، ئەوە بە زوویی خوا سزام دەدا، وە ئێوەش لەبەرانبەر دەسەڵاتی خواوە ناتوانن هیچ شتێك بۆ من بکەن، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرموێ: (قل إني لـن يجيرني من الله أحد ولن اجد من دونه ملتحدا، إلا بلاغا من الله ورسالاته..) (٢٢/٧٢-٢٣)، وە هەروا دەفەرمووێ: (ولو تقول علينا بعض الأقاويل لأخذنا منه باليمين، ثم لقطعنا منه الوتين، فما منكم مـن أحد عنه حاجزين)، (٤٤/٦٩-٤٦). ﴿ وهو أعلم بما تفيضون

فیه ﴾ خوا خۆی زاناترە سەبارەت بەو قورئانە کە ئێوە رۆ ئەچن تێیدا: جاری ئەڵێن: جادووە، جاری دەڵێن شیعرو هۆنراوەیە.. هتد! ﴿ کفی به شهیدا بینی وبینکم ﴾ من هەر خوام بەسە کە شایەد بێت لەنێوان من و ئێوەدا بۆ گەواهی لەسەر راستی من و، ناراستی ئێوە، ﴿ وهو الغفور الرحیم ﴾ وە ئەویشە لێبووردەی میهرەبان بۆ ئەوانەی تەوبە بکەن ﴿ ٩: قل ماکنت بدعا من الرسل ﴾ پێیان بڵێ: کە من یەکەم کەس نیم، لە پێغەمبەرەکاندا تا ئینکاری پەیامەکەم بکەن. نەخێر، بەڵکو پێش من چەندان پەیامبەری تر هاتووە، کە ئەوانیش هەر ئەوەی منیان وتووە ﴿ وما أدری ما یفعل بی ولا بکم ﴾ و نایشزانم چی بەسەر من وچی بەسەر ئێوەدا دەهێنرێ؟ چونکە گشت بڕیارەکانی خوا لە منەوە نادیارن. عەلی کوڕی ئەبی تەڵحە لە ئیبن عەبباسەوە –خوا لێیان ڕازی بێ– دەڵێت: پاش ئەو ئایەتەی: (وما أدری ما یفعل بی ولا بکم) ئایەتی: (لیغفر لک الله ماتقدم من ذنبک وما تأخر..). هات بۆ وەڵامی ئەو(وما أدری..)وە، بۆ وەڵامی موسڵمانەکانیش ئایەتی: (لیدخل المؤمنین والمؤمنات جنات تجری من تحتها الأنهار) هات. (تەفسیری تەبەریی: ٩٩/٢٢). ﴿ إن أتبع إلا ما یوحی إلی ﴾ من پەیڕەوی هەر لە وەحی دەکەم، کە لەلایەن خواوە بۆم دێت ﴿ و أنا إلا نذیر مبین ﴾ من هەر بێدارکەرەوەو ترسێنەرێکی ئاشکرام، لەوە بەولاوە هیچی ترم بەدەست نییە، جا کەوابوو من خەریکی کاری خۆمم و، ئێوەیش خەریکی کاری خۆتان بن ﴿ ١٠: قل أرأیتم إن کان من عندالله وکفرتم به ﴾ پێیان بڵێ: باشە چ دەبینن و حاڵتان چۆن دەبێت ئەگەر، ڕۆشن بوویەوە ئەم قورئانە لەلایەن خواوە بێت و، ئێوەیش هەر بڕوای پێ نەکەن؟! ﴿ وشهد شاهد من بنی إسرائیل علی مثله فآمن واستکبرتم ﴾ وە شایەتێك زانایەکی پلە بەرز –عەبدوڵڵای کوڕی سەلام– لەنەوەی یەعقووب گەواهیی لەسەر وێنەی واتای قورئان دا ئنجا بڕوای بە (موحەممەد و بەقورئان) هێنا، وە ئێوەش هەرخۆتان بە گەورە زانی لە بڕواهێنان، ئایا ئێوە ستەمکار نین؟!﴿ إن الله لایهدی القوم الظالمین ﴾ بەراستی خوا هیدایەت و ڕێنوێنی قەومی ستەمکار واتە: کافر ناکات، چونکە بەئارەزووی خۆیان ئەورێگەیانە هەڵبژاردووە.

قورئان کەلامی راست و رەوای خوایە:

﴿ ١١: وقال الذین کفروا للذین آمنوا ﴾ وە بێ باوەڕەکان سەبارەت بەوانەی ئیمان و بڕوایان بە قورئان هێنابوو وتیان: ﴿ لو کان خیرا ما سبقونا إلیه ﴾ ئەگەر ئەوەی موحەممەد پێی هاتووە، واتە: قورئان شتێکی چاك بووایە ئەو هەژارانە (سوهەیب و عەممارو بیلال) پێشمان نەدەکەوتن لە ئیمان هێنان پێی!! چونکە ئێمەین خاوەن ڕێز لای خوا ﴿ وإذ لم یهتدوا به ﴾ وە وەختێ پەیان پێ نەبرد، واتە: پەیان بە قورئان نەبرد ﴿ فسیقولون هذا إفک قدیم ﴾ جا دەیانوت: ئەمە ئەفسانەو درۆیەکی هەڵبەستراوی کۆنە لەپێشینانەوە ماوەتەوە بۆیان!! بۆیە ئێمە بڕوای پێ ناکەین!

وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُواْ لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُواْ بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِۦ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَآ إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُواْ بِهِۦ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَآ إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَٰذَا كِتَٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا جَزَآءًۢ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

ئەمە لە گەورەترین جۆری نکووڵی هەق و، خۆ بەزل زانین و خەڵك بەکەم زانینە، کە پێغەمبەر ﷺ دەربارەی ئەفەرمووێ: (بطر الحق وغمط الناس)(متفق علیه)مسلم: ٩٣/١. واتە: کیبرو خۆ بەزل زانین بریتییە لە نکوڵی هەق و خەڵك بەکەمزانین. ﴿ ١٢: ومن قبله کتاب موسی إماما ورحمة ﴾ لە پێش ئەم قورئانەیشەوە خوا نامەکەی مووسای دابەزاندو کردی بە پێشەواو بەزەیی بۆ بەنی ئیسرائیل. خۆ لەمەدا هیچ مشت ومڕتان نییە، دەی هەر لەو نامەیەدا موژدەی هاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەدات ﴿ وهذا کتاب مصدق لسانا عربیا ﴾ ئەم قورئانەش نامەو کتێبێکە سەلمێنەری تەورات و کتێبە پێشووەکانی خۆیەتی بەزمانێکی پاراوی عەرەبی هاتووە، ﴿ لینذر الذین ظلموا ﴾ تا ستەمکارەکان بترسێنێ بە سزای دۆزەخ ﴿ وبشری للمحسنین ﴾ و بەچاکە کارانیش موژدە بەخش بێت بەبەهەشت کەوابوو کتێبێکی ئاوا چۆن دەگونجێ درۆ و ئەفسانەیپێشووان بێ؟! ﴿ ١٣: إن الذین قالوا ربنا الله ثم

استقاموا ﴾ بەراستی ئەو کەسانەی کە دەڵێن: پەروەردگارمان (الله)یەو، پاشان پابەندی ئەو ئیمانە دەبن و ڕێك و پێك لەسەر ڕێگای ڕاست، دەوەستن و هەرگیز بەڕاست و چەپدا لا نادەن ﴿ فلا خوف علیهم ولاهم یحزنون ﴾ ئەوانە هیچ بیم و ترسێکیان لەسەر نابێت "لەپاشە ڕۆژدا" و خەفەتبارو دڵ زویریش نابن،

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ إِحْسَٰنًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُۥ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِىٓ أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ ٱلَّتِىٓ أَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَىَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَٰلِحًا تَرْضَىٰهُ وَأَصْلِحْ لِى فِى ذُرِّيَّتِىٓ ۖ إِنِّى تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا۟ وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمْ فِىٓ أَصْحَٰبِ ٱلْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ ٱلصِّدْقِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِى قَالَ لِوَٰلِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَآ أَتَعِدَانِنِىٓ أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ ٱلْقُرُونُ مِن قَبْلِى وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ ٱللَّهَ وَيْلَكَ ءَامِنْ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْقَوْلُ فِىٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَٰلَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا وَٱسْتَمْتَعْتُم بِهَا فَٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

بۆ دونیایان و بۆی پەشیمان نابن ﴿ ١٤: اولئک اصحاب الجنة خالدین فیهاجزاء بما کانوا یعملون ﴾ ئەوانە بەوسیفەتانە، یارانی بەهەشتن، بەهەتاهەتایی تێیدان، لە پاداشتی ئەو کارو کردەوانەدا کردوویانە.

سپاردەی خوا لەمەڕ باب و دایکەوە:

ئیتر پاش فەرمان بەیەکتاپەرستیو ئیخلاس بۆ خوا، فەرمووی: ﴿ ١٥: ووصینا الإنسان بوالدیه إحسانا ﴾ فەرمانمان بە ئادەمزاد دا بەچاکەکردن لە گەڵ دایك وباوکی ﴿ حملته أمه کرها ووضعته کرها ﴾ دایکی بە ئەو پەڕی سەختیو نارەحەتیو ئازارەوە بە پێستی سك هەڵیگرت و (دووگیان بوو)، و زۆر بەدژواریش دای‌نا، ئیتر چۆن گوێڕایەڵی نەکرێت؟ ﴿ وحمله وفصاله ثلاثون شهرا ﴾ وەماوەی دووگیانیو، لە شیر برینەوەی (٣٠) مانگی خایاند، واتە: بەهەمووی دوو ساڵ و نیوی خایاند، ئەم ئایەتەو ئایەتی (وفصاله فی عامین) (١٤/٣١) هەردووکیان ئەندازەی لای خوارووی مانەوەی منداڵ لە سکی دایکیدا دیاری ئەکەن بە شەش مانگ، وە ماوەی شیر خواردنیش دیاری دەکات بە دوو ساڵ ﴿ حتی إذا بلغ أشده ﴾ تا ئەو ئادەمیزادە کاتێ گەیشت بەکەماڵی هێزو زیری خۆی ﴿ وبلغ أربعین سنة ﴾ وگەیشت بە تەمەنی چل ساڵی، دیارە ئیتر کاتی ئەوەیە کە بەچاکی روو بکاتەوە خوای خۆی، بۆیە ﴿ قال رب أوزعنی أن أشکر نعمتک التی أنعمت علی وعلی والدی ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم!! ڕامهێنەو کۆمەکیم بکە کە سوپاسی ئەو نازو نیعمەت و بەهرەیەت بکەم کە بە من و باوك و دایکمت داوە، ڕاسپاردنی مرۆڤ بە چاکە کردن لەگەڵ باوك و دایکا لە گەلێ جێگەدا هاتووە، وەك: (وقضی ربک ألا تعبدوا إلا إیاه وبالوالدین إحسانا) (٢٣/١٧) وە وەك (أن اشکر لی ولوالدیک إلی المصیر) (١٤/٣١). ﴿ وأن أعمل صالحا ترضاه ﴾ وەکە کردەوەیەکی چاکی وا ئەنجام بدەم تۆ لێی ڕازی بیت ﴿ وأصلح لی فی ذریتی ﴾ وە نەوەو منداڵەکانیشم بۆ ساڵح و چاك بکە. ﴿ إنی تبت إلیک وإنی من المسلمین ﴾ بێگومان من لە رابردووم پەشیمانم و بۆلای تۆ دەگەڕێمەوە، وە بەڕاستی من لە موسڵمانانی فەرمانبەردارم، دەتۆیش لێم خۆش ببە.تێبینی: لە سیاقی ئەم ئایەتەوە وا دەردەکەوێ کە مەبەست بە(الإنسان) لە فەرمایشتی:(ووصینا الإنسان..)دا، کەسێك بووە لە سەر دەمێکدا ژیاوە،وە فەرموودەی:(وحمله وفصاله ثلاثون شهرا..) دەلالەت لەسەر ئەوە دەکات.

ئینجا خوایش بە باشترین شێوە پاداشتی ئەداتەوە، وەك ئەفەرموێ ﴿ ١٦: أولئک الذین نتقبل عنهم أحسن ما عملوا ﴾ ئا ئەوانە کەسانێکن کە ئێمەش کارە چاکەکانیان لێ وەردەگرین و پاداشتیان ئەدەینەوە ﴿ ونتجاوز عن سیئاتهم فی أصحاب الجنة ﴾ و لەگوناهو تاوانیشیان ئەبوورین، وە لەڕیزی بەهەشتییەکاندا دەبن ﴿ وعد الصدق الذی کانوا یوعدون ﴾ ئەمەش ئەو بەڵێنە ڕاستە بوو، کە هەمیشە لەسەر زمانی پەیامبەرەکان پێیان ئەدرا، بەڵێ.. ئەومرۆڤە نموونەی مرۆڤی راساڵ و چاککار بوو لە گەڵ دایك وباوکیدا.

منداڵی لاسار لەگەڵ باب و دایکیدا:

﴿ ١٧: والذی قال لوالدیه أف لکما ﴾ وە ئەوەیش بە باوك و دایکی خۆی گوت: هاوار و ئۆف لەدەست ئێوە ﴿ أتعداننی أن أخرج وقد خلت القرون من قبلی ﴾ ئایا ئێوە بەڵێن بەمن ئەدەن کە جارێ تر دەربهێنرێمەوە لە گۆڕو زیندوو بکرێمەوە، وەئەوە ساڵەهای ساڵە کە خەڵکێکی زۆر لە پێش منەوە ڕۆیشتوون و مردوون و هیچ کەسێکیان

لێ زیندوو نەبۆتەوە ﴿ وهما یستغیثان الله ویلک آمن ﴾ وە دایك و باوكیشی پەنایان بەخوا دەبرد كە ڕێنموونی كوڕە كافرولاسارەكەیان بكا و دەیانگوت: تیاچووی خۆت! باوەڕ بهێنە، بە پاشــە ڕۆژو زیندووبوونەوە ﴿ إن وعد الله حق ﴾ بەڕاستی بەڵێنی خوا بە زیندوو بوونەوە هەق و ڕاستە ﴿ فیقول ماهذا إلا أساطیر الأولین ﴾ كەچی بێلێكدانەوە ئەویش دەیگوت: ئەم قسانە چییە، زیندووبوونەوەی چی؟ ئەمە هەرئەفسانەو پڕوپاڵانتەی پێشینانەو شتێ تر نییە، ئەم مرۆڤەش نموونەی مرۆڤی كافرو لاسار بوو لە گەڵ دایك وباوكی.

﴿ ١٨: أولئک الذین حق علیهم القول ﴾ ئا ئەوانەش كەسانێكن كە فەرمایشتی خوا بە سزا بەسەریاندا چەسپاوە ﴿ فی أمم قد خلت من قبلهم من الجن والإنس ﴾ هەربەدەردی ئوممەت و گەلانی پێشـین لە جندۆكەو مرۆ لەســەریان كەوت و هاتە دی، واتە: خەڵكێكی زۆریش لە پێشیانەوە ســەرپێچی‌یان كردو سزای خوایان بەسەردا درا، جا ئەمیش وەك ئەوان گیرۆدە بوو ﴿ إنهم كانوا خاسرین ﴾ بەڕاستی ئەوانە هەرهەموویان زیانمەند بوون ﴿ ١٩: ولكل درجات مما عملوا ﴾ وەبۆ هەریەك لە بڕوادارو بێ بڕوای باسكراو چەندین پلە هەیە لە پاداشــتی ئەوەی كردوویانە ﴿ ولیوفیهم أعمالهم وهم لا یظلمون ﴾ وەتا خوا بەتێرو تەسەل پاداشتی كارو كردەوەكانیان بداتــەوەو ناهەقی و ستەمیشــیان لێ ناكــرێ ﴿ ٢٠: ویوم یعرض الذین كفروا علی النار ﴾ وەڕۆژێك ئەوانەی كە بێ باوەڕن بەرامبەر ئاگر ڕائەنوێنرێن و نیشانیان ئەدرێ ﴿ أذهبتم طیباتكم فی حیاتكم الدنیا ﴾ پێیان ئەوترێ: ئێوە لە ژیانی دونیادا، هەرچی خۆشی‌و، ڕابواردنێكتان هەبوو ئەنجامتاندا، ئیتر بەشی ئێرەتان نەهێڵایەوە ﴿ واستمتعتم بها ﴾ وە بەهرەوەر بوون پێیان ﴿ فالیوم تجزون عذاب الهون ﴾ ئێنجا ئەمڕۆش پاداشــت دەدرێتەوە بە سزای سەرکزكەر ﴿ بما كنتم تستكبرون فی الأرض بغیر الحق ﴾، بەهۆی ئەوە كە بەناهەق خۆتان بە زل دادەنا لەسەر زەوی ﴿ و بما كنتم تفسقون ﴾ وە بەهۆی ئەو گوناهو تاوانەوە دەتانكرد.

داستانی(هوود)و قەومەكەی:

جا بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ خوای باڵادەســت داستانی(هوود)و هۆزەكــەی باس دەكاو پێــی ئەفەرمــوێ: ﴿ ٢١: واذكر أخا عاد إذ أنــذر قومه بالأحقاف ﴾ وە باســی براكەی هــۆزی عاد(هوود) وەبیرخــۆت و موســڵمانان بێنە، ئەو كاتەی كــە گەلەكەی بێدار كــردەوە لە (ئەحقاف)دا بە ســزای خوا. (ئەحقاف): چەند كێوو تەپۆڵكەیەكــی بەرزە لــە وڵاتی یەمەن (حەزرەمــەوت)دا وە گەلی عادیش لەوێ دەژیان. ﴿ وقد خلت النذر من بین یدیه ومن خلفه ﴾ بێ‌گومــان بێداركــەرەوەو پێغەمبەرانی زۆر بــەر لە(هوود) و دوای ئەویش ڕۆشــتوون بەوێنەی بیچــدار كردنەوەی هوود بۆ هۆزەكەی ﴿ ألا تعبــدوا إلا الله ﴾ پێی‌گوتــن: كــە جگە لەخوا هیچ شــتێك مەپەرســتن ﴿ إنی أخــاف علیكم عذاب یوم عظیــم ﴾ چونكە من دەترســم ئێوە تووشــی ســزای ڕۆژێكی دژوارو گــەورە ببن، ئەمە

﴿ وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (٢١) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٢٢) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (٢٣) فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (٢٤) تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (٢٥) وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (٢٦) وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (٢٧) فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً ۖ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۚ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢٨) ﴾

ئاگاداری و بێداركردنەوەكــەی هوودی پێغەمبەر بوو بۆ هۆزەكەی ﴿ ٢٢: قالــوا أجئتنــا لتأفكنا عن آلهتنا ﴾ هۆزە خوانەناســەكەی وتیــان: ئایا تۆ بۆ ئەوە هاتوویت كە ئێمە لەپەرســتنی خواكانمان لا بدەیــت؟! ﴿ فأتنا بما تعدنا إن كنت من الصادقین ﴾ جا ئەگەر ڕاســت ئەكەیت، وەرەبۆمان بەوەی بەڵێنمان پێ‌دەدەیت، واتە: بــە ســزاكەوە وەرە، قەیناكا با ئێمە تیابچین! جــا ئەم ئایەتی: (یســتعجل بها الذین لا یؤمنون) (٨/٢٤) دوویاتی ئەو پەلە پەل و داخوازییەیان دەكاتەوە ﴿ ٢٣: قال إنما العلم عند الله ﴾ هوودیش وتی: بەڕاســتی زانینی كاتی ســزاكە تەنها لای خوایە، من هیچ نازانم و هیچیشــم بە دەســت نییە ﴿ وأبلغكم ما أرسلت به ﴾ وە ئەوەتــان پێ‌ڕادەگەیەنم پێی نێردراوم پێتــان ڕائەگەیەنم ﴿ ولكنی أراكــم قوما تجهلون ﴾، و بەڵام من ئێوە بەگەلێكی نەزان دەبینم، واتــە: نازانــن پێغەمبەران بەچــی نــێردراون ﴿ ٢٤: فلما رأوه عارضا مســتقبل أودیتهم ﴾ جا كاتێ دیتیان لەشێوەی هەورێكدا

ڕووبەڕووی دۆڵ و شیوەکانیان ئەهات پێیان وابوو هەورێکی باراناوییە ﴿ قالوا هذا عارض ممطرنا ﴾ وتیان: ئەمە هەورێکە بارانمان بۆ دەبارێنێ.
ئەڵێن: بۆ ماوەیەکی زۆر گەرمایەکیان ئەوقە دەبیٚ و، بارانیان بۆ نابارێت، جا کاتێ هەورەکەیان دیت، دڵیان پێخۆشکرد و، هەموو چوون بۆ دۆڵ و شیوەکان و چاوەڕوانی بارانیان لێ ئەکرد ﴿ بل هو ما استعجلتم به ﴾ گوترا پێیان: نەخێر، ئەوە هەوری باران نییە، بەڵکو ئەو سزایەیە ئێوە پەلەتان بۆ ئەکرد، واتە: ئەو سزایەیە ئەتانوت: ئەگەر راست ئەکەیت کەی دێت؟ ﴿ ریح فیها عذاب ألیم ﴾ سزاکەش: بایەکە، جەزرەبەی ئێش پێگەیەنەری تێدایە ﴿ ٢٥: تدمر کل شئ بأمر ربها ﴾ بەفەرمانی پەروەردگاری خۆی هەموو شتێك لەناو دەبا ﴿ فأصبحوا لا یری إلا مساکنهم ﴾ جا ئیتر وایان بەسەر هات ئاساریان نەدەبینرا جگە لە خانووەکانیان ئیتر خۆیان و مەڕو ماڵاتیان و کشتو کاڵ و تاد...لە ناوچوو، بەفەرمانی خوای لەکارزان ﴿ کذلک نجزی القوم المجرمین ﴾ ئاوا پاداشتی هۆزە تاوانکارەکان ئەدەینەوە، جا ئێوەش -ئەی قورەیش!- بیرێ بکەنەوە لە ئەنجامی پاشە رۆژی خۆتان.
خاتوو (عائشه) -خوا لێی رازیی بیٚ- ئەڵێت: هەرکاتێ پێغەمبەر ﷺ بەئاسۆی ئاسمانەوە هەورێکی دیتبا، هەر ئیشێکی هەبووبا دەستی لێ هەڵدەگرت و ئەی فەرموو: ((اللهم إنی أعوذ بک من شر مافیه)) جا ئەگەر هەورەکە نەمابا، ئەوا سوپاسی خوای گەورەی ئەکرد، ئەگەر بماباو بارانی باراندبا ئەیفەرموو: ((اللهم! صیبا نافعا)) (مسند امام أحمد ١٩٠/٦). خوایە! بارانێکی بەکەڵك بیٚ، لەبەشی فەرموودەیەکی تردا -کە ئیمامی (موسلیم): ٦١٦/٢.
ریوایەتی ئەکا- هاتووە: پاش ئەوە کە خاتوو (عائشە) پرسیاری هۆی بێ تاقەتی لەپێغەمبەر کرد لەکاتی هاتنی هەوردا، ئەویش فەرمووی: (لعله یا عائشة! کما قال قوم عاد: (فلما رؤه عارضا مستقبل أودیتهم قالوا هذا عارض ممطرنا) واتە: کێ دەڵێت وەك هەورەکەی گەلی (عاد)نییە؟ ﴿ ٢٦: ولقد مکناهم فیما إن مکناکم فیه ﴾ وە بێگومان ئەوانمان دەسترۆیشتو کردبوو لە هێزودارایی، کە ئێوەمان وەك ئەوان دەسترۆیشتوو نەکردبوو، کەچی هیچ کەڵکێکی نەبوو بۆیان ﴿ وجعلنا لهم سمعا وأبصارا وأفئدة ﴾ و گوێ و چاوو دڵمان پێدابوون بۆ بینین و بیستن وتێفکرین ﴿ فما أغنی عنهم سمعهم ولا أبصارهم ولا أفئدتهم من شئ ﴾ کەچی نەگوێ و، نە چاوو، نە دڵیان هیچ سوود و کەڵکی نەبوو بۆیان، نەیانزانی لە جێگەی خۆیاندا بەکاریان بێنن، تا لە سزای ئەمڕۆ رزگاریان ببێت ﴿ إذ کانوا یجحدون بآیات الله ﴾ چونکە بەڵگەو ئایەتەکانی خوایان نکووڵی ئەکرد ﴿ وحاق بهم ماکانوا به یستهزئون ﴾ وە دەرەنجام ئەو سزایەی‌ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکرد دەوری گرتن، جا ئێوەیش -ئەی قورەیش!- وریا بن تا وەك ئەوان دووچار نەبن ﴿ ٢٧: ولقد أهلکنا ما حولکم من القری ﴾ بێگومان ئێمە گوندو شارەکانی دەوروبەرتانمان ئەی قورەیش! وەك (عاد، سەموود، سەبا، لووت..) لەناو برد، کاتێ سەرپێچییان کرد ﴿ وصرفنا الآیات ﴾ و نیشانەو ئایەتی جۆراوجۆرمان خستە بەر چاویان ﴿ لعلهم یرجعون ﴾ بەشکو بگەڕێنەوە سەر رێی راست ﴿ ٢٨: فلولا نصرهم الذین اتخذوا من دون الله قربانا آلهة ﴾ باشە ئەوە بۆچی ئەو بتانەی ئەوان -لەباتی خوا- ئەیانپەرستن -بە مەبەستی ئەوەی لە خوا نزیکیان بخەنەوە- یارمەتیان نەدان لەوکاتەدا؟ ﴿ بل ضلوا عنهم ﴾ بەڵکو لێیان بزربوون، کاتێ سزاکە دەورەیانی گرت ﴿ وذلک إفکهم وما کانوا یفترون ﴾ ئەوەش ئەنجامی درۆکەیان بوو کە ئەیانوت: لە خوامان نزیك دەکەنەوە، وەئەوەش هەڵیان بەست کەئەیانگوت: ئەوانە خوان وشەریکی خوان!.

جنۆکە هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ گوێیان لە قورئان گرت:

﴿ ٢٩: وإذ صرفنا إلیک نفراً من الجن یستمعون القرآن ﴾ وە بیر بێنە ئەو کاتە (ئەی موحەممەد ﷺ) -وەك حاکم ئەڵێ- کە نۆکەس لە جنۆکەکانمان نارده لات تا گوێ رابگرن لە قورئان.
پێشەوا ئەحمەد لەزوبەیرەوە ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ نە ئەو جنۆکانەی دیت، وە نە قورئانیشی بۆ ئەوان خوێند، بەڵکو هەرئەمەبوو کە پێغەمبەر ﷺ جارێك لەگەڵ تاقمێ لە هاوەڵانی خۆیدا بۆ بازاڕی (عوکاز) دەرۆیشتن، لەو دەمەیشدا جنۆکەکان رێگری کرابوون لە ئاسمان، جادواتر رۆیشتنەوە بۆ لای هۆزەکەی خۆیان ووتیان: چ ئەڵێن؟! چ رووی‌داوە؟! رێگری کراوین لە ئاسمان..! وتیان: دەبێ شتێکی گرنگ رووی‌دابیٚ؟ ئادەی بە خۆرهەڵات و خۆرئاوادا برۆن ببینن چ رووی‌داوە؟! ئەوانیش رۆیشتن و بەم لاو بەولادا زۆر گەڕان، سەرەنجام رێیان کەوتە (تەهامە)، پێغەمبەر ﷺ لە (نەخلە) بوو بەمەبەستی بازاڕی عوکاز، وەکاتی نوێژی بەیانی بوو، نوێژیان دەکرد، هەندێ لە جنۆکەکانیش گوێیان لە قورئانەکەی پێغەمبەر بوو، جا لەنێو خۆیاندا وتیان: ئەمەیە رێی لێگرتووین لە ئاسمان، جا ئیتر گەڕانەوە وتیان: (فقالوا إنا سمعنا قرآنا یهدی إلی الرشد فآمنا به ولن نشرک بربنا أحدا)٧٢/١-٢.
جا سوورەتی (قل أوحی إلی أنه استمع نفر من الجن..) هات، خوای گەورەش قسەو تووویژی جنۆکەکانی لەو سوورەتەدا

بۆ گێڕایەوە) (بوخاری: ٧٣٣. موسلیم: ٣٣١/١. بەیهەقی: ٢٢٥/٢). بەڵێ ئەم ریوایەتەو چەند ریوایەتێکی دیکە وا دەگەیەنن کە پێغەمبەر ﷺ ئەو جارەیە هەر هەستی بە ئامادەبوونی جنۆکەش نەکردبێ، بەڵکو گوێیان لە قورئانەکەوە بووە، پاشان گەڕانەوە بۆ لای هۆزەکەیان ورووداوەکەیان گێڕایەوەو، ئەوانیش پۆل پۆل و، هۆز هۆز نوێنەریان نارد بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و ئەویش قورئانی بۆ خوێندن و بانگی کردن بۆ ئیسلام و موسڵمان بوون. (شەیتان و جنۆکە) جگە لە (مەلاحیدەو فەلاسیفە)ی کۆن و (عەلمانی)یەکانی نوێی ئێستا کەسی‌تر ئینکارو نکوولییان ناکا (شەیخول ئیسلام ئیبن تەیمییە) دەڵێ: (وجماهير الأمم يقر بالجن ولهم وقائع يطول وصفها ولم ينكر الجن إلا شرذمة قليلة من جهال المتفلسفة والأطباء ونحوهم)الفتاوى (٣٢/١٩). وە جگە لەقورئان بەفەرموودەیش بوون و وجوودیان سەلمێنراوە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیرە)وە فەرموودەی دیکەی هێناوە: (يا ابا هريرة! مافعل أسيرك..!؟ لەمە درێژترو زیاتر لەسوورەی (جین)دا نووسراوە، دەتوانی سەیرێکی ئەوێ بکەیت. بەڵێ هاتنی ئەو جنۆکانە بۆ گوێگرتن لە قورئان بەڵگەیە بۆ ئەوە کە کۆمەڵێك لەدروستکراوی خوا هەیە.. پێیان ئەڵێن (جن) وئەتوانن بەو شێوەیە کە قورئان هاتووە بیخوێننەوەو بیلێنەوە.. جائێمەش لەوە زیاتر ناتوانین باسی (جن) بکەین،وە پیویستە بروامان بە بوونیشیان هەبێ ئەگەرچی نەشبینین، چونکە هەر رۆژەی شتێکی نوێ دەرئەکەوێ کەئەگەر پێش پێنج سەدە، باسی ئەو شتانە بکرایە کە ئەمرۆ دەرکەوتوون ئەیانوت: شێت بوون، لەولایشەوە ئێمە هێشتا واین لە سەرەتای رێگادا بۆ دەرخستنی شتە نادیارەکان. ﴿ فلما حضروه قالوا أنصتوا ﴾ ئینجا کاتێ گەیشتن و ئامادەی قورئان خوێندنەکە بوون لەناو یەکتردا وتیان: گوێ بگرن و بێ دەنگ بن، جا کەوابوو (ئەی قورەیش) بۆ ئێوە زۆر نەنگە کە بروا ناهێنن پێی ﴿ فلما قضى ولوا إلى قومهم منذرين ﴾ ئینجا کە خوێندنی قوئانەکە تەواوبوو، خێرا گەڕانەوە بۆ لای قەومەکەیان بە ترساندونیان لە سزای خوا ﴿ ٣٠: قالوا يا قومنا إنا سمعنا كتابا أنزل من بعد موسى ﴾ گەڕانەوەو وتیان ئەی گەلەکەمان! بێ‌گومان ئێمە گوێمان لە کتێبێکەوە بوو کە لەپاش مووسا دابەزێنراوە. (ئیبن عەبباس) ئەڵێت: ئەو جنۆکانە هەواڵی عیسایان نەئەزانی ﴿ مصدقا لما بين يديه ﴾ سەلمێنەری کتێبەکانی پێش خۆیەتی، واتە: تەورات ئەسەلمێنێ و ددانی پێدا دەنێ ﴿ يهدى إلى الحق وإلى طريق مستقيم ﴾ رێنوێنی دەکا بۆ هەق و بۆ رێی راست ﴿ ٣١: يا قومنا أجيبوا داعي الله وآمنوا به ﴾ وتیان: ئەی خزمینە! وەڵامی بانگبەرەکەی خوا بدەنەوەو بڕواش بە خوا بێنن ﴿ يغفر لكم من ذنوبكم ﴾ لە گوناهەکانتان خۆش دەبێت ﴿ ويجركم من عذاب أليم ﴾ و لەسزای ئێش پێگەیەنەریش دەتانپارێزێت ﴿ ٣٢: ومن لا يجب داعى الله فليس بمعجز فى الأرض ﴾ خۆهەر کەسێك وەڵامی بانگخوازی خوا نەداتەوە، ناتوانێ لە زەویدا لە دەستی خوا دەرچێ و هەڵێ ﴿ وليس له من

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾ يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِىَ ٱللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحْۦِىَ ٱلْمَوْتَىٰ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَٱصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُو۟لُوا۟ ٱلْعَزْمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ ۚ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ ۚ بَلَٰغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٣٥﴾

سُورَةُ مُحَمَّدٍ

دونه أولياء ﴾ و جگە لەخواش هچ یارو دۆستێکی نییە تا بتوانێ لەو رۆژەدا یارمەتی بدا، (لێرەدا گفتوگۆی جنۆکەکان تەواو دەبێ و ئەفەرموێ: ﴿ أولئك فى ضلال مبين ﴾ ئەوانەی باوەڕ ناهێنن لە گومڕاییەکی ئاشکرادان.

ژیانەوەی پاش مردن:

﴿ ٣٣: أو لم يروا أن الله الذى خلق السموات والأرض ﴾ ئایا ئەو بێ بڕوایانە نەیانزانیوە کە ئەو خوایەی ئاسمانەکان و زەوی دروستکردو ﴿ ولم يعى بخلقهن ﴾ بەهۆی دروستکردنیشیانەوە بێ هێز نەکەوتوو ماندوو نەبوو ﴿ بقادر على أن يحى الموتى ﴾ بە توانایە کە مردوەکان زیندوو بکاتەوە؟ ﴿ بلى إنه على كل شئ قدير ﴾، بەڵێ بێ‌گومان ئەو زاتە بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارە، چۆن لە سەرەتاوە دروستی‌کردوون، هەر ئاوایش بۆ جارێکی دی زیندوویان ئەکاتەوە ﴿ ٣٤: ويوم يعرض الذين

کفـروا علی النـار ﴾ وەئەو رۆژەیان وەبیر بێنەوە کە خوا نەناس و بێ بڕوایان نیشـانی دۆزەخ ئەدرێـن ﴿ ألیس هذا بالحق ﴾ پێیان ئەوترێ: ئایا ئەم سـزایەی ئێستاکە ئێوە ئەی‌چێژن هەق و ڕاست نییـە؟! ﴿ قالوا بلـی وربنا ﴾ هەموو بە یەکدەنـگ ئەڵێن: بەڵێ، بەپەروەردگارمان سوێندبێ، ڕاستە ﴿ قال فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون ﴾ خوا دەفەرموێ: جا مادەم وایە سزاکە بچێژن، بە هۆی ئەوەی باوەڕتان نەهێناو کافر بوون.

لێبڕاوو نەبەزاو بە، وەکو پێغەمبەرانی بەر لەخۆت:

﴿ ٣٥: فاصبر کما صبر أولوا العزم من الرسـل ﴾ پاش ئەوەی‌خوا بەیەکزانـین و زیندووبوونـەوەی بە بەڵگەو نیشـانەوە سـەلماند، ئەفەرمـووێ: جا ئارامت بێ و خۆڕاگربە –ئەی موحەممەد!ﷺ– هەروەکو پەیامبەرە خاوەن (عەزم)ـەکان خۆیانیان ڕاگرت لەبەردەم ئەو هەموو ئەزیەت و ئەشکەنجەدا.

ئولولعەزم ئەمانەن: (نووح، ئیبراهیم، مووسـا، عیسـا) –علیهم الصلاە والسلام–. (مەسروق) ئەڵێ: خاتوو عائیشە –خوای لێ ڕازی بێ– پێی وتم: کە پێغەمبەر ﷺ هەر ئەوەندە بە ڕۆژوو دەبوو، هەر ئەوەندە خۆی برسـی دەکرد، دیسان هەر ئەوەندە بەڕۆژوو دەبوو، ئەوجا دەی‌فەرموو: (یا عائشـة! إن الدنیا لا تنبغی لمحمد ولا لآل محمـد، یا عائشـة! إن الله لم یرض من أولی العزم من الرسـل إلا بالصبـر علی مکروهها، والصبر عـن محبوبها، ثم لم یرض منی ألا أن یکلفنی ما کلفهم، فقال: (فاصبر کما صبر اولوا العزم من الرسل) و إنـی –والله– لأصبرن کما صبروا جَهـدی، ولا قوة إلا بالله) الدر المنپور: ٤٥٤/٧. ئەی عائیشـە! بێ‌گومـان ئەم دونیایە ناگونجێ و دەس نـادا، نە بـۆ موحەممەد خۆی و، نە بۆ ئـاڵ و بەیتی و خانەوادەی موحەممەد، ئەی عائیشـە! بەڕاسـتی خوا لە (ئولول عەزم)ەکان ڕازی نابێ مەگەر بەخۆ ڕاگرتن لە بەرامبەر نارەحەتی و ناخۆشـی و، خۆشییەکانەوە، پاشـان لەمن –بەتایبەت– ڕازی نابێ مەگەر چ تەکلیفێکی لەوان کردبێ، لەمنیشی بکا، جا ئایەتی (فاصبر کما صبر أولوا العزم من الرسـل)ی خوێندنەوەو فەرمووی: بەڕاستی –سوێند بەخوا– من ئارام ئەگرم هەر وەکو ئەوان لەسەر نارەحەتی ئارامیان گرت، بۆ ئەمەیش هێزو تواناو سەرکەوتن هەر بەدەسـتی خوایە. ﴿ ولا تسـتعجل لهم ﴾ و بۆ ئازارو سـزادانیان پەلـە مەکە ونزای شـەڕیان لێ مەکە، چونکە ئەو سـزایەیان هەر ئەوقە ئەبێت ﴿ کأنهم یوم یرون ما یوعدون لم یلبثوا إلا ساعة من نهـار ﴾ ئەو ڕۆژە کە بەڵێنیان دراوەتێ، هەر کاتێك پێش‌هات، وا دەزانـن تەنها کاتێکی زۆر کەمیان لەرۆژێکدا پێ‌چووە، ﴿ بلاغ ﴾ ئەم قورئانـە ڕاگەیاندنێکی تەواوە بۆیان ﴿ فهـل یهلک إلا القوم الفاسـقون ﴾ جا ئایا جگە لەگەلی لە سنوور دەرچووان، کەسێکی تر بەسـزا تیا ئەچێ؟! دیارە نا، کە ئەمەش ئەوپەڕی دادگەری و دادپەروەری خوای گەورەیە.

سوورەتی (موحەممەد)ـە

مەدەنییەو (٣٨)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتی (موحەممەد)ـە بەسـوورەتی (قتال)یش ناو براوە، ئەگەرچی ناوە بنەڕەتییەکەشی پڕ بەپڕ ئەمە هەڵدەگرێت، چونکە باسـی جەنگاندنـە لەگـەڵ دوژمنانی دینی خوادا: ئینجا باسـی شـێوەی جەنگکردن، دیلکردن، دەسـتکەوت و غەنیمەت، فێڵ وفەرەجی دووڕووەکان دەکات.

بەئاشکرا لەگەڵ بێ بڕواکاندا جەنگ ڕائەگەیەنێت، پاشان فەرمان بە موسـڵمانەکان ئەدا –بۆ پاککردنەوەی زەویی لەچڵك و چەپەڵی خوانەناسـی و بـێ بڕوایـی– بجەنگن، بجەنگێن تا شـەوکەتی کافران ئەشکێنن، ئەوسـا لەپاش کوشتارێکی زۆر دیلیان دەکەن، بۆ دواتریش ڕێگەی عیززەت و سـەرکەوتن دەست نیشان ئەکات، هاورێ لە گەڵ باسـکردنی سـیفاتی دووڕووەکانـدا، جا هەر بەو شێوەیە درێژە بەباسی‌مەسەلەی جیهاد ئەدات تا سەرکەوتن..

جەزای موسڵمانان و، تۆڵەی کافران:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: الذین کفروا وصدوا عن سـبیل الله ﴾ ئەو کەسـانەی بێ باوەڕبوون و بەر هەڵسـتی ڕێگەی دینی خوایان دەکرد و نەیان‌دەهێشـت مەردوم بـڕوا بێنن بە بەرنامەکە ی خـوا ﴿ أضـل أعمالهم ﴾ خـوا کارەکانیانی باتـڵ و پووچەڵ کردوونـەوە، چونکـە بۆ خوایـان نەکردووە. کەوابوو هەرشـتێك ئەنجـام بـدەن –وەك کۆمەککردن بەیەکترو، سـەردانی‌خزمان و دۆسـتان و، یارمەتیدانی هەژاران.. هتـد– بایەخ و نرخێکی لای خـوا نابـێ، وەك لەجێگایەکی تردا ئەفەرمـوێ: (وقدمنا إلی ما عملوا من عمل فجعلناه هباء منثورا (٢٣/٢٥). ﴿ ٢: والذین آمنوا وعملوا الصالحات ﴾ ئەوانەش کە بڕوایان هێنابووو کارەچاکەکانیان کردبوو ﴿ وآمنوا بما نزل علی محمد ﴾ بڕوایان هێنابە قورئان کەبۆ موحەممـەد ﷺ دابەزێنراوە ﴿ وهو الحق من ربهم ﴾ وە ئەوەشـە ئەو هەقـە لەلایەن پەروەردگاریانەوە هاتووەو، کراوە بە بەرنامەی ژیانیان ﴿ کفر عنهم سـیئاتهم وأصلح بالهـم ﴾ خوا گوناهەکانیان

ئەبەخشێ وحاڵیان چاك ئەكات لەدین و دونیادا ﴿ ٣: ذلک بأن الذین كفروا اتبعوا الباطل ﴾ ئەوەیش واتە: پووچەڵكردنەوەی كارو كردەوەیان بەهۆی ئەوەوەیە: ئەوانەی كە بێ بڕوان و شوێن ناهەق و ڕێگـەی پووچەڵكەوتـوون ﴿ وأن الذین آمنوا اتبعـوا الحق من ربهـم ﴾ و ئەوانەیش بڕوایان هێناوە، پەیڕەویان لەو هەقە كردووە لەلایـەن پەروەردگاریانـەوە هاتووە، بۆیە ئەویـش گوناهەكانیان ئەسـڕێتەوەو كاروباریان ڕێـك و پێك ئەكات ﴿ كذلک یضرب الله للناس أمثالهم ﴾ وەك خوا پاشـەڕۆژی هەردوولای ڕۆشنكردەوە، هەر ئاوایش ئەحواڵیان بۆ خەڵك روون دەكاتەوە، بۆ ئەوەی پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن.

كاتێ تووشی بێ دین و خوانەناسان بوون لە ملیان دەن:

پاش ئەوەی خوای جوانكار بە ئاشكرا جەنگی ڕاگەیاند لەگەڵ ئەو خوانەناس و بێبڕوایانەدا، ئینجا هەڵیان دەنێ بۆی و دەفەرمووێ: ﴿ ٤: فإذا لقیتم الذین كفروا ﴾ جا كاتێ گەیشتن بەبێ بڕواكان لە جەنگـدا ﴿ فضرب الرقاب ﴾ لەگەردنیان بدەن، واتە: ملیان بپەڕێنن و سـەریان لەلاشـەیان بكەنەوە ﴿ حتی إذا أثخنتموهم ﴾ بجەنگـن تاكاتێ لاوازیـان دەكەن بـە كوشـتار لێ‌كردنێكی زۆرو شـكاندونیان ﴿ فشـدوا الوثاق ﴾ ئینجا ئەوەی ماوە دیلی بكەن و، مەحكەم بیان‌بەسـنەوەو چاودێرییان بكەن ڕانەكەن ﴿ فإما منا بعد ﴾ ئەوسـا یان بە خۆرایی و منەت خسـتنە سەریان، ئازادیان بكەن، ئەگەر پێشەوای موسڵمانان پێی چاك بوو ﴿ وإما فداء ﴾ یان بەفیدیەو بریتی، واتە: دیل بەدیلیان پێ بكەن، یان شـتێكیان لێ وەرگرن، بەڵام ئەمە دوای ئەوەیە شەوكەت و پەروباڵیان دەشكێت و دەسـەڵاتی جەنگیان نامێنێ (ئیبن كەسـیر) دەڵێ: لەوە دەچێ ئەم ئایەتە پاش ڕووداوەكەی (بەدر) هاتبێ، چونكە لەوێ بەهۆی ڕاگرتن و ئازاد كردنی دیلەكانەوە -پێش شـكاندنی شەوكەتیان- (عیتاب) و گلەیی هاتە سـەریان، وەك ئەفەرمووێ: (ماكان لنبی أن یكون لە أسـری حتی یثخن فی الأرض)(٥٧/٨). پاشان هەندێ دەڵـێن: ئەم ئایەتی سـوورەتی(قیتال)ـە، بەئایەتی (فإذا انسـلخ الأشـهر الحرم فاقتلوا المشـركین حیث وجدتموهم) لە سـوورەتی (بەرائە) سـڕاوەتەوەو مەنسوخە، ئەگەرچی زۆربەی زانایان ڕایان لەسەر ئەوەیە كە نەسڕاوەتەوەو، پێشەوا بۆ خۆی دەسەڵاتی هەیە لەنێوان ئازاد كردنی دیلەكاندا بەمنەت و خۆرایی، یان بەبارمتەو بریتی، یان بەكوشـتن، یەكێكیان هەڵبژێـرێ. بەبەڵگەی ئەوەكە پێغەمبـەر ﷺ لەنێو دیلەكانی (بەدر)دا (نەزری كوڕی حاریس)ـە و (عوقبەی كوڕی ئەبی موعەیت)ی كوشت. ﴿ حتی تضع الحرب أوزارها ﴾ تاجەنگ تەواو دەبێ.

بـەڵێ.. جەنـگ، گـەلێـك كەڵـك و سـوودی هەیـە، لەوانە: لەشـی مرۆڤ بەهێـز دەكات، تەكنەلۆژیا گەشـە دەكات، گەل زیاددەكات، مرۆڤەكان هۆشیار ئەبنەوە، ستەمكارانیش تیا ئەچن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِن رَّبِّهِمْ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿١١﴾

دەڵێن: (ئەرەستۆ) بەئەسـكەندەری وتووە: ئاسایش و پاڵدانەوە، زیانـی گەورە دێنی بە سـەرگەلدا، بۆیە وتراوە: ئەگەر ویسـتت گەلێك سـەركەوێ بیخەرە جەنگەوە، ئەوكاتە دەرگای بەختیاری بۆ ئەكرێتەوە، هەرگەلێكیش خۆی بدزێتەوە لەدیفاع لەخۆیو، حەز بەدانیشـتن وپاڵدانەوەبـكات، ئـەوە خۆی بردۆتە سـەر لێواری تیاچوون (تەفسـیری مەراغیی). ﴿ ذلک ﴾ ئەوە بڕیاری خوا بوو: جەنگ لەگەڵ بێ بڕوایاندا، دیل كردونیان، پاشان بەرەڵا كردونیان بەو شـێوەیە، وە یان بەهەر شـێوەیەك پێشـەوا بڕیاری بۆ بدا. ﴿ ولو یشاء الله لانتصر منهم ﴾ ئەگەر خوا ویستبای، خۆی تۆڵەی لێ وەر ئەگرتـن و لەنـاوی ئەبردن، بەبێ ئـەوەی فەرمان بەئێوە بكات جەنگیان لەگەڵ بكەن ﴿ ولكن لیبلوا بعضكم ببعض ﴾ بەڵام ئەوەی نەویسـت، بۆ ئەوەی بەیەكتر تاقیتـان بكاتەوە، واتە: بۆ ئـەوە ئێوە بەكافران تاقی بكاتەوە بە جەنـگ و جیهاد ﴿ والذین قتلوا فی سبیل الله ﴾ وە ئەوانەی لەڕێی خوادا كوژران ﴿ فلن یضل

أعمالهم ﴾خوا کارو هەوڵی ئەوانە لەناو نابا، بەڵکو بەچەند قات بۆیان زیاد ئەکات ﴿ ٥: سيهديهم ﴾ لەدونیاشدا ڕێنمایان ئەکات بۆ کاری چاك و هۆکارەکانی بردنە بەهەشت ﴿ ويصلح بالهم ﴾ کاروباریان بۆ ئاسان دەکاو، حاڵیشیان چاك ئەکات ﴿ ٦: ويدخلهم الجنة عرفها لهم ﴾ وئەیانباتە بەهەشتەوە کە بەجۆرەها شێوە بۆی باسکردوون، بەشێوەیەك کە هەموو کەسێك جێگای خۆی ئەزانێ و لێی ون نابێت، هەروەك ئەو ڕۆژە لەدایك بووبن ئاشنان پێی.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (يعطى الشهيد ست خصال: عند أول قطرة من دمه: تكفر عنه كل خطيئة، ويرى مقعده من الجنة، ويزوج من الحور العين، ويأمن من الفزع الأكبر، ومن عذاب القبر، ويحلى حلة الإيمان).(مسند الإمام أحمد: ٢٠٠/٤. شەهید هەر لەڕژانی یەکەم دڵۆپی خوێنییەوە شەش شتی ئەدرێتێ: هەموو تاوانێکی ئەپۆشرێ، جێی خۆی لەبەهەشتدا ئەبینێ، لە حورەلعەینەکان ژنی ئەدرێتێ، لەترسە گەورەکەی قیامەت بێ خەم ئەکرێ، لەعەزاب و سزای گۆڕ ڕزگاری دەبێ، جلکی ڕازاوەی ئیمانی لەبەر دەکرێ.

لەڕیوایەتێکدا هاتووە: (يشفع الشهيد فى سبعين من أهل بيته). ئەبوو داوود: ٢٥٢٢. شەهید شەفاعەتی حەفتا کەس لە بنەماڵەو خانەوادەکەی دەکا.

ئەر پشتیوانی ئیسلام بیت، خواش پشتیوانتە:

﴿ ٧: يا أيها الذين آمنوا إن تنصروا الله ينصركم ﴾ ئەی ئەوانەی ئیمان و باوەڕتان هێناوە! دڵنیابن ئەگەر ئێوە یارمەتیئایینەکەی خوا بدەن، ئەوا بێگومان خوایش یارمەتی ئێوە دەدا و، بەسەر دوژمنانتاندا سەرتان ئەخات، ﴿ ويثبت أقدامكم ﴾ وەپێکانتان لە جێگاکانی جەنگدا –بە زەفەرو تەمکین لە زەویدا– جێگیر دەکات ﴿ ٨: والذين كفروا فتعسا لهم ﴾ و ئەوانەش کە بێ باوەڕبوون، خوا لەنایان دەبا ﴿ وأضل أعمالهم ﴾ کارەکانیشیان پووچەڵ ئەکاتەوە، واتە: پاداشیان لەسەر ناداتەوە ﴿ ٩: ذلك بانهم كرهوا ما أنزل الله ﴾ ئەوەش لەبەرئەوەیە کە بەراستی ئەوان ڕقیان لەوپەیامە دەبووەوە خوا دایبەزاندووە ﴿ فأحبط أعمالهم ﴾ جا خوایش کارەکانیانی بێ ئاکام کردەوە. (حبوط) لە بنەڕەتا بریتیە لە ئاوسان و (با کردنی) سکی ئاژەڵ، بەهۆی جۆرە گیایەکەوە کە دەیخوات سەرەنجام ئەیکوژێ و تیا ئەچێ، هەر بەو شێوەیەش کاری بێ بڕواکان زۆرو گەورە ئەبێ، تا دەرەنجام خوای گەورە پووچەڵی ئەکاتەوەو سوودی نامێنێ بۆیان.

ئاگر بۆ کافرانەو، بەهەشتیش بۆ پارێزکاران:

﴿ ١٠: أفلم يسيروا فى الأرض فينظروا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم ﴾ ئایا ئەو بێ باوەڕانە بەڕووی زەویدا نەچوون، تا سەیربکەن چۆن بووە پاشەڕۆژی ئەوانەی پێشیان؟ ﴿ دمر الله عليهم ﴾ هەرچییەکیان هەبوو خوا لەناوی بردو، ناوچە و وڵاتی وێرانکردن و، تاقیماڵ و منداڵی نەهێشتن ﴿ وللكافرين أمثالها ﴾ وە بۆ هەموو بێ باوەڕەکانیش وێنەو ئەمسالی ئەو پاشەڕۆژە هەیە ﴿ ١١: ذلك بأن الله مولى الذين آمنوا ﴾ ئەوپاداشتەش (سەرخستنی باوەڕداران و، تێکشکاندنی بێباوەڕان) لەبەر ئەوەیە کە بەراستی خوا پشتیوانی ئەوانەیە بڕوایان هێناوە ﴿ وأن الكافرين لا مولى لهم ﴾ بێ بڕوایانیش هیچ سەرپەرشتیکارو یارمەتیدەرێکیان نییە. (قەتادە) ئەڵێت: ئەم ئایەتە لە شیوی (ئەبوو تالیب)دا هات، ئەو کاتەی کە موشریکان ئەیانوت: ئێمە (عوززا)مان هەیەو، ئێوە نیتانە! پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((قولوا: الله مولانا ولا مولى لكم)) (فتح البارى: ١٨٨/٦). واتە: ئێوەش بڵێن: ئێمەش (الله) پشتیوانمانە، وەئێوە هیچ پشتیوانێکتان نییە. ﴿ ١٢: إن الله يدخل الذين آمنوا وعملوا الصالحات جنات تجرى من تحتها الأنهار ﴾، بێگومان ئەو کەسانەی کە بڕوایان هێناوەو کارە چاکەکانیان ئەنجام داوە خوا ئەیانباتە نێو چەندین باخاتی بەهەشتەوە کە چۆمە ئاوو تافگە بەبن دارەکانیدا دێت و دەڕوا ﴿ والذين كفروا يتمتعون ويأكلون ﴾ و ئەوانەش وا بێ باوەڕبوون، لەزەت ئەبەن و ئەخۆن لەدونیادا ﴿ كما تأكل الانعام ﴾ وەك ئاژەڵ دەخۆن و، بیری هیچ شتێکیان لا نییە ﴿ والنار مثوى لهم ﴾ ئاگریش جێیە بۆیان، واتە: چەند ڕۆژێ ڕائەبوێرن، بەڵام دەرەنجامیان دۆزەخە، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی خواردنی باوەڕدارو بێباوەڕ دەفەرمووێ: ((المؤمن يأكل فى معى واحد، والكافر يأكل فى سبعة أمعاء)) (فتح البارى: ٤٤٦/٩). واتە: موسڵمان خواردن دەکاتە یەك ڕیخۆڵەوە، بەڵام کافرو خوانەناس دەیکاتە نێو حەوت ڕیخۆڵەوە، مەبەست ئەوەیە کە ئیماندارحەڵاڵ خۆرو کەمخۆرە، بەڵام خوانەناس زۆر خۆرەو گوێی لەحەڵاڵ و حەرام نییە. ﴿ ١٣: وكأين من قرية هى أشد قوة من قريتك التى أخرجتك ﴾ وەزۆر شارنشین بەهێزتر لە شارنشینانی ئەو شارەی تۆیان دەرکرد لێی ﴿ أهلكناهم فلا ناصر لهم ﴾ هەمووشیانمان لەناو بردن و هیچ یارمەتیدەرێکیشیان نەبوو، جا ئەبێ ئەمان بەتەمای چی بن؟.

(ئیبن عەبباس) ئەڵێ: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە مەککە وەدەر نراو لەئەشکەوتەکە خۆی حەشار دا ڕووی لە مەککە ناو فەرمووی:

(أنـت أحـب بلاد الله إلـى الله، وأنت أحب بلاد الله الـى، ولولا ان المشـركين أخرجوني لم أخرج منک). (ئیبن ئەبی حاتەم). واتە: تـۆ لەهەموو شـارەکان لای خوا خۆشەویسـتریت، هەروەها لای منیش لەهەمووان خۆشەویستریت، خۆ ئەگەر موشریکەکان دەریان نەپەڕانابام، قەت لێت نەئەچوومە دەرێ.

هەقپەرست و ئارەزوو پەرست، وەکو یەک نین:

﴿ ١٤: أفمـن کان علـى بینة من ربـه ﴾ ئایا کەسـێك لەلایەن پەروەردگاریـەوە بەڵگەیەکی روونی هەبێت ﴿ کمن زین له سـوء عملـه ﴾ وەکـو ئەو کەسـە وایە کـردەوە خراپەکانـی لەبەرچاو ڕازێندرابێتـەوەو بۆی شـیرین کرابـێ ﴿ واتبعـوا أهواءهم ﴾ وە لەهەواو ئارەزووی خۆیان پەیرەوییان کردبێ؟.

پەسنی بەهەشت و رووبارەکانی:

﴿ ١٥: مثل الجنة التي وعد المتقون ﴾ نموونەو سیفەتی ئەوبەهەشتەی بـە خۆپارێـزان بەڵـێن دراوە لە پاشـەڕۆژدا پێیـان بدرێت بەم شێوەیە:

١) ﴿ فیهاأنهار من ماء غیر آسن ﴾ رووباری زۆری لە ئاوی خاوێن و نەگۆڕاوو بێ بۆنی تێدایە.

٢) ﴿ وأنهـار من لبن لم یتغیر طعمـه ﴾ وە زۆر رووباری تێدایە، لەشـیری سپیو جوان کەبەهۆی مانەوە -وەك شیری دونیا- تامی نەگـۆڕاوە، چونکە لەگوانی ئاژەڵ نایەتە دەرێ، وەك دەفەرموێ: (لم یخرج من ضروع الماشیة).

٣) ﴿ وأنهـار من خمر لذة للشـاربین ﴾ چەندین چەم و رووباری تێدایە، لە شەراب و عەرەقێك -کە بۆ ئەوانەی ئەیخۆنەوە- زۆر خـۆش و بـە مەزەیە، واتـە: دوورە لە هەر وەسـفەیێکی عەرەقی دونیادا، وەك لەسـوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (لافیها غول ولا هم عنها ینزفـون). (٤٧/٣٧)، یان دەفەرموێ: (لا یصدعون عنها ولا ینزفون). (١٩/٥٦).

٤) ﴿ وأنهـار من عسـل مصفـى ﴾ چەنـدان چـەم و رووباری تێدایە، لە هەنگوینی پاڵاوتە و بێگەرد، لە مۆم و لە هەر شـتێکی تـر، لەهەنگوینی دونیادا هەیە. لەفەرموودەیەکدا -کە پێشـەوا (ئەحمەد)و (ترمزی)هێناویانە- هاتووە: لە بەهەشتا رووباری شیرو ئاوو هەنگوین وشـەراب هەیە، پاشـان هیمان چۆم گەلی دیکەشی لێ جیا دەبێتەوە.

٥) ﴿ ولهـم فیها من کل الثمـرات ﴾ لەوێ جۆراو جۆری میوەیان بۆ هەیە.

٦) ﴿ ومغفرة من ربهم ﴾ لێبووردن و لێخۆشبوونی پەروەردگاریانیان بۆ هەیە، کە ئەوە چاکترین شـتە ﴿ کمن هو خالد فی النار ﴾ ئایا ئەوانە کە ئەو هەموو نازو نیعمەتەیان هەیە، وەك ئەو کەسـە وایە کە هەمیشـە لە ئاگری دۆزەخدا بێت؟ ﴿ وسـقوا ماء حمیما ﴾ و ئـاوی کوڵ بە کوڵیان پێدەخۆنەوە کاتێ تینوویان دەبێت ﴿ فقطع أمعاءهم ﴾ جا ڕیخۆڵەیان پارە پارە ئەکا، ئایا ئەو دوو دەسـتەیە وەك یەك وان؟!.

إِنَّ ٱللَّهَ يُدۡخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأۡكُلُونَ كَمَا تَأۡكُلُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثۡوٗى لَّهُمۡ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةٗ مِّن قَرۡيَتِكَ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَتۡكَ أَهۡلَكۡنَٰهُمۡ فَلَا نَاصِرَ لَهُمۡ ﴿١٣﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّهِۦ كَمَن زُيِّنَ لَهُۥ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُم ﴿١٤﴾ مَّثَلُ ٱلۡجَنَّةِ ٱلَّتِي وُعِدَ ٱلۡمُتَّقُونَۖ فِيهَآ أَنۡهَٰرٞ مِّن مَّآءٍ غَيۡرِ ءَاسِنٖ وَأَنۡهَٰرٞ مِّن لَّبَنٖ لَّمۡ يَتَغَيَّرۡ طَعۡمُهُۥ وَأَنۡهَٰرٞ مِّنۡ خَمۡرٖ لَّذَّةٖ لِّلشَّٰرِبِينَ وَأَنۡهَٰرٞ مِّنۡ عَسَلٖ مُّصَفّٗىۖ وَلَهُمۡ فِيهَا مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِ وَمَغۡفِرَةٞ مِّن رَّبِّهِمۡۖ كَمَنۡ هُوَ خَٰلِدٞ فِي ٱلنَّارِ وَسُقُواْ مَآءً حَمِيمٗا فَقَطَّعَ أَمۡعَآءَهُمۡ ﴿١٥﴾ وَمِنۡهُم مَّن يَسۡتَمِعُ إِلَيۡكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُواْ مِنۡ عِندِكَ قَالُواْ لِلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱهۡتَدَوۡاْ زَادَهُمۡ هُدٗى وَءَاتَىٰهُمۡ تَقۡوَىٰهُمۡ ﴿١٧﴾ فَهَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأۡتِيَهُم بَغۡتَةٗۖ فَقَدۡ جَآءَ أَشۡرَاطُهَاۚ فَأَنَّىٰ لَهُمۡ إِذَا جَآءَتۡهُمۡ ذِكۡرَىٰهُمۡ ﴿١٨﴾ فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتِۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مُتَقَلَّبَكُمۡ وَمَثۡوَىٰكُمۡ ﴿١٩﴾

دووڕازەکان گوێ دەگرن و نایبیسن:

﴿ ١٦: ومنهم من یسـتمع إلیک ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ هەندێ لـەو دوو ڕووانە گوێت بۆ ئەگـرن ﴿ حتی إذا خرجوا من عندک ﴾ هەتاکاتێ لە لای تۆ هەڵئەسن و بەجێت دێڵن ﴿ قالوا للذین أوتوا العلم ماذا قال آنفا ﴾ لەو هاوەڵانەیان -لە ئەمسالی (ئیبن عەبباس، ئیبن مەسـعوود)- زانیارییان پێدراوە، دەپرسـن و ئەڵێن: ئەرێ ئەوە ئێسـتا ئەم پیاوە (موحەممەدﷺ) چیگوت؟ ﴿ أولئک الذین طبـع الله علی قلوبهم ﴾، ئـا ئەوانە خوا مـۆری بەدبەختی ناوە بەسـەر دڵیاندا ﴿ واتبعوا أهواءهم ﴾ وەشـوێنی هـەواو هەوەس و ئارەزووی خۆیـان کەوتوون، بۆیە لەهیچ تێناگەن ﴿ ١٧: والذین اهتدوا زادهم هدی ﴾ ئەوانەش ڕێ و ڕێبازی دروستیان گرتە بەر،

خـوا هیدایەت‌و ڕێنمانیی زیاد کـردن ﴿ وآتاهم تقواهم ﴾ تەقواو پارێزکاریشـی پێ‌دان، تاخۆیانی پێ‌بپارێزن لە ئاگر ﴿ ١٨: فهل ینظرون إلا السـاعة أن تأتیهم بغتة ﴾ ئایا ئەمانە مەگەر چاوەڕێی هاتنـی قیامەت ناکەن لەناکاو دەرگایـان لێ بگرێت؟! ﴿ فقد جاء أشـراطها ﴾ خۆ بێ‌گومان هەندێ لە نیشانەکانی قیامەت هاتوونە پێـش و دەرکەوتـوون، وەك لەسـوورەتێکا ئەفەرمـوێ: (إقتربت السـاعة وانشـق القمر)یان (أتی أمر الله فلا تستعجلوه) (١/١٦) وە هاتنـی دواهەمین پێغەمبەریش (ﷺ) هەر یەکێکە لەنیشـانەکانی ڕۆژی قیامەت. وەك خۆی ئەفەرموێ: (بعثت انا والساعة كهاتین) (فتح الباری: (٨/٥٦٠).

﴿ فأنی لهم إذا جاءتهم ذکراهم ﴾ جا ئەو کاتە کە قیامەتیان هات ئیتر ئیمان هێنان و باوەڕ کردونیان چ کەڵکێکی ئەبێ؟!.

بزانە خواو پەرستراوی بەهەق،هەر (الله)یە:

﴿ ١٩: فاعلـم أنــه لا إله إلا الله ﴾ جا ئەی موحەممەد! ﷺ ئەی ئینسـان! بزانــە کە بێ‌گومان جگــە لە(الله) هیچ پەرسـتراوێکی هەق نییە مافی پەرسـتنی ببێ، دەسا تۆش لەسەر ئەو بیروباوەڕە سـابت بەو، هەرگیز نەگۆڕێیت ﴿ واسـتغفر لذنبـک وللمؤمنین والمؤمنـات ﴾ وە بۆ خۆت و ئیمانداران لە پیـاوان و ژنان داوای لێبووردنـی گوناهان بکە، بۆیە ئەویش هەمـوو جار ئەی‌فەرموو: اللهم اغفـر لی واجعلنی..) یان (اللهم اغفر لی ماقدمت وما أخرت وما أسـررت..) (فتح البـاری ١٣/٤٧٣) ﴿ والله یعلـم متقلبکم و مثواکم ﴾ وەخوا خۆی چاك دەزانێت ئێوە چۆن هەڵدەسووڕێن و، چۆن ئیسراحەت ئەکەن، وە بە ڕۆژوو بەشەو چی ئەکەن، واتە: هەموو ئەحواڵتان ئەزانێ وهیچی لێ‌شاراوە نییە.

موسڵمانی ڕاست و موسڵمانی دەغەز لە دڵ:

﴿ ٢٠: ویقول الذین آمنوا لولا نزلت سـورة ﴾ هەندێك لە وانەی بڕوایان هێنابوو، لەخۆشی جیهاد و خۆبەخت کردندا ئەیانوت: خۆزگــە دەربـارەی جیهاد سـوورەتێك لەلایەن خـواوە دەنێرراو فەرمانـی بەجیهاد دەدا ﴿ فإذا أنزلت سـورة محکمـة وذکر فیها القتال ﴾ کەچی کاتێ سوورەتەکە ئاشکراو بێ پێچ و پەنا دابەزێنرا و بەراشـکاوی باسـی جەنگی تێداکرا ﴿ رأیـت الذین فی قلوبهم مـرض ﴾ بینیت ئەوانەی کـە لە دڵیاندا نەخۆشـی نیفاق هەبوو ﴿ ینظرون إلیک نظر المغشی علیه من الموت ﴾ هەر وەك کەسێك لە ترسی مردن بیهۆشی بەسەریا هاتبێ، سەیرت ئەکەن "چاویان ئەبلـەق بووەو نازانن چۆن خۆیان قوتار بکەن لە جیهاد ﴿ فأولی لهـم ﴾ جا شایسـتە تر بوو بۆیـان ﴿ ٢١: طاعة وقـول معروف ﴾ گوێڕایـەڵی‌و وتەیەکی پەسـەند بۆفەرمانەکانی خوا ﴿ فإذا عزم الأمر ﴾ خۆ هەر جاکاتێ کاری‌جیهاد و جەنگ جددی بوو، ڕقیان لێ‌بـووەوە ﴿ فلو صدقـوا الله لکان خیراً لهم ﴾ خـۆ ئەگەر لەگەڵ خوادا ڕاسـتیان کردبا، و ڕۆیشـتبان بۆ جیهاد، ئەوە چاکتر بوو بۆیان، لەو دانیشـتن و پاڵدانەوەو قسـەیەیان ﴿ ٢٢: فهل عسیتم إن تولیتم أن تفسـدوا فی الأرض ﴾ جـا ئەر ئێوە لەفەرمانی خوا لاڕییی بکەن و گوێ بە جیهاد نەدەن، ئایا سەرەنجامی هەر ئەوە نابێت کە فەسـاد و گێرە شـێوێنی و خوێن ڕشـتن لەزەویدا بەرپا بکەن؟! ﴿ وتقطعـوا أرحامکم ﴾ و هەرچـی پەیوەندی خزمایەتی هەیـە بی‌بڕن و بەجێی نەهێنن! ئەوسـا بگەڕێنـەوە بۆ کارەکانی پێشـووی سەردەمی نەفامیتان، هەر کەسـێك شتێ لەدڵ بگرێ و بیشـارێتەوە بەنیازی خەیانەتەوە، خوای گەورە نیشـانەو بەرگی ئەوەی لەبەردەکا تا بناسرێت.

دەربارەی پەیوەندی خزمایەتی و مافی خزمانەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (من سره النّسـاءُ فی الأجل، والزیادةفی الرزق فلیصل رحمه) (پێشـەوا ئەحمەد ٥/٢٧٩). واتە: ئەوەی پێی‌خۆشە تەمەن درێژ و ڕزق و ڕۆزی فرە بێت باسـەردانی خزمانی خۆی بکات و لێیـان بپرسـێتەوە. ﴿ ٢٣: أولئک الذین لعنهـم الله ﴾ ئا ئەوانە کەسـانێکن کە خـوا نفرینی لێ کـردوون و"لەڕەحمەتی خۆی بێ بەشـی کردوون" ﴿ فأصمهم وأعمـی أبصارهـم ﴾ ئینجا کەڕی کردوون‌و کوێرایی هێناوە بەسەر چاویاندا.

بۆ لە قورئان ڕانامێنن؟:

﴿ ٢٤: أفلا یتدبرون القرآن ﴾ ئایا ئەوانە بۆ لە ئایەتەکانی قورئان ڕانامێنن و تێ‌نافکرێن، تا پەندو ئامۆژگاری لێ وەرگرن؟ ﴿ أم علی قلـوب أقفالها ﴾ بەڵکو قوفڵ لەسـەر دڵیان دراوەو، هیچ خێرێکی تێ‌ناچـێ، بۆیە ئاوا گومڕاو سـەرگەردان بوون؟ ﴿ ٢٥: إن الذین ارتدوا علی أدبارهم من بعد ما تبین لهم الهدی ﴾ بێ‌گومان ئەوانەی کە لەئیسلام هەڵگەڕانەوە، پاش ئەوەی کە ڕێی ئیمان و ڕووناکیان بۆ دەرکەوت ﴿ الشیطان سول لهم وأملی لهم ﴾ شەیتان کارەخراپەکانی بۆ ڕازاندبوونەوەو، هیواکانی بۆ درێژ کردبوونەوە ﴿ ٢٦: ذلک بأنهم قالـوا للذین کرهـوا ما نزل الله ﴾ ئەوەش بـەو هۆیەوە بووە وتیان بەوانە ڕقیان لە قورئان دەبووەوە: ﴿ سـنطیعکم فی بعض الأمر ﴾ ئێمـە لەهەندێ ئیش وکارا بە قسـەتان ئەکەین، وەك نەچوون بۆ جیهادو لەماڵەوە دانیشتن ﴿ والله یعلم إسرارهم ﴾ خواش دەزانێت بە پەنهانکردنی ئەوقسـەیەیان کردبوویان بۆ جوولەکەکان، وەك

لەسوورەتێکدا سەبارەت بەزانینی نهێنییەکانیان، ئەفەرمووێ: (والله یکتب مایبیتون) ﴿ ٢٧: فکیف إذا توفتهم الملائکة یضربون وجوههم وأدبارهم ﴾ ئەوە حاڵیانە لە ژیانیاندا، ئاخۆ دەبێ حاڵیان چۆن بێت، کاتێ فریشتەکان گیانیان دەکێشن وبەدەم و چاوو بەرو پشتیاندا دەدەن؟ ﴿ ٢٨: ذلک بأنهم اتبعوا ما أسخط الله وکرهوا رضوانه ﴾ ئەو تۆڵەیەشیان بەو جۆرە، بەهۆی ئەوەوەیە کە بەراستی شوێنی شتێ کەوتن خوا تووڕە دەکات، وە لەوەش رقیان دەبووەوە کە دەبوویە هۆی رەزامەندی و خۆشنوودی خوای گەورە ﴿ فأحبط أعمالهم ﴾ ئینجا خوایش کارو کردەوەکانیان پووچەڵ کردەوە.

خۆراک و کینەی غەرەزاوییەکان دەردەخات:

﴿ ٢٩: أم حسب الذین فی قلوبهم مرض أن لن یخرج الله أضغانهم ﴾ بەڵکو دووڕووەکان -کە نەخۆشی نیفاق لەدڵیاندایە- پێیان وایە خوا رق وکینەی دەروونیان بۆ پێغەمبەرو ئیماندارەکان دەر ناخا و، لای بەندەکانی خۆی ئابڕوویان نابات؟! ﴿ ٣٠: ولو نشاء لأریناکهم فلعرفتهم بسیماهم ﴾ وەئەگەر بمانەوێ ئەو دووڕووانەت نیشان دەدەین، ئینجا تۆش بەسەرومیقنەیاندا دەتناسین، بەڵام وا ناکەین، هەتا لەریزەکانتاندا دوژمنایەتی پەیدا نەبێ ﴿ ولتعرفنهم فی لحن القول ﴾ خۆ بێگومان خۆیشت ئەی موحەممەد ﷺ! بەشێوازی قسەو گفتوگۆیاندا ئەیانناسیتەوە، چونکە کاتێ دێنە لات، سوێندێکی زۆر ئەخۆن و باوەڕداری خۆیان دەر ئەخەن، کەچی لەژێرەوە جۆرێکی ترن.

ئیمامی (دارە قوتنی) ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (ما أسرَ أحد سریرةَ إلا کساه الله جلبابها، إن خیرا فخیر، وإن شرا فشر). پێشەوا عوسمانیش چەندە جوانی وتووە: (ما أسر احد سریرة إلا ابداها الله علی صفحات وجهه، و فلتات لسانه). ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ وتارێکی بۆ خوێندینەوە -پاش حەمدو ستایش بۆ خوا- فەرمووی: (إن منکم منافقین، فمن سمیت فلیقم) پاشان فەرمووی: (قم یا فلان، قم یا فلان، قم یا فلان، -حتی سمی ستة وثلاثین رجلا- ثم قال: إن فیکم -أو منکم- فاتقوا الله) (مسند احمد: ٥/٢٧٣). ﴿ والله یعلم أعمالکم ﴾ خوا خۆیشی ئاگاو زانایە بەکردەوەکانتان، چونکە هیچ شتێك لای ئەو پەنهان و نادیار نییە ﴿ ٣١: ولنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین ﴾ و بەڕاستی ئێمە بەجیهادو کاری قورس تاقیتان ئەکەینەوە تا بزانین کامانەتان جیهادکارو خۆراگرن، دەرکەوێ کێ موجاهیدی راستەقینەیەو، لەسەر نارەحەتی و جیهادیش بەسەبرو بەئارامە ﴿ ونبلو أخبارکم ﴾ هەواڵی کاروکردەوەی ئێوەمان بێتە دەستو تاقی بکەینەوەو بیخەینە روو "چاکە، یان خراپ. (ئیبراهیمی کوڕی ئەشعەس) ئەڵێ: کاتێ (فوزەیلی کوڕی عەیان) ئەم ئایەتانەی ئەخوێندەوە، دەستی بەگریان دەکرد و ئەیوت: خوایا! تاقیمان نەکەیتەوە، چونکە لەتاقی کردنەوەدا ئابڕومان ئەچێت و، نهێنییەکانمان دەرئەکەوێ"

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾

﴿ ٣٢: إن الذین کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بێ بڕوان و رێ لەبڵاوکردنەوەی شەریعەت و بەرنامەی خوا دەگرن ﴿ وشاقوا الرسول من بعد ماتبین لهم الهدی ﴾ دژایەتی و سەرپێچی پەیامبەر دەکەن، پاش ئەوە کەرێی راستیان بۆ روون بوویەوە ﴿ لن یضروا الله شیئا وسیحبط أعمالهم ﴾ ئا ئەوانە بەهیچ شێوەیەك ناتوانن زیانێ بە ئایینی خوا بگەیەنن، وە لەپاشە رۆژیشدا خوای گەورە هەموو کردەوەکانیان باتڵ و پووچەڵ ئەکاتەوە ﴿ ٣٣: یا أیها الذین آمنوا أطیعوا الله وأطیعوا الرسول ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! لەفەرمانەکانی خواو پێغەمبەر گوێڕایەڵی بکەن و ﴿ ولا تبطلوا أعمالکم ﴾ کارو کردارتان -بەرووپامایی و شیرك وکوفر- پووچ مەکەنەوە. ﴿ ٣٤: إن الذین کفروا وصدوا عن سبیل الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بێ بڕوابوون و بەرهەڵستی خەڵکیشیان دەکرد لەڕێبازی خوا ﴿ ثم ماتوا وهم کفار ﴾ پاشان هەر بەکافری و بێدینیش مردن ﴿ فلن یغفر الله

لهم ﴾ جاهەرگیز خوا ئەوانە نابەخشێت، چونکە لەسەر کوفرو بێ بڕوایی مردوون.

هەتا دەتوانن بۆ جیهاد سست مەبن و، داوای شەڕ وەستانیش مەکەن:

﴿ ٣٥: فلا تهنوا وتدعوا إلى السلم ﴾ جا ئێوە هەرگیز سست

وَلَوۡ نَشَآءُ لَأَرَيۡنَٰكَهُمۡ فَلَعَرَفۡتَهُم بِسِيمَٰهُمۡۚ وَلَتَعۡرِفَنَّهُمۡ فِي لَحۡنِ ٱلۡقَوۡلِۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ أَعۡمَٰلَكُمۡ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ حَتَّىٰ نَعۡلَمَ ٱلۡمُجَٰهِدِينَ مِنكُمۡ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَنَبۡلُوَاْ أَخۡبَارَكُمۡ ﴿٣١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَشَآقُّواْ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلۡهُدَىٰ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـٔٗا وَسَيُحۡبِطُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴿٣٢﴾ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَلَا تُبۡطِلُوٓاْ أَعۡمَٰلَكُمۡ ﴿٣٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ مَاتُواْ وَهُمۡ كُفَّارٞ فَلَن يَغۡفِرَ ٱللَّهُ لَهُمۡ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُواْ وَتَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱلسَّلۡمِ وَأَنتُمُ ٱلۡأَعۡلَوۡنَ وَٱللَّهُ مَعَكُمۡ وَلَن يَتِرَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا لَعِبٞ وَلَهۡوٞۚ وَإِن تُؤۡمِنُواْ وَتَتَّقُواْ يُؤۡتِكُمۡ أُجُورَكُمۡ وَلَا يَسۡـَٔلۡكُمۡ أَمۡوَٰلَكُمۡ ﴿٣٦﴾ إِن يَسۡـَٔلۡكُمُوهَا فَيُحۡفِكُمۡ تَبۡخَلُواْ وَيُخۡرِجۡ أَضۡغَٰنَكُمۡ ﴿٣٧﴾ هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ تُدۡعَوۡنَ لِتُنفِقُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبۡخَلُۖ وَمَن يَبۡخَلۡ فَإِنَّمَا يَبۡخَلُ عَن نَّفۡسِهِۦۚ وَٱللَّهُ ٱلۡغَنِيُّ وَأَنتُمُ ٱلۡفُقَرَآءُۚ وَإِن تَتَوَلَّوۡاْ يَسۡتَبۡدِلۡ قَوۡمًا غَيۡرَكُمۡ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓاْ أَمۡثَٰلَكُم ﴿٣٨﴾

و لاواز مەبن لە کوشتاری کافران، داوای سازش و ئاشتییان -پێشوەخت- لەگەڵ مەکەن لە ترساندا. بەڵێ سازش و ڕێکەوتن و پەیمان بەستن لەگەڵ خوانەناس و بێ باوەڕاندا، ئەگەر لەبەر ناچاری و پێویستیی نەبێ، هەرگیز نابێ و ڕەوا نییە، بەڵام هەرکات موسڵمانان لاوازو بێ دەسەڵات بوون و لە بەرامبەر دوژمنیشدا نەیانتوانی بەرەنگاری بکەن، ئەوە لەوحاڵەتانەدا ڕەوایە، تازیانی زۆرترو گەورەتر روو نەدات. وەك پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ قورەیشدا پەیمانی مۆر کرد و بۆ دەساڵیش جەنگی وەستان، کاتێ ڕێیان لێگرت بچێتە مەککەوە ﴿ وأنتم الاعلون ﴾ لەکاتێکدا بە هێزی ئیمانەکەتان ئێوە زاڵترن، لەرووی بیرو باوەڕو ئایدۆلۆژیاو بۆچوونەوە بۆ ژیان، لەرووی پەیڕەوو پرۆگرامەوە لەبارەی ئامانجەوە، لە رووی هەست و ڕەوشت و سلووکەوە ﴿ والله معكم ﴾ خواش لەگەڵتانە، ئێوە بەتەنها نین.. بەڵکو خوایەکی دەسەڵاتدار وخاوەن هێزتان لە گەڵدایە ﴿ ولن يتركم أعمالكم ﴾ و

هەرگیزیش پاداشتی کارو کردەوەکانتان کەم و پووچەڵ ناکاتەوە، وەك هی بێبڕوایان باتڵ ئەکاتەوە ﴿ ٣٦: إنما الحياة الدنيا لعب ولهو ﴾ بەڕاستی ژیانی ئەم دونیایە بریتییە هەر لە گەمەی منداڵان و،گاڵتەو گەپی مەشرەب چرووکان، لەوە بەولاوە شتی تر نییە، جا کەوابوو بەکۆمەڵ بەرەو جەهیاد بڕۆن و لەپێناوی ئایینی خوادا جەنگ بکەن ﴿ وإن تؤمنوا وتتقوا يؤتكم أجوركم ﴾ ئەگەر بڕوا بێنن بە پەروەردگارتان و خۆ پارێزن لەسەر پێچی و شیرك، ئەوە خواش بەتێرو تەسەلی پاداشتتان پێ ئەبەخشێ، جا کەواتە بێ وچان هەوڵی جیهاد بدەن ﴿ ولا يسألكم أموالكم ﴾ و لەڕاستـدا ئەوە خوا داوای بەختکردنی هەموو دارایی و سامانتان لێ ناکات، بەڵکو جگە لە زەکات هەرچەندتان پێ ئەنجام بدرێ بەسە، لەوە بەدەر، نایەوێ تەنگەتاوتان بێن ﴿ ٣٧: إن يسألكموها فيحفكم تبخلوا ﴾ خۆ ئەگەر جار لەدوای جار داوای بەخشینی هەموو سامانتان لێ بکات،، تەنگەتاو دەبن و، ئەوکاتەش ڕژدو چرووك ئەبن و بەختی ناکەن ﴿ ويخرج أضغانكم ﴾ وە هەموو ڕك و قینەکانیشتان وە دەردێنێ و ئاشکرا دەبێ، واتە: بە ڕژدی و چرووکیدەر دەکەوێ چەندە دەغەز لەدەڵن، بەڵام خوا وا ناکات ﴿ ٣٨: ها أنتم أولاء تدعون لتنفقوا في سبيل الله ﴾ ئا ئەوە ئێوەن بانگ دەکرێن -ئەی موسڵمانان! بۆ ئەوەیماڵ و سامانتان، لەڕێی خوادا ببەخشن وبچنە جیهاد ﴿ فمنكم من يبخل ﴾ جا هی واتان چرووکی دەکاو ماڵی بەخت ناکات ﴿ ومن يبخل فانما يبخل عن نفسه ﴾ هەرکەسێکیش ڕژدیو چرووکی بکات، ئەوە هەر لە خۆی چرووکی دەکات، واتە: زیانەکەی بۆ خودیخۆی ئەگەڕێتەوە و بەرامبەر بەخۆی ڕژدی کردووە، چونکە وڵاتی و، سامانی و، شەرەفی کاتێ کە دوژمنان داگیری بکەن و، ئەویش لە ڕەزیلی و چرووکی خۆیدا دەست نوقاو ئەبێ ﴿ والله الغنى وأنتم الفقراء ﴾ وەخواش دەوڵەمەندو ئێوەش هەژارو موحتاجن بەو، خوا ئەیەوێ ئێوە بەشان و شەوکەت بن، بۆیە ماڵ و سامانتان پێ بەخت ئەکات، نەك لەبەر ئەوە بێت سوود و کەڵکێ بەو بگات ﴿ وإن تتولوا يستبدل قوما غيركم ﴾ خوا شەرەفی هەڵگرتنی ئەم پەیامەی بە ئێوە داوە، ئەبێ ئێوەش لە پێناویا جیهاد بکەن و سامانتان بەخت بکەن، خۆ ئەگەر لەم دینە پشت هەڵ بکەن و ئامادە نەبن بۆ جیهاد و چرووك و پیسکە بن لەبەخشینی ماڵ لەڕێگەی جیهاددا، خوای گەورە ئێوە دەگۆڕێ بە قەوم و گەلێکی تر و،ئەوشەرەفەتان لێدەسێنێتەوە ﴿ ثم لا يكونوا أمثالكم ﴾ ئەوسا ئەوانیش وەك ئێوە نابن. پێشەوا (موسلیم) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی (وإن تتولوا..) خوێندەوە، پاشان هاوەڵانی وتیان:

دەبـێ ئەوانە چ کەسـانێك بن –کەئەر ئێمـە لا بدرێین– ئەوانە دەخرێنـە جێی ئێمەوەو، وەك ئێمەش نابن؟ واتە: ئەوان لێبڕاوتر دەبن، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەسـتی خستە سەر شانی (سەلمان)ی فارسـی و فەرمووی: ((هذا وقومه، ولو كان الدين عند الثريا، لناله رجـال من الفرس)). ئەمە خـۆی و هۆزەکەیەتی، چونکە ئەوەندە دینیان خۆش دەوێت، ئەگەر لەلای ئەستێرەی کۆیشدابێ، دەستی پیاوانی ئەوانی دەگاتێ، و جیهاد ئەکەن، ماڵ و سـامان بەخت ئەکەن، تێدەکۆشن، ململانێ لەگەڵ تاغووتاندا ئەکەن، سازشیان لەگەڵ ناکەن.

بەڵێ گەورەترین شـەرەف و دەسـت مایە بۆ ئەم ئوممەتە، تەنیاو تەنیا قورئان و باوەڕە، سـەرکەوتنی ئەوان و تێکشکانی دوژمنانی دینـی خوایە، موسـڵمانەکان چەندە هەوڵ بدەن و، تێبکۆشـن، ئەوەندەش سـەردارو سالاری جیهان ئەبن، هەر کاتێکیش تەمبەڵی و ڕژدی وچرووکییـان کرد و وازیان لە جیهاد هێنا، ئەوا خوایش نە یارمەتییان ئەدات، نە لەگەڵیشـیان ئەبێ، وە نەهەر ئەوەندە، بەڵکو زەلیل و ریسـواو ژێر دەسـتی گەلانیش ئەبن، وەك ئێسـتا موسـڵمانان لەملیارێك زیاترن و، یەك لەسـەر چواری دانیشتوانی گۆی زەوییان داگرتووە، لەولایشـەوە لە بەرهەمهێنانی نەوت و، چەندین شـتی تردا یەکەمی جیهانن، دەبینی لە گەڵ ئەوانەشدا هیچ جۆرە کیان و بوونێکیان نییە! هیچ گومانێکش لەوەدا نییە کە ئەوە باجی لادانیانە لەجیهاد، چونکە سـوننەتی ئەم ئاینینی خوا وایە هەردەبێ بەو جۆرەیە سـەر بخرێت، کە دەستەی یەکەم وبۆ جاری یەکەم پێی سەرکەوتن.

سوورەتی(فەتح)ـە

مەدەنییەو (٢٩)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتەش وەك سـوورەتە مەدەنییەکانی‌تر، بـاس لەگەڵ خاڵی گرنگ ئەکات، بۆنموونە: خواپەرستی، ئەخلاق و رەوشت، پەیمانەکەی (حودەیبیە) کە لەساڵی شەشەمی کۆچیدا پەیامبەری سـالارمان ﷺ لەگەڵ قورەیشـدا مۆری کرد، لەئەنجامیشدا بوو بە کلیلی‌کردنـەوەی دەرگـای فەتحی مەککە، لەوێوە فەتح دەسـتی پێ‌کردو خواش موسـڵمانەکانی سەر خست و،دوای ئەوە خەڵکی لـە هەموو لایەکەوە پۆل پۆل موسـڵمان دەبـوون: (إنا فتحنا لک فتحا مبينا).

باسـی جیهادی هاوەڵان و (بيعة الرضـوان) دەکات کە: هاوەڵان پەیمانیـان بـە پەیامبەر ﷺ دا کە تا مردن کـۆڵ نەدەن و جیهاد بکەن.. لەراسـتیدا ئەو پەیمانە پەیمانێکی زۆر گرنگ و شەریف و پـیرۆز بوو. هـەر بۆیەش خوای گەورە فەرمـووی: (لقد رضی الله عن المؤمنين إذ يبايعونک تحت الشـجرة..)، هەروەها باسـی ئەو دووڕووانە ئەکات کـە لەجەنگەکاندا خۆیان دەدزیەوە لە جیهادو سـەرپێچییان دەکرد لـە فەرمانی پێغەمبەر، هەروەك باسـی ئەو خەونەش ئەکات کە پەیامبەر ﷺ لە مەدینەدا دیتبووی، پاشان بۆ هاوەڵانی گێڕابوویەوەو ئەوانیش زۆر پێی دڵخۆش بوون.. کۆتاییشی بە وەسـف و ستایشی پەیامبەر و هاوەڵانی دێ: (محمد رسول الله والذين معه أشداء على الكفار رحماء بينهم..).

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيم * ١: إنـا فتحنا لک فتحـا مبينا ﴾ بێگومـان ئێمە – بەهۆی پێکهاتنەکـەی حودەیبیەوە– فەتحێکی ئاشـکرامان بۆ کردیت ئـەی موحەممەد! ﷺ واتـە: بەو فەتحە دەرگای سـەرکەوتنمان لێکردیتەوەو، پاشـان شاری مەککەمان بۆ فەتـح کردیت و، حودەیبیە بـوو بە پێش قـەرەوڵی ئەو فەتحە، جـا کەوابوو هەر لەئێسـتاوە وەکـو ئەوە وایە کـە وڵاتەکەمان بۆ فەتح کردبێـت. جەماوەری زانایان پێیان وایـە کە ئەم (فەتحە) پێکهاتنەکەی‌حودەیبیەیـە، چونکە لە دواییدا بوو بەهۆی فەتحی مەککە، بۆیە حودەیبییـە لە پلەو پایەدا لەفەتحی مەککە کەمتر نییـە، بەتایبەت لـەو ماوەیەدا خەڵکی تێکـەڵی یەکتر بوون، وە زۆرێکی زۆرینەیان لەماوەی سـێ سـاڵدا موسـڵمان بـوون.. ئەم سوورەتەیش وەك (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: ئەو کاتە هات کە پەیامبەر ﷺ لەمانگـی (ذوالقعدة)ی سـاڵی شەشـەمی کۆچـی لەحودەیبیە گەڕایەوە، چونکە ئەوان نەیانهێشت بڕواتە (مسجد الحرام)ەوە.. (مەراغی) دەڵێ: ئێمەش ئەمەمان هەڵبژارد. ﴿ ٢: ليغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تأخر ﴾ تاخوا لەو شتانەی –کە سەبارەت بە پلەو پایەی بەرزی تۆ– وەك گوناه وانە، خۆش ببێت، چ گوناهی رابردوو، وە چ گوناحەکانی دوا ڕۆژو ئایندەت، واتە: ئەو فەتحەت بۆ ئەکەینە هۆی سـڕینەوەی ئەو جۆرە شـتانە کە وەك (حسنات الأبرار سـيئات المقربين)ن ﴿ ويتم نعمتـه عليک ﴾ وە نیعمەت و بەهرەکانـی خۆیت بۆ تەواو بکا ﴿ ويهديک صراطا مسـتقيما ﴾ و بتخاتە سـەر ڕێگەیەکی ڕاست، ئەویش تەنیا ڕێگەکەی ئیسلامە و، دەرەنجامیش بگەیتە پلەوپایەی هەرە بەرزی بەهەشـت ﴿ ٣: وينصـرک الله نصرا عزيزا ﴾ وە تاخوا سـەرکەوتن و پیرۆزییەکی تۆکمەو قایمت بدا بەسـەر دوژمنانی ئیسـلامدا، بە شێوەیەك کە شەوکەتی تیا بەدی بکرێت بۆ موسڵمانان.

خوا بوو رۆژی (حودەیبیبە) ئۆقرەو ئارامی خستە دڵی ئیماندارانەوە:

﴿ ٤ : هو الذی أنزل السکینة فی قلوب المؤمنین ﴾ ئەو خوایەیە کە ئاسوودەیی و ئارامی رۆحی و، مەعنەوی دابەزاندە دڵی بڕوادارەکان، لەکاتـی پەیمانەکەی حودەیبییەدا ﴿ لیزدادوا إیمانا مع إیمانهم ﴾

سورة الفتح

بسم الله الرحمن الرحيم

إنا فتحنا لك فتحا مبينا ﴿١﴾ ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر ويتم نعمته عليك ويهديك صراطا مستقيما ﴿٢﴾ وينصرك الله نصرا عزيزا ﴿٣﴾ هو الذي أنزل السكينة في قلوب المؤمنين ليزدادوا إيمانا مع إيمانهم ولله جنود السموات والأرض وكان الله عليما حكيما ﴿٤﴾ ليدخل المؤمنين والمؤمنات جنات تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها ويكفر عنهم سيئاتهم وكان ذلك عند الله فوزا عظيما ﴿٥﴾ ويعذب المنافقين والمنافقات والمشركين والمشركات الظانين بالله ظن السوء عليهم دائرة السوء وغضب الله عليهم ولعنهم وأعد لهم جهنم وساءت مصيرا ﴿٦﴾ ولله جنود السموات والأرض وكان الله عزيزا حكيما ﴿٧﴾ إنا أرسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا ﴿٨﴾ لتؤمنوا بالله ورسوله وتعزروه وتوقروه وتسبحوه بكرة وأصيلا ﴿٩﴾

بۆ ئەوەی بڕوایان زیاد بکات لەگەڵ بڕواکەیاندا، تا تەنها پشـت بەخوا ببەسـتن و دڵیان تەنها یادی ئەوی تیا بەدی بکرێ ﴿ ولله جنود السموات والأرض ﴾ وەبۆ خوایە لەشکرەکانی ئاسمانەکان و زەویی: لە جنۆکە و فریشتەو هەورە تریشقەو گەردەلوول و زەمین لـەرزەو لافاوو تۆفان.. هتـد، ئەگەر خوا خۆی بیـەوێ قورەیش لەناو ببات تەنها یەك فریشتەیان بەسە، بەڵام جیهادی پێویست کرد، چونکە لە جیهـاددا بەڵگەی جەرگ بڕ بەدی ئەکرێ بۆیان ﴿ وکان الله علیما حکیمـا ﴾ بـەردەوام خوایش زانایە بەسـەر تـەواوی جموجوڵەکانیاندا، کار جوانیشـە لەبڕیارەکانیدا، ئەوەتا پەیمانەکـەی حودەیبییـە ئەگەر چـی لە رواڵەتـدا لەبەرژەوەندی موسڵمانەکاندا نەبوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا خوا کردی بەمایەی سـەرکەوتن و، دڵی موسڵمانەکانی راگرت بەرامبەر بە پەیمانەکە، هەرچەنـدە خەریك بوو لەناو خۆیاندا تێك بچن، (عومەری کوڕی خەتتاب) ئەڵێ: (ألست نبی الله حقا؟.. ألسنا علی الحق وعدونا علی الباطل؟) ئەی پەیامبەری خوا! مەگەر تۆ پەیامبەری راسـتەقینەی خوا نیت؟! مەگەر ئێمە لەسـەر راستی و هەق نین و، دوژمنانمان لەسـەر رێگەو رێبازێکی لارو پووچەڵ نـین؟! ئەویش فەرمووی: بـەڵێ ئێمە حەقین و ئەوان ناحەق. عومەر وتی: (فلم نعطی الدنیة فی دیننا إذن)؟ جا کەوابوو بۆچی ئێمە ئەو ریسواییە قبووڵ بکەین بەرامبەر بە ئیسـلامەکەمان؟ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: (إنی رسول الله ولسـت أعصیه وهو ناصرنی). بێگومـان من پەیامبەری خوام و هیـچ کاتێ نافەرمانی و سـەرپێچی لەبڕیارەکانی ئەو ناکەم و، ئەویش سـەرم دەخات ﴿ ٥: لیدخل المؤمنیـن والمؤمنات جنات تجری من تحتها الأنهار خالدین فیهـا ﴾ تا بڕواداران لە پیاوان و لە ئافرەتـان بخاتە نێو چەندان باخ و باخاتی ئەو بەهەشـتەوە، کـە ئاو لە بنکی دارو کۆشـکەکانیانەوە بەهـاژە دێ و دەڕوا، وە بەهەتـا هەتاییش تیایا ئەمێنـــنەوە ﴿ ویکفر عنهم سیئاتهم ﴾ وە تا لە تاوانەکانیان چاوپۆشی بکات ﴿ وکان ذلک عند الله فوزا عظیما ﴾ وە ئەوەش لای خوا دەسکەوت و سەرکەوتنێکی گەورەیە ﴿ ٦: ویعذب المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات ﴾ وە بۆ ئەوەش سزای پیاوان و ژنانی دووڕوو و موشریك بدات لەدونیاو لەقیامەتدا، ئێشـیان پێ بگەیەنێت ﴿ الظانین بالله ظن السـوء ﴾ ئەوانـەی کە گومانی خراپیان دەربارەی خـوا دەبردو پێیان وابوو کە: خوا پەیامبەرەکەی خۆی سـەر ناخات و موشریکان لەبنیان دێنن ﴿ علیهم دائرة السـوء ﴾ ئەوانە خراپیان بەسەردێت (دیارە ئەمە دوعای شەڕە لێیان) ﴿ وغضب الله علیهم ولعنهم ﴾ و تووڕەیە لێیان و، نفرینی لێکردوون و لەسـۆزیخۆی دووری خستوونەتەوە ﴿ وأعد لهم جهنم ﴾ ودۆزەخیشـی بۆ ئامادە کردوون ﴿ وسـاءت مصیرا ﴾ وە دۆزەخیش چ جێگایەکی بەدە ﴿ ٧: ولله جنود السموات والأرض ﴾ وەبۆ خوایە لەشـکرەکانی ئاسمانەکان و زەویی، هەموو لەبەر دەستی دەسەڵاتی ئەودان، گەڵێ جار بۆ لەبنهێنانی دوژمنان بەکاریـان دێنێ ﴿ وکان الله عزیـزا حکیما ﴾ بەردەوام خوایەکی دەسـەڵاتداری بەحیکمەتە. ئەم فەتحە چوار شـتی زۆر گرنگی بۆ پەیامبەر ﷺ تێدا بوو:

١) لیبووردن لە هەموو گوناهانی رابووردوو و ئایندەی (کە ئەمەش تایبەتمەندی ئەوە).

٢) دەرکەوتنی دەسەڵات و مۆعجیزەی پەیامبەرێتی.

٣) هیدایەت و رێنموونی بۆ رێگەو رێبازی راسـت. (شەریعەت و بەرنامە)کەی خوا.

٤) عیززەت و تواناو دەسەڵات پەیدا کردن لە ناوچەکەدا.

بڕوادارانیش بەچوار شت بەهرەمەند بوون:

١) ئارامی.
٢) زیادکردنی ئیمان باوەڕیان.
٣) موژدە بەچوونە بەهەشتەوە.
٤) سڕینەوەی گوناهەکانیان.
بێ باوەڕانیش دووچاری چوار شت بوون:
١) سزاو تۆڵە.
٢) نفرین.
٣) تووڕەیی و خەشمی خوا.
٤) چوونە ناو دۆزەخەوە.

سیفەتەکانی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٨: إنا أرسلناک شاهدا ومبشرا ونذيرا ﴾ بێگومان ئێمە تۆمان ڕەوانە کردووە -ئەی موحەممەد ﷺ- بە شایەت و موژدەدەرو ترسێنەر، واتە: بە شایەت لە سەر ئوممەتەکەت لە قیامەتدا، بەموژدەر بەبەهەشت بۆئەوەی وەلامت دەداتەوە، بە ترسێنەر بەدۆزەخ بۆ ئەوەی سەرپێچیت ئەکات ﴿ ٩: لتؤمنوا بالله ورسوله ﴾ تا ئێوە بە خواو بەپەیامبەرانی باوەڕ بێنن ﴿ وتعزروه ﴾ کۆمەکی بکەن، واتە: کۆمەکی لە ئایینەکەی بکەن ﴿ وتوقروه ﴾ و بە مەزنی بگرن، واتە: بەڕێزداری دابنێن ﴿ وتسبحوه بكرة وأصيلا ﴾ وە بە بەیانیان و ئێواران تەسبیحات و یادی بکەن و بەپاك و خاوێنی ڕای‌بگرن ﴿ ١٠: إن الذين يبايعونک إنما يبايعون الله ﴾ بێگومان ئەو کەسانەی بەتۆ بەیعەت و پەیمان ئەدەن کە پشتت بگرن و جیهاد بکەن، ئەوە لە ڕاستیدا پەیمانیان لەگەڵ خوا بەستووە. مەبەست بەم پەیمانەش، (بيعة الرضوان) بوو کە لە حودەیبییەدا لەبن داری (سمرە)دا ئەنجام دراوە، ژمارەی هاوەڵان لەو ڕۆژەدا دەگەیشتە (١٣٠٠) تا (١٤٠٠) کەس وەك (ئیبن کەسیر) ئەڵێ: (كنا يومئذ ألفاو أربعمائة، ووضع يده في ذلك الماء، فنبع الماء من بين أصابعه، حتى رووا كلهم). واتە: لەو ڕۆژەدا ئێمە (١٤٠٠) کەسێك دەبووین، وە پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە نێو ئەو ئاوەوە، ئەوجا لەنێوان پەنجەکانیا ئاو هەڵقوڵی و ئەو خەڵکە هەموو تێراو بوون، لەڕیوایەتێکی دیکەدا هاتووە: (انهم كانوا خمس عشرة مائة)متفق عليه. واتە (١٥٠٠) کەسێك بوون. (فتح الباري: ٨/٤٥١. موسلیم: ٣/١٤٨٤). ﴿ يد الله فوق أيديهم ﴾ دەستی خوا لەبان دەستیانەوەیە، ئەمە بەڵگەیە لەسەر پشتگیری خوا بۆیان، وەك دەستیان بەدەست ئەووەوە دابێت. ئەوە ڕاو بۆچوونی (ئیبن کەسیر) و (ئیبن سەعدی / تيسير الكريم الرحمن)ـە، بەڵام (ئالووسی) دەڵێت: (والسلف: يمرون الآية كما جاءت مع تنزيه الله -عز وجل- عن الجوارح وصفات الأجسام وكذلک يفعلون في جميع المتشابهات، ويقولون: إن معرفة حقيقة ذلک فرع معرفة حقيقة الذات وأنى ذلک، وهيهات هيات؟. ﴿ فمن نكث فإنما ينكث على نفسه ﴾ جا هەر کەسێك پەیمانشکێنی بکا و لێی پاشگەز ببێتەوە، ئەوە زیانی ئەوپەیمانشکێنییە تەنیا لەسەر

> إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۚ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَـٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ ٱلْمُخَلَّفُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَآ أَمْوَٰلُنَا وَأَهْلُونَا فَٱسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِم مَّا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًۢا ۚ بَلْ كَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًۢا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ ٱلسَّوْءِ وَكُنتُمْ قَوْمًۢا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَن لَّمْ يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ فَإِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَـٰفِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ ٱلْمُخَلَّفُونَ إِذَا ٱنطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۖ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا۟ كَلَـٰمَ ٱللَّهِ ۚ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ ٱللَّهُ مِن قَبْلُ ۖ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ بَلْ كَانُوا۟ لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

خۆی دەکەوێ، چونکە خوای گەورە بێ نیازە لەو ﴿ ومن أوفى بما عاهد عليه الله ﴾ جا هەرکەسیش پەیمانەکەی خوا بەرێتە سەرو وەفای پێ بکات ﴿ فسيؤته أجرا عظيما ﴾ جاخوای باڵادەستیش پاداشتێکی گەورەی پێدەدا.

بڕو بیانووهێنانەوەی بەجێماوەکانی (حودەیبیە) بۆ پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ١١: سيقول لک المخلفون من الأعرب ﴾ جا کە لەحودەیبییە گەڕایتەوە، بێگومان عەرەبە دەشتەکییەکان (ئەوانەی وا پاشەکشێیان کردوو لەگەڵتان نەهاتن بۆزیارەتی کەعبە پاش ئەوەی تۆ داوات لێکردن) پێت ئەڵێن: ﴿ شغلتنا أموالنا وأهلونا فاستغفر لنا ﴾ پاراستنی ماڵ و ژن ومنداڵمان، ئێمەی بە خۆیەوە سەرگەرمکرد، لە دەرچوون لە گەڵت، جا لای خوا داوای لیبووردنمان بۆ بکەیت ﴿ يقولون بألسنتهم ما ليس في قلوبهم ﴾ شتێ بە زمانیان دەڵێن، غەیری ئەوەیە لە دڵیاندایە، واتە: لە قسەکانیاندا ڕاست ناکەن

و،ئەیانــەوێ فرت و فێڵت لێ بکەن ﴿ قل فمن یملک لکم من الله شیئا ﴾ پێیان بڵێ: ئایا چ کەسێك شـتێکی بەدەستە لە خواوە بۆتان ﴿ إن أراد بکم ضرا أو أراد بکم نفعا ﴾ ئەگەر خوا ویســتی زیانێکیپێتان بوو، یان ویستی سودێکتان پێ بگات ﴿ بل کان الله بمـا تعملون خبیرا ﴾ بەڵکو خوا بــەکارو کردەوەکانتان بە ئاگایە، ئــەو دەزانێت هۆی راستەقینە چــی بوو لــەدوا کەوتنەکەتاندا؟ ﴿ ١٢: بـل ظننتـم أن لن ینقلب الرسـول والمؤمنـون إلی أهلیهم أبدا ﴾ بەڵکو راستییەکەی ئەمەیە کــە پێتان وابوو ئیتر هەرگیز پەیامبــەرو بڕواداران جارێکـی تر ناگەڕێنەوە نێـو خێزانەکانیان لــە مەدینە، واتــە: وا گومانتان دەبــرد کە قورەیـش پێغەمبەرو ئیماندارەکان لە ریشــە دێنن!! ﴿ وزیـن ذلک فی قلوبکم ﴾ ئەو گومانبردنە لەدڵتاندا لە لایەن شەیتانەوە رازێنرابووەوە ﴿ وظننتم ظن السوء ﴾ گومانتان برد، گومانی نادروست، پێتان وابوو ئەوانە هیچ کەسـێکیان ناگەڕێنە دواوە، بۆیە گوێتان نەدانێ و لەگەڵیان نەچوون ﴿ وکنتـم قوما بورا ﴾ وەئێوە لە زانینی خوادا قەومێکی تیاچــوون ﴿ ١٣: ومن لم یؤمن بالله ورسـوله ﴾ و هەرکەسـیش بــاوەڕی بەخواو بە پەیامبەری ئەو نەبێت،کافرو بێباوەڕە ﴿ فإنا أعتدنا للکافرین سـعیرا ﴾ جابەراسـتی ئێمە بۆ کافرو بێ بڕوایان ئاگرێکی هەڵگیرسـاوو سـوتێنەرمان ئامادە کــردووە ﴿ ١٤: ولله ملک السموات والأرض ﴾ هەموو دەسەڵاتێکی ئاسمانەکان و زەوی تەنها هی خوایە ﴿ یغفر لمن یشاء ویعذب من یشاء ﴾ هەرکەسێك کەخۆی بیەوێ و بەشـیاوی بزانێت لێی خۆش ئەبێت، وەبیەوێ سـزای هەرکەسـیش بدات ئەیدات ﴿ وکان الله غفورا رحیما ﴾ وەخواش،هــەر خوایەکی لێبـووردەی بەبەزەییــە، کەوابوو هەر ئێسـتا پەشـیمان ببنەوەو تەوبە بکەن و گوێڕایەڵیی پەیامبەربن، چونکــە خوا خــۆش ئەبێ لەوانەی پەشـیمان ئەبنــەوە ﴿ ١٥: سـیقول المخلفون إذا انطلقتم إلی مغانـم لتأخذوها ﴾ ئەوانەی کە لەپێغەمبەر ﷺ دواکەوتن وەدەرنەچوون لە گەڵی بۆ حودەیبیە،کاتێ ئێوە بەرێکەوتن بۆ دەسـتکەوتەکان لە خەیبەر دەڵێن: ﴿ ذرونا نتبعکـم ﴾ وازمــان لێ بێنن، ئێمەیش لەگەڵتــان بێین بۆ خەیبەر ﴿ یریـدون أن یبدلوا کلام الله ﴾ دەیانەوێت کە فەرمایشـتی خوا بگۆڕن، واتە: بە بەشـدار بوونیان لە غەنیمەت وەدەسـکەوتەکانی خەیبەر،چونکـە خــوا -جل جلالــە- بەڵێنی دابــوو بە ئەهلی حودەیبیە کەدەسکەوتەکانی خەیبەر هەر بۆئەهلی حودەیبیە دەبێ نەك کەسـانیتر. ﴿ قل لن تتبعونا ﴾ پێیان بڵێ: نابێهەرگیز لە شـوێنمان بــێن ﴿ کذلکم قال الله من قبل ﴾ خــوا پێش گەڕانەوە لەحودەیبیە وایفەرمووە کەنابێ هیچ کەسـتان بەشـدار بێت لەو دەستکەوتانەدا ﴿ فسیقولون بل تحسـدوننا بل کانوا لایفقهون إلا قلیلا ﴾ کەچی ئەوانە دەڵـێن: ئەمەبەڵێنی خوا نییە، بەڵکو ئێوە هەر بەخیلی و حەسـوودیمان پێ دەبەن، نەخێر، وا نییە، بەڵکو ئەوانە کەم تێدەگەن.

جیهاد سەنگی مەحەکە لەنێوان موسڵمان و دووڕوودا:

﴿ ١٦: قـل للمخلفین من الأعراب سـتدعون إلـی قوم أولی بأس شـدید ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: بەعەرەبە دەشـتەکییەکان- ئەوانەیــان دواکەوتن و لەجیهاد خۆیان دزییەوە- ئێوە لەئایندەدا بانــگ ئەکرێــن بۆ جەنگ لەگــەڵ گەلێکـی بە زەبــرو بەهەڵمەت و جەنگــاوەر، جا لەوێ خۆتــان تاقی بکەنــەوە ﴿ تقاتلونهم أو یسـلمون ﴾ ئەوسـا جەنگیان لەگــەڵ دەکەن، یــان خۆیان بەبێ جەنگ موسڵمان ئەبن ﴿ فإن تطیعوا یؤتکم الله أجرا حسنا ﴾ ئینجا ئەگــەر ئێوە فەرمانبــەردار بن و ئامادەی جەنگ و جیهاد ببن ئەوا خوا پاداشتێکی باشتان پێدەدا ﴿ وإن تتولوا کما تولیتم من قبل ﴾ خۆ ئەگــەر ئێوە وەکو لەمەوپێش لە(حودەیبیە)دا پشــتان هەڵکرد ﴿ یعذبکم عذابا ألیما ﴾ ئەوا خوایش سزایەکی پڕ ئێشتان ئەدا.

راڤەکەرانــی قورئان کێشــەیانە: ئایا ئەو کۆمەڵــە زۆر بەهێزو بە هەڵمەتە کێ بن؟ قســە بۆ هۆزی (هەوازن) و (ســەقیف) و (بەنی حەنیفە) و (فارس)ەکان و، رۆمەکان کراوە. (تەفسـیری ئالووسی) لــە (ئەبوو هەرەیرە)وە ئــەڵێ: (هم البارزون). واتــە: ئەو کۆمەڵە بەهەڵمەت و قارەمانە (کوردەکانن)..

(ئیبن جەریری تەبەریی)ش ئەڵێ: باشـترین قســە لەم جێگایەدا ئەمەیە کــە بڵێین: لەبەر ئەوەی کە خوای گەورە لە قورئاندا ئەو قەومەیدیاری نەکردووە چ قەومێکن، بۆ ئێمەش دیاری نەکردونیان چاکترە، چونکە دەگونجێ هەرئەوانە بن، دەشگونجێ خەڵکانێك بن لەئایندەدا پەیدا ببن.

(ئیبن کەسـیر) هەر لەم شـوێنەدا ئەم فەرموودەیــە -کە ئیمامی (بوخاری و موسلیم) لە ئەبوو هورەیرەوە گێڕاویانەتەوە- هێناوە:

١) (لا تقوم الساعة حتی تقاتلوا قوما صغار الاعین، لف الآنف، کأن وجوهم المجان المطرقة).

واتە: (قیامەت بەرپا نابێ تا ئێوە (ئەی ئیمانداران) جەنگ دەکەن لەگــەڵ هۆزێکی چاو بچووکی، لــووت کورتی (یا لووت کورت و لووت پاندا) و دەموو چاویان دەڵێی (ترس) و مەتەڵەیە.

٢) (تقاتلون قوما نعالهم الشـعر). واتە: لەگەڵ هۆزێکا دەجەنگێن کەپێـڵاوو نەعلەکانیان لەمووە. (فتح الباری: ١٠٤/٦. موسـلیم: ٢٢٣٣/٤).

ئەمانە جیهادیان لەسەر نییە:

﴿ ١٧ : لیس علی الأعمی حرج ولا علی الأعرج حرج ولا علی المریض حرج ﴾ نابیناو شەل و نەخۆش، هیچ عەرەج و گوناهێکیان لەسەر نییە لە نەچوون بۆ جیهاد... بەڵام ئێوەی لەش‌ساغ نابێ دوابکەون ﴿ ومن یطع الله ورسوله یدخله جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ وە هەر کەسێك گوێڕایەڵی لە خواو لە پەیامبەرەکەی بکات، خوا ئەی‌باتە نێو چەندین باخەوە بەبن درەخت و کۆشکەکانیدا ڕووباری زۆر دێت و دەچێت ﴿ ومن یتول یعذبه عذابا ألیما ﴾ ئەوکەسەش پشت هەڵ بکات لە گوێڕایەلی خواو پێغەمبەرەکەی، ئەوا خوا سزایەکی ئێش پێگەیەنەری ئەدات.

ڕازیبوونی خواله ئەهلی حودەیبیه:

﴿ ١٨ : لقد رضی الله عن المؤمنین إذ یبایعونک تحت الشجرة ﴾ بێ‌گومان خوا ڕازی‌بوو لە ئیماندارەکان کاتێ -لەژێر ئەودرەختە دا پێی دەڵێن: (شجرة الرضوان)- پەیمانیان لەگەڵ دەبەستیت ئەی موحەممەد ﷺ ﴿ فعلم ما فی قلوبهم ﴾ جا خوا بەو ڕاستی و وفایەی لەدڵیاندا بوو بۆ پەیامەکەت ئاگاداربوو ﴿ فأنزل السکینة علیهم ﴾ ئینجا لەکاتی پەیمانەکەدا ئارامی دابەزاندە سەریان ﴿ وأثابهم فتحا قریبا ﴾ و بە سەرکەوتنێکی نزیك -فەتحی خەیبەر- لەسەر (بیعة الرضوان) پاداشتی دانەوە.

هۆی پەیمانی (بیعة الرضوان) ئەوە بوو کە پەیامبەر کاتێ گەیشتە حودەیبیە، (عوسمانی کوری عەففان)ی نارد بۆلای مەککەییەکان تا پێیان بڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ بەنیازی عومرەوە هاتووە، نەك بەنیازی جەنگەوە، جا کاتێ عوسمان گەیشتە لایان زیندانیان کردو، پاشان هەواڵی کوژرانیشی گەیشتەوە لای پێغەمبەرو موسڵمانەکان، ئینجا پەیامبەر موسڵمانەکانی کۆکردەوەو پەیمانی لێ وەر گرتن: کە ئەگەر ئەو هەواڵە ڕاست بێت ئەبێ بەجەنگ و بەزۆر بڕۆنە مەککەوە، ئەوانیش پەیمانیاندا تا مردن، جا کاتێ هەواڵ گەیشتەوە قورەیش لەرزیان لێ نیشت و لەترسانا عوسمانیان ئازاد کرد. ﴿ ١٩ : ومغانم کثیرة یأخذونها ﴾ جگە لەوەیش، بەدەستکەوتێکی زۆریش بەڵێنی پێ‌دان ئەی ئامادەبووانی حودەیبیە، واتە: بەدەسکەوتێکی زۆریش پاداشتی دانەوە، ئەویش عەقارو زەوی وزاری خەیبەر بوو ﴿ وکان الله عزیزا حکیما ﴾ خوا هەمیشە خوایەکی بەدەستەلاتی بەحیکمەتە. ﴿ ٢٠ : وعدکم الله مغانم کثیرة تأخذونها ﴾ خوا بەڵێنی بە چەند دەسکەوتێکی زۆر دانێ جگە لەخەیبەر، واتە: موسڵمانان تارۆژی دوایی دەستکەوتیان هەرئەبێ و ناوچە ئیسلامییەکانیش ساڵ لەدوای ساڵ زیاد ئەبن ﴿ فعجل لکم هذه ﴾ جا بەزوویی ئەمەیانی دەست‌خستن، واتە: غەنیمەتەکەی خەیبەر. ﴿ وکف أیدی الناس عنکم ﴾ ڕێی لە خەڵکانی‌دەست درێژکەرانیشی لێ‌گرتن، نەی‌هێشت جوولەکەو هاوپەیمانەکانیان -لە بەنی ئەسەد

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

وغەتەفان- زاڵ ببن بەسەرتاندا ﴿ ولتکون آیة للمؤمنین ﴾ وەبۆ ئەوەی دەستکەوتەکە ببێ بەنیشانەیەك لە ڕاستی بەدیهێنانی بەڵێنی‌خوا بۆ برواداراەکان ﴿ ویهدیکم صراط مستقیما ﴾ هەروەها ڕێنمایشتان بکات بۆ ڕێگەیەکی ڕاست و بتان‌گەیەنێتە بەهەشت ﴿ ٢١ : وأخری لم تقدروا علیها ﴾ وەهی‌تر کەئێوە تواناتان نەبوو بەسەریدا، واتە: وەدەستکەوت‌گەلێکی دیکەش. (ئیبن جەریر) ئەڵێ: مەبەست ئازادبوونی مەککەیە ﴿ قد أحاط الله بها ﴾ کەخوا بەزانینی خۆی دەوری لێ‌دابوو دەی‌زانی ئەو دەستکەوتانە بۆ ئێوە دەبن ﴿ وکان الله علی کل شئ قدیرا ﴾ چونکە خوا هەمیشە دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە ﴿ ٢٢ : ولو قاتلکم الذین کفروا ﴾ ئەگەر بێ باوەڕەکانی مەککە جەنگیان لەگەڵتان کردبا لەحودەیبییەدا، واتە: پەیمانەکە نەبووبا، مەککەییەکان شەڕیان پێ فرۆشتبان ﴿ لولوا الأدبار ﴾ پاشەو پاش هەڵدەهاتن و لەبەردەستاندا ئەشکان ﴿ ثم لایجدون ولیا ولا نصیرا ﴾ پاشان

هیچ پشتیوان و یارمەتیدەرێکیشیان دەست نەئەکەوت لەکافرەکانی دیکـەدا ﴿ ٢٣: سنة الله التی قد خلت من قبل ﴾ سەرخستنی باوەڕداران لە هەموو سـەردەمێکدا، لەگەلانی پێشوودا کەرابوورد بـاوی خوا بووە ﴿ ولن تجد لسنة الله تبدیلا ﴾ هەرگیز نابینی بـاوی خوا گۆڕانی بەسـەردا بێت، واتە: هەرکات موسـڵمانەکان یارمەتی دینی خوایان دابێت، خوایش یارمەتی‌داون ﴿ ٢٤: وهو الـذی کف أیدهم عنکم وأیدیکم عنهم ببطن مکة ﴾ هەر ئەو زاتە بوو کە دەسـتی ئەوانی (قورەیش) لە ئێوە گرتوو نەی‌هێشـت بێن بەگژتاندا، وە دەسـتی ئێوەشـی لەوان گرتەوە، دەرەنجام وێڕای سەرکەوتنی ئێوە لەنێو جەرگەی شاری مەککەدا، لە حودەیبیەشدا نەی‌هێشت زیان بەیەکتر بگەیەنن ﴿ من بعد أن أظفرکم علیهم ﴾ پـاش ئەوە کە ئێوەی -لەڕۆژی فەتحی مەککەدا- سـەر خسـت بەسـەریاندا وهەندێکیانتان لێ‌دیل کردن، ئەوە بوو (٨٠) کەسیان خەریکی جاسووسی بوون بە سەر موسڵمانەکانەوە پاشان دیل‌کران و، بردونیـان بۆلای پەیامبـەر، ئەویش لێیان خۆش بوو و ئازادی کردن، دەرەنجام ئەو کارە بوو بەهۆی ڕێکەوتنیان.

(عەبدوڵـڵای کوڕی مەغفەل) دەڵێت: ئێمـە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لەژێر ئەو درەختەدا بووین کە خوا باسـی کردووە لەقورئاندا چاك لەبیرمە کە (لق و گەڵای دارەکە شـۆڕ بووبوویەوەو دەکەوتە سـەر شـانی پەیامبەر، (عەلی کـوڕی ئەبی تالیـب) و (عەمری کوڕی سـوهەیل)یش لـەوێ بـوون، پاشـان پەیامبەر بە عـەلی فەرموو بنووسە: (بسـم الله الرحمن الرحیم)، (سـوهەیل) دەستی گرت و وتی ئێمە ئەمە نازانین و نەمان‌بیستووە، بنووسە: (بسمك اللهم)، ئەویش ئەوەی نووسـی و، پاشـان نووسیشـی (هذا ما صالح علیه رسـول الله..). ئەمە ئەو ڕێکەوتننامەیە کە پەیامبەری خوا لەگەڵ مەککەییەکاندا، لەسـەری ڕێك کەوتن، دووبارە (سوهەیل)وتی: مەنووسە پەیامبەری خوا! بنووسە (موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵا..) ئا لەم کاتەدا موسڵمانەکان (٣٠) لاویان لەقورەیش دیل‌کرد، پاشان پەیامبـەر ئازادی‌کردن، خوایش فەرمووی: (وهـو الذی..) (ئیبن کەسـیر) لەئیمامـی (ئەحمـەد)ەوە هێناویەتـی. ﴿ وکان الله بما تعملون بصیرا ﴾ خواش هەمیشە بەکارو کردەوەتان بینایە.

لەبەر موسڵمانانی ناو (مەککە)بوو، ڕێمان نەدا بە جەنگ بێن لەگەڵ موشریکەکاندا:

﴿ ٢٥: هم الذین کفروا وصدوکم عن المسجد الحرام ﴾ خەڵکی مەککـە هەرئەوانـەن کەبڕوایـان نەهێناو، ئێوەشـیان لەزیارەتی مزگەوتی حـەرام قەدەغە کـردوو گێڕایەوە لە سـاڵی حودەیبیەدا ﴿ والهـدی معکوفـا أن یبلـغ محلـه ﴾ و نەیـان هێشـت ئـەو قوربانی(هەدی)یەی کە (٧٠) وشـتر بـوو و هێنابووتان بۆ کەعبە بگاتە جێی خۆی (مینا) بۆسەر بڕین ﴿ ولولا رجال مؤمنون ونساء مؤمنـات لـم تعلموهم ﴾ ئەگـەر لەبەر ئەو پیاوو ژنـە بڕوادارانە نەبوایـە، کە ئێوە نەتان‌دەناسـین کە لەشـاری مەککـەدا ﴿ أن تطؤهـم فتصیبکم منهم معرة بغیر علم ﴾ نـەوەك ئێوە بێ ئاگایانە بیان‌کەن بەژێـر پێوە، دەرەنجام تیا چووبـان، جا ئێوەیش عارو دڵ تەنگیتـان تـووش ببا، ئەگـەر لەبەر ئەوانـە نەبوایە مۆڵەت بەئێـوە ئەدرا کە بڕۆنە مەککـەوەو جەنگیان لەگەڵ بکەن، واتە: مەکەییەکان شایسـتەی ئەوە بوون هێرشـیان بۆ کراباو جەنگیان لەگەڵ کرابا، چونکە:

یەکەم: خوانەناس و بێ بڕوا بوون.

دووەم: ئێوەیان لەتەوافی کەعبە گێڕایەوە.

سێیەم: نەیان‌هێشت قوربانییەکان بگەنە جێی خۆیان و سەر ببڕێن، بەڵام ئەگەر ئەو هێرشـە کرابا پیاوو ژنانی موسـڵمان لەو نێوانەدا -بەبـێ ئاگایی ئێوە- ژێر پێ دەبوون و تیا دەچوون، جا ئەوکاتە جۆرە زشتی و عارێکتان ئەوقە دەبوو، ئەگەر ترسی ئەمە نەدەبوو، دەبوو جەنگیان لەگەڵ بکرایە ﴿ لیدخل الله فی رحمته من یشاء ﴾ خوا دەسـتتانی گرتەوە لێیان لە مەککەداو، لەپێش "حودەیبیە" دا مۆڵەتی نەدا لەگەڵیان بەجەنگێن.. بۆ ئەوەی خوا ویسـتی لەهەر کەسێك ببێ لە خەڵکی مەککە پێش ئەوەی کەبچنە ناوی بیخاتە ناو ڕەحمەت و میهرەبانی خۆیەوەو پاش پەیمانەکە موسڵمان ببن.. خـۆ هەر وایش بـوو، چونکە لەو ماوەیەدا زۆرێکیان لێ موسـڵمان بـوون ﴿ لو تزیلـوا لعذبنا الذین کفـروا منهم عذابـا ألیما ﴾ خۆ ئەگەر لەمەککەدا موسڵمانان و بێ بڕوایان لەیەکتر جیا بووبانەوە، ئەو دەمە بێ بڕواکانمان بە سـزایەکی ئێش پێگەیەنەر، بەکوشـتن و دیـل کردن سـزا ئەدا ﴿ ٢٦: إذ جعل الذین کفـروا فی قلوبهم الحمیـة ﴾ وەبیر بێنە ئەوکاتە کافـرو بێ‌باوەڕەکان دەمار گیرییان خستە دڵیانەوە ﴿ حمیة الجاهلیة ﴾ دەمارگیری سەردەمی نەزانی، واتە: ئەوکاتە پێغەمبەرو هاوەڵانیان ڕێگری کرد لەزیارەتی کەعبە لە ساڵی حودەیبیەدا، لە ترسی ئەوەی عەرەبەکان بڵێن: پێغەمبەرو موسڵمانەکان بە زۆرە ملێ چوونە ناو مەککەوە، وەکاتێکیش ئێوە لە پەیماننامەکەی حودەیبیەدا نووسـیتان: (بسم الله الرحمن الرحیم، محمد رسول الله). کەچی ئەوان لەبەر دەمارگیریی قبوڵیان نەکرد! بـەڵێ کاتێ کە ئەوان ڕێگرییان لە ئێوە کـرد بۆ زیارەتی کەعبەو بیانوویـان ئەوەبـوو وتیان: ئەگـەر ئەمانە کاتی خـۆی کەس و کاری ئێمەیان لەگۆڕەپانی جەنگدا کوشـتووە، ئێسـتایش بێنە ناو

مەککەوە بێرووبەڕوو بوونەوە بگەڕێنەوە تا دونیا دونیا بێ، ئێمە ئابڕوومان ئەچێت، تەنانــەت عاریان لێدەهات قبووڵی ئەوە بکەن کە موحەممەد پێغەمبەرو نێرراوی خوا بێت، ﴿ فأنزل الله سکینته علی رسـوله وعلی المؤمنین ﴾ جا خوا لەبەرامبەر ئەوەوە ئارامی دابەزاندە نێو دڵی پێغەمبەرەکەی و سـەردڵی موسڵمانەکان، خۆیان گـرت و تێك نەچـوون و جەنگیان نەکرد لەگەڵ ئـەو هەموو بڕو بیانووانەدا ﴿ وألزمهم کلمة التقوی ﴾ لەسەر تەقواو وشەی (لا إله إلا الله) پابەندی کردن، واتە: ناچار بوون بەبڕیارەکانی حودەیبیە ملکـەچ ببن تا هێزی موسـڵمانەکان لێك نەتـرازێ و جیاوازی تێ نەکـەوێ و نەبن بە دوو لەتەوە، ئەگینا ئەوەیان پێ قبوڵ نەدەکرا ﴿ وکانوا أحق بها وأهلها ﴾ ئەوانیش شایسـتەتر بوون بەوشـەی تەقواو ئەهلیشـی بوون ﴿ وکان الله بکل شئ علیما ﴾ وە بەردەوام خوا بەهەموو شـتێ زاناو ئاگایە خۆی چاك ئەزانێ کێ شایستەی ئەو فەزڵەیە؟.

خەونەکەی پێغەمبەر ﷺ:

﴿ ٢٧: لقد صدق الله رسوله الرؤیا بالحق ﴾ بێگومان خوا خەونی پەیامبەرەکەی خۆی بە راست گێڕاو هێنایە دی، پێغەمبەر ﷺ پێش ئەوە بچن بۆ حودەیبیە لە خەونیدا دیتی کە خۆی و هاوەڵاکانی، چوونەتــە مەککەو تەواف و چەرخەی کەعبەیان کرد، هەندێکیان سـەریان دەتاشـی و، هەندێکی دی کورتیان دەکردەوەو، ئەویش خەونەکـەی بۆ هاوەڵانـی گێڕایەوەو ئەوانیـش زۆر پێی دڵخۆش بوون، بەڵام کاتێ ئەوکارەساتەی حودەیبیە پێشهات، دووروەکان کردیان بە رۆژی خۆیان و وتیان: سوێند بە خوا نەك هەر ناچینە کەعبەوە، بەڵکو چاویشـمان بە مەککـە ناکەوێ، ئینجا خوا ئەو ئایەتەی (ولقد صدق الله...) نارد. (ئیبن کەسـیر)یش هەروەك ئەم ریوایەتەی هێناوە. ﴿ لتدخلن المسجد الحرام ان شاء الله ﴾ سوێند ئەخـۆم کە بێگومان ئـەی موحەممەد ﷺ بەویسـتی خوا خۆتوو هاوەڵانت دەچنە ناو مزگەوتی حەرام ﴿ ءامنین محلقین رؤسـکم ومقصرین ﴾ بە بێترس لە هیچ کەسـێك عومرەی خۆتان ئەکەن، سەرتان دەتاشن و، کورتی دەکەنەوە.

ئیمامی (بوخاری)و(موسلیم)ئەڵێن: (پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (رحم الله المحلقین) خوایە ڕەحم بەوانە بکە سـەریان تاشی، ئەوانیش. وتیان: ئەی ئەو کەسـانەش کورتیدەکەنەوە؟ دووبارە فەرمووی: (رحم الله المحلقین). وتیانــەوە: (والمقصرین؟). ئەویش بۆ جاری سـێیەم، یان چـوارەم جـار، فەرمـووی: (والمقصریـن). (فتح الباری: ٦٥٦/٣، مسلم: ٩٤٦/٢) وە هەروەها ئیمامی (بوخاری) لە (ئیبین عەبباس)ـە وە ئەڵێ: (لما قدم النبی ﷺ لعامه الذی اسـتأمن قال: ارملوا، لیری المشرکین قوتهم، والمشرکون من قبل (قُعیقعان) فتـح االباری: ٥٨١/٧. واتە: کاتـێ پێغەمبەر ﷺ خۆی وهاوەڵانی چوونــە مەککە (تاو لەرزی) مەدینە کزو لاوازی کردبوون، حاڵیان زۆر خراپ ونارەحەت بوو، موشریکەکانیش وتیان: وەرن تەماشای

وَهُوَ ٱلَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنۢ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَٱلْهَدْىَ مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُۥ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَآءٌ مُّؤْمِنَٰتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَن تَطَـُٔوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ لِّيُدْخِلَ ٱللَّهُ فِى رَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا۟ لَعَذَّبْنَا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ ٱلتَّقْوَىٰ وَكَانُوٓا۟ أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَّقَدْ صَدَقَ ٱللَّهُ رَسُولَهُ ٱلرُّءْيَا بِٱلْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا۟ فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

ئەوانە بکەن لە مەدینەوە هاتوون، کە چۆن(تا) شپرزەی کردوون، جائەوانیـش لەلای (حیجر) دا خۆیان مەڵاسدا بۆ بینینیان، ئیتر خـوا پێغەمبەرەکـەی خۆی لێ وشـیار کرد، ئەوسا ئەویش -بۆ ئەوەی موشریکان دڵخۆش نەبن بەو نەخۆشیو لەرووڵاوازییانەوە- بڕیاریدا کەسێ خولی نۆبەی یەکەمی تەوافەکە بە (رەمل) و گورگە لۆقە بێت، ئەوانیش هەرسـێ (شـەوت)ـەکەیان بـە گورگە لۆقە بڕی، ئیتر موشـریکەکان زانییان ئەوە نەبوو ئەوان زانی بوویان! (ئیمامـی ئەحمـەد: ٢٩٤/١) ﴿ لا تخافون ﴾ ناشترسـن لە هیچ کەسێك ﴿ فعلم مالم تعلموا ﴾ جا ئەوەی ئێوە نەتاندەزانی، خوا زانی و، ئاگاداربوو کە ئـەو ریکەوتنەی حودەیبیە خێرێکی زۆری تێدایــە بۆتان ﴿ فجعـل من دون ذلک فتحا قریبـا ﴾ ئینجا پێش چوونتانەوە نێو مەککە بەو شـێوەیە، سـەرکەوتنێکی تری نزیکی (گرتنیخەیبـەر)ی هێنایە پێش بۆتان ﴿ ٢٨: هو الذی ارسـل رسـوله بالهدی ودین الحق ﴾ هەر ئەو زاتەیە کە پەیامبەری خۆی

بەقورئـان و بەئاییینێکی رەواوە رەوانە کـرد ﴿ لیظهره علی الدین کله ﴾ تا سـەری بخات بەسـەر هەموو بەرنامەو ئاییینەکانی تردا ﴿ وکفی بالله شـهیدا ﴾ وخوا خۆیشی بەسە شایەت بێت لەسەر ئـەوە کە: موحەممەد پەیامبەرێتی، جـا کەوایە بێ تاقەت مەبە لەوەی کە (سوهەیل) بە نووسینی (بسم الله... محمد رسول الله ﷺ) رازی نەبوو ﴿ ٢٩: محمد رسول الله ﴾ موحەممەد ﷺ رەوانە کراوو پەیامبەری خوایە، پێیان خۆش بێت، یان نا ﴿ والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم ﴾ ئەو کەسـانەش لەگەڵ ئەون و شوێنی ئەوکەوتوون لە بەرامبەر بێ بڕواکانا ئازاو بەهێزن، لەناو خۆشیاندا میهرەبان و بەسۆزو دڵ نەرمن. وەك لەسوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (فسـوف یأتی الله بقوم یحبهـم و یحبونه، أذلة علی المؤمنین، أعزة علی الکافرین) (٥/٥٤). یان ئەفەرموێ: (یا أیها الذین آمنوا قاتلوا الذیـن یلونکم من الکفـار ولیجدوا فیکم غلظـة/١٢٣/٩). یان ئەم فەرموودەیەکە دەفەرموێ: ((مثـل المؤمنین فی توادهم وتراحمهم کمثل الجسـد الواحد، اذا اشـتکی منه عضو تداعی له سائر الجسد بالحمی والسـهر)) (موسـلیم: ٤/١٩٩٩). نموونەی بـڕواداران بۆ یەکـتر –لە بارەی خۆشەویسـتی و میهرەبانییانـەوە– وەکو یەك جەسـتەو لاشـەن، دەبینی هەرکە ئەندامێکی لەشـی دێتەئێش، بەخێرایی ئەندامەکانیتری لاشەی(تا) و (شەونخونی) دایدەگرێ و ئۆقرە بە خۆناگرن.

لەفەزل و گەورەیی هاوەڵاندایە ئەم فەرموودەیە: (لا تسبوا أصحابی فو الذی نفسـی بیده! لو أن أحدکـم أنفق مثل أحد ذهباماأدرك مد أحدهـم ولا نصیفه) (موسـلیم: ٤/١٩٦٧) واتە: جنێو بە هاوەڵانم مەدەن، سوێندم بە وەی گیانی منی بە دەستە! ئەگەر بە ئەندازەی چیـای ئوحود، ئێوە زێڕ ببەخشـن، ناگاتە مسـتێکی، یا نیوەی ئەوەی ئەوان.

یـا خود (خیر الناس قرنی، ثـم الذین یلونهم ثـم الذین، یلونهم)، (بوخـاری: ٦٤٢٩). (قورتوبی)یش ئـەڵێ: (قلت: فالصحابة کلهم عدول، أولیـاء الله تعالی وأصفیاؤه، و خیرته مـن خلقه بعد أنبیائه و رسـله، هذا مذهب أهل السنة، والذی علیه الجماعة من أئمة هذه الأمة. وقدذهبت شـرذمة– لا مبالاة بهم إلی أن حال الصحابة کحال غیرهـم، فیلزم البحث عن عدالتهم، ومنهم مـن فرق بین حالهم فی بُـداءة الأمر، فقال: إنهم کانوا علی العدالـة إذ ذاك، ثم تغیرت بهم الأحوال، فظهرت فیهم الحروب و سفك الدماء، فلابد من البحث. و هذا مردود، فإن خیار الصحابة و فضلاءهم – کعلی و طلحة والزبیر و غیرهم – رضی الله عنهم– ممن أثنی الله علیهم و زکاهم، ورضی عنهم، و أرضاهم ووعدهـم الجنة بقوله – تعالی –: (..مغفرة وأجرا عظیما). ﴿ تراهم رکعا سـجدا ﴾ دەیانبینیت هـەردەم خەرێکی رکوع و سوژدەن، واتە: زۆر خەریکی خواپەرستیو نوێژن، بە شەوا شـەونوێژ ئەکەن و، بە رۆژیشدا سـوار چاکی مەیدانن ﴿ یبتغون فضـلا من الله ورضوانا ﴾ هەموو کات ئاواتیان بەدەسـت هێنانی فـەزڵ و بەهرەو میهرەبانی و، خۆشـنوودی خوایە، مەبەسـتیان ئەوەیـە خوایـان لێ رازیی بێت ﴿ سـیماهم فی وجوههـم من أثر السـجود ﴾ نیشانەیان لە شوێنەواری سـوجدە بردنەکانیانەوە بۆ خـوا لە روخسـاریاندا دیارە، واتە: کرداریان شـیرین و، کاریان چـاك و پـیرۆزە، زمانیـان پـاك و، دڵیان پـاك و، رەوشـتیان بـەرزە ﴿ ذلك مثلهم فی التوراة ﴾، ئەوە وەسـفیانە لە تەوراتدا ﴿ ومثلهم فی الانجیل کزرع أخرج شـطأه ﴾ مەسـەل و وەسفیان لە(ئینجیل)یشدا وەك کشتێ وایە کە لەسەرەتاوە وەچی دەرکردبێ ﴿ فـآزره فاسـتغلظ ﴾ ئینجا وەچەکـە بـە هێزیکردبێ، ئینجا ئەسـتووریش بووبێ ﴿ فاسـتوی علی سـوقه ﴾ ئەوسـا لە سەر بنجەکانیشـی وەستابێ ﴿ یعجب الزراع ﴾ ئەوەندە زوو هەڵ بداو گەشـە بکات، وەرزێرو کشـتەوانەکان سەرسـام بکات، واتە: بۆ یەکەمجار هاوەڵانیش لەسـەرەتای کارەوە کزولاواز بوون، پاشـان وردە وردە زیادیان کردو، زۆرو بەهێز بوون و لەسـەر پێی خۆیان راوەسـتان ﴿ لیغیظ بهم الکفار ﴾ خوا ئاوا بە ئەسحابی پێغەمبەر دەکا، بـۆ ئەوەی رکی کافرەکانیان پێهەڵسـێنێ. ئیمامی(مالیك) دەفەرمـوێ: (من أصبح وفی قلبه غیظ علی أصحاب رسـول الله، فقـد أصابته هذه الآیة). واتە: هەرکەسـێك رۆژەوەی کردو، لەدڵیا کەمـە رکێك بەرامبەر بە هاوەڵانی پێغەمبەر هەبوو، ئەوە بێشـك ئـەم ئایەتە گرتوویەتـەوە. واتە: کافر دەبێت ﴿ وعـد الله الذین آمنـوا وعملوا الصالحات منهم مغفـرة وأجرا عظیما ﴾ خوا بەڵێنی بەو کەسـانە داوە بڕوایان هێناوەو کارەچاکەکانیان ئەنجام داوە، بە لیبووردنی تەواو و پاداشـتێکی گەورە. بەڵێ.. ئەوانە سـیفەتی بەرزی هاوەڵان بوون، ئەوەیش باسکرا وێنەی پاداشتیان بوو، جا سیفاتی هەرکەسێك وەك سـیفاتیئەوان بێ، ئەوا لەریزی ئەواندا دەبێ. ئێمەیش لەخوای دلۆڤان دەخوازین: خۆشەویستی ئەوانمان بۆ زیاد بکات، کارو کردارو سـیفەتەکانیان لەدەروونماندا بڕوێنێ. (اللهم ارزقنا محبتهم یارب العالمین).

سوورەتی(حوجورات)ـە

مەدەنییەو (١٨)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەرچەندە کورت بێ، بەڵام چەندین یاسای ئەخلاقی بـەرزی پیرۆزی تیایە، جا لەبـەر گرنگی دانی بەئەخلاق هەندێ لەراڤەکەرانی قورئان بەناوی سـوورەی ئەخلاقەوە ناویان بردوە، بۆ یەکەم جار باسـی ئەدەب و وێڵێکی بەرز ئەکات سەبارەت بە رەفتار کردن لەگەڵ فەرمانەکانی خواو گوێڕایەڵی کردنی پەیامبەرو مەشـوڕەت پێکردنـی لەهەر کارێکدا سـەر هەڵ بـدات: (یا أیها الذیـن آمنوا لا تقدموا بیـن یدی الله ورسـوله..) ئینجا ئەدەب و وێڵێکی تـری بەرزو بڵند دائەمەزرێنێ، بۆ ئەوەی کاتێ ئەیانەوێ لەخزمـەت پەیامبەردا ﷺ وتـوو وێژ بکەن، لەبـەر قەدردانان و پێزانینی ڕێزی ئەو، دەنگ بـەرز نەکەنەوە، وەئەبێ لەگەڵیا وەك خەڵکـی تر نەبـن، بەڵکو دەبێ زۆر بەوێڵ و بەئەدەبەوە قسـەی لەگەڵ بکەن، پاشـان وانەیەکی گشـتی بۆ موسـڵمانان کە: نابێ گوێ بگرن بۆ (اشـاعات – دەنگۆ)، ئەگەر شـتێکی وابوو، ئەبێ هـەوڵی جددی بدرێ تـا بزانرێ ئەو دەنگۆیـە چەندە حەقیقەتی هەیـە، ئەگینا بەپەلە لێکردنی گەڵێ کار ئەنجام ئەدەن، پاشـان پەشـیمان ئەبنەوە.. خـۆ زۆر جارانیش پیاو خراپێك وشـەیەکی هێناوەو بۆتە هۆی دروسـتبوونی ڕووداوێکی هەرە گەورە، پاشـان پەشیمانی بەدوادا هاتووە.. باسـی سوڵح و ڕێکخستنی نێوان دوو لایەنـی ناکۆکی ئیماندار ئـەکات، ئینجا هۆشـیاری ئەدات کە لاقرتی و سـووکایەتی بـە خەڵکی نەکرێ، هـەروەك غەیبەت و سـیخوڕایەتی و بەدگومانی قێزەون ئەکات، تا هیچ کەسێك لێیان نزیـك نەبێتەوە.. کۆتاییشـی دێت بەوە کە بـاوەڕو ئیمان تەنها شتێکی سەر زاری نییە کە بەزمان بوترێ! هەندێ خوو و سیفاتی بـەرزی بڕواداران لەگەڵ هەڵنانیان بۆ جیهاد باس ئەکا. وە لەبەر ڕێزلێنـان لەحاڵ و ماڵ و مەنزڵەکانی پەیامبەر ﷺ کە خێزانەکانی تیابووە، بەم سوورەتە ئەڵێن: (حوجورات).

موسڵمان نابێ پێشی خواو پێغەمبەر کەوێ:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیـم * ١: یاأیها الذین آمنـوا لا تقدموا بین یدی الله ورسـوله ﴾ ئەی ئەو کەسـانەی باوەڕتـان هێناوە! پێشـی خواو پەیامبەری خوا مەکەون، لەهیچ کارێك لە کاری دین ودونیادا، کاتێ پرسـیارێك لەپێغەمبـەر کرا، ئێوە پێش ئەو وەڵام مەدەنەوە، لەڕۆیشتندا پێشی مەکەون، لەخۆتانەوە بڕیار مەدەن.. هتد.ئیمامی بوخـاری (فتح الباری: ٤٥٤). لە (عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر)ـەوە دەڵێ: کاروانێ –بەنوێنەرایەتی هۆزی (بەنی تەمیم) هاتنە لای پێغەمبەر ﷺ پاشان لەکاتی گەڕانەوەیدا (ئەبووبەکر) وتی: (قەعقاع) بکە بەئەمیریان، (عومەر)یش وتی: نا، (ئەقرەعی کوڕی حابیـس!) ئەبووبەکر وتی: وا ئەزانم تۆ هەر ئەتەوێ قسـەی من بشکێنی. عومەر وتی: هەرگیز ئەوەم نەویستوە، دەرەنجام کەوتنە قسـەو دەنگیان بەرز بوویەوە، ئیتر ئایەتـی: (یا أیها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله ورسـوله..) هات. ﴿ واتقوا الله إن الله سمیع علیم ﴾ لەخوا بترسـن و لەسنوورەکانی لامەدەن چونکە بەڕاستی

مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ۖ سِيمَاهُمْ فِى وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ ٱلسُّجُودِ ۚ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِى ٱلْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسْتَغْلَظَ فَٱسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعْجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلْكُفَّارَ ۗ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًۢا ﴿٢٩﴾

سُورَةُ الحُجُرَات

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَرْفَعُوٓا۟ أَصْوَٰتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ ٱلنَّبِىِّ وَلَا تَجْهَرُوا۟ لَهُۥ بِٱلْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَـٰلُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَٰتَهُمْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱمْتَحَنَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ ۚ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَآءِ ٱلْحُجُرَٰتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

خوا بیسندەیە بەوتەکانتان، زانایە بە ئیش و کارەکانتان.

ئەدەب و وێڵ لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ:

﴿ ٢: یـا أیها الذین آمنوا لا ترفعوا أصواتکم فوق صوت النبی ﴾ ئەی ئەوانـەی باوەڕتان هێناوە! هەرکات لەگـەڵ پەیامبەردا ﷺ گفتوگۆتان کرد، دەنگتان بەسـەر دەنگیدا بـەرز مەکەنەوە، بە چ ئەندازەیـە دەنگی ئێوەی ئەگاتێ، دەبـێ هەر ئەوەندە دەنگ بەرز بکەنـەوە ﴿ ولا تجهروا له بالقول ﴾ و قسـەی بـەرز و بێ پەردە مەکەن لەڕوویدا، پێشەوا بوخاری (فتح الباری: ٨/٤٥٤) لە (ئیبن ئەبی مولەیکە)وە دەڵێ: خەریك بوو دوو پیاوە چاکەکە –ئەبووبەکرو عومەر تیا بچن! جا (هاتنی نوێنەرەکەی بەنی تەمیمی گێڕایەوەو پاشـان گوتـی): ئیتر عومـەر دوای ئەوە هەر قسـەیەکی کردبا، ئەوەندە بەهێواشی دەیکرد پێغەمبەر ﷺ داوای دووبارە کردنەوەی لێدەکـرد! ﴿ کجهر بعضکم لبعـض ﴾ وەك چۆن لەگەڵ یەکتریدا

بەدەنگی بەرزو، رووبەڕوو قسە ئەکەن و دەنگ بەرز ئەکەنەوە، وە بە ناوی خۆیەوە -وەك بڵێیت (موحەممەدﷺ)- نابێ‌بانگی لێ بکەن، بەڵکو بە نازناوەکانی بانگی لێ بکەن: وەك بڵێیت: (یا أیها النبی! یا أبا القاسم!). ئیمامی (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: زاناکان وتوویانە- هەروەك دەنگ بەرز کردنەوە لە حاڵی ژیانی پێغەمبەر خۆیدا ﷺ کارێکی خراپ و ناپەسەندە، پاش مردنی و لەلای گۆڕەکەیشیدا هەروا. ﴿ أن تحبط أعمالکم ﴾ نەوەك بەو هۆیەوە کردەوەکانتان بەتاڵ وپووچەڵ ببنەوە ﴿ وأنتم لا تشعرون ﴾ و بە خۆیشتان نەزانن. بەڵێ موسڵمانانی پێشوو زۆر لەهەوڵدا بوون بۆجێبەجێ کردنی ئەم یاسای ئەدەب و وێڵە، ئەوەتە وەك ئیمامی ئەحمەد (خوا لێی رازی بێ) دەڵێت: (سابتی کوڕی قەیس)، دواندەری پەیامبەرو یارمەتیدەران لەبەر ئەوە دەنگی گەورەو بەرزبوو، گەلێ جار نەئەچووە لای پەیامبەرﷺ!. ﴿ ٣: إن الذین یغضون أصواتهم عند رسول الله ﴾ بێگومان ئەوانەی لە کۆڕی پەیامبەری خوادا دەنگیان هێواش دەکەنەوە ﴿ أولئک الذین امتحن الله قلوبهم للتقوی ﴾ ئا ئەوانە ئەوکەسانەن کە خوا دڵی زاخاوداون بۆپارێزگاری و، خۆپاراستن لە هەموو کارێکی ناڕەواو خراپ ﴿ لهم مغفرة وأجر عظیم ﴾ لیبووردن وپاداشتێکی گەورەشیان لەبەهەشتدا بۆ هەیە.

لە دوورەوە لە پێغەمبەر بانگ مەکەن:

﴿ ٤: إن الذین ینادونک من وراء الحجرات أکثرهم لا یعقلون ﴾ بەڕاستی ئەوانەی لە دەرەوەی هۆدەکان (حوجرە کانە) وە بەناوی خۆتەوە: (ئەی موحەممەد! ئەی موحەممەد!) بانگت دەکەن، ئەوانە -وەك ئیمام ئەحمەد هێناویەتی- زۆربەیان تێ‌ناگەن و ڕێزو پلەی تۆ نازانن، ئەگەرنا وایان نەئەکرد ﴿ ٥: ولو أنهم صبروا حتی تخرج إلیهم ﴾ خۆ ئەگەر ئارامیان بگرتایەو لەدوورەوە بانگیان نەکردیتایە تا تۆ دەردەچووی بۆلایان ﴿ لکان خیرا لهم ﴾ چاکترو باشتربوو بۆیان لە ئاییینکەیاندا ﴿ والله غفور رحیم ﴾ وە خوایش خوایەکی گوناهپۆشی میهرەبانە.

هەواڵێکتان بۆ دێ، بە وردی لێی بکۆڵنەوە:

﴿ ٦: یاأیهاالذین آمنوا إن جاءکم فاسق بنبإ فتبینوا ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ئەگەر کەسێکی متمانە پێ‌نەکراوو (فاسق) هەواڵێکی بۆ هێنان خێرا بڕوای پێ مەکەن، بەڵکو لێی بکۆڵنەوە. ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵێن: پەیامبەرﷺ نوێنەرێکی خۆی نارده لای (حاریسی کوڕی زڕار) بۆ هێنان و وەرگرتنی ئەو بەشە زەکاتەی کە لەخەڵکەکە کۆی کردبوویەوە، جا کاتێ ئەو نوێنەرە ڕۆیشت و نزیك بوویەوە، لەبەر هەندێ شتی کۆنی نێوانیان ترسی لێ نیشت! پاشان گەڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی پەیامبەری خوا! زەکاتیان نەداو ویستیشیان بمکوژن! ئینجا ئەویش هاوەڵانی خۆی کۆ کردەوەو مەشوەرەتی پێ‌کردن تا بڕوا جەنگیان لەگەڵ بکات، ئەوسا ئایەتی: (یا أیها الذین آمنوا إن جاءکم فاسق..) هات، ئیمامی (ئەحمەد). ﴿ أن تصیبوا قوما بجهالة ﴾ نەوەك بە نەزانی بەخەڵکێکا هەڵبتەقێن و ئازارو بێزاریان بدەن ﴿ فتصبحوا علی مافعلتم نادمین ﴾ ئەوجا لەو کارەی کردوتانە پەشیمان ببنەوە. ئەم ئایەتە چ یادەوەری و وانەیەکی شیرین و بڵندە، بەتایبەت بۆ سەرکردەو فەرماندەکان؟! هەر بۆیە پاش ئەوە پێغەمبەر ﷺ ئەی‌فەرموو: (التبین من الله، والعجلة من الشیطان) (تەبەریی). واتە: لێکۆڵینەوە لەڕووداوو پێشهاتەکان بەبڕیارو پێ‌خۆشبوونی خوایە، پەلەو لێ‌نەکۆڵینەوە لەزیش لەشەیتانەوەیە. ﴿ ٧: واعلموا أن فیکم رسول الله ﴾ ئێوە بزانن کە بەڕاستی پەیامبەری خواتان تێدایە ﴿ لو یطیعکم فی کثیر من الأمر لعنتم ﴾ ئەگەر لەبەشی‌زۆری ئێش و کارەکاندا بەقسەی ئێوە بکاو وەڵامتان بداتەوە، ئەزیەتبارو دووچاری کاری سەخت ئەبن ﴿ ولکن الله حبب إلیکم الإیمان ﴾ بەڵام خوا ئیمان و بڕوای لا خۆشەویست کردن، ﴿ وزینه فی قلوبکم ﴾ وە لەنێو دڵتانا شیرینی کردو رازانییەوە ﴿ وکره إلیکم الکفر والفسوق والعصیان ﴾ وە بێ بڕوایی و فیسق و بێ دینی لەلاتان تاڵ و ناشرین کرد ﴿ أولئک هم الراشدون ﴾ ئا ئەوانە ئاوابن ڕێگەیان دەر کردووەو دامەزراون ﴿ ٨: فضلا من الله ونعمة ﴾ ئەمەش خۆی بەخشش و نیعمەتێکی تایبەتییە لەلایەن خواوە ڕشتوویەتی بەسەرتانا ﴿ والله علیم حکیم ﴾ وە خواش زانایە ئەزانێ کێ شایستەی هیدایەت و ڕێنموونییە، کار جوانیشە لەبەڕێوەبردنی ئیش و کاردا، جا کەوابوو ڕێز لە پەیامبەرەکەتان بگرن و لەگەڵیا وێڵ و ئەدەبتان بێ.

ئەر دوو گرۆی موسڵمان ناکۆك بوون، ئاشتیان بکەنەوە:

﴿ ٩: و إن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا ﴾ ئەگەر دوو دەستە لە باوەڕداران پێکەوە بەجەنگ هاتن ﴿ فأصلحوا بینهما ﴾ جا هەرچی تواناتان هەیە بەکاری بێنن و ئاشتیان بکەنەوە بانگیان بکەن بۆلای بڕیارەکانی خوا. پێشەوا (بوخاری و، موسلیم) لەئەنەسەوە -خوا لێی رازی بێت- ئەگێڕنەوە: پەیامبەر ﷺ بەسواری گوێدرێژێك لەگەڵ کۆمەڵێ لە موسڵمانەکان دێت بۆ لای، جا کاتێ گەیشت عەبدوڵلا پێی وت: لێم وە دوور بە، سوێند بەخوا بۆ

گەنی کەرەکەت نارەحەتی کردم، لەولایشەوە پیاوێکی یارمەتیدەر وەڵامی دایەوەو وتی: (والله لَحِمارُ رسـول الله أطيب ريحا منك!!) سوێند بەخوا بۆنی گوێ درێژەکەی پێغەمبەر لە بۆنی تۆ خۆشترە، لەو لایشەوە پیاوێکی خزمی عەبدوڵلا لە پیاوە یارمەتیدەرەکە تورە بوو، دەرەنجام بە پێڵاوو تاکە نەعل و مستە کۆڵە هاتن بە یەکا و خەریكبوو شتەکە گەورە ببێت! ئیتر خوای گەورە ئەم ئایەتەی: (وإن طائفتان..)ی نارد. ریوایەتێکیتر دەڵێت: ئەو ئایەتە سەبارەت بە جەنگ و ئاژاوەی نێوان ئەوس و خەزرەج هاتووە، شیاوی باسە ئەوەیش دەگەیەنێت کە دەستـەو تاقمی (بوغـات) (وەك ئیمامی بوخـاری ئەڵێت: لــە چوارچێوەی ئیسـلامەتی دەر ناچن، بۆیە هەرکات دەستیان لەجەنگ هەڵگرت، ئیتر وازیان لێ ئەهێنرێ. ئیمامی بوخـاری: ٣٦١/٥. لە (ئەبوو بەکـرە)وە ئەڵێت: رۆژێك پێغەمبــەر ﷺ لەســەر مینبەر فەرمووی: (ان ابنی هذا سـید، ولعل الله أن يصلـح بــه بين فئتيــن عظيمتين من المسلمين). ئەم کورەم -حەســەنی کچــەزای- پیاوێکی بەرێــزو شــەریفە، ئومێدەوارم لــە ئایندەدا خوای گەورە ئاگری دوو دەســتە و تاقمی گەورەی موسـڵمانانی پێ بکوژێتەوە. ﴿ فـإن بغت إحداهما على الأخرى ﴾ جا ئەگەر دەستـەیەکیان دەست درێژیی کردە سەر دەستەکەیتر، واتە: ملی رانەکێشـا بۆ ئاشـتی و یەککەوتن ﴿ فقاتلوا التی تبغی حتـی تفـئ إلى أمر الله ﴾ ئـەوا ئێوەش لەگەڵ ئـەو کۆمەڵە یاندا بجەنگــین کە دەسـتدرێژی دەکات تا ناچار ئەبــێ و ئەگەرێتەوە بـۆ بڕیارو حوکمی خوا، هەروەها (أنصـر أخاك ظالما أو مظلوما) هاتووە ﴿ فإن فاءت فأصلحوا بينهما بالعدل ﴾ ئینجا ئەگەر کۆمەڵە سـتەمکارەکە گەڕایەوە بۆ حوکمی خوا، جا ئێوەیش بەئینسـاف ناوبژییـان بکەن ﴿ وأقسـطوا ﴾ وە دادپەروەر بــن و بەلای هیچ کەسێکیاندا دامەبڕن ﴿ إن الله يحب المقسطين ﴾ چونکە بێگومان خــوا دادپەروەرانی خۆش ئەوێ ﴿ ١٠: إنمـا المؤمنون إخوة ﴾ بەڕاســتی هەر بڕواداران برای یەکــن ﴿ فأصلحوا بين أخويكم ﴾ جا ئەگەر لەنێوان دوو براتاندا، ناکۆکی پەیدا بوو ئێوەش بەزوویی نێوانیــان چاك بکــەن و ئاشـتیان بکەنەوە ﴿ و اتقـوا الله لعلكم ترحمون ﴾ هەمیشــە لەخوا بترسن لەهەموو گوتارو کردارێکتاندا، بەشکو خوا رەحمتان پێبکات.

گاڵتەو سووکایەتی بەیەکتر مەکەن:

﴿ ١١: ياأيهاالذين آمنوا لا يسـخر قوم من قوم ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! با هیچ گەلە پیاوێکتان گاڵتەو مەسـخەرە بەگەلە پیاوێکی دی نەکات ﴿ عسى أن يكونوا خيرا منهم ﴾ لەوانەیە گاڵتە پێکراوەکان (لای خوا) لە گاڵتەچییەکان چاکتر بن ﴿ و لا نسـاء من نساء ﴾ وە هەروەها با کۆمەڵە ژنێ لە ژنانیش، گاڵتە بەکۆمەڵە ژنانێ تر نەکەن. ﴿ عســى أن يكن خيرا منهن ﴾ چونکە لەوانەیە ژنە گاڵتە پێکراوەکان لای خوا لەگاڵتەچییەکان باشتر بن تەرازووی چاکــی و، خراپی تەنها لای خوایە. هەر ئەمەیە کە پێغەمبەرﷺ

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُواْ حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقُۢ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوٓاْ أَن تُصِيبُواْ قَوْمًۢا بِجَهَٰلَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَٰدِمِينَ ۝٦ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ ٱللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ ٱلْإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ ٱلْكُفْرَ وَٱلْفُسُوقَ وَٱلْعِصْيَانَ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلرَّٰشِدُونَ ۝٧ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَنِعْمَةً وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٨ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُواْ فَأَصْلِحُواْ بَيْنَهُمَا فَإِنۢ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى ٱلْأُخْرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِى تَبْغِى حَتَّىٰ تَفِىٓءَ إِلَىٰٓ أَمْرِ ٱللَّهِ فَإِن فَآءَتْ فَأَصْلِحُواْ بَيْنَهُمَا بِٱلْعَدْلِ وَأَقْسِطُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ۝٩ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُواْ بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝١٠ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُواْ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلْأَلْقَٰبِ بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ بَعْدَ ٱلْإِيمَٰنِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۝١١

ئەفەرمووێ: (الكبر بطر الحق و غمص الناس -و يروى- و غمض النـاس). واتــە: تەکەبور خــۆ بەزلزانین ئینکاری هــەق و کەم و ســووك ســەیر کردنی خەڵکە ﴿ ولا تلمزوا أنفسـكم ﴾ وە تانەو تەشــەر لەیەکتر مەدەن و یەکتر عەیبدار مەکەن. بۆیە فەرمووی: (و لاتلمزوا أنفسكم) چونکە تانەو توانج گرتن لەموسڵمانان وەکو توانجــت لە خۆت گرتبێ وایە، لەبەرئەوە موسـڵمان هەموو وەکو یەك لاشەو یەك تەن وانە ﴿ ولا تنابزوا بالالقاب ﴾ وە ناوو ناتۆرەو نیتکە لەیەکتر مەنێن، واتە: بە ناتۆرە بانگی یەکتر مەکەن. (ئەبوو جوبەیرە) دەڵێ: مرۆڤی وا هەبوو دووناو، یا ســێ ناوی لێ نرابوو، ڕێك دەکــەوت بەیەکێ لەو ناوانە قەڵس بــێ، جا ئایەتی: (ولا تنابزوا بالالقاب) هات. ئیمامــی (ترمزی، ئەبووداوود): ٢٤٦/٥. ئیــبن ماجە، پێشــەوا ئەحمەد: ٤٦٠/٤. ئیــبن جەریر، حاکیم) ریوایەتیان کردووە ﴿ بئس الإسم الفسوق بعد الإيمان ﴾ دەرچوون لە شەرع بەدناو زڕاوییە دوای باوەڕهێنان. واتە: ئەو جۆرە کارانە

ئەبێتە مایەی فاسق بوون و دوور کەوتنەوە لەئیمان ﴿ ومن لم یتب فأولئک هم الظالمون ﴾ ئەوەی تەوبە نەکاو پەشیمان نەبێتەوە هەر ئەوانەن ستەمکارەکان.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱجْتَنِبُوا۟ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ ۖ وَلَا تَجَسَّسُوا۟ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا ۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ ۞ قَالَتِ ٱلْأَعْرَابُ ءَامَنَّا ۖ قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا۟ وَلَٰكِن قُولُوٓا۟ أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ ٱلْإِيمَٰنُ فِى قُلُوبِكُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتْكُم مِّنْ أَعْمَٰلِكُمْ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا۟ ۖ قُل لَّا تَمُنُّوا۟ عَلَىَّ إِسْلَٰمَكُم ۖ بَلِ ٱللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَىٰكُمْ لِلْإِيمَٰنِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

لەبەدگومانی خۆ بپارێزن:

﴿ ١٢ : یاأیهاالذین آمنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ﴾ ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هێناوە! خۆتان لەزۆرێك لەگومان بردن بەیەکتر دووربگرن ﴿ إن بعض الظن إثم ﴾ چونکە هەندێ لەو گومانانە مایەی گوناە و دووچار بوونتانە لای خوا.

(عەبدوڵڵای کوڕی عەمر) (خوا لێی ڕازی بێ) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ تەوافی کەعبەی دەکرد، و ئەی‌فەرموو: (ما أطیبک وأطیب ریحک! ما أعظمک وأعظم حرمتک! والذی نفس محمد بیده لحرمة المؤمن أعظـم عندالله حرمة منک، ماله و دمه، وأن تظن به الا خیرا) (ئیبن ماجـە کتاب الفـتن: ١٢٩٧/٢). چەندە پاکیـت و چەندە بۆنت خۆشـە! چەندە گەورە و خاوەن حورمەتـی بەو زاتەی کە گیانی (موحەممەد)ی بەدەسـتە، حورمەت و ڕێـزی مرۆڤی بڕوادار لای خـوا لەتۆ گەورەترەو ماڵ و دارایـی و خوێنی خاوەن حورمەتە وە هــەردەم دەبێ چاوەڕوانی خێری لێبکەین ﴿ ولا تجسســوا ﴾ وە بــەدوای عەیب و عارو کــەم و کوڕی یەکـتردا مەگەڕێن و چاوە چاو مەکەن. (إیاکم والظن فإن الظن أکذب الحدیث، ولا تجسسوا ولا تحسـسـوا ولا تنافسوا ولا تحاسدوا، ولا تباغضوا، ولا تدابروا، وکونوا عبـاد الله إخوانا) (بوخاری: فتح الباری: ٤٩٩/٧). واتە: وشـیار بن لە گومان بردن! چونکە گومان لە هەر قسەیە درۆترە، وە سیخوڕی مەکەن ﴿ ولا یغتب بعضکم بعضا ﴾ و لەپاشملە ناوی یەکـتر بەخراپە مەبەن ﴿ أیحب أحدکم أن یأکل لحم أخیه میتا ﴾ ئایا کەستان پێی خۆشە گۆشتی برای خۆی بە مردوویی بخوات؟! دیارە ئەمە ئەوپەڕی ناشیرین کردنی ئەوکارەیە، تا مرۆڤەکان سڵی لێ بکەنەوەو نەی‌کەن ﴿ فکرهتموه ﴾ ئاشکرایە کە ئەوەتان زۆر پێ ناخۆشـەو، حەزی لێناکەن و نای‌خـۆن ﴿ واتقوا الله ﴾ وە لەخوا بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن ﴿ إن الله تواب رحیم ﴾ بێگومان خــوا زۆر لێبووردەیە بۆ هەرکەسـێك پەشـیمان بێتـەوە لەو کارە ناشـیرینانەی کردوویەتی، زۆریش میهرەبانــە لەگەڵ بەندەکانی خۆیدا. ئەبوو هورەیرە) ئــەڵێ: وتیان بەپێغەمبەر غەیبەت چییە؟ ئەویش فەرمووی: (ذکرک أخـاک بما یکره). ناو هێنانی براکەت بەهەر شێوەیەك پێی ناخۆش بێ، کابرا وتی: باشە ئەگەر ئەوەی من پێـی ئەڵێم وابوو؟ هەر بەغەیبەت دادەنـرێ؟ فەرمووی: (إن کان فیــە ما تقول فقد اغتبتــە، وإن لم یکن فیه ماتقــول فقد بهته) (ئەبووداوود: ١٩١/٥). واتە: بەڵێ ئەگەر ئەوەی تۆ ئەیڵێیت وابوو، ئەوە غەیبەتت کردووە، ئەگەر نا، ئەوە بوختانت بۆ کردووە.

خوا کردوونی بە چەند گەل و هۆزێک بۆ ناسینی یەکتر:

﴿ ١٣ : یاأیهاالناس إنا خلقناکم من ذکر وأنثی ﴾ ئەی خەڵکینە! بێگومان ئێوەمان لەپیاوو ژنێك دروسـتکردووە، واتە: لە ئادەم و حەوا، جا ئیتر ئەم هەموو سـووکایەتییە چییە بەیەکتری ئەکەن؟ بۆچی ئەگەر (بیلال) بۆ سـەربانی کەعبە سـەرکەوێ ئێوە پێتان ناخۆشە، هەر لەبەر ئەوە کە کاتی خۆی کۆیلە بووە؟ ﴿ وجعلناکم شـعوبا وقبائل لتعارفوا ﴾ کردوومانــن بەچەند گەل و تیرەیەك تا یەکتری بناسـن، نەك بۆ گاڵتە کردن و تانەو تەشەردان لەیەکترو سـتەم لەیەکتر کردن ﴿ إن أکرمکم عنـد الله أتقاکم ﴾ بێگومان بەڕێزترینتان لای خوا، ئەوەتانە کە بەتەقوا ترو خۆ پارێزتر بێت، وە لەسـنوورەکانی خوا نەترازێت ﴿ إن الله علیم خبیر ﴾ بەڕاستی خوا بەبەندەکانی خۆی زانایە، بەدڵ و دەروونیان بەئاگایە. (ئەبوو هورەیـرە) ئـەڵێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (تعلموا من أنسـابکم مـا تصلون بـە أرحامکم) (ترمزی: کتاب البـر: ١٥٠/٨). واتە:

ئەوەندە کە خزمانی خۆتانی پێ بناسـن، رشـتەو نەژادو نەسەبی خۆتـان بزانن، واتە بزانن لەهۆزو خێڵی کێن تا سـەردانی یەکتر بکەن و بەدەم کێشەکانیانەوە بین.

جیاوازی نێوان ئیسلام و ئیمان:

﴿ ١٤: قالـت الأعراب آمنـا ﴾ عەرەبە دەشـتەکییەکان وتیان: بروامان هێناوە بەخواو بەپەیامبەری خوا ﴿ قل لم تؤمنوا ﴾ بڵێ: نەخێر، باوەڕتان نەهێناوە ﴿ ولکن قولوا أسـلمنا ﴾ بەڵام بڵێن: هەر لەترسی کوشتن و دیل بوون موسڵمان و ملکەچ بووین بڕوا هێنان هەیەو خۆ بەدەسـتەوەدان هەیە، ئەوەی ئێوە تەنها سەرزارییەو، لەدڵدا راسـت ناکەن، هەر لەبەر ئەمەیشە کە هەندێ لە زاناکان ئەڵێن: ئیمان و ئیسـلام دوو زاراوەی جیاوازن. لەکاتێکی گرانیی و وشکەسـاڵدا دەستەیەك لەعەرەبە دەوارنشینەکان هاتنە مەدینەو منەتیان سـەر پەیامبەر ﷺ نا، کە موسـڵمان بوون، وتیان: ئەی پەیامبـەری خوا! بڕوامان هێناوە، ئێمـە وەك هۆزی فلان و فلان جەنگـت لەگەڵ ناکەین بەڵێ، لەو قسـەو باسـانەیان زۆر گوت! ئەوجا ئـەم ئایەتە: (وقالت الاعرب آمنا..) هات. وە ئایەتەکە بە راشـکاوی گەیاندی کە وشـەو مانای بڕوا (ئیمان) گەلێ فراوا نترو گەورەترە لە وشـەو مانای ئیسـلام.. چونکە بـاوەڕ (ئیمان) بەدڵ وبەزمـان وبەکردەوە (اعتقاد، قول، عمل) دەبێت، بەڵام ئیسـلام بوون بە خۆ بەدەسـتەوەدان و ملکـەچ بوونێکی رواڵەتیش دەبێ، جا خوا هۆشـیاری کردنەوە کە ئیمانی راستەقینە دەبێ کردەوەش پشـتگیری بکات. ﴿ ولما یدخل الإیمان فی قلوبکم ﴾ وە هێشـتا بڕوا نەچووەتە نێو دڵتانەوە ﴿ وإن تطیعوا الله ورسوله لا یلتکم من أعمالکم شـیئا ﴾ ئەگەر گوێرایـەڵی خواو پەیامبەری خوابن، ئەوا خواش هیچ شتێك لەپاداشتی کردەوەکانتان کەم ناکاتەوە و بەتێرو تەسـەلی پاداشـتتان ئەداتەوە ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەراسـتی خـوا، خوایەکی لێبووردەو میهرەبانە ﴿ ١٥: إنما المؤمنون الذین آمنوا بالله ورسـوله ﴾ بێگومان بڕواداره‌کان تەنها ئەو کەسـانەن کە باوەڕیان بەخـواو بەپەیامبەری خوا هێناوە ﴿ ثم لم یرتابوا ﴾ لەپاشـا گومانیـان نەبوو لـە ئیمانەکەیاندا ﴿ وجاهـدوا بأموالهم وأنفسـهم فی سبیل الله ﴾ و بە سامان و گیانیانەوە جیهادیان کرد لـە رێی خـوادا ﴿ أولئك هم الصادقون ﴾ هەر ئەوکەسانەشـن راسـتگۆیان لەداوای بڕوادا، بڕواش هـەر ئاوا ئەبێت ﴿ ١٦: قل أتعلمون الله بدینکم ﴾ پێیان بڵێ ئاخۆ دەتانەوێ خوا ئاگادار بکەن لەو دینەی هەتانە ﴿ والله یعلم ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ خوا لەهەرشـتێ لەئاسمانەکان و زەمینـدایـە ئاگادارە ﴿ والله بکل شـئ علیم ﴾ خوا بەهەموو شـتێك زانایە هیچ شـتێکی لەدەست دەرناچـێ و لێی گوم نابێت ﴿ ١٧: یمنون علیک أن أسـلموا ﴾ ئەوانە بە ئیسلام بوونیان منەت دەکەن بەسەر تۆدا ﴿ قل لا تمنوا علیّ إسلامکم ﴾ تۆش پێیان بڵێ: منەت مەکەن بەسەرمدا لەسەر موسـڵمان بوونتان ﴿ بل الله یمن علیکم أن هداکم للإیمان إن کنتم صادقین ﴾ بەڵکو خوا منەت دەکات بەسەرتاندا کە ئێوەی رێنمایی کـردووە بۆ ئیمان و بڕوا ئەگەر ئێوە لەداوای بڕوا هێناندا راسـتگۆ بن، پێغەمبەر ﷺ لە (حونەین)دا بەئەنسـارییەکانی فەرموو: (یا معشـر الأنصار (ألم ضلالاً فهداکـم الله بی؟ وکنتم متفرقین فألفکم الله بی، وعالة فأغناکم الله بی؟) ئەی کۆمەڵی ئەنسار!: مەگەر ئێوە سەرلێشـێواو نەبوون خوا بەهۆی منەوە رێنمایی کردن؟ پەراگەندە نەبوون، بەهۆی منەوە ئولفەت و هۆگری کردن؟ هەژارو دەسکورت نەبوون بەهـۆی منەوە دۆڵەمەندو بێ نیازی کردن؟ هەر شـتێکی گوتبا ئەنسـار دەیانوت: منەت هەر لەبۆ خواو پێغەمبەرەکەیەتی ﴿ ١٨: إن الله یعلـم غیب السـموات والأرض ﴾ بەراسـتی خوا تـەواوی نادیارو پەنهانییەکانی ئاسمان و زەویی دەزانێت ﴿ والله بصیر بمـا تعملون ﴾ وە خوا بینایە بەهەمـوو کاروکردەوەکانتان، هیچ شـتێکی لاپەنهان و نادیار نییە، جا کەوابوو بەرێك و پێکی بڕوای راستەقینە بێنن.

سوورەتی (قاف)ـە

مەککەییەو (٤٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە لەدوای سوورەتی (مورسەلات)ـەوە هاتووە، ئەمیش وەك سـوورەتە مەککەییـەکان باسـی بناغەی عەقیـدە: خوا بە یەکزانین، پەیام و بەرنامە، زیندووبوونەوە، ئەکا، بەڵام تەوەرەی باسـەکەی زیندووبوونەوەیە، بەشـێوەیەك خەریکە بڵێیت: باسی زیندووبوونەوە بۆتە بەشێکی سـەرەکی سوورەتەکە، ئەم سوورەتە سـوورەتێکی زۆر توندە، بەقورسـیی دائەبەزێتە سەرمەسـەلەی پاداشـت وتۆڵەو زیندووبوونەوەوە، پەیامبەر ﷺ گەلێ جار لە رکاتی یەکەمی نوێژی بەیانیدا، وە لەرکاتی یەکەمی نوێژی جەژندا، وە لەهەموو رۆژێکی هەینیش لەسەر مینبەر ئەی‌خوێند، بۆیە (ئوممی هیشـام) ئەڵێت: من هەر بەدەم پەیامبەرەوە ﷺ سوورەتی (قاف)م لەبەرکرد (مسلم).

ئیمامی (إبن کەسـیر) ئەڵێ: قسەی راست ئەوەیە کە ئەم سوورەتە سـەرەتای ئـەو بەشـە قورئانەیە کـە ئایەتەکانـی زۆر کورتن و

پێی‌دەڵێن: (الحـزب المفصل)، بەبەڵگەی ئەوە کە ئیمامی (ئەبوو داوود) لە (سـنن)ی خۆیدا، لەبەشـی (باب تحزب القران)دا ئاوا هێناویەتی، ئەوەتە (ئەوس) ئەڵێ: لەهاوەڵانیم پرسی: ئاخۆ چۆن قورئانتـان بەش بەش دەکرد بۆ ئاسـان خوێندنی و لەبەرکردنی؟ وتیان: سـێ سـوورەت، پێنج سـوورەت، حەوت سوورەت، نۆ سـوورەت، یازدە سـوورەت، سـێزدە سـوورەت، ئەوجا (حزب المفصل) واتە: لەسوورەی (ق)یشەوە بۆ کۆتایی دەمانکردە حیزبێك. (ئەبوو داوود). واتە: هەر سێ سوورە تەکەی پێشەوە: (البقره، آل عمران، النسـاء) وە هەر پێنج سوورەتەکەی (مائیدە، ئە نعام، ئە عراف، ئەنفال، بە رائەت). وە هەر حەوت سوورەتی: (یوونس، هوود، یوسف، رەعد، ئیبراهیم، حەجەر، نەحل) وە نۆ سوورەتی (سـبحان، کەهف، مەریـەم، تاها، ئەنبیا، حـەج، موئمینون، نوور، فورقان). و یازدە سـوورەتی: (شوعەراء، نەمل، قەسەس، عەنکەبوت، رووم، لوقمان، سـوجدە، ئەحزاب، سەبەء، فاتر، یاسـین). وە سیانزە سوورەتی: (سافات، سـاد، زومەر، غافر، سەجدە، فوسسـیلەت، زۆخرۆف، دوخان، جاسیە، ئەحقاف، قیتـال، فەتح، حوجورات). لەپاشـان لە (الحـزب المفصل)ەوە، واتە: لەسوورەتی (ق)ـەوە بۆ کۆتایی بەحیزبێکمان دادەنا.

هاتنی پێغەمبەر و قیامەت لای خوانەناسان سەیرو سەمەرەیە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ق ﴾ ئەم پیتە هێمای موعجیزەی قورئانە، وەك پێیان بڵێ: دە فەرموون ئێوەش لەم پیتانە سوورەتێك بێنـن کە لەهەمـوو روویەکـەوە وەك قورئان وابێـت ﴿ والقرآن المجيد ﴾ سـوێند بەم قورئانە بەرزو بڵندو خاوەن شـەرەفە، ئێمە تۆمـان نارد ئـەی پێغەمبەر! ﷺ بـۆ ئەوەی خەڵکی پـێ ئاگادار بکەیتـەوە، کەچی خەڵکـی مەککە باوەڕیـان نەهێنا! ﴿ ٢: بل عجبوا أنجاءهم منذر منهم ﴾ کەچی هەر بەوەوە نەوەسـتان کەلە ئاسـتی قورئان بەدگومان و دوو دڵ بن، بەڵکو لەوە کەلە خۆیان ترسـێنەرێکیان بە زیندووبوونەوە بۆ هاتووە سەرسـامبوون! واتە: لەوە کە پێغەمبەر لە ئادەمزادە، نەك لە فریشتە ﴿ فقال الكافرون هذا شـئ عجيـب ﴾ ئەوجا ئەوانە بێ بڕوابـوون و وتیان: ئەمە (زیندووبوونەوە) شـتێکی سەیرە! ﴿ ٣: أإذا متنا وكنا ترابا ﴾ ئایا کاتێ کە مردین و بووینە خاك و خۆڵ بۆ جارێکی تر ئەگەڕێینەوە بـۆ حاڵەتی یەکەممان و زیندوو ئەبینەوە؟! ﴿ ذلك رجع بعيد ﴾ دیارە ئەو گەڕانەوەیە ئەسـتەم و دوورە! ﴿ ٤: قد علمنا ما تنقص الأرض منهـم ﴾ جا خوای گـەورە بۆچوونەکانیان ڕەتدەکاتەوەو دەفەرمووێ: بێگومان ئێمە زوو زانیومانە زەوی چەندیان لێدەخوا و لێ کەم ئەکات، واتە: لە گۆشـت و خوێن و ئێسـك و.. پاشـان دەبینەوە خۆڵ، تەنانەت هیچ شتێکیشـمان لەوانە لێ بزر نابێت، ئیتر چۆن ناتوانین زیندوویان بکەینەوە؟! ﴿ وعندنا كتاب حفيظ ﴾ نامەیەکی پارێزەریشمان لایە بۆ هەڵژماردنی هەموو شتێك و لەکیس نەدانی هەر شـتێك ﴿ ٥: بل كذبوا بالحق لما جاءهم ﴾ نەك هەر ئەوەندە.. کە باوەڕ بـە زیندوو بوونەوە نەکەن، بەڵکو هەرکە ئەم قورئانە ڕاستەشیان بۆ هات، هێمان هەر بڕوایان پێ نەهێنا ﴿ فهم فـي أمر مريج ﴾ وجا ئەوان لەکارێکـی قەلەقدان! جارێ گوتیان قورئان جادووە، جارێکیش گوتیان قورئان شـیعرەو موحەممەدیش شاعیرەو.. هتد!

ئەی‌بۆ ناڕوانننە ئاسمان و زەوی و چیاکان ئیمان بێنن؟:

﴿ ٦: أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم ﴾ ئایا بەبیرێکی وردەوە سەیری ئاسمانیان نەکردووە، لەلای سەرویانەوە ﴿ كيف بنيناها وزيناها ﴾ و چۆن بینامان کردووە و، بەو هەموو ئەسـتێرانە رازاندوومانەتەوە ﴿ ومـا لها مـن فروج ﴾ و هیـچ کەلێن و ناتەواوییەکیشـی تێدا نییە؟ جا دەسـەڵاتدارێکی ئاوا چـۆن ناتوانێ زیندوویان بکاتەوە؟ ﴿ ٧: والأرض مددناها ﴾ زەوی‌شمان بە پان وبەرین ڕاخسـتووە ﴿ وألقينا فيها رواسـي ﴾ و چەندین شـاخ و کێوی قایممان وەك مێخ تێ‌خسـتووە، تا لەنگەری بگـرن ﴿ وأنبتنا فيها من كل زوج بهيج ﴾ و لەهەر جووت و جۆرێکی جوان دیمەنمان گیاو رووەك تیا رواندووە، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرمووێ: (ومن كل شئ خلقنا زوجيـن لعلكم تذكـرون) (٤٩/٥٠). بۆ هەمان مەبەسـت. ﴿ ٨: تبصـرة وذكرى لكل عبد منيب ﴾ بـۆ پێ‌دیتن و وەبیرهێنانەوە بۆ هەمـوو بەندەیەکی تەوبـەکارو گەڕاوە بۆ لای خـوا لە ئەنجامی وردبوونەوەو بیرکردنەوە لە نیشـانەکانی خوا لە بوونەوەردا ﴿ ٩: ونزلنـا من السـماء مـاء مباركا ﴾ و لە حەوایشـەوە ئاوێکی بە بەرەکەتمـان ناردەخـوارەوە ﴿ فأنبتنا به جنات وحـب الحصيد ﴾ ئینجـا چەندیـن باخـات و دانەوێڵەش کـە دروێنـە دەکرێت، وەك گـەنم وجۆو برنجمان پێ رواند ﴿ ١٠: والنخل باسـقات ﴾ وەهەروەهـا دارخورمای بەرزو هەڵچووو ﴿ لها طلع نضيد ﴾ خاوەن بەر بەسـەریەکداکەوتوو ﴿ ١١: رزقا للعباد ﴾ بە رزق و رۆزیی بۆ بەنـدەکان ﴿ وأحيينا به بلدة ميتـا ﴾ و زەوییەکی مردووشمان پێ زیندووکردەوە ﴿ كذلك الخروج ﴾ لە گۆڕ دەرچوونیش هەر ئاوایە، واتە: هەرچۆنێ ئەو زەوییە وشـك و بـێ گیانە ئەخەینەوەگەڕ، ئێوەیـش زینـدوو دەکەینەوە، وەکو دەفەرموێ: (لخلق السـموات والارض اكبـر من خلق الناس). یان دەفەرموێ: (أولم يروا أن الله

الذی خلق والأرض ولم یعی بخلقهن بقادر علی أن یحیی الموتی بلی إنة علی کل شـی قدیر) (٤٦/٣٣). واته: بەدیهێنانی ئاسمانەکان وزەوی زۆر گـەورە ترە لە بەدیهێنانی ئێـوەی مەردم، جائیتر بۆ ئینکاری دروستکردنەوەیەکی نوێی خۆیان دەکەن؟!.

لە گەلانی پێشوو پەند وەرگرن:

﴿ ١٢: کذبـت قبلهم قـوم نوح وأصحاب الـرس وثمود ﴾ پێش ئەوانیش واتە: پێش (قورەیش) گەلی(نووح) کەلە عێراقدا بوون و ئەو گەلەیش کە بە دەوری بیری (رەس)دا کە لە ولاتی (یەمامە) دەژیان و (سەموودی)قەومی(ساڵح) ﴿ ١٣: وعاد وفرعون وإخوان لوط ﴾ و گەلی (عاد)ی (قەومی هوود) و (فیرعەون) و هۆزی لووت ﴿ ١٤: وأصحـاب الأیکـة وقوم تبـع ﴾ و ئەسـحابولئەیکەش خاوەن بێشـەکان و، گـەلی(توببـەع) کە لە ولاتی یەمەندا ئەژیان ﴿ کل کذب الرسل ﴾ ئەوانە هەموو پێغەمبەرەکانیان بەدرۆزن داناو بروایان پێ نەکردن ﴿ فحق وعید ﴾ جا هەرەشـەکەم بەدیهات، بۆ دابەزاندنیـسزا بۆ سەریان ﴿ ١٥: أفعیینا بالخلق الأول ﴾ ئایا دورستکردنی یەکەم دەستەوسانی کردین، تا دووبارە دروستکردنەوە دەستەوسـانمان بکات؟ ﴿ بل هم فی لبس مـن خلق جدید ﴾ نا، بەڵکو ئەوان سـەبارەت بە دروسـت کردنەوەیەکی نوێ و تازە لە گومان‌دان، خوا لەسـوورەتێکی تـردا ئەفەرموێ: (وهو الذی یبدأ الحـق ثم یعیده وهو أهون علیه). (٢٧/٣٠).. یان دەفەرموێ: (قل یحییها الذی أنشـأها أول مرة وهو بکل خلق علیم)(٧٩/٣٨). واتە: هەر یەکەم بەدیهێنەر توانای ئەوەیشـی هەیـە کە ئێوە لەرۆژی دواییدا زیندوو بکاتەوە.

خوا ئاگای لە خەیاڵاتیشمانە:

﴿ ١٦: ولقد خلقنا الإنسـان ونعلم ما توسـوس به نفسه ﴾ سوێند ئەخۆم کە ئادەمیمان دروسـتکردووە و بە وەسوەسـەو خەیاڵاتی دڵیشـی دەزانین ﴿ ونحن أقرب إلیه مـن حبل الورید ﴾ و ئێمەبۆ ئەو لەشـادەماری راسـت و چەپـی گەردنی کـە ئەگەنەوە دڵی نزیکترین، مەبەسـت ئەوەیە کـە خوا زانینی تـەواوی بەهەموو جموجۆڵێکـی ئادەمیهەیە ﴿ ١٧: إذ یتلقـی المتلقیان عن الیمین وعن الشمال قعید ﴾ کاتێ کە دووفریشتەکە کردەوەکانی وەردەگرن لەلای راسـت وچەپیەوە چاودێرن و دانیشتوون، واتە: یەکێکیان لەلای راستەوە دانیشتووەو ئەویشیان لەلای چەپەوە.

بۆ گشت وتەیەک چاودێر هەیەو دەی‌نووسێ:

﴿ ١٨: ما یلفظ من قول إلا لدیه رقیب عتید ﴾ هەر وتەیەکی لەدەم دەردەچێت، فریشتەی چاودێری ئامادە،لەلایەتی دەی‌نووسێ. ئایا فریشـتەکان هەموو قسـەیە دەنووسـن؟ یا تەنها ئەو قسـەیە

سُورَةُ قٓ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قٓۚ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ (١) بَلۡ عَجِبُوٓاْ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٞ مِّنۡهُمۡ فَقَالَ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا شَيۡءٌ عَجِيبٌ (٢) أَءِذَا مِتۡنَا وَكُنَّا تُرَابٗاۖ ذَٰلِكَ رَجۡعُۢ بَعِيدٞ (٣) قَدۡ عَلِمۡنَا مَا تَنقُصُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۡهُمۡۖ وَعِندَنَا كِتَٰبٌ حَفِيظُۢ (٤) بَلۡ كَذَّبُواْ بِٱلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمۡ فَهُمۡ فِيٓ أَمۡرٖ مَّرِيجٍ (٥) أَفَلَمۡ يَنظُرُوٓاْ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوۡقَهُمۡ كَيۡفَ بَنَيۡنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٖ (٦) وَٱلۡأَرۡضَ مَدَدۡنَٰهَا وَأَلۡقَيۡنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوۡجِۢ بَهِيجٖ (٧) تَبۡصِرَةٗ وَذِكۡرَىٰ لِكُلِّ عَبۡدٖ مُّنِيبٖ (٨) وَنَزَّلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ مُّبَٰرَكٗا فَأَنۢبَتۡنَا بِهِۦ جَنَّٰتٖ وَحَبَّ ٱلۡحَصِيدِ (٩) وَٱلنَّخۡلَ بَاسِقَٰتٖ لَّهَا طَلۡعٞ نَّضِيدٞ (١٠) رِّزۡقٗا لِّلۡعِبَادِۖ وَأَحۡيَيۡنَا بِهِۦ بَلۡدَةٗ مَّيۡتٗاۚ كَذَٰلِكَ ٱلۡخُرُوجُ (١١) كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ قَوۡمُ نُوحٖ وَأَصۡحَٰبُ ٱلرَّسِّ وَثَمُودُ (١٢) وَعَادٞ وَفِرۡعَوۡنُ وَإِخۡوَٰنُ لُوطٖ (١٣) وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡأَيۡكَةِ وَقَوۡمُ تُبَّعٖۚ كُلّٞ كَذَّبَ ٱلرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (١٤) أَفَعَيِينَا بِٱلۡخَلۡقِ ٱلۡأَوَّلِۚ بَلۡ هُمۡ فِي لَبۡسٖ مِّنۡ خَلۡقٖ جَدِيدٖ (١٥)

دەنووسـن کەپاداش و تۆڵەی هەیە؟ بەڵێ بەپێی ئایەتی: (ما یلفظ من قول إلا لدیه رقیب عتید) هەموو وتەو قسەیەك ئەنووسن. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: لە سەرەتاوە هەموو خێرو شەرێکی ئادەمزاد –تەنانەتی وشـەی خواردم، رۆیشتم– ئەنوسرێ، بۆ پاشان رۆژی پێنج شـەممە، هەمـوو وتەو کردەوەیەکـی دەنوێنـرێ و (عەرز) ئەکرێ، ئەوجا هەر شـتێ چاك و خراپ بێت بۆی دەنوسرێ و، ئەوەی دیکەی ئەسڕێتەوە، ئەوەیە کە خوا ئەفەرموێ: (یمحوا الله ما یشاء ویثبت وعنده أم الکتاب).

بوورانەوەی گیانەڵا لەسەرە مەرگدا:

﴿ ١٩: وجاءت سـکرة الموت بالحق ﴾ وا بێهۆشی و، سەختیو بوورانەوەی مرۆڤیگیانەڵا پێش هات ﴿ ذلک ما کنت منه تحید ﴾ پێـت ئەوتـرێ: ئەوەش ئەوەیە کە کاتی خـۆی خۆتت لێلادەداو نـەت دەویسـت دووچـاری بیت، دەئایا راسـت نییـە؟. (فتح

الباری: ١١/٣٦٩). ئەڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ کەوتە سەرەمەرگ و گیانەڵا لەبەر سەختی و نارەحەتی گیانکێشان دەم وچاوی عەرەقی دەکردو دەیسڕیوەدەیفەرموو: ((سبحان الله! إن للموت لسكرات)). واتە: بێخەوشی هەر بۆخوایە، بەراستی بۆمردن گەلێ حاڵەتی سەخت و قورس و گران هەیە. ﴿ ٢٠: ونفخ فی الصور ذلک یوم

وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِۦ نَفْسُهُۥ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ ٱلْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى ٱلْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَآءَتْ سَكْرَةُ ٱلْمَوْتِ بِٱلْحَقِّ ۖ ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَّقَدْ كُنتَ فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ ٱلْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُۥ هَٰذَا مَا لَدَىَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِى ٱلْعَذَابِ ٱلشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ ۞ قَالَ قَرِينُهُۥ رَبَّنَا مَآ أَطْغَيْتُهُۥ وَلَٰكِن كَانَ فِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا۟ لَدَىَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُم بِٱلْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ ٱلْقَوْلُ لَدَىَّ وَمَآ أَنَا۠ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ ٱمْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ ٱلْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَّنْ خَشِىَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ وَجَآءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُم مَّا يَشَآءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

الوعید ﴾ فوو بە(سور)دا ئەکرێ بۆ زیندووبوونەوەی خەڵك، ئەو نەفخەیە رۆژی پێشهاتنی ئەوهەڕەشەو بەڵێنانەیە، کاتی خۆی خوا لەبێبڕواکانی دەکرد. لە فەرموودەدا هاتووە: ((كيف أنعم وصاحب القرن، قد إلتقم القرن وحنى جبهته، وانتظر أن يؤذن له)). واتە: چۆن من دەتوانم خۆشحاڵ بم، لەحاڵێکدا شەیپووردار، شەیپوورەکەی بە دەمەوەیەو، تەوێڵ و ناوچەوانیشی نەوی کردووەو چاوەڕوانی فەرمانی خوایە؟ وتیان: ئەی ئێمەچی بڵێین لەکاتیئەوەدا؟ فەرمووی بڵێن: (حسبنالله ونعم الوكيل) ئەوانیش وتیان: (حسبناالله..) (مسند إمام أحمد١/٣٢٦ وە تحفه الأحوذی: ٧/١١٧). ﴿ ٢١: وجاءت کل نفس معها سائق وشهید ﴾ و ئەو رۆژە هەر کەسێك بۆ مەحشەر دێ، دوو فریشتەی لەگەڵدایە، یەکێکیان پێش خۆی داوەو دەیگەیەنێتە مەحشەر، ئەوی دیکەشیان شایەدی دەدا لەسەری بەکردەوەکانی ﴿ لقد کنت فی غفلة من هذا ﴾ بەیەکەیەکەی بێباوەڕان دەڵێن: بێگومان تۆ لەدونیادا لەمە بێئاگاو غافڵ بوویت، پێت وانەبوو کە هەرگیز ئەم رۆژە دێت ﴿ فکشفنا عنک غطاءک ﴾ جاوا ئێستا پەردەکەتمان لادا، واتە: پەردەی غەفڵەت ﴿ فبصرک الیوم حدید ﴾ ئینجا ئەمڕۆ بینایی‌چاوت تێژە، ئەوەی جاران نەت‌دەبینی وائێستا دەیبینیت، مرۆڤی کافر لەوکاتەدا هەموو راستییەکان -وەك زیندووبوونەوە..هتد- کەلەدونیادا لێی پەنهانبوون، بەچاوی خۆی دەبینێ، پاشان چاوی شین دەبێ وبەکوێری حەشر دەکرێ.

فریشتەکان شایەتی لەسەر مرۆڤەکان دەدەن:

﴿ ٢٣: وقال قرینه هذا ما لدی عتید ﴾ فریشتە هاوڕێ و هاونشینەکەی کە کردەوەکانی نووسیوە، لەلای خوا شایەدی دەداو ئەڵێ: پەروەردگاری من! ئەمە ئەوکردەوانەیە لەلای من ئامادەو گەڵاڵە کراوە ﴿ ٢٤: ألقیا فی جهنم کل کفار عنید ﴾ پاشان خوا فەرمان بەو دوو فریشتەیە لەگەڵیدان ئەداو ئەفەرموێ: ئادەی بیهاوێژنە دۆزەخەوە هەموو کافرو بێبڕوایەکی سەرکێش ﴿ ٢٥: مناع للخیر ﴾ رێگری خێر ﴿ معتد مریب ﴾ ستەمکاری بێگومان ﴿ ٢٦: الذی جعل مع الله إلها آخر ﴾ ئەوەی‌کە لەگەڵ خوادا پەرستنی کەسێکیتر بەڕەوا دەزانێ ﴿ فألقیاه فی العذاب الشدید ﴾ ئینجا هەرئێستا هەردووکتان بیهاوێنە ناو سزا سەختەکەوە (ئەبوو سەعیدی خودری) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((يخرج عنق من النار يتكلم يقول وكلت اليوم بثلاثة: بكل جبار عنيد، ومن جعل مع الله إلها آخر، ومن قتل نفسا بغير نفس فتنطوي عليهم، فتقذفهم في غمرات جهنم)) (مسند الإمام أحمد)(٣/٤٠).

لەناو دۆزەخدا سەرو ملێ دێتە دەرێو ئەڵێ: ئەمڕۆ من چاودێری‌سێ کەسم: هەر دەسەڵاتدارێکی ستەمکار، هەرکەسێك شەریك و هاوبەشی بۆ خوا دابنێت، هەر کەسێ بێ تاوان کەسێکی دی کوشتبێ، ئەوجا پەلاماریان ئەداتێ و، تووریان هەڵدەدا بۆ نێو دڵی دۆزەخ ﴿ ٢٧: قال قرینه ربنا ما أطغیته ﴾هاوڕێ و هاونشینە شەیتانەکەی، پاکانە بۆخۆی دەکاو دەڵێ: ئەی پەروەردگارمان! من بێ بڕواو گومڕام نەکرد ﴿ ولکن کان فی ضلال بعید ﴾ بەڵکو ئەو خۆی لەناو گومڕاییەکی دوور لە هیدایەتدا بوو﴿ ٢٨: قال لا تختصموا لدی ﴾ پاش ئەو شەڕە دەمە، خوا ئەفەرمووێ: لای من هیچ شەڕە دەم مەکەن ﴿ وقد قدمت إلیکم بالوعید ﴾ چونکە کاتی خۆی لەسەر زمانی پەیامبەرەکانم، هەڕەشەی ئەم رۆژەم لێکردن، هەمووشتێکم بۆ روون کردنەوە ئیتر ئێستا جێی قسەتان نەماوە ﴿ ٢٩: ما یبدل القول لدی ﴾ بڕیارو قسە ی من بۆ سزادانتان ناگۆڕێ ﴿ وما أنا بظلام للعبید ﴾ ومن ناحەقی و

ستەمیش لەبەندەکان ناکەم.

جەهەننەم بە هیچ پڕ نابێ:

﴿ ٣٠: يـوم نقول لجهنم هل امتلأت ﴾ ئەو ڕۆژە وەبیربێنە کە بە دۆزەخ ئەڵـێین: ئایا پڕ بووی؟ لەو هەموو خەڵکەی پۆل پۆل بۆتی ئەنێریـن؟ ﴿ وتقول هل من مزيد ﴾ ئەویش ئەڵێ: ئاخۆ زیاتریش هەیە؟. لە فەرموودەیەکی (قودسی)دا هاتووە کە پێشەوا (بوخاری و موسلیم)١٢٨٧/٤١. هێناویانە: ((لا تزال جهنم يلقى فيها وتقول: هـل من مزيـد؟ حتى يضع رب العـزة فيها قدمه فتقـول: قط. قط، وعزتک وكرمك -أي كفـي كفي- فينزوي بعضها إلى بعض..)). بەڵێ بڕوامان بەسیفەتی (قەدەم) وەك لە فەرموودەکاندا هاتووە هەیەو دەسکاریشـی ناکەین، بەڵام شـێوەو چۆنییەتییەکەی دەگێڕینەوە لای خوا. ئیمامی (ئیبن کەسیر) کەدەگاتە تەفسیری ئایەتی: (يوم نقـول لجهنم هل أمتـلأت..) دەڵێ: لەبەر ئەوە کە خوا بەڵێنی داوە دۆزەخ بـە مرۆـڤ و جنۆکە پڕ بکا، ڕۆژی قیامەت پێی دەڵێت: ئاخۆ پڕ بوویت؟ پاشان ئەوەی تێچوو توورهەڵدرایە نێویەوە هێشتا هەر دەڵێ: ئاخۆ زیاتر هەیە..؟ جا لەو کاتەدا هەر پڕ نابێ و داوای هـی تـری لێ دەکات، ئەوجا خوا (پێی) پـیرۆزی خۆی دەخاتە نێویەوە، ئەوسـا لە هەیبەتی ئـەوەدا، دەچێتە وە یەك و دەڵێ: (قط قط). واتە: خوایە! بەسمە، بەسمە، پڕ بووم و جێی کەسـم نەمـاوە. زانایان دەڵێن: ئەو قسـەی دۆزەخە ڕاسـتەو هەقیقەتی هەیەو، خوا دەیهێنێتە گۆو قسـە، بۆیە خوا پێی پیرۆزی خۆی تێ دەخا، چونکە لەوپەڕی قوڵی و، فراوانیدایە، ئیتر بەو شـێوەیە لەمـلاو لەولاوە دێتەوەیەك وبچووك دەبێتەوە. ئیمامی (بوخاری)و ئیمامی (مسلم)وپێشەوا (ئەحمەد)یش هەمان ڕاو بۆچوونیان هەیەو، هەریەکەشـیان فەرموودەیەکی هێناوە ئاشکرایشـە کـە (قەدەم، ریجل) هەردووك یەك شـتە. جا کەوایە (قەدەم) سیفەتێکی زاتی خوایە، بەڵام دیارە ئەو قەدەمە وەك قەدەمی دروسـت کراوەکانی نییـە. (دارەمی)لە(ئیـبن عەببـاس)وە دەڵێ: ((الكرسـي موضع القدمين، والعرش لا يقدر قدره إلا الله)) حاکمیش لە(المسـتدرك)دا هێناویەتی و دەڵێ: (صحيح على شرط الشيخين ووافقه الذهبي وابن جرير). ﴿ ٣١: وأزلفت الجنة للمتقين غير بعيد ﴾ بەهەشـتیش بۆ پارێزکاران، ئەوانەی وا سنووری خوا ئەپارێزن، نزیك دەخرێتەوەو هێنـدە دوور نییە لێیانەوە، زۆری نامێنـێ پێی‌بگەن ﴿ ٣٢: هذا ماتوعدون لكل أواب حفيظ ﴾ پێیان ئەوترێ ئەمە بۆ هەرکەسـێك ڕوو بەخـوا بێ و بۆلای ئەو بگەڕێتەوەو سـنوورەکانیئەو بپارێزێ ﴿ ٣٣: مـن خشـي الرحمن بالغيب وجاء بقلـب منيب ﴾ بۆئەوەی هەردەم لەخوای بەخشـندەی خۆی ترساوە لەپەنهاندا، بەدڵێکی گەڕاوە بۆلای خوا هاتـووە، وەك ئەو فەرموودەیە دەفەرموێ: ((.. ورجل ذكـر الله خاليا ففاضت عيناه..)) (متفـق عليه). واتە: یەکێ دیکە لەو حەوت کەسـە لـەڕۆژی دواییدا لەبن سـێبەری خوادا حەشر دەکرێن، ئەو مرۆڤەیە کە بەنهێنی و، لە چۆڵەوانیا هەردەم یادی خوا دە کاو، چاوەکانی فرمێسـکیان پیا دێتە خوار ﴿ ٣٤: أدخلوها بسـلام ذلک يوم الخلود ﴾ پێیان ئەوترێ فەرموون: هەموو بە ئاسـوودەیی و ئارامییەوە بچنە ناو بەهەشـتەوە، ئەوە ڕۆژی هەتا هەتایی و نەمرییە ﴿ ٣٥: لهم ما يشاءون فيها ﴾ حەزیشیان لـە هەرچی بێـت بۆیان هەیـە داوای بکەن، لەفەرموودەدا هەیە کە ئەگەر بەهەشـتیان حەزیان لەگۆشـتیبرژاوی باڵندە بێ، زوو دەهێنرێتە بەردەسـتیان (ئیبن ئەبوو حاتەم)، خۆ ئەگەر حەزیان لەمنـداڵ و زاڕۆڵـەش بێت، ئـەوا لەیەك سـاتدا لەدایك دەبێ.. (ئەحمەد، ئیبن ماجە، ترمزی). ﴿ ولدينا مزيد ﴾ وەزیادەش لەوە کە بەخەیاڵی هیچ کەسـێکدا نایـەت، لامان هەیە. ئەو زیادەیەش -وەك (موسـلیم) دەڵێ- سـەیروو تەماشـای دیمەن و ڕوخساری پـیرۆزی خوای پەروەردگارە -جل جلالـه-، وە ئایەتی: (للذين أحسـنوا الحسـنى وزيادة)(٢٦/١٠). بۆ دووپاتی سەیرو تەماشای ڕوخساری خوایە، جگە لەوەش تەنانەت هەموو ڕۆژێکی هەینی، خـوای پەروەردگار خۆی بۆبەهەشـتیان دەردەخات (بەزار، ئیبن ئەبوو حاتەم، ئیمامی شافعی) ڕیوایەتیان کردووە.

بەرلەقورەیش گەلانی زۆرمان قڕ تێ‌خستن:

﴿ ٣٦: وكم أهلكنا قبلهم مـن قرن ﴾ وەبەر لەقورەیش، خەڵکی زۆرمان لەناو برد و تۆڵەمان لێکردنەوە ﴿ هم أشـد منهم بطشـا ﴾ ئەوانیش بەهەڵەت تر وبە هێز تر بوون لەوان ﴿ فنقبوا فى البلاد ﴾ وڵات وشـاری زۆریان پشکنی و گەڕان، واتە: بۆ ڕابواردن و رزق و ڕۆزی بەدەسـت هێنان و ئەملاو ئەولاکردن ﴿ هل من محيص ﴾ ئایا هیچ لادانێك هەبوو بۆیان لەتیاچوون، تاخۆیانی تیا بشارنەوە لـە سـزاو لە مـردن؟ ﴿ ٣٧: إن فى ذلـك لذكرى لمـن كان له قلب أو ألقى السـمع وهو شـهيد ﴾ بێ‌گومان لەو سەرگوزەشتەی پێشـینانەدا، ئامۆژگـاری هەیە بۆ ئـەوەی دڵ وژیری هەیە، یان بەباشی گوێڕاگری وئامادەش بێت دڵ وگوێی بداتێ ﴿ ٣٨: ولقد خلقنا السـموات والأرض وما بينهما فى ستة أيام ﴾ سوێند بەخوا ئاسمانەکان و زەوی و، هەرچی لەنێوانیاندا هەیە، لەماوەی شەش ڕۆژاندا دروستمانکردوون ﴿ ومامسنا من لغوب ﴾ لەگەڵ ئەوەشدا هیچ جۆرە ماندوو بوونێکیشمان تووش نەهات ﴿ ٣٩: فاصبر على

ما يقولون ﴾ سـا لەئاسـت ئەو هەموو قسەو قسەلۆكانەیاندا ددان بەخۆتا بگرە و ئارامت ببێ ﴿ وسبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس وقبل الغروب ﴾ و بۆ بەرگرتن لەو هەموو ناسۆرانە بەردەوام خوای خۆت لەهەر شتێك بۆ ئەو ناتەواو بێت بەخاوێن رابگرە، لە پێش خۆر هەڵاتن وله پێش خۆر ئاوابوون،واتە: بەیانیان و عەسـران،

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ (٣٦) إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ (٣٧) وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ (٣٨) فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ (٣٩) وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ (٤٠) وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ (٤١) يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ (٤٢) إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ (٤٣) يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ (٤٤) نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ (٤٥)

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا (١) فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا (٢) فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا (٣) فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا (٤) إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ (٥) وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ (٦)

چونکە پاداشـی ئەو دووانە زۆر زۆرە ﴿ ٤٠: ومن الليل فسـبحه وأدبار السـجود ﴾ جالەشەویشـدا خوای خۆت بەپاك رابگرە و، لەپاش سوژدەی هەموو نوێژەکانیش. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەست بەویادە تەسبیحاتی دوای نوێژەکانە. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: پێش شـەو ڕەوی لەشـەوو ڕۆژێکدا دوو نوێژ فەرزبوو(بەیانی وعەسـر) شەو نوێژیش ماوەی ساڵێك لەسەر خۆی وئوممەتەکەی فەرز بوو، پاشـان لەسەر ئوممەتەکەی سـڕایەوە، ئینجا بۆ ماوەیەکی تریش بەشەوڕەویەکەی هەموو سڕایەوەو نوێژ بوویە پێنج فەرز.

ڕووداوەکانی ڕۆژی پەسڵان:

﴿ ٤١: واستمع يوم يناد المناد من مكان قريب ﴾ گوێڕاگرە ئەی پێغەمبـەر! بۆ ئـەو هەواڵەی پێت دەدەین لـە ئەحواڵی‌قیامەت، ڕۆژێك (ئیسـرافیل)بانگ دەکا لە شوێنێکی‌نزیك بەخەڵك هەمووتان دەرچـن لە گۆڕەکانتان بۆ حەشـر ﴿ ٤٢: يوم يسـمعون الصيحة بالحق ﴾ ئەو ڕۆژە کە هەموو ئەو (صیحە)و هاوارەیان بە هەق گوێ لێ‌دەبێ ﴿ ذلک يوم الخروج ﴾ ئا ئەو ڕۆژە، ڕۆژی لەگۆڕ دەرچوونە بۆ حەشـرو پاداش و تۆڵـە ﴿ ٤٣: إنا نحن نحيـي ونميت وإلينا المصير ﴾ بەڕاسـتی هەر ئێمەین ژیان دەبەخشین و دەشمەرێنین، وەگەڕانەوەش هەر بۆلای ئێمەیە دوای زیندووبوونەوە ﴿ ٤٤: يوم تشقق الأرض عنهم سـراعا ﴾ ڕۆژێ زەوی لەڕووی ئەوانەدا لەت لەت ئەبێ ودەقڵیشێتەوە، ئینجا خەڵکیش بە پەلە لە گۆڕەکانیاندا دەر ئەچن بۆ مەحشـەر ﴿ ذلک حشـر علينا يسير ﴾ ئەوکارەش کۆکردنەوەو حەشـریچەکە لە سەر ئێمە ئاسانە ﴿ ٤٥: نحن أعلم بمـا يقولون ﴾ ئێمـە زاناترین بەوەی ئەوان ئەیڵـێن بەرامبەر بە خـۆت وبە پەیامەکەت ﴿ وما أنت عليهـم بجبار ﴾ وە تۆش زاڵ و زۆردارێـك نیت بەسـەریاندا و فەرمانت پـێ نەکراوە کە بەزۆر ئیمانیـان پێ بێنیـت ﴿ فذكر بالقرآن من يخاف وعيد ﴾ دەسـا هەرکەسێك لەهەڕەشـەو بەڵێنەکانی من ئەترسێت،تۆ بەم قورئانە ئامۆژگاری بکەو، دیارە مەگەر کەسـێکیش ئامۆژگاری وەربگرێ، لەخوای خۆی بترسێت.

زۆرسوپاس بۆخوا، لەشەوی (٣/٢)ی شەعبانی (١٤١٧) بەرامبەربە (١٩٩٦/١٢/١٣/١٢) لەنووسـینی ئەم سوورەتە پڕ لەترسە بوومەوە لەهەڵەبجە، (لەڕاگەیاندن)

سوورەتی (زاریات)ـە

مەککەییەو (٦٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم سـوورەتە وەك هاووێنەکانی دیکەی باسـی بنەماکانی ئیمان و بڕوا: یەکخواپەرسـتی، پەیام، زیندووبوونـەوەو پاداش و تۆڵە دەکا.

لەسـەرەتاوە باسـێکی(با)کان ئەکات، ئینجا هەورەکان، ئەوسـا ئەوکەشـتییە گەورانـەی بەنـاو دەریاکاندا دێن و ئـەڕۆن، ئەو فریشـتانەی کاروباری خەڵکیان پێ سـپێردراوە، خوا سوێندیان پێ ئەخوات کە بێ‌گومان حەشر دێت وپاداش و تۆڵەیش بە دوایا دێ، باسی ئەوانەی بڕوایان بە قورئان نەبوو، ئەنجامیان لە دونیاو قیامەتدا، بڕوادارانـی پارێزگار و ئەو نازو نیعمەتەی بۆیان ئامادە کراوە لەبەهەشتدا. دەسـەڵاتی خوا لەم بوونەوەرەدا: لەئاسمان و زەویو کێـوەکان و مرۆڤەکان.. داسـتانی هەنـدێ لەپەیامبەران، هەڵوێسـتی تاغووتـەکان لەگـەڵ پیاوانی خـواداو ئەنجامیان.. مەبەست لە دروستکردنی ئادەمی و جنندا.

دووپاتکردنەوەی هاتنی ڕۆژی جەزاو تۆڵە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والذاريات ذروا ﴾ سوێند بەو (با)یانەی تۆزو پووش و تۆوی گیاکان بڵاودەکەنەوە بە بڵاوکردنەوە، لەملا دەیبەن بۆ ئەولا ﴿ ٢: فالحاملات وقرا ﴾، سوێندیش بەو (با)یانە لە گەڵ خۆیان ئاوی باران هەڵدەگرن ﴿ ٣: فالجاريات يسرا ﴾ سوێند بەو گەمیانەش بەئاسانی لەنێو دەریاکاندا دێن و دەچن. ﴿ ٤: فالمقسمات أمرا ﴾ پاشان بەو فریشتانە کەکاروبار لەناو بوونەوەردا (ڕزق و ڕۆژیو..) دابەش ئەکەن، دیارە فریشتەکان هەر کۆمەڵەیان کارێکیان پێ سپێردراوەو لە سنووری خۆیاندا پێی هەڵدەسن ﴿ ٥: إنما توعدون لصادق ﴾ بە هەموو ئەوانە، هەر هەڕەشەیەك لێتان دەکرێ و هەر بەڵێنێك پێتان دەدرێ لەژیانەوە، دێتەجێ، بەڵێ.. بۆیە خوای گەورە سوێند بەوانە ئەخوات، چونکە جێگەی بیرکردنەوەن بۆ دۆزینەوەی خوای باڵادەست ﴿ ٦: وإن الدين لواقع ﴾ و بێگومان پاداش و تۆڵە، هەر دێتە جێ و بەرێوەیە ﴿ ٧: والسماء ذات الحبک ﴾ سوێند بەو ئاسمانە کە ڕێ ڕێیەو، زۆریش بەجوانییو، ڕێك و پێك، ئەستێرەکان بەناویاندا دێن و ئەڕۆن ﴿ ٨: إنكم لفي قول مختلف ﴾ بێگومان ئێوە ئەی بێبڕوایانی قورەیش! وتەو گوفتارتان سەبارەت بە پێغەمبەر ﷺ جیاوازو بێ سەروبەرەو دوورە لە ڕاستی، کە جارێ ئەڵێن: جادووگەرە، جارێکی تر ئەڵێن شاعیرەو.. هتد ﴿ ٩: يؤفك عنه من أفك ﴾ لە قورئان و لە پەیامبەر کلا دەکرێ، ئەو کەسەی لەزانینی خوادا لادراوە، چونکە خوا خۆی زانیویەتی کە ئەو جۆرە کەسە زۆر لارو لاسارەو بەکەڵکی هیدایەتدان نایە ﴿ ١٠: قتل الخراصون ﴾ بەکوشتچن و بمرن بوختانچییەکان، ئەوانەی کە ئەو درۆوپرووپاڵانتانە بۆ پەیامبەر ئەکەن، وەك لە جێگایەکی تردا دەفەرموێت: (قتل الإنسان ما أكفره) (١٧/٨٠). ﴿ ١١: الذين هم في غمرة ساهون ﴾ ئەو کەسانەی کەبە نەزانی خۆیان لە ناو گێژاوی گومراییو تاریکیدا ڕۆچوون و غافڵ و بێ ئاگان ﴿ ١٢: يسألون أيان يوم الدين ﴾ بەگاڵتەوە ئەپرسن: ئەرێ ڕۆژی ڕەستاخێز، ڕۆژی پاداشت و تۆڵە، کەی دێ؟! ﴿ ١٣: يوم هم على النار يفتنون ﴾ ئەو ڕۆژەی ئەوان لەناو ئاگردا سزا ئەدرێن ﴿ ١٤: ذوقوا فتنتكم ﴾ پێیان ئەوترێ: سزاکەتان بچێژن ﴿ هذا الذي كنتم به تستعجلون ﴾ ئەمە ئەو سزایە بوو لە دونیادا پەلەتان بۆ ئەکرد، بەگاڵتەوە ئەتان وت: کەی دێت؟!.

سیفاتی پارێزگاران و جێگەو شوێنیان:

﴿ ١٥: إن المتقين في جنات و عيون ﴾ بێگومان خۆ پارێزانیش لە شیرك و سەرپێچی، لەنێو چەندین باخات و، لە پاڵ چەند سەرچاوەی ئاودان ﴿ ١٦: آخذين ماآتاهم ربهم ﴾ هەرچی پەروەردگاریان لە پاداشتی کارەکانیاندا بۆیداناون، لە بەهەشتدا وەری‌دەگرن ﴿ إنهم كانوا قبل ذلك محسنين ﴾ چونکە ئەوانە پێش ئەمڕۆ هەر لەدونیادا ئاکار چاك بوون. وەکو لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (كلوا واشربوا هنيئابما اسلفتم في الأيام الخالية)(٢٤/٦٩). ﴿ ١٧: كانوا قليلا من الليل مايهجعون ﴾ کەمێك لەشەو ئەخەوتن، زۆربەی شەونوێژیان ئەکرد. (عەبدو ڵڵای کوڕی عومەر) دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: (إن في الجنة غرفا يرى ظاهرها من باطنها، وباطنها من ظاهرها). واتە: لەبەهەشتدا چەند کۆشك و تەلارێك هەیە، دیوی دەرەوەیان، لە ناوەوەیان دەبینرێ، جا دەپرسن: ئەوانە بۆ کێ دەبن؟ فەرمووی: ((لمن ألان الكلام، وأطعم الطاعم، وبات لله قائما والناس نيام)). (ئیمام ئەحمەد هێناویە. ٢/١٧٣). بۆ ئەوانەیە: قسەیان خۆشە، هەردەم بەنەرم ونیان قسە دەکەن، خۆراك و خواردن دەبەخشن، کاتێکیش خەڵك خەوتوون، ئەوان بەپێوەن و خەریکی شەو نوێژن ﴿ ١٨: وبالأسحار هم يستغفرون ﴾ هێمان لەبەرەبەیاندا، لەخوا داوای خۆشبوون دەکەن، وەك ئەوە کە شەو هەر خەریکی گوناح و تاوان بووبن! ﴿ ١٩: وفي أموالهم حق للسائل والمحروم ﴾ و بێ لە وجاڵەشیان هەمیشە لە ماڵ و سامانیاندا بەشێکی دیاری و بەرچاو، بۆ ئەو کەسە داوا ئەکا هەبوو، وەك پێغەمبەر ئەفەرموێ: ((للسائل حق وإن جاء على فرس)) (پێشەوا ئەحمەد). واتە: سواڵکەریش مافی هەیە، ئەگەرچی بەسواری ئەسپیش بێو داوابکا، وەهەروا بەش ئەو کەسەیش دەدەن کەخۆی نییەتیو، داوا لەخەڵك ناکات، وەك ئەوە کە سامانەکەیان لە ژێر دەستی هەژاراندا بێت.

نیشانەگەلێ بۆ دۆزینەوەی خوا:

﴿ ٢٠: وفي الأرض آيات للموقنين ﴾ وە لەزەویدا گەلێ نیشانەو بەڵگەی گەورەومەزن هەیە بۆئەوانەی لە ئیمان و لەبڕوادا بێگومانن، چونکە سەیری ئەو هەموو جۆرە گیاو گوڵ و ئاژەڵ و کێوو شاخ و چیاو دەشت و دەرە ئەکەن، دەرئەنجام بەو شێوەیەش بۆخوا ملکەچ ئەبن ﴿ ٢١: وفي أنفسكم ﴾ وە لەخودی خۆیشتاندا بەڵگە گەلێ‌هەیە بۆ دۆزینەوەی خوا ﴿ أفلا تبصرون ﴾ دەسا لە خۆتان ناڕوانن و تەماشا ناکەن؟ سەیر ناکەن

خوای گـەورە چۆن ئێوەی دروسـت کردووە، هەریەکە شـێوەی ئاخافـتن و زمانـی جۆرێکە، رەنگ و روخسـاری جۆرێکە، پلەی ژیری و تێگەیشـتنی و بەژن و باڵاو قەدو قامەت و..هتد ﴿ ٢٢: وفي السـماء رزقكم ﴾ وررزق و رۆزیتان هەر لـە ئاسمانە، واتە: هـۆی ژیان و ژیوارتان لەوێوەیـە، لەوێوە بارانتان بۆ دێت ﴿ وما

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

توعدون ﴾ وەهەر چیش بەڵێنتان پێ ئەدرێ لەخێرو لەشـەڕ هەر لەئاسمانە، بەتایبەت بەهەشـت ﴿ ٢٣: فورب السـماء والأرض إنه لحق مثل ماأنكم تنطقون ﴾ سـا سوێند بەپەروەردگاری ئاسمان و زەوی، ئەم بەڵێنە بەرزق و رۆزیو، زیندووبوونەوەو پاداشـت و تۆڵە راست و رەوایە، وەك ئەوەی ئێوە قسە ئەكەن.

میوانەكانی ئیبراهیم (عليه السلام):

﴿ ٢٤: هـل أتاک حدیث ضیف إبراهیم المکرمین ﴾ ئاخۆ هەواڵی میوانە بەرێزەكانـی ئیبراهیمت بۆ هاتووە؟ ﴿ ٢٥: إذ دخلوا علیه فقالوا سلاما ﴾ كاتێ چوونە ژوور لای، بۆ لەناوبردنی گەلەكەی لووت، جا گوتیان: سـەلامت لێ بێت ئیبراهیم! ﴿ قال سـلام ﴾ ئیبراهیمیش وتی: سـەلام لەئێوەیش بێت ﴿ قوم منكرون ﴾ ئێوە لای من خەڵكێكی نەناسراون، ناتانناسم، نازانم ئێوە كێن؟ ﴿ ٢٦: فراغ إلى أهلـه ﴾ ئینجا زۆر بێ چریە وبە پەلە -هەتا میوانەكان پێی نەزانن- چوو بۆ لای هاوسـەرەكەی ﴿ فجاء بعجل سـمین ﴾ نەیزانی فریشـتەن، جا گوێرەكەیەكی قەڵەوی برژاوی بۆ هێنان ﴿ ٢٧: فقربه إلیهم ﴾ نزیكی خسـتەوە بۆیان، بەڵام دەسـتیان بۆ نەبرد! ﴿ قال ألا تأكلون ﴾ وتی ئایا ناخۆن؟! پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێ: میوانـداری و رێز نان لەمیوان، واجبێكی ئیسـلامییە، هەر كەسێ رێی كەوتە لای هەر كەسێ، دەبێ خواردنی گونجاو وشیاوی بداتێ. ﴿ ٢٨: فأوجس منهم خیفة ﴾ ئینجا كە دیتی خواردنە كە ناخۆن، پێی وابوو پیاو خراپن، بۆیە لە دڵا ترسـێكی لێ نیشت، وەكو لە جێگایەكیتردا دەفەرموێ: (فلما رأى أیدیهم لا تصل إلیه نكرهم وأوجس منهم خیفة) (١١/٧٠). ﴿ قالوا لا تخف ﴾ ئەوانیش وتیان: تۆ مەترسە، چونكە ئێمە فریشتەو نێرراوی خواین ﴿ وبشروه بغلام علیم ﴾ جگە لەو كارەشیان بۆی هاتبوون، بە بوونی كورێكی زانا لەخاتوونە(سـارە) موژدەیان دایەو ناوی (ئیسـحاق) ی لێ نرا ﴿ ٢٩: فأقبلـت أمرأتـه فی صـرة ﴾ ئینجا ژنەكەی بـە دەنگە دەنگ و، بە هـاوار هاوارەوە هاتە پێشـێ ﴿ فصكت وجهها ﴾ جا چەمۆڵەیەكـی لـە روومەتی خۆیدا، وەك بـاوی ژنان، كاتێ كە شـتێ جێی سەر سورمان بێت بیبیستن وادەكەن ﴿ وقالت عجوز عقیـم ﴾ وتـی: ئەیرۆ! منداڵی چی؟ خۆ مـن پیرەژنێكم بێ زك و زا؟! ﴿ ٣٠: قالـوا كذلک قال ربـک ﴾ وتیان: پەروەردگاری تۆ ئاوای فەرمووەو وای بریار داوە، جاكەوایە سـەرت سورنەمێنێ لە تواناودەسـەڵاتی خوا ﴿ إنه هو الحكیم العلیم ﴾ چونكە بەراسـتی ئەوخۆیەتـی خـاوەن حیكمەتی زانـا، بە قازانـج وبەرژەوەندیی بەندەكانی زانایە، بۆیە لەوتەمەنەشدا منداڵیان ئەداتێ.

دوای نوێژی خەوتنان كۆتایی جزمی (٢٦) هات، لە (٥/٤) شەعبان (١٤١٧)ك، بەرامبـەر بـە (١٤/١٥/١٢/١٩٩٦)، لەراگەیاندنـی بزووتنەوەی ئیسلامیی لەكوردستان/عێراق، لە هەڵەبجەی زامدار.

كۆتایی جزمی ٢٦، (ولله الحمد والمنة)..

پاشەرۆژی قەومەكەی لووت:

﴿ ٣١: قـال فما خطبكم أیها المرسـلون ﴾ ئیبراهیم وتی: جائەو ئیشە گرنگە ئێوە بۆی هاتوون چییە ئەی نێرراوەكانی خوا؟ ﴿ ٣٢: قالوا إنا أرسـلنا إلى قوم مجرمین ﴾ وتیان: بەراستی ئێمە رەوانە كراوین بۆسەر هۆزێكی تاوانكار.

بـەڵێ ئیبراهیم پاش ئـەوەی لەگەڵ (لـووت)ی برازایدا، عێراق و سـەرزەمینی (بابل)ی بەجێهێشـت، ئیتر بـۆ بڵاوكردنەوەی یەكخواپەرستیو، وەلانانی فرەخواپەرستی و فەسادو بێرەوشتی، بەرەو وڵاتی (شـام) رێگـەی گرتەبەرو (لووت)یـش بەتەنهاچوو

بۆشاری (سدوم)، کە دەکەوێتە ناوچەی (ئۆردن) و نزیکی دەریای مردوو (البحر الميت)، وەیەکێکە لەشارەگرنگەکانی هۆزو گەلەکەی خۆی لە وڵاتی‌شام، شیاوی باسە ئەو جێگایە، جێگایەکی پڕ لەباخات ونازو نیعمەت بوو، بەڵام بە هۆی سەرپێچییەکانیانەوە خواسزای بۆ ناردن وسەروژێری کردن. ﴿ ٣٣: لنرسل عليهم حجارة من طين ﴾ تا کڵۆ بەردێکی ڕەقی لەقوڕ دروستبوو وەك بەردیان لێ‌ببارێنن ﴿ ٣٤: مسومة عند ربك للمسرفين ﴾ نیشانەکراون لەلایەن پەروەردگارتەوە بۆ لەسنوور دەرچووان و یاخییان، گوتراویشە لەسەر هەر بەردێك ناوی ئەوکەسە نووسراوە! ﴿ ٣٥: فأخرجنا من كان فيها من المؤمنين ﴾ جا ئێمەش بڕوادارەکانمان لەشارەکانی گەلەکەی (لووت)دا بردنە دەرێ بۆئەوەی بەسزاکەمان تیانەچن ﴿ فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين ﴾ ئەوسا لەوێ تەنها ماڵێکی موسڵمان نەبێ–ئەویش ماڵی لووت و دوو کچەکەی- کەسێکی ترمان دەست نەکەوت باوەڕی هێنابێ! ﴿ ٣٧: وتركنا فيها آية للذين يخافون العذاب الأليم ﴾ وەلەوشارە وێرانەدا نیشانەیەکی ئاشکرامان بۆئەوانەی دەترسن لەسزای ئێش پێگەیەنەر بەجێ‌هێشت، واتە: پاش خۆیان، ئاسەواری خانووبەرەکەیان دیاربوو، کرابوویە دەریایەکی بۆگەن وپیس، ئێستاش ناوبانگی: بە دەریاچەی (تەبەریە) هەیە.

لە سەرگروشتەی ئەمانە عیبرەت وەرگرن:

﴿ ٣٨: وفي موسى إذ أرسلناه إلى فرعون بسلطان مبين ﴾ وە لەداستانی مووساشدا نیشانەیە هەیە، ئەویش بە بەڵگەیەکی ئاشکراو نمایانەوە ناردمانە لای فیرعەون ﴿ ٣٩: فتولى بركنه ﴾ جا فیرعەون بەخۆی و لەشکرەکەیەوە ڕووی لەبڕوا بەمووساو بەپەیامەکەی وەرگێڕا ﴿ وقال ساحر أو مجنون ﴾ وتی مووسا: جادوگەرە، جادوو دەکات، یان دێوانەو شێتە، ئەگینا چۆن داوای پەیامبەرێتی ئەکات ﴿ ٤٠: فأخذناه وجنوده فنبذناهم في اليم ﴾ ئەوسا ئێمە خۆی و لەشکرەکەیمان گرت وتوورمان هەڵدایە ناو دەریاکەوە ﴿ وهو مليم ﴾ بۆخۆیشی گلەیی لێکراوو، سەرزەنشت کراوبوو، واتە: بەوتۆڵەیە ستەمی لێ‌نەکراوە لەلای ئێمەوە ﴿ ٤١: وفي عاد إذ أرسلنا عليهم الريح العقيم ﴾ وە لەبەسەرهاتی (عاد)یشدا بەڵگەو نیشانەی دەسەڵاتمان دیارەو هەیە، ئەوکاتە کە (با)یەکی زۆر توندی گەرمی نەزۆك و بێ‌خێرمان ناردە سەریان ﴿ ٤٢: ما تذر من شئ أتت عليه ﴾ کە بەسەر هەرشتێکدا تێ‌دەپەڕی بە جێی نەدەهێشت ﴿ إلا جعلته كالرميم ﴾ و وەك ئێسکی پوواوی لێ‌دەکردو، هەپروون هەپروون دەبووو بەربادی دەکرد.

(بوخاری/ فتح الباری: ٢/٦٠٤، موسلیم: ٢/٦١٧). هەردوو ئەم فەرمووەدەیانە هێناوە: ((نصرت بالصبا وأهلكت عاد بالدبور)) واتە: پێغەمبەر فەرمووی: من بەبای (سەبا) خوا سەری‌خستم، هۆزەکەی (عاد)یشی بەبای (دەبوور)، لەناو بردو تیاچوون ﴿ ٤٣: وفي ثمود إذ قيل لهم تمتعوا حتى حين ﴾ وە لە بەسەرهاتی

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَآ ءَايَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾ وَفِى مُوسَىٰٓ إِذْ أَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِۦ وَقَالَ سَٰحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِى ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا۟ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَٰعُوا۟ مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا۟ مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَالسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْي۟دٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَٰهَا فَنِعْمَ الْمَٰهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِن كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوٓا۟ إِلَى اللَّهِ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا۟ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾

(سەموود)یشدا -کاتێ پێیان وترا: تا ماوەیەك بۆخۆتان ڕابوێرن- پەندوئامۆژگاری‌مەزن هەیە بۆهەرکەسێك تێ‌فکرێ! ﴿ ٤٤: فعتوا عن أمر ربهم ﴾ جا لەفەرمانی پەروەردگاری خۆیان دەرچوون و بەگوێی پەیامبەرەکەیانیان نەکردو، وشترە موعجیزە کەیان کوشت! ﴿ فأخذتهم الصاعقة ﴾ جا ئەو هەورەتریشقەیە لێی‌دان وگرتنی، وەك لە سوورەتێکی‌تردا ئەفەرموێ: (وأما ثمود فهديناهم فاستحبوا العمى على الهدى فأخذتهم صاعقة عذاب الهون) ﴿ وهم ينظرون ﴾ لەوکاتەشدا تەماشایان ئەکرد، چونکە پێشتر(صالح) بەڵێنی پێ‌دابوون: پاش سێ‌ڕۆژتر سزا دێتە سەرتان ﴿ ٤٥: فما استطاعوا من قيام ﴾ بەهەورە تریشقەکە وەهاکەوتن، توانای هیچ جۆرە هەڵسانێکیان نەما ﴿ وماكانوا منتصرين ﴾ و نەشیان‌توانی خۆیان سەرخەن. ﴿ ٤٦: وقوم نوح من قبل ﴾ بەر لەوانیش هۆزەکەی (نووح)مان -بەتۆفان- لەناوبرد ﴿ إنهم كانوا قوما فاسقين ﴾ چونکە گەلێکی کافربوون و لە هەق لایاندا.

بەم بەڵگانە خوای هەق بناسن:

﴿ ٤٧: والسماء بنيناها بأييد ﴾ ئەم ئاسمانەشمان -بێ کۆڵەکەو بێ ئامێرێکی دیکە- بەهێزو مەحکەم دروست کرد ﴿ وإنا لموسعون ﴾ وە بەردەوامیش پەرەی پێدەدەین و فراوانی دەکەین، جا بۆئەوەش هیچ نارحەتی و ماندوو بوونێکمان تووش نابێ ﴿ ٤٨: والأرض فرشناها فنعم الماهدون ﴾ و زەویشمان راخست بۆ ژیان ئای چ راخەرێکی چاکین ئێمە ﴿ ٤٩: ومن كل شئ خلقنا زوجين ﴾ وە لە هەرشتێك جووتێکمان دروستکردووە: نێرومێ، شیرین و ترش، خۆرو مانگ، شەوو رۆژ.. ﴿ لعلكم تذكرون ﴾ بەڵکو ئامۆژگاری وەربگرن باوەڕ بە تواناو دەسەڵاتمان بێنن ﴿ ٥٠: ففروا إلى الله ﴾ جاهەمووتان بەڕاکردن بەرەوخوا هەڵبێن، واتە: لەهەموو کارێکدا تەنیا گوێرایەڵی ئەوبن ﴿ إني لكم منه نذير مبين ﴾ بەراستی من (واتە: پێغەمبەر) لەلایەن خواوە ترسێنەرێکی ئاشکرام بۆ ئێوە کاروبارم ئاشکرایەو خوایش پشتیوانیم لێدەکات ﴿ ٥١: كذلك ما أتى الذين من قبلهم من رسول ﴾ باوی هۆزەکانی پێش ئەمانیش هەر وابوو، هەر پێغەمبەرێك خوا ناردوویەتی و چووە بۆلای هۆزەکەی ﴿ إلا قالوا ساحر أو مجنون ﴾ هەرپێیان وتووە جادوگەرە، یان شێتە ﴿ ٥٣: أتواصوا به ﴾ ئایا وەسیەتیان بۆ یەکتر کردووە بەوە وا رایان کۆیە لەسەر ئەو بۆچوونەیان؟ ﴿ بل هم قوم طاغون ﴾ نەخێر، وەسیەتیان بۆ یەکتر نەکردووە، بەڵکو ئەوانە بۆخۆیان گەلێکی یاخی ولەسنوور دەرچوون، بۆیە ئەوقسانە دەکەن ﴿ فتول عنهم ﴾ جا کەوایە تۆ واز لەوانە بێنەو روویان لێوەرگێرە، واتە: ئەوەندە بایەخیان بۆ دامەنێ ﴿ فما أنت بملوم ﴾ لەسەر لاری ئەوان کەسێك سەرکۆنەی تۆ ناکا ﴿ ٥٥: وذكر فإن الذكرى تنفع المؤمنين ﴾ تۆ بەردەوام ئامۆژگاری بکە، چونکە ئامۆژگاری هەمیشە کەڵك بەبڕواداران ئەگەیەنێ ئەگەرچی ئەوانەش سوودی لێوەرنەگرن.

دروستکرانی جنّی و مرۆڤ هەر بۆ پەرەستنی خوایە:

﴿ ٥٦: وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴾ و من هەربۆیە جنۆکەو ئادەمیم دروستکردووە بمپەرستن و بمناسن، چونکە ئەگەر لەنەبوونەوە نەمهێنابان، نەیان ئەناسیم و گەورەییم دەرنەئەکەوت بۆیان، ئەم (ئەسەر)ەش کە دەڵێ: ((كنت كنزا مخفيا فأردت أن أعرف، فخلقت الخلق)) هەرهێمایە بەوە ﴿ ٥٧: ما أريد منهم من رزق ﴾ من هیچ رزق و رۆزیم لەوان ناوێ بۆخۆم ﴿ وما أريد أن يطعمون ﴾ و نایشمەوێ ئەوان خۆراکم بدەنێ ﴿ ٥٨: إن الله هو الرزاق ﴾ چونکە تەنها هەرخوایە رۆزیدەر ﴿ ذو القوة المتين ﴾ خاوەن هێزی چار نەکراو، کەس ناتوانێ چاری خوا بکاو زاڵ ببێ بەسەریدا. لەفەرموودەی (قودسی)دا هاتووە: ((يا ابن آدم! تفرّغ لعبادتي إملأ صدرك غِنى، وأسُدّ فقرك، وإلا تفعل ملأتُ صدركَ شُغلا ولم أسُدّ فقرك)) (پێشەوا ئەحمەد. ٣٥٨/٢، ترمزی و ئیبن ماجە). واتە: ئەی کوری ئادەم! خۆت یەکلا بکەوە بۆ پەرستنی من، ئەوسا منیش دڵ و دەروونت پڕئەکەم لەقەناعەت و بێ نیازیی و، دەرگای هەژاریت لێدادەخەم، ئەگینا دڵ و دەروونت پڕئەکەم لەسەر قاڵبوون بە دونیاوەو، دەرگای هەژاریشت لێداناخەم. وە ئەم فەرموودەش هاتووە: ((إني أنا الرزاق، ذوالقوة المتين)). (ئیمامی ئەحمەد: ٤١٨/١. ئەبوو داوود، نەسائی). ﴿ ٥٩: فإن للذين ظلموا ذنوبا مثل ذنوب أصحابهم ﴾ جا بێگومان بۆئەوانە ستەمیان لەخۆیان کردووە بەشیرك بەشێك لەسزایان بۆهەیە، وەك بەشی هاوەڵەکانیان لە گەلانی پێشوو ﴿ فلا يستعجلون ﴾ جا با بۆسزا پەلەم لێنەکەن پێش کاتی خۆی، چونکە هەربۆیان پێش دێت ﴿ ٦٠: فويل للذين كفروا من يومهم الذي يوعدون ﴾ جا تیاچوون بۆکافرو خوانەناسان لەو رۆژەی بەڵێنیان پێدراوە، لەبەر زۆری سەختی و دژواریی.

سوپاس بۆ خوا، لە(٦)ی شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە(١٦/١٢/١٩٩٦) لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە، لەراگەیاندنی ناوەندیی بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستان/عێراق، لەشاری هەڵەبجە.

سوورەتی (توور)ـە

مەککەییەو (٤٩) ئایەتە

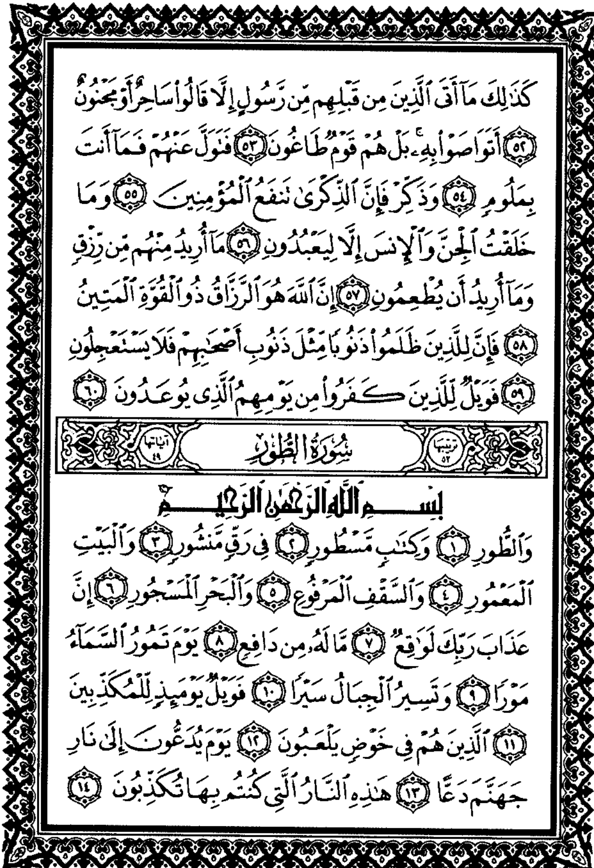
بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش هەر لەباسی بیروباوەڕوئایدۆلۆژیەتی ئیسلامی ئەدوێ: یەکخواناسین، پەیام، زیندووبوونەوە، پاداشت و تۆڵە، سەرەتا باسێکی سامناکی رۆژی دوایی دەکات کە ئەو هەموو ئازارو سزایە رووبەرووی کافرو بێبڕواکان ئەبێتەوەو هیچ شتێکیش نییە بتوانێ بەرهەڵستی بووەستێ، پاشان باسی لەخواترسان و پارێزگاران ئەکات، باسی ئەوهەموو پاداشت و رێز لێنانەیان دەکات، دواتر باسی دواهەمین پەیام دەکات: پەیامەکەی (موحەممەدی کوری عەبدوڵلا) داوا لەپەیامبەریش دەکات کەئەوەندە گرنگی نەدات بەوقسەو قسەلۆکانەی بێ بڕواکان ئەیڵێن، جا بۆ دواتر بەرامبەر ئەو شك وگومانەی موشریکان هەیانبوو لەپەیامبەرێتی

(موحەممەد) ﷺ بێزاری دەردەبڕێ. لەگەورەیی‌و فەزیلەتی ئەم سوورەتەدا هاتووەکە: (جوبەیری کوڕی مونعیم) دەڵێ: جارێك گوێم لێبوو پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی شێواندا سوورەتی (توور)-ی دەخوێند، کەسێکی دیکەم نەدیتبوو دەنگی، یان خوێندنەوەی لەوباشتربێ، (متفق عليه. فتح الباري: ٢٨٩/٢، مسلم: ٣٣٨/١)، پاشان بوخاریش بەتەنیا ئەم فەرمووده ریوایەت دەکات: (ئوممی سەلەمە) دەڵێ: (لەکاتی حەجدا) سکاڵام بردەلای پێغەمبەر ﷺ کە نەخۆشم و توانای تەوافی ماڵی خوام نییە، ئەویش فەرمووی: دەبڕۆ لەدوای خەڵکەوە بەسواری تەوافی خۆت بکە، دەڵێ تەوافم کردو، دیتم پێغەمبەر ﷺ لەکەناری ماڵەوە نوێژ دەکاو، سوورەتی (توور) دەخوێنێ. (فتح الباري: ٤٦٨/٨).

سوێند بە هەموو ئەمانە سزا بەرێوەیە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والطور ﴾ سوێند بە کێوی (توور – سیناو) کەپەروەردگار لە گەڵ مووسادا لەوێ وتوو وێژی کرد ﴿ ٢: وكتاب مسطور ﴾ سوێند بەکتێب ونامەیەکی نووسراوە (تەورات)، یان قورئان، یانامەی کردەوەکان، یا (لەوحولمەحفوز) ﴿ ٣: في رق منشور ﴾ والاکراو لەپێستێکی تەنك وناسکدا، کە بۆهەمووکەس حوکم وبڕیاروئاداب و وێڵەکانی ئاسانە ﴿ ٤: والبيت المعمور ﴾ سوێند بەخانووی هەمیشە ئاوەدان لەمەککەدا (کەعبەی پیرۆز، کەهەمووساڵێك بەملیۆن خواپەرست ئاوەدان دەکرێتەوە. (تەبەری) ئەڵێت: سوێند بەوخانووەی کەلەسەرووی ئاستی کەعبەدا لەپشت ئاسمانی حەوتەمەوە بەفریشتەیەکی زۆرو زەبەنە ئاوەدان کراوەتەوە. لەفەرموودەیەکی صەحیح دا لە (بوخاری)ەوە، (فتح الباري: ٣٤٩/٦، موسلیم: ١٥٠/١) داهاتووە کە: ((إنه يدخله كل يوم سبعون ألفا من الملائكة، ثم لا يعودون إليه أبدا)) واتە: بێگومان هەرڕۆژەی حەفتاهەزار فریشتە دەچنە نێو (بيت المعمور)ەوە پاشان ئیتر ئەوانە هەرگیز جارێکی تر بۆی ناگەڕێنەوە بەڵکو دەستەیەکی تر دێن ﴿ والسقف المرفوع ﴾ سوێند بەملا ژوورەی بەرزو بڵندە، واتە: بەئاسمانی پڕ لەئەستێرەو خۆرومانگ و..هتد ﴿ ٦: والبحر المسجور ﴾ سوێند بەو دەریایەی کە بەربەستکراوە لەوەی بتەقێتەوەو دونیا داپۆشێ، هەندێ ئەڵێن مەبەست بەودەریایە، دەریای هێمن (هادیء)ـە، کە شەست وهەشت ملیۆن میل چوار گۆشەیە، قووڵیەکەشی لەهەندێ لاوە نۆهەزارو چوارسەدو سیوسێ مەترە، رووبەرەکەشی بەتێکڕایی دووجارونیو بەئەندازەی هەموو وشکانی دونیایە، جا ئەگەر دەسەڵاتێك نەبێ چاودێریی ئەوەبکات، ئایا بۆی نییە وردەوردە هەموو زەوی داپۆشێ؟ بەڵێ خوا سوێند بەوپێنج شتە ئەخوات: ﴿ ٧: إن عذاب ربك لواقع ﴾ کە بێگومان سزای پەروەردگاری تۆ (ئەی موحەممەد!) هەر پێش دێت ﴿ ٨: ما له من دافع ﴾ هیچ ڕەتکەرەوەیەکیشی بۆ نییە، کەس ناتوانێ بەرێ‌بگرێ ﴿ ٩: يوم تمور السماء مورا ﴾ ئەو رۆژەیە کەئاسمان

كذلك ما أتى الذين من قبلهم من رسول إلا قالوا ساحر أو مجنون ﴿٥٢﴾ أتواصوا به بل هم قوم طاغون ﴿٥٣﴾ فتول عنهم فما أنت بملوم ﴿٥٤﴾ وذكر فإن الذكرى تنفع المؤمنين ﴿٥٥﴾ وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون ﴿٥٦﴾ ما أريد منهم من رزق وما أريد أن يطعمون ﴿٥٧﴾ إن الله هو الرزاق ذو القوة المتين ﴿٥٨﴾ فإن للذين ظلموا ذنوبا مثل ذنوب أصحابهم فلا يستعجلون ﴿٥٩﴾ فويل للذين كفروا من يومهم الذي يوعدون ﴿٦٠﴾

سورة الطور

بسم الله الرحمن الرحيم

والطور ﴿١﴾ وكتاب مسطور ﴿٢﴾ في رق منشور ﴿٣﴾ والبيت المعمور ﴿٤﴾ والسقف المرفوع ﴿٥﴾ والبحر المسجور ﴿٦﴾ إن عذاب ربك لواقع ﴿٧﴾ ما له من دافع ﴿٨﴾ يوم تمور السماء مورا ﴿٩﴾ وتسير الجبال سيرا ﴿١٠﴾ فويل يومئذ للمكذبين ﴿١١﴾ الذين هم في خوض يلعبون ﴿١٢﴾ يوم يدعون إلى نار جهنم دعا ﴿١٣﴾ هذه النار التي كنتم بها تكذبون ﴿١٤﴾

بەتوندی دێت ودەڕوات و ئەکەوێتە لەرزەو شۆکە و گەڕان و خوا هەمووی تێکدەدا ﴿ ١٠: وتسير الجبال سيرا ﴾ کێوەکانیش لەجێگەی خۆیاندا هەڵدەکنرێن ودەڕۆن، واتە: یاسای بوونەوەر تێك ئەچێ و جارێکیتر بەکەڵکی ژیان نایەت ﴿ ١١: فويل يومئذ للمكذبين ﴾ ئیتر لەورۆژەدا تیاچوون بۆئەوانەی پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ ئەخستەوەو، هەرخەریکی بەدرۆخستنەوە بوون ﴿ ١٢: الذين هم في خوض يلعبون ﴾ ئەوانەی لەکاری نارەوادا هەردەم رۆئەچن و،گاڵتە و گەمە دەکەن ﴿ ١٣: يوم يدعون إلى نار جهنم دعا ﴾ ئەورۆژەی کە ئەوانە زۆر بەتوندی پاڵیان پێوە ئەنرێ بۆ ناو ئاگری دۆزەخ و ڕادەکێشرێن ﴿ ١٤: هذه النار التي كنتم بها تكذبون ﴾ هەر کەنزیك خرانەوە پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو ئاگرەیە کەئێوە کاتی‌خۆی بەدرۆتان دائەناو بڕواتان پێی نەبوو!! ﴿ ١٥: أفسحر هذا أم أنتم لاتبصرون ﴾ پێیان دەوترێت: باشە ئەمەجادووە – وەك لەدونیادا، کاتێ پەیامبەر ﷺ قسەی بۆدەکردن

ئەتان وت جادووە- یان ئێوە نابینن و کوێرن، هەروەك لەدونیادا خۆتان لەئاستی ئەورۆژە کوێر دەکرد؟ ﴿ ١٦ : إصلوها فاصبروا أولا تصبروا ﴾ بچنە ناویەوەو بسوتێن، جا ئیترئارامتان ببێ یان نەبێ ﴿ سواء علیکم ﴾ وەك یەك وایە بۆئێوە، ﴿ إنما تجزون ماکنتم تعملون ﴾ چونکە هەرد بەپێی ئەوەی ئەتانکرد لە دونیادا، پاداشت دەدرێنەوە.

> أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ ۚ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ ۞ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

خەڵکانیلەخوا ترس، لە بەهەشتدا فەرەحناکن:

پاش باسکردنی پاداش و تۆڵەی بێباوەڕان، دێتە سەر باسیپاداشتی موسڵمانان، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٧ : إن المتقین فی جنات ونعیم ﴾ بێگومان خۆپارێزان -لەرۆژی قیامەتدا- لەبەهەشتەکان و خۆشگوزەرانییەکی هەمیشەییدان و ژیان دەبەنە سەر ﴿ ١٨ : فاکهین بما آتاهم ربهم ﴾ بەوەی پەروەردگاریان پێی بەخشیون خۆشحاڵن ﴿ ووقاهم ربهم عذاب الجحیم ﴾ پەروەردگاریشیان لەسزای دۆزەخ پاراستوونی ﴿ ١٩ : کلوا واشربوا هنیئا بما کنتم تعملون ﴾ پێیان ئەوترێ: دەسابەهۆی ئەوکارانەوە لەدونیادا ئەنجامتان دەدان، بخۆن و بخۆنەوە ﴿ ٢٠ : متکئین علی سرر مصفوفة ﴾ لەسەر قەنەفەی ریزکراو، پاڵیانداوەتەوەو روویان لەیەککردووە ﴿ وزوجناهم بحورعین ﴾ هاوسەرمان کردوون بە ژنانیسپی چاوگەورە (حور العین).

تۆرەمەو زارۆڵەی ئیماندارانیش دەبەینە بەهەشت:

﴿ ٢١ : والذین آمنوا واتبعتهم ذریتهم بإیمان ﴾ وە ئەوکەسانەی باوەڕیان هێناو نەوەکانیشیان بەئیمانەوە پەیرەوییان لێکردوون ﴿ ألحقنا بهم ذریتهم ﴾ زارۆو نەوەکانیشیانمان پێگەیاندن لەبەهەشتدا، هەرچەندە کردەوەکانیشیان شایستەی ئەوپلەیە نەبێ، بەڵام لەبەر ڕێزوحورمەتی ئەوان، وەك (ئیبن عەبباس) دەڵێت: تا زیاتر کەیفخۆش ودڵخۆش ببن، هەر (ئیبن عەبباس) (خوای لێرازی بێ) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((إن الله عز وجل لیرفع ذریة المؤمن معه فی درجته فی الجنة وإن کان لم یبلغها بعمله لِتقَرَّ بهِمْ عینه)) و الحدیث ذکره الهیثمی فی مجمع الزوائد. (١١٣٧٠)، عن إبن عباس (رضی الله عنه) رفعه إلی النبی ﷺ وتعقبه بقوله: رواه البزار، وفیه قیس بن الربیع، وثقه شعبة والثوری وفیه ضعف) ﴿ وما ألتناهم من عملهم من شئ ﴾ وەلە هەمانکاتدا لەکردەوەی ئەوانەی پلەی بەرزیان دەستکەوتووە، شتێ کەم ناکەینەوە، بەهۆی بەرزکردنەوەی پلەی منداڵەکانیان ﴿ کل امرئ بما کسب رهین ﴾ هەمووکەسێك بارمتەی کاروکردەوەی خۆیەتی، گوناهی کەسی دیکە نادرێ بەسەریا، ئەگەرچی باوك وکورو براو کەس وکاریشبن، مەگەر درێغی کردبێت لەپەندو ئامۆژگاری ﴿ ٢٢ : وأمددناهم بفاکهة ولحم مما یشتهون ﴾ وە زیاد لەوەیش حەزیان لەهەر میوەو گۆشتێك بێت، دەیاندەینێ.

شەرابی بەهەشت هەرزە بێژی تێدا نییە:

﴿ ٢٣ : یتنازعون فیها کأسا ﴾ جارجار بۆخۆشی لەبەهەشتدا جام وپیاڵەی پڕ لەشەراب لەیەکتر ئەفڕێنن ﴿ لا لغو فیها ولا تأثیم ﴾ نەهەرزەبێژی تێدایە، نەگوناهبارکردن ﴿ ٢٤ : ویطوف علیهم غلمان لهم ﴾ وە چەند تازە لاوێکی ئێسك سووك بۆخزمەتکردن بەسەریاندا ئەگەڕێن و خزمەت ئەکەن ﴿ کأنهم لؤلؤ مکنون ﴾ لەجوانی و پاك و خاوێنیدا دەڵێی مرواری ناو سەدەفن ﴿ ٢٥ : وأقبل بعضهم علی بعض یتساءلون ﴾ هەندێکیشیان ڕوودەکەنە هەندێکیان لەیەك ئەپرسن: لەوەی لەسەری بوون لە دونیادا لە ئەهواڵ وئەعماڵ ﴿ ٢٦ : قالوا إناکنا قبل فی أهلنا مشفقین ﴾ ئەڵێن: ئێمە لەمەپێش لەدونیادا بووین لەناو ژن ومناڵماندا لە سزایخوا دەترساین، بۆیە ئێستا ئەویش ئەم بەهرە مەزنەیەی پێ بەخشین ﴿ ٢٧ : فمن الله علینا ﴾ ئینجا خوا منەتی خستە سەرمان بە مەرحەمەتی خۆی ﴿ ووقانا عذاب السموم ﴾ و لەسزای ئاگری هاڵاودار پاراستوونی

﴿ ٢٨ : إنـا كنـا من قبل ندعـوه ﴾ ئەڵێن: بەراسـتی ئێمە کاتی خـۆی لەدونیادا هانـاو هاوارمان هەر بۆخوا دەبـردو هەرئەومان ئەپەرست، وائەویش ئێستا وەڵامی داینەوە ﴿ إنه هو البر الرحيم ﴾ بەراسـتی ئەوخوایە زاتێکی چاکەخـوازی دڵاوایە. ﴿ ٢٩ : فذكر فمـا أنت بنعمة ربك بكاهـن ولا مجنون ﴾ جا کەوابوو تۆش ئەی موحەممەد! ﷺ ئامۆژگاری بەردەوام بکە، ئەتۆش بە هۆی چاکەی خواوەندتـەوە بەپێغەمبەرێتی، نوقڵانە لێدەرو شـێت نیت، وەك ئەو نەفامانە ئەڵێن!! بەڵکو هەمووشـتێك بەپێی سروش و نیگایە، ئـەم ئایەتە بۆ رەتی قسـەی (عوقبەی ئەبـی موعەیت) بوو، کە جارجـار بەپێغەمبەری ئەوت: شـێتە، جادووگەرە! ﴿ ٣٠: أم يقولون شـاعر نتربص به ريب المنـون ﴾ یاخۆ ئەڵێن: موحەممەد شـاعیرە، چاوەڕوانی مردنی ئەکەین تا لەدەستی رزگارمان بێت. ﴿ ٣١: قـل تربصـوا فإني معكم مـن المتربصين ﴾ پێیـان بڵێ: چاوەڕوان بن! جا بێگومان منیش لەگەڵ ئێوە لەوانەم چاوەڕوانی دەرەنجامی من وئێوەن؟ جا خوای گەورە ئەوانی لەرۆژی (بەدر)دا بەزوویی تیابرد ﴿ ٣٢: أم تأمرهم أحلامهم بهذا ﴾ یاخۆ ژیرییان فەرمانیـان پـێدەدا بەم قسـە ناقۆڵایانە؟!؟ ناودارانـی قورەیش خۆیـان بەگەلێکـی ژیروبەئاوەز دادەنا، بۆیـە خوایش ئەو جۆرە پرسـیارانەیان ئاراسـتە دەکات، دیارە ئەگەر راسـتە ژیربوونایە -وەك خۆیـان وادەڵێن- ئەوەند لاسـار نەدەبـوون ﴿ أم هم قوم طاغـون ﴾ یاخۆ خۆیـان گەلێکی سـەرکەش وياخين؟! ﴿ ٣٣: أم يقولـون تقوله ﴾ یان خۆ ئەڵێن: (موحەممەد) ئەوقورئانەی لە سـەر خوا هەڵبەسـتووە؟! ﴿ بل لا يؤمنون ﴾ نـا، بەڵکو ئەوانە باوەڕناهێنـن، بۆیـە بێباکانە ئەو توانجانە دەگـرن. ئینجا خوا هەموو بەدگومانییەکیان رەت ئەکاتەوە ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: فليأتوا بحديث مثله إن كانوا صادقين ﴾ جابا قسـەیە وێنەی ئەو قورئانە بێنن، ئەگەر راستیان دەکرد لەو وتەیاندا کە ئەیان وت موحەممەد خۆی ئەم قورئانەی هەڵبەسـتووە ﴿ ٣٥: أم خلقوا من غير شئ ﴾ یـا خۆ هـەر لەخۆیانەوە دروسـتبوون، وا ئەوەندە سەربەسـتن وبەئـارەزووی خۆیان قسـەئەکەن و منەتی هیچ کەسـێك نازانن؟ ﴿ أم هم الخالقون ﴾ یا هەرخۆیان دروسـتکەری خۆیانن؟ ﴿ ٣٦: أم خلقوا السـموات والأرض ﴾ یائاسمانەکان و زەوییان دروسـت کـردووە؟ ﴿ بـل لا يوقنون ﴾ نەخێر بەڵکو یەقینیـان بەخواو بە رۆژی پاداشـت و تۆڵە نییـە بۆیەئاوا بەئارەزووی خۆیان شـەن ئەکـەن ﴿ ٣٧: أم عندهم خزائن ربـك ﴾ یاخۆ کلیلی خەزێنەو گەنجینەکانی پەروەردگاری تۆیان لایە؟ تائەوان خواستیان نەبێت پەیامبەرێتی بەکەسـێ نـەدرێ ﴿ أم هم المسـيطرون ﴾ یا خێر هەمووشتێکیان بەدەستەو دەسەڵاتداران، هەتا بەئارەزووی خۆیان ئاڵ وگۆڕ بکەن. زماننا سـەکان دەڵێن: (وفيـه ثلاث لغات: الصاد وبها قرأت العامة، والسين وهى قراءة إبن محيصن وحميد و مجاهد، وبإشـمام الصاد والزاى وهى قراءةحمزة كمـا تقدم فى "الصراط" فى سـورة الفاتحة) ﴿ ٣٨: أم لهم سـلّم يستمعون فيه ﴾ یا خێر

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَٰمُهُم بِهَٰذَآ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ خُلِقُوا۟ مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ أَمْ هُمُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا۟ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ ٱلْبَنَٰتُ وَلَكُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هُمُ ٱلْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِن يَرَوْا۟ كِسْفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ سَاقِطًا يَقُولُوا۟ سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴿٤٩﴾

سُورَةُ النَّجْمِ

نەردیوان و پەیژەیەکیان بۆ هەیە؟ پیایدا سـەرئەکەون بۆ ئاسمان، لەوێ گوێ ئەگرن بۆ وتوو وێژی فریشـتـەکان ﴿ فليأت مستمعهم بسلطان مبين ﴾ جا ئەگەر وایە دەبا گوێگرەکەیان بەڵگەیەکی ئاشکرا بهێنـێ ﴿ ٣٩: أم له البنات ولكم البنون ﴾ یاخۆ کوڕان بۆ ئەوەو وکچانیش بۆ ئێوە، بۆیە پێتان وایە فریشـتـە کچی خوان! لەکاتێکا ئێوە خۆتان رازی نابن بەکچ، جائیتر چۆن بڕیاری وائەدەن بۆ ئەو خوا زاڵ و دەسـەڵاتدارە؟! دیارە کەسـێك ژێریی هەرئەوەندەبێ، بێگومـان ئینکاری زیندووبوونەوەش دەکات ﴿ ٤٠: أم تسـألهم أجـرا فهم من مغرم مثقلـون ﴾ یا خێر تۆ ئـەی موحەممەد! ﷺ داوای کـرێ و مزەیان لێئەکەیت لەسـەر گەیاندنی پەیامەکەت، ئەوانیش لەژێر باریقورس و گرانیدا دەرناچن؟! ﴿ ٤١: أم عندهم الغيب فهم يكتبون ﴾ یاخێر نادیاروغەیبیان لایە، هەرچیان ویست لێی دەنووسنەوە؟ ﴿ ٤٢: أم يريدون كيدا ﴾ یاخۆ ئەیانەوێ پیلان وفرت وفێڵێك رێك بخەن؟ ﴿ فالذين كفروا هم المكيدون ﴾ کافران

هەرخۆیـان فرت و فێڵ‌ی‌کراون، وەك لە (بـەدر)دا بەچاو بینرا: گەلێ لەسـەرانیان تیاچـوون ﴿ ٤٣: أم لهم إله غير الله ﴾ یا خێر پەرستراوێکیان جگە لە(الله) هەیە؟! هەتابیکەن بەشـەریکی خوا ﴿ سبحان الله عما يشركون ﴾ پاکی‌و بێگەردی بۆخوا، لە شەریکێ ئەوان بۆ خوای بۆدادەنێن.

تێبینی: وشەی (أم) – کە لەم سوورەتەدا بۆسەرزەنشت و بێزاری دەربڕینە لەکارە چەوتەکانی ئەوان – پازدەجار هاتووە.

عینادی موشریکان و جەزرەبەدانیان:

﴿ ٤٤: وإن يروا كسفا من السماء ساقطا ﴾ وەئەگەر لەسەرەنجامی‌کارە نادروستەکانیانەوە، ببینن پارچەیەکی گەورە لەئاسمانەوە بەربێتە خوارەوە بەسەریاندا ﴿ يقولوا سحاب مركوم ﴾ ئەوکاتەیش ئەڵێن: پەڵە هەورێکی لەسـەر یەك نیشتووە! "واتە: هێمان هەر ئینکاری ئەکەن، وەك لەم ئایەتەشدا هاتووەو دەفەرموێ: (ولو فتحنا عليهم بابا من السماء فظلوا فيه يعرجون لقالوا إنما سكرت أبصارنا بل نحن قوم مسـحورون) ١٥/١٤–١٥ ﴿ ٤٥: فذرهم حتى يلاقوا يومهم الذي فيه يصعقون ﴾ جا کەوابوو وازیان لێبێنە تا ئەگەن بەو رۆژەی لەناودەبرێن ودەکوژرێن ﴿ ٤٦: يوم لا يغني عنهم كيدهم شيئا ﴾ ئەو رۆژە فێڵەکەیان فریایان ناکەوێ وهیچ کەڵکیان پێ‌ناگەیەنێ و بێ‌نیازیان ناکا ﴿ ولا هم ينصرون ﴾ وەلەهیچ لایەکەوە یارمەتیش نادرێـن ﴿ ٤٧: وإن للذين ظلموا عذابا دون ذلك ﴾ وە بێ‌گومان بۆ ئەوانەی ستەمکاربوون، سزایەك هەیە لەدونیادا، بەرلە هاتنی قیامەت، وەکو گرانی و، قات وقڕی و..هتد، وەك لە سوورەتێکی تردا ئەفەرموێ: (ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر لعلهـم يرجعـون) ٢١/٣٣. ﴿ ولكـن أكثرهم لا يعلمـون ﴾ بەڵام زۆربەیان نازانن ئەوسزایە.

ئەی پێغەمبەر! خۆڕاگر بەو تەسبیحاتی خوا بکە:

﴿ ٤٨: واصبـر لحكم ربك ﴾ خۆگربـە لەبەرامبەر بەجێهێنانی بڕیارەکانـی پەروەردگارتەوە ئەی موحەممەد! ﷺ بە وێڵکردونیان ﴿ فإنك بأعيننا ﴾ چونکە بەڕاستی تۆ لەبەرچاودێری ئێمەدایت، فێڵیان زیانت لێ‌نادات ﴿ وسبح بحمد ربـك حين تقوم ﴾ کاتێ هەڵئەسـیت هەردەم تەسبیحات و سوپاسـگوزاری پەروەردگارت بکـە، ئیمامی (ترمزی و نسـائی) ئەڵـێن: کاتـێ لەجێگایەکدا هەڵدەسیت، خوێندنی (ذکـر)ی ((سـبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت، أسـتغفرك وأتوب إليك)) سـوننەتە. ﴿ ٤٩: ومـن الليل فسبحه وإدبار النجـوم ﴾ وەلە شەوگاریشـدا نوێژی مەغریب وعیشـای بۆ بکە، وەکاتێکیش ئەسـتێرەکان پشت هەڵ ئەکـەن و ونـدەبن، دووڕکاتی سـوونەتی بەیانی بکە، واتە: هەم لەشـەوگارداو، هەم لە نوێژی بەیانیدا ستایش و تەسبیحاتی خوا بڵێ، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: مەبەست دووڕکاتەکەی پێش نوێژی بەیانییە، چونکە پێغەمبەر ﷺ هەمیشـە پێش نوێژی بەیانی دوو ڕکات نوێژی سووننەتی دەکرد.

سوورەتی (نەجم)ـە

مەککەییەو (٦٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیـش وەك سـوورەتە هاوشـێوەکانی خـۆی باسـی بیروباوەڕە بنەڕەتییـەکان دەکات: یەکخواپەرسـتی، پەیامەکەی پێغەمبەر، زینـدوو بوونـەوە، پاداشـت وتۆڵـە، جـا بۆیەکەم جار باسـی بڵندبوونەوەو (میعراج)ـەکەی پێغەمبەر ﷺ ئەکات، کەبەڕاسـتی ڕووداوێکی گەورەو گرنگی مێژووییە، چونکە جگە لەبینینی هەموو سـەیرو سەمەرەکانی‌تر لەو شـەوەدا، بە چاوی سەریش چەندین شـتی سەرسـوڕهێنەری تری چاوپێکەوت، پاشان باسی ئەوبتانە دێت کە بتپەرسـتەکان ئەیانپەرسـتن، لەگەڵ پووچەڵکردنەوەی کارەکەیان، ئینجا باسـی پاداشـت دێت کەچۆن هەموو کەسێك بەپێـی کاروکرداری خۆی ڕەفتاری لەگەڵ ئەکرێ، دواتر ئەڵێت: هەمووکەس بەپێی کاروکردەوەی خۆی پاداشت ئەدرێتەوەو کەسیش گوناهی کەس هەڵناگرێ.. هەندێ بەڵگەش دێنێتەوە بۆدەسـەڵاتی خوا بۆمراندن و زیندوو بوونەوە.

سوێند بەمانە موحەممەد هەرچی دەڵێ ڕاستە:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: والنجم إذا هوى ﴾ سـوێند بەو ئەسـتێرەیە کەبەخێرایی ئاوا دەبێت، یالەشوێنی خۆی دەترازێت و بەردبێتـەوە کاتی نزیکبوونەوەی قیامەت ﴿ ٢: ماضل صاحبكم وماغـوى ﴾ هاوەڵەکـەی ئێـوە (موحەممـەد) ﷺ لەڕێـی هەق لای‌نەداوەو باوەڕی پووچیشی‌نەبووە.

موحەممەد لە خۆیەوە قسە ناکات:

﴿ ٣: وما ينطق عن الهوى ﴾ وە قسەوگوفتاری (پێغەمبەر) لەرووی هەواوهەوەسـەوە نییە، جا کەسێ ئاوابێ چۆن ڕێگە ون ئەکات؟! ﴿ ٤: إن هـو إلا وحي يوحى ﴾ ئەو قورئانـەی کە ئەودەیڵێت، جگـە لەوە کەبە وەحی بۆی دەنێررێ، هیچی‌تر نییە، واتە: ئەم

قورئانە هەر لەلایەن خواوەیە.

مامۆستای ڕەسولی ئەمین، جوبرێلی ئەمینە:

﴿ ٥: علمه شدید القوی ﴾ خاوەن هێز و بەزەبـر (جوبریل)ی فریشـتەیە، قورئانی فێرکردووە، بەڵێ زۆر بەهێزە، دەسـتپاکە، زمان پاکە، دەسائیتر ئێوە چۆن ئەڵێن قورئان ئەندێشەو خورافەی پێشـووەکانە؟!! ﴿ ٦: ذو مرة فاستوی ﴾ خـاوەن مەتانەت لە ژیریی‌و هۆشـدا، جا لەسـەر ئەوشـێوەیەی خوا دروستی‌کردووە زۆر بەرێـك وپێکی وەسـتاو خۆی نیشـاندا ﴿ ٧: وهـو بالأفق الأعلی ﴾ وە خۆی لەئاسـۆیەکی زۆر بەرزو بڵند (لەئاسۆی خۆردا) نیشـانی پەیامبـەردا ﷺ. بـەڵێ.. جبریـل هەندێ جار لەسـەر شـێوەی ئادەمیدا دەهات و، پەیامبەریش ﷺ چاوی پێ‌دەکەوت، پەیامبەر ﷺ زۆرحەزی ئەکردکە جوبریل لە شـێوە فریشـتەکەدا ببینێ، بۆیە ئەویش دووجار لەسـەر شـێوە فریشتەییەکەی خۆی نیشاندا، جارێ لەسەر زەویی، جارێکیش لەئاسماندا. جارەکەی سـەر زەویـی ئەوکاتە بوو کەلەئەشـکەوتی (حـیراء)دا بوو، جا لەخۆرهەڵاتی ئەشـکەوتەکەوە هات وبەری‌خۆری لێ‌گرت، ئەوەیە کە ئەفەرمـوێ: (وهو بالأفق الأعلی) جارەکەی ئاسمانیش لەلای (سدرة المنتهی)دا بوو. ﴿ ٨: ثم دنا فتدلی ﴾ لە پاشانزیك بووەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ، ئینجا خۆی داهێلا ﴿ ٩: فکان قاب قوسین أوأدنـی ﴾ جائەوەندە لێی نزیك بـووەوە بەئەندازەی دووکەوان، یان کەمتر بوو، دیـارە لەناوعەرەباندا باو بـووە وتویانە: ئەوەندە بەیەکەوە نزیکن ئەندازەی دووکەوان، یان کەمتر بەینیانە ﴿ ١٠: فأوحـی إلی عبده ما أوحی ﴾ ئینجا خـوا لەرێگەی ئەوەوە وەحی کرد بۆ بەندەی خۆی(موحەممەد) ﷺ ئەوەی کە دەبوو وەحی‌بکا.

ئەرێ‌پێغەمبەر شەوی ئیسرا خوای خۆی دی:

﴿ ١١: مـا کذب الفـؤاد ما رأی ﴾ ئەوەی بەچاوی سـەربینی، نـاخ و دەروونی خۆی بەدرۆی دەرنەکـرد، واتە: کاتێ کەبەچاو جوبریلی‌دی، دڵیشی باوەڕی‌کرد ﴿ ١٢: أفتمارونه علی مایری ﴾ ئایـا ئێـوە شەڕەقسـەی لەگـەڵ دەکەن لە سـەر ئـەوەی بینیی لەشـەورەوی‌و میعراجدا بـاوەڕ ناکەن؟! ﴿ ١٣: ولقـد رآه نزلة أخری ﴾ وە بێ‌گومان پەیامبـەر ﷺ جارێکی تریش لەدابەزینێکی تـردا جوبرەئیلی دیتووە لە شـێوەی خۆیـدا. ڕاڤەکارانی قورئان قسەیان جیاوازە سەبارەت بەوەی کە ئایا پەیامبەر ﷺ خوای خۆی بەچاوی سـەر دیتبێ؟ ئایا جوبرەئیلی لە سـیمای خۆیدابەچاوی سـەر دیتبێ؟ وە دەسـتەی سـوننەت وجەماعەتیش هەروا لەناو یەکتردا قسـەیان جیاوازە، تەنانەت هاوەڵانیـش یەکدەنگ نین! (ئیبن عەبباس و عیکرەمەو ئەبوو زەڕو کەعبولئەحبار) رایان وایە: پێغەمبەر ﷺ بەچاوی سـەر لە شـەوی میعراجـدا خوای دیتوە، بۆیە (ئیـبن عەبباس) ئەڵێـت: (إن الله اصطفـی إبراهیم بالخلة، واصطفی موسـی بالـکلام، واصطفی محمدا بالرؤیـة). واتە: خوا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾ أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ ۞ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

ئیبراهیمی بە(خەلیل) هەڵبژاردووە، مووساش بەقسە لەگەڵکردن، موحەممەدیـش ﷺ بەنیشـاندانی خۆی و دیتنی بەچاوی سـەر. (عەبدوڵڵای کوری مەسـعوود و خاتوو عائیشە) –خوا لەهەموویان رازیی بێ– نکوولی وئینکاری ئەودیتنەیە ئەکەن، تەنانەت خاتوو عائیشـە ئەڵێـت: هەرکەسـێ پێی وابێت کـە موحەممەد ﷺ بە چاوی‌خـۆی خوای دیتـوە، ئەوە درۆیەکی گەورەی لەسـەر خوا هەڵبەسـتووە، چونکە خوا ئەفەرمـوێ: (لا تدرکه الأبصار و هو یدرک الأبصار وهو اللطیف الخبیر)، وە دەڵێت پێغەمبەر ﷺ دووجار جوبریلـی دیتووە، جارێ لەئاسمانەوە هاتە خوارێ، جارێکی دی بەشـەش سـەد باڵەوە لەلای (سـدرة المنتهی)دا. ئەم ئایەتانەی سوورەتی (نەجم)ە بەڵگە نین لەسەر ئەوەی کەپەیامبەر ﷺ خوای خۆی بەچاوی سەر دیتبێ، چونکە باسەکە لەجوبرەئیلەوە دەست پێ‌ئەکات و، جێ‌ناوە (ضمیر)ەکان: (علمه شـدید القوی)، (ولقد رآه نزلة أخری) بۆ جوبرەئیل دەگەڕێنەوە، بەڵام پێشەوا (ئەحمەد)

ئەڵێت: لەشـەوی میعراجدا پەیامبەر ﷺ خـوای خۆی بەچاوی سەردیتوە. بەندەش وتەکەی (عائیشەو ئیبن مەسعوود) بە بەهێزتر دەزانم، وەك (لالەکائی)یش لەقسـەکانیدا هەر ئەوە هەڵئەبژێرێ، بەڵام ئەگەر لەم باسـەدا (توقف) بکرێ وادەزانم چاکترە، چونکە بەڵگەیەکی قسـەبڕو راشکاو نییە (والله أعلم). ﴿ ١٤: عند سدرة المنتهـی ﴾ جـاری دووەمیـش لە لای (سـدرة المنتهـی)دا، کە (سـیدرەش) لە ئاسمانی حەوتەمدایەو نزیکی عەرشەو درەختێکی پڕگەڵاو سێبەرخەسـت و چڕو پڕە، فریشـتەو گیانی شەهیدان و مەودای زانیاری پەیامبەران -بێجگە لە موحەممەد ﷺ- تا ئەوێ ئەڕوات، جوبرەئیلیش لە سەفەرەکەی شەوی میعراجدا هەتا ئەوێ لەگـەڵ پێغەمبەردابوو، لەوێ بەولاوە تەنها خوا خۆی ئەزانێ... پێشـەوا موسلیم لەباسی شەورەویدا فەرموودەیەکی درێژی هێناوە، لە بەشێکیدا ئەڵێت: ((ثم ذهب بی إلی سدرة المنتهی، وإذا ورقها کآذان الفیلة، وإذا ثمرها کالقلال..))(موسـلیم: ١/١٤٦. فتح الباری ٦/٣٤٩). ﴿ ١٥: عندهـا جنـة المـأوی ﴾ لە لایەتی بەهەشـتی (جێی دانیشـتن و حەوانەوە)، خوا خۆی ئەزانێ ئەو بەهەشـتە کام بەهەشـتەیە، هەرچەند (تەبەری) ئەڵێت: ئەو بەهەشـتەیە کەجێگای شەهیدانە.

نووری خواو،حەشامەتی فریشتە (سیدرە)یان پۆشی:

﴿ ١٦: إذ یغشـی السدرة ما یغشی ﴾ ئەوکاتەی دیتی، سیدرەی داپۆشی ئەو شتەی دایئەپۆشی، واتە: لەکاتی دیدارەکەدا نووری خواو،فرەزۆری فریشتەکان سیدرەیان پڕکرد ﴿ ١٧: ما زاغ البصر وما طغی ﴾ وە چاوی پێغەمبەر کلا نەبوو لەوەی دیتی، تەجاوزیشی نەکرد لەوەی بۆی دیاریکرابوو، بەڵکو هەر تەماشای ئەوەی دەکرد ﴿ ١٨: لقد رأی من آیات ربه الکبری ﴾ بەراسـتی پێغەمبەر ﷺ گەلێك بەڵگەو نیشـانەی گەورە گـەورەی پەروەردگاری خۆی لە سەفەرەکەیدا -وەك (سدرة المنتهی) و (بیت المعمور) وبەهەشت و دۆزەخ و..هتد- بینی.

لات و عوززا و مەنات، کردووتانە خوا!بنەمایەکیان نییە:

پاش باسکردنی ئەو هەموو شتانەی کەپەیامبەر ﷺ چاوی پێ کەوتن لەمیعراجدا، ئینجا بەهاوبەش پەیداکەرەکان ئەفەرموێت: ﴿ ١٩: أفرأیتـم اللات والعزی * ٢٠: و منـات الثالثة الأخری ﴾ هەواڵی لات وعوززاو سییەمەکەی تریان (مەنات)م بدەنێ ئایا کچی خوان ئەی خوانەناسـان؟! ئەوانە سـێ بتەکە بوون لە (تائیف و غەتفان و مەککە)دا ئەپەرسـتران ﴿ ٢١: ألکم الذکر ولـه الأنثی ﴾ ئایا نێرینەتـان بۆ خۆتان هەڵبژاردووەو، بۆ خواش مێینە؟! جارێ خوا هەرپێویسـتی بەمنداڵ نییـە، گریمان ئەگەر پێوستیشـی بێت، کامیان باش بێ بەلاتانەوە دای ئەنێن بۆخۆتان و کامیشـتان بەلاوە خـراپ بێ ئـەیدەن بەخوا! ﴿ ٢٢: تلک إذا قسـمة ضیزی ﴾ ئەگەر ئاوابێ ئەوە بەشکردنێکی ستەمکارانەیە.

ئینجـا خـوای کارزان ئینـکاری و بێزاری لەسـەر ئـەو حاڵەتە خراپەیان دەر ئەبڕێ: ﴿ ٢٣: إن هی إلا أسـماء سـمیتموها أنتم وآباؤکـم ﴾ ئەوانـە "لات وعوز زاو مەنات" هـەر چەند ناوێکن خۆتـان وباوانەکانتـان ناوتان لێنـاون، ئەگینا هیـچ حەقیقەت و ناوەڕۆکێکیـان نییـە ﴿ ماأنـزل الله بها من سـلطان ﴾ وخواش هیـچ بەڵگەیەکی بۆ پەرسـتنیان دانەبەزانـدووە ﴿ إن یتبعون إلا الظـن وما تهـوی الأنفس ﴾ ئەوانە هەر شـوێنی گومان دەکەون، ئەگینا هیچ بەڵگەو نیشـانەیەکیان بە دەستەوە نییە بۆ پەرستنیان ﴿ ولقـد جاءهم من ربهم الهدی ﴾ لەکاتێکدا بەحەقیقەت لەلایەن پەروەردگاریانەوە ڕێنوێنیـان بۆ هاتووە،واتە: قورئانیان بۆ هاتووە کە ڕێنوێنی دەکا بۆ یەکخواپەرستی..

چاکە تەنیا بە ئارەزووو تەمەننا دەست ناکەوێ:

﴿ ٢٤: أم للإنسان ما تمنی ﴾ ئاخۆ بۆ هەرمرۆیەکی کافر هەرچی بخوازێ هەیە؟! واتە: کەئەوان پێیان وایە دوارۆژ پەرستراوەکانیان فریایـان دەکـەون و تکایان بۆ ئەکـەن، بیر لە شـتیوا نەکەنەو هەرگیزیـش نابێ ﴿ ٢٥: فلله الآخرة والأولی ﴾ چوون ئاخیرەت ودونیا، هەر بـۆ خوای هەق(الله)یە، نەك بـۆ غەیری ئەو، لەبت وخواکانیان تابتوانن شەفاعەت بۆ پەرستیارەکانیان بکەن.

تکاو شەفاعەت مەر خوا ئیزن بداو رازی بێ:

﴿ ٢٦: وکـم مـن ملک فـی السـموات ﴾ فریشـتەیەکی زۆرلە ئاسمانەکاندا هەن ﴿ لا تغنی شـفاعتهم شیئا ﴾ تکایان هیچ کەڵك نابەخشـێ بۆ پەرسـتیارەکانیان، مەگەر ئەو بتانـەی ئێوە چۆن تکایان وەرئەگیردرێ بۆتان؟! ﴿ إلا من بعد أن یأذن الله لمن یشاء ویرضـی ﴾ مەگەر پاش ئەوەی بۆ هەرکەسـێك خوا خۆی بیەوێ و رازی بێ مۆڵەت بدات فریشتە تکای بۆبکات، ئەوەش بۆ پیاوە راساڵ و صاڵحەکان دەبێت.

موشریکەکان کچان دەکەنە منداڵی خوا!:

﴿ ٢٧: إن الذین لا یؤمنون بالآخرة ﴾ بێگومان ئەوانەی باوەڕیان بەپاشـە ڕۆژ نییە و پێیان وایە زیندوو بوونەوەو لێپرسـینەوە نییە

﴿ لیسمون الملائکة تسمیة الأنثی ﴾ ناوی مێینە لە فریشتەکان دەنێن! واتە: ئەڵێن فریشتە کچی خوان ﴿ ٢٨: وما لهم به من علم ﴾ ئەوان هیچ زانیارییەکیان بە وتەکەیان نییە ﴿ إن یتبعون إلا الظن ﴾ بەڵکو هەردوای گومانی نارەواو پووچ دەکەون ﴿ وإن الظن لا یغنی من الحق شیئا ﴾ لەکاتێکدا گومانیش مرۆڤ لەراستی بێ نیاز ناکاو جێی حەقیقەت ناگرێتەوە.

لەئەهلی باتڵ و ناهەق واز بێنە:

﴿ ٢٩: فأعرض عن من تولی عن ذکرنا ولم یرد إلا الحیاة الدنیا ﴾ جا کەوابوو پشت هەڵکە لەوەی رووی وەرچەرخاندووە لە (قورئان)ی ئێمەو، جگە لەژیانی ئەم دونیایەش هیچی تری ناوێ ﴿ ٣٠: ذلک مبلغهم من العلم ﴾ ئەوە ئەوپەڕی زانیارییانە کە دونیایان هەڵبژاردووە بە سەرئاخیرەتدا!! ﴿ إن ربک هو أعلم بمن ضل عن سبیله ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ زاناترە بەحاڵی ئەوکەسەی لەڕێگەی خوا لای داوە ﴿ وهو أعلم بمن اهتدی ﴾ هەر ئەویش زاناترە بەحاڵی ئەو کەسەی کەڕێگای راستی هەڵبژاردووە، هیدایەت و ڕێنوێن بووە، بەپێی کردەوەکانیشیان پاداشت وەردەگرنەوەو تۆڵە دەدرێن ﴿ ٣١: ولله ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ هەربۆخوایە چی لەئاسمانەکان وچی لە زەویدایە، واتە: هەرچییان تێدایە موڵك ودروستکراوی ئەوە ﴿ لیجزی الذین أساءوا بما عملوا ﴾ تاله پاشەرۆژدا پاداشی بەدکاران بداتەوە بەکارەکانیان ﴿ ویجزی الذین أحسنوا بالحسنی ﴾ وپاداشتی چاکەکارانیش بداتەوە بەپاداشتێکی چاکتر.

موسڵمان لە گوناهی مەزن و کاری دزێو خۆ بەدوور دەگرێت:

﴿ ٣٢: الذین یجتنبون کبائر الإثم والفواحش إلا اللمم ﴾ ئەوانەی کەخۆیان بەدووردەگرن لە گوناهەگەورەکان وکارەدزێوەکان، بەڵام وردە گوناهی بچووك خوا دەیانبوورێ ﴿ إن ربک واسع المغفرة ﴾ بێگومان پەروەردگاری تۆ ئەی موحەممەد! ﷺ لیبووردنی زۆر و فراوانە ﴿ هو أعلم بکم إذ أنشأکم من الأرض ﴾ ئەو بەهەموو کارو بارتان لەخۆتان زاناترە، کاتێ دروستی کردوون لەزەویی ﴿ وإذ أنتم أجنة فی بطون أمهاتکم ﴾ وە کاتێ کۆرپەلە بوون لەسکی دایکتاندا ﴿ فلا تزکوا أنفسکم ﴾ جا کەوابوو پاکانە بۆخۆتان مەکەن و، خۆتان هەڵ مەکێشن ﴿ هو أعلم بمن اتقی ﴾ ئەو زاناترە بەو کەسەی خۆی دەپارێزێ و سنوورەکانی نابەزێنێ.

ئەوەی گوێ بیست نابێ و، چکوش دەکا موسڵمان نییە:

﴿ ٣٣: أفرأیت الذی تولی ﴾ ئایا ئەوکەسەت دیت رووی لە شوێنکەوتنی ئیسلام وەرچەرخاند، پاش ئەوەی ویستی شوێنی کەوێ ﴿ ٣٤: وأعطی قلیلا وأکدی ﴾ وەکەمێك لەسامانی بەخشێ

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَـٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَـٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾ أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَـٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾

و دەستی گرتەوە؟! ﴿ ٣٥: أعنده علم الغیب فهو یری ﴾ ئایا ئەو کەسە زانستی غەیبی لایە، وائەبینێ کە غەیری خۆی سزای دوارۆژی لە سەر هەڵدەگرێ؟! گوتراوە: ئەوکەسە (وەلیدی کوڕی موغیرە) بووە.

رووپەڕەکانی مووسا و ئیبراهیم:

﴿ ٣٦: أم لم ینبأ بما فی صحف موسی ﴾ ئایا هەواڵی پێ نەدراوە بەوەی لە سفرەکانی مووسا ﴿ ٣٧: وإبراهیم الذی وفی ﴾ وسوحوفی (ئیبراهیم)ی وەفاداردا هاتووە: ﴿ ٣٨: ألا تزر وازرة وزر أخری ﴾ کە هیچ کەسێك گوناهی یەکێکی تر هەڵناگرێ، لەوە دەچێت ئەم کرین و فرۆشتنە (وەلید) کردبێتی، چونکە جارێکیان ویستی ئیمان و باوەڕ بێنێ، کەچی پیاوێك پەشیمانی کردەوەو وتی: بۆچی ئیمان دێنیت، ئەگەرشتێکم بدەیتێ من گوناهەکانت بۆ هەڵئەگرم!! ئەمیش لەبەرامبەر ئەوەوە بەڵێنی

ئەندازەیـەك ماڵ وسـامانی‌دایەو، پاشـانیش هەمـووی نەدایەو قسـەکەی خۆی نەبردە سەرو پەشیمان بوویەوە جابۆ خستنە پێش چاوی حەماقەتی‌وا، ئایەتی: (أفرأيت الذي تولى..) هاتە خوارەوە ﴿ ٣٩: وأن ليس للإنسان إلا ما سعى ﴾ وبۆهیـچ ئادەمیزادێك نییە پاداشـتی کردەوەی خۆی نەبێ، ئەوکارانە نەبێ کاتی خۆی هەوڵی بۆداوەو کردوویەتی. پێشـەوا (شـافعی ومالیك) -خوا لێیان رازی بێـت- هـەردوو لەم ئایەتـەوە وەریان گرتووە کەپاداشـتی قورئان خوێندن بەمردووان ناگا، ئەگەرچی "هەدیە"شی بۆبکەن، چونکە ئەوە هەوڵ و کۆششی خۆی نییە، بەڵام پێشەوا (ئەحمەد) و دەسـتەیەکی تری زانایان ڕایان وایە کە: پاداشـتی (قراءە) بە مـردووان ئەگا، بەمەرجـێ کە بەپارەوپـوول نەخوێنرێ ﴿ ٤٠: وأن سعيه سوف يرى ﴾ وبێ‌گومان هەوڵ وکارەکـەی لەدواییدا لەترازووەکەیدا دەبینرێت. (قال ابن أبي العز: إتفق أهل السـنة: أن الأموات ينتفعون من سعي الأحياء بأمرين:

أحدهما: مانسب إليه في حياته.

الثاني: دعاء المسلمين و استغفارهم له. وأما الصدقة والحج على نزاع فيها يصل إليه من ثواب الحج. فعن محمد بن الحسن: أنه إنما يصل الميـت ثواب النفقة والحج للحجاج. وعند عامة العلماء: ثواب الحج للمحجوج عنه وهو الصحيح، واختلف في العبادات البدنية: كالصوم والصلاة وقراءة القـرآن والذكر. فذهب (أبو حنيفة وأحمد وجمهور السـلف) إلى وصولها. والمشهور من مذهب الشافعي و مالک عدم وصولهـا، وذهب أهل البدع من أهل الكلام إلى عدم وصول شـئ البتة، لاالدعاء ولاغيره، وقولهم هذا مردود بالكتاب والسنة. المحقق على كتاب شرح اصول اعتقاد اهل السنة و الجماعة، للدكتور أحمد بن سـعد بن حمدان الغامدي- الاسـتاذ بقسـم العقيدة- بجامعة أم القـرى مكـة المكرمة. ﴿ ٤١: ثم يجزاه الجزاء الأوفى ﴾ پاشـان پاداشـت دەدرێتەوە بەتەواوترینی پاداشـت، واتە: هیچ شـتێکی لێکەم ناکرێتەوەو هەر بەپێی جۆری کردەوەی خۆشیەتی.

هەندێ سیفاتی خوای بەبەزەیی:

﴿ ٤٢: وأن إلى ربك المنتهى ﴾ وەبەڕاسـتی سـەرەنجامی هەمـوو ئیش وکارێ هەربـۆلای پەروەردگـارت ئەگەڕێتەوەو ورد ودرشـت لەگەڵ ئادەمیـزاد ئەکۆڵرێتەوە. ئیمامـی (بوخاری) لە (ئیبن عەبباس)ەوە هێناویەتی: ((سـجد النبي ﷺ بالنجم، وسـجد معه المسـلمون والمشـركون والجن والإنس)) واتە: پێغەمبەر ﷺ سـوورەتی (نەجم)ی خوێندو سوژدەی برد، وە هەروەها موسڵمانان و، هاوبەش دانەران و جنۆکەو ئادەمیش لە گەڵی سـوژدەیان برد.

﴿ ٤٣: وأنه هو أضحك وأبكى ﴾ وەبەڕاستی هەر خوایە مرۆڤ دەکاتەپێکەنین و گریان، وە هەمووخۆشی و ناخۆشییەك بەدەستی ئـەوە. ﴿ ٤٤: وأنه هو أمات وأحيا ﴾ وەهەر ئـەوە ئەمرێنێ و ئەژێنـێ. ﴿ ٤٥: وأنه خلق الزوجين الذكر والأنثى ﴾ بەڕاسـتی هـەر ئەو زاتەیە کەجوتی نێر ومێی دروسـت کـرد. ﴿ ٤٦: من نطفة إذا تمنى ﴾ لەئاوێکی‌کەم کاتێ‌لەپشـتی پیاوو لەسـینەی ئافرەتـەوە هەڵدەقوڵێ ودەڕژێتـە ناومنداڵدانەوە. ﴿ ٤٧: وأن عليه النشأة الأخرى ﴾ بێ‌گومان دروست‌کردنەوەکەی تر -دوای مردن- لەسـەرخوایە. ﴿ ٤٨: وأنـه هو أغنى وأقنى ﴾ هەر ئـەو زاتە کاربەجێیـە هەندێ لـە بەندەکانی‌دەوڵەمەنـد دەکاو، هەندیکیش هەژار. ﴿ ٤٩: وأنه هو رب الشعرى ﴾ وەهەر ئەوە پەروەردگاری ئەستێرەی شیعرا.

ئەسـتێرەی شیعرا: لەوەرزی زسـتانی ئێمەدا دەرئەکەوێ، بەڵام لەسەردەمی ئەستێرە ناسـەکانی (مصر)ی کۆندا لەهەوەڵی هاوێندا دەرکەوتووە، ئەم ئەستێرەیە خاوەن گۆیەکی‌گەورەیە، قەوارەکەی بیسـت ئەوەندەی گـۆی خۆرە!! وە دوورییەکەشـی وەك دووری خۆرە لەئێمەوە، بەڵکو بەزیادیشەوە، کە ئەوزیادەیە بەیەك ملیۆن بەراوردکـراوە! ئەزانین کەخێرایی تیشـك لە تەنها چرکەیەك دا (٣٠٠) هەزار کیلۆ مەترە، دەی تیشـکی خۆر لەبەر دوورییەکەی لەماوەی (٨) دەقیقەو (١٣) چرکەدا ئەو جا ئەگاتە ئێمە، لەکاتێکا جیاوازی نێوانمان (١٥) ملیۆن کیلۆمەترە.. بەڵام شیعرا بە (١١٠) سـاڵ ئەگات، جا ئەبێ ئەوئەندازەیە چەندبێ؟! ئەوئەسـتێرەیە "لەکاتی زۆرگەرمادا لەپشتی بورجی (جەوزا)وە هەڵدێت" بۆیەش بەتایبەت دەسـت نیشانی ئەوئەسـتێرەیە ئەکات، چونکە کاتی خۆی هەنـدێ لەتیرەکانی عەرەب ئەیانپەرسـت. ﴿ ٥٠: وأنه أهلك عادا الأولى ﴾ وە تەنها هـەر ئەو زاتەبـوو گەلی عادی یەکەمی لەناوبرد هەرچەندە زۆر بەدەسـەڵات و بەتواناش بوون، کەچی‌کاتـێ سـەرپێچیان کـرد لەپێغەمبەرەکەیان (هـوود) خوا لەنـاوی بـردن. ﴿ ٥١: وثمود فما أبقى ﴾ وەگەلی سەموودیشـی لەناو برد کەسـی لێنەهێشـتەوە. ﴿ ٥٢: وقوم نوح من قبل ﴾ وە پێش گەلی عادوسـەموود، هۆزی نووحیشی لەناوبرد ﴿ إنهم كانوا هم أظلم وأطغى ﴾ چونکە بەڕاسـتی ئەو "گەلی نووح"ە ستەمکار تر و سەرکێش تر بوو لەعادو سەموود ﴿ ٥٣: والمؤتفكة أهوى ﴾ وە هەروەها گوند و شـارەکانی گەلی (لووت)یشـی سەروو ژێر کرد ﴿ ٥٤: فغشـاها ما غشـى ﴾ جا بە جۆراو جۆری سزای سەخت دایپۆشـین ﴿ ٥٥: فبأي آلاء ربك تتمارى ﴾ جا کەوابوو لە چ نیعمەتێك لەنیعمەتەکانی پەروەردگارت گومانت هەیە.

پێغەمبەریش هەر ترسێنەرێکە لە ترسێنەران:

﴿ ٥٦: هذا نذير من النذر الأولى ﴾ ئەمە (موحەممەد) ﷺ ترسێنەرێکە لەجۆری ترسێنەرەکانی‌پێشوو، واتە: ئەم یەکەم کەس نییە، بەڵکو گەلێك لەپەیامبەران پێش ئەمیش هاتوون ﴿ ٥٧: أزفت الآزفة ﴾ "قیامەت نزیك بۆتەوە ﴿ ٥٨: ليس لها من دون الله كاشفة ﴾ جگە لەخواش کەسێکی تر نییە کاتی هاتنی بەدیار بخا،وەکو لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (لا يجليها لوقتها إلا هو..) ئەعراف/١٨٧ ﴿ ٥٩: أفمن هذا الحديث تعجبون ﴾ جا ئایا ئێوە لەم وتەیە "قورئان" سەرسام ئەبن؟! ﴿ ٦٠: وتضحكون ولا تبكون ﴾ و پێدەکەنن "لەکاتی بیستنیدا و ناگرین" تاپەند و ئامۆژگاری پێ وەربگرن، ئەبوو وانەبوایە ﴿ ٦١: وأنتم سامدون ﴾ وە بەردەوام ئێوە بێ‌ئاگاو سەرگەرم دەبن.! ﴿ ٦٢: فاسجدوا لله واعبدوا ﴾ جا هەر تەنیا سوژدە بۆ خوا بەرن، وە ئەویش بپەرستن بە تەنیا، دەسا هەموو بە دڵسۆزانە کرنووش بەرن بۆ خوا بێ‌پەرستن و، هیچ کەسێك مەکەنە هاوبەشی، بەتایبەت (لات و عوززاو مەنات)تان.

لە (١٣) شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە ١٩٩٦/١٢/٢٣ لە (مەریوان) لەتەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (قەمەر)ـە

مەککەییەو (٥٥) ئایەتە، جگە لەئایەتی (٤٤)

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

بەم موعجیزە گەورەوگرنگەیە: (واتە: لەتبوونی مانگ) لەسەر داوای بتپەرستەکان دەس پێ‌ئەکات وچارەسەری بیرو باوەڕی جاهیلی دەکات، لەدوای سوورەتی (التارق)ـەوە هاتۆتە خوارەوە. پاشان باسی‌ڕۆژی دوایی دەکا، تابەشکو خوانەناسان داچڵەکێن، وەهەروەها دوای باسی بێبڕواکانی مەککە، باسێکی بێ‌بڕوایانی گەلانی پێشوویش دەکا، ئینجا باسی تاغووت وملهوورەکان وەدەرەنجامیان دەکا.. پاشان بەبێ‌بڕواکانی مەککە ئەڵێت: هۆشیاربن! ئەگینا ئەوەی دووچاری ئەوان بوو، یەخەی ئێوەش دەگرێ، لەفەرموودەیەکا -ئەبوو واقید هێناویەتی- هاتووە: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی جەژنەکاندا، هەروەها لەبۆنە گشتییەکاندا سوورەتی (قاف)و (اقتربت الساعە)ی دەخوێند.

قیامەت نزیک بوویەوەو مانگیش بوو بە دوو کەرتەوە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ※ ١: إقتربت الساعة وانشق القمر ﴾ ڕۆژی قیامەت نزیك بۆتەوە، مانگیش لەت‌بوو، گەلێکی زۆر لەڕاڤەکەرانی قورئان ڕایان وایە کە مانگ لەسەر داوای ئەوانە لەت بوو و بەچاوی سەریش بینیان، ئەمەیش پێنج ساڵ پێش کۆچکردن بوو بۆ مەدینە، بۆ ئەمەیش (بوخاری وموسلیم) لەکتێبەکانی خۆیاندا هێناویانە کە: مەککەییەکان داوایان

وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوۡجَيۡنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيۡهِ ٱلنَّشۡأَةَ ٱلۡأُخۡرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغۡنَىٰ وَأَقۡنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعۡرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ عَادًا ٱلۡأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَاْ فَمَآ أَبۡقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوۡمَ نُوحٖ مِّن قَبۡلُۖ إِنَّهُمۡ كَانُواْ هُمۡ أَظۡلَمَ وَأَطۡغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَٱلۡمُؤۡتَفِكَةَ أَهۡوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نَذِيرٞ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلۡأُولَىٰٓ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ ٱلۡأٓزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيۡسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنۡ هَٰذَا ٱلۡحَدِيثِ تَعۡجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضۡحَكُونَ وَلَا تَبۡكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمۡ سَٰمِدُونَ ﴿٦١﴾ فَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِۤ وَٱعۡبُدُواْ۩ ﴿٦٢﴾

سُورَةُ القَمَرِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوۡاْ ءَايَةٗ يُعۡرِضُواْ وَيَقُولُواْ سِحۡرٞ مُّسۡتَمِرّٞ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُواْ وَٱتَّبَعُوٓاْ أَهۡوَآءَهُمۡۚ وَكُلُّ أَمۡرٖ مُّسۡتَقِرّٞ ﴿٣﴾ وَلَقَدۡ جَآءَهُم مِّنَ ٱلۡأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزۡدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكۡمَةُۢ بَٰلِغَةٞۖ فَمَا تُغۡنِ ٱلنُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنۡهُمۡۘ يَوۡمَ يَدۡعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَيۡءٖ نُّكُرٍ ﴿٦﴾

لەپەیامبەر ﷺ کرد کە نیشانەیەکی ڕاستی خۆیان نیشان بدات، ئەویش مانگی بۆلەت کردن! بەشێوەك کە ئەشکەوتی (حیرا)یان لە نێوان هەردووپارچەکەیدا دیت، لەگەڵ ڕیوایەتی‌تردا هاتووە: ((انشق القمر على عهد رسول الله ﷺ فرقتين، فرقة على الجبل، وفرقة دونه، فقال رسول الله ﷺ اشهدوا)). واتە: لەسەر دەستی پێغەمبەری خوادا ﷺ مانگ لەت‌بوو و بوو بە دوو پارچە، بەشێکی کەوتە سەرکێوەکەو، ئەویکەشی کەوتە خوارەوەی، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئێوە شایەدبن و ببینن. (سەیید قوتب) ئەڵێت: ئەم ڕووداوە بەچەندین ڕیوایەت لەگەڵ دیاری کردنی جێگاوکات وشکڵیدا.. دانی پێدا نراوەو، بێ‌بڕواکانیش نەیانتوانی بەدرۆی بخەنەوە، جاکەوابوو ئەبێ بووبێ، ئەگینا ململانییان دەکرد، چونکە لەوکاتەدا تەنها ئەوەندەیان وت: کە جادووی لێ‌کردووین..!! وە هەروەها (اقترب للناس حسابهم وهم في غفلة معرضون) (١/٢١) پشتگیری نزیکبوونەی ئەو ڕۆژی قیامەتە

دەکا. پێشەوا (ئەحمەد) لە (سەهل)ەوە هێناویەتی کەپێغەمەر ﷺ دەفەرموێ: ((بعثت أنا والساعة هكذا)) هەر ئەوکاتە کەمن کرامە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ قیامەتا وەکو پەنجەی شایەدومان ویەنجەی ناوەڕاست (السبابة والوسطى) بووم. واتە: ئەوەندە لەیەکەوە نزیك بووین.

بتپەرستەکان روو لە نیشانەو موعجیزەکان وەردەگێڕن!:

﴿ ٢: وإن يروا آية يعرضوا ﴾ وە ئەگەر هەربەڵگەو نیشانەیەك ببینن کە: بەڵگە بێ لەسەر ڕاستی پێغەمبەر، پشت هەڵدەکەن و گوێی نادەنێ ﴿ ويقولوا سحر مستمر ﴾ و ئەڵێن ئەمە جادوویەکی هەمیشەیی‌و هەموو کاتییە. ﴿ ٣: وكذبوا واتبعوا أهواءهم ﴾ پەیامبەریان بەدرۆزن زانی و، دوای هەواوهەوەسی خۆیان کەوتن ﴿ وكل أمر مستقر ﴾ وەهەموو کارێك لەچاك و خراپ کاتێکی بۆ هەیە قەراری تێدا دەگرێت ﴿ ٤: ولقد جاءهم من الأنباء مافيه مزدجر ﴾ سوێند دەخۆم بێگومان ئەوەندە هەواڵی تیاچوونی ستەمکارانیان بۆهاتووە بیانگێڕێتەوە لە شیرك ﴿ ٥: حكمة بالغة ﴾ ئەم قورئانەش حیکمەتێکی تێرو تەواوە گەیشتۆتە ئەوپەڕی تێرو تەواوی لە حیکمەتدا ﴿ فما تغن النذر ﴾ جا چ کەڵکێ دەبەخشێ ترسێنەرەکان کاتێ باوەڕنەهێنن وکەڵك وەرنەگرن لەقورئان و لەپەیامبەر ﷺ، چونکە گوێی خۆیانیان کەڕکردووە، چاوی خۆیانیان لەئاستی هەقوو ڕاستی کوێر کردووە، وەك ئەم ئایەتەیش دەفەرموێ: (وما تغني الآيات والنذر عن قوم لا يؤمنون) (١٠/٣١).

خوانەناسان ڕۆژی بەرێ حاڵیان بەدحاڵە:

﴿ ٦: فتول عنهم ﴾ جا کەوابوو پشتیان لێهەڵ بکە ئەی موحەممەد! ﷺ دەمەقاڵێیان لەگەڵ مەکە ﴿ يوم يدع الداع إلى شئ نكر ﴾ چاوەڕێی ئەو ڕۆژە بکە کە جارچییەکە (واتە: ئیسرافیل) بانگی خەڵك دەکات بۆشتێکی بێزراوو ناخۆش ونالەبار، چونکە پڕەلەئێش وئازار وخەم وخەفەت ﴿ ٧: خشعاً أبصارهم ﴾ چاویان شۆڕەو ناتوانن هەڵبڕن لەبەر سامناکی ئەوڕۆژە ﴿ يخرجون من الأجداث ﴾ لەوڕۆژەدا لە گۆڕ دێنە دەرەوە ﴿ كأنهم جراد منتشر ﴾ لە زۆریدا دەڵێی کوللەی بڵاوەبوون ﴿ ٨: مهطعين إلى الداع ﴾ بەخێرایی دەچن بۆلای جارچییەکەو لەترساندا دواناکەون ﴿ يقول الكافرون هذا يوم عسر ﴾ کافرو بێباوەڕەکان ئەڵێن: ئەمڕۆ ڕۆژێکی سەختە، دیارە تەنها بۆ ئەوان سەختە، نەك بۆ باوەڕدارەکان، وەك ئەم ئایەتە ئەفەرموێ: (فذلک يومئذ يوم عسير، على الكافرين غير يسير) (٧٤/٩-١٠).

سەرگوروشتەی هۆزەکەی نووح عیبرەتی تێدایە:

ئینجا بۆ دڵنەوایی پەیامبەر ﷺ گەلێك لەئەزیەت وئازاری گەلانی پێشوو دێنێ، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٩: كذبت قبلهم قوم نوح ﴾ پێش (قورەیش)، (گەلی نووح)یش بێباوەڕییانکرد ﴿ فكذبوا عبدنا وقالوا مجنون وازدجر ﴾ جا بەندەی ئێمەیان (نووح) بەدرۆزنزانی و بڕوایان پێنەهێناو وتیان: دێوانەوشێتە، وە لە گەیاندنی پەیامەکەی خوا ڕێگری کرا، ئەم ئایەتەش هەر ئەومانایە دەدا کەدەفەرموێ: (لئن لم تنته يانوح لتكونن من المرجومين) ﴿ ١٠: فدعا ربه أني مغلوب ﴾ ئینجا نووح -دوای (٩٥٠)ساڵ- داوای لەپەروەردگاری خۆیکرد و وتی: خوایە! بێگومان من شکستم خواردووە ﴿ فانتصر ﴾ دەسا تۆڵەیان لێبسێنە وسەرمخە، ئەم داوایەش پاش مەیووس بوون بوو لێیان وبەفەرمانی خواش‌بوو ﴿ ١١: ففتحنا أبواب السماء بماء منهمر ﴾ ئینجا ئێمەیش دەرگاکانی ئاسمانمان بە بارانێکی بەخوڕمکردنەوە ﴿ ١٢: وفجرنا الأرض عيونا ﴾ زەویشمان بەئاوی کانیاوەکان تەقاندەوەو هاتە هەڵقوڵان، تەنانەت لە تەنوورەکانیشیانەوە ﴿ فالتقى الماء على أمر قد قُدر ﴾ ئیترئاوەکە -ئاوی ئاسمان وکانیاوەکان- هەردوو بەیەك گەیشتن لەسەرفەرمانێ لەخواوە بڕیاری درابوو، بەکورتی: خوای گەورە دەرگاکانی ئاسمانی بەلێزمە لێکردنەوەو لەنێو زەویشەوە لەهەموو لایەکەوە ئاوهەڵقوڵی وهەردوو ئاوەکە گەیشتنە یەك وتۆفان دەستی پێکردو ئەوانیش لەناوچوون ﴿ ١٣: وحملناه على ذات ألواح ودُسر ﴾ و نووحیشمان لەسەرچەند تەختە و بزمارێك -کەشتییەکی سادە- هەڵگرت ﴿ ١٤: تجری بأعيننا ﴾ بەچاودێری ئێمە دەچووو نەمانهێشت نقوم ببێ ﴿ جزاء لمن كان كفر ﴾ لەناو ئاودا نقومکران لەبەر کوفرو بێباوەڕییان بەنووح ﴿ ١٥: ولقد تركناها آية ﴾ بێگومان ئێمە ڕووداوی گەمییەکەمان هێشتەوە بە نیشانە بەڵگە بۆ خەڵکانێ پەندی لێوەرگرن ﴿ فهل من مدكر ﴾ جائایا پەند گرێك هەیە پەندی لێوەربگرێ وبەڕێگەی ئەوهۆزەدا نەچێ؟! ﴿ ١٦: فكيف كان عذابي و نذر ﴾ جا سزاو ترساندنی من چۆن بوو بۆیان؟! واتە: کە تۆڵە بسێنم ئاوا ئەیسێنم، دەئێوەش هۆشیاربن ﴿ ١٧: ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ سوێند بەخوا بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانکردووە بۆ ئامۆژگاری ویەندگرتن ﴿ فهل من مدكر ﴾ جائایا ئامۆژگاریگرو پەند وەرگرێ هەیە ئامۆژگاری و پەند وەرگرێت؟.

سەرگروشتەکەی هۆزی عاد:

﴿ ١٨ : كذبت عاد فكيف كان عذابي ونذر ﴾ هۆزی عادیش پەیامبەرەکەی خۆیان (هوود) بەدرۆ خستەوە، ئینجا سەیرکەن بزانن سزاو تۆڵەی من چۆن بوو؟! ﴿ ١٩ : إنا أرسلنا عليهم ريحا صرصرا في يوم نحس مستمر ﴾ بەڕاستی ئێمە بایەکی ساردی توندی بە لوورەمان ناردە سەریان لە ڕۆژێکی شوومی بەردەوامدا، لە سوورەتی: (حاقة/٧) دا دەفەرموێ: (سخرها عليه سبع ليال و ثمانية أيام حسوما) ﴿ ٢٠ : تنزع الناس ﴾ خەڵکی لە زەویی هەڵئەگرت و بەسەرا دەیدان بەداروبەردا ﴿ كأنهم أعجاز نخل منقعر ﴾ وای لێکردبوون دەتوت بنەداری خورمای هەڵکێشراون ﴿ ٢١ : فكيف كان عذابي ونذر ﴾ جائایا سزاو تۆڵەی من چۆنبوو؟! ئایا پشت شکێن نەبوو؟ ﴿ ٢٢ : ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بەڕاستی ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ پەندوئامۆژگاریی لێوەرگرتن ئاسانکرد ﴿ فهل من مدكر ﴾ جا ئایا کەسێك هەیە پەندو ئامۆژگاری وەرگرێ؟.

بەسەرهاتی هۆزی سەموود:

﴿ ٢٣ : كذبت ثمود بالنذر ﴾ گەلی (سەموود)یش ترسێنەری خۆیان (صالح پێغەمبەر) بەدرۆزن داناو، باوەڕیان پێنەکرد! ﴿ ٢٤ فقالوا أبشرا منا واحدا نتبعه ﴾ ئینجا وتیان: ئایا لەکەسێك پەیڕەوی بکەین، لەناو ئەوهەموو خەڵکەدا، کە بەلای ئەوانەوە نەلە پیاوماقوڵانەو، نەسەروەتمەند؟ ﴿ إنا إذا لفي ضلال وسعر ﴾ ئەگەر شوێنی کەسێکی ئاوا بکەوین! کەوابوو ئێمە لەناوهەڵەو شێتیداین؟! ﴿ ٢٥ : ألقي الذكر عليه من بيننا ﴾ ئایا لە نێوانماندا وەحیی بۆئەو کراوە؟ لەکاتێکا لەو شایستەترمان هەیە ﴿ بل هو كذاب أشر ﴾ هەرگیز ئەو لەئێمە شیاوتر نییە، بەڵکو ئەو(سالح) پیاوێکی درۆزن و بەفیزە! ئەیەوێ بەو درۆیانەی خۆیە ببێ بەگەورەو سەرۆکمان ﴿ ٢٦ : سيعلمون غدا من الكذاب الأشر ﴾ خوا دەفەرموێ: سبەینێ ئەزانن و بۆیان دەردەکەوێت کە: درۆزنی بەفیز کێیە، صالح، یان ئەوان؟ ﴿ ٢٧ : إنا مرسلوا الناقة فتنة لهم ﴾ دووبارە خوا فەرمووی: بێگومان ئێمە ئەو وشترە مێیە لەبەردێکی ڕەق وتەق و ساف و لووس، لەسەر داوای خۆیان بەدەر دێنین ﴿ فارتقبهم واصطبر ﴾ جا تۆش چاوەڕوانیان بکەو بەئارام و خۆگربە لەسەر ئەزیەت و ئازاریان تا فەرمانی خوا دێت ﴿ ٢٨ : ونبئهم أن الماء قسمة بينهم ﴾ وە هەواڵیان پێبدە کە ئەوئاوە بەشکراوە لەنێوانیاندا، ڕۆژێ بۆئەوان و، ڕۆژێکیش بۆ وشترەکە، وەك ئەفەرموێ: (هذه ناقة لها شرب ولكم شرب يوم معلوم) (١٥٥/٢٦) ﴿ كل شرب محتضر ﴾ هەمووکەسێ لەسەرەبەشی خۆیدا ئامادە دەبێت، واتە: نابێ هیچ لایەك بڕواتە سەر بەشی ئەولاکەی تر ﴿ ٢٩ : فنادوا صاحبهم ﴾ ئینجا ئەوانە لەباتی گوێڕایەڵی، بانگی هاوڕێکەیان کرد کە پیاوێکی کەڵلە شەق

خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُّهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾

بوو، ئینجا هەڵیان نا بۆ کوشتنی وشترەکە ﴿ فتعاطى فعقر ﴾ جا ئەویش بەگوێی کردن و بێباکانە ڕۆیشت و شمشێرێکی لێهەڵگرت و قاچی پەڕاندو کوشتی! ﴿ ٣٠ : فكيف كان عذابي ونذر ﴾ جا سزاو تۆڵەی من چۆن بوو؟ ﴿ ٣١ : إنا أرسلنا عليهم صيحة واحدة ﴾ بەڕاستی ئێمەیش تەنیا نەعرەتەو دەنگێکی سامناکمان ناردە سەریان، جوبریل هات و قیڕاندی بەسەریاندا ﴿ فكانوا كهشيم المحتظر ﴾ جا هەموو وەك پووشی وردبووی خاوەنی حەڤیرەیان لێهات کەکۆی دەکاتەوە بۆمەڕەکانی لەزستاندا ﴿ ٣٢ : ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانکرد بۆ پەندو ئامۆژگاری لێوەرگرتن ﴿ فهل من مدكر ﴾ جائایا پەند وەرگرێ هەیە؟!.

چیرۆکی هۆزی لووت:

﴿ ٣٣ : كذبت قوم لوط بالنذر ﴾ گەلی (لووت)یش بڕوایان نەکرد

بە ترساندنەكانی پێغەمبەرەكەیان (لووت) -سەلامی لەسەربێ- لە سزای خوا لەسەركارەدزێوەكەیان ﴿ ٣٤: إنا أرسلنا عليهم حاصبا ﴾ بەراستی ئێمەش با یەكی توندمان ناردە سەریان و وردە زیخی تێدەگرتن ﴿ إلا آل لوط ﴾ بەڵام ئالی لووت: خۆی و دووكچەكەی كەبڕوایان هێنابوو ﴿ نجيناهم بسحر ﴾ لە بەرەبەیانێكی زوودا

وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

رزگارمان كردن لەوسزایەی بۆئەوان هات ﴿ ٣٥: نعمة من عندنا ﴾ ئەو رزگاركردنە نیعمەت وچاكەیەك بوو لەلایەن ئێمەوە ﴿ كذلك نجزي من شكر ﴾ ئاوا هەر كەسێك سوپاسگوزاری من بكات و بڕوا بێنێ، ئەوا ئێمەیش هەر ئاوا پاداشتی ئەدەینەوە ﴿ ٣٦: ولقد أنذرهم بطشتنا ﴾ بێگومان پێشتر لەهەڵەتی توندی ئێمە لووت ئاگاداری كردبوون ﴿ فتماروا بالنذر ﴾ كەچی گومانیان هەبوو لەترساندنەكان ﴿ ٣٧: ولقد راودوه عن ضيفه ﴾ بێگومان داوای میوانەكانیان لێكرد بەمەستی نێربازی وكاری دزێو! ﴿ فطمسنا أعينهم ﴾ ئێمەیش كوێراییمان داهێنان، ئەوەبوو بەناو یەكتردا ئەهاتن وئەچوون میوانەكانیان نەدەبینی ﴿ فذوقوا عذابي ونذر ﴾ دەسا بچێژن سزاو تۆڵەی من ﴿ ٣٨: ولقد صبحهم بكرة عذاب مستقر ﴾ بێگومان لەبەرەبەیانێكی زوودا سزایەكی توندو هەمیشەیی دەرگای پێگرتن، جوبریل شارەكەیانی لەبن هێناو بەرزی كردەوەو كوتای بەسەریانداو، بەفەرمانی خوا بەردەبارانی كردن و هەموو تیاچوون ﴿ ٣٩: فذوقوا عذابي ونذر ﴾ دەسابچێژن سزاو تۆڵەی من ﴿ ٤٠: ولقد يسرنا القرآن للذكر ﴾ بێگومان ئێمە قورئانمان ئاسانكرد بۆ پەندو ئامۆژگاری ﴿ فهل من مدكر ﴾ جا ئایا پەند گرێ هەیە؟ تا داچڵەكێ وئامۆژگاری وەربگرێ؟ بەڵێ.. لەپاش هەرچوار داستانەكەوە ئەم رستەی (ولقد يسرنا القرآن للذكر فهل من مدكر) وتراوەتەوە، بۆئەوە زیاترو زیاتر پەندیان لێ وەربگیرێ و مرۆڤەكان جاردوایجار هۆشیار ببنەوە.

بەسەرهاتی فیرعەون و دەستەو بەستەكەی:

﴿ ٤١: ولقد جاء آل فرعون النذر ﴾ سوێند دەخۆم بێگومان ترسێنەرەكانمان (مووساو هاروون) هاتنە لایئالی فیرعەون، بەڵكو لەخراپەكاری بسڵەمێنەوە ﴿ ٤٢: كذبوا بآياتنا كلها ﴾ كەچی لەباتی بڕواهێنان تەواوی مۆعجیزەكانی ئێمەیان بەدرۆ داناو بڕوایان پێ نەكردن! ﴿ فأخذناهم أخذ عزيز مقتدر ﴾ ئەوسا ئێمەیش گرتمانن بەگرتنی خاوەن هێزێكی بەتوانای تێنەشكاو ﴿ ٤٣: أكفاركم خير من أولئكم ﴾ ئایا بێبڕواكانی ئێوە ئەی عەرەبەكان! باشترن لەبێبڕواكانی گەلی نووح و، عادو، سەموود؟ تاهیوای رزگاربوونیان ببێ؟! نەخێر، كەوابوو ئێوەیش هەر چاوەڕوانی ئەو رۆژەبن ﴿ أم لكم براءة في الزبر ﴾ یاخۆ بەرائەتتان بۆهەیە لە سزا لەكتێبە ئاسمانییەكاندا، واتە: پسوڵەی رزگاربوونتان بۆهاتووە كەتووشی ئەو بەڵایانە نابن؟ ﴿ ٤٤: أم يقولون نحن جميع منتصر ﴾ یاخێر ئەڵێن: هەمووكۆمەڵێكی یەكگرتووی سەركەوتووین لەبەر زۆری وبەهێزیمان هەرگیز ناشكێین؟ ﴿ ٤٥: سيهزم الجمع ويولون الدبر ﴾ لەمە پاش ئەو كۆمەڵە تێدەشكێنرێ و پاشەو پاش هەڵدێن ورادەكەن بۆدواوە. بەڵێ هەرواش دەرچوو چونكە لەرۆژی بەدردا هەمووتێكشكان و هەڵهاتن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەرۆژی بەدردا چادرێكی بۆ هەڵدرابوو لەناوچادرەكەدا بەردەوام ئەیفەرموو: ((أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم في الأرض أبدا)) جا ئەبووبەكر (خوا لێی رازی بێت) وتی: بەسە ئەی پێغەمبەر! ئەوەندە داوات لەخواكرد، پاشان لەنێو جل وبەرگی جەنگیدا هاتەدەرێ وئەیفەرموو: ((سيهزم الجمع ويولون الدبر، بل الساعة موعدهم، والساعة أدهى وأمر)). (فتح الباري: ٤٥٨/٨ و ٤٨٦). ﴿ ٤٦: بل الساعة موعدهم ﴾ بەڵكو جگە لەوە رۆژی قیامەت كاتی بەڵێنیانە ﴿ والساعة أدهى وأمر ﴾ خۆ ئەوساتەش ناهەموارترو تاڵترە لە سزای دونیا، واتە: كوشتن ودیلبوون زۆرئاسانترە لەچاوسزای رۆژی دوایی كەچاوەڕوانیانە.

کۆتا رۆژی تاوانباران:

﴿ ٤٧: إن المجرمين في ضلال وسعر ﴾ بێگومان تاوانکارەکان لەسەرگەردانییەکی‌دوور لە هەق و لە ئاگرێکی هەڵگیرساودان ﴿ ٤٨: يوم يسحبون في النار على وجوههم ﴾ ئەو رۆژە کەلەسەر رووییان بەناوئاگردا رائەکێشرێن ﴿ ذوقوا مس سقر ﴾ پێیان ئەوترێ: دەبچێژن گەرماو سزای دۆزەخ، لەپاداشتی کارەکانتاندا، دەبزانم کەسێك هەیە قوتارتان بکات ﴿ ٤٩: إنا كل شئ خلقناه بقدر ﴾ بەراستی ئێمە هەمووشتێکمان بەئەندازەیەکی دیاریکراو درووستکردووە ﴿ ٥٠: وما أمرنا إلا واحدة كلمح بالبصر ﴾ خۆفەرمانی ئێمەش بۆ بەدیهێنانی‌شتێك بمانەوێ ببێت، هەر یەك وشەیە، ئەویش وەك چاو هەڵهێنانێکە لە خێراییدا. (مەبەست بەو وشەیەش لێرەدا، وشەی((كن))ـە. ﴿ ٥١: ولقد أهلكنا أشياعكم ﴾ سوێندبێ بەخوا کە بێگومان هاوشێوەکانتانمان ئەی قورەیش! لە کوفرو بێباوەڕیدا لەناو برد ﴿ فهل من مدكر ﴾ ئاخۆ لەوهەموو رووداوانەدا کەسێکی ژیرو پەندوەرگر هەیە؟ ﴿ ٥٢: وكل شئ فعلوه في الزبر ﴾ وە هەر شتێکیان کردبێ -لەخێرو لەشەڕ- لە نامەکانی فریشتەکاندا تۆمارکراوە ﴿ ٥٣: وكل صغير وكبير مستطر ﴾ وەهەر بچووکێك وگەورەیەك لە ئەعمالی خەڵك نووسراوە بەدێرو، بۆشیان دێنینە روو، ئیمامی (ئەحمەد):٦/١٥١. لە خاتوو (عائیشە)وە هێناویەتی: ((أن رسول الله ﷺ قال: يا عائشة! إياك ومحقرات الذنوب، فإن لها من الله طالبا)) واتە: پێغەمبەر ﷺ بەخاتوو عائیشەی فەرموو: خۆت لەگوناحە بچوك و بەهیچ دانەنراوەکان دوور بگرە! بەراستی بەلای خواوە داواکاریان هەیە.

پاداشتی پارێزکاران:

﴿ ٥٤: إن المتقين في جنات ونهر ﴾ بەراستی ئەوانەش خۆیان لە شیرك وقەدەغەکراوەکانی خوا پاراستووە لەناو چەندان بەهەشت ورووباری فرەجۆرن: رووباری ئاو، رووباری عارەق، رووباری هەنگوین، رووباری شیر ﴿ ٥٥: في مقعد صدق ﴾ لە جێگایەکی‌خۆش وپەسەندان ﴿ عند مليك مقتدر ﴾ لەلای خوای پاشای بەدەسەڵات، لەوێ شادمان وخۆشنوودن، ئیمامی(ئەحمەد) لە(عەبدوڵلای کوری عەمر)ـەوە دەڵێ: ((المقسطون عند الله على منابر من نور عن يمين الرحمن وكلتا يديه يمين، الذين يعدلون في حكمهم وأهليهم وما ولوا)) (اخرجه مسلم: ٣/١٤٨٥. أحمد: ٢/١٦٠. النسائي: ٨/٢٢١). پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دادگەرەکان لەلای دەستی راستی خوای بەبەزەیین -خۆهەردوو دەستیشی‌ڕاستن- لەسەرچەند میمبەرێکی نوورانین، ئەوانەش ئەوکەسانەن لەنێو خانەوادەی خۆیانداو، لەگەڵ ئەوانەدا لەژێر دەسەڵاتی ئەوان دان بەدادگەرانە بڕیارو فەرمان ئەدەن. سا خوا بەمیهرەبانی خۆت بمانخەیتە ناو ئەوانەوە.

لەشەوی (١٤/١٥) شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١٢/٢٥)ز، کاتژمێر (٩،٥)ی شەو، لە (مەریوان) لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (رەحمان)ـە

مەککەییەو (٧٨) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی بیروباوەڕە بناغەییەکان دەکات، ئەڵێن ئەم‌سوورەتە لەنێوان سوورەتە مەککەییەکانی تردا وەك (عەرووس) و بووك وایە، بۆیە هاتووە: (لكل شئ عروس، وعروس القرآن سورة الرحمن). یەکەم جار باسی نیعمەت و بەهرەکانی خوا دەکات، هەر لەفێرکردنی قورئانەوە هەتا دروستکردنی ئادەمزادو، زمان پێ‌بەخشینی و بیروهۆش بۆ لێکدانەوەی مەبەستەکان ویەکتری تێگەیاندن، ئینجا لاپەرەکانی بوونەوەر یەك لەدوای یەك هەڵئەداتەوە بەدەیان بەهرەی خوا باس دەکات.. پاشان مردن و تیاچوون دێتە پێشەوەو هەموو بوونەوەر دەفەوتێ تەنها پەروەردگار ئەمێنێتەوە:(كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذو الجلال و الإكرام). لەگەڵ هێنانی هەندێ لەقۆناغەکانی قیامەت وحاڵی کافران وتۆڵەیان و پاشان ئەوهەموو نازو نیعمەتە ئامادەکراوانە بۆساڵحان وچاککاران، کۆتاییشی بەسوپاس وستایشی پەروەردگار دێ، جابەم ئایەتەیش دەرگای دائەخرێ: (تبارك اسم ربك ذي الجلال والإكرام).

خوا پێغەمبەری فێری قورئان کرد:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الرحمن * ٢: علم القرآن ﴾ خوای بە بەزەیی قورئانی فێری موحەممەد ﷺ کرد. ئەم ئایەتە وەڵامە بۆ خەڵکی مەککە کە ئەیانوت: (إنما يعلمه بشر). ﴿ ٣: خلق الإنسان ﴾ ئادەمی دروستکرد، لەگەڵ ئەوهەموو ژیریی و زیرەکییەیدا ﴿ ٤: علمه البيان ﴾ فێری دەر برینی کرد لە ناخی خۆی و تێگەیاندنی خەڵکی دیکە بە نوتقێکی ئاشکراو نمایان، خوا زمانی دایە بۆئەوەی مەبەستەکانی خۆی بەجوانی

بەفەرهەنــگ وکەلتوورێــك کە خوا پێی بەخشــیووە رابگەیەنێت، (مەراغی) ئەڵێت: ئادەمزاد لەبەرئەوە کە بەسروشت گیانلەبەرێکی خاوەن هەســت ونەســتەو هۆگرو کۆمەڵایەتییە، جــا بۆدەربڕینی مەبەســتەکانی خۆی، خــوای گەورە زمانی قســەو گفتوگۆی پێ بەخشــیوە، واتە: زمان و فەرهەنــگ دوو بەهرەی گرنگی خوان،

وَمَآ أَمۡرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٞ كَلَمۡحِۭ بِٱلۡبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدۡ أَهۡلَكۡنَآ أَشۡيَاعَكُمۡ فَهَلۡ مِن مُّدَّكِرٖ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيۡءٖ فَعَلُوهُ فِي ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٖ وَكَبِيرٖ مُّسۡتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٖ وَنَهَرٖ ﴿٥٤﴾ فِي مَقۡعَدِ صِدۡقٍ عِندَ مَلِيكٖ مُّقۡتَدِرِۭ ﴿٥٥﴾

سُورَةُ الرَّحۡمَٰنِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ ٱلۡبَيَانَ ﴿٤﴾ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ بِحُسۡبَانٖ ﴿٥﴾ وَٱلنَّجۡمُ وَٱلشَّجَرُ يَسۡجُدَانِ ﴿٦﴾ وَٱلسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطۡغَوۡاْ فِي ٱلۡمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلۡوَزۡنَ بِٱلۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُواْ ٱلۡمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَٱلۡأَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَٰكِهَةٞ وَٱلنَّخۡلُ ذَاتُ ٱلۡأَكۡمَامِ ﴿١١﴾ وَٱلۡحَبُّ ذُو ٱلۡعَصۡفِ وَٱلرَّيۡحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ ٱلۡإِنسَٰنَ مِن صَلۡصَٰلٖ كَٱلۡفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ ٱلۡجَآنَّ مِن مَّارِجٖ مِّن نَّارٖ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

ئەبێ هەردوو ئازاد بن، چونکە بەڵگەن لەســەر بوون و دەسەڵاتی خوا..ئاخ من ئەمزانی قاچاغ کردن ویاساغ کردنی زمانی هەندێ لەگەلانی بێچارە، لەچییەوە وەرگیراوە؟!.

خۆرو هەیف، ئسمان و زەوی، بەڵگەی خوان:

پاشان لە زەویەوە چاوێکیان پێ هەڵئەبڕێ بۆلای سەروو ئەفەرموێ: ﴿ ٥: الشـمس والقمر بحسـبان ﴾ خۆرومانگ – کــە دووکورەی زۆربەنرخن– بەحیســابێکی ورد دێــن ودەچن. ئینجا دووبەهرەی زەوییان بۆ باس دەکات، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٦: والنجم والشجر یسجدان ﴾ وەئەستێرەو درخت سوژدە دەبن بۆ خوا، واتە: گژوگیای بێ‌ساق وساقدار– بەئارەزووی خۆیان– ملکەچی خۆیان دەرئەبڕن وســوژدە دەبەن بۆخوا "ئاشکرایشە کەئەگەر گیاو رووەك نەبێت، بــاری ئابووری وڵاتمــان زۆر دێتە خوارێ ﴿ ٧: والسـماء رفعها ووضــع المیزان ﴾ وئاسمانیشــی بەرزو بڵوند کــردەوە، بینایەکی قاییــم ومەحکەمی بۆ ڕاگرتووە، و تەرازووی دادی بۆهەمووشــتێك دانــا ﴿ ٨: ألا تطغوا فــی المیزان ﴾ بۆ ئەوەی لەکێشــانەکردندا ســتەم نەکەن ﴿ ٩: وأقیموا الوزن بالقسـط ﴾ وەبەرێك وپێکیو دادگەری کێشــانە بکەن ﴿ ولا تخسـروا المیزان ﴾ وەکەم مەکەن لەکێشــانەدا ﴿ ١٠: والأرض وضعها للأنام ﴾ و زەویشــیداناوە بۆ هەموو دروســتکراوەکان، تاهەموو خاوەن گیانێکی تیابژی، بەڵێ خوای گەورە ئەم کورەی زەوییەی داناوە بۆ تەواوی گەلانی جیهان بێ‌جیاوازیی لەنێوان هیچ جۆرە زمان و کالاو بالایەکدا، وەبێ ئەوە کەهیچ گەلێك شایستەتر بێ بەژیان لەسەری، بەڵام زۆر بەداخەوە لەســەدەی بیستەمیشــدا هێمان چەندین گەل بێ‌جێ و نیشــتمان ئەســووڕێنەوە! هەر ناشوێرێ باســی نیشتمانی خۆیبکات، وەك ئەوە لــەم جیهانەدا مافی ژیانــی نەبێ! ئومێــدەوارم ئەم ئایەتە پێــش چاوبگیرێ و، هەموو قەوم و هۆزو گەلێك نیشــتمانی خۆی بدرێتــێ. ﴿ ١١: فیها فاکهة والنخـل ذات الأکمام ﴾ هەمە جۆر میــوەو دارخورمای پورگداری تێدایــە ﴿ ١٢: والحب ذو العصف والریحان ﴾ وچەندان جــۆر دانەوێڵەی توێکڵدارو گوڵ و گژوگیای بۆن‌خۆشی تێدایە.

لەکام چاکەی پەروەردگار حاشا دەکەن؟:

﴿ ١٣: فبــأی آلاء ربکمــا تکذبــان ﴾ جا ئیتر بــەکام نیعمەت لــە نیعمەتەکانــی پەروەردگارتان (ئەی گــرۆی ئادەمی وجننی!) ناشــوکری دەکەن؟ حەقتانە کەسەیری ئەو هەموو بەهرانە دەکەن بڕوابێنــن و خۆتــان یــەکلا بکەنەوە بــۆی، (عەبدوڵــلای کوری عومــەر) ئەڵێــت: پەیامبــەر ﷺ جارێك ســوورەتی (ڕەحمان)ی بەســەر هاوەڵانیدا خوێندەوەو بێ‌دەنگ بــوون! ئەویش فەرمووی: بۆچی وەڵام نادەنەوە؟ بۆچی هەرکات بموتایە: (فبأی آلاو ربکما تکذبان) جنییەکان ئەیانوت: ((لا بشئ من نعمک ربنا نکذب فلك الحمد)). ترمزی هێناویەتی و (حاکم)یش بەڕەواو دروستی داناوە. تێبینی: ڕســتەی (فبأی آلاء ربکما تکذبان) لەم سوورەتەدا (٣١) جار دووپاتکراوەتەوە.

مرۆ لە قوڕی وشکەوە بوو چەشنی سواڵەت وەدی‌هات:

﴿ ١٤: خلــق الإنســان من صلصــال کالفخار ﴾ ئادەمــی باوکی ئادەمزادی لەقوڕێکی وشــکەوە بووی وەك سواڵەت، دوروستکرد. ڕاڤەکەرانی قورئان ئەڵێن: خوایزانا دەربارەی دروستکردنی ئادەم لەم ســوورەتەدا ئەفەرمــوێ: (من صلصال کالفخار) لەســوورەتی (حەجــەر)دا (مــن صلصال من حمأ مســنون) لە قوڕێکی ڕەشــی

گۆڕاو، لە (سـافـات)دا لەقوڕێکی لینج، لە (ئال عمران)دا (کمثل آدم خلقه من تراب) لەگڵ، هیچ دژایەتییەك لەنێوان ئەوحاڵەتانەدا نییە، چونکە لەبنەڕەتدا گڵەکەی لەزەوی وەرگرتووە، پاشان بەئاو شـێلراوەو بووەتە جۆرە قوڕێك کەدەسـت بگرێ، پاشـان دانراوە تاترشـاوەو ڕەش وەرگەڕاوە، ئینجا وێنەو نەخشـەی کێشاوە وەك پەیکەر، دواتر وشك کراوەتەوە تاوەك سواڵەتی لێهاتووە، دواییش گیانی بەبەردا کردووە.

جنۆکەی لە بڵێسەی بێ دووکەڵی ئاگر دروستکرد:

﴿ ١٥ : وخلق الجان من مارج من نار ﴾ وە ئەسڵی پەریشی(جان) کـە باوکی نەوعی جنۆکەیـە، لەئاگرێکی گـڕدارو پاك وپوختەو بێ دووکەڵ دروسـتکرد، پاشـان پلەبەپلە گەیاندیـە ئەوجێگایە کەشـیاوی کارەکەی خۆی بێ، لەفەرموودەیەکدا هاتووە، ((خلقت الملائکـة من نور وخلـق الجان من مارج من نـار، وخلق آدم مما وصـف لکـم)) (موسـلیم: ٢٢٩٤/٤. ئەحمـەد: ١٦٨/٦). واتە: فریشـتە لە (نـوور)و، (جان) لـە ئاگر دروسـتکران، ئادەمیش لەوەی وەسـفتان بۆ کراوە لە قورئاندا، واتە: لەگڵ. ﴿ ١٦ : فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جـا ئیتر بەکام نیعمەت لـە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشـوکری دەکەن؟ ﴿ ١٧ : رب المشـرقین ورب المغربین ﴾ هەرئەوخوایـە خاوەنی دوو هەڵاتگەی خۆرە لەهاوێن و زسـتاندا، وەخاوەنی دوو جێگای خۆرئاوا بوونی خۆرە لە هاوین و زستاندا، وەك دەفەرموێ: (فلا أقسم برب المشارق و المغارب) (٤٠/٧٠). یـان دەفەرموێ: (رب المشـرق والمغرب لا إله إلا هو فاتخـذه وکیلا) (٩/٧٣). ﴿ ١٨ : فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشوکری دەکەن؟. ﴿ ١٩ : مـرج البحریـن یلتقیـان ﴾ دوو دەریای یەکێ شـیرین و یەکێ سـوێر لەپاڵ یەکـتردا بەردانەوە پێك دەگەن ﴿ ٢٠ : بینهما برزخ لا یبغیان ﴾ لەنێوانیاندا بەربەسـتێك هەیە، بە هۆی ئەوەوە تێکەڵنابن بەیەکتر، هەتا دەریا سـوێرەکە سـیفەتی شیرینی ئەو لاببات، یان دەریا شـیرینەکە سـیفەتی سـوێری ئـەو نەهێڵێ.. پەروەردگـار ناهێڵێ هیچیان لەکیس بچـن!! ﴿ ٢١ : فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جا کام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان ناشـوکری دەکـەن؟ ﴿ ٢٢ : یخرج منهما اللؤلـؤ والمرجان ﴾ لەو دوو دەریایە مرواری وشـیلان دەردەچێت. (سـەیید قوتب) –خوا لێی خـۆش بێت– چەند جوان ئەڵێت: (لۆلۆ): لە بنەڕەتا یەکێکە لە گیانلەبەرە سەمەرەکانی دەریا، ولەناو (سەدەف) ێکدایەو خۆی هەڵئـەدات بۆقوڵایی دەریـاکان، و لە گـەڵ گیانلەبەرەکانی تر، جیاوازییەکی زۆری هەیە، چ لەڕووی پێکهاتەی لەش وقەوارەیەوە، چ لەڕووی شێوەی زیندەگی و ژیانییەوە، تۆرێکی پێوەیە وەك تۆری ماسیگر، زۆرسەیر تەنراوە، لەوتۆرەوە ڕۆشنایی وئاووهەواو خۆراك وەرئەگرێ، لەولایشـەوە وەك پاڵێـوەر (مصفاة) وایە بۆی، ناهێڵێ چەوو لم و زیخ بڕواتە سـکیەوە لەژێر تۆرەکەیشەوە چەند دەمێکی

رَبُّ ٱلْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ ٱلْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا ٱللُّؤْلُؤُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ ٱلْجَوَارِ ٱلْمُنشَـَٔاتُ فِى ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَـٰمِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو ٱلْجَلَـٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْـَٔلُهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ ٱلثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَـٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ إِنِ ٱسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا۟ مِنْ أَقْطَارِ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ فَٱنفُذُوا۟ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَـٰنٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَٱلدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

هەیـە، هەردەمەی چوار لێوی هەیە، جاهەرکات چەوو لم وزیخ، یـان هەرچـێ بڕواتـە ژوورەوە بەپەلە مادەیەکی لینجی بەسـەرا ئەرژێ و دای‌ئەپۆشـێ، پاشان ئەی‌بەستێت و ئەبێتە مرواری ئیتر گەورەو بچووکی بەپێی ئەوە ئەبێت.. زنجیە بەردەمەرجانییەکان لەباکووری خۆهەڵاتی ئوسترالیادا کە درێژییان (١٣٥٠) میل ئەبێ و پانیشـیان (٥٠) میل ئەبێ، هەر لەو شـتە سەرسورهێنەرانەیە. ﴿ ٢٣ : فبـأی آلاء ربکما تکذبـان ﴾ جا ئەی ئادەمی وجننی کام نیعمەتـی پەروەردگارتان بەدرۆ دەخەنـەوە؟! ﴿ ٢٤ : وله الجوار المنشـآت فی البحـر کالأعلام ﴾ وهەمووئـەو گەمیانەش –دەڵەی کێـون– لـە دەریاکاندا هەر بۆ خوان، واتە: خـوا کەویی‌کردوون بۆتان بەئاسانی دێن و دەچن و ئێوەش بازرگانییان پێ دەکەن ﴿ ٢٥ : فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جابە چ نیعمەتێکـی پەروەردگارتان بڕوا ناهێنن؟ خۆ ئەگەرخوا بەلوتفی خۆی ئەوکەشـتی وگەمییانە ڕانەگرێ، ئەوا خۆتان و کەشتییەکانتان نقوم ئەبن.

بێ لە خوا کەس نامێنێ لەم زەمینە:

﴿ ٢٦: كل من عليها فان ﴾ هەرچی بەسەر پشتی زەوییەوەیە، هەرهەمووی لە نێو دەچێ ﴿ ٢٧: ويبقى وجه ربك ذوالجلال والإكرام ﴾ و تەنها ڕووی پەروەردگاری خاوەنشکۆو کەرەمکەرت دەمێنێتەوە. (مذهب أهل السنة والجماعة أن لله وجهاً حقيقيا يليق بـه موصوفا بالجلال والإكرام، وقد دل على ثبوته لله تعالى الكتاب والسنة، فمن الكتاب قوله تعالى: (ويبقى وجـه ربك ذو الجلال والإكـرام) ومن أدلة السنة: قـول النبي ﷺ: في الدعـاء المأثور: ((وأسـألك لذة النظر إلا وجهك والشـوق إلى لقاءك)) فوجه الله تعالى من صفاته الذاتيـة الثابتة له حقيقة على الوجه اللائق به. ولا يصح تحريف معناه إلى الثواب لوجوه منها:

أولا: أنه خلاف ظاهر النص وما كان مخالفا لظاهر النص فإنه يحتاج إلى دليل، ولا دليل على ذلك. ثانيا: إن هذا الوجه ورد في النصوص مضافـا إلى الله تعالـى والمضاف إلى الله: إما أن يكون شـيئا قائما بنفسـه، وإما أن يكون غير قائم بنفسـه، فإن كان قائما بنفسـه فهو مخلـوق، وليس لـه صفاته كبيت الله، وناقـة الله، وإنما إضيف إليه إما للتشـريف وإما من باب إضافة الملـوك والمخلوق إلى مالكه وخالقه، وإن كان غير قائم بنفسه فهو من صفات الله، وليس بمخلوق كعلم الله، وقدرته، وعزته، وكلامه، ويده، وعينه ونحوذلك، والوجه بـلا ريب من هذا النوع، فإضافته إلى الله من باب إضافة الصفة إلى الموصوف.

ثالثـا:أن الثواب مخلوق بائن عـن الله، والوجه صفة من صفات الله غيرمخلوق ولا بائن، فكيف يفسر هذا بهذا؟

رابعا: إن ذلك الوجه وصف في النصوص بالجلال والإكرام، بأن له نورا يستعاذ به، وسبحات تحرق ما انتهى إليه بصر الله من خلقه، وكل هـذه الأوصاف تمنع أن يكون المراد به الثواب والله أعلم. (تلخيص الحمويـة/ للشـيخ عثيميـن –ص٦٧). بۆیە ئیمەیـش (وجه)مان بەڕووخسـار مانادایەوەو نەمانتوانی بیگۆڕین بە(زات، وجود)ی خـوا، وەك هەنـدێ وای لێدەكەن، ئیمامی بەیهەقـی لە كتێبی (الأسماء والصفات)دا ئەڵێت: (باب ما جاء في اثبات الوجه صفة لامن حيث الصورة لورود خبر الصادق به..) و ئەم ئایەتانەیشـی هێناوە: ٨٨/٢٧، ٣٩/٥٥، ٩/٢٨، ٢٢/٣٠، ٢٠/٦٧، ٥٢/١٣، ٦/٩٢.. لەگەڵ هێنانی فەرموودە گەلێكدا كەپێشـەوا (بوخاری وموسلیم) هێناویانە بۆچەسـپاندنی سـیفەتی (وجە) بۆخوای گـەورە –جل جلالە– ئومێـدەوارم بەوردی بیری لێ بكرێتـەوە، وەك ئیمامی بەیهەقیش دەڵێت دەبێت وەك سـیفەتێك سـەیربكرێت، واتە: كاتێ باسـی (وجـە) دەكرێت نابێ جۆرە ڕووخسـارو دەم وچاوێك بێنیتە پێش چاوخۆت، چونكە (ليس كمثله شـيء). ﴿ ٢٨: فبأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جا بـەكام نیعمەت لەنیعمەتەكانی پەروەردگارتان بڕوا ناكەن؟! ئەم مردنەش كردنەوەی دەرگایەكە بۆ ژیانی هەتاهەتایی ورزگاربوونـە –بەتـەواوی– لەمـردن، دیـارە ئەمـەش لەخۆیدا هەرنیعمەت وبەهرەیە ﴿ ٢٩: يسأله من في السموات والأرض ﴾ هەمـوو گیانلەبـەران و زینـدەوەران كە لەئاسمانـەكان و زەویدان بـەردەوام بەزمانی حـاڵ داوای پێداویسـتییەكانیانی لێدەكەن، نیازمەنـدی ئەون، ئیتر بەزمان داوابكەن یان نەیكەن ﴿ كل يوم هو في شـأن ﴾ هەموو ڕۆژێك وكاتێك، وا لە كارێك لە كارەكاندا: یەكێـك دەمرێنێ و یەكێك لەدایك دەبێ، یەكێك سـەرئەكەوێ و یەكێك دەشـكێ..هتد. (ئیبن جەریر) دەڵێ: لە مانای (كل يوم هو في شأن) پرسیار لەپێغەمبەر ﷺ كرا؟ ئەویش فەرمووی: ((أن يغفر ذنبا، ويفرج كربا، ويرفع قوما، ويضع آخرين)). (أخرجه إبن جرير مرفوعا، ورواه البخـاري موقوفا). واتە: مانای ئەوەیە كە هەردەم خەریكە گوناهی ئەبەخشـێ، دەرگایە گوشاد ئەكات، هۆزێ بڵند ئـەكا، هۆزێكی دیكە نەوی ﴿ ٣٠: فبـأي آلاء ربكما تكذبان ﴾ جابە كام نیعمەت لەنیعمەتەكانیپەروەردگارتان باوەڕناكەن؟.

هەڕەشە لە مرۆو جنۆكەکان:

﴿ ٣١: سـنفرغ لكم أيها الثقلان ﴾ ئەی جننـی وئادەمی بۆ بڕوا ناهێنـن؟! خۆ لەمـەودوا لێتان دەپرسـینەوەو حیسـابتان لەگەڵ دەكەین، دیارە ئەمە هەڕەشـەیە، ئەگینا هیچ شتێك دەستی خوا ناگرێ بۆئەنجامدانی ئیشـێكیتر تاپێویسـت بـكات بۆخۆ یەكلا كردنـەوە ﴿ ٣٢: فبأي آلاء ربكمـا تكذبان ﴾ جا بەكام نیعمەت لەنیعمەتەكانـی پەروەردگارتان بڕوا ناكەن؟! ئەوە كەئێمە ئێسـتا سـزاتان نادەین، هەرئـەوە بەهرەیەكی گەورەیە بۆتـان ﴿ ٣٣: يا معشـر الجن والإنس إن اسـتطعتم أن تنفذوا من أقطار السموات والأرض ﴾ ئەی كۆمەڵی جنن وئادەمی! ئەگەر ئەتوانن لە ئاسۆی ئاسمانەكان و زەوییەوە لەدەسەڵاتم دەرچن ودەربازببن ﴿ فانفذوا ﴾ دەسـا دەرچن ﴿ لا تنفذون إلا بسـلطان ﴾ دەریش ناچن مەگەر بە هۆی دەسـەڵات و هێزێك،خۆ ئەو دەسـەڵات وهێزەشتان نییە تـا دەرچـن ﴿ ٣٤: فبـأي آلاء ربكما تكذبـان ﴾ جائیتر بەكام نیعمـەت لە نیعمەتەكانـی پەروەردگارتان بڕوا ناكـەن؟ ﴿ ٣٥: يرسل عليكما شواظ من نار ونحاس ﴾ ناتوانن دەرباز ببن، چونكە گڕو بڵێسـەیەكی چڕو پڕلەئاگرێكی بێ دووكەڵ ومسی تواوەتان بۆ ڕەوانە دەكرێ و ئەتان سووتێنێ ﴿ فلا تنتصران ﴾ جا ناشتوانن ئەو

سـزایه له خۆتان دەفع بکەن ﴿ ٣٦: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا ئیتر بەکام نیعمەت له نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن ئەی گرۆی ئادەمی و پەری؟!.

ئاسمان قەڵش دەبێ و ڕەنگی گوڵی سوور دەنوێنێ:

﴿ ٣٧: فاذا انشقت السماء ﴾ جا کاتێ ئـەم ئاسمانه لەت بوو وئەونیزامەی ئێستای نەما ﴿ فكانت وردة كالدهان ﴾ ئینجا سوور هەڵگەڕا وەك ڕۆن زەیت (موجاهید و زەحاك و..(ئەڵێن: (الدِّهان: الدُّهْن) والمعنى: أنها صارت فى صفاء الدهن، والدهان على هذا جمع دهن، وقال سعيد بن جبير وقتادة: المعنى فكانت حمراء وقيل: المعنى تصير فى حمرة الورد وجريان الدهن، أى تذوب مع الإنشقاق حتى تصيـر حمراء من حرارة نار جهنم). بەڵێ تەواوی ئەو ئایەتانەی که باسی بەسەرهاتە سەختەکانی بوونەوەر ئەکەن –لەرۆژی قیامەتدا– هـەر هەموویان ئاماژە بەوە ئەکەن که ئەم بوونەوەرە نامێنێ، پاش ئەوەی ئەم ڕژێمەی ئێسـتای نەمـا، جاقورئانی پیرۆز بەچەندین شـێوە ئەوحاڵەتە دەخاتە ڕوو: (إذا رجت الأرض رجا) (٤/٥٦) (فإذا برق البصر وخسف القمر) (٧٥/ ٧-٨).. (إذا الشمس كورت، وإذا النجوم انكدرت) (٨١/١-٢).. (إذا السماء انفطرت) (٨٢/١).. (إذا السماء إنشـقت) (٨٤/١).. ئەمانەو چەندین ئایەتی‌تر پەنجە ئەخەنەسـەر وێرانبوونی ئەم بوونەوەرە که لەڕاستیدا تەنهاخوای گەورە هەرخۆی کونەو حەقیقەتی ئەزانێ، جاکاتێ ڕەنگی ئاسمان وەکو ڕۆنـی گەرمکراوی تواوە –یاوەکو گوڵاڵە سـوورەی لێهات– دیارە ئەمە شـێوەیەکی قورسـی ڕۆژی قیامەتە مەگەر تەنهاخوای گـەورە –بەتەواویـی– لێی تێبگـات ﴿ ٣٨: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابـەکام نیعمـەت لەنیعمەتەکانیپەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٣٩: فيومئذ لا يسـأل عن ذنبه إنس ولاجان ﴾ ئینجا ئـەورۆژە کەئاسمان لەت بوو، پرسـیار لەگوناهی ئادەمی وجننی ناکرێ، چونکه بەدەم و چاوو ڕەنگ و ڕووخسـاریاندا ئەناسرێن، پێویسـت بەپرسیار ناکات، وەك ئەفەرموێ: (هذا يوم لا ينطقون، ولا يؤذن لهم فيعتذرون) (٧٧/٣٥-٣٦). بەڵام لەهەندێ وێستگەدا پرسـیاریان لێ دەکرێ: (فوربك لنسألنهم أجمعيـن عما كانوا يعملـون) (١٥/٩٢-٩٣). ﴿ ٤٠: فبای آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٤١: يعرف المجرمون بسـيماهم ﴾ تاوانباران بەنیشانەکانی دیمەنیاندا ئەناسرێنەوە: دەموچاوی ڕەشیان، چاوی ئەبڵەقی‌شینیان ﴿ فيؤخذ بالنواصي والأقدام ﴾ جا فریشـتەکان بەمووی پێشی‌سەروو بەلاق دەیانگرن وگلۆڵەیان دەکـەن وفڕێیان دەدەنە ناوئاگری دۆزەخەوە ﴿ ٤٢: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت و بەهرەکانی پەروەردگارتـان بڕوا ناکەن؟ جا بۆ ئەوەی زیاتر ئێشـیان پێ‌بگات پێیان ئەوتـرێ: ﴿ ٤٣: هذه جهنم التى يكـذب بهاالمجرمون ﴾ ئەمـە ئەو دۆزەخەیـە کەتاوانباران بڕوایان پـێ نەدەکرد ﴿ ٤٤: يطوفـون بينها وبين حميـم آن ﴾ لەنێوان دۆزەخ و ئاوێکی کوڵ بە

يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِٱلنَّوَٰصِى وَٱلْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى يُكَذِّبُ بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَٰصِرَٰتُ ٱلطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ ٱلْيَاقُوتُ وَٱلْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾

کـوڵ دێن ودەچن. ﴿ ٤٥: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت له نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟.

میواندارى بەهەشتییەکان:

﴿ ٤٦: ولمـن خـاف مقـام ربه جنتـان ﴾ وەبۆ هەرکەسـێك له جێگای وەسـتانی خـۆی لەبەردەم پەروەردگاری خۆی دەترسـێ –لەوەفەرمانەکانـی خـوای بۆجێبەجـێ نەبێ– دووبەهەشـتی گەورەهەیە، بەهەشـتێك بۆ سـوکناوجێگای خۆی، بەهەشتێکیش بۆخاووخێزانـی، یابەهەشـتێك لەبەرامبـەر جێبەجێکردنـی فەرمانەکانـی خـواوەو، ئـەوەی دیکەشـیان بەهـۆی نەکردنی قەدەغەکراوەکانییەوە، ئەمەیە که خوا ئەفەرموێ: (وأما من خاف مقام ربة ونهى النفس عن الهوى فإن الجنة هى المأوى) (٧٩/٤٠-٤١). پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرمـوێ: ((جنتان من فضة آنيتهما وما فيهما، وجنتـان من ذهب آنيتهما وما فيهما، وما بين القوم وبين أن ينظروا

إلی ربهم -عز وجـل- إلا رداء الکبریاء علی وجهه فی جنة عدن)) (أخرجـه البخاری: فتح الباری: ٤٩١/٨). ﴿ ٤٧: فبأی آلاء ربکما تکذبـان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکـەن؟ ﴿ ٤٨: ذواتا أفنان ﴾ خاوەنانی گـەڵاداری تازە، واتە: دارو درەختی گەڵاناسك و جوانی تێدایە ﴿ ٤٩: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکـەن ﴿ ٥٠: فیهمـا عینان تجریان ﴾ لەنێو دوو بەهەشـتەکەدا دوو کانیـاوی ڕەوان هەیـە: (تەسـنیم) و(سەلسـەبیل) ﴿ ٥١: فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمـەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟ ﴿ ٥٢: فیهما من کل فاکهة زوجان ﴾ لـە نێویاندا لـە هەمووجۆرە میوەیەك دوو جـۆری تێدایە ﴿ ٥٣: فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابە کام نیعمـەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشادەکەن؟ ﴿ ٥٤: متکئین علی فرش بطائنها من استبرق ﴾ لەو بەهەشتانەدا لەسەر ڕایەخگەلێ -کە ناوەخنەکەیان لەپارچە ئاوریشـمی ئەستووری تایبەتە- پاڵیان داوەتەوە ﴿ وجنی الجنتین دان ﴾ میوەو بەری دوو بەهەشـتەکەیش نزیکە دەسـتە، هەموو کەسێك بەئاسانی دەسـتی ئەیگاتێ: بەپێوە بەدانیشتن، بێ هیچ جـۆرە ماندووبوونێك ﴿ ٥٥: فبـأی آلاء ربکما تذبان ﴾ جـا بەکام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشـا دەکەن؟ ﴿ ٥٦: فیهن قاصرات الطرف ﴾ ژنانێکیان تێدایە تەنها سـەیری مێردەکانـی خۆیان ئەکەن ﴿ لم یطمثهن إنـس قبلهم ولا جان ﴾ بەر لەومێردە بەهەشـتییانەیان، کەسـێ -لە ئادەمی ولە جننی- لـە گەڵیان جووت نەبـووە ﴿ ٥٧: فبأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جـا بە کام نیعمەت لە نیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟ ﴿ ٥٨: کأنهن الیاقوت والمرجان ﴾ لە جوانی وسـاف وسـووریدا (حۆریـەکان) دەڵێیت یاقوت وشـیلانن ﴿ ٥٩: فبأی آلاء ربکما تکذبـان ﴾ جا بەکام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٦٠: هل جزاء الإحسـان إلا الإحسان ﴾ مەگەر پاداشتی چاکـە تەنها چاکـە نییە؟ واتە: ئەوانە لەدونیـادا کاری چاکیان ئەنجامدا، وا ئێستاش چاکەیان لەگەڵ ئەکرێ ﴿ ٦١: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٦٢: ومن دونهما جنتان ﴾ بێجگە لەودوو بەهەشتە باسکران، دوو بەهەشـتی تریشـیان بۆ هەیـە ﴿ ٦٣: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕناکـەن؟ ﴿ ٦٤: مدهامتان ﴾ ڕەنگ قەرسـیلین لە سـەوزی وتێراویـدا ﴿ ٦٥: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕناکەن؟! ﴿ ٦٦: فیهما عینان نضاختان ﴾ دووکانیـاوی هەڵقوڵاویفیچقەکەریان تێدایە ﴿ ٦٧: فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بـە کام نیعمەت لە نیعمەتەکانی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٦٨: فیهما فاکهة ونخل ورمان ﴾ جۆراوجۆر درەختی میوەو دارخورماو هەناریان تێدایە ﴿ ٦٩: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام بەخششـی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن؟ ﴿ ٧٠: فیهن خیرات حسـان ﴾ ژنانی ڕەوشـت شیرین و ڕوخسار جوانیان تێدایە ﴿ ٧١: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانـی پەروەردگارتان باوەڕ ناکەن ﴿ ٧٢: حور مقصورات فی الخیام ﴾ ژنانیسپیی چاو ڕەشن، لەناو خێوەت وچادرەکاندا دەرناچن. (حور: جمع حوراء، وهی الشـدیدة البیاض العین الشـدیدة سـوادها قال عمر ﷺ الخیمة درة مجوفة). ﴿ ٧٣: فبـأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جا بە کام نیعمـەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتـان بـاوەڕ ناکـەن؟ ﴿ ٧٤: لم یطمثهـن إنس قبلهم ولا جـان ﴾ بەر لەبەهەشـتییەکان هیچ ئادەمی و، هیچ جننییەك دەسـتی بۆ نەبـردوون و کچێتی لا نەبـردوون ﴿ ٧٥: فبأی آلاء ربکما تکذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانی پەروەردگارتان حاشا دەکەن؟ ﴿ ٧٦: متکئین علی رفرف خضر وعبقری حسان ﴾ لەسەرڕیشتیسەوزو قاڵی نایاب -کە وێنەیان لەدونیادا نییە- شانیان داداوە. عەرەبـەکان هـەر شتێکیسـەیروجوایان دیتبا ئەیانوت: ئەڵێـت لەشـێوەی (عەبقەر) دروسـتکراوە ﴿ ٧٧: فبـأی آلاء ربکمـا تکذبان ﴾ جابە کام نیعمەت لەنیعمەتەکانیپەروەردگارتان بڕوا ناکەن؟ ﴿ ٧٨: تبارک اسـم ربک ذی الجلال والإکرام ﴾ پڕ بەرەکەتە ناوی پەروەردگاری خاوەن گەورەیی وئیحسانت.

لە (١٧)ی شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١٢/٢٧) دوای نوێژی هەینی، کات ژمێر(٢/٥٤)دەقیقە.لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە شارۆچکەی مەریوان.

سوورەی (واقیعە)یە

مەککەییەو (٩٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی ڕۆژەسەختەکەی قیامەت دەکات، کە چ ڕۆژێکی گران وسـەختە! ئەوجا ئادەمزاد دەکا بەسـێ بەشەوە: (أصحاب الیمن، أصحاب الشمال، سابیقون).. ئینجا پاشەڕۆژی هەریەکێکیان دەسـت نیشـان ئەکات و.. چەنـد بەڵگەیەکیش دێنێت لەسـەر دەسـەڵات و بوونی خـوای گەورە، لە دروسـتکردنی ئادەمزادو، ڕواندنـی ڕووەك و، باراندنی باران، پاشـان باسـێکی قورئانیش

ئەكات.. كۆتاییشی دێت بەدیاریكردنی چارەنووس وجێگاو شوێنی هەرسێ دەستە كە: دەستەی بەختیاران، دەستەی بەدبەختان، دەستەی دەستپێشخەران لەئەنجامدانی خێروخێراتدا، پاداشت و تۆڵەی هەموانیش هەڵدەسەنگێنێ.

ڕۆژی پەسڵان قۆناغ بە قۆناغ دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إذا وقعت الواقعة ﴾ كاتێ ڕووداوە گەورەكە (ڕۆژی قیامەت) ڕوویدا، كە هەرپێش دێت، وەك ئەفەرموێ: (فيومئذ وقعت الواقعة)(١٥/٦٩). ﴿ ٢: ليس لوقعتها كاذبة ﴾ بۆ ڕوودانی هیچ درۆیەك نییە، تا بڕوا بەهاتنی نەكرێ، هەرچەند ئەمڕۆ هەندێ كەس بڕوای پێ ناكات (وەك ئەم ئایەتەش ئەوراستییە دەڵێ: (استجيبوا لربكم من قبل أن يأتي يوم لا مردله من الله..)(٤٣/٤٢). یاخود ئەفەرموێ: (سأل سائل بعذاب واقع، للكافرين ليس له دافع)(٧٠/١-٢). ﴿ ٣: خافضة رافعة ﴾ نزمكەرەوەی بەدبەختانە، بەرزكەرەوەی بەختیارانە، واتە: خەڵكی دەبێتە دوو دەستەوە، هەندێكی ڕیسواو خەجاڵەت، ئەوی تریشی پایەبڵندو سەربەرز ﴿ ٤: إذا رجت الأرض رجا ﴾ وەختێ زەوی بەلەرزە خرا بەلەرزە خرانێكی توند، وەك دەفەرموێ: (إذا زلزلت الأرض زلزالها)(٩٩/١). یان (إن زلزلة الساعة شئ عظيم)(٢٢/١). بۆپشتیوانی توندیی و سەختەتی ئەوڕووداوە. ﴿ ٥: وبست الجبال بسا ﴾ و كێوەكانیش هەپڕوون هەپڕوون كران، وەك سوورمە داڕێزران ﴿ ٦: فكانت هباء منبثا ﴾ ئینجا بوونە تۆزێكی بڵاوە بوو.

ڕۆژی بەرێ مەردم دەبێتە سێ دەستە:

﴿ ٧: وكنتم أزواجا ثلاثة ﴾ وئەوكاتە (قیامەت هات)ئێوە بوونە سێ دەستەوە، ئیتر تەواوی ڕاستییەكان دەرئەكەون وهەمووكەسێك پاداشت وتۆڵەی خۆی وەرئەگرێتەوە: ﴿ ٨: فأصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة ﴾ ئینجا هاوەڵانی لای ڕاست، چین هاوەڵانی لای ڕاست، واتە: تۆ چووزانیت لە چ حاڵێكی خۆشدان؟ ﴿ ٩: وأصحاب المشئمة ما أصحاب المشئمة ﴾ وهاوەڵانی لایچەپ، چین هاوەڵانی لای چەپ، واتە: تۆ چووزانیت چەندە بەد بەختن؟! ﴿ ١٠: والسابقون السابقون ﴾ پێشكەوتووەكان، ئەوانەی پێشكەوتن بەخەیرات لەدونیادا، هەمیشە پێشەنگبوون بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خوا، واتە: لە هەمووكارێكی چاكدا سەرقافڵە بوون: بۆجیهاد، بۆهاوكاری هەژاران...هتد. ئایەتی (ثم أورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخيرات بإذن الله)(٣٢/٣٥). بۆ جەخت لە سەر ئەو مانایەیە. هەروەها ئایەتی (وسارعوا إلى مغفرة من ربكم وجنة عرضها السموات والأرض)(٢١/٥٧). یان (سابقوا إلى مغفرة من ربكم وجنة عرضها كعرض السماء والأرض). ﴿ ١١: أولئك المقربون ﴾ ئا ئەوانە نزیكخراوەكانن ﴿ ١٢: في جنات النعيم ﴾

فِيهِمَا فَٰكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَٰتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورَٰتٌ فِى ٱلْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِىٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَٰرَكَ ٱسْمُ رَبِّكَ ذِى ٱلْجَلَٰلِ وَٱلْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

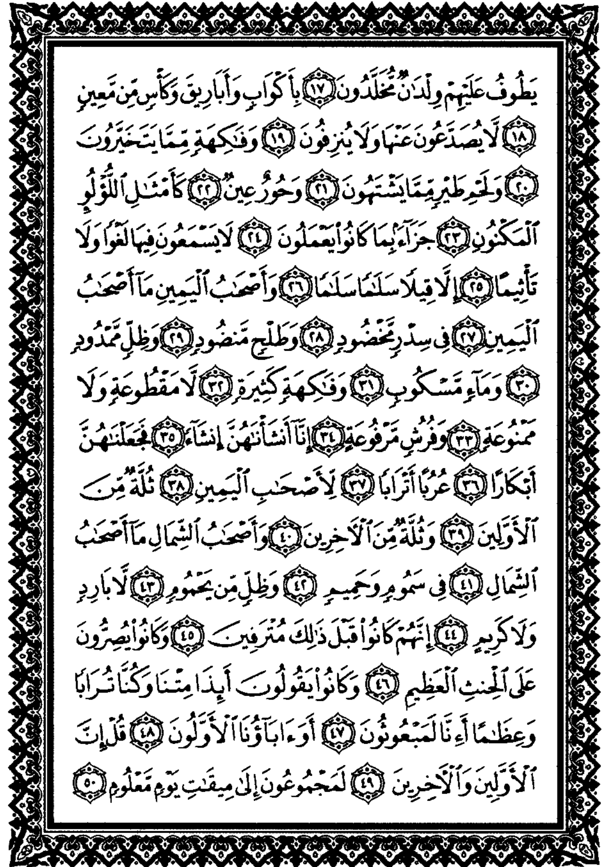
سُورَةُ الوَاقِعَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ ٱلْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنتُمْ أَزْوَٰجًا ثَلَٰثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴿١٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَٰبِلِينَ ﴿١٦﴾

لەناوباخاتی خۆشگوزەرانیدان، هەرچی مەیل بكەن ئامادە دەكرێ بۆیان ﴿ ١٣: ثلة من الأولين ﴾ ئەو نزیكانە كۆمەڵێكی زۆرن لەئوممەتانی پێشوو و زووچوون بەدەم بانگەوازی خواوە ﴿ ١٤: وقليل من الآخرين ﴾ وكەمێكیش لەپاشینانن، واتە: ئەوانە لەم ئوممەتی پێغەمبەرەن ﷺ، ئەم فەرموودەیشە هەرپشتگیری ئەو مانایە دەكا: ((خير القرون قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم..)) (بوخاری: ٣٦٥١). واتە: باشترینی خەڵكانی سەدەكان، سەردەم وخەڵكانی سەدەكەی منە، پاشان ئەوانەن وابەدوای ئەواندا دێن، دیسانەوە ئەوانەش كەلەدوای ئەوانیشەوە دێن. كەوابوو دەستەی یەكەمی هەمووئوممەت وگەلێك –لە شەریعەتی ئیسلامدا– لەوەی پاش خۆی چاكترو باشترە. ((نحن الآخرون السابقون يوم القيامة)) –واتە: ئێمە پاشینانی پێشەنگانین لەڕۆژی قیامەتدا– فەرموودەی خۆیەتی، (ئیبنی جەریر) هێناویەتی؛ (فتح الباري: ١١/٥٢٦). ﴿ ١٥: على سرر موضونة ﴾ لەسەر قەنەفەو تەختی چنراو بەزێڕ

دانیشتوون ﴿ ١٦ : متكئين عليها متقابلين ﴾ بەسەریانەوە ڕووبەڕووی یەك شانیان داداوە، كە ئەمەش جوانترین شێوەی دایشتنە ﴿ ١٧ : يطوف عليهم ولدان مخلدون ﴾ كۆمەڵە منداڵێكی ئێسك سووك و هەمیشە لاو خزمەتیان دەكەن و دەگەڕێن بەسەریاندا ﴿ ١٨ : بأكواب وأباريق وكأس من معين ﴾ بە گۆزەو سوراحی وپێكی

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِّأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

پڕ لە شەرابی چۆمە ڕەوانەكانی بەهەشتەوە ﴿ ١٩ : لا يصدعون عنها ﴾ سەریان پێی ئێش ناكا ﴿ ولا ينزفون ﴾ وهۆشیشیان نابرێ بەوەی سەرخۆش ببن، واتە: وەك شەرابی ئەم دونیایە توشی قسەی پەتەڕییان ناكەن ﴿ ٢٠ : وفاكهة مما يتخيرون ﴾ ودەگەڕێن بەجۆرەها میوە، لەهەر جۆرێ هەڵیئەبژێرن ﴿ ٢١ : ولحم طير مما يشتهون ﴾ ودەگەڕێن بە گۆشتی پەلەوەرەوە، لە هەر جۆرێكی حەزی لێبكەن ﴿ ٢٢ : وحور عين ﴾ و ژنانی چاوبەلەك وچاوگەورەوسپی پێست و دەم وچاودرەخشانیان بۆهەیە ﴿ ٢٣ : كأمثال اللؤلؤ المكنون ﴾ لەپاك وخاوێنی و جوانی و ساف وبێ گەردی و دەست لێنەكەوتوییدا، دەڵێیت مرواری نێوسەدەفن ﴿ ٢٤ : جزاء بما كانوا يعملون ﴾ ئەو نیعمەتانە لە پاداشتی كاروكردەوەی چاكیاندایە ﴿ ٢٥ : لا يسمعون فيها لغوا ولا تأثيما ﴾ لەوێدا هیچ جۆرە قسەیەكی هیچ وپووچ و نابەجێ، وەهیچ شتێك كەمایەی تووشبوونی گوناح بێت نابیسن ﴿ ٢٦ : الا قيلا سلاما سلاما ﴾ جگەلە سەلام كردن لە یەكترو، سەلام وەڵامدا نەوە نەبێت شتێكی تر نییە، فریشتە سەلامیان لێئەكات، خۆیان لەخۆیان سەلام ئەكەن، لەلایەن خواوە سەلامیان پێ ئەگات، بە كورتی: كەش وهەوایەكی پڕ لەسەلامە.

دەستەی ڕاستان و جەزاكەیان:

﴿ ٢٧ : وأصحاب اليمين ما أصحاب اليمين ﴾ یارانی لای ڕاست، چین یارانی لای ڕاست، واتە، چەندە بەختەوەرو لە كامەرانیدان وەك دەفەرموێ: ﴿ ٢٨ : في سدر مخضود ﴾ لەژێر سێبەری داری مۆردی بێ دڕكدان "كە لەجێگەی هەردڕكێكدا بەرێكە. پێشەوا (بەیهەقی وحاكم) دەگێڕنەوە كە: عەرەبێكی دەشتەكی وتی: ئەی پەیامبەر ﷺ! خوای گەورە باسی درەختی دڕكاوی لەبەهەشتدا ئەكا! پێغەمبەریش فەرمووی ئایا ئەزانی ئەودرەختە كامەیە؟ وتی: داری (سدر)ە. پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەوە نییە خوا دەفەرموێ: (في سدر مخضود) واتە: دڕكەكانی براوون و، وە لەجێگەی هەردڕكێكدا میوەیەكی داناوە.. ﴿ ٢٩ : وطلح منضود ﴾ و لەبن سێبەری داری مۆزی بەر بەسەریەككەوتوو دان، لەبەر زۆری مۆزەكەی قەدی لاسكەكەی دیار نییە ﴿ ٣٠: وظل ممدود ﴾ ولەژێر سێبەری بەردەوام و دوورو درێژدان كە هەرگیز خۆر نای سڕێتەوەو هەمیشە هەر سێبەرە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((إن في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مأة عام لا تقطعها، إقرؤا إن شئتم: وظل ممدود)). (فتح الباري: ٨/٤٩٥).
لەبەهەشتدا درەختێك هەیە سوارچاك سەدساڵ بەژێر سێبەرەكەیدا دەڕوات هێمان هەر تەواو نابێت، حەز ئەكەن ئایەتی: (وظل ممدود) بخوێننەوە. ﴿ ٣١: وماء مسكوب ﴾ ولەنزیكی تاڤگەو ئاوێڵدان دەڕژێتە خوار ﴿ ٣٢: وفاكهة كثيرة ﴾ ولەناو میوەیەكی زۆردان ﴿ ٣٣: لا مقطوعة ولا ممنوعة ﴾ نە دەبڕێ و، نە قەدەغە دەكرێت ﴿ ٣٤: وفرش مرفوعة ﴾ وە لەسەر ڕایەخگەلێكی بەنرخن ﴿ ٣٥: إنا انشاناهن إنشاء ﴾ بە ڕاستی ئێمە ژنانی بەهەشتمان دروستكردوون بەدروستكردنێكی تازە، شۆخ و شەنگ وجوان، وەك ژنانی دونیا نین، هەندێ گۆڕانیان بەسەردا بێت ﴿ ٣٦: فجعلناهن أبكارا ﴾ جا كردوومانن بە كچ، واتە: هەمیشە كچن ووەك كیژانی شوونەكردوون ﴿ ٣٧: عربا أترابا ﴾ مێرد خۆشەویستانێ هاوساڵ و هاوتەمەن ﴿ ٣٨: لاصحاب اليمين ﴾ ئەمانە هەموو بۆ یارانی لای ڕاست وبەختەوەرن، ئەوانەی كە نامەی كردەوەیان بە دەستی ڕاستیانەوە ئەدرێ ﴿ ٣٩: ثلة من الاولين ﴾ كۆمەڵێكی زۆرن لە پێشینان ﴿ ٤٠: وثلة من الآخرين ﴾

کۆمەڵێکی زۆریشن لە پاشینانان، واتە: لە ئوممەتی پێغەمبەرن ﷺ. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەبارەی تەفسیری (ثلة من الاولین و ثلة من الآخرین)دا فەرمووی: ((هم جمیعا من أمتی)) لەریوایەتێکی تردا: ((الثلتان جمیعا من أمتی)) ذکره ابن حجر فی(الکافی الشافی) فی تخریج أحادیث الکشاف. واتە ئەوپێشینان وپاشینانە، گشت لەئوممەتی منن.

یارانی لای چەپ و تۆڵەیان:

﴿ ٤١: وأصحاب الشمال ماأصحاب الشمال ﴾ و یارانی لای چەپ، چین یارانی لای چەپ؟ مەگەر خوا بزانێ حاڵیان چەند بەد حالە؟! ئەوکەسانەن کەنامەی کارەکانیان بەدەستی چەپیانەوە دەدرێت ﴿ ٤٢: فی سموم وحمیم ﴾ لەناو گەرمای ئاگرێکی دۆزەخ و ئاوێکی کوڵ بەکوڵدان ﴿ ٤٣: وظل من یحموم ﴾ لەژێر سێبەری چڕە دووکەڵێکی زۆر ڕەشدان ﴿ ٤٤: لابارد ولا کریم ﴾ نەسێبەرێکی فێنکە لە گەرما کەم بکاتەوە، وەنە دیمەنێکی جوانیشی هەیە ﴿ ٤٥: إنهم کانوا قبل ذلک مترفین ﴾ چونکە ئەوانە لە پێش ئەوەدا -واتە: لەدونیادا- لەناونیعمەتدا رایان دەبوارد گوێیان بەوە نەئەدا کەپەیامبەرەکەیان پێی ڕائەگەیاندن، بۆیە وائێستا دووچاری ئەوسزایە بوون ﴿ ٤٦: وکانوا یصرون علی الحنث العظیم ﴾ و ئەوان هەردەم سوور بوون لەتاوانە گەورەکە، واتە: لەسەر شیرک ﴿ ٤٧: وکانوا یقولون أءذا متنا وکنا ترابا وعظاما ﴾ هەمیشە دەیانوت: ئایا کاتێ مردین و بووینە گڵ و ئێسک ﴿ ءإنا لمبعوثون ﴾ ئایا بەتەئکید زیندوو ئەکرێینەوە؟! ﴿ ٤٨: أو آباؤنا الأولون ﴾ هەتا باووباپیرانی پێشینانیشمان؟! ﴿ ٤٩: قل إن الاولین والآخرین ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: بێگومان پێشینان و پاشینان و هەموو ﴿ ٥٠: لمجموعون إلی میقات یوم معلوم ﴾ کۆ ئەکرێنەوە بۆکاتی رۆژێکی دیاریکراو، ئەویش کاتی رۆژی قیامەتە ﴿ ٥١: ثم إنکم أیها الضالون المکذبون ﴾ پاشان ئێوە ئەی لارێ و گومراو کافرو نکوڵی کەران! ﴿ ٥٢: لآکلون من شجر من زقوم ﴾ بێگومان لەبەرو بوومی (زەققوم) -درەختێکە لەناوەراستی دۆزەخدا- ئەخۆن ﴿ ٥٣: فمالئون منها البطون ﴾ لەبەر زۆر برسێتی، ورگ و زگتانی لێ پڕئەکەن گوێ بەتام و چێژی زۆر ناخۆشیشی نادەن ﴿ ٥٤: فشاربون علیه من الحمیم ﴾ ئەوسا لەبەر تینوویەتی لەئاوێکی زۆر گەرم بە کوڵیشی بەسەرا دەکەن ﴿ ٥٥: فشاربون شرب الهیم ﴾ جا ئێوەش هەروەکو وشتری تینوو کە دەردی (هویام)-ی گرتبێ و هیچ کات تێر ئاو نەبێ دەخۆنەوەو تێر ئاویش نابن ﴿ ٥٦: هذا نزلهم یوم الدین ﴾ ئەمەیە خۆراك و ئاوو میوانداری خوانەناسان لەرۆژی پاداشت.

ئەمانە نیشانەی قیامەت و زیندووبوونەوەن:

﴿ ٥٧: نحن خلقناکم فلولا تصدقون ﴾ ئێمە ئێوەمان دروستکرد، ئیتر بۆچی باوەڕ بەزیندووبوونەوە ناکەن؟! ﴿ ٥٨: أفرأیتم ما تمنون ﴾ ئایا نەتاندیوە ئەوەی ئەیڕێژنە ناو منداڵدانی ژنان، پاشان منداڵی لێ پەیدا ئەبێ ﴿ ٥٩: ءأنتم تخلقونه أم نحن الخالقون ﴾ ئایا ئێوە ئەو(مەنی)یە دروست ئەکەن، یان ئێمە دروستی دەکەین؟! دیارە ئەڵێن تۆ ئەی پەروەردگار! جا کەوابوو دانیش بەزیندووبوونەوەدا بنێن ﴿ ٦٠: نحن قدرنا بینکم الموت ﴾ هەر ئێمەش لەنێوان ئێوەدا بێجیاوازیی لەنێوان دەوڵەمەندو هەژارو گەورەو بچووکدا مەرگ ومردنمان داناوە ﴿ وما نحن بمسبوقین ﴾ وئێمە دەستەوسان کراو نین ﴿ ٦١: علی أن نبدل أمثالکم ﴾ لەسەرئەوە کە شێوەو بیچمتان بگۆڕین بەشێوەو بیچمێ ﴿ و ننشأکم فی ما لاتعلمون ﴾ وە دروستتان بکەینەوە لەشێوەو بیچمێکدا نازانن چییە ﴿ ٦٢: ولقد علمتم النشأة الأولی ﴾ بێگومان لەدروستکردنی یەکەمجار ئاگادارن، کەلە چی دروستمان کردوون ﴿ فلولا تذکرون ﴾ جا بۆچی رانامێنن بزانن کە من توانام هەیە دروستتان بکەمەوە؟.

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ أَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ أَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ ۞ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

شین بوونی تۆمەو هاتنی ئاو لە هەورەوەو هەڵکردنی ئاگر نیشانەی بوونی خوان:

﴿ ٦٣: أفرأيتم ما تحرثون ﴾ ئایا دیوتانە ئەو تۆوەی دەیکێڵن؟ ﴿ ٦٤: ءأنتم تزرعونه أم نحن الزارعون ﴾ ئایا ئێوە دەیڕوێنن وسەوزی ئەکەن؟ یان ئێمە دەیڕوێنین و سەوزی دەکەین؟ دیارە ئەڵێن خوا سەوزی ئەکات، جاکەوابوو دانیش بەزیندووبوونەوەدا بنێن ﴿ ٦٥: لو نشاء لجعلناه حطاما ﴾ خۆئەگەر بمانەوێ دەیکەینە پووش و پەڵاش ﴿ فظلتم تفكهون ﴾ ئەوسا ئیتر سەرتان سوڕ بمێنێ ﴿ ٦٦: إنا لمغرمون ﴾ و بڵێن بەراستی چاك زەرەرمەند بووین ﴿ ٦٧: بل نحن محرومون ﴾ بەڵکو بێبەش کراو بووین ﴿ ٦٨: أفرأيتم الماء الذى تشربون ﴾ ئەی سەرنجی ئەو ئاوەتان نەداوە ئەیخۆنەوە ﴿ ٦٩: ءأنتم أنزلتموه من المزن ﴾ ئایا ئێوە داتانبەزاندووە لەهەورەکان؟ ﴿ أم نحن المنزلون ﴾ یان ئێمە دایدەبەزێنین؟ ﴿ ٧٠: لو نشاء جعلناه أجاجا ﴾ ئەگەر بمانەوێ ئێوە سوود لەوئاوە وەرنەگرن دەیکەینە ئاوێکی سوێر وتاڵ ﴿ فلولا تشكرون ﴾ دە ئایا سوپاسگوزاری ناکەن؟! ﴿ ٧١: أفرأيتم النار التى تورون ﴾ ئایا سەرنجی ئەو ئاگرە نادەن کە ئێوە هەڵی ئەگیرسێنن لەدارێکی تەڕووسوودی لێوەرئەگرن؟ ﴿ ٧٢: ءأنتم أنشأتم شجرتها ﴾ ئایا ئێوە دارەکەیتان دروست کردووە. نەوتیش -وەك زانیاری ئەڵێت- هەر لە ڕەگ وریشەی درەخت وبنکی گژ وگیاو.. هتد، دێتە دەر ﴿ أم نحن المنشئون ﴾ یان ئێمەین دروستکەری؟ عەرەبەکان داری (مەرخ) یان بەداری (عفار) دا ئەهێناو ئاگری ئەکردەوە، چونکە زانیاریی ئەو کاتە، تا ئەو پلە گەیشتبوو، بەڵام ئێستاش مەسەلەی ئاگر باسێکی زۆر گرنگە، ئایا چۆن و کێ لەسەرەتاوە ماددەی ئاگرەکەی دروست کردووە.؟ دیارە هەرخوای گەورەو کارجوان ﴿ ٧٣: نحن جعلناها تذكرة ﴾ بێگومان ئێمە ئەوئاگرەمان کردۆتە هۆی یاداوەری بۆئاگرە گەورەکەی دۆزەخ ﴿ ومتاعا للمقوين ﴾ و هەروەها کردومانەتە مایەی کەڵك و سوود لێ وەرگرتن بۆ ڕێبواران و خەڵکی بیابان، هەردوو ئیمامی بوخاری و موسلیم ئەم فەرموودە لەپێغەمبەرەوە ﷺ ئەگێڕنەوە: ((إن ناركم هذه التى يوقد بنو آدم جزء من سبعين جزءاً من نار جهنم، فقالوا يارسول الله: ان كانت لكافية، قال: فإنها فضلت عليها بتسعة وتسعين جزءا كلهن مثل حرها)). لەم فەرموودەیشدا هاتووە: ((المسلمون شركاء فى ثلاثة: النار،والكلأ، والماء)).. (رواه الإمام أحمد ٣٦٤/٥ و أبوداوود/٣/٢٧٧)، وەبەم ریوایەتەش هاتووە: ((ثلاث لايمنعن: الماء، والكلأ، والنار)) (ابن ماجه: كتاب الرهن ٨٢٨/٢). ئاگر، گژو گیا، لەوەڕولەوەرگە، ئاو، موسڵمانان -بەتێکرا- تیایاندا بەشدارن، نابێ هیچ کەسێکیانی لێبێبەش بکرێت کۆمەڵێك دایان بڕن بۆخۆیان. ﴿ ٧٤: فسبح باسم ربك العظيم ﴾ جا لەپاش بینینی ئەوهەمووشتە سەرسوڕهێنەرانە بەردەوام بە لەسەر تەسبیح بەیادی ناوی خواوەندی مەزنت.

خوا لەسەر مەزنی قورئان سوێند دەخوات:

﴿ ٧٥: فلا أقسم بمواقع النجوم ﴾ سوێند بەجێو شوێنی ئەستێرەکان ﴿ ٧٦: وإنه لقسم لو تعلمون عظيم ﴾ وە ئەوەش ئەگەر بزانن سوێندێکی گەورەیە، چونکە دەلالەتی تێدایە لەسەر قودرەتی خوا ﴿ ٧٧: إنه لقرآن كريم ﴾ بەڕاستی ئەوەی وەحیت بۆ کراوە قورئانێکی بەفەڕە ﴿ ٧٨: فى كتاب مكنون ﴾ لەنامەیەکی پارێزراودایە، واتە: (لوح المحفوظ) ﴿ ٧٩: لا يمسه إلا المطهرون ﴾ کەس دەستی لێنادات، فریشتەکان نەبێت، ئەم ئایەتە وەڵامێکە بۆ ئەو بتپەرستانەی پێیان وابوو قورئان شەیاتین ئەیهێنی بۆ پێغەمبەر نەك فریشتە (سەیید قوتب) ئەڵێ: ئەم مانایە ئاشکراو ڕوونترە بۆمانا دانەوەی (لايمسه إلا المطهرون) چونکە بیژەی (لا) بۆ (نەفی)یە، نەك بۆ (نەهی) ئەوەتا لە ڕووی زەویدا هەموو کەسێك دەستی تێوە ئەدات: چاك و خراپ، برواداروو بێ بڕوا، ئەگەر نەهیبووبا دەبوو هیچ کەسێکیتر نەیتوانیبا دەستی تێوە بدات، ئایەتی (تنزيل من رب العالمين)یش پشتگیری ئەو مەبەستە ئەکات. ﴿ ٨٠: تنزيل من رب العالمين ﴾ لەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانەوە دابەزێنراوەتە خوارەوە. دەستەیەك لە زانایان وەك (عەلی کوری ئەبو تالیب و ئیبنی مەسعوود و سەعدو، کۆمەڵێکیش لە پێشەواکان (مالك و شافعی) پێیان وایە بێدەست نوێژ نابێ دەست بە قورئانەوە بدرێت، دەستەیەکی تریش وەك (ئیبن عەبباس و شەعبیو ئەبووحەنیفە)وهەندێکیتر لەزانایان دەڵێن: دەستدان بە قورئانەوە بێدەستنوێژ ڕەوایە. (ئیبن کەسیر)یش بۆ بەڵگەی ئەوە کە ڕەوا نییە بێدەست نوێژ دەست بدرێت بەقورئانەوە دووفەرموودەی هێناوە، بەڵام دواتر ئەڵێ: (وفى اسناد كل منهما نظر، والله أعلم) واتە: لە سەنەدی هەردوو فەرموودەکاندا تێبینی هەیە!! ﴿ ٨١: أفبهذا الحديث أنتم مدهنون ﴾ ئایا ئێوە هەر بەم قورئانە باوەڕ ناکەن؟! ﴿ ٨٢: وتجعلون رزقكم أنكم تكذبون ﴾ وە ئێوە شوکرانەی ڕۆزیەکەتان دەگێڕن بەکوفرانی نیعمەت وئەڵێن بەهۆی فڵانە ئەستێرەوە باران دەبارێ!.

گیان گەییە قورقوڕاگەو، بێ دەسەڵاتی ئێوە بەڵگەی حساب کێشانتانە:

﴿ ٨٣: فلـولا إذا بلغت الحلقوم ﴾ جا بۆچ کاتێ گیانی یەکێکتان گەیشـتە گـەروو ﴿ ٨٤: وأنتم حينئذ تنظـرون ﴾ و ئێوەیش لەو کاتەدا سـەیری ئەکەن چۆن گیانی دەرئەچـێ؟! ﴿ ٨٥: ونحن أقـرب إليه منكم ﴾ و ئێمە نزیکتریـن لێیەوە لە ئێوە، وەزاناترین بەحـاڵی لە ئێوە ﴿ ولكـن لاتبصرون ﴾ بەڵام ئێوە فریشـتەکان نابینـن چۆن ئامادە بوون بۆ گیان کێشـانیان، جـا ئەگەر ئێوەن دروسـتکەر -وەك خۆتان نکووڵی هـەق ئەکەن- بۆچی گیانی ئەو مـردووە ناگێڕنەوە؟! ﴿ ٨٦: فلولا إن كنتم غيـر مدينين ﴾ دەبا ئەگـەر پاداشـتی کردەوەکانتان نادرێتەوە وەك ئێـوە پێتان وایە! ﴿ ٨٧: ترجعونهـا إن كنتـم صادقين ﴾ گیانەکـەی بۆدەگێڕنەوە ئەگەر راسـت ئەکەن زیندووبوونەوە نییە و موحاسـەبە ناکرێن، دیارە کەهەرگیز ئەودەسـەڵاتەتان نییـە، جاچاك بزانن کە ئەبێ هەر خوا ئەوە بکات و برِوایشی پێ بێنن.

لەسەرە مەرگدا خەڵکی دەبنە سێ تاقم:

﴿ ٨٨: فأمـا إن كان مـن المقربين ﴾ ئینجـا ئەگەر مردووەکە لە نزیکخـراوەکان بێت ﴿ ٨٩: فروح و ريحـان و جنة نعيم ﴾ ئەوە ئیسـراحەت و رزق و رۆزیەکی چاك و بەهەشـتی بەرینی بۆهەیە ﴿ ٩٠: وأما إن كان من أصحاب اليمين ﴾ خۆ ئەگەر لە یارانی لای راسـت بێت ﴿ ٩١: فسلام لک من أصحاب اليمين ﴾ فریشتەکان پێیان ئەڵێن: لەلایەن یارانی لای ڕاستەوە سڵاوت لێبێ ﴿ ٩٢: وإما إن كان من المكذبين الضالين ﴾ بەڵام ئەگەر لەدەستەی بێباوەڕان و گومرایان بێ ﴿ ٩٣: فنزل من حميم ﴾ ئەوە میوانداری لەئاوێکی کوڵبەکـوڵ ﴿ ٩٤: وتصلية جحيم ﴾ و خرانە نێو ئاگری بۆ هەیە ﴿ ٩٥: إن هذا لهو حق اليقين ﴾ بێگومان ئەمەی بۆت باسکرا لەم سـوورەتەدا ئەی موحەممەد! ﷺ سەبارەت بە هەرسێ دەستەکە، هەواڵێکی راسـتی بێگومانە ﴿ ٩٦: فسـبح باسم ربک العظيم ﴾ جا کەوایە تەسـبیح بکە بەیادی نـاوی خوای مەزنت. بەڵێ کاتێ کـە ئەم ئایەتە هات پەیامبەر ﷺ بەهاوەڵانی فەرموو: لە رکووعی نوێژەکاندا ئەم زیکرە بڵێن، کاتێکیش کە ئایەتی (سـبح اسم ربک الأعلى) هات فەرمووی: ئەمەیش لەسوژدەدا بڵێن.

لە ٢٠ی شـەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٦/١٢/٣٠) پاش نوێژی بەیانی، لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە (مەریوان).

زۆر سوپاسی خوای خاوەن توانام ئەکەم.

سوورەتی (حەدید)ـە

مەدەنییەو (٢٩) ئایەتە.

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بایەخ و گرنگی دەدات بەیاسای پەروەردەو پێگەیاندن و تێگەیانـدن، هـاورێ لەگەڵ بنیاتنانی کۆمـەڵ و کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی بیروباوەڕ پاك وصاف وخاوەن رەوشتی بەرزو بڵند.

ئەم سوورەتە باسی سێ شتی بنەڕەتی وسەرەکی‌دەکات:

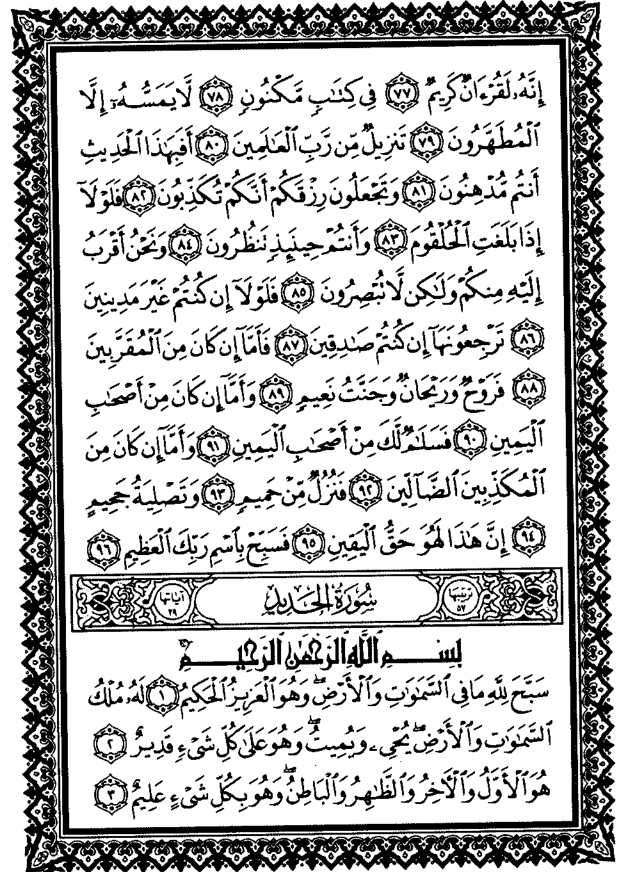
یەکـەم: بوونەوەر هەموو دروسـتکراوی خوایە و هەمیشـە لەژێر دەسـەڵاتی ئەودایە. دووەم: هەرچی شتی بایەخدار هەیە، بەرۆح و گیانیشەوە دەبێ هەموو بکرێتە فیداو قوربانی ئایینی پیرۆزی خوا لەپێناوی بەرزکردنەوی منارەی ئیسلامدا.

سێیەم: شوبهاندنی دونیا بەیاری وگەمەی منداڵان و گاڵتەوگەپەوە بۆئەوە کەهەرگیـز مرۆڤی پێ‌نەخڵەتێ. ئەم سـوورەتە پێی ئەڵێن سـوورەتی (حديد=ئاسـن!) چونکە باسی دروسـتکردن و ناردنی ئاسـن دەکات،ئاسن مایەی هێزە بۆئادەمزاد، چ لەکاتی جەنگدا، چ لەکاتی ئاسوودەیی و ئاشتیدا، چونکە بە ئاسن زۆرشت دروست ئەکـرێ.. لەگەڵ ئامـاژە کردن بەوە کەئایینی پیرۆزی ئیسـلام، بەڵکو هەمووحکومەت ودەوڵەتێك پێویستی بەهێزودەسەڵات هەیە بۆچەسـپاندنی عەدالـەت و دادگەری ودانەواندنـی ملی‌ملهوڕان بۆعەدالەت، حوکمی‌خوا، لەفەزیلەت وگەورەیی ئەم سـوورەتەیە کە دەڵێ: پێغەمەر ﷺ هەمیشە -پێش خەو- سوورەتە (سبح)ەکانی دەخوێنـدەوەو ئەی‌فەرمـوو: ((إن فيهن آية أفضـل من ألف آية)) (أخرجه أحمد: ١٢٨/٤. وابوداوود والترمزی والنسائی). بەڕاستی ئەوسـوورەتانە ئایەتێکیان تێدایە لەهـەزار ئایەتی دی گەورەترە، ئەوئایەتـەش: (هـوالأول والآخر والظاهروالباطن وهو بكل شئ عليم)ە.

هەروەها پێشەوا (ئەحمەد)یش ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((اللهم رب السـموات السبع، ورب العرش العظيم، ربنا ورب كل شـئ منزل التوراة والإنجيل والفرقان فالق الحب والنوى، لا إله إلا أنت، أعوذ بک من شر كل شئ أنت آخذ بناصيته)).

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سبح لله مافى السموات والأرض ﴾ ئەوەی لەئاسمانەکان و زەویدایە تەسبیحات بۆ خوا دەکا، ددان بە دەسەڵاتی خواو باڵادەستی ئەودا دەنێن، بەڵام ئێمە دەرکی‌ناکەین و تێ‌ناگەین ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەرئەویشـە دەسـتەڵاتداری کارجـوان وکارزان ﴿ له ملك السـموات والأرض ﴾ دەسـەڵات

وپاشـایەتیئاسمانەکان و زەوی بۆ ئەوە، ئەوە بێسنور ئاڵوگۆڕیان تیـادەکات ﴿ یحیی ویمیت ﴾ دەژیێنیێ و دەمرێنێ هەرکات بیەوێ ﴿ وهو علی کل شئ قدیر ﴾ ئەویشە دەسەڵاتی بەسەرهەموو شتێکدا هەیە، بەرامبەر بەهیچ شـتێك دەسەوسان ناوەستێ ﴿ هو الأول والآخر ﴾ هەرئەویشە یەکەم کەهیچ شـتێك لەپێشیەوە

نییـە، دواهەمینیش هەر ئەوە کەهیچ لەدوایـەوە نییە ﴿ والظاهر والباطـن ﴾ و بوونـی ئاشـکرا بەبەڵگەکانـی هەرئەوە، واتە: لە ژوور ئـەوەوە ئاشـکراتر نییـە، وەپەنهان بە هەقیقـەت وکونهی لەدروستکراوەکانیئەوە کەلەو پەنهانتر نییە، لەفەرموودەیەکیشدا هاتووە: ((أنت الأول فلیس قبلک شئ وأنت الآخر فلیس بعدک شیء وأنت الظاهر فلیس فوقک شـئ، وأنت الباطن فلیس دونک شـئ، اقض عنا الدین، وأغننا من الفقر)) (أخرجه أحمد ومسلم ٤/٢٠٨٤) ﴿ وهو بکل شـئ علیم ﴾ هەر ئەویش زانایە بەهەمووشـتێك (لە زەڕەیەکەوە تاوردتر) ئاگاداریەتی.

زانست و توانایی خوا گشتگیرە:

﴿ ٤: هو الذی خلق السموات والأرض فی ستة أیام ﴾ هەرئەوخوایە ئاسمانەکان و زەوی لەماوەی شەش ڕۆژدا دروستکرد ﴿ ثم استوی علی العرش ﴾ پاشان چووە سەرعەرشی خۆی، بەچوونێك شایستەی زاتی خۆیبێت: (استـواء یلیق بجلاله من غیر تمثیل ولا تکییف). خواش لە قورئاندا (٧)جار باسـی (ئیسـتوا)ی خـۆی بۆ چوونە سەر (عەرش) کردووە، سـوورەتی: (یونس: ٣)، (ئەعراف: ٥٤)، (ڕەعد: ٢)، (تاها: ٥)، (فورقان: ٥٩)، (سوجدە: ٤)، (حەدید: ٤)، جگە لەوەش کە لەسـوورەتی (بەقەرە)دا (ثم استوی إلی السماء..) هاتـووە.. لە بوخـاری وموسلیمیشـدا چەندین فەرمـوودە هاتووە سەبارەت بەمانای بێژەی (عەرش)، لەوانە:

١) ((لمـا خلق الله الخلق کتب فی کتابه -وهو یکتب علی نفسـه- وهو وضع عنده علی العرش: أن رحمتی تغلب غضبی)).

٢) ((عرشه علی الماء بیده الأخری المیزان یخفض و یرفع)).

٣) ((..کان الله ولـم یکن شـئ غیره، وکان عرشـه علـی الماء)).

زماننناسـەکانیش دەڵێن: هەرکات بێژەی (علی) بەدوای وشـەی (اسـتوا)دا هـات، ئەوە تەنهـا مانای بـەرزی و بڵنـدی (العلو والإرتفـاع) ئەبەخشـێت. بەڵێ.. دەبـێ موسـڵمان هەربەوجۆرە کەخوا خۆی باسـیکردووە بـڕوای بەسـیفەتەکانی هەبێ، ئیتر بێهیچ شوبهاندن و گۆڕین ودەستکاریو لە کارخستنیان، هەربۆیە پێشەوا (مالك) -خوا لێیڕازی بێت- کاتێ لێی دەپرسن بۆمانای (اسـتوی)، دەڵێت: (الإسـتواء معلوم والکیـف مجهول، والإیمان به واجب، والسـؤال عنه بدعة. پێشـەوا (ئەحمەد)یش -خوا لێی ڕازی بێـت- دەڵێـت: (لا یوصف الله إلا بما وصف به نفسـه أو وصفه به رسـوله ﷺ، لا یتجاوز القرآن والحدیث، وهذا هو مذهب السلف). جا کەوابوو هەرگیز ناگونجێ ونارەوایە کەمانای سیفەتە جوانەکانی خوا تەفسـیر بکرێنەوە، لەسـەر ئەوبناغەیە نەبێت، کـە خـوا خـۆی، یـان پەیامبەرەکـەی ﷺ ڕاڤەیـان کردبێت. (سـەلەف)یش هەرئاوایان لێکردووە، بۆیە ئێمەیش دەڵێن: (نؤمن باسـتواء یلیق بجلاله وعظمته من غیر أن نمثل استواء کاستواء أحد من خلقه). جا بۆ زیادە ئاگاداریی لە (ئەسما) و (سفات) سەیرێکی کتێبـی (لالەکایی) بەرگی ٤٢٩/٢. چاپی (١٩٩٧) بکرێ، لەگەڵ تەفسیری سوورەتی (ئەعراف). ﴿ یعلم ما یلج فی الأرض ﴾ ئەزانێ چیدەچێـت بەناوزەویدا لە باران و جانەوەرو.. هتد ﴿ وما یخرج منها ﴾ چیشی لێدەرئەچێ، لە ڕووەك و گژوگیاومیوەو..هتد، وەك ئەفەرمووێ: (..وما تسـقط من ورقة إلا یعلمها ولا حبة فی ظلمات الأرض ولا رطب ولا یابس إلا فی کتاب مبین)(٥٩/٦). ﴿ وما ینزل من السماء وما یعرج فیها ﴾ چی لەئاسمان دێتە خوارێ و، چییش پێیدا سـەرئەکەوێ، وەك فریشـتەو کاروکردەوەکان ﴿ وهو معکم أینماکنتـم ﴾ وەلەهەر جێگایەکیشـدا بن ئەو (خوا)یەتان لەگەڵە. لەقورئان و فەرموودەدا گەلێ جارباسی "مەعییەت"ی خوای گەورە

هاتووه، بەتایبەت ئیمامی (بوخاری و ئیمامی موسـلیم) زۆرێکیان لەو بابەتانە هێناوە بەپێویستی نازانم ئەگینا هەندێکیانم دەنووسی. سـەلەف –خوا لێیان رازی بێت– دەڵێن: خـوا تێیگەیاندووین کەئەوخۆی لەسـەر عەرشی خۆیەتی وئاگایشـی لەهەموو شتێکە و، ئێمە لەهەر جێگایەکدا ببین ئەومان لەگەڵدایە، واتە: زانیاری وئاگاداری تـەواوی بەهەموان هەیە.بەڵێ (سـەلەف) بەو جۆرەیە تەفسیری مانای (مەعییـەت) دەکەنەوە، بێ ئـەوەی کە تێکەڵی دروسـتکراوەکانی ببێ وبچێتە ناویانـەوە!! بێگومان بیرکردنەوە لەمانای (مەعییەت) بەو شێوەیە کەگوایا تێکەڵ بەدروستکراوەکانی خۆی ببـێ، لەخـواوە زۆرزۆر دوورە، بۆیـە ئێمەیش خۆی چی پێ‌مەبەسـتە بڕوامـان پێیەتـی. ﴿ والله بما تعملـون بصیر ﴾ وە خوا بە هەموو کارەکانتان بینایە،هەر شـتێك ئێوە ئەنجامی بدەن ئـەو ئەی‌بینێ ﴿ ٥: لە ملك السـموات والأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانـەکان و زەویدایە هەرموڵکی ئەوە، وەك دەفەرمووێ: (وهو الله لا إله إلا هو له الحمد فی الأولی والآخرة)(٢٨/٧٠). وەهەروەها دەفەرمـووێ: (الحمد لله الذی له مافی السـموات وما فی الأرض ولـه الحمد فی الآخـرة وهو الحکیم الخبیـر)(١/٣٤). ﴿ وإلی الله ترجع الأمور ﴾ وە ئەنجامی هەموو کاروباریك، هەر بۆلای خودا دەگەڕێتـەوە ﴿ ٦: یولج اللیل فـی النهار ویولج النهار فی اللیل ﴾ شـەو دەکات بەناو ڕۆژداو ڕۆژدەکا بەناو شـەودا، واتە: لە شەو دەخاتە سـەر ڕۆژو لە ڕۆژیش دەخاتە سەر شەو، بەم شێوەیە کەم وزیاد لە ساتەکانی شەوو ڕۆژدا دروست دەبێ. ﴿ وهو علیم بذات الصدور ﴾ وەهەر ئەویشە زاناو بەئاگا بەوەی کە لەدڵەکاندایە.

﴿ ٩: هو الذی ینزل علی عبده آیات بینات ﴾ تەنیا ئەو خوایەیە ئایەتگەلی مانـا ڕوون دادەبەزێنێ بۆ بەندەی خۆی موحەممەد ﷺ ﴿ لیخرجکـم من الظلمات إلی النور ﴾ تـا لەتاریکییەکان دەرتان بێنـێ بۆ ڕووناکـی ﴿ وإن الله بکم لـرؤوف رحیـم ﴾ بێگومان ئەوخوایە بەئێوە خوایەکی بە سۆزی میهرەبانە.

هُوَ ٱلَّذِی خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِی سِتَّةِ أَیَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَیٰ عَلَی ٱلۡعَرۡشِۚ یَعۡلَمُ مَا یَلِجُ فِی ٱلۡأَرۡضِ وَمَا یَخۡرُجُ مِنۡهَا وَمَا یَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا یَعۡرُجُ فِیهَاۖ وَهُوَ مَعَکُمۡ أَیۡنَ مَا کُنتُمۡۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِیرٞ ﴿٤﴾ لَّهُۥ مُلۡکُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَإِلَی ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٥﴾ یُولِجُ ٱلَّیۡلَ فِی ٱلنَّهَارِ وَیُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِی ٱلَّیۡلِۚ وَهُوَ عَلِیمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٦﴾ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَأَنفِقُواْ مِمَّا جَعَلَکُم مُّسۡتَخۡلَفِینَ فِیهِۖ فَٱلَّذِینَ ءَامَنُواْ مِنکُمۡ وَأَنفَقُواْ لَهُمۡ أَجۡرٞ کَبِیرٞ ﴿٧﴾ وَمَا لَکُمۡ لَا تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلرَّسُولُ یَدۡعُوکُمۡ لِتُؤۡمِنُواْ بِرَبِّکُمۡ وَقَدۡ أَخَذَ مِیثَٰقَکُمۡ إِن کُنتُم مُّؤۡمِنِینَ ﴿٨﴾ هُوَ ٱلَّذِی یُنَزِّلُ عَلَیٰ عَبۡدِهِۦٓ ءَایَٰتِۭ بَیِّنَٰتٖ لِّیُخۡرِجَکُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَی ٱلنُّورِۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ بِکُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِیمٞ ﴿٩﴾ وَمَا لَکُمۡ أَلَّا تُنفِقُواْ فِی سَبِیلِ ٱللَّهِ وَلِلَّهِ مِیرَٰثُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَا یَسۡتَوِی مِنکُم مَّنۡ أَنفَقَ مِن قَبۡلِ ٱلۡفَتۡحِ وَقَٰتَلَۚ أُوْلَٰٓئِکَ أَعۡظَمُ دَرَجَةٗ مِّنَ ٱلَّذِینَ أَنفَقُواْ مِنۢ بَعۡدُ وَقَٰتَلُواْۚ وَکُلّٗا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلۡحُسۡنَیٰۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِیرٞ ﴿١٠﴾ مَّن ذَا ٱلَّذِی یُقۡرِضُ ٱللَّهَ قَرۡضًا حَسَنٗا فَیُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥ وَلَهُۥٓ أَجۡرٞ کَرِیمٞ ﴿١١﴾

ماڵتان لە ڕێی خوا بەخت بکەن:

﴿ ٧: آمنوا بالله ورسـوله ﴾ باوەڕ بەخواو بەپەیامبەرەکەی‌بکەن ﴿ وأنفقوا مما جعلکم مستخلفین فیه ﴾ وە لەوماڵ وسامانەی ئێوەی تیاکردووە بە جێنشـین بەخت بکەن لە ڕێی‌جیهادو هەرکارێکی تری چاکدا ﴿ فالذین آمنوا منکم وأنفقوا ﴾ جا ئەوانەتان باوەڕیان هێنـاوەو لەمـاڵ و سـامانیان بەخت کردووە ﴿ لهـم أجر کبیر ﴾ پاداشـتێکی گەورەیان بۆ هەیە ﴿ ٨: ومالکـم لا تؤمنون بالله ﴾ ئەوەچیتانە بـڕوا ناهێنن بەخوا؟! ﴿ والرسـول یدعوکم لتؤمنوا بربکـم ﴾ وەپەیامبەریـش بانگتان ئـەکات بۆ ئەوەی‌بـڕوا بێنن بەپەروەردگارتان ﴿ وقد أخذ میثاقکم ﴾ وبێ‌گومان خواش پەیمانی لێ وەرگرتوون لە ڕێی ئەوهەموو بەڵگەو نیشانانەوە کە لە ئاسمانەکان وزەوی‌دان ﴿ إن کنتـم مؤمنین ﴾ ئەگەر ئێوە بڕوادارن بەوبەڵگەو نیشانانە، یان ئەگەر ئەتانەوێ بڕوادار بن، دەئەوە ئێستا کاتیەتی

بەختکردنی ماڵ بەرلە فەتحی مەککەو دوای فەتح، وەکو یەک نین:

﴿ ١٠: ومـا لکـم ألا تنفقوا فی سـبیل الله ﴾ وەئێوەچیتانە.! کە ماڵ وسـامان بەخت ناکەن لەڕێی ئایینی خوادا؟! ﴿ ولله میراث السـموات والأرض ﴾ خـۆ هەرچـی لەئاسمانـەکان و زەویدایە هەربۆخـوا دەمێنێتـەوە بـە میرات. واتـە: ئێـوە هەمووئەمرن و داراییەکەتـان بەجێ ئەمێنێ و خـوا دەبێتە خاوەنی،جا کەوایە ئێسـتا بۆ نای‌بەخشن؟ ﴿ لا یسـتوی منکم من أنفق من قبل الفتح وقاتل ﴾ چوونییەك نین ئەوکەسەتان کەپێش (فتح) و(ئازادکردنی مەککـە) ماڵ ودارایی خۆی بەخت کـردووە و، لەگەڵ دوژمنانی خوادا جەنگاوە، لەگەڵ ئەوانەی تردا کەپاش فەتحی مەککە دێن ومـاڵ ودارایی خۆیان بەخت دەکـەن ودەجەنگێن، چونکە پێش ئازادکردنی مەککە، زیاتر پێویستی بەبەخشینی ماڵ بوو ﴿ أولئك

أعظم درجة من الذين أنفقوا من بعد وقاتلوا ﴾ ئا ئەوانە کەلەپێش فەتحی مەککەوە ماڵیان بەختکردووەو جەنگاون، پلەیان گەورەترە لەوانە کە لەپاش فەتحی مەککەوە ماڵیان بەختکردووەو جەنگاون. (واحیدی)ئەڵێ: ئەم ئایەتە لەشانی (ئەبووبەکر)دا (خوای لێ رازی بێت) هات، چونکە ئەو یەکەم کەسێك بوو کەبڕوای هێناو ماڵ و سامانی خۆی بەختکردو پارێزگاری لەپەیامبەر ﷺ کرد.

سەرنجێك: واحیدی ئەم باسە لە (کولەبی)یەوە ریوایەت دەکا، ئەم کولەبیشە متمانە پێکراو نییەو تۆمەتی زۆری لەسەرە، خاوەنی کتێبی (کشف الخفاء: ٢/٤٠٢). لە (مەیموون)ـەوە ئەڵێ: لەپێشەوا (ئەحمەد)م بیست گوتی: (ثلاثة كتب ليس لها أصل: المغازي، والملاحم، والتفاسير). خەتیبی (بەغداد)یش ئەڵێ: (هذا محمول على كتب مخصوصة فيهذه المعاني الثلاثة غير معتمد عليها لعدم عدالة ناقليها وزيادات القصاص فيها. فأما كتب الملاحم فجميعها بهذه الصفة، وليس يصح في ذكر الملاحم المرتبقة والفتن المنتظرة غير أحاديث يسيرة. وأما كتب التفاسير: فمن أشهرها كتابا: الكلبي ومقاتل بن سليمان، وقد قال الإمام أحمد في تفسير الكلبي: من أوله إلى آخره كذاب، قيل له فيحل النظر فيه؟ قال: لا، وكتاب مقاتل قريب منه). پەراوێزی تەفسیری قورتوبی چاپی (١٤١٥) ە (١٩٩٥)م. ﴿ وكلا وعد الله الحسنى ﴾ وەهەریەکێ لەوانەش ماڵیان بەخت کردووە وجەنگاون، بەپێی پلەیخۆیان خوای میهرەبان بەڵێنی بەهەشتی داونەتێ ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ وەخوای هەق ئاگادارە بەکارەکانتان. پێشەوا (ئەحمەد) لە (ئەنەس)ەوە دەڵێ: (خالیدی کوڕی وەلید) و(عەبدوڕڕەحمان کوڕی عەوف) چەند قسەیەك چوو بەبەینیاندا! خالید بەعەبدور ڕەحمانی وت: چییە هەر لەبەرئەوە کەئێوە چەند ڕۆژێ پێش ئێمە موسڵمان بوون هەرنای برنەوە؟! پاشان ئەوکێشەیە گەیشتەوە پێغەمبەر ﷺ وفەرمووی: ((دعوا لي أصحابي، فوالذي نفسي بيده لوا أنفقتم مثل أحُد أو مثل الجبال ذهبا مابلغتم أعمالهم)) ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەتی کردووە(٣/٢٦٦). وە هەروەها (ئەبی سەعیدی) خودری دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((یوشك أن يأتي قوم تحقرون أعمالكم مع أعمالهم)). واتە: نزیکە خەڵکێ بێن، کردەوەی ئێوە -ئەی هاوەڵان!- لەچاو هیخۆیان بەسووك وکەم دابنێن، سەعید ئەڵێ: وتمان: جا ئەوانە چ کەسانێکن؟ قورەیشە؟ فەرمووی: ((لا، ولكن أهل اليمن لأنهم أرق أفئدة، وألين قلوبا)) نا، ئەوانە لەقورەیش نین، بەڵکو لە(یەمەنی)یەکانن، چونکە دڵ ودەروونی ئەمان زۆر نەرم ترە لەدڵ ودەروونی ئەوان. پاشان ئاماژەی بۆ(یەمەن) کردوو فەرمووی: ((هم أهل اليمن، ألا إن الإيمان يمان، والحكمة يمانية)).

ئیبن جەریر ریوایەتی کردووە، بۆ زیاترسوود وەرگرتن لەبارەی دڵنەرمیوئیمانی ئەهلی یەمەنەوە سەیری (صحیح مسلم) لە (باب تفاضل الإيمان) بەرگی یەك جوزئی دووبکە. ﴿ ١١: من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا ﴾ هەرکەسێك قەرزی چاك وپاك بدات بەخوا، واتە: ماڵ وسامانی خۆی بۆ ئەو بەخت بکات ﴿ فيضاعفه له ﴾ ئەوا خواش چەند قات وچەند بەرامبەر بۆی قەرەبوودەکاتەوە ﴿ وله أجر كريم ﴾ و پاداشتێکی جوانی بۆ هەیە، ئەویش بەهەشتە. بەڵێ.. کاتێ ئەم ئایەتە هات (ئەبوو دەحداح) وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ دەستت بێنە، ئەویش دەستیدایە، ئەوجا (ئەبوو دەحداح) وتی: ئەوا ئەو باخەیەم کە (٦٠٠) شەش سەد بنە خورمایە بەقەرز بەخوادا. ئینجا کاتێ گەڕایەوە ماڵ، بانگی خێزانەکەی کردو وتی: زووئێرە چۆڵ بکەن، چونکە داومە بەخوا بەقەرز، خێزانەکەیشی وتی: بەه، بەه، بەڕاستی کارێکی باشت کردووەو قازانجی چاکت کردووە.. ئیتردەست بەجێ ماڵ ومنداڵەکەی تیابردە دەرەوە" پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((رب نخلة مُدلاّة، عروقها دُرّ وياقوت، لأبي الدحداح في الجنة)) (ئیبن کەسیر. أخرجه ابن أبي حاتم).

موسڵمان بە نووری کردەوەی خۆی ڕێ دەردەکا:

﴿ ١٢: يوم ترى المؤمنين والمؤمنات ﴾ ڕۆژی قیامەت پیاوان وژنانی بڕوادار دەبینی ﴿ يسعى نورهم بين أيديهم وبأيمانهم ﴾ ڕووناکییەکەیان لەبەردەم ولەلای ڕاستیانەوە دەدرەوشێتەوە ﴿ بشراكم اليوم ﴾ فریشتە پێیان دەڵێت: دەسا ئەمڕۆ مژدەبێ لێتان ﴿ جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ بەباخانێك جۆگەو ڕووبار بەژێردارو درەخت وکۆشکەکانیدا دەڕوات ﴿ خالدين فيها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ ذلك هو الفوز العظيم ﴾ ئائەوەیە سەر کەوتن وسەرفرازی گەورە.

دووڕوەکان لە موسڵمانان دەخوازن لایەکیان لێبکەنەوە:

﴿ ١٣: يوم يقول المنافقون والمنافقات ﴾ لەو ڕۆژەدا پیاوانی دووڕوو و ژنانی دووڕوو دەڵێن: ﴿ للذين آمنوا انظرونا نقتبس من نوركم ﴾ بەوانەی باوەڕیان هێناوە دەڵێن: چاوەڕوانیمان بکەن با لە ڕووناکییەکەتان وەرگرین ﴿ قيل ارجعوا وراءكم ﴾ بە گاڵتەوە پێیان ئەوترێ: بگەڕێنەوە بۆ دواوەتان -بۆدونیا- ﴿ فالتمسوا نورا ﴾ لەوێ ڕووناکییەك بخوازن ﴿ فضرب بينهم بسور له باب ﴾ دەستبەجێ شوورەیەك دەخرێتە نێوان ئیماندارەکان و مونافیقەکان دەرگایەکی تیایە ﴿ باطنه فيه الرحمة ﴾ دیوی

ناوەوەی رەحمەتی تێدایە، واتە: ئەوەی لە ئیماندارەکانەوە دیارە ﴿ وظاهره من قبله العذاب ﴾ لە دیوی دەرەوەشی سزایە، واتە: ئەوەی لە مونافقەکانەوە دیارە ﴿ ١٤: ينادونهم ألم نكن معكم ﴾ جا بەهەشتییەکان دەچنە جێی خۆیان و دوورووەکانیش بانگیان لێئەکەن و ئەڵێن: باشە ئێمە لەگەڵ ئێوە نەبووین؟ ﴿ قالوا بلى ولكنكم فتنتم أنفسكم ﴾ موسڵمانەکان ئەڵێن: بەڵێ بەرەواڵەت لەگەڵمان بوون، بەڵام ئێوە خۆتانتان تووشی دوورووویی کرد ﴿ وتربصتم ﴾ چاوەڕوانیتان دەکرد تووشی بەڵا بین. لەسوورەتی (تەوبە: ٩٨)دا دەفەرموێ: (ويتربص بكم الدوائر) خۆتان مەڵاس دابوو کەزیان بەموسڵمانەکان بگەیەنن ﴿ وارتبتم ﴾ هەمیشە لەدوودڵی و گوماندا دەژیان بەرامبەر بەئاییینەکەی خوا ﴿ و غرتكم الأماني ﴾ و هیواو ئارەزووی نەشیاو فریویدان ﴿ حتى جاء أمر الله ﴾ تا فەرمانی خوا هات بەمردن ﴿ و غركم بالله الغرور ﴾ شەیتانی خراپکاریش سەبارەت بەبڕیارەکانی خوا فریویدان ﴿ ١٥: فاليوم لا يؤخذ منكم فدية ولا من الذين كفروا ﴾ ئەمڕۆش فدیەیەك لە ئێوەو لەوانەش بێبڕوا بوون وەرناگیرێ ﴿ مأواكم النار ﴾ جێگاو ماواتان ئاگری دۆزەخە ﴿ هي مولاكم ﴾ ئەو شایستەترە پێتان ﴿ وبئس المصير ﴾ ئاگریش خراپ جێگای گەڕانەوەیە.

کاتی ئەوە نەهاتووە کەدڵی موسڵمانان بۆ یادی خوا بکورکێنێ؟:

﴿ ١٦: ألم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله ﴾ ئایا کاتی ئەوە نزیك نەبۆتەوە بۆئەوانەی بڕوایان هێناوەو کە دڵەکانیان نەرم بێ بۆ یادی خوا ﴿ وما نزل من الحق ﴾ بۆئەوەی دابەزیوە لەقورئان؟ موسڵمانەکان کاتێ هاتنە مەدینە ژیانێکی باش وخۆشیان دەسکەوت، بەهۆی ئەوەوە هەندێ سستی رووی تێکردن، ئەوجا خوای گەورە ئەو گلەییەی لێمان کرا (٤) ساڵ بوو. (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) ئەڵێ: ماوەی موسڵمان بوونمان و ئەوگلەییەی کەلێمان کرا چوار ساڵ بوو! (موسلیم ٢٣١٩/٤. و نەسائی ٤٨١/٦). ﴿ ولا يكونوا كالذين أوتوا الكتاب من قبل ﴾ وەك ئەوانە نەبن کەلەپێش قورئانەوە کتێبیان پێدرابوو، لەجوولەکەو گاور ﴿ فطال عليهم الأمد فقست قلوبهم ﴾ زۆریان بەسەرا تێپەڕی، ئەوسا دڵیان رەق بوو ﴿ وكثير منهم فاسقون ﴾ وە زۆربەشیان لە تاعەتی خوا دەرچوون ﴿ ١٧: إعلموا أن الله يحيي الأرض بعد موتها ﴾ بزانن کەبێگومان هەرخوا زەویی زیندوو دەکاتەوە پاش مردنی، واتە: پاش وشکبوونی ﴿ قد بينا لكم الآيات ﴾ بێگومان نیشانەکانی دەسەڵاتی خۆمانمان بۆ روون کردنەوە ﴿ لعلكم تعقلون ﴾ بەشکو ژیریتان بەکاربێنن و تێبگەن چییان تێدایە، جا دڵەکانتان نەرم ببێ.

پاداشی خێرۆمەندان و راستان و شەهیدان:

﴿ ١٨: إن المصدقين والمصدقات ﴾ بێگومان ئەو پیاوو ژنە خێرخوازو سامان بەخشانە لەڕێی خوادا ﴿ وأقرضوا الله قرضا

يَوْمَ تَرَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِم بُشْرَىٰكُمُ ٱلْيَوْمَ جَنَّٰتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱنظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ٱرْجِعُوا۟ وَرَآءَكُمْ فَٱلْتَمِسُوا۟ نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُۥ بَابٌۢ بَاطِنُهُۥ فِيهِ ٱلرَّحْمَةُ وَظَٰهِرُهُۥ مِن قِبَلِهِ ٱلْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَٱرْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ ٱلْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَآءَ أَمْرُ ٱللَّهِ وَغَرَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَٱلْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ مَأْوَىٰكُمُ ٱلنَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾ ۞ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ ٱللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ ٱلْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿١٦﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ ٱلْمُصَّدِّقِينَ وَٱلْمُصَّدِّقَٰتِ وَأَقْرَضُوا۟ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

حسنا ﴾ ئەوانەش قەرزێکی چاکیان بەخوا دا ﴿ يضاعف لهم ﴾ ئەو قەرزەیان بۆچەند بەرانبەر ئەکرێتەوە ﴿ ولهم أجر كريم ﴾ و سەرەڕای ئەوەیش پاداشتێکی جوان و چاکیان بۆ هەیە، ئەویش بەهەشتە ﴿ ١٩: و الذين آمنوا بالله ورسله ﴾ ئەو کەسانەش کەبڕوایان هێناوە بەخواو بەپەیامبەرانی ئەو ﴿ أولئك هم الصديقون ﴾ ئائەوانە، ئەوانەن باوەڕیان بەپێغەمبەرەکان کردووە، لەبەرئەوە پلەی راستگۆییان وەرگرتووە. ((إن أهل الجنة ليتراءون أهل الغرف من فوقهم، كما تتراءون الكوكب الدري الغابر في الأفق من المشرق أو المغرب لتفاضل ما بينهم، قالوا يا رسول الله! تلك منازل الأنبياء لا يبلغها غيرهم! قال: بلى، والذي نفسي بيده! رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلين)). (رواه البخاري فتح: ٣٨٦/٦. موسلیم: ٢١٧٧/٤). واتە: بەڕاستی بەهەشتییەکان خەڵکانی کۆشك و باڵەخانەی بەهەشتیانی لای سەرووی خۆیان وەك ئەستێرەیەکی درەوشاوەی دوور لەئاسۆ لە خۆرهەڵات، یا خۆرئاوا

دەبینن (ئەوەندە جیاوازی پلەیان هەیە) وتیان: ئەی پێغەمبەر ﷺ جائەوە بارەگای پێغەمبەرانە، کێ ئەگاتە ئەوێ؟! فەرمووی: سوێند بەوزاتەی کە گیانی منی بەدەستە! ئەوانە (پێغەمبەرنین) ئەوانە ئەوپیاوانەن کەبڕوایان بەخوا هێناوەو تەسدیقی پێغەمبەرانیان کردووە! بەڵێ ئەم بەرنامەو ئایینە پاسەوانی چاکی ئەوێ، هەرگیز

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَآءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾ اعْلَمُوٓا أَنَّمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْأَمْوَٰلِ وَالْأَوْلَٰدِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُۥ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَىٰهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَٰمًا وَفِى الْءَاخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَٰنٌ وَمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوٓا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى الْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

بێ ئێشکچی وپاسەوان راناوەستێ، وە لەم سەرزەویەدا بێ جیهاد گەشە ناکات، جیهاد بۆپاراستنی عەقیدەو بانگەوازو پاراستنی بانگەوازکەران لەئەزیەت وئەشکەنجەی دوژمنانە، وە بۆ گەیاندنی بانگەوازی یەکخواپەرستییە بەهەموو دونیا ﴿ والشهداء عندربهم لهم أجرهم ونورهم ﴾ شەهیدانیش پاداشت و رووناکی خۆیان هەیە ﴿ و الذین کفروا وکذبوا بآیاتنا ﴾ ئەوانەش کە بێبڕوا بوون و ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ دەکرد ﴿ أولئک أصحاب الجحیم ﴾ ئا ئەوانەن هاوەڵەکانی ئاگری دۆزەخ.

ژیانی ئەم دونیایە هەر گەمەو بادی هەوایە:

﴿ ٢٠: اعلموا أنما الحیاة الدنیا ﴾ بزانن کەبەڕاستی ژیانی ئەم دونیایە ﴿ لعب و لهو وزینة وتفاخر بینکم وتکاثر فی الأموال والأولاد ﴾ تەنها گەمەو گەپ و جوانیو زۆرکردنی ماڵ و منداڵ و خۆهەڵکێشانی نێوانتانە ﴿ کمثل الغیث أعجب الکفار نباته ﴾ وەك وێنەی بارانێکە شینایییەکەی کشتیاران سەرسام بکات ﴿ ثم یهیج فتراه مصفرا ﴾ پاشان وشك ببێ، جابیبینیبە زەرد بوویی ﴿ ثم یکون حطاما ﴾ دواتر وردو خاشاك ببێ و (با) هەرپرووشەی بباتە جێگاکەوە، واتە: زیباو جوانی ئەم دونیایەش هەروەك مەزراو کشتوکاڵێك وایە کە زۆربەجوانی ورێك وپێکی بنج داکوتێ، سەوز ببێ، پاشان وشك و زەرد وەرگەڕێ وبایەکی توندی بۆهەڵکەوێ هەرپرووشەی بخاتە بن دارێك ﴿ وفی الآخرة عذاب شدید ﴾ لەپاشەرۆژیشدا سزایەکی سەخت هەیە بۆکافرو بێباوەڕان ﴿ ومغفرة من الله ورضوان ﴾ لیبووردن و ڕەزامەندییکیش لای خوا هەیە بۆ دۆستانی ﴿ وما الحیاة الدنیا إلا متاع الغرور ﴾ ژیانی دونیا تەنها کاڵای دەستخەڕۆکارە، کەوابوو هۆشیار بن و نەخەڵەتێن بە دونیا ﴿ ٢١: سابقوا إلی مغفرة من ربکم ﴾ ئەی خەڵکینە! پێشبڕکێ بکەن بۆ هۆیەکانی لیبووردن لەپەروەردگارتانەوە بە تەوبەو کردەوەی چاك ﴿ و جنة عرضها کعرض السماء والأرض ﴾ وە بۆگەیشتن بەبەهەشتێك کەپانایی و فراوانییەکەی، وەك پانتایی ئاسمان و زەوییە، وەك لەسوورەتیتردا ئەفەرموێ: (.. وجنة عرضها السموات والأرض أعدت للمتقین)(١٣٣/٣). جا ئەگەر سەرنجێکی وردی زانیارییانە بدرێت لەفراوان بوونی بوونەوەر -بەتایبەت ئەمڕۆ- ئەوا هەموو مرۆڤێك مل رائەکێشێ بۆئەم راستییەو، هیچ سەرلێکردنەوەیەکی ناوێ ﴿ أعدت للذین آمنوا بالله ورسله ﴾ ئامادەکراوە بۆ ئەوکەسانەی بڕوایان هێناوە بەخواو بەپەیامبەرانی ﴿ ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء ﴾ ئەوەش فەزڵی خوایە، دەیدات بەهەرکەسێ خۆی بیەوێ وشایستە بێت ﴿ والله ذو الفضل العظیم ﴾ وەخوا خاوەنی فەزڵ وبەخششی گەورەیە.

هەرچیتان تووش ئەبێ بەرلەوە نووسراوە:

﴿ ٢٢: ما أصاب من مصیبة فی الأرض ولافی أنفسکم ﴾ هیچ بەڵاو نەهامەتیەکتان تووشتان نابێت نە لەزەویدا -وەكو قات وقری..هتد- وە نە لە خۆشتاندا -وەك نەخۆشی ومردن- ﴿ إلا فی کتاب من قبل أن نبرأها ﴾ مەگەر پێش ئەوە بەدی بێنین لە (لوح المحفوظ)دا تۆمار کراوە، واتە: هەرچی ڕووبداو پێش بێت، ئێمە پێش ئەوە تۆمارمانکردووەو ئاگادارین لێی. (عەبدوڵلای کوری عومەر) دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((قدّر الله المقادیر قبل أن یخلق السموات والأرض بخمسین ألف سنة)) (موسلیم. ٢٠٤٤/٤، ئەحمەد: ١٦٩/٢، ترمزی: ٣٧٠/٦). خوا پەنجاهەزار ساڵ بەرلەوە کەئاسمانەکان و زەوی بەدی بێنێ هەموو ڕووداوو بڕیارێکی خۆی تۆمار کردووە و نووسیوە. ﴿ إن ذلک

علی الله یسیر ﴾ بەڕاستی ئەوەش بۆخوا شتێکی ئاسانە ﴿ ٢٣ : لکیلا تأسوا علی ما فاتکم ﴾ ئەمەش بۆئەوەی خەفەت نەخۆن بۆئەوەی لەدەستتان چووە. واتە: کاتێ زانیتان کەهەموو شتێ هەر بەبڕیاری خوایە، ئیتر دڵتان دائەمرکێتەوە. ﴿ ولا تفرحوا بما آتاکم ﴾ وە بەوەش غەڕرا مەبن پێمان بەخشیون، واتە: ڕژدی وچرووکی تیامەکەن، و لەخۆبایی مەبن، چونکە هەموو شتێك بە دەستی خۆمانە، گومانیش نییە کەئەگەر مرۆڤ خۆی نەبەستێت بەدەسەڵاتی پەروەردگاریەوە بەرگەی هیچ شتێك ناگرێ، بۆیە ئەبێ لەهەموو قۆناغەکانی ژیانیدا دڵی خۆی ببەستێ بەزاتی خواوە ﴿ والله لا یحب کل مختال فخور ﴾ وە خوا کەسانی لە خۆباییبووو خۆهەڵکێشی خۆش ناوێ ﴿ ٢٤: الذین یبخلون ویأمرون الناس بالبخل ﴾ ئەوانەی خۆیان ڕژدی و چرووکی ئەکەن و سەرەڕای ئەوەش، فەرمان بە خەڵکی دەکەن ﴿ ومن یتول فإن الله هو الغنی الحمید ﴾ وە هەرکەسێك پشت هەڵبکات لەسامان بەختکردن، ئەوە بێگومان خوا بێنیازە لەوخەڵکەو لەماڵ بەختکردنەکەی، وە بۆخۆی هەمیشە سوپاسکراویشە، لەجێگەیەکیتردا ئەفەرمووێ: (إن تکفروا أنتم ومن فی الأرض جمیعا فإن الله لغنی حمید).

بە عەدل و بە ئاسن، وڵات سەقامگیر دەبێ:

﴿ ٢٥: لقد أرسلنا رسلنا بالبینات ﴾ سوێند ئەخۆم بێگومان پەیامبەرەکانمان بەچەندین‌نیشانەومۆعجیزەی ڕوونەوە ڕەوانەکرد ﴿ وأنزلنا معهم الکتاب والمیزان ﴾ وە لەگەڵیاندا نامەو ترازووی دادمان نارد ﴿ لیقوم الناس بالقسط ﴾ بۆ ئەوەی خەڵکی بەعەدالەت و دادگەری هەڵسن ومامەڵە بکەن لەگەڵ یەکتری ﴿ وأنزلنا الحدید فیه بأس شدید ﴾ ئاسنیشمان دروستکرد کە زەبرێکی توندی تیایە بۆ جەنگ وکوشتارپێکردن لە حاڵەتی جەنگدا، وە بۆپاراستنی وڵات و نیشتمان و پیادەکردنی عەدل وعەدالەت و چەسپاندنی حەق و ڕاستی، چونکە زۆرینەی هۆجەنگییەکان، هەر لەمادەی ئاسن دروست ئەکرێ ﴿ ومنافع للناس ﴾ جگە لەوەیش گەلێ‌سوودیشی تێدایە بۆخەڵك لەکاتی‌ئاسایش و ئاشتیدا بۆ بیناسازی و پیشەسازی وکشت وکاڵ و..هتد.بەکورتی: زۆربەی پێداویستیەکان پێویستیان بەئاسن هەیە ﴿ و لیعلم الله من ینصرە ورسلە بالغیب ﴾ تا لەجیهانی واقیعیشدا خوا بزانێ و ببینێ کێ ئایینی خواو پەیامبەرەکانی سەردەخات بەبەکار هێنانی ئاسن لەجیهادی دوژمناندا لە حاڵی غەیبدا ﴿ إن الله قوی عزیز ﴾ بە ڕاستی خوا، خوایەکی بەهێزی دەسەڵاتدارە، ویستی لەهەرکەسێك ببێ سەری دەخات. (ئیبن کەسیر) ئەڵێت: خوا ماددەی ئاسنی کردووە بەتەمێکاری ئەوانەی لەهەق و ڕاستییەکان نکووڵی ئەکەن پاش ئەوەی کە لەلایەن پێغەمبەرانەوە تێگەیەنران و، ملیان ڕانەکێشا.. هەر بۆیەش پەیامبەری ئازیزمان (موحەممەد ﷺ) سیازدە ساڵ لەمەککەدا هەوڵیدا بۆ تێگەیاندنی کۆمەڵ، جاپاش ئەوە کەبەتەواوی تێیگەیاندن و کەڵکیان لێ وەرنەگرت، ئیتر بەناچاری

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ ۖ فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۖ فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّن فَضْلِ اللَّهِ ۙ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

فەرمانی کۆچ دراو، پاشان جیهاد کردن لەگەڵیاندا بەهەمووجۆرە چەکێکی ئەوسەردەمە. پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: ((بعثت بالسیف بین یدی الساعة حتی یعبد الله وحده لاشریك له، وجعل رزقی تحت ظل رمحی، وجعل الذلة والصغار علی من خالف أمری، ومن شبه بقوم فهو منهم)) (ئەحمەد: ٢/ ٥٠. ئەبووداوود: ٣١٤/٤). واتە: لەنزیکی ئاخرزەمانەوە منی بە(شیر)ەوە نارد بۆ ئەوەی کەهەرخۆی بپەرسترێت، وەرزق ورۆزی خستە ژێرسێبەری ڕمەکەمەوە،وە سووکی و ڕیسواییشی بڕیاردا بۆکەسانێ لەفەرمانی من سەرپێچی بکەن، وەهەرکەسێکیش خۆی بەقەوم و کۆمەڵێك بچوێنێ ئەوە لەوانە.

ئوممەتانی پێشوو لادەریان زۆر بوو:

﴿ ٢٦: ولقد أرسلنا نوحا وإبراهیم ﴾ بەڕاستی نووح وئیبراهیممان نارد بۆلای هۆزەکانیان ﴿ وجعلنا فی ذریتهما النبوة والکتاب ﴾

و پێغەمبەرێتی و کتێبمان دا بەنەوەکانیان ﴿ فمنهم مهتد ﴾ جا هەندێکیان ڕێنما بوون ﴿ و کثیر منهم فاسقون ﴾ و زۆرێکیشیان لە ڕێگەی ڕاست دەرچوون ﴿ ٢٧: ثم قفینا علی آثارهم برسلنا ﴾ پاشان پێغەمبەرەکانمان هێنا بەشوێنیاندا، واتە: پەیامبەر دوای پەیامبەریان بۆ نێررا: مووسا، ئیلیاس، داوود، سولەیمان..هتد ﴿ وقفینا بعیسی ابن مریم ﴾ وە عیسای کوڕی مەریەمیشمان هێنا بە شوێن ئەواندا ﴿ وآتیناه الإنجیل ﴾ وئینجیلیشمان پێدا کەموژدەی بەهاتنی پێغەمبەر ﷺ ئەدا ﴿ وجعلنا فی قلوب الذین اتبعوه رأفة ورحمة ﴾ سۆزو بەزەییەکمان خستە نێو دڵی ئەوانەوە کەشوێنی دەکەوتن ﴿ ورهبانیة ابتدعوها ﴾ گۆشەگیری و ڕەبەنییان داهێناو کردیانە پیشەیان ﴿ ما کتبناها علیهم ﴾ ئێمەش پێویستمان نەکردبوو لەسەریان کەتەرکی دونیا بکەن بەڵکو هەندێ قەشەو گۆشە نشینەکانیان هەڵیان بژارد بۆ خۆیان، پێغەمبەرمان محەممەد ﷺ فەرموویەتی: ((لکل نبی رهبانیة، ورهبانیة هذه الأمة الجهاد فی سبیل الله)) (أخرجه أحمد: ٢٦٦/٣). واتە: هەر پێغەمبەرەی ڕەهبانییەتێکی بۆخۆی بووە، ڕەهبانیییەتی ئەم ئوومەتەیش –ئوممەتی ئیسلام– جیهادکردنە لەڕێی خوادا. ﴿ إلا ابتغاء رضوان الله ﴾ بەڵام دایان هێنا بە مەبەستی ڕەزامەندی خوا ﴿ فما رعوها حق رعایتها ﴾ کەچی پارێزگاری و ریعایەتیان نەکرد، واتە: دوو جار تووشی هەڵەبوون، جارێکیان بێ‌ئەوەی خوا مۆڵەتی دابن گۆشەگیریان بۆخۆیان داهێنا، جارێکی تریش هەرچییەکیان وت ڕاستیان نەکرد لەگەڵ خۆیاندا. جا بەم ئایەتە ڕوون بوویەوە کەخوای گەورە گۆشەگیری و ڕەبەنی فەرز نەکردبوو لەسەریان، بەڵام گاورەکان خۆیان بەنیازی ڕەزامەندی خوا دایان هێنابوو، کەچی نەشیان توانی بەباشی ئاگاداری بکەن و بیپارێزن، ئەوەبوو بەرواڵەت داوای تەقواو سەڵاحەتیان ئەکرد، بەڵام لەژێرەوە دەستیان کرد بەحەرام خواردن و دەست درێژیی بۆسەر یەکتر! ﴿ فآتینا الذین آمنوا منهم أجرهم ﴾ ئینجا ئێمەش پاداشی ئەوانەیانمان دایەوە کەبڕوایان بەموحەممەد ﷺ هێنا ﴿ و کثیر منهم فاسقون ﴾ و زۆربەشیان لەفەرمان و تاعەتی خوا دەرچوون ﴿ ٢٨: یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بە مووساوعیسا پارێز لە قەدەغەکراوەکانی خوا بکەن ﴿ و آمنوا برسوله ﴾ وە بڕوا بێنن بەپەیامبەرەکەی موحەممەد ﷺ ﴿ یؤتکم کفلین من رحمته ﴾ ئەوسا دووپاداشتان ئەداتەوە لە بەزەیی خۆی. (ئەبوومووسای ئەشعەری) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ثلاثة یؤتون أجرهم مرتین: رجل من أهل الکتاب آمن بنبیه وآمن بی فله أجران، وعبد مملوک أدی حق الله وحق موالیه فله أجران، ورجل أدب أمته فأحسن تأدیبه ثم أعتقها وتزوجها فه أجران)) (أخرجه البخاری: فتح الباری: ٢٢٩/١. وموسلیم: ١٣٤/١). واتە: سێ کەس پاداشیان دووبەرامبەر دەبێت: پیاوێ لەخاوەننامەکان کەبڕوای بەپێغەمبەرەکەی خۆی هێنابێ و بڕوا بەمنیش بێنێت، وە بەندەیەکیش مافی خواو، مافی گەورەو ئاغاکەی خۆی جێبەجێ بکا، وە پیاوێکیش بەرێك وپێکی ئەدەب و وێڵی کەنیزەکەی بدا، پاشان ئازادی بکاو بیهێنێ ﴿ و یجعل لکم نورا تمشون به ﴾ نوورێکتان بداتێ کەڕێی پێ‌بکەن ﴿ ویغفر لکم ﴾ لە گوناهەکانیشتان ببورێ ﴿ والله غفور رحیم ﴾ و ئەو خوایە خوایەکی زۆر لێبووردەی میهرەبانە ﴿ ٢٩: لئلا یعلم أهل الکتاب ألا یقدرون علی شئ من فضل الله ﴾ تا خاوەننامەکان –ئەوانەیان ئیمانیان نەهێنا– بزانن کەهیچ شتێکیان لە فەزڵ و چاکەی خوا بەدەست نییە. واتە: ناتوانن پەیامبەریەتی دابڕن هەر بۆخۆیان و وا بزانن پەیامبەر هەرئەبێ لەوان بێت! ﴿ وأن الفضل بید الله یؤتیه من یشاء ﴾ و تا بزانن کە پەیامبەرێتی کە –گەورەترینی فەزڵە– بەدەستی خوایە دەی‌دات بە هەرکەسێ خۆی بیەوێ ﴿ والله ذو الفضل العظیم ﴾ بێ‌گومان خوا خاوەن چاکەو فەزڵی گەورەیە، جا کەوابوو پێشبڕکێ بکەن بۆ بەهەشت و مل رابکێشن بۆ فەرمانەکانی خواو بیشزانن کەخوا ئارەزووی خۆیەتی کێ ئەباتە بەهەشتەوەو، کێیشی لێ بێبەش ئەکات.

لە (٢٤)ی شەعبانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/١/٣) پاش نوێژی بەیانی، کاتژمێر (٠٠: ٧) لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لەهەڵەبجەی زامدار لە (ڕاگەیاندن).

کۆتایی جزمی ٢٧، (ولله الحمد والمنة)..

سوورەتی (موجادەلە)یە

مەدەنییەو (٢٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (مونافیقون)ـەوە هاتووە، باسی چەند بنەماو حوکمێکی ئیسلام دەکات، سەبارەت بە زیهار (ظهار)و ئەو تۆڵەو بریتییەی دەکەوێتە سەر زیهار (ظهار)کار. شێوەو ئادابی دانیشتن لەناویەکتردا. هەر کەسێك بیەوێت بڕواتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، پێویستە پێش ئەوەی بچێت، خێرو (سەدەقەیەك) بدات بەهەژاران. خۆش نەویستنی دوژمنانی دینی خوا.. هەروەها باسێکی دوو ڕووەکان لەگەڵ باسێکی جوولەکەکاندا، بۆ یەکەمجار ڕووداوو داستانەکەی خاتوو (خەولە) دەگێڕێتەوەو ئینجا حوکمی

زیهـار (ظهار) پاشـان باسـی چپەو سـرتەی دوو کـەس لەتەك یەکـتردا، یان زیاتر لـە دووکەس دەکا..هتد. جابەم شـێوەیەش دەست پێدەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها ﴾ بێگومان خوا قسـەی ئەو ژنەیە بیسـت گفت و گـۆی لەگەڵ تۆکرد (ئەی موحەممەد!ﷺ) لەبارەی مێردەکەیەوە ﴿ وتشتكي إلى الله ﴾ و سـکاڵای بۆلای خوا ئەبرد بۆ چارەسەر ﴿ والله يسمع تحاوركما ﴾ لەکاتێکدا خواش گوێی لەگفتوگۆکەی هەردووکتانە وە بووە. ڕۆژێك (ئەوسی کوری سامیت) ڕکی لە خاتوو (خەولە)ی هاوسـەری هەڵسا وتی: تۆ لەجێگەی دایکمی، پاشان (خەولە) ڕۆیشـت بۆلای پەیامبەر ﷺ و ڕووداوەکەی بۆگێڕایەوە، ئەویش فەرمووی لێی حـەرام بوویت ونابـێ بگەڕێیتـەوە لای. (خەولە)ش وتی: سـوێند بە خوا تەڵاق بە دەمیا نەهاتووەو باوکی منداڵانمەو خۆشـم ئەوێ، پەیامبەریـش ﷺ وەڵامی هەر ئەوەبوو بـۆی، ئیتر خەولەش هەر ئەڕۆیشـت و ئەهـات و بە خەفەتەوە ئەتلایەوە و ڕووی دەکردە خواو هاناو سکاڵای خۆی بۆخوا دەبرد، دەرەنجام خوای میهرەبانیش بـۆ وەڵامەکەی چوار ئایەتی ئەوەڵی ئەم سـوورەتەی ناردە خوارەوە. (پێشەوا ئەحمەد. ٦/٤١٠) ﴿ إن الله سميع بصير ﴾ بەڕاسـتی خوا خوایەکی بیسەری ئەو پاڕانەوەو وتوو وێژەی ئەوانە، بەکردوکرداریشیان بینایە.

زیهار (ظهار) و بارتەقاکەی:

﴿ ٢: الذين يظاهرون منكم من نسائهم ﴾ ئەوانەتان لە ژنەکانتان (ظهـار) ئەکەن و پێیان ئەڵێن: ئێـوە لەجێی دایکمانن، یان وەك پشـتی دایکمانن ﴿ ماهـن أمهاتهم ﴾ ئەوانە دایکیـان نین ﴿ إن أمهاتهـم إلا اللائي ولدنهم ﴾ دایکیان هەر ئـەو ژنانەن ئەوانیان لێبـووە ﴿ وإنهم ليقولون منكرا من القول وزورا ﴾ وە بەڕاسـتی ئەوانە قسـەیەکی ناپەسەندو درۆیەکی نابەجێ دەکەن ﴿ وإن الله لعفو غفور ﴾ وە بەڕاسـتی خوا خوایەکی بەخشەری گوناهپۆشە. بەڵێ.. لە پێش ئیسـلامدا کەسێك بە ژنەکەی وتبا: تۆ بۆ من وەك دایکمـی، بە عەرەبی: (أنتِ كظهر أمـي) ئیتر بەهەتا هەتایی لێی یاسـاغ ئەبوو، جا کاتێ ئیسلام هات ئەورەفتارەی هەڵوەشاندەوەو بە تەڵاقی دانەناو، بڕیار یشـیدا کە ئەگـەر ئەو پیاوە بیەوێ ئەو ژنـە بکاتەوە بە ژنی خۆی ولەگەڵیا بژی، ئەبێ کەفارەت بدات، بەو شـێوەیە کە لەئایەتی دواییدا ڕوون کراوەتەوە. ئینجا باسـی کەفارەتـی ئەو وشـەیە دەکا کە دەڵێ تۆ لەجێـی دایکمی، یان تۆ بۆمن وەك پشـتی دایکمی ﴿ ٣: والذين يظاهرون من نسـائهم ﴾ ئەوانەی لـە ژنەکانیان (ظهار)ئەکەن ﴿ ثم يعـودون لما قالوا ﴾ لەپاشـان دەگەڕێنـەوەو پەشـیمان دەبنـەوە لە قسـەی خۆیان و ئەیانەوێ بیانکەنەوە بە ژنی خۆیان، ئەوە دەبێ پێش ئەوە یەکێ لەم سێ‌شـتە بکەن: ﴿ فتحرير رقبة من قبل أن يتماسـا ﴾ یەکەم: پێـش ئەوە بگەنە یـەك و تێکەڵی ژن ومێردی بکـەن، بەندەیەك

سُورَةُ المُجَادَلَة — آياتها ٢٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

ئـازاد بکەن، واتـە: ئەگەر (ظیهار)کار ویسـتی هاوسـەرەکەی بکاتـەوە بەژنی خۆی، ئەوە نابێ نزیکـی بکەوێتەوە تا کەفارەت ئەدا ﴿ ذلكم توعظون به ﴾ ئەوەی خوا واجبی کردە سـەرتان لە ئازادکردنی بەندە ئامۆژگارییەکە بۆتان، ئامۆژگاریتان پێ دەکرێ، تا جارێکی تر ئەو وتانە بەدەمتانا نەیەن ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ خواش ئاگادارە بەوکارو کردەوانە ئێوە دەیکەن ﴿ ٤: فمن لم يجد فصيام شهرين متتابعين ﴾ دووەم: ئەوکەسەی کۆیلەی نەبوو ئازادی بکات، یان پارەی نەبوو پێی بکڕێت، ئەوە ئەبێ دوو مانگ لەسەر یـەك بەڕۆژوو بێـت. ڕاڤەکارانی قورئان ئەڵـێن: ئەگەر بێ بروو بیانووی شـەرعی مۆڵەتی بەخـۆی داو ڕۆژێکی لێ‌نەگرت، ئەبێ بگەڕێتەوە بۆ سـەرەتای مانگەکە ﴿ من قبل أن يتماسا ﴾ بەر لەوە بەیەك بگەن وتێکەڵ ببن ﴿ فمن لم يستطع فإطعام ستين مسكينا ﴾ سـێیەم: جائەوەی نەی‌توانی دوومانگەکە بـەڕۆژوو بێت (لەبەر پیری، یان لە بەرنەخۆشـی) با شەست هەژار لە ژەمێك خواردن

تێربکات، واتە: بەهەرکەسێکیان (٦٠٠) کـم، گەنم، یان جۆ، یاخورما، یان برنج بدا، یـان نرخەکەیان، ئەوجا نزیك بکەوێتەوە ﴿ ذلـك لتؤمنوا بالله ورسـوله ﴾ ئەو کەفارەتـەش بۆ ئەوەیە کە باوەڕتـان بتەو بێت بەخواو بـە پەیامبەرەکەی ئەو، واتە: خۆتان ببەسـتن بەبەرنامەکەی خواوەو، جارێکی تر ئەو قسـانە نەکەن ﴿ وتلك حدود الله ﴾ ئەمانەش سنوورو فەرمانی خوان، تێ نەپەڕن بەسـەریاندا ﴿ وللكفريـن عـذاب أليم ﴾ بۆ ئەو بـێ باوەڕانەش نکووڵی ئەو حوکمانە دەکەن سزایەکی بە ئێش هەیە.

خەڵکانی دژ بەخواو بە پێغەمبەر دوچاردەبن:

﴿ ٥: إن الذيـن يحـادون الله ورسـوله ﴾ بێگومـان ئەوانـەی دژایەتـی خواو پەیامبەرەکـەی ئەکەن ﴿ كبتوا كمـا كبت الذين مـن قبلهم ﴾ ریسـوا دەکرێن وەك ئەوانەی پێشـیان ریسـواکران ﴿ وقد أنزلنا آيات بينـات ﴾ وە بەهەقیقەت ئێمە ئایەتگەلێ روون و ئاشـکرامان دابەزاندۆتە خـوارەوە کە هەموو راسـتییەکیان تیا روونکراوەتـەوە، مەگـەر خوانەناس نکووڵی بـکات ﴿ وللكافرين عـذاب مهين ﴾ وە بۆ ئەوکافـرو بێباوەڕانەش نکوولییان دەکەن، سزایەکی تەزێنەر هەیەو.

خوا ئاگای لە وردو درشتی کاری مرۆڤە:

﴿ ٦: يوم يبعثهم الله جميعا ﴾ رۆژێك خوا پێشینان وپاشینان، هەموو زینـدوو دەکاتـەوە ﴿ فينبئهم بماعملـوا ﴾ ئینجا بـە هەمووئەو کاروکردەوانە کردوویانن ئاگاداریان دەکات ﴿ أحصاه الله ونسوه ﴾ خـوا ئاماریکردووەو نووسـیویەتی لەسـەریان، ئـەوان لەبیریان چۆتەوە ﴿ والله على كل شـئ شـهيد ﴾ وە خوا شـایەدە لەسـەر هەموو شـتێك، واتە: هیچ شـتێکی لێ بزر نابـێ ﴿ ٧: ألم تر أن الله يعلم ما في السموات وما في الأرض ﴾ ئایا نەتزانیوە کە خوا دەزانێ چی لەئاسمانەکان و زەویدایە؟ ﴿ مايكون من نجوى ثلاثة إلا هو رابعهم ﴾ هەر سـێ کەسێك لەگەڵ یەکتردا چپە بکەن خوا چوارەمینیانە ﴿ ولا خمسة إلا هو سادسهم ﴾ وە هەر پێنج کەسێك چپە بکەن، خوا شەشـەمیانە ﴿ ولا أدنى مـن ذلك ولا أكثر ﴾ وە لەو ژمارانەش کەمتر، یا زۆرتر ﴿ إلا هومعهم أينما كانوا ﴾ لە هەر کوێدا بن هەر خوایان لە گەڵە، واتە: ئەوانە هەر چەندبن، هەرچی بکەن، هەرچی بڵێن، لە هەر شوێنێکدا بن، خوا لەگەڵیانە وئاگـای لە هەموو شـتێکیانە. جا بۆماناو مەبەسـت لە رسـتەی (لەگەڵدابوون) سـەیرێکی ئایەتی چوارەمی سوورەتی (حەدید)بکە ﴿ ثـم ينبئهم بما عملوا يوم القيامة ﴾ پاشـان لەرۆژی قیامەتدا زۆر بـەوردی هەواڵی هەموو ئەوکارو کردەوانەیان پێ دەدا ﴿ إن الله بكل شئ عليم ﴾ بەڕاستی خوا بەهەموو شتێك زاناو ئاگایە.

جوولەکەو ئاژاوە گێڕییان:

جوولەکەو دووڕووەکان هەمیشە لەناو خۆیاندا چپە چپیان بوو، وە بە جۆرێ دەیان روانییە موسڵمانەکانیان وەك بڵێی شتێك رووی دابێ، جـا ئەمانیش ئەوەیان پێی ناخۆش بوو، بۆیە هاناو سـکاڵایان بۆ پەیامبـەر ﷺ برد، پاشـان وەك (ئیبن عەبباس) ئـەڵێ ئەم ئایەتە هـات وفەرمـووی: ﴿ ٨: ألم تر إلـى الذين نهوا عـن النجوى ﴾ ئایا سـەرنجت بەلای ئەوانەدا نەداوە لە چپەو سـرتە -لەرووی موسـڵمانەکاندا- قەدەغە کـراون ﴿ ثم يعودون لما نهـوا عنه ﴾ پاشـان هەمیسـان دەگەڕێنەوە بۆ ئەو کارەی لێیان یاسـاغکرابوو؟ ﴿ ويتناجون بالإثم والعدوان ومعصية الرسـول ﴾ وەلەناو یەکتردا بـەردەوام بەکاری تـاوان و خراپـەو دوژمنایەتـی و، نافەرمانی پەیامبەر ﷺ، چپە و سـرتە سـرت دەکەن ﴿ وإذا جاءوك حيوك بما لم يحيك به الله ﴾ وەکاتێکیش بێن بۆ لات، بە جۆرێ سڵاوت لێ دەکەن کە خوا بەوجۆرە سڵاوی لێ نەکردوویت.

خاتوو عائیشە (سڵاوی لە سەر بێ) ئەڵێ: کەدەهاتن لەباتی ئەوە کە بڵێن: السلام عليك، ئەیانوت: السام عليك واتە: یاخوا بمریت ﴿ ويقولون في أنفسهم لولا يعذبنا الله بما نقول ﴾ وە لەنێو خۆیاندا -بەگاڵتـەوە- ئەڵێن: دەبۆ خوا بەو قسـانە بەرامبەر بە پێغەمبەر دەیانکەین، جەزرەبەو سزامان نادات؟ ﴿ حسبهم جهنم يصلونها ﴾ دۆزەخیان بەسە، دەچنە ناویەوە (گەرماونارەحەتیەکەی دەچێژن) ﴿ فبئس المصير ﴾ جادۆزەخیش جێگاوسەرەنجامێکی خراپە.

چپەو سرتە تەنیا بۆ ئەنجامدانی کاری چاک رێی پێدراوە:

﴿ ٩: ياأيهاالذيـن آمنـوا إذا تناجيتم ﴾ ئەی ئەوانـەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ قسـەی پەنامەکی و چپـە لە نیوان خۆتاندا دەکەن ﴿ فلا تتناجوا بالإثم والعدوان ومعصية الرسول ﴾ جا ئێوە بە تاوان و دوژمنایەتـی و نافەرمانی پەیامبەر ﷺ قسـەی بە دزی مەکەن، واتە: ئێـوە وەك جوولەکەو دووڕووەکان مەکـەن ﴿ وتناجوا بالبر والتقوى ﴾ وە بە وەسـیەتکردن بە چاکەو تەقوا قسـەی بەدزی و چپە بکەن ﴿ واتقوا الله الذى إليه تحشـرون ﴾ لەوخوایە بترسـن هەمووتان لای ئەو کۆ ئەکرێنەوەو حیساب دەکرێن و پاداش و تۆڵە وەردەگرنەوە ﴿ ١٠: إنما النجوى من الشـيطان ﴾ بەڕاسـتی چپە چپ بەتاوان ودوژمنکاری و سـەر پێچی پێغەمبەر لە شەیتانەوەیە ﴿ ليحـزن الذين آمنـوا ﴾ تا ئەوانە باوەڕیـان هێناوە، دڵیان تەنگ

بـکات ﴿ وليس بضارهم شـيئا إلا بـإذن الله ﴾ و بە فەرمانی خوا نەبـێ هیچ جـۆرە زیانێکیان لێنادا سـرتە سـرتیان ﴿ وعلی الله فلیتوكل المؤمنون ﴾ وەدەبا باوەڕدارەکان تەنیا پشت بەخوا ببەستن ومتمانەیان بەو ببێ و، لەچپەو سرتەو خەیانەتی ئەوان نەترسن، هەروەهـا گەڵێ فەرموودەش بۆ ڕێگرتن لەچپەچپ، بەمەبەسـتی ئێش و ئازاردانی دڵی موسـڵمانان هاتووە، وەك ئەفەرمووێ: ((إذا کنتم ثلاثة فلا يتناجی إثنان دون الثالث إلا بإذنه فإن ذلک يحزنه)) (بوخاری، وە موسلیم/١٧١٧/٤) ریوایەتیان کردووە. واتە: کەئێوە سـێکەس‌بن، هەرگیـز دوانتان بێ‌ئـەوی دیکەتان سرتەسـرت مەکـەن، مەگەر بەرەزامەنـدی ئەوبێت، چونکە ئەوکەسـە بەوە دڵگران دەبێ.

ڕەوشی کۆڕو مەزنی زانست:

﴿ ١١: يا أيها الذين آمنوا إذا قيل لكم تفسحوا في المجالس ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ لەدانیشتن و کۆبوونەوەکانتاندا پێتان وترا: جێگابۆ کەسانی تر فراوان بکەن ﴿ فافسحوا ﴾ دەسا ئێوەش بەخێرایی فراوانـی بکەن و جـێ‌و ڕێ بۆهاوڕێکانتان بکەنەوەو، جموجۆڵێ بکەن بائەوانیش جێیان ببێتەوە ودانیشـن ﴿ يفسح الله لكم ﴾ خوایش بۆتان گوشـاد ئەکا وپاداشی فراوانیشتان دەداتێ. موسڵمانانی پێشـوو وەك (قەتادە)و(موجاهید) ئەڵێن: پێشبڕکێیان دەکرد بۆدانیشتن لەکۆڕەکانی پەیامبەردا ﷺ، جا بۆ فراوان بوونی دانیشـتنەکە، خوا داوایـان لێ ئەکات کە جێـی یەکتر بکەنەوە با هاوڕێکانیشیان جێیان بێتەوە و دانیشن. (تەبەری: ٢٣/٢٤٤). ((لا يقيمن أحدكم رجلا من مجلسه ثم يجلس فيه، ولكن توسعوا تفسحوا يفسح الله لكم)) بوخاری و موسلیم ریوایەتیان کردووە. واتە: نابێ هیچ کەسێ لەجێی خۆی هەڵسێنن و خۆتان لەجێگاکەیدا دانیشن، بەڵام بۆ ئەوە کەجێی بێتەوە کۆڕەکە فراوان و گوشاد بکەن وجێی ئەوانیـش بکەنەوە، ئەوجـا خوایش کار ئاسـانیتان بۆ دەکات و پاداشـتان فراوان دەکات ﴿ وإذا قيل انشـزوا فانشزوا ﴾ وەکاتێ پێتان وترا: لە جێی خۆتان هەستن، بۆگەورەو پیاوانی ریش سپی و بەتەمەنەکانتان، ئێوەش بەپەلە هەسـتن. زانای پایەبەرز (ئیبن کەسـیر) لە تەفسیرەکەیدا ئەڵێت: دەربارەی هەستان لەبەر یەکتر و جێگا چۆڵکردن بۆیەکتر. زاناکان بوونەتە چەند دەسـتەیەکەوە: هەندێ دەڵێ: هەستان لەبەریەکتر ڕەوایە ئەم فەرموودەیە: ((قوموا إلی سيدكم)) واتە: لەبەرگەورە وفەرماندەکەتان (سەعد) هەڵسن و ڕێزی بگرن. زانای واش هەیە: ڕێ بەهەستان لەبەر یەکترنادەن، بەبەڵگـەی ئەم فەرموودەیە: ((من أحـب أن يتمثل له الناس قياما فليتبـوأ مقعـده من النار)). واتە: ئەوکەسـەی حەز بکا خەڵکی لەبەر دەسـتیا بەپێوە ڕاوەسـتن، با جێ وشوێن بۆ خۆی لەئاگردا ساز بدات، هەندێکیشیان درێژە بە باسەکە ئەدەن و ئەڵێن: ئەگەر کەسێك لەسەفەر بگەڕێتەوە، وەیان لەجێیەکدا کارمەندی دەوڵەتی ئیسـلامی بێت —وەك داسـتانەکەی سـەعدی کوڕی مەعاز— کە

> أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ ۚ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

پەیامبـەر ﷺ نـاردی بە دوایا تاسـەبارەت بەکێشـەکەی (بەنی قورەیزە) بیکا بەحەکەم، جا کە هات و گەیشتە لای پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((قوموا إلی سـيدكم)) پاشـان (ئیبن کەسیر) دەڵێت: بەپێوە وەستان کاروپیشەی عەجەمەکانە! واتە: ئێوە مەیکەنە پیشە ﴿ يرفـع الله الذين آمنوا منكم والذين أوتـوا العلم درجات ﴾ خوا ئەو کەسانەتان باوەڕیان هێناوە بەرز دەکاتەوە، وئەوانەش زانستیان پێدراوە پلەگەڵێ بەسەرباوەڕدارەکاندا بەرز دەکاتەوە، چونکە ڕێزو شـەرەفمەندی لای خوا تەنهـا بەباوەڕو زانسـتەوەیە ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ خواش بەئاگایە بەو کاروکردەوانە ئێوە دەی‌کەن، کەوابوو هەوڵی کردەوەی باش بدەن.

بەرلەوە چیە لەگەڵ پێغەمبەر بکەن، خێرێ بکەن:

﴿ ١٢: يـا أيها الذين آمنـوا إذا ناجيتم الرسـول فقدموا بين يدي نجواکـم صدقة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! کاتێ ویسـتتان

چپەیەك و، قسەیەكی نهێنی لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ بكەن، دەبێ پێش ئەوچپەیەتان سەدەقەیەك و خێرێك بكەن، ئەمە دانانی رێزو قەدرو حورمەتە بۆ پەیامبەر ﷺ و رێز لێگرتنییەتی بۆئەوە هەموو كەسێك خۆی نەكات بەماڵی پەیامبەرداو كاتی زۆری لێ بگرێ. بەڵێ دەبێ موسڵمانانیش ریعایەتی ئیش وكاری یەكتر بكەن

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَٰجَيۡتُمُ ٱلرَّسُولَ فَقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَةٗۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ وَأَطۡهَرُۚ فَإِن لَّمۡ تَجِدُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَأَشۡفَقۡتُمۡ أَن تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيۡ نَجۡوَىٰكُمۡ صَدَقَٰتٖۚ فَإِذۡ لَمۡ تَفۡعَلُواْ وَتَابَ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥۚ وَٱللَّهُ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٣﴾ ۞ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوۡاْ قَوۡمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مَّا هُم مِّنكُمۡ وَلَا مِنۡهُمۡ وَيَحۡلِفُونَ عَلَى ٱلۡكَذِبِ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمۡ عَذَابٗا شَدِيدًاۖ إِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٥﴾ ٱتَّخَذُوٓاْ أَيۡمَٰنَهُمۡ جُنَّةٗ فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ فَلَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ﴿١٦﴾ لَّن تُغۡنِيَ عَنۡهُمۡ أَمۡوَٰلُهُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔاۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوۡمَ يَبۡعَثُهُمُ ٱللَّهُ جَمِيعٗا فَيَحۡلِفُونَ لَهُۥ كَمَا يَحۡلِفُونَ لَكُمۡ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍۚ أَلَآ إِنَّهُمۡ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٨﴾ ٱسۡتَحۡوَذَ عَلَيۡهِمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَأَنسَىٰهُمۡ ذِكۡرَ ٱللَّهِۚ أُوْلَٰٓئِكَ حِزۡبُ ٱلشَّيۡطَٰنِۚ أَلَآ إِنَّ حِزۡبَ ٱلشَّيۡطَٰنِ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٩﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٞ ﴿٢١﴾

و رێگە نەدەن كات لەیەكتری بگرن ﴿ ذلک خير لكم وأطهر ﴾ ئەو خێرو سەدەقەیە چاكترەو پاكترە بۆتان ﴿ فإن لم تجدوا فإن الله غفور رحيم ﴾ خۆ ئەگەر شتێكتان دەست نەكەوت بیكەنە صەدەقە، بەراستی خوا خوایەكی گوناهپۆشی میهرەبانە، مۆڵەتتان ئەدات بچنە لای پەیامبەر ﷺ ئەگەرچی شتێكیش نەبێ پێش خۆتانی بخەن ﴿ ١٣: أأشفقتم أن تقدموا بين يدی نجواكم صدقات ﴾ ئایا ترسان لە هەژاری كە صەدەقەكان پێشكەش بكەن لە پێش چپەكردنەكەتان؟ واتە: مەترسن، خوا خاوەنی هەموو شتێكە، ئێوە كاری خۆتان بكەن و خوا دەوڵەمەندە ﴿ فإذ لم تفعلوا وتاب الله عليكم ﴾ ئێنجا كەواشتان نەكرد، واتە: صەدەقەیەكیان پێش نەخست، خواش تەوبەی لێوەرگرتن ﴿ فأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة ﴾ ئەوسائیتر نوێژەكانتان بەچاكی بەجێ بێنن و زەكاتیش بدەن ﴿ وأطيعوا الله ورسوله ﴾ و گوێرایەڵی خواو پەیامبەرەكەی بكەن ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ خواش زۆر بەئاگایە بەوەی ئێوە ئەیكەن. راڤەكارانی قورئان ئەڵێن: لەبەر دلۆڤانی و میهرەبانی خوا بەرامبەر بە بەندەكانی خۆی، ئەو خێرو سەدەقەیەی بۆ سووككردن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەو فەرمان بەسەدەقەیە تەنها رۆژێك بوو، پاشان خوای میهرەبان باری موسڵمانانی سووككردوسرییەوە.

ئەنجامی دووروو و غەزەب لێگیراوەكان:

﴿ ١٤: ألم تر إلى الذين تولوا قوما غضب الله عليهم ﴾ ئایا سەیری ئەوانەت نەكرد دۆستایەتی نەتەوەیەكیان كردكەخوا غەزەبی لێگرتوون، واتە: لە حاڵەتی ئاوادا جێگەی سەرسوڕمانە كە دووڕووەكان ئیددیعای باوەڕ ئەكەن! كەچی لەو لاشەوە دۆستایەتی جوولەكە ئەكەن! ﴿ ما هم منكم ولا منهم ﴾ ئەو دووڕووانە نە لەئێوەن، نەلە وانیشن، بەڵكو خەڵكێكی بێبارن و، قسەی ئێوە دەبەن بۆئەوان! ﴿ ويحلفون على الكذب وهم يعلمون ﴾ سوێندیش لەسەر درۆ ئەخۆن وخۆشیان ئەزانن درۆزنن ﴿ ١٥: أعد الله لهم عذابا شديدا ﴾ خوا سزایەكی توندوسەختی بۆ ئامادەكردوون ﴿ إنهم ساء ماكانوا يعملون ﴾ بەراستی ئەوەی ئەیانكرد كاریخراپ بوو ﴿ ١٦: اتخذوا أيمانهم جنة فصدوا عن سبيل الله ﴾ سوێندەكانیان كردبوو بە سوپەر بۆ پاراستنی خۆیان لە شمشێری موسڵمانەكان، بەوەش پێشگیری خەڵكیان كردبوو لە رێگەی خوا، واتە: لە ئیسلام ﴿ فلهم عذاب مهين ﴾ جا سزایەكی ریسواكەریان بۆ هەیە ﴿ ١٧: لن تغنى عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شيئا ﴾ هەرگیز ماڵ ومنداڵیان هیچ بێ نیازیان ناكا لە سزای خوا لەپاشە رۆژدا، ئەگەرچی خۆیان دەڵێن بەماڵ و منداڵ خۆ دەپارێزین ﴿ أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون ﴾ ئائەوانە هاوەڵیئاگری دۆزەخن، بەهەتاهەتاییش تێیدا ئەمێننەوە ﴿ ١٨: يوم يبعثهم الله جميعا ﴾ رۆژێك خوا هەموویان زیندوو ئەكاتەوە ﴿ فيحلفون له كما يحلفون لكم ﴾ ئەوسا سوێن دەخۆن بۆ خوا كە ئەهلی ئیمان بوون، وەك ئێستا سوێند بۆ ئێوە دەخۆن ﴿ ويحسبون أنهم على شئ ﴾ واش دەزانن شتێك لە باریاندایە بەوسوێندە ﴿ ألا إنهم هم الكاذبون ﴾ هۆشیار بن! كە بەراستیئەوانن درۆزنەكان ﴿ ١٩: إستحوذ عليهم الشيطان ﴾ شەیتان زاڵ بووە بە سەریاندا بەوەسوەسە ودەغدەغە و لەخشتەی بردوون ﴿ فأنساهم ذكر الله ﴾ جا یادو ناوی خوای لەبیر بردوونەوە ﴿ أولئك حزب الشيطان ﴾ ئا ئەوانە گرووپەكەی شەیتانن ﴿ ألا إن حزب الشيطان هم الخاسرون ﴾ هوشیار بن كە هەر گرووپەكەی شەیتان —لەدونیاولەقیامەتدا— زیانمەندن.

بە سەرکەوتنی پێغەمبەران نەیارانیان قەڵس دەبن:

﴿ ٢٠ : إن الذین یحادون الله ورسوله ﴾ بەڕاستی ئەوانەی دژایەتی خواو پێغەمبەرەکەی ئەکەن ﴿ أولئک فی الأذلین ﴾ ئەوانە لە ریزی زەبوونترینی خوڵقی خوان لە دونیاو لە قیامەتدا ﴿ ٢١ : کتب الله لأغلبن أنا ورسلی ﴾ خوا بڕیاری داوە کە خۆم و پەیامبەرەکانم پیرۆزو زاڵ دەبین بەسەر هەموو دوژمناندا ﴿ إن الله قوی عزیز ﴾ بەڕاستی خوا خوایەکی بەهێزی بەدەسەڵاتە، هەرگیز فەرمان و بڕیاری هەڵناوەشێتەوە.

موسڵمان دۆستایەتی بێباوەڕان ناکات:

﴿ ٢٢ : لاتجد قوما یؤمنون بالله والیوم الآخر ﴾ هیچ کۆمەڵێ نابینیت کە باوەڕی بە خواو بە ڕۆژەکەی تر ببێت ﴿ یوادون من حاد الله ورسوله ﴾ دۆستایەتی ئەوانە بکەن دژایەتی خواو پەیامبەرەکەی دەکەن! ﴿ ولو کانوا آباءهم أو أبناءهم أو إخوانهم أو عشیرتهم ﴾ هەرچەندە ئەوانە باوکیان، یان کوڕو نەوەیان، یا براو عەشرەتیان بن، بە کورتیی: مرۆڤی باوەڕدار نابێ بەهیچ شێوەیەك دۆستایەتی بکا لە گەڵ دوژمنانی خواو پێغەمبەردا ئەگینا لەوان دەژمێردرێن ﴿ أولئک کتب فی قلوبهم الإیمان ﴾ ئەوانە –کەلەدۆستایەتی دوژمنانی خوا خۆئەپارێزن– کەسانێکن خوا ئیمان و باوەڕی لەنێودڵیاندا چەسپاندووە، بەهیچ شتێ لەق نابێت، بۆیە (ئەبووعوبەیدە) لەڕۆژی (بەدر)دا باوکی خۆی کوشت، (ئەبووبەکری سدیق) بڕیاری کوشتنی (عەبدوڕڕەحمانی)ی کوری خۆیدا، (موسعەبی کوری عومەیر) (عوبەیدە)ی برای خۆی کوشت. (حەمزەو عەلی) چەند کەسیان لە تیرەو بنەماڵەی خۆیان کوشت، چونکە ناحەزو دژ بەئیسلام بوون ﴿ وأیدهم بروح منه ﴾ وە پشتگیری کردوون بە سەرخستن لە لایەن خۆیەوە ﴿ ویدخلهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ ولەپاشە ڕۆژیشدا ئەیانباتە نێو چەند باخاتێکی بەهەشتەوە کە جۆگە ئاوی زۆر لە ژێر درەختەکانیدا ئەڕوات ﴿ خالدین فیها ﴾ بەهەتا هەتاییش تێیدا دەبن ﴿ رضی الله عنهم ورضوا عنه ﴾ خوا لێیان خۆشنوود و ڕازی بووە، ئەوانیش لە خوا ڕازی بوون ﴿ أولئک حزب الله ﴾ ئا ئەوانە گرووپەکەی خوان ﴿ ألا إن حزب الله هم المفلحون ﴾ ئاگادار وهۆشیاربن! کە هەر گرووپەکەی خوان بەرەوەکان لەدونیاو، لەقیامەتدا.

لە (١٥)ی ڕەمەزانی (١٤١٧) ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/١/٢٣) لەتەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە شارۆچکەی (مەریوان).

سوورەی (حەشر)ـە

مەدەنییەو (٢٤) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەمیش وەك سوورەتە هاووێنەکانی خۆی باسی کۆمەڵێ ئەحکام دەکات، لەهەمان کاتیشدا تەوەرەی سەرەکی خۆی بەدەوری جولەکەکانی (بەنی نەزیر)دا دەسوڕێنێ، بەتایبەت ئەوانەیان وا پەیمانیان هەڵوەشاندوە لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ، پاشان ئەویش ناچار بوو لەمەدینە دەریان بکا، بۆیە (ئیبن عەبباس) بەم سوورەتەی ئەوت سوورەتی (بنی النضیر). (فتح الباری: ٤٩٧/٨). لەولایشەوە باسێکی دووروودەکان ئەکات کەچۆن لەگەڵ جوولەکاندا پەیماننامەیەکیان دژ بە پەیامبەر ﷺ مۆرکرد. بەکورتیی ئەتوانین بڵێین: ئەم سوورەتی (حەشر)ـە سوورەتی جیهاد و فەیئو غەنیمەتە.

هەموو شتێ پاکیی و بێ عەیبی خوا دەڵێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١ : سبح لله ما فی السموات وما فی الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدایە سەرجەم تەسبیح بۆخوا دەکەن، واتە: لەژێر فەرمان و دەسەڵاتی ئەودا دەجوڵێنەوە، وەك لەجێگایەکی تردا دەفەرموێ: (تسبح له السموات السبع والأرض ومن فیهن وإن من شیء إلا یسبح بحمده ولکن لا تفقهون تسبیحهم). ﴿ وهو العزیز الحکیم ﴾ هەر ئەوخوایە دەستەڵاتداری کارجوان و کاردروست.

شاربەدەرکردنی (بەنی نەزیر) لە ماڵ وحاڵی خۆیان:

﴿ ٢ : هو الذی أخرج الذین کفروا من أهل الکتاب من دیارهم لأول الحشر ﴾ هەر ئەوخوایە بوو خاوەننامە بێباوەڕەکانی لەخانەولانەی خۆیان لە (مەدینە) بۆ یەکەمجار دەرپەڕاند، ئاخرجاریش لە (خەیبەر)و لە نیوەدوورگەی عەرەبیدا (عومەر) ڕایگواستن بۆ شام، جابەو شێوەیە تووشی ئەو ڕیسوایی و ژێر دەستەییە بوون. پەیامبەر ﷺ کاتێ هاتە مەدینە لەگەڵ (بەنی نەزیر)دا ڕێككەوت کە: وەك پشتیوانی لێناکەن، دژیش نەبن لەڕێیدا، بەڵکو بۆخۆیان دانیشن و هەقی هیچیان نەبێت، بەڵێ بەوشێوەیە مانەوە تا ڕووداوەکەی (بەدر)، ئەوجا وتیان وائێستا زیاتر دەرکەوت کە موحەممەد پەیامبەری خوایە، کەچی کاتێ ڕووداوەکەی (ئوحود) پێش هات، هەموو بەجارێ دەستیانکردە دیعایەو چاوو ڕاو فرت و فێڵ، بۆیە بەپەلە (کەعبی کوڕی

ئەشرەف)یان لەگەڵ چل سوارچاکدا نارده مەککە، لەوێ لەگەڵ (ئەبووسوفیان)دا دژ بەپەیامبەر ﷺ، پەیمانیان مۆرکرد، پاشان پەیامبەریش ﷺ فەرمانی بە(موحەممەدی کوڕی مەسلەمە)دا: بچێت (کەعب)بکوژێت، ئەویش بەپەنامەکی چووو کوشتی، پاشان سوپایشی ناردەسەریان و ماوەیەك لەگەمارۆدا مانەوە،

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

سُورَةُ الحَشْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾

دەرەنجام مەدینەیان بەجێهێشت و بەرەو (خەیبەر) ڕۆیشتن، لەسەردەمی (عومەری کوڕی خەتتاب)یشدا بەرەو شام ڕاگوازران ﴿ ماظننتم أن يخرجوا ﴾ ئێوە گومانتان نەدەبرد ئاوا بەو ڕیسوایی‌و سەرشۆڕییە لە قەڵاکانیان بچنە دەرێ، چونکە ئەوان خاوەنی هێز و دەسەڵات بوون لەمەدینەدا ﴿ وظنوا أنهم مانعتهم حصونهم من الله ﴾ خۆشیان گومانیان وابوو کە قەڵاو سەنگەرە مەحکەمەکانیان لەسزای خوا ئەیانپارێزێ و مەنعیان ئەکا لەموسڵمانەکان ﴿ فأتاهم الله من حيث لم يحتسبوا ﴾ جاخوا بۆیان هات بەسزا لەشوێنێکەوە بە خەیاڵیاندا نەهاتبوو شتی وا ڕوو بدات ﴿ وقذف في قلوبهم الرعب ﴾ وە بەکوشتنی (کەعب) ترس وبیمی خستە دڵیانەوە، لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((نصرت بالرعب بين يدى مسيرة شهر)) (بوخاری). واتە: من بەهۆی ترس خستنە ناودڵی دوژمنەوە ئەندازەو ماوەی مانگەڕێیەك یارمەتی درام و سەرکەوتم! ﴿ يخربون بيوتهم بأيديهم وأيدي المؤمنين ﴾واترسان بەناچاری ماڵەکانیان بەدەستی خۆیان و بەدەستی خاوەن باوەڕەکان وێرانکرد. (بەنی نەزیر) پێش ئەوەی لە مەدینە دەرچن، بەربوونە ڕووخانی‌خانووەکانیان، تا موسڵمانەکان پاش ئەوان سوودی لێوەرنەگرن و نەی‌کەنە ماڵ و نیشتگای خۆیان، پاشان موسڵمانەکانیش دیوارەکانیان ڕووخاندبۆ تەسفییەی شوێنەواریان! ﴿ فاعتبروا يا أولي الابصار ﴾ دەسا ئێوە پەند وەرگرن ئەی خاوەنفامەکان! ﴿ ولولا أن كتب الله عليهم الجلاء ﴾ وەئەگەر خوا شاربەدەرکردنی لەسەر بڕیارنەدابان ﴿ لعذبهم في الدنيا ﴾ هەر لە دونیادا (وەك بەنی قورەیزە) بەکوشتن ودیلکردن سزای ئەدان ﴿ ولهم في الآخرة عذاب النار ﴾ ولەپاشە ڕۆژیشدا سزای ئاگری دۆزەخیان بۆ هەیە ﴿ ٤: ذلك بأنهم شاقوا الله ورسوله ﴾ ئەو دەرکردنەش بە هۆی ئەوەی دژایەتی‌خواو پەیامبەرەکەیان کرد ﴿ ومن يشاق الله فإن الله شديد العقاب ﴾ وهەرکەسیش دژایەتی خوا بکات، بێگومان خوا سەختگیرە بۆ ئەوەی دژایەتی بکا.

بڕینی دارخورماکان بەئیزنی خوا بوو:

﴿ ٥: ماقطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على أصولها فبإذن الله ﴾ هەر دارخورمایەکتان لەباخەکانی (بەنی‌نەزیر) بڕی -بەهۆی هەڵوەشانەوەی پەیمانەکەیانەوە- یان لێی‌گەڕان بەڕاوەستاوی لەسەر بنجی خۆی، ئەوە لەهەردووبارەکەدا بە فەرمانی خوابوو بۆ ئەوەی ئیمانداران بەهێز بکا ﴿ وليخزي الفاسقين ﴾ و لەسنوور دەرچووەکانیش ڕیسوابکات. جا لەبڕینی ئەوباخ و باخاتانەوە زانایان وەریان‌گرتووە کە: لەکاتی ناچاری و لە کاتی جەنگدا ڕەوایە دارو درەخت وکشت وکاڵ و گەنم و دانەوێڵەو خانووبەرەی دوژمن بڕوخێنرێ و بسوتێنرێ، تاهێز وپێزی دوژمن لەناو ببرێت، بۆیە پەیامبەر ﷺ کاتێ نزیکی باخ و باخاتەکانیان بووەوە فەرمانی بەبڕینی باخەکانیان دا، بەڵام ئەوانی نەفام لێیان کردە هەرا! ئینجا خوا فەرمووی: ئەو لەخۆیەوە هیچ شتێکی نەکردووە، بەڵکو هەموو بەپێی بڕیاری خوابووە، (واحدی) لە (أسباب النزول)ە کەیدا ئەمەی هێناوە.

دەستکەوتی فەیئو دابەشکردنی:

﴿ ٦: وما أفاء الله على رسوله منهم ﴾ وئەوەی خوا گێڕایەوە بۆ پێغەمبەرەکەی، لەدارایی جوولەکەکانی (بەنی نەزیر) ﴿ فما أوجفتم عليه من خيل ولا ركاب ﴾ ئێوە هیچ ئەسپ و وشترێکتان بۆتاو نەدابوو، واتە: هیچ زەحمەتێکتان نەکێشابوو ﴿ ولكن الله يسلط رسله على من يشاء ﴾ بەڵام خوا پێغەمبەرانی

خۆی بەسـەر هەرکەسـێکدا حەز بکا زاڵ ئـەکات بەبێ جەنگ، وەك چـۆن پێغەمبەری زاڵکرد بەسـەر (بەنی نەزیـر)دا بەترس خستنە دڵیانەوە، واتە: دەسکەوتەکەی(بەنی نەزیر) تایبەتمەندی پەیامبەربـوو (موحەممەد)ﷺ، ماف وهەقـی هاوەڵانی تێدا نییە، بۆیە ئەویش دەتوانێ پێویسـتی یەکساڵی ماڵ ومنداڵی لێوەرگرێت، پاشـان ئەوەی دیکەش بدات بەچەك و تەقەمەنیو خۆئامادەکردن بۆ ڕێی خوا. (بوخاری و موسـلیم و ئەبوداوودو ترمزی و نەسائی) ئەمەیـان ڕیوایەتکردووە. ﴿ والله علی کل شئ قدیر ﴾ وخواش دەسـەڵاتی بەسـەر هەمووشـتێکدا هەیەو ویسـتی لە هەرشـتێ بێـت ئەیکات. ﴿ ٧: ما أفاء الله علی رسـوله مـن أهل القری ﴾ ئـەوەی خـوا گێڕایـەوە بۆپێغەمبەرەکـەی لە (فەیئی)شـارەکان بەبـێ کوشـتار، وەك شـاروگوندەکانی (بەنی قورەیـزە) و(بەنی نەزیر)و گشـت شـاروگوندێکی ئاوا بەبێ جەنگ، وەك (فەدەك، خەیبەر) ﴿ فلله وللرسـول ﴾ ئەوە بۆخوایـە، واتە: بڕیارەکەی بەدەسـتی ئەوە، چـی لێ ئـەکات، ئەیـکات، وەبۆپەیامبەرە، ئەویـش بۆخـۆیو ژن وماڵیو بۆ بەرژەوەندی موسـڵمانانی بەخت ئەکات ﴿ ولذی القربی والیتامی والمساکین ﴾ و بۆخزمانی نزیکی لەنەوەی(هاشـم)و نەوەی(موتتەلیب) وەبـۆ منداڵانی بێباوك و بۆ داماوو بێنەوایان ﴿ وابن السـبیل ﴾ و ڕێبـواران، واتە: ئەوانەی کە لەسـەفەردا توێشـوویان لێئەبڕێ، ئەگەرچی دەوڵەمەندیشبن. بەڵێ سـەروەت وسـامانی (فەیئ) ئەکرێ بەپێنج بەشەوە، پاشان پێنـج یەکێکـی ئەکرێتـەوە پێنـج بـەش، ئەمیـش بۆپەیامبەرو خزمـە نزیکەکانی وهەتیوان وهەژاران سـەرف ئەکرێ، وە چوار بەشـەکەی دیکەیـش بۆپەیامبەر ﷺ دادەنـرێ، ئەویش لەماڵ و منـداڵی خۆیی و بەرژەوەندی موسـڵماناندا بەختـی ئەکات.. بۆیە دەستکەوتەکەی (بەنی نەزیر)ی بەسەرکۆچەریەکاندا بەشکردوو، بەشـی یارمەتیدەرەکانـی (واتە: ئەنصار)ی لێنـەدا، دوو پیاویان نەبـێ، چونکە ژیان و زیندەگی ئەنسـار لەکۆچەرییەکان باشـتر بـوو، بۆیە قورئان ئەفەرمـوێ: ﴿ کیلا یکون دولـة بین الأغنیاء منکم ﴾ بڕیارە بەو شـێوەیە دابەش بکرێ، نەك ببێتە سەرمایەی دەستەودەسـتکردن لەنـاو دەوڵەمەندەکانتانداو، هـەژارەکان لێی بێبەش ببن ﴿ وما آتاکم الرسول فخذوه ﴾ وەهەرچیپەیامبەر ﷺ پێـیدان وەری بگـرن، واتە: بەچی فەرمانـی پێکردن بیکەن چ لـەم دەسـتکەوتەدا و، چ لەهەرشـتێکی تـردا جێبەجێی بکەن. ﴿ ومانهاکم عنه فانتهوا ﴾ وە ڕێیشی لەهەر شتی لێگرتن، ئێوەش دەستی لێهەڵگرن ﴿ واتقوا الله ﴾ وخۆتان لە خەشم وغەزەبی خوا بپاێزن بە جێبەجێکردنیفەرمانەکانی ووازهێنان لەقەدەغەکراوەکانی ﴿ إن الله شـدید العقاب ﴾ بەڕاستی خوا سـەخت تۆڵەیە، قاری لەهەرکەسێك گرت ڕزگاری نابێ.

فەیئ بۆ خەڵکانی هەژارو ئاوارەیە:

﴿ ٨: للفقراء المهاجرین الذین أخرجوا من دیارهم وأموالهم ﴾ ئەو

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۖ وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ ۚ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

فەیئو دەسـتکەوتەیە بۆئەوهـەژارە دوورە وڵات و کۆچکردووانەیە لەخانووو سـامانی خۆیـان دەرکران، لەلایـەن مەککەییەکانەوە، تـا بەڵکـو وردە وردە ژیانیان ڕاسـت بکرێتەوەو بگاتەوە ئاسـتی ئاسـاییخۆی، پـاش ئەوەی کە بتپەرسـتەکانی مەککـە هەڵیان فڕانـدن و ناچاریان کـردن بە هیجرەت ﴿ یبتغـون فضلا من الله ورضوانـا ﴾ داوای چاکـەو ڕەزامەندیـی لـە خـوا دەکەن، بۆیە نەیانتوانـی لەمەککەدا بژین، ئەگینا لەگەڵیاندا خۆیان ئەسـازاند ﴿ وینصـرون الله ورسـوله ﴾ و یارمەتـی خـواو پەیامبەرەکەی دەدەن بۆیـە کۆچیان کرد.. ﴿ أولئک هم الصادقون ﴾ ئا ئەوانەن ڕاستگۆکان لەباوەڕو جیهادیاندا.

پشتیوانان ئێرەیی بە کۆچبەران نابەن:

ئینجا خوا ستایشـی پیاوەتی وچاکـەی یارمەتیدەرەکان ئەکات، پاش ئەوەی کەدەستکەوتی (بەنینەزیر) درا بەکۆچکەران و ئەوان

هیچ دڵگرانــی و گلەییەکیان نیشــان نەدا، بۆیــە ئەفەرمووێ: ﴿ ٩: والذیــن تبوءوا الدار والإیمان من قبلهم ﴾ و ئەوکەســانەی نیشتەجێی(دار الهجرة)و(دارالإیمان) ببوون، واتە: پشتیوانان لە پێش کۆچــی کۆچەریەکان ﴿ یحبون من هاجر إلیهم ﴾ کۆچەریەکانیان خۆش دەوێن و، بەشــێك لەدارایی خۆیانیان ئەدەنێ ودڵخۆشــیان دەکــەن ﴿ ولا یجدون فــی صدورهم حاجة مما أوتــوا ﴾ و هیچ شــتێکیان لــە دڵدا نییە ســەبارەت بەوەی بــە کۆچەریەکان درا لەفەیئــی بەنی‌نەزیــر، چونکــە پەیامبــەری خــوا ﷺ لەوهەموو دەستکەوتە تەنها بەشی سێ کەسیانیدا، لەگەڵ ئەوەیشدا کەسێك نەبــوو پێی‌ناخۆش بێت ﴿ ویؤثرون علی أنفســهم ولــو کان بهم خصاصــة ﴾ و ئیســاری کۆچەریەکان دەکەن بە ســەرخۆیاندا لە ســەروەت وساماندا، ئەگەرچی خۆیشــیان نیازیان پێی هەبێ‌و هەژاربــن، واتە: بەخشــینەکەیان لەبــەر دەوڵەمەندیــان نییە، بەڵکو سروشــتی ئیمان و باوەڕیان بەرزە ﴿ ومن یوق شح نفسة ﴾ وهەرکەسێ لەسیفەتی رژدی دەروونی‌بپارێزرێ، واتە: هەرکەسێ خــوا بیپارێزێ لە چرووکی دەروونــی ﴿ فأولئک هم المفلحون ﴾ جا ئەوانەن برەوەکان. تێبینی: مەبەســت بە سەخاوەت ئەوە نییە هەرچی ماڵ و ســامانی هەیە بیبەخشێ، نەخێر، چونکە ئەوەتە (ئەنــەس) ئــەڵێ: پەیامبــەر ﷺ فەرمووی: ئەو کەســەی زەکات بــدات، میوانداری بــکات، لەکاتی بەڵاو نەهامەتدا ببەخشــێ.. ئەوە لەرژدی وچرووکی دەرچووە ﴿ ١٠: والذین جاءوا من بعدهم یقولون ﴾ ئەوانەش لەدوای ئەوانەوە هاتوون، واتە: پاش کۆچکەران و یارمەتیدەرانەوە هاتوون، دەڵێن: ﴿ ربنا اغفر لنا ولإخواننا الذین سبقونا بالإیمان ﴾ ئەی پەروەردگارەکەمان! لە ئێمەو لەو برایانەمان پێش ئێمە باوەڕیان هێناوە خۆش‌ببە ﴿ ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنــوا ﴾ وهیچ بوغزو قینێك مەخە دەڵمانەوە بەرامبەر بەوکەســانە باوەڕیــان هێناوە ﴿ ربنا إنــک رؤوف رحیم ﴾ ئەی پەروەردگاری ئێمە! بەڕاستی تەنها ئەتۆی بەسۆزی میهرەبان. پێشەوا (عومەر) گوێی لەپیاوێکەوە بوو باســی‌موهاجیرانی بەچاك دەکرد! ئەویش ئایەتی (للفقراء المهاجریــن)ی بۆ خوێندەوەو، فەرمووی: ئایا تۆ وەك ئــەوان دەبی؟ وتی: نەخێر، پاشــان ئایەتــی (والذین تبؤوا الــدار والإیمان)ی بەســەرا خوێنــدەوەو فەرمــووی: ئەی وەك ئەوەدەســتە دەبیت؟؟ کابرا وتی: نەخێر، پاشان ئایەتی: (والذین جاؤوا من بعدهــم..)ی بۆخوێندەوەو فەرمــووی: ئەی لەمانەیت؟ کابرا وتی: بەتەمام لەمانەبم. پێشــەوا (عومەر) فەرمووی: دەچاك بزانە هەرکەســێك بەباشی ناویان نەباو، بگرەلەباتی ئەوە جنێویان پێ‌بدات، باچاك بزانێت لەهیچــکام لەو ئیماندارانە نییە. واتە: لەهــەر ســێ‌تاقمەکە بێ‌بەشــە. بێجگە لەوەش پێشــەوا (مالیك) دەڵێت: ئەو کەسەی جوێن بەهاوەڵان دەدات کافرەو لە(فیئ)یش بەش نابات.

مونافقەکان درۆیان لەگەڵ بەنی نەزیر کرد:

﴿ ١١: ألــم تر إلی الذین نافقوا ﴾ ئایا ئەو دووڕووانەت نەدی؟! کــە وتەو کرداریان چەندە لەیەك دوورە ﴿ یقولون لإخوانهم الذین کفروا من أهل الکتاب ﴾ و بەبراکانیان لەکافرەکانی‌خاوەننامەکانیا ن دەگوت، واتە: بە (بەنی نەزیر) ﴿ لئن أخرجتم لنخرجن معکم ﴾ دڵنیابن ئەگەر ئێوە لەمەدینە دەرکران، ئێمەش لەگەڵتان دەرئەچین و مەدینە بەجێ دێڵین، دیارە ئەمە سەرۆکی دووڕووەکان (کورەکەی ســەلول)ـە، ئەونیفاق و دووڕووییە بەوشێوەیە بەخەرج ئەدات، مەبەستیشی ئەوەیە کەئەوان لە قەڵاکانی خۆیاندا بمێننەوەو خۆیان بەدەستەوە نەدەن وجەنگ بکەن لەگەڵ موسڵمانەکاندا! ﴿ ولا نطیع فیکم أحدا أبدا ﴾ وهیچکاتیش بەزیانی ئێوە بەگوێی هیچ کەسێك ناکەین. واتە: لەبەرامبەر ئێــوەوە، یارمەتی (موحەممەد) نادەین ﴿ وإن قوتلتم لننصرنکم ﴾ وئەگەر جەنگیشتان لەگەڵ کرا حەتمەن یارمەتیتان ئەدەین ﴿ والله یشهد إنهم لکاذبون ﴾ وخوا شایەتی‌دەدا کە بەڕاســتیئەوان درۆزنن و درۆدەکەن لەوەی دەیڵێن ﴿ ١٢: لئن أخرجــوا لا یخرجون معهم ﴾ بەتەئکید ئەگەر دەرکران لە مەدینە، دووڕووەکان لەگەڵیــان دەرناچــن ﴿ ولئن قوتلــوا لا ینصرونهم ﴾ وەئەگەر جەنگیشیان لەگەڵ کرا، یارمەتییان نادەن، دەرەنجامیش هــەروا دەرچوو، چونکە جوولەکــە لەمەدینە دەرکران و جەنگیان لەگەڵکــرا، مونافقەکانیش هیچیان نەکــرد! ﴿ ولئن نصروهم ﴾ گریمان ئەگەر یارمەتیشــیان دان ﴿ لیولُن الأدبار ﴾ بێ‌شك دوای تاوێك پشــت هەڵئەکەن و هەڵدێن و ریزەکانی جەنگ بەجێ دێڵن ﴿ ثــم لا ینصرون ﴾ پاشــان یارمەتیــان نادرێ لە لایــەن خواوە ﴿ ١٣: لأنتم أشــد رهبــة فی صدورهم من الله ﴾ بەڕاســتی ئێوە لەدڵیاندا بەســامترن لەخوا! واتە: لەئێوە زۆرتر ئەترســن لەخوا، بۆیە ناوێرن جەنگتان لەگەڵ بکەن ﴿ ذلک بأنهم قوم لا یفقهون ﴾ ئــەوەش بەهۆی ئەوەی کە ئــەوان کۆمەڵێکن تێ‌ناگەن لەگەورەیی ودەسەڵاتی خوا ﴿ ١٤: لا یقاتلونکم جمیعا إلا فی قری محصنة ﴾ ئەوەندە ترســنۆکن –هۆزی جوولەکە– کوشــتارتان لەگەڵ ناکەن بەکۆمەڵ، مەگەر لەو شــارانەدا بەقەڵاو خەندەق قاییمکراون ﴿ أو من وراء جدر ﴾ یان لەپشــتی دیوارەکانی ماڵکانیانەوە ﴿ بأســهم بینهم شــدید ﴾ چونکە دژایەتیی ناوخۆیان دژایەتییەکی‌ســەختە ﴿ تحســبهم جمیعا ﴾ وادەزانیت هەموو پێکەوەن وکۆن ﴿ وقلوبهم

شتی ﴾ لەکاتێکدا دڵەکانیان لێکجیان ویەك ناگرن ﴿ ذلک بأنهم قــوم لا یعقلون ﴾ ئەوەش چونکە ئەوانە گەل وکۆمەڵێکن تێناگەن لــە دەرەنجامــی کاری خۆیان، نازانن تەفرەقــەو پەراگەندەبوون هۆی ســەرەکییە بۆ تێکشــکان، وە وەحدەت و برایەتی وتەباییش تاکە هۆیە بۆپیرۆزی و ســەرکەوتن ﴿ ١٥: کمثل الذین من قبلهم قریبــا ﴾ حاڵی جوولەکەکانی (بەنیئەزیر) لە حاڵی ئەوانە دەچێت کەلەپێشــیانەوە بوون، واتە: کت ومت لــە حاڵی(بەنی قەینوقاع) دەچێت، کەئەوانمان لەناومان برد، ئیتر نەئەبوو ئەمان ئاوا خۆیان بەقڕ بدەن، چونکە بیســتبوویان چیمان بەسەر گەلانێکی پێشوودا هێنا ﴿ ذاقوا وبال أمرهم ﴾ تۆڵەی کاری خۆیان چێشــت، ئەوەبوو لەجەنگــی (بــەدر)دا دەرەنجامی تۆڵــەی کاری خراپی خۆیانیان دەســتگیربوو، بەدەرکردن، یان بەکوشــتن ﴿ ولهم عذاب ألیم ﴾ ولە قیامەتیشدا سزایەکی بەئێشیان بۆهەیە.

لە دەستخەڕۆکردندا، کاری جوولەکەودووڕووەکان، لە کاری شەیتان دەچێ:

﴿ ١٦: کمثل الشیطان إذ قال للإنسان اکفر ﴾ نموونەی دووڕووەکان لە هەڵنانی جوولەکەی بەنی نەزیر لە بۆکوشتار لە گەڵ پێغەمبەرو موسڵمانەکاندا، وەك نموونەی هەڵنانی شەیتان وایە بۆ کافر کردنی مرۆــڤ، کاتــێ پێیوت کافربە من لە گەڵتــم ﴿ فلما کفر قال إنی بــرئ منک ﴾ جــا کاتێ بێباوەڕبوو وتی: بەڕاســتی من بەری و بێزارم لەتۆ ﴿ إنی أخاف الله رب العالمین ﴾ بەڕاستی من لەخوای پەروەردگاری جیهانەکان، ئەترســم!! جا ئەوەبوو دووڕووەکانیش جوولەکەکانیــان دەســتخەڕۆکردن و هەڵیانــنان و بەڵێنیان دانێ کــە لەناوەوە -کاتــێ بەجەنگ هاتــن- یارمەتییان بــدەن، بەڵام لەکاتیخۆیــدا هیچیان بۆنەکردن! ﴿ ١٧: فــکان عاقبتهما أنهما فی النار خالدین فیها ﴾ دەرەنجامیکاری هەردووکیان (شــەیتان و ئادەمــزادی کافر) ئەوەیە کە بەڕاســتی هەردوو لەئاگری دۆزەخدا هەمیشــە ماون ﴿ وذلک جــزاء الظالمیــن ﴾ و ئەومانەوەیەش بە هەمیشــەیی لە ئاگردا ســزای ئەوکافرانەیە کەستەمیان لە خۆیان کــردووە، واتــە: هەرکەســێك لەســنوور دەرچێ و فــرت و فێڵ بکات،پاداشــتەکەی ئاوایە، جــا کەوایە ئێوەیش هۆشــیار بن و نەخەڵەتێن بەقسەی زل و فیشاڵی ئەم وئەو.

لە خوا بترسن و بۆ سبەینێ ئامادە بن:

پاش باسکردنی فێڵ وفەرەجی جوولەکەو دووڕووەکان و ئەنجامیان، روو دەکاتە باوەڕداره راستەقینەکان و ئەفەرموێ: ﴿ ١٨: یاأیهاالذین آمنوا اتقوا الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! پارێز لەخوا بکەن بە جێبەجێکردنــی فەرمانەکانی و دوور گرتن لە قەدەغەکراوەکان ﴿ ولتنظر نفس ماقدمت لغد ﴾ وەبا هەرکەســە سەرنج بداو بزانێ چ شتێکی بۆ ســبەینێ(قیامەت) پێشخستووە لە کردەوەی چاك؟ ﴿ واتقوا الله ﴾ وەدەوام بکەن لە ســەر تەقوای خوا ﴿ إن الله خبیر

وَالَّذِينَ جَاءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾

بما تعملون ﴾ بەڕاســتی خوا زۆر ئاگایە بەکارەکانتان و هیچی لێ ون نابێت ﴿ ١٩: ولا تکونوا کالذین نسوا الله ﴾ وەئێوە وەك ئەو کەسانە مەبن خوایان لەبیر کردبووو گوێیان بە فەرمانەکانی نەدەدا ﴿ فأنســاهم أنفســهم ﴾ ئینجا خوایش -وا ســەرگەردانیکردن- خۆیان لەبیرکرد و نەیانزانی کارێکی وابکەن لەپاشەڕۆژدا سوودیان پێبدات ﴿ أولئک هم الفاسقون ﴾ هەرئا ئەوانەن لە تاعەتی خوا دەرچوان، بۆیە خواش ئاوا وێڵی کردوون و لێیان ناپرسێتەوە.

بەهەشتی و جەهەننەمی وەکو یەك نین:

ئینجــا بۆ هەڵنانــی ئادەمزادەکان، خوای کارجوان پاشــەڕۆژی دۆزەخی و، بەهەشــتی هەڵئەســەنگێنێ و ئەفەرمــوێ: ﴿ ٢٠: لا یستوی أصحاب النار وأصحاب الجنة ﴾ هاوەڵانی دۆزەخ و، هاوەڵانی بەهەشــت یەکســان و بەرامبەرنین لەتــەرازووی دادگەری خوادا ﴿ أصحاب الجنة هم الفائزون ﴾ هەرهاوەڵانی بەهەشتن براوەکان.

مەزنی و گەورەیی قورئان:

ئینجا بۆئەوەی کەجوولەکەو دووڕووەکان لەهیچ سەردەمێکدا موسڵمانان نەخەڵەتێنن، دەست نیشانی مامۆستاو رابەرێکی بێوێنەیان (قورئان) بۆ ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٢١: لو أنزلنا هذا

فَكَانَ عَٰقِبَتَهُمَآ أَنَّهُمَا فِى ٱلنَّارِ خَٰلِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِىٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ ۚ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُۥ خَٰشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ ٱللَّهِ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَمْثَٰلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۖ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ ٱلْمُصَوِّرُ ۖ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

سُورَةُ ٱلْمُمْتَحَنَةِ

القرآن على جبل لرأيته خاشعا متصدعا من خشية الله ﴾ ئەگەر "گریمان" ئەم قورئانەمان دابزاندایە سەرکێوێك، کە دەرکی کردبا بەوەی تیایەتی، ئەودەمە دەتبینی بە کزیی و پارە پارەبوویی لە ترسی خوا! کەوابوو ئێوە بیرێ بکەنەوە ئەی ئادەمزادەکان! لەخوا بترسن و تەنها قورئان بکەنە بەرنامەی خۆتان ﴿ وتلك الأمثال نضربها للناس ﴾ وئێمە ئەم نموونانە لەقورئاندا بەچەند شێوەو وێنەیەك دێنینەوە بۆخەڵکی ﴿ لعلهم يتفكرون ﴾ بەشکو بیربکەنەوەو تێبگەن و بەکوێرانە نەچن بەسەرقورئاندا.

بەناوو سیفەتە جوانەکانی خوا پیاهەڵدە:

ئێتریاش ئەمانە خوا چەند سیفاتێکی بەرزو بڵندو بۆخۆی باس دەکات تاخەڵکی زیاتر شەرمی لێبکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٢٢: هوالله الذی لاإله إلاهو ﴾ خوا هەر ئەوخوایە -کە بێجگە لەخۆی- هیچ پەرستراوێکی‌تر بە هەق نییە مافی پەرستنی هەبێ ﴿ عالم الغيب والشهادة ﴾ زانای نادیاروئاشکراکانە، هەموو شتێك لای‌ئەو یەکسانە ﴿ هو الرحمن الرحيم ﴾ هەرئەوە بەبەزەیی‌ومیهرەبان لەدونیاولەقیامەتدا ﴿ ٢٣: هو الله الذی لاإله إلا هو ﴾ خوا(الله) هەر ئەوەیە -کە بێجگە لەو-هیچ پەرستراوێکی‌تر بە هەق نییە ﴿ الملك ﴾ پاشاو فەرمان ڕەوای هەموو بوونەوەرە، خاوەنی تەواوی ئیش وکارە، چی‌ئەکات باڵا دەستی نییە ﴿ القدوس ﴾ پاك و بێگەردە و بێخەوشە لە هەر سیفەتێکی ناشیرین ﴿ السلام المؤمن ﴾ ئاشتیدەرو دڵنیاکەرە، پەیامبەران وئیماندارانی ئەمین کردووە لەسزای خۆی ﴿ المهيمن ﴾ چاودێرو پارێزەری دروستکراوەکانییەتی و هیچ شتێکی لی‌گوم نابێت ﴿ العزيز ﴾ دەسەڵاتدارو بەزەبرە ﴿ الجبار ﴾ خاوەن شکۆو مەزنە، هەموهێزێك ئەشکێنێ و، هیچ شتێك نییە بەرگەی بگرێت ﴿ المتكبر ﴾ شایشتەی هەموو کیبریایی‌و گەورەیی ﴿ سبحان الله عما يشركون ﴾ پاکی و بێخەوشی بۆئەو خوایە لەوەی ئەوانە دەیکەن بە شەریك بۆی ﴿ ٢٤: هو الله الخالق البارئ ﴾ هەر ئەوە پەرستراوو دروستکەرو بەدیهێنەری بێ وێنە ﴿ المصور ﴾ هەرئەوە وێنەکێش ودیمەن بەخش، بەهەر شێوەیەك خۆی بیەوێ نەخشەی دەکێشێ: جوان، ناشیرین، کورتە باڵا، کەڵەگەت، ڕەش پێست..هتد ﴿ له الأسماء الحسنى ﴾ هەموو ناوە جوانەکان بۆ ئەون. زاناکان ئەڵێن: ناوە پیرۆزەکانی خوا (توقیف)ین، واتە: دەبێ خوا هەربەو ناوانەوە ناو ببرێ لەقورئان وسوننەتدا هاتوون، کەوابوو نارەوایە بەئارەزووی خۆمان ناوێکی بۆهەڵبژێرین، یان سیفەتێکی بۆدابنێین، ئەو بەوە ناوی‌خۆی نەبردبێت، وەك: ئەندازیار، پزیشکی دڵەکان، هێز..هتد! ﴿ يسبح له ما في السماوات والأرض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و، لە زەویدایە پاك وخاوێنی و بێ‌خەوشی ئەوئەڵێن ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ وهەرئەویشە خوای باڵا دەستی کارجوان و کارزان، هەمووشتێکی لەجێگای خۆیدایەو، زوڵم وستەمیش لەکەس ناکات.

بۆ گەورەیی و فەزیڵەتی سوورەتی (حەشر)ـە، ئیمامی (ترمزی) و ئیمامی (ئەحمەد) لە (مەعقەل)ەوە دەگێرنەوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوکەسەی رۆژ دەکاتەوەو سێ‌جاران دەڵێت: ((أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم)). پاشان سێ‌ئایەت لە کۆتا ئایەتەکانی سوورەتی (حەشر) بخوێنێت، ئەورۆژە تائێوارە خوا حەفتاهەزار فریشتە دەنێرێت: درودو سەڵەواتی بۆبنێرن، خۆئەگەر مردیش ئەورۆژە، ئەوا بەشەهیدی دەمرێت، هەر ئابەوشێوەیەیش ئەگەر ئێوارانیش بیخوێنێت.

سەبارەت بەناوە پیرۆزەکانی خوا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن

لله تسعا و تسعين إسما، مائة إلا واحدا، من أحصاها دخل الجنة، وهو وتر يحب الوتر)) (فتح الباري: ٤١٧/٥، مسلم: ٢٠٦٢/٤).

واتە: خوا (٩٩) ناوی هەیە، دڵنیابە هەرکەسێك فێریان ببێ و لەبەریان بکاو قەدریان بزانێ دەڕواتە بەهەشتەوە، ئەوە خوای دلۆڤانە بۆخۆی تاك و تەنیایە هەمیشە شتیتاکی خۆش دەوێت.

تێبینی: لەسوورەتی (ئەعراف)یشدا، ئایەتی(١٨٠) ناوە پیرۆزەکان وشتێك لە بارەیانەوە نووسراوە، دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ ئەوێ سوود وەرگریت.

لەنووسینیتەفسیریسوورەتی (حەشر) بوومەوە، لە (مەریوان)، لە (٢١)ی رەمەزانی ١٤١٧ك، بەرامبەر بە (١٩٩٧/١/٣٠)ز کاتژمێر (١١:٥٥) دەقیقەی پێش نیوەڕۆ.

سوورەی (مومتەحینە)یە

مەدەنییەو (١٣)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

تەوەرەی ئەم سوورەتی(مومتەحینە)ش دوو شتە: دۆستایەتی لەبەرخوای بەهەق، خەشم و تووڕەییش هەر لەبەر خوا، سەرەتاکەشی بەگلەیەك لە (حاتەبی کوری ئەبیبەلتەعە) دەست پێئەکات، ئەودەمە کە نامەکەی بۆخەڵکیمەککە نووسی وتێیدا ئاماژەی کردبوو کە: پەیامبەر ﷺ ئەیەوێ سوپایەکتان بۆ رێك بخاو بێتە سەرتان..!! باس لەوکەسانە ئەکات کە خەڵکانیدوژمن و نەیاری خوایان خۆش ئەوێ، بۆئەوەیش بە باوەڕدارانی ئیبراهیم عليه السلام و گەلەکەیئیبراهیم، نموونەیەك دێنێتەوە، بەو مەبەستە کە قورەیش چاویان لێبکەن و، بزانن: چۆن ئەوانە بۆخوا خۆیان یەکلاکردەوەو لەهەمووبت وبتپەرستێك بەخەیان هەڵتەکاند، لەگەڵ نیشاندانی شێوەی هەڵس وکەوتکردن لەگەڵ ئەو خاوەننامانەدا کە جەنگ ودژایەتی موسڵمانان ناکەن، یان لە گەڵ ئەوانەیاندا خەریکیپیلانگێرانن بە دژیموسڵمانەکان، ئینجا باسی ئەوژنە موسڵمانانە دەکات کە کۆچیان بۆمەدینە کرد. کۆتاییشی بەوەدێت کە: موسڵمانان دەبێ هەردەم بێدارو وشیاربن، و ناحەزان و دوژمنانی دینیخوا نەکەنە پشتیوان وجێگەی متمانەو رازو نیازی خۆیان، بەتایبەتی جوولەکەو هاوڕازەکانیان.

مەبنە دۆسی دوژمنی خواو دوژمنی خۆتان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ياأيهاالذين آمنوا لا تتخذوا عدوي وعدوكم أولياء ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دوژمنی من ودوژمنی خۆتان مەگرنە دۆست وخۆشەویست، چونکە نیشانەی ئیمان و بڕوای راستەقینە ئەوەیە کەناحەزو دوژمنانی دینی خواتان خۆش نەوێت ﴿ تلقون إليهم بالمودة ﴾ وکەخۆشەویستیان بدەنێ بەئاگادارکردونیان لە نهێنی و ئەسراری خۆتان!. (قورتوبی) ئەڵێ: (من كثر تطلّعه على عورات المسلمين و ينبه عليهم ويعرّف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

عدوهم بأخبارهم لم يكن بذلك كافرا إذا كان فعله لغرض دنيوي، وإعتقاده على ذلك سليم، كما فعل حاطب حين قصد بذلك إتخاذ اليد، ولم ينو الردة عن الدين). (بەرگی: ٩/جزمی/١٨/ل٤٨).

﴿ وقد كفروا بما جاءكم من الحق ﴾ کە بێگومان ئەوان کافربوون بەوەی هات بۆتان لەهەق، واتە: کافربوون بەقورئان وئیسلام! ﴿ يخرجون الرسول وإياكم أن تؤمنوا بالله ربكم ﴾ جگە لەوەش لەمەککەدا ئێوەو پێغەمبەریان دەرکرد لە بەر ئیمانتان بەخوای پەروەردگارتان! ﴿ إن كنتم خرجتم جهادا في سبيلي وابتغاء مرضاتي ﴾ ئەگەر ئێوە لەمەککەدا دەرچوون بۆ جیهاد لە رێیمندا و، بە نیازی بەدەست هێنانی رەزامەندی من، دۆستایەتی دوژمنی من وخۆتان مەکەن ﴿ تسرون إليهم بالمودة ﴾ کە نهێنییەکانتانیان بە دزی بدەنێ لە بەر خۆشەویستی، وەك نامەکەی (حاتب) ﴿ وأنا أعلم بما أخفيتم وماأعلنتم ﴾ لەکاتێکا من زاناترم بەوەی شاردووتانەتەوەو بەوەیش ئاشکراتان کردووە ﴿ ومن يفعله منكم ﴾

هه‌رکه‌سێکتان ئه‌وکاره بکات ﴿ فقد ضل سواء السبیل ﴾ ئه‌وه به‌یه‌قین ڕێی ڕاستی ونکردووه وسه‌ری لێشێواوه ﴿ ٢: إن یثقفوکم یکونوا لکم أعداء ﴾ ئه‌گه‌ر ئێوه‌یان گیربێ ده‌بنه دوژمنتان و شه‌ڕتان پێده‌فرۆشن ﴿ ویبسطوا إلیکم أیدیهم وألسنتهم بالسوء ﴾ و ده‌ستدرێژده‌که‌ن بۆتان به‌کوشتن ودیلکردن و، هه‌روا زمانیشیان به‌جنێو ﴿ وودوا لو تکفرون ﴾ پێیان‌خۆشه ئێوه‌یش وه‌ك خۆیان کافرو بێبروا بن! پاشان ده‌چێته سه‌ر ئه‌وه که‌نابێت مرۆڤ له‌به‌رخاتری ماڵ ومنداڵ ده‌ست له‌به‌رنامه‌و ئایینی خوا هه‌ڵبگرێ: ﴿ ٣: لن تنفعکم أرحامکم ولا أولادکم ﴾ هه‌رگیز نه خزمانتان و نه منداڵانتان سوودتان پێناگه‌یه‌نن و فریاتان ناکه‌ون، له‌ڕۆژی قیامه‌تدا، که ئێوه له به‌رئه‌وان دۆستایه‌تیان ده‌که‌ن ﴿ یوم القیامة یفصل بینکم ﴾ له‌ڕۆژی قیامه‌تدا خوا لێکتان جیائه‌کاته‌وه(بڕوادارو بێ بڕوا)هه‌رکه‌سه ئه‌نێرێ بۆجێگای شیاو به‌خۆی ئه‌گه‌رچی که‌س وکاریشتان بن ﴿ والله بما تعملون بصیر ﴾ وخوا بینایه به‌وه‌ی ئه‌یکه‌ن، واته: هیچی لێناشارێته‌وه.

چاو له ئیبراهیم و په‌یڕه‌وانی بکه‌ن:

ئینجا بۆئه‌وه‌ی موسڵمانه‌کان پتر له دۆستایه‌تی بێباوه‌ڕان بته‌کێنه‌وه، خوا باسێکی ئیبراهیم وشوێنکه‌وتووه‌کانیانی بۆ ئه‌کات، بۆ ئه‌وه تێبگه‌ن ئه‌وان چۆن خۆیان یه‌کلا کردبوویه‌وه بۆخوا: ﴿ ٤: قد کانت لکم أسوة حسنة فی إبراهیم والذین معه ﴾ به ڕاستی بۆ ئێوه هه‌یه ئه‌ی ئیمانداران! له ئیبراهیم وله‌وانه‌ی بڕوایان هێنابوو له‌گه‌ڵیا، سه‌رمه‌شقییه‌کی چاك و جوان. جا ده‌بێ ئێوه‌یش (ئه‌ی بڕواداره‌کان!) له‌وان چاو بکه‌ن وخۆتان له‌بته‌کان و له‌وخزمه داروو به‌ردپه‌رستانه به‌دوور بگرن وته‌نها خواتان خۆش بوێ ﴿ إذ قالوا لقومهم إنا برءؤا منکم ومما تعبدون من دون الله ﴾ کاتێ به‌قه‌ومه کافره‌که‌یانیان وت: به‌ڕاستی ئێمه بێزارو به‌ریین له‌خۆتان و له‌وبتانه -له‌جیاتی خوا- ئه‌یانپه‌رستن ﴿ کفرنا بکم ﴾ وبێباوه‌ڕین پێتان ﴿ وبدا بیننا وبینکم العداوة والبغضاء أبدا ﴾ وه به‌هه‌میشه دوژمنایه‌تی و ڕکه‌به‌رایه‌تی له‌نێوانماندا په‌یدابووه ﴿ حتی تؤمنوا بالله وحده ﴾ تا باوه‌ڕ به‌خوای تاك وته‌نیا دێنن و هاوبه‌شی بۆدانانێن ﴿ إلا قول إبراهیم لأبیه لأستغفرن لک ﴾ له‌وانه‌دا چاو له‌ئیبراهیم بکه‌ن، ئه‌و وته‌یه‌ی نه‌بێ که به باوکی‌خۆی‌گوت: داوای لێخۆشبوونت بۆ ده‌که‌م له خوا، ئه‌وبه‌ڵێنه‌شی هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌بووکه پێشتر هیواو ئومێدێکی هه‌بوو بڕوا بێنێ، به‌ڵام که‌ده‌رکه‌وت بێ باوه‌ڕوو دوژمنی خوایه، یه‌خه‌ی لێهه‌ڵته‌کان و بێزاری خۆی ده‌ربڕی، وه‌ك له‌سووره‌تێکی تردا ئه‌مه‌ی ڕاگه‌یاندووه‌و ده‌فه‌رمووێ: (وماکان استغفار أبراهیم لأبیه إلا عن موعدة وعدها إیاه فلما تبین له أنه عدو لله تبرأ منه) ٩/١١٤ ﴿ وما أملک لک من الله من شئ ﴾ ئه‌گه‌رچی من ده‌سه‌ڵاتی هیچ شتێکیشم بۆت نییه لای‌خوا ﴿ ربنا علیک توکلنا ﴾ ئه‌ی په‌روه‌ردگاری ئێمه! هه‌ربه تۆ پشتمان به‌ستووه ﴿ وإلیک أنبنا ﴾ هه‌ربۆ لای خۆیشت گه‌ڕاینه‌وه ﴿ وإلیک المصیر ﴾ وسه‌ر ئه‌نجامیش هه‌ربۆلای تۆیه، واته: وا ئێمه به‌ته‌واوی خۆمانمان دایه ده‌ستی تۆ، په‌نا هه‌رپه‌نای تۆیه، ده‌ستمان له‌خزم وکه‌س و کارمان هه‌ڵگرت له‌به‌رخاتری تۆ، ده‌ساتۆیش چاودێرمان به. جاکه‌وابوو ئه‌ی موسڵمانان! ئه‌بێ ئێوه‌یش خۆتان یه‌کلابکه‌نه‌وه، هاوکاری و تێکه‌ڵییان مه‌که‌ن، نهێنی و ڕازونیازی موسڵمانانیان بۆمه‌نێرن به‌نامه‌و به‌هه‌رشتێکی تر ﴿ ٥: ربنا لا تجعلنا فتنة للذین کفروا ﴾ ئه‌ی‌په‌روه‌ردگارمان! مه‌مانکه به‌مایه‌ی تاقیکردنه‌وه بۆ بێباوه‌ڕان، واته: که‌ئه‌زیه‌تمان بده‌ن وله‌ئایین لامان بده‌ن ﴿ واغفر لنا ربنا إنک أنت العزیز الحکیم ﴾ لێمان خۆش ببه ئه‌ی په‌روه‌ردگارمان! له‌هه‌ر که‌م وکورتییه‌ك به‌سه‌رمانا هاتبێ، به‌ڕاستی ته‌نها ئه‌تۆی ده‌سه‌ڵاتداری کارجوان وکارزان.

بۆجارێکی‌تر هانی موسڵمانه‌کان ده‌دات که: چاو ببڕنه (ئیبراهیم) و ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیابوون، بۆیه ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ٦: لقد کان لکم فیهم أسوة حسنة ﴾ سوێند بێ به‌خوا له‌سه‌ر گوزه‌شته‌که‌ی ئیبراهیم و هۆزه دابڕاوه‌که‌یدا سه‌رمه‌شقێکی چاك و جوان هه‌یه بۆتان، هه‌قه چاویان لێبکه‌ن و هه‌ر بیڵێن و بیڵێنه‌وه ﴿ لمن کان یرجو الله والیوم الآخر ﴾ ئه‌م سه‌رمه‌شقییه‌ش بۆکه‌سێکه هیواو ئومێدی به‌خزمه‌تگه‌یشتنی خواو، هاتنی ڕۆژی دوایی ببێ ﴿ ومن یتول فإن الله هو الغنی الحمید ﴾ وهه‌رکه‌سێك پشت هه‌ڵبکا له‌بڕواهێنان و به‌ته‌مای ڕۆژی دوایی نه‌بێت، جا بێگومان خوا بێ نیازو و سوپاسکراوه له‌هه‌موولایه‌که‌وه، پێویستی به‌بڕواهێنان و سوپاسی که‌س نییه.

به‌شکو له‌ناو ئێوه‌و نه‌یاره‌کاندا خوا دۆستایه‌تی دامه‌زرێنێ:

کاتێ خوای دلۆڤان له ئایه‌ته‌کانی پێشوودا ڕێی‌له‌موسڵمانه‌کان گرت، دۆستایه‌تی وئاشنایی له گه‌ڵ خزمانی خراپکارو بێبڕوایانیان بکه‌ن، ئه‌وانیش له به‌ر خوا -زۆر به په‌رۆشه‌وه- چوونه ژێری، ئه‌گه‌رچی قورس و گرانیش ده‌که‌وت له سه‌ریان، جاخوا بۆ دڵخۆشکردنیان ئه‌فه‌رموێ: ﴿ ٧: عسی الله أن یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منهم مودة ﴾ دڵنیابن که خوا خۆشه‌ویستی ده‌خاته نێوان ئێوه‌و ئه‌وانه‌وه دوژمنایه‌تیتان له‌گه‌ڵکردوون، جا ئه‌وکاته

گشـت دەبنە برا. بـەڵێ هەروایـش دەرچوو، چونکـە لەفەتحی (مەککـە)دا خەڵکێکـی زۆر لەوانە بڕوایان هێناو موسـڵمان بوون ﴿ والله قدیـر ﴾ وخـواش بەتوانایە، ئەتوانێ هەمووئـاڵ و گۆڕێ بـکات ﴿ والله غفـور رحیم ﴾ وەخـوا لێخۆشـبووی میهرەبانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أحبب حبیبک هوناًما، فعسـی أن یکون بغیضک یوماًما، وأبغض بغیضک هوناًما، فعسـی أن یکون حبیبک یوماًما)). (تحفـة الأحوذی: ٦/١٣٣). واتە: ئەوەندە دۆسـتایەتی لەگەڵ خەڵکدا بکە، بەشـی حاڵەتی نەیـاری بمێنێتەوە، چونکە دەکرێ رۆژێ ئەو کەسە ئەمڕۆ دۆستە، ببێتە دوژمن و ناحەزت، هـەر ئەوەنـدەش ڕکەبەرایەتی لەگەڵ بکە(ئەگەر کردت) بەشـی ئاشـتی بێڵـەرەوە، چونکـە دەگونجێت رۆژێ ببێتەوە بەئاشـناو دۆستت.مەبەسـت ئەوەیە دۆسـتایەتی ونەیاری لە گەڵ خەڵکدا دەبێ لە سنووری خۆیدا بێ.

ئەوانە کەدژایەتییان لەگەڵ نەکردون، ئێوەدەتوانن دۆستایەتییان بکەن:

پاش ئەوەی‌خوا ڕێی لە دۆستایەتی گرت لەگەڵ خزمانی خراپکارو دوژمن بەخوا لەسەرحیسابی ئیسـلام، لەم ئایەتەیشدا پتر تیشك دەخاتەسەر ئەو مەسەلەیەو، خەڵکی شەڕفەرۆش وناپاك، لە گەڵ خەڵکی بێدەنـگ وئاژاوە نەگێڕ جیا دەکاتـەوەو فەرمووی: ﴿ ٨: لا ینهاکـم الله عن الذین لم یقاتلوکم فـی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم أن تبروهم وتقسـطوا إلیهم ﴾ خوا ڕێتان ناگری لەو کافرو بێباوەڕانـەی جەنگیـان نەکردوون لە ئاییندا، و لـە ماڵ وزێدی خۆتان دەریان نەکردوون –وەك خوزاعە– کەچاکەیان لەگەڵ بکەن و مامەڵەیان لە گەڵ بەکەن بە دادگەری ﴿ إن الله یحب المقسطین ﴾ بەڕاستی خوای دادپەروەر، خەڵکانی دادپەروەری خۆش دەوێ.

دۆستی لەگەڵ شەر فرۆشاندا ناکرێ:

﴿ ٩: إنمـا ینهاکـم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین ﴾ خوا تەنیا ڕێتـان لەوانە لێ دەگرێت کوشـتاریان لێکـردوون ﴿ وأخرجوکم مـن دیارکم ﴾ و لە زێدو ماڵی خۆتـان دەریانکردوون ﴿ وظاهروا علی إخراجکم أن تولوهم ﴾ و وپشـتیوانی یەکتریانکرد لە سـەر وەدەرنانتـان کە: دۆسـتایەتیان بکـەن ﴿ ومن یتولهـم فأولئك هـم الظالمون ﴾ وهەر کەسـێك دۆسـتایەتیان بکا، ئـەوە ئەوانە سـتەمیانکردووە بەوکارەیان، چونکە دۆسـتایەتی وپشتیوانی لە نەیارانی دینی‌خوا دژ بە موسڵمانان گەورەترین تاوانە.

ژنی موسڵمان بە موشریک بەشوو نادرێ، موشریکیش بە موسڵمان ناشێ:

﴿ ١٠: یـا أیها الذیـن آمنـوا إذا جاءکم المؤمنـات مهاجرات ﴾ ئـەی ئەوانەی باوەڕتان هێنـاوە! ژنەباوەڕدارەکان کە لە مەککەوە

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْـَٔاخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٦﴾ ۞ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ ٱلَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَٱللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَـٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَـٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ قَـٰتَلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَـٰرِكُمْ وَظَـٰهَرُوا۟ عَلَىٰٓ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴿٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتُ مُهَـٰجِرَٰتٍ فَٱمْتَحِنُوهُنَّ ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَـٰنِهِنَّ ۖ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَـٰتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلْكُفَّارِ ۖ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۖ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۚ وَلَا تُمْسِكُوا۟ بِعِصَمِ ٱلْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا۟ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ ذَٰلِكُمْ حُكْمُ ٱللَّهِ ۖ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِّنْ أَزْوَٰجِكُمْ إِلَى ٱلْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَـَٔاتُوا۟ ٱلَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَٰجُهُم مِّثْلَ مَآ أَنفَقُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

کۆچیانکرد بۆلای ئێـوە لە مەدینە ﴿ فامتحنوهن ﴾ جا بۆخۆتان تاقییان بکەنەوە، بزانن ڕاست ئەکەن لەبڕواکەیاندا؟ لەبەر ئیسلام هاتوون، یان لەمێردوکەس وکاریان هەڵاتوون؟!. لەپەیماننامەکەی (حودەیبیە)داهاتبوو: ئـەو کەسـەی لەمەککـەوە دێـت بـۆلای موسڵمانەکان، نابێ وەری‌بگێرن، بەڵام ئەوانە لەلای موسڵمانەکانەوە بچـن بۆلای کافرەکان، ئەوان دەتوانـن وەریان بگرن ولای‌خۆیان بیانهێڵنەوە. جا پاش ماوەیەك ئافرەتێکی (أم کلثوم) ناو لەمەککەوە هات بۆمەدینە، پاشان دووبرای هاتن بەدوایدا تا بەپێی مەرجەکان بیبەنەوە، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: ئەومەرجانە تەنها بەرامبەر بەپیاوانـە، ژنان ناگرێتەوە.. جاپاش ئەوە خوا ئەم ئایەتەی نارده خوارەوە، ئەوسا ئیتردوای ئەوە سوێندی ژنانیان ئەدا کەلەمێردیی وکەس و کاری نەتۆراوە وتەنها لەبەرخاتری ئاییني ئیسلام هاتووە ﴿ الله أعلـم بإیمانهن ﴾ خواش زاناتـرە بەئیمانەکەیان، ئەوچاك ئەزانێ چـۆن وبۆچی ئیمانیان هێناوەو کۆچیـان کردووە؟ ﴿ فإن

علمتموهن مؤمنات ﴾ جا ئەگەر زانیتان باوەڕدارن و، تەنها لەبەر ئیسلام هاتوون ﴿ فلا ترجعوهن إلى الکفار ﴾ مەیانگێڕنەوە بۆلای مێردەکافر و بێبڕواکانیان ﴿ لا هن حل لهم ﴾ چونکە ئەوژنانە حەلاڵنین بۆئەو پیاوەکافرانە ﴿ ولاهم یحلون لهن ﴾ و ئەوپیاوە بێبڕوایانەش حەلاڵنین بۆئەو ژنە بڕوادارانە، واتە: ژنیموسڵمان دەبێ تەنها بۆپیاوی موسڵمان بێت ﴿ وآتوهم ما أنفقوا ﴾وە بدەن بە مێردە کافرەکانیان ئەوەی خەرجیانکردووە بۆئەم ژنانە، بۆئەوەی تەنها ژنەکانیان لەدەست دەرچووبێت ﴿ ولا جناح علیکم أن تنکحوهن إذا آتیتموهن أجورهن ﴾ گوناحتان لە سەر نییە کە ئەو ژنانە نیکاح بکەن لە خۆتان، کاتێ مارەییەکەیانتان دانێ، چونکە بەموسڵمان بوونەکەیان پەیوەندی ژن ومێردییان لەگەڵ ئەواندا ئەپچڕێ، پاش تەواو بوونیعیددەش -ئەگەر پێشتر شوویان کردبوو- ئەتوانن مارەیان بکەن ﴿ ولا تمسکوا بعصم الکوافر ﴾ و ئێوەش ژنە کافرەکان رامەگرن، واتە: ئەو ژنانە کەلە (دار الکفر)دا بە جێماون و موسڵمان نەبوون، وا دابنێن هەر ژنتان نەبوون، کەوابوو ئێستا ئەتوانن خوشکیان، یان پووریان مارەبکەن لە خۆتان ﴿ واسئلوا ما أنفقتم ﴾ ئێوەش (ئەی مێردە موسڵمانەکان)! داوای ئەو مارەییەبکەن -لەوکەسەی مارەیکردووە- مەسرەفتانکردووە بۆیان ﴿ ولیسألوا ما أنفقوا ﴾ و با ئەوانیش داوای بکەن چیان خەرجکردووە، واتە: ئەگەرپیاوێك خۆی موسڵمان بوو وکۆچیکرد و، ژنەکەشی بەکافری مایەوە وپاشان مێردیکرد، دەبێ مارەییەکەی بگەڕێتەوە بۆئەم پیاوە موسڵمانەی، وەئەگەر ژنێك هیجرەتیکردو موسڵمان بوو -پاش عیددەش- مێردی کردەوە، دەبێ مارەییەکەی بگێڕێتەوە بۆمێردە کافرەکەی ﴿ ذلکم حکم الله یحکم بینکم ﴾ ئائەوە حوکم و بڕیاری خوایە، حوکم وبڕیاردەدا لە نێوانتاندا سەبارەت بە ژن وپیاوی موسڵمان وکافر ﴿ والله علیم حکیم ﴾ خواش خوایەکی زانای دانایە ﴿ ١١: وإن فاتکم شیء من أزواجکم إلى الکفار ﴾ ئەگەر یەکێ لە ژنەکانتان لە دەستان دەرچووو گەڕانەوە بۆ لای بێباوەڕەکان و، ئەوانیش مارەیانکردو مارەییەکەیان بۆ ڕەد نەکردنەوە ﴿ فعاقبتم ﴾ جائێوەش تۆڵەتان لێکردنەوە، واتە: جەنگ لەنێوان ئێوەو کافراندا بەرپابوو و بەغەنیمەت شتێکتان لێگرتن ﴿ فآتوا الذین ذهبت أزواجهم مثل ما أنفقوا ﴾ جا لەودەستکەوتە بدەنە ئەوانەی ژنەکانیان ڕۆیشتوون، وێنەی ئەوەی خەرجیانکردووە لە مارەییەکەدا ﴿ واتقوا الله الذی أنتم بە مؤمنون ﴾ وە لەوخوایە بترسن ئیمان وباوەڕتان پێی هەیە، وبڕیارەکانیشی سەرجەم جێبەجێ بکەن.

بەیعەتی ژنان بەپێغەمبەر:

کاتێ پەیامبەر ﷺ مەککەی ئازاد کرد، پیاوان دەهاتن پەیمانیان لەسەرفیداکاری بۆئیسلام لە گەڵ دەبەست، ئینجا سەبارەت بەوژنانەش موسڵمان دەبوون دەهاتن ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٢: یا أیها النبی إذا جاءک المؤمنات ﴾ ئەی پەیامبەر! کاتێ ژنانی باوەڕدار هاتنەلات ﴿ یبایعنک ﴾ بەیعەتت پێ بکەن، جاتۆش لەسەر ئەم شەش خاڵە گرنگە: ﴿ على ألا یشرکن بالله شیئا ﴾ یەکەم: لە سەر ئەوەیهیچ شتێ نەکەنە هاوبەشی خوا، وبەتاك وتەنیای بزانن ﴿ ولا یسرقن ﴾ دووەم: دزی نەکەن ﴿ ولا یزنین ﴾ سێیەم: زینا نەکەن ﴿ ولا یقتلن أولادهن ﴾ چوارم: منداڵەکانی خۆیان نەکوژن و زیندە بەچاڵیان نەکەن وەك سەردەمی نەزانی ﴿ ولا یأتین ببهتان یفترینه بین أیدیهن وأرجلهن ﴾ پێنجەم: هیچ بۆختانێك نەکەن لە نێوان دەست و پێی خۆیاندا، واتە: منداڵی خەڵکی نەکەنە منداڵی خۆیان، لە سەردەمی نەفامیدا هەر ژنێك ترسی بووبا مێردەکەی -لەبەرئەوە منداڵی نابێت دەری بکا- دەچوو منداڵی دۆزراوەی دەهێناو دەیکرد بەمنداڵی خۆیو بە مێردەکەی دەگوت ئەمە لەتۆیە.. ئینجا خوای گەورە بەو ئایەتە ئەو کارەی لێ قەدەغە کردن. ﴿ ولا یعصینک فی معروف ﴾ شەشەم: لە هەموو کارێکی چاکەدا سەرپێچی ونافەرمانێت نەکەن ﴿ فبایعهن ﴾ ئەوسا تۆش بەیعەتیان لێوەرگرە. بەڵێ.. لە رۆژی دووەمی ئازادکردنی مەککەدا، ژنانیش پاش هاتنی پیاوان، پۆل پۆل دەهاتنە (سەفا)و موسڵمان دەبوون، پەیامبەریش ﷺ بەزمان نەك بەدەسخستنە ناودەس لەسەر ئەو خاڵ و مەرجانەی سەرەوە پەیمانی لێوەر دەگرتن، شیاوی باسە پێغەمبەر ﷺ بەهیچ شێوەیەك دەستی لە دەستی ژنی نامەحرەم نەکەوتووە. (فتح الباری: ٨/٥٠٤) ﴿ واستغفر لهن الله ﴾ وەلەخوای دلۆڤان داوای لێخۆشبوونیان بۆبکە ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا خوایەکی گوناهپۆشی میهرەبانە ﴿ ١٣: یا أیها الذین آمنوا لا تتولوا قوما غضب الله علیهم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! دۆستایەتی کۆمەڵێ مەکەن (مەبەست لە جوولەکەیە) خوا غەزەبی لێگرتوون، واتە: نە بەنامەو نەبەکاغەز نووسین، و نەبەهیچ جۆرێکیتر هاوکارییان مەکەن ﴿ قد یئسوا من الآخرة ﴾ بەراستی نائومێدو بێهیوا بوون لەقیامەت، چونکە باوەڕیان پێی نییە ﴿ کما یئس الکفار من أصحاب القبور ﴾ وەك بێ باوەڕەکان لە مردووی گۆڕەکان بێئومید بوون زیندوو ببنەوە، ئەوانەیش بەهیچ شێوەیەك بەهیواو ئومێدی هاتنی قیامەت و پاداشتی نین، کەوابوو

دووربگرن لێیان ومەیانکەنە پشتیوان و دۆستی خۆتان و، ڕازو نیازی موسوڵمانانیان لامەدرکێنن.

لە شەوی (٢٢/٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١/٢/٢/١٩٩٧) لە (مەریوان)، کاتژمێر ٧، ٤٠/ لەنووسینیتەفسیری ئەم سوورەتی(مومتەحینە) بوومەوە.

والحمد لله أولا وێ خرا، وصلی الله وسلم و بارك علی محمد وآل محمد.

سوورەتی (سەف)ـە

مەدەنییەو (١٤)ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی(سەف)یش وەك سوورەتەکانی‌تری مەدینە باسی هەندێ لە ئەحکام و کۆمەڵێ ڕێنمایی ئەکات، ئەیشتوانی بڵێیت بە شێوەیەکی گشتی و سەرەکی باسی بە جەنگهاتن دەکات لەگەڵ ناحەزان و دوژمنانی دینی خوادا، وە فیداکاریو هەوڵ و تێکۆشان بۆ سەر بڵندی بەرنامە و ئایینی خوای گەورەو بەرزکردنەوەی وشەی پیرۆزی ئەو ئەکات، وە هەروەها باسی تاکە بازرگانییەکی سەرکەوتوو دەکات لە دونیا ولە پاشە ڕۆژدا، کە ئەویش جیهاد کردنە لە ڕێی دینی خوای گەورەدا.. بەکورتی دەتوانین بڵێن تەوەرەی ئەم سوورەتە باسی هەڵنانی بڕوادارانە بۆ جەنگ و جیهاد، هەر بە ناوەکەشیا -کەپێی دەڵێن: سوورەی (سەف=ڕیزبوون) لەبەرەکانی جەنگدا- دیارە مەبەست پێی چییە. جا بەم شێوەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سبح لله ما في السموات وما في الارض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و لە زەویدایە، تەسبیحاتی خوا ئەکەن، واتە: بەرزیو بڵندیو بێ خەوشی‌خوا ئەڵێن، گەواهیو شایەتی بۆ تاك وتەنیایی ئەدەن ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ هەر ئەویشە دەسەڵاتداری کارجوان و کارزان،بۆیە جێگەی خۆیەتی تەواوی بوونەوەر فەرمانبەردار و ملکەچی‌بن.

قسەی بێ‌کردەوە مەکەن:

﴿ ٢: يا أيها الذين آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بۆ چی شتێ دەڵێن و ڕەفتاری پێ‌ناکەن؟ مەگەر ئێوە نەتانوت: ئەگەر بمانزانیبا چ کارێ بە لای خواوە زۆر باشە ئەمانکرد؟ کەچی کاتێ باسی گەورەیی ومەزنی جیهاد کرا لای خوا،هەندێکتان قسەکەی خۆتانتان شکاندو پێتان ناخۆش بوو (الدر المنثور: ٨/١٤٦) ﴿ ٣: كبر مقتا عند الله أن تقولوا مالا تفعلون ﴾ خوا لە لای سەختە، کە شتێ بڵێن وکاری پێ‌نەکەن؟ ﴿ ٤: إن الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفا ﴾ بێ‌گومان خوا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ دەجەنگن لە پێناوی ڕێگای ئەودا بەیەك سەف و، یەك ڕیز ﴿ كأنهم بنيان مرصوص ﴾ وەك دیواری

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾

سُورَةُ ٱلصَّفِّ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِهِۦ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَٰنٌ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوٓا أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٥﴾

بینایەکی مەحکمی بە قورقوشم دارێژراو، واتە: بەشێویەك دەجەنگن هەرگیز لەجێگەی خۆیاندا ناجوڵێن و سەنگەر چۆڵناکەن.

قەومەکەی مووسا پێغەمبەر ﷺ ئازاری مووسایان دا:

پاش ئەوەی باسی جیهادی‌کرد، ئەوسا دێتە سەر کورتە باسێکی مووساو عیسا ﷺ کە ئەوانیش هەوڵی زۆری یەکتاپەرستییان داو، فەرمانیشیان بە جیهاد کرد، کەچی ئەوانیش لە لایەن گەلەکەیانەوە وەك تۆ ئەی پێغەمبەر ﷺ ئازار دران، و خۆشیان‌گرت، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ٥: واذ قال موسى لقومه يا قوم لم تؤذونني ﴾ وەبیریان بێنە باسی مووسا ئەی‌موحەممەد! ﷺ کاتێ کەبە هۆزو گەلەکەی خۆی‌گوت: ئەی هۆزی من! ئێوە بۆچی ئازاری‌دڵم ئەدەن؟ بە سەر پێچی کردنتان لە فەرمانەکانی خوا ﴿ وقد تعلمون أني رسول الله اليكم ﴾ خۆ بێ گومان دەشزانن کە من پەیامبەری خوام و نێرراوم بۆلای ئێوە ﴿ فلما زاغوا أزاغ الله قلوبهم ﴾ جا

کاتێ ئەوان لە هەق و ڕاستی لایاندا، خوایش دڵ و دەروونی کلا کردن، سەرگەردان و وێڵی دەشت و بیابان بوون ﴿ والله لا یهدی القوم الفاسقین ﴾ و بەڕاستی خوایش ڕێنوینی خەڵکی لە سنوور دەرچوو و نافەرمان ناکات، چونکە ئامادە ییيان تیا نییە بۆ ڕێنموونی.

وَإِذۡ قَالَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُم مُّصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيَّ مِنَ ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَمُبَشِّرَۢا بِرَسُولٖ يَأۡتِي مِنۢ بَعۡدِي ٱسۡمُهُۥٓ أَحۡمَدُۖ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ قَالُواْ هَٰذَا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿٦﴾ وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ وَهُوَ يُدۡعَىٰٓ إِلَى ٱلۡإِسۡلَٰمِۚ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطۡفِـُٔواْ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ ﴿٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ تِجَٰرَةٖ تُنجِيكُم مِّنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿١٠﴾ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡ وَيُدۡخِلۡكُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةٗ فِي جَنَّٰتِ عَدۡنٖۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخۡرَىٰ تُحِبُّونَهَاۖ نَصۡرٞ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَتۡحٞ قَرِيبٞۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُوٓاْ أَنصَارَ ٱللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ لِلۡحَوَارِيِّـۧنَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ نَحۡنُ أَنصَارُ ٱللَّهِۖ فَـَٔامَنَت طَّآئِفَةٞ مِّنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَكَفَرَت طَّآئِفَةٞۖ فَأَيَّدۡنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَىٰ عَدُوِّهِمۡ فَأَصۡبَحُواْ ظَٰهِرِينَ ﴿١٤﴾

عیسا عليه السلام مژدەی هاتنی پێغەمبەر دەدات:

﴿ ٦: واذ قال عیسی ابن مریم ﴾ وەبیریان بێنە کاتێ کەعیسای کوڕی مەریەم وتی: ﴿ یا بنی إسرائیل إنی رسول الله إلیکم جمیعا ﴾ ئەی نەوەکانی یەعقووب! بێگومان من پێغەمبەرو نێرراوی خوام بۆلای ئێوە ﴿ مصدقا لما بین یدی من التوراة ﴾ ددانیش بەوتەوراتەدا دەنێم لە بەردەستمدایە ﴿ ومبشرا برسول یأتی من بعدی اسمه أحمد ﴾ مزگێنیش بە هاتنی پەیامبەرێك دەدەم –کەپاش خۆم دێ– ناوی(ئەحمەد)ـە، لە فەرمودەدا هاتووە کەیەکێ لە ناوەکانی ئەو پێغەمبەرە (ئەحمەد)ــە ﷺ وەکو دەفەرموێ: ((إن لی أسماء: أنا محمد، وأنا أحمد، وأنا الماحی الذی یمحو الله به الکفر، و أنا الحاشر الذی یحشر الناس علی قدمی، وأنا العاقب)) (متفق علیه): (فتح الباری: ٥٠٩/٨ ومسلم: ١٨٢٨/٤). ﴿ فلما جاءهم بالبینات ﴾ جا کاتێ عیسا یان موحەممەد بە موعجیزە ڕوونەکانەوە هات و پێی ڕاگەیاندن ﴿ قالوا هذا سحر مبین ﴾ وتیان: ئەمە جادوویەکی ئاشکراو نمایانە! ﴿ ٧: ومن أظلم ممن افتری علی الله الکذب وهو یدعی إلی الإسلام ﴾ چ کەسێك هەیە لەوە ستەمکارتر کە لە سەر خوا درۆ هەڵبەستێت، لە کاتێکدا بانگ بکرێت بۆ ئیسلامبوون وموسڵمان بوون؟! عیسا بانگی کردن و مژدەی هاتنی ئەو پێغەمبەرەی پێدان، کەچی وتیان ئەمە جادووە!! ﴿ والله لا یهدی القوم الظالمین ﴾ وخواش ڕێنمایی گەل و هۆزی ستەمکار ناکات، چونکە شایستەی هیدایەت نییە.

دەیانەوێ بە فووی دەمیان ئەم دینی خوایە بکوژێننەوە!:

﴿ ٨: یریدون لیطفئوا نور الله بأفواههم ﴾ بێباوەڕەکان ئەیانەوێ بەفووو، (بەقاڵەی دەم)یان نوورو ڕووناکی بەرنامەی خوا بکوژێننەوە!! ﴿ والله متم نوره ﴾ لە کاتێکدا خوا خۆی تەواو کەری نووری ئایینی خۆیەتی ﴿ ولو کره الکافرون ﴾ ئەگەرچی کافرو بێ بڕوایانیش پێیان ناخۆش بێت، واتە: خوا خۆی ئەم ئایینی خۆیە هەر سەر ئەخات، هەرچەندە لە هەموو لایەکەوە دوژمنان بیانەوێ کپی بکەنەوەو لیخنی بکەن.

ئیسلام بەسەر گشت دینەکاندا سەردەکەوێ:

﴿ ٩: هو الذی أرسل رسوله بالهدی ودین الحق ﴾ خو ئەو زاتەیە کە پەیامبەرەکەی خۆی(موحەممەد) بەقورئانێکی ڕێنموونیکارو ئایینێکی ڕاست ورەوانەوە نارد ﴿ لیظهره علی الدین کله ﴾ بۆ ئەوە بەسەر تەواوی ئایینەکاندا سەری بخات ﴿ ولو کره المشرکون ﴾ ئەگەرچی موشریك و هاوبەش پەیداکەرانیش پێیان ناخۆش بێ و، هەوڵی کوژانەوەی بدەن.

بچنە جیهاد لە سزاو ئازار ڕزگار دەبن:

ئینجا موسڵمانان هەڵئەنێت بۆ جیهادو دڵیان خۆش ئەکات، بۆیە ئەفەرموێ: ﴿ ١٠: یاأیهاالذین آمنوا هل أدلکم علی تجارة تنجیکم من عذاب ألیم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ئایا ڕێگای بازرگانییەکتان نیشان بدەم لە سزایەکی ئێش پێگەیەنەری دۆزەخ ڕزگارتان بکات؟: ﴿ ١١: تؤمنون بالله ورسوله ﴾ باوەڕ بکەن بەخواو بەپێغەمبەرەکەی ﴿ وتجاهدون فی سبیل الله بأموالکم وأنفسکم ﴾ وە بە ماڵ و بە گیانتان –لە پێناوی سەرخستنی ڕێبازی خوادا– جیهاد بکەن ﴿ ذلکم خیر لکم إن کنتم تعلمون ﴾ ئەو بڕواو جیهادەتان لەهەموو شتێك بۆتان باشترو چاکترە، ئەگەر بزانن ﴿ ١٢: یغفر لکم ذنوبکم ﴾ ئەگەر واتانکرد، ئەوسا

خواش هەڵەو گوناهەکانتان ئەبەخشێ و چاوپۆشییان لێئەکات ﴿ ويدخلكم جنات تجري من تحتها الانهار ﴾ ولە قیامەتدا ئەتانخاتە ناو چەندین باخاتی بەهەشتەوە کەچۆم ورووبار لەژێر درەختەکانییەوە دەردەچێت ﴿ ومساكن طيبة في جنات عدن ﴾ و لەناو چەندان کۆشك و خانووی رازاوەو پاك و خاوێنشدا لە بەهەشتی هەتاهەتایی ونەبڕاوەدا نیشتەجێتان دەکات ﴿ ذلك الفوز العظيم ﴾ هەر ئەوەیە سەرفرازی گەورەو بێوێنە. تائێرە باسی پاداشتی دوا رۆژ بوو، ئینجا هەندێکیشی هەر لەدونیادا پێتان دەبەخشێت، وەك ئەفەرموێت: ﴿ ١٣: وأخرى تحبونها ﴾ وبەهرەیەکی تر حەزتان پێیە لە دونیادا بتانداتێ ﴿ نصر من الله وفتح قريب ﴾ ئەویش یارمەتیدان و سەرخستنە لە لایەن خواوە، وە فەتح و پیرۆزیەکی نزیکە، واتە: ئازاد کردنی مەککەیە، یان هەر وڵاتێکی تری پڕ لە خێر بۆ موسڵمانان ﴿ وبشر المؤمنين ﴾ و موژدەی ئەوەش بدە بە باوەڕدارەکان، تا پشت ئەستوور بن لەسەر ئەو بەڵێنە.. بەڵێ هەروابوو، چونکە لە ماوەیەکی زۆر کەمدا خوای باڵادەست ئاڵای ئیسلامی پیرۆزی بەسەر زۆرێ لە وڵاتاندا بەرز کردەوە، ئەوە بوو ئیسلام بۆ چەند سەدەیەك کاروباری سیاسی و، ئابووری و، کۆمەڵایەتی و، یاسایی گەلانی، زۆر بەسەرکەتووانە بەرێ ئەکرد، تارۆژێ خەڵك دەستی لەئیسلام نەکێشابوویەوە، بەڵام کاتێ دەستیان لەئیسلام هەڵگرت و، گەڕانەوە ژێر ئاڵای ئەم و ئەو، دەرەنجام دۆڕاندیان و ڕیسواو ژێردەستکران.

پشتیوانی لەم ئیسلامە بکەن:

﴿ ١٤: يا أيها الذين آمنوا كونوا أنصار الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ببنە پشتیوان و یارمەتیدەری دینی خوا ﴿ كما قال عيسى بن مريم للحواريين ﴾ وەك عیسای کوری مەریەم بە حەوارییەکانی هاوەڵی گوت: ﴿ من أنصاري إلى الله ﴾ کێ بۆ گەیاندنی ئاینی خوا یارو یاوەرمە؟ ﴿ قال الحواريون نحن أنصار الله ﴾ حەوارییەکانیش وتیان: ئێمە یارمەتیدەری ئاینی خواین، هەموو کات فیدایی‌و پشتیوانینی ﴿ فآمنت طائفة من بني إسرائيل ﴾ جا دەستەیەك لەبەنی ئیسرائیل باوەڕیان بە عیسا هێناو ئامادەیی خۆیان دەربڕی‌و بوونە پشتیوان و سەربازی ﴿ وكفرت طائفة ﴾ ودەستەیەکیشیان بێباوەڕو، ڕێبازی کوفریان گرتەبەر ﴿ فأيدنا الذين آمنوا على عدوهم ﴾ جا ئێمەش پشتگیریمانکرد لەوانەی باوەڕیان هێنابوو و لە ئاست دوژمنەکانیان سەرمانخستن ﴿ فأصبحوا ظاهرين ﴾ جا دەرەنجام بە پشتگیری خوا سەرکەوتن بەسەریاندا، کەوابوو ئێوەش ئەی بڕواداران! هەموو لەپشت ئایینەکەی خوادا کۆ ببنەوەو ببنە سەربازی ڕاستەقینەی ئەو، ئەوجا خواش سەرتان ئەخات بەسەر دوژمنانتاندا.

سوپاس بۆخوا لە (٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر (١٩٩٧/٢/٢) کاتژمێر (١)ی پاش نیوەڕۆ، لەنووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (جومعە)ـە

مەدەنییەو (١١) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

تەوەرە سەرەکییەکەی ئەم سوورەتە، نوێژی هەینی‌و هەندێ ئەحکامی زۆرگرنگی نوێژی هەینییە، جابەناردنی پەیامبەر ﷺ -بەو هەموو ئەحکامە زۆرگرنگ و قەشەنگانەوە- دەست پێئەکا، تا لەوگومڕایی‌و سەر لێشێواوییەی دونیا گەلان ڕزگار بکا، پاشان باسێکی کورتی جوولەکەش دەکات، هەتا بزانرێ چۆن تەوراتیان بۆ ڕەوانە کراو، پاشان چۆن بۆ دواییش پشتگوێیان خست، ئینجا ئەوگوێنەدان و کەڵك وەرنەگرتنەیان لەو پەیامەی تەوراتە، دەشوبهێنێ بەحاڵی گوێدرێژێکەوە، بارێ کتێبی لێ نرابێ، ئاشکرایە کەئەو گوێدرێژە تەنها ماندوو بوونەکەی بۆ دەمێنێتەوەو هیچ سوودێك لەو بارە کتێبە وەرناگرێ، دە بێشك ئەو زاناو خوێندەوارانەش کەخێرو شەڕ لە یەك ناکەنەوەو یەکی کتێبخانەیەکیان هەیە، حاڵیان لە حاڵی ئەو گوێدرێژە دەچێت جوولەکەبێ، یان نا.

هەمووشتێ پاك و بێ خەوشی خوا دەڵێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يسبح لله مافي السموات وما في الأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و، هەرچی لەزەویدایە پاك وبڵندی‌و بێخەوشی‌خوا دەڵێن و تەسبیحات بۆ ئەو دەکەن، واتە: هەموو بەردەوام گەواهی بوون و تاك وتەنیایی خوا دەدەن، وەك دەفەرموێ: (وإن من شئ إلا يسبح بحمده..) (٤٤: ١٧). ﴿ الملك ﴾ پاشاو فەرمانڕەوای هەقە، دەسەڵاتی تەواوو بێسنووری هەیە ﴿ القدوس ﴾ زۆریش پاك و بێگەردو بێخەوشە، لەهەرشتێك شایستەی خوایەتی ئەو نەبێت ﴿ العزيز الحكيم ﴾ دەسەڵاتداری کارجوان و کارڕەوایە، بەرژەوەندی هەموو بەندەکانی خۆی ئەزانێ لەچیدایە.

منەتباری خوابن کە پێغەمبەری بۆ ناردن:

﴿ ٢: هو الذي بعث في الأميين رسولا منهم ﴾ خوا هەر ئەو

پەروەردگارەیــە کە لەناو عەرەبــە نەخوێندەوارەکاندا –وەك ئیبن عەبباس ئەڵێ– پەیامبەرێکی پایەبەرزی لەخۆیان نارد.

تێبینی: عــەرەب پێیان وتراوە: (ئوممــی)، چونکە خوێندەواریان زۆر کەمبوو، وە پەیامبەر ﷺ خۆیشــی لەو بارەیەوە فەرموویەتی: ((نحن أمة أمية، لا نكتب ولا نحسب)) (متفق عليه). ﴿ يتلوا عليهم

آياتــه ﴾ ئایەتەکانی قورئانەکەی ئەویان بەســەرا دەخوێنێتەوە، هەرچەنــد ئەمیــش خــۆی نەخوێنــدەوارە ﴿ ويزكيهــم ﴾ ودڵ ودەروون و ڕەواڵەتیان پاك دەکاتەوە، لە بیروباوەڕی بتپەرستی و، یاســای لاروچەوتی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە ﴿ ويعلمهم الكتاب والحكمــة ﴾ و قورئان وفەرموودەکانــی خۆیان فێر دەکات ﴿ وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين ﴾ خۆ بەڕاســتیش پێش هاتنیئەو، ئەوان لەگومرایی وسەرلێشــێواوییەکی ئاشــکرادا بوون: سیاسەتی پووچ وگەندەڵ، ڕەوشــت وئەخلاقی ڕووخــاو، باری کۆمەڵایەتی پەست و قێزەون..هتد.

موحەممەد ﷺ پێغەمبەری عەرەب و عەجەمە:

﴿ ٣: وآخريــن منهم لما يلحقوا بهم ﴾ وەئــەو پەیامبەرەی نارد، بۆخەڵکانێکــی تریش کەهێشــتای پێیــان نەگەیشــتوون، واتە: لــە دوای چەرخی ئەوانــەوە دێن، کەوابوو پەیامبەرێکی گشــتی خەڵکانیجیهانە. (ئەبووهورەیــرە/ خوا لێی ڕازی بێت) ئەڵێت: لەخزمەتی پەیامبەردا ﷺ دانیشتبووین و، ئەم ئایەتەی: (وآخرين منهم..) هاتە خوارێ، دانیشــتووەکان وتیــان: ئەی پێغەمبەر! ﷺ دەبێ ئەوخەڵکانەیترکێ بن کە تۆ پێغەمبەری ئەوانیشــی؟ (ئەبوو هورەیرە) ئەڵێت: پەیامبەر ﷺ دەســتی خستە سەرشانی سەلمانی (فارســی) وفەرمووی: ((لوكان الإيمان عنــد الثريا لناله رجال –أو رجل– من هؤلاء)) (بوخاری و موســلیم ڕیوایەتیان کردووە). واتە: گریمان ئەرئیمان لای ئەســتێرەی (کۆ)دا بووبا، بە تەئکید کۆمەڵە پیاوێکیئەمانە –دەستی بۆســەلمان ڕاکێشا– خۆیانیان دەگەیانێ! ﴿ وهو العزيز الحكيم ﴾ تەنها ئەویشە زاڵ ودەسەڵاتدار، کار جوان وکارزان، ئەوەتە لەوکاتەی پشێویو بێسەرووبەریەدا ئەو پەیامبەرە خۆشەویستە ئازیزەی بۆناردن و، ئەویش قۆڵی مەردایەتی لێهەڵماڵیو شــەوو ڕۆژی نایە ســەریەك، تا بە ماوەیەکی کەم توانی ڕووبەری نیوە دوورگەی عەرەبی بەتەواوی بگۆڕێت..هتد ﴿ ٤: ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء ﴾ ئەو شەرەفی پەیامبەرایەتییە فەزڵ و بەهرەی خوایە، ویستی لەهەرکەسێك ببێ، پێی دەبەخشێت، هیچ کەسێ ناتوانــێ بەئارەزووی خــۆی دایبڕێ بۆ خــۆی ﴿ والله ذوالفضل العظيم ﴾ خوا خاوەن بەهرەو بەخششێکی فراوان وگەورەیە.

جوولەکە چوونە ژێر تەورات و کاریشیان پێنەکرد:

جاکــە پێغەمبەر هات جوولەکە کەوتنە دەمبازیی وئینکاری لەوەدا کــە بۆئەوانیش نێردرابــێ، ئەگەرچی ناوونیشانیشــی لەتەوراتدا هەبێ، جا ســەبارەت بەو ئینکاری وحاشــایەیان خوا فەرمووی: ﴿ ٥: مثل الذين حُملوا التوراة ﴾ حاڵی ئەوانەی تەوراتیان پێدراو تەکلیفکــران کاری پێبکەن ﴿ ثم لم يحملوها ﴾ پاشــان هەڵیان نەگــرت، واتــە: کاریان پێ نەکردو کەڵکیــان لێ وەرنەگرت وەك (ئیــبن عەبباس) ئەڵێ: ﴿ كمثل الحمار يحمل أسفارا ﴾ لە حاڵی ئــەو گوێدرێژە دەچێ: کە بــارێ کتێب هەڵدەگرێ و ناشــزانێ چیان تێدایەو چیــان پێبکا، دیارە بەرنامــەو کتێب، بەتایبەت کتێــب و بەرنامەی خوایی، بۆئەوەیــە گوێیبۆ بگیردرێو کەڵکی لێوەربگــیردرێ.. جوولەکە لەبەرئەوە کــە خۆیان خاوەن تەورات بوون و لەوێ باسی هاتنی پێغەمبەر ﷺ کراوەو بەوردی سیفەتەکانی باسکــراون، هەقبوو کە هات بەخێرایی بڕوایان پێکردبا.. بەڵام دیارە ســوودیان لەتەورات وەرنەگرتوو و تەنیا ماندوو بوونەکەیان بۆ مایەوە! ﴿ بئس مثل القوم الذين كذبوا بآيات الله ﴾ ئای چەند ناشیرین وخراپە ســیفەتی ئەو قەومەی ئایەتەکانی خوایان بەدرۆ دەزانــێ ﴿ والله لا يهدي القــوم الظالمين ﴾ وخواش ڕێنوێنی گەل

وهۆزی ستەمكار ناكات بۆ ڕێگەی خێروچاكە، چونكە خۆیان ئامادەییان نییە ﴿ ٦: قل یا أیها الذین هادوا ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵێ: ئەی ئەوانەی لەسەر دینی جوولەكەن! ﴿ إن زعمتم أنكم أولیاء لله من دون الناس ﴾ ئەگەر پێتان وایە كە ئێوە دۆست و خۆشەویستی خوان، نەك خەڵكی دی ﴿ فتمنوا الموت إن كنتم صادقین ﴾ جا فەرموون داوای مردن بكەن ئەگەر ڕاستبێژن لە داواكەتاندا، هەتا زوو بگەنە خزمەتی پەروەردگارتان و لەم دونیایە ڕزگاربن ﴿ ٧: ولا یتمنونه أبدا بما قدمت أیدیهم ﴾ خۆ هەرگیز -لەبەر ئەوەی پێشی خۆیانیان خستووە- ئارەزوو و داوای مردن ناكەن، لەفەرموودەیەكدا هاتووە: ((والذی نفسی بیده لوتمنوا الموت ما بقی علی ظهرها یهودی إلا مات)) سوێند بەوكەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر داوای مردونیان كردبا تەنها جوولەكەیەك بەسەر ئەم زەوییەوە بەزیندوویی نەدەماو هەموو ئەمردن ﴿ والله علیم بالظالمین ﴾ وە خوایش زانایە بە كارو كردەوەی ستەمكاران، بۆیە ناوێرن داوای مردن بكەن ﴿ ٨: قل إن الموت الذی تفرون منه ﴾ پێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ بێگومان ئەو مردنەی كە ئێوە لەبەری هەڵدێن و ئەترسن پێی بگەن ﴿ فإنه ملاقیكم ثم تردون إلی عالم الغیب والشهادة ﴾ بەڕاستی هەر ئەتانگاتێ، پاشانیش دەگێڕدرێنەوە بۆ لای زانای نادیارو دیار، پەنهان و ئاشكرا، بۆلای ئەو زاتەی كە هیچ شتێكی لێناشاردرێتەوە ﴿ فینبئكم بما كنتم تعملون ﴾ ئینجا لەئەنجامی ئەو كاروكردەوە دەتانكرد ئاگادارتان ئەكات.

نوێژی هەینی و چەند ئادابێكی:

﴿ ٩: یا أیها الذین آمنوا إذا نودی للصلاة من یوم الجمعة ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! كاتێ ڕۆژی هەینی بانگدرا بۆ نوێژ ﴿ فاسعوا إلی ذكر الله وذروا البیع ﴾ جائێوە بەپەلە بچن بەدەم زیكری‌خواوەو، واز لە هەموو كڕین و فرۆشتنێك بێنن ﴿ ذلكم خیر لكم ﴾ ئەو خۆ ئامادەكردنە بۆی چاكترە بۆتان، واتە: ئەبێتە هۆی ڕەزامەندی خوا لەدونیاو لە قیامەت ﴿ إن كنتم تعلمون ﴾ ئەگەر بزانن و دەركی ڕاستی بكەن.

هەرلە نوێژ بوونەوە بڵاوەوە بن و بۆ ڕۆزی بكۆشن:

﴿ ١٠: فإذا قضیت الصلاة فانتشروا فی الأرض ﴾ جاكە نوێژەكە تەواوبوو، بڵاو ببنەوە بەڕووی زەویدا ﴿ وابتغوا من فضل الله ﴾ وەداوای ڕزق و ڕۆزیو بەهرەی خوا بكەن و هەوڵی ڕۆزی بدەن و هەموو هۆیەكی ڕۆزی بدەنە بەر، بێگومان خوایش یارمەتی دەرتانە ﴿ واذكروا الله كثیرا ﴾ و یادی خوا زۆر بكەن ﴿ لعلكم تفلحون ﴾ بەوئومێدە بەختیاروسەرفراز بن.

دواندەر كەوتە وتار لە مزگەوت دەرمەچن:

﴿ ١١: وإذا رأوا تجارة أو لهوا ﴾ وكاتێ بازرگانییەك، یان هەر سەرقاڵییەك ببینن ﴿ انفضوا إلیها ﴾ بڵاوەی لێدەكەن ودەچن بۆلای ﴿ وتركوك قائما ﴾ تۆ بە ڕاوەستاوی بەجێدێڵن!. ڕاڤەكارانی قورئان ئەڵێن: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی هەینی لەسەر مینبەر وتاری ئەخوێندەوە، لەوكاتەدا كاروانێكی بازرگانی لەشامەوە گەڕایەوە، لەو كاتەیشدا مەدینەییەكان تووشی گرانی و قات و قڕییەك ببوون، شیاوی باسە هەركات كاروان هاتبایەتەوە بەتەپڵ ودەفەوە پێشوازیان لێئەكرد، ئینجا كە دانیشتوانی مزگەوت و گوێگرانی وتاری هەینی گوێیان لەو هەراو سومرەوە بوو، ئەوانیش -بێجگە لە دوازدە كەسیان- بەپەلە هەڵسان وپەیامبەریان بەجێ هێشت!! ئەوسا ئەو ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ قل ما عند الله خیر من اللهو ومن التجارة ﴾ پێیان بڵێ ئەی موحەممەد ﷺ ئەو پاداش و بەهرەیە لای خوایە بۆ ئیمانداران چاكترە لەگەمەو بازرگانی ﴿ والله خیر الرازقین ﴾ وخوایش باشترین ڕۆزی بەخشە، كەوابوو جارێكی‌تر شتی وا نەكەن و تەنها لای خوا داوای ڕۆزی بكەن.

لەشەوی(٢٤/٢٣)ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/١) كاتژمێر (٥ : ١٠) شەو، لەنووسینی تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە لە (مەریوان).

سوورەتی (مونافیقون)ـە

مەدەنییەو (١١)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتەش وەك سوورەتە مەدەنییەكانی‌تر باس لە هەندێ ئەحكام دەكات.. هەروەكو تەوەرەیەكیشی بەگشتی باسی دووڕووەكانە، هەر لەبەرئەوەیشە بە سوورەتی (منافقون) ناوبرا، لەسەرەتاوە باسی كارڕەوتی لارو چەوتییان دەكات، باسی دوو زمانی و، بەدكاریان دەكات، دەڵێ بەردەوام دەرەوەو، ناوەوەیان لەیەك جیایە، پاشان باسی دارشتنی پیلان و نەخشەكانیان دەكات بۆسەر پەیامبەرو موسڵمانان، دەڵێت بەڕواڵەت موسڵمان دەبوون، بەڵام لەناوەوە دڵیان نەخۆش و كرمۆڵ بوون، بۆیە هەمووكات خەتەری ئەوان لەوكەسانەی كە بە ئاشكرا بەرهەڵستی ئیسلام و موسڵمانانیان دەكرد زیاتر بووە، هەروەكو جۆرەها وتەی

نابەجێ و ناشـیرینیان بەرامبەر پەیامبەر ئەکردو ئەیانوت: پاش ماوەیەکیتر خۆیو بەرنامەکـەی ئەپێچنەوە، ودەیانگوت کاتێك موسـڵمانەکان لە جەنگی (بەنی موستەلق) گەڕانەوە ناهێڵین بێنە مەدینەوەو، ئەوانەشـیان لەمەدینەدان دەریـان ئەکەین..هتد. لە کۆتاییشدا داوا لەموسڵمانان دەکات کە ئەوەندە خۆیان سەرگەرمی

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْاْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ ٱلصَّلَوٰةُ فَٱنتَشِرُواْ فِى ٱلْأَرْضِ وَٱبْتَغُواْ مِن فَضْلِ ٱللَّهِ وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْاْ تِجَٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓاْ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا قُلْ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَٰرَةِ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١﴾

سُورَةُ المُنَافِقُونَ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ قَالُواْ نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُۥ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَكَٰذِبُونَ ﴿١﴾ ٱتَّخَذُوٓاْ أَيْمَٰنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ ۞ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِن يَقُولُواْ تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ ٱلْعَدُوُّ فَٱحْذَرْهُمْ قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

دونیا نەکـەن و، واز لەجیهاد نەیەنن وەك دووڕووەکان! وە پێش ئـەوەی هەلیان لەکیس بچێت ومردن بـدا لەدەرگایان، باهەردەم خێرو سـەدەقە بکەن، پێش ئەوە پەشـیمان ببنەوەو، پەشیمانیش هیچ کەڵکێك نەبەخشێت.

ناڵەباری دووڕووەکان:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيـم * ١: إذا جاءک المنافقـون ﴾ کاتێ دووڕووەکان هاتن بۆلات ئەی پێغەمبەر ﷺ! ﴿ قالوا نشـهد إنک لرسـول الله ﴾ ئەڵێن: شـایەتی ئەدەین کە بەڕاستی تۆپەیامبەری خوایت ﴿ والله يعلم إنک لرسوله ﴾ لەحاڵێکدا خواخۆی ئەزانێ کە تۆپەیامبەری ئەویت ﴿ والله يشـهد إن المنافقين لکاذبون ﴾ وەخوا گەواهی ئەدات کەئەو دووڕووانە درۆ دەکەن کەئەڵێن تۆ پەیامبەری خوایت ﴿ ٢: اتخذوا أيمانهم جنة ﴾ سـوێندە درۆینەکانیان کردە سـپەرو قەڵغان بۆ پاراستنی ئابڕوو و سەروماڵی خۆیان، هەرشتێك دێتە پێشـێ، بەخێرایی ئەوان سوێندێکی پیائەکێشن! ﴿ فصدوا عن سـبيل الله ﴾ ڕێی دینیخوایان لەخەڵك گرت! نەیان دەهێشت کەسـێك بێتەناو دینـی خواوەو، تا بۆیان کرابا بەسـوێندی درۆو دەلەسـە خەڵکیان لەخشـتە ئەبرد ﴿ إنهم ساء ماکانوا يعملون ﴾ بەڕاستی ئەوانە کارێکی خراپ و نابەجێیان کرد ﴿ ٣: ذلک بأنهم آمنوا ثم کفروا ﴾ ئەو بەدکارییەشیان هیئەوەبوو کە بۆ یەکەمجار باوەڕیان هێنا، پاشـان کافر بوونەوە! ﴿ فطبع علی قلوبهم ﴾ ئیتر مۆری بەدبەختی نرا بەسـەردڵیاندا ﴿ فهم لا يفقهون ﴾ جا ئەوان تێناگـەن وحەقیقـەت وەر ناگرن و وشـەو مانای خـێر نازانن، واتە: چاك وخراپ لەیـەك ناکەنەوە ﴿ ٤: وإذا رأيتهم تعجبک أجسـامهم ﴾ هەرکە دەیانبینیت لەش وقەڵافەتیان سەرسـامەت دەکات، چونکـە وێنـەو دیمەنیان لەپیاوی هەڵکەوتەو راسـت و راسـاڵ ئەچێت ﴿ وإن يقولوا تسـمع لقولهم ﴾ وئەگەر قسـەش بکەن -لەڕەوانبێژی و قسـەزانیندا- گوێ بۆ قسـەکەیان دەگریت ﴿ کأنهم خشب مسندة ﴾ لە بەر خاڵییەتی دڵیان لەئیمان، دەڵێی تەختە داری هەڵپەسێراون ﴿ يحسبون کل صيحة عليهم ﴾ وادەزانن هەموو قسەو دەنگێك بۆسەر ئەوانە، واتە: ئەوەندەش دەترسن پەردە لەسەرنهێنییەکانیان هەڵماڵرێت، هەردەنگێك هات ئەوان بەزیانی خۆیانی ئەزانن و، وا دەزانن باسی ئەوانە ﴿ هم العدو فاحذرهم ﴾ هەرئەوانن دوژمن، دەسـائیوەش هۆشیار و ئاگاداریان بن و خۆتان بپارێـزن لێیـان ﴿ قاتلهم الله أنـی يؤفکون ﴾ خـوا بیانکوژێ، لەناویان بەرێت، چۆن لەڕێی هەق لائەدرێن؟!.

پشتیان لەپێغەمبەر ﷺ کردو گەمارۆشیان لە سەرموسڵمانان دانا!:

ئیمامی (بوخاری)لـە (زەید)ـەوە ئـەڵێ: کاتێ(عەبدوڵڵای کوڕی ئوبـەی) لە(ئوحـود) گەڕایـەوەو جەنگەکـەی بەجێهێشـت، وەلەسـوپاکەی پێغەمبـەر ﷺ خەڵکێکی زۆری پەشـیمانکردەوەو گێڕایەوە، بەو بۆنەیەوە موسڵمانەکان ڕکیان لێهەڵگرت و بەئاشکرا قسەیان پێدەوت، ئەوجاکەخزمەکانی زانییان وا پێغەمبەر ﷺ زۆر توورەیە پێیان گوت: چاك وایە تۆخۆت بڕۆی بۆلای پەیامبەر ﷺ داوای لێبووردنی لێبکەیت، تا لێتخۆش ببێ و، لەخواش داوای لێخۆشبوونـت بۆ بکات، ئەویش بەتووڕەییەکەوە سـەری باداو وتـی: نە دەچم بـۆلایو، نەئەیشـمەوێ داوای لێخۆشبوونم بۆ بـکا، جا ئەمئایەتە هاتـە خوارەوەو فەرمـووی: ﴿ ٥: وإذا قيل لهم تعالوا يسـتغفر لکم رسول الله ﴾ کاتێ پێیان بگوترێ: وەرن بۆ لایپەیامبەری خوا داوای لیبووردنتان بۆ بکات ﴿ لووا رءوسهم ﴾

سەریان با ئەدەن و گاڵتەیان لێدێ! ﴿ ورأيتهم يصدون وهم مستكبرون ﴾ و دەیانبینی پشت هەڵئەکەن و، -لەبەر کیبرو دەعیەیان- خۆشیان بە گەورە دەزانن بێنە لای پەیامبەر ﷺ ﴿ ٦: سواء عليهم أستغفرت لهم أم لم تستغفر لهم ﴾ بۆ ئەوان چوونییەکە داوای لێبوردونیان بۆ بکەیت، یان بۆیان نەیکەیت ﴿ لن يغفر الله لهم ﴾ چونکە هەرگیز خوا لێیان خۆش نابێت ﴿ إن الله لا يهدى القوم الفاسقين ﴾ بەراستی خوا هیدایەت و ڕێنمایی هۆز وگەلانی لەسنوور دەرچوو ناکات. ﴿ ٧: هم الذين يقولون لاتنفقوا على من عند رسول الله حتى ينفضوا ﴾ هەرئەوانن بەخەڵکی مەدینە دەڵێن: هیچ مەبەخشن بەوانەی کەلە دەوروبەری پێغەمبەری خوادان لە هەژارە کۆچکەریەکان! تا برسییان ئەبێ و بڵاوەی لێدەکەن!! ﴿ ولله خزائن السموات والأرض ﴾ خۆ هەموو گەنجینەکانی ئاسمانەکان و زەوی هی خوایە ﴿ ولكن المنافقين لايفقهون ﴾ بەڵام دووڕووەکان تێناگەن و نافامن، بۆیە ئەو وتە ناشیرینانە لە زاریان دەرئەچێ ﴿ ٨: يقولون لئن رجعنا إلى المدينة ﴾ دووڕووەکان (واتە: عەبدوڵلاو شاگردەکانی) ئەڵێن: سوێند بێ بە خوا، ئەگەر گەراینەوە بۆ مەدینەو، لەم جەنگەی (بەنی موستەلق) رزگارمان بوو ﴿ ليخرجن الأعز منها الأذل ﴾ دەبێ دەسەڵاتدارو بەرێز، واتە: ئەوان، خەڵکە رووت ولاتەکەی لێدەرکەن، واتە: پێغەمبەرو هاوەڵانی لە مەدینە وەدەرنێن! جا کە کورەکەی (سەلوول) ئەوەیگوت: کورەکەی خۆی -(عەبدوڵلا) کە موسڵمانێکیدڵسۆز بوو- چوو لەدەرگای (مەدینە)دا شیرەکەی بەدەستەوەگرت و وەستا، جاکاتێ دیتی وا باوکی هات، چووە پێش و پێیگوت: بگەرە دواوە، ئەمەش سوێندی بێت تا نەڵێیت پەیامبەر عەزیز و سەربەرزە! ئێمە زەلیل وپەست و ریسواین، نابێ برۆیتە نێوشارەوە، ئەویش بەناچاریپێی لێناو، ئەویش رێگەی بۆکردەوە بۆ ناوشار، پاشان عەبدوڵلا هات بۆلای پێغەمبەر ﷺ وتی: بیستوومە کە ئەتەوێ ئەی پێغەمبەری خوا! باوکم بکوژی، جا ئەگەر نیازێکی وات هەیە وراستە، فەرمان بدە بامن خۆم بیکوژم و هەرئێستایش کەڵلە سەرەکەیت بۆ دێنم! ئەویش فەرمووی: نا، نایکوژین ﴿ ولله العزة ولرسوله وللمؤمنين ﴾ رێز و عیززەت وگەورەیی هەر بۆ خواو بۆ پەیامبەرەکەی و بۆباوەڕدارانە ﴿ ولكن المنافقين لايعلمون ﴾ بەڵام دووڕووەکان نازانن، چونکە رێی راستیان لێچەواشە بووە ﴿ ٩: يأيها الذين آمنوا لاتلهكم أموالكم ولاأولادكم عن ذكر الله ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! ماڵ ومنداڵتان لەیادی خوا غافڵتان نەکەن، واتە: ئێوە وەك دووڕووەکان مەبن کەدەستیان لەجیهادوهەوڵ وتێکۆشان بەردا ﴿ ومن يفعل ذلك فأولئك هم الخاسرون ﴾ هەرکەسێك کاری وابکات! ئەوانەن زیانمەن و دۆڕاو، چونکە فەزڵ و باوی دونیایان بەسەرپاشەڕۆژدا داوە.

بەر لەوە بمرن صەدەقە بکەن:

﴿ ١٠: وأنفقوا مما رزقناكم ﴾ لەو ماڵ وسامانەی کردوومانە

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

سُورَةُ التَّغَابُنِ

ڕۆزیتان ببەخشن ﴿ من قبل أن يأتى أحدكم الموت ﴾ پێش ئەوەی مردن یەخەتان پێبگرێ ﴿ فيقول رب لولا أخرتنى إلى أجل قريب ﴾ ئەوسا بڵێ: ئەی پەروەردگارەکەم! خۆزگە مردنی منت بۆ ماوەیەکی نزیك دوا خستبا ﴿ فأصدق وأكن من الصالحين ﴾ ئینجا ماڵم دەبەخشی و لەساڵحان و چاکە خوازان دەبووم ﴿ ١١: ولن يؤخر الله نفسا إذا جاء أجلها ﴾ و خۆ هەرکەسێك ئاکامیتەواوبوو، هەرگیز خوا دوای ناخات، جا کەوابوو پێش ئەوە ئەوخۆزگە بێجێگەیە بخوازن فریای خۆتان بکەون ﴿ والله خبير بما تعملون ﴾ وخواش بەئاگایە بەو کاروکردەوە ئێوە دەیکەن، وە بەپێی ئەوەش پاداش و تۆڵەتان ئەدات. لە کۆتاییدا درووددوسڵاو بۆ سەر گیانی پاکی پەیامبەری سەروەرو سالار.

لە (٢٤)ی رەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٢)ز، کاتژمێر (٥)ی سەر لەئێوارە، لە تەفسیری سوورەتی (منافقون) بوومەوە.

سوورەتی (تەغابون)ـە

مەدەنییەو (١٨) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (تەحریم)ـەوە هاتووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشـدا کە لەمەدینەدا هاتووە، هەر لەسوورەتە مەککەییەکان ئەچێ، چونکە ئەمیش وەك ئەوان باسی یەکتاپەرستی خوایگەورە ئەکات. بۆ یەکەم جار باسـی باڵا دەستییو گەورەیی و دەسەڵاتی خوا ئەکات، ئینجا تیشکێك ئەخاتە سەر گەلانی پێشوو، ئەنجامی هەموو کەسێکیش هەڵدەسەنگێنێ و، هەمووکەسیش دەبێ کێڵگەی خۆی بخواتەوە، فەرمان بەگوێڕایەڵی و فەرمان بەرداری بۆ خواو پەیامبەر ﷺ ئەدا، هۆشـیاری بەمرۆڤ ئـەدا: کەماڵ و منداڵ و خێزان و هاوسەر لەخشتەیان نەبەن تا دەست لەجیهاد هەڵبگرن. کۆتاییشـی دێ بە ئامۆژگاری کردنی ئادەمیزاد کە هەمیشـە دوور بگـرن لـەرژدی و چرووکی، هـەروەك پێیان دەڵێـت کە دارایی لەرێگـەی خوادا بەخت بکەن بۆ بەرز کردنەوەی بڕیارو وشـەی خوا جا بەم شـێوەیەش دەسـت پێ ئەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يسـبح لله مافي السـموات ومافي الارض ﴾ هەرچی لەئاسمانەکان و لەزەویدایە، پاك وخاوێنی و بێخەوشی خوا ئەڵێن، خۆگومانیش نییە کەهەموو بوونەوەر بەڵگەو نیشانەیە لەسەر بوونی خـوا ﴿ له الملک ولـه الحمد ﴾ دەسـەڵات و موڵکایەتی هەر بۆ ئەوە، سوپاس وستایش تەنها بۆ ئەوە ﴿ وهو على كل شئ قدير ﴾ هەرئەویشە بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایەو، ویستی لەهەر شتێك ببێ ئەیکات.

باوەڕو بێباوەڕی بە دەست خوایە:

﴿ ٢: هو الذي خلقكم ﴾ هەر ئەو خوایەیە ئێوەیدروسـتکردووە ﴿ فمنكـم كافر ومنكم مؤمن ﴾ ئینجا هەتانـە بێ باوەڕوو کافر، بەئـارەزووی خـۆی لە فیـترەت لایداوە، هەیشـتانە بەئیمان و باوەڕدار، هەمیشـە لەسەر نەخشەی فیترەت ئەڕواو لانادا. ئیمامی (موسـلیم) لە (سـەهل)ەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((إن الرجـل ليعمـل عمل أهـل الجنة فيما يبـدو للناس وهو مـن النار، وإن الرجـل ليعمل عمـل أهل النار فيما يبدو للنـاس وهو من أهل الجنة)). واتە: پیاوی واهەیە هەردەم کاروکردەوەی بەهەشـتییانە ئـەکا -بەپێیڕواڵەت- کەچی لەئەنجامـدا ئەهلی ئاگرە، پیاوی واش هەیـە بەردەوام وەکو خەڵکـی جەهەننەمی کارئەکا، کەچی سـەرەنجامی بەهەشتییە، مەبەسـت ئەوەیە کە زانستی (ئەزەلی) خوا پەیوەندی بە هەموو شـتێکەوە هەیەو، چاك ئەزانێ ئەنجامی گشـت شـتێ چی دەبێـت. ﴿ والله بما تعملون بصيـر ﴾ وە خوا بینایە بـەوکارو کردەوە دەیکەن، هەرچی بکـەن دێتەوە رێتان ﴿ ٣: خلق السـموات والأرض بالحق ﴾ خوا ئاسمانەکان و زەویی بەهەق بەدیهێناوە ﴿ وصوركم فأحسن صوركم ﴾ وە بەجوانترین شـێوە وێنەی کێشـاون: قەڵافەت وبەژن وباڵای جوان و رێکوپێك و، لـە گەڵ ئەوەهەموو ژیـری و وردەکارییەدا ﴿ وإليـه المصير ﴾ سـەرەنجامیش هەر بۆ لایئەوە، لای ئەوەهەموو پاداشت وتۆڵەیەك وەردەگـرن ﴿ ٤: يعلم مـا في السـموات والأرض ﴾ هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدایە -وردو درشـت- خوا دەیزانێ ﴿ ويعلم ماتسـرون وما تعلنون ﴾ وهەر چیش ئێوە بیشارنەوەو، هەرچیش ئاشکرای بکەن، دەیزانێ و لای ئەو یەکسانە ﴿ والله عليم بذات الصدور ﴾ خواش بەوەی لەسینگ و دڵەکاندایە زاناو بەئاگایە.

بەرلە ئێوە خەڵکی زۆر قڕانی تێکەوت:

﴿ ٥: ألـم يأتكم نبـأ الذين كفروا من قبل ﴾ ئایـا هەواڵی کافران وبێباوەڕانی پێشـی خۆتانتان -کـە بەر لە ناردنی تۆ- کافرو بێ بـاوەڕ بوون پێ نەگەیشـتوون کە چ سـزایەکیان ئەوقەبوو، کاتێ سەرپێچیان کرد؟! ﴿ فذاقوا وبال أمرهم ﴾ کە سزای بێ باوەڕی و تاوانی خۆیانیان چیشـت لەدونیـادا ﴿ ولهم عذاب أليم ﴾ وله پاشەڕۆژیشدا سزایەکی ئێش پێگەیەنەرو دەردناکیان بۆهەیە ﴿ ٦: ذلک بأنه كانت تأتيهم رسلهم بالبينات ﴾ ئەو سزایەش بەو هۆیەوە بوو کە بەڕاسـتی پێغەمبەرەکانیان بەچەندین بەڵگەو مۆعجیزەی روونەوە بۆدەهاتن و هەریەکەشیان داوای گەلەکەیانی ئەنجام دەدا ﴿ فقالوا أبشـر يهدوننا ﴾ کەچی وتیـان: ئایا مرۆڤێك رێنماییمان دەکات؟! ﴿ فكفروا وتولوا ﴾ جا دەرەنجام کافرو بێباوەڕبوون و پشـتیان هەڵکرد لە ئیمان ﴿ واسـتغنى الله ﴾ وخوایش بێنیاز بوو لێیـان و وێڵیکردن ﴿ والله غني حميد ﴾ وخـوا خوایەکیبێنیازە لەهەموو شتێك، هەر لەزاتی خۆیدا سوپاسکراوە.

زیانەوەی پاش مردن راست و رەوایە:

﴿ ٧: زعـم الذين كفروا أن لن يبعثـوا ﴾ ئەوانەی کافرو بێ بڕوا بوون گوتیان: هەرگیزپاش مردن زیندوو ناکرێنەوە! ﴿ قل بلى وربى لتبعثن ﴾ پێیان بڵێ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەڵێ سوێند بە پەروەردگارم بێگومـان لە گۆڕەکانتاندا دەر ئەهێنرێن و زیندوو ئەکرێنەوە ﴿ ثم لتنبؤن بما عملتم ﴾ پاشـان لەهەر کاروکردەوەیەك ئەنجامتان داوە

ئاگـادار دەكرێن، لەگەورەو لە بچووك، و هەر بەوەش پاداشـت دەدرێنـەوە ﴿ وذلك على الله يسير ﴾ ئەوەیش بـۆ خوا كارێكی ئاسـانە، چونكە ئێوە خۆتان ئەزانن كە لەسـەرتاوە شتێك نەبوون و وجوودتان نەبوو، پاشـان دروستیكردن وبوون، باشە ئیتر چۆن ناتوانـێ زیندووتان بكاتەوە؟! ﴿ ٨: فآمنوا بالله ورسـوله والنور الذي أنزلنا ﴾ جا ئیدی باوەڕ بێنن بەخواو پەیامبەرەكەی، وە بەو نـوورو رووناكییەی بۆمان دابەزاندۆتە خوارەوە ﴿ والله بما تعملون خبير ﴾ وخوا ئاگایە بەو كارو كردەوەیەی ئەنجامی دەدەن.

ڕۆژی قیامەت ڕۆژی تێكشكانە:

﴿ ٩: يـوم يجمعكم ليوم الجمع ﴾ ئـەو ڕۆژە وەبیر بێنە كە خوا هەمووتـان كـۆ ئەكاتەوە، بۆ ڕۆژی كۆ كردنـەوەی تەواوی گەلان بۆپاداشـت وتۆڵـە ﴿ ذلـك يـوم التغابـن ﴾ ئەو ڕۆژەیـە ڕۆژی زیانباری تاوانكارانە، زیانی بێ بڕوایان دەردەكەوێ، بەهۆی كافر بوونیانەوە ﴿ ومن يؤمن بالله ويعمل صالحا يكفر عنه سيئآته ﴾ وە هەركەسـێك باوەڕ بەخوا بێنێ و كاری چاك ئەنجام بدات، خوا گوناهەكانی دەپۆشـێ ﴿ ويدخله جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ و ئەیخاتە ناوچەند باخێكەوە لە بەهەشـتدا كە لە بنكەكانیانەوە ئـاوو ڕووبـار دەڕوات ﴿ خالدين فيهـا أبدا ﴾ بـە هەتاهەتاییش تێیـدا دەمێننەوەو نامرن ﴿ ذلك الفـوز العظيم ﴾ تەنها ئا ئەوەیە سەرفرازی و سـەركەوتنە گەورەكە ﴿ ١٠: والذين كفروا وكذبوا بآياتنـا ﴾ وە ئەوانەش بێ باوەڕبوون و نكووڵی ئایەتەكانی ئێمەیان كرد ﴿ أولئـك أصحاب النار خالدين فيها ﴾ ئائەوانە دۆزەخین و بـە هەتاهەتایی تێیدا دەمێننەوە ﴿ وبئـس المصير ﴾ ودۆزەخیش سەرەنجام و جێیەكی زۆر خراپە.

هەموو بەڵایە بە ئیزنی خوا دێ:

﴿ ١١: ما أصاب من مصيبة إلا بإذن الله ﴾ وهەر بەڵاو ناخۆشییەك پێـش بێت، بـێ فەرمان و بڕیاری خـوای كارزان نابێت، واتە: ئیرادەو ویستی ئـەوی لەگەڵە، كەوابوو خۆتان تەنها تەسـلیمی ئیرادەو ویستی خوا بكەن ﴿ ومن يؤمن بالله يهد قلبه ﴾ وهەركەسێك باوەڕی بەخوا هەبێت، ئەویش دڵی هیدایەت دەكاو دایدەمەزرێنێت لەئارامـی و، خۆگرتن لە بەرامبەر هەر بـەڵاو نەهامەتییەك پێش بێت ﴿ والله بكل شـئ عليم ﴾ وخوابەهەموو شتێك ئاگاو زانایەو، دەزانێ ئەودڵانە لەكاتی خۆشی وناخۆشیدا چۆنن.

بەر فەرمانی خواو پێغەمبەر بن:

﴿ ١٢: وأطيعوا الله وأطيعوا الرسـول ﴾ وگوێڕایەڵی خوا بكەن و، فەرمانبـەرداری پەیامبـەر بكەن ﴿ فإن توليتم فإنما على رسـولنا البلاغ المبين ﴾ جا ئەگەر پشتتان هەڵكرد و گوێڕایەڵ نەبوون، ئەوە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوا وَّاسْتَغْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّن يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

خۆتان زەرەر دەكەن، چونكە تەنها گەیاندنێكی نما و ئاشكرا لەسەر شانی پەیامبەری ئێمەیە، ئیتر هەموو كەسێك گلەیی ئەكەوێتە سەر ئەسـتۆی خۆی ﴿ ١٣: الله لا إله إلا هو ﴾ ئەو خوایە، خوایەكی بە هەقی وایە، بێجگە لەخۆی هیچ پەرستراوێكی تر نییە ﴿ وعلى الله فليتوكل المؤمنون ﴾ دەبا بڕواداران تەنها پشت بەخوا ببەستن و متمانەی تەواویان هەر بەو ببێ.

بڕێ ژن و منداڵ نەیارو دوژمنە:

ڕاڤەكارانی قورئان ئەڵێن: دەسـتەیەك لەموسـڵمانەكان ویستیان كـۆچ بكـەن و بڕۆن بۆ مەككە، جا ماڵ و منـداڵ و ژنانیان بوونە ئەستەنگ لە بەردەم ڕۆیشـتنەكەیان، دەرەنجام دواكەوتن، پاشان كاتـێ كەهاتنە مەدینە سـەیرئەكەن وا زۆربـەی خەڵكی مەدینە فێری ئیسـلامەتی بوون! ئیتر ئەوانیش پەشـیمان بوونەوە لەسەر كارەكەیان و ویسـتیان ئەزیەتی ژن ومنداڵەكانیان بدەن، ئینجا لە

بەرامبەر ئەوەوە، ئەم ئایەتە هات و فەرمووی: ﴿ ١٤: یا أیها الذین آمنوا إن من أزواجکم وأولادکم عدوا لکم ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بەڕاستی هەندێ لەژنان و لە منداڵتان دوژمنن بۆتان، سەرقاڵتان دەکەن لە تاعەت و کاری چاکە بەهۆی خۆشەویستیتانەوە بۆیان ﴿ فاحذروهم ﴾ جا وریابن و خۆتان بپارێزن

وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ خَٰلِدِينَ فِيهَاۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٢﴾ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ مِنْ أَزْوَٰجِكُمْ وَأَوْلَٰدِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَٱحْذَرُوهُمْۚ وَإِن تَعْفُواْ وَتَصْفَحُواْ وَتَغْفِرُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ وَٱسْمَعُواْ وَأَطِيعُواْ وَأَنفِقُواْ خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْۗ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِن تُقْرِضُواْ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَٰعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۚ وَٱللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

سُورَةُ الطَّلَاقِ

لە خۆشەویستی ناشەرعی بۆیان ﴿ وإن تعفوا وتصفحوا وتغفروا ﴾ جا ئەگەر بیانبەخشن لەوەکە پەکیانخستن لە کۆچکردن و، بیانپۆشن و لێیان خۆش ببن ﴿ فإن الله غفور رحیم ﴾ بێگومان خوا خوایەکی زۆر لێبووردەیە، زۆردڵاوایە. ﴿ ١٥: إنما أموالکم وأولادکم فتنة ﴾ بەڕاستی ماڵ و منداڵەکانتان بەڵان بۆتان، پێیان تاقیدەکرێنەوە، تا دەرکەوێ کامتان گوێڕایەڵی دەکەن و، کامیشتان یاخی دەبن، کەوابوو بێدارو هۆشیار بن پێیان فریو نەخۆن! ﴿ والله عنده أجر عظیم ﴾ لەکاتێکدا خوای میهرەبان پاداشتێکی گەورەی لایە، واتە: بەهۆی ئەو سەروەت و سامان و ژن ومنداڵانەتانەوە دەستخەرۆ نەبن.

تا دەتوانن لە خوا بترسن:

﴿ ١٦: فاتقوا الله ما استطعتم ﴾ جا تەقوای خوا بکەن چەندێکتان توانی، پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەیەوە دەفەرمووێ: ((إذا أمرتکم بأمر فائتوا منه مااستطعتم، وما نهیتکم عنه فاجتنبوه)) (فتح الباری: ١٣/٢٦٤). هەندێ لە زاناکانیش دەڵێن: ئەم ئایەتەی (فاتقوا الله مااستطعتم)، بەئایەتی (یاأیها الذین آمنوا اتقوا الله حق تقاتة) (٣/١٠٢) سڕاوەتەوە. ﴿ واسمعوا وأطیعوا ﴾ گوێڕایەڵ بن و ببیستن، هەر ئامۆژگارییەك ئەکرێن وە بڕیارو فەرمانەکانم جێبەجێ بکەن ﴿ وأنفقوا خیرا لأنفسکم ﴾ وسامان وماڵ بەخت بکەن لەڕێی خوادا، چونکە ئەبێتە مایەی چاکی و سوود بۆخۆتان ﴿ ومن یوق شح نفسه ﴾ وە ئەوەی‌لە خواوە بپارێزرێ لە ڕژدی و چرووکی دەروونی ﴿ فأولئك هم المفلحون ﴾ ئا ئەو جۆرە کەسانەن سەرفرازو برەوە ﴿ ١٧: إن تقرضوا الله قرضا حسنا ﴾ ئەگەرقەرزێ باش بدەن بەخوا، واتە: لەڕێی خێرو چاکەدا بەختی بکەن ﴿ یضاعفه لکم ﴾ خوا بۆتان چەند بەرامبەر ئەکات ﴿ ویغفر لکم ﴾ و لێشتان خۆش ئەبێ ﴿ والله شکور حلیم ﴾ وخواخوایەکی زۆر پاداشدەرەوەی چاکەکارانە، زۆریش لەسەر خۆو خۆڕاگرە، پەلە ناکات لە تۆڵەدا ﴿ ١٨: عالم الغیب والشهادة العزیز الحکیم ﴾ زانای نادیارو دیارە، پەنهان و شاراوە لای ئەو یکسانە ودیارە، ودەسەڵاتداری کارجوان و کارڕەوایە لەهەموو بڕیارەکانیدا.

لەشەوی ٢٥/٢٦/ی ڕەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٣٤) کاتژمێر (٧/١٥) خولەك لەنووسینی تەفسیری سوورەتی (تەغابون) بوومەوە.

سوورەتی (تەلاق)ـە

مەدەنییەو (١٢)ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە لەپاش سوورەتی (ئینسان)ـەوە هاتووە، کەمێ درێژ تر باسی ژن ومێرد دەکات، بەتایبەت مەسەلەی تەلاق و چۆنێتی عیددەو نەفەقەو خەرجی ژنان، نیشتگاو مەنزڵ و جێگەی خەوو خەوتن و ئیسراحەتیان..هتد. دیاریکردنی کاتی تەلاقدان -ئەگەر هەردەبوو تەلاق بدرێت- واتە: کەی پەسەند وشەرعییە، ئەوەیش بۆئەوەیە کە پیاوان پەلە نەکەن لە تەلاقدانی ژنەکانیاندا، چونکە خوا تەلاقی بۆ کاتی ناچاری و نەمانی توانای پێکەوە ژیان داناوە، و ئەگەر ناچاری نەبوایە، ڕێگەی تەلاق نەئەدرا.. داوا ئەکات پاش تەلاقەکە، حیسابی عیددەیان ڕابگرن، بۆ ئەوەی ڕشتەو نەژاد تێکەڵ بەیەك نەبێ، هەروەها بۆئەوەش کە ئەوژنە تەلاقدراوە بەعیددەوە زۆر نەمێنێتەوە ئەگەر بیەوێ شوو بکاتەوە، هەموو جۆرە عیددەیەك باس ئەکات.. بەیناو بەینیش ئەگەڕێتەوە سەر تەقوا بۆ

راگرتنی یاساو سنوورەکان، وە بۆ ئەوەی ژن و پیاوەکە لەترسی خوا ستەم لەیەك نەکەن، وێنەیەکی سەرکەشی و سەرسەختی گەلانی پێشـــوویش ئەخاتە پێش چاو بۆ ئەوەی پتر دەست بگیرێ بەپیادە کردنی ئەحکامی خواوە، کۆتاییشـــی دێت بەباسکردنی توانایی‌و دەسەڵاتی خوای گەورە لەدروستکردنی ئاسمانەکان و زەویدا.

ژن دەبێ لە عەیدەی خۆیدا تەلاق بدرێت:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یا أیها النبی إذا طلقتم النساء ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەئوممەتەکەت بڵێ: کاتێ‌ویستتان ژنەکانتان تەلاق بدەن ﴿ فطلقوهن لعدتهن ﴾ جا لەکاتی دەست پێکردنی عیددەیاندا تەلاقیـــان بدەن، واتە: لە حەیز پاك بن و، لەو پاکییەشـــدا مێرد لەگەڵیا دروســـت نەبووبێت. لەفەرموودەیەکدا هاتووە: ((فلیطلقها طاهرا قبل أن یمســـها، فتلك العـــدة التی أمر الله تعالی أن یطلق لها النساء)) (بوخاری، فتح الباری: ٢٥١/٨، موسلیم: ١٠٩٤/٢). واتە: ئەگـــەر ژنت تەلاقدا، لەپاکیدا و پێـــش چوونەلای تەلاقی بدە، هەر ئەوەیشـــە کەخوا فەرمووی: ژنان لەکاتـــی عیددەیاندا تەلاق بدەن. ﴿ وأحصوا العدة ﴾ حیســـابی ســـەرەتاو کۆتایـــی عیددەیان بـــەوردی بژمێرن، تا لێتـــان تێك نەچێ‌و ژنەکەیـــش بە عیددەوە زۆر نەمێنێتەوە، نەوەك تووشـــی زیان ببـــێ ﴿ واتقوا الله ربکم ﴾ وەلەخوای گەورەو پەروەردگارتان بترسن و سنوورەکانی مەشکێنن و گوێڕایەڵبن ﴿ لاتخرجوهن من بیوتهن ﴾ لەخانووەکانیاندا دەریان مەکـــەن پاش تەلاقدان، تا عیددەیان تەواو ئەبێت، واتە: لەپێش تەلاقدانداندا لەکوێ دەژییان با هەر لەوێ بمێننەوە ﴿ ولا یخرجن ﴾ ژنەکانیـــش بۆخۆیان بەبێ ڕەزامەندی لەمـــاڵ دەرنەچن، چونکە هێمـــان بەســـراونەتەوە بەپیاوەوە ﴿ إلا أن یأتین بفاحشـــة مبینة ﴾ مەگەر کارێکی خراپی ئاشـــکرا بکەن. (ئیـــبن عەبباس) و هەندێ لەهاوەڵانی‌تر ئەڵێن: مەبەســـت بە (فاحیشە) زیناو، هەموو جۆرە ڕەفتارێکـــی تـــری دزێوو نەگونجاوی ئەو ژنەیە. ئیمامی (شـــافعی) ئەڵێ: مەبەســـت بەو (فاحیشـــە)یە، جنێـــوو دەم درێژی ژنەکەیە لەگـــەڵ خـــزم و کـــەس و کاری مێردەکەیدا. ئەو کاتـــە با لەوێ نەمێنـــن و بچن بۆ ماڵی مەحرەمـــی خۆیان. ﴿ وتلك حدود الله ﴾ و ئەمەیە بەرنامەو سنوورەکانی خوا لەبارەی تەلاقەوە هۆشیاربن! دەســـت درێژی نەکـــەن ﴿ ومن یتعد حدود الله فقد ظلم نفســـه ﴾ هەرکەســـێك لە بەرنامەو ســـنوورەکانی خوا تێپـــەڕێ، بێ‌گومان ســـتەمی لە خۆی‌کردووەو ســـنوری خوای بەزانـــدووە ﴿ لاتدری لعـــل الله یحدث بعد ذلك أمراً ﴾ تـــۆ چووزانی دوای تەلاقدانەکە چی‌دەبـــێ؟ لەوانەیە خـــوای کارزان کارێ تازەپێش بێنێت: ژن و پیاوەکە پەشـــیمان ببنەوە بۆ یەکتر، ئەو کاتە دەستبکە نەوە بەژن ومێردی خۆیان و ژیانێکی نـــوێ، بۆیە دەڵێین: با لەخانووەکانی خۆیاندا بمێننەوەو دەرنەچن.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحۡصُواْ ٱلۡعِدَّةَۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ رَبَّكُمۡۖ لَا تُخۡرِجُوهُنَّ مِنۢ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخۡرُجۡنَ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ وَتِلۡكَ حُدُودُ ٱللَّهِۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ ٱللَّهِ فَقَدۡ ظَلَمَ نَفۡسَهُۥۚ لَا تَدۡرِي لَعَلَّ ٱللَّهَ يُحۡدِثُ بَعۡدَ ذَٰلِكَ أَمۡرٗا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغۡنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمۡسِكُوهُنَّ بِمَعۡرُوفٍ أَوۡ فَارِقُوهُنَّ بِمَعۡرُوفٖ وَأَشۡهِدُواْ ذَوَيۡ عَدۡلٖ مِّنكُمۡ وَأَقِيمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ لِلَّهِۚ ذَٰلِكُمۡ يُوعَظُ بِهِۦ مَن كَانَ يُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ﴿٢﴾ وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ وَمَن يَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ فَهُوَ حَسۡبُهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَٰلِغُ أَمۡرِهِۦۚ قَدۡ جَعَلَ ٱللَّهُ لِكُلِّ شَيۡءٖ قَدۡرٗا ﴿٣﴾ وَٱلَّٰٓـِٔي يَئِسۡنَ مِنَ ٱلۡمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمۡ إِنِ ٱرۡتَبۡتُمۡ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشۡهُرٖ وَٱلَّٰٓـِٔي لَمۡ يَحِضۡنَۚ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مِنۡ أَمۡرِهِۦ يُسۡرٗا ﴿٤﴾ ذَٰلِكَ أَمۡرُ ٱللَّهِ أَنزَلَهُۥٓ إِلَيۡكُمۡۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يُكَفِّرۡ عَنۡهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُعۡظِمۡ لَهُۥٓ أَجۡرًا ﴿٥﴾

لەگەڵ تەلاقدراودا بە تەرزێکی پەسەند مامەڵە بکەن:

﴿ ٢: فـــإذا بلغن أجلهن ﴾ جا کە نزیك‌بـــوو -دوای یەك تەلاق، یان دووتـــەلاق- عیددەیان تەواو ببێ ﴿ فأمســـکوهن بمعروف أو فارقوهن بمعروف ﴾ ئەوســـا یان بەباشی ڕایان‌گرن و بیان‌هێننەوە ژێـــر نیکاحـــی خۆتان، هـــاورێ لەتـــەك هەڵس و کەوتـــی چاك و ڕەفتاری باشدا، یاخود وازیان لێبێنن و لێیان جیاببنەوە بەچاکی، ئەوانیـــش عیددەی خۆیان تەواو بکەن وهەرچییان ئەکەوێتە لاتان بەشێوەیەکی شەرعی بیان‌دەنێ لەمارەیی و.. هتد ﴿ وأشهدوا ذوی عـــدل منکم ﴾ وبۆ ئەنجامدانی هەردوو بارەکە: (گێڕانەوەیان، یان تەلاقدانیان بەیەکجاری) دووکەســـی دادگەرو دادپەروەر لەخۆتان بگرنە شایەد ﴿ وأقیموا الشهادة لله ﴾ ئێوەیش -ئەی شاهێدەکان- بەرێك‌وپێکـــی بۆ خوا شـــایەتی بدەن ﴿ ذلکم یوعـــظ به من کان یؤمـــن بالله والیوم الآخر ﴾ ئەوانەباسکـــران پەندێکن، ئامۆژگاری

ئەوکەسەیان پێدەکرێت باوەری بەخواو بەرۆژی دوایی هەبێ ﴿ ومن یتق الله یجعل له مخرجاً ﴾ هەرکەسێك لە خوا بترسێو سنوورەکانی بپارێزێ، خوا دەرووی خێری لێ ئەکاتەوە ﴿ ٣: ویرزقه من حیث لا یحتسب ﴾ وە ڕزق و ڕۆزی دەداتێ لەشوێنێکەوە کە خۆیشی گومانی نەدەبرد، واتە: ڕێنموونی دۆزینەوەی ڕێگای ژیانی دەکات ﴿ ومن یتوکل علی الله فهو حسبه ﴾ وەهەرکەسێك پشت بەخوا ببەستێ دوای بەکار هێنانی هۆکار، ئەوە تەنیا خوای بەسەو کاروباری بۆ ئاسان دەکات ﴿ إن الله بالغ أمره ﴾ چونکە بێگومان هەرچی خوا بریاری لەسەر بێت، هەرئەنجامی دەداو دەیگەیەنێتەجێ ﴿ قد جعل الله لکل شئ قدرا ﴾ بەڕاستی بۆ هەموو شتێك خوا کات وئەندازەیەکی دیاریکردووە: خۆشیو، ناخۆشی، هەردووکیان تەواو دەبن و ئەبڕێنەوە..

ژنانی مەیووس لە عوزرو، ئەوانەشیان عوزر ناشۆن:

ئینجا پاش ئەوە لەسوورەتی (بەقەرە)دا عیددەی ئەو ژنانەی باسکرد حەیزیان هەیەو دەکەونە بێ نوێژی، ئیستا دێتە سەرباسی عیددەی ئەو ژنانە هێشتای بەتەمەن منداڵن، وەیان پیرن وحەیزیان نەماوە: ﴿ ٤: واللائی یئسن من المحیض من نسائکم إن ارتبتم ﴾ ئەو ژنانەتان کە بێهیوا دەبن لە بەر پیری لە تێکەوتنی (حەیز)، ئەگەر گومانتان هەبوو لەئەندازەی عیددەکەیاندا ﴿ فعدتهن ثلاثة أشهر ﴾ ئەوا عیددەیان سێمانگە ﴿ واللائی لم یحضن ﴾ وەعیددەی ئەوانەش کەهێشتا حەیزیان نەبینیوە لەبەر باڵق نەبوون، یان هەر هۆیەکی تر، هەر سێمانگە ﴿ وأولات الأحمال أجلهن أن یضعن حملهن ﴾ عیددەی ئەو ژنانەش دووگیانن، ئەو کاتەیە منداڵەکەیان دادەنێن، ئیتر تەلاق درابن، یان مێردیان مردبێت ﴿ ومن یتق الله یجعل له من أمره یسراً ﴾ وەهەر کەسێك خۆ بپارێزێ لەبێ فەرمانی خوا، ئەویش کاروباری بۆ ئاسان ئەکات ﴿ ٥: ذلک أمر الله أنزله إلیکم ﴾ ئەوەی باسکرا لەحوکمی تەلاق و عیددەو ڕەجعەت، فەرمانی خوایە بۆ ئێوەی دایبەزاندووە کاری پێ بکەن ﴿ ومن یتق الله یکفر عنه سیئاته ﴾ وە هەرکەسێك لەخوا بترسێ وکار بەتاعەتی خوا بکا، خواش لەگوناحەکانی پاکی ئەکاتەوەو چاوپۆشی لێ دەکات ﴿ ویعظم له أجراً ﴾ پاداشتێکی فرە گەورەی پێدەبەخشێت.

ژنانی تەلاقدراو چۆن دەستتان دەڕوا جێیان بکەنەوە:

﴿ ٦: أسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم ﴾ ئەو ژنانەی تەلاقێکیان ماوە، یان دوو تەلاق، بەپێی تواناو دەسەڵاتتان لەو جێگەی خۆتان سکوونەتتان تیا کردووە دایان نێن و تفاقی باشیان بۆ دابین بکەن ﴿ ولا تضاروهن لتضیقوا علیهن ﴾ زیانیان پێ مەگەیەنن، تا تەنگەتاویان بکەن لە نەفەقەو لە جێگەدا بۆ ئەوەی ناچاریان بکەن بە دەرچوون لە ماڵەکانیان ﴿ وإن کن أولات حمل ﴾ و ئەگەر ئەو ژنانە دوو گیان بوون، ئەگەرچی سێتەلاقەش درابن ﴿ فأنفقوا علیهن حتی یضعن حملهن ﴾ ئێوە نەفەقەیان بکێشن و بەخێویان بکەن هەتا سکەکەیان دائەنێن، واتە: ئەگەر ژنە تەلاقدراوەکە دووگیان بوو، ئەوە دوو شتیان لەسەرتانە: جێگەی سکوونەت و، بەخێوکردن و نەفەقە ﴿ فإن أرضعن لکم فآتوهن أجورهن ﴾ ئینجا ئەگەر ئەو ژنە تەلاقدراوانە -پاشدانانی منداڵەکە- شیریان بە منداڵەکانتان داو گۆشیانکردن، ئەوا حەق وکرێی خۆیان بدەنێ، واتە: ئەگەر ژنە تەلاق دراوەکە داوای کرێیکرد، ئەبێ پیاوەکە کرێی شیر پێدانەکەی بداتێ ﴿ وأتمروا بینکم بمعروف ﴾ دەشکرێ لەناوخۆتاندا بەشێوەیەکی جوان و پەسەند ڕاوێژ بکەن و ڕێك بکەون، ژنەکە بە ڕێکوپێکی شیرەکە بداو، پیاوەکەش کرێکەی بدات، واتە: کەسیان زیان بەمنداڵەکە نەگەیەنێت ﴿ وإن تعاسرتم فسترضع له أخری ﴾ خۆ ئەگەر یەکترتان تەنگەتاو کردو پێکنەهاتن، واتە: باوکەکە ئەوەندە کرێی نەئەدا، دایکەکەش داوای زیاتری ئەکرد، یان شیری پێ نەئەدا، ژنێکی تر شیر بەمنداڵەکە بدا، دایەنی بۆ بگرێ و واز لەدایکە تەلاقدراوەکە بێنێ ﴿ ٧: لینفق ذو سعة من سعته ﴾ با دەوڵەمەندو دەسەڵاتدار، بەپێی دەوڵەمەندی و دەسەڵاتەکەی خۆی ماڵ بەخت بکا لە سەر تەلاقدراوەکان و شیردەرەکان ﴿ ومن قدر علیه رزقه ﴾ هەرکەسیش دەستکورت و هەژاربوو ﴿ فلینفق مما آتاه الله ﴾ با لەوە خوا پێیداوە ببەخشێت، واتە زۆر لەخۆی نەکا، چەندە دەتوانێ ئەوەندە ببەخشێت ﴿ لا یکلف الله نفسا إلا ما آتاها ﴾ چونکە خوا داوای بەخشین لەکەس ناکات، بەپێی ئەوە نەبێ پێیداوە ﴿ سیجعل الله بعد عسر یسرا ﴾ بێگومان پاش سەختی و تەنگانە، خوا خۆشی دێنێ ودەرووی خێر دەکاتەوە.

تێبینی: ئایەتی (٦-٧):

١) بەرەواڵەت لەوە دەچێ کە ژنانی تەلاقدراو مافی سوکنایان هەیەو پێویستە سوکنایان بۆ دابین بکرێت.

٢) ژنی دووگیان هەتا سکەکەی دادەنێت، دەبێ نەفەقەی بکێشرێ، چونکە سەرقاڵە بە حەملی کابراکەوە.

٣) تەلاقدراوی ڕەجعی، لە حوکمی ژنی کابرای تەلاقدەردایە، کەوابوو وەکو سوکنای واجیبە ئەبێ نەفەقەیشی بداتێ، بەڵێ وایە، بەڵام سەبارەت بە ژنی تەلاقدراو بەتەلاقی بائین، لای ئیمامەکان

خیلاف وقسەی جیاواز هەیە: ئیمامی(شافعی) –رەحمەتیخوای لێبێت– دەڵێ: حەقینەفەقەی نییە، چونکە پەیوەندی بە مێردەکەیەوە نەماوە. ئیمامی (ئەبووحەنیفە) –رەحمەتیخوای لێبێت– دەڵێت: حەقی نەفەقەی هەیە.

٤) ژنێ مێرد مردوو تەنها حەقی سوکنای هەیەو، هەقی نەفەقەی نییە، واتە: دەبێ لەوشوێنەدا بمێنێتەوە پێش جیابوونەوە تێیدابووە، مەگەر مانیعێکی شەرعی هەبێ.

شارو گوندێکی زۆر لە خوا یاخیبوون وبەهیلاک چوون:

پاش بەکارهێنانی ئەو وشەی (تەقوا)یە لەم سوورەتەدا لە نێوان باسکردنی ئەحکامەکاندا، دێتە سەرئەوەی کە ئەگەر سەرپێچی بکەن، ئەوا وەك گەلانی رابردوویان بەسەر دێت: ﴿ ٨: وكأين من قرية عتت عن أمر ربها ورسله ﴾ وزۆرێك لە ئاواییو شارنشینەکانی پێشوو، لەفەرمانی پەروەردگاریان یاخیبوون و، گوێرایەڵی پەیامبەرانیان نەکرد.

روونکردنەوەیەك: بیژەی (كأين) لە هەر جێگایەکی قورئاندا هاتبێ بەمانای (کم)ـە، واتە: بۆ (تكثير)ـە وەك بڵێی: زۆرێ، وەك دەفەرموێ: (وكأين من نبي قاتل). خەلیلی نەحویی زان ئەڵێ: (هی أي دخلت عليها كأن للتشبيه وبنيت معها فصار في الكلام معنى كم، صورت في المصحف نونا...). بۆ ئەم روونکردنەوە دەتوانی سەیرێکی تەفسیری (قورتوبی) ئایەتی (١٤٦)ی ئال عیمران بکەیت. ﴿ فحاسبناها حسابا شديدا ﴾ جائێمەش زۆر بەتوندی لێمان پرسینەوە: سزای برسێتی و قات وقڕی و، بەردەبارانمان پێچەشین ﴿ وعذبناها عذابا نكرا ﴾ وە بەسزایەکی توندو دژوار ئازارماندان ﴿ ٩: فذاقت وبال أمرها ﴾ ئەوسا سزای تاڵی کوفرو کاری خراپیخۆیانیان چەشت و گیرۆدە بوون ﴿ وكان عاقبة أمرها خسرا ﴾ وسەرەنجامی کارەکەشیان، واتە: سەرپێچییەکەیان زیانێکی گەورەبوو بۆیان ﴿ ١٠: أعد الله لهم عذابا شديدا ﴾ ولەپاشە رۆژیشدا خوا سزایەکی سەخت و توندی بۆ ئامادەکردوون ﴿ فاتقوا الله يا أولي الألباب ﴾ دەسا لە نافەرمانی خوا بترسن ئەی هۆشمەندەکان! ﴿ الذين آمنوا ﴾ بەتایبەت ئەوانەتان کە باوەڕیان هێناوە ﴿ قد أنزل الله إليكم ذكرا ﴾ بەڕاستی خوا قورئانێکی دابەزاندووە بۆتان، دەسا ئەبێ زیاتر هۆشیاربن ولەخوا بترسن و فەرمانەکانی ئەنجام بدەن.

پێغەمبەر لە تاریکییەکان دەرتان دێنێ:

﴿ ١١: رسولا يتلوا عليكم آيات الله مبينات ﴾ وپەیامبەرێکی پایەبەرزی ناردووە ئایەتە روونەککرەوەکانی خواتان بەسەرا ئەخوێنێتەوە ﴿ ليخرج الذين آمنوا وعملوا الصالحات من الظلمات إلى النور ﴾ هەتا ئەوانەی باوەڕیان هێناوەو کارو کردەوەی چاکیان ئەنجامداوە، لەتاریکییەکانی کوفرو نەزانی وگومڕایی دەریان بێنێ بۆ رووناکی ئیمان ﴿ ومن يؤمن بالله ويعمل صالحا ﴾ وەهەرکەسێك

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟ عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُو۟لَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا۟ عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا۟ بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۚ قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَّسُولًا يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ مُبَيِّنَٰتٍ لِّيُخْرِجَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۚ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَٰلِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ ٱللَّهُ لَهُۥ رِزْقًا ﴿١١﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ وَمِنَ ٱلْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ ٱلْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًۢا ﴿١٢﴾

باوەڕ بێنێ بە خواو کاری چاك ئەنجام بدات ﴿ يدخله جنات تجري من تحتها الأنهار ﴾ خوا ئەیباتە باخەکانی بەهەشتەوە کە لە ژێر بنکی دارەکانیانەوە ئاوو و رووبار دێت ودەڕوا ﴿ خالدين فيها أبدا ﴾ بەهەمیشەییش تێیاندا ئەمێننەوە ﴿ قد أحسن الله له رزقا ﴾ بەڕاستی خوا رزق و رۆزییەکیپاکی چاکی بۆفراوان دەکات لەبەهەشتدا.

زانستی خوا دەورەی ئێوەی داوە:

﴿ ١٢: الله الذي خلق سبع سموات ﴾ هەرخوا خۆیەتی حەوت ئاسمانەکانی فەراهەم هێنا ﴿ ومن الأرض مثلهن ﴾ و لە زەویش وەك ئەوانیدروستکرد، واتە: زەویش وەك ئاسمانەکان حەوت چینە! زانایان لەمە پێش ئەیانوت: زەویی تا ئەگاتە ناوەڕۆکەکەی حەوت چینە، بەڵام ئێستا ئەهلی عیلم ئەڵێن: شەش گۆیتر وەکو ئەم کورەیەی ئێمە هەیە و گیانلەبەرانی تێدا

دەژیی و لە هەوڵی ئەوەدان بیاندۆزنەوە بەڵام لەراستیدا خوا خۆی چاك ئەزانێ، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرمووێ: ((من ظلم قيد شبر من الأرض طوقه من سبع أرضين)) (فتح الباری: ١٢٤/٥، موسلیم: ١٢٣٢/٣). واتە: ئەوەی بەئەندازەی بستێك لە زەویی خەڵك داگیربكا، رۆژی قیامەت هەر حەوت نهۆمە زەوییەکە دەکرێ بە تەوق و دەکرێتە ملی ﴿ يتنزل الأمر بينهن ﴾ فەرمان وبریاری خوا لەنێوان ئەو ئاسمانانەدا دادەبەزێت ﴿ لتعلموا أن الله على كل شئ قدير ﴾ تابزانن کەبەراستی ئەوخوایە دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە و هەرچی بیەوێ ئەیکات ﴿ وأن الله قد أحاط بكل شئ علما ﴾ وەبێگومان زانست و زانیاری ئەوخوایە دەورەی هەمووشتێکی داوە، واتە: ئاگاداری کاروباری بوونەوەرەو هیچ شتێکی لێناشارێتەوە، جا کەوابوو ئێوەیش زیاتر لەخوا بترسن وسنوورەکانی مەبەزێنن.

لە (٢٧)ی رەمەزانی (١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٩٩٧/٢/٥) پاش نوێژی بەیانی، لە نووسینی ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوورەتی (تەحریم)ـە

مەدەنییەو (١٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە پاش سوورەتی (حوجورات) هاتۆتە خوارەوە، لە چەند قەزیەیەکی گرنگ باس دەکات کە پەیوەندییان بەنێو ماڵی پەیامبەرو ﷺ و هاوسەرەکانییەوە هەیە، باس دەکات کە پەیامبەر ﷺ لەبەر رازیکردنی دڵی‌هەندێ لە هاوسەرەکانی، خاتوو (ماریە)ی قیبتی لەخۆی حەرامکرد! پاشان سەبارەت بەو کارە کە پێغەمبەر ﷺ ئەنجامی‌دا خوا گلەیی لێدەکاو دەفەرموێ: نەدەبوو ئاواخۆت نارەحەت و تەنگەتاو بکەیت، ئینجا باسی خەتەری بڵاوکردنەوەی کارە نهێنییەکانی نێوان ژن و مێرد دەکات! چونکە ئەبێتە هۆی تێکچوونی ژیانی ژن ومێرد.. بەوەش نموونە دێنێتەوە کە پەیامبەر ﷺ نهێنییەکی خۆی لای خاتوونە (حەفسە) درکاند، کەچی ئەویش دای بەگوێی (خاتووعائیشە)دا، لە کاتێکدا کە پێغەمبەر ﷺ بە(حەفسە)ی فەرموو بوو: لای هیچ کەسێ نەی‌درکێنی، ئیتر دوایی قسەکە ماڵەوماڵ گەڕاو بووبە دەنگ و باسی ماڵان، بۆیە پەیامبەر ﷺ تووڕە بوو و خەشم و رکی لێهەڵساو نیازی تەلاقدانی کرد! هەر ئەم سوورەتە هێرشێکی سەخت دەکاتە سەر ئەوانە کەلەسەر شتێکی بچووك دڵی پەیامبەریان ﷺ رەنجان و نارەحەتیان‌کرد، کۆتاییشی‌بەهێنانی دوونموونە دێ: نموونەی ژنێکی کافرو بێ باوەڕ، ئەگەرچی لەژێر مارەیی و نیکاحی پیاوێکی ساڵح و موسڵماندا بوو، بەڵام ئەو نزیکی و پێکەوە ژیانەیان هیچ کەڵکێکی پێ‌نەگەیاند، وەنموونەی ژنێکی ئیماندارو موسڵمان، ئەگەرچی لەژێر رکێفی پیاوێکی خراپەکارو بێ باوەڕدا بوو، بەڵام لەبەر ئیمان ئەستووری، کوفرو توغیانی مێردەکەی زیانی نەگەیاند پێی، وە لەدۆزەخ رزگارو سەرفراز بوو.

ئەی پێغەمبەر! بۆ لەبەر دڵی ژنەکانت، حەڵاڵی خواحەرام دەکەیت؟!:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: يأيها النبى لم تحرم ما أحل الله لك ﴾ ئەی پێغەمبەر! بۆچی شتێك لەخۆت حەرام دەکەیت، خوا بۆی حەڵاڵ کردوویت،؟. راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: پەیامبەر ﷺ کاتێ لەماڵی (حەفسە)خاندا دەبێت لەگەڵ (ماریە)ی هاوسەریدا کۆ ئەبێتەوە، جا کە (حەفصە)خان گەڕایەوەو ئەوەی دیت، لێی‌کردەهەرا!! پەیامبەریش ﷺ ئەوەندە تەنگەتاوو نارەحەت بوو بەخاتوو (حەفسە)ی فەرموو: لێم مەکە بەهەراو، بۆ کەسیشی باس مەکە، ئەوا لەبەرخاتری تۆ (ماریە)م لەخۆم یاساغکرد! پاشان خاتوو (حەفصە)یش بۆ خاتوو (عائیشە)ی گێڕایەوە! ئەوسا پێغەمبەر ﷺ سوێندی خوارد کە بۆماوەیەك لە هیچیان نزیك نەبێتەوە، جاپاش (٢٩) رۆژ ئایەتی: (يا أيها النبى لم تحرم ما أحل الله لک) هات. (دارە قوتنی) ریوایەتی‌کردووە. (ئیبن کەسیر)یش ئەم ریوایەتە -گێڕامانەوە- بەبەهێزترو پەسەندتر دادەنێ لەو ریوایەتە خواردنی هەنگوێنەکە باس دەکا، چونکە رای جەماوەری زانایانی لەسەرە. ﴿ تبتغى مرضات أزواجك ﴾ دەتەوێ ژنەکانت(حەفصە وعایشە) رازی بکەیت! ﴿ والله غفور رحيم ﴾ لەکاتێکدا خوا زۆر لێبووردەی میهرەبانە، نابینی تۆ ژنەکان لەخۆ قەدەغە دەکەیت! خواش مۆڵەتت دەدا لات بمێننەوەو کەفارەتی سوێندەکەت بدەیت ﴿ ٢: قد فرض الله لكم تحلة أيمانكم ﴾ بە راستی خوا هەڵوەشاندنەوەو کردنەوەی سوێندەکانتانی بەکەفارەت بۆ شەرعاندن، ئەوسا پەیامبەریش ﷺ لەکەفارەتی سوێندەکەیدا بەندەیەکی ئازاد کرد ﴿ والله مولاكم ﴾ وخواش گەورەو یارمەتیدەرتانە ﴿ وهو العليم الحكيم ﴾ هەرئەویشە زانای کارزان، هەموو شتێك بەپێی بەرژەوەندی بەندەکانی خۆی دەکات.

دەبێ ژنان نهێنی مێردیان بپۆشن:

﴿ ٣: وإذ أسر النبى إلى بعض أزواجه حديثا ﴾ ئەو دەمەش کە پەیامبەر ﷺ قسەیەکی نهێنی‌لای هەندێ لە ژنەکانی(واتە:

لای خاتوو حەفسـە) درکانـدو پێی‌گوت: وا لەبەر تـۆ (ماریە)م لەخۆم یاساغ‌کرد، دەستاوش بلاوی مەکەوە! ﴿ فلما نبأت به ﴾ جا کەخاتوو (حەفسە) هەواڵەی گەیاندە خاتوو عائیشە ﴿ وأظهره الله علیه ﴾ و خوایش پێغەمبەری لێ بەئاگاکردو تێی‌گەیاند کە: (حەفسە) نهێنییەکەتی باس‌کردەوە ﴿ عرف بعضه وأعرض عن بعض ﴾ پێغەمبەر ﷺ هەندێکی بۆخاتوو (حەفسە) باس‌کردو، رووی لە هەندێکی وەرگێراو باسی نەکرد و خۆی لێ‌بێ ئاگا کردو نەی‌دایەوە بەروویدا، چونکە پیاوە هەڵکەوتووەکان زۆرجار لەهەندێ شت خۆیان بێ ئاگادەکەن ورووشکێنی ناکەن، عەرەب چەندجوان ئەڵێ: (ما زال التغافل من شِیَم الكرام) یان دەڵێن: (ماستقصی کریم قَطُّ) واتە: هەرگیز پیاوی شەرەفمەند بە دوای‌هەموو شتێکدا ناچێت! ﴿ فلما نبأها به ﴾ ئینجا کە (حەفسە)ی لێ تێ‌گەیاندو پێ‌یگوت: تۆقسەی منت بردۆتە دەرێ ﴿ قالت من أنبأك هذا ﴾ بەسەر سورمانێکەوە گوتی: باشە کێ ئەم هەواڵەی پێ‌گەیاندیت؟! پێی وابوو خاتوو عائیشە بووە! ﴿ قال نبأني العلیم الخبیر ﴾ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: پەروەردگاری زانای بەئاگا لەتەواوی نهێنییەکان ئاگاداری‌کردووم.

ژنان نابێ شووەکانیان تەنگەتاو بکەن:

پاش ئەوەکە پێغەمبەرئازارو بێزارێکی زۆردرا لە لایەن هاوسەرەکانییەوە، خوای میهرەبان رێگای تەوبەو پەشیمانی‌دەخاتە بەردەم خێزانەکانیو پێیان دەفەرموێ: ﴿ ٤: إن تتوبا إلى الله ﴾ ئەگەر ئێوە (ئەی حەفصەو، عائیشە!) تەوبە بکەن لای‌خواو لەو هەڵس وکەوتەیە پەشیمان ببنەوە، دیارە کارێکی باشتان ئەنجامداوەو، خۆتان لە توورەیی خوا لاداوە ﴿ فقد صغت قلوبكما ﴾ چونکە بەراستی بەرامبەر بەدڵسۆزی بۆ پەیامبەر ﷺ دڵتان لە هەق لای‌دا ﴿ وإن تظاهرا علیه ﴾ وە ئەگەر پشتگیری یکتر بکەن لە دژی پێغەمبەر، چاك بزانن کە هیچتان پێ‌ناکرێ ودەرەقەتی نایەن ﴿ فإن الله هو مولاه ﴾ ئەو بەراستی خوا خۆی پشتیوانییەتی ﴿ وجبریل وصالح المؤمنین ﴾ هەروا جبریل و بروادارە چاکەکانیش، وەکو (ئەبووبەکرو عومەر) ﴿ والملائكة بعد ذلك ظهیر ﴾ وفریشتەکانیش -سەرەرای خواو جوبرەئیل و ئەبووبەکرو عومەر- هەر هاوکار وپشتیوانن بۆی ﴿ ٥: عسى ربه إن طلقكن ﴾ ئەگەر پەیامبەر ﷺ بریاری تەلاقدانتان بدات، ئەوا دڵنیابن خوا ﴿ أن یبدله أزواجا خیرا منكن ﴾ کە لەجیاتی ئێوە ژنانی باشتری پێ‌ببەخشێت ﴿ مسلمات ﴾ ژنانی‌موسڵمان و ملکەچ ﴿ مؤمنات ﴾ وباوەردار ﴿ قانتات ﴾ وبەرفەرمان و گوێرایەڵ ﴿ تائبات ﴾ و تەوبەکارو گەراوە لە کوفرو شیرك ﴿ عابدات ﴾ وعیبادەتکارو خواپەرست ﴿ سائحات ﴾ و رۆژووگر، یان گەشتوگەرکارو کۆچکەر بۆلای خواوپەیامبەر ﷺ، یان بۆهەرجێگایەك کەپێویست بێ کۆچی بۆبکەن ﴿ ثیبات وأبكارا ﴾ لە بێوە ژن و کیژان، بەکورتی: ئەر ئێوە ئەوەندە دەردەسەری ئەو بدەن و، تەنگەتاوی بکەن، لەوانەیە

سُورَةُ التَّحْرِيمِ — مدنية ٦٦ — آياتها ١٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

تەلاقتان بداو، لێتان جیا ببێتەوە، دیارە ئەوکاتەش خوای گەورە چەند ژنێکی زۆر باشتر لە ئێوەی دەداتێ.. دەسا بەو بارەگرژیو ئاڵۆزییە کۆتایی بێنن.

خاوو خێزانتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن:

ئینجا بە شێوەیەکی‌گشتی ئامۆژگاری ئیمانداران و موسڵمانان دەکا و ئەفەرموێ: ﴿ ٦: یا أیها الذین آمنوا قوا أنفسكم وأهلیكم نارا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەرتان هێناوە! خۆتان وژن وماڵ و کەس وکارەکەتان بپارێزن لەئاگرێك ﴿ وقودها الناس والحجارة ﴾ سووتەمەنییەکەی جەستەولاشەی مرۆی کافرو بەردی گۆگردە، یان ئەو بەردانەن خەڵکیدە یپەرستن، مەبەست ئەوەیە کە زۆر بڵێسەدارو بەگرو گەرمە، وەك ئاگری ئەم دونیا نییە کە تەنها بەداروبە چیلکە هەڵگیرسێ، بەڵکو ئەو بە بەرد زیاتر گردەگرێ و بڵێسە ئەسێنێ! بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هەرکەمناڵان

گەیشتنە حەوت ساڵان، نوێژیان پێ بکەن، خۆ ئەگەر گەیشتنە دەساڵە ونەیانکرد، دەبێ لەسەر ئەوە لێیان بدەن. (پێشەوا ئەحمەد: ٤٠٤/٣، تحفة الأحوذی: ٤٤٥/٢). ﴿ علیها ملائکة غلاظ شداد ﴾ کۆمەڵە فریشتەیەکی زبرو توندو تیژ بەسەریەوەن، هەر چەندە داوای بەزەییان لێبکرێ کەڵکی نییە ﴿ لا یعصون الله ما أمرهم ﴾ نافەرمانی خوا ناکەن لە هەرشتێك فرمانیان پێبکا ﴿ ویفعلون ما یؤمرون ﴾ وهەرفرمانێکیشیان پێ بسپێرێ، بە خێرایی ئەنجامی دەدەن. بەڵێ..بەرپرسێتی بەرامبەر بەخزم وکەس وکارو منداڵ وژن، بنەمایەکی زۆر گرنگە لە دینیئیسلامدا، بۆیە پێغەمبەری ئازیزمان(موحەممەد) ﷺ ئەفەرموێ: ((کُلُّکُمْ راعٍ وکلکم مسؤُلٌ عن رعیته، فالإمام الذی علی الناس راعٍ وهو مسؤلٌ عنهم، و الرجلُ راعٍ علی أهل بیته وهو مسؤلٌ عنهم)) (متفق علیه). واتە: بەرامبەر بە خوارتر لەخۆتان، هەموو شوان و بەرپرسن، دیارە هەریەکەش -هەر لەشوانێکەوە تا ئەمیرو سەرکارێك- دەبێ بە ئەندازەی دەسەڵاتیخۆی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی ئەنجام بدات،.

رۆژی سەڵا بڕووبیانووی خوانەناس وەرناگیرێ:

﴿ ٧: یا أیها الذین کفروا لا تعتذروا الیوم ﴾ ئەی ئەوانەی کافرو بێبڕوابوون! ئەمڕۆ (رۆژی قیامەت) برو بیانوو مەهێننەوە بۆ تاوانەکانتان، چونکە هیچ بیانوویەکتان لێ وەرناگیرێ ﴿ إنما تجزون ما کنتم تعلمون ﴾ بەڕاستی تەنها بەپێیئەو کارو کردەوانە پاداش دەدرێنەوە کردووتانن.

بەراست و بە هەق بگەڕێنەوە بەرەو خوا:

بەهۆی ئەوگیرو گرفتەوە لەناو خێزانەکانی پێغەمبەردا ﷺ رووی‌دا، خوا باسی پەشیمان بوونەوە ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٨: یاأیهاالذین آمنوا توبوا إلی الله توبة نصوحا ﴾ ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە! بگەڕێنەوە بۆلای خوا بەتەوبەو گەڕانەوەیەکی ئیجگاری، واتە: بەشێوەیەك، ئیتر جارێکی تر نەگەڕێنەوە سەر ئەو تاوان و گوناهانە، لەپێشەوا (عومەر)یان پرسی: تەوبەی (نەسووح) چییە! فەرمووی: تەوبەی (نەسووح) ئەوەیە کە ئەو کەسە تاوانکارە لە تاوانکانی پەشیمان ببێتەوەو جارێکیتر نەگەڕێتەوە سەریان، چۆن شیر هەرکە لەگوانیئاژەڵەکە هاتەدەر، جارێکی تر ناگەڕێتەوە بۆگوانی ئاژەڵەکە ﴿ عسی ربکم أن یکفر عنکم سیئاتکم ﴾ دڵنیابن -ئەگەر تەوبەی ئاوا بکەن- پەروەردگارتان لەگوناهەکانتان خۆش دەبێت ﴿ ویدخلکم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ و دەتانباتە ناو چەندین باخی بەهەشتەوە کە لەژێر بنکیدارو درەختەکانیانەوە ئاوو رووبار بەخوڕم دەڕوات ﴿ یوم لا یخزی الله النبی والذین آمنوا معه ﴾ لەو رۆژەدا (رۆژی قیامەت) خوا پەیامبەرو ئەوانەی باوەڕیان هێناوە ریسواو سەرشۆڕ ناکات ﴿ نورهم یسعی بین أیدیهم وبأیمانهم ﴾ لەبەردەمیانەوەو لە لای راستیانەوە بەسەر پردی (صراط)دا پێی دەڕۆن ﴿ یقولون ربنا أتمم لنا نورنا ﴾ ودەڵێن: پەروەردگاری ئێمە! نوور ورووناکییەکەمان بۆ تەواوبکەو بەردەوامبێت ﴿ واغفر لنا ﴾ و لێمان خۆش ببە ﴿ إنک علی کل شیءٍ قدیر ﴾ بە راستی تۆ بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایت. پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرمووێ: ((اللهم لا تخزنی یوم القیامة)) (ئەحمەد: ٢٣٤/٤). خوایە! لەرۆژی قیامەتدا ئابڕوم نەچێت.

لەگەڵ خوانەناس و دوورازیدا بجەنگە:

﴿ ٩: یاأیهاالنبی جاهد الکفار والمنافقین ﴾ ئەی پەیامبەر! ﷺ بەشیرلە گەڵ کافراندا بجەنگەو، بەبەڵگەش لە گەڵ دووڕووەکاندا ئاخافتن بکە ﴿ واغلظ علیهم ﴾ و توندو تیژبە لەسەریان، بەشکو شەوکەتیان بشکێ ﴿ ومأواهم جهنم ﴾ جێ وئەنواشیان دۆزەخە ﴿ وبئس المصیر ﴾ وخراپ جێگایە دۆزەخ بۆ تاوانباران.

ئیمانی ئیماندار کەڵکی بە کافر نادا:

﴿ ١٠: ضرب الله مثلا للذین کفروا امرأة نوح وامرأة لوط ﴾ خوا نموونەیەك دەهێنێتەوە بۆ بێ باوەڕەکان بە ژنەکەی (نووح) و ژنەکەی (لووت)، هەتا تێبگەن کە هەرچەندە تێکەڵ و نزیك بن لە موسڵمانانەوە کەڵك وەر ناگرن ﴿ کانتا تحت عبدین من عبادنا صالحین ﴾ کە لە ژێرنیکاحی دوو بەندەدا بوون لە بەندە ساڵح وچاکەکانی ئێمە، واتە: (نووح)و(لووت) سەلامیخوایان لەسەر بێت ﴿ فخانتاهما فلم یغنیا عنهما من الله شیئا ﴾ جا گزیی و خیانەتیان پێکردن، لە ئەنجامدانی کاروباری ئایینی خوادا، لەبەر ئەوە دوو پەیامبەرەکەش نەیانتوانی شتێك لەسزای خوایان لێدوور بخەنەوە. (سەیید قوتب) ئەڵێ: خیانەتی ئەودوو ژنە خیانەت بوو لەبانگەوازی ئەو دوو پەیامبەرەو، بڕوا نەهێنانیان بوو پێیان، نەك شەرواڵ پیسی وکاری دزێو، وەك ئەم وئەو دەڵێن! چونکە ژنەکەی نووح هەروەك خەڵکانیتر گاڵتەی بەنووح وبە موسڵمانەکان ئەکرد! ژنەکەی (لووت) یش خیانەتی لەمیوانەکانی دەکرد، هەردەم.وکاتێ میوانێکی هاتبا، ئەو بەپەلە هەواڵی بەخەڵکیشارەکە ئەدا. (ئیبن عەبباس) عليه السلام ئەڵێ: (مابغت امراة نبی قط) هیچ ژنە پەیامبەرێك قەت زیناو شەرواڵ پیسی

نەکـردووە، (تەبەری)یش لەتەفسیری (فخانتاهما)دا دەڵێ: (أی: فی الدین) واتە: خەیانەتەکەیان لەکاروباری دینداریدا بوو، نەك لە مەسەلەی ئەخلاقدا. ﴿ وقیل ادخلا النار مع الداخلین ﴾ دەرەنجام لەقیامەتـدا پێیـان دەوترێ: دەسـا بچنە ناو ئاگـری دۆزەخەوە لەگـەڵ ئەوانەدا دەچنە ناویەوە، جاکەوابوو هیچ جۆرە نزیکییەك لەپیاوچاکانـەوە -ئەگەرچی پەیامبەریش بـن، بێئیمان وباوەڕ- کەڵك نابەخشـێ، دەسـائێوەش ئەی هاوسـەرانی پەیامبەر ﷺ! دەسـت لە ئەزیەت و ئـازاری پەیامبەر هەڵگرن، بەوە مەنازن کە هاوسەری ئەون.

کوفری کافر زیان نادا لە ئیمانی ئیماندار:

﴿ ١١: وضرب الله مثلا للذین آمنوا امراة فرعون ﴾ هەروەها خوا نموونەیەك بە ژنەکەی فیرعەون (ئاسیە)ی کچی (مزاحم) دێنێتەوە بۆئەوانەی باوەڕیـان هێناوە، ئەو ژنە ئیماندارە هەرچەندە نزیکی فیرعەون بوو، بەڵام فیرعەون هیچ سوودو کەڵکێکی لە باوەڕەکەی وەرنەگرت و، ئەمیش چونکە ناچاربوو کوفری فیرعەون زیانی بە ئیمانەکەی نەگەیاند ﴿ إذ قالت رب ابن لی عندک بیتا فی الجنة ﴾ کاتێ وتی: پەروەردگارەکەم! لای خۆت لە بەهەشـتداماڵێکم بۆ دروست بکە ﴿ ونجنی من فرعون وعمله ﴾ وە لە دەست فیرعەون و کردەوەکانـی ڕزگارم بکە ﴿ ونجنی مـن القوم الظالمین ﴾ وە لە دەست ئەو هۆزە ستەمکارانەش ڕزگارم بکە.

مەریەم شەرمی خۆی لە حەرام پاراست:

﴿ ١٢: ومریـم ابنـت عمـران التی أحصنـت فرجهـا ﴾ وە خوا نموونەیەکـی تر دێنێتـەوە بەمەریەمی کچی(عیمـران) ئەو ژنەی داوێنی خۆی پاراسـت لە حەرام ﴿ فنفخنا فیه من روحنا ﴾ ئینجا ئێمەش لەرێیئەو (ڕوح)ـەی خۆمانەوە (جوبریل) فوومان پیاکرد و دووگیان بوو بە عیسا سەلامی لە سەربێ. (قال المفسرون): إنه أراد بالفـرج هنا الجیب.. لأنه قال: ونفخنا فیه من روحنا، و جبریل عليه السلام إنما نفـخ فی جیبها ولم ینفخ فی فرجها). ﴿ وصدقت بکلمات ربها وکتبه ﴾ وە ئەویش ددانیـنا بە هەموو وتـەو فەرمانەکانی خواو کتێبەکانیدا، ئەوانەی ناردبوونی بۆپەیامبەرانی پێشین ﴿ وکانت مـن القانتین ﴾ وە بەردەوام لە ڕیزیخەڵکانی فەرمانبەرداردا بوو، هەزاران هەزار سڵاوی لێبێت. لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە ئیمامی (بوخاری) و ئیمامی (موسـلیم) هێناویانە: ((کمل من الرجال کثیر، ولم یکمل من النسـاء إلا آسـیة امراة فرعون، ومریم آبنت عمران، وخدیجة بنت خویلد، وإن فضل عائشـة علی النسـاء کفضل الثرید علی سائر الطعام)) (فتح الباری: ٦/٥١٤، مسلم: ١٨٨٦/٤) واتە: خەڵکێکی زۆر لەپیاوان پێگەیشـت وکامڵ بوون، کەچی لە ژنان تەنهـا ئەم چوار ژنە گەیشـتنە کەماڵ: ئاسـیەی ژنی فیرعون، مەریەمـی کچی عیمـران، خەدیجەی کچـی خوەیلد، وەفەزڵ و ڕێزی (عائیشە)یش بەسـەر ژنانی تردا وەك فەزڵی (تشریب) وایە

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ تُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ ۖ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَـٰنِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَٱغْفِرْ لَنَآ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَـٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَـٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَـٰنِتِينَ ﴿١٢﴾

بەسەرتەواوی خواردنەکانیتردا، دیارە ئەوخواردنە لای عەرەبەکان زۆرخۆش و بەحورمەت بوو.

سوپاسـی بێپایـان بۆ خوای دلۆڤـان، لەبەرامبەر تـەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (تەحریم)ـەوە.

کۆتایی جزمی ٢٨، (ولله الحمد والمنه)..

سوورەتی (مولک)ـە

مەککییەو (٣٠) ئایەتە

بە ناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە پاش سوورەتی (توور) هاتووە، ئەمیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر، باسیئیمان و بیرو باوەڕو ئایدۆلۆژی ئیسلامی دەکات، جگەلەوەش لەسێشـتی زۆر گرنگ و سـەرەکی ئەدوێ، وەکـو: گەورەیی و دەسـەڵاتی بێ سـنوری خـوا..، هێنانەوەی

چەنـد بەڵگەیەك بۆ یەكخواپەرستی، دەرئەنجام وپاشـە ڕۆژی بـێ بـاوەڕان و، ئەوانەی ململانـێ و ئینكاری زینـدوو بوونەوە دەكـەن. بۆ یەكەمجار دەڵێـت: تەنها خوا بەرزە، بڵندە، خاوەن دەسەڵاتە، باڵادەستە، چاودێری بوونەوەرە، وە ئەومردن و ژینەش كەهیچ كەسـێك وەك پێویسـت پەی پێنەبردوون، هەربەفرمان و بڕیاری ئەون.. ئینجا باسی بەدیهێنان و دروستكردنی ئاسمانەكان دەكات، ڕازاندنــەوەی ئەم ئاسمانەی نزیكمـان بەچەندین چراو ئەستێرەی پرشـنگدار.. وە لەپاشـەڕۆژو حاڵی تاوانباران دەدوێ، ئـەو كاتەی كە دۆزەخ بە چاوی خۆیـان دەبینن و چۆنیش لە ڕقا -بەرانبەر بـە دوژمنانی خوا- خۆی دەخواتـەوەو خەریكە لەت لـەت ببێ..!! لەگەڵ هەڵسـەنگاندن و بەراوردێكیشـدا لە نێوان پاشەڕۆژی بڕواداران و بێ بڕوایاندا.

بێداری وهۆشیاری ئەدات كە تاخوا قاری لێ نەگرتوون بكەونە خۆ. كۆتایی دێت بە هەڕەشـەكردن لەوانەی كە ململانێ و چەلەحانێ دەكەن لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ. جا ئەم سوورەتە هەروەك پێی دەڵێن سوورەتی (ملك) پێیشی دەڵێن: (الواقية، المنجية) چونكە هەركەسێك بەدڵسۆزییەوە بیخوێنێ، ئەوا لە سزای گۆڕ خوا ڕزگاری دەكات. پەیامبەریـش ﷺ دەفەرموێ: ((هی المانعة، وهـی المنجية، تنجی مـن عذاب القبـر)) (ترمزی). وەهەروەها لـەڕۆژی قیامەتدا تكا بۆ خوێنەرەكەیشی دەكا، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((من القرآن ثلاثـون آية شـفعت لرجال حتـی غفرله، وهی: تبـارك الذی بيده الملك)). ئەبووداوود

مەزنایەتی خواو، دروستكردنی مردن و ژیان و، ئاسمان و هەسارەكان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: تبارك الذی بيده الملك ﴾ بەرزە، بڵندە، گەورەیە ئەو زاتەی دەسـەڵاتی هەموو بونەوەری بەدەستە ﴿ وهو علی كل شیٔ قدير ﴾ وەهەرئەویشە تواناو دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێكدا هەیە.

پاشـان بڕێك لە ئاسەواری دەسەڵاتی خوا باس دەكاو دەفەرموێ: ﴿ ٢: الـذی خلـق الموت والحياة ﴾ ئەوخوایـە كە مردن و ژیانی دروسـتكرد، ئەوەتە هەنـدێ ئەژێنێ، هەنـدێ ئەمرێنێ، خۆ مردنیـش گواسـتنەوەیە لەجێگایەكەوە بۆ جێگایەكی تر، پاشـان لەجێگـای دووەمدا ژیانێكی نوێ دەسـت پێ ئەكاتەوە ﴿ ليبلوكم أيكـم أحسـن عملا ﴾ بۆ ئـەوەی تاقیتان بكاتــەوە كامەتان كارو كردەی چاكترو باشترە، پاشانیش بەپێی ئەوە پاداش وەرگرێتەوە، واتــە: تاقیدەكرێنــەوە بۆ ئەوە كــە خۆی و خەڵكانــی تر بزانن لــە ئاینــدەدا چ كارێ ئەنجام ئەدات. لە سـوورەتی (٥١:٥:): (ومـا خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون). یان سـوورەتی: (٧/١١): (ليبلوكم أيكم أحسـن عملا..). هەمان مەبەست دوویات دەكەنەوە ﴿ وهو العزيز الغفور ﴾ وە تەنها ئەوە دەسـەڵاتدار، (ئەتوانێ تۆڵە لە هەموو كەسێك وەر بگرێ، زۆریش گوناحپۆش و لێبووردەیە، بۆ هەر كەسێك تەوبە بكاو پەشیمان بێتەوە و بگەڕێتەوە بۆ لای.

ئینجا هەندێ تر لەدەسـەڵاتی خوا لەم جیهان و بوونەوەردا باس ئەكا، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ٣: الذی خلق سـبع سـموات طباقا ﴾ ئەو خوایەی كە حەوت ئاسمانی لەسـەریەك وچین چین -لەگەڵ بەدیهێنانـی هێزی ڕاكێشـەر لـە نێوانیاندا- دروسـتكرد، بێ هیـچ جۆرە هۆیەك كە من و تۆ پێـی بزانین، خاوەنی (فی ظلال) دەڵێـت: ناتوانــی بڵێیت ئەو حەوت ئاسمانە بــەو جۆرەن و بەو شـێوەیەن، یان لە فلانە شـتن..! وە نابێ ئێمـە بەدوای تیوررو بینییـەی گەردونناسـەكاندا بڕۆین، چونكە ئەو جـۆرە تیوورانە هەمووكات دەسـت ئـەدەن بۆ گۆڕان ودەسـتكاری و، بۆچونێكی نوێ، بەتایبەت ڕۆژ بەڕۆژ پشـكاندن و دەرخستن زیاتر دەبێت، ئەمرۆ شـتێك دەڵێن، بەیانی شـتێكی دیكە، جا لەبەر ئەوە نابێ و ڕەوا نییە قورئان ببەسـرێت بەو جۆرە بۆ چوونانەوە.. وە تەنها ئەوەندە بەسـە كە لە تەفسیری (سبع سـموات)دا بڵێین: حەوت چـین ئاسمانن بەڵام بێ شـیكردنەوە ﴿ ما تری فـی خلق الرحمن مـن تفاوت ﴾ لەناو دروسـتكراوەكانی (خوای) بـە بەزەییدا هیچ جـۆرە ناڕێكـی و ناتەواوییـەك نابینی، بەڵكو لـەو پەڕی قایمی و مەحكەمییـان، جوانـی و، ڕێكو پێكی و، بـێ عەیبی و، ئەم قەشـەنگی ئاسمانانە و دەسـەڵاتی بێ وێنەی خـوای بە بەزەیی لەچەنـد ئایەتێكی تـردا باس كـراوە، وەك: (أفلـم ينظروا إلی السـماء فوقهم كيف بنيناها وزيناها ومالهـا من فروج)، (٦:٥٠). یـان دەفەرموێ: (صنـع الله الذی أتقن كل شیٔ)(٨٨:٢٧). یان دەفەرموێ: (الذی أحسـن كل شیٔ خلقه..(٧:٣٢). بەڵام لەگەڵ ئەو هەمـوو ڕێك و پێكییەدا پێش هاتنـی قیامەت تێك دەچێت، وەك دەفەرموێ: (إذا السماء إنفطرت). یان دەفەرموێ: (إذا السماء انشقت)، یان دەفەرموێ: (يوم تشقق السماء بالغمام).

﴿ فارجع البصر هل تری من فطور ﴾ جا ئەگەر گومانێكت لەوەدا هەبێ وتمان، چاو بگێڕەو ببینە، بزانە هیچ قڵیشـێك دەبینی..؟ ﴿ ٤: ثم ارجع البصر كرتين ﴾ پاشان جار لە دوای جارچاوت بگێڕەو بنوارە ﴿ ينقلب إليك البصر خاسئا ﴾ سـەرەنجام ملكەچ دەبی و چاوت بە زەبوونی دەگەڕێتەوە وهیچ ناتەواوییەك نادۆزێتەوە ﴿ وهو حسير ﴾ و زۆر شەكەتەو هیچ كەم و كورییەكیشی چاو نەكردووە

﴿ ٥: ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح ﴾ وەبە ڕاستی ئێمە ئەم ئاسمانە نزیکەمان بە چەندین چرای پرشنگدار(ئەستێرەکان) ڕازاندۆتەوەو زەویشمان پێ ڕۆشن کردوونەتەوە، بەتایبەت لە شەوە تاریکەکاندا سەیر بکەن ﴿ وجعلناها رجوما للشياطين ﴾ وتیربارانی شەیاتینەکانیشیان پێ دەکەین، ئەوانەی وا لەسنوور دەردەچن و ئەیانەوێ نهێنییەکانی بونەوەر لە دەم فریشتەوە وەرگرن و، پاشان مەردمی پێ چەواشە بکەن.. واتە: هەرکات ویستبێتیان نزیك ببنەوە، ئێمە بە پزیسکی ئەستێرەکان سوتاندومانن، وە لە ئایەتی (ولقد جعلنا في السماء بروجا وزيناها للناظرين و حفظناها من كل شيطان رجيم، إلا من استرق السمع فأتبعه شهاب مبين) (١٥/١٦-١٨). جەخت لە سەرئەوحەقیقەت و ڕاستییە کراوەتەوە. ﴿ وأعتدنا لهم عذاب السعير ﴾ وەسزای سووتێنەریشمان لەپاشەڕۆژدا بۆ ئامادەکردوون.

جەهەننەم ئێلدراوە بۆ جەهەننەمییەکان:

﴿ ٦: وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم ﴾ بۆ ئەوانەش بە پەروەردگاریان کافر و بێباوەڕ بوون، سزای دۆزەخ هەیە ﴿ وبئس المصير ﴾ کەجێگایەکی زۆرخراپە دۆزەخ ﴿ ٧: إذا ألقوا فيها سمعوا لها شهيقا ﴾ کاتێ کە فڕێدەدرێنە نێویەوە دەنگێکی زۆرناساز وناخۆشی لێ ئەبیسن. (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: هێستر کاتێ کەجۆی دەدرێتێ پرمە و دەنگێکی لێدەبیسرێ، دۆزەخیش ئەو دەمەی کەکافران فڕێدەدرێنە نێویەوە هەمان دەنگ و پرمەی هەیە، ئەوەیە پێی ئەڵێن (شەهیق) ﴿ وهي تفور ﴾ لەکاتێکدا بەوانیشەوە قوڵپ دەدا و هەڵدەچێ و دەکوڵێ مەنجەڵ ﴿ ٨: تكاد تميز من الغيظ ﴾ لەداخی کافراندا خەریکە لەت لەت ببێ و، لەیەك بێتەوە. بەڵێ ئەم ئایەتانەو چەندین ئایەتی تر ڕوونی دەکەنەوە کەئاگر هەست و پێزانینی هەیەو، داواو داخوازیش دەکات، وەك فەرمایشتی: (إذا رأتهم من مكان بعيد سمعوا لها تغيظا وزفيرا)(١٢/٢٥).یان دەفەرموێ: (يوم نقول لجهنم هل امتلات وتقول هل من مزيد) (٣٠/٥٠). ﴿ كلما ألقي فيها فوج ﴾ هەردەستە وتاقمێك لەبێ باوەڕان کە فڕێدەدرێنە نێویەوە ﴿ سألهم خزنتها ﴾ پاسەوانەکانی لێیان دەپرسن.

چاودێری و سەرپەرشتی فریشتەکان بۆدۆزەخ لەچەند ئایەتێکدا ڕوونکراوەتەوە، بۆ نموونە: (عليها ملائكة غلاظ شداد لايعصون الله ما أمرهم و يفعلون ما يؤمرون)(٦/٦٦). ژمارەی ئەو فریشتانەیش بە ئایەتی (عليها تسعة عشر)(٣٠/٧٤) یان بە ئایەتی (وما جعلنا أصحاب النار إلا ملائكة وما جعلنا عدتهم إلا فتنة للذين كفروا)(٣١/٧٤) دیاریکراوە. ﴿ ألم يأتكم نذير ﴾ ئایا هیچ کەسێکی ترسێنەرتان لەلایەن خواوە بۆ نەهات، تا لەم ڕۆژە هۆشیارتان بکاتەوەو دووچاری نەبووبان..؟ ﴿ ٩: قالوا بلى قد جاءنا نذير ﴾ بە دڵێکی زۆرتەنگەوە دەڵێن: بەڵێ بەڕاستی ترسێنەر (پێغەمبەر)مان بۆهات و ئامۆژگاری کردین، وەك ئەفەرموێ:

سورة الملك

بسم الله الرحمن الرحيم

تبارك الذي بيده الملك وهو على كل شيء قدير ﴿١﴾ الذي خلق الموت والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملا وهو العزيز الغفور ﴿٢﴾ الذي خلق سبع سماوات طباقا ما ترى في خلق الرحمن من تفاوت فارجع البصر هل ترى من فطور ﴿٣﴾ ثم ارجع البصر كرتين ينقلب إليك البصر خاسئا وهو حسير ﴿٤﴾ ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين وأعتدنا لهم عذاب السعير ﴿٥﴾ وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم وبئس المصير ﴿٦﴾ إذا ألقوا فيها سمعوا لها شهيقا وهي تفور ﴿٧﴾ تكاد تميز من الغيظ كلما ألقي فيها فوج سألهم خزنتها ألم يأتكم نذير ﴿٨﴾ قالوا بلى قد جاءنا نذير فكذبنا وقلنا ما نزل الله من شيء إن أنتم إلا في ضلال كبير ﴿٩﴾ وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير ﴿١٠﴾ فاعترفوا بذنبهم فسحقا لأصحاب السعير ﴿١١﴾ إن الذين يخشون ربهم بالغيب لهم مغفرة وأجر كبير ﴿١٢﴾

(وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا) (١٥/١٧). ﴿ فكذبنا ﴾ بەڵام ئێمە بڕوامان پێی نەکردو بەدرۆزنمان زانی و باوەڕمان پێ نەکرد ﴿ وقلنا ما نزل الله من شيء ﴾ گوتمان: خوا هیچ شتێکی بۆهیچ کەسێك دانەبەزاندووە لە وەحی ﴿ إن أنتم إلا في ضلال كبير ﴾ وەئێوە لەگومراییەکی گەورەدان!! ﴿ ١٠: وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ﴾ وە بە حەسرەتەوە دەڵێن: وە ئەگەر ئێمە بیستبامان، یان تێگەیشتباین و ئەقڵمان خستباکار لە دونیادا ﴿ ماكنا في أصحاب السعير ﴾ ئەوڕۆ لە قیامەتدا نەدەبووینە هاوڕێی دۆزەخ، بەڵام بەداخەوە لەچاوو گوێ ودڵ سوودمان وەرنەگرت، ئەوا ئەمڕۆش ئەوقەی دۆزەخبووین، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١١: فاعترفوا بذنبهم ﴾ جا بە خەجاڵەتییەوە ددانیان بەگوناح و تاوانی خۆیاندا نا ﴿ فسحقا لأصحاب السعير ﴾ دەسا دووری لەڕەحمەتی خوا بۆ دۆزەخییەکان، شیاوی باسە لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (ختم الله على قلو بهم وعلى سمعهم)(٧/٢) یان دەفەرموێ: (إنا جعلنا

علـی قلو بهم أكنـة أن یفقهوه وفی آذانهم وقـرا)، (٥٧/١٨).یان دەفەرموێ: (إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتلیه فجعلناه سمیعا بصیرا) (٢/٧٦) یان دەفەرموێ: (قل هو الذی أنشـاكم وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة قلیلا ما تشكرون) (٢٣/٦٧) یان (ولا تكو نوا كالذین قالوا سمعنا وهم لایسمعون) (١٢/٨)یان (قالوا قد سمعنا لو نشـاء لقلنا مثل هذا)(٣١/٨) یان (وقال الذین كفروا لاتسـمعوا لهذا القـران والغوا فیه..)، (٢٦/٤١) یـان دەفەرموێ: (ویل لكل أفـاك أثیم یسـمع آیات الله تتلـی علیه ثم یصر مسـتكبرا كأن لم یسمعها فبشـره بعذاب ألیم. وإذا علم من آیاتنا شیئا اتخذها هزوا) (٤٥/٧-٩) یان دەفەرموێ: (وإذا تتلی علیه آیاتنا ولی مسـتكبرا كأن لم یسمعها كأن فی أذنیه وقرا)(٧/٣١).

ترسان لەخوا بە نەهێنی وپەنهانی:

ئنجا باسی پاداشتیفراوانی باوەڕداران دەكاو ئەفەرموێ: ﴿ ١٢: إن الذین یخشون ربهم بالغیب ﴾ بەراستی ئەو كەسانەی كە بەنهێنی وپەنهانی لە پەروەردگاریان ئەترسن، چونكە دەزانن كە پەنهان و نادیار لای ئەو یەكسـانە ﴿ لهم مغفرة وأجر كبیر ﴾ لێخۆشبوون و پاداشـێكی گەورەیان بۆ هەیە، ئەم چەند ئایەتەش گرنگی ترسان لەخوا نیشان دەدەن، وەكو دەفەرموێ: (الذین یخشون ربهم بالغیب وهم من الساعة مشـفقون)(٤٩/٢١).یان دەفەرموێ: (إنما یخشی الله من عباده العلماء) (٢٨/٣٥). یان دەفەرموێ: (وإن من الحجارة لما یتفجر منه الأنهار وإن منها لما یشقق فیخرج منه الماء وإن منها لما یهبط من خشـیة الله...) (٧٤/٢). یان دەفەرموێ: (لوأنزلنا هذا القرآن علی جبل لرأیته خاشعا متصدعا من خشیة الله..)(٢١/٥٩). یان دەفەرموێ: (من خشی الرحمن بالغیب وجاء بقلب منیب)(٥٠/٣٢-٣٣). یـان (فالله أحق أن تخشـوه إن كنتم مؤمنیـن) (١٣/٩). وە دەفەرموێ: (الذین یبلغون رسالات الله ویخشونه ولا یخشون أحدا إلا الله وكفی بالله حسیبا) (٣٩/٣٣). وە دەفەرموێ: (الذین یؤمنون بالغیب)(٢/٢). ﴿ ١٣: وأسـروا قولكم أواجهروا به ﴾ چ بەسرتە سرت قسەبكەن، یان بەئاشكرا،لای خوا یەكسان و چونییەكە، ئـەو هیچ شـتێكی لا گـوم نابێ ﴿ إنـه علیم بـذات الصدور ﴾ بەڕاسـتی ئەو بەهەموو نهێنی نێو دڵ و سـینەكان زانایە ﴿ ١٤: ألا یعلم من خلق ﴾ مەگەر خوا نازانێ كێی دروستكردووەو چۆنی دروسـتكردووە ﴿ وهو اللطیف الخبیـر ﴾ لەكاتێكدا زۆر وردبین و بە ئاگایە؟ كەوابوو لەخوا بترسـن، پیلان بۆ موسـڵمانان مەگێڕن نەبەنهێنی، نە بەئاشكرا.

زەوی بۆ ئێوە كەوی و ڕامكراوە:

بۆ جارێكیتر دێتەوە سەر باسی هەندێ لە بەهرەكانی خوا كە بە خەڵكانی بەخشیون، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ ١٥: هو الذی جعل لكم الأرض ذلـولا ﴾ ئەو خوایەیە كـە زەوی ڕامكردووەبۆتان، بەهەر شـێوەیەك بتانەوێ سـوودی لێ وەربگرن ئامادەیە، وە لەگەڵ ئەو هەموو جم و جووڵە و سووڕانەوەیدا، ئێوە زۆر بە ئاسوودەیی ژیانی خۆتانی تیا ئەبەنەسەر.

زانایانـی (جیۆلۆجیـا) ئەڵێن: زەوی لەمـاوەی (٢٤) كاتژمێردا، (٢٤)هـەزار میل ئەخولێتەوە، وە لە تەنها كاتژمێرێكا (٦٥) هەزار میـل ئەڕوا تا بەگردی ڕۆژدا بسـووڕێتەوە.. جا لەگەڵ ئەو هەموو بزووتن و جموجووڵەیدا هێشتا زۆر بەئاسانی خەڵك بەسەر پشتیەوە ئەحەسـێنەوە و ئەژین ﴿ فامشـوا فی مناكبها ﴾ جا كەوابوو بچن بەهەموو گۆشـەو كەنارێكیا هـەوڵی ژیانی خۆتان بدەن و بازرگانی بكەنە پیشە ﴿ وكلوا من رزقه ﴾ ولە ڕزق و ڕۆزی بخۆن.

بەڵێ پێویسـتە مەردم هەوڵی ژیـان بداو، چاوەڕوان نەبێت تا خوا بۆی ببارێنێ! وەك پێشـەوا (عومەر) خوا لێی ڕازی بێت -كاتێ خەڵكێكی بێ ئیـش وكاری دیتبا دەیوت: ئێوە كێن و چین ئاوا بێ كردو كۆششن؟ دەیانوت: ئێمە قەوم و گەلێكین پشتمان بەخوا بەسـتووە، بۆیە ئیش وكارناكەین!، ئەویش پێیدەوتن: نەخێر، ئێوە گەلێكی بێكارو تەمەڵن، دەبێ تۆو بچێننە زەوی، ئەوجاپشت بەخوا ببەسـتن. ﴿ وإلیه النشـور ﴾ و هەر بۆلای خوایە زیندوو بوونەوە بۆ حیساب وجەزا.

ئەی لەو خوایە ناترسن لە ئاسمانە؟:

جـا پاش ئەوەی كەحاڵەتی هێوری وهێمنی و ڕامكردنی زەوی بۆ ژیانیان باسكرد، ئێسـتاش دایان ئەچڵەكێنـێ وپێیان ئەڵێ: ئایا ناترسن كەخوا ئەوخۆشـی وئاسوودەیەتان لێ تێك بدات..؟ زەوی دەست بكات بە جموجوڵ؟:

﴿ ١٦: أأمنتم من فی السماء أن یخسف بكم الأرض ﴾ ئایا دڵنیان لەو (خوایە)ی كە لە سەرووەوەیە ئەی بتپەرستان! بەناخی زەویدا بتانباتـە خوارەوە و قووتتان بـدات، وەك (قاروون)ی قووتكرد؟ ﴿ فـإذا هـی تمور ﴾ ئینجا ئـەو حەلە بەهەمیشـە زەوی بێت و بچێ و بجووڵێت، كەوابوو هەرگیز لەدەسـەڵاتی خوای بەبەزەیی دڵنیا مەبن، چونكـە هەركاتێ قاری لێگرتن دەیگرێ ﴿ ١٧: أم أمنتم من فی السـماء أن یرسل علیكم حاصبا ﴾ یان لەو زاتەی لە سـەرەوەیە دڵنیان، كە وردە زیختان بەسەردا ببارێنێ..؟ ئیمامی

موفەسسیرین (ئیبن جەریری تەبەری) لەمانای (..من فی السماء...) دا دەڵێت: مەبەست بەو (زاتە) لەئاسمانە هەرزاتی خوا خۆیەتی، وەك ئەهلی سوونەت وجەماعەت بە تێکڕا ئەو بڕیارەیان داوە! بۆ ئەو ڕاستییەش ئەو فەرموودەیە دەکەنە بەڵگە کە پێغەمبەر ﷺ لە کەنیزەیەکی پرسیٚ: (أين الله)؟ واتە: خوا لەکوێیە؟. (قالت فی السماء)، ئەویش گوتی: لە سەرووەوەیە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((أعتقها فإنها مؤمنة)). دەسا ئازادی بکەن، چونکە خاوەن ئیمان و باوەڕە. ئەم فەرموودەیش بەشێکە لەو فەرموودەیە کە پێشەوا (موسلیم) لە(سەحیح)ـەکەیدا هێناویەتی وبەکورتی دەڵێت: (... وكانت لى جارية ترعى غنما لى قبل أحد والجوانية، فاطلعت ذات يوم فإذا الذئب قد ذهب بشاة من غنمها، وأنا رجل من بنى آدم آسف كما يأسفون لكنى صككتها صكة، فأتيت رسول الله ﷺ فعظم ذلك على، قلت: يارسول الله أفلا أعتقها؟ قال: (إئتنى بها)، فأتيته بها فقال لها: أين الله..؟ قالت: فى السماء قال: من أنا؟ قالت: أنت رسول الله. قال: ((أعتقها فإنها مؤمنة)) (موسليم: ٢١/١٦/فى المساجد ومواضع الصلاة، باب تحريم الكلام فى الصلاة). وە هەروەها تەفسیری (تیسیر الكريم الرحمن)ی شێخ سەعدی (١٣٠٧)و (١٣٧٦) لەتەفسیری (أم أمنتم من فی السماء..)دا دەڵێت: (وهو الله تعالى، العالى على خلقه)، وە زانایانی (سەلەف)یش دەڵێن: بێژەی (فی) لە (فی السماء)دا بەمانای (على السماء)یە، هەروەك لە(ولأصلبنكم فى جذوع النخل -أى على جذوع النخل) بەمانای (على)یە، ئەمە ڕای زانایانە بۆ تەفسیری (من فی السماء)، ئیتر ئەوانەی کە دەڵێن: مەبەست بە (من فی السماء) (جوبریل)ە، یان دەڵێن لەسەر ڕاو بۆچوونی عەرەبەکان هاتووە کە پێیان وابوو: خوا لەئاسماندایە! ئینجا خواش لەسەر بیروبۆچوونی خۆیان قسەیان لەگەڵ دەکات.. دیارە ئەم هەموو بۆچوونەی دواییە لەگەڵ ڕوحی قورئانەکەدا دوورن و دەست نادەن، چونکە ئەوەی بتوانێ خەڵك نقووم بکاو لە ئاسمان بێت، یان زیخ ببارێنێ هەرخوایە. وەك لەئایەتەکاندا هاتووە ﴿ فستعلمون كيف نذير ﴾ ئەوجا ئەزانن تۆڵەی من چۆنە ﴿ ١٨: ولقد كذب الذين من قبلهم ﴾ وبەهەقیقەت پێش ئەو بت پەرستانە خەڵکانی تریش پەیامبەرانیان بەدرۆزن دانا وەك گەلی (نووح و، عادو، سەموود..).. هتد ﴿ فكيف كان نكير ﴾ جا چۆن بوو نکووڵی من بۆیان؟ ئایا ئەزانن چۆن قارم لێگرتن.؟ جا ئێوەش هۆشیار بن.

بەڵێ هەرچی لەم بوونەوەرەدا رووبدات وەکو: زەمین لەرزە، ڕۆچوون، بەردەباران، بای وێرانکەر، گەردەلوول و هەرچی تر، هەمووی بەدەستی پاشای ئەم جیهانەیە، وە ئەوان هەرچەندە کۆشك وتەلار برازێننەوەو خۆیان قایم بکەن..! هەرگیز لەدەستی خوا رزگاریان نابێ.

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٦﴾

فڕین و لەنگەر گرتنی (مەل)ـەکان بە حەواوە بەدەسەڵاتی خوایە:

ئینجا بۆ ئەوەی وەبیریان بێنێتەوەو لەئاسەواری دەسەڵاتی خوا ورد ببنەوە دەفەرموێ: ﴿ ١٩: أولم يروا إلى الطير فوقهم صافات ويقبضن ﴾ ئایا سەیری باڵندەیان نەکردووە بەڕاسەریانەوە بە باڵکراوەیی لەکاتی پەروازیاندا وباڵەکانیان دەهێننەوەیەك؟ ﴿ ما يمسكهن إلا الرحمن ﴾ ئەو باڵندانە تەنها خوای بەخشندەی دلۆوان ڕایگرتوون، بێگومان لەمەدا نیشانەو بەڵگە هەیە، دەسا بۆ بڕوا ناهێنن؟! وەك لە جێگایەکی تردا هەر لەو بارەوە دەفەرموێ: (ألم يروا إلى الطير مسخرات فى جو السماء مايمسكهن إلا الله إن فى ذلك لآيات لقوم يؤمنون)(٧٩/١٦). ئەمانە هەموو جەخت لەسەر ئەو ماناو مەبەستە دەکەنەوە. ﴿ إنه بكل شئ بصير ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە بەهەموو شتێك بینایە، چاوی لە هەموو بونەوەرەو دەزانێ

هەر شتەی چۆن ژیانی ئەڕواو، چۆن بۆی باشە، بەو جۆرە هۆی ژیانی پێ بەخشیوە.

ئینجا سەرزەنشتی هاوبەشپەیداکەران ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٢٠: أمن هذا الذى هو جند لكم ينصركم من دون الرحمن ﴾ ئایا ئەو کەسە کێیە کە خۆی بە لەشکرو سوپای ئێوە دەزانێت و وا نیشان دەدات کە بەبێ خوای ڕەحمان دەتوانێت یارمەتیتان بدات؟ واتە: ئەگەر ئیرادەی زیانێکی بە ئێوە ببێ ﴿ إن الكافرون إلا فى غرور ﴾ بێ باوەڕان هەمیشە سەر لێشێواوو فریوو خواردوون، واتە: ئەگەر پێیان وابێت بتەکانیان بەهاواریانەوە دێن، دەبا بیرێ بکەنەوەو وازیان لێ بێنن. ﴿ ٢١: أمن هذا الذى يرزقكم إن أمسک رزقه ﴾ یان کێیە ئەوەی ڕۆزیتان دەدا ئەگەر خوا رزقی گرتەوە لێتان ﴿ بل لجوا فى عتو ونفور ﴾ بەڵکو ئەوان ڕۆچوون لە گومڕایی و دوورەپەرێزی لە هەقدا.

نەزیلەی موسڵمان و کافر:

ئینجا خوا نموونەیەك بۆ مرۆڤی باوەڕدارو بێ باوەڕ دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿ ٢٢: أفمن يمشى مكبا على وجهه أهدى ﴾ ئایا ئەو کەسەی کە دەمەوروو کەوتووەو، بەو حاڵەتەوە بەرێدا دەچێ، ڕێدەرکردووترە ﴿ أمن يمشى سويا على صراط مستقيم ﴾ یان ئەو کەسەی کە بە قنجی وقیتی لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستەوە دەڕوا؟ دیارە یەکەمەکەیان نموونەی مرۆڤی بێ بڕوایە، چونکە وەکو کوێرو نابینا مل ئەنێ و ڕێی ڕاست هەڵە دەکات، دووەمیشیان نموونەی مرۆڤی موسڵمانە کە زۆر بەشارەزایی و بەئاگاییەوە پێهەڵ دەگرێ و دەڕوا.

ئەوەی وەدیهێناون، زیندووشتان دەکاتەوە:

﴿ ٢٣: قل هو الذى أنشأكم وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ پێیان بڵێ: هەرئەو خوایەیە ئێوەی بەدیهێناوەو دروستیکردوون و گوێ و چاوو دڵی پێبەخشیون وەهەتا بەچاو ڕێگای ڕاست دەرك بکەن، بەگوێ ببیستن و، بەدڵ بیری لێ بکەنەوە ئینجا باوەڕ بێنن ﴿ قليلا ماتشكرون ﴾ کەچی ئێوە کەمێ شوکرانە بژێریی دەکەن..! ﴿ ٢٤: قل هو الذى ذرأكم فى الأرض ﴾ پێیان بڵێ: کەهەر ئەو زاتەیە ئێوەی لە زەویی بڵاو کردۆتەوە ﴿ وإليه تحشرون ﴾ و تەنهابۆلای ئەویش کۆ ئەکرێنەوە بۆ لێکۆڵینەوەو پاداش تۆڵە ﴿ ٢٥: ويقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين ﴾ بەگاڵتەشەوە دەڵێن: ئەم بەڵێنە بەهاتنی ئەو سزایە کەیە، ئەگەر ئێوە ڕاست ئەکەن..؟! ﴿ ٢٦: قل إنما العلم عند الله ﴾ پێیان بڵێ: بێگومان زانیاری تەواو -بۆ هاتنەکەی- تەنها لای خوایە، منیش وەك ئێوە بەندەم وشتێك نازانم ﴿ وإنما أنا نذير مبين ﴾ و من تەنها بێدار کەرەوەو ترسێنەرێکی ئاشکرام، واتە: کاری من هەر ئەوەندەیە ﴿ ٢٧: فلما رأوه زلفة ﴾ ئینجا کاتێ ئەو بەڵێنی خوایە بە سزای ڕۆژی قیامەت لەنزیکەوە دیتیان ﴿ سيئت وجوه الذين كفروا ﴾ ڕوخساری ئەوانە باوەڕیان نەبوو تاڵ و ترش و ناشیرن دەبێت ﴿ وقيل هذا الذى كنتم به تدعون ﴾ و پێیان ئەوترێ: ئا ئەمە ئەو (ڕۆژەیە) کە ئێوە داواتان دەکرد و بەدرۆتان دەزانی.

موسڵمانانیش تیا بچن کێ خوانەناس لە ئێش و ئازار دەپارێزێ؟:

بێباوەڕەکان گەلێ جار ئاواتی مردنی پەیامبەرو موسڵمانەکانیان ئەخواست..! بۆیە خوا فەرمووی: ﴿ ٢٨: قل أرأيتم إن أهلكنى الله ومن معى أو رحمنا ﴾ پێیان بڵێ: هەواڵم بدەنێ ئەگەر خوا من و هەموو ئەوانەی لەگەڵ مندان لەناو بەرێ، یان ڕوحم و میهرەبانیمان لەگەڵ بکات؟ ﴿ فمن يجير الكافرين من عذاب أليم ﴾ کێهەیە بێ باوەڕان لەسزای بەئێش و سەخت پەنا بدا؟ ﴿ ٢٩: قل هو الرحمن آمنا به ﴾ بڵێ: ئەو خوا بەبەزەییە باوەڕمان پێکردووە ﴿ وعليه توكلنا ﴾ و هەر بەویش پشتمان بەستووە ﴿ فستعلمون من هو فى ضلال مبين ﴾ ئەوسا ئەزانن کێ لەلاری و گومڕاییەکی ئاشکرادایە..؟ من یان ئێوە؟ ﴿ ٣٠: قل أرأيتم إن أصبح ماؤكم غورا ﴾ بڵێ: هەواڵم بدەنێ ئەگەر ئاوەکەتان ڕۆچێ بەناخی زەویدا و هەڵمژێ ﴿ فمن يأتيكم بماء معين ﴾ کێ ئەتوانێ ئاوێکی ڕوون و زوڵاڵتان بۆ بەدەست بێنێت؟ دیارە جگە لەوە کەدەبێ هەر بڵێن مەگەرخوا دەروومان لێ بکاتەوە، وەڵامێکی تر نییە، جا کەوابوو چارتان هەر ئەوەیە کە ئەمڕۆ پێش هاتنی ئەوڕۆژەیە باوەڕ بێنن و ملکەچ ببن بۆدەسەڵاتی بێ سنووری خوای میهرەبان.

زۆر سوپاس بۆ خوای خاوەن بەزەیی کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (مولك).

سوورەتی (قەڵەم)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بە بەزەیی میهرەبان

ئەم سوورەتە لە پاش سوورەتی (عەلەق)ـەوە دابەزیوە، ئەمیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر گرنگی دەدات بە: یەکخواپەرستیی، پەیامی پەیامبەرێتی پێغەمبەر، زیندوو بوونەوە بۆ پاداش و

تۆڵە. جا پێش هەمووشتێك سوێند ئەخوات کە پێغەمبەر ﷺ خاوەن ڕەوشتێکی بەرزە و، دوورە لەو درۆو پروپاگەندانەیە کەبێ بڕوایان ئەی‌دەنە پاڵی. ئینجا هەڵوێستی کافرەکانی ئەو سەردەمە بەرامبەر بە بانگەوازەکەی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ باسکردنی ئەو سزاو تۆڵەیە ئامادە کراوە بۆیان لای خوای گەورە. نموونەی بێ بڕواکان دێنێتەوە کاتێ پەیامبەر نێررایە لایان و پشتگوێیان خست و ململانێیان لەگەڵ کرد، بەخاوەنانی باخەکە، کە خوای کارجوان پیت و بەرەکەتێکی ئێجگار فراوانی تێخستبوو، جا لەجیاتی ئەوە کە ئەوان بەشی هەژارانی لێ بدەن، کەچی بێ بەشیان دەکردن و، بە دزییەوە بەرەکەیان لێ ئەکردەوە..!! ئینجا خوای گەورەیش ڕقی لێ هەڵگرتن و ئافەتی خستە باخەکەوەو بووبە قەرەبوو. وەهەروەها کۆتایی بەمەزنەکردنی نێوان بڕواداران و بێ بڕوایان دێ، پاشان دانانی بەوەدا کەئەو دوانە وەك یەك نابن: (أفنجعل المسلمین کالمجرمین..؟) هەر بەم پێیەش بەرەو دەرگا داخستن ئەڕوات، بەڵام بەپەلە پێش تەواو بوونی حاڵەتێکی قورسی ناهەمواری ڕۆژی دوایی پێشکەش دەکات و، بەکلیلی ئارام وسەبر دەرگا لەخۆ دائەخا.. (فاصبر لحکم ربک..).

سوێند بە بنووس و بەوەش دەی‌نووسێ، تۆ لێوە نیت و ئاکار بەرزی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم﴾ ١: ن ﴾ ئەم پیتی (ن)ـە پیتێکە لە (٢٨) پیتە عەرەبییەکان، شیاوی باسە (٢٩) سوورەتی قورئان بەم پیتە یچڕاوانە دەست پێ دەکەن، هەرچەندە هەموویان ڕەوانبێژی و، خۆشخوانی و، بێ وێنەیی قورئان رادەگەیەنن.. بەڵام لەڕاستیدا مانا ڕاست و تەواوەکەیان مەگەر تەنها خوا بیزانێ ﴿ والقلم وما یسطرون ﴾ سوێند بە (قەڵەم) و، بە هەر شتێکی ڕاست و دروست کە پێی ئەنووسن، لەبەرزی و پایەی پەیامبەرو قورئان و.. هتد ﴿ ٢: ما أنت بنعمة ربک بمجنون ﴾ سوێند بە قەڵەم و دێرەکان: تۆ لە چاکەی پەروەردگارتەوە شێت ولێوە نیت، وەك ئەو نەفامانە ئەڵێن ﴿ ٣: وإن لک لأجرا غیر ممنون ﴾ وە بەڕاستی پاداشێکی نەبڕاوە بۆ تۆ هەیە، چونکە بێ بڕوایان و هاوبەش پەیداکەران زۆر ئازارت دەدەن و دڵت ئێشێنن، تۆیش خوا هەڵناگرێ چاك‌بەخۆتا ددان ئەگری، بۆیە هەر لە قورئاندا دەفەرموێ: (عطاء غیر مجذوذ)(١١/١٠٨). ﴿ ٤: وإنک لعلی خلق عظیم ﴾ وەبەڕاستی تۆ لە سەروو خووورەوشتێکی ئێجگار پەسەندو گەورەیت: زانست و زانیاری، هێمنی و ئارامی، شەرم وشکۆ، بەخشش و دەستگرۆیی، شوکرانە بژێری و، سوپاسگوزاری، کەم نەفس و دەسنەگرتنەوە لە دونیا، دلۆڤانی و میهرەبانی، ڕەفتاری شیرین و ئەدەب و وێڵ و.. هتد هەر بۆ بەرزی وشکۆمەندی ئەویشە کە(ئەنەس) ﷺ دەڵێت: (کان رسول الله ﷺ أحسن الناس خلقا)متفق علیه. یان (عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس -رضی الله عنهما- دەڵێت: ((لم یکن رسول الله فاحشا ولا متفاحشا وکان یقول: إن من خیارکم أحسنکم أخلاقا))(متفق علیه). مەبەست

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِىَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِىَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلْكَٰفِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَآءٍ مَّعِينٍۭ ﴿٣٠﴾

سُورَةُ القَلَم

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

نٓ ۚ وَٱلْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَآ أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَييِّكُمُ ٱلْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا۟ لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾

ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ ڕەوشت بەرزو، ئاکارچاك و، زمان شیرین و، ڕووخۆش‌بووە، یان بەکورتتر بڵێین: قورئان ببینەو، ئەویش ببینە. ﴿ ٥: فستبصر ویبصرون ﴾ جا لە ئایندەدا تۆ ئەبینی و، ئەوانیش (بێ باوەڕەکان) ئەبینن ﴿ ٦: بأیکم المفتون ﴾ بە کێتانەوەیە شێتی ﴿ ٧: إن ربک هو أعلم بمن ضل عن سبیله ﴾ بەڕاستی پەروەردگارت لەهەموو کەسێك زاناترە کێ لەڕێبازی ئەو لای‌داوە ﴿ وهو أعلم بالمهتدین ﴾ وەئەویش لە هەموو کەس زاناترە بەوانەی ڕێنمان و ڕێگەی ئەویان گرتووە، ئیتر پێویست بەقسەی زیادە ناکات، وە بەم نزیکانەیش دەر ئەکەوێ.

پێشنیازی کافران وەرمەگرە:

﴿ ٨: فلا تطع المکذبین ﴾ جا کەوابوو تۆ بەقسەی ئەوانە مەکە بەدرۆزنت دەزانن ﴿ ٩: ودوا لو تدهن فیدهنون ﴾ ئاواتە خوازن کە تۆ نەرمی بکەیت (لە ئایینەکەتدا) دەربارەی بیرو باوەڕەکەت،

جا ئەوانیش –ئەوحەلە– نەرمیت لەگەڵ بکەن و رێککەون، واتە: ئەگەر هەر تۆزقاڵێك لێیان نزیك ببیتەوەو دەسـت لەبەرنامەکەت شل بکەیت، ئەوانیش ئامادەن گوێرایەڵ بن! ﴿ ١٠: ولا تطع كل حلاف مهين ﴾ و گوێرایەڵی لە هیچ سوێند خۆرێکی درۆزن و بێ‌بار مەکە ﴿ ١١: هماز مشـاء بنميم ﴾ زۆر پلارگری بشـێون وتێکدەر بە قسـە هێنان وقسـە بردن (لەنێوان مەردومدا) پێغەمبەریش ﷺ ئەفەرموێ: ((لا يدخل الجنة قتات)) (ئەحمەد، ترمزی، نەسائی، ئەبووداوود). لەریوایەتێکی تردا ((لا يدخل الجنة نمام)). (پێشـەوا ئەحمەد). واتە: قسە هێن و، قسە بەر ناچێتە بەهەشت. ﴿ ١٢: مناع للخير ﴾ رژدو چرووك بۆ بەختکردنی ماڵ و سـامان لە رێی خوا ﴿ معتد أثيم ﴾ دەست درێژکاری گوناهبار، هەرچی بێتە بەر دەستی سڵی لێ ناکاتەوە ﴿ ١٣: عتل بعد ذلك زنيم ﴾ بەدخوو، لە دوای ئەوەش پیس و نارەسەن و باوك نادیار. لە فەرمووەدا هاتووە: ((ألا أنبئكـم بأهل النار؟ كل عتل جواظ مسـتكبر)). (متفق عليه). خاوەنی (فی‌ظلال القرآن) دەڵێت: (زنيم) بەکەسێك دەوترێت کە نەژادی گومان لێکراوبێت، وە یا مرۆیەکی پیس وخراپکارو، شـەڕ فرۆش و گێرەشێوێن بێت. جا پێ دەچێ بۆ پیاوێکی وەك (وەلید) ئەم مانای دواییە: (دڵرەق و کەڵلە رەق و شەڕ فرۆش) دەس بدا، خوا خۆیشی چاکتر ئەزانێ.

راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەمە ببێ و نەبێ تەنها (وەلیدی کوری موغیرە)یە، چونکە باوکی ئەو نادیار بوو، وە لەپاش هەژدە سـاڵ لەتەمەنـی موغیرە، ئەوجـا (وەلید) کردوویەتـی بەکوری خۆی. واتـە تۆ ئـەی پێغەمبـەر! ﷺ هەرگیز بەگوێـی نامەردێکی ئاوا نەکەیـت ﴿ ١٤: أن كان ذامال وبنين ﴾ لـە بەرئەوەی کە داراو کـوردار بوو ﴿ ١٥: إذا تتلى عليه آياتنـا ﴾ کاتێ کە ئایەتەکانی ئێمەی بەسـەرا بخوێنرێنەوە ﴿ قال أسـاطير الأولين ﴾ بێ‌باکانە ئەڵێ: ئەمە ئەفسـانەو قسـەی باتڵ و پوچی پێشینانە.!! لەباتی ئەوە کە سوپاسـگوزار بێت لەپاش ئەو هەموو سـامان و کورانەوە، کەچـی ئەوەندە نەفامە بەگژ تۆدا دێ..!! ﴿ ١٦: سنسـمه على الخرطوم ﴾ بە تەئکید بەم نزیکانە لووتی نیشان دەکەین و پۆزەی ئەشـکێنین. (خرطوم) لە بنەڕەتا بەلووتی بەرازی‌کەڕی و وشکانی دەڵـێن، چونکە (وەلید) پیاوێکی لووت بەرزو دەعیەچی‌بوو، بۆیە خواش بەوشـێوەیە نـاوی دەباو سـەرلووتی رەش دەکات، دیارە مەبەست ئەوەیە: کە دەبێ ریسوای بکەین. بەڵێ.. پاش دە دوازدە سـاڵ، لە (بەدر)دا مافی خۆی وەرگرت و پـۆزەی دیاری‌کرا، تا مرد پێوەی دیار بوو.

ئەقڵی خوانەناسان لە ئەقڵی خاوەن باغەکان دەچێ:

ئینجا نموونەیەکی لاری و سـپڵەیی مەککەییـەکان دەهێنێتەوە، کاتێ کە خوای بەهەق ئەوهەموو خۆشـگوزەرانییەی پێ بەخشین و پەیامبـەری بـۆ ناردن، کەچی لەباتی شـوکرانە بژێری کوفری نیعمەتیـان دەکـرد! بۆیـە ئەفەرمـوێ: ﴿ ١٧: إنـا بلوناهم ﴾ بەراسـتی ئێمـە بتپەرسـتەکانی مەککەمـان تاقی‌کردنـەوە بـە برسـێتی‌وبێ‌بارانی ﴿ كما بلونا أصحـاب الجنة ﴾ وەك خاوەنانی باخەکەمـان ئەزموونکـرد. دیـارە مەککەییەکان داستانی ئەو باخەیـان دەزانی، وە ئەو باخەش هی پیاوێکی چاك بوو، هەموو کات لەکاتـی کۆکردنـەوەی بەرەکەیـدا هەژارەکانـی لێ ئاگادار ئەکردو ئەهاتن بەشی خۆیانیان دەبرد.. بەڵام کاتێ کەوتە دەستی وەچەکانی، دەستیان نوقاندو لێیان برین، وەك ئەفەرمووێ: ﴿ إذ أقسـموا ليصرمنها مصبحين ﴾ کاتێ‌سـوێندیان خوارد کە: لەگەڵ شـەبەقدا زوو بچن بەرەکـەی لێ بکەنەوە، پێش ئەوەی هەژارەکان لەخەو هەڵسـن.. ﴿ ١٨: ولا يسـتثنون ﴾ وە مافـی هەژارانی لێ جیانەکەنەوە.. بـەڵێ بێ‌بەزییانە ئەم بریارە دڵرەقانەیاندا. بەڵێ.. خوای باڵادەسـت تۆڵەی هەژارەکانی لێ‌سـەندن وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩: فطاف عليها طائف من ربك وهم نائمون ﴾ ئینجا شەوێك هێمان لەخەوا بوون، بەڵایەك (گرەیەك) لە لایەن پەروەردگارتەوە سـووڕایەوە بەسـەریا ﴿ ٢٠: فأصبحت كالصريم ﴾ ئیتر ئەوباخە سـەوزو جوانە، وەك چنراوی لێ‌هات وهیچی پێوە نەما، دەتوت شـەرا لێی‌داوە ﴿ ٢١: فتنـادوا مصبحيـن * ٢٢: أن اغدوا على حرثكم إن كنتم صارمين ﴾ جا بەیانی بەرەو باخەکەیان رۆیشـتن و لەنـاو خۆیانـدا بانگیان لە یەکتر دەکر دەیـانوت: بەیانی زوو بچنـە سـەر باخەکەتان، ئـەر ئەی‌رنـن ﴿ ٢٣: فانطلقـوا وهم يتخافتون ﴾ جا رۆیشـتن و بە ئەسپایی لە نێو خۆیاندا تەگبیریان دەکرد ﴿ ٢٤: أن لا يدخلنها اليوم عليكم مسكين ﴾ کە نابێ ئەمرۆ هیـچ هەژارێك پێی بخاتـە باخەکەوەو بێت بەسـەرمانا ﴿ ٢٥: وغدوا على حرد قادرين ﴾ وەبەیانی زوو بۆی دەرچوون و رێگەیان گرتـە بەر، وایـان دەزانی ئەتوانن مەبەسـتیان جێبەجێ بکەن و هـەژاران بـێ بەش بکەن ﴿ ٢٦: فلما رأوها قالـوا إنا لضالون ﴾ ئینجا کاتێ گەیشـتنە لای باخەکەو بینیـان (هەڵپرووزاوە) وتیان: بێ‌گومان ئێمە رێمان ونکردووە، ئەمە باخەکەی ئێمە نییە، باخی ئێمـە پڕ لەمیوە بوو ﴿ ٢٧: بل نحن محرومـون ﴾ دوایی بیریان کردەوە وتیان نا،.. باخەکەی خۆمانە، بەڵکو ئێمە بەشبراوکراوین بەهۆی نییەت و نیازی خراپی خۆمانەوە ﴿ ٢٨: قال أوسـطهم ﴾

ئەوجا ناوەنجییەکەیان -لەرووی ڕاو بیرو بۆچوونەوە- وتی: ﴿ ألم أقل لكم لولا تسبحون ﴾ ئایا پێم نەوتن بۆچ تەسبیحات و یادی خوا ناکەن؟ واتە: دەسا تەسبیحی خوا بکەن و پەشیمان ببنەوە ﴿ ٢٩: قالوا سبحان ربنا إنا كنا ظالمين ﴾ ئەوانیش هەموو وتیان: پەروەردگاری ئێمە ستەمکارو ناهەقکار نییە، ئێمە خۆمان ستەمکار بووین ﴿ ٣٠: فأقبل بعضهم على بعض يتلاومون ﴾ ئەوسا ڕوویانکردە یەکترو لۆمەو سەر زەنشتی یەکتریان دەکرد!.. ﴿ ٣١: قالوا يا ويلنا إنا كنا طاغين ﴾ وتیان: تیاچوون بۆئێمە، بەڕاستی ئێمە خۆمان یاخی و سەرکێش و لەسنوور دەرچوو بووین، بەری کێڵگەی خۆمان ئەیخوینەوە ﴿ ٣٢: عسى ربنا أن يبدلنا خيرا منها ﴾ ئومێدەوارین پەروەردگارمان بەزەیی پێمان بێتەوەو چاکتر لەو باخەمان پێببەخشێت ﴿ إنا إلى ربنا راغبون ﴾ بەڕاستی ئێمە بە ئومێدی ڕەزامەندی پەروەردگاری خۆمانین، هیوادارین ڕووی میهرەبانیمان تێبکاتەوە ﴿ ٣٣: كذلك العذاب ﴾ وەك سزای خاوەنانی باخەکەیە سزای من لەدونیادا، واتە: هەرچۆنێك سزای نارده سەرئەو خاوەن باخانە، هەرئاوایش دەتوانێ بنێرێ بۆسەر قورەیش، دەبا پێش ئەوەی کار لەکار بترازێ بیربکەنەوە ﴿ ولعذاب الآخرة أكبر ﴾ وە بەڕاستی سزای ڕۆژی (قیامەت) گەورەترە ﴿ لوكانوا يعلمون ﴾ ئەگەر ئەوان بزانن و تێبگەن، کەوابوو باهەموو پیاوخراپێك، وەبا هەموو دەوڵەمەندێك پێش ئەوەی بەشبڕاو بکرێن، ڕاچڵەکێن..

هەندێ لە (سەلەف) دەڵێن: ئەو خاوەن باخانە نیشتەجێی وڵاتی (یەمەن) بوون. هەندێکی دیکەش دەڵێن: (حەبەشەی) بوون.

ئینجا دێت پاشەڕۆژی موسڵمانان باس ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٤: إن للمتقين عند ربهم جنات النعيم ﴾ بەڕاستی بۆ پارێزگاران، باخاتی پڕلە نیعمەتی بەهەشت لای پەروەردگاریان ئامادەیە.

باوەڕداران و بێ باوەڕان وەک یەک نین:

﴿ ٣٥: أفنجعل المسلمين كالمجرمين ﴾ ئایاموسڵمانان وەك تاوانباران لێدەکەین؟! ﴿ ٣٦: مالكم كيف تحكمون ﴾ چیتانە حوکم و بڕیاری وا ئەدەن..؟ چونکە هیچ کاتێك نابێ چاککارو، خراپکار چوون یەك مامەڵەیان لەگەڵ بکرێ ﴿ ٣٧: أم لكم كتاب فيه تدرسون ﴾ ئایا نامەیەکتان هەیە لە خواوە تێیدا دەخوێننەوە؟ ﴿ ٣٨: إن لكم فيه لما تخيرون ﴾ کە هەرچی ئێوە بتانەوێ بە ئارەزووی خۆتان لێیهەڵبژێرن؟! ﴿ ٣٩: أم لكم أيمان علينا بالغة إلى يوم القيامة ﴾ یان مەگەر پەیمانی بەهێزتان بەسەرمانەوەیە تارۆژی قیامەت دەمێنێتەوە ﴿ إن لكم لما تحكمون ﴾ بۆتان هەبێ هەرچی بڕیارو حوکم بدەن؟! دیارە ئەمانە هیچیان نین، نەنامەی ئاسمانیان هەیەو، نە پەیمانمان بۆ مۆرکردون، کە هەرچییان ویست بیاندرێتێ.. ﴿ ٤٠: سلهم أيهم بذلك زعيم ﴾ لێیان بپرسە: کامیان دەستەبەری ئەو بڕیارو حوکمەیە..؟ چونکە ئێمە هیچ بەڵێنێکمان نەداونەتێ ﴿ ٤١: أم لهم شركاء ﴾ یاخۆ شەریك

سَنَسِمُهُۥ عَلَى ٱلۡخُرۡطُومِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوۡنَٰهُمۡ كَمَا بَلَوۡنَآ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ إِذۡ أَقۡسَمُواْ لَيَصۡرِمُنَّهَا مُصۡبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسۡتَثۡنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيۡهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمۡ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصۡبَحَتۡ كَٱلصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوۡاْ مُصۡبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ ٱغۡدُواْ عَلَىٰ حَرۡثِكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَٱنطَلَقُواْ وَهُمۡ يَتَخَٰفَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدۡخُلَنَّهَا ٱلۡيَوۡمَ عَلَيۡكُم مِّسۡكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوۡاْ عَلَىٰ حَرۡدٖ قَٰدِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوۡهَا قَالُوٓاْ إِنَّا لَضَآلُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلۡ نَحۡنُ مَحۡرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوۡسَطُهُمۡ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ لَوۡلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُواْ سُبۡحَٰنَ رَبِّنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقۡبَلَ بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ يَتَلَٰوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُواْ يَٰوَيۡلَنَآ إِنَّا كُنَّا طَٰغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَآ أَن يُبۡدِلَنَا خَيۡرٗا مِّنۡهَآ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا رَٰغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ ٱلۡعَذَابُۖ وَلَعَذَابُ ٱلۡأٓخِرَةِ أَكۡبَرُۚ لَوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّ لِلۡمُتَّقِينَ عِندَ رَبِّهِمۡ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجۡعَلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ كَٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمۡ كَيۡفَ تَحۡكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمۡ لَكُمۡ كِتَٰبٞ فِيهِ تَدۡرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمۡ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمۡ لَكُمۡ أَيۡمَٰنٌ عَلَيۡنَا بَٰلِغَةٌ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ إِنَّ لَكُمۡ لَمَا تَحۡكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلۡهُمۡ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَآءُ فَلۡيَأۡتُواْ بِشُرَكَآئِهِمۡ إِن كَانُواْ صَٰدِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوۡمَ يُكۡشَفُ عَن سَاقٖ وَيُدۡعَوۡنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ فَلَا يَسۡتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾

و هاوبەشیان هەن..؟ بۆ ئەوە کە موسڵمان و تاوانبار وەك یەك لێ بکەین..؟ ﴿ فليأتوا بشركائهم ﴾ دە ئەگەر وایە با شەریکەکانیان بێنن بۆ هاو کارییان ﴿ إن كانوا صادقين ﴾، ئەگەر ڕاست ئەکەن لە داواکەیاندا. ئاشکرایە کە هیچ کەسێك نییە بتوانێ بڕواتە ژێر ئەو داوایە.

قولی ڕەش و سپی لە بواردا دەردەکەوێ:

ئینجا چەند دیمەنێکی سەختی ڕۆژی دوایی باس ئەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٤٢: يوم يكشف عن ساق ﴾ ڕۆژی قیامەت ئەوەندە تەنگانەیە (چاك) دەکرێت بەلاداو هەموو لاقێك دەردەکەوێ، واتە: ئەوەندە ڕۆژێکی سەختە پێویستی بەخۆ گورجکردنەوەیە، ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبوو سەعیدی) خودرییەوە ئەم فەرموودەیە دێنێ: ((يكشف ربنا عن ساقه، فيسجد له كل مؤمن ومؤمنة، ويبقى من كان يسجد في الدنيا رياء وسمعة فيذهب ليسجد، فيعود ظهره

طبقا واحـدا)). (فتح الباری: ٥٣٢/٨، ٥٣١. موسـلیم: ١٦٧/١).
واتـە: لـەو رۆژەدا پەروەردگارمـان لاقی خـۆی دەر دەخا، جا هەمـوو ژن و پیاوێکی بڕوادار سـوژدەی بۆدەبـا وە ئەوەی لە بەر رووپامایی وناو بانگ سـوژدەی بۆ بردووە دەمێنێتەوە دەڕوا سوژدە ببا، کەچی پشتی ڕەق دەوەستێ و بۆی ناچەمێتەوە تاسوژدە ببا، واتە: ناتوانێ سجدە ببات، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿ ویدعون إلی السجود فلا یستطیعون ﴾ وەبانگ ئەکرێن بۆ سوجدە بردن، بەڵام ناتوانن بیبەن، چونکە دەبوو لەدونیادا سوجدە بەرن و یەکلا ببنەوە بۆخوا، کە چی ئەوان چەوتییان کردو ئێستاش پشتیان ڕەق بووەو ناچەمێتـەوە ﴿ ٤٣: خاشـعة أبصارهم ﴾ ئەورۆژە چاویان شـۆڕە ﴿ ترهقهم ذلة ﴾ زەبوونی وریسوایی‌دای‌پۆشیون و روویان نییە سەر بەرزبکەنەوە، چونکە ئەزانن چییان‌کردووە لە دونیادا ﴿ وقد کانوا یدعون إلی السـجود ﴾ چونکە لەدونیادا –بانگ ئەکران بۆ سوژدە بردن ﴿ وهم سـالمون ﴾ لەکاتێکدا لەش‌سـاغ بوون نەیان ئەبرد، ئێستا ناتوانن و دەبێ تۆڵەی خۆیان وەرگرن.
ئینجا ئا لەو بارودۆخە توندوترسناکەدا، سامناکترین هەڕەشەیان لێ‌ئەکاو دەفەرمـوێ: ﴿ ٤٤: فذرني ومن یکذب بهذا الحدیث ﴾ وازم لێبێنە بۆ ئەو کەسەی کە بڕوای بەم قورئانە نییە و بەدرۆی لە قەڵەم دەدات، واتە: کارو باری بدە دەستی خۆم، تۆ خۆت پێوەی سەرگەرم مەکە ﴿ سنسـتدرجهم من حیث لا یعلمون ﴾ بە تەئکید وردە وردە بە سـزا دەیان دەگرین لە لایەکەوە نازانن لەویوە سـزا دێت، وەك لە جێگایەکە تردا دەفەرموێ: (أیحسـبون أنما نمدهم به من مال وبنین، نسـارع لهم في الخیرات بل لایشعرون). ﴿ ٤٥: وأملي لهم إن کیدي متین ﴾ وە لە دونیادا مۆڵەتیان دەدەم و تەمەن درێژیان دەکەم وپەلەیان لێناکەم بەسزا، بەڕاستی نەخشەی تۆڵەی من (لە بەرامبەر بە بێ بڕوایان) بەهێزە.. هەر گرتمن ڕزگار نابن، وەك خۆی ئەفەرمووێ: (وکذلک أخذ ربک إذا أخذ القری وهي ظالمة إن أخذه ألیم شـدید). ئیمامی (بوخاری) و ئیمامی (موسلیم) دەگێڕنـەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی: ((إن الله تعالی لیملي للظالـم حتـی إذا أخذه لم یفلته)). پاشـان ئایەتـی (وکذلک أخذ ربـک..)ی خوێندەوە. (فتح الباری: ٢٠٥/٨. مسـلم: ١٩٩٧/٤).
بێگومـان خـوا بۆماوەیەك مۆڵەتی سـتەمکار دەدا –و جڵەوی بۆ شـل دەکا– هەتـا ڕۆژێ کەگرتی، ئیتر قەت لەدەسـتی ڕزگاری نابێت ﴿ ٤٦: أم تسألهم أجرا فهم من مغرم مثقلون ﴾ یاخۆ کرێ و مزەیەکیان لێداوا ئەکەیـت لە بەرانبەر گەیاندنی پیامەکەتەوە، تا بەقورسـی بزانن و نەتوانـن لەژێری دەرچن؟ ﴿ ٤٧: أم عندهم الغیـب فهم یکتبون ﴾ یـان خۆ ئەوانە غەیبیان لایـە و لە بەری دەنووسنەوە ئەوەی حوکمی پێ‌دەکەن، تا بەئارەزووی خۆیان لێی بنووسـن و چییان مەبەسـت بێـت بۆ خۆیانی وەرگـرن و.. ئیتر پێویسـتیان بەپەیامەکەی تۆنەبێت..؟ دیارە ئەمانە هیچیان نین، کەوابوو بۆچی بەگوێت ناکەن..؟!.

خۆڕاگر بەو وەك (یونس) پیش مەخۆرەوە:

﴿ ٤٨: فاصبر لحکم ربک ﴾ جاتۆش ئەی‌پێغەمبەر! ﷺ بەئارام و خۆڕاگربە بۆ بڕیاری پەروەردگارت ﴿ ولا تکن کصاحب الحوت ﴾ وە وەك خاوەنـی نەهەنگەکـە (واتـە: یونـس ﷺ) مەبە کە لە گەلەکەی تووڕە بووو، ویستـی لە دەریاوە دەرچێ، وە بەویستـی خوا نەهەنگەکە قووتی‌دا ﴿ إذ نادی وهو مکظوم ﴾ وەلە تەنگانەی ناوسکی نەهەنگەکەدا هاواری لە پەروەردگاری کردو لە سەر پێچی هۆزەکەی خەفەتباربوو هەر دەی‌گوت: (لا إله إلا أنت سـبحانک إنـي کنت مـن الظالمین)خـوای میهرەبانیـش وەڵامـی دایەوەو فەرمووی: (فاستجبنا له ونجیناه من الغم وکذلک ننجي المؤمنین)، وەفەرمووی: (فلولا أنه کان من المسـبحین للبث في بطنه إلی یوم یبعثون). ﴿ ٤٩: لولا أن تدارکه نعمة من ربه ﴾ خۆ ئەگەر ڕەحمەت و میهرەبانییەك لە پەروەردگاریەوە فریای نەکەوتبا بە قەبووڵکردنی تەوبەو پەشـیمانی لێی ﴿ لنبذ بالعراء ﴾ فڕێ دەدرایە دەشـتێکی رووتەن و وشـکەوە، واتە: بێ دارو درەخت ﴿ وهو مذموم ﴾ و سـەرکۆنەکراویش دەبوو ﴿ ٥٠: فاجتبـاه ربه ﴾ جا پەروەردگاری هەڵبـژاردەوە بۆپێغەمبەرێتی ﴿ فجعله مـن الصالحین ﴾ لە ڕیزی سـاڵحاندا دای‌نایەوە، پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((لاینبغي لأحد أن یقـول: أنا خیر من یونس بن متی)) متفـق علیه. (فتح الباری: ١٤٤، ٨. موسـلیم: ١٨٤٦/٤). واتە: بۆ هیچ کەسـێ شیاوو ڕەوا نییـە بڵێ: من لـە (یونس)ی کـوری (مەتتا) باشـترم. ﴿ ٥١: وإن یکاد الذین کفروا ﴾ وەبەڕاسـتی ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئەوانەی کـە کافر و بێ بڕوابوون نزیکـە لەرق ودوژمنایەتیدا ﴿ لیزلقونک بأبصارهم ﴾ بەچاویان هەڵت‌دێرن ﴿ لما سـمعوا الذکر ﴾ وەختێ کە قورئانیان بیست.
(ئیـبن کەسـیر) دەڵێ: (في هذه الآیة دلیل علـی أن العین إصابتها وتأثیرهـا حق بأمر الله عز وجـل..). واتە: ئەم ئایەتە بەڵگەیە کە چاوی پیس بە ویستی خوا ڕۆڵ و دۆزی خۆی دەبینێ ودەتوانێ زیان بگەیەنێت بەو شتە بۆی دەڕوانێت، هەروەك چەند فەرموودەیەکیش لـەو بارەیـەوە هاتوون و دەڵێن: ((لا رقیة إلا مـن عین أو حَمَّةٍ أو دم لا یرقأ)) (ئەبووداوود. ٢٩٣/٤). ((العین حق، ولوکان شئ سابق القدر سـبقت العین، وإذا استُغْسِلْتُم فاغسلوا) (موسلیم: ١٧١٩/٤).

یان دەفەرموێ: ((لا عدوى، ولاطيرة ولاهامة ولاحسد والعين حق)) ئیمامی (ئەحمەد) ریوایەتی کردووە. ﴿ ویقولـون إنه لمجنون ﴾ وە لەگەڵ ئەوەیشدا ئەڵێن: بەڕاستی ئەو (موحەممەد)ـە شێتە! باشە! ئەگەر شێتە بۆچی ئەوەندە بەخەفەتەوەن و لییدەترسن و، هەر رۆژەی توانجێکی لێ ئەگرن؟ ﴿ ٥٢: وما هو إلا ذكر للعالمين ﴾ وە ئەو قورئانە تەنها ئامۆژگارییەکە بۆ هەموو خەڵکانی دونیا (بە پەریو بە ئادەمزادەوە). ئیتر چۆن بەو کەسە -کە ئەم قورئانەی بۆ هاتووە- دەڵێن: شێت..؟! بەڵێ پێغەمبەر هەر لەمەککەدا بووو جیهانییەتی ئیسلام راگەیەنرا.! لەپاڵ ئەو هەموو سزاو ئەشکەنجەو چەوساندنەوە زۆرەدا، خوا دای بەگوێی هەموو خەڵکانی دونیادا کە: ئەو قورئانە بۆهەموو جیهانیانەو، دەبێ باوەڕی پێبێنن.

لە (١٠/١٠/١٤١٧)ك بەرامبەر بە (١٧/٢/١٩٩٧)ز -کاتژمێر (٥، ٤٠) خولەکی پاش نیوەڕۆ- لە تەفسیری سوورەتی (قەڵەم) بوومەوە لە (مەریوان)،.

زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای کارجوان.

سوورەتی (حاقە)ـە

مەککەییەو (٥٢) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (حاقە)یە پاش سوورەتی (مولك) هاتووە.. وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی چەسپاندنی ئیمان و بیروباوەڕ ئەکات.. باسێکی ئێجگار قورسی رۆژی دواییش ئەکات، ئینجا ئەوانەی هەمیشە هەوڵیان دەدا بۆ دەمکوتکردن و بەدرۆخستنەوەی پەیامبەرەکانیان، وەك: (گەلی عاد، سەموود، گەلی لووت، فیرعەون، گەلی نووح) و چەندان کەللە رەق و یاخیبووی تر، هەر وەك باسی بەختیاران و بەدبەختان ئەکات.. دەشتوانین بڵێین: تەوەرەی سوورەتەکە بۆدووپاتکردنەوەی چەسپاندنی راستی قورئانە، فەرموودەی خوایەکی زاناو، کارجوان و داناو بینایە.. لەگەڵ پاکانەکردن بۆ پەیامبەر ﷺ کە: هەرگیز گومڕاو سەرلێشێواو نەبووە، هەروەك تاوانکاریو بەدبەختییان لەسەر تۆمار ئەکات.

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ۞ ١: الحاقة ﴾ کارەساتە سەختەکە (رۆژی قیامەت) راستە و دێتە دی وهیچ گومانێکی تێدا نییە ﴿ ٢: ماالحاقة ﴾ چییە ئەوکارەساتە بەرهەقە روودەدا؟ مەبەست ئەوەیە کە ئەوەندە قورس و گران و سەختە، جێگەی پرسیارو بیر لێکردنەوەیە ﴿ ٣: وما أدراك ماالحاقة ﴾ تۆ چووزانیت ئەو کارەساتەی روودەدا چییە؟ ئەگەر خوا هەندێکیت بۆ باس نەکات، سەرەڕای ئەوەش هێشتا بەتەواوی لێی حاڵی نابیت تا بەچاوی سەرنەیبینی.. بەڵێ دەبوو رۆژێکی ئاوا کەس نکووڵی لێ نەکردایە کەچی ﴿ ٤: كذبت ثمود و عاد بالقارعة ﴾ سەموود(واتە: هۆزەکەی سالح) وە(عاد) واتە: قەومەکەی(هوود)،

خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا۟ يُدْعَوْنَ إِلَى ٱلسُّجُودِ وَهُمْ سَٰلِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِى وَمَن يُكَذِّبُ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِى لَهُمْ إِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَٱصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ ٱلْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَّوْلَآ أَن تَدَٰرَكَهُۥ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ لَنُبِذَ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَجَعَلَهُۥ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِن يَكَادُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَٰرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا۟ ٱلذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُۥ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٢﴾

سُورَةُ الحَاقَّةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱلْحَآقَّةُ ﴿١﴾ مَا ٱلْحَآقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْحَآقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌۢ بِٱلْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا۟ بِٱلطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا۟ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

بڕوایان بە رۆژە تێکشکێنەکە نەهێناو، بەدرۆیان زانی.. بۆیە خوای گەورەش لێیان تورە بووو لە ناوی بردن، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥: فأما ثمود فأهلكوا بالطاغية ﴾ جا هۆزی سەموود -گەلی سالح بەهۆی سەرکێشی خۆیانەوە- بە نەعرەتەیەکی ئێجگار گەورە تیا چوون، پاش بڕینی هەموو بیانووەکانیان، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (كذبت ثمود بطغواها). ﴿ ٦: وأما عاد فأهلكوا بريح صرصر عاتية ﴾ وەهەرچی (گەلی) عادیش بوو -کەخوا پەیامبەرێکی بۆ ناردبوون- بە باو گەردەلوولێکی ساردی سەختی هەرەبەهێز لەنێو چوون ﴿ ٧: سخرها عليهم سبع ليال وثمانية أيام حسوما ﴾ حەوت شەووو هەشت رۆژ لەسەریەك: خوا زاڵی کرد بەسەریاند، دەڵێن لەبەیانی چوارشەممەوە دەستی پێکرد، بۆ ئێوارەی چوارشەممەی ئایندە، چوار رۆژی لەکۆتایی (شوبات)و، سێ رۆژیش لەسەرەتای (ئازار)ەوە کەپێی دەڵێن: بورجی پیرەژن، چونکە وەك (مامۆستا خاڵ ئەڵێ) پیرەژنێك لەگەڵی عاد لەژێرزەمینێکدا

خۆی دەشارێتەوە تا لەڕۆژی هەشتەما خۆی دەردەخاو ئەویش رەق ئەبێتەوە (خواش چاکتر ئەزانێ). ﴿ فترى القوم فيها صرعى كأنهم أعجاز نخل خاوية ﴾ جا ئەگەر لەوێ بوایت ئەو گەلەت دەدی لەو شەوان ورۆژانەدا بە مردوویی کەوتوون وەکو کۆتەرەی پواوی دارەخورما، لە جێیەکی تردا دەفەرموێ: (فأصبحوا لايرى إلامساكنهم) وایان لێهات خانووەکانیان نەبێ هیچ شتێکیان نەئەبینرا، لەفەرموودەیەکی (متفق عليه)یشدا هاتووە: ((نصرت بالصبا، وأهلكت عاد بالدّبور)). (فتح الباري: كتاب الإستسقاو ٥٣٠/٢ ،وموسليم: ٦١٧/٢).واتە: خوا منی بەو بایە سەر خست و، دوژمنی پێڕوخاند کە لەخۆرهەڵاتەوە دەهات، (عاد)یشی بەوبایە قڕکرد کە لەخۆر ئاواوە دەهات ﴿ ٨: فهل ترى لهم من باقية ﴾ جائایا دەبینی کەسیان مابێتەوە..؟ ﴿ ٩: وجاء فرعون ومن قبله والمؤتفكات بالخاطئة ﴾ وەفیرعەون وئەوانەی پێش ئەویش لە دانیشتوانی شارو گوندە سەرەو ژێرکراوەکان هاتن ﴿ ١٠: فعصوا رسول ربهم ﴾ جا هەر یەکەیان بێگوێیی و سەرپێچی کرد بەرامبەر بەپێغەمبەری پەروەردگاری خۆیان، فرعەون لەمووسا، گەلی لووت لە(لووت) وەك ئەفەرموێ: (إن كل إلا كذب الرسل فحق وعيد) یان دەفەرموێ: (كذبت قوم نوح المرسلين) یان فەرمایشتی (كذبت عاد المرسلين). ﴿ فأخذهم أخذة رابية ﴾جا خوا گرتیانی بە گەرتنێکی لەڕادە بەدەر، هەندێ بەبا، هەندێ بە تۆفان ﴿ ١١: إنا لما طغى الماء حملناكم فى الجارية ﴾ ئێمە کاتێ ئاوەکە سەری کردو بەسەر هەمووشتێکدا سەرکەوت لەکاتی تۆفانەکەدا(باپیرەکانی) ئێوەمان هەڵگرت لە کەشتیدا تا تیانەچن و بنەبڕنەبن.. پاشان ئادەمزاد وردەوردە زاووزێیکردەوەو سەری هەڵدایەوە، ئایەتی: (وجعل لكم من الفلك والأنعام ما تركبون) وەئایەتی (وآية لهم أنا حملنا ذريتهم فى الفلك المشحون، وخلقنالهم من مثله مايركبون) دووپاتی ئەوماناو مەبەستە دەکاتەوە ﴿ ١٢: لنجعلها لكم تذكرة ﴾ بۆئەوەی ئەو رووداوە بکەینە بیرهێنەرەوەو ئامۆژگارییەك بۆتان وبشزانن کەهەرکەسێك بچێت بەگژ پەیامبەرەکەیدا تۆڵەی لێوەرئەگیرێتەوە ﴿ وتعيها أذن واعية ﴾ وەئەوگوێیانەی پارێزەرن، ئەو واقیعەیەبپارێزن لە زیهنداو بۆگەلانی پاش خۆیانی بگێرنەوەو ئامۆژگاری نەوەکانی خۆیانیان پێبکەن هەتابەدوای ئەو لارولاسارانەدا نەچن.

رۆژە سەختەکانی رۆژی پەسڵان:

ئینجا دێتە سەر باسکردنی دیمەنێکی سەخت و قورسی رۆژی دوایی وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٣: فإذا نفخ فى الصور نفخة واحدة ﴾ جاکاتێ تەنیا جارێك فووکرا بەشەیپووردا لەلایەن (ئیسرافیل)ـەوە بۆمراندنی تەواوی گیانلەبەران، کەئەویش تەنها پەروەردگار خۆی شێوەی ئەو(سوور)ە دەزانێ ﴿ ١٤: وحملت الأرض والجبال ﴾ وزەوی و کێوەکان لە جێگای خۆیاندا هەڵگیران و بەرزکرانەوە ﴿ فدكتا دكة واحدة ﴾ وئەوجار یەککەرەت دران بەیەکداو هەپروون هەپروون بوون، وە بوونە زەویەکی تەخت ﴿ ١٥: فيومئذ وقعت الواقعة ﴾ ئەو رۆژە رووداوەکە رووئەدا (واتە: قیامەت بەرپادەبێت) ﴿ ١٦: وانشقت السماء فهى يومئذ واهية ﴾ وئاسمان هەموو لەت ولەت بوو، جا ئاسمان لەو رۆژەدا شل وشۆڵە، چونکە لەو رۆژەدا وەك خوری شی دەبێتەوەو، لەیەکتر دەترازێ، وەك ئەفەرموێ (وفتحت السماء فكانت أبوابا). ﴿ ١٧: والملك على أرجائها ﴾ وە فریشتەکانیش لە سەر لێواری ئاسماندان ﴿ ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية ﴾ وەلەو رۆژەدا هەشت فریشتە عەرشی پەروەردگاری تۆ بەبان سەریانەوە هەڵ دەگرن. پێشینان لەمانای عەرشدا دەڵێن: (إنه سرير ذو قوائم تحمله الملائكة، وهو كالقبّة على العالم، وهو سقف المخلوقات).

(سەید قوتب) بەرەحمەت بێ، ئەڵێ: ئێمە نازانین ئەوهەشتە کەبەبان سەریانەوە عەرش هەڵدەگرن چین و کێن. هەر وەك نایشزانین چۆن (عەرش) هەڵ ئەگیردرێ.. ئێمە ئەمانە هەموو ئەدەینە دەستی پەوەردگارمان، خۆ لەولاشەوە داوامان لێ نەکراوە بیانزانین.. وەهەر ئەوەندە کەهەست بکرێ بەگەورەییو، دەستەڵاتی بێ سنووری خوا، چ لەدونیادا، چ لەپاشە رۆژدا بەسە ﴿ ١٨: يومئذ تعرضون لاتخفى منكم خافية ﴾ لەو رۆژەدا ئێوە هەموو نیشانی خواوەندتان دەدرێن بۆ حیساب، هیچ کردارو گوفتارێکی نهێنیتان شاراوە لای خوا، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەفەرموێ: ((يعرض الناس يوم القيامة ثلاث عَرْضات، فأما عرضتان فجدال ومعاذير، وأما الثالثة فعند ذلك تطير الصّحف فى الأيدى، فأخذ بيمينه، وأخذ بشماله)) (ئەحمەد، وئیبنی ماجه وترمزی). واتە: لەرۆژی قیامەتدا سێ جار ئادەمزاد لەپێشانگای خوادا ڕادەنوێنرێن: دوو جاریان شەرەقسەو بروپانوو هێنانەوەیە، سێیەمیشیان نامەی کاروکردەوەکان دەدرێتە دەس، جا یا بەدەستی ڕاستەوە دەدرێت، یان بەدەستی چەپەوە.

بەختیاران فەرەحناک و، بەدبەختان خەمناک:

ئینجا کە رۆژە راستەکە هات، ئادەمزاد دەبنە دوو دەستە، وەك دەفەرموێ: ﴿ ١٩: فأما من أوتى كتابه بيمينه ﴾ ئینجا ئەو کەسەی کارنامەکەی درایە دەستی راستی -کەئەوەش نیشانەی

بەختیاری مرۆڤە- ﴿ فیقول هاؤم اقرءوا کتابیه ﴾ جا (لەخۆشی و شادیدا)بەدەنگی بەرز ئەڵێ: ها ئەوەتە نامەکەم بگرن و بیخوێننەوە (چونکە کاتێ کەنامەکەی درایە دەستیڕاستی ئیتر هەر بەوەزانی بەختیارە، بۆیە بە سەربەرزییەکەوە خۆی دەنوێنێ ﴿ ٢٠: إنی ظننت أنی ملاق حسابیه ﴾ چونکە بەراستی من لە دونیادا ئەمزانی و یەقینم بوو کە دەگەم بە حیسابی خۆم!! وائەمڕۆش خوای میهرەبان پاداشتی بەچاکە دامەوە، وەك لەسوورەتی تردا بۆ دووپاتکردنەوەی ئەو ڕاستییە ئەفەرموێ: (الذین یظنون أنهم ملاقوا ربهم..) ﴿ ٢١: فهو فی عیشة راضیة ﴾ جا ئەوە لە گوزەرانێکی خۆش و پەسەندکراوایە ﴿ ٢٢: فی جنة عالیة ﴾ لەبەهەشتێکی بەرزدا ﴿ ٢٣: قطوفها دانیة ﴾ میوەجاتی درەختەکانی نزیکە لێیەوە، واتە: دەس ڕەسە: بەراوەستانەوە، بەدانیشتنەوە، دەستی ئەگاتێ، تەنانەت دەمیشی ئەگاتێ، خوای کارزان بەهیچ شێوەیەك نایەڵێ بەهەشتی ئەزیەت بکێشێ، پاش ئازارو ئەزیەتەکەی دونیای ﴿ ٢٤: کلوا واشربوا هنیئا بما أسلفتم فی الأیام الخالیة ﴾ پێیان ئەوترێ: بخۆن و بخۆنەوە بە خۆشی بەهۆی ئەوکارەجوان و چاکانەوە لەڕۆژگارەکانی ڕابوردوودا ئەنجامتان دەدا. بەکورتی: مرۆڤی بەهەشتی لەوپەڕیخۆشیدا دەبێ. ئینجا تۆڵەی دۆزەخییەکان باس دەکاو دەفەرموێ: ﴿ ٢٥: وأما من أوتی کتابه بشماله ﴾ بەڵام ئەوکەسەی: کارنامەکەیئەدرێتە دەستی چەپی -کە ئەوەش نیشانەی بەدبەختییە- ﴿ فیقول یالیتنی لم أوت کتابیه ﴾ جادەڵێ: خۆزگایە..! نامەکەمم پێ نەدرابا ﴿ ٢٦: ولم أدر ما حسابیه ﴾ و نەمزانیبا سەرئەنجامی حیساب ولێپرسینەوەم چییە؟ ﴿ ٢٧: یالیتها کانت القاضیة ﴾ خۆزگایە ئەو مردنەم برابایەوە بە یەکجاری و، زیندووش نەکرامایەتەوە ﴿ ٢٨: ما أغنی عنی مالیه ﴾ دارایی‌و ماڵەکەم هیچ کلکێکی پێ نەگەیاندم بۆئەم ڕۆژەم ﴿ ٢٩: هلك عنی سلطانیه ﴾ ئەوموڵك و دەسەڵاتەی بووم لەدەس چوو، نە ڕشتەم، نە پایەوپلەم، هیچیان نەیان توانی تۆزقاڵەیەك ئارامم بکەنەوە.

ئەوسا ئیتر خوا فرمان ئەدات بە دەرگاوانەکانی دۆزەخ و ئەفەرموێ: ﴿ ٣٠: خذوه فغلوه ﴾ بیگرن، جا کەلەبچەی بکەن، واتە: کۆت و زنجیر لەدەس و قاچ وملی بئاڵێنن ﴿ ٣١: ثم الجحیم صلوه ﴾ پاشان بیخەنە ناو ئاگری دۆزەخ ﴿ ٣٢: ثم فی سلسلة ذرعها سبعون ذراعا فاسلکوه ﴾ ئینجا بیخەنە ناو زنجیرێکی حەفتا گەزیەوە جەرەبابەی بدەن، بۆئەوەی پتر ڕیسوا بێت، ئەگینە خۆ تەنها ئاگرەکەی بەسە، ئای ئەوڕۆژە چەندە ڕۆژێکی گران و نارەحەتە، وەرە لە ناو ئاگریشدا هێمان بەو شێوەیە زنجیر بکرێت! ﴿ ٣٣: إنه کان لایؤمن بالله العظیم ﴾ چونکە -لەدونیادا- بڕوای بەخوا نەبوو کە ئەمەش گەورەترین ستەمە، بۆیە هەر دەبێ ئاوا سەرشۆڕو ڕیسوا بکرێ ﴿ ٣٤: ولا یحض علی طعام المسکین ﴾ وەهانی خەڵکی نەدەدا لە سەر خواردن دان بە هەژار. چەند ئاینێکی بەرزو پیرۆزە..! سەرەڕای ئەوەی دەبێ

وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُۥ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتُ بِٱلْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا۟ رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ فِى ٱلْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَٰعِيَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِى ٱلصُّورِ نَفْخَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَٰحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَٱلْمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا ۚ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَيَقُولُ هَآؤُمُ ٱقْرَءُوا۟ كِتَٰبِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّى ظَنَنتُ أَنِّى مُلَٰقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَآ أَسْلَفْتُمْ فِى ٱلْأَيَّامِ ٱلْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِشِمَالِهِۦ فَيَقُولُ يَٰلَيْتَنِى لَمْ أُوتَ كِتَٰبِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَٰلَيْتَهَا كَانَتِ ٱلْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَآ أَغْنَىٰ عَنِّى مَالِيَهْ ۜ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّى سُلْطَٰنِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ ٱلْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَٱسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُۥ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾

لەماڵ و منداڵی خۆیان بگرنەوە بۆ هەژاران، دەبێ مەردومیش دنەو هان بدا بۆ بووژاندنەوەیان ﴿ ٣٥: فلیس له الیوم ههنا حمیم ﴾ جائەمڕۆش لێرە -واتە: ڕۆژی قیامەت- هیچ دۆستێکی بۆ نییە تا تکایەکی بۆ بکاو تۆزێ ئەو بارەیەی لێ سووك بکات. ﴿ ٣٦: ولا طعام إلا من غسلین ﴾ وخواردن و خواردنەوەشی هەر کیم و زوخاوی داچۆڕاوی لاشەی دۆزەخییەکانە ﴿ ٣٧: لا یأکله إلا الخاطئون ﴾ گوناهباران نەبێ کەسی دیکە لێی ناخوات، واتە: هەر ئەوانە دەیخۆن کە باوەڕیان بەخوا نەبوو.

قورئان کەلامی خوایە:

جا پاش ئەوە باسێکی گەورەیی قورئان ئەکاو ئەفەرموێ: ﴿ ٣٨: فلا أقسم بما تبصرون * ٣٩: وما لاتبصرون ﴾ جاسوێندم بەو شتانەی ئێوە بەچاو دەیان بینن، و بەوانەش نایان بینن و دەرکی ناکەن لە بوونەوەر، وەکو بەشێکی زۆری دونیا، پاشەڕۆژ، تەن و

لـەش و رۆح، ئادەمی و، پەری و فریشـتـە.. هتد ﴿ ٤٠ إنه لقول رسول كريم ﴾ بەڕاستی ئەو قورئانە لە زاری پەیامبەرێکی گەورەو بەرێـزەوە پێتـان رادەگەیەنرێت ﴿ ٤١: وماهو بقول شـاعر ﴾ وە گوفتارو قسەی شایەر نییە، وەك ئەو بەدبەختانە پێیان وایە، وە پێغەمبەر (شـیعر)و هونراوەشـی نەبووە، وەئەوانەش کە شارەزای زانست و زانیاری (عەرووز)ن ئەم راستییە بەچاکی دەسەلمێنن کە قورئان شـیعر نییە. ﴿ قليلا ما تؤمنون ﴾ کەچی کەمێکتان باوەڕ دێنـن! ﴿ ٤٢: ولا بقول كاهن ﴾ و وتەو قسـەی جووکیش نییە ﴿ قليـلا ما تذكرون ﴾ کەموایە بـیر بکەنەوەو ئامۆژگاری وەرگرن ﴿ ٤٣: تنزيل من رب العالمين ﴾ ئەم قورئانە لەلایەن پەروەردگاری جیهانەکانــەوە دابەزێنراوە، واتە: نەجـادووە، نەوتەی جووکی وفالچییــە، بەڵکو تەنها فەرمــوودەی خوای تاك وتەنیایە ﴿ ٤٤: ولـو تقول علينا بعض الأقاويل ﴾ ئەگەر ئەو پەیامبەرە ﷺ هەندێ قسـەی لـە سـەرمان هەڵبەسـتبا ﴿ ٤٥: لأخذنا منـه باليمين ﴾ دەسـتیمان دەگرت ﴿ ٤٦: ثم لقطعنا منه الوتين ﴾ پاشـان رەگی دڵیمـان دەبـڕی ﴿ ٤٧: فمـا منكم من أحد عنـه حاجزين ﴾ جا کەسێکتان نە دەبوو بتوانێ بەرهەڵستیی لێ بکاو لەدەستمان ڕزگاری بکات، خۆ پەیامبەریش ﷺ هەرگیز لەنەخشەی ئێمە لانادا و هیچ شتێکیش لە سەر ئێمە هەڵنابەسێت ﴿ ٤٨: وإنه لتذكرة للمتقين ﴾ و بەڕاسـتی ئەو قورئانە یاداوەرییە بۆ خۆ پارێزان و خواناسـان، ئەوانە ئامادەییبیان تێدایە پەندوو ئامۆژگاری وەرگرن، ئایەتی (قل هو للذين آمنوا هدى وشـفاء) بۆ هەمان ماناو مەبەسـتە. ﴿ ٤٩: وانا لنعلم أن منكم مكذبين ﴾ وە بەڕاسـتی ئێمە ئەزانین کە لەنێو ئێـوەدا هەنـدێ هەن ئـەم قورئانە بەدرۆ دەدەنــە قەڵەم ﴿ ٥٠: وإنه لحسرة على الكافرين ﴾ وە بێگومان لەرۆژی قیامەتدا قورئان داخ وکەسـەرە لە سـەربێباوەڕان ﴿ ٥١: وإنه لحق اليقين ﴾ وە بەڕاسـتی حەقیشـە و گومانی تێدا نییە ﴿ ٥٢: فسبح باسم ربك العظيم ﴾ جا کەواتە تۆش (ئەی پێغەمبەر! ﷺ) ناوی پەروەردگاری گەورەت بەرزو پاك رابگرە،وە هەمیشە تەسبیحات و ستایشی بکە لە بەرامبەرئەو بەهرانەوە پێی بەخشیویت.

لە (١٨/١٧) شەشەڵانی (١٤١٧)ك بەرانبەر بە (٢٥/٢٤) /٢/٩٧/ز لە تەفسیری ئەم سوورەتە بوومەوە.

سوپاس بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (مەعارێج)ـە

مەککەیییەو (٤٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم سـوورەتە وەك سـوورەتە مەککەییيەکانیتر باسـی ئیمان و بـیرو باوەڕە بناغەیییـەکان دەکا، رۆژی قیامەت و، قۆناغە گران و سـەختەکانی، جا بـڕواداران و، بێ بـاوەڕان، ئەو جا پاداش و تۆڵەیـان، دەشـتوانین بڵێـین تەوەرەکەیباسـی بـێ بڕوایانی مەککەیـە، کە چۆن ئینکاری زیندوو بوونــەوەو پاداش و تۆڵەیان دەکرد، گاڵتەو لاقرتی یـان بەبانگەوازەکەی پەیامبەر ﷺ ئەکرد. جا لەسـەرەتاوە باسی سەرێچی و سەرکێشی بێ بڕوایانی مەککە ئـەکات، کە چـۆن لەفەرمانبـەرداری پەیامبـەر ﷺ دەرچوون و سـووکایەتییان بە بانگەوازەکەی ئەکرد، کاتێ کە بەسـزای خوا ئەیترساندن.. نموونەی (نەزری کوری حاریس) نموونە دێنێتەوە، ئـەو دەمــە داوا لە خوا ئـەکات کە بەزوویی سـزایەك بنێرێ بۆ خۆی و نەتەوەکەی، پێش ئەوەی قیامەت بێت! ئەگەر موحەممەد راسـت بکا. لەهەرەشەکانیدا: (سأل سـائل بعذاب واقع..) ئینجا دووچـار بوونی تاوانباران لەو رۆژەدا کە ئەوەندە سـەختە ئاسمان وەك مسـی تواوەو کێـوەکان وەك خوری شـیکراوەیان لێ دێت.. سروشـتی ئادەمزاد کاتێ کە تووشـی نارەحەتییـەك ئەبێ، چۆن چرکـە چرکی پـێ ئەکەوێ و، لەوانەیە لەحەسـرەتدا ملی خۆی بشـکێنێ، کاتێکیش کە خۆشـییەکی ئەوقە دەبێت، چۆن لووتی بەرز ئەکاتەوەو (راسـتی) نابینێ..؟!!. کۆتاییشی بە سوێندی بە پەروەردگاری جیهانەکان دێ کە زیندووبوونەوە ڕاستەو، پاداش و تۆڵەش دەست پێ دەکاو، ئەوانیش لەدەست دەر ناچن (فلا أقسم برب المشارق والمغارب..).

خوانەناس بەتالووکەی سزایە، تۆش بە ئارامبە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سـأل سـائل بعـذاب واقع ﴾ پرسـیارکەرێك لە بێ باوەڕەکانی مەککە (نـەزری کوری حارس) داوای سـزای کـرد بێتە سـەریان، خۆ هیچ گومانێـك نییە هەر بۆیـان دێ و پێش دێت، گەلێ جار بـە بانگەوازەکەی پەیامبەرو بە رۆژی دوایی گاڵتەی ئەکرد، تەنانەت ئەیوت: (اللهم إن كان هـذا هو الحق فأمطر علينا حجارة من السـماء..). جا بەو بۆنەیەوە -وەك تەبەری دەڵێ- ئەم سـوورەتی (مەعارێج)ـە دابەزی. ﴿ ٢: للكافرين ليس له دافع ﴾ ئەو سزایە بۆکافرو بێ باوەڕان هیچ کەس

و شـتێك نییە بیگێڕێتەوە لێیان، واتە: هـەرکات لەلایەن خواوە سـزاکە هات، هیچ کەسـێك نییە نەهێڵێ دووچـاری ئەوان بێت ﴿ ٣: مـن الله ذي المعـارج ﴾ لەلایەن خوای خاوەن دەسـەڵات وخـاوەن پلەکان، وەك دەفەرمووێ: ﴿ ٤: تعرج الملائكة والروح إليه في يوم كان مقداره خمسين ألف سنة ﴾ فریشتەکان و جوبریل بەرز دەبنەوە بۆلای لەرۆژگارێکدا کەماوەکەی پەنجا هەزار ساڵە لای موشریك وبێ باوەڕەکان.. واتە: سزاو ئەشکەنجەیان لەهەندێ کاتدا ئەوەندە زۆرە ئەو رۆژەیان لێ ئەبێ بەپەنجا هەزار ساڵ، یان بەهەزار سـاڵ، وەك لەجێگایەکی تردا هاتووە.. دیارە قیامەت پلە پلەیە، بۆیە جێگای وای هەیە ئەوەندە قورس وسـەختە بە هەزار سـاڵ لێیان ئەڕوات، جێگای وایشـی هەیە بەپەنجا هەزار ساڵ، جـا لەو رۆژەدا فریشـتەو جوبریل بۆ لای خوای میهرەبان سـەر دەکـەون. ﴿ ٥: فاصبر صبرا جميلا ﴾ جا ئـەی پێغەمبەر! ئارام بگرە لە بەرامبەر داوای ئەو داواخوازەوە بە ئارامگرتنێکی جوان و شـیاو بەپلەی تۆ،واتە: هەر گیز سکاڵاو بێزاری تێدا نەبێ وجگە لە خوا سـکاڵا بۆ کەسـێك نەبەیت ﴿ ٦: إنهم يرونه بعيدا ﴾ بە راسـتیئەوان ئەو رۆژە بـەدوور دەبینن! ﴿ ٧: ونراه قريبا ﴾ و ئێمەش بەنزیکی ئەبینین،چونکە بۆ ئێمە هیچی تێناچێت.

﴿ ٨: يوم تكون السماء كالمهل ﴾ ئەورۆژە ئاسمان وەك مسـی تـواوە، یان وەك رەنگی رۆن زەیتونی لێ دێ ﴿ ٩: وتكون الجبال كالعهن ﴾ وکێوەکانیش وەك خوری شـیکراوەی رەنگاو رەنگیان لێ دێ وئەبنـە گـەردو ئەنیشـنە ئاسمان ﴿ ١٠: ولا يسأل حميم حميما ﴾ هیچ دۆسـت و خزمێکی نزیك لە حاڵیدۆسـت و خزمی خۆی ناپرسـێ، لە بـەر خەریکبوونی بە حـاڵی خۆیەوە ﴿ ١١: يبصرونهم ﴾ بە یەکتر نیشان دەدرێن و یەکتریش دەناسن، واتە: وەنەبێ یەکتر نەناسن، نەخێر، یەکتریش ئەناسن، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا هەر پرسـیار نییە لە حاڵی یەکتر، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرمـوێ: (لكل امرئ منهم يؤمئذ شـأن يغنيـه...) ٣٧/٨٠. یان دەفەرمـوێ: (..واخشـوا يوما لا يجزى والد عـن ولده، ولا مولود هوجاز عـن والده شـيئا..)٣١ /٣٣. ﴿ يود المجرم لو يفتدي من عذاب يومئذ ببنيه ﴾ ١٢: وصاحبته وأخيه ﴾ تاوانبار حەز دەکات بۆ رزگار بوونی خۆی لەسزای ئەو رۆژە بریتی بدات بە کورەکانی و هاوسەرەکەی و، براکەی ﴿ ١٣: وفصيلته التي تؤويه ﴾ وە بەو عێلـەی لە خۆی دەگرت و پەنـای دەدا ﴿ ١٤: ومن في الأرض جميعا ثم ينجيه ﴾ وە ئەوەی لە سەرزەوی هەیە گشتی بدا لە پاشا رزگاری بکات. خـۆ رزگاری نابێ، ئەگەرچـی ئەوانەیش بکاتە بریتی بۆ خۆی، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ١٥: كلا ﴾ نەخێر، بریتیت لێ وەر ناگیرێ، دەسـا دەست کۆتاکە ﴿ إنها لظى ﴾ بەڕاستی ئەو ئاگرە ئاگرێکی بڵێسەداری وایە ﴿ ١٦: نزاعة للشوى ﴾ داماڵێنەرە بۆ پێسـی سەر، واتە: پێسی سەر هەڵدەقرچێنێ و هەڵیدەکەنێ و دەیبا ﴿ ١٧: تدعوا من أدبر وتولى ﴾ ١٨: وجمع فأوعى ﴾ ئەو ئاگرە ئەو کەسـە بانگ دەکات لەدونیادا پشـتی لەهەق و راستی

فَلَيْسَ لَهُ ٱلْيَوْمَ هَٰهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَّا يَأْكُلُهُۥٓ إِلَّا ٱلْخَٰطِـُٔونَ ﴿٣٧﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُۥ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُۥ لَحَسْرَةٌ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

سُورَةُ المَعَارِج

آياتها ٤٤ — ترتيبها ٧٠

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

سَأَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِّلْكَٰفِرِينَ لَيْسَ لَهُۥ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِّنَ ٱللَّهِ ذِى ٱلْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَٱصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُۥ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَىٰهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ ٱلسَّمَآءُ كَٱلْمُهْلِ ﴿٨﴾ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْـَٔلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

کردبێو رووی لەفەرمانـی خوا وەرچەرخاندبێو ماڵ و دارایی کۆ کردبێتەوە ولەهەژارانی شاردبێتەوە و بەشی نەدابن.

مرۆڤ بێ تا پشت و چاو چنۆکە:

ئینجا دێتە سـەر باسی دوو خووی زۆر خراپی ئادەمی.. کە هەر لەو رۆژەوە دروسـت بووە، لەگەڵیدا بوون و قەت لەکۆڵی نابنەوە، مەگـەر ئیمان و بـڕوا بێنێت. ﴿ ١٩: إن الإنسان خلق هلوعا ﴾ بەڕاستی ئادەمی بەرچاو برسی و چاوچنۆك دروستکراوە ﴿ ٢٠: إذا مسه الشر جزوعا ﴾ هەر کەتووشی ناخۆشـی و، هەژاری و کەمدەسـتی بوو ماخولانی پێدەکەوێت ﴿ ٢١: وإذا مسه الخير منوعا ﴾ وکاتێکیش تووشی خێرو چاکە بوو لەمەردم ئەیگرێتەوەو بەشـی خەڵکی لێ نادات، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرمووێ: ((شـر مافي الرجل شح هالع وجبن خالع)). واتە: خراپترینی خەسڵەت بۆ مرۆڤ، چرووکی و چاو چنۆکییە، وە ترسـێکی دڵ و جەرگ برە.

(ئەبووداوود. کتاب الجهاد ١٢/٣). ﴿ ٢٢: إلا المصلين ﴾ جگە لە نوێژخوێنەکان ئەوانەیان کە ئەم هەشت سیفەتانەیان تێدایە: -یەکەم: ﴿ ٢٣: الذين هم على صلاتهم دائمون ﴾ ئەوانەی کە لەسەر کاتی نوێژەکانیان بەردەوام و سوورن، نای پچڕن و سەرگەرم نابن بەدونیاوە، ئایەتی: (قد أفلح المؤمنون الذين هم فی

يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ ٱلْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِى مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍۭ بِبَنِيهِ ﴿١١﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ ٱلَّتِى تُـْٔوِيهِ ﴿١٣﴾ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّآ ۖ إِنَّهَا لَظَىٰ ﴿١٥﴾ نَزَّاعَةً لِّلشَّوَىٰ ﴿١٦﴾ تَدْعُوا۟ مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰٓ ﴿١٨﴾ ۞ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَٱلَّذِينَ فِىٓ أَمْوَٰلِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَٱلْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَٰفِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُم بِشَهَٰدَٰتِهِمْ قَآئِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى جَنَّٰتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّآ ۖ إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

صلاتهم خاشعون)یش هەر ئەوماناو مەبەستە دووپات دەکاتەوە. لەفەرموودەی دروست و رەوایشدا هاتووە: ((أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل)) (فتح الباری، کتاب الإيمان ١٠١/١، ومسلم کتاب صلاه المسافرين١/٥٤٠). واتە: خۆشەویسترینی کارو کردەوە لای خوا، ئەو کارەیە بەردەوام بێت، ئەگەر زۆر کەمیش بێت!. دووەم: ﴿ ٢٤: والذين فی أموالهم حق معلوم ﴾ ئەوانەی کە مافێکی دیاریکراو لەسامانیاندا هەیە ﴿ ٢٥: للسائل والمحروم ﴾ بۆ داواکار (لەمەردوم) و بۆ بێ بەشکراوی داوانەکەر، چونکە بۆخۆی رووی نییە داوا بکا و، خەڵکیش وا ئەزانن هەیەتی. سێیەم: ﴿ ٢٦: والذين يصدقون بيوم الدين ﴾ ئەوانەی بروایان هەیە بەڕۆژی پاداش و تۆڵە و کاریشی بۆ ئەکەن. چوارەم: ﴿ ٢٧: والذين هم من عذاب ربهم مشفقون ﴾ ئەوانەن لەسزای ئەو رۆژەی پەروەردگاریان دەترسن ﴿ ٢٨: إن عذاب ربهم غير مأمون ﴾ بەڕاستی سزای پەروەردگاریان کەس لێی ئەمین نییە، تا پاڵی لێ بداتەوە، کەواتە جێگەی خۆیەتی لێی بترسن. پێنجەم: ﴿ ٢٩: والذين هم لفروجهم حافظون ﴾ ئەوانەی داوێنی خۆیان دەپارێزەن لە حەرام ﴿ ٣٠: إلا على أزواجهم أو ماملكت أيمانهم ﴾ جگە لە ژنەکانیان، یان لە کەنیزەکانیان، واتە: تەنها لەگەڵ ئەوانەدا کاری خۆیان ئەکەن ﴿ فإنهم غيرملومين ﴾ جا بەڕاستی لەوانە لۆمەوسەرزەنشت کراونین. ﴿ ٣١: فمن ابتغى وراء ذلک فأولئک هم العادون ﴾ ئینجا ئەوەی جگە لەوە بخوازێ وئەو کارە بکات، ئەوانە دەست درێژیکارن و خۆیان ڕانواندووە بۆ سزای خوا. شەشەم: ﴿ ٣٢: والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون ﴾ ئەوانەی بۆسپاردەو پەیمانیان پارێزەرن، هەرگیز خیانەت و گزی لەگەڵ کەسدا ناکەن. حەوتەم: ﴿ ٣٣: والذين هم بشهاداتهم قائمون ﴾ ئەوانەی پابەندی بەشایەتییەکانیان هەڵدەسن، بێ جیاوازی لەنێوان کەسانی دوورو نزیکدا، وەك لەسوورەتی تردا ئەفەرموێ: (..ومن يكتمها فإنه آثم قلبه..) بەقەرە: (٢٨٣)، هەشتەم: ﴿ ٣٤: والذين هم على صلاتهم يحافظون ﴾ ئەوانەی پارێزگاری نوێژەکانیان دەکەن. واتە بە رێکو پێکی دەست نوێژو پایەکانی (نوێژ) دەپارێزن. ﴿ ٣٥: أولئک فی جنات مكرمون ﴾ ئەوانە -کە خوورەوشتیان ئاوایە- لەباخەکانی بەهەشتدا لەلایەن خواوە رێز لێگیراون، بە هەر جۆرێك خۆیان پێیان خۆش بێت..

بێ بڕواکان گاڵتەیان بەبەهەشت و موسڵمانەکان ئەکرد، پێیان وابوو کە ئەگەر بەهەشت راستیش بێت، ئەوا پێش موسڵمانەکان ئەکەونەوە، چونکە ئەوان لەپیاوماقوڵان و گەورەیعەرەبن! جا بەو بۆنەوە ئەو ئایەتە هات وفەرمووی: ﴿ ٣٦: فمال الذين كفروا قبلک مهطعين ﴾ چییە وا ئەوانەی بێ باوەڕ بوون بەرەو لای تۆ دێن ئەی پەیامبەر! ﴿ ٣٧: عن اليمين وعن الشمال عزين ﴾ لەلای ڕاست و لە لای چەپەوە دەستە دەستە بە پەراگەندەیی، پاشان بڵاوەی لێ ئەکەن و هەڵدێن، وەك لەئایەتێکی تردا خوا ئەفەرمووێ: (كأنهم حمر مستنفرة فرت من قسورة). بتپەرستەکان دەوری پێغەمبەریان دەداو گاڵتەیان پێدەکردو دەیانوت: ئەگەر ئیماندارەکان -وەك موحەممەد ﷺ دەڵێت- بڕۆنە بەهەشتەوە، ئەوا ئێمە پێش ئەوانەوە دەڕۆینە بەهەشتەوە، ئینجا ئەم ئایەتە دابەزی وفەرمووی: ﴿ ٣٨: أيطمع كل امرئ منهم أن يدخل جنة نعم ﴾ ئایا هەریەك لەوانە بەو حاڵەوە بەتەمایە ببرێتە بەهەشتێکی پڕ لەنازو نیعمەت و پڕ بەهرەوە لەکاتێکدا بڕوایان بەو پەیامبەرە نەبوو؟! ﴿ ٣٩: كلا ﴾ قەت شتی وا نابێت ﴿ إنا خلقناهم مما يعلمون ﴾ بەڕاستی ئێمە دروستمان کردوون لەوەی خۆیان دەزانن، واتە: ئاوێکی بۆ گەنی قیزەون، پاشان هیچ کارێکی چاکیشیان

ئەنجـام نەداوە، ئیتر چۆن بەر لەوانە ئەڕۆنە بەهەشـتەوە..؟!، وەك ئەم ئایەتانەیش بنەڕەت و بناغەی مرۆڤ باس ئەكەن: (ألم نخلقكم من ماء مهين).٧٧/٢٠. (فلينظر الإنسـان مم خلق، خلق من ماء دافق).٨٦/٥-٦. ﴿٤٠: فلا أقسم برب المشارق والمغارب﴾ جاسـوێند بە خاوەنی خۆرهەڵاتەكان وخۆرئـاواكان (ڕۆژو مانگ و ئەستێرەكان). ﴿إنا لقادرون﴾ بێگومان ئێمە بەتوانا وبەدەسەڵاتین ﴿٤١: على أن نبدل خيرا منهم﴾ ئەوانە لەناو بەرین و كەسـانی باشـترو چاكتر بێنینە جێیان ﴿وما نحن بمسـبوقين﴾ خۆ بۆئەو مەبەسـتەش كەسمان پێش نەكەوتووەو لەدەس دەرنەچووە، واتە: هەركات بمانەوێ ئـەوكارە ئەنجام ئەدەین. ئایەتی: (نحن قدرنا بينكم الموت ومانحن بمسـبوقين)٥٦/٦٠. هەر ئەو مانایە دویات دەكاتـەوە. ﴿٤٢: فذرهم يخوضوا ويلعبوا﴾ جا كەواتە وازیان لێ بێنە -ئەی پەیامبەر!ﷺ- باهەر لەقسـەی پرو پووچدا ڕۆ بچن و گەمـە بكەن، تۆیش بێ وچان كاری خۆت ئەنجام بدە. ﴿حتى يلاقوا يومهم الذي يوعدون﴾ تادەگەن بـەو ڕۆژەی هەمووجار بەڵێنیان پێدەدرێ بە سـزا، واتـە: ڕۆژی قیامەت، جائەو كاتە هیچ شـتێك كەڵكیان پـێ ناگەیەنێت ﴿٤٣: يوم يخرجون من الأجداث سراعا﴾ ئەو ڕۆژەی كەلە گۆڕەكانیان بەپەلە دێنە دەرەوە بۆ لای ئیسـرافیل ﴿كأنهم إلى نصب يوفضون﴾ دەڵێیت بۆلای بتەكانیان ڕادەكەن و تاودەدەن ﴿٤٤: خاشعة أبصارهم﴾ چاویان شۆڕەو، شـەرمەزارن ﴿ترهقهم ذلة﴾ زەبوونییەك دایاندەگرێ، بەڕوومەتیانەوە دیارە ﴿ذلك اليوم الذي كانوا يوعدون﴾ ئەوترێ: ئەمە ئەو ڕۆژەیە كە لەدونیادا بەڵێنیان پێدرابوو، و ئەوان گاڵتەیان پێ ئەكرد، وا ئەمڕۆ بەچاوی خۆیان پاداش و تۆڵەی دەبینن.

زۆر سـوپاس بۆ خوای میهرەبـان كە یارمەتیدام بـۆ تەواوكردنی تەفسیری سوورەتی (مەعاریج).

سوورەتی (نووح)ـە

مەككەییەو (٢٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتەش وەك سـوورەتە مەككەییەكانیتر باسی ئیمان و بیروبـاوەڕ ئـەكات.. ئینجـا كەمێـك درێـژە بەداسـتانی پیری پێغەمبـەران (شـيخ الأنبياء) نووح عليه السلام دەدات هەر لە سـەرەتای بانگەوازەكەیـەوە، تا (تۆفان)ەكە، كە (٩٥٠) سـاڵی ڕەبەق بوو.. هەر بۆیە بەم سـوورەتەش ئەڵێن سـوورەتی (نووح)، لەگەڵ پێش چاوخستنی نموونەیەك لە دەسەڵاتی خوای گەورە بەرامبەر بە بێ بڕوایان. جا بۆ یەكەم جار باسـی ڕەوانـە كردنی نووح پێغەمبەر دەكات، ئەوجا ئەركەكانی سەرشانی بۆ ڕاگەیاندنی بانگەوازەكەی و، ترسـاندنی قەوم و گەلەكەی لەسزای خوا، ئەگەر نەگەڕێنەوە سەر هێڵی ڕاسـت و دروست، شیاوی باسە چەندین سوورەتی تر بەو شـێوەیە بایەخ بەم داستانەی (نووح) دەدەن - سڵاوی لەسەر بێت - وەك سوورەتی: (شوعەراء).. و (موئمینون).. و(ئەعراف).. و (ئەنبیـاء)، وە زیاتر لـە هەموویان سـوورەتی (هوود)، چونكە نزیكەی (٢٥) ئایەت (واتە: لە ٢٥ بۆ ٤٩)، باسی ئەو پەیامبەرە بەرزە دەكەن، ئەم سـوورەتەش نمایشی ئەوە دەكات كە چۆن ئەو پەیامبەرە سـەروەرە بە شەوو بە ڕۆژ، بەئاشكراو بەپەنامەكی، بە هەمـوو جۆرێك درێژەی بـە بانگەوازەكەی خۆی داوە.. وە وانەی ماندوو نەبوون و كۆڵ نەدان و، نەپسـان فێری هەموو تێكۆشەرێك دەكات، لەهەمووی گرنگتر دڵدانەوەی پەیامبەرە ﷺ تازیاتر بەئارام بێت و، دان بە خۆیدا بگرێ.

بەكورتـی: ئەم سـوورەتی (نووح)ـە بەشـێوەی كاری جیهادی لایەنگرانـی ڕێگـەی ڕاسـتی، بەرامبـەر بەلایەنگرانـی ڕێگەی ناڕاستی، نمایش دەكا.

نووح بێ وچان بانگی قەومەكەی دەكا بۆ لای خوا:

﴿بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: إنا أرسـلنا نوحا إلى قومه﴾ بە ڕاسـتی ئێمە (نووح)مان نـاردە لای هۆزەكەی، -وەك دەڵێن- لە نیـوە دوورگـەی عەرەبیـدا، پاش ئـەوە كە لە (كووفـە)دا پلەی پەیامبەرێتـی پـێدرا: ﴿أن أنـذر قومك﴾ فەرمانمـان پێدا: هۆزەكەت بترسـێنە و هۆشـیاریان بكـەوە ﴿من قبـل أن يأتيهم عذاب أليم﴾ پێش ئەوەی سـزایەكی ئێش پێگەیەنەری سەختیان بۆبێـت لەلایـەن پەروەردگاریانـەوە ﴿٢: قال يا قـوم إني لكم نذيـر مبين﴾ پێیگوتـن: ئەی قەوم و هۆزی خۆم..! بەڕاسـتی من ترسـێنەرێكی ئاشـكرام بۆتـان ﴿٣: أن اعـبدوا الله﴾ پێتان دەڵێم هەر خوابپەرستن ﴿واتقوه﴾ ولەسزاونافەرمانی خۆ پارێزن ﴿وأطيعـون﴾ وگوێڕایەڵیم بكەن لەوەی پێتان ڕادەگەیەنم ﴿٤: يغفر لكم من ذنوبكم﴾ ئەوكات خوا لەگوناحەكانتان خۆش دەبێ ﴿ويؤخركـم إلى أجل مسـمى﴾ وتەمەنتان درێژ دەكا بۆكاتێكی دیاریكراو (بـۆ مردن، واتە: بە ئاسـوودەیی و بەهرەمەندی لەژێر سـێبەری نیعمەتەكانی خۆیدا دەتانهێڵێتـەوە، لەواقیعدا كرداری پیرۆزو ڕەفتاری جوان و شـیرین دەبنە هـۆی زیادبوونی تەمەن، وەك پێغەمبەرلـەم فەرموودەدا دەفەرمـوێ: ((صلة الرحم تزيد فی العمر)) (أخرجه الطبراني). واتە: لە فەرموودەی سەحیحدا هاتووە

که پەیوەندی خزمایەتی ونەبچڕاندنی یەکێکە لەوهۆیانەی تەمەن زیاد دەکات ﴿ إن أجل الله إذا جاء لا يؤخر ﴾ بەڕاستی ئەوکاتەی خوا دیاری‌کردووە بۆمردن و تۆڵەو سزا بەهیچ شێوەیەك دواناکەوێ ﴿ لو كنتم تعلمون ﴾ ئەگەرئێوە بزانن و بەباشی تێبگەن بڕیار ئاوایە، جا هەقە ئێوەیش تیژڕەوی بکەن بۆکاری چاك و، لەکاری

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَٰشِعَةً أَبْصَٰرُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

سُورَةُ نُوحٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى دَعَوْتُ قَوْمِى لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَآءِىٓ إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوٓا۟ أَصَٰبِعَهُمْ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَٱسْتَغْشَوْا۟ ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ ٱسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّى دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّىٓ أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ إِنَّهُۥ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾

بەدرەفتاران دووربن.

ئینجا نووح بەمەردانەو پێغەمبەر ئاسایيانە چووە گۆڕەپانی تێکۆشانەوە، وە بەهەموو شێوەیەك هەوڵ و تەقەلای لەگەڵ گەلەکەی دا تابەشکو بگەڕێنەوە سەرهێڵی ڕاست، بەڵام تا دەهات ئەوان بەولاوە دەرۆیشتن، بۆیە ئەویش بەناچاری سکاڵانامەو ڕاپۆرتێکی کارەکانی پێشکەش بەپەروەردگاری خۆی کرد ﴿ ٥: قال رب إني دعوت قومي ليلا ونهارا ﴾ وتی: ئەی پەروەردگارم.. بە ڕاستی من بەشەوو بەڕۆژ بانگی گەلەکەمم کرد بۆ ئیمان و تەوحید ﴿ ٦: فلم يزدهم دعائي إلا فرارا ﴾ کەچی تادەهات زیاتر هەڵ دەهاتن! ﴿ ٧: وإني كلما دعوتهم لتغفر لهم ﴾ وبەڕاستی هەرکات بانگم دەکردن بۆ ئیمان وتەوحید تا تۆ لێیان خۆش ببیت ﴿ جعلوا أصابعهم في آذانهم ﴾ پەنجەیان دەخستە گوێیانەوە! ﴿ واستغشوا ثيابهم ﴾ و جل و بەرگەکانیان لەخۆیان دەپێچا، بۆ ئەوە وتەکانم نەبیسن و نەم بینن! وەکو قورەیش بەرامبەر بە قورئان دەیانوت: (.. لا تسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه لعلكم تغلبون)٤١/٢٦. ﴿ وأصروا واستكبروا استكبارا ﴾ وە پێیان لەسەر بێ بڕوایی داگرت و، خۆیان زۆر بەگەورە زانی شوێنم بکەون ﴿ ٨: ثم إني دعوتهم جهارا ﴾ ئینجا من بانگەوازەکەم بۆ ئاشکرا کردن ﴿ ٩: ثم إني أعلنت لهم وأسررت لهم إسرارا ﴾ وە هەندێ جاریش بەنهێنی لەگەڵیان دوام و بانگەوازەکەم پێگەیاندن، واتە: هەموو ڕێگایەکی بانگەوازم گرتەبەر بۆیان، تا بەڵکو بەرەو تۆ بیانهێنم ﴿ ١٠: فقلت استغفروا ربكم إنه كان غفارا ﴾ جا بەردەوام پێم گوتن: داوای لێخۆشبوون لەپەروەردگارتان بکەن، چونکە هەمیشە گوناح‌پۆشە، وەك پێغەمبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((والذی نفسی بیده لولم تذنبوا لذهب الله بکم وجاء بقوم یذنبون فیستغفرون الله تعالی فیغفر لهم)) (رواه موسلیم)، واتە: سوێند بەو زاتەی کە گیان و ڕۆحی منی بەدەستە، خوا ئەوەندە بەخشینی لاخۆشە، ئەگەر ئێوە گوناح نەکەن، ئەوا لەناوتان دەباو هۆزی تر دێنێ تا ئەوان گوناح بکەن و داوای بەخشینی لێبکەن و، ئەویش لێیان خۆش ببێت.

ئەوجا نووح (عليه السلام) فەرمووی: ئەگەر ئێوە بڕوابێنن و مل ڕاکێشن بۆ فەرمانەکانی خوا، ئەو دەمە ئەویش ئەم پێنج شتەتان بۆ ئەکا:

یەکەم: ﴿ ١١: يرسل السماء عليكم مدرارا ﴾ بارانتان پەیتا پەیتاو بەلێزمە بۆ بەردەداتەوە.

دووەم و سێیەم: ﴿ ١٢: ويمددكم بأموال وبنين ﴾ وە دارایی و کوڕی زۆرتان پێ دەبەخشێت، کە ئەو دووشتە لەناو جۆرە مرۆڤێکدا مایەی سەروەرین.

چوارەم: ﴿ ويجعل لكم جنات ﴾ چەندین باخات و بێستانتان دەداتێ کەجوانترین هۆن بۆ ڕابواردن و خۆشی گەلان.

پێنجەم: ﴿ ويجعل لكم أنهارا ﴾ ئاوو ڕووباری زۆریشتان بۆ بەدی دێنێت کە لەژێر بنکی درەختەکانییەوە، ئەو چۆمە ئاوە دێ و دەڕوات.

نووح (عليه السلام) هۆشیاریان ئەکاتەوە کە هۆی بێ ڕۆزی وبێ پیتی زەویی وزارو مەڕومالاتیان و، کەمی نێرینەکانیان گوناح و تاوان وبێ باوەڕییە.. دەسا ئێوە باوەڕ بێنن ئەی قورەیش! ﴿ ١٣: مالكم لا ترجون لله وقارا ﴾ چیتانە لە گەورەیی و شکۆمەندی خوا ناترسن؟! ﴿ ١٤: وقد خلقكم أطوارا ﴾ خۆ بێگومان ئێوەی بەچەند قۆناغێ دروستی‌کردووە: تنۆکێ ئاو، خوێنپارە، گۆشتپارە.. هتد) ﴿ ١٥: ألم تروا كيف خلق الله سبع سموات طباقا ﴾ ئایا نەتانبینیوە چۆن خوا حەوت چین ئاسمانی نهۆم لەسەر نهۆم دروست‌کردووە..؟ ﴿ ١٦: وجعل القمر فيهن نورا ﴾

و مانگــی کردووە بەهۆی رووناکی تیایانا، واتە: ئاسمانی یەکەمی پێ رووناك کردۆتەوە، وە بەهەموو ئەستێرەکانیش چونکە ئەوانیش هەریەکەیان مانگێکی خۆی هەیە ﴿ و جعل الشمس سراجا ﴾ و خۆریشــی کردووە بەچرا و هەموو بوونەوەر ســودی لێوەرئەگرێ، وەك لەم جێیەدا ئەفەرمووێ: (هو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب)١٠/٥. ﴿ ١٧: والله أنبتكم من الأرض نباتا ﴾ وە خوای تاك و تەنیایە ئێوەی لە توخمەکانی زەوی رواندونی بەرواندن وەك رووەك و گیا ﴿ ١٨: ثم يعيدكم فيها ﴾ پاشان –دوای مردنتان– ئەتانگێڕێتەوە بۆ ناوی و لــەوێ بەفەرمانی خۆی ئەشـاردرێنەوە ﴿ ويخرجكم إخراجا ﴾ و ئەتانهێنێتەوە دەرێ، لــە زەوی بەدەرهێنان، واتە: زیندووتان ئەکاتــەوەو بەدادگەرانەش پاداش و تۆڵەتان دەســت ئەکەوێتەوە ﴿ ١٩: والله جعل لكم الأرض بساطا ﴾ وە هەرخوایە زەوی بۆ ئێوە راخســتووە و بەراخستنێك لەســەری قەرار بگرن ﴿ ٢٠: لتسلكوا منها سبلا فجاجا ﴾ تا بەئاسانی بەرێگا فراوان و دۆڵەکانیدا برۆن، دەسا بۆ وردنابنەوەو بیرناکەنەوە.. تا ئیمان و باوەڕ بێنن..؟!

نووح نزای شەڕ لە قەومەکەی دەکا:

پاش ئەوەی‌نووح –سەلامی لەسەر بێ– بەهەموو شێوەیەك لەگەڵ گەلەکەیــدا هەوڵیدا و، بێ هیواو بــێ ئومێد بوو ﴿ ٢١: قال نوح رب ﴾ وتــی: ئــەی پەروەردگــاری مــن..! ﴿ إنهم عصوني ﴾ بەراســتی ئەوانە ســەرپێچیان کردم ﴿ واتبعوا من لم يزده ماله وولده إلا خسارا ﴾ وە کەوتنە شــوێنی ئەوکەســە کە دارایی و منــاڵی هیچی بۆ زیاد نەکرد جگە لە زیان، واتە: شــوێنی خاوەن ســەروەت و خاوەن کوڕانی قەومەکەیان کەوتــن، ئەوانیش پێیان وابوو کەئەگەر پەیڕەوی لە نووح بکەن دەسەڵاتەکەیان نامێنێ. جا بــۆ ئەوە فروفێڵیان لە هەژارەکانیش کــردو بەرەو خۆیان بردونیان و، دەرەنجــام ئەمانیش وەك ئەوان دووچار بوون ﴿ ٢٢: و مكروا مكرا كبارا ﴾ وئەوانیش پیلان و فروفێڵێکی گەورەیان بۆ دارشتن و، بەئاشــکرا هانی خەڵکەکەیــان دەدا بۆ ئازاردانی نووح عليه السلام، جا لەرۆژی قیامەتیشدا ئەمان بەسەرانیان ئەڵێن: (.. بل مكر الليل والنهار إذ تأمروننا أن نكفر بالله و نجعل له أندادا..)٣٣/٣٤.

بتەکانی قەومی نووح:

﴿ ٢٣: وقالوا لا تذرن آلهتكم ﴾ پیاو خراپــە زلەزلەکانیان بە شوێنکەوتووەکانیان گوت: قەت واز لەخواکانتان مەهێنن!! ﴿ ولا تذرن ودا ولا سواعا ولا يغوث ويعوق ونسرا ﴾ وە واز لە (وەدد) و (سوواع) و (یەغووس) و (یەعووق) و (نەسر)یش مەهێنن.

بەڵێ بۆ دواییش بتپەرستی وردە وردە پەرەی سەندودرێژەی کێشاو لەگــەڵ رۆژگاردا هات چونکــە: یەکەم: قەوم و گەلێکی زۆر کۆن هەبــوون پێیان وابــوو کە هەرچی شــتە ئەســتێرە ئەیکات، جا لەبەرئەوە ئەیانپەرستن! تەنانەت وێنەو نیگاریان بۆ رازاندنەوە..!

يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل
لَّكُمْ جَنَّٰتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَٰرًا ﴿١٢﴾ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾
وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا۟ كَيْفَ خَلَقَ ٱللَّهُ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ
طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ ٱلْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ ٱلشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾
وَٱللَّهُ أَنۢبَتَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ
إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِّتَسْلُكُوا۟ مِنْهَا
سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَّبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِى وَٱتَّبَعُوا۟ مَن لَّمْ يَزِدْهُ
مَالُهُۥ وَوَلَدُهُۥٓ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا۟ مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا۟
لَا تَذَرُنَّ ءَالِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا۟ كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلًا ﴿٢٤﴾
مِّمَّا خَطِيٓـَٰٔتِهِمْ أُغْرِقُوا۟ فَأُدْخِلُوا۟ نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا۟ لَهُم مِّن دُونِ
ٱللَّهِ أَنصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا۟ عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوٓا۟ إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَّبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِىَ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًۢا ﴿٢٨﴾

لەپاشــان دەچوون وێنەکانیان ماچ ئەکردن و، بەپیرۆزیان دائەنان و داوای کوڕو رزق و شــفای نەخۆشــیان لێدەکردن، ئەمانە پێیان دەگوترا (صابئين). دووەم: هەندێ لەپیاو ســاڵح و چاکەکان لەبەر پیرۆزی وسوود وەرگرتن لە کارە جوانەکانیان و، بۆ ئەوەی لەیادیان نەچن وێنەیان بۆ دروســت دەکردن و دایان‌دەنان.. ئینجا ماچیان ئەکردن و، بۆ ماوەیەکی دوورتریش پەرستنیان و سووجدەشیان بۆ بــردن!!. ئینجا ئا لێرەدا دەرئەکەوێ کــە بۆچی ئایینی پیرۆزی ئیسلام وێنەو پەیکەرو رازاندنەوەی گۆڕی مردووان قەدەغە دەکات، جگــە لەوەیش تا گێلە پیاوو پیرێژن و نەزانەکان هەڵ نەخەڵەتێنن و، داوای ماڵ و منداڵ و شــفای نەخۆشــیان لێ‌نەکەن. ئاشکرایشە ســەردانی گۆڕســتان پێغەمبەر بەشــتێکی ســوننەتی داناوە، تا ئاخیرەتت وەبیر بێنێتەوە.. بەڵام بەداخەوە ئێستا لەسەر گۆڕەکان شــتی وا ئەکرێ، هێمان پێشی نەفامیەتیش کەوتوونەتەوە ﴿ ٢٤: وقد أضلوا كثيرا ﴾ وەبێ‌گومان ئەوانە جگە لەخۆشــیان" زۆریان

گومڕاکرد ﴿ ولا تزد الظالمين إلا ضلالا ﴾ وەخوایە تۆیش هیچ شتێ زیاد مەکە بۆ ستەمکاران، جگە لەگومڕایی، نووح سەلامی لە سەر بێ پاش هەوڵە هەمە جۆرەکانی وکەڵك نەبوونیان بۆیان ئەو دوعایەی لێکردن، وەك مووسا ﷺ نزای شەڕی لەفیرعەون کردو وتی: (ربنا اطمس على أموالهم واشدد على قلوبهم فلا يؤمنوا حتى يروا العذاب الأليم). ۱۰/۸۸. ﴿ ۲۵: مما خطيئاتهم أغرقوا ﴾ بەهۆی گوناحەکانیانەوەبە تۆفان نقومکران وخنکان ﴿ فأدخلوا نارا ﴾ دەرەنجام خرانە ناو ئاگرێکی گەورەوە ﴿ فلم يجدوا لهم من دون الله أنصارا ﴾ جا جگە لەخوا هیچ یارمەتیدەرێکیشیان دەست نەکەوت (نە بت، نە سەرۆك خێڵ و هۆز).

لێرەدا پرسیارێك دێتە پێش: ئایا ئەو تۆفانە ئەوانی خنکان، هەموو زەوی گرتەوە؟ یاخود نا، وەڵامی ئەو پرسیارە لەقورئاندا نەهاتووە.. ئەوەندە نەبێت کە دەڵێت: ئاو لەهەموو لایەکەوە، تەنانەت لەنیو تەنوورەکانیشیانەوە هەڵقوڵی، ئەوجا ئەوانەی کە بڕوایان بە نووح هێنابوو سواری کەشتییەکە بوون و، ئەویش وەك کێو بەسەر شەپۆلی ئاوەکەدا دەچوو، پاشان لەسەر کێوی (جوودی – گوودی) کە لەخۆرهەلاتی (دجلە)وەیە لەکوردستانی تورکیا لەجێگایەك کەپێی ئەڵێن: (ئەرارات) لەنگەری گرتوو سەقامگیر بوو.

دیارە نووح زۆر سزای دەروونی چێشتووە بۆیە زۆر بەتووڕەییەکەوە ئەفەرموێ: ﴿ ۲۶: وقال نوح رب لاتذر على الأرض من الكافرين ديارا ﴾ ئەی پەروەردگارم! تەنها بێباوەڕێکیش لەسەر زەوی بەزیندوویی مەهێڵەوە (واتە: هەموویان لەناوببە)، جا خوای گەورەیش وەڵامی دایەوەو، هەموو تیاچوون، تەنانەت کوڕەکەی خۆیشی، چونکە فەرمانبەرداری نەکردو لێی وەدوورکەوتەوەو گوتی: (.. سآوي إلى جبل يعصمني من الماء). ۱۱/۴۳. ﴿ ۲۷: إنك إن تذرهم يضلوا عبادك ﴾ چونکە ئەگەر تۆ وازیان لێبێنیت هەرچی بەندەکانتن لەرێ لائەدەن و گومڕایان دەکەن ﴿ ولا يلدوا إلا فاجرا كفارا ﴾ وەهیچ منداڵێکیشیان نابێ، مەگەر بێ بڕواو خوا نەناس، چونکە منالێك لەئایندەدا لەکۆشی ئەوانەدا پەروەردە ببێت، گومان نییە کە هەر وەك خۆیان دەر دەچێت، چونکە کەسێك کە (۹۵۰) ساڵ لەناو گەلێکدا بژی، لە وردو درشتیان دەناسێت و دەشزانێت چی لەبارەیاندایە، بۆیە ئەو داوایە دەکات ﴿ ۲۸: رب اغفر لي ولوالدي ولمن دخل بيتي مؤمنا ﴾ ئەی پەروەردگارم! لەخۆم و دایك و باوکم و ئەوانە خۆش ببە کە دێنە ماڵم بەئیمان و باوەڕەوە ﴿ وللمؤمنين والمؤمنات ﴾ وە لە پیاوانی بڕوادارو، ژنانی بڕواداریش ﴿ لا تزد الظالمين إلا تبارا ﴾ وە هیچیش بوستەمکاران زیاد مەکە جگە لە نابوودبوون وتیاچوون.

سوورەتی (جن)ـە

مەککەییەو (۲۸) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم سـوورەتە وەك سـوورەتە مەکەییەکانـی تر بـاس لەبنەما سەرەکییەکان دەکات: یەکخواپەرستیی، پەیامەکەی خوا، پاداش و تۆڵـە.. بەڵام تەوەرەکەی باسـی (جـن) و پەرییەکانەو.. هەر شتێکیش پەیوەندی بەوانەوە بێ.

جنۆکە: جۆرێکن لە دروستکراوەکانی خوای میهرەبان کە –لەسەر شێوەی خۆیان– بەچاو نابینرێن، و ئەوان بەر لە (ئادەم) ﷺ لە ئاگر دروستکراون.

جن یەکێکە لە غەیبیات کە موسڵمانان هەر لەدێرین ڕۆژگارەوە، بڕوایـان هێناوە بەبوونی و، قورئانی پیرۆزو پەیامبەری خواش ﷺ بەدرێژە باسـیان لێدەکەن، ئێمەی موسـڵمانیش بێگومان ودوودڵی گوێڕایـەڵ و ملکەچین، چونکە لەوە بـەولاوە هیچمان پێ ناکرێ و، پێناوترێ، قسـە لەجنۆکەکان دەکرێت هەر لەگوێگرتنیانەوە بۆ قورئان، تا بڕوا هێنانیان.. هەندێ هەواڵی سـەر سـوڕهێنەریان دێنێـت.. جا بۆ یەکـەم جار باسـی گوێگرتنی دەسـتەیەکیان ئەکات، بەتایبەت ئەو دەمەی کە گوێیان لەقورئانەوە بوو پاشان بڕوایان پێی هێنا.

بوخـاری ئەگێڕێتـەوە کـە پەیامبـەر ﷺ لەگەڵ چەند کەسـێك لـە هاوەڵانی چوو بۆ بـازاڕی (عوککان)، جا لە چـۆڵی (نەخلە) دابـەزی و نوێـژی بەیانی بەکۆمەڵ کردو، ئینجا چەند کەسـێك لەجنۆکەکان بەلایانا تێپەڕیـن و، گوێیان لەقورئان خوێندنەکەی پەیامبەرەوە بوو ﷺ، هەڵوێسـتەیەکیان کردو گوێیان بۆ قورئانەکە گرت و بەوردی دڵیان دایە، جا پاش ئەوە بڕوایان هێنا کە: ئەمە فەرمووودەی خوایەو بۆ پەیامبەرەکەی هاتووە، شـیاوی باسـە کە بڵێین پێغەمبەر ﷺ نەبە چاو دیتبوونی، وە نەپێیشـی زانیبوون کە لەو دەمـەدا گوێیان گرتووە. جا خوای کارزان (قل أوحي إلى أنه استمع نفر من الجن) نارد. دواتر دەڕواتە سەرباسـی سوپاس و سـتایش کردونیـان بۆ خواو، داننانیان بەتـاك و تەنیاییدا، وە بەگەوج و نەفام دانانی ئەوانەی هاوبەش بۆ خوا دائەنێن.

ئەوسا دێتە سەر باسی هەوڵدانیان بۆ دزینی وشەو قسە لەفریشتەکان و، ئینجا هەڵدانی پزیسـك بەدوایاندا و سـووتاندونیان، ئەڵبەت پاش هاتنی پەیامبەر ﷺ دەبنە دوو بەشەوە ئیماندارو موسڵمان، وە دەرەنجامیشیان.. بانگەوازەکەی پەیامبەرو کۆبوونەوەی جنۆکەکان

لەدەوروبەریدا کاتێ کە لەنوێژی بەیانیدا قورئانی ئەخوێند.. دەبێ پەیامبەر ﷺ دەسەڵاتی خۆی -بەرامبەر بەدەسەڵاتی خوا- رابگەیەنێ و، هەموو کەس پێی بزانێ کۆتاییشی دێت بەوە کە زانست و زانیاری تەواو بە شتە نادیارەکان تەنها لای خوایە، هەر ئەو غەیب ئەزانێ. مەگەر کەسێك ئەو خۆی ئاگاداری بکات. جا بۆ زێدە ئاگاداری و، زانیاری لەم باسەیە پێم باش بوو پێکەوە ئەم چەند دێڕەیەی خوارەوە لەکتێبەکەی: (لالەکائی) و، لێکۆڵەرەوەکەی، لە کتێبی (شرح إعتقاد أهل السنة والجماعة)بەرگی/٤ل١٢٩١. بخوێنینەوە کە ئەڵێت:

یەکەم: ئەهلی سوننەت و جەماعەت، ئیمان و رایان لەسەر ئەوەیە کە (شەیتان) و (جن) هەر دووکیان هەن، ئەمەش بە پێچەوانەی راو بۆچوونی (فەلاسیف)ـە!!.

(ئیبن تەیمییە) رەحمەتیخوای لێ بێ ئەڵێت: (وجماهير الأمم يقرون بالجن ولهم معهم وقائع يطول وصفها، ولم ينكر الجن الا شرذمة قليلة من الجهال المتفلسفة والأطباء ونحوهم/الفتاوى٣٢-١٩. لەقورئانی پیرۆزدا هاتووە کە: (جن)یەکان ئەبیستن، قسە ئەکەن، تێدەگەن وژیری و فامیان وەك ئادەمی هەیەو تەکالیفی شەرعییان لە سەرە: (وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون) الذاريات/٥٦. (قل أوحى أنه استمع نفر من الجن فقالوا إنا سمعنا قرآنا عجبا..) لە فەرموودەیشدا هاتووە کە پێشەوا (بوخاری) لە (ئەبوو هورەیرە)وە دەگێرێتەوە: ((أمرني النبي ﷺ أن أحتفظ بزكاة رمضان، وأتاني آت من الليل فجعل يحثو من الطعام فأخذته فقلت لأرفعنك إلى رسول الله ﷺ قال: دعني فإني محتاج وحالي شديدة وعلي عيال فخليت سبيله، فلما أصبح قال النبي ﷺ: يا أبا هريرة ما فعل أسيرك الليلة..؟ قال: يا نبي الله: زعم أنه محتاج وحاله شديدة فرحمته، قال: أما إنه قد كذبك وسيعود. فلما كان الليلة الثانية وجده فخبأ فأخذه فقال: لأرفعنك إلى رسول الله ﷺ زعمت أنك لاتعود فقد عدت، قال دعني فإني محتاج و حالي شديدة فخلى سبيله فلما اصبح قال النبي ﷺ يا أبا هريرة! ما فعل أسيرك الليلة؟ قال: يا رسول الله ﷺ: شكى حاجة وعيالا واني رحمته فخليت سبيله قال: قال أما إنه قد كذبك وسيعود، فلما كان الليلة الثالثة وجده فعجبنا فأخذه، فقال: لأرفعنك إلى رسول الله ﷺ هذا آخر ثلاث ليال زعمت أنك لا تعود ثم تعود، قال دعني أعلمك كلمات ينفعك الله بها قال: وكانوا حريصين على الخير. قال إذا أخذت مضجعك فاقرأ آية الكرسي من أولها إلى آخرها فإنه لن يزال عليك من الله حافظ ولا يقربك شيطان حتى تصبح. فقال النبي ﷺ ما فعل اسيرك الليلة..؟ قال: يا نبي الله علمني كلمات زعم أن الله ينفعني بها قال: وماهي؟ قال: أمرني أن أقرأ آية الكرسي من أولها إلى آخرها فإنه لن يزال علي من الله حافظ ولا يقربني شيطان حتى أصبح. قال: أما إنه قد صدقك وهو كذوب أتدري من يخاطبك يا أبا هريرة..؟! قال لا، قال فذاك شيطان)). کورتەی مانای ئەم فەرموودەیە ئەمەیە کە: ئەبووهورەیرە خوای لێ رازی بێ فرمانی پێکرا کەسەرفیترەی مانگی رەمەزان چاك هەڵگرێ و بیپارێزێ کەچی سێشەو لەسەریەك، یەکێك لە جن پەیدا ئەبێ و بەشێك لەخۆراکەکەی دەباو، ئەمیش هەرسێ شەوەکە ئەیگرێت و، ئەیەوێت بیبات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەڵام ئەمان و تەوبە دەکات و دەڵێ: موحتاجم و ئەمجارە وازم لێ بێنە مەرج بێت ئیتر نەیەمەوە، بەڵام هەرسێ جارەکە پەیمان و بەڵێنەکەی ئەشکێنێ و هەر دێتەوە.. لەشەوی کۆتاییدا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەبوو هورەیرە! زانیت ئەوە کێ بوو..؟! وتی: نەخێر، ئەویش فەرمووی: ئەوە شەیتان بوو!. (ئیبن حەزم) کاتێك قسە لە (جن و شەیتان) ئەکات ئەڵێت: (وقد جاء النص بذلك وبأنهم أمة عاقلة مميزة متعبدة موعودة، متوعدة متناسلة يموتون، وأجمع المسلمون كلهم على ذلك، نعم والنصارى والمجوس والصابئون وأكثر اليهود حاشا السامرة فقط فمن أنكر الجن أو تأول فيهم تأويلا يخرجهم به عن هذا الظاهر، فهو كافر مشرك حلال الدم و المال. قال تعالى: (أفتتخذونه وذريته أولياء من دوني). وە ئەم فەرموودەیەش هاتووە: ((إن الجن على ثلاثة أثلاث: فثلث لهم أجنحة يطيرون في الهواء، وثلث حيات وكلاب، وثلث يحلون ويطعنون)). (رواه الحاكم في المستدرك/٢/٤٥٦)، وقال: صحيح الإسناد ووافقه الذهبي. دووەم: قورتوبی.. لەتەفسیرەکەیدا ئەڵێت: (بەپێی رەواڵەتی دەقی قورئان و فەرموودەکان، پێغەمبەر ﷺ جنییەکانی نەدیتووە، ئیمامی (موسلیم) و (ترمزی) لە (ئیبن عەبباس)ـە وە دەگێرنەوە: ((ما قرأ رسول الله ﷺ على الجن وما رآهم...)). واتە: پێغەمبەر ﷺ: نە قورئانی بەسەر جندا خوێندەوە، نەبینینیشی، بەڵکو هەر گوێیان بۆ گرتبوو. بەڵام لەریوایەتێکی دیکەدا پێشەوا (موسلیم) لە (عامیری شەعبییە)وە هێناویەتی: ((..أتاني داعي الجن فذهبت معه فقرأت عليهم القرآن)) ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی دیونی و قورئانی بەسەردا خوێندوون، وە ئیمامی (بەیهەقی) ئەڵێت: (وليس بممتنع أن يراهم النبي ﷺ في صورهم كما يرى الملائكة). (بەندە)ش ئەڵێ: بۆ پێغەمبەران دروست بووە جن ببینن.

سێیەم: سەبارەت بەوە کە (جننی برواتە نێو لاشەو جەستەی ئادەمییەوە، ئیمامی (ئیبن تەیمییە) ئەڵێت: (دخول الجن في بدن الإنسان ثابت بإتفاق أهل السنة والجماعة). وەگوتوویەتی: (وليس

فی أئمة المسلمین من ینکر دخول الجنی فی بدن المصروع وغیره، ومـن أنکر ذلک وادعی أن الشرع یکذب ذلـک، فقد کذب علی الشرع، ولیس فی الأدلة الشرعیة ما ینافی ذلک).

جن گوێیان بۆ قورئان گرت و ئیمانیان پێ هێنا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: قل أوحی إلی أنه استمع نفر مـن الجن ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ بڵـێ: لەلایەن پەروەردگارمەوە وەحیم بۆ کراوە کە چەند کەسێك لەجننییەکان گوێیان راگرت بۆ قورئانخوێندنەکەم.

﴿ فقالوا إنا سمعنا قرآنا عجبا ﴾ جا وتیان: بێگومان ئێمە گوێمانگرت بۆ قورئانێکی سـەیرو سـەمەرە لەرووی هۆنینەوەو، رەوانبێژی و، خۆشـخوانییەوە، واتە: هەقە عەرەبەکانیش پتر تێژرەوییان کردبا بۆ برواهێنان پێی، چونکە بەزمانی ئەوان هاتووە، چاك تێئەگەن و دەزانـن کـە چەندە رەوانبێـژە... کەچی لەگەڵ ئەوەشـدا هەر ئەمرۆو سـبەینێ ئەکـەن! بەڵام جننییەکان هـەر ئەو دەمەی کە بیسـتیان موسـڵمان بوون ﴿ ٢: یهدی إلی الرشد فآمنا به ﴾ ئەو قورئانە، هیدایەت و رێنمایی دەکات بۆ رێیڕاست و هەق، ئێمەش بڕوامان پێهێنا ﴿ ولن نشرك بربنا أحدا ﴾ وهەرگیز هیچ کەسێك ناکەینە شـەریك و هاوبەشی پەروەردگارمان ﴿ ٣: وأنه تعالی جد ربنا ﴾ وە بەڕاسـتی گەورەیی ومەزنی پەروەردگارمان بەرزوبڵندە ﴿ ماتخذ صاحبة ولا ولدا ﴾ نـە هیچ ژن ونەهیـچ منداڵێکی بۆ خۆی دانەناوە، چونکە ئەوانە بۆ پێویستین، خواش لەهەموو شتێك بێنیازە، قسەی ئەم جننییانەش بۆ بەدرۆخستنەوەی عەرەبەکانە کەئەوان پێیان وابوو خوا لەجنۆکەکان ژنی هێناوەو، فریشـتەکان لەو ژنەن.

﴿ ٤: وأنـه کان یقـول سـفیهنا علی الله شـططا ﴾ وە بەڕاسـتی هەرزەکەمان (ئیبلیس) قسەی ناپەسەند و نابەجێی دەربارەی خوا دەکرد: بە وەسفکردنی شەریك و هەبوونی ژن و منداڵ!!

﴿ ٥: وأنـا ظننا أن لن تقول الإنس والجن علی الله کذبا ﴾ وەئێمە یەقینمان بوو کە هەرگیز دەسـتەی ئادەمـی و، جننیی درۆ لە بۆ خوا هەڵنابەسـن.. کەچی کاتێ قورئانمان بیسـت زانیمان زیادە رەوی زۆریانکردووە.

﴿ ٦: وأنـه کان رجـال من الإنس یعـوذون برجال مـن الجن ﴾ بێگومـان پیاوگەلێـك لە ئادەمـی پەنایان دەبرد بـە پیاوانی لە جننییان، لە سـەفەریاندا بە شـەو تا لەو شـتانەی کەمەترسییان هەبـوو بیان بپارێـزن.؟! ﴿ فزادوهـم رهقـا ﴾جاجینییەکانیش ئەوەیان قۆزتەوەو زیاتر گومڕاوو سەر لێشێواوو ماندوویانکردن.

(ئەبوو سـەعوود) ئەڵێ: ئەگـەر پیاوێك رێی کەوتبا جێگایەکی چۆڵەوانییەوەو شەوی بەسەردا هاتباو ترسی لێ نیشتبا لەپێش ئیسلامدا هەرکاتێ عەرەبەکان لە دۆڵ وشـیوێکدا شەویان بەسـەرا بهاتایـە، زۆر ئەترسـان لە جنۆکەی ئەو دۆڵ وشـیوە، ئینجا پەنایـان دەبردە بەر گەورەکەیان تا پەنایان بدات لە زیانی جنۆکەی ئەو ناوەیە، وە ئەیانگوت: (أعوذ بسـید هذا الوادی من سفهاء قومه)! پەنا دەبەمە بەرسەرۆکی جنۆکەی ئەم دۆڵ وشیوە، تا نەفامەکانی ئازارم نەدەن.

وەیـان ئەگەر نەخۆش بکەوتنایە نووشـتەیان ئەکـرد بەخۆیانا، یان پارچەدارێك، یان پەڕۆی سـەرگۆڕێکیان هەڵ ئەگرت.... وە یـان زۆر کەس لەمرۆڤـەکان پەنایان ئەبردە بـەر چەند مرۆڤێکی تـر (وەك جوکیی و، جـا دوگەرو، فاڵچی.. وە داوای نوشـتەی دێـوە بەندیان لێ ئەکردن تا بیانپارێـزن لەزیانی جنۆکە.. ئینجا ئەوانە بۆ گەرمکردنی بازاڕی خۆیان ئەوەندەی تر ئەیانترسـاندن لـە دێوو جنۆکـە ﴿ ٧: وأنهم ظنـوا کما ظننتم أن لـن یبعث الله أحدا ﴾ وە بەڕاسـتی ئەوانیـش گومانیان وابوو وەك ئێوە گومانتان وابوو کە ئیترخوا هیچ کەسـێك زیندوو ناکاتەوە دوای مردن، یان هیـچ پێغەمبەرێك نانێرێ، وا ئێسـتا حاڵی بوویـن و ئەزانین کە خـوا مردوان زیندوو دەکاتـەوەو پێغەمبەریش دەنێرێ ﴿ ٨: وأنا لمسـنا السماء ﴾ وەبەڕاستی ئێمە بەرەو ئاسمان کشاین بۆ زانینی هەواڵ و، دەنگ و باس ﴿ فوجدناها ملئت حرسـا شـدیدا وشهبا ﴾ جابینیمان پڕە لە پاسەوانی بەهێزو پریشکی ئاگری سوتێنەر.

مامۆستا(شـیخ موحەممەدی خاڵ) دەڵێت: دەبێ ئەو پاسـەوانانە غەیری (شـهب) بن و لە ئاسمانیشـدا بن، واتە: لەو بۆشـاییەدا بـن کە لە دەوری زەویدایە. جا ئەم پاسـەوانانە بەهەر ماددەیەکا –لـە ئاسمانەوە بێت– هەڵ تەقین، خێرا لەناوی دەبەن، لەوەیش ئەچێ کەهەر پارچە ئەسـتێرەیەك لە بۆشایی دەرەوەی ئاسمانەوە بێت و روو بکاتە سـەر زەوی خێرا جۆرە (پرۆتۆنێکی سـارد) پیا هەڵ ئەتەقێ و ئەیسـوتێنێ و نایەڵێ بگاتە زەویی، مەبەسـت لە (شـهب)یش ئەو پارچە ئەسـتێرانەن –خوایش چاکتر ئەزانێ– کە لەگەڵ زەویدا بەدەوری رۆژا ئەسـووڕێنەوە، وەلەبەر بچووکی خۆیان بەئاسمانەوە نابینرێن، وە بەملیۆن و بلیۆن لەکۆمەڵەی رۆژی ئێمەدا بڵاو بوونەتەوە، وە لەشوێن خۆیان ئەترازێن و رووەو زەویی ئەکشـێن. ﴿ ٩: وأنا کنا نقعد منها مقاعد للسمع ﴾ وە بەڕاستی ئێمـە پێش هاتنی قورئان لەهەندێ جێگای ئاسماندا دادەنیشـتین بۆ گوێگرتن لە هەواڵ و ئەخباری فریشـتەکان ﴿ فمن یستمع الآن یجد له شـهابا رصدا ﴾ جا ئێستا ئەوەمان بیەوێت گوێ بگرێ بۆ

وەرگرتنی ئەو هەواڵ و وتووویژەیە، یەکسەر نەیزەکێکی ئەستێرە لەکەمینایەو بۆی دەهاوێژرێت.

﴿ ١٠: وأنا لا ندري أشر أريد بمن في الأرض ﴾ وەبەراستی ئێمە دەمانزانی ئایا خوا ویستی زیانی بووە بە خەڵکی سەر زەویی بە حیراسەتی ئاسمان لە گوێگرتن بۆ هەواڵەکانی ﴿ أم أراد بهم ربهم رشدا ﴾ یاخود پەروەردگاریان ویستی خێرو چاکەی بووە پێیان؟!

﴿ ١١: وأنا منا الصالحون ومنا دون ذلك ﴾ وە بەراستی ئێمە کەسانی چاك و باشمان تیا هەن، وە لە خوار چاکانەوەشمان تێدا هەن ﴿ كنا طرائق قددا ﴾، ئێمە جاران ڕێبازگەلێکمان گرتبووە بەر، واتە: هەر دەستەیەکمان لەسەر ڕێگە و ڕێبازێك بووین و کەس خەتی کەسی نەئەخوێندەوەو هیچ کەسێك گوێی بۆ ئەوی تر نەدەگرت، تا ئیسلام هات، ئیتر پاش ئەوە وائێستە لەهەوڵی یەکگرتن‌داین.

﴿ ١٢: وأنا ظننا أن لن نعجز الله في الأرض ﴾ وە ئێمە ئەمانزانی کەقەت ناتوانین لە ژێر دەسەڵاتی خوادا دەرچین لەزەویدا ﴿ ولن نعجزه هربا ﴾ و ناتوانین بەهەڵاتن لەدەستی هەڵبێین.. بەڵام بەداخەوە سوودمان وەر نەگرت لەو زانینە، جا تکایە ئێوە وەك ئێمە مەبن.

﴿ ١٣: وأنا لما سمعنا الهدى آمنا به ﴾ وە کە ئێمە کاتێ گوێمان لە ڕێنمایی (قورئان) بوو، یەکسەر بڕوامان پێکردو وەك ئێوە نەبووین ﴿ فمن يؤمن بربه فلا يخاف بخسا ولا رهقا ﴾ ئینجا ئەوەی ئیمان بێنێت بە پەروەردگاری خۆی، ئیتر لە لێکەمکردنی چاکەکانی ناترسێت، لەوە ستەم وغەدری لێبکرێ، چونکە خوا زۆر دادگەرە، ستەم لەهیچ کەسێك ناکات. ﴿ ١٤: وأنا منا المسلمون ومنا القاسطون ﴾ وە بێگومان لە ناو ئێمەدا پاش بیستنی قورئان کەسانی موسڵمان هەیە، وە کەسانی لە ڕێ لادەریشمان تێدایە، واتە: وەك ئێوە بووینە دووبەش، بڕوادارو، بێ بڕوا ﴿ فمن أسلم فأولئك تحروا رشدا ﴾ جا ئەوکەسەی بڕوای هێناو ملکەچبوو، دیارە ئەوانە ڕێی ڕاستیان گرتووە و بەختیارو سەرفرازن ﴿ ١٥: وأما القاسطون فكانوا لجهنم حطبا ﴾ بەڵام خوانەناس و ستەمکاران (ئەوانەمان بڕوایان نەهێنا) دەبنە دەسە چیلکەی دۆزەخ.

جالێرەدا وت و وێژی جننییەکان تەواو دەبێت. ﴿ ١٦: وأن لو استقاموا على الطريقة ﴾ وە بەراستی ئەگەر ئەو خەڵکە (ئادەمی و جن) ڕێی ئیسلامیان ڕاست گرتبا ﴿ لأسقيناهم ماء غدقا ﴾ ئەو حەلە ئاوێکی زۆرمان پێدەنۆشین و پیت ئەکەوتە مەزراو باخ و بێستانەکانیانەوە.

بەڵێ بڕواهێنان مرۆڤ هەڵ ئەنێت بۆ وریا بوونەوەو تێکۆشان و ئاوەدانکردنەوەی سەر زەویی، خواش پیرۆزیان ئەکا، وەك ئەفەرموێ: (ولو أن أهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء والأرض..)الأعراف/٩٦. ﴿ ١٧: لنفتنهم فيه ﴾ تا تاقییان بکەینەوە پێی ئاخۆ سوپاسگوزارن دەبن، یا سوپڵەو بەد کار..؟.. بەڵێ.. دەوڵەمەندی، دەستداری، جوانی، دەنگ خۆشی،

ترتيبها ٧٢ — سُورَةُ الجِنّ — آياتها ٢٨

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قُلۡ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ ٱسۡتَمَعَ نَفَرٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ فَقَالُوٓاْ إِنَّا سَمِعۡنَا قُرۡءَانًا عَجَبٗا ﴿١﴾ يَهۡدِيٓ إِلَى ٱلرُّشۡدِ فَـَٔامَنَّا بِهِۦۖ وَلَن نُّشۡرِكَ بِرَبِّنَآ أَحَدٗا ﴿٢﴾ وَأَنَّهُۥ تَعَٰلَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا ٱتَّخَذَ صَٰحِبَةٗ وَلَا وَلَدٗا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُۥ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى ٱللَّهِ شَطَطٗا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّآ أَن لَّن تَقُولَ ٱلۡإِنسُ وَٱلۡجِنُّ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ فَزَادُوهُمۡ رَهَقٗا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمۡ ظَنُّواْ كَمَا ظَنَنتُمۡ أَن لَّن يَبۡعَثَ ٱللَّهُ أَحَدٗا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسۡنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدۡنَٰهَا مُلِئَتۡ حَرَسٗا شَدِيدٗا وَشُهُبٗا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقۡعُدُ مِنۡهَا مَقَٰعِدَ لِلسَّمۡعِۖ فَمَن يَسۡتَمِعِ ٱلۡأٓنَ يَجِدۡ لَهُۥ شِهَابٗا رَّصَدٗا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدۡرِيٓ أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ أَرَادَ بِهِمۡ رَبُّهُمۡ رَشَدٗا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا ٱلصَّٰلِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَٰلِكَۖ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدٗا ﴿١١﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّآ أَن لَّن نُّعۡجِزَ ٱللَّهَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَن نُّعۡجِزَهُۥ هَرَبٗا ﴿١٢﴾ وَأَنَّا لَمَّا سَمِعۡنَا ٱلۡهُدَىٰٓ ءَامَنَّا بِهِۦۖ فَمَن يُؤۡمِنۢ بِرَبِّهِۦ فَلَا يَخَافُ بَخۡسٗا وَلَا رَهَقٗا ﴿١٣﴾

هێزو توانایی.. ناوو شۆرەت.. ئەمانە هەموو هۆی تاقیکردنەوەن لای خوای گەورە ﴿ ومن يعرض عن ذكر ربه ﴾ وە ئەوەی لەیادی پەروەردگاری خۆی، واتە: لە قورئان ڕوو وەرگێڕێ ﴿ يسلكه عذابا صعدا ﴾ خوا دەیخاتە ناوسزایەکی سەختەوە.. بەڵێ هەر قەوم و گەلێك لەڕێگای خوا لایداو ڕووی کردە کەیف و خۆشی و، ڕابواردن ئەوە بەرەبەرە خوا لەناوی ئەبات، ئەگەرچی ئێستایش وادیار نەبێت.

مزگەوتەکان ماڵی خوان، بێ لەخواش هاوار لە کەس مەکەن:

﴿ ١٨: وأن المساجد لله فلا تدعوا مع الله أحدا ﴾ وە خوا وەحی بۆکردوم کە بەڕاستی مزگەوتەکان تایبەتی خوان، جا لەگەڵ خوادا هاوارو هانا بۆ کەسی تر مەبەن، واتە: هەر خوا بپەرستن تیایانداو، وێنەو نیگاری بتانی تیا هەڵ مەواسن و، هاواریش تەنها لەو بکەن.

﴿ ١٩ : وأنه لما قام عبدالله يدعوه ﴾ وە کاتێ بەندەی خوا (موحەممەد) ﷺ بۆ خواپەرستی هەڵساو هەر خوای دەپەرست لە نوێژەکەیدا ﴿ کادوا یکونون علیه لبدا ﴾ جنننییەکان خەریك بوو دابارنە سەری لەبەر سوور بوونیان لەسەر بیستنی قورئان (وەك ئیبن عەبباس دەڵێت). ﴿ ٢٠ : قل إنما أدعوا ربي ﴾ بە

وَأَنَّا مِنَّا ٱلْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا ٱلْقَٰسِطُونَ ۖ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ تَحَرَّوْا۟ رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا ٱلْقَٰسِطُونَ فَكَانُوا۟ لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾ وَأَلَّوِ ٱسْتَقَٰمُوا۟ عَلَى ٱلطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَٰهُم مَّآءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبْدُ ٱللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا۟ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَآ أَدْعُوا۟ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّى لَن يُجِيرَنِى مِنَ ٱللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَٰغًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِسَٰلَٰتِهِۦ ۚ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا رَأَوْا۟ مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِىٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّىٓ أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿٢٨﴾

بتپەرستەکان بڵێ: من هەر پەروەردگاری خۆم دەپەرستم ﴿ ولا أشرك به أحدا ﴾ وکەسیش ناکەمە شەریك و هاوبەشی (نە ئادەمی، نەبت). ﴿ ٢١ : قل إني لا أملك لكم ضرا ولا رشدا ﴾ وەپێیان بڵێ: ئەی پێغەمبەر! ﷺ بەڕاستی من هیچ جۆرە زیان و قازانجێکم بەدەست نییە بۆتان، بەڵکو زیان و قازانج هەر بەدەستی خوایە. ﴿ ٢٢ : قل إني لن يجيرني من الله أحد ﴾ پێیان بڵێ: بەڕاستی هیچ کەسێك نییە پەنام بدات لەئاستی سزای خوادا، ئەگەر سەرپێچی بکەم ﴿ ولن أجد من دونه ملتحدا ﴾ وە بێ لەویش هیچ پەناگەیەك نییە هەڵبێم بۆی، واتە: یاریدەدەرو پشتیوانێك شك نابەم تا پەنام بدات، ئیتر چۆن بێمە سەر قسەی ئێوە؟! ﴿ ٢٣ : إلا بلاغا من الله ورسالاته ﴾ هیچ شتێکم بەدەست نییە بۆتان، جگە لە بەلاغێك لە خواوەو لە پەیامەکانییەوە، کەوابوو دەبێ پەیامەکەی خوا بەرێکو پێکی رابگەیەنم، ئەگینە خوا سزام ئەدات ﴿ ومن يعص الله ورسوله ﴾ و ئەوەی لەفەرمانی خواو پێغەمبەرەکەی سەرپێچی بکا بە لادان لە تەوحیدو شەریعەتی خوا ﴿ فإن له نار جهنم خالدين فيها أبدا ﴾ جا بێگومان ئەوە ئاگری دۆزەخی بۆ ئامادە کراوە، بەهەتا هەتایی و هەمیشەیی تێیدا دەمێنێتەوە.. ﴿ ٢٤ : حتى إذا رأوا مايوعدون ﴾ تا کاتێ هەڕەشەو ئەوسزایەیان بینی کە هەڕەشەیان پی لێدەکرێت لەلایەن خواوە ﴿ فسيعلمون من أضعف ناصرا وأقل عددا ﴾ ئەو دەمە ئیتر ئەزانن چ کەسێ هاوکاری و پشتیوانی لاوازترەو ژمارەی لەشکرو سوپای کەمترە، هیچ گومان نییە کە خوا یارمەتیدەری موسڵمانانە، کەوابوو موسڵمانەکان یارمەتی دەریان بەهێزترەو ژمارەیان زیاترە، چونکە خواو فریشتەکانیشیان لەگەڵە.

پێغەمبەریش نازانێ قیامەت کەی دێ:

﴿ ٢٥ : قل إن أدري أقريب ما توعدون ﴾ پێیان بڵێ: من نازانم ئایا ئەوەی هەڕەشەتان پێ لێدەکرێ لەلایەن پەروەردگارتانەوە نزیکە بێتە سەرتان بەهاتنی رۆژی قیامەت ﴿ أم يجعل له ربي أمدا ﴾ یا خواوەندم ماوەیەکی بۆ دادەنێ؟ ئیتر ئێوە بۆ گاڵتە ئەکەن و بەسووك تەماشای رووداوەکانی رۆژی دوایی ئەکەن ﴿ ٢٦ : عالم الغيب فلا يظهر على غيبه أحدا ﴾ ئەو زاتە زانای نادیارو غەیبە، غەیبی خۆی بۆ هیچ کەسێك دەرناخاو ئاشکرا ناکا ﴿ ٢٧ : إلا من ارتضى من رسول ﴾ مەگەر بۆ پەیامبەرێك کە خۆی لێی رازی بێت، ئەوجەلە ئاگاداری هەندێ لەنهێنییەکانی خۆی دەکات، کەوابوو غەیب زانین، تایبەتە تەنها بەزاتی پەروەردگارمانەوە (جل جلاله) ئیتر هیچ کەسێك پەی پێ نابات، مەگەر کەسێکی خاوەن خووی جوان و شیرین و ڕاساڵ و ملکەچ بۆ فەرمانەکانی خوا لەپەیامبەران، وەك (عیسا)ی کوڕی (مەریەم) ئەوەبوو ئوممەت و گەلەکەی خۆی بەگەلێ شت –کە ئەوان نەیان ئەزانی– ئاگادار کرد: (وأنبئكم بما تأكلون وما تدخرون في بيوتكم..) ٤٩/٣.. ﴿ فإنه يسلك من بين يديه ومن خلفه رصدا ﴾ جا بێگومان ئەوکاتە پەروەردگارت فریشتە دەکاتە پاسەوانی لەپێش و لە پشتییەوە بۆپاراستنی لەدەستی شیاتین ودزینی بۆ جووکییەکان ﴿ ٢٨ : ليعلم أن قد أبلغوا رسالات ربهم ﴾ بۆ ئەوەی بزانێ و ئاگادار بێت کە بەڕاستی پێغەمبەران بەرێکو پێکی پەیامەکانی پەروەردگاری خۆیانیان ڕاگەیاندووە، بەو شێوەیەی کە بۆیان سروشتکراوە بێ زیادو کەم، واتە: خوای پەروەردگار چاودێری پەیامبەرانی خۆی دەکات، بەفریشتە تا بەئاسانی پەیامەکەیان بگەیەنن. ﴿ وأحاط بما لديهم ﴾ وەخوا بەهەموو شتێکیشان دەزانێ و بەئاگایەو هیچ شتێکی لا بزر نابێ ﴿ وأحصى كل شئ عددا ﴾ وهەموو شتێکیشی

بەورد ئەژماردووە هەرچی لەزەویی و، لەئاسماندایەو دڵۆپە دڵۆپی باران و، لم و زیخ و بەردە وردەو گەڵای داران و کەفی سەر دەریاچەکان.

بەکورتیی: هیچ شتێکی لانادیار نییە ئیترچۆن ئاگاداری ئەو وەحی‌وسروشە نییە بۆ پەیامبەرانی ئەنێری، تائەوان بتوانن درێغی‌وکەمتەرخەمی تیابکەن؟

زۆر زۆر سوپاس بۆ خوای‌جوانکار و دلۆڤان کە یارمەتی‌دام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (جن).

سوورەتی (موززەممیل)ـە

مەککەیییەو (٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندەو میهرەبان

سوورەتی (موززەممیل) پاش سوورەتی (قەڵەم) هاتووە، کورتە باسێکی ژیانی پێغەمبەر ﷺ باس ئەکات، بەتایبەت خۆ یەکلا کردنەوەی و، شەو نوێژەکانی و، قورئان خوێندنەکەی، دەشتوانی بڵێیت: تەوەرەکەی سەرجەم هەر باسی پەیامبەرە ﷺ، هەر بۆیەش پێی دەڵێن: سوورەتی (المزمل). پەیامبەر ﷺ ئەو کاتە کە لە ئەشکەوتی (حراء)دا خەریکی خواناسین بوو، جبریل هات و یەکەم وەحی و سروشی بۆ هێنا، جا لە قورسی و گرانی ئەو رووداوە ترس و لەرزێکی زۆری لێ نیشت و دڵی زۆر بێ تاقەت بوو، باری سەرشانی زۆر گران بوو، بۆیە زۆر بەپەلە گەڕایەوە بۆ لای خاتوو (خەدیجە)و فەرمووی: ((زملونی، زملونی= داملپۆشن داملپۆشن)) بەراستی ئەترسم تووشی شتێك بووبم! لەوە ئەترسا کە لەئایندەدا نەتوانێ وەك پێویست هەڵسێ بەئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی، بۆیە ئاوا تووشی ئەو دڵتەنگی و نارەحەتییە بوو.. ئەگینە پەیامبەرێکی خۆشەویستی ئاوا هەرگیز ترسی ئەوەی نابێت و نایشترسێت کە دەستی لێ وەشێنرابێت. سوورەتەکە بە وشەیەکی زۆر ناسکپەروەرانەو پڕ لەسۆزو میهرەبانی لەلایەن پەروەردگارەوە دەست پێ ئەکات، وەك بیەوێ ماندوو نەبوونی لە پەیامبەر بکات ﷺ، بەتایبەت ئەو ماوەیەش زۆر خۆی ماندوو ئەکرد بە شەونوێژ، و قورئان دەورکردنەوەوە، لەبەر خۆشنوودی وە رەزایەتی خوای گەورە.. ئینجا باسی گەورەیی و مەزنی و قورسی وەحی (سروش)ی بۆ دەکات، تا بایەخێکی زۆری بداتێ، زۆر بەبێداری و هۆشیارانە هەوڵی پیادەکردنی بدات. فەرمان ئەدات بەپێغەمبەر ﷺ کە لەبەرامبەر ئەشکەنجەی هاوبەشپەیداکەرانەوە دان بەخۆدا بگرێ: (واصبر علی مایقولون واهجرهم هجرا جمیلا..)، هەڕەشەیەکی زۆر قورس و سەختیش لە هاوبەشپەیداکەران دەکات ودەیانترسێنێ بەسزای رۆژی دوایی، ئەو رۆژەی کەسەری منداڵانی تیا سپی ئەبێت. کۆتاییشی دێت بەسووك کردنی ئەرك و باری سەرشانیان، تا بتوانن لەپاڵ ئەوەشدا ژیان پەیدا بکەن.

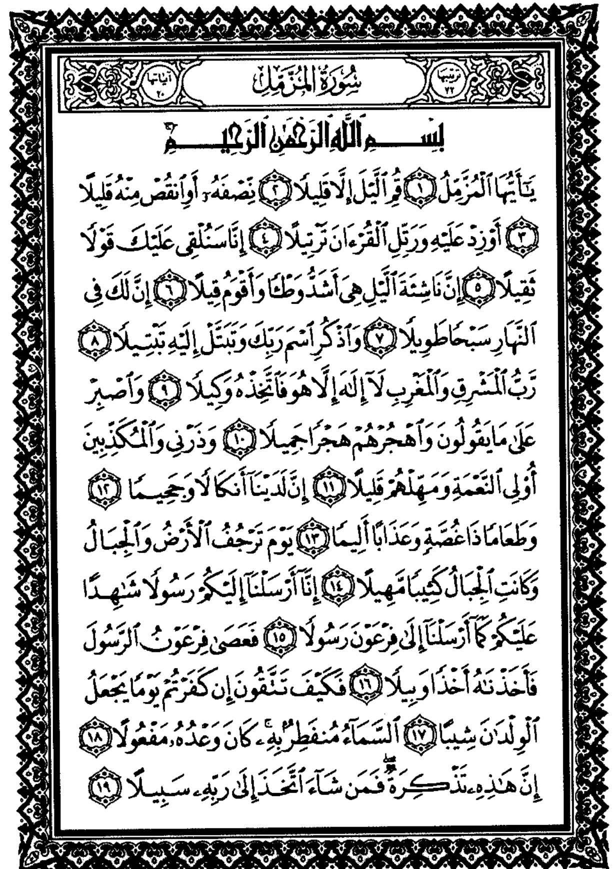
ئەی پێغەمبەر! شەو هەستە بۆ نوێژ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یا أیها المزمل ﴾ ئەی کاڵا لە باڵا پێچاو! ئەی ئەو کەسەی لەرزت لێ هاتووەو خۆتت داپۆشیوە! ئەی پێغەمبەر! ﷺ! ﴿ ٢: قم اللیل إلا قلیلا ﴾ شەو هەستە واز لەخۆپێچانەوە بێنەو گوڕ بەخۆت بدە و نوێژ بکە مەگەر کەمەکێکی شەو نەبێ بۆ خەوو حەوانەوەت ﴿ ٣: نصفه أوانقص منه قلیلا ﴾ ئەویش بەم شێوەیە: نیوەی (شەو) یا هەندێکی لێ کەم بکەوە. (ئەگەر شەوگار درێژ بوو). واتە: شەو نوێژەکەت هەمووکاتەکانی شەوگاری پێ مەگرەوە، چونکە ماندوو دەبیت، بەڵکو سێیەك باشە.﴿ ٤: أوزد علیه ﴾ یان زیاتری بکە. ئەگەر شەوگار کورت بوو. واتە: بیکە بەسێ‌بەشەوە، دووبەشی‌هەڵسە، لەوە زیاتر نەبێ، نەوەك بەهۆی ئەوەوە نەتوانی ئیش وکاری پەیامبەریەتی ببەی بەڕێوە، وەك لەسوورەتی (ئیسرا)دا ئەفەرمووێ: (ومن اللیل فتهجد بە نافلة لک عسی أن یبعثک ربک مقاما محمودا).٧٩/١٧.

﴿ ورتل القرآن ترتیلا ﴾ زۆریش بە ئاهستەو لەسەر خۆیی و رێکوپێك ئەم قورئانە بخوێنەو، دەوری بکەوە، با لەدڵتا جێگەی خۆی بکاتەوە، (ئیبن عەبباس) دەڵێت: ئەم بڕیاری شەونوێژە لەسەر شانی پێغەمبەر ﷺ تەنها ساڵێکی خایاند و بەکۆتایی سوورەتەکە بڕایەوە، ئەوەیە کەزانایان ئەڵێن: کۆتایی سوورەتێك لەقورئان، سەرەتاییەکەی سڕیبیەوە. (لە بوخاری)دا هاتووە: سەبارەت بەشێوەی قورئان خوێندنی پێغەمبەر ﷺ کە لە (ئەنەس) ئەپرسن: لەوەڵامدا ئەڵێ: قورئان خوێندنی پێغەمبەر ﷺ هەر شوێنێ پێویستی بە درێژ کردنەوە کردبا، درێژی دەکردەوە: بەم جۆرە کاتێ کە (بسم الله الرحمن الرحیم)ی دەخوێند. (بسم الله)ی درێژ دەکردەوە، (الرحمن)ی درێژ دەکردەوە، (الرحیم)یش هەروا. لە کۆتایی (بسم الله الرحمن الرحیم)دا ئەوەستا، لە کۆتایی (الحمد لله رب العالمین)دا هەروا، (الرحمن الرحیم)یش هەر بەو جۆرە. (پێشەوا ئەحمەد، ئەبوو داوود ترمزی). وە لەرۆژی سەڵاو بەرێدا بەقورئان خوێن دەگوترێ: ((إقرأ وارق ورتل کما کنت ترتل فی الدنیا فإن منزلتک عن آخر آیة تقرؤها))). (ئەحمەد، تیرمزی، نەسائی).

گەورەو گرانی قورئان:

﴿ ٥ : إنـا سـنلقی علیک قولا ثقیلا ﴾ بەڕاسـتی ئێمە فەرموودەو وتەیەکـی قورس و سـەنگینت پـێ رادەگەیەنین، بەڵێ بەڕاسـتی هەڵگرتن و راگەیاندنی ئاییینی پیرۆزی ئیسلام بێ ئەمبەرو ئەوبەر،

ئەرکێکی ئێجگار قورس و گرانە، مەگەر تەنها پەیامبەران بەچاکی تێگەیشت بن لەو سپاردە گەورەیە کە خوا لە بارەیدا ئەفەرمووێ: (إنـا عرضنا الأمانـة علی السموات والأرض والجبـال فأبین أن یحملنها وأشفقن منها وحملها الإنسان..)٧٢/٣٣.

شەونوێژو بەخەبەربوون جێدارو لەبارترە:

﴿ ٦ : إن ناشئة اللیل هی أشـد وطئا ﴾ بەڕاسـتی شـەو بێداری و گفـت و گـۆو پاڕانـەوەو ڕازو نیاز لەگـەڵ پەروەردگـاردا زۆر کاریگەرترە لەسەر شانی نوێژکار لەنوێژی رۆژ، چونکە شەو کاتی خەوو حەوانەوەیە.. پیاوحەق بلێت شەو نوێژیش بۆمرۆڤ کارێکی زۆر گرنگـە و، فێری شـەونخوونی و وەخـت و بێوەختی دەکات ﴿ وأقوم قیلا ﴾ وە بۆ خوێندنی قورئانیش لەبارترە شـەو بۆ دەور کردنەوەی قورئان زۆر گونجاوو ئاهسـتەیە، چونکە جیهان هەموو لەجم و جووڵ و بزوتن ئەکەوێتوو دڵ و دەروونەکان حەساونەتەوە، زیهـن ودەروون لەخەتـەرە پاك بۆتەوە ﴿ ٧: إن لـک فی النهار سبحا طویلا ﴾ بەڕاسـتی بەرۆژیشدا مەودای هات و چۆت درێژو فراوانـە بەدەم ژیان وگوزەرانەوە دەڕۆیت، جا کەوابوو بەشـێکی شەو بۆ خواپەرستی دابنێ و، بەرۆژیشدا نان پەیدا بکەو کاروباری ئاینەکەت بەرێ بکە ﴿ ٨: واذکر اسـم ربک وتبتل إلیه تبتیلا ﴾ تۆ با هەمیشە ناوی پەروەردگارت لەسەر زارت بێت، خۆ لەهەموو شتێ دابڕەو خۆت یەکلا بکەوە، بەتەواوی پشت لە هەموو شتێك بکەو تەنها ڕوو لە خوا بکە، لە غەیرەز ئەو زاتەی تۆ دەیپەرستی لەهەموو شتێك بتەکەوە ﴿ ٩: رب المشرق والمغرب ﴾ ئەو زاتەی تۆ دەیپەرسـتی پەروەردگاری خۆرهەڵات و خۆر ئاوایە ﴿ لا إله إلا هو ﴾ و بێجگە لەو هیچ پەرستراوێکی تربە هەق نییە ﴿ فاتخذه وکیـلا ﴾ جا تۆش بـەردەوام هەر ئەو بکە بەپارێزەرو پشـتیوانی خۆت و کاروبارت دەستی ئەو بدە.

بەرامبە بە قسەکانیان خۆراگربە:

﴿ ١٠ : واصبـر علـی مایقولـون ﴾ وە لەئاسـت ئـەوەی ئەوان ئەیڵێن هـەردەم خۆڕاگرو بەئارام بە ﴿ واهجرهم هجرا جمیلا ﴾ وە بەشـێوەیەکی جوانیش دەسـتیان لێ هەڵگرەو دووربە لێیان،واتە: هیچ جـۆرە عەزیەتێکی تیـا نەبێت ﴿ ١١: وذرنـی والمکذبین أولـی النعمة ﴾ لێم گەڕێ بۆ ئەو خاوەن سـامان و ماڵ نیعمەتانە کـە بەرنامەی خـوا بەدرۆ دەخەنەوە، تۆ تکایـان بۆ مەکە با من تۆڵەیـان لێ وەر گـرم ﴿ ومهلهم قلیلا ﴾ تۆ کەمێـك مۆڵەتیان بدە بـا بەتەواوی بگەنە رۆژی خۆیان.. بەڵێ بەئارەزووی خۆیان رایان بـوارد تا ئەوکاتە پێغەمبەر ﷺ گەیشـتە مەدینـە، جا ئەو دەمە بەجۆرەهـا نارەحەتی عەزیەت دران و، پاشـان ناو دارەکانیان لە (بدر)دا کوژران! ﴿ ١٢: إن لدینا أنکالا وجحیما ﴾ بەڕاستی ئێمە سزای دونیاییمان هەیەو لەپاشەرۆژیشدا کۆت و زنجیری سەنگین و ئاگری هەڵگیرسـاوی دۆزەخمان هەیە ﴿ ١٣: وطعاما ذاغصة ﴾ هەروەها خۆراکێك کە لە گەرو دەگیرێت لەبەری درەختی زەققوم، کـە زۆر بەنائاسـایی لەگەروویانەوە دەڕواتە خـوارەوە ﴿ وعذابا ألیما ﴾ سـەرەڕای سزای سـەخت و پڕێش وئازار ﴿ ١٤: یوم ترجـف الأرض والجبـال ﴾ رۆژێـك دێت کە زەوی و شـاخەکان دێنە لەرزە ﴿ وکانت الجبال کثیبا مهیلا ﴾ و کێوەکانیش وەها ورد ئەبن، دەڵێیت تەپۆڵکەی لم و زیخە کەبەئاسانی تەخت دەبێت، پاش ئەوەی کەسابت ونەجووڵاو بوون.

موحەممەدیش وەک مووسایە کەنێردرایە لای فیرعەون:

ئینجا بەسزای دونیا ئەیانترسێنێ وەك ئەفەرموێ: ﴿ ۱۵: إنا أرسلنا إليكم رسولا شاهدا عليكم ﴾ خۆ بەراستی ئێمە پەیامبەرێکمان (موحەممەد) ﷺ بۆ رەوانە کردوون، بۆتە شایەد بەسەرتانەوە کەهەرچیمان بەسەرا داوە پێی راگەیاندوون، ئێوە هیچ برووبیانووێکتان نەماوە ﴿ كما أرسلنا إلى فرعون رسولا ﴾ هەروەك چۆن بۆلای فیرعەونیش پەیامبەرێکمان (مووسا) رەوانە کرد، تا تێی بگەیەنێت ﴿ ۱٦: فعصى فرعون الرسول ﴾ جا فیرعەون سەرپێچی کرد لەپەیامبەرەکەو لەفەرمانی دەرچوو و بروای نەهێناو داوای خوایەتی دەکرد..! ﴿ فأخذناه أخذا وبيلا ﴾ ئینجا ئێمەش زۆر بەتوندی پێچامانەوەو قارمان لێگرت، ئەوەبوو خۆی وتاقمەکەی لە دەریادا خنکان. جا ئێوەش ئەی قورەیش! بێدارو هۆشیار بن پێش ئەوەی قارتان لێبگرین.

کەقیامەت هات چۆن قوتار دەبن؟

﴿ ۱۷: فكيف تتقون إن كفرتم يوما ﴾ جا ئەگەر ئێوە ئەی بێ بڕواکانی قورەیش! هەروا کافربن ئیتر چۆن خۆتان ئەپارێزن لە سزای رۆژێك ﴿ يجعل الولدان شيبا ﴾ کە ئەوەندە قورس و سەختە منال پیر دەکا و کەس بەرگەی ناگرێ ﴿ ۱۸: السماء منفطر به ﴾ ئاسمان بەهۆی سەختی ئەو رۆژەوە لەت و پەت ئەبێ ﴿ كان وعده مفعولا ﴾ ئەوە بەڵێنی خوایە، خۆ بەڵێنی خواش هەر دێتە دی ﴿ ۱۹: إن هذه تذكرة ﴾ بێگومان ئەم سوورەتەش پەندو ئامۆژگارییەکە بۆ مەردم، بەشکو لەسەر لێشێواوی خۆیان بگەڕێنەوە ﴿ فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا ﴾ بۆ ئەوکەسە بیەوێ رێگە بۆ لای پەروەردگاری خۆی بگرێتە بەر. واتە: با ئەو جۆرە کەسانە هەوڵی کاری چاك و شیرین بدەن پێش هاتنی ئەو رۆژە.

شەو نوێژ بە فەرزی هەڵگیرا:

﴿ ۲۰: إن ربك يعلم أنك تقوم أدنى من ثلثي الليل ونصفه وثلثه ﴾ بێگومان پەروەردگارت چاك ئەزانێ کە تۆ ئەی پێغەمبەر! ﷺ نزیکەی دوو بەشی شەو، یان نیوەی، یان یەك سێیەمی هەڵدەسیت ﴿ وطائفة من الذين معك ﴾ هەروەها هەندێ لەوانەی کە لەگەڵتان هەڵدەستن بۆ شەونوێژ ئەو دەمەی کە (فەرز) کرایە سەرت ﴿ والله يقدر الليل والنهار ﴾ خوایش ئەندازەگیری شەوو رۆژی کردووە و ئەزانێ چوار وەرز چۆن بێ، کاتێ کورتە، کاتێ درێژە، چونکە مەردم یان زوو هەڵ ئەسێ و، زۆر ماندوو ئەبێ، یا درەنگ هەڵ ئەسێ و کاتەکەی لەکیس ئەچێ ﴿ علم أن لن تحصوه ﴾ چاك ئەزانێ کە ئێوە قەت ناتوانن ئەندازەی ئەو شەوە ڕاگرن و بیژمێرن و لەکاتی خۆیدا هەڵسن بۆ شەو نوێژەکەتان ﴿ فتاب عليكم ﴾ جا لەبەر ئەوە ئێوەی بەخشی و باریگرانی لەسەر سووککردن، ئەوانەتان کە نەیانتوانی بەو بەرنامەیە کار بکەن، وە یا قورئان بخوێنێ، بۆیە ئەفەرمووێ: ﴿ فاقرءوا ماتيسر من القرآن ﴾ جا چەندەتان بۆ لواو مەیسەر بوو –بێ دیاریکردنی کات– ئەوەندە شەو نوێژ بکەن، نەك ئەو سێ یەك و نیوەو دوو بەشی شەوە، چونکە جگە لەو هۆیانەش: ﴿ علم أن سيكون منكم مرضى ﴾ خوای میهرەبان زانی لەئایندەدا کەکەسێکتان لێ نەخۆش بکەوێ و نەتوانێ هەڵسێ بەشەو نوێژ. ﴿ وآخرون يضربون في الأرض يبتغون من فضل الله ﴾ وەکەسانی تریش دەبن کە لەزەویدا دەگەڕێن بۆ بەدەست هێنانی بازرگانی و فەزڵی خوا بۆ رزق و رۆزی بچنە سەفەر بۆ ئەم وڵات و ئەو وڵات.. ﴿ وآخرون يقاتلون في سبيل الله ﴾ وە کەسانی تر لە ئایندەدا جەنگ بکەن لەرێی خوادا (بچن بۆ جیهادو ماندوو ببن) ﴿ فاقرءوا ماتيسر منه ﴾ جا کەوابوو هەرچەندتان بۆ لوا ئەوەندە قورئان بخوێنن و شەو نوێژ بکەن، چونکە خوای گەورە سۆزو میهرەبانی زۆرە لەگەڵ بەندەکانی خۆیدا، وە دیارە مەبەستێکی تایبەتی خۆی هەیە لەدانانی هەر جۆرە خواپەرستییەکدا، لێرەشدا هەر لەسەرەتاوە ویستی ئەو خەڵکە رابێنێ لەسەر شەونخوونیو ئاگاداری و هۆشیاری، جا کە مەبەستەکەی جێبەجێ بوو بۆیان ئەگۆڕێ.

لەم ئایەتەوەیە (ئەبوو حەنیفە) دەڵێت: خوێندنی سوورەتی (فاتیحە) لەنوێژدا واجیب نییە! بەڵگەیش ئەو فەرموودەیە کە هاتووە بەرامبەر کابرایە کە نوێژەکەی بەناتەواو کردو، پاشان فەرمووی: ((ثم أقرأ ماتيسر معک من القرآن)) (متفق عليه). جەماوەری زانایانیش بە فەرموودەی: ((لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب)) (متفق عليه). یان فەرموودەی: ((لا تجزئ صلاة من لم يقرأ بأم القرآن)) (إبن خزيم)ە ڕەتی دەکەنەوە. ﴿ وأقيموا الصلاة ﴾ وە نوێژە فەرزەکانتان بەچاکی جێبەجێ بکەن بە بیرو هۆشەوە ﴿ وآتوا الزكاة ﴾ و زەکاتیش بدەن ﴿ وأقرضوا الله قرضا حسنا ﴾ وە قەرزو (وام) بەشێوەیەکی جوان و چاك بەخوا بدەن (دەسگیرۆیی هەژاران بکەن بێ ئەوەی سوودیان لێ وەرگرن) خواش پاداشێکی زۆرتان دەداتەوە. ﴿ وما تقدموا لأنفسكم من خير تجدوه عند الله ﴾ وە هەر خێرو چاکەیەك پێش خۆتانی بخەن (پاداشتەکەی) لای خوا وەر ئەگرنەوە ﴿ هو خيرا وأعظم أجرا ﴾ کە هەر ئەویش چاکترەو، پاداشی گەورەترە (لەوەی لای خۆتان ماوەتەوە). ﴿ واستغفروا

الله ﴾ دەسا ئیتر ئێوەش داوای لیبووردن هەر لەخوا بکەن لە هەموو کاتدا ﴿ إن الله غفور رحیم ﴾ بەڕاستی خوا زۆر پۆشەرو لێبووردەو تاوان بەخشە، زۆریش دڵاوا میهرەبانە ((المؤمن القوی خیر وأحب إلی الله من المؤمن الضعیف، وفی کل خیر، أحرص علی ماینفعک، وإستعن بالله، ولا تعجز وإن أصابک شئ فلا تقل: لو أنی فعلت کان کذا وکذا، ولکن قل: قدر الله ماشاء فعل، فإن (لو) تفتح عمل الشیطان)). (رواه موسلیم). واتە: موسڵمانی بەهێزو ماندوو ئیشکەر، چاکترو خۆشەویسترە لای خوا لەموسڵمانی لاواز و بێ هێزو ئیشنەکەرو خۆ ماندوونەکەر، ئەگەرچی هەردوکیان خێرو چاکەیان لێدەوەشێتەوە، هەر شتێك سوودت پێبگەیەنێت هەر دەم سووربە بۆ وەدەست هێنانی، یارمەتی هەر لەخوا بخوازەو کۆڵ مەدە، خۆ ئەگەر نەهامەتییەکت تووش بوو، هەرگیز مەڵێ: ئەگەر (ئاوام) کردبا، ئاواو ئاوا دەبوو و (ئەم بەڵایەم تووش نەدەبوو)، بەڵکو هەر ئەمە بڵێ: بڕیاری خوا بوو و هەر شتێکی خواست هەر ئەوە دەبێت، چونکە وشەی (ئەگەر وام کردبا، وا دەبوو) دەروازەی کاری شەیتانت لێ دەکاتەوە.

زۆر سوپاس و پێزانین بۆ خوای باڵادەست کە یارمەتیدام بۆ تەواوکردنی تەفسیری سوورەتی (موززەممیل).

سوورەتی (موددەسسیر)ـە

مەککەییەو (٥٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (موددەسسیر)یش وەك سوورەتی (موززەممیل) باسی چەند لایەنێکی کەسێتی پەیامبەری بەڕێز و سەروەر دەکات ﷺ، هەر بۆیەش بە (المدثر) ناو نراوە.

جا لەسەرەتاوە داوا لە پەیامبەر دەکاتﷺ کە هەستێ بە ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی خۆی و هەستێ بەڕاگەیاندنی بانگەوازەکەی خوا، وە زۆر گرنگی و بایەخ بەو کارەیە بدا، بێ بڕوایانیش لەسزای سەختی پاشەڕۆژ، بترسێنێ، خۆیشی لەبەرامبەر ئازاری قورەیشەوە.. ددان بەخۆدا بگرێ تا دوا بڕیاری خوا دێت، ئینجا بێ بڕوایان لەسزای قورسی ڕۆژی دوایی، ئەترسێنێ، بەشێوەیەك کە ئەوان هیچ حەوانەوەیەکی تیا نابینن.. پاشان باسی ئەو سەر سەختە کەڵلە ڕەقەیە (وەلیدی کوری موغیرە) دەکات، کە وەك (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: وەلید گەلێ جار گوێی بۆ قورئان ئەگرت و دەیشیزانی کە فەرموودەی خوایە، بەڵام کورسییەکەی ژێری نەیهێشت خۆی بدات بەدەستەوە و بڕوابێنێ!! وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: پاشان باسی ئەو ئاگرە بڵێسەدارە دەکات کە خوا بەڵێنی بەبێ بڕوایان و، سەرکارە دڵڕەقەکانی داوە.. سوێند بەمانگ و ڕوناکییەکەی ئەخوات کە: دۆزەخ یەکێکە لەو بەڵاو نەهامەتیانەی کە یەخەی بێباوەڕان دەگرێ. تیشکێکیش ئەخاتە سەر گفت و گۆی نێوان موسڵمانان و تاوانباران، کاتێ لە هۆی چوونە ناو دۆزەخیان دەپرسن. کۆتاییشی بەکورتە باسێکی هۆی بڕوا نەهێنانی هاوبەش پەیداکەران دێت.

پاش سوورەتی (إقرأ) ئەم ئایەتانە هاتن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: یا أیها المدثر ﴾ ئەی ئەوەی جلکیخەوت بەخۆوە پێچاندووە! ئەی پێغەمبەر! ﷺ! ﴿ ٢: قم فأنذر ﴾ هەستە، لە ناو نویچنەکەت خەڵکی بێباوەڕ بێدار بکەرەوەو بترسێنە لەسزای خوا

. پێغەمبەر ﷺ لەئەشکەوتی (حیرا)دا بوو کاتێ کە وەحی بۆ هات و بەئایەتی: (اقرأ باسم ربک الذی خلق...) دەستی پێکرد، جاچونکە هێشتای یەکەمجاری بوو جۆرە ترسێکی لێنیشت و موچرکە ئەیگرت و بەدەم لەرزەوە بە پەلە هاتەوە بۆماڵەوەو فەرمووی: (دثرونی، دثرونی...) واتە: دامپۆشن، دامپۆشن، جا ئیتر پاش ئەوەی کە سەرەتای سوورەتی قەڵەمی بۆ هات.. دوو ساڵ و نیو سروش ڕاگیراو نەهات، ئیتر پێغەمبەریش ﷺ حاڵەتە پێشووەکەی جارانی نەماو، دیسانەوە ئارەزووی وەحی کردەوەو گەلێ بۆی بێ تاقەت بوو، جا ئیتر لەو ماوەیەدا فریشتەی سروش بەیناو بەین خۆی نیشان ئەداو، ئەمیش بەدەم لەرزەوە دەگەڕێتەوە ماڵەوەو دەفەرموێ دامپۆشن. ئەم ماناو مەبەستە ئیمامی (بوخاری و ئیمامی ئەحمەد) ڕیوایەتی دەکەن. ﴿ ٣: وربک فکبر ﴾ وە پەروەردگاری خۆت بەگەورە بگرە، چونکە تەنها ئەو خاوەنی گەورەیی و (کبریا)یە، کەوابوو ڕووی دڵت هەر لەو بکە، ئیتر بێ بڕواکان بڕوا دێنن یان ناهێنن گرنگ نییە ﴿ ٤: وثیابک فطهر ﴾ وە بەرگ و کاڵات، خاوێن بکەرەوە، واتە: دڵ و دەروونت، کارو کردارت هەمووی بەخاوێن ڕابگرە (چونکە موسڵمان دەبێ گرنگی بە دیوی دەرەوەو ناوەوەی بدات ﴿ ٥: والرجز فاهجر ﴾ لە هەموو گوناح و جۆرە کارێکی ناپوخت و ناپەسەند گەڕێ. ئەم ئایەتانە مانایان ئەوە نییە کە خوا نەخواستە ڕۆژێ پەیامبەر ﷺ لەهێڵ لای دابێت.. نەخێر. بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە ئوممەتەکەی تەمێ بێ و خۆیشی لەسەر ڕەوشتە بەرزەکانی بەردەوام بێت ﴿ ٦: ولا تمنن تستکثر ﴾ وەشتێك مەبەخشە بۆ ئەوەی زۆرترت دەسکەوێت، واتە: منەت بەسەریاندا مەکە و، چاوەڕوانی زۆریان

لێ مەکە ﴿٧: ولربک فاصبر﴾ و لە بەر ڕەزامەندی پەروەردگارت خۆگربە لەبەرامبەر ئازاروهەڕەشەی هۆزەکەتدا ﴿٨: فإذا نقر فی الناقور﴾ ئینجا کاتێ فوو دەکرێ بەسووردا بۆ زیندووبوونەوە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: چۆن دڵم خۆش بێ و، بەخۆشی رابوێرم لەکاتێکدا خاوەن شەیپوورەکە (ئیسرافیل) دەمی بە (قەرن)ەکەوە ناوەو تەوێڵ و ناوچاوی نەوی‌کردووە، چاوەنوارە کەی‌فەرمانی پێ بکەن، فووی پیا بکات، هاوەڵانی وتیان: جا لەو کاتەدا ئێمە چ بکەین و چ بڵێین؟! فەرمووی: بڵێن: ((حسبنا الله ونعم الوكيل، على الله توكلنا)) (پێشەوائەحمەد). ﴿٩: فذلک یومئذ یوم عسیر﴾ جا ئەو ڕۆژە، ڕۆژێکی زۆر گران و سەختە ﴿١٠: علی الکافرین غیر یسیر﴾ لە سەر خوانەناس و بێ بڕوایان سووك و ئاسان نییە،چونکە لێپرسینەوەو حیساب و لێکۆڵینەوە هەیە.

خواو ئەو کەسە دەڵێ قورئان جادووە:

﴿١١: ذرنی ومن خلقت وحیدا﴾ لە من و لەو کەسە گەڕێ دروستم کردووە بە تەنیا خۆی، واتە: تا لەسکی دایکیا بوو نەماڵ، نەمناڵ، نەهێز نە دەسەڵاتی هەبوو، کەچی ماڵ و کوڕیشم دایەو هەر بڕوای نەهێناو چوو بە گژ پەیامبەرەکەیشدا!. ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: مەبەست بەو کەسە (وەلیدی کوڕی موغیرە)یە، خوا دەسەڵاتێکی زۆر چاکی دایە، کەچی لەباتی سوپاسگوزاری یاخی بوو!! وەك ئەفەرمووێ: ﴿١٢: وجعلت له مالا ممدودا﴾ ماڵ و داراییەکی زۆرم پێ‌بەخشی (مەڕو ماڵات، باخ و بێستانی‌جوان و دڵگیر) ﴿١٣: وبنین شهودا﴾ وەکوڕانی هەمیشە ئامادەو بەردەست (لەگەڵیا، واتە: لە هەموو کاتێکی خۆشی و ناخۆشیدا ئامادەبوون، ئەویش خۆی پێ هەڵ ئەکێشا ﴿١٤: ومهدت له تمهیدا﴾ وە دونیام بۆ ڕاخستبوو بە ڕاخستنێکی تەواو، واتە: بە ئارەزووی خۆی (دونیام ڕشت بەسەریا) ﴿١٥: ثم یطمع أن أزید﴾ پاشان ئەوەندە تەماعکارە هەر بەتەمایە بۆی زیاد بکەم.. (لەگەڵ ئەوەیشدا کە خوانەناس و بێ بڕوایە..!!) ﴿١٦: کلا إنه کان لآیاتنا عنیدا﴾ نەخێر ئەو چاوچنۆکە با بەتەما نەبێ، چونکە ئەو بەرامبەر بە ئایەتەکانمان هەر سەرکەش و سەرسەختە ﴿١٧: سأرهقه صعودا﴾ بە تەئکید منیش سزایەکی قورس و گران و سەخت بەسەریا ئەدەم (زۆر ماندوو هیلاکی دەکەم، بەناو بەرزایی کێوەکانی دۆزەخدا هەڵی‌دەگێرم ﴿١٨: إنه فکر وقدر﴾ چونکە بەڕاستی بیری کردەوەو ئەندازەگیری کرد چی بڵێ دەر بارەی قورئان، بەڵام بەهەڵەدا چوو و ملکەچی حەق نەبوو! ﴿١٩: فقتل کیف قدر﴾ دە بەکوشتچێ (و خوا ڕیسوای بکات) چ جۆرە مەزەنەو ئەندازەیەکی گرت (ئەو نەفامە، پاش هەموو بیر کردنەوەیەکی ئەوجار دەڵێت: قورئان جادووە..!! ﴿٢٠: ثم قتل کیف قدر﴾ پاشان بەکوشتچێ، چۆن مەزەنەو ئەندازەگیری کرد؟!. ڕاڤەکەران دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ کاتێ کە نوێژی ئەکردو قورئانی ئەخوێندەوە (وەلید) بەلایا تێپەڕی و

۞ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۚ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۙ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ ۙ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۚ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَّمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا ۖ إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾

گوێی بۆ گرت و چاك چاك دڵی دایە، دواییش کە گەڕایەوە بۆ ناو هۆزو گەلەکەی وتی: ئێستا گوێم لە (موحەممەد)ەوە بوو قورئانی ئەخوێند.. سوێندم بەخوا ئەوە ئەو دەی‌خوێند نە وتەی ئادەمی بوو، نەوتەی جننی بوو.. جا کاتێ ئەو قسەیە گەیشتەوە قورەیش، دەنگ و باس بڵاو بوویەوە کە وەلید چووەتە سەر ئایینی (موحەممەد)، ئەگەر ئەوە وابێت قورەیش هەموو شوێنی ئەکەون.. جا (ئەبووجەهل) ڕۆیشت بۆ لایی و وتی: دەڵێن دوای موحەممەد کەوتووی تا بەڵکو پارووە نانێکت بداتێ، ئەویش ڕقی هەڵساو وتی: جا موحەممەد نانی لە کوێ بوو، تا من بۆنان دوای ئەو بکەوم؟ خۆت چاك ئەزانی کە من مرۆڤێکی لات و هەژار نیم، پاشان وەلید وتی: باشە ئێوە پێتان وایە موحەممەد شێتە.؟ دە ئایا تا ئێستا بیستووتانە کاری شێتانە بکات..؟ لاتان وایە کە فاڵچی بێت.. بیستووتانە فاڵ بگرێتەوە..؟ پێتان وایە شاعیرە.. تا ئێستا هیچ شیعرێك بەدەمیا هاتووە..؟! پێتان وایە کابرایەکی درۆزنە،

قەت درۆتان لەو بیستووە..؟! لەوەڵامی هەموو پرسیارەکاندا وتیان نەخێر. جا قوورەیش وتی: ئەی تۆ چۆن بیری لێ ئەکەیتەوەو هەڵی دەسەنگێنی..؟ وەلید وتی: جادووە! کوڕ لەباوك ئەکاو، باوك لەکوڕ.. بۆ ئەمەیە کە قورئان ئەفەرمووێ: (إنه فكر وقدر.. فقتل كيف قدر).. ﴿ ٢١: ثم نظر ﴾ پاشان سەیری کرد چی بڵێ ﴿ ٢٢: ثم عبس وبسر ﴾ لە پاشا ناو چاوانی هێنایەوە یەك و رووی گرژکرد ﴿ ٢٣: ثم أدبر واستكبر ﴾ پاشان پشتی هەڵکرد لە ئیمان بە قورئان و خۆی بە زلزانی دوای پێغەمبەر کەوێ! وە لەباتی ئەوە کە قسەیەکی گونجاو بکات کەچی ﴿ ٢٤: فقال إن هذا الا سحر يؤثر ﴾ جاوتی: ئەم قورئانە هەر جادووە لەخەڵکێکی ترەوە وەرئەگیرێ، واتە موحەممەد: (لە بابیلی و، ئاشووری و، میسری و، هیندییەکانەوە)! ﴿ ٢٥: إن هذا إلا قول البشر ﴾ ئەمە هەر قسەی مرۆڤە، لە قسەی خوا ناچێ! ﴿ ٢٧: سأصليه سقر ﴾ لە مەوپاش ئەیخەمە ناو سەقەرەوە ﴿ ٢٦: وما أدراك ما سقر ﴾ جا تۆ چوزانی (سەقەر) چییە..؟ ئەگەر پێت نەڵێم ﴿ ٢٨: لا تبقى ولا تذر ﴾ ئاگرێکە هیچ شتێك نایەڵێتەوە ئەیسووتێنێ لە گوشت و ئێسقان و دەمارو وازیش ناهێنێت وجێ‌ناهێڵێت ﴿ ٢٩: لواحة للبشر ﴾ پێستی سەرەوە و لاشە رەش ئەکاتەوە، واتە: بەهەرچی بگات ئەیسووتێنێ ﴿ ٣٠: عليها تسعة عشر ﴾ نۆزدە فریشتەی بەسەرەوەن بۆ سەرپەرستی و چاودێری و بەرێوە بردنی دۆزەخ.

ژمارەی فریشتەی سەرکاری ئاگر بۆ ئەزموینە:

ئینجا خوا ئەفەرمووێ: ﴿ ٣١: وما جعلنا أصحاب النار إلا ملائكة ﴾ وە هەر فریشەکانمان گێراوە بە خەزەنەی دۆزەخ هەر لە فریشتە دامان‌ناوە، کەوابوو کەس ناتوانێ ململانێیان لەگەڵ بکاو هەوڵ بدات خۆی لێیان دەرباز بکات وەك ئەبووجەهل دەڵێت ﴿ وما جعلنا عدتهم إلا فتنة للذين كفروا ﴾ وژمارەیانمان نەگێراوە بە نۆزدە بۆ تاقیکردنەوەی بێ باوەڕان نەبێ، واتە: دەمانەوێ بەو هۆیەوە باوەڕ بێنن ﴿ ليستيقن الذين أوتوا الكتاب ﴾ بۆ ئەوەش خاوەننامەکان بێ‌گومان بن لە راستی ئەم قورئانە، چونکە ژمارەی ئەو فریشتانە لە کتێبەکانی ئەوانیشدا هەیە ﴿ ويزداد الذين ءامنوا إيمانا ﴾ و بۆ ئەوەش بڕوادارەکان زیاتر بڕوایان دامەزرێت، کاتێ خاوەننامەکان دەبینن بڕوایان هێنا بە ژمارەکان ﴿ ولا يرتاب الذين أوتوا الكتاب والمؤمنون ﴾ وە ئیتر خاوەننامەو بڕوادارانیش گومانیان نەبێ لە حەقیقەتی دین وژمارەی فریشتەکان، دیارە ئەمە بۆ دووپاتکردنەوەی قسەی پێشووە، ئەگینە کاتێ کە بڕوا زیاتر بوو، ئیتردوو دڵی و گومان نامێنێ ﴿ ويقول الذين في قلوبهم مرض والكافرون ماذا أراد الله بهذا مثلا ﴾ وە بۆ ئەوەی دوورووو و بێ بڕواکان بڵێن: خوا مەبەستی بەم ژمارەی نۆزدەیە چییە بەنموونە هێنایەوە؟ ﴿ كذلك يضل الله من يشاء ويهدي من يشاء ﴾ وەك گومرا کردنی‌کافرەکان ومونافقەکان خوا ئەوەی خۆی بیەوێ گومرای دەکا وە هەر کەسیش خۆی بیەوێ هیدایەتی دەدا هەڵبەت هەر کەس خوا گومرای بکا لە بەر نەشیاوی ئەو کەسە خۆیەتی وە هەر کەسیش خوا هیدایەتی بدات لە بەر شیاوی خۆیەتی ﴿ وما يعلم جنود ربك إلا هو ﴾ وە جگە لە خوا خۆی کەسی تر بە ژمارەی لەشکرو سوپای پەروەردگار نازانێ، واتە: هەر ئەو ئەزانێ ژمارەیان.. ئەوانەش وەنەبێ تەنها هەر ئەو نۆزدە بن بەڵکو بەهەزاران هەزارن. وەکو پێغەمبەر ﷺ لەشەورەوییەکەیدا لە وەسفی (بەیتول مەعمموور) دا فەرمووی: ((فإذا هو يدخله في كل يوم سبعون ألف ملك لا يعودون إليه آخر ما عليهم)) (فتح الباري: ٣٤٨/٦. مسلم: ١٤٦/١). واتە: هەموو رۆژێك حەفتا هەزار فریشتە دەچنە نێوی، جارێکی تر ئەوانە ناگەرێنەوە بۆی. ﴿ وماهي إلا ذكرى للبشر ﴾ ئەو ئاگرەش هەر پەندو ئامۆژگارییە بۆ ئادەمزادە یاخییەکان، تا لێی بترسن و بڕوا بێنن و راست و راساڵ بن ﴿ ٣٢: كلا ﴾ نەخێر، وا نییە، رۆژێك دێت پەشیمان دەبنەوە ﴿ والقمر ﴾ سوێند بە مانگ کە چەند شتێکی گرنگە ﴿ ٣٣: والليل إذا أدبر ﴾ و سوێند بەشەو کاتێ تێ‌دەپەرێت ﴿ ٣٤: والصبح إذا أسفر ﴾ و سوێند بە بەرەبەیان ودەمی بەیانیان، کاتێ وردە وردە بێ پەردە خۆی دەنوێنێت ﴿ ٣٥: إنها لإحدى الكبر ﴾ بەراستنی ئەو (ئاگری دۆزەخ)ە، بەڵایەکە لەبەڵا هەرە گەورەکان، جا ئیتر ئێوە چۆن گاڵتەی پێ ئەکەن؟ حەق وایە خۆتانی لێ بپارێزن ﴿ ٣٦: نذيرا للبشر ﴾ بۆ بێدار کردنەوەو ترسێنەری سەرجەم ئادەمزاد، تا لەهەموو خراپەیەك سڵ بکەنەوە ﴿ ٣٧: لمن شاء منكم أن يتقدم أو يتأخر ﴾ بەتایبەت بۆ ئەو کەسەی بیەوێ پێشکەوێ و کێ‌بەرکێ بکا لەکاری چاکەدا، یان خۆی دوا بخات لەکاری خراپەدا ﴿ ٣٨: كل نفس بما كسبت رهينة ﴾ چونکە لە قیامەتدا هەموو کەسێك لە بارمتەو گرەوی کارو کردەوەی خۆیەتی، ئیتر ئێستا کەیفی خۆیەتی، چاك ئەکات یا خراپ ﴿ ٣٩: إلا أصحاب اليمين ﴾ یارانی دەستەی راست نەبێ، کە نامەکانیان بەدەستی راستیانەوە ئەدرێ و، پارێزراویش ئەبن لەئاگر ﴿ ٤٠: في جنات يتساءلون ﴾ لەناو باخ و باخاتی بەهەشتدان و لەیەکتر پرسیار ئەکەن ﴿ ٤١: عن المجرمين ﴾ سەبارەت بە تاوانکاران: ﴿ ٤٢: ماسلككم في سقر ﴾ و پێیان ئەڵێن: ئەوە چیبوو ئێوەی بەرەو دۆزەخ راپێچ‌کرد؟ وا ئێستا ئەو

سزا سەختە دەچێژن..؟ ﴿ ٤٣: قالوا ﴾، ئەوانیش لەوەڵامدا ئەڵێن: یەکەم: ﴿ لم نک من المصلین ﴾ ئێمە لەنوێژ خوێنان نەبووین بۆ پەروەردگارمان، چونکە بڕوامان پێ نەبوو. دووەم: ﴿ ٤٤: ولم نک نطعم المسکین ﴾ و خواردنمان بەبێ نەوایان نەئەداو دەستگرۆییمان نە ئەکردن. سێیەم: ﴿ ٤٥: وکنا نخوض مع الخائضین ﴾ وە ئێمە هەمیشە سەرمان لە قسەی نارەوا دەنا لە گەڵ ئەوانەی سەریان لە قسەی نارەوا دەنا ﴿ ٤٦: وکنا نکذب بیوم الدین ﴾ و بڕوامان بە رۆژی پاداش نەبوو بەدرۆمان دەزانی ﴿ ٤٧: حتى أتانا الیقین ﴾ تا مردن یەخەی پێگرتین و بەچاوی خۆمان دیمان، ئێمە هەرلەناو ئەو گومڕایی و سەر لێشێواوییەدا بووین ﴿ ٤٨: فما تنفعهم شفاعة الشافعین ﴾ ئیتر تکای تکاکاران -ئەگەر بشبێت- کەڵکێ بەوان ناگەیەنێ، چونکە تکا وەك (ئیبن کەسیر) دەڵێت: بۆ ئەو کەسانە نابێ کە ئەو خوو و سیفەتە ناپەسەندانەیان هەبێ ﴿ ٤٩: فما لهم عن التذکرة معرضین ﴾ جا چیانە وا لەپەندو ئامۆژگارییەکانی (قورئان) ڕوو وەردەچەرخێنن و هەڵدێن؟.

کەلە قورئان هەڵدێن دەڵێی گۆرە خەرگەلن لە شێر هەڵدێن:

﴿ ٥٠: کأنهم حمر مستنفرة ﴾ هەر ئەڵێی کەرە کێوین ﴿ ٥١: فرت من قسورة ﴾ کە لەدەستی شێر هەڵدێن و ڕەو ئەکەن و سڵ ئەکەن، دیارە کەرەکێوی کاتێ کە شێر ئەبینێ زۆر بەپەلە ڕەو دەکاو هەڵدێت.. هاوبەشدارنەرەکانیش کاتێ کە پێغەمبەرﷺ دەبینن وگوێیان لە قورئانەوە دەبێ، هەر ئاوا هەڵدێن و پشتی تێدەکەن ﴿ ٥٢: بل یرید کل إمرئ منهم أن یؤتى صحفا منشرة ﴾ بەڵکو هەریەکەیان ئەیەوێ نامەیەکی کراوەی پێبدرێ وتیا بنوسرێ: لە خواوە بۆ فلانی کوری فلان وفەرمانی پێ بکرێ بە شوێنکەوتنی (موحەممەد) جا بڕوای پێبکەن کە خوا بە پێغەمبەرێتی ناردوویەتی بۆیان!! کەواتە وازیان لێ بێنە با هەر لەو سەرلێشێواویەدا بسووڕێنەوە ﴿ ٥٣: کلا ﴾ نەخێر، بەتەمای شتی وا نەبن ﴿ بل لا یخافون الآخرة ﴾ چونکە ڕاستییەکەی هەر ئەوەیە کە لەپاشەرۆژ ناترسن، هەر بۆیەش ئاوا تێکچوون ﴿ ٥٤: کلا ﴾ نەخێر، با ئەوەندە ڕۆ نەچن لە بێباوەڕیدا ﴿ إنه تذکرة ﴾ چونکە بەڕاستی ئەم (قورئان)ە یادخەرەوەی ڕاستییەکانە، جا هەر کەسێك ئارەزووی خۆیەتی بە گوێی ئەکات یانە؟ وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٥٥: فمن شاء ذکره ﴾ ئەوەی دەیەوێت -ئێستا ئازادە- با لەیادی بگرێت ﴿ ٥٦: وما یذکرون إلا أن یشاء الله ﴾ خۆئەو خەڵکە ئامۆژگاری وەرناگرن، مەگەر ویستی خوای لەسەر بێت. واتە: توانای وەرگرتنی ئامۆژگاری نابێ، ئەگەر خوا نەیەوێ ﴿ هو أهل التقوى ﴾ هەر ئەویشە شیاوی لێ ترسانە، چونکە خاوەنی تۆڵەی سەختە ﴿ وأهل المغفرة ﴾ وە هەر ئەویشە شیاوی لیبووردنە لەتاوان، کەواتە تازووە وەرن تەوبە بکەن و پەشیمان ببنەوەو لەو کارە خراپانەتان.

إِنَّهُۥ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَٱسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا قَوْلُ ٱلْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سَقَرُ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَٰنًا وَلَا يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَٱلْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَٱلَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَآ أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِحْدَى ٱلْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّآ أَصْحَٰبَ ٱلْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِى جَنَّٰتٍ يَتَسَآءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا۟ لَمْ نَكُ مِنَ ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ ٱلْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ ٱلْخَآئِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰٓ أَتَىٰنَا ٱلْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

والحمد لله أولا وآخرا، والصلاه والسلام علی محمد وآله.

سوورەتی (قیامەت)ـە

مەککەییەو (٤٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتی (قیامەت)ـە لە زیندووبوونەوەو پاداش و تۆڵەدەدوێ، بەڕاستی باسێکی زۆر گرنگە و گەلێ لە مرۆڤەکان لێیان تێك چووە.. وە بەشێوەیەکی تایبەت باس لە رۆژی ڕەستاخێزو قۆناغە قورسەکانی دەکات.. باسی ئەو ڕۆژە دەکات مرۆڤ بەمردن نزیك دەبێ و لەگیانەڵادایە، بۆ یەکەم جار سوێند دەخوات بەڕۆژی قیامەت و بەنەفسی (لەووامە) و سەرزەنشتکار کە لەسەر هەموو کارێکی خراپ سەر کۆنەی خاوەنەکەی ئەکات.. سوێند ئەخوات بەوانە کە: زیندووبونەوە ڕاستەو هیچ گومانێکی تیا

نییە: (لا أقسم بيوم القيامة ولا أقسم بالنفس اللوامة...) ئینجا گەلێ لە نیشانەکانی هاتنی ئەو رۆژەیە باس ئەکات: وەك ئەوە کە چاو ئەبلەق ئەبێ و، مانگ تاریك ئەبێ و ئەگیرێ، خۆرو مانگ هەردوو کۆ ئەکرێنەوەو ئەبنە یەك پارچە و هەڵدەوەرێن و نامێنن..
لەتەفسیری قورتوبیدا هاتووە: (قيل: إن (لا)صلة، وجاز وقوعها فى أول السورة لأن القرآن متصل بعضه ببعض، فهو فى حكم كلام واحد... قال إبن عباس وإبن جبير وأبوعبيدة: معنى (لا أقسم)أي أقسم. وحكى أبو ليث السمرقندي: أجمع المفسرون أن معنى (لا أقسم): أقسم. واختلفوا فى تفسير (لا) قال: بعضهم: (لا) رد لكلام منهم حيث أنكروا البعث. وقال الفراء: وكان من لا يعرف هذه يقرأ (لأقسم) بغير ألف، كأنها لام تأكيد دخلت على أقسم وهو صواب، لأن العرب تقول: لأقسم بالله، وهى قراءة الحسن وإبن كثير وإبن الزهري وإبن هرمز.
ئەوجا باسی گرنگی و بایەخدانی پەیامبەر ﷺ دەکات بەوەرگرتنی قورئان لە (جبریل)ەوە.. (لا تحرك به لسانك لتعجل به..) وە هەروەها ئادەمزاد دەکا بە دوو بەشەوە: بەختیارو سەر فراز، بەدبەخت و روو رەش.. (وجوه يومئذ باسرة..) ئەو رۆژە مرۆڤ لەگیانەڵادایەو گیان ئەگاتە قورقوراگەی و خزم و کەس و کاری لەدەوریاو دەستە ئەژنۆ دائەنیشن و هیچیان پێ ناکرێ بۆی، وە قاچ لەقاچ دەئاڵێ و، هێزی جوڵانەوەی لێ دەبرێ.. کۆتاییشی دێت بە هێنانی کۆمەڵێ بەڵگە بۆچەسپاندنی زیندووبوونەوە.. (أيحسب أن يترك سدى..)؟.

ئەمە سوێندی بێ قیامەت راستەو دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: لا أقسم بيوم القيامة ﴾ سوێند دەخۆم بەرۆژی رەستاخێز (رۆژی تۆڵەو پاداش) ﴿ ٢: ولا أقسم بالنفس اللوامة ﴾ وە سوێند دەخۆم بە نەفسی سەرزەنشتکار، واتە: هەرکات بەلای کارێکی خراپدا رۆیشت بەپەلە سەرزەنشتی خۆی دەکاو دەگەرێتەوە.. واتە: سوێند بەوانە هەموو زیندوو دەکرێنەوە بۆپاداش و تۆڵە.

دەشتوانین پێشەو سەرپەنجەکانی مرۆڤ ساز بکەینەوە:

﴿ ٣: أيحسب الإنسان أن لن نجمع عظامه ﴾ ئایا ئادەمی پێی وایە کە هەرگیز ئێسکە (رزیوەکانی) پاش مردن کۆناکەینەوە؟! (عەدی کوری رەبیعە) بەپێغەمبەری وت: ﷺ رۆژی قیامەت چۆنە؟ کەی دێت..؟ چۆن دەبێت..؟ پەیامبەر ﷺ بەدرێژی بۆی باسکردو، (عەدی)یش وتی: ئەگەر بەچاویش بیبینم هەر بروات پێ ناکەم! وەگوتی: باشە ئاخر پێم ناڵێیت خوا ئەو ئێسکە رزیوانە چۆن کۆدەکاتەوە..؟ جا بۆ دووپاتکردنەوەی ئەو رووداوە ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە فەرمووی: ﴿ ٤: بلى قادرين على أن نسوى بنانه ﴾ بەڵێ ئێمە بەتواناین کە تەنانەت نەخشە و خەتی سەر پەنجەکانیشی وەکو خۆی رێکو پێك بکەینەوە، بە هەموو نەخش و نهێنییەکانییەوە، لەکاتێکا نەخشەی سەرپەنجەی هیچ کەسێ لەهی کەسێکیتر ناچێ، دەتوانیت بۆ پتر وردەکاری ئەو راستییە سەرێك لەکتێبی: (وتەی زاناکان و باوەر بەخوا) بدەیت.
﴿ ٥: بل يريد الإنسان ليفجر أمامه ﴾ بەڵکو مرۆڤی بێباوەر هەر ئەیەوێ بەردەوام بێ لە سەر خراپەکاری خۆی وەك ئاژەڵ بێ بەرنامە بسوورێتەوە، بۆیە هەردەم کاری ناشیاو دەکاو، نکوولێ زیندووبوونەوەش دەکات ﴿ ٦: يسأل أيان يوم القيامة ﴾ بەلاقرتی و گاڵتەوە دەپرسێ: رۆژی قیامەت کەیە.. وەك بڵێ قیامەتی چی و لێپرسینەوەی چی؟! ﴿ ٧: فإذا برق البصر ﴾ جاکاتێ چاو ئەبلەق بوو لەو رۆژەسەختەدا ئەبرسکێتەوەو لەبەر ترسی ئەو رۆژە مۆڵەق دەوەستێت ﴿ ٨: وخسف القمر ﴾ هەیڤیش تاریك بوو ﴿ ٩: وجمع الشمس والقمر ﴾ وخۆرو مانگ کۆ کرانەوە، واتە: هەڵوەرێنە خوارەوەو یاسای بوونەوەر تێكچوو ﴿ ١٠: يقول الإنسان يومئذ أين المفر ﴾ لەو رۆژەدا ئادەمی بێبروا دەڵێ: ئەی هاوار! بۆ کوێ رابکەم، رێگای هەڵاتن کوا؟ ﴿ ١١: كلا لاوزر ﴾ نا، نا، رێگاو پەنای دەرباز بوون لە سزا نییە.. ﴿ ١٢: إلى ربك يومئذ المستقر ﴾ لەو رۆژەدا قەرارگای بەندەکان (بەهەشت یا دۆزەخ) بۆ خواوەندی تۆیە، واتە: کەس ناتوانێ پەنای کەس بدات.

قیامەت هات مرۆڤ هەرچی پێش
خستبێ و جێمابێ هەواڵی پێدەدرێ:

﴿ ١٣: ينبأ الإنسان يومئذ بما قدم وأخر ﴾ لەو رۆژەدا ئادەمی هەواڵی هەموو پێدەدرێ بەوەی پێش خۆی خستووە لەکارو کردووەی چاك و خراپ، وەبەوەش بەجێی هێشتووە لە ئەسەرو شوێنەوارێك کاری پێدەکرا لە دوای مردنی ﴿ ١٤: بل الإنسان على نفسه بصيرة ﴾ بەڵکو ئەو رۆژە مرۆڤ لە سەرخۆی شایەتە چیکردووە، چیگوتووە؟
تێبینی: (ت)ێی بێژەی (بصيرە) لەم ئایەتەدا بۆ(موبالەغە)یە هەر وەکو چۆن لە (علامە)و (راویە)دا بۆ موبالەغەیە. ﴿ ١٥: ولو ألقى معاذيره ﴾ هەرچەندە بەزمانیش برو بیانوویەکی زۆر بێنێتەوە و پاکانە بکات بۆ رزگار کردنی خۆی، بەڵام بێ سوودەو کەڵکی نییە، چونکە خۆی شایەتە لەسەر خۆی.

پێغەمبەر ﷺ لە جبریلەوە قورئانی وەرگرت:

ئیمامی (بوخاری) و (موسلیم) و جگە لەوانیش دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ زۆر سوورو بەهەوڵ بوو بۆ وەرگرتنی قورئان لەدەم جوبریلەوە، بۆیە پەلـەی بۆوەگرتنی ئەکرد پێش ئەوەی جبریل لێ بێتەوە! تا خوای گەورە پێی‌فەرموو: ﴿ ١٦: لا تحرک به لسانک لتعجل به ﴾ زمانت بەقورئان خوێنـدن مەجووڵێنە، واتە: پەلە مەکە بۆ لەبەر کردنی ﴿ ١٧: إن علینا جمعه وقرآنه ﴾ بەڕاستی کۆکردنەوەو لەبەر کردنی و ئیسپاتی خوێندنەوەی لە سەر زمانت لەسەر ئێمەیە ﴿ ١٨: فإذا قرأناه فاتبع قرآنه ﴾ جا کاتـێ ئێمە لەرێگەی (جوبریل)ەوە بۆت دەخوێنینەوە تۆ شوێنی خوێندنەوەکەی ئەو بکەوەو دوای ئەو بیڵێو پەیـڕەوی لەو بکە ﴿ ١٩: ثم إن علینا بیانه ﴾ لەپاش خوێندنەوەو لەبەر کردنیشـی، روونکردنەوەی ماناکەیشی هەر لەسەر ئێمەیە.

(ئیبن کەسـیر) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ بەشێوەیەك هەوڵی دەداو سوور بوو بۆ لەبـەر کردنی قوورئان، گەلێ جار لـە خوێندنەوەیدا پێش (جبریـل) دەکـەوت.. ئینجا خـوای کارجوان فەرمانـی پێ‌کرد لەسـەرخۆبێت و پەلە نەکات لەخوێندنەوەیدا، چونکە ئەو خۆی ماناو مەبەستەکەی بۆ ڕوون ئەکاتەوە.

قیامەتی لا دوورە، چونکە دنیای خۆش دەوێ:

﴿ ٢٠: کلا بل تحبون العاجلة * ٢١: وتذرون الآخرة ﴾ نەخێر، وا نییە.. وەك ئێوە پێتان وایە ئەی هاوبەشدانەران!.. گوایە زیندوو ناکرێنەوە..! بەڵکو بۆیە ئەو قسـەیەدەکەن، ئێوە دونیاتان خۆش ئەوێ کە دونیاش بەپەلە کۆتایی دێ، وەپاشـە رۆژ واز لێ دەهێنن کە هەر نابرێتەوە، واتە: هەموو هەوڵێکتان بۆ دونیایەو، بەتەواوی دوارۆژتان پشتگوێ خستووە، بۆیە ئا بەو شێوەیە بیر ئەکەنەوە.

دیتنی خوا لە رۆژی پەسڵاندا:

﴿ ٢٢: وجوه یومئذ ناضرة ﴾ لـەرۆژی قیامەتـدا دەم و چاوو روخسارگەلێ (واتە: روومەتی باوەڕداران) گەشاوەو پاراوو پرشنگدارە وخۆشـی و شـادییان لێ دەبینـرێ ﴿ ٢٣: إلـی ربهـا ناظـرة ﴾ بۆپەروەردگاری خۆیان دەڕوانن.

جەماوەری زانایان –وەك لەچەندین فەرموودەی ڕەواو (سـەحیح) وەرگیراوە– دەڵێن: مەبەست لەم ئایەتە ئەوەیە کە لەرۆژی قیامەتدا بەندە ساڵحەکان تەماشای خوای خۆیان دەکەن و، بەچاوی خۆیان دەی‌بینن، وەك چۆن بەئارەزووی خۆیان تەماشـای مانگە شەوی چواردە دەکەن و دەبینن.

(ئیبن کەسـیر) دەڵێ: رای کۆی هاوەڵان وشـوێنکەوتوان (الصحابة والتابعون)یش هەر ئەمەیە، وە هەموو پێشـەوایانی ئیسـلام پاش ئەوانیـش یـەك دەنگن تێیـدا. پێغەمبـەر ﷺ بۆ پشـتگیری لەو مەبەسـتە دەفەرمووێ: ((إنكم ترون ربكم كما ترون هذا القمر..)) (فتح البـاری: ٤٢٩/١٣ و موسـلیم: ٤٣٩/١). ودەفەرموێ: ((إذا

فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَٰعَةُ ٱلشَّٰفِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ ٱلتَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّآ إِنَّهُۥ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ أَهْلُ ٱلتَّقْوَىٰ وَأَهْلُ ٱلْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

سُورَةُ القِيَامَةِ — ترتيبها ٧٥ — آياتها ٤٠

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

لَآ أُقْسِمُ بِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴿١﴾ وَلَآ أُقْسِمُ بِٱلنَّفْسِ ٱللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُۥ ﴿٣﴾ بَلَىٰ قَٰدِرِينَ عَلَىٰٓ أَن نُّسَوِّىَ بَنَانَهُۥ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيدُ ٱلْإِنسَٰنُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُۥ ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ أَيَّانَ يَوْمُ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴿٦﴾ فَإِذَا بَرِقَ ٱلْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ ٱلْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ ٱلْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾ يُنَبَّؤُا۟ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ ٱلْإِنسَٰنُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ﴿١٥﴾ لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾

دخـل أهل الجنـة الجنة، یقـول الله تعالی: تریدون شـیئا أزیدكم؟ فیقولون: ألم تبیض وجوهنا؟ ألم تدخلنا الجنة وتنجنامن النار؟ قال: فیكشـف الحجاب، فما أعطوا شـیئا أحب إلیهم من النظر الی ربهم، وهی الزیادة)) فی قوله تعالی: ((للذین أحسـنوا الحسنی وزیادة)). (موسـلیم: ١٦٣/١). یان دەفەرمـووێ: ((إن الله یتجلی للمؤمنین یضحک)). (موسلیم: ١٧٨/١).

یاخییان رۆژی (قیامەت) ڕوو ڕەش دەبن:

﴿ ٢٤: ووجوه یومئذ باسـرة ﴾ وە روخسـارانێکیش لەو رۆژەدا گـرژن، واتە: تـاڵ و تاریك و دێزو ڕەشـن ﴿ ٢٥: تظن أن یفعل بها فاقرة ﴾ هەریەکێکیان دەزانێ کە کردێکی مرۆغەی پشـت دە شکێنێ ﴿ ٢٦: کلا ﴾ نەخێر، هەر ئاوا بۆیان ناچێتە سەر ﴿ إذا بلغت التراقی ﴾ کاتێ گیان گەیشـتە قورقوراگە و مرۆڤ گەیشتە گیانەڵان و هیچ نوشتەو ئەفسانەیەك کەڵکی نەما ﴿ ٢٧: وقیل من

راق ﴾ ئەو حەلە بەوەی لە دەورەیەتی گوترا: کێ چارە سەری دەکات؟ واتە: نائومێدبوون لە ژینی، هاوار دەبن بۆ نووشتەیەك، پزیشکێك، دۆعایەك، بەڵکو شیفای بۆ بێت؟!.

سەرنجێك: (قورتوبی) ئەڵێ: (وأظهر عاصم النون فی قوله تعالی: (مـن راق)، والـلام فی قولـه "بل ران" لئلا یثبت) مـراق هو بائع المرقه، و(بران فی تثنیة البر. والصحیح: ترک الإظهار وکسرة القاف فـی (من راق) و فتحة النون فی (بـل ران) تکفی فی زوال اللبس)

﴿ ٢٨: وظـن أنه الفراق ﴾ وەزانی ئەوە سـاتی جیابوونەوەیە لە دونیـادا، ئیتر (نەخۆشـەکە) یەقـین پەیدا دەکا کـە ئەو حاڵە ئـەوی تێدایە بەئێجگاری مردن و کاتـی ماڵئاوایی و جیابونەوەیە لەدونیـادا، چونکە فریشـتەکانی مەرگ دەبینـێ ﴿ ٢٩: والتفت السـاق بالسـاق ﴾ وەلاقێکی لەوی تری ئالاّ (کاتی گیان کێشان لەبەر سەختی رۆژەکە ﴿ ٣٠: إلی ربک یومئذ المساق ﴾ ئەورۆژە حوکمـی راپێچکردن بـۆ پەروەردگارتە بۆلێپرسـینەوەو خواردنی بەری کێڵگەکەی خۆت.

بێ باوەڕان و ئایندەیان:

﴿ ٣١: فـلا صدق ولا صلی ﴾ جا مرۆڤی بـێ باوەڕ لە بەر ئەوە کە نەبڕوای کردووەو نە نوێژیشـی خوێندووە ﴿ ٣٢: ولکن کذب وتولی ﴾ بەڵکو قورئانی بەدرۆ زانیوەو روویشـی لێ وەرگێراوە، لە قیامەتـدا خەجاڵەتە ﴿ ٣٣: ثم ذهب إلی أهله یتمطی ﴾ پاشـان بەدەعیەو فیزەوە دەرۆیشتەوە بۆ ناو ژن ومناڵەکەی.

جەمـاوەری زانایـان لەسـەر ئـەوەن -وەك ئیمامی (نەسـائی) هێناویەتی- کە ئەو مرۆ کەللەرەقە، نەفامە، (ئەبووجەهل)بووە..

﴿ ٣٤: أولـی لک فأولی ﴾ جا پێـی دەگوترێ تیاچوون بۆت!

﴿ ٣٥: ثم أولی لک فأولی ﴾ پاشان بۆ (جارێکی تر) پێی دەوترێ: تیاچـون بۆ تۆ تیاچون، واتە: ئاگاداربە لێت دوویات ئەکەمەوە، فریای خۆت بکەوە هەتا بەدەمتەوە ماوە.

﴿ ٣٦: أیحسـب الإنسان أن یترک سدی ﴾ ئایا ئادەمی وادەزانێ وازی لێدەهێنرێ بە پشتگوێخراوی وزیندوو ناکرێتەوەوەو پاداش و تۆڵە نییە.؟! ﴿ ٣٧: ألم یک نطفة من منی یمنی ﴾ ئاخۆ ئەو نوتفەو ئاوێکی کەم نەبوو لە مەنی پیاو دەرێژرایە ناو منداڵدانەوە؟ ئەی بۆچی وازوو گۆڕا؟! ﴿ ٣٨: ثم کان علقة ﴾ دوایی بووە خوێنێکی مەیوو خۆهەڵواسـەر، وەك زەروو. ﴿ فخلق فسوی ﴾ ئینجا خوا دروستی کردو لە جوانترین شێوە رێکی خست وگەشەیکردو رۆحی وەبەر کردو، زۆر بەرێکو پێکی لە جوانترین وێنەدا بەدیهێنا، دەبۆ بیر ناکاتەوە؟ ﴿ ٣٩: فجعل منه الزوجین الذکر والأنثی ﴾ جا هەر لەو دڵۆپـە ئاوە جووتێ نێرو مێی (کوڕ وکچ) بە دیهێنا بەدەسـەڵاتی خۆی.. جا کەسێك ئاوا دروستکرابێت، چۆن یەکەم دروستکەری ئەو ناتوانێ بۆ جارێکی تـر زیندووی بکاتەوە، وەك ئەفەرمووێ:

﴿ ٤٠: ألیس ذلک بقـادر علی أن یحیی الموتی ﴾ ئایا خوایەکی باڵادەسـتی وا ناتوانـێ بۆ جارێکیتر مـردووەکان زیندو بکاتەوە؟ دیارە دەسەڵاتی هەیە بەسەر هەموو شتێکدا. (ئەبوو داوودو پێشەوا ئەحمەد) چەند فەرموودەیەك دێنن کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((مـن قرأ سـورة "القیامة" فانتهـی الی قوله: (ألیـس ذلک بقادر علی أن یحیی الموتی)، فلیقل: (سـبحانک فبلی))، وإذا قرأ سـورة (والتیـن) فانتهی إلی قوله: (ألیس الله بأحکم الحاکمین). فلیقل بلی: وأنا علی ذلک من الشاهدین)). ومن قرأ (والمرسلات) فبلغ: (فبأی حدیث بعده یؤمنون) فلیقل: (آمنا بالله)). پەیامبەریش ﷺ کاتێ ئەم ئایەتـەی دەخوێندەوە ئەیفەرموو: ((سـبحانک اللهم بلی)). ئەم فەرموودەیە کە سوونەتە پاش خوێندنی ئایەتی:(ألیس ذلک بقادر علی أن یحیی الموتی) بوترێ: (سبحانک فبلی) ئیمامی ئەبووداوود لەرێگەیەکی (ڕاست)ەوە بەم لەفزەش ریوایەتی کردووە، بڕوانە(تمام المنة)ص١٨٦. قال: سبحانک اللهم فبلی).

سوپاسی بێپایان بۆ خوای گەورەو دلۆڤان، کەیارمەتیدام بۆ تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (قیامە).

سوورەتی (ئینسان)ـە

مەدەنییەو (٣١) ئایەتە

بەناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتی (ئینسـان)ـە، هەرچەندە قسـەی جیاواز هەیە بۆ دیاریکردنی بـاری مەدەنییەتی و، مەککەییەتـی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا مەشرەبەکەی لەوە ئەچێ کە لەمەککەدا هاتبێ، هەر بۆیە (سـەیید قوتب)یش دووەمیان هەڵدەبژێرێ. ئەم سـوورەتە گشت ئادەمییـەك بانگ دەکات بۆ گوێرایەڵی و بەرفەرمانیخوای گەورە و میهرەبـان، بانگیان دەکات کە لە هەمووکاتێکدا تەنها پەنا بەخوا بەرن و، هەوڵ بدەن بۆ بەدەست هێنانی رەزامەندی وخۆشنوودی خـوا، گەلێ لە نازو نیعمەت و بەهرەکانی خوای گەورەی بۆ باس ئەکات،هەتا سوپاسـگوزاری خوا بکات و، لە هۆکانی توشبوونی قارو سزای ئەو دوور وکەنار بگرێت.. بەئادەمزاد دەڵێت: دەزانیت پێش ئەوە بێیتە خانەی وجوودەوە لەکوێ بوویت..؟ ئەی دەزانیت کێ بەدی هێنایت و، چۆن هاتیتە خانەی بووەکانەوە..؟ (هل أتی علی الإنسـان حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورا) بەکورتە باسێك

لە قورئانی پیرۆز کۆتایی دێ.. هەر کەسێکیش بێدارو هۆشیار بێت، ئەوا ئەم قورئانە کەڵك و سوودی پێدەگەیەنێ و دەیخاتە سەر شارێگەی ژیان و بەرەو سەر بڵندی دونیاو قیامەت دەیبات.

جا بەم شێوەیەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: هل أتى على الإنسان حين من الدهر ﴾ بێگومان ماوەیەك لە ڕۆژگار بەسەر ئادەمیدا هاتووە ﴿ لم يكن شيئا مذكورا ﴾ ئەو هیچ شتێك نەبوو، تا باس و خواسێکی وای ببێ و، لە بوونەوەردا ناوێکی هەبێت.. ئیتر یان هێشتا هەر لەپشتی باوکیا بووە، یان لەم ئەرزەدا پێی بڵێیت ئادەمی هەر وجودی نەبووە، کەسیش بە بیریدا نەهاتووە. جا کەوابوو ئەی ئادەمی داچڵەکێ و خوای خۆت بەهەق بناسە ﴿ ٢: إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج ﴾ بێگومان ئێمە ئادەمیمان دروستکرد لە دڵۆپێك ئاوی تێکەڵاو لە هەردوو ئاوی ژن و پیاو، بەو شێوەیە کە خۆمان ویستمان بگاتە یەك، پاشان، هەر لەو تنۆکەیە سوار چاك، قارەمان، دەنگخۆش، چاك، خراپی لێ پەیدا بوو ﴿ نبتليه ﴾ تاقی دەکەینەوە لەناو گیان لەبەرەکانی تردا، وە بۆ خۆیشی دەر دەکەوێ کە ئایا کارو کردەوەی چاك ئەکات، یان خراپ، ئایا سوپاسمان ئەکات، یا سپڵە دەبێ؟ ﴿ فجعلناه سميعا بصيرا ﴾ ئینجا ژنەواو بینامان کرد بۆ ئەوەی ئایەتەکانمان بەگوێی خۆ ببیسێ، بەڵگەکانی دەسەڵاتمان بەچاوی خۆی ببینێ، بەشکو مل ڕابکێشێ بۆ حەقیقەت و ڕاستی ﴿ ٣: إنا هديناه السبيل ﴾ بێگومان ئێمە ڕێگەی (چاك و خراپ)مان پێنشاندا، سەر پشکمان کرد ﴿ إما شاكرا وإما كفورا ﴾ یان سوپاسگوزار(ئیماندار دەبێ) یان سپڵەو بێ باوەڕو خوانەناس، ئەگەرچی زۆر جاریش لەفرمانمان دەر ئەچێ و ملی خۆی ئەشکێنێ، دیارە ئیتر ئەوکاتەش تەنها خۆی مجرۆ دەبێ و تەنها خۆیشی بەرپرسیار دەبێ.

جەزای موسڵمانان و تۆڵەی بێ باوەڕان:

﴿ ٤: إنا أعتدنا للكافرين سلسلا وأغلالا وسعيرا ﴾ بەڕاستی ئێمە کۆت و زنیجر -کە هەردوو قاچ و پێی پێئەبەستریتەوەو، هەردوو دەستی بەگەردنییەوە پێ جەڕ دەدەرێ- لەگەڵ ئاگرێکی سوتێنەرو هەڵگیرساودا ئامادەمانکردووە بۆ بێ باوەڕەکان ﴿ ٥: إن الأبرار يشربون من كأس كان مزاجها كافورا ﴾ بەڕاستی چاکانیش لە جامی پڕ لەشەرابی تایبەتی دەخۆنەوە کە تێکەڵەکەی(واتە: ئەوی تێکەڵی دەکرێ) کافوورە.

(کافور) ماددەیەکی زۆر تامخۆش و بۆنخۆشە لە دارێکە لەوڵاتی (هند) و(چین)دا دەڕوێ، ئەڵبەت لەوسەردەمەدا لای خەڵکانی ئەو ناوچەیە ناسراو بووە ﴿ ٦: عينا يشرب بها عباد الله ﴾ کانیاوێکە بەندەکانی خوا لێی دەخۆنەوە ﴿ يفجرونها تفجيرا ﴾ بۆ هەر شوێنێك بیانەوێ بیبەن دەیبەن بەئاسانی، واتە: بەهەشتییەکان لەهەر جێگایەکدا بن و لەهەر ژوورێکدا بن ئاوەکەیان لەگەڵ دەبێ.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ (٢٠) وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ (٢١) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (٢٢) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (٢٣) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ (٢٤) تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (٢٥) كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ (٢٦) وَقِيلَ مَنْ ۜ رَاقٍ (٢٧) وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ (٢٨) وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (٢٩) إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (٣٠) فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ (٣١) وَلَٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ (٣٢) ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ (٣٣) أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ (٣٤) ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ (٣٥) أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (٣٦) أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَىٰ (٣٧) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ (٣٨) فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ (٣٩) أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ (٤٠)

سُورَةُ الإِنسَانِ — ٧٦ — آياتها ٣١

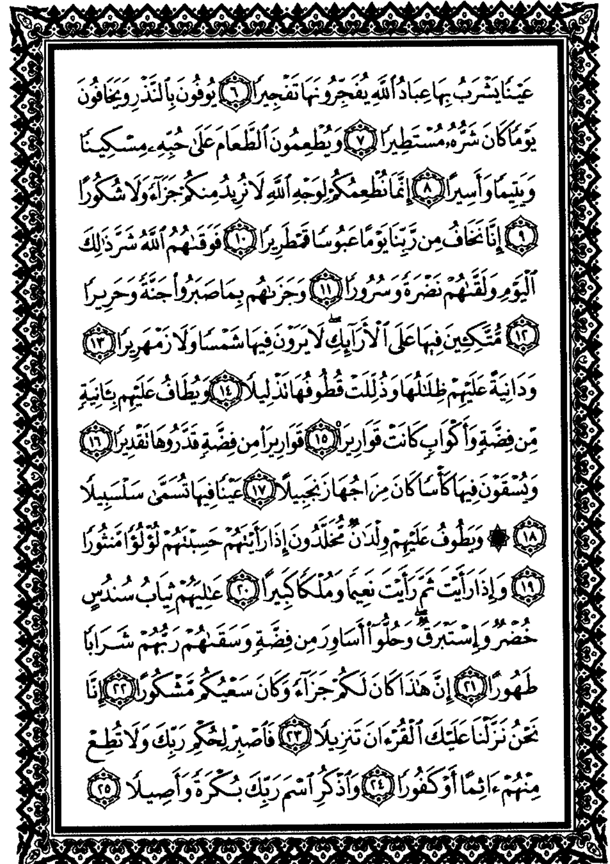
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (١) إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (٢) إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (٣) إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (٤) إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (٥)

ئاکاری چاکان:

﴿ ٧: يوفون بالنذر ﴾ بۆیە ئەم پاداشەیان هەیە، چونکە لە دونیادا هەر شتێ نەزر بکەن و بڕیاری لە سەر بدەن لە کارێکی چاکە، وەفای پێ دەکەن و پێی هەڵ ئەسن، بێ کەم و کورتی. پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: ((من نذر أن يطيع الله فليطعه، ومن نذر أن يعصى الله فلا يعصه)) الموطأ: ٢/٤٧٦ واتە: هەرکەسێك بڕیاری‌دا کە دەبێ گوێڕایەڵی خوا بێت، دەبێ جێبەجێی بکا، بەڵام کەسێ بڕیاری‌دا یاخی بێت لەخوا، نابێ قسەکەی جێبەجێ بکاو یاخی ببێت. ﴿ ويخافون يوما كان شره مستطيرا ﴾ وە لە ڕۆژێك ئەترسن کە زیانەکەی بە هەموو شوێنێکدا بڵاو دەبێتەوە ﴿ ٨: ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما وأسيرا ﴾ ونان وخۆراك لە گەڵ حەزو پێویستیان بۆی، دەدەنە خەڵکانی بێ نەواو هەتیوو دیل، برێ جار ئەسیر دەهێنرایە لای پێغەمبەر ﷺ، ئەویش ئەیدایە

دەستی موسڵمانەکان و، ئەوانیش زیاتر لەخۆیان خزمەتیان ئەکرد.. بەڵێ نـان و خۆراکدان بەهەژارو هەتیوو دیل پیشەی موسـڵمان بـووەو، دەبێ تا ڕۆژی قیامەت بەردەوام بێت ﴿ ٩: إنما نطعمكم لوجه الله ﴾ و دەڵێن: ئێمە ئەم خۆراکەتـان تەنها لەبەرخواو بۆ بەدەسـتهێنانی ڕەزامەندی ئەو پێ‌دەبەخشـین ﴿ لا نريد منكم

عينا يشرب بها عباد الله يفجرونها تفجيرا (٦) يوفون بالنذر ويخافون يوما كان شره مستطيرا (٧) ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما وأسيرا (٨) إنما نطعمكم لوجه الله لا نريد منكم جزاء ولا شكورا (٩) إنا نخاف من ربنا يوما عبوسا قمطريرا (١٠) فوقاهم الله شر ذلك اليوم ولقاهم نضرة وسرورا (١١) وجزاهم بما صبروا جنة وحريرا (١٢) متكئين فيها على الأرائك لا يرون فيها شمسا ولا زمهريرا (١٣) ودانية عليهم ظلالها وذللت قطوفها تذليلا (١٤) ويطاف عليهم بآنية من فضة وأكواب كانت قواريرا (١٥) قواريرا من فضة قدروها تقديرا (١٦) ويسقون فيها كأسا كان مزاجها زنجبيلا (١٧) عينا فيها تسمى سلسبيلا (١٨) ۞ ويطوف عليهم ولدان مخلدون إذا رأيتهم حسبتهم لؤلؤا منثورا (١٩) وإذا رأيت ثم رأيت نعيما وملكا كبيرا (٢٠) عاليهم ثياب سندس خضر وإستبرق وحلوا أساور من فضة وسقاهم ربهم شرابا طهورا (٢١) إن هذا كان لكم جزاء وكان سعيكم مشكورا (٢٢) إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا (٢٣) فاصبر لحكم ربك ولا تطع منهم آثما أو كفورا (٢٤) واذكر اسم ربك بكرة وأصيلا (٢٥)

جزاء ولا شـكورا ﴾ هیچ پاداش و سوپاسـێکمان لێتان ناوێ، بێ شـك دەبێ هەموو خێرخوازێك هەرئاوابێت. ﴿ ١٠: إنا نخاف من ربنا یوما عبوسـا قمطریرا ﴾ وەدەڵێن: بەڕاسـتی ئێمە لەڕۆژێکی زۆر ترش و تاڵ و سەخت و قورس لەپەروەردگارمان دەترسین.

﴿ ١١: فوقاهم الله شـر ذلک الیوم ﴾ جا خوا لە زیانی ئەو ڕۆژە دەیانپارێزێ ﴿ ولقاهم نضرة وسرورا ﴾ و ڕوو گەشی و شادمانیان پێ‌دەبەخشێ ﴿ ١٢: وجزاهم بما صبروا جنة وحریرا ﴾ وپاداشیان دەداتـەوە بە بەهەشـتێك بە هەتـا هەتایی تێیـدا دەمێننەوەو بە ئاوریشـمێك دەی‌پۆشـن، بە هۆی ئارامگرتنیان لە سەر جێبەجێ کردنی تەکالیفی شەرعی لە دونیادا. بەڵێ تەنها خوا پاداشی شیاوو شایستە ئەداتەوە، موسڵمانەکان هەرچی نان و خواردەمەنی خۆش و، کاڵای باش و قەشـەنگیان هەبوو بەخشـییان بەهەژارو هەتیوو دیلەکان، جائێستاش خوای گەورە ئاوا پاداشی دانەوە.

﴿ ١٣: متكئین فیها علی الأرائک ﴾ ئەو خۆشـبەختانە لەسـەر قەنەفەی ڕازاوەو جوان لە بەهەشـتدا شـانیان داداوەو ﴿ لا یرون فیها شمسـا ولا زمهریـرا ﴾ نە گەرمای خۆری تیـا دەبینن و نە سەرمایەکی‌سـارد، چونکە هەوایەکـی مام ناوەندی و، زۆر خۆش و سـازگاری هەیە. ﴿ ١٤: ودانیة علیهم ظلالها ﴾ و سایەوسێبەری درەختەکانی لێیانەوە نزیکە، تا زیاتر هەسـت بەخۆشـی و ڕێز و حورمـەت بکەن ﴿ وذللت قطوفها تذلیـلا ﴾ ولێکردنەوەو چنینی میوەکەشـیان ئاسـان کراوە بۆیان. (ئیبن عەببـاس) دەڵێ: بابای بەهەشـتی هـەر کات حەزی لە هەر جـۆرە میوەیەك کرد، ئەوا خێرا لەدەمی نزیك دەبێتەوە، ئیتر نایەوێت ئەو عەزیەت بکێشێ و بـڕوا بۆ لێکردنەوەی، بەڵکو خۆی دێتە لای ئەم.(سـوفیان)یش گوتویەتـی: دەسـتی بـە میوەکـەی دەگـات چۆنی ویسـت، بەدانیشتنەوەو بە پاڵدانەوە. ﴿ ١٥: ویطاف علیهم بآنیة من فضة ﴾ و لە سـوراحی و کاسـەی زیودا شەرابیان بە سەردا دەگێڕدرێ بە قاپی زیوین ﴿ وأکواب کانت قواریرا ﴾ کە دەکرێتە ئەو کووپ و کاسـانەوە لەزەرکی میناو شوشەی تایبەتدا دروستکراون ﴿ ١٦: قواریر من فضة ﴾ هەموو کاسەو سوراحی خواردن و خواردنەوەیان لەشووشـەی زیوە ﴿ قدروها تقدیرا ﴾ کە بەئەندازەیەکی جوان و پێویست و دڵرفێن(سـاقییەکان)ئامادەیان کردووە بۆیان، واتە: نە پێویستیان بە هی‌تر هەیە، وەنەلێشیان ئەمێنێتەوە.

شەرابی ئاوێتە بە زەنجەفیل و چۆمی سەرسەبیل دەخۆنەوە:

﴿ ١٧: ویسقون فیها کأسـا کان مزاجها زنجبیـلا ﴾ وەپێکێکیان پێ‌دەنۆشـرێ، تێکەڵەکەی زەنجەفیلە. ﴿ ١٨: عینا فیها تسـمی سلسـبیلا ﴾ وە لـە ئـاوی کانیاوێکیـش تێکەڵکراوە کـە لە بەر خۆشقووتی پێی دەڵێن: (سەلسەبیل)

لاوانی وەک مرواری ڕژێنراو، بەسەر بەهەشتدا دەگەڕێن:

﴿ ١٩: ویطـوف علیهـم ولـدان مخلدون ﴾ ولاوانێ کـە هەر بە جوانی دەمێننەوە بەسەریاندا دەگەڕێن، بۆ خزمەتکردونیان شیاوی باسـە هەرگیز پیری و ناشـیرینی و گۆڕان ڕوویان تێ‌ناکات ﴿ إذا رأیتهم حسبتهم لؤلؤا منثـورا ﴾ هەر کە دەیانبینـی وادەزانیت مرواریـن و بەو ناوەدا بڵاو بوونەتەوە، دیارە خزمەتکار تا جوان و پاك و خاوێن تر بێت خزمەتکراوەکە دڵی باشترو زیاتر دەکرێتەوە.

﴿ ٢٠: وإذا رأیـت ثم رأیت نعیما وملـکا کبیرا ﴾ وکاتێ بەهەر لایەکی ئەو بەهەشـتەدا دەڕوانیت، نـازو نیعمەت و بەهرەیەکی فراوان و موڵکێکی گەورەی بێ سنور دەبینی. واتە: نازانی سەیری چی بکەیت و گوێ بۆ چی بگری.

جل و بەرگ و زەمبەریان:

﴿ ٢١: عالیهم ثیاب سندس خضر وإستبرق ﴾ لە بەریاندایە پۆشاکێ لە ئاوریشمی قەشەنگ ونەرم و نۆڵ و جوان و سەوزی تەنك، کە بەسەر ئاوریشمی ئەستووردا لەبەریان کردووە. (سندس) ئاوریشمێکی نەرم و نۆڵە. (استبرق) ئاوریشمێکی ئەستوورو قاییمە ﴿ وحلوا أساور من فضة ﴾ وە رازێنراونەتەوە بە بازن و دەستبەندی زیو.

بۆ خزمەتکردونیان (سەعیدی کوڕی موسەییب) دەڵێ: هەموو بەهەشتییەك سێ جۆر بازن و دەستبەندی لەدەستدایە: زیوو، زێرو، مرواریی ﴿ وسقاهم ربهم شرابا طهورا ﴾ وە پەروەردگاریان شەرابێکی پاك و پوخت و خاوێنیان پێدەنۆشێ ﴿ ٢٢: إن هذا كان لكم جزاء ﴾ وە پێیان ئەوترێ: بەڕاستی ئەمە پاداشتێکە بۆ ئێوە ئامادە کراوە ﴿ وكان سعيكم مشكورا ﴾ و کۆشش و هەوڵی ئێوە سوپاسکراوە. بۆیە ئەمڕۆیش وا بەو شێوەیە پاداش ئەدرێنەوە.

جا پاش باسکردنی ئەو هەموو نازو نیعمەت و خۆشی و بەهرەیە بۆ برواداران و ترساندنی بێ بروایان، ئیتر دێتە سەر وانەیەك بۆ تەواوی برواداران تا بە ئارام بن و دان بەخۆدا بگرن. هەزار رەحمەت لە مامۆستا (خاڵ) کە چەندە جوان دەڵێت: سوورەتە مەککەییەکان بۆ یەکەم جار قسە لەگەڵ بێ برواکانی قورەیش دەکەن، کە ئەوانیش زۆر حەزیان لە رابواردن بووە، جا لەبەر ئەوە درێژترین باسی بەهەشت لەقورئاندا لەسوورەتی (ئینسان) و (توور)دایە. کە هەردووکیشیان مەککەیین، قورئانیش وەك پزیشك وایە، هەرکەسەی بەجۆرێ دەرمان ئەکات. هەندێك حەزی لەباخ و باخات و میوەو گۆشت و کاڵای ئاوریشم و بازنی زێرو زیوو مرواری و تەخت و قەنەفەو کورسییە. هەندێکیش حەزی لە میهرەبانی و نوری خوایە. ﴿ ٢٣: إنا نحن نزلنا عليك القرآن تنزيلا ﴾ دڵنیاشبە ئەی پێغەمبەر! ﷺ هەر ئێمە بەچاك و پاك قورئانمان بۆ تۆ دابەزاند، تا خەڵکی پێ بێدار بکەیتەوە ﴿ ٢٤: فاصبر لحكم ربك ﴾ جا لە بەرامبەر فەرمانی پەروەردگارتەوە خۆ رابگرە، چاوەڕوانبە خوا تۆڵەیان لێ ئەسێنێ ﴿ ولا تطع منهم آثما أو كفورا ﴾ وە بە فەرمانی هیچ گوناهبارێك، یان زۆر کافرو سپڵەیەك لە بتپەرستەکانی هۆزەکەت مەکە ئەگەرچی تەواوی ماڵی دونیاشت بدەنێ ﴿ ٢٥: واذكر اسم ربك بكرة وأصيلا ﴾ و بەیانیان و ئێواران یادی ناوی پەروەردگارت بکە، واتە: لە نوێژی بەیانی و نیوەڕۆو عەسردا ﴿ ٢٦: ومن الليل فاسجد له ﴾ وە لە بەشێکی شەودا سوجدەی بۆ بەرە، واتە: پەروەردگاریان نوێژی مەغریب و عیشا لەکاتی خۆیدا بکە ﴿ وسبحه ليلا طويلا ﴾ وە لەبەشێکی زۆری شەودا تەسبیحات و بێخەوشی ئەو بڵێ: واتە: شەو نوێژ بکە وەهەموو کات دڵت لای خوا بێ و ناوی ئەو هەر لەسەر زارت بێت.

بەڵێ: دەبێ بانگەوازکاران لەهەر جێگایەکدا بن، تووێشوویەکی زۆر هەڵگرن بۆ لای خوا، چونکە رێگەکەیان هەزار بەهەزارەو درێژو نەبڕاوەیە!.

بۆ دنیا وازیان لە قیامەت هێنا:

﴿ ٢٧: إن هؤلاء يحبون العاجلة ﴾ بەڕاستی ئەو بێ باوەڕانە حەزیان لەژیانی دونیای تەمەن کۆتایە، کە زۆر بەخێرایی تێدەپەڕێت ﴿ ويذرون وراءهم يوما ثقيلا ﴾ وە رۆژێکی زۆر گران و سەخت و سەنگین پشتگوێ دەخەن و هیچ کارێکی بۆ ناکەن و بڕوایان پێی نییە ﴿ ٢٨: نحن خلقناهم وشددنا أسرهم ﴾ چۆن فەرمانەکان پشتگوێ ئەخەن؟! خۆ هەرئێمە دروستمانکردوون لەنەبوونەوە هێناومواننە بوونەوە و ئەندام و جومگەکانی لەشیانمان یەكخست و قایمکرد تا بەهێزو بە توانابن ﴿ وإذا شئنا بدلنا أمثالهم تبديلا ﴾ وە کاتێکیش بمانەوێ ئەوانە لادەبەین دەیانگۆڕین، بەتاقمێ دەیانگۆڕین چاکتر لەوان.

قورئان پەندەو، رێنمایی بە خوایە:

﴿ ٢٩: إن هذه تذكرة ﴾ بەڕاستی ئەم سوورەتە و هەموو ئایەتەکانی قورئان پەندو ئامۆژگارییەکە، بۆ جیهانەکانی پەری و ئادەمزاد، واتە: مرۆڤە ژیرەکان کەڵك و سوودی لێ وەر دەگرن ونەفامەکانیش پێی قەڵس دەبن! ﴿ فمن شاء اتخذ إلى ربه سبيلا ﴾ جا ئەوەی ویستی رزگاری ببێ لە ئاخیرەتدا، رێگایەکی راست دەگرێ بۆلای پەروەردگاری ﴿ ٣٠: وما تشاءون إلا أن يشاء الله ﴾ وە هیچ شتێك لەم شتانە ئارەزوو ناکەن، مەگەر کاتێ ویستی خوای لەسەر بێت. واتە: ئەگەر خوا حەز نەکات ئێوەش ناتوانن خۆتان رزگار بکەن لە ئازارو سزای ئەو، وە رێگای راست ودروستیشتان پێناگیردرێ ﴿ إن الله كان عليما حكيما ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە زۆر زانایە، ئەزانێ کێ چی هەڵ ئەگرێ و، شایستەی چییە؟ زۆریش کارجوان و کاردروستە. ئەگەر بیەوێ هۆ بۆمرۆڤ دەست دەخا و سەرەنجام پیرۆز دەبێ، چونکە مرۆڤ تەنها کار کردنەکەی بەدەستە، ئیتر هێزوتواناو دروستکردن تەنها بە ویستی خوایە.

﴿ ٣١: يدخل من يشاء في رحمته ﴾ بۆیە ئەوەی ئەو بیەوێت لەبەندەکانی خۆی هۆی بۆ رێك دەخات و ئەیخاتە ناو رەحمەت

و میهرەبانی (بەهەشتی) خۆیەوە ﴿ والظالمین أعد لهم عذاباً ألیما ﴾ وە بۆ ستەمکارانیش سزایەکی پڕئێش و زۆر سەختی ئامادە کردووە. لەگەورەیی و فەزیلەتی سوورەتی (ئینسان)ـە کە ئیمامی (موسلیم) لە (ئیبن عەبباس)وە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی بەیانی رۆژی هەینیدا (ألم، تنزیل)ی سوورەتی سوجدەو، (هل أتى على الإنسان) دەخوێند. (موسلیم/٢/٥٩٩).

سوپاسی شایستە بۆ خوای میهرەبان کە یارمەتیدام بۆ تەواو کردنیتەفسیری سوورەتی (ئینسان).

سوورەتی (مورسەلات)

مەککەییەو (٥٠) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

سوورەتی (مورسەلات)، گرنگی بەخاڵە بناغەییو بنەڕەتییەکانی ئیسلام دەدا وەکو: ڕۆژی سەڵاو زیندوو بوونەوە، نیشانەو بەڵگەکانی دەسەڵات وتوانایی خوای باڵادەست و، چەندین شتی گرنگی تری نادیار. وەلە پێشەوە سوێند دەخوا بەچەندین جۆری فریشتە و، خەڵکانی پاك وپاکژ کە: قیامەت راستەو دێتە دی و، سزاو تیاچوونیش بۆ بێ بڕوایان مسۆگەرەو بەرێوەیە: (والمر سلات عرفا.. إنما توعدون لواقع) پاشان کاتیئەو سزایە دیاری دەکات: (فإذا النجوم طمست... لیوم الفصل) چەند نیشانەو بەڵگەیەکیش دێنێت لەسەر توانایی خوای گەورە بۆزیندوو کردنەوەی ئادەمیزاد: (ویل یومئذ للمکذبین... ألم نخلقکم من ماء مهین) پاشان دێتە سەر باسی ئەو سزاو ئەشکەنجەیە کە بۆ تاوانباران دانراوە: (إنطلقوا إلى ما کنتم به تکذبون... کأنه جمالة صفر) دوای دیاریکردنی تۆڵەی ئەوان، پاداش و جێگەی بڕوادارانیش باس دەکات: (إن المتقین فی ظلال و عیون... انا کذلک نجزی المحسنین) بەکورتە باسێکی هۆی سەر کەشی و یاخیبووان و، ئەنجامەکەی بە فەرمایشتی: (..کلوا وتمتعوا قلیلا إنکم مجرمون..) دەرگا لەخۆی دائەخا.

سوێند بەمانە رۆژی پەسڵان دێ:

﴿ بسم الله الحمن الرحیم * ١: والمرسلات عرفا ﴾ سوێند بە (با)رەوانەکراوەکان یەك لە دوای یەك کە بەکاری پێویست و گرنگ دەنێردرێن ﴿ ٢: فالعاصفات عصفا ﴾ بەو بایانەش کە بە هێزو توندی هەڵدەکەن بە هەڵکردنێکی بە هێزو توندو دەبنە گەردەلوول ودارو درەخت لەبندێنن ﴿ ٣: والناشرات نشرا ﴾ وە سوێند بەو بایانە کە هەور بڵاودەکەنەوە بە بڵاوکردنەوە لە ئاسماندا و باران دەهێنن ﴿ ٤: فالفارقات فرقا ﴾ سوێند بەوئایەتانەش کەهەق و ناهەق، باتڵ و نارەوا لێك جیادەکەنەوە بەجیاکردنەوەیەکی روون ﴿ ٥: فالملقیات ذکرا ﴾ سوێندیش بەو فریشتانە پەیام و نامەی خوا دەبەنە لای پەیامبەران، (دروودو سڵاویان لەسەربێت) ﴿ ٦: عذرا أو نذرا ﴾ بۆ نەهێشتن و لابردنی بڕووبیانووی خەڵك، یان بۆ ترس وە بەرنانیان، تابەڵکولە سزا بترسن و سڵ بکەنەوە ولە خراپە کۆتا بکەن، واتە: مەردم دوو جۆر دەبێ: یا بڕوا دێنێ، یا نایهێنێ. وە سوێند خواردنیش بەو شتانەی سەرەوە بۆ ئەوەیە: هەتا خەڵك بزانێ کە بوونەوەر پڕە لە ملیۆنەها شتی نادیار، وە هەریەکەشیان کاری خۆی ئەکات. (سەلەف) لە نێوخۆیاندا لەمەڕ دیاریکردنی ماناو مەبەستی ئەوانەی سەرەوە قسەیان جیاوازە: هەندێ دەڵێن مەبەست پێیان بایە.هەندێ دەڵێن: فریشتەکانن. هەندێ تر دەڵێن: هەندێکیان (با)ن و،ئەوانی تریان فریشتەن. ئێمەش ملکەچین بەوە کەخوای گەورە خۆی چاك دەزانێت کە چ مانایە مەبەستە؟ ﴿ ٧: إنما توعدون لواقع ﴾ سوێند بە هەموو ئەوانە بەڕاستی ئەو وادەو بەڵێنە بە ئێوە دەدرێت، هەرپێشدێت ﴿ ٨: فإذا النجوم طمست ﴾ جا کاتێ ئەستێرەکان رووناکییان نەماو سڕانەوە، واتە: لەجێگەی خۆیان ترازان و کوژانەوە ﴿ ٩: وإذا السماء فرجت ﴾ وکاتێکیش ئاسمان یەکاڵا کرایەوەو لێك ترازا ﴿ ١٠: وإذا الجبال نسفت ﴾ دەمێکیش کێوەکان لەجێگەی خۆیان هەڵدەکنرێن و تەخت ئەبن.. بەڵێ.. قورئان پڕە لەم دیمەنانە، کە هەریەکەیان پەنجە ئەخەنە سەر تێکچوون وهەڵوەشانەوەی یاسای ئەم بوونەوەرە ﴿ ١١: وإذا الرسل أقتت ﴾ وکاتێك پەیامبەران کات وشوێنی دیارییان بۆدادەنرێت بۆ لێکۆڵینەوەو موحاکەمەی نێوان ئەوان و گەلەکانیان ﴿ ١٢: لأی یوم أجلت ﴾ ئاخۆ بزانن بۆ چ رۆژێکی گەورە وسەخت لێپرسینەوە دواخراوە؟ ﴿ ١٣: لیوم الفصل ﴾ بۆ رۆژی جیاکردنەوەو دادگایی لە نێوان دروستکراوەکاندا ﴿ ١٤: وماأدراک ما یوم الفصل ﴾تۆ چوزانیت رۆژی دادگایی وجیاکردنەوە چ رۆژێکی سەخت وگرانە؟ چەند قورس و.. سەختە..؟.. کاتێ ئەوانە روویاندا، ئیتر ئەوکاتە هەرچی بەڵێنیان پێدراوەو پەیامبەرانیش پێیان وتوون، دێتە دی بێ دوو دڵیی وگومان ﴿ ١٥: ویل یومئذ للمکذبین ﴾ سزاو تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆخەرەوانی پێغەمبەرانە. راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: لەم سوورەتەدا ئەم ڕستەی –ویل یومئذللمکذبین–، بۆتەمەع خستنە بەروترساندن (١٠) جار وتراوەتەوە.

بەمكارانە خوا بناسە:

﴿ ١٦: ألـم نهلك الأولين ﴾ ئايا ئێمە تاقمی پێشـينانمان لە ناو نەبرد؟ واتە: ئەوانەی پەيامبەرەكانيان بە درۆ دەخستەوەو دەچوون بەگژياندا، وەكو گەلی (نووح وعادو سـەموود)؟ ﴿ ١٧: ثم نتبعهم الآخرين ﴾ لە پاشـا بەدوای ئەواندا پاشينانيش دێنين، جائەگەر ئەوانيش لابدەن لەناويان دەبەين ﴿ ١٨: كذلك نفعل بالمجرمين ﴾ ئابـەو جۆرەيە لەگەڵ گشـت تاوانباران مامەڵـەو ڕەفتار دەكەين ﴿ ١٩: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاوتياچوون لەو ڕۆژەدا بۆ بەدرۆ خـەرەوەكان ﴿ ٢٠: ألـم نخلقكم من ماءمهين ﴾ ئايـا لەئاوێكی پەسـت ولاواز دروسـتمان نەكـردن، ئەی خەڵكانـی خوانەناس و بـێ بـاوەڕ؟! ﴿ ٢١: فجعلناه في قرار مكين ﴾ جا خسـتمانە ناوجێگايەكی پتەوو قايمەوە كە منداڵدانە؟ ﴿ ٢٢: إلى قدرمعلوم ﴾ وبـۆ ماوەيەكـی دياريكراو ئەويش وەختی زايـين و لەدايكبوونە؟ ﴿ ٢٣: فقدرنـا فنعم القادرون ﴾ جا ئێمە هەموو شـتێكمان بەڕێك وپێكـی بەدیهێنا، ئای چ خوايەكی چاك ئەندازەگيرە ئەو زاتە، ئەوەتە لەجوانترين وێنەدا ئێوەی دروسـتكردوو چارە نووسيشی دياریكـردوون ﴿ ٢٤: ويـل يومئذ للمكذبين ﴾ سـزاو تياچوون لـەو ڕۆژەدا بـۆ بێباوەڕان و بەدرۆخـەرەوەكان ﴿ ٢٥: ألم نجعل الأرض كفاتا ﴾ مەگەرئێمە زەويمـان نەكردە مەكۆوجێی كۆبونەوە ﴿ ٢٦: أحيـاء وأمواتا ﴾ بۆزياوان و مـردوان؟ ﴿ ٢٧: وجعلنا فيها رواسـی شامخات ﴾ وەهەرلەوێشـدا كێوی بەرزو بڵندو داكوتراومان دانەمەزراند، بۆئەوەی زەوی دامركێ و هەڵتان نەدێرێ ﴿ وأسقيناكم ماء فراتا ﴾ ئەی ئاوێكی خۆش و شـيرينمان پێ نەنۆشـاندن ﴿ ٢٨: ويـل يومئـذ للمكذبين ﴾ سـزاوتياچوون لـەورۆژەدا بۆخوانەناس وبەدرۆخەرەوەكان.

تاوانباران بەرەو جێی خۆيان لێ دەخورێن:

﴿ ٢٩: إنطلقوا إلى ماكنتم به تكذبون ﴾ فريشتە بەدۆزەخييەكان دەڵێن: بێ خۆراگرتن دەرچن بۆئەوو سـزايەی كەبەدرۆتان ئەزانێ و بڕواتـان پێی نەبوو ﴿ ٣٠: إنطلقوا إلى ظل ذی ثلاث شـعب ﴾ دەرچن بۆ سێبەری ئەو دووكەڵە سێ شاخەيە، كە لە چڕە دووكەڵی دۆزەخ پەيدا دەبێ.

دووكـەڵی چڕوپڕ كاتێ بەرز ئەبێتەوە بۆئاسمان، ئەگەر بەئاسـايی بڕوات لە قورسـی خۆيدا دەبێتە سـێ بەشـەوە مەبەست لەمەدا ئەوەيـە كە راسـت و چەپ و سـەروويان هەرتاريكايی ودووكەڵە ﴿ ٣١: لاظليل ولا يغني من اللهب ﴾ ئەو سـێبەرە نە سـێبەرێكی فێنكـی وەهايە تاله گڕو بڵێسـەی ئاگـری دۆزەخ بێ نيازتان بكاو بتانپارێزێـت. پێغەمبەريش ﷺ دەفەرموێ: ((تدنی الشـمس يوم القيامة من الخلق حتى تكـون كمقدار ميل، فيكون الناس على قدر أعمالهـم في العرق، فمنهم من يكون إلـى كعبيه، ومنهم من يكون إلى ركبتيـه، ومنهم من يكون إلى حقويـه (أی خصره) ومنهم من

وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَٱسۡجُدۡ لَهُۥ وَسَبِّحۡهُ لَيۡلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّونَ ٱلۡعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَآءَهُمۡ يَوۡمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَّحۡنُ خَلَقۡنَٰهُمۡ وَشَدَدۡنَآ أَسۡرَهُمۡۖ وَإِذَا شِئۡنَا بَدَّلۡنَآ أَمۡثَٰلَهُمۡ تَبۡدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذۡكِرَةٞۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدۡخِلُ مَن يَشَآءُ فِي رَحۡمَتِهِۦۚ وَٱلظَّٰلِمِينَ أَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمَۢا ﴿٣١﴾

سُورَةُ المُرۡسَلَاتِ (٧٧) (آياتها ٥٠)

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلۡمُرۡسَلَٰتِ عُرۡفٗا ﴿١﴾ فَٱلۡعَٰصِفَٰتِ عَصۡفٗا ﴿٢﴾ وَٱلنَّٰشِرَٰتِ نَشۡرٗا ﴿٣﴾ فَٱلۡفَٰرِقَٰتِ فَرۡقٗا ﴿٤﴾ فَٱلۡمُلۡقِيَٰتِ ذِكۡرًا ﴿٥﴾ عُذۡرًا أَوۡ نُذۡرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَٰقِعٞ ﴿٧﴾ فَإِذَا ٱلنُّجُومُ طُمِسَتۡ ﴿٨﴾ وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ فُرِجَتۡ ﴿٩﴾ وَإِذَا ٱلۡجِبَالُ نُسِفَتۡ ﴿١٠﴾ وَإِذَا ٱلرُّسُلُ أُقِّتَتۡ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوۡمٍ أُجِّلَتۡ ﴿١٢﴾ لِيَوۡمِ ٱلۡفَصۡلِ ﴿١٣﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلۡفَصۡلِ ﴿١٤﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمۡ نُهۡلِكِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتۡبِعُهُمُ ٱلۡأٓخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَٰلِكَ نَفۡعَلُ بِٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

يلجم العرق إلجاما- وأشار رسول الله ﷺ بيده إلى فيه)) (موسليم).

واتـە: ڕۆژی قيامەت خۆر ئەوەندە لەخەڵك نزيك دەبێتەوە، هەر (ميل)ێكی دەمێنێ بگاتە سەريان، جا ئەو دەمە مرۆڤەكان هەريەكە بەپێی كارو كردەوەی نالەباری خۆی لە نێو گەرما وعەرەقی خۆيدا گيرۆدە دەبـێ، هەندێكيان تا هەردوو قوله پێی دەچەقن، هەندێ ديكە تاهەردوو ئەژنۆ، تاقمێ تر، تا هەردوو كەلەكەيان، دەستەيە تر تادەرگای دەميان! ﴿ ٣٢: إنها ترمی بشرر كالقصر ﴾ ئەو ئاگرە بزيسكەی وا فڕێدەدات دەڵێيت كۆشك وتەلاری گەورەيە ﴿ ٣٣: كأنه جمالة صفر ﴾ هەر دەڵێی وشتری بەرگ زەردن، كاتێ كە ڕيز ئەگرن و يەك لەدوايەك ڕێگە ئەدەنەبەر، ئەو بريسكانەش هەرئاوا بـەدوای يەكدا ڕيز ئەبن و ڕوو دەكەنە دۆزەخييەكان ﴿ ٣٤: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سـزاو لە ناوچوون لەو ڕۆژەدا بۆ خوانەناس و بەدرۆ خەرەوەكان.

تاوانکاران توانای پۆزش و قسەیان نامێنێ:

﴿ ٣٥: هذا يوم لا ينطقون ﴾ ئەمە ئەو رۆژەیە کە قسەیان نامێنێ تـا کەڵکێکی هەبێ بۆیـان ﴿ ٣٦: ولا يؤذن لهـم فيعتذرون ﴾ و مۆڵەتیش نادرێن، تا بروبیانوو عوزر بێننەوە، دیارە رۆژی قیامەت

أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَٰهُ فِى قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ ٱلْقَٰدِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ ٱلْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَآءً وَأَمْوَٰتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَٰسِىَ شَٰمِخَٰتٍ وَأَسْقَيْنَٰكُم مَّآءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ ٱنطَلِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَا كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ ٱنطَلِقُوٓا۟ إِلَىٰ ظِلٍّ ذِى ثَلَٰثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَّا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ ٱللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَٱلْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ ٱلْفَصْلِ ۖ جَمَعْنَٰكُمْ وَٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا۟ وَتَمَتَّعُوا۟ قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱرْكَعُوا۟ لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَىِّ حَدِيثٍۭ بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

حاڵـەت و قۆناغەکانی زۆرن و لێك جیـاوازن ﴿ ٣٧: ويل يومئذ للمكذبيـن ﴾ سـزاو تیاچوون لـەو رۆژەدا بۆ بـەدرۆ خەرەوەکان ﴿ ٣٨: هـذا يوم الفصل جمعناكم والأولين ﴾ ئەمە رۆژی دادگایی وجیاکردنەوەی هەق و ناهەقە، ئێوەو هەموو نەوەکانی پێشـینمان کـۆ کردۆتەوە ﴿ ٣٩: فإن كان لكـم كيد فكيدون ﴾ ئینجا ئەگەر دەتوانن و لەئاسـت مندا دەسـەڵات و فێڵێکتـان هەیە، منەتتان نەبێت بەکاری بێنن و خۆتانی پێ چارە بکەن، وەك ئەفەرمووێ: (يا معشـر الجن والإنس إن استطعتم أن تنفذوا من أقطار السموات والأرض فانفـذوا..)٥٥/ ٣٣. دیـارە هەرگیز ناتوانن دەرچن و خۆ رزگار بکەن، ئەوانیش هەروا ﴿ ٤٠: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ خەرەوەکان.

پارێزگاران لە سێبەرو کانیاوەکانی بەهەشتدان:

﴿ ٤١: إن المتقيـن في ظـلال وعيون ﴾ بەڕاسـتی خۆپارێزان و لەخوا ترسـان لەبن سێبەرو، لای کانیاوەکانن ﴿ ٤٢: وفواكه مما يشتهون ﴾ وە لەهەر جۆرە میوەیەك ئارەزووی بکەن بۆیان ئامادە دەکرێـت ﴿ ٤٣: كلوا واشـربوا هنيئا بما كنتم تعملـون ﴾ پێیان ئەوترێ: دەسـا بەهۆی ئەوکارە چاکانەوە لـە دونیادا کردوتانن، بخۆن و بخۆنەوە بە خۆشـیو نۆشـتان بێـت ﴿ ٤٤: إنا كذلك نجزي المحسنين ﴾ دڵنیابن ئێمە ئابەو شـێوەیە پاداشـی گشت چاکـە کاران ئەدەینـەوە ﴿ ٤٥: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو تیاچـوون لەورۆژەدا بۆخوانەناس و بەدرۆخەرەوەکان ﴿ ٤٦: كلوا وتمتعـوا قليلا إنكم مجرمـون ﴾ ئێوەیش ئەی خوانەناسـان! لە دونیادا بخۆن و رابوێرن بەئارەزووی خۆتان، چونکە بەڕاستی ئێوە تاوانکارو تاوانبارن دەرەنجام پاشەرۆژێکی رەشتان دەبێ، هەروەك دەفەرمـوێ: (نمتعهم قليلا ثم نضطرهم إلـى عذاب غليظ)٣١/٢٤. یان دەفەرموێ: (ثم نذيقهم العذاب الشـديد بمـا كانوا يكفرون).

﴿ ٤٧: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سزاو تیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆ خـەرەوەکان ﴿ ٤٨: وإذا قيـل لهم اركعوا لا يركعون ﴾ خۆ کاتێ چ لەدونیـادا، چ لەقیامەتدا پێیان بگوترێ: کرنوش و رکووع ببەن بۆخوا، رکووع و سـوژدە نابەن، واتە: نوێژی بۆ ناکەن کاتێ کە لەدونیـاد بـوون بەعەیبیان دەزانی رکووع و سـوژدە بەرن! دیارە لەولایش –واتە: رۆژی سـەڵا– ناتوانن بچەمێنـەوە ﴿ ٤٩: ويل يومئذ للمكذبين ﴾ سـزاوتیاچوون لەو رۆژەدا بۆ بەدرۆخەرەوەکان ﴿ ٥٠: فبـأی حديـث بعـده يؤمنون ﴾ ئیـدی بـەم قورئانە بڕوا نەهێنن، ئەی بەکام قسـە –پاش ئـەو– بڕوا دێنن؟! دیارە تەنها قورئان زۆرشـیاوو بەرهەقـە بۆئەوەی، بڕوای پـێ بێنن، کەچی ئەوانـە بڕواناهێنن؟!.(ئیبن ئەبوو حاتەم) لـە (ئەبوو هورەیرە)وە دەڵێت: هەرکاتێ سوورەتی (مورسـەلات) بخوێنرێت تاکۆتایی: (فبـأی حديث بعده يؤمنون) هەقە قورئان خوێنەکە بڵێت: (آمَنْتُ بالله وبما أُنْزِلَ). جا لەگەورەیی و فەزڵی سـوورەتی (مورسەلات)، ئیمامی (بوخاری) لە (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود)ـەوە دەگێڕێتەوە وەدەڵێـت: کاتـێ سـوورەتی (والمرسـلات) هات، ئێمـە لەتەك پێغەمبەردا ﷺ لەئەشـکەوتێکدا بووین لە (مونـا)دا، ئاگادارم کە پێغەمبەر ﷺ چەند بەباشـی دەیخوێندەوەو، منیش لەدەمیم وەر دەگرت، دەمیشی زۆر پاراو بوو پێی، لەناکاو مارێك پەلاماریدا، پێغەمبـەر ﷺ فەرمووی: (بیکـوژن). ئێمەیش بەپەلە هەڵسـاین بۆ کوشـتنی. بـەڵام بۆمان نەکوژراو دەرچوو! پاشـان فەرمووی: ((وُقِيَتْ شَـرَّكُمْ كَما وُقِيتُمْ شَـرَّها)) متفق عليه. واتە: ئەو لەشەڕی ئێوە پارێزرا، وەکو ئێوە لە شەڕو زیانی ئەو پارێزران!.

کۆتایی جزمی ٢٩، (ولله الحمد والمنة)..

سوورەتی (نەبەء)ـە

مەککەییەو (٤٠) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئـەم سـوورەتە زیاتـر بـەدەوری دووپاتکردنـەوەو چەسـپاندنی زیندوبوونـەوەدا دەسـوورێ، چونکـە هاوەڵدانـەران و هاوبەش پەیداکەران ئینکاریی و ململانێی زۆریان لەسـەر ئەکرد، بۆیە هەر لەسەرەتاوە هەواڵی رووداوی رۆژی قیامەت و زیندوو بوونەوەو پاداشت و تۆڵە رادەگەیەنێت: (عم یتسـاءلون * عـن النبأ العظیم..) ئینجا بەڵگەیەکی زۆری هەمەجۆر دێنێتەوە لەسـەر دەسەڵات و توانایی پەروەردگاری جیهانەکان و، پێت دەڵێت: ئەو خاوەن دەسـەڵات و توانایە کە ئەو هەموو شتە سەرسورهێنەرانەی بەدیهێناوە، هەر ئەوەیش دەتوانێ –زۆر بەئاسانتر– بۆ جارێکی تر ئادەمیی زیندوو بکاتەوە: (ألم نجعل الأرض مهادا.. وجعلنا نومکم سـباتا) پاشـان کاتی هاتنی رۆژی دوایی بەچەند نیشانەو بەڵگەیەك دەست نیشان ئەکات، کەی و چۆن دەسـت پێ ئـەکات؟: (إن یوم الفصل کان میقاتا.. یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجا..).

کورتـە باسـێکی دۆزەخ دێنێت بەو هەموو ئازارو سـزایەوە کە بۆ دۆزەخییـەکان ئامادە کـراوە: (إن جهنم کانت مرصادا * للطاغین مآبا) بۆ دواتر دەچێتە سـەر باسـی کرێ و پاداشـی خواناسان و پارێزگـاران و ئـەو هەموو نازوو نیعمـەت و بەهرەیانە دەدات کە بۆیان ئامادە کراوە..: (إن للمتقین مفازا * حدائق وأعنابا.. وکأسـا دهاقا..) کۆتاییشـی بەباسکردنی حاڵەت و باری سەختی و گرانی و قورسـی رۆژی دوایـی و چارەنووسـی بێ بڕوایـان دێ..: (إنا أنذرناکـم عذابا قریبا.. ویقول الکافـر یا لیتنی کنت ترابا) هەر ئەو کاتـەی کە پەیامبەر ﷺ بانگی قـەوم و گەلەکەی خۆی ئەکرد بۆ بڕوا هێنـان بەزیندوو بوونەوە، ئەو خوا نەناسـانە لەناو خۆیاندا لە موسـڵمانانیان دەپرسی: تۆ بڵێیت هاتنی رۆژی قیامەت ڕاست بێت؟ جا ئەگەر هەبێ ئەی کەی دەبێ؟ ئەوسـا ئەم سـوورەتەی (نەبەء)ە هاتە خوارەوە:

بەڵگە گەلێ بۆ زیندووبوونەوەی پاش مردن:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیـم * ١: عم یتسـاءلون ﴾ ئەو خەڵکە دەربارەی چی لەیەکتر دەپرسن؟ ﴿ ٢: عن النبأ العظیم ﴾ دەربارەی هەواڵە زۆر گەورەو گرنگەکە ئەپرسن؟ کە ئەوان هەمیشە نکوولییو، ململانێـی ئەکەن، هەرگیز پێیان وا نییە کەئەو رووداوە روودەدا و دەبێ! بۆیە ئەوەندە بەگاڵتەوە لەناو یەکتردا باسی ئەکەن! ﴿ ٣: الذی هم فیه مختلفون ﴾ ئەوەی ئەوان لەسـەری مشـت و مڕیانە هەندێ ئینکاری دەکا، هەندێکیشی گومانی تیا هەیە! ﴿ ٤: کلا سـیعلمون ﴾ نەخێر، باکۆتایی بێنن بەو مشت و مڕەیان، چونکە لـە ئایندەیەکی نزیکـدا چاك ئەزانن کە چـۆن ئەبێ، بەتایبەت

سُورَةُ النَّبَإِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

کاتێ بەچاوی سەر بینیان ﴿ ٥: ثم کلا سیعلمون ﴾ هەمیسان بۆ جارێکی تر پرسی پێناوێ، لەداهاتوویەکی نزیکدا ئەزانن، چ سزاو بەڵایەکیان دووچار ئەبێ.

ئینجا بۆ چەسپاندنی هاتنی ئەو رۆژەیە نۆ بەڵگە دێنێتەوە بۆیان، تا بـاش بزانن کە خوایەك ئەوەندە دەسـەڵاتدار بێ و ئەو هەموو شتانە بکات، هەر ئەو خواش زۆر بەئاسانتر، هەمیسان زیندوویان ئەکاتەوە، بەڵگەکان:

١) ﴿ ٦: ألـم نجعل الأرض مهادا ﴾ ئـەرێ ئێمە ئەم زەوییەمان نەکردۆتە لانك و بێشـکەو جێی ئارامگرتن بۆتان، تا بەئاسوودەیی بێن و بڕۆن و ژیانی تێدا بەرنەسەر؟.

٢) ﴿ ٧: والجبـال أوتادا ﴾ ئەی چیاو کێوەکانیشـمان وەك مێخ بۆدانەکوتیـون و زەویمان پێ نەبەسـتۆتەوە، تا هەڵتان نەدێرێ و نەتانفەوتێنێ؟

٣) ﴿ ٨: وخلقناکم أزواجا ﴾ ئایا بەجووت (نێرومێ) دروسـتمان

نەکـردوون؟ بۆ ئـەوەی درێژە بە ژیـان بدرێ بەسەریشـتی ئەم ئەستێرەی زەوییەوە، وەك ئەفەرموێ: (ومن آياته ان خلق لكم من أنفسكم أزواجاً لتسكنوا إليها وجعل بينكم مودة ورحمة)٣٠/٢١.

٤) ﴿ ٩: وجعلنا نومكم سباتا ﴾ وە خەوو نووستنمان بۆ نەکردوون بە هۆی سـەرەوتن و حەسانەوەتان، لەماندوویی و ئێش و ئازاری ژیانتان؟.

٥) ﴿ ١٠: وجعلنا الليل لباسا ﴾ ئایا شەوگارمان نەکردووە بەکاڵاو پۆشاك بۆتان؟ هەروەکو کاڵا مەردوم دائەپۆشێ و، لەسەرماو گەرما دەیپارێزێت، هەر ئاوایش شەوگار مرۆڤ ئەشارێتەوە و دەیپارێزێ لەپەلاماری دوژمن؛ بۆیە ئەفەرموێ: (والليل إذا يغشاها..)٩١/٤.

٦) ﴿ ١١: وجعلنا النهار معاشـا ﴾ ئایا رۆژیشمان بۆ نەکردونەتە هۆی بەدەسهێنانی بژێوی ئاسوودەیی و خۆشگوزەرانی؟

٧) ﴿ ١٢: وبنينا فوقكم سبعا شدادا ﴾ ئایا حەوت چین (ئاسمانی) بەهێزو بتەوو قایممان بەراسەرتانەوە دروست نەکردووە؟ کە مەگەر تەنها ئەو خوا گەورەیە خۆی بزانێ ئەو حەوت ئاسمانە چی بن؟ حەوت کەشکەشـانە –کەکۆمەڵە ئەسـتێرەیەکن– هەر کۆمەڵەیان سـەد ملیۆن ئەسـتێرەیە، یان ئەوانە نییەو، چەندیین ئەستێرەی ترن..؟ وەڵامی ئەمانە –ئەمرۆ– هەمووی ئەدەینە دەسـتی خوای کار رەوان و کارزان.

٨) ﴿ ١٣: وجعلنا سـراجا وهاجا ﴾ ئایا چرایەکی درەخشـانمان –وەك خـۆر– بۆ فەراهەم نەهێناون، کـە زەویتان رووناك بکاتەوە و رێگـەی خۆتانی پێ دەربکەن و، تیشکەکەیشـی میوەو گەنم و دانەوێڵەکانتان پێ بگەیەنێت؟

٩) ﴿ ١٤: وأنزلـنـا من المعصرات ماء ثجاجا ﴾ ئەی ئایا لەهەورە گوشـراوەکاندا بارانی بەلێزمەمان نەباراندووە؟ وەك دەفەرمووێ: (والله الذى أرسل الرياح فتثير سحاباً فسقناه إلى بلد ميت..)٣٥/٩.

﴿ ١٥: لنخـرج به حبا ونباتا ﴾ تادەربێنـین بەهۆی ئەو بارانەوە جۆرەهـا دانەوێڵـەو گژو گیـاو رووەك ﴿ ١٦: وجنـات ألفافا ﴾ چەندیـن باخ و باخاتی چرو پرو تێك ئاڵاو کە بەهۆی ئاوەوە دێنە بـەرو گـەڵاو لق و پـۆپ دەر ئەکەن بەدی بێنـین، ئایا خوایەك ئەوەنـدە میهرەبان بێت لەگەڵ ئادەمیدا شایسـتەی ئەوە نییە کە بـڕوای پێ بێنن؟ ئەی ئایا لەئاینـدەدا توانای نییە مرۆڤ زیندوو بکاتەوە بۆ پاداشـت و تۆڵە؟ وەك ئەفەرمووێ: (وفى الأرض قطع متجـاورات وجنات من أعنـاب وزرع ونخيل صنوان وغير صنوان يسقى بماء واحد..)١٣/٤.

رۆژی هەڵاواردن بەرێوەیە:

ئیتر باسـی ئەو هەواڵە سـامناکە دەکات کە دەفەرموێ: ﴿ ١٧: إن يـوم الفصـل كان ميقاتـا ﴾ بەڕاسـتی رۆژی جیاکردنـەوەو موحاکەمـەی "نێـوان مەردوم" کاتێکی دیـاری کراوە "لای خوا، هەرگیـز پـاش و پێش ناکات" وەك ئەفەرمـووێ: (وما نؤخره إلا لأجـل معـدود)١١/١٠٤. ﴿ ١٨: يـوم ينفـخ في الصـور ﴾ ئەو رۆژەی کـە فوو دەکرێ بە شـەیپووردا ﴿ فتأتون أفواجا ﴾ ئەوجا ئێوە پۆل پۆل و دەسـتە دەسـتە بەرەو مەیدانی لێپرسینەوە دێن، واتە: لەگۆڕەکان هەڵدەسـتن بۆ حیسـاب و لێکۆڵینەوە، جا ئەو شـەیپوورە.. چۆنەو چۆن دەبێ، ئێمـە هیچی لێ نازانین، خوای گەورەیش هـەر ئەوەندەی فەرمووە، خۆ ئەگەر پێویسـت بوایە، ئەوا شـیدەکردەوە وەك لەئایەتێکی تـردا ئەفەرموێ: (يوم ندعوا كل أنـاس بإمامهم..)١٧/٧١. (ئەبوو هورەیرە) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەنـدازەی ماوەی نێوان هەردوو نەفخەکە چلە، وتیان چـل رۆژە؟ فەرمووی: نایڵێـم. وتیان: چل مانـگ؟ فەرمووی: نایڵێـم. وتیان: چل سـاڵ؟ فەرمووی: نایڵێم. جـا فەرمووی: لەپاشان خوا ئاوێ لەئاسمانەوە دەنێرێ، هەروەکو گژوگیا و رووەك سـەوز ئەبێتەوە، هەر ئاوایش مرۆڤـەکان هەموو زیندوو ئەبنەوە، وە تـەواوی ئەندامەکانی ئادەمی دەرزێن و یەك ئێسـکی نەبێ کە پێی دەڵێن: (عجب الذنب) وە هەر لەویشـەوە مرۆڤەکان دروسـت دەکرێنەوە، (فتح الباری:٨/٥٥٨). ﴿ ١٩: وفتحت السماء فكانت أبوابـا ﴾ لەسـەختی ئەو رۆژەدا ئاسمـان دەکرێتەوە و لەت لەت ئەبێ و دەبێتە دەرگای هاتوو چۆی فریشتەکان، پاش ئەوەی کەزۆر تونـدو قایم بەسـترابوو بەیەکەوە ﴿ ٢٠: وسـيرت الجبال فكانت سرابا ﴾ کێوەکانیش هەڵدەکەنرێن و دەخرێنە رۆیشتن بەئاسمانداو دەبنە "سـەراب – تراویلکە" لە دوورەوە ورشەورشـی دێ و بەئاو دەزانرێـت، کەچی لەنزیکەوە ئـاو نییە، واتە: چیـاکان ئەبنە تۆزو گەردو ئەچن بەهەوادا، وەك لە سـوورەتیتردا ئەفەرمووێ: (وتكـون الجبال كالعهن المنفوش)١٠١/٥. ﴿ ٢١: إن جهنم كانت مرصـادا ﴾ بەڕاسـتی دۆزەخیش دەمێکە چاوەڕوانـی بێ بڕوایان دەکات ﴿ ٢٢: للطاغين مآبا ﴾ بـۆ یاخیبووان جێگاو مەنزڵگەیە ﴿ ٢٣: لابثين فيها أحقابا ﴾ هەزارەها سـاڵی بێسنوورو نەبڕاوە تیا دەبن، واتـە: هەرگیز رزگاریان نابێ لێی ﴿ ٢٤: لا يذوقون فيها بردا ولا شرابا ﴾ هیچ فێنکییەك و شـەرابێکی خۆشی تیا ناچێژن بۆ سووك بوونی گەرماکەی، بەڵکو هەر ئاوا لەو حاڵەتە زۆر تەنگ و ناخۆشـەدا دەمێننـەوە ﴿ ٢٥: إلا حميما وغسـاقا ﴾ جگە لە

ئاوێکـی" زۆر گەرم و کولیو" و کیم و چڵکی "دۆزەخیان" ﴿ ٢٦ : جزاء وفاقا ﴾ ئەویش پاداشتێکی پڕاو پڕە بەرامبەر بەکردەوەکانیان، واتە: لەو پاداشـەدا ستەمیان لێ نەکراوە، چونکە هەر ئەو تۆڵەیە هەڵئەگرن ﴿ ٢٧ : إنهم کانوا لا یرجون حسابا ﴾ چونکە بەڕاستی ئەوانە لەدونیادا بەتەمای لێپرسـینەوەی ئەمڕۆژە نەبوون ﴿ ٢٨ : وکذبوا بآیاتنـا کذابا ﴾ بەڵکو زۆر بەتوندیش ئایەتەکانی ئێمەیان بەدرۆ ئەخستەوە و، بەدرۆیان دەزانین ﴿ ٢٩ : وکل شیٔ أحصیناه کتابا ﴾ ئێمەیش هەموو شتێکمان لەسەریان ئەژماردووە بەنووسین ﴿ ٣٠ : فذوقـوا فلـن نزیدکم إلا عذابا ﴾ ئینجـا پێیان ئەوترێ: دە بچێژن کە لە سـزای سـەخت و ئازار بەولاوە هیچتان بۆ زیاد ناکەین، واتە: تا ئێوە بپاڕێنەوە بۆ ڕزگار بوون، ئێمە سـزاتان بۆ زیاتر ئەکەین.

ڕۆژی بە ئاوات گەیشتن:

﴿ ٣١ : إن للمتقین مفازا ﴾ بەڕاسـتی بۆ خواناسـان و خۆپارێزان "لەپاشـەڕۆژدا" سەرفرازی و پیرۆزی و ڕزگار بوون لەسزای دۆزەخ هەیە ﴿ ٣٢ : حدائق وأعنابا ﴾ چەندین باخ و باخات و بێسـتان و تـرێ و میوەی جۆراو جـۆری ڕازاوە، هەرچی نەفس حەزی لێ بـکات ﴿ ٣٣ : وکواعب أترابا ﴾ کیژو کچانی هاوتەمەن و مەمك خرو دیمەن جوان و تازە پێگەیشتوو ئامادەیە.
(کواعـب): بـەو کچانـە ئەڵێن کە تـازە مەمکان خـڕ دەکەن، ﴿ ٣٤ : وکأسا دهاقا ﴾ لەگەڵ جامی پڕ لەشەرابی پاك و خاوێندا ﴿ ٣٥ : لا یسمعون فیها لغوا ولا کذابا ﴾ کە لەو بەهەشتەدا هیچ قسـەیەکی پڕو پـووچ و نابەجـێ، یاخود بەدرۆ خسـتنەوەیەك نابیسـن، واتە: جێگەی گاڵتەو لاقرتی و مەسـخەرە نییە (لا لغوٌ فیهـا ولا تأثیـم)٢٣/٥٢. ﴿ ٣٦ : جزاء من ربک عطاء حسـابا ﴾ ئەمەش هەموو پاداشـتێکە لە لایەن پەروەردگارتەوەیە، بەخشش و بەهرەیەکە "بەپێی کارە چاکەکانیان، پێیان دەبەخشرێت، واتە: مافی خۆیانە ئابەو شـێوەیە پاداشـت بدرێنەوە. بەڵێ.. ئادەمیزاد هەریەکـەی بەشـتێ ئەگیرێ و، حەزی لەشـتێکە.. هەر بۆیەش قورئان خەڵاتی جۆراوجۆریان دەکات.

کەسێ ناوێرێ خوا بدوێنێ ڕۆژی سەڵا:

﴿ ٣٧ : رب السموات والأرض وما بینهما الرحمن ﴾ ئەو خوایە پەروەردگاری میهرەبانی ئاسمانەکان و زەوی و ئەوەی لەنێوانیاندا هەیـە، هەموو خێرو چاکەیـەك هەر لەژێر سـێبەری میهرەبانی ئـەودا دەبێت ﴿ لا یملکون منه خطابـا ﴾ هەرچەندە ئەوەندەیش میهرەبانە.. بەڵام بێ مۆڵەتی خۆی مافی هیچ قسـەیەکیان نییە، وەك دەفەرمـوێ: (مـن ذا الذی یشـفع عنده إلا بإذنـه..)٢/٢٥٥. یان دەفەرموێ: (یوم یـأت لا تکلم نفس إلا بإذنه..)١١،١٠٥. لە فەرموودەی باوەڕپێکراودا هاتووە: ((ولا یتکلم یومئذ إلا الرسل..)) (فتـح الباری: ١٣/٤٣٠). واتە: پێغەمبەران نەبێ کەسێکی دی قسـە ناکا لەو ڕۆژەدا. ﴿ ٣٨ : یوم یقـوم الروح والملائکة صفا ﴾ لەو ڕۆژەدا کە ڕۆح (جوبریل) و فریشـتەکان بەڕیز ڕائەوەستن وەل کەچـن ﴿ لا یتکلمـون إلا مـن أذن له الرحمن وقـال صوابا ﴾ و هیچیان قسـە ناکەن، مەگەر کەسێ خوای بەخشندە ڕێگەی بدا، وە لەهەمان کاتیشدا قسەی شیاوو بەجێ بکات، واتە: فریشتەکان لەگەڵ ئەوەیشـدا کە زۆر نزیکن بەخواوە بۆیان نییە هیچ شـتێك بڵێن.. بەبێ ئیزنی خوا ئیتر خەڵکێکی تر لەخۆیەوە چۆن ئەتوانێ تـکا بکات ﴿ ٣٩ : ذلک الیوم الحق ﴾ ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی ڕاسـت و بەرحەقـەو هیچ گومانی تیا نییە و بەڕێوەیە ﴿ فمن شـاء اتخذ إلـى ربه مآبـا ﴾ جائەوەی ئەیەوێ با بـۆلای پەروەردگاری ڕێگا بگرێتەبەر، واتە: هەمیشـە ملکەچی بڕیـارو فەرمانەکانی خوای خۆی بێت، تا لەو ڕۆژەدا ڕزگاری ببێ.

هاتنی قیامەت زۆر نزیکە:

﴿ ٤٠ : إنا أنذرناکم عذابا قریبا ﴾ بەراستی ئێمە هەر زوو ئێوەمان ئاگـادار کردووە -ئـەی بێ بڕوایانی مەککە- کەسزایەکی نزیك بەڕێوەیـە بۆتـان ﴿ یوم ینظر المـرء ما قدمت یـداه ﴾ ئەو ڕۆژە ڕۆژێکە کە ئادەمیزاد سەیری دەسپێشکەری خۆی دەکات "لەچاك و لەخراپی" وەك دەفەرمووێ: (ووجدوا ماعملوا حاضرا..)١٨/٤٩. یان (وفصیلته التی تؤویـه..)٧٠/٣. ﴿ ویقول الکافر یا لیتنی کنت ترابـا ﴾ ئەو دەمـە کافرو بێ بڕوایش دەڵێـت: ئای خۆزگە هەر خاك و خۆڵ بوومایە "نەك ئادەمی، تا ئاوا زیندوو نەکرامایەتەوەو حیساب نەکرامایە".
سـوپاس و پێزانین بۆ خوای گەورە لە سەر تەواو کردنی تەفسیری سوورەتی (نەبەء).

سوورەی (نازیعات)ـە

مەککەییەو (٤٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بناغەکانی بیرو باوەڕی ئیسـلام دەکات: یەکتاپەرستی، پەیام، زیندوو بوونەوە،

پاداش و تۆڵە.. جا لەسەرەتاوە سوێند بەو فریشتانە ئەخوا کە زۆر بەئاسانی و نەرمییەکەوە گیانی موسڵمانان ئەکێشن، وە زۆر بەسەختی و توندیش گیانی پیسی خوانەناس و بێ بڕوایان لە جەستەیان دەر ئەکەن، وە هەروا بەو فریشتانەش کە پیادەکردنی کاروباری زەوییان دراوەتە دەست: (والنازعات غرقا.. فالمدبرات

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَّبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَّخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾

أمرا)، ئینجا باسی ئەو هاوبەشپەیداکەرانە ئەکات کە لەزیندوو بوونەوە ململانێ و نکوڵی ئەکەن، دەرەنجامیش لە ترسی ئەو رۆژەدا دڵیان ئەکەوێتە گورپە گورپ: (قلوب یومئذ واجفة). پاشان باسی سەرکەش و یاخی و لەخۆ بایی بووەکەی میسر (فیرعەون) دەکات، کە بەو پلەو ئەندازەیە داوای خوایەتی ئەکرد! جا خوای گەورەش رقی لێ هەڵساو، بەتوندی لێی تورە بوو و پشتی شکان.. (هل أتاك حديث موسى إذ ناداه ربه بالواد المقدس طوى..). هەروەك باس لە سنوور دەرچووەکانی (مەککە) و سەر کۆنەکردونیان دەکات و پێیان دەفەرموێ: (أأنتم أشد خلقا أم السماء..؟!) لەدواییشدا باسی هاتنی رۆژی دوایی دەکات کە بەلای ئەوانەوە زۆر دوورە..! (یسألونك عن الساعة أیان مرساها..؟).

خوا سوێند دەخوات بە پێنج شت قیامەت دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والنازعات غرقا ﴾ سوێند بەو فریشتانە کە بەتوندی گیانی بێ بڕوایان ئەکێشن ﴿ ٢: والناشطات نشطا ﴾ وە سوێند بەو فریشتانەی کە زۆر بەئەسپایی و ئاسانی گیانی موسڵمانان ئەکێشن و بەچالاکی و بێ وچان دەسوورێنەوە بۆ ئەنجامدانی کارەکانیان ﴿ ٣: والسابحات سبحا ﴾ وە سوێند بەو فریشتانەی وەك مەلەوان مەلە بکا، ئاوا بەخێرایی لەئاسمان دادەبەزن بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکانی خوا ﴿ ٤: فالسابقات سبقا ﴾ ئینجا سوێند بەو فریشتانەی کە زۆر بەتوندی پێشبڕکێ دەکەن بە ئەرواح و گیانی موسڵمانەکان بۆ بەهەشت ﴿ ٥: فالمدبرات أمرا ﴾ جا بەو فریشتانەی کە بەویستی خوا زۆر بەوردی کارو فەرمانی بوونەوەر جێبەجێ دەکەن "سوێند بەم پێنج شتە قیامەت راست و دروستە و لەپێشدایە و ئێوەش زیندوو ئەکرێنەوەو موحاسەبە ئەکرێن. هەندێ دەڵێن: مەبەست بەو پێنج شتە کە خوای گەورە سوێندی پێ خواردن ئەستێرەیە کە هەریەکەیان لە (مەدار) و خولگەی دیاریکراوی خۆیدا دەسووڕێتەوەو کاری خۆی ئەنجام ئەدات.. هەندێکی تر تەفسیری تریان بۆ ئەکەنەوە.. جا خوای گەورە بۆیە بەو دووشتە سوێند ئەخوات و بەهەندێ لەدروستکراوەکانی تری خۆی:

یەکەم: ئەو شتانە وەك خۆرو مانگ و ئەستێرە، ئەوەندە گەورەو پیرۆز بوون لای خەڵکی: ئەیان پەرستن! (والشمس وضحاها..) ئینجا هەندێ شتیان بۆ باس ئەکات، وەك ئاوابوون و هەڵوەرینیان، کە ئەوە پەسن و سیفەتی خوایەتی نییە. تا لێیان دوور کەونەوە.

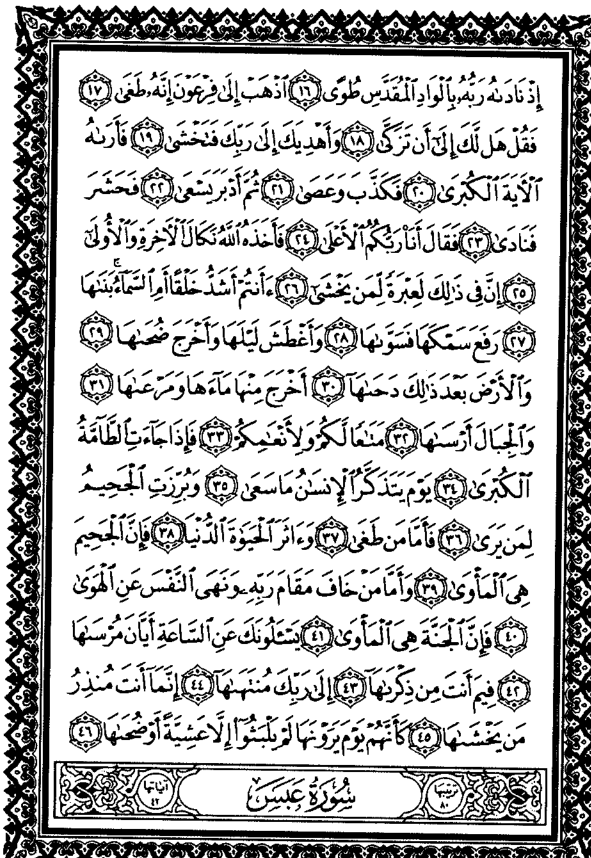
دووەم: کاتێ کە مەردووم بچووك و بێ بایەخ تەماشای ئەوانە دەکات، جاخوا سوێندیان پێ ئەخوات بۆ ئەوەی لێیان ورد ببنەوە و پەندیان لێ وەرگرن ﴿ ٦: یوم ترجف الراجفة ﴾ سوێند بەوانە هەموو، رۆژێك دێت زەویی بەتوندی تەکان دەداو دەکەوێتە لەرزە ﴿ ٧: تتبعها الرادفة ﴾ ئاسمانیش دوای ئەو " لەت لەت ئەبێ و هەرچی ئەستێرەی لەخۆ گرتووە هەڵ ئەوەرێ، (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەست بەو رۆژانە، رۆژی نەفخەی یەکەم و دووەمە، وەك لەسوورەتی دیکەدا ئەفەرموێ: (یوم ترجف الأرض والجبال..)١٤/٧٣. ر١٤/٦٩).

(موجاهید) دەڵێ: یەکەم بۆ یەکەمە، دووەمیش بۆ دووەم. ئیمامی (ترمیزی)یش ئەم فەرموودەیەی هێناوە: ((کان رسول الله ﷺ إذا ذهب ثلثا اللیل قام فقال: یاأیها الناس اذکروا الله، جاءت الراجفة تتبعها الرادفة جاء الموت بما فیه..)) واتە: پێغەمبەر ﷺ هەمیشە خووی وابوو هەر کە دوو سێیەمی شەو رۆشتبا هەڵدەساو ئەیفەرموو: ئەی خەڵکینە! هەردەم یادی خوا بکەن و بێ ئاگا مەبن، لەرزەی یەکەم هات و، دووەمیش بەدوایدا دێ، وە هەروا مردن و قۆناغ و

حاڵەتەکانیش دەگات ﴿ ٨: قلوب یومئذ واجفة ﴾ لەو رۆژەدا گەلێ دڵ دەکەونە گورپە گورپ و لە ترسانا بەخێرایی لێدەدەن و ﴿ ٩: أبصارها خاشعة ﴾ چاوی خاوەنی ئەودڵانە شۆڕەو روویان نییە سـەر بەرز بکەنەوە ﴿ ١٠: یقولون أإنـا لمردودون فی الحافرة ﴾ لە دونیـادا دەیانگوت: ئایـا دوای مردن جارێکی تـر بۆ ژیانی پێشـوو دەمانگێڕنەوە..؟! هەرگیز شـتی وا نابێت و بڕوامان پێی نییە ﴿ ١١: أإذا کنا عظاما نخرة ﴾ ئایا کاتێ بووینە ئێسکەرزیوو پرتووکاین..؟! سەر لەنوێ زیندوو دەبینەوە..؟ ﴿ ١٢: قالوا تلک إذا کرة خاسـرة ﴾ بەگاڵتەوە دەیانگوت: ئەگەر ئەوە ڕاست بێت کە دەڵێن زیندووبوونەوە هەیە، ئەو حەلە بۆ ئێمە گەرشانەوەیەکی بەزیـان، چونکە جێگەمـان دۆزەخ دەبێت ﴿ ١٣: فإنماهی زجرة واحدة ﴾ ئێوە ئەوە بەشـتێکی گران مەزانن.. بەڕاسـتی بۆ ئێمە کارێکی زۆر ئاسانە، چونکە تەنها یەك شریخەیە، واتە: دەنگێکی سامناکەو، یەك جار فوو ئەکرێ بە شەیپووردا، ئیتر هەموو زیندوو ئەبنـەوەو لەگۆڕ دێنە دەرێ ﴿ ١٤: فإذا هم بالسـاهرة ﴾ ئەوسـا لەنـاکاو ئەو خەڵکە هـەر هەموویان لەدەشـتێکی کاکی بەکاکیدا بێـدارن وزینـدوو ئامـادەن، وەك ئەفەرمـووێ: (یـوم یدعوکم فتسـتجیبون بحمـده وتظنون إن لبثتم إلا قلیـلا)١٧/٥٢. یان (وما أمرنا إلا واحدة کلمح بالبصر)٥٤/٥٠. (وما أمر السـاعة إلا کلمح البصر أو أقرب..)..١٦/٧٧. ئینجا بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرو هۆشیار کردنەوەی قورەیش داستانەکەی فیرعەون لەگەڵ (مووسا)دا ﷺ بـاس دەکا تـا بەڵکو لەو یاخی بوون و سـەرپێچییەیان دەسـت هەڵگرن.

سەرگروشتەی مووسا ﷺ:

﴿ ١٥: هل أتاک حدیث موسـی ﴾ ئایا باس و هەواڵی مووسـات پێگەیشتووە..؟ ﴿ ١٦: إذ ناداه ربه بالواد المقدس طوی ﴾ کاتێ کە پەروەردگاری لە دۆڵی پیرۆزی (تووی)دا کە لەخواروی شـاخی (سینا)دایە- بانگی لێ کرد ﴿ ١٧: إذهب إلی فرعون إنه طغی ﴾ فەرمووی: بچۆ بۆلای فیرعەون (ئامۆژگاری بکە) چونکە بەڕاستی زۆر لەسـنوور دەرچـووەو یاخی بووە و گەلی بەنی ئیسرائیلیشـی کـردووە بـە کۆیلە ﴿ ١٨: فقل هل لک إلی أن تزکی ﴾ پێیشـی بڵێ: ئایا ناتەوێ خۆت لەگوناح و تاوان پاك و پۆختە بکەیتەوە..؟ ﴿ ١٩: وأهدیک إلی ربک فتخشی ﴾ و ڕێنماییت بکەم بۆ ناسینی پەروەردگارت و، ترسی ئەوت ببێ و ستەم نەکەیت؟. واتە: بەڵکو دەرەنجام دابچڵەکێیت و بیر لەپاشەڕۆژی خۆت بکەیتەوە ﴿ ٢٠: فأراه الآیة الکبری ﴾ بەڵێ مووسا ڕۆیشت، بەڵام هەرچەندە هەوڵی لەگەڵدا نەهاتە سەر ڕێی راست، جا موعجیزەو نیشانە گەورەکەی نیشـان دا، ئەوەبوو لەپێش چاویەوە داردەستەکەی بووە ئەژدیها" ﴿ ٢١: فکـذب وعصـی ﴾ کەچی بەدرۆزنی دانـاو یاخیش بوو ﴿ ٢٢: ثم أدبر یسعی ﴾ لەپاشان پشتی هەڵکردو هەمیشەش ئەکۆشا بۆ بەدرۆ خسـتنەوەی ﴿ ٢٣: فحشـر فنادی ﴾ بۆیە ئیتر هەموو

إِذْ نَادَىٰهُ رَبُّهُۥ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ ٱذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰٓ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَرَىٰهُ ٱلْءَايَةَ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ ٱللَّهُ نَكَالَ ٱلْءَاخِرَةِ وَٱلْأُولَىٰٓ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰٓ ﴿٢٦﴾ ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُ ۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا ﴿٢٩﴾ وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا ﴿٣١﴾ وَٱلْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا ﴿٣٢﴾ مَتَٰعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَٰمِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَإِذَا جَآءَتِ ٱلطَّآمَّةُ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ ٱلْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَءَاثَرَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ ٱلْجَحِيمَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ ٱلْجَنَّةَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

سُورَةُ عَبَسَ — ترتیبها ٨٠ — آیاتها ٤٢

"جادووگەرەکانی" کۆ کردەوەو هـاواری خەڵکەکەی کرد ﴿ ٢٤: فقـال أنا ربکـم الأعلی ﴾ وتی: من پەروەردگـاری بەرزو بڵوندی ئێوەم "من ئەو پەرسـراوەم کەلەلای ژوورمەوە کەسی تر نییە..!! ﴿ ٢٥: فأخـذه الله نـکال الآخرة والأولی ﴾ ئەوسـا خوای گەورە دووچاری سـزای هەردوو جیهانی کردو قاری لێگرت ﴿ ٢٦: إن فی ذلک لعبرة لمن یخشـی ﴾ بێگومان ئا لەو بەسەرهاتەدا پەندو ئامۆژگارییەکی گرنگ هەیە بۆ هەرکەسـێك بیەوێ لەخوا بترسێ و فرمانەکانی ئەو بەجێ بێنێ، ئەگەر بیرێ بکاتەوە لە بەسـەرهات و سـەرەنجامی ئەو یاخییە.. کە بەو هەموو تواناو دەسـەڵاتەیەوە گیرۆدەبوو؛ ئـەی هاوبەشپەیداکەران ئێوە چـۆن ڕزگار دەبن..؟ هەزار ڕەحمەت لە (سـەیید) چەند جوان دەڵێت: هەر خەفڵەتی جەماوەر بوو لەو سـەردەمەدا فیرعەونیشـی سـەر لێشێواو کرد و فریویدا.. (بەڕاسـتی هیچ شـتێك بە ئەنـدازەی خۆخافڵکردن و خـۆ بێ ئاگایی کردنی جەمـاوەر، (طاغیة)ی زەمان یاخی ناکا..

چونکە ئەو کە دەبینێ هەرچی دەڵێ و هەرچی دەکا، هەر فرمانی بەجێیە.. ساتێ دەبینێ هەموان پشتیان بۆ دانواندووە، ئیتر زۆر بەئاسانی سواری پشتیان دەبێ، دیتی ملیان بۆ راکێشاوەو سەریان بۆ شۆڕ کردووە.. ئیتر ئەوانیش زیاتر زاڵ دەبن و، گەلیش عیززەتی خۆی لەدەست دەداو، ئەمیش یاخی تر ئەبێ و، ئەوانیش ڕیسواتر دەبن و لەئەنجامیشدا هەردوولاشیان تیا دەچن..!

دروستکردنی ئاسمان وزەمین لە بەدیهێنانی مەردم دژواترە:

دوای داستانەکەی مووساو فیرعەون دەگەڕێتەوە سەر ئەوانەی کە نکوولی و ئینکاری زیندووبوونەوەیان دەکرد، تا هەندێ بەڵگەی تریان بۆ بێنێتەوە: ﴿ ٢٧: أأنتم أشد خلقا أم السماء بناها ﴾ خەڵکینە! ئایا دروست کردنەوەو زیندوو کردنەوەی ئێوە دوای مەرگ سەخترو گرانترە، یا بەدیهێنانی ئەم ئاسمانە کە خوای گەورە بینای کردووە؟ لەکاتێکا ئێوەی لەئاوێکی قیزەوون و لاوازو بێ دەستەڵات بەدی هێناوە، ئاسمانیشی زۆر بە قایم و مەحکەم بەلای سەرووتانەوە راگرتووە، واتە: دروست کردنی ئاسمانەکان گرنگترە لەزیندوو کردنەوەی ئێوە، وەك ئەفەرموێ: (لخلق السموات والأرض أكبر من خلق الناس..)٥٧/٤٠ ﴿ ٢٨: رفع سمكها فسواها ﴾ بەرزی کردۆتەوە و پەیوەستی کردووە بەیەکەوە و جۆشی داون و بەتوندو تۆڵ بەستوونی بەیەکەوەو، بێ عەیب و نەنگ ڕێکی خستوون ﴿ ٢٩: وأغطش ليلها وأخرج ضحاها ﴾ و شەوەکەی تاریك کردووە، ڕۆژەکەشی رووناك دەرهێنا، واتە: شەوو ڕۆژتان بەدوای یەکدا بۆ دێنێ ﴿ ٣٠: والأرض بعد ذلك دحاها ﴾ دوای ئاسمانیش زەوی بەشێوەی هێلکەیی بەدیهێناوە بۆ نیشتەجێ بوون و حەوانەوەتان. واتە: دوای هەزاران هەزار ساڵ، یا سەدان ملیۆن ساڵ کە بەسەر زەویدا تێ پەڕی و، بەکەڵکی ژیان نەدەهات.. ئەوسا خوای گەورە زەوی راخست و وای لێکرد کە گیانداری لەسەر بژی، ئەم ئایەتە وادەگەیەنێت کە زەوی بەر لە دروست کردنی ئاسمان بەدی هێنرا بێت، بەڵام بەهێلکەیی بوونی دوای دروستکردنی ئاسمان بووە. ﴿ ٣١: أخرج منها ماءها ومرعاها ﴾ ئاوو لەوەڕی لێ دەرهێناوە چەندین کانی و ئاوو ڕووباری لێ هەڵقوڵاندووەو گژو گیاو لەوەڕی لێ سەوز کردووە ﴿ ٣٢: والجبال أرساها ﴾ کێوەکانیش زۆر بەتۆکمەیی چەسپاندو لەنگەری گرتن و بوونە بەمێخ بۆ دامرکاندنی زەوی و چەسپاندنی، تا ئێوە بەسەر پشتییەوە بژین ﴿ ٣٣: متاعا لكم ولأنعامكم ﴾ تا خۆتان و، ماڵات و ئاژەڵەکانتان بەهرەی لێ وەرگرن، تا ئەوکاتەی کۆتایی جیهان دێت.

هەر خوا کاتی هاتنی ڕۆژی قیامەت دەزانێ:

﴿ ٣٤: فإذا جاءت الطامة الكبرى ﴾ ئینجا کاتێ ڕووداوە گەورەکە -ڕۆژی قیامەت- پێشهات کە بەڕاستی ڕووداوێکی زۆر گەورە و بێ وێنەیە، وەك دەفەرموێ: (والساعة أدهى وأمر)٤٧/٥٤. ﴿ ٣٥: يوم يتذكر الإنسان ماسعى ﴾ ئەوە ڕۆژێکە ئادەمی کردەوەی خۆی دێتەوەیاد، بەڵام چ کەڵکێکی دەبێ؛ وەك دەفەرموێ: (يومئذ يتذكر الإنسان وأنى له الذكرى)٢٣/٨٩. ﴿ ٣٦: وبرزت الجحيم لمن يرى ﴾ ودۆزەخ نیشان دەدرێت بۆ ئەوەی ئەیبینێ، واتە: بەچاوی سەر هەموو کەسێك دۆزەخ دەبینێ.. جا ئەو حەلە ئادەمی ئەبێتە دوو بەش: ﴿ ٣٧: فأما من طغى ﴾ جا ئەوەی خوانەناس و یاخیبووبێ و سنووری بەزاندبێ ﴿ ٣٨: وآثر الحياة الدنيا ﴾ و ژیانی ئەم دونیایەی هەڵبژاردبێ بەسەر ئەو دونیادا ﴿ ٣٩: فإن الجحيم هي المأوى ﴾ ئەوە بێ گومان دۆزەخ جێگەی مانەوەیەتی ﴿ ٤٠: وأما من خاف مقام ربه ﴾ بەڵام ئەوکەسەی لە گەورەیی و دەسەڵاتی پەروەردگاری خۆی ترسابێت ﴿ ونهى النفس عن الهوى ﴾ و جڵەوی نەفسی لە هەواو ئارەزوو گرتبێتەوە ﴿ ٤١: فإن الجنة هي المأوى ﴾ جا ئەوە بێگومان بەهەشتە جێی مانەوەو حەوانەوەی ﴿ ٤٢: يسألونك عن الساعة أيان مرساها ﴾ لەبابەت ڕۆژی قیامەتەوە: لێت دەپرسن کە چ کاتێ ڕوو ئەدا؟ ﴿ ٤٣: فيم أنت من ذكراها ﴾ جا تۆ چیتە لە باسکردنی ئەو ڕۆژە؟ واتە: تۆ هیچی لێ نازانیت، ئیتر ئەوانە بۆ ئەوەندە تەنگاوت ئەکەن..؟ خاتوو (عائیشە) -خوای لێ رازی بێ- دەڵێ: پەیامبەر پەیتاپەیتا لێیان دەپرسی: قیامەت کەی دێ..؟ تا ئایەتی: فيم أنت من ذكراها هات (ئیبن جریر، حاکم) ئەوەیان گێڕاوەتەوە. ﴿ ٤٤: إلى ربك منتهاها ﴾ سەرەنجام و کۆتایی دونیا تەنها لای پەروەردگارتە، واتە: هەر خواوەندت کاتەکەی دەزانێ وەك دەفەرموێ: (قل إنما علمها عند الله)١٨٧/٧. ﴿ ٤٥: إنما أنت منذر من يخشاها ﴾ ئەرکی تۆ تەنها بێدارکردنەوەو ترساندنی ئەوانەیە لەو ڕۆژە دەترسن و خۆیانی بۆ ئامادە دەکەن، ئیتر دیاریکردنی کاتەکەی بەتۆی نەسپاردراوە.. بۆیە پێغەمبەریش ﷺ کاتێ کە (جبریل) لەکاتی هاتنی ڕۆژی قیامەت لێی دەپرسی، دەفەرموێ: ((ما المسؤل عنها بأعلم من السائل)) (فتح الباری: ١/١٤٠). واتە: منی لێپرسراو لە تۆی پرسیارکەر زاناتر نیم، جا کەوابوو تۆ کارەکەی خۆت ئەنجام بدەو خۆت بەشتێکەوە سەر گەرم مەکە کاری تۆ نەبێت ﴿ ٤٦: كأنهم يوم يرونها ﴾ ئەو ڕۆژە کە ئەوانە قیامەت دەبینن ﴿ لم يلبثوا الا عشية أو ضحاها ﴾ وائەزانن لەدونیادا تەنها ئێوارەیەك

یا چێشتنگایەك ماونەتەوە، واتە: لەبەر درێژی وسەختی و گرانی ئەو رۆژەیە، ماوەی ژیانی دونیایان بەلاوە زۆر کەم دەبێ، چەندین بەڵگەش بۆراستی وحەقیقەتی ئەم زیندوبوونەوەیە هەیە، جا بۆ نموونە: بەسەرهاتەکەی (عوزەیر) و خەوە درێژەکەی یارانی ئەشکەوتەکە، کە پاش زیندوو بوونەوەو بێدار بوونەوە وتیان: یان رۆژێکە لێرەین، یان کەمتر لە رۆژێك !!

تەفسیری سوورەتی (نازیعات) تەواو بوو لە گەڵ سوپاسی زۆردا بۆ خوای کارزان.

سوورەتی (عەبەس)ـەیە

مەککەییەو (٤٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای‌دەهندەی دلۆڤان

ئەم سوورەتی (عەبەس)ـە باسی بیروباوەڕە بناغەییەکان دەکات.. هەروەك باسی دەسەڵات و توانایی خوای گەورە وەبیردێنێتەوە لە دیاردەی دروستکردنی ئادەمی و رووەك و، خۆراك و.. هتد، لەگەڵ قورسیی و سەختیی رۆژی دوایی.

پێغەمبەر لە هاتنی بێچاوەکە گرژ بوو، خواش گلەیی لێ‌کرد:

لەسەرەتاوە بەداستانەکەی (عەبدوڵلای کوڕی ئوم مەکتووم خوا لێی رازی بێ) دەست پێدەکات، ئەوکاتە کە هاتە لای پەیامبەر ﷺ و داوای لێ کرد کە پتر لە ئایینی پیرۆزی ئیسلام شارەزای بکات، لەو دەمەدا ئەویش لەگەڵ سەرانی قورەیشدا دانیشتنی هەبوو، زۆریش دڵخۆش بوو بە دانیشتنەکە لەگەڵیاندا، بەو مەبەستە بەشکو بتوانێ تینیان تێ بکا و وردە وردە بەرەو ئیسلام بیانهێنێ، جا لەو حەلەدا (عەبدوڵلا)ش پەیتا پەیتا قسەکانی پێ دەبڕی و ئەی‌وت: شارەزام بکە لەئیسلام، پەیامبەر ﷺ بەناچاری رووی لێ گرژ کردو لێی بێتاقەت بوو! ئیتر خوای گەورەش سوورەتی (عبس)ـەی ناردە خوارێ، وەك ئیمامی (ترمیزیی) ریوایەتی کردووە ٢٥٠/٩. پاشان لەنکوولێ و، ململانێی مرۆڤ لەگەڵ دەسەڵاتی پەروەردگاردا دەدوێ: (قتل الإنسان ماأكفره.. ثم السبيل يسره). دیسانەوە شتێك لەدەسەڵاتی خوا دەخاتە ڕوو، کە لەم بوونەوەرەدا چۆن ڕێگەی ژیانی بۆ ئادەمی ئاسان کردووە.. (فلينظر الإنسان إلى طعامه.. وزيتونا ونخلا.. متاعا لكم ولأنعامكم)، کورتە باسێکی سامناکی رۆژی دوایی ویەسڵان دێنێتە پێش چاو، تا بەڵکو مرۆڤەکان پێش هاتنی ئەو رۆژە وشیار وبەئاگا ببنەوە.. (فإذا جاءت الصاخة.. أولئك هم الكفرة الفجرة). وە بەم شێوەیەش دەست پێ‌دەکا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: عبس وتولى * ٢: أن جاءه الأعمى ﴾ پەیامبەر ﷺ رووی‌گرژ کردو، رووی‌سووڕاند لەوە کە ئیمانداره نابینا کە هاتە لای.

بەڵێ.. ئیتر پەیامبەر ﷺ پاش ئەوە هەرکات بەعەبدوڵلا گەیشتبا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١﴾ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٤﴾ أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

ئەی‌فەرموو: (مرحبا بمن عاتبني فيه ربي). واتە: مەرحەبا لەو کەسەی پەروەردگارم لە سەر ئەو گلەیی لێ‌کردم، وە یا خوا هەر بەخۆشی وشادی بژی. ﴿ ٣: وما يدريك لعله يزكى ﴾ جا تۆ چوزانیت بەڵکو ئەو بییەوێ زیاتر دڵ ودەروونی خۆی پاك بکاتەوە لە گوناح و تاوان، بۆیە ئەوەندە سوورەو حەز ئەکات کە زیاتر شارەزا ببێ ﴿ ٤: أو يذكر فتنفعه الذكرى ﴾ یاخود ئامۆژگاری وەر بگرێ، بەو وتانە لەتۆی ئەبیسێ، ئەوجا ئەو ئامۆژگارییە سوودی پێ‌بگەیەنێت ﴿ ٥: أما من إستغنى * ٦: فأنت له تصدى ﴾ کەچی ئەو کەسەی کە گوێی لەئامۆژگاری نییەو، خۆی بێ نیاز نیشان دەدات، تۆ روو لەو ئەکەیت و گوێ بۆ قسەکانی دەگریت..! ﴿ ٧: وما عليك ألا يزكى ﴾ وە تۆ هیچت لەسەر نییە ئەو خۆی پاك نەکاتەوەو بروا نەهێنێت، چونکە ئەرکی تۆ تەنها راگەیاندنە ﴿ ٨: وأما من جاءك يسعى ﴾ بەڵام ئەوەی بەپەلە هاتۆتەلات و دەیەوێت شارەزای دین ببێت

﴿ ٩: وهو يخشى ﴾ ولەهەمان‌کاتیشدا لەخوا دەترسێت ﴿ ١٠: فأنت عنه تلهى ﴾ تۆ خۆت خافڵ و سەرگەرم ئەکەیت لێی و گوێی نادەیتێ! ﴿ ١١: كلا إنها تذكرة ﴾ نەخێر، جارێکی تر وانەکەیت وە بەراستی‌ئەو ئایەتانەش لەم سوورەتەدان –هەموویان– یادخستنەوەو ئامۆژگارییین بۆ هەموو مرۆڤەکان بەگشتی، کەوابوو دەبێ هەموان بێ جیاوازی سوودی لێ وەرگرن.

تێبینی: راڤەکارانی قورئان دەڵێن: (والوقوف على ((كلا)) على هذا الوجه جائز، ويجوز أن تقف على (تلهى) ثم ((كلا)) على معنى حقا) ﴿ ١٢: فمن شاء ذكره ﴾ جائەوەی ویستی ئامۆژگاری لێ وەر دەگرێت، واتە: هیچ رێگرییەك لەبەردەم ئادەمیدا بۆئەوە نییە، مەگەر خۆی هەڵە بکات ﴿ ١٣: في صحف مكرمة ﴾ ئەو ئایەتانە لە چەندین لاپەرەی پیرۆزدا هەڵگیراون، لە (لەوحولمحفوز) دا ﴿ ١٤: مرفوعة مطهرة ﴾ بەرزو بڵوندو پاك و خاوێنن ﴿ ١٥: بأيدي سفرة ﴾ بەدەستی فریشتەی باڵێوزو نوێنەری شارەزا گەیەنراون ﴿ ١٦: كرام بررة ﴾ بەرێزو پلە بەرزو فەرمانبەردارن، واتە: ئەو ئامۆژگارییانە –کە پەیامبەران ئەیکەن– لەنامەیەکی بەرزی، بڵوندی، پاك لەهەر ناتەواوییەك، وە لەدەست ئەو فریشتانەوە وەری دەگرن کە وەحی و سروش دێنن بۆلایان، بۆیە پەیامبەر ﷺ دەربارەی قورئان خوێندنەکان ئەفەرموێ: ((الذي يقرأ القرآن وهو ماهر به، مع السفرة الكرام البررة، و الذي يقرؤه –وهو عليه شاق– له أجران)). (أخرجه الجماعة.موسليم: ١/٥٤٩، فتح: ٨/٥٦٠).

ئەو ئینسانە بە کوش چێ وا باوەڕ بە زیندووبوونەوە ناکا:

خوای کارجوان دەچێ بەگژ ئەوانەدا کە حاشاو نکووڵی دەکەن دەربارەی زیندوبوونەوە هەڵسانەوە لەگۆڕ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ١٧: قتل الإنسان ما أكفره ﴾ ئادەمزاد بەکوشت‌چێت چەندە ناسوپاس و سپڵەیە، پاش ئەو هەموو نازو نیعمەت و بەهرانە کەخوای گەورە پێی‌داویت کەچی هێشتا چەلەحانێ و ململانێ دەکەیت ﴿ ١٨: من أي شيء خلقه ﴾ بۆ بیر ناکاتەوە: بزانێ خوا لەچی درووستی‌کردووە..؟! ﴿ ١٩: من نطفة خلقه فقدره ﴾ لەدڵۆپە ئاوێکی هەڵقوڵاو دروستی‌کردووە، جا ئەندازەی گرتووەو بەچەند قۆناغێکا تێی‌پەڕاندوو و رێکی‌خست.

بەڵێ لە منداڵداندا دڵۆپە ئاوێك بوو، جا بووە خوێنپارە، ئەوسا کردییە گۆشت پارە و ئەندازە گیریەکی وردی کردوو هێنایە دونیاوە ﴿ ٢٠: ثم السبيل يسره ﴾ لەوەودوا رێگەی بۆ خۆش و ئاسان کرد "تا لەسکی دایکی بێتە دەرەوە" وەك (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئەگەرچی (موجاهید) دەڵێ: ئەم (ثم السبيل يسره) وەك ئایەتی: (إنا هديناه السبيل إما شاكراً وإما كفوراً) وایە، واتە: سەر پشکی هەردوو رێگاکەی کرد ﴿ ٢١: ثم أماته فأقبره ﴾ پاشان دەی‌مرێنێت و، بەفەرمانی خۆی لەگۆری دەنێت "لەبەر رێزلێنان و لەبەرئەوە کە درندەو شتی وا نەی‌خوات.. ﴿ ٢٢: ثم إذا شاء أنشره ﴾ پاشان کاتێك بییەوێ –دوای مردنی– زیندووی ئەکاتەوە ﴿ ٢٣: كلا لما يقض ما أمره ﴾ نا هێشتا ئەوەی خوا فەرمانی پێ‌کردووە زۆربەی ئادەمزاد جێبەجێی نەکردووە! ﴿ ٢٤: فلينظر الإنسان إلى طعامه ﴾ دەبا ئادەمزاد سەیرێکی خواردنەکەی خۆی بکا و سەرنجی بداو، بزانێ خوای گەورە چۆنی بۆ دەرهێناوە لەزەوییەکی رەق وتەق؟ ﴿ ٢٥: أنا صببنا الماء صبا ﴾ بێ‌گومان ئێمە لەهەورەوە بارانێکمان بۆ رژاندۆتە خوارەوە بە چ رژاندنێك ﴿ ٢٦: ثم شققنا الأرض شقا ﴾ لەوەودوا زەویمان لەت لەت و قاژ قاژ کردووە، بە چ لەتکردنێك واتە: درزمان تێ‌کردو، قڵیشانمان تا گیاو رووەکە ناسکەکان بەئاسانی بێننە دەرێ ﴿ ٢٧: فأنبتنا فيها حبا ﴾ جا رواندمان لە ناویدا جۆرەها دانەوێڵە ﴿ ٢٨: وعنبا وقضبا ﴾ و جۆرەها ترێ و، جۆرەها وێنجەو سەوزەوات ﴿ ٢٩: وزيتونا ونخلا ﴾ وداره زەیتوون و داره خورماش، واتە: زەیت و هەموو جۆرە خورمایەکمان لێ بەرهەم هێنا ﴿ ٣٠: وحدائق غلبا ﴾ وە چەندین باخاتی گەورەو چرو پڕ ﴿ ٣١: وفاكهة وأبا ﴾ وە میوەی جۆراو جۆروو گژو گیا. (ئیبن کەسیر) دەڵێ: رۆژێ (عومەری کوری خەتتاب) سوورەتی (عبس..)ەی دەخوێندەوە تا گەیشتە (وفاكهة وأبا) ئەوجا وتی: دەزانم (فاكهة) چییە، بەڵام ئاخۆ (أب) چی بێ؟ پاشان هەر خۆی وتی: ئەی کوری خەتتاب! جا ئەو زۆر لەخۆکردنەی بۆ چییە کەتۆ نەزانیت چییە؟!. ﴿ ٣٢: متاعا لكم ولأنعامكم ﴾ ئەوانەمان هەموو سەوزکردو رواند، بە کەڵك بۆ خۆتان و ماڵاتەکەتان، ئیتر حەق‌وایە ئینسان کوێرانە بەسەر ئەو هەموو شتانەدا نەڕواو، بیکاتە بەڵگەو نیشانەی زیندووبوونەوە لەگۆڕدا..!

قیامەت هات برا لە برا رادەکات:

﴿ ٣٣: فإذا جاءت الصاخة ﴾ ئینجا کاتێ شریخەکە هات، واتە: رۆژی قیامەت بەرپابوو ئەو شریخەیەش ئەوەندە قورسە گوێ کەرو کپ‌دەکاتەوە ﴿ ٣٤: يوم يفر المرء من أخيه ﴿ ٣٥: وأمه وأبيه ﴿ ٣٦: وصاحبته وبنيه ﴾ لەو رۆژەدا برا لەبرای خۆی وە لەدایك و باوکی و لەژنی و، لە کورەکانی رادەکا ﴿ ٣٧: لكل امرىء منهم يومئذ شأن يغنيه ﴾ چونکە هەرکەسێك لێیان سەرگەرمی کارو کێشەی خۆیەتی و نای پەردەژێتە سەر ئەوی تر

تەنانەت پەیامبەرانیش –سڵاوی خوایان لێبێ– هەریەکەیان دەڵێ (نفسی، نفسی – خۆم، خۆم).. لەبارەی تکاو شەفاعەتیشەوە ئەم ریوایەتە هاتووە: کە تەنانەت عیسای کوری مەریەمیش ﷺ دەڵێ: تەنهـا بۆ خۆم هاناو هاوار ئەبەم و دەلالێمەوە، دایکیشـم کە منی لێبـووە، ناتوانم تکای بۆ بکەم! (ئیبن عەببـاس) دەڵێ: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ((تَحْشَرُونَ حُفاةً عُراة مشاةً غُرْلا)) واتە: ئێوە – لە رۆژی قیامەتـا– هەموو کۆ دەکرێنەوەو حەشـر دەکرێن، بێ هیچ پێـلاوو کالایەك، وە بەپیادەو، بەخەتەنە نەکراوەیی هەروەك ئەو رۆژە کە لەدایك بوون. جا دەڵێ: یەکێ لە خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەی پەیامبەر! جا وادەبێت کە سەیری (عەورەت)ی یەکتر بکەین؟! ئەویش فەرمووی: (لکل امریء منهم یومئذ شـأن یغنیه). (أخرجه إبن أبی حاتم) ﴿ ٣٨: وجوه یومئذ مسفرة ﴾ لەو رۆژەدا رۆخسارە لێك دەدرەوشێتەوە، واتە: ئادەمزاد دەبنە دوو بەشەوە: هەیانە دەم و چاوو روخسـارێکی گەش و جوان و رۆشن و هەردەم لەخۆشـیدان، چونکە بەرهەمی کارە چاکەکانیان هاتۆتەوە رێیان ﴿ ٣٩: ضاحکـة مستبشـرة ﴾ پێدەکەنن و، موژدە بەخشـن و شـادومانن ﴿ ٤٠: ووجوه یومئذ علیها غبرة ﴾ روخسـارانێکیش لـەو رۆژەدا تۆزیـان بە سـەرەوەیە، خەفـەت بارو گـرژو تاڵ و تۆزاوین، تـەپ وتۆز دای‌گرتوون، رۆشـناییان تیانەماوە ﴿ ٤١: ترهقها قترة ﴾ دێزی و رەشـی وزەلیلی دایدەپۆشـێ روویان رەش بـووە لەفەرموودەیەکدا هاتووە: (یلجم الکافـر العرق ثم تقع الغبرة علی وجوههم..)، (ئیبن ئەبی حاتەم). واتە: –لەبەر گەرمای ئەو رۆژە– کافرەکان ئارەق دایان‌دەپۆشـێ تائاستی دەمیان لەنێو قوردا دەچەقێن، لەپاشـان تۆزو خەفـەت لەروویان دەنیشـێ ﴿ ٤٢: أولئک هم الکفرة الفجرة ﴾ ئائەوانە بێبرواو خوانەناس و لەسنوور دەرچوو گوناهکارەکانی دونیان.. وا ئێسـتایش ئەوقەی ئەو جۆرە سزایە دەبن.

کۆتایی تەفسـیری سـوورەتی (عەبەس)ـە هات لەگەڵ سوپاس و پێزانینی زۆرم بۆ پەروەردگار.

سوورەتی (تەکویر)ـە

مەککەییەو (٢٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە دووشـتی زۆر گرنگ باس ئەکات: (نیگاو سروش، بەرنامـەو پەیـام) کە بە راستی هەردووکیان بەشـێکی بەبەهاو بایەخدارن لە ئیمان وباوەردا، بۆیەکەمجار باسـی قیامەت دەکا، ئـەو ئالۆگۆرو تەقینـەوە گەورەیە کە لەبوونـەوەردا روو ئەدات: خۆرو، ئەسـتێرەکان، چیاو کێوەکان، زەریاو دەریاکان، زەویی، ئاسمـان، ئاژەڵ و مەروماڵات، گیانلەبـەرە کەژییەکان، هەروەك هەموو ئادەمی و بوونەوەر زۆر بەتوندی دادەچڵەکێنێ و دەیان‌خاتە لەرزە. پاشـانیش بنەماو حەقیقەتی سـروش و، ئـەو باروحاڵەتە سـەختەیە کە هەمووجار پەیامبەری خوای لەسـەر بوو ﷺ کاتێ نیگـای بۆ دەهات.. دەخاتە روو، کۆتایشـی دێت بەباسـکردنی بێهوودەیـی و پووچەڵکردنـەوەی دوو دڵی و، بەدگومانی هاوبەش پەیداکەرەکان دەربارەی قورئان: (فأین تذهبون.. وما تشـاءون إلا أن یشاء الله رب العالمین).

کەقیامەت دێ، هەموو کەس دەزانێ چی لەگەڵ خۆی بردووە:

﴿ بسم الله الرحمـن الرحیم ﴾ ١: إذا الشـمس کـورت ﴾ کاتێ خـۆر پێچرایەوەو تاریك بوو و، واتە: رووناکی نەماو، لەشـوێنی خـۆی تـرازا، وەك ئیمامی (بوخـاری) ئەم فەرموودەیـە دێنێ: ((الشـمس والقمر یکوران یوم القیامة)). (فتـح: ٦/٣٤٣). واتە: ئەم خۆرو مانگەی ئیسـتایە هەردوو لەرۆژی بەرێدا تاریك دەبن و دەپێچرێنەوە ﴿ ٢: وإذا النجوم انکدرت ﴾ وەدەمێك ئەستێرەکان هەڵوەریـن و، لەجێگەی خۆیاندا تـرازان و کەوتنە خوارێ ﴿ ٣: وإذا الجبال سـیرت ﴾ وەدەمێـك کێوەکان خرانە بزووتن و لەرزەو، بوونە گەردو نیشـتنە ئاسمـان ﴿ ٤: وإذا العشـار عطلت ﴾ ئەو حەلەی وشـترە ئاوسـەکان بەرەڵلا کران و پشـتگوێ خران لێیان نەپرسرایەوە، یان کاتێ هەورەکان لەباران بارین خران ﴿ ٥: وإذا الوحوش حشـرت ﴾ وکاتێ گیانلەبەرانـی کێوی کۆکرانەوە، پاش ئەوە کە لەترسـی یەکتر نەیـان ئەوێرا بەیەکـەوە بژین، چونکە ئـەو رۆژە ئەوەنـدە سـەختە ئەوانیش خۆیان لەبـیر ئەچێتەوە و دوژمنایەتیـان نامێنێ، ئایەتی (ومـا من دابة فی الأرض ولا طائر یطیر بجناحیه إلا أمم أمثالکم ما فرطنا فی الکتاب من شـئ ثم إلی ربهم یحشـرون)٦/٣٨. ئەو راستیە دەگەیەنێت ﴿ ٦: وإذا البحار سجرت ﴾ وکاتێ دەریاکان تەقێنرانەوەو گردران لەئاگرو هەڵگیرسان و هەمـوو بوونە یەکپارچە ئاگر، ئەشـگونجێت زەویی لەت لەت ببـێ و هەرچـی ئاگر لەناویایەتـی دەرکـەوێ و، هەرچی ئاوی دەریـاکان هەیە، ببێتە هەڵم و گری تێ بەربێ و بچێ بەحەوادا، وەك دەیـان جار کێـوەکان بەهۆی زەمین لەرزە و تەقینەوەوە لەت و پەت بوون، لە (سـوونەنی ئەبووداوود)یشـدا هاتووە: (لایرکب البحـر الا حاج أو معمر أو غاز، فإن تحـت البحر نارا، وتحت النار بحرا) واتە: لەبەر ترسـناکی و سـامناکی زەریاکان هەقە جگە لە

حاجی و عومرەکەری (ماڵی خوا) و، موجاهیدی ڕێگەی خوا،هیچ کەسێکی تر بە دەریاکاندا نەچێت، چونکە ژێری دەریاکان ئاگرە، وەژێر ئاگرەکەیش دەریایە!. ﴿ ٧: وإذا النفوس زوجت ﴾ وکاتێ هەمـوو گیانـەکان جووتکرانەوە لەگەڵ لاشـەی خۆیاندا،واتە: کرانـەوە بەجەسـتەی خۆیانداو هەمو گەڕانەوە بۆ حیسـاب و لێ

سُورَةُ التَّكْوِيرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

سُورَةُ الانفِطَارِ

پرسـینەوە، وەك دەفەرموێ: (أحشروا الذين ظلموا وأزواجهم وما كانوا يعبدون)٢٢/٣٧. ﴿ ٨: وإذا الموءودة سئلت ﴾ وکاتێ کیژی زیندە بەچاڵکراو پرسـیاری لێکرا ﴿ ٩: بأی ذنب قتلت ﴾ بەهۆی چ تاوانێکەوە کوژرا..؟!. هێشـتا لەسەرەتای هاتنی ئیسلامیشەوە کچـان لەلایەن ئەوانەوە کە بڕوایـان نەهێنابوو هەر زیندە بەچاڵ ئەکـران، تەنها بەتاوانی ئەوە کەبۆچی کچـن.!! (قەیس) هاتە لای پێغەمبـەر ﷺ وتی: من لەسـەر دەمـی جاهیلییەتدا کچانی خۆمـم زیندە بەچاڵ دەکرد، دەبێ چ بکەم ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: بچۆ لەباتـی هەریەکەیان بەندەیەك ئازاد بکە، وتی: ئاخر من وشتر دارم! فەرمووی: دەبرۆ لەباتی هەریەکەیان وشترێك سـەر ببڕە. (عبدالرزاق:٣/٣٥١). ﴿ ١٠: وإذا الصحف نشرت ﴾ دەمێك نامەو پەڕاوەکانی کردەوەکان والا کران بۆ لێکۆڵینەوەو پاداش و تۆڵە ﴿ ١١: وإذا السـماء کشـطت ﴾ و کاتێ ئاسمان لەجێگەی خۆیدا ترازاو داماڵرا، وەك پێستەی مەڕ، لەمەڕ دەکرێتەوە، واتە: سەرو خواری نەما ﴿ ١٢: وإذا الجحیم سعرت ﴾ کاتێ کە دۆزەخ داگیرسـێنراو کەوتە کڵپە کڵپ ﴿ ١٣: وإذا الجنة أزلفت ﴾ کاتێ کە بەهەشـت نزیك خرایەوە لەبەهەشتییەکانەوەو ئامادەکرا بۆیان ﴿ ١٤: علمت نفس ما أحضرت ﴾ کاتێ ئەوانە هەموو روویاندا، ئیتر ئەو دەمە هەموو کەسـێك ئەزانێ چی ئامادەکردووە بۆ پاشە ڕۆژی خـۆی، چاك یان خراپ، وەك ئەفەرمووێ: ((يوم تجد كل نفس ماعملت من خير محضرا وماعملت من سـوء تود لو أن بينها وبينه أمدا بعيدا))٣/٣٠ ﴿ ١٥: فلا أقسم بالخنس ﴾ جاسوێند بەو ئەسـتێرانەی پەنا دەگـرن بەڕۆژداو بەشـەودا دەر ئەکەون، وەك (تەبەریـی) دەڵێ. ﴿ ١٦: الجوار الکنس ﴾ ئەوانەی گەڕۆکن و لە گەڵ خۆردا دەڕۆن، وەبە ڕۆژدا خۆیان دەشـارنەوە لە رووناکی خۆردا، وەك ئاسك لەجێگای پەناگای خۆیدا، خۆی ئەشارێتەوە، ئەمیش جۆرە دەسەڵاتێکی تری خوا نیشان ئەدات ﴿ ١٧: واللیل إذا عسـعس ﴾ وەسـوێند بەشەو کاتێ‌کە پشـت هەڵدەکا و تاریك دەبێ تا تەواوی بوونەوەر دادەپۆشـێ ﴿ ١٨: والصبح إذا تنفس ﴾ سـوێند بە سـپێدەی بەرەبەیان کاتێ رووناکـی خۆی دەردەخات وجیهان بەدەم هەموو شتێکەوە پێ‌دەکەنێ ﴿ ١٩: إنه لقول رسول کریم ﴾ سـوێند بەوانە هەموو، بێ‌گومان ئەم قورئانە قسەو وتەی نێرراوێکی بەڕێزە کە فریشـتەی نیگاو سروشـە. واتە فەرموودەی خوایـە بەهـۆی جبریلـەوە نـێردراوە ﴿ ٢٠: ذی قـوة عند ذی العـرش مکین ﴾ خاوەنی هێزو مەکانەتە، لای عەرشـی (خوا)ش زۆر بەرێـزو پایە بـەرزە، وەك دەفەرمووێ: (علمه شـديد القوى * ذو مـرة فاستوى)٦٥/٥٣. ﴿ ٢١: مطاع ثم أمیـن ﴾ لەوێش (لەئاسماندا) فەرمانڕەواو قسەبیسـراوە، ئەمین ودەسـت پاکە لەو سروشەدا دەی‌هێنێ، هیچ خیانەتی تێدا ناکا ﴿ ٢٢: وما صاحبکم بمجنـون ﴾ یارو هاوڕێکەتان (موحەممەد ﷺ) شـێت ولێوە نییە، وەك ئێـوە دژی پڕو پاڵانتە دەکەن. واتە: (جبریل) و (موحەممەد) هـەردوو خـاوەن ڕێزن لە دونیـاو لەقیامەتـدا. ﴿ ٢٣: ولقد رآه بالأفـق المبین ﴾ وبێ‌گومان (موحەممەد) ﷺ فریشـتەی سـروش (واتە: جوبریل)ـی بینیوە لە سـەر شـێوەی خۆی لەئاسۆی روون و نمایاندا، واتە: لەو جێگایـە خۆر هەڵدێت، وەك دەفەرمووێ: (.. وهـو بالافق الاعلى)٧/٥٣. بەڵێ پەیامبەر ﷺ لەماوەی تەمەنیدا دووجـار جوبریلی دیتـووە، ئەمە جارێکیانەو، ئـەوی دیکەیش لەسـوورەتی (نەجم)دا هاتـووە: وەك دەفەرمووێ: (ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى * عندها جنة المأوى * إذ يغشى السدرة ما يغشـى)١٣/٥٣-١٦. ﴿ ٢٤: وما هو علی الغیب بضنین ﴾ وئەو (پەیامبەرە) لەسەر گەیاندنی وەحی چکووس نییە،واتە: کۆتایی و

بەخیلی ناکا لەگەیاندنەکەیدا، وە زۆر بەرێك و پێکی دەیگەیەنێت ﴿ ٢٥ : وما هو بقول شیطان رجیم ﴾ ئەو قورئانەش قسەو گوفتاری شـەیتانی نەفرەتکراو نییە، وەك ئێوە پێتـان وایە! ﴿ ٢٦ : فأین تذهبـون ﴾ جا ئیتر ئێوە بۆ کوێ دەچـن..؟! ئەوە کەی رێگەیە گرتوتانەبەر، دەربـارەی قورئان؟ جارێك پێـی دەڵێن: جادووە، جارێك دەڵێن: هۆنراوەو شیعرە! ﴿ ٢٧ : إن هو إلا ذکر للعالمین ﴾ بەراستـی ئـەو تەنهـا ئامۆژگارییەکە بۆ جیهانەکانـی ئادەمی و پـەری، وە لەوانـە نییە ئێوە دەیڵێن ﴿ ٢٨ : لمن شـاء منکم أن یستقیم ﴾ یاداوەرییە بۆ ئەوکەسـەتان بیەوێ لە سەر رێی راست ئیستیقامەی ببێ،واتە: قورئان تەنها کەڵکی بۆ ئەو جۆرە کەسانە دەبێت ﴿ ٢٩ : وما تشاءون إلا أن یشاء الله رب العالمین ﴾ وەئێوە ئارەزووی ئیسـتیقامە ناکەن، مەگەر خـوای خاوەنی جیهانەکان ئـارەزووی بکات، جا کەوابـوو داوای یارمەتی هەر لەو بکەن و، خۆشـتانی بەتەواوی بۆ رێك بخەن، تا خوایش پشتیوانتان بێ و رێنماییتان بکا، ئەگینە خوا بەزۆر هیچ کەسێك ناهێنێتە ژێر بار. کۆتایی تەفسـیری سوورەتی (تەکویر)، زۆر سوپاس بۆ خوای باڵا دەست.

سوورەی (ئینفیتار)ـە

مەککەییەو (١٩) ئایەتە

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سـوورەتی(ئینفیتار) وەك سـوورەتی (تەکویر) باسـی تەقینەوەو تێکچوونی سیسـتمی بوونـەوەرو، هاتنـی رۆژی قیامەت دەکا، جا لەسـەرەتاوە چەنـد دیمەنێکی بوونەوەر بـاس دەکات: وەك لەتبـوون و پچڕانی ئاسمانەکان لەیەکـترو، هەڵوەرین و کەوتنە خـوارەوەی ئەسـتێرەکان و، تەقینـەوەی زەریـاو دەریـاکان و، وەرگێرانـەوەی مردووی گۆڕەکان و پاداش وتۆڵەی مرۆڤەکان: (إذا السـماء انفطرت.. علمت نفس ماقدمت وأخرت). پاشان نکوولیی و ململانێـی ئادەمی، بەرامبەر بەو هەمـوو نازونیعمەت و بەهرەیە، خوای بەخشەر پێی بەخشیوە!! : (یا أیها الإنسان ما غرک بربک الکریـم.. فی أی صورة ماشـاء رکبـک) دواتر هـۆی ئینکاری و ململانێـی مرۆڤەکان و، روون کردنەوەی ئەو راسـتیە کە ئادەمی هەرچەندە نکوڵی بکات، دەستەیەك لەفریشتەکان کاروکردەوەکانی دەنووسن: (کلا بل تکذبون بالدین.. یعلمون ماتفعلون). ئەو رۆژەش ئادەمی دەبێتە دوو دەسـتەوە: دەسـتەی چاککاران و، دەستەی بەدکاران، دەرەنجامی هەردوولایشیان: (إن الأبرار لفی نعیم، وإن الفجار لفی جحیم... یصلونها یوم الدین) دیمەنێکی زۆر سـەخت و گرانی قیامەتیش نیشـان دەدا: (وما أدراک مایوم الدین.. والأمر یومئذ لله) پێشـەوا (ئەحمەد) لەبارەی فەزیلەتی ئەم سـوورەتەوە ئـەم فەرموودەیـەی هێناوە: ((من سـره أن ینظر إلی یـوم القیامة کأنه رأی العین فیلقرأ: (إذا الشـمس کورت) و(إذا السماء انفطرت) و(إذا السـماء انشقت)). واتە: ئەوەی پێیخۆشە کەبەچاوی خۆی بروانێتە دیمەنێکی رۆژی بەرێ، باسوورەتی (تەکویر)و(ئینفیتار)و (ئینشیقاق) بخوێنێ.

مرۆڤ نابێ خوا لەبیر کاو، قیامەتیش هەر دێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١ : إذا السماء انفطرت ﴾ کاتێ ئاسمان (بەفەرمانـی خوا) لەت لەت ئەبێ،و هێزی کێشـندەی دەپچڕێ ﴿ ٢ : وإذا الکواکب انتثرت ﴾ ودەمێك ئەسـتێرەکان بەربوونەوەو پەرش و بڵاوبوون و رژانە خوار و لەجێگای خۆیاندا ترازان ﴿ ٣ : وإذا البحار فجرت ﴾ وسـاتێکیش دەریاکان تەقینرانەوەو بەردرانە ناو یەکترو بوونە یەکپارچە، بەهۆی جموجوڵی زەوییەوە، وشیرین و سـوێریان تێکەڵبـوون ﴿ ٤ : وإذا القبور بعثـرت ﴾ کاتێکیش گـۆڕەکان هەڵگێردرانەوەو،مردووەکان دەرهێنـران لێیان وهەرچی لەناوسکی زەویدا بوو فڕێیدایە دەرێ ﴿ ٥ : علمت نفس ما قدمت وأخـرت ﴾ کە ئەوانە روویاندا.. ئەوسـا هەموو کەسـێك ئەزانێ چـی پێش خۆی خسـتووە لە چاك وخراپ، دەشـزانێ چیشـی دوای خۆی خسـتووە لە سوننەتی(حسنه)و(سـیئه) ﴿ ٦ : یا أیها الإنسان ماغرک بربک الکریم ﴾ ئەی ئادەمی..! چیتۆی تەفرەو فریوداو بەرامبەر بەپەروەردگاری بەخشـندەت کافر بوویت لەگەڵ ئەو هەموو نیعمەت وبەخششـانەدا؟ ﴿ ٧ : الذی خلقک فسـواک فعدلک ﴾ ئەوەی دروستیکردیت لە نەبوون، ئینجا بەشێوەیەکی زۆر جوان ئەندامەکانی رێكخسـتیت، قەدو بەژن و باڵاو ئەندامی شیاو و گونجاوی پێ بەخشیت، جا رێك و پێکی کردیت، واتە: قەدو قامەت و باڵا لەجوانترین شـێوەی پێبەخشـیت ﴿ ٨ : فی أی صورة ماشـاء رکبک ﴾ لەهەر شێوەو دیمەنێکدا خۆی ویستی یەکـی خسـتیت ﴿ ٩ : کلا بل تکذبون بالدیـن ﴾ نەخێر، ئێوە تەفرە مەخۆن بەو رێزو حورمەتەی من بەرامبەرتان و لارێ مەبن، جادەبوو سوپاسگوزار بن، کەچی هێشتا بڕواشتان بەرۆژی پاداشت و تۆڵە نییەو ئینکاری دەکەن.

فریشتە گشت کارێکی مرۆڤ تۆمار دەکەن:

﴿ ١٠ : وإن علیکـم لحافظین ﴾ لەکاتێکـدا -کە ئێوە ئەوەندەش

لاسـارو یاخین- دەسـتـەیەك لە فریشـتـەی چاودێر و پارێزەرتان لەسەر دانراوە، هەرچی بکەن ئەی‌نووسن ﴿ ۱۱: کراما کاتبین ﴾ ڕێزدارانێکی نووسـەرن ﴿ ۱۲: یعلمـون ماتفعلون ﴾ ئەزانن چی دەکەن، واتە: بەهەموو کارو کردەوەیەکتان بە ئاگان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

سُورَةُ المُطَفِّفِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

پاداشی چاکان و، تۆڵەی خراپان:

﴿ ۱۳: إن الأبرار لفی نعیم ﴾ بەڕاسـتی چاکان لە ناو خۆشـی بەهەشتدان ﴿ ۱٤: وإن الفجار لفی جحیم ﴾ و بێ‌گومان تاوانباران و بەدکارانیـش لە ئاگری دۆزەخدان ﴿ ۱۵: یصلونها یوم الدین ﴾ لەرۆژی پاداشـتدا دەچنە ناوی و، گەرمای ئەچێژن و دەسـوتێن ﴿ ۱٦: وماهم عنها بغائبین ﴾ وقەتیس دەمێنن و، هەرگیز لێ‌نابڕێن و دوور نابن، بەڵکـو بەهەتـا هەتایی لەوێن ﴿ ۱۷: وما أدراک ما یوم الدین ﴾ وە تۆ بەچی ئەزانیت (ئەی ئینسان!) رۆژی پاداشت چییە و چۆنە؟ ئەوەندە گران و سەختە، مەگەر خوا خۆی وێنەیت بـۆ بـاس بـکات ﴿ ۱۸: ثم مـا أدراک ما یوم الدین ﴾ دیسـان -بۆجارێکی تر- تۆ چووزانیت رۆژی قیامەت و پاداشـت و تۆڵە چییە و چۆنە؟ ﴿ ۱۹: یوم لا تملک نفس لنفس شـیئا ﴾ رۆژێکی سـەختی وەهایە کەهیچ کەسێك بۆ کەسێکی تر هیچی بە دەست نییـە ﴿ والأمر یومئذ لله ﴾ وەئـەو رۆژە هەموو کارو فرمانێك هەر بۆ خوایە، وەکو لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (لمن الملک الیوم، لله الواحد القهار)۱٦/٤۰. "هیچ کەسێکیش ناتوانێت چەلەحانێ و ململانێی لەگەڵ خوا بکا.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (ئینفیتار)

لەگەڵ سوپاسی زۆرم بۆ خوای گەورە.

سوورەتی (موتەففین)ـە

مەککەییەو (۳٦) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی تەرازو بازی خەڵکانی مەککە دەکات، هەرچەندە دەبوو ئەم حوکم و مەسەلە شەرعییە لە مەدینەدا باس بکرایە، جا لەبەرئەوە بۆتە جێی سەرنج و ورد بوونەوەی راڤەکەرانی قورئان، (ئـیـبن ماجە ۷٤۸/۲) لە (ئـیـبن عەبـبـاس)،وە دەڵێ: ((لما قدم نبی الله ﷺ المدینة کانوا من أخبث الناس کیلاً، فأنزل الله سـبحانه وتعالی:"ویل للمطففین"، فحسـنوا الکیل بعد ذلـک)). واتە: ئەو دەمەی کە پەیامبەر ﷺ هاتە مەدینە خەڵکانی ئەوێ بەشێوەیەکی زۆر خراپ کێشـانەو پێوانەیان دەکرد، تا دەرئەنجام فەرمایشـتی (ویـل للمطففین)هـات، پاشـان حـاڵی خۆیانیان گـۆڕی و چاك بوون. سـەرەڕای ئەوەیش وەك سوورەتە مەککەییەکانی تر باسی بیروباوەڕە بنەڕەتییە ئیسلامییەکان دەکات، لەسەرەتاوە هێرشێکی توندو تیژ دەکاتە سـەر خەڵکانـی تەرازووبازچی، ئەوانەی وا لە قیامەت ناترسن و، هیچ حسابێك بۆ خۆیان ناکەن: (ویل للمطففین الذین إذا اکتالوا علی الناس یسـتوفون) پاشانیش باسێك لە هەموو سـنوور دەرچوو و، بەدکاران دەکات لەگەڵ هەڵسەنگاندنی پاداش و تۆڵەیانـدا: (کلا إن کتـاب الفجار لفی سـجین، ومـا أدراک ما سجین...) ئینجا لاپەڕەیەکی جوانی زێڕین بۆ چاکان و پارێزگاران دێنێت: (إن الأبرار لفی نعیم..) وە بەکورتە باسـێك لە هەڵوێستی بەدکاران بەرامبەر بە موسـڵمانان کۆتایی دێ: (إن الذین أجرموا کانوا من الذین آمنوا یضحکون.).

کەم فرۆشی مایەی زیانمەندی دوا رۆژە:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحیم * ۱: ویـل للمطففیـن ﴾ تیاچوون بۆیاریکـەران بـە پێوانەو تـەرازوو ﴿ ۲: الذیـن إذا اکتالوا علی الناس یستوفون ﴾ ئەوانەی کاتێ‌پێوانە بۆ خۆیان بکەن و شت لە خەڵکی بکڕن، بەڕێك و پێکی ئەنجامی دەدەن و بە تەواوی وەری

ئەگرن ﴿٣: وإذا كالوهم أو وزنوهم يخسرون﴾ وەکاتێ پێوانە، یا کێشانە بۆ خەڵك بکەن و شتیان پێ بفرۆشن بە ناتەواوی بۆیان ئەنجام ئەدەن، جا ئایەتی: (وأوفوا الكيل إذا كلتم)١٧/٣٥. یان: (وأقيموا الوزن بالقسط ولا تخسروا الميزان)٩/٥٥. بۆ دوپاتی ڕاستکردنەوەی ئەو حاڵەتە ناهەموارەیە ﴿٤: ألا يظن أولئك أنهم مبعثون﴾ ئایا ئەوانە نازانن و بڕوایان نییە کە بەڕاستی زیندوو ئەکرێنەوە بۆ وەرگرتنی تۆڵەی فێڵ و خەیانەتیان ﴿ليوم عظيم﴾ بۆڕۆژێکی زۆر بەسام و گەورە. واتە: ترازووبازی کردەی کەسێکە هەرگیز بڕوای بە زیندوو بوونەوە نەبێت..! ﴿٦: يوم يقوم الناس لرب العالمين﴾ ئەو ڕۆژەی هەموو خەڵکی بە پێوە دەوەستن بۆ حوکم و فەرمانی خواوەندی جیهانەکان.

عەبدوڵلای کوڕی عومەر ئەڵێ: پەیامبەر ﷺ ئەفەرموێ: ((يوم يقوم الناس لرب العالمين) حتى يغيب أحدهم في رشحه إلى انصاف أذنيه)) (فتح: ٥٦٥/٨). واتە: ئەو ڕۆژە ئەوەندە سەختە و خەجاڵەت هێنەرە، هەریەکەیان لەنێو ئارەقی خۆیدا تا بنە گوێی ون ئەبێ. (متفق عليه).

کارنامەی بەدکاران لە (سجّين)دایە:

﴿٧: كلا﴾ دەست لە یاریکردن بە پێوانەو تەرازوو هەڵگرن ﴿إن كتاب الفجار لفي سجين﴾ بەڕاستی کارنامەی بەدکاران لەجێگایەکی زۆر تەنگ و قوڵی دۆزەخدایە پێی‌دەڵێن: (سجين). بۆیە ئەفەرموێ: (ثم رددناه أسفل سافلين... ٥/٩٥). یان (وإذا ألقوا فيها مكانا ضيقا مقرنين دعوا هنالك ثبورا)١٣/٢٥. ﴿٨: وما أدراك ما سجين﴾ چی تۆی شارەزا کرد (سجين) چییە؟ ﴿٩: كتاب مرقوم﴾ نامەیەکی مۆر کراوو لۆکە، وەهیچ خێرێکی تیا نییە، وە دەستکاریش ناکرێ، چۆن کردەوەکانیان تۆمار کرابێ، وا دێتە بەردەستیان ﴿١٠: ويل يومئذ للمكذبين﴾ تیاچوون لەو ڕۆژەدا بۆ بەدرۆ خەرەوان ﴿١١: الذين يكذبون بيوم الدين﴾ ئەوانەی بڕوایان بە ڕۆژی پاداش و تۆڵە نییە و بەدرۆی دەزانن ﴿١٢: وما يكذب به إلا كل معتد أثيم﴾ خۆ مەگەر هەر مرۆڤە سنوور بەزێن و گوناهبارەکان بەدرۆی بزانن و باوەڕی پێ نەکەن. ﴿١٣: إذا تتلى عليه آياتنا﴾ کاتێ ئایەتەکانی ئێمەی بەسەرا بخوێندرێ بۆ چەسپاندن و دووپاتکردنەوەی زیندوو بوونەوە ﴿قال أساطير الأولين﴾ دەڵێ ئەمە ئەفسانەی پێشینانە تۆمار کراوە، وەك لە جێگایەکی تردا ئەفەرموێ: (وإذا قيل له ماذا أنزل ربكم قالوا أساطير الأولين)٢٤/١٦. یان دەفەرموێ: (قالوا أساطير الأولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة وأصيلا)٥/٢٥. ﴿١٤: كلا﴾ نا، ئەفسانەی پێشووان نییە ﴿بل ران على قلوبهم ماكانوا يكسبون﴾ بەڵکو ئەوەی دەیانکرد لە تاوان و گوناە زاڵبووە بە سەر دڵەکانیاندا، بۆیە ڕاست و ناڕاست لەیەك ناکەنەوەو ئایەتەکانمان بەدرۆ دەخەنەوە.

ئیمامی (ترمزی) و (نەسائیی) ئەم فەرموودەیە دێنن:

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا ۖ بَلْ ۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا۟ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

(هەربەندەیەك کە گوناح دەکات، خێرا خاڵێکی ڕەش بەدڵیەوە دەنووسێ، جائەگەر تەوبەی کرد و پەشیمان بوویەوە، ئەوا لێی پاك ئەبێتەوە، ئەگەرنا، وردە وردە زیاد ئەکا تا بەتەواوی دڵی ژەنگ دەگرێت، هەر ئەوەیە کەخوا ئەفەرموێ: (كلا بل ران على قلوبهم ماكانوا يكسبون). ﴿١٥: كلا إنهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون﴾ ئاگاداربن! بەڕاستی ئەوانە لەو ڕۆژەدا لەدیتنی خواوەندیان مەحجووبن ونای‌بینن.

پێشەوا (شافعی) دەڵێت: ئەم ئایەتە بەڵگەیە لەسەر دیتن و بینینی خوای پەروەردگار لەڕۆژی بەرێدا؛ پێشەوا (مالیك)یش دەڵێت: کاتێك کە دیتنی زاتی خوا دوژمنانی لێ بێ بەش بکرێت، ئەوا بێگومانە کەزاتی خۆی دەرئەخات بۆ دۆستەکانی، وەك ئەفەرموێ: (وجوه يومئذ ناضرة * إلى ربها ناظرة)٧٥/٢٢-٢٣.

﴿١٦: ثم إنهم لصالوا الجحيم﴾ پاشان بێگومان دەخرێنە ناو دۆزەخەوەو دەسوتێن ﴿١٧: ثم يقال هذا الذي كنتم به تكذبون﴾

پـاش چوونە نـاو دۆزەخ پێیان ئەوترێ: ئەمە ئەو سزایەیە ئێوە بەدرۆتان دەزانی.

کارنامەی پیاوچاکانیش لە (علیین)دایە:

﴿ ١٨: كلا إن كتاب الأبرار لفي عليين ﴾ ئاگاداربن! کەکارنامەی چاکان لەجێگایەکی زۆر بەرزو بڵندداپە لەبەهەشـتدا ﴿ ١٩: وما أدراک مـا عليون ﴾ جا تـۆ چووزانیت ئەو جێگـا بەرزە چییە؟ ﴿ ٢٠: كتاب مرقوم ﴾ نامەیەکی سـەر بە مۆروو لۆکە و، خێری تێدایـە ﴿ ٢١: يشـهده المقربـون ﴾ فریشـتە نزیکەکانـی خوا دەیکەنــەوەو ئەیبینن و ئامادەی ئەبن، واتە: نامەی کردەوەکان لای فریشتەکان هەڵگیراوە. (ئیبن عەبباس) لە (کەعب)ی پرسی: (سـجین) لەکوێیـە؟ وتـی: زەوی حەوتەمەو رۆحـی کافرو خوا نەناسـان فڕێدەدرێتە ئەوێ، (علیین)یش لەئاسمانی حەوتەمەو، رۆحـی ئیماندارانی بۆ دەبرێت، (تەبـەری: ٢٩١/٢٤). ﴿ ٢٢: إن الأبرار لفي نعيم ﴾ بەراسـتی چاکان لەناو خۆشیو بەهرەیەکی ئێجگـار زۆردان لەبەهەشـتدا ﴿ ٢٣: على الارائـک ينظرون ﴾ لەسـەر کورسـی و قەنەفە رازاوەکانی بەهەشـتدا دانیشـتوون و تەماشـای ئەو هەموو نـازو نیعمەت و بەهرەی بەهەشـتە ئەکەن کـە بۆیان ئامادە کراوە ﴿ ٢٤: تعرف في وجوههم نضرة النعيم ﴾ لە رووخسـاریاندا رووگەشی وخۆشی بەهەشت دەبینی و دەزانیت ﴿ ٢٥: يسـقون من رحيق مختوم ﴾ لەشـەرابێکی پاك و صاف و سەرمۆریان پێدەنۆشێ، واتە: دەستی هیچ کەسێکی لێ نەکەوتووە، وچاکان خۆیان سـەرەکەی لادەبەن ﴿ ٢٦: ختامه مسـک ﴾ دوا قومی بۆنی میسـکی لێ دێت، واتە: وەك شـەرابی دونیا نییە تا بۆ گەنی و سەرئێشـەو دەردوداوێکی زۆری هەبێت ﴿ وفي ذلک فليتنافس المتنافسـون ﴾ جا ئەوانەی کە پێشـبڕکێ و پێشدەستی دەکەن با لەوەدا پێش دەستی و کێبەرکێ بکەن و هەوڵبدەن بۆکارو کردەوەی چـاك، وەك ئەفەرموێ: (لمثل هـذا فليعمل العاملون). ﴿ ٢٧: ومزاجه من تسـنيم ﴾ هەروەها ئەو شـەرابە پاکە لەگەڵ ئاوی کانیاوێکی بەرزو پاك و خۆشـدا تێکەڵکراوە، واتە: شەرابی بەهەشـت لەئاوی (تەسنیم)ی تێکەڵ ئەکرێ، ئەوجا ئەیاندرێتێ بیخۆنـەوە ﴿ ٢٨: عينا يشـرب بهـا المقربون ﴾ سـەرچاوەیەکە نزیکانـی خوا لێی ئەخۆنە وە، کەوابوو پلـەی (مقربون) بەرزترە لەپلەی (أ برار).

تاوانباران بە موسڵمانان پێدەکەنن:

ناودارانـی قورەیـش هـەردەم پێدەکەنـین و سـووکایەتیان بـە موسـڵمانانی ئـەو سـەردەمە ئەکرد، جـا خـوای بەبەزەیی ئەم ئایەتـەی ناردو فەرمـووی: ﴿ ٢٩: إن الذين أجرمـوا كانوا من الذين آمنـوا يضحكون ﴾ بێگومان ئەوانـەی بەدکردار بوون لە دونیـادا پێدەکەنـین بەوانەی بڕوایـان هێنابـوو ﴿ ٣٠: وإذا مروا بهم يتغامزون ﴾ وکاتێ بەلایاندا تێدەپەڕین سـرتە سـرتیان دەکردو چاویان لە یەکتر دادەگرت، بەمەبەسـتی ئازاردانی دڵ و دەروونـی بڕوادارەکان ﴿ ٣١: وإذا انقلبوا إلى أهلهم ﴾ وکاتێکیش دەگەڕانەوە بۆلای خێزانیماڵەوەیان ﴿ انقلبوا فكهين ﴾ بە خۆشی بـردن بەگاڵتە کردنەکەیان بە ئیمانـدارەکان دەگەڕێنەوە ﴿ ٣٢: وإذا رأوهـم ﴾ وکاتـێ بڕوادارەکانیان دەبینـی ﴿ قالوا إن هؤلاء لضالون ﴾ ئەیانوت: بە راستی ئەو کۆمەڵە بڕوادارانە سەرلێشێواو و گومڕان! ﴿ ٣٣: وما أرسلوا عليهم حافظين ﴾ لەکاتێکدا ئەوان نەنێردرابـوون بە چاودێر بەسـەریانەوە، واتە: بۆخۆیان دەڵێن، ئەینە ئەوان مافی ئەوەیان نییە کارو کرداری موسڵمانان هەڵسەنگێنن. وە لە جێگایەکی تردا دەفەرموێ: (إنه كان فريق من عبادي يقولون ربنا فاغفر لنا وارحمنا وأنت خير الراحمين فاتخذتموهم سخريا حتى أنسوكم ذكرى وكنتم منهم تضكون)١١٠/٢٣. بۆ دوویاتی ئەوماناو مەبەسـتەیە ﴿ ٣٤: فاليوم الذين آمنـوا ﴾ ئیتر ئەمڕۆش –ڕۆژی قیامەت– بڕوادارەکان ﴿ مـن الكفار يضحكون ﴾ بەکافران و بێ بـڕواکان پێدەکەنن، واتە: هەروەك ئەوان لـە دونیادا گاڵتەیان بەمان ئەکـرد، ئەمانیش لەوڕۆژەدا گاڵتە بەوان ئەکەنەوە ﴿ ٣٥: علـى الارائـک ينظرون ﴾ لەسـەر قەنەفـە ڕازاوەکانـەوە پاڵیان لێداوەتەوەو تەماشا ئەکەن و دۆزەخییەکان بەچاوی خۆیان دەبینن و پێیان دەڵێن: ﴿ ٣٦: هل ثوب الكفار ماكانوا يفعلون ﴾ ئاخۆ بێ بڕواکان پاداشتی کاروکردەوەکانیان دەراوەتەوە؟.

بەڵێ لەهەمووسـەردەمێکدا ئەوجۆرە مرۆڤـە تاوانبارو خراپکارانە هەن و سوکایەتی و گاڵتە و لاقرتێ بەدەستەی بڕواداران ئەکەن و، دانا و زانا دەبێ بەنادان و نەزان و، نەزانیش دەبێ بەزانا.!! جا لەپاشەڕۆژدا هەموویان بەری کێڵگەی خۆیان دەخۆنەوە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (موتەففین).

زۆر سوپاس بۆ خوای کارجوان.

سوورەی (ئینشیقاق)ـە

مەککەییەو (٢٥) ئایەتە.

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە وەك سوورەتی (تەکویر) و(ئینفتار) باسی وێرانبوونی

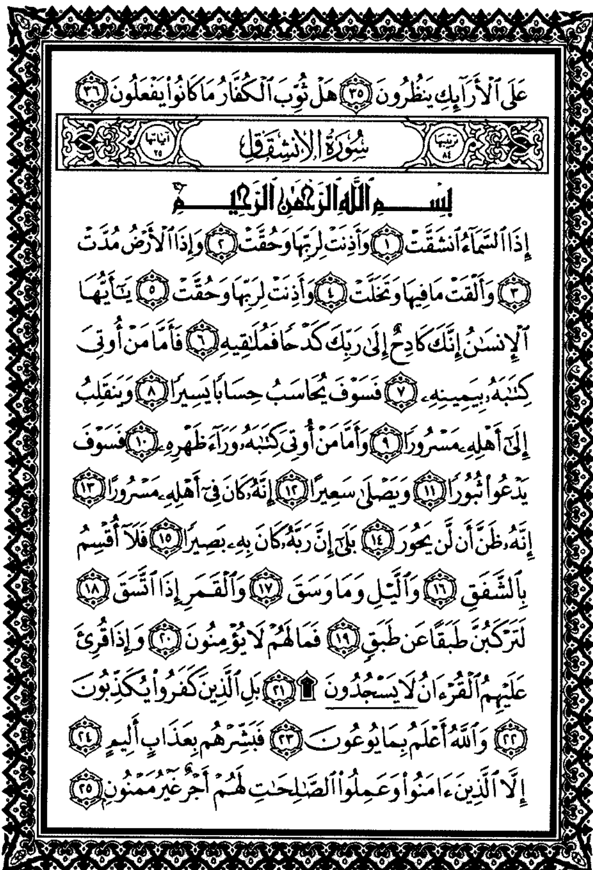
جیهان و ئاسمانەکان و زەویی دەکات، پێش هاتنی رۆژی دوایی، وەهەر وەکو هەموو سوورەتە مەککەیییەکانی تر، باسی بیروباوەڕە سەرەکییەکانی ئیسلام دەکات، جا لەسەرەتاوە هەندێ دیمەنی وەرگەڕان و وێران بووی بوونەوەر باس ئەکات: (إذا السماء انشقت، وأذنت لربها وحقت) لەپاشانیش باسی ئادەمیزاد دەکات "کە چۆن هەمیشە ماندوو شەکەت ئەبێ لەپێناوی بەدەست هێنانی رزق و رۆزیدا" دەرەنجام یان چاکە پێش ئەخات بۆ پاشەڕۆژی خۆی، یان خراپە، دیارە پاداش و تۆڵەیش هەر بەپێی ئەو هەوڵانە دەبێت: (یا أیها الإنسان إنک کادح إلی ربک کدحا فملاقیه) کەمێکیش هەڵوێستی بێ بڕوایان سەبارەت بەقورئان باس دەکاو، تێشیان ئەگەیەنێت کە سزاو ئەشکەنجەیەکی گەورەیان لەقیامەتا تووش دەبێت، لەکۆتاییشدا باسی بێ بڕوایان دەکاو سەرزەنشتیان دەکات لەسەر ئەوەی کە بڕوا ناهێنن لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگانەدا.
جا لەگەورەیی و فەزیلەتی ئەم سوورەتەیە کە پێشەوا (بوخاری) ئەم فەرمودەی هێناوە: (ئەبو رافیع) دەڵێ: لەدوای (ئەبوو هورەیرە)وە نوێژی (عیشا)م کرد، دەبینم سوورەتی (إذا السماء انشقت)ی خوێندەوەو، سوژدەشی برد، منیش وتم: ئەوە چی بوو ئەو سوژدەیە؟ وتی: منیش جارێ لەدوی (ئەبولقاسم)ەوە موحەممەد ﷺ نوێژم کرد، دیتم سوژدەی برد، بۆیە تامنیش ماوم لەم جێگایەدا هەر سوژدە دەبەم. (فتح الباری: ۱/ ۲۹۲).

کە قیامەت هات ئەسمان ترەک دەباو، زەوی رادەخرێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ۱: إذا السماء انشقت ﴾ کاتێك ئاسمان لەت و پەت بوو وئەم دەستوورو سیستەمە نەما و هەڵوەشایەوە ﴿ ۲: وأذنت لربها وحقت ﴾ وە گوێڕایەڵی فەرمانی پەروەردگاری خۆی بوو شیاویش بوو بۆی ملکەچ بێت ﴿ ۳: وإذا الأرض مدت ﴾ کاتێکیش زەوی پان و فراوان کرا وکێوەکان بەرزو نزمیان تیا نەما و، بوونە دەشتێکی کاکی بەکاکی، وەك (ئیبن جەریر) ئەم فەرمووده دێنێ: ((إذا کان یوم القیامة مد الله الأرض مد الأدیم حتی لا یکون لبشر من الناس إلا موضع قدمیه)). واتە: کە رۆژی قیامەت هات، خواوەند -وەك پێستە- زەوی رادەخاو مەردمیش تەنیا جێی پێی خۆی دەبێتەوە، ئەوسا (پێغەمبەر) یەکەم کەسێکم شەفاعەتی ئوممەتم دەکەم. ﴿ ٤: وألقت مافیها وتخلت ﴾ وە چی تیا بوو تووری دا وخاڵی بووە ولێی. ﴿ ٥: وأذنت لربها وحقت ﴾ و گوێڕایەڵی فەرمانی پەروەردگاری خۆی بوو، وە شیاویش بوو بۆی ملکەچ بێ جا کە ئەوە رووی دا مرۆڤ ئەبینێ چی پێشی خۆی خستووە لە چاکە وخراپە.

پاداش و تۆڵە بۆ کاروکردەوەی راستە:

﴿ ٦: یا أیها الإنسان ﴾ ئەی ئادەمی! ﴿ إنک کادح إلی ربک کدحا فملاقیه ﴾ بەراستی تۆ هەردەم لە کۆششکردندایت بە کۆششکردنێکی جددی بۆ لای پەروەردگارت، جا پێی دەگەیت

عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ ٱلْكُفَّارُ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

سُورَةُ ٱلِانشِقَاقِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا ٱلْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَٰقِيهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنقَلِبُ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهْرِهِۦ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا۟ ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُۥ كَانَ فِىٓ أَهْلِهِۦ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ۩ ﴿٢١﴾ بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍۭ ﴿٢٥﴾

تێکۆشاندایت و زۆر خۆت ماندوو دەکەیت، سەرەنجامیش دەبێ بەرەو پەروەردگارت بڕۆیت و رووبەڕووی ئەو ببیتەوەو بچیە دیداری، جا ئیتر ئەوکاتە بەری کێڵگەی خۆت ئەخۆیتەوە لە چاکە، یان لە خراپە، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ۷: فأما من أوتی کتابه بیمینه ﴾ ئینجا ئەوکەسەی نامەو دۆسیەی کارو کردەوەکانی درایە دەستی راستی، کە ئەوەش نیشانەی بەختیارییە ﴿ ۸: فسوف یحاسب حسابا یسیرا ﴾ ئیتر پرسینەوەیەکی سووك و ئاسانی لەگەڵدا دەکرێت، پاشان پاداش وەرئەگرێ، وە لەخراپەکانیشی ئەبووردرێ ﴿ ۹: وینقلب إلی أهله مسرورا ﴾ و بەخۆشی و، شادییەوە ئەگەڕێتەوە لای ژن ومناڵ وخزم و کەس و کاری خواناسی لە بەهەشتدا. ﴿ ۱۰: وأما من أوتی کتابه وراء ظهره ﴾ وە بەڵام ئەو کەسەی کە لەپشتییەوە نامەی کردەوەکانی درایە دەستی، کە ئەوە نیشانەی بەدبەختییە ﴿ ۱۱: فسوف یدعوا ثبورا ﴾ ئەوا هاوارو دادی لێهەڵدەستێ وداوای مردنی خۆی ئەکات ﴿ ۱۲: ویصلی

سـعیرا ﴾ چونکه ئەزانێ رادەکێشـرێته ناوئاگرێ کی بلێسـەدارو سوتێنەرەوە، سزاو گەرمایشی ئەچێژێ، لەبەر ئەوە کە:

یەکەم: ﴿ ١٣: إنه کان فی أهله مسرورا ﴾ چونکه ئەو لەدونیادا لەناو خزم وکەس و کاری خۆیدا کەیف خۆش و شاد بوو.

دووەم: ﴿ ١٤: إنـه ظـن أن لن یحور ﴾ پێی وابـوو کە هەرگیز زینـدوو نابێتەوەو ناگەرێتەوە بۆلای پەروەردگاری ﴿ ١٥: بلی إن ربه کان به بصیرا ﴾ بەڵێ دەگەرێتەوەو مەحاسـەبەی دەکرێ، وە بەراستی پەروەردگاری لە دونیادا چاك ئاگاداری کردەوەکانی بوو وبینا پێیان.

مرۆڤ قۆناغی جیاجیا دەبڕێ:

﴿ ١٦: فلا أقسـم بالشـفق ﴾ جا سوێند ئەخۆم بەسوورایی دەمی ئێواران کە تا وەختی عیشا دەخایێنێ. ﴿ ١٧: واللیل وما وسق ﴾ وە بەشـەوو بەو شـتانەش کۆیان ئەکاتەوە لـە تاریکییەکەیدا لە خەڵکـی وئـاژەڵ وهتد. ﴿ ١٨: والقمر إذا اتسـق ﴾ وە سـوێندم بەمانگی چواردە، ئەوکاتە کە پڕ ئەبێتەوە و خەرمانە ئەدا ﴿ ١٩: لترکبن طبقا عن طبق ﴾ سـوێند بەوانــە ئێوە پلە بەپلە دەگەن بە سەختییەکانی قیامەت.

لەبەر لووت بەرزیی و فیز باوەڕ ناهێنن:

﴿ ٢٠: فمـا لهـم لا یؤمنـون ﴾ جـا چییانــە بــاوەڕ ناهێنن؟، دوای ئـەو هەمـوو بەڵگەو نیشـانانە، دەبوو مرۆڤـی بیرتیژو ژیر ملی راکێشـایە بۆخوا، نابینێ شـەو چۆن چەتری رەشـی خۆی هەڵـدەدات و، مانگ و رووناکییەکـەی ئەخاتە ئاسمان؟! ﴿ ٢١: وإذا قرئ علیهم القرآن لا یسجدون ﴾ وە کاتێ قورئانیان بەسەردا بخوێنـرێ سـەر دانانەوێنن بەوەی باوەڕی پـێ بێنن ﴿ ٢٢: بل الذین کفروا یکذبون ﴾ لە بەر ئەوە نییە قورئان کاریگەری نەبێت لە سـەریان بەڵکو ئەوانەی کافـرن درۆی دەدەنە پاڵ، بۆیە کاتێ قورئان بەسەریاندا دەخوێنرێ ملکەچی نابن ﴿ ٢٣: والله أعلم بما یوعون ﴾ وە خواش زاناترە بەوەی دەی شارنەوە لەسـنگیاندا دەر بارەی قورئان وپێغەمبەرو ئیسـلام ﴿ ٢٤: فبشرهم بعذاب ألیم ﴾ دەسا تۆش مژدەیان پێ بدە بە سزایەکی بەئێش ﴿ ٢٥: إلا الذین آمنـوا ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایـان هێناوە ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ کارە چاکەکانیـان کـردووە ﴿ لهم أجر غیر ممنون ﴾ پاداشـتێکی نەبڕاوەیان بۆ هەیە وهـەردەم لەژێر میهرەبانی خوای گەورەدان، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (عطاء غیر مجذوذ)١١/١٠٨.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی(ئینشیقاق).

ولله الحمد والمنة وبه التوفیق والعصمة.

سوورەتی (بروج)ـە

مەککەییەو (٢٢) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە چەند حەقیقەت و راستیەك لە بیروباوەڕی ئیسلام نیشان دەدات، تەوەرەکەیشی باسی خاوەن لەغەمەکان (أصحاب الاخـدود)ن، ئەوانەی وا بـە ئەوپەڕی دڵرەقییەوە ئەشـکەنجەو ئـازاری ئیماندارەکانیـاندا، ئەوانیـش بـە ئەو پـەڕی متمانەوە بیروباوەڕی خۆیانیان پاراست و ململانێیان لەگەڵ ئەو تاغووتانەدا کرد، وەبەچەندیین سـوێند دەسـت پێ‌دەکات لەسەر ئەوەی کە تاوانبـاران لەناو ئەبرێن و سـزا ئەدرێن، پاشـان هەرەشـە ئەکا لەوانەی کە ئەزیەت و ئازاری موسـڵمانان ئـەدەن، ئینجا تواناو دەسەڵاتی خوا بۆ تۆڵە سەندن لەتاوانباران باس ئەکا، لەدواییدا بە کورتەیەك داستانی فیرعەون ودەسەڵاتی خوای گەورە بەرامبەریان دێتە پێش. جابەم شێوەیە دەست پێ‌دەکات:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: والسـماء ذات البروج ﴾ سوێند بەئاسمانـی دوازدە کەلـو (بورج)ـە، کەخۆر لەسـاڵێکدا بەهەر دوازدەکـەدا تێ‌دەپـەڕێ، واتـە: هەرمانگـەی لەیەکێکیانـەوە دەڕوات، کە ئەمەیش دەسـەڵاتی بێ سنووری خوا نیشان ئەدات ﴿ ٢: والیـوم الموعـود ﴾ وە بە رۆژی بەڵێن دراو، بۆ حیسـاب و پاداش ﴿ ٣: وشـاهد ومشهود ﴾ وە بەهەموو ئەوشتانە دەبینن وبەوشـتانەیش دەبینرێن، ئەگەرچی زۆربەی راڤەکەرانی قورئان دەڵـێن: مەبەسـت بە (شـاهد) رۆژی هەینییە، و مەبەسـت بە (مەشـهوود) رۆژی (عەرەفە)یـە. (البغـوی/٤/٤٦٦)، هەروەکـو (ئیبن جەریر) فەرموودەیەکی هێناوە بۆ ئەو راسـتییە، جاسـوێند بە هەمووئەمانە، لەپێش ئێوەوە کۆمەڵێ موسـڵمان هەبوون لەسـەر ئایینی عیسـا ﷺ تووشی دەسـەڵاتدارێکی دڵرەقی بێ‌بەزەیی، هەمیشـە دەردی سـەری ئەدان، بۆ ئەوەی لەئایینەکەیان وەریان گێرێ و پەشـیمان ببنـەوە، بەڵام هەمـوو هەوڵەکانیان بە نەزۆك مایەوە، بۆیە بڕیاریاندا بیانسـوتێنن، جا ئەوەبوو هاتن لەغمێکی گەورەیـان بـۆ هەڵکەندن و ئاگریان تیا کـردەوەو، بڕوادارەکانیان خستە ناویەوەو، هیچ کەسێکیان دڵی دانەچڵەکی و لە باوەڕەکەیان پەشیمان نەبوونەوە!.

یارانی کەلوو (ئوخدود) ستەمیان لە ئیمانداران کرد:

﴿ ٤: قتل أصحاب الأخدود * ٥: النار ذات الوقود ﴾ بە کوشت چن خاوەنانی لەغەمەکانی ئاگری بە سووتك، دەرەنجام خاوەن لەغەمەکان ئەوانەی بڕیاری ئەو لەغەمەیان دا نفرینکران، ئەوەبوو خوای گەورە تۆڵەی لێسەندن ﴿ ٦: إذهم علیها قعود ﴾ کاتێ دانیشتبوون لە سەر لێواری لەغەمەکان، کەیفیان ئەکرد بەسووتاندنی موسڵمانەکان ﴿ ٧: وهم علی مایفعلون بالمؤمنین شهود ﴾ وە ئەوان لە سەر ئەوەی دەیانکرد بە بڕوادارەکان ئامادەبوون، مەبەست لەم داستانە وشیارکردنەوەی (قورەیش)ە، کە ئەگەر ئەوانیش دەست لە ئەشکەنجەی موسڵمانەکان هەڵنەگرن خوا لەمیهرەبانی خۆی بێبەشیان ئەکات و ئەیان فەوتێنێ، لەملایشەوە دڵدانەوەی موسڵمانەکانە ﴿ ٨: وما نقسوا منهم إلا أن یؤمنوا بالله العزیز الحمید ﴾ عەیبیان لێنەدۆزی بوونەوەو هیچ شتێکیان پێناخۆش نەبوو لێیان، ئەوە نەبێت کە باوەڕیان هێنابوو بە خوای دەسەڵاتداری سوپاسکراو ﴿ ٩: الذی له ملک السموات والأرض ﴾ ئەو خوایەی دەسەڵاتی ئاسمانەکان و زەوی هیئەوە ﴿ والله علی کل شئ شهید ﴾ ئەو وەخوا ئاگایشی بەسەر هەموو شتێکا هەیەو هیچی لێ ون نابێت، بە تایبەت ئەوانەی وا سزای موسڵمانان ئەدەن.

تۆڵەی یارانی کەلوو:

﴿ ١٠: إن الذین فتنوا المؤمنین والمؤمنات ﴾ بێگومان ئەوانەی کە پیاوانی بڕوادارو ژنانی بڕواداریان ئازارداو دژایەتییان کردن ﴿ ثم لم یتوبوا ﴾ لە پاشا تەوبەشیان نەکرد ﴿ فلهم عذاب جهنم ولهم عذاب الحریق ﴾ سزای دۆزەخ وسزای ئاگری سوتێنەریان بۆ هەیە، چونکە ئەوانیش موسڵمانەکانیان دەسوتاند. ئینجا پاشەڕۆژی موسڵمانەکان باس ئەکات: ﴿ ١١: إن الذین آمنوا ﴾ بێگومان ئەو کەسانەش بڕوایان هێنابوو ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ و کارە چاکەکانیان کردبوو ﴿ لهم جنات تجری من تحتها الأنهار ﴾ لە بەهەشتدا چەندین باخیان بۆ هەیە وەلەبنکی درەختەکانیانەوە جۆگە لە ئاوو رووبارەکان دەڕۆن ﴿ ذلک الفوز الکبیر ﴾ ئا ئەوەشە دەسکەوتی گەورە.

هەڵمەتی پەروەردگار زۆر حەستەمە:

پاشان خوای گەورە باسی دەست وەشاندنی خۆی دەکات لەدوژمنانی دینەکەی وەك ئەفەرمووێ: ﴿ ١٢: إن بطش ربک لشدید ﴾ بەڕاستی دەست وەشانی پەروەردگارت زۆر توندو بەتینە، هەرگیز مرۆڤ ڕزگاری نابێ لێی، ﴿ ١٣: إنه هو یبدئ ویعید ﴾ بەڕاستی ئەو خوایەیە لەسەرەتاوە بێ بناغە خەڵکی دروست دەکات و، پاش مردن و نەمانیشی ئەیگێڕێتەوە بۆ ژیان و زیندووی ئەکاتەوە ﴿ ١٤: وهو الغفور الودود ﴾ وەهەر ئەویشە خوای لێبووردەی

خاوەنی خۆشەویستی بۆ بەندە تەوبەکارو گوێڕایەڵەکانی ﴿ ١٥: ذو العرش المجید ﴾ خاوەنی عەرشی گەورە ﴿ ١٦: فعال لما یرید ﴾ زۆر بەکارە هەرچی بیەوێ دەیکات کەسێك ناتوانێ بەرهەڵستی بوەستێ ﴿ ١٧: هل آتاک حدیث الجنود ﴾ ئایا هەواڵی لەشکرە سوپاکانت پێنەگەیشت؟ ﴿ ١٨: فرعون و ثمود ﴾ هۆزی فیرعەون و سەموود، و ئەوەی بەسەرهێنرا، ئەوەبو کە لەمووسا یاخی بوو و خوای گەورەیش لەناوی بردن لەشکری سەموود گەڵێ لەئێوە بەهێزتر بوون، ئەوەبوو سەرپێچیان کردو خوایش گرتنی، جا کەوابوو ئەی قوورەیش و هاوچەشنەکانیان ئێوەش ئاگادار بن، هۆشیار ببنەوە ئەگینا چیمان بەوان کرد، بەئێوەیشی ئەکەین ﴿ ١٩: بل الذین کفروا فی تکذیب ﴾ کافرەکانی قورەیش کەڵکیان لەو داستانانە وەرنەگرت، وەکو دەفەرموێ: بەڵکو ئەوانەی کافرو بێ بڕوا بوون لە هۆزەکەت لەبەدرۆ ناساندنێکی شێتگیرانەدابوون سەبارەت بەخۆت و بە قورئان ﴿ ٢٠: والله من ورائهم محیط ﴾ و

خوایش لە پشتیانەوە بە زانست و عیلمی خۆی دەوری گرتوون، و لەدەستی ڕزگار نابن ﴿ ٢١ : بل هو قرآن مجید ﴾ وە نەبێ ئەوەی ئەوان دژایەتی دەکەن سەرگوزەشتەیەکی بێ ناوەڕۆك بێت، نا! بەڵکو قورئانێکی گەورەو زۆر بەرزو بڵندو پیرۆزە و هەرگیزیش ناتوانن خامۆشی بکەن ﴿ ٢٢ : فی لوح محفوظ ﴾ لەتابلۆیەکی پارێزراودایە، واتە: پارێزراو دەست تێبردنی شەیاتین.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (بروج).

سوپاسی بێ پایانیش بۆ خوای گەورە.

سوورەی (تاریق)ـە

مەککەییەو (١٧) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە چارەسەری چەند باسێك دەکات کە پەیوەندییان بەبیروباوەڕو عەقیدەوە هەیە بەتایبەت بڕوا بەزیندوو بوونەوەو لێپرسینەوە، بۆیە چەندیین بەڵگە لەسەر دەسەڵاتی خوا بۆ زیندوو بوونەوە دێنێ، و دەڵێت: باشە ئەو زاتەی کە توانیبێتی هەر لەسەرەتاوە ئادەمی دروست بکات، ئایا هەر ئەو زاتە ناتوانێ هەرکاتێك بیەوێ زیندووی بکاتەوە؟ جا لەسەرەتاوە بەسوێند بەو ئەستێرانە دەس پێ‌دەکات کەبەشەوا دەرئەکەون و ئەدرەوشێنەوە بۆ ئەوەی مەردوم ڕێیان پێ دەربکەن لەتاریکەشەودا، سوێند دەخوات بەوانە کە هەموو مرۆڤێك فریشتە بەسەریەوە دانراوە بۆ پاراستن و چاودێری کارو کردەوەی، پاشان چەند بەڵگەیەك بۆ توانایی پەروەردگار لەسەر زیندوو کردنەوەی ئادەمیزاد باس‌دەکات، ئینجا دەرخستنی تەواوی نهێنییەکانی ئادەمیزاد لە دواڕۆژدا؛ لەکۆتاییدا باسی ڕاستی و دروستی قورئان ئەکات کە: کۆمەڵە دەستوورێکی بەرزەو مایەی سەرکەوتن و پێشکەوتن و خۆشبەختی هەردوو جیهانە بۆگەلان، لەگەڵ باسی فرو فێڵی بێ بڕواکانداو، پووچەڵ کردنەوەی فروفێڵەکەیان. وە بەم شێوەیەش دەست پێ‌دەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١ : والسماء والطارق ﴾ سوێند بەئاسمان و، بەو ئەستێرانەی کە بە شەوا دەر ئەکەون و، بەڕۆژدا خۆیان ون دەکەن ﴿ ٢ : وما أدراک ماالطارق ﴾ جا تۆ چۆن دەزانی (تارق) چییە، ئەگەر ئێمە پێت نەڵێین؟ ﴿ ٣: النجم الثاقب ﴾ ئەستێرەی ڕووناك کەرەوەیە، کە بەڕووناکی خۆی تاریکی شەو کون ئەکات ﴿ ٤ : إن کل نفس لما علیها حافظ ﴾ سوێند بەوانە هەموو کەسێك چاودێرو ئاگادارێکی بەسەرەوەیە، هەرچی بکاو، هەرچی بڵێت ئەی‌نوسێت، کەوابوو بێداربن!.

ئەم شێوە دروستبوونەی ئێستای مرۆڤ، بەڵگەی زیندووبوونەوەیەتی:

﴿ ٥ : فلینظر الإنسان مم خلق ﴾ جا بامرۆڤ تەماشا بکا لەچی دروستکراوە..؟ ﴿ ٦ : خلق من ماء دافق ﴾ لەئاوێکی ملقدەر دروستکراوە ﴿ ٧ : یخرج من بین الصلب والترائب ﴾ لەنێوان بڕبڕەکانی پشتی (پیاو)و ئێسکەکانی سنگی (ژن)ەوە دەردەچێت ﴿ ٨ : إنه علی رجعه لقادر ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە دووبارە بۆ دروستکردنەوەی زۆر بەتوانایەو، دەتوانێ زۆر بەئاسانی پاش مردنی وەك خۆی لێ‌بکاتەوە، واتە: خوایە ئەوەندە دەسەڵاتی هەبێت کە ئابەو شێوەیە لەسەرەتاوە ئادەمزاد دروست بکات، ئەی چۆن لێی‌نایەت دیسانەوە زیندووی بکاتەوە..؟!.

کە قیامەت دێ، ئینسان دەسەڵات و پشتیوانی نییە:

﴿ ٩ : یوم تبلی السرائر ﴾ لەوڕۆژەدا(ڕۆژی قیامەت) هەرچی ڕازو نیازو نهێنییەکانی دڵە ئاشکرا دەکرێت ﴿ ١٠ : فما له من قوة ولا ناصر ﴾ جاهیچ هێزو کۆمەککارێکی نییە بەدەمیەوە بێت و ڕزگاری بکات.

سوێندی خوا لەبەر ڕاستیی قورئان:

﴿ ١١ : والسماء ذات الرجع ﴾ سوێند بەئاسمانی خاوەن باران کەجار بۆجار باران دەبارێنی بۆ مرۆڤەکان و گیانلەبەران ﴿ ١٢ : والأرض ذات الصدع ﴾ وەبەزەوی کە درزو قڵیشی تێ‌دەبێت، واتە: بەفرمانی خوای خۆی قڵیش دەبات و بۆ هەرگیایەك بییەوێ سەر دەربێنێ ﴿ ١٣ : إنه لقول فصل ﴾ بەڕاستی ئەو (قورئان)ە وتەیەکی جیاکەرەوەیە ڕەوا لە نارەوایە ﴿ ١٤ : وماهو بالهزل ﴾ وە گەمەو شۆخی نییە، واتە: بەبێ هودە نەنێرراوە، بەڵکو دەبێ بکرێتە بەرنامەی ژیانی‌هەردوو دونیا ﴿ ١٥ : إنهم یکیدون کیدا ﴾ بێگومان ئەو بێ باوەڕانە فرت و فێڵ ئەکەن بۆ کوژانەوەی نوری قورئان..!! ﴿ ١٦ : وأکید کیدا ﴾ وە منیش بە فێڵ تۆڵەیان لێ‌دەسێنم، واتە: لەبەرامبەرئەوە فێڵ و فەرەجی ئەوانەوە منیش وردە وردە پلان و نەخشەی خۆم دەخەمەکارو ئەیانگرم و لە دەستم دەرناچن ﴿ ١٧ : فمهل الکافرین ﴾ جا تۆش ئەی پێغەمبەر! ﷺ پەلە لە بێ باوەڕەکان مەکە ﴿ أمهلهم رویدا ﴾ هەمیسان کەمێك مۆڵەتیان بدەو لێیان بووەستە، جا بۆماویەکی‌تر بەچاوی خۆت ئەبینی چیان پێ‌دەکەم، وەك لەئایەتی تردا ئەفەرموێ: (نمتعهم قلیلا ثم نضطرهم إلی عذاب غلیظ)٢٤/٣١.

(نەسایی) لە (جابیر)ەوە دەڵێت: جارێکیان (موعاز) پێش نوێژی شێوانی کرد و لەنوێژەکەیدا هەردوو سوورەتی: (بەقەرە و نیسا)ی خوێند! ئەو جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (آفتان أنت یامعاذ!؟) مەگەر تۆئەی مەعاز! ئازارو ڕەنجە دڵی خەڵکی دەدەیت؟! ئەی بۆچی نەئەکرا سوورەتی: (تارق)، سوورەتی (شمس) و ئەوانە لەباتی ئەو دوو سوورەتەدا بخوێنیت؟.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (تارق).

ستاییش و سوپاس بۆ خوای کارزان.

سوورەی (ئەعلا)یە

مەککەییەو (١٩) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندە و دلۆڤان

ئەمیش بەکورتی بە تەنزیمی خوا دەست پێدەکات و سیفەتە جوانەکانی و، چەند بەڵگەیەکیش لەسەر تواناو دەسەڵاتی ئەو. هاتنی وەحی و قورئان بۆ پێغەمبەر ﷺ، وە ئاسانکردنیشی بۆ لەبەرکردن. پەندو ئامۆژگاری جوان و شیرین، دڵە زیندووەکان سودی لێ وەردەگرن. بەم شێوەیە دەست پێدەکات.

تەسبیحات ویەسنی پەروەردگارت بکە:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: سبح اسم ربک الأعلى ﴾ بەردەوام پەروەردگاری بەرزو بڵندی خۆت بەپاکی ناو ببەو، واتە: بەپاکی لەهەر کەم وکوڕی و ناتەواوییەك ڕابگرە. پێشەوا (ئەحمەد) دەڵێت: پەیامبەر ﷺ هەرکات ئەم ئایەتەی ئەخوێندەوە ئەیفەرموو: (سبحان ربک الأعلى). (أحمد ٢٣٢/١). ﴿ ٢: الذی خلق فسوى ﴾ ئەو خوایەی کە هەموو شتێکی دروستکردووە، جا بەجوانیش ڕێك وپێکی کردووە ﴿ ٣: والذی قدر فهدى ﴾ ئەو زاتەی کە بۆ هەرشتێك شێوەی ژیانی تایبەتی خۆی دانا و ئەندازەگیری کرد، ئینجا ڕێنمایشی کرد بۆ جۆری بژێوی خۆی، وەك ئەفەرموێ: (قال ربنا الذی أعطى كل شئ خلقه ثم هدى) ٥٠/٢٠. لە سەحیحی (موسلیم)دا هاتووە: ((إن الله قدر مقادير الخلائق قبل أن يخلق السموات والأرض بخمسين ألف سنة وكان عرشه على الماء)). (موسلیم ٢٠٤٤/٤). واتە: بەڕاستی بەر لە دروست کردنی ئاسمانەکان و زەوی بەپەنجا هەزار ساڵ خوای گەورە ئەندازەگیری هەموو ئەم دونیایە بەتەواوی نهێنییەکانی و کانگاو کانزاکانییەوە کردوون بۆ خزمەتی ئادەمی و، تێشیگەیاندوون کە چۆن سوودیان لێوەرگرن، نەك هەرئادەمیی، بەڵکو تەنانەت مێروولەیش تا دەگاتە هەموو گیانلەبەرێکی‌تر لەشێوەی ژیانی خۆی ئاگادار کردووە، کەبەڕاستی ئەوە بەڵگەیەکی گەورەیە لەسەر بوونی خوا ﴿ ٤: والذی أخرج المرعى ﴾ ئەو خوایەی کە لەوەڕگە، و گژو گیاو ڕووەك و هەمووجۆرە سەوزاییەکی‌تر دەردێنێت بۆ ئاژەڵەکان ئەوانیش بەپێی جۆریان سوودی لێوەردەگرن ﴿ ٥:

بسم الله الرحمن الرحيم

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ (١) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ (٢) النَّجْمُ الثَّاقِبُ (٣) إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ (٤) فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ (٥) خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ (٦) يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ (٧) إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ (٨) يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ (٩) فَمَا لَهُ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ (١٠) وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ (١١) وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ (١٢) إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ (١٣) وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ (١٤) إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا (١٥) وَأَكِيدُ كَيْدًا (١٦) فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا (١٧)

سُورَةُ الأَعْلَى — آياتها ١٩ — ترتيبها ٨٧

بسم الله الرحمن الرحيم

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (١) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ (٢) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ (٣) وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ (٤) فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ (٥) سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰ (٦) إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ (٧) وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ (٨) فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ (٩) سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ (١٠) وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى (١١) الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَىٰ (١٢) ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ (١٣) قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ (١٤) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ (١٥)

فجعله غثاء أحوى ﴾ ئینجا پاش سەوزی و جوانی زەرد وەری دەگێڕێ و دەیکا بە پۆشێکی ڕەشباو.

پێغەمبەر ﷺ هەرگیز وەحی لەبیر ناچێ:

﴿ ٦: سنقرئک فلا تنسى * ٧: إلا ماشاء الله ﴾ ئەی موحەممەد ﷺ دڵنیابە ئێمە قورئانت لەڕێی جوبریلەوە پێدەخوێنین، جا تۆش غەمت نەبێت هەرگیز لەبیرت ناچێتەوە، مەگەر شتێك کە خوا خۆی ویستی لەسەر بێت و لە بیرتی بەرێتەوە بە نەسخکردنەوەی و لابردنی ﴿ إنه یعلم الجهر وما یخفى ﴾ بەڕاستی ئەو ئاگادارە بەو شتانەی کە مرۆڤ بەئاشکراو نادیار ئەیکات ﴿ ٨: ونیسرک للیسرى ﴾ و تەوفیقت دەدەین بۆ ئاسانترینی شەریعەتەکان، کە ئەویش ئەم شەریعەتی ئیسلامەیە ﴿ ٩: فذکر إن نفعت الذکرى ﴾ ئینجا ئەگەر پەندو وەبیر خستنەوە کەڵکی هەبێ، پەند بدە بەقورئان و ئامۆژگاری مەردوم بکە. (عەلی کوڕی ئەبی تالیب)

ﷺ چەند جوان دەڵێت: ئەگەر بەپێی ئەندازەی ئەقڵ و ژیری خەڵکی ئامۆژگاری نەکەیت، سەریان لێ تێکدەچێت، پێت خۆشە کەقسەیەکیان بۆ بکەیت و خواو پێغەمبەری خوا بەدرۆ بکەنەوە؟! کەوابوو دەبێ بزانیت لەکوێ قسە دەکەیت و، چیش دەڵێیت؟

﴿ ١٠: سيذكر من يخشى ﴾ ئەوکەسەی کە لەخوا بترسێ بێگومان پەندو سوود وەر ئەگرێ ﴿ ١١: ويتجنبها الأشقى ﴾ و بەدبەخت و کافر خۆی لائەدا لە ئامۆژگاری و ناچێ بەگوێیدا ﴿ ١٢: الذي يصلى النار الكبرى ﴾ واتە: ئەوەی دەچێتە ناو ئاگرە هەرە گەورەکەوە ﴿ ١٣: ثم لايموت فيها ولا يحى ﴾ لەپاشا نەئەمرێ بۆ ئەوەی لەوێ ڕزگاری ببێ وەنە ئەیشژیی بەژیانێکی خۆش و ئاسوودە ئەم فەرموودەیەش کە پێشەوا (ئەحمەدو موسلیم) دەیهێنن هەر ئەو راستیە دووپات ئەکەنەوە: (أما أهل النار الذين هم أهلها فإنهم لايموتون فيها ولا يحيون..) (موسلیم: ١/١٧٣). واتە: بەڵام ئەوانەی واشیاوو خەڵکی ئاگرن و لەوێدا هەرگیز نامرن تارزگاربن، نایشژین بەخۆشی، وەئەم ئایەتەش: (ونادوا يامالك ليقض علينا ربك قال إنكم ماكثون)٧٧/٤٣. هەمان ماناو مەبەست دووپات دەکاتەوە.

خەڵکی پاککار رزگارە:

﴿ ١٤: قد أفلح من تزكى * ١٥: وذكر اسم ربه فصلى ﴾ بەڕاستی ئەو کەسە برەوە بوو خۆی پاك کردەوە لە شیرك و گوناهو تاوان و ناوی پەروەردگاری خۆی هێنا، جا نوێژی کرد، واتە: ئەوەی لەسەری فەرز کراوە لە پێنج نوێژەکان ﴿ ١٦: بل تؤثرون الحياة الدنيا ﴾ لەجیاتی ئەوەی ژیانی دوا ڕۆژ هەڵبژێن، کەچی ژیانی ئەم دونیایە هەڵئەبژێرن و پێشی ئەخەن بەسەر دوارۆژدا ﴿ ١٧: والآخرة خير وأبقى ﴾ لەکاتێکا کە ژیانی ئەولازۆر چاکترو بەدەوامترە بۆتان لە ژیانی ئەم دونیایە ﴿ ١٨: إن هذا لفي الصحف الأولى ﴾ بەڕاستی ئەمەی باسکراوە لەم سوورەتەدا لەنامە ئاسمانییە پێشووەکانیشدا هەیە.

نووسراوەکەی ئیبراهیم و مووسا:

﴿ ١٩: صحف إبراهيم وموسى ﴾ لە نامەکانی (ئیبراهیم و مووسا) (سەلامی خوایان لەسەربێت. لەفەزڵ و گەورەیی ئەم سوورەتەدایە کە ئیمامی (موسلیم) و خاوەن (سنن)ەکان لە (نوعمانی کوری بەشیر)ـەوە دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی جەژنەکان و ڕۆژی هەینیدا سوورەتی (ئەلئەعلی) و سوورەتی (غاشییە)ـی دەخوێند، ئەگەر جەژن و هەینی بکەوتنایەتە یەك ڕۆژ، ئەو هەر دەیخوێندن، پێشەوا (ئەحمەد)یش لەخاتوونە (عائشە)وە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ لەنوێژی (وەتر)دا سوورەتی: (ئەلئەعلی، کافیرون، سەمەد)ی دەخوێند. خاتوو عائشە ئەمەشی بۆ زیاد کرد: (معوذتين)، واتە: (فەلەق و ناس)یشی دەخوێند.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (ئەعلا)

زۆرسوپاس بۆخوای گەورەو دلۆڤان.

سوورەتی (غاشیە)یە

مەککەییەو (٢٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باس دەکات:

١) لە قیامەت و پلە دژوارو قورسەکانی، هاوکات لەگەڵ ئەوحاڵەتە زۆر نالەبارو ناهەموارەدا بەتایبەت کە تووشی مرۆڤە بێ بڕواکان ئەبێت، وەئەو خێرو خۆشی و شادییەش بەموسڵمانان دەبڕێت.

٢) بەڵگەی هەمە جۆرە لەسەر تاك و تەنیایی خوای جیهانەکان، هەر لەدروستکردنی جۆری وشترو ئاسمانی پڕ لە شتی سەیرو سەمەرە، تائەگاتە زەوی و، کێوەکان دێنێتەوە، پاشانیش سەرنجی مرۆڤەکان رادەکێشێ بۆ ئەوەی کەپێش ئەوە بگەڕێنەوە لای خوا حیسابێ بۆ خۆیان بکەن. وە بەم شێوەیە دەست پێدەکات:

قیامەت و حاڵی بەدحاڵی جەهەننەمی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: هل أتاك حديث الغاشية ﴾ ئایا دەنگ و باسی ڕۆژە داپۆشەرەکەت، واتە: قیامەت پێگەیشتووە؟ کە تەواوی خەڵك دادەپۆشێ و، کەسێك نییە لە نارەحەتی ئەو ڕۆژە دەرچێت ﴿ ٢: وجوه يومئذ خاشعة ﴾ لەو ڕۆژەدا ڕووخسار گەلێك زەبوون و زەلیلە ﴿ ٣: عاملة ناصبة ﴾ رەنجەدرێکی ماندوون، چونکە هەرچییان کردووە تەنها بۆ ژیانی دونیا بووە و، خوایان پشتگوێ خستووە، وائێستا هەر ماندووبوونیان بۆ دەمێنێتەوە ﴿ ٤: تصلى نارا حامية ﴾ دەرۆنە ناو ئاگرێکی گەرمەوە ﴿ ٥: تسقى من عين آنية ﴾ وە لەکانی ئاوێکی زۆر گەرم و داخ و لەکوڵ ئاویان ئەدرێتێ! ﴿ ٦: ليس لهم طعام إلا من ضريع ﴾ هیچ خواردنێکیشیان نییە جگە درکێکی وشك و تاڵ و تفت (کە مەگەر تەنها وشتر بیخوات)! ﴿ ٧: لايسمن ولا يغنى من جوع ﴾ ئەویش نەئەوەیە گۆشتی پێبگرن و قەڵەویان بکا، نەئەوەیشە برسییەتیان لا بباو پێی بژین، بەپێچەوانەوەی خۆراکی دونیاوە.

حاڵی قەشەنگ و ناوازەی بەهەشتییەکان:

﴿ ٨: وجوه یومئذ ناعمة ﴾ وە چەند روخسارو دەم و چاوێکی روو خۆش و گەشاهەن ﴿ ٩: لسعیها راضیة ﴾ رازین بەپاداشی هەوڵ و کۆششەکەیان ﴿ ١٠: فی جنة عالیة ﴾ لەناو بەهەشتێکی بەرزو بڵندان ﴿ ١١: لاتسمع فیها لاغیة ﴾ هیچ قسەو وتەیەکی هیچ و پووچ و بێ‌مانای تیا نابیسن، وەك دەفەرموێ: (لا یسمعون فیها لغوا ولا تأثیما إلا قیلاً سلاما سلاما)٥٦/٢٥-٢٦. ﴿ ١٢: فیها عین جاریة ﴾ بەدائیم سەرچاوەی رەوانی تێدایە، لەچەند لایەکەوە ئاوی خۆشقووت دێت و دەچێت. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((أنهار الجنة تفجر من تحت تِلال - او من تحت جبال- المسك))/ ابن حبان: ٢٦٢٢ (موارد الظمآن)، واتە: رووبارەکانی بەهەشت لەژێر چەند کێوو تەپۆڵکەیەکی میسکەوە هەڵدەقوڵێن ﴿ ١٣: فیها سرر مرفوعة ﴾ هەورەها چرپاو سیستەم و چەند تەختێکی بەرزی بەنرخی لێیەو کورسی لەهەموو لایەکەوە بەدەوری کانیاوەکەدا ریزکراوە و (حور العین)ـی لەسەر دانیشتووە ﴿ ١٤: وأکواب موضوعة ﴾ و لەبەردەمیاندا پەرداخی جوان و نەخشین دانراوە ﴿ ١٥: ونمارق مصفوفة ﴾ و پاڵە پشتی جوان و ڕازاوەی تیایە کە بە شێوەیەکی جوان وپەسەند ریز کراون ﴿ ١٦: وزرابی مبثوثة ﴾ وە قاڵی و رایەخی رەنگاورەنگی تیا راخراوە.

بۆ رانامێننە وشترو عەرز و چیاکان؟!

﴿ ١٧: أفلا ینظرون إلى الإبل کیف خلقت ﴾ ئایا بێ باوەڕەکان بەوردی تەماشای وشتر ناکەن، چۆن دروستکراوە؟ وشتر چەندە گیانلەبەرێکی گەورەو سەرسوڕهێنەرە، خواردنێکی سادەی هەیە، درکی وشتر خوار ئەخوات، دەتوانێ چەند رۆژێ ئاو نەخواتەوە، لەگەڵ ئەوەیشدا منداڵێك دەتوانێت یخی بدات و باری بکات و.. هتد ﴿ ١٨: وإلى السماء کیف رفعت ﴾ و بۆ ئاسمان ناڕوانن چۆن بەرز کراوەتەوە؟ لە سوورەتی (٦/٥٠) دەفەرموێ: (أفلم ینظروا إلى السماء فوقهم کیف بنیناها وزیناها وما لها من فروج؟) ﴿ ١٩: وإلى الجبال کیف نصبت ﴾ و بۆشاخەکان ناڕوانن چۆن داکوتراون و لەناخی زەوی توند کراون؟ ﴿ ٢٠: وإلى الأرض کیف سطحت ﴾ و تەماشای دەشتەکانی زەویی ناکەن، چۆن تەختکراوەو راخراوە؟ جا خوایەکی بەدەسەڵاتی ئاوا بتوانێ ئەوهەموو شتانە دروست بکا ناتوانێ چی بوێت دروستی بکات لە بەهەشتدا؟ واتە: بێ شك ئەتوانێ.

پێغەمبەر ﷺ هەر راگەیاندنی لەسەرە:

﴿ ٢١: فذکر إنما أنت مذکر ﴾ ئینجا تۆیش ئەی موحەممەد! ﷺ ئامۆژگارییان بکە و ئەم شتانەیان بخەرەوە یاد، ئیتر گوێت لێ نەبێت، ئەی‌بیسن، یان نای‌بیسن چونکە تۆ لەم کاتەدا هەر

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

سُورَةُ الغَاشِيَةِ — ترتيبها ٨٨ — آياتها ٢٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ الْغَٰشِيَةِ ﴿١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَٰشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ ءَانِيَةٍ ﴿٥﴾ لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ﴿٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَٰغِيَةً ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

ئامۆژگاریکەرێکی بۆیان ﴿ ٢٢: لست علیهم بمسیطر ﴾ هیچ دەسەڵاتێکت نییە بەسەریانا تا بتوانی بەزۆر برِوایان پێ بێنیت، یان کوشتاریان لەگەڵ بکەیت ﴿ ٢٣: إلا من تولى و کفر ﴾ بەڵام ئەوەی کە پشت هەڵدەکاو کافر دەبێ ﴿ ٢٤: فیعذبه الله العذاب الأکبر ﴾ خوا بەسزایەکی هەرە گەورەسزای دەدات ﴿ ٢٥: إن إلینا إیابهم ﴾ بەڕاستی گەرانەوەیان بۆلای ئێمەیە ﴿ ٢٦: ثم إن علینا حسابهم ﴾ لەوەو دوایش بەڕاستی حیساب و لێپرسینەوەشیان هەر لەسەر خۆمانە کەس فریایان ناکەوێ و، ناتوانێ لەسزای سەخت رزگاریان بکات.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (غاشیە)..

زۆر سوپاس بۆ خوای زانا.

سوورەتی (فەجر)ـە

مەککەییەو (٣٠)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی سێ شتی سەرەکی ئەکات:

یەکەم: داستانی هەندێ لەو گەلانەی بڕوایان بە پەیامبەرەکانیان نەهێنا وبەدرۆیان خستنەوە، وەك گەلی (عاد، سەموود، فیرعەون،) و ئەنجامی بێ بڕواییان.

دووەم: یاسای خوای کار جوانە کەدەبێ گەلێ جار، ئادەمیی بە چەند جۆرێك تاقی بکاتەوە: بە خێرو بێر، شەڕو نەهامەت، دەوڵەمەندی و، هەژاری، هاورێ لەگەڵ باسکردنی سروشتی مرۆڤدا لەزیادە ڕەویکردندا بۆماڵ و دارایی.

سێیەم: هاتنی ڕۆژیدوایی و بوونی ئادەمی بە دوو بەشەوە لەوڕۆژەدا: بەختیارو بێ بەخت، دەرەنجامیان و ئامادەبوونی دۆزەخ و، بیرکردنەوەی ئادەمی و پەشیمان بوونەوەی. ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والفجر ﴾ سوێند بە سپێدەی بەیانی ڕۆژی جەژنی قوربان ﴿ ٢: وليال عشر ﴾ وە بە دەشەوە پیرۆزەکەی سەرەتای مانگی حەج، پێغەمبەر ﷺ دەربارەی فەزیلەت و گەورەیی ئەو دەشەوو ڕۆژەی سەرەتای مانگی زیلحیجەیە دەفەرموێ: ((ما من أيام العَمَلُ الصالِحُ أحب إلى الله فيهن من هذه الأيام، قالوا: ولا الجهاد في سبيل الله؟ قال: ولاالجهاد في سبيل الله، إلا رجلا خرج بنفسه وماله ثم لم يرجع من ذلك بشئ)) (فتح الباري: ٢/٥٣٠).

﴿ ٣: والشفع والوتر ﴾ وەبە تاق وجووتی هەموو شتێ، یان سوێند بەخودی خوای گەورەو بەتەواوی گیانداران، یان سوێند بەڕۆژی جەژن و ڕۆژی عەرفە ﴿ ٤: والليل اذا يسر ﴾ وە بە شەوکاتێ بەرەو ڕۆژ بوونەوە دەڕواو تێدەپەڕێ کەبەڕاستی ئەوەش ئاڵ وگۆڕکێیەکی سەرسوڕهێنەرە، چونکە سووڕانەوەی زەوی وەبیردێنێت ﴿ ٥: هل في ذلك قسم لذى حجر ﴾ ئایا ئالەوانەدا سوێندێکیکافی نییە بۆ خاوەن ئاوەزێك؟ واتە: هەر کەسێك خۆی بە ژیر بزانێ دەبێ بیرێك لەوشتانە بکاتەوەو، بڕوا بە پەروەردگاری خۆی بێنێ، جاسوێند بەمانە هەموو بێ بڕوایان بەتوندی سزا ئەدرێن.

ئەمانە یاخی بوون و، خوایش بەر قەمچی غەزەبی خۆی دان:

﴿ ٦: الم تر كيف فعل ربك بعاد ﴾ ئایا نەتدیت ئەی موحەممەد ﷺ کە پەروەردگاری تۆچۆنی کرد بەگەلی عاد کە(هوود)ی بۆ ڕەوانە کردبوون. ﴿ ٧: ارم ذات العماد ﴾ ئێرەم، باپیرەی عادی یەکەم، خاوەن پایەی بەرزو خانووو کۆشکی ستووندار ﴿ ٨: التى لم يخلق مثلها فى البلاد ﴾ ئەوقەومەی وێنەی دروست نەکرابوو لە سەر زەوی وشاراندا لە هێزو دەسەڵات، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا کاتێکەسەرپێچییان کرد لەناومان بردن و، هیچیشیان پێ نەکرا.. جاکەوابوو ئەی قورەیش ئێوەیش هۆشیاربن! ﴿ ٩: وثمود الذين جابوا الصخر بالواد ﴾ وەگەلی سەموود (ئوممەتی سالح)یشت نە بینی کە لەنێو شیوو دۆڵەکاندا تاشە بەردیان دەبڕی وخانوویان پێدروست دەکرد. نازانیت کاتێ سەرپێچییان کرد چیمان پێکردن؟ ﴿ ١٠: وفرعون ذى الأوتاد ﴾ وە فیرعەونی خاوەن سوپای زۆرت نەدی؟، چ کۆشك وبینایەکی وەك مێخ داکوتی بە زەویدا هەبوو ﴿ ١١: الذين طغوا فى البلاد ﴾ ئەوانەی کە لەوڵاتی خۆیاندا یاخی بووبوون و خەڵکیان چەوساندەوە. ﴿ ١٢: فاكثروا فيها الفساد ﴾ خراپەو ستەمی زۆریان تیا کرد، چەوساندنەوەی گەل وخواردنی بەروبوومی وڵاتیان بە لێشاو ﴿ ١٣: فصب عليهم ربك سوط عذاب ﴾ ئینجا دوای ماوەیەك پەروەردگاری تۆ بە قامچی سزای دان و، سزای کرد بەسەریاندا، واتە: بۆهەموو گەلێکیان وەك شیاوی خۆی سزای ناردەسەریان ﴿ ١٤: إن ربك لبالمرصاد ﴾ چونکە بێگومان پەروەردگاری تۆهەمیشە لە کەمین دایە بۆیان، هەردەم ئامادەیە تۆڵەیان لێ بسێنێ وچاوی لێیانەوەیە.

دارایی و نەداریی تاقیکردنەوەی خوان:

﴿ ١٥: فأما الإنسان إذا ما ابتلاه ربه ﴾ بەڵام مرۆڤی کافر و خوا نەناس (وەك عوتبە، ئومەییە، ئوبەی)و نموونەی ئەوان کاتێ کەپەروەردگاری تاقی کردەوە بە پێدانی ماڵ و دارایی ﴿ فأكرمه ونعمه ﴾ جا ڕێزی لێناو سەروەت و سامانی پێبەخشێ ونعیمەت و بەهرەی بەسەردا ڕشت تا دەرکەوێ: سپڵەیە، یان سوپاسگوزار ﴿ فيقول ربى أكرمن ﴾ جا بە بایی‌بوونێکەوە دەڵێت: پەروەردگارم ڕێزی لێناوم لە بەرئەوەی شایەنی ئەو بەهرەیەم بۆیە پێیداوم ﴿ ١٦: وأما إذا ما ابتلاه فقدر عليه رزقه ﴾ بەڵام کاتێکیش تاقی کردەوە بە تەنگانە جا ڕۆزی لێگرتەوە ﴿ فيقول ربى أهانن ﴾ جا بەئاگاییەکەوە دەڵێت: پەروەردگارم سووکایەتی پێکردوم! چونکە وادەزانێ ڕێزی مرۆڤ بە سامانەوەیە ﴿ ١٧: كلا ﴾ نەخێر هیچی وا نییە، چونکە خوا ماڵ و سامان بەهەموو کەسێ دەدات، چاك و خراپ، یان لێیاندەگرێتەوە. ﴿ بل لا تكرمون اليتيم ﴾ بەڵکو ئێوە لەگەڵ ئەو هەموو بیرە چەوتانەتان وئەو هەموو دەسەڵاتەی هەتانە ڕێزی هەتیو ناگرن ﴿ ١٨: ولا تحاضون على

طعام المسكين ﴾ و یەکتریش لەسەرناندانی بێ نەواو هەژاران هەڵنانێن ﴿ ١٩: وتأكلون التراث أكلا لما ﴾ وەجگە لەوەیش میرات -بەشەرعی و ناشەرعی- کۆ دەکەنەوەو دەیخۆن! ﴿ ٢٠: وتحبون المال حبا جما ﴾ وە دارایشتان خۆش دەوێ بە خۆشویستنێکی زۆر، بەجۆرێ ئابرووی خۆتانی لەسەر دادەنێن" ﴿ ٢١: كلا ﴾ دەست هەڵگرن لەو کارانە ﴿ إذا دكت الأرض دكا دكا ﴾ کاتێ زەویی هەژێنرا بە هەژان دوای هەژان، وەپارە پارەکرا و، شاخەکان یەکسان بوون و قیامەت پێش هات ﴿ ٢٢: وجاء ربک ﴾ وە لەو رۆژەدا پەروەردگارت هات بەهاتنێك شیاوی خۆی بێت. دوای ئەوە تکاو شەفاعەتی لا دەکەن و خواش مۆڵەتی پێغەمبەر ﷺ دەدات بۆ شەفاعەت، کە (مقام المحمود)ـە.

(شەنقیتی) ئەڵێ: مەسەلەی هاتنی خوای گەورە یەکێکە لەئایەتەکانی سیفات، وە هەروەها هاتن ودابەزین (النزول والإتيان) کە لەئایەتی (٢١٠/بەقەرە)دا هاتووە وەك: (هل ينظرون إلا أن يأتيهم الله في ظلل من الغمام والملائكة وقضى الأمر وإلى الله ترجع الأمور)، بەزەقی هاتنی پەروەردگار دەسەلمێنێ و دەشڵێت: هەموو ئەمانە و سیفەتی (ئیستیوا/ الإستواء)، چوونییەکن، جا لەسەروی هەموویانەوە نووسیویەتی (إن جميع الصفات من باب واحد، أي أنها ثابتة لله تعالى على مبدأ: (ليس كمثله شئ..) على غير مثال للمخلوق، فثبت استواء يليق بجلاله على غير مثال للمخلوق، وكذلك هنا كما ثبت الإستواء، ثبت المجيء، وكما ثبت المجيء، ثبت النزول، والكل من باب (ليس كمثله شيء) اى على ماقاله الشافعي رضي الله عنه حيث يقول: نحن كلفنا بالإيمان، فعلينا أن نؤمن بصفات الله على مايليق بالله على مراد الله، وليس علينا ان نكيف، إذ الكيف ممنوع على الله سبحانه.

بۆیە(بەندە)ش پێم رەوا نییە بێ بەڵگە لەراستە ماناکەی خۆی لایدەم و (تەئویل)ی بکەم ﴿ والملک صفا صفا ﴾ وە فریشتەکانیش لە گەڵی ریز ریز، وەهاتنی خوا بۆ بریاردان وداوەرییە لە نێوان بەندەکاندا، وە ئەمەش دوای ئەوەی کە خەڵکی داوا دەکەن لە پێغەمبەر تکایان بۆ بکات لە لای خوا.

دۆزەخ هاتە پێش مرۆڤ وە بیر دێ:

﴿ ٢٣: وجيء يومئذ بجهنم ﴾ وە لەو رۆژەدا دۆزەخ دەهێنرێتە روو بۆگومرایان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (يؤتى بجهنم يومئذ لها سبعون ألف زمام مع كل زمام سبعون الف ملک يجرونها) (موسلیم: ٢١٨٤/٤). واتە: ئەو رۆژە دۆزەخ دێنن وحەفتا هەزار رەشمەی هەیە، لەگەڵ هەر رەشمەیەکا حەفتا هەزار فریشتە رایدەکێشن ﴿ يومئذ يتذكر الإنسان ﴾ لەو رۆژە قورسەدا ئادەمی هەرچی کردبێت بیری ئەکەوێتەوە وپەشیمان دەبێ لەسەر خراپەکانی و پەند دەگرێ ﴿ وأنى له الذكرى ﴾ وە لەکوێ پەندو ئامۆژگاری کەڵکی دەبێ بۆی؟ لەو رۆژەدا ﴿ ٢٤: يقول ياليتني ﴾ بەئێش و خەفەتێکەوە دەڵێت: خۆزگە من ﴿ قدمت لحياتي ﴾ بۆ ئەم ژیانی پاشەرۆژەم شتێکم پێش خستبا لەدونیادا ﴿ ٢٥: فيومئذ

سُورَةُ الفَجْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾

لا يعذب عذابه أحد ﴾ ئینجا لەو رۆژەدا سزایەك دەدات، هیچ کەسێك ناتوانێ سزای وابدات! ﴿ ٢٦: ولا يوثق وثاقه أحد ﴾ و هیچ کەسێك ناتوانێ پێوەند بکات وەك پێوەندی خوا ﴿ ٢٧: يا أيتها النفس المطمئنة ﴾ وە لەسەرەمەرگدا بە نەفسی ئیماندار دەوترێت: ئەی گیان و رۆحی! ئارامبە بە یادو زیکری خوا ﴿ ٢٨: ارجعي إلى ربک راضية مرضية ﴾ بگەرێوە بۆ لای پەروەردگارت، ئاوا کە رازیکردبوویت بەپاداشتی خۆی و لێت رازی بووە بە هۆی ئەوەی پێشی خۆتت خستووە لە کردەوەی چاك ﴿ ٢٩: فادخلي في عبادي ﴾ دەبچۆرە ناو گیانی بەندە ساڵحەکانمەوە ﴿ ٣٠: وادخلي جنتي ﴾ و بچۆرە بەهەشتە رازاوەکەمەوە کە ئامادەم کردووە بۆت، جا کەئەم ئایەتە هات (ئەبووبەکری سددیق) دانیشتبوو وتی: ماشاءالله چەندە جوانە! پێغەمبەر ﷺ فەرموی: دڵنیابە ئەمە بەتۆش دەگوترێت. الدر المنثور: ٥١٣/٨.

سوورەتی (بەلەد)ـە

مەککەییەو (٢٠) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

مەبەستی ئەم سوورەتە هەمان مەبەستی سوورەتە مەککەییەکانی ترە وەکوو: چەسپاندنی بیروباوەڕو ئیمان بە یەکخواپەرستی، بەرۆژی پاداش و تۆڵە، ئەوەتە بۆ یەکەمجار سوێند دەخوات بەشاری مەککە کە نیشتگای پەیامبەرە ﷺ، پاشان باسی هەندێ لەبێ باوەڕە سەرکەشەکان دەکات کە ململانێی حەقیقەت و راستییان دەکرد، باسێکی کورتی قیامەتیش دێت لەگەڵ ئەو بارە سەخت و قورس و ئاڵۆزانەیدا، کۆتاییشی دێت بەوە کە جیاوازییەکی زۆر هەیە لەنێوان پاداشی موسڵمانان و، تۆڵەی بێ باوەڕەکاندا، وە هەرگیز چوونییەك و یەکسان نین.

بەم شێوەیەش دەست پێدەکات: ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ ١: لا أقسم بهذا البلد﴾ سوێند بەم شارە (پیرۆزەی مەککە)یە کە بەڕاستی شارێکی بەرزو بەنرخە، کەعبەی شەریف و رووگەی موسڵمانانی تێدایە، (قورتوبی) ئەڵێ: هەندێ دەڵێن: بێژەی (لا) لە(لاأقسم)دا (صلە)یە، واتە زیادەیەو بۆ تەئکیدو دووپاتکردنەوەی سوێندەکەیە. شیاوی باسیشە لەسەرەتای هەر وشەو سوورەتێکەوە رەوایە ببێ، چونکە قورئان هەندێکی پەیوەستە بەهەندێکی تریەوە، جا کەوابوو هەمووی یەك حوکمی هەیە، بۆیە وا دەبێ لەسوورەتێکدا شتێ باس دەکرێ کەچی وەڵامەکەی لەسوورەتێکی تردا دێت، وەك: (وقالوا يا أيها الذى نزل عليه الذكر إنك لمجنون) ٦/١٥. وەڵامی ئەمە لەسوورەتی (القلم)دا هاتووە: (ماأنت بنعمة ربک بمجنون) جا کەوابوو مانای (لا أقسم) بەم شێوە دەبێ: بەدڵنیاییەکەوە سوێند ئەخۆم. ئەمە رای (ئیبن عەبباس و ئیبن جوبەیرو ئەبو عوبەیدە)یە، وە هەروەها نموونەی ئەمە لەشیعرە عەرەبییەکانیشدا زۆر هاتووە وەك دەڵێ:

تذكرت ليلى فاعترتنى صبابه

فكاد صميم القلب لا يتقطع

* * *

﴿٢: وأنت حل بهذا البلد﴾ ئەو شارەی کەتۆ نیشتەجێی تێیدا، واتە: بەبوونی تۆ لەوێ، مەککە شەرەفمەندترە ﴿٣: ووالد وما ولد﴾ وە بەهەموو باوك و رۆڵەیەك کەدێتەدی، وەك ئیبن جەریر وتوویەتی.

مرۆڤ بە خەم و نارەحەتی بەدیهاتووە:

﴿٤: لقد خلقنا الإنسان فى كبد﴾ سوێند بەوانە، بەحەقیقەت ئێمە ئادەمیمان لەجۆرەها رەنج و ئازاردا دروست کردووە، هەر لەوکاتەوە کە گیان دەکرێ بەبەریا تا ئەمرێ هەر لەنارەحەتی و رەنجدایە، کەوابوو تۆش ئارامت ببێ لەسەر گرێ و قۆرتەکانی ژیان لە رێگەی دەعوەو بانگەوازەکەتدا ﴿٥: أيحسب أن لن يقدر عليه أحد﴾ ئایا ئەو ئینسانە پێی وایە کەهیچ کەسێك دەستی ناڕوا بەسەریا..؟! بۆیە وا نکوڵی و ململانێی زیندوو بوونەوە دەکات و ﴿٦: يقول أهلكت مالا لبدا﴾ ئەو ئینسانە بەشانازییەوە دەڵێت: من سامانێکی زۆرم لە دوژمنایەتی موحەممەددا بەختکرد..! گوایا لەناو قورەیشدا شانازی بەو کارە سەرشێتانەیەی ئەکات ﴿٧: أيحسب أن لم يره أحد﴾ بۆچی وادەڵێت؟! ئایا پێی وایە کەهیچ کەسێك چاوی لێنەبووە و نەیبینیوە؟! ئەی بۆ نازانێ خوا ئاگاداریەتی و تۆڵەی لێدەسێنێ ﴿٨: ألم نجعل له عينين﴾ ئایا دوو چاومان پێ نەداوە، تا پێیان ببینێ..؟ ﴿٩: ولسانا وشفتين﴾ هەروەها زمانێك و دوو لێومان پێنەبەخشیوە؟!.

مرۆڤ دەتوانێ خێرو شەڕ لێك بکاتەوە:

﴿١٠: وهديناه النجدين﴾ وە ئایا بۆ هەردوو رێگاکە (چاك و خراپ) رێنموونیمان نەکرد..؟ وەك ئەفەرموێ: (إنا هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا) ٣/٧٦. جائیتر لەمەڕ ئەم چاکانەوە بۆچی ئەوەندە سپڵەیە..؟! ﴿١١: فلا اقتحم العقبة﴾ خۆ لە هەورازو سەختی نەداوە، واتە: نەیتوانی بەسەر ئەو کۆسپ و سەختانەدا زاڵ ببێ و.؟ لەباتی ئەوەی سامان لەدوژمنایەتی پەیامبەردا ﷺ بەخت بکات، بەو ماڵەیە بەندەیەك بکرێ و، ئازادی بکا؟ ﴿١٢: وما أدرك ما العقبة﴾ وە تۆ چووزانیت رێگای هەوراز چییە..؟! ﴿١٣: فك رقبة﴾ ئازادکردنی گەردنی کۆیلەیەکە. لەمەڕ ئازادکردنی بەندەدا پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: هەرکەسێ گەردنی (بەندە)یە ئازاد بکات، ئەوا خوای گەورە لەبەرامبەر هەر ئەندامێکی ئەو بەندەوە، ئەندامێکی ئەمیش ئازاد دەکا لەئاگر، تا دەگاتە دەست بەدەست، پێ بەپێ، عەورەت بەعەورەت)، جا(عەلی کوری حوسەین) وتی: ئەی سەعید! جا تۆ بەگوێی خۆتت لە (ئەبوو هورەیرە) وە ئەمەت بیست؟ وتی: بەڵێ: ئەوجا ئەویش غوڵامێکی هەبوو لەرێی خوا ئازادی کرد. (بوخاری فتح: ١٧٤/٥. موسلیم: ١١٤٧/٢). ﴿١٤: أو إطعام فى يوم ذى مسغبة﴾ یاخود خۆراك بەخشینە لەرۆژێکی برسێتییدا ﴿١٥:

یتيما ذا مقربة ﴾ بە هەتیوێکی خزم، چاکە لەگەڵ خزمی نزیکدا زۆر کارێکی پیرۆزو بەرزە، وەك ئەم فەرمـوودە: ((الصدقة على المسكين صدقة، وعلى ذي الرحم اثنتان: صدقة وصلة)). یارمەتی و دەسـگیرۆکردنی کەسێکی هەژارو بێ نەوا بەیەك خێرو سەدەقە دائەنرێ، بەڵام هاوکاریی و یارمەتیدانی خزم دوو جار خێرە، لەلایەکـەوە هەم سـەدەقەیە، لەلایەکی تـرەوە مافی خزمایەتیت جێبەجـێ کردووە. (أخرجه أحمد: ٤/٢١٤). دەربارەی بەزەییش ئەم فەرموودە هاتـووە ((الراحمون يرحمهم الرحمن، إرحموا من في الأرض يرحمكم من في السـماء))، واتە: هەمیشە بە بەزەیی بن لەرووی زەویدا ئەی خاوەن روحمان! ئەوجا خوای (رەحمان) یش رەحـم و میهرەبانیتان لەگەڵ دەکات. (ئەبووداوود: ٥/٢٣١). یان ئەم فەرموودەیە: ((من لم يرحـم صغيرنا ويعرف حق كبيرنا فليس منا)). واتە ئەوکەسـەی وا لەگەڵ بچووك و کەم تەمەنانی ئێمەدا رەحم ناکاو، قایەل بە پلەو هەق و مافی (گەورە)کانمان نابن ئەوە لەئێمە نین! . (ئەبووداوود: ٥/٢٣٢) ﴿ ١٦: أو مسكينا ذامتربة ﴾ یا بەکەسـێکی کەوتەکار و خاك نیشـین؟ کـە لەهەژاریدا پەکی کەوتووەو کونوفت بـووە، کەوابوو دەبێ هەوڵی جیددی بدرێت بۆ بنەبڕ کردنی بەندە و کۆیلەکان، وە لەگەڵ خەڵکانی کەم ژیانیشدا هـەردەم دەس بـەکارو بەبەزەیی بین. ﴿ ١٧: ثم كان من الذين آمنوا ﴾ لە پاشـا ئەوەی ئەو بارە سـەختەی هـەڵ گرت، واتە: بەندەی ئازاد کردو، نانی بەهەژاردا لەو کەسـانەش بوو ئیمانیان هێنابوو ﴿ وتواصوا بالصبر ﴾ وە وەسـیەتیان بۆ یەکتر دەکرد بە سەبرو خۆراگرتن لەسەر بڕواو خواپەرستیی ﴿ وتواصوا بالمرحمة ﴾ وە وەسیەتیشیان بۆ یەکتر دەکرد بە بەزەیی و میهرەبانی لە نێوان خۆیـان و خەڵکیدا ﴿ ١٨: اولئك أصحـاب الميمنة ﴾ ئائەوانە کە ئەو سـیفەتە جوانانەیـان تێدایە یارانی لای راسـتن، واتە: بەختەوەرو بەهەشـتین و خوا لێیان رازیـە ﴿ ١٩: والذين كفروا بآياتنا ﴾ وە ئەو کەسانەش کە کافر بوون بە ئایەتەکانمان ﴿ هم أصحاب المشئمة ﴾ ئا ئەوانە یارانیلای چەپن، واتە: بەد فەڕو دۆزەخین، نەگبەت و سەرلێشـێواون، خەشمی خوایان لەسـەرەو نامەی کردەوەکانیان بەدەسـتی چەپیانەوە ئەدرێ ﴿ ٢٠: عليهم نار مؤصدة ﴾ سەرەڕای ئەوەش دەرگای ئاگرێکی گەورەیان لە سە داخراوە، واتە: نە هەوای لێ دەردەچێت، وە نەدێتە ژووری. سـا خوای گەورە بەمیهرەبانی خۆی لەو ئاگرە ڕزگارمان بکا، بمانباتە نێو ریزی یارانی لای راستەوە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (بەلەد).

لەگەڵ سوپاسدا بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (شەمس)ـە

مەککەییەو (١٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

يَقُولُ يَٰلَيۡتَنِي قَدَّمۡتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوۡمَئِذٖ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٞ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٞ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفۡسُ ٱلۡمُطۡمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ٱرۡجِعِيٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةٗ مَّرۡضِيَّةٗ ﴿٢٨﴾ فَٱدۡخُلِي فِي عِبَٰدِي ﴿٢٩﴾ وَٱدۡخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

سُورَةُ البَلَدِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

لَآ أُقۡسِمُ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنتَ حِلُّۢ بِهَٰذَا ٱلۡبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٖ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾ لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحۡسَبُ أَن لَّن يَقۡدِرَ عَلَيۡهِ أَحَدٞ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهۡلَكۡتُ مَالٗا لُّبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحۡسَبُ أَن لَّمۡ يَرَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمۡ نَجۡعَل لَّهُۥ عَيۡنَيۡنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانٗا وَشَفَتَيۡنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيۡنَٰهُ ٱلنَّجۡدَيۡنِ ﴿١٠﴾ فَلَا ٱقۡتَحَمَ ٱلۡعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلۡعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾ أَوۡ إِطۡعَٰمٞ فِي يَوۡمٖ ذِي مَسۡغَبَةٖ ﴿١٤﴾ يَتِيمٗا ذَا مَقۡرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوۡ مِسۡكِينٗا ذَا مَتۡرَبَةٖ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡمَرۡحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا هُمۡ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيۡهِمۡ نَارٞ مُّؤۡصَدَةُۢ ﴿٢٠﴾

سُورَةُ الشَّمۡسِ

ئەم سوورەتە گرنگی و بایەخ بەدووشتی زۆر گرنگ دەدات:

یەکەم: نەفس و دەروونی ئادەمی، چونکە خوای کارزان بەجۆرێ بەدیهێنـاوە توانای وەرگرتنی خێرو شـەڕ، ڕێنومایی و گومڕایی هەیە، دەتوانێ سالح بێت، دەشتوانی لاسارو لاڕێ بێت.

دووەم: سەرکێشی و یاخیبوونی گەلەکەی (سەموود) ئوممەتەکەی سـالح پێغەمبەر. جا لەسـەرەتاوە خوای گەورە سوێند بە حەوت شت دەخوات: بەخۆرو روناکییەکەی، بەهەیف وبە ڕۆژ، ئەودەمە کە خۆر دەردەخا، وە بەشـەو ئەو حەلە کە خۆر دائەپۆشـێ، وە بەعاسمـان و، خوا خـۆی کە دروستـیکردووە، وە بەزەوی، کە بـۆ ژیانی ئادەمـی ڕاخراوە، بە ڕۆح و نەفس، کـە خوای گەورە سیفاتی تێرو تەواوی پێ بەخشیوە.. سوێند بەو شتانە دەخوا کە: ئەگەر ئادەمی لەخوا بترسـێت ئەوا سـەرفرازو بەختیار دەبێت، هەرکاتێکیـش یاخیبوو، ئەوا بەدبەخت و شـەرمەزار دەبێت، ئەوجا داسـتانی گەلەکەی (سـەموود)یش بـاس دەکات کەچۆن

چــوون بەگـژ پەیامبەرەکەیانـدا و، یاخیبوون و، وشـترەکەیان پەلکردو کوشـت، و چـۆن دەرەنجامیش خوا کردنـی بەپەندی زەمانەو لەناوی بردن و، لەکەسـیش نەترسـا. جا کەوابوو ئێوەش ئەی مەردم! وامەبن، ئەگینە وەك ئەوان دووچار دەبن.

سەموود پێغەمبەرەکەی بە درۆ دەخاتەوەو تیادەچێ:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحيم * ١: والشـمس وضحاها ﴾ سـوێند بەخۆرو، بە تیشـك و رووناکینەکەی لە سـەرەتای رۆژەوە، کە تاریکـی لەت دەکاو بوونەوەر درەخشـان دەبـێ ﴿ ٢: والقمر إذا تلاها ﴾ و سـوێند بەمانگیش کاتێ بە شـوێن خـۆردا دێ و دونیا روونـاك دەکاتـەوە ﴿ ٣: والنهار إذا جلاها ﴾ و سـوێند بەرۆژ، کاتێ قورسـی خۆری تیـا دەردەخاو دونیا ئەدرەوشـێتەوە ﴿ ٤: والليل إذا يغشاها ﴾ وسوێند بەشەویش، کاتێ بەتاریکییەکەی خۆر دادەپۆشێ، کەبەڕاستی ئەو کاتانە کاتی وردبوونەوەیە لەدەسەڵاتی خوا ﴿ ٥: والسـماء وما بناها ﴾ و سوێند بەئاسمان و بەو زاتەش کـە زۆر بـەوردی و بەقایمـی عاسمانـی دروسـتکردووە، وەکو دەفەرموێ: (والسـماء بنيناها بأيد وإنا لموسعون) ﴿ ٦: والأرض وما طحاها ﴾ و سـوێند بەزەویی و، بەو زاتەش کە بەدەسـەڵاتی خۆی ئەوی بەشـێوەی هێلکەیی بەدیهێناوەو رایخستووە ﴿ ٧: ونفس وما سـواها ﴾ و سـوێند بـە نەفس و دەروونـی مرۆو، بەو زاتەی دروسـتیکردووە بـە رێکو پێکی ﴿ ٨: فألهمهـا فجورها وتقواهـا ﴾ ئینجا ئیلهامـی بەدکاری و پارێزگاری بۆ کرد، واتە: خێرو شـەڕی بۆ روونکردەوە، وەنیشانیدا چی چاکە بیکاو چی خراپە نەیکاو خۆی لێبپارێزێ، خوا سـوێندی خوارد بەو حەوت شـتە بۆ ئەوەی گەورەیی خۆی لەوانەدا ببینرێتەوە، لەولایشـەوە هەرکامێکیان حسـێب بکەی پڕە لەخـێرو چاکە. (ئیبن عەبباس) دەڵێـت: پێغەمبەر ﷺ هەمیشـە کە دەگەیشـتە ئـەم ئایەتەی: (ونفس وما سـواها فألهمها فجورهـا وتقواها)، هەڵوێسـتەیەکی دەکردوو ئەیفەرموو: ((أللهم آتِ نفسي تَقْواها، أنتَ وَلِيُّهاومولاها، وخيـرُ مَنْ زكّاها)) (تەبەرانـی: ١٠٦/١١). ئیمامی (ئەحمەد)یش لەمە درێژتر ریوایەتی کردووە: ٣٧١/٤. ﴿ ٩: قد أفلح من زكاها ﴾ سـوێند بەوانە هەموو بێشـك رزگاری بوو ئەوکەسەی کە نەفسی خـۆی لەهەرچی کاری بەدوو فەسـادە پـاك و پوختەی کردەوە ﴿ ١٠: وقد خاب من دساها ﴾ و بەراستی ئەو کەسەش کە نەفسی خۆی بەگوناح و تاوان ئالوودە کرد، نائومێدو ناموورادبوو.

پاشەرۆژی گەلی سەموود:

﴿ ١١: كذبت ثمود بطغواها ﴾ سەموودی ئوممەتی ساڵح پەیامبەر سـزای (نافەرمانی)یان بەدرۆ زانی ﴿ ١٢: إذانبعث أشقاها ﴾ ئەو دەمە کە بەپەلە نەگبەتترینیان (قەداری کوری سـالیف) هەستایە سەرێی بۆ کوشـتنی وشترەکە ﴿ ١٣: فقال لهم رسول الله ناقة الله وسـقياها ﴾ ئینجـا پەیامبەرەکەی خوا (سـالح) ﵇ پێیگوتن: خۆتـان لە ئەزیەتدانی وشـترەکەی خواو، ئـاو خواردنەوەکەی بپارێزن، دەسـت مەهێننە رێی، لەسـەرە ئاوی خۆیـدا. بەڵێ.. سـەموود تیرەیەکبوون لە عـەرەب، خوا پەیامبەرێکـی بەناوی (سـاڵح)ـەوە بۆ ناردن، جا لەسـەر داوای خۆیان، خوا وشترێکی کردە موعجیزە بۆیان و پێیان وترا: واز لەو وشـترە بێنن بابۆخۆی بلەوەڕێ و، ئێوەیش شـیرەکەی بخۆن و،ئەو نۆرە ئاوێکی ببێ و، ئێوەش رۆژە ئاوێکتان ببێ، و هیچتان زیانی پێمەگەیەنن ﴿ ١٤: فكذبـوه ﴾ کەچـی بڕوایان بە سـاڵح نەکـرد و بەدرۆزنیان دانا ﴿ فعقروها ﴾ و وشترەکەشیان کوشت! ﴿ فدمدم عليهم ربهم بذنبهم فسواها ﴾ پەروەردگاریان بەهۆی گوناح و سەرپێچییانەوە وڵاتیانی کاولکردو کوتانی بەسـەریەکداو، لەگەڵ خاك یەکسانی کردن و، هەموو وەك یەك دووچار بوون، و کەسـیان رزگاری نەبوو، واتە: ئەگەرچی تەنها کەسێکیان بوو هەستا وشترەکەی کوشت، بەڵام لەبەر ئەوە کە ئەوانیتریان رێیان لەوکارەدزێوە نەگرت، دەسـتی ئـەو کابرایەیان نەگـرت، خوایش بێ جیـاوازی لەنێوان گەورەو بچووك وهەژارو دەوڵەمەندیاندا لەناوی بردن، لەم سوورەتە گەورەو پڕمانایەدا وەردەگیردرێ کە دەبێ موسڵمانان هەموویان یەکدەست و یەکدڵ و یەکبۆچوون بن بەرامبەر بە رووداوو خراپکاران، وەنابێ رێ بەتاوانبـاران بدرێ تا دونیا وێران بکەن، ئەوانیش لەدوورەوە تەماشا بکەن، ئەگینا خوا پەیدەریەی بەڵایان بۆ ئەنێرێ.

چپەیـەك: ئەم سـوورەتە ئەگەر کەسـێك ئـاژەڵ و حەیوانێکی بەنرخـی نەهاتبایەتەوە ئەوا دەرگایـان بەخوێندەواری ئەو گوندە دەگرت و ناچاریان دەکرد کە دەمی گورگی لێ ببەسـتێ! ئەویش بەناچاری چەقۆیەکی ئەهێناو یەك دووجار سوورەتی (شەمس)ی بەسـەرا ئەخوێندو دەمی چەقۆکەی ئەنوقانەوە، ئیتر بەوحسـابە دەمـی گورگی لێدەبەسـرا! ﴿ ١٥: ولا يخـاف عقباها ﴾ وە ئەو (خوایە) لە دەرەنجامی پاشـەرۆژی ئەو کارەشی ناترسێت، واتە: وەك پاشایەکی دونیا نییە کە لەپاشەرۆژی کارەکانی خۆی دەترسێت، ئەو هەرگیز ناترسێ، چونکە خوا باڵادەستی نییە.

کۆتایی تەفسیری سوورەتی (شەمس).

زۆر سوپاس بۆ خوای کار دروست و لەکارزان.

سوورەی (لەیل)ـە

مەککەییەو (٢١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان.

خوا سـوێند ئەخوات بەشـەو کاتێ کە هەموو شـتێ دادەپۆشێ، بەرۆژ کاتێ کە جیهان روونـاك دەکاتەوەو دەردەکەوێ، بەو خوا گەورەیەی نێرو مێی لەهەموو شـتێکدا دروسـتکردووە.. سـوێند دەخـوا بەوانە هەموو کە: هەوڵی ئادەمیی لەیەك ناچێ‌و جیاوازە، هەر بۆیــەش ئەنجامی لەیەك ناچێ، ئینجـا رێی بەختیاری و، بەدبەختی و ئەنجامی هەردووکیان رۆشن دەکاتەوە، چاککاران بۆ بەهەشت، بەدکارانیش بۆ دۆزەخ، پاشان ئادەمی هۆشیار دەکاتەوە کە دەبێ ماڵ و سامانەکەی لەرێی هەق و راستی کوێری نەکات، چونکە لەو رۆژەدا هیچ شـتێ فریای ناکەوێ، لەکۆتاییدا نموونەی پیاوێکی چاك و ساڵح دێنێتەوە کە: چۆن ماڵ و سامانی خۆی لە رێی خێردا بەخت دەکردو تەنها بۆ مەبەسـتی رەزامەندی خواو، بەو مەبەسـتە کە خۆی لەچروکی و رژدی پاك بکاتەوە، جا وەك نیمچە ئیجماعێکی موفەسسـیرینی لەسـەرە کە ئەو پیاوە ساڵح و کارچاکەیە ئەبووبەکرە، ئەوبوو هەر لەبەر رەزامەندی خوا (بیلال) و چەندان کۆیلەی کڕی و، پاشان ئازادی کردن.

هەوڵی مرۆڤ و ئەنجامەکەی:

خوای خاوەن بەزەیی هەر لەسـەرەتاوە مرۆڤ هوشیار دەکاتەوەو هانی دەدات بۆ بەدەستهێنانی کاری چاك و پیرۆز، چونکە پاشە رۆژو ئەنجامیش هەر بەپێی هەوڵ و تێکۆشـانەکانی دونیایە، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والليل إذا يغشـى ﴾ سـوێند بەشـەو کاتێ بە بەتاریکی خۆی رۆژ دادەپۆشـێ، ئەوجا گەورەیـی خواش زیاتـر دەردەکەوێ ﴿ ٢: والنهـار إذا تجلى ﴾ و سـوێند بـەرۆژ کاتـێ بەهۆی قورسـی خـۆرەوە دەردەکەوێ و جیهـان روون دەکاتـەوە ﴿ ٣: وما خلق الذكـر والأنثى ﴾ و بەو زاتەی کەنێرو مێی دروسـتکرد، کە ئەوەش ئەوپەڕی دەسـەڵاتە کەلـەو ئاوە کزو لاوازە هەڵقـوڵاوە، نێرومێ جیا دەکاتەوە و، گش پەسـن وصیفاتی جسن ورەگەزی هۆزو خێڵی خۆی هەڵدەگرێیت، لـە جێگایەکـی تـردا دەفەرمـوێ: (وخلقناكم أزواجـا). ﴿ ٤: إن سعيكم لشـتى ﴾ سوێند بەوگشت شـتە جیاوازانە، بێگومان کارو تێکۆشـانی ئێوەش ئەی مرۆڤ هەروا جیاوازو جۆراو جۆرە، هەتانە هەوڵەکانی بۆ بەدەستهێنانی بەهەشتە، هەیشتانە هەردەم هەوڵیەتی بۆ ئەنجامدانی کاری لارێی و لاسـاری و دونیای حەرام ویاساغ ﴿ ٥: فأما من أعطى ﴾ ئینجا ئەوەی ماڵ و سامانی خۆی لەبەر خوا بەخشی ﴿ واتقى ﴾ و لەنافەرمانی خوا خۆی پاراست ﴿ ٦: وصدق بالحسنى ﴾ و بڕوای بە پاداشتی چاکتر کرد ﴿ ٧:

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَٱلشَّمۡسِ وَضُحَىٰهَا ١ وَٱلۡقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ٢ وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ٣ وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰهَا ٤ وَٱلسَّمَآءِ وَمَا بَنَىٰهَا ٥ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا طَحَىٰهَا ٦ وَنَفۡسٖ وَمَا سَوَّىٰهَا ٧ فَأَلۡهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقۡوَىٰهَا ٨ قَدۡ أَفۡلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ٩ وَقَدۡ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ١٠ كَذَّبَتۡ ثَمُودُ بِطَغۡوَىٰهَآ ١١ إِذِ ٱنۢبَعَثَ أَشۡقَىٰهَا ١٢ فَقَالَ لَهُمۡ رَسُولُ ٱللَّهِ نَاقَةَ ٱللَّهِ وَسُقۡيَٰهَا ١٣ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمۡدَمَ عَلَيۡهِمۡ رَبُّهُم بِذَنۢبِهِمۡ فَسَوَّىٰهَا ١٤ وَلَا يَخَافُ عُقۡبَٰهَا ١٥

سُورَةُ ٱللَّيۡلِ

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ
وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ٢ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰٓ ٣ إِنَّ سَعۡيَكُمۡ لَشَتَّىٰ ٤ فَأَمَّا مَنۡ أَعۡطَىٰ وَٱتَّقَىٰ ٥ وَصَدَّقَ بِٱلۡحُسۡنَىٰ ٦ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلۡيُسۡرَىٰ ٧ وَأَمَّا مَنۢ بَخِلَ وَٱسۡتَغۡنَىٰ ٨ وَكَذَّبَ بِٱلۡحُسۡنَىٰ ٩ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلۡعُسۡرَىٰ ١٠ وَمَا يُغۡنِي عَنۡهُ مَالُهُۥٓ إِذَا تَرَدَّىٰٓ ١١ إِنَّ عَلَيۡنَا لَلۡهُدَىٰ ١٢ وَإِنَّ لَنَا لَلۡأٓخِرَةَ وَٱلۡأُولَىٰ ١٣ فَأَنذَرۡتُكُمۡ نَارٗا تَلَظَّىٰ ١٤

فسنيسره لليسرى ﴾ ئەوا ئێمەش بێگومان بۆ بەهەشت و بۆ کاری ئاسان و چاك ئامادەو رێنوێنی دەکەین، دەخەینە سەر راستە رێ ﴿ ٨: وأما من بخل واستغنى ﴾ و ئەوەش چرووکی کردو خۆی بێ نیاز گرت ﴿ ٩: وكذب بالحسـنى ﴾ و بڕواشی بەپاداشی چاکتر نەکرد لەلای خوا ﴿ ١٠: فسنيسـره للعسـرى ﴾ ئەوا ئێمەش کار ئاسـانی بۆ دەکەین، بۆ دژوارترین رێگـە. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: ئـەم ئایەتە سـەبارەت بـە (ئومەیە)ـی کـوڕی (خەلەف)هات. ﴿ ١١: ومـا يغنى عنه ماله إذا تـردى ﴾ ئەوکاتەش کە دەمرێ و فڕێدەدرێتە دۆزەخەوە، هەرگیزیش ماڵ و سامانەکەی هیچ کەڵکی پـێ ناگەیەنێت و فریای ناکەوێت. (ئەبو بەکری سـددیق) گوتی بەپێغەمبەر ﷺ: ئایا ئێمە کار بۆ شـتێکی ئـەزەلی و براوەو قەرار لەسەر دراو دەکەین؟ یان بۆ شتێکی نوێ و ئایندە؟ فەرمووی: ((بل على أمر قد فُرِغَ منه)). نەخێر، ئێوە بۆ شتێك کار دەکەن کە لای خوا ئەنجامەکەی براوتـەوە! گوتی: جا کەوابوو ئیتر کاری چی

بکەین؟ فەرمووی: ((کُلّ میَسّر لما خُلِقَ له)). واتە: هەرکەس بۆچی دروستکرابێ کاریش بۆئەوە دەکات. (پێشەوا ئەحمەد/۱/۵).

دۆزینەوەی ڕێی ڕاست هەر بە دەست خوایە:

دەبێ ئینسان بزانێت کە خێرو شەڕ، حەڵاڵ و حەرام، گش بەدەس خوایەو بڕیاری ئـەوی دەوێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ۱۲: إن علينا للهدى ﴾ بە ڕاسـتی ڕێنوێنی و ڕوونکردنەوەی ڕێبازی ڕاسـت و دروسـت هەر لەسەر خوایە ﴿ ۱۳: و إن لنا للآخرة والأولى ﴾ و بێ‌گومان ئەو دونیاو ئەم دونیاش، واتە: هەردوو جیهانەکە هەر بۆ ئێمەیە، هەر لای خۆمان وە دەسـت دێن و لەهەر جێگایەکی‌ترەوە هەوڵیان بۆ بدرێت دەسـت ناکەون، کەوابوو هەمووکاتێکیش ڕوو هەر لەخۆمان بکەن.

دۆزەخ هەر کەللە ڕەقانی تێ‌دەچێت:

﴿ ۱٤: فأنذرتكم نـارا تلظى ﴾ جـا من ئێوەم ئاگـادار کردووە (لەسـەر زمانی پێغەمبەر ﷺ) بەئاگرێك دەسـووتێ گردەسـێنێ، پێغەمبەری خوا وتـاری دەخوێندەوە دەی‌فەرموو: ((إن أهْوَنَ أهلِ النـار عذابا يوم القيامة رَجُل تُوضَعُ فى أخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَتانِ يَغْلي منهما دِماغُهُ)) (فتح الباري: ۱۱/٤۲٤). واتە: بێ‌گومان سووکترین سـزا بۆ خەڵکانی جەهەننەمی ڕۆژی قیامەت، سزای پیاوێکە دوو پشـکۆ دەخرێنە ژێر هەردوو پاژنەی پێیەوەو، مێشـك و دەماخی پێیـان دەکوڵێ! ﴿ ۱۵: لا يصلاها إلا الأشـقى ﴾ ناچێتە ناوی و ناسـووتێ بە هەمیشـەیی، بەدبەخت و چارە ڕەش نەبێ ﴿ ۱٦: الـذى كذب وتولى ﴾ ئەوەی باوەڕی بە ئایەتەکانی خوا نەکردوو بەدرۆی زانین و پشتی لەئیمان و باوەڕ کرد. (ئیبن عەبباس) دەڵێ: مەبەسـت بەو کەللە ڕەق و بەدبەختەی ئەم ئایەتەی: (لا يصلاها إلا الأشقى)یە، (ئومەیە) و (ئەبوو جەهل) و هەر کافرێکی تر ئەوە سیفەتی بێت.

خواناسانی پارێزکار لەدۆزەخ وەدوور دەبن:

﴿ ۱۷: وسيجنبها الأتقى ﴾ دڵنیاشبن خەڵکانی پارێزکار و خواناس لەوە دوور ئەخرێنەوە ﴿ ۱۸: الذى يؤتى ماله يتزكى ﴾ ئەوەی ماڵ و سـامانی خۆی دەبەخشێت بەوە خۆی لە چرووکی و ڕژدی پاك کاتەوە ﴿ ۱۹: وما لأحد عنده من نعمة تجزى ﴾ و هیچ کەسـێك چاکەیەکی لەلا نییە، ئەم لەجیاتی ئەوە پاداشتی بداتەوە ﴿ ۲۰: إلا ابتغـاء وجه ربه الأعلى ﴾ بەڵام کە ئەوە دەکا مەبەسـتی تەنیا ڕەزامەنـدی پەروەردگاری باڵایەتی. زۆرێکی زۆرینەی ڕاڤەکەرانی قورئان دەڵێن: ئەم ئایەتەش لەسەر ئیمامی (ئەبووبەکر)ـەوە هاتۆتە خوارەوە، چونکە ئەوکەسـە کە لەو دەمەدا هەڵسـا بەبەخشین و بەختکردنی ماڵ و سامان بۆ ئازادکردنی بیلال هەر ئەوبوو ﴿ ۲۱: و لسوف يرضى ﴾ و بەڕاستی ئەوکەسە لە ئایندەدا ڕازی دەبێت. واتە: خوای گەورە لەپاشـەڕۆژدا ئەوەندە پلەو پایە دەبەخشـێت بەئیمامی (ئەبوبەکر)، هەتا ڕازیی و خۆشنوودی دەکات.

سوورەتی (زوحا)یە

مەککەییەو (۱۱) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی شەخسییەت و کەسێتی پەیامبەر ﷺ دەکات، لەسەرەتاوە سوێند دەخوا بە قەدرو پایەو پلەو ڕێزی ئەو پەیامبەرە ﷺ و، دڵنیاشی دەکات کە خوای باڵا دەست هیچ سات و کاتی وازی لێ‌نەهێناوەو، کین و خەشمی لێ نییە، وەك هاوبەشدانەرەکان پێیان وایەو کردوویانە هەرا، ئیمامی (بوخاری)ش ئەو مانایەی بەجوانی لێکداوەتەوەو هێناویەتی، (فتح البـاري: ۳/۱۷). ڕاڤەی‌کردووە، لەپاشـانیش مـژدەی دەداتێ بەپـاداش و بریتیەکـی زۆرو فراوان لەڕۆژی قیامەتدا، و پێیشی دەڵێت کە هەر شتێکی لێ داوا بکات، پێی‌دەبەخشێ. ئینجا هەندێ لەحاڵەت و قۆناغەکانی منداڵی‌خۆی، وەك قۆناغـی هەتیـوی و، هـەژاری و، ڕێگـا دەرنەکردنی وەبیر دێنێتەوەو، لە کۆتاییشدا سێ وەسیەتی بۆدەکا ﷺ:

۱) هەرگیز بەهەتیودا هەڵ نەشاخێیت، چونکە خۆت هەتیوبوویتە وچاك دەزانی کات و زەمانی بێ باوکییەتی چۆنە.

۲) لەگەڵ هەژاراندا بەسـۆزو میهرەبان‌بـە، چونکە خۆت هەژار بوویتە.

۳) لەگـەڵ بێ نـەواو کەنەفت و پەککەوتەکاندا هەمیشـە باش و چاك‌بە: (فأما اليتيم فلا تقهر...).

بێ‌شکبە کەهەرگیز خوا دەست لە تۆ بەرنادا:

بەڵێ پاش ئەو هەموو هەراو قاڵەی قورەیشە کە گوایا خوا دەسی لە پێغەمبەر هەڵگرتبێت، خوا دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ۱: والضحى ﴾ سـوێند بەهەرەتی‌هەڵهاتنی خۆر (چێشتنگاە)، کـە کاتی هەموو جم و جووڵ و ئیش و کارو چالاکییەکە، دەمی بزووتـن وجوڵانـەوەی هەموو شـتێکە بۆژیان وخـۆ ڕزگار کردن لەچنگی دونیاخۆران ﴿ ۲: والليل إذا سـجى ﴾ وە بەشـەو، کاتێ ئارامی گرت وچڕو پڕبوو و، تاریکییەکەی هەموو شـتێکی داپۆشی

و زرنگایەوە، دیارە ئەو ئاڵ و گۆڕە نیشانەی دەسەڵاتی خوایە، بۆیە لە سوورەتێکی تردا دەفەرموێ: (واللیل إذا یغشی والنهار إذا تجلی). ﴿ ٣: ما ودعک ربک وما قلی ﴾ بەوانە سوێن، لەو کاتەوە پەروەردگارت هەڵی بژاردوویت دەستبەردارت نەبووەو نەیبووغزاندوویت ئەی پێغەمبەر!.

ئیمامی (بوخاری) لە (جوندب)ەوە دەگێڕێتەوە (جبریل)بۆ ماوەیەك لە هێنانی وەحی دواکەوت، ئینجا موشریکەکان وتیان: دیارە خوا دەست بەرداری موحەممەد بووە! ئەوجا خوای باڵا دەس سوورەتی (والضحی واللیل إذا سجی ماودعک ربک وماقلی)ی دابەزاند. (موسلیم).

رۆژی سەڵات لەم دنیایە باشتردەبێ:

بەڵێ ئەم دونیایە، بۆ کەس بەقای نییە، بۆیە پێغەمبەران و پەیڕەوانیان دوای نەکەوتوون و چاویان هەر لەقیامەتەوە بووە، بۆیە خوای دلۆڤان بەپێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿ ٤: وللآخرة خیر لک من الأولی ﴾ بێگومان‌بە ئەو دونیاچاکترە بۆت لەم دونیای یەکەمە، ئێستایش ئاییینەکەت رۆژ لەدوای رۆژ بەپایان دەگات، هەر بۆیە دوای ئەو ئامۆژگاریەی خوایە، پێغەمبەر دونیای زۆر بەکەم سەیر دەکردو شێوەی ژیان و حەوانەوەی زۆر سادەبوو، (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) دەڵێ: لەسەر حەسیر -کەلەپووشی خورماگیرابوویەوە- رادەکشاو، بە قەبەرغەیشیەوە جێگای دیاربوو،منیش بۆم دەتەکان و پێمدەگوت: ئەرێ بۆ شتێك نەخەین بەسەر حەسیرەکەدا هەتا بە قەبرغەتەوە دیار نەبێت؟ فەرمووی: ((مالی وللدنیا، إنما مَثَلی ومَثَلُ الدنیا کراکِبٍ ظلّ تحت شجرة ثم راحَ وتَرَکَها)) (أحمد: ٣٩١/١). واتە: من چیمە بەسەردونیاوە؟ چاك بزانن کە نەقڵی من و دونیا وەك ئەو سوارە وایە لەسێبەری درەختێکدا دەحەوێتەوەو، پاشان هەڵدەسێ و بەجێی دێڵێت، کەوابوو ئێوەش ئەی ئوممەتی ئیماندار! ئەوەند پشت بەدونیاوە مەبەستن. ﴿ ٥: ولسوف یعطیک ربک فترضی ﴾ وە لەئایندەداو لەرۆژی بەرێدا، پەروەردگارت ئەوەندە نیعمەتت پێدەبەخشێت تۆ پێی رازی بی و، دڵی پێخۆش بکەیت، (واتە: مەقامەلەحموودی) دەداتێ و شەفاعەت وتکابۆگشت ئوممەتەکەی‌دەکاو، خواش لێی وەردەگرێت.

بەخششەکانی خوا بۆ پێغەمبەر ﷺ:

خوای میهرەبان هەندێ لە بەخششەکانی خۆی وەبیر پێغەمبەر دێنێتەوە، بۆ ئەوە پتر شوکرانە بژێر بێ و، چاویشی لە خەڵکی هەژارو بەئەنواوە بێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ ٦: ألم یجدک یتیما فآوی ﴾ ئایاخوای پەروەردگارت بەهەتیویی نەی‌دیتی و، خێرا پەناو داڵدەی نەدایت و نەی‌حەوایتەوە.

بەڵێ.. کاتێ‌باوکی کۆچی‌کرد، ئەم هێمان لەزکی دایکیابوو، وەهێمان شەش ساڵانەشبوو دایکیشی کۆچی دوایی کردو درایە

لَا يَصْلَىٰهَآ إِلَّا ٱلْأَشْقَى (١٥) ٱلَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ (١٦) وَسَيُجَنَّبُهَا ٱلْأَتْقَى (١٧) ٱلَّذِى يُؤْتِى مَالَهُۥ يَتَزَكَّىٰ (١٨) وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰٓ (١٩) إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِ ٱلْأَعْلَىٰ (٢٠) وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ (٢١)

سُورَةُ الضُّحَىٰ — ترتیبها ٩٣ — آیاتها ١١

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلضُّحَىٰ (١) وَٱلَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ (٢) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ (٣) وَلَلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ ٱلْأُولَىٰ (٤) وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰٓ (٥) أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَـَٔاوَىٰ (٦) وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ (٧) وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَأَغْنَىٰ (٨) فَأَمَّا ٱلْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (٩) وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ (١٠) وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (١١)

سُورَةُ الشَّرْحِ — ترتیبها ٩٤ — آیاتها ٨

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (١) وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ (٢) ٱلَّذِىٓ أَنقَضَ ظَهْرَكَ (٣) وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (٤) فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا (٥) إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا (٦) فَإِذَا فَرَغْتَ فَٱنصَبْ (٧) وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَٱرْغَب (٨)

دەستی باپیرەی، پاشان تەمەنی هەشت ساڵ بوو، ئەمیش دونیای بەجێ‌هێشت و مامی گرتییە لای‌خۆی ﴿ ٧: ووجدک ضالا فهدی ﴾ ئەی نەشارەزا نەبوویت، خوا شارەزاو رێنوویني کردیت؟ ﴿ ٨: ووجدک عائلا فأغنی ﴾ ئەی بە هەژارو دەستکورتی و نەداری نەی‌دیتی؟ دەوڵەمەندی کردیت و بژێوی پێ‌بەخشیت و،لەولاشەوە شوکرانە بژێر بوویت لە هەردوو حاڵەتەکەدا؟ خۆی ﷺ دەفەرموێ: ((لَیسَ الغِنَی عن کثرة العَرَض، ولکن الغِنی غِنَی النَّفس)) (متفق علیه). یان دەفەرموێ: ((قد أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ ورُزِقَ کَفافا وقَنَّعَهُ اللهُ بماآتاه)) (موسلیم).

رێز لە بەخششەکانی خوا بگرە؟:

﴿ ٩: فأما الیتیم فلا تقهر ﴾ جاکەواتە (تۆش ئەی موحەممەد!) قار لە هەتیو مەگرە،چونکە تۆ خۆیشت هەتیوو بێ‌باب بوویت ﴿ ١٠: وأما السائل فلا تنهر ﴾ و هەرگیزیش بەسواڵکەردا

هەڵەشاخێ و مەیتارێنە، هەرچۆن بێ، چونکە تۆ خۆیشت نەدارو هەژار بوویت و خوا دەوڵەمەندو بێ نیازی کردیت، وەیان ئەر نەشارەزایەك داوای ڕێنمایی کرد، تۆش ئاسانکاری بۆ بکەو هاریکاری بە، وەکو خۆت ڕێت دەرنەدەکردو خوا ڕێنمایی کردیت ﴿ ١١: وأما بنعمة ربك فحدث ﴾ وە ئەمما بە چاکەی خواوەندت(واتە: بە پێغەمبەرێتی و هەر نیعمەتێکە تر) باس بکە بۆ خەڵك، واتە: سوپاسی خوا بکە لە سەر نیعمەتی پێغەمبەرێتی و غەیری ئەویش بە سەر خۆتەوە، چونکە باسکردنی نیعمەتی خوا شوکرو سوپاسگوزاریە بۆ خاوەنی نیعمەت کە خوایە.

بەڵێ. بەڕاستی پەیامبەر ﷺ لەماوەی ژیانیدا بەردەوام ئەو سێ قۆناغەی هەر لەیاد بوو، بەڵکو زۆر جاران خۆی بێ شێو سەری دەنایەوەو، ئەیبەخشی بە خەڵکانی هەژارو هەتیوان و لێقەوماوان.

سوورەتی (ئینشراح)ـە

مەککەییەو (٨) ئایەتە.

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان.

ئەم سوورەتە باسی قەدرو پلەو ڕێزو حورمەتی پەیامبەر ﷺ بەلای خوای گەورەوە دەکات، هەروەها باسی گەلێ نیعمەت و بەهرەکانی خوای بۆئەکا کە پێی بەخشی‌بوو، وەك گوشاد کردنی سنگی، ڕووناك‌کردنەوەی دڵی بەحیکمەت وناسینی خواو پاکژ و خاوێن‌کردنەوەی لە گوناح و تاوان.. ئەوەش هەموو بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرە، تا چاکتر بتوانێ لەمەڕ ئەزیەت و ئازارو ئەشکەنجەی قورەیشدا خۆی ڕابگرێ، پاشان باسی بەرز ڕاگرتنی پلەوڕێزی دەکات لەدونیاو لەقیامەتدا، هەروەها چۆن ناوی پیرۆزی ئەو بەرامبەر بەناوی بەرزو بڵوندی خوای گەورە دانراوە، وەك ئەفەرموێ: (ورفعنا لک ذکرک) ئەم دڵدانەوەو باسکردنەی پلەی بەرزی ئەوە لەکاتێکدایە کە ئەو هێمان لەمەککەدا ئەشکەنجە سزا ئەدرا، تا بەو وەبیرهێنانەوە تاڵاوو حاڵەتە تەنگییەکانی لەبیر بباتەوەو، سەرکەوتن و پیرۆزی بدات بەگوێیدا: (فإن مع العسر یسرا * إن مع العسر یسرا) لەکۆتاییشدا یادی پەیامبەر دەخاتەوە کەپاش ئەوەی پەیامەکەت گەیاند، دەبێ هەرسوپاسگوزاری خوای خۆت بکەیت و لەئەنجامدانی گش کارێکی خێر وچاکدا نەوەستیت: (فإذا فرغت فانصب، وإلی ربک فارغب).

سینەگوشادی پێغەمبەر و پلەو پایەو ناوو شۆرەتی:

پاش ئازارو ئەشکەنجەیەکی زۆری قورەیش و، ڕێگتن لەبڵاو کردنەوی پەیامە جوان و شیرینەکەی و، خەم وخەفەتێکی زۆر لەوپێناوەدا، خوای میهرەبان دڵی دەداتەوەو ماندو نەبوونی دەکاو پێی‌دەفەرموێ ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم نشرح لک صدرک ﴾ ئەی پێغەمبەر! ﷺ ئایا سینگمان بۆت گوشاد نەکردیت بە هیدایەتکردنت بۆ ئیسلام؟، وەك خوا لە سوورەتی(ئەنعام)دا دەفەرموێ: (فمن یرد الله أن یهدیه یشرح صدره للإسلام) ﴿ ٢: ووضعنا عنک وزرک * ٣: الذی أنقض ظهرک ﴾ ئەوەی پشتتی قورس‌کردبوو دامان‌نەگرت لە کۆڵی ئازارو خەمەکەت؟ پەیامبەر ﷺ زۆر خەفەتبارو دڵگران بوو، بەڵام خوای گەورە دڵی فەرەح و گوشاد کرد، تا لەبەرامبەر گەیاندنی ئەو پەیامە پیرۆزەیەوە ئارام بگرێ، سەرەنجامیش هەر پیرۆز بوو و ناوی لەهەموو جیهانەندا دەر کرد، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٤: ورفعنا لک ذکرک ﴾ وە ناومان بۆ بەرز نەکردیتەوە لەناو جیهانەکاندا، جا ئەبێ چ ناوێك لەوە بەرزتربێت کە هیچ کەسێ بەموسڵمان دانەنرێ، هەتا پاش شایەتیدان بەخودی خوا، گەواهیش بەپەیامبەرێتی‌ئەو بدات وبگوترێ: (...وأشهد أن محمدا رسول الله) ﴿ ٥: فإن مع العسر یسرا ﴾ جا بەڕاستی لەگەڵ تەنگانەدا خۆشی وئاسانییەك هەیە، کەوابوو لەئایندەیەکی نزیکدا دڵتەنگی وبێزاریت دەبێتە گوشادی و فەرەح و سەرکەوتنت ﴿ ٦: إن مع العسر یسرا ﴾ بە ڕاستی لە گەڵ تەنگانەدا دیسانەوە بۆت دوویات دەکەمەوە: خۆشی و ئاسانکارییەك هەیە، کەوابوو دڵقاییم و پشت ئەستووربە کەخوای گەورە بەزوویی دەرووی خێرت لێ‌دەکاتەوەو سەرت ئەخات، بەڵێ سووننەت و باوی خوایە هەرگەلێك، یان هەر کەسێك باری ژیانی دونیای لەسەر تەنگ بووبێ و بزووتبێ و هەوڵی خۆ ڕزگار کردنی‌دابێت، ئەوا خوای گەورەیش سەری خستووە و دەرووی خێری لێ‌کردۆتەوە ﴿ ٧: فإذا فرغت فانصب ﴾ جاکاتێ لەکارێك بوویتەوە (ئەی موحەممەد ﷺ)، ڕاستەوە بە بۆ ئەنجامدانی کارێکیتر، چونکە پلەکانی سەرکەوتن و مەردایەتی لەدونیاو لە قیامەتدا بێ ژمارەو بێ سنوورن، بۆیە پێویستە مرۆڤ هەرکاتێ لە کارێکی خێروچاك بوویەوە زوو بەزوو دەست بداتە کارێکی تر و، بێ‌وچان لەخزمەتی دینی ئیسلامدا تەکان بدات، بەتایبەتی پێغەمبەران و پەیڕەوانیان ﴿ ٨: وإلی ربک فارغب ﴾ وە هەمیشە لەپەروەردگارت بلاڵێوە، چونکە هەر ئەوە وەڵامی داخوازییەکان (ئیبن کەسیر) دەڵێت: هەرگا لەکاروباری دونیات

بوویتەوە، بەچالاکانە هەستە و پەلامار بدە بۆ خواپەرستیی و هیچ ئەندێشـەیەکی دونیات لەلا نەمێنێ، بۆ پشـتگیری لەو مەبەستە ئـەم فەرموودەیەی هێناوە: ((لاصلاةَ بحضرة الطعام، ولا هو يدافعه الأخبثانِ)) (موسلیم: ١/٣٩٣). یان دەفەرمویٚ: ((إذا أقيمت الصلاةُ وحضر العَشاءُ فابدءوا بالعَشاءِ)) (فتح الباری: ٩/٤٩٨).

واتە: کاتێ خواردن هاتە پێشـێ و نـان ئامادەکراو کاتی نوێژیش بـوو، بچۆ نانەکەت بخۆو ئەوجار بەدڵێکی سـاف و خاڵی لەهەر خەیاڵێك روو لەخوا بکە.

سوورەتی (تین)ـە

مەککەییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی دوو شتی زۆر گرنگ دەکات:

یەکەم: رێز لێنانی خوای میهرەبان لەئادەمزاد.

دووەم: بڕواهێنان بەرۆژی حیسـاب و تۆڵە، وە لەسەرەتاوە سوێند ئەخوات بە رێ و شوێنە پیرۆزەکان، ئەوانەی جێگای نیگاو وەحی بوون، وەك (بەیتولەقدیس)، کێوی تور، شـاری مەککە، سـوێند دەخوا کەخوا رێـزی لەبەرەی ئادەمی ناوەو، لەجوانترین شـێوە قەدو بەژن باڵای دروسـتکردووە، کەواتە دەبێ سوپاسی ئەویش بکات، ئەگینا پەسـت و ریسوا و زەلیل دەبێ، پاشان لۆمەی بێ بڕواکان دەکات لەسەر ئەوە کەبڕوا ناهێنن بەزیندووبوونەوە..

لەکۆتاییشـدا باسـی دادگـەری و دادپـەوەری خـوا دەکات بەپاداشـدانەوەی موسـڵمانان و، تۆڵەدانی بێبڕوایان، دیارە هەر کەسە بەپێی شیاوی خۆی.

مرۆڤ لە رێکترین شێوەدا بەدی هێنراوە:

بەم شێوەیەش دەست پێ‌دەکا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والتين والزيتون ﴾ سوێند بەداری هەنجـیرو زەیتوون، یان بـەو جێگایەی کە هەنجـیرو زەیتوونی تیاسـەوز ئەبێ واتە: شاری قودسی پیرۆز (جێگای لەدایك بوونی عیسـا عليه السلام) ﴿ ٢: وطور سنين ﴾ وەبەو کێوە پـیرۆزە کەخوا لەوێ لەگەڵ مووسـادا وتووێژی کرد (لەدەشتی سینا). ﴿ ٣: وهذا البلد الأمين ﴾ وە سوێند بەم شارە هێمن و ئاسوودەیە (واتە: شاری مەککـە کـە کەعبەی پیرۆزی تێدایە ﴿ ٤: لقد خلقنا الإنسـان ﴾ سوێند بە هەموو ئەمانە، بێ‌شك ئێمە ئادەم و نەوەیمان دروستکرد ﴿ في أحسن تقويم ﴾ لەجوانترین رێکی قەدو باڵاو شێوەدا ﴿ ٥: ثم رددناه أسفل سافلين ﴾ پاشان کە باوەڕی نەهێنا گێرامانەوە بۆ نزمترین پلەی ئاژەڵانی لە خواری خوارەوەن لە پلەو نرخدا، واتە: لە بەر ئەوە کە سوپاسی خوای نەکرد و یاخیبوو، بەوە خۆی بردە ریزی ئەوانەوە بەسروشت ژێرنین، دەرەنجامیش چووە دۆزەخەوە ﴿ ٦: إلا الذين آمنوا ﴾ غەیرەز ئەوانەی بڕوایان هێنا ﴿ وعملوا

سُورَةُ التِّين

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلتِّينِ وَٱلزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَٰذَا ٱلْبَلَدِ ٱلْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِىٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَٰهُ أَسْفَلَ سَٰفِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِٱلدِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَحْكَمِ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨﴾

سُورَةُ العَلَق

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱقْرَأْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلَّذِى خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ ٱقْرَأْ وَرَبُّكَ ٱلْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ ٱلْإِنسَٰنَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ ﴿٦﴾ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ﴿٨﴾ أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰٓ ﴿١٠﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴿١٢﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَٰذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب ۩ ﴿١٩﴾

الصالحـات ﴾ و چاکەکانیان کـرد ﴿ فلهم أجر غير ممنون ﴾ جا ئەوانە پاداشـتێکی نەبڕاوەیان بۆهەیە، وە بەپەست ونزم دانانرێن و دەچنە بەهەشـتەوە ﴿ ٧: فما يكذبك بعد بالدين ﴾ جا ئیترچ شـتێك وات لێ‌دەکات ئەی ئینسان! پاش ئەو بەڵگەو نیشانانە لە سـەر تواناو قودرەتی خوا لە سەر زیندووبوونەوە باوەڕ بە حیساب نەکەیـت و بەدرۆی بزانی؟ ﴿ ٨: أليس الله بأحكم الحاكمين ﴾ ئایـا خوا لەهەموو داوەرەکان داوەرتر نییە؟! بەڵێ لەهەمووداوەرێك داوەرتر ودادپەروەرترە، چونکە ئادەمزاد بۆ ئەوە دروستکراوە ژێری خـۆی بخاتە گەڕ بۆ دۆزینەوەی خوا، جا کاتێ ئەو خۆی گێل و کوێر کرد، ئەوا ئیتر رەوایە پەستترین پلەی بدرێتێ و ببرێتە ریزی پەستترین گیاندارەکانیشەوە بشنێردرێ بۆ دۆزەخ.

لـە گەورەیی و فەزیلەتی سـوورەتی (تین)ـە کـە: (بەڕای کوڕی عازیب) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە رکاتێکی نوێژی سەفەردا، سوورەتی (تین)ی دەخوێند. (فتح الباری: ٨/٥٨٣. موسلیم: ١/٣٣٩). ئیمامی

(ترمزیـی) -لەئەبـوو هورەیرەوە- دەگێڕێتەوەو دەڵێ: هەرکەسێ سـوورەتی (والتین والزیتـون)ی خوێند و گەیشـتە کۆتا ئایەتی: (ألیـس الله بأحکـم الحاکمین)دەبـێ بڵێ: ((بلـی، وأناعلی ذلک من الشـاهدین)) (ئەبوداوود: ١/٥٥٠). هەرچەند ئەم فەرموودیە (سـەنەد)ەکەی لاوازە، چونکە یەکێـك لەراویەکانی نادیارەو ناو نەبـراوە، بڕوانە کتێبی: (القول المبین فی أخطاء المصلین)ل٢٣٩. چاپـی چـوارەم سـاڵی (١٤١٦ه - ١٩٩٦م). کۆتایی تەفسـیری سوورەتی(تین) لە گەڵ سوپاس و حورمەتدا بۆ خوای میهرەبان.

سوورەتی (عەلەق)ـە

مەککەیی‌یەو (١٩) ئایەتە

بەناوی‌خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە بەکورتە لەچەند شتێك دەدوێ:

یەکەم: سەرەتای هاتنی وەحی بۆ پەیامبەر ﷺ.

دووەم: یاخیبوونی ئادەمزاد بەهۆی ماڵ و دارابییەوە.

سێیەم: داستانی بەدبەختەکەی قورەیش (ئەبووجەهل) و ئەزیەت و ئازارەکەی بۆ پەیامبەر ﷺ بەو شـێوەیە کە پێشـەوا (موسـلیم) لە(سەحیح)ـەکەیدا (٢/٢٧٩٢) دەی‌هێنێ.

جـا بۆ یەکەمجار باسـی بەهـرەو میهرەبانییەکانـی خوا دەکات بەرامبـەر بەپەیامبـەر کەچـۆن بەو شـێوە ناوازەیـە قورئانی بۆ ناردووەتە خوارەوە، لەکاتێکا کەئەو هێمان، لەئەشکەوتی (حراء)دا لە خەڵوەتا بوو؛ بەڵێ.. ئەو چۆڵ ویستییەو خەڵوەکێشـانە شتێك بـووە، خوای گەورە بـە ئیلهام خسـتوویەتییە دڵی پەیامبەرەوە، ئەوەبـوو لەپێش پەیامبەرێتی‌دا دەچووە ئەوجێگایە بۆ بیر کردنەوە لەدەسـەڵاتی خوای گـەورەو، چۆنییەتی چـاك کردنی ئەوگەلە سـەر لێشێواوو پیاوکوژو بێ وێڵە، تا ئەوە بوو لەوێ خوای گەورە خەڵاتی پەیامبەرێتی‌کردو قورئانی بۆ نارد.

سەرەتای پێغەمبەرێتی موحەممەد ﷺ:
بەم ئایەتانە دەستی پێ‌کرد:

﴿ بسـم الله الرحمن الرحیم * ١: اقرأ باسـم ربک الذی خلق ﴾ ئـەی موحەممەد! ﷺ بخوێنە ئـەوەی وەحیت بۆ دەکرێ بەناوی ئەوپەروەردگارەتەوە، کە هەموو شـتێکی دروسـتکرد. سـەرنج بـدە! ئەم دینـە چەنـدە ئایینێکی بـەرزوو روو لەپێشـکەوتن و شارسـتانییەتە، یەکەم نیگا فەرمان بەخوێندن ئەداو هانی مەردوم بۆ خوێندنەوەدەدا ﴿ ٢: خلق الإنسان من علق ﴾ خەڵقی نەوەکانی ئادەمی کرد لەخوێنپارەیەك، جا خوایەکی بەدەسـەڵاتی ئاواچۆن ناتوانـێ پەیامبەری فێری خوێندن بکاو هەرچی پێ بڵێ پێی‌لەبەر بـکات ﴿ ٣: إقرأ وربک الأکرم ﴾ بخوێنە، وەپەروەردگاری تۆ لەهەموو کەسێك بەخشـندەترەو خاوەن رێزێکی بێ سنوورەو هیچ کەسێکی ناگاتێ.؟!

شەرەف و مەزنی مرۆڤ بە زانستەوەیە:

﴿ ٤: الذی علم بالقلم ﴾ ئەوخوایەی کەبەهۆی قەڵەمەوە ئادەمی فێری زانسـت و نووسـین کرد ﴿ ٥: علم الإنسـان مالم یعلم ﴾ ئادەمیـی فـێری ئەوشـتانە کرد کـە نەی‌دەزانی، واتـە: فێری هەرشـتێکی کرد کەلە ناو منداڵدانی دایکیـدا نەی‌دەزانی، بەڵام لەگەڵ ئەوهەموو بەخششانەدا، هێشتا هەر یاخی‌دەبێ.

سەرنجێك: ئەم سوورەتە لە (کلا إن الإنسان..)ەوە تاکۆتاییەکەی لەبـارەی (ئەبووجەهـل)ەوە هاتووە، چونکە کاتـێ پێغەمبەر ﷺ هەردەم کە لە پاڵ کەعبەدا نوێژی دەکرد ئەو رێی لێ‌دەگرت!!.

مرۆڤ هەر کە دارایی دیت سەر بزێوی دەکات:

﴿ ٦: کلا ﴾ ئاگاداربە! ﴿ إن الإنسان لیطغی ﴾ بەراستی ئینسان (واتە: ئەبووجەهل) و هاى شـێوەی، یاخی دەبێ وسـتەم دەکات ﴿ ٧: أن رآه استغنی ﴾ لەبەر ئەوەی کەخۆی بێ نیازو دەوڵەمەند دیبیت. ﴿ ٨: إن إلی ربک الرجعی ﴾ دە بەڕاستی ئەی پێغەمبەر! گەڕانەوەی هەموان هەر بۆلای پەروەردگارت.

ئەوانەی رێگە لە نوێژو خوا پەرستی دەگرن:

﴿ ٩: أرأیـت الذی ینهـی * ١٠: عبدا إذا صلـی ﴾ ئایا دیتت ئەو(طاغیە)ی رێگری کرد لەبەندەیەکی خوا (موحەممەد ﷺ) کاتێ نوێژ دەکرد بۆخوا، ئای ئەوجۆرە کەسانە چ مرۆڤێکی یاخی و دڵڕەق و بێ ویژدان و بێ‌وێڵن! ﴿ ١١: أرأیت إن کان علی الهدی ﴾ پێم بڵێ: ئەگەر -ئەو بەندە نوێژخوێنە- لەسەر رێی راست و هەقیش بێـت ﴿ ١٢: أو أمر بالتقوی ﴾ یان فەرمان بەپارێزکاریی وتەقوا بـدا، ئایا پیاوێکی‌ئاوا هەقە رێی لێ‌بگیرێ و ئەشـکەنجە بدرێ و نەهێڵرێ نوێژەکانی بـکات؟! ﴿ ١٣: أرأیت إن کذب وتولی ﴾ پێم بڵێ: ئایا ئەو کابرایە ئەگەر بڕوای بەقورئان نەهێناو پشـتی لێ‌هەڵکرد، ناترسـێت لەوە کەخـوا قەهری لێ‌بگرێت؟ ﴿ ١٤: ألم یعلم بـأن الله یری ﴾ ئایا (ئەبووجەهل) نەی‌زانیوە کەبەڕاسـتی خوا ئەی‌بینێ و ئاگای لێیەتی؟ جائەگەر ئەو بۆخۆی ئەوهەستەی بووبا ئەوەندە لاسـار نەئەبـوو ﴿ ١٥: کلا ﴾ دەبا ئەوەندە یاخی

و سـەرکەش نەبێ ﴿ لئن لم ينته ﴾ سـوێند بەخوا ئەگەر لەوکارە بەدانەی خۆی دەست هەڵنەگرێ و کۆڵ نەدات ﴿ لنسفعا بالناصية ﴾ بەپێشەسـەری دەی‌گرین و بۆدۆزەخی رائەکێشین ﴿ ١٦ : ناصية كاذبة خاطئة ﴾ پێشە سـەرێکی درۆزنی خەتاکار، واتە: ئەوەندە درۆزن و هەڵـەکارە لەکارەکانی‌دا لەناو چاویەوە دیار بووە و، بۆتە سـیفەتی هەمیشـەیی و هەتاهەتایی ﴿ ١٧ : فليدع ناديه ﴾ جا با ئەو کاتە هاوەڵ و هاورێ و هاودانیشـتووەکانی بانگ بکاو هاواریان بـۆ ببات بەڵکو نەهێڵـن، (ئیبن عەببـاس) دەڵێ: ئەگەر هاواری بۆ بردبان، دەسـت بەجێ فریشتەی سـزا دەی‌گرت و تیادەچوو (پێشـەوا ئەحمەد/٣٢٩). ﴿ ١٨ : سـندع الزبانيـة ﴾ بە تەئکید ئێمـەش دەرگاوانەکانی دۆزەخی بۆ بانـگ ئەکەین تا بیگرن، کە بەراستی کۆمەڵێکی زەبر بەدەستن.

هەرگیز پەیرەوی لە پیاوی خراپ مەکە:

﴿ ١٩ : كلا ﴾ باکاری وانەکات جارێکی‌تر ئەو سەرسەختە لەخوا نەترسـە، واتە: با لەو ئیشانەی، دەسـت هەڵبگرێ پێش دووچار بوونی ﴿ لا تطعه ﴾ تۆیش (ئەی موحەممەد! ﷺ)، قەت بەقسەی مەکە ﴿ واسجد واقترب ﴾ وە بەردەوامبە لەسەر کرنووش و نوێژی خۆت، وە خۆت بەوە نزیك بکەوە لەخوا، چونکە باشـترین کات بۆ لەخوا نزیك بوونەوە کاتی سـوژدەیە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أقرب مايكون العبد من ربه وهو سـاجد، فأكثروا الدعاء)) (رواه موسليم: ١/٣٥٠/٢).

واتـە: نزیکترین کاتی‌نزیك بوونەوەی بەنـدە بەپەروەردگاریەوە، ئەو دەمەیە کە نێوچاوان و تەوێڵی لە سـوژدەدابێ بۆی، کەوابوو دۆعاو لاڵەی زۆر بکەن لەخواوەندی پەروەردگارتان.

هـەرکات پێغەمبـەر ﷺ سـوورەتی (عەلـەق)ی دەخوێنـدەوە سوژدەی(تیلاوەت)ی دەبرد (موسلیم: ٤٠٦/١).

کۆتایی سوورەتی (عەلەق).

لەگەڵ سوپاسی بێ‌پایان بۆ خوای کارزان.

سوورەتی (قەدر)ـە

مەککەییەو (٥)ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە لە بـارەی دیاریکردنی سـەرەتای هاتنە خوارەوەی قورئانەوە قسـەدەکات، وەلەپلەوگەورەیی ئەو شەوە پیرۆزە دەدوێ کە قورئانی تیاهات، خۆ حورمەت ورێزی ئەوشـەوەش لەتەواوی رۆژو مانگەکانی سـاڵ زیاترە، چونکە قورئانی تیا هاتووە، شیاوی باسـە لەچوار جێگای قورئاندا باسـی هاتنەخـوارەوەی قورئانی پیرۆزکراوە.

یەکەم: ئەم سوورەتی (قەدر)ـە، ئایەتی: (١-٥).

دووەم: (دوخان): (إنا أنزلناه في ليلة مباركة إنا كنا منذرين)٣.

سێیەم: (بەقەرە): (شهر رمضان الذي أنزل فيه القرآن..).

چـوارەم: (ئەنفـال): (.. إن كنتـم آمنتـم بـالله ومـا أنزلنا على عبدنا يـوم الفرقان يوم التقى الجمعـان..)٤١. هەموو ئەمانەش ئەو راسـتییە دووپات دەکەنەوە کە قورئان لە شەوی (قەدر)ی مانگی رەمەزاندا هاتووە.

گەورەیی و مەزنی شەوی قەدر:

خوای گەورە بۆ پتر شیرینکردنی قورئان لای موسڵمانانی جیهان، بەم چەند ئایەتە کورتانە پلەو مەنزیلەیەکی بێ‌وێنە دەبەخشێ بەو کاتە ئەوی تێدا هاتووە، جادەبێ خۆی چەندە گەورەو مەزن بێت، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسـم الله الرحمـن الرحيـم * ١: إنـا أنزلناه في ليلـة القدر ﴾ بەراستی ئێمە لەشەوێکی زۆر پیرۆزو بەرێزدا قورئانمان دابەزاند. بەڵێ بەراسـتی ئەوشەوە زۆر بەرێزە، چونکە قورئانی تێدا هاتووە، جا دەبێ چ پلەیەك لەوە گەورەتربێ کەخوای گەورە بەو شـەوەی بەخشیوە؟ ﴿ ٢: وما أدراك ما ليلة القدر ﴾ تۆ چووزانیت شەوی بەفـەر چییە و چەندە بەبەرەکەتە؟ ﴿ ٣: ليلة القدر خير من ألف شـهر ﴾ شەوی قەدر لەهەزار مانگ چاکترە کە شەوی قەدریان تیا نەبێ، دیاریکردنی‌ژمارەی هەزار مانگ پێ‌دەچێ لای عەرەبەکان باو بووبێ و وترابێ: فڵانە ئیش لەئیشـی هەزار مانگ چاکترە، واتە: لـەوە دەچێ مەبەسـت دیارییکردنی لای سـەرووی ژمارە نەبێ، چونکە ئەو شـەوە نەك لەهەزار مانگ، بەڵکو بەبۆنەی هاتنی ئەم قورئانەوە لەتەواوی رۆژەکانی تری گێتی چاکترە.

فریشتەکان شەوی قەدر هەموو کارێ جێبەجێ دەکەن:

بەڵێ..بۆ زیاتر قەدرو حورمەتنان لەو شـەوە بەفەرە، خوای گەورە گـش کارو رووداوەکانی سـاڵی ئاینـدەی تێدا بە فریشـتە ئەنجام دەدا، وەك دەفەرمـوێ: ﴿ ٤: تنـزل الملائكة والـروح فيها بإذن ربهم ﴾ لەوشەوەدا فریشتەکان کە جوبرەئیلیان لەگەڵدایە بەفەرمانی پەروەردگاریـان دادەبەزنە خـوارێ بۆپیادەکردنی ئەوکارانەی کە بۆیان دیاری‌کراوەو بەرنامەی بۆ دانراوە لەلایەن خواوە ﴿ من كل أمر ﴾ لە بەر هەر کارێك کەبڕیار دەدرێ لەو سـاڵەدا ﴿ ٥: سلام

هی حتی مطلع الفجر ﴾ شـەوێ نـەك هەر ئەوەندە گەورەو خاوەن ڕێزبێت، بەڵکو هەر لەسەرەتایەوە هەتا هەڵاتنی شەبەق، ئاشتی و سـەلام و درورود ڕەحمەتە، وەخـوای گەورە جگە لەخۆشـیی و کامەرانی شتێکی تری تێدا نانووسێت لەبەر پیرۆزیی و ڕێزی قورئان. بۆیـە پێغەمبەر ﷺ لەبارەی حورمـەت و پیرۆزییەوە دەفەرمووێ:

سُورَةُ القَدْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

سُورَةُ البَيِّنَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ أُولَٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

هەرکەسـێك شـەوی قەدر بەعیبادەت و خواپەرستیی بباتە سەر دڵنیابـە ئیمان و بـاوەڕی بتەوو بەهێـزەوەو بەتەمای ڕەحمەت و میهرەبانی خوای گەورە بێت، ئەوا خوای گەورەش لەهەموو تاوان و گوناهانـی ڕابوردووی خۆش دەبێت. (بوخاری و موسـلیم. فتح الباری: ٤/٢٩٤. موسـلیم: ١/٥٢٣). ئەو شـەوە لەدەشەوە کانی ئاخری مانگدایە، وەك لەفەرموودەیەکدا هاتووەو پێشـەوا ئەحمەد ڕیوایەتی دەکا ودەڵێ: ((الیلة القدر فی العشر البواقی..)).

نیشانەکانی: شـەوێکی پاکژ و ساف و خاوێنە، مانگێکی ڕوون و ئاشـکرای هەیە، نەسارده نەگەرم، پزیسـکی ئەستێرەی تیا فڕێ نادرێـت، خۆرەکـەی زۆر بەخاوێنی و جوان هەڵـدێ و هەرگیز شەیتانی لەتەك نابێت. (پێشەوا ئەحمەد: ٥/٣٢٤).

سوورەتی (بەیینە)یە

مەدەنییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باس دەکات لە:

یەکـەم: هەڵوێسـتی خاوەننامـەکان بەرامبـەر پەیامەکـەی پەیامبەر ﷺ.

دووەم: یەکلا کردنەوەی ئاییندار تەنها بۆخوا.

سێیەم: پاشـەڕۆژی بەختیاران و بەدبەختان لەپاشـەڕۆژدا. جا لەسـەرەتاوە هەڵوێسـتی (جوولەکـەو گـاور)ەکان بـاس دەکات سـەبارەت بە بانگەوازەکەی پەیامبەر ﷺ، پاش ئەوە کە ڕاستیان بۆ دەرکەوت، هەر وەك دەسـت ئەخاتە سـەر ئەوانەی پیشەیان هـەر تـاوان و خراپەکارییـە، وەك خاوەننامە بێ بـاوەڕەکان و هاوەڵدانـەران و مانەوەیان لەدۆزەخدا بەهەتا هەتایی، دەسـتیش ئەخاتە سـەر پاشە ڕۆژی موسـڵمانان، ئەوانەی خێرو چاکە بۆتە پیشەیان، بۆ دواییش دیارییکردنی بەهەشت لەگەڵ پەیامبەران و سددیقین و شەهیدەکان و ساڵحاندا بۆیان.

ئەهلی کتێب بەڵگەی ڕوونیان بۆ هات و لە دین دەرچوون:

﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: لم یکن الذین کفروا من أهل الکتاب والمشرکین منفکین ﴾ بـێ بـاوەڕەکان لەخاوەننامەو هاوبەشدانەران دەست بەرداریان نەبوون لە کوفریان ﴿ حتی تأتیهم البینة ﴾ تا بەڵگەو نیشـانەی ڕوونیان بۆ هات ﴿ ٢: رسـول من الله ﴾ ئەویش پەیامبەرێکە لەلایەن خواوە ﴿ یتلوا صحفا مطهرة ﴾ کۆپەڕەیەکی نووسـراوی پاککراوەیان بەسەردا ئەخوێنێتەوە ﴿ ٣: فیها کتب قیمة ﴾ لە ناویان‌دان چەند نووسـراوێکی ڕاسـت، بەڵێ لەپاش هاتنی پەیامبەر ﷺ خاوەننامەکان وەزعیان گۆڕا، ئەوانەیان سروشـتێکی پاکیان بوو بڕوایان هێنا، هەندێکیشـیان هەر لەسەر حاڵەتی خۆیـان مانەوە، وەك ئەفەرموێ: ﴿ ٤: وما تفرق الذین أوتـوا الکتـاب إلا من بعد مـا جائتهم البینـة ﴾ خاوەننامەکان لە پێغەمبەرێتی(موحەممەد) جیاوازیان تێ‌نەکەوت و دەسـتە دەستە نەبوون، دوای ئەوە نەبێ کـە بەڵگەی ڕوونیان بۆهات دەربارەی پێغەمبەر، ئیتر ئەوکاتە لەبەر حەسـادەت و دڵپیسی خۆیان بوونە دوودەستەوە، هەندێکیان بڕوایان هێنا، هەندێکیشیان وەك خۆیان مانەوە، ئینجا لەسـەر بڕوا نەهێنانیان سەر زەنشتیان ئەکا، وەك ئەفەرمـوێ: ﴿ ٥: وما أُمـروا ﴾ لە هەمان کاتا لـە (تەورات و

ئینجیـــل)دا فرمانیان پێ نەدرابوو ﴿ ألا لیعبـدوا الله مخلصین له الدین ﴾ بەوە نەبێ کە بەتەواوی هەموو خوابپەرستن و سەر بۆئەو دانەوێنن و ئایینی خالیس هەر بۆئەو دابنێن ﴿ حنفاء ﴾ ولەهەموو ئایینێکی هیچ وپوچ لابدەن ﴿ ویقیموا الصلاة ﴾ و بەتێرو تەسەل نوێژەکانیـــان بکەن ﴿ ویؤتوا الزكاة ﴾ لەماڵ و ســـامانیان زەکات بدەن بەو شـێوەیەی بۆیان روون کراوەتەوە ﴿ وذلك دین القیمة ﴾ وەهەر ئەو خواپەرسـتی و یــەکلا بوونەوەیەو نوێژو زەکات دانەیە ئایینی پایەدارو راســتە، ئاوا فرمانیـــان پێکرابوو، کەچی ئەوان جیابوونەوەو بوونە چەند دەســـتەیەك، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((إن الیهـــود اختلفوا علی احدی وســـبعین فرقة، وإن النصاری علی ثنتین وســـبعین فرقة، وستفترق هذه الأمة علی ثلاث وسبعین فرقة، كلها في النار إلا واحدة) قالوا: من هم یا رسول الله؟ قال: ما أنا علیه وأصحابي)) (القرطبي: ٤/١٦٠، ١٥٩).

لە هەمووکەس خراپتر خاوەننامە لە دین دەرچووەکانن:

﴿ ٦: إن الذین كفروا ﴾ بەڕاســـتی ئەوانـــەی بێ برواو کافربوون ﴿ من أهل الكتاب والمشركین ﴾ لەخاوەننامەو بتپەرســـتەکان ﴿ في نار جهنم خالدین فیها ﴾ دەخرێنە نـــاو ئاگری دۆزەخەوە بەهەتـــا هەتایی تێیـــدا قەتیس ئەبن ﴿ أولئك هم شر البریة ﴾ ئـــا ئەوانە خراپترینی دروســـتکراوەکانن، چونکە پاش دۆزینەوەی رێیراست لایاندا.

لە هەموو کەس چاکتر ئیمانداراە ئاکار چاکەکانن:

﴿ ٧: إن الذین آمنوا ﴾ بەڕاستی ئەوانەش وا ئیمان و بروایان هێنا ﴿ وعملوا الصالحات ﴾ وکارە چاکەکانیان ئەنجامدا ﴿ أولئك هم خیر البریة ﴾ ئائەوانە چاکترینی هەموو دروستکراوەکانی سەرزەویین ﴿ ٨: جزاؤهم عند ربهم ﴾ پاداشیان لەلای پەروەردگاریان ﴿ جنات عدن ﴾ چەند باخاتێکی هەمیشەیی بەهەشتە ﴿ تجري من تحتها الأنهار ﴾ لەبن درەختەکانییەوە چەندین جۆگەئاوو روبارەڕوات ﴿ خالدین فیها أبدا ﴾ و بەئێجگاری تێیدا ئەمێننەوەو ژیان دەبەنە ســـەر ﴿ رضي الله عنهم ﴾ خوا لێیان رازی و خۆشنوودە بە هۆی کارە چاکەکانیانـــەوە ﴿ ورضـــوا عنه ﴾ وئەوانیش لـــەو رازی و، خۆشـــنوودن سەبارەت بەو هەموو بەخششـــەی پێیداون ﴿ ذلك لمن خشي ربه ﴾ ئەو رێزو پاداشـــە گەورەیە بۆ هەر کەسێکە کە بە راستی لەپەروەردگاری خۆی ترسابێ و فرمانەکانی جێبەجێ کردبێ. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((باشـــترینی دروســـتکراوەکانی سەر زەوییتان پێ بڵێم؟ وتیان: بەڵێ. فەرمووی: پیاوێکە هەمیشە خـــۆی ئامـــادە کردووە بـــو غەزاو جیهـــاد، جڵەوی ئەســـپەکەی بەدەستەوەیەتی، هەر شـــتێك روویدا بەخێرایی خۆی فڕێدەداتە سەری، لەخوارووی ئەویشـــەوە کەسێکە لەناو مەڕەکانیدا دەژی، نوێژ دەخوێنێ و، زەکات دەدات، خراپترینی گشت خەڵکیش ئەو کەسەیە: بە داوای شـــتێکیان لێدەکرێ کەچی هێمان نایاندەن)) (أحمد: ٢/٣٩٦).

سوورەتی (زەلزەلە)ـە

مەدەنییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەرچەند بەشێوازو ئوسلوب لە سوورەتە مەککییەکان دەچێت، چونکە باســـی قیامەت و حاڵەتـــە دژوارەکانی ئەو رۆژە دەکات، وە بەم شێوە یەش دەست پێ ئەکات:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم ﴾ ١: إذا زلزلت الأرض زلزالها ﴾ کاتێ کـــە زەوی بەتوندی تەکانیداو کەوتە لـــەرزە لەرزو جوولەجووڵ، بەهەرهۆیەکـــەوە بێت، (ئیبن عەبباس) ئەڵێ: ئەوە لە (نەفخە)ی یەکەمدایە، بە جۆرە لەرزەیەکیوا کەشاییستەی ئەوبێت، جائەبێ ئەوحاڵەتـــە چ رووداوێکـــی گەورەبێـــت ﴿ ٢: وأخرجت الأرض أثقالها ﴾ و زەوی هەرچی باری گران وقوورســـی هەبوو فڕێی دایە دەرەوە: (مردووان، نەوت و، ئاوو، خەزنەو، هەزاران هەزار شتی تر) پێغەمبـــەر ﷺ دەفەرموێ: ((تقيـء الأرض أفلاذ كبدها أمثال الأسـطوان من الذهب والفضة، فيجيء القاتل فيقـول: في هذا قَتَلْتُ، ويجيء القاطع فيقول: في هذا قطعت رحمي، ويجيء السـارق فيقول: في هذا قطعت يدي، ثم يدعونه فلا يأخذون منه شـيئا)) (موســلیم: ١٠١٣). مەبەســـت ئەوەیە کە هەرچی زێـــرو زیوو نەختینە هەیە لەورۆژەدا بەفەرمانی خوا هەڵی دەداتە دەرێ، ئیتر خەڵکان دەڵێن: بەهۆی ئەمەوە بوو گوناح و تاوانمان دەکرد!.

قیامەت هات زەمین بوومەلەرزە لێیدەداو، مرۆڤ دەڵێ چی قەوماوە؟:

﴿ ٣: وقـال الإنسـان مـا لهـا ﴾ وئەوکاتە ئادەمی کافر بەســـەر ســـوڕمانێکەوە دەڵێ: زەوی چییەتـــی وا دەکات..؟ ﴿ ٤: یومئذ تحدث أخبارهـا ﴾ لـــەورۆژەدا زەوی هەواڵەکانـــی خۆی چاك و خراپ رادەگەیە نێت و، مەردوم تێ ئەگات کەئەو زەمین لەرزەیە سەرەتای رۆژێکی سەخت و وێران بوونی دونیایە ﴿ ٥: بأن ربك أوحـى لهـا ﴾ ئەویش بەهۆی ئەوەوە کـــە پەروەردگارت وەحی و

فرمانی پێکردووە بەو زەلزەلەیە، واتە: لەخۆیەوە ناتوانێ هیچ بکات وهەردەم لە ژێر دەستەڵاتی خوادایە ﴿ ٦: یومئذ یصدر الناس أشتاتا ﴾ لەورۆژەدا خەڵکی بەپەرش وبڵاوی لەگۆڕەکانیان دەردەچن بۆشوێنی حیساب ﴿ لیروا أعمالهم ﴾ بۆئەوەی پاداش و تۆڵەی کارو کردەوەکانیان نیشان بدرێت.

جَزَآؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُواْ عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُۥ ﴿٨﴾

سُورَةُ الزَّلْزَلَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ ٱلْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ ٱلْإِنسَٰنُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ ٱلنَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْاْ أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ﴿٨﴾

سُورَةُ العَادِيَاتِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلْعَٰدِيَٰتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَٱلْمُورِيَٰتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَٱلْمُغِيرَٰتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَأَثَرْنَ بِهِۦ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِۦ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لِرَبِّهِۦ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ ۞ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي ٱلْقُبُورِ ﴿٩﴾

تۆزقاڵەیە (خێرو شەڕ) ون نابێ:

﴿ ٧: فمن یعمل مثقال ذرة خیراً یره ﴾ ئینجا هەرکەسێك کێشی وردیلەیەك چاکەی ئەنجامدابێت، پاداشەکەی دەبینێتەوە ﴿ ٨: ومن یعمل مثقال ذرة شراً یره ﴾ وکەسێکیش کێشی وردیلەیەك شەرو خراپەی کردبێت، تۆڵەکەی دەبینێتەوە، مەگەر خوا قەڵەمی عەفوو بێنی بەسەریا، کەوابوو باهەموومان هۆشیارو زیرەك و وریابین، بزانین ڕۆژانە چیئەکەین و لەخوا بترسین. لەگەورەییو فەزیلەتی ئەم سوورەتەیە کەئیمامی (ترمزی) لە (ئەنەس)ەوە دەگێڕێتەوەکە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من یقرأ إذا زلزلت عدلت له بنصف القرآن، ومن قرأ (قل یا أیها الکافرون) عدلت له بربع القرآن، ومن قرأ (قل هو الله أحد) عدلت له بثلث القرآن)) واتە: ئەو کەسەی کە سوورەتی (زەلزەلە) دەخوێنێتەوە، بەلای خواوە پاداشتی نیوەی قورئانی بۆهەیە، ئەوەش کە سوورەتی (قل هوالله أحد) دەخوێنێتەوە، پاداشتی سێیەکی قورئانی بۆهەیە، وەئەوەش کەسوورەتی (قل یاأیها الکافرون) دەخوێنێ، ئەوا پاداشتی چواریەکێکی قورئانی بۆدەنووسرێت.

سوورەی (عادیات)ـە

مەککەییەو (١١) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی وڵاخ و ئەسپی موجاهیدان و سوارچاکانی کاتی خۆی دەکا، کە چۆن شەبەیخونیان دەبردە سەردوژمن، گومان نییە کەئەوەیش نرخ و گرنگی وڵاخ و سواری نیشان دەدات تا ڕۆژی دوایی، وەهەتا دونیادونیا بێ نرخیان کەم نابێتەوە، جاخوا سوێند ئەخوات بەوڵاخی هاوەڵان کە: مرۆڤ بەرامبەر بە بەهرەکانی خوای خۆی زۆر سپڵەیە، هەروەك ئەو ڕاستیە دەچەسپێنێ کەئادەمی ماڵی دونیای زۆر خۆش دەوێ، بەشێوەیەك کە گەڵێ جار کەسایەتی خۆی لەکیس دەدا بۆی! وە بەم شێوەیەش دەست پێدەکات:

خوا سوێند بە چارەوێی جەنگ دەخوا کە مرۆڤ پێ نەزانێ:

﴿بسم الله الرحمن الرحیم * ١: والعادیات ضبحا ﴾ سوێند بەو ئەسپانەی بەتاوغاردەدەن لە گۆڕەپانی جیهادا بەپرماندن و بەپەلە تەپ ئەدەنە سەردوژمن ﴿ ٢: فالموریات قدحا ﴾ ئینجا بەو ئەسپانەی کەلەکاتی پرتاودا ناڵ و بزماری ژێرسمیان بەتوندی لەبەرد دەداو ئاگر هەڵدەستێنێ ﴿ ٣: فالمغیرات صبحا ﴾ ئینجا بەوئەسپانەی کەلەبەرەبەیاندا هەڵمەت ئەبەنە سەر دوژمن ﴿ ٤: فأثرن به نقعا ﴾ بەو زوو هەڵمەت بردنەی بەیانیانەیان تەپ وتۆز هەڵدەسێنن بەهەموولایەکدا بڵاودەبێتەوە ﴿ ٥: فوسطن به جمعا ﴾ جا بەوزووە خۆیان ئەکوتنە ناوجەرگەی کۆمەڵێ دوژمنەوە ﴿ ٦: إن الإنسان لربه لکنود ﴾ سوێند بەوانە هەموو، بێگومان ئادەمی سەبارەت بەپەروەردگاری خۆی زۆر سپڵەو ناسوپاسە ﴿ ٧: وانه علی ذلک لشهید ﴾ وە بە ڕاستی ئادەمی خۆیشی لەسەرئەو ناسوپاسییە ئاگادارەو کاروکردەوەی و جموجوڵەکانی بەڵگەن بۆئەوە.

مرۆڤ لە ماڵی دنیا چکووس و ڕژدە:

﴿ ٨: وإنه لحب الخیر لشدید ﴾ وەبێگومان زۆرحەزی لەماڵ وسامانە ﴿ ٩: أفلا یعلم إذا بعثر مافی القبور ﴾ جا کەوا دەکات، ئایا نازانێ کاتێ لە گۆڕەکان هێنرایە دەرێ و زیندوو کرایەوە

﴿ وحصل مافی الصدور ﴾ وەهەرچی لەسینەو دڵەکاندایە هەر هەمووی کۆکرایەوەو خرایەڕوو ﴿ إن ربهم بهم یومئذ لخبیر ﴾ بەڕاستی لەورۆژەدا پەروەردگاریان بەهەمووکارو کردارو گوفتاریان ئاگادارە کەواتە: چۆن ئەوێرێ سەرپێچی و تاوان بکات، لەکاتێکا ئەمرێ و زیندوو ئەکرێتەوەو ڕازی دڵی دەرئەخرێ.

سوورەی (قاریعە)یە

مەککەییەو (١١) ئایەتە

بەناویخوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی پلەکانی ڕۆژی (قیامەت)دەکات، ئەو شتانەی کەلەو ڕۆژەدا ڕوو دەدەن: دەرچوونی ئادەمی لەگۆڕدا، بڵاوەکردنیو، سەرگەردان بوونی وەك پەپولەی پرش وبڵاو، گۆڕینی کێوەکان وەك خوری شیکراوە کە بە بایەکی سووك بڵاوبێتەوە.. پاشان دەرەنجامی قورسی و سووکی کرداری خەڵکی و شوێنیان دیاری دەکات و، وە بەم شێوەیە دەست پێدەکات: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: القارعة ﴾ راچڵەکێنەر ﴿ ٢: ما القارعة ﴾ راچڵەکێنەر چییە؟ ﴿ ٣: وما أدراک ما القارعة ﴾ تۆ چوزانییت داچڵەکێنەر چییە؟.

قیامەت هات مرۆڤ وەك پەپوولەی پرژاو دەبن:

﴿ ٤: یوم یکون الناس کالفراش المبثوث ﴾ ڕۆژێکە گشت مەردوم وەکو پەپوولەی پرش وبڵاوی لێدێ ﴿ ٥: وتکون الجبال کالعهن المنفوش ﴾ کێوەکانیش وەك خوری شییکراوەیان لێدێت و بەهەوادا دەڕۆن.

پاداش و تۆڵە بە پێی تای تەرازووە:

﴿ ٦: فاما من ثقلت موازینه ﴾ ئینجا ئەو کەسە کە لەو ڕۆژەدا تای کێشانەی کردەوەکانی قورس بوو ﴿ ٧: فهو فی عیشة راضیة ﴾ ئەوە لەنێو گوزەران و خۆشییەکی وادا دەبێت، خۆی پێی ڕازییە ﴿ ٨: وأما من خفت موازینه ﴾ بەڵام ئەوکەسەش کەتای کێشانەی کردەوەکانی سووك بوو ﴿ ٩: فأمه هاویة ﴾ ئەوە دایکی ئەو دۆزەخەو باوەشی بۆ گرتۆتەوە ﴿ ١٠: وما أدراک ماهیة ﴾ جا تۆ چوزانییت (هاویە)چییە؟ ﴿ ١١: نار حامیة ﴾ ئاگرێکی زۆر گەرمە. ئیمامی (بوخاری و موسلیم) لە (ئەبوو هورەیرە)وە دەگێرنەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((نارکم هذه یوقد ابن آدم جزء من سبعین جزءا من حر جهنم)). ئەم ئاگرەی ئێرەیەتانە بەشێکە لەحەفتا بەشی گەرمای ئاگری دۆزەخ. هاوەڵان وتیان بەخوا سوێند ئەوەندە بەسە! ئەویش فەرمووی: ((إنها فضلت علیه بتسعة وستین جزءا، کلهن مثل حرها)) بەڕاستی ئەو ئاگری دۆزەخە (٦٩) بەشی لەم ئاگری ئێرەتانە زیاترە، هەر بەشەیش وەك گەرمای ئەو دەبێت..!! (فتح الباری: ٣٨٠/٦. موسلیم:

وَحُصِّلَ مَا فِي ٱلصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌۢ ﴿١١﴾

سُورَةُ ٱلْقَارِعَةِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

ٱلْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا ٱلْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ ٱلنَّاسُ كَٱلْفَرَاشِ ٱلْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُۥ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌۢ ﴿١١﴾

سُورَةُ ٱلتَّكَاثُرِ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

أَلْهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ ٱلْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ ٱلْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ ٱلْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ ٱلْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾

٢٨٤/٤). وە هەروەها دەربارەی قورسی و نارەحەتی ئەو ئاگرەیە کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((اذا اشتدّ الحر فأبردوا عن الصلاة، فإن شدة الحر من فیح جهنم)). (فتح الباری: ٢٠/٢. موسلیم: ٤٣٠/١). واتە: هەرکە گەرمای نیوەڕۆ تینی سەند، ئێوەش نوێژ دوابخەن بۆ کاتێ فێنك دەکا، نزیك بەوەختی نوێژی عەسر، هەتا نارەحەت وماندوونەبن چوون گڕەی گەرما لەهەناسەی دۆزەخە.

سوورەتی(تەکاسور)ـە

مەککەییەو (٨) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی سەرگەرمی و سەرقاڵبوونی ئادەمی دەکات بەهۆکانی خۆشویستنی دونیاوە، وە بە شانازی کردن بەماڵ و منداڵی زۆرەوە، دیارە ئەوە هۆیەکی خراپە، مرۆڤ لەخواناسین

لائەدا، هەر بۆیەش چەند جارێك هۆشیارییان ئەداتێ و ئاگاداریان ئەکاتەوە کەواز لەوخووە ناپەسەندو ناجوامێرانە بێنن، دواییش باسی ئەوحاڵەتە سەخت و نارەحەتە دەکات کە لەقیامەتدا رووبەڕوویان دەبێتەوە.

دنیا ویستی، قیامەت لە بیر دەبا:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: الهاكم التكاثر ﴾ خەڵکینە خۆهەڵکێشانتان بە زۆری سامان و منالْ بێ ئاگای کردوون، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((يقول العبد: مالي مالي، وإنما له من ماله ثلاث: ما أكل فأفنى، او لبس فأبلى، أو تصدق فأمضى، وما سوى ذلك فذاهب وتاركه للناس)) (موسلیم: ٢٢٧٣/٤). واتە: هەمیشە بەندە دەڵێت: ماڵەکەم، ماڵەکەم، کەچی ماڵی ئەو تەنها سێ جۆرە: ئەوەی خواردوویەتی و تیاچووە، یان ئەوەی لەبەری کردووە و کۆنی کردووەو نەماوە، یان ئەوەی بەخشیویەتی و تێپەڕیوە، ئیتر بێ لەوە هەموو دەڕواو بەجێی دێڵێ بۆخەڵك ﴿ ٢: حتى زرتم المقابر ﴾ تا ئەوکاتەی ئەمرن و دەنێژرێن لە گۆڕستانەکاندا، بیر کردنەوە لە (گۆڕ) دڵانی خەوتوو وە خەبەر دێنێ، رۆژی ئەولا وەبیردێنێ، دونیا کەم دەنرخێنێ، بۆیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((كنت نهيتكم من زيارة القبور، فزوروا القبور فإنها تزهد في الدنيا، وتذكر الآخرة)) (ئیبن ماجە). من کاتی خۆی لەسەردانی گۆڕان رێگریم کردن، بەڵام ئێستا بچن بۆ سەردانی گۆڕان، چونکە سەردانی دونیاتان لا کەمنرخ دەکاو، ئەو رۆژەکەشتان وەبیر دێنێ. ﴿ ٣: كلا سوف تعلمون ﴾ وانابێ ئێوە ئەتانەوێ، لەمەولا چاك دەزانن و تێ‌ئەگەن کە ئێوە بەهەڵەدا چوون و چیتان بەسەردێ ﴿ ٤: ثم كلا سوف تعلمون ﴾ دیسان وانابێ ئێوە ئەتانەوێ، لەئایندەدا چاك دەزانن و تێ ئەگەن، پاشە رۆژتان چۆن ئەبێ ﴿ ٥: كلا لو تعلمون علم اليقين ﴾ نا ئەگەر ئەتان زانی بە زانینی یەقین، وازتان لە خۆهەڵکێشان بە زۆری ماڵ و منالْ دەهێنا.

دۆزەخ دەبینن و، لە خۆشی دنیا بەرپرسیارن:

﴿ ٦: لترون الجحيم ﴾ سوێند بەخوا بەچاوی خۆتان دۆزەخ دەبینن ﴿ ٧: ثم لترونها عين اليقين ﴾ دیسانەوە بێ گومان بەچاوی یەقین دۆزەخ ئەبینن ﴿ ٨: ثم لتسئلن يومئذ عن النعيم ﴾ پاشان باوەڕتان هەبێت لەو رۆژەدا پرسیاری هەموو بەهرەیەکتان لێ‌دەکرێ: تەندروستی، ماڵ و سامان، خێڵ و هۆز، هەر بەهرەیەکی تر کە خوا پێی دابن، چۆنتان دەست کەتووە..؟ لەرێی شەرعەوە، یا لەرێگاکانی ترەوە..؟ وە چۆنتان بەخت کرد..؟ (پێشەوا (موسلیم) لە (ئەبووهورەیرە))وە دەڵێ: رۆژێ یا شەوێ پێغەمبەر ﷺ لەماڵ دەرچوو، دیتی وا (ئەبووبەکر) و (عومەریش) هاتوونەتە دەرێ! فەرمووی: ((ما أخرجكما من بيتكما هذه الساعة)) چ شتێ ئێوەی لەم ناوەختەدا لەماڵ وەدەرناوە؟! وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا برسێتی، فەرمووی: ((وأنا، والذى نفسى بيده لأخرجنى الذى أخرجكما قدما)) رواه الترمزی. منیش سوێندم بەو زاتەی کە گیانی منی بەدەستە هەر ئەوشتە وەدەری ناوم، کە ئێوەی وەدەرناوە..!

سوورەتی (عەسر)ـە

مەککەییەو (٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم کورتە سوورەتە، بەپەلە باسی هۆکانی بەختیاری و سەرفرازی ئادەمزاد دەکات، هاوڕێ لەگەڵ هۆکانی سەرکەوتنی و، بەختەوەرییدا سوێند دەخوات بەوکاتەی کە تەمەنی مرۆڤی تێیدا تەواو دەبێ و، لاپەڕەی ژیانی تێیدا دەپێچرێتەوە، وەبەو هەموو شتانە بەدرێژی رۆژگار تێیدا روودەدەن، کە هەرهەمووی پەندوو ئامۆژگارییە بۆئەوانەی وا بەورد بیردەکەنەوە، سوێند دەخوات بە(عەسر) کەهەموو ئادەمی لەناو زەرەرو زیاندایە، مەگەر کەسێك ئەم چوار پەسن و سیفەتانەی تێدا بێت: بڕوای کامڵ، ئاکاری باش و چاك، باسکردنی‌هەق و راستی بۆیەکتر، بەئارامبوون وخۆ ڕاگرتن. بەڕاستی ئەم سوورەتە بناغەی ئایین و هەموو سەرکەوتنێکە، بۆیە پێشەوا (شافعی) (خوا لێی‌خۆش بێت) دەڵێ: ئەگەر خوا تەنها ئەم سوورەتەی ناردبا، بۆ بەرنامەی ژیانی ئادەمیزاد بەس دەبوو. ئیمامی (تەبەری)ش لە (عوبەیدوڵڵای کوڕی حەفس)ـەوە دەڵێ: هەرکە دووکەسی هاوەڵان بەیەکتر گەیشتبان، تا سوورەتی (عەسر)یان بۆ یەکتر نەخوێندبا، لێك جیانەدەبوونەوە. پێشەوا (شافعی) دەڵێ: ئەگەر خەڵك بەوردیی لەم سوورەتە تێفکرابان بەدرێژایی رۆژگار بەسیان دەبوو.

مرۆ (بێ‌لەم چوار پەسنە) گش زیانبارە:

ئەم سوورەتە لەبەر ئەوە کە لە مەککەدا دابەزیوە، زۆر پێ لەسەر ئیمان و پەسنەکانی ئیمان دادەگرێت، بۆیە خوای دلۆڤان دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: والعصر ﴾ سوێند بەکات و رۆژگار کەچەندە گرنگ و بەنرخە، هەر لەبەر ئەمەیشە خوای گەورە سوێندی پێ دەخوات، چونکە (کات) بۆ مرۆڤە زیرەك و

وریاکان مایەی بەختیاری و سەرفرازییان بووە، هەوڵیان تیاداوە بۆ ئازادی و، سەربەستی خۆیان، هیچ پشوویان تیا نەداوە.. بەڵام بۆ گەلانی تەمەڵ و نەزان، بۆتە مایەی ژێر دەستەیی و بەد بەختییان، ئای چۆن چەندان ساڵ دێت و دەڕوات، گەلانی ژێر دەستە هەر دەناڵێنن؟ دەسا بۆ ڕاستنابنەوەو، لە عەسر سود وەرگرن، وەك پەیامبەر ﷺ ڕاپەڕی و، سوودی لێوەر گرت و دەرەنجام گەلەکەی خستە سەر فرازییەوە ﴿٢: إن الإنسان لفي خسر﴾ کەبەڕاستی هەرچی ئادەمیزاد هەیە بەتایبەت ئەوانەیان کە تەکلیفیان لەسەرە لەزیانێکی گەورەدایە ﴿٣: ألا الذين آمنوا﴾ جگە ئەوانەی بڕوایان هێناوە ﴿وعملوا الصالحات﴾ و کارە چاکەکانیان کردووە، واتە: هەرچی خێرو چاکە بۆ دین و وڵاتیان هەوڵی بۆ ئەدەن و ئەیکەن ﴿وتواصوا بالحق﴾ وە وەسیەتیان بۆ یەکتر کردووە بەهەق، کە هەمیشە پابەندی هەق بن و ماخولانی ڕاستی بن ﴿وتواصوا بالصبر﴾ وە وەسیەتیان بۆیەکتر کردووە بەسەبرو خۆڕاگری لەسەر هەق و ئایینی خوا، واتە: مرۆڤی موسڵمان دەبێ هیچ کات ماندوو نەبێ و، نەپسێ بەرامبەر بە ئەرکەکانی سەرشانی.

سوورەتی (هومەزە)یە

مەککەییەو (٩) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی ئەوکەسانە دەکات کە هەردەم ناوی خەڵك بەخراپە دەبەن و، توانج و تەشەریان لێدەدەن و، هەوڵ دەدەن خراپیان بکەن و گاڵتەو گەپیان پێدەکەن، هەروەك هێرش دەکاتە سەر ئەوانەی ماڵ و سامان کۆ ئەکەنەوەو خەریکی ژماردنینی و، وائەزانن کەماڵەکەیان هەرگیز ناهێڵێ بمرن..! کۆتاییشی بە باسێکی کورتی پاشە ڕۆژو جێگای بەدبەختەکان دێت، کە بەئێجگاری دەڕۆنە ناو دۆزەخەوەو ئاگرێکی تێکشکێنەر هروژم دەباتە سەردڵیان.

هاوار بۆ مرۆی تەشەردەر و حوسپکەرو فرەکەری ماڵی دنیا:

خەڵکانێ هەبوون بێ حیساب و ئەژمار لەڕێی ناهەقەوە ماڵ و سامانیان کۆ دەکردەوەو، ئەم و ئەویان بەکەم سەیر دەکردو، توانج و تەشەر پیشەیان بوو، جابۆ ترساندن و سەر زەنشتی ئەوانە خوا فەرمووی: ﴿بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ويل لكل همزة لمزة﴾ سزای سەخت بۆ هەموو توانج گرێکی عەیبگر، واتە: ئەوکەسە ناوی خەڵك بەخراپە دەباو بەشوێن کەم وکوڕی و ئەنگدا دەگەڕێ ﴿٢: الذي جمع مالا وعدده﴾ ئەو کەسەی کە ماڵێکی زۆری کۆ کردەوەو هەرخەریکی ژماردنی بوو، ئیتر بێ لێکدانەوەی حەڵاڵ و حەرام. واتە: ئەوانە کە ناوی مەردوم دەبەن ئەو دەوڵەمەندانەن بەهۆی سامانەکانیانەوە خۆ بەگەورە

سُورَةُ العَصْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

سُورَةُ الهُمَزَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا ۖ لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

سُورَةُ الفِيلِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٥﴾

دەگرن و بەسووك سەیری خەڵکی دەکەن ﴿٣: يحسب أن ماله أخلده﴾ وا خەریکە بەدونیاوە پێی وایە کەماڵ و سامانەکەی بەئێجگاری لەدونیادا دەیهێڵێتەوە وهەرگیز نامرێ، بۆیە ڕەفتاری وادەکات ﴿٤: كلا﴾ با وانەزانێت ﴿لينبذن في الحطمة﴾ سوێند بەخوا بەسووکی و ڕیسوایی فڕێ دەدرێتە ناو تێکشکێنەرە (حوتەمە)وە ﴿٥: وما أدراك ما الحطمة﴾ جا تۆ چوزانیت ئەو تێشکێنەرەیە چییە، ئەگەر خوا بۆت باس نەکات ﴿٦: نار الله الموقدة﴾ ئاگرێکی هەڵکراوی بڵێسەداری خوایە، واتە: بەفەرمانی ئەوەو فریشتەی ئەوی لەسەرە ﴿٧: التي تطلع على الأفئدة﴾ ئەو ئاگرێکی وایە ڕوودەکاتە بنۆکەی دڵەکان و، پەڕەی دڵەکان دەسووتێنێ کە سەرچاوەی کوفر بوون ﴿٨: إنها عليهم مؤصدة﴾ بەڕاستی ئەو (ئاگرە) دەورەی داون و لەسەریان داخراوەو دایپۆشیون، نە هەوای تێدەچێ و، نە هەوای لێدەرواتە دەرەوە ﴿٩: في عمد ممددة﴾ ئەوان بەسراونەوە لەناو چەند

کۆڵەکەیەکی درێژکراوەدا. واتە: دژبانی و کۆنترۆڵیان لێبەستراوەو بەهیچ شێوەیەك ڕێگای دەرچوونیان نییە و هەرگیز قوتار نابن.

سوورەتی (فیل)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی داستانی خاوەن فیلەکان (أصحاب الفيل) دەکات، ئەو کاتە کە هاتن بۆ وێرانکردنی (كعبة الله)، بەڵام خوای گەورە دای بە پۆزەیانداو، پاشەوپاش سەری خەجاڵەتی پێداخستن و، بەلاوازترین لەشکری خۆی (واتە: بە کۆمەڵێ باڵندە) تەفروتونای کردن و، ماڵەکەی خۆی پاراست، کە بەڕاستی ئەمەیش تا دونیا دونیا بێت بە چیرۆك وداستان باس دەکرێت.

سەرگوزشتەی فیل سوارەکان:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: ألم تر كيف فعل ربك بأصحاب الفيل ﴾ ئایا ئەو دەنگ و باسەت پێنەگەیی و، نەتدی کە خوای پەروەردگاری تۆ بەخاوەن فیلەکان چی کرد.؟ ئەوانەی هاتن بۆ وێرانکردنی کەعبەی شەریف. ﴿ ٢: ألم يجعل كيدهم في تضليل ﴾ ئەرێ مەگەر سەری لێ نەشێواندن و فرت و فێڵەکەیانی پووچەڵ نەکردەوە..؟! ﴿ ٣: وأرسل عليهم طيرا أبابيل ﴾ کۆمەڵێکی زۆرو پۆل پۆل باڵندەی نەناردە سەریان؟ ﴿ ٤: ترميهم بحجارة من سجيل ﴾ تابە بەردی گڵمتی ڕەق بەردە بارانیان بکەن ﴿ ٥: فجعلهم كعصف مأكول ﴾ دەرەنجام وەك کای خوراوی لێکردن و ڕیزە بەڕیزەبوون و چوونە زبڵگای مێژووەوەو بوونە وانەو چیرۆك بۆهەرکەسێك بیەوێ شەڕە شۆخ لەگەڵ ئیسلامدا بکا، کە دەرەنجام هەر سەری خۆیشی پان ئەبێتەوە، وەك سوپاکەی (ئەبرەهە).

تێبینی: پێغەمبەر ﷺ هەر لەوساڵەدا (عام الفيل) لەدایكبوو، وەك خۆی ئەفەرموێ: ((وُلِدْتُ عامَ الفيل)) (رواه الإمام أحمد)؛ شیاوی باسە ئەو ڕووداوە لەمانگی (موحەرەم)دا پێش لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ بە پەنجا ساڵ و پێنج ڕۆژێ، بەرامبەر بە مارسی(٥٧١) زایینی ڕوویدا، هۆی ڕوودانی ئەو ڕووداوەش – وەك ئیبن هیشام ئەڵێ – ئەبرەهەی جێگری گشتی (نەجاشی) کە لەوڵاتی (یەمەن)، دیتی عەرەبەکان ئابەو جۆرە دەڕۆنە (کەعبە)، ئەویش لە (سەنعا)دا کەنیشتەیەکی گەورەی کردەوە، بەو مەبەستە کەعەرەبان لەوێوە وەرگێڕێتەوە بۆلای کەنیشتەکەی خۆی، ئەوجا پیاوێك ئەوەی بیست و لەڕقان چوو و پیسی تێکرد، ئەویش (ئەبرەهە) بۆ تۆڵە کردنەوە سوپایەکی (٦٠) هەزار کەسی ڕێكخست بۆ ڕوخاندنی (کەعبە)! کەنزیکەی (٩-١٣) فیل سواری تێدابوو، سەرەڕای فیلە گەورەکەی خۆی، جا کاتێ گەیشتە دۆڵی (مەحسەر/نێوان (موزدەلیفە) و(مونا) فیلەکەی خۆی چۆکی داداو هەرچەندە هەوڵیدا نەڕۆیشت..!! جا لەو نێوانەدا خوای کارجوان ئەو پەلەوەرانەی ناردە سەریان و تەفروتونای کردن. ئەمە کورتەیەکی ئەو ڕووداوە بوو.

(عەبدوولموتتەلیب)یش پاش ئەوەی کەداواکەیان ڕەتکردەوە بۆ ئازادکردنی وشترەکانی، دەستی بەئەڵقەکەی کەعبەوە گرت و گوتی:

يارب لا أرجو لهم سواكا	يارب فامنع حماكا
إن عدو البيت من عاداكا	إنهم لن يقهروا قواكا
لاهُمَّ إن العبد يَمْـ	ـنَعُ رَحْلَهُ فامْنَعْ حِلالَكْ
لا يغلبنّ صليبُهُم	ومِحالُهُمْ غَدْواً مِحالَكَ
إن يدخلوا البلد الحرام	فأمر مابدالك

سوورەتی (قورەیش)ـە

مەککەییەو (٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە هەندێ لە نیعمەت و بەهرەکانی خوا یادی قورەیش ئەخاتەوە، ئەوەبوو زۆر بەئاسوودەیی و، بێ ترس لەهیچ کەسێك، هاتوچۆی زستانە وهاوینەیان دەکرد بۆ بازرگانی، هات و چۆی (یەمەن) و(شام) یان دەکرد لەوپەڕی خۆشی و، ئارامیدا، وە هیچ کەسێك نەبوو دەست بێنێتە ڕێگەیان.

قورەیش هەقە خاوەنی کەعبە بپەرستن:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: لإيلاف قريش ﴾ لەبەر هۆگری و یەکگرتنی قورەیش ﴿ ٢: إيلافهم رحلة الشتاء والصيف ﴾ هۆگریان بەهاتوو چۆی زستانەو هاوینەوە (زستان بۆ یەمەن، هاوینیش بۆ شام) ﴿ ٣: فليعبدوا رب هذا البيت ﴾ جا لەبەر ئەو بەهرە گەورەیەی خوایە بەسەریانەوە دەبا هەرخاوەنی ئەم خانەیە (كعبة الله) بپەرستن و هەموو هەر بۆئەو سەردانوێنن؛ چونکە لەژێر سێبەری ئەمن و ئاسایشی کەعبەدا ئەوان ئەو هات و چۆیە ئەنجام دەدەن، وەك دەفەرموێ: ((إنما أمرت أن اعبد رب هذه البلدة الذى حرمها وله كل شئ وأمرت أن أكون من المسلمين))٢٧/٩١. ﴿ ٤: الذى أطعمهم من جوع وآمنهم من خوف ﴾ ئەوخوایەی بەو

هۆیەوە قوتاری کردن لە برسێتی و هێوریشی کردنەوە لەترس، واتە: ترسیان لەهیچ دزودرۆزنێك نەما بێتە رێگەیان و رێیان پێ بگرێ، ئەویش بەهۆی حورمەت و رێزی کەعبەوە بوو، کە لەباوو باپیرانیانەوە بۆیان مابووەوە رێزنان لە کەعبە، جا ئایا لەبەرامبەر هەر بەهرەیەکی خواییەوە سوپاسێك پێویست ناکات..؟ ئای ئادەمی چەند سپڵەیت..؟!.

سوورەتی (ماعون)ـە

مەککەییەو (٧) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان

ئەم سوورەتە بەکورتی باس لە دوو دەستەو تاقم دەکات:

یەکەم: بێباوەڕێکی دڵڕەقی سپڵەو نکوولیکەری رۆژی دوایی و بەرێ.

دووەم: دوورووبەکی ریابازو رووپاماییکەر لەکاروکردەوەکانیا.

یەکەمیان: بەپیشە سووکایەتی بەهەتیوان دەکەن و پیایاندا هەڵ دەشاخێن و، پێی بڵێیت چاکە ناکەن و هەوڵیشی بۆ نادەن، وەك (عاسی کوری وائیل)و هەرکەسێکی‌تر وەك ئەو. دووەمیان: ئەودووڕازیبیانەن کە نوێژەکانیان تەنها بۆ رووپامایی دەکەن، بۆیە زۆر بەسووك گرتوویانەو زۆرکەم رێك بکەوێت کە لەکاتی خۆیدا بیانکەن، وەیان لەکاتی کردنەکەیدا بێدارو هۆشیار بن، جا خوای گەورە لەهەر دوولایان هەڕەشە دەکات.

ئەو مرۆڤە رۆژی جەزای لا درۆیە!:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: أرأيت الذي يكذب بالدين ﴾ ئاخۆ دیتت ئەوکەسەی کەچۆن رۆژی جەزا بەدرۆ دەخاتەوە، ئەزانی ئەو کەسە کێیەو سیفەتەکانی چین..؟ ﴿ ٢: فذلك الذي يدع اليتيم ﴾ جا ئەوکەسە بێ برواییەکی وایە زۆر بەتوندی پاڵ بەهەتیووەوە دەنێ و پیا هەڵدەشاخێ، لەباتی ئەوە دڵ نەوایی بکات ﴿ ٣: ولا يحض على طعام المسكين ﴾ هەر وەك خۆیشی ئاوایە، دنەوهانی کەسیش نادات لەسەر بەخشین و خواردەمەنی دان بەهەژاران و بێ نەواو نەداران ﴿ ٤: فويل للمصلين ﴾ ئینجا سزای سەخت بۆ نوێژ خوێنەکان ﴿ ٥: الذين هم عن صلاتهم ساهون ﴾ ئەوانەی لەنوێژەکانیاندا غافڵ و بێ‌ئاگان، واتە: بەدڵ نوێژەکانیان ناکەن و لەماناو مەبەستەکەی بیر ناکەنەوە، لەپێش چاوخەڵکەوە دەی‌کەن بەڵام ئەر هەر خۆیان‌بن نای‌کەن، ناشزانن فەلسەفەی نوێژکردن چییە ﴿ ٦: الذين هم يراءون ﴾ ئەوانەی لە نوێژەکانیاندا رووپامایی دەکەن، واتە: لەبەر ئەوە نوێژ دەکەن پێیان بڵێن نوێژ خوێنن! ئەڵبەت مەبەستێکی تریشیان هەیە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ((تلك صلاةُ المنافق، تلك صلاةُ المنافق، تلك صلاةُ المنافق، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشمس، حتى إذا كان بين قَرْنَيِ الشيطان قام فنَقَرَ أربعاً، لايذكرُ اللهَ فيها إلا قليلا)) (فتح الباری: ٣٨٦/٦. موسلیم: ١/٤٣٤). واتە: ئەوە نوێژی موونافیقە، ئەوە نوێژی موونافقە، ئەوە نوێژی موونافقە! دەبینی هەمیشە کاڵ وکرچە ولەجێی خۆیدا نای‌کا، و زۆر بەقورس و نارەحەتی و ناچاری ئەنجامی دەدات، دادەنیشێ و، چاوەنۆڕی خۆر دەکات، جاکە دیتی ئەوا لە نێوان دووشاخەکانی شەیتانەوە خۆر دەرکەوت، هەڵدەسێ چوار دەنووك لەزەمین دەدات، زۆر بەکەمیش ئاگای لە خوایە! ﴿ ٧: ويمنعون الماعون ﴾ وە هەموو جۆرە یارمەتییەکیش لە خەڵکی دەگرنەوەو کۆتایی و درێغی دەکەن. بەڵێ.. مرۆڤ وا دروستکراوە کە بەتەنها خۆی ناتوانێ پێداویستییەکانی ژیانی خۆی جێبەجێ بکات، بۆیە پێویستیی بەدراوسێ و ئەم و ئەوهەیە، ئەویش دەبێ داوای هەرچی لێ‌کرد بە خواستن، بیداتێ و، دەستی لێ نەقوچێنێ، لە دەرزییەکەوە، هەتا پەرداخێك، تەورێك، پاچێك...هتد. مرۆڤی نوێژ خوێنی راستەقینە ئاوایە، بەڵام مرۆی دووڕوو، ریابازو دەست قووچاووو بێ خزمەتە.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَٰفِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِۦلَٰفِهِمْ رِحْلَةَ ٱلشِّتَآءِ وَٱلصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا۟ رَبَّ هَٰذَا ٱلْبَيْتِ ﴿٣﴾ ٱلَّذِىٓ أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَءَامَنَهُم مِّنْ خَوْفٍۭ ﴿٤﴾

سُورَةُ الْمَاعُونِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَءَيْتَ ٱلَّذِى يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ ٱلَّذِى يَدُعُّ ٱلْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ﴿٧﴾

سُورَةُ الْكَوْثَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّآ أَعْطَيْنَٰكَ ٱلْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ ٱلْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

سوورەتی (کەوسەر)ـە

مەککەییەو (٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی بەهرە گرنگەکانی خوا دەکات بۆپەیامبەر ﷺ، بەتایبەتی ئەو بەهرە گەورەیە کە لەدونیاو لەقیامەتدا پێی‌بەخشیوە، ئەی دەبێ چ بەهرەیەك لەوە گەورەتر بێت کە هەتا هەتایە ناوو شۆرەت و ئایینەکەی هەردەمێنێ و ناکوژێتەوە..؟ ئەوان کە بەپێغەمبەریان دەگوت بێ کورو وەجاخ کوێرەو زوو ناوی دەکوژێتەوە، خۆیان بنەبڕ بوون و ناویان چوویە مەزبەلەی مێژوووەو، خۆیان ودین وریبازیان پێچرایەوەو کۆتایی هات، بێ‌گومانیشم هەرکەسێکی‌تر، بیرو بۆچوونی وەك (ئەبووجەهل) و شوێنکەوتوانی ئەوبێ، وەك ئەوی لێ‌دێ و، سەری خۆی پان ئەبێتەوە. لەفەزڵ و گەورەیی سوورەتی (کەوسەر)دا (ئەنەس) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوتدا لەنێوانماندا بوو، کتوپڕ کەمێ خەوی لێ‌کەوت، پاشان بەڕوویەکی خۆش وگەش و لێو بەزەردەخەنەوە سەری بەرزەوەکرد، جا ئێمەش وتمان: هۆی ئەو زەردەخەنەیەت چی‌بوو ئەی پێغەمبەر؟! فەرمووی: هەر ئێستا ئەم سوورەتەم بۆهات و خوێندیەوەو فەرمووی: (بسم الله الرحمن الرحيم.إنا أعطيناک الکوثر. فصل لربک وانحر. إن شانئک هوالأبتر) پاشان فەرمووی: دەزانن (کەوسەر) چییە؟ کەوسەر: چۆم و تاڤگەو و ڕووبارێکە لەبەهەشتدا، بەرەکەتێکی ئێجگار زۆری هەیە، حەوزو گۆلاوێکە پەروەردگارم بەڵێنی پێ‌داوم، کە لەقیامەتدا ئوممەتەکەم بێنە سەری، وە بەئەندازەی ئەستێرەکانی ئاسمان لێوان و پەرداخ و سووراحی تێدایە، هەندێ کەس لێی بێبەش دەبێ، منیش دەڵێم: ئەی پەروەردگاری من! خۆ ئەوانە لەئوممەتی منن، خوا ئەفەرموێ: تۆ نازانی‌پاش تۆ ئەوانە چیان کرد؟! (موسلیم: ١/٣٠٠، ئەبووداوود: ٥/١١٠، نەسایی: ٦/٥٣٣).

خوا گش خێرو بێرێکی ئەملاو ئەولای بە پێغەمبەر دا:

دوا بەدوای ئەوقسە ناخۆش و نالەبارانەی قورەیشە، خوای گەورە بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەر، ئەم سوورەتە کورتەیە بۆ دابەزاندو فەرمووی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: إنا أعطيناک الکوثر ﴾ بەڕاستی ئێمە چاکەو خۆشی و خێرێکی زۆر گەورەمان بەتۆ بەخشی کەمایەی سەر بەرزی دونیاو قیامەتە، یەکێ لەوانە ڕووبارێکی تایبەتە لەبەهەشتدا، وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ ﴿ ٢: فصل لربک ﴾ جا نوێژ بکە بۆ پەروەردگارت ﴿ وانحر ﴾ وەلە سوپاسی ئەو هەموو چاکەدا، هەر بۆئەو قوربانی سەر بکە، واتە: وەك قورەیش مەبە، کە حەیوانیان هەم بۆخواو، هەم بۆ بتەکان سەر ئەبڕی، نەخێر، دەشێ تۆتەنها بۆ خوای گەورە قوربانی بکەیت. وەك لە جێگایەکی‌تردا دەفەرموێ: (قل إن صلاتي ونسكي ومحياي ومماتي لله رب العالمين لاشريک له وبذلک أمرت وأنا أول المسلمين) ٦/١٦١-١٦٢. ئیبن عەبباس دەڵێ: (وانحر) بەواتای قوربانی کردنە، هەندێکیش دەڵێن: مەبەست ئەوەیە کە لەکاتی نوێژدا دەستی ڕاستت لەبان دەستی چەپت دابنێی لەژێر گەردنا. ئیمامی (تەبەریی)و(ئیبن کەسیر) دەڵێن: قسەی ئەوکەسە ڕاستە کە وتوویەتی مەبەست قوربانی کردنە، چونکە پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەژنی دەکردو، پاشان قوربانییەکەی خۆی سەر دەبڕیی و دەی‌فەرموو: ((مَنْ صَلَّی صَلاتَنا، ونَسَکَ نُسُكَنا فقد أصاب النُسُکَ، وَمَنْ نَسَکَ قبل الصلاة فلا نُسُکَ له)) (متفق عليه).

ناحەزانی دین وەجاخ کوێرن:

﴿ ٣: إن شانئک هوالأبتر ﴾ بەڕاستی هەر دژو ناحەزەکەت (عاسی کوری وائیل) کە بەتۆی دەگوت: وەجاق کوێرە دوابڕاوو بێ ناوو نیشانەو لەهەموو خێرێك بێ بەشە، نەك تۆ.

سوورەتی (کافیرون)ـە

مەککەییەو (٦) ئایەتە

بەناوی خوای دەهندەو دلۆڤان

سوورەتی(کافیرون) باسی یەکخواپەرستیی و یەکلابوونەوە و یەخە هەڵتەکاندن، لەگش کوفرو (شیرك)ێك دەکات، بێ بڕوایان "ئەوەندە نەزان و کەم ئاوەز بوون" لە پەیامبەریان ﷺ داوا کرد کە ئەو ساڵێك خواکانی ئەمان بپەرستێ و، ئەوانیش ساڵێك خواکەی ئەم! ئینجا بۆ ڕەتی ئەوانەو دەمکوتیان ئەم سوورەتە زۆر گرنگە هاتە خوارەوەو، بە هەموو شێوەیەك لەوە بێ هیواو مەیووسی کردن و، لەمپەرو بەر بەستێکی لەنێوان هەردولادا دانا و، پێی گوتن: کە هیچ کاتێك نەئێستا، نە ئاییندە بەتەمای شتی وا مەبن.

بەرائەت لە شیرک:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل يا أيها الكافرون ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: ئەی هۆزی کافرو بێ‌باوەڕان! دارو بەرد

پەرستان! خوا نەناسان! ﴿ ٢: لا أعبد ما تعبدون ﴾ ئەوەی ئێوە دەیپەرستن من نایپەرستم، من چی لەدارو بەرد بکەم؟ ﴿ ٣: ولا أنتم عابدون ما أعبد ﴾ وە ئەوەش من ئەیپەرستم ئێوە نایپەرستن، چونکە من خوایەکی هەق وراست ئەپەرستم، ئێوەیش دارو بەردو ئەندێشە، دیارە ئەم دوانەش فەرق و جیاوازییان زۆر زۆرە. ﴿ ٤: ولا أنا عابد ما عبدتم ﴾ وە منیش پەرسندەی ئەوە نیم کە ئێوە پەرستووتانە و دەیپەرستن ﴿ ٥: ولا أنتم عابدون ما أعبد ﴾ ئێوەیش پەرسندەی ئەو زاتە نین کەمن ئەیپەرستم.

بەکورتی: لە هیچ کاتێکدا ئێوە بە تەمای ئەوە مەبن کە من بت و خواکانتان بپەرستم، ئەگەرچی ئێوەش حەقتانە خواکەی من بپەرستن، چونکە خواکەی من هەقە و راستە، بەڵام خواکانی ئێوە ناهەقەو ناراستە ﴿ ٦: لکم دینکم ولی دین ﴾ جاکەوابوو دین و ئایینی خۆتان بۆ خۆتان و، منیش دین و ئایینی خۆم بۆ خۆم. بەڵێ دەبێ هەمووکات موشریکان و بێبڕوایان لەوە نائومێد و بێ هیوا بکرێن کە تەنها بۆ ساتێکیش بێت، موسڵمانان خواکانی ئەوان ناپەرستن، وە دەبێ هەمیشە بەربەستێکی پۆڵایین لەنێوان پەرچەمی (لا إلە إلا الله)و، پەرچەمی کوفرو بێبڕوایدا هەبێت، کە ئیتر بەهیچ شێوەیەك کاروباری ئوسرەی (لا إله إلا الله) تێکەڵی بریارو عادەت و باوو خووی ئەو نەبێت. هەندێ دەڵێن: ئەم ئایەتە بەئایەتی (سەیف/ فاقتلوا المشركين كافة) نەسخ بۆتەوە، هەندێ دیکەش ئەڵێن: سوورەتەکە هەموی نەسخە، تاقمێ‌تر ئەڵێن: هیچ بەشێکی لێ هەڵنەوەشاوەتەوە، لەوە ئەچێ ئەمەیان راست بێت.(خوای گەورە خۆیشی باشتر دەزانێت).

لەگەورەیی و مەزنی ئەم سوورەتەدا هاتووە کە (ئەبووداوود) ئەڵێ: پیاوێ وتی ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ ئامۆژگارییەکم بکە، ئەویش فەرمووی: ((إقرأ عند منامك (قل يا أيها الكافرون) فإنها براءة من الشرك)). واتە: لەکاتی خەودا سوورەتی: (کافیرون) بخوێنە، چونکە بەرائەت و ئینکاری و ململانێیە لەگەڵ هەموو جۆرە شیرکێك. (ئیبن عەبباس)یش ئەڵێ: لەقورئاندا لەم سوورەتە سەختتر نییە بۆ شەیتان و شوێنکەوتووەکانی، چونکە دووپات کردنەوەو چەسپاندنی بناغەی (تەوحید)ـە، لەولاشەوە (بەرائەت) و بێزارییە لەهەموو جۆرە شیرك و کوفرێك.

پێغەمبەر ﷺ لەدوو رکاتی نوێژی (تەواف)ی ماڵی خوادا، ئەم سوورەتەو، سوورەتی (قل هو الله أحد)ی دەخوێند. (موسلیم: ٨٨٨/٢). هەروەك لەدوو رکاتەکەی پێش نوێژی بەیانیشدا دەی خوێند. (موسلیم: ٥٠١/١).

سوورەتی (نەسر)ـە

مەدەنییەو (٣) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی ئازادکردنی شاری (مەککە) لە بت و بتپەرستی دەکا، کە بەراستی موسڵمانان بەو ئازادکردنەیە سەریان گەیشتە لووتکەی سەربڵندیو، هەر بەوەش لەدوای ئەوە لەنیوەدوورگەی عەرەبییدا ئیسلام زۆر بە پەلە پەخشبوو، بۆ دواجاریش شیرك و بێ بڕوایی، نینۆکی کراو بێ دەست و پێ کەوت، ئینجا خەڵکی لەهەموو لایەکەوە پۆلپۆل موسڵمان بوون و پەرچەمی (لا إله إلا الله) سەد ئەوەندەیتر بەرز بوویەوە. (ئیبن عەبباس) -وەك ئیمامی (موسلیم) هێناویەتی- ئەڵێ: ئەمە تەنها سوورەتێکە کە هەمووی پێکەوە بەجارێ هاتبێ. وە لە بەر گەورەیی و مەزنی فەزیلەتی بەچواریەکی قورئان دانراوە، هەروەك بە ئاخر سوورەتی قورئانی پیرۆزی دادەنێت. (نەسایی ٥٢٥/٦) ریوایەتی دەکات. هەروەك بەهێمای کۆچی دوایی پێغەمبەریشی دانا ﷺ، وەکو ئیمامی بوخاری لە (فتح الباری: ٦٠٦/٨) هێناویەتی.

لە لووتکەی دەسەڵاتدا تاریف و شوکری خوا بکە:

ئادەمزاد هەرکە کەمێ بەرەو سەرکەوتن چوو، بە پێی سروشت قابیلە چەواشە ببێ و،خۆی لێبگۆڕێ، جابۆ ئەوە شتیوا روونەدا، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحیم * ١: إذا جاء نصر الله والفتح ﴾ هەرکە کۆمەکی خوا هات و، دەرگای سەرکەوتن و زاڵبوون کرایەوە، واتە: مەککەت لەبت وبتپەرستی ئازاد کردو زاڵبوویت بەسەر دوژمنانی دین و گەل و وڵاتدا ﴿ ٢: ورأیت الناس یدخلون فی دین الله أفواجا ﴾ ودیتت خەڵکی پۆل پۆل دێنە ناو دین و ئایینی خواوە، بەتایبەتی عەرەبەکان، پاش ئەوخۆگرتن و ململانێیە ﴿ ٣: فسبح بحمد ربک ﴾ ئەوسا تۆیش زۆر بەدڵنیاییەوە پەروەردگاری خۆت بەپاك و بێخەوش راگرە، واتە: لەسەر ئەو نازونیعمەت و بەهرە گەورەیە پێی بەخشیویت هەمیشە سوپاسی بکە ﴿ واستغفره ﴾ و لەبەرامبەر هەندێ حاڵەت وبارودۆخ، کە بەسەر خۆت و هاوەڵانتدا دێت،داوای لیبووردنی لێبکە، وەیان نەوەك بەهۆی ئازاد کردنی شاری مەککەوە خۆبایی بوون سەر هەڵبدا، واتە: ئەگەرچی تۆ هەرگیز لەخۆبایی نابیت، چونکە تۆ پەروەردە کراوی دەستی خوایت، بەڵام با هاوەڵانیشت دەرس لەتۆوە وەرگرن ﴿ إنه کان توابا ﴾ بەڕاستی ئەو خوایە زۆر تەوبە وەرگرو چاوپۆشیکارە، بەڵێ مرۆڤ دەبێ رووی پەشیمانی هەر بۆدەرگای خوا بەرێ، بۆیە پەیامبەران پاش هیجرەت و جیهادێکی زۆرو بێ وچان، زیاتر سەری بەندایەتییان دانواندووەو داوای لێبوردنیان لەخوا کردووە. ئەوەتە پێغەمبەر ﷺ لەسووژدەو رکووعی نوێژەکانیدا بەردەوام دەیگوت: ((سبحانک اللهم ربَنا وَبِحَمْدِکَ، اللهم اغفرلی)). (فتح الباری:٨/٦٠٥). سا خوای بەخشندە بە بەزەیی و میهرەبانی خۆی لەئێمەش خۆش ببێ و،کارە چاکەکانمان لێوەرگرێ و، قەڵەمی بەخشینیش بەسەر تاوانەکانماندا بێنێ.

سوورەتی (مەسەد)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی دوژمنایەتی وتیاچوونەکەی (ئەبوولەهەب)ـی مامی پێغەمبەر ﷺ دەکات، ئەوەبوو زۆر بەقورسی و سەختی دوژمنایەتی پەیامبەری ﷺ ئەکرد و ماڵەو ماڵ بەدووی دەگەڕا، تا بەڵکو کارەکانی لێ تێك بداو، بە حیسابی خۆی بە درۆی بخاتەوە، مەبەستیشی لەوەدا هەرئەوە بوو کە مەردوم موسڵمان نەبن، جا بەو بۆنەوە ئەم سوورەتە هات تا ئەو رووداوە پڕبەپڕ بگێڕێتەوە، وە وەك ئیمامی (بوخاری) دەڵێ: ئەو سوورەتە بەڵێنی ئاگرێکی بڵێسەدارو هەڵگیرساوی شایستە بە (ئەبوو لەهەب) ئەدات، هاوڕێ لەگەڵ خێزانەکەیشیدا، بەشێوەیەك کەخەجاڵەت و ریسوایی لێوە دەردەکەوێ. وە هەروەها لە (ئیبن عەبباس)ـە وە ریوایەت دەکات: کاتێ ئایەتی: (وانذر عشیرتک الآقربین) هاتە خوارێ، پێغەمبەر ﷺ چووە سەر گردۆڵکەی (سەفا) و بەدەنگێکی بەرز فەرمووی: ((یا بنی فلان، یا بنی فلان، یا بنی فلان، یابنی عبدالطلب)) ئەگەر پێتان رابگەیەنم و بڵێم لەسەر ئەو کێوەوە سوارێکی زۆرتان بۆ دێت، ئایا بڕوام پێ دەکەن؟ وتیان: تا ئێستا درۆمان لێ نەبیستوویت، ئەویش فەرمووی: ((فإنی نذیر لکم بین یدی عذاب شدید)). ئەبوو لەهەبیش وتی: یاخوا بەخێر نەیێت و تیابچیت هەر بۆئەمە کۆت کردوینەوە؟ پاشان بۆ مجرۆبوونی ئەوو ژنەکەی ئەم سوورەتە هات. (فتح الباری:٨/٦٠٩).

کەللەڕەقی ئەبوو لەهەب و جەزای خۆی و هاوسەرەکەی:

﴿ بسم الله الرحمن * ١: تبت یدا أبی لهب ﴾ یاخوا هەر دوو دەستەکانی (ئەبوولەهەب) بەبڕین چن و تیابچن، ﴿ وتب ﴾ خۆ تیاش چوو ﴿ ٢: ما أغنی عنه ماله وما کسب ﴾ ماڵ و سامانی و، ئەوەی کەکردی لەدوژمنایەتی کردنی پەیامبەر ﷺ سوودی پێ نەدا ﴿ ٣: سیصلی نارا ذات لهب ﴾ لەمەپاش دەچێتە ناو ئاگرێکی بڵێسەدارەوەو دەسوتێ ﴿ ٤: وامرأته حمالة الحطب ﴾ هاوڕێ لەگەڵ هاوسەرەکەیشیدا، هەڵگری کۆڵەداری فیتنەو، تێکدانی نێوان پەیامبەرو مەردم، چونکە ئەویش ماڵەو ماڵ ئەگەڕاو، ئامۆژگاری خەڵکی دەکرد کە نەچنە سەر قسەی موحەممەد، سەرەڕای ئەوەش کۆڵە چیلکەی دڕکاوی دەهێناو لەسەر رێی پەیامبەردا دایدەنا، بۆئەوەی ئازار بچێژێ ﴿ ٥: فی جیدها حبل من مسد ﴾ لەگەردونیایەتی لە دۆزەخدا گوریسێکی چنراو لە پووشی خورما (پاش ئەوەی کە گەردنبەندی زێڕ لەگەردونیابوو).. بەڵێ ئەوانەی وا ئەزیەت و ئازاری موسڵمانان دەدەن، وە پارەو پوڵ بەخت دەکەن لە پێناوی لاوازکردن و فەوتاندونیاندا، ئەوە بۆ خۆیان پەنجەی حەسرەت و پەشیمانی دەگەزن و پەشیمان دەبنەوەو خەجاڵەت و ریسوا و زەلیل دەبن لە قیامەتدا، وە هەر دەبێ بە دوای (ئەبوولەهەب)دا بنێردرێن.

سوورەتی (ئیخلاس)ـە

مەککەییەو (٤) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سوورەتە باسی تەوحیدو هەندێ لە سیفەتە پیرۆرزەکانی خوای کارزان دەکات، باسی تاك و تەنیایی و، جێگەی تاکە ئومێدو هیوای رازو نیازی گش خەڵکان دەکات، باسی بێ نیازی و بێئاتاجی و بێ هاوبەشی و بێ هاوتایی خوا دەکات، رەتی ئەوانە دەداتەوە کە دەڵێن: خوا لەسێ (ئوقنوم) پێكهاتووە، دەمکوتی ئەوانە دەکات دەڵێن: فریشتەوجننییەکان منداڵی خوان!.

هۆی هاتنی ئەم سوورەتە: وەك (ئوبەی کوری کەعب) دەڵێ: هاوبەشدانەرەکان بەپێغەمبەریان ﷺ گوت: رشتەونەسەبی خوامان بۆ باس بکە! جا خوای بە دەسەڵات لەوەڵامدا ئەم سوورەتی: (قل هو الله أحد..)ی نارد. (پێشەوائەحمەد، ترمزی، ئیبن جەریر ریوایەتی دەکەن). وە لە فەزڵ و گەورەیی ئەم سوورەتەدا: ئیمامی (بوخاری) لە (ئەبو سەعید)ـەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((أيَعْجِزُ أحدكم أن يقرأ ثلث القرآن في ليلة؟)). ئایا ئێوە ناتوانن لەتەنها شەوێکا سێیەکی قورئان بخوێنن؟ هاوەڵان ئەوەیان لا گران و قوورس بوو، بۆیە ئینکاری ئەوەیان کردو وتیان: جا کێ دەتوانێ کاری وا بکات؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرموی: ((اللهُ الواحدُ الصمدَ ثلثُ القرآن)). (فتح الباري: ٦٧٦/٨). واتە: سوورەتی (سەمەد-ئیخلاس) سێیەکی قورئانە.

ئاوا خوا بناسە!:

ئەودەمە بتپەرستەکان داوای نەسەبی خوایان لەپێغەمبەر ﷺ کرد، خوای گەورە بۆ ئەو وەڵامە کورت و پوخت وەڵامی دانەوەو فەرمووی:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل هو الله أحد ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ بڵێ: ئەو پەروەردگارەی کەمن دەیپەرستم، تاك وتەنیایەو، هاوەڵ و هاوبەشی نییە ﴿ ٢: الله الصمد ﴾ ئەو خوایە -کە ناوی (الله)یە-، جێگای هیواو ئومێدەو، بێ نیازیشە، هیچ کەسێکیش -بێ لەو- شایانی ئەوە نییە گیروگرفتەکان ببرێنە لای بۆ چارەسەر، هەر ئەوزاتە گەورەیشە، کە دەبێ هەر بۆلای ئەو بگەرێینەوە ﴿ ٣: لم يلد ﴾ کەسی لێ نەبووەو، هیچ رۆڵەیەکی نییە -وەك جولەکەو گاورو بتپەرستەکان دەڵێن-، چونکە خوا زۆر بڵوند و پاك وبێخەوش ودوورە لەو جۆرە بیرو بۆچوونانە ﴿ ولم يولد ﴾ ولە کەسیش نەبووە وبێدایك و بابە، چونکە هەموو شتێکی لەدایك بوو تازەو نوێیە و، خوا نییەو سەرەتایەکی هەیە، خۆ خوایش بێ سەرەتاو (ئەزەل)یە ﴿ ٤: ولم يكن له كفوا أحد ﴾ وەهەرگیز هیچ کەسێك هاوشێوەو هاوتای نییە و، کەسێ ناتوانێ بەر هەڵستی بکات. بەڵێ زۆر کەس لە دۆزینەوەو

سُورَةُ الإخلاص

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

سُورَةُ الفَلَق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

سُورَةُ النَّاس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

دیارییکردنی خاوەنی ئەم بوونەوەرەدا بەهەڵە چووو نەگەرایەوە بۆ هەق، گومانیش لەوەدا نییە کە دەبێ هەموو دروستکراوێك -گەورەو بچووك، وەکو ئەم بوونەوەرە- خاوەنێکی هەبێ، بەڵام ئایا کێیەو سیفەتەکانی چین و، دەبێ چۆن بێ؟ بەڵێ..لەدۆزینەوەی ئەم راستییە خەڵکێك لەکۆن و تازەوە لێیان تێكچووە و بەهەڵە چوون و، هەر یەکەیان بە شیوو دۆڵێکا ملیان ناوە، بەڵام ئەگەر بیرێکی ورد لەشێوەو شێوازی دروستبوونی ئەم بوونەوەرە: (عاسمان وزەمین و شیوو دۆڵ و کێوو چیاو بەرزی و نزمی وشەوو رۆژو خۆرو هەیڤ وهەسارەکان و باو بۆران وتۆفان و گەردەلوول و سەرماو گەرماو باران و بەفرو تەرزەو دەریاو زەریاو هات وچۆی گەمییەکان بەناویاندا-کێو ئاسایی- و ئافەراندنی مرۆڤ خۆی، ئەمانەو سەد ئەوەندەی تریش لەم بوونەوەردا) زۆر بەئاسانی پەنجە دەخرێتە سەر راستیەکان و راڤەی ئەو هەقیقەتە دەکرێت، بۆیە ئێمەش زۆر بەدڵنیاییەوە ملکەچین وسەری بەندایەتیمان بۆ دانواند.

هـەزار رەحمەت لـە (حافیـزی حەکەمـی/١٣٤٢ – ١٣٧٧هـ). کەلەبارەی ئاقیدەو بیرو باوەڕی موسلمانانەوە سەبارەت بە ناسینی زاتی عەلییەی خوا چەندە جوان دەڵێت:

أول واجـب عـلـى العـبـيـد
مـعـرفـة الـرحـمـن بـالـتـوحيد
إذ هـو مـن كل الأوامـر أعظـم
وهـو نـوعـان أيـا مـن يفـهـم
إثبـات ذات الـرب جـل وعـلا
أسـمائِهِ الحسـنى صفاتِـهِ الـعُلـى
وانة الـرب الجـليل الأكـبـر
الخالـق الـبـارىء والـمصـور
بـارى البـرايـا منشـىء الخلائـقِ
مـبـدعـهـم بـلا مثـال سـابق
الأول الـمـبـدى بـلا إبـتـداء
والآخر الباقـي بـلا إنـتـهـاء
الأحـد الـفـرد الـقدير الأزلى
الصمد ألبر المـهـيمن الـعـلـىَ
عُلُوَّ قـهـر وعـلـو الـشـأن
جـل عـن الأضـداد والأعـوان.

سوورەتی(فەلەق)ـە

مەککەییەو (٥) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

ئەم سـوورەتە بەندە راستەکانی خوا فێری دەکات کە: هەمووکات خۆیـان بدەنە دەسـتیخواو پەنـا هەربەو بەرن لەتەواوی شـەڕو خراپەیخراپـەکاران، بەتایبەتی لەزیانی تاریکەشـەو کە پەردە بەسـەر رووناکییەکاندا دەکێشـێ، لەزیانی درۆزنان و دووڕووان، لە خراپەی جادووبازان و سـاحیران، لەزیانی ئەوانەی کەچاویان هەر لەماڵی مەردمە.

پەنا هەر بەخوایە لەگێچەڵی گێچەڵگێڕان:

مرۆ چەندە بەتواناو بەهێز بێت، هێمان هەر پێویستی بە پاڵپشتێکی وەك خوا هەیە، کە لەزیان و زەرەری گشت زیاندەرێ دڵنیای بکاو ئۆقرە بەگیانی بدات، بۆیە دەفەرموێ:

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل أعوذ برب الفلق ﴾ ئەی موحەممـەد! ﷺ بڵێ: پەنـا دەبەمە بەر پەروەردگاری سـپیایی بەرەبەیان، ئەوخوایەی کەپەردەی نەبوونی لەت کردوو بوونەوەری لێدەرهێنـا ﴿ ٢: من شـر ماخلق ﴾ لە شـەڕو خراپـەی هەرچی کەدروسـتی کردووە، هەر شتێ خراپەی لێبووەشێتەوە ﴿ ٣: ومن شر غاسق إذا وقب ﴾ وە لە شەڕو خراپەو زیانی تاریکیشەو، کە دادێت و هەموو شـتێك دادەپۆشێ بەژێرەوەو تروسکایی لێ دەبڕێ و دەبێتە شەوەزەنگ ﴿ ٤: ومن شر النفاثات في العقد ﴾ وە لەشەڕو خراپەو زیانی ئەوکەسانەی جادوودەکەن و فوو دەکەن بەگرێکاندا، چاوبەستکردنی موسڵمانان و، فێڵ و تەڵەکە کردن لێیان، ئێجگار کارێکی دزێوو نالەبارو بەدو خراپە، دەبێ هەموو کات پەنا بەخوا ببرێ و، هەوڵیش بدرێ تا خەڵکی زاڵ نەبن بەسـەریاندا، جا بۆ پتر ئاگادار بوون لە(سیحر)وجادوو، بگەڕێوە بۆ سوورەتی (بەقەرە) ئایەتی: ١٠٢ ﴿ ٥: ومن شر حاسد إذا حسد ﴾ وە لەشـەڕو خراپەو زیانی هەر حەسـوودێك کاتێ حەسوودی وئێرەیی دەباو، هەمیشەش هەر خەریکی زیان گەیاندنە بەموسڵمانان..

بـەڵێ پێغەمبەر ﷺ ناسـاغییەکی تووش بوو، لەوکاتەدا فریشـتە (جوبریل)هـات و گوتی: (دەڵێی ناسـاغیت؟ فەرمووی: بەڵێ، جوبریلیـش ئەم دۆعایەی بەسـەرا خوێندەوەو فەرمووی: (بسمِ اللهِ أَرْقِيـكَ، من كل داء يؤذيك، ومن شـر كل حاسـد وعين، أللهُ يَشْفيكَ). (موسلیم: ٢١٨٦).

بـەڵێ: مرۆڤ هەرچەندە دەسـەڵاتدار بێت ناتوانـێ هەر کون و قوژبنێـك زیانـی پێنەگەیەنێـت لەخـۆی بگرێ، بۆیـە دەبێ هەمووکات پەنا هەر پەنای خوای باڵا دەست بێت.

سوورەتی(ناس)ـە

مەککەییەو (٦) ئایەتە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

سـوورەتی(ناس) مرۆڤ فـێری ئەوە دەکات کـە هەمووکات هەر بەخوای گەورە پەنا بەرێ، لەگەڵ ئەوەیشدا هەندێ لە سیفاتیشی بۆ بـاس دەکاو دەڵێ: خـو(الله) پەروەردگاری هەمـوو خەڵکانە، پاشای تەواوی مرۆڤەکانە، تاکە (مەعبوود)و پەرستراوی بە هەقی بەندەکانە.

مرۆڤ فـێر دەکا کەپەنا بەخوا بگرێ لە زیانی (ئیبلیس) و مرۆڤە لادەرەکان و شاگردەکانیان، ئەوانەی کە هەردەم لەچەواشە کردن و فریودانی ئادەمزادان.

پەناهەرهی خوایە لەدەس جنۆکەو مەردمی بەد فەر:

بەڵێ خوای باڵا دەس برێ لە پەسن و سیفاتی پیرۆزی خۆی لەم سوورەتەدا باس دەکا، بۆ ئەوە مرۆڤ باشتر پشتی پێ ببەستێ و، لەخراپەی ئینس و جننی بەدکردار بیپارێزێ ولێیان نەترسێت، بۆیە دەفەرموێ: ﴿ بسم الله الرحمن الرحيم * ١: قل أعوذ برب الناس ﴾ ئەی موحەممەد! ﷺ (ئەی موسڵمان!) بڵێ: پەنا ئەبەمە بەر پەروەردگاری خەڵك ﴿ ٢: ملك الناس ﴾ پاشای خەڵك ﴿ ٣: اله الناس ﴾ پەرستراوی خەڵك.

ئەم سێ سیفەتە پیرۆزەی خوایە: (رەب، مەلیك، ئیلاه) لەسەرەتای سوورەتی (فاتیحە)شەوە هاتووە: (الحمد لله رب العالمين، الرحمن الرحيم، مالك يوم الدين)، هەروەك لەسەرەتای سوورەتی (بەقەرە)شەوە ئەفەرموێ: (يا أيها الناس اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون * الذي جعل لكم الأرض فراشا والسماء بناء وأنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقا لكم فلا تجعلوا لله أندادا)، جا کاتێ کە تۆ قایل بوویت بە(ربووبییەت) ی خوای گەورە، ئیتر دەبێ هەر ئەویش بە (إلـه) بزانی و بیپەرستی، وەکو دەفەرموێ: (فليعبدوا رب هـذا البيت..)، جا (ربوبییەت) و پەروەردگاریەتیشی لەگەڵ سوورەتی تردا دوویات‌کراوەتەوە، وەك دەفەرموێ: (الحمـد لله رب العالمين)(٢/١). (قـل أغير الله أبغى ربا وهو رب كل شـئ)(١٦٤/٦). (قل من رب السموات والأرض قـل الله)(١٦/١٣)، (رب المشـرق والمغرب لا إلـه إلا هو فاتخذه وكيـلا)(٩/٧٣)، (فليعبدوا رب هـذا البيت..)، (إنما أمرت أن أعبد رب هذه البلدة) ٩١/٢٧. (رب العرش الكريم)(١١٦/٣٣). جا دوای باسـی (ربوبییەت)ی خوا، باسـی پاشـایەتی‌دێت ودەفەرموێ: (ملـك النـاس) تا مرۆ بزانێ کە ئەو خوایـە، هەر وەك (رەب)ـە بۆهەموو جیهانەکان، خاوەن و پاشایشـیانە، کەوابوو زاتێکی زۆر گەورەو بەدەسەڵاتەو، شـیاوی پشت پێ‌بەستنە لەکاتی خۆشی و ناخۆشـیدا، وەکە دەفەرموێ: (..اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون)(٢/٢١-٢٢)، پاشـان دەبێ ددان تەنها بە (ئولوهییەت)و حاکمیەتی ئەویشـدا بنرێ و، هەر فەرمانی ئەویش بەرێوە ببرێت، بۆیە دەفەرموێ: (إله الناس)، یان دەفەرموێ: (وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبـدون)(٥١/٥٦). یان (قل اللهم مالك الملك..)(٣/٢٣. یان دەفەرموێ: (له الملك وله الحمد)(٦٤/١)، یان (له ملك السموات والأرض..)(١٠٧/٢. یان (الملـك القدوس) (٢٣/٩٥)، ئـەم هەموو ئایەتانەو دەیان ئایەتـی‌دی، هەر هەموو داوا دەکـەن و بەمرۆ دەڵێن کە: دەبێ تەنها خوا بپەرسـترێ و، هەرلەویـش گـوێ رایـەڵ و بەرفەرمانی بکرێ، دەبـێ لە ماناو مەبەسـتی راستەقینەی (رەب، مەلیك، ئیلاه) وا تێبگەین ﴿ ٤: من شر الوسواس ﴾ لەشـەرو خراپەو زیانی دەغدەغە دروستکەرو وەسوەسـەکار ﴿ الخناس ﴾ کە هەر ناوی خـوا برا و یادی کرا، ئـەو خۆی پەنهـان دەکات، زانایانی تەفسیر دەڵێن: شـەیتان تەپ‌دەکوتیتـە سـەر دڵی مرۆڤ ودەی‌کا بـە خانەولانەی خۆی، هەتا خوا نـەکا بەجێی ناهێڵـێ. پێغەمبەریـش ﷺ دەفەرموێ: هەموو مرۆیەك شـەیتانێکی هاورێی هەیەو، لەگەڵیا هەڵدەسوورێ و، هانـی دەدا بۆ کاری خراپ، تەنانەتی منیش، بەڵام خوا منی زاڵ‌کردووە بەسـەر هاورێ شـەیتانەکەمداو، ناتوانی کاری خراپم پێ‌بکات (موسـلیم). ﴿ ٥: الذي يوسـوس في صدور الناس ﴾ ئەوەی وەسوەسە دەخاتە ناو سینەو دڵی مەردمەوە ﴿ ٦: من الجنة والنـاس ﴾ لەجنۆکـەو لەئادەمی، (ئەوانەیان شـەیتان رەفتارن) وەك دەفەرمـوێ: (وكذلك جعلنا لكل نبى عدوا شـياطين الإنس والجـن يوحى بعضهم إلى بعـض زخرف القول غرورا)، پێشـەوا (ئەحمەد)یـش ئـەم فەرموودەیـەی هێناوە: کە ئەبـووزەر دەڵێ: جا رێـك چومە مزگـەوت، دەبینم پێغەمبەر ﷺ لەوێیە، پاشـان دانیشـتم و، فەرمووی: ((يا أبا ذر هل صليت؟)) واتە: ئەبووزەر! نوێژت کردووە؟ وتم: نا، فەرمووی: ((قم فصل)) واتە: هەر ئێستا هەسـتەو نوێژەکەت بکـە، منیش نوێژم کردو پاشـان فەرمووی: ((تَعَوَّذْ من شر شياطين الإنس والجن)) لە شەری شەیاتینی ئادەمی و جننـی پەنا بـەرە بەرخوا. (ئەبـووزەر) دەڵێ: گوتم: باشـە! شـەیاتینی ئادەمیش هەیە؟! فەرمووی هەیە. بەڵێ.. ئەم سوورەتە فێری ئەوەمان دەکات کە هەمووکات پەنا بەرینە بەر خوای گەورە لە هەموو ئیش و کارەکاندا، وەخۆمان بپارێزین لەوانەی دەیانەوێ بە قسـەی لووس وبێ‌ناوەرۆك لەخشـتەمان بەرن، بەتایبەت لە ئادەمیە شـەیتان و شـەیتانکارەکان، خۆ بێ‌گومانە کە گەلێ کەس هەیـە لـە دێو (عیفریـت) و جنۆکـەکان، زۆر خراپـترەو زیانی گەورەترە، شـەیتانیش بە شارەگە خوێنبەرەکاندا دێت و دەچێو، بەشی خۆیشی دەسەڵاتی دراوەتێ، بۆیە پێویستە مرۆڤ هەمیشە وریابێ وئاگای لەخۆی بێ و شەیتان فریوی نەدات.

سا خوایا بەمیهرەبانی خۆت بمان پارێزە لەپیلانی جنۆکەو مرۆڤە دوورو و خراپەکارەکان و زمان لووسـەکان بمانپارێزە، و لەسـەر ئاینەکـەی خۆت دامەزراومـان بکەو هێزو پێزمـان بۆ زیاد بکە، تاباشتر بتوانین خزمەتی ئیسلام ودینەکەت بکەین.

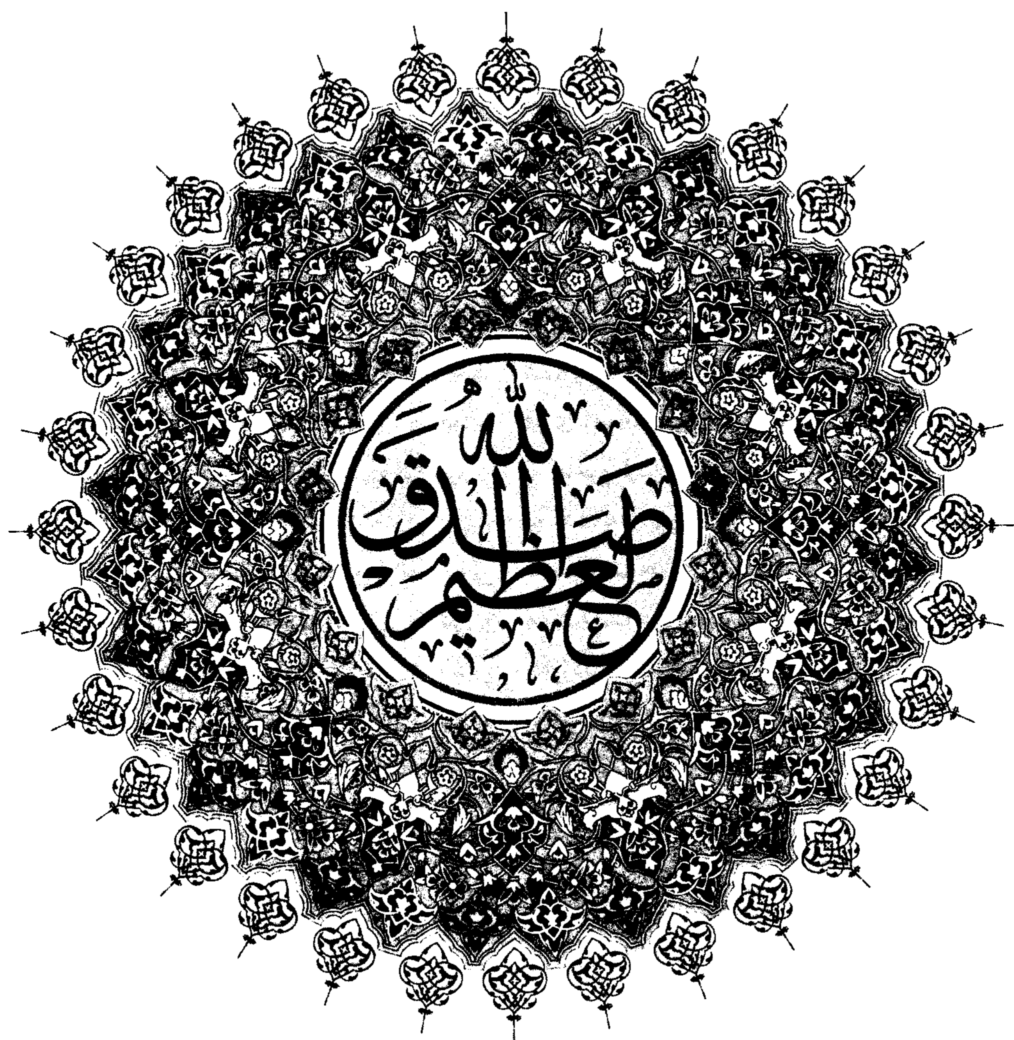
پەیامبەر ﷺ هەموو شەوێ – کە دەچووە جێگای خەو بۆ نووستن– سـێ جاران سـوورەتی (قل هو الله)، (قل أعوذ برب الفلق)، (قل

أعوذ برب الناس)ی دەخوێندو، فووی بەهەردوو دەستیا دەکردوو بە هەموو ئەندامەکانی لاشـەیدا دەیهێنا، بە تایبەت دەم و چاوو سەرو هەر جێگایەکی‌دی کە دەستی پێی‌دەگەیشت.

لەکۆتاییدا: زۆر زۆر سـوپاس بۆ خوای میهرەبان کە بەنووسـینی ئەم (تەفسـیرە) کورتەیە بۆ قورئانـە پیرۆزەکەی ڕێزی لێنام، ئەم نووسینەش لەسـەر داخوازی گەلێ لەجوان و لاوەکانمان، ئەگینە قورئانی پیرۆز بەیەك بەرگ ودەبەرگیش نرخ و بەهای دەرناکەوێ، هێمان ئەمەش -بەم شـێوەکەم وکورتەیە- پـاش ئازارو بێزارێکی زۆرو، لە ساڵەکانی نەوەدەوە، ئەو فیکر و بیرەم کەوتە مێشکەوەو، ماخـۆلانم بـووو دەموت خوایە! چۆن بتوانم پرۆسـەیەکی ئاوای بەنرخ، بەتەنیا لە کوردسـتانێکی پڕ لەئـاژاوەو بێ ئۆقرەو، پڕ لە سیاسـەتی هەمە جۆرە تەواو بکەم، هـەر ئەمەش‌بوو کەگەلێ جار ئەمیش بەر شـاڵاوی ڕك وکینـە دەکەوت و تۆڵە دەدرا، تەنانەتی پـاش ئەوە کـە خرایە(کۆمپیوتەر)ـەوەو تایپکرا کەوتە دەسـتی گرووپێك، بەهەزار قوربان و صەدەقەت بم، ئەوجا بەکەم وکورتی و ناتەواوی دەسـتمان کەوتەوە! بۆیە ناچاربووم هەمیسان زۆربەی دابڕێژمەوەو، بگەڕێمەوە سـەرەتاکەی و، لە ئەنجامدا ئەوەندەش دواکەوت خەریکە بڵێم لەکاتی خۆیدا فریا نەکەوت!.

داوای لیبووردنیـش دەکەم لە هەر کـەم و کورتی و ناتەواوییەك، وەهەرکەسـێکیش هەرشـتێکی بـەر چـاو کـەوت، بەدۆسـتانە وبەدڵسۆزانە بەسەری بگرێتەوە، ئێمەش -لەگەڵ سوپاسدا- گوێ بیستی دەبین و جوهدو هەوڵەکەشی دەنرخێنین.

تێبینـی: لەرەمەزانـی سـاڵی (١٤١٣)ی کۆچـی، دەسـتم کرد بەنووسینی ئەم کورتە تەفسیرە، وە لە (٤)ی مانگی سەفەری ساڵی (١٤١٨)ی کۆچی، بەرامبەر بە(٩/٦/١٩٩٧) زایینی لەهەڵەبجەی شـەهید لە (ڕاگەیاندن)ی بزووتنەوەی ئیسـلامیی لەکوردسـتان/ عـێراق. لێبوومەوە. داواکارم لـە خوایبەبەزەیی ومیهرەبان لێمان وەرگرێ و، قەڵەمی بەخشین بێنێت بە سەر هەڵەکانماندا.

السورة	رقمها	الصفحة	
الفاتحة	١	٥	مكية
البقرة	٢	٧	مدنية
آل عمران	٣	٩٤	مدنية
النساء	٤	١٣٨	مدنية
المائدة	٥	١٨٩	مدنية
الأنعام	٦	٢٢٧	مكية
الأعراف	٧	٢٦٠	مكية
الأنفال	٨	٢٩٦	مدنية
التوبة	٩	٣١٠	مدنية
يونس	١٠	٣٣٨	مكية
هود	١١	٣٥٥	مكية
يوسف	١٢	٣٧٤	مكية
الرعد	١٣	٣٩٦	مدنية
إبراهيم	١٤	٤٠٦	مكية
الحجر	١٥	٤١٥	مكية
النحل	١٦	٤٢٥	مكية
الإسراء	١٧	٤٤٥	مكية
الكهف	١٨	٤٦٦	مكية
مريم	١٩	٤٨٥	مكية
طه	٢٠	٤٩٦	مكية
الأنبياء	٢١	٥١٠	مكية
الحج	٢٢	٥٢٥	مدنية
المؤمنون	٢٣	٥٤١	مكية
النور	٢٤	٥٥٣	مدنية
الفرقان	٢٥	٥٦٨	مكية
الشعراء	٢٦	٥٧٩	مكية
النمل	٢٧	٥٩٤	مكية
القصص	٢٨	٦٠٨	مكية
العنكبوت	٢٩	٦٢٢	مكية
الروم	٣٠	٦٣٣	مكية
لقمان	٣١	٦٣٩	مكية
السجدة	٣٢	٦٤٤	مكية
الأحزاب	٣٣	٦٤٨	مدنية
سبأ	٣٤	٦٦٥	مكية
فاطر	٣٥	٦٧٣	مكية
يس	٣٦	٦٨١	مكية
الصافات	٣٧	٦٨٩	مكية
ص	٣٨	٦٩٨	مكية
الزمر	٣٩	٧٠٧	مكية
غافر	٤٠	٧١٩	مكية
فصلت	٤١	٧٣٠	مكية
الشورى	٤٢	٧٣٨	مكية
الزخرف	٤٣	٧٤٦	مكية
الدخان	٤٤	٧٥٥	مكية
الجاثية	٤٥	٧٥٩	مكية
الأحقاف	٤٦	٧٦٣	مكية
محمد	٤٧	٧٧٠	مدنية
الفتح	٤٨	٧٧٧	مدنية
الحجرات	٤٩	٧٨٤	مدنية
ق	٥٠	٧٨٩	مكية
الذاريات	٥١	٧٩٤	مكية
الطور	٥٢	٧٩٨	مكية
النجم	٥٣	٨٠٢	مكية
القمر	٥٤	٨٠٧	مكية
الرحمن	٥٥	٨١١	مدنية
الواقعة	٥٦	٨١٦	مكية
الحديد	٥٧	٨٢١	مدنية
المجادلة	٥٨	٨٢٨	مدنية
الحشر	٥٩	٨٣٣	مدنية
الممتحنة	٦٠	٨٣٩	مدنية
الصف	٦١	٨٤٣	مدنية
الجمعة	٦٢	٨٤٥	مدنية
المنافقون	٦٣	٨٤٧	مدنية
التغابن	٦٤	٨٥٠	مدنية
الطلاق	٦٥	٨٥٢	مدنية
التحريم	٦٦	٨٥٦	مدنية
الملك	٦٧	٨٥٩	مكية
القلم	٦٨	٨٦٤	مكية
الحاقة	٦٩	٨٦٩	مكية
المعارج	٧٠	٨٧٢	مكية
نوح	٧١	٨٧٥	مكية
الجن	٧٢	٨٧٨	مكية
المزمل	٧٣	٨٨٣	مكية
المدثر	٧٤	٨٨٦	مكية
القيامة	٧٥	٨٨٩	مكية
الإنسان	٧٦	٨٩٢	مدنية
المرسلات	٧٧	٨٩٦	مكية
النبأ	٧٨	٨٩٩	مكية
النازعات	٧٩	٩٠١	مكية
عبس	٨٠	٩٠٥	مكية
التكوير	٨١	٩٠٧	مكية
الانفطار	٨٢	٩٠٩	مكية
المطففين	٨٣	٩١٠	مكية
الانشقاق	٨٤	٩١٣	مكية
البروج	٨٥	٩١٤	مكية
الطارق	٨٦	٩١٦	مكية
الأعلى	٨٧	٩١٧	مكية
الغاشية	٨٨	٩١٨	مكية
الفجر	٨٩	٩٢٠	مكية
البلد	٩٠	٩٢٢	مكية
الشمس	٩١	٩٢٣	مكية
الليل	٩٢	٩٢٥	مكية
الضحى	٩٣	٩٢٦	مكية
الشرح	٩٤	٩٢٨	مكية
التين	٩٥	٩٢٩	مكية
العلق	٩٦	٩٣٠	مكية
القدر	٩٧	٩٣١	مكية
البينة	٩٨	٩٣٢	مدنية
الزلزلة	٩٩	٩٣٣	مدنية
العاديات	١٠٠	٩٣٤	مكية
القارعة	١٠١	٩٣٥	مكية
التكاثر	١٠٢	٩٣٥	مكية
العصر	١٠٣	٩٣٦	مكية
الهمزة	١٠٤	٩٣٧	مكية
الفيل	١٠٥	٩٣٨	مكية
قريش	١٠٦	٩٣٨	مكية
الماعون	١٠٧	٩٣٩	مكية
الكوثر	١٠٨	٩٤٠	مكية
الكافرون	١٠٩	٩٤٠	مكية
النصر	١١٠	٩٤١	مدنية
المسد	١١١	٩٤٢	مكية
الإخلاص	١١٢	٩٤٣	مكية
الفلق	١١٣	٩٤٤	مكية
الناس	١١٤	٩٤٤	مكية

چەند زانیارییەک لەبارەی قورئانی پیرۆزەوە

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

تەفسیر: بریتیە لە لێکدانەوە و شیکردنەوەی ماناو مەبەستە سەرەکییەکانی قورئانی پیرۆز، پتر لە لێکۆڵینەوە و لێکدانەوە لە لایەنەکانیتری، (وەکو لایەنی ڕێزمان و زمانەوانیی، ڕەوانبێژیی و خۆشخوانیی، فیقهـو دەرهێنانی ئەحکامە شەرعییەکان و، دۆعاو نوشتەپێکردنی) تێگەیشتن و، وەرگرتنیەتی وەکو پەیڕەوو بەرنامەی ژیان بۆ هەردوولا (دونیاو قیامەت)، بەگەڕخستنیەتیی لەهەموو دەورو ڕۆڵێکی ژیانی ڕۆژانەدا (لەباتی ماچکردنیی و، لەبەرگ هەڵکێشانی و، لەڕەفەدانانی و، خوێندنی لەتازییەو بۆنەکانداو، دانانی لە مێزی دادگاکاندا (بۆ چاوبەسی مەردم). ئەگەرچی ئەم ڕیزلێنانەش لەخۆیدا! دەنرخێنرێ، بەڵام دیارە پاش بە مەنهەجکردنی.

● قورئانی پیرۆز، لە گشت چاخ و سەردەمێکدا لەلایەن زاناکانی هاوچەرخەوە بایەخ و گرنگیی خۆی دراوەتێ و، کتێب و بابەت گەلێکی لەسەر نووسراوە (جەلالەدینی بولقینی) لەکتێبی (مواقع العلوم فی مواقع النجوم)دا دەڵێ: پتر لە(٥٠) زانستی جۆراوجۆر، لەمەڕ قورئانەوە تۆمار کراون.

(سیووتی) - کەلە(٩١١)ی کۆچی کردووە- لە کتێبی (التحبیر فی علم التفسیر) ئەو زانیارییانەی لەبارەی قورئانەوە نووسراون گەیاندوویەتی بە (١٠٢) جۆر، دیارە ڕۆژ بە ڕۆژیش تەفسیرو ڕاڤەی قورئان گەشە دەکاو پێش دەکەوێت.

(داودی میسری) -کەلەساڵی (٩٤٥)ی ك، کۆچی دوایی کردووە- لەکتێبی (طبقات المفسرين)دا (٧٠٤) موفەسیری بۆ قورئان ناوبردوە کە تەفسیری قورئانیان کردووە، ئاخۆ دەبێ ئێستا بە چەند گەیشتبن.

قورئان: فەرموودەی خوای دلۆڤان و لە کارزانە، بەپێغەمبەرەکەیدا (موحەممەد ﷺ) ناردوویەتی بۆ گشت جیهانیان، هەتا بە ژیرانەو فامیدانە لێی حاڵیی ببن و، بۆ دونیاو قیامەتیان کاری پێبکەن و، بیکەنە دەستوورو بەرنامەی ژین و مردنیان، ڕۆشنتر بڵێین: بیکەنە ئەساس و بنەماو ڕەوشی کۆمەڵایەتی و، ڕامیاریی و، ئابووریی و، دامەزراندنی دەسەڵات و دەوڵەت، سیاسەتیان لەسەر بنەمای ئایەتی: (و إنك لعلى خلق عظيم) بێت، کلروباری کۆمەڵایەتیی و پێکەوەنانی خێزان و، دەرامەت و دەستخستن و، دابەشکردنی لە ڕێی پاك و حەڵاڵ و ڕەوانەوە بێت، عەدالەت و دادگەریی لە گشت دام ودەزگاکانی دەوڵەتدا ڕەچاو بکرێت، یان کورتتر بڵێین: گشت پەیوەندیی و، جم وجوڵێکی دەوڵەت، یان تاك و کۆمەڵ، لە ڕووی سیاسەتی قورئان و فەرموودەکانەوە هەڵگۆزرێ و ، هەڵسەنگێنرێ، ئەوسا پاش ئەنجامدانی کاری وا، شتێکی جوان وپێویستە بۆ قورئان کە: هەندێ زانستە قورئانیەکانی بەم شێوەیەی خوارەوە فێر ببین:

١) هۆی هاتنە خوارەوە (أسباب النزول)ی ئایەتەکانی قورئان (ئەوبەشەی هۆی هاتنی هەبێت) بزانرێت، بەڵام لەگەڵ ڕەچاوکردنی بارە

(صحيح) و ڕەوانەکەیدا، چونکە لەتەفسیرەکاندا بەشێکی زۆرو زەبەند، بەناوی (أسباب النزول)ـەوە کۆکراوەتەوەو بۆتەماڵ لەسەرمان، کەچی زۆرێکیشی لەگەڵ واقیعی ئیسلامدا ناگونجێ، لەم داوییەدا بوو شێخ (موقبیل)ـی یەمەنیی لەوبارەوە هەوڵێکی زۆریدا، بەڵام زۆر کەمی بە (صحیح) دەستکەوت، ئەویتری یان لاوازە، یان هەڵبەسراوە!.

٢) لە موناسەبەو پەیوەندی نێوان ئایەتەکان بکۆڵینەوە، بۆ ئەمەش سوود لە (التفسير الكبير) و (في ظلال القرآن) و (البرهان) وەربگیردرێ.

٣) ئەو بێژەو وشانە -کە بۆ چەند ماناو مەبەستێك هاتوون- لێکبدرێنەوە، بۆ نموونە: بێژەی (هدى) بۆ پتر لە (٢٠) مانای جیاواز هاتووە.

٤) زانینی (تشابە) لەنێوان وشە لێکچووەکاندا، بۆ نموونە: (قل إن هدى الله هو الهدى) لە جێگایەکیتردا (قل إن الهدى هدى الله)، یان (أنى يكون لي ولد) لەجێگایەکیتردا (أنى يكون لي غلام).

٥) سەرەتاو کۆتایی سوورەتەکان هەڵسەنگێنرێت، چونکە ئەر بە وردی تەماشای ئەو ڕووەی قورئان بکرێت، ڕوون دەبێتەوە کەسەرەتای سوورەتەکە، لەچی دەدوێ، کۆتاییەکەیشی هەر لەوە دەدوێت، کە ئەمەش پەیوەندی سوورەتەکە پێکەوە جۆش دەدا.

٦) جیاکردنەوەو ناسینی سوورەتە (مەککی) و (مەدەنی)یەکان، بۆ ئەمەش قسەی ڕاست ئەوەیەکە:

هەر بەشێك لە قورئان -بەر لەهیجرەت- هاتبێ، دەبێتە مەککیی، ئەویشی پاش کۆچ و هیجرەت کەوتبێت، دەبێتە (مەدەنیی)، شیاوی باسە تەرتیب و ڕێکخستنی ئایەتەکان -لەهەر سوورەتێکدا- (تەوقیف) یە و بەفەرمانی پێغەمبەرە ﷺ، واتە: نابێ ئایەتی سوورەتێ ببرێ بۆ سوورەتێکیتر، وەیان شوێنگۆڕکێی پێبکرێت، بەڵام مەسەلەی هۆنینەوەو ڕێخستنی سوورەتەکان -بەم شێوەیە کە ئێستا هەیە- بە فەرمانی خەلیفە (عوسمان) بوو ﷺ ئەڵبەت ئەویش بە حزووری هاوەڵە پسپۆڕەکانی قورئان بوو، ئەو کارەیەی ئەنجام دا، گشت ڕایان لەسەر داوبوو بە(ئیجماع)، ئەگینە سوورەتەکان لە بنەڕەتدا بەم شێوەیەی خوارەوە دابەزیوون:

سوورەتە مەککییەکان: (عەلەق، قەلەم، موززەممیل، موددەسسیر، مەسەد، تەکویر، ئەعلا، لەیل، فەجر، زوحا، ئینشیراح، عەصر، عادیات، کەوسەر، تەکاسور، ماعوون، کافیرون، فیل، صەمەد، نەجم، عەبەسە، قەدر، بروج، تین، قورەیش، قاریعە، قیامە، هومەزە، مورسەلات، قاف، بەلەد، گاریق، قەمەر، صاد، ئەعراف، جین، یاسین، فورقان، فاگیر، مەریەم، تاها، واقیعە، شوعەرا، نەمل، قەصەص، ئیسراو، یوونس، هوود، یووسف، حیجر، ئەنعام، صافات، لوقمان، سەبەو، زومەر، غافیر، شوورا، فوصصیلەت، زوخروف، دوخان، جاسیە، ئەحقاف، زاریات، غاشیە، کەهف، نەحل، نووح، ئیبراهیم، ئەنبیاو، مۆمینون، سەجدە، گوور، مولك، حاققە، مەعاریج، نەبەو، نازیعات، ئینفیگار، ڕووم، عەنکەبووت).

مەدەنییەکانیش:
(بەقەرە، ئەنفال، ئالی عیمران، ئەحزاب، مومتەحینە، نیساو، زەلزەلە، حەدید، موحەممەد، ڕەعد، ڕەحمان، دەهر، تەلاق، بەیینە، حەشر، فەلەق، ناس، نەصر، نوور، حەج، مونافیقون، موجادەلە، حوجورات، تەحریم، صەف، جومعە، تەغابوون، فەتح، تەوبە، مائیدە) ئەم سەرژمێرییەشمان بۆ مەککیی و مەدەنیی، بە پێی هەندێ ڕیوایەتە.

٧) زانینی سەرەتاو کۆتایی و، ئاخر بەش لە قورئان، بۆئەمە زاناکان کێشەیان نییە، کەسەرەتای سوورەتی (عەلەق) یەکەم بەش بوو

له قورئان له (حیراد)ا بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتووە.

٨) قورئــان بــه (١٠) شــێوە (قــراءات العــشر) دەخوێنرێتــەوە، دیارەکــە ئەگــەر بەدەرلــەم دە شێوەیە هەبوو، ئەوە بە(قرائة الشاذة) دادەنرێ و، وەکـو قورئـان کـاری پێنـاکرێ، بـۆ نموونـە: خوێندنەوەی (إنما یخشی اللهَ من عباده العلماءُ...) بە(إنما یخشی اللهُ من عباده العلماءَ) بەڵام وەکو فەرموودەیەك وەردەگێردرێت و کاری پێدەکرێ.

٩) نیوەی یەکەمی قورئان لە فاتیحەوەیە، هەتا (نـوون)ـی (لقد جئت شیئاً نکرا)ـی سوورەتی (کـەهف) یـان (ف)ـی (ولیتلطـف)ـی هـەمان سوورەت.

١٠) ئایەتـەکانی قورئـان (٦٥٠٠) ئایەتـە، نیـوەی یەکـەمی لـە (فاتیحـە)وە دەسـت پێـدەکات، بـۆ ئایەتی (فألقی عصاه فإژا هی تلقف ما یأفکون)ی سـوورەتی (شـوعەرا)، لەوێـشەوە بـۆ کۆتـایی سوورەتی (ناس) بەشی ئاخریەتی.

١١) وشەکانیـشی: (٧٧٤٣٩) وشـەیە، بێژەی (أللهُ)ـی پیرۆزیـش (٩٨٠) جـار هـاتووە، بـەپێی ئامـاری (محمد فواود عبدالباقی).

١٢) پیتەکانی: (٣٢١١٨٠)پیتە.

(نەسـەفی) لـە کتێبـی (مجمـوع العلوم و مطلـع النجوم)دا هەوڵێکی زۆری داوە بۆئەوەی بزانێت هەریەك لە پیتەکانی قورئانی پیرۆز، چەند جار لە قورئاندا هاتوون، کە دیارە ئەمەیش ئەوپەڕ بـە تەنگـەوە هـاتنی زاناکـان نیـشان دەدا بـەدەم قورئانەوە، جا دەرەنجام بـەم شێوەیەی خوارەوە راپۆرتی داو گوتی:

أ (ئەلیف): ٤٨٧٤ جار هاتووە.
ب (بێ): ١١٤٢٠ جار هاتووە.
ت (تێ): ١٤٠٤ جار هاتووە.
ث (ثێ): ١٠٤٨٠ جار هاتووە.
ج (جیم): ٣٣٢٢ جار هاتووە.
ح (حێ): ٤١٣٨ جار هاتووە.
خ (خێ): ٢٥٠٣ جار هاتووە.
د (دال): ٥٩٩٨ جار هاتووە.
ز (زال): ٤٩٣٤ جار هاتووە.
ڕ (ڕێ): ٢٢٠٦ جار هاتووە.
ذ (ذێ): ١٦٨٠ جار هاتووە.
س (سین): ٥٧٩٩ جار هاتووە.
ش (شین): ٢١١٥ جار هاتووە.
ص (صاد): ٢٧٨٠ جار هاتووە.
ض (ضاد): ١٨٨٢ جار هاتووە.
ط (طێ): ١٢٠٤ جار هاتووە.
ظ (ظێ): ٨٤٢ جار هاتووە.
ع (عەین): ٩٤٧٠ جار هاتووە.
غ (غەین): ١٢٢٩ جار هاتووە.
ف (فێ): ٩٨١٣ جار هاتووە.
ق (قاف): ٨٠٩٩ جار هاتووە
ك (کاف): ٨٠٢٢ جار هاتووە.
ل (لام): ٣٣٩٢٢ جار هاتووە.
م (میم): ٢٨٩٢٢ جار هاتووە.
ن (نوون): ٧٠٠٠ جار هاتووە.
ه (هێ): ٢٦٩٢٥ جار هاتووە.
و (واو): ٢٥٥٠٦ جار هاتووە.
لا (لام ئەلیف): ١٤٧٠٧ جار هاتووە.
ی (ێ): ٢٥٧١٧ جار هاتووە.

١٣) ڕێنمایی بۆ تەفسیر کـردن: هـەتا دەسـت بـداو بگونجێت، تەفسیر بە قورئان بکرێت، خۆ ئەگـەر توانـای ئـەوە نـەبوو، ئەوسـا بـە فـەرموودەکان، پاشان بە وتەو قسەی هاوەڵان، ئـەوجا تەفـسیری پاشـینان (تـابعین) وەکـو: (موجاهیـدی کـوڕی جەبـەر، سـەعدی کـوڕی جوبـەیر، عیکرەمـەی بەندەی ئیبن عەباس) عەتای کوڕی ڕەباح، شێخ حەسـەنی بەصـریی، مەسـروق، سـەعدی کـوڕی موسـەییب، ئەبەلعالیـە، ڕەبیعـی کـوڕی ئەنـەس، قەتادە، زەحاکی کوڕی مـوزاحیم) و دەیان زانای تـر، ئەگەرچـی دەگـونجێ لـە هەنـدێ جێگـادا (ئیـسرائیلیات) وە (نەصـرانییات) تێکـەڵ بـە تەفـسیرەکانیان کرابـێ، بـە تایبـەتی ئەگـەر لـە

(عەبدوڵڵای کوڕی سەلام) و (کەعبولئەحبار) و (وەهبی کوڕی مونەبیە، عەبدولەلیکی کوڕی عەبدولعەزیزی کوڕی جورەیج) ریوایەتیان کردبێت، شیاوی باسیشە هەر ناوچەو وڵاتێك (ئیمام) و پێشەوایەکی هەبووەو، ریوایەتیان لێوە کردووەو تەقلیدو لاسایی ئەویان کردۆتەوە، بۆ نموونە:

لەمەککەدا (عەبدوڵڵای کوڕی عەباس) سەرقافڵەو پێشەنگی رافەکەرانی قورئان بووەو گوێیان بۆ ئەو گرتووەو لەو پەیرەوییان کردووەو، پاشان شاگردو قوتابییەکی زۆریشی پێگەیاندووەو، جێی ئەویان گرتۆتەوە، وەك: (سەعیدی کوڕی جوبەیر، کە مخابن ساڵی (٩٥)ی کۆچی بەدەستی (حەجاج) شەهید کرا! یا (موجاهیدی کوڕی جەبر) کە ساڵی (١٠٤)ی کۆچی ماڵئاوایی کردو دنیای بەجێهێشت، یان (تاوسی کوڕی کەیسانی یەمەنیی) ساڵی (١٦٠)ی ك، کۆچی دوایی کرد، یان (عیکرەمە) ساڵی (١٠٤)ی کۆچیی، گەڕاوە بۆ لای خوا، یان (عەتای کوڕی ئەبی ڕەباح) کەساڵی(١١٤)ی ك، کۆچی کرد، خوای دلۆڤان لە گشت خۆش ببێت.

لە مەدینەیشدا (ئوبەی کوڕی کەعب) بوو بە مامۆستاو پێشەوایان و گوێیان بۆئەو دەگرت و چاو لەو دەکرا، ئەمانەش شاگردە هەڵکەوتووەکانیەتی: (روفەیعی کوڕی مەهران) کە ساڵی (٩٠)ی ك، کۆچیی دوایی کرد.

دووەم: (موحەممەدی کوڕی کەعب)ی (قورەیزی /١١٨ ك) کۆچی دواییکرد.

سێیەم: (زەیدی کوڕی ئەسلەم / ١٣٦ ك) ماڵئاوایی کرد. خوا لێیان خۆشبێت.

* لە(عێراق)یشدا (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود) پێشەواو قسە ڕەواج بوو و، خەڵکیی لەوەوە قورئانیان وەرگرت و، زۆرێکیش ریوایەتیان لێوە کردووە، خوای میهرەبان سەربەرزی قیامەتیان بکات.

(سیووتی) لە کتێبی (ئیتقان)دا دەڵێت: ناودارو هەڵکەوتوانی هاوەڵان بۆ تەفسیری قورئان، ئەم (١٠) کەسەن: (ئەبووبەکری صدیق، عومەری کوڕی خەتاب، عوسمانی کوڕی عەفان، عەلی کوڕی ئەبی تالیب، ئیبن عەباس، ئیبن مەسعوود، ئوبەی کوڕی کەعب، زەیدی کوڕی سابت، ئەبو مووسای ئەشعەری، عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر) بەشێك لەخوار ئەمانەیشەوە خەڵکێکی زۆر بوون، وەکو: (ئەنەسی کوڕی مالیك، ئەبوو هورەیرە، ئیبن عومەر، جابری کوڕی عەبدوڵڵا... هتد) دیسان خوای بەبەزەیی لەهەموان خۆش بێ و سەریان بەرز بکاتەوە لە رۆژی پەسڵان و بەرێ.

* تەفسیر لەئاخری تەمەنی (بەنی ئومەیە)و سەرەتای سەرهەڵدانی (عەباس)ییەکاندا نووسرایەوە، بەڵام (فەرمووده) بەرلەوە دەستی کرد بە نووسینەوە، گرنگییەکی ئێجگار زۆری پێدراو کرابە چەند (باب)ێك، تەفسیریش (باب)ێکی بوو، ئیتر وەکو ئێستا لەسەرەتاوە بۆ کۆتایی سوورەت بەسوورەت ئایەت بە ئایەت تەفسیر نەکرابوو، دوایی کۆمەڵێکی زۆر هەڵسان بە تەفسیر کردنی، بەڵام بەشێوەی کتێب نەکەوتە ناو، ئەوسا بۆ دواتر دەستەیەك هاتن وەکو: (ئیبن ماجە /٢٧٣ م)، ئیبن جەریر)ی تەبەریی (٣١٠ م) نەیسابووریی (٣١٨ م)، (ئیبن ئەبی حاتەم / ٣٢٧ م) تەفسیریان کردو (ئیسناد)یان دایە لای، ئەوەی ریوایەتیان لێوەکردووە، لەپێغەمبەرەوە (، یان لەهاوەڵان، یان لەپاشینان، دوای ئەمانەش هەندێکیتر پەیدابوون (ئیسناد)ەکانیان کورت کردەوەو بێ ئەوەی بڵێین قسەی فلانەکەسە، لەمەوە وای لێهات ریوایەتی راست و ناراست لەیەك ئاڵۆزان و جیا نەدەکرانەوە.

● تەفسیر دووبەشە:

یەکەم: تەفسیر بە (ئەسەر) وەکو ئەمانە:

١- تەفسیری ئیبن عەباس.

٢- تەفسیری ئیبن عویەینە.

٣- تەفسیری ئەبی حاتەم.

٤- تەفسیری ئەبی شەیخی ئیبن حیببان.

٥- تەفسیری ئیبن عەطیە.

٦- ئەبی لەیسی سەمەرقەندیی (بحر العلوم).

٧- ئەبی ئیسحاق (الکشف والبیان عن تفسیر القرآن).

٨- ئیبن جەریری تەبەریی (جامع البیان فی تفسیر القرآن)

٩- ئیبن ئەبی شەیبە.

١٠- معالم التنزیل (بەغەویی).

١١- تفسیر القرآن العظیم (ئیبن کەسیر).

١٢- الدر المنثور (سیووتی).

١٣- فتح القدیر (شەوکانی).

دووەم: تەفسیر بە ڕەئی: واتە: لێکدانەوەی قورئان بە ڕاوبۆچوونی لێکدەرەوەکە، بێ ئەوە لەگەڵ ڕۆحی شەریعەتی ئیسلامدا بخوات! بێگومان تەفسیری وا لە هێڵە سەرەکییەکانی قورئان دەچێتە دەرێ و، دەکرێتە خزمەتکاری ڕاوبۆچوونی (موفەسسیر)ەکەو لەسەر (مەزهەب) و بیرۆکەی خۆی -نەک هاوەڵان و پاشینانیان- تەفسیری دەکات، وەکو تەفسیری (زەمەخشەریی و، جوببایی و، ئیبنولئەصەم و، ئیبن عەرەبیی)، زەمەخشەریی تەفسیرەکەی خۆی پڕکردووە لە ڕاوبۆچوونی (مەعتەزیلە)کان، (ئیبن عەرەبی)یش - کەناوبانگی بەموفەسسیرێکی صۆفی دەرکردووە- بەئارەزووو مەیلی خۆی سوورەت و ئایەتەکانی لێکداوەتەوە، بۆ نموونە: لە تەفسیری ئایەتی: (ورفعناه مکانا علیا) مەریەم /٥٧ دەڵێ: جێگەی ڕۆحانیەتی (ئیدریس / علیه السلام) خولگەی ڕۆژە (فلك الشمس)! دەتوانی پتر لە کتێبی (التفسیر والمفسرون)ی دکتۆر زەهەبیی، سوود وەرگریت، دیارەکە تەفسیری وا، حەرامەو ڕێی پێنەدراوە، ئەمانەش بڕێکی ئەو تەفسیرانەن:

- ئەبی عەلی جوببایی.
- ئینولئەسەم.
- ئیبن عەربیی.
- زەمەخشەریی (خوارەزمی عێراقیی).
- نەسەفیی.
- خازن.
- بحر المحیط (ئەبی حەیان).
- بەیزاوییی.
- جەلالەدین.

● وەرگێڕانی قورئان: (ترجمة القرآن):

قورئان وەرگێڕان دووبەشە:

یەکەم: پیت بەپیت و(حرفیی)ـە، ئەمیش بریتییە لەوەرگێڕانی بێژەو وشەکان، لەزمانێکەوە بۆ زمانێکیتر، بەشێوەیەك لە هۆنینەوەو ڕێکخستندا پڕبەپڕ لەیەك بچن.

دیارە ئەوانەی کە شارەزای زمانن و، ئاگاداری ڕێزمانن، چاك دەزانن کە: وەرگێڕانی ئاوا هەرگیز وەکو وەرگێراوەکە -لەگشت ڕوویەکەوە- دەرناچێت، چونکە هەموو زمانێك شێوەی تایبەتی خۆشخوانیی و ڕەوانبێژیی و، ڕیزمانیی خۆی هەیە، زاناکان دەڵێن: وەرگێڕەکە هەرچەند بالأدەست بێت لە وەرگێڕاندا، وەرگێراوەکە ناگات بە پلەی وەرگەڕاوەکە، بۆیە بەلایانەوە کاری وا، حەرام و ناڕەوایەو نابێ دەرفەت بدرێت.

دووەم: وەرگێڕانی تەفسیری مەوزوعییە، واتە: گەیاندنی ماناو مەبەستی قورئانەکەیە بە دەستەواژەیەك نزیك بێت لە دەقی قورئانەکەوە، بێ شك وەرگێران و تەفسیری وا دروست و ڕەوایە، (ئیبن تەیمییە) دەڵێت: (وأما مخاطبة أهل الإصطلاح باصطلاحهم و لغتهم فلیس بمکروه إذا أصبح إلی ذلك، وکانت المعانی صحیحة، کمخاطبة العجم من الروم و الفرس و الترك

بلغتهم و عرفهم ، فإن هذا جائز حسن للحاجة، و إنما كرهه الأئمة إذا لم يحتج إليه..) هەر لەبەر ئەمەش بوو پێغەمبەر ﷺ (فەرمانی بە (زەیدی کوڕی سابیت) کرد، بچێ فێری شێوە نووسینی زمانی (یەهوود) ببێ! جا هەرلەم سۆنگەشەوە زاناکان -بەدەر لە ئەبی حەنیفە- ئەگەرچی دەڵێن پەشیمان بۆتەوە- ڕێگە نادەن نوێژ بە غەیرەز عەرەبیی بخوێنرێت.

لەکۆتاییشدا لەخوای کارجوان و بالأدەست دەخوازین، موسڵمانان پتر ڕوو بکەنەوە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ (، هەر وەکو چەرخی یەکەم وەری بگرن و کاری پێبکەن.

سەرچاوەی ئەم چەند زانیارییە لەبارەی قورئانەوە:

١- (إتحاف الإخوان بخلاصة علوم القرآن) نووسینی بەڕێز: جەنابی (مامۆستا مەلا عوسمان عبدالعزیز)ی ڕەحمەتیی.
٢- مقدمة التحقیق (محمد إبراهیم البتا) لێکۆڵەرەوەی (ئیبن کەسیر).
٣- مقدمة إبن کثیر (تەفسیری ئیبن کەسیر).
٤- پێشەکیی قورتوبیی، چاپی ١٩٩٣ ز - ١٤١٤ ك.
٥- مباحث فی علوم القرآن (منـاع القطان).
٦- حاشیة الجمل علی الجلالین.

﴿ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ .. ﴾
(١٧:٩)

ئەم بەرهەمە

لە مێژە ماخولانمە بۆ باشتر تێگەیشتن لە قورئانی پیرۆز، بۆ دواییش وەکو ئەرکی سەرشانی خۆم بینووسم و بە دیاریی پێشکەش بە گەلەکەمی بکەم، بۆ ئەوە پتر بە ئەخلاق و ڕەوشت و (قییەم)ی بەرزو ناوازەی قورئان خۆ برازێننەوە.

بۆ ئەوە ئابوورییەکی پاکژ و حەلاڵ و دوور لە گزیی و خیانەت و زیان گەیەنەر بە کۆمەڵگە بنیات بنێ. بۆ ئەوە فێری جیهاد و خەبات و هەوڵ و تێکۆشان - بۆ ئازادیی و سەربەخۆیی و، پاراستنی زمان و فەرهەنگ و کەلتوور و خاك و وڵات و نیشتمانی - ببێ. بۆ ئەوە فێری شێوازی پێکەوە ژیان و هەڵسوکەوت و مامەڵە لەگەڵ یەکدیی ببێ. بۆ پاراستنی قەوارەی یەکڕیزیی و تەبایی و، ئاشتیی و هێمنیی و ئاسوودەیی ، بۆ دروستکردنی برایەتیی و خۆشەویستی لە ناو گشت توێژەکاندا، بۆ تەحری سیما و پێکەوەنانی (نوسرە) و خێزان ، بۆ فێربوونی زانست و زانیاریی، بۆ فێربوونی خوا پەرستییەکی ڕاست و ڕەوان و پەسەند لای خوا.

جا لەبەر هەموو ئەمانە، لەوکات و ساتە زۆر ئالۆز و شێواوەدا -لە عێراق و لە کوردستان- چوومە ژێر تەکلیف و ئەرکی سەرشانی خۆمەوەو، ئەم کورتە تەفسیرەم -وەکو خزمەتێك بە نەتەوەکەم- نووسی، بە هیواو ئومێدی باشتر پێگەیشتن و تێگەیشتن بۆ خزمەتی دین و وڵات و نیشتمان و، تۆکمەتر پێکەوە بوون وپێکەوە ژیان لەژێر سایەی قورئاندا، بەوهیوایە ئەم نەوەیەو نەوەی ئایندەی نەتەوەی کوردمان ئاشناترو شارەزاتر بێ بە قورئان.. واحاڵی ببێ لێی کەبەرنامەی ژین و ڕۆژی سەلایە، بەرنامەی جیهادو تێکۆشان و خەباتە، پێڕەوی کارو کارنامەی مرۆڤە، بۆ گشت بزووتن و جمووجوڵێك، ئەم تەفسیرەش بەئەندازەی گیروگرفتەکانی کوردستان، تەگەرە هاتووەتە ڕێی، بۆیە هەر جوزئەی، بەڵکو هەر سوورەتەی بەشێوەو شێوازێکی جیاواز لەوی تر وە بەر هاتووە، هەیە درێژتر و قوڵترە، تێیدایە تەفسیر بەقورئانە، یان بەفەرموودە، یان بەهەردوو، یان بە ڕاوبۆچوونی هاوەڵان، یان پاشینان، هەشیەتی ئاماژە بە هیچ کامێك لەوانە نەکراوە، بەڵام منیش، وەکو چیا سەر بەرزەکانی کوردستان لەبەردەم ئەو هەموو لەمپەرو تەگەرانەدا سەرم دانەنواند و تەسلیم نەبووم، هەتا توانیم -بە یارمەتی خوا- شتێکی ئاوا پێشکەش بە نەتەوەکەم بکەم ، بەو هیوایە بۆ چاپی ئایندە -خوا یا ر بێ- بتوانین تێرو تەسەلترو باشتری بکەین و هەندێ جێگای پێویستی، پتر ڕاڤە بکەین.

هەوڵی زۆریشم دا کە تەفسیرێکی پاکژو پوختەتر بنووسم، بەڵام مەخابن ئەوەندە لەمپەرو ئەستەم زۆر بوو سەرنەکەوتم.

زۆریش سپاسی خوێنەرانی هێژا دەکەم کە بە چاوی دڵسوزانەو لێبوردنەوە تەماشای کەم و کورتییەکانی بکەن و ئاگادارمان بکەن لێیان، یان هەر ڕاو بۆچوون و پێشنیازێکیان ببێ، بەدیاریی بینێرن بۆمان، هەتا لە ئایندەدا بە هەموومانەوە ئەم بەرهەمە بکەینە بەرهەمێکی باشتر و پوختەتر بۆ شکۆفەکانی کوردستان.

سوپاس هەر بۆ خوایە.

دروودو سڵاویش بۆ گشت پێغەمبەران.

١٤٢٦/٧/٣٠ ك - ٢٠٠٥/٩/٤ ز

وته‌یه‌كی پێویست

مرۆڤ گه‌لێك هیواو ئاواتی هه‌یه له‌م دنیایه‌دا، هه‌ندێكیان ته‌نها په‌یوه‌ستن به‌م ژیانه كورت و براوه‌یه‌وه‌و هه‌ندێكی تریشیان هیواو ئاواتی ناوئێرمیه و كاری به‌رده‌وامی له‌سه‌ر ده‌كرێت، به‌لام ده‌رئه‌نجام هاتنه‌دیی و سه‌ركه‌وتن تیایدا ئامانجێكی زۆر گه‌وره‌تر له‌دنیای براوه‌ی له‌پشته‌وه‌یه‌و خاوه‌نه‌كه‌ی هه‌موو خه‌ونه‌كانی بۆ سه‌روه‌ری ئاینی خوایه له‌م ژیانه‌داو سه‌ربه‌رزیی و رزگاری خۆیه‌تی له‌دنیا هه‌میشه‌ییه‌كه‌ی تردا، ماموستا مه‌لا ئه‌حمه‌د كاكه مه‌حمود یه‌كێك بوو له‌و پیاوانه‌ی كاری زۆری كرد له‌ته‌مه‌نی خۆیداو خه‌ون و ئاواتی زۆریشی هه‌بوو له‌م ژیانه‌دا كه بێته‌دی، یه‌كێك له خه‌ون و ئاواته زۆر گه‌وره‌كانی بینینی ته‌فسیره‌كه‌ی بوو به‌چاپكراوی، تابزانێت ماندووبوون و شه‌ونخوونی خۆی له‌پێناوی نووسینه‌وه‌یدا به‌رهه‌می پێویستی هه‌بووه و به‌م كاره‌ی خزمه‌تێكی به‌قورئانه‌كه‌ی خواو به‌نده باوه‌ڕداره‌كانی كردووه، مه‌خابن ئه‌م ئاواته‌ی نه‌هاته دیی و ته‌فسیره‌كه‌ی ئێستا به‌بێ بوونی خۆی له‌ژیاندا چاپ و بلاوكردنه‌وه‌ی به‌خۆیه‌وه بینیی و كه‌وته به‌ر دیدی خوێنه‌رانی كورد، به‌لام ئومێدم هه‌یه ئێستا له‌گۆڕه‌كه‌یدا به‌ئاگاو دڵخۆشه‌و ده‌زانێت كه ئێمه به‌رهه‌مه‌كه‌یمان به‌رێزو حورمه‌ته‌وه له‌ئامێز گرتووه.

خوێنه‌ری خۆشه‌یست : ئه‌م به‌رهه‌مه‌ی به‌رده‌ستت ئه‌نجامی هه‌وڵ و ماندوبوون و شه‌ونخوونی زاناو موفه‌سیری موجاهیدی گه‌له‌كه‌مانه كه‌چه‌ندین ساڵ له‌گه‌ڵ نووسینه‌وه‌و راڤه‌كاری ئایه‌ته پیرۆزه‌كانی خوای گه‌وره‌دا ژیانی به‌رێ كردووه و دواجار ئه‌م ته‌فسیره پوخت و ڕوونه‌ی لێ به‌رهه‌م هاتووه‌و زۆرخه‌می ئه‌وه‌ی بووه به‌زمانێك بینووسێته‌وه كه هه‌موو كوردێك لێی تێبگات و به‌ماناو مه‌به‌ستی قورئان ئاشنا بێت.

ماموٚستا ئه‌حمه‌دی باوكم رۆیشت و به‌جوانترین شێوه بۆلای خوای خۆی به‌رێ كرا و موسڵمانان چاو به‌فرمێسك و ده‌م به‌دوعا خواحافیزییان لێ كرد، رۆیشت و خۆی ئاسووده كرد له‌خه‌م و مه‌ینه‌تییه‌كانی دنیا و له‌دوای خۆی خه‌رمانێكی گه‌وره له كتێب و نووسین و قسه‌و ئامۆژگاری له‌بیرنه‌كراوی بۆ به‌جێهێشتین، ئه‌و زه‌خیره‌یه‌كی نه‌براوه‌ی بۆ قیامه‌ت له‌گه‌ڵ خۆیدا برد، به‌سه بۆ ماموٚستا مه‌لا ئه‌حمه‌د جیهاد و سه‌نگه‌رنشینی رۆژه سه‌خته‌كان له‌پێناوی خواو سه‌ربه‌رزی باوه‌ڕدارانداكه‌ئه‌و یه‌كێك له‌پێشه‌نگان و عه‌له‌مدارانی بوو، هه‌روه‌ها به‌سه بۆی ئه‌م به‌رهه‌مه به‌نرخه‌ی كه ڕوونكردنه‌وه‌ی ماناو مه‌به‌ستی قورئانه بۆ ئه‌وانه‌ی به‌دوای حه‌ق و راستیدا ده‌گه‌ڕێن و ئه‌ویندارى قورئانن.

منیش وه‌ك كوری ئه‌م زانا موجاهید و موفه‌سیره‌ی قورئان، كه له‌ماوه‌ی نووسینی ئه‌م ته‌فسیره‌دا له‌خزمه‌تی ماموٚستادا بووم و له‌نزیكه‌وه له‌خه‌م و ماندووبوونی ئه‌و له‌پێناوی به‌ئاكام گه‌یاندنیدا به‌ئاگام، وه‌به‌ڵێنم به باوكی خۆشه‌ویستم دابوو كه له‌دوای بلاوبوونه‌وه‌ی و له‌چاپی دووه‌مدا پیاچوونه‌وه‌و لێكۆڵینه‌وه‌یه‌كی شایسته‌ی بۆ ئاماده بكه‌م، ئێستاش دووباره به‌ڵێن به ئێوه‌ی خۆشه‌ویست و باوكی به‌رێزم ده‌ده‌مه‌وه كه جگه له‌وه‌ی ڕێبازه‌كه‌ی به‌رنادەم ئه‌و كاره‌ش بۆ به‌رهه‌مه‌كه‌ی ئه‌نجام ده‌ده‌م و شه‌رمڤی ئه‌وه به‌خۆم ده‌ده‌م كه له‌سه‌ر ئه‌م ته‌فسیره‌ی باوك و ماموٚستا و رێنمونیكاری ژیانم ماموٚستا مه‌لا ئه‌حمه‌د كاكه مه‌حمود شتێك بنووسم ، وه‌هه‌وڵی جیدی بۆ ده‌ده‌ین كه بتوانین به‌هاوكاری موسوڵمانان ئه‌و كتێبانه‌یشی كه به‌چاپ نه‌گه‌یشتوون بۆی چاپ بكه‌ین انشاءالله؛ داواكارم له‌گه‌ڵ بینین و خوێندنه‌وه‌ی ئه‌م ته‌فسیره‌و هه‌ر به‌رهه‌مێكی تری ماموٚستای ره‌حمه‌تیدا، دوعای خێری بۆبكه‌ن و له‌خوای گه‌وره بپارێنه‌وه كه‌له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ران و شه‌هیدان و پیاوچاكاندا حه‌شر بكرێت (وحسن أولئك رفيقا).

عیرفان ئه‌حمه‌د كاكه مه‌حمود

وتەی بڵاوکەرەوەی ئیحسان

وە ناو خودا کە دەهندەو دلۆڤانە

سوپاس بۆ خوا کە ڕاهێنەری جیهانە

هێژایانی خوێنەر، خوێنەرانی هێژا

لەو کاتەوەی تیشکی خۆرەتاوی قورئانی پیرۆز، وەدەشت و بانی کوردستان کەوتوە. سەرجەم بوارەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و تاکەکەسی ئێمەی بە بارێکی باشترا گۆڕیوە. کە ئاماژە پێدانی خێرایچی مەودایەکی هێچگار زۆرو پسپۆڕییەکی تایبەتی دەوێ، بەڵام ئەوەندە فریا دەکەوین بڵێین: سەرجەمی گەورە پیاوانی مێژووسازی دوێنێمان و زۆربەی ئەمڕۆمان، ئەلفوبێی خویندنیان بە ئەلفوبێی قورئان خوێندن، لە حوجرەی مزگەوتەکانەوە، دەس پێ کردوە کە شان لەشانی زانکۆ گەورەکانی دونیا دەدەن. بۆیە خزمەت بەقورئان، وێڕای خزمەتێکی ئایینی و ئەرکێکی نیشتمانی. ڕێزلێنان و خزمەتە بە مێژوو کولتووری نەتەوایەتیمان. ئەوەتا بە خوشحاڵێیەوە، ئەم بەرهەمە ڕازاوەیە وەك حەڵقەیەکیتر لەو زنجیرە خزمەتانەی بەقورئانی پیرۆز و کتێب خانەی کوردی کردوومانە پێشکەشی خوێنەری هێژای کوردی دەکەین. دڵنیاین کتێبخانەی کوردی زۆرتر دەڕازێنێتەوەو خوێنەری کوردی تامەزرۆی قورئان، تام و جێژی تایبەتی لێ وەردەگرێ.

جێی ئاماژە پێدانە کاتێ سەرقاڵی ئامادەکردنی تەفسیری ڕامان بووین، بەداخ و پەژارەیەکی زۆرەوە هەواڵی کوچی دوایی نووسەری پایەبەرز، کۆچکردوو مامۆستا مەلا ئەحمەد کاکە مەحموود بەدەستمان گەیشت. بەڕێزیان زۆر تامەزرۆی بینینی ئەم بەرهەمەی لە دەستی خوێنەراندا دەکرد بەڵام بەداخەوە سەرەڕای هەوڵی تایبەتی و ئاواتی ئێمەیچ، تا سرینەوەی تەنگ و چەڵەمەی سەرڕێ، بەپێی فەرموودەی «كل نفس ذائقة الموت» بەئیزنی خودای مەزن، دونیای نەمانی جێ هێشت و بەرەو دونیای هەرمان گەڕایەوە. لەخوای باڵادەست، دەس بە دۆعا دەپاڕێینەوە (کۆچکردوو) بە بەهەشتی بەرینی شادکات و تەفسیری ڕامان بکاتە مایەی پلە و پایەی بەڕێزیان. لە کۆتاییدا لە سەرجەم خوێنەرانی هێژا دە. خوازین، تێبینییە بەنرخە کانیان بۆ دەوڵەمەندتر کردنی ئەم تەفسیرە، بۆمان رەوانە بکەن تاکوو لە چاپی داهاتوودا رەچاو بکرێن و ئێمەو نووسەری (کۆچکردوو) و سەرجەم ئەو بەڕێزانەی بۆ پێگەیاندنی ئەم بەرهەمە هەوڵیان داوە لە دۆعای خەیر بێبەش نەکەن.

بڵاوکەرەوەی ئیحسان

تاران، هاوینی ۱۳۸٦ هەتاوی

سوپاسنامه

سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە دەکەم، هاوکارییان کردم لە ئامادەکردن و نووسینی ئەم تەفسیرە کورتەدا، هەر لە تایپ کردنی، تاپیا چوونەوە و هەڵەگیری، بەتایبەتی:

- ئەو برا موسڵمانە بەڕێزە، کە ئەرکی چاپەکەی لە ئەستۆ گرت (خودا پاداشی شیاوی بداتەوە).
- مەلا (عیرفان)ی خۆمان، کە بەراستی زۆر بەپەرۆش و بە هەوڵ بوو، بۆ بە چاپگەیاندنی.
- کاك مەلا(موستە فا محمد جەعفەر)، کە کات وساتێکی زۆری لەگەڵ ئەم تەفسیرەدا بردە سەر.
- کاك (محمد)ی خۆمان، کە هەمیشە ـ بێ سەخڵەت وقەڵس بوون ـ خەریکی تایپ و پیاچوونەوەو ڕێکخستنی بوو.
- (هودا) خانمی کچم، کە بەشێکی زۆری شەوو ڕۆژی، لە شەن وکەودا بوو.

خودای دڵوڤان، هەموان سەرکەوتوبکاو، چاودێریان بێت.

ئەحمەد کاکە مەحموود

پێشکەش بێت

- بەگیانی پیرۆزی مامۆستا مەلا عوسمان عبدالعزیز / موفەسیری قورئان و دامەزرێنەری بزووتنەوەی ئیسلامیی و، رابەر و مورشیدی رابوون، کە بە ئیخلاص و ئیمانە پڕ لە ئوقرەو دڵنیاییەکەی قورئانی لا خۆشەویست کردم هەتا بتوانم ئەم کورتە تەفسیرە بنووسم، بەڵام مەخابن کە فریای پەسەندنامەیەکی نەکەوت بۆی بنووسێت.
- بە دایك و باوکم کە زۆرێك ماندوو و خەستە بوون لە رێی پێگەیاندن و تێگەیاندنم.
- بە خێزان و تاکە تاکەی منداڵەکانم کە بەراستی وەختێکی زۆرم لێگرتن و، وە پشتیوانێکی چاك و دڵسۆزم بوون.
- بە هەموو براو خوشکەکانم کە هەمیشە پاڵپشتم بوون بۆ خوێندن.
- بە هەموو مامۆستا بەرێزەکانم هەر لە ئەلفبێی قورئانەوە تا زانیارییەکانی تر.
- بە هەموو ئەو لاوە ئیماندارانە کە بە خۆشەویستی قورئان گۆش کراون.

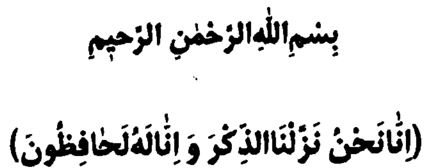
سەرچاوەکان

عەرەبیی:

١- إبن كثير
٢- طبرى
٣- أضواء البيان
٤- روح المعانى
٥- فى ظلال القرآن
٦- البيضاوى
٧- الكشاف
٨- التفسير الكبير
٩- القرطبى
١٠- المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير
١١- المنار
١٢- المراغى
١٣- المقتطف
١٤- الأساس فى التفسير
١٥- صفوة التفاسير
١٦- مجمع البيان
١٧- الكاشف.

کوردیی:

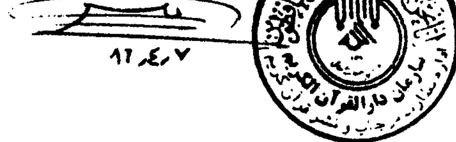
١- تەفسیری قورئانی پیرۆز
٢- تەفسیری نامی
٣- تەفسیری خاڵ
٤- وەرگێڕاوی مامۆستا هەژار

به یاری خوا، سی جزمی ئەم قورئانە پیروزە، بە خەتی «عثمان طٰه» وەرگێڕاوی احمد کاکە محمود بە ناوی «تەفسیری رامان» لە لایەن **«یانەی چاودێری بە سەر چاپە مەنی قورئانی پیرۆز»** ەوە، لەگەل خوێندنەوەی «عاصم» لە سەرگێڕانەوەی «حفص»دا، بە رامبەرکراوەو کارنامەی ژمارە «۰۱۲۱۰۴۹۱۰۱۰۳۹۰۱۱۵۰۶۰۴۰۲»ی بۆ دانراوەو بەپێی ئەوە، لە لایەن **«وەزارەتی رۆشنبیری ئیسلامی»** ەوە بە چاپەمەنیەکانی **«احسان»** ڕێ دراوە، سێ هەزار لە ئەندازەی رەحلی، بو چاپی یەکەم لە چاپخانەی گەورەی قورئانی کەریم، لە چاپ دەن.

دیارە بۆ لە چاپ دانەوەی، ماوەی تایبەتی پێویستە./ج

و من اللّه التوفیق

سازمانی دارالقورئانی کەریم

٧/٤/٩٦

شابک : ISBN:978-964-356-603-6/ ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۶۰۳-۶

• ناوی کتێب	تەفسیری رامان
• نوسینی:	ئەحمەد کاکە مەحموود
• بڵاوکار:	نەشری ئیحسان
• تیراژ:	۳۰۰۰ دانە
• ساڵی چاپ:	۱٤۲۸ك - ۲۰۰۷ ز
• چاپ:	یەکەم
• پێداچوونەوە وهەڵەچینی:	عرفان زوموررودی
• یارمەتی دەر:	تەرح و ئیجرای کتێب